חסידות · ספרי חסידות נוספים

באר מים חיים

רבי חיים טירר מטשטרנוביץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

באר מים חיים

רבי חיים טירר מטשטרנוביץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/באר-מים-חיים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 6
פרק א 6
פרק ב 100
פרק ג 161
פרק ד 188
פרק ה 211
פרק ו 215
פרק ז 269
פרק ח 288
פרק ט 304
פרק י 328
פרק יא 330
פרק יב 340
פרק יג 438
פרק יד 454
פרק טו 460
פרק טז 472
פרק יז 478
פרק יח 493
פרק יט 540
פרק כ 569
פרק כא 577
פרק כב 602
פרק כג 622
פרק כד 637
פרק כה 676
פרק כו 713
פרק כז 737
פרק כח 762
פרק כט 805
פרק ל 831
פרק לא 845
פרק לב 865
פרק לג 890
פרק לד 901
פרק לז 910
פרק לח 946
פרק מא 951
פרק מב 965
פרק מד 978
פרק מה 989
פרק מו 995
פרק מח 1006
פרק מט 1011
שמות 1016
פרק א 1016
פרק ב 1050
פרק ג 1079
פרק ד 1090
פרק ה 1101
פרק ו 1116
פרק ז 1161
פרק ח 1165
פרק ט 1171
פרק י 1189
פרק יא 1215
פרק יב 1219
פרק יג 1245
פרק יד 1252
פרק טו 1268
פרק טז 1294
פרק יח 1296

פרק יט 1315
פרק כ 1334
פרק כא 1361
פרק כב 1398
פרק כג 1417
פרק כה 1427
פרק כו 1464
פרק כז 1470
פרק כח 1492
פרק ל 1502
פרק לא 1535
פרק לב 1549
פרק לה 1552
פרק לו 1563
פרק לח 1571
פרק לט 1574
ויקרא 1576
פרק א 1576
פרק ו 1592
פרק ט 1607
פרק יב 1628
פרק יג 1634
פרק יד 1640
פרק טז 1654
פרק יט 1671
פרק כא 1676
פרק כה 1686
פרק כו 1694
במדבר 1709
פרק א 1709
פרק ב 1711
פרק ה 1712
פרק ו 1725
פרק ז 1735
פרק ח 1735
פרק ט 1763
פרק י 1772
פרק יא 1783
פרק יב 1797
פרק יג 1798
פרק יד 1816
פרק טו 1831
פרק טז 1847
פרק יז 1887
פרק יט 1892
פרק כ 1900
פרק כא 1910
פרק כב 1911
פרק כג 1918
פרק כד 1941
פרק לא 1942
דברים 1944
פרק א 1944
פרק ב 1963
פרק ג 1963
פרק ד 1976
פרק ו 1986
פרק ז 1994
פרק ח 2014
פרק יא 2018
פרק יב 2027
פרק טז 2034
פרק יז 2045
פרק כא 2056

פרק כב 2077
פרק כו 2082
פרק כז 2094
פרק כח 2099
פרק כט 2099
פרק ל 2108
פרק לא 2109
פרק לב 2120
פרק לג 2126
פרק לד 2128

בראשית

פרק א

פסקה א

בראשית ברא אלהים וגו'. ורבים ראו כן תמהו אומרו בראשית ששיעור התיבה הוא דבוקה לתיבה שלאחריה וכאן חסר הנסמך לה כמו שכתוב ברש"י הקדוש ושארי מפרשי התורה, ואענה גם אני את חלקי בכמה פנים בחסדי שמו יתברך החונן לאדם דעת.

א יתברך וישתבח שם אלהינו אלהי עולם ה' הטוב והמיטיב לכל הכל יכול וכוללם יחד, וכלל כל הבריאה מה שהיה והוה ועתיד להיות במאמר אחד הוא מאמר בראשית אשר הוא ראש לכל הבריאה ונכלל בתוכו כל הנמצאים שבעולם מן הצורה הראשונה שבעולמות עליוני העליונים עד יתוש קטן שבטבור הארץ. והוא כמו הראש בגוף האדם אשר על הארץ הנקרא עולם קטן אשר בראשו נכלל כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו בחיותם ונפשם ומזונם, כי היכול יוכל לזוז אבר אחד מאברי הגוף בלתי כח הנשמה שבראש ששם עיקר משכנה ומשם מתהלך החיות לכל האברים וגידים. הלא תראה אם יחסר בגוף האדם אבר אחד מאברי הגוף כמו היד והרגל ישאר האדם בחיותו כמו שהיה רק חסר אבר, ולא כן אם יחסר הראש לא ישאר שום חיות וכח לכל האברים וגידים, והכל הולך אחר הראש כי כל כוחי הגוף וחיותו הכל נמשך מהראש כי בו שורש עיקר החיות ומוח הנשמה שבאדם.

וכמו כן ממש בבריאת כל העולמות אשר נבראו על ידי עשרה מאמרות אלהים. כולם בכלל נכללו במאמר הראשון שהוא בראשית כי בו נכלל כל היצור וכל העתיד לצור, ועל כן משונה במאמרו לשום את שמו בראשית ולא ויאמר כשארי המאמרים הבאים אחריו, לומר שהוא ראש וראשון לכל יצורי עולמים כבחינת הראש שהכל נכלל בו וממנו נמשך כח וחיות לכל האברים, ולכן מרומז בו "ברא שית" ו"ירא שבת", כי כל אשר נעשה אחר כך בששת ימי הבנין והשבת שאחר כך הכל היה נכלל מקודם במאמר הלז, והוא הכלל הגדול הכולל כל הפרטים היוצאים ממנו וכל תשע מאמרות הכתובין אחריו אינן אלא פרט היוצא מהכלל ואין בפרט אלא מה שבכלל, וכל פרט צריך לכלל למשוך ממנו תמיד כל בחינת שפע אור וברכה להחיותו לקיימו על מעמדו, כעין חיות אברי הגוף הנמשך מהראש.

וכל זה הוא עבור מה שידוע מזוה"ק ומכתבי האר"י ז"ל אשר כל בריאת העולמות עליונים ותחתונים הכל נבראו בכח בחינת מדת החכמה בסוד הכתוב (משלי ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ ואומר (תהלים ק"ד, כ"ד) מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית, ופירוש

כולם בחכמה עשית, כאמור, שכל הבריאה כולה מראש ועד סוף כולם נכללו בבחינת מדה הזו, וכולם שואפים שפעם וחיותם וכל הנצרך להם הכל ממדה הזו, והיא היתד גדול שהכל תלוי בה ונקראת כלל הכוללת כל הפרטים שתחתיה כי היא נקראת בחינת הראש כמאמר הכתוב (שם קי"א, י) ראשית חכמה וגו', ולכן כל האברים נכללין בה. צא ולמד מה שכתוב בסידור האר"י ז"ל (בכוונת ראש השנה), וזה לשונו: נודע שעולם הכתר בכל מקום שהוא הוא טמיר וגנוז ואף שנקרא ראש הוא בסוד הנעלם, ועיקר הראש הוא החכמה שנקרא ראשית דכתיב (שם) ראשית חכמה וכו' והכתר נעלם בתוכו בסוד כי עמך מקור חיים, והוא סוד א' שבמלת ראש כמבואר בזוה"ק והוא ראש אל כל המוחין וכולל כולם דכתיב כולם בחכמה עשית וכו'. עד כאן. הרי לפניך שגם בחינת הכתר שהוא למעלה ממנה נכלל בה, ומכל שכן מה שלמטה ממנה.

וידוע אשר מאמר בראשית הוא הרומז לבחינת מדת החכמה כמו שאיתא בזוה"ק (ג':), וכן מתורגם בתרגום ירושלמי על בראשית בחוכמתא, ואות א' שבתוכה רומז על בחינת הכתר הנכלל בה כמו שאיתא בזוה"ק בכמה מקומות. וממילא מבואר מזה אשר כל מעשי בראשית מקטן ועד גדול מה למעלה מה למטה מה שהיה והוה ועתיד להיות הכל נכללו במאמר בראשית הכולל כל תשע מאמרות שאחריו והם אינם רק פרט היוצא מהכלל. כדרך הכתוב (שמות כ"ב, ו') כי יתן איש אל רעהו, כלל. כסף או כלים, פרט. כלומר שזה הפרט היה בכלל, כי כל אשר יתן כתיב, הן כסף או כלים או שארי דברים עד אין שיעור וערך. כן זה המאמר בראשית הוא הכלל הגדול שהכל נכללו בו, ואחר כך הולך ומפרש הקרא סדר הפרטים הנמשכים ממנו בתשע מאמרות שאחריו.

וזה שאמרו חז"ל (אבות ה', א') בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד היה יכול להבראות. כלומר כיון שבמאמר הראשון נברא כל הבריאה כולה מראש ועד סוף בכלל למה הוצרך אחר כך לפרוט כל אחד ואחד במאמר בפני עצמו ודי היה לו במאמר הראשון לבד, אלא להפרע מן הרשעים וכו', וליתן שכר טוב לצדיקים וכו', לשלם לצדיקים שמקיימין את העולם בעד כל פרט ופרט בפני עצמו, ולהיפך ברשעי ארץ שמאבדין העולם להפרע בעד כל פרט ופרט בפני עצמו.

וכדברינו אלה מרומז בזוה"ק (בראשית ט"ז:) וזה לשונו: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, מהכא איהו שירותא לאשכחא גניזן היאך אתברי עלמא בפרט דעד הכא הוי בכלל וכו'. עד כאן. ותדע כי מה שאמרו חז"ל (בספרי מובא ברש"י שמות כ', א') וזה לשונו: וידבר אלהים את כל הדברים האלה מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד וכו' ומה תלמוד לומר וכו' אלא מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד וחזר ופרטן דיבור דיבור

בפני עצמו וכו' עד כאן. גם שם פירושו כאשר כתבנו עד כה, כלומר שבתיבת אנכי לבד נכללו בו כל הדברות שלאחריו, כי אנכי הוא כלל הגדול הכולל בו הכל מחמת שאני ה' הַמְצַוֶּה וראוי לעשות מה שאני מְצַוֶּה ואידך פירושא הוא אני מְצַוֶּה כך וכך, אבל דיבור הראשון אנכי ה' אלהיך נכלל בו כל תשע הדברות שאחריו, וגם שם הטעם הוא עבור הנזכר, כי אנכי רומז לבחינת החכמה והכתר נעלם בה, כי אנ"י הוא סוד החכמה בסוד הכתוב (ישעיה מ"ד, ו') אני ראשון ואני אחרון, ואות הכ' רומז אל הכתר הנכלל בה וממילא כוללת כל מה שלמטה ממנה, ועל כן כולן בדיבור אחד נאמרו כי נכללו כולם בדיבור הראשון שהוא אנכי וככל הנאמר.

ובזה יבוא על נכון אומרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כלומר במדה הנקראת ראשית חכמה שהוא המאמר הראשון אשר אמר יוצר כל "בראשית", במדה הזו ובדבר ה' הראשון הלז ברא אלהים את השמים ואת הארץ. אמר שני אתין להפריד ביניהם ולא אמר השמים והארץ, לרבות הטפל לשמים והטפל לארץ, כלומר כי כל אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת הם וכל אשר בהם מה שהיה ומה שעתיד להיות הכל נברא במאמר הלז הנקרא ראשית חכמה, ולכן הוא המאמר הראשון ונקרא בראשית לפי שהוא הראש לכל המאמרים וכל המאמרים הם כמו האברים הנכללים כולם בכח הראש.

ולכן סופי תיבות בראשי"ת בר"א אלהי"ם אותיות אמת. וסופי תיבות א"ת השמי"ם אותיות תם. וסופי תיבות אלהי"ם א"ת אותיות מת. כי כל עיקר בריאת העולמות היה הכל בשביל האדם, ורמז בכלל הזה כל דרך ומהות אנשים שיהיו עד סוף העולם בשלושה בחינות אלו, שהם: אמת, רמז על אנשי אמת בישראל הדבקים באמיתיות לבבם לה' אלהיהם בלבד. ואותיות תם, על אלו ההולכים בתמימות עם ה'. ואותיות מת, על אנשים הרשעים אשר בחייהן קרוין מתים. וכל אלה צפה הקב"ה בראש הבריאה ונכללו כולם במאמר אחד שהוא הראשית והראש לכל. וגם רמז בפסוק הלז על הגאולה השלימה העתידה לבוא בעת שיהיה ה' למלך על כל הארץ, ואז יהיה ארץ ושמים בבחינה אחת בסוד הכתוב (זכריה י"ד, ט') ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, וזה שאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כלומר גם זה שיהיו שמים וארץ בבחינה אחת להיות הודו על ארץ ושמים בשוה היות לו דירה בתחתונים כמו בעליונים שזה תכלית כל מעשה שמים וארץ ותקות כל מקוה, הכל נכלל במאמר הראשון הלז. ואחר כך התחיל הקרא לפרש בדרך פרט כל דיבור ודיבור בפני עצמו ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור וגו', כאשר נפרש להלן כל הפרשה בעזרת ה' אלהינו עלינו.

גם ירמוז סופי תיבות פסוקי תורתינו הקדושה בר'א אלהי'ם א'ת אותיות אמ"ת מ"ת, כי ידוע אשר עיקר בריאת העולם היה בכדי להיטיב לבריותיו, והוא ודאי חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול כי תבל ומלואה שלו וכל העולם צריכין לאורו, והוא כביכול ברוך הוא וברוך שמו אין צריך לשום בריה והוא דמיון לחסד שעושין עם המתים שהוא חסד של אמת, ועל כן רמז בראשית הבריאה אמת מת לומר כי העולם נבנה בחסד של אמת הגמור דמיון חסד אמת הנעשה עם המת.

או ירצה לרמז בזה אותיות אמ"ת מ"ת, כי ידוע שתכלית בריאת העולם היה בכדי לתקן שבירת הכלים ומיתת מלכין קדמאין הכתובין בקרא בסוד הכתוב (בראשית ל"ו, ל"א) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגו' עד וימלוך וימת. והוא נרמז במאמר חז"ל (בראשית רבה ג', ז') במה שאמרו שהיה הקב"ה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו ואמר דין הניין לי וכו'. עד כאן. ונאריך בענין זה קצת להלן. על כן רמז בתחילת הבריאה אמ"ת מ"ת, לומר שהבריאה היתה בשביל החסד של אמת שרצה הקב"ה לעשות עם המ"ת, פירוש מאנין תבירין הוא מיתת המלכים הללו, ובכדי לתקנם ולהעלותם למעלה היתה תכלית כל בריאת שמים וארץ.

וכן אמר הכתוב אחר כך והארץ היתה תהו ובהו. כי ידוע מה שכתב בליקוטי תורה משם האר"י ז"ל אשר זה קאי על קודם בריאת שמים וארץ שהיתה בחינת שבירת הכלים שהוא תהו ובהו, ורוח אלהים מרחפת רצה לומר מ"ת רפ"ח ניצוצין קדישין אשר נפלו לתוך עמקי הקליפות וצריכין להעלותן ולתקנם, ועל כן בעת הבריאה רצה האל הטוב לעשות עמם חסד של אמת לתקנם ולהחיותם על כן ברא את השמים וארץ העליונים הידועים למביני מדע שהם אבא ואימא כדי שתתעבר זעיר ונוקבא מהם. הכל כידוע.

לכך בשמים וארץ הללו נברא השמים תחילה, כאשר רמזו חז"ל בלשונם (בראשית רבה א', ט"ו) ר' יוחנן אומר משום חכמים: לבריאה, שמים קדמו. שנאמר בראשית ברא וגו'. לשכלול, הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וכו'. עד כאן. והוא רומז אל הנזכר אשר בבריאת השמים וארץ עליונים שהם אבא ואימא, נברא בחינת השמים תחילה, אבל בהולדת זו"נ שהוא בחינת שכלול ויסוד העולם, הארץ תחילה. על דרך מאמר חז"ל (בבא בתרא קמ"א.) בת תחילה סימן יפה לבנים.

ולפי מה שכתבנו למעלה שרמז בראש הבריאה כל דרך ומהות אנשי ישראל שיעמדו אחר כך, אפשר גם שכללם בבחינת שמים וארץ. כי יש אנשים אשר נקראו בבחינת שמים לצד התגברות בחינת נשמתן הבאה משמים על בחינת גופן הנברא עפר מן האדמה, ולשם זה יקראו שמים. ולהיפך ח"ו כאשר יתגבר באדם בחינת גופו על נשמתו,

ההוא יקרא ארץ, כי הוא ממולא בגוש עפר ארץ. ולזה אמר והארץ היתה תהו ובהו כלומר. מי שהוא בבחינת ארץ הוא תהו ובהו ממש לא יראה אור כי יבוא. אבל ויאמר אלהים יהי אור. זה אורה של תשובה כמו שאיתא בליקוטי תורה אם ישוב אל ה' אז ודאי וירחמהו, יפיץ עליו ענן אורו בהילו נרו עלי ראשו. וזה וירא אלהים את האור כי טוב, טוב לשמים וטוב לבריות, תיקון השבירה ותיקון הבריאה. הכל כידוע.

ב או יאמר הכתוב בראשית ברא אלהים וגו'. ידוע מאמר חז"ל (מדרש רבה מובא למעלה) בית שמאי אומרים שמים נבראו תחילה ואחר כך ארץ משל למלך וכו' ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחילה ואחר כך שמים משל למלך וכו', ר' יוחנן אמר משום חכמים לבריאה שמים קדמו לשכלול הארץ קדמה וכו', אמר רבי שמעון בן יוחאי תמיהני איך נחלקו אבות העולם בית הלל ובית שמאי על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויו שנאמר (ישעיה מ"ח, י"ג) קורא אני אליהם יעמדו יחדיו וכו'. עד כאן. ולהבין דברי חז"ל בזה המאמר כי לכאורה מאי נפקא לן מפלוגתא זו אם זה קדם או זה, ומאי דהוה הוה.

אכן מה שנראה בזה הוא, דכיוונו לרמז על שני היחודים הנעשים מידי יום ביומו על ידי תפילת הצדיקים ועשיות המעשים טובים. האחד הוא היחוד מעילא לתתא. להמשיך מאור פני מלך מחיה החיים כל בחינות שפע אור וברכה על כל העולמות שלמעלה ושלמטה עד כנסת ישראל, ומשם על ראש בני ישראל עמו ברכת החיים והשלום שיופיע עלינו מאורו יתברך תמיד בכל עת ובכל שעה יפיץ עלינו ענן אור קדושתו יתברך באורות פנימים ומקיפים לשמרינו מכל צד היות בצל כנפיו נחסה ונתלונן להיות דביקים באור קדושתו יומם ולילה אשר לפניו נעבוד ביראה ופחד בקדושה ובטהרה יתירה ולאהבה אותו ולעבדו בלבב שלם. וממילא נמשך מזה כל בחינת שפע וברכה ברכת בני חיי ומזוני ממזלא דכל מזוני ביה תליין.

והיחוד השני, הוא מתתא לעילא. כי ידוע אשר האדם נקרא עולם קטן, לפי שהוא כלול מכל העולמות שלמעלה ושלמטה אשר בשמים ובארץ, כי נשמתו מן השמים ונכללה מכל העולמות שלמעלה בארבעה בחינותיה: נפש, רוח, ונשמה, ונשמה לנשמה, אשר נלקחה מארבע העולמות. אצילות, בריאה, יצירה, עשיה, הידוע ליודעי חן. וגופו מן הארץ הנכלל מארבע יסודות: אש, רוח, מים, עפר. שהם שורש כל הנבראים שבארץ מהדומם, צומח, חי, מדבר, כללותיהם ופרטותיהם הכל אשר לכל יסודותם ושורשם מהארבע יסודות אלו, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פרק ד' מהלכות יסודי התורה) עיין שם, באר היטב.

וכאשר האדם מקשר ומדבק עצמו עם נשמתו וכל כח גופו אל ה' אלהיו בשלימות, היינו שלא יעשה שום עשיה ולא לדבר שום דיבור ולא לחשוב בשום מחשבה ולא יזוז בשום אבר כי אם באופן שימצא מקום לה'. וכאשר הוא מדבק עצמו באמת לאמיתו כן, הנה כל בחינה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מכל הדברים הכלולים ושייכים אל שורש נשמתו נצמדים ונדבקים ונקשרים אתו עמו אל ה' אלהיהם באהבה עזה ונפלאה בחדוה ושמחה. וזה העיקר נחת רוח שצפה הקב"ה לקבל מעולמו, וזה היחוד נקרא מתתא לעילא כי מיחד ומקשר הארץ וכל אשר עליה לרוכב שמים. וזה ענין העלאת מיין נוקבין והורדת מיין דכורין כידוע. ואל זה רמז המשורר בזמירות של שבת, "ואשרי כל חוכי לתשלומי כפל", שמתאוה ומצפה תמיד להשלים הכפל השני יחודים האלו מתתא לעילא ומעילא לתתא.

ושני בחינות היחודים הללו רומזים למה שמבואר בהקדמת עץ חיים בשם האר"י ז"ל: אשר בריאת העולם היה בשביל שני דברים, ושהוא בכדי להיטיב לבריותיו, ובגין דישתמודעין ליה, עיין שם. כי היחוד מעילא לתתא הוא בכדי להיטיב לבריותיו, כי זה כל בחינת היחוד הלז להמשיך שפע אור וברכה לכל העולמות כאמור. והיחוד מתתא לעילא הוא בגין דישתמודעין ליה, כי זה כל תכלית הבריאה שידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וכו', ועל ידי כך יצמא נפשו ויכמה בשרו להדבק ולהתקשר במלך חי העולמים ברוך הוא וברוך שמו בקשר אמיץ וחזק בל תמוט עולם ועד.

וזה רמזו בית שמאי ובית הלל בדבריהם, כי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כלל. ובית שמאי מדברים בבחינת הטעם הטוב במה שברא הקב"ה את עולמו שהוא בכדי להיטיב לבריותיו, ועל כן אמרו שמים נבראו תחילה לרמז על היחוד השלם אשר מעילא לתתא שהוא להמשיך משמים שפע אור על הארץ ולדרים עליה בכדי להיטיב לבריותיו. ובית הלל מדברים מטעם השני שהוא בגין דישתמודעין ליה. ועל כן אמרו ארץ נבראת תחילה לרמז על היחוד השלם מתתא לעילא לקשר ולדבק הארץ וכל אשר עליה לשמי השמים ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וכו' בגין דישתמודעין ליה להדר שמו בכל הארץ. ועל כן אמר רבי יוחנן משום חכמים לבריאה שמים קדמו, כי ידוע אשר בעת הבריאה לא היה שום איתערותא מלתתא כי לא היה אז שום בריאה להעשות איתערותא מאתו, והיה העלאת מיין נוקבין מניה וביה בכדי לברוא את העולם כמו שאיתא כל זאת בדברי האר"י ז"ל, ועל כן היה תחילה היחוד מעילא לתתא, ולזה לבריאה שמים קדמו. אבל לשכלול, שהוא היסוד והעיקר במה שצפה הקב"ה לקבל

נחת רוח מעולמו, הנה ודאי תכלית הבריאה היתה שיהיה איתערותא מתתא לעילא עולה תחילה בכל הדברים, ועל ידי האיתערותא דלתתא מתעורר לעילא להיות על ידי זה הקב"ה מיטיב לבריותיו אשר ברא בידו הגדולה בבחינת היחוד מעילא לתתא, וזה לשכלול הארץ קדמה, כלומר בבחינת היחוד, מתתא לעילא צריך לקדם, כי הוא העיקר והיסוד הקודם.

ואולם תדע שאף גם זאת האיתערותא מתתא לעילא הנצרך לקדמה, בלתי אפשרי להיות אם לא תקדים אליה שפע אור מעילא לתתא בכדי שיוכל לעשות איתערותא מתתא לעילא. וידוע מאמר חז"ל (קדושין ל:) אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו. ואך, שני הבחינות האלו נעשים כאחד כמאמר חז"ל (תענית כ"ה:) אין טיפה יורד מן השמים שאין טפיים עולין כנגדם מן התהום. וכידוע מכוונות האר"י ז"ל בשים שלום שהורדת מיין דכורין והעלאת מיין נוקבין נעשה בפעם אחד ככלה היוצאת לקראת החתן. ועל כן אמר רבי שמעון בן יוחאי תמיהני איך נחלקו אבות העולם וכו', אלא שניהם כאחד נבראו קורא אני עליהם יעמדו יחדיו, רומז אל הבחינה הלז במה שנעשה ברגע אחד היחוד מעילא לתתא ומתתא לעילא. כדבר האמור.

וזה שאמר בראשית ברא אלהים. כלומר ב' ראשית ברא, ומה הם השתי ראשית, את השמים ואת הארץ. כלומר בחינת היחוד מעילא לתתא המתחיל משמים ויורד על הארץ. ובחינת היחוד מתתא לעילא העולה מן הארץ לשמים. ועבור זה חלקן בשני אתין ולא אמר השמים והארץ לרמז כי זה בחינה לבד וזה גם כן בחינה לבד, ובכל אחד מהיחודים הללו ההתחילה שלו נקרא ראש וזה ב' ראשית כנ"ל.

אכן אמר הכתוב והארץ היתה תוהו ובוהו ופירש התרגום צדיא ורקניא כלומר בעת הבריאה לא היה עדיין מי שיגרום היחוד מתתא לעילא כמו שכתוב (בראשית ב', ה') ואדם אין לעבוד את האדמה. ועל כן אמר אלהים יהי אור, ואמרו חז"ל (בראשית רבה א', ו') זה מעשיהן של צדיקים כלומר שצפה הקב"ה במעשיהן של צדיקים ועל ידי כך העלה המיין נוקבין מניה וביה וברא את עולמו. כידוע לטועמי מעץ החיים.

ג עוד ירמוז הכתוב באומרו בראשית ברא אלהים וגו'. הנה איתא בתיקוני זוהר בכמה מקומות בראשית, ברא שית ואינון שית אתוון בתיבת בראשית. ולעמוד על תוכן הענין נראה בהקדם לתת לב להבין מאמר חז"ל (בראשית רבה א', י') למה נברא העולם בב', מה ב' יש לו שני עוקצין אחד מלמעלה ואחד מלמטה מאחוריו, אומרים לב' מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואומר זה שלמעלה בראני, ומה שמו והוא מראה להן בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו. וכבר הארכנו בספרנו (סידורו של שבת חלק ב' דרוש ב' עיין שם)

בביאור מאמר הלז וכאן לקצר באנו להבין מקצת הענין בדרך אחרת, והוא על פי מה שאיתא בזוה"ק (בראשית כ"א.) וזה לשונו: רזא סתימן דמחשבה ולא ידיע עד דאתפשט נהירו מניה באתר דאית ביה רשימין דאתוון כולהו מתמן נפקין, בריש כולא א' רישא וסיפא דכל דרגין, רשימו דאתרשים ביה כולהו דרגין ולא איקרי אלא אחד לאחזאה דאף על גב דאית ביה דיוקנין סגיאין לאו איהו אלא חד וכו', ראשיתא דאל"ף טמירא דרזא דמחשבה עילאה וכו', אמצעיתא דא' שית דרגין כלילין ביה וכו', עד דהוי אברהם יתיב פתח האהל וכו'. עד כאן. וביאור דבריו להבין קצת ענין אות האל"ף שמספרו אחד הוא מטעם שצורתו הוא להעיד על האחדות האמיתי של בוראינו ברוך הוא וברוך שמו יתברך ויתעלה. כי היו"ד שלמעלה מורה על מחשבה עילאה, והוא"ו שבאמצע מורה על שית דרגין, ויו"ד שאחריה מורה על מדת מלכות בחינת פתח האהל, ומרמז בזה לומר אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. ואל האחדות האמיתי הזה רמזה התורה במלת בראשית ברא אלהים. כי בראשית, הוא שית אתוון רומז אל הוא"ו שבאמצע האל"ף בחינת שית דרגין. ברא אלהים, רומז אל היו"ד שאחורי האל"ף מדת מלכות שהוא בחינת אלהים כנודע. והנה חסר עוד רמז אל היו"ד העליונה של האל"ף, וכאן השלימה הב' של בראשית בקוצה שלמעלה שהוא בחינת יו"ד, לרמז אל היו"ד העליונה שבאל"ף, ולהורות על אחדות השלם בחינת אני ראשון ואני אחרון וגו'.

והנה ידוע אשר אל"ף כזה **א** שהוא יו"י מורה על שם הוי"ה כי מספרו כמספר שם הוי"ה ברוך הוא. וזה ששואלין לב' מי בראך כלומר אילו השית דרגין המרומז בשית אתוון שבך, והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואומר זה שלמעלה בראני רומז אל היו"ד שלמעלה טמירו דרזא דמחשבה עילאה. ואומרים לו ומה שמו כלומר היכן מרומז שם שיורה על האחדות הלז, והיא מראה בקוצה שלאחריה ואומר ה' שמו כלומר שמראה אל האות האל"ף שאחוריה שהוא הוא המורה על האחדות האמיתי הלז בסוד הכתוב (ישעיה מ"ד, ו') אני ראשון ואני אחרון וגו'. ומספרו כשם ה' שם הוי"ה ברוך הוא, וזהו ה' שמו. וכיון שבשלוש תיבות הללו בראשית ברא אלהים נשלמה אות האל"ף המורה על אחד יחיד ומיוחד בשמים ובארץ, רמזה תורתינו הקדושה בסופי תיבותיהן אמת כי גם תיבת אמת מורה על אחדות האמיתי הלז כי הוא ראש תוך סוף מן הא"ב כידוע, להורות על אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי וגו'.

והנה גם כל התורה כולה בכללה רמזה אל האחדות הגמור, כי מתחלת בקוצו של ב' שלמעלה הרומזת ליו"ד הראשונה של אל"ף טמירו דרזא דמחשבה עילאה. והתורה בתרי"ג מצוותיה רומזין אל השית דרגין הנמשכים מי"ג מכילין דרחמין, ושית הדרגין

ידוע אשר כל אחד כלול ממאה הרי תרי"ג. וסיום התורה בלמ"ד של לעיני כל ישראל, ונמצא סוף התורה ברגל התחתון של הלמ"ד המורה על עולם התחתון. כי ידוע אשר הלמ"ד היא בחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ורומז גם כן לשלוש בחינות הללו ראש תוך סוף בסוד האחדות אני ראשון ואני אחרון וגו', והוא סוד מה שאמרו חז"ל (חגיגה ט"ו:) במגדל הפורח באויר שכתבו המקובלים שהוא סוד הלמ"ד, כי היא מדמה את עצמה לאל"ף שהיה בסוד אויר קודם שנראה אור כידוע. על כן התחלת התורה והתורה בכללה וסופה מורים על האחדות המרומז באל"ף להורות על אני ראשון ואני אחרון.

גם בתיבת בראשית לבד מרומז על יחוד הלז בשלוש בחינות הללו, כי היו"ד שבקוצי ב' מלמעלה ושית אתוון בתיבת בראשית הם י"ו של האל"ף כאמור, ורגל האחרון היוצא מן התי"ו רומז למדת המלכות סיפא דכל דרגין כי גם התי"ו עצמה רומזת אל מדת המלכות כידוע, אך הרגל של התי"ו מורה יותר להשלים אחדות האל, כי בעת אשר מדת המלכות נקראת על שם אות הדל"ת אז היא ח"ו בבחינת עניה ודלה דלית לה מגרמה כלום, ואז נכנס בדל"ת רגל התי"ו של מילוי הדל"ת ונעשה מן הדל"ת ה"א בסוד הא לכם זרע, ונתתקן בבחינת שדה הראוי לזריעה ונשאר מהתי"ו חי"ת ומהדל"ת נעשה ה"א. וה"א וחי"ת עולים מספר י"ג שהוא אחד, אשר על כן גם תיבת בראשית לחוד מורה בשלוש בחינות האל"ף הללו, והוא האחדות האמיתי אני ראשון ואני וגו'.

ובזה נבין מאמר חז"ל (שבת נ"ה.) על פסוק (יחזקאל ט', ד') ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תיו על מצחות האנשים וגו', ומאי שנא תי"ו אמר רב תי"ו תחיה תי"ו תמות וכו'. עד כאן. ולכאורה יתמה ואיך יתוודע להרואה איזהו תי"ו של תחיה ואיזהו תי"ו של תמות, אכן לדברינו יבואר כי ידוע אשר מחמת שהתי"ו הוא סופא דכל דרגין רמז אל מדת המלכות לכך נאמר רגליה יורדות מות כי מלכותו בכל משלה וצריכה לירד אל תוך הקליפות להחיותם עד עת קץ בסוד ואתה מחיה את כולם, והשפעתה היא בדרך מעלות אחורנית בסוד וכבודי לאחר לא אתן וזה רמז רגל שאחורי התי"ו להיות בזה רגליה יורדות מות אל תוך הקליפות שנקראים מתים, ואולם לפעמים נעשה כאשר כתבנו למעלה שהתי"ו של מילוי הדל"ת מהפכת את רגלה לצד הדל"ת להכניס בה הרגל לעשותה ה"א, ואז נעשה התי"ו בהיפוך שמהפכת רגלה לצד ימין אל הדל"ת שקודם לה ונקראת אז תי"ו של תחיה שמחיה את הדל. וזה סוד (משלי י', ב') וצדקה תציל ממות בדבר הצדקה שמחיה את הדל נעשה התי"ו תחיה שלא יהיה רגליה יורדות מות. וכשהתי"ו כסדר אז היא ח"ו תי"ו תמות כי רגליה יורדות מות בדרך האחורנית, וזה היה הסימן

על מצחות האנשים כי תי"ו כסדר מורה על תמות, וכשהיא בהיפוך מורה על תחיה כי תחיה את הדל והיא נשארת חי"ת. וחי חי יקרא לה.

ד עוד ירצה בפירוש הכתוב בראשית ברא אלהים. הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה א', י') למה נברא העולם בב', שהוא לשון ברכה ולמה לא בא', שהוא לשון ארורה. ולכאורה כלפי לאיי כי ידוע אשר הא' רומז אל מדת הכתר והב' אל החכמה ובודאי יותר רחמים פשוטים בכתר מבחכמה, ולמה ירמוז הא' על לשון ארור והב' על לשון ברכה. והנראה בפירוש דברי המאמר הלז, כי הנה ידוע אשר בספירת החכמה הידוע למביני מדע אשר בה ברא מלך עולמים את עולמו בסוד הכתוב (תהלים ק"ד, כ"ד) כולם בחכמה עשית כאשר ביארנו למעלה. הפנימיות שלה פירוש פנימיות אורה מה שמאיר בה משמותיו של הקב"ה הוא עצם שם הוי"ה ברוך הוא שהוא הוי"ה במילוי יודי"ן מספר ע"ב. ואל זה רמזו ישראל באומרם (במדבר כ"א, ז') חטאנו כי דברנו בה' ובך, כי ידוע מכתבי האר"י ז"ל אשר נשמת משה רבינו ע"ה נלקח מיסוד אבא שהיא ספירת החכמה הנרמז בב' של בראשית כאמור למעלה, ובשם הוי"ה ברוך הוא שהוא פנימיות שלה. והודו ישראל אשר פגמו במה שדברו במדת החכמה שבו שהיא ב' ובכ"ו שהוא מספר שם הוי"ה ברוך הוא וזהו וב"ך. וידוע אשר עיקר כל עוונות ופשעים וכל הפגמים אשר יעשה האדם על ידי כח הרע והיצר הרע שלו הכל נזכרים על שם אות הרי"ש בסוד אומרם ז"ל (שבת ק"ד.) קו"ף קדוש רי"ש רשע וכו'. והתורה אמרה (דברים ל', ט"ו) ראה נתתי לפניך וגו' את הטוב ואת הרע. כי רע לעומת טוב וטוב לעומת רע כמו שאיתא בספר יצירה (פרק ו', משנה ז') וכל טובות הצדיקים נכללים בטוב וכל רעות הרשעים נכללין ברע והכל על שם הרי"ש רע או רשע. וכאשר האדם מתחרט על חטאיו ומתבייש לפני קונו ועושה תשובה שלימה לפניו בכל לבו באמת, אז הקב"ה מעורר עליו ברוב רחמיו וחסדיו הגדולים זה הב' והכ"ו הנאמרים למעלה, שהמה חסדים גדולים עד למאוד ומכניס הרי"ש ביניהם ונעשה מהם תיבת ברוך ומשפיע עליו ממקור הברכות והחיים עד שקורא אותו אהוב ונחמד קרוב וידיד ועושה מצוות ומקבלין אותן בשמחה ובנחת ולא עוד אלא שמתאוין להם כמו שאיתא ברמב"ם הקדוש (פרק ז' מהלכות תשובה הלכה ו'-ז') עיין שם, ונעשה על ידו ברוך כבוד ה' ממקומו כי כבוד הוא מספר ל"ב הרומז על ל"ב נתיבות פליאות החכמה הנזכר בספר יצירה (פרק א', משנה א') ונתברך הכל ממקור מקומו של עולם. ולכן ראשי תיבות של ברוך כבוד ה' ממקומו הוא בכי"מ לרמז את אשר בבכי יבוא לבקש ולחנן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה על חטאיו בעזיבת הרע מקירות לבבו באמת ולקבל עליו מעתה עבודתו באהבה ויראה בשלימות, ואז מתעורר עליו ממקור הרחמים של מדת החכמה

ומקבלת הרי"ש בתוכה ונעשה ברוך כבוד ה' ממקומו שהוא מקור הרצון והשפע הנכבד ומהפך ה' את הקללה לברכה ועולה למקום שבעלי תשובה עומדין.

אמנם אות האל"ף אשר נרמז על בחינת אור ואין בו תפיסה אחרת כי אם בחינת אור. ונמצא אם היה בריאת העולם באות האל"ף לא די שלא היה מקום לבעלי תשובה לקבל הברכה מבחינת ברוך הנרמז בב' אף ח"ו היו נכנסים בבחינת הקללות מלשון ארור, כי אפילו אחר התיקון של הרי"ש של רשע ורע, אם תעלה לבחינת אור הנרמז באל"ף יעשה משניהם בחינת ארור ח"ו, והטעם הוא מפני שהאור הזה הוא רם ונשא למאוד ודק וזך בתכלית הַזַכות והבהירות עד שאי אפשר לאור הנפלא הזה לקבל שום דבר הפגום כל דהוא, ולכן ח"ו יעשה מאור בחינת ארור. כי איכות מהות האור הזה לא יוכל לקבל דבר בלתי זך בתכלית הַזַכות לרוב עצם דקותו ונפלאות בהירתו עד בלתי שיעור וערך והיה נעשה ח"ו בחינת ארור לפי דקות אור הזך הזה כנאמר.

וזה שאמר בעל המאמר הנזכר למה בב', שהוא לשון ברכה. פירוש כי באמת צפה הקדוש ברוך הוא וברוך שמו שיהיו בעולם מעשיהן של רשעים מבחינת שבירת הכלים שהיה בעת הבריאה, כידוע, ועשה מקום לבעלי תשובה להכניס הרי"ש במקום הבי"ת וכ"ו הנרמז בה ויעשה משניהם תיבת ברוך להפך הקללה לברכה, ולמה לא באל"ף, שהוא לשון ארור פירוש לא די שלא יהיה מקום לבעלי תשובה להפך הקללה לברכה, אף ח"ו יעשה בחינת ארור כנאמר.

אמנם תדע כי כל הנזכר הוא הכל עתה בעולם הזה שאנו בו קודם התיקון השלם ומעורב בכל דבר רע בטוב וטוב ברע, הן על ידי מיתת מלכי אדום הידועים והן על ידי חטא אדם הראשון שנתערב בכל קומת הקדושה רעות הקליפות. והכל צפה הקב"ה בתחילת הבריאה מה שעתיד להיות, ולכן הוצרך לברוא העולם בבחינת החכמה הנרשמת באות הב', ואור הכתר שהוא בחינת הא' נעלם בתוכה מעט בבחינת הא' שבבראשית כאשר כתבנו למעלה. ועיקר נרמזת הא' בקוצה של אחרי הב' שמראה אל אור הא' ומראה שאינה משגת מאורה כי אם מעט מזעיר דרך קוצי שלי וזאת מאחורי, על דרך שאמר רבי (ערובין י"ג:) האי דמחדדנא מחבראי דחזיתא לר' מאיר מאחוריה ואילו חזיתיה מקמיה הוינא מחדדנא טפי. וגם כאן לא חזיתי ולא זכיתי לאורו כי אם מאחורי ולא פנים בפנים.

וזה רמז מגדל הפורח באויר שכתבו המקובלים שהוא אות הלמ"ד כאשר כתבנו למעלה. ורמז הלמ"ד הוא להיות בבחינת שלושה חלקים ראש תוך סוף בחינת המשפיע על ידי הצינור הממוצע להמקבל, וגם בי"ת הלז הוא דמיון זה הרומזת לחכמה ומקבלת אור האל"ף על ידי קוצה של אחריו, ועל ידה יושפע לכל הנבראים הכלולין בה, כי כולם

בחכמה עשית כאמור למעלה ואז הוא בחינת מגדל הפורח באויר בדרך מטי ולא מטי, הידוע ליודעי נסתרות אלהינו כמו שכתב מרן הקדוש מורינו הרב ר' חיים ויטאל בעץ חיים (היכל א"ק שער מטי ולא מטי פרק א') עיין שם. והוא פורח באויר בחינת אור יו"ד כמו שאיתא בזוה"ק. כי מקבלת האור על ידי היו"ד קטנה שבקוצה, כי שם היא נקודה קטנה ומכונה ליו"ד על שם הכתוב (ישעיה י', י"ט) ונער יכתבם כידוע.

ועל דבר זה סיים אלהינו את התורה הקדושה בלמ"ד ופתחה בב', והמה אותיות ל"ב כי התורה וכל העולמות הקדושים כולם המה בבחינת נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן, ועיין בעץ חיים (היכל א"ק שער ב' דרוש השתלשלות עשר ספירות דרך עיגולים) והנה אם תקח חוט המונח בעיגול ותחתך אותו במקום אחד לעשותו שינוח ביושר ולא בעיגול, אז השני ראשין שהמה רחוקים עתה זה מזה מקצה עד קצה היו בתחילה שניהם יחד באמצע העיגול כמו כל העיגול. והלב הוא הנקרא דבר הממוצע, כי לבו של אדם הוא באמצע גופו. ועל כן סוף התורה וראשיתה באותיות ל"ב, לומר כי המה לבה של תורה הוא אמצעיתה ונעוץ סופה בתחילתה ותחילתה בסופה ואין ראשית וסוף להתורה.

ולפי דרכנו הנזכר מה נעמו דברינו הנאמרים כי המה שייכים ממש זה לזה, כי הלמ"ד היא הרומזת למגדל הפורח באויר שמדמה עצמה לאל"ף שהיה אויר קודם שנראה אור כנזכר למעלה, כי גם בה יש שלוש בחינות אשר ישנם באל"ף והוא הוא המאיר באור האל"ף לקוצו של הב' מאחריה. ועל כן היא כתובה קודם הב' והב' תביט בה מאחוריה לקבל אורה בקוצה. ומזה נעשה הב' בחינת אב בחכמה כי מקבלת מהא' ונעשה אב. ולעניות דעתי אפשר זה רמז ל"ב נתיבות החכמה הידועים חוץ מה שכתבו כל המקובלים בזה אפשר שגם לזה ירמז לאשר שהב' מקבלת מהלמ"ד שהוא מגדל הפורח באויר להיות נעשה על ידי זה בחינת אב בחכמה, וכל זה על ידי נתיבה אחת קטנה הנרמזת בקוצה של הב' כאמור אשר בו די השפעת האור לכל העולמות ואור עצמה גנוזה וטמונה להנהות מזיוה ואורה הגדול לצדיקים לעתיד לבא. וזה רמזו לנו חכמי האמת להבין הענין בל"ב נתיבות החכמה אשר הב' מקבלת חכמתה ואורה מבחינת הלמ"ד על ידי הנתיבה קטנה כאמור.

ונחזור לענינינו שזה שנברא העולם עתה בב', לפי שהוא קודם התיקון השלם ובכל דבר הוא מעורב רע בטוב, ואדם אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא וכשיחזור בתשובה יזכה להכניס הרי"ש של רע ורשע לפנימיות בחינת החכמה שנברא העולם בה, ויעשה תיבת ברוך רמוז על היפוך הקללה לברכה. ולא כן אם היה נברא באור האל"ף היה נעשה ח"ו בחינת ארור לפי דקות אור הזך הזה כנאמר לעיל. אבל לעתיד לבוא בעת

שרוח הטומאה יעביר מן הארץ ולא יהיה שום רע בעולם רק טוב האמיתי אז יתגלה האורה של הא' לעין כל ותאיר באורה בשלימות נפלא עד בלתי שיעור וערך ודמיון לאור הרב הזה. ועל זה אמר הכתוב (זכריה י"ד, ט') ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. כי ההו"א הוא מספר טוב וכשיהיה ביום ההוא לא יהיה רק בחינת הטוב לבד ולא יהיה שום רע בעולם ואז יוכל אור הא' להתגלות בעולם ואז יהיה ה' אחד הוא אורה של אל"ף שמספרה אחד וצורתה גם כן מורה על אחד כאמור לעיל בשם הזוה"ק בסוד הכתוב אני ראשון ואני אחרון. וזה האורה היא שנבראה ביום ראשון וראה שאין העולם כדאי לה, עבור הנזכר שאיכותה הוא זך ובהיר עד מאוד ולא תוכל לסבול שום פגימה כל דהוא וגנזה לצדיקים לעתיד לבוא, וידוע מדברי הזוה"ק (הקדמה א'.) אשר גנוזה היא לבחינת צדיקים שומרי הברית דייקא הנקראים צדיקים. וזה האור זרוע לצדיק דייקא, והטעם הוא כי אמרו (ישעיה ג', י') צדיק כי טוב, כי הוא הנקרא טוב אשר היפך הרע ולכן הם ראוין לאותה האורה כאמור ביום ההוא כאשר ביארנו.

וזה רמזו אמרי אל בראשית ברא אלהים כלומר מפני מה נברא העולם בראשית שהוא בחינת החכמה כאמור למעלה בסוד ראשית חכמה שהוא אות הב', ולמה לא באל"ף הרומז לבחינת כתר עליון, על כן אמר ברא אלהים מפני שברא אלהינו בחינת הדין בעולם על ידי שבירת הכלים הידועים, ונתערב טוב ברע בכדי שיהיה הבחירה ביד האדם, ועבור זה לא יכלה הבריאה להיות באל"ף כי אורה הזך לא תוכל לסבול הפגמים הנעשים בעולם וח"ו יהיה עוד בבחינת ארור על כן הוכרחה הבריאה להיות בב' להפך הקללה לברכה. וזה שאמר בספר הקנה וזה לשונו: שאל משה רבינו ע"ה למט"ט למה לא ברא הקב"ה את העולם באל"ף, אמר ליה דלא אתחזי עלמא דמותא למברי באל"ף דאיהו מעלמא דחיי וכו'. עד כאן. ממש כדברינו כל עוד שיש רע בעולם בחינת המות לא יוכל להאיר אור האל"ף עד עת בלע המות לנצח, ויאיר אור החיים בעולם מבחינת הטוב לבד אז יאיר אורה של אל"ף לשמח עולמו אשר ברא.

ואפשר זה רמז סמיכות התורה לעיני כל ישראל, בראשית ברא. כי הנה ידוע בחינת משה רבינו ע"ה רם ונשא עד מאוד, ולפי בחינתו אשר ידעו ה' פנים אל פנים היה ראוי לברוא העולם באל"ף כי לא היה בו שום פגם ודופי, ומה שהיה אתו במי מריבה הנה אמר בפירושו ויתעבר ה' בי למענכם הרי אשר בשבילו היה נכנס לארץ וכידוע. וזה שאמרה התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים, ולפי בחינתו ודאי היה ראוי לברוא העולם באורה של אל"ף, ואך לעיני כל ישראל, בראשית ברא, בשביל כלל ישראל אשר ימצאו בהם פגמים שלא תוכל האורה של אל"ף לסובלם

ולזה בראשית ברא במדת החכמה ובאות הב' הכל כאמור. ובזה יש להבין מה שכתב האר"י זלה"ה שיש לומר ב' פעמים כולם בחכמה עשית. כי המה ב' שבחים הא' שברא העולם וכללן כולן בחכמתו. והשני מה שרק בחכמה עשה ולא באור האל"ף, והכל בכדי להפך הקללה לברכה להיות בחינת ברוך.

ה גם יאמר הכתוב בראשית ברא אלהים וגו'. על פי מה שאמרו חז"ל (יומא נ"ד:) ושתיה היתה נקראת תנא שממנה הושתת העולם, תנן כמאן דאמר מציון נברא העולם דתניא רבי אליעזר אומר עולם מאמצעיתו נברא וכו' עד אלו ואלו מציון נבראו שנאמר (תהלים נ', ב') מציון מכלל יופי אלהים הופיע, ממנו מוכלל יופיו של עולם. והנה נקודה אמצעית הלזו שממנה הושתת העולם שהוא מקום אשר תחת כנפי הכרובים בקודש הקדשים הוא הוא אשר אמר עליה יעקב אבינו ע"ה (בראשית כ"ח, י"ז) מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. כי כל החיות של כל העולם הזה וכל הברכות והשפעות הטוב והמיטיב לכל, הכל יורד בתחילה לשם ומשם מתחלק לכל יושבי הארץ כי שם נקרא לב הארץ בסוד הכתוב (ישעיה מ', ב') דברו על לב ירושלים, וכאשר באדם כל הכח מן המאכלים בא תחילה אל הלב שהוא מלך בכל האברים שבגוף, והלב לוקח לעצמו הזך והנקי ואחר כך שולח מאתו כח לכל האברים דרך מעבר הורידין כנודע מספרי החכמה, כן כל השפעות החיות היורד משמים לארץ יורד תחילה אל נקודה אמצעית הלזו הנקראת לב הארץ ומשם יתחלק השפע לכל האברים, ועל כן נקרא שער השמים כי שם הוא שער הראשון לקבלת ההשפעה הבאה משמים. ושם נקרא נשקי ארעא ורקיע אהדדי, כי תחילה עולים דרך שם כל התפילות ותחנונים ושבחי ה' יתברך ויחודי שמותיו יתברך מתתא לעילא בבחינת העלאת המיין נוקבין ועל ידי זה מתעורר כנגדו לעילא לעילא להיות יורד כל שפע טוב וברכה ורחמים וחיים ממקור מחיה החיים לנוה אפריון למכון בית אלהינו. ושם מקדש ה' כוננו ידיך שהוא כפֵּן ובסיס ליו"ד שבמקור העליון אשר משם נמשך כל אלה, ועל כן בעת הבריאה שהיה העלאת המיין נוקבין מניה וביה כידוע משם עלה ולשם ירד ונעשה אבן שתיה וממנה הושתת העולם להיות נפרץ ימה וקדמה ולכל צדדיו.

והנה אמרו חז"ל (זבחים י"ט:) תנו רבנן איזהו קידוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית, ידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש, כי את ידיהם ואת רגליהם לומר שעם ידיהם יהיה רגליהם ועם רגליהם יהיה ידיהם. וזה אמר הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ כלומר ראשית הבריאה היתה במקום שמחובר הארץ לשמים ושמים לארץ הוא מקום אבן שתיה אשר שם נשקי ארעא ורקיע אהדדי כנאמר.

ועיקר הבריאה היתה לזה שתמיד יהיה עם השמים הארץ שתעלה מיין נוקבין מן הארץ לשמים על ידי תפילות ובקשות ומעשים טובים, ועם הארץ יהיה תמיד השמים להוריד שפע וברכה וחיים עד העולם והכל על ידי נקודה אמצעית הלזו ששם נשקי ארעא ורקיע. ואף זה שאומר מן הצדדין נברא יודה לזה שהשקפה הראשונה עת אשר משמים אל ארץ הביט היה העיקר אל מקום זה הנקרא שער השמים, ואך שלום שלום לרחוק ולקרוב, ואמרו חז"ל (ברכות ל"ד:) לרחוק ברישא והדר לקרוב אבל ודאי הקרוב קרוב וסוף מעשה תחילת המחשבה לזו הנקודה האמצעית, אשר גם לזה נכון לקרוא אותה ראשית הבריאה.

ו עוד יתכן לומר בביאור הכתוב בראשית ברא אלהים וגו'. יתברך ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר האציל וברא ויצר ועשה את כל הבריאה כולה שמים ממעל והארץ מתחת וכלל את כל ברואי הארץ הלזו בארבעה מינים כוללים לכל צבא הארץ הנקראים בפי החכמים: דומם, צומח, חי, מדבר, וכולם נכללים מארבע יסודות שהם: אש, רוח, מים, עפר, כאשר כתבנו קצת למעלה בזה, וארבע יסודות האלו נלקחים ונמשכים מכח שורשם אשר בשמותיו של הקב"ה משם הוי"ה ברוך הוא וברוך שמו אשר ד' אותיותיו הם שורש לארבע יסודות האלו שמאיר בהם כמבואר בשער הקדושה למורנו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל. ומשָם הזה נמשך להם בכל עת ובכל רגע חיותם וכוחם והשפעתם כאמור ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ועיין בזה בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ה' ענף ה') שהארכנו שם בענין זה ככל הצורך וכאן נציג בקיצור לענינינו אשר אנו עתה בו.

והנה התחלקות מהותם ותוארם מבריאה הגדולה שבגדולות עד שלשול קטן שבים הנם רבו כמו רבו באין שיעור וערך כל אדם כפי כח הצורה והמדע אשר נתן בו אלהים חיים ומלך עולם ה' בעת הבריאה לכל מין ומין בפני עצמו ולכל אחד מהמין בפני עצמו, עד שאין דעתם דומה זה לזה ופרצופם שונות אחד מחבירו כי הוא כל יכול ברוך הוא. והכל נברא בגין דישתמודעין ליה בכל הנבראים והיצורים והנעשים וכל בריה ובריה, מבריה הגדולה שבגדולות עד הקטנה שבקטנות יכירו וידעו כי הוא היוצר הוא הבורא והוא עשה את כל הנעשים. וחובת כל היצורים האלה להיות שבח ותהלת בוראם בפה כל אחד ואחד בכח השירה שהוקצב לכל בריה ובריה בפני עצמו כאמור בפרק שירה שיסד התנא רבי אליעזר הגדול מה שכל בריאה מיצורי כפיו של הקב"ה אומר שירתו בכל יום לפני בוראו והכל למען יכירו וידעו כל אחד לפי שכלו ומדעו אשר המה יצוריו של הקב"ה ומלכותו בכל משלה, וכאשר יהיה אם ירצה ה' בעת גאולתינו ופדות נפשנו

שידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, וסוף המעשה במחשבה תחילה אשר לזה היתה תכלית בריאת כל יצורי עולמים שדעה ישימו כל בריותיו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו מגדולת יוצר כל ועל ידי כן יקשר נפשו וכל כוחו לצור העולמים ברוך הוא וברוך שמו. וכולם נטבעים במטבע אחת טבעו של מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר הטביע בהן אור שמו יתברך שם הוי"ה ברוך הוא בארבעה יסודות שבהם דמיון צורת המלך אשר נחקק על המטבע הגדולה שבגדולות עד הקטנה שבקטנות ולכן מהרבה קטנות נעשה אחד גדול והגדול מתחלק לכמה פרוטות כי כולן נטבעין במטבע אחד חותמו של מלך, וכמו כן בכל נבראי עולם אף שאיכותן מתחלק לפרטים הרבה בכמה מינים שונים אין מספר, הנה לפעמים נעשה מכמה פרטים כלל אחד וכלל אחד נתחלק לכמה פרטים כאשר נבאר להלן.

ואולם כל הנבראים האלה לגודל ורב המרחק העצום אשר נתרחקו מאור פני מלך חיים בגילגולים והשתלשלות שונות עד אין שיעור זה למטה מזה וזה למטה מזה אי אפשר להם בעצמן להתעורר בכח שכלם שבהם לידע ולהודיע ולהוודע אשר אין בהם שום כח וחיות כי אם מה שנשפע להם בכל יום תמיד מטוב רחמי ה' עליהם כי חיותם מעט דמעט הוא והתגשמם רבה עד מאוד עד שחלילה אפשר ליבטל אור החיות שלהם בגוש עפר יסודתם אשר נטבע בהן כי גם חיותם רחוק רחוק הוא מאור פניו יתברך ואין בו כח להתעורר בגוף עב ומגושם אשר מונח בו, ומכל שכן בדבר השירה אשר נקצב להם לרב המרחק אשר הן בו מאוד, ומאוד יקשה להם להתגבר על כח גשמיותן אשר נתגשמו בעת הבריאה ומאז ועד עתה, לשבח בשירת פיהן את בוראן ברוך הוא וברוך שמו.

ולזה ברא הקב"ה האדם על פני האדמה וכללו מן העליונים ותחתונים כאשר ביארנו למעלה עיין שם, וברא נשמתו מן העליונים והיא עליונה שבעליונים כי מחצב נשמות ישראל הוא קודם למחצב המלאכים כידוע לטועמי מעץ החיים, וכאשר פירש בשל"ה הקדוש (חלק ב' מסכת שבועות דף מ') מה שאמרו המלאכים מה לילוד אשה בינינו כלומר שילוד אשה יזכה ששורש נשמתו יפסיק בינינו ובינך באופן שנשמת ישראל גדולה אף ממעלת המלאכים, וכללה בארבע עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה בארבע בחינותיה נפש רוח נשמה ונשמה לנשמה. וברא גופו מן הארץ וכללו מארבע יסודות הנזכרים אשר נבראו בהן כל ברואי הארץ מקטן ועד גדול.

והנה כח נשמתו אשר בקרבו לצד שהיא נלקח ממקום גבוה כזה, הנה תחשק ותתלהב ותבער כיקד יקוד אש לשבח ולפאר ולהודות ולהלל את בוראה מלך מלכי המלכים

הקב"ה, ותצמד ותקשר ותקרב אל צור ישראל ברוך הוא מקום אשר לוקחה משם, כי היא היודעת לפי ערכה גדולת נפלאותיו והדר יקר תפארתו ורוב טובו וחנו וחסדו על כל בריותיו אשר ברא.

והנה בעת ההוא אשר יעמוד האדם באמיתיות לבבו וחיות נשמתו בערה בו אל צור העולמים ברוך הוא, כל מלאכי מעלה שרפים ואופנים וחיות הקודש כל הכלולין בכח נשמתו תאין ומתכנשין כחיזו אדוותא ומתקבצין יחד להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ונעימה, וכולם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה אשרי למלך שמקלסין אותו כך על פני האדמה, יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו מה אדיר שמך בכל הארץ, אין קדוש כה' כי אין בלתך ושבח ויקר וגדולה וכבוד יתנו לאל מלך יוצר כל המנחיל מנוחה כזאת לעמו ישראל בקדושתו להקדיש שמו בקודש בגוש עפר ארץ על פני תבל ומלואה. ותראה שאמרו חז"ל (סוכה כ"ח.) אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו מיד נשרף, ופירש רש"י מפני שהיו מלאכי השרת מתקבצין סביביו וכו' והוא דברינו ממש כי כולם נכללו בשורש נשמות ישראל.

ולכך אין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה (כדאיתא בחולין צ"א:), כי אין בפרט אלא מה שבכלל, וכשכללות ישראל מתעוררים עצמן לפאר ליוצרם מגיע לכל הפרטים אשר בשמים ממעל להודות לשם ה' יחד באהבה עזה ברשפי אש שלהבת יה, וממילא כל הפרטים ופרטי פרטים אשר בארץ מתחת נשמת כל חי אשר בארץ וכל הנבראים התחתונים לכולן מגיע אור חיותם אשר בכלל, וכולן מתעוררין בכח שורשם אשר נכלל באיש הישראלי להודות למלך יוצר כל בכח השירה אשר נקצב בפה כל אחד בגילה ורינה כי זה הוא חובת כל היצורים להודות ולהלל וכו'. ואחר כך מהפרט נעשה כלל שכל החיות מהפרטים ופרטי פרטים מיצורי עולמים מתקבצין ומתקרבין אל האדם הזה אשר נכלל מהם והוא בכוחו מעלה אותן ומקרבן ומיחדן לבוראן ברוך הוא וברוך שמו והוא הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע בשמי השמים ועל ידי הסולם הלז כולם עולין דרך שם לשמים למען ידעו כי הוא בוראם יוצרם אף עשאם, וכל פעל ה' למענהו שבראם לכבודו למען יכירו גדולתו והדר מלכותו גם במקומות הרחוקים מאוד מאור פניו יתברך וידעו הכל כי לה' המלוכה ומלכותו בכל משלה. ועל ידי האדם הזה, במה שמקרב אותן למלך הכבוד האל הטוב ברחמיו המרובין, מוריד ומשפיע עליהם כל בחינות שפע וברכה ורחמים וחיים לכל אחד לפי ערכו מעילא לתתא בברכת שמים מעל עד ברכת תהום רובצת תחת להיות כולם נמצאים בטובה כידו הרחבה והמלאה.

ועבור זה מה גדלה מאוד מעלת האדם העוסק בפרק שירה, כמו שאמר רבי אליעזר (עיין תחילת פרק שירה) כל העוסק בפרק שירה בכל יום אני מעיד עליו שהוא בן עולם הבא, וזוכה ללמוד וללמד, ותלמודו מתקיים בידו, וניצול מיצר הרע, וזוכה לימות המשיח וכו' כי כאשר יאמר האדם פרקי השירה, ויודע ומכוון בו באמיתיות לבבו להודות לאל יוצר כל שככה לו בעולמו וברא כל אלה בחכמה נפלאה, כל אחד ואחד לפי ערכו ומהותו ובחינתו אשר בשמים ממעל, ובטובו מחיה אותן תמיד בכל רגע ורגע וחונן להם דעה לכל אחד ואחד כאשר צריך אליו ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא ומשגיח עליהן בכבוד גדול יומם ולילה, ומשמי השמים העליונים אל ארץ התחתון שבתחתונים הביט, ואבה בהתקרבות קרוצי חומר גלומי גוש כאלה, בכדי להיטיב להם מאור פניו יתברך. ואז ימלא פיהו שיר ושבח תהלה ותפארת קדושה ומלכות לחי העולמים, המגביהי לשבת ומשפילי לראות בשמים וארץ וכל אשר בהם, למלאות לכל אחד די חסרונם אשר יחסר להם. ואז על ידי זה נעשה ככל אשר ביארנו שכולם מתעוררים על ידי שורשם להודות ולהלל למי שעשה ויצר את כל אלה בדברי השירה אשר משבח ומפאר האדם הלזה בפרק שירה האמור, ומתקבצין ומתקרבין על ידי האדם הלז אל צור העולמים ברוך הוא וברוך שמו בכל אות נפשם ומאודם. וה' הטוב מוריק עליהם כל מיני ברכה וחיים ושלום ממקור הברכות, ונחת רוח גדול מזה לאלהינו שבשמים כי כל בריאת העולמים היה לזה שיתדבקו בו בכדי שיטיב להם כידו הגדולה. וכיון שכל הגדולה והכבוד הזה הכל נעשה על ידי האדם הלז הנה הוא זוכה לכל המעלות המבוארין כאמור.

והנה כבר כתבנו למעלה אשר את השמים ואת הארץ מורה חיבור השמים לארץ, וארץ לשמים, כבחינת קידוש ידים ורגלים מן הכיור שהיה בבת אחת ממש מפני שנאמר את ידיהם ואת רגליהם עיין שם לפי דרכינו שמה. וזה שאמר הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כלומר זה היתה ראשית מחשבת אדון כל בבריאת עולמו רק למען היות תמיד את השמים ואת הארץ, שעם השמים יהיה תמיד הארץ, שהאדם אשר על הארץ יחבר תמיד בכוחו ארץ לשמים וכל ברואי הארץ מדומם צומח חי מדבר וארבע יסודות אש רוח מים עפר המפוזרים על פני תבל בכל פנות האדמה כולם יתקבצו ויתקרבו על ידו לרוכב שמים אשר בראם להודות ולשבח ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו אשר בכל משלה וירוצו כולם לפי ערכם בכלות נפשם אל רצון קונם. ועם הארץ יהיה תמיד השמים שיגרום האדם כל עוד נשמתו בו על פני האדמה לסגול מצוות ומעשים טובים ולעסוק בתורה ותפילה ודביקות אל. ועל ידי פעולות הטובות וְזַכות מחשבותיו ויחודי שמותיו יתברך יגרום להוריד ברכת שמים ממעל עד ברכת תהום

רובצת תחת להשפיע כל מיני שפע אורה ושמחה ברכה והצלחה ונחת רוח להאיר פני תבל ויושביה, זה היה עיקר וראשית המחשבה בהבריאה.

וכבר כתבנו למעלה אשר בריאת כל העולמות עליונים ותחתונים וכל אשר בהם הכל היה במאמר הראשון אשר אמר אלהים בראשית, וכל מה שברא אלהים במאמר בראשית הלז הכל לא נברא רק להיות בבחינת את השמים ואת הארץ כאמור שיתדבקו כל בחינות יצורי הארץ לשמים וכל אשר בשמים ישגיח על הארץ להיטיב ליושבי בה, ולזה ירמוז עוד בראשית ברא אלהים, כל מה שברא אלהים בבראשית הכל רק למען תהיה את השמים ואת הארץ בקשור ודיבוק יחד והיה לאחדים בידך הכל כמדובר, והבן.

ולזה אמר הכתוב אחר כך והארץ היתה תהו ובהו. ואמרו חז"ל (בראשית רבה ב', ב') רבי אבהו אמר משל למלך שקנו לו שני עבדים שניהם באוני אחת ובטומי אחת כלומר בשטר מכירה אחד ובסכום אחד, על אחד גזר שיהיה ניזון מטמיון פירוש מאוצר המלך ועל אחד גזר שיהיה יגע ואוכל, ישב לו אותו שנגזר עליו כך תוהא ובוהא אמר שנינו באוני אחת ובטומי אחת זה ניזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל, כך ישבה הארץ תוהא ובוהא אמרה העליונים ותחתונים נבראו בבת אחת העליונים ניזונין מזיו השכינה והתחתונים אם אינם יגיעים אינם אוכלין וכו' עד כאן. והוא רומז לדברינו שהארץ סברה כיון שהיא נתרחקה כל כך מאור פני מלך חיים חלילה וחלילה לנצח לא תראה אור בהיר בשחקים שתקרב עצמה לבוראה ליהנות מזיו שכינתו, על כן ויאמר אלהים יהי אור ואמרו חז"ל (בראשית רבה ג', ח') אלו מעשיהן של צדיקים כי על ידי מעשיהן של צדיקים תוכל הארץ וברואיה וכל אשר עליה להתקרב ולהתדבק אל מלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא, וגם היא תזכה לאורה בהילו נרו על ראשה על ידי מצוות ומעשים טובים של עמו ישראל, ועל ידי כן ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד פירוש אף שהבדיל אלהים בין האור והחושך וקבע לזה תחומו ביום ולזה בלילה מכל מקום הרי משניהם נעשה יום אחד שלם והיום בלא הלילה אף שהוא כולו אור מכל מקום אין שלימות בו להיותו חסר הלילה ואין תמותו ושלימותו כי אם בהיותו עם הלילה, וכן הארץ עם השמים שהוא דוגמת ערב ובוקר הנם עד עתה שניהם באוני אחת בשוה כי אין שלימות בשמים אם לא יחובר אליו הארץ והדרים עליה.

וטעם כל זה הוא כי הרע מבחין את הטוב והטוב מבחין את הרע כמו שאיתא בספר יצירה (פרק ו') ומבחין הוא לשון חוזק (כמו (על פי ישעיה ל"ב, י"ד) בוחן ועופל) כי אם לא היה הרע בעולם מאין היה ניכר הטבת הטוב, ואם לא היה בעולם חושך כלל מאין היה ניכר טובת האורה, ולא ניכר יתרון אור כי אם מן החושך, ועיקר שמחת אדם כשיוצא

מתוך החושך לאור אז מכיר על פניו טובת האורה ואם ירצה ה' נאריך בזה במקום אחר, וכיון שמשניהם יוצמח קילוסו של הקב"ה, ואחד בלא השני לא נחשב לכלום הנה המה מיוחדים בתכלית היחוד ושניהם אחד. והכל בכדי לידע ולהודיע ולהוודע כי הוא אחד ואין יחיד כיחודו. והוא המיחד את האור והחושך ביחוד גמור להיות משניהם יום אחד שלם כי הוא היוצר אור ובורא חושך ועושה שלום ביניהם ליחדם לאחד, וכמו כן ממש הארץ ויושביה המסובבים מבחינה גשמיית הארץ והרע והקליפות המשוטטים בעולם, וכאשר ישימו דעתם אשר גם בתוך גשמיות עבות חושך הלז יש השגחת הבורא וחיותם הוא רק ממלך עולמים ברוך הוא ועל ידי כן מוציא לבבו ומחשבתו ממדור הקליפות כי בזוכרו את בוראו אשר שם הנה חפץ במאוד לדבק עצמו בו בכל יכלתו לאהבה אותו ולירא מפניו ולמסור לו נפשו רוחו ונשמתו בכל עוז, ואז תיכף נתיחד כל הדברים אשר נתן עיניו בהם לבורא שמים וארץ עם אמיתיות לבבו החפץ בדיבוק אל ה' אלהיו.

כי ידוע תדע אשר אין דבר מכל אשר ישנו במציאות בעולם בלתי השגחת הבורא, כחו, אורו, שפעו, וחיותו, וכל מה שיש בעולם בכולם יש בהם אותיות התורה המחיה אותם כי לא דבר רֵק הוא, ואם הוא רֵק הוא מכם, כמאמר חז"ל (בראשית רבה א', י"ד). כלומר שאנו שוכני בתי חומר אין לנו שכל ובינה להבין כל כך שורש כל דבר ודבר ממציאות העולם איה מקום מוצאו ושורשו אשר בשמי השמים, אמנם באמת לא דבר רֵק הוא ולכל ברואי הארץ מן הצורה הגדולה שבגדולות עד יתוש קטן שבטבור הארץ יש להם שורש בשמים אשר משם נמשך אליו תמיד בכל עת ובכל רגע חיותו וכוחו. ומרכבה עליונה יוכיח שראה בה יחזקאל הנביא דמות ארבעה פנים פני אדם, פני אריה, פני נשר, פני שור. והם ארבעה מינים כוללים לברואי מטה, כי שור מלך בבהמות, אריה בחיות, נשר במעופפים, ואדם בכולם. וכל הבהמות שבארץ שורשם בפני שור אשר במרכבה, וכל חיות השדה שורשם בפני אריה אשר במרכבה, וכן כולם. ואם רֵק הוא, מאתנו הוא, שאין אנו יודעים כל כך שורש כל נברא ונברא בפרטות ופרטי פרטות ליחד אותו בשורשו אשר בשמים ממעל, אבל הצדיקים האמיתיים הקדושים הטהורים המוסרים נפשם לה' בכל רגע ורגע על קדושת שמו יתברך ומפשיטין עצמן ויוצאין מכל עניני עולם הזה בשלימות ומהפכין עביות גופם לרוחניות והחומר לצורה וזה נקרא בזוה"ק מאן דעייל ונפיק פירוש שבא לעולם הזה ויצא מכל בחינות גשמיות גופו והכניע את כל תאוות לבבו לאל אחד בלבד, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ט, כ"ב) ולבי חלל בקרבי שלא היה לו שום יצר הרע שהרגו בתעניותיו כידוע, הם המבינים שורש כל אחד ואחד מהברואים אשר במרכבה העליונה בפרטות. וזה היה חכמת שלמה שנאמר בו

(מלכים-א' ה', י"ג) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים. פירוש שהבין שורש כל דבר ודבר מקום לוקחו, מצבו, ומעמדו אשר בשמים ממעל, ולכך אמרו בפסיקתא (מובא בילקוט מלכים רמז קע"ה) על פסוק (מלכים-א' ג', ט"ו) ויקץ שלמה והנה חלום הבין שחלומו אמת, שומע עוף מצפצף ומבין לשונו, כלב נובח ומבין לשונו, כי הוא יודע בטיב ורואה שורשם אשר בשמי מרום ומה שנעשה בשורשם זה הם מהגים ומצפצפים בלשונם, וכן אמרו עליו על רבי יוחנן בן זכאי שהיה מבין שיחת שדים שיחת דקלים וכו' (כדאיתא בסוכה כ"ח.) כי היה מביט בשורשו ממעל והיה מבין מה מראה בנענועיו מלמטה. ואדם כזה הוא המיחד והמקשר את הארץ ויושביה למקום שורשם אשר נלקחו משם כי אינו רואה שום דבר בעולם כי אם הכל כח ה', אור ה', לא זולת.

וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ג', ח') על פסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד ולא נאמר יום ראשון, לפי שהיה הקב"ה אז יחיד בעולמו. ולדברינו ירמז על אחדות העליונים ותחתונים כי עשרה דברים נבראו ביום ראשון, שמים וארץ, תהו ובהו, אור, חושך, מדת יום, מדת לילה, וכו' (כדאיתא בחגיגה י"ב.) וכל אלה הם הפכיים זה מזה ועם כל זה המה מיוחדים בתכלית היחוד האור והחושך שמים וארץ הכל אחד באין הפרש ביניהם בהתקשרותם אחד אל אחד, וכל אחד לא יהיה בשלימותו עד היותו עם השני. וזה רמז הכתוב (יחזקאל ל"ג, כ"ד) אחד היה אברהם. כי אברהם אבינו ע"ה הכיר את בוראו על ידי זה האחדות האמיתי כמאמר חז"ל (עיין זוה"ק חלק א', פ"ו.) בתחילה היה עובד להחמה ראה ששקעה אמר לא זה הוא אלהים, והאירה הלבנה סבור זה הוא אלהים ראה ששקעה חזר בו, וכן בכוכבים וכל צבא השמים עד שהבין מכל אלה כיון שאין כח בהם לעמוד תמיד בלי הפסק ודאי יש לכל אלה בורא אחד יחיד ומיוחד, והוא המנהיג המציאות כולו בכח שאין לה קץ ובכח שאין לה הפסק, והוא מחיה ומהוה את כולם ונותן להם כל צרכיהם ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ואלמלי יצויר העדר שפעו וחיותו מן כל הנמצאים שבעולם היה כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין ועל כן אין עוד מלבדו, כי אין בכל העולמות עליונים ותחתונים שפלים ורמים כי אם כוחו אורו שפעו וחיותו לא זולת. וכיון שהבין את כל זאת בתכלית ההבנה הנה בכח כוונתו היה מיחד כל אשר בארץ לשמי השמים ועל כן אחד היה אברהם, כי היה מיחד את הכל לאחד.

וזה אמר הכתוב (בראשית ב', ד') אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וגו'. פירוש שכל התולדות שהיה בבריאת העולם הכל כדי להיות בבחינת היחוד שמים וארץ וזה בהבראם, ואמרו חז"ל (בראשית רבה י"ב, ט') באברהם, כי אחד היה אברהם בבחינה זו

ליחד הארץ לשמים. ולזה כפל הקרא (שם) לומר עוד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. כי תחילה אמר שתולדות השמים המה השפעות אור הברכות וחיות של כל הנבראים הכל יהיה בארץ בהתקשרות ודביקות זה בזה, ואחר כך אמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שיתחבר הארץ וכל אשר בהם לשמים למען ידעו הכל כי שורשם מצבם ומעמדם הכל בשמים, ושוין המה באוני אחת ובטומי אחת והכל אחד כי כל בשמים ובארץ ומתרגמינן דאחיד בשמיא וארעא. ולכך אמר הכתוב אחר כך (שם ה') וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו', כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה. כי ידוע אשר אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע המכה אותו ואומר לו גדל כמו שמובא במאמר חז"ל (בראשית רבה י', ו') והכוונה הוא על כח ההשפעה הבאה מלמעלה על ידי הגשמים היורדים משמים על הארץ, ונמצא כל דבר מעורב ברוחניות וגשמיות, ובזה הנשמה קשורה עם הגוף על ידי האכילה כי הגוף נהנה מגשמיות המאכל והנשמה מהרוחניות כידוע, ועל כן כשהאדם שהוא הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה לחבר ארץ לשמים ושמים לארץ לא היה עדיין, לא היה מי שיוריד דבר משמים לארץ ועל כן לא המטיר על הארץ ולא צמח דבר ולא היה שיח בשדה ולא עשב, על כן וייצר ה' את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים (שם ז') ובזה כללו מן העליונים ותחתונים להיות על ידו יוקשר אלה באלה, ויהי האדם לנפש חיה כלומר שהאדם משתמש הן לבחינת הנפש שהוא דרגה התחתונה מהכל, והן לבחינת חיה שהוא דרגה עליונה, כי על ידו יקושר זה בזה בקשר נפלא ועל כן קרא את שמו אדם כי שם זה רמז לכל הבחינות בחינת עפר מן האדמה, ובחינת אדמה לעליון, ובחינת שם הוי"ה אשר במספר מ"ה גימטריא אדם. וכיון שנברא האדם הלז התפלל על הגשמים, וידוע אשר לשון תפילה הוא בבחינת צמיד פתיל שהוא לשון חיבור ודביקות, והאדם בכוחו קשר ודיבק וקירב עולם שלמטה בעולם שלמעלה הארץ ואשר עליה לשמים בתפילתו ונעשה בבחינת נשקי ארעא ורקיע אהדדי והיתה העלאת המיין נוקבין הידוע ותיכף נעשה הורדת המיין דכורין כל ברכה ושפע ממקור הברכות וירדו גשמים על הארץ והולידה והצמיחה ונתמלא כל השדה דשאים וצמחו האילנות כי נתנה הארץ יבולה. וזה שרמז הטייעא לרבה בר בר חנה תא ואחוי לך היכי דנשקי ארעא ורקיע אהדדי (בבא בתרא ע"ד.). פירוש שהנשיקה הוא משניהם מזה לזה ומזה לזה. שכל אחד נותן מחלקו לשני. זה, הורדת שפע החיים והטוב לזה. וזה, התקרבות נפשו ומאודו ואשר בה, לזה. ואפשר זה רמז הבל הבלים שאמר קהלת (קהלת א', ב'). כידוע

שמנשיקות נולד הבלים, והוא מורה על היחוד האמיתי והכל הבל נכנס בגדר זה שיהיה בבחינת נשיקה להוליד הבלים להתיחד זה עם זה ביחוד האמיתי.

ואפשר עוד לומר שרמז בלשונו שאמר לו תא ואחוי לך לרמז על היחוד הכולל שהוא מא' ועד תי"ו כמו שכתבו המפרשים בתיבת את שהוא יחוד כ"ב אתוון מא' ועד תי"ו. כן הכא ליחד מתתא לעילא מתי"ו ועד א'. ואפשר גם כל היכא דאמרינן בגמרא תא שמע, או תא חזי המוזכר בזוה"ק, כוונתם ליחוד מתתא לעילא אשר עושין התנאים ואמוראים בלימודם על כן אומרים תיבת תא שמע, שמע בחינת יחוד הלזה או חזי היחוד הזה. גם הנה ידוע אשר שמים וארץ רומזים לבחינת הוי"ה ואלהים, כי השמים שמים לה', ולאלהים מגיני ארץ. וזה שאמר הכתוב אלה תולדות השמים והארץ שהוא ליחד השמים והארץ ביום עשות ה' אלהים כל אחד יעשה זה בחינת היחוד של הוי"ה ואלהים וכן יעשה תמיד לטוב עמו ישראל, אמן.

ז עוד יתבארו אמרי אל באומרו בראשית ברא אלהים וגו'. הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה י"א, ו') כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשיה ותיקון החרדל צריך למתקה חיטין צריך לטחון וכו'. ולכאורה למה עשה ה' כך שיהיו צריכין עוד למעשה ידי אדם והלא אלהינו ברוך הוא, הוא כל יכול והיה ביכולתו לבראן שלא יהיו צריכין עוד לעשיה. ומה שנראה בפירוש דבריהם הוא כי הלא תראה שאמרו חז"ל (שבת קי"ט:) אמר רב המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, וכדומה בכמה דברים אמרו כזה כאילו נעשה שותף במעשה בראשית. ולכאורה לפלא הוא כי היבוא אדם לאומן אחר אשר הוציא כלי למעשהו ויאמר הייתי שותף עמך במלאכת כלי הזה אתמהא. וכמו כן במעשה בראשית מי יבוא אחר המלך את אשר כבר עשהו לקנות שותפות בדבר שכבר נגמרה מלאכתו.

ועיקרן של דברים הוא כי ידוע אשר העולם ומלואו לא נברא אלא בהתורה וכמאמר חז"ל (בראשית רבה א', א') על פסוק (משלי ח', ל') ואהיה אצלו אמון, דבר אחר אמון אומן. התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא מדעת אומן והאומן אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו לדעת היאך הוא עושה חדרים היאך הוא עושה פשפשין, כך היה הקב"ה מביט בתורה וברא את העולם, והתורה אמרה בראשית ברא בי ראשית ברא ואין ראשית אלא תורה וכו' עד כאן. וידוע מספרי החכמה ובפרט בזוה"ק אשר מתחילת הבריאה עד סוף עמידת כל יצורי עולמים. כל חיותן וקיומן ועמידתן של כל העולמות שלמעלה ושלמטה וכל אשר בהם הכל על ידי התורה ומצוותיה שישראל

מקיימין למטה ועל כל אות ואות מתורתינו הקדושה עומדים אלפי אלפים עולמות קדושים עד אין מספר ועמידתן וחיותן וקיומן הוא רק בקיום עם ישראל את האות הלז בתורה על זה יתקיימו. ונודע מה שאמר **הבעל שם טוב** זי"ע ועל כל ישראל, על פסוק (תהלים קי"ט, פ"ט) לעולם ה' דברך נצב בשמים כי הנה אומן בשר ודם העושה כלי דרך משל הצורף לוקח שברי חתיכות כסף ועושה מהם כלי אחת יפה ונאה עד מאוד הנה ודאי בעת עשיית הכלי הניח בה חכמתו ופעולת מעשה ידיו וכח הפועל בנפעל להיות על ידו נעשה הכלי, אבל אחר גמר פעולתו ועשיית הכלי על תכונתה אין להאומן אשר עשאה שום מחשבה ושום עשיה עוד עליה והכלי עומדת תמיד על מעמדה בלתי השגחת וראיית פני האומן, כי הוא עשה הכלי יש מיש משברי כסף כלי נאה ועל כן אחר גמר עשייתה אינה צריכה עוד להאומן כי עיקרה היה במציאות קודם שבאה ליד האומן. ולא כן באומנות אלהינו יתברך שמו לעולמי עולמים כי הוא ברא כל העולמות יש מאין וקודם הבריאה לא היה במציאות כלל שום נברא ונמצא. גם אחר בריאתן חלילה אם יסתלק השגחת בוראן מהן אף על רגע כמימרא היו כל העולמות כמו שהיה קודם בריאתן והיו לאפס ואין ממש. ועיקר חיותן וקיומן הוא בכח הראשון שהניח בוראינו ברוך הוא וברוך שמו בבריאתן. והמה אותיות התורה אשר בהן ברא את עולמו כמאמר חז"ל הנזכר דרך משל במאמר יהי רקיע בתוך המים וגו', הנה באותיות אלו נתהוה הרקיע ועד עתה האותיות האלו הם הם חיותן וקיומן של השמים ושמי השמים. ואלמלי יצויר העדר שפע חיות האותיות משמים ברגע אחת תיכף ומיד יוחזרו לכמו שהיה לאין ואפס ממש והיו כלא היה. וכמו כן בכל העולמות שלמעלה ושלמטה. וזה שאמר הכתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים. כלומר דברך אשר דברת בבריאת השמים להיות אמר ויהי עד הנה הוא נצב ועומד בשמים להיות על ידו קיום השמים. עד כאן דברי פי חכם חן.

ועיקר קיום אותיות התורה בשמים וארץ וכל אשר בהם הכל הוא כשישראל מקיימין אותיות האלו למטה בארץ, וידוע מה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ג'.) על פסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו עד כאן. כי ח"ו אם לא יקיימו ישראל את התורה יסתלקו חיות האותיות אשר מונח בהם מיום הוסדה הארץ, וממילא יוחזרו לתוהו ובוהו. ובזה תבין מה שאמרו חז"ל (פסיקתא מובא בילקוט רמז תשד"מ) רבי עזריה בשם ר' יהודה בן רבי שמעון אומר כל זמן שהצדיקים עושים רצונו של מקום הם מוסיפים כח וגבורה בפמליא של מעלה כמה דאת אמר (תהלים ס', י"ד) באלהים נעשה חיל וכו' עד כאן. ולכאורה מה יערוך אנוש עם אל להוסיף כח בו. אמנם הוא הוא דברינו

הנאמרים כי כאשר ישראל מקיימין את התורה ברוב עוז וחדוה ופחד אלהים ויראתו על פניהם, אז בכל רגע נתחדש חיות חדש בכל אותיות התורה המקיימין כל בריאת שמים וארץ וממילא יתחדשו כל ברואי מעלה ומטה ברוב חיות ושפע אורה ושמחה מאותיות התורה המחיה אותן ולא כן חלילה וחלילה אם לא יקיימו ישראל את התורה אז ישארו האותיות המקיימין הבריאה חרבים ויבשים כי אדם אין לעבוד את האדמה ומתישין כח פמליא של מעלה ושל מטה ולא כח וגבורה בהם להיות מושלין בקרב תבל. והאמת כי מעולם לא אלמן ישראל ותמיד נמצא בישראל צדיקים המקיימין העולם ולולא זאת חלילה היה מוחזר כל העולם לתוהו ובוהו ועל כן אמר הכתוב (משלי י', כ"ה) וצדיק יסוד עולם כי הוא היסוד וְכַן ובסיס שהעולם עומד עליו. וזאת הטובה עשה הקב"ה עם עולמו שאף בצדיק אחד בכל העולם די לעמידת כל יצורי עולמים במעט דמעט חיות לפי צדקת הצדיק הלז ובזה יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד, ועל כן אמרו רבותינו (אבות ה', א') בעשרה מאמרות נברא העולם וכו' והלא במאמר אחד וכו' אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם וכו' וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם וכו' כי הצדיקים שבדור הם הם המקיימין את כל ברואי עולם במה שמקיימין את התורה והרשעים מאבדין את העולם במה שעוברין על התורה ולא זו שהצדיקים מקיימין את כל העולמות להיות עומדין על תכונתם כאשר בעת בריאתן. אף גם בצדקת מעשיהם בסגולת הפעולות הנכונות וְזכות מחשבותיהם ומסירת נפשם לה' בכל רגע ומה שמיחדין תמיד שמותיו של הקב"ה ומקרבין את כל העולמות ליחדם לאחד לבלתי הפרידם במעשיהם הרעים ממשיכין ומאירין מאור פני מלך חיים כל בחינות שפע ברכה והצלחה ושפע החיים והטוב לכל הנאצלים והנבראים והיצורים והנעשים כאשר כתבנו בזה למעלה.

ואולם תדע אשר כל זה עשה הקב"ה לטובתינו. כי הכי לא היה כח ביד ה' לתת ברכה וחיות ושפע לכל עולם ועולם בעת הבריאה עד בלי די להתקיים כך עד עולמי עד לבל יצטרכו להמתין על קיום התחתונים להם. אכן בכדי לתת שכר טוב לצדיקים שמקיימין העולם בראם על אופן הלז שיצטרכו לעבודת אדם ועל כן לא המטיר בעת הבריאה על הארץ כי עדיין לא היה אדם להוריד השפעה לחיות העולמות כי הוא הצריך לעבוד את העבודה הלזו לעבדה ולשמרה. ופירוש לעבדה הוא לראות להתקיים חיותה אשר נטבעה בה בעת הבריאה ולהוריד אליה שפע אור חדש ממלך הטוב והמיטיב, ולשמרה פירוש לשמרה מן המזיקין הוא כחות הרעות והקליפות אשר נבראו בעולם כידוע אשר אי אפשר לעולם שתקבל ברכת ה' אם לא תסיר מקודם ממנה בחינת כח הרע

והקליפות המשוטטין בעולם וזה הניח הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא לעבדה ולשמרה שיהיו מאירין באור צדקתם לארץ ולדרים עליה, וזה כוונת חז"ל במאמר המובא למעלה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך עשיה כי לא בראם הקב"ה על אופן שלא יהיו צריכין עוד למעשה ידי אדם ורק כל הנברא צריך לשים פניו למול מעשה עם קדוש ישראל הצדיקים שבדור שבכח צדקת מעשיהם הטובים ולמוד תורתם ותפילתם מוסיפין כח וגבורה בהם להחיותן ולקיימן ולהוריד אליהם כל בחינות שפע וברכה בבחינת לעבדה ולשמרה ומעולם עד עולם צריכין עשיה ותיקון ומפני שהוא כך בפנימיות החיות שלהם שצריכין למעשה הצדיקים להוסיף כח בהם גם גשמיותן צריכין עוד למעשה ידי אדם לתקנם ולעשותן ועל כן החרדל צריך למתוק והחיטין צריך לטחון כי כאשר בפנימיות שלהם צריכין למתנת בשר ודם להחיותן ולקיימן גם גוף גשמיותן צריכין למעשה אדם לתקנם על תקונם ועל כן פירש רש"י שם על המאמר הלז שהוציא זה מדכתיב אשר ברא אלהים לעשות פירוש כל מה שברא אלהים צריך עשיה. ולדברינו יטעמו דבריו כי זה פירוש הכתוב מכל מלאכתו אשר ברא אלהים כלומר כל מלאכת הבריאה אשר ברא במדת אלהים בבחינת הקימוץ הגדול שיהיו צריכין לאורו של בשר ודם ולא בראן כידו הגדולה להיות בהם כל צורך עמידתן חיותן וקיומן לעולמי עולמים. הכל הוא עבור כי חפץ לעשות, פירוש שהצדיקים שבדור יעשו זאת שיתברך כל עולם ועולם על ידי מעשה ידיהם בכדי לתת להם שכר טוב בשכר כפול ומכופל.

וזה אמר הכתוב בראשית, בשביל ישראל שנקראו ראשית ברא אלהים כלומר שברא את העולם במדת הדין והקימוץ, בכדי להניח קיום העולם וברכתו לצדיקים לעתיד לבוא להיות להם דבר להתגדר בעולם בכדי לתת להם שכר טוב כפול ומכופל הכל כנאמר, ועל כן רמז הקרא בראשי תיבות א'ת ה'שמים ו'את ה'ארץ שם אהו"ה גושפנקא דחתים ביה שמיא וארעא שהוא גימטריא טוב לרמז שהניח ברכת טוב העולמות על בחינת צדיק יסוד עולם הנקרא טוב בסוד אמרו צדיק כי טוב להיות הוא הוא יסוד העולם כי עיקר המשכת הברכה הוא על ידי מה שאוחז הצדיק במדת צדיק יסוד עולם ומעורר בה עד בחינת הדעת בסוד הלולב שתחתיתו הוא בחינת יסוד ועליונו בסוד הדעת כי יסוד עולה עד הדעת. ובכח זה נשפע שפע וברכות מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו ומשם על כל העולמות הקדושים ובפרט על ראש עמו בני ישראל ברוב ברכה ושפע ונחת וחיים עד העולם ואז טוב לישראל אמן כן יהיה.

ח עוד יכוון הכתוב באומרו בראשית ברא אלהים וגו'. והוא על דרך שמבואר בזוה"ק (דף י"א:) יראה, אתפרש לתלת סטרין, תרין מנייהו לית בהו עיקרא כדקא יאות וחד

עיקרא דיראה. אית בר נש דדחיל מקודשא בריך הוא בגין בנוהי דלא ימותון או דחיל מעונשא דגופא או דממונא וכו', אית בר נש דדחיל מקודשא בריך הוא בגין דדחיל מעונשא דההוא עלמא ועונשא דגיהנם תרין אלין לאו עיקרא דיראה אינון וכו'. יראה דאיהו עיקרא, למדחל בר נש למריה בגין דאיהו רב ושליט עיקרא ושרשא דכל עלמין וכולא קמיה כלא, כמה דאת אמר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין, ולשואה רעותיה בהאי אתר דאיקרי יראה וכו' עד כאן. וכן ידוע מכל ספרי הקודש אשר זה הוא עיקר מותר האדם מן הבהמה שיבין דבר מתוך דבר לאהבה את ה' ולירא ממנו ולא לאהוב את עצמו ולירא מנזקי עצמו שלא יגיענו מפגעי עולם הזה או עונשי גיהנם או ח"ו נפש בניו ובנותיו, כי זה הוא רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ כי גם היא תפחוד מהיזק גופה אשר יגיע לה ותאהוב ענינים הטובים לה, ולא כן רוח בני אדם העולה היא למעלה שאין יראתו כיראת הבהמה מפחד נזקי עצמו, כי בזה לא את ה' הוא ירא כי ירא הוא מעצמיותו שלא יגיענו עונשו, ועיקר יראתו ופחדו מפני פחד ה' ומהדר גאונו אשר כל ברואי מעלה ומטה כאין נגדו כאפס ותוהו נחשבו לו, ואורו ברוך הוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין ובכל העולמות עליונים ותחתונים מסוף העולם ועד סופו לית אתר פנוי מניה, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה א' וב') וזה לשונו: האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה ממנו וכו'. והאיך הוא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי, וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ומפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפילה ואפילה עומדת בדעת קלה ומעוטה לפני תמים דעות כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וכו'. וכתב עוד (שם פרק ד' הלכה י"ב) בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל ואדם וכיוצא בו ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים מוסיף אהבה למקום, ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא וייראו ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כשיערוך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים ומכל שכן לאחת מהצורות הטהורות הנפרדים מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל, וימצא עצמו ככלי מלא בושה וכלימה ריק וחסר עד כאן לשונו.

והנה איתא בתיקוני זוהר (דף י"ח.) בראשית תמן יראת מה דאשתאר מאינון אתוון ש"ב ורזא דמלה שב ביראת ה' ואם דחילו לית תמן חכמה וכו'. וזה מאמר הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כלומר שלא יגיע אליך פחד ויראת ה' הרמוז

בבראשית כי אם ממה שברא אלהים את השמים ואת הארץ וכל אשר בהם מזה ייראו ויפחד בחרדה ורעדה גדולה עד מאוד בזוכרו מגדולת יוצר בראשית ברוך הוא וברוך שמו אשר ברא כל העולמות עליונים ותחתונים.

וידוע מה שאמרו חז"ל (חגיגה י"ג.) מן הארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה עוביה של רקיע מהלך ת"ק שנה וכן בין כל רקיע ורקיע למעלה מהן חיות הקודש רגלי החיות כנגד כולן קרסולי החיות כנגד כולן שוקי החיות כנגד כולן רכובי החיות כנגד כולן ירכי החיות כנגד כולן גופי החיות כנגד כולן צואריי החיות כנגד כולן ראשי החיות כנגד כולן קרני החיות כנגד כולן וכו', וכמה מיני כיתות כיתות מלאכי השרת שרפים ואופנים וחיות אילים תרשישים אישים עירין קדישין בכל עולם ועולם עד אין שיעור ואין מספר כאמור (פיוט דאקדמות) חיל אלף אלפין ורבוא לשמשותא. ואיתא בזוה"ק (בשלח דף נ"ח.) תאנא הדרניאל שמיה והוא עילאה על שאר מלאכין אלף ושיתין רבוא פרסין וקליה אזיל במאתן אלף רקיעין דמסחרין באשא חיוורא והוא הוה אזיל עם משה רבינו ע"ה עד דמטו לאשא תקיפא דחד מלאכא די שמיה סנדלפון, ותאנא סנדלפון עילאה הוא על שאר חברוי ת"ק שנין והוא קאים בתר פרגודא דמאריה וקשיר ליה כתרין מבעותהון וצלותאין דישראל, ובשעתי דמטי האי כתר לרישא דמלכא קדישא כולהו חיילין ואוכלסין מזדעזעין ואמרין בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה, אמר ליה הדרניאל למשה לית אנא יכילנא למיהך עמך דלא יוקיד לי אשא תקיפא דסנדלפון, ביה שעתא אזדעזע משה וכו' עד כאן.

וכל אלה הם ממש לאין ואפס נגד אור עולם האצילות אשר שם אלפי אלפים רבוא רבבות עולמות עד בלי שיעור וערך, כמו שאיתא באדרא קדישא. וכל אלה לאין נגד עולמות אין סוף ברוך הוא שלמעלה מהם ומכל שכן דכל שכן אור בוראנו יתברך שמו עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות שלא הורשינו להתבונן בו כלל ועיקר רק דעת אותו אמונת אומן בחיוב מציאותו באימה ביראה ברתת ובזיע כי מלכותו בכל משלה וכל הנזכרים עד הנה הכל לאפס ותוהו וכלא ממש נגדו, כשחק מאזנים נחשבו.

וכשישים אל לבו שהמלך הגדול והנורא הזה עומד עליו תמיד ורואה במעשיו והשגחתו עליו תמיד בכל עת ובכל שעה ובכל רגע מזה יגיע אליו היראה וההכנעה מפחד ה' יתברך ובושתו ממנו תמיד (כמו שאיתא בשולחן ערוך אורח חיים סימן א'), ומכל שכן בגשתו אל פני הקודש פנימה להודות ולשבח ולפאר ליוצרו או ללמוד תורתו הקדושה או לקיים מצוותיו אשר כל מלאכי מעלה משרפים וחיות ואופני הקודש בעת יגיעו לשרת פני אדוניהם חיל ורעדה יאחזון וארכבותיהם דא לדא נקשן, אזורים באימה, אחוזים בחרדה,

ברעד ורתת צגים למולו, שרפי הוד, זעים וחלים, תוקף תרשישים ואילים, ממנו יגורו ויתחבאו מכבוד שם קדשו, ומה יענה עוד אנוש על הארץ בשר ודם הבל ותוהו קרוץ מחומר צל עובר, איך לא יבוא בקידה על אפיים וכריעה על ברכיים חלחלה במתנים בעתה ופלצות יאחזנו באימה ביראה בפחד ורעדה בבושה לפני אדון כל.

וזה הוא עיקר היראה שלא לירא משום דבר רק מיראת גדולת אדון כל ברוך הוא וברוך שמו. ועל כן בראשית רומז גם לחכמה כי ראשית חכמה יראת ה'. כלומר הראשית והעיקר שבחכמה להיות ירא מה' דייקא, ולא לירא מחמת עצמו שלא יגיעו היזק גופו או ממונו או נפש בניו ובנותיו חלילה כי גם הבהמה שאין בה ידיעה כל עיקר, יריאה מנזק גופה כאמור, ועיקר החכמה ומדע שניתן באדם להיות את האלהים ירא מחמת שהוא כל יכול והכל כאין נגדו וחלק מחכמתו ליראיו עיקר רק בשביל זה, אף שהחכמה היא כלי נפלאה להשתמש בה בכל ענינים, חפצי שמים וחפצי הגוף כי החכמה תחיה את בעליה (קהלת ז', י"ב), זה הכל טפל ליראה, ועיקר החכמה ניתן באדם להיות שבזה יוכר מותר האדם מן הבהמה אך לירא את פני מלך מלכי המלכים הקב"ה. ועל כן דוד המלך ע"ה התחיל ספרו במזמור אשרי האיש וגו', כי הוא נגד התחלת התורה שתחילתה להיות עיקר ביראת ה' ולא יראת עצמו, ועל כן אמר זה הוא אשוריו של איש אשר לא הלך ולא עמד ולא ישב במושב הרשעים רק מחמת אשר בתורת ה' חפצו שאיננו ירא מחפצי גופו כל עיקר, אך ממה שחפץ בתורת ה' על כן ירא לעבור אמרי פיהו. ואם אמנם והיה כעץ שתול על פלגי מים פירוש שממולא בכל טוב ולא יירא כי יבא חום כי על יובל ישולח שרשיו (ירמיה י"ז, ח') ואף על פי כן לצד יראת בוראו הוא עוסק בתורה ומצוותיו זה הוא אשוריו ותהלותיו והכל מצד חכמתו אשר בקרבו. על כן מרומזין שניהם בתיבת בראשית החכמה והיראה שעיקר החכמה שבאדם שלא לירא משום דבר רק מגדולת הבורא במה שתמיד רואין ממה שברא אלהים את השמים ואת הארץ ואשר בהם הכל כנאמר.

ט או ירצה בביאור הכתובים בראשית ברא וגו'. ידוע מה שאיתא בזוה"ק (דף ט"ו.) בריש הורמנותא דמלכא גלף גליפו בטהירו עילאה בוצינא דקרדינותא נפיק גו סתים דסתימו מרזא דאין סוף קוטרא בגולמא נעיץ בעזקא וכו'. ופרושו נודע למביני סודי התורה כמו שכתב מרן הקדוש מורינו הרב ר' חיים ויטאל זללה"ה בספרו הקדוש עץ החיים (היכל א"ק שער א' ענף ב' מהדורא תנינא) וזה לשונו: דע כי תחילת הכל היה מציאות אור פשוט ונקרא אור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו, ולא היה שום חלל ושום אויר פנוי אלא הכל היה אור אין סוף, וכשעלה ברצונו להאציל הנאצלים ולברוא הנבראים לסיבה נודעת וכו' הנה צימצם עצמו באמצע האור שלו בנקודת המרכז האמצעי אל הסביבות

והצדדים ונשאר חלל עגול בשוה מכל צדדיו עד שנמצא עולם האצילות וכל העולמות נתונים תוך עגול זה וכו' ועוד שם (בענף ג' מהדורא קמא) כתב וזה לשונו: ותוכל להבין עתה ענין סיבות צורך הצימצום אשר צימצם האין סוף את עצמו באמצעות האור שלו להניח מקום חלל וריק כנזכר לעיל בענף ב', והענין הוא כדי לעשות בחינת כלים כי על ידי צמצום האור ומעוטו, יש אפשרות אל הכלי להתהוות ולהתגלות, ובהתרבות האור, יתבטל הכלי ממיעוט כוחו לקבל האור הרב והגדול וכו' עד כי לא יכלו להתהוות הכלים עד שיסתלק האור לגמרי ואחר שנתהוו הכלים חזר והמשיך האור במדה ומשקל כפי שיעור המספיק להם להאירם להחיותן באופן שיוכלו לסבול ויתקיימו ולא יתבטלו, עד כאן. וקצת למעלה מזה כתב בזה הלשון: דע כי טרם שנאצלו הנאצלים וכו' הכל היה ממולא מן אור אין סוף ולא היה לא בחינת ראש ולא בחינת סוף וכו' עד וענין הצמצום הזה הוא לגלות שורש הדינין כדי לתת מדת הדין אחר כך בעולמות וכח ההוא נקרא בוצינא דקרדינותא וכו' עד כאן. וכללו של דבר הוא כי אחר שהכל היה ממולא מאור אין סוף ברוך הוא ולא היה שום מקום פנוי לעמידת העולמות בשום אופן והוכרח לצמצם אורו כדי שישאר מקום פנוי לעמידתם ולתת אחר כך להם אורם במדה ומשקל שיוכלו לקבל, הנה זה הכל הוא שורש הדין והגבורה החזקה. כי מטבע חסדי האל הטוב להאיר באורו בכל עוז עד אין שיעור וערך, וזה שמצמצם אורו ברוך הוא הוא ביד חזקה וגבורה גדולה לעכב אורו שלא יתפשט ועל כן זה הוא שורש הדין.

ולזה אפשר לומר מה שלא נזכר בכל מעשה בראשית כי אם שם אלהים בכל העשרה מאמרות כולם. ויאמר אלהים, וירא אלהים, ברא אלהים, ולא נזכר כלל שם הוי"ה ברוך הוא וברוך שמו שהוא בחינת המהוה שמאתו נתהוו כל העולמות, כי אם אחר כל מעשה בראשית אמר (בראשית ב', ד') ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. כי הנה בכל בריאת שמים וארץ וכל אשר בהם היה צריך לשני בחינות, אחד בחינת המהוה, להיות ההוא אמר ויעשה שיתהוה הדבר ההוא במציאות בכח אורו של הקב"ה שיושפע בו, ואך אורו של הקב"ה הוא דבר שאין לו סוף והיה נמתח והולך עד בלי די עד שלא היה בכח לקבלו בשום אופן כאמור למעלה, ולזה הוצרך בחינת שם אלהים, ובזה, כח וגבורה נתן בהם שלא יתפשט האור כי אם כאשר נצרך לכל בריאה להיות עומד על תיקונו ומעמדו שיוכל לקבל אורו של בורא עולם. וכבר נזכר למעלה כי גם קודם בריאת העולמות האלו היה החלל הזה ממולא מאור אין סוף ברוך הוא, ועתה אחר יצירת כל עולמים הנה גם כן אין בכל החלל הזה כי אם אורו של הקב"ה במה שמשגיח ומשפיע ומחיה בכל רגע כל העולמות ולית אתר פנוי מניה, כאשר כתבנו בזה למעלה (באופן הוא"ו).

ונמצא אשר בחינת המהוה שהוא אורו של הקב"ה תמיד היה במקום הזה והיה נכלל בכוחו עמידת כל העולמות, ולא היה חסר להבריאה כי אם שם אלהים שהוא בחינת הדין והקימוץ, לתת לכל בריאה ובריאה האור במדה ומשקל להיות עומד כל מעשה בראשית על תיקונו ומעמדו שלא יתבטל ברבות אורו. ולזה נכון להיות נזכר בכל מעשה בראשית רק שם אלהים כי הוא הוא העיקר לכל מעשה בראשית. תתן דעתך לזה ותבין כי לא ניתן רשות להאריך במקום הזה להיותו מדברים העומדים ברומו של עולם.

ואך להיות כי בעת הבריאה צימצם האור מתוך החלל הלזה והשפיע אחר כך האור הזה לכל בריאה במדה ומשקל, אמר אחר כל מעשה בראשית ביום עשות ה' אלהים כי על ידי שניהם נתהוו ונעשו כל ברואי מעלה ומטה. וזה פירוש ויאמר אלהים הנזכר בכל מעשה בראשית, כי על ידי מאמרו של הקב"ה נתהוה כל דבר כאומרו (תהלים ל"ג, ו') בדבר ה' שמים נעשו והוא בחינת השפעת אורו לכל בריאה, ואך הכל בבחינת אלהים מדת הכח והגבורה לקמץ האור שלא יתפשט כי אם כאשר נצרך אליו להחיותו ולקיימו, וזה ויאמר אלהים שאמר ויהי, והכל בבחינת אלהים.

וזה מאמר הכתוב בראשית ברא אלהים כלומר שראשית ועיקר כל הבריאה היתה בבחינת אלהים במה שצימצם אורו ברוך הוא וברוך שמו, ואם לא היה זה להתחלה ולעיקר, לא היה שום מקום פנוי לעמידת העולמות בשום אופן. ובכל בריאת מעשה בראשית היה נצרך לעיקר שם הזה לעכב אורו הגדול אשר בטובו מתפשט בכל עוז ועד אין שיעור וערך, והוצרך בזה הכח והגבורה לתת לכל בריאה כפי כוחו ולא יותר. ורמז עוד במלת בראשית לשון ראש כי טרם הבריאה לא היה יכול להיות שום בחינת ראש וסוף כאמור למעלה בדברי איש אלקים מורינו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל, וכדי להיות בחינת ראש בעולם כאשר נצרך לבריאת עולם היה מוכרח להיות בריאת אלהים שיצמצם האור ועל ידי זה יוכל להיות בחינת ראש וסוף בעולמות. תשכיל ותבין בדברינו כי הוא קצת עמוק למביני דעת, והוא רחום יכפר עוון.

י או ירמוז הכתוב באומרו בראשית ברא אלהים וגו'. על פי המבואר בדברי הרשב"י (בתיקוני זהר דף פ"ח.) וזה לשונו: ונהר יוצא מעדן, דא אימא עילאה דאיהו אלף תנינא כמה דאוקמוהו מארי מתניתין מאי (שבת ק"ד.) אלף אלף בינה ולאן אתמשך בגופא ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים אלין תרין דרועין ותרין שוקין מאן דאתשקיא מניה לתתא דא שכינתא וכו' עד כאן. ופירושו, כי נודע אשר מדת הכתר נקרא אלף על שם אהי"ה שהוא בכתר ועל שם אותיות פלא כי אורו הוא נפלא ונעלם, ולפעמים הוא נכלל בעולמות אין סוף לרוב העלמו ועליו נאמר (חגיגה י"ג. מספר בן סירא) במופלא ממך אל תדרוש. ואין אורו

ניכר ומושג כי אם על ידי מדת החכמה שהוא נעלם בתוכה בסוד הכתוב (תהלים ל"ו, י') כי עמך מקור חיים כאשר כתבנו למעלה (באופן הא'), ולכן לפעמים נקראת החכמה על שם האלף בסוד הכתוב (איוב ל"ג, ל"ג) החרש ואאלפך חכמה. כי על ידי החכמה מושג אור האלף כאמור.

ואמנם גם הבינה נקראת לפעמים על שם הכתר, כי הכתר של זו"ן נעשה מאתה, בסוד הכתוב (שיר השירים ג', י"א) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו וכמו שאיתא בכוונות האר"י ז"ל (בחג השבועות ובשאר מקומות) ועל כן גם היא בשם אלף תכונה והוא האלף תנינא האמור בזה"ק. ולדעתי אפשר לומר להבין ענין האלף תנינא כי לכאורה היאך מצינו אלף ראשונה ואלף תנינא. אכן, כי הנה אות הבי"ת מרמזת על שניהם על חכמה ובינה, כי בחכמה יבנה בית (משלי כ"ד, ג'), ראש תיבת בית וראש תיבת בינה הוא ב'. ואפשר על כן נקראת ב' כי יש בתוכה שני אלפין במספר כי החכמה נקרא אלף והבינה נקראת אלף ושניהם מרומזים בב', וזה הוא האלף תנינא הנשארת בב' אחרי רמיזות האלף שבחכמה בה. ועל כן נברא העולם בב' כי בריאת העולם היה על ידי שתיהן בחכמה ובינה, כמאמר הקרא (שם ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה. הגם שכתבנו למעלה (אופן הא') שבריאת העולמות היה בחכמה לבד, ידוע שחכמה ובינה הם תרין ריעין דלא מתפרשין ותמיד המה יחד בחבורא שלים, ועל כן נברא העולם בב' לרמז על שתיהן אלף חכמה אלף בינה. ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים תרין דרועין ותרין שוקין, ומשם להשקות את הגן, גן תתאה בחינת המלכות, וזה שאמר הכתוב בראשית כלומר ב' ראשית כי האלף נקרא ראש שהוא ראשון לאותיות ובב' הזו שרומזת על שני אלפין הנם ב' ראשית, ובב' ראשית אלו נעשה ברא שית כי נתמשך לתרין דרועין ותרין שוקין ועם הב' ראשים הוא שית. וברא אלהים בחינת המלכות הנקראת אלהים שהוא הגן, והכל בב' ראשית אלו ברא שית וברא אלהים בבחינת ונהר יוצא מעדן להשקות את הג"ן ובזה היה בריאת כל העולמות.

יא או יאמר הכתוב בראשית ברא אלהים וגו'. על פי המבואר בתיקוני זוהר (תיקון א') ב' ראשית וכפי הנראה שהוא מדבר במדת המלכות שהוא ראשית ממטה למעלה, וכן הוא בפירוש באר יצחק. אך לפי דבריו צריך להבין על מה נקרא ב' ראשית וראשית אחד הוא. אכן הנראה לדעת דהנה משני טעמים נקרא בית תפילתינו בית הכנסת, א' שראוי לאדם להתפלל במקום הכנוס ולא במקום הפנוי והפרוז כמאמר חז"ל (ברכות ל"ד:) חצוף עלי מאן דמצלי בבקתא. כי בהיות מראה עיניו מתפזר אנה ואנה לא יוכל כל כך להיות חופף עליו אור מורא שמים ופחד אלהים, ובהיותו במקום הכנוס לבו נשבר עליו ויוכל

להתבונן ביראת ה' וביותר ויותר להיות עובד ביראה ופחד, ומכח כינוס אור עיניו יתכנס גם כן אור השכל בתוך גופו להתבונן במה שצריך לו להבין מגדולת בוראו וקטנות ערכו ועל ידי זה יתרבה יותר ראות הלב באהבה בשמחה בהכנעה ביראת שמו יתברך, וכיון שהתפילה הוא עבודת הלב כמאמר חז"ל (תענית ב'.) איזו הוא עבודה שהוא בלב הוי אומר זו תפילה ראוי שתהיה במקום הכינוס בהיקף מחיצות מכל צד ולא במקום הפיזור ועל ידי זה יתקבץ בינת הלב בקרבו להיות עומד בשברון לבבו ובאהבה ושמחה בבחינת וגילו ברעדה כידוע להולכים בדרך ה'. זה טעם אחד להקרא בית הכנסת על שם הכינוס הלז כאמור.

וטעם השני הוא בסוד הכתוב (תהלים קי"ח, ה') מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה וכאשר כתבו יודעי נסתרי התורה בסוד השופר שהדיבור היוצא ממקום הצר בכח גדול אז תיכף בהגיעו לרחבה מתפשט ומתרבה בכל עוז ומתעלה למעלה למעלה כמאמר הקרא (שמות י"ט, י"ט) ויהי קול השופר הולך וחזק מאוד. כי כשהוא יוצא ממיצר אז מתפשט ומתחזק למאוד. וזה רמז הכתוב (ישעיה כ"ד, ט"ו) באורים כבדו ה'. כלומר דרך נקב קטן כדי שיתפשט הקול היוצא מזה במעלה וברוחב עד אין שיעור. ועבור זה אמר דוד (תהלים קי"ח, ה') מן המיצר קראתי יה. הקול כשהוא עולה מן המיצר מתרחב ועולה לצור העונה במרחב יה ועל ידי זה יתקבל תפילתו כאומרו ענני במרחב יה. ועבור זה צריך להיות תפילת בית ישראל במקום הכנוס כדי שיהא עולה ומתרחב אחר כך, וזה טעם השני להיות בית התפילה יקרא בית הכנסת, והנה קול התפילה אחר שהוא מתרחב ומתעלה ועולה למעלה, הנה עולה עד למעלה לראש, בחינת ראשית חכמה ולשם מתקבץ ומתכנס כל בחינת עבודת התפילה והיה שם לאחדים ביחוד אחד, בסוד כינוס לצדיקים הנאה להן וכו' (סנהדרין ע"א:), ועל זה אמר בלעם בברכתו לישראל (במדבר כ"ד, ה') מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל. כי אוהל יעקב ידוע שהוא השכינה הקדושה מדת המלכות הנקראת בית הכנסת, ומשם יוצא הקול ממקום צר ומתרחב והולך ועולה ומתאחד במשכן ישראל שהוא תיבת לי ראש בחינת החכמה הנקראת ראש. וכאשר נעשה כן הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד לחבר שער השמים שורש התפילה עד למעלה לראש ואז היא עולה בחיק אביה ומקבלת משם כל בחינות שפע טוב וברכה ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה, כנודע ליודעי דעת.

וזה בחינת יחוד הוי"ה ואדנ"י. כי היו"ד של אדנ"י הוא המקום צר שמשם עולה הקול של תפילה ומתרחב והולך עד שנעשה לאחד ביו"ד של הוי"ה הרומזת לחכמה. וזה הוא הכלל הגדול בתורה כלל ופרט וכלל כי כשהכל נכלל במקום אחד נקרא כלל, וזה המקום

הצר שמשם יוצא הקול בלב נשבר ונדכה ובאהבה ושמחה הנקרא יו"ד הוא הכלל הראשון, ומשם מתרחב ומתעלה ונעשה פרטים ופרטי פרטים. ומכולם נעשה כלל אחד בבחינת החכמה ועבור זה נקרא החכמה כח מה כי כל הכוחות העולים לשם בהרחבה נעשים שם בחינת מה שהוא לשון מיעוט כי נתאחד שם בבחינת כינוס לצדיקים.

והנה נודעת לכל מכוונות האר"י ז"ל (בכוונת אתה קדשת) אשר מדת המלכות הוא סוף מעשה במחשבה תחילה ובשבילה היתה תכלית בריאת שמים וארץ וכל העולמות עיין שם. ועיקר תיקונה הוא בסוד התפילה הנכונה כי היא נקראת תפילה, ותפילה הוא מלשון צמיד פתיל כי על ידי תפילה בכוונה באהבה ויראה והכנעה ובמחשבה טהורה ונכונה ובמסירת נפשו לה' באמת אז היא עולה ונתעלה למעלה למעלה לראש ויושבת בחיק אביה וזה הוא שמחת כל העולמות כנודע. וזה שאמר הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ כלומר בשביל אלו הב' ראשית שהוא המלכות הנקרא ראשית כי הוא ראשית ממטה למעלה, והחכמה הנקרא ראשית חכמה. בשביל לחבר אלה הב' ראשית יחד ברא אלהים השמים והארץ וכל אשר בהם כאמור למעלה משם האר"י ז"ל. ועיקרה נעשה על ידי התפילה בכוונת אמת להיות בראשית בזה השער לה' ממקום הצר באימה ופחד עד למעלה לראש ועל ידי זה יתברכו כל העולמות בשפע ברכה רחמים וחיים ושלום וכל טוב.

יב עוד ירמוז הכתוב בראשית ברא אלהים וגו'. על פי מה שאמרו חז"ל (ראש השנה ל"ב.) עשרה מאמרות שבהן נברא העולם מאי נינהו אם נאמר ויאמר ויאמר דבראשית, הני תשעה הוי, בראשית נמי מאמר הוא דכתיב (תהלים ל"ג, ו') בדבר ה' שמים נעשו עד כאן. ולהבין מה נשתנה מאמר זה דבראשית להאמר בלשון בראשית ולא בלשון ויאמר כשאר תשע המאמרות, אכן הנראה בזה הוא על פי מה שאיתא בזוה"ק (תרומה קל"ז.) וזה לשונו: יום ליום יביע אומר יומא ליומא ועזקא לעזקא וכו' ובגין דהאי אומר רזא עילאה הוא ולא כשאר אמירן אזהיר קרא עליה ואמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. אינן כשאר אמירן דעלמא אלא האי אומר רזא עילאה הוא בדרגין עלאין דלית תמן אמירן ודברים, ולא אשתמעו כשאר דרגין דאינון רזא דמהימנותא דאינון קלא דמשתמעי אבל הני לא אשתמעו לעלמין והיינו דכתיב בלי נשמע קולם אבל בכל הארץ יצא קַוָּם אף על גב דאינון טמירין עלאין דלא אתיידע לעלמין, נגידו ומשיכו דלהון אתנגיד ואתמשך לתתא. ובגין ההוא משיכו אית לן מהימנותא שלימתא בהאי עלמא וכל בני עלמא משתעי רזא דמהימנותא דקודשא בריך הוא באינון דרגין כאילו אתגליין ולא הוו טמירין וגניזין והיינו ובקצה תבל מליהם וכו' עד כאן. והנה נודע אשר המחשבה יכונה בשם ראשית

כי היא הראשית לכל בחינת דיבור ומעשה, שאי אפשר לדבר ולעשות שום עשיה אם לא תקדם אליה המחשבה. ובזה מובדל ומופרש זה המאמר של בראשית מן שאר תשע המאמרות שאחריו כי המה כולם בבחינת הדיבור דאינון קלין דמשתמעי, ולא כן זה המאמר בראשית שהוא מהני דלא אשתמע לעלמין ושם אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם כלל, והיא כבחינת המחשבה שאין שם שום בחינת אמירה ודיבור ולא נשמע קולה כלל, ועבור זה נקרא המאמר בראשית להורות אשר הוא רק בבחינת המחשבה הנקראת ראשית ושם אין אומר ואין דברים אשר על כן לא יוכל להכתב בלשון ויאמר כשארי המאמרות. ואך אף על פי כן אתנגד ואתמשך לתתא ובגין ההוא משיכו אית לן מהימנותא שלימתא בהאי עלמא וכל בני עלמא משתעי רזא דמהימנותא דקודשא בריך הוא באינון דרגין כאילו אתגליין כאמור, על כן אמרו ז"ל בראשית נמי מאמר הוא כיון דאתמשך מניה לתתא כאילו היה באתגלייא הנה מאמר הוא אך הוא מאינון אמירן דלא אשתמעין כבחינת המחשבה ממש.

וזה אמר הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כלומר אף בזה המאמר בראשית שהוא רק בבחינת המחשבה דלא אתיידע ולא אשתמע לעלמין אף על פי כן אתנגיד ואתמשך מניה לתתא עד שנעשה בחינת בריאת שמים וארץ וכל אשר בהם וכל בני עלמא משתעי רזא דמהימנותא דקודשא בריך הוא כאילו אתגליין ולא הוו טמירין וגניזין. ואף שהיה בבחינת אין אומר ואין דברים אף על פי כן הנה בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם הכל כמדובר.

יג או יכוון הכתוב באומרו בראשית ברא אלהים וגו'. ידוע מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה י"ב, ט"ו) ומובא ברש"י, ברא אלהים ולא נאמר ברא ה' שבתחילה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים הקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין, והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וכבר עמד בזה הרב הקדוש בעל אור החיים איך יוצדק בהאדון ברוך הוא, ראש וסוף במחשבתו, שבתחילה חשב בדין וחזר ושתף, כי הנה לא אדם הוא ויתנחם הכי לא ידע בתחילה מה שיהיה בסוף.

והנראה בביאורו בהקדם מה שאמרו חז"ל (בבא קמא נ'.) שנו רבותינו מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין וכו' עד אלא כך אמרתי דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו אמר רב אחא אף על פי כן מת בנו בצמא שנאמר (תהלים נ', ג') וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה וכו' עד כאן. ופירש רש"י סביביו צדיקים הדבקים בו, וצריך לשים לב להבין אורח משפטי ה' אשר תמים פעלו וכל דרכיו משפט למה עם הרשעים אינו מדקדק כל כך, ועם הצדיקים אשר מוסרים נפשם לבוראם

בכל עת ורגע מדקדק עד חוט השערה, ושורת הדין היה אפשר שיהיה בהיפך שעם הצדיקים לא ידקדק כל כך לצד שהם בניו ואוהביו ואין דרך לדקדק כל כך עם בן אהובו ועם הרשעים ידקדק שהם שונאיו ועבדיו. ולא די שאינו מתנהג עם הצדיקים לפנים משורת הדין על כל פנים יוחרץ משפטם בשוה עם הרשעים ולמה יוגרעו מרשעי ארץ. ולבאר את זה נקדים עוד מה שאמרו חז"ל (בבא מציעא ל':) אמר ר' יוחנן לא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין, ולפלא הוא לענוש אדם אשר לא יעבור על דיני תורתינו הקדושה בשום פנים רק שלא יעשה לפנים מדיניה יענש משמים. וידוע אשר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו ותורת אמת היתה בפיהו ודרכיה דרכי נועם ומנין לנו לומר שיתחייב האדם לעשות יותר מצווי התורה ומה גם ליענש אם לא יעשה כן.

אכן כל אלה באחת יבוארו כי הנה ידוע ליודעי נסתרות ה' אלהינו כי התורה הקדושה בכלל, כוללת כל ברואי מעלה ומטה בארבעה בחינותיה הנקראים בפי חכמי אמת פרד"ס שהוא פ'שט ר'מז ד'רוש ס'וד, שהוא נגד ארבעה עולמות הקדושים הכוללים כל הבריאה שהם: אצילות, בריאה, יצירה, עשיה. וכל עולם ועולם הוא נגד בחינה אחת מהתורה הקדושה. כי פשט הוא נגד עולם עשיה, ורמז ביצירה וכו' עד סוד הוא באצילות ונגדם יש ארבעה בחינות בנשמת האדם שהם: נפש, רוח, נשמה, ונשמה לנשמה. הנלקח מארבע העולמות האלו וכשמקיים האדם כל התורה כולה בפשוטה כמו שהיא לפנינו שלא לעבור על אחת משס"ה לא תעשה ולקיים רמ"ח מצוותיה על פשוטן כאשר צונו בוראנו הנה הוא זוכה לבחינת נפש הקדושה בשלימות, וכשישוב גופו לעפר על הארץ תעלה נפשו למקומה אשר בעולם העשיה ותהנה שם ותשבע מהנאת תענוג מחזה שדי שהוא מראות זיו השכינה לפי ערכה בשלימות.

ואולם כאשר יקיים אדם התורה בפשוטה כאמור, ואף גם יבין ברמזי התורה ויקיים אף מה שלא נכתב בתורה כי אם ברמז כמו למשל מה שאמרו חז"ל (שבת קל"ג:) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצוות, עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ספר תורה נאה וכו', הנה מפשוטי התורה היה די לעשות טלית של מצוה מאשר ימצא לו ולא להדר דוקא אחר היפה ונאה לשם ה', וכמו כן בספר תורה ואתרוג וכל המצוות, ורמזה התורה בדבריה להתנאה לפניו במצוות להדר אחרי היותר יפה ונאה. או למשל במצות ציצית שמדיני התורה בפשוטה אם אין לו טלית בת ד' כנפות אינו מחויב להדר לראות שיהיה לו ציצית בבגדו, וחז"ל אמרו (מנחות מ"ג:) אמר רבי שמעון בן יוחאי כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני השכינה נאמר כאן וראיתם אותו ונאמר להלן ואותו תעבוד וכו'. הרי

שרמז הקרא להיות זהיר בציצית לראות להדר דוקא לעשות לו בגד שיהיה חייב בציצית, וכדומה בכל מצוות התורה. הנה מי שמקיים התורה בפשוטה ובמה שרמזה זוכה לחלק הרוח וכאשר תפרד נפשו מגופו הנה רוחו יעלה למעלה למקומה אשר בעולם היצירה ושם תשביע בצחצחות ותתענג מאור פני מלך חיים ביתר שאת ויתר עוז בכפלי כפליים יותר ממה שבעולם העשיה כי קרוב וגבוה הוא יותר לאור עולם ברוך הוא. ושם האור המאיר שם ממלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא, דק וזך באיכות ומהות הרבה יותר מבעולם העשיה ולכך לפי ערך אור הזה צריך להיות גם נפש האדם יותר דק וזך ולא ימצא עליה שום שמץ כתם אף מה שמרומז בתורה כדי שתוכל לסבול אור ה' החופף בעולם הלזה. וכמו כן בדרשות התורה בעולם הבריאה ובסודות התורה בעולם האצילות, כפי עבודת האדם בתורה כן יזכה לכל עולם ועולם.

ועבור זה תמצא במאמרי חז"ל שמנו עבירות חדשות אשר לא נמנו בשס"ה לא תעשה והגדילו בעונשם עד מאוד, כמו ליצנות וחנופה ושארי דברים שאמרו כאילו עובד עבודה זרה וכאילו בא על כל העריות כולן ואין עפרו ננער וכדומה, ולכאורה מניין לנו למנות עבירות אשר לא נמצאו בתורה הקדושה, וכן תמצא בספרי קדושי עליונים המדברים בסודות התורה שמחמירים עוד ביותר ויותר אף בדברים המותרים ממש ומנין זה להם, אך הוא הדבר אשר דברנו, כי כל אחד מדבר מקדושת העולם אשר חלק התורה זה נגדו, ולכל אחד צריך טהרה ופרישות יתירה והכל נכתב בתורה אך זה ברמז וזה בדרוש וסוד, וחלק מהנשמה הנצרך לעלות לעולם הבריאה צריך ליזהר מכל אשר יצא ממדרשות התורה וכן בסודות התורה כי כאשר לא יטהר החלק ההוא בדברים האלה לא תוכל לעלות לעולם ההוא בשום אופן כי לא תוכל לסבול אור הצח ומצוחצח אשר שם, תן דעתך בדברים האלה כי ברורים הם וידוע ליודעי דעת.

ואמנם ידוע תדע אשר נשמות ישראל הם בבחינת גבוה מעל גבוה שומר, וגבוהים עליהם. ואין בעולם שני בני אדם שיהיה להם שתי נפשות שוות, ויש אשר נפשו ורוחו ונשמתו מעולם האצילות ויש מבריאה ויש מיצירה ומעשיה, ותכלית כל אלה להעלות את נפשו למקום אשר נלקחה משם בכל עולם ועולם. ולכן איש ישראל אשר נפשו מן היצירה הנה הוא מוכרח להזהר גם בכל אשר יצא מרמזי התורה כי באם לאו ח"ו, לא תוכל נפשו לעלות לעולם אשר נלקחה משם ונשארת בלא תיקון ח"ו, ותוכרח להטהר בעונשי העולם הבא ר"ל אשר חמורים הרבה יותר מכל עונשי עולם הזה עד שתזדכך אורה שתוכל לעלות למקומה, וכן מבריאה ומאצילות. ולכן באדם שנפשו ממקום גבוה דינא הוא אצלו לעשות לפנים משורת הדין כי לא תתקן נפשו בשום אופן עד אשר תעשה

מה שיצא מרמזי התורה או מדרשותיה, וחז"ל שם (בבא מציעא ל':) אמרו אשר יעשון זה לפנים משורת הדין, ורמזה התורה שאדם צריך לעשות לפנים משורת הדין וזה שנפשו שם, דינא הוא אצלו לקיים את רמזי התורה. ולכן אמרו חז"ל (בבא מציעא פ"ג.) רבה בר בר חנה תברו ליה הני שקולאי חביתא דחמרא ופירש רש"י שקולאי נושאי משאות ותברו ליה בפשיעה וכו', שקל לגלימייהו, אתו אמרו לרב אמר ליה הב להו גלימייהו אמר ליה דינא הכי אמר ליה אין, למען תלך בדרך טובים (משלי ב', כ'). יהיב להו גלימייהו אמרו ליה עניי אנן וטרחינן כולה יומא וכפינן ולית לן מידי אמר ליה זיל הב אגרייהו אמר ליה דינא הכי אמר ליה אין, וארחות צדיקים תשמור (שם). ולכאורה זה סותר מה שאמרו (שם ט"ז:) גבי שומא דהדר לעולם, מדינא ארעא לא בעי למיהדר ומשום ועשית הישר והטוב בעיני ה' הוא דאמור רבנן תהדר וכו'. הנה אמרו בפירוש אשר ועשית הישר והטוב שהוא מקרא מפורש בתורה לאו דינא הוא, ואיך אמר כאן למען תלך בדרך טובים דינא הוא.

אך האמת הוא דלדידיה אמר כן, כיון שהוא רבה בר בר חנה ואצלו הוא דינא ממש לצד מעלת נשמתו הנלקח ממקום גבוה, והכתוב בעצמו קראו דרך טובים ואורחות צדיקים כי צדיקים הטובים זה דרכם ואורחותם לעשות הכל לפנים משורת הדין, ואצלם הוא דין ממש כשאר דיני התורה. ואך הכתוב אומר זאת לכל אדם למען תלך בדרך צדיקים. כי בודאי גם הפחות שבפחותים אשר בישראל, מצוה עליו לחפש ולהתאוות לקיים כל מצוות התורה בכל עוז נפשו בכל אופן הנאות, ובכל המוזכר ברמז ובדרש ובסודי התורה ולהזהר בכל שמצי הנפש אף דק מן דק השייך לאדם הגדול שבגדולים. כי אולי על ידי זה יזכה לחלק נשמה לנשמתו ממקום גבוה לפי ערך התאוותו למצוות ה', וכבר אמרו ז"ל (רמב"ם הלכות תשובה פרק ה', ב') יכול כל אדם להיות כמשה רבינו אם יטרח ויעבוד יומם ולילה באמת לאמיתו, ובודאי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ואם יעבוד יותר מהשייך לעבודת נשמתו אשר בקרבו יש שכר הרבה ליתן לו להשביעו מזיו שכינתו לעולם הבא, ועל כן לכל אמר, למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור כי גם עליך מוטל הדבר לילך בדרך הטובים אשר הם מוכרחים ללכת בה כי נאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ואולי תזכה לאיזה נפש גבוה.

ואך אם יקיים כל התורה כולה בפשוטה שלא לעבור על שום לא תעשה דאורייתא ודרבנן ולקיים כל המצוות שבתורה על פשוטן ודאי שתתקן נפשו מכל וכל ולא יגיע לו שום עונש אם לא יעשה לפנים מדיני התורה, מה שאין כן בני אדם אשר יש להם קצת מעלה בנשמתם להם יגיע עונש לפי ערך זַכוּת נשמתן, ולכן חרבה ירושלים על שלא עבדו לפנים משורת הדין כי ודאי ודאי ברבות העם אשר היה בירושלים אז, היה למאות

ולאלפים נשמות גבוהים וגבוהים עליהם שהיה הדין אצלם לעשות לפנים משורת הדין ולא כן עשו ועל כן חרבה. ועל כן אין הקב"ה מדקדק עם הרשעים כי נשמת רשעי ישראל ודאי הם הפחותים שבפחותים, וכאשר יטהרו בעונשי עולם הזה או בעונשי גיהנום לפי ערך נשמתן שיהיו ראוין לבוא לאור עולם העשיה שהוא נגד פשוטי התורה אז די תיקון זה להם, ואין צריך לדקדק עמהם בחומרות יתירות לפנים משורת דיני פשוטי התורה לפי ערך ריחוק מקום הזה מאור פניו יתברך, אף שגם שם שפע אור פניו יתברך ומתענגים שם בתענוג גדול אשר ודאי ודאי יפה שעה אחת של קורת רוח שם מכל תענוגי וחיי עולם הזה, אך אין זה ערך ודמיון למה שלמעלה ממנו.

ולא כן עם הצדיקים החביבין להקב"ה כחיבת בן החביב לאביו וחפץ בטובתם למאוד ונשמתם נלקח ממקום גבוה כל אחד לפי בחינתו. ואדון כל רוצה להעלותם במעלה מעלה עד אין קץ ושם לפי דקות וזיכוך וצחות אור פניו יתברך השופע שם צריך שתטהר הנפש מכל וכל ולא תמצא עליה שום שמץ וכתם כל שהוא מן הדקה שבדקות, ולכן מדקדק עמם כחוט השערה לשפוט אותם בדין הגדול כדי שיטהרו נפשות ההם מכל וכל, והכל לְזַכּוֹתָם להעלותם מעלה מעלה. ומניה תדין לכל מדרגות עם ישראל מן הרשעים עד הצדיקים הנקראים בינונים שהם מדרגות רבות לאלפים ולרבבות עד אין מספר לכולם בשם יקרא לפי ערך נשמתו כן מדקדק עמו ואינו מדקדק עמו.

ובזה יאיר מאמר חז"ל (בראשית רבה י"ב, ט"ו) המובא למעלה כשמש בצהרים. כי מה שאמר בתחילה עלה במחשבה וכו' וראה שאין העולם מתקיים זה הכל ברגע אחד היה בשוה וכך נשאר לעולמים, שלצדיקים ישפטם בדין הגדול לדקדק עמהם כחוט השערה ולשאר העם שיתף מדת הרחמים שלא לדקדק עמם כל כך וינהלם בחסד וברחמים. ונמצא שלא היה ראש וסוף לומר שבתחילה היה רוצה לבראות במדת הדין ואחר כך חזר ממחשבתו, חלילה לומר כן על אדון כל ברוך הוא הכל יכול ויודע הכל מה שהיה והוה ועתיד להיות. רק זה שראה שאין העולם מתקיים בדין גם זה היה בתחילה בעת עליית המחשבה לברוא במדת הדין וכן עשה שברא בשני הבחינות לשפוט את הצדיקים בדין לדקדק עמם עד מאוד בכדי להעלותן למעלה, ולשפוט שארית עמו ישראל בחסד וברחמים כי לא יוכלו להתקיים בדין ולפני זעמו מי יעמוד.

ובזה מה מאוד יומתק תשובת אדון כל ברוך הוא למשה רבינו ע"ה (מנחות כ"ט:) כשראה ששוקלין את בשר רבי עקיבא במקולין אמר לפניו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני. ולכאורה שתיקה זו אינה ידועה מה היא, ועל המחשבה גופה היה קשה למשה רבינו לחשוב זה על אדם כזה וכי זו תורה וזו שכרה.

אכן לפי דברינו זה היתה תשובת בוראינו ברוך הוא וברוך שמו, שתוק כך עלה במחשבה לפני כלומר שכן עלה במחשבתי לברוא במדת הדין ועל כן אני מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה בכדי לְזַכּוֹתָם להעלותם מעלה מעלה, ובזה נשתתק משה רבינו ע"ה כי תשובה נכונה השיבו אל עליון.

ולהבינך עוד ענין זה ביותר ביאור אשכילך בינה, כי ידוע אשר הצדיקים נקראים על שם היו"ד בסוד מאמר חז"ל (שם) מפני מה עולם הבא נברא ביו"ד מפני שצדיקים שבו מועטין. והיו"ד הנה נקראת על שם המחשבה כנודע (רש"י בשלח ט"ו, א'), גם בלא זה הצדיקים נקראים על שם המחשבה כי הם עלו במחשבה קודם בריאת עולם כמאמר חז"ל (בראשית רבה ח', ז') וזה הוא כי נשמתן נלקח ממקום המחשבה שהוא בחינת עולם הבריאה כידוע ולכן הם נדונין כאשר היתה עליית המחשבה שהוא מדת הדין. אמנם נשמות הנלקחים מעולם היצירה (והבריאה) והעשיה שהוא בחינת דיבור ומעשה הנה שם שיתף מדת הרחמים להנהיג עולמו ברחמים ולכן הם אינם נדונין על שם המחשבה כי אם כיצירה ועשיה ששם היה שיתוף רחמים בדין.

ובזה יבוא ביאור הכתובים על נכון כי הנה כבר כתבנו למעלה אשר תיבת ראשית יגיד על שם המחשבה עיין שם, וזה אומרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, כלומר עליית מחשבת אדון כל ברוך הוא בבריאת עולמו היה במדת אלהים בחינת הדין. ועל כן אמר ברא לרמז על עולם הבריאה שהוא עולם המחשבה, וכל העולמות האלו אשר יְכוּנוּ בשם המחשבה הכל נבראו בכח הדין כאשר עלה במחשבה לפניו לברוא במדת הדין, וכל הנשמות הנלקחים מעולמות האלו עד עתה כולם נדונין במדת הדין לדקדק עמהם כחוט השערה כי כן עלה במחשבה לפניו.

ולא כן בעולם היצירה והעשיה בחינת דיבור ומעשה ששם היה שיתוף רחמים בדין, וכל הנשמות הנלקחים משם ינהלם ברחמים לצד קטנות ערכם כי לא יתקיימו בדין. על כן אמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (בראשית ב', ד'), ולהלן אמר וייצר ה' אלהים וגו' כי יצירה ועשיה היה בשיתוף רחמים בדין בחינת הוי"ה ואלהי"ם, ורק במחשבה עלה לברוא במדת הדין, ולכן עולמות המחשבה ונשמות צדיקים הנלקחים משם נדונין הכל בדין, והכל כרוב חסדו להחיותם להיטיב אחריתם להעלותם למעלה למעלה הכל כאשר ביארנו עד כה.

יד או יאמר הכתוב בראשית ברא וגו'. על פי המבואר בזוה"ק (חלק ב', ק"ה.) ולא נאריך להביא כל לשונו שם, אך הענין הוא כי שם אלהים הוא לעולם צריך לתיקון מחמת שהוא בתוקף הגבורה החזקה וצריך תמיד למיתוק וביסום, והמתקתו הוא כשנעשה

ממנו בחינת "מי אלה", כי אלה הוא בחינת ששה קצוות ששה פעמים ששה מספר אלה, וכשנתחבר הששה קצוות לבחינת מי, נעשה בחינת (שיר השירים ג', י"א) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו וגו', ואז הוא נמתק ונתבסם בשלימות.

והנה תחילת המתקתו היה בעת בריאת שמים וארץ שאומר הכתוב (ישעיה מ', כ"ו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. כלומר ש"מי" מבריא ומחזק את "אלה" להתיחד אלה ל"מי" ואז נמתק בתחילה. וסוף המתקתו יהיה בעת הגאולה שלימה כשיגאלו כל ישראל מצרותיהן נאמר בהן (שם ס', ח') מי אלה כעב תעופינה, ואז יהיה המתקתו בשלימות וביסום רב עד שלא יוחזר לבחינת הדין כלל בשום אופן בעולם, ואך עד עת הגאולה הנה ישראל עם קדושו ממתיקין ומבסמין אותו תמיד במעט מעט כפי כוחם על ידי תורה ומצוות ומעשים טובים ותפילת כל פה עמו ישראל.

והנה ידוע עיקר כח העמים לשעבד את ישראל תחת ידיהם ח"ו הוא מדיני שם אלהים כשהם ח"ו בתוקפן נתמשך מהם מטה מטה עד בחינת אלהים אחרים ח"ו שמזה חיות כל אומות העולם, ועל זה אמר הכתוב (תהלים מ"ז, ט') מלך אלהים על גוים כשהממלכה והממשלה חלילה בדיני אלהים נמשך מזה כח וחיות לגויי אומות העולם אבל כשנמתק ונתבסם שם אלהים אז נקרא (תהלים נ"ז, ו') רומה על שמים אלהים שנתעלה למעלה למעלה בלתי תת כח להתמשך ממנו למטה. אז בחינת אלהים אחרים יורדין ונופלין מטה מטה לעומקא דתהומא וכל הדינים מהופכין על ראש האומות ולישראל שלום מכל צד משמאל ומימין.

וזה אמר הכתוב (תהלים קי"א, ו') כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים כלומר שהגיד להם שהכל הוא כח מעשיו, וכל הצרות והשעבוד שמשעבדין את ישראל הכל הוא מעשה ידיו מבחינת שם אלהים כאמור. והגיד זאת להם כדי שיראו זאת וכן יעשו לעסוק בתורה ותפילה ומעשים טובים לראות להמתיק שם אלהים לעשותו בבחינת "מי אלה" שיהיה רומה על השמים אלהים. וממילא כל חיות אומות העולם יפלו עד לעפר לעומקא דתהומא רבא, וזה לתת להם נחלת גוים שישראל ירשו ארץ וישכנו לעד עליה. והם כבגד יבלו עש יאכלם. ואל זה רמז הכתוב בראשית ברא אלהים כלומר במה שברא שית וגם בישראל הנקראים ראשית בהם ברא אלהים, שאלהים יבריא ונתמתק ונעשה בבחינת הרחמים בחינת מי אלה כי בבריאת שמים וארץ נעשה שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. ועל ידי ישראל נעשה תמיד ויעשה אם ירצה ה' בעת הגאולה בשלימות גדול בבחינת מי אלה כעב תעופינה ואז טוב לישראל אמן.

טו עוד יכוון הכתוב אמרו בראשית ברא אלהים וגו'. על פי המבואר (בזוה"ק חלק א', קנ"ו.) וזה לשונו: תא חזי כד בעא קודשא בריך הוא למברי עלמין אפיק חד נהורא סתימאה דמן ההוא נהורא נפקין ונהרין כל אינון נהורין דאתגליין ומההוא נהורא נפקין ואתפשטו ואתעבידו שאר נהורין ואיהו עלמא עילאה. תו אתפשט ההוא נהורא עילאה ועביד אומנא נהורא דלא נהיר ועביד עלמא תתאה וכו' עד כאן. ופירוש דבריו הקדושים הוא כמו שכתב הרב איש אלהים מורינו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל בעץ החיים (שער הכללים פרק א') וזה לשונו: כשעלה ברצונו יתברך שמו לברוא את העולם כדי להיטיב לברואיו ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכבה להדבק בו יתברך, האציל נקודה אחד הכלולה מיו"ד (והם העקודים שהוא כלי אחד) ולא היו נראים, דרך משל האדם מורכב מד' יסודות ואינן ניכרים בו כל אחד ואחד בפני עצמו, וכן הענין בכאן נקודה זו היתה כלולה מיו"ד בתחילת אצילותה וזו היא למעלה מן הכתר עתה. כי מהם שואבים כל העשר ספירות שפע וחיות מנקודה זו וכו' והיו בה י' אורות פנימיים וי' מקיפים, ואור המקיף מבחוץ לכלי וכו', ומנקודה זו נתפשטו יו"ד נקודות מכתר עד המלכות וכו' וזהו נקרא עולם התוהו ובהו ועולם הנקודות וכו', ודע כי שמש ומגן ה' צבאות (תהלים פ"ד, י"ב[1], וכמו שהשמש אור עליון גדול, ואין יכולת להביט בו כי אם בהתמעטות דרך חלון או על ידי מסך, או על ידי ריחוק מקום או על ידי נקב קטן וכו' עד כאן.

והנה צריך להבין מהות החלון הנזכר אם רצונו על הפסק הזכוכית אשר בחלון מה בין זה למסך והלא הוא גם כן מסך המבדיל מלהאיר בגודל הבהקת האורה, ואם כוונתו על הצמצום במה שמצמצם האור להאיר רק דרך החלון שלא יאיר בכל כותלי הבית הרי הוא ממש כמו הנקב קטן הנזכר שמורה גם כן על צמצום האורה מלהאיר במלואה. ואולי כוונתו בדרך הזה: כמו שכוונת החלון שבבית אשר הכותל כולו מפסיק מאור השמש ורק מחמת שצריכין לקבל האורה להבית על כן עושין החלון גדול קצת לפי ערך קטנות וגדלות ביתו בכדי שיאיר על ידי החלון הזה בכל פינותיו כי כשיהיה החלון קטן לא יהיה אור רק כנגד החלון ובזוית ביתו ישאר חושך כמו שהיה, ועל כן יוכרח לעשותו לפי ערך ביתו שיאיר על ידו בכל פינות הבית. ולפי שמוכרח לעשותו גדול קצת לפי התקבלות הבית, מוכרח לעשות גם כן מסך זכוכית שיוכלו לקבל זה האור על ידי המסך ובלא זה לא היו יכולין לקבל תוקף האור. ולא כן כוונת הנקב קטן כי לצד קטנות הנקב הזה הוא בלא מסך כלל אף שמאיר האור שם בבהירות רב עם כל זה לגודל צמצום אורו יוכל לקבלו על צד הנכון. וענין המסך הוא הפרוס על כל הארבע כותלי הבית ומאיר

[1] שם כתיב ה' אלוקים ועיין במנחת שי (שם) ויערב לך.

סביב סביב ואך הכל על ידי מסך וזה המסך צריך להיות קצת עב יותר ממסך החלון לצד שהוא בכל כותלי הבית לארבע פינותיו. והבן כל זה.

וכל הארבע בחינות האלו הם הכל צורך גבוה כמו שמפרש שם. כי בחינת הארת החכמה לבינה, הוא הנקרא דרך חלון כי אינה יכולה להאיר פנים בפנים, רק כמאמר הקרא (משלי כ"ט, י"א) וחכם באחור ישבחנה. ועל ידי זה נעשה כמו מסך דק לפי כח המקבל, ולשבח יחשב, כיון שהוא לטובת המקבל האור שאין יכול לקבל רק באופן זה. וענין המסך הוא בעולם הבריאה שהוא פרוס על כל העולם כמו שכתוב שם. והנקב קטן הוא מיסוד למלכות. ומחמת קטנות הנקב אין צריך למסך כלל רק האור כמו שהוא נראה בנקב הקטן.

ולפי עניות דעתי נראה אפשר לומר שזה סוד, אני ה', הנזכר בכמה מקומות כי אני הוא מלכות, וה' זעיר אנפין, והיא משבחת עצמה שמקבלת מה' בלי מסך מחמת קטנות הנקב, וזה גם כן סוד אנכי ה' אלהיך. וזה שסידר הפייטן בסליחות (סליחה פ"א) כי קטן יעקב ודל, כי דל הוא מלשון כי דליתני ולא שמחת אויבי לי כי אף שמקבלת על ידי נקב קטן, אבל ארוממך בזה כי דליתני לקבל האורה פנים בפנים בלי מסך מבדיל. והנה תשכיל ותבין היטב במאמר הזוה"ק והעץ החיים המובא למעלה ובכל אשר כתבנו כי נאמר על ידי זה כמה פנים במקרא קודש הלזה ולא נכפיל להביא הדברים בכל אופן. וירצה לפי הנזכר לומר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כלומר אף בראשית התחלת בריאת העולמות שהוא ראשית התיקון, גם שם ברא את השמים ואת הארץ שהוא זעיר אנפין ומלכות, ושניהם כאחד נבראו כמאמר חז"ל (חגיגה י"ב.), כי היא מקבלת אורו פנים בפנים על ידי הנקב קטן הנזכר ולכן אמר והארץ היתה תוהו ובהו כלומר זה היה אף בעת עולם התהו ובהו כנזכר למעלה גם שם היה בבחינת אני ה'. וכבר כתבנו כי לא נוכל להאריך בדברים האלה, דוק ותשכח.

טז או ירמזו הכתובים לפי הדברים הנאמרים, לעולם העקודים ועולם הנקודים הנזכרים. ואמר תחילה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, כלומר שברא השמים והארץ בצמצום אחד בכלי אחד הנקרא עולם העקודים, שלא ניכר עדיין כלל מהות הבדלת בחינת זו מזו, כמשל הגוף הכלול מד' יסודות ואין ניכר כלל וכמובא למעלה. ואחר כך אמר והארץ היתה תהו ובהו, לרמז על עולם הנקודים אשר יצאו הנקודות מכלי ההוא, ולא יכלו להתקיים לגודל האור ונפלו ונשברו ונעשו בחינת תהו ובהו. עד ויאמר אלהים יהי אור פירוש שנתקיימו האורות בעולם, והוא על ידי תיקון הפרצופים הידועים שהם

חמשה פרצופים כנגד חמשה פעמים אור הנזכר בכתובים האלו והתחיל עולם התיקון ונתקיימו האורות בעולמו שברא.

ואפשר זה כוונת רש"י ז"ל בפירושו בראשית ברא כמו בראשית בָּרוֹא, כלומר בראשית בריאת שמים וארץ, והארץ היתה תהו ובהו ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה וכו'. כי דעת הקדוש רש"י ז"ל שלעולם העקודים ונקודים הנקראים תוהו ובהו לא שייך לקרותם על שם הבריאה לומר עליהם, ברא, כי בריאה שייך בעולם התיקון והקיום לעד, ועל כן מפרש בתחילת ברוא של עולם התיקון ותיבת ברא קאי על עולם התיקון, רק הקרא אומר, אשר בראשית ברוא של עולם התיקון, היה תחילה השמים והארץ בכלי אחד שהוא עולם העקודים, ואחר כך והארץ היתה תהו ובהו עולם הנקודים הכל כאמור למעלה.

וכל זה היה להתחלת עולם התיקון. בכדי להיות הבחירה בעולם מעשה צדיקים ומעשה רשעים ושכר ועונש כידוע, שכל זה נתהוה מעולם התהו שהוא בחינת השבירה, והכל כדי להיות עולם המתקיים בחמשה פרצופים נגד חמשה פעמים אור האלו, ונמצא אשר תכלית הבריאה היה מוכרח וצריך לעולמות העקודים ונקודים, ועל כן אמר עליהם הכתוב בראשית ברוא כדבר האמור והבן.

יז או ירמוז הכתוב באופן זה. כי הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה א', י') למה בב' וכו' עד והוא מראה בעוקצו מלאחריו ואומר ה' שמו. ופירוש שרומזת אל האלף שבאחורי הב' שהוא יו"י מספר שם הוי"ה וזה ה' שמו כאשר כתבנו למעלה. ולפי האמור עד הנה נאמר: כי הנה כתבנו על פסוק (תהלים ק"ד, כ"ד) מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית. כי הנה האומן העושה כלים היקרים היפים מכלי כסף וזהב או שארי כלים הטובים, הנה יש בהם שני בחינות, בחינה אחת היא, יש אומן שהוא אומן נפלא באומנות היד לרוב הרגילו בעשיית הכלים ועושה אותם בתיקונם הנכון שיהיו מהודרים ביופי, ועיקר עשיית ציור הכלי, לא משלו הוא, כי קיבלה מרבו או ראה כלי אחד ונתן דעתו עליה עד שהבין ממנה כל אופני עשייתה ועשה גם הוא באומנות ידו כמו כן, והרי היא כמעשה הראשונה יפה ונאה בתכלית. והנה לזה יקרא אומן ולא חכם כי לא חכמתו עמדה לו בזה כיון שלא הוציא בשכלו חכמה חדשה מה שלא ראה ולא ידע בידיעת רבו. אבל אם נמצא אומן שהוא חכם ומבין מדעתו, ובכל יום מחדש חידושים אשר לא נראו ולא נשמעו מעולם, ועושה אותן בתכלית ההידור והיופי, לזה נאה לקרותו חכם כי חכמתו עמדה לו לחדש בכל יום חידוש אחר מצד חכמתו אשר בקרבו. והנה זה האומן החכם אשר עושה כלי נפלאה מחדש מה שלא היה עדיין בעולם כמו למשל עשיית כלי השעות

הנקרא זייגיר, כאשר המציא אותו בעל מלאכה הראשון מצד חכמתו אשר בראשו, זה הרואה את הכלי ההיא, אם חכם הוא ומבין מה שעשה זה להמציא דבר חדש בעולם, אינו משבח את אופני עשיית כלי הזו לרוב תיקונה היפה וההידור ויופי עשייתה אשר בה, רק משבח את האומן החכם אשר עשה כלי הזו בחכמתו, ואומר הלא זה יכול הוא לחדש בכל יום תמיד חידושין אשר לא נראו ולא נשמעו בכל הארץ, כי גם זה חידוש הוא שחידשו אומן חכם הזה וכמו כן יכול להמציא תמיד חידושים רבים.

וזה שהשכיל וראה דוד המלך ע"ה כשראה כל הבריאה אשר ברא בוראנו ברוך הוא וברוך שמו, והכל יש מאין שלא הביט בשום דבר ולא היה שום דבר בעולם אז, רק הכל בחכמה נפלאה לחדש מה שלא היה מעולם, לא אבה לשבח עיקרי אופני הבריאה במה שברא כל אלה על תיקונם ומעמדם הנכון ואופני עשייתם להיות קיים לעד ולעולמי עולמים ותכון תבל בל תמוט. רק התחיל לשבח ולפאר במה שברא כל אלה בחכמה והוא בחינת יש מאין וזה השבח, הוא עד אין שיעור ואין ערך ומספר למה שיוכל לחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית כיון שכל זה בחכמה עשה להמציא כל זה יש מאין בודאי אין שיעור וערך למה שבכוחו לחדש ולעשות נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים כאמור. וזה שאמר מה רבו מעשיך ה' ואין אני משבח כל זה כי אם מה שכולם בחכמה עשית ושבחך אלהינו זה, הוא עד בלי שיעור ובלי ערך.

ואמנם עוד יש דברים בזה. כי הנה אומן הנוטל כסף וזהב ועושה מהם כלים נפלאים לא יגדל שבחו כל כך, כי מכסף עשה כסף ולא עשה בזה דבר חדש כי הכל מכירין זה הכסף אשר ראו אותו קודם עשיית הכלי. ואולם אם ימצא אומן נפלא ונוטל גוש עפר, ולפי שבכח עפר יש הכל כי הכל נעשה מן העפר, ומן העפר הזה עשה כלים של כסף וזהב יפים ונאים במאוד, מה מאוד יגדל שבח האומן בזה לעשות ככה מגוש עפר. וכמו כן להבדיל באלף אלפים הבדלות הנה הנקודה הראשונה הנאצלה הנזכרת למעלה הנקרא עולם העקודים שהוא כתר נהורא סתימא הנזכר בזוה"ק הנ"ל הכוללת בכחה כל העשר ספירות ואינם ניכרים בה כלל וכלל. ובזה ודאי גדלו מעשי ה' בחכמתו כפלי כפלים לאין קץ לעשות כל מיני פרטים ופרטי פרטים בכל העולמות מנקודה אחת אשר לא ניכר בה שום פרט כמשל גוש עפר שנמצא בתוכה כח הכסף ויותר מזה.

ולדעתי אפשר שרמז הקב"ה למשה זה הנקודה הגבוה הנוראה במה שאמר אליו אהי"ה אשר אהי"ה (שמות ג', י"ד), כי כבר מובא למעלה שהיה בה י' פנימים וי' מקיפים ואור המקיף מבחוץ ובין הכל מספר כ"א כמספר שם אהי"ה, כי אהי"ה פירושו שעתיד אני להתגלות כי שם והחיות רצוא ושוב ובלום פיך מלדבר, וזה אהי"ה אשר אהי"ה, שעתיד

אני להתגלות קצת בבחינת הכתר של עולם התיקון. ומשה היה סבור שילמד גם לישראל במקום הנורא הזה, עד שאמר לו הקב"ה כה תאמר לבני ישראל אהי"ה שלחני אליכם, לך אני מודיע, להם איני מודיע כמו שאמרו במאמר חז"ל (שמות רבה ג', ו'), כי לעיני כל ישראל בראשית ברא, כלומר שדי להם לעמוק עד בחינת החכמה שהוא ראשית ולרמוז עד בחינת הכתר בקוצו של ב' מאחוריה הרומזת לאלף בחינת כתר עליון, וזה אהי"ה שלחני אליכם לבד, ולא אהי"ה אשר אהי"ה.

אכן למביני דעת היראים את ה' וחפצים בתורתו ומוסרים לו גופם ונפשם בכל עת ורגע. ונאחזים בבחינת דעת שהוא בחינת משה רבינו ע"ה (זוה"ק חלק ב', רכ"א) אמר לו אהי"ה אשר אהי"ה לרמז על מקום הגבוה הזה. ורמז לזה בתורה שמותר לדרוש ולשאול במקום הזה. א', שהרי התורה רמזה וכתבה עולם העקודים כאשר כתבנו למעלה, וכאשר אכתוב עוד פה. ועוד נראה לי רמז בכתוב (דברים ד', ל"ב) כי שאל נא לימים הראשונים כלומר במקום שכל הימים הראשונים הם ביחד, והיא נקודה זו כי הנקודות הם בחינת ימים ושם כלולין כולם על כן נקראת ימים ראשונים. וזה שאמר (שם) אחר כך, למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ. כי בלתי אפשרי לצייר בחוש השכל מהות נקודה זו שתהיה כלול מהכל ותהיה אחד הגמור, כי אם במשל גוף האדם הכלול מארבע יסודות והכל אחד כנאמר למעלה וכאשר אתה מבין במה שברא אלהים אדם על הארץ כן שאל לימים הראשונים והבן.

ואפשר לומר שעל זה רומז מה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח, לרמז על עולם העקודים הלזה שנעקד הכל ביחד. כי תכלית וסוף כל הדברים שבעולם ליחדם לאחד, מקום אשר נתמשכו משם ועולם התחתון לעולם העליון ועליון לעליון שממנו עד עולם האצילות ולמעלה ממנו עד נקודה זו שמשם יצאו כאמור, בבחינת והחיות רצוא ושוב לקבל משם כל בחינות שפע וברכה וחיים להתנהגות כל העולמות. וכאמור למעלה בדברי עץ חיים אשר מהם שואבים כל העשר ספירות שפע וחיות מנקודה זו. ואפשר גם עבור כן היו צריכין לעקוד התמיד בכל יום ויום כמו שאמרו חז"ל (תמיד פרק ד' משנה א') לא היו כופתין את הטלה אבל מעקדין אותו וכן הוא ברמב"ם (פרק א' מהלכות תמידין ומוספין הלכה י') לרמז על עולם הזה בכדי ליחד הכל לאחד ממש.

ובזה נראה לפרש מאמר חז"ל (מגילה כ"ח.) שאל רבי עקיבא את ר' נחוניא הגדול במה הארכת ימים אתו גווזי וקא מחי ליה ופירש רש"י גווזי עבדים המשרתין אותו וכו'. סליק יתיב אירשא דדיקלא אמר לו רבי אם נאמר כבש למה נאמר אחד אמר להו צורבא מרבנן הוא שבקוהו אמר לו אחד מיוחד שבעדרו וכו' עד כאן. וידוע לכל אשר מאמר הלז תמוה

הוא. א', למה הכו אותו המשרתים כששאל אותו במה הארכת ימים. ב', למה סליק יתיב ארישא דדיקלא ולא הלך לבית אחר או למקום אחר וכדומה. ג', מה ענין הלכה זו דוקא לכאן, אמנם ירמוז לדברינו כי מה שאמרה התורה את הכבש אחד רומז אל הנזכר. כי ידוע אשר רזא דקרבנא עד אין סוף כי בכוחו מעלה כל העולמות זה לזה וזה לזה עד למעלה למעלה כידוע מכוונות האר"י זללה"ה בסוד אשה ריח ניחח לה'. ולמעלה מכולן היא נקודה הזו הכלולה מעשר ספירות ולא ניכרין בה כי שם הכל אחד והיא מתיחדת ביחוד גמור בבעל הרצון עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות. על כן אמרה התורה את הכבש אחד שמהכבש הזה יעשה אחד לקשר כל העולמות עד נקודה זו. ועל זה היה נעקד התמיד כאמור.

ואפשר זה היה שאלת רבי עקיבא לר' נחוניא במה הארכת ימים, כלומר עד כמה אתה מאריך ומעמיק בבחינת הימים הראשונים הידועים האמור למעלה. לצד שמה נורא המקום הזה ועד היכן אתה מעמיק בענין הזו. והמשרתים חשבו שאפשר הוא נכנס בכלל שאלת מה למעלה ומה למטה שאמרו עליו חז"ל (חגיגה י"א:) כל המסתכל בארבע דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם וכו' ופירש רש"י טוב ויפה היה לו אם לא בא לעולם, כי במופלא ממך אל תדרוש וגו'. ועל כן סליק יתיב ארישא דדיקלא לרמז לו שהכו אותו על ששאל במקום גבוה כזה, ועל כן אמר לו רבי אם נאמר כבש למה נאמר אחד כלומר אם אמת שאין רשות לדבר ולהרהר שם ועל זה נאמר ושב מאחריך, אם כן למה נאמר אחד דהוא מיותר כי הלא נאמר כבש ובודאי מרמז שעל ידי הכבש נתיחד הכל לאחד מקום הנקודה הזו על ידי העקידה שנתעקד התמיד. ועל כן אמר צורבא מרבנן הוא שבקוהו. ואמר לו אחד מיוחד שבעדר"ו, עדר וא"ו. כי פרשת הדרכים שנתפרשו ונתפרטו כל הנקודות, נקראים על שם הוא"ו ששה קצוות הכולל כל ג' קוין ימין, ושמאל, ואמצע. וזה הכל מיוחד לאחד בחינת הנקודה הלזו עולם העקודים ורמז לזה צאן יעקב שהיו עקודים כי יעקב הוא בחינת וא"ו וראה בחלומו כל העתודים העולים על הצאן עקודים כי יעקב ייחד הכל לאחד הכל כאמור.

ועל כן רבי עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום, כמאמר חז"ל (שם י"ד:). כי חכם גדול היה ואף כשדיבר מבחינות אלו היה הכל בהעלם וסתום מכל צד ובדרך חידה, לקדושת נוראות מקום הלז אשר אינו נרמז כי אם בקוצי אותיות כאשר נכתוב להלן. ועל כן דרש על כל קוץ וקוץ (כמו שאיתא במנחות כ"ט:), כי היה חכם ומבין מדעתו ברזא דסתים דסתימין והיה נעלם אתו וכמו שהוא בתיקוני זוהר ורזא דא צריך לאתכסיא מכל בר נש דלאו כל מוחא סביל דא אלא אילין דידעין ברזא דחכמתא דלהון סליק על נביאיא

וחכימיא. ועל כן רבי עקיבא שהיה מכסה הדבר במאוד וכמאמר חז"ל (חגיגה י"ג.) כבשים ללבושך דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך, על כן נכנס בשלום ויצא בשלום. וכמו כן למשה רבינו נאמר לך אני אומר ואיני אומר להם.

ועל קדושת נוראות נקודה הלזו רמזה התורה בקוצו של ב' מבראשית אשר למעלה, כי בראשית הוא ברא שית בחינת הוא"ו האמורה שהוא מורה על הנפרדים אשר נתפרשו ונתפרטו מכלל הגדול. ואומרים לה מי בראך כלומר הַשִׁית הרומז לכל הפרטים, והיא משיבה זה שלמעלה ורומזת אל הנקודה הזו אשר שם היה כולל כל העשר ספירות בכח בלי שום היכר נפרש ונבדל זה מזה, ובגזירת האומר ועושה ברא מהנקודה הלזה כל אשר בשמים ובארץ. ועל זה הביט המין ברשעתו (בראשית רבה א', ט') שאמר צייר גדול אלהיכם רק שמצא סממנים טובים שסייעו אותו תהו ובהו חושך רוח מים תהומות. חשב ששה דברים נגד הוא"ו האמורה שהוא עולם הנפרדים. ודימהו לאומן העושה כלים מכסף וזהב כאמור למעלה. והשיבו תיפח רוחיה כי לא הביט אל אחרית דבר מראשיתו אשר היו כולם כלולים בנקודה אחת ולא היו ניכרים כלל ואל עליון בראם מאין ליש ממש, כי כולם בחכמה עשה הכל כאשר ביארנו היטב עד כה. דוק ותבין דברינו אלה כי לא נאריך בזה כנ"ל.

יח עוד יתבארו מאמרי אל עליון באומרו בראשית ברא אלהים וגו'. כי הנה נודע מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ט', ב') על פסוק וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד מכאן שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי כו' עד כאן. ומאמר הזה על פשוטו אינו מובן כלל, לומר כזה על בורא עולם ה' המביט לסוף דבר בקדמותו הכי לא יכול לברוא תיכף עולם שיהנה בו. ונודעת לכל פירוש המאמר הלז אשר הן הנה השבירת הכלים הידועים הרומזים במה שאמרה התורה (בראשית ל"ו, ל"א) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל וימלוך באדום בלע בן בעור ושם עירו דנהבה וימת בלע וימלוך וגו' וימת וימלוך וגו' עד המלך השמיני שמלך ונתקיים. ובודאי לא דיברה התורה במתים לספר שמות מלכי אדום באורך, ולהאריך שם עירם, ולפעמים שם אשתו כאמור ושם אשתו מהטבאל בת מטרד בת מי זהב.

אכן הכל המה סודי ורזי התורה. והמה רומזים לשבירת הכלים האלו כמו שאיתא בעץ חיים (שער א' משאר הכללים פרק א') וזה לשונו: אמנם בששה קצוות עצמן חלונותיהם שוין מזה לזה כי כולם בחינת אחד ואין בהם שינוי מזה לזה וכו' עד והנה כשיצא אחר כך אור מבינה לששה קצוות תחילה יצא הדעת ואחר כך נתבטל וזהו המלך האחד שהוא

בלע בן בעור. אחר כך יצא חסד וגם הוא לא היה יכול לסבול האור ונשבר הכלי שלו וכו'. עד כי האורות נסתלקו למעלה למקומן ועם כל זה עדיין נשארו קצת ניצוצין בכלים ונפלו אלין מאנין תבירין למטה ומהם נתהוה שורש הקליפות, ואף על פי שנתברר האוכל מהפסולת ועלה למעלה, עם כל זה עדיין ניצוצי הקדושה נשארו בתוכם, וזהו מה שנשאר לנו לתקן על ידי תפילה ומעשים טובים וכן על ידי נשמת הצדיקים וכו', וזה סוד העלאת המיין נוקבין וכו', וזה סוד בונה עולמות ומחריבן וכו', עד וכוונת המאציל העליון היתה כדי שיהיה בחירה ורצון ביד האדם באשר שיהיה טוב ורע בעולם, מפני ששורש הרע בא ממאנין תבירין והטוב בא מאור הגדול, ויש שכר ועונש שכר לצדיקים שעל ידי מעשיהם הטובים הניצוצין הקדושים שירדו הם מעלין אותן מתוך הקליפות, ועונש לרשעים שהוריד על ידי מעשיו הרעים מאור הגדול אל הקליפה, והקליפה בעצמה הוא רצועה מלקות ליסר וכו' עד כאן. ונמצאת אומר אשר סיבת שבירת הכלים היה מפני שכל הששה קצוות היו כאחד חלונותיהם שוין מזה לזה ובלי ריחוק מקום ולא היה יכול התחתון לסבול האור שבא לו מלמעלה ממנו ועל כן נפל ונשבר.

ובזה נבואה בביאור הכתובים כי נודע אשר המשפיע יִקָּרֵא תמיד בשם שמים. והמקבל בשם הארץ כי השמים משפיעים תמיד להארץ ויושביה, כל מיני שפע וגשמי ברכה ונדבה כידוע. ועל כן אמר הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ושניהם כאחד נבראו כמאמר חז"ל (חגיגה י"ב.) ועל כן מחמת שהמשפיע והמקבל היו עומדים כאחד ביחד בלי שום ריחוק מקום ביניהם בכל הששה קצוות. לכן,

פסקה ב

והארץ היתה תהו ובהו. שנעשה השבירה. כי המקבלים לא היה ביכולתם לסבול האור שבא להם ממשפיעם, ונפלו ונשברו ממש ולא היתה נפילתם כאשר נפל מאורות שלמעלה מהם שהם חכמה ובינה כי גם מהם נפלו ונעשה מנובלות חכמה תורה שהוא זעיר אנפין ומנובלות בינה שכינה כמו שמפורש שם. אבל כאן,

וחושך על פני תהום. ותהום הוא אותיות המות, כי מתו ממש כמאמר הכתוב (בראשית ל"ו, ל"א) וימלוך וימת וגו'. כי האורות עלו למעלה ונתברר האוכל מתוך הפסולת והכלים נשברו בסוד המיתה, ששבירת כלי היא מיתתו. אך עם כל זה הנה עדיין נשארו קצת ניצוצי קדושה בכלים ההם, וה נשאר לנו לתקן על ידי תפילה ומעשים טובים בסוד העלאת המיין נוקבין. ועל כן אמר הכתוב: זה שאני מודיעך כל זה מה שהיה קודם עולם התיקון מבחינת השבירה ומיתת המלכים. הוא לאשר,

ורוח אלהים מרחפת על פני המים. ידוע מה שכתב האר"י ז"ל בכמה מקומות בסוד הפסוק הזה כי רפ"ח ניצוצי קדושה נשארו בתוך הכלים האלו, וצריכין עם בני ישראל להעלותן תמיד מעט מעט בכח תפילה ומעשים טובים ונרמז בתיבת מרחפת שהוא מ"ת רפ"ח, כי רפ"ח ניצוצין ירדו לתוך הקליפה בסוד המיתה ולכן הודיע הכתוב זאת לישראל להיות זה מגמתם כל הימים אשר הם חיים על האדמה למסור נפשם ורוחם ונשמתם לבורא עולם ה', ובכח מסירת נפשותינו למיתה אנו מעלין ניצוצי הקדושה האלו מתוך הקליפות למקום מרום שבתם, כידוע מעשרה הרוגי מלכות ולזה היה עיקר הבריאה לתת שכר לצדיקים שעל ידי מעשיהם הטובים מעלין הניצוצין ההם כאמור.

ואפשר זה רמזו חז"ל (אבות ג', ח') ר' אליעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו, פירוש שהמיין נוקבין שאתה מעלה בכח תפילתך ומעשים טובים הוא שלו ממש מהניצוצות שנפלו בעת הבריאה ועל כן תן לו משלו שאתה ושלך שלו כי כל כוחי גופך ונשמתך הכל שלו וכשאתה מעלה את נשמתך אליו בבחינת מסירות נפש על ידי זה יעלו גם הניצוצות האלו והמה שלו ממש. וכן הוא למעלה במיין נוקבין העולה מזו"ן לאבא ואימא מהניצוצות שנפלו מהם שאתה ושלך שלו, כי מנובלות חכמה נעשה תורה שהוא זעיר אנפין ונובלות בינה שכינה הרי שאתה ושלך שלו ממש.

וזה רמז במאמר חז"ל (אבות ה', י"ג) האומר שלי שלך ושלך שלך חסיד. כי בבחינת העלאת הניצוצות האלו יש בהם שתי בחינות. אחד על ידי תפילה ומעשים טובים וזה בחינה קטנה כי מתקן מעט מעט ועם כל זה טובה היא כי קובץ על יד ירבה. והשני הוא על ידי מסירת נפשו לה' באמת כנאמר, וזה הוא בחינה גדולה לעסק זה. כידוע מכוונת נפילת אפים אשר הוא במסירת נפשו בשביל זה. והנה בחינה הראשונה שהוא להעלותן על ידי עסק התורה ותפילה ומעשים טובים נקרא שלך שלך כי מחזיר הניצוצות של הקב"ה משלו ממש שהוא תורה ותפילה, אבל בחינה השניה שהוא על ידי מסירת נפשו לאל עליון זה נקרא שלי שלך, כלומר שמבין שנפש שלו הוא של הקב"ה ממש ועל כן הוא מחזירה לו בכל פעם. וזה הוא הנקרא חסיד כי מתחסד עם קונו למסור לו נפשו, והוא דוגמת החסד שעושה אדם בממונו שנותן לעני במצות הקב"ה, אף שבאמת זה הממון לא שלו הוא כי הוא של הקב"ה, אף על פי כן נקרא על שם החסד לצד שלעת עתה הוא בידו והבחירה אצלו והוא בוחר בטוב לתת מפתו לעני, יִקָּרֵא על שם החסד. וכמו כן במסירת נפש במה שמוסר נפשו לה' נקרא על שם החסד אף שהכל הוא של הקב"ה.

אבל האומר שלי שלי ושלך שלך. כלומר שעובד בבחינה הראשונה בתורה ומעשים טובים, ולא במסירת נפש. על כן יש סוברים שהוא מדה בינונית. ויש סוברים שהוא

מדת סדום כי זה היה מדתם שלא לתת מחלקם לה' ומנעו הצדקה מכל וכל עד שעובר אורח ברגליו לא יבוא אליהם. וכן זה שאיננו אומר בכל עת אליך ה' נפשי אשא, אינו נוהג בחסדו לה' כמעשה סדום.

ועל הדבר הזה אמרו חז"ל (עיין בראשית רבה א', ב' ומובא ברש"י) ומה טעם פתח בבראשית כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו האומות לסטים אתם שכבשתם ארץ שבעה אומות הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה כו' וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עד כאן. כי ידוע מה שאמרו חז"ל (פסחים פ"ז:) לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, והם הניצוצות הקדושות אשר מעלים עם בני ישראל בכל מקום שהם בבחינת מצא מין את מינו וניעור, כי הניצוצות ההם, גם הם שם בבחינת גלות וכשגולין ישראל לשם, אז מתדבקין אליהם כל חיות וניצוצי קדושה הנמצא שם מין במינו, בדרך התדבקות אור באור כביטול אור נר קטן כשיעמוד נגד המדורה הגדולה ואז כשיוצאין ישראל משם מוציאין כל חיותם אשר היה להם מימי קדם, בסוד הכתוב (קהלת ח', ט') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו. וידוע פירושו בשם האר"י זלה"ה עת אשר שלט האדם מקליפה באדם דקדושה לרע לו ודאי הוא כי אחר שיצא משם יוצא מאתו כל בחינת ניצוצות הקדושות אשר היה שם מכבר בבחינת מצא מין את מינו ועל זה אמר הכתוב (איוב כ', ט"ו) חיל בלע ויקיאנו. כלומר שמוכרח להקיא כל אשר נמצא אתו מקדם ועל כן כשירד אברהם אבינו למצרים נאמר ביציאתו משם (בראשית י"ג, א') ויעל אברם ממצרים וגו' ואברם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב וגו' ולא כיוונה התורה הקדושה על הבלי שטות עולם הזה להאריך בסיפורם, כי אם על העלאת ניצוצי קדושה שהוציא משם על ידי התדבקותם אליו כשבא לשם.

ועל כן אמר קדוש אלקים **הבעש"ט** זי"ע ועל כל ישראל בפסוק (שם ט"ו, י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, והקשה שהיה לו לומר אדין אנכי כי על דבר עתיד היה מדבר, ואמר, שכבר הנה אנכי דן אותו כי זה הוא משפטו ודינו כשיגלו ישראל לשם. והוא שכאשר יגלו לשם יצאו ברכוש גדול שיעלו אתם כל הניצוצי קודש שבתוכם כמאמר הכתוב (שמות י"ב, ל"ו) וינצלו את מצרים ואמרו חז"ל (ברכות ט':) שעשאוה כמצולה שאין בה דגים ולכן אסור לשוב למצרים עוד, כיון שאין בה שום ניצוץ קדושה.

וידוע שכאשר מוציאין הניצוצין קדישין מהקליפה אז היא תרד מטה מטה ונופלת לנוקבא דתהומא רבה וזאת היא מפלתה בשלימות, ועבור זה הזהיר הקב"ה בשבע אומות להרוג את כולם מגדולם ועד קטנם בלא תחיה כל נשמה. כי זה שניתן להם הארץ לישב בה, בזה התחיל מפלתם, ובכח קדושת הארץ נתלוו ונתחברו אליה כל בחינת

חיות מהניצוצין קדישין שהיה להם וכיון שהגיע עתם שלא נשאר עוד מניצוצי הקדושה הזהיר הכתוב לא תחיה כל נשמה כי צריכים לירד מטה מטה לישאר פגרים מתים בדרך חיל בלע ויקיאנו כאמור. ואפשר לזה אמר הכתוב (בראשית י"ב, ו'-ז') והכנעני אז בארץ וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת וגו'. ולכאורה מה נפקא מינה בזה אם הכנעני אז בארץ או לא, אכן הקדים הכתוב להודיע כי כבר התחיל מפלת הכנעני להיות יושב בארץ והוא לרע לו ודאי כי חיל בלע וגו'. ועל כן תהיה לבך נכון בטוח שלזרעך אתן את הארץ.

וזה כוונת הכתוב (תהלים קי"א, ו') כח מעשיו הגיד לעמו, פירוש הגיד לעמו כח מעשיו של עמו איך שבכוחם להעלות כל החיות וניצוצי הקדושה שבכל הדברים שבעולם, ועל ידי זה לתת להם נחלת גוים כיון שמוציאין החיות מעומק הקליפה להיות האור עולה למעלה, ממילא הפסולת נופל למטה כי נשאר בלי חיות הקדושה ואז לא תחיה כל נשמה וישראל ישבו לבטח על אדמתן וזה שאמרו ז"ל (עיין בבראשית רבה א', ב') ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו וכו' פירוש כדי להודיע להם מסודות השבירה והתיקון וכי כל הבריאה לא נברא כי אם לדבר זה, להעלות ניצוצי הקדושה מכל הדברים שבעולם, ונדחים יקבץ להשיבם אל חיק אביהם ובזה כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים הכל כמדובר, והקב"ה ברצונו נתנה להם כי גם זה רצונו להיות על ידי זה חיל בלע וגו' וכל מאן דרדף בתר דלאו דיליה אחרא לא רווח, ודידיה אבד כמו שאיתא בזוה"ק (קרח קע"ו.), ועל כן ברצונו נטלה מהם כלומר אף מה שהיה שלהם מקודם הכל כנאמר. ונחזור לענין בבחינת שבירת הכלים עד שנעשה וחושך על פני תהום אותיות המות כנ"ל. ועל כן בכדי לתקן העולם בבחינת עולם התיקון שלא יחרבו עוד.

פסקה ג

ויאמר אלהים יהי אור כלומר שיתקיימו האורות ולא יושברו עוד והוא על ידי עשיית הפרצופין הידועים שהם חמשה פרצופין הנרמזים בחמשה פעמים אור הנזכר כאן כמו שהוא שם בעץ החיים. ועתה,

פסקה ד

וירא אלהים את האור כי טוב. פירוש דין הניין לי כי מקודם ברא עולמות והחריבן עד שתיקנן בבחינת פרצוף ונתקיימו, אז ראה בהם שהם טוב ואמר דין הניין לי אבל יתהון לא הניין ליה (עיין בחיבורנו זה (בפרשת ואתחנן) בפסוק ואהבת את ה' אלהיך שפירשנו שם דבר נאה על הכתוב הזה ויאמר אלהים יהי אור וגו' תדרשנו משם כי שם מקומו).

או יאמר וירא אלהים את האור כי טוב. לכך ראה אלהים את האור כי טוב הוא. ולא כן בחושך כי לא יביט בו כי עוצם עיניו מראות ברע ועמיה שריא נהורא.

ויבדל אלהים בין האור ובין החושך. לכאורה הבדלה זו אינה ידועה מה היא כי הבדלה שייך על דבר הממצע בין שני דברים והוא המבדיל ביניהם. כעין אומרו יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים שהרקיע הוא המבדיל בין המים אשר מעל לרקיע ובין המים אשר מתחת לרקיע. וכאן מי הוא המבדיל בין האור ובין החושך. ונראה לומר כי הנה כבר כתבנו שמה שהיה חושך על פני תהום מפני שלא היה ביכולתו לקבל האור הגדול אשר האיר פתאום מאין סוף ברוך הוא. ובדרך שכתב האר"י ז"ל (בכוונת יוצר אור ובורא חושך) וזה לשונו: כי עולם היצירה לפי שהוא רחוק מהמאציל ויכולין אנחנו ליהנות מאורו נקרא אור, ועולם הבריאה שקרוב יותר אל המאציל ואורה גדול ואין אנו יכולין לראות וליהנות מאורה נקראת חושך כי מחשיך עיני הראות מלהסתכל בה עד כאן. ועל כן אמר הכתוב (תהלים י"ח, י"ב) ישת חושך סתרו. וידוע אשר עמיה שריא נהורא. ואך למול התחתונים נקרא חושך כי לא יוכלו להסתכל בה. ועל כן ויאמר אלהים יהי אור שיאיר אור בעולם שיוכלו התחתונים לקבלו וזה האור הבדיל בין האור שלמעלה אשר לא יוכלו התחתונים לקבלו ובין החושך שעל פני תהום. וזה אמר הכתוב וירא אלהים את האור כי טוב כלומר שטוב לבריות ליהנות מאורו ויבדל אלהים באור הזה בין האור הידוע הגדול שלמעלה ובין החושך שלמטה.

פסקה ה

ויקרא אלהים לאור יום. הנה כבר כתבנו על פסוק זה באורך בספרנו סידורו של שבת (שורש השני ענף ב') וכאן נציג בקיצור כי הנה אמרו חז"ל (חגיגה י"ב.) אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו. וכשראה שאין העולם כדאי לאור זה עמד וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא. הרי שאותו האור לא שימש רק יום אחד, והנה דרך העולם לכנות לבני אדם שמות לווי, בכדי שיוכר איש ההוא בסימניו. כי הרבה בני אדם ימצאו שיש להם שם אחד ובמה יוכר מאיזה איש הם מדברים וכשמכנים אותו בשם לווי המיוחד לו בזה יוכר אשר מאיש הזה מדברים. ומצינו בגמרא (שם ה':) דהוי קרי לההוא תלמידא בר בי רב דחד יומא, פירוש לכנות אותו בסימן בכדי לידע אותו בסימניו בר בי רב דחד יומא, וכמו כן האור הגדול הלז אשר אדם היה צופה וכו' סימן הקב"ה בו לשבח לקרוא לאותו אור יום פירוש אור שלא שימש רק יום אחד, והוא אור יום אחד וזה ויקרא אלהים לאור יום פירוש שקרא לאור הזה יום לסמן אותו בסימניו שלא שימש רק יום אחד.

ואפשר זה פירוש הכתוב (שמות י"ד, ל') ויושע ה' ביום ההוא. כי הנה כל הנסים הנגלים והנפלאים הנראה לעין כל, נעשה על ידי זה האור כמבואר בזוה"ק (אמור פ"ח.) עיין

שם, ובקיעת הים שהיה נס נגלה ונפלא ודאי היה מאור הגנוז הזה דביה מתוודע שמיה דקודשא בריך הוא מסוף העולם ועד סופו. וזה ויושע ה' ביום ההוא פירוש שהישועה הגדולה הזאת היה על ידי אור יום ההוא אותו שקראו הקב"ה יום לטעם המבואר.

ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. לכאורה זה סותר למה שלפניו שאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה וכאן עשה מחושך אור לקרות הערב יום. והנראה בביאורו בהקדם לפרש מאמר חז"ל בענין זה (בראשית רבה ב', ה') רבי אבהו אמר מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה במעשיהן של צדיקים ובמעשיהן של רשעים וכו', והארץ היתה תוהו ובוהו אלו מעשיהן של רשעים, ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו, כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים. והוא תמוה בעין כל רואה וכי סלקא דעתך שהקב"ה יחפוץ במעשה רשע שאמר ואינו חפץ במעשיהם של רשעים וכי לזה צריך לברוא עולם שח"ו ימרו נגדו ויעברו על רצונו אתמהא.

וכבר ביארנו מאמר הזה בחיבורנו סידורו של שבת (שורש הששי ענף א' ובחלק ב' דרך ג' פרשה א') וגם פה נבארנו על פי מה שאמרו חז"ל (אבות ה', א') בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ולהפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות. והנה אומרם ליתן שכר טוב לצדיקים ודאי נכון ונכון כי חפץ חסד הוא ועיקר בריאת עולמו היה בכדי להיטיב לבריותיו ובראו בכוון בעשרה מאמרות לכפול שכרן בעשרת מונים. אמנם להפרע מן הרשעים לכאורה לא נאה לומר כזאת על בעל חסד האמת לברוא העולם עבור זה בעשרה מאמרות כדי שיכה את הרשעים עשר פעמים. גם צריך להבין מאמר הכתוב (ישעיה מ"ה, ז') יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה. לכאורה מהפלא שהקב"ה יתפאר עצמו בבריאת החושך והרע וידוע מאמר חז"ל (בראשית רבה ג', ו') אמר ר' אלעזר לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה. קרא אלהים לילה אין כתיב כאן, אלא קרא לילה וכו' עד כאן. וכאן אמר בפירוש אני ה' עושה כל אלה.

ונאמר בזה בארבעה פנים לבאר איך שבריאת החושך והרע היה על דרך הטוב האמיתי והחסד האמת מבורא עולם ברוך הוא. האחד הוא, כי כל בריאת החושך והרע היה כמו שאדם מפחיד את בנו עם השבט שבידו כדי שהבן יעשה רצונו ואם הבן עושה רצונו אין מכת השבט בא עליו, וכל זה שהאב נוטל השבט ומראה לו לייראו בזה אין כוונתו

בשום אופן כדי שיכנו בשבט אך כוונתו להפך כדי שלא יצטרך להכותו, כי אם שיראה הבן זאת בידו ויעשה רצון אביו ויירא לעבור על רצונו ולא יצטרך להניח עליו שבט הרשע. ונמצא תחילת עשיית השבט ומה שמראה לבנו הכל הוא חסד גמור בלי שום תערובת דין כי כל זה עושה כדי שלא לענוש את בנו. כן ממש רצון בוראינו ברוך הוא וברוך שמו במה שברא מדת הדין והרע בעולם כדי שייראו ממנו. וכן יעשו שלא יצטרך להגיע אליהם ממדה הזו כלל. ועל זה אמר הכתוב (קהלת ג', י"ד) והאלהים עשה שייראו מלפניו כלומר שלזה עשה וברא את אלהים מדת הדין והחושך בעולם רק כדי שייראו מלפניו, פירוש שייראו מלפני הדין קודם שיבוא עליהם ולעשות רצונו על ידי זה ולעבדו ביראה ופחד בכדי לקבל כל הטוב מאתו, כי חפץ חסד הוא שחפצו רק בחסד ולא בדין כלל ולא ברא בעולם את מדת הדין כדי לענוש עמו, חלילה לומר כן רק שעל ידי זה יחול כל טוב וברכה על ראש ישראל.

והשני: הוא על פי המבואר בזוה"ק (ויקרא מ"ז:) וזה לשונו: תא חזי רזא דמלה לא נהיר חכמתא דלעילא ולא אתנהיר אלא בגין שטותא דאתער מאתר אחרא, ואלמלא האי נהירו לא אתחזיא תועלתא דחכמתא, ובגין שטותא אתנהיר יתיר וכו' וכך לתתא אלמלא הוי שטותא שכיח בעלמא לא הוי חכמתא שכיח בעלמא והיינו דרב המנונא סבא כד הוי ילפין מיניה חבריא רזא דחכמתא הוה מסדר קמייהו פרקי מילי דשטותא בגין דייתי תועלתא לחכמתא בגינה משום דההוא תקונא דחכמתא ויקרא דחכמתא וכו' כיתרון האור מן החושך תועלתא דנהורא לא אתיא אלא מן חשוכא. ולעולם תקונא דחוורא מאי הוא אוכמא אלמלא אוכמא לא אשתמודע חוורא ובגין אוכמא אסתלק חוורא ואתייקר. אמר ר' יצחק משל למתוק במר דלא ידע אניש טעמא דמתיקא עד דטעים מרירא מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא וכו' עד כאן.

ועל זה אמר בספר יצירה (פרק ו') טוב מבחין את הרע ורע מבחין את הטוב. ומבחין הוא מלשון חוזק כמו (ישעיה ל"ב, י"ד) עופל ובוחן, כן הרע מחזק את הטוב כי אם לא היה רע בעולם מאין היה ניכר הטבת הטוב, ואם לא היה בעולם חושך כלל מאין היה ניכר טובת האורה בעולם, ולא ניכר יתרון אור כי אם מן החושך כי לא ידע איניש טעמא דמתיקא עד דטעים מרירא מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא. ועבור זה הבדיל אלהים בין האור ובין החושך, וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ולכאורה מה היה המקרא חסר כשאמר הקב"ה ויהי אור וכן נעשה ויהי אור, שיהיה האור הזה תמיד בעולם להאיר על הארץ ויושבי בה ולמה השאיר עוד חושך בעולם. אך תועלתא דנהורא לא אתיא אלא מגו חשוכא וכשלא יהיה חושך כלל לא יוכר טובת האור בשום פנים, וכאמור. ונמצא

אשר רק לכוון זה ברא הקב"ה את הרע והחושך בעולם בכדי שיהיה ברישא, חשוכא והדר נהורא, בכדי שיוכר טובת האור והטוב.

והשלישי: הוא על פי מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ט', ח') על פסוק והנה טוב מאוד טוב זה מדת הטוב מאוד זה מדת היסורין. ולהבין איך מדת היסורין הוא טוב מאוד, נאמר: כי ידוע אשר עיקר בריאת העולם היה בכדי להיטיב לבריותיו, ואף שגם קודם הבריאה היו הנשמות חצובות תחת כסא כבודו והיו ניזונין מזיו השכינה ונמצא אשר גם שם היה מיטיב עמם במאוד מאוד, אך שאין זו הטבה שלימה כי מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפוהי ונקרא נהמא דכסופא (ירושלמי ערלה פרק א' הלכה ג'). ועל כן ברא העולם כדי שיעבוד אדם בעבודה בשלימות הראוי שינתן לו שכר טוב רב מופלג מרב טוב הצפון בעד עבודתו ואז יהיה הטובה שלימה שלא בדרך נהמא דכסופא כידוע מדברי האר"י ז"ל.

ואולם עוד יש בחינת הטבה גדולה מזו. והוא כי בחינה זו כאשר האדם יהיה צדיק גמור מנעוריו ולא יחטא כלל ויעשה הטוב, הנה תחזור נשמתו בשלום מטוהרה בזיכוך בביאה כיציאה למקום אשר לוקחה משם, ושם תיזון מזיו שכינתו כבראשונה או יותר, רק שלא תהיה נהמא דכסופא, כי זה הוא חלף עבודתה ינתן לה שכרה משלם.

אכן לפעמים תתעלה נשמתו ביתר שאת ועז במעלה מעלה גבוה מכאשר היתה קודם ביאתה לעולם על דרך מה שאמרו חז"ל (סנהדרין צ"ט.) במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד. והטעם כי הנה בעת אשר יחטא האדם הנה הוא נופל ממדרגתו כפי ערך חטאו, ולפעמים נכנס תחת רשות הקליפות והסטרא אחרא כמאמר חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב וכו' עד כאן. וכשזוכה אחר כך לשוב בתשובה לפני בוראו הנה הוא עולה מרשותם בכח גדול ונעשה כדוגמת הצפור הנמלט מפח יוקשו, אז בעת המלטו מפחו, יפרח בכח גדול לעלות למעלה ועוף יעופף עד לב השמים מרוב שמחתו והתאמצו על שנמלט ממצודתו.

וכן האדם כאשר נותן דעתו ולבו אשר ניתן תחת רשות הרע והסטרא אחרא נתמלא פניו בושה וכלימה מול מלך מלכי המלכים הקב"ה ולא יערב לבו לקחת אוכל לפיהו, וגופו ימלא חלחלה ורתת ורעדה גדולה. כי שתים עשה, שעזב מלך עולם, וביקש לו הבלי טינופת שלא ראוי לאדם לישא זאת, והיה כי יחרד לבבו על זאת בשלימות אז תיכף תבער בו האש לחזור ולשוב תחת רשות בוראו לחסות בצל כנפי השכינה, ואז מרוב

גודל בשתו הנה הוא בורח עד לב השמים ותיכף מוסר נפשו לה' בשלימות האהבה ויראה ומקשר ומדבק עצמו במלך הכבוד בקשר אמיץ וחזק בל תמוט עולם ועד.

ולכן אמרו חז"ל (יומא פ"ו.) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. כי עבור רב גודל רצונו לברוח מרשות הסטרא אחרא עוקר לבו וכל תאותו בכח גדול וביד חזקה ומוסר כולם לאהבת אל אמת, ופורח באהבת לבו באהבה עזה ונפלאה עד אין שיעור וערך כפי יכלתו בכל כוחו ותיכף מקבל יסורים וסיגופי גופו ותעניתים, או התמדת הלימוד למאוד, ודביקות אלהות בתפילה ומעשים טובים. ובכח שלימות אמיתיות לבבו אשר חשקה נפשו להתקשר לצור ישראל היא עולה ומגעת עד כסא כבודו יתברך שמו. כי שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעיה נ"ז, י"ט) לרחוק ברישא והדר לקרוב כמאמר חז"ל (ברכות ל"ד:). כי לא די שמוציא את נפשו מתוך רשות הקליפות גם הנה מוציא בלעם מפיהם ניצוצות קדושות אחרים אשר היו מוטבעים בקליפות ההם אשר הוא היה נשקע בם ובעת צאתו מרשותם עולה עמו גם רכב גם פרשים מחנה כבד מאוד מניצוצות קדושות אשר היו בהם כי מצא מין את מינו וניעור ומתדבקים ומתלוים עמו כל הניצוצי קודש לעלות עמו אל חיק אביהם.

וידוע שהתקרבות הרחוקים שנתרחקו מאור פניו יתברך חשוב ונעלה מאוד בעיניו. ולכן נקרא הבעל תשובה אהוב ונחמד קרוב וידיד, ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ושמחה ולא עוד אלא שמתאוין להם כמו שאיתא ברמב"ם (פרק ז' מהלכות תשובה הלכה ו'), ובמקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד והכל לפי שפורח בכח גדול באש להבה לאל עליון קונה שמים וארץ ומגיע עד כסא כבודו. ועל ידו עולים כמה וכמה מהניצוצות הקדושים אשר היו בתוך הקליפות שהיה נשקע בהם קודם, והקב"ה נותן לו שלום בראש והדר לקרוב. וזהו בחינת אחור וקדם צרתני שעל ידי בחינת אחור שנתרחק מפניו יתברך עולה ומגיע עד ימי קדם שהוא למעלה למעלה.

הרי לפניך בחינה שלישית בהטבת הרע בעולם שעל ידו תתעלה הנשמה ביתר שאת ועוז ממה שהיתה מקודם ירידתה בעולם הזה, עבור מה שפורח בכח גדול למעלה, כאמור. וגם עבור יסורים שקיבל עליו על חטאיו.

ואתה תחזה מה שאמרו חז"ל (ברכות ה'.) ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתן אלא על ידי יסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא, תורה מנין וכו' עד עולם הבא מנין דכתיב (משלי ו', כ"ג) ודרך חיים תוכחת מוסר ופירש רש"י חיי עולם הבא הויין ליה תוכחת מוסר לאדם. הרי לפניך שהיסורין שהוא מבחינת הרעים באמת הם טובה גדולה להחיותו ליום שכולו ארוך, ומה מאוד נכון אומרם (בראשית רבה ט', ח') טוב מאוד

זה מדת היסורין כי על ידי זה נוחל עולם הבא, שכל יסורי עולם הזה אינם כדאי אף נגד שעה אחת קורת רוח בעולם הבא, אך שה' הוא הטוב והמיטיב לכל נוחל לעמו טוב העולם הבא בשביל יסורי עולם הזה.

והבחינה הרביעית בטובת הרע הוא בעולם על דרך זה. כי הנה ידוע אשר אין שמחה ונחת ותענוג בעולם בכל מחמדי העולם הזה או עריבת נעימת ידידות עולם הבא, כאשר יזכה האדם אשר על הארץ, שיתקדש שם שמים על ידו. ואדם מישראל אשר טעם חפיצה וחשוקה זאת בנפשו וזכה למעלה הנפלאה שיתקדש שם הקב"ה על ידו בארץ, ודאי כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ורוחו ונשמתו אשר בקרבו יודו וישבחו ויפארו וירוממו בכל עוז ותעצומות בכל כוחם ומאודם כאשר יוכלו שאת, ברוב ההודאות ותשבחות למלך הכבוד, במה שזיכהו במעלה הזו להיות על ידו יתוודע ויתגדל ויתהלל שמו הגדול בעולם. וכל לבו ועצמיותו וכל אשר בו ימולא שמחה ותענוג ונחת לאין קץ כי אין דבר בעולם גדול מזה.

וזה כל מעלת האבות הקדושים מה שעל ידם נתוודע ונתקדש שמו הגדול בעולמו שברא, כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ט, ח') על פסוק (בראשית כ"ד, ג') ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ אמר ר' פנחס עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי השמים וכיון שהודעתי אותו לבריותיו אלהי הארץ, והנה אמרו חז"ל (מכילתא מובא ברש"י בשלח פסוק ואכבדה בפרעה) וזה לשונם: כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד וכן הוא אומר וכו' עד נודע ה' משפט עשה. ועוד אמרו (שמות רבה ז', ד') בזה הלשון: כשם שקילוסו של הקב"ה עולה מגן עדן מפי הצדיקים כך עולה מגיהנם מפי הרשעים וכו' מה הם אומרים יפה דנת וכו'.

הרי לפניך ארבעה בחינות בבריאת הדין והחושך והרע בעולם שהמה הכל חסדים אמיתיים לאמיתותם ועל כן נכון מאמרם (אבות ה', א') להפרע מן הרשעים כי זה תכלית הטובה להם או שיזכו על ידם לחיי עולם הבא או שיתקדש שמו על ידי זה ובודאי לא יקופח שכרם ובלא זה אין לך טובה גדולה מזו כנאמר. והנה אמרו חז"ל (מובא ברש"י איכה) על פסוק (איכה ג', ל"ח) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אמר ר' יוחנן מיום שאמר הקב"ה ראה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושי רע והטוב לעושי טוב.

ובזה נבוא בביאור המאמר הנזכר למעלה מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה במעשה צדיקים וכו', כי אמרו חז"ל (ילקוט תהלים ק"ד) אמר ר' חנינא לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים ולמה נבראו בשביל בית המקדש הדא הוא דכתיב (תהלים ק"ד,

ט"ז) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון וכו' עד כאן. וכן כל דבר טוב הבא לעולם עיקרו בא בשביל הטוב שבעולם שראוי לו וממילא משתמש בו כל העולם, וכן להיפך כשרעה ח"ו בא לעולם עיקרו בא לעושי רע ולפעמים יגיע על ידם לצדיקים כמעשה הרשעים כי פגיעתו רעה וצריכין להשמר מפניו שלא להתראות חוצה כידוע מדברי הזוה"ק. ולזה אמרו מתחילת ברייתו וכו' כלומר אנו רואין מכתובים האלו שבודאי צפה הקב"ה בראש הבריאה מעשיהן של אלו ואלו, כי והארץ היתה תוהו ובהו אלו מעשיהן של רשעים כלומר על מה היתה בריאת החושך והרע בעולם, הכי חפץ ה' חלילה להחשיך עיני הבריות או להרע להם הלא חפץ חסד הוא והוא בעל החסד האמיתי, ובודאי אלו מעשיהן של רשעים מפני שצפה שיהיה מעשה רשע בעולם על ידי מה שניתן הבחירה בידי אדם לזה היתה בריאת החושך והרע והכל בחסדי האל הטוב הגמור כאשר ביארנו בארבעה פנים שונים האמורים למעלה, ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים כלומר לא ברא האור רק מפני שצפה במעשה הצדיקים וחפץ להאיר להם מטובו וממילא נר לאחד נר למאה ומשתמשין בו כל העולם.

ועל זה אמר הכתוב (משלי י', כ"ה) וצדיק יסוד עולם. כי כל טובות העמדת קיום העולם מה שתכון תבל בל תמוט ומה שמאיר לארץ ולדרים עליה וכל טובותיה הנעשים בכללות העולם בכל יום כאמור ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית הכל בשביל הצדיקים אשר בקרבה וממילא נהנין מזה כל העולם. וזה זרח בחושך אור לישרים (תהלים קי"ב, ד') כלומר מה שבחושך זרח האורה הכל בשביל הישרים שיהיו בעולם. וזה אור זרוע לצדיק (תהלים צ"ז, י"א), שהאור נזרע רק לצדיקים, ועל ידיהן נהנין כל העולם, ואך האור הגדול שנברא ביום ראשון לפי שהיה אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו לא היה העולם ראוי להשתמש בו אפילו על ידי אגב הצדיקים עבור שהיה אורו רב ולכן גנזה לצדיקים לעתיד לבוא, שלא יהיה אז בעולם כי אם הצדיקים ולהם ראוי להשתמש בו.

ואמר אחר כך אבל איני יודע באיזה מהם חפץ. כיון שגם הרע המגיע לעושי רשעה טובה גדולה להם כמו הטוב לצדיקים וגם קילוסו עולה ממעשיהם של רשעים כמו מן הצדיקים היה אפשר לומר שגם באלה חפץ ה' וגם זה נכלל בכלל להיטיב לבריותיו מה שייטיב להם על ידי הרע. כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים. כי חלילה לאל מֵרֶשַׁע (איוב ל"ד, י') פירוש חלילה לומר שיחפוץ ברשע העם כדי שיעשה להם טובה על ידי הרע לא בזה חֵפֶץ ה' כי לא מעוקצך ולא מדובשך, ועיקר חֵפֶץ ה' בבריאת החושך והרע לא היה

אלא שעל ידו יוכר טובת האור והטוב שיגיע לצדיקים בבחינת יתרון האור מן החושך שתועלתא דנהורא לא אתיא אלא מגו חשוכא והרע מבחין את הטוב כאשר מפורש יפה בדברי הזוה"ק המובא למעלה.

ועל כן התפאר הקב"ה עצמו בבחינת החושך והרע ואמר (ישעיה מ"ה, ז') יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה. כי אם לא היה החושך לא היה אדם יודע כלל שהאורה הוא טובה לעולם כי לא ידע איניש טעם דמתיקא עד דטעים מרירא כנאמר, ואך זה אינו רק כשמזכיר החושך עם האור אז מיחד שמו על שניהם יחד כי בשניהם יחד הוא הוא הטובה האמיתי ולא כן כשמזכיר החושך לבד אינו מיחד שמו עליו כי בעצמו הוא בחינת הרע רק שהוא מבחין את הטוב, ולא נאה לבעל חסד האמת ליחד שמו על הרעה והבן. ועל כן אמר הכתוב,

ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. פירוש אף שהבדיל אלהים בין האור והחושך וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה מכל מקום משניהם נעשה יום אחד שלם והיום בלא הלילה אף שהוא כולו אור אין שלימות בו להיותו חסר הלילה, ואין תמותו ושלימותו. כי אם בהיותו עם הלילה, כי לעולם תקונא דחוורא מאי הוא אוכמא אלמלא אוכמא לא אשתמודע חוורא ובגין אוכמא אסתלק חוורא ואתייקר כמו שאיתא בזוה"ק (ויקרא מ"ז:) המובא למעלה. והן אמת אשר קרא אלהים לאור יום אבל לא יום אחד כלומר יום שלם ולא נקרא היום שלם כי אם בהיותו עם הלילה וגם הלילה גופה קנתה שמה להקרא יום כשהוא עם האור יום, כי שניהם יחד הוא הוא היום והטוב האמיתי כדבר האמור, וגם כיון שהחושך לרשעים עיקרו נבנה על צד החסד האמיתי והוא טובה גמורה להם כמו הטובה לצדיקים וגם קילוסו של הקב"ה עולה ממנו כמו ממעשה הצדיקים, נתפס גם עליו שם היום להקרא יום אחד עם האור כיון שעיקרו הוא אורה במקום שהוא.

אך המלך הטוב והמיטיב אינו חפץ ברעתו ולא בטובתו כי חפץ חסד הוא חסד הגמור בלי שום תערובות דבר אחר, טוב לשמים וטוב לבריות בלי שום יסורי עולם הזה והעולם הבא, רק לפעמים בצדיקים גמורים את אשר יאהב ה' יוכיח בכדי להעלות נשמתן למעלה למעלה. כי ה' צדיק יבחן והוא בוחן כליות ולב וכאשר יודע אל עליון ברוך הוא אשר הצדיק הזה מקבלן באהבה גמורה באמת לאמיתו לצד שיודע בבירור שהוא טובה גדולה ועצומה ממלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו לְזַכּוֹתוֹ להיטיבו באחריתו. וכל יסורי עולם הזה כאין ואפס אצלו נגד רצון בוראו מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר שולח אליו יסורין האלו וכל לבו ועצמיותו מלא שמחה ונחת ברוב עוז וחדוה, במה שרואה בזה אהבת הקב"ה אליו אשר מוכיחו בלא שום עוון רק להעלותו בעשר מעלות גבוה מעל

גבוה והוא מהלל ומשבח ומפאר למלך הכבוד אשר נותן השגחתו ודעתו עליו באהבה רבה, הנה אצלו הוא טובה ואורה ממש ולילה כיום יאיר נגדו כחשיכה כאורה. ובזה וה' חפץ דכאו החלי שחפץ ה' בזה לפי שהוא לו אורה ממש באהבה ושמחה ונחת רוח.

אבל כל ענין יסורים שבאים על עוון קטן או גדול אף שהוא טובה גדולה על צד החסד והאמת לא חפץ ה' בזה, משל אומרים לצרעה לא מעוקצך ולא מדובשך. וגם כשבאין על עוון לא יצוייר שיהיה אצל האדם באהבה ושמחה גמורה כי אומר בלבו אני בעצמי שגרמתי לי כך והלואי לא חטאתי ולא קבלתי אלו היסורין, ומיד כשאינם אצלו כמו האורה ממש לא נקרא חסד שלם מכל צד וה' חפץ חסד הוא.

ועל כן אמרו חז"ל (ברכות ה':) ר' חייא בר אבא חלש על לגבי ר' יוחנן אמר לו חביבין עליך יסורין אמר לו לא הן ולא שכרן אמר לו הב לי ידך יהיב ליה ידיה ואוקמיה עד כאן. כי שאל לו אם חביבין עליו היסורין להיותם אצלו בחיבה ובאהבה כמו האור ממש. ואמר לו לא הן ולא שכרן כי היה בהן ביטול תורה כמו שאיתא במהרש"א שם. וכל כך גבר בלבו אהבת וחמדת התורה שלא היה רוצה בשכר עולם הבא שהוא העלאת נשמתו למעלה ליהנות מזיו השכינה על ידי היסורין האלו, כי חשקה נפשו בה' להגות בתורתו יומם ולילה רק לשם ה' באמת לעשות נחת רוח לפניו והיה מפקיר שכר ותענוג עולם הבא עבור זה כי צמאה נפשו לה' לעשות לו נחת רוח בכל עוז ותעצומות.

ולכן אמר לו הב לי ידך, יהיב ליה ידיה ואוקמיה. כי ידוע אשר חיבור שתי ידים אחת אל אחת מורה חיבור עשר ספירות בלימה הנזכרים בספר יצירה להתיחדן ולהתאחדן בקשר אמיץ וחזק זה בזה ונגבהים ונקשרים אל מאצילם בוראם יוצרם אף עשאם, והיו לאחדים ממש כאשר הארכנו בזה בספרנו סידורו של שבת (שורש השני ענף ב') ושם הוא חסדים פשוטים שלימים מכל צד, ומיד כשהמשיך אליו חסדים האלו תיכף נתרפא מאחר שלא היה רצונו בהם באהבה מחמת ביטול תורה ומיד כשאינם בלב האדם כמו האור והטובה ממש, אינם נקראים חסד השלם מכל צד וכשהמשיך אליו חסדים השלימים נתרפא, כי ה' חפץ חסד הוא הכל כמדובר.

ובדברינו זה יאמר הכתוב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. כי אחר שנברא האור שהוא מעשה הצדיקים ואצלם הערב והבוקר שניהם שוין בשיווי האמת והחושך אור בעיניהם והערב והבוקר יום אחד ממש והכל להודיע כי הוא אחד ואין יחיד כיחודו, ואין בחושך כי אם אורו של הקב"ה המחיה אותו ומשניהם ניכר אחדותו של הקב"ה כאשר הארכנו בזה באופן הוא"ו מפירושי פסוקי בראשית.

פסקה ו

ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. צריך להבין כפל מאמרי אלהים בזה כי אחר שיהיה רקיע בתוך המים ודאי שיהיה מבדיל בין מים למים. גם בעשיה כפל לשונו בזה ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת וגו' ובודאי כיון שעשה הרקיע נעשה הבדלה בין מים למים ועל מה נשנה פעמים. גם למה שינה לשונו גבי הבדלה לומר בין מים למים ולא אמר כבראשונה ויהי מבדיל בין המים, או לומר מקודם יהי רקיע בין מים למים כמו כאן.

ונראה ששני צוויים היה בדבר. אחד יהי רקיע בתוך המים ובודאי על ידו יובדלו זה מזה על כל פנים כפי שיעור עיבוי הרקיע, אבל יכולין לנגוע שניהם ברקיע אלו מלמעלה ואלו מלמטה. והיה תיכף עוד צווי עליהם שיהיה הבדלה בין מים למים שיהיו נבדלים עוד זה מזה במרחק רב מופלג כשתי פעמים אשר מארץ לרקיע כי בין מים עליונים לרקיע כמו בין מים התחתונים לרקיע, כי הבדלת הרקיע ביניהם כבר היה במאמר הראשון והבדלה זו היא הבדלה אחרת להבדילם זה מזה עד שמי השמים לרום, וארץ לעומק. ולכן במאמר יהי רקיע, אמר בתוך המים. כי היו אז מים אחד ממש וכיון שיהיה הרקיע ממילא יהיה הבדלה בין המים לְהֵעָשׂות מהם שני מימות, מים עליונים ומים תחתונים. על כן בצווי השני אמר ויהי מבדיל בין מים למים כי כבר נעשו שני מימות. ועבור זה כפלם גם בעשיה, אשר כן עשה. תחילה, ויעש אלהים את הרקיע. ואחר כך, ויבדל בין המים וגו', שהבדילם זה מזה במרחק מופלג כאמור. וטעם ההבדלה במרחק מופלג כזה יבואר אם ירצה השם בסמוך.

או יאמר, ויאמר אלהים יהי רקיע וגו'. על פי המבואר בזוה"ק (בראשית ל"ב:י"ז) וזה לשונו: שבעה רקיעים אינון לעילא וכולהו קיימי בקדושתא עלאה ושמא קדישא בהו אשתכלל. ודא רקיעא הוא באמצעות מיא וכו' ואיהו אפריש בין מיין עילאין למיין תתאין, ומיין תתאין קראין לעילאין ומההוא רקיע שתאן לון וכו' אמר ר' יצחק אית קרומא במציעות מעוהי דבר נש דאיהו פסיק מתתא לעילא ושאיב מעילא ויהיב לתתא, כך כגוונא דא רקיע איהו באמצעיתא וכו' תא חזי אינון מיין אעדו ואולידו חשוכא ועל רזא דא כתיב (שמות כ"ו, ל"ג) והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קדש הקדשים וכו' עד כאן. ובזה תבין בעצמך טעם ההבדלה. ולא הספיק הבדלת עיבוי הרקיע, והבדילם עוד מרחק רב ומופלג כזה כאשר אמר למעלה כי מים התחתונים הם בחינת השמאל והגבורות החזקות ואולידו חשוכא, ומים העליונים הם בחינת חסדים גמורים טובים לשמים ולבריות. וכל עוד שהיו ביחד הנה מטבע הגבורות להתגבר ולהתחזק על צד שכנגדו ואם היה נשאר

כן היו מתגברין מיין תתאין בגבורותיהם על מים עילאין שהם חסדים למשוך אותם מעט מעט עד שימשכו כולם אצלם ויתגברו עליהם ויתהפכו מטבעם שהוא חסד לטבע הגבורות שהוא דין, ובודאי אם היה כן לא היה קיום לעולם כי מי יצדק לפניו בדין.

ועל כן הבדיל ביניהם בשתי בחינות. א', עם הרקיע הממצע ביניהם. וב', הבדלה עצמית להרחיקם מרחק עצום אלו מאלו והראה בזה מעלת החסדים שהם עליונים במעלה מעלה, ופחיתות הגבורות שהורידן מטה מטה. ובזה נכנעו הגבורות והכירו מקומם וערכם וידעו מעלת החסדים עליהם, כמו שאיתא בדברי הזוה"ק (שם י"ז. ובמקדש מלך שם). והנה ענין הבדלה זו עיקרה להפריש הגבורות ולהורידם שלא יתגברו על החסדים אבל באמת הם צריכין לחסדי אל להשפיע להם חיות ושפע וברכת ה', לכן מיין תתאין קראין לעילאין ומההוא רקיע שתאן כדוגמת קרומא דבר נש השואב מעילא ויהיב לתתא.

ועל כן דימהו בזוה"ק להבדל הפרוכת אשר בין קודש ובין קודש הקדשים. כי צריך להפסיק שקודש הקל לא יסתכל בקודש החמור ממנו, וכן בכל דבר שבקדושה כן טבעה, שהקטן בוש מלהסתכל במה שגדול ממנו אבל הגדול נותן תמיד עינו והשגחתו על הקטן להשלימו בכל אשר יחסר כידוע מספירת הכתר אשר הוא עליון שבעליונים ומשגיח אל התחתון שבתחתונים (ולא כן בקליפה שהוא להיפוך שהגדול אינו מסתכל בקטן והקטן אינו בוש מלהסתכל בגדול). וכן כאן ההפרש וההבדל הוא שמים תחתונים לא יתערבו ויסתכלו בעליונים מפני שמעלתן בקודש גבוה מהם, אבל מים העליונים לא הובדלו עד עתה מן התחתונים אדרבה צריכין תמיד להסתכל עליהם להשפיעם מטובם על ידי הרקיע הממצע ביניהם השואב מעליונים ונותן לתחתונים כדוגמת הקרומא, כי כן דרכי עליונים שאינם משפיעים לתחתונים כי אם על ידי הממוצע ביניהם כידוע, וכאשר כתבנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרוש ב' פרק א'). ועל כן אמרו חז"ל (תענית ט':) כל העולם כולו ממים העליונים הם שותים שנאמר (תהלים ק"ד, י"ג) משקה הרים מעליותיו, מעליותיו של הקב"ה. לפי שמים עליונים הם הם בחינת החסדים הגמורים ולכן מהם יורד גשמי רצון ברכה ונדבה על ידי הרקיע הלז כנאמר.

ובזה נבוא לביאור הכתוב ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים פירוש אף ששבעה רקיעים הם, והם השמים ושמי השמים שהקב"ה יושב עליהן כמאמר הכתוב (דברים ל"ג, כ"ו) רוכב שמים בעזרך ונאמר (ישעיה ס"ו, א') השמים כסאי וכולהו קיימי בקדושה עילאה ושמא קדישא בהו אשתכלל כנ"ל. אבל רקיע זה יהיה בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים, פירוש שהוא יהיה הממוצע ביניהם לשאוב מלעילא ולהוריד לתתא להשוות המחלוקת ולעשות שלום ביניהם כאמור. וכמו שאיתא בזוה"ק (ויקרא י'.) אלמלא האי

רקיע דאפריש בין מיין עילאין לתתאין הוי פליגי עלמא מנייהו אבל האי רקיע עביד שלמא עד כאן. ועל כן אמר בין מים למים פירוש שההפרשה וההבדלה אשר נעשה על ידו הוא רק הבדלה אחת בין שני המימות בין מים התחתונים לעליונים שלא יסתכלו למעלה לקטנות מעלתן ממים העליונים, אבל העליונים אינם מובדלים מתחתונים מלהשפיע להם תמיד כל טוב וברכה, ואילו היה אומר ויהי מבדיל בין המים היה משמע ששניהם מובדלים זה מזה ולא כן הוא. וכן עשה. ויעש את הרקיע ויבדל בין מים אשר מתחת לרקיע כאמור. ועבור זה סיים ויהי כן. ולכאורה הוא למותר כי אחר שאמר ועשה, ודאי שהיה כן. אכן זה יגיד שבחן של מים העליונים שלא שינו מדעת בוראם ולא נעשתה הבדלה רק בין תחתונים לעליונים ולא מן העליונים לתחתונים ועד עתה מוכנים להשפיע כל טוב וברכה כרצון בוראם. ועל כן,

פסקה ח

ויקרא אלהים לרקיע שמים. כי על שם המתחתו להבדיל בין המים נקרא רקיע, כמו (תהלים קל"ו, ו') לרוקע הארץ על המים או (במדבר י"ז, ד') וירקעום צפוי למזבח. ובמה שיורד על ידו ממים העליונים לתחתונים, כל גשמי ברכה נקרא שמים, שא מים ששואב מעליונים ונותן לתחתונים, ועל שם שליחותו נקרא בשתים לפעמים בשם זה ולפעמים בזה ולפעמים בשניהם יחד כמו והיו למאורות ברקיע השמים. ועבור שהפריש והבדיל המים התחתונים מרחק מופלג כזה ממים העליונים הנה הם בוכים כאמור בדברי רז"ל (מדרש רבה בראשית פרשה ה', ד') על כן לא נאמר בו כי טוב. ולכן סיים,

ויהי ערב ויהי בוקר יום שני. ידוע בחינה השנית משבעת ימי הבנין הוא מדת הגבורה החזקה פחד יצחק, ועל כן בו נעשה הגבורה הקשה להבדיל בין מים למים עד שבא הכתוב השלישי יום השלישי והכריע ביניהם ובו נשלם מלאכת המים ונתבשרו מים התחתונים בטובה כאשר יבואר למטה אם ירצה ה'. אז נאמר בו כי טוב.

פסקה ט

ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה וגו'. לכאורה אחת משתי אלה מיותר, כי אחר שאמר יקוו המים מתחת השמים ממילא תראה היבשה על ידי כך, כי הארץ כבר היתה בתוך המים מיום ראשון כידוע, ועבור זה לא אמר כאן יהי יבשה רק שתראה היבשה אחר הקוות המים וזה היה ממילא. וגם כשאמר ותראה היבשה מיותר אומרו מתחת השמים כי בודאי היבשה היא מתחת השמים לא מעל לרקיע.

והנראה לומר שהקב"ה כיוון במאמר זה לומר טעם ופיוס למים במה שצריך למעטן, כי אף שהקווה כל המים אל מקום אחד, מכל מקום נתמעטו מאשר היו כמו שאמרו

חז"ל (בראשית רבה פרשה ה', ב') כל העולם כולו מים במים ואתה אומר אל מקום אחד אתמהא, משל לעשר נודות נפוחין מונחים בטרקלין נצרך המלך למקומן מה הוא עושה להן מתירן ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחד, כך דרך הקב"ה על מי בראשית וסילקן לים אוקיינוס וכו' עד כאן. הרי שעל כל פנים נתמעטו, וחוץ מזה יש בזה המעטת כבודן מלהשתטח על פני כל הארץ. ואמנם לאשר שיש בזה גידול כבוד שמים לגלות מעשה ידיו שיראו הכל אשר ידו יסדה ארץ, ובודאי אין לך כבוד גדול מזה למים שיתגדל על ידן כבוד הבורא ברוך הוא וברוך שמו, ועל כן אמרו חז"ל (שם) המים היו אומרים אלו לאלו נלך ונעשה קילוסין להקב"ה, הדא הוא דכתיב (תהלים צ"ג, ג') נשאו נהרות קולם כי עשו בשמחה גזירת המקום עליהם לצד שיהיה קילוסו של הקב"ה עולה מזה ואין לך שמחה גדולה מזו.

אכן יוכלו המים לטעון ששניהם יכולין להתקיים, ובאופן שהמים יוגבהו מעל הארץ כמו מים העליונים אשר מעל לרקיע שעומדים שטוחים על פני הרקיע ואך למעלה ממנו גבוה גבוה ותלוים ועומדים במאמרו של מלך, כן מים התחתונים ינשאו מעל הארץ להיות תלוים ועומדים בין הארץ לרקיע במאמרו של מלך, ובזה יתראה היבשה לגדל כבוד הבורא וגם הם לא יתמעטו מאשר היו. ועל כן מים התחתונים בוכים לעלות למעלה לא מעל לרקיע כי אם מעל הארץ שיהיו כבחינת מים העליונים. ועל כן רמז בראשי תיבות בכי"ם, ברוך כבוד ה' ממקומו. כלומר שהיה טענתם אשר בזה לא יומעט חלילה כבוד ה', כיון שתראה היבשה יהיה ברוך כבוד ה' ממקומו מן הארץ אשר עשה.

אמנם בוראנו ברוך הוא וברוך שמו גם בזה לא חפץ משני טעמים. אחד, לצד הפרשתן והבדלתן במעלה ממים העליונים כמו שביארנו למעלה הרחיקם והורידן מטה לפי שיקול אל דעות ערך קטנות מעלתן ולא יוכלו לעלות במעלה במופלא מהן. שנית, כי גם מעשה שמים היה צריך להתראות לבני אדם ממזרח השמש עד מבואו כדי שיהיה מהולל שם ה' על ידי זה ככתוב (תהלים ח', ד') כי אראה שמיך וכו' ושאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישעיה מ', כ"ו). אשר על כן צריך להיות הרקיע כעצם השמים לטוהר בבחינת אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים (תהלים קכ"ג, א'), ולא לכסות פני רקיע. על כן עשה הקב"ה בהם שני דברים לפייסם, אחד שהקוה אותם אל מקום אחד ממש ויחדם ביחוד נפלא בכנסיה שהוא לשם שמים, ורמז על ידיהן כל בחינת יחוד שמו יתברך אשר בו תלוי כל קיום השמים והארץ וכל אשר בהם. כי המוחין הנכנסין בזו"ן שהוא ד' יה"ו במלואן יש בהם ל"א אותיות ומספרם מקו"ם ועל ידי זה נעשה אחד וזה א"ל מקו"ם אח"ד כמו שאיתא בדברי האר"י ז"ל בספר הכוונות על דברי הזוה"ק שבפסוק זה.

וזה הוא כל בחינת היחוד של שמע ישראל, ולא נבראו כל העולמות כי אם לזה היחוד וכיון שכנס כל המים יחד בסוד כינוס לצדיקים הנאה להן והנאה לעולם כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ע"א:). אל מקום אחד, הרומז ליחוד השלם האמיתי אין לך מעלה גדולה מזו.

והשנית הוא במה שאמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה ה', ו') אוקיינוס גבוה מכל העולם כולו וכו' אמר ר' אליעזר למה הקורא למי הים הקורא למי הים ב' פעמים, אחת בדור אנוש ואחת בדור המבול, בשביל והאלהים עשה שייראו מלפניו (קהלת ג', י"ד) משל למדינה שמרדה במלך שלח המלך לגיון קשה והקיפה כדי שיראו אותו בני המדינה וייראו מלפניו. כך, למה כֹּנֵס כְּנֵד מי הים (תהלים ל"ג, ז') בשביל וייראו מה' כל הארץ (שם). הרי לפניך עוד טובה גדולה למים שהגביהם מכל העולם כדי שיראו הבריות ויעשו רצון קונם, וכבר כתבנו שזאת עיקר השמחה בכל דברים שבעולם להיותם זוכים שעל ידם יתקלס עילאה ויתגדל כבוד ה' על כל הארץ.

ובזה נבוא לביאור הכתוב, ויאמר אלהים יקוו המים. פירוש שיקוו דוקא לצד אחד ולא להנשאות מעל הארץ כאשר הם וישארו תלוים באויר השמים. והטעם לזה מתחת השמים כיון שהם תחת השמים והשמים צריך להתראות לבני אדם בעל כרחם צריכין לפנות משם כדי לישא עין אל היושב בשמים. ועוד שהם תחת השמים במעלה ומדריגה נגד בחינת מעלת מים עליונים אשר מעל לשמים, צריכין להרחיק מאתו שלא יזונו עיניהם מבית קדשי קדשים כהבדלת הפרוכת בין הקודש ובין קודש הקדשים וכאמור למעלה.

ובכדי לפייסן בשביל המעטת כבודן כל כך, אמר להן שני הדברים הנזכרים. א', אל מקום אחד שיתיחדו ביחוד גמור וירמזו ליחוד האמיתי הכולל כל העולמות הנרמז בתיבת א"ל מקו"ם אח"ד, ותחת שנעשה בהם ענין המחלוקת וההפרשה, יהיו רומזים ליחוד השלם שבכל השלימות. והשנית, ותראה היבשה שהיבשה וכל יושביה ייראו מה' אלהיהם בשביל הקורא למי הים וישפכם (עמוס ה', ח') והוא טובה גדולה להם שעל ידם יגיע נחת רוח לבורא עולם מעולמו שברא. ובזה, ויהי כן. כי נצבו מים כמו נד באהבה ושמחה גדולה, והיו אומרים אלו לאלו נלך ונעשה קילוסין להקב"ה, ופתחו ואמרו שירה כאמור (תהלים צ"ג, ג') נשאו נהרות ה' כנאמר. ובזה נשלם מלאכת המים במלואם וטובם ואז וירא אלהים כי טוב תיקן המחלוקת על ידי היחוד השלם לשלום בין ישראל לאביהם שבשמים לעשות רצון קונם על ידם הכל כמדובר.

או יתבאר יתור אומרו ותראה היבשה. על דרך מאמר חז"ל (שמות רבה פרשה כ"א, ו') על פסוק (שמות י"ד, ט"ז) ואתה הרם את מטך, אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאקרע את הים ואעשה את הים יבשה, לא כך אמרת שאין הים נעשה יבשה וכו' אמר לו הקב"ה לא קראת מתחילת התורה מה כתיב ויאמר אלהים יקוו המים וגו' אני הוא שהתניתי עמו, כך התניתי עמו מתחילה וכו' שנאמר וישב הים לפנות בוקר לאיתנו (שם שם, כ"ז) לתנאו הראשון וכו' עד כאן. והוא תמוה כי איך מרומז באמירת יקוו המים שיעשה ממנו יבשה. ונראה לומר כי כך פירוש הכתוב ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ולפעמים ותראה היבשה פירוש שתראה בו היבשה להיות נצב כמו נד ויעברו בתוכו ביבשה. וזה הוא התנאי שהתנה הקב"ה עמו שאף אחר שיקוו המים למקום אחד לפעמים תראה היבשה בו שיהיה נקרע לפני בני ישראל ולכך כתיב ויעברו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ביבשה הידועה הזו שאמר הקב"ה ותראה היבשה.

או אפשר נאמר בזה הדרך כי רבים מקשים למה רמז תנאי הקריעה שלא בזמן קריעתו, כי אם אחר השבת המים על מצרים רמז תנאו. וירצה בזה כי התנאי היה על ב' הדברים האמורים, שהוא לקרוע לפני ישראל ולהשיב מימיו על מצרים שלא להניח גם את מצרים עבור בגבולו, כי אם תיכף אחרי יציאת ישראל מתוכו מיד ישובו המים על מצרים וגו'. ולכן לא הזכיר התנאי עד אחרי כלותו לספר כל ענייניו שהוא הקריעה וההשבה. ותיבה זו, לתנאו, קאי על כל מה שקדם בענין בין ענין הקריעה בין מה שהשיב על מצרים כל זה היה לאיתנו, לתנאו הראשון. ולזה יהי כן פירוש הכתוב בשני דברים. א', שיקוו המים, ולפעמים תראה בו היבשה כנ"ל והוא ענין הקריעה. והב', יאמר יקוו המים אל מקום אחד אף בעת שתראה בו היבשה כשיקרע לפני ישראל תיכף בצאת ישראל ממנו ישובו המים לעשות דין באויבי ה'.

ודבר זה הוא גם כן פיוס נפלא למים התחתונים להיות על ידם יתגדל ויתקדש שמיה רבא בעת קריעתם לפני בני ישראל לעשות נקמה באויביהם. ואז נבהלו אלופי אדום ושמעו עמים ירגזון וישראל אמרו שירה לה' שענינה נכבד וגדול רם ונשא למאוד עד אין קץ ותכלית, ובזה ודאי נתפייסו וידעו בטובתן והודו לה' כי טוב ולעומתן אמר הקב"ה כי טוב. כדבר האמור.

ובדרך רמז יאמר הכתוב יקוו המים לפי מה שכתבנו עד הנה, מגודל המעלות הטובות אשר הגיע למים התחתונים ממה שקבצם למקום אחד, שרמז בהם יחוד שמו יתברך והארץ יֵרָאֶה מקונה בעבורם, וכבוד ה' נתגדל ונתקדש לעיני עמים רבים בעשותו נוראות על ים סוף עמם ועשו נקמה בגוים, הנה מהראוי שתגדל תשוקת וחמדת המים לעשות

בשמחה אמרי אל להגיע אל המעלות האלה. ולזאת אחר שהבדיל בין מים למים והיו מים התחתונים בוכים כי לא נתפרשו אלא בבכיה (כמו שכתוב במדרש בפסוק זה) ואמר להם הקב"ה בלשון פיוס יקוו המים מלשון קוה אל ה' שהוא לשון תקוה. כלומר יקוו ויחכו המים שיתכנסו אל מקום אחד ותראה היבשה ובודאי נהרות ימחאו כף יחד ירננו עבור טובה שיעשה להם אז.

ואמר הכתוב ויהי כן. כלומר כן אמת אשר גדלה חפצם ותשוקתם בזה למאוד, אף שהיה המעטת כבודם, כיון שידעו שיתרבה על ידיהם כבוד שמים בארבעה בחינות שמצינו, קיוו לזה טרם עשותם ותיכף עשו כן באהבה לאשר גדלה בעיניהם קדושת שמו הגדול המבורך.

ובזה אפשר לומר שגם הים התנה זאת עם הקב"ה שהגדולה והכבוד הזה יעשה דוקא על ידו. וזה וישב הים לפנות בוקר לתנאו כי גם הוא התנה תנאי זה להעביר בניו בין גזרי ים סוף ואת רודפיהם ושונאיהם בתהומות יטבע. והכל לגודל תשוקתו שיתקדש שם שמים על ידו, וזה מאמר חז"ל (שם) יקוו לי המים שנדחקו המפרשים בפירושו, ולדברינו יאמר שהמים יתאוו ויחפצו במה שהוא לי לשמי ולכבודי.

ובזה טעה טיטוס הרשע כשעמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר אין גבורתו אלא במים (כמו שכתוב בגיטין נ~ו:) כי טבע המים ימהר יחיש מעשהו לעשות רצון בוראם כאומרו (תהלים ק"ד, ח') יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם. והיו נחפזין ונמהרין בשליחותם בשביל להרבות כבוד בוראם ברוך הוא באהבה ושמחה, שהיו אומרים אלו לאלו נעשה קילוסין להקב"ה ועל כן תיכף כשראו רשע הזה עובר בים עמד נחשול לטובעו, כלומר עמד מעצמו בלי שום צווי. כי כן דרך קנאים לקנאות להקב"ה בלתי הצטוותם, ולעשות נקמה בגוים ובעוברי דת כאשר מצינו בפנחס בן אלעזר. וכאשר התחיל זה לחרף נח מזעפו ברצון הקב"ה.

ואפשר לזה כיוון יעקב אבינו שאמר לראובן פחז כמים וגו' (בראשית מ"ט, ג') כלומר שמהרת לנקום נקמת ה' לתבוע עלבון אמך כטבע המים אשר נחפזין בשליחותן, ובזה היה ראוי להיות לך יתרון יתר שאת ויתר עז. ואך אתה אף על פי כן אל תותר כי חללת יצועי עלה, הוא השכינה הקדושה ולא תעשון כן לה' אלהיכם כתיב.

גם ירמוז הכתוב באומרו יקוו המים אל מקום אחד. על פי מה שאמר (בזוה"ק תרומה קנ"ד:) מים אינון מימינא ואיהו חדוה מיד יהיב לשמאלא וכו' עד ובגין כך מיא לא אשתכחו אלא מסטרא דשמאלא וכו' עד כאן. וזה נעשה בבחינת שיתוף רחמים בדין כי מים הוא בחינת החסד ואינון מימינא, ולא אשתכחו אלא מסטרא דשמאלא בבחינת גבורת

גשמים וכמו שאיתא בפרשת צו (דף ל"ב.) וזה לשונו: דהא מיא בגבורה נחתין לעלמא וכו' כי נתכלל בזה שמאלא בימינא ביחוד גמור והיו לאחדים ממש.

וזה אומרו יקוו המים אל מקום אחד שיתקבצו שני הבחינות אשר במים אל מקום אחד להתאחד לאחד בבחינת התכללות שמאלא בימינא וימינא בשמאלא, וכל אחד מושך אצלו בחינה השניה להתכלל בו, ונעשה שני המשכות מזה לזה ומזה לזה בחינת ו"ו, וא' המיחדם ביחוד גמור ואז נעשה בחינת וא"ו כזה שהוא מספר אחד, וזה יקוו, שעל ידי התכללותם והתקבצם נעשה בחינת שני ווין ושניהם הולכים ומתיחדים אל מקום אחד כאמור.

גם ירמוז על זה הדרך כי הנה יחוד החסדים והגבורות הוא הוא היחוד של כל הקומה שלימה מהעשר ספירות בלימה שכל אחד הוא כלול מעשר ומספר כולם הוא מאה, ועל כולם הוא תחילת המחשבה על סוף המעשה רצון האין סוף ברוך הוא שיהיה זה היחוד, וזה רמז יקוו יו"ד היא תחילת המחשבה ק' הוא תשלום המאה ו"ו הוא ההמשכה מחסדים לגבורות ומגבורות לחסדים כל אלה להיות הולכים אל מקום אחד להתיחד ביחודא שלים אמן כן יהיה.

פסקה י

ויקרא אלהים ליבשה ארץ. הנה אמרו רז"ל (בראשית רבה פרשה ה', ח') למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה וכו' עד כאן. ולכך נתחכם הקב"ה לקרותה בשם זה מכל השמות שיש לה תבל ארקא וכו', אולי יהיה שמא גרים שתעמוד בתומה ותעשה כדבריו, ועם כל זה עברה על הצווי ושינתה מאמרו.

ולמקוה המים קרא ימים. כבר כתבנו שמים רומז על בחינת היחוד השלם בכל העשר ספירות הידועים, להתכלל שמאלא בימינא וימינא בשמאלא, ועבור זה היו נקוים אל מקום אחד לרמז על זה היחוד וכל היחוד הזה הוא מבחינת המחשבה עליונה רצון אין סוף ברוך הוא המיחד את כולם ביחודא שלים. ועל כן קראם ימים, לחבר היו"ד הרומזת למחשבה עליונה אל המים בחינת היחוד השלם ובזה נאה לקרותם על שם הטוב. כי כל הטוב שבעולם מיחוד הזה, על כן וירא אלהים כי טוב. והכל כאשר כתבנו למעלה.

פסקה יא

ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא וגו'. צריך להבין מפני מה נשתנה לשון האמירה מלשון העשיה שבאמירה אמר תדשא הארץ דשא, ובעשיה הוא אומר ותוצא הארץ דשא. ומה היה מקרא חסר לומר אף באמירה תוצא הארץ דשא כיון שהצווי זה הוא אליה. ונראה לומר כי הנה דשא הוא לשון לבישת הארץ בדשאים אשר יכוסה בו הארץ כפירוש רש"י, והנה יש מיני דשאים שהארץ מכוסה מהן ואף על פי כן אינם גדילים מן הארץ כמו

כמיהין ופטריות וכדומה שגדילים מן האויר, ולא מברכינן עליהם בורא פרי האדמה כמו שאיתא בש"ס (ובשולחן ערוך אורח חיים סימן ר"ד סעיף א'), ונמצא לא היה יכול לומר תוצא הארץ דשא כיון שנמצאים מיני דשאים שאינם יוצאים ממנה ולא בדידה תליא מילתא. **ואמנם** לפי זה יקשה איך שייך צווי לארץ שתתמלא בדשאים כיון שלא תוכל לעשות הכל כי רשות אחרים עליה. אכן הצווי היה לה שתראה שיהיה מכוסה בכל מקום ומקום ממנה והיא במקום שתחסר הכסוי מגדולים אחרים תוציא היא דשאים שלה, באופן שיתמלאו כל המקומות בדשאים. ועבור זה בצווי ואמירה אמר תדשא פירוש תתמלא שתראה שתתמלא כל הארץ דשא שתעשה כל אשר מוטל עליה, במקום אשר לא תמולא מדברים אחרים תמלא היא חסרונה. ואולם בעשיה שעשתה הארץ, אמר ותוצא, שהארץ הוציאה כל אשר בכחה עד שנעשה דשא שהוא לבוש הארץ, להתכסות בדשאים כל מקום ומקום אשר בה.

עץ פרי עשה פרי וגו'. צריך להבין שינוי לשונו בזה, עץ פרי משמע שיהיה טעם העץ כטעם הפרי, ועושה פרי משמע שיהיה רק עושה הפרי והוא ישאר בטעם עצו. ויתכן לומר בזה כי הנה נחלקו רז"ל (בראשית רבה פרשה ה', ט') בפסוק זה. וזה לשונם: ולמה נתקללה הארץ ר' יהודה ברבי שלום אמר שעברה על הצווי, שכך אמר לה הקב"ה תדשא הארץ וגו' עץ פרי מה הפרי נאכל אף העץ נאכל, והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי הפרי נאכל והעץ אינו נאכל. ר' פנחס אמר הוסיפה על הצווי, עץ עושה פרי אפילו אילני סרק עשו פירות וכו'.

והנה לדעת ר' יהודה יאמר הכתוב עץ פרי שגם בעץ יהיה בו טעם פרי, ויהיה עושה פרי למינו פירוש שיעשה הפרי למין העץ ולא שיהיה העץ טעם תאנה והפרי טעם תפוח וכדומה. ולדברי רב פנחס שאמר הוסיפה על הצווי ולא נצטותה כלל על טעם עצו ופריו שוה, יהיה כך פירוש הכתוב עץ פרי עושה פרי למינו כל עץ העושה פירות יהיה עושה הפרי השייך לאותו העץ ולא ישנה עץ התפוח להוציא תאנה או פרי אחר.

ויהי כן ותוצא הארץ וגו'. לכאורה אחר שאמר באורך כל אשר הוציאה הארץ, מיותר אומרו ויהי כן. ואולי יורה על מהירותה לעשות דבר ה', לכך אמר ויהי כן ותוצא וגו' פירוש תיכף בעת דבר ה' ויהי כן ותוצא, מה שלא היה בנשמע כן אם יאמר ותוצא לבד.

פסקה יב

דשא עשב. לכאורה תיבת דשא מיותר ולא היה לו לומר רק ותוצא הארץ עשב מזריע זרע וגו' כי דשא אינו שם לעשבי האדמה. ואולי נתכוון לומר שלא תאמר שהלבישה

עשב אחד לבד, לכך אמר דשא להורות על הרבה מיני עשבים מחולקים וכולן בערבוביא נקראין דשא כפירוש רש"י.

פסקה יד

ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים וגו'. צריך לדעת למה נכתב מארת חסר כאן, ודרשת רז"ל ידוע (מובא ברש"י כאן). אמנם גם לפי פשוטו נצרך להבינו. גם אומרו ברקיע השמים, והיה די לומר ברקיע לבד או בשמים לבד. אכן יכוון הכתוב לומר כי שלשה דברים היה צריך הקב"ה עשות להקטין אור שברא בכדי שיוכלו התחתונים ליהנות מאורו, ובלא זה לא היה באפשרי לסבול הבהקת האור. א', שתלאו ברקיע השני מלמטה למעלה ולא ברקיע הראשון כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה ו', ו'), ועבור זה להיותו גבוה כל כך יחסר מעט גודל זיוו. ב', שהרקיע הוא כמו מסך המבדיל בין האור להארץ והוא כמו חלון עם מסך זכוכית או דבר אחר, ודבר זה גם כן יקטין זיו האור. ג', אחר כל אלה עוד החסיר אור עצמיותם, שלא יאירו כל כך. וכל זה אמר במאמרו. א', יהי מארת חסר לומר שהחסיר אור עצמיותם להקטינם. ב', ברקיע השמים כלל ב' דברים מה שהוא ברקיע שעל השמים ומידלי טובא. ומה שהרקיע הוא מסך מבדיל עומד נגד האור שלא תיראה הבהקת זיוו כל כך. ובזה אפשר תיבת להבדיל בין היום וגו' קאי גם אשלפניו. ברקיע השמים להבדיל פירוש מה שנתנם ברקיע השמים כדי שיבדיל הרקיע בינם ובין הארץ.

עוד יאמר הכתוב יהי מארת חסר שיחסר מאורם כל כך שיהיו להבדיל בין היום ובין הלילה, כלומר שיוכר על ידיהם בין היום והלילה. והוא שיתקטן אור א' מהם כל כך עד שיקרא עת האירו לילה, ואז יהיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים. כי לא נוכל לחשוב ימים ושנים אם לא בהבדל בין היום והלילה כפירוש רש"י, והכל קאי על מארת חסר שיתחסר אור א' מהם כל כך שעל ידו יובדל היום מהלילה ויהי שמושו נקרא מאור הקטן לממשלת הלילה.

פסקה טו

והיו למאורות ברקיע השמים. שינה כאן לכתוב מאורות מלא על דרך מאמר חז"ל (בראשית רבה פרשה נ', ב') על פסוק (בראשית מ"ט, א') ויבואו שני המלאכים סדומה אמר ר' חנינא עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים משעשו שליחתן מלאכים, אמר ר' תנחומא משל לאחד שנטל הגמוניא מן המלך עד שלא הגיע לבית אוריין שלו (פירוש מקום גדולתו וישיבתו) היה מהלך כפגן (פירוש אדם הדיוט), כיון שהגיע לבית אוריין שלו היה מהלך כקאלמין (פירוש אדם חשוב), כך עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים כיון שעשו שליחתן קראן מלאכים, עד כאן. וכמו כן כאן השמש וירח אשר בעת בריאתן

קודם הגיעם למקומם שהוא רקיע השמים אמר מארת חסר כי חסרון גדול הוא אצל אור העליון שהלכו מאתו, ויהי בהגיעם למקומם בשער השמים קראן מאורות מלא, לצד עמדם כאן בשליחות מלך מלכי המלכים הקב"ה כאמור.

להאיר על הארץ. פתח בלשון רבים והיו למאורות וסיים בלשון יחיד להאיר על הארץ. ואולי יחזור על הרקיע שהרקיע יאיר על הארץ, בדרך שכתב הרב האלשיך בפסוק ויאמר אלהים יהי אור, בביאור מאמר חז"ל (בראשית רבה פרשה ג', ד') שנתעטף הקב"ה בשלמה וממנה הבהיק האורה כי השלמה נעשה מסך מבדיל ותקלוט האורה לתוכה, וממנה תאיר לארץ ולדרים עיין שם. וכן כאן ברקיע שכתבנו שנעשה ממנו מסך מבדיל ועל ידי זה קלט האור לתוכו והוא המאיר לארץ.

או יאמר להאיר על הארץ. ולכאורה היה די לומר להאיר לבד כאומרו ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ולא דקדק לפרש אופן הארת אורו אם על השמים או על הארץ. אמנם הכל חוזר אל האמור למעלה כי כל החסרונות שהיו במאורות הכל בשביל להאיר על הארץ כי לא תוכל הארץ לסובלו כי אם באופן זה.

גם יאמר לפי פשוטו כי האמת הוא שמאורות האלו לא נעשו כי אם להאיר על הארץ בלבד. כי השמים שמים לה' כלומר השמים נהנין וניזונין ומגיע להם האורה מה' ממש, והיה להם ה' לאור יומם. אבל והארץ נתן לבני אדם, ואינם כדאים להשתמש באור ה' עתה, עד עת הגאולה השלימה במהרה בימינו שנאמר בה (ישעיה ס', א') קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח, שאז יהיה זריחת כבוד ה' על הארץ כמו עתה זריחת השמש, אבל עתה אין אנו כדאים לזה ועל כן נעשו בשביל להאיר על הארץ דייקא לא על השמים בשום אופן. ולאשר שבפשט הכתובים אינו מפורש רק הארת המאורות ולא חסרונם כי אם ברמז ובאמת גם חסרונם נעשה הכל בשביל להאיר על הארץ אמר ויהי כן ולכאורה הוא מיותר אחר שמפרש להלן כל אופן עשייתם ויעש אלהים את שני המאורות וגו', וכלל כל אשר נרמז ברמז הכתוב במאמר ויהי כן כי היה הכל בפועל ממש והכל לטובת קבלת האורה.

פסקה טז

ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וגו'. ידוע סתירת הדברים אשר בפסוק זה, תחילה אמר שני המאורות הגדולים ואחר כך את המאור הגדול וגו' ואת המאור הקטן וגו' וחז"ל דרשו בזה כמובא ברש"י. ואפשר יאמר הכתוב לפי פשוטו לאשר שהקב"ה חפץ להאיר גם לתוך החושך העצום של לילה ושם לפי ערכו גם מאור הקטן גדול הוא, כעין מה שקרא הכתוב לנח, צדיק תמים בדורותיו אף שאילו היה בדור צדיקים לא היה

נחשב לכלום מכל מקום בדורו נקרא צדיק תמים כי הוא הגדול שבכולם, וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ל', ט') במשל על זה בשוק סמיא צוחין לעוירא (פירוש שאינו סומא לגמרי ורואה ומעמם) סגיא נהיר וכו', והוא ממש בדמיון מאור הלבנה, או בדמיון מה שאמרו חז"ל (ראש השנה כ"ה:) יפתח בדורו כשמואל בדורו אף שיפתח הוא הקטן במאוד נגד שמואל מכל מקום בדורו הוא הגדול וכן כאן על ידי מה שזרח בחושך אור הקטן, לגדול יחשב לצד הנאת קבלת אורו, וגם לצד מה שהוא בין הכוכבים, וכוכבים אורן מועט ונגדם נקראת מאור הלבנה גדול שהוא הגדול נגד כל אלה.

ועל כן אמר הכתוב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. שלא תאמר כיון שהבדיל ה' בין היום והלילה תשאר הלילה בלי אורה כלל בחושך וצלמות, לא כן הוא, כי תיקן לשניהם אור, ולזה ברא שתי מאורות אחד ליום ואחד ללילה ושניהם גדולים כל אחד בערכו ומהותו כאמור, כי לא יוכל להיות שוין ממש כי במה יוכר הבדלת היום מהלילה אם לילה כיום יאיר ממש כחשיכה כאורה לא יובדל בין יום ללילה. ועל כן צריך להיות אחד גדול מהשני ונתן את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה, לפי ערך מאור הגדול ההוא יקרא קטן, אבל במקומו כשאין שם מאור הגדול גם הוא לגדול יחשב כי אין גדול ממנו. וְהִרְבּה צבאות הלבנה ונתן לה את הכוכבים להראות אשר יתכן שתקרא גדול כי יש אורות פחותים גם ממנה ולנגדם תקרא גדול. גם על דרך מאמר הכתוב (ישעיה ג', ט"ז) הלוך וטפוף תלכנה ואמרו חז"ל (שבת ס"ב:) שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה כדי שתראה היא גדולה, וכמו כן כאן כשהיא בין הכוכבים תראה היא גדולה עד מאוד, והאיר גם למדת הלילה באור, ולממשלת הלילה, גדול הוא כנאמר.

פסקה יז

ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ. חז"ל (בראשית רבה ו', ה') אמרו בזה ויתן לשון מתנה שבמתנת חנם נתן את האור בעולם. ולכאורה יקשה והלא כל אשר ברא בעולמו הכל במתנה הוא מאת האל ואיזה דבר הוא מאתו בכסף או במחיר חלילה. ויתכן לומר בזה כי הנה כבר כתבנו שהשמים אין צריך לאור החמה ושם ה' לאור עולם ועיקרן נעשו להאיר על הארץ, ולפי זה היה ראוי לתת אותם בארץ כי על מה ישתמש הארץ, בשמים ממעל, להאיר עליה. ואך הנה ידוע כשאור הנר עומד במקום גבוה תאיר לכל חדרי הבית מזיוה ולגבוה ונמוך כאחד, ולא כן אם תעמוד על הארץ לא יאיר רק סביב הנר ולא יותר, וזאת רק בנמוך ולא בגובה. ועל כן תלה האור באויר הרקיע במקום גבוה כזה שתאיר על פני תבל ומלואה סביב סביב לגבוה ולנמוך. ועוד טובה הוא למאורות במה שתלאן ברקיע השמים כי ביום הולכים למטה מן הרקיע ובלילה למעלה

מן הרקיע כדעת חכמי ישראל בפסחים (דף צ"ד:). ונמצא מושלין ביום ובלילה להיות הליכתן בלילה כמו ביום ואך שהוא למעלה מן הרקיע, מה שאין כן אם היו בארץ היו צריכין בלילה לאסוף נגהם שלא יאיר בלילה כמו ביום למען יובדל היום מהלילה. ולזה אמר הכתוב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ מתנה גדולה נתן אלהים להיות צרכי הארץ עשוים בשמים והכל לטובת הארץ, כי בהיותם ברקיע השמים יאיר לכל ישוב הארץ כאמור. ועוד הנה בזה טובת המאורות כנזכר. לכך אמר,

פסקה יח

ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החושך. כי על ידי כך יוכלו למשול ביום ובלילה ללכת בלילה כמו ביום ואף על פי כן יובדל בין האור והחושך, מה שאין כן אם היו בארץ אם היו מושלים בלילה וביום לא היתה הבדלה בינם והיו צריכין לאסוף נגהם שלא יאירו בלילה. ואולם טובת הרקיע אין בזה כלל כי אינו צריך לאור השמש ומתנה הוא מבוראנו אשר צרכי הארץ עשה בשמים כנאמר.

פסקה כ

ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ וגו'. נראה לדקדק מה טעם בצווי הראשון לא אמר בתוספת ו' כי אם תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי וגו' ולא אמר ועץ פרי, גם להלן (כ"ד) אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וגו' ומה נשתנה כאן לומר ועוף בו'. ונראה כי הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה ה', ב') בפסוק יקוו המים אמר ר' שמעון כל העולם כולו מים במים ואתה אומר אל מקום אחד אתמהא, משל לעשר נודות נפוחין מונחין בטרקלין וצריך המלך למקומן מה הוא עושה להן, מתירן ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחד, כך דָרַך הקב"ה על מֵי בראשית וסלקן לים אוקינוס וכו' עד כאן. ולהבין דמיון הנמשל למשל נראה לומר כי הוציא מהמים יסוד הרוח אשר היה בהם ובזה מיעטן, וביסוד הרוח הזה היה בהם כח להיות יעלו הרים ירדו בקעות עד התכנסם למקום אחד כמו שכתוב שם.

והנה בודאי עוד נשאר בהם כח היסוד הזה, כי בכל הדברים שבעולם יש בהם כל הארבע יסודות: אש, רוח, מים, עפר, כמו שאיתא ברמב"ם (פרק ד' מהלכות יסודי התורה הלכה א'). לזה אמר הקב"ה שני דברים אל המים. א', ישרצו המים שרץ נפש חיה, שממים גופא ישרץ שרץ נפש חיה. ועוף, פירוש מיסוד המעופף שבה שהוא יסוד הרוח אשר בו עלה הרים וירד, הוא יעוף על הארץ, ממנו יהיה נעשה בחינת המעופפים לעוף בארץ ועל פני רקיע השמים כי קודם כינוס המים אל מקום אחד היו עולים עד לרקיע ויותר כי היו מחוברים עם המים העליונים עד שהבדיל הרקיע בינם והכל היה בכח יסוד הרוח

שבהם, וכל מקור יקו למקורו, ולכן כאשר נעשה מאתו בריה מעופף תעוף על פני רקיע השמים אל מקום אשר אהלו בתחילה.

ובדרך רמז ירמוז הכתוב הזה על בחינת התאוה שבלב האדם המכונת על שם המים, כי מיסוד המים שבאדם באין כל בחינת תאות הלבבות כמו שאיתא בשער הקדושה למורינו הרב רבי חיים ויטאל ז"ל (חלק א' שער השני), והתאוה כוללת כל דברים שבעולם, כי יוכל להתאוות לכל בחינות ארציות ודברים הגשמיים אשר נבראו בעולם, ודבר זה ימשיכנו עד למטה לארץ כמו רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג', כ"א), עבור שאינה יודעת משום תשוקה כי אם מחפצי הארץ ועל כן לשם תרד, כן נפש האדם הזה נעשה בבחינת שרץ השורץ על הארץ.

ואמנם גם יוכל להתאוות לתורת ה' ללמוד וללמד ולקיים מצוותיו, ובדבר הזה ישנו שני בחינות כי אם ילמוד לשמה יעלה נשמתו ומצוותיו עד מעל השמים, וכשילמוד שלא לשמה אינו מגיע כי אם עד השמים כמאמר חז"ל (פסחים נ:) רבא רמי כתיב עד שמים חסדך וכתיב מעל השמים חסדך הא כיצד כאן בעושין לשמה וכאן בעושין שלא לשמה.

וזה שרומז הכתוב ישרצו המים שרץ נפש חיה שתאוות הלב יכולים להשריץ בלב אדם עד הגיעו לבחינת השרץ השורץ על הארץ. ואף נפש חיה שהוא בחינה עליונה בנשמת האדם. אם ילך אדם אחר תאות לבו מעט מעט ימשוך עצמו עם כל בחינת נשמתו להגיע לבחינת השרץ ממש. ואמנם גם ועוף יעופף כי אמרו חז"ל (ברכות ה'.) אין עוף אלא תורה, כי תוכל להמשיך את תאות לבך לתורת ה', ובידך הבחירה נתונה לבחור, אם שיהיה רק על הארץ שלא יגיע תורתך כי אם על הארץ שהוא עד השמים, או שיהיה על פני רקיע השמים להיות גדול מעל השמים חסדו. ועל כן אתה תבחר ותקרב להביט אל סוף דבר בקדמותו טובת נשמתך בעולם הבא, שתעוף עד שמי השמים ממעל לקשור עצמה אל צור העולמים ברוך הוא.

פסקה כא

ויברא אלהים את התנינים הגדולים. הנה בכל מעשה בראשית הכתובים עד הנה, לא כתיב בהו ויברא כי אם כאן, כי אמרו חז"ל (סנהדרין צ:) א"ל קיסר לרבן גמליאל אמריתו דשכבי חיי הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי, אמרה ליה ברתיה שבקיה, ואנא מהדרנא ליה, שני יוצרים יש בעירנו אחד יוצר מן המים ואחד יוצר מן הטיט איזה מהן משובח אמר לה זה שיוצר מן המים אמרה ליה מן המים צר מן הטיט לא כל שכן וכו'. על כן כל הנבראים שנבראו מן העפר או מן הרקיע לא היה פלא כל כך להיות כבריה חדשה, ולא כן אלו הנבראים ממים שמדבר לח ימצאו תנינים הגדולים האלו וכל אשר יש בים,

לכך כתיב בהו ויברא כי הוא כמו בריאת יש מאין ממש. ולפי שנבראו מדבר קל לא היה כוחן יפה כל כך, וברכן אלהים במאמר פיו יתברך, ואמר להם פרו ורבו. ואולם העופות שנבראו מן הרקק לא כתיב בהו רק והעוף ירב בארץ, ולא הוצרכו לברכה כפולה כמו הדגים.

פסקה כו

ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו'. אמרו חז"ל (בראשית רבה ח', ח') וזה לשונם: רבי שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן אמר בשעה שהיה משה כותב התורה היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק הזה ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' אמר לפניו רבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים (לומר ששתי רשויות הן) אתמהא, אמר לו כתוב, והרוצה לטעות יטעה. אמר לו הקב"ה, משה האדם הזה שבראתי לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו, שאם יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני, והן אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים כיון שבא לברוא את האדם נמלך במלאכי השרת וכו' עד כאן. ודבריהם ז"ל צריכין פירוש. כי עדיין הקושיא במקומה עומדת למה יעשה זאת הקב"ה לתת מכשול לבני אדם להניח על הדרך, אבן הטועים שיוכלו לטעות ולכפור ח"ו בעיקרי אמונת דתו.

ונראה לומר בזה, כי על שתי פנים הנה בני אדם גם בני איש דורשים ומעיינים בכל חדרי התורה, האחד הוא מי שנקודת אמיתת לבבו שלם עם ה' אלהיו באמת ובתמים בלי שום פירוד והפסק כלל ומאמין בו באמונה שלמה מקירות לבו, ותמיד שואל ודורש ומבקש בכל כוחו במה יעשה רצון בוראו יתברך בכל לב ונפש, ובמה רצון הקב"ה יותר, והכל בכדי לעובדו בלבב שלם ולעשות נחת רוח לפניו במה שאפשר לו ביותר ויותר. ומחמת טהרת וזיכוך לבבו לה' אל אמת מבטל כל תאוות לבבו להכניעם ולשברם בכל כוחו בכדי לעשות רצונו יתברך, אף בהגיעו לאיזה מקום שאינו מבין דרכי ה' אמת ולפי שכלו הקטן קשה לו בזה הדרך איזה דבר כמו בענין מה לפנים ומה לאחור (חגיגה י"א:), או בדרכים אחרים שאינו מבינם הנקראים בזוה"ק אורחין טמירין שלא נתגלו כי אם לרבי שמעון בן יוחאי וחביריו מכל מקום משום זה ח"ו לא יעזוב אמונתו בלב שלם ואמת מכאשר היה. ואדרבה מחזק לבו ביותר ויותר באמונה שמאמין באמונה שלימה כי הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול (דברים ל"ב, ד') ואין ידיעתו כידיעתינו, וידיעתו ברוך הוא רם ונשא ונשגב למאוד מה שאין כח בשום בריה

לעמוד על דעתו יתברך שמו, והוא עושה נפלאות לבדו ואין אנו מכירין גודל רוממותו ועוצם גדולתו.

ועל ידי זה מוסיף עבודה על עבודתו ומכבדו ביותר, באומרו: שאני עובד לאדון כל כזה שאין שום בריה יכולה להשיג אף קצת דרכיו ומוסיף אהבה על אהבה ויראה על יראה, ומשבח ומפאר לשמו הגדול על כל נפלאותיו הן מה שמבין קצת מהם לפי שכלו, האף אמנם שאין בנו כח לידע דעת הבורא וכל איש בער הוא ולא ידע כי אם מה שחלק ה' קצת מחכמתו לבשר ודם לפי ערכנו להבין במה שברא. אבל תכלית הידיעה הוא שלא נדע איך בראם יצרם אף עשאם כי נעלה הוא מאיש קרוץ מחומר ליתן דעתו על זה, וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"ד) אם מתכנסין כל העולם כולו לברוא יתוש אחד אינם יכולים, ויודע אשר הנסתרות לה' אלהינו ואין לבן אדם חלק בם. ומוסיף על ידי זה אהבה ודביקות וחפיצת תשוקה להתקשר לבורא עולם בכל עוז ותעצומות בראותו שככה לו בעולמו, מה שאין כל בריה מבריאותיו יכולה להבין אפס קצהו ממעשה ידיו כי רב הוא.

ואמנם בחינה השניה היא, מי שאין תוכן לבבו שלם עם ה' אלהיו כמאמר הכתוב (דברים כ"ט, י"ז) אשר לבבו פונה היום מעם ה' ללכת לעבוד וגו'. וכשיקשה לו קצת בדרכי ה' הנה עומד על דעתו מאוד ומעמיק לסתיר עצה מה' ונותן לבו ומחפש אולי ימצא עוד איזה דבר למצוא עילה על אל דעות ה', ומעט מעט נמשך עד שילך לעבוד אלהים אחרים ומקצץ בנטיעות, כמעשה דאחר (בחגיגה ט"ו.) שראה למט"ט יושב וטעה בשני רשויות ח"ו ולא שת לבו לדון לכף זכות לומר שיושב וכותב זכויותיהן של ישראל, והכל כי הן בעודו יושב על התורה ועבודה אמרו ז"ל (שם ט"ו:) שהיו ספרי מינים נושרין מחיקו כי פנה לבבו מעם ה' והיה מחפש לתור אחרי ה', ומיד כאשר לבב אנוש פונה מעט מעם ה' נמשך מזה במעט מעט עד ללכת לעבוד וכו'. ולא כן אם היה לבבו שלם עם צור העולמים ברוך הוא לומר שאין כוחי ושכלי להבין בדרכי ה' וחלילה לי להרהר אחריו היה ה' נותן בלבו דרך האמת לפי ערך שכלו אם היה זוכה לזה. ועבור מעט הרע שהיה טמונה בלבו היה כח בשקר להאחז בו.

והנה אל דעות ה' אשר לו נתכנו עלילות ויודע מחשבות בני אדם אם לעקל אם לעקלקלות, דרכו הטוב לגלות את אשר בלב האדם וכאשר אדם רוצה בלבו לעשות אחד מעבודת ה' והוא אתו בכח ולא בפועל, וה' הטוב רוצה לשלם לו שכרו משלם כאילו עשאהו בפועל ממש, כי גלוי לפניו מעמקי לבבו כי רצונו בזה בלב שלם, ואמנם המקטרג יקטרג על זה כי יאמר כלום יש אב שמעיד על בנו, הנה הקב"ה יסובב הדברים בסיבות

שונות עד אשר יוציא עמקי לבו מכח אל הפועל בכדי שיהיה גלוי לעיני כל את אשר היה בלבבו וישולם לו שכרו משלם כאשר הארכנו בזה בס"ד בחיבורנו סידורו של שבת (חלק ב' דרך ג' פרק ב') על מאמר חז"ל (מנחות כ"ט:) כך עלה במחשבה לפני עיין שם. וגם לבב הדורש רעה ואין לבו שלם עם ה', גם כן מדרכי ה' לגלות לכל, זדון לבו הרע בכדי שכאשר יפרע ממנו לא יחולל שמו ח"ו בין הבריות לומר על מה עשה ה' ככה וזה ענין אומרם ז"ל (אבות ד', ה') כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי. כלומר שנפרעין ממנו במה שנעשה רשע בגלוי לעין כל ונתגלה קלונו ברבים.

כללו של דבר הוא כי בדרך שאדם רוצה ללכת מוליכין אותו, אם בחר באמת ואמונה וחפץ לעבוד את ה' באמת אז כל האמת דבוק בו והשקר נפרד ממנו, והבוחר ח"ו בשקרים לתור אחרי ה' לעיין בדרכיו ולהתבונן אם הם נכונים ואיך מעשיו בזה הנה כל אמונות הכוזבות ידבק בו עד אשר יורד אל שאול תחתית. וזה אשר השיב הקב"ה למשה כתוב והרוצה לטעות יטעה פירוש שלא יטעה כי אם הרוצה לטעות ומחפש אחר זה לעיין במעשי אולי ימצא איזה מקום לתור מאחרי, זה יטעה וזה חפצי בו שיטעה בכדי להפרע ממנו בגלוי ולא יתחלל שמי ח"ו על ידו. אבל המאמין בי וחפץ באמת ואמונה, האמת ידריכנו בדרכי אמת ויבין שאין כח בבריה לדעת דעת בוראו.

ולפי ערך שכלינו הנה למדנו בזה דרך ארץ שהגדול ימלך בקטן, ובפרט לאשר שהקב"ה היה חפץ לברוא האדם על הארץ בדמות מלאכי מעלה והגדילם עליהם כאומרם ז"ל (סנהדרין צ"ג.) גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת. הנה יודע צדיק נפש בהמתו ובפרט נפש עבדיו כי אפשר שלא יהיה רצונם לזה בשלימות, וה' הטוב חפץ חסד הוא ורוצה בטובת כל בריה מבריותיו ולכן נמלך בהם וכשיעשה זאת מדעתם ורצונם יטיב לבבם במאוד על זה גופא במה שנמלך בהם, ועל ידי זה יגדל שמחתם ורצונם לעשיית האדם בלב ונפש אחר שכיבדם כבוד גדול כזה, ובזה צדיקים ילכו בם יותר ויותר להוסיף מכל דבר ודבר עבודת שמו יתברך במסירת כל כוחו גופו ונפשו רוחו ונשמתו לה' הטוב בכל רגע, ופושעים יכשלו בם יותר ויותר עד אשר יורדין לבאר שחת.

ובזה אזהרה נפלאה בענין לימוד חכמת הפולסופיא. כי הן אמת שקדמונינו הגאונים המפורסמים היו מעיינים בהם כמו רבינו סעדיה גאון, וקדוש עליון הרמב"ם ז"ל. ובזה תלו עצמן כל קלי הדעת, אשר לא יחפוץ בתורת ה' יבקש לו למודי הפולסופיא, ונתקיים בו נתלה באילן גדול ונחנק. כי הראשונים שאהבת ויראת ה' היה תקוע בלבם ליתד נאמן בקשר אמיץ וחזק, והיו מבקשים בכל עוז איך לעבוד הבורא ברוך הוא ולעשות נחת רוח לפניו, ולמדו מעט בזה, שלא לדבר אחר בעולם כי אם להכיר גדולת הבורא וחכמתו לפי

ערכם בעולמו שברא בכדי שעל ידי זה יצמאו נפשם לאהבת הבורא ברוך הוא ויראתו. כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה ב') וזה לשונו: והיאך הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה וכו' כמו שאמר דוד (תהלים מ"ב, ג') צמאה נפשי לאלהים לאל חי וגו', עד מיד הוא נרתע לאחוריו וייר ויפחד וידע שהוא בריה קטנה שפילה אפילה עומדת בדעת קלה ומעוטה לפני תמים דעות וכו' עד כאן. ועוד שם בפרק ד' כתב כמו כן עיין שם.

ועיקרם היה להביט אשר אין בעולם כי אם הבורא, שברא הכל יש מאין והטביע טבע העולם להתנהג בטבעו על ידי כח ה' המופיע בתוך טבעו תמיד, והכל מיד ה' השכיל. וכח בידו לשדד המערכת להפוך הטבע מכל וכל עד שיאמר לחומץ וידליק, כנראה בחוש ממעשה הצדיקים עובדי ה' שבכח תפילתם לפעמים מהפכין הטבע מכל וכל. וגם הטביע בכח הטבע נסים ונפלאות שיעשה כמו בחינת הטבע כעין נסי מרדכי ואסתר שהלביש הנס בתוך הטבע והטבע כולה מלא השגחת הבורא ונפלאותיו כידוע להחפצים באמת.

ומהידיעות האלה גדלה בעיניהם גדולת הבורא והדר יקר תפארת גדולתו עד שהיה אצלם לימוד הספרים ההם כדברי ספר המוסר. אבל עתה המה המתפלספין בבני עמנו תִּפַּח רוחם ונשמתם שרק תואנה הם מבקשים על ה' להקטין מעשה ה' להכניס הכל בטבע לומר ממזל בא הכל ולא ה' פעל כל זאת, ומתמעט בעיניהם היום מקצת כבוד ה' ולמחר יותר ולמחרתו הכל עד שיושכח מלבם אם יש בורא עולם. ואין חכם כבעל הנסיון אשר אנו רואין בעינינו אשר כל באיה לא ישובון (משלי ב', י"ט), ומיד כשנגדל בחכמות האלה נעשה קל שבקלים אינו רודף לעשות מצוות, ומחמירין בעבירות לעשות דוקא היותר חמור ימח שמם וזכרם. ולא די שהמה עושין זאת בעצמם אף יניאון את לב בני ישראל אליהן הקטנים עם הגדולים לסור מאחרי ה' להטביע בלבבם מעט מעט עד כי יאמרו עזב ה' את הארץ ונתנו תחת ממשלת המזל, ובעוונותינו הרבים יש פוקרין עוד יותר לומר שהעולם קדמון חלילה ומה לנו להאריך בדברי שקרים, והכל נעשה עבור כי מתחילה מחשבתו שלא לשם שמים לדרוש גדולת הבורא בכדי לעבדו בלבב שלם, כי אם להיות לו ידיעה בחכמת העולם לראות איך מתנהג העולם כאילו העולם ומלואו שלו.

בני בני אחי חביבי שמע לעצתי אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם (משלי א', ט"ו), סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה אפילו מאוהל תורה שלהם, סורו נא כי רגליהם לרע ירוצו ונותנין דופי בתורת משה ללמדה עם פירושים חדשים מקרוב באו

שבדו חכמיהם מלבם. הלא תראה מה שאמרו חז"ל (בחגיגה ט"ו:) על פסוק (מלאכי ב', ז') ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו ואי לא לא. הרי שאם הרב אינו שלם בשלימות, צוו חז"ל שלא יבקשו תורה מפיהו. ומכל שכן באנשים הרשעים אשר פרקו מעליהם עול תורה ומצוות ה', הוי חכמים בעיניהם ורגליהם יורדות מות, פשיטא דפשיטא שאף תורה ממש אסור ללמוד אצלם מכל שכן חכמות חיצוניות שלהם (צא ולמד באיסור לימוד חכמה הזו בתשובות הרא"ש כלל כ"ה ובתשובות הרשב"א סימן תי"ט ובספר הישר לרבינו תם ובספר עבודת הקודש בחלק התכלית מפרק ט"ו עד פרק י"ט ועוד בספרים רבים אין מספר ועיין בשל"ה הקדוש מסכת שבועות).

ואם אמנם שגאונים הקדמונים עיינו בהם כאשר כתבנו. אכן הוא בבחינת עץ הדעת טוב ורע, וצריך קודם להיות נקשר בלב האדם האמונה החזקה השלימה ואהבת ה' ויראתו והכנעה ותשובה שלימה בכל עת וללמוד חכמה זו רק לשם ה' כאשר כתבנו. אבל אלו אשר המה חכמים להרע לעצמן ולהיטיב לא ידעו שידעו להיטיב מעשיהן בכל השלימות ויאכלו פגה תאנה בלא זמנה ועל כן יקוצר ימיהם ושנותיהם. אלהים הטוב יציל כל עמו ישראל מהם ומהמונם ועל הטוב יזכר שמו יתברך תמיד אמן.

או יאמר הכתוב נעשה אדם וגו'. כי הנה כבר כתבנו בחיבורנו זה (באופן ו' מפירושי פסוק בראשית) אשר האדם כלול מכל העולמות שלמעלה ושלמטה בסוד נשמתו וגופו, כי ארבע בחינות הנשמה. נפש, רוח, נשמה, ונשמה לנשמה, נלקחים מארבע עולמות. אצילות, בריאה, יצירה, עשיה, וגופו נכלל מארבע יסודות. אש, רוח, מים, עפר, אשר כל הברואים מתחת גלגל הירח ולמטה אין אחד שלא נכלל מארבע יסודות האלו. והאדם הוא הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה והוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה אשר מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. כי חיות כל הנבראים כל הכלולים בכח גופו מתקבצין אליו בעת עמדו לפני ה' בשיר ושבחה או בתורה ותפילה, ומתקשרין ומתדבקין ועולים על ידו לאל עליון קונה שמים וארץ, ומקבלין שם כל מיני שפע וברכה הראוי להם ויורדים על ידו.

עוד כתבנו למעלה אשר את השמים ואת הארץ, כלל הטפל לשמים והם בריות עליונים, והטפל לארץ כל ברואי יושבי ארץ. ועל כן אמר הקב"ה תוצא הארץ נפש חיה וגו' כי בבריאתה נכלל בה גם כח הזה. והוא דמיון המלך שממנה ממונים בתוך ביתו כל ממונה על דבר מיוחד, זה לכסף, וזה לזהב, זה על האוכלין, וזה על המשקין. ואחר כך אומר המלך לממונה על הכסף תן כך וכך כסף לאדם זה, ולהממונה על המשקין תן כך וכך

משקין לאורחים אלו, ובודאי לא יצטרך לומר תן זה משלי כי הכל יודעים שאין להם מאומה ומה שנותנים הכל הוא של המלך. וכמו כן כאן בבריאת השמים והארץ נכלל כל אשר בהם בכח, ואחר כך אמר הקב"ה לכל אחד להוציא בפועל מה שיש בכוחו יהי מאורות ברקיע השמים. ישרצו המים שרץ נפש חיה, תוצא הארץ בהמה וגו', והכל יודעין שהכל כח הקב"ה ונתנו לו משלו.

ולזה אמר הקב"ה נעשה אדם פירוש שאמר לכל צבא השמים וצבא הארץ שכולם יתנו מחלקם לבריאה הזאת, היינו שעולמות שלמעלה יתנו מחלקם מכל עולם ועולם לבריאת נשמתו, והארץ ואשר עליה כולם יתנו מחלקם מארבע יסודות שלהם לבריאת גופו, והקב"ה עוד יוסיף נופך משלו הוא הצלם הקדוש שהוא המוחין המתחדשין בכל יום תמיד. והוא דמיון המלך שקרא לכל הממונים יחד ואמר לכולם נעשה דבר זה, כלומר שכולם יתנו מאוצר המוכן בזבולם והמלך בעצמו יתן מה שאין ביד הממונים, ובין הכל יהא נעשה דבר זה. וגם כאן מלך מלכי המלכים אמר לכל יצורי עולמים נעשה אדם שמכח כולכם המונח בתוככם מעת הבריאה, וממני מה שאוסיף עתה דבר חדש נעשה אדם על הארץ בריה חדשה כולל מן העליונים ותחתונים בכל הבחינות מגדול שבגדולים עד תחתון שבתחתונים, וגם מעשיו, הוא בבחינת כולל מעליונים ותחתונים, כי בארבעה דברים דומה למלאכי השרת ובארבע דברים דומה לבהמה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ח', י"א).

וזה בצלמנו כדמותנו בצלמנו רומז על התכללות מן העליונים, כי צלם אלהים הוא עליון שאין למעלה ממנו, כי הוא מוחין דגדלות הידועים (כמו שאיתא בעץ חיים שם) וכדמותנו הוא שידמה להקב"ה בכל אבר ואבר בבחינת אדמה לעליון וְהִדָּמוּת הצורה ליוצרה כמו שכתבתי למעלה, וזהו בדברים הדומה למלאכי השרת. וגם וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה וגו' כלומר שירדו ירידה גדולה לקבל חלק מכל בחינות התחתונים עד הרמש הרומש על הארץ, וגם שירדו בכל בחינות התחתונים על ידי אכילה ושתיה ושאר דברים הדומים לבהמה. והכל למען יתקרב על ידו מבחינה התחתונה שבתחתונות אל צור העולמים ברוך הוא אשר לכוונה זו ברא תבל וכל יושביה.

ועבור זה ברא האדם אחר כל בריאת כל אשר בשמים ובארץ בכדי שכל אחד יתן מחלקו לבשר ודם הוא האדם על הארץ, שיחובר על ידו הארץ לשמים בבחינת הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה. ועוד שצריך הבריח הזה להעשות לבסוף לראות היאך יעשה לפי מעשה הבנין אף שהכל גלוי לפניו, מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא. ואך סוף מעשה במחשבה תחילה כי כאשר לא יחוברו הקרשים אחד אל אחד על ידי

הבריח לא היה מקום לבנין ובודאי קדמה המחשבה שתחובר הארץ לשמים על ידי הבריח הלז, ואחר כל הדבר האמור הנה דברי אלהים חיים במאמר הזה נכונים וברורים בפשט הכתוב והיא תשובה אמיתית לאפיקורסים שלא יאמרו במי נמלך עד שבאים מזה לכפירה כי לפי דרך זה לא נמלך כלל רק צוה להממונים לעשות תפקידו ויגזור אומר ויקם.

גם יאמר הכתוב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו'. על פי מה שמבואר בדברי מרן איש אלהים מורינו הרב רבי חיים ויטאל ז"ל בספרו עץ חיים (פרק ה' משער טנת"א) בפסוק ויפח באפיו נשמת חיים שנפש האדם בעצמה הוא המנפח דוגמת אומן הנופח בכלי זכוכית, ועל ידי הרוח הנכנס בתוכה מתפשט חומר הזכוכית ונעשה כלי, ולפי הנפיחה של האומן כן יתרחב הזכוכית ברצותו מרחיב וברצותו מקצר, כן הנפש שבאדם הוא דוגמת הרוח היוצא מפי אומן המנפח. ומלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו, הוא המנפח צורת הנפש, והנפש מתרחבת בתוך גולם הגוף ועושהו כדמותה וצלמה על מתכונתה ממש. כי הגוף אינו אלא נרתיק ולבוש אל הנשמה כמו בגדי אדם הנעשים לדמות הגוף בידים ובצואר וכדומה ואינם שוין אצל כל אדם והמה ארוכים וקצרים הכל לפי הגוף המוכן להתלבש בבגד ההוא, כן צורת הנפש נעשה לפי ערך הנפיחה הבאה מבורא כל עולמים אשר נופח נשמת חיים לכל בריותיו.

וזה עיקר הצורה והשכל שבכל איש ואיש, ונעשית ברמ"ח איברים ושס"ה גידים כנודע, ואף על פי כן משתנית בכל אדם ואדם כמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ח.) הקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו. וכדמותה נעשה הגוף שהוא כמו לבוש ונרתיק אליה הנעשה לקבל הצורה ההיא, ואף כל הקווים ורשימות שבגוף הכל הוא דוגמת צורת הנפש שבו כמו שאיתא בזוה"ק, אבל עיקר האדם הוא הצורה לבדה.

והנה במשל האומן הנזכר אף שכל הכלי הוא על ידי עשיית האומן לבד ואין לזולתו חלק בו מכל מקום מעשה ההפחה שלו נעשה בשיתוף אצלו בעת עשיית הזכוכית ובעת שנופח מתיעץ במחשבתו ובמעשה ההפחה שלו איך לעשות אותה אם לרחב אם לקצר כפי צרכו וכן להבדיל וכו' מלך מלכי המלכים הקב"ה. והנה אמרו חז"ל (בראשית רבה ח', ז') בנפשותן של צדיקים נמלך ואמר נעשה אדם, ולפי דרכנו הנה בכל נפש ונפש של כל אדם בעת שנופח בו נשמת חיים נמלך ונתיעץ עמה איזה אופן תהיה יצירתה אם להרחיב או לקצר. ועל זה אמר נעשה אדם כלומר שתתרחב ותתפשט ותעשה בדמות אדם ונמלך ונתיעץ עמה באיזה אופן אדם שתהיה וגם אומר לה נעשה אדם על יצירת הגוף כי אף שכל מעשה ההפחה של הנשמה שלו הוא, אף על פי כן אצל עשיית הגוף

נחשב גם הנשמה לאומן העושה, כי היא המתפשטת בתוך גולם הגוף כדמיון הרוח מפי המזגג שעל ידו נעשה הכלי על שלימותה, ועל כן הקב"ה אומר אליה נעשה אדם מפני שיצירת גוף האדם על ידי שניהם נעשה.

ונודע אשר עיקרי רמ"ח האברים ושס"ה הגידים מצויר בשיעור קומה של יוצר בראשית, וכן הנשמה בדמות זה כנזכר והכל ברוחניות דק שאין שכל אדם תופסו, כי אין לו דמות הגוף ואינו גוף חלילה. ועל כן אמר בצלמנו כדמותנו שיהא נעשה הגוף על צלם ודמות יוצרו כביכול ברוך הוא ודמות וצלם הנשמה. ומפני זה הסכימו רבי ואנטונינוס (סנהדרין צ"א.) שמשעת יצירת הגוף במעי האם ניתן הנשמה באדם כי כל עשיית הגוף לא נעשה אלא על ידי הפחת הנשמה בו שיהא נעשה נרתיק אליה ועל כן לא יצויר שום דמות הגוף אם לא יהיה נשמתו בו.

והנה איש הנלבב והמשכיל מבין אשר אם כן הוא שעיקר האדם הוא הנשמה, והגוף אינו אלא לבוש אליה, ודאי שצריך לעשות מהעיקר עיקר, כי כל עיקר ביאתו לעולם הזה אינו רק בשביל זה. וכאשר בבוקר יעמוד תיכף יבין אשר עיקר עשיית כל היום צריך להיות בעסק מזון ולבושי הנשמה על ידי תורה ומצוות, וכל העשיות הצריכים אל הגוף, כולם אינו אלא טפלים ממה שצריך להחיות גם אותו, שיהיה עובד ה' על ידי זה, ותיכף כשיהיה לו על מזון אותו היום צריך להשליך הטפל ולעשות העיקר שיהיה לו במה לבוא אל עולם העליון לקבל פני מלכו שלא ליעול בכסופא שם.

ובענין זה שמעתי דבר נחמד בשם הרב הגאון המפורסם איש אלקים קדוש מוהר"ר **שמואל שמעלקא** האב"ד דק"ק **ניקלשבורג** על מאמר אדון החכמים (שיר השירים א', ט') לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. שאין לו פירוש לפי פשוטו, והיה דברו בזה, לפי שאנו רואין בכל טבע העולם שמין החי ימשוך למין הדומם וצומח וכדומה, אבל לא יצוייר שהדומם ימשוך את מין החי כמו למשל סוסים בעגלה הנה הסוסים מושכין העגלה לפי שהם חיים והוא דומם ולא יצוייר להיפך. רק פעם אחת היה היפוך בדרך הנס כשנטבעו פרעה וחילו בים סוף אמרו חז"ל (בילקוט רמז רל"ה) בפסוק (שמות י"ד, כ"ה) ויסר את אופן מרכבותיו וזה לשונם: והיו המרכבות רצות ונכנסות על כרחן וכו' עד דרך ארץ המרכבות נמשכות אחר הפרדים עכשיו מרכבות מושכות הפרדים וכו' עד כאן. והנה באדם אשר על הארץ ידוע שהנשמה שבתוכו היא חיה וקיימת כמאמר הכתוב ויפח באפיו נשמת חיים. והגוף הנה הוא דומם ממש עפר מן האדמה ומהראוי להיות שהנשמה החיה ימשוך את הגוף הדומה לטבעה לכל צרכיה שלא יעשה כי אם מה ששייך לה וכאשר היה בדעת הראשונים שאמרו חז"ל (ברכות ל"ה:) שעשו תורתן עיקר

ומלאכתן טפילה. כי הגבירו נשמתן על כח גופן והיה הנשמה מושך את הגוף אליה. ולא כן בדורות האחרונים שעשו מלאכתן עיקר ותורתן טפילה ונמצא נהפוך הוא אשר הדומם גוש העפר מושך את החיה שהוא הנשמה שבקרבו לתאותו וחמדתו וזה שאמר לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי כלומר שאתה נדמה לסוסים שהיו ברכבי פרעה שהיו המרכבות מושכים את הסוסים וכאמור.

בצלמנו כדמותנו. צריך להבין למה בבריאתו לא נאמר כי אם בצלם אלהים עשה אותו ולא נאמר בצלם ודמות אלהים. גם צריך לדעת מהו הצלם ומהו הדמות. ויתכן לומר כי הנה עיקר בריאת האדם היה בכדי לְהַדָּמוֹת עצמו לבוראו ככל אשר יוכל, וכמאמרם בשוחר טוב (מזמור א') חזקיהו ברבי חייא אמר אשריהם הצדיקים שמדמין את הצורה ליוצרה ואת הנטיעה לנוטעה כו' עד כאן. ואמרו (בבראשית רבה ע"ט, ח') בפסוק (בראשית ל"ג, כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל, אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים. ולהבינך ענין זה שיקרא אדם אלהים, הוא כי איתא בזוה"ק כמה פעמים (חלק ג', ע"ג.) אורייתא וקודשא בריך הוא וישראל חד הוא, והענין הוא כי רמ"ח אברי האדם ושס"ה גידיו הן הן מכוונין לעולם הגדול הנקרא בפי החכמים שיעור קומה של יוצר בראשית כמאמר הכתוב (איוב י"ט, כ"ו) ומבשרי אחזה אלוה. כי על כן נקרא אדם מבחינת אדמה לעליון (ישעיה י"ד, י"ד) כמו שכתב בשל"ה הקדוש והוא הציור של כל העולמות שלמעלה ושלמטה בסוד נשמתו וגופו, ונברא ליחד ולקשר כל אבר ואבר מרמ"ח אבריו וכל שס"ה גידיו אל רמ"ח איברים ושס"ה גידים העליונים הרמוזים בשיעור קומה הנזכר, ויזכה להיות מרכבה אליהם ואז כאשר יהיה מקושר ומדובק ברמ"ח אברים ושס"ה גידים העליונים אשר הוא מכוון נגדם אז תוכל שיעור קומה עליונה להוריק ולהשפיע אליו כל טוב וברכה כאשר יוכל שאת וזה עיקר כיוון הבריאה להיטיב לברואיו.

ואולם הנה האדם הוא רחוק במרחק רב מיוצר בראשית ואיך יוכל להדבק אליו וליעשות מרכבה לקדושתו, ולזה הנחיל הקב"ה את התורה לעמו ישראל בקדושתו ויש בה רמ"ח מצוות עשה כנגד רמ"ח אברים, ושס"ה לא תעשה כנגד שס"ה גידים והיא מיוחדת ומקושרת ברצון אין סוף ברוך הוא בתכלית היחוד שכל ענינה הוא רק רצון אין סוף ברוך הוא שיעשה האדם זו המצוה ושלא יעשה עבירה זו. וכשמקיים אדם מצות בוראו בשלימות לבבו באהבה ויראה הנה מיחד האבר אשר עושה בו מצוה זו לרצון הקב"ה הנעלם במצוה הזו, ומגרש מאבר הזה כל בחינת הרע והסטרא אחרא והתאוה שהיה נשרש באבר הזה כמו שכתב בשערי קדושה למורינו הרב רבי חיים ויטאל ז"ל. למשל כאשר מניח תפילין על היד הנה מיחד ומקשר אבר היד לרצון הבורא ברוך הוא שצוהו

לעשות מצוה זו, ונתגרש מיד הזו כל בחינת הרע שמושרש בו, ורק כשהוא עושה המצוה כראוי לעשות מצות קונו. וכן בכל רמ"ח מצוות שהם כנגד רמ"ח האברים בכל אבר ואבר שעושה בו המצוה בראש או ביד, או ברגל, או בפה, או באזנים וכדומה מיחד אבר זה לרצון אין סוף ברוך הוא.

ובזה אמרתי טעם למה שאמרו ז"ל (סנהדרין נ"ט.) עכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה. כי עסק התורה הוא בבחינת נשיקין, כי כאשר לומד התורה בדחילו ורחימו אז נפשו יצאה בדברו ומקשר ומדבק נפשו לה' אל עליון בבחינת אתדבקות רוחא ברוחא, ולכן אמרו (פאה פרק א' משנה א') ותלמוד תורה כנגד כולם כי כל המצוות, הדבקות הוא באבר אחד מאברים הגשמיים, ולא כן בעסק התורה שמדבק את נפשו נפש החיונית שבו לרצון אין סוף ברוך הוא הנעלם בתורתו. והוא כעין בחינת כלל כלול מכל אברי הגוף ולכן גדלה כנגד כולם.

וזה בישראל שהקב"ה חפץ בדביקותם ולא כן בעכו"ם שנעתרות נשיקת שונא. והוא משל לאיש הכפרי שבא בזוהמת פיו לנשק המלך בנשיקות פיו ודאי המלך ידחהו לחוץ ולו משפט מות שקרב אל המלך אשר לא כדת. וכמו כן עכו"ם שעוסק בתורה שבא לנשק המלך ודאי חייב מיתה לשמים. ובזה מוסר השכל גם לאחינו בני ישראל הבאים ללמוד תורת ה' איך ייראו ויפחדו ברתת וזיע ברעד וחלחלה לומר איך באתי לדבק עצמי בקוני ואני מלא מכל זוהמת טינופת הבלי הזמן ותענוגיו ופן לא יוכל אל עולם ברוך הוא לסבול דביקות נשיקות הבלי פי אשר לא מוטהרים כדת לבוא אל המלך פנימה. ועל כן כתבו חכמי האמת שצריך להתוודות על חטאיו ולחזור בתשובה לפני בוראו קודם לימוד התורה, ואז על ידי התשובה הראויה אם הוא באמת לאמתו יטהר גופו ונפשו מעט שיהיה ראוי לבוא לפני המלך ברחימו ודחילו סגי, וכן בכל מצוה ממצוות ה' צריך להרהר בתשובה מקודם באמתת לבבו שיהיה ראוי לדבק אבריו לאור ה'. וכמו כן במצוות לא תעשה המכוונים כנגד שס"ה גידים, הנה כאשר ישמרם בטהרה בקדושה ובזיכוך, אז יוכל רצון אין סוף ברוך הוא המזהירו על זה, לשרות על גידיו שיהיה כלי מוכן לקבלת הקדושה והטהרה.

וזהו שאמרו אורייתא וקודשא בריך הוא וישראל חד. כי התורה ברמ"ח מצוותיה ושס"ה לא תעשה היא היא המקשרת ומיחדת את ישראל לקונם, במה שמדבקים עצמם ברצון אין סוף ברוך הוא הנעלם בה, והיא מכוונת לרמ"ח איברים ושס"ה גידים עליונים בבחינת שיעור קומה של יוצר בראשית הידוע ליודעי נסתרות, ועיקר כוונה זו כי בהיות האדם מקושר ומדובק בקונו יוכל להשפיע עליו כל טוב שפע וברכה. וכאשר ירחק ח"ו

מקונו הנה עוונותיכם היו מבדילין ביני וביניכם וצנורות השפע מתקלקלין ונשברים ויורד מהן להאי שפחה בישא בחינת עכו"ם והסטרא אחרא והרע.

וזה בחינת וצדיק יסוד עולם יסוד הוא בחינת המשפיע כי הצדיק הזה כאשר מקבל השפע וברכה לא למענו לבד מקבל זה כי אם לכל העולמות העליונים ותחתונים הכלולים בכח נשמתו וגופו כאשר כתבנו בחיבורנו זה למעלה. ולכן אמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ז, א') בזה הלשון: אין כאל ישורן וגו' ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון הנאים והמשובחים שבכם. אתה מוצא כל מה שהקב"ה עתיד לעשות לעתיד לבוא הקדים ועשה על ידי הצדיקים בעולם הזה הקב"ה מחיה מתים ואליהו מחיה מתים, הקב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים וכו' עד כאן. כי כאשר האדם מקשר ומזכך מלא קומתו מראשו ועד רגליו כל אבר ואבר וגיד וגיד שיהיו מרכבה לאל עליון ואין שום מסך מבדיל בינו ובין קונו, הנה הקב"ה משפיע על ידו כל השפע והטובה הראויה לבוא לעולם ועושה נפלאות ונסים על ידו והכל בכח ה' המאיר בו ושורה בכל אבר ואבר שבו. ועל כן אמר יעקב אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים להיות שעל ידו יורד כל הברכות והשפעות לכל התחתונים בבחינת הצנור.

וזה שאמר הכתוב (תהלים פ"ב, ו') אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם שיעשו כולם בבחינת אלהים בתחתונים להשפיע כל מיני שפע וברכה וזה בחינת מדמין הצורה ליוצרה כי מדמין עצמם לקונם ליחד כל האברים וגידים אליו ולגרש מאתם כל חלק הרע והסטרא אחרא לבל יחסר ממנו שום אבר, רק יהיה שלם עם ה' אלהיו ברמ"ח איברים ושס"ה גידים דמיון יוצרו יוצר בראשית כביכול ברוך הוא וברוך שמו. ועל כן אמר בפרקי דר' אליעזר (פרק י"א) עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים ראו אותו הבריות ונתייראו כסבורין שהוא בוראן וכו' עד כאן. וכן אמרו (בבראשית רבה ח', י') טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש. הכל סובב הולך לדברינו כי רמ"ח אברי האדם ושס"ה גידיו רומזים לבחינת עולם הגדול שיעור קומה של יוצר בראשית, וכשמיחד אבר באבר וגיד בגיד נמצא כולו מודבק בשכינה ומגורש מאתו כל בחינת הסטרא אחרא והקב"ה משפיע על ידו כל ברכות וחיי עולם ונעשה בבחינת אלוה בתחתונים.

והנה כל הגדולה והכבוד הזה הכל הוא על ידי המוחין שבראש האדם אשר על ידו מבין האדם כל דבר איך לְהַדְמוֹת הצורה ליוצרה ולפרוש מכל מיני מחשבות וערמות היצר הרע ולדבק בטוב. והנה המוחין נקראים על שם הצלם כמו שמפורש בעץ חיים (שער מוחין דצלם פרק א'), וזה שאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, כלומר לחבב האדם שיברא בצלם בכדי שיוכל לְהַדְמוֹת עצמו לבוראו בכל אבריו וגידיו כבחינת יעקב אבינו

להקרא אל אלהי ישראל. ועל כן בבריאה לא נאמר בדמות כי אם בצלם אלהים כי לא נברא כי אם בצלם שעל ידי הצלם יוכל לְהִדָּמוֹת לבוראו בכל מיני מדות טובות לקשט ולזכך מלא קומתו כאמור.

ועל ידי זה וירדו בדגת הים ובעוף השמים כי כשאדם מדמה עצמו לקונו אז כל הבריות יראים ממנו כנאמר למעלה ראו אותו הבריות ונתייראו, ונאמר (דברים כ"ח, י') וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וייראו ממך כי כשמיחד אבריו לה' אז השכינה שורה עליו מראשו ועד רגליו. ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה ח', י"ב) ורדו בדגת הים אם זכו ורדו, לא זכו ירדו, את שהוא בצלמנו כדמותנו ורדו את שאינו וגו' ירדו. ממש כדברים האמורים כי לא תשלוט שום חיה או בהמה על האדם אם עוד ידמה לקונו אף באבר אחד ממנו, וכאשר תסיר מאתו דמות אלהים מכל וכל על ידי התקרבותו לבחינות הסטרא אחרא והרעים בעבירות רעות ובהתעסקו הרבה בדברים שדומה לבהמה מאכילה ושתיה ומשגל, אז נעשה בבחינת רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ב', כ"א) ותשלוט עליו כל אשר בארץ כמאמר חז"ל (שבת קנ"א:) אין חיה שולטת על האדם אלא אם כן נדמה לה כבהמה, והכל לטעם האמור.

פסקה כז

ויברא אלהים את האדם בצלמו וגו'. הנה אחרי דרך שביארנו למעלה במאמר נעשה אדם יקשה כאן לכאורה למה אמר כאן לשון יחיד, אבל אין כאן אפילו ריח קושיא כי גם למעלה במקום שהוציאה הארץ נפש חיה למינה והשריצו המים למיניהם, בכולם נאמר אחר כך ויעש אלהים ויברא אלהים, כי כבר כתבנו שהארץ לא הוציאה כי אם מה שהניח הקב"ה בה הכח להוציא המינים האלו, וכן במים ובימים כן, ונמצא שלא נעשה שום עשיה משום דבר בעולם כי אם ה' בכוחו הגדול באמרי פיו יתברך הוא עשה כל הנעשים על ידי כחו שהניח בארץ ובמים לבריאת אלו. וכן כאן הנה בעת אמירה להם אמר לכולם בלשון רבים שיתנו כל אחד ממה שממונה עליו מכח ה' שהטביע בכל אחד לבריאת האדם בכח טבע המין הזה כדי שיתחברו כולם לאדם, אבל באמת לא נתנו כולם כי אם כח ה', וה' אחד הוא שבראו יצרו אף עשאו ולכן אמר בלשון יחיד ויברא אלהים את האדם בצלמו וגם לפי שעיקר בריאת האדם ומעלתו הוא הצלם אלהים שנברא בו, וכמאמרם ז"ל (אבות ג', י"ח) חביב אדם שנברא בצלם ועל ידי זה יוכל לְהִדָּמוֹת עצמו לבוראו, ולכן הזכיר העיקר לבד מה שבראו בצלם אלהים.

בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם. לכאורה המקרא הזה סותר עצמו בתוך כדי דיבור. ברא אותו משמע שלא ברא כי אם אחד, ותיכף אומר ברא אותם הרי כאן

שנים, והוי ליה למימר כאן וכאן או אותו או אותם. וכבר עוררו חז"ל בזה (ברכות ס"א.). והנראה לומר בזה כי הנה כבר כתבנו שהאדם נכלל מכל בחינות עליונות ותחתונות וכל אחד נתן מחלקו מה שבכחו לבריאת אדם הלזה בכדי לכללו מכולם. וידוע אשר בבחינת מדות עליונות הנקרא אדם העליון בסוד הכתוב (יחזקאל א', כ"ו) דמות כמראה אדם עליו מלמעלה, והמה הצורות הקדושים והפרצופים הנפלאים הידועים למעמיקים ברזי התורה הנה יש בהם בחינות שונות וכולם נכללים מחסד ודין בחינת ימינא ושמאלא, והצורות העליונות הקרובים אל הקודש אשר לא נתרחקו עדיין ממאצילם, הימין ושמאל הנכלל בהם המה מיוחדים בתכלית היחוד והיו לאחד ממש, ושם גם הדינים המה רחמים פשוטים עד מאוד ולא נקראו דינים כי אם על שהם שרשים לבחינת הדינים שלמטה מהם אשר שם נעשו דינים גמורים. ומשם משתלשל ויורד בבחינות שונות עד הגיעם לבחינת תפארת ומלכות הנקראים זו"ן, ושם נעשה בבחינת דו פרצופין תפארת חסד ומלכות דין, אף שגם כל אחד מאלו כלול מחסד ודין עם כל זה שורש התפארת חסד, ושורש מלכותא קדישא דין, ונעשו בבחינת שני פרצופים מחולקים עד היות שורש שניהם למעלה מיוחדים בתכלית היחוד. בעל הרצון יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים כן היה רצונו שישתלשלו למטה עד הגיעם בבחינת זו"ן.

וזה ענין בצלמנו כדמותנו שאמר הכתוב. כי חפץ הקב"ה לצייר באדם הלז כל בחינת שיעור קומה הידוע מצורות העליונות עד הצורות הקדושות התחתונות, וברא בו כל בחינת ימין ושמאל, בחכמתו אשר בראשו וברצון לבו לנטות לקו הימין או לקו השמאל, ושם מיוחדים בתכלית היחוד. וזה בצלמנו. כי זה הוא צלם אלהים הרומז על המוחין הידועים הנכללים מימין ומשמאל ומיוחדים בתכלית היחוד. וכדמותנו, רומז על דמות כמראה אדם עליו מלמעלה, ותפאר"ת אד"ם לשבת בי"ת בית המלכות בחינת זו"ן וכן האדם נברא זכר ונקבה דיוקן יוצרו, והכל משל למה שלמעלה.

אבל למעלה חלילה וחלילה להרהר בשום גוף וגויה או בשום דבר גשמי. כי אין לו דמות הגוף ואינו גוף, ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (ישעיה מ', כ"ה). ושם בחינת זו"ן הוא בחינת ימין ושמאל כאשר כתבנו, וגם הם בחינת משפיע ומקבל כידוע ליודעי נסתרות אלהינו. ובזה יבוא הכתוב כאן כמין חומר כי אחרי שכולם נתנו מבחינתם לאדם הזה הנה בחינה הנקראת צלם אלהים ברא אותו לבד, כי המוחין האלו מיוחדים בתכלית היחוד, וכנגדם באדם גם כן מיוחדים לאחד ובחינת זכר ונקבה הוא בחינת זו"ן אשר כבר נפרשו בבחינת דו פרצופים הם ברא אותם בחינת שנים זכר ונקבה ודו פרצופים כדמותם, כי נתנו כולם מחלקם לבריאה הזו הכל כמדובר.

פסקה כח

ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו וגו'. צריך להבין כפל הצווי פרו ורבו ומלאו את הארץ. ואולי פרו ורבו ירמוז על עיקר תולדותיהם של צדיקים שהוא מעשים טובים, כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל', ו'). כי על ידי מעשים טובים של הצדיקים נעשה יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא, ומזה באין הנשמות לעולם. ועל זה אמר קדוש ה' האר"י ז"ל בשיר השבת שלו (בפיוט אזמר בשבחין) קריבו שושבינין עבידו תיקונין לאפשא זינין וכו' למעבד נשמתין ורוחין חדתין. כי המה שושבינין דמלכא ומטרוניתא ובכח מעשיהם הטובים עושים התיקון השלם להביא הנשמות לעולם והוא תולדותיהם ממש כי מכוחם באו.

וגם ידוע מדברי האר"י ז"ל שצריך לקיים מצות פריה ורביה בתורה שלא יהיה שכלו עקר שאינו מוליד אלא יראה לחדש בכל יום איזה חידוש בתלמוד תורה. ונראה שעל כן אמרו חז"ל (עבודה זרה י"ט.) אמר רבא בתחילה נקרא התורה על שמו של הקב"ה שנאמר (תהלים א', ב') כי אם בתורת ה' חפצו ולבסוף נקראת על שמו שנאמר (שם) ובתורתו יהגה יומם ולילה. ולכאורה במה קנאה לבסוף להקרא על שמו, ואך כיון שבתורתו יהגה יומם ולילה ודאי אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש ומחדש בשכלו בכל יום תמיד חידושי התורה, ונמצא אשר הוא שלו ממש מה שיגע והמציא בשכלו, אף שהכל מאת ה' הוא אכן הקב"ה ברוב חסדיו מעלה עליו כאילו עשה זאת בעצמו להיות נהנה מיגיעו. ועל שתים אלה אמר פרו ורבו. רבו גימטריא רז עם הכולל לרמז על חידושי רזין דאורייתא בכל עת. ופרו ירמוז לפרות להרבות הנשמות בעולם על ידי מעשים טובים. ותולדות האלו הכל בשמים ממעל. ואחר כך צום על תולדות הארץ כפשוטה להוליד בנים ובני בנים לקיום המין להרבות צבאות ה' בעולם, וזה אמר ומלאו את הארץ, למלאות הארץ התחתונה להרבות דמות וצלם אלהים בארץ, ועל כולם היתה הברכה קודם, כאומרו ויברך אותם אלהים ברכת שמים ממעל וארץ מתחת להרבות תולדות השמים ותולדות הארץ.

ובזה נכון מאמר חז"ל (יבמות ס"ה:) האיש מצווה על פריה ורביה ולא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו. גמרא מנא הני מילי אמר ר' עילאה משום ר' אלעזר בר' שמעון אמר קרא (בראשית א', כ"ח) ומלאו את הארץ וכבשה, איש דרכו לכבוש ואין אשה דרכה לכבוש וכו'. ולא סיימו חז"ל לבאר איך יתרץ התנא קמא הכתוב אומר ויברך אותם ויאמר להם פרו ורבו מפורש דאמר אל שניהם. אכן לדברינו, אשר פרו ורבו יאמר על תולדות השמים על ידי מעשים טובים,

ובזה השווה הכתוב אשה לאיש. כי גם הם יכולין לגרום במעשיהן הטובים להולדות הנשמות כמו שאמר הכתוב (שם י"ב, ה') ואת הנפש אשר עשו בחרן ואמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"ד) אברהם מגייר אנשים שרה מגיירת הנשים. כי ממחשבת אמת לשם ה' בעת הזיווג כשאין האשה מתעברת ממנו נעשה מזה נשמות הגרים או נשמות בעלי תשובה כידוע מדברי האר"י ז"ל. ובזה היה אברהם מגייר האנשים ושרה את הנשים. עבור כן טב למיתב טן דו (קידושין מ"א.) כי לא תהו בראה לשבת יצרה (ישעיה מ"ה, י"ח) וכשתנשא לאיש עושים פרי למעלה כנודע.

ועל זה ויברך אותם ויאמר להם, כי על שניהם נאמר. אבל ומלאו את הארץ הכתוב אחר זה שהוא להרבות תולדות התחתונים, אמר הקרא וכבשה. לדרוש שלא נתחייב בזה כי אם איש שדרכו לכבוש ולא האשה. ואפשר גם ר' יוחנן בן ברוקה לא אמר רק על כיוון הזה שעל שניהם הוא אומר פרו ורבו להיות גם נשים יעשו חיל באפרתה לביאת הנשמות בעולם, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. וזה שאמר הכתוב (בראשית ט"ז, א') ושרי אשת אברם לא ילדה לו פירוש מה ששייך לו לבדו ואין לאשה חלק בו זה לא הולידה, אבל מה שהיתה הצווי על שניהם הנה על שניהם אמר ואת הנפש אשר עשו בחרן.

או יאמר הכתוב פרו ורבו על דרך ברכת יעקב אבינו ע"ה לבנו ליוסף שאמר לו (שם מ"ט, כ"ה) מאל אביך ויעזרך וגו' עד ברכת שדים ורחם. ופירש רש"י שדים ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף כאן שדים על שם שהזרע יורה כחץ כלומר יתברכו המולידין והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראוי להריון וכו'. והוא על דרך אומרם ז"ל (נדה מ"ג.) כל שכבת זרע שאינו יורה כחץ אינה מזרעת, ולזה אמר פרו ורבו כי לא יכלו לפרות כי אם שיהיה ורבו שהוא מלשון רובה קשת שהוא ענין זריקה בחינת מורה כחץ ולזה ברכם בשניהם.

ובדרך הרמז נעלה ענין זה ביותר בסוד אומרם בתיקוני זוהר (ס"א.) פתח ואמר זרקא מקף שופר וכו' אנת איהו מארי דקירטא דרעיא דאזיל בעאנא בגין דובין זאבין וחיוון בישין דקא אתיין למיכל עאנא, ארחא דיליה למהוי קורטא בהדיה לזרקא אבנין לגבייהו וכו' עד כאן. וזה אמר פרו בבחינת עץ עושה פרי למעלה והוא באופן שיהיה ורבו שיהיה כוחך גדול לזרקא אבנין לגבייהו וכאמור.

ובדרך רמז ירמוז אומרו ומלאו את הארץ וכבשה על דרך אומרם ז"ל (דברים רבה א', ה') דבר אחר אילו אחר אומר הבל הבלים היו אומרים זה אין לו פרוטה לאכול והוא אומר הבל הבלים, אלא שלמה שכתוב בו (מלכים-א י', כ"ז) ויתן שלמה את הכסף בירושלם

כאבנים לזה נאה לומר הבל הבלים וכו' עד כאן. וכמו כן בכל תאוות עולם הזה כי מי שלא ישיג מתענוגי עולם הזה וקניניו ואוכל לחם צר מחמת חסרון כיסו להיות הכיס רֵק ואין בו, בזה לא יוודע כי הוא ממאס בתענוגי העולם כי אפשר אילו היה לו היה מרחיב פיהו וימלאהו. אבל כשאדם ישיג מהצלחת עולם הזה ויודע כל מהותם וחפצם, ואף על פי כן כובש תאוות לבו וממאס הבלי עולם הזה בכח שכלו אשר בקרבו להיותו מבין שהוא תכלית הבל הבלים, וזה מעשה בהמה כסוס כפרד למלאות כריסו ובטנו בחפצי עולם הזה ולא יוכר מותר האדם מן הבהמה כי אם כאשר ישבר תאות לבו, ולא יאכל וישתה כל מה שהלב חומד כי אם בדרכה של תורה פת במלח ומים במשורה בה יוודע כי עשייתו הוא לשם ה', וממליך וממשיל את ה' על כל אבריו וגידיו לשבר תאותם אשר בקרבם ולא יעשו כי אם כחפץ ה' בדרכי התורה.

ואפשר לזה אמר הכתוב (דברים ח', ט') ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה. פירוש שלא תאכל בה לחם לצד מניעת השגת דברים הטובים ממנו עבור מסכנות הארץ שלא תשיג בה מתענוגי עולם הזה ומחמדיו, לא כן, כי לא תחסר כל בה ותוכל להשיג בה כל חפציך מקטן ועד גדול, אם לא לאשר כי לה' המלוכה ומושל בכל אשר בך ופן תאכל ושבעת ושכחת את ה' חלילה. על כן עיניך בראשך יהיו לעבוד את ה' אלהיך עבודה שבלב להכניע תאוות מורשי לבבך מחמדת עולם הזה, אבל הכל בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. אם יהיה לך רוב כל ואף על פי כן תאכל לחם זו היא עבודה הניכרת אשר תעשה לשמי. וזה אמר כאן הכתוב ומלאו את הארץ פירוש שתמלאו בכל טוב הארץ בהשגת מחמדי עולם הזה ותשוקתה, ואף על פי כן וכבשוה לכבוש את כל תאוות לבו תחת ידו, ולא יאכל כי אם פת במלח ומים במשורה. ואז יוודע אמיתיות לבבו כי חשקה נפשו לדבק בה' אל עליון קונה שמים וארץ ועובד עבודתו מרוב כל בשמחה כאמור.

פסקה כט

ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' עד לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה. שינה לכתוב באדם לכם יהיה לאכלה ולא כן גבי חיה ועוף. כי הנה כל בחינת האכילה לא ניתן באדם כי אם בכדי להעלות הניצוץ הקדוש המונח בתוך המאכל ההוא המחיה אותו אל מקום שורשו אשר בשמי השמים, ועל ידי זה יתוקן הדבר ההוא ויתקרב הארץ ומלואה למלך עולם ברוך הוא וברוך שמו. וכבר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת (ועיין שם שורש הה' ענף א' וב' ובחלק שני דרוש השביעי ובשארי מקומות) וכתבנו שם אשר באדם אשר כוחו יפה בזה להעלות הניצוצות ההמה בכח כוונתו ובשבירת תאותו לה', הנה כל המאכלים וחפצי עולם הזה מתאוים

ומצפים עת בואם אל האדם הלזה, שעל ידו יתעלו לשמי השמים בדרך מאן דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא, ואין האיש הלזה צריך לטרוח כלל לבקש הדברים ההם כי הם מחפשים ומבקשים אותו ומזדמנין לפניו לתקנם ולהעלותם.

ועל כן אמר בן זומא (ברכות נ"ח.) ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני. כי ממילא היה מזדמן אליו כל הדברים הנזכרים לו בלי טרחא ויגיעה להנאתם. ועל כן אמר כאן הכתוב הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' כלומר בזה האופן אני נותן לכם כל אלה אשר לכם יהיה לאכלה שממילא יהיו לכם לאכלה לבלתי תצטרכו לדאוג ולרדוף אחריהם ויהיו מזומנים לפניכם בעת אשר תצטרכו, ואך באופן שיהיה לאכלה ואמרו חז"ל (פסחים נ"ב:) לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד, כי האוכל למלאות בטנו ותאותו הנה מפסיד הניצוץ הקדוש ההוא המחיה את המאכל ומורידו עד שאול תחתית ולא ירום ראש להתקשר אל צור מחצבתו, אבל כשיהיה על צד התיקון לכם יהיה בשמחה ובנחת לאכלה שיחפצו ויזדמנו בעצמם מאוד שתאכלו מהם. וזה הכל באדם המתקנם ולא כן בחיה ועוף, כי לא יעלו שום ניצוץ בעצמם רק בהגיעם לאדם לעבודה או לאכלה, אז על ידי האדם נתקן שורש הניצוץ אשר היה במאכלה, אבל באכילת החיה לא יתאוו ויחפצו הניצוצות לאכילתם ולא יזדמנו לפניהם בעצמם בשמחה ולכן לא אמר רק את כל ירק עשב לאכלה לומר גזירת מלך הוא שימשלו החיות ועופות בעשב השדה לאכלם בכדי שבמעט מעט יתוקנו על ידי האדם אבל הם לא יתאוו ויחפצו לזה כאמור.

פסקה לא

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אמרו חז"ל (בראשית רבה ט', ח') והנה טוב זה מדת הטוב, מאד זה מדת יסורין שעל ידיה הבריות באין לחיי העולם הבא. וצריך להבין דבריהם בזה. כי הנה הן אמת אשר אם יחטא האדם וצריך לו לקבל יסורין למרק גופו ולזכך נשמתו לבוא על ידי זה לחיי העולם הבא ודאי טובה גדולה הוא לו מאת האל, כי יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה (אבות ד', כ"ב), ויפה לו לקבל כל יסורי עולם הזה ולבוא על ידי זה לחיי עולם הבא. אבל ודאי כאשר לא יחטא האדם כלל ומנעוריו יעסוק בתורה ובמצוות ה' כראוי ולא יצטרך ליסורי עולם הזה, וגם יבוא לחיי העולם הבא, ודאי אשר הקב"ה יקבל נחת רוח יותר מזה כי יהיה טוב לו בעולם הזה ובעולם הבא, וכי ח"ו ברא הקב"ה העולם הזה רק לייסר בו האדם ביסורין הלא נאה לבעל החסד האמת להנחיל לידידיו שתי העולמות עולם הזה ועולם הבא, ובפירוש אמרו כן חז"ל (בראשית רבה ח', א') ר' יוחנן פתח אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפיך אם זכה אדם אוכל ב' עולמות שנאמר אחור וקדם וכו' עד כאן. ונמצא אשר

בודאי טוב החסד האמת שינחול האדם ב' עולמות. ואך אם כבר חטא האדם גם זה טובה הוא לו שיקבל יסורין.

והנה ידוע אשר מאוד, יורה על גודל הטבת הטוב במאוד מאוד, ולפי זה בהיפך היו צריכין חז"ל לומר דבריהם טוב זה מדת יסורין, ומאוד זה מדת הטוב, כי מדת הטוב הוא הוא הטובה הגדולה עד מאוד לנחול אדם ב' עולמות. ויתכן לומר בזה על פי מה שכתבו חז"ל (יומא ס"ט:) אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה, משה אמר האל הגדול הגבור והנורא וכו', אתא דניאל ואמר עכו"ם משעבדין בבניו איה גבורותיו ולא אמר הגבור וכו', עד אתו אינהו ואמרו אדרבה הן הן גבורותיו וכו' עד כאן. כי זה גבורה גדולה וחזקה לראות בצער אדם החביב עליו ולשתוק. והנה למשל אדם המצוה לרופא לחתוך אבר מבן יחידו החביב עליו במאוד ולרוב רחמי האב על הבן ויודע אשר אי אפשר לו כלל לעמוד בשעת מעשה ולראות בהפלגת צער בנו, אך הנה גדלה עליו חיבת בנו לאשר יודע שזאת היא רפואתו ואם לא יעשה לו עתה זאת חלילה יפול עוד לחולי יותר, ואז הוא הולך מהבית ומצוה להרופא לעשות כך לבנו והוא לא יראה זאת בעיניו. וזה שייך באדם אשר על הארץ שיוכל להמלט שלא יראה זאת בעיניו, ולא כן בבוראנו ברוך הוא וברוך שמו אשר עיניו משוטטות בכל הארץ ולית אתר פנוי מניה, ומוכרח לראות ולהביט בצער בניו היקרים שמשעבדין בהן האומות, וזאת היא גבורה גדולה וחזקה במאוד לראות זאת ולשתוק ולהאריך אף לרשעי האומות עד עת בא קיצם.

וכל זה הוא כי כל כך גדלה אהבתו ורוב טובו וחסדו על עמו ישראל, ויודע שזה טובה גדולה היא להם להחיותם להיטיב אחריתם סובל עתה הצער המופלג הזה כביכול ברוך הוא וברוך שמו בכדי שיוכלו לקבל הטובה השלימה בסוף הימים. וזה אשר קובל הקב"ה ברוך הוא וברוך שמו על ידי עבדיו הנביאים ואמר (ירמיה ב', י"א) ועמי המיר כבודו בלא יועיל כלומר שעמי מחליפים להיות יוכר כבודי בזה שאיני מועיל להם להושיעם מיד אויביהם בבחינת הן הן גבורותיו, ובאמת לא אחפוץ בזה ועיקר הכבוד הוא להיות כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו שיתגלה ישועתי לעין כל ולא שאכבד בזה שאני כובש צערי לראות בצרתם. אשר על כן הנה בתחילת בריאת שמים וארץ צפה הקב"ה בכל אלה וברא העולם בחסד האמיתי כמאמר הקרא (תהלים פ"ט, ג') עולם חסד יבנה וראה מדת הטוב שיעשה בעולם ועוד טובה על טובה שיסבול צערם ודוחקם בכדי להיטיב להם. וזה וירא אלהים וגו' כלומר שראה והנה טוב הטובות שיעשה בעולם

במדת הטוב, ועוד טובה נפלאה מאד שיעשה במדת היסורין אשר כביכול בצרתם לו צר כדי שיטיבם לעולמים הכל כנאמר.

או ירצה לפי דבריהם ז"ל לומר והנה טוב מאוד כי ודאי אשר הקב"ה יחפוץ יותר שיאכל האדם העולם הזה והעולם הבא בנחת ושמחה, וכמה וכמה זכו לשתי שולחנות בתורה וגדולה כאחד, כמו שאיתא בדבריהם ז"ל (גיטין נ"ט.). ואך אם יודע באדם שלא יוכל לקבל רוב טובה בדרך אומרם (ברכות ל"ב.) בפסוק (דברים א', א') ודי זהב, וזה לשונם: כך אמר משה לפני הקב"ה בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא שגרם להם לעשות העגל, משל אומרים אין ארי נוהם אלא מתוך קופה של בשר וכו', וכן הוא אומר (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו' עד כאן. ונודע מחקר החכמים אשר גדול ניסיון העושר מניסיון העוני. מוכרח הקב"ה להתנהג בדבר שהוא טוב לפני אדם הזה. ומאד הוא אותיות אדם ולזה אמר והנה טוב מאד פירוש שהקב"ה עורך הטוב מה שהוא טוב לאדם הזה, ולפעמים טוב לו בחינת היסורין ומייסרו הקב"ה באהבתו כי את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג', י"ב) ונגדו זה הוא טוב מאד והבן. אבל באמת בוראנו ברוך הוא וברוך שמו חפץ חסד הוא להנחיל לעולמו שתי שלחנות עולם הזה ועולם הבא ויהיה מודה ומשבח עליו לה' ולעבדו על ידי זה בשמחה ובטוב לבב מרוב כל.

גם יאמר וירא אלהים וגו'. כי נודע אשר הארת הנוקבא הוא משלשה מילואי הוי"ה יתברך ע"ב מאבא. ס"ג מאימא. מ"ה מזעיר אנפין. והיא אינה מקבלת כי אם המילואים לבד שמספרם הוא גימטריא ק"ב בסוד אומרם ז"ל (תענית כ"ד:) חנינא בני די לו בקב חרובין וכו' כי חנינא עם הכולל גימטריא ק"כ והוא ק"כ צרופי אלהים. והנוקבא הנקראת אלהים מקבלת אורות הק"ב הללו וזה מיתוק לדיני אלהים כי אורות הק"ב הללו עם אותיותיהם עולים ק"כ הממתקים לק"כ צרופי אלהים (עיין בדברי האר"י ז"ל בכוונת חג השבועות) והנה ק"ב גימטריא ו' פעמים טוב כי על ידי הארה הזו הבא משם הוי"ה ברוך הוא סוד הטוב והחסד, נתמתק בחינת הששה קצוות שבה ששת ימי הבנין בבחינת הטוב. ולזה אחר ו' פעמים טוב הנאמרים בתורה בששת ימי בראשית אמר הכתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב וגו', כי אלהים ראה והביט בכל אשר נעשה והנה טוב פירוש שגם הוא נעשה על ידי זה בבחינת הטוב, כי קיבל אורות הק"ב הללו שמספרם ו' פעמים טוב ובאותיותיהם עולים ק"ך הממתיקין לק"ך צרופי אלהים.

או יאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. על פי המבואר בזוה"ק (נשא קכ"ט:) תאנא לא סתים האי עינא לא נאים ולא אדמיך והוא אשגח על כולא ומאשגחותא

דהאי עינא מתקנא כולהו וכו' ובגין כך אקרי עינא פקיחא כו' עינא דהוא קיומא דכולא, ועל האי כתיב טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך דהאי אתקרי טוב עין ומניה מברך לכולא וכו' עד כאן. ולזה אמר וירא אלהים את כל אשר עשה כלומר שהביט וראה כל אשר עשה ונעשה על ידי זה טוב מאוד בכל הדברים שבעולם כי הוא הטוב עין האמיתי, ומניה מברך לכולא כאמור.

גם ירמוז על הענינים הידועים בכוונת הציצית שהם מילוי שם הקדוש אהי"ה ורבוע שם מ"ה. והנה שם אהי"ה מרומז על שם הטוב כי שם הוא הטוב האמיתי בלי שום תערובת הרע כידוע, ושם מ"ה רומז על שם אדם מספר מ"ה. ועל כן כיון שהסתכל וראה ה' בעולמו נעשה טו"ב מא"ד, טוב ממילוי אהי"ה גימטריא עין ורבוע מ"ה מספר אדם שהוא מאד גימטריא עין, עיין בשער הכוונות (דרוש ז' בענין הציצית) דכשתסיר מאהי"ה דמילוי ההי"ן הפשוט אותיות המילוי בגימטריא ק"ל כמספר עין. ישארו ואז כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ועל ידי זה מתיחדים כל המאורות יחוד גמור כמו שכתוב בכוונות האר"י ז"ל בסוד איסור הגאוה עיין שם. ומזה נעשה אור המקיף מרחוק בסוד ההסתכלות ונתמשך מזה לעולמות בחינת נשמה לנשמה ועל ידי זה נתקנו כולם בטו"ב מא"ד כאמור.

מה שאמרו חז"ל כאן (בראשית רבה ט', ה') טוב מאד, טוב מות, ולכאורה זה סותר לדברי הזוה"ק שאמר שעל כן לא נאמר כי טוב בשני מפני שנברא בו המות וכו', עיין בפירושנו בפרשת חוקת בפסוק (כ"א, כ"ז) על כן יאמרו המושלים, שביארנו דבר זה תדרשנו משם.

פרק ב

פסקה א

ויכלו השמים והארץ וכל וגו'. רבו הפירושים בפסוק הזה ואענה גם אני את חלקי. כי הנה ידוע אשר עיקר כל בריאת העולמות שלמעלה ושלמטה היה בשביל יום השבת, כמאמרנו בתפילה אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ, כלומר שזה כל תכלית מעשה שמים וארץ, והטעם נראה לפי קט שכלי לצד שעיקר כוונת הבריאה היה בשביל להיטיב לבריותיו, שהוא הנאת הנשמות מזיו השכינה, אשר אין תשוקה בעולם עריבה וחביבה נחמדת ונאהבת כהשגת מראות מחזה שדי ליהנות מנועם זיוו והדר יקר תפארתו, שלזה יקוו כל המקווים. ונועם זיו תענוג הזה לא שזפתו עין רואה ולא השיגוהו החכמים בחכמתם, עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. וזה הכל באלף השביעי שבו יהיה עיקר קיבול השכר כנודע מדברי המקובלים, והוא

סוד שבת הגדול. הרי לפניך מפורש שעיקר כוונת הבריאה היתה בשביל יום השבת שהוא להנאות בריותיו מטובו אז.

ולכן חבב את השביעיות תחת כל השמים, כאמור בספר יצירה (פרק ד'). הן בימים, יום השבת. ובחדשים, חודש תשרי שהוא שביעי לניסן חודש הראשון. והן בשנים, ושבתה הארץ שבת לה'. וכן איתא בפסיקתא (מובא בילקוט רמז רע"ו) כל השביעיות חביבים למעלה, הרקיע השביעי חביב וכו', וחשב שם הרבה שביעיות עיין שם. כי כל בחינות השביעיות הכל מרמזים לשבת הגדול הזה, שהוא יום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים.

ובכל שבת ושבת הקב"ה ברוב חסדיו מאיר ומופיע לכל העולמות עליונים ותחתונים מאור פניו יתברך, ואדם הזוכה לקבל קדושת השבת בזיכוך וטהרת מחשבתו ולבו ואברי גופו, הנה מכיר ומרגיש אור קדושתו יתברך, ולבו בוער בקרבו כרשפי אש שלהבת יה ממש בכלות נפשו לאלהים, ומים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה התקועה בלבו ומשתוקק ומתלהב לעבודת ה' כל הלילה וכל היום של שבת קודש. גם להוסיף מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו, והכל בתשוקת ודביקות ה', ובאהבתו שוגה וניכר על פניו גודל הבערת אש האהבה הבוער בלבו כמאמר חז"ל (שבת כ"ה:) גבי ר' יהודה בר' עילאי ערב שבת מביאים לו עריבה מליאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ודומה למלאך ה' צבאות וכו'. וזה הכל מהתגלות זיו שכינתו יתברך בכל העולמות ובלבבות החפצים ודורשים ומבקשים אהבתו ויראתו כמאמר הכתוב (משלי ב', ד') אם תבקשנה ככסף וגו' ועל כן אמרו חז"ל (ברכות נ"ז:) שבת אחד מששים מעולם הבא, כי גם הוא ניתן למנוחה ולשמחה ולנחת רוח מבורא עולם כמו עולם הבא שהוא יום שכולו שבת. אך אז יהיה התענוג נפלא עד אין שיעור וערך מה שאין כל בריה יכולה להשיג עתה אפס קצהו מנועם תענוג הזה.

ונמצאת למד מכל זה אשר זהו תכלית בריאת מעשה שמים וארץ וכל העולמות הכל בשביל יום השבת, שבו שבת אל מכל מלאכתו וקבע אותו למנוחה ולשמחה, להופיע ולגלות אורו יתברך להשביע ולענג כל בריותיו מזיו מראה שכינתו יתברך, וזה כל חפצו להיטיב לבריותיו אשר ברא. ועל כן נקרא השבת סוף מעשה במחשבה תחלה, כי נקודת מחשבה הראשונה בעת שעלה ברצונו לברוא העולם לא היה רק לזה כדי להיטיב לעולמו, והכל ביום השבת הן בכל שבתות השנים והן ליום שכולו שבת.ותענוג הלזה הוא לא לאדם לבדו, כי גם לשמים ושמי השמים והארץ וכל אשר בה מבהמה ועוף ורמש ודג וצמחי האדמה וגוש עפר, גם אליהם יגיע תענוג נועם זיוו כפי ערכם והשגתם

ליום שכולו שבת כבקשתינו לעתיד לבוא וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וכו'. וכמו כן בכל שבתות השנים יגיע לכל אחד מעט כח ההשכלה להכיר יוצרו כפי השגתו כנודע.

ובזה נבוא לביאור הכתוב והוא על דרך משל למלך שעלה במחשבתו לעשות סעודה גדולה בהכנה רבה לאלפים ורבבות מאוהביו. ואין מדרך טוב המלך לכבוש בני מדינתו בחזקה לטרוח בסעודתו, והלך וקנה לו עבדים לעצמו רבים אין מספר והעמידם שיכינו הסעודה ומשתה גדולה הזו וכן עשו והכינו כל אשר יצטרך לסעודת המלך ממאכלים ומשקים ותפנוקי מעדנים עד אין שיעור. והנה העבדים האלה והסעודה גופא מצפים ומחכים את בוא יום המוגבל, יום שמחת המלך עם אוהביו להאכילם מנועם תענוגיו ונפלאות מעדניו להיות שלא יושלם מלאכתן עד היום הזה, כי זה כל עיקר קניית העבדים והכנת הסעודה הכל בשביל היום הזה לשמוח המלך עם אוהביו בתענוג נפלא, וכל עוד שלא נשלם מחשבה הלזו עדיין לא נשלם מלאכתן כי לכן באו. וכמו כן להבדיל וכו' מלך מלכי המלכים הקב"ה עלה במחשבתו להיטיב לבריותיו להטעימם מנועם זיו קדושתו יתברך, וברא השמים והארץ וצוה להם להוציא צבאם יהי מאורות ברקיע השמים תוצא הארץ נפש חיה ישרצו המים וגו'. וכל תכליתם הוא יום השבת, שבו רצה הקב"ה להופיע ולהאיר להאדם אשר על הארץ ועל ידו לכל מעשה שמים וארץ מאור פניו יתברך. ונמצא כל עוד שלא הגיע יום השבת לא נשלמה מלאכתן ועשייתן כי לא נגמרה המחשבה אשר לזה נעשה הכל.

ויהי בהגיע יום שבת קדשינו אז אמר הכתוב ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. פירוש כלתה ונשלמה ונגמרה מלאכתן ועשייתן, ישמחו השמים ותגל הארץ בבא יום המוגבל, יום המקודש, יום אשר הוא תכלית כל המאורות והשמחות אשר הקב"ה שמח ומתענג מעולמו שברא במה שמאיר להם מטובו יתברך שמו. ועבור זה הנה יום הזה סוף כל מעשה בראשית, ולכאורה לפי רוב קדושתו היה צריך להיות קודם כל מעשה בראשית, כי כל המקודש מחבירו קודם את חבירו כמאמר חז"ל (זבחים פ"ט.) ואך כי עיקר כל בחינת השבת להיטיב לעולמו ואם אין עולם למי ייטיב, והבן.

והנה לפי שחפץ הקב"ה להיטיב בו בתכלית ההטבה בשלימותה, לכן לא עשה בו שום עשיה וברא אותו רק יום מנוחה ושמחה, ואסר לבריותיו כל העשיות כי אם ייגעו בו בעשיה גופנית אין טובתו שלימה ועשה הכל באופן שיהיה בבחינת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת (עבודה זרה ג'.). ולכן אין בשבת שום בחינת בירור ניצוצות כנודע מדברי האר"י ז"ל כי בחינת בירור הניצוצות הוא כעין עבודה לעבוד ולמשא לתקנם ולהעלותם

בכח הכוונות ויחודים ושבירת תאותו לאל עליון. ולא זו היא בחינת השבת קודש כי אין בו כי אם להתענג על ה' וכאמור בזוה"ק (יתרו פ"ח:) על ה', ודאי. דהאי שעתא אתגליא עתיקא קדישא וכולהו עלמין בחדוותא ושלימתא וחדוותא דעתיקא עבדינן וסעודתא דיליה הוא וכו' ואף על פי שלא עשה בו שום עשיה הנה אף על פי כן בו נשלם ונגמר כל מלאכת שמים וארץ וכל צבאם כנאמר. וזה אמר הכתוב,

פסקה ב

ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי וגו'. כלומר הנה אלהים השלים וגמר כל מלאכתו ביום השביעי. ובמה, וישבות ביום השביעי, בזה ששבת ועשה אותו יום מנוחה ושמחה, אשר זה היתה תכלית המחשבה בבריאת כל מעשה שמים וארץ, בזה נגמר ונשלם תכלית עשייתן. ובזה יומתק דברי רבותינו (בראשית רבה י', ט') על הפסוק הזה, גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסירה כלה שתכנס לתוכה כך מה היה העולם חסר שבת וכו' עד כאן. ונדחקו שם המפרשים בפירושו מה חסרון היה לעולם בלא שבת. ולדברינו נכון הוא למאוד, כי השבת לעולם, ממש ככלה לחופה, כי כל עצמו של עולם לא נברא כי אם להכין סעודה ושמחה ליום השבת, וטרם בא יום השבת חסר הכל וביום השביעי נשלמה ונגמרה המלאכה יום השמחה העמוסה ועלתה כלה לחופה כאמור.

והנה רש"י ז"ל בחומש בפסוק הזה, מביא דברי המדרש הלז ושינה לשונו וכתב מה היה העולם חסר מנוחה וכו', וכפי הנראה שהוא מפרש כן דברי המדרש מה היה העולם חסר שבת, פירוש מנוחה. וכן כתב הרב מתנות כהונה שזה כוונת רש"י ז"ל. וגם זה מכוון לדברינו ופירושו כל העולם היה חסר במלאכתו לצד שאין בו מנוחה, ועיקר הבריאה היתה להיטיב לבריות במנוחה ושמחה, ולא היתה שלימות במלאכתן עד שבא שבת ובאתה מנוחה לעולם ונח הקב"ה והאיר לעולם בגודל טובו, ועל ידי זה קיבל גם הוא תענוג רב מעולמו שברא, והוא וכל העולמות בנחת ותענוג גדול. ולזה אמר,

פסקה ג

ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. כלומר שהאיר והופיע רב הבהקת אור טובו וחסדו וחין הדר זיו ברכתו יתברך שמו לענג עולמו מזיו שכינתו לקרבם ולקשרם אליו. והטעם כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. כלומר כל מלאכתו אשר ברא בששת ימי בראשית הכל הוא לעשות, שישראל יעשו ויעבדו בכל טורח מיני עשיה הן ברוחני לברר ניצוצי הקדושה מכל מלאכת שמים וארץ, והן בגשמי לעבוד עבודת הארץ וכל מלאכותיה, וכל אלה לא יהיה רק בבחינת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת

שיכינו בכל ששת ימי המעשה, ובשבת לשבות ולהתענג על ה' ברוחני ובגשמי, והכל להיטיב לבריותיו ועל כן ברכו בזה שיתענגו בו בריותיו.

ובזה תבין פירוש דברי הזוה"ק (יתרו פ"ח.) כתיב ויברך אלהים את יום השביעי וכתיב במן (שמות ט"ז, כ"ו) ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו, כיון דלא משתכחי ביה מזוני מה ברכתא אשתכח ביה, אלא הכי תאנא כל ברכאין דלעילא ותתא ביומא דשביעאה תליין, ותאנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא דשביעאה משום דהאי יומא מתברכין מיניה כל שיתא יומין עילאין, וכל חד וחד מתברך ביומיה מההוא ברכתא דמתברך ביומא שביעאה וכו' עד כאן. וצריך להבין במה מתרץ קושיתו אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דמיניה מתברכין כל שיתא יומין, וכי כיון שהוא מקור הברכות לא יוכל להוריק ברכת המן לעולם. ועוד קשיא, לכאורה הוא תרתי דסתרי שהרי הקב"ה אסר לעשות בו שום עשיה ותלה כל ברכתא דלעילא ותתא בו, ולכאורה יותר טוב היה לברך ששת ימי המעשה כדי להתברך מעשה ידי אדם ומה תועלת הברכה בשבת קודש אם לא יעשה בו שום מלאכה.

אכן לדברינו האמורים הכל נכון, כי הנה עיקר הברכה מה שהקב"ה משפיע ברכתו לכל העולמות עליונים ותחתונים, הכל נמשך ממחשבה הקדומה אשר עלה לפניו יתברך בראש הבריאה שהוא להיטיב לבריותיו. ההוא אמר ויעשה ומיטיב להם מעולם ועד עולם בכל הברכות שמברכם בכל עת ועת, ועיקר מחשבת ההטבה הזו היה הכל על יום שבת קדשינו, אשר בו יקבלו כל בריותיו כל מיני ההטבות שבעולם, ונמצאו כל ההשפעות והברכות הנמשך ממחשבתו להיטיב לבריותיו הכל מונח ונטבע ונקשר ביום שבת קודש ולכן כל ברכאין וכו' ביומא דשביעאה תליין.

וכבר כתבנו אשר כיון שבו עיקר ההטבה מוכרח להיות יום מנוחה ושמחה לשבות מכל מלאכת העולם. ועל כן יושפע מברכתו לכל ששת ימי המעשה, שתשרה הברכה בכל מעשה ידיהם והכל כדי להכין ליום השבת קודש, בבחינת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ועל כן אמר אמאי לא אשתכח מנא, משום דמניה מתברכין. כלומר כיון שהוא מקור הברכות וההטבות הנמשך ממחשבתו להיטיב לבריותיו, בכדי שיהיה ההטבה שלימה בכל אופניה, צריך להיות יום מנוחה ותענוג ולא יעשה בו שום עשיה קלה, אף לקיטת המן, כי אם הכל יהיה מוכן מערב שבת והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו (שמות ט"ז, ה'), את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו (שם שם, כ"ג), למען ימצאו הכל מוכן בשבת להתענג על ה' אלהיהם בשמחה ותענוג ונחת מרוב כל בנפש ובגוף כאשר יהיה התענוג אם ירצה ה' ליום שכולו שבת באלף השביעי בנפש ובגוף.

אף שעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה. אמנם ישיגו השביעה והבריאות ממחזה אלהים, כאיש אכל ושתה כמאמר הכתוב (שמות כ"ד, י"א) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ופירשו חז"ל (ברכות י"ז. ופירוש רש"י שם) כי על ידי מחזה שדי נהנו והרגישו הבריאות והשובע כאיש אכל ושתה, כאשר ביארנו זה בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ה' ענף ג') עיין שם ובזה נתבאר הכל על נכון בעזרת ה' יתברך.

פסקה ד

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים וגו'. צריך לדעת למה כפל דבריו לספר הבריאה והעשיה, תולדות השמים והארץ בהבראם. ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ואפשר שרמז למה שאמרו חז"ל (בראשית רבה א', י"ג) רבנן אומרים בשר ודם בונה בנין בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה ואם לאו שרואה שלא יוכל לעמוד כך, הוא מרחיב מלמטה ומיצר מלמעלה אבל הקב"ה אינו כן אלה השמים שעלו במחשבה והארץ שעלתה במחשבה ולא חזר ממחשבתו וכו' עד כאן. וידוע אשר בריאה יכונה לפעמים על שם המחשבה וזה שכתוב כאן אלה תולדות השמים והארץ בהבראם כלומר אשר עלו במחשבה, אלה הם שנעשו ביום עשות ה' אלהים וגו' ונעשו כאשר היתה המחשבה הראשונה כי הוא יביט לסוף דבר בקדמותו ברוך הוא וברוך שמו.

או יאמר בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים על דרך מאמר חז"ל (בראשית רבה י"ב, ט"ו ומובא ברש"י) ראה שאין העולם מתקיים בדין עמד ושיתף מדת הרחמים, וזה בהבראם מי גרם לקיים הבריאה במה שביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ושיתף רחמים בדין ובזה נתקיים הבריאה על תקונה.

או יאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וגו'. כי ידוע אשר ימצאו מיני נבראים קטנים אשר יתהוו מן הארץ לבד כמו יתושין. וכמו כן צמחים, יש שגידולם מהארץ לבד ויש גדלים מן האויר לבד כמו כמהין ופטריות שאמרו חז"ל (ברכות מ':) שגדלים מן האויר על העצים ועל הקורות ואין מברכין עליהם בורא פרי האדמה וכמו כן יש גדלים מן השמש וכעין מה שאמרו (פסחים צ"ד:) תמוז אב אלול הולכת בישוב לבשל הפירות. וכן הירח תגדל גדולים השייכים לה. וכולם בכלל, נקראים גְדוּלִים מארץ ושמים. והנה ביום בריאת שמים וארץ הנה כל צבאם נברא עמם ואף אותן הגדלים מהשמש והירח עם שלא היה עדיין מציאות השמש והירח בפועל אך אין חדש תחת השמש פירוש לא נתחדש שום דבר אחר בריאת השמש אף אלו הגדלים מן השמש כי כולם ביום ראשון נבראו כלומר שנבראו בכח בבחינת בריאת יש מאין שלא יתחדש אחר הבריאה עוד בחינת יש מאין והכל היה בכח, ואחר כך הוציא כל אחד מה שהונח בכח בו כמו הארץ

תדשא הארץ דשא וכדומה בכל גדוליה מה ששייך לשמש וירח הכל נמצאו בפועל כל אחד בזמנו. וזה שאמר כאן אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות וגו' כלומר כל תולדות השמים והארץ מה שנמצא אחר כך בפועל גם אלו הגדלים משמש וירח הכל היה בכח בעת הבראם ביום עשות ה' ארץ ושמים כלומר ביום ראשון נבראו הכל ולא נתחדש אחר כך שום בריאה בבחינת יש מאין כי גדול אדונינו ורב כח אשר במאמר אחד צר את כל היצור מה שהיה והוה ועתיד להיות כאשר כתבנו בחיבורנו זה (באופן הראשון מפירושי פסוק בראשית ברא אלהים).

גם יאמר אלה תולדות השמים והארץ וגו'. על דרך מאמר חז"ל (בראשית רבה א', ד') העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ וגו' וכו'. ואמרו (שם א') אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה בי הביט הקב"ה וברא העולם שנאמר (משלי ח', ל') ואהיה אצלו אמון אל תקרי אמון אלא אומן וכו'. ונודע אשר עד עתה קיום והעמדת כל העולמות הוא רק במה שישראל לומדין התורה ומקיימין מצוותיה וכמאמרם ז"ל (עבודה זרה ג'.) על פסוק אם לא בריתי יומם ולילה וגו' (ירמיה ל"ג, כ"ה) אם ישראל יקבלו את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו וכו' עד כאן. וכן הוא בזוה"ק (תרומה קס"א.) ואי קאים בר נש ואשתדל באורייתא איהו מקיים עלמא וכו' וכבר הארכנו קצת בזה (באופן השביעי מפירושי פסוק בראשית) וזה שאנו אומרים בתפלתנו המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית כי העלאת לימודי התורה לשמה וקיום מצוותיה בכל יום תמיד לפני בורא עולם הוא הגורם לחדש מעשה בראשית בהשפעת כח אור השפעתו לקיום והעמדת כל העולמות ואלמלי יצויר העדר קיום כל התורה מכל ישראל ביחד אף על רגע אחד חלילה וחלילה היה מוחזר כל העולם כולו לתהו ובהו והיה כלא היה כי אין להם מציאות העמדה רק בקיום התורה וזה שאמר הכתוב (תהלים קי"א, ו') כח מעשיו הגיד לעמו פירוש כח בורא עולם ברוך הוא המונח בכל מעשה העולם לקיומם והעמדתן זה הגיד והמשיך לעמו שהמה בכוחם על ידי קיום התורה ומצוותיה ימשכו כח אור ה' הלז בכל יום תמיד לחדש מעשה בראשית. וידוע אשר התורה בכללה נקראת לפעמים על שם אלה. כאמרו אלה דברי הברית (דברים כ"ח, ס"ט) או אלה החקים והמשפטים (שם י"ב, א'), גם התורה רומזת לבחינת התפארת שהוא ששה קצוות וכל אחד כלול מששה הרי ל"ו מספר אלה. ולזה אמר הכתוב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כלומר הן עיקר מה שנעשה תולדות שמים וארץ בעת הבריאה, והן ביום אשר עושה ה' אלהים ארץ ושמים והוא בכל יום תמיד שמחדש מעשה בראשית זה הכל בעבור אל"ה אלה התורה והמצוות אשר בה הביט

הקב"ה וברא העולם בהבראו. והיא הגורמת שיחדש ה' אלהים ארץ ושמים בכל יום תמיד כאמור. ולכן שינה לשונו לומר תחלה השמים והארץ ואחר כך ארץ ושמים כי התורה קודם שניתנה על הארץ מקומה היתה בשמי השמים. וכשהתחיל הבריאה מאותיות התורה שבהם נברא העולם, מסתמא קודם נבראו השמים להיותם קרובים לאומן שבראם ואחר כך הארץ ועל כן יאמר תולדות השמים והארץ בהבראם אבל קיום העולם שהוא על ידי בני ישראל המקיימין התורה ומצוותיה וזה נעשה על הארץ, ודאי הקרוב קרוב קודם להחיותן ולקיימן ולכן אמר ביום עשות וגו' ארץ ושמים. וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה א', ט"ו) לבריאה, שמים קדמו לשכלול, הארץ קדמה, ממש כדבר האמור, בעת הבריאה קדמו שמים לארץ אבל לשכלול שהוא תיקון קיומן והעמדתן על ידי קיום ישראל התורה בארץ קדמה הארץ וקנתה מקומה להיותה קרובה להמקיים.

פסקה ה

וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו' עד כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין וגו'. צריך לדעת למה יזכיר שם מלא על כי לא המטיר וכי זאת מדת החסד שלא ימטיר על הארץ ולא היה לו להזכיר כי אם שם אלהים המורה על הדין. ויתכן לומר על פי מה שאיתא בזוה"ק (תרומה קנ"ד:) מים אינון מימינא ואיהו חדוה מיד יהיב לשמאלא וכו' עד ובגין כך מיא לא אשתכחו אלא מסטרא דשמאלא וכו' עד כאן. ושורש הדברים כי הנה אף שמים הם מקור החסדים ומכל שכן הורדת הגשמים על הארץ שהוא הורדת חיי העולם לכל יושבי ארץ ודאי שהמשכתן ממקור החסדים האמיתיים שהוא להיטיב לכל יושבי תבל ומלואה מכל מקום הרי אמרו חז"ל (תענית ב'.) מאי גבורות גשמים אמר ר' יוחנן מפני שיורדין בגבורה שנאמר (איוב ט', י') עושה גדולות עד אין חקר ואתיא חקר חקר מברייתו של עולם וכתיב (תהלים ס"ח, ז') מכין הרים בכוחו נאזר בגבורה עד כאן, ואמרו (שם) קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא. נשמע מזה שהגשמים יש בהם שורש הגבורות והדינים גם כן, וכן הוא מפורש בזוה"ק (פרשת צו ל"ב.) דהא מיא בגבורה נחתין לעלמא וכו', והטעם הוא כי כבר כתבנו בחיבורנו זה בתחלתו, אשר כל הטוב והאושר האמיתי אינו רק בהתמזגות הדין בתוך החסד להתמתק בסוד הרחמים, וחסד לבד בלתי התערבות הדין בתוכו אינו על צד השלימות כי אין כל בריה יכולה לסבלו לתוקף אורו ולכן הגשמים שהוא בחינת כל הטוב והברכה לעולם צריך שימשך משני הבחינות להמתיק הדין בחסד להעשות בסוד הרחמים ולכן גשם בגימטריא שביל עם הכולל, י' פעמים א"ל מספר י"ש, ול"ב אלהים האמורים במעשה בראשית כמו שאיתא בכוונות האר"י ז"ל (בכוונת מוריד הגשם) להורות על שורשו שהוא מיזוג החסד והדין בחינת שם

אל ואלהים כנודע. והנה כבר כתבנו למעלה אשר עיקר קיום העמדת העולם הוא על ידי האדם העוסק בתורה ותפילה והוא הממשיך הברכות ושפע החיות לכל העולמות. ולזה אמר הכתוב כאן וכל שיח השדה טרם יהיה וגו'. כלומר שלא היה לא שיח ולא עשב מחמת כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ כי המטר אינו בא רק מבחינת ה' אלהים שהוא מיתוק הדין ברחמים. וטעם שלא המטיר ה' אלהים כי ואדם אין לעבוד את האדמה כלומר לא היה עדיין אדם בעולם להמשיך הברכות ושפע החיות משמים על הארץ. כי זה הוא עיקר עבודת האדם לעבוד את האדמה כלומר להתחזק בתורת ה' יומם ולילה בכדי לקיים הארץ וכל אשר בה וכל העולמות ולהמשיך כל בחינת שפע וברכה מצור העולמים ברוך הוא על פני תבל ויושבי בה. וזה הכל על ידי מיתוק הדין ברחמים אשר בלב האדם בכמה בחינות כמאמר הקרא (דברים ד', ל"ט) והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגו' כלומר זה תיקון אלהים להקרא על שם ה' להמתיק הדין בחסד ולהכלל בו עד שיעשה מהם בחינת הטוב האמיתי הכל תלוי בלבבך, כי לבבך הוא שני יצריך יצר טוב ויצר הרע וכשאדם מכניע ומשבר תאוות לבבו וכל כח יצר הרע שבו, ועובד עם כל כוחותיו לה' אלהיו באהבה ושמחה כאמרו (דברים ו', ה') ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ואמרו חז"ל (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך יצר טוב ויצר הרע הוא הוא הממתיק הדין בחסד כי כל תאוות הלב וכוחות היצר הרע, הכל נמשך ונלקח משורש הדין וכשהוא משברם ומכניעם לה' שהוא בחינת היצר טוב הנמשך משורש החסדים תיכף נכלל ונמתק הדין בחסד וכאשר רק תשוב אל לבבך להשיב שני הלבבות לשם ה' כמאמר הכתוב (דברי הימים-א כ"ח, ט') כי כל לבבות דורש ה'. פירוש שה' דורש שיהיה כל השני לבבות משיבם אליו באהבה בכלות אליו כל תאותם וכוחם עד נקודת חיות דם התמצית. אז תיכף ה' הוא אלהים שנמתק ונכלל שם אלהים בשם הוי"ה ברוך הוא וכל טוב לכל העולמות. ועד אשר לא היה אדם להשיב אל לבבו זאת, ולהמתיק הדין ברחמים לא היה יכול לירד הגשם על הארץ הבא מבחינת שם ה' אלהים דוקא במיתוק הדין בחסד כאמור. ועל כן סיים הכתוב,

פסקה ו

ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה. כלומר אשר לא תוכל להיות השקת פני אדמה בגשמי רצון ברכה ונדבה אם לא באדים העולים מן הארץ כי אד לשון שבר מלשון (דברים ל"ב, ל"ה) כי קרוב יום אידם וגו' כי המשבר ומכניע תאוות מורשי לבבו הבאים מכוחות הדין, לה' אל עליון זה הגורם להוריד על הארץ מטר השמים שהוא מיתוק הדין ברחמים. ועל כן אמרו חז"ל שם בלשונם אתיא חקר חקר מברייתו של עולם כי ברייתו

של עולם כן היה ששיתף רחמים בדין על כן אמרו (תענית ז:) גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ, הכל על דרך הזה כנאמר. וכל זאת עדיין לא היה בארץ ועל כן וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וגו'.

ראיתי לתת טעם על הה"א זעירא שנכתב כאן בתיבת בהבראם. והוא על דרך מאמר חז"ל (ברכות י"ג.) תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה וכו' עד מתיב ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר זבידא אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם אמר לו התם נביא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוי מעיקרא. ופירש רש"י מסדר שבחיה דמעיקרא, אשר בחרת בו בהיות שמו אברם ושמת שמו אברהם וכן הוא מפורש בירושלמי ברכות. עוד אמרו (בנדרים ל"ב:) ואמר ר' אמי בר אבא כתיב אברם וכתיב אברהם בתחלה המליכו הקב"ה על רמ"ג אברים ולבסוף על רמ"ח, אלו הן שתי אזנים שתי עינים וראש הגויה ופירש רש"י שבתחלה המליכו הקב"ה על אבריו שהם ברשותו ליזהר מעבירה אבל עיניו ואזניו של אדם אינם ברשותו שהרי על כרחך יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבסוף כשנימול המליכו הקב"ה אפילו על אלו שלא יסתכל ולא ישמע כי אם דבר מצוה וכו' עד כאן. והנה נודע מה שאמרו (בראשית רבה י"ב, ט') וזה לשונם: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם כלומר כל תולדות שמים וארץ היה בזכות אברהם דכתיב (נחמיה ט', ו') אתה עשית את השמים וגו' כל האנוקים (פירוש משא) הזה בשביל מה, בשביל אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם ושמת שמו אברהם עד כאן. ועבור זה נכתב כאן ה"א זעירא להורות אשר גם בהיות שמו אברם היה די בזכותו לברוא העולם למענו כי בחר בו אלהים אף בהיות שמו אברם בהיות שכבר מלך על כל האברים אשר היו ברשותו והיה מיחד לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו הידועות לו, לשם ה' שלא יזיז בשום אבר ואבר ולא להרהר ולחשוב בשום מחשבה ולא לדבר בשום דיבור קל ולא לעשות שום עשיה כי אם הנוגע לכבוד שם ה' ולתורה ומצוות שהורהו אל עליון כמאמר חז"ל (יומא כ"ח:) קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה והכל מרוב חמדת תשוקת אש בוערת אשר היה חומד ומתאוה להיות מרכבה לאל עליון. מאז היה ראוי לברוא העולם למענו. ואף אחר המילה שזכה מאת ה' להינתן לו גם האברים שאינם ברשותו. הנה זה מתת אלהים הוא, ואז ודאי היה זכותו גדול עד מאוד ביתר שאת ועוז. ולכן לא היה יכול בלתי לעשות הה"א זעירא כי היה נשמע אשר לא גרם זכות הבריאה כי אם אברהם ולא אברם ולא כן הוא. כי מאז בחר ה' בו ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו וכיון שמלך על האברים

שברשותו מה לו לעשות עוד ואם אמנם אשר קדמה ידיעת ה' בעת הבריאה אשר יקרא שמו אברהם. לכן כתב הה"א וכתבה זעירא והבן.

פסקה ז

וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וגו'. אמרו חז"ל בזה (בראשית רבה י"ד, ג'-ה') וייצר שני יצירות יצר טוב ויצר הרע. יצירה בעולם הזה ויצירה לעולם הבא יצירה מן התחתונים ויצירה מן העליונים. יצירה מן התחתונים אוכל ושותה כבהמה פרה ורבה כבהמה וכו', יצירה מן העליונים עומד כמלאכי השרת מדבר כמלאכי השרת וכו' עד כאן. ונראה דהכתוב רומז בזה לחמשה חלקי הנשמה שניתן באדם שכנגדם אמר דוד חמשה פעמים ברכי נפשי הנקראים בפי חכמי אמת נפש רוח נשמה חיה יחידה. וכן הוא במדרש חז"ל בפרשה זו (שם ט') חמשה שמות נקראו לה וכוונתם על חמשה חלקים הללו. וכנגדם ברא ה' נפשות הטמאות הבאים מצד הרע והם גם כן ה' טומאות זו למעלה מזו שלישי שני ראשון אב הטומאה אבי אבות הטומאה. וזה לעומת זה ברא אלהים שכפי אשר יוציא אדם את עצמו מנפשות הבאים מקליפות הטמאות, כן יכנס לגדר הקדושה לפני ולפנים לעבוד עבודת בוראו באמת ובתמים. כי כל דפריש מרובא פריש. היינו מרשות הרבים שהוא חלק החיצונים והקליפות כמו שאיתא בכתבי האר"י ז"ל ובא לרשות היחיד יחידו של עולם להתאחד בבוראו, הנה כאשר מופרש מחלק אחד מהרע כן יכנס לגדר חלק אחד מהטוב. ובפרישות נפשו מחלק הטמאה שבטמאות יזכה ליכנס בחלקי הקדושה הראשונה בראשונות לא יותר להיותו דבוק עוד בד' חלקי הטומאות. וכאשר יפרוש עוד מטומאתו, יכנוס עוד לקדושת בוראו עד אשר תטהר נפשו מכל וכל, יקנה לו כל חלקי נשמתו מצד הקדושה בשלימות גמור, כאשר נבאר. והנה חמשת מיני טומאות האלו הם על אופנים הללו. כי האדם אשר ימרוד בבוראו ונשרש בעבירות רעות ימים רבים ועושה אותם לעין כל ומחלל שם שמים בפרהסיא עד שנמצא חוטא ומחטיא את הרבים. כי רבים הרואים אותו לעשות מעשהו בפרהסיא ימעט בעיניהם חומר העבירה זו מעט מעט עד אשר ח"ו יצאו לתרבות רעה כמוהו ממש וכמשל שאמרו חז"ל (ילקוט רמז תתקל"ח) לבן בליעל שקפץ ליורה רותחת שאין כל בריה יכולה לירד לתוכה אף על פי שנכוה, הקרה אותה בפני אחרים זה נקרא אבי אבות הטומאה כי אלו הלמדים ממנו למרוד בבוראם נקראים אב הטומאה כאשר נבאר להלן, והוא נקרא אבי אבות הטומאה. והנה את ה' הוא מחרף ומגדף, הכרת תכרת הנפש ההוא, כלומר אף נפש דקדושה שהוא חלק האחרון מנשמה הקדושה יכרת מאתו ולא נשאר כי אם בחיות רוח הטומאה השורה בו. ועליו ועל כיוצא בו אמרו חז"ל (ברכות י"ח:) רשעים בחייהן

קרויין מתים. כלומר עם חייהם הם עם חיותם השורה בם שניהם נקראים מתים כי הוא מבחינת הקליפות הטמאות שנקראים מתים ממש כנודע. ואמנם רשע המורד בבוראו ועוד שִׁכְלוֹ בו על כל פנים לעשות מעשיו בצינעא שלא לחלל שם שמים בפרהסיא ולא ילמדו אחרים מאתו לעשות כמעשהו, ועושה זאת בשביל כבוד קונו שירא ממנו לעשות עוד עבירה זו החמורה למאוד, אשר החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (כמו שאיתא ביומא פ"ז.), ובבא מעשה לידו קאמינא שבא לידו דבר עבירה ברבים ולא אבה לעשותה, לא מפני שהוא בוש מבני אדם שלא יחזיקו אותו ברשע והוא חפץ בהצדקו לעיני רבים, רק ירא מבוראו לעבור עבירה חמורה הזו לחלל שם שמים בפרהסיא למען לא ילמדו מאתו. הנה זה יען נמצא בו דבר טוב, הקב"ה לרוב חסדיו מזכהו בחלק הנפש דקדושה לומר אולי על ידי זה יכנס מעט מעט לכל חלקי הקדושה. ועדיין יקרא אב הטומאה כיון שגדלה בו חלק הרע למרוד בה' לעבור על מצוותיו בשאט נפש בזדון לבו הרע. הנה זה בנין אב לכל התורה כולה חלילה לעבור על כל הנאמר בה כיון שלא נמצא עליו שום מורה ופחד ה' בכל ימיו ושנותיו מי יעכבו מלעבור על כל תורת משה וזה יגרש מאתו כל חלקי הנשמות עד חלק הרוח ועד בכלל.

ואמנם איש אשר לא יכנס בגדר המורד למרוד בה' ובמצוותיו תמיד, והגם שהוא עובר במזיד על עבירות שבתורה אך לא תמיד בכל עת, כי לפעמים שיהיה אצל העבירה ולא יעבור עליה כי יפול עליו מורא ופחד ה' מהדר גאונו מעונשי עולם הזה או עונשי גיהנם, הנה זה יזכה לבחינת חלק הרוח מחלקי הנשמה, כי זה הוא חלק הרוח כי יחיל רוח ה' לפעמו כפעם בפעם ברוח בני אדם העולה היא למעלה, ולפעמים יפול ברוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וזאת באופן שלא יהיה העברת העבירה במזיד בתורת מרידה שלא יאמין ח"ו שהקב"ה משגיח עליו בהשגחה פרטית, או שלא יאמין אם יענש על התורה והמצוה. רק שיודע כל זאת ומאמין בלבו. ואך אי אפשר לו לכוף תאות לבו לה' וכשיגבר עליו תאותו יעשה מה שלבו חפץ ולא יאזור כגבור חלציו לכבוש את יצרו הרע ותאותו, אך לא בתורת מרידה חלילה. זה הוא הזוכה לבחינת הרוח כי בעת עשיית העבירה ודאי אוי לו מיוצרו ואך לבו אנסו ולא עצר כח להמשיל שכלו על תאות לבבו ועדיין יקרא ראשון לטומאה כי עוד טומאתו בו בראשון וראשונה לעבור את פי ה' במזיד. מה שבלעם שהוא תוקף הקליפה אמר (במדבר כ"ב, י"ג) לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות גדולה או קטנה וגו'. ואמנם איש אשר לא יעבור עבירה במזיד בשום אופן חלילה כי חס על כבוד קונו בגלוי ובסתר, ונפשו וחשקו להדבק בבורא עולם יותר מכל תענוגי עולם הזה ואין שום תענוג מתענוגי גופו או תענוג השגת הון ורכוש יכולים

לקחת לבו מקדושת הבורא יתברך לעבור במזיד הנה הוא הזוכה לקדושת הנשמה אשר זר לא יקרב אליה כי קודש הוא ועדיין יקרא שני לטומאה כי עדיין לא נזהר משוגג הקרוב למזיד ואינו נותן דעתו ולבו להיות נזהר ונפרש מדברים הנוגעים באיסור ומקיל בדעתו לומר כשר הוא וסומך עצמו על דעת יחיד המתיר ואינו מדקדק באיסורין ועל ידי כן נכשל לפעמים בעבירות חמורות כמו נדה ואיסורי מאכלים החמורים וכדומה, וידוע מה שכתב הרב הקדוש בעל ראשית חכמה משל השוגג למי שהוא שופך שומן רותח על בגד לבן חדש צח ומצוחצח ובודאי שיתטנף הבגד אף שיהיה בשוגג וכמו כן עבירה הוא המטנף הנשמה, ומה לי אם שיהיה בשוגג והכל כי היה לו ליזהר תמיד במורא ופחד ה' שלא יכשל בשום עבירה חלילה עד כאן. הנה זה טהור מדאורייתא כי לא יעבור במזיד ולא יכנס בגדר ראשון לטומאה הטמא מן התורה ויכנס בגדר ולד הטומאה, הוא השני שהוא טמא מדרבנן (כמו שאיתא ברמב"ם פרק י' מהלכות אבות הטומאה הלכה ז') כי כמה וכמה פעמים הזהירו רבנן לעשות סיג וגדר בפרישת צ"ט שערי היתר שלא יבוא לידי איסור ולמדוהו מהתורה (ויקרא י"ח, ל') ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי כמו שאמרו חז"ל (יבמות כ"א.).

ואמנם אדם הנזהר גם בכל אלה ותמיד מורא ופחד ה' עליו ברעד ורתת וחלחלה בכל אבר ואבר שבו ולא יאכל ולא ישתה ולא יעשה שום דבר כי אם בדקדוק רב ובזהירות נפלא פן טומאתו בו דאורייתא או דרבנן ומחמיר על עצמו בכל החומרות אף אם רבים מתירין ויחיד אוסר, לרב פחדו ויראתו מאלהים פורש מזה ואף דבר המותר לגמרי אך שהיה בה שאלת חכם, פיגול הוא בפיו לא ירצה. וכמאמר יחזקאל הנביא ע"ה (יחזקאל ד', י"ד) ולא בא בפי בשר פיגול ואמרו חז"ל (חולין ל"ז:) שלא אכל מבהמה שהורה בה חכם. הנה בזה יזכה לבחינת נשמת חלק החיה כי הוא בבחינת הצדיקים הנקראים חיים לצד אשר לא ימצא בהם שום אופן ומקום בכל אבריו לשרות עליו הסטרא אחרא הנקרא מת כי עוולה לא נמצא בו בשום פעם לא במזיד ולא בשוגג לא דאורייתא ולא דרבנן והנה הוא טהור מדאורייתא וגם מדרבנן (כמו שאיתא ברמב"ם שם) שהאדם לא יהיה שלישי לעולם לא מדאורייתא ולא מדרבנן, אמנם עדיין הוא קצת מבחוץ כיון שבאמת התאוה והיצר הרע שוכן ומונח בקרבו כארי מוצק, אכן הוא בכח נשמת הטוב שבו ושכלו היקר, ומבין אשר אית דין ואית דיין ולית אתר פנוי מיניה ובכל מקום השגחת הקב"ה על כל אדם ואדם בכל עתיו ורגעיו ובוש מכבוד קונו לעבור על מצוותיו אך עדיין התאוה והיצר הרע מרקד בין קרניו וחששא גדולה פן באיזה פעם אשר לא יוכל להתגבר חלילה וחלילה על כח תאותו ויצר הרע כי הוא מלחמה כבידה וחזקה. האמת כי לו

הכח והממשלה בכל תאוותיו אך יוכל להתפס ביום מיומים אשר לא יעצור כח להושיע את עצמו להתגבר על תאוותיו וחלילה יכשל על כל פנים בשוגג בעבירה דאורייתא או דרבנן. ועל כן יקרא עוד בבחינת שלישי אף שלא ימצא שלישי באדם כיון שנמצא שֵם שלישי באוכלין מדברי סופרים (כמו שאיתא ברמב"ם שם הלכה ט'), וזה ידוע אשר האוכלין נקראין על שם תאות האדם וזה כיון שעוד תאותו חזקה בקרבו יכונה לפעמים בשם שלישי על שם תאותיו.

ואולם ימצא אדם הגדול בענקים אשר שיבר והכניע כל תאוות גופו ומחשבתו לה' אל עליון עד אשר לא ימצא בו שום תאוה וחמדה בלתי לה' לבדו וכמאמרם ז"ל (בבא בתרא י"ז.) שלושה לא שלט בהם היצר הרע וכו', ויש אומרים אף דוד שנאמר (תהלים ק"ט, כ"ב) ולבי חלל בקרבי, כי הרגו בתעניות כנודע. זה הוא הקונה לו חלק הנשמה הנקראת יחידה, ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה י"ד, ט') למה נקרא שמה יחידה שהיא יחידה בגוף, הוא הוא דברינו שאין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים ואין בו שום תאוה וכח אחר מכוחות היצר הרע כי אם עוד נשמתו בו נשמת הטוב והמיטיב והיא יחידה בגופו ואין שני לה וזה הוא טהור מכל וכל בזיכוך רב.

ואכן עוד יש בחינה למעלה גם מזו והוא בבחינת מעביר על מדותיו שהארכנו בבחינה זו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש הששי ענף ג') וכללות בחינה זו שאף גופו ממש נעשה בחינת נשמה לדור בין העליונים ותחתונים בשוה כמו גוף אליהו, וכגופו של משה רבינו ע"ה שהיה בשמים ארבעים יום, וכגוף אדם הראשון קודם החטא שאמר עליו הכתוב (תהלים פ"ב, ו') אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם והיה כבריות שלמעלה (כמו שאיתא בילקוט תהלים רמז תתל"א). וזה הוא שיצא אף מבחינת רביעי בקודש, והוא קודש קדשים לה' ואליו לא יאונה כל און, ונגע לא יקרב באהלו וזר לא יקרב אליו כי קודש הוא ועולה על ידי זה במעלות נפלאות הידוע ליודעי נסתרות אשר אי אפשר להעלותם על הנייר והמבין יבין.

ותדע אשר כל זה הוא בחינת סור מרע שהוא הפרשת נפשות מקליפות הטמאות לקנות לו שם בקדושה לעלות מקודש לקודש בכל חלקי הנשמה. ואולם עוד צריך לבחינות אלו, מדת ועשה טוב לכל אחד מבחינה השייך אליו שהוא מצוות המעשיות באהבה ויראה ולימוד התורה לשמה בדחילו ורחימו והתפילה במחשבה טהורה ונכונה, ובחינת ביטול המציאות ואפיסת כח החיוני ויהיה דעתו פנויה למעלה קשורה תחת הכסא להבין באופן הצורות הקדושות הטהורות, ומסתכל בחכמתו של הקב"ה בבחינת כח מה הידוע למשכילים. ועוד גבוה מעל גבוה בבחינת ארבעה שנכנסו לפרדס שהוא ההיכלות

מלאכי מרום הקדושים הנוראים כמו שפירשו שם המפרשים. ולא נדבר עתה מבחינת ועשה טוב הללו ונבארם במקום אחר אם ירצה ה'.

ונחזור לענין ראשון אשר זה לעומת זה ברא אלהים וברא באדם שתי יצירות, טוב לעומת רע ורע לעומת טוב והכל בכדי שיהיה הבחירה בידו לנטות לכל צד בכדי שיגיע מזה נחת רוח לבורא עולם כי הוא אמר ויהי לראות להפריש עצמו מכל בחינת חמשת מיני טומאות הנזכרים ולקנות שם בקדושה בחמשה חלקי נפשות הקדושה לדבק בקונו לְהִדָּמוֹת הצורה ליוצרה כמאמרם ז"ל (ילקוט תהלים רמז תתל"ג) אשריהם הצדיקים שמדמין הצורה ליוצרה והנטיעה לנוטעה והכל בכדי להחיותם להיטיב אחריתם. וכל זה רמז לנו צור העולמים ברוך הוא וברוך שמו באומרו וייצר שתי יצירות יצירה מן התחתונים ויצירה מן עליונים שהמה דברים שאדם דומה לבהמה ודברים שדומה למלאכי השרת יצר טוב ויצר הרע יצירה בעולם הזה ויצירה לעולם הבא כדברי חז"ל הנזכר.

והנה בדברים הדומים לבהמה ודברים הדומים למלאכי השרת חשבו בגמרא דידן (חגיגה ט"ז.) שלושה ושלושה, שהוא מוציא ריעי ופרה ורבה ואוכל ושותה. ועוד יצירת היצר הרע ויצירה בעולם הזה כאמור. הרי הם חמש כנגד חמש מיני טומאות האמורים. וזה המורד ומחלל שם שמים בפרהסיא ומוציא זדון לבו לחוץ לעיני כל, אל זה ירמוז מוציא ריעי שהוא מוציא גלליו והרע שבו לחוץ. וזה המורד בצנעא שלא לעין כל ירמוז אליו פרה ורבה שהוא דבר שבצנעא. והעושה במזיד להרבות תאותו אשר לא יעצור כח להתגבר על יצרו, ירמוז אליו אוכל ושותה שהוא מילוי תאוות לבבו למלאות כריסו ובטנו. וזה אשר לא נזהר ונשמר משוגג הקרוב למזיד ירמוז עליו יצירת היצר הרע כלומר היצר הרע מרקד בין קרניו וקרוב לבוא לידי מכשול בכל עת ושעה לצד קלות זהירתו. וזה אשר יצא גם מזה ורק עדיין תאוות עולם הזה קשורים בלבו אף שאינו עושאם ירמוז אליו יצירת עולם הזה כלומר עדיין קשור בתאוות עולם הזה הכל כנאמר.

ונגדם בקדושה המה השלושה דברים שאדם דומה בהן למלאכי השרת שמהלכין בקומה זקופה ומספרין בלשון הקודש ויש להם דעה, והם בחינת נפש רוח נשמה כנודע אשר הם בסוד מעשה דיבור ומחשבה והוא ההילוך והסיפור והדעה. ויצירת היצר טוב ויצירת העולם הבא הם בחינת חיה יחידה, כי כללות נשמת הטוב שהוא היצר טוב מכונה על חלק החיה בסוד הכתוב (בראשית ב', ז') ויהי האדם לנפש חיה. ועולם הבא בחינת יחידה כי אז כתיב (זכריה י"ג, ב') ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, ולא יהיה באדם רק לב אחד ונשמה אחת הטובה לעבוד עבודת אלהיו והוא בבחינת יחידה, שהיא יחידה בגוף

כנאמר למעלה. ואך במדרש חז"ל הנזכר למעלה חשב ארבעה דברים הדומה לבהמה וקא חשיב עוד, מת כבהמה והוא נגד בחינה הרביעי בקודש שהזכרנו למעלה אשר צריך לצאת אף מזה באופן שישבר כל כך כוחי גשמיות גופו עד שיהפך לרוחניות כצורת נשמתו אשר בו, כגוף אליהו הגלעדי אשר עדיין חי הוא ברומו של עולם כי אין רוחניות מת, ושעל זה אמר הכתוב (תהלים פ"ב, ו') אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם, שלא תצטרכו לבחינת המיתה כלל כי יהיה דר בעליה ובחצר בשוה ולכן חשב נגד זה בקדושה רואה כמלאכי השרת כלומר אינו רואה כבהמה להביט רק במה שלפניו כי אם רואה מסוף העולם ועד סופו כמלאך השרת כי הפך גופו לרוחניות נשמתו, וצופה ומביט בכל העולמות עליונים ותחתונים כי ברוחניות לא שייך גבול לומר עד פה תראה. וכל זה הֶרְאָה והודיע אלהים אותנו את כל זאת בכדי שנפרוש עצמינו מכל חלקי הרע ולדבק עצמינו בכל חלקי הטוב ולעלות מקדושה אל קדושה, מקדושה קלה לקדושה חמורה, ואולי נזכה להפך כל כוחי הגוף לרוחניות, לדור בין עליונים ותחתונים בשוה וכמאמרם ז"ל (בילקוט תהלים רמז תתל"א) עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים, הרי הוא כבריות של מעלה אם יבוא מלאך המות ויאמר למה נבראתי, אני אומר לו על אומות העולם בראתיך ולא על בני עד כאן. כי כל בחינת המיתה נמשך מהתגשמות הגוף, ואם נהפך הכל לרוחניות אין רוחניות מת וזה בחינת התשעה אנשים שעלו חי לגן עדן המבואר במאמר חז"ל (דרך ארץ זוטא א') כמו אליהו ור' יהושע בן לוי וחנוך ומשיח ושרח בת אשר וכו', וגם במשה אמרו ז"ל (סוטה י"ג:) לא מת משה אלא עומד ומשמש במרום, וכן יעקב אבינו לא מת (תענית ה':). וזה שאמר הכתוב כאן וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים כלומר שתי יצירות. גופו מגושם עפר מן האדמה המוכן לשוב אל עפרו אם ישאר בגושמו. ונשמת הרוחנית מן החיים אשר המה חיים עדנה לעד ולעולמי עולמים. והיה עיקר הכוונה בהבריאה אשר ויהי האדם לנפש חיה, כלומר גם גוף האדם שהוא עפר מן האדמה תהפך לנפש חיה לעשות כל גופו אור רוחניות כנשמתו באופן שישאר חי לעד ולא ימות. כן היתה כוונת הבריאה כי אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם (תהלים פ"ב, ו'). וסיים הכתוב אכן כאדם תמותון, פירוש אם תשארו כאדם בגשמיות עפר האדמה אז ודאי תמותון כי כל הנעשה מהארבע יסודות בהכרח יפרד לבסוף כמו שאיתא ברמב"ם הקדוש (פרק ד' מהלכות יסודי התורה הלכה ג') וזה לשונו: וכל שנתחבר מהן אי אפשר שלא יפרד להן אפילו הזהב והאודם אי אפשר שלא יפסד ויחזור לו ליסודותיו עד כאן. ולא כן בצורת הנפש שתשאר חי וקיים לעד (כמו שכתוב שם הלכה ט') וכמו כן מחשבת בריאת האדם בגופו היה שיהפך לרוחניות

ויחיה כאשר נשמתו חיה וכן יהיה אם ירצה ה' לעתיד לבוא אחר ביאת משיח צדקינו שיהיה גוף כל אחד ואחד מישראל כמו גוף אליהו התשבי וכדומה וידור למעלה כמו למטה ויהנו וישבעו וישתוקקו ויחמדו ויחפצו ויתעננו ויזונו עיניהם מזיו שכינתו ברוך הוא וברוך שמו אשר אין כל בריה יכולה להשיג ולדעת לחקור אפס קצהו מנועם זיו תענוג הלז ולא שזפתו עין רואה ולא אשתמע וחמי נביאן חזותא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ועל זה הסוד אמרו חז"ל (תענית ל"א.) עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן וכל אחד ואחד מראה באצבעו ואומר (ישעיה כ"ה, ט') הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה. ואל זה כיוון המשורר בשירתו מטיילין ביה חינגא לבהדי דשכינתא עליה רמזי דין הוא ברם באמתנותא. לוֹ חיש יהיה אמן ואמן.

עוד נראה לפרש וייצר ה' אלהים את האדם וגו'. בדרך הזה ונאמר אשר לא דיברה התורה כלל במתים לחתום היצירה בשני יודי"ן וליחד שם מלא ה' אלהים על חלק הרע הניתן באדם או עבור דברים הדומה בהן לבהמה. ואולם בצדיקים דברה תורה בשני בחינות הנמצאים בהולכים לפני ה', האחד יש צדיק עובד בצדקו כל היום וכל הלילה ולא ישכח ולא יסיח דעתו מבורא עולם אף על רגע כמימרא בכל עתיו ורגעיו ותמיד לבו בוער בו ומתאוה ומשתוקק לאהבת ה' אל אמת ולירא ממנו ולעובדו בפחד ולידבק נפשו בחי העולמים ברוך הוא, ולא יוכל כלל בשום פעם ושעה ורגע קלה מכל ימיו להתרחק מאור פני מלך חיים כי תמיד נגד ה' אלהים עיניו ויודע ומאמין שתמיד עומד לפני הקב"ה ואיך יוכל לשכוח מאתו אהבת ואימת מלך וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ט"ז, ח') שויתי ה' לנגדי תמיד, וכמו שאיתא בשולחן ערוך (אורח חיים סימן א') זהו כלל גדול בתורה וכו' עד כל שכן כשישים האדם אל לבו שמלך מלכי המלכים הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו, מיד יגיע אליו היראה והפחד והכנעה מאת ה' יתברך ובושתו ממנו תמיד וכו' עד כאן. ובחינה השניה היא מי שאינו עומד תמיד בדרגה זו ומזג טבעו גורם לו שכחה לשכוח לפעמים לפני מי הוא עומד. אך הנה יראת ה' מאוד על פניו לבלתי תחטאו כלומר אף שאין בידו חטא ועוון לעבור על רצונו יתברך חלילה רק כשנתרחק מעט ונשכח מלבו באיזה זמן ושעה דביקות הבורא יתעלה ויראתו ואהבתו אליו להיות לבו בוער תמיד לחמדת תשוקת קרבת אלהים לדבקה בו יתברך. זה גם כן נחשב לו לחטא ויירא מאוד מזה ותכף חוזר על זה בתשובה שלימה לפני בוראו ומגדר גדרים לעצמו בכל מיני זירוז לבל ישכח עוד מבוראו אף על רגע ומוסיף אהבה על אהבה ותשוקה על תשוקה וחומד ומתאוה בכלות נפשו לאלהים ממש בכדי שלא ימיש זכרו מפיו ובדרך

שאמר **הבעל שם טוב** זי"ע ועכ"י על פסוק (תהלים ל"ב, ב') אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עוון, פירוש, אשרי אדם כזה שעומד על בחינה זו שכאשר לא יחשוב בה' על רגע כמימרא. לו עוון יחשב לו לחזור תיכף בתשובה על זה ולבקש ולחנן מבורא על שעה העברה, ועליו אומר הכתוב (תהלים קל"ט, ה') אחור וקדם צרתני שמיד כשהוא בבחינת אחור וריחוק מקום מבוראו על שעה קלה, תיכף חוזר לבחינת קדם קדמונו של עולם לקשור דעתו וחפצו ותאות לבו לצור ישראל ברוך הוא.

וגם זה הוא מעלה גדולה והוא דמיון בן החביב אשר יצא לפעמים מאתו והפליג ונתרחק מאביו בזמן מה ובודאי גדלה צער אביו בעת פרידתו. ואחר כך כששב הבן מדרכו לבית אביו, הנה יצא לקראתו בתופים ובמחולות ושמח נגדו שמחה גדולה עד מאוד והיה אביו מתענג ומלא שמחה בראות בבנו שבא אליו ממרחקים. כן הדבר הזה מי שנתרחק מבוראו חלילה מפני מזג טבעו הגורמת לו שכחה. אחר כך כששב אל הקב"ה גורם תענוג ונחת רוח נפלא למלך חי העולמים ברוך הוא. ועל אלו שתי הבחינות אמר הכתוב וייצר שתי יצירות לצדיקים, כלומר שני בחינות והמה באין מה' אלהים כי השכחה באה מבחינות הנמשכות מק"ך צרופי אלהים (כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל בכוונת ההבדלה עיין שם) והזכרון משם הוי"ה ברוך הוא כידוע, ועל כן יצרו בבחינת עפר מן האדמה כי ז' שמות יש לארץ, ארץ אדמה ארקא וכו' ושם האדמה יורה על בחינת הטוב הגמור שבה בבחינת אדמה לעליון ושם העפר שבה היא הגורמת השכחה לאדם כי כל בחינות השכחה נמשך מגזירת הקב"ה שאמר (בראשית ג' י"ט) ואל עפר תשוב, וגזר על המת שישתכח מן הלב ועל כן אמר לו כי עפר אתה כלומר גם אתה הנך בבחינת העפר שתשכח מה שאל עפר תשוב כי אם לא כן לא יהיה אדם שוכח מתו לעולם כמאמר חז"ל (פסחים נ"ד:) ואלה שני בחינות הצדיקים שניהם יצר הקב"ה ומשניהם מקבל תענוג כל אחד לפי בחינתו ועל כן חתם הקב"ה שמו על שניהם והנה אמרו חז"ל (בראשית רבה י"ד, ח') בפסוק ויפח באפיו נשמת חיים, העולם הזה בנפיחה לפיכך מת אבל לעתיד בנתינה שנאמר (יחזקאל ל"ז, י"ד) ונתתי רוחי בכם וחייתם עד כאן. ולזה אחר שהזכיר שני היצירות ואחד מהם הוא שיהיה בבחינת השכחה הנמשך מן המת כאמור, סיים ויפח באפיו נשמת חיים כלומר זה הכל עתה לפי שרק ויפח באפיו בדרך הנפיחה ונמשך מזה המיתה לפיכך ימצא בבחינת העובד שיושכח מאתו מורא שמים על רגע אבל לא כן לעתיד שיהיה בנתינה בבחינת החיים והטוב ויהיה עומדין תמיד לפני ה' חיים וקיימים ולא ימצא להם בחינת השכחה, לזה גמר אומר ויהי האדם לנפש חיה כלומר עת לכל זמן וחפץ השמים ויבוא העת אשר יהיה האדם לנפש חיה שיהיה חי וקיים עומד לפני תמים

דעות ברוך הוא וברוך שמו בכל עת וזמן ותמיד יראתו ואהבתו על פניו ויזונו עיניהם מבית קודש הקדשים כאמור (ישעיה כ"ו, י"ט) יחיו מתיך נבלתי יקומין ואומר (שם כ"ה, ח') בלע המות לנצח. ה' יזכה כל עמו ישראל אשר עין בעין יראו כל זאת בעגלא. אמן.

או יאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וגו'. על דרך שאמרו חז"ל (קהלת רבה ג', כ') בפסוק הכל היה מן העפר ר' חייא בר יוסף אמר כל מה שבשמים ובארץ ברייתו מן הארץ ר' נחמן אמר אפילו גלגל חמה ברייתו מן הארץ שנאמר הכל היה מן העפר. ונמצאת למד אשר העפר הוא כמו אב לכל יצורי בראשית אשר ממנה נתהוה הכל במאמר פי אלהינו יתברך. ונודע אשר כל מעשה בראשית לא נברא כי אם להפך החומר לצורה ולעשות מדברים המגושמים בחינת רוחניות כאשר יהיה אם ירצה ה' לעתיד שיתהפך כל הגשמיות לרוחניות ורוח הטומאה יעבור מן הארץ וידע כל פעול כי ה' פְּעָלוֹ ויבין כל יצור כי הוא יוצרו כלומר אף הדברים המוגשמים מבחינת הדומם גוש עפר הארץ ואבני נזר כולם ידעו את ה' למקטנם ועד גודלם כל אחד לפי בחינתו כי יתהפך המגושם שבו לרוחניות ועל זה אמר הכתוב (ישעיה י"א, ט') ומלאה הארץ דעה את ה'. ולכאורה היה לו לומר ומלאו יושבי הארץ דעה וגו'. אך אמנם גשמיות הארץ ימולא דעה כי תהיה בבחינת השלימות הנפלא וגשמיות שבה יהיה כרוחניות אשר בה כי לא יהיה דבר אחר בעולם אז כי אם מציאות ה'. ולכן עתה הכל שב אל העפר ולא כן אז כי ברוחניות לא שייך כליון והפסד כאשר כתבנו למעלה.

והנה כל בחינת ההתהוות הזה להפך החומר לצורה מכל הדברים שבעולם לא נעשה כי אם על ידי האדם אשר הוא הסולם המוצב ארצה בכח גשמיות גופו. וראשו מגיע השמימה בכח נשמת ה' אשר בקרבו ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו כלומר שלוחי אלהים המה, כל ברואי תבל ומלואה אשר שְׁלָחָן אלהים לעולם הזה בכדי להתקרב אליו ממקום רחוק כזה ולחשוק להתדבק בו. כולם אינם עולים להתקרב לצור עולמים כי אם על ידי האדם ושם מקבלים משאות ומנות המלך המה כל בחינת שפע וברכה הנצרך לחיותם ויורדים על ידם עם השפע וברכה כאשר הארכנו בזה במקום אחר. וכל בחינת ההתהוות מחומר לצורה ומגשמיות לרוחניות מכל הנמצאים הכל נעשה על ידי האדם וכמאמר הכתוב (ויקרא א', ב') אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר וגו' פירוש שלא נעשה קרבן לה' כי אם כאשר אדם יקריבנו לפני ה' ובלעדיו לא תוכל להתקרב מול פני אלהים חיים ומלך עולם. ובבחינה זו גם הוא כמו אב לכל יצורי בראשית להיות הכל נתהוה על ידו. וזה אמר כאן הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. פירוש שיצרו בבחינת עפר מן האדמה להיות הכל יתהוה ממנו כמו

מן העפר אשר על פני האדמה. ואפשר זה רמז מר בריה דרב הונא (ברכות י"ז.) במה שסיים אחר תפלתו ונפשי כעפר לכל תהיה כי ידוע ענין התפילה שהוא מלשון צמיד פתיל שהוא ענין חיבור ודביקות מה שמקרב האדם לפי כוחו כשהוא באהבה ויראה ובמחשבה טהורה ונכונה את עצמו וכל בחינת דברים התחתונים מדומם צומח חי מדבר הכלולים בשורש גופו ונשמתו לצור ישראל ברוך הוא ולהמשיך להם על ידי זה בחינת שפעם וחיותם המצטרך להם ועל כן אחר גמר תפלתו אמר ונפשי כעפר לכל תהיה שתעשה נפשי בבחינת עפר שהכל נתהוה ממנה. לכל הכלולים בו שכולם יתהוו בחיות חדש שתהפך גשמיותם לרוחניות מעט מעט עד אשר יתהוו מיש לאין. וזה הוא בחינת הענוה השלימה אשר גדלה מעלתה גבוה מעל גבוה באין שיעור עד שנשתבח בה אדון הנביאים משה רבינו ע"ה, ויראת ה' עקב לגבה.

כי תדע אשר כל עוד שלא זכה אדם להפך החומר לצורה שתעשה מגשמיות גופו רוחניות ממש עדיין לא בא לשלימות מעלה הזו בתכלית שלימותה כי ענוה השלימה הוא בחינת האין ממש שלא יתפוס שום מקום ולא ירצה שום דבר ולא ירגיש שום ענין מצורך עצמו וביתו בשום פנים בעולם, וזה הוא דבר שאי אפשר להיות אם ימצא עוד בגופו שום בחינת יש שהוא מבחינת הגשמיות כי אם הוא מרגיש אשר הוא יש ונמצא בעולם נמצא צריך לזה ולזה ועד אשר לא יעשה מגופו מיש לאין ממש עדיין לא בא לשלימותה. ולכן יראת ה' עקב לגבה כי בחינת היראה יפול על דבר הנמצא ומרגיש מעצמו ויראת ה' על פניו לבל יחטא או יראה פנימית מזה, מפחד ה' והדר גאונו ועם כל זה הוא מרגיש מעצמו לומר שהוא ירא את פני ה' ולא כן בחינת הענוה שאין מרגיש מעצמו בשום פנים אם הוא יש ונמצא בעולם והוא בחינת ביטול המציאות ובזה נשתבח אדון הנביאים ע"ה כי הוא הפך כל בחינת גשמיות גופו לרוחניות עד שעלה למרום והיה דר בין מלאכי מעלה ולא אכל ולא שתה ארבעים יום וארבעים לילה על כן העידה עליו התורה הקדושה שהיה עניו מאד כי לו נאה ולו יאה לבוא לשלימות מעלה הנפלאה הזו.

ואולם תדע אשר כל לבבות דורש ה' וכשאדם עושה מה שבכוחו לחפש ולבקש ולבדוק עד מקום שידו מגעת להשליך מאתו כל בחינת רוממות לב וגסותא דרוחא הנבזה ומתועב בעיני ה' יותר מכל הדברים שבעולם ומרגיל עצמו במדת הענוה במחשבה ודיבור ומעשה והעיקר בלב, לידע אשר לא התחיל בעבודת ה' לא מיניה ולא מקצתיה כי איזה עבודה די לעבוד את פני מלך מלכי המלכים הקב"ה מלך גדול ונורא כזה. ואף אם ישבר למענו כל כח רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ויעבדו בכל מאמצי כוחו גופו ונשמתו ובפחד ורעדה ורתת וזיע. מה זה לצאת ידי עבודת אלהי עולם אשר נמצאו לו אלף אלפי

אלפים רבוא רבבות כתות כתות מלאכי מעלה שרפים ואופנים וחיות הקודש אראלים כרובים חשמלים אישים המתאוין וחומדין ומשתוקקין לעבוד עבודתו בזיע וערדה ברתת וחלחלה. ועיקרו של נהר דינור נעשה מזיעת החיות הנושאים את הכסא (כמו שאיתא בחגיגה י"ג:) והכל מרוב פחדן ויראתן ומכל שכן כאשר ימצא בעצמו מאיזה בחינה אשר אינו עובד כל כך במסירת כל מאמצי כוחו ורוחו ונשמתו ואפשר גם לפעמים יעבור במעט על רצון מלכו ואם כן מה הוא ומה חייו אוי לו אוי לגופו אוי לנשמתו אשר לא יעבוד פני מלך גדול ונורא כזה בקצה האחרון של מיצוי דם כוחו. ואם כן במה יתגאה ואיך יבוא לקבל פני מלכו בעבודתו אשר עבד ועל ידי זה קונה לעצמו מעט מעט מבחינת הענוה אם הוא באמת ובתמים. ודאי הקב"ה יעשה לו כגמולו להגביהו מעלה מעלה וליתן את רוחו עליו וכמאמר הכתוב (ישעיה ס"א, א') רוח ה' אלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים ואמרו חז"ל (עבודה זרה כ':) צדיקים חסידים לא נאמר אלא ענוים הא למדת שענוה גדולה מכולם. ואמר (ישעיה נ"ז, ט"ו) אשכון ואת דכא ושפל רוח. ופליגי רב ושמואל (סוטה ה'.[2]) חד אמר אתי דכא כלומר הקב"ה מנשאהו ומעלהו עד אליו כביכול. וחד אמר אני את דכא כלומר הקב"ה מרכין ומשכין שכינתו אצלו ועל כן אמרו חז"ל (שם מ"ט.) משמת רבי בטלה ענוה וכו'. כי העיד על עצמו קודם מותו ואמר רבונו של עולם גלוי וידוע שלא נהניתי מעולם הזה אפילו באצבע קטנה וכו' (כמו שאיתא כתובות ק"ד.). הכל סובב הולך על הדבר האמור כי ראה בכל יכולתו לעשות מיש אין להפך גשמיותו לרוחניות ועל כן היה מעולה במעלות הענוה ולא זו שגוף האדם הזה מתהפך לרוחניות, גם כל הכלולים בגופו ונשמתו מכל בחינות דומם צומח חי מדבר כולם נהפכין ונעשים מיש לאין ונתהוו על ידו בחיות חדש להתהפך החומר לצורה. ועל זה הבחינה אמר אברהם ואנכי עפר וגו' כלומר שנבראתי להיות בבחינת עפר לבוא לידי ענוה השלימה בכדי שעל ידי זה יתהוו כל הכלולים בי בהויות חדש כמו העפר שהכל נתהוה ממנה. וזה אמר כאן מקרא קודש הלזה. וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה פירוש שיצרו להיות בבחינת העפר שלא ירגיש מצורך עצמו כלום, להפך הגשמיות לרוחניות בכדי שהכל יתהוו ממנו בהויות חדש שתיעשה מחומרם צורה כבחינת העפר שהכל נתהוה ממנו אפילו גלגל חמה וכאמור למעלה.

עוד רמז אלהים באומרו וייצר וגו', שני יצירות. כי הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה א', ו') מתחילת בריייתו של אדם צפה הקב"ה במעשה צדיקים ורשעים וכו'. והנה הצדיק צריך תמיד להיות עיניו לנוכח יביטו להיות מופרש ומובדל מדרכי הרשעים בכל תנועה

[2] שם איתא רב הונא, ורב חסדא.

ותנועה ממחשבה דיבור ומעשה מהליכה ושיחה ודברת בני אדם, ורחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב והמה מהופכים מהיפך אל היפך. ואם אמרתי אספרה אל חוק אף אפס קצהו איך מהופך דרך הצדיק מדרך הרשע תקצר היריעה מהכיל, וְאִלּוּ כל הימים דיו וכו' כי בכל מדה ומדה רחוקים זה מזה כמטחוי קשת ולא מבעיא בדברים שהרשע עושה אותן והצדיק בורח מהן כמפני חרב חדה שלא לנגוע בקצהו ולפרוש מצ"ט שערי היתר שלא לבוא לאחד ממאה שערי איסור שהמה דברים בלתי שיעור. וגם לא ניכר בהן היפך היצירה בזה כי הרואה שזה עושה וזה אינו עושה יאמר מלאכה הוא דלית ליה ואין יכולת בידו לעשות כמו זה. אלא אף בדברים המוכרחים שצריכים שניהם לעשותם, משם ניכר הפרשתן והבדלתן זה מזה עד שנעשה כמו דבר והפוכו ממש.

הלא תראה למשל בענין האכילה שצריך כל אדם לעשותו להיות שזה הוא החיות של האדם שעל ידי זה קשורה הנשמה בהגוף כידוע. כמה מרוחק ומהופך בינם בדבר הזה, יותר ממרחק השמים לארץ. ראשית דבר בדבר ההכנה מה לאכול הצדיק התמים פוסל כמה מיני מאכלים עד אין מספר עד שיברור אחד ממאה כמו בענין בדיקת השוחט ובודק אשר צריך להיות מוחזק אצלו לאיש כשר ירא את ה' מרבים ובקי באומנותו, וכאשר הולך לשחוט, חיל ורעדה יאחזנו ואימת מות יפול עליו פן לא בדק סכינו בכל כוחו ובישוב דעתו כראוי ונמצא ח"ו יאכיל לבר ישראל דבר שאינו ראוי לאכול חלילה, ואחר כך בעת השחיטה ובדיקה עושה הכל ביראת ה' אשר עליו במתינות ובישוב דעת לפני ה'. ועד אשר לא מוחזק אצלו השוחט ובודק לכל אלה לא יאכל משחיטתו כי אם עד אשר יבדוק הסכין בעצמו. ואחר כך אם יפול איזה שאלה בבהמה או בבשרה בעת מליחה ובישול אף אם רוב דעות הפוסקים מתירין אותם, ואסורה היא לדעת היחיד, פיגול הוא בפיו לא ירצה לאוכלו. וכן דבר שיש בו ספק בכל מיני ספיקות אולי אינו בחזקת כשר כל כך בספיקא דאורייתא או דרבנן. ומחמיר על עצמו באיסור חדש וכמה יסורים קשים יש לו מזה במקומות שאין בנמצא ישן. ובמאכלים הנמצאים בהם ממיני רמשים הנקראים מילבין כמה פרישות על פרישות וחומרות על חומרות יחמיר לעצמו וכל עוד אשר נשמתו בו לא יתיר לעצמו לאכול הספיקות עם שגופו חלש מרוב התעניתים שהתענה בימי חורפו. אינו אוכל מהם מרוב מוראו ופחדו מאלהים וגם אין סומך עצמו על בדיקות הנשים בדברים הנמצאים בהם מרמושי אדמה אם יש טורח בבדיקתו כדינא דשולחן ערוך ביורה דעה (סימן פ"ד ס"ק ל"ה בש"ך) אשר מעיקר הדין צריך להחמיר בזה.

והמון העם מבני ישראל ומכל שכן הרשעים הם בהיפוך מכל זה כי המה בכל דהו ניחא להו לא יקפיד ולא ישאל כלל על השוחט ובודק אם ירא את ה' או לא ומקיל בלבו לומר הלא בר ישראל הוא אם אינו יכול לא היה מתיר עצמו לכך. אף שבאמת אינו מאמין כל כך לאחד מפשוטי בני ישראל לומר מן הסתם נאמן וכשר הוא. ואם אחד היה רוצה ללוות מאתו ממון או איזה דבר לא היה נותנו לו בשום אופן עד אשר ישאל היטב ויחקור ויבדוק אם הוא איש נאמן וישר ולא ירצה להאמין משל אחרים, ובעסקי שמים תיכף מאמינו ולא יחמיר בספיקות לחוש אולי ימלא פיו במה שאסרה התורה וסומך עצמו על דעת יחידי לומר הלא זה מתיר והוא יתן חשבון למעלה בעדי. ובדברים הצריכים בדיקה מתולעים מדיני דשולחן ערוך, אם תאמר איזה אשה, כשר הוא, שבדקה זאת, תיכף פתי יאמין לה אף שבאמת בלבו אין מאמין לה כלל אם יהיה לו עמה דברים בינו לבינה יחשדה בכל מיני חשדות, ובדברים שבינו למקום תיכף מאמין לה ומחבר ככל הספיקות לאחד להיות עדיף ליה כוחא דהתירא והכל כי תאוה נפשו לאכול בשר.

ובזמן האכילה הנה עת סעודת תלמיד חכם בשש שעות ביום כי לא יאכל עד אשר ילמוד כל השעורין הקבועין לו בכל יום וכל עוד שלא למד כל השעורין הוא אצלו באיסור לא תאכל על הדם והמוני העם כבר מלאו כרסם בזה אחת ואחת או אחת ושתים ובהגיע עת האכילה הנה הכנת הצדיק בנקיון ובסידור הלחם ומלח ובהכנת כלי שלימה ונקיה לנטילה ומים כשרים ומתעכב בכל זה ואינו אץ למלאות רעבון נפשו, ולפעמים ימנע מהאכילה עבור זה אשר לא ימצא כלי כשירה כל כך או מים הכשרים לנטילה ובפרט בדבר שטבולו במשקה המוני עם חוטפים בלי נטילה כלל, והוא עומד, ואם לא יטול לא יאכל כלל. וגם הכנת גופו בנקיות להוציא ישן מפני חדש ומדקדק בנטילה כראוי ובניגוב הידים היטב והברכה בכוונה אחת לאחת למצוא חשבון. ילך על זה שעה ושתים ויכבוש תאותו שלא לדחוק את השעה.

אכן דרך העם אינם מדקדקין בכל זה ומיד כשרואה הלחם על השולחן והוא תפל בלא מלח וסכין וכבר הוא עומד מבחוץ במקום המים וממהר למלאות תאות האכילה ורוחץ מקצת יד זו וזו וממהר לנגב הידים ומתחיל לצעוק סכין ונוטל הסכין וחותך בלחם ואומר הברכה וצועק מלח. ובכל עת ברכת המוציא ואכילת המוציא הוא בכעס על אשתו ובניו שלא הכינו לו סכין ומלח ולא הביאום לפניו תיכף במאמר פיו, ותיכף אחר המוציא, מוציא כעסו לכעוס על בני ביתו למה צעק ולא נענה. ועליהם אמר הכתוב (יחזקאל ד', י"ג) ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא, ודבר זה נוהג כל השנה חוץ מלילי פסח שנמצא הכל מוכן על השולחן מערב.

ובדרך הלצה אמרתי זה לאחר שראיתי בכל אלה. מה שאומרים שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה כי מצה הוא מלשון ריב ומצה. ובכל הלילות נמצא מריבה חוץ מלילה הזה שהוא כלה מצה כלומר שכלה הריב ומצה לצד שהכל מוכן לפניו. ואולם הצדיק בירך ברכתו ברכת המוציא בכוונה הראויה כאשר נפשו יודעת. אם בפשטות הברכה, לברך ולהודות לשם ה' כי טוב כי לעולם חסדו ומוציא תמיד לחם מן הארץ ולהעיד על הלחם הזה כי ה' הוא המוציאו מן הארץ. ועל ידי זה משרה קדושת ה' בלחם ההוא ומקרב חיות הלחם ההוא למקום שורשו הנחצב משם וכשאכלו מתרבה בקרבו חיות חדש מניצוצי הקדושה אשר בלחם הזה. או מי שזיכהו ה' לידע ולכוון ברזי התורה וביחודי השמות אשר בברכה, ואכילת המוציא ליחד הפרצופים הנוראים והצורות הקדושות בשמי השמים ממעל על ידי הברכה והאכילה. ובכח כוונתו, ממשיך ומשפיע שפע וברכה רבה לכל העולמות. ובהאכילה גופא אין די באר ואין די עולה להעלות על הכתב הרחקת והפרשת אכילתן זה מזה וכל הספרי מוסר מלאים מזה ואנחנו הארכנו בביאור הדברים הללו בספרנו סידורו של שבת (שורש ה' ענף א' ב' ג') בכל אופן אכילת איש הירא מה', לחול ולשבת וליום טוב עיין שם. וכללות הדברים זה אוכל לשובע נפשו להנהות נשמתו אשר נהנית מרוחניות המאכל, בחילוקי האופנים לחול, ולשבת, וליום טוב, ואכילת המצות כמו מצה בלילי פסחים ואכילת ערב יום הכפורים שהם מצוות דאורייתא כאשר ביארנו שם, וזה אוכל למלאות כריסו ובטנו למלאות רעבון גופו ותאותו לאכילה. ובזה משחית נפשו מכל וכל.

ונודע מאמר תורתינו הקדושה (דברים ח', י"ב-י"ד) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. ואומר (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים חלילה וגו' ובזוה"ק (תרומה קנ"ד:) אמר אין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבר נש אלא מגו אכילה ושתיה ועל ידי רוב האכילה באין לידי טומאת קרי בלילה כמאמר חז"ל (קדושין ב':) דרכא דמיכלא יתירה לאתויי לידי זיבה ואמרו חז"ל (ברכות כ"ט:) לא תרוי ולא תחטא ופירש שם הרב רבינו יונה לא תשבע כדי שלא תבוא לידי חטא כי כשהאדם שבע ונמשך אחר תענוגיו שוכח עניני הבורא יתעלה עיין שם. וגם בלא זה צא ולמד מה שאמרו חז"ל (נזיר כ"ג.) מאי דכתיב (הושע י"ד, י') כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם משל לשני בני אדם שצלו פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה נאמר בו צדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה נאמר בו ופושעים יכשלו בם. ופירש רש"י ואחד אכלו לשם אכילה גסה מחמת תאוה שאכלו ברעבון הרי דאפילו באכילת הפסח שהוא מצות עשה דאורייתא אם אוכלו למלאות

רעבון נפשו נאמר בו ח"ו ופושעים יכשלו בם ועל זה ידוו כל הדווים וימס לב כל אדם לראות בעין שכלו, ליצא מכלל הזה לבל יכנוס ח"ו לגדר ופושעים יכשלו בם והכל עיין שם בחיבורנו כי הארכנו שם בכל אלה.

וישיבת הצדיק על השולחן אדרבה בשמחה ובטוב לבב כי ענין האכילה מלבד כל הסודות הנפלאים והנוראים התלויין בהם עד שמתקן כל דבר בבחינת הקרבן ממש כי קרב לה' ושולחנו מכפר עליו כמו המזבח בזמן הבית כמאמר חז"ל (מנחות צ"ז.). הוא ענין נפלא למאוד ועל זה אמר יצחק (בראשית כ"ז, ד') ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי ואוכלה בעבור תברכך נפשי וגו'. כידוע ליודעים. ואמרו חז"ל (שבת ל':) אין השכינה שורה אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. ובקדושת אכילתן ושביעת רצונם בהאכילה כמאמר הזוה"ק שם האי רעותא דשוויה על האי מיכלא, רצון איקרי, כאמור (תהלים קמ"ה, ט"ז) ומשביע לכל חי רצון אכילה לא כתיב אלא רצון. משרים שכינת אל על שלחנם ויכולין להמשיך על ידי זה כל הברכות לעולם. ולא כן כשהוא במריבה וקטטה אז ח"ו מסתלקת השכינה הקדושה ושורה על השולחן סטרא דמסאבא חלילה.

ובמהות האכילה אי אפשר להאריך לפרט כל פרטי התאוה שדרך העם לעשות בתוך האכילה. שכמעט בעודו בכפו יבלענה ונעשה זריז ונשכר כי רבו המתאוין אצלו כסוס כפרד אין הבין איך לאכול אכילתו לפני ה'. והצדיק בהיפך כשהמאכל לפניו עוד מאריך בסדר תיקון הלימוד הצריך קודם האכילה וירא ומפחד שלא למשוך לבו ח"ו אחר תאות האכילה אדרבה נותן דעתו ומחשבתו לראות איך שמאכלו יתמשך אחר מחשבתו לקרבו אל התורה ועבודה ולהיות שניהם רוצים בהקפה שיעבוד בכח הזה עבודת שמו יתברך בכל לב ולב במסירת נפשו ממש להיות המאכל עולה בזה לה'. וגם אם איש נבון ומבין הוא נותן דעתו להבין בשרש כל מאכל ומאכל מאין נמשך ואיך מקום מוצאו בשורשו בשמי השמים והכל יוודע לו על ידי קריאת שמו שהוא חיותו בשורשו אשר בשמים ממעל כנודע ממה שקרא אדם הראשון שמות לכל בהמה חיה ועוף כי הביט בשורשו אשר בשמי השמים ומזה ידע שמו השייך לו. וזה היה חכמת שלמה שנאמר בו (מלכים-א ה', י"ג) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר, כי הביט בחכמתו שורש כל דבר ודבר וידע בזה כל עניניו והבין בלשוניהם כמאמר חז"ל (פסיקתא, בילקוט רמז קע"ה) וכאשר כתבנו בזה בחיבורנו זה ועל ידי זה מעלה את הדבר הלז למעלה וממשיך לו בזה חיות נפלא ממקור שורשו. וכל החיות הלז הכל נתקבץ ונאסף ונעשין מוחין אל האדם הלז להוסיף בו קדושה ושלימות על שלימות הכל כנודע ובכל זה המאכל לפניו וקרוב להתקלקל ועובר עליו רוח צינה ונתקרר ונצטנן. ואך לצד

שהוא שומר נפשו ירחק מהם מלאכול עד אשר יעשה את שלו בתיקון אמת לכל הסעודה ובכל חתיכה וחתיכה ובכל כף וכף עשרה זהב משקלו ששוקל בדעתו לתכלית מה יכניסו לתוך פיהו ואם אין בו חלק ממים התחתונים המה תאות הגופניות הנקראים מים התחתונים.

ותדעו אחיי ורעיי אשר לא פירשתי אחד ממאה הפרשתן זה מזה במאכל לבד. והפרשתן כל היום הוא עד בלי שיעור. לך ראה אשר בהמון העם מבני ישראל כל חפציו ומגמותיו ומחמדיו כל היום וכל עמלו רק לפיהו, לבקש אוכל למו, ותיכף כאשר יפתח עיניו מדבר על עסקי אכילה שואל לבני ביתו במה אסעוד היום ומיד יחלש לבו בקרבו ורוצה לאכול ואומר אלך להתפלל בכדי לאכול תיכף אחריה. ולכתוב הפרש התפילה בינם זה ודאי לא יספיק פיות בני אדם לאומרו.

ובכללות. הצדיק עומד לפני ה' באהבה עזה קשורה וצמודה לחי עולמים ויראת ה' ופחדו עליו ואומר כל סדרי התפילה באימה ויראה באהבה וחמדה במחשבה טהורה ונכונה ולבבו ואזניו שומעים מה מדבר. וחלופיהן בגולם, לא עולה על לבו כלל שהוא עומד לפני ה' וממילא אינו יודע לא מאהבה ולא מיראה, ואומר בפיו סדר התפילה במהירות רב ולבו בל עמו ומחשבותיו טרודים בהבליו ועסקיו אשר יגע בהם יומם ולילה, ולפעמים אש תוקד בקרבו כל שעת התפילה כי אז נותן על לבו לזכור מה שעשה לו חבירו כל היום ומתפלל כל התפילה בכעס ומכאובים ואזניו שומעים מה שחבירו מדבר אצלו מלשון הרע וליצנות ורכילות ושיחת הבלים מדברי סחורה ותיכף אחר תפלתו הולך לשוק וכמה מיני השגת גבול נמצאים בשוק וכמה לא תעשה דאורייתא נמצאים אז כמו לא תקום ולא תיטור. לא תתאוה. לא תחמוד. לא תלך רכיל. שלא להסתכל באשה נאה ולא להרהר אחריה חלילה. וכאלה רבות, ומכל שכן איסורי דרבנן שאין להם שיעור כמו להתכבד בקלון חבירו. שלא לעשות לרעהו רעה. גסות הרוח וכדומה רבים. וכמה מצה ומריבה ימצא בעד בשר טוב שזה רוצה לקחתו וקדם חבירו וקנאה. ויותר ממה שכתבנו כאן מופרשים ומובדלים עד כי אין מספר.

והנה בתאות המשגל כמה יפרשו זה מזה עד בלי חק ואין רצוני לכתוב מאנשי הרע העוברים על הדת ח"ו לזנות אחרי רוע לבבם באלו נערות שאיסורן איסור כרת ומיתת בית דין רחמנא ליצלן כי אין לקלקל הדיו והנייר והקולמוס לדרוש אל המתים. ואך בעוונותינו הרבים גם בהמוני העם ואף בקצה המחנה תאכל האש כלומר גם בבעלי תורה שבזמנינו וחסידי הזמן מנערי בית ישראל, עדיין לא הגיעו לקברות התאוה למאס התאוה הזאת בלבם ולקברה בארץ. ובעת זיווגו התאוה דבוקה בלבו כאש בוערת. ואם

אמנם כשתאמר כשושנה אדומה ראיתי מיד פורש. מכל מקום אפשר לפעמים יתיר עצמו באיסור קל בדבר הזה לרוב תאותו. וידוע אשר בענין זה איסור הקל כחמור שבחמורות. הלא תראה כמה חומרות על חומרות וגדרים על גדרים הוסיפו חז"ל וכל הבאים אחריהם באיסור הזה והכל לגודל חומר איסור הלז, ופן חלילה וחלילה אם יתיר לעצמו היום בדבר קל יתיר למחר בחמור מזה ולמחרתו עוד חמור מזה כי אש בנעורת ותיקד עד שאול תחתית, ואם לא יכניע תאותו, חלילה וחלילה ימשכנו תאותו לחמור שבחמורות. וכשהוא בהיתר גמור, הנה לא מקיים כמאמר הקרא (שמות כ"א, י') ועונתה לא יגרע כי הוא אינו מקיים עונה שלה רק מקיים עונה שלו כי לו הוא ולתאותו. ופעמים שאין רצון אשתו בזה בריצוי גמור ורק שאי אפשר לה לדחותו ועובר על לאו דדברי קבלה (משלי י"ט, ב') גם בלא דעת נפש לא טוב, ואמרו חז"ל (עירובין ק':) זה הכופה אשתו לדבר מצוה. והכתוב צווח (ויקרא י"ח, ו') איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה, נודע מאמרם ז"ל (יבמות צ':) שארו זו אשתו כלומר אף אל אשתו אסור לו לגלות ערוה. וידעו אשר ו"ה שבשם, הוא בחינת איש ואשתו, וכשעושה דבר זה בכח התאוה וחמדה למלאות תשוקת תאותו והתאוה הוא כח הרע ונמצא פוגע בם כח הר"ע ונתחבר בם ונעשה בחינת ערו"ה ועל ידי זה נעשה כן גם בשמי השמים חלילה וחלילה לחבר הר"ע לו"ה שבשם וכמה וכמה יגדל עונשו בזה ח"ו כנודע. וגם כמה מצוות מבטל ממנו בכדי להיות שפוי בביתו לשחק עם אשתו ולהיות מצוי אצל אשתו כתרנגול הבר ועל ידי זה הנה אשתו מושלת עליו לצד שתשוקתו אליה וחפץ להלבישה תמיד בבגדים נאים ביותר ולקשטה בתכשיטין ומכלה ומבלה כל ימיו בזה לעסוק בסחורה בביתו וביציאה וביאה והכל כדי להשתכר להמציא לה די תכשיטיה כדי להיות חומד יפיה בלבו וכמה עבירות עובר בדרכים ובפרט בממון שבין אדם לחבירו והכל בכדי לקשט את הכלה זו שמכלה את גופו ונשמתו ונתהפך לו הת"כ שיטים לעוון שיטים כי התי"ו וכ' הקודם לשיטים רומזים לאותיות תכלית כלומר להביט מה יהיה תכליתו בזה ומה יהיה בסופו. וזה נעלם ממנו ונשאר לישב בשיטים לזנות אל בנות מואב כלומר מן אב ממה שאבה וחמיד ורגיג למלאות תשוקת תאותו ולהביט ביופיה בכל עת אשר יושב בביתו ובפרט בעת האוכל למו השגל יושבת אצלו ומסתכל בה כבהמה כסוס כפרד אין הבין אשר מלא כל הארץ כבודו והקב"ה עומד עליו ומשגיח ורואה במעשיו, והקב"ה מגעילו ומתעיבו ומרחקו על ידי זה, להיות מותר האדם מן הבהמה אין, ואן חכמתו ואן שכלו שנתן לו הקב"ה דעה כמלאכי השרת לדעת אשר לא יובל לקבר עם אשתו ושם עתיד ליתן דין וחשבון על כל אלה, ומגיד לאדם מה שיחו (עמוס ד', י"ג) ואמרו חז"ל (חגיגה ה':) אפילו

שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידין לו לאדם בשעת הדין והתורה רמזה בזה וכפלה דבריה (ויקרא כ', י') איש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו וגו' ואחד מופנה לדרשה לומר אשר תחילה דיבר הכתוב באיש ואשתו אשר גם שם ימצא בחינת ניאוף אם כוונתו למלאות תאותו ותשוקתו נואף הוא מום בו לא ירצה להשרות רוח קדושה בזיווג ההוא אדרבה כל מיני הסטרא אחרא עומדים לנגדו להגביר תאותו בו להיות לא יסף לדעתה אוי לנשותיהם של אלו אוי להם אוי לגופם המאבדים את כוחם בזה אשר יתן לנשים חילו כמו שאיתא ברמב"ם הקדוש (הלכות דעות פרק ד' הלכה י"ט) אשר אחד מאלף מתים משאר חלאים והאלף מרוב תשמיש וכמה חולאים רעים באים להם על ידי זה ואוי לנשמתם שנתונים תחת רשות הסטרא אחרא, והקדושה בורחת ממנו וכמאמר חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב. וידעו אשר דבר שאין בו כוונת מצוה באמת לשם ה' תיכף נקראת עבירה ושורה עליה הסטרא אחרא כי סטרא אחרא כשמה היא פירוש צד אחרת שאינה לשם ה' וכל מחשבה ודיבור ומעשה בכל דבר שבעולם אם אינם למצות ה' תיכף נעשה עבירה מעבירות הסטרא אחרא כאשר כתבנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש א' ענף ג').

אבל הצדיקים האוהבים את ה' אלהיהם ויראים ממנו לא כן עושים, אדרבה ממאסים את תאותם בתכלית המיאוס ומבזהו בעיניו בביזוי רב עד שנעשה הדבר הזה נבזה בעיניו נמאס ככל הדברים השפלים המאוסים, ולא מבעיא שפורש מצ"ט שערי היתר שלא יבוא לידי איסור חלילה אלא גם כשנכנס לעשות צרכיו בעת המותר והצורך לו יראה לפניו שהאדם הוא דמות דיוקנו של אביו שבשמים כי בצלם אלהים ברא אותו ופירש רש"י שם (בראשית א', כ"ז) לומר שצלם דיוקן יוצרו הוא. ולא נאה לו כלל לטנף עצמו בטינוף טינופת הזה, חֵמָת מלא צואה ופיה מלא דם כמו שהאריכו חז"ל בשבחה הזה (שבת קנ"ב.). אם לא לכוונת התדבקות רוחא ברוחא לפרעון חובו באמת לקיים עונתה, עונה האמורה בתורה ומשמר עונתו עונת תלמידי חכמים שהוא משבת לשבת שעליהם אמר הכתוב (ישעיה נ"ו, ד') כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ופירוש הזוה"ק (יתרו פ"ט) אינון דמסרסי גרמייהו וממתינין עד בא השבת קודש שאז הוא עת וזמן לכל חפץ ורצון השמים להמשיך נשמות קדושות לעולם לזרעו. או להמשיך נשמות גרים לעולם, אם אין כוונתו לבנים וכמו שכתבתי בחיבורי זה בפסוק (בראשית א', כ"ח) ומלאו את הארץ וכבשוה. והכל כשהוא ברעותא דלבא משניהן אז הרצונות מתיחדין זה בזה ביחוד גמור.

ואמנם כשאין רצונה כל כך בעת הזאת בורח ממנה כמטחוי קשת ומקיים בנפשו (ויקרא י"ח, כ') ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה, כי כשהיא בקצת כעס עליו ידוע שכל הכועס כאילו עובד עבודה זרה (זוה"ק חלק א', כ"ז:) ועל זה מטמא במשא כנדה על כן נחשבת אצלו כטומאת הנדה, צא צא יאמר לה לבל תטמא אותו ברוח הטומאה שעליה. ומרעיבין את עצמן בכל יכולתן, ועל כן מורא לא יעלה על ראשם שיהא מורא בשר ודם עליהם מהרהורי תאות בשר ודם של אשה, כי נדמה להם שלא טעמו טעם בשר לעולם רק התדבקות רוחא ברוחא וגם זה בגודל בושה וענוה והכל לפני ה' המלך הגדול שעומד עליו ורואה במעשיו כביכול, ברוך הוא וברוך שמו. ובבחירת זמן בתוך הלילה באין מקיץ וכולם נרדמים בשינה ומגלה טפח ומכסה טפחיים, ועיניו בראשו להיות ראשו מגיע השמימה בכוונות הידועין ליודעי חן להוריד רוח ונשמה טובה לולד היולד מזיווג זה או נשמות גרים כאמור. ועל זה נאמר (קהלת ג', כ"א) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה.

ונהפוך הוא בבני אדם הטפשים האוילים, השטופין בזימה אשר עליהם נאמר (שם) ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. כי מעשיהם מעשה בהמה ממש למלאות תאותם וחשקם כסוס כפרד כי לא ישיגו אורחות חיים לדבק עצמן אז במחיה החיים, ועל כן גם רוח הנולד מהם הוא ממקום התאוה והרע כרוח הבהמה היורדת היא למטה. וכמה מחשבות והרהורים רעים מבלבלין אותו תמיד בעת עומדו בתפילה או בעת לימודו ועל כן כל ימיו בצער כי קיים בעצמו מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מָנוֹן כיון שהטעימו והשביעו בתאותו, ידוע מאמרם ז"ל (סנהדרין ק"ז.) אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע וזה שהשביעו הנה רעב תמיד למלאות תאותו ואחריתו להיות מנון (פירוש שר ומושל בו) כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ד, י') הרשעים הם ברשות לבם ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור ויצטרך גבורה גדולה אז לכבשו תחת ידו וכולי האי ואולי כי הנטבע בתאוה, מאוד ומאוד יקשה לו לשבור תאותו, והצדיקים המרעיבים אותו מנעוריהן אז תמיד הם שבעים וממאסין את התאוה כל כך בלבבם עד אשר לא ייראו משום הרהור בעולם. ועל כן פירש רש"י במה שאמרו (ברכות ס"א.) מאי וייצר אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי פירוש אוי לי מיצרי שמיגעני בהרהורים, כי כל עוד אשר לא נבזה ונמאס זאת התאוה בעיניו בתכלית הבזיון והמיאוס, כל ימיו יהיה בצער מיגיעות הרהורים רעים שיעלה על לבו ומחשבתו. וחז"ל אמרו (יומא כ"ט.) הרהורי עבירה קשים מעבירה כי זה בכל עת ובכל שעה טומאתם גדולה עד מאוד לצד שהוא בתאות הלב, וכשהלב הוא משכן להסטרא אחרא, הקדושה בורחת ממנו ומה לו ימי חייו וכל הבליו שיש לו

ממחמדי עולם אם הוא נתון תחת רשות הסטרא אחרא ומה יענה ליום פקודה ברדת שחת. ומשני הדברים האלו שביארנו עד כה אפס קצהו ממש מהפרשת הצדיק ומהרשע תקים ותדין לכל דרכיהם ולכל מעשיהם כל היום בכל ימי אדם אשר חי על האדמה אשר אין מוח ושכל האנושי יכול להשיג, ומכל שכן לבארם בספר במה נשתנה דרכים הללו מדרכים הללו והמה מהופכים ממש בכל רגע ורגע.

ואחר כל אלה לבל יחמץ לב אדם שירצה להלוך בדרך הטוב דרכי הצדיקים בראותו כל הדרכים הללו ואיך שצריך לשבור תמיד בכל רגע ורגע תאות היצר הרע וכוחותיו ולשקול במאזני פלס כל דרכיו וכל מעשיו והעיקר בכולם שלא לעשות כמעשה חמדת לבבו אדרבה לשברו ולהכניעו. אולי חלילה יחזור לאחוריו ויאמר כי מה אני ומה כוחי ללחום תמיד במלחמה הקשה הזו ופן תכבד עלי העבודה ונלאתי נשוא ואם כח אבנים כוחי, ובשרי נחושה לא אעצור כח להתגבר בכל רגע על השתערות מלך הצפון הוא היצר הרע לעקור תמיד חמדת מורשי לבבי ולעשות הכל בהיפך ממש ונמצא כל ימי תמיד כעס ומכאובים כי אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי ומה איגע ח"ו בחנם פן לא אוכל להתגבר עליו ונמצא יציאתי מעולם הזה נקי מנכסי. תמיד צערתי בצערי העולם הזה מיצרי הקשה ובסוף ארד לבאר שחת וזה וזה לא יתקיים בידי. כאן לא נהניתי ולא נחתי ולא שָׁלַוְתִּי, ויבוא רוגז לעולם הבא כי לא עמדתי במלחמה ולא נצחתי לתאותי. ונמצאתי מופנה מכל צד לירש ח"ו תרתי גיהנם. ואם אומר שאם אתחיל ללכת בדרך הטוב הקב"ה ברחמיו יסייע אותי כמאמרם ז"ל (יומא ל"ח:) הבא לטהר מסייעין אותו אם כן כיון שה' פעל כל זאת ולא אני מה נחת רוח יגיע לבוראי ממעשי כיון שמה' היתה זאת והיא נפלאת בעינינו שמצדנו לא הייתי יכול להגביר עצמי על תאותי ובסיעת האומר ועושה נצחתי המלחמה ונמצא הוא העושה בשלו ואיה הנחת רוח שמקבל ממעשי. וגם ידוע שעיקר ביאת הנשמה לעולם הזה בכדי שתקבל שכרה לעולם הבא והקב"ה חפץ להיטיב לבריותיו ובראם כדי לשלם להם שכרם מאור פניו יתברך ואם לא אעשה הדבר בעצמי כי אם על ידי עזר אלהים שיעזרני על דבר כבוד שמו איזה שכר מגיע לי על עבודתי אם אין אני העובד ונמצא הדרא קושיא לדוכתה על מה נבראתי כיון שהקב"ה לא יוכל ליתן לי שכר חלף עבודתי כי אם במתנה מתנת חנם אם יחפץ וזה היה נותן לי גם קודם הבריאה כידוע שנשמות בני ישראל חצובות מתחת כסא כבודו יתברך ונהנין מזיו שכינתו ומה פעל הקב"ה בבריאתי לעובדו ולשלם לי שכר עבודתי. ונמצא בכל אלה יוכל היצר הרע להטעות חלילה לאדם מישראל להטותו מדרך הטוב.

לזה הקדימה התורה ואמרה וייצר ה' אלהים וגו' שני יצירות כח הטוב וכח הרע בבחינת אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי כמאמר חז"ל הנזכר. והראת לדעת שהקב"ה ידע בכל אלה ובראו בתחילת ברייתו על אופן זה ונתן בידו הבחירה לבחור בטוב ולמאוס ברע ונתן לו הכח והממשלה לגבור על תאות לבו ולעשות כאשר יבין בשכלו איזה טוב או לא, והטביע כח הממשלה בשכל על תאות הלב אשר אם יבין בשכלו שתאוה זו לא טובה היא לא יעשנה בשום אופן אם ירצה להתגבר בה. והתורה הקדושה העידה בפה מלא (דברים ל', י"ד) כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו, לא כמו שאתה סובר שתוכרח להחזיק במחלוקת יומם ולילה בכח וגבורה, כי אם תתחיל ללכת בדרך ה' באמת ובתמים, בימים לא כביר תתחזק כח הטוב שבך ותחלש כח הרע ולא תצטרך ללחום את מושל יומם ולילה כי אם בין תבין את אשר לפניך שלא תשכח אף רגע מכל היום שה' אלהים הוא העומד לפניך תמיד ומשגיח עליך ורואה במעשיך ואז מרוב מורא ופחד לא תתאוה ולא תחמוד כלל להבלי הבלים נופת טנופת צוף מחמדי העולם הזה ותענוגיו. ואם אמנם שזה אמת ויציב אשר כל זה אי אפשר בלא עזר אלהים וכמאמרם ז"ל (קדושין ל':) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנאמר (תהלים ל"ז, ל"ב) צופה רשע לצדיק וגו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו וכו' עד כאן. ואמרו הבא לטהר מסייעין אותו ואך אף על פי כן לא נגרע דבר מערכו ושכרו ישולם לו משלם כיון שעושה כל מה שבכחו ועל מה שאינו יכול לו על זה הקב"ה עוזרו.

הנה ידוע אשר אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו ובודאי לא יקופח שכרו כיון שהוא עושה מה שבידו לעשות והקב"ה בחסדו מקבל נחת רוח מזה כי לזה בראו שני יצירות כח הטוב וכח הרע כדי לתת הבחירה בידו והוא יבחר בטוב וימאס ברע ונתן הממשלה בידו כמאמר חז"ל (שם) על פסוק (לקמן ד', ז') ואליך תשקתו ואתה תמשל בו שתשוקת ותאות אדם אל היצר הרע אבל אם תרצה, ואתה תמשל בו. וברוך הוא שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו והיא תבלין להיצר הרע שלא ישלוט על האדם כמאמרם שם. ועיקר הדבר, יראת ופחד ה' הן על ידי התורה הקדושה אשר אור אין סוף ברוך הוא נעלם ושופע בתוכה והן בבחינת (תהלים ט"ז, ח') שויתי ה' לנגדי תמיד לזכור תמיד שהשגחת הקב"ה עליו בכל רגע ורגע ובזה ודאי העיד הקב"ה אשר קרוב אליך הדבר מאוד.

ואם תקשה איך יהיה שני הפכים האלו כח הטוב וכח הרע בנושא אחד ובגוף אחד. אמנם ידוע אשר בריאת העולם עיקרו היה בבחינת הדין כי לא נזכר בכל מעשה בראשית כי אם שם אלהים, עד לבסוף אמר (בראשית ב', ד') ביום עשות ה' אלהים ששיתף מדת הרחמים כי ראה שאין העולם מתקיים בדין. ונראה פירושן של דברים למה ברא את

עולמו בדין והוא בעל החסד האמיתי, אך הן הן הדברים האמורים כי עיקר בריאת העולם היה שלא יהנו הנשמות מאתו בדרך נהמא דכסופא כי לא יהיה הטובה שלימה מכל וכל כי מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה (ירושלמי ערלה פרק א' הלכה ג') כידוע מדברי האר"י ז"ל. וברא את עולמו שיעבדו עבודתו בכדי שישולם להם שכרם חלף עבודתן בדין ובמשפט שלא יהיה בדרך נהמא דכסופא. ונמצא היה מוכרח לברוא העולם בדין כי אם יברא מצד החסד לגמול חסדו להם מטובו שלא בדין הראוי להם, חזר הדין להיות הנאתם בנהמא דכסופא מה שאין כן אם ינתן להם בדין. זה כל נחת רוחו ונחת רוח הנשמות שמקבלין טובתו בבחינת שכר שכיר שהוא הטובה השלימה והמאושרת בדעתו של אל דעות. ועל כן מה מאוד הקפידה התורה בשכר שכיר בעשה ולא תעשה להנתן לו דוקא ביומו. כי הקב"ה בחסדו מה מאוד מצפה ומתאוה ומשתוקק לשלם שכר שכיר לבאי עולם להנהותם מטובו להאיר להם מזיו פניו יתברך ויתעלה אם ירצה ה' ליום שכולו שבת, שאז הוא עיקר קיבול שכר ובהגיע יום ההוא ודאי לא יאוחר מיומו אף רגע כמימרא ברוב אהבה עד בלתי שיעור. וגם עתה בעולם הנשמות איש הזוכה לבוא אליו ותלמודו בידו ומראהו עבודתו אשר עבד ודאי תיכף הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו להנהותו מטוב הראוי לו בלי איחור רגע אחת כי חפץ חסד הוא, וכן הזהיר לעבדיו לְהַדָּמוֹת בדרכיו לשלם שכר שכירם ביומו דוקא, כי יפה שעה אחת קודם לעשות עמו חסד בשכר המגיע, ואיש הכובש שכר שכיר אף בלינת לילה אחד ח"ו גורם כן למעלה וכביכול צער לפניו וצער לנשמה שלא תקבל שכרה תיכף. ועל כן רמז בראשי תיבות (דברים כ"ד, ט"ו) ב'יומו ת'תן ש'כרו אותיות שב"ת כמו שאיתא בדברי האר"י ז"ל לרמז שטעמו שלא לאחר השכר האמת אשר יגיע להנשמה ליום שכולו שבת כי שכירות אינת משתלמת אלא לבסוף וכשתכלה ששת ימי המעשה וימי עבודה שהוא שיתא אלפי שנין יְהַנֶּה בריותיו אשר ברא מאור פניו בשכר נפלא הפלא ופלא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

ונחזור לענין אשר לזה נברא העולם בדין, כדי לשלם שכרם בדין שהוא הטובה השלימה מכל השלימות. ובזה אומר באימה וביראה מה שידוע מכתבי המקובלים אשר מכוחות דיני אלהינו נתגלגל ונשתלשל בהשתלשלות רבות עד שנתהוה מזה כוחות הרע להקליפות, המשוטטים בעולם כמו שאיתא בדברי האר"י בכמה מקומות אשר מבחינת אלהים נתמשך ונתגלגל עד הגיע לבחינת אלהים אחרים חלילה. ולכאורה אין להבין אשר ממקור הקדושה דין קדוש כמוס בעצמיותו יתברך יתמשך ויתהוה ממנו כח הרע, אכן לפי הנזכר יבואר כי בחינת הדין עיקרו הוא לשלם שכר לבני אדם בדין, שיהא לו

הטבה שלימה וזאת הוא על ידי הבחירה שיהא אדם בוחר בטוב ומואס ברע ולכן מהדין נתהוה כח הרע בכדי לנסות בו בני אדם כמשל הזונה הנזכר בזוה"ק להיות כח הרע מסית תמיד לאדם למרוד בה' אלהיו ולהיות אדם עומד בנסיון להתגבר עליו שלא יצייתו בכדי להיטיב לו בכל האפשרי. ולזאת כאשר ברא הקב"ה עולמו שיתן להם שכרם בדין ובמשפט, הוכרח לְהִתְהַוֹת מכח הזה כח הרע בעולם לעשות מלחמה באדם עם כח הטוב ושיתגבר הטוב על הרע לשלם שכרו במשפט הדין כי שכר שכיר עבדו. וכשראה הקב"ה שלא יתקיים העולם בדין לבד לרוב תוקף דיני אלהינו יתברך, זיווג לו יתברך מדת החסד והתנוצץ משניהם אור ממוזג מחסד ודין, נקרא אור הרחמים ועל ידו מתנהגים כל העולמות כמו שכתבנו בתחילת חיבורנו זה. ובכח אור הרחמים הזה, הנה נמצאים שניהם יחד כח החסד וכח הדין כי הוא עושה שלום במרומיו, ופירשו המפרשים שיש מלאכים שרפי אש ויש מלאכים ממים והקב"ה עושה שלום ביניהם שאין אחד מכבה חבירו (כמו שאיתא בטור אורח חיים סימן נ"ו) והוא רמז על הדברים האמורים כי חסד ודין נקראים אש ומים והקב"ה ברא אור ממוזג משניהם יחד ועושה שלום ביניהם שלא להתגבר אחד על חבירו עד שיכריע לכף זכות כו' או לכף חובה חלילה. ועל ידי מעשה בני אדם, הם המכריעים לכף זכות שיתגבר הכף זכות להנטותו לצד הטוב שהשמאל יוכלל בימין אבל לא לבטל השמאל לגמרי כי בזה עושה הקב"ה שלום ביניהם להיות שתיהם נמצאים בו כי שניהם צורך עולם הוא כמו שאיתא בכוונות האר"י ז"ל (בכוונת ברכת אשר יצר) ובמדה הזה הקב"ה שוקל זכויות ועוונות בני ישראל להיות כח שניהם בו וכשהזכויות מרובין אז קו החסד מכריע ומתרבה ומתגבר על כח הדין, והדין נכלל ונמתק בימין ואז כל טוב על בית ישראל. וח"ו כשהעוונות מרובין כף החוב מכריע והעולם שרוי בדין, ובזה הקב"ה ברוב חסדיו כשעולה לפניו רחמי בני ישראל כובש כף הדין ונושא כף החסד ועומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים ומרחם על עולמו.

ועבור זה החמירה התורה בעונש עשיית עוול במשפט במדה ובמשקל ובמשורה כי כל אלו רומזים לקו מדה הזו מדה האמצעית הממוזג מחסד ודין, וכשעושה עוולה בזה, אז נתקלקל המזיגה וח"ו כף החוב מכריע למטה וממשיך כל מיני דינים עליו ועל כל בית ישראל ואין עבירה חמורה בעולם כזו ועל כן אמרו חז"ל (יבמות כ"א.) קשה עונשן של מדות יותר משל עריות ואיש העובר עליהן קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם חמשה דברים מטמא את הארץ ומחלל את ה' ומסלק את השכינה ומפיל ישראל בחרב ומגלה אותן מארצו (כמו שאיתא בתורת כהנים מובא ברש"י קדושים י"ט, ל"ה) הכל סובב הולך על הדבר הזה כיון שמגביר ח"ו כח הדין ודאי שיגרום כל אלה כי לפני זעמו מי יעמוד.

ונחזור לענינינו אשר לא יקשה היאך ימצא באדם אחד שני הפכיים מכוחות הטוב והרע. כי כבר נמצא כן בשמי השמים מדה אחת כלולה מחסד ודין ונתמשך בהשתלשלות רבות עד שנתהוה מהן כוחות הטוב והרע כאשר ביארנו למעלה והכל להיות האדם בוחר בטוב לקבל שכר על זה מאת האל הטוב.

ולזה אמר הכתוב וייצר ה' אלהים וגו' כלומר שני יצירות יצרו בוראו בכח הטוב וכח הרע והכל נמשך מה' אלהים כח החסד והדין והקב"ה עושה שלום ביניהם ליחדם בגוף אחד ועל כן ברא גופו עפר מן האדמה מגושם בעפר ארץ העמים כי מכל הארץ נברא כמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ח.) נוטה לחומריות ולתאוות הבלי מחמדי הארץ ותענוגיו שכולם כוחות הרע הן. ויפח באפיו נשמת חיים נשמה קדושה וטהורה כח הטוב האמיתי חצובה מתחת כסא כבודו מתאוה ומשתוקקת לרוחניות. חומדת לעבוד עבודת בוראה. מקוות לחזור למקור שורשה אשר נלקחה משם וקשרם זה בזה ליחדם לאחד. היכול יוכלו כל באי עולם לקשר רוחניות בגשמיות וכל זה הוא כי הוא מפליא לעשות ועושה שלום במרומיו וברא את האדם בצלמו בבחינת מיזוג אור הרחמים הכלול מחסד ודין. והבחירה ניתן ביד כל איש ואיש כרצונו, והבוחר יבחר, וזה נחת רוח לפניו כשהאדם בוחר בטוב. והנה ידוע אשר החיים והמות מְכוּנִים על שם הטוב והרע וכמו שמפורש במקרא (דברים ל', ט"ו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע ובחרת בחיים וגו'. ולזה סיים הכתוב ויהי האדם לנפש חיה כלומר לא תאמר איך יתוש קטן כמוני יוכל להגביר עצמו על חלק הרע אשר כנמר עז כוחו, ומאוד מר וקשה לכבוש את תאות הזמן להיותו נתגדל בהן מנעוריו עד היותו בן י"ג שנים שאז יצר הרע לבד שופטו ואין בו דעת אז להגביר על תאותו וכשאדם נטבע בכח התאוה, מאוד יקשה עליו לכבשו ובפרט מהעריות וביאות אסורות אשר אם אדם יטבע בהן מרה לו כמות אחר כך לפרוש מהן ואין לך דבר קשה בכל העבירות לפרוש מהן כמו העריות וביאות אסורות כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק כ"ב מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ח) או מדת הגזל אם אדם נטבע בו קשה לו לפרוש מזה כמו שאמרו חז"ל (חגיגה י"א:) גזל ועריות שנפשו של אדם מתאותן ומחמדתן, ובפרט גזל הנאכל שקשה לו מאוד מאוד להוציא בלעו מפיו. ולזה הבטיחו הכתוב ויהי האדם לנפש חיה כלומר אם תרצה תוכל להיות לנפש חיה לבחור בחיים שהוא כח הטוב ולהכניע כח המות והרע כי קרוב אליך הדבר מאוד ואף שאליך תשוקתו להחטיאך כי לזה בראתיו לנסותך אבל ואתה תמשול בו כשתרצה בקל מאוד על ידי התורה הקדושה שבראתיה תבלין אליו. וכשתדבק נפשך באור הקב"ה הנעלם בתורה באהבה ויראה אז לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך. ועל ידי קיום

בכל הדברים שויתי ה' לנגדי תמיד ומפחד ואימת ה' העומד אצלך ורואה במעשיך ובכל משלח ידיך תבוטל ממך כל תאות וחמדת התענוגים. וכמו למשל אם תעמוד לפני המלך בשר ודם המולך על הארץ ודאי בעת עומדך לפניו לא תרגיש כלל להתאוות לשום תענוג וחמדת העולם אף חמדה ותאוה הקשה שבכל החמדות מפני אימת ויראת המלכות ומכל שכן דכל שכן כשאתה עומד לפני המלך ה' מלך גדול ונורא יתברך שמו. ודאי יבוטל ממך כל חמדת ותענוגי הזמן אף שאתה עושה אותם בדברים המוכרחים מאכילה ושתיה וכדומה מתענוגי בני אדם כי הוא צוך בכל אלה לעשותם לקיים מצוותיו בזה. אך לא תרגיש בהם שום הנאה ותאוה וחמדה ממחמדי הלב לרוב האימה ופחד. ותוכל להרגיש אהבה כאש בוערת אליו במה שאתה מקיים מצוותיו בזה. ורמז הכתוב עצה הזו באומרו ויהי האדם לנפש חיה כי חשבון מספרו עם האותיות והכולל עולה כמספר ה' לנגדי תמיד עם הכולל מג' תיבות. גם לנפש במילוי כזה למ"ד נו"ן פ"א שי"ן עולה למספר תורה בצירוף אותיותיה במילואן כזה תי"ו ו"ו רי"ש ה"א לרמז על שתי אלה שבזה יהיה האדם לנפש חיה לדבק עצמו בתורה הקדושה, וכשיהיה האדם לנפש הרומז לתורה אז חיה יחיה וגם להיות ה' לנגדו תמיד העולה למספר ויהי האדם לנפש חיה אז ויהי האדם לנפש חיה ויתגבר עצמו על חלק הרע ויכניעו וישברו ויורידו לנוקבא דתהומא רבא והוא חיה יחיה להתעדן בעולם הנצחי אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו אשר מחזק עמו בית ישראל לעמוד לשרת לפניו כל הימים ומאשר חלק הבוחר טובה ומבטיחם אשר יוכלו עמוד כי הבא לטהר מסייעין אותו והקב"ה עוזר על ידו, ובזה לא יחזיקו טובה לעצמן כי לכך יצרו בשני יצרים והכל מאת ה' הוא כי הוא אשר נתן הכח והממשלה להטוב להתגבר על הרע. והשכר אינו כי אם על הצער שמצערים גופם ומכבשין תאותן כמאמרם (אבות ה', כ"ז) לפום צערא אגרא וזה נחת רוח גדול לפניו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים אמן ואמן.

או ירמוז הכתוב באומרו וייצר שני יצירות כאמור. על בחינת בעלי התשובה שלא יאמר החוטא בדעתו הנה חטאתי עויתי פשעתי ועברתי ושניתי ושלשתי עד אין ספורות, מורד וממיר הייתי עם ה' מיום דעתי אותו ואיזה תקנה עוד אשר ימצא לי ואיך אבוא עוד לפני קוני כבושת גנב כי ימצא, כן בושתי ממעשי לשוב לפניו עוד ולדבקה בו איך ארמוס חצריו ואיך אספר חוקיו וכמה וכמה פעמים חזרתי לפניו בתשובה והבטחתי לבוראי שלא לשוב עוד לכסלה ושאלך בדרכיו לשמור מצוותיו וחוקיו ובכל פעם חזרתי לסורי ככלב שב על קיאו ואיך אבוא עוד לפניו לבקש מן המלך ולהתחנן לפניו ועוונותי מבדילין ביני לבינו. ועל כן רמזה התורה שני יצירות באדם אחד כי תדע כשאדם זוכה

לעשות תשובה שלימה לפני בוראו הנה הוא נהפך לאיש אחר ובריה אחרת גמור מכאשר היה כי כאשר היה מוטבע ברעות היה יצר הרע שופטו והוא אשר מלך על כל האברים והגידים שיעשו רצונו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ד, י) הרשעים ברשות לבן ותאוות לבו ממשיכין אותו לכל אשר יחפצו ואין כח בו לשבור תאות הלב אז. וכשעושה תשובה שלימה בזוכרו בכל אשר עשה ומתחרט מאוד ולבו נשבר בקרבו לשברי שברים ומר לו מר מרה כמות ואומר בלבו איך מרדתי במלך גדול ונורא כזה מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש וכל דיירי ארעא כלא חשובים נגדו וכמצבייה עביד בחיל שמיא ולגדולתו אין חקר ואין מספר ושיעור וערך. הוא טהור ומשרתיו טהורים עושים רצונו, יושב על כסא רם ונשא וכל מלאכי מעלה שרפים ואופנים וחיות הקודש אראלים תרשישים חשמלים ואישים ירעדון ויפחדון וירתתון ויזועון ממוראו ופחדו. ואני נבזה כלב סרוח חוטא מנוול טיפה סרוחה עפר ואפר בשר ודם הבל ותהו יעמוד למרוד במלך גדול קדוש נורא הזה, ואיך לא יגורתי מפני האף והחמה הכי לא יש עונש ונקם ושילם כנאמר (איוב י"ט, כ"ט) גורו לכם מפני חרב כי חימה עוונות חרב, ואיך פגמתי ח"ו בהקומה שלימה של יוצר בראשית ברוך הוא וברוך שמו אשר אילו יעברו עלי כל ארבע מיתות בית דין וכל מיני סגופים קשים ומרים ודאי אינם כדאים לכפר על אחד מני אלף מחטאי וכל העולמות נפגמו על ידי, ונחסר לַחְמָם והשפעתם על ידי זה כאשר ביארנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ה' ענף ד' ה') כי ה' הוא ההולך בדרכי וכשאני מיטיב מעשי, מברך ומשפיע מזון לכל בריותיו. וכשהרעותי את מעשי קפחתי פרנסת כל העולמות לפי ערכי. וביותר לבבו יחרד ויירא ויפחד וכל גופו ימולא חלחלה ורתת בזוכרו פגם הנעשה בשם הגדול הוי"ה ברוך הוא על ידו אשר כלב נבזה כמוהו יפגם בשם גדול ונורא הזה ומה יענה ליום פקודה ברדתו שחת. ויותר על זה יתן אל לבו ממה שעשה ומרד וחטא עד היום. ועל ידי זה יבער אש בלבבו ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים ויתחיל לבעור כאש להבה ממש לעשות תשובה שלימה לפניו ולדבקה בו בכל עוז ותעצומות ומקבל עליו כל מיני סגופים ויסורים אשר ישער שנפשו תוכל לסבלם ואז שורף כל מיני התאוות והחמדות והרהורים שעלו בלבו עד היום ויכלה מכסוף עוד אליהם וזה נקרא אש אכלה אש ואמרו חז"ל (יומא כ"א:) זה אשו של הקב"ה, כי זה האש חזקה הבוער עתה לחשוק ולחמוד ולחפוץ ולאהוב לדבוק בשמו הגדול הקדוש זה נקרא אשו של הקב"ה והוא המצנן ומכלה אש כח הרע והעבירה שהיה בו מקודם. ובכח רשפי להבת חיות אש שבקרבו לה' כל התאוות רעות וכל הקליפות אשר יסובבנהו עד עתה יכנעו באש וימסו כדונג

מפני האש ובלהב יקוד האש הבוער בלבו נעשה (עובדיה א', י"ח) בית יעקב אש ובית עשו לקש, בחינת ד' מאות קליפות הרמוזים בד' מאות איש שהיו עם עשו הרשע ומכולם נעשה ק"ש ותבן וכקש תשאם וכולם נשרפים ונכנעים בטילין ומבוטלין בכח רשפי אש שלהבת יה שבתוכו, ואז תיכף הקב"ה ברוב חסדיו מקבלו באהבה וברצון כמו שכתב קדוש עליון הרמב"ם ז"ל (פרק ז' מהלכות תשובה הלכה ו') אמש היה זה שנאוי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד וכו'. ועוד שם (הלכה ז') אמש היה זה מובדל מאלהי ישראל שנאמר (ישעיה נ"ט, ב') עוונותיכם היו מבדילים וגו'. צועק ואינו נענה שנאמר (שם א', ט"ו) גם כי תרבו תפילה וגו'. ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו שנאמר (שם שם, י"ב) מי ביקש זאת מידכם והיום הוא מודבק בשכינה זועק ונענה מיד ועושה מצוות ומקבלין אותם בנחת ושמחה ולא עוד אלא שמתאוין להם שנאמר (מלאכי ג', ד') וערבה לה' מנחת יהודה וגו'. וכפליים לתושיה מבואר בזוה"ק (חיי שרה קכ"ט.) זכאין אינון מאריהון דתשובה דהא בשעתא חדא ביומא חדא ברגעא חדא קריבן להקב"ה מה דלא הוה הכי אפילו לצדיקים גמורים דאתקריבו גבי קודשא ברוך הוא כמה שנין אברהם לא הוי עאל באינון יומין עד דהוה סיב כמה דאתמר. וכן דוד המלך ע"ה זקן בא בימים אבל מארי דתשובה מיד עאל ואתדבק ביה בקודשא בריך הוא וכן אמרו חז"ל (סנהדרין צ"ט.) מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד.

ונמצאת אומר מכל זה אשר תיכף בטילין ומבוטלין ממנו כל כוחות הרע ויצר הרע כי נשרפו באש ההבערה כאמור ולא ישפוט אותו היצר הרע עוד. ומעתה הנה היצר טוב שופטו ונעשה הוא השליט ומולך ומושל בכל אשר לו ולבו ברשותו אז, ומשנה כל מעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו מכאשר היה ומיחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו לשם ה' אחד, שיהיו הכל ביחוד אליו באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה, ונמצא נשתנה לבריה אחרת ולאדם אחר וכמו שכתב שם הרמב"ם ז"ל (הלכה ד') מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני ה' בבכי ותחנונים ועושה צדקה כפי כוחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני איש אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה וכו' עד כאן. ממש כדברינו כי נעשה בריה אחרת כי הלך מאתו כוחות הרע כשלחו כלה גרש יגרש אותם ואדרבה מאויב נעשו לו אוהב, כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי ט"ז, ז'), כי בגודל לבת אש שעבר בו עבירה עתה יעשה בו מצות ה' כאשר הארכתי בבחינה זו בספרי סידורו של שבת (שורש ו' ענף ג') על מאמרם (עיין תנחומא בשלח כ"ד) הצדיקים בדבר שחוטאים בו מתרצים וזו בחינת (ישעיה ס"א, ה') ועמדו זרים ורעו צאנכם, ומזה זדונות

נעשה לו כזכויות ונעשה ממלאך הרע מלאך טוב. וגופו ונשמתו מתחדשים בעשיות אחרות ובמדות אחרים ונעשה כאילו נוצר עתה מחדש ועל כן רמז בו ב' יצירות, כי על התשובה, מראש הבטיחנו וקודם שנברא העולם נברא התשובה ועל כן בעת יצירתו יצר אותו בשני יצירות לומר אף אם יתלכלך בעפר ארץ העמים מכוחות הרעות, יתחדש כנשר נעוריו, ומגרש לץ ויצא מדון (משלי כ"ב, י') והוא עם כל כח חושיו בצל שדי יתלוננו ותחת כנפיו יחסו ושלום על ישראל.

או ירצה באומרו וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. על דרך שאמרו חז"ל (ברכות ל"ב.) אמר ר' חמא בר חנינא אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו רגלי שונאיהן של ישראל חד דכתיב (מיכה ד', ו') ואשר הרעותי, וחד דכתיב (ירמיה י"ח, ו') כי הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל וכו' עד כאן. ופירש רש"י אלמלא ג' מקראות הללו המעידין שיש ביד הקב"ה לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו נתמוטט רגלינו במשפט אבל עכשיו יש פתחון פה שהוא גרם שברא יצר הרע וכו' עד כאן. ולזה אמר הקרא וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה כלומר במה שיצרו בשני יצירות יצר טוב ויצר הרע וגם במה שיצרו עפר מן האדמה והנם עדיין בידו כחומר ביד היוצר להסיר היצר הרע מעמו בית ישראל, בזה נעשה ה' אלהים שנמתק הדין בחסד לְהַעֲשׂוֹת משניהם אור הרחמים לרחם על עמו להעמיד רגלם יתד במקום נאמן בל תמוט עולם ועד להיות בזה פתחון פה שהוא גרם שבראם ביצר הרע, ובידו להסיר לב טיפש מאתנו להפך את האדם מיצירה, ליצירה אחרת, מרע לטוב, וגם זה רמז במלת וייצר בשני יודין שיצרו על אופן שיהפכו מיצירה ליצירה כאמור.

ויהי האדם לנפש חיה. הנה התרגום פירש והות באדם לרוח ממללא. ולהבין איך מרומז בנפש חיה רוח ממללא. אכן הנה נודעת לכל, אשר הד' מינים שבעולם הזה שהוא, דומם צומח חי מדבר, הם נגד ד' עולמות, אצילות בריאה יצירה עשיה הידועים, שהם נגד נפש רוח נשמה חיה שבחלקי הנשמות, ונמצאת למד אשר האדם המדבר הוא נגד חלק החיה ומהשפעת חלק הלז בו, נתוסף בו הדיבור כי הג' מינים שתחתיו שאינם משיגים כח האור הלז נחסם פיהם מלדבר. והוא אומרו ויהי האדם לנפש חיה. כלומר אלהים ברא את האדם שיהיה מול נפש החיה לקבל אורו מאור הלז ועל כן תרגם והות באדם לרוח ממללא, כי זה מותר האדם מן הבהמה במה שמשיג אור הלז שנתוסף בו הדיבור וכאמור.

או יאמר ויהי האדם לנפש חיה. על פי המבואר בעץ חיים (היכל א"ק שער ג' פרק א') וזה לשונו ודע כי נפש רוח נשמה מתלבשים תוך פנימיות כלים שהוא הגוף, אך נשמה

לנשמה אין יכולת בגוף אדם לסובלו ונשארת מבחוץ בסוד אור מקיף ומקפת את המוח מדור הנשמה ואת הלב מדור הרוח ואת הכבד מדור הנפש, אמנם נשמה עליונה הנקראת יחידה מקפת בבחינת נשמה לבד ולא בבחינת נפש רוח נשמה וזהו סוד הנקראת יחידה כי אין דוגמתה למטה וכו' עד כאן דבריו בקיצור לשונו קצת. וידוע אשר נשמה לנשמה היא הנקראת נפש החיה ולזה אמר ויהי האדם לנפש חיה כלומר שהאדם כולו בנפשו ורוחו ונשמתו מתלבשים בנפש החיה והיא מקפת עליו בבחינת נשמה לנשמה אבל לא כן ביחידה שאין כולו מתלבש בה כי אם בבחינת נשמה לבד וכאמור.

או ירצה לומר ויהי האדם לנפש חיה כי ד' שמות יקרא לאדם אשר על הארץ גבר אנוש איש אדם והם נגד ד' בחינות חלקי נשמתו הנקראים נפש רוח נשמה חיה. ואדם הוא העליון שבכולם כי הוא בבחינת אדמה לעליון (ישעיה י"ד, י"ד) והוא נגד נפש החיה העליונה בארבעה חלקי הנשמה האמורים ולזה אמר ויהי האדם לנפש חיה כלומר בחינת אדם הוא נגד נפש החיה כדבר האמור.

פסקה ח

ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר וגו'. צריך להבין למה מזכיר שם מלא על נטיעת הגן וכבר נתעוררו חז"ל בזה (בראשית רבה ט"ו, א'). גם זה סותר לכאורה למה שאמרו (עיין בבראשית רבה י"ב, ט"ו) בתחילה עלה במחשבה לבראות במדת הדין וראה שאין מתקיים ושיתף מדת הרחמים וזה הגן ועדן הנה נבראו קודם בריאת העולם כמאמרם ז"ל (פסחים נ"ד.) ודרשוהו מהאי דקמן דכתיב בעדן מקדם. ואם קודם הבריאה כבר שיתף הרחמים בדין כאמרו ה' אלהים למה עלה במחשבה לברוא בדין. ועוד צריך להבין מה זה גן ומה זה עדן ומה נשתנה גן עדן הנברא לצדיקים להיות בשני בחינות מגיהנם שאינו אלא אחד. והנראה בזה כי הנה כבר כתבנו בזה (אופן י"ג מפירושי פרשת בראשית) אשר הן עליית המחשבה שעלה לברוא בדין והן סוף המעשה ששיתף רחמים בדין שניהם היו צריכין לבריאת העולם ובשניהם נברא. ונשמתם של צדיקים גמורים שעלו במחשבה קודם הבריאה שבהן נמלך הקב"ה בבריאת עולמו הם נידונין עד עתה בדין הגמור כאשר היתה עליית מחשבת בורא עולם ועל כן הנה סביביו נשערה מאד (תהלים נ', ג') ואמרו חז"ל (מכילתא מובא בילקוט תהלים רמז תש"ס) מדת בשר ודם מוראו על הרחוקים יותר מקרובים אבל הקב"ה אינו כן מוראו על הקרובים יותר מעל הרחוקים שנאמר (ויקרא י', ג') בקרובי אקדש וכתיב סביביו נשערה מאוד ואמרו (בבא קמא נ'.) מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וכו' עד כאן. כי הם נדונין בדין ועל כן אמר הקב"ה למשה (דברים ג', כ"ו) רב לך אל תוסף דבר, כלומר כיון

שאתה גדול וקדוש בעיני ברב גדולה וקדושה לכן אל תוסף כי עמך אני מדקדק כחוט השערה. וזה שהשיב על מיתת ר' עקיבא כך עלה במחשבה (מנחות כ"ט:) כלומר כי הוא נידון בדין כאשר עלה במחשבה לפני בבריאת העולם ועיין שם כי ביארנוהו שם היטב. אבל שאר העם מבני ישראל שלא יוכלו להתקיים כלל בדין שיתף להם מדת הרחמים להתנהג עמם בהכרעות קו המשקל ונידונין על פי רוב המעשה אם רוב זכויות מכריע משקלו לטוב להכתב בספר החיים וצדיק יקרא לו להורישו חיי עולם ולהפרע ממנו בעד מיעוט עוונותיו בעולם הזה. וכן חלילה ברוב עוונות להיפך, אשר נותנין לו שכר מיעוט מצוותיו בעולם הזה וסופו יורש גהינם. ואם כן נמצאים עתה בעולם שני מיני צדיקים. האחד, צדיק גמור שעוולה לא נמצא בו ולא חטא כלל, או חטא בחטא כל דהוא שלגבי אחרים לא נחשב לחטא כלל רק אצלו נקרא חטא על דרך מאמר ר' יוחנן (יומא פ"ו.) היכי דמי חלול השם כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילה וכאשר כתבנו שם. והשני, צדיק שאינו גמור כי עוד נמצא עוונות תחת ידו ורק שמשקלו מכריע לטוב והוא נידון על פי רוב המעשה להקרא לצדיק. ועל שני אלה רמזו חז"ל (ברכות ז'.) צדיק וטוב לו צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור. כי זה הצדיק גמור שאין בידו שום חטא ועוון לזה טוב לו שאין צריך ליסורי עולם הזה למירוק מיעוט עוונתיו וצדיק שאינו גמור הנה הוא צריך ליסורים וחלאים רעים למרק עוונותיו ועל כן רע לו. והן הן היסורין של אהבה לזכותו לחיי עולם הבא.

והנה אמרו חז"ל (בבא בתרא ע"ה.) עתיד הקב"ה לעשות חופה לכל צדיק וצדיק לפי כבודו ובודאי שני בחינות הצדיקים האלו אין מדורם שוה לצד שזה צדיק גמור והקב"ה מדקדק עמו כחוט השערה ואינו נידון לפי רוב המעשה כי אם בדין הגמור כאשר עלה במחשבה לפניו. וזה הוא צדיק שאינו גמור ונידון לפי רוב המעשה אף שנתמרקו מיעוט עוונותיו על ידי יסורין עם כל זה הוא בבחינת שיתוף רחמים בדין ולבבו לא שלם עם ה' אלהיו כמו זה וה' יראה ללבב. וחז"ל אמרו (סנהדרין ק"ו:) רחמנא ליבא בעי. ועל כן ברא אלהים שני מקומות לקיבול שכרם והוא גן, ועדן, וכדעת ר' יוסי (בבראשית רבה ט"ו, ב') שטעמו ונימוקו עמו וה' האיר עיניו ומצא לו מקרא מכריע על גביו, שסובר שעדן גדולה מגן וגדולה הזו לא בְּכַמּוּת שמחזיק מקום יותר מגן, כי אין בזה שום חשיבות אחד על חבירו אם הוא גדול בכמותו. והעיקר הוא גֻּדּוֹל המעלה, שמעלתו גדולה בבחינת אור ה' השופע בו ביותר פנימיות וזיכוך מאשר בגן. והעדן הוא שנברא להיות מדור לצדיקים גמורים אשר נידונין בדין הגמור. ולכן הוא נברא קודם בריאת העולם, וקודם בריאת העולם היה הכל בסוד הדין כי אפילו מחשבת בריאת העולם היתה בדין ואחר כך ביום עשות ה'

אלהים וגו' שראה שאין העולם מתקיים בדין ושיתף רחמים בדין בשביל צדיקים שאינם גמורים להיות נידון במשקל לפי רוב המעשה, ברא להם מדור בפני עצמן הראוים לגן שהוא קְטַן המעלה להתעדן בו לפי ערך צדקתם.

ובזה יבוא הכתוב כמין חומר ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם. כי הנה העדן היה מקדם קודם שנברא העולם שנברא בבחינת הדין הגמור לצדיקים גמורים, ואחר ששיתף רחמים בדין הוצרך ה' אלהים שהוא השיתוף רחמים בדין לטעת גן בעדן אשר היה מקדם להיות מדור לצדיקים הנידונים על פי רוב המעשה בבחינת השיתוף. ובזה נתיישבו כל הדקדוקים. ואולם לא תטעה ח"ו לומר שמובדל ומופרש הגן מהעדן לא כן הוא כי הם מיוחדים בתכלית היחוד והכל לפי המעלה נקרא, זה עדן במה שמתעדנים הנשמות באורו יתברך במעלה גדולה, וזה גן במה שמתענגין הנשמות מאור פניו במעלה פחותה מזה וכולם מיוחדים לאחד. ועל כן סיים הכתוב וישם שם את האדם אשר יצר פירוש שם בגן לצד שנאמר בו וייצר ה' אלהים את האדם והבן. גם עדיין לא היה בידו שום תורה ומעשים טובים כי אחר כך נאמר (בראשית ב', ט"ז) ויצו ה' אלהים על האדם וגו'. ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו פירוש שקיים מה שלמד. ולא זכה אדם לשבת בגן כי אם אשר יצר מיציר כפו של הקב"ה על כן היה נאה לו כל הגדולה והכבוד הזה, וזה וישם שם את האדם, מה ששם שם האדם, להיות אשר יצר מיציר כפו של מלך יתברך וכמבואר במדרשי חז"ל.

ואולם אם יש לך לב משכיל בנסתרי אלהינו תבין מעצמך בכל הדברים האמורים כי נודע אשר עדן הוא מדת הבינה הרומזת לקודם בריאת העולם ונקראת על שם המחשבה וגן הוא שכינתא תתאה דינא דמלכותא וישם שם את האדם הוא בחינת עמודא דאמצעיתא עולם המעשה ובו נידון העולם על פי רוב המעשה והכריע משקלו לכף החסד ועיין בכוונות האר"י ז"ל במדה השניה מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן שהוא מגזירה שוה כתב וזה לשונו: כשהמלכות מקבלת מן תפארת שבתפארת הוא גזירה שוה ואז העולם מתנהג על ידי מיזוג דין ברחמים ונוטה לרחמים. ולזה שם את האד"ם בג"ן אבל ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן כי מיוחדים הם וכל אדם זוכה לפי ערכו וכאמור והבן.

פסקה ט

ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וגו'. הנה הרב האלשיך האריך בזה לבאר באופן אשר שייך לְכַנּוֹת גם בעולמות עליונים דוגמות אילנות. ולפי דעתי נראה שעיקר שם אילן הוא למעלה, ודוגמתו על הארץ נקרא גם כן אילן על שם המושאל, כמו ידות הכלים שנקראים יד בבחינת המושאל מיד האדם וכן אוזן הכלים, הנה לא

ישמע באזנו ולא יקרא אוזן כי אם בבחינת המושאל מאוזן האדם שהוא כעין דוגמתו. וכן האילן, עיקר שם האילן הוא בשמי השמים, ואילן אשר על פני הארץ לפי שהוא כעין דוגמתו נקרא על שמו. והנה עיקר האילן נקרא על שם ענפים רבים המתפרדים ומתפרשים מגוף אחד ומכל ענף וענף עוד יתפרשו ענפים קטנים ומקטנים קטני קטנים עד אין מספר. והוא שורש אילנא דחיי הנזכר בזוה"ק והוא שורש כל נשמת ישראל וממנו מתפרשים ענפים גדולים וקטנים עד אין מספר (ועיין תולעת יעקב נ"ח) על אומרם (ראש השנה ט"ז.) בעצרת על פירות האילן וזה לשונו: וכבר ביארנו כי הפירות ההם הם הנשמות הפורחות מאילנו של הקב"ה וכו' עיין שם. וזה הסוד המוזכר בספר יצירה (פרק ו') אחד על גבי שלשה ושלשה על גבי שבעה ושבעה על גבי י"ב כי מאחד מתפרשין לג' קוין, ימין ושמאל ואמצע ומשם לז' מדות הידועים ומשם לי"ב גבולי אלכסון שהם י"ב שבטי יה וכל הנשמות תולין כענפים בבד וענפים קטנים מן ענפים גדולים. וכמו כן התורה אשר נקראת (משלי ג', י"ח) עץ חיים היא למחזיקים בה כי שורשה הוא גם כן באילנא דחיי הנזכר. הנה מתחלקת לכללים ופרטים וידוע אשר כל התרי"ג מצוות שבתורה נכללו בעשרת הדברים שאמר מי שאמר והיה העולם, וכל תורה שבעל פה נכלל בתורה שבכתב וכאומרם (תענית ט'.) מי איכא מידי דלא רמיזי באורייתא וכולם נכללו בתיבת בראשית אשר התחיל הקב"ה בה את תורתו כנודע וכאשר כתבנו בתחילת ספר הזה ואין בפרט כי אם מה שבכלל ולא נפרטו כי אם כמו ענפים יוצאין מגוף האילן והכל מושרש בהשורש. ועל כן בזה תבין כי עיקרי דברי התורה הקדושה הכל בשמים ממעל בענפי הקדושה הידועים, ושם עיקר שם של כל דבר וממילא גם בארץ נעשה כדוגמתו. כמאמר חז"ל (עיין שמות רבה ל"ג, ד') כל מה שבשמים ברא דוגמתו בארץ וקראום בשמות של מעלה בבחינת שם המושאל מעיקר שמו למעלה וכאשר בכתוב הזה אשר ידוע אשר יש גן עדן עליון וגן עדן תחתון ועיקר שם עדן וגן הכל בבחינת הרוחניות למעלה שחיותו שם באותיות האלו על כן נקרא עדן או גן. ושם עיקר עץ החיים ועץ הדעת וד' הנהרות, והכל בבחינת הרוחניות כי ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (ישעיה מ', כ"ה). רק כיון שברא בארץ כעין דוגמא שלמעלה אשר שיער דעתו של תמים דעות אשר זהו כעין דוגמתו לכן הוא קראו גם כן באותו השם, אבל רחוק ביניהם כרחוק מזרח ממערב ויותר עד אין שיעור וערך, כמו שכותבין ראובן על איש אשר שמו ראובן, והנה זה התיבה ראובן אשר בכתב מורה על זה האיש אבל אין להם דמיון כלל יחד לומר שזה כמו זה ואף על פי כן יורו זה על זה, כן הגשמיות שהוא כעין דוגמא של הרוחניות אבל אין להם דמיון כלל בשום אופן שבעולם כידוע ממכתבי המקובלים.

ועל כן אמר ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד וגו' פירוש אפילו מבחינה התחתונה שבגן הנקרא אדמה בערך אדמה שבתחתית הארץ, היה גם כן העץ שבה נחמד למראה וטוב למאכל ומכל שכן שאר העצים הנמצאים שם אשר אין ערך ליופים במראה וטובם במאכל וזהו שבח לגן במאוד. ואמר עוד מה לי להרבות לספר בשבח הגן הלא עץ החיים בתוכו. ידוע מעלת עץ החיים שאין כמוהו בכל העולם במעלה וגם עץ הדעת טוב ורע הוא בגן ועץ הדעת הוא נפלא במעלה ידוע סודו סוד הלולב שמתחיל מן היסוד ומגיע עד הדעת אשר בנענועיו מושפע שפע וברכה מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו וזה הוא הטובה הגדולה השלימה העיקרי לבריאת העולם שהוא להיטיב לבריותיו וזה תרגום אונקלוס דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש, כי בא כמתרץ אשר לכאורה אין זה שבח לגן כל כך כשבח עץ החיים שהוא טוב לבד, וזה טוב ורע.

אך הנה ידוע מאמר חז"ל (שפתי כהן על התורה) אילו היה אדם הראשון ממתין עד בוא יום השבת היה מקדש על היין כי לא נאסר עליו העץ אלא בו ביום דוקא. והענין הוא כי הנה עיקר הבריאה היה בשביל הבחירה למאוס ברע ולבחור בטוב והקב"ה יקבל נחת רוח מזה מה שיעשה למענו. והנה על כן צריך קודם הידיעה, לידע טוב ורע כי אם לא ידע כלל מה טוב ומה רע במה ימאס ובמה יבחר. ואך אמנם הידיעה היא סכנה גדולה פן כאשר יוודע לו מטוב ועד רע, וידוע אשר כוחות הרע הם חזקים למאוד מאוד בתאוות גוף האדם שנברא מן האדמה ונוטה לחומריות וגשמיות. אולי חלילה יהפוך קערה על פיה למשוך אחר הרע וישליך הטוב אחר גיוו. ודבר זה הוא גם בזמן הזה, כי התורה היא נצחית לעולם ולעולמי עולמים. ולמשל כשאדם בבית הכנסת בשחרית בעת התפילה ואינו רואה שם דבר מחפצי העולם הזה לא עסקי ממון או חמדת הרהורי אשה רחמנא ליצלן נקרא בדרך שאינו יודע עתה מטוב ורע כיון שאין זה לפניו ממה שנפשו של אדם מתאותן ומחמדתן ואינו רואה כי אם חפצי שמים מספרי תורה תפילין וספרים ובני אדם לומדים ומתפללים.

ואך כשרוצה ללכת לשוק ושם יראה לפניו מכל תשוקת חמדת העולם מגזל, והרהורים וכדומה וירא לנפשו פן ח"ו יפול ברשת הטמונה לרגליו מפח היצר הרע וסיעתו. הנה זאת העצה היעוצה אליו, אשר קודם הליכתו לשווקים ורחובות יקדש עצמו ככל אשר יוכל שאת, בתפילה בכוונה ולימוד קצת תורה לשמה באהבה ויקשור עצמו בכל עוז ותעצומות עם כל פרטי רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו למלך עולמים ברוך הוא ויטע בלבו אהבתו ויראתו להשריש בלבבו אשר אין אהבה בעולם מכל מחמדי צוף עולם הזה ותענוגיו כאהבת חמדת חשוקת דביקת הבורא ברוך הוא. וימשוך יראת ה' על פניו אשר

חלילה לו לעבור על רצונו יתברך בשום אופן בעולם מרוב מורא ופחד. וידוע אשר בלעם שהיה תוקף הקליפה והרע, אמר (במדבר כ"ב, י"ח) לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה. ומכל שכן אדם ישראל אשר נשמתו חלק אלוה ממעל. ובזה יצא לשוק ולא ייירא ולא יפחד מגבורת יצרו וכאשר יראה לפניו מדברי טוב ורע ודאי ידע להפריש האוכל מהפסולת לבחור בטוב ולמאוס ברע ונכון יהיה לבו בטוח בה' שיעזרנו על דבר כבוד שמו כי הקדיש מקודם כל תאוותיו לה' וכן עשה אברהם אבינו ע"ה שטרם הלוכו למצרים מדור הקליפה נטע אהלו בארץ הקדושה ובנה שם מזבח בכדי שידביק וישריש עצמו קודם בקדושה דמאריה ולא יזיק לו טומאת מצרים וכן עלתה לו ויעל וגו' במקנה כבד וגו' (בראשית י"ג, א').

וכמו כן באדם הראשון, הנה עץ הזה שאסר הקב"ה עליו לאכול ממנו בו ביום לא מפני שמעורב בעצמיותו רע חלילה לא כן. ולזה פירוש התרגום דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש כלומר שקונה חכמה בנפשו באכילת פירותיו לידע בין טוב לרע והידיעה היא סכנה גדולה כאמור אולי לא יוכל לעמוד בטוב ח"ו וכאשר לא ידע כלל הנה מה הרויח הקב"ה בבריאתו שיהא בוחר בטוב וימאס ברע אם לא ידע מטוב ורע. ועל כן הזהירו הקב"ה שלא יאכל מעץ הזה עד הגיע יום השבת, ובו ביום צוהו לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל שדוקא יאכל משארי עצי הגן (וכאשר נבאר היטב להלן בפרשת ויצו וגו' ובפסוק ותפקחנה עיני שניהם ועיין שם היטב) שעל ידי זה יושלם עצמו בקדושת בוראו כי הֵנָּה נָטַע ה'. ובודאי רבתה בם הקדושה, והתורה שיבחם בנחמד למראה וטוב למאכל והוא כינוי לטוּב אור ה' וקדושתו הנשפע בהם, ובפרט שהיה שם עץ החיים נודע רוב קדושתו למעלה, ובהצטרף זה לקדושת יום שבת קודש הנה לרוב הקדושה השופע בו יוכל האדם להתקדש בקדושתו ולקשור עצמו בחי העולמים ואז יותַּר לו לאכול מעץ הזה ובודאי ידע אז להפריד הרע מן הטוב והפסולת מן האוכל וימאס ברע ויבחר בטוב ולא ימשכנו יצרו להדבק ברע ח"ו. ואך אדם הראשון פגה אכל תאנה בלא זמנא שלא המתין על שבת, ונתוודע לו בין טוב לרע ולא היה כח הקדושה מושרש בו בקשר אמיץ וחזק. ועל כן האמין ועשה מה שעשה ולא נזכירם על יציר כפו של הקב"ה. תדרשם ממקומם במאמרי חז"ל. וממילא לא נמשכו הברכות לנוה אפריון למכון בית אלהינו וירדו לתוך הקליפות והרע, ובזה נתערב רע בטוב וכל העולמות נפגמו על ידי זה כידוע. ונחזור לענין אשר עיקר בחינת עץ הדעת הוא במעלה נפלאה מעיקר כוונת הבריאה שהוא לבחור בטוב על ידיו ולהמשיך על ידו כל הברכות לטובה דייקא וכל זה הוא שבח הגן. והפליא עוד בשבחי הגן לומר הרי.

פסקה י

ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. נודע מעלת העדן שאמר עליה הכתוב (ישעיה ס"ד, ג') עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו כמו שאמרו חז"ל (ברכות ל"ד:). וכן הוא בשירת אקדמות בלא שלטא ביה עין בגו עדן גינתא. והוא מעלה אשר לא שזפתו עין רואה ומזה ראה מעלת הגן. ועוד מעלה על מעלה אשר השקתו אינו בדבר הממילא שהנהר יוצא לעצמו לדרכו ודרך הילוכו עובר על הגן ומשקה אותו. כי אם אשר בכוון יוצא להשקות את הגן לרוב חשיבותו, והוכיח עוד הדבר הזה שרק בשבילו הולך להשקותו, כי משם יפרד והיה לארבעה ראשים ולמה אינו מתפרד קודם הגיעו לגן. אם לא שזה מעלת הגן שהנהר כולו ילך להשקותו. ועוד צא וראה מעלת המים ההולכים להשקותו. כי אף אחר הפרדם יהיו לארבעה ראשים וכל אחד מהמה יקרא ראש וראשון במעלת הנהרות האחרים ומכל שכן במקום שכל הארבעה מתכנסים למקום אחד מה גדלה מעלתם ומה יגדל מעלת הגן בזה, וכל זה עיקרי הדברים הוא במקום עליון ברוחניות אשר בשמי השמים ושם כל המעלות האלה הם מעלות נפלאות גדולות ועצומות והמשכיל יבין וידום. וממילא גם בארץ הם כעין דוגמא של מעלה כאשר כתבנו וכיוון בכל זה להראות אשר חיבה יתירה חיבב לאדם להושיבו במבחר מקום כזה אשר אין שיעור וערך למעלותיו ושבחיו ומזה יוודע טובה המאושרת לנו לעתיד לבוא אם ירצה ה'.

פסקה טו

ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. לכאורה פסוק זה מיותר כולו כי כבר כתיב (שם ח') וישם שם את האדם אשר יצר. ונראה לומר כי הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה ט"ו, ד') וישם שם ר' יהודה אמר עילה אותו כמה דאת אמרת (דברים י"ז, ט"ו) שום תשים עליך מלך פירוש העלה והגביה אותו כבחינת המלך עיין שם, בבחינת ומוראכם וחתכם וגו' (בראשית ט', ב'). והנה אחר כך התחיל הכתוב לספר במעלת נפלאות הגן שהושם בו האדם. באומרו ויצמח ה' אלהים וגו'. כאשר כתבנו למעלה מזה. ואולם האדם ידיד ה' יציר כפו של הקב"ה לא רצה בשררה נפלאה כזו להיות מלך בתוך הגן הנפלא הלזה. וידוע מאמרם (פסחים פ"ז:) אוי לרבנות וכו' על כן היה בורח מהשררה. וכאשר עשה עבד ה' משה עבדו שברח מהרבנות כמה וכמה פעמים ולא חפץ בגדולה. אשר על כן ויקח ה' אלהים את האדם, לקחו בדברים ואמר לו לא מלכות אני נותן לך כי אם עבדות אני נותן לך לעבדה ולשמרה.

והענין הוא, כי הנה הגן אף שהוא כולו רוחניות הנה צריכה תמיד לשפע אלהים חיים שיושפע בה בבחינת הברכה והחיות הצריכה לה ושתתן טרף לביתה וחק לנערותיה

בחינת הנשמות המתעדנין בה בתפנוקי מלכות מלך עולמים. ועד יום שכולו שבת הנה צריכה תמיד עבודת בני אדם על הארץ שיגרמו על ידי מעשיהם הטובים בתורה ותפילה ודביקות ובפעולות המחשבות הנכונות הַזַּכּוּת ויחודי שמותיו יתברך כל בחינת שפע וברכה לכל העולמות שלמעלה ושלמטה, הכל כנודע. וכשהאדם עושה כן הנה ודאי הוא על הארץ כבחינת המלך ממש, מלך הטוב והמיטיב לעבדיו ומחלק להם מזון ושפע הראוי להם ומושל בהם לצד שהוא המחיה אותם וכולם צריכין אליו ודאי אשר לו ניתן הממשלה. ובזה שניהם אמת כי הושם שם האדם בבחינת המלך להמשיך להם תמיד כל טוב חיותם ושפעם מבורא עולם, וממילא בודאי יהיה לו הממשלה בהם לצד התחלקות מזונם להם וזה חיותם. אבל אמנם עבדות גדול ונורא הוא, וצריך למאס ברע ולשבור כל מחמדי הלב ולעבוד במסירת כל כוחי גופו נפשו ורוחו ונשמתו במיצוי טיפת דם האחרון שבו כידוע למי שזכה לטעום טעם תשוקה זאת בנפשו אף פעם אחד בשנה. ולזה אמר לו הקב"ה הן אמת שאתה תמלוך עליהם אבל זה איני נותן לך כי זה ממילא הוא ועיקר מה שאני נותן לך הוא לעבדה בכל כוחך ועבדות אני נותן לך. ובזה נחה דעת האדם ונשאר לשבת בגן. והוא אומרו ויניחהו בגן עדן פירוש שהניח אלהים דעת אדם בזה להיות מקום חנייתו בה לעבדה ולשמרה כאמור.

מה שאמרו חז"ל (תיקוני זוהר ס"ב.) לעבדה זו מצות עשה ולשמרה זו מצות לא תעשה ולכאורה יקשה הלא זה נאמר קודם הצווי כי אחר כך נאמר ויצו ה' אלהים וגו' ומה עשה ולא תעשה שייך קודם הצווי עיין בחיבורנו זה בפרשת ואתחנן בפסוק אשר אנכי מצוך היום שאמרנו דבר נאה בזה בעזרת ה'. משם תבקשנו.

פסקה טז

ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות. הנה לכאורה היה די באזהרת אכילת עץ הדעת לבד וממילא ישמע שהותר לו אכילת שאר עצי הגן ולמה הוצרך להתיר לו בפירוש מכל עץ הגן אכל תאכל. גם על מה הוצרך להזהירו באזהרה ועונש. וידוע מאמרם ז"ל (סנהדרין נ"ז.) בני נח אזהרתן זו הוא מיתתן והנראה בזה על פי מה שפרשתי שני מקראי קודש במשלי שלמה המלך ע"ה שאמר (משלי א', י"א) בני אם יפתוך חטאים אל תֹּבֶא. אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם וגו' עד בני אל תלך בדרך אתם מנע רגליך מנתיבתם. ולהבין כפל האמירות וכפל התשובות נראה. כי הנה בשני דרכים יבוא היצר הרע להסית את בני האדם מאחרי ה'. האחד אם מבין בדעת האדם אשר לא חזק לבו בה' ולא נשקע בלבבו אהבת הבורא יתברך שמו. גם לא הורגל בנפשו להית חופף

עליו מורא ופחד ה' אשר לו השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה ומלאכי מעלה יפחדון ויפחזון וירעדון מפניו. אז יבוא אל האדם בלי שום ערמה ומרמה רק יסיתנו בכח התאוה שבלבבו לחמדת העולם הזה ויגביר בלבבו כח התאוה הלז ויסיתו להדיח מאחרי ה' חלילה לעשות עבירה מהעבירות בגלוי או בסתר כאשר יוכל. וכאשר יעבור עבירה וישנה בה יֵעָשֶׂה לו כהיתר וימשכנו לעבירה חמורה מזו רחמנא ליצלן, והוא ילך אחריו כשור לטבח עד אשר יובל לקבר להורידו עד שאול תחתיה. ואך כאשר יבין בדעת האדם שגדול בלבו אהבת ה' ומורא שמים עליו מגדולת יוצר בראשית שלא למרות עיני כבודו ח"ו, ואם יסיתנו לעבור עבירה האסורה עליו מצווי שמו יתברך לא יעבור עליה בשום אופן כי ירא את פני ה', אז לא יסיתנו תיכף לעבור העבירה כי אם יבוא אליו בכל מיני ערמות וחכמות שבעולם וירמה אותו בדברי שקר כאשר יוכל. ומעט מעט יקיפו במרמה אולי יוכל לפתותו לבוא לידי האיסור. ואם האדם לא יתן דעתו ולבו להבין בערמותיו ושלא לילך אחריהם בשום אופן אף אם היתר גמור הוא, חלילה יוכל להמשיך אותו מעט מעט עד אשר יפול ברשתו. והנה הרמב"ן ז"ל כתב בפירושו על התורה (פרשת משפטים פסוק וכי יפתה) שלשון פיתוי הוא על דבר שקר במה שאחד מפתה את חבירו בדברי שקר ומרמה. ועל כן אמר שלמה בחכמתו בסוגי שני בני אדם הללו. אחד, אם יפתוך חטאים שיבואו אליך בדרך הסתת פיתוי בערמתם בשקר להדיחך מה' ואינם אומרים לך לילך לעבור עבירה כי יודעים שהוא עתה אינו בר הכי לציית להם על הדבר. ועל כן לא אמר בזה אל תלך בדרך אתם כי אינם מבקשים עדיין מאתו ללכת במעשה לעשות העבירה רק הזהירו אל תֹּבֵא. כלומר אל תֹּבֵא בלבך להאמין לו עתה בדבר הזה ולעשות אפילו דבר ההיתר אם הוא מכוחו וערמתו. ואך אם יאמרו לך לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם, שיסיתו אותך בפועל על דבר העבירה הנני מזהירך על כל פנים לא תלך בדרכיהם כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם וגו'.

ובזה פירשתי פסוקי מלכים-א (א', א'.) והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה וגו' וחם לאדוני המלך ויבקשו נערה יפה וגו' והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סוכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה. ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך. וצריך להבין קישור הדברים מסיפור הנערה סוכנת למלך למה שרצה אדוניה למלוך. וגם לדקדק באומרו ויכסוהו בבגדים לכאורה מיותר. ועיקר הסיפור הוא מה שלא הוחם לו ומאי נפקא מינה אם כסוהו אם לא, כיון שעם כל זה לא הוחם לו. גם על מה בתחלה אמרו לו יבקשו למלך נערה בתולה ולא הזכירו יפה

ואחר כך בקשו נערה יפה עד שהיתה היפיפיה בכל גבול ישראל. גם כיון שהכוונה היה לחימום לבד למה בקשו נערה יפה וכי היפה מחממת ולא הכעורה.

אכן נראה בהקדים לתת לב על אדוניה וחכמי ישראל שהיו אתו כמו יואב שר הצבא וכדומה איך עלה על דעתם לשום להם מלך בירושלים בעוד דוד מלך ישראל חי וקיים הכי לא ידעו אשר עיני כל ישראל אליו להגיד להם מי ישב על כסאו אחריו. ועוד שבודאי ידעו אשר דעת דוד להמליך את שלמה ואיך ימרדו בו אנשים מעט מאנשיו. ונראה לפי שאמרו חז"ל (בשוחר טוב) שהיו ישראל אומרים מה דוד סבור שהמלכות נשתלה מן בנה של בת שבע וכו' כי לפי דעתם שסברו שדוד חטא באשת איש איך יתהוה מקור הקדושה כזו השתלשלות מלכות בית דוד ממקום הפגום. ובזה סמך לבם של אדוניה וסיעתו להמליכו כי ודאי כל ישראל יטו אחריהם אפילו שלא ברצון דוד לצד שהוא בנה של בת שבע, ולדעתם לא יתכן להושיב על כסא מלך ישראל דבר הנמצא בו שמץ מנהו. ואפילו דייני ישראל אין מושיבים אלא ממשפחות מיוחסות שבישראל מכל שכן המלוכה ובפרט לקדושת מלכות הלז מלכות בית דוד.

אמנם האמת הוא אשר דוד לא חטא כמאמר חז"ל (שבת נ"ו.) הן לפי דעת הסוברים שבקש לעשות ולא עשה והן למי שאומר (עבודה זרה ד':) לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה. ואם כן הנה מאת ה' נסבה זאת בעל כרחו שלא בטובתו ועל כן ודאי ראוי וראוי למלוך בנה של בת שבע. והנה עבדי המלך דוד כולם נטו אחרי אדוניה כמו שכתוב (שם שם, ט') ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך. ובודאי גם הם סברו שדוד חטא ורצו להכשילו עוד הפעם שישא עוד נערה בתולה ויבוא אליה והיא אסורה לו כיון שהיה לו י"ח נשים מכבר. וזה יהיה ח"ו סופו מוכיח על תחלתו אשר גם שם נכשל בעבירה חלילה ולתאות לבו. ובזה ודאי יטו כל ישראל למלכות אדוניה. וזה היה כל עיקר מגמתם שעל ידי זה ימלוך אדוניה כי רצו במלכותו. ואכן הנה יראו לנפשם להסית את דוד בגלוי לישא עוד אשה על נשיו כי בודאי לא ירצה מחמת שידעו שצדיק גמור הוא ואף שלדעתם נכשל פעם אחת בעבירה מכל מקום כל ימיו עומד בצדקו ועודנו תמים עם ה' אלהיו ובאו אליו בערמה ואמרו לו לבקש למענו רק נערה בתולה לחמם ועל כן לא זכרו נערה יפה כי גם הכעורה תחממנו והם הלכו ובקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וסברו בדעתם אשר לא יעמיד על עצמו כשתשכב בחיקו מלבוא אליה להיותה מן היפה שביפות. ולדעתם כבר אירע לו כן בבת שבע. ובזה ח"ו יתגלה קלונו לעיני כל ישראל בבירור אשר ודאי גם שם חטא ויטו כולם שכם אחד

אחרי אדוניה. אבל באמת הנה מעולם לא חטא וכאז כן עתה העיד עליו הכתוב והמלך לא ידעה.

ולזה אמר הכתוב תחלה והמלך דוד זקן בא בימים ונמשך מזה שני דברים. אחד, אשר על כן רצה אדוניה למלוך. כי פן ימליך את שלמה בחייו קודם מותו ומי יעמוד במחלוקת עם דוד אף שבלב ישראל לא יטו אחריו כל כך, מי יבוא אחרי המלך את אשר כבר עשהו, וכשהוא ימלוך תחלה ולב ישראל הנה נוטים אחריו ואז מה שעשוי עשוי. וגם דוד בעצמו לא יעמוד במחלוקת עמהם. צא וראה מה שקרה לו עם אבשלום. והשני, נמשך אשר הותש כוחו ועבר עליו רוח צנה ונצטנן דמו מרוב ימים. ועל ידי שניהם אלו רצו עבדיו להכשילו באכילת איסור לצורך מלוכת אדוניה. ואך לא יכלו להסיתו לעבירה בגלוי, על כן אמר הכתוב ויכסהו בבגדים כלומר שכיסו העבירה בלבושים שהלבישו העבירה בערמה ומרמה כאמור למעלה ואך הכתוב העיד ולא יחם לו כלומר אף על פי כן לא הוחם לו ח"ו בחמימות העבירה לאכול את האסור לו עם שעוד היה כח בו למעשה זה כנאמר בדברי חז"ל (סנהדרין כ"ב.). והתחיל הכתוב לספר גוף המעשה כי אמרו לו עבדיו לבקש נערה בתולה לחממו הכל כאמור למעלה, ואחר כל זה שראו צדיק עומד בצדקו אף על פי כן ואדוניה בן חגית מתנשא וגו'. כי בטח על מעשה הראשונה ואך כיון שהכתר מלכות לא הלמתו (שם כ"א:), אז ידעו כל ישראל כי שלמה הוא המוכן למלך מה' אלהי ישראל ודוד לא חטא והכל כמדובר.

ונחזור לענינינו אשר זה דרך היצר הרע כשמבין באדם שלא יצייתו לעבור עבירה בגלוי תיכף. אז יבוא אליו בערמה להסיתו, והאדם צריך ליתן דעתו ומחשבתו על כל דרכיו אולי הם מדרכי היצר הרע מערמותיו כי כל דרך איש ישר בעיניו וצריך לעמוק מחשבתו על כל זה. והנה קצות דרכיו מערמותיו אפרש לך בג' דרכים.

דרך אחד. יבוא אל האדם ויתחיל להחמיר עליו בחומרות אשר לא נצטוו עליו לאמר הלא אתה צריך לעשות לך גדרים וסייגים יתירים כי הלא מעשה אלהים המה, ויראתו גדלה עולם מהכיל, על כן הרגל עצמך בפרישות יתירה שלא להזדווג באשתך כי אם לעתים רחוקות מאוד וְהָיָה ניעור בכל לילה ולילה ללמוד תורת ה' ושלא תדבר כלל וכלל ולא תביט על שום דבר כי אם בספר תורה, והתענה כל ימיך וכדומה, ובזה מכביד עליו המשא עד אשר לא יוכל שאתו ואז משליך המשא כולה מעליו ולא די שאינו פרוש אף נעשה פרוץ בעבירה. כי נעשה לו הגדר כמו עבירה ממש וכשיותר לו הגדר כי לא יוכל עמוד בו אז אומר בלבו מה בין זה לזה וכיון שפרצתי הגדר אכנוס לבית, ועל כן אמר שלמה (קהלת ז', ט"ז-י"ז) אל תהי צדיק הרבה ואל תרשע הרבה כלומר אם לא תצדק הרבה

ותספיק עצמך במה שאסרה התורה אז לא תרשע הרבה וכדבר האמור. וזה שהזהירה התורה בלא תעשה לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם (דברים ד', ב') כי כל יתר כנטול דמי והמוסיף גורע והלא תראה מה שאמרו חז"ל (חולין ק"ט:) כל מה דאסר לן רחמנא שרא לן כוותיה, מנדה, דם טוהר. מחזיר, שבוטא וכו'. וכתבו המפרשים הטעם כדי שלא יאמר אדם בעינא לטעום טעמא דאיסורא ועל כן בכל דבר איסור שרא לן כנגדו דבר מה לטועמו כי היכי דלא ליתגרי ביה יצרו. וכמה פעמים דיברה התורה כנגד היצר הרע כמו בלקיחת יפת תואר וכדומה והכל כי אם תכבד עליו המשא לא יוכל לסובלו וישליכו כולו מכתיפו. ולזה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ו, ב') נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו וגו' כלומר הפשע הוא היצר הרע שורש המסית לפשעי ישראל. תחלה אומר להרשע שיאמר בלבבו הלא אין פחד אלהים לנגד עיני כלל וצריך אני להוסיף שמירה על שמירה ופרישות יתירה מכל טוב. אבל כל זה החליק אליו בעיניו למצוא עוונו לשנוא כי כל דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להיטיב כלומר אין כוונתו זה לטובה כי אם לומר לו אחר כך ראה בעצמך מה אתה עושה. כל דברים הטובים אסורים עליך ואתה מעונה מכל טוב העולם אשר חבירך בני אדם כמותך מתענגים בהם ואתה נפשך יבישה אין כל. הכי כח אבנים כוחך, ובשרך נחושה לעמוד בכל אלה. ועבור זה הנה פורץ גדרו ומהרס הבנין כולו.

ודרך השני הוא. שאומר לו היצר הרע בדבר אחד התחזק הרבה בזה לעשותו בצדקת רב ומחזיקו בצדקתו, ואחר כך יכשילנו בדבר אחר לומר לו אם צדיק אתה בכל הדברים ומה יהיה אם לא תעמוד בדבר אחד והמשקל יכריעך לכף זכות ברוב הזכויות מכל שכן בעבירה אחת. וכאשר מצינו (יומא כ"ב:) בשאול המלך ע"ה בחמלתו על אגג יצאה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה ואחר כך כשהרג נוב עיר הכהנים יצאה בת קול אל תרשע הרבה. כי כל צדקת האדם בחומרות יתירות שעושה אינם כדאים לעבור עבירה אחת עבורן, כי העבירה תחבול בנפש למאוד ולא יועילנו צדקותיו היתירים בזה. ולא זאת כי אם יעבור עבירה אחת יקשור בנפשו כוחות הרע עד אשר יעבור על כולן רחמנא ליצלן. וחוץ לזה איך זה צדקת האדם אם נמשך מזה עבירה, ודאי גם צדקתו לא באמת וביושר היה והכל שקר וכזב. ובשני דרכים האלה היה ערמות הנחש לחוה לפתותה לאכול מן העץ ובא ואמר לה (בראשית ג', א') אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן כלומר הנה באמת ידעתי שלא אסר לך אלא עץ הדעת. אך ודאי אמר אלהים בלבו (כי אמירה היא בלב כידוע) שמעצמכם תעשו זאת שלא תאכלו מכל עץ הגן מרוב מורא ופחד ה' שלא תבואו לאכול מאילן האסור תפרשו מכל אילני הגן. וכוונתו היה לשני

דברים האלו. אחד, שתכבד עליהם המשא שלא יטעמו מנטעי נאמנים אשר נטע ה' בגנו ויפרקו עול ויאמרו לאל סור ממנו, ויאכלו ההיתר והאיסור ביחד. והשני, כיון שיצדקו הרבה לדון אף על מחשבת הקב"ה שלא יטעמו משאר אילני מאכל ויחזיקו צדקתם בזה, וירשיעו הרבה במקום אחר לאכול האסור להם כי יאמרו בלבבם אם מכל האילנות אנו נשמרים ומה בכך אם נאכל אילן אחד וכדבר שכתבנו למעלה. ולזה נתחכם הקב"ה בצוותו לאדם על עץ הדעת ואמר לו מכל עץ הגן אכל תאכל כלומר אני מצוה אותך דוקא שתאכל מהם, וכפל דבריו אכול תאכל. כי מוכרח אתה לאכול עבור ב' דברים שלא תכבד המשא, ושלא לצדק הרבה בזה, ולהרשיע במקום אחר. והכל, כי ידעתי כי לא יבוא אליך השטן לאמר לך שתרשיע במזיד לעבור מצותי כי יציר כפי אתה ורק ערום יערים לבוא אליך בערמותיו ועל כן אני מצוך כאמור. ובזה, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כלומר כשדוקא תאכל מכל עץ הגן, תוכל לאסור עליך אכילת עץ הדעת הכל כנאמר. ומה שאמר לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות אף שבני נח אזהרתן זו היא מיתתן (סנהדרין נ"ח:), הוצרך לאזהרה ועונש על בו ביום להזהירו אשר יקבל עונשו ביום חטאו דוקא.

ובזה נבין מאמר חז"ל (מדרש רבה ט"ז, ו') ר' לוי אמר צוהו על שש מצוות. ויצו על עבודה זרה. ה' על ברכת השם. אלהים אלו הדינין. על האדם זו שפיכת דמים. לאמר זו גילוי עריות. מכל עץ הגן וגו' צוהו על הגזל עד כאן. וכן הוא בגמרא דידן (סנהדרין נ"ו:). ולכאורה למה לא פרט לו אחד מהם בפירוש ואמר לו הכל ברמז, והזהיר לו אכילת עץ הדעת באזהרה ובעונש מפורש, והלא עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכת דמים הן מעבירות החמורות שבתורה ולמה לא אמרם לו רק ברמז. ואולם כל הפסוק הזה לא נאמר כי אם עצות מרחוק להזהר על ידם באכילת העץ, כי זה היה עיקר הצווי. ובכל הפסוק הזה רמז לו הכל איך יעשה דבר שלא להתפתות ברשת נחש הקדמוני. כי באכילת העץ היה בו כל הו' עבירות הללו המוזכרים: עבודה זרה, ידוע שהנחש נעץ צפורן עבודה זרה באומרו והייתם כאלהים. ברכת השם, ממה שאמר מן העץ אכל הקב"ה, וברא את העולם (בראשית רבה י"ט, ד'). ואין לך חירוף וגידוף כלפי מעלה כביכול כזה, לומר שלא היה ביכלתו ח"ו לברוא העולם כי אם על ידי העץ. דינין כי היה לו לדון דברי הרב ודברי התלמיד למי שומעין כמאמר חז"ל (סנהדרין כ"ט.). שפיכות דמים, אין לך שפיכות דמים יותר מהגרמת מיתה לכל באי עולם אשר נהיתה מאכילת העץ. גילוי עריות, ידוע מאמרם ז"ל (שבת קמ"ו.) שבא הנחש אל חוה והטיל בה זוהמא. וגם אדם, הנה אמרו (בבראשית רבה י"ח, ו') שהנחש ראה אותם עסוקים בתשמיש ונתאוה לה. וכתבו שם

המפרשים שזה נחשב להם לחטא שעסקו בתשמיש לעין כל, עיין שם. גם נודע אשר אילו המתין בזיווגו על שבת קודש לא היה בא לכל זה כידוע מכתבי קודש קדשים האר"י ז"ל. גזל, כי אמרו חז"ל (ברכות ל"ה.) כל הנהנה מעולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל וכו'. והענין, כי כל מה שברא הקב"ה בו' ימי בראשית צריכין תיקון כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"א, ו'). וקודם התיקון הנה הם קודש לה' לא יאכל כבחינת נטע רבעי שנאמר בו (ויקרא י"ט, כ"ד) קודש הלולים לה' ואמרו חז"ל על משנת כיצד מברכין (ברכות ל"ה.) מנא הני מילי דתנו רבנן קודש הלולים לה' מלמד שטעונין ברכה לפניהם ולאחריהם מכאן אמר ר' עקיבא אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך. ופירש רש"י קודש הלולים בנטע רבעי כתיב ומשמע ב' הלולים טעון באכילתו וכו'. הרי אשר קודם הברכה עדיין בקדושתיה קאי להיות קודש לה'. וכן אמרו שם מפורש כל הנהנה בלא ברכה מעל ואמר ר' יהודא וכו' כאילו נהנה מקדשי שמים.

וכל הענין הוא, כי כל דבר האכילה הניתן לאדם, הכל להוריד שפע וברכת אלהים אל המאכל אשר אוכל על ידי הברכה. וכששורה עליו אור האלהים אז יוכל בעת האכילה להעלות הניצוץ הקדוש שבתוכו למקור שרשו מקום אשר נחצב משם וזה כל תיקונו, כי לזה נברא להתקרב לבוראו אחר התרחקו מאתו כידוע להעומדים בסוד ה'. אבל כשאינו מברך הברכה אז לא יוכל להעלות הניצוץ ההוא בשום אופן ולא די שלא תיקן המאכל ההוא אף מורידו מטה מטה כיון שלא השרה עליו אור ה' ממילא כל בחינת הסטרא אחרא עומדין למולו לקבלו לרשותם. ועל כן אמרו שם ר' לוי רמי כתיב (תהלים כ"ד, א') לה' הארץ ומלואה וכתיב (שם קט"ו, ט"ז) והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. ולכאורה במה קנאה בברכתו, אכן לדברינו יומתקו דבריהם מאוד כי אחר הברכה שהשרה עליו אור ה' ויוכל לעלות ענף הקדושה שבו לבוראו אז נתנו אלהים לבני אדם לאכלו בכדי לתקנו על נכון. וזה היה עיקר הכוונה בבריאתו. אבל קודם הברכה שלא יוכל לעלות הניצוץ ההוא בשום אופן. לא נתנו אלהים להרע עמדו להורידו עד שאול תחתיה. והנה הוא לה' הארץ ומלואה וכיון שמשל ה' הוא, הנה הוא קודש קדשים מאשי ה' לא יאכל, והנהנה בו מעל. ועל כן נכון מאמרם כאילו גוזל להקב"ה כי הוא גזילה ממש שחוטף וגוזל מה' דבר אשר לא נתנו לו. והנה זה הכל, בדרך שאפשר לתקנו על ידי הברכה והאכילה. אבל דבר שאין ביכולת האדם לתקנו הנה עודנו בקדושתו עומד וכל אוכליו יאשמו. ועל כן באכילת עץ הדעת כיון שלא נתנו אלהים לאכילתו כי לא היה יכול לתקנו אז, או עבור שאר טעמים ידועים לאלהינו יתברך עבר על הגזל שגזל מאת הקב"ה דבר שלא חפץ לתת לו. ולזה, כאשר חפץ ה' להזהירו

על דבר אכילת העץ, רמז לו בצוויו כל ו' לאוין האמורים כי כאשר ישמור עצמו מהם לא יבוא לאכילה. והפליא עצה מרחוק ליעצו איך לא יפול בערמות השטן שנתלבש בהנחש לשמור עצמו מבחינת עבודה זרה וברכת השם וגזל ודינין, ולאכול דוקא משאר העצים ובזה לא יוכל לפתותו. ואך הנחש עשה בערמה ולא הלך אל האדם כי ה' הקדים לו כל אלה, והלך אל האשה שדעתה קלה ובערמות יתירות כאשר פירשנו כאן (ועוד נפרש אם ירצה ה' במקומו) והצמיח מה שהצמיח. ועל כן בברכה נאמר (ויקרא כ"ו, ו') וחרב לא תעבור בארצכם ואמרו חז"ל (תענית כ"ב.) אפילו חרב של שלום. כי עיקר החרב הוא חרבו של מלאך המות, הוא השטן הוא היצר הרע והבטיח הקב"ה בשבת ישראל על אדמתם לבטח בסוף הימים אם ירצה השם לא מבעיא שלא יבוא עליכם בחרב מלחמה לומר לכה אתנו נארבה לדם להסית לעבור עבירות במזיד. אפילו חרב של שלום לבוא בדרך פיתוי שקר ומרמה ולהראות לך שהוא חפץ בשלומך וטובתך מאוד גם זה לא יהיה בארצכם כי את רוח הטומאה יעביר מן הארץ והיה ה' לאור עולם. יהי רצון שיהי' בעגלא ובזמן קריב.

עוד יכוון ה' להזהירו מכל עץ הגן אכל תאכל. כי כבר היו דברינו (בפסוק ויצמח ה' וגו') אשר לא נאסר באכילת עץ הדעת כי אם לבו ביום ואילו היה ממתין עד שבת משחשכה היה מצוהו ה' שיאכל דוקא, בכדי לידע ברע ובטוב ויבחר בטוב ויבחר אוכל מן הפסולת. אך היה צריך מקודם להדביק ולהשריש עצמו בקדושה יפה יפה בכדי שלא ימשיכנו הסטרא אחרא והרע הלוך אחריהם וכמו אברהם שהלך קודם לארץ ישראל ונטע אהלו ובנה מזבח ואחר כך הלך למצרים בלי מורא ופחד כי השרה על עצמו קדושת בוראו ועיין שם. ולזה כיוון אלהינו יתברך לטובתו טובת אמת אשר דוקא יאכל מעצי ה' אשר נטע בגנו ונודע מעלת העצים הללו שנאמר בהם כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ובודאי זה יגיד על עוצם קדושתן וגודל זיו אור הדרת קודש הנשפע בהם ממלך עולם ברוך הוא, ובפרט אשר היה בתוכן העץ החיים שעץ חיים הוא למחזיקים בו ונודע רום מעלת קדושתו למעלה המוריש חיי עד להאוכלו. וכאשר יאכלם ודאי שיתחזק בו הקדושה יפה יפה באור פני מלך חיים ויועיל לו מאוד לבל להתפתות אחרי הרע חלילה בעת אוכלו מעץ הדעת טוב ורע. וטובים השנים מן האחד שימתין על קדושת אור יום השבת ובתוך כך ימלא כריסו מארזי לבנון אשר נטע ובפרט מעץ החיים ואז ודאי ואכל וחי לעולם.

ומצאתי סמך לדברינו אלה בזוה"ק (סוף פרשת אמור) וזה לשונו: תא חזי בשעתא דברא קודשא בריך הוא לאדם ואוקיר ליה ביקירו עילאה בעא מיניה לאתדבקא ביה

בגין דישתכח יחידאי ובלבא יחידאי ובאתר דדביקותא יחידאי דלא ישתני ולא יתהפך לעלמין בההוא קשורא דמהימנותא יחידאה דכלא ביה אתקשר הדא הוא דכתיב ועץ החיים בתוך הגן לבתר סאטי מאורחא דמהימנותא ושבקי אילנא יחידאה עילאה מכל אילנין ואתו לאתדבקא באתר דמשתני ומתהפך מגוונא לגוונא מטב לביש ומביש לטב וכו' יעיין שם עוד כדברים האלה. הרי שהיה כוונת הקב"ה שיתדבק באילנא דחיי יחידאה דלא ישתני ולא יתהפך לעלמין ואם היה אוכלו קודם, אף שהיה אוכל מהעץ הדעת תיכף אחריו קודם בוא יום השבת, ודאי שלא היה דינו במיתה והא ראיה שאף אחר שאכל מהעץ הדעת כתיב (לקמן ג', כ"ב) פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, מכל שכן אם היה אוכלו מקודם. ואך אף על פי כן לא היה די בזה לבדו בשלימות שיאכל מעץ הדעת בו ביום אחר אכילת עץ החיים כי כן קדמה ידיעת אלהינו אשר לרוב תוקף הרע שברא בעולם יצטרך לשני הדברים אכילת עצי הגן ובפרט עץ החיים וההמתנה על יום השבת (ועיין בפירושינו בפסוק ותפקחנה עיני שניהם שביארנו למה היה נצרך לשני הדברים דוקא) לזה אמר הכתוב ויצו ה' אלהים על האדם לאמר וגו' שתיבת לאמר אין לו פירוש לכאורה. ומה שפירש הרב הקדוש בעל אור החיים שיאמר לאשתו אינו מתורץ כל כך, כי בודאי יאמר לה האדם כי השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. וגם לדקדק בפירוש אמרו אכל תאכל.

ואמנם הנה הכתוב מספר מעשה ה' ורוב טובו ואשר בסיבתו לא יצמח הרע לאדם כי אלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהלת ז', כ"ט), כי אילו נתנו ה' במקום שלא יהיה כי אם עץ אחד נחמד וטוב למאכל. והיה הוא אוכל ממנו לא היה אשמה כל כך תלוי בראשו כי אין אדם נתפס בצערו וה' יצוה לבל יאכל ממנו, טוב ופלא כזה שיראה בעיניו ולא ישבע מארזי ה' אשר נטע אבל האמת ויצמח ה' וגו' כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים והיה לו להשביע נפשו בטובה רבה. ואילו לא צוהו כלל לא היה מחוייב להתדבק תחלה באילנא דחיי קשורא דמהימנותא יחידאה דכלא ביה אתקשר ולא לחטוף תיכף על זה ולא על זה בעץ המתהפך מגוונא לגוונא מטב לביש וכו' אכן לא כך היה רק ויצו ה' אלהים על האדם לאמר כלומר מה שהיה די באמירה לבד לאסור לו עץ הדעת וממילא ישתמע שמותר בכל העצים הנה הקב"ה בחסדו בא עליו בצווי מפורשת דוקא מכל עץ הגן אכל תאכל והוא בגין דישתכח באתר דדביקותא יחידאה דלא ישתני ולא יתהפך לעלמין. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל, פירוש גם אחר אכילת שאר עצי ה' לא תאכל מעץ הדעת כי לא יושלם בקדושת אור ה' שלא יזיק לו אכילת עץ הדעת עד בוא גם כן יום השבת שמאיר ומופיע בו קדושת שמו

יתברך ויתעלה בהארה נפלאה עמוסה לאין קץ. והוא סר ממצוות ה' הטובים ולא חפץ לעשות כמו שצוהו ואף לא שוה לו להשוותם שיאכל מכולם או שלא לאכול משום אחד רק להיפוך ממש שלא לאכול מעצי המצוה להתדבק בעץ החיים ולאכול את האיסור וזה הגדיל חטאו בכפלים ועל כן מיהר למרות פי ה' ולא התאפק שעה ושתים עד השבת כי בעשירית חטאו כמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ח:) וקרוב היה לתשלום היום ואז היה הקב"ה מְצַוֶּה עליו לאכול ממנו כאמור.

ועל זה כיוונו חז"ל (בראשית רבה כ"א, ז') דרש ר' יהודה בן פזי מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכלת לעמוד על צוויך שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה שלוש שנים. אמר ר' הונא כד שמע בר קפרא אמר יפה דרש ר' יהודה בן אחותי עד כאן. ולכאורה צריך להבין מה חידש ר' יהודה בזה הלא הוא דבר שתינוקות של בית רבן יודעין אותו. ויותר פלא מה שקילסה בר קפרא ואמר יפה דרש בן אחותי מה דרשה הוא זו. ולפי הנאמר נכון הוא, כי זאת הוא שחידש ר' יהודה אשר לא נאסר אדם לאכול מהעץ כי אם בו ביום, ולערב היה מותר וזה אמר שלא יכול לעמוד בצוויו שעה אחת כי לאחר השעה היה מותר לגמרי שיאכל ממנו וזה הוא תימה ופליאה גדולה למאוד מה שלא היה פלא כל כך אם נאמר שנאסר לאכלו עד עולם ועל הדבר הזה קילסה בר קפרא והבן. ומה שלא אמר לו הקב"ה בפירוש שאינו אוסרו אלא לבו ביום לפי שאף אם היה אומר כך היה צריך אחר כך לחזור להתיר לו כי היה דבר שבמנין וצריך מנין אחר להתירו כמו שאמרו חז"ל (ביצה ה':) מכדי כתיב (שמות י"ט, ט"ו) והיו נכונים לשלושת ימים אל תגשו אל אשה. לך אמור להם (דברים ה', כ"ז) למה לי, שמע מינא הוי דבר שבמנין וצריך מנין אחר להתירו עד כאן. ולזה המתין הקב"ה עד הלילה שיצוהו אז לאכלו. ועוד אם היה אומר לו לזמן והיה ממילא מותר אחר הזמן לא היה מצווה ועומד אחר כך. וידוע מאמרם ז"ל (עבודה זרה ג'.) גדול המצווה וכו' ועל כן המתין לצוות לו אחר כך. וגם מפני שצוהו הקב"ה לאכול משאר העצים ואם היה מתחיל לאכול מהם ממילא היה הולך עד השעה שהיה עד הלילה ועל כן לא אמר לו בפירוש רק רמז לו במה שאמר כי ביום אכלך ממנו לומר שאינו אסור אלא בו ביום.

וגם נראה שרמז לו זה, במה שכפל לו לומר מכל עץ הגן אכל תאכל. כי אותו היום ערב שבת קודש היה ובו נאמר לקטו לחם משנה להכין ליום השבת ועל כן אמר לו אכל תאכל שני אכילות אחת בערב שבת ואחת שתכין לך על השבת כי ביום הששי והכינו וגו' (שמות ט"ז, ה). וגמר אומרו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל לא אמר רק אכילה אחת שהוא האכילה של ערב שבת אבל אכילת שבת לא נאסר לו כנאמר. וגם זה היתה

ערמת הנחש ואמר (בראשית ג', א') אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. כי חפץ לדעת להוציא מפיהם אם כבר אכלו משאר עצי הגן. כי אם כבר אכלו לא יועיל ברשעו כל כך כאשר כתבנו והאשה השיבתו מפרי עץ הגן נאכל לא אמרה אכלנו כי עדיין לא אכלו רק נאכל להבא. ועל זה אמר להם קדמו ואכלו מעץ הדעת והייתם כאלהים בורא עולמות שלא יברא הוא עולמות וישלטו בכם כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ט, ד'). וכל עיקר כוונתו שיאכלו בו ביום דוקא בכדי להקדים הקליפה לפרי ולעשות זיווג עליון קודם קבלת המוחין והכנסת אור השבת והפך הקערה על פיה כנודע. ובדברינו יובן אומרו כאן, ה' אלהים, כי היה בצווי הזה עשה ולא תעשה. שיאכל משאר העצים, ושלא יאכל מעץ הדעת והם בחינת ה' אלהים כידוע. ואפשר שזה אמר הכתוב (שם ב', ט"ו) לעבדה ולשמרה ואמרו חז"ל (בתיקוני זוהר ס"ב.) לעבדה במצות עשה ולשמרה במצות לא תעשה כי ודאי ניחא היה לגן שיאכל ידיד ה' יציר כפו ברוך הוא מפירותיו. נודע כוונת האכילה שהוא להמשיך שפע וברכה מאור ה' לכל העולמות וזה תקות כל המקוים ועל זה נאמר (משלי י"ב, י"א) עובד אדמתו ישבע לחם כלומר מי שרוצה לעבוד האדמה ישבע לחם ועל ידי אכילתו ימשוך לה שפע וברכה והוא לעבדה ממש. ולשמרה במצות לא תעשה שהוא שלא לאכול מעץ הדעת. כי זה פחיתות הכבוד גדול לגן שח"ו יתחלל שם שמים על ידו. והראיה, שלא רצה שום אילן לקבלו אחר החטא והיו אומרים (תהלים ל"ו, י"ב) אל תבואני רגל גאוה וגו'. כי אם אותו שאכל ממנו קיבלו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ט"ו, ז') והוא אזהרה גדולה לשמרה שלא יתחלל שם שמים על ידם ויפגום כבודו חלילה, והכל כמדובר.

פסקה יט

ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. צריך לתת לב למה הביאו אל האדם שיקרא להם שמות, ולמה לא קרא הקב"ה בעצמו שמות לברואיו. ונראה לפי שאמרו חז"ל (בראשית רבה י"ז, ד') כתיב תוצא הארץ נפש חיה וגו' ומה תלמוד לומר ויצר ה' אלהים כל חית השדה. להלן לבריאה וכאן לכבוש. פירוש, שיהיו כבושין ומשועבדין תחת ידי בני אדם כמה דאת אמרת (דברים כ', י"ט) כי תצור אל עיר ימים רבים. ועוד אמרו שם, שאמרו המלאכים להקב"ה אדם זה מה טיבו אמר להם חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם את הבהמה ואת החיה ואת העוף אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם אמר לו זה מה שמו אמר לו זה שור זה חמור זה סוס וכו'. והנה

אמרו חז"ל (ילקוט תהלים רמז תתס"ב) בפסוק (תהלים ק"ד, י"ב) עליהם עוף השמים ישכון ר' עקיבא אמר אלו מלאכי השרת וכו' עד כאן.

ובזה תשכיל שיעור הכתוב ויצר ה' כו' כל חית השדה ואת כל עוף השמים וגו'. פירוש, המליכו והמשילו על כל חית הארץ ועל כל מלאכי מעלה הנקראים עוף השמים כנאמר. ולכן נתקנאו בו המלאכים ושאלו להקב"ה מה טיבו של אדם זה והראה להם חכמתו שיקרא שמות לכל. והעיד עליו הכתוב (בראשית ב', י"ט) וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. כלומר לא קרא להן שמות לפי שכל אנושי כפי הצורך בהן בחפצי העולם, כי אם עיקר קריאת השמות היה לנפש חיה שבהן כי הביט למקור שורש חיות נפש בהמה זו וחיה אשר במרכבה העליונה, ושם הוא עיקר שמו כי חַיּוּת בחינה זו מאותיות אלו כמו שכתבנו כמה פעמים בזה. ודבר זה על שם החכמה יכונה, כי שלמה המלך ע"ה ידיד ה' אשר נאמר בו (מלכים-א ה', י"א) ויחכם מכל האדם, הנה זה היה חכמתו לדבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר. כי השכיל שורש מוצא הדבר ברוחניות שורשו אשר בשמי השמים. וידוע מה שמבואר בספרי קודש (ועיין בחסד לאברהם השקת כ"ד) אשר כל המציאות בכלל נשרש בשורש מדת החכמה העליונה והוא אב לכל יצורי הקב"ה בסוד הכתוב (תהלים ק"ד, כ"ד) כולם בחכמה עשית. (וכבר דיברנו מזה בחיבורנו זה באופן א' מפירושי פרשת בראשית) ועל כן לא יושג בחינת שורש החיות של כל דבר כי אם מי שזכה להיות החכמה לנחלה לו זה יביט בשורש החכמה. ובזה היה חכמת אדם מאור פניו נגד מלאכי מעלה שחכמתו גדולה מהם. ועל כן שלמה מָלַך אף על העליונים מה שלא מצינו כן בכל מלכי יהודה וישראל להיות גדולה השגת החכמה בו יותר מכולם ואף יותר מאדם הראשון כמו שאמרו חז"ל (בפסיקתא ל"ד.). ובזה משל במלאכי מעלה כנאמר.

ונראה טעם דבר זה, כי כל בחינת המלאכים אינם נמצאים כי אם מעולם הבריאה ולמטה ולא בעולם האצילות שהוא סוד החכמה ונשמות ישראל הם גבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם כידוע. ועל כן מי שזוכה לחכמה מושל במלאכי מעלה. ועיקר קריאת שמות של אדם היה הכל לנפש חיה כלומר לערך הנפש שבו ששם זה הוא חיותו. ועל כן שמעתי מפי אדומו"ר נזר ישראל וקדושו אור עולם המפורסים מוה' **יחיאל מיכל** זצוקללה"ה. שאמר לי בפירוש שחלילה לשנות שם אדם החולה אם לא אדם שכל מעשיו כמעט ברוח הקודש. כי שם הנקרא לאדם בעת הוולדו ודאי רובו ככולו מזדמן מאת הקב"ה באשר הוא שמו למעלה והוא חיותו של אדם כל ימיו כאשר הוא חי על פני האדמה. והנה החולה ודאי צריך לחיזוק ביותר ולפעמים אין לו חיזוק אחר כי אם זה החיזוק של

השם ואם עוקרין אותו כדרך שאומרין ומעתה לא יעקב יקרא עוד שמך וכו' והשם השני אפשר כי לא מחיותו הוא ונשאר בלא מחזיק החיות שלו. ונחזור לענין על כן סיים הוא שמו כלומר הוא שמו למעלה באמת כן וכידוע מדברי האר"י ז"ל.

ויצר וגו' כל חית השדה וגו'. צריך להבין סמיכת הפסוקים יצירת חית השדה למה שלא טוב היות האדם לבדו ומהראוי היה לגמור ענין יצירת העזר שהוא ויפל ה' אלהים תרדמה ויקח אחת מצלעותיו וגו' ולא להפסיק ביניהם בדברים אחרים. ונראה על פי מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה י"ז, ד') צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות תגר על האשה באומרו (בראשית ג', י"ב) האשה אשר נתתה עמדי, לפיכך לא בראה לו עד שתבעה בפיו. שאחר קריאת שמות לכל בהמה וחיה העבירן לפניו זוג זוג. אמר, לכולם נתת זוג ולי לא נתת בן זוג מיד (שם כ"א) ויפל אלהים תרדמה וכו' עד כאן. ולזה נכון סמיכת הכתובים כי אמר ה' לא טוב היות האדם לבדו והיה יודע אשר צריך לעזר ואך לא היה חפץ לבוראה עד שיתבע האדם בפה על כן ויצר כל חית השדה ויבוא אל האדם לראות מה יקרא לו שמו בכדי שעל ידי זה ישאל עזרו מקודש בפה וכאמור.

פסקה כ

ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו. לכאורה הנה כבר קרא שמות לכל. כאומרו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו וכן מפורש בתרגום אונקלוס וכל די הוה קרי ליה אדם נפשא חיתא הוא שמיה ומה כפל עוד לקרוא להם שמות. ונראה כי כאן קרא אדם שם בחילוק כל מין ומין בפני עצמו לומר אשר זה יקרא בהמה וזה חיה. וזה חוץ מקריאת שמות לכל פרטי המין לזה סוס ולזה שור כי אם לחלק בשם כל מין ומין בפני עצמו. הלא תראה כי נחלקו חז"ל (כלאים פרק ח' משנה ו') בכלב אם הוא מין בהמה או חיה ובשור הבר ושאר השנוים שם. ויש כוי אשר נחלט בספק אם הוא חיה או בהמה, וכל זה חלק אדם הראשון בחכמתו לכולם בשם יקרא למינהו. וגם בעוף השמים יִמָּצֵא כן, כי נמצאים מיני מעופפים אשר נקראו שרץ העוף ולא עוף כמו שכתב רש"י (פסחים כ"ד:) שצרעה דוקא שרץ עוף מקרי ולא סתם עוף וזה הבדיל אדם בחכמתו כל דבר למינו. וזה אמר ויקרא שמות לכל הבהמה ולכל חית השדה ולעוף השמים וגו' כלומר הבדיל כל מין ומין בפני עצמו וקרא לזה בהמה ולזה חיה ועוף.

ואפשר לרמז בתורה להסמיך אומרו ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו להיות תיבת ולאדם נדרש גם למה שלפניו שנמצא אדם אשר הוא בכלל חיה והוא הנקרא בכתוב (איוב ה', כ"ג) אבני השדה, שהוא צורת אדם בפרצוף ידים ורגלים ומחובר בטיבורו

לארץ כמו שאמרו בדברי חז"ל הנזכר (משנה ה') והוא מטמא באוהל כאדם לדעת ר' יוסי מפני שיכונה לאדם הגדל בשדה ואף על פי כן הוא בכלל חיה כמו שכתוב שם וזה ולכל חית השדה ולאדם שנמצא אדם אשר שם חיה יִקָּרֵא לו.

פסקה כא

ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעותיו וכו' צריך לדעת למה הוצרך הקב"ה להפיל תרדמה ללקיחת הצלע. הכי ח"ו היה לקיחתו כדרך חתיכת רופאי אדם בשר החי עד שמרוב הכאב מוכרחים להשקות את האדם סם של שינה. חלילה כזאת בחוקו יתברך שמו. ורש"י ז"ל פירש שלא יראה האדם חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו. וזה לבד אינו מספיק כל כך הלא אמרו חז"ל (סוטה מ"ז.) ג' חינות הן, ואחד מהן חן אשה על בעלה, והנותן חן לכל אשה בעיני בעלה גם לה היה יכול לתת חן שלא תתבזה עליו. וגם רש"י ז"ל לא פירש זאת על ויפל תרדמה. כי אם על ויישן ויקח וגו'.

ונראה כי פסוק זה נמשך למה שלפניו במה שקרא שמות לכל הבהמה והראה בזה חכמתו על כל מלאכי מעלה כנאמר לעיל. ומזה נמשך למה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ח', י') שטעו המלאכים ובקשו לומר לפניו קדוש שסברו אלהים הוא, מה עשה הקב"ה הפיל עליו תרדמה וידעו הכל שהוא אדם וכו'. ונמצאת למד אשר שתים נצמח מקריאת השמות. אחד, שהאדם יתבע בת זוגו כנזכר. והשני, טעות המלאכים. על כן ויפל תרדמה שלא יטעו בו המלאכים וכאשר נרדם ויישן לקח אחד מצלעותיו אז, לטעם כל דהוא שלא תתבזה מאחר שבלא זה היה ישן לקח אז הצלע ועל כן פירשהו רש"י אצל ויישן והבן. ועבור זה נרשם טעם אתנחתא בתיבת ויישן כי קאי למה שלמעלה שעיקר השינה היה בשביל טעות המלאכים ולא בשביל ויישן ויקח כדי שעל ידי השינה יוכל ליקח צלע ממנו, רק כיון שהיה ישן בלא זה לקח את הצלע לטעם שלא תתבזה וכאמור. ובזה נכון הכל מה שלכאורה סותר מאמר המדרש הלז את דברי הכתוב שמשמע ממנו שהפלת תרדמה היה בשביל לקיחת הצלע ובדברינו הכל נכון. ועל כן כתב בו שם מלא ויפל ה' אלהים כי היה בזה רחמים ודין כי השינה אחד משששים במיתה והוא בחינת הדין ואך עשאו שלא יטעו בו והוא מבחינת הרחמים כי כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד והבן.

פסקה כב

ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה. האריך הכתוב לספר בזה כמה טרח הקב"ה בשביל העזר לאדם. שלא תאמר הלא משל האדם לקח ומה עשה הוא בזה על כן ויבן וגו' כי לקח אחת מצלעותיו וכיון שהיה עצם מעצמיו ודאי היה דומה לו. והקב"ה בנאה באופן שתהיה ראויה לאשה וכמו שאמרו חז"ל (עירובין י"ח:) בנאה כבנין רחבה

מלמטה וקצרה מלמעלה בכדי לקבל הולד וכו' ועוד שהסגיר בשר שתחת הצלע וכל אלה עשה הקב"ה לאדם ומה יענה עוד ילוד אשה כמה יטרח לעשות חסד עם חבירו. ומה שאמר כאן לאשה אף שעדיין לא הוסב שמה אשה כי אם אחר כך שקרא לה האדם אשה כמו שכתוב ויאמר האדם זאת הפעם וגו' לזאת יקרא אשה וגו' קראה הכתוב כן על שם סופה. או אפשר שהקב"ה קראה עתה אשה בשמה. והאדם אחר כך כיון דעתו לדעת השי"ת כביכול.

ויביאה אל האדם. הבאה זו אינו ידוע מה הוא. ואפשר כך פירושה שהובאה שתהיה בחיבור אחד ולבשר אחד עם האדם. או יובן על פי מה שאמרו חז"ל (יבמות ס"ג.) כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם שנאמר (לקמן ה', ב') ויקרא את שמם אדם. ולזה אמר שהובאת אל האדם שיהיו שניהם יחד דוקא יִקָּרְאוּ אדם ולא הוא בלא היא. גם יאמר שהובאת אצלו כדי שיהיה אדם שלם ולא חצי אדם.

פסקה כג

ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת. צריך להבין אומרו זאת הפעם וכבר דרשו חז"ל בזה. והנראה דהנה יש אהבה ואחוה ודביקות בין איש לאחיו או לאחותו וכמו כן יש אהבה ודביקות בין איש לאשתו והחילוק ביניהם אח ואחיו אינם מתפרשין זה מזה לעולם ותמיד דביקין זה בזה כי נולדו כך בטבע מאב אחד או מאם אחת ועל כן נקרא אח ואחות כי הוא לשון חיבור ודביקות כמו מְאָחִין הנאמר בתפירה (מועד קטן כ"ו.) ולא כן באיש ואשה שדביקתן הוא רק לפעמים. וזה אמר הכתוב ויאמר האדם זאת הפעם וגו'. כי לכאורה לפי חיבור איש לאשתו עד שאמר הכתוב והיו לבשר אחד מהראוי היה שתקרא בשם אחות להורות על יותר דביקות, ואך אמר האדם הנה זאת הפעם כלומר הנה הוא רק לפעמים ואין זה חיבור ודיבוק תדירי, אשר על כן לא שייך לקרותה בלשון אח ואחות והיה ראוי לקרותה בשם אחר לגמרי ואך על כל פנים הנה הוא עצם מעצמי ובשר מבשרי ועבור זה לא שייך לקרותה בשם אחר גם כן. ולזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת הוסב שמה על שמו ואך לא ממש כמוהו כי הנה זה בא לפרקים ולכן שנהו ולכן לקח יו"ד לעצמו בשמו על שם הטיפה הקדושה וה"א בשמה כי שורש הבנים בה"א בסוד הכתוב (בראשית מ"ז, כ"ג) ה"א לכם זרע. ועיקר השם שהוא אש, ואש בשניהם, ורק מה שמתפרשין לפעמים שינה שמה משמו קצת. ונודע סוד הה"א שהוא דל"ת יו"ד וקודם שמקבלת היו"ד נקראת דלה ועניה דלית לה מגרמה כלום וכשמקבלת היו"ד סוד הטיפה הקדושה נקראת ה"א. ולכן הוא ביו"ד והיא בה"א.

ואם עיני שכל לך תבין שכל זה הוא תורת אמת בסוד שיעור קומה העליונה כי אבא ואמא נקראין ריעין דלא מתפרשין כאמרינו שמח תשמח ריעים האהובים כי זיווגם תדיר ומהראוי היה לכנות גם זכר ונקבה בסוד ריעים האהובים. ואך לפי שאין זיווגם עתה תדירי נקראים בשם איש ואשה כי התפארת מקבל מאבא סוד היו"ד ומלכות מקבלת מאמא סוד הה"א והכל בבחינת האשים סוד אשה ריח ניחוח לה' עבור הדינין הנאחזין בהן שהם בחינת האש אבל כשהדינין נמתקין בהן אז נקראים בשם חתן וכלה לא בבחינת איש ואשה כידוע מכוונות האר"י ז"ל ועל כן אנו מבקשין מהרה ישמע ה' אלהינו בערי יהודה קול חתן וקול כלה כי הוא הזיווג השלם. ועבור זה כל בחינת שיר השירים נאמר בלשון חתן וכלה כי הוא רומז הכל על השלימות הנפלא ויחוד האמת שיהיה אם ירצה ה' לעתיד לבוא ואז כתיב (זכריה י"ד, ט') והיה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. וכתוב בכוונות שיהיה אז זיווג תדירי לזכר ונקבה כמו אבא ואימא. ועל כן הזכיר בכל שיר הלז בבחינת אח ואחות כמו (שיר השירים ד', ט') לבבתני אחותי כלה או (שם ה', ב') פתחי לי אחותי כי אז גם הם יֵעָשׂוּ בבחינת ריעים דלא מתפרשין וכאמור.

פסקה כד

על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד. צריך להבין אומרו על כן מה טעם לזה ממה שלמעלה. וכי במה שהיא עצם מעצמו מוכרח לעזוב את אביו ואמו. ונראה כי אמרו חז"ל (סנהדרין נ"ח.) על כן יעזוב איש את אביו אחות אביו ואת אמו אחות אמו מכאן שאסר להם את העריות וכו' עד כאן. והנה נודע טעם איסור עריות בקרובים של שאר בשר כי המשפיע צריך להיות תמיד למעלה מן המקבל וזה הבא אל הקרובה אליו כמו אמו ואחות אמו ואחות אביו נמצא המשפיע למטה מן המקבל ומוריד בחינת העליונות למטה שתיעשה בבחינת מקבלת ממנו ומהפך הקערה על פיה עליונים למטה ותחתונים למעלה ועל כן עונשו גדול ונורא. וכן באחותו אף שהם שניהן שוין בבחינה, מכל מקום כיון שאינה למטה ממנו והוא יורידה מטה ובזה מקלקל הצינורות והשפע יורד דרך עקלתון להוא נחש תקיפא כידוע מסודות האר"י ז"ל.

ולזה אחר שאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת והראה הכתוב אשר הטיל לה ה"א בסופה להראות אשר קבלתה ממנו והיא צריכה אליו ונקראת על שמו כי היא למטה ממנו, אמר על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו לאסור עריות קרובי שאר בשר לטעם זה דייקא, שלא להפך הקערה להוריד בחינה העליונה למטה ממנו. ונתן סימן לשאר קרובי שאר בשר חוץ מאחות אב ואם כי ששה עריות נאסר להם (כמו שאיתא ברמב"ם פרק ט' מהלכות מלכים הלכה ה') ואמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד כלומר שאינו מותר כי

אם במה שנעשה על ידו לבשר אחד ולא באחותו וכדומה שהם בשר אחד בלא זה לצד קורבתם, אלו אסורין עליו. ועל כן הרמב"ם פיהו פתח בחכמה וכתב (פרק י"ד מהלכות אסורי ביאה הלכה י"ג) כיצד דין הגרים בעריות של שאר בשר (וכן הוא בשולחן ערוך יורה דעה סימן רס"ט סעיף ב') כי אסר להם הכתוב כל קרובים שהם שאר בשר בלתי האישות ודוקא כשנעשו בשר אחד על ידי האישות לצד קטנותה במעלה ממנו ומקבלת מאתו ונעשה הוא איש והיא אשה זה מותר להם ולא כן בקרובים שבלא זה הם שאר בשר והם למעלה ממנו במדרגה או שוים הרי כולם אסורים עליו חוץ מאחותו מאביו מפני שעכו"ם אין להם יחוס מאביהן מטעם שכולם רועי זונות היו (כמו שכתב ברש"י ביבמות צ"ז. עיין שם).

פסקה כה

ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יִתְבּשָׁשׁוּ. נראה פירושו מלשון (שמות ל"ב, א') כי בּשֵׁשׁ משה, פירוש המתנה. כלומר שלא המתינו בזיווגם עד בוא יום השבת קודש. ועל ידי זה נשכם הנחש, כי אם המתינו עד שבת לא היה ביכולת שום בריה להרע להם כמו שאיתא בדברי האר"י ז"ל. ועל כן נרמז בתיבת יתבששו אותיות שבת לומר שלא המתינו על השבת. ועוד יאמר שלא המתינו עד יעשה להם חגורות או כותנות עור לכסות בשר ערוה להאפיל על כל פנים בכסותו. ואם תאמר שלא היה שום בריה ולא היה להם ממי ליבוש. לא כן, כי והנחש היה שם ואסור לשמש בפני כל חי. ולא תאמר לא יהא אלא כמו תינוק קטן דמותר לשמש בפניו, הרי הנחש היה ערום מכל חית השדה והיה להם להזהר ממנו. ומזה הבין הנחש שאסור להם לאכול מעץ הדעת טוב ורע ועל כן אינם מבחינים בין טוב לרע והכל שוה להם לטובה כמו שאמר הרב האלשיך והלך בערמותו וברשעו אל האשה שדעתה קלה והעבירה על רצון קונה וקלקל שמחת כל העליונים ותחתונים.

פרק ג

פסקה א

והנחש היה ערום מכל וגו' ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. כבר כתבנו בפסוק (לעיל ב', ט"ו) ויצו ה' על האדם, קצת דרך ערמות הנחש שהיה בדברי רשעו שאמר להם שראוי שיצדקו הרבה בדבר ה' לאסור להם אף המותר שלא לנגוע בכל עצי הגן לגדר פרישות אכילת עץ האסור מפני פחד ה' ומוראו. ובזה, או שתכבד עליהם המשא לשבת בגן ולא ליהנות מארזים אשר נטע ה' וישליכו מעליהם מכל וכל ויאכלו כל העצים עם עץ הנאסר. או שיחזיקו צדקתם שלא לאכול משאר עצי הגן ויצדקו הרבה בזה וירשיעו הרבה במקום אחר לאכול העץ כי מלא תוסף יבואו ללא תגרע באחד משני האופנים הללו ועיין שם. וזה אומרו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן כלומר הן

אמת אשר אף בודאי אמר אלהים בלבו (כי אמירה היא מחשבת הלב) שמעצמכם תעשו זאת שלא תאכלו מכל עצי הגן לגדר ופרישה משער ההיתר שלא לבוא אל האיסור. ובזה הכביד העבודה עליהם עד אשר לא יוכלו שאת.

ואולם עוד אני רואה ערמת רשעו בדברים האלה להכניס דבריו בדרך שאלה. וכה אמר לה לשאול את פיה אם אף אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ואם כה דיבר ה' אין ספק שזה שהוא לצד גזירת מלך על עבדיו, או מחמת שהגן כולו קודש ואסור לזר ליקרב אליו, או משארי טעמים הכמוסים עמדו ובודאי אין עליכם כי אם להיות פי מלך שמור ולקבל גזירתו שלא למרות עיני כבודו. ואך אם לא אסר לכם אלא עץ הדעת הנה דברים בגו כי מה נשתנה קדושת זה העץ משארי עצים נטיעות ה' אם לא לאשר יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים וגו' כאשר נפרש להלן על סדר הפסוקים.

עוד יאמר הכתוב אף כי אמר וגו' על פי המבואר בזוה"ק (בראשית מ"ט:) וזה לשונו: והנחש היה ערום וגו' הא איתער יצר הרע לאחדא בה בגין לקשרה לה בתיאובתא דגופא ולאתערא לגבה מלין אחרנין דיצר הרע אתענג בהו וכו' עד כאן. ופירוש שרצה שתתמשך אחרי הנאות הגופניות. ועוד איתא בזוה"ק (יתרו צ"ג:) לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, פסקא טעמא בכל הני תלת ואי לאו דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין ויהא אסור לן לקטלא נפשא בעלמא אף על גב דיעבור על אורייתא. ולאולדא למחדי באתתיה חדוה דמצוה, ולמיגנב דעתיה דרביה באורייתא וכו'. ובמה דפסקא טעמא אסור ושרי. והנה נודע אומרם ז"ל (פסחים כ"א:) כל מקום שנאמר לא תאכל וכו' אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע וכו' ולזה אמר הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן פירוש שאסר לכם להתהנות בשום הנאה בדבר מדברי העולם כי אכילה הנאה הוא. ואף לאולדא ולמחדי באתתא חדוה דמצוה וכדומה, אסר לכם. וזה ודאי דבר שאי אפשר הוא, וממילא אתם מותרים בכל להתהנות בתאוות הגשמיות. והשיבה מפרי עץ הגן נאכל, כלומר מחדוה דמצוה והנאתה שהוא הפרי לבד זך ונקי בלתי שום תערובת הנאות גשמיות עצמו זה נאכל ומותר. ומעץ הדעת טוב ורע שיכוון אדם להנאות גופו וגם למצוה, זה אסור. לא תאכל ממנו, כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב ל"א, י"ב). היום יהנה מעט, ולמחר הרבה עד אשר מן ההיתר יומשך אל האיסור. וכבר אמר החכם בחכמתו (משלי כ"ט, כ"א) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון.

פסקה ב

ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון. השיבתו תשובה כוללת על כל דבריו מה שרצה

לאסור להם אכילת עצי הגן. הן על דרך הגדר, והן בדרך שאלה איך היתה דבר ה'. ואמרה לו, הנה בפירוש צונו ה' להיות דוקא נאכל משאר עצי הגן וכאשר כתבנו בפסוק ויצו ה' האמור. ובודאי לא שייך גדר וסייג במה שבא הצווי מפורש דוקא לאכול. ורק מפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, כלומר די בגדר שנצטוינו מפיו יתברך שמו שאף לא תגעו פן תמותון. והנגיעה במיתה כמו באכילה כי כן סברה בדעתה כי אדם עשה לעצמו גדר וסייג לאסור הנגיעה בעצמו ואמר לאשתו שהאכילה והנגיעה אסורה במיתה (כמו שמובא באבות דרבי נתן פרק קמ"א, ה') ובזה עברה על לא תוסיף ויתר כנטול דמי ועברה על לא תגרע. ויש לדון מה שדן אדם לאסור הנגיעה כי כל מקום שנאמר לא תאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע (פסחים כ"א:) ונגיעה מקרי הנאה כי חשיב כמשתמש באילן וכעין שאמרו חז"ל (עירובין ק'.) לענין שבת אין עולין באילן ואין נתלין ואין נשענין באילן וכו' הרי שגם נגיעה חשיב משתמש וגם להיות שתאוה הוא לעינים על כן סבר שראוי להתרחק מראייתו מכל שכן לנגוע בקצהו.

פסקה ד

ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון. הרשע כשמעו אמרי חוה אשר כל האילנות הזהירם דוקא לאכול ורק מזה אסר. אז פער פיו לבלי חוק על ה' ואמר לא מות תמתון לא תמות בנגיעה ולא תמות באכילה והצליח ברשעו כי דחפה עד שנגעה ואמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה וכו'. ועיקר דבריו היה מה נשתנה העץ הזה מכל עצי ה' אשר נטע שכולם יהיו באזהרה דוקא לאכול מהם וממנו יתחייב האוכלו מיתה. אין זה כי אם לאשר,

פסקה ה

כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים וגו'. וכל אומן שונא בן אומנותו (בראשית רבה י"ט, ד') ועל כן הזהיר דוקא לאכול מהאחרים בכדי להשביע משאר אילני מאכל למנוע אתכם מהעץ הנפלא הלזה.

או יאמר כי יודע אלהים וגו' על פי אשר כתבנו למעלה (בפסוק ויצמח ה' אלהים וגו') אשר העץ הדעת בעצמו הנה הוא כולו קודש ועומד במקום הקודש ואילו היה אדם הראשון ממתין עד שבת קודש היה מקדש על היין ואז היה מצווה לאכלו דוקא כי כל בחינתו הוא כתרגום האונקלוס דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש כלומר שנתהוה מאתו ידיעה באדם לדעת בחינת הטוב ובחינת הרע. וידעו אשר רק לזה נברא האדם שיהא יודע בטוב וברע ויבחר בטוב וימאס ברע. ואיך יכול להיות אשר לולא הנחש לא היה האדם אוכל מעץ הדעת ולמה זה נברא ועל מה בא לעולם אם לא ידע כלל משום רע בעולם והרי הוא כמלאך אלהים וכבר ברא ה' מלאכים בשמי השמים לרוב עד אין מספר.

ועיקר בריאת האדם היה לידע ברע ובטוב ויבחר בחיים. ונמצא ודאי שהיה מוכרח לאכול מעץ הדעת. אך פגה אכל שלא בזמנו עד אשר לא קידש היום ולא נתקדש בקדושת שבת ולא היה בכוחו להתחזק עצמו בה' אחר שנתודע לו בין רע ובין טוב, לברור האוכל מתוך הפסולת לכוף הרע תחת רשות הטוב. אדרבה נתפס חלילה במחשבת עבודה זרה כמאמר חז"ל. ובזה, המחשבה כמעשה (קידושין מ.), והוצרך למיתה, לטובתו כי נפסלה גוייתו מעלות בהררי קודש כמאז כידוע.

והנה ידוע מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בהלכות תשובה פרק ה' הלכה ה') בקושית הידיעה והבחירה. ושורש כל התירוצים בזה אשר ודאי שניהם אמת ובודאי הקב"ה צופה ומביט עד סוף כל הדורות ויודע איזה דרך אשר יבחר בו האדם לטוב או לרע, ואף על פי כן אין הידיעה זו מכרחת האדם לאשר יבחר, והבחירה היא חופשית ביד האדם תמיד. והנה מלך עולמים היודע הכל, וידע כי כאשר יאכל האדם מעץ הדעת קודם השבת ודאי לא יוכל להתגבר בכוחו מול הרע ויפול ברשת בור חומר הרע. הזהירו, ואמר לו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, להיותו יודע בבירור אשר לא תוכל לעמוד בקשרי המלחמה בעת הזאת. לכן המשכיל ביום ההוא ידום וימתין עד אשר תקלוט בקדושה ותתרבה כוחך מול המלחמה. ובא הנחש בערמותו להדיח אשה יראת ה' להיות יודע אשר דעתה קלה ואמר לה, לא מות תמותון. הסיתה להתחכם על הקב"ה לומר הן על משמרתי אעמודה ואני אנצח המלחמה. ולא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה (תהלים קי"ז, י"ז), והבטיח לה בחלקת פיו לומר לא מות תמותון כי בודאי תבחרו בטוב ותמאסו ברע. ואם אמנם שגזר הגוזר כי ביום אכלך ממנו תמות. השיב, כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם. כלומר, הוא גזר כך להיותו יודע אשר באכילתו יפקחו עיניכם לדעת טוב ורע, ואם לא תעמדו בקשר חזק נגד הרע תפלו לבור שחת, אבל אני אומר לכם והייתם כאלהים אשר בודאי תתגברו עצמכם נגד הרע ותקשרו בטוב. כי ידיעתו אינה מכרחת האדם כאמור וכאשר תשברו ותכניעו כח הרע, בודאי כוחכם גדול למעלה למעלה בבחינת צדיקי האמת הנקראים בשם אלהים כאומרם (בבא בתרא ע"ה:) עתידין צדיקים שיקראו על שמו של הקב"ה. ואמרו (בראשית רבה ע"ט, ח') בפסוק (בראשית ל"ג, כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל, אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים וכו'. כי כל השפעות התחתונים על ידי הצדיק (כאשר כתבנו בפסוק בצלמנו כדמותנו) והכל יומשך מיודעי טוב ורע כשתדעו מטוב ועד רע ותשברו כל כוחות הרע להורידו עד נוקבא דתהומא רבא ותקשרו עצמכם בטוב אין לכם בחינה למעלה מזו. אבל באמת הבל יפצה פיהו כי כיון שהזהיר הקב"ה לא תאכלו ממנו מה לו לדרוש טעמו ומה

שלמה המלך ע"ה שהיה צדיק עומד בצדקו וחכם נפלא אין כמוהו וכשרצה להתחכם על הקב"ה לומר אני ארבה ולא אסיר לבבי כמאמר חז"ל (סנהדרין כ"א:), לא יכול עמוד. והקב"ה אמר שם מפורש טעם המצוה ולא יסיר לבבו אשר עבור זה סבור ר' יהודה (שם) מרבה הוא לו ובלבד שלא יהיו מסירות את לבבו משום דהקרא מפרש טעמא, ומכל שכן במקום שאינו מפרש הטעם ודאי שאין דורשין טעמא לעבור במה שאסרה התורה, ומכל שכן כאן שאמר בפירוש לא תאכלו ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, ומי כהחכם יודע פשר דבר לבטל דברי צור העולמים. ואם האמת שאין הידיעה מכרחת הבחירה, אבל לא בזה שבא הפקידה מאתו בפירוש לא תאכל כי ביום אכלך ממנו וגו' וכבר הקדמנו אשר ודאי שניהם אמת הידיעה והבחירה והבן. ואך פגע באשה שדעתה קלה וחוץ לזה הנה באותו העת היתה משוללת מבחינת הרע ולא יכלה לצייר בנפשה בשום אופן לכפור ח"ו באל המיוחד והאמינה אליו אשר תוכל לעמוד בנסיון גדול כזה ושלא למרות פי ה' לאכול את האסור לה. ולזה אמר,

פסקה 1

ותרא האשה כי טוב העץ למאכל. כלומר שראתה בשכלה אשר באמת פרי העץ בעצמם הנם מבחינת הטוב הגמור, והראיה שהיה עומד בשורש אחד עם העץ החיים (כמו שכתב בשל"ה הקדוש) ולא ימצא בעצמיותו בחינת הרע כי אם דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש וכאמור וכי תאוה הוא לעינים כלומר זה מקום שכל העינים צופים ומתאוין וחומדין לזה שיהיה האדם בבחינת יודע טוב ורע ויכניע הרע ויגביר הטוב וזה הוא כל שמחת הקב"ה כביכול ברוך הוא וברוך שמו ושמחת האדם וכל העולמות כידוע. ונחמד העץ להשכיל כי על ידו מגיעין לבחינת (דניאל י"ב, ג') והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. וזה הוא בחינה שאין למעלה הימנו בהפלגת השכינה השכלת אמיתית תמים דעות לפי כוחם ושכלם, ובדרך שביקש משה (שמות ל"ג, י"ח) הראני נא את כבודך. ובראותה כל מעלות האלה בו, חמדה נפשה למלאות תאותה תיכף ותקח מפריו ותאכל וכנאמר.

או יאמר ותרא האשה כי טוב העץ. לישב שינוי לשון בפסוק זה במה שתחילה אמר הכל בשבחי העץ. טוב העץ למאכל ונחמד העץ וגו' ולבסוף ותקח מפריו. גם ליישב בזה מאמר חז"ל (בראשית רבה ה', ט') ויאמר אלהים תדשא הארץ (לעיל א', י"א) תני בשם ר' נתן ג' נכנסו לדין וד' יצאו מחוייבין ואלו הן, אדם נחש וחוה נכנסו לדין ונתקללה הארץ עמהן וכו' ולמה נתקללה שעברה על הצווי שכך אמר לה הקב"ה תדשא הארץ דשא עץ פרי מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן אלא עץ עושה פרי הפרי נאכל והעץ אינו נאכל. ועמדו המפורשים בזה למה נתאחרה קללת האדמה עד שנתקלל אדם

ונפקדה גם היא על עוונה. (וכבר כתבנו מזה בחיבורנו סידודו של שבת חלק שני דרוש תשיעי) ונראה כי אמרו חז"ל (חולין ק"ט:) מכדי, כל מה דאסר לן רחמנא שרא לן כותיה מנדה, דם טוהר. מחזיר, שבוטא וכו'. וכתבו המפרשים שם הטעם כדי שלא יאמר אדם בעינא למטעם טעמא דאיסורא ועל כן בכל דבר איסור שרא לן כנגדו למטעם מזה שלא יהיה יצרו תקפו כל כך להגדיל בעיניו טעם האיסור שאין כמוהו. והנה לכאורה לפי זה היה מקום לאדם וחוה לטעון בעינא למטעם טעמא דאיסורא כי לא התיר כנגדו שום דבר שיהיה טעמו כטעם עץ הזה.

אך נודע מה שאמרו ז"ל (בראשית רבה ט"ו, ז') כי עץ הדעת היה טעם עצו ופריו שוה. והם לא נאסרו אלא בפריו ולא בעצו וכאשר אמרה האשה בפירוש ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו וגו' משמע דוקא הפרי ולא העץ וגם לשון אזהרת הקב"ה הכי משמע שאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכלו ממנו ולא אמר והעץ הדעת טוב ורע לא תאכל משמע רק ממנו ממה שעל העץ ולא העץ גופא. ונמצא התיר לו כנגדו העץ שהוא כטעם הפרי שלא לטעון בעינא למטעם טעמא דאיסורא. וזה הכל נכון היה אם היו כל האילנות עצן ופרין שוין ומזה היה אדם יודע אשר אף אם נאסר מפרי עץ הדעת יכול למטעם טעמו מהעץ אבל עתה ששינתה הארץ להוציא רק עץ עושה פרי. ולא ידע האדם כי בעץ הדעת טעם עצו כפריו היה יכול לטעון בעינא למטעם טעמא דאיסורא. ולזה אמר הכתוב ותרא האשה כי טוב העץ למאכל (כי מהעץ אכלה כי לא נאסרה בו) כלומר אפילו העץ בעצמו הנה הוא נפלא וטוב למאכל מה שאין כן בשארי העצים ודנה קל וחומר לפריו אשר בודאי טעמם טוב עד למעלה למעלה והגדיל תאותה למטעם טעמא דאיסורא כי לא התיר כנגדו לפי דעתה. על כן ותקח מפריו ותאכל. ובזה נכון הכל ואם כן כשנתקלל אדם נפקדה הארץ גם היא על עוונה כי חטאתם וחוה נמשך מחטא הארץ וכאמור.

ותתן גם לאישה עמה ויאכל. צריך להבין במה נתפתה תיכף אדם לעבור את פי ה'. ואולי כי אמרו חז"ל (בראשית רבה י"ט, ג') שדחף הנחש לחוה על העץ ואמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה וכו'. ואפשר לזה אמר הכתוב ותקח מפריו ותאכל כי הנגיעה הראשונה אפשר לומר שכיון שהיתה שוגגת בדבר לא יעניש ה' על השוגג כמזיד אבל כשהוסיפה לראות במה שלקחה הפרי מהאילן ולא מתה אז ודאי האמינה לנחש שאין מיתה לזו ולזו. וזה ותקח מפריו. על כן ותאכל כי ראתה אשר בודאי אין מיתה בנגיעה וזה הכל שייך בחוה כי היא סברה שיש מיתה בנגיעה אבל אדם הנה ידע שלא נצטוה כלל על הנגיעה. ונמצא אשר אין ראיה מנגיעה. ועל כן אמר הכתוב ותקח מפריו ותאכל ואחר

כך ותתן גם לאישה עמה וכשראה אדם שהיא אכלה ולא מתה לא שם לבו לומר כי ה' הטוב מאריך אף לחייבים שלא להענישם תיכף והאמין להנחש אשר אין מיתה באכילה. ועל כן אמרו חז"ל (סנהדרין ל"ח:) אדם הראשון כופר בעיקר היה. ולכאורה לא מצינו לו כפירה כי אם פשע ועוון ואך שהאמין שלא ימות מאכילתו מה ששמע מפורש מפי ה' כי מות תמות והוא הוא הכפירה. ומה שאמר לאישה עמה ויאכל ולכאורה היה די לומר ותתן גם לאישה ויאכל. אולי יאמר הגם שהיא כבר אכלה קודם שנתנה לו אבל עוד נתנה לאישה עמה כלומר שאכלה גם אתו עמו לצד שהשריש בה הנחש שורש עבודה זרה ואכלה והדר אכלה ולא יראה את פני ה'. ולזה גמר אומר,

פסקה ז

ותפקחנה עיני שניהם. ולכאורה היה די לומר ותפקחנה עיניהם, אכן כיוון לומר שלענין פיקוח עיניהם השוה אכילת פעם אחד לשני פעמים ואף שהאשה אכלה שני פעמים אף על פי כן ותפקחנה עיני שניהם בשוה וידעו כי עירומים הם וגו'. או יאמר לאישה עמה לומר שֶׁהַלַּיְלָה עליו בקולה לומר, עמה יהיה בין בחיים בין במות. גם אפשר, הכתוב אומר כן "לאישה עמה" כי עמה יהיה לעולם הבא מה שנשמר בזה יוסף הצדיק ולא שמע אליה להיות עמה בעולם הבא. או יאמר לאשה עמה שהטעימה לו מאותו זוהמא שהטיל בה הנחש. וזה ותתן גם לאישה עמה כלומר בעת שהיה עמה בעת זיווגם נאחז גם בו קצת רוח הטומאה על דרך הנדה מטמא בועלה וזה היא שנתנה לו.

ותפקחנה עיני שניהם וגו'. ראיתי לבאר ענין הלז באופן להצדיק את הצדיק דמעיקרא הוא אדם הראשון יציר כפיו ברוך הוא. כי לפי פשוטו הכביד באחרון יותר מן הראשון במה שאמר היא נתנה לי מן העץ ואוכל ואמרו חז"ל (בראשית רבה י"ט, י"ב) ואכלתי לא כתיב אלא ואוכל, אכלתי ואוכל עוד. היאומן כי יסופר כזאת על אדם שנברא מידי הקב"ה שירצה דוקא למרות פי ה' בפניו לומר לצור העולמים שיאכל עוד ואיך לא תאחזנו אימה ופחד וחלחלה ורתת בזה. וגם פלא מה שאמר, האשה אשר נתתה עמדי וכפר בטובה כמו שאיתא בדבריהם ז"ל (עבודה זרה ה:). ולי נראה שכל הכתוב בזה יגיד צדקו ואמשיל בזה שני משלים קטנים.

האחד הוא, תינוק היה חולה ואמרו הרופאים שרפואתו הוא שלא יאכל שום דבר מר או עפוץ בשום אופן כי אם מיני מתיקה כמו דבש או צוקיר ולקח אותו בעל הבית אחד וריחם עליו והאכיל אותו מעודו כל הימים רק ממינים המתוקים הטובים למאוד. והנה, אחר שנתגדל זה התינוק בחיקו ומעולם לא אכל שום דבר מר לא נתוודע לו מטובת בעל הבית הזה במה שמאכילו תמיד בנופת צופים. כי סבר שאין דבר אחר נמצא בעולם כי

אם אלו המאכלים וכאשר מבואר בזוה"ק (ויקרא מ"ז.) על פסוק (תהלים ב', י"ג) כיתרון האור מן החושך וגו' תא חזי תועלתא דנהורא לא אתיא אלא מן חשוכא ולעולם תיקונא דחוורא מאי הוא אוכמא אלמלא אוכמא לא אשתמודע חוורא ובגין אוכמא אסתלק חוורא ואתייקר אמר ר' יצחק משל למתוק במר דלא ידע אינש טעמא דמתיקא עד דטעים מרירא, מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא וכו' עד כאן. והוא בחינת רע מבחין את הטוב האמור בספר יצירה (פרק ו') כי מבחין הוא לשון חוזק כמו בוחן ועופל והרע מחזק הטוב ואם לא היה רע בעולם לא היה ניכר הטבת הטוב. והנה אחד מבני אדם הביט אל הדבר ההוא אשר זה התינוק אינו מבין כלל בטובת בעל הבית ועל כן אינו מחזיק לו שום טובה על הדבר ההוא כי לא גדלה אצלו טובתו בזה אשר לא כן ראוי להיות ואמר לבעל הבית להטעים אותו על שעה קלה ממיני המרים כדי שאחר כך כשיטעום אצלך מיני המתוקים ידע טובתך ויוגדל טובתך בעיניו. אמנם הוא הטוב והמיטיב ורוצה בטובת התינוק הלז ויודע אשר טעם מר יזיק לו השיב מוטב שלא ידע ויכיר בטובתי מלהאכיל אותו דבר שאינו מתוקן לו. ואולם כאשר יוגדל התינוק הזה ויהיה בריא כשאר הבריאים אז אאכיל אותו מינים המרים מעט בכדי שיכיר בטובה ויוגדל הנאתו בכפלי כפליים במה שמצא איש כזה לרחם עליו. ולימים נמצא איש אחד גרוע בליעל בטבעו ורעה עינו בתינוק הזה מה שמקבל הטובה הגדולה הזו ולקח אותו לצד אחד והאכילו מין ממיני המרים בכדי שיחלה על ידי זה ולא יוכל לקבל הטובה הלזו ותינוק הזה כשטעם המר הזה אז תיכף הגדיל בעיניו טובת הבעל הבית ובא לבית הבעל הבית והחזיק לו טובה ברוב ההודאות ותשבחות על כל הטובה שגמלהו עד הנה. והבעל הבית כששמע זאת אמר לו תיכף מהיכן נתוודע לך להחזיק לי טובה אם לא שעברת על רצוני ואכלת מדברים המזיקים לך אשר צויתי שלא יבואו אליך והשיבו התינוק הנה הדבר הזה גדול בעיני למאוד במה שאני מכיר בגדולת טובתך יותר מבריאותי ומי יתן לי עוד כיום הזה לטעום עוד דבר המר בכדי לידע עוד יותר ויותר מנפלאות טובותיך ורוב רחמיך וחסדיך ואחזיק לך טובה בכל עת ורגע ואיני חש כלל על היזק גופי נגד כבודך כי אוכל עתה כבדך כחובה עלי ואני מחזיק טובה גדולה לזה האיש שהאכיל אותי ממינים המרים כי על ידם נתוודע לי טובך וחסדך הגדול ואוכל להחזיק לך טובה על זה כראוי. ובראות הבעל הבית חיבת התינוק אליו ויושר שכלו והבנתו וחכמתו. אמר לו אמת שזה נחשב לך לטובה גדולה ועצומה ואך הנך צריך עתה לרפואות ויסורים קשים עד אשר תחזק גופך כבראשונה. ולולא פחזת כמים בדבר הזה והיית ממתין עד בריאתך הנכון הייתי בעצמי מאכילך ממינים המרים כי אז לא הזיקו לך כלל והיה זה וזה נתקיים בידך

והן עתה כי מהרת בדבר הנך צריך לרפואות ויסורים. ואמנם האיש אשר עשה בזדון לרעתך וכוונתו היה לרע ולא לטוב. בו אנקם ואשלם לו כגמולו מדה כנגד מדה כאשר זמם לעשות לך כן אעשה לו.

והמשל השני הוא, גם כן על דרך הזה ביתרון האור מן החושך והוא משל למלך שנולד לאיש מאנשיו הדרים בחצר המלך בן אחד וצוה המלך לקחת ילד הזה להיכל מיוחד שבחצירו להאכילו שם ולהשקותו ולא יראה אפילו פסיעה אחת חוץ להיכל הזה כי אם תמיד שם יהיה וארוחתו ארוחת תמיד ניתן לו מאת המלך דבר יום ביומו ובודאי בחדר מחדרי המלך ודאי אור מאיר שם תמיד בלי הפסק וכל התענוגים אשר שם הכל תמידיים כי כלום חסר מבית המלך ותינוק הזה נתגדל שם בטוב גדול ובאורה נפלאה ומעולם לא ראה חושך לפניו וגם יותר אור ותענוגים נפלאים הנמצאים בחדרים הפנימיים מזה גם כן לא ראה ולא ידע כי אם מחדר הזה וכשהמלך רצה לדבר עמו הלך אצלו אל החדר הלז ושם דיבר אתו כאוות נפשו ומעולם לא התאוה לתענוג יותר כי לא ידע אם יש בנמצא. ובפתע פתאום בא איש אחד ולקח הילד הלז והוליך אותו למקום חושך וצלמות באישון לילה ואפלה והניחו שם. והילד הזה בראותו זאת אשר לא ידע את מהות הזה עד עתה מיום הולדו וסבר בדעתו כי שם יהיה קיצו ולא יראה כי יבוא אור ואחר שעה או שתים כנשמע להמלך זאת שלח אחריו להעלותו מתהום חושכו. ובאו שלוחי המלך לשם ולקחוהו והוליכוהו להמלך. ועל הדרך הנה ראה מעט אור לפניו בשווקים וברחובות וראה דרך העולם בישובו בבתים וגנות ופרדסאות ומשם העלוהו לחדרי המלך וכשבא לחדר הראשון מחדריו הבין גדולת המלך וחכמתו על כל ישובי עולם בהיותו מעוטר בכל מיני אבנים יקרים המאירים ומפיקים זיו עד אין שיעור ושארי סגולת מלכים. ואחר כך עוד חדר לפנים מחדר, כל אחד מעולה מחבירו ביתר שאת וְעֹז עד בואו לחדר אשר היה שם בראשונה, וכשבא לחדר הלזה התחיל להתאוות ולחמוד ולחשוק לילך עוד לחדר לפנים מחדר כי ראה אשר כל חדרי המלך כל אחד מעולה מחבירו ובודאי יתענג שם ביותר ויותר. וחוץ לזה עדיין אימת מות עליו מאימת החושך שהיה בו, ולבו סוער בקרבו ומפחד לברוח לפנים מזה החדר שהיה בו. שלא יבוא אחד פעם אחרת לקחתו למקום האופל. ועל כן לא נח ולא שקט עד אשר פתח הפתח שהיה מחדר הזה לחדרים הפנימיים ונכנס עוד לחדר אחד וראה שם מתענוגי המלך עוד ביותר ויותר לאין קץ, ורצה לפתוח עוד פתח לחדר לפנים ממנו ותיכף כשפתח הפתח האיר והבהיק עליו מזיו אור הגדול אשר היה שם עד אשר כשל כוחו ועשתנותיו פחודים ונבהלים ונפל על פניו ארצה מגודל פחד ואימת המלך והתחיל לאמר בלבבו הנה מה גדלה גדולת המלך

עד בלי שיעור, ומי יודע עוד כמה וכמה חדרים שיש עוד לבוא אל המלך אל החצר הפנימית והן אנכי לא ידעתי עד עתה מגדולת המלך הרב ונשא ונורא עד מאוד, ומגודל טובו וחסדו עלי במה שהאיר לי כל ימי מטובו. וכל ימי הייתי בטובה בתפנוקי ומעדני מלכים. ומרוב ענותנותו אשר היה בא אלי תמיד בכבודו ובעצמו לחדר שהייתי שם והתלבש בלבושים הפשוטים בכדי שאוכל ראות פניו שלא להזדעזע מגודל מוראו. ומיד בא המלך אליו ואז נזדעזע ונתפחד ברתת וחלחלה מגודל אימת המלך ופחדו. והתחיל לשבח בפני המלך, זה האיש אשר הוליכו לבית החושך. כי על ידו ניכר לו ונתודע אליו רוב גדולת המלך והדר יקר תפארתו וגודל טובו וחסדו עליו. והמלך השיבו, אמת שלפניך נכון זאת. אבל אני יודע מצרתך כי בהיותך בחושך בלא אור, ושם הוא מקום מטונף מטיט וצואה ונתלכלכו בגדיך עד שהוצרכו לכבסם בנתר ובורית וללבנם באור עד אשר ישובו ויוטהרו, ולולא מהרת בזה הייתי שולח לשם אוֹרִי לפניך, והיית יוצא משם נקי וטהור ביציאתך כביאתך וגם היה מתודע לך מבחינת החושך והרע והיית מכיר על ידי זה טובת האורה אשר בחדרי המלך וגדולת המלך ככל האמור.

וככל הענין הזה קרה לאדם הראשון. כי היה נתון בגן עדן והוא אחד מחדרי המלך מלכי המלכים הקב"ה, והקב"ה האיר עליו שם מטובו יתברך ועשה לו עשר חופות מכל אבן יקרה כמאמר הכתוב (יחזקאל כ"ח, י"ג) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה ויהלום וגו'. וכמו שכתוב במדרש חז"ל (בראשית רבה י"ח, א'). והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין כאומרם ז"ל (סנהדרין נ"ט:). ובכל אלה הנה לא ידע מטובו הגדול הזה שעושה עמו הקב"ה, כיון שהיה זאת לו מיום בריאתו, סבר שזה מוכרח להיות כן. גם לא ידע מאורות שלמעלה המעולים מזה כי כיון שלא ירד, לא עלה. ומעולם לא טעם טעם מר ולא היה בחושך.

והנה בורא העולמים ברוך הוא ידע בכל אלה אשר בהכרח הוא צריך שיתודע לו מבחינת הרע והחושך בכדי שעל ידי כן יעלה מעלה ויבין ברוב זיו יקר הדר עטרת תפארת גדולת מלך מלכי המלכים ברוך הוא וברוך שמו וידע רוב הטובות הגדולות שעושה עמו ויודה וישבח ויפאר וירומם למי שעשה לו את כל הטובות האלו. ואמנם כי הוא סכנה גדולה ועצומה אליו שלא יתמשך ח"ו אחר הרע ויזיק לו עד למאוד ויהיה צריך ליסורים קשים ומרים לצאת מחושך לאור, מרע לטוב. ועל כן צוהו שיאכל קודם מעצי הגן כנאמר למעלה ועל ידי כן כשיאכל מהם ובפרט מעץ החיים יבריא גופו ונשמתו באורות אלהים הנשפע בהם, ועוד ימתין על יום השבת, ובזה אשלח מלאכי לפניו הוא אור יום השבת לשמור שלא יתלכלכו בגדיו מטינופי עוצם הרע שלא יאחז ח"ו לנגוע

בקצהו, ואז אתיר לו האכילה. ונכון היה לבו בטוח שיכנס בשלום ויצא בשלום ויברר האוכל מן הפסולת ויפיל הרע לנוקבא דתהום רבה והוא יעלה מעלה מעלה במעלות רבות ונכבדות ויתוקן הוא וכל העולמות. וקדם הנחש ברשעו והסיתו לסור מאחרי ה' ולאכול תיכף מעץ האסור, קודם שיאכל שאר העצים, וטרם בוא יום השבת. ואז תיכף נהפך עליו החושך וצלמות ונפשו מרה לו ויחליא חולי גדול אשר ימות בו ונתטנף ונתלכלך ונתאחז בבחינת כוחות הסטרא אחרא והרע כנודע. אכן אחר כל אלה הנה עד שבא הנחש ברשעו וערמתו עד שהטעימו מעץ הדעת וכיון שטעם זה תיכף נהפך עליו החושך וצלמות ונפשו מרה לו ותיכף נתודע לו מרוב טובת הבורא העודפת עליו אשר המה בלי שיעור ונתודע לו אור גדולת הבורא ורוב זיוו והדר יקר תפארתו. כי טעם טעם מר כמות והחשיך מאור עיניו, ונזכר בטובת ואור ישיבתו בגן עדן ויצא לבו על כל זה. ולאשר היה יציר כפיו יתברך התחיל לברוח בנפשו ושכלו מכל בחינת הרע.

וידוע בחינת (תהלים ל"ג, כ') נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים שכאשר הצפור הנמלט מפח יוקשו עוף יעופף ופורח בכח גדול עד למעלה למעלה. אף שתיכף כאשר נמלט מהפח אין לו שום פחד, מכל מקום לבו סוער בקרבו ומחמת שמחה ואימה פורח בכח רב למעלה, כן נפש האדם היוצאת מבחינת הרע, פורח בכח גדול באהבה ושמחה ובאימה עד גבוה גבוה כאשר תוכל, וכמו כן אדם הראשון אחרי היותו בבחינת הרע והתחיל לברוח ממנו, אז הגיע נפשו במעלה העליונה עד שבא ליותר טוב ואורה ממקודם, עד שנעשה נבזה בעיניו נמאס נגד גדולת הקב"ה. וראה אור בהיר ביותר כי הרע הבחין אותו לידע הטוב ונתודע לו גדולת הבורא ויכולתו ורוב טובו. ואחזתו אימה ופחד מגדולת מלכו והתחיל לשבח כל אשר נעשה לו והאיש אשר עשה לו כן, להיות על ידי זה נתודע לו גדולת האדון, ואמנם הקב"ה היודע בכל אשר קרהו וכמה קילקל בזה גופו ונשמתו, להיות אשר הלך בחושך בלא אור, וטעם טעם מר עד אשר לא הבריא והוצרך לכיבוס וללִיבון למרק כל הליכלוך ולהבריא את הגוף וידע רשעת ערמות הנחש ואת אשר נתכוון רק להרע ולא להיטיב, לקלקל ולא לתקן, גזר בחכמתו דבר ראוי לכל אחד ואחד כדת וכמשפט הראוי כי אוהב משפט הוא ויודע מחשבות בדין, וזה הוא כלל כל הענין.

ועתה נפרשהו על סדר הפסוקים, ואמר ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות. והנה לכאורה היה די לומר ותפקחנה עיניהם אמנם לאשר כתבנו כי הרע לא נברא כי אם להבחין הטוב וכשאכל אדם העץ ונתודע לו טוב ורע אף שקילקל מכל מקום נתן אל לבו מאין יהיה הרעה בעולם אם לא שנברא להבחין הטוב ונמצא העץ אף שהוא הדעת טוב ורע מכל מקום אינו רק טוב כי הרע

מבחין את הטוב, והנה "עיני" הנאמר במקרא הזה הוא עיני השכל כפירוש רש"י, וזה ותפקחנה עיני שניהם כלומר שנפתח השכל של שניהם הן מהטוב הן מהרע ושניהם מורים לגדולת יוצר בראשית אשר הוא עושה השלום ובורא רע בכדי להכיר גדולת טובו על ידם ושניהם שכל טוב לכל עושיהם לבחור בטוב ולמאוס ברע, ומיד וידעו כי עירומים הם ואמרו חז"ל (בראשית רבה י"ט, ו') ערומים ממצוות, כי מקודם סברו שהם יוצאים ידי חובתם במה שקבלו עליהם שבע מצוות שנצטוו נגד טובת הבורא שעשה להם בהכנסם לגן עדן כי לא ידעו מעלת המקום, ועתה שפיהם טעם דבר מר כלענה והיו בחושך אפילה, נתודע להם אשר אף אחת מאלף אלפי אלפים רבבות אינם יוצאים ידי חובתם בטובה הנפלאה הלזו, ועדיין עירומים הם ממש שלא עשו שום עשיה נגד טובת הבורא.

עוד יאמר עירומים הם מאור תענוג גדולת הקב"ה כיון שראו אשר לא זה הוא ישובו של כל עולם כי אם יש מדרגות פחותות הרבה ובודאי העולמות אשר למעלה מזה אין שיעור וערך לנופת צוף מתיקות עריבות אור זיוו והדרו ותענוג הנמצא שם, ומכל שכן בחדרים הפנימיים ביותר כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם, ועד עתה סברו שכמדת החיצונות כך מדת העליונות וכולם שוין באור פני מלך חיים, וכעת הוא שנתודע להם אשר אין זה אחת מני אלף לגדולת הגבוה מעליהם ועדיין הם עירומים מכל, באופן שאינם יודעין כלל מגדולת מלכם, והנה אמרו חז"ל (עירובין י"ח:) אדם הראשון חסיד גדול היה העלה זרזי תאנה על בשרו וישב בתענית וכו'. ללמדך שהצדיקים בדבר שחוטאין בו מתרצים, בתאנה קלקלו ובתאנה נתקנו, ופירש רש"י זרזי תאנה חגורות, ולזה אמר הכתוב מיד כשידעו כי עירומים הם ונתודע להם גדולת הבורא ואת אשר חטאו לפניו אז ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות כלומר שהעלו זרזי תאנה על בשרם לתשובה בכדי לתקן את אשר עוותו.

או אפשר לצד שנאחזו ברע הן אמת שעל ידו הבחין הטוב עם כל זה יראו לנפשם שלא להתמשך ח"ו אחרי הרע בתאות לבם, ואולי הרע תואנה הוא מבקש להיות יניאון את לבם מאחרי ה' חלילה, על כן אמר ויתפרו עלה תאנה כלומר שהתדבקו עצמם בה' ביחוד שלם כתופר שתי תפירות להורות על חיבור גמור שלא יוכל עלה תאנה לבוא עליהם כי אם ויעשו להם חגורות על דרך שאמר הכתוב (דברים י"ח, ט') לא תלמד לעשות אבל עתה למד להורות לאחרים (סנהדרין ס"ח.), ואמרו ז"ל (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע כי זהו עיקר התשובה הגמורה לעבוד ה' עם כוחות התאוה והרע, כלומר בזה האש והחימום שבער לבו וחמדה לתשוקת העבירה בזה יחמוד ויחשוק

ויבער לאהבה את ה' ולדבקה בו, כי גם ביצר הרע אין בו כי אם כח ואור ה' אשר נתלבש בו בכדי לנסות ידידיו להעניקם מטוב ברכותיו, וכשאדם נותן זאת אל לבו אשר אין בכח הרע כי אם כח ה' הרוצה שישבר התאוה ההיא ויכניעה, תיכף ישוב לבבו אל ה' אלהיו. וכאשר כתוב בשם איש אלקים **הבעש"ט** זצוקללה"ה זי"ע, על פסוק (תהלים צ"ב, י') כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו, כלומר כאשר ישים האדם אל לבו אשר כל אויביו שהוא היצר הרע וכל כתות הרעים אינם אלא ה' בעצמו ובכבודו שנתלבש בו לנסותו אז תיכף יאבדו ויכנעו כלם, וזה הבחינה האמיתית להיות בדבר שחוטאים בו מתרצים במדה זו גופא שעשה העבירה במדה זו יעבדו ה' וכמו שאמרו ז"ל (שבת קנ"ו.) האי מאן דבמאדים או מוהלא או גזלנא. כי נולד במדת הרציחה ואם חטא בזה יהפך זו המדה גופא לעבודת ה' למול את בני ישראל להכניסם תחת כנפי השכינה וכמו כן בכל המדות רעות ולמשל במדת הגאוה הנתעבת ומשוקצת לפני אדון כל, יותר מכל מדות רעות שבעולם יוכל להתגאות בלבו לדבר ה' לומר אשר ודאי ודאי אם ארצה אוכל לעשות נחת רוח לבוראי כאחד ממלאכי מעלה כי התורה נתונה בקרן זוית וכל הרוצה לזכות בכתרה יבוא ויזכה, והתורה העידה (דברים ל', י"ד) כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו, והעיקר כאשר לא אפנה מחשבתי בכל רגע ורגע לשום דבר אחר כי אם לשמו באהבה והכל באמת ובתמים הקב"ה יקבל נחת רוח מזה. ועל כל זה אמרו חז"ל (תנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז תת"ל) חייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי כמעשה אברהם יצחק ויעקב וכו' ולכאורה הוא גבהות לחמוד על דבר גבוה כזה אבל בזה נאמר (דברי הימים-ב י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה' שלעבודת ה' צריך להגביה לבו. וכל אשר יעשה ממעשים הטובים לא יהא נחשב בעיניו כלל רק יחמוד לעוד יותר ויותר. וכדומה, במדת הליצנות יוכל להתלוצץ ממדות הגרועות ומעוברי עבירה, (וכאשר הארכנו בזה בספר סידורו של שבת שורש ו' ענף ג') ולזה ויתפרו עלה תאנה כי בתאנה קלקלו כאמור והם תפרו וחברו זה לה' ויעשו להם חגורות לחגור ולהתאזר לעבוד בכוחות האלה לה' הטוב, והוא בחינת (תהלים מ"ה, ד') חגור חרבך על ירך גבר הודך והדרך, כי כל בחינת הגבורות הם הממשיכים האדם לבחינת התאוות והרע, וצריך להיות בזה גבור הכובש יצרו ולחגור החרב שהיה מוכן לרציחות. להרוג בו אויבי ה' שהוא כיבוש התאוות והכנעת כוחות הרעים וכאשר נעשה כל אלה שהרגישו אדם ואשתו והכירו מגדולת וכבוד בוראם וזיו יקר תפארת גדולתו אשר אין לה שיעור וערך וגודל טובו וחסדו עליהם ואת אשר עוותו נגדו. אז אמר הכתוב,

פסקה ח

וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא אדם ואשתו מפני ה' אלהים וגו'. כלומר ששמעו את הקול אשר היה תמיד מתהלך בגן לרוח היום רוח שהשמש באה משם, והוא מזרח, כלומר קודם חטאם. כי לפנות ערב חטאו בשעה עשירית ולא היו יריאים ולא מתפחדים כלל, והן עתה ויתחבאו האדם ואשתו כי הכירו בגדולתו הדר יקר תפארתו וכאמור.

פסקה ט

ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה. פירוש למה נחבאת לברוח ומה היום מיומים אשר היית תמיד שומע קולי ולא יראת ולא פחדת כלל ועתה נפל פחדי ומוראי עליך להתחבא בחדרי חדרים.

פסקה י

ויאמר את קולך שמעתי בגן ואירא כי עירום אנכי ואחבא. כלומר תמיד הייתי שומע קולך בגן אבל עתה ואירא לרוב פחד מוראך ועוד כי עירום אנכי ממצוות ומעשים טובים ואני בוש ראות פניך מהפלגת הטובות העצומים וחסדיך המרובים שעשית עמי להושיבני בגן הנפלא הלזה ארזים אשר נטע ה' מה שעד עתה לא ידעתי מכל טובה הזו, כי עד לא טעמתי טעמא דמרירא לא ידעתי טעמא דמתיקא.

פסקה יא

ויאמר מי הגיד לך כי עירום אתה המן העץ וגו'. מפני מה סברת עד הנה שאתה יוצא חובתך בקבלת השבע מצוות נגד טובתי שעשיתי עמך, ועתה נפקח עיניך לדעת אשר עדיין ערום אתה מכל וכל ולא התחלת בשום אופן לעשות איזה דבר עבודה למעני ובודאי אין לך מגיד אחר להגיד לך את זה כי אם אכלת מן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו, כי ידעתי אשר אם תלך לחושך בלא אור לפניך תתלכלך ותתטנף עד אשר תצטרך לכיבוס וליבון רב, ואם תטעם מר קודם בריאתך תחלה עד אשר תצטרך לרפואות. ואני כיוונתי לטובה שתשרש תחילה בדביקות רב בקדושה לאכול מכל עצי הגן ובפרט מעץ החיים ואז היית מתחזק בכוחך בבריאות גופך בקדושת ה' ואחר כך להמתין על שבת קודש ובזה היה אורי הולך לפניך למקום החושך וצלמות, והיה מתקיים בך (תהלים כ"ג, ד') גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי ולא היית מתלכלך ולא מתטנף, ועתה מה אעשה לך בני כי לא תוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור כי את הבכור בן השנאה תכיר אחר שהקדמת קליפה לפרי, ופסולת לאוכל, ותצטרך לליבון וכיבוס להסיר הקליפה והפסולת. וכל זה רמז לו ה' במה שאמר לו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל וגו'. כלומר הן בשעה קלה הזו כי בתשיעי נצטוה ובאחד עשר

סרח ואיך מיהרת כל כך פחזת כמים למרות פי ולא המתנת לאכול קודם משארי עצי הגן ובפרט מעץ החיים הטהורים הקדושים וממילא היה נמשך עד לפנות ערב וקידוש היום ואז היה אור לפניך והכל כנאמר.

פסקה יב

ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל. ענה ברוב צדקתו ואמר יעבור עלי מה, וכל מה שיעבור עלי מהצער ויסורי הגוף, אינו נחשב לי לכלום נגד מה שידעתי והכרתי ונתודע לי מגדולתך ורוממותיך אשר אין לה שיעור וערך ואיך אני עפר ואפר רמה ותולעה ולא אוכל כבדך בכל רמ"ח אברי ושס"ה גידי, אף אם אמסרם כולם לקדושת שמך בכל רגע ורגע. ומכל שכן עוד בגודל חסדיך וטובתיך אשר אתה נותן עיניך ולבך להשגיח ולהביט על שפל בריה כמוני להעניקני מטוב ברכותיך וכל זה שוה לי באהבה ושמחה רבה, ומטוב אדוני טוב לי מטובותיך שגמלתני לעזר כנגדי היא גמלה הטובה כי האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ, מגלגלין זכות על ידי זכאי אשר על כן ואוכל עוד, הכל בכדי להיות הרע מבחין הטוב ואדע עוד יותר מטובך ומקדושת שמך, והאל הטוב בראות אהבת לבבו אליו וחמדת קדושתו אשר הכל לא נחשב בעיניו עבור זה, גזר בחכמתו דבר הראוי לכל אחד ואחד וכאשר נבאר.

פסקה יג

ויאמר ה' וגו' עד הנחש השיאני ואוכל. כלומר שוגג הייתי כי הטעני לאמר אשר על ידי זה אזכה לעשות נחת רוח לפניך בהיותי יודע טוב ורע ואמאוס ברע ואבחור בטוב כדבר האמור למעלה.

פסקה יד

ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה וגו'. צריך להבין סתימת דברי אלהים בזה במה שאמר כי עשית זאת ולא אמר מה זאת, ונראה כי הנה עיקר כוונת רשעת הנחש היה להגביר הרע על הטוב קודם בוא קדושת שבת ולהקדים הקליפה לפרי שיתגבר ח"ו הקללה על הברכה, וכן נעשה ח"ו בעוון האדם כי הקדים והגביר ונתקללה הארץ וכל יושביה והדרים עליה מאדם ועוף ורמש השמים. ומאז ועד עתה הנה כל בני ישראל מיגעים ומתקנים כל זה במסירת נפשותם עד אין שיעור ואין מספר, ועדיין לא נושענו. וראה כמה הגבירה הקללה. ולזה אמר לו "כי עשית זאת" פירוש זה מה שאומר לך שהגברת הקללה ממך תתחיל ארור אתה מכל וכל, כי פועל אדם ישלם לו (איוב ל"ד, י"א) ורעתך תיסרך אתה עשית ואתה תסבול, עליך גודל הקללה והנך על גחונך תלך, וכל הבהמות והחיות הילוכן על רגליהם ואתה מקולל מהם מקוצץ רגלים. ואפשר לצד שהוא הגביר השקר בעולם כי שיקר בה' לומר עליו דברי תוהו וידוע מאמרם ז"ל

(ריש אלף בית דרבי עקיבא) שקר אין לו רגלים כי שיקרא לא קאי ולזה נתקלל בקללה זו דוקא. ועפר תאכל כל ימי חייך, לצד שעל ידו נתרבה ונתגבר יסוד גשמיות עפר הארץ בכל הנבראים וביותר באדם, עד אשר מוכרח לשוב אל העפר. לכן ורבתה בו הקללה להתגשם כל כך בעפר הארץ עד שיהא מאכלו עפר שהיא בחינת הדומם מה שאין כן בשאר החיות מאכלם בחינת צומח שהוא יותר רוחניות.

פסקה טו

ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך וגו'. אמרו חז"ל (בראשית רבה כ', ה') אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם ותשא את חוה על כן ואיבה אשית וכו'. ורבים ראו כן תמהו על מאמר הזה כי הלא תחילת פתויי הנחש היה לחוה ואם ימות אדם באוכלו ודאי תמות חוה קודם כי לה השיא ראשית העצה לעבור פי ה' ורש"י ז"ל מביא מאמר הלזה ונדחק קצת בפירושו, ולי נראה כי אמרו חז"ל (בבא מציעא ל"ג:) בפסוק (ישעיה נ"ח, א') הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשה להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשה להם כשגגות, ובזה דן הנחש כי חוה כיון שלא שמעה מפי הקב"ה ואינה יודעת כל כך מגדולת הבורא ומעונשיו תידון כמו עם הארץ שזדונות נעשה להם כשגגות ולא תתחייב מיתה והאדם אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע מה ששמע מפורש יוצא מפי ה' ודאי יחוייב מיתה מה' וימות הוא וישא את חוה. ונחזור לענין שאנו בו למעלה שכל הקללות שנתקלל הנחש כולם עשאם הוא בעצמו ועל כולם אמר לו כי עשית זאת, ולפי שהוא עשה המחלוקת הראשון בין ישראל לאביהם שבשמים ועליו אמר הכתוב (משלי ט"ז, כ"ח) ונרגן מפריד אלוף, שהפריד אלופו של עולם מעולמו כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה כ', ב') על כן תמיד יהיה במחלוקת בשנאה כבושה, ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה לעולם. הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב כי הוא עשה ברשעו לבכר את בן השנואה להיות צריה לראש לכן ישוב הרע על ראשו להיות יכותת ויורגם בראשו ואתה תשופנו עקב כי לא תוכל לעלות בראשו כי אם בעקבו והכל לצד מפלתך מכל הנבראים כי הגברת עליך כח הקללות והארורים.

פסקה טז

אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך. לצד שרבתה בה זוהמת הנחש והוא תוקף הרע, וידוע אשר זה עיקר צער גידול בנים שלא יאחזו בם כוחות החיצונים כמו שמובא בדברי האר"י ז"ל בכוונת ובא לציון גואל וגו' שהוא ראשי תיבות גוף בניו כי אדם המוציא זרע לבטלה מוסר בניו ביד החיצונים וכו' ועיקר דבר זה מזוהמא ההיא כי היא מטמא את בועלה וכשאין כוונתו

בכל כוחו רק לשם ה', שלא למלאות תאותו בשום אופן. שורה הסטרא אחרא בזיווג ההוא והקליפות לוקחין הניצוצין הנשארים בהסדין ונעשו מהם נגעי בני אדם ומזה יצמח צער גידול בנים וזה ארבה עצבונך הוא צער גידול בנים כפירוש רש"י, והרונך פירש רש"י זה צער העיבור. כי עבור התגברות כח הרע בעולם צריך להיות ט' חדשים או ז' בשביל מוחין דעיבור כידוע. בעצב תלדי בנים פירש רש"י זה צער הלידה, נודע מדברי האר"י ז"ל בסוד ע' קלין דראמית ההוא אייליתא הנזכר בזוה"ק והכל מכח התגברות הקליפות והרע ברחם האשה מזוהמא ההיא נעשה רחמה צר כי הם צרי עין ואינם רוצים בהתרבות צלמי אדם בעולם. לך ראה מה שעשה קין סוד קינא דמסאבותא שהרג את אחיו בכדי שישאר יחידי בעולם ויירש תבל ומלואה, ומפתח של חיה נגנז למעלה מע' שרים הסובבים את הכסא הם שרי האומות וכולם אינם חפיצים בהתרבות דמות וצלם אלהים בעולם, ועל כן צריכה לשאגת ע' קולות ובכל קול יורד המפתח למטה משר אחד עד בואו למטה הכל כנודע מכוונת מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה וגו' (תהלים כ', ב'). וזה הכל נמשך מחטא חוה כי קודם החטא עלו למטה שנים וירדו ארבע (סנהדרין ל"ח:) ולא היה צער העיבור ולא צער הלידה. ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך, כי הגבירה בקרבה כח התאוה עד למאוד מזוהמא הלז ועל כן היא משתוקקת ומתאוה תמיד להשלים מאויה וממילא והוא ימשל בך כשהיא צריכה אליו ודאי אשר לו הכח והממשלה עליה ועבד לוה לאיש מלוה.

או יאמר בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך. על פי מאמרם ז"ל (נדה ל"א:) שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה יולדת מביאה קרבן אמר להם בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה לפיכך אמרה תורה כו' ומפני מה זכר לז' ונקבה לי"ד זכר שהכל שמחין בו מתחרטת לז' נקבה שהכל עצבים בה מתחרטת לי"ד ולזה אמר אף שבעצב תלדי בנים אף על פי כן ואל אישך תשוקתך ותאותך ותתחרט באחרונה.

פסקה יז

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו' ארורה האדמה בעבורך וגו'. לכאורה היה לתמוה בזה, כי מי חטא בכל החטא הזה יותר מאדם להיות הוא אשר שמע בעצמו גזירת מלכו והיה יציר כפו ברוך הוא, ונשמתו היה גבוה למעלה למעלה ויותר היה נאה לו להשמר מן החטא יותר מכולם. והנך רואה כי כולם נתקללו הנחש והאשה והוא לא נתקלל כלל ונתקללה האדמה בעבורו, וגם גזירת המיתה לא נאמר לו בלשון קללה כי אם כדבר הבא ממילא, בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה וגו'.

אמנם לכל אשר כתבנו עד הנה משפטי ה' אמת כי לא נגזר לכל אחד בדרך הקללה והנקמה לומר על אשר מרית את פי יעבור עליך כך וכך כי אין זה מדת ה' ואין בכל קללות ה' כי אם מה שגורם העושה הרע לעצמו כמאמר הכתוב (איוב ל"ד, י"א) כי פועל אדם ישלם לו ואומר (ירמיה ב', י"ט) תיסרך רעתך כי רעתך בעצמו הוא תיסרך. ולהיות האדם יציר כפו ברוך הוא, אחר חטאו התענג יותר ממה שנתודע לו הכרת גדולתו על ידי זה יותר מכל היסורים והצרות שיעברו עליו כנאמר למעלה, בזה האהבה והחמדה הוציא נפשו מממשלת כוחות הרע שלא ישלטו זרים בנשמתו. ואך לפי שנשאר הזוהמא בחוה לכן כל יוצאי חלציה יצאו מזוהמין עד עמידת אבותינו על הר סיני שפסקה זוהמתם כמאמרם ז"ל (שבת קמ"ו.). אבל אדם הוציא נפשו מזוהמת ממשלתן, וגם לפי שסיגף עצמו בזרזי תאנים ובתעניות כאמור למעלה הוציא נפשו מכח הרע, אך גופו נשאר מזוהם ומגושם עד שצריך להתהפך לעפר.

וידוע אשר עיקר האדם הוא הנשמה וכאשר לא שלח ידו ברע לא היה ראוי לקללה ולא היה נתפס בו כי אם קללת הגוף לשוב לעפר בכדי ללבנו לצרפו לטהרו עד לעתיד לבוא, ואך לאשר שאמר לפני ה' שמקבל עליו כל דבר ודבר בעבור כבודו מה שלא השיבו כן האשה והנחש, זכה שאף קללה זו לא נאמרה לו לנוכח בלשון קללה כי אם כדבר הבא ממילא וכנאמר, ואמנם לפי שגרם בחטאו שבכל דברים שבעולם תקדם הקליפה לפרי ותרבה גשמיות עפר בכולם עד שיהיו צריכין כולם לתיקון בני אדם, וכבר כתבנו שחטא האדם נמשך מחטא האדמה ולכן קילל האדמה בעבורו. פירוש, כי עיקר קללת האדמה נוגע לאדם במה שהוא יוצרך לטרוח לחרוש ולזרוע ולהסיר התבן והמוץ מהאוכל שהוא הסרת הקליפה מהפרי ואחר כך תיקון אחר תיקון בבישול ואפיה, ואך לכבודו וחטא הארץ, תלה הקללה באדמה שתוציא צבאיה בלי תיקון כנגד מה שהוציאה העץ של הפרי בלי תיקון שיהיה ראוי לאכילה. מה שאין כן כשיתוקן הארץ ומלואה נאמר (תהלים ע"ב, ט"ז) יהי פיסת בר בארץ ואמרו חז"ל (כתובות קי"א:) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. כי תוציא הכל בתיקון השלם עד שלא יצטרכו עוד למעשה ידי אדם וכאמור.

פסקה כ

ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי. כבר עמדו בזה המפרשים שלפי זה היה נאה לקרותה חיה ולמה חוה, אכן לפי דברינו כי שמח האדם במה שהשכיל על ידי אכילת העץ לדעת בוראו, וזה היה על ידי אשתו ונדמה לו כאילו היא הגידה לו הדעת לדעת את האלהים לכן קראה חוה מלשון (תהלים י"ט, ג') ולילה ללילה יחוה דעת

שהוא לשון הגדה. אך למה דוקא בזה הלשון שיורה על הגדה ולא באחד משאר לשונות של הגדה שהוא אמירה ודיבור ויביע וכדומה ולזה אמר כי היא היתה אם כל חי ונאה לקרותה חוה שיורה לשתי הכוונות כי חוה נופל על לשון חיה כפירוש רש"י.

פסקה כא

ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. כי אחר שראה הקב"ה שטוב בעיני האדם לראות ולהבין בטוב ה' ובגדולתו וזיו יקר תפארתו, והנה להראות להם בבחינה השלימה באספקלריא המאירה אי אפשר, לצד שהלך בחושך וכשיסתכל פתאום באור הגדול והנורא יכהה אור עיניו באופן שלא יוכל לקבל עצם האור בשום אופן, ואמנם הבא לטהר מסייעין אותו וחפץ ה' להנהותו מאורו הרב, מה עשה הקב"ה האיר לו דרך מסך המבדיל שיוכל להסתכל ולקבל האור ההוא. ועל כן ויעש להם כתנות עור סוד התפילין שהבתים הם של עור ועל ידם מאיר אור המוחין מד' פרשיות. ועל כן כתוב בזה ויעש ה' אלהים כי ידוע שהפרשיות הם סוד מוחי אבא והבתים הם סוד מוחי אימא והם הוי"ה ואלהים כנודע. גם הוי"ה ואלהים הם מספר יב"ק סוד אהי"ה הוי"ה אדנ"י שהם סוד התפילין בסוד (בראשית ל"ב, כ"ג) ויעבור את מעבר יב"ק כנודע, ובזה וילבישם בבחינת התפילין ממש שהלביש את האור הגדול תחת מכסה עור תחש שיוכלו האדם ואשתו לקבלם.

או ירמוז כתנות עור על בחינת השכל הנעלם אשר הארכנו בביאורו בספר סידורו של שבת (חלק שני דרוש ב' אות י"א) והוא הנקרא בדברי מרן הרב איש אלהים מורינו הרב ר' חיים ויטאל (בעץ חיים שער קיצור אבי"ע) שכל העיוני כי השכל הזה אינו בא אל האדם כי אם אחרי העיון בו בחכמת שכל המעשים אשר עליו, וכשהוא מעיין ומחשב בחכמתו שבראשו אז בא לו שכל חדש משכל העיוני הלז, לדעת השכלת הדברים שירצה, והוא הממוצע בין שכל המעשה אשר תמיד בחכמת אדם ובין שורש חיות של אדם הזה אשר משם שואב כל חכמתו, והוא נעלם ונגלה תמיד, הוא נעלם בשורש מקור החיות ונגלה בעת אשר יבקש האדם ליתן דעתו ושכלו להתבונן בדבר הצריך להבין בו, ועיין שם בביאור היטב. וכנגד השכל הנעלם הזה הוא עצם הגלגולת אשר באדם אשר אין בו ממשות ידוע משכל כי הוא נגד שכל הנעלם. והנה קודם החטא נאמר (בראשית ב', ז') ויהי האדם לנפש חיה כי החכמה נקראת חיה ואז היה בחינה זו העליונה שבנפש האדם כי היה הקב"ה מאיר ממקור נשמת האדם על נפש החיה הלזו, והיא החכמה שבראש ולא היה צריך לממוצע ומסך המבדיל, והן עתה אחר שחטא אמר הכתוב ויעש להם כתנות עור כי אינו מתגלה בחכמת האדם כי אם על ידי הממוצע השכל הנעלם

הלז, והיא הנקראת יחידה כי יחידה היא בדבר זה להשתנות מכל חלקי הנשמה להיות בבחינת נעלם ונגלה כאמור.

ותדע אשר בחינות אלו הם בכל הבחינות לאדם אשר אין לו כי אם נפש בלבד, עם כל זה היא כלולה מכל חמשה חלקים, וחיה, העליונה שבכולם ומקבלת על ידי השכל הנעלם שהיא בחינת יחידה. ולאשר שרומז אליה בחינת עצם הגולגולת שבאדם שהוא נעלם משכל, לכן קראה הכתוב כתנות עור, הוא עור פני אדם החופף על עצם הגולגולת וזה הוא מסך המבדיל שעשה הקב"ה לאדם ולאשתו שיקבלו האור על ידו, ועל כן אמר וילבישם כי ידוע שאין בחינה זו נכנסת תוך האדם כמו נפש רוח נשמה, רק כמו אור המקיף לאדם, כבחינת המלבוש, כמו שמובא בדברי מרן האלקי מורינו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל (בספר עץ חיים היכל א"ק שער ג' פרק א') ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה כ', י"ב) בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כתנות אור באלף ובודאי שחלילה לומר שרבי מאיר ישנה אות אחת בתורה, ויתכן לפי דברינו, כי הרב האלשיך כתב בפסוק (בראשית א', ג') ויאמר אלהים יהי אור על מאמרם ז"ל (בראשית רבה ג', ד') מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה ונעשה השלמה כולו אור וממנה הבהיק האורה ועל ידי זה תוכל העולם ומלואה לקבל האורה וכמו כן נאמר כאן כי אחר שהקב"ה מלביש אור חכמתו בשכל הנעלם הלז שהוא בחינת עור, ומזה השכל מאיר אור החכמה. ונמצא אשר זה העור נעשה אור להאיר בחכמתו ואך לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול כי אם תרבה האור בהעור נתבטל העור לעשות אור ואם לא תרבה האור לא יבוטל עורו על כן אמרו בתורתו של ר' מאיר כי כל כך היה גדול אור חכמתו בעת אשר היה עוסק בתורה ומעיין בשכלו הרב והיה יורד אליו אור החכמה ממלך עולם ברוך הוא וברוך שמו בשפע רב ובבהירות גדול והכל על ידי השכל הנעלם והיה מתהפך העור לְהֵעָשׂות כולו אור לרוב האור שקיבל לתוכו ומתוכו האיר להחכמה ושכל אשר בראשו של ר' מאיר, ועל כן אמרו (עירובין י"ג:) לא ר' מאיר שמו אלא ר' נהוראי שמו ולמה נקרא שמו ר' מאיר שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה כי היה יורד אור החכמה בשפע רב אליו עד אשר היה מאיר בחכמתו לחכמי דורו והכל כאמור.

עוד יתבאר אומרם בתורתו של ר' מאיר היה כתוב כתנות אור באלף, על פי מה שאמרו רבותינו (מובא בילקוט ראובני בפרשה זו בשם עמק המלך) וזה לשונו: אור פניו של משה הוא מסוד כתנות אור שתיקן משה רבינו ע"ה נפש הרע שבקילקולו של אדם הנקרא עור הוא סוד עץ הדעת טוב ור"ע הפוכו עור ומשנולד התחיל לצמוח תיקון האורה וכו' עד כאן, ואמנם במשה רבינו אדון הנביאים ז"ל היה זה בתמידות ובבהירות רב עד שקרן אור פניו

לְהֵעָשׂוֹת כולו אור בהיר בשחקים מלא זיו ומפיק נוגה עד שייראו מגשת אליו, ואצל ר' מאיר לא היה זה כי אם בעת לימוד תורתו וכל כך היה מתלהב ובוער ברשפי אש שלהבת יה באהבת ה' ובתורתו עד שנתהפך עור פניו לאור ממש וזה הוא דבר ידוע אצל חכמי אמת כמו שאיתא בזוה"ק (בראשית צ"ד.) רבי אבא אתלהיטו אנפוי כנורא מחדוותא דאורייתא וכו' וכן אמרו חז"ל (חגיגה י"ד:) כשדרש ר' אליעזר בן ערך במעשה מרכבה ירדה אש מן השמים וסיכסכה כל האילנות שבשדה. ואמרו (בבא בתרא קל"ד.) על יונתן בן עוזיאל בשעה שהיה עוסק בתורה כל עוף הפורח עליו מיד נשרף, והכל כי על ידי אש בוערת אשר בלבבם בעת עוסקם בתורת ה' הם מרבין שפע אור גדול בכל העולמות עד שנתמשך עד למטה ותתלהט אש סביבם ויקיף אותם אש מן השמים ותלהט מוסדי הרים. ועל זה אמר שלמה בחכמתו (קהלת ח', א') חכמת אדם תאיר פניו, כי על ידי חכמתו בלימוד התורה ומבין ומחכים עד היכן הדברים מגיעין תבער אש בקרבו באהבה עזה קשורה ונפלאה לחי עולמים הנעלם בתורתו, עד אשר אינו יודע כלל בשום חפצי העולם אז, והיכן עומד אם בארץ או בשמי השמים ואינו מרגיש ויודע מעצמו כלום, כי אם הוא וכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו וכל כוחיו ומחשבותיו ודיבורו ותנועותיו והרגשותיו הידועות לו ושאינין ידועות לו הנגלות והנסתרות נגבהים ונקשרים ונצמדים לאור שמו יתברך הנעלם בתורתו, וכמאמרם ז"ל (עירובין נ"ד:) בפסוק (משלי ה', י"ט) ובאהבתה תשגה תמיד אמרו עליו על ר' אליעזר בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון של ציפורי ועוסק בתורה וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי פעם אחד בא אדם אחד ליטלו ומצא נחש כרוך עליו וכל זה היה לרוב התקשרות דעתו באהבה עזה ועצומה להתורה עד שלא היה מרגיש מחפצי עצמו כלום ואמנם כל כך היה אורו גדול ורב עד שהאיר על כל נשמתו וגופו ואפילו על כל מלבושיו ועל כן מצאו נחש כרוך עליו, ונחזור לענין ר' מאיר אשר בתורתו נעשה עור פניו אורה ממש ועל כן אמרו (עירובין י"ג:) שהיה מאיר פני חכמים בהלכה. פירוש בשעה שהיה עוסק בהלכה והיה מבהיק זיו אור פניו על החכמים אשר היו אתו עד שגם הם קלטו האור על פניהם ומאורו היה מאיר גם פני חכמים, ועל כן א"ר[3] (עירובין י"ג:) האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לר' מאיר מאחוריה ואלמלי חזיתיה מקמאי הויא מחדדנא טפי וכו' עד כאן. כי היה אורו גדול כל כך ומבהיק עד שאפילו היושבים מאחוריו ראו האור הנמשך מאתו ואילו ראו אותו מפניו והיה אור פניו מכה עליהם ודאי נתעלו יותר ויותר עד שנקלט האור עצמו על פניהם והכל כנאמר.

[3] בעירובין כתוב אמר רבי, ובתוספות מנחות ק"ד כתוב אמר רב, לכן השארנו בראשי תיבות.

עוד נראה בפירוש דבריהם בתורתו של ר' מאיר היה כתוב כתנות אור באלף, כי נודע אשר התורה מתחלקת לשני חלקים, האחת הוא פשטות התורה בכללותיה ופרטותיה בתרי"ג מצותיה הנקרא בפי חכמי אמת לבושי התורה לצד שנתלבשית בלבושי עולם הזה כמו ציצית ותפילין וסוכה ואתרוג ולולב וכדומה שכולם הן בדברים הגדלים על הארץ הלזו והם כמו לבושים ממש לאורות העליונים הנפלאים הצפונים וגנוזים בהם. ופשיטא דפשיטא בסיפורי מעשיות הנמצא בתורה שכולם הן רזין דאורייתא אור בהיר בשחקים אורות עצומים ונוראים כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה א', י"ד) בפסוק (דברים ל"ב, מ"ז) כי לא דבר רֵק הוא, ואם רֵק הוא, מכם. עד כאן. פירוש שלעין האדם אשר על הארץ נראה שח"ו רֵק הוא, אבל באמת לא דבר רֵק הוא ובכל אות ואות מתורתנו הקדושה רמוזים אלפי אלפים אורות עולמות עליונים ובחינותיהם רם ונשגב עד למאוד עד בלתי שיעור ובלתי ערך וזהו התורה חדשה שעתיד הקב"ה ליתן על ידי משיח כמאמרם ז"ל במדרש (מובא בילקוט ישעיה) כי יפשוט התורה מפשטותיה ולבושיה ויתננה בפנימיות רוחניותה אשר אין שיעור וערך לגדלות האורות והטובות והחמדות הנפלאות שימצא אז בתורה הקדושה ועל זה אמרו ז"ל (זוה"ק חלק ב', קנ"ד.) כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה היא, והחלק השני הן הן הסודות התורה ושמותיו של הקב"ה הרמוז בה הנקרא בפי החכמים מעשה המרכבה אשר אם אדם זוכה להן נודע לכל אשר הם מתיחדין באור התורה עד אשר אפילו בגשמיות העולם תתלהט אש סביבם ויקיף אותם האור מכל צדדיהם כמו שמובא במאמרי חז"ל המובאין למעלה, והנה פשטות התורה ולבושיה האמורים, על ידי חטא אדם הראשון הם בחינת כתנות עור כי ירד האור של התורה שלמעלה להתלבש בגשמיות עור גידולי הארץ ושארי עשיותיה. וכתנות הוא כמין לבוש והכתנות עור ודאי כאמור, וזה הנקרא דרך התורה כי אי אפשר ליכנוס לפנימיות אור התורה אם לא שילך תחילה בדרכי התורה האלו שהם הפשטות והלבושים ולפי שהם נתלבשו בגשמיות העולם על ידי החטא צריכים עבודה קשה בחומר ובלבנים שהוא פלפולי התורה בקל וחומר ובשארי י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ולהסיר הקושיות שהם המוץ ותבן מבחינת הקליפות שנתהוו מהחטא. והעיקר לשמור עצמו מכל בחינת פניות חמדת העולם קטן וגדול שיהיה בלתי לה' לבדו, והוא בחינת (לקמן כ"ד) להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, כי עץ החיים הוא הפנימיות שבתורה ואין דרך לבוא אליה כי אם תחילה על ידי הפשטות ולבושים והם מתהפכין מגוונא לגוונא מביש לטב ומטב לביש כאומרם ז"ל (יומא ע"ב:) זכה נעשית לו סם חיים לא זכה חלילה סם המות, כי הלומד תורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא ומוטב שנהפכה שלייתו על

פניו (ירושלמי ברכות פרק א' הלכה ב'), ואולם תדע אשר הן הפשטות והן הפנימיות הנה הם מיוחדים בתכלית היחוד כי מאל אחד ניתנו וכבר כתבנו בחיבורנו זה אשר בחינת לימוד התורה הוא בחינת נשיקין שהוא אתדבקות רוחא ברוחא כי הבל פה היוצא מפי האדם שהוא נפשו ממש מתיחד ומתדבק עם אור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו הנעלם בתורתו, כי התורה כולה הוא רצון מלך מלכי המלכים הקב"ה שרצה שיעשו בני ישראל רמ"ח מצותיה ושלא יעשו שס"ה לא תעשה שבקרבה. וידוע אשר הוא ושמו אחד והוא ורצונו אחד כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה י') שהוא ודעתו וחייו אחד מכל צד ומכל פינה וכו' עד בפה לאומרו ולא באוזן לשומעו וכו' על כן הוא היודע והוא הידוע והוא הדעת עצמה ודבר הזה אין כח כו'. ונמצא אשר ממש בוראנו ברוך הוא וברוך שמו נעלם ומתלבש בתורתו הקדושה, וכל העולם לא נברא כי אם לצוות לזה (ברכות ו':) כלומר שיתחברו ויתקשרו ויתדבקו בה' על ידי התורה הקדושה, וידוע אשר אין חילוק המנשק את המלך על ידי לבוש אחד או על ידי כמה לבושים, ונמצא אשר גם בפשטות התורה אם למדה האדם בשבירת כל כוחי מורשי לבבו באהבה ויראה בחמדה ותשוקה וחפיצה להתקשר ולהדבק לעריבות נעימות ידידות אורו ברוך הוא וברוך שמו המלובש בהתורה. באמת ובתמים בכלות נפשו לאלהים בקיום כל מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם שמנו חכמים במשנתן (אבות ו', ו') כמו באימה ויראה בענוה בשמחה ואינו מגיס לבו במיעוט תענוג במיעוט שיחה במיעוט דרך ארץ וכדומה, גם זה נעשה כמעשה מרכבה כיון שאינו לומד רק להיות מרכבה אליו להדבק בו על ידי התורה הנה כל הלבושים נעשים אור בהיר בשחקים ונפרד מהם כל בחינת הגשמיות ומוץ ותבן הנאחז בהן, ואורו ברוך הוא מתגלה אליו על ידי הלבושים. הלא תראה מה שאמרו חז"ל (סנהדרין ק"ו:) תי"ו בעיי הוו בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר וכו' אמר רבא רבותא למבעי בעיי (ופירש רש"י רבותא למבעי בעיי וללמוד תורה) בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין ואנן קמתנינן בעוקצין טובא וכו' עד ורב יהודה שליף חד מסאני ואתי מטרא ואנן צווחינן ליכא דמשגח בן אלא הקב"ה ליבא בעי דכתיב (שמואל-א ט"ז, ז') וה' יראה ללבב. הרי שאין בלימוד התורה כי אם מעט חפיצת הלב אם חשק לדבקה בו ועל ידי זה ולעבדו בלבב שלם מה יפה ונעים גורלו אף בפשטות התורה נעשה לו מרכבה כאמור, ועיין בחיבורנו סידורו של שבת (שער ז' ענף א') שביארנו שם אופני לימוד התורה בג' פנים.

ולהיפך אדם הלומד שלא לשמה באמת ומערב בנפשו משטותי הבלי העולם ומחמדיו הנבזים, אף בפנימיות התורה לא יראה אור בהיר ועל זה אמרה התורה (דברים ל"ב,

כ"ה) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. כלומר הנה הפתאים והשוטים שאינם נותנים לבבם באמת ביחוד לה', אף בהגיעם לחדרי המלך הפנימיים אינם מקיימין (שיר השירים א', ד') הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, לשמוח עם ה' אלהיו המלובש ברזין דאורייתא, וגם בבית כמות שגם הבית הפנימיות נחשב כמו החיצוניות שנתהוה על ידי שבירת הכלים הידועים בחינת המות מאנין תבירין, והחילוק בינם אינו אלא שבפשטות הוא עבודה גדולה לזה שיהיה לבבו שלם עם ה' אלהיו ולא ירצה שום דבר כי אם להעשות מרכבה אליו, לצד התלבשות בגשמיות העולם אשר הוא מרוחק מאור פניו יתברך ובפנימיות ורזי התורה בנקל יותר לבוא לזה כי הוא של מלך מלכי המלכים הקב"ה ולא נתלבש עדיין באויר העולם אבל זה וזה שוין ורזי התורה אחת להם והם מיוחדים בתכלית היחוד ועבור זה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי א', כ') חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה פירוש שהחכמה צווחה שיתנו לב אף בחיצוניות שלה לראות משם חכמתה ואור הבהיר שלה וגם ברחובות ושווקים מקום שנתלבש שם התורה בסיפורים וכדומה גם שמה יתנו לב להבין איה מקום שורשה נתיב לא ידעו עיט לא שזפתו עין רואה חמדה גנוזה צרורה ברצון אין סוף ברוך הוא וברוך שמו וכמו שמובא בזוה"ק בכמה מקומות ובפרט בפרשת בהעלותך (קנ"ב.) ווי להההוא בר נש דאמר דהא אורייתא אתיא לאחזאה ספורין בעלמא ומילין דהדיוטא וכו' עד ועל דא האי סיפור דאורייתא לבושא דאורייתא איהו וכו' ובגין כך אמר דוד (תהלים קי"ט, י"ח) גל עיני ואביטה נפלאות וגו' מה דתחות לבושא דאורייתא וכו' עיין שם שהאריך, והנה ר' מאיר אמרו עליו חז"ל (חגיגה ט"ו.) ר' מאיר רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. כלומר שגדלה כוחו לזרוק הקליפה החיצונה והמוץ והתבן מלבושי התורה אשר נתהוה מחטא האדם להיות שהמשיך אורו ברוך הוא וברוך שמו דרך כל הלבושים וגם מהלבוש עשה אור שהשיג והבין להתקשר ולהדבק ולהתיחד באורו ברוך הוא דרך כל הלבושים וכל תוכו אכל אף החרצן והזג כי עשה החיצוניות כמו הפנימיות וזרק האי קליפה תקיפא חיצוניות דחיצוניות המגין על הפרי ועל כן היה כתוב בתורתו כתנות אור באלף כלומר בעת לימוד תורתו אף הכתנות שהוא הלבוש מפשטות התורה שנתלבש בה הפנימיות שצריך להיות בבחינת כתנות עור שהוא גשמיות העולם והוא עשה מכל הלבושים אורה ושמחה ואף בלימודו בפשטות התורה היה מקושר ומדובק באור מלך מלכי המלכים הקב"ה המלובש בה וממילא נעשה גם הלבוש אור רוחניות וזרק עור הקליפות לחוץ ועל כן אמרו שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה כלומר אף כאשר הלך בדרכי התורה שהוא הפשטות בפלפולי התורה בקל וחומר ופירוקים הרומז לבחינת בירור הניצוצות

כדרך וימררו את חייהם כלומר חייהם שהוא הפנימיות נפל לבחינת המר והנמהר תוקף הקליפות אבל ר' מאיר בעת לימודו המתיק למו מרירת המים ומכולם יצא מים חיים לעשות הלבוש כמו הפנימיות וכאמור, ועל זה אמרו חז"ל (חגיגה ב'.) כדרך שבא לראות כך בא ליראות, כאשר עם לבבו לראות באור אין סוף ברוך הוא הנעלם בהתורה כן יֵרָאֶה אליו אם בפשטות ואם בפנימיות הכל כנאמר למעלה.

פסקה כב

ויאמר ה' אלהים הן האדם וגו' ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. אמרו חז"ל (בראשית רבה כ"א, ו') אמר ר' אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה ועתה אין ועתה אלא תשובה שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו', והוא פלאי לעין כל מה ענין תשובה לכאן במה שירא הקב"ה שלא יאכל מעץ החיים, אמנם הנה כבר כתבנו אשר גם זה היה בכלל חטא אדם במה שלא אכל מקודם מעץ החיים להתדבק בקדושת אלהים יפה יפה ואחר כך אם היה אוכל מעץ הדעת לא היה מזיקו כל כך, ואולם הנחש בערמותו מאס בעיני האדם כל טוב עצי הגן אשר נטע ה' והגדיל בעיניו תאות העץ האסור לומר כי אין כמוהו.

והנה נודע אשר חלק הרע ישנא לעולם חלק הטוב, תכלית שנאה. ואם לא היה פותח הקב"ה לאדם פתח התשובה להתחרט על מה שעשה והיה ח"ו נשרש בכח תאות הרע, ודאי שלא היה מקום אצלו להתאוות לטעום מעץ החיים להדבק בקדושת אלהיו בשום פנים, כי הרע והטוב הם שני הפכיים לא יתאוו זה לזה. וממה שאנו רואין שהיה ירא הקב"ה פן ישלח ידו ולקח מעץ החיים, מזה נשמע בודאי אשר פתח לו הקב"ה פתח של תשובה שיתחרט על מה שעשה וישוב לתקן את אשר עיות להתדבק בקדושת אלהיו, ועל כן ירא שלא לאכול מעץ החיים כי ודאי לפי דעת אדם יהיה זה תחילת תשובתו לאכול תיכף ממנו לתיקון חטא שלא אכל ממנו קודם חטאו. וזה לא טוב לו כי חלילה לא יהיה לו תיקון לעולם, שנפשו לא תוכל ליפרד מהגוף כי יחיה לעולם ולא תוכל לראות פני השכינה כל ימיה כמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים זלל"ה. או כפשוטו שלא יראו הבריות שחי לעולם ויעשו אותו אלוה כעין שאמרו חז"ל (בראשית רבה ח', י'). וידוע שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד (שם צ"ו, ה'). ועל כן,

פסקה כג

וישלחהו ה' אלהים מגן עדן וגו'. ולכאורה צריך להבין איך ייחס שם הרחמים על השילוחין אשר הוא בבחינת הדין הגמור, אמנם הוא, כאשר אמרנו, שזה הוא לו טובה גמורה שישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה להיות נשמתו צרורה בצרור החיים את ה' אלהיו להתענג מזיו שכינתו, ולבל יעשוהו הבריות

אלוה כאמור. וגם על זה כיוונו שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה כלומר שתוכל נפשו לשוב ולקבל את פני ה' אלהיו ולהיות כאשר היתה בַּאֲמָנָה אתו קודם הבריאה מה שלא תוכל לעשות כן אם תקשר בגוף החומרי שנתגשם בהרע שלא יוכל לעלות לדור בעליה עוד בשום פנים אם לא אחר התיקון הגמור אחר ביאת משיחנו במהרה בימינו אמן וכאמור.

או יאמר וישלחהו ה'. בשם הרחמים על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין ל"ז:) גלות מכפרת עוון. והוא היסורים אשר תחת הריגה שניתן לשוגג ולזה גם שם הרחמים הסכים לשלחו מגן עדן להיות נע ונד בארץ שעל ידי זה יכופר עוונו.

לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. לכאורה סימן זה אשר לוקח משם מיותר וכי סימנא צריך אל האדמה איזה היא, ויתכן לומר אשר לא כיוונה התורה אל עבודת האדמה כפשוטה לחרוש ולזרוע לשלחו לזה שיעבוד האדמה וכי זה תכלית בריאתו ועשייתו על הארץ. ואמנם הכוונה על האדמה העליונה הוא גן עדן העליון אשר שם חלק לכל ישראל והיא צריכה עבודה לְעָבְדָהּ במצוות עשה ולשמרה במצוות לא תעשה ובכל מצוה ומצוה שעושה נוטע לו אילן אחד באדמה ההיא העושה פירות. והוא רמז על תענוג עולם ההוא אשר מתחלק לכמה פרטי תענוגים עד אין שיעור וערך, כמו פירות אילני הארץ. והיא צריכה שמירה בלא תעשה לבל יקרב זר אליה ויחללה והיא קודש לה'. ושם מתעדנין הנשמות בזיו שכינת בוראם ברוך הוא, וכנגדו הוא גן עדן התחתון מקום דירת אדם הראשון ושם מתענגים ומתעדנים הנפשות והרוחות מבני אדם בזיו תענוגים המיוחד להם שאין ערך ודמיון לתענוג וחמדה וחשוקה הלזו בשום חפץ מחפצי העולם הזה. והוא אומרו לעבוד את האדמה כינוי לגן עדן אשר נקרא אדמה כמאמר הכתוב (בראשית ב', ט') ויצמח ה' מן האדמה כל עץ נחמד למראה ועץ החיים בתוך הגן וגו'. וכדי שלא נטעה לומר שכוונתו על האדמה הפשוטה עפר, הסמין בסימן גדול אשר לוקח משם כלומר שעתה נלקח משם בשילוחין האלו אדמה ההיא יעבוד וישמור שלא ליעול בכסופא לשם לעלמא דאתי, ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו אמן. על כן,

פסקה כד

ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט חרב המתהפכת לשמור וגו'. צריך להבין על מה נכפל גירושי האדם כי אחר שאמר קודם וישלחהו ה' למה כפל לומר ויגרש. גם בדברי רבותינו (בראשית רבה י"ט, ט') נאמר אלו שתי הלשונות דנתי אותו בשלוחין ובגירושין וצריך לדעת מה הוא שלוחין ומה הוא גירושין, גם יקשה למה בשלוחין מפורש מי שלחו וישלחהו ה' אלהים ולא כן בגירושין כי כתב סתם ויגרש

את האדם, גם השמירות כפל אצלו, הכרובים ולהט החרב המתהפכת, ולמה לא די בשומר אחד.

והנראה כי הנה כתבנו למעלה אשר שילוחו מגן עדן היה על צד הטוב האמת ברחמים רבים בכדי שיבוא לידי תיקון והעיקר היה בזה שלא יאכל מעץ החיים ויחיה לעולם וזה הוא לו רעה גמורה כנאמר למעלה, ולדבר זה היה די שישלחו מחוץ לאסקופת הגן עדן למען אשר לא ישלח ידו ולקח מעץ החיים, והוא ענין השילוח כענין ושלחה מביתו מאסקופת הבית ולחוץ. ואך לצד ליכלוך וטינוף שנתהוה באדם עבור החטא שהלבישו הנחש בגדים צואים וגן עדן הנה גדולה קדושתו למעלה למעלה הוצרך עוד להתגרש למרחוק מאוד שלא יעמוד בצדו, כי לא תוכל קדושת המקום להריח ריח בגדיו זוהמת הנחש והרע אשר נדבק בו. וזה ענין הגירושין בדרך מאמר הכתוב (שמות ו', א') כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו. לא אמר ישלחם מארצו כי השליחות לא יורה למקום רחוק כזה, כי אם הגירושין הוא יורה לגירוש רב במרחק עצום, וכענין (תהלים ל"ד, א') ויגרשהו וילך וגו'. ולזה כפל ויגרש את האדם חוץ משילוחו מחוץ לאסקופת הגן עדן, עוד גירשו למרחוק מאוד מצד פחיתת מעלתו וקדושת המקום.

והנה נודע מאמרם ז"ל (בראשית רבה ג') בפסוק ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה אמר ר' אליעזר לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ולחושך קרא לילה וכו' עד כאן, ועל כן בשילוחין שבא מצד הטובה השלימה כאמור ייחד הקב"ה שמו עליו וישלחהו ה' אלהים, ובגירושין שבא מצד הדין החזק שלא יכלה קדושת המקום לסבלו, כתב סתם ויגרש את האדם ולא ייחד שמו על הרעה כמדובר. והנה ענין השילוח זה הוא דבר הקיים לעולם. כי לעולם חלילה לו ליכנס בגן עדן פן ישלח ידו וגו'. ואולם ענין הגירושין מרחוק מחוץ לגן עדן, זה הוא דבר שאינו תמיד בשיווי אחד כי כאשר יעשה אדם תשובה שלימה ויקרב עצמו לקדושה יסיר מעט מעליו מבגדים הצואים ויוכל להתקרב יותר לגן עדן וכן תמיד כאשר יודבק יותר בקדושה יתקרב יותר להגן, וכאשר יעשה הרע ח"ו יתרחק יותר, ולזה הוצרך לשני שמירות, ובתחילה וישכן מקדם לגן עדן כלומר תיכף מחוץ לגן עדן את הכרובים ופירש רש"י, מלאכי חבלה והם הם אשר נעשו מחטאו ומונעים אותו להתקרב גופו אל הקודש וטובה עשה לו האלהים שיקרב על כל פנים נפשו בקודש כנאמר והוא השמירה על השילוח והוא תמיד. ואת להט החרב המתהפכת, הוא שמירה על הגירושין והיא מתהפכת תמיד. כאשר ידבק בטוב יקרב, וחלילה להיפוך, ירחק ועיין בזוה"ק (אמור ק"ז:) כתב שם וזה לשונו: וכדין אשתני אדם לכמה גוונין זמנין לטב זמנין

לביש זמנין דינא זמנין רחמי וכו' ולא קאים בקיומא תדיר בחד מינייהו וכו' ועל דא אקרי להט החרב המתהפכת מן סטרא דא לסטרא דא מן טב לביש מן רחמי לדינא וכו' עד כאן הרי כדברינו ממש והיא מתהפכת לשמור את דרך עץ החיים כלומר פעמים לשמור את הדרך הזה שלא להטות ימין ושמאל כי אם בדרך המלך נלך מלכו של עולם ולפעמים הרע שומר האדם מלילך בדרך החיים והכל כמדובר.

פרק ד

פסקה א

והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין וגו'. רש"י ז"ל פירש כאן והאדם ידע כבר, קודם ענין שלמעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה וכו'. ולכאורה זה סותר למה שאמרו ז"ל (בראשית רבה כ"ב, א') וזה לשונם: והאדם ידע וגו'. זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה (תהלים כ"ה, ו') אמר ר' יהושע בר נחמיה שבם נהגת עם אדם הראשון שכך אמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואילולא שנתתה לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות וכו', הרי שהתולדות נולדו אחר החטא. ובזוה"ק אמר כמה פעמים בפסוק זה, אשר קין ברא דרוח מסאבא הוה דאיהו חיויא בישא כלומר שנולד אחר שבא הנחש על חוה, וידוע שלימות אדם וחוה קודם שחטאו ואם אז היה נולד קין ודאי לא היה בו בחינת הרעה הגדולה הזאת לקום על אחיו להרגו בערמה.

ואמנם נראה שרש"י ז"ל הוציא דבריו אלו ממה שאמרו חז"ל (סנהדרין ל"ח:) י"ב שעות הוי היום שעה ראשונה הוצבר עפרו וכו' עד שביעית נזדווגה לו חוה. שמינית עלו למטה שניים וירדו ארבעה. תשיעית נצטוה שלא לאכול וכו' עד כאן, הרי מפורש שההריון והלידה היה קודם החטא. אבל מה שנראה לי לישב דבריהם עם דברי הזוה"ק האמור כי אמרו (בראשית רבה י"ח, ו') בפסוק והנחש היה ערום אמר רבי יהושע בן קרחה להודיעך מאיזה חטייה קפץ עליהן אותו הרשע מתוך שראה אותן מתעסקים בדרך ארץ נתאוה לה וכו' עד כאן. ובזה נוכל לומר, כי תיכף אחר שעה שביעית כאשר ראה שנזדווגה לו חוה נתאוה לה ופיתה אותה עד שבא עליה וזה אפשר לא היה נחשב לה לחטא כל כך כי גם על אדם אמרו חז"ל (יבמות ס"ג.) מלמד שלא נתקררה דעתו עד שבא על חוה כי לא נאסרה להם גילוי עריות עדיין עד אחר הצווי של עץ הדעת שאמרו חז"ל (סנהדרין נ"ו:) "לאמר", זה גילוי עריות וכן הוא אומר (ירמיה ג', א') לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו'. וזה לא היה עד שעה תשיעית כאמור, ועל כל פנים כבר היתה בה זוהמת הנחש שהטיל בה, ואחר זה נולד קין ותאומתו שעלו שנים וירדו ארבעה שהם אדם וחוה קין ותאומתו כמו

שאיתא בתוספות שם. ועל כן גדלה הזוהמא בקין, ועל כן אמר בפרקי דר' אליעזר בא אליה רוכב הנחש ועיברה את קין וגו' ונכונין כל דברי חז"ל, זולת מאמר שהתחלנו במה שכתבו אילולא שנתת לו יום אחד משלך היאך נזקק להעמיד תולדות. ונראה שהעמדת תולדות היה אחר החטא, ונראה שכיוונו בזה על הולדת שת שממנו הושתת העולם והוא ודאי נולד אחר החטא כי נולד אחר ק"ל שנה שפירש אדם מאשתו. כי מקין והבל לא נשאר שום תולדה ולא שייך לאמר בזה זכור רחמיך ה' וחסדיך אם לא נשאר שום תולדה מהם והיו כלא היו. והעיקר הוא שת שממנו נתקיים העולם כמאמר הכתוב (דברי הימים-א א', א') אדם שת אנוש קינן וגו'. ולולא שנתן לו הקב"ה יום אחד משלו והיה מת ביום חטאו לא נולדו תולדות בעולם ועל זה וחסדיך כי מעולם המה וכנאמר, ועל כן קראה כאן בשמה חוה אף שבעת שֶׁיָּדְעָה לא היתה נקראת עדיין חוה. כיון שכבר היה בה זוהמת הנחש אשר לזה נקראת חוה מלשון חיויא כאשר כתבנו למעלה הזכיר גם כאן שם זה שמחמת זוהמת החיויא ותהר ותלד את קין קינא דמסאבותא.

ותאמר קניתי איש את ה' ותוסף ללדת את אחיו את הבל. מלת ותוסף אין לו פירוש לפי פשוטו, והוה ליה למימר ותלד עוד או ותלד בן שני וכדומה ועיין מה שפירש רש"י בזה, ואפשר לומר כי תחילה סברה חוה מכאשר ברא אלהים אדם על הארץ בראו יחיד בעולם כמו כן לא יולד מאתו כי אם זוג אחד ומזוג הזה זוג שני וכן עד עולם ומזה יהיה השתת העולם ועל כן אמרה בלשונה קניתי איש את ה' כלומר כמו שה' ברא אדם יחידי בעולם כן קניתי איש אחד ולזה אמר הכתוב ותוסף ללדת פירוש היא הוסיפה לילד שכאשר ברא ה' האדם שהוא ברא אחד והיא שנים ויותר כי את אחיו את הבל שתאומה יתירה נולד עם הבל וכל זה הוסיפה על בריאת האדם כדבר האמור.

פסקה ב

ויהי הבל רעה צאן. טעם תפסו אומנות זו, פירש רש"י, לפי שנתקללה האדמה, פירש לו מעבודתה. ועוד אפשר לומר כי אמרו חז"ל (תנחומא מובא בילקוט רמז קס"ט) בפסוק (תהלים י"א, ה') ה' צדיק יבחן, אמר ר' יצחק במה בוחן את הצדיקים במרעה, דוד נבחן במרעה שנאמר (שם ע"ח, ע"א) מאחר עלות הביאו וגו'. משה נבחן במרעה שנאמר (שמות ג', א') ומשה היה רועה וגו'. וידוע מספרי המקובלים ענין זה מה שבחרו הצדיקים הקדושים האלו לרעות צאן שהוא סוד גילגול הנשמות כנודע, ולזה הבל בא מצד הטוב בחר ברוחניות לתקן הנשמות והטוב, ולקח עצמו לרעות צאן קדשים. ואמנם קין ברא דמסאבא הבא מצד הרע ורבתה בו זוהמת הנחש שנתקלל בעפר תאכל כל ימי חייך בחר לו להיות עובד אדמה.

או יאמר ויהי הבל רעה צאן. פירוש שהבל הוא היה הרועה צאן הידוע אותו שכתוב בו ומשה היה רועה את צאן יתרו וגו'. כי משה היה גילגול הבל הידוע למי שטעם מעט דבש מגווית האר"י ז"ל.

פסקה ג

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה', והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל וגו'. לא מפורש בכתוב מה היה חטא קין שביזה המקום את מנחתו ולא שעה אליה. ונראה לומר כי הנה ג' דברים צריך להיות בעת אשר יביא האדם את קרבנו לפני ה' ואז ירצה לו לכפר עליו. א', אשר ידוע מספרי קודש אשר עיקר תועלת הקרבת הקרבן לכפר על עוונות האדם העיקר הוא לתת נפשו ולבו לה' אל עליון באמת לאמיתו לצייר בנפשו שכל אשר נעשה לבהמה זו הכל היה ראוי אליו לְהֵעָשׂות כן בו לשוחטו ולזרוק דמו על המזבח להיות כליל אשה לה' וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים כ"ה, א') אליך ה' נפשי אשא. כי במה אכף לה' אקדם לאלהי מרום האקדמנו בעולות וגו' (על פי מיכה ו', ו'). כלומר לפי שורת הדין לא יצא אדם חובת בוראו להקריב אליו פרים עתודים בני בשן בעד אשר המרה מאמר פיו יתברך כי אם את נפשו ורוחו ונשמתו אליו יאסוף. כי אם אדם חטא בהמה מה חטאה לולי רחמי ה' וחסדיו כי מעולם המה שצוה להביא קרבן בהמה תמורת נפשו. והעיקר הוא, התשובה הגמורה בלבב שלם שיתחרט מאוד על מורדו בה' אלהיו ויקבל עליו מעתה לעזוב פשעיו. והיה צריך לסמוך שתי ידיו על קרבנו ולהתוודות. על חטאת, עוון חטאת. ועל אשם, עוון אשם וכו'. כמו שאיתא ברמב"ם (פרק ג' מהלכות מעשה הקרבנות הלכה י"ד). ולתת נפשו ולבו באמת לה' אשר מעתה יְיַחֵד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו לה' אל אמת, באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה ואז ונרצה לו לכפר עליו ועל זה אמר הכתוב (ויקרא א', ב') אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. כלומר עיקר הקרבן הוא מכם מלבבכם ונפשכם להיות את נפשו ישא לה' ואז מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם כלומר תתנו לה' מן הבהמה וגו' תמור נפשכם. אבל גם בזה, העיקר תקריבו את קרבנכם שתתנו לבבכם ודעתכם באמת לשוב אלי מעתה, ויצויר בנפשכם כאילו עקדתם עצמכם לפני, וכל העשוי לבהמה זו כאילו עשוי לכם ממש. וכן אמרו חז"ל (תורת כהנים מובא בילקוט רמז תמ"ז) בפסוק (שם ב', א') ונפש כי תקריב וגו', מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני. כי העיקר הוא נתינת הנפש והלב להכניע לבו הערל במה שיודע אשר היה ראוי לשפוך דמו אשר בקרבו כאשר עשה לפר הזה. והב' הוא, מה שידוע אשר כל דבר שאדם נותן משלו לה', צריך לתת המובחר והמשובח באשר יש

לו, כמו שמובא ברמב"ם ז"ל (בסוף הלכות אסורי המזבח) וזה לשונו: הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו. האכיל רעב, יאכיל מן הטוב והמתוק שבשולחנו. כיסה ערום, יכסה מן היפה שבכסותו. וכן הוא אומר (ויקרא ג', ט"ז) כל חֵלֶב לה'. וכן כתב הרב המקובל בספר תולעת יעקב (בסתרי הברכות) וזה לשונו: כי כשאדם מאכיל את העניים על שולחנו הנה קרבנו זבח שלמים לה' לפיכך צריך להאכילם המשובח שעל השולחן, שכן חלב ודם קרב לגבוה, וכתיב (במדבר י"ח, ל') בהרימכם את חלבו ממנו, חֵלֶב הוא דבר משובח כמו (בראשית מ"ה, י"ח) את חלב הארץ. כי אין דבר משובח כמו המורם לגבוה וכו' עד כאן, והג' הוא, מה שאמרו חז"ל (אבות ג', ח') ר' אליעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן בדוד הוא אומר (דברי הימים-א כ"ט, י"ד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך. ועיקר הדבר כי כשאדם נותן משלו לה' ואם הוא יודע שכל אשר יש לו הוא של ה' ממש והוא אינו אלא כאריס בקרקע ה', אז מה שנותן בעין יפה נותן ובנפש חפיצה למאוד ואינו מיצר לו על אשר יחסר מיגיע כפו, כי יודע אשר לה' הארץ ומלואה ונתנה לבני אדם שיהנו גם הם ממנה כאריס העובד בקרקע שנוטל לשליש ולרביע מה שתוציא הארץ והשאר לבעל הבית וכן הוא שמח בחלקו למאוד מה שגם הוא נהנה ממנה ועיקרה נותן לה' לעשות נחת רוח לפניו לעניים ולבנין בית הכנסת ובית המדרש ולשארי דברי מצוות ולהקריב שלמים לה' פרים.

ובכל השלושה דברים האלה נשתנה קרבן קין מהבל ולזה אמר הכתוב ויבא קין מפרי האדמה. כלומר שלא הביא כי אם הפרי ולא הביא את נפשו ולבו עמו, לשאת נפשו אל ה' לומר אשר בעצמי הייתי ראוי לזה להקריב עצמי לה' ולמסור כל כוחי מורשי לבבי לה'. ועוד, לא הביא כי אם מפרי האדמה ולא מראשית כל פרי האדמה שהוא הטוב והמשובח שבפירותיו. כי הביכורים הם הראשונים הטובים והיפים שבפירות, והוא הביא מן הגרוע. וחז"ל אמרו (תנחומא בפרשה זו) זרע פשתן היה. ועוד, כי לא הביא כי אם מפרי האדמה מנחה לה', כלומר, שלא הביאם כי אם בתורת מנחה ומתנה שנותן לו משלו כאילו כל הארץ ומלואה שלו הוא, והוא משלו מתנדב מנחה ומתנה לה'. ולא שם לבו לומר כי לה' הארץ והכל של הקב"ה. כי אם הכל שלו הוא, והוא נותן לו מתנה מיגיעו, ועל כן התנדב בעדו הגרוע שבכל נכסיו. ולא כן עשה הבל כי והבל הביא "גם הוא" כלומר, שהביא גם את עצמו, כי נפשו ולבו מסר לאל בעת הקרבת קרבנו כי זה הוא עיקר הקרבת הקרבן לקרב נפשו וכוחי הלב לה' באמת ובתמים, וכן פירש הרב האלשיך זללה"ה בזה ועוד הביא גם הוא כלומר שנעשה טפל ונטפל לומר שגם הוא נהנה מקנינו ובאמת הכל הוא של הקב"ה ונתן לו משלו וגם זאת הביא להקב"ה שעשה

עצמו שאינו רק טפל להיות גם הוא נהנה מגדולי קרקע והכל של בוראו הוא, ועל כן לא כתב בו מנחה כי לא התנדב בתורת מתנה משלו רק בנתינה למי שכל אלה שלו הוא, והוא אריס בקרקע לשליש ולרביע ולא יותר, ועוד הביא מבכורות צאנו ומחלביהן. שהביא הראשית וביכורים שהוא הטוב והמובחר שבכל קנינו והרים את חלבו ממנו לקיים כל חֵלֶב לה', ועל כן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, כי ה' הטוב הרוצה בטובת עבדיו הוא מקבל את כל אשר יביא אדם קרבנו לה' קדשי גבוה או בדק הבית או הקדש עניים כאילו נתנה לו האדם זאת במתנה משלו מיגיע כפו, בכדי לתת לו שכר על זה כמאמר הכתוב (תהלים ס"ב, י"ג) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו כלומר כאילו הוא עשה הדבר בעצמו וזה הוא שלו ממש ומתנדב מעמלו ויגיעי כפו לה', וזאת הוא ברוב חסדי שמים, ועל כן שעה ה' אל הבל כלומר אליו בעצמו מה שהקריב נפשו ולבו לה', והבל הוא אותיות הלב לומר שהקריב לבו לה', ואל מנחתו שקיבלה בתורת מתנה מאתו וכאמור. ואל קין לרוע לב קין מה שגבה לבו בה' ולא מסרה לו באות נפשו, ואל מנחתו, במה שסבר שמנחה הוא נותן לאלהים משלו כדרך המביא למלך בשר ודם בדרך והקריבו לאיש מנחה וכדומה, ושעל כן היה מנחתו גרוע שבנכסיו לא שעה, ועל כן אמרו חז"ל שם (תורת כהנים מובא בילקוט רמז תמ"ז) בלשונם ונפש כי תקריב קרבן מנחה. מי דרכו להתנדב מנחה עני מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני, ולכאורה למה דוקא דרך העני להתנדב מנחה והלא גם העשיר שדרכו להקריב להקב"ה מכל מה שיש לו מקריב קרבנו גם מנחה גם שלמים גם שארי קרבנות כי למה לא יתנדב לאל גם מעט סולת עם קרבנות שוריו. אך הוא כאשר כתבנו, כי באמת לא שייך כלל לומר שאיש מקריב מנחה לה' שהוא לשון מתנה מאתו ומה יוכל האדם ליתן לבוראו אם הכל שלו והיאך שייך בזה מתנה והוא אינו אלא כאריס והכל של בעל הבית, ואמנם בעני שבישראל אשר אין לו אף למזונותיו כי אם בצמצום, ומצמצם ממזונו ולוקח מזון נפשו ומקריבה לה', אף שגם זה של ה' הוא, אכן ידוע אשר הקב"ה ברוב רחמיו הוא האל הטוב והחסד האמיתי ובודאי נתן זה מעט המזון לעני הזה במתנה גמורה להחיות נפשו ולא חייבו בשום אופן לתת מזה אליו וכאשר פסקה תורה הקדושה כזה לענין הקדש עניים אשר מזונות עצמו קודם לכל אדם (כמו שמובא בהג"ה בשולחן ערוך יו"ד סימן רנ"א סעיף ג') ועל כן זה העני המקריב מזון נפשו מפתו ממש, יוכל לתפוס על זה שם מנחה, כי נותן ממזונו שנתן לו הבורא, לה'. ועל כן אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו ולכאורה למה גם העשיר בשורו לא יחשב כאילו הקריב נפשו כיון שגם הוא נותן מערכו לה', ואולם נשתנה מנחת העני מכל הקרבנות שהוא נוטל מזונות נפשו ומקריב

לה' הרי ממש מקריב נפשו לה', כי זה היה לו להחיות נפשו ולא כן העשיר בשורו אשר נשאר לו להחיות נפשו ועל כן לא שייך תורת המנחה להקרא בשם מנחה ומתנה לה' כי אם מנחת עני באם דל הוא ואין ידו משגת, ובזה ונפש כי תקריב קרבן מנחה כנאמר.

פסקה ה

ויחר לקין מאוד ויפלו פניו. צריך להבין אומרו ויפלו פניו לשון רבים, ואפשר כי הנה לגודל צדקת הצדיק הבל שהוא נפשו של משה רבינו ע"ה ודאי חלילה לא התכבד בקלון חבירו קללת אחיו שלא נתקבלה מנחתו, ואדרבה ודאי גם לו היטב חרה לו על צרת אחיו ולזה אמר ויחר לקין מאוד כלומר, לו חרה מאוד על שני הפכים, מה שנתקבלה מנחת אחיו הקטן ממנו, ומה שנתבזה מנחתו מנחת הבכור. אבל גם להבל חרה לו אך לא מאוד כי לו לא יחרה רק על דבר אחד ביזוי אחיו הגדול, ולזה סיים ויפלו פניו לשון רבים כלומר, פני שניהם קין והבל נפלו, וביותר, לקין. ועל כן סיים פניו וכדבר האמור.

פסקה ו

ויאמר ה' אל קין וגו' עד אם תיטיב שאת. אם תיטיב מעשיך להעלות המנחה כראוי למנחת ה' אז בודאי שאת פירוש אשא את המנחה למעלה למעלה לרצון לפני, או שאת לשון מתנה בדרך (בראשית מ"ג, ל"ד) וישא משאת מאת פניו. כלומר שאני אקבלו במתנה לפני כאילו אתה נותן לי משלך וכאמור. ואם לא תיטיב, לפתח חטאת רובץ. כי מצוה כזו לכלבא אתמסר ונהנין ממנה כל מיני הקליפות והרע וכמו שכתב האר"י ז"ל בתפילות הפסולות שנעשה מהם מזון לקליפות רחמנא ליצלן וכמו כן במנחה שלא לשם שמים שהוא דורון שאינו ראוי לבוא לפני המלך וחוטפין אותה הקליפות והסטרא אחרא, ולזה אמר ואליך תשוקתו כי זה החטאת שהוא היצר הרע כח הקליפה והרע הוא תמיד משתוקק וחומד לקבל ממך מנחה כזה וכמו כן בכל מעשים טובים שאתה עושה שלא בכיוון נכון לשם שמים נפסלים על ידי זה כי הוא פרנסתו וחיותו ומזונו כידוע. אבל ואתה תמשל בו. כי כח הממשלה והבחירה בידך ואתה תבחר ותקרב את אשר תרצה, ועליך מוטל להרעיבו ולהחלישו, ולהשביע ולחזק ולהגביר כח הטוב והקדושה עליו עד עת קץ שאז הרשעה כולה בעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ.

או יאמר ואליך תשוקתו. בהקדם לתת לב על פירוש התרגום שלא פירש בזה כי אם ואם תתוב ישתבק לך ולא נודע פירוש הכתוב לפי דבריו, ונראה לומר כי נודע לכל משכיל אשר אין בכל כוחי היצר הרע והרע המסיתים לאדם כי אם כח ה' שהוטבע בו בעת הבריאה אשר ברא ה' שטן לנסות בו ידידיו וכמשל הזונה הנזכר בזוה"ק כי הפליא ה' להתחסד עם אוהביו לברוא להם בריה להסיתם לתור מאחרי ה', וכפי התעצמות האדם לכוף יצרו ולנצחו כן יטול שכרו בבחינת השגת נפשו במדע אלהיו בעולם העליון

וכמאמרם ז"ל (אבות ה', כ"ז) לפום צערא אגרא וכמאמר הכתוב (תהלים צ"ב, ט') כי הנה אויביך ה' וכתוב פירושו בשם **הבעש"ט** לומר שאף באויביך הוא השטן והיצר הרע אין כי אם ה' כלומר כוחו אורו לא זולתו. ולפי שאין בו כי אם כח ה' הנה גם הוא יחפוץ שלא יציית האדם למאמרו ועצתו, אך הוא מוכרח לעשות שלו להסית בכל כוחו אבל כח פנימיותו חפץ שלא ישמע האדם לדבריו, ועל כן כתב האר"י ז"ל שהס"מ יהיה לעתיד מלאך הקדוש כי יוציאו ממנו כח המסית שניתן בו וישאר כולו קודש. ובזה נכון אומרם ז"ל (יומא פ"ו:) גדולה תשובה שזדונות נעשה להם כזכויות כי האדם בעת חטאו בורא מלאך רע על ידי החטא ועולה ומקטרג עליו. וכשעושה תשובה, הנה על ידי החרטה הגמורה בלבב שלם מה שמתחרט על החטא בזה נלקח מהמלאך ההוא כח הרע הנשרש בו ועל ידי הוידוי דברים והקבלה בלב על להבא מקיים בזה מצות עשה של תשובה ווידוי, ונתפס על ידי מצוה הזו כח הקדושה במלאך הזה ונעשה קודש לה' ועולה ונעשה עליו מלאך מליץ אחד ללמד זכות עליו, הרי ממש שזדונות נעשו זכויות שמזדון העבירה נעשה מצוה וקדושה ללמד זכות על האדם הזה. ונחזור לענין אשר גם היצר הרע לא יחפוץ במות המת כי אינו רק כח ה', וכשאדם נתפס בעבירה גם הוא יחפוץ שיעשה האדם תשובה כי פנימית פנימיותו הוא טוב מכח ה', והבן. ולזה אמר ואליך תשוקתו. ותרגומו אם תתוב ישתבק לך. כלומר גם היצר הרע תשוקתו שתעשה תשובה לפני בוראך וכשתעשה כן אז ואתה תמשל בו. כי תעשה ממלאך רע מלאך הטוב ומזדונות זכויות.

פסקה ח

ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו וגו'. לא נודע אמירה זו מה אמר לו, ורש"י ז"ל פירש נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להורגו, ולי נראה לומר בהיפוך כי אמרו חז"ל (בראשית רבה כ"ב, ח') הבל היה גבור מקין וכו'. ונמצא לפי זה אדרבה אם היה קין מתעולל עליו בדברי ריב ומצה להורגו לא היה יכול לו כי חלש הוא ממנו והלך עמו ברמאות ובחלקות פה לדבר עמו באהבה ואחוה והוא לא ידע כי שונא הוא לו מתמול שלשום ולא נשמר ממנו וארב לו וקם עליו והרגו, ולזה אמר ויאמר קין אל הבל אחיו פירוש היה אומר לו אחי אתה ודיבר עמו באחוה אחד בפה ואחד בלב ועל ידי זה ויהי בהיותם בשדה שהלכו שניהם לשדה שלא נשמר הבל ממנו ללכת למקום שיעלמו מעין אביהם, או ירצה ויהי בהיותם בשדה יחובר למה שאמר למעלה, שדיבר אתו כאח לאח וגם ויהי בהיותם בשדה גם כן דיבר אתו כאהבת אחים וכמתלהלה יורה זיקים ואומר משחק אני וְשֹׂם דמי מלחמה בשלום ועל ידי זה

ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו כלומר אף בעת קימה עליו להורגו הטעה אותו במדת האחוה לצד שהיה יודע שהבל גבור ממנו ובשבתו ובקומו היה דברו לשלום עם אחיו ובזה ויהרגהו כי רמאהו באמרי פיו כאמור.

פסקה ט

ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי. להבין שאלת הקב"ה ותשובת קין שרצה לגנוב דעת עליון ולכאורה לפלא הוא, והנראה על פי שפסק הש"ך (בחושן משפט סימן ע"ב סעיף קטן מ') באחד שלקח סייף מחבירו והזיקו בידים ואחר כך טוען הניזק שהיה סייף יקר למאוד מה שאין דרך סתם סייף להיות יקרה כל כך חייב המזיק לשלם כל דמי הסייף אף שאם היה שואל אצלו ונאבד אפילו בפשיעה אין צריך לשלם כי אם דמי סייף דעלמא. לא כן במזיק בידים כי אומר לו מאי הוה לך גבאי דאזקתיה, ושלא כדעת השלטי גיבורים שפסק דאף במזיק בידים אין צריך לשלם כי אם דמי סייף דעלמא וכתב דדוקא גבי שומר שקיבל עליו לשמור צריך לשלם כל ההיזק בהיזיקו בידים כי היה לו זה לאסוקי אדעתא שדבר יקר הוא כיון שנתנו לו לשמור היה לו לחוש אולי דבר יקר הוא אבל במזיק אפילו בידים פטור יעויין שם, והנה הבל ידוע ברוב צדקתו אשר היה נפשו של משה רבינו ע"ה והוא דבר יקר שאין כמוהו וקין הזיקו בידים ותבע הקב"ה ממנו דמי נפש יקר כזה, ועל כן אמר לו אי הבל אחיך ולכאורה היה די לשאלו אי אחיך אכן הקב"ה תבע דמי הצדיק זה ואמר לו אי הבל אחיך ואינך נידון בו כשאר הריגת סתם אדם כי אתה הזיקתו בידים וכמסקנת הש"ך להלכה, ורמז לו בתיבת אי הבל בחינת נשמתו שהוא א' מאלהים וי' מהוי"ה הוא בחינת יסוד אבא ואימא הוי"ה ואלהים כנודע והוא נשמת משה רבינו ע"ה. ועוד, אחיך הוא, וחילוק גדול יש בין ההורג לאיש זר ובין ההורג אחיו כי הכל נידון על פי רוב המעשה אשר לא חמל על חצי בשרו אחיו אשר כנפשו (וכאשר נכתוב אם ירצה ה' להלן בפרשת נח בפסוק (ט', ה') מיד כל חיה אדרשנו מיד איש אחיו וגו') ועל זה השיב קין ואמר לא ידעתי, השומר אחי אנכי, תפס לו שלא כהלכה, כדעת השלטי גיבורים שאף המזיק בידים אינו כדין שומר ואינו מחויב לשלם כי אם כסתם סייף דעלמא ועל כן אמר הנה אני לא ידעתי פירוש לא ידעתי מרוב צדקתו וגודל יקרות נפש הזה ואיני מחויב לסבול כי אם כסתם הורג נפש, כי השומר אחי אנכי לקבל שמירתו עלי להתחייב אפילו בסתם, איני אלא מזיק, ודם סתם אדם, תתבע ממני ולא יותר. ועל זה השיבו הקב"ה הן לוּ יהי כדבריך אף על פי כן אתה מתחייב לי עד אין שיעור וערך כאשר נבאר.

פסקה י

ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. תפס הקב"ה מצד אחר ממה שפסק השולחן ערוך (חושן משפט סימן שפ"א סעיף א') המזיק ממון חבירו ואינו יודע מה הזיק נשבע הניזק ונוטל. כיצד, לקח כוס חבירו והשליכו למים או לאש וכו' ואבד. בעל הבית אומר זהובים היה מלא והמזיק אומר איני יודע מה היה בו שמא עפר או תבן וכו' הניזק נשבע בנקיטת חפץ ונוטל וכו' והוא שיהיו דברים שדרכן להניחן בכוס אבל אם אין דרכם להניחם בכלי זה. כיצד, הרי שחטף חמת או סל מלאים וכו' וטען הניזק שמרגליות היו בתוכם אינו נאמן. וכתב הש"ך שם הא אם יש עדים מה שהיה בתוכו חייב. וכן פסק הרמב"ם והרשב"א ושאר פוסקים וכן עיקר עיין שם. והנה בנשמת הבל ידוע שהיה דבוק בה נשמות הרבה מצדיקים לאין שיעור ונשמות בניו ובנותיו עד עולם וכמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ב, ט') קול דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו, וזה ודאי מן הדברים שדרכן להניחן בכלי זה כי זה כל האדם לתקן כל הנשמות הדבוקות בו ופשיטא נפש בניו וזרעו ודאי כלולים בו וכיון שכל אלה היו מונחים בנשמת הבל מחויב קין לשלם דמי נזק כולם, ואף אם יאמר קין שאפשר אין דרך להניח כל כך נשמות יקרות בכלי זה מכל מקום הרי ביש עדים חייב וכאן הרי עדיו, כי צועקים כולם מן האדמה והרי כולן מעידין בו, ולזה אמר לו הקב"ה מה עשית כלומר אפילו תפטר מעונש הריגת צדקת הבל כי לא ידעת ותתפוס כח המיקל אף שהוא שלא כהלכה, מכל מקום הרי קול דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו ודם כל נפשות הצדיקים הכלולים בו כולם צועקים אלי מן האדמה, והרי שלך לפניך אשר כולם מעידין שהיו כולם מונחים בכלי נשמת הבל אחיך ועל כן את עוון כולם תשא ותסבול עד ינקום ה' דמיהם מידך וכנאמר.

או יאמר מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. ולדקדק למה דוקא בלשון זה אמר לו, ולא אמר לו סתם מה עשית כי הרגת אחיך, והנראה על פי מה שהארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (שער ו' ענף ב') בישוב דברי חז"ל (ברכות י"ב:) שאמרו שם גבי שאול המלך כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו וכו' עד ומנין דאחילו ליה מן שמיא שנאמר (שמואל-א כ"ז, י"ט) ויאמר שמואל אל שאול מחר אתה ובניך עמי ואמר ר' יוחנן עמי, במחיצתי. ומבואר מזה שנמחל לו עוון נוב עיר הכהנים בעת אשר נתבייש מפני שמואל. ובמדרש (ויקרא רבה כ"ו, ז') בפסוק (ויקרא כ"א, א') אמור אל הכהנים, אמרו בזה הלשון: מלמד שהראה הקב"ה למשה דור דור ודורשיו דור דור ומנהיגיו וכו' והראהו שאול ובניו נופלין בחרב אמר לפניו רבונו של עולם מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב אמר ליה הקב"ה ולי אתה אומר, אמור אל הכהנים

שהרג, שהם מקטרגין אותו. ומבואר שלא נמחל לו עוון נוב עיר הכהנים עד יום מותו, ושורש הדברים שכתבנו שם על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה (פאה פרק א') וזה לשונו: דע מה שאומר לך, כי המצוות כולן נחלקין בתחילה על שני חלקים החלק האחד במצוות המיוחדות לאדם בנפשו במה שיש בינו ובין הקב"ה כגון ציצית ותפילין ושבת ועבודה זרה, והחלק השני במצוות התלויות בתועלת בני אדם קצתם עם קצתם כגון אזהרה על הגניבה ואונאה וכו' והצווי באהבת איש את חבירו. וכשיעשה האדם המצוות המיוחדות לנפשו מה שיש בינו ובין בוראו תחשב לו לצדקה ויגמלהו הקב"ה עליו לעולם הבא, וכשיעשה המצוות התלויות בתועלת בני אדם זה עם זה כמו כן תחשב לו לצדקה לעולם הבא לפי שעשה המצוה, וימצא טובה בעולם הזה, בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני אדם וכו' עד כאן. וממילא כמו כן הוא בעבירות שבין אדם לחבירו וכמו שהזכיר הוא בלשונו אזהרה על הגניבה ואונאה מי שיעבור על אחת מעבירות אלו ימצא עונש בעולם הבא לפי שעבר על צווי הבורא יתברך וגם יענש בעולם הזה כי עשה לרעהו רעה, וכזה היה חטא שאול המלך ע"ה בהריגת נוב עיר הכהנים שהיה בבחינת רע לשמים ורע לבריות וכאשר נתבייש מפני שמואל נמחל לו חלק מה שחטא נגד המקום אבל חלק חטא הבריות נשאר לו לקבל בעולם הזה. וזה שדקדקו בלשונם בגמרא דידן ואמרו ומנין דאחילו ליה מן שמיא פירוש חלק הרע לשמים זה נמחל לו עבור בושתו, ועל כן אמרו במדרש ולי אתה אומר, פירוש מה אתה אומר לי הרי כבר מחלתי חלקי. אמור אל הכהנים, נוב עיר הכהנים שהרג, שחלקם נשאר והם מקטרגים אותו ומוכרח לקבל עונשו בעולם הזה ועיין שם בחיבורנו, ולזה אמר הקב"ה לקין קול דמי אחיך צועקים אלי. כלומר אילו עברת על עבירה שביני לבינך לבד, היה אפשר לי למחול לך אבל עתה מה עשית אף אם אני אמחול לך חלקי הרי קול דמו ודם זרעיותיו צועקים והם מקטרגים ואי אפשר לי למחול חלק שאינו שלי כי עבירות שבין אדם לחבירו אין דבר מכפר עד שירצה את חבירו וכדבר האמור.

פסקה יא

ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך, כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כוחה לך נע ונד תהיה בארץ. צריך להבין משפטי ה' אמת בזה מפני מה קילל האדמה ומפני מה דוקא בקללה זו שֶׁתְּאָבֵד כחה מאתה, וגם מה שאמר לו נע ונד תהיה בארץ שהוא בחינת גלות כמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ז:). וכי זה ניתן להורג נפש במזיד, ונראה כי ידוע אשר הארץ וצבאיה ירצו בקבלת נפשות אדם לתוכן הלא תראה מה שאמרו חז"ל (ערכין ט"ו.) אצל המצריים כשנטבעו בים סוף אמר הקב"ה

לשר של ים פלוט אותם ליבשה אמר לפניו רבונו של עולם כלום יש עבד שרבו נותן לו מתנה וחוזר ונוטל הימנו וכו' עד שאמר לו אני אתן לך אחד ומחצה שבהם ונחל קישון יהיה ערב וכו' עד כאן, הרי שהיה חפץ שר של ים שישארו בתוך הים. והטעם מצד נפש החיונית שבכל אדם והוא כעין בחינת פרנסה להשר מצד השפע הנשפע לנפשות ההם ממקור חיותם, ואם זה בנפשות האלה שנקראים עמי הארץ שכל חיותם ונפשם לא נמשך כי אם מחיות נפש הארץ, מכל שכן דכל שכן להבדיל וכו' באדם הצדיק אשר תחשק הארץ בכל אות נפשה לקבל דמו לתוכה והוא לה ודאי לתועלת. הגם שודאי נשמת אדם הצדיק תעלה במעלות למעלה למעלה כי רוח בני אדם עולה היא למעלה, עם כל זה טובה הוא לה לכסות דם צדיק בקרבה כי הנפש הוא הדם ולא ימלט מהגיע לה טובה גדולה כמו שמובא בזוה"ק אשר על כל זה פצתה האדמה את פיה לקבל דמו של הבל הצדיק ולבלוע עד שלא יהיה רישומו ניכר כלל בקרקע כי כל הדמים נבלעין בקרקע, ואך כולן רישומן ניכר, וזה לא היה רישומו ניכר כלל כמו שכתבו התוספות (סנהדרין ל"ז:). כי חשקה והתאוה תאוה לדם נפש הצדיק הזה ואכן לא היתה ראויה לזה לצד קדושת נפש הבל אשר היה גבוה מעל גבוה כידוע. והנה נודע אומרם ז"ל (סוטה ט'.) כל הנותן עיניו במה שאינו שלו גם זה שבידו נוטלין הימנו. וכן כאן על שקיבלה הארץ דבר שאין שייך לה, אף שלה, אבדה. ונתקללה בלא תוסף תת כוחה ושפטה ה' משפט התורה כאמור. ועתה נבאר משפט קין שדנו בגלות, בנע ונד תהיה. כי אמרו ז"ל (בראשית רבה כ"א, ו') בפסוק (בראשית ג', כ"ב) ועתה פן ישלח ידו, אמר ר' אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה אין ועתה אלא תשובה שנאמר (דברים י', י"ב) ועתה ישראל מה' ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' עד כאן. וכן אנו נאמר כן כאן במה שאמר הקב"ה לקין ועתה וגו' שפתח לו פתח של תשובה שיתן לב לשוב לפניו. וידוע אומרם (יומא פ"ו:) גדולה תשובה שזדונות נעשה להם כשגגות ואז דינו להיות גולה מארצו כמשפט ההורג בשוגג שדינו באלו הן הגולין ואמר לו נע ונד תהיה בארץ וכנאמר.

פסקה יג

ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא, פירוש כי בג' בחינות זו למעלה מזו גדלה עוני בעיניך. א', כי אינך רוצה לקבל תשובתי להיות מזדונות זכויות ושיהיה לי עוד מצוה מעבירה. ב', על כל פנים היה לך למחוק העבירה מכל וכל וגם זה אינו, כי דנתני בגלות. ג', איני כשאר הגולין כי כל הגולין גולין ממקומן למקום אחר ושם ישבו עד בוא עתם לחזור

לביתם, ולי צוית נע ונד שאין לי רשות לדור במקום אחד כי אם תמיד להתנועע ממקום למקום. ועל כן אמר,

פסקה יד

הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה. וזה בחינה אחת שדנתני בגלות, ומפניך אסתר כלומר אם היית מקבל תשובתי לעשות מזדונות זכויות אז היה מאיר עלי אור פניך ממקום שבעלי תשובה עומדין בסוד הכתוב (ויקרא ט"ז, ל') לפני ה' תטהרו כנודע למקבלי תורת אמת, ועתה מאור פניך הזה אסתר זה היא בחינה ב', ועל כולם, והייתי נע ונד בארץ במדה קשה יותר מכל הגולין לנוע תמיד ממקום למקום ובזה ודאי והיה כל מוצאי יהרגני כי כאשר יראו שאין תשובתי מרוצה ומקובלת לפניך כולם יחפצו לנקום במכעיסי הבורא יתברך וכמו שמצינו במה שמובא (גיטין נ"ו:) עמד עליו נחשול שבים לטובעו ועוד בכמה מקומות כי ברוּאֵי אל יעמדו מעצמן לנקום בהממרים מאמר פיו יתברך.

פסקה טו

ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין. פירוש, הקב"ה אמר לכל הנבראים לא תאמרו אשר אם תהרגו את קין תפטרו, כי דינו במיתה, וכל הקודם זכה בו, לא כן. כי כל הורגו יבוא תחת קין נפשו תחת נפשו ויהיה כקין כי וסוף מטיפיך יטופון. והוא בעצמו שבעתים יוקם, אחר שבעה דורות יקבל דינו כי יהרג על ידי למך בן בנו כמאמר חז"ל (ילקוט סוף רמז ל"ח), כי אאריך לו אפי לפי שחזר בתשובה.

וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו. פירוש ששם ה' לקין להיות לאות לכל באי עולם שידעו על ידו משפט הורג נפש ועל ידי זה לא יכו אותו כל מוצאו כי יראו ממשפט ה' ומדינו.

פסקה טז

ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן. אחר שחזר בתשובה שלימה באמת מיראת ה' ופחדו שלא יהרוג אותו כל מוצאו עבור עוונו שחטא והעוה נגדו יתברך, חזר ה' לדונו כשוגג גמור לעשות מזדונות שגגות על ידי התשובה מיראה וליפטר בגלות לבד שישב במקום גלותו שלא יצטרך להתנועע תמיד ממקום למקום ומחל לו הנע ונשאר בנד לבד שהיא לגלות ממקומו ולישב בעיר מקלטו, אבל לא זכה לתשובה מאהבה לְהֵעָשׂות לו זדונות כזכויות לבוא עד בחינת לפני ה' תטהרו כנזכר, ולזה אמר ויצא קין מלפני ה' כלומר מזה הבחינה הנקרא לפני ה' יצא, פירוש לא זכה אליה ואכן לזה זכה לישב בארץ נוד שישב במקום אחד שלא לנוע תמיד והוא קדמת עדן. כי עדן הוא בחינה לפני ה'

האמור כנודע והוא זכה למקום אשר קדמת עד"ן פירוש נגד בחינה זו למטה ממנה מקום ישיבת בעלי תשובה מיראה וכאמור.

ראיתי לבאר מאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ב, י"ג) ויצא קין מלפני ה'. מהיכן יצא רבי חמא בשם ר' חנינא בר רבי יצחק אמר יצא שמח כמה דאת אמר (שמות ד', י"ד) הנה הוא יוצא לקראתך וגו'. פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כוחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדם הראשון ואמר מזמור שיר ליום השבת וגו' עד כאן, והוא פלאי בעין כל רואה, ונקדים בזה לפרש כתוב אחד אומר (שמות ל"א, ט"ז) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם. וצריך להבין אומרו לעשות את השבת איזה עשיה צריך לעשות בשבת והלא כל מצוות שבת הן המצוות עשה שבה והן לא תעשה הכל הוא שלא לעשות שום עשיה וכל מצוותיה בשביתה.

אכן הנה ידוע אשר ד' שמות נקראים עם בני ישראל בכלל והם לפי המדריגה והבחינה שיעמדו בהם אשר ראויים לְהָכָנוֹת בשם זה או זה ועל זה אמרו חז"ל (ברכות ז':) מנלן דשמא גרים אמר ר' אליעזר דכתיב (תהלים מ"ו, ט') לכו חזו מפעלות ה' אשר שָׂם שַׁמּות בארץ. אל תקרי שַׁמּות אלא שֵׁמות. וכשהם במדריגה התחתונה עד מאוד נקראים העם ומבואר בזוה"ק (שמות מ"ה:) שהיא בחינת ערב רב. ולמעלה מזו, נקראים גוי שמעשיהם כמעשי הגוים. ולפעמים בשם יעקב יכונו והוא בחינת עקב והמדריגה העליונה הוא ישראל שהוא בחינת ישר אל, כי אלהים עשה את האדם ישר והוא מעלה השלימה וגם יצורף לתיבת לי ראש כלומר שנעשו בבחינת ראש ועטרה למלך חי עולמים כמאמר הקרא (ישעיה מ"ט, ב') ישראל אשר בך אתפאר, פירוש שמעשיהם נעשה פאר ועטרה לראשי בסוד הכתוב (שם ס"ב, ג') והיית עטרת תפארת ביד ה', וכמאמר חז"ל (חגיגה י"ג:) במתניתא תנא סנדלפון שמו, הגבוה מחבירו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו וכתבו התוספות שם מתפלתן של צדיקים הוא עושה עטרות וכן הוא בזוה"ק (בשלח נ"ח.) תאנא סנדלפון עילאה וכו' עד והוא קאים בתר פרגודא דמריה וקשר ליה כתרין מבעותהון דצלותא דישראל ובשעתא דמטי האי כתר לרישא דמלכא קדישא הוא מקבל צלותהון דישראל וכולהו חיילין ואוכלוסין מזדעזעין וכו' עד כאן. וכן בכל המצוות ומעשים טובים שישראל עושין בעולם הזה כל אחד ואחד נעשה כדוגמת אבן הטוב והיקר להיות עולה ויושב בכתר אשר בראש אלוה כביכול ברוך הוא וברוך שמו, וד' בחינות הללו הם נגד ד' חלקי הנשמה הנקראים נפש, רוח, נשמה, חיה, שהם נגד ד' עולמות אצילות, בריאה, יצירה, עשיה, כנודע.

ולזה אמר הקב"ה למשה ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו וגו'. ולכאורה לא יובן לשון מאמרו אך את שבתותי כאילו ח"ו אין צריך לשמור עוד שום מצוה רק מצות השבת, אמנם נודע אשר יום שבת קודש בו בחר ה' וקדשו וברכו ומופיע ומאיר בו מאור פניו יתברך באור נפלא ועצום ממקום עליון למאוד, אור מדת החכמה הידוע ליודעי חן שהוא נגד חלק נפש החיה, בסוד הכתוב (קהלת ז', י"ב) והחכמה תחיה בעליה ועל ידי ברכת ה' שהוא אור המאיר לשורש נשמת ישראל ומשם מופיע ומאיר לחכמה וְשֵׂכֶל אשר בקדקד כל נפש ונפש מישראל. ביום הזה יוכל כל אחד מישראל לפי ערכו אם ירצה, להיות זכור את יום השבת לקדשו להתקדש בקדושת שבת במחשבות טהורות ונכונות ובהכנת הלב באמת לבוא ולהשיג מאור בחינה זו, וישיג בנפשו נפש החיה העליונה שבד' חלקי הנשמה, ואז בשם ישראל יכונה המעלה הרביעית נגד חלק החיה. והנה ודאי שהקב"ה חפץ, להיות אדם עומד בצדקו בבחינה זו גם בימות החול, כי בבחינה זו נשתנה מצות שבת מכל המצוות שבתורה, כי הנה כל המצוות עת וזמן נתן להם ולא ישתמשו בשום זמן אחר כי אם במועד המיוחד להם כמו אתרוג וסוכה ותפילין וציצית וכדומה, אינם משתמשים כי אם במועדם ובזמנם, וכאשר יעבור הזמן אז עבר זמנו בטל קרבנו מלהקריבו לפני ה' לא ירצה. גם אפשר עבירה יהיה זאת בידו שיעבור על בל תוסיף, ולא כן במצות השבת שנמצא גם בימות החול כמו שמובא בזוה"ק (חלק ג' קמ"ד:) על רבי שמעון בן יוחאי, רבי יהודה קארי ליה שבת דכולי שתא. ועוד אמר (שם כ"ט.) דתלמיד חכם אתקרי שבת מלכתא ויותר מפורש אמרו (שם קע"ט:) בגין כך לא זזה שכינה מישראל בכל שבתות וימים טובים ואפילו יומא דחול, והטעם הוא לפי שאין בכל הששת ימי המעשה כי אם מה שמקבלין מאור יום השבת כי כל שיתא יומין מיניה מתברכין כמו שאיתא בזוה"ק (יתרו פ"ח.) ונמצא אשר בהכרח מאיר ומופיע אור יום השבת לכל ששת הימים ועל כן יוכל כל אדם אם ירצה באהבת נפשו ומאודו לקבל אור יום השבת בכל הששת ימים, והאל הטוב בכוון ברא כן, כי זה עיקר יום שבת קדשנו לשבות מכל מלאכת עולם הזה לצאת מעובדין דחול עשיית עולם הזה ולדבק בה' אלהיו ביום שבת קודש בתורה ועבודה כל אחד לפני בחינתו. ותלמיד חכם הרוצה לשבות בימי החול מכל עשיית עולם הזה וללכת להתקרב אל ה' בתורה ותפילה, עושה מחול, שבת. ומקבל לעצמו הארת שבת לעבוד את ה' באוות נפשו ברשפי אש שלהבת יה, ועל כן נקרא שבת דכולי שתא, כי מקבל תמיד הארת שבת. ובודאי ביום שבת גופא מתעלה עוד למעלה למעלה בנשמה על נשמה, ואמנם גם בימות החול מקבל הארת שבת ונקרא שבת מלכתא, ובודאי יחפוץ ה' בכל איש ישראל להיות בכל ימות החול בבחינת שבת

אשר בשם ישראל יכונה, ואך לאו כל אדם זוכה לכך והרבה עשו כרבי שמעון בן יוחאי וכו' (ברכות ל"ה:). ולזה אמר הקב"ה ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמורו. כלומר על כל פנים תשמרו להיות נקראים בשם ישראל בשבת, שאז ודאי עת וזמן לזה לקבל אור נפש החיה מבחינת החכמה המאירה בשבת שהוא נגד בחינת שם ישראל, וגמר אומר כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. פירוש עשיתי אות ביני וביניכם שתדעו אשר אני ה' מקדש אתכם מלמעלה ומאיר לכם באור הגדול, ואתם תתנו לב לדעת ולהשיג ולהרגיש אור קדושתי אשר אני מקדש אתכם ביום השבת ולעלות במעלה עד בחינת ישראל שהוא לי ראש כאמור.

ולזה רמזו חז"ל (תענית ח':) שמש בשבת צדקה לעניים כי אור המאיר בשבת הוא משונה מכל האורות המאירין בכל החגים ומועדי הזמן שבכל המועדים צריך אתערותא דלתתא לעורר שיאיר אור הלזה, ולא כן בשבת שאור המאיר בו מאיר מעצמו בלי שום התעוררות מלמטה. שעל כן בכל המועדים אומרים מקדש ישראל והזמנים ולא כן בשבת, אומרים סתם מקדש השבת כמו שביארנו היטב בתחילת חיבורנו סידורו של שבת. והוא דוגמת הפרש אור השמש מאור הלבנה שאור הלבנה צריך לזולתו לקלוט האור מאור השמש ואז תאיר, והשמש מאיר מעצמו. ועל כן שמש בשבת מה שמאיר ומופיע אור יום שבת קדשנו מעצמו בלי אתערותא דלתתא, צדקה גדולה הוא לעניים עניי הדעת, שעל ידי זה יאיר אור שכלן וחכמתן, ומשמח לבבן להגביה לבן בה' צבאות ביתרון אור ובנשמה יתירה אור נפש החיה המאיר בשבת. ועל כן נקראת נשמה יתירה כי נודע לטועמי מעץ החיים אשר חלקי נפש רוח ונשמה נכנסין לתוך הגוף, ונפש החיה, אינו נכנס לעולם לתוך הגוף רק שנעשה ממנה אור מקיף להאיר עליו מכל צדדיו. כי לרוב אורה לא תוכל ליכנס בסוד אור פנימי כי אם בבחינת המקיף כמו שהוא מפורש בדברי מורינו הרב ר' חיים ויטאל זללה"ה בספרו עץ החיים (היכל א"ק שער ג' פרק א') וזה יתרון אור זה מכל בחינת נפש רוח נשמה יתירה, שיתירה על כל האורות עד שלא תוכל ליכנס לְהֵעָשׂוֹת אור פנימי כמו הם. ואך האדם צריך להתקדש בקדושת ה' שתוכל לשרות עליו אור ההוא כי אם יהיה מטונף ומתועב בכל תאוות הבלי הזמן ותענוגיו, ומכל שכן אם יהיה עולתה בו שאמרו חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין, ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב. ונמצא כאשר הוא מסובב ח"ו מכל בחינת הקליפות והרע והסטרא אחרא אז אי אפשר שתשרה עליו קדושת אור הזה בשום פנים, כי הם כמו קוץ מכאיב וסילון ממאיר לקדושת אור הזה. ועל כן צריך לזכור את יום השבת לקדשו להתקדש עצמו מלמטה בעשר מיני קדושות, ולעומתו ברוך יאמר לו שיקדשו

אותו מלמעלה באור יום השבת המאיר באור נפלא ועצום יותר מכל המאורות שברא אלהינו, כאשר הארכנו בכל זה בתחילת ספרנו הנזכר.

ועל כן אמרו ז"ל (עבודה זרה ג':) לעתיד לבוא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה וצדיקים מתרפאין בה ורשעים נדונין בה, כי הן עתה אף שהאדם יקדש עצמו כאשר יוכל בקדושה ובטהרה בכל ימות החול בכל עשיותיו עד שישבר ויכניע כל תאוות כוחי הגוף ומחמדיו ולא יתאוה כי אם לקדושת שמו יתברך. עם כל זה אי אפשר שלא ישאר בו שמץ מנהו מגישום כח הגוף שיטהר מכל וכל, והוא מבחינת כתנות עור שהלביש אדם הראשון על עצמו מה שהיה ראוי לכתנות אור כלומר לקבל כח האור אשר יופיע עליו בשלימות רב שלא יהיה שום מסך מבדיל לקבלת אור ההוא, ועל ידי החטא נתגשם גופו עד שנעשה בבחינת (ויקרא י"ג, א') אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת וגו'. כי קודם החטא כאשר היה דר בעליה ובחצר כאחת והיה עולה למרום וישב לו בין מלאכי מעלה כמאמר הכתוב (תהלים פ"ב, ו') אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם וכמאמר חז"ל על פסוק זה (מדרש מובא בילקוט נ"ך רמז תתל"א) נאמר (תהלים צ"א, ט'-י') עליו עליון שמת מעונך לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך. כי לא היה יכול לשלוט עליו שום בחינת הרע בעולם אבל אחר החטא כשנתגשם גופו ונעשה בשרו עור ממשכא דחויא אז ואדם כי יהיה בעור בשרו שאת וגו' והיה לנגע צרעת, כי השרה עליו מבחינות הרעים ועל ידי זה לא היה יכול עוד לקבל אור בשלימות על עבות עור בשרו כי לא תשרה אור ההוא על דבר הנאחז בבחינת הסטרא אחרא והרע, וצריך לקבלו על ידי מסכים המבדילים, וכן עד היום אף אם יתקדש אדם עצמו בקדושה יתירה אי אפשר לו עדיין לקבל האור המאיר ומופיע משמי השמים בשלימות ובבהירות הראוי עד שיהיה כח שכלו וחכמתו מיוחדים באור הזה בתכלית היחוד כי הם מלובשים בעור הבשר החופף עליהם והם מסכים המבדילים בינם ובין אור הבהיר המאיר עליו משורשו חלק אלוה ממעל, כי אם בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כתנות אור באלף כמאמר חז"ל (בראשית רבה כ', י"ב). כי הוא זכה אשר בעת לימוד תורתו הפך עור בשרו לאור ממש כי נזדכך בתכלית הזיכוך עד שלא היה נעשה על ידו שום מסך מבדיל בין אור חיות שכלו אשר במוחו ובין האור הבהיר השופע עליו, ועל כן היה מאיר פני חכמים בהלכה כמו שאיתא (עירובין י"ג:) לצד הבהקת האור אשר היה מלא זיו ומפיק נוגה ממה שקיבל אור מעלה בלי מסך מבדיל היה נמשך ונקלט גם על פני חכמים הלומדים אתו עד שהיה פניהם מאיר גם כן כאשר כתבנו למעלה בפסוק ויעש ה' לאדם ולאשתו וגו'. אבל וכל אדם לא יהיה באוהל מועד כי לא הכל זוכין לזה כי לדידיה שבחו חכמים בזה ולא אחר, וזה הכל עתה

קודם התיקון הגמור, אבל לעתיד לבוא שיהיה התיקון השלם בעולם ואת רוח הטומאה יעביר מן הארץ אז יוציא הקב"ה את החמה מנרתיקה כלומר שלא יאיר עוד האורה דרך הכלי, כי אם נקבל האורה בלי שום מסך מבדיל כלל כי נשליך בגדי העור מאתנו ונלביש בגדי אור והיה לעתיד לבוא ליום שכולו שבת בהאיר והופיע אור שבת הגדול נקבלו בתכלית השלימות והבהירות ותתיחד אור חיות השכל אשר במוח האדם עם אור הבהיר הזך אשר יקיף עליו בתכלית היחוד ובזה צדיקים מתרפאין בה, כי אז יתקיים בם אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם וממילא לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך כאמור, וישיגו אור החיים והשלום עד שיתיחדו עמו ביחוד. ורשעים נידונין בה, כי הרשעים שהרבו לפשוע כל כך עד שישארו גם אז בעכירות גסות גופם, וזוהמתן רבה עד למעלה לראש באופן שלא יוכלו לקבל גם אור אשר יאיר לעת הזאת שאורו גדול מבהיק ומאיר עד בלתי שיעור וערך, ועל הדבר הזה עצמו עתידים ליתן את הדין כי יאמרו להם ראו מה גרמתם לעצמכם.

ונחזור לענין אשר ביום השבת מאיר מעצמו אור נפש החיה מבחינת החכמה המחיה בעליה, ואז יוכלו עם בני ישראל עלות במעלות רבות ונכבדות להשיג ולדעת מאור ה' המקדש לאדם מלמעלה, ובאופן שיקדש עצמו תחילה מלמטה בכדי שיוכל אור קדושת ה' לשרות עליו. וכבר כתבנו שם בחיבורנו אשר עיקר אופן הקידוש הזה הוא בשעה קלה של התוספת שבת אשר מוסיפין מערב שבת לשבת, והוא התשובה שלימה אשר צריך האדם לעשות בשעה הזו שיבוש ממעשה החול ויתחרט מאוד מקירות לבו באמת מכל מה שעבר עליו בששת ימי המעשה מכל בחינות מחשבה ודיבור ומעשה אשר לא לה' המה, כי כל מצוה ומצוה אשר לא נעשה לשם כוונת מצוה לשם ה' שורה עליו הסטרא אחרא כי זה שמה סטרא אחרא, כלומר צד אחר שאינו לה' ואין בעולם כי אם או מצוה או עבירה ומיד כשאינה מצוה תיכף נקראת עבירה, וכשיתחרט על זה ממעמקי הלב על אשר נמשך לרשות הסטרא אחרא ומכל שכן אם מרגיש בנפשו איזה עבירה קטנה או גדולה יהיה לזכרון בעיניו גודל הפגם שפגם בכל העולמות הקדושים ובשמות הקדושים הנוראים ובפרט בשם הגדול הוי"ה יתברך, וגודל הפגם שנעשה בנפשו ורוחו ונשמתו, אשר על כן על כל אלה יתחרט ויתמרמר מאוד מאוד ויקבל עליו מעתה לעזוב את פשעיו וליחד כל מדותיו לה' לאהבה אותו ולירא ממנו ולפאר ליוצרו ולנצח יצרו ולהודות לשמו הקדוש ולהתקשר בו ולהמליכו על כל אבר ואבר מרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו אשר כולם לא יעשו דבר כי אם הנוגע לכבודו יתברך וליחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו הידועות לו ושאינן ידועות לו הנגלות והנסתרות שיהיו הכל ביחוד

לעבודתו יתברך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול, ואז כאשר שב לה' מקירות לבבו יטהר נפשו וגופו מכל וכל כאומרם ז"ל (קדושין מ"ט:) המקדש את האשה על מנת שהוא צדיק גמור ונמצא רשע גמור קדושיו קדושין שמא הרהר תשובה בלבו, ואז כאשר נעשה צדיק בלבבו וכל בחינות הרעים יתפרדו ויתגרשו ממנו על ידי החרטה במר נפשו ושבירת לבבו והכנעתו לה', ויהי בהגיע אור קדושת השבת יופיע ויאיר האורה עליו בקדושת אורות פנימיים ואורות מקיפין מלמעלה וישיג לדעת, אשר ה' מקדשו בקדושתו ויאיר על נפשו נפש חלק החיה ממדת החכמה העליונה הנקראת קודש, ושם ישראל יקרא לו לי ראש, כי עלה למעלה לראש והשיג מבחינת החכמה הנקראת ראש בסוד הכתוב ראשית חכמה כנודע וכאשר הזכרנו למעלה בחיבורנו זה (באופן אחד מפירושי פסוקי בראשית עיין שם).

ולזה אמר הכתוב (שמות ל"א, ט"ז) ושמרו בני ישראל את השבת. כלומר שישמרו על כל פנים להיות בני ישראל בשבת לעלות למעלה לראש שיקראו בשם ישראל על ידי השגת בחינת ראשית חכמה כאמור, ואך איך יכול זה להתקדש בקדושת ה' המאיר בשבת, אם לא יקדשו עצמם בכל ששת ימי המעשה בכל פרטי אבריהם להיותם כלי מוכן לקבלת קדושת ה'. ולזה אמר לעשות **את** השבת, ידוע אשר **את** הוא הטפל כמו את בשרו, את הטפל לבשרו (בבא קמא מ"א:). וכמו כן כאן שיעשו את הטפל להשבת הוא התוספת שבת הנזכר שצריך לשוב בו מכל מעשה ימות החול בשלימות הגמור כנזכר, ועל ידי זה יוכלו לקבל קדושת אור השבת כי יטהר נפשם על ידי התשובה הגמורה שיוכל לשרות עליהם אור ה'.

או אפשר לומר בדרך זה לעשות את השבת לדורתם לדור תם כמאמר חז"ל (תנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז תש"ן) כלומר שיכינו עצמם מקודם להיותם תמימים עם ה' והכל על ידי התשובה הנזכרת עד הגיעם לבחינת דור תם מעלת יעקב אבינו ע"ה ששיבחו הכתוב (בראשית כ"ה, כ"ז) ויעקב איש תם, ואז יוכלו לקבל ולהשרות על נפשותם אור קדושת השבת כנאמר, ויותר נראה לומר כי תיבת השבת גופא יורה על תשובה כי השבת אותיות תשבה ועל כן נכון אומרו לעשות את השבת כלומר שיעשו תשבה אותיות השבת ובזה ישרה עליהם אור שבת קודשינו.

ובזה תבין מאמר חז"ל (מובא באורחות צדיקים שער התשובה) וזה לשונו: כשעלה משה לרקיע מצא כתות של מלאכים פתחו לפניו ספר תורה וקראו מעשה יום ראשון ופסקו והתחילו לספר בשבח של תורה עלה לשניה וכו' וקורין מעשה יום שני ופסקו והתחילו לספר בשבחן של ישראל וכו' עד עלה לשביעי ומצא אופנים ושרפים וכו' התחילו לקרות

במעשה יום שביעי ופסקו והתחילו לספר בשבחה של תשובה וכו' עד כאן. ולכאורה למה דוקא בשבת סיפרו בשבחה של תשובה אמנם זה הדבר אשר דיברנו אשר השבת מורה על תשובה כי אי אפשר לאדם לקבל אורה של שבת אם לא יקדים לעשות תשובה וגם השבת הוא אותיות תשבה ולכן בשבת סיפרו בשבחה של תשובה כנאמר, ובזה נבוא בביאור המאמר שהתחלנו בו והוא כשפגע אדם הראשון בקין אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם מטפח על פניו כך גדול כח התשובה פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת (בראשית רבה כ"ב, י"ג), כי תיכף שאמר לו קין שבתוך כדי דיבור נתפייס על ידי התשובה, אמר אדם בזה צדקה מעלת השבת קודש שיוכל אורה להאיר על יושבי תבל כי בלא זה הנה אחר ימי החול ורוב בני אדם ימלאו בתאוות רבות ובכל מיני מחשבות ודיבור ומעשה אשר לא בכוונת אמת לשם ה', באופן שנמשכו ח"ו אחר בחינת הסטרא אחרא והרע, ואיך תוכל אור השבת לשכון בהיכל המטונף ומזוהם וממולא מכל מיני הבל טינופת צוף עולם הזה ומחמדיו, ואך אם כך גדול כחה של תשובה אשר ברגע אחד יְעֻשֶּׂה מרשע גמור צדיק גמור כנאמר, על ידי זה תוכל אור קדושת ה' המאיר בשבת לשום שכינתה על עם בני ישראל וכולם יזכו לעלות במעלות להקרא בשם ישראל בבחינת לי ראש, ועל כן אמר מזמור שיר ליום השבת כלומר התחיל לשורר ולזמר בשיר שבח של יום השביעי אשר יוכלו כל באי עולם אם ירצו באהבת נפשם ומאודם, לקבל עליהם האור הנפלא השלם המאיר בו להתיחד עם בוראם יוצרם אף עשאם ברוך הוא וברוך שמו. וכאמור בזוה"ק (חלק ב', קל"ה.) כגוונא דאינון מתיחדין לעילא באחד אוף הכי איהי אתיחדת לתתא ברזא דאחד. פירוש, כמו למעלה בעולמות העליונים הנה בהגיע האור המאיר עליהם מאין סוף ברוך הוא ביום השבת הנה ענפי הקדושה הם המדות הקדושות הנוראות מתקבצין ומתיחדין כולם לאחד והיו לאחדים עם מאצילם ברוך הוא, כן למטה בארץ הלזו הנה עם בני ישראל הכשרים המתאוים להשכין כבוד בארצם החפצים באהבת שמו יתברך החומדין ומצפין ומשתוקקין להדבק ולהתיחד עם אורו ברוך הוא הנה הם מתיחדין ברזא דאחד. כי רז גימטריא אור כנודע, והם מתיחדים בלבבם ונפשם ומאודם מקירות תוכן מורשי לבם באמת, באור המאיר מאחד המיוחד. למהוי עמהון לעילא חד לקבל חד. פירוש, שיהיו אחד לעילא ואחד לתתא והכל מיוחדים באחד המיוחד. קודשא בריך הוא אחד לעילא לא יתיב על כרסיא דיקריה עד דאתעבידת ברזא דאחד. פירוש, אף שכבר נעשה אחד לעילא שכבר נתיחדו לעילא באחד אף על פי כן לא יתיב קודשא בריך הוא על כרסיא עד שגם לתתא יתיחדו ברזא דאחד כגוונא דילי. למהוי אחד באחד. פירוש, שכולם

בין העליונים ובין התחתונים יתיחדו ביחוד גמור באחד הוא אחד המיוחד כאמור. והא אוקימנא דהוא אחד ושמו אחד. פירוש, כי לכאורה יקשה למה מחלקן לאחד לעילא ואחד לתתא ולא כללם כולם לאחד לומר שיתיחדו לתתא ולעילא באחד, אך הוא על פי סוד מה שכתב האר"י ז"ל בכוונת הפסוק (זכריה י"ד, ט') ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ולא כללם ביחד לומר ביום ההוא יהיה ה' ושמו אחד ועיין שם כי לא נאריך בכאן והוא ממש בחינת אחד לעילא ואחד לתתא, ועל כן אמר והא אוקימנא דהוא אחד ושמו אחד והבן. וכל מה שאומר להלן ברזא דשבת וכו' הכל על זה היחוד אשר יוכל להתיחד האדם עם קונו ביום השבת והכל על ידי התשובה הקודם לה, ועל כן גמר אומר ליום הַשבת ולא סיים ליום שבת כי רמז אל התשבה הנרמזת באותיות השבת כי עיקר שיר ושבח של יום השבת הוא על ידי התשובה אשר על ידה יזכה אדם לאור השבת הכל כנאמר.

עוד יתבאר מאמר הלזה באופן אחר, על פי מה שכתב בזוה"ק (בראשית נ"ה:) וזה לשונו: מש"ת אתייחסו כל דרי עלמא וכל אינון צדיקי קשוט דהוו בעלמא, אמר ר' יוסי אלין אתוון בתראין דהוו באורייתא אשתכחו בתר דעבר אדם על אתוון דאורייתא כולהון בסדר תשר"ק ובגין כך קרא להההיא ברא דאיהו בדמותו כצלמו ש"ת דאינון קיומא דאתוון וכו' עד ובתיובתיה לגבי מריה אחיד באלין תרין ומכדין אתהדרו אתוון למפרע ולא אתקנו אתוון עד דקיימו ישראל על טורא דסיני וכו' ותא חזי כד קיימו ישראל על טורא דסיני עאל בין תרין אתוון אלין רזא דברית ומאן איהו בי"ת בין תרין אתוון אלין דאינון ש"ת ואתעבידו שבת וכו' וכדין אתהדרו אתוון על תיקונייהו כיומא דאתבריאו שמים וארץ ואתבסס עלמא וקיימא על קיומיה וכו' עד כאן, ונראה שעבור זה נקרא הבריאה בכל מקום בלשון "מעשה בראשית" כי עיקר קיום וביסוס העולם הוא בשתי תיקונים הנזכרים. האחד, שיעמדו האותיות ש"ת כסדר. והשני, לעייל ביניהם רזא דברית כאמור. ונודע אשר אות היו"ד רומז על הברית וכשנכנס היו"ד בין אותיות ש"ת נעשה שית וזה בראשית, ברא שית. והוא עיקר מעשה בראשית שהוא קיום הבריאה על תיקון הנכון.

ואפשר שזה אמר הקב"ה לקין הלא אם תיטיב שאת פירוש אם תיטיב מעשיך תזכה להפך האותיות שיהיו עומדין כסדר הא"ב השי"ן קודם לתי"ו ותזכה עוד להכניס ביניהם אות האל"ף אלופו של עולם שהוא סוד היו"ד להתבסס עלמא בבחינת "מעשה בראשית" ברא שית, ובזה נאמר טעם נכון למה שאמרו ז"ל (מדרש תהלים צ"ב) וזה לשונם: אמר ר' יצחק כל עסקא דשבת כפול, עומר כפול שני העומר לאחד, קרבנה כפול שני כבשים, מתן שכרה כפול שנאמר (ישעיה נ"ח, י"ג) וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד, אזהרותיה

כפולות וכו', מזמור כפול שנאמר (תהלים צ"ב, א') מזמור שיר ליום השבת וכו' עד כאן. וצריך להבין למה אמרה תורה בכל עסקי שבת בכפילא. אכן על אשר כי בשבת נעשו שני תיקונים כאמור תיקון השי"ן קודם לתי"ו ולהכניס ביניהם רזא דברית להתבסס העולם, ולכפל התיקון הנעשה בו, כל עסקיה כפול. ואפשר לזה אמר הכתוב (ויקרא י"ט, ל') את שבתותי תשמרו לשון רבים, כי צריך אדם להזהר למאוד לשמור את השבת בכדי שיתוקן בו שני התיקונים הללו כי עיקר שבת הוא כאשר ישראל ישמרו אותו, אז שם שבת יקרא לו וח"ו כשלא ישמרו אותו ויחללוהו ודאי שלא יתוקן בו תיקוניו ועל כן צריך לכפול אזהרותיה נגד כפל התיקון הנעשה בו.

ובזה נכון דברי המאמר כי כשפגע אדם בקין ואמר לו מה נעשה בדינך אמר עשיתי תשובה ונתפשרתי. כלומר בדרך פשרה שנתכפר לו מקצת העוון להיות יושב בארץ נוד לבד ולא נע ונד, כי לא זכה לתיקון הגמור להכניס עוד את היו"ד רזא דברית בין אותיות ש"ת ולא תיקן כי אם החצי להפך האותיות שיעמדו כסדר ומזה הבין אדם הראשון גודל מעלת השבת שבו נעשים שני התיקונים וראה מה גדלו מעשיו ומעלותיו ולזה פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. כלומר, ראוי לכפול שיר השבת לכפל התיקון הנעשה בו. ואם בתיקון אחד לבד נמחל לו מחצה העוון ודאי וודאי ביום אשר יתוקן הכל יועיל להשומרו למחול לו על כל העוונות שבידו וכמאמר חז"ל (שבת קי"ח:) כל השומר שבת כהלכתה אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו. ולזה לו נאה לשבח ולכפול שיר ושבחה בו לגודל מעלתו ואור תיקון עולם הנעשה בו.

פסקה יז

וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך. פירוש, אחר שעשה תשובה ונתקבל מצד חסדי המקום ידע אשתו, ולא קודם. כי היו נשיו פורשות ממנו עבור הריגת הבל כמו נשי למך שהיו פורשות ממנו עבור הריגת קין כפירוש רש"י בסמוך והוא לא היה לו במה לפייס כמו למך שהיה שוגג, והוא הרג בזדון. ואחר שנתקבל קצת בתשובה פקד את אשתו, ועל כן קרא שם בנו הנולד לו חנוך לרמז על דבר החנינה שחננו ה' יתברך לקרבו קצת וגם העיר אשר בנה קרא כשם בנו חנוך הכל לרמז על החנינה הלז חסד חנם שעשה עמו ה' יתברך כנאמר.

ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך, ולא קראו בשם עצמו לפי שאמרו חז"ל (בראשית רבה כ"ג, א') משכנותם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות, משכנותם לדור ודור שאינם לא חיים ולא נידונין. פירוש שאין לדינם גמר שכל שעה הם קיימין ונידונין בגיהנם ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי אדמות וכו' טבריא על שם טיבריאוס

אלכסנדריאה על שם אלכסנדרוס וכו' ועל כן לא רצה קין לקרוא העיר על שמו שלא יהיה מכללם, וקרא על שם בנו וזה שסיימו חז"ל (שם) בזה ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך ורצה לומר שקין לא כך עשה רק להיפך, שקין נשמר מזה ולא רצה לקרות על שמו וקרא על שם בנו. אכן לפי האמור בדברינו למעלה גם שם בנו לא נתן עליה כי לא כיוון רק לקרותה על דבר החן והחסד שעשה עמו ה' יתברך בחסד חנם שהיא בחינת החנינה כמאמר הכתוב (שמות ל"ג, י"ט) וחנותי את אשר אחון ואמרו חז"ל (ברכות ז'.) אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי, ולגודל הפלאת מעלה הזו כפלה לקרותה בשם בנו ושם עירו בכדי להזכיר חסדי ה' עליו ועל דרך מאמר הכתוב (בראשית מ"א, ס"ב) ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי.

או יאמר וידע קין את אשתו. פירוש למעט אתא דוקא אשתו ולא אשת הבל המת שלו היה משפט הגאולה לגאול את אחיו ליבם אשתו ולהקים לאחיו שם בישראל אמנם עבור שהוא הרגו לא ניתנה לו רשות בזה תחת שהוא העבירו מן העולם לא יזכה הוא להביאו לעולם וכמו שכתב הרב האלשיך בזה בפסוק וידע אדם עוד וגו', גם בנו לא רצה לקרוא על שם אחיו רק חנוך הכל מטעם זה וגם רמז שאף התאומה יתירה שנולדה עם הבל לא הותר לו רק דוקא אשתו שהיה לו מכבר.

פסקה כב

וצלה גם היא ילדה וגו'. לא אמר הכתוב סתם וצלה ילדה את תובל קין וגו', כי בא הכתוב כמתמה לומר אף שצלה היא הנקראת על שם שיושבת תמיד בצל מיוחדת לתשמיש ושתתה כוס של עקרין שלא תלד (בראשית רבה כ"ג, ב'), מכל מקום גם היא ילדה. או שהיא לא שתתה או ששתתה אף על פי כן ילדה במקרה והזדמן, ונצמח מזה טובה לקין כי ילדה את תובל קין לוטש כל חורש נחושת וברזל והיה זה להמתיק ולתבל מיתת קין כי הוא היה שביעי לקין ואז בא זמן גביית חובו כי שבעתים יוקם, ועל ידו הוברר לו מיתה יפה להיות נהרג בכלי אומנות שלא בפצעי יד שהיא מיתה מנוולת ולזה כיוונו חז"ל ואמרו (שם שם, ג') תובל קין שתבל עבירתו של קין, קין הרג ולא היה לו במה להרוג אבל זה לוטש כל חורש נחושת וברזל כלומר שהמתיק והתביל כתבלין הממתקין את המאכל כן הוא המתיק עבירות קין לברור לו מיתה יפה וכאמור.

פסקה כג

ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וגו'. צריך להבין למה חזר לפרש שמות נשיו הכי לא ידענו שנשיו היו עדה וצלה, אכן יראה שחוזר למקרא של מעלה שאמר שם וצלה גם היא ילדה אף שאינה עומדת לגדל בנים, ולזה היה מקום לנשיהם לפרוש ממנו מתשמיש לטעם האמור בדברי חז"ל

(בראשית רבה שם, ד') למחר המבול בא ונהיה פרות ורבות למארה. ולכן פרט שמותן לומר כי הוצרך לפייס אף לצלה כי גם היא היתה פורשת מפני ולדותיה. ואך לפי שלדבר זה היתה עדה העיקרית לפרוש מבעלה כי היא העומדת מעודה לגידול בנים, ולא כן צלה כי ילדה פעם אחת במקרה, הקדים במאמרו עדה לצלה מה שמדרך העולם להקדים החביבה והעיקר בביתו כדרך מאמר הכתוב (בראשית ל"א, ד') וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה וגו'. וצלה היא היתה החביבה ויושבת בצילו ועדה נקראת על שם דעדה מיניה (בראשית רבה שם, ב'), אמנם לענין הנצרך פה במה שהיו נשיו פורשות ממנו עבור כליון תולדותיהם בימי המבול היתה עדה העיקרית וצלה טפילה ולכן הקדימה במאמרו ומזה דקדקו חז"ל שבדבר התולדות דיבר עמהם לפי שהקדים עדה לצלה וכאמור.

שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי וגו'. כפל פיוס דבריו כי לשני טעמים פרשו ממנו, אחד כאמור למעלה עבור כליון התולדות בימי המבול, והשנית עבור הריגת קין והוא כעין טענת מאוס עלי שאינם רוצים לדור עם איש אשר רצח את רעהו, ועל הטענה הראשונה אמר עדה וצלה שמען קולי כי עדה וצלה הוא הכיוון לטענת כליון הבנים כאשר כתבנו למעלה שלזה הקדים עדה לצלה ועל כן אמר לשון שמיעה שמורה על הדבר הרחוק, וגם זה דבר הרחוק הוא, מה שיהיה נעשה בימי המבול. ועל הטענה השניה אמר, "נשי למך" כי דבר זה השייך לאישות מה שחפצים לפרוש ממנו בטענת מאוס עלי, "האזנה אמרתי" כי דבר זה הוא הקרוב אליהם ואליו מה שנעשה בהריגת קין ובזה שייך לשון האזנה, ואמר להם כי איש הרגתי לפצעי וגו' כפירוש רש"י בפיוס על שני טענות האלו.

פסקה כה

וידע אדם עוד את אשתו. מלת עוד אין לו פירוש וחז"ל (בראשית רבה כ"ג, ה') פירשו בזה מה שפירשו, ולי נראה לפי דברי הזוה"ק (חלק א', נ"ד:) שבאותן ק"ל שנים שפירש מאשתו היו מתחממין אצלו רוחין ושידין ולילין הנקראים נגעי בני אדם וכן אמרו חז"ל (עירובין י"ח:) כל אותן שנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין וכו' ולזה אמר שאחר אותן ק"ל שנים ידע עוד את אשתו כמו קודם החטא ולא דברים אחרים חלילה.

ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין. תיבת כי הרגו קין לכאורה מיותר, אמנם הנה נודע מספרים אשר שת הוא הבל בעצמו וממנו הושתת העולם וכמו שכתב בדבר, הרב האלשיך. ולזה אמר הכתוב שקרא שמו שת ששת לי זרע אחר תחת הבל, ונמצא לא נמחה שם הבל כי שם שת הוא על שהוא תחת הבל ואך למען לא יקשה ולמה לא קראו בשמו הראשון הבל אם הוא הוא בעצמו, אכן נודע מה שאמרו

חז"ל (עיין ילקוט רמז תתע"ח) בפסוק אבד תאבדון את כל המקומות (דברים י"ב, ב') וכי למה אמרה תורה להחריב את כל המקומות ולאבד את כל האילנות, מפני שמזכירין גנותו של אדם. והלא דברים קל וחומר אם כך חס הקב"ה על כבודן של רשעים קל וחומר על כבודן של צדיקים וכו' עד כאן. וכן אמרו (סנהדרין נ"ד.) בפסוק (ויקרא כ', ט"ו) ואת הבהמה תהרוגו אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא שלא תהא הבהמה עוברת בשוק ויאמרו הבריות זהו שנסקל פלוני על ידה, ועבור זה לא היה אפשר לקרותו בשם הבל כי יבוזה כבודו של קין על ידו לומר זהו שהרגו קין ובפרט אחר שקיבל קין דינו כבר, נעשה חסיד כמאמר חז"ל (מובא בילקוט תהלים רמז תתכ"ה) בפסוק (תהלים ע"ט, ב') בשר חסידך לחיתו ארץ וכי חסדים הם וכו' אלא אמר אסף כיון שהדין נעשה בהם נעשו חסידים וכו' עד כאן. ובודאי ראוי לחוש על כבודו על כן לא קרא שמו הבל. ואכן לבל ימחה שמו, עשה לו זכירה בשם שת והמבין יבין ולא יפרש המעשה מאחר שהכתוב מכסהו מי יגלה, ולזה גמר אומר כי הרגו קין כלומר שעל כן לא יוכל לקראו בשמו הראשון הבל מפני כבודו של קין כנאמר.

פרק ה

פסקה א

זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו. הפסוק הזה משולל הבנה. א', לשון אומרו זה ספר. ב', הנה בריאת האדם כבר נשנה פעמיים ולמה כתבו זה שלישית. ג', אומרו בדמות אלהים ולמעלה אמר בצלם אלהים ברא אותו. ואמנם לפי מה שקדם בדברינו למעלה בפסוק בצלם אלהים ברא אותו הנזכר, כי צלם אלהים יורה על אורות המוחין הידועים הנכללים מבחינת ימין ושמאל ומיוחדים בתכלית היחוד והאדם הנזכר נברא בבחינה זו היות אצלו המוחין הללו בקדקד ראשו ויורדים לנקודת תאוות לבבו והמה מיוחדים לאחד ואלהים עשה האדם ישר שיהיה נכלל השמאל בימין והימין יגביר עצמו על השמאל וזה הוא תכלית הטוב האמיתי להיות דוקא כלול משניהם והשמאל יוכנע תחת הימין ובשניהם יאהב את ה' אלהיו בכל לבבו ונפשו ומאודו, וזה הכל כן היה אם לא היה אדם הראשון חוטא והיה ממתין עד השבת לקדש על היין והיה נכלל שמאלא בימינא והיה נשאר כן לעולם. ואכן לאחר שחטא אדם ונתקרב אל הרע ואז מצא השמאל מקום לנטות ממקום למקום עד מקום הסטרא אחרא והקליפות ונולד קין קינא דמסאבותא והרג את הבל אחיו ונעשה בעולם צדיקים ורשעים ונתפרד השמאל מהימין וקנה לו מקום אצל הרשעים להכניע הימין תחת ידו ולהתגבר עליו.

והנה נודע אשר באורייתא ברא קודשא בריך הוא עלמא (זוה"ק חלק א', ה.) ובודאי בתחילה כאשר נברא האדם ישר, והשמאל והימין היו מיוחדים בתכלית היחוד, כן היה בספר הברית הוא התורה הקדושה הכתובה אש שחורה על גבי אש לבנה שמורה על הכללותם משני הבחינות ימינא ושמאלא אבל ודאי היו מיוחדים בתכלית היחוד. ולא כן אחר כך כאשר נגרם הפירוד בעולם, בחינת צדיקים ורשעים ימין ושמאל בפרודא. כן גרמו לְהֵעָשׂוֹת התורה כשתי תורות חלילה להיות נפרדים ונפרטים מצוות עשה ומצוות לא תעשה שהם בחינת ימין ושמאל, כי מצוות עשה הם מוחין דחסדים שמאיר ומופיע הקב"ה על עמו ישראל בעשותן אחת ממצוות ה', ומצוות לא תעשה הם מצד אורות הגבורות שהוא לשמרה מבחינות הרעים שלא יתגבר הרע חלילה, ונתפרדו ונתפרטו כל אחד בפני עצמו. וזה הוא בחינת בצלמנו כדמותנו שאמר הכתוב כי צלם הוא מורה על המוחין המיוחדים מבחינת ימין ושמאל ביחוד כנאמר, וכדמותנו, מבואר בזוה"ק (בראשית כ"ב:) שאמר בזה הלשון: בצלמנו, ההוא אור, כדמותנו, ההוא חושך, דהוא לבושא לאור כגוונא דגופא דהוא לבושא לנשמתא והוא רומז על בחינת עולם הפירוד המתהפך מאור לחושך ומחושך לאור כגוונא דגופא שלפעמים יבוטל להנשמה ולפעמים יתגבר על הנשמה כי נפרד ימינא משמאלא וכל אחד גובר במועדו ובזמנו ובו נמצאים צדיקים ורשעים וכאמור.

ועל כן אחר שסיפר הכתוב מכל מה שעבר מחטא אדם הראשון והריגת קין להבל אחיו ונמצא נעשה העולם כבריאה חדשה שלא ככוונת תחילת הבריאה שעשה את האדם ישר שיהיה מיוחד לאחד והשמאל יהיה נכלל בימין והמה ביקשו חשבונות רבים כלומר לצאת מרשות היחיד לרשות הרבים חלילה עלמא דפרודא שלפעמים הרע גובר, וממילא נגרם כן גם בספר הברית הוא התורה הקדושה והתפרש במצוות עשה ולא תעשה, בא הכתוב כמתמה ואמר זה ספר תולדות אדם כלומר עתה הנה זה הוא הספר התורה והתולדות אדם בירידה מטה מיום הבריאה כי ביום ברוא אלהים את האדם ידוע בחינת בריאתו שנאמר מפורש (בראשית א', כ"ז) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו ולא הזכיר כלל שום בחינת הדמות שהוא בחינת החושך דהוא לבושא לאור, ועתה הנה בדמות אלהים עשה אותו שנעשה כבריאה חדשה בבחינת הדמות עלמא דפרודא צדיקים ורשעים וכן נעשה בספר תורה וכאמור. והכתוב מפליא פלאות זה ספר תולדות אדם כמו (רות א', י"ט) הזאת נעמי, הלא אנכי בראתים בצלם לרוב חיבתו, וחביב אדם שנברא בצלם והן עתה בדמות אלהים נעשה כדבר האמור.

ואם תקשה הרי גם בתחילה אמר הקב"ה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כבר כתבנו למעלה עיקרי הדברים האלה אשר ודאי היתה כוונת הקב"ה שיטעום מבחינת עץ הדעת אשר נשרש בו גם מבחינת החושך והרע ואך שזה יהיה אחר בוא קדושת השבת קודש ואז לגודל האור המאיר ביום ההוא היה האדם מברר הטוב מהפסולת והיה נדחה הרע לנוקבא דתהום רבא והאדם היה מכליל שמאלא בימינא בתכלית היחוד, ולכך אמר גם כדמותנו הרומז לחושך לבוש האור כי גם אליו היה צריך בהכרח. ואך הבריאה לא היתה כי אם בצלם כנאמר והן עתה כתיב בדמות אלהים עשה אותו שנתחזק אצלו בחינת החושך כאשר היה נברא בו, כי פגה אכל שלא המתין עד שבת ונדחה אל החושך ועם כל זה לא נדחה ממנו עיקר הבריאה גם כן שהוא הצלם, ולזה אמרו גם עתה חביב אדם שנברא בצלם (אבות ג', י"ח) ועל ידי אור המוחין האלה נוכל בעזרת ה' יתברך להתחזק מעט מעט עד ביאת המשיח להיות יחודש העולם כבראשונה ואת רוח הטומאה יעביר מן הארץ ויהיה נכלל שמאלא בימינא בתכלית היחוד והיה ה' אחד ושמו אחד כן יהיה בעגלא ובזמן קריב.

פסקה ב

ויברך אותם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם. צריך להבין אומרו ביום הבראם מה נפקא מינה מזה אם היה ביום הבראם או לא, והנראה על פי מה שכתב בזוה"ק (חלק ג' צ"א:) בפסוק (ויקרא כ"ב, כ"ז) שור או כשב או עז כי יולד וזה לשונו: תא חזי בר נש דאתיליד לא אתמנא עליה רוח דלעילא עד דיתגזר כיון דאתגזר אתער עליה רוחא אתערותא דלעילא. זכי ורבי לעסוק באורייתא, אתער עליה אתערותא יתיר. זכי ועביד פקודי אורייתא, אתער עליה אתערותא יתיר. זכי ואתנסיב, זכי ואוליד בנין ואוליף לון אורחוי דמלכא קדישא, הא כדין ההוא בר נש שלים, שלים בכולא. אבל בהמה דאתיליד בההוא שעתא דאתיליד ההוא חילא דאית לה בסופא אית לה בההוא שעתא דאתיליד ואתמנא עליה. ובגין כך כתיב שור או כשב או עז כי יולד. עגל או טלה או שעיר או גדי לא אתמר אלא שור או כשב או עז ההוא דאית ליה בסופא אית ליה בשעתא דאתיליד וכו' עד כאן, והנה למעלה בקריאת השמות לכל נפש בהמה וחיתו ארץ כתיב (לעיל ב', י"ט) וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר שכל השמות קרא לפי ערך הנפש חיה שבכל בהמה וחיה כאשר הביט בחכמתו שורש נפשו במרכבה העליונה של מין הזה כן קרא לו. ואולם זה שייך בבהמה אשר נפשו שוה בו מעת הולדו עד יום מותו וכאמור בזוה"ק הלזה, לו נאה לקרותו בשם שורש נפשו כי לא יחליף ולא ימיר שורש נפשו לעולמים. ולא כן באדם אשר ישונה שורש נפשו מעת הולדו להקרא בשם נפש

רוח נשמה חיה או חלילה לאבד שורש נפשו ואיך אפשר לקרותו בשם שורש נפשו, וגם אפילו ביום בריאתו אי אפשר לקרות בשם המיוחד לכל מין האדם כי יש אשר יולד בבחינת הנפש והרוח וכו' וזה בא מצד קדושת האב והאם בעת זיווגם ועל כן אי אפשר לקרוא בשם המיוחד להכלל כל מין האדם כי אם בשם השייך לגוף האדם כי כל הגופות הם שוים. ואך האמת שגם הגופות מזדככות כל אחד יותר מחבירו ועל כן ד' שמות למין האדם. אדם, אנוש, גבר, איש, ואך בחינה הקטנה הוא אדם שהוא על שנלקח עפר מן האדמה כמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה ז', ד') אני נאה להקרא אדם שנבראתי מן האדמה ובזה כל האדם שוים המה בעת הולדם לְהַכָּנוֹת על שם האדם כי הם עפר מן האדמה ולזה ויקרא את שמם אדם ביום הבראם כלומר ביום בריאת כל אחד ואחד ממין האדם יקרא לו שם אדם על שם האדמה. ולא כן להבא כאשר יטיב מעשיו ויתחיל לזכך גופו מגוש עפר שנברא בו ישתנה שמו לפי מדרגתו, ואכן נודע הדבר אשר הכל נעשה מן העפר וכשיזכה האדם לזכך כוחי גופו עד אשר ישוב לרוחניות ממש וְיֵעָשֶׂה כבחינת אליהו הנביא שעלה למרום עם גופו וכגוף משה רבינו ע"ה גם אז יקרא לו שם אדם בבחינת (ישעיה י"ד, י"ד) אדמה לעליון. ועל זה נאמר (יחזקאל א', כ"ז) ודמות כמראה אדם עליו מלמעלה והוא פני אדם הנרשם במרכבה העליונה וגם אל זה רמזה התורה ויקרא את שמם אדם ביום הבראם כי הם נעשו כבריאה חדשה ממש להפך מכח גוף אנוש לְהֵעָשׂוֹת כמלאך ה' ולחיות בלא מאכל ומשתה כי אם לחזות בנועם ה', ולשם זה נקרא בחינה זו אדמה לעליון כי נדמים למלאכי מעלה והוא ודאי ביום הבראם ממש כי כן היתה כוונת הבריאה שהקב"ה ברא מאין ליש והם יעשו בריה חדשה מיש לאין ובו מתפאר הקב"ה ויזכה ליהנות מזיו דמות כמראה אדם אשר עליו מלמעלה הכל כמדובר.

פסקה כט

ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו וגו'. ופירש רש"י עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם וכו', ולכאורה קשה וכי בשעת לידתו היו יודעין שהוא יתקן להם כלי מחרישה שיקראוהו למפרע על שם זה נח, ואם תאמר ששמא גרים שכיון שקראו אותו כך, ממילא היה מוכן לזה, היה להם לקרוא מקודם לאיש אחר נח לאמר זה ינחמנו וגו'. ויתכן בפירוש כתוב הזה על פי מאמרם ז"ל (ילקוט רמז מ"ב) בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל. הפרה היתה נשמעת לחורש, התלם היה נשמע לֵיחָרֵש, כיון שחטא המרידו עליו וכו' כיון שעמד נח נחו וכו' עד צדיק בא לעולם טובה בא לעולם וכו' עד כאן. ונמצא אשר ממילא נעשה תיכף בלידתו טובת העולם להיות הפרה נשמעת לחורש ולשם זה קראוהו נח על שם הנייחא

הזאת וביקשו עוד לאמר שגם זה יגרום זכותו להיות זה ינחמנו ממעשנו וגו'. לגרום עוד טובה על טובה להוציא הארץ מקללותיה בכל פרטותיה.

פרק ו

פסקה א

ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה ובנות יולדו להם. יראה פירושו כי הנה המיישר אורחותיו ומכוון דעותיו לשם ה' ובשעת זיווגו אינו מכוון עצמו להנאתו ולתאותו כי אם לקיים מצות הבורא שצוהו לפרות ולרבות הנה נודע מאמר חז"ל (שבועות י"ח:) כל המקדש עצמו בשעת תשמיש הוין לו בנים זכרים, ואמרו (נדה ל"א:) בשכר שמשהין עצמן על הבטן זוכין לבנים זכרים ונקרא הוא קדוש ומוליד בנים קדושים ראויים לחכמה והגונים לחסידות ונקראו בנים לה' כי כל עיקר כוונתו בהולדת בניו היה לה' לקיים מצוותיו יתברך. אבל מי שאינו מקדש עצמו בשעת תשמיש ואז נקרא מחלל בריתו, ובנים אשר יולדו להם, לא נקראו בנים לה', כי להם המה, כי לא זרו מתאותם וכל עיקר כוונתם היה למלאות תאותם כסוס כפרד אין הבין שהוא מעשה מגונה מאוד ואינו חפץ להשהות על הבטן כי התאוה דוחקתו למלאותו תיכף כאשר יוכל ואינו זוכה לבנים זכרים, ולזה אמר ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה לשון חולין שחללו בריתן למלאות תאותן כאשר יוכלו ועל כן ובנות יולדו להם שלא זכו לבנים זכרים ורובא דרובא ילדו בנות כדברי חז"ל (בראשית רבה כ"ו, י') ועוד, שהיו להם לעצמם ולא היו בנים לה' לכוון שיהיו להם בנים עוסקים בתורה ובמצוות עובדי ה' רק להם לשמשם ולמלאות תאותם.

פסקה ב

ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו. אפשר לומר בפירוש בני האלהים כי נודע מתוקף הדינים אשר נעשו בימים האלה שעלה המים בימי אנוש והציף שליש העולם והיו המים עולים ומציפין אותן בקבריהם ב' פעמים ביום, אחד בשחרית ואחד בערבית כדברי חז"ל (בראשית רבה כ"ה, ב'). והבהמות העומדות לתשמיש אדם, מרדו בהן כנזכר. ולזה נקראו בני האלהים כי גדלו בדיני אלהים וראו את ידו החזקה ורוב גבורתו, ועל כל זה לא לקחו מוסר שלא למרוד ולנאוץ בה' אלהיהם. והוא אומרו ויראו בני האלהים אלו המבינין וגדילין בדיני פחד אלהים, ואף על פי כן עשו מה שעשו. ונודע דברי חז"ל (בראשית רבה כ"ו, ה') שאמרו טבת חסר ו' כשהיו מטיבין ומקשטין אותן ליכנס לחופה היה הגדול נכנס ובועלה תחילה.

ובפשטות הכתוב נראה זדון חטאם כי בנות האדם יקראו כשעודם בבית אביהם אבל כשיהיו בבית בעלם על שם הבעל יקראו אשת פלוני ולא על שם אביהם ולזה אמר הכתוב אף שראו בנות האדם בבית אביהם וגם הם טובות הנה, אף על פי כן ויקחו להם נשים שהיו צדין נשים מתחת בעליהן דוקא ואיש את אשת רעהו טימא כי מים גנובים ימתקו ואין חמדה כחמדת האיסור כי היצר הרע ימעיט תאות ההיתר ויגדיל תאות האיסור לומר אין כמוהו. הלא תדעו כי התאוו תאוה אף לזכר ולבהמה כמאמרם ז"ל (שם) מכל אשר בחרו אף הזכר והבהמה. וכי יש יותר מגונה מזה שיזדווג האדם בבהמה, אף ברעהו. אין זה כי אם רוע לב שהולך בתר תאותו. והרע אשר בקרבו יגדיל התאוה אל האיסור אף שיהיה מטונף ומשוקץ ומבוזה בתכלית הביזוי. או יאמר ויקחו להם נשים כלומר שלקחו להם נשים בעל כורחן וזה שלא כדת התורה כי אין האשה מתקדשת אלא מדעתה ומרצונה.

פסקה ג

ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה. רבו פירושי פסוק זה וגם אנחנו נפרשהו לפי דרכינו. כי נודעת לכל מאמר הכתוב מה שמוכיח ה' יתברך אותנו (ירמיה ב', י"ג) כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקום מים חיים לחצוב להם בֹּארות בֹּארֹת נשברים וגו'. ופירושו על פי המבואר באמרי קדוש אלהים (בעץ החיים בשער הקליפות פרק ג') עד היכן הגיע שורש חטא אדם הראשון כי את זה לעומת זה עשה אלהים וכל מה שיש בקדושה יש נגדו בקליפה וגם הם המה בבחינת אצילות בריאה יצירה עשיה ובפרצופים שבכל עולם ועולם כמו להבדיל בקדושה. וכשחטא אדם גרם פגם וקילקול בשתים שהן ארבע עולמות הקדושים, וגרם תיקון בעולמות הקליפות חלילה כי הוריד מאור הקדושה אל תוך הקליפה והכהה אורה של הקדושה שלא תאיר כל כך, והוסיף אור הטומאה, כי לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים, ואז תחת שלוש רגזה ארץ, תחת עבד כי ימלוך ושפחה תירש גבירתה ההוא עבדא בישא ס"מ זעיר אנפין דקליפה שקיבל המלוכה והמה השתים רעות שגורמים בני ישראל בחטאם, א' סילוק אור הקדושה, והב' רבות נר הקליפה, כי כל זמן שאור הקדושה מאיר באורו, כל הקליפות מטמרין ומחבאין בנוקביהון כמאמר הכתוב (תהלים ק"ד, כ"ב) תזרח השמש יאספון. וכאשר ח"ו יכהה אור הקדושה יאיר אור הקליפה ובזה שמים אור לחושך, כלומר במקום אור גורמין חושך שהוא סילוק האור שעל זה נאמר (שם י"ח, י"ב) ישת חושך סתרו. וחושך לאור, מקום החושך יאיר אורה וכשזה קם זה נופל והוא בחינת ארור הנזכר בכל מקום כי תוקף הקליפות נקראים על שם הריש שהוא

רע ורשע וכשיורד לתוכם אור הקדושה בבחינת גלות המר והנמהר אז נעשה ארור ח"ו ונתקלל הארץ וכל יושביה, כי הם אינם חפיצים בישוב הארץ ותולדותיה, וחפיצים במדבר שממה דוקא, וכשהמלוכה בידם ח"ו עושים מה שלבם חפץ.

ועל כן כאשר חטא אדם וקין ודור אנוש חזר העולם לאחוריו בכמה דברים המבוארים במאמרי חז"ל ולכולן נאמר בלשון ארור. לאדם נאמר (לעיל ד', י"א-י"ב) ארורה האדמה בעבורך וקוץ ודרדר תצמיח לך. ולקין נאמר ארור אתה מן האדמה וגו' לא תוסף תת כוחה לך. והכל כי נתגבר כח הקליפה בבחינת ארור והתחיל להתקלקל העולם מתיקונו לזרוע חיטים ולקצור קוצים ולא יהיה התלם רוצה לֵיחָרֵש ולא השור לחרוש ומים מציפים קבריהם ושארי דברים הקשים וכמעט שהיה העולם מתבטל מכל וכל.

ואך הנה נודע מאמרם (בברשית רבה י"ב, ט"ו) בתחילה עלה במחשבה לברוא במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים בדין עמד ושיתף מדת הרחמים, וידוע שאין זה שייך בחוקו יתברך לומר שחזר ממחשבתו כי מביט לסוף דבר בקדמותו ולא אדם הוא ויתנחם, וכבר כתבנו בזה בכמה פנים. ואולם עתה נראה פירושו אשר כל זה היה במחשבה הראשונה שבתחילה יהיו מתנהגים במדת הרחמים וכן היה בעשרה דורות שמאדם ועד נח שהיו מכעיסין ובאין ונתקלקל הארץ ומלואה והיה ניכר הפגם אף בחיצוניות העולמות למען ידעו הארץ ויושביה אשר אית דין ואית דיין וכי אין העולם עומד, כי אם בשמור ישראל את התורה. ולולי שהיה צדיק אחד שתול בכל דור ודור מהם כמו משותלח וחנוך בן ירד וכדומה היה מוחזר העולם לתוהו ובהו לרוב תוקף הדינים שהיו מוקדין אז. ואך הנה ראה שאין העולם מתקיים, פירוש בתחילה ראה שלא יהיה כך לעולם כי אין העולם מתקיים, ועמד ושיתף מדת הרחמים שמימות נח ואילך יתנהג העולם ברחמים כי והאלהים עשה שיראו מלפניו (קהלת ג', י"ד) שלא עשה את האלהים הדין החזק, להתנהג בו דורות הללו כי אם שיראו מלפניו שידעו אשר על ידי העבירות מתקלקל גם חיצוניות העולמות תבל ויושבי בה שלא ירצה התלם לֵיחָרֵש ולהיות המים מציפים כאמור, ותחת חיטה תוציא חוח קוץ ודרדר. ומימי נח ואילך התחיל העולם להתנהג ברחמים מעט מעט וקודם כל היה דבר ה' שלא תקולקל העולם גופא בעוונות בני אדם כי אם כמאמר חז"ל (עבודה זרה נ"ד:) שאלו פילוסופין את הזקנים בארם, אם אין רצונו בעבודה זרה מפני מה אינו מבטלה, אמרו להם אילו לדבר שאין העולם צריך לו היו עובדין היה מבטלו, הרי הן עובדין לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים, אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין. דבר אחר הרי שגזל סאה של חיטין והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו

עתידים ליתן את הדין וכו' עד אלא שמטריחין אותי וכו'. ופירש רש"י שהרי גזירה הוא מלפני שינהוג העולם כמנהגו, ולכאורה לא ידענו מקום גזירה זו שגזר הקב"ה שיהיה העולם כמנהגו נוהג, ולדברינו נכון שהתחיל מימות נח שנאמר בו (בראשית כ"א, כ"ב) לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם וגו' עד עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' לא ישבותו. כלומר שלא ישתנה מנהג האדמה עבור עוונות בני אדם רק שיהיה העולם נוהג תמיד כמנהגו ומעת הוולד נח התחיל זה במעט כמו שאמרו (בראשית רבה כ"ה, ב') כיון שעמד נח נחה, שהארץ תוציא זרועיה והשור יכניע ראשו לחרישה, וזה היה עבור שיתוף מדת הרחמים שעלה במחשבה שיתחיל מימי נח שלא יתקלקל העולם בעוונות האדם כי אם השוטה שקילקל הוא יתן את הדין. והפגם לא יגיע כי אם לפנימיות העולמות ולא יורגש כל כך בחיצוניות העולם להתבטל, רק כי פועל אדם ישולם לו להיות מי שקילקל יתן דין וחשבון ועל דרך שפירש הרב הגילאנטי פירוש מאמר חז"ל (ברכות נ"ט.) הקב"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול. על דרך משל למלך שבא אחד ומרד נגדו, והמלך מתכעס על זה ועל ידי זה יכאב ח"ו לב המלך בעת כעסו. מה עושה לוקח איש הלזה ושולח אותו למקום המשפט שיגמרו דינו שם, והם עושין המשפט להשיב גמולו בראשו ועל ידי זה נדחה מלב המלך כל בחינת הכעס וכאיבת לב כיון ששולחו לקבל משפטו, וכן הרשע המורד נגד מלך מלכי המלכים הקב"ה הוא מערב רע בטוב והוא נקרא דמע מלשון עירוב מלשון המטמא והמדמע וכו' וכדומה (גיטין נ"ב:). וכדי שלא יהיה פגם במדות העליונות מוריד אותן הדמעות לים הגדול מקום הצדק והמשפט שיוחרץ שם משפטו וישולם לו שכרו משלם וכסא המלוכה נקי עד כאן דבריו.

וזה ממש כדרכנו הלזה אשר השוטה שקילקל הוא נותן הדין ומקבל עליו היסורים בעד חטאו ועולם כמנהגו נוהג שלא ישנו מדתן שהמאורות יאירו והארץ תוציא צמחה, וזה שאמר הכתוב אחרי אומרו ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו שפירשנו שלקחו דוקא אשה מתחת בעלה. מכל אשר בחרו, אף בהמה וזכר כמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ו, ה'). וזה נראה שעשו בכוון להכעיס בוראם מה שלא מצינו כן בחוטאים הקודמים קין ודור אנוש והיה מן הראוי לשחת העולם בעבורם לגמרי ויבוטל מנהג העולם מכל וכל, וכמו שקילל קודם האדמה בעבור האדם, אמנם לאשר הזריח כבר אורו של נח הצדיק שבימיו שיתף הקב"ה מדת הרחמים שלא לקלקל העולם בעבור עוונות בני אדם על כן אמר ויאמר ה' זהו מדת הרחמים ששיתף, לא ידון רוחי באדם לעולם, כלומר שלא ידון רוחי בקרבי בעבור האדם. לעולם, שאדון את העולם עבור חטאם, לא כן אעשה כי אם שוטה שקילקל הוא יתן את הדין ועולם כמנהגו יהיה נוהג וזה שאמר בשגם הוא בשר,

ופירשו חז"ל (בראשית רבה כ"ו, ו') הריני משגמן ביסורים פירוש מקשרן ביסורים. עליהם אביא את מי המבול לשחת כל בשר כי הם חטאו, אבל עולם כמנהגו יהיה נוהג.

ונמצאת אתה אומר שמעת הולדת נח התחיל השיתוף מדת הרחמים בדין שלא לשחת העולם בעבור עוונות האדם, ואפשר שגם עבור זה פירש רש"י גזירה הוא מלפני שעולם כמנהגו נוהג ממה שאמר כאן לא ידון רוחי באדם לעולם, ואמנם כיון שמצאן רובן ככולן רשעים הטביע את כולם במי המבול ואף מעט דבמעט הטובים שבהם כמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ו, ה') כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה אנדרולמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים וכו'. כי משניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע כאומרם ז"ל (ילקוט יהושע רמז י"ג). ואף הבהמות והחיות וכל החי נגועו כי הלא כולם צרכי האדם הם ובהאסף האדם נאספים גם המה, ואך בהקריב נח את קרבנו לפני ה' אחר המבול וירח ה' את ריח הניחוח הוסיף להבטיח דבר חדש שלא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי, שזה לא אעשה שלא יהיו הבהמות והחיות נגררין אחרי האדם להיות אבודין בעוונם וגם עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' עד לא ישבותו. שגם ימי הארץ וצבא השמים לא ישבותו הם בעבור האדם, כי אם האדם לבדו שחטא חוץ ממה שלא אוסיף לקלל את האדמה בעבור האדם שזה כבר נוהגת מיום אשר נולד נח גם זה אעשה כאמור.

גם אפשר לומר שעבור זה חזר לומר לא אוסיף לקלל האדמה בעבור האדם אף שכבר היה נוהג דבר זה מעת הולדת נח בכדי לחזק הדבר לשבועה כמו שאמרו רבותינו (שבועות ל"ו. ועיין ברא"ש שם) שזה אשר כפל דבריו כאן הוא לשבועה והוא מאמר הכתוב (ישעיה נ"ד, ט') אשר נשבעתי מעבור מי נח, ולפי שדור המבול חטאו בערוה הנקרא שאר בשר כמאמר הכתוב (ויקרא י"ח, ו') איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. וחטא הזה נקרא בכתוב בלשון ובשר קודש יעברו מעליך (ירמיה י"א, ט"א). על כן אמר בשגם הוא בשר לפי שחטאו בבשרן אני מוכרח להביא עליהן את מי המבול כי ברותחין קילקלו וברותחין נידונו כמאמר חז"ל (זבחים קי"ג:). ואך והיו ימיו מאה ועשרים שנה כתרגומו ארכא יהבינא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון כנודע.

או אפשר שלכך הקציב הקב"ה זמן טרם הביאו את המבול ק"כ שנה נגד ק"כ צירופי אלהים הידוע ליודעים, מדת הדין החזק שגזר להטביעם במבול והיתה כוונת הקב"ה בכדי שנח צדיק הדור יבקש רחמים עליהם לבטל מעליהם הגזירה קשה הזו ונתן לו זמן ארוך אשר בכל שנה יתקן וימתיק צירוף אחד מצירופי אלהים, כי נח היה צריך סעד לתמכו ולפי ערך מעלת צדקתו היה צריך זמן בזה לתקן בכל שנה צירוף מצרופי אלהים,

ואך הוא לא עשה כן ולא התפלל על דורו שעל כן נקראים מי נח כמאמר חז"ל (בזוה"ק ויקרא ט"ו.). ועל כן רמז בפסוק הזה שם משה רבינו ע"ה כמאמרם ז"ל (חולין קל"ט:) משה מן התורה מנין שנאמר בשגם הוא בשר בשגם זה משה חושבנא דדין כחושבנא דדין ולכאורה לפלא מה למשה רבינו כאן להיות נרמז בין הרשעים האלה, ואכן הנה אמרו חז"ל (דברים רבה י"א, ג') נח אומר למשה אני גדול ממך שניצלתי מדור המבול ומשה אומר לו אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כח להציל את דורך אבל אני כתיב (שמות ל"ד, י"ד) וינחם ה' על הרעה. ועל כן אמרה התורה בשגם הוא בשר כלומר הרי גם משה הוא בשר שנולד מבשר ודם ילוד אשה והציל את כל דורו עמו על כן והיו ימיו מאה עשרים שנה אאריך לנח צדיק הדור כל כך ואולי יציל את דורו להמתיק ק"כ צירופי אלהים מעל דורו הכל כנאמר.

פסקה ד

הנפלים היו בארץ בימים ההם וגו' הנה הארכנו בספרנו סידורו של שבת (שורש ה' ענף א') ובחיבורנו זה בכמה מקומות אשר זאת עיקר עבודת האדם המשכיל לחבר הארץ לשמים לראות ולהבין בכל דבר ודבר אשר בארץ מקום שורשו אשר בשמי השמים ולידע אשר אין דבר בעולם כי אם כח ה' אורו שפעו וחיותו הנטבע בו בעת הבריאה, ומאז ועד עתה הקב"ה משגיח ושופע עליו חיות הזה לקיומו ובזה הוא מתקיים בעולם. ועל כן הנהנה מעולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל (ברכות ל"ה:). כי עיקר שורש כל דבר הוא לחברו לשמים ולהעלות ניצוץ ה' המחיה הדבר ההוא לשורשו אשר בשמים ממעל ובאופן זה נתן הקב"ה לאדם הדבר הזה להעלותו למרום שבתו, וכשמברך עליו בעת הנאתו יוכל אחר כך להעלותו כי השרה עליו אור קדושת ה' בברכתו שאמר ברוך אתה ה' בורא וכו' והניח עליו ברכת ה' לומר שה' המהוה את כל הוא בראו יצרו אף עשאו ועל ידי זה נכנס גוף גשמיות העפר אשר בתוך הדבר הלז ונתעלה שורש חיות הרוחניות שבתוכו ועל ידי זה יוכל אחר כך בכח כוונת ההנאה לשם ה' לבד שלא לתאותו והנאתו להעלותו למקום שורשו אשר נחצב משם. אבל אם אינו מברך עליו קודם הנה בלתי אפשרי להעלותו עוד הדבר ההוא כי עדיין לא נכנע גשמיותו, ונמצא למה הוא נהנה ממנו אם לא יוכל להעלותו, ואדרבה יורידנו עוד מטה מטה, ולא נתנו ה' על אופן זה להרע עמדו עם ניצוץ הקדוש המונח בדבר הזה והוא גוזל ממש דבר ההוא מהקב"ה וכו'. ועל זה הזהיר הכתוב (ויקרא כ"ה, כ"ג) והארץ לא תמכר לצמיתות ותרגומו לפסיקת עלמין כלומר לפסוק ח"ו הארץ משמים לאמר כי ה' הוא בשמים ממעל ולא על הארץ לא כן. כי הוא המשגיח הבורא וצר את כל היצור, וגם בטובו מחדש בכל יום תמיד

מעשה בראשית ומשגיח על הכל ונותן מחיה לכל ואלמלי יצוייר העדר שפעו וחיותו מכל הנמצאים שבעולם היה כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין. ואך לעולם דברו הטוב נצב בשמים ובארץ וכל אשר בהם ועל כן אין עוד מלבדו כי אין בכל העולמות עליונים ותחתונים שפלים ורמים כי אם כוחו אורו שפעו וחיותו לא זולת, ולזה אמר הכתוב הנפילים היו בארץ כלומר שנפלו ממעלתם ומדרגתם ולא היו כי אם בארץ וסברו שהמה בארץ וה' הוא על השמים ואינו משגיח על פני תבל ויושביה ולא שמו על לבבם להתקשר הארץ לשמים להאמין באמונה שלימה כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד והסירו עין השגחתו מהארץ ואמרו מי יראני ומי יודיעני ועל כן עשו מה שעשו ולא היה פחד אלהים לנגד עיניהם כלל כי החליק אליו בעיניו לאמר שהורשה לעשות בארץ כל אשר יחפוץ, וה' לא ישגיח אליו. ועל כן,

פסקה ה

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ. כלומר רעה גדולה ועצומה הוא, ורבה הוא עלי מה שהמה בארץ לבד ולא יאמינו כי יש בורא המשגיח ומחיה ומהוה בכל יום ובכל עת ובכל שעה ובכל רגע כל הארץ ויושביה. וידוע, אשר זה עיקר עמידת העולם, אם יושביה עליה מאמינים בהשגחת וכח חיות ה' המאיר בו, אבל חלילה וחלילה כשאינם מאמינים בכח חיות ה' השופע בכל עת, ואז, ונהר יחרב ויבש (ישעיה י"ט, ה'), שנפסק כח ההשגחה והחיות והיה צריך העולם להיות מוחזר לתהו ובהו אם לא שכבר גזר הקב"ה שיהיה עולם כמנהגו נוהג ותכון תבל בל תמוט מיום הולדת נח הצדיק כמבואר בדברינו למעלה, ועל כן הארץ לעולם תעמוד בזכות נח שהאמין בה'. והם וכל בשר אשר בו רוח חיים מאתי, והסירו ההשגחה הזאת ויאמרו לאל, סור ממנו, את כולם אמחה מאדם עד בהמה וגו'. כי בלתי אפשרי שיהיה להם קיום בעולם אם אינם מאמינים שאני מחיה ומהוה אותם בכל רגע וכאמור.

או יאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו'. אחרי החן והחסד שאמר הקב"ה למעלה לא ידון רוחי באדם לעולם כלומר שלא יקלל העולם בעבור האדם כי עולם כמנהגו יהיה נוהג מאחר שכבר שיתף רחמים כדבר האמור למעלה, חיפש האל הטוב עוד זכות לעולמו לומר כי לא נתחייבו כל כך במה שנגררו אחר הרע, לצד שעשאם בארץ, וידוע אשר הארץ רובו רע ומיעוטו טוב, ונתרבה בה הגשמיות יותר מכל היסודות. ומיד כאשר האדם מתחיל לגרור אחרי הרע אז תיכף פותחין לו ואינו צריך סיוע כי רבו עבדים המתפרצים מאת אדוניהם שהם הקליפות וכוחות הרע והם המסייעים לו בכל עוז ותעצומות, ועוד שבראתי לו יצר הרע והוא המשיאו לילך אחרי הרע, וזה אומר הכתוב

וירא ה' כלומר מדת הרחמים ראה כי מה שרבה רעת האדם הוא בארץ לפי שיש רוב רע ומיעוט טוב. ועוד, שכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, שבראתי לו יצר הרע, וזה וזה גורם להתאוות תאוה להתמשך אחרי הרע. ודקדק לומר, כל היום, זה הכל לזכות לא כמו שאמר הכתוב (מיכה ב', א') באור הבוקר יעשוה, והם הולכים ברע רק כל היום שאינם משכימים לעבור העבירה בזריזות בבוקר השכם. על כן,

פסקה ו

וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, כלומר על מה שבראו בארץ שהוא רוב רע ומוכן לחטוא. ויתעצב אל לבו כלומר נתחרט על בריאת היצר הרע שבראו כמאמר חז"ל (סוכה נ"ב:) ג' הקב"ה מתחרט עליהם בכל יום על שבראם ואלו הן יצר וכו'.

פסקה ז

ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה וגו'. אחר שלימד זכות עליהם מצד תוקף הרע אשר בלבם, וראה שאנשי דור המבול לא יוכלו עוד לעמוד נגד רעתם לצד השרשתם בחוזק רב בתוך קליפות הסטרא אחרא והרע, ויאמרו לבנו עלינו כי הרשעים הן ברשות לבם. על כן אמר זאת הטובה אשר אעשה שלא אשחית העולם בעבורם רק אמחה את האדם וכל חי לבד, וישאר העולם כמנהגו נוהג להיות הארץ לעולם תעמוד, וקיום העולם יהיה על ידי נח צדיק הדור והוא יראה עולם חדש ויתחדש העולם על ידו במלואו וטובו ולא אקלל האדמה בעבור האדם. ואך ידוע מאמר חז"ל (קידושין מ':) שאין העולם נידון אלא אחר רובו ואם רובם חייבים הרי כולם אובדים ונמצא איך יוכל להשאר אחד מהם. ולזה אמר,

פסקה ח

ונח מצא חן בעיני ה'. ואמרו חז"ל (סנהדרין ק"ח.) אף על נח נחתם גזר דין אלא שמצא חן בעיני ה'. והענין להבין אצל הקב"ה שאדם שאינו כדאי לדבר ימצא חן, הוא כדברינו שמה שנחתם גזר דין אף על נח לא מחמת עצמו כי אם מה שהיו רובם ככולם חייבים וממילא המיעוט נמשך אחר הרוב, ולמען כי לא יחפוץ הקב"ה בהשחתת העולם נתחכם הקב"ה בעצה טובה וצוהו לעשות לו תיבת עצי גופר ובזה יפרישהו מאנשי דורו שלא יהיה נגרר אחריהם ולא יהיה נידון על שם הרוב וזה היה המציאות חן שמצא, שיעצו הקב"ה עצה טובה למען ימלט הוא וזרעו ויחודש עולמו על ידו. ועל כל הדברים האלה האמורים בענין אמר הכתוב תיכף אחר כך אלה תולדות נח וגו', כי כבר ביארנו אשר מיום שנולד נח נתבסם עלמא קצת בשיתוף הרחמים שלא לאבד העולם על ידי עוונות בני אדם, מה שאין כן קודם שנולד נח נתקלקל האדמה בעוונות יושביה כי הגיע הפגם

גם לחיצוניות העולם לתוקף הדין שהיה שולט אז בלי שיתוף הרחמים וזה היה למען ידעו יושבי תבל מגערת ה' מרוב פחד דינו אשר גם העולם מתמוטט על ידי עוונות.

ובזה ביארנו לפרש מקראי קודש נאמרים בפרשת האזינו ואלה הם: הצור תמים פעלו וגו'. כלומר אף שהוא צור ותקיף ומי כאלהי עולם ה' אף על פי כן, תמים פעלו, שמתנהג עם בניו במדת התמימות הוא מדת הרחמים בבחינת ויעקב איש תם ובזה הוא אל אמונה ואין עוול שגדלה האמונה בו אשר ודאי לא יעשה עוולה, אם מתנהג במדת הרחמים שהוא לפנים משורת הדין, מכל שכן שודאי עוולה לא יעשה ועל ידי זה הרחמים, שחת לו, לא. כלומר השחת שלו, לא הוא. פירוש לא השחתה גמורה היא כי רק בניו מומם, שמום של הבנים הוא להיות השוטה שקילקל הוא יתן את הדין להשיב גמולו בראשו, ועל שהם נקראים בנים משחיתים ישחתו הם מן הארץ, ועיקר הפגם לא יגיע כי אם לפנימיות העולם ולא יחפוץ בהשחתת עולם להתקלל העולם על ידי העוונות. ואף שהיה כן מקודם, שנאמר לאדם (לעיל ג', י"ז) ארורה האדמה בעבורך ולקין (שם ד', י"ב) לא תוסיף תת כחה לך, זה הכל להיות זכור ימות עולם לשאול אדם לימים הראשונים להיזכר תוקף דיני פחד ה' אשר אין שיעור להם, וצריך לירא ולפחוד מה' בפחד ורעדה ורתת וזיע כי לפני זעמו מי יעמוד. אבל הן עתה מיום הולדת נח נתבסם עלמא בבחינת ארך אפים אף לרשעים שכיון שעמד נח, הארץ שקטה נחה והוציאה צמחה ונטתה שכמה לקבל המחרישה. וזה הכל היה עבור שיתוף הרחמים בדין להתבסס העולם, ועל ידי זה נעשה בחינת אל"ה שהוא בחינת יחוד הששה מדות הידועים ובהתכללותם נעשה ששה פעמים ששה, מספר אלה. ובזה נמתק תוקף דיני לאה באותיות אלה ולזה אמר אלה תולדות נח שתיכף בהוולדו נעשה בחינת נח, שהארץ שקטה נחה ונתבסם העולם בבחינת אלה.

והנה בפעם הראשון היה זאת האתערותא מיניה וביה מבחינת שיתוף הרחמים, ואחר כך נצרך שיהיה לזה. צדיק הדור שיעלה הוא המיין נוקבין לזה, ולזה אמר נח איש צדיק תמים היה בדורותיו שהוא בצדקו ביסס העולם תמיד שיתנהג בבחינת התמימות הוא בחינת הרחמים. ועל שגלוי היה לפניו שהוא יגרום כן בצדקו, על כן תיכף בעת הוולדו עלה במיין נוקבין לפניו מיניה וביה כידוע ליודעי חן, ונתבסם העולם להיות שקטה נחה ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ל', ה') נח נח, נייחא לעליונים, נייחא לתחתונים, כי נייחא לעליונים הם המדות שנתבסמו בבחינת אלה להמתיק דיני לאה. נייחא לתחתונים, שהארץ נחה הכל כמבואר בדברינו מלמעלה עד כה. בריך רחמנא דסעיין, ובזה נשלם

סדר בראשית, בעזר שוכן עד, יאמר לגאלינו אחרית כמבראשית, האל אשר נשבע מעבור מי נח, יעזרנו להתחיל ולסיים סדר נח.

פסקה ט

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו וגו'. כבר היה דברינו בסיום הפרשה שלפנינו בביאור כתוב הזה ועיין בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ד' ענף ב') גם שם ביארנוהו, ועוד לאלוה מילין בפירושו, וידוע מה שיש לדקדק בו במה שהתחיל הכתוב לספר בתולדות נח וסיים בשבח עצמו נח איש צדיק וגו' (ועיין רש"י), והנראה בזה כי הנה נודע אשר כל עניני העולמות שלמעלה ושלמטה כולם המה בבחינת ג' קוין הידועים שהם הגדולה והגבורה והתפארת ואין שום דבר מדברי העולם שֶׁמֵּצָא מהם והם כללות כולם אך שהם מתפשטים ומתפרשים לענפים רבים רבבי רבבות אין מספר, אבל בכללות הם עיקרים לכל הדברים, והם עיקר המרכבה העליונה שעליה אמר משה רבינו ע"ה (ברכות ל"ב.) ומה אם כסא של ג' רגלים אינו יכול לעמוד לפניך וכו'.

ונודע ליודעי רזי תורה אשר השם הגדול והנורא שם הוי"ה יתברך עיקרו הוא הג' אותיות יה"ו וה' אחרונה אינו אלא כפל הה' ראשונה והוא בחינת ג' אבות אברהם יצחק יעקב שאמרו רז"ל (בראשית רבה מ"ז, ו') האבות הן הן המרכבה. ופירושו כי הם נעשו מרכבה לאלהותו יתברך בעולם שעל ידם נתוודע ונתגדל שמו יתברך בפי הבריות כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ט, ח') בפסוק (בראשית כ"ד, ג') ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ וגו' אמר ר' פנחס עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי השמים וכיון שהודעתי אותו לבריותיו אלהי הארץ עד כאן, והם היו מושרשים ומדובקים בג' מדות האלו.

אברהם אחז במדת הגדולה והוא בחינת החסד וגמל חסד לכל באי עולם והוה קאים בפרשת אורחין לזמן אליו אורחים להאכילם את לחמו ולהשקותם ממימיו הנאמנים והיה רודף תמיד אחר זה לחפש אולי יזדמן לו איזה איש שיוכל לגמול חסדו עמו וכמאמר חז"ל (שבת ק"ד.) שכן דרכן של גומלי חסדים לרוץ בתר דלים, ואחז במדת האהבה הגדולה הנמשך מבחינה זו כמאמר הכתוב (מיכה ו', ח') ואהבת חסד וגו'. לאהבה את ה' אהבה גדולה ועזה אהבה שאין לה קץ וסוף כמו שהעיד עליו הכתוב (ישעיה מ"א, ח') אברהם אוהבי, וברוב אהבתו לה' הפיל עצמו לכבשן האש ורצה לשחוט את בנו יחידו אשר אהבו כי אהב את ה' אהבה נפלאה יותר מגופו ונפשו ונפש בניו, וברוב חסדו ואהבתו מסר נפשו ומאודו ללמד לבני דורו דרך ה' בכדי להכניסם תחת כנפי השכינה וכמאמר חז"ל (בספרי מובא בילקוט רמז תתל"ז) בפסוק (דברים ו', ה') ואהבת את ה' אלהיך אהבהו על הבריות כאברהם אביך וכו'. וגייר אלפים ורבבות גרים מבני דורו כי רבתה

בו מאוד מדת החסד הגדול וחפץ באהבת מלכו ובאהבת בריותיו ותאב וחמד להורות להם דרכי ה' ועבודתו והיה הוא מגייר את האנשים והיא מגיירת הנשים כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"ד) ואת הנפש אשר עשו בחרן. ולזה אמר עליו הכתוב (בראשית י"ח, א') והוא יושב פתח האוהל. הוא האהל שנאמר בו (שמות ל"ג, ז') וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש ה' יצא אל אוהל מועד וגו'. והוא ישב תמיד על פתחו לראות להכניס בו כל עובר ושב ללמדם דרך ה' בחכמה ומוסר להבינם אמרי בינה ולספר להם ממעשה ה' ונפלאותיו ברוך הוא וברוך שמו, ועוד יאמר פתח האהל כי נודע אשר מדת החסד הוא הראשית וההתחלה לשארי המדות ולזאת פתח האהל יקרא לו כדמיון פתח הבית שהוא ראשיתו אשר בו נכנסים להבית.

יצחק אבינו ע"ה אחז במדת הגבורה וגבר על עצמו לפשוט צוארו לטבח לשפוך דמו כמים להיות לעולה לה', וגם נודע מה שמבואר בזוה"ק (תולדות קמ"א.) בענין הבארות אשר חפר שהיה בגין לאתתקפא במהימנותא כדקא יאות וכל זה היה בתוקף ובחזקות והיה דברי ריבות בינו ובין אבימלך כמה פעמים עבור זה והכל למען כי אחז במדת הגבורה להתגבר על אויבי ה', ועל כן קראהו הכתוב בשם חפירה כאמור (בראשית כ"ו, י"ח) וישב יצחק ויחפור את בארות המים וגו', כי השתדל תמיד בכוחו בגבורת ה' אשר עליו להעלות הניצוצין הקדושים המה רפ"ח הניצוצות שנפלו לקליפות בעת שבירת הכלים הידועים, ולהעלותן בשלימות אי אפשר כי אם במסירת הנפש באמת לה' כנודע מדברי מרן מורינו הרב ר' חיים ויטאל זללה"ה בספרו עץ חיים (שער א' משער הכללים פרק א') וזה הכל בכח הגבורה פחד יצחק שהיה בו ועל כן חפ"ר ומצא בא"ר מים כי נודע מכוונות האר"י ז"ל בסוד באר שהוא ראשי תיבות ב'ידך א'פקיד ר'וחי שהוא מסירת הנפש לה', בסוד הפקדון ועל ידי זה חופרים את הבאר ביסוד הנוקבא לעשות כלי על ידי ה' גבורות מנצפ"ך הכפולים, ועולה לשם רפ"ח ניצוצין האלו עם נפשו וכו' ובזה נעשה מן חפ"ר רפ"ח והבן, וגם בא"ר ראשי תיבות ר'וממות א'ל ב'גרונם שעל ידי זה וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים וגו' כי על ידי המשכת רוממות אל שהוא שפע גדול ונורא אין יכולת בקליפה להתגבר לקבל אור, ומתים הקליפות על החרב הלזו, הכל כמו שאיתא בכוונת קריאת שמע שעל המטה עיין שם.

וכל זה עשה יצחק אבינו ע"ה בכח הגבורה שבו על ידי חפירת הבארות ועל כן אחז במדת היראה הגדולה לירא את פני ה' הנמשך ממדה הזו, ולזה אמר עליו הכתוב (בראשית כ"ד, ס"ג) ויצא יצחק לשוח בשדה ואמרו חז"ל בזה (ברכות כ"ו:) שתיקן תפילת המנחה, וצריך להבין למה דוקא יצא להתפלל תפילתו בשדה ולא בביתו, ובודאי מן

הסתם היה ביתו יותר מקודש משדה העולם. אך הענין הוא כי הוא למען שורשו בחינת שמאלא דקדושה פחד יצחק, ושם למולו תמיד היו עומדים תוקף הקליפות הקשות הנאחזים באותיות ק"ר שבאלף בית (כמו שאיתא בהקדמת הזוה"ק ב'.) העולה שין וצריך תיקון תמיד שלא יטלו גם את השין שהוא בקדושה הסמוך לאותיות האלו ויעשו תיבת שקר ויוגבר כוחם. ולרוב פחדו ויראתו על זה, היה מתקן תמיד תיקון שדה הידוע שאמר עליו הכתוב (שיר השירים ז', י"ב) לכה דודי נצא השדה, שנעשה משקר שדה כי מרגל הקוף הימיני נעשה נקודה באחור הריש בצד הימין להעשות דל"ת, ומרגל הקוף השמאלי נעשה רגל בתוך הדלת הלז ונעשית ה', ומהקוף לא נשאר רק הדל"ת, והשי"ן במקומה עומדת הרי שדה (כמו שאיתא בכוונות האר"י בקבלת שבת עיין שם) שעליה אמר יצחק (בראשית כ"ז, כ"ז) כריח שדה אשר ברכו ה', שהוא שדה חקל תפוחין, שדה הראוי לזריעה המוכן לקבלת כל מיני ברכות ורוב טוב, ויצחק עבור שורש בחינת נשמתו שהיה קרוב אל החיצונים מצד הגבורות הקדושים שהיו נמצאים בו, ולרוב יראתו ופחדו מאלהים, הוצרך לעשות תיקון הזה ביותר, ויותר בכל מנחת ערב שאז הוא התגברות הדינים בעולם, ופחד ורעד אל ה' ואל קדושתו שלא יתגברו הקליפות העומדים בצדו בהשקר הלז וח"ו ח"ו תאחז בו קצת דקצת מבחינת הרע חלילה ועל כן יצא תמיד לשוח בשדה לעת תפילת המנחה לתיקון הלזה.

יעקב אבינו ע"ה אחז במדת התפארת שהוא בחינה הכוללת שני הבחינות האלו הגדולה והגבורה, ועל כן אמר עליו הכתוב (שם כ"ה, כ"ז) ויעקב איש תם יושב אהלים, כלומר שהיה תם ושלם בכל הבחינות והיה יושב בשני אהלים הם שני אלה הנזכרים חסד וגבורה, ועבור זה היה מטתו שלימה שהוליד י"ב שבטים שלא היה בהם שום דופי כי היה שלם בכל השלימות ולזה אמר הכתוב (שם ל"ז, ד') אלה תולדות יעקב יוסף, כלומר שתולדות יעקב שהם המצוות ומעשים טובים שעשה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל', ו') תולדותיהם של צדיקים מעשיהם הטובים כו'. כולם היו בבחינת יוסף נודע מדתו מדת השלום כי בו נעשה שלום בפמליא של מעלה לאכללא שמאלא בימינא להמתיק הדין בחסד לעשות שלום ביניהם וכל עשיות יעקב הכל היה בבחינה הזו שהיא בחינת השלום כי היה נכלל בשני הבחינות, הדינים והחסדים והיה עושה שלום ביניהם ליחדם ולהמתיק הדינים בחסדים. ועל כן אמר בזוה"ק (שמות כ"ג.) תושבחן דאבהן יעקב הוה דהוא שלימא דכולהו וכו' עבור כללות שניהם שהיה בו, ועל כן הוא היה תיקון אדם הראשון כנודע מדברי הזוה"ק (בראשית ל"ה: וקמ"ה:) ומרומז בגמרא (בבא מציעא פ"ד.) שאמרו שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון כי היה תמים ושלם בשלימות

הגמור כמדובר. וזה הוא בחינת השלימות בכל האדם אשר בכל עת יהיה עומד בשתי הבחינות שהם אהבה ויראה ואף בעת שרואה שהקב"ה מתנהג עמו בחסדו הרב, ומיטיב עמו בכל מילי דמיטב לא יושכח יראת הבורא מאתו לעבוד לפניו ביראה ופחד כמו שאיתא בזוה"ק (בשלח נ"א:) וזה לשונו: כתיב (שמות כ"ו, כ"ח) והבריח התיכון בתוך הקרשים וגו'. דא קודשא בריך הוא ר' יצחק אמר דא יעקב וכולא חד אלא למלכא דאיהו שלים מכולא דעתיה שלים מכולא מה אורחא דההוא מלכא אנפוהי נהירין כשמשא תדיר בגין דאיהו שלים וכד דאין, דאין לטב, ודאין לביש, ועל דא בעי לאסתמרא מיניה. מאן דאיהו טפשא חמי אנפוהי דמלכא נהירין ולא אסתמר מיניה, ומאן דאיהו חכימא אף על גב דחמי אנפוי דמלכא נהירין, אמר מלכא ודאי שלים והא שלים הוא מכולא דעתיה שלים אנא חמי דבההוא נהירו דינא יתיב ואתכסיא אף על גב דלא אתחזיא, דאי לאו הכי לא יהא מלכא שלים ועל דא בעי לאסתמרא כך קודשא בריך הוא הוא שלים תדיר בהאי גוונא אבל לא אתחזיא אלא בנהירו דאנפין. ובגין כך אינון טפשין חייבין לא אתסמרן מיניה, אינון חכימין זכאין אמרין מלכא שלים הוא אף על גב דאנפוי אתחזיין נהירין דינא אתכסיא בגין כך בעי לאסתמרא מיניה וכו' עד כאן.

והנה זה היה טפל טפשות רשעות דור המבול שלא הלכו בתמימות עם בוראם שאף בעת שהשפיע להם טובה לא יושכח מהם יראת ופחד הבורא לידע אשר הקב"ה תמים ושלם במעשיו ואף בעת הטובה הגדולה דינא יתיב ואתכסיא ובעי לאסתמרא מיניה, רק חשבו שכיון שהקב"ה מתנהג עמם במדת החסד ומשפיע להם טובה כן יהיה לעולם ולא יסתכל על רוב פשעם, ושללו בחינת התמימיות מאת שמו יתברך אשר הוא שלים בכולא, וכאשר אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ח.) דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה ומה כתיב בהם (איוב כ"א, ח'-י"ד) בתיהם שלום מפחד וגו' יבלו בטוב ימיהם וגו' והיא גרמה שאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו וכו' עד כאן, אבל נח הצדיק שהעיד עליו הכתוב נח איש צדיק תמיד היה, כלומר שהאמין בתמימות ושלימות אלהיו ועל כן היה תמים ושלם בכל הבחינות וידע דרך אהבתו ויראתו יתברך תמיד. ואף בראותו אנפי מלכא נהירין ומאיר לארץ ולדרים כגודל חסדו ורוב טובו היה יראת ה' על פניו לבלתי יחטא, ופחד ורעד תמיד בהיותו יודע אשר הקב"ה תמים במעשיו ובעי לאסתמרא מניה.

ולהראות על השלימות הלז אשר היה כלול מכל הבחינות השלושה קוין הנזכרים הוליד ג' בנים שם חם ויפת כנגד הד' בנים שדברה תורה שבכללות אינם אלא ג' כי תם ושאינו יודע לשאול אחד הוא כנודע, והם ג' מוחין וג' קוין הנזכרים. שם, בן החכם. וכנגדו חם.

ויפת באמצע, (כמו שמובא בדברי האר"י ז"ל בליקוטי תורה פרק ז'). ובכח אמונת התמימות הזה הנה ודאי האמין וידע בטוב אשר אף גם בעת זעמו יתברך כאשר ישפוך חמתו על פני תבל ומלואה נמצא גם בעת ההוא חסדו יתברך ויתעלה כי הוא תמים ושלים בכולא, וכמאמר חז"ל (בילקוט רמז רמ"ו ומובא ברש"י בפסוק ה' איש מלחמה) וזה לשונו: יש גבור במדינה כשקנאה וגבורה לובשתו אפילו אביו אפילו קרובו הכל מכה והולך בחימה אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה' איש מלחמה ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם וכו'. ובאמונה הזו הציל עצמו ממי המבול לחיות זרע על פני כל הארץ ויחודש העולם על ידו, וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל', ה') נייחא לאבות נייחא לבנים נייחא לעליונים נייחא לתחתונים. כי כיון שהיה נכלל מכל הבחינות ודאי שהיה נמתק בשורש נשמתו המדות הידועים בהתכללות שמאלא בימינא ובזה ודאי נייחא לאבות ונייחא לבנים כי האבות הן הן הג' מדות הנזכרים וממילא נייחא לבנים בני ישראל להתקיים העולם ברחמים והוא נייחא לעליונים ונייחא להתחתונים, וזה שאמר הכתוב אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה. כלומר שמתולדותיו ידוע וניכר אשר הוא צדיק תמים ונכלל מכל הג' בחינות ימין ושמאל ואמצע, והאמין בשלימות ותמימות שמו יתברך ובזה זכה אשר בו בחר ה' להחיות העולם על ידו כי המשיך באמונתו חסדי ה' בתוך הדין והזעם הגדול והבן. וגם בזה נעשה בחינת אל"ה התכללות המדות העליונים ששה פעמים ששה וזה אל"ה תולדות נח וכדבר האמור והכל מורה על התמימות והתכללות הדינים בחסדי אל ברוך הוא.

ב או יאמר אלה תולדות וגו' איש צדיק וגו'. כי נודע אשר מי המבול נקראים מי נח על שם שלא התפלל נח על דורו כי אילו היה מתפלל עליהם היה יכול להצילם כמו משה רבינו ע"ה שנאמר בו (שמות ל"ב, י"ד) וינחם ה' על הרעה אשר דבר וגו'. וכמו שמובא בזוה"ק (ויקרא י"ד:). והנה נראה לתת טעם על מה שלא התפלל נח על דורו, כי הנה עיקרי דרך התפילה שצריך הצדיק להתפלל לפני המקום בעת זעמו של הקב"ה הוא להמתיק הדין החזק ולכוללו ברחמים ובזה מרחם הקב"ה על עולמו, וכאשר מצינו בתפילת אברהם אבינו ע"ה שאמר האף תספה וגו'. ופירש רש"י האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע וכו', וביקש שלא יחרה אפו והוא להמתיק הדין וכן משה רבינו ע"ה אמר בתפילתו (שמות ל"ב, י"א) ויחל משה את פני ה' אלהיו כלומר שֶׁיֵּעָשֶׂה ה' הוא אלהים שיומתק הדין בחסדי אל, ועל כן אמר למה יחרה אפך בעמך. כי שמע מה שאמר ה' ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם וגו'. ועל כן ביקש להמתיק הדין ואף ה'. וזה שאמרו חז"ל (ברכות

ז'.) שהקב"ה מתפלל יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי וכו', כי זה כל עיקר התפילה להמתיק הדין.

והנה נח הצדיק היה סבור שכל זה אינו שייך רק אם הגזירה נחרצה מאת אלהים דייקא בחינת הדין שאז יוכל על ידי תפילות ובקשות להמתיק הדין ועל כן הוליד נח התולדות שלו, אף שכבר היתה הגזירה של המבול נחרצה כ' שנה קודם, והוא ידע מזה כאומרם ז"ל (בראשית רבה ל', ז') שק"כ שנה קודם המבול היה נח נוטע ארזים וקוצצן, אמרו למה כדין, אמר להם כן אמר מאריה דעלמא דהוא מייתא מבולא על עלמא וכו' עד כאן. והוא הוליד לת"ק שנה ובת"ר לשנותיו היה המבול ונמצא שידע מגזירת המבול כ' שנה קודם, ואיך היה מוליד לבהלה, ואף שאמרו חז"ל (שם כ"ו, ב') בפסוק ויולד נח וגו'. אמר ר' יודן מה טעם כל דורות הולידו לק' שנים ולר' וזה הוליד לת"ק אלא אמר הקב"ה אם רשעים הם אין רצוני שיאבדו במים (שלא יצטער נח באבדם) וכו' עד כבש הקב"ה מעיינו והוליד לת"ק שנה כדי שאפילו יפת שהוא הגדול לכשיבוא המבול אינו בן ק' שנה ראוי לעונשים וכו'. מכל מקום ודאי שהיה זה בצירוף זכות אביהם נח הצדיק כי הלא דור המבול נחתמו כולם מקטנם ועד גדולם אף תינוק המוטל בעריסה וכמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים בפסוק כי אותך ראיתי צדיק וגו' ובודאי נח הצדיק לא סמך עצמו על זכותו כל כך להוליד בנים שינצלו בזכותו, ואמנם דעתו כיון שמן הסתם גזירה קשה מאת אלהים היא והאמין אשר ינחם ה' מעשות הרעה על ידי תפילתו שיתפלל לבטל הגזירה ולא יהיה כלל המבול לבאי עולם.

וזה שאמר הכתוב את האלהים התהלך נח ויולד נח שלושה בנים וגו'. פירוש כי בעת שהיה הגזירה מתוקף דיני אלהים עדיין התהלך נח בארץ ויולד בנים כי אולי ינחם אלהים על הארץ בעבור שמו הגדול, אבל אחר כך כשראה שאמר ה' שם הוי"ה הרחמים אמחה את האדם וגו' אז נמנע מלהתפלל, כי כשהגזירה כלה נחרצה גם מה' מדת הרחמים במה יומתק הדין.

ואפשר לזה אמר הכתוב נח איש צדיק תמים היה בדורותיו. פירוש גם זה שעשה בדורותיו שלא התפלל עליהם גם בזה צדיק תמים היה, כי במה היה לו להמתיק הדין אם גם מדת החסד הסכים לרעתן ומה היה לו לעשות, ואמנם עם כל זה קראן הקב"ה מי נח, כי חסדי ה' לא תמנו, ולא כלו רחמיו, ואם יחרה אפו מכל וכל גם במדת הרחמים, לא כלו רחמיו בכליון, ונמצא גם אז מקום לחסדיו ואילו היה אומר לנפשו שחי ונעבורה והיה מוסר נפשו לה' כמו שאמר משה (שמות ל"ב, ל"ב) ואם אין מחני נא מספרך וגו'. ולא היה רוצה ליכנס לתיבה כלל לומר אל אפרוש מן הציבור ודאי שהקב"ה היה מרחם

בגודל חסדיו על עולמו ולא היה משחית כל בשר. אך נח היה צדיק בזה כי לא ידע מזה, וזה שאמר הכתוב אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה וגו'. כלומר כי לכאורה יקשה באלה תולדות נח, הלא נח היה יודע מהגזירה קודם ואיך סמך להוליד תולדות ויהיה יגיעו לריק חלילה, ולזה אמר נח איש צדיק וגו' בדורותיו, פירוש שלפי שהיה צדיק תמים אף בדורותיו פירוש אף נגד דורו כי כאשר היתה הגזירה מאת אלקים לבד ודאי התפלל עליהם להמתיק הדין, ועל כן את האלהים התהלך נח כלומר בעת שהיה מאת אלהים התהלך נח עדיין בארץ ויולד נח ג' בנים וגו'. כי היה דעתו שימתיק הדין. עד בראותו שאמר ה' שם הוי"ה אמחה וגו' ואף במדת הרחמים אין להם זכות להנצל אז חדל מלהתפלל.

ותראה כשאמר הקב"ה לנח קץ כל בשר בא לפני וגו'. כתוב בשם אלהים, ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר וגו'. אשר בזה רמז לו שמו יתברך בגודל חסדיו שיתפלל עליהם לומר אשר סוף כל סוף הגזירה מאת אלהים הוא, כי הן אמת הרשעים מהפכין מדת הרחמים למדת הדין כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג'). ופירושו, שנכלל הרחמים בהדין והדין מתגבר עליו עד שלא יוכר בחינת הרחמים והדין עושה שלו אבל הגזירה אינה כי אם מאלהים ועדיין יכול צדיק הדור להמתיקו להפיש ברחמים על ידי מסירת נפש וכדומה. ואך נח לא נתן דעתו על זה ועל כן נקראים מי נח. ולא כן משה רבינו ע"ה שכתוב בו (תהלים ק"ו, כ"ג) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו וגו'. שנתן דעתו ומחשבתו ומסר גרמיה למיתה כנודע כנאמר.

ג ובדרך רמז ירמוז הכתוב אלה תולדות נח נח וגו'. למה שאמרו ז"ל (דברים רבה י', א') בפסוק (ישעיה נ"ד, ו') שמעו ותחי נפשכם וזה לשונם: רמ"ח אברים שבאדם על ידי האוזן כולן חיין מנין שנאמר שמעו ותחי נפשיכם וכו' עד כאן. והנה ידוע מדברי מרן הרב מורינו ר' חיים ויטאל ז"ל בספר עץ חיים (היכל א"ק שער אוזן חוטם פה פרק א') שבחינת השמיעה מהאוזן הוא בחינת נשמה עיין שם, וזה הוא החיות הניתן לכל האברים על ידי אוזן אדם כי נודע אשר בחינת נשמה נאמר עליה (תהלים צ"א, י') לא תאונה אליך רעה, והאדם אשר זוכה לבחינה זו רחוק הוא מהחטא כי נשמה הוא למעלה מטבע העולם, וכל תאוות וחמדת טבע העולם בטלין ומבוטלין לגבה. אך הרוח והנפש המה בבחינת יודעי טוב ורע כי תמיד הם מתהפכים מטוב לרע ומרע לטוב, ואמנם כאשר המה נגררים אחר הנשמה העליונה מהם, ונעשו כבחינת כסא לה, כמו שכתב בזוה"ק (לך לך פ"ג:) וזה לשונו: נפשא איהו אתערותא תתאה וסמיכא בגופא וכו' לבתר אתתקנת ואתעבידת כרסייא לאשראה עליה חלק הרוח וכו' לבתר דמתקנין תרוויהו זמינין לקבל נשמה דהא

רוח אתעביד כרסייא לגבי נשמה לאשראה עליה והאי נשמה איהו סתימא עילאה על כולא וכו' עד כאן. וכל בחינת זיכוך וטהרת הנפש והגוף שאנו עושים הכל הוא להרים ולהגביה את גופנו נפשנו ורוחנו להעלותן למעלה להתדבק עם חלק הנשמה, ואז לא יבוא בך עוד ערל וטמא ויפול מצדך אלף וגו' באופן שלא יוכלו החיצונים והסטרא אחרא והרע לשלוט בהם, אחרי שהם נאחזין בסבך בקרן ומקום גבוה כזה, וזה מאמר הכתוב (ישעיה מ"ב, ה') נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה. כלומר שהנשמה הוא על העם שהוא למעלה מטבע העולם, והעולם בטל לגבה. ורוח להולכים בה, שבחינת הרוח הוא להולכים בטבע העולם באופן שצריך לקשר הרוח להנשמה, ובזה ודאי שמעו ותחי נפשכם כלומר שאף הנפש שהיא למטה מכולן גם היא מתרפאת על ידי שמיעת האוזן בדבר אלהים כי היא מתיחדת עם הרוח והרוח להנשמה ואז כל הגוף מתרפא.

והנה נח הוא גימטריא אוזן וזה שאמר הכתוב אלה תולדות נח נח כלומר זה תולדות שמיעת האזן שגורם להיות נח נייח לעילא ולתתא כמאמר חז"ל, שגם הרוח והנפש שמלמטה מתיחדין ומתקשרין באור הבהיר הלז, ונעשה על ידי זה איש צדיק תמים בדורותיו. כי הנפש והרוח הם נקראים דורותיו בבחינת דור הולך ודור בא, לצד שאינם עומדים תמיד בסוד היחוד רק מתהפכין מגוונא לגוונא וגם הם מתרפאין על ידי הנשמה הכינוי לשמיעת האוזן כדבר האמור.

ד או ירצה לרמז בדרך זה על פי מאמר חז"ל (ברכות מ'.) אמר ר' זירא ואיתימא ר' חיננא בר פפא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק. מדת הקב"ה אינו כן אלא מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנאמר (שמות ט"ו, כ"ו) אם שמוע תשמע. אם שמוע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע וכו'. עד כאן. וזה שאמר הכתוב אלה תולדות נח פירוש זה תולדות שמיעת האוזן שגורם להיות עוד נח שישמע עוד ואם שמע בישן ישמע בחדש ואז תבוא להיות איש צדיק תמים ואי לא, לא, וכאמור.

ה גם יאמר הכתוב אלה תולדות נח וגו'. על פי אשר אמרתי להבין דברי חז"ל (קידושין מ'.) על פסוק אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה ג', י') וכי יש צדיק טוב וצדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וטוב לבריות זהו צדיק טוב. טוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק שאינו טוב וכו' עד כאן. ולכאורה יפלא כי הלא איש שאינו טוב לבריות גם לשמים לא טוב הוא, דהרי התורה הזהירה בפירוש בעשה ולא תעשה על עסקים שבין אדם לחבירו כי כל אשר יוכל איש לעשות טובה עם רעהו במעשה בדיבור הכל נכנס תחת סוג גמילות חסדים שאנו מצווים עליו מדאורייתא ממש מוהלכת בדרכיו מה

הוא רחום וכו' כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות דעות הלכה ו'). הלא תראה אם כסף תלוה הוא מצות עשה דאורייתא כמו שכתב ברמב"ם (פרק א' מהלכות מלוה הלכה א'). מצות צדקה הוא מצות עשה דאורייתא כמו שכתב שם (פרק ז' מהלכות מתנות עניים הלכה א'). הלבשת ערומים וביקור חולים והכנסת כלה כולם דאורייתא הם מכח מצות גמילות חסדים רק התחלקותן לשמות בפני עצמם הוא מדבריהם כידוע ליודעים (ועיין בספר יד הקטנה בהלכות דעות שביאר כל זה). וכמו כן בלא תעשה כמה וכמה דינים דאורייתא בעבירות שבין אדם לחבירו עד בלי שיעור כמו הגניבה והגזילה והריגת הנפש וכדומה. ובפירוש אמרו חז"ל (שבת ל"א.) דעלך סני לחברך לא תעביד הוא כל התורה ואידך פירוש הוא וכו' ופירש רש"י לחברך לא תעביד כמו גזילה גניבה ניאוף ורוב המצוות וכו' הרי שהרע לבריות הוא רע לשמים במאוד מאוד.

אכן נראה כי הנה שני סוגי אנשים נמצאים בצדיקים ההולכים לפני ה', האחד הוא הצדיק אשר עובד בצדקו תמיד יום ולילה לא יחשה מקול תורה ותפילה ודביקות ה', והוא הצנע לכת עם ה' אלהיו כלומר שיושב לו בבית מדרשו סגור ומסוגר לא יראה כלל החוצה, כי אם עובד ומשתדל שם בעבודת בוראו כאשר יוכל שאת בתורה ועבודה ומעשים הטובים, ולא יחפוץ להתראות החוצה לסבב בעיר בשווקים וברחובות, כי ירא מאוד את פני ה' וירא לנפשו פן יראה בעיניו, ולבבו יבין איזה תאוה וחמדה האסורה. ונודע אומרם ז"ל (ירושלמי ברכות פרק א' הלכה ה'). עינא וליבא תרי סרסורי דעבירה וכאשר ביקש דוד המלך ע"ה מבוראו (תהלים קי"ט, ל"ו-ל"ז) הט לבי אל עדותיך וגו' העבר עיני מראות שוא וגו'. כי שתי אלה הם עקרים ושרשים לכל התאוות והחמדות, ואינו רוצה להביא עצמו לידי נסיון כי אולי חלילה וחלילה לא יוכל לעמוד כל כך. ואם מידי מעשה יצא, אפשר מידי הרהור לא יצא ומה לו לצרה הזאת, מוטב לו לישב בביתו שקט ושאנן ולא יראה לפניו כי אם מחפצי ה' ומצוותיו כמו ספרי תורה, שאר ספרים תפילין ציצית וכדומה, וירחיק עצמו הרבה מבני אדם ולא יחפוץ בישיבתן פן ח"ו יהיה נגרר אחריהם לעשות אחד מיני אלף ממה שהמה עושים, ובלא זה, הנה הם יטרדוהו ויבלבלוהו ממחשבתו הקדושה החפצה להיות דבוקה בה' שלא יונח אף על רגע אחד, ועל כן הוא מתבודד הרבה בינו לבין קונו ומיחד ומקשר ומדבק כל כוחי מורשי לבבו בכל מאמצי כוחו לה' אל המיוחד. וכל לבבו ומחשבתו דיבורו ומעשיו וכל תנועותיו כולם המה ביחוד לה' באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה.

ואם אמנם צדיק הזה הוא טוב לשמים בכל כח נפשו ומאודו, אבל לא טוב הוא לבריות כיון שאינו מקשר ומדבק עצמו לשום בן אדם ההולך בשוק וטרוד כל היום בפרנסתו

ומזונו על המחיה ועל הכלכלה, וטוב היה לקרבו ללמדו דרך ה' ואת המעשה אשר יעשה לפי ערכו, להכניס בלבו שגם בעת הלכו בחוצות לבל יושכח שם שמים ממנו מכל וכל, ויעלה על זכרונו בכל עת, יראתו ופחדו יתברך ויזכור תמיד בכל עת ובכל שעה ובכל רגע כי ה' הוא הנותן לו כח לעשות חיל ולולא עזרתו יתברך לא היה מרויח דבר קטן וגדול. ונמצא אם כן הוא, מה לו ח"ו להנות לפעמים מממון שאינו נקי כל כך מאיסורא, כמו בענין המדידה והמשקל וחזרת דיבורו והשגת גבול וכדומה בענינים האלה, אשר הם עמוקים מני ים וכמאמר חז"ל (בבא בתרא קס"ה.) רובן בגזל וכו', אם הכל מתת אלהים הוא ולא יהיה לו אף פרוטה אחת יותר מכאשר נגזר עליו שישתכר ביום זה בשום אופן. ואם לא ישתדלנה באיסור, ודאי ודאי שהיה מזדמן לו זאת בהיתר גמור, כי כיון שנגזר עליו כבר שירויח כזה ביום הלזה לא ימלט בשום אופן שלא להיות לו זה, וזה אשר מיהר ודחק את השעה לעשות להרויח זאת באיסור, הנה פגה אכל תאנה שלא בזמנה ואינו אלא שוטה גמור, פתי יותר מכל הפתאים שבעולם כי למה לו זאת הלא עד שיאכלנה באיסור יאכלנה בהיתר ואילו המתין שעה או רגע אחת היה מגיע לו זאת בהיתר גמור מאת הבורא יתעלה. וגם יצמיח מזה אם יאמין באמת שהכל מאת אלהים הוא, ומה שנגזר עליו שישתכר ביום זה לא ימלט מהיות לו זה אפילו אם היה מתחבא בחדרי חדרים, היה זאת רודפת אחריו ומשיגו על ידי סיבות שונות המתגלגלות ובאות מסיבת כל הסיבות וכמו שאנו רואין בחוש אשר דבר המוכן לאדם זה ממילא יבוא אליו לביתו על ידי גלגולים שונים אשר לא יבוא כלל בשכל האדם וכמאמר החכם (בספר מבחר הפנינים שער האמונה) אילו היה אחד בורח מטורפו כאשר בורח מן המות היה טורפו רודף אחריו יותר ממנו ולמהר להשיגו יותר וכו'. ונמצא למה יהיה זה יגע לריק בכל כוחו ובכל היום כולו מעת האיר פני המזרח עד אישון לילה ואפילה, הלא גם במעט מהיום אשר ישתדל לצורך פרנסת מזונו, ודאי ודאי ישתכר וירויח כאשר בכל היום כולו.

הלא תראה על פי רוב עיקר הריוח בשעה אחת מהיום בבוקר או לפנות ערב או באמצע היום ושאר היום עוסק בשיחה בטילה וליצנות ושאר דיבורים האסורים מחניפות ושקרים וכזבים ולשון הרע וכדומה, ולמה לא יקבע עצמו לשיעורין דאורייתא לחלק את היום לחצאין לעשותו חציו לה' וחציו לכם על כל פנים, כי איך יהיה שולחנו מלא ושולחן רבו ריקם ח"ו, ועל כל פנים צריך להשוות חלק עבודה לה' אלהיו עם עבודת עצמו, ולראות להשתדל בפרנסת נשמתו כמו בפרנסת גופא ולא יזוז מתורה ועבודה עד חצי היום, והחצי הנשאר, לפרנסתו. ואם אינו יכול בשום אופן באמת להקצות את חצי

היום לה' על כל פנים כאשר יוכל בשליש היום או פחות יקבע שיעור ללימוד התורה בקביעות בכל יום תמיד, ושאר כל היום יהיה עוסק במלאכתו והן עוד היום גדול לעמוד בחוץ להשתכר על מזונו.

וידוע אומרם ז"ל (ברכות ל"ה:) ראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן ארעי זה וזה נתקיים בידן. וכמה וכמה דברים כיוצא בהם שצריך איש ההמוני ההולך בשוק לידע אותן ולהזהר בהן, וכמה איסורין דאורייתא נמצאים בשוק אשר לא יתנו לב אליהן כלל כמו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט, י"ח), לא תשנא את אחיך בלבבך (שם שם, י"ז), לא תתאוה, לא תחמוד (דברים ה' י"ח), לא יגוש (שם ט"ו, ב), וכדומה רבים, וכמו כן במצות עשה פריקה, טעינה, אם כסף תלוה, גמילות חסדים בגופו וכדומה. וכל זה הנה באיש ההמוני קשה לו להיות עולה זאת מעצמו על לבו אם לא על ידי הצדיק המקרבו, עליו מוטל הדבר להזכירו ולהזהירו בכל אלה.

ולא בבני אדם לבד שייך קרבת הצדיק מה שטובה גדולה הוא לבני אדם שהצדיקים יקרבו אותם, גם בכל הדברים וכל החפצים שבעולם מזהב וכסף ומלבושים ומאכלים ומשקים מבהמה ורמש ועוף ודג וצומח ומתכות ואבנים טובות ומרגליות כולם יתאוו ויחמדו ויחפצו וישתוקקו לקשר ולדבק עצמן אל הצדיק בכדי שעל ידו יתעלה ויתקרב הניצוץ הקדוש שבתוכם אל צור העולמים ברוך הוא מקור מחצבתו אשר בשמי השמים וזה תקות כל המקווים ותכלית כל המאורות והשמחות לקשר ולדבק עצמו בכלות נפשו וחיותו למלך חי העולמים ברוך הוא וברוך שמו הנעלם והנשגב. וזה הוא אשר נקרא לא טוב לבריות כיון שהוא אדם בפני עצמו סגור ומסוגר ואינו מקרב ומדבק אליו שום בריה מבריות יוצר בראשית ברוך הוא. מה טובה מצמיח מזה לבריותיו ברוך הוא ועל כן הוא טוב לשמים לבד. אבל באמת הנה הוא בודאי מקיים כל מצוות שבין אדם לחבירו בלא תעשה ועשה ומאכילם ומשקם וגומל חסדים, ואך אינו מקרב עצמו להם ללמדם דרך ה', וזה הוא כי עדיין לא בטוח בעצמו שלא ירד מעט מעט אחרי התקרבותו לדברי העולם ופן חלילה יפנה לבבו מעט לתור מאחרי ה' להתאות לדבר אשר לא תעשינה ויחטא ואשם לאחת מאלה.

אבל הסוג השני הוא, אדם אשר בטוח בעצמו שיצא מבחינת טבע העולם הזה מכל וכל ולא יתאו למחמדיו ולא ישתוקק למטעמותיו ולא יתענג בתענוגיו כי כולם המה אצלו דברי רוח הבל ותהו וכבחינה שאמרו רז"ל (בבא בתרא י"ז.) שלושה לא שלט בהם יצר הרע וכו' כי שברו והכניעו וכתתו כל כוחי מורשי תאוות לבבם וגופם במסירת נפשם לה' תמיד בשבירת כל כוחי הגוף, והגוף אצלם כבחינת הנשמה כי הפכו אותו

לרוחניות ממש כאשר הארכנו בבחינה זו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ו' ענף ג'). הנה הוא מותר לצאת לסבב בשווקים וברחובות, ועל כל פינה יארוב אולי יִקָּרֶה לו דבר מדברי העולם מאדם ובהמה וכל הדברים שבעולם לקרב אותם לחי העולמים מקור שורשם ומחצבתם. והוא לא ייירא ולא יפחד משום דבר, וכל בני העולם לא יטרידוהו וכל הדברים וחפצים לא יפסיקוהו מהתקשרות מחשבתו למעלה למעלה כי הנה קשור בקשר אמיץ וחזק בל ימוט עולם ועד. ולא מבעיא באדם אשר על הארץ שיקרבו כאשר יוכל בלב ולב ללמדו דרכי עבודת שמו יתברך ואת המעשה אשר יעשה, אמנם גם כל חפצי העולם יקרב עצמו אליהם לראות באיזה אופן יעלם למעלה ואינו מתירא מהם בשום פנים שלא יתאוה להם כי כשיראה כל דברים שבעולם לא יביט כי אם אל כח אור ה' הנשפע בדבר ההוא ולא יביט אל חומרו כי הוא נבזה ומתועב ומשוקץ בעיניו בתכלית הביזוי, ולא יחפוץ כי אם לקרב הניצוץ הקדוש השורה שם, למקור שורשו. והוא הנקרא טוב לבריות, דקדקו לומר לבריות, ולא טוב לבני אדם. כי לא לאדם לבד טוב הוא כי אם לכל הבריות שבעולם מקטן ועד גדול כי מקרב אותם למלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו כי בטוח בעצמו שהוא יעלם למעלה ולא שח"ו הם יורידוהו מטה כי יצא מכל בחינת חמדת העולם.

וכזה שמעתי בשם הרב איש אלקים בוצינא דנהורא רבה ויקירא שם קדשו מוהר"ר **דוב בער** מגיד מישרים דק"ק **מעזריטש** שאמר על משנת חז"ל (שבת ס"ו:) הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בזגים וכל אדם אלא שדיברו חכמים בהוה. פירוש אלו אשר נקראו בנים לקודשא בריך הוא ושכינתיה והם אשר שכחו מחפצי עצמם מכל וכל והתקשרו והתדבקו עצמם בקשר אמיץ וחזק שלא להתאוות לשום דבר בעולם כי אם כברא דאשתדל בהון בתר אבוי ואמיה דרחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה וכו' וכל מה דהוי ליה הוה חשיב לון לאין למעבד בהון רעותא דאבא ואמא וכו' כמו שכתב בזוה"ק (תצא רפ"א.), הנה הם יוצאים בקשרים שמותר להם לצאת לשוק לעמוד החוצה כיון שהם קשורים ומקושרים בקשר אמיץ וחזק בה' אלהיהם מותר להם לראות בכל הדברים ולדבר בכל הדברים שבעולם כי לא יפסיקוהו ולא יטרידוהו מדביקתו האמיתית, אדרבה הוא יעלה כל הדברים שבעולם למעלה למעלה. אבל ובני מלכים מי שהוא מסטרא דמלכותא תתאה באופן שאינו מקושר כל כך, הם מוכרחים לצאת בזגים כלומר כזג המקשקש בקול תורה וקול תפילה וחלילה להם להפסיק מדביקות תורה ותפילה אף רגע אחד. וסיים המשנה וכל אדם כלומר כל אדם הוא בדרגה זו דרגת בני מלכים, אלא שדיברו חכמים בהוה, כמו שהם היו. ודיברו לפי בחינתם הגדולה והם היו יכולים לראות ולדבר

בכל הדברים ולהעלות הכל למרום שבתן, וכאשר מצינו כמה פעמים בגמרא שדיברו מפשוטי הויות העולם וכולם הם סודי סודות רזין עילאין ויקירין כי העלו כל בחינת הדיבורים ההם למקור שורשם אשר נלקחו משם.

והנה זה היה בחינת דרגת אברהם אבינו ע"ה שהיה בשלימות רב אף שהיה קודם מתן תורה, שהיה בטוח בעצמו שהוא מופרש ומובדל מכל תענוגי עולם הזה ומחמדיו ולא יתפרד עבורם אף רגע אחד מאהבת שמו יתברך באמת. אשר על כן נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך וגו'. כלומר לֶךְ אתה, וְלְךְ יהיו מארצך וממולדתך ומבית אביך פירוש כל הדברים והחפצים שיש לך עתה מהם, הכל לך יהיו שתוכל להעלותם שם למעלה להכניסם תחת כנפי השכינה להתאחד שם אתה וכל אשר אתך בעץ החיים הנותן חיים לכל חי, ותתקשר שם בקשר אמיץ שלא להפרד משם כל ימיך.

או יאמר לך לך, כי לך הוא מספר חמשים הרומז לחמשים שערי בינה בחינת היובל אשר שם הוא החירות מיצר הרע ומכל התאוות וחמדות בבחינת בן י"ה שהוא בינה שהיא בחינת הבנים יוצאים בקשרים האמור, ועל כן תלך אתה למקום הלז ולכך תקרב אליך מכל דבר שבעולם הן מארצך מכל הנבראים שבארץ והן ממולדתך מאנשים אשר אתה נולד כמו הם, ומבית אביך ממשפחת אביך ממש, כיוון על לוט שיצא אתו בשביל שהיה דוד המלך ע"ה מיוחד לצאת ממנו, וכולם תביאם אל הארץ אשר אראך, כלומר שתזכה לקרבם אל הארץ העליונה ארץ ממנה יצא לחם כנאמר (משלי ל"א, ט"ו) ותתן טרף לביתה, ותחזירם למקור שורשם ועל כן וילך אברם כאשר דבר אליו ה', ה' דייקא בחינת המהוה ולא בחינת אלהים בחינת הקימוץ המורה על בחינת ישיבת בד בבד שלא לקרב עצמו לכל הנבראים. כי אם בשם ה' הלך לראות לקרב את כל דברי העולם לגייר את הגרים ולדבק כל שאר הנבראים להכניסם תחת כנפי השכינה. וכן הנה (בראשית י"ב, ה') ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן. שהכל לקחו להתקרב על ידו לשם ה' ולא ירא ולא פחד כלל שלא יוגרר ח"ו אחר דברי העולם, כי בחינה זו נקרא יין המשומר בענביו ששת ימי בראשית שלא שלטה ביה עין כל בריה ושם אין שטן ואין פגע רע והזר הקרב יומת, ועל בחינה זו נאמר (שמות י"ט, י"ג) לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה, כי מיד כאשר תגע שם איזה בחינה הנה הניצוץ הקדוש אשר בתוך הבחינה ההוא נאחז ונדבק שם לרוב הקדושה אשר תחזה וממילא הקליפות והגשמיות אשר סביב הדבר ההוא המלביש להניצוץ הקדוש, נופלים פגרים מתים לא ירעו ולא ישחיתו ואדרבא כל הנוגע בו, לטוב יתקדש בקדושה יתירה ביותר ויותר כי עץ חיים הוא למחזיקים בו.

וזה רמזו חז"ל באומרם (חולין קלט:) המן מן התורה מנין שנאמר (בראשית ג', י"א) המן העץ וגו'. כי הנה זה היה מפלת המן הרשע שרצה לעלות אחר מרדכי הצדיק עד שער החמשים שלכן עשה עץ גבוה חמשים אמה, כי מרדכי היה מרי דכייא שהיה זך ונקי מכל פסולת והופשט מכל תאוות וחמדות הגוּפָנִיוֹת ולא עלה לגבולי היצר הרע בשום אופן ועלה עד היובל הגדול בחינת חמשים שערי בינה אשר שם חירות מיצר הרע וממלאך המות ומכל בחינת הרע. כי הוא בבחינת עץ החיים אשר שם מקור החיים הטובים ולא מתהפך מגוונא לגוונא מטב לביש ומביש לטב כמו עץ הדעת טוב ורע. כי אם כולו טוב הוא. וכשראה המן שמרדכי הוא בבחינה הגדולה הזו רצה לילך אחריו וסבר שיהיה לו נגיעה גם שם, והושב לו גמולו בראשו כי מעט ניצוץ חיות הקדושה שהיה בו בסוד הכתוב (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה, שאף בכל מיני הקליפות מוכרח להמצא שם מעט מאור חיות ה' המחיים, זה נאחז ונדבק באור ההוא כמו נר קטן אשר יועמד לפני המדורה הגדולה תיכף תכבה כי יבוטל לאור הגדול והוא נתלה על העץ, ועל כן נאמר עליו הכתוב המן העץ, הוא עץ החיים אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת שרצית לעלות למקום החירות והיובל שנאמר שם לא תגע בו יד, נפל תפול משם כן יאבדו כל אויביך ה'. וכבר כתבנו למעלה (בסדר בראשית בפסוק ויצו ה' אלהים וגו') אשר אילו היה אדם הראשון אוכל קודם מעץ החיים לא היה להרע יכולת להתגבר עליו בשום פעם ולא היה מקום להרע לאחוז בכל אשר לו, ואז לא היה צריך לשום בחינת אסור ומותר, כשר וטריפה, טהור וטמא, כי זה אשר יטרף הבהמה עתה הוא עבור כח הסטרא אחרא והרע ששורה עליה מסטרא דמסאבא, ועבור שמקומו טמא ופגום נעשה שם מכה מכוחי הרע. וגם הקב"ה מגלגל שתלקה במכה בכדי לפרוש מהרע שעליה וכמו כן בטמא ואסור.

וידוע שעל כן נקרא איסור לפי שדבר הזה הוא אסור ביד החיצונים. והאוכלו, מתדבקים בו כוחות הרעים והקליפות. אבל אילו לא היה אדם נותן כח וחיזוק להרע לא היו יכולין לנגוע אפס קצהו לא בו ולא בכל אשר לו והיה הכרוז יוצא עליו משמי השמים הנוגע באיש הזה ובכל אשר לו מות יומת. וכן יהיה אם ירצה ה' אחר ביאת המלך המשיח שהעולם יתוקן על השלימות, וכל אחד יבוא בבחינתו למדריגת אברהם, לאהוב את ה' תמיד בכל מְצוּי כח דם הנפש עד קצה האחרון, ולא יתפרש מעוז אהבתו אף רגע כמימרא לפנות ח"ו לתאוה אחרת, ולבם יהיה בוער בה' באש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה.

ולא כן עתה בדורות הללו אף שיחידי סגולה מעם בני ישראל הולכים גם כן על דרך הזה לאוהבו במסירת גופם נפשם רוחם ונשמתם, אמנם הכל הוא בבחינת (שיר השירים א', י"א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף. כי התשובה והאהבה והחמדה הנפלאה שיהיה נכסף באמת לה' בכל לב ולב בכל כוחי מורשי נקודות לבבו בלי שום מחשבת פסול, אין בנו כי אם אפשר רגע אחד ביום לשנה שיקרא באמת (תהלים פ"ד, ג') נכספה וגם כלתה נפשו לחצרות ה'. ובאמת ברגע הזה המס ימס לבב אנוש וימס לבו בקרבו, ונמאס בעיניו כל הונו ורכושו וכל אשר לו מאשה ובנים ובית וממון וכל הנמצא אתו בבית ובחוץ, כי כלתה נפשו לקרבת אלהים ומתאוה וחפץ ברצון אמת להיות מתוקד על האש לאהבת ה' אלהי השמים והארץ בכלות נפשו לאלהים באמת שיצא נפשו תיכף מנרתק הגוף להדבק בחי העולמים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא, והכל באימה ופחד ורתת וזיע ורעדה וחלחלה, כי יודע לפני מי הוא עומד ואל מי הוא רוצה להתדבק ולמי הוא נותן נפשו ותסמר שערת ראשו מרוב פחד ואימה. ואך אינו עומד תמיד במדריגה זו לפי שעתה הכל בסוד (בראשית ג', כ"ד) להט החרב המתהפכת. שהיא מתהפכת מגוונא לגוונא מטב לביש ומביש לטב (כמו שאיתא בזוה"ק סוף פרשת אמור). ואחר הרגע הזו הנה כלה והלך לו, ועל כן נקרא זה נקודת הכסף, כי הכסיפה והחמדה שלו הוא רק נקודה אחת במעמקי הלב על זמן מה, אך מזה הנקודה נמשך גם עליו אחר כך, כאשר יזכור בנקודת אהבת לבבו אשר היה בו בעת ההיא, ודאי יכאב לבבו על מה שאין לו גם עתה זו הבחינה ולמה נפל מעליה והלא הקב"ה כתוב בו (מלאכי ג', ו') אני ה' לא שניתי, ובודאי המניעה מאתו. ואז יעטה כמעיל בושתו ויפול עליו אימתה ופחד ה', מפני מה זה ברח ממנו ואינו מרגיש באהבה עזה ונפלאה כאשר אז, ויועיל לו על כל פנים לשמור עצמו על ידי זה מכל בחינת שמץ רע ופסול ויכפוף כל התאוות להכניעם ולשברם שלא יעשה לשם תאוה וחמדה, וכולי האי ואולי יזכה עוד לבחינה הזו שהיה לו, ורצונו מאוד לעמוד תמיד בזה הבחינה ואך השאור שבעיסה מעכב. ואך אף על פי כן רחמנא ליבא בעי כאומרם (סנהדרין קו:). ונקרא תורי זהב נעשה לך גם עתה, עבור נקודת הכסף שהיה בך באותו רגע כמו שמובא בזוה"ק.

אבל לא כן אברהם אבינו ע"ה שהיה מתחזק והולך בצדקו מעלה מעלה ולא שיפול ממדריגתו, והיה אוהב להקב"ה אהבה שלימה עזה ונפלאה שאין בה שום סיג ודופי ומקושר בתכלית השלם בחוט המשולש אשר לא ינתק (כי ג' האבות כלולין זה בזה), ולכן היה כוחו יפה להיות דעתו מעורבת עם הבריות בכדי לקרב אליו כל באי עולם לגיירם להכניסם לעבודת שמו יתברך, ללמדם חכמה ובינה ודעת אשר אין בעולם כי

אם אלהי עולם ה'. וגם קירב אליו מכל חפצי הארץ ממקנה בקר ובהמה ועבודה רבה וכסף וזהב ירבה לו, ולא היה ירא שלא יסירו לבבו מאחרי ה', כי גדלה אליו אהבת בוראו יותר מנפשו ומאודו ואהבת נפש בנו יחידו, ומכל שכן נגד הבלי העולם. אף גם ירד למצרים מקור הטומאה ונכנס בשלום ויצא בשלום ולא נפרד ונפרש מהתקשרות מחשבתו לאדון כל אף על רגע כמימריה, אף כל טוב אדוניו העלה בידו מרגניתא דלית ביה טימי, המה הניצוצות הקדושות כמו שנאמר (בראשית י"ג, א'-ב') ויעל אברם ממצרים וגו' ואברם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב, כי לא נתיירא מלקרב אליו חפצי העולם, שידע שלא יומשך אחרי אהבתם בשום אופן, אדרבה העלה הניצוצות הקדושות שבתוכן למעלה למעלה כמדובר.

ואמנם נח הצדיק הוא היה כסוג הראשון שביארנו, בבחינת הצדיקים שהוא להתבודד בינו לבין קונו לישב סגור ומסוגר על התורה ועבודה לעשות רצון קונו באמת, כי ירא לנפשו להביט בדברי העולם ולקרב עצמו אליהם שלא ירד חלילה ממדריגתו על ידי זה, ופן חלילה יומשך להיות מן המתאוין בעם להתאוות לחפץ מחפצי העולם אשר ייטיב בעיניו, ויושכח מאתו אהבת ה' ויראתו על רגע זו אשר כל חפצי העולם שבעולם אם יתקבצו כולם לאחד, אינם כדאי לבטל האדם רגע אחת מעבודת בוראו. ועל כן ישב לו בד בבד לעבוד בוראו בכל עת ובכל שעה ובכל רגע. ועל כן אמר הקרא איש צדיק תמים היה בדורותיו, כלומר שהוא היה איש אחד לבד בכל דורותיו ולא קירב וגייר עוד איזה אנשים מבני דורו ללמדם דרך ה' ומצוותיו, כי את האלהים התהלך נח, שהליכת צדיק הזה היה בבחינת אלהים שהוא הקימוץ שקימץ דעתו מכל האדם וכל הנבראים, להיות הוא לה' לבד, הוא ולא אחר וזה שמובא בזוה"ק (בראשית נ"ח:) נח גנז גרמיה ואשתדל בפולחנא דמאריה.

או יאמר את האלהים התהלך נח, כלומר שלא זכה להיות יצוא יצא מכל בחינת תענוגי העולם הזה ותשוקת חפציו להיות למעלה למעלה מהם, שאף אם יראם בעיניו לא יצוייר בשום אופן שיהיה לו קצת תאוה וחמדה אליהם. רק את אלהים גימטריא הטבע שעדיין היה בטבע העולם, ואם אמנם שהיה צדיק תמים ומשל על כל תאוות הלב בכח השכל אשר בקדקדו שלא לעשות כאשר יתאוה, אבל כח התאוה וחמדת העולם עדיין לא ניתק ממורשי לבבו מכל וכל, והיה עוד בטבע העולם להתאוות קצת למחמדיה, ולכן לא היה רשאי להתראות חוצה שלא יתפתה אחרי תאותם. ועל כן יש דורשין לגנאי אילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום כמו שמובא ברש"י בפסוק זה, ובזוה"ק (בתוספתא בראשית ס'.). כי לך ראה כמה גדלה כוחו של אברהם שיצא מכל בחינת העולם

הזה וקירב בני דורו אליו, וגייר גרים ועלה ממצרים במקנה כבד מאוד. ורוב גדולת כוחו, מה שהוא לא היה יכול לעשות. ואך יש דורשין לשבח כל שכן שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר. כי זה שהיה ירא לצאת החוצה ולקרב דורו הוא מפני גודל רשעתם ועוצם עוונותם שעל ידי זה הם מוטבעים ומשוקעים בעמקי הקליפות. ועל כן היה ירא לגשת אליהם והיה בורח מהם ומהמונם. אבל אילו היה בדור צדיקים ודאי שהיה מקרב אותם אליו בכל עוז ותעצומות כי לא היה ירא מתוקף הקליפות והיה מקרב את כולם לחי עולמים ובודאי שהיה צדיק יותר כי היה אז טוב לשמים, וטוב לבריות גם כן וזכות הרבים תלוי בו והוא פרי מעלליהם יאכל, אך בדורו לא היה יכול לעשות כן והיה מוכרח לשבת סגור ומסוגר לעבודת בוראו וכדבר האמור.

ובזה יבואר לך מאמר חז"ל (בראשית רבה ל', ט') וזה לשונם שם: בדורותיו, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר בדורותיו היה צדיק הא אילו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק. בשוק, סמיא צווחין לעוירא (פירוש מי שאינו סומא לגמרי ורואה ומעמם) סגיא נהור. משל לאחד שהיה לו מרתף אחד של יין פתח חבית אחד ומצאה של חומץ, שניה כן, שלישית ומצאה קוסס (פירוש קיוהא וקרובה להחמיץ). אמרין ליה קוסס הוא אמר להון ואית הכא טב מניה אמרו ליה לא. כך, בדורותיו היה צדיק הא אילו היה בדורו של משה ושמואל לא היה צדיק. ר' נחמיה אומר ומה אם בדורותיו היה צדיק אילו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה, משל לצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בין הקברות והיה ריחה נודף ואילו היה חוץ לקברות על אחת כמה וכמה. משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות ולא יצא עליה שם רע, אילו היתה בשוק של כשירות על אחת כמה וכמה. כך, ומה אם בדורותיו היה צדיק אילו היה בדורו של משה ושמואל על אחת כמה וכמה עד כאן. וצריך להבין כפל המשלים שאומר בכל דעה ודעה ולא הספיק באחד.

אכן נראה שחילוק גדול יש בין שני המשלים. כי לפי המשל שבשוק, סמיא צווחין לעוירא, סגיא נהור. נראה, שדורו הסיבו לו שם הלז לקרותו צדיק תמים כי הסומים הם הצווחין לעיורא סגי נהור. ולפי זה, זה שיעור הכתוב, נח איש צדיק, פירוש זה הוא שמו המיוחד לו מאת הקב"ה לקרותו **צדיק**, וכאשר אמר לו אחר כך כי אותך ראיתי צדיק לפני וגו'. ואך **תמים** היה בדורותיו, שדורו קראו לו עוד שֵם, התמים, צדיק תמים. לצד שהם סומין לגמרי וסבורין שהוא רואה למאוד. ואמנם לפי המשל במרתף של יין שאמר ואית הכא טב מניה, כלומר לפי ערך מקומו הוא הוא הטוב והמובחר, נראה שהקב"ה קראו תמים, כיון שאין כמותו בדור, תמים מקרי בשעתו, וכעין אומרם (ראש

השנה כה:) יפתח בדורו כשמואל בדורו. והנפקא מינה בין שני אלה הפירושים, כי לפי פירוש הראשון, שנח איש צדיק קראו הקב"ה, ותמים היה בדורותיו זה הוא דבר אחר שדורו קראוהו תמים, נמצא נוכל לומר שבדורותיו לא קאי רק אדסמיך ליה על בחינת התמים ואילו היה בדור צדיקים לא היה נקרא תמים, אבל שם צדיק שקראו הקב"ה לא היה זז ממקומו אף בדור שכולו זכאי. ואולם לפי פירוש השני שצדיק תמים קראו הקב"ה ועל זה נאמר בדורותיו משמע שאילו היה בדור אחר לא היה נקרא על שם זה כלל לא תמים ולא צדיק, ועוד לפי המשל הלזה למרתף של יין העשוי להנהות הבריות מטובו, וכשהוא קיוהא וקרובה להחמיץ ודאי. לא יצוייר שכאשר תעמוד בין יינות הטובים שיקרא עליה שם היין, כיון שעיקר היין הוא לשמח אלהים ואנשים שיהנו מטובו. וכשכבר הוא אינו בבחינה זו שיהנו ממנו, ודאי שישונה שמו מיין, לקוסס. אם לא כאשר תעמוד בין החמוצים ולא ימצא אחר כמותו, בדוחק גם הוא יקרא יין.

ועיקר בזה הוא הנמשל, כי נודע אשר בחינת הצדיק הוא המשפיע מטובו לאחרים בבחינת אמרו צדיק כי טוב, טוב לשמים וטוב לבריות, וכאשר לא היה זה הבחינה בנח ודאי שלא יקרא לו שם צדיק כי אם לפי מעשה דורו שהם היו רשעים גמורים, ונגדם הוא נקרא צדיק. אבל בדור זכאי לא יקרא צדיק כי אם הלומד ומלמד אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. ועל כן בתחילה אמר ר' יהודה בדורותיו היה צדיק ואילו היה בדורו של משה ושמואל לא היה צדיק, כלומר אף צדיק לבד בלא תמים לא היה נקרא ומה שהכתוב קראו כאן צדיק תמים מפני שבשוק של סמיא קורין לעוירא סגיא נהור, ואך כי יקשה לפי זה מנא לן לומר כן דהאי בדורותיו קאי גם כן אלפני פניו דהיינו צדיק הכתוב בהקרא, דילמא לא קאי רק על תמים שאילו היה בדורו של משה ושמואל לא היה נקרא תמים אבל שם צדיק יקרא לו גם אז, ונודע פלוגתת חז"ל (בבא מציעא צה.) אי מקרא נדרש לפניו ולפני פניו או מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, ובפרט שלפי משל זה מחולק תיבת צדיק מתיבת תמים שזה קרא לו הקב"ה וזה קראוהו אנשי דורו ויש לומר שבדורותיו קאי אדסמיך ליה לבד, ועל כן אמר גם כן משל השני אשר משם מוכח שאף צדיק לא היה בדורו של משה כי צדיק צריך להיות להשפיע לאחרים וזה לא היה בו וכאמור. ועל כן גם היש דורשין לשבח כפלו המשל.

ולסברא זו שגם הקב"ה קראו צדיק תמים, כי מה שקימץ, לא היה רק עבור תוקף הרע שהיה בדור אבל אילו היה בדור זכאי היה מלמדם להועיל להוליכם בדרך ה'. והקב"ה היודע מחשבות ומצרף מחשבה טובה למעשה קראו צדיק תמים. בשביל זה אמרו המשל לצלוחית של פלייטון שמונח בבית הקברות ואילו היה חוץ לקברות היה ריחו

נודף ביותר שהיה לומד ומלמד לאחרים והיה מקרב את הבריות לקרבת אלהים לדעת דרכיו ומשפטיו. ואמנם לפי המשל שרק הדור קראו אותו תמים וה' רק צדיק לבד, אמרו המשל לבתולה שלא יצא עליה שם רע וזה אינו בבחינת טובת אחרים רק שבח עצמה, ואילו היתה יושבת בשוק של כשרים היתה נשמרת ביותר, וכמו כן כאן אילו היה בדור שכולו זכאי היה צדיק יותר אבל הכל לו לבדו, ובין כך ובין כך הן מחמת יראת רעת תוקף הדור והן מחמת קטנות מעלת ערכו לא הגין על דורו ולא הועיל בצדקו כי אם לו ולביתו, ועל כן אמרו חז"ל בזה (בראשית רבה ל', א') וזה לשונם: הפוך רשעים ואינם (משלי י"ב, ז'), זה דור המבול. ובית צדיקים יעמוד, זה נח. דבר אחר, בית רשעים ישמיד (שם י"ד, י"א), זה דור המבול. ואהל ישרים תפריח זה נח וכו' עד כאן. ולהבין כפל דבריהם בזה הוא שתחילה אמרו ובית צדיקים יעמוד זה נח כלומר שלא הציל והגין כי אם על ביתו לבד ואחר כך אמרו שזה רק אהל נקרא, מה שהציל הוא כלומר אוהל קטן פחות הערך, ולזה אמר הכתוב אלה תולדות נח כי אלה אותיות אהל כלומר תולדות נח זה שהציל נח תולדותיו אינם נקראים אלא בשם אהל להיות ואהל ישרים תפריח ונח לא הגין והציל כי אם אהלו לבד, וזה מפני שנח איש צדיק תמים היה בדורותיו פירוש שהיה איש צדיק לבד שלא למד לאחרים מדורו, דרך ה'. ותמים היה בדורותיו, שרק הדור קראוהו תמים כמו בשוק סמיא וכו'. או שגם הקב"ה קראהו תמים מפני שידע דעתו שאילו היה בדור זכאי היה מקרבם, אבל על כל פנים עתה לא קירב ולא לִמֵּד ולכן לא היה כוחו להגין ולהציל כי אם אהלו לבד הכל כאמור.

והנה לא תקשי לך על אלו שדורשין לגנאי למה להם לדרוש באופן שהתורה יספר בגנות אדם הצדיק מה שאין הכתוב מדבר אפילו בגנות בהמה טמאה כמו שאמרו ז"ל (פסחים ג.). ואמרו בתורת כהנים (מובא בילקוט רמז תרכ"ד) וזה לשונם: וכי למה אמרה תורה (דברים י"ב, ב') אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם וגו' מפני שמזכירין גנותן של אדם והלא דברים קל וחומר אם כך חס הקב"ה על כבודן של רשעים קל וחומר על כבודן של צדיקים וכו' עד כאן. כבר כתבנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ד' ענף ב') שטעמם בזה הוא עבור שהגנאי הלז הוא שבח להקב"ה שהגם שלא היה צדיק כי אם לפי מעשי דורו ולא צדיק גמור ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום, אף על פי כן הקב"ה ברוב רחמיו דן אותו וזיכה אותו לפי מעשי דורו כמאמר רז"ל (בראשית רבה נ') שני בני אדם אמרו דבר אחד, לוט וצרפית. צרפית אמרה, איש האלהים עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה אנשי עירי והיו מעשי רבים על אנשי בני עירי והייתי צדקת ביניהם, עכשיו שבאת אצלי באת להזכיר את עווני וכו'. לוט אמר, עד

שלא הלכתי אצל אברהם היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני עירי ואני צדיק ביניהם וכו' עד כאן. הרי שחסדי המקום ברוך הוא גורמים לזכות את האדם להיות ראוי לנס במה שהוא צדיק יותר מאנשי עירו ומקומו, אף שבמקום אחר לא היה נחשב כלל. מכל מקום כיון שבמקומו יחיד הוא, צדיק יקרא. ואפשר זה פירוש הכתוב (משלי י"ב, כ"ו) יָתֵר מרעהו צדיק. פירוש אף אם אינו צדיק גמור רק שהוא צדיק יתר מרעהו גם זה לצדיק יחשב בעיני הקב"ה, וכמו כן כאן כיונו חז"ל בזה להגדיל שבחו של הקב"ה להראות רוב חסדו וטובו ואף שלא היה נח צדיק כי אם בדורותיו לפי מעשי דורו אף על פי כן זיכהו הקב"ה להפליא לו נס כיון שבמקומו צדיק יִקָּרֵא.

ונראה שעבור זה אמר אברהם אבינו בבקשתו על אנשי סדום (בראשית י"ח, כ"ד) אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר וגו', ומלת בתוך העיר לכאורה מיותר והיה די לומר אולי יש שם חמשים צדיקים כמו שאמר להלן אולי ימצאון שם ארבעים וגו', אמנם כיוון לומר שאולי נמצאים שם צדיקים שנקראים צדיקים בתוך העיר כלומר לפי מעשה עירם מעשה סדום יקראו הם צדיקים, אף שבמקום אחר לא יְכוּנוּ בשם צדיקים, מכל מקום כיון שבתוך עירם יִקָּרְאוּ צדיקים, תעשה להם כחסדיך לישא לכל המקום בעבורם, ועל כל פנים ינצלו הם לבדם כפירוש רש"י שם. וכאשר סיים אומרו חלילה לך להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע, כי הן אמת אשר משפטי ה' צדקו שהעולם נידון תמיד אחר הרוב כמו שאמרו חז"ל (קידושין מ:). וכן פסק הרמב"ם (פרק ג' מהלכות תשובה הלכה א', ב') שאין העולם נידון אלא אחר רובו ומדינה שרובם חייבים הרי כולם אובדים כמו שכתוב מפורש שם. אכן תפילת אברהם היה שיתגלגלו רחמי הקב"ה להצילם בדרך הנס כאשר עשה לנח שמצא חן אצלו וצוהו לעשות לו תיבה בכדי שיפרישו מדורו שלא יהיה נגרר אחרי רובם כאשר כתבנו למעלה (בפרשת בראשית בפסוק ונח מצא חן) או כאשר עשה ללוט שצוהו להוציאו ולהניחו מחוץ לעיר, גם כן עבור זה כי לא ימלט בהיותו בתוך העיר להנצל מחמת שיהיה נגרר אחר הרוב, ואם לא יהיה בתוכם לא יהיה נגרר אחריהם. וכמו כן יעשה לצדיקים, אשר נקראו צדיקים על כל פנים בתוך העיר, כיון שבחסדי המקום הם ראוים לנס כמאמר חז"ל הנזכר, יפליא הקב"ה עמם בנס להצילם.

ועל כן אמר והיה כצדיק כרשע כלומר כי הן אמת אשר אם רובם זכאים ומיעוטם רשעים נגררו מיעוט רשעים אחרי הרוב שינצלו גם הם, ואם כן, תעשה גם בצדיקים שיגררו אחר הרוב רשעים להאבד עמהם נמצא צדיק ורשע שוין הם, ושוה מדת הטוב למדת פורעניות. ובאמת אשר מדת הטוב מרובה ממדת הפורעניות כמו שאמרו חז"ל (סוטה יא. ועיין שם בתוספות דיבור המתחיל ולעולם) כי רב חסד הוא, ואמנם הקב"ה השיבו אם אמצא

בסדום חמשים צדיקים פירוש שיהיו צדיקים על כל פנים לפי ערך מעשה סדום ונשאתי לכל המקום בעבורם וזה למען תפילתך אשר אתה מתפלל עליהם אעשה לפנים משורת הדין, ואפשר שגם זה רמוז במאמר חז"ל הנזכר למעלה (ריש אות ה'), אמרו צדיק כי טוב, טוב לשמים וטוב לבריות. כי בריות ירמוז אל הצדיקים הגמורים אשר גרמו הבריאה, וכל בריות העולם נבראו על ידן, בדרך מאמר חז"ל (ברכות ו:) כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה. וצדיק אשר יקרא צדיק, גם בדור צדיקים כאלו, הוא הנקרא טוב לשמים וטוב לבריות ומי שאינו בדרגה זו נקרא טוב לשמים לבד, ולא לבריות. ועל כן נקט רש"י ז"ל בלשונו ואילו היה בדורו של אברהם, כי באברהם מצינו מפורש שבעבורו נברא העולם כמאמר רז"ל (בראשית רבה י"ב, ט') בפסוק אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם, וכיון שבדורו לא היה נחשב, נקרא טוב לשמים לבד ולא לבריות ולזה אמר בדורותיו כאמור.

ו או יאמר נח איש צדיק תמים היה וגו'. על דרך שכתב הרב האלשיך זללה"ה בפירושו על התורה בפסוק (בראשית כ"ח, כ) אם יהיה אלהים עמדי לפי שאמר למעלה (שם שם, י"ג) והנה ה' נצב עליו שהוא שם הרחמים ואמר יעקב בלבו הנה את האלהים אני ירא זו מדת הדין שלא יקטרג עלי וכו' ועל כן אמר אם יהיה גם אלהים עמדי שגם הדין יסכים להיטיב עמדי ושמרני בדרך הזה וגו' וכו' עד כאן. וזה בחינת מעלת כל הצדיקים הגדולים שאמרו עליהם רז"ל (ברכות יז:) על פסוק שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישעיה מ"ו, י"ב) רב ושמואל וכו' עד כל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע עד כאן. כלומר שגם על פי קו הדין ראויין הם לברכה ולא כאותן שהקב"ה עושה עמהם צדקה וינהלם בחסד וברחמים ולפעמים בעידן ריתחא ח"ו יענשו ממרומים. אכן אלו צדקתם עומדת לעד שגם בעת הזעם והדין יצדקו הם בדינם. ועיין בחיבורנו זה למעלה (באופן הי"ג מפירושי פסוק בראשית) שכתבנו שם אשר צדיקים גמורים גם עתה נידונין על פי הדין הגמור כאשר עלה במחשבה לפניו יתברך בראש הבריאה לברוא במדת הדין, ועל כן מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. והוא התשובה שהשיב הקב"ה למשה במיתת רבי עקיבא (מנחות כט:) כך עלה במחשבה לפני, כלומר הוא נידון על פי הדין כאשר עלה במחשבה לפני בעת הבריאה, ולפני זעמו כביכול מי יעמוד. ואמנם כשהם זוכים, זוכים גם על פי הדין להיטיב עמהם והיא בחינת השלימה שבשלימות שלזה היה עיקר הבריאה להיטיב לבריותיו בדין, שלא יהיה בדרך נהמא דכיסופא כנודע.

ולזה אמר הכתוב נח איש צדיק תמים היה, כלומר שהיה תמים ושלם בצדקתו בין בעת הרחמים ובין בעת הדין, ואף את האלהים התהלך שגם בעידן ריתחא בעת שליטת דיני

אלהים בעולם התהלך הוא בצדקתו להיות ניזון בזרוע. שכולם נשטפו, והוא ניצול, ולכן אמר לו הקב"ה כי אותך וגו' לפני בדור הזה פירוש אף בדור הזה ששלט עליהם הזעם הגדול והנורא להיות כולם אבודים, אף על פי כן נצדקת אתה בדינך שתנצל, ועל כן לא אמר לו צדיק תמים כי בזה שאמר לו צדיק בדור מזה ממילא נשמע שתמים ושלם הוא להיות צדקתו עומדת לעד בין בטיבו בין בעקא.

ז גם יאמר צדיק תמים. כי נודע אשר בחינת הצדיק להיות תמיד מיחד ומזווג למעלה למעלה בבחינת יחוד והתדבקות המדות אלה באלה ביחודא שלים בכדי להשפיע שפע וברכות מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו בבחינת (בראשית ב', י') ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, וכל צדיק וצדיק מתקן כפי שורשו אשר בשמים הנמשך ממדות אלהינו כפי בחינתו. זה מיחד ומקשר וממשיך מאורות העליונים מלמעלה מעלה, אורות המוחין, לששת ימי הבנין בחינת ששה קצוות. וזה מיחד ומקרב להשפיע ולהמשיך ברכה מששת הקצוות לדרגה התחתונה המקבלת כל מיני שפע וברכה ומחלקת טרף לביתה וחוק לנערותיה, והכל לפי כח הצדיק ושורשו בעולמות עליונים.

ואך בדורו של נח שכולם בכלל היו רשעים כמו שאמר (שם ו', י"ג) קץ כל בשר בא לפני, הנה כל הבחינות והדרגות הצריכים להעשות ולהתקן מראש ועד סוף בהתחברות והתקשרות כל העולמות זה בזה עד רזא דאין סוף, הכל היה מוכרח להיות על ידי נח לבד, ועל כן אמר (בראשית רבה ל', ה') נח נח. נייח לעילא נייח לתתא כי עשה מנוחה ותיקון בכל הבחינות לעילא ולתתא מתחילת המחשבה עד סוף המעשה, ועל כן מבואר בדברי האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו) שהיה בבחינת מעין גנים שהשקה לגן העליון וגן התחתון כי היה יחיד בדורו והכל היה תלוי עליו, ולזה אמרה התורה צדיק תמים שקישר וייחד כל המאורות לעילא ולתתא, ונקרא צדיק בשלימות שכל בחינת היחוד המוכרח להיות על ידי הצדיק הכל היה על ידו. ואמר הכתוב הטעם לזה לפי שהיה בדורותיו דור שכולם רשעים ולא אחד בהם לגרום יחוד העולמות אם לא על ידו. ועל כן סיים ויולד נח שלשה בנים, נודע מדברי האר"י ז"ל שהוא רמז לשלשה מוחין הידועים בחינת שלשה קוין כאשר כתבנו למעלה בפרשה זו.

פסקה יא

ותשחת וגו' הארץ חמס וגו'. כבר כתבנו פירוש נכון בפסוק זה בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ד' ענף ב') על דרך מאמר חז"ל (עבודה זרה נד:) שאלו הפילסופין את הזקנים שברומי אם אין רצונו בעבודה זרה מפני מה אינו מבטלה אמרו להן אם לדבר שאין העולם צריך היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה כוכבים ומזלות יאבד

עולמו מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין וכו' דבר אחר הרי שגזל סאה חיטין וזרע דין הוא שלא תצמיח אלא עולם כמנהגו נוהג וכו' הרי שבא על אשת איש דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג וכו' עד כאן. ולכאורה יקשה מה זה תשובה להמינים והלא גם על זה יאמרו שאין זה עבירה ולכן תתעבר האשה, והארץ תוציא צמחה כי אם אין רצונו בזה לא היה כך, ואדרבה אם דבר אשר כבר נתהוה בעולם הקשו למה אינו מבטל מכל שכן במה שעדיין לא נתהוה שיקשו אם זו עבירה למה מתהוה הדבר ההוא. וגם מה שאמרו שם ומובא ברש"י (פסוק כי לימים עוד שבעה) כי זה שמטריחין אותו לצור צורת ממזרים ודאי כי יקשו יותר בזה.

והנראה בזה הוא, כי הנה אמרו חז"ל (עירובין ק:) אמר ר' יוחנן אם לא ניתנה התורה היינו למדים גזל מנמלה ועריות מיונה וכו' עד כאן. והנה השתי עבירות האלו היה ראוי להתנהג בעולם אף אם לא היתה צווי הקב"ה בזה, כי אם אף הבעלי חיים בלתי מדברים שאין להם שכל ובינה להבין נשמרים מזה, מכל שכן באדם אשר על הארץ שחננו הקב"ה חכמה וְהַשְׂכֵּל שמחויב להשמר מזה אשר לא יעשה כזאת. על כן הביאו הזקנים ראיה להפילסופים מדברים האלו שהם גזל ועריות אשר בזה לא יעלה על לב בעל דעת להכחיש שאין זה עבירה כיון שהמה דברים שאף בלא צווי המקום היה ראוי להשמר מהם כשאר הבעלי חיים ואף על פי כן אם אדם עושה אותן אין הקב"ה מבטל טבע העולם עבורו ועולם כמנהגו נוהג ומטריח עצמו לצור צורת וכו' ורק השוטה בעצמו שקילקל הוא יתן את הדין אבל לא ישונה טבע העולם עבורו (ועיין בחיבורנו זה בפרשת בראשית בפסוק ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם, שאמרנו טעם נכון בזה למה שהעולם כמנהגו נוהג ולא ישונה) ומזה יקחו ראיה אשר גם בעבירות שנראה להם שאינה עבירה מפני קושיתם אם אין רצונו בזה למה אינו מבטלה, אשר לא כן הוא. כי מה שאינו מבטלה הוא מפני שעולם כמנהגו נוהג ואין הקב"ה מאבד עולמו מפני השוטים שמקלקלין, והנה העוונות האלו ראוי לכנותם בשם הטבע כלומר שזאת מטבע העולם שלא יגזול איש את רעהו ולא ינאף את אשת רעהו כי ידוע שלא מחמת חכמה ודעת שביונה אינה מתדבקת אלא לבן זוגה, וכמו כן בנמלה שאין לה קציו ושוטר ואוגרת בקיץ לחמה שלא תגזול מחברתה, לא מחמת חכמה היא עושה זאת שיאמרו מצות המלך זה עלינו שלא לעשות כן, ובודאי הוא מחמת הטבע שהטביע הקב"ה בטבע העולם לידבק במינו וליהנות משלו ולא לגזול משל אחרים. והראיה, שלא השחית שום בשר את דרכו על הארץ עד אחר שפרצו בני האדם תחילה כי האדם הוא הרב החובל של העולם ואחריו נמשכים כולם כי האדם הוא המושל בכולן ונאמר (משלי כט, י"ב)

מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים. ובעת קילקול האדם נתקלקלו גם כן כל הבהמה והחיה ונהרס הטבע הזאת ולא נשארה על מכונה רק עשה הקב"ה שישאר הטבע הזאת בקצת בעלי חיים להורות לבני אדם שעל כזה נטבע טבע העולם.

והנה נודע אשר הטבע הוא בחינת אלהים כי שם בחינת אלהים הוא להנהיג את העולם בטבע לעשות משפט בדין ובצדק ולשלם שכר למי שראוי ליקח. אשר לא כן שם הוי"ה כי הוא משדד כל טבע ומערכת העולם וגומל לחייבים טובות, גם אלהים הוא הטבע במספר השוה. לכן החוטא בדברים אלו שאף טבע העולם גורמת שלא לעבור עליהם נקרא חוטא לפני אלהים כלומר גם פחות מטבע עולם אשר הטביע שם אלהים בעולמו. והנה אדם אשר לו עינים לראות ורואה אשר אף בעבירות שהטבע מחייבת שלא לעשותם כמו גזל וכדומה, הקב"ה מראה להם שצומח ומצמיח, צריך שישים אל לבו לומר אין זה כי אם להורות ולהראות לנו שעולם כמנהגו נוהג ועל ידי זה לא נטעה אף בעבירה שאינו בטבע כמו שהשיבו הזקנים הנ"ל, ואך כשמראה הקב"ה זאת לעיניהם והעם אינם לוקחין זאת לתוכחת מוסר ולדייק ממנו אף בעבירה שאינו בטבע, רק אדרבה עבור שרואה שגוזל וחומס וזורע וצומח ונתגדל אומר אף על זה שאין אשמה בדבר וחוטא גם כן אף בדברים שמן הטבע היה צריך ליזהר מהן, הנה שתים רעות עושה, שאין משגיח ברצון הבורא יתברך ועוד שחוטא אף פחות מטבע עולם. ונודע מאמר רז"ל (סוטה ח:) במדה שאדם מודד, מודדין לו ולפי שאנשי דור המבול קילקלו וחטאו בפחות מטבע העולם בגזל וערוה, גם הקדוש ברוך הוא קילקל טבע העולם בעדם לשנות הטבע אשר הטביע בד' יסודות אש רוח מים עפר להתנהג העולם על מכונו, לחזור להיות העולם מים במים כמו קודם הבריאה שהיה רוח אלהים מרחפת על פני המים, וכדרך שנים הכורתין ברית אם הראשון עובר גם השני מותר לעבור כמו שאמרו חז"ל (ילקוט נ"ך רמז קמ"ז) ביואב כשבא לארמיים (והוא מקום לבן הארמי) והוציאו לו אפצטליות (פירוש כתבים) שלהם הנה עד הגל הזה וגו'. והשיב דוד כי הם פרצו הגדר תחילה וכו' (כי כושן רשעתים הוא לבן האמרי כמו שאמרו חז"ל (סהנדרין קה.). ועיין במתנות כהונה (בבראשית רבה ע"ד, ט"ו) שכן הוא הגירסא הנכונה בילקוט ולא כמו שכתוב לפנינו כשבאו לאדומים וכו' עיין שם) וגם כאן הקב"ה הטביע הטבע שיתנהגו על כל פנים בטבע וכשהם שינו מדתן לשנות אף בפחות מטבע כן נשתנה הטבע בפניהם לשטוף אותם ואת בתיהם ואת אהליהם וכל היקום.

וזה מאמר הכתוב ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס. כלומר ששיחתו וחטאו אף בעבירות שהוא פחות מטבע עולם הנקרא על שם אלהים, כי עברו על זנות

וגזל שאין נבראין פחותין מהם עוברים על זה. והיותר תימה בזה, כי הנה ותמלא הארץ חמס שנתמלאה הארץ בהחמס כלומר מי שגזל שדה וזרעה גדלה והצמיחה ועשתה פרי בעולם שמנהגו נוהג והיה להם לידע דבר זה, ללמוד דבר מדבר אף בעבירות שלמעלה מהטבע לומר הרי נראה בחוש שעולם כמנהגו נוהג אבל ודאי אין רצון הבורא בזה ויבוא עת לפרוע מהם על כל מרדם אשר מרדו בה', ועם כל זה הם עשו בהיפוך וחטאו אף למטה מהטבע.

או ירצה לומר בדרך זה ותשחת הארץ לפני האלהים כלומר שהם התחילו בהקלקלה לשחת הטבע לפני אלהים כלומר קודם ששינה אלהים את הטבע, ועברו בריתו כנאמר. ועל כן ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני. פירוש אף שרצוני על כל פנים שיתנהגו בטבע עולם הנקרא אלהים אבל קץ כל בשר בא לפני כלומר שחטאו לפני אלהים אף בפחות מטבע, או יאמר לפני כלומר ששינו תחילה ועברו הברית ועל כן הנני משחיתם את הארץ שאקלקל טבע העולם מדה כנגד מדה וכנאמר.

ב או יתבאר אומרו ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס. כי חז"ל אמרו (מנחות צז.) רבי יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרווייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על האדם ועכשיו שאין בית המקדש קיים שלחנו של אדם מכפר עליו עד כאן. ונודע לחכמי לב טעם הדבר ההוא ששלחנו של אדם מכפר כמו הקרבן במזבח, כי הנה ידוע סוד הקרבן שמכפר על עוונות האדם שלכאורה אין להבין כי אם אדם חטא בהמה מה חטאה. ושורש הדבר הוא כי האדם בחטאו הנה נרגן מפריד אלוף אלופו של עולם וגורם ח"ו להפריד בין הדביקים שיתרחק ויפרד חלילה וחלילה אותיות ו"ה שבשם הגדול הוי"ה, מי"ה. והכל לפי גודל החטא כי בעוונות גדולות אף גם מכניס ח"ו בחינת ו"ה שבשם לתוך הרע ונעשה ערוה, ר"ע ו"ה שהרע שולט חלילה על ו"ה שבשם, ולפעמים נרגן מפריד בין האותיות האלו גופא להפריד הה"א מהוי"ו והענן מכסה את הירח ומפסיק בינה לבין השמש ואז ח"ו הכוכבים אספו נגהם ולא יהל אור מספירות שלמעלה, אליה. ומזה נעשה כל הרעות שבעולם וכשמביא אדם קרבנו לפני ה' צותה התורה לסמוך שתי ידיו עליו ובשעת הסמיכה מתודה על חטאתו, על חטאת עוון חטאת, ועל אשם עוון אשם כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק ג' מהלכות מעשה הקרבנות הלכה י"ד), ושב בתשובה שלימה לפני בוראו. ובתשובה הנה תשוב ה' שמשיב הה' אל הו' שבשם, ליחדם לאחד, ואחר כך על ידי הקרבן הנה ידוע מזוה"ק שרזא דקרבנא עד אין סוף וכמו שמובא בדברי האר"י ז"ל בכוונת פסוק (ויקרא א', ט') אשה ריח ניחוח לה' וזה לשונו: אשה רומז לעליית עולם העשייה אל היצירה, ריח, עליית היצירה אל הבריאה. ניחוח,

עליית הבריאה אל האצילות. לה', עליית האצילות אל האין סוף עד כאן. נמצא שעל ידי הקרבן נעשה קרבן כשמו שמקרב את כל העולמות הנרמזים בשם הקדוש הוי"ה אל האין סוף ברוך הוא שמשם נאצלו ומשם המה מקבלים כל בחינת ברכה וקדושה וכל טוב ונעשה שמחה ותענוג גדול בכל העולמות. ומה שהיו נפרדים אותיות שם קדשו הוי"ה, עתה מיוחדים בתכלית היחוד ומתבסם עלמא בשלימות הראוי וכל זה נעשה בכח הקרבן, כי כאשר הוא מקרב ומיחד את החיות הקדושה שבתוך הבעל חי הזה לה' והחיות הלז הנה שורשו בארץ החיים שכינתא תתאה הרי הוא ממש יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיא והבן. (ועיין בכוונת פיטום הקטורת להאר"י ז"ל).

וכן הוא ממש כשאוכל אדם מאכלו על כוונה הראויה בזה השולחן אשר לפני ה' וזובח את יצרו בעת ההוא לשבור התאוה הקשה והחמדה עזה שחומד לגשמיות הדבר למלאת תאות בטנו ואוכל רק לשובע נפשו בכוונות הרצוין לפני מי שאמר והיה העולם. או מי שחננו אלהים בידיעת רזי התורה להמשיך על ידי המאכל כל מיני שפע לכל העולמות, או על פשוטו, להיות יעבוד על ידי זה עבודת בוראו כשיהיה שלם בגופו, וזאת במתינות ובאימה וביראה בפחד ורעדה שלא יתמשך אחר גוף גשמיות המאכל שהוא ההכנה הראשונה לכל בחינת הרע והסטרא אחרא ולכל העבירות שבעולם ובפירוש אמרה התורה (דברים ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו'. ובזוה"ק (תרומה קנ"ד:) אמר אין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבר נש אלא מגו אכילה ושתיה, ועל כן אוכל באימה וכוונתו להעלות טעם המאכל שהוא החיות שלו הניתן לו מאלהים להחיותו, אל מקום שורשו אשר נחצב משם, ולהיות הנשמה נהנה מרוחניות המאכל ועל ידי זה תתחזק בעבודתה עבודת בוראה ותמשך הגוף אליה, ובזה, כשם שהוא משבר ומכניע תאות וחמדת לבבו בכל צרכי הגופניות ותאוותיו, כן נשבר כח הקליפה והרע אשר בגשמיות המאכל ההוא, ובכח כוונתו הראויה מעלה את הניצוצות ההם מדומם לצומח ומצומח לחי ומחי למדבר, ועל ידי זה נתקרב ניצוץ חיות הקדוש הזה למעלה וגורם בזה יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה וכל העולמות מתבסמין הכל ממש כמו בהקרבת הקרבן, ואך לאשר שהקרבן נעשה בבית עולמים ועל המזבח המקודש על ידי הכהן העובד בבגדי השרד, בטוחים היו אשר מיד שתעלה הבהמה על המזבח ודאי שתהא כליל לאשים לעלות אל ה'. ובאכילה כמה מיני מעכבים יש מחמדת הדבר בלבו אחר שבירת תאותו כי קשה הוא מאוד מאוד שיהיה כראוי על צד היותר נכון.

ואמנם מי שזכה לכל אשר אמרנו ודאי שאכילתו חשוב למעלה כמו הקרבת הקרבן ממש וכל עוונותיו נמחלו לו וממש שלחנו מכפר עליו כמו המזבח בזמן הבית, והנה

כבר כתבנו למעלה (בסדר בראשית בפסוק ויצו ה' על האדם) בפירוש אומרם ז"ל (ברכות ל"ה:) כל הנהנה מעולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל. כי כל עניני עולם הזה לא ניתנו לאדם כי אם בכדי להעלות הניצוצי הקדושה אל מרום שבתם כנאמר, ואחר כל הכוונות והאופנים שיעשה האדם בעת אוכלו או שאר הנאת עולם הזה אי אפשר להעלות הניצוץ הזה אם לא יברך מקודם הברכה הראויה לכל אחד כי על ידי הברכה הוא משרה אור קדושת ה' על הדבר ההוא, והרע שבו נכנע, כי באומרו ברוך אתה ה' בורא וגו' הניח עליו ברכת ה' לומר שה' הוא המהוה את כל, וכל זה מאתו הוא ועל ידי זה נכנע גוף גשמיות העפר שבו וחיות הקדושה שבו נתעלית. ואז באוכלו בכוונות הרצוין יוכל להעלות הניצוץ ההוא. אבל אם אינו מברך עליו קודם לא יוכל להעלות הניצוץ ההוא בשום אופן, והרי הוא גוזל ממש להקב"ה כי ה' לא נתנו לו כי אם בכדי לתקנו ולהעלותו, אבל לא נתנו ה' להרע עמדו כי כשאינו מעלה הניצוץ יורידנו עוד מטה מטה לתוך הקליפות והרי הוא גוזל ממש דבר זה מאת האל.

והנה נודע (משלי ט"ו, ח') אשר זבח רשעים תועבה, ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וגו' (תהלים נ', ט"ז). ונמצא כיון שאין ה' חפץ בקרבנו, וכל קרבנותיו תועבה הוא לפני המקום, הרי כל פריו פרי ה' אשר נטע בעולמו קודש הילולים לה', לנגדו. ואסור לו להנות משום דבר מעולם הזה כיון שאינו מתקנו להעלותו, כמו הקרבן במזבח. אף אתה הקהה את שיניו ואסור באכילה ובהנאה כי קודש הוא לה', נגדו לא יאכל וכל אשר אוכל ונהנה מדבר מדברי עולם הזה, הוא בגזילה בידו ועתיד ליתן דין וחשבון מה לו לאכול מה שאינו שלו. לזה אמר הכתוב ותשחת הארץ לפני האלהים ופירש רש"י לשון ערוה ועבודת אלילים וכן אמרו חז"ל (סנהדרין נ"ז:). וכיון שנעשו רשעים גמורים כאלה אז שיני רשעים שברת שהיה אסור להם להנות מעולם הזה ועל כן ותמלא הארץ חמס שכל מה שנהנו מעולם הזה הכל היה גזל גמור בידם כאשר ביארנו כי לה' הארץ ומלואה, ואוקמוה חז"ל (ברכות ל"ה:) כאן קודם ברכה, כי עד שלא יוכל לתקן הדבר הרי הוא קודש לה' לא יֵאָכֵל, וכן בזבחי רשעים אשר לא חפץ ה', כל פריו קודש כאשר אמרנו.

ג או יאמר ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס. על דרך שכתבנו במקום אחר בביאור דברי מאמר חז"ל (בראשית רבה ל"א, א') על פסוק (יחזקאל ז', י"א) החמס קם לְמַטֵּה רֶשַׁע וזה לשונם: החמס קם, ח"ו אינו קם, ואם קם, למטה רשע לחיובו של רשע ופירש רש"י שם, והאי למטה דרש כמו להטות כלומר להטותו ברשעתו. והוא תמוה שמחלק את הפסוק לשנים לעשותו בקושיא ותירוץ, ולבסוף לא נשתנה מדברי הפסוק, והנראה בזה על פי מאמר הגמרא (קידושין ל"ט:) כל העושה מצוה אחת מטיבין

לו ונוחל את הארץ וכו' ורמינהו אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא וכו', ופירש רש"י ומשמע דהני הוא דאוכל פירות והקרן קיימת אבל מצוה אחרת לא, ואנן תנן סתם כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ונוחל את הארץ. אמר ר' יהודה הכי קאמר כל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו. ומקשה מכלל דהנך (פירוש אלו דברים שאוכל פירותיהן וכו') אפילו בחדא נמי ופירש רש"י בתמיה והא רובא עוונות הוא אמר רבי שמעון לומר שאם היתה שקולה מכרעת ופירש רש"י הא דקתני אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן במחצה עוונות ומחצה זכויות קאמר ויש במחצה זכויות אחד מאלו דברים מכרעת את הכף כאילו הוי רובא זכויות ואין צריך למצוה יתירה דמתניתין, וכי לית ליה בה חדא מהני צריך למצוה יתירה עד כאן. והנה הרמב"ם ז"ל (בריש מסכת פאה בפירושו על המשנה הלז של אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן) כתב וזה לשונו: וענין מה שאמרו אוכל פירותיהן והקרן קיימת לו, דע מה שאומר לך כי המצוות כולם נחלקים בתחילה על ב' חלקים, החלק האחד במצוות המיוחדות לאדם בנפשו במה שיש בינו ובין הקב"ה כגון ציצית ותפילין ושבת ועבודה זרה. והחלק השני במצוות התלויות בתועלת בני אדם קצתם עם קצתם כגון אזהרה על הגניבה ואונאה וכו' והצווי באהבת איש את חבירו. וכשיעשה האדם המצוות המיוחדות לנפשו מה שיש בינו ובין בוראו תחשב לו לצדקה ויגמלהו הקב"ה עליו לעולם הבא, וכשיעשה המצוות התלויות בתועלת בני אדם זה עם זה כמו כן תחשב לו לצדקה לעולם הבא לפי שעשה המצוה וימצא טובה בעולם הזה בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני אדם וכו', עד כאן. והנה זה ודאי טעם רז"ל שאמרו שהן מכריעות לפי שבמצות האלו יש בהם שני חלקי מצוה חלק אחד לה' במה שמצוּוה בזה מבוראו, וחלק אחד שהוא טוב לבריות שקיבל חבירו טובה ממנו כנאמר, ובודאי כן הוא גם בעבירות שבין אדם לחבירו כמו שהזכיר הרמב"ם ז"ל בלשונו כגון אזהרה על הגניבה ואונאה, ודאי שהן מכריעות המשקל אם עומד במחצה זכויות ומחצה עוונות, ויש במחצה עוונות, עבירות שבין אדם לחבירו כמו הגזל והגניבה יוכרע המשקל לחוב כיון שיש בהם שני חלקי עבירה חלק אחד לה', שעבר על צוויו וחלק אחד לנגד בני אדם כי עשה רעה לרעהו וציערו, ואמנם דוקא בכזה שכבר יש בידו מחצה עוונות יוכלון העבירות הללו להכריע לחוב אבל אם לא נמצא בידו כי אם עבירות הללו והם מיעוטא דמיעוטא ודאי שלא יכריעו המה על כל המצוות דהרי אפילו במצוות האלו שיש בהם בחינת טוב לשמים וטוב לבריות אין מועיל אם יש בידו מצוה אחת או שתים לאכול מהן בעולם הזה ובעולם הבא כקושיות הגמרא הנ"ל רק להכריע ולא יותר. וידוע שמדה טובה מרובה ממדת פורענות, מכל שכן בעבירה שלא

יכריע עבירה אחת או שתים להקרא רשע על ידי זה, ולכן תמהו חז"ל החמס קם ח"ו שהחמס לבד יהיה קם שיהיה בזה נקרא רשע ואם הכתוב מירי כשעבירת החמס הוא יותר על מחצה עוונותיו יקשה למה נקט דוקא חמס והלא בכל עבירות שבתורה כן הוא כשאחת יתירה על הרוב שם רשע יקרא לו, ויוכרח לתרץ כתירוץ הגמרא כשהוא על המשקל השוה במחצה זכויות ומחצה עוונות, והחמס הוא מהמחצה עבירות אז יכריע את הכף להיות נקרא רשע גמור ולדון אותו על רשעו, וזה אמרם ח"ו שיהיה הוא לבדו קם להיות בו די שידון על ידו בבחינת הרשע ובודאי אינו קם ואם קם הוא רק למטה רשע להטותו לרשע, שיטה ויכריע עוון הזה להקרא רשע על ידו אף במחצה עוונות לבד ולהיות נידון בדיני הרשע כי גדלה עוונו במה שהרע לשמים ולבריות, ואוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, וזה מאמר הכתוב ותשחת הארץ לפני האלהים פירוש שהארץ נשחתה בכל שאר עבירות בזנות ועבודה זרה כמאמר חז"ל (סנהדרין נ"ז.). אבל ותמלא הארץ חמס שהחמס מלאה הסאה והכריע הכף לחוב ועל ידי זה נחתם גזר דינם כי קם הוא למטה רשע להטותו להכריע ונתמלאה הסאה ונאבדו כולם מן הארץ.

פסקה יג

ויאמר וגו' קץ כל בשר בא לפני וגו'. הנה לא מצינו בכל התורה כולה בעת אשר יחרה אף ה' לכלות מעשי ידיו לומר בזה הלשון קץ כל בשר בא לפני ואמר סתם (שמות ל"ד, י') הניחה לי ואכלם ויחר אפי בהם וכדומה, ומה נשתנה כאן לאמר בלשון קץ כל בשר. ונראה על פי אשר אמרתי בפירוש תפילת אברהם אבינו על אנשי סדום, שתחילה אמר (בראשית י"ח, כ"ד) אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה. כלומר שינצל כל המדינה בזכות הצדיקים ואחר כך אמר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע פירוש ינצלו הצדיקים לבדם, ומפני מה חזר מדבריו הראשונים שלא לבקש על כל המדינה, ועוד מאין ידע שהקב"ה לא יציל הצדיקים אשר בקרבה, ובפירוש הודיע הקב"ה על ידי יחזקאל נביאו (יחזקאל י"ד, י"ג-י"ד) ואמר ארץ כי תחטא וגו' והשלחתי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה והיו שלושת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם וגו'. הרי שמן הסתם לא יאסף הצדיק בין הרשעים. וגם צריך להבין תשובת הקב"ה אם אמצא בסדום וגו'. מה מציאה שייך בזה והיה לו לומר אם יש בסדום, וגם אברהם אמר אחר כך אולי ימצאון וגו' מה זו לשון מציאה בזה.

אמנם הנה אמרתי על מאמר רז"ל (בבא מציעא ב'.) סלקא דעתך אמינא מאי מצאתיה ראיתיה וכו' ולכאורה קשה מה זה היה ההוה אמינא לומר מצאתיה ראיתיה משמע, מה

ענין מציאה אצל ראיה והוה אמינא לא שייך כי אם כשמצינו כן במקום אחד וסלקא דעתך לומר גם כאן כן, ואנה מצא שמציאה, זו רְאִיָה. אכן נראה כי הנה מצינו בכתוב (תהלים פ"ט, כ"א) מצאתי את דוד עבדי ואמרו חז"ל (בראשית רבה מ"א, ד') היכן מצאתי אותו בסדום. ופירשו המפרשים מחמת שדוד בא מרות המואביה שהיתה מזרע לוט שהיה בסדום, הנה המציאה הלז אין פירושו מצאתי אותו ממש שאחזתיהו בידו כי אם לשון ראיה הוא שראה אותו מרחוק שעתיד דוד לעמוד מסדום הרי שמצינו בכתוב שלשון מציאה נאמר על הראיה לבד, ועבור זה היה ההוה אמינא בגמרא שמציאה זו היא ראיה.

ובזה נאמר אשר תפילת אברהם לא היה כלל על הצדיקים אשר שם כי המה ודאי לא יאבדו ואדרבה בזכותם היה הקב"ה מציל את כל העיר וכאשר אמר הקב"ה ונשאתי לכל וגו', אלא ודאי כולם בכלל היו ראויין להתהפך כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים וגו', וכך אמר אברהם אבינו ע"ה הן זה ודאי אשר עתה אין ביניהם צדיקים ואך אולי יש צדיקים מוטבעים ומשוקעים בתוך העיר פירוש שעתיד לעמוד מהם לדורי דורות איזה צדיקים ולא תשא למקום למען הצדיקים אשר בקרבה בקרבה דייקא מה שמוטבע ומשוקע בקרב העם בנפשותם, לכן אמר חלילה לך להמית צדיק עם רשע כלומר צדיק כזה שהוא עתה עם הרשע בצוותא חדא מוטבע ומשוקע בנפשו, והכל כבקשה ראשונה להציל את כל העיר על ידי הצדיקים העתידים לצאת מהן, וכאשר אמרו חז"ל (שמות רבה א', כ"ט) בפסוק ויפן כה וכה וירא כי אין איש (שמות ב', י"ב), ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדת הימנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות, וטען אברהם טענה שלימה אם כך הוא מדתך שאין אתה משגיח בעת רשעת האדם על הטוב שעתיד לצאת ממנו אז יהיה כצדיק כרשע פירוש כי ידוע שמדתך בטובה לדון את האדם לפי העת שעתה בו ולא להביט על הרע שעתיד לעשות כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ג, י"ד) על פסוק (בראשית כ"א, י"ז) באשר הוא שם אמר ר' סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו אמרו לפניו רבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר אמר להם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק, אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו וכו' עד כאן. ולכן אם תדון את הרשע לפי העת שהוא עתה בו ולא תשגיח על הטוב המאוחר שבכוחו שעתיד לצאת ממנו אז יהיה דין הצדיק והרשע שוין והיה כצדיק כרשע שלא להשגיח על העתיד לבוא אם צדיק יהיה או רשע והושוה הפורענות למדת הטוב, ולא כן הוא, כי מרובה מדת הטובה ממדת הפורעניות כמאמר חז"ל (סוטה י"א.), ובתוספות מביא שם בשם התוספתא שהיא מרובה על אחת מחמש מאות. ועל כן אמרו

ז"ל (בראשית רבה כ"ח, ה') עשרת השבטים נשתייר מהם בשביל הצדיקים והצדיקות שהן עתידין לעמוד מהם. והשיב לו הקב"ה אם אמצא בסדום פירוש אף אם בדרך מציאה - רְאִיָה, שאראה חמשים צדיקים יעמדו מתוכן לדורי דורות ונשאתי לכל המקום בעבורם כי בטובה מביט הקב"ה על הטוב העתיד להיות, אבל לא מצא כי הביט בהם עד סוף כל הדורות ומצאן רשעים גמורים, אך עם כל זה הועיל תפילת אברהם לשתי בנות לוט שאמר הכתוב (שם י"ט, ט"ו) ואת שתי בנותיך הנמצאות, ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ', י') שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית שהם לא ניצולו אלא בזכות המציאות שראה הקב"ה בצדיקים שעתיד לצאת מהם. כי לוט בעצמו ניצול בשכר הטובה שעשה לאברהם אבינו במצרים שלא גילה על דבר שרי לאמר אשתו היא כמאמר חז"ל (בילקוט רמז פ"ה). ועל זה אמר הכתוב (שם שם, כ"ט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפיכה, אבל בנותיו לא ניצולו כי אם בזכות הנמצאות בהם כאמור.

ואפשר שמה שאמר הכתוב ונח מצא חן בעיני ה', הוא גם כן על דרך הזה כי אמרו חז"ל (בראשית רבה כ"ט, ה') שנח לא ניצול אלא בזכות התולדות. ולזה אמר ונח מצא חן שהחן שלו היה בדרך מציאה - רְאִיָה, וסמיך ליה תיכף אלה תולדות נח כלומר מה ראה הקב"ה בו אלה תולדות נח שראה התולדות העתידים לצאת ממנו עד סוף על כל הדורות וזה הוא דבר בלתי שיעור כי כל שלשלת הצדיקים שהיו ושיהיו הכל בניו וזרעו הם, ובזכותם ניצול. (והגם שגם רשעים הרבה עמדו ממנו מכל מקום הנה גם בזה מרובה מדת הטוב שהקב"ה וברוך שמו מביט על הטוב ולא על הרע, כאשר היה בבריאת העולם שאמרו חז"ל (בראשית רבה ח', ד') בשעה שבא הקב"ה לבראות את אדם הראשון, ראה צדיקים ורשעים יוצאים ממנו וכו' עד מה עשה הקב"ה וברוך שמו הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו וכו' עד כאן). ובזה יש לפרש גם כן אלה תולדת נח, כמו שפירש רש"י גבי אלה תולדות יעקב יוסף וגו' אלה ישוביהם וגילגוליהם עד שבאו לכלל ישוב. וכן כאן אלה ישוביהם וגילגוליהם עד שבא העולם לכלל ישוב, הוא אברהם שבעבורו נברא העולם וכל אלה היו הסבות והגילגולים שאירע שנח איש צדיק תמים היה לכך היה ראוי להנצל על ידי התיבה עד שיצאו מן התיבה והולידו בנים למשפחותיהם עד שנולד יסוד העולם הוא אברהם שמצא את לבבו נאמן לפניו וזה מצא הקב"ה אצל נח וכדומה לו.

והנה נח הצדיק ודאי נתן לבו לבקש רחמים על בני דורו ועל כן אמר הכתוב איש צדיק תמים היה בדורותיו פירוש אף נגד הדור היה צדיק שנשא רנה תפילה ותחנון עבורם, וגם אמר בדורותיו ולא בדורו, כי היתה בקשת רחמים שלו עבור זה הדור שהיה בימיו בכח כל הדורות שהיו ראוין לצאת מהן כי אולי בזכותן ינצלו, ועבור זה אמר לו הקב"ה

קץ כל בשר בא לפני כלומר שכבר נסתכלתי בקץ כל בשר עד סוף כל הדורות שראוי לעמוד מדור הרע הזה ולא נעלם מאתי, וכל הארץ שכל ימי הארץ שיעמוד מדורות האלו מלאו חמס אין טוב נמצא בהם, ומשורש נחש יצא צפע, ואך אף על פי כן נקראים מי נח כאמור למעלה כי לא היה נותן נפשו עליהם כמשה שאמר (שמות ל"ב, ל"ב) ואם אין מחני נא, שלא ירצה להכנס לתיבה ואם כן מאין היה אברהם נולד והיו ניצולין כולן על ידי זה וכדבר האמור.

או יאמר קץ כל בשר בא לפני. על דרך שפירש הרב הגילאנטי את מאמר חז"ל (ברכות נ"ט.) הקב"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול, בדרך משל למלך שבא אחד ומרד נגדו והמלך מתכעס על זה ועל ידי זה יכאב ח"ו לב המלך בעת כעסו מה עושה לוקח איש הלזה אשר מרד בו ושולח אותו למקום המשפט שיגמרו דינו שם, והם עושים המשפט כדת ודין להשיב לו גמולו בראשו, ובזה נדחה מלב המלך כל בחינת הכעס וכאיבת לב כיון ששולחו לקבל משפטו, וכן הרשע המורד נגד מלך מלכי המלכים הקב"ה, הוא מערב טוב ברע ורב בטוב והוא הנקרא דמע מלשון עירוב מה שזה מערב רע בטוב וטוב ברע, כלשון אומרם (גיטין נ"ב:) המטמא והמדמע וכו' וכדי שלא יהי פגם במדות העליונות מוריד אותן הדמעות לים הגדול מקום הצדק והמשפט שיוחרץ שם משפטו וישולם לו שכרו משלם, וכסא המלוכה נקי עד כאן דבריו והבן, וזה שאמר קץ כל בשר בא לפני פירוש לפני ה' שהוא המדות העליונות הידועין ליודעים, ואני צריך לשלחם למקום הדין שיקבלו משפטם, למען יהיה נדחה מכל המדות כל בחינות הפגמים ותערובות הרע, וישקטו הדינים מזעפם. על כן, והנני משחיתם את הארץ. כלומר עם הארץ נודע בחינת הארץ מקום משפטי הצדק בחינת הים הגדול, ובמדה זו אני משחיתם שיוחרץ שם משפטם לשחתם, ועל כן נידונו במי המבול כי מבול הוא גם כן מלשון עירוב כמו דמע ועל שהם עירבו טוב ברע ורע בטוב הוכרח הקב"ה להוריד אותן הדמעות לים הגדול לדונם שם על זה ושטפם במימיו ונעשה מי המבול שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך.

והנני משחיתם את הארץ. חז"ל אמרו (בראשית רבה ל"א, ז') עִם הארץ שאף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו וכו'. ולהבין טעם הדבר מפני מה נתחייבה הארץ להמחות, נראה כי ידוע אומרם ז"ל (עיין ספרי ראה י"ג, י"ח) כל זמן שהעבירה בעולם חרון אף בעולם ונמצא כאשר היה רוצה שמו יתברך לחדש עולם חדש צריך קודם להשתקע הדין וחרון אף מהעולם מכל וכל, ועל כן אף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו כי גם הארץ חטאה אחר בריאתה ששינתה להוציא זרועיה כמאמר ז"ל (בראשית רבה כ"ח,

ח'). וכבר כתבנו למעלה (בפרשת בראשית בפסוק ותרא האשה כי טוב העץ) אשר חטא אדם הראשון נמשך מחטא הארץ הקודמת במה שהוציאה עץ עושה פרי ובודאי כל משכיל יגיד אשר לולא חטא אדם הראשון לא היה נצמח דור רשע כזה דור המבול ונמצא אשר גם הארץ נתחייבה בזה. וכדי להשקיט כל בחינת הדין והחרון אף מהעולם מכל וכל שיתחדש העולם בבחינת הרחמים השחית גם עובי המחרישה שחלק זה חטא בשינוי זרועיה.

פסקה יד

עשה לך תיבת עצי גפר וגו'. רש"י ז"ל כתב בפסוק זה, הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה וכו', ולי נראה לתת עוד טעם לבנין התיבה, כי נודע מאמר חז"ל (סוטה ח':) אשר במדה שאדם מודד מודדין לו, ופועל אדם ישלם לו (איוב ל"ד, י"א) וכפי אשר האדם מתנהג עצמו בהליכתו בתורת ה' ובעבודתו ובעשיית מצוותיו באהבה, כן משלם לו כגמולו. ואם התנהגותו הוא בדרך טבע העולם עושה מצוות כפי כח גופו וכל מה שיוכל לעשות בכוחו, יעשה. אבל חושש הוא לחלישת גופו, ואם תכבד עליו העבודה בעשיית המצוות למשל במצות פריקה וטעינה בכח גדול או בהליכה לבית המדרש בימות החורף והקור גדול, ושינה בסוכה אם הקרירות גדולה למאוד או להעביר שינה מעיניו בכח, בלימוד התורה בלילה אז מיד הוא פורש ולא יאבה לרדוף אחר קיום המצוות למעלה מטבע מזגו, ואם יחלש לבו או יחטפנו שינה בעיניו ילך לו לעסוק בצרכי גופו, ולא ירצה בשיבור כוחותיו וטבע גופו לעבוד את ה' ביתר מטבעו, וכן בנתינת הצדקה מפזר על המצוות ונותן צדקה בערך השגת ידו, ואם יזדמן לו לפעמים להוציא על המצוה ביותר מהשגת ידו כקניית אתרוג בסך רב ולהלביש ערומים ולהשיא יתומים ביותר מהשגת ידו, יניח המצוה מלקיימה ולא יהיה מפזר ונוסף מכפי ערכו. אבל מה שהוא לפי ערך כח גופו וטבעו ומזגו והשגת ידו, יעשה מצוות וילמוד תורה ויתן צדקה ולא יפחות כאשר בטבע העולם, ולעומת זה כן הקב"ה מתנהג עמו בדרך טבע העולם, ובהיטיבו לכל העולם יטיב גם עמו ומברכו בברכת בני חיי ומזוני בדרך הטבע אבל אם לפעמים יצטרך לְהֵעָשׂוֹת לו דבר שהוא חוץ לטבע העולם למשל כאשר יפלו עליו ליסטים ושודדי לילה, או אם יברח לו אל ארץ ויצטרך לעבור הנהר וכדומה, לא ישתנו עליו סדרי בראשית לשדד מערכת השמים בשבילו כי פרי מעלליו יאכל כאשר עשה הוא כן יֵעָשֶׂה לו מדה כנגד מדה.

ויש אשר המצא ימצא אדם שיתנהג עצמו אף בפחות מדרך טבע העולם ולא יעשה מצות הבורא כי אם כשיגיע לו המצוה בלי שום טרחא של כלום ואין יצרו משיב עליו, ומעט

דמעט יחסר מממונו ובהזדמן לידו בקל עשייתו ולא יקשה לו, אבל אם יצטרך לטרוח בטרחת מה, ובהפזרת ממון אף בדרך הבינוני, אין יכול לעמוד בו ועזוב יעזוב התורה והמצוה מרוב אהבת גופו וממונו ולבו חזק עליו ולא ירצה לנצח יצרו אף במעט נצחון, רק מפנק מנוער עבדו (משלי כ"ט, כ"א) שתיכף נעשה מְנוֹעָר מן התורה ומצוות, ונקרא פורש מן הציבור, וכמו כן מוליכין אותו מלמעלה בפחות מדרך טבע העולם וכשכל העולם הוא בנחת, הוא אז בצער, ובדד ישב מחוץ למחנה ובשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב י"ד, כ"ב) וצרות רבות באין עליו ונגעי בני אדם, ואוי לרשע רע כי גמול ידיו יֵעָשֶׂה לו (ישעיה ג', י"א).

אמנם הירא וחרד לדבר ה' ורוצה בעבדות בוראו לא כן הוא עושה כי הוא אינו חושש לגופו וטבעו, ורוחו ונפשו אליו יאסוף אל צור העולמים ברוך הוא אשר בראו יש מאין והוא מהפך עצמו מהיש אל האין ואומר לנפשו שחי ונעבורה ומטריח עצמו בטרחא יתירה יותר מכוחו להשיג איזה ממצוות ה' לעשותה, ועוסק בתורה יותר מלימודו ובמסירת נפשו לה' כההוא מעשה דרבא (שבת פ"ח.) שהיה נובע דם מאצבעו והוא היה קא מעיין בשמעתיה ולא הוה ידע כלל, ומכבד את ה' מהונו יותר מהשגת ידו, וכשיגיע לידו ממצוות היקרים כל אשר לו יתן בעד נפשו לזכותה במצוות ה' ופושט את מלבושיו להלביש ערומים ולהשיא יתומים, וכשנותן צדקתו לעני אינו משגיח כלל אם נשאר לו עוד בידו ליתן טרף לביתו או לא, והכל עבור כי צמאה נפשו ויכמה בשרו לאהבת ה' אלהיו, עד כי נכסף וחפץ בכלות נפשו לה'. וכשעומד בתפילה נגד המקום נפשו אליו ישא והחיות שלו רץ ושוב לדבק עצמה למקור שורשה מקום אשר נלקחה משם בהשתוקקות רב ובחפיצה ותשוקה גדולה. ולמול זה גם הקב"ה מתנהג עמו שלא בדרך טבע העולם, וכשרצה ר' פנחס בן יאיר לעבור הנהר תיכף נקרע לפניו והיה לנגדו במים עזים נתיבה ללכת לדרכו (כמו שאמרו בחולין ז'.). ור' חנינא בן דוסא אמר מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק וכו' (תענית כ"ה.). ועליו היו אומרים אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו ר' חנינא בן דוסא (כמו שאמרו בברכות ל"ג.). הרי שאף שטבע העולם הוא להיות המים נמשכין והולכין, ושמן ידליק ולא חומץ, וכשפגע ערוד באדם הורג אותו, ולהם עשה הקב"ה להנהיגם למעלה מטבע העולם שיהיה הטבע נדחה מפניהם.

ואפילו בדורותינו כמה העין רואה בחוש נסים שנעשו לגדולי ישראל ולצדיקי אמת שנתהפך הטבע בפניהם וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' ושם ה' נקרא עליהם שמהוה לנגדם התהוות חדשות ומשדד כל מערכת השמים ומזלות הרקיע בשבילם,

והכל עבור כי עז צדקתם ואמתתם בדרך ה' שלא בטבע כוחי גופו ואדרבה מסגף עצמו בסגופים גדולים כדי לזכך ולטהר ולהחליש כח הגוף כדי שיהיה כלי נכון מקודש ומזומן להשראת הקדושה, והקב"ה וברוך שמו מיחד שמו על אדם הזה כמו אלהי אברהם יצחק ויעקב או אלהי ישראל שנקרא כן עבור הנסים הגדולים ונוראות הנפלאים שנעשו לאבות העולם למעלה מן הטבע, אברהם ניצל מכבשן האש וכדומה, וכמה נסים נעשו לאבותינו במצרים ובים סוף ונפלאות שהיה להם במדבר, כי הכל יראו על ידו כי אין קדוש כה' ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו, ולזה צונו הקב"ה לאמר ואהבת את ה' אלהיך שתאהב את זאת שה' המהוה את כל ומעלה אותם מטבעם, הוא יהיה אלהיך שיהיה שמו נקרא עליך כמו אלהי אברהם ועל ידך יתגדל שמו ויוודע גדולתו בעיני הבריות. ומפרש הכתוב במה תוכל לזכות לזה ואמר כשתעבוד אותו ותעשה תורתו ומצוותיו בכל לבבך ואמרו חז"ל (ברכות נ"ד.) בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, ואף אם היצר הרע יראה לו שבירת כח וחלישת הלב על ידי עשיית תורה ומצוות לא יחוש על כוחי גופו, ויעבדהו יותר מכוחו וטבעו. ובכל נפשך, אפילו כשהוא נוטל את נפשך תקיים בעצמך אומר לנפשי שחי ונעבורה. ומכל שכן בכל מאודך בכל ממונך וכל חפציך לא ישוו בה לעזוב את מצוות ה' עבור קומץ ממונך. אם כה תעשה אז ה' בחינת הוי"ה המהוה את כל ומשדד כל טבע העולם, הוא יהיה אלהיך שהנהגתך יהיה על ידו לא בבחינת אלהים שגימטריא הטבע, רק בלמעלה מהטבע ושמו הגדול יהיה נקרא עליך כמבואר.

והנה נח נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה ל"א, א') בפסוק ונח מצא חן וגו'. כההוא דאמר רבי אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח, אפילו נח שנשתייר מהם אינו כדאי אלא שמצא חן וכו' עד כאן. וכן אמרו בגמרא דידן (סנהדרין ק"ח.) אף על נח נחתם גזר דין וכו'. והענין הוא אף שהיה צדיק תמים בדורותיו אבל כל צדקו לא היה אלא בדרך טבע העולם עושה מצוה כפי כח גופו ומתרחק הרבה מן החטא אבל לא למעלה מהטבע לשבר ולהכניע כל כוחי גופו ותאות מורשי לבבו בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, ולמסור נפשו על קדושת בוראו כמו אברהם, ועל כן אמר עליו הכתוב את האלהים התהלך נח כלומר רק בטבע העולם בחינת אלהים כאמור, כי הוא היה צדיק לפי ערך דורו והם היו רשעים והלכו בפחות מטבע העולם והוא היה עובד ה' בכל כוחו בטבע, וזה ודאי אשר אילו היה בדור אחר היה עובד ה' בצדקו למעלה למעלה כי כל הצדיקים שעברו מראש הבריאה כולם היו צדיקים לפי ערך דורם כאמרם ז"ל (ברכות ל"ב.) שאמר הקב"ה למשה כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו', ולהיפך אמרו (סנהדרין י"א.) נתנה

עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו אלא שאין דורו זכאי לכך וכו' הרי שגדולתו בצדקתו הוא לערך דורו, ולזה הראה הקב"ה לאדם הראשון דור ודור ושופטיו דור ודור ומנהיגיו (סנהדרין ל"ח:), כי כל שופט שבדור שייך לאותו הדור ועל כן נקבע הלכה לשמוע תמיד אחר שופט שבימיך ויפתח בדורו כשמואל בדורו, כי כל צדיק ושופט הוא לפי ערך הדור ועל כן כל דור ודור מחויב לציית לשופטו, ועל כן בדור המבול לא היה יכול נח להתגבר עוד בצדקו כי לא הניחוהו בני דורו בגודל רשעם לילך במעלות (ועיין מה שכתב הרב ז"ל בליקוטי תורה פרשה ואתחנן בפסוק (דברים ג', כ"ו) ויתעבר ה' בי למענכם וזה לשונו: כי הלא ה' יתברך נתן חכמה בפרנס הדור כפי זכות הדור וכאשר חטאו ישראל בעגל גרמו שיחזור משה לסוד העיבור והפסיד שאר האורות וכו' עד כאן. הרי מפורש כנזכר) ולהבינך זה הדבר למה הוא כן.

תדע כי ידוע אשר כל ישראל בכלל נחשבים לאיש אחד כי המה מיוחדים בתכלית היחוד במקור שורשם ויש בהם צדיקים אשר הם בבחינת הראש ויש בבחינת הלב וידים ורגלים ומוח השכל ממש כאיש אחד פרטי אשר נמצא בו כל אלה, ונמצא אשר ממילא נגרר זה אחר זה כי אם הרגלים והידים הם מוטבעים ומשוקעים בתוקף הרע ממילא יגיע הרע הזה גם למוח הראש, אף שלא יהיה כמותן ח"ו אבל לא ימלט שלא יחטוף שמץ מנהו כיון שהוא אחד ומיוחד בתכלית היחוד, וכן בדור ושופטיו אם אנשי הדור יחטאו וירשיעו ממילא יגיע גם להצדיקים ראשי הדור, ולא ח"ו שגם המה יחטאו אכן יהיו נתפסים בדבר מה מהרע, ואם מידי מעשה יצאו מידי הרהור ומחשבה קצת לא יצאו, ולהיפך, אם יצדיקו הדור מעשיהם יגיע מזה טובה גדולה לראשיהם שירגישו על ידי זה קדושת הבורא ואורו ברוך הוא על ידי צדקת מעשי הדור, וכאשר נאמר בשם **הבעש"ט** זללה"ה בפירוש אמרם ז"ל (שבת נ"ד:) כל מי שאפשר לו למחות, פירוש כח בידו על ידי צדקתו להיות מוחה, ולפעמים גם זה יוכל להיות אשר אם יארע לצדיק איזה מחשבה לא טובה חלילה, כי אדם אין צדיק בארץ כו' (קהלת ז', כ'), יגיע זה הפגם לאנשי הדור ויתגלגל בהם לחטא גמור שיחטאו במעשה על ידי זה חלילה, ובזה שמעתי מפי אדומו"ר הרב הקדוש איש אלקים נזר ישראל וקדושו מוהר"ר **יחיאל מיכל** זצוקללה"ה על מאמר חז"ל (ערכין ט"ז.) אמר ר' טרפון תמה אני אם יש בדור מי שיוכל להוכיח אם אומר טול קיסם מבין שיניך אומרים לו טול קורה מבין עיניך, כי הצדיק המוכיח אומר שמה שאירע לו דבר מה וקל כעין מחשבה והרהור, הוא מחמת הדור שפגמו במעשה. וזה טול קיסם כלומר הקיסם שלי שהוא דבר הקטן הוא מבין שיניך כי אתה גרמת לי כנאמר, והם משיבין טול קורה מבין עיניך כלומר מה שאנחנו חוטאים במעשה גדולה

כעין הקורה הוא מבין עיניך ממה שקרה לך במחשבה והרהור, והאמת אלו ואלו דברי אלהים חיים ומי שפוגם קודם יגיע פגמו לשני.

ונחזור לענין אשר עבור זה לא היה יכול נח הצדיק להצטדק יותר, מפני גודל רשעת ורב חטא דורו דור המבול ואילו היה בדור אחר היה צדיק יותר (ואף על פי כן יש דורשין לגנאי כי יאמרו שאילו היה בדור אחר לא היה הוא השופט ויש דורשין לשבח סבירא להו כי על כל פנים היה נגרר אחר השופט הטוב והבן) ורק את האלהים התהלך נח ולכן אמרו אף נח אינו כדאי וגם עליו נחתם גזר דין כי כיון שלא נהג עצמו למעלה מן הטבע היה קשה לפניו יתברך להצילו חוץ מטבע העולם לשדד מערכת השמים בשבילו לעשות לו נס חוץ מטבע כי במדה שאדם מודד מודדין לו, ולכן אמר לו קץ כל בשר בא לפני דקדק לומר כל בשר לכלול גם אותו שאף עליו נחתם גזר דין. וכן משמע בזוה"ק (בא ל"ג:) וזה לשונו: קץ שם לחושך וגו' לשיצאה כולא הוא חוקר ודא איהו קץ כל בשר בא לפני ודאי בגין לשיצאה וכו' עד כאן, אמר לשיצאה כולא לרמז גם על נח, ולגודל חסדי המקום וטובו לקיום העולם על ידו ולאשר ידע צדקתו הנאמנה אשר לא היה יכול בדורו להצדיק יותר מצא חן אצלו ונתן לו עצה שינצל בדרך טבע העולם, והוא עשה לך תיבת עצי גופר וגו', ואז על ידי התיבה שהוא בדרך טבע העולם תוכל להנצל אף לפי ערך צדקתך, ועוד טובה עשה לו אלהים שצוהו לקחת בתיבה שנים שנים מכל מין בכדי שיתקיים העולם על ידו כי כולם לא נבראו אלא בשביל האדם ואם ח"ו לא היה נשאר אדם בעולם ודאי שלא היה נשאר מכל החי אף שמץ מנהו וכאומרו ז"ל (בראשית רבה ל"ב, ח') בפסוק (בראשית ז', י"ד) המה וכל החיה המה עיקר והכל טפילה להם. ואך כאשר נשאר האדם צוהו לקחת מכל מין שיקויים העולם על ידו ומה גדלה דבר הזה למאוד במה שעל ידו יחודש העולם ויתקיים, והכל כרחמיו וכרוב חסדיו.

ועוד נראה לתת טעם לפי זה על עשיית התיבה על דרך שפירש רש"י ז"ל גבי לוט בפסוק (שם י"ט, י"ז) אל תביט אחריך אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול, ולפי שגם נח לא היה כדאי אלא מצא חן, לא היה יכול להיות הצלתו מפורסמת במי המבול כי לא היה כדאי לראות במפלתן והוא ינצל ועל כן נאמר לו לעשות התיבה שהצלתו תהיה בבחינת ההסתר שתסתיר עצמך מהן ולא תראה בפורענותם.

ובדרך האמת יאמר הכתוב עשה לך תיבת עצי גופר וגו'. כי צריך להבין למה אמר לו הקב"ה כל פרטי עשיית התיבה מאיזה עץ שיהיה, ולגבול לו מדת ארכה ורחבה וקומתה וכל אופני עשייתה כמו ואל אמה תכלנה מלמעלה ופתח התיבה בצדה תשים וגו'. וכי נח היה סכל שלא יבין מעצמו אופן עשיית תיבה להגין עליו מפני המים הלא הוא תיקן

כלי מחרישה לבאי עולם מה שלא היו יודעים מזה כלל והיו אומרים עליו זה ינחמנו ממעשינו וגו'. ומכל שכן עשיית תיבה הידוע לכל.

אמנם נודע מדברי האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו) בסוד התיבה הזו כי היא סוד הבינה אימא עילאה שחזר נח בסוד העיבור לשם להתחדש שם להעשות כבריה חדשה בסוד עיבור ולידה וזה סוד שאמרו ז"ל (בראשית רבה ל', ח') נח עולם חדש ראה עולם חדש ממש שנתחדש נעוריו להיכנס בסוד העיבור והלידה, ולזה אמר לו הקב"ה עשה לך, ותיבת לך לכאורה מיותר. אך מורה שיעשה עצמו כבראשונה להעשות בריה חדשה כימי קדם ועל כן היתה מוכרחת להיות רק מעצי גפר כי גפר נוטריקון גפן פוריה בחינת יין המשומר בענביו הרומז לבינה אימא עילאה סוד התיבה כאמור. ועל כן צוהו,

קנים תעשה את התיבה. כי ידוע ליודעי סודי התורה סוד מצות שילוח הקן שהוא כאשר הזיווג דאבא ואימא הוא בבחינת רובצת על האפרוחים וזה מורה על חולשת הבנים זכר ונקבה שהם חלשים בבחינת ששה קצוות הנקראים אפרוחים, והם קטנים וצריכים עדיין לאימא וצריכה אמם לרבוץ עליהם לשמרם מן החיצונים, ואז אין לאימא רק ק"ן נהורין מכל הצפו"ר שהוא הש"ע נהורין המאירין לששה קצוות, ואז היא דומה אל הנוקבא דזעיר אנפין (ועיין כל זה בדברי מרן האלקי מורינו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל בעץ החיים היכל אבא ואימא שער ב' פרק אב"ג) והנה מבואר בדברי הרב ז"ל (בליקוטי תורה ריש פרשת לך) אשר עד האבות לא היה הזעיר אנפין כי אם בששה קצוות לבד ולא היה זיווג מעולה מעולם קודם להם, ועל כן אמר לו קנים תעשה את התיבה שבחינת התיבה לא יעשה כי אם בבחינת קנים שאין לה רק ק"ן נהורין בעת הזיווג ואז היא דומה לבחינת ים שהוא נוקבא דזעיר אנפין וזה קנים וכו' ק"ן י"ם.

פסקה טו

וזה אשר תעשה אותה שלוש מאות אמה אורך התיבה חמשים אמה רחבה ושלושים אמה קומתה. הכל לרמוז על בחינות הנזכרים מדת הבינה הנרמזת בשם אלהים ואלהים במילוי יודין גימטריא שלוש מאות ויסוד אבא גנוז בתוכה שהוא בחינת שם ע"ב ומילוי ע"ב הוא מספר אמה כנודע ורומזת על סוד היובל בנו"ן שערי בינה והוא בחינת מגדל הפורח באויר הרומז בסוד הלמד, גם בחינת העיבור ידוע שהוא התכללות ג' גו ג' שחכמה בינה דעת נכלל בחסד גבורה תפארת. וחסד גבורה תפארת, בנצח הוד יסוד, ואין מתגלה בזעיר אנפין כי אם בחינת נצח הוד יסוד ונודע מכבר שכל אחד כלול מעשר הרי שלושים ונגד אלו היתה התיבה שלוש מאות אמה אורך וחמשים רוחב ושלושים בקומה.

פסקה טז

צהר תעשה לתיבה. כבר כתבנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ד' ענף ב') שזכה נח להמתיק תוקף הדין הקשה שהוא אלהים במילוי ההין, כי בג' מילואים נתמלאים החמשה אותיות אלהים א' ביודין ב' באלפין ג' בההין כנודע, והנה אותן ב' אלהים שבמילוי יודין ואלפין אורן והמתקתן בהם בפנים, כי היוד היא המקור לכל השפעות והברכות וכשנפתח המקור הלז נתמלא כל הבית והבנינים כולם אורה ושמחה ועוד שניתנה בשם ע"ב שורש החסדים וכשנתמלא בה שם אלהים נתמזג תוקף הדין ויתלבן האודם שבחמשה עלי שושנה הרומז לחמשה אותיות אלהים, וגם האלף שהוא אות ראשונה בשם אהי"ה והוא פלא העליון היורד מלמעלה להמתיק את כל הדינים ולהיות קרוי על ידי זה שם אדנ"י שהוא אדון העולם כי האלף של אדנ"י הוא הממתק את האותיות דין שאחריו וכשנתמלא בה שם אלהים גם הוא כוחו יפה, והמתקתו ונופת צופו בתוכו להיות נתמזג בכוחה תוקף הדין, אך הפחד ואימת הדין הוא מבחינת ה' אלהים המתמלא בההי"ן כי שורש הה' הנה הה' ראשונה שבשם הגדול הוי"ה מניה דינין מתערין וה' אחרונה היא בעצמה בחינת אלהים כנודע, ועל כן אין המתקתו עולה כי אם מהמספר, כי מספרו הוא רצה וברצות ה' דרכי בני אדם על ידי הטבת מעשיהם נתרצה הקב"ה לעמו ישראל ונתהפך להם מצרה שהוא מספר הזה לרצה ועונג להיותן מרוצין בריצוי לפני הקב"ה, והרצה הלז נעשה בחינת צהר להיות מצהיר על בני ישראל ברוב גודל אורה כשמש בצהרים.

והנה בימי נח שגברו הדינים בעולם והיתה עת צרה במאוד מאוד כי התגברו תוקף דיני אלהים במילוי ההין הנזכר אשר עולה במספרו צרה ואמנם נח הצדיק בצדקתו המתיק מעליו בחינת אלהים הזה ועל כן אמר הכתוב את האלהים התהלך נח הוסיף ה' בתחילתו מה שהיה די לומר את אלהים התהלך נח לרמז אשר אף האלהים הידוע מדת הדין החזק שהוא במילוי ההי"ן אף על פי כן התהלך נח להמתיקו להחזירו לרצה שיתרצה הקב"ה שלא לאבד עולמו מכל וכל, ולזה אמר לו הקב"ה צהר תעשה לתיבה בישרו הקב"ה שאהני מעשיו ויצא מבחינת צרה לרצה וצהר, ועבור זה צוהו לעשות צהר לרמז שבא לבחינה הזו שהמתיק את הצרה מעליו לבחינת צהר שהקב"ה יצהיר עליו ברוב רחמיו וחסדיו, ועל כן אמרו רז"ל (בראשית רבה ל"ד, ג') ויצא מצרה צדיק (משלי י"ב, י"ג) זה נח, כי יצא מצרה ממש ועשה ממנו צהר כנאמר. והנה נודע אשר כל זה הוא בבחינת הבינה הנרמזת בשם אלהים והוא בחינת הה' ראשונה שבשם הוי"ה והוא המצהיר ומבהיר ומופיע בכל הברכות ועל כן כשחזר נח בסוד העיבור אל הבינה סוד התיבה כנזכר, צוהו

המקום לעשות צהר לרמז לעומתה והבן, וגם יאמר צהר תעשה לתיבה מלשון צהרים שמצוה היה עליו לעסוק בה בצהרים כדי שיראו הכל וישאלו למה עושה זאת והוא אומר להם שהקב"ה מביא מבול לעולם אולי יעשו תשובה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל', ז').

ואל אמה תכלנה מלמעלה. עיין בליקוטי תורה פרשה זו שכתב בזה הלשון: אמה גימטריא מ"ו מילוי ע"ב דהיינו יסוד אבא שהארתו היה מלובשת תוך יסוד אימא וכו' עד כאן, והכל לכוונה הנזכרת, ואך להבין למה רמז התורה רק למילוי ע"ב ולא לשם ע"ב בעצמו, ונראה כי כבר נתבאר שלא היה זה הזיווג על צד השלימות שהוא בחינת ע"ב קס"א רק מבחינת הזיווג הנקרא קן צפור בבחינת קנים תעשה את התיבה כנזכר למעלה ולכן אמר שרק אל אמה שהוא מ"ו מילוי הע"ב לבד תכלנה מלשון כלתה נפשי שהיא כלתה לזיווג אמה מלמעלה מאורות המאירין מלמעלה ולא לזיווג השלם בחינת ע"ב קס"א כי לא היה אז בחינה זאת.

ופתח התיבה בצדה תשים. הנה נודע שהמ"ם רומזת אל הבינה בסוד אומרם (אבות ה', כ"ו) בן ארבעים לבינה והיא הנקראת עין יפה (כי היא נרמזת בשם אהי"ה ומילוי אהי"ה בההי"ן עולה עי"ן כנודע) ונותנת חלק אחד מארבעים ועל כן ניתנה התורה למ"ם יום, כי התורה ממנה נלקחה כי היא נקראת ארון הברית שהתורה מונחת שם ובכדי להוציא התורה משם הוצרך משה רבינו ע"ה להיות שם מ' יום לקבל בכל יום חלק אחד מארבעים עד שניתן לו התורה כולה (ואפשר לרמז זה בדברי רז"ל (שבת קנ"ב.) שאמרו מארבעים ולמעלה משתי מעלי כי בן ארבעים לבינה ושם כל בחינת האורות מכוונים בסוד יין המשומר בענביו והבן) ועל כן המ"ם פתוחה בצדה כי הנה לגודל טוב עין הנמצא שם היתה משפעת ברוב אורה וטובה עד בלתי שיעור, ואך לרוב גודל האור הנפלא המבהיק ומאיר משם אי אפשר לתחתונים לקבלו על נכון ועל כן אנו אומרים ובורא חושך שכתב האר"י ז"ל בכוונותיו בזה הלשון: כי עולם היצירה לפי שהוא רחוק מהמאציל ויכולין אנחנו ליהנות מאורה, נקרא אור, ועל כן אומרים יוצר אור. ועולם הבריאה שקרוב יותר אל המאציל ואורה גדול ואין אנו יכולים לראות וליהנות מאורה נקראת חושך כי מחשיך עיני הראות מלהסתכל בה וזה ובורא חושך וכו', ועבור זה היא נסתמת מכל צד רק פתוחה בצדה בחלק אחד מהמ"ם הלז שהוא חלק אחד מארבעים בכדי שיוכלו באי עולם ליהנות מאורה ולזה אמר כאן ופתח התיבה בצדה תשים, הוא פתח המ"ם פתוחה הרומזת לבינה והוא מוכרח להיות מן הצד וזה האור קיבל נח בתיבה כדבר האמור.

תחתים שנים וגו'. נודע מאמר רז"ל (נדה ל"א.) ג' חדשים הראשונים הולד דר במדור התחתון אמצעים הולד דר במדור האמצעי, אחרונים הולד דר במדור העליון וכו' עד כאן, וידוע מדברי האר"י ז"ל שהוא נצח הוד יסוד חסד גבורה תפארת חכמה בינה דעת שהמה השלושה חדרים שבבינה שזעיר אנפין מונח שם בסוד העיבור ועל כן צוהו לעשות כן בעשיית התיבה תחתים שנים ושלושים וכל הדברים האלו הוא הכל למה שכתבנו למעלה אשר כל הכתובים הללו מורים בסוד העיבור הידוע ליודעים שהוא סוד ירידת נח להתיבה בכדי להתברר שם ולהיתקן שם בתיקון הראוי כאמור.

פסקה יז

ואני הנני מביא את המבול וגו'. נראה כי ידוע אשר ראוי היה נח לבוא אל התיבה מיומא דאתברי עלמא, כמו שאיתא בזוה"ק (בראשית נ"ט:) בזה הלשון: נח אתחזי מיומא דאתברי עלמא למהוי בתיבה וכו', ואך הקב"ה סיבת כל הסיבות נורא עלילה על בני אדם לסבב הדבר ולגלגל בסבות וגילגולים שונים שיבוא כל דבר על מכונו הראוי, ולזה אמר לו עשה לך כלומר אתה עשה התיבה בבנינה הראוי לך ברמיזתה למעלה, ואני הנני מוכן לעשות הפעולה והסיבה לגלגל ביאתך אליה להביא את המבול מים על הארץ, ולא מבול של אש או דבר אחר כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ק"ח:) שאמרו מבול של מה מביא עלינו אם של אש וכו' ואם מבול של מים וכו', הרי שהיו מסופקין באש ובמים כי זה היה מדינה של גיהנם הבוער מאש של רשעים, הלא אפילו המים שהביא עליהן היו רתוחי אש כמאמר חז"ל (שם) ברותחין קילקלו וברותחין נידונו ומכל שכן שהיה ראוי לבוא עליהם אש בעצמו, ואך כדי לגלגל סיבת ביאת נח אל התיבה היה מביא את המבול מים בכדי שיכנס הוא אל התיבה להגין עליו ממים הזדונים מה שאין כן במבול של אש שלא שייך בזה להנצל בתיבה.

לשחת כל בשר וגו'. גם מזה הביא ראיה שעיקר הבאת המבול במים ולא אש או דבר אחר, היה רק לסיבת נח שיבוא אל התיבה הראויה לו מיומא דאתברי עלמא כי הנה מה שהיה המבול מים אמרו חז"ל (שם) שני טעמים וזה לשונם: תנו רבנן דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה ומה כתיב בהם (איוב כ"א, ט') בתיהם שלום מפחד וגו' וכו' עד כלום אנו צריכים לו אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעיינות שאנו מסתפקין בהם אמר הקב"ה בטובה שהשפעתי להם בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם שנאמר ואני הנני מביא את המבול מים ר' יוסי אומר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין שדומה למים שנאמר (בראשית ו', ב') ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו. לפיכך דן אותם במים שדומה לגלגל העין שנאמר (שם ז', א') נבקעו

כל מעינות תהום רבה עד כאן, ופירש רש"י בשביל גלגל העין שראו טובתן שלימה והיו גובהין עיניהם וכו', והנה טעמים הללו שייך לאדם אשר על הארץ שהוא נתגאה בטובה לומר יש לנו נהרות ולהגביה גלגל העין וכו', ובאמת הנה המבול השחית הכל גם בהמה ורמש ועוף השמים, ואם אמנם שנתחייבו כליה מטעם שהשחיתו דרכם על הארץ, אבל טעם מבול של מים לא שייך בהם ואדרבה של אש צודק יותר, להיות אש של גיהנם אוכלה אש העבירה אשר בערה בם לחמוד לשאינו מינו, ובאמת טעם הזה שייך גם באדם והיה צודק יותר לכלותם באש שהוא מדה השוה לכל אלא ודאי שעיקר הדבר היה דוקא על ידי מים בכדי שיהיה הצלת נח על ידי התיבה, שאם היה מבול של אש היה מוכרח להיות הצלת נח באופנים אחרים כי הרבה ריוח והצלה לפניו ובאמת היה ראויה התיבה לנח משמת ימי בראשית כנאמר. ועל כן הביא על כולן את המבול מים דוקא מה ששייך באדם לבד בכדי לסבב הדבר ההוא כי הוא סיבת כל הסיבות וזה שאמר הכתוב ואני הנני מביא את המבול מים לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים, ורוח חיים היא האדם כמו שאמר הכתוב (שם ב', ז') ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, ותרגם אונקלוס ונפח באפוהי נשמתא דחיי והוה באדם לרוח ממללא הרי שרוח החיים הוא דוקא באדם המדבר, ורצה לומר. שהמבול מים לא שייך כי אם לשחת בשר רוח חיים הוא האדם שהוא נתגאה להכעיס בטובת המים, ובאמת כל אשר בארץ יגוע על ידי זה ואצלם לא שייך טעם הזה ומניה תידוק ותדין שכל הגילגולים האלה הוא רק בשביל שתבוא אתה אל התיבה וכאמור.

רוח חיים מתחת השמים. פירוש דוקא מי שרוחו הוא מתחת השמים ולא כן נח שהגדיל חסדו מעל השמים כמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה ל', ה') נח נח, נייחא לעליונים נייחא לתחתונים, הוא חיה יחיה.

פסקה יח

והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התיבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך וגו'. שני אתך הכתובים בפסוק הזה לכאורה מיותרים ועל כל פנים אתך השני ודאי מיותר, ואולם למה שנתבאר עד הנה שהתיבה היא המכוונת נגד ארון הברית שלמעלה, ונח ידוע שהוא היה צדיק יסוד עולם בדורו בחינת שומר הברית שלא נתאוה להכשל ח"ו בנשים יפות כאנשי דורו, ובשארי דברים הידועים בבחינת שומרי הברית שעל כן היה נקרא צדיק כנודע, ולכן היה ראוי לתיבה משמת ימי בראשית כי היה מוכרח לעמוד בארונו זמן מה כפי אשר קדמה ידיעת אלהינו ברוך הוא וברוך שמו, ועל כן אמר לו הקב"ה עשה לך תיבת וגו', כלומר עיקר עשיית התיבה הוא לך ובשבילך כי הוא מוכן לך מימי קדם,

ואך אגב זה ניצולו גם בניו ואשתו על ידי התיבה אף שבאמת הם לא היו ראויין לתיבה זו הרומזת למעלה בשמי השמים העליונים והגם שהיו ראויין להנצל הנה הרבה ריוח והצלה לפניו אבל לא על ידי התיבה שהיא גבוה מעל גבוה, ואף לפי שהוא היה צריך אל התיבה ועשאה בשבילו צוה הקב"ה להציל גם בניו ואשתו על ידי זה.

ולזה אמר לו והקימותי את בריתי אתך רצה לומר. שאקים לך את בריתי שתזכה להכנס בכלל צדיק יסוד עולם שומר הברית וזה דוקא רק אתך לבד כי אותך ראיתי צדיק לפני ולא אחר ועל ידי זה ובאת אל התיבה אתה, שאתה עיקר בזה ואתה מוכרח לבוא אל התיבה להכנס אל ארון הברית, ובניך ואשתך ונשי בניך אתך גם הם יהיו בתיבה בשבילך כי המה באים בצילך אף שאינם ראוים לזה מכל מקום כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה כאומרם (ברכות ו':) ואגבך ובשבילך יכנסו גם הם להנצל באופן זה, ובזה נאה לדרוש לשבח מה שקראן הכתוב מי נח כאמרו (ישעיה נ"ד, ט') מי נח זאת לי וידוע מדרש חז"ל (זוה"ק ויקרא ט"ו.) שנקראים כן על שלא התפלל על דורו, ולפי דברים הנזכרים נוכל לומר שלכן נקראים מי נח כי עבורו מה שזכה שיכנס אל התיבה, היה המבול מים ולא אש או דבר אחר כי הכל היה למען יסובב הדבר לבוא אל התיבה כנאמר.

פסקה יט

ומכל החי שנים וגו' זכר ונקבה יהיו. לכאורה היה די באומרו זכר ונקבה יהיו ולמה כפל לו לומר מקודם שנים מכל תביא, ואולי לצד שאמר מקודם אתה ובניך ואשתך ונשי בניך, שאמרו רז"ל (בראשית רבה ל"ד, ז' ובסנהדרין ק"ח:) האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה, וכיוון הקב"ה כאן בדבריו גם כן לאסור גם לבהמות ועופות תשמיש המטה בתיבה ועל כן כפל דבריו לומר שיהיו מתחלקין לשנים זכר לבד ונקבה לבד, גם נודע כשהנקבה מקבלת מן הזכר נקראת לפעמים היא על שם הזכר, וכאן ריבה ביתור הלשון לומר זכר ונקבה יהיו כלומר בהוויתן יהיו זכר ונקבה ולא שתהיה הנקבה נקראת על שם הזכר, גם כי הנה בעת הזיווג נקראים בשר אחד כמאמר הכתוב והיו לבשר אחד, וכאן הזהיר כי שנים יהיו דוקא ולא אחד וכנאמר.

פסקה כא

ואתה קח לך מכל מאכל וגו'. גם זה צריך להבין למה יצטרך הקב"ה להזהירו בדבר האכילה שיכין לו מאכל וכי נח לא בינת אדם לו להבין מעצמו להכין טרף לביתו עד מלאת זמן ישיבתו בתיבה. ואם עיקרו נאמר להכין מזון לבהמות וחיות אשר אתו גם זה לאו דוקא כל כך, כי מאחר שקרא הקב"ה לנח צדיק ודאי יודע צדיק נפש בהמתו ויכין מזון וטרף לברואי אלהינו יתברך שמו.

ואולם נודע מדברי האר"י ז"ל (בכוונת יום הכפורים) שטעם חמשה דברים אשר נאסרו ביום הכפורים הנקראים חמשה ענויים הוא עבור שעליית המלכות אז לבינה לקבל ממנה ה' קולות הפנימיות ולא חיצוניות כלל, ולכן נאסר דברים הגופניים והחיצוניים שהוא אכילה ותשמיש ושארי דברים, ואמנם צונו הקב"ה במצוה לאכול בערב יום הכפורים דוקא, ואז היא מקבלת בחינת החיצוניות בכפליים, כי מצות אכילת ערב יום הכפורים היא כשיעור ב' ימים כמו שכתוב בדבריו שם, ומקבלת החיצוניות גם על יום הכפורים, ובזה די לה ביום הכפורים לקבל הפנימיות לבד.

והנה מבואר (בליקוטי תורה פרשה זו) שטעם מה שנאסר לנח וכל הברואים לשמש מטתם בתיבה עבור שהיא מרמזת בסוד אימא עלאה שהיא סוד עולם הבא ויום הכפורים, שאסור בתשמיש. והנה לכל הדברים האלה אפשר שהיה עולה בדעת נח כשם שאסר לנו את הנשואות לבוא אליהם בדרך כל הארץ, אף אכילה תהיה אסורה כמו עיצומו של יום הכפורים שאסור גם באכילה, ואכן באמת נהפוך הוא וכאן היה המצוה דוקא באכילה כי הנה בליקוטי תורה (שם) כתב וזה לשונו: בהיות עוון דור המבול השחתת זרע לבטלה וידוע כי דבר זה גורם למעלה שיצאה הטיפה מן הזכר ואין הנוקבא מקבלתו אלא אוחזין בו החיצונים וזה סוד וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה הארץ שלמעלה, ומה היה השחתתה כי השחית כל בשר דהיינו יסוד העליון הנקרא כל, את דרכו על הארץ ולא בנוקבא ובזה נשחתה שלא היתה מעלה מיין נוקבין כלל, ועל כן הביא עליהם את מי המבול שהעלתה היא המיין נוקבין שלה היינו הגבורה, וכשבאין מיין דכורין על הגבורה שלה נמתקו הגבורות וכו' אבל השתא לא היה מיין דכורין כלל אלא כולם היו דינים קשים. וידוע כי הה' גבורות הם ה' אותיות אלהים וכו' עד כאן.

והנה נודע אשר סוד האכילה הוא לעלות מיין נוקבין בשתי פעמים אכילה, דהיינו האכילה וטחינת המאכל מתקנים אותיות מ"ן מן גבורות מנצפ"ך (ועיין בדברי הרב ז"ל בכוונת השמונה עשרה במלת ופי יגיד) וגם נודע אשר אדם הראשון לא הותר לו לאכול בשר מפני שהיו הבעלי חיים מתוקנים בימיו ולא נצרכו לבירור לברר הטוב כי היו כולם בבחינת הטוב וגם אחר החטא שאכל מעץ הדעת וגם הם כולם אכלו כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ט, ה') ונתקלקלו בשעת מעשה אך אחר זה הקריב שור פר מקרין מפריס וחזרו ונתקנו כולם, וכשלא הוצרכו לתיקון נאסרה האכילה מהם כמו שאיתא בדברי מרן האר"י ז"ל. ואך במבול לפי שהשחיתו דרכם חזרו ונתקלקלו וצריכין תיקון עד היום לברר כל בחינת הניצוצי קדושה שבהם להעלותם למרום שבתם ולכן הותר לנח הכל כנודע, אשר על כן בזמן המבול שהיה העולם חסר המיין נוקבין כי אף בחיים חיותם של

הדור הרע הזה לא עלה המיין נוקבין והארץ נשחתה כנזכר למעלה ואף כי אחרי מותם, ולשתי כוונות האלה אמר הקב"ה לנח ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל, מכל הוא מיין נוקבין במספר השוה כלומר שצריך אתה להעלות המיין נוקבין שהוא עיקר עמידת וקיום העולם להעלות מיין נוקבין ולהוריד מיין דכורין בשפע וברכה. מאכל הוא שמות הוי"ה ואדנ"י במספר השוה כלומר כי חוץ לזה אתה צריך לתקן הבהמות והחיות לברר הניצוצות שעל ידי השמות הללו נעשה הבירור כנודע, ועל כן צריך אתה דוקא לאכילה ולא להתענות כיום הכפורים, ולזה אמר לו אשר יאכל כלומר אלו שהם בבחינת האכילה שיוכל הטוב שבהם להתברר על ידי האכילה מה שאין כן בהמות ועופות הטמאות או בהמות בהררי אלף הידועים, שלא יוכל הקדושה שבהם להתברר עתה עד אחר ביאת המשיח זה לא תקח רק מאכל אשר יאכל. ואספת אליך, כי עיקר בחינת הבירור הוא להעלות מדומם לצומח ומצומח לחי ומחי למדבר עד שנעשה על ידי האכילה כמו אבר אחד מאברי האדם עצמו, והוא ממש ואספתו אליך, וכאשר כן תעשה אז והיה לך ולהם לאכלה, כי הנה אדם הזוכה להעלות המיין נוקבין על מכונו כאשר נצרך, הנה מוריד על המיין נוקבין הזה מיין דכורין מאור פניו יתברך ונמתקו הגבורות הנרמזות במיין נוקבין מאותיות מנצפ"ך הנמשכות מה' אותיות אלהים כמו שאיתא בדברי הליקוטי תורה הנ"ל בלשונו: וכשבאין מיין דכורין על הגבורות שלה נמתקו הגבורות וכו', וגם על ידי תיקון הבהמות ובירור הניצוצות נמתק שם אלהים כידוע.

והנה אמרו ז"ל (בראשית רבה מ"ב, ג') אין והיה אלא שמחה וזה והיה לך ולהם לאכלה כי לאכלה הוא מספר אלהים שעל ידי אכילתך יומתק שם אלהים להעשות בשמחה ונתת לך ולהם כי אתה והבהמות והעופות שבעולם על כולם יומתק שם אלהים והי"ה לשמחה ונחת כמדובר, ואינו דומה כלל ליום הכפורים כי שם כבר קיבלה המיין נוקבין בחיצוניות מערב יום הכפורים על יום הכפורים, וביום הכפורים הנה היא עולה במעלות לקבל הפנימיות לבד על ידי קולות הה' תפילות שביום הזה, ולא לקבל שום חיצוניות ועל כן נאסר כל בחינת החיצוניות, ונעשה יום כפו"ר שמשלבין את הכ"ו הרומז לשם הוי"ה באותיות פ"ר שהיא גימטריא מנצפ"ך שהם הדינים בכדי להמתיקן, אבל בעת הזאת עיקר המתקת הדינים לא יהיה כי אם באכילה שעל ידי זה יעלה המיין נוקבין לקבל מיין דכורין ויומתקו הגבורות ויתוקנו ניצוצי הבהמות והחיות, ומה שנאסר הזיווג לא בשביל כדי שתקבלו מפנימיות אין זה עתה רק כיון שהוצרכה המלכות להעלות המיין נוקבין בעצמה בלתי הורדת המיין דכורין ועל ידי זה התגברו הדינים מאוד בעולם שאין מי להמתיקן, והעולם שרוי בצער ואתם נחבאתם בסוד עיבור הולד הניתן במעי אמו

שמשתמר ומתחמם שם בכדי להגמר בבחינת הקטנות, והאם מגינה וחופפת עליו שלא יֵרָאֶה חוץ למען לא ישלטו בו מכוחות החיצונים ועין הרעים, לרוב קטנותו. ולזה נאסר הזיווג כי הזיווג הוא בבחינה אחרת לגמרי ורומז על בחינת הגדלות ומוחין הראויין. ועתה, חלילה לעשות זה שלא יאחזו בכם כוחות החיצונים והרע לפי שהדינים גברו מאוד בעולם ותוציאו על ידי זה עוד כוחות הדינים ועל כן אמרו רז"ל (בראשית רבה ל"ד, ז') (על פסוק (איוב ל', ג') בחסר ובכפן גלמוד) בטעם איסור התשמיש לנח וכל אשר אתו וזה לשונם: אם ראית חוסר בא לעולם וכפן בא לעולם, גלמוד, הוי רואה את אשתך כאילו גלמודה. וכן אמרו חז"ל בגמרא דידן (תענית י"א.) אסור לו לאדם שישמש מטתו בשני רעבון שנאמר (בראשית מ"א, נ') וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב וכו' עד כאן. כי עיקר הטעם הוא לפי שאז הדינים גוברים בעולם וטוב לאדם לְהֵעָשׂוֹת בבחינת קטנות כקטן שנולד למען לא ישלטו זרים בנכסיהון ולא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ובחינת הזיווג היא בחינת הגדלות, ודבר בעיר כנס רגליך (בבא קמא ס':) והבן, אבל לא נאסר להם התשמיש שיקבלו מפנימיות, ומה שזכר הרב בליקוטי תורה בדבריו כמו יום הכפורים רצה לומר לפי שעתה המה בבחינת עיבור האימא כמו ביום הכפורים שעליית המלכות באימא אבל אין הטעמים שוים וכאן עיקר הטעם לפי שהם בסוד הקטנות והעיבור, וחלילה על ידי זה יוציאו עוד כוחות הדינים בעולם. ולזה אמר,

פסקה כב

ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה. ולכאורה כן עשה מיותר אחרי אומרו ויעש נח, ואולם כיוון הכתוב אשר שמע נח כל אשר צוה אותו דייקא כי עיקר התיבה וכל הבחינות לא נעשה רק בשבילו ותיכף ויעש נח ככל אשר צוה וגו', כלומר שאף קודם בואו אל התיבה זירז עצמו וְהִרְבֶּה בכל כוחו לעלות המיין נוקבין ולפרוש מן האשה אף תיכף מפני שהעולם שרוי בצער, וסיים הכתוב כן עשה כלומר כן עשה למעלה למעלה שגרם העלאת המיין נוקבין והורדת המיין דכורין על כל פנים לקיום העולם לו ולזרעו לדורותם עם כל החי מכל בשר ונתחדש העולם בכח צדקתו כנאמר.

פרק ז

פסקה א

ויאמר ה' לנח בא אתה. יש לדקדק למה בעשיית התיבה הזכיר שם אלהים כאומרו ויאמר אלהים לנח וגו' עשה לך תיבת וגו' וכאן בביאה אל התיבה הזכיר שם הוי"ה הלא דבר הוא, ואולם לפי מה שכתבנו למעלה (בפסוק נח איש צדיק תמים) אשר נח זכה להיות מן הצדיקים הניזונין בזרוע ולא בצדקה באופן שגם שם אלהים שהוא הדין

הסכים להיטיב עמו להנצל, ואמנם זה הוא רק אותו לבד כי הוא היה צדיק גמור, וראוי לתיבה מיום הבריאה. אבל בניו ואשתו ונשי בניו לא זכו להנצל כי אם על ידו ובשבילו, כמו שאמר לו למעלה אתה ואשתך ונשי בניך אתך פירוש שהם אינם ניצולים כי אם אתך בזכותך וכדי שיהא קיום העולם על ידם.

ובזה הכל נכון, כי הנה בעשיה אמר לו בפירוש עשה לך תיבת וגו', פירוש בשבילך לבד ולצרכך, ועל כן אמר לו בשם אלהים כי הוא היה ניזון בזרוע וגם הדין הסכים להיטיב עמדו, ולא כן עתה שאמר לו בוא אתה וכל ביתך בזה הזכיר שם הרחמים כי הם ניזונין בצדקה על ידי צדקת אביהם ומעשה אבות ירשו בנים להנצל גם המה בזכותו ברוב חסדי אל. ולרוב החבה אמר לו וכל ביתך, כי אחר הכתוב למעלה ויעש נח ככל אשר צוה שפרשנו במה שעשה בהעלאת המיין נוקבין למעלה ובשארי דברים, וכן עשה שנעשה כן בשמי מרום המתקת הדין לקיום העולם, נהפך עליו אחר כך רחמי המקום ואמר לו בוא אתה וכל ביתך איני מקפיד מי הם אם ראויין או לא, כיון שהם ביתך ואפילו אם יהיו מרובין בני ביתך לא הייתי מקפיד שתבוא עם כל ביתך והכל בשבילך לקיום העולם כי נמתק הדין על הדבר הזה, כמדובר.

פסקה ב

מכל הבהמה וגו'. לכאורה צריך להבין למה בתחילה בעת הצווי לא הזכיר לו כלל קיחת שבעה במין מהמינים כי אם על הכלל כולו יצא לומר מהעוף למינהו ומן הבהמה והרמש וגו' שנים מכל יבואו אליך להחיות, ועתה פרט לו ליקח מבהמה הטהורה שבעה, ואמנם גם זה חוזר למה שלמעלה, שאחר שעשה נח העלאת המיין נוקבין על נכון וגרם המתקת הדינים כנאמר, אז התגלה מדת הרחמים בעולם ויאמר ה' שם הוי"ה, וצוה ליקח מבהמות הטהורות שבעה שבעה (או על פשוטו שבזה שקיים נח מצות ה' ועשה התיבה ושאר הדברים בזה גרם המתקת הדינים קצת, ונתגברו הרחמים וצוהו לקחת מהטהורות שבעה שבעה) הן בכדי להתקיים המין הזה יותר משאר המינין מאחר שהכל אוכלים מהם, הן ישראל והן אומות העולם, מה שאין כן בטמאים שלא יאכלום ישראל ולא יחסרו כל כך. והן כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו מן התיבה, ועיין בדברי האלשיך שכתב שמה שחפץ ה' שיקריב נח קרבנות היה בכדי שיכרות ברית עם עולמו שלא להשטיפם עוד במי המבול, ונמצאת למד אשר כל זה הוא גרם מדת הרחמים בעולם שירצה בקיום המין ובקיום העולם הנעשה אחר עשיית נח כל הנזכר, מה שאין כן מקודם כשהזכיר עדיין שם אלהים לא אמר כי אם שנים מכל שהוא לקיום המין בדוחק בלבד ולא יותר.

והנה נח הצדיק למד לו מדברי אלהים האלה שכוונתו גם לקרבן שיקריב מהם דאילו לקיום המין ביותר לבד מחמת שהם יחסרו הרבה כאמרו למה הוצרך לומר לו איש ואשתו כלומר שבעה זוגות הלא גם בלא זה נודע בודאי אשר כוונתו שבעה זוגות דאי סלקא דעתך שבעה יחידים, נמצא נשאר אחד בלא זוג ומה תועלת לקיום המין אחד בלא בן זוגו, אלא ודאי דכוונתו גם לקרבן, ולזה הוי סלקא אדעתיה לומר שהוא שבעה יחידים וליקח השביעי הנשאר יחידי לקרבן, לזה הוצרך לפרש לו שבעה שבעה איש ואשתו לומר שאף שהן נצרכים גם לקרבן מכל מקום תקח שבעה זוגות דוקא לטעם כמוס בסודות אלהינו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים אמן, ועל כן מאחר ששבעה שבעה פירושו זוגות הוצרך לפרש לו גבי בהמה אשר לא טהורה שנים איש ואשתו בכדי שלא לטעות גם כן שפירוש שנים ב' זוגות המה, על כן אמר לו דשנים אלו יחידים המה איש ואשתו ולא יותר מדלא קאמר שנים שנים כמו שבעה שבעה והבן, וקאמר שנים מה שהיה די באומרו איש ואשתו לבד, לומר שאף על פי כן שנים יהיו בהתחלקות ולא להעשות לבשר אחד על ידי הזיווג כי אסורין הן לשמש בתיבה כמו שכתבנו למעלה.

פסקה ג

גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה וגו'. צריך לדעת למה בבהמות אמר לשון איש ואשתו ולא כן בעוף שאמר סתם זכר ונקבה, ואולי כי הנה דבר ידוע הוא שבבהמות לא שייך בחינת איש ואשה כי אין רישום ויחוד במין הבהמה לומר זו נקבתו של זכר זה, או פרתו של שור זה, כי כל אשר יזדמן להשור ממינו הרי רשאי הוא, ובפירוש אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ח:) אישות בבהמה מי אית ליה וכו'. ואמנם בדור המבול שכולם השחיתו דרכם לפרוץ גדר בשאינו מינו, אפשר שבהמות הכשירות שדבקו במינם דוקא, ולא רצו לפרוץ דרכם, והם אלו שעלו לתיבה כאומרם (שם). הוסיפו עוד גדר לעצמם שאפילו במין במינו לא יזדווגו כי אם בדרך זוג ובת זוגו בבחינת איש ואשה, ולא תפלא על זה כי כבר מצינו במין היונה שאינו מתדבק כי אם לבן זוגה ממש כמאמר חז"ל (עירובין ק':). ואכן מעלת היונה היא העולה על כולנה כי בבהמות וחית היער השוכנים בארץ, וקובעים להם מקום לישב בו יוכלו לקבוע זוג זוג בפני עצמו. ואך במעופפים לא שייך זה כי דרכם לעוף בשמים על פני תבל ומלואה ואיך יקבעו להם זוגות, רק היונה מיוחדת בזה שאף שהיא מן המעופפים מיחדת עצמה בבן זוגה מה שאין כן בכל המעופפים, ועל כן אמר בבהמות איש ואשתו כי הם גדרו בגדר לעצמן עבור פירצת דורם שלא יזדווגו כי אם בבחינת איש ואשה מה שאין כן בעופות אמר סתם זכר ונקבה כאמור.

זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ. על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה ל"א, י"ג) בפסוק זכר ונקבה יהיו, אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו וכו' ולכאורה מפשטות לשון הפסוק יורה להיפוך, כי זכר ונקבה יהיו משמע שתחילה יבוא הזכר ואחר כך הנקבה, ואך הם יפרשו זכר ונקבה שהזכר הולך אחר הנקבה ודוקא על דרך זה יהיו כי בזה אין כוונתם כל כך בעזות לשום ניאוף וזנות כי אם כטבע הנטבע בם מבורא עולמים לקיום המין, וכשהוא להיפוך אז הוא דרך עזות ומגונה במאוד וכוונתם לשחת דרכם בניאוף וזנות, או אפשר כה יאמר הכתוב לדבריהם ז"ל זכר ונקבה יהיו, כלומר כשיבוא אליך הזכר אז גם ונקבה יהיו שיהיו אז שנים זכר ונקבה כי הנקבה תקדם ביאתה להזכר, ובין כך ובין כך הנה תיבת זכר ונקבה מורה על הדרך המובחר זכר רץ אחר נקבתו, וזה תקבל, כי זה טבעם לקיום המין. וזה אמר כאן זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ כלומר כשכך יהיה זכר רץ אחר הנקבה אז הוא דרך טבעם רק לחיות זרע על פני כל הארץ ולא לזנות והשחתה ועל כן את זה תקבל ותאספם אל התיבה ולא בהיפוך.

או ירצה לומר בזה הדרך זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ. מאחר שאני חפץ לחיות מהם זרע על פני כל הארץ לעולמים על כן חפצי ורצוני שאנטעם שורק כולו זרע אמת וכשרים כדי שיתיסד העולם בכשרים ויוכל להתקיים, כי קושטא קאי ושיקרא לא קאי, ועל כן זכר ונקבה יהיו כנ"ל שתקח דוקא בסימן זה זכר ונקבה כי אלו כשרים הם, וזה גם כן אמר הקרא קודם לזה, והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה וגו' ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא להחיות אתך זכר ונקבה יהיו, כי הקמת הברית עם נח הוא שלא יכלה זרעו לעולם ויתקיים העולם להיות תכון תבל בל תמוט כמו שאיתא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים זצלה"ה, ועל כן אמר לו כשאני מקים את בריתי אתך ועל כן מכל החי מכל בשר תביא להחיות אתך שאף מבהמות וחיות צריך אני לכשרים בכדי שזרעם יהיה נכון לפניהם להתקיים להחיות אתך פירוש להחיות זרע על הארץ, ועל כן זכר ונקבה יהיו שיהיו רק על אופן הזה ואז בודאי כשרים הם ויוכל העולם להתקיים על ידם, ולזה כפל כאן דבריו להזהירו שגם במין שבעה לא יקח באופן אחר כי אם שבעה שבעה זכר ונקבה שכל השבעה יהיו על אופן הזה להראות שכשרים הם ואז יהיו לחיות זרע על פני כל הארץ לעולם.

והנה בזה הראה אלהינו יתברך שמו רוב טובו וחסדו וחפצו בקיום העולם כי אף שממין שבעה היה גם כן כוונתו להקריב מהם קרבן אליו, ועל זה ודאי יותר נאות לבחור הנאים והמשובחים והכשרים בכל הבחינות, לא הזכיר כלל שיבחר הכשרים בשביל שיהיה

מהם קרבן מְעוּלֶה, רק בשביל לחיות זרע על הארץ שיקוים העולם על נכון כי אין רצונו יתברך כי אם להיטיב לעולמו בתכלית ההטבה יתגדל וישתבח שמו הגדול על כל זה אשרי העם שככה לו אשר העם שה' אלהיו.

ועוד לצד שאמר הקב"ה על ידי שמואל הנביא (שמואל-א ט"ו, כ"ב) הנה שמוע מזבח טוב וגו' וחפץ יותר בכשרות עולמו מבקרבנותיו ועל כן חביב ונחמד אצלו זה הדבר שיתיסד העולם בכשרים יותר מכל הקרבנות שבעולם כי אם ארעב לא אומר לך (תהלים נ', י"ב), ולזה לא פירש רק בשביל לחיות זרע על הארץ כלומר כיון שנעשה לחיות הארץ, חפץ אני ליסד תבל ויושבי בה בכשרים ולא בפסולים ולכן זכר ונקבה יהיו הכל כנאמר.

פסקה ד

כי לימים עוד שבעה. מלת עוד אין לו פירוש ועיין ברש"י ז"ל מה שכתב בזה, ולי נראה על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה ל"ד, י"א) לא שמשו המזלות בשנת המבול וכו', ונמצא אשר בשנה ההיא לא היה ניכר כלל בין יום ללילה והנה רש"י ז"ל פירש בפסוק בעוד שלושת ימים (יהושע א', י"א) בעוד שתהיו כאן שלושת ימים וכו', ולזה אמר כאן כי לימים עוד שבעה כלומר כשיהיה לימים עוד שבעה פירוש בשמוש המזלות להקרא ימים, אחר כך אנכי ממטיר וגו', ואז לא יוודע עוד בין היום והלילה להקרא ימים.

אנכי ממטיר וגו' ארבעים יום וגו'. לפי הדעה הנזכרת למעלה שסובר שלא שמשו המזלות כלל בשנות המבול, לכאורה קשה מאין יוודע הבדל היום מהלילה לידע שיעור הימים, ואמנם יאמר שזאת כוונת הכתוב אנכי ממטיר מ' יום וגו', כלומר אנכי הוא היודע בזה שיש מ' יום ולא אחר, גם יאמר אנכי ממטיר על דרך הכתוב (ישעיה נ"א, י"ב) אנכי אנכי הוא מנחמכם כלומר בשביל אנכי מדתי מדת הרחמים והחסד על כן הנני ממטיר שבתחילה לא ירדו למבול רק בתורת מטר ואם יחזרו בם יהפכו לגשמי ברכה כאמור ברש"י ז"ל בפסוק ויהי הגשם וגו' עיין שם.

או יאמר אנכי ממטיר ומחיתי את כל היקום וגו'. על דרך מאמר הכתוב (שם מ"ג, כ"ה) אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך וגו', ונודע מדברי המקובלים שכל ענין מחילת וסליחת העוונות ופשעים הוא, אשר הקב"ה מעביר ומשפיל כל בחינת הקליפות והרע שנבראו בכח העוונות וכשהקב"ה מעבירן מן העולם שנוטל חיותן מהם זהו כל ענין מחילת העוונות, והנה אמרו רז"ל (במדבר רבה י"ח, י"ג ובסנהדרין ק"י.) בפסוק ואת כל היקום וגו', זהו ממונו של אדם שמעמידו על רגליו, והנה נודע אשר לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל כאומרם (שם ק"ח.), והוא הוא תוקף הרע והקליפה שזקף עצמו כמקל ואמר לפניו רבונו של עולם לא מהם ולא מהמונם וכו' כמו שאיתא שם. וכשנעשה הגזר דין אז נמחה כל

החמס והממון הרע שהיה על הארץ, להתקיים העולם מחדש שלא יקלקלוהו הקליפות והמזיקין שנתהוו מחטאם, ולזה אמר אנכי ממטיר וגו' ומחיתי את כל היקום, שעל ידי המבול מחה אמחה כל בחינת הקליפות מרעות ממון החמס, מהארץ, בכדי לחדש העולם בטהרה וזיכוך בל יוסף זכרם עוד.

עוד יאמר הכתוב ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי וגו'. בדרך שאמרו חז"ל (שם ק"ח: ובבראשית רבה סוף פרשה כ"ז) שבעת ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם עד שלא הביא המבול מה טעם ויתעצב אל לבו אין עציבה אלא אבל וכו', וענין העציבה הוא חוץ ממה שהוא צער לפניו כביכול באבדן מעשה ידיו, עוד יותר הוא כדמיון מי שצריך להתעסק בעצמו בקבורת בנו או לחתוך אבר לבנו עבור הקוץ שנתחב ברגלו, ולזה אמר כאן ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי כלומר אני עשיתי להיות יקום ויתקיים, ועתה שבחרו ברע צריך אני בעצמי למחות אותם מעל פני האדמה וזה צער גדול לפני.

פסקה ה

ויעש נח ככל אשר צוהו ה'. רש"י ז"ל פירש ויעש נח זה ביאתו לתיבה, ולפי זה לכאורה המקרא הזה מיותר כולו כיון שכתוב אחר כך ויבוא נח ובניו ואשתו אל התיבה וגו', ואולם לאשר כתבנו למעלה להבין מפני מה בצווי עשיית התיבה וכל צרכיה נאמר שנים מכל יבואו אליך, ואחר כך בצווי ביאתו להתיבה אמר לו מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה ועוד שינוים בין זה לזה, והוא לאשר בעשיית התיבה נאמר לו בשם אלהים כי לא היה נמתק הדין אז כלל, ורק נח היה ניזון בזרוע ולא בצדקה שאף מדת הדין הסכים להיטיב עמדו ועל כן נאמר לו לבדו עשה לך תיבת עצי גפר ולא אמר לו רק שנים מכל לקיום המין בלבד שיתקיים העולם והכל לתוקף הדינים, ואך כאשר עשה נח כאשר צוה אותו אלהים, בזה המתיק הדין ונתבסם העולם ואז אמר לו בשם הוי"ה הרחמים בוא אתה וכל ביתך וצוהו ליקח מבהמות טהורות שבעה הכל כאשר כתבנו למעלה, ולזה סיים כאן ויעש נח ככל אשר צוהו ה' פירוש גם אותן התוספות שהוסיף ה' ברחמים גם כן עשה מלבד מה שעשה מקודם כאשר צוה אותו אלהים, והוא שלקח מהטהורות שבעה שבעה והכל להמתיק הדין עוד ועוד ועל כן לא רצה ליכנס לתיבה עד שדחקוהו המים כי סבור שבזה נמתק הדין מכל וכל.

או יאמר ויעש נח וגו'. כי הנה חז"ל אמרו (בראשית רבה ל"ב, ו' ומובא ברש"י) נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבוא המבול, ובודאי מהפלא הוא לומר על איש ששבחו הקב"ה בצדיק תמים שלא יאמין בדברי ה' ברוך הוא, חלילה מלומר כן. ואך כי אמר בלבו אשר ודאי הקב"ה ירחם על עולמו ולא ישחית הכל מפני רוע מעלליהם, ומה שצוה

אותו הקב"ה לעשות התיבה ושאר עשיות הכל רק למען שיעשו הדור תשובה על חטאם ואז וינחם ה' על הרעה ולזה מאמין פירוש בודאי מאמין בדברי הקב"ה אבל ואינו מאמין שיבוא המבול כי ירחם ה' על עולמו, ובפרט אחר ששמע ויאמר ה' שם הרחמים סבור בודאי כי אחר שנמתק הדין קצת, ינחם על מעשי ידיו, ועל כן לא נכנס אל התיבה עד שדחקוהו המים, ולזה כל עשיית התיבה אשר עשה לא עשה רק למען כבוד מלך מלכי המלכים הקב"ה שצוהו בזה לעשותו בכדי שהדור יעשו תשובה על ידי זה, וזה שאמר הכתוב ויעש נח ככל אשר צוהו ה' עשאו לקיים מאמרו של מלך אף שלא היה מאמין בלבו שיבוא המבול ובפרט כאשר ראה שהצווי היתה מאת ה' הוי"ה שהוא הרחמים, בזה ודאי סבר שנמתקו הדינים ולא יהיה עוד המבול הוא עשה את שלו לקיים כאשר צוהו ה' כאמור.

או רצה לומר ויעש נח וגו'. יגיד צדקת הצדיק אשר בכל עשיית התיבה לא נתכוון להנאתו בשביל להציל נפשו ונפש בניו כי אם להיות פי מלך שמור לקיים מצוותיו אשר צוהו ה' לעשות כי זה היה חביב אצלו מכל נפשו ומאודו.

פסקה 1

ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ. צריך להבין לשון אומרו והמבול היה מים על הארץ, ולפחות היה די לומר ומי המבול היו על הארץ, הגם שהיה די לומר רק והמבול היה וגו', שלא יזכור כלל מים, ונראה לומר בזה כי הנה רש"י ז"ל פירש בפסוק ויהי הגשם על הארץ ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן, הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה עד כאן. ולכאורה לפי פשט הכתוב הנה תיכף ביום הראשון מהארבעים יום נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו ואיך יצוייר בבקיעת כל מעינות ובפתיחת ארובות השמים שיהיו גשמי ברכה, ואכן נודע אומרם (סנהדרין ק"ח:) בפסוק ויהי לשבעת הימים מה טיבן של ז' הימים וכו' עד דבר אחר שקבע להם הקב"ה זמן גדול ואחר כך זמן קטן, ופירש רש"י בתחילה אמר להם והיו ימיו מאה ועשרים שנה, כשעבר זמן זה ולא שבו לטובה חזר וקבע להם זמן קטן שבעה ימים וגו'. ומבואר באבות דר' נתן (פרק ל"ב, א') שקביעת זמן קטן זה הוא שמא יעשו תשובה בזמן הזה, ולכאורה כמו זר יחשב שאחר ק"כ שנה שלא רצו לעשות תשובה יעשו תשובה בשבעה ימים וכי מה מעליותן של אלו שבעת ימים יותר מק"כ שנים הקודמים.

ולכן נראה שאלו ב' המאמרים אחד, שזה שהורידן ברחמים היה בשבעה ימים האלו וירד הגשם בכל שבעת הימים להתרות בהם ואם יחזרו יהיו גשמי ברכה וכאשר אמר

הקב"ה למשה (מכילתא מובא בילקוט רמז רפ"ה וברש"י בחומש בפסוק לך רד ועלית וגו') העד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה, גם כאן הנה בשעת מעשה הוריד מים על הארץ להתרות בהם וזה ההתראה גדול הוא להם שרואין הפורעניות בעיניהם מה שאין כן בק"כ שנה הקודמין שלא ראו דבר, וקרוב יותר שעל ידי זה יחזרו בהם, ואם לא יחזרו יפתח ארובות השמים. ואלו שבעה ימים היו קודם להמ' יום ועל כן אמר כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר וגו' ומחיתי את כל היקום כלומר אחר השבעה יהיה מטר כזה אשר ימחה בו כל היקום ואך בתוך השבעה ירד סתם מים על הארץ ואם ישובו יהיו גשמי ברכה ולזה אמר הכתוב והמבול היה מים על הארץ. כלומר אז המבול היה עדיין מים בעלמא שיוכלו להיות עוד גשמי ברכה, והכתוב בא בזה לתמוה ולהפליא על אנשי הדור הרע הזה שהגם שראו בעיניהם כבר מי המבול והרי שור שחוט לפניך ובידם לחזור עוד ולהפכם לגשמי ברכה ולא רצו. ולזה סמך הכתוב ואמר

פסקה ז

ויבוא נח ובניו ואשתו וגו' מפני מי המבול. ומלת מפני מי המבול לכאורה מיותר ואולם כי ביאת נח אל התיבה היה גם כן טעם אחד עם ירידת המים והכל בשביל רשעת הדור אולי יפחדו וירעדו בראותם החרב מונחת על צוארם וישובו, ועל כן אמר ויבוא נח מפני מי המבול כלומר כיון שראה מי המבול שירדו למים הבין שזה נעשה בשביל לאיים עליהם אולי יחזרו מדרכם הרעה ולכיוון זה כן הוא עשה לבוא אל התיבה אולי יבוא מורך בלבבם על ידי זה.

ועוד יאמר מפני מי המבול, כי חז"ל אמרו (בראשית רבה ל"ב, ו') מאמין ואינו מאמין שיבוא המבול והוא כי סבור היה בודאי אשר על ידי זה יעשו רשעי הדור תשובה לבוראם ויהיה זה מים בעלמא גשמי ברכה ואף על פי כן בא נח אל התיבה אף מפני מי המבול כלומר הגם שלא היו אלא מים, והוא היה סבור שבודאי יעשו הדור תשובה ולא יבוא המבול לעולם אף על פי כן נכנס בתיבה כדי לאיים עליהם ביותר, או לקיים מצות בוראו שצוה ליכנס לתיבה יהיה מאיזה טעם שיהיה קיים בנפשו ואני פי מלך שמור כנאמר למעלה ועיין להלן מה שנבאר בפסוק ויהי לשבעת הימים.

או יאמר ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ. על פי אשר כתבנו למעלה אשר ראוי היה נח להכנס לתיבה מששת ימי בראשית כי נח הוא סוד יסוד אבא הטמור וגנוז ביסוד אימא ומשם יורד עד יסוד זעיר אנפין, ובכדי לתקן העולם בתיקון הגמור ממיתת מלכין קדמאין הוכרח לחזור ולהתעבר בבטן אימא שהיא התיבה הרומזת אליה,

והקב"ה נורא עלילה על בני אדם והוא סיבת כל הסיבות וסיבב הדבר שיבואו הנשמות אשר נתערבו ברע בדור המבול ובכמה דורות, בכדי לצרפם שם הכל כנודע מדברי האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו ובשארי מקומות). אך היה יכול להביא עליהם מבול של אש או דבר אחר, ואך לפי שהיה רוצה לגלגל הדבר שיבוא נח אל התיבה לכן שטפם במים והוא ינצל בתיבה ובא כל דבר על מכונו, וזה מאמר הכתוב ונח בן שש מאות שנה כלומר כיון שנשתלם נח בשש מאות שהוא בחינת היסוד ונעשה צדיק יסוד עולם והיה ראוי ליכנס להתיבה הנקראת ארון הברית לטעמים הנזכרים, לכן והמבול היה מים על הארץ שעבור זה היה המבול דוקא מים ולא אש או דבר אחר מפני נח שהיה צריך ליכנס לתיבתו המוכנת לו מאז כאמור.

פסקה ח

מן הבהמה הטהורה וגו' שנים וגו'. המפרשים עמדו בזה לתמוה מה דכלל בכיילא רבא מן הבהמה הטהורה ומן איננה טהורה שנים מכל באו וגו' ולמעלה נאמר לו בפירוש מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה, ואולם לפי דברי מאמר חז"ל (בראשית רבה ל"א, י"ג) שהבאנו למעלה (בפסוק זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ) אשר במה שאמר לו הקב"ה זכר ונקבה יהיו רמז לו סימן הכשרות כשהזכר ילך אחר הנקבה אלו כשרים הם, ואת אלה תביא אליך להחיות, ולפי זה כך יהיה פירוש הכתובים. כי תחילה אמר לו שנים מכל תביא אל התיבה להחיות אתך זכר ונקבה יהיו, פירוש שלא תביא אל התיבה כי אם זוגות זכר ונקבה בכדי שיהיה לקיום המין אבל לא שני זכרים או שני נקבות שלא נצרך זה לקיום העולם, ועוד כאשר לא יהיו זוגות לא יוודע לו אם כשרים הם או לא, על כן דוקא זוגות ובסימן זכר ונקבה יהיו שהזכר ילך אחר הנקבה כי אלו כשרים הם וכמו שכתבתי למעלה. ואך שיעור הזוגות היינו כמה זוגות יקח מכל מין זה לא אמר לו עדיין, ועתה הצווי אינו רק שלא יקח כי אם זוגות ודוקא הכשרים בסימן זכר ונקבה, ואיך יוכל נח לילך ולהביט בכל מין ומין מעופות ובהמות ורמש האדמה לחפש שיהיה זכר ונקבה ביחד ולהביט אל הסימן, ודרך הנשר בשמים ורמשי האדמה אין מספר וקץ למיניהם, וטמונים בחוריהם. ועל כן אמר לו אלהים שנים מכל יבואו אליך להחיות, פירוש מעצמן יבואו שנים מכל מין ומין בפעם אחד כדי שתדע אם הזכר הולך אחר נקבתו או לא, ואמנם מספר הזוגים לא היה צריך לומר לו, כי כמה שיבואו בסימן הזה יכניסם אל התיבה, ואך אחר שאמר לו הקב"ה ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה, אז היה צריך להודיע לו את מספר כולם לידע שיעור המזון אשר יצטרך להכין, ואמר לו מספר הזוגות מהבהמה הטהורה שבעה,

ומלא טהורה שנים וגו', ואמנם אף שיהיה צריך בכמה מינים שבעה שבעה לא באו כולם כאחת שלא תתבטל הסימן שאם יבואו כולם בערבוביא לא ידע מי ראשון ומי אחרון ואפילו זה אחר זה אם יבואו במהירות לא ידע סימנו כי אם יבוא נקבה וזכר ותיכף אחר כך נקבה וזכר והכל במין אחד לא ידע אם הנקבה השניה לא הלכה אחרי הזכר, ולזה אמר הכתוב כאן מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה ומן העוף וגו' אף שהיה בהם הרבה מיני שבע, מכל מקום שנים שנים באו אל נח אל התיבה זכר ונקבה כלומר שבאו זוגות זוגות בהמשך בזכר ונקבה בכדי להכיר סימן הכשרים, ולא בא הכתוב להגיד כאן מספרם, כי אם להגיד שביאתן היה בשנים שנים אף שהיה בהם מין שבע שהיה צריך שבעה זוגות, לא באו אלא שנים שנים בכדי להכיר בהם סימן אשר מסר לו בוראו ברוך הוא וברוך שמו, וסיים כאשר צוה אלהים את נח כי אלהים בחינת הדין לא חפץ אלא בכשרות והשאר השחית, וזה הצווי והסימן הכל מאת אלהים היתה שזה נאמר לו בפעם הראשון בעת עשיית התיבה הנאמר בשם אלהים והכל בכדי ליסד עולמו בכשרות ונכון.

או אפשר יאמר הכתוב על זה הדרך כי נודע אשר אל התיבה לא בא כי אם אותן שלא השחיתו דרכם ולזה יאמר מן הבהמה הטהורה, פירוש שלא השחיתה דרכה והיא טהורה ונקיה ממין אחר, אף שהיא בעצמה איננה טהורה ומן אלו רק שנים שנים באו.

פסקה י

ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ וגו'. פסוק זה מורה בעליל למה שכתבנו למעלה אשר בשבעת הימים האלו שהם ימי אבלו של מתושלח, או לקבוע להם עוד זמן אחר זמן, היה יורד הגשם שפירש רש"י ז"ל (בפסוק ויהי הגשם וגו') כשהורידן הורידן ברחמים, ובכל השבעה ימים היה יורד גשם שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה ואם לאו יתהפכו למבול וזה נקרא בלשון הכתוב מי המבול כי עדיין מים היו כשאר מימות היורדין לארץ ואחר כך נתהפכו למבול כאשר נבקעו כל מעינות תהום רבה ונפתחו ארובות השמים. דאם לא כן הפסוק הזה מיותר כולו, דהרי תיכף אחר כך מפרש הכתוב כל גופא דעובדא אשר בשנת שש מאות שנה לחיי נח נבקעו כל מעינות תהום רבה וגו' ויהי הגשם ארבעים יום וגו' ומה מקרא זה בא ללמדנו, גם למעלה כבר נאמר ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים וגו', גם אינו מיוסד בפשט הכתוב כלל שאמר ומי המבול היו על הארץ משמע שכבר היו, ומאימתי היו הלא לא התחיל המבול עד אחר שבעת הימים האלו, אלא ודאי אשר בתוך השבעה היה יורד הגשם ההוא ברחמים והיה הכל לאיים עליהם אולי ישובו, והכתוב קאי למה שלמעלה, במה שסיפר אשר שנים שנים

באו מעצמן אל נח אל התיבה וממין הטהורים שבעה והכל בזוגות ובדוקא זכר הולך אחר הנקבה ככל הנזכר, והיה להם ללמוד מכל זה אשר בודאי יביא הקב"ה מבול על העולם ואף על פי כן הנה לא חלו ולא רעדו כלל ולא רצו לשוב אל ה' אלהיהם. ולזה אמר הכתוב כאן ראה רחמי המקום ברוך הוא וקשיות עורף הדור הזה, כי הוא המטיר להם שבעה ימים ובתוך כך היה נח ועם כל אשר אתו בתיבה וראו נפלאותיו בביאת כל המינים מעצמן ושארי דברים והם הקשו ערפם ואמרו לאל סור ממנו ולא רצו לשוב. והוא אומרו, ויהי לשבעת הימים כלומר הנה כבר גם חלפו ועברו השבעת הימים ובתוך כך היה מה שהיה בביאת כל מיני יושבי תבל ושארי דברים וגם ומי המבול היו על הארץ, וכל אלה ראתה עינם ולא עלה שום מורך בלבבם להרהר תשובה בלבם, אשר על כן, הנה בשנת ת"ר שנה וגו' נבקעו כל מעינות תהום וגו', עד כי נשטפו כולם ותהי עוונותם על עצמותם כאשר ביארנו. אחרי ביאורינו זה מצאנו מאמר חז"ל (פרקי דרבי אליעזר מובא בילקוט רמז נ"ו) וזה לשונו: ר' צדוק אומר בי' במרחשון נכנס לתיבה וי"ז בו ירדו מי המבול ולכאורה זה פלא הוא כי היכן מרומז בכתוב שהיה שבעה ימים בתיבה קודם ירידת המבול, ומפורש אמר הכתוב ויבוא וגו' מפני מי המבול שלא נכנס עד שדחקוהו המים (עיין רש"י) ולדברינו הנזכרים הכל נכון בעזרת ה' יתברך והנאני והבן.

פסקה יא

בשנת שש מאות שנה לחיי נח וגו' ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו. אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ב, ז') דרך הארץ המטר יורד והתהום עולה וכו' ברם הכא נבקעו כל מעינות תהום רבה ואחר כך וארובות השמים נפתחו, ונראה לתת טעם לְמַה ששינה להם המקום סדרי בראשית בדרך זה. והוא, כי שנו רבותינו (סנהדרין ק"ח.) בפסוק ואני הנני מביא את המבול מים ר' יוסי אומר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין שדומה למים שנאמר (בראשית ו', ב') ויקחו להם נשים וגו', לפיכך דן אותם במים שדומה לגלגל העין שנאמר נבקעו כל מעינות תהום רבה (ופירש רש"י בשביל גלגל העין, שראו טובתם שלימה והיו גבוהים עיניהם ומנאפים אחר עיניהם. במים שדומה לגלגל העין, מעינות שנובעים ממקור קטן שדומה לעין) ורבנן אמרו דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם וכו' עד אמרו כלום אנו צריכים לו אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות וכו' שאנו מסתפקין מהם, אמר הקב"ה בטובה שהשפעתי להם, בה מכעיסים אותי ובה אני דן אותם וכו' עד כאן. והנה ודאי שניהם אמת אלו ואלו דברי אלקים חיים כי בשניהם חטאו ואמנם הנה חטא גבהות עינים קודם לכל כי זה שאמרו כלום אנו צריכים לו אלא לטיפה של גשמים מוכרח ליקדם חטא הגבה

עינים, כי כאשר לא תגבה עינים ודאי לא יאמרו זה ובודאי אחר שגבהו עיניהם עתק יצא מפיהם ואמרו כלום אנו צריכים לו וכו'. ועבור זה דן אותם כסדרם אשר בתחילה נבקעו מעינות הדומים לגלגל העין ואחר כך וארובות השמים נפתחו בשביל מה שאמרו כלום צריכים אלא לטיפה של גשמים כאמור, והכתוב מספר בנפלאות תמים דעות סיבת כל הסיבות שסיבב הכל במועדו ובזמנו כי אחר שהיה נח שש מאות שנה ונשלם במדת צדיק יסוד עולם והיה ראוי להכנס לתיבה כאשר כתבנו למעלה (בפסוק ונח בן שש מאות שנה) אז נתמלא סאתם של דור הרשעה ופרץ לרשעים במים מדה כנגד מדה ובכדי שעל ידי זה יסובב גם כן ביאת נח לתיבה כאמור.

עוד נראה לתת טעם לזה, מה שתחילה נבקעו מעינות תהום ואחר כך וארובות השמים. כי כבר ביארנו מאמר חז"ל בפסוק זכר ונקבה יהיו אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו, נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו. ופירשו המפרשים מפני שבדרך זה הוא עזות והשחתת דרך, ונודע אומרם ז"ל (עבודה זרה י"ז.) כל זונה שהיא נשכרת לסוף שוכרת ובודאי היא מחזרת על שכירה והנה אם דור המבול היו שטופים בזימה ודאי שהיה אצלם הנקבה רודפת אחר הזכר, ואפשר רמז לזה בכתוב ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו שלכאורה מכל אשר בחרו מיותר כי בודאי כשהם לקחו ודאי שלא יקחו כי אם את אשר יוטב בעיניהם, ובלא זה מה נפקא מינה בזה אם לקחו מאשר בחרו או לא. אלא שבא לרמז שלקחו להם נשים מכל אשר יבחרו הם פירוש הנשים, כי הנשים הם אשר בחרו לקחת זה או זה וזה יורה על גודל זוהמת ניאוף שהנקבה היתה רודפת אחר הזכר, או כפשוטו שבא לומר שלקחו להם מכל אשר בחרו לצד שהנקבות היו שטופי זימה במאוד והיו רודפים אחר הזכרים והחזיקו שבע נשים באיש אחד, ועל ידי כן לקחו מכל אשר בחרו כל אשר אִוְּתה נפשם כי הם היו רצים אחריהם, והנה איתא בפרקי דרבי אליעזר (מובא בילקוט רמז נ"ו) בזה הלשון: בי"ז בו ירדו מי המבול מן השמים שהן מים זכרים ועלו מי התהומות שהן מים נקבות ונצמדו אלו באלו וכו', ועל כן מדה כנגד מדה התנהג עמם הקב"ה שהם גרמו בזימתם להיות הנקבה קודמת תחילה לרוץ נגד הזכר, כן תחילה נבקעו מעינות תהום רבה ועלה תחילה התהום שהוא מים נקבות ואחר כך וארובות השמים נפתחו שהן מים זכרים וכאמור.

פסקה יב

ויהי הגשם על הארץ מ' יום וגו'. רש"י ז"ל פירש בפסוק כי לימים עוד שבעה טעם מ' יום הללו כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם וכו' והנראה לומר עוד טעם בדבר הזה, לצד שהיה נח ניתן בתיבה כעובר הניתן בבטן האם כנזכר למעלה ולמענו היה

צריך ארבעים יום לצור צורתו צורת השלימות שניתן לארבעים יום, ועבור זה היה הגשם יורד מ"ם יום נודע בחינת הגשם שהיא הארת יסוד אבא (כמו שאיתא בדברי האר"י בכוונת מוריד הגשם) שהוא הוא בחינת נח ועל ידי האור הזה, נתגדל ונתחדש באורות ומוחין חדשים, והם נאבדו באור הזה כידוע מכוונת פורים אשר נתגלה בצדקת הצדיק מרדכי הארת אור הזה ועל ידי זה ומרדכי יצא מלפני המלך (אסתר ח', ט"ו) מלכו של עולם בלבוש מלכות תכלת וחור וגו' וחשיב שם עשרה לבושים עם אורה ושמחה כנודע כי אור הזה הוא אור החכמה הנשפעת מיו"ד שבשם הגדול הוי"ה וכשהשיג אור הזה נתלבש בעשרה לבושים נגד היו"ד הלז, והמן הרשע הושב גמולו בראשו על ידי אור הזה ונתלו עשרת בניו על העץ (כי הוא לבדו היה כמת בחייו מדין הבא במחתרת שאין לו דמים ופירש רש"י שם (שמות כ"ב, א') שהרי הוא כמת מעיקרו והמן בא להרוג את מרדכי והבא להורגך וכו' והבן) כי הוא והם היו תוקף הקליפות, וכאשר נתגלה אור הנפלא הלזה כל הקליפות נכנעין ואובדין בטלין ומבוטלין. וגם כאן לפי שהיו נאחזין בתוקף הקליפות נמחו ונאבדו מן העולם בהתגלות האור הזה.

ואפשר זה רמזו חז"ל שאמרו (עבודה זרה ג'.) לעתיד לבוא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה, כי ידוע לחכמי לב אשר יסוד אבא הוא לעולם טמיר וגנוז ביסוד אימא, כי אי אפשר לקבל עתה סוד ההארה הלזו בלי לבוש, לרב הבהקת האור אשר מחשיך עיני הראות מלהסתכל בה, וזה הוא עתה לפי שאין העולם על שלימת תיקונו ואולם לעתיד לבוא שהעולם יהיה מתוקן על תיקונו בשלימות אז יוציא הקב"ה חמה מנרתקה כי חמה ירמוז על אור הלז לפי שהוא ג' פעמים ח"י עם הכולל וכל חי הוא ביסוד, גם אל חי עם האותיות מספר חמה ונקרא חמה לפי שאורה הוא בחמימות גדול ונורא בהארה נפלאה לאין קץ ותכלית עד שמוכרחת להיות עתה בנרתיק שיוכל להאיר על ידו ולעתיד לבוא יוציאו הקב"ה מנרתיקו וצדיקים מתרפאים בה כאמור בבחינת מרדכי ונח שהשיגו על ידי אור הלז כל שפע טוב וברכה בתענוג אמת, ורשעים נידונין בה כמפלת המן ובניו ודור המבול כי כל הקליפות יכנעו באש ויומחו כדונג מפני האש ועל זה אמר הכתוב (איוב י"ט, כ"ט) גורו לכם מפני חרב כי חמה עוונות חרב. כי חרב הוא חרב נוקמת נקם ברית שהוא מדת היסוד ולכן אמר כי חמ"ה עוונות חרב שאור חרב הברית נקרא חמה כאמור, שמבהיק ומופיע בחמימות רב על ראש הרשעים לדונם להכניעם ולבטלם, אבל צדיקים מתרפאין בה כנאמר.

ועל כן אמר הכתוב ויהי הגשם על הארץ. כי הגשם בא מהתגלות אור הלזה, ואם היו חוזרין בתשובה, הנה נודע אומרם (קידושין מ"ט:) המקדש האשה על מנת שאני צדיק גמור

ונמצא רשע גמור קידושיו קידושין שמא הרהר תשובה בלבו, ואם היו חוזרין בתשובה היו נכנסים בכלל הצדיקים, ואמרו צדי"ק כי טו"ב (ישעיה ג', י) כי אור הלזה נקרא טוב והוא אור זרוע לצדיק דוקא כנודע, ולכן פירש רש"י בפסוק זה כשהורידן הורידן ברחמים כי מדת היסוד הוא מקור הרחמים המזווג לחסד וגבורה והוא כלול משניהם ועושה שלום ביניהם להמתיקן ברחמים, ואמנם כשלא שבו הנה הרשעים נידונין בה ונאבדו. ועל כן אמרו ז"ל (סנהדרין ק"ח.) בטובה שהשפעתי להם בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם, כמדובר. כי כל הטובות הוא מאור הזה.

ותראה עוד הפלא הזה מה שנודע (שבת ק"ה:) אשר הקב"ה דן את האדם במדה כנגד מדה ובמדה שאדם מודד מודדין לו, ועל כן אמר הקב"ה, בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם. אבל יש בזה יותר פנימיות, כי הנה כבר כתבנו למעלה (בתחילת הפרשה) בצדקת נח הצדיק שקראו הכתוב צדיק תמים כי רשעת דור המבול היה שהסירו השלימות מהקב"ה שכיון שראו הטובה הגדולה שמשפיע להם הקב"ה וכאומרם ז"ל (סנהדרין ק"ח.) דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם וכו', הכחישו אשר ימצא בו מדת הדין לדון לרשעים כמו שמובא בזוה"ק (בשלח נ"א:) למלכא דאיהו שלים מכולא וכו' מה אורחא דההוא מלכא אנפוהי נהירין וכו' מאן דאיהו טפשא חמי אנפוי דמלכא נהירין ולא אסתמר מניה ומאן דאיהו חכימא אף על גב דחמי אנפוי דמלכא נהירין אמר מלכא ודאי שלים, שלים הוא מכולא, דעתיה שלים, אנא חמי דבההוא נהירו דינא יתיב ואתכסיא אף על גב דלא אתחזיא דאי לאו הכא לא יהא מלכא שלים ועל דא בעי לאסתמרא וכו' כך קודשא בריך הוא איהו שלים תדיר בהאי גוונא ובהאי גוונא אבל לא אתחזיא אלא בנהירו דאנפין ובגין כך אינון טפשין חייבין לא אסתמרין מניה, אינון חכימין זכאין, אמרין מלכא שלים הוא אף על גב דאנפוי חזיין נהירין דינא אתכסיא בגוויה וכו' עד כאן. וזה ממש היה רשעת דור המבול שראו בטובה שהשפיע להם ולא האמינו שהקב"ה הוא שלם בכל השלימות ובודאי דינא אתכסיא בגוויה, ולא כן נח הצדיק שהביט אל זה ואף בראותו הטובה נשמר מלהרשיע נגדו כי ידע והאמין בשלימות תמים דיעות, ולפי שהתנהגותו היה בשלימות הזה נקרא צדיק תמים כאמור, והנה בעת השיב גמולם בראשם פרעם במדה שמדדו לו והראם השלימות הנפלא אשר ויהי הגשם על הארץ שירד ברחמים לנח צדיק יסוד עולם לקבל מאור הנפלא הלזה להעשות בריה חדשה ולהתחדש העולם על ידו וצדיק עליה חיה יחיה, והם נידונו בו, והגשם של ברכה היה להם למבול לשטפם ולאבדם מן העולם, הכל עבור כי אין תמים כאלהינו וכל אופני השלימות בו ובעת הרחמים דינא טמיר וגנוז בו. וכן להיפך בעת הזעם והחרי אף הגדול,

רחמים נגנז בו. כי בעת שנהפך זאת עליהם למבול והיה החרי אף גדול למאוד אף על פי כן ויזכור אלהים את נח כי דעתיה שלים שלים הוא מכולא, ולכן אמרו ז"ל (בילקוט רמז רנ"ח) בפסוק (איוב ל"ו, ל"א) כי בם ידין עמים יתן אוכל למכביר וגו' השמים הללו בם הוא דן את אומות העולם תדע לך כשחטאו דור המבול דנם בהם שנאמר (תהלים י"א, ו') ימטר על רשעים פחים. אנשי סדום כשחטאו דנם בשמים שנאמר (בראשית י"ט, כ"ד) וה' המטיר על סדום גפרית ואש מאת ה' מן השמים וגו'. יתן אוכל למכביר, מהם נתן מזון לישראל שנאמר (שמות ט"ז, ד') הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו' עד כאן. הראו בחוש להגיד על שלימותו ברוך הוא אשר בדבר אחד יברך ויקלל.

ועל כן כל האדם בראותו שהקב"ה משפיע לו טובה לא יושכח מאתו יראת ופחד ורעדת בוראו ופחד דיניו ומשפטיו כי בכל מיני הטוב והחסד נגנז ונשמר פחדי דיני אלהים כי אין כאלהינו בצד השלימות האמיתית. וזה פירוש הכתוב (מלאכי ב', ב') וארותי את ברכותיכם וגם ארותיה וגו'. ואין לו פירוש לפי פשוטו כי איך שייך לקלל הברכה וגם מלת ארותיה אין לו פירוש כל כך ורש"י ז"ל נדחק שם קצת בפירושו, ולדברינו נכון הוא כי הנביא הוכיח אותם מקודם שאינם עובדים את ה' בטובה אשר משפיע להם כמו שכתוב (שם א', י"ד) וארור נוכל ויש בעדרו זכר וגו' וכדומה, וזה לפי שבשעת הטובה אינם יראים את פני ה' לומר אנפוי דמלכא נהירין אבל דינא טמיר בגוויה, על כן לא כיבדוהו מאשר חננם, ולמול זה אמר להם (שם ב', ב') אם לא תשמעו ולא תשימו על לב לתת כבוד לשמי, כלומר שהיה להם לשמוע ולשים על לב לכבדו מאשר השפיע להם המקום כי הנה שלם הוא, ואם לא נכבדו מאשר נתן לנו יהפוך פניו דין עלינו חלילה, ואתם סבורים שהטובה לא יופסק לחסרון שלימותו חלילה, אשר בשעת הטובה לא ישגיח בדין על עולמו, ועל כן וארותי את ברכותיכם כלומר עם הברכה אקלל אתכם כי בברכה כלולה גם מהקללה לרב שלימותו, ואם אינכם יראים את פני ה' הרי הברכה גופה מוכן לקלל אתכם, ולזה אמר וגם ארותיה כלומר הנה כבר קללתי אתכם כי הקללה נמצאת בתוך הברכה והכל להראות על השלימות הנפלא אף אשר גם בעת הטובה דינא טמיר בגוויה ובדבר אחד יעשה חסד ודין והכל כנאמר.

עוד נראה בטעם אלו המ' יום דוקא, כי סוד המבול מבואר (בליקוטי תורה פרשה זו) בשם האר"י ז"ל כי העלתה הנוקבא המיין נוקבין שלה היינו הגבורה, והיו דינים קשים כי לא היו מיין דכורין לקיבלה והם היו ה' גבורות הנמשכות מה' אותיות מנצפ"ך שהם ה' גבורות שבמלכות הנשרשים מה' אותיות אלהים והיו עולים עד יסוד אימא ושם גם כן גבורות ונעשה גבורות גשמים מלמטה ומלמעלה כו' עד כאן. וידוע אשר יסוד אימא

הוא במדה השמינית ונתכללה בה' גבורות הרי ח' פעמים ה' הוא מ' ולזה ירד הגשם ארבעים יום.

פסקה טו

ויבואו אל נח אל התיבה וגו'. לכאורה היה די לומר ויבואו אל התיבה ודקדק לומר אל נח, לצד שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ב, ח) בפסוק הקודם המה וכל החיה למינה וגו'. המה עיקר והכל טפילה להם וידוע אשר גם בָּהֵמָה (כלומר בהוא ובניו גופייהו) היה נח העיקר והכל טפלים כי אותך ראיתי צדיק ולא אחר ונמצא שנח היה עיקר הכל ובשבילו ניצולו הכל וזהו שכתוב ויבואו אל נח אל התיבה, כלומר עיקר ביאתם היה אל נח כי בשבילו ניצולו כולם והוא הכניסם אל התיבה כדבר האמור.

פסקה טז

ויסגור ה' בעדו. רש"י פירש בפשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים ולפי זה יקשה למה לא סגר נח בעצמו את תיבתו. ונראה כי אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ד, א') בפסוק (ח', ט"ו) וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התיבה וגו', זהו שאמר הכתוב (תהלים קמ"ב, ח') הוציאה ממסגר נפשי וגו', זה נח שהיה סגור בתיבה י"ב חודש וכו', ה' צדיק יבחן (שם י"א, ה') אמר ר' יונתן היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים וכו' ומה הוא בודק קנקנים יפים וכו' עד כך אין הקב"ה מנסה אלא הצדיקים, דבר אחר ה' צדיק יבחן זה נח שנאמר צא מן התיבה עד כאן. ופירושו שהיתה בזה צדקות גדולה במה שלא יצא מן התיבה כי אם עד שאמר לו הקב"ה צא מן התיבה, ואך להבין ולמה עשה כן נח להמתין עד אחר צוותו מאת האל לצאת, והאיך נרמז לו כן שלא יצא כי אם ברשות.

ואכן נראה כי הנה מעת אשר חרבו פני אדמה עד יציאתו מן התיבה היה יותר מששה שבועות כמפורש בכתוב ובודאי היה יכול לצאת מן התיבה בעת הזאת וגם ודאי כי חשקו היה לצאת ממנה, או סתם לראות פני תבל ומלואה ולא להיות סגור ומסוגר שכבר היה סגור יותר מי"א חדשים, או לצד טורח הבהמות והחיות וכל המינים שהיו עליו מעופות ושרצים עד אין שיעור, ולהאכיל ביום בריה שדרכה לאכול ביום, ולהאכיל בלילה בריה שדרכה לאכול בלילה. וצער גדול היה להם מזה כמו שאיתא (בסנהדרין ק"ח:) שהיה גונח וכוהה דם. והארי הכישו (כמו שאיתא בתנחומא פרשה זו) ובפירוש אמרו (בראשית רבה ל"ד, ג') ויצא מצרה צדיק (משלי י"ב, י"ג) זה נח שנאמר צא מן התיבה. ועוד אפשר לצד שהיה נאסר בתיבה בתשמיש המטה הוא והבהמות והחיות וכל אשר אתו שם ובודאי היה ראוי לעלות על לב נח הצדיק לצאת יפה שעה אחת קודם לחדש פני תבל כי לשבת יצרה, ואולם ה' הטוב לא רצה בכל אלה כי אם להיות דוקא שם עד אשר יְצַוֶּה מאתו לצאת לטעם כמוס בסוד אלהינו יתברך שמו, או לטעם פשוט לפי שעד שלא

כלתה משפט דור המבול עד גמירא עד אשר יבשה הארץ לגמרי שנעשה גריד כהלכתה אחר שס"ה ימים מיום ליום, היה מוכרח להיות נח סגור בתיבה, שלא יצא החוצה כי עדיין השטן מרקד קצת שם, וחבי כמעט רגע וגו' (ישעיה כ"ו, כ'), ולזה רמז לו הקב"ה וסגרו בעצמו בהתיבה, ומזה הבין נח אשר רצון הקב"ה, שלא יפתחנו כי אם מי שסגרו הפה שאסר הוא שיתיר, ואף שהיה חושק לצאת עמד על עצמו ואמר, אם היה רצונו שאצא בעצמי לא היה צריך לסגרני בעצמו ובכבודו וממילא הייתי סוגרו ופותחו, ובזה ודאי ה' צדיק יבחן ועמד בנסיון יותר ממ' יום ולא יצא עד שאמר לו הקב"ה לצאת, ולזה אמר נח הוציאה ממסגר נפשי אתה תוציא ולא אני ואני מוכן להודות את שמך כי תגמול עלי להוציאני ממאסר כאמור.

עוד יאמר הכתוב ויסגור ה' בעדו. כי כבר כתבנו למעלה בשם האר"י ז"ל אשר נח היה נתון בתיבה דוגמת עובר הניתן במעי האם כי היה צריך לחזור ולהתחדש בסוד עיבור ולידה כנודע, ולזה ויסגור ה' בעדו על שם וה' סגר את רחמה (שמואל-א א', ה') כי ג' מפתחות הן ביד הקב"ה ואחד מהם של חיה כאומרם ז"ל (סנהדרין קי"ג.). והסגירו הקב"ה במפתחו שלא יפתחנו אחר כי אם הוא בכבודו ועל כן לא היה יכול נח לצאת כי אם כאשר אמר לו הקב"ה צא מן התיבה כי הוא הסוגר והפותח, ומפתח הלז לא ניתן לשליח, וכן בגאולת מצרים שהיו דומין אז לעובר הנשמט מרחם האם כנודע מדברי האר"י ז"ל (בפירוש עץ חיים שער חג המצות) כתיב (שמות י"ב, י"ב) ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך ולא שרף וכו' כי המפתח הלז ביד הקב"ה והבן.

פסקה יז

ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים וישאו את התיבה וגו'. להבין אומרו אצל המים לשון רבים וירבו וישאו ולכאורה היה לו לומר וירב המים וישא את התיבה, נראה לפי שאמרו בפרקי דרבי אליעזר (מובא בילקוט רמז נ"ו) והבאתיו למעלה וזה לשונו: בי"ז בו ירדו מי המבול מן השמים שהן מים זכרים ועלו מי התהומות שהן מים נקבות ויצמדו אלו עם אלו וגברו להחריב את העולם וכו' עד כאן. והענין הוא כי לעולם לא יהיו הזרעים וכל תולדות צומחין כי אם בהתחברות שני המימות האלו מטר מן השמים וכנגדו מים מן התהום כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ג, י"ג) אין לך טיפה שיורד מן השמים שאין טיפיים עולה כנגדו מן התהום אבל לא יצמחו מן המטר לבד או מן מי התהום לבד כי המה בבחינת זכר ונקבה וכאשר יתחברו יחד יפרו וירבו ויולידו ויצמחו זרע לזורע ולחם לאוכל, ולא כן בזכר לבד או בנקבה לבדה כמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים ז"ל בפסוק יקוו המים עיין שם. ובמי המבול שלא הולידו והצמיחו שום

זרע ועשב בשדה נתרבה מהן תולדות עצמן מים במים ויפרו וירבו שני המימות הללו עוד מים על מים ובזה נתגברו עד מאוד להחריב הארץ ויושביה, וזה אומרו וירבו המים מלשון פרו ורבו כלומר שלא היה להם את מי להרבות כי אם המים להרבות מים על המים ועל כן וישאו את התיבה שני המימות כאמור.

ותרם מעל הארץ. לכאורה כשאמר וישאו את התיבה ודאי שנתרוממה מעל הארץ כי אם תעמוד על הארץ אין המים נושאין אותה, ואפשר שמרמז בזה, למה שמבואר בדברי האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו) שענין המבול היה שהמיין נוקבין לא היה מיושבי הארץ הוא האדם אשר על הארץ, והוכרחה המלכות בעצמה לעלות המיין נוקבין עד יסוד אימא וכל זה דינים קשים וכו' והנה התיבה ידוע שרומזת על יסוד אימא, וזה וישאו את התיבה ותרם מעל הארץ שנשיאת התיבה והרמתה היה מהארץ לבד היא המלכות ארץ עליונה ולא מבני האדם וזה היה עיקר המבול בבחינת גבורות גשמים כנודע.

פסקה יח

ויגברו המים וירבו מאוד על הארץ וגו'. אומרו על הארץ לכאורה מיותר כי בודאי על הארץ רבו לא על השמים, אך הנה מצינו שאמרו ז"ל (בכורות נ"ה:) בפסוק והנהר הרביעי הוא פרת (בראשית ב', י"ד) למה נקרא שמו פרת שמימיו פרין ורבין מסייע ליה לשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מתברך, ונמצא אשר ימצא במים הפרין ורבין אך לא על הארץ כי מכיפיה מתברך, ומימיו פרין ורבין במקום שהוא שם ולא יעלה להציף פני תבל ומלואה, אך בענין לפרות ולרבות לא כל העתים שוין, ולפעמים ובני ישראל פרו וישרצו וירבו במאוד מאוד (שמות א', ז'), והנה כח המים להרבות ולירד על הארץ נקרא גבורה כמו שאמרו ז"ל (תענית ב'.) למה נקראין גבורות גשמים וכו', ועל כן אמר ויגברו המים, שנתן להם הקב"ה כח וגבורה יתירה שלא בטבעם, ועל כן וירבו מאוד על הארץ שכל כך גדלו שעלה התהום על הארץ להציף ולהחריב העולם מה שלא מצינו כן בשאר מימות הפרין ורבין שאינן יורדין לשחת העולם כאמור.

פסקה יט

והמים גברו מאוד מאוד על הארץ וגו'. גם זה הכתוב יגיד כמו שכתבנו למעלה, כי עיקר דרך תגבורת המים הוא בתהום, כאומרם (בראשית רבה י"ג, י"ג) אין טיפה יורד מלמעלה שאין טיפיים עולה כנגדו וכו' כי התהום מתגבר עצמו לצאת ככלה לקראת החתן וכן אמרו מעינות מתגברים כי עיקר ההתגברות הוא במעין עצמו במקורו בתהום, ומחמת ההתגברות עולין על שפת הקרקע קצת יותר משהיה אבל עיקרו הוא בתהום. אכן במי המבול נשתנו סדרי בראשית ולא די שהמים גברו עוד מאוד מאוד ביותר ויותר מאשר אמר למעלה, גם זאת היתה שלא היתה ההתגברות בתהום כפעם בפעם רק התגברו על

הארץ למאוד מאוד ועלו למעלה למעלה עד שנתכסו כל ההרים הגבוהים, ועוד חידוש יותר נפלא. כי,

פסקה כ

חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכוסו ההרים. דהנה מה שכיסו הארץ וכל יושביה וכיסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים, הנה כל זה היה צורך למבול לעשות נקמה בארץ ויושבי בה ולשחת הכל מה שבהרים הרמים, ואך זה שנתגברו ט"ו אמה מלמעלה זה לא היה צורך לעיקר הדבר, ואך לרוב הקצף הגדול והזעף הרב אשר היה בעת ההיא נתגברו ונתחזקו עד חמש עשרה אמה למעלה מן הצורך, ונודע מה שכתב הרב (בליקוטי תורה פרשה זו) בטעם ט"ו אמה הללו על שנסתלק ממנה ה"י ונשאר אל"ם מאלהים וזו מלמעלה מלמעל ה' שנסתלקו למעלה מן ה"י וגבורות עלו למעלה מראשה וכו' עד כאן. וזה שאמר הכתוב חמש עשרה אמה מלמעלה כלומר אלו הט"ו אמה שהוא מנין י"ה היה על מלמעל"ה שעלה ה"י מאלהים ונשאר אל"ם שהוא תוקף הדינים, וזה גרם זעם אחר זעם וקצף אחר קצף להתגבר כל כך אף ביותר מהצורך, כדמיון אחד שמכה את חבירו בחימה גדולה מרובה עד שאין מניח מחמתו אפילו אם ימות תחת ידו יכהו עוד לרוב הקצף והצער והחימה עמוסה שבוער בלבו עליו, או מחמת חימה יכנו באבנו או בעצו ושאר דברי בטלה והכתוב אומר שהט"ו אמה הללו שגברו המים לבטלה אף שכבר ויכוסו ההרים, ועיין בסמוך.

פסקה כא

ויגוע כל בשר הרומש בעוף ובבהמה ובחיה וגו' וכל האדם. וכבר היו ראויים להיות שוקטים ונחים כיון שעשו הנקמה בשלימות, אף על פי כן גברו עוד ט"ו אמה מלמעלה לבטלה להראות איך גדלה עוונם מנשוא עבור מה שגרמו שיסתלק י"ה מאלהים להשאר אלם כנאמר, ובזה נכון כל הכתוב הזה מה שלכאורה מיותר כולו כי הנה אחר כך כתוב כל אשר נכתב הנה, וימח את כל היקום מאדם עד בהמה וגו', אכן לא בא הכתוב להודיע עיקר הדבר רק לספר גודל המרד והפשע שפשעו בני האדם עד שגרמו כל כך להיות החימה והקצף עליהם אף אחר גויעתם, ולא ינוח ולא ישקוט לרוב הזעף, אבל עיקר סיפור המעשה שהיה, כתבה בפסוק שאחר זה, ועיין מה שכתבתי לקמן מה שהוצרך אחר כך לכותבה הרי על כל פנים נכתב פעם אחת.

פסקה כג

וימח וגו' מאדם עד בהמה עד רמש וגו' וימחו מן הארץ וגו'. אמרו חז"ל (עירובין יח. ובבראשית רבה ח', א') אמר ר' אמי אחור וקדם צרתני (תהלים קל"ט, ה') אחור למעשה בראשית וקדם לפורעניות. דכתיב וימח את כל היקום מאדם עד בהמה ברישא אדם

והדר בהמה וכו' עד כאן, והקשה בזה הרב הקדוש בעל אור החיים, הלא בפסוק שלפני זה מפורש להיפך ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה וגו' עד וכל האדם הרי שהאדם נגוע האחרון לכולם, ואולם לפי מה שכתבתי למעלה לא קשה מידי, כי לא סיפר שם הקרא כלל להודיע אשר נגועו, ומכל שכן שלא להורות על סדר הגויעה רק אמר אף שכבר גועו כל אלו עדיין חמתו לא שככה עד שנתן גבורה במים להתגבר עוד למעלה למעלה כאמור, ולכן לא דקדק לנקוט סדר המחייה כי לא איירי עתה מזה.

ועוד אפשר שבכוון נקט תחילה מי שהיה אחרון למיתה להסמיך הפלא לפסוק שלפניו לומר הרי ט"ו אמה מלמעלה וגו' ואף שכבר ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף וגו', וזה היה אחרון לכולם ומכל שכן אשר כבר נגועו הבהמה וחיה וכל האדם, ולא כן אם היה כתבם כסדר הגויעה לא היה נסמך התמיה למה שלמעלה, והבן, אבל גוף הודעת מחייתם והשחתתם וסדרם על מכונם חוזר הקרא ומפרש בכתוב הזה וימח את כל היקום מאדם עד בהמה וגו', ורז"ל למדו מזה שהכתוב הזה הוא עיקר ההודעה והסדר, כי בלא זה הוא מיותר כולו אחר שנאמר למעלה ויגוע כל בשר וגו', ואם לומר שגם אחר הגויעה הנה עוד נמחו מכל וכל, היה די באומרו וימח את כל היקום אשר על פני האדמה ולמה לו לחזור ולסדר מאדם עד בהמה אם לא שבכיוון בא להורות סדר מחייתם כנאמר.

פסקה כד

ויגברו וגו'. הוסיף לספר בגבורת הדין שהיה אז שאף אחר המחייה שהוא יותר מן הגויעה וכבר עשה הדין את שלו בכל האופנים בגויעה ומחייה שלא נשאר עוד שמץ מנהו, אף על פי כן ויגברו עוד חמישים ומאת יום, והכל שלא היה מדת הדין יכול לשקוט ולנוח לשכך כעס וחימה, והיו ק"ן יום הכל עבור הסתלקות י"ה למעלה ונשאר אלם ואז נתגברו ט"ו אמות מלמעלה נגד מספר י"ה, והיה מתעכב ק"ן יום. כי י"ה נודע שכל אחד כלול מיו"ד ונגדם היו הק"ן יום. ואחר כל הזעף הגדול והנורא הזה כבר כתבנו למעלה אשר הקב"ה הוא שלם בכל השלימות בכל עת ורגע ואף בעת הזעם הגדול לא נשכח טוב רוב גודל חסדו כי הוא שלם בכל תמיד. ועל כן,

פרק ח

פסקה א

ויזכור אלהים וגו'. ולכאורה היה לו להזכיר בזה שם הוי"ה שהוא שם הרחמים מאחר שזכרו לטובה וכבר עוררו חז"ל בזה (בראשית רבה ל"ג, ג'). ואמנם לצד שהיה התגברות הדינים למאוד מאוד והמים גברו עד למעלה ועל זמן רב ק"ן יום, ואפשר שאם היו מתגברים עוד יותר היה מזיק גם להתיבה מרוב תוקף הדינים, ועל כן ויזכור אלהים את

נח פירוש על ידי זה שהיה התגברות אלהים בעולם במאוד, זכר הקב"ה את נח שלא יתן מוט לצדיק ולא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים (תהלים קכ"ה, ג') לעורר חסדיו הנגנזים בכח הדין והעביר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים.

או יאמר ויזכור אלהים את נח וגו'. על דרך מאמר הכתוב (שפ קל"ו, כ"ג) שבשפלנו זכר לנו, ונודע פירושו שעל ידי השפלות שהקב"ה משפיל עמו ישראל הוא זוכר אותם להעלותם למעלה מעלה וכמאמר חז"ל (שמות רבה א', ט') בפסוק ועלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים אמר דוד (שם מ"ד, כ"ו) כי שחה לעפר נפשנו וגו' אותה שעה קומה עזרתה לנו והם עולים למעלה, וירידה זו צורך עליה היא, ואף בשעת הירידה לעולים נחשבים ולא כיורדים, כמאמר הכתוב (משלי כ"ד, ט"ז) כי שבע יפול צדיק וקם כלומר כל השבע נפילות הכל יחשב לקימה, כי לא יפלו כי אם כדי שיעלו על ידי זה, והוא כדמיון אדם הרוצה לזרוק דבר למעלה משפיל עצמו למטה ומשיב אחור ימינו מלמטה בכדי שעל ידי זה יהיה הזריקה ביותר כח ותהא עולה ליותר גבוה או ליותר רחוק, כן הדבר הזה כשהן נופלין, נופלין עד לעפר ועל ידי זה כשהן עולין עולין עד לרקיע.

וזה ויזכור אלהים את נח, כי זה שהתנהג עם עולמו במדת הדין הקשה הזה, דבר זה בעצמו הוא הזכירה להיות נתחדש העולם על ידי נח להיות מהיום תכון תבל בל תמוט עולם ועד, לחדש אורו בברית חדשה להתקיים עד עולמי עד, כי ויפרקנו מצרינו שעל ידי הצרה והצער בא הפדות והפאר ועל כן ויעבר אלהים הזה רוח על הארץ וגו' כי מצרה יצאו לרווחה או לפי שגם נח בעצמו היה בצרה כאשר כתבנו למעלה וכמאמר חז"ל (תנחומא נ"ח, ט') שהיה גונח וכוהה דם, ובזה ויזכור אלהים כנ"ל שכיון שהיה בצרה ושפלות ממילא זכרונו בא לפני ה' אלהינו להרבות זרעו כעפרות תבל, ולזה אמר הכתוב ויעבר אלהים ולכאורה הם שני הפכים כי ויעבר הוא ארבע פעמים שם ע"ב שהם שורש החסדים ואלהים הוא מדת הדין והיאך יכתבם בדיבור אחד, ואמנם הוא דברינו כי בשפלנו זכר לנו ויפרקנו מצרינו ועל ידי זה מתוקף דין אלהים נעשה ויעבר בחינת החסדים להעלות למעלה אחרי ירידת מטה כי הביט בצער העולם שאין שיעור לצער הזה שנשאר גלמוד מיושביה, ובצער נח שהיה גונח וכהה דם, ובצער כל אשר בתיבה כי כולם השיגו צער בתיבה שהיו נתונים בתוכה כבבית הכלא סגורים ומסוגרים וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ב, ח') ר' יוחנן אמר דרשו מעל ספר ה' וקראו (ישעיה ל"ד, ט"ז), ומה אם להסגר בתיבה י"ב חודש היו באין מאליהן, להפטם מבשר גבורים על אחת כמה וכמה וכו' עד כאן, הרי שסגירת התיבה היה נחשב להם לצער, וזה שחלקן כאן הכתוב

ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו' כי זכר לעולם צערו וצער נח הצדיק ועל ידי זה ויזכור אותו אלהים, ועוד ואת כל החיה וגו' שגם צערם עלתה לפני המקום צער פשוט לצד שנסגרו בתיבה, ואז וישוכו המים רצה לומר כי שככה חמתם לצד המתקת דיני אלהים והתגלות אורות החסדים כנאמר.

פסקה ב

ויסכרו מעינות וגו' ויכלא הגשם מן השמים וגו'. לכאורה אומרו ויכלא הגשם מן השמים מיותר אחר שהודיענו שנסתמו ארובות השמים ודאי שפסק הגשם אשר בא מהם, ואולם לפי מה שכתבתי למעלה אשר עיקר התגברות המים על הארץ היה לצד שהיה בהם מים זכרים ומים נקבות כמו שמובא בפרקי דרבי אליעזר והם הולידו מים במים ונתגברו מאוד, ולזה כשהעביר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים כי נטל מהם כח ההתגברות וההולדה עד שהלכו ושבו על הארץ וכח אין ללידה, ועל כן תחילה אמר ויסכרו מעינות תהום וארובות השמים כפשוטו שלא ירבה עוד ממעינות ומהארובות, וחוץ לזה אף גם ויכלא הגשם מן השמים וישובו המים מעל הארץ נודע בחינת שמים וארץ שהם מים זכרים ומים נקבות והודיע הכתוב כי ניטל מהמים כח ההולדה וההתגברות אשר היה מוטבע בהם בכח זכר ונקבה ועל ידי כן ממילא ויחסרו המים מקצה מאה וחמשים יום כלומר אותן מים שהיה נולד ונתגבר מעצמו, זה ממילא נחסר שלא היה מי להוליד אותם, ועיין למטה.

פסקה ג

וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. פירוש שהלכו ושבו למקומן והוא שלא בדרך הטבע כי הם שבו לים אוקינוס שהוא גבוה הרבה מעל הארץ כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ה', ג') ואין דרך המים להיות עולים ממקום נמוך למקום גבוה ואכן כיון שהיו דינים קשים לא רצה הקב"ה שיבלעו בארץ במקומן, ושלחם לים אוקינוס, וזה וישובו המים מעל הארץ כלומר ששבו לדבר שהוא מעל הארץ כלומר למעלה מן הארץ, הלוך ושוב כלומר שהלכו למעלה ושבו למקומן הראוי ולא נבלעו במקומן.

ויחסרו המים וגו'. לכאורה היה לו לומר ויחסר המים כמו שאמר להלן הלוך וחסור, ואמנם יאמר כי שני המימות חסרו, אחד זה אשר כתבנו למעלה שהוא בחינת ההתגברות והולדת המים זה נחסר מכל וכל, ועוד חסרו המים גופא אלו שהיו עומדין ניקווין וקיימין, גם אלו חסרו. והזכירה שזכרם אלהינו יתברך שמו הועיל כל כך אשר לא בלבד שוישובו המים שלא יתגברו עוד כאשר התגברו בחמשים ומאת יום אשר עברו ויעמדו במקומן ויבלעו מעט מעט בקרקע, ולפי ריבוי המים אשר היו לא היה נשלם בכמה שנים, הועיל זכירת ה' אותם אשר עוד תיכף מקצה מאה וחמשים יום היו מחסרין והולכין עד

אשר ותנח התיבה בחודש השביעי בהרי אררט, והכל לפי ששבו למקומן לים אוקינוס וכנאמר למעלה.

פסקה ד

ותנח התיבה וגו' על הרי אררט. הודיע כל זאת להגיד צדקת ה' מה שעשה עמהם בעת בא זכרונם לפניו אשר גילגל שתבוא התיבה על הרי אררט בכדי שתנוח שם ולא יהי להם צער נידנוד המים, והכל עבור מה שבשפלנו זכר לנו, זה שהיו בצער מופלג וביסורים עד עתה כאמור, זה הועיל להם להזכיר להם מעשים טובים שעשו שלא השחיתו דרכם ושלא שמשו בתיבה כפירוש רש"י (בפסוק ויזכור אלהים וגו') להיות על ידי זה יחסרון המים, והם ינוחו מעט מצערם.

פסקה ה

והמים היו הלוך וחסור עד החודש העשירי וגו'. כפל להדיע חסרון המים הגם שכבר אמר ויחסרו המים ולא הוה ליה למימר כאן כי אם בעשרים באחד לחודש נראו ראשי ההרים, אך בא להודיענו כי חסרונם היה מעט מעט, ולא כאשר היה בבריאת העולם שהיה כל העולם מים במים, וכאשר אמר הקב"ה יקוו המים אז תיכף מגערתך ינוסון וגו' יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהלים ק"ד, ז'-ח'), וברגע כמימרא היו כל המימות בים אוקינוס, ולא כן כאן שהיה בהדרגה מעט מעט והטעם כדי שיתעכב הדבר עד החודש העשירי ומשם גם כן במעט עד שיושלם שנה תמימה שהוא משפט דור המבול. ומחסדי המקום ברוך הוא שאף חסרון המים שהוא התחלת הטובה וההנחה גם זה חשבה למשפט להיות בזה יושלם שנת משפטם, וזה מאמר הכתוב (שם ל"ו, ז') צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה, כלומר אף בעת שהיו משפטיך בזעף ובחימה ובקצף גדול, והעלית על העולם תהום רבה, והיה ראוי שתגבורת המים לבד יהיה עד שנה תמימה שהוא משפט דור המבול אבל צדקתך כהררי אל שלקחת הטובה שהוא חסרון המים וחשבת למשפט להיות בזה תכלה שנה וקללותיה, ואדם ובהמה תושיע ה' כרוב רחמיו.

פסקה ו

ויהי מקץ וגו' ויפתח נח את חלון וגו'. צריך לדעת למה דוקא מקץ מ' יום פתח ולא קידם ולא איחר. ואמנם כבר כתבנו למעלה כמה פעמים אשר התיבה היא בסוד הבינה והיא נרמזת במ"ם סתומה של (ישעיה ט', ו') למרבה המשרה, כי מינה דינין מתערין והיא ממתנת עד שיבוא העין יפה שנוטל אחד ממ' הוא הצדיק השלם מכל וכל הנקרא עין יפה בסוד מה שאמרו חז"ל (תענית כ"ד.) כלה שעיניה יפות כל גופה אין צריך בדיקה והוא הנוטל אחד ממ' כלומר הנקודה הקטנה אשר בסוף המם סתומה ופותח לה פתח ונעשית

מם פתוחה, ואז עיניה פתוחות לתת גדולה וכבוד ושפע רב וברכה וחיים טובים על ראש עם ישראל, והנה לפעמים פותחין בה פתח גדול והוא שנוטלין כל דופן הרביעית מהמ"ם סתומה ונשארת בית והוא המבואר בתקוני זוהר תמן בית תמן ראש כי היא הנקראת אשר וראש ובית בסוד בחכמה יבנה בית כמו שמובא בזוה"ק (לך צד.) שעל זה אמר הכתוב שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, אבל לעשותה מם פתוחה בהנטל קוצה מסופה נקרא חלון, וזה עשה נח הצדיק שפתח פתחה לבאי עולם לעשות מם פתוחה, מה שאין כן אדם הראשון נאמר בו ויתחבא האדם ואשתו בתוך הגן, כי עשאה גן נעול סתום מכל צדדיה ולא מצא לה מקום לצאת השפעתה ליושבי תבל, ולזה אמר הכתוב בעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים כי התחיל להתגלות מעט דמעט מהאור הלזה הנקראת ראש כאמור וגם נקראת הר בסוד הכתוב (ישעיה מ', ט') על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון וכאשר נראו ראש"י ההרי"ם והתחיל להאיר מעט מעט אור הזה לחדש פני תבל ומלואה והכל בסוד מם סתומה, אז ויהי מקץ מ' יום, וכבר נשלם הארת המ"ם כולה אך סתומה היא ולזה ויפתח נח את חלון התיבה שנטל אחד ממ' ופתח את החלון הקטן בסופה לעשותה מם פתוחה להיות עיניה פקוחות בשפע ברכה על הארץ ויושביה, ועבור זה אמר מקץ כי זה הנקודה הוא בקוצה וסופה ולא כן פתח שהוא בצדה ועל כן הזהירו למעלה ופתח התיבה בצדה תשים, ואך עתה לא פתח כי אם החלון ונטל בעין יפה אחד ממ' כדבר האמור, ועל כן סיים את חלון התיבה אשר עשה כי עשיה פירושו תיקון על דרך ובן הבקר אשר עשה וכן כאן פירושו אשר תיקון ופתח להאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים.

פסקה ז

וישלח וגו' ויצא יצוא ושוב. אמרו חז"ל יצא ושוב שהיה הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחתו לפי שהיה חושדו וכו', ולהבין מפני מה בחר נח מכל המינים שלא לשלוח אלא העורב הלא ידע כי רשע הוא מאשר שימש בתיבה ואיך על ידו יאמר לו בשורה טובה, והלא איש טוב מבשר טוב כתיב ולא איש רע, ונראה בזה שזה ששלח את העורב לא היה כלל בתורת שליחות לומר לו אם חרבו פני אדמה והראיה שלהלן כתיב וישלח את היונה לראות הקלו המים על פני האדמה, וכאן לא כתוב זה כלל כי אם סתם וישלח את העורב ויצא יצוא ושוב, והענין היא כי הערב היא אותיות עברה, וגם עורב לבד מלא הוא אותיות בו רע וחסר בלא ו' הוא אותיות ברע, כי נשרש בו מדת הרע ועל כן שימש בתיבה מה שנאסר לו. וגם חז"ל אמרו (עירובין כ"ב.) העורב הזה הוא אכזרי על בניו וזה הכל שורש הרע ובפרט נח הצדיק שזן ופירנס י"ב חודש כל החיות

ובהמות בצער גדול והיה גונח וכוהה דם מטרחתן כפירש רש"י ומאמר חז"ל (בסנהדרין ק"ח:) ודאי שלא היה יכול לסבול בריאת אכזרי כזאת, וכיון שזכה נח לפתוח פתח החלון בבחינת עין יפה שנוטל אחד ממ"ם כנזכר למעלה לא היה רוצה לדור עם נחש בכפיפה להחזיק אצלו שורש הרע ועל כן וישלח את העורב שלוחין ממש עשה לו לגרשו כדי שלא להיותו עמו בצוותא, והנה אפשר שכוונתו היה גם כן שיאבד מן העולם על ידי זה כי אולי יפגע בו שר חמה או שר צינה כמאמר חז"ל (שם) כי הוא היה רוצה שיתוקן העולם בטוב, ואך לכל זמן ועת לכל חפץ וגו' והיה העולם עתיד להצטרך לו כמאמר הכתוב (מלכים-א י"ז, ו') והעורבים מביאים לו לחם וגו' ולזה ניצול וזה שסיים עד יבושת המים מעל הארץ שעל ידי זה ניצול שהיה עתיד להעשות נס אתו בעת יבושת המים בימי אליהו כאומרם ז"ל (שם).

או יאמר בדרך הרמז וישלח את העורב ויצא יצוא ושוב. על דרך שפירש הרב הגלאנטי ז"ל (והבאתיו למעלה בפסוק קץ כל בשר) את מאמר חז"ל (ברכות נ"ט.) הקב"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול על דרך משל שבא אחד ומרד כנגדו והמלך מתכעס על ידי זה ועל ידי זה יכאב ח"ו לב המלך בעת כעסו, מה עושה לוקח איש הלזה ושולח אותו למקום המשפט שיגמרו דינו שם והם עושים המשפט להשיב גמולו בראשו, ועל ידי זה נדחה מלב המלך כל בחינת הכעס וכאיבת לב כיון ששולחו לקבל משפטו. וכן הרשע המורד נגד מלך מלכי המלכים הקב"ה הוא מערב רע בטוב וטוב ברע והוא נקרא דמע מלשון עירוב כמו שאמרו (גיטין נ"ב:) המטמא והמדמע וכו', וכדי שלא יהיה פגם במדות העליונות מוריד אותן הדמעות לים הגדול מקום הצדק והמשפט שיוחרץ שם משפטו וישולם לו שכרו משלם, וכסא המלוכה נקי, עד כאן דבריו. והנה כשזכה נח לפתוח פתח המ"ם להאיר באורה על יושבי הארץ, ירא לנפשו פן אולי יחטאו עוד בני האדם ויערבו רע בטוב וטוב ברע ויהיה פגם במדות העליונות חלילה, אשר על כן ביקש רחמים על זה, ופעל זאת. וישלח את העורב כלומר זה הדמע והעירוב רע בטוב ויצא יצוא ושוב כלומר לצאת ממדות העליונות אל מדות התחתונות אשר הם בבחינת יצוא ושוב בבחינת (קהלת א', ז') אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת כנודע. גם יצו"א ושו"ב עם שמונה האותיות עולה משפט במספר השוה, פירוש שיצא בחינת הדמע והעירוב למקום המשפט כדי שלא יהיה פגם במדות העליונות כמדובר. ולזה סיים עד יבושת המים מעל הארץ כלומר מה שמערבין בני אדם טוב ברע, וגם זה שמדות התחתונות הם בבחינת רצוא ושוב, לא לעולם יהיה כי אם עד יבושת המים מעל הארץ.

נודע מה שכתב הרב איש אלקים מורינו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל (בשער הקדושה) אשר כל התאוות שאדם מתאוה לתענוגי עולם הזה נמשכים מיסוד המים אשר באדם כי כן דרך המים להצמיח כל מיני תענוג, וכאשר ייבשו המים הללו לא יתאוו עוד בני אדם לצוף מחמדי עולם הזה ותענוגיו ויטו כולם שכם אחד לעבדו בלבב שלם אז לא יעורב עוד רע בטוב ולא יהיו בבחינת רצוא ושוב, כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' (צפניה ג', ט') והיה ה' אחד ושמו אחד כידוע ליודעים.

גם יאמר וישלח וגו'. כי הנה נודע מספרי חכמי אמת ובפרט מזוה"ק (פרשת שמיני מ"א: ובשאר מקומות) אשר בהמות וחיות ועופות הטמאים הם מושרשים ומרומזים בכתרי דמסאבא כי שורה עליהם הסטרא אחרא ולכך נאסרו לאכלם, וידוע אשר כנסת ישראל נקראת יונתי תמתי (שיר השירים ה', ב'), כי היא נקראת (שם ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה, כדמיון היונה שמתדבקת בבן זוגה והיא הנותנת טרף לביתה וחוק לנערותיה, ואת זה לעומת זה בסטרא דמסאבא, נקראת הבחינה התחתונה המקבלת ממה שלמעלה, ערב. על שם שהכל שם בערבוביא ושעריה פתוחין לכל עובר, ואכזרית על בניה ואינה חפיצה לרחף על גוזליה, הכל להיפך מן הקדושה. והנה נח היה מתחיל לתקן עולם על שלימותו על דרך התיקון האמת כמו שמובא בזוה"ק (בראשית ע':) וידע שהקליפה נבראת להיות שומר לפרי והקליפה קודם לפרי בבחינת (מלאכי א', ב'). הלא אח עשו ליעקב ויצא עשו ראשון בכדי שישאב הוא כל הזוהמא אשר היה עוד ברחם אמו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ח') למה יצא עשו ראשון כדי שיצא מלא דמים ותצא סריותו (פירוש סרחונו) עמו כהדין פרביטא (פירוש בלן) שהוא משטף המרחץ ואחר כך מרחיץ בנו של מלך. כך, למה יצא עשו תחילה כדי שיצא הוא וסריותו עמו וכו' עד כאן.

ולזה וישלח קודם את העורב תוקף הקליפה סטרא דמסאבא בעוד שזוהמת המבול על הארץ לשאוב אל כל הזוהמא לתוכו ולתקן בפני בן המלך זה נח ובניו כאשר יצאו מן התיבה סטרא דקדושה. ויצא יצוא ושוב ופירש רש"י הולך ומקיף סביבות התיבה דוגמת הקליפה הסובבת הפרי, כי סביב רשעים יתהלכון (תהלים י"ב, ט'). וכל עורב למינו ששאב לתוכו כל המים הזדונים וכל הרע שהיה במי המבול כמו שאיתא בזוה"ק (נח ס"ה:) שלא לבד המים המכלים היו כי אם ששלוחי המחבלין הלכו בתוכו, ועד אשר כלה זה אז וישלח את היונה לראות הקלו המים מעל פני האדמה, כלומר אלו המים התחתונים מים של אדמה אם כבר כלו הלכו, אבל עדיין לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה כי לא רצתה להיות רגליה יורדות מות כי על העולם היה עדיין רשות הקליפות. על כן ותשב אליו אל התיבה נודע מזוה"ק (שם ס"ז:) מה שבחינת התיבה משמשת שלא להסתכל ברע

והרע לא תסתכל בה ועל כן גם יונתי תמתי רצתה אל התיבה דייקא בכדי שלא להסתכל ברע, ועל כן כפל הכתוב באומרו ויבא אותה אליו אל התיבה, לומר כי לא אליו לבד הביא אותה כי אם אל התיבה בכדי שהתיבה תגין עליה שלא תסתכל ברע והרע לא יהפוך פנים אליה ועל כן ויחל עוד שבעת ימים, כי שבעה ימים הוא אשר מסוגל להיות הרע יוסר בשבעת הימים או שתחול הקדושה בשבעה ימים, וכמו המצורע שהיה צריך להסגר על שבעה ימים אף כשנתמעט תיכף כשפנה, וכן נדה טמאה שבעה אף שפסקה תיכף, וכן בקדושה, אין בהמה ראויה לקרבן עד אחר שבעה ימים משנולדה, וכן למול הבן צריך שיעבור עליו שבעה ימים וביום השמיני ימול והכל כדי שתחול הקדושה עליהם, ובמצורע ונדה כדי שילך הסטרא דמסאבא מהם. והעיקר לזה מבואר בזוה"ק (אמור צ"א:) שהוא בגין דיעבור עלוהי שבת חד וכו' בגין לאתישבא ביה האי חילא וכו' ובקיומא דשבת חד אתקיים ביה אתערותא דהאי עלמא וחילא דיליה וכו' עד כאן.

ועל כן נח בראותו שלא הקלו המים הוחיל עוד שבעה ימים שבתוך כך יוסר הקליפה תקיפא מעלמא ותוכל היונה למצוא מנוח לרגלה. אף שאפשר שהתחיל תיכף להקל המים, מכל מקום לטהרה צריך המתנה שבעה ימים ובפרט שיעבור השבת וכל זה הוא תיקון אדם הראשון כי חטאו היה שלא המתין על שבת קודש, שתחול עליו ועל כל הנבראים קדושת שבת ואז לא היה מזיק לו אכילת העץ (כמו שביארנו בפרשת בראשית במקומו) ודחק את השעה. ועל כן הוא הוחיל שבעה ימים ויעבור יום השבת שיתישב העולם בקדושת שבת ואז ישלח היונה, ולא דחק השעה לשלחה יום יום לראות הקלו המים. וכשהוחיל השבעה ימים הללו, אז ותבוא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה כלומר מה שהיה קודם עת ערב בעת שליחת העורב אבל עתה עלה זית טרף בפיה. נודע סוד הזית סוד היסוד שעד שם נטהרה הארץ מקליפותיה, אבל עדיין לא מצאה מנוח לכף רגלה בבחינת נצח הוד הנקראים רגלים, ועל כן נאמר טרף בפיה סוד הנשיקין והזיווג שכבר התחיל להתעורר אבל לא נטהרה מכל וכל עדיין, ועל כן הוחיל עוד שבעה ימים וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד, כי נתחדש אור העולם בבחינת אור התיקון לפי הבחינה שהיה צריך אז, ונתחדש פני תבל להיות מתחיל ישיבת העולם לשבת יצרה לקיים העולם כבראשונה.

ועל כן נאמר לנח אחר כך צא מן התיבה, נרמז לו שנתחדש העולם בבחינת התיקון ביחוד הוי"ה ואדנ"י מספר צ"א ועל כן אתה ואשתך ובניך כי הותר לו הזיווג, לפי שכבר נעשה זיווג ויחוד באורות עליונים, ואף שמבואר בליקוטי תורה (פרשת לך לך) שעד אברהם לא היה הזיווג כלל בשמי השמים, אך הנה נודע שאין כל הזיווגים שוין ויש זיווגים במוחין

דיניקה הנקרא על שם ק"ן צפור שהנוקבה אינה לוקחת כי אם ק"ן אורות מש"ע נהורין העולים צפ"ר וזה היה גם בימי נח שעל כן אמר לו קנים תעשה את התיבה כמו שביארנו במקומו, ונודע אשר בלתי זיווג כלל לא היה העולם מתקיים רגע כמימרא, ואך שהוא בבחינות שונות והכל נקרא על שם הזיווג, ואך נראה שכאן רמז הכתוב על הזיווג הזה הנזכר בבחינת ק"ן צפור. כי והנה עלה זית טרף בפיה וידע נח, ראשי תיבות עולה מספר ק"ן שרמז שנעשה הזיווג בק"ן נהורין כאמור, ועל כן אמר לו הקב"ה צא אתה שגרמת הזיווג ויחוד הוי"ה ואדנ"י הנרמז במספר צא ככל הנאמר.

או ירמוז הכתוב וישלח את העורב. על עמי הארץ שהם בבחינת העורב כמו שמובא בזוה"ק (בהעלותך קנ"ג:) ועל כן אמר ויצא יצוא ושוב כלומר שרוב פעמים הנה הוא יוצא מדרך ה' ודרך התורה אף שלפעמים הנה שוב בתשובה לא נזהר עוד מלצאת, ונעשה ככלב שב על קיאו. עד יבושת המים מעל הארץ, פירוש עד שמתיבש כוחו ותאותו המכוונת על שם המים כנזכר למעלה, ועד בכלל, כי אף שכלה כוחו אינו מניח רעתו אשר הורגל מנעוריו, והכל על כי אין אור התורה שופעת עליו לידע ממנה דרכי ה' ולהיות המאור שבה מחזירו למוטב, או יאמר עד יבושת המים מעל הארץ, כלומר עד אשר יכלו כל התאוות וחמדת עולם הזה מכל וכל ויחודש העולם בשובה ונחת ואז גם הם יבואו לתיקון על ידי צדיקים שבדור כמאמר חז"ל מדרש (ויקרא רבה ל', י"ב) וזה לשונם: פרי עץ הדר אלו בני אדם שיש בהם תורה ומעשים טובים כפות תמרים אלו בני אדם שיש בהם תורה בלא מעשים טובים, וכו' עד ערבי נחל אלו בני אדם שאין בהם לא טעם ולא ריח וכו' עד ומה הקב"ה עושה להם כו' יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו וכו' עד כאן, הרי שהצדיק הגמור מעלה את עמי הארץ והרשעים שבדור, אבל שיהיה בשלימות זאת על תיקונו לא יהיה עד ביאת המשיח במהרה בימינו אמן. ועתה נחזור לפרש הכתובים.

ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים וגו'. לכאורה מיותר אומרו עד יבשת המים כי בודאי אם לא לקחו אל התיבה ודאי שהיה שם עד היבשת, ואמנם הנה אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ח:) תשובה ניצחת השיבתו עורב לנח, אמר לו רבך שנאני ואתה שנאתני. רבך שנאני, מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה. ואתה שנאתני, הנחת מין שבעה ושיגרת מין שנים, אלמלי פוגע בי שר חמה או שר צינה לא נמצא העולם חסר בריה אחת וכו' עד כאן. ולזה אמר הכתוב ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים כלומר ששב אל נח בטענה שאיני ראוי לצאת מן התיבה כי אם עד יבשת המים מכל וכל ותחזור העולם לכמו שהיה כי פן יפגעני שר חמה או שר צינה.

פסקה ח

וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה. יש לדקדק אומרו מאתו ולא כן נאמר בשליחות העורב, גם אומרו פני האדמה והיה די לומר מעל האדמה, ואולם הנה כבר כתבנו אשר העורב לא נשלח כלל בשליחות כי אם שלחו מן התיבה שלא יהיה עמו עבור שראה אותו ברע, אותיות עֹרֵב, ושלחו לשאוב זוהמת מי המבול אשר היה עוד בארץ בבחינת כל עורב למינו, ועל כן לא נאמר שום דבר כי אם וישלח את העורב ויצא יצוא ושוב ולא נאמר כלל להיכן שלחו כי היה משלחו מאתו, ואמנם שילוח היונה היא היתה מוכרחת לו לראות הקלו מים מעל פני האדמה, ואך כי הנה לא נשאר בכל הארץ שום אילן גבוה או דבר אחר לידע אם הקלו המים או לא כי נימוח הכל עם הארץ, על כן היה מוכרח לשלוח עד ארץ ישראל כי גם שם היה התגברות המים אך הגשם לא היה שם, כי היא ארץ לא מגושמה ביום זעם (על פי יחזקאל כ"ב, כ"ד) כמו שכתב הרב האלשיך זללה"ה, ושם נשארו האילנות היבשות הגבוהים על ההרים הרמים לצד שלא ירד הגשם והזעף, ומשם תוכל לראות הקלו המים או לא, וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ו') שמשם הביאה העלה זית.

והנה זה השליחות אי אפשר לשלוח על ידי עוף אחר כי מנין תדע לעוף עד ארץ ישראל וכל העולם מים במים אך היונה שאמרו חז"ל (שבת מ"ט.) מכדי כנסת ישראל כיונה אימתלי והכתוב אומר (שיר השירים ו', ט') אחת היא יונתי תמתי, ובודאי לא דבר ריק הוא מה שישראל נמשלו אליה ובודאי מן הסתם יש לה איזה שורש בנפש חיותה הרומזת לשורש חיות נפשות ישראל וכאשר תעוף על פני תבל ומלואה ודאי ממילא תומשך לארצה ארץ ישראל כי כל מקור יקו למקורו ובזה תוכל היא לידע אם הקלו המים, היא ולא אחרת. והנה אם כל כך גדול כח היונה ודאי שהיה נח הצדיק חפץ להיות היונה אתו עמו לצד שהיא הכשירה שבכל העופות כנאמר וראה עד היום שלא מבעיא שלא תשחית דרכה עם מין אחר, אף במינה לא תתדבק כי אם בבת זוגה כמאמר חז"ל (עירובין ק':), ואין כזאת בכל המינים אשר על הארץ להיותם בוררים בת זוג מיוחד לכל אחד, ובפירוש הקשו חז"ל (סנהדרין ק"ח:) אישות בבהמה מי אית ליה, ולא עוד אלא שרומזת לבחינות גדולות אשר בשמים כאמור, ודאי צדיק יחפוץ בטוב להיות היונה עמו בתיבה ולשלוח מין אחר אך לא היה יכול כמדובר.

ולזה אמר הכתוב וישלח את היונה מאתו פירוש אף שהיה קשה עליו שליחת היונה כי חפץ היה שתהיה אתו, וגם "את" הוא לרבות שְׁאֵם הבנים הנקראת יונתי תמתי גם כן נשלח אתה, כי כנסת ישראל ליונה אמתלי וכנזכר. אכן היה מוכרח לשלוח דוקא אותה

לראות הקלו המים מעל פני האדמה. פניק הוא לשון חשיבות כאומרם (בראשית רבה צ"א, ה') בפסוק (בראשית מ"א, נ"ו), והרעב היה על פני כל הארץ אלו עשירים הנקראים פני הארץ, וכן כאן לפי שהיה מוכרח לשלוח עד ארץ ישראל, שהוא החשוב שבכל הארץ הנקרא פני האדמה לראות אם הקלו שם המים כאמור למעלה, ועבור זה הוכרח לשלוח היונה מאתו ממש כי היונה הטהורה אתו היתה כי הוא ידע שבתה ושורשה בשמים ממעל, ואל מי היונה רומזת, ואף על פי כן שלחה כנאמר.

פסקה ט

ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. אומרו לכף רגלה ולא מנוח לרגלה להורות שאף לאלו שנקראו כן ובסיס לרגלה והיא רוכבת עליה אף לאלו לא מצאה מנוח, וזה לכף רגלה.

כי מים על פני כל הארץ. כל לרבות שאף בארץ ישראל היה הארץ מלא מים במים ורק הגשם לא ירד שם, וכדברי הרב האלשיך הנזכר.

ויקחה וַיָּבֵא אותה אליו. לכאורה הוא כפל לשון. ולפי הדברים הנאמרים למעלה יאמר, ויקחה, על גוף היונה עצמה, וגם ויבא אתה א"ת ה' היא כנסת ישראל הנמשלת ליונה הנקרא א"ת וה' כנודע, גם זאת הביא אליו כי עיקרו הביט אל השורש אשר בשמים ממעל וכנאמר.

פסקה יא

ותבוא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית וגו'. אמרו לעת ערב שהוא לכאורה ללא צורך להודיענו אימת באתה, ואך יאמר הכתוב כי אחר שמצאה היונה מנוח לכף רגלה אז לא בא אליו כי אם גוף היונה לבד ולא מה שהיה את היונה שאמר הכתוב קודם ויקחה ויבא א"ת ה' אליו ברם עתה לא בא כי אם היונה לבד וזאת לעת ערב כלומר בשעה דחוקה בכדי לבשרו בעלה זית, או כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ח:) שאמרה יהיו מזונותי מרורין כזית וכו' אבל עיקרה נשארת היא בעולם לחדש פני תבל תנובה להשפיע שפע וחיות לקיום העולם, ובזה וידע נח בודאי כי קלו המים מעל הארץ כנאמר.

פסקה יג

ויהי באחת ושש מאות שנה וגו'. צריך לדעת שינוי לשון הכתוב בפסוק זה שתחילה אמר חרבו המים מעל הארץ ואחר כך והנה חרבו פני האדמה, ונראה שמה שאמר וירא והנה חרבו פני האדמה רצה לומר שהבין נח ונתן על לבו לראות בחורבן האדמה מה שנעשה חרוב ונחרב בשנה הזו, ויותר שם על לבו מה שאפילו נחרב פני האדמה וכבר כתבנו למעלה שזה רומז על ארץ ישראל ושם על לבו רב הזעם והחרי אף, שאף ארץ לא מגושמה ביום זעם (על פי יחזקאל כ"ב, כ"ד) נחרבה בהתגברות המים בשטף דיני אלהים

ומה גדול כוחו ורב חילו וכמה דיניו תקיפין, וראוי לפחוד ולרעוד ולרתות ולירא ממי שבידו לעשות כל אלה.

פסקה טו

וידבר אלהים וגו' צא מן התיבה וגו'. כבר כתבנו בזה למעלה (בפסוק ויסגור ה' בעדו) אשר בזה אשר סגר ה' בעדו בכבודו ובעצמו ולא הניחו עליו שיסגור נח בעצמו להגין עליו מן המים, מזה הבין שרצון הקב"ה שלא יצא מן התיבה עד שיאמר לו צא ומי שאסר הוא שיתיר, ואך לתת עוד טעם למה רצה כן הקב"ה שהוא בעצמו יצוהו לצאת מן התיבה, ואפשר על פי מה שאמרו חז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תש"ן) וזה לשונם: למה מזכיר יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה משל למה הדבר דומה למלך, שנשבה בן אוהבו וכשפדאו לא פדאו לשם בן חורין אלא לשם עבד שכשיגזור ולא יהא מקבל עליו יאמר לו עבדי אתה וכו' כך כשפדה הקב"ה את זרע אברהם לא פדאן לשם בן חורין אלא לשם עבדים וכו' כיון שיצאו למדבר התחיל לגזור עליהם מקצת מצוות קלות וכו' התחילו ישראל להיות מנתקין, אמר להם עבדי אתם על מנת כן פדיתי אתכם שאהיה גוזר ואתם מקיימין וכו' עד כאן. והנה פירש רש"י ז"ל בפסוק למשפחותיהם יצאו מן התיבה קבלו עליהם על מנת לידבק במינן, והוא גם כן בדרך זה שעל מנת כן הוציאם מן התיבה ואם לאו היה מסגירם שם לעולמים ועל כן גם גבי נח ובניו לפי שזנות היא העבירה היותר חמורה שעבורה בא המבול כמאמר הכתוב כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ, היה רצונו יתברך שלא יצא בעצמו עד שהוא יוציאם ויצווים על מנת כן לאסור להם העריות אף שכבר נאסרו בני נח בזו מציווי אדם הראשון כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין נ"ו:) בפסוק ויצו ה' על האדם לאמר (בראשית ב', ט"ז), לאמר זה גילוי עריות וכו' ואך לפי שנפרץ מאוד צווי הזה בדור המבול, נתכוון הקב"ה להזהירם עליהם ועל בניהם אחריהם לדורי דורות שלא לידבק כי אם באשתו ולא באשה אחרת ובאזהרה תקיפא לומר על מנת כן אני מוציאכם מן התיבה לידבק איש בבת זוגו, וזה שאמר לו הקב"ה צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך שאמרו חז"ל (סנהדרין ק"ח:) שהתיר להם תשמיש המטה אבל אזהרה גדולה הזהירם לומר על מנת כן אני אומר לכם צא מן התיבה כי אם להיות דוקא אתה ואשתך ובניך ונשי בניך ולא ינאף איש את אשת רעהו, כדבר האמור.

או ירמוז באומרו צא מן התיבה אתה ואשתך וגו'. על פי אשר כתבנו למעלה אשר בעת חידוש פני העולם התחיל להתעורר קצת זיווג העליון במעט מעט עד יעקב אבינו ע"ה שהיה הזיווג בשלימות ועל כן אמר לו צא מן התיבה כלומר שנתעורר זיווג ויחוד עליון הנרמז במלת צ"א שהוא הוי"ה ואדנ"י, ואמנם להורות בא אלהים אותו להזהירו לראות

תמיד לצאת מתאוות העולם וכל כוונתו בכל מעשיו יהיה רק לגרום זיווג ויחוד העליון לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, וביותר בעת זיווגו עם אשתו אם אדם זוכה לצאת אז מכל מיני תאוה וחמדה ואין כוונתו כי אם באתדבקות רוחא ברוחא בקדושה ובטהרה יתירה ובמחשבה טהורה נכונה לאל עליון, ודאי שיעורר על ידי זה יחוד וזיווג העליון לפי כח בחינתו ושורשו אשר בשמים ממעל ולפי רוב פרישת קדושתו וטהרתו, ועל כן אמר לו הקב"ה צא מן התיבה אתה ואשתך וגו' כלומר שאחר יציאתם מן התיבה שֶׁיִּוּתֵר להם התשמיש תראו תמיד אתה ואשתך לגרום בחינת צ"א בעולמות עליונים יחוד הוי"ה ואדנ"י סוד דכר ונוקבא. ולזה גמר אומר,

פסקה יז

כל החיה וגו' הוצא אתך וגו'. ולכאורה מפני מה אל האדם לא נאמר עתה פרו ורבו, רק לחיות ובהמות הזהיר עתה. ואמנם לצד שהם עיקר יציאתם לעולם אינה כי אם לקיום המין כי על כן לא נלקח אלא זוג מכל אחד כדי שיתקיים העולם על ידם, והשאר נשטפו במי המבול. ועל כן בא עליהם הצווי מפורש ושרצו ופרו ורבו כי רק לזה נשארו. ועוד כי הם אינם יודעין מאומה לעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו ולגרום זיווג ויחוד העליון. כי אם כאשר הם פרין ורבין אז ממילא מתרבה בעולם נבראי אל, וכבוד שמים מתרבה בזה שעל כרחך לא תהו בראה כי אם לשבת יצרה ובזה הם עושים את שלהם. מה שאין כן האדם שנשארו ד' זוגות ואילו היה לקיום המין בלבד היה די בזוג אחד, ואכן כי האדם הוא היכול לגרום יחוד וזיווג העליון אף שלא במצות פרו ורבו כי אם במצות עונה לבד שהוא הזיווג להתדבק רוחא ברוחא ליחד בזה למעלה להיות (שמות כ"א, י') שארה כסותה ועונתה וגו'. וכל זה יהיה מעט מעט עד יעקב אבינו ע"ה ומשם עד מתן תורה שהיה הזיווג השלם כנודע, ועל כן נאמר בהם הוצא אתך ופירש רש"י אם אינם רוצים לצאת הוציאם בעל כרחם ולכאורה מאין יבוא שלא ירצו לצאת, ולפי הנזכר אפשר שכיון שלא שמשו בתיבה ירצו כך לעולם לרוב יראתם ופחדם ממי המבול שבא על ידי שהשחיתו כל בשר את דרכו כי לרוב מורא ופחד לא ירצו לשמש עוד כלל פן ישחיתו דרכם, וזה שאמרו אם אינם רוצים לצאת פירוש שלא ירצו לצאת על מנת לשרוץ ולפרות בארץ כי אם להיות כמו בתיבה לאסור להם התשמיש ועל כן אמר לו הקב"ה היצא אתך ושרצו ופרו ורבו כלומר הוציאם בעל כרחם ודוקא על מנת כן לשרוץ ולפרות כי רק לזה נשארו לקיום המין בלבד כנאמר.

פסקה יח

ויצא נח ובניו וגו'. העיד עליהם הכתוב שכן קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם לראות תמיד לגרום היחוד וזיווג העליון הנרמז בבחינת צ"א שהוא הוי"ה ואדנ"י באופן שכל מעשיהם

יהיו לשם שמים. שֵׁם, הוא שכינה הקדושה מלכות הנקראת שֵׁם בסוד (שמואל-ב ח', י"ג) ויעש דוד שֵׁם. ושמים, הוא קודשא בריך הוא כמו שמובא בדברי האר"י, וכל מעשיהם יהיה ליחוד שם שמים הזה כנאמר.

פסקה כ

ויבן נח מזבח לה'. לכאורה עיקר ההודעה כאן הוא שהעלה העולות אבל במה שבנה מזבח לכאורה אין נפקא מינה בזה, וכן בקרבן קין והבל לא כתוב רק ויבא קין מפרי וגו' והבל הביא מבכורות וגו', ולא הזכיר כלל המזבח בהבנותו, ואפשר שירמוז למה שאמרו חז"ל (סנהדרין ז'.) בפסוק (שמות ל"ב, ה') וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, מה ראה, חור זבוח לפניו וכו' וזהו ויבן מזבח לפניו שהתבונן ממה שזבוח לפניו אמר אי לא שמענא להו עבדין לי כחור וכו' עד כאן. וגם כאן כן יאמר הכתוב ויבן נח מזבח לה' שהתבונן שראוי לזבוח לה' וממה הבין זה, מאשר ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור כלומר מהקיחה שלהם לתיבה הבין שלקרבן צוה ה' לקחתם כי למה נלקחו הטהורים לתיבה יותר מן הטמאים אם לא לקרבן כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ד, ט') ועל כן ויעל עולות במזבח.

או יאמר ויבן נח מזבח לה'. על דרך המבואר בזוה"ק (פנחס ר"מ.) כי הנה (תהלים נ"א, י"ט) זבחי אלהים רוח נשברה פירוש קרבנות הבאין על החטא הנמשכים ממדת דיני אלהים בהם העיקר הוא הרוח נשברה בכדי לשבר ולהכניע כל כח הסטרא אחרא והרע שעל ידי כן יטהר מחטאו, אבל עיקר הקרבן הוא קרבן דאיהו בלא חובה ודאי הוא דאקרי שלמים דאיהו קרבן שלים, וזה (במדבר כ"ח, ג') האשה אשר תקריבו לה', לה' דייקא שם הוי"ה, וזה שאמר הכתוב ויבן נח מזבח לה' כלומר שהבין שלה' שם הוי"ה צריך לזבוח דוקא להיות הבשר והדם ישפך ולא סגי ברוח נשברה ועל כן ויקח מכל הבהמה הטהורה ויעל עולות כאמור.

ויעל עולת במזבח. לכאורה למאן דאמר (בבראשית רבה ל"ד, ט') שלא קרבו בני נח שלמים ונמצא כל קרבנותיהם לא היו רק עולות, לא היה צריך הכתוב לומר שהעלה עולות כי לא היו מקריבין כלל קרבנות אחרים והיה לו לומר ויקח מכל הבהמה וגו' והעלה במזבח, ואולי שיכוון הכתוב בכדי להפריד ולהפסיק האי ויעל מן ויקח שלא על ידי אחד היה כי הלקיחה היה בנח עצמו כמו שכתוב ויבן נח מזבח וגו' ויקח מכל וגו', וההעלאה היה בשֵׁם בנו, כי נח היה פסול להקרבה עבור מומו שהכישו ארי ושברו כמאמר חז"ל (שם ל', ט') והקריב שֵׁם תחתיו ועל כן אם היה אומר והעלה במזבח היה נראה שקאי על

למעלה למי שלקחם, ולזה אמר ויעל עולות וגו', הרי זה מקרא קצר כלומר מי שראוי להקריב עולה והוא שֵם שהוא כהן לאל עליון כאמור.

פסקה כא

כי יצר לב האדם רע מנעוריו וגו'. לכאורה עיקר הלימוד זכות הוא, על שיצרו הרע מסיתו לבחור ברע ומאי נפקא מינה אם הוא אצלו מנעוריו או לא, ויבואר על דרך שאמר אדונינו דוד המלך ע"ה (תהלים כ"ה, ז') חטאות נעורי ופשעי אל תזכור וגו', וצריך להבין שלא אמר שום טעם למה לא יזכור לו חטאת נעורים, והענין הוא כי נודע מאמר הכתוב (בראשית ב', ג') אשר ברא אלהים לעשות, ואמרו חז"ל (בראשית רבה י"א, ו') כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשיה החיטין צריך לטחון וכו' אף אדם צריך תיקון, והתיקון והעשיה הוא להסיר הפסולת והסיגים הנמצאים בכל דבר ודבר מיום הבריאה מעת שבירת הכלים הידועים וצריך להשליך מהחיטין תחילה המוץ והתבן ואחר כך הסובין והמורסן. וכדומה בכל דבר ודבר יש קליפה החיצונה שהוא הפסולת וצריך להשליכו וכמו כן בכסף וזהב מוכרח להמצא בהן מעורב סיגים כידוע.

והנה לא ימנע האדם מלטחון החטין לאכלם או מלעשות לו כלי כסף או זהב בשביל הפסולת שיפול מהן, כי הוא דבר המוכרח שיהיה מיום בריאתם ונותן מעט חיטין יותר לטחון ומעט כסף יותר לאומן בכדי שאחר שיפול מהם הפסולת יהיה לו שיעור הצריך לו לכלי הצריכה לו, כיון שאי אפשר בלא הפסולת הנופלים הנה זה גם כן דבר הצריך לעיקר הכלי. וזה שאמר הכתוב (שמות ל"ו, ז') והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר, ולכאורה יש יתור תיבות בפסוק זה, ועוד אם דים אינו מותר. ולדברינו יאמר שהיתה המלאכה דיה לעשות אותה, אף עם המותר שצריך להיות בכל הדברים מפני הפסולת הנופלים, על הכל היה די כי גם המותר צורך עשיה הוא.

והנה אדם הנברא על הארץ אי אפשר שיובראַ בלי שום כח הרע והפסולת כאומרו (תהלים נ"א, ז') הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי, וכמאמר חז"ל (ילקוט תהלים רמז תשס"ה) אפילו חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהיה צד אחד וכו' על כן אי אפשר לאדם להיות בעולם שלם בלא חטא כלל וכמאמר שלמה המלך ע"ה (מלכים-א ח', מ"ו) כי אין אדם אשר לא יחטא, כיון שמוכרח להיות נולד בכח הרע, ואך זה החטא הוא כדמיון הפסולת הנזכר אשר בעל הכלי מרוצה להיות נופל זה הפסולת ויבוא לו כלי מהנשאר, וזה אמר חטאות נעורי כלומר חטאי אינם כי אם בדמיון נעורת הפסולת הנופל מהכלי שזה בהכרח הוא, והכל צרכי כלי ואין בעל הבית מקפיד על זה, ועל כן גם אתה אל תזכרם כי הם דברים המוכרחים להיות שלא מצדי.

וזה שאמר הכתוב כאן כי יצר לב האדם רע מנעוריו, כלומר הנה הרע בו ממותרות הפסולת הצריכים בהכרח לנער ממנו, כי גם אדם צריך תיקון ומתוך זה עבירה גוררת עבירה ונמשך לבו ברע, ואין צריך לומר מי שאין בו שום חטא כי אם החטאות נעורים האלה מה שבהכרח להיות נעור ממנו ויצא, ודאי חזק לבו בה' ובא בטענת נעים זמירות ישראל חטאת נעורי אל תזכור, ואך הקב"ה ברוב חסדיו לימד זכות אף על הנמשך ממנו רעות אחרות כי חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו (משלי כ"ב, ו') כיון שהורגל בכח התאוה קשה לו לשבר ולהכניע כוחי מורשי תאות חמדת לבבו החזקים בלבו מעת יציאתו לאויר העולם כי הנה בעון יחולל ובחטא יחמתנו אמו ועל כן לא די שהוא ינצל בזכות זה אף לא אוסיף לקלל האדמה בעבורו ובזכותו.

ולא אוסיף וגו' להכות את כל חי וגו'. טעם כפל אומרו לא אוסיף פירש רש"י שהוא לשבועה ועיין בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים מה שהקשה על זה עיין שם. וכבר כתבנו פירוש נכון בזה הכתוב למעלה בפרשת בראשית בפסוק לא ידון רוחי באדם לעולם, ועוד נראה בזה על פי המעשה שהובאה במאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ג, א') באלכסנדרוס מוקדן שאזל לאחורי הרי חושך לגבי מלכא קציא וישב שם לראות במשפטי דיניו ובא אחד וטען על חבירו היות שהוא מכר לי חורבה אחד ומצאתי אוצר בגווה ואני לא קניתי האוצר כי אם החורבה והמוכר טען החורבה וכל מה שבתוכה קנית ושאל המלך לאכסנדרוס אילו היה משפט הזה בעירכם איך היו דנין אותו אמר לו היו הורגין זה וזה והאוצר היה נוטל אל המלך. שאל לו המלך, זורח אצליכם השמש אמר לו הן, יורד המטר אצליכם אמר לו הן אמר לו תיפח רוחיה דההוא גברא, לא בזכותכון נחית מטרא ולא בזכותכון שמשא נהיר אלא בזכותא דבעירא דכתיב (תהלים ל"ו, ז') אדם ובהמה תושיע ה', אדם בזכות בהמה תושיע ה' וכו' עד כאן. הרי שלפעמים הקב"ה מרחם על האדם בזכות הבהמות והחיות אשר בארץ ועל כן תחילה אמר הכתוב לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, אשר בעבור זכות האדם לא אקלל האדמה והדרים עליה כמו שפירשנו למעלה, ועוד זאת אעשה שלא אוסיף עוד להכות את כל חי מין החי אשר בארץ כמו בהמות וחיות וכדומה ועל ידי זה ממילא לא אחריב העולם, והאדמה לא תשם (בראשית מ"ז, י"ט), כי בזכותא דבעירא שמשא נהיר ומטרא נחית כנאמר, וגם אדם יוושע כי אדם בזכות בהמה תושיע ה'.

כאשר עשיתי. לכאורה ללא צורך כי מי לא ידע אשר כבר עשה כן, ולפי הנזכר יאמר בזה הדרך לא אוסיף עוד להכות, פירוש להכות תבל ומלואה את כל חי כאשר עשיתי

כלומר בעבור החי להיות כל חי כאשר עשיתי שיתקיימו בארץ, ועבורם ינצל גם שאר יושבי תבל כי אדם ובהמה תושיע ה' כנזכר.

פסקה כב

עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וגו' ויום ולילה לא ישבותו. אומרו עוד, פירוש עוד זאת אעשה למען האדם והחי אשר כל בחינת זרע וקציר ויום ולילה לא ישבות, כי כל אלה נבראו בשביל האדם וכשהוא מתקיים הכל מתקיים על ידו.

פרק ט

פסקה א

ויברך אלהים את נח וגו'. עיין בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרוש ו' פרק א' מאמר א') מה שכתבתנו על מדרש ויברך אלהים את יום השביעי וכו' וכל מה שכתבנו שם שייך כאן כי זהו הברכה המעולה השלימה כשאלהים בחינת הדין מברך את האדם שהוא זוכה להתברך גם על פי מדת הדין לגודל צדקתו וזה הוא קיים לעד ולא יחסר ולא ינטל ברכתו עיין שם באריכות.

ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ. להבין כפל אומרו פרו ורבו, ומלאו את הארץ, ולכאורה הכל אחד הוא. ואולם יצום ה' שלא יהיה הפרתם והולדת בניהם כבהמה למלאות תאות חשקו במעשה זו ולהוליד בנים שישמשוהו או שישיג מהם כבוד הבריות, או אפילו בסתם שירצה בבנים מצד הטבע שנטבע באהבת האדם לחשוק היות לו בנים ובנות, וכבר כתבנו כמה פעמים אשר מחשבה ודיבור ומעשה שאינם בכיוון נכון לה' אל אמת שורה עליהם הסטרא אחרא והרע, כי הוא סטרא אחרא כשמה צד אחר שאינו צד הקדושה וכמו שמובא בשולחן ערוך (אורח חיים סימן רל"א) וזה לשונו: וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוון להנאתו אלא לעבודת בוראו וכו' שאפילו דברים של רשות כגון האכילה ושתיה שינה וההליכה והקימה והישיבה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך וכו' עד וכן בתשמיש אפילו בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאות גופו הרי זה מגונה וכו' עד כאן.

ועיקר הכוונה בקיום מצות פרו ורבו הוא לתקן שורש מצוה זו במקום עליון בשיעור קומה להשלים אילן העליון ואדם העליון לתקנו ולחבר הדודים יחדיו באהבה ואחוה ולגרום שפע וברכה רבה בכל העולמות על ידי זה, ולאקמא שכינתא מעפרא כנודע על ידי בירור הניצוצות שעיקרו נעשה מכוונת הזיווג הראוי, ועיקר בירור הנצוצות בזה הוא לברר נפשו ושכלו ולבו מכח תאות הרע, ויהיה גוף גשמיות הדבר ההוא מאוס אצלו בתכלית המיאוס ומשוקץ ומגונה ומטונף בשלימות לבבו, וכבר נודע אשר חז"ל

(שבת קנ"ב.) סיפרו בשבח הדבר באומרם, אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה, וכשיוגבר לבבו בזה שימאס בעיניו באמת, ולבבו ושכלו יבין מה גדלה מעשה הזה אם היא בכוונת אמת לשמו יתברך, אשר כמעט זה עיקר כל בריאת העולם יסוד עבודת האדם, וכשהוא עושה רצון מלך מלכי המלכים הקב"ה נודע שמעלתו גדלה מבחינת המלאכים, כי המה יראים את ה' ואוהבים אותו מטבעם, והאדם מצד הבחירה שבוחר בטוב ומואס ברע, ובזה הוא מברר הטוב מהרע כי מבין באמת ונעשה כן בלבבו אשר הרע הוא אצלו בתכלית המיאוס, כטינוף הצואה. ואל הטוב, לבבו יבער ויחשק ויתאוה ויחמוד כי מבין אשר זה הוא תכלית הטוב לזה נאה לו לעשותו באהבה, וכן נעשה בשורשו אשר הרע נכנע ונשבר ונמאס עבור זה, והטוב עולה ונתעלה ברוב המעלות עד אין קץ כאשר עם לבבו.

ולזה אמר להם פרו ורבו, כי רבו הוא לשון גדלות הדבר וגם הוא גימטריא רז עם הכולל להורותם אשר הפרתם יהיה בכח וחיות הרוחניות וגדלות הנשמה שבו, ובסודות אלהינו יתברך שמו ולא ח"ו ברוח הבהמה היורדת היא למטה (קהלת ג', כ"א), רק ורבו למעלה, ברוח האדם העולה הוא למעלה לגרום יחוד באורות עליונים ולהרבות הנשמות הקדושות שהם דמות וצלם אלהים בעולם, ולא זולת.

והנה נודע אשר בכח תאוה הזו נכללו כל התאוות והיא היותר חזקה שבכל התאוות לפי שנולד בכח תאוה הזו כמו שכתב ברמב"ם הקדוש (בסוף הלכות איסורי ביאה) ועיין ברד"ק (תהלים נ"א, ז') בפסוק הן בעון חוללתי וגו'. ואם אדם זוכה לכפיית התאוה הזאת למאסה אצלו בתכלית, ולהעלות כוונתה לה', בנקל לו להכניע כל שאר התאוות לצד שהיא היותר חזקה וכולם נכללו בה.

ועל כן אמר ומלאו את הארץ כלומר אם תעשו כך במצות פרו ורבו לעשותה בכוונת אמת לשמו יתברך, אז תמלאו בזה כל דברי ארציות שבכם אשר בכל דברים הגופניים יהיה בכם כח למלאותם באלה שיהיו נמאסים בתכלית המיאוס, ולא תכוונו להנאת הגוף כי אם להרבות כבדו שמים לתקן שורש כל דבר בשמים ממעל ולברר מכל דבר הניצוצות הקדושים ולהכניע ולשבר כל כוחות הרעים והכל על ידי הלב כנזכר. ועל ידי זה

פסקה ב

ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים וגו'. כי כל אשר על הארץ מבהמות וחיות ושאר הנבראים הכל יומשכו אחרי האדם להיטיב מעשיהם או להרע, הלא תראה בדור המבול אשר אחר שפרצו בני אדם בעבירה והרבו לפשוע ויקחו להם

נשים מכל אשר בחרו אז השחית כל בשר את דרכו על הארץ כי האדם הוא היה רב החובל בזה לחבל עצמו וכל יושבי הארץ, וכן להיפך כאשר יתוקן האדם על שלימותו אז גם פרה ודוב תרעינה יחד (על פי ישעיה י"א, ז'), וחית השדה השלימה לך (איוב ה', כ"ג). וזה יורה על הסרת כח הרע והקליפה מהם ולפיכך יהיה להם שלום על כולם, והכל הוא עבור מה שכתבנו למעלה בחיבורנו זה (באופן ו' מפירוש פסוק בראשית) שכל נבראי העולם כולם כלולים בגוף האדם שנלקח מד' יסודות אש רוח מים עפר אשר כל הנבראים כלולים מהם וכאשר יעשה האדם בגופו שהוא ראש ושורש כל הנבראים כן גם המה יעשו לטוב או למוטב ובפרט כאשר אדם רוצה לעשות דבר מצוה עם הנבראים בכח החכמה וחיות הרוחניות שבו הנה הקב"ה בטובו ישלח עזרו מקודש ומתעורר גם חיות הנפש אשר בהנבראים האלו שיעזרו מעצמן על זה הדבר, כמו שאמרו חז"ל (שמות רבה מ"ח, ג') בפסוק (שמות ל"ו, א') ה' נתן חכמה בהמה וגו' שנתן חכמה בבהמה שיבואו מעצמן להיות ניטל מהם למשכן ה', או הפרות שהוליכו הארון נאמר בהם (שמואל-א ו', י"ד) וישרנה הפרות בדרך, ואמרו ז"ל (עבודה זרה כ"ד:) שאמרו שירה, והכל מטעם כי כאשר יצרפה האדם לטוב תתעורר חיות נפשה המוטבע בה מאת אלהים להתאוות ולחשוק לעשות רצון בוראה, ועל כן אמר הכתוב כשתהיו בבחינת פרו ורבו ומלאו את הארץ כאמור שתכוונו בכל עשייתכם מדברים התחתונים הנעשה מנבראי הארץ, ליחד קודשא בריך הוא ושכינתא למען שמו באהבה אז ומוראכם וחתכם פירוש המורא ופחד אלהים שבכם, שיראתם מלהכנס בבחינת התאוה, וכוונתכם רק לשמו, יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ולא מבעיא בעת אשר תעשו עמם מצות ה' ודאי שיעזרו אתכם לזה כאמור, אלא אף סתם בהטיבכם מעשיכם יומשך גם להם מורא ופחד אלהים שלא יריעו מעשיהם כנאמר, וזה אשר סיים בכל אשר תרמוש האדמה ובכל דגי הים בידכם ניתנו, כדבר האמור כי את אשר תעשו אתם גם הם יעשו ועל ידכם הם מתנהגים, כמדובר. ועל כן גמר אומר,

פסקה ג

כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם אל כל. כי כבר כתבנו בפרשת בראשית בפסוק הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה וגו' לתרץ שינוי לשון הכתוב שאמר באדם לכם יהיה לאכלה ולא כן בחיה ועוף, כי כל בחינת האכילה לא ניתן באדם כי אם בכדי להעלות הניצוץ הקדוש המונח בתוך המאכל ההוא המחיה אותו, אל מקום שורשו אשר בשמי השמים ועל ידי זה יתוקן הדבר ההוא ויתקרב הארץ ומלואה למלך עולם ברוך הוא

וברוך שמו, ובאדם אשר כוחו יפה בזה להעלות הניצוצות ההמה בכח כוונתו ובשבירת תאותו לה' הנה כל המאכלים וכל חפצי עולם הזה מתאוים ומצפים עת בואם אל האדם הלזה שעל ידו יתוקנו ויתעלו לשמי השמים בדרך מאן דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא ואין איש הלזה צריך לטרוח כלל לבקש הדברים ההם כי הם מחפשים ומבקשים אותו ומזדמנין לפניו לתקנם ולהעלותם ועל כן אמר בן זומא (ברכות נ"ח.) ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני כי ממילא היה מזדמן אליו כל הדברים הנצרכים לו בלי טרחא ויגיעה, להנאתם. ולזה אמר הכתוב באדם לכם יהיה לאכלה שממילא יהיה כל אלה לכם לאכלה לבל תצטרכו לדאוג ולרדוף אחריהם כי יהיו מזומנים לפניכם בעת אשר תצטרכו להם ואך באופן שיהיה לאכלה ואמרו חז"ל (פסחים נ"ב:) לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד כי האוכל למלאות בטנו ותאותו הנה מפסיד הניצוץ הקדוש ההוא המחיה את המאכל ומורידו עד שאול תחתית ולא ירים ראש להתקשר אל צור מחצבתו, אבל כשיהיה על צד התיקון לכם יהיה בשמחה ובנחת לאכלה שיזדמנו בעצמם שתאכלו מהם.

וזה הכל באדם המתקנם ולא כן בחיה ועוף כי לא יעלו שום ניצוץ בעצמם, רק בהגיעם לאדם לעבודה או לאכילה אז על ידי האדם נתקן שורש הניצוץ אשר היה במאכלה אבל באכילת החיה לא יתאוו ויחפצו הניצוצות לאכילתם ולא יזדמנו לפניהם בעצמם בנחת ושמחה, ועל כן לא אמר רק את כל ירק עשב לאכלה לומר גזירת מלך הוא שימשלו החיות והעופות בעשב השדה לאכלם בכדי שבמעט מעט יתוקנו על ידי האדם אבל הם לא יתאוו ויחפצו לזה כאמור, והנה אמרו חז"ל (סנהדרין נ"ט:) אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה וכשבאו בני נח הותר להם שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל. כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל וכו' ונודע טעם הדבר בדברי קודש קדשים מרן האר"י ז"ל (בכוונת האכילה) כי על ידי הקרבת קרבן שהקריב אדם הראשון בשור פר מקרין ומפריס נתקנו הבעלי חיים ולא היו צריכים עוד לתיקון על ידי בני אדם ולכן נאסרו לאכילה ובדור המבול שהשחיתו דרכם נתקלקלו ושוב הוצרכו לתיקון על ידי האדם ואז הותר האכילה בכדי לתקנם.

ונמצאת למד אשר הם כבחינת עשב זורע זרע שהותר לאדם הראשון שנאמר לו, לכם יהיה לאכלה כלומר בעצמן יזדמנו לפניכם בכדי לְהַתֵּקֵן על ידכם עלות למעלה, ועל כן אחר שאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ ומוראכם וחתכם וגו', והכל להורותם בא אלהינו שכל בחינות תאוות גשמיות יהיו רק לשמו בחיות הנשמה וגדלות השכל ולא בחומריות, ולראות לברר ניצוצי הקדושה מכל דבר, באופן שיהיה התאוה מבוזה מושפל ומאוס בתכלית המיאוס, ועיקר עשותו חמדה הזו הוא רק למען המצוה שבה, ואליה

הוא חושק וחומד מתאוה ומצפה והכל באמת ובתמים בשלימות לא שיאמר בשכלו הרי התאוה הזו מבוזה ושפל ובלבבו יחמוד אליה, בזה לא יברר שום ניצוץ הקדוש, רק עיקר הבירור הוא בלב שיעמיק כל כך בחכמת שכלו ובבינת לבו עד שיהא נעשה באמת כזה בלב שיגנה וימאס וישנא את התאוה תכלית השנאה ברוב בינתו באמת אשר הדבר בגשמיותו הוא מאוס אין כמוהו בתכלית המיאוס, ויראה מה שנעשה ממחמדי עולם הזה למשל מאכילה מה נעשה אחר כך מהגשמיות טינוף צואה היש מאוס מזה. או בתאות המשגל חמת מלא צואה וכדומה בכל השטותים נופת טינופת צוף חמדת עולם הזה ותענוגיו והעיקר שבהם הוא קצת חיות המצוה אשר נעשה בהם שהוא הוא הטוב והיפה הנאה נאהבת ונתאבת ונחמדת בלב חכם לב, ועל ידי זה הנה הרע הנאחז בגשמיות הדבר ההוא נכנע ונשבר ונמאס, ונופל ברוח הבהמה היורדת היא למטה, ועוד הרבה יותר. והטוב שהוא חיות ניצוץ הקדוש שבתוך המאכל נתעלה ונתגדל ונתהלל ועולה למעלה, ברוח בני אדם העולה הוא למעלה במותר האדם מן הבהמה שאינו אוכל כבהמה למלאות בטנו כסוס כפרד, כי אם לשם מצוה באימה וביראה בבושה וההכנעה כי זה השולחן אשר לפני ה' וישיבתו לפני ה' ממש, וזה הוא עיקר בירור הניצוצות. ועל זה האופן ודאי הבטיח הקב"ה שאף כל רמש אשר הוא חי שהוא במעלה מעלה גבוה הרבה מעשבי השדה אף על פי כן לכם יהיה לאכלה שיזדמנו בעצמן לכם השור לטבח והבהמה לשחיטה, בכדי שיתוקנו על ידכם כירק עשב שהבטחתי כן לאדם הראשון, כן נתתי לכם את כל, שיהיו כולם מזומנים לפניכם בעת אשר תצטרכו בלי שום עמל ויגיעה כי ירדפו אחר זה בשמחה ונחת לעלות על ידכם לשמי השמים ככל הנאמר.

פסקה ד

אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. להבין לשון אומרו אך מה זה בא למעט, ואמנם לדברים הנזכרים למעלה אשר באכילה כראוי יעלו הניצוצות קדושים מכל הדברים, היה עולה על דעת בני אדם לאמר לאכול דוקא הבשר עם הדם שהוא הנפש בכדי לתקן את הנפש ההוא להעלותו וזה עיקר הכל, ואולם נודע מה שכתב מרן האר"י ז"ל שזה שאסרה התורה קצת בהמות וחיות ועופות טמאים הוא לצד שרבתה בהם כח הרע והקליפות באופן שאי אפשר לברר עתה הטוב מהם מפני רוב הרע הנאחז בו ואם היה אדם אוכלו לא די שלא יעלה הניצוץ אלא עוד יאחז ויתדבק כח שורש הרע באדם ההוא, ויטה את לבו לתור מאחרי ה' חלילה לעבור על מצוותיו, ולכן אסרתם התורה, וזה הוא הטעם בדם הנפש לפי ששם עיקר משכן חיות נפש הבהמיות היורדת היא למטה מפני שרובה רע, ואדם אשר יאכלנו יפגע ברע וירד הוא בדגת הים ובעוף השמים ליטבע נפשו בכח

הקליפות (ועיין מה שכתב הרב ז"ל (בליקוטי תורה פרשה עקב) באזהרה שלא לאכול שום לב בהמה חיה ועוף לפי שרוח הבהמה שם ויתדבק באדם האוכלו ויגרום לו שכחה וכו') ולא זו שאסר הדם שהוא הנפש בעצמו, אף הבשר מן הבהמה בעודה חיה שנפשה בה אסר לאכול אפילו לבני נח כמו שאמרו חז"ל (בסנהדרין נ"ו:). כי כל עוד שהנפש בתוקפה בהיותה בבהמה זו עוד כח רב בכל אבריה מכח הרע והקליפה אשר בנפשה ויזיק להאוכלו להורידנו למטה עמה, ועל כן ציותה התורה שלא לאכול הבשר עד אשר ישחט הבהמה, או בנחירה קודם מתן תורה, ועל ידי זה תצא כללות נפש חיותה ממנה, ואך ניצוצי הנפש נשארים בהבשר וזה יוכל האדם לתקנו, ועל ידי כן תעלה גם כללות נפשה במעט מעט. וזה שאמר הכתוב אך בשר נפשו למעט אתא לומר אף שהתרתי לך אכילת החי לא תאמר בלבבך לאכול הבשר בעוד שנפשו בו, או את דמו בלבד דם הנפש בכדי להעלות את כללות נפש הבהמיות בפעם אחת לא כן, דוקא בשרם לבד התרתי לך, ואך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, והוא אבר מן החי ודם מן החי כפירוש רש"י כי לא יוכלו להעלותם, ויאחז כח הרע באדם האוכלו ויורידנו מטה כמדובר.

פסקה ה

ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וגו'. להבין אומרו לנפשותיכם ולא לנפשכם וגם אפשר היה די לומר ואך את דמכם אדרוש לבד כי עיקר הצווי שופך דם האדם, ויבואר על דרך שאמרו חז"ל (סנהדרין ל"ז.) בפסוק (בראשית ד', י') קול דמי אחיך צועקים דמו ודם זרעיותיו. פירוש שהקב"ה תבע ממנו כל הזרע שהיה עתיד לצאת ממנו עד סוף העולם ולזה אמר כאן את דמכם לנפשותיכם אדרוש פירוש לפי כל הנפשות שהיה ראוי לצאת ממנו אדרוש ממכה האדם, ולכן אמר ואך, כי אך חלק הוא כמאמר חז"ל (פסחים ה'.), לומר שדמכם חלוק מדם הבהמות שלא מבעיא שדמכם אדרוש אף אדרוש לפי נפשותיכם שהיה ראוי לצאת ממנו.

גם יאמר לנפשותיכם, על דרך שכתבנו למעלה (בפרשת בראשית) בפסוק אי הבל אחיך, ושורש הדברים שכתבנו שם אשר ודאי אינו דומה ההורג נפש הצדיק להורג נפש הרשע נפש החוטאת, כמאמר הכתוב (שמואל-ב ד', י"א) הרגתם נפש הצדיק בביתו, הרי שהקפיד ביותר על נפש הצדיק, צא ולמד בעונש המופלג שסבלו בני ישראל על הריגת זכריה שהיה כהן ונביא כי ודאי אינו דומה מי שמאבד או שובר כלי חרס של המלך למאבד אחת מן הכלים היקרים של אבנים טובות ומרגליות הגנוזים וטמונים בהיכלי המלך הפנימיים ואמרו חז"ל (סנהדרין ק"נ:) שקולה נשמה של צדיק אחד כנגד כל העולם כולו וכו', ועוד לשער כמה תענוג ונחת רוח ושעשועים שמקבל הקב"ה מהצדיק והוא מקיים

את כל העולם, וכל העולמות שלמעלה ושלמטה עומדין עליו כמאמר הכתוב (משלי י, כ"ה) וצדיק יסוד עולם ונרמז במאמר חז"ל (חגיגה י"ב:) שאמרו על מה העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו, ולמי שכל אלה לו ובא זה ואיבדה ודאי יגדל עונשו מאוד עד אין קץ ושיעור, כי יקר בעיני ה' המותה לחסדיו ונאמר (ישעיה נ"ז, א') הצדיק אבד וגו', כלומר במיתת הצדיק, גם הצדיק שלמעלה צדיקו של עולם הוא הקב"ה גם הוא אבד אבידה היקרה המעולה נפש הצדיק בן יקיר אשר משתעשע עמו בפמליא של מעלה.

והנה זה הדבר אין מבין כי אם הקב"ה לבדו הוא אשר יראה ללבב ויודע צדקת הצדיק ושורש נפשו ונשמתו, אבל האדם יראה לעינים ואינו מבין לאמיתיות בחינת כל אדם אם צדיק הוא או לא וקל וחומר הדברים משמואל הנביא ששקול כמשה ואהרן ובחר באליאב ונדמה לו שהוא הגון למלכות כמו שכתוב (שמואל-א ט"ז, ו') אך נגד ה' משיחו מה שלא כן היה לפני הקב"ה, ומכל שכן לידע שורש נפש כל אחד לא יראו זאת עיני בשר ועל כן לא נמסר לבית דין לדון ההורג נפש האדם כי אם נפש תחת נפש שזה ההורג בזדון ודאי רשע גמור הוא ולכל הפחות אם הרג רשע כמותו נפשו יתן חלף נפשו, אבל ודאי הקב"ה היודע נסתרות וגלוי לפניו שרשי כל העולם הוא בעצמו ידרוש מכל אחד ואחד שהרג את הנפש לפי ערך הנפש שאיבד מן העולם אם צדיק או בינוני או רשע.

וזה שאמר הכתוב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, כלומר השופך דם האדם ידון לפי ערך הנפשות וחשיבותיהם כל אחת לפי מעלתה לערך ידון המאבדה, ואך זאת אדרוש כלומר אני בעצמי אדרוש את זאת להפרע מן הרשעים לפי ערך מה שקלקלו, כי שופך דם האדם באדם, דמו ישפך, כלומר במשפט האדם לא יוכלו לדון כי אם להיות דמו ישפך נפש תחת נפש כי לא יראו רק לעינים ואין יודעים מה בלבו של כל אחד, אבל לנפשותיכם אדרוש אני בעצמי כי אני הוא הרואה ללבב ולפי ערך נפשו ורוחו ונשמתו חייתו יחידתו כנאמר.

מיד כל חיה אדרשנו וגו' מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. צריך להבין שינוי לשונו לכתוב אצל חיה אדרשנו סתם ובאדם אדרוש את נפש האדם, ויבואר על פי מה שכתבנו למעלה (פרק ד', ט') שהבאנו שם דעת הש"ך (בחושן משפט סימן ע"ב סעיף קטן מ') לפסק הלכה באחד שלקח סייף מחבירו והזיקו בידים ואחר כך טוען הניזק שהיה סייף יקר למאוד מה שאין דרך סתם סייף להיות יקר כל כך חייב המזיק לשלם כל דמי הסייף אף שאם היה משאילו לו ונאבד אפילו בפשיעה אין צריך לשלם כי אם דמי סייף דעלמא לא כן במזיק בידים כי אומר לו מאי הוה לך גביה דאזיקתיה ושלא כדעת השלטי גיבורים שכתב דאפילו מזיק בידים פטור ועיין שם, ועל כן אמר הקב"ה לקין אי הבל אחיך כי

הבל ידוע ברוב צדקתו אשר היה נפשו של משה רבינו ע"ה והוא דבר יקר שאין כמוהו, וקין הזיקו בידים ותבע ממנו דמי נפש הבל דייקא נפש יקרה כזה כפסק הש"ך להלכה ועיין שם, ואמנם זה הכל באדם ששכלו בקרבו ושייך לומר לו על כל פנים היה לך לחוש אולי היה דבר יקר למאוד ומאי הוה לך גביה דאזיקתיה ולא כן בחיה שאין לה שכל להבין כלל זאת אם יש נפש יקרה או לא ודאי שלא תשולם כי אם כהריגת סתם אדם לא בבחינת ערך הנפש וגם הש"ך יודה בזה.

ועוד הנה האדם ההורג נפש אחיו, הנה עיקר כוונתו לאבד הנפש ממנו שלא יחיה עוד בכדי לנקום ממנו, או לגזול ממונו וכדומה ועל כן הוא מוכרח לסבול העונש לפי ערך הנפש. אבל חיה הדורסת ואוכלת שאין כוונתה בהריגתה כי אם לאכול את בשר הגוף להנאתה ודאי שאינה צריכה לשלם לפי ערך הנפש כי מה לה עם הנפש והיא לא נתכוונה אלא על הגוף להנאתה ולא תשלם כי אם מה שנהנית כדין שן המזיק ברשות הרבים כמו שמבואר (בטור שולחן ערוך חושן משפט סימן שצ"א).

ולזה אמר הכתוב מיד כל חיה אדרשנו, כלומר אותו בעצמו לא לפי ערך נפשו. אבל מיד האדם, מיד איש אחיו, כלומר שחוץ לזה יש חילוק באדם בין ההורג לאיש זר אשר לא קרובו וגואלו הוא, ובין ההורג לאחיו אשר כנפשו כי הכל לפי רוב המעשה נידון אשר לא חמל על חצי בשרו והראה בזה גודל רשעו ואכזריות הרע שבו, ולכל אלה אדרוש את נפש האדם כי האדם אשר לו שכל ובינה להבין היה לו לחוש אולי הוא נפש יקרה עד מאוד ומאי הוה ליה גביה דאזקיה ועל כן לפי ערך נפש המת כן ידרשנו המקום מאת ההורגו, והכל לפי דעת תמים דיעות יתברך שמו אמן.

פסקה ו

שפך דם האדם וגו' כי בצלם אלהים עשה את האדם וגו'. להבין הטעם שאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם מה ענין זה טעם שיהרג ההורג ועוד כי ההורג הוא גם כן אדם הנעשה בצלם אלהים ואם חמור כל כך לאבד צלם אלהים הנה זה שכבר אבד מה שנעשה נעשה, ואיך נאבד בכיוון עוד אדם העשוי בצלם אלהים, והיה ראוי לתת עליו עונש אחר. **ואמנם** זה הכל קאי אשלמעלה, למה שאמר הקב"ה יתברך שמו אדרוש את נפש האדם כלומר אני בעצמי אדרוש לפי ערך הנפש, כי ה' הוא הרואה ללבב ויודע גודל חטא כל אחד עד היכן מגיע וכמה וכמה חילוקים יש בין הנפשות ובין איש זר או אחיו כאמור. ואחר כל אלה פן יאמרו הבית דין שלמטה מה לנו לצרה הזאת להרוג את זה ואין אנו יודעין כלל עד היכן הגיע חטאו, ועוד כי זה חמור למאוד להרוג האדם ואיך נכניס עצמנו בדבר חמור כזה, אשר עין לא ראתה שורש נפשו ורק ה' יראה ללבב, ועל כולם אם

המשפט הוא רק לפי ערך הנפש, ופן נפש זה ההורג גדול מנפש אשר נאבדה ואין ראוי לאבד נפש יקרה מפני נפש הפחותה במעלה מזה, יבוא מי שלבו שלם בדבר, ויעשה לו משפט הידוע לפני כסא כבודו שהוא רשאי ולא אנו.

ועל כן אמר הקב"ה לא כן, כי כן אמת אשר את נפש האדם אני אדרוש לשלם להורגו לפי ערך נפשו, אבל זה קודם לכל, והתחלת המשפט להיות שפך דם האדם יהיה מי שיהיה אפילו ההורג צדיק, והנהרג רשע. באדם דמו ישפך כלומר בבית דין יהרג כפירוש רש"י כאשר הוא עשה כן יעשה לו ולא יכופר לארץ כי אם בדם שופכו, ובפרט כאשר כתבנו למעלה אשר ודאי זה ההורג בזדון ודאי רשע גמור הוא ושורש נפשו מטה מטה, וראשו תחת ראש הנהרג. ואולם פן תאמרו למה אני מצוה זאת לכם אעשה זאת אני בעצמי לצד רב גודל חומרת הריגת נפש מישראל אף הקל שבקלים, ועל כן אמר כי בצלם אלהים עשה את האדם, וצריך להיות האדם שלם בכל השלימות כי נברא בצלמו, ואם לא ימצא אצלו זאת הבחינה להרוג השופך דמים ולנקום ממכעיסי אל ברוך הוא הרי הוא חסרון שאין חסרון כמוהו, ואף המשפט שלאלהים הוא, צריך להמצא בו כי נעשה בצלם אלהים, וגם כח וגבורה בו לדון דיני נפשות כי נעשה בצלמו ולא ייירא לומר מי אני להרוג נפש כי גדלה בחינתו אשר נעשה בצלם אלהים ועל כן על גוף הדבר ששפך דם האדם, באדם דמו ישפך על פי הסנהדרין, אבל נפש האדם אני אדרוש כנאמר.

או יאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם. על דרך אומרם ז"ל (שבת קנ"א:) אין חיה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה, כי כל עוד שצלם אלהים הוא על האדם הרי עשאו הקב"ה פטרון ומושל על כל הבהמות וחיות כנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו', ואיך לא תפחד החיה מגשת אליו להורגו, ואך כאשר מוּסָר מן האדם צלם אלהים על ידי חטאיו אז נעשה כבהמה שהחיה טורפתו ואכלתו, וידוע אומרם ז"ל (שם) תינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים וכו' והכל מפני המורא שהטביע הקב"ה בלב הנבראים מפני צלם אלהים, ולזה אמר כאן כי בצלם אלהים עשה את האדם שחוזר למה שלמעלה שאמר מיד כל חיה אדרשנו ופירש רש"י לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות וכו' לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות וזו היא אזהרתן לומר הרי בצלם אלהים עשה את האדם מה שאין כן בחיה על כן היא מוזהרת שלא לפגוע בו אדרבה הנה היא מסורה לו למלאכה ולאכילה ומכל שכן שלא תמשול עליו כדבר האמור.

פסקה ז

ואתם פרו ורבו ושרצו בארץ ורבו בה. אף שכבר אמר זה למעלה (ועיין ברש"י) כפל לומר כאן כי אחר שהזהיר כל מיני החיה וכל האדם להשמר מלשפוך דם האדם כי ידרוש את נפשו מהם, יתקבל יותר גזירת מלך מלכו של עולם לפרות ולרבות, שלא יהיו חוששין היאך אנו פרין ורבין לַמְאֵרָה יבוא הזאב ויטרוף, הארי וידרוס. או האדם בעצמו, הגבורים יהרגו החלשים. ואחר שהזהיר הקב"ה שינקום את דמו מהם, כל אחד ישמור את נפשו, ולכן כפל להם עתה להזהירם עוד אחרי שאין להם עוד טענה.

ובדרך רמז ירמוז אומרו ואתם פרו ורבו וגו'. בדרך שכתבנו למעלה אשר ורבו יורה על גדלות הדבר במוחין וחיות השכליות וברזי אלהינו יתברך שמו שעולה למספר רבו כנ"ל, ונודע אומרם ז"ל (בראשית רבה ל', ו') בפסוק אלה תולדת נח נח איש צדיק וגו' הדא הוא דכתיב (משלי י"א, ל') פרי צדיק עץ חיים, מה הן פירותיו של צדיק מצוות ומעשים טובים וכו' עד כאן. ולזה רמז הכתוב ואמר פרו ורבו כלומר הפירות שאתם עושין שהוא מצוות ומעשים טובים יהיו בבחינת ורבו בחיות הנשמה וגדלות השכל ובידיעת רזין דאורייתא וסודות אלהינו אשר בכל מצוה בכדי שיהא נעשין באימה ויראה בפחד ורעדה בענוה והכנעה ושמחה ונחת ובאהבה רבה, כי כל מצוה דלא נעשית בדחילו ורחימו לא פרחת לעילא כנודע (מזוה"ק בכמה מקומות ובפרט בתיקוני זוהר תיקון י') ואחר כך אמר שרצו בארץ ורבו בה כלומר אף בעשותכם דברים הנמוכים בדברי הארציות התחתונים השורצים על הארץ התחתונים גם בהם ורבו בה שתעלו למעלה בחיות גדלות השכל ורזי אלהים אשר בכל דבר וכאמור.

פסקה ח

ויאמר אלהים אל נח ואל בניו אתו לאמר וגו'. לאמר זה אין לו פירוש כי למי יאמרו לבהמות וחיות, גם מלת אתו לכאורה מיותר, ונראה לפי שמצינו כמה פעמים בענין הנבואה לפעמים שאין חזון נפרץ, וכשיבוא מי שראוי לכך להיות נתגלה הנבואה אז על ידו יתגלה גם לשארי הנביאים שלא היו כדאי לכך לבדם, כמו בני הנביאים אשר היו בימי אליהו שבעוד שהיה אליהו בעולם אמרו אל אלישע (מלכים-ב ב', ה') הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך, ואחר כך כשעלה אליהו בסערה השמים אמרו אליו (שם ט"ז) הנה נא יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדוניך פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים. כי אחר שעלה אליהו נגנזה הנבואה מהם. וכן בשלוחי שאול המלך שניבאו כשהיו בין הנביאים וכן שאול גופא גם כן ניבא ביניהם עד שתמהו ואמרו הגם שאול בנביאים (כמו שכתוב שמואל-א י', י"א) וכן כאן לפי שנגלה הנבואה אל נח נגלה גם לבניו אגבו, וזהו שאמר הכתוב ויאמר אלהים אל נח, שעיקר

האמירה נתגלה לנח כי הוא היה ראוי לכך, ואגב זה גם ואל בניו אתו לאמר שגם להם נתגלה האמירה מאת ה' בשביל שהיו אתו, והאבות סימן לבנים אשר,

פסקה ט

ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם. כלומר עיקר הקמת הברית אני מקים אתכם ועל ידכם יכרת הברית גם לזרעכם אחריכם אף שלא יהיו כדאים כל כך כי ימשכו אחריכם וכעין האמור למעלה, אבל מכל מקום תנאי הותנה באמרו לזרעכם אחריכם כלומר בזמן שיהיה זרעיך אחריך שילכו בדרכיך אף שלא יהיו ממש כמותכם מכל מקום יהיו הולכים בדרך שאתם הולכים שעל כל פנים יהיו ראויין על ידכם לכריתת הברית אבל לא כשילכו בדרך רחוקה להם ויטמאו את עצמן ואת בריתן שלא יוכל שמירת הברית לשמרם מכל אויביהם, וזה שלא כמו הקמת ברית אשר היה עם אברהם יצחק ויעקב, שהברית שלהם בעצמו מועיל לבנים בין ראויין ובין שאינן ראויין ושם אחר כל הרעות נאמר ואזכור את בריתי את אברהם את יצחק ואת יעקב, ולא כרת עוד ברית עם הבנים כי שבועת האבות ירשו הבנים, אבל כאן אין זה הברית בעצמו חזק וראוי כל כך שיועיל גם להבנים כי אם במקצת דהיינו אם ישמרו בניך בריתי קצת, אצרף גם כן הזכות שלהם להכרית להם ברית כאמור.

או יאמר ואני הנני מקים את בריתי אתכם. פירוש לא כאברהם שנאמר אצלו (בראשית י"ז, ד') אני הנה בריתי אתך, שאברהם בעצמו הוא הַמַּקִּים הברית ואין צריך סעד לתומכו אכל אתם בני נח הנני מקים את בריתי אתכם שאף אני מסייע אתכם בהקמת ברית כי אתם צריכים סעד לתומכם ונוקים את הברית יחד.

או יאמר ואני הנני מקים וגו'. כלומר אף שכבר הקימותי את בריתי עם נח קודם כניסתו לתיבה שנאמר בו והקימותי את בריתי אתך, אבל עתה הנני מקים את בריתי אתכם פירוש את כולכם עם נח ובניו וגם אפילו ואת זרעכם אחריכם, ואת כל נפש החיה אשר אתכם וגו', ואם תאמר על מה צריך עתה כריתת ברית בשלמא נח היה צריך ברית על הפירות שלא ירקבו ושלא יהרגוהו כשיראו אותו נכנס לתיבה כאומרם (בראשית רבה ל"א, י"ב) אבל עתה על מה צריך לכרות ברית. לזה אמר,

פסקה יא

והקמותי את בריתי וגו'. ולא יכרת כל בשר וגו' ולא יהיה עוד מבול וגו'. כי זה הקמת הברית אתכם אשר לא יהיה עוד המבול בשום פנים, והנה לכאורה קשה מה שכפל לומר והקימותי את בריתי אתכם והלא כבר אמר להם ואני הנני מקים את בריתי אתכם וגו' ואת כל נפש החיה וגו' עד לכל חית הארץ, והיה צריך לומר אחרי זה ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול וגו', ועל מה חזר ושנה והקימותי את בריתי, ואמנם לפי מה שכתבתי

למעלה שהקמת ברית עם נח ובניו לא היה העיקר כי אם להם בלבד ולזרעם אחריהם דוקא שיהיו אחריהם שילכו אחריהם בדרכי ה' ועבודתו ולא באופן אחר, והנה הברית הראשון היה על כל הדברים המתרגשים ובאים לעולם כמו הברית הראשון שהקים עמו על הפירות שלא ירקבו, וכדומה מכל הרעות הבאים לעולם, שיזכור להם הברית הזה להושיעם מצרתם, וכאשר כרת את אברהם ברית ואנו אומרים עד עתה זכור לנו ברית אבות וגו'. ועל זה אמר ולזרעכם אחריכם בזמן שזרעכם יהיו אחריכם וכאמור, ואמנם עתה אמר עוד דבר חדש והקמותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד וגו', כלומר הנני מקים את הברית אתכם שלא יהיה עוד המבול בשום פנים אפילו אם יהיו רשעים גמורים שיהיו ראויין למבול לא יהיה ולא יבוא. ויועיל להם זה הברית לדבר זה שלא ישטפו במבול, ולכן לא נאמר כאן ולזרעכם אחריכם כי זה אינו תלוי בהילוך הבנים אם יהיו אחריהם או לא כי זה הוא דבר חזק וקיים לעד ולעולמי עולמים להיות תכון תבל בל תמוט ויתבטל שם כליון המבול מעולם, ועל כן אמר אברהם אבינו בבקשתו על הסדומים (בראשית רבה מ"ט, ט') נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם מה את מערים על השבועה מבול של מים אין את מביא מבול של אש את מביא אם כן לא יצאת ידי שבועה וכו' כי דבר זה אינו תלוי בשום תנאי רק נשבע בקדשו שלא יעשה כדבר הזה לעולם.

פסקה יב

ויאמר אלהים זאת אות הברית וגו' את קשתי נתתי בענן וגו' והיה בעננ וגו' ונראתה הקשת בענן וזכרתי את בריתי וגו' והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה וגו'. וצריך לדעת כפילת הדברים ושינוי לשון אשר בכל אחד בכתוב הזה, והרואה יראה. ואולם כבר כתבנו אשר הקמת הברית עם נח ובניו היה על שני אופנים. אופן אחד הוא על כל הפורעניות והצרות המתרגשות ובאות לעולם שיזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו, וזאת היתה באופן שיהיה זרעו אחריו דייקא שילכו בדרכיו, והגם שמצדם לבד לא יהיו ראויין להושיעם מצרתם, יצרף להם הברית הזה שכרת עם נח ובניו ויושיעם למען שמו. ואופן השני היה כריתת ברית רק על המבול או שאר כליון כל העולם בבת אחת שלא יהיה עוד כזאת, וזה בלי שום תנאי ואפילו יהיו הבנים רשעים גמורים שיהיו ראוין לשטפן ולאבדם מן העולם יזכור למו ברית הזה ולא יבוא לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם. ולשני הבריתות האלה נתן ה' אות וסימן והוא אשר נתן הקשת בענן, ונתנו על ב' אופנים הללו. א', שלפעמים יראה הקשת על הארץ ואז ידעו הבריות כי כלה הוא מאת ה' לאבדן בכליון גמור וזה האות להם, לולא שכרת הברית עם נח שלא יאבד עולמו, והב', שלא יֵרָאֶה הקשת על הארץ כי אם ה' הוא

שיראהו והוא על אופן שלא יתחייב העולם כלייה חלילה רק שאר צרות ופורעניות ולא יהיה בכוחם לבד שיושיעם ה', ויראה ה' באות הברית ויצרף הקב"ה הברית שכרת עם נח שיזכור צדקתו לבניו לצרף זכותו להם להושיעם.

ובזה יבואו כל הכתובים בביאור נכון, ותחילה אמר זאת אות הברית וגו' את קשתי נתתי בענן וגו' והיה בעניני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן, שֶׁיֵּרָאֶה הקשת לבני אדם זה הוא האות שהגזירה מאת אלהים כלה נחרצה לאבד העולם ויושביה ואז וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם, כלומר מה שהיה ביני וביניכם לבד שלא נאמר בו לזרעכם אחריכם כנאמר למעלה ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר. אבל והיתה הקשת בענן כלומר כשיהיה הקשת רק בענן לבד ולא תֵּרָאֶה על הארץ ואז סימן היא שמדת הדין לבד הוא הפועל בארץ בצרות ויסורים, ואז וראיתיה לזכור ברית עולם פירוש אני בעצמי אראה אותו לזכור ברית עולם אשר כרתי עם נח לצרף זכותו להם בעת צרתם, וזה אומרו בין אלהים ובין כל נפש חיה וגו', כי זה הברית נעשה על עת אשר תשלוט מדת הדין בעולם לזכור ברית אבות לבנים בין אלהים מדת הדין שיהיה אז בעולם ובין כל נפש החיה שיהיה אז להושיען בעת צרתם, והטעם שבעת אשר הגזירה גדולה להומם ולאבדם ח"ו נראה הקשת על הארץ כדי שידעו הבריות רוב גודל רשעם ויעשו תשובה לפני בוראם, אבל כשהמה ראויין לישועה אף בצירוף אות הברית אין הקב"ה צריך להראותו להם רק הקב"ה רואה אותו ויזכור את בריתו אשר נשבע לאבותינו. וזה ששאל רבי שמעון בן יוחאי לרבי יהושע בן לוי (כתובות ע"ז:) נראתה הקשת בימיך וכו' כי הקשת בענן לרוב הוא, רק שאלו אם נראה אם לאו, ועל כן, על ונראתה הקשת בענן תרגם אונקלוס ותתחזי קשתא בעננא, ועל וראיתיה, מתרגם ואחזינה, והוא דברינו האמורים שבזה הקב"ה בעצמו יראנו ולא יצטרך להראותו לבריות כיון שראויים להקמת הברית מצד עצמן בצירף אות הברית כאמור.

והנה להבין ענין אות הברית שהוא הקשת במעט דמעט לפי קוצר שכלינו, נאמר, כי הקשת הוא היחוד הנוטה לצד החסד כי ענן נקראת המלכות בעת שמקבלת מחסד כנודע, והנה קש"ת הוא ראשי תיבות תק'יעה ש'ברים ת'קיעה היוצאים מן השופר והם בחינת ג' אבות חסד גבורה תפארת היוצאים מן הבינה סוד השופר, וכשהמלכות מקבלת מהם ונוטה אל החסד אז חסדים מתגברים בעולם, וזה שכתוב ונראתה כלומר כֶּשֶׁתֵּרָאֶה בעת שהקשת בענן כלומר שחסד גבורה תפארת נוטים אל הענן סוד המלכות, אז וזכרתי כלומר שההנהגה יהיה בבחינת הזכר שהוא החסד, כי כשהיחוד שלם אז גם הנקבה נקראת על שם הזכר, וזה והיתה לאות, והבן. ואמנם בחינת כשנראתה הקשת בענן זה

יורה אשר נתחזקה הגבורה כמו החסד ורק שהיא נוטה לחסד והיא בחינת הרחמים ולא יועילו רחמים אלו כי אם מהמלט העולם שלא יהיה המים למבול לשחת כל בשר וזה נעשה בזכות הברית אשר כרת עם נח ונשבע מעבור מי נח על הארץ, ואז נראה הקשת בשלושה גוונין ונוטה לרחמים, אבל כשיהיה הקשת נכלל בענן שהוא גוון החסד, וזה והיתה הקשת בענן בגוון ענן אז וראיתיה שאין צריך להראותו לכל, רק אני בעצמי אראנו והכל בצירוף כריתת הברית שכרת עם יוצאי התיבה ככל הנאמר. ולזה גמר אומר ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקימותי ופירש רש"י הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי, ורמז לו בזה שני אלה הבחינות כי זאת אות הברית הוא בחינת כשיהיה נראה הקשת על הארץ כי הראהו הקשת כאמור, אשר הקימותי ביני ובין כל בשר, זה יורה על בחינה שאינו רואה הקשת כי אם הקב"ה לבדו וזה אשר הקימותי כלומר לי לבדי ביני ובין כל בשר שלא יראנו אדם כי אם אני כדבר האמור.

פסקה יח

ויהיו בני נח וגו' וחם הוא אבי כנען וגו'. צריך להבין מה שהודיע כאן שחם הוא אבי כנען, (עיין רש"י) ואמנם לפי מה שכתבנו לעיל אשר לזה אמר הכתוב אלה תולדת נח לפי שעד נח היו כולם נקראים בני אדם ואף שהיו כמה דורות אחריו, וידוע מאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ח, ט') בנוהי דאדם קדמאה לצד גודל רשעם שנמשך מחטא האדם ואף שאדם בעצמו עשה תשובה גדולה לפני בוראו כאומרם (עירובין י"ח:) אדם הראשון חסיד גדול היה, כשראה שנקנסה עליו מיתה העלה זרזי תאנה על בשרו וישב בתענית מאה ושלושים שנה וישב במי גיחון וכו', מכל מקום לא הועיל אלא לעצמו ולא לבניו כי נולדו כולם מחוה שבא נחש עליה והטיל בה זוהמא ועל כן נקראו כולם בני אדם, ורצה הקב"ה להעביר זה השם מהם שיקראו כולם בשם בני נח ואולי יועיל זה קצת שלא ירשיעו עוד כל כך, ונודע אומרם ז"ל (ברכות ז':) מנא ליה דשמא גרים דאמר קרא וכו' אל תקרי שֵׁמוֹת אלא שֻׁמּוֹת, ולזה אמר כאן שכן נעשה והם נקראים בני נח ואף שהם היו לפני המבול גם כן לא נקראו על שם אדם כי אם על שם אביהם, ואמנם מזה יקשה מנין יצמח הדבר שהרבו עוד לפשוע פעמים רבות ובפרט בדור הפלגה עד שאמר הכתוב (לקמן י"א, ה') וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם, שחזר לקרותן בני אדם על שם הנזכר, כמאמר חז"ל הנזכר, ולזה אמר וחם הוא אבי כנען, נודע מדברי מר"ן האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו) שחם הוא העומד בצד שמאל הרומז למוח הגבורה הנקרא בן רשע, והגם שלא הרשיע כל כך מכל מקום כיון שנשתלשל ממנו עד שנעשה אבי כנען,

וכנען ידוע ברשעו אשר בידו מאזני מרמה וגם שאר רעות מְכוּנִין על שם כנען בדרך שאול בן הכנענית וממנו נצמח כל הרעה אחר המבול כמדובר. ולזה גמר אומר,

פסקה יט

שלושה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ. כלומר לפי ששלושה אלה בני נח הרומזים לג' קוין ימין ושמאל ואמצע לכן מאלה נפצה כל הארץ שנתפרד כל הארץ בבחינת טוב ורע, שיהיה זה עושה הטוב וזה הרע וזה ממוצע מטוב ורע, והכל נמשך משלושה אלה.

פסקה כ

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם. לשון ויחל אין לו פירוש לפי פשוטו ודרשת חז"ל (בראשית רבה ל"ו, ג') ידוע. ונראה על דרך מאמר חז"ל (סוטה מ"ד.) למדך תורה דרך ארץ שיהא אדם בונה בית ואחר כך יטע כרם ואחר כך ישא וכו' עד כאן. וכעין זה רצה נח להתנהג אחר יציאתו מן התיבה שנצטוה מחדש בפרו ורבו, לזה ויחל נח כלומר שהתחיל כן. בתחילה, איש האדמה ואמרו חז"ל (שם) שעשה פנים לאדמה וזה ביתו של עולם, ואחר כך, ויטע כרם, ואחר כך רצה לילך תוך אהלה של אשתו כאומרם ז"ל (שם שם, ד'). ואך אמר הכתוב,

פסקה כא

וישת מן היין וישכר. היין הידוע חלק אדם רשע שידא שמרון שעשה עמו שותפות בנטיעת הכרם כמאמר חז"ל (שם שם, ג') ואך הוא צוה לו שלא יכנס לגבולו אבל נח וישכר, ובזה בא לגבול הרשע. והרבה יין עושה, ונעשה הכל לפניו כמישור ובזה ויתגל בתוך אהלה ונעשה מה שנעשה.

או יאמר ויחל נח איש האדמה. כלומר שנתחלל במה שנעשה איש האדמה, שלא נשאר באדמה כי אם הוא ולא נשא רינה ותפילה בעד בני דורו שעל כן נקרא המבול מי נח על שמו כנודע מזוה"ק (ויקרא ט"ו.).

פסקה כב

וירא חם וגו' עד וערות אביהם לא ראו. הדקדוקים רבו בזה ולא נציגם לאהבת הקיצור ומתוך הפירוש יובן מה שהיה ראוי לדקדק ונאמר שזה הכל חוזר למה שאמר למעלה ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה וגו', וכתבנו שם בפירושו שאחר המבול היה ראוי שיקראו בשם בני נח ולא בשם בני אדם על שם החטא, ואך חם אבי כנען היה שם, וממנו נצמח הרע. ואף בתיבה הוא היה הרע שבכולם ששימש בתיבה, ומשורש נחש יצא צפע (ישעיה י"ד, כ"ט) שהוליד את כנען אשר בידו מאזני מרמה רע על כל הרעים, ואחר כך אמר הכתוב ג' אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ כי הם היו בבחינת ג' קוין ימין ושמאל ואמצע ועל כן מאלה נפצה הארץ להיות בבחינת הטוב והרע והממוצע

כנזכר, ואחר כך מספר הכתוב מה שנעשה מכל אלה ואיך כל עורב למינו שכל אחד עשה לפי מהותו ושורש נקודת לבבו, והנה תיכף ויחל נח שגם הוא נעשה חולין ויטע כרם וגו', עד ויתגל בתוך אהלה, והכל משורש חם שהיה מושרש בו בסוד אומרם ברא כרעא דאבוהי, ואחר ויתגל בתוך אהלה תיכף וירא חם וגו' כי הרשע בראותו דבר שראוי לעשות בו להגיע על ידו לחיי עולם הבא והיינו שבא מצוה לידו, לא זה שאינו עושה המצוה אף עושה בו עבירה ומאבד נפשו עד עולמי עד, כמשל החסיד הקדוש בחובות הלבבות (שער הבחינה פרק א') באחד שקיבץ אנשים עורים אל בית מיוחד והכין להם שם כל הצטרכותם בשלימות עם רופאים נאמנים שיפקחו עיני עורים, והם לא שמעו אל הרופא והוזקו ונכשלו בדברים אשר הוכן להם לטובתם עיין שם.

וזה אמרו חז"ל (מכות כ"ג:) אמר ר' חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל וכו', כי כל דברי התורה אף הלא תעשה שבה הכל הוא לזכות ישראל למען יזכה האדם בבא דבר עבירה לידו ולא יעשנה, שנותנין לו שכר כאילו עשה מצוה כאומרם ז"ל (שם) וכל עיקר בריאת היצר הרע היה למען יקבל שכר על ידו כשלא ייצייתנו. והרשע הוא בהיפוך, שאף בדבר מצוה הוא נכשל לאבד נפשו מכל וכל. וכזה עשה חם הרע שבא לידו דבר מצוה כזה לזכות בו לכסות בשר ערוה ולקיים (ישעיה נ"ח, ז') וכי תראה ערום וכסיתו, והוא לא כן עשה אדרבה הוסיף חטא על פשע, ומרעה אל רעה יצא, שעשה לו מעשים אשר לא יעשה יש אומרים סרסו ויש אומרים רבעו כמאמר חז"ל (סנהדרין ע'.), ולא נסתפק בזה ואף אחר עשיית הרע לא קיים בו מצות כיסוי, ועוד נתכוון לבזותו והגיד לשני אחיו בחוץ כלומר ברשעו לא רצה לומר להם בסתר בבושה כי אם בחוץ ולא חס על כבוד אביו לפרסם קלונו כל כך. והנה שם ויפת אף שלכאורה נראה ששניהם בשוה עשו לקחת את השמלה, אכן נודע אומרם (תנחומא ורבה בפסוק ויקח שם ויפת) ויקחו לא נאמר אלא ויקח מלמד ששם נתחזק תחילה וכו' מה פרע להם הקב"ה לשם פרע לו שכרו מצות תכלת, וליפת נתן לו קבורה וכו' עד כאן. והכל לטעם הנזכר כי שם הוא העומד בימין ורומז למוח החכמה והוא כהן לאל עליון כלומר עבד לה', ויפת הרבה למטה במעלה כלול מחסד וגבורה ועל כן לא נתאמץ הוא כל כך.

ואך צריך להבין ענין עשיית שם ועשיית יפת ומפני מה זכה זה דוקא לטלית של ציצית וזה דוקא לקבורת בניו, ואולם הנה אמרו חז"ל (נזיר כ"ג.) אמר רבה בר בר חנא אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (הושע י"ד, י') כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה נאמר בו צדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה

גסה נאמר בו ופושעים יכשלו בם וכו' עד כאן. ונמצאת למד מזה אשר ימצאו ב' בני אדם מתנהגים בדרך אחד זה כמו זה, זה הולך לבית הכנסת וכן זה, זה מתפלל וכן זה, וכדומה מתפילין וציצית וכל עשיות מצות הבורא והתנהגות דרך העולם, ואכן בתוכן נקודת לבביהם ומחשבות כליותיהם רחוקים זה מזה כממזרח למערב ויותר, כי הנה זה מתפלל במחשבה טהורה ונכונה בלב טוב באהבה ויראה והכנעה ושמחה ויודע לפני מי הוא עומד, ויש לו נחת רוח ממה שזכה להתפלל לפני ה' יותר מכל חמדת העולם אף יותר מחיות נפשו ממש. וזה מתפלל מפני שבוש מבני אדם שלא יתפלל שלא יאמרו עליו שהוא רשע וישיג קלון וביזוי על ידי זה או אפילו כשאינו עדיין על דרך הזה רק שהוא מתפלל בשפתיו בדברי התפילה והוא עצמו ומחשבותיו והרהורי לבבו מהומה וטרודה בחוצות בשווקים וברחובות בעסקי פרנסתו וטרף חוקו ואינו די לו בחושבו זאת כל היום אף שעה קלה הזו שהוא עומד ומתפלל עומד וחושב באופני עניניו, ולא יטענו לבו להיפך אשר בעת עסקיו יהיה טרוד במחשבתו בעסקי עבודת ה' והתפילה, כי הוא ינחת שזכה לצאת מבית התפילה. גם באכילתו אינו טרוד כלל בעסקיו והוא ומחשבתו ולבו קשור בתאות האכילה, ומתכעס ומתקצף על אשתו על שאינה מכינה לו מזון כראוי באומרו שהוא עובד כל היום ואחר כך אינו מוצא לאכול, ולא יקשה לו כלל מפני מה לא התפלל היום ובכל יום כראוי, וכן בכל עשיית המצוות שבעולם והתרחקות מן החטא, זה עושה כולם לקיים מצות בוראו ועושה הכל בדעה נכונה ובמחשבה טהורה, וזה עושה כולם בשביל הבלי שטותיו להשיג על ידי זה כבוד הבריות ובוש מפניהם לעבור עבירה, או סתם שהורגל כך מנעוריו לילך לבית הכנסת להתפלל ושאר עשיות אבל לא יכוון בלבו בחזקה שעושה כן מפני כבוד הבורא, וזהו שאמר הכתוב (מלאכי ג', י"ח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ועוררו חז"ל (חגיגה ט':) היינו צדיק היינו עובד אלהים וכו' ולדברינו יאמר בין עובד אלהים לאשר לא, פירוש, שאינו עושה כמוהו הגם שהוא עבדו פירוש שגם הוא עובד, וזה עושה כמו זה, מכל מקום יש בינם מרחק רב עד אין שיעור, כי זה כוונתו לשמים וזה כוונתו להבליו, והנה כעין הדברים הללו היה החילוק בין שם ליפת, והנה תיכף כאשר בא חם ברשעו והגיד לשני אחיו בחוץ. אז תיכף כתיב,

פסקה כג

ויקח שם ויפת את השמלה. ויקח ולא ויקחו כי שם לקח תחילה כאמור למעלה, כי שם הוא היה מחבב המצוה באהבת נפשו ומאודו, ומצוה הבאה לידו עשאה תיכף ולא רצה להחמיצה על כן תיכף ומיד ויקח, ואמנם בתוך זה עשה גם כן מצוה בבחינה

אחרת גדולה למאוד, והוא כי הנה ידוע אשר מצות הטלית של מצוה הוא האור המקיף מאחוריו לבחינת זעיר אנפין כמו שהוא בפרי עץ חיים (פרק ג' משער הציצית) ושם בגודל צדקתו ראה מעשה ונזכר הלכה, וראה מצוה זו שתלויה בה עוד מצוה אחרת ואיזו היא זו ציצית שעדיין לא זכה אליה ועל כן שם את השמלה על שכמו מאחוריו כי רצה לתקן זה אור המקיף, לזעיר אנפין המאיר מאחוריו דוקא, כנודע שמצות ציצית דוקא להשליך שתי כנפות לאחוריו וכאשר אמרו חז"ל (עיין ילקוט רמז רל"ד בסופו) שאמר הקב"ה לים הזהר בבניי שעתידים להשליך כנף של ציצית לאחוריהם וכן המצוה על פי הסוד כמו שמובא בפרי עץ חיים שם.

והנה ידוע אשר הציצית נקראו תשמישי מצוה כי עיקרם הוא לצורך המלכות הנקראת מצוה והיא הלוקחת ת"ר אורות כמנין ציצית ועל כן אמרה התורה ויקח שם וגו', ולכאורה לא היה צריך להזכיר שמותם כיון שאמר למעלה ויגד לשני אחיו בחוץ היה צריך לומר ויקחו אחיו את השמלה, ואולם דבר זה רמזה התורה אשר ויקח ש"ם כי המלכות נקראת שם כנודע מכוונת קריאת שמע בש' מ' של שמ"ע, ובזה הקיחה שלקח שם לקח עצמו לצד אחר לתקן הש' מ' שהיא המלכות על ידי מצות הטלית כעין (שמואל-ב ח', י"ג) ויעש דוד שֵם (גם גזירה שוה מויקח קרח שאמרו ז"ל (במדבר רבה י"ח, ג') שלקח טלית וגו') אבל ויפת את השמלה כי יפת לא נתכוון כי אם לפשוט לקחת את השמלה המגושמה בכדי לכסות בשר ערות אביו שלא יתבזה. אבל שם, קיחה אחרת היה לו שלקח בדעתו לתקן המצוה בשרשה, ועל כן אמר הכתוב וישימו על שכם שניהם, ולכאורה היה להכתוב לומר וישימו על שכמם אכן לצד שהיה מחולק מאוד השימה על שכמם זה מזה, שם, כיוון להשימו על שכמו בכדי להיות הטלית מאחוריו להיות שם אור מקיף, לזעיר אנפין ומשם יאיר למלכות העומדת מאחורי זעיר אנפין, ויפת עשה בפשטות שלא יראה בבושת אביו. וישימו על שכם שניהם, כלומר השימה על שכם היה בו בחינת שניהם כי שם לפי בחינתו הגדולה ודרכו והילוכו בקדושה כיוון לתקן על ידי זה בשמי מרום, ויפת למטה למטה ועל כן כל אחד נטל את שלו ממש, כי כשם שנתכוון שם לטלית של מצוה ולזרוק אותו דוקא לאחוריו לתקן את שורשו במקום עליון בשיעור קומה זכו בניו גם כן לטלית של מצוה לזכותם בזה להשליך כנף של ציצית לאחוריהם, ויפת שכיוון בפשטות לכסות בושת אביו שלא יתבזה, על כן זכו בניו לקבורה לכסותן בעפר שלא להראות בושתן לכל עובר ויתבזו, וגמר אומר ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחורנית וערות אביהם לא ראו, אף שכבר נאמר למעלה וילכו אחורנית אמנם כאן בא הכתוב לומר שבעת כיסוי השמלה על הערוה הפכו פניהם לאחוריהם ואמנם

ערות אביהם לא ראו אף אחר הכיסוי בשמלה כי הנה הערוה המגולה אין דרך הטובים להסתכל אפילו בשלו כאומרם ז"ל (שבת קי"ח:) בשלי לא נסתכלתי כל שכן באחרים, ואך במכוסה ששרי אפילו לקרות קריאת שמע כנגדה אך באביו יש להזהר יותר כי לזה אמרו חז"ל (פסחים נ"א.) שלא יבוא לידי הרהור, אף שעם אחרים שרי לרחוץ ואין צריך לכסות הערוה שם, אדרבא אמרו כאילו כפר בבריתו של אברהם ולא כן באביו לצד חומרת המקום שיצא משם ועל כן גם דרך כיסוי לא רצו להסתכל, מה שהיפך מזה עשה חם הרשע כי דוקא וירא חם את ערות אביו כלומר גם ערות אביו שראוי להתרחק יותר לא שם על לבו לשמור עצמו שלא להרהר בעבירה ואדרבה עוד עשה מה שעשה וכל זה מספר הקרא אשר משלושה אלה נפצה כל הארץ בבחינת צדיקים ורשעים ובינונים כי שֵׁם הלך בבחינת הצדיק, ויפת בינוני, וחם הוא הרשע ככל הנאמר.

פסקה כד

וייקץ וגו' ארור כנען וגו'. כל המפרשים עמדו בזה, טוביה חטא וגו' חם עשה וכנען נתקלל, ונראה כך פירוש הכתוב וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. כלומר שידע אשר כל מה שעשה חם, גרם לו בנו הקטן. פירוש, בנו של חם והוא כנען כי הוא רביעי שבבניו כי הוא ראה והגיד לאביו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ו, ז') ועל כן קילל לכנען המתחיל בעבירה.

פסקה כו

ויאמר ברוך ה' אלהי שם ויהי כנען עבד למו. צריך להבין מהות הברכה זו כי למה לא בירך לשם עצמו שהוא אשר עשה המצוה וכיסה ערותו, והנראה כי הנה אמרתי על מאמר הכתוב (ישעיה ס"ג, ז') חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו, כי נודע אשר כל מה שאנחנו יודעין ורואין ממעשי ה' ונפלאותיו ורוב טובו וחסדיו עמנו הן אלה קצות דרכיו אל אחת מני אלף אלפי אלפים ורבבי רבבות עד אין שיעור וערך מרוב גדולתו וטובו וחסדו, ונודע אומרם ז"ל (ברכות ל"ג:) משל למלך שיש לו אלף אלפים דינרי זהב ומשבחין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו, ואמרו ומשבחין אותו בשל כסף ולא אמרו ומשבחין אותו בפחות לומר שחוץ מזה שהשבח הוא בפחות אפס קצהו, גם אין אנו יודעין מהות השבח כלל, ומה שאנו אומרין בפינו, אין זה כלל מהות שבחו כנודע מדברי הרב המורה (מורה נבוכים חלק א' פרק נ"ח) שכל התוארים אינם אלא שלילה מהפכו כלומר גבור שאינו חלוש רחום שאינו אכזרי וכו', אבל לא התוארים עצמם לומר שהוא חכם גבור וכדומה כי אנת הוא חכים ולא בחכמה ידיעה וכו' ועיין שם שהאריך. ואנו אין לנו כי אם מה שסדרו לנו אנשי כנסת הגדולה על פי רוח הקודש לסדר המדות הידועות להמשיך השפע והברכה ממקור עליון אבל חוץ מזה אם רואה אדם טובות

הקב"ה וחסדיו איך יאמר האדם שהן הן חסדי המקום הלא החסד אמת של בוראנו יתברך שמו, הוא גדול ונעלה ומרומם למאוד מאוד עד אין קץ ותכלית ממהות הזה אשר אנו רואין בארץ, ואולם לאשר זה הקצת דקצת נמשך מחסדיו האמתיים ואז נוכל להבין מזה שגדלו חסדיו עד מאוד מה שאין אנו יודעים ומבינים כל, כמשל המלך שיש לו חדר מיוחד מרומם ומנושא ושם טמון וגנוז אוצרות וסגולת המלכים דברים חשובים נוראים יקרי הערך למאוד מה שנגנז שם מימות עולם, ונמצאים שם אבנים טובות המלאים זיו ומפיקים נוגה ומבהיקין האורה ממש כחמה בתקופתה ושארי חידושים נפלאים טובים אשר בגנזי המלך באוצר הלז, ואך החדר הלזה הנה הוא סגור ומסוגר נעלמה מעין כל חי לא שזפתו עין רואה, לגודל חשיבותם ויקרתם אשר לאו כל אדם זוכה לראותו, ויהי היום פעם אחד בעת שמחת המלך וייטב לבו נתן עין טוב חסדו להראות למקורביו דבר אחד מגנזיו אשר שם בכדי שידעו קצת דקצת מרוב גדולתו והדר יקר תפארתו ונטל אחד מהחפצים הגנוזים וטמונים שם, והראה אותו להקרובים אליו על רגע אחת וכולם נתבהלו ונתפחדו שראו דבר שלא ידעו וראו אותו מימיהם, ועל ידי זה נתחזקה האמונה בלבבם וידעו והאמינו אשר אין שיעור וערך לחפצים היקרים ואוצרות וסגולת מלכים הנמצא בחדר ההוא ועל ידי זה הנם משבחין ומפארין למלכם אשר כל אלה לו ואומרים בשבחם אשר אנו משבחין למלך שאין אנו יודעין מרוב גדולת תפארתו, רק ממה שראינו אפס קצהו מאוצרותיו על רגע, ידענו אשר אין שיעור להדר יקר תפארת גדולתו.

וכמו כן להבדיל וכו' עד אין שיעור, אלהינו יתברך שמו מלך מלכי המלכים הקב"ה, גנזי אוצרותיו וספור מדותיו וערך חסדיו וגבורותיו ודאי אשר אין שיעור ואין ערך ואין חקר ואין מספר להם, ואפילו כל מלאכי מעלה משרפים ואופנים וחיות הקודש אראלים תרשישים אישים מלאכים, אינם יודעים ממהות רוב גדולתו וחקר תפארתו אף אפס קצהו, ושואלים זה לזה איה מקום כבודו להעריצו, וכל פעולותיו ועשיותיו, המה נפלאים ומכוסים שלא שלטה בהם עין כל בריה, נתיב לא ידעו עיט נעלמה מעין כל חי (איוב כ"ח, ס'), כלומר אף ממלאכי מעלה הנקראים חי שהם חיים וקיימים ואי אפשר להאריך בפרט זה כי אילו כל הימים דיו וכו'.

ואמנם כשהקב"ה חפץ בעם מבורכיו להודיע לאשר לו קרובים, קצת מדרכי טובו וחסדיו או מרוב גבורותיו הנוראים והדר תפארתו, ושארי מדותיו יתברך ויתעלה, הנה להודיע הכל אי אפשר כאמור ואין עולם כדאי לזה, ואולם אפס אפס קצהו מראה לצדיקיו אף בעולם הזה מצוף חמדת תענוגיו ותשוקת נזר עטרת תפארתו על דרך שאמרו ז"ל (בבא בתרא י"ז.) שלושה הטעימם הקב"ה מעין עולם הבא, והנה הוא מעין אף לא כטיפה מים

הגדול, ואך אשרי הגבר שככה לו שהאיר לו הבורא ברוך הוא לראות להתבונן באפס קצהו מתפארת גדולתו ותשוקת אהבתו ואז מתבונן מזה בשבחי הקב"ה אשר אין שיעור וערך להם, והחכם עיניו בראשו ומוליך מחשבתו מְהַחֵלֶּק המקצת דמקצת שראה, אל הכלל כולו, ויודע מיעוט ערכו והשגתו ונעשה ככלי מלא בושה וכלימה ריק וחסר, עומד בדעת קלה ומעוטה לפני תמים דעות יתברך שמו אשר אין קץ ותכלית לגדולתו ורוב טובו וחסדו ותפארתו.

ולא בכזה דוקא, כי איש החכם אשר רואה חסדי הקב"ה אפילו בעניני עולם הזה כשאינו רוצה להיות פתי וסכל כיושבי קרנות אשר בשווקים וברחובות השוכבים על מטות שן וסרוחין על ערסותם ונשכח מלבם אשר כל מה שיש להם, הכל הוא מחסדי הבורא עליו שעל כן מחויב לכבדו לאהבו ולירא ממנו ולעשות מצוותיו, וסובר שחכמתו עמדה לו להיות לו כל אלה או שמזלו גרם ואינו יודע אשר המזל לא יעשה דבר כי אם בצווית הבורא עליו, ואין צורך להאריך בגנות האנשים הללו כי המה בהמות ממש אוכלין כדוב ומסרבלין כדוב כמאמר חז"ל (קידושין ע"ב.).

ואכן האנשים אשר יראת ה' חופף עליהם ואינו שוכח תמיד אשר כל מה שיש לו בבית ובשדה בבנים ובני בנים בהונו ורכושו ובגדים וכלים וכל אשר לו הכל הוא מחסדי המקום עליו, ועל ידי זה הולך מדרגה אל דרגה לומר הרי החסדים האלו הם רחוקים מאוד מאור פניו וכמה לבושים נתלבשו ובכמה מיני גשמיות נתגשמו ואיך הם ערבים לחכי ומתוקים מדבש ונופת צופים לאשר אני צריך אליהם ביותר, מה יוכל להיות עוד החסד של אמת הטמון וגנוז באוצר המלך מלכו של עולם בבחינת הפנימיות כשהוא בלא לבושים המגושמים אשר עין לא ראתה. וזה מאמר הכתוב (תהלים ל"א, כ') מה רב טובך אשר צפנך ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, כלומר אני רואה ממה שפעלת לחוסים בך נגד בני אדם שהכל רואין אותו לפי שנתלבש בכמה וכמה לבושים המגושמים אשר מה יוכל להיות עוד רב טובך אשר צפנת אשר הוא ודאי עד בלי שיעור, ועל ידי זה הנה מתעורר לבבו בקרבו לעבוד לאלהים אמת אולי יוכל להשיג שם איזה חסד ממלך עולם ברוך הוא ויזכה לראות פני השכינה אשר ודאי אין שיעור וקץ לתענוג הנפלא הלזה, ואם עובד יומם ולילה על פרנסת לחמו בעמל ויגיעה, ואיך לא יעבוד להיות לו גם שם איזה תענוג ונחת, ואיך מחויב למסור נפשו ורוחו ונשמתו לזכות ליהנות מזיו השכינה.

והנה בדרך וענין הזה פעל ה' עם נשמת הצדיק ששולח לעולם הזה כי המה גנוזים וטמונים תחת כסא כבודו יתברך, והקב"ה מראהו לפעמים לבני אדם להבין מזה גדולת

הבורא ונפלאותיו וטובו, כי הן הצדיקים עושים נפלאות גדולות בעולם בכוחו של הקב"ה וכאומרם (בראשית רבה ע"ז, א') מה הקב"ה פוקד עקרות אף הצדיקים, הקב"ה מוריד גשמים אף הצדיקים הקב"ה מחיה מתים אף הצדיקים וכו'. ובלא זה, כשרואין מסירת נפשו לה' ועבודתו יומם ולילה וקדושתו ופרישתו מעולם הזה וטהרתו בכל עניני עולם הזה באכילה ועונת אשתו וכל שאר עניני עולם הזה הכל בהשכל ובדעת במתינות ביראת ה', באהבתו, ואוהב את הבריות ומקרבן לתורה, ומדבר עמם בדברים הישרים ונכוחים, ותמיד מלמד זכות על ישראל לא כמו היושבי קרנות המחפשין תמיד בדופי בני אדם לספר תמיד בגנותו של זה וזה, אוי לנפשם כי גמלו להם רעה, לא נאריך עתה בזה כי אין זה מקומו, ולא כן הצדיק מחפש תמיד זכות בית ישראל. והן במעשה הצדקה בגופו וממונו שעושה תמיד עם הבריות ומקרבן בפה רך באהבה וחיבה והכל לטוב בית ישראל להיות להם טוב בעולם הזה ועולם הבא.

ומי שיש לו לב משכיל מבין מזה נשמת הצדיק, לגדולת הבורא ונפלאותיו שככה לו בעולמו ונודע לו מזה כח גבורות הבורא ונפלאות הנסים שעושה תמיד ואיך שרצונו יתברך לקרב ולדבק כל בית ישראל אליו כמאמר הכתוב (ירמיה י"ג, י"א) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל, ואיך שמצדיק תמיד בריותיו ומיטיב להם תמיד משמו הגדול יתברך ואין חפץ במות המת לעולם כי אם בשובו מרשעו וחיה ובזה מתגדל ומתקדש שמו יתברך בפי כל על ידי צדקת הצדיק, כי איש המשכיל מבין מְהַחֵלֶק, אל הכלל. וכשרואה צדקת הצדיק אינו משבח הצדיק הלזה כי אם המחצב אשר נחצב ממנו כי יודע אשר זה נקודה קטנה אחת מני אלף וגו' מכללות הטוב אשר נמצא בשרשו, ולכן עיקר שבחו בפיהו, שורש הדבר אשר הצדיק נצמח משם. וכמו בטובה כאמור למעלה אינו משבח פרטי הטובה הלז כי אם משבח ואומר מה גדלה גדולת יוצר הכל אשר זה נקודה קטנה דקטנה מטובו וחסדו.

וזהו שאמר הכתוב (שיר השירים א', י"א) תורי זהב נעשה לך עם נקודת הכסף, שכאשר אדם רואה נקודות הכסף שהיא מעט הטובה שהשפיע לו האל, לא יביט אל זה הנקודה כי אם על תורי זהב כלומר על כלל האוצר שנלקח זה משם להחזיר הברכה אל המדה הגדולה היא הברכה הכללית שזאת הטובה נחצב ממנה ומשבח כלל האוצר כאשר כתבנו, וכן בנשמת הצדיק להודות ולשבח למלך הכבוד אשר כל אלה לו ואם זה נשתלשל עד למטה מה כוחו למעלה ומשבח תוכן מחצבתו מחצבת סנפירונין לומר אשרי יולדתו, ועל כן אמרו חז"ל (ברכות נ"ח.) הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו לבשר ודם כי צריך להחזיר השבח למקורו ולא לשבח ולברך הדבר הזה עצמו כי אין בפרט

אלא מה שבכלל ועיקר השבח הוא לשורשו אשר בשמים, ולזה כיוון נח הצדיק כשראה צדקת שם בנו שעשה כל המבואר, בכוונת שמו יתברך ובכיבוד אב הפך פניו אל שורש נשמתו ונתן כבוד לשמו, תהילה ליוצר בראשית שהוציא נשמת צדיק כזה מאוצרותיו כדי שיראו הבריות מהות הארה, וטוב צדקת הבורא יתברך מקור מחצב נשמת הצדיקים ופיו פתח בחכמה ואמר ברוך ה' אלהי שם יהי שמו מבורך מעולם ועד עולם, אם כזה בפרט קטן מה יהיה בכלל ומן הכלל יתברך הפרט שהוא נשמת שם בנו ועל כן ויהי כנען עבד למו, והכל כנאמר.

פסקה כז

יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם וגו'. אמרו חז"ל בזה (בראשית רבה ל"ו, ח') אף על פי שיפת אלהים ליפת מכל מקום לא ישכון אלא באהלי שם, ונראה בכוונתם על פי אשר כתבנו למעלה בשם האר"י ז"ל אשר ג' בני נח היו רומזין לג' מוחין שהם ג' קוין הידועין ימין ושמאל ואמצע ויפת הוא היה הרומז להממוצע, ונודע אשר בחינה זו נקרא תמיד בשם התפארת עבור תפארת השלם והתמימות הנמצא בבחינה זו כי היא כלולה מכל הבחינות חסד וגבורה והיא דוגמת הדרת ויופי השושנה הכלולה ממראות הלובן והאודם ואמנם עיקרה היא המראה הלבן שבה שזאת היא עיקר יופיה, ואף על פי כן מעט האדמימות שבה הוא המהדר ומחזק את יופי הלבן ועל ידי שניהם יאיר זיוה והדרה עד מאוד. ואם היתה לבנה לבד בלא תערובת מעט האדמימות לא היה ניכר יפיה כל כך כמבואר בזוה"ק בכמה מקומות ועל כן אמרו חז"ל (ברכות נ"ח:) ראה את הכושי ואת הגיחור ואת הלוקן אומר ברוך משנה הבריות ופירש רש"י ז"ל כושי שחור הרבה, גיחור אדום הרבה, לוקן לבן יותר מדאי, כי הלבן לבד גם זה לשינוי יחשב לברך עליו ברוך משנה הבריות כמו בשחור או אדום לבד, וכן כל הדברים שבעולם צריך להתערב בהם מעט מדברים החזקים הנמשכים משורש הדין ואז הוא על צד השלימות, ומלח ממתיק את הבשר וכדומה.

ולכן אמרו חז"ל (שם ט', ח') בפסוק והנה טוב מאוד, טוב זה מדת הטוב, מאוד זה מדת היסורין וכו' כי מאחר שבמדת הטוב לבד קשה לו לאדם להתחזק כראוי בה' אלהיו כי (דברים ח', י"ד) ורם לבבך ושכחת וגו', או (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים וגו', ועל ידי היסורין הנה הוא שב ומתחזק ומתקרב אל ה' כאומרם ז"ל (סנהדרין ק"א.) נענה רבי עקיבא ואמר חביבין יסורין מקרא אני דורש (מלכים-ב כ"א, א') בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וגו' ויעש הרע וגו' וכתב (משלי כ"ה, א') גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה, וכי חזקיהו מלך יהודה לכל העולם לימד תורה

ולמנשה בנו לא לימד, אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו, לא העלהו למוטב אלא יסורין, שנאמר (דברי הימים-ב ל"ג, י"ב) וכהיצר לו חילה את פני ה' אלהיו וגו' הא למדת שחביבין יסורין עד כאן. ואמרו (ברכות ה'.) מה מלח ממתיק את הבשר אף יסורין ממרקין עוונותיו של אדם, הרי שהיסורין הנם באמת חביבין וטובים המיפים למדת הטוב ועל ידי שניהם כוחם יפה להתחזק אדם בה' אלהיו ולקבל כל הטוב ממנו עם מעט היסורין, והוא דמיון לאחד שאוכל בשר הנה בשר לבד טוב הוא אבל אינו טוב מאוד כי אם כשאוכל עמו מעט ממינים המרים ואז הוא טוב מאוד והבן, ואמנם כי זה הוא כשהוא במדה ובמשקל שלא יקח מדברים המרים יותר מדאי וכן בזה כשאין מתערב בחסדים מכוחות הדינים כי אם מה שהוא מן ההכרח לשלימות יופי הדבר, ואולם כשמאדים קצת יותר ממה שמוכרח לשלימתו אז נתגבר מדת הדין בעולם ומתנהג העולם בדין וצריך לתיקון. ולזה רמזו חז"ל (סנהדרין לז. ועיין בתוספות שם) שאמרו בפסוק (שיר השירים ז', ג') סוגה בשושנים, כשאומרת לו כשושנה אדומה ראיתי מיד פורש, ולכאורה אין זה כל כך שבח ותהלה לפאר עם קדוש ישראל שפורשין עצמן מאיסור כרת, ורומז לזה שמיד כשרואה איש הישראלי שגרם על ידי מעשיו להתגברות מעט דין על הרחמים יותר מן ההכרח לשלימותו ונעשה בחינת שושנה אדומה שהיא אדומה קצת יותר מן הראוי אז מיד הוא פורש מזה ויראה לתקן שלא יהיה אף מעט אדום יותר מן הראוי כי אם בבחינת הטוב מהאושר האמתי שיהא ממוזג כמה שצריך להדרת יופי הטוב וזה השלימות וכבר כתבנו מזה במקום אחר.

וזהו שאמר נח יפת אלהים ליפת, כלומר שיפה אלהים בחינת הדין, ליפת שהוא קו הממוצע, והדין בו יפה אף נעים כי הוא נצרך להדרת תפארתו. וסיימו חז"ל בכוונתו אף על פי שיפת אלהים ליפת והדין בו נאה הוא מכל מקום לא ישכון אלא באהלי שם עיקר משכנו וביתו יהיה באהלי שם שהוא מוח החכמה קו החסד זה יהיה העיקר בו, והדין יהיה רק מעט הנצרך לשלימותו ויכלול שמאלא בימינא ולא יראה החוצה כי אם קו החסד ולא יותר, והדין יהיה נמתק ונכלל בו. וגם מה שאמרו (מגילה ט':) יפיפותו של יפת יהיה באהלי שם כיוונו לזה כי יפיפותו של יפת הוא מעט האדום שהוא המיפה אותו וזה יהיה באהלי שם שיהא נמתק ונכלל במוח החכמה קו החסד והוא הבן החכם שבד' בנים שדברה התורה כנודע וכאמור למעלה.

פרק י

פסקה ח

וכוש ילד וגו' הוא היה גבור ציד וגו' גבור ציד לפני ה'. מקרא זה צריך פירוש עיין עליו, ויבואר על פי אשר כתבנו בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרוש א') על מאמר חז"ל (ספרי פרשת וזאת הברכה) וזה לשונם: ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו' כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד נגלה אלא על כל האומות, בתחילה הלך אצל בני עשו ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תרצח אמרו לפניו רבונו של עולם כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא שנאמר והידים ידי עשו ועל כך הבטיחו אביו, שנאמר ועל חרבך תחיה, הלך לו אצל בני עמון ומואב ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תנאף אמרו לפניו רבונו של עולם כל עצמו של אותו אביהם של ערוה וכו' הלך ומצא בני וכו' עד כאן. וכבר עמדו בזה כמה מהמפרשים כי הלא ידוע אומרם ז"ל (עבודה זרה ג'.) שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו ומפני מה השיב להם על שאלתם דוקא בדבר שלא יוכלו לעמוד בו.

אכן יתבאר על פי הידוע מזוה"ק ומדברי האר"י ז"ל (ועיין בכוונת פיטום הקטורת) שמצד בחינת אלהים דקדושה נתמשך עד למטה להיות נתגבר כח הדינים מהחיצונים בחינת אלהים אחרים להיות בידם שבט אפו של הקב"ה ח"ו בדרך מאמר הכתוב (ישעיה י', ה') הוי אשור שבט אפי, והכתוב על חרבך תחיה הנאמר אצל עשו, להביא על ידם עונשין על בני האדם העוברים על פקודי התורה ושורה עליהם בחינת הדינים מצד אלהים דקדושה ונמסר כח להאומות הבאים מצד הדינים החיצונים ליסרם על רעתם כי מדיני אלהים נתמשך עד בחינת אלהים אחרים כנאמר. ואך עבור שהאדם הוא בעל בחירה ורצון לכן כיון שנמסר השבט בידם הן מענישין ומיסרים אדם מצד בחירת עצמם שלא מצד גזירת אלהים דקדושה, ולכן אמר הוי אשור שבט אפי, כי מאחר שהשבט לא ניתן בידו כי אם מצד בחינת אלהים דקדושה ואם היו ישראל מטיבין מעשיהם להמתיק הדין ברחמים שיהיה נכלל הדין בחסד היו מתבטלין כל הדינים של החיצונים והסטרא אחרא הנאחזין בקדושה והיו נופלין לעומקא דתהום רבה, לכן יש לצעוק הוי ווי על זה שאשור שבט אפי שיש כח באשור להכות בשבט הנמשך מאפי בחינת אלהים דקדושה ועל ידי כן עושה כרצונו להכות ממבחר בחירתו שלא מאתי, אני קצפתי מעט והם הרבה.

והנה נודע מדברי הזוה"ק (יתרו צ"ג:) שענין הדינין שיהיה רציחה בעולם להרוג את האדם בחרב ובחנית או שאר רציחות נתהוה מהפסיק טעמא שיש בין לא לתרצח שבתורה כי

אם לא היה פסיק טעמא והיה נכתב לא תרצח בחיבורא חדא מאין היה נמשך בחינת הרציחה, וידוע (זוה"ק תרומה קס"א:) אשר באורייתא ברא קודשא בריך הוא עלמא ואם אינו מרומז בהתורה מהיכן יהיה הדבר ההוא ויתקיים לכן בתורה היה מוכרח ליכתב בפסיק טעמא לומר שלפעמים תרצח לרמז על ד' מיתות בית דין שנעניש את האדם העובר על העבירות הללו בד' מיני רציחות הללו, ומזה נתמשך כל בחינת הריגה שבכל העולם, ובמקום זה בתורה הוא אחיזת שורש חיות עשו הרשע שנאמר בו על חרבך תחיה, ממקום זה מושך חיותו להתקיים ברכתו ממה שפסיק טעמא בין לא לתרצח. וכן בענין הניאוף אם לא היה פסיק טעמא בין לא לתנאף מאין היה נמשך בחינת הניאוף כיון שכתוב בתורה לא תנאף והתורה הוא קיום העולם ואיך יהיה בעולם היפך התורה אך כיון שפסיק טעמא ומורה למחדי באתתיה חדוה דמצוה וכדומה כמו שמובא בזוה"ק שם ולפעמים תנאף לבד, ומזה נתמשך בחינת הניאוף בעולם, ובמקום זה הוא אחיזת בני עמון ומואב, שורש חיותם נמשך ממקום הזה כמו גבי עשו.

והנה כשאמר הקב"ה לעשו ועמון ומואב שיקבלו את התורה לא היה דיבורו עם זה הגוי הגשמי ההולך בארץ לדבר אתו מן השמים, והיה מראה כדברים אלו אל שורש חיותם ונשמתם, וכיון שמקום אחיזת חיותם הוא במקום זה בתורה והיה אומר להם שיקבלו את כל התורה הנה באותו הרגע נגלל ונעלם ונאסף כל התורה כולה בהדיבורים האלו לכל אחד בבחינתו. לשורש עשו בדיבור לא תרצח, ולשורש עמון ומואב בדיבור לא תנאף, מקום אחיזת חיותם לומר הנני כל התורה קבלו אותי ולכן כששאלו מה כתיב בה תשובתם בצדה היה לא תרצח ולא תנאף כיון שבמקום זה היו עומדין וכל התורה היה נאסף שמה היה הדיבור עצמו משיב לחיותם כזה ראה וקדש והם לא היו יכולים לעמוד בזה ומאנו לקבל התורה ולכן ישרים דרכי ה' ולא עולתה בו, וזה פירוש הפסוק על חרבך תחיה שאמר יצחק לעשו כי הנה לעתיד לבוא יקח הקב"ה הס"ם שרו של עשו וידון אותו בדיני דת התורה בד' מיתות בית דין על שהכביד עולו על ישראל כמו שמובא בזוה"ק (שופטים רע"ד:). ונמצא אשר זה הכתוב לא תרצח אשר עתה מחיה לשורש חיות עשו הוא אשר יחייב אותו לעתיד לדון אותו בדיני רציחה הנמשך מהכתוב הזה, וזה על חרבך ממש מה שהוא לך לחרב לכרוך על צוארך, עתה תחיה בזה כי כל חיותו עתה נמשך מזה עד אשר יכלו הסיגים וכוחות הרעות בעולם.

ובזה נבוא לביאור הכתוב, כי הכתוב מספר איך מחם הרומז לבן הרשע והיה נאחז בשמאלא דקדושא נתפשט ונשתלשל ממנו מטה מטה לבחינת אלהים אחרים ממש כי כל דבר פעל ה' למענהו וכל הנברא לכבודו ברא אך קודם שיהיה עת התיקון הגמור

נעשה הכל כענין החיטה אשר אי אפשר לה לצמוח בלא קש ותבן, או שמרים ביין היוצא מהענבים, ובכל דבר יש סיגים. והכל בכדי לברר ולבחון בו את הטוב בדרך יתרון האור מן החושך ואלמלי לא הוה שטותא שכיח בעלמא לא הוה חכמתא שכיח בעלמא כמו שאיתא בזוה"ק (ויקרא מ"ז:). אשר על כן ממוח הגבורה שבהוד אשר היה חם נאחז שם, נתמשך מבחינה אל בחינה עד הגיע להסיגים והשמרים ממש להיות היפך הקדושה, שגבורות הקדושה הוא להיות גבור כארי לעשות רצון קונו באהבה עזה כרשפי אש שלהבה יה בחיות בוערת אש להבה ממש באמת ובזריזות ולא בעצלתים, ומהסיגים נעשה ההיפוך להתגבר בלבו בעזות מצח להקניט לבוראו ולעשות את אשר צוה שלא לעשות, ויודע רבונו ומתכוון למרוד בו.

ועל כן אמר הכתוב וכוש ילד את נמרוד כלומר הנה נשתלשלו סיגי דיני אלהים מחם וכוש, וכוש מורה על יותר גבורת הדינים כי הוא משונה בעורו בשחרות רב שהוא היפך הלבן והוא ילד את נמרוד שהמריד כל העולם על הקב"ה, הוא החל להיות גבור בארץ הוא היה הראשון שחילל הגבורה שבקדושה והתחיל להיות בהיפך הקדושה שהוא להיות גבור בארץ ולא בשמים, ונתגבר בדברי הארציות והיה גבור ציד לפני ה' פירוש שהיה גבור לצוד הבריות ולהמרידן על הקב"ה, והנה כל הרשעים מְכוּנִים על שם בן הרשע האמור בתורה כי כולם באים ממוח הגבורה הלז ועל כן יאמר על הרשעים כנמרוד גבור ציד שצד הגבורה למקום אחר להפך אותה מהקדושה אל קצה האחרון מה שלא היה עד עתה והוא היה ראש לדור הפלגה שאמרו ידינו רמה ונעלה השמימה ונעשה עמו מלחמה, והכל מסוגי הגבורה שרצה ללחום בה' אך אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו.

פרק יא

פסקה א

ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים וגו'. עיין בליקוטי תורה פרשה זו בשם מרן האר"י זללה"ה, ובדברי הרב האלשיך ובמגלה עמוקות בביאור פרשה הזו, וכולם מתנבאים בסגנון אחד לפרש ענין חטאם, שהוא שרצו להמשיך ההשפעה היורד תמיד אל שער השמים אשר בירושלים שהוא מקום קודש הקדשים, אל מקום ערל וטמא הבקעה אשר מצאו ועל כן בנאו מגדל לכיוון הזה דוגמת להבדיל וכו' בית המקדש, וכוונתם היה בכדי שירד ההשפעה למקום הקליפה ואז יוכלו לעשות כמעשיהם ליל ך אחרי שרירות לבם הרע להתאוות כל מיני תאוות ולטנף בכל מיני גשמיות העולם ואף על פי כן לא יוחסר להם דבר כי יקבלו השפע משמים למקומם, ועל כוונה הזו היה

הצלם שהעמיד נבוכדנצר בבקעת דורא הכל כדי לקבל השפע אצלו ועיין בדבריהם תדרשם ממקומם.

ואפשר לפרש בזה מאמר חז"ל אחד (מדרש אבכיר מובא בילקוט ויגש סוף רמז ק"ן) שבשעה שנתוודע יוסף לאחיו בקשו אחיו להורגו ובא מלאך ופזרן בארבע פינות הבית וכו', והוא פלאי על צדקת השבטים שירצו להרוג אחיהם על שראוהו מלך, ואולם בראותם כל הפעולות והטרחות שטרח בשביל להביא בנימין למצרים, ונודע אשר בנימין הוא בחינת הצדיק שעל ידו הורד כל ההשפעות לעולם עם אחיו יוסף הצדיק, וחשדו את יוסף שעושה כל אלה כדי להשלים בחינת הצדיק במצרים בכדי להוריד השפע למקום הערל וטמא להיות השכינה מוכרחת להשפיע שפעה למקום שאינו ראוי כנאמר, ואולם לא זה היה כוונת יוסף הצדיק וכוונתו היה בטרחתו להביא את בנימין דייקא בכדי להשריש שם הקדושה תחילה בחשאי בהיות כולם שם י"ב שבטים שבטי יה, כדי להכניע הקליפה תקיפא החזקה שהיה אז במצרים בכדי לכבוש הדרך לפני ישראל בהיותם שם בעינוי ועבודה שלא יכנסו ח"ו לשער הנון מהטומאה, והיה צריך להיות זה היחוד תחילה בחשאי ואחר כך היו יכולים להיות שם בהתגלות לעין כל בסוד תפילת שמונה עשרה שצריכה להיות תחילה בחשאי ואחר כך בקול כנודע ליודעי דעת כאשר נבאר במקומו, ועל כן כל אותן השנים שהיה יוסף במצרים והיה מלך גדול ובודאי ידע מגודל הצער שהיה לאביו שלא קיבל תנחומין עליו ויפלא איך לא שלח שליח אליו להודיעו כי עודנו חי ועיין בדברי הרב הקדוש באור החיים מה שכתב בזה, ולדברינו נכון ככל הנאמר כי היה רוצה להרביץ שם הקדושה המרכבה השלימה בחינת שנים עשר גבולי אלכסון (המוזכרים בספר יצירה (פרק ה' משנה א') שהם כנגד שבטי יה) תחילה בחשאי וכאמור והכל מאת ה' נסבה שיהיה כן והכל בא על מקומו הנכון וגם על ידי זה לא רצה הקב"ה להודיע ליעקב חוץ מטעמים אחרים ואם ירצה ה' נאריך בכל זה במקומו.

ונחזור לענין מעשה דור הפלגה שכוונתם היה להוריד השפע למקום ערל וטמא, ואך צריך לבאר הכתובים לפי דרך הלזה ונאמר בביאורם על פי מה דאיתא בזוה"ק (שלח קס"א.) וזה לשונו: תא חזי כד ברא קודשא בריך הוא בר נש בעלמא אתקין ליה כגוונא עילאה יקירא ויהיב ליה חילא ותוקפא באמצעיתא דגופא דתמן שריא ליבא דהוא תוקפא ומזונא דכל גופא ומתמן אתזן כל גופא וכל אינון שייפין דגופא מתמן אתזנו והא ליבא אחיד ואתקף באתר עלאה דלעילא דאיהו מוחא דרישא דשארי לעילא ואחיד ביה ודא אתקשר בדא בגוונא דא אתקין קודשא בריך הוא עלמא ועביד ליה חד גופא ואתקין שיפין דגופיה סחריה דליבא וליבא שארי באמצעיתא דכל גופא וכל אינון

שייפין אתזנו מההוא ליבא דהוא תוקפא דכולא וכולא ביה תליין וההוא ליבא אתקשר ואתאחד במוחא עילאה דשריא לעילא וכו' עד קודש הקדשים דתמן שכינה וכפורת וכרובים וארון והכא הוא ליבא דכל ארעא ועלמא ומהכא אתזנו כל אינון אתרי דישובא דאינון שייפי דגופא וליבא דא אתזן ממוחא דרישא ואתאחיד דא בדא הדא הוא דכתיב (שמות ט"ו, י"ז) מכון לשבתך פעלת ה' וכו' עד כאן.

והנה ידוע כשהגוף מתנהג אחר הלב והלב הוא המחלק שלל לכל שייפי גופא כי שם הוא דם הנפש המחיה את כל האברים אז כל הגוף על תיקונו וטובו, וכל חיזוק שאדם נותן לגופו בתחילה צריך לתת חיזוק ללב שלא יחליש לבבו כי החכם עיניו בראשו לחזק הלב קודם, ואף אם יש לו איזה כאב וצער באחד משאר אברי הגוף מכל מקום הנה הלב מרגיש הכאב תחילה כידוע (וכמו שאיתא בזוה"ק פרשת פנחס) ועל כן קודם לכל יראה לחזק הלב שהוא עיקר הכל, שבחלישות הלב ממילא יחליש כל הגוף, ועל כן עושה מהעיקר עיקר לחזק הלב קודם ועל ידי זה בנקל לו להשיג הרפואה לאבר הפרטי, והנה חיזוק הלב הוא ממוח שבראש כנאמר.

ולזה אמר הכתוב ויהי כל הארץ שפה אחת. שלכאורה היה לו לומר ויהי כל יושבי הארץ כי עליהם קאי ואכן על הארץ ממש יאמר הכתוב שכל הארץ בכלל הנה היא שפה אחת כלומר דבר אחד כמו גוף אחד, וירמוז במלת שפה כי הארץ יקרא על שם הה' בסוד אומרם (מנחות כ"ט:) העולם הזה נברא בה' וכמאמר המשורר ובאתא קלילא דלית בה מששותא, וכל השפע היורד על הארץ הוא על ידי ש"פ צינורות בסוד הוי"ה אדנ"י כמו שמובא בכוונת הפסח להאר"י ז"ל הרי שפה אחת ממש כלומר שהשפע יורד למקום אחד ומשם מתחלק לכל שייפי גופא. ודברים אחדים, כלומר כל דבריה וחפציה המה אחדים שמיחד האחד עם חבירו בבחינת ומקבלין דין מן דין והיו לאחדים ממש.

פסקה ב

ויהי בנסעם מקדם. פירוש תיכף אחר שנסעו והמשיכו מקדם, שהוא המשכת השפע ממוח הראש, לא נתנו לבם שיהיה ההמשכה כסדר, ממוח אל הלב להיות ליבא אתזן ממוחא דרישא כנזכר, ולהמשיך הכל ללב הארץ מקום שער השמים שהוא ירושלים ובית קודש הקדשים ואז היה נכון הכל כי ממילא היה נמשך משם לכל העולם כמאמר חז"ל (ויקרא רבה א', י"א) אילו היו אומות העולם יודעים מה אוהל מועד יפה להן היו מקיפין אותו אהליות וקסטריות וכו' פירוש סמוכין מפה ומפה ולא היו מניחין אותו להחרב והכל כי מחיזוק הלב מתחזקין כל האברים והיה מתוקן כל הארץ על ידי זה ואף אם היה נמצא במקום אחד מהארץ ששם גבר הרע, מכל מקום כיון שהלב היה בתוקפו

ממילא היה מעט מעט נתרפא המקום ההוא, ומי הוא הרפואה הגדולה שבגדולות יותר מהשפעת אלהינו יתברך שמו וכשהיה יורד ההשפעה כסדר אל הלב ומשם לכל האברים ודאי שהיו מתרפאים כולם והיה העולם על תיקונו כי אחר המבול חזר העולם להיות בבחינת התיקון, לולי הם שגרמו מה שגרמו. ועל כן,

וימצאו בקעה בארץ שנער. בקעה הוא אותיות העקב הרומז לבחינת עקביים דקדושה רחוק מאוד מאור פניו יתברך ולא זו שמקום הזה בעצמו הוא עקב הארץ אף הוא בארץ שנער שננער שם כל הקליפה והרע כמו שכתב במגלה עמוקות ואף על פי כן וישבו שם כדרך שנאמר בלוט (בראשית י"ג, י"ב) ויאהל עד סדום ואנשי סדום רעים וחטאים וגו' ואמרו ז"ל (מובא ברש"י) אף על פי שאנשי סדום רעים וחטאים מכל מקום בחר לו לוט בישיבתן. וכן כאן אף שהיה מקום העקב המרוחק מאורו יתברך ולשם ננערו כל הקליפות בחרו להם לישב שם. ושתים רעות עשו, אחד שעזבו השפעת והמשכת הטובות אל הלב שהוא עיקר חיות הכל, והשני שרצו להמשיך לשם ההשפעה ושם הוא מדור הקליפות ותתחזק ותתרפא כוחות החיצונים על ידי זה ח"ו, ואך הנה טעמם היה מבואר, כי כשהיו ממשיכים השפע אל שער השמים מקור הקדושה היו צריכים להתקדש עצמם וללכת בדרכי הבורא יתברך ועל ידי זה יושפע שפע רב לשם ומשם לכל העולם, והם רצו להתמשך אחרי תאות לבם, ולהמשיך השפעת אלהים לשם בחזקה על ידי השבעת השמות הקדושים כנודע מדברי האר"י. ועל כן,

פסקה ג

ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה. כי רצו ברשעם להגדיל המלכות דקליפה אשר נגד השכינה הקדושה הנקראת לבנה העליונה ולנגד זה בקליפה נקראת לבנה ונשרפה לשרפה כי שרף הוא תק"פ מספר תפילין כלומר להמשיך ממוח הראש אל הקליפה התחתונה (כי לשרפה עם הכולל חושבן כרת הרומז אל הקליפה כידוע) שהיא תקבל השפע להעשות ח"ו בחינת עבד כי ימלוך ושפחה תירש גבירתה, ועל כן אמר ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחומר כי רצו לעשות בקליפה כמו להבדיל וכו' בקדושה לעשות הלבנה שהוא המלכות דקליפה בסוד אבן מספר ג"ן בחינת גן נעול שלא תפוץ השפע שלהם למקומות אחרים כי אם להם במקום מדור הקליפות ורצו להגדיל בזה כל הקליפה בשיעור קומה שהיא רמ"ח אברים וזה ותהי להם הלבנה לאב"ן והחמר לחמ"ר והבן. ולזה,

פסקה ד

ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים. כי חשבון עיר ומגדל עם אותיות מילואיהן הם מספר שכינה הכל כאמור, כי רצו לעמוד זה לעומת זה לקחת השפע

היורד אל השכינה להמשיכו למקום טומאה הזו ועל כן היא גימטריא שפ"ה גם כן שהוא המשכת השפע מש"פ צינורות להארץ התחתונה הנבראת בה"א כנאמר למעלה וזה וראשו בשמים שיהא זה עומד בבחינת שער השמים לקבל השפע לתוכו, והוא אומרו ונעשה לנו שם נודע אשר שֵׁם הוא המלכות דקדושה בסוד (שמואל-ב ח', י"ג) ויעש דוד שם, והם ברשעם רצו להגדיל בחינת המלכות דקליפה שְׁתֵּעָשֶׂה היא בבחינת השם לקבל כל השפע לתוכה. כי פן נפוץ על פני כל הארץ כבר כתבנו למעלה (בפסוק וישלח את היונה מאתו) אשר פני כל הארץ, הוא החשוב והיקר שבארץ, והוא מקום המקדש קודש הקדשים ויראו לנפשם שלא יגיעו בהכרח לקבל השפע משם, ומשם לא יקבלו כי אם בהיטיב מעשיהם כמדובר.

והנה חטא הזה הוא ממש כמו חטא אדם הראשון שאכל מעץ הדעת טוב ורע קודם שאכל מעץ החיים ומשאר אילנות אשר נטע ה' בגנו כאשר כתבנו במקומו ובזה הקדים הקליפה לפרי והרע לקדושה להיות ראשונה בכל הדברים כי לא יכול שוב לבכר את פני בן האהובה על פני בן השנואה הבכור כי את הבכור בן השנואה יכיר כי לו משפט הבכורה, וכמו כן הם ברשעם תיפח רוחם ונפשם בנו המגדל נוכח ירושלים ובית המקדש כמו שמובא בזוה"ק (בפרשה זו דף ע"ד:) בסתרי תורה אשר זה היה נגד עיר ציון ובית קודש הקדשים הנקרא מגדל דוד כמאמר הכתוב (שיר השירים ד', ד') כמגדל דוד צוארך, ורצו להגדיל העקב אשר שם יגיע עיקר ההשפעה תחילה ומשם יתחלק להארץ. ועל כן,

פסקה ה

וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם. בני אדם הראשון כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ח, ט') כי ממש חטאו כמוהו להקדים הקליפה לפרי, העקב על הלב. ולזה,

פסקה ו

ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם וזה החלם לעשות וגו'. כי לצד שהיו עם אחד והיו כולם במקום אחד יש חשש שיגמרו את אשר בלבבם כי נודע אומרם (יבמות ס"ד.) אין זרעיך אחריך על מי השכינה שורה על עצים ואבנים, ונמצא אם בירושלים מקום הקדוש לא ימצא כלל מבני אדם למי ירד שם ההשפעה ועל מי תשרה השכינה על עצים ואבנים ובודאי תוכרח ההשפעה ח"ו לירד למקום אשר בנו בני אדם ששם נתקבצו כולם כאחד והיו לעם אחד, ושפה אחת לכולם כלומר שמדברין כולן בלשון הקודש ועל ידי זה יכולין להשביע בשמות הקדושים שירד ההשפעה לשם בחזקה כמו שמובא בליקוטי תורה, וזה החלם לעשות כלומר כי זה היה התחלת עשייתם לצד בטחונם במה שכולם במקום אחד ויכולין בשמוש השמות הקדושים. ועל כן,

ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, לגדולת כח שמוש שמות הקודש והתקבצותם כולם למקום הזה, והנה חז"ל אמרו (בראשית רבה ל"ח, ט') בפסוק הזה ועתה לא יבצר מהם אמר ר' אבא בר כהנא מלמד שפתח להם הקב"ה פתח של תשובה וגו' והן אמרין לא וגו' עד כאן. וזה ועתה לא יבצר מהם כלומר בחינת עתה שהוא התשובה שיחזרו מעשייתם ויבצרו מעבודת מגדל הזה, לא יבצר מהם כלומר זה לא יהיה מהם, כי מאחר שהם הלכו בחטא האדם להקדים הקליפה לפרי ומה שקילקלו כבר קשה לתקן כי ואתה תחזה אשר אדם הראשון ודאי חסיד גדול היה ועשה תשובה שלימה לפני בוראו (כמו שאיתא בעירובין י"ח:) ואף על פי כן מה שנתקלקל על ידי חטאו עדיין אנו עובדין בעבורו, ולא יתוקן חטאו בשלימות עד ביאת המשיח במהרה בימינו אמן, והתשובה היתה מועיל לו לבדו, וגם זה לא בשלימות כי הוצרך למיתה, אבל מה שנתערב טוב ברע והקליפה נתגברה על הקדושה זה נשאר עד הנה.

ונראה לי הטעם, כי היה בחטאו חטא הרבים כאמור, שהגביר הקליפה בהקומה שלימה ונודע אומרם (סנהדרין ק"ז:) המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ועבור זה לא היה יכול להיות תשובת אדם הראשון בשלימות הגמור להעשות כמו קודם החטא, וכמו כן בדור הפלגה כיון שהקדימו הקליפה לפרי והחטיאו את הרבים ואין מספיקים בידם לעשות תשובה שלימה, ולזה ועתה ענין התשובה שהוא בצירת הדבר מאשר חשבו לא יבצר מהם ומצדם כי דור תהפוכות המה ואין מספיקים בידם לתשובה שלימה.

ועוד יאמר בזה הדרך, ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. כי אי אפשר להם בתשובה שלימה כאמור, ועל כן הן אני בעצמי אעשה לבצור מהם כל אשר יזמו לעשות וארדה ואבלה שם שפתם שלא ישמעו ולא ידברו בלשון הקודש ואז לא יוכלו עוד להשתמש בשמות הקדוש ולא ישמע איש את שפת רעהו ולא יוכלו לדור במקום אחד ואז יחדלו לבנות העיר ומעשיהם בטילין ממילא בלי עשיות תשובתם. ועל כן,

פסקה ח

ויפץ ה' אותם משם. שלא יהיו כולם במקום אחד להמשיך ההשפעה והפיצם על פני כל הארץ, היפך דעתם שהיו יראים פן יפוצו על פני כל הארץ וכבר כתבנו שהוא מקום החשיבות שבארץ, שהוא ארץ ישראל וירושלים. ומגורת רשע הוא תבואנו (משלי י', כ"ד), שנפוצו גם על פני כל הארץ שיהיו גם בני אדם בארץ ישראל וירושלים שלא יהיה השכינה שורה על עצים ואבנים, ושם לפי ערך טובם תרד ההשפעה אליהם על ידי שער השמים וגם יהיה מקום התקבצות כל השפעות ומשם תשפיע לתבל ויושבי בה, כאשר אמרנו, והמשכיל יבין לכל הדברים הנאמרים.

פסקה כז

ואלה תולדת תרח וגו' עד והרן הוליד את לוט. יש לדקדק שינוי לשון שנאמר בהרן, והרן הוליד את לוט מה שאין כן בכל הנאמרים למעלה בכולם נאמר ויולד כמו ויולד את אברם או את שרוג את רעו וכדומה ובזה נאמר הוליד לשון עבר.

והנראה כי הנה יושבי הארץ אשר בעת ההוא כולם היו מורדים בה' ומכעיסים לפניו והכל הלך אחר הראש נמרוד גבור ציד שהמריד כל העולם על הקב"ה וכמאמר חז"ל (אבות ה', ב') עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין וכו'. וכולן היו רשעים בגלוי להמרות עיני כבודו, ואכן הרן מדה אחרת היתה לו שלא התגלה עוונו בעזות מצח למרוד בגלוי נגד ה', רק לבו לא היה שלם עם ה' אלהיו, כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ח, "ג) שהיה הרן יושב ואומר בלבו אם אברהם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו, וזה היה עבור מה שידוע מכתבי האר"י ז"ל שלכל אדם יש ב' אורות המאירין עליו אחד נקרא אור המקיף והשני אור פנימי, והפנימי הוא מאיר בתוכו בתוך לבבו להטות לבו כפי כח האור הזה, ואור המקיף הוא מאיר על האדם מבחוץ ויש לפעמים שהפנימיות שבו טוב ולא המקיף ולפעמים בהיפוך, וזה היה בהרן כי היה לו אור מקיף מבחוץ מבחינת הטוב ועל כן לא היה יכול להיות רשע בחוץ לעין כל מפני אור המקיפו ורק בתוך נקודת לבבו לא היה שלם עם ה' כי אור הפנימי שלו היה מבחינת לא טוב והיה לבבו מהסס עם ה', ואמנם אחר שראה שאברהם ניצול מכבשן האש התחזק עצמו באור המקיף על תוכן לבבו והלך אחריו והפיל אותו נמרוד לכבשן ונשרף כי לא היה ראוי לנס מפני הרע שבו.

והנה בחינה זו נקראת לוט כי הנה הוא בעצמו באתערותא דליבא לא היה מתעורר לעבוד את ה', ורק אף על גב דאיהו לא חזי מעשה ה' באור הפנימיות שלו, מזליה חזי באור המקיף, את הנעשה בחוץ. וכשראה את אברהם עובד ה' בצדקו גם הוא חמד והתאוה מבחוץ לעשות כמעשהו, והיו כל מעשיו הטובים מעוטפים ומלובשים באור המקיף שלו המקיפו מבחוץ, והוא בחינת לוט שהוא לשון עטוף כמו לוטה בשמלה (שמואל-א כ"א, י') ועל כן אמר והרן הוליד את לוט בלשון עבר כי עיקר תולדות האדם הוא המצוות ומעשים טובים שלו וכולם היו בבחינת לוט על שנתעטף ונתלבש באור המקיף אשר מבחוץ ולא היה באתערותא דליבא מפנימיות לבבו, ומיום שעמד על דעתו על המעשים טובים שהיה לו כולם היו בבחינה זו, וכדוגמת זה ממש היה לוט בנו כמאמר הכתוב (בראשית י"ב, ד') וילך אתו לוט, כי עם אברהם הלך בראותו מעשה אברהם כי אור המקיף שלו היה מבחינת הטוב, ולא לבבו. ועל כן בעת שילד את לוט אמר הוליד לשון עבר

לרמז על כל בחינת התולדות שלו הם המעשים טובים הכל היו בבחינת לוט וכדמותו וצלמו ילד את בן הזה, ואת, רבוי הוא בכל מקום לומר שהרן בעצמו היה בחינת לוט וילד גם את לוט, לבן לו. ועל כן אמר הכתוב תיכף אחרי זה,

פסקה כח

וימת הרן על פני תרח אביו וגו'. ואמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ח, י"ג) לפי שקיבל תרח על אברהם בנו לפני נמרוד על ששיבר את צלמיו וכו' ועל ידי כן מת הרן והכל קאי למה שלמעלה לפי שהוא היה רק בבחינת לוט שנתעטף באור הטוב אבל בעצמו בפנימיות שלו לא טוב היה ועל כן הומת על ידי נמרוד וכאמור.

פסקה ל

ותהי שרי עקרה אין לה ולד. צריך לדעת על מה כפל בזה לומר עקרה ואין לה ולד, ונראה על פי מה שכתבנו למעלה (בפרשת בראשית בפסוק ויברך אותם אלהים וגו') בביאור מאמר חז"ל (יבמות ס"ה:) האיש מצווה על פריה ורביה ולא האשה ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו וכו', ולכאורה צריך לתרץ לדברי התנא קמא מה שאמר בפירוש ויאמר להם פרו ורבו.

ואכן כי שני מיני הולדות יש, אחד בגשמיות העולם, שהוא בנים ובנות להרבות זרעם כעפרות תבל כי לשבת יצרה, והשנית הוא הולדות הנשמות בעולם העליון על ידי מצוות ומעשים טובים שמהם באים נשמות לגרים או לבעלי תשובה כנודע מדבר מרן האר"י ז"ל. והעיקר לזה הוא איש ואשה שמזדווגים בכוונת אמת לשם ה' בדחילו ורחימו בכוונות הרצוין לפני מי שאמר והיה העולם, וכשאינה מתעברת מזיווג זה נולד על ידי זה נשמות הללו, ובזה היה אברהם מגייר את האנשים ושרה את הנשים כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, "ד), כי הם הולידו את הנשמות הללו ונאמר עליהם ואת הנפש אשר עשו, עשו ממש כי הנשמות היו מהם, ובזה השוה אשה לאיש כי גם היא צריכה לראות לגרום במעשים טובים למעבד נשמתין ורוחין חדתין שהוא עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, ועל כן זה אשר נאמר ויאמר להם פרו ורבו הכוונה על הולדה הזו, ובזה שניהם שוים לעשות פרי למעלה להרבות הנשמות בעולם העליון, ואמנם הצווי על תולדות הארץ כפשוטה להוליד בנים לקיום המין הוא מה שאמר אחר כך ומלאו את הארץ וכבשוה (דאם לא כן אחד מהם מיותר והבן) שהוא למלאות הארץ התחתונה להרבות דמות וצלם אלהים בעולם ובזה נאמר וכבשוה ואיש דרכו לכבוש ולא האשה ועל כן הוא מצווה ולא היא ועיין שם שביארנוהו. ולזה אמר כאן הכתוב שזה שהיתה עקרה לא תימא שהיתה עקרה מכל וכל שלא הולידה שום דבר בעולם לא כן כי רק אין לה ולד שאין לה ולד בארץ הלזו בגוף ונשמה אבל נשמות לבד היתה מולידה

תמיד ועשתה נשמות לגרים כנזכר (אחר כותבי מצאתי כן מפורש בזוה"ק שלח קסח. עיין שם).

או על דרך אומרו (בראשית ל"ח, ט') כי לו לא יהיה הזרע, שאין תולדותיו נקראין על שמו וכן כאן אין לה ולד שיהיו תולדותיה נקראין על שמה אבל באמת היא המביאה הנשמות לעולם ושלה ממש הם, ועוד ירמז הכתוב על זה כי נודע ממדת התורה שמקרא נדרש לפניו ולאחריו וכאשר נדרוש מלת לה לאחריו יקרא לה ולד כלומר שיש לה ולד והם נשמות הגרים האמורים, וכן לפי אומרם ז"ל (בבראשית רבה ל"ח, י"ד) במקום הזה אמר ר' לוי כל מקום שנאמר אין לה הוה לה שנאמר וה' פקד את שרה וכו' עד כאן, יתפרש גם כן על זה הדרך אף שעתה אין לה אבל באמת לה ולד כי יהיה לה לבסוף ועל כן נסמכה תיבת לה לולד להיות נדרש גם לאחריו כאמור, גם יתפרש מלת אין כמו הן כמו שהוא במדרש רבה סוף פרשה זו ועיין במתנות כהונה שם ורומז הן לה ולד כלומר שיש לה ולד הן נשמות הגרים אשר שלה המה והן מה שיהיה לה לבסוף גם תולדות הארץ כנאמר.

פסקה לא

ויקח תרח את אברם וגו' ואת לוט וגו' ואת שרי וגו' ויצאו אתם וגו'. רש"י ז"ל פירש ויצאו אתם תרח ואברם עם לוט ושרי, ונמצאת למד אשר אברם מעצמו רצה ללכת בדרך הזה גם שלא בעצת תרח אביו וכן נראה מדברי חז"ל שאמרו (סוטה ל"ד:) שלח לך לדעתך וכו' כלומר שהסכים על ידו אבל הוא מעצמו כבר רצה ללכת ולפי זה אין פירוש לאומרו ויקח תרח את אברם, והבן.

ואפשר לומר על פי אומרם ז"ל (בראשית רבה ל', ד') תרח יש לו חלק בעולם הבא כי עשה תשובה ומובא ברש"י בפרשת לך לך (בפסוק ואתה תבוא אל אבותיך) ואולי כי זה היה על ידי צדקת אברהם וברא מזכא אבא כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ד.) נהפך לבבו לשוב אל ה' ועל ידי כן נמשך לבבו לילך אל ארץ ישראל המשובחת מכל הארצות, ואברהם בכוחו הכניס בלב אביו ואגבו גם בלב לוט בן אחיו (כי כבר כתבנו למעלה שלוט היה מעורב בקדושה) שירצו לעזוב ארץ מולדתם וללכת ארצה כנען כי הגם שהם לא ידעו משבח הארץ ההיא ברוחניותה מכל מקום אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי ומיד כשעשה תשובה שב לבו לטוב שלא בידיעתו.

ולזה אמר הכתוב ויקח תרח את אברם פירוש שתרח לקח מדת אברהם לעצמו לעשות תשובה ועל כן ויצאו אתם פירוש תרח ולוט עם אברהם ושרי וכללם הכתוב ביציאה זו כי יצאו כולם בדעה אחת ללכת ארצה כנען, ואכן ודאי כי לא חשקו תרח ולוט אל הארץ עבור רוב קדושתה ושם שער השמים כי אין שכלם משיג את זאת, כי אם רק

ארצה כנען אל הארץ לבד כי היא המשובחת מכל הארץ בתבואותיה ופירותיה כידוע וכאמור שרק מזלייהו חזי, ולא כן אברהם שהיה ראשו בשמים וידע מעלות טוב הארץ בשורשה וחשק רק להתדבק בטוב הארץ ההוא, על כן נאמר כאן וימת תרח בחרן כי אחרי שלא היה בלבו לקבל את קדושת הארץ כן עשה לו הקב"ה ולא הביאו אל הארץ הטובה ההיא, רק לוט הלך כי היה צריך להוציא שם נפש דוד הנגנז אתו, מה שאין כן אברהם שחשקה נפשו בקדושה שבה הנה בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ועל כן אמר לו הקב"ה לך לך מארצך פירוש לך במחשבה זו שהיא לך מארצך במה שיצאת משם לבוא אל הארץ, לך להלן במחשבה להתברך בטוב הארץ. או יאמר לך לך פירוש לך במחשבה שהוא לך דייקא ולא במחשבת אביך, כי גלוי לפני מחשבתך על מה יצאת מאור כשדים בתחילה.

ועוד אפשר לומר באומרו ויקח תרח את אברם על פי מאמרם ז"ל (בראשית רבה ע"ד, ה') בפסוק (בראשית ל"א, י"ז), ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו וגו' לב חכם לימינו זה יעקב (שהקדים זכרים לנקבות) ולב כסיל לשמאלו זה עשו ויקח עשו את נשיו ואחר כך את בניו וכו' ולזה תרח שבחכמה עשה והקדים זכרים לנקבות כאמור בכתוב נאמר בו ויקח תרח את אברם שלקח לעצמו מדת אברם לעשות כתורה וחכמה.

והנה זה הכל לפי הנזכר שתרח עשה תשובה, ואמנם לפי מאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, ז') וזה לשונם: בתחילה אתה דורש הרשעים בחייהם קרוין מתים לפי שהיה אברהם אבינו מפחד אצא ויהיו מחללין בי שם שמים ואומרין הניח אביו והלך לו לעת זקנתו אמר לו הקב"ה לך וכו' ואני מקדים מיתתו ליציאתך וכו' עד כאן. ונמצא בעודו בחרן קראו הכתוב רשע מת בחייו ולא נוכל לומר שיצא בתשובה ללכת ארצה כנען. יאמר הכתוב על זה הדרך ויצאו אתם מאור כשדים פירוש יציאתן מאור כשדים היה בשוה, שכולם כיוונו לצאת ולהתרחק משם, אבל דעת אברהם ושרה היה עוד ללכת ארצה כנען כי לשם חשק נפשם ולזה יאמר לך לך פירוש לפי מחשבתך שמתחילה חשבת להיות עד פה תבוא לעיר המהוללה, אבל לא כמחשבת אביך שלא היה רק להתרחק משם ויהי לך אשר לך ולא במה שלהם, ועיין בדברינו באופן השלישי מפירוש פסוק לך לך במקומו שישבנו על נכון אומרו וימת תרח בחרן לפי הדעה שעשה תרח תשובה ולא שייך לומר עליו רשעים בחייהם וכו' עיין שם.

פרק יב

פסקה א

ויאמר ה' וגו'. כבר היו דברינו בביאור כתוב הזה למעלה בפרשת נח (באופן ד' מפירוש פסוק א' וגם בסיום הסדרה ביארנוהו) ועוד לאלוה מילין בפירושו, כי הנה נודע אשר כל עניני התורה הקדושה בכללה נרמזה באדם ההולך לפני ה' מקטנותו ועד הגיעו לבחינת עובד אלהים באמת, והנה ראשיתו מצער כשנולד קטן למאוד אז בבחינת והארץ היתה תהו ובהו וחושך וגו' כי לא אור לו בכל אשר יפנה ועושה דברים קטנים משטותי הבלי העולם, ואחר כך כשמתחיל ליגדל מעט הנה הרע והיצר הרע נתונים בקרבו מיום הולדו כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ד, י'). מה שאין כן היצר הטוב שאינו בא אליו עד כלות לו י"ג שנה, ועל כן בתחילה מתגבר עליו היצר הרע, והרע, ומטנפו בחטאת נעורים ואז הוא בבחינת כי השחית כל בשר את דרכו וגו', עד אשר יתחיל להאיר עליו אור ה' וחסדו, והיצר טוב מתגדל בו ועושה קצת מצוות ומעשים טובים, ויקנה לו קצת בנפשו בחינת אהבת הבורא ונעשה בבחינת הבינונים שהיצר הרע והיצר טוב שניהם שופטים אותו ומושלים בו כאומרם (בברכות ס"א:). ואז נקרא על שם אברם כי עדיין לא נשלם להיות מושל על כל רמ"ח איבריו בשלימות בחינת אברהם ואין בו כי אם א' ב' מתיבת אהב, להיות שלא נשלם אהבתו לה' אלהיו כי אם קצת אהבה בוער בלבבו אבל עדיין וילך אתו לוט, כי אדם הוא מספר מ"ה שם הקדוש כנודע ועל כן אמרו חז"ל (בבא מציעא קי"ד:) אתם קרוין אדם ואין עכו"ם קרוין אדם כי אדם מישראל שורשו בקדושה בשם הקדוש הוי"ה במילואו מ"ה וחלק ה' עמו ששם הקדוש והנורא הזה אינו מתיחס רק על ישראל לבד ולא על עכו"ם שאין עושים רצונו של מקום כי מלך אלהי"ם על גוים (תהלים מ"ז, ט'), שעם העכו"ם מתנהג הקב"ה בבחינת אלהים ולא בבחינת הוי"ה כמו שאיתא בזוה"ק (שמות צ"ו.) וזה לשונו: תא חזי כל שמהן דאית ליה לקודשא בריך הוא כולהון מתפשטין לאורחייהו וכולהו מתלבשין אלין באלין וכו' עד בר שמא יחידא מכל שאר שמהן דאחסין לעמא יחידאה בריר מכל שאר עמין ואיהו הוי"ה דכתיב (דברים ל"ב, ט') כי חלק ה' עמו וכו' ושמא חד משאר שמהן אתפשט ואתפלג לכמה אורחין ואקרי אלהים ואתפליג לשמשין ולממנין דמנהגי לשאר עמין וכו', עד כאן. ועל כן אין עכו"ם קרוין אדם כאמור.

ואכן כאשר אדם לא נשתלם לגמרי בקדושה להיות נעשה בבחינת מ"ה שהוא שלא ירגיש ולא ידע מצורך עצמו כלל כי אם כברא דאשתדל בתר אבוי ואמיה דרחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה ורוחיה ונשמתיה וכל מה דהוי ליה הוה חשיב לון לאין למעבד בהון

רעותיה דאבא ואימא וכו' כמו שאיתא בזוה"ק (תצא רפ"א.) שעל זה אמרו משה ואהרן ונחנו מה. רק עדיין שניהם מושלים בו כנ"ל אז הוא מעורב עדיין מבחינת לוט שגם הוא עולה למספר מ"ה והוא היפך הקדושה מבחינת הקללה שתרגום ארור ליט, או כאשר כתבנו למעלה בפרשת נח בפסוק והרן הוליד את לוט שהוא מלשון (שמואל-א כ"א, י') לוטה בשלמה, כלומר מעוטף כלומר שרק הוא מעוטף בבחינת הטוב אבל אין תוכו כברו כי לא נטהר לבו מכל וכל להיות לבבו שלם עם ה' אלהיו שלא יחפוץ בשום דבר כי אם לעשות נחת רוח לפניו ונתהפך אצלו המ"ה ללו"ט, ולזה רומז הכתוב (בראשית י"ג, י"ב) ולוט ישב בערי הככר, כי ככר הוא גימטריא מ"ר והוא מורה על תאוות הרעים והחמדות החזקות אשר בלבו להתאוות לחפצי עולם הזה ואמנם מרה תהיה באחרונה, ואחריתו מרה כלענה כי כאשר לא יתן זאת אל לבו לראות לטהר נפשו ולבו מכל וכל יוכל ח"ו להמשך מרעה אל רעה ויצא לתרבות רעה ח"ו, צא ולמד ממעשה דאלישע בן אבויה שאחר שאמרו חז"ל (עיין חגיגה ט"ו:) טינא היתה בלבו ולא היה לבבו שלם עם ה' יצא מזה מה שיצא, והאדם אשר על הארץ כשרואה שאינו עוד בשלימות הגמור פחד ורעדה רתת וחלחלה יעבור על נפשו פן ח"ו יתמשך להרע לה' כאחד הרעים ועל כן אמרו ז"ל (אבות ב', ה') ואל תאמין בעצמך עד יום מותך, כי אם נשאר עוד איזה ניצוץ רע יוכל ח"ו להבעיר את כל הבירה הוא הגוף השפל אשר מעפר יסודו ונוטה בטבעו לתאוות ומחמדי הרע, ואמנם כאשר האדם משים על לבו כל זאת ורואה כאשר יוכל בכל לבו ונפשו לשבר ולהכניע כל כוחי תאוות מורשי לבבו באופן שלא יתאוה ולא יחמוד ויחפוץ כלל לתאוות עולם הזה והבליו, אז ממילא כל תשוקת חפציו באהבה וחמדה בכלות נפשו לאהבת ה' אלהיו ולדבקה בו בכל כוחי רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו וכמו שכתב הקדוש בעל ראשית חכמה (שער האהבה סוף פרק ג') בבחינת כי חפץ בבת יעקב.

ואתה תחזה איך אנו רחוקים מאהבת ה' אֵל אמת, כגבוה שמים מעל הארץ ויותר מזה. כי הלא שכם בן חמור החוי מנשיאי הארץ היה וכשחשקה נפשו בדינה בת יעקב וצוו לו בני יעקב למול הוא וכל אנשי עירו, והכל יודעין גודל צער המילה כשמלין איש גדול בשנים ועוד להסית כל אנשי העיר על צער המופלג הזה, ועל כל זה העיד הכתוב (בראשית ל"ד, י"ט) ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב. כי לגודל התשוקה והחפיצה לא הרגיש כלל מצער עצמו צער מופלג כזה והכתוב אומר (שם שם, ג') ותדבק נפשו בדינה. נפשו ממש דבק בה לרוב החמדה והאהבה, ומי יתפאר עצמו עתה באהבה גדולה הזו לה' אלהים באמת שלא ירגיש בצערו לרוב האהבה.

אבל הצדיקים הגדולים המשברים ומכניעים תמיד כוחי תאות גופם ומבעירין אש בלבבם אש להבה אוכלה סביב שלא להרגיש משום דבר חיצונית גופו כי אם אהבת ה' אלה הם הנקראים בבחינת אברהם, כי יש בו בחינת אהב המורה על שלימות האהבה וגם לצד שכבר הוא מושל בכל רמ"ח אבריו שלא יזיז בשום אבר מאבריו ולא יחשוב בשום מחשבה ולא ידבר שום דיבור כי אם הנוגע לעבודת שמו יתברך כמאמר חז"ל (נדרים ל"ב:) כתיב אברם וכתיב הוא אברהם בתחילה המליכו הקב"ה על רמ"ג אברים ולבסוף על רמ"ח וכו' עד כאן. וגם אברהם הוא אבר מ"ה כמו שאיתא בזוה"ק (בהקדמה דף ד'.). כי זו היא בחינה המגיעה להיות נשלם בשלימות שם מ"ה בבחינת ונחנו מה שלא ירגיש מעצמיותו כלום כי אם כברא דמשתדל בתר אבוי כנזכר.

ולזה אמר הכתוב (בראשית י"ט, כ"ט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפוך את הערים אשר ישב בהן לוט וגו', כי נודע מאמר חז"ל (קידושין ל':) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו וכו' ונמצא אשר זה שמתגבר האדם על לבו להפכו שיהיה ברשותו הכל הוא בעזר אלוה, ועל כן ויהי בשחת אלהים את ערי הככר כלומר כאשר זוכה האדם בעזר אלהים לשחת את תאות כוחי לבבו הַמְכוּנִים על שם ערי ככר, ערי הוא מספר פ"ר הרומז לבחינת הגבורות וככ"ר הוא מ"ר והכל מורה על תאוות החזקות המרים לעושיהם, אז ויזכור אלהים את אברהם אבר מ"ה כלומר שמשפיע לו מבחינת שם הקדוש מ"ה שלא ירגיש כלום מעצמיותו ולא ידע כלל אם הוא צריך לשום דבר בעולם בבחינת ונחנו מה, ואז יבוא לבחינת האהבה האמיתית ואז וישלח את לוט מתוך ההפכה מה שנתהפך שם מ"ה להעשות ח"ו בבחינת לוט נשלח ונפשט (כמו שתירגם המתרגם על ויפשיטו את יוסף (בראשית ל"ז, כ"ג) ואשלחו ית יוסף) ונשלם להיות בבחינת אברהם אבר מ"ה, ואפילו בחינת הלוט ממש שהוא היצר הרע וכוחות הרעים נהפכים אצלו לטוב ולקדושה כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ד, א') בפסוק ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי ט"ז, ז'), זה היצר הרע. ואמרו (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, כי כל בחינות התאוות וכוחות האהבה ואש החמדה שחמד ואהב והתאוה עד עתה לבחינת הרעים בכוחות האלו ממש יחמוד ויתאוה ויבער באש להבה לעבודתו ולירא‌תו, כי יזכור תמיד עד היכן הגיע חשק תאותו לדברי העולם מחמדת תענוגי עולם הזה וכזה ויותר מזה יחמוד ויחפוץ באהבת בוראו.

ולזה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים נ"א, ה') וחטאתי נגדי תמיד, ולכאורה לפלא הוא כי הלא ודאי מאמין היה דוד המלך ע"ה אשר הקב"ה אל מלך מוחל וסולח לעוונות עמו

בית ישראל כששבים לפניו, ואפילו באדם מישראל אם אכזרי הוא שאינו רוצה למחול אחר בקשת מטו אמרו חז"ל שצריך לחוש ליחוסו וכו' ומכל שכן להבדיל באלף אלפים הבדלות וכו' בהקב"ה מקור הרחמים והחסד אשר בודאי ימחול אחר עשיית תשובה באמת, ואך דוד המלך ע"ה לא רצה להשליך עוונותיו מנגד שלא להזכירם עוד בכדי לזכור עד היכן הגיע כח אש התאוה והחמדה במחמדי עולם הזה לידע מזה אופן עבודת הבורא עד היכן ידבק נפשו וכל תאותו ורצון נפשו לה' אל עליון, וכבר הארכנו בבחינה זו במקום אחר, ולזה סיים הכתוב בהפוך את הערים אשר ישב בהן לוט כלומר לא זו שלוט נפשט ונשלח מבחינתו וחזר להיות מאיר באדם הלזה שם מ"ה, אף הערים אשר ישב בהן לוט הן הן התאוה והחמדות מבחינות הרעים שישב בהן לוט הוא היצר הרע וגם ערי"ם אותיות רעי"ם שגם התאוות הרעות שישב בהן היצר הרע וכת דיליה כולם נתהפכו לטוב לעבוד בכוחות האלה ובתאוות הללו לבורא עולם ומה שהיו ערי הככר בחינת מ"ר נתהפך לר"מ לרומם את בית אלהינו ואף לרומם כל התאוות והתענוגים להתענג על ה' רם ונשא.

והנה על כל הדברים האלה אמר הכתוב (אויב י"ט, כ') ומבשרי אחזה אלוה. כי הנה בתחילה כאשר בא האדם להתאוות באחת מתאותיו כמו באכילה ושינה ומשא ומתן ומשגל וכדומה עדיין אין התאוה קשורה כל כך בלבו בתוקף רב בדביקות האהבה, עד אחר שעושה תאותו ואז נתחזק ונתדבק לבו באהבתו עד שלבבו נפנה מכל דברים אחרים והוא עם כל רמ"ח איבריו וגידיו ושכלו וחכמתו ותאותו מקושרים ומדובקים בכח התאוה ההוא, עד אשר לפעמים לא ישמע את שפת רעהו כאשר חבירו דובר אליו כי הוא בכללו מקושר שם ואינו רואה ואינו שומע שום דבר אחר זולתו, ונקרא אצלו בשעת מעשה ביטול המציאות כי נעשה בטל ממציאות ממש עד אשר ימלא תאותו וחשקו, ונודע אשר כל זה נתגלגל ונמשך מאורות עליונים אורות הרוחניים, כי עיקר הדבר הזה הוא בתורה ומצוות ה', אשר בתחילה כאשר יתעורר האדם לעשות מצוה מן המצוות בחשק אהבת הבורא אבל עוד לא נשלם בשלימות כנאמר אז על כל פנים בכח מחשבתו הקדושה שמכוון בזה לאהבת הבורא ליחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה נעשה זיווג ויחוד בוא"ו ה"א שבשם הגדול והנורא הוי"ה שהוא יחוד הוי"ה ואדנ"י כנודע, ומכח זיווג הלזה עולה מיין נוקבין לעילא לעילא ונעשה יחוד למעלה ביו"ד ה"א שבשם והוא בחינת יחוד הוי"ה אהי"ה והוא מורה על התדבקות נפלא בבחינת ביטול המציאות, והוא אשר כינו המקובלים בשם נישוק שאחר הזיווג להורות על גודל חמדת תשוקת אתדבקות רוחא ברוחא מעולם זה לזה עד שמרוב האהבה והיו לאחדים ממש

והוא שגודל תשוקתם לעשות נחת רוח לבורא עולם במה שכן ברא להיות כל העולמות בבחינת ומקבלין דין מן דין ומרוב חשק וחדות תאותם לעשות רצון קונם מוסרים כל בחינת אהבתם ותשוקתם על זה עד שכלה נפש רוח ונשמה של כל אחד בחבירו בדביקה ובחפיצה ותשוקה בכלות נפש עד שנעשו ממש בבחינת ביטול המציאות זה לזה, וזה יחוד האמת של יו"ד ה"א ומבחינה זו נתמשך ונתגלגל עד הגיע גם לבחינת העולם הזה בחינות כאלה להיות מבשרי אחזה אלוה, כי נופת תטופנה שפתי זרה (משלי ה', ג'), כי הקב"ה למען היות שכר ועונש בעולם נטף והשליך מזה התענוג והדביקות קצת דקצת כמו טיפה אחת מים הגדול על דברים התחתוניים להיות יורגש גם בהם מבחינת תאוה וחמדה ואהבה כזאת, ואז צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, כי הצדיק נותן דעתו ולבו להבין מאין ימצא שיהיה תאוה וחמדה כזאת בהבלי הבלים האלה גוש עפר גשמיות כל הדברים כמו באכילה ושתיה נודע מה דבר מאוס ונמאס נמשך מהמאכל אחר צאתו מן האיצטומכא, וכן במשגל נודע אומרם (שבת קנ"ב.) אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם וכו', ואם כן כל כך הדבר הזה מאוס ונמאס בתכלית, מאין נמשך ברוח האדם שיחשוק ויחמוד להם אם לא להיותו טיפה מן הטיפה קצת דקצת נועים זיו תענוג עליון ומחמדיו, ומיד עוזב את התחתון ומדבק עצמו בעליון ומעורר רוח בינתו ושכלו להבין בגדולת יוצר בראשית אשר אין לה שיעור וערך ועזב כל שבחי ותהלות מלאכי מעלה משרפים ואופנים וחיות ותרשישים ובחר בו להיות לו לעם סגולה וקראו בני בכורי ואוהב לכל נפש מישראל אהבה אמיתית וחפץ באהבת ישראל אליו, ואז יבער לבבו בקרבו ברשפי אש שלהבת יה להתאוות ולחמוד בנעימות ידידות אהבה צמודה מודבקת ומוקשרת לצור עולמים ברוך הוא בכלות נפשו לה' אֵל אמת, ולא יעכבנו ולא יעצרנו גשם ושלג ולא שום דבר מדברי העולם ועוזב כל אשר לו בבית ובחוץ מאשה ובנים וגוף וממון וכל אשר לו לאהבת ה' אלהיו להתדבק בו רוחא ברוחא על ידי קיום התורה ומצוות ודביקות אלהות בכל מעשיו באהבה רבה, כאשר כתבנו בזה כמה פעמים אשר הקב"ה נעלם בתורתו ומצותיו ואדם הלומד והוגה בתורה לשמה ומקיים מצותיו כראוי הוא מדבק עצמו ממש לאור אין סוף ברוך הוא הנעלם בהם והוא בבחינת נשיקין ממש, שעל כן נכרי שעוסק בתורה חייב מיתה (סנהדרין נ"ט.) כי נעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז, ו'), והוא בדמיון איש הכפרי שבא מזוהם ומטונף להיכל המלך ומנשק המלך ודאי שדינו במיתה, וכמו כן הרשע העוסק בתורה שהקב"ה וברוך שמו אינו יכול לסבול הבל פיו בנשיקותיו אבל באדם מישראל הנה אבה תהלה מאיש קרוץ מחומר יותר ממלאכים וצוה להתדבק בו על ידי התורה באתדבקות רוחא ברוחא ודאי ימס לבב איש בזוכרו

את כל זה ונמאס אצלו כל בחינת תאות עולם הזה בתכלית המיאוס והשיקוץ, וחושק באמת לתורת ה' ומצותיו כל הימים, ונולד אצלו תמיד אהבה על אהבה ותשוקה על תשוקה מנועם תענוג זיו העליון עד שיצמא נפשו ויכמה בשרו לעבודתו ולירא‌תו בכלות נפשו כמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים פ"ד, ג') נכספה וגם כלתה נפשי וגו' ואומר (שם ס"ג, ב') צמאה לך נפשי כמה לך בשרי וגו', אבל רשעי הדור הם בהיפוך מזה כי בוחרים בהטיפה הנראה למתוק ועבור זה נמשכים ונצמדים ומתדבקים בכוחות הרעים ונודע אומרם (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב עד שהעבירה עצמה היא שעושה בו הדין לעתיד לבוא כמאמר הכתוב (ירמיה ב', י"א) תיסרך רעתך. והאש הזה שבער בלבו בעת עשיית תאוותיו עד שנקשר שם עם כוחי תאותיו לְהֵעָשׂוֹת בבחינת ביטול המציאות, הוא בעצמו בוער בגיהנם ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים כמאמר חז"ל.

העולה מהנזכר אשר אברם הוא הנקרא אדם אשר עדיין לא נשלם בכל בחינת האהבה לבוא עד ביטול המציאות להוציא לבבו ונפשו מכל בחינות תאוות הרעים, וחששא גדולה יש עוד שלא יומשך חלילה אחרי הרע וצריך לראות בכל מאמצי כוחו לבוא עד בחינת אהבה האמיתית. ואדרבה מכל חפצי חמדת העולם ישיג עוד אהבה ותאוה בנפשו לאל עליון כידוע שכאשר נתעורר באדם איזה אהבה לחפץ מחפציו בנקל לו על ידי זה להתעורר לאהבת ה' אלהיו, מה שאין כן אם לא נתעורר כלל לאיזה אהבה כנודע. ואז יגיע לבחינה הנקראת יובל הגדול שהוא חירות מכל הדברים שבעולם ונעשה לו חירות מיצר הרע ומתאוות עולם הזה ואדרבה הם מסייעים לו לעבודת הבורא הכל כנאמר.

ולזה אמר הכתוב ויאמר ה' אל אברם לך לך כלומר כי צריך אתה לילך שתבוא לבחינת החירות והיובל אשר בבחינת החמשים מספר לך וזה לֶךְ לְךָ שתלך עד לך שתבוא לבחינת אהבה האמיתית בביטול המציאות עד שלא יבוא עוד בך ערל וטמא וְתֵעָשֶׂה מושל על כל רמ"ח איברים בבחינת אברהם, ובאיזה אופן תבוא לבחינה זו אמר מארצך כלומר שתבין מבחינת הארציות אשר רק טיפה מים הגדול נטף עליהם ואיך גדלה תשוקתם ואהבתם בעיני הבריות עד בבחינת ביטול המציאות בשעת מעשה ומכל שכן באהבת אמת וכאמור.

וממולדתך ומבית אביך כלומר שתבין ענין אהבת עולם הזה במה שהאדם נמשך באהבתו אחרי ארץ מולדתו ובני עמו, ולמשל כאשר יתרחק אדם מארץ מולדתו לאיים רחוקים מאוד והיה שם רבות בשנים איך יחפוץ ויחשוק לשוב לארצו בכל עוז ותעצומות

באהבה רבה, ומכל שכן כשיש לו אשה ובנים שם, מה מאוד יכמה בשרו ולבבו לראותם בחיים חיותם, ואם באיים אשר הוא נתרחק משם יזדמן לפעמים שיבוא שמה איש אחד מארץ מולדתו איך יצא לבו ממש להתגעגע באהבתו ולהתדבק עמו עד כלות הנפש ממש, ומכל שכן כשיבוא אצלו גואלו וקרובו דודו או בן דודו שלא ראה אותו ימים רבים, בודאי יתעלס עמו באהבים עד שבשעת מעשה ישכח מאתו כל תאוות חפצי גופו. וכל לבו ועצמיותו מלא מזה ברוב שמחה ונחת מה שזכה לראות במקומו איש מארץ מולדתו או ממשפחתו הקרוב אליו ומצא את שאהבה נפשו, ומכל שכן כאשר יראה מבית אביו ממש כמו אביו ואמו אח ואחות אז הנה מחמת ההשתוקקותו עליהם כלה שארו ולבבו ונפשו ורוחו מרוב שמחה ותענוג כנודע לכל.

ואת כל אלה הטביע ה' בנפש האדם כי הכל הוא כנאמר שנטף טיפה מן הטיפה מנועם זיו תענוג עליון, כי אדם מישראל אשר נטהר נפשו ויצא מבחינת גוש העפר הממשיכו למטה ומתגבר בעצמו חיות רוחניות נשמתו ודאי אילו כל הימים דיו וכו' אין יכולים להעלות על הכתב רוב גודל ההשתוקקות וחמדת וחפיצות והתאוות הנפש לכלות ולדבק ולהתקשר בבית אביה הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה שעל זה אמרו חז"ל (אבות ה', כ"ז) ועל כרחך אתה חי, כי ודאי מרוב האהבה וחמדה ותשוקתה להתדבק במקורה היתה קופצת בחזקה מאת הגוף לידבק בשורשה ואך כי היא קשורה בצויית חי העולמים ברוך הוא, ולא תוכל לעשות דבר עד כי יגזור בוראה עליה ואך מאוד ומאוד גדלה תשוקתה לשוב לארץ החיים שנלקחה משם ולארץ מולדתה המה הספירות העליונים ימי הבנין הידועים, וביותר ויותר לבית אביה הוא כללות הקדושה הבאה מאור אין סוף ברוך הוא הנקרא אב לבית ישראל והם בנים אליו כמאמר הכתוב (דברים י"ד, א') בנים אתם לה' אלהיכם.

והצדיק צריך לשים עין שכלו ודעתו להבין מכל דברי ארציות הנזכרים שהם התאוות החזקות שמתאוה האדם לתענוגי עולם הזה ומתאות וחמדת קשירת האדם בארץ מולדתו ובקרוביו ואביו ואמו, אופני עבודת אלהים איך לאהבה אותו אהבה רבה ואהבת עולם כיתד שלא תמוט בקשירת כל כוחי גופו ומורשי נקודת לבבו וכל רמ"ח אבריו לה' אלהיו ולחפוץ ולחמוד לשוב להתדבק במקורו אשר נלקח משם לשוב לארצו ולמולדתו ולבית אביו, ומכל שכן כאשר יתגלה אור ה' אליו באהבה בארץ אשר הוא עומד שם כמו למשל ביום שבת קודש או במקראי קודש שאז אור ה' ברוך הוא וברוך שמו מאיר ומופיע ומתגלה אלינו באהבה רבה, שמה מאוד מחויב להיות יחטוף לב האדם ממש באהבה ויראה בזוכרו אשר בא הקב"ה ממעון קדשו מן השמים ומתגלה על עולמו ורוצה

בדביקות עמו ישראל ובשירתם ותשבחתם לפאר ולשבח ליוצרם המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדושתו ביום שבת קודש, איך ראוי וראוי להתדבק אליו בכלות הנפש ממש לאהבה אותו ולדבקה בו.

ועל כן מכולם מארצך וממולדתך ומבית אביך תבין איך לאהוב את ה' ולחשוק לילך אליו ולשוב למקורך, אל הארץ אשר אראך, אל הארץ הוא הארץ החיים העליונה אשר שורש כל נשמות ישראל באות ממנה בסוד אומרם (שבת ס"ז.) כל ישראל בני מלכים הם כנודע, ובפרט אשר אראך כלומר כשאתגלה אליך ואראה אותך ואתה תחזה אפס קצהו מזיו הדרת הבהקת אורי ודאי ראוי וראוי שתכלה שם נפשך ברוב האהבה לבוא עד בחינת ביטול המציאות כאמור, ועל כן פירש רש"י לך לך להנאתך ולטובתך, כלומר אפילו הנאתך וטובתך ממש שהוא התאוה והחמדה לדברי העולם הכל יהיו שלך ממש שתעבוד אתם עבודת בוראך לחמוד לה' ולאהבה אותו וכן בכל המדות בבחינת (בראשית י"ט, כ') בהפוך (אלהים) את הערים אשר ישב בהן לוט, כי גם הערי"ם אותיות הרעי"ם שישב בהן לוט הוא הוא היצר הרע גם המה יתהפכו לטוב כנזכר.

ועל כן אמרה התורה (שם א', ל"א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד ואמרו חז"ל (בראשית רבה ט', ז') טוב זה יצר טוב מאוד זה יצר הרע כי כאשר האדם זוכה להפוך כוחות היצר הרע לעבוד אתם לה' אז טוב מאוד לפניו כי לא ייירא ולא יפחד עוד מבחינות תאוות הרעים כיון שהפכן לה' וכבר כתבנו אשר בזה נשלם להיות שם אדם על שלימותו בבחינת מ"ה שאינו מרגיש מעצמו כלום כי שילח את לוט מתוך ההפכה ולא יתאוה עוד לתאוות ההפכיים ונעשה אברהם אבר מ"ה שלא יחפוץ כי אם עבודת ה' ואז יאיר עליו שם מ"ה בשלימות ועל כן אמר טוב מאוד כי מאוד הוא אותיות אדם לומר אשר בזה נשלם להקרא אדם ככל הנאמר.

ב או יאמר הכתוב ויאמר ה' אל אברם וגו'. על פי ג' הקדמות אשר אמרתי בפסוקי תורתינו ומבואר מקצתם בספרי סידורו של שבת, הא' מה שאמרתי על פסוק (במדבר ה', י') ואיש את קדשיו לו יהיה. בדרך המשל שכתב החובות הלבבות (בשער בחינה) וזה לשונו: ומה נדמו בזה לשני אחים שירשו מאביהם אדמה שצריכה לעבדה, וחלקו אותה לשנים ולא היה להם דבר זולתה והיה האחד מהם דעתן וזריז, והשני הפוכו. הדעתן ראה כי עסקו באדמתו בלבד ימנע אותו מעסוק בפרנסתו ומהגיע אל טרפו, והשתכר עצמו לעבוד באדמת אחרים כדי שיהיה נשכר מעמלו יום יום לטרף ביתו וכשהיה נפטר מן העבודה לערב היה עושה באדמתו שעה אחת בהשתדלות וחריצות רב וכשהיה נותר לו משכירות ימים כדי מזון יום אחד על מזונותיו או יותר, היה מניח מלעשות בשל

אחרים ביום ההוא והיה עושה בשלו בתכלית השתדלותו וחריצותו ולא סר לעשות כן עד שנגמר עבודת אדמתו כהוגן, ובהגיע עת פירותיה וזמן תבואתה קבצם ואספם והתפרנס בהם בשנה השנית ולא היה מצטרך עוד להשתכר לאחרים והיה עובד אדמתו כרצונו והולך ומוסיף בה אילנות עד שהיתה תבואתה מספקת לו לפרנסה והותירה לו מה שהוסיף בו אדמה על אדמתו. והאח הכסיל כיון שידע שעבודתו באדמתו תמנעהו מהתעסק בענין מזונותיו עזבה לגמרי והיה משתכר לבני אדם בעבודת אדמה ולוקח שכרו ומתפרנס ממנו ולא היה מותיר כלום וכשהיה נשאר בידו מזון יום אחד היה משים אותו יום מנוחה בטלה ושעשוע ולא היה חושב בענין אדמתו, והעתות אשר היה נפטר מן העבודה בימי עבודתו היה הולך בהם אל המרחץ וכדומה, ונשאר אדמתו שממה לא הצמיחה דבר ותעל כולה קמשונים ונהרס גדרה כסו פניה חרולים ונשא השטפון את אילניה כמו שאמר החכם (משלי כ"ד, ל'-ל"א) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבנים נהרסה וגו' עד כאן לשונו הצח.

והנמשל מובן מאליו כי כל מה שאדם עושה בשלו בעניני עולם הזה ועסקי פרנסתו וצרכי גופו יהיה דומה בעיניו כאילו הוא נשכר בשדות של אחרים כי זה לא שלו הוא, כי עיקר האדם הוא הנשמה שבקרבו והגוף אינו נקרא כי אם בשר אדם והוא הטפל אל הנשמה והנשמה היא העיקרית וכל עסקי הגוף לא שלו הוא כלל כי אם כדבר הטפל אליו מה שמוכרח לעשותו בעל כרחו שלא ברצונו שאינו עושה כי אם מצד ההכרח ורק מה שהוא מוכרח בהכרח גדול עושה, ולא כן יעשה כשעוסק בתורה ובמצוות ועבודת ה' דומה בעיניו כאילו עוסק בשדה שלו שעושה אותה יפה ונאה בכל מיני השתדלות וחריצות ולא יעצור אותו הגשם והשלג ולא חושך אפילה, ובוקר השכם לעבודתה ואין ממתין עד שיצא השמש על הארץ כדרך שאר פועלים הנשכרים לעבודת אחרים שאינם יוצאים לעבודתם כי אם אחר זריחת השמש כמו שאמרו ז"ל (בבא מציעא פ"ג:) כמאמר הכתוב (תהלים ק"ד, כ"ב-כ"ג) תזרח השמש יאספון וגו' יצא אדם לפעלו וגו'. והוא משכים בבוקר בבוקר כי שלו הוא ועושה הכל בכל מיני יפוים והתאמצות בזירוז אחר זירוז כדי שיהיה שדהו נעשה יפה מאוד מאוד וכה יעשה עסק התורה ומצוות ה' כמו ציצית ותפילין ושארי מצוות בגודל חריצות והשתדלות שיהיו נעשים בחשק גדול ובאהבה רבה ולהתאוות לקיומן תיכף בהגיע זמנן בתשוקה וחמדה גדולה. ובעת עשייתם, להשליך מאתו כל בחינת מחשבות הטורדות מהבלי העולם ולדקדק בהם מאוד שיהיו על תכלית ההידור ותכלית הכשרות שלא יהיה ח"ו שום שמץ פסול בהם אפילו חומרא דחומרא.

אבל בעניני עולם הזה ירפה ידו בעשותן ולא יעשה כי אם מצד ההכרח גדול לפרנסתו ותיכף כשישיג פרנסתו יום ביומו יניח את של אחרים ויעבוד בשלו בתורה ומצוות ואל יעכבו שום מניעה וחושך אפילה והשכם בבוקר בבוקר והכל מצד חשקת וחמדת לבו כאדם העושה בשלו החביב עליו למאוד, מחמת שידיעתו נכונה שהשדה היא טובה למאוד לאכול ממנה פירות ותבואות טובות כל ימי חייו וזהו שאמר הכתוב ואיש את קדשיו לו יהיה פירוש מה שהוא עושה עסקי הקדש עסק התורה ומצוות ה', זה לו יהיה. שידע שזה הוא שלו ממש ויעסוק בהם כאדם העושה בשלו אבל עסקי חול אשר לא בקודש המה, לשל אחרים יהיה נחשב בעיניו שלא לעסוק בהם כי אם על צד ההכרח הגמור כנאמר.

והקדמה השנית היא, על פי אשר אמרתי לפרש מאמר חז"ל (במדבר רבה י"ט, א') על פסוק (איוב י"ד, ד') מי יתן טהור מטמא לא אחד כגון אברהם מתרח. ונראה בביאורו אחר שנפרש מאמר הכתוב (יהושע כ"ד, ב'-ג') כה אמר ה' אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וגו', ושורש הדברים הוא כי נודע אשר נהר המושך הוא דוגמת חסדים המתפשטין ומתמשכין בטבעם ורוצים להשפיע לכל, ואכן שני מיני חסדים הם אחד הוא חסדים הטובים שהוא להשפיע לעני המצטרך להשפעת טובו להאכילו ולהשקותו ולכסותו כאשר תשיג ידו די מחסורו אשר יחסר לו ולגמול לחייבים טובות שהוא ללמד את האנשים ההולכים בדרך הרע להחזירם למוטב ללמדם דרכי ה' לשמור מצותיו ותורותיו. והשני הוא להיפך, חסדים הרעים כעין הניאוף בעריות האסורות שהוא התאוות השפעת הרע, וללמד את בני האדם דרכי הרעים שיתורו מאחרי ה' בביטול תורותיו ומצותיו, וזה היה בחינת תרח אבי אברהם שהיה מלמד את העם דרך עבודה זרה והיה עושה צלמי עבודה זרה למוכרם לאחרים ולהודיעם דרכי עבודתם כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ח, י"ג) וזה נקרא עבר הנהר שהוא עבר השני של הנהר הרומזת למדת החסד הטוב וזה הוא עבר השני חסדים הרעים, וידוע אשר ברא כרעא דאבוהי ויפה כח הבן מכח האב, שיופיות כח הבן הוא נמשך מכח האב ועל כן גם אברהם בנו נולד בטבע ומזג מדת החסד הרע הזה, ואמנם לפי שהיה כוחו יפה ובן שלוש שנים הכיר את בוראו כאומרם ז"ל (נדרים ל"ב.). העביר על מדותיו מדת הרע שנולד עמו ועבר את הנהר לצד ימין בחינת חסדים הטובים וכל ימיו היה רודף לעשות חסד אמת לגמול חסד עם כל באי עולם להאכילם ולהשקותם, ואחר כך טרח ויגע ללמדם דרך ה' שגם המה יכירו את בוראם וגייר את הגרים כנודע.

וזהו שאמר הכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם וגו'. כלומר תרח אבי אברהם ישיבתו ודרגתו היה בבחינת עבר הנהר שהוא עבר השני של הנהר לעשות חסדים הרעים בעולם, ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר מאותה דרגה עצמה של עבר הנהר לקחתי את אברהם לצד אחר הנגדיות לעשות ולהרבות חסדים הטובים בעולם והוא מעלה גדולה ונפלאה בחינת מעביר על מדותיו ששבחו חז"ל (תענית כ"ה:), כיון שלוקח בחינות הרעים ומהפך מדותם להעשות בהם בחינות הטובות על זה אמר הכתוב (ירמיה ט"ו, י"ט) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. ואמרו חז"ל (בבא מציעא פ"ה.) שאפילו הקב"ה גוזר גזירה, מבטלה בשבילו. והנה אמרו חז"ל (נדה ט'.) דם נעכר ונעשה חלב דכתיב (איוב י"ד, ד') מי יתן טהור מטמא. ופירושו שהדם הטמא בעצמו הוא הוא הנעכר ונעשה חלב הטהור, ולזה אמר מי יתן טהור מטמא כגון אברהם מתרח מטומאת תרח בעצמו שהתנהג לעשות חסדים הרעים בעולם להודיע להם מעשי עכו"ם איך לעבוד לכל עבודה זרה ועבודה זרה, מטומאה זו עצמה היפך אברהם ועשאה טהור ולימד את העם דרכי ה' וגייר את הגרים כאמור.

והקדמה השלישית היא, על פי מה שאמרתי בפסוק (דברים ל', י"א-י"ד) כי המצוה הזאת לא נפלאת היא וגו' לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וגו' עד כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ולבבך לעשותו. ולכאורה נראה כשפת יתר כיון שאומר שלא בשמים היא ודאי שלא נאמר מי יעלה לנו וגו' ולמה לו לפרט מה שהיינו יכולין לומר.

אכן האמת בזה הוא שאדרבה שבודאי כל התורה וכל מעשי המצוות כולן בשמים הן, וכל העולמות העליונים עיקר קיומן ועמידתן הכל רק על התורה ועבודה במה שמקיימין ישראל את התורה כמאמר הכתוב (ירמיה ל"ג, כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, וכן כל הדברים של מעלה כולן נוטין ומתהפכין מדין לרחמים, וח"ו בהיפוך, הכל רק אחר מעשי בני אדם על ידי התורה הקדושה כמאמר הכתוב (תהלים קכ"א, ה') ה' צלך, וידוע פירושו שה' הוא כצל הנוטה אחרי האדם ומהפך עצמו לצד שנוטה האדם כן ה' צלך ממש שנוטה אחריך כצל הזה, להנהיג עולמו בחסד וברחמים כפי מעשיך. ועל כן בזה היה פתחון פה לומר מי יעלה לנו השמימה כיון שעיקר תיקון המצוות הוא לתקן בשמי השמים העליונים, מי יעלה לנו שם לעשות פעולות הנפלאות האלה ולתקן תיקוניהם, לזה אמר הכתוב כי לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו וגו', פירוש לדבר הזה שתאמר מי יעלה לנו לעשות פעלם בשמי השמים, לזה אינו בשמים כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו, פירוש אפילו כשהוא

רק בפיך ובלבבך בעמדך על הארץ התחתונה הלזו, כמו במצות תורה ותפילה ושאר המצוות שאינם בעשיית מעשה בגופו, רק בדיבור פיו ובכוונת הלב, קרוב הוא לעשותו לתקן ולעשות פעולות בלב השמים בכוחו, וכמו שאיתא בזוה"ק (בהקדמה דף ד':) בפסוק ואשים דברי בפיך וזה לשונו: כמה אית ליה לבר נש לאשתדלא באורייתא וכו' ומכל מלה עביד רקיע חדא כו' עד דאתעביד מההוא מלה שמים חדשים וכו' עד כאן. אבל באמת הנה כל התורה ומצוות נתונים נתונים בשמי שמי קדם להיות כל הנהגות השמים על ידם.

ואחר הדברים האלה תבין ממילא ביאור דברי הכתוב כאן, ויאמר ה' אל אברם לֶךְ לְךָ, כלומר שהליכתך במצות ה' תהיה לְךָ פירוש שלך יהיה, שתדע אשר אין לך בעולם כי אם זה עסקי התורה והמצוות ועל כן תעשינה כאדם העושה בשלו באמת ובזריזות ובתמימות ובאהבה וחשק נפלא, ותמיד תראה העיקר לעסוק בעבודה שלך הוא עבודת הנשמה לעבדה ולשמרה ולתקן שורשה בשמי מעלה כי רק זה שלך הוא, וכן עניני גופך לא יהיה רק כסריס העובד בשל אחרים שעושהו רק בעת הכרח הגדול ומקצר בה כאשר יוכל, וכל ימיך אשר אתה חי על האדמה תראה לעסוק בשלך, הוא שורש נשמתך הקדושה להצמיחה ולנטוע בה כל עץ המה המצוות ומעשים טובים אשר בעשות האדם מצוה ממצוות התורה, נצמח מזה תענוג נפלא במקום שורשו בארץ החיים גן עדן העליון אשר שם תתעדן נשמתו בעונג עצום כדמיון תענוג פרי אילן הנחמדים הנפלאים וטובים למאוד, וזה היה עיקר בריאתך לעולם הזה שתכין לך כל אלה כדי להיות נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם כאשר יפיץ עליך ענן אורו שם ובאברתו יסך לך לענגך מנופת צוף תענוגי עולם הבא אשר אין לה ערך ודמיון כלל בתענוגי עולם הזה, ואם תאמר ואיך אעלה על השמים לתקן שורש נשמתי שם ולהכין שם בעדה ממיני התענוגים היקרים הנפלאים אשר עין לא ראתה וגו' כדי להיות בזה נחת רוח לבוראי, על כן אמר לו מארצך פירוש דוקא מן הארץ התחתונה שאתה עומד שם משם תוכל לתקן כל זאת כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך שם בארץ אשר אתה עומד עליה לעשותו ולתקן בשמי השמים העליונים כאמור, ועוד אמר לו כי הנה אתה יש לך מעלה יתירה גדולה לזכות לאור באור החיים והוא ממולדתך ומבית אביך רצה לומר כיון שאתה נולד ממקור מקום טמא כזה ונשרש בך שורש הרע משורש בית אביך כי ברא כרעא דאבוהי ואפילו בלא זה דרך בני הרעים להיות אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ואתה לא די שלא תלך בדרך אִתם לעשות ח"ו כמעשיהם, אף תוציא יקר מזולל בבחינת טהור מטמא לעבוד עם בחינת הרע שלהם את ה' לקחת שורש החסדים אשר נטבע בהן לרע, לעשות עמו חסד של

אמת חסדים הטובים להאכיל ולהשקות רעבים וצמאים ולגמול חייבים טובות ללמדם דרכי ה' ועבודתו.

וזו היא בחינה נפלאה החשוב אצלי בחינת מעביר על מדותיו שהעיד הכתוב אם תוציא יקר מזולל כְּפִי תהיה, כי תדע אשר בכל מדה ומדה אשר נמשך אל הרע ח"ו הנה גנוז וטמון וצפון בה ניצוץ הקדושה מה' המחיה הדבר ההוא מה שנטף הקב"ה כטפה מים הגדול ממדות הטובות האמיתיים אל בחינת הרע להיות יומשך לב האדם לשם להתאוות אליו, בכדי להיות שכר ועונש בעולם, ואדם המשכיל ומבין זאת חוטף ונוטל בחינות הניצוצים הקדושים משם לעבוד עמו את ה' אלהיו והרע נופל ונשבר ויורד לעמוקא דתהום רבה ולא יהיה לו עוד תקומה עולמית בבחינת מאמר הכתוב (איוב כ', ט"ו) חיל בלע ויקיאנו וגו' וזה ממש אם תוציא יקר מזולל, זה הניצוץ היקר בעיני ה' אשר נפל לקליפה ברצון ה' אלהי עולם, והאדם המוציאו משם ועובד עמו ה' ואז בא הניצוץ לראות פני מלכו מלך מלכי המלכים הקב"ה אביו שבשמים, אז שמחה וחדוה ונחת ותענוג עצום לפני הקב"ה, ולפני הניצוץ הזה שמחה עמוסה לאין קץ עד אין שיעור וערך, והוא דמיון בן החביב לאדם במאוד בן יחידו שנלקח לשביה והיה שם ימים רבים עד שנשכח שמו ולא נודע זכרו, ולימים בא זה אצל אביו ואמו בעשירות רב במתנות רבות וכבדות, היאומן כי יסופר או הישוער בשכל אנושי גודל התענוג הנפלא ורוב השמחה והשעשועים והחדוה העמוסה אשר אז בין האב והאם ובניהם הלז, ודאי הוא בלתי שיעור וערך, ובשעת ביאתו שמתחילין לנשק זה את זה ודאי מתדבקים כל אחד בחבירו בדיבוק עצום באתדבקות רוחא ברוחא והיו לאחדים בכלות הנפש ממש, כן ביותר אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים תענוג קודשא בריך הוא ושכינתיה כשעולה אליהם ניצוצים הקדושים מניצוצי הקדושה שנפלו לתוך עמקי הקליפות ועולה הוא למעלה למעלה וזוכה לראות פני אביו שבשמים בשמחה בפנים שוחקות צהובות ומסבירות ונעשה יחוד וזיווג נפלא באתדבקות רוחא ברוחא בחדוה עמוסה לאין קץ ותכלית ונעשה שמחה ואור גדול בכל העולמות עד בלתי שיעור.

ונודע מסוד הכתוב (קהלת ח', ט') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו שכאשר הניצוץ הקדוש יוצא מן הקליפה עולה עמו גם רכב גם פרשים הרבה למאוד שמוציא אתו שאר ניצוצי הקדושה המונחים בתוך הקליפה ההיא ואז הקליפה נשארת מת ועבר ובטל מן העולם והפח נשבר ואנחנו נמלטנו כנודע מדברי האר"י ז"ל, ובזה תִּרְבֶּה שמחת קודשא בריך הוא ושכינתיה מה שכל טוב אדוניו העלה בידו מרגניתא דלית ביה טימא לבוא לנגדם ברכוש רב, ועל כן ודאי אם תוציא יקר מזולל כְּפִי תהיה, כי מרוב השמחה

והחדוה שנתרבה כביכול בקודשא בריך הוא ושכינתיה וכל העולמות, ממילא מתבטלין ונשברים כל הגזירות וכל ענינים לא טובים, אדרבה מברך עמו ישראל בברכתו ברכת החיים והשלום ונחת ומשפיע לעולמו ברכה ושמחה והצלחה ונחת ותענוג הכל לגודל החדוה והשמחה אשר לפניו אז, ועל כן אמר הקב"ה לאברהם וממולדתך ומבית אביך, כלומר כיון שאתה מהם ואתה מעביר על מדותיהם זה יהיה לך זכות גדול וסיוע נפלא לבוא אל הארץ אשר אראך הוא ארץ החיים גן עדן העליון ששם מתענגים הנשמות בתענוג נפלא הפלא ופלא וזה היה עיקר הבריאה להיטיב לבריותיו בטובת אמת צלולה וברוב טובה שאין אחריה עוד טובה וזה הוא עיקר עבודת האדם לעשות נחת רוח לפניו במה שיזכה לראות פני השכינה וליהנות מזיו יקר הדר תפארתו בשמחה ונחת. לוּ חיש יהיה עלינו ועל כל ישראל אמן.

גם ירצה לומר לפי הנזכר, כי אחר שצריך אדם לידע בטוב אשר התורה והמצוות הן הן שלו ממש ולעיקר הזה בא לעולם וכל עסקי הגוף יהיה נדמה בעיניו כאילו עוסק בשדות אחרים, ואמנם עבור שנחלתנו נהפכה לזרים כי התורה נקראת נחלה וירושה לישראל כמאמר הכתוב (דברים ל"ג, ד) תורה צוה לנו משה מורשה וגו' וכשהיא נהפכה לזרים פירוש שעוסקין בה כמו שעוסק בשדה אחר בעל כורחו שלא בטובתו ובכל מיני שקרים וזיופים ועצלות ואם רק יוכל להמלט שלא יעסוק בה, חפץ מאוד בזה ודומה עליו כמשאוי, אז גם בתינו לנכרים, שעבדים משלו בנו פורק אין מידם כי כאשר תריד ופרקת עולו מעל צואריך והארץ נעשה שממה כמהפכת זרים, כלומר כמו שאנו מהפכין התורה לבחינת דברים הזרים ונכרים, כן באין זרים ונכרים לנחלתינו, ולזה רמז הכתוב לך לך כנזכר שתלך בעסקי תורה ומצוות ה' בכל אופן הנאות באהבה וחמדה ותשוקה גדולה כי לך היא שהיא שלך ממש ותעסוק בה כאדם העושה בשלו, ואז גם אנכי כן אעשה אשר מארצך וממולדתך אקח אותך אל הארץ אשר אראך לשבת בבטח על אדמת הקודש אשר הוא שלך ממש מיום הבריאה ושם ואעשך לגוי גדול ואברכך וגו', כי בהיותך במקום מקור הברכות והשפעות ודאי כל הברכות יחולו על ראשך. והיה ברכה, שכל כך יהיה נתפס הברכה בך עד שְׁתֵּעָשֶׂה בעצמך בחינת הברכה לברך את כל אשר תחפוץ. והעיד הכתוב על אברהם אבינו אשר וילך אברם כאשר דבר אליו ה' כלומר כאשר היתה דבר ה' אל אברהם הן בפשטות הצווי שילך אל הארץ והן כל רמז שרמז בו ה' על הליכת הנשמה וכח שכלו בתורה ומצוות ה' כן הלך לא נטה ימין ושמאל מאשר צוהו ה' והלך בגופו ושכלו לעשות רצון קונו באמת ובתמים.

ג או יאמר הכתוב לך לך וגו'. כי הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, ז') בזה הלשון: ויאמר ה' אל אברם לך לך מה כתיב למעלה מן הענין וימת תרח בחרן אמר ר' יצחק אם לענין החשבון ועד עכשיו מתבקש לו עוד ששים וחמש שנים (פירוש שהליכת אברם לארץ היה סך הכל ס"ה שנים קודם מיתת תרח כאשר מפורש החשבון ברש"י סוף פרשת נח עיין שם) אלא בתחילה אתה דורש הרשעים קרוין מתים בחייהן לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר אצא ויהיו מחללין בי שם שמים ואומרין הניח אביו והלך לו לעת זקנתו אמר לו הקב"ה לך וכו' ואני מקדים מיתתו ליציאתך בתחילה וימת תרח בחרן ואחר כך ויאמר ה' אל אברם וכו'. ולכאורה למאן דאמר (בבראשית רבה ל', ד') שתרח יש לו חלק בעולם הבא לפי שעשה תשובה (ומובא ברש"י בפרשה זו בפסוק ואתה תבוא אל אבותיך) לא יוצדק לכתוב עליו מיתה בחייו על שהרשעים בחייהן קרוין מתים כיון שעשה תשובה צדיק הוא חיה יחיה, ונראה לפי דעה זו אשר וימת תרח בחרן הוא סיום הסיפור שלמעלה במה שאמר הקרא מקודם ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן וגו' ואת שרי כלתו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבואו ארצה כנען ויבואו עד חרן וגו', ולשון ויצאו אתם אין לו פירוש ויצאו אתו הוה ליה למימר, ועיין ברש"י, וכבר כתבנו למעלה בזה עיין במקומו, ואמנם עוד נראה שלהורות בא ששני יציאות היו ולא יציאתו של אברם כיציאתו של תרח כי תרח הלך לו לבד מארצו עבור אנשי עירו שהיו רוצים להרגו שאחרי ראותם באלהי אברהם אמרו אליו אנת הוא דהוית מטעי לן באלין פסילין, ועבור יראתם ברח מפניהם כמו שאיתא בזוה"ק (פרשה זו דף ע"ח:). אבל לא היה כוונתו ללכת ארצה כנען דוקא כי למה יבחר לו דוקא זה הארץ והלא כל העולם לפניו, ולא כן אברהם לצד דרכו והילוכו בקדושה ידע מעלת קדושת הארץ ומעלותיה אשר היא מקודשת מכל הארצות, הֲתאוה תאוה לילך לשם לעבוד שם את אלהי עולם לקרוא שם בשם ה', וגם אפילו אם לא היה יודע כלל, מכל מקום שורש נשמת אברהם מקור הטהרה והקדושה ודאי ממילא נמשכה ובערה תאותו להתקרב לארץ הקדושה ושם ימצא מין את מינו וכל מקור יקו למקורו.

וכבר כתבנו בפרשת נח (בפסוק וישלח את היונה מאתו) אשר לזה היה נח שולח היונה דוקא ולא עוף אחר לצד שכנסת ישראל ליונה אמתלי כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"ה.). וכשתבוא היונה על פני תבל ומלואה ממילא תתמשך ותעוף לארץ ישראל שורש מקור חיותה במעט דמעט, ושם לא היה הגשם של המבול כמאמר הכתוב (יחזקאל כ"ב, כ"ד) ארץ וגו' לא גושמה ביום זעם, רק התגברות המים לבד היה שם כמו שמובא בדברי האלשיך במקומו, ועל כל פנים נשאר שם איזה אילן יבש או שאר דבר שתדע בו אם

הקלו מים מעל פני האדמה, וחוץ משם לא היה אפשר לידע כלל כי נימוח כל עשב וכל עץ ועיין שם בדברינו, ומכל שכן דכל שכן להבדיל וכו' קדוש אלהים אברהם אבינו ע"ה ודאי ממילא היה נמשך כח תאותו וחשקו למקורו מקור החיים לראות בטוב ה' בארץ החיים להסתפח בנחלת ה'.

ועל כן אמר הכתוב ויצאו אתם פירוש לוט ושרי הלכו עם אברם ותרח (ועיין ברש"י) והזכיר יציאת אברם ותרח בשנים כי לא הליכתו של זה כהליכתו של זה תרח לא יצא רק לצאת ממקומו ואברם יצא להמשך אחר שורשו אשר בארץ החיים ולזה אמר ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען כלומר שני הליכות היו, תרח יצא מאור כשדים פירוש לצאת ממקומו, ואברם יצא ללכת ארצה כנען לקרוא שם בשם ה' אל עולם במקור הקדושה.

והנה נודע מה שפירש רש"י (בתחילת פרשת וישב) וזה לשונו: אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתיישבו וכו' פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גילגולי סיבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגליות וכו' עד כאן, ועל כן נכון אומרו כאן וימת תרח בחרן כיון שהכתוב מספר והולך מסיפור עשרה דורות שמנח ועד אברהם, והכל בדרך קצרה כשבא לסיפור תרח קיצר ענייניו והודיע שיצא מאור כשדים ובא לחרן וישב שם ומת שם בחרן. ואחר שכילה מעשה תרח סוף התשעה דורות התחיל לספר במעשה אברהם בדרך ארוכה כל ענייניו, ולזה בא הכתוב וימת תרח בחרן במקומו הראוי.

והנה כבר כתבנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ה' ענף ב') אשר זה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ג'.) גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, זה דוקא לענין קיבול שכר כמו שכתבו שם הטעם בתוספות מפני שדואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו והוא דוקא לענין קבלת שכר, מפני שיצרו גדול במצווה ועושה ומקטרג עליו שלא לעשותו וכן כשכופה ליצרו ומקיים הצווי ראוי לו לקבל שכר גדול על זה כי לפום צערא אגרא, אבל אינו מצווה אין יצר הרע מקטרגו. אבל לענין להכיר באדם רוב גודל אמיתת אהבתו לה', יותר גדול אינו מצווה ועושה כי בזה ניכר התלהבות האהבה לבוראו אשר עושה מצוותיו מחשק נפשו בלבד בלי שום צווי, ומראה בחוש שאינו עובד על מנת לקבל פרס כי אם למען שמו באהבה. ועל כן אברהם אבינו שהיה חפץ מעצמו ללכת לארץ החיים להתדבק שם במקור הקדושה לרוב אהבתו לה' לא חפץ הקב"ה לגרוע כלום מאהבתו

הגדולה לצוות עליו בדוקא מצוה זו שיהיה מצווה ועושה, רק אמר לו לך לך פירוש לדעתך וחפצך כאשר התחילת במצוה ללכת לך בדעתך, ואני איני מצוה אותך דוקא וכמאמר חז"ל בפירוש מאמר ה' אל משה (לשון רש"י שם) שלח לך אנשים וגו', לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח וכו'. וכן כאן לך לדעתך ולרצונך כאשר התחילת באינו מצווה ועושה ובזה תגדל הכרת אהבתך אלי כנאמר. ועל כן נאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה' ולא אמר כאשר צוהו ה' כמו בכל המצוות כי זה הדיבור היה לדעתו של אברהם וכאמור.

וזה לפי פירושנו למאן דאמר שתרח עשה תשובה כאמור, ואמנם לפי דברי המדרש שהתחלנו בו שאברהם אבינו היה מפחד ואומר אצא ויהיו מחללין בי שם שמים, ואומרים הניח אביו והלך לו לעת זקנתו עד שאמר לו הקב"ה לך אני פוטרך מכיבוד אב, ואני מקדים מיתתו שהרשעים בחייהן וכו', יאמר הכתוב כפשוטו לך לך, כלומר אחר שהקדמתי לכתוב מיתת אביך מתוך שחשוב כמת, מעתה יש לך רשות ללכת ארצה כנען כאשר רצית ולא תירא ולא תפחד מחשש הכיבוד, וזה לך לך לדעתך וחפצך כאשר היית חפץ ללכת והיית מפחד אבל עתה לך לדעתך הראשון שרצית בעצמך ללכת בלי שום חשש כנאמר.

ובדברים הנזכרים נראה לתת טעם למה שלא מצינו שנצטוה אברהם בשום מצוה ממצוות התורה כי אם מצות מילה בלבד ומה נשתנה מצוה זו מכל המצוות, ואכן כמו שכתבנו אשר לענין הכרת האהבה גדול אינו מצווה ועושה לכן לא צוהו האל בשום מצוה, בכדי שיקיימם מעצמו להראות בזה גדולה אהבת אברהם אוהבו אליו, ואברהם אבינו כן עשה כאומרם ז"ל (יומא כ"ח.) קיים אברהם אבינו כל התורה וכו' והנה בכל המצוות קיימם אברהם עד שלא נצטוה כי אמר בלבו אף שאחר כך אצטוה על זאת מבורא עולם ודאי אקיים צווי בוראי ואעשה המצוה פעם שנית ושלישית בכדי לקיים צווי הבורא, ואמנם במצות המילה ירא אברהם אבינו לקיימה מעצמה כי אולי יצטוה עליה מבוראו ואיך יקיימנה כאשר יצווה והוא כבר מהול. ולכן כל המצוות שישנם בקום ועשה עוד, קיימם עד שלא ניתנה התורה, והקב"ה לא צוה אותו עליהם בכדי להיות אינו מצווה ועושה. ולא כן במילה שאינו עוד בקום ועשה וירא מלקיימה שמא יצווה עליה. והקב"ה ברוב חסדיו בראות לבבו הטהור שכל המצוות קיים ורק זאת נשאר לו כי ממתין פן יצוהו, כן עשה וצוהו בפירוש והוציא מחשבתו אל הפועל בכדי שלא יחסר לו מתורת ה' כלום, והיה אצלו תורת ה' תמימה מראש ועד סוף, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, דאורייתא, ודרבנן, ועל כן נקוד נקודת שם זה בפסוק תורת ה' תמימה בסגול

בדברי האר"י ז"ל להורות על בחינת החסד מדת אברהם והיתה אצלו תמימה כולה שלא חיסר ממצותה כלום וכנאמר.

ד עוד יתבאר אומרו לך לך וגו'. כי הנה ידוע אשר האדם צריך תמיד להיות בבחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, לעשות בתחתון ולרמוז בעליון, לראות לתקן כל מדה נכונה ממדה אשר עומד עתה בה בארץ, לתקן שורשה במקום עליון בשיעור קומה הן בבחינת הטוב והן בבחינת הרע ח"ו, ואם יראה בעצמו השפעת טובו יתברך עליו וחסדו, ישים על לבו לתקן מדת החסד בעולם, והוא לגמול חסד לבאי עולם באלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא כמו הכנסת אורחים וביקור חולים והכנסת כלה וכדומה כי כולם הם בבחינת הטובות שבין אדם לחבירו, וגם להכניס בלבו אהבה עצומה עזה ונפלאה לאל הטוב והמיטיב לכל בריותיו אשר ברא להעניקם מטוב ברכותיו, והמשפילי לראות בשמים ובארץ ומשגיח על כל פרטי ופרטי מן הנבראים אשר על הארץ, ונותן מחיה לכל, וזן ומפרנס מקרני ראמים וכו', ובזה הוא מתקן מדת החסד בשמי מרום להיות נתגדל ונתעלה ביתר שאת ויתר עוז ומתגבר על הגבורות להמתיקן ברחמים ונכלל שמאלא בימינא ומשפיע מחסדו וטובו לכל ברואי עולמים בנחת ושמחה.

וכן כשרואה בעצמו מבחינת הגבורות והיסורין ח"ו ישים על לבו לתקן מדת הגבורה העליונה והוא לירא את פני ה' יראה אמיתית יראה עצמיות מגדולת כבוד ה' והדר גאונו אשר כל העולמות העליונים ותחתונים שפלים ורמים מלאכי מעלה שרפים וחיות ואופני הקודש אראלים תרשישים אישים אלים ובני אלים חשמלים זיקים גן עדן ויושביה גיהנם ויושביה מתהום ארעא ועד רום רקיע כולם יפחדון וירעדון באימה רבה ברתת וזיע וחלחלה גדולה ומרובה מגדולת יוצר בראשית אשר אין לה שיעור וערך וקץ ותכלית, וכן להתגבר על יצרו בגבורה גדולה לכבוש כל התאוות והחמדות תחת ידו שיהיו כולם ברשותו שלא יעשה שום תאות הלב כי אם יבין קודם בכח שכלו אשר בקדקדו אם יעשנה או לא, וכל זה במתינות ובבינת הלב באמת, אם עושהו רק לשם ה' באמיתיות שלא להנאת תאותו בשום אופן, וכן להרבות במדת הזריזות לעבודת ה' להתגבר כארי לעמוד לעבודה בבוקר השכם ובזריזות עצום והכל ברשפי אש שלהבת יה להיות לבו בוער בקרבו להדבק אל ה' אלהיו, ובזה מתקן שורש הגבורה בשמי מרום שתתגבר על אויבי ה' לעשות נקמה בגוים להיות כי הנה אויביך ה' יאבדו יתפרדו כל פועלי און, ולהיות נמתק ונכלל בחסדי אל אשר משניהם יושפע שפע הטוב על ראש עמו בית

ישראל כי הטוב והאושר השלימות האמיתי אינו בחסדים לבד כי אם בהתערבות בו מעט מכוחות הדינים כאשר ביארנו כמה פעמים.

וכן כשרואה לפניו ממדת התפארת בעולם כמו כל חפצים נאים הנמצאים בעולם, יראה לתקן שורשם בשמים לפאר ליוצרו שככה לו בעולמו ולא חיסר כלום וברא כל אלה להבחין מזה אפס קצת דקצת על אחת מני אלף וכו' עד אין שיעור וערך מפאר חי העולמים במדות העליונות אשר מרוב תפארת גדולתו יוכל לצאת נשמת אדם ממש להשאר ולהדבק שם ולראות ביקר הדר עטרת תפארת מלכות כל עולמים, וכן בכל המדות כנודע. כלל הדברים אשר הן במחשבה הן בדיבור ובמעשה בכל מה שהוא, ישים האדם אל לבו באיזה מדה מעשר מדות שרואה עתה לפניו ועוסק בה ויראה לתקן מדה ההיא בדבר הזה שהוא חושב ומדבק ועושה בארץ.

והנה נודע אשר המדות העליונות נחלקים לשתי בחינות. חמשה חסדים וחמשה גבורות שכל אחד כלול מעשר שהם חמשים וחמשים. ולזה אמר הכתוב ויאמר ה' וגו' לך לך מארצך כלומר שתי הבחינות שהם חסדים וגבורות הנרמזים בחמשים וחמשים ושהם לך לך הכל יתוקן בתיקון הנכון מארצך על ידי מעשה ארץ התחתונה, כי חמשה תענוגים הם בעולם, אכילה ושתיה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ונגד זה בגבורות הם חמשה עינויים האסורים ביום הכפורים מה שצריך ענות נפש מחמשה דברים האלו, ועל ידי החמשה דברים האלה הן בעשותן או כאשר יפרוש אדם מהן לשבירת תאותו מתקן כח הה' חסדים וה' גבורות וכאמור, והכל כאשר אתה עומד במקומך מארצך וממולדתך ומבית אביך כלל בזה כל בחינות העשר מדות הנכללים בג' קוין ימין ושמאל ואמצע שהם חסד גבורה תפארת. כי ארץ אמרו חז"ל (בראשית רבה ה', ח') למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה והוא בחינת הימין בחינת החסד והאהבה שרודף לעשות מצוה ממצוות ה' כאומרם (שבת ק"ד.) שכן דרכן של גומלי חסדים לרוץ בתר דלים. וכנגדו משמאל, בית אביך שהוא תרח שורש הרע והקליפה הנמשך ונתפשט משורש הגבורה הקדושה, שבה הוא אחיזת הקליפות להרע לעולם בכח הדין הקדוש בבחינת (ישעיה י', ה') הוי אשור שבט אפי, והבן, גם בית אביך עם האותיות והכוללים הוא מספר שני פעמים גבורה. וממולדתך, הוא מאמצע שהיה במשפחתו גם בחינת הטוב שעל כן צוה לאליעזר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך כי היה מעורב בחינת הקדושה עמהם, והראיה שרבקה ושרה היו מהם וגם הרן לא היה חזק ברשעו כל כך כנודע, ומכל הג' בחינות אלו הכוללים כל דברים שבעולם וכל הבחינות כנודע.

מהם תוכל לעלות אל הארץ אשר אראך היא ארץ עליונה להיות תמיד ראשו בשמים לעשות בתחתון ולרמוז לתקן בכל מדה ומדה מה שדוגמתו בשמים כמדובר, ואז ואעשך לגוי גדול ואמרו חז"ל (פסחים קי"ז:) זה שאומרים אלהי אברהם. לצד שה' הטוב משפיע על ידו ובזכותו, טובות לכל העולם עבור מה שמגדיל תמיד בחינת החסד וממתיק בחינת הדין הן בראותו חסדי המקום והן גבורותיו בכולם רואה להגביר החסדים ולהכניע הדינים וכן מתנהג הקב"ה עם עולמו כאשר הוא מתנהג בכאן באהבת ויראת בוראו, כאשר אמרנו על פסוק (תהלים קכ"ח, א') אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו, פירוש אשרי האיש שירא מזה מה שיודע שה' הוא ההולך בדרכיו פירוש דרכי אותו האיש שכל התנהגות כל העולמות עליונים ותחתונים בכל הנבראים והיצורים והנעשים, הכל על פי דרכי איש בהטבת מעשיו או להיפוך ח"ו, ואם חלילה יקלקל דרכיו ומעשיו ח"ו יסתמו כל צנורות ההשפעה של כל הנבראים ברואי הארץ הלזו, ויוחסר לחמם וברכתם, והדינים יהיו מתגברים בעולם ואז אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבולה וגו', ואף בעולמות עליונים ח"ו ימעט אורם והשפעתם כמאמר הכתוב (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. והוא ענין המעטת אור השפעתם הבאה מלמעלה ונשאר חושך במקום אורה על ידי מעשה בני אדם כמאמר הנביא (שם ה', כ') שמים אור לחושך, ועל כן יראת ה' על פניו, רעדה יאחזנו חלחלה יחטפנו ופחד ואימת מות יפול עליו פן יגרום קללה לכל העולמות וכולם יקללוהו בפיהם ובלשונם ויאמרו הראיתם זה השפל ונבזה אשר מונע השפעת אור ה' בעולם, ומחשיך עיני כל, ועל זה אמר הכתוב (משלי י"א, כ"ו) מונע בר יקבהו לאום. פירוש המונע בר ומזון לבוא לעולם על ידי מעשיו המקולקלין הממשיך הדינים לעולם כולם יקבוהו ויקללוהו מגדול ועד קטן יונק עם איש שיבה מה שמנע לחמם מפיהם, ועל כן בזוכרו זאת הנה אדרבה ישים פניו ודעת מחשבתו להוסיף עוז ותעצומות להיטיב כל דרכיו ומעשיו ולהרבות חסדי המקום בעולם ולהכניע הדינים כדי שעל ידו יתברכו כל העולמות וכל הנבראים והוא יהיה שליח לקבלה לקבל בשורש נשמתו כל טוב ואור החיים לכל, ומשורש נשמתו יתחלק לכל באי עולם כנודע, ומי שזוכה לבחינה זו הקב"ה מיחד שמו עליו לומר אלהי אברהם או אלהי ישראל בכלל, כי על ידו מתנהג הקב"ה להיטיב לבריותיו וניכר אלהותו יתברך בעולם על ידי זה האיש, אחר שהוא הגורם שפע ומזון וחיים לכל העולם וכולם יאמרו אלהי פלוני כיון שעל ידו משפיע הקב"ה כל הצטרכות העולם.

ועל כן כשאמר לו לך לך כנזכר שמכל דבר יראה לתקן את המדה ההיא בשמי מרום ועל ידי זה יגרום שפע רב בכל העולמות כי יתיחדו ויתקשרו המדות אלה באלה ביחוד

גמור אחר שיהיו כולם על תיקון הנכון, הבטיח לו בהיות כן, אשר ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם, כי כולם יודו ויאמרו אשר אלהי עולם מרחם על עולם רק בשביל אברהם כלומר בשביל והצנור שאברהם עושה ליחד המדות ולהמתיק הדין ולהגביר החסדים, בזה השביל יורד השפע והברכה והחיים לכל נבראי עולם והקב"ה הוא אלהי אברהם ממש שעל ידו מחיה עולמו ומנהיג עצמו בבחינת הבורא לנבראיו להחיותם וכאשר כן תעשה אז הנה ואברכך כי הנה נודע מה שאמרו ז"ל (ילקוט נ"ך רמז תתק"ס) בפסוק (משלי כ"ב, ט') טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך ונודע אשר צריך להבין ענין אל תקרי שאמרו חז"ל אל תקרי כך אלא כך כיון דבאמת כתיב בקרא יבורך וכי זה קרי וכתיב ובאמת אנו קורין גם כן יבורך.

והענין הוא, על פי מה שאמרו חז"ל (ילקוט רמז תתק"ן) אמר ר' אחאי מצינו שכל המלמד סנגוריא על ישראל הקב"ה מרוממו בעולם דכתיב (ישעיה ל', י"ח) ולכן ירום לרחמכם. ממי אתה למד מאחימעץ וכו' עד תדע לך שהוא כן שכל ימיו של משה לא נקרא איש האלהים עד שברכן שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל וגו', וכן אמרו חז"ל (סוטה ל"ח:) אמר רבי יהושע בן לוי כל כהן המברך מתברך וכו', כי הנה לה' הישועה, על עמך ברכתך סלה, כלומר כשהקב"ה מברך את עמו ישראל ויושיעם למען שמו בישועתו, זה הישועה לה' היא פירוש כי נחשב כאילו כביכול הוא נושע בברכה הלזו, כי יותר משהענל רוצה לינק פרה רוצה להניק, ועל כן זה נחשב ישועה לה' במה שעל עמך ברכתך סלה ומברך לעמו ישראל בקדושתו, ונמצא האדם המרבה להיטיב וגורם ברכה והשפעה לעולם, מתרבה בזה שמחת וחדות הקב"ה במה שיוכל להיטיב על ידי ברכת האיש הלזה ובודאי הקרוב קרוב קודם להברכה שיתברך הוא קודם הכל, וזהו שאמר הכתוב (משלי י"א, כ"ו) וברכה לראש משביר כי זה המשביר וממשיך מזון ושפע הטוב על פני תבל ויושביה ודאי הוא הקרוב להברכה היורד על ידו להיות יחולו מקודם הברכות לראש צדיק וממנו לשאר באי עולם ועל כן אל תקרי יבורך אלא יברך כלומר שלא יוכל להיות יבורך מאור פני ה' אם לא תוקדם בתחילה אצלו בחינת יברך שהוא יגרום בצדקתו ברכת הארץ ויושביה ואז על ידי זה הוא הקרוב קודם לקבלת הברכה. וראיה ממשה שלא נתברך בשם טוב להקרא איש אלהים עד שבירך תחילה את ישראל וגרם ברכה ושפע לעם ה' ומברכתן גם הוא יבורך כנאמר, ועל כן כשיזכה לבחינת לך לך מארצך כנזכר שעל ידו יומתקו כל הדינים ותרד כל בחינת הברכות והשפעות לעולם ודאי שהוא יבורך קודם מה' ולזה אמר לו ואברכך ברכת שמים מעל וארץ מתחת כיון שהוא הממשיך כל הברכות לבאי עולם.

והנה הרב האלשיך כתב (בפרשת ויצא) בפסוק (כח, כ) אם יהיה אלהים עמדי כלומר אם אזכה שגם אלהים שהוא בחינת הדין יסכים להיטיב עמי כי אטיב מעשי באמת ובתמים, בכל השלימות הראוי באופן שאתברך גם על פי דין אלהים, והוא בחינת מה שאמרו חז"ל (ברכות י"ז:) על פסוק שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישעיה מ"ו, י"ב), רב ושמואל כו' עד כל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע עד כאן. כי הניזון רק במדת הרחמים של הקב"ה במה שמאיר עליו הקב"ה מרוב חסדו וטובו נקרא ניזונין בצדקה כי הוא צדקה מאת ה' ובזה לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים כיון שכפי הדין אינם ראוין לזה, מה שאין כן אם גם מדת הדין מסכמת להיטיב עמו אז הוא ניזון בזרוע שלא בצדקה, וזו הברכה היא על שלימות הגמור שאין בה בושת פנים וגם הקב"ה מקבל רוב גודל תענוג מזה עד אין שיעור כי עיקר הבריאה היה בשביל זה להיות זן את עולמו בדין ובמשפט צדק בכדי שלא יהיה בדרך נהמא דכיסופא כי כאשר לך ה' הצדקה אז לנו בושת הפנים ואין הטבה זו שלמה מכל צד, והקב"ה חפץ חסד באמת הוא שיהיה ההטבה בשלימות הגמור, ועל כן כשנאמר כאן ואברכך ודאי הוא על שלימות הברכה שיתברך גם ממדת הדין ובפרט כיון שקאי למה שלמעלה אשר אם יזכה לתקן כל מדות עליונים בשרשם בשמי השמים וליחדם ולקשרם זה אחר זה ביחוד גמור מי לנו גדול להתברך מאת אלהי"ם כמו זה, על כן אמרו ז"ל (פסחים קי"ז:) ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק נודע מדת יצחק שהוא הפחד והדין, ואף על פי כן הכל יאמרו ראיתם כמה גדולה כוחו שניזון בזרוע שאף אלהי יצחק מברך אותו וזן אותו כאמור ועל ידי כן ואגדלה שמך כי אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א) ואגדלה שמך ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר שיצא מוניטין שלו בעולם (פירוש מטבע שלו) ומהו מוניטין שלו זקן וזקנה מכאן בחור ובתולה מכאן וכו' עד כאן. וצריך להבין למה היה נחקק על המטבע שלו כך וכך ועיין במפרשים. **ולפי** הדברים הנזכרים אפשר לומר, כי הנה שתי בחינות היה באברהם, אחד מה שהרבה מדת החסד בעולם בעשיית חסדו וטובו לבאי עולם וברוב אהבתו הגדולה הנפלאה שהיה לו לה' אלהיו ובזה נתגבר החסד על הדין והמתיק הדין וגברו רחמי המקום לרחם על עולמו, כי בודאי זה השפע והברכה שגרם אברהם לברך כל באי עולם הכל היה ברוב חסדי המקום על ידי עשיותיו ופעולותיו, אבל לא שירד הברכות בכל העולם מצד הדין שיהיה כל העולם אז ניזון בזרוע שיטיב אלהי"ם עמהם כי לא צדיקים היו שיהיו ראויין להיות ניזונין בדין, רק מצד רחמי המקום שריחם עליהם בשביל אברהם הצדיק כלומר בשביל והצנור שעשה תמיד להגביר החסדים, בזה נתגברו החסדים ופעלו הטוב אבל לא התברכו מאת אלהי"ם, ולא כן היה אברהם שהברכה שקיבל הוא בעצמו להתברך בכל

מעשיו ודאי מאת אלהי"ם היתה שגם הדין אלהים הסכים לברך אותו מחמת רוב גודל צדקתו כנאמר וכמאמר הכתוב (בראשית כ"ד, א') ואברהם זקן וגו' וה' ברך את אברהם בכל וידוע מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"א ב' וירושלמי סוף ברכות) כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו הרי מפורש שברכת אברהם היה גם במדת הדין ועוד לפי מה שכתבנו (באופן הי"ג מפירוש פסוק בראשית) אשר עבור זה הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה לפי שהם נידונין על פי הדין הגמור אשר עלה במחשבה לפניו לברוא העולם בדין, ולא אדם הוא ויתנחם לחזור ממחשבתו רק הצניעו ומנהיג את צדיקיו במשפט הזה להיות ניזונין בזרוע ולדון אותם על פי הדין החזק ולכן מדקדק עמם כחוט השערה ועל כן השיב הקב"ה למשה במיתת רבי עקיבא (מנחות כ"ט:) כשראה ששוקלין את בשרו במקולין אמר לפניו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני, ולכאורה מה זה תירוץ על קושית משה ואכן אמר לו שרבי עקיבא נידון על פי הדין החזק אשר עלה במחשבה לפניו בעת הבריאה ולכן מדקדק עמו כחוט השערה ומה יזכה אנוש עם אל ולכן שקלו בשרו וכו' ובודאי אברהם אבינו היה גם כן נידון על פי מחשבת הדין כי מי לנו גדול בבית המלך ממנו עמוד העולם מרכבה אליו יתברך, ובודאי היה ניזון בזרוע ונתברך גם מאת אלהי"ם פחד יצחק כנאמר.

ועל כן כשיצא מוניטין של אברהם להודיע טבעו וגדולת בחינתו היה כתוב זקן וזקנה מכאן להורות על בחינת הרחמים שהוריד והשפיע והגדיל בכוחו רחמי המקום על פני תבל ויושבי בה, ובחור ובתולה מכאן להורות על בחינת הדין החזק שהוא עצמו ניזון בזרוע וכל הברכות שברכו אביו שבשמים להיות גדול בעושר ובבנים ובכח וגבורה, הכל מאת אלהי"ם הוא כי ראוי הוא וזכה בגודל צדקתו להיות ניזון בזרוע להיות אלהים עמדו להיטיב עמו גם בבחינת הדין הגמור, וכאשר אמרו חז"ל בפסוק שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה, שכל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע וכו', ועל כן אמרו חז"ל ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב, נודע מדת יעקב איש תם יושב אהלים. אוהל החסד, ואוהל הגבורה, ובזה הכל יאמרו על אברהם שהקב"ה מתנהג עמו בשני אלה הבחינות בבחינת החסד לרחם על העולם בעבורו ובכוחו, ובבחינת הגבורה להיות הוא בעצמו ניזון בזרוע בכח אלהים בחינת אלהי יעקב ממש, ועל כן סיים והיה ברכה ואמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א) הברכות מסורות לך וכו' כי אתה בכוחך הגדול תוכל להמתיק הדינים ולהרבות החסדים ולהמשיך שפע וברכה לכל העולמות ואתה תהיה שליח לקבלה לקבל בשורש נשמתך כל הברכות ומידך יבוקש להשפיע הברכות לבאי עולם על פני הארץ והיושבים בה. ולא זה לבד כי אם אף כל הברכות שהמשיך לעולם

כולם חוזרות אליו להתברך בעד מה שהמשיך כל ברכה וברכה לעולם והוא אוכל יגיע כפו אחת ושתים. וקודם כאשר יקבל הברכות הקרוב קרוב קודם שיתברך הוא, ואחר כך כשיתחלק הברכות לעולם ועושה בזה נחת רוח גדול ותענוג נפלא לפני מי שאמר והיה העולם במה שהמשיך הברכה לעולם אשר זה כל חפץ מלך עולמים ברוך הוא, נתברך שנית מאת הקב"ה בעד זה, ועל כן כולם כאחד חוזרות על ראשו להתברך בברכה כפולה. **ועל** כן אמרו (בבא קמא צ"ב.) כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, כי נודע ענין התפלה שהיא חיבור וקישור (מלשון צמיד פתיל) אורות ומדות עליונים וכל המתפלל בעד חבירו צריך לראות מקודם לתקן שם בשמי השמים יחוד וזיווג המדות זה אל זה ואז יוכל להמשיך הברכה מחי העולמים ברוך הוא אל המדות העליונות כי כל עוד שאין המדות בשלימותן ביחוד הגמור לא תרד הברכה אליהם כי אין הברכה שורה אלא על דבר השלם וכשהוא מיחדן בכח תפלתו מוריד שפע ורחמים וברכה אל המדות עליונות ומשם אל שורש נשמתו נשמת המתפלל ההוא ומאתו תושפע הברכה לשורש נשמת חבירו המתפלל בעדו על ידי הצנורות הידועים כי כל נשמות ישראל בשורשם אחד הם אחדות גמור. ונמצא כאשר הוא צריך לאותו דבר, ודאי הקרוב קרוב קודם להתברך הוא בברכה אשר המשיך לשורש נשמתו ואחר כך תושפע לנפש שמתפלל בעדו ועל כן הוא נענה תחילה והבן.

ועבור זה התפלל דוד המלך ע"ה ואמר (תהלים ט"ו, י"ב) ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן וגו' ולכאורה יברך אחד מיותר והיה לו לומר ה' זכרנו יברך את בית ישראל ועיין במפרשים שם, ואמנם כיון שרצה להתפלל על ישראל ולהמשיך להם ברכה ממעונה אלהי קדם, היה צריך קודם להמשיך הברכה לשורש נשמתו בית המלכות ומשם ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה להתברך כללות נשמות ישראל. ולזה אמר מקודם ה' זכרנו יברך להמשיך הברכה לשורשו אשר בשמים ממעל ומשם יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן וגו' ונמצא ודאי אשר הממשיך ברכות לעולם אשרי לו בעולם הזה שהוא יתברך מקודם וטוב לו בעד זה לעולם הבא כי ברכות לראש משביר שהקב"ה חפץ מאוד לשלם לו שכר טוב בעבור זה שהתברך עולם על ידו ועשה בזה רצון הבורא להיות נחת רוח לפניו שרק לשבת יצרה להעניקם מטוב ברכותיו ולקבל הענקתו וטובתו וחסדו, ואשרי מי שזוכה לקבל ברכתו, כי שכר מצוה מצוה (אבות ד', ב'), פירוש האדם העושה מצוה והקב"ה משלם לו שכר כראוי לפני כבודו זה השכר הוא גם כן מצוה והקב"ה משלם לו בעד זה, לבד מה שגרם במצוותיו להיות הקב"ה מיטיב לו ולשלם לו שכרו, שאין שיעור וערך לגודל הנחת רוח והתענוג שמתענג צור העולמים

ברוך הוא וברוך שמו במה שמצא מקום להשפיע ברכתו ולהאיר לאחד מבריותיו מטובו, ומשלם גם כן שכר בעד זה לבד, ואמנם אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת (קהלת א', ז'), כי הברכה שהצדיק מקבל מאת ה' הן ברוחניות בתורה ועבודה והשגת חכמה ומדע, והן בגשמיות בברכת בני חיי ומזוני, על כולם הוא מודה ומשבח ומפאר לה' על כל הטוב אשר גמלהו, ועובד ה' בטובה ההיא, ובזה פועל עוד ברכה בעליונים ובתחתונים כי מגביר בזה מדת החסד במה שמודה לה' על חסדו והחסד מתרבה בעולם ומתברכין כל העולמות.

ועל זה אמרו חז"ל (עיין רש"י ריש וישב) צדיקים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא כי כל עבודתם עבודה שיש אחריה עבודה, עבודה תמימה תמידית אין לה הפסק, להמשיך הברכות ולהודות לחי עולמים ולעבדו בפחד ואימה עבור חסדו כי יאמר מי אני השפל הנבזה קרוץ מחומר אשר הקב"ה בגדולתו ברוב חסדיו משגיח עלי ומיטיב עמי בכל מילי דמיטב ובמה אודה לה' אקדם לאלהי מרום האקדמנו בעולות הלא כל הארץ לפניו הוא, תבל ומלואה חיתו יער בהמות בהררי אלף וזיז שדי עמדו. ואם בהודות באמרי פי מה אני ומה ימי חיי הבל ואם אלף שנים אחיה והיה כח אבנים כוחי, ובשרי נחושה, לא אוכל להודות לו, על אחת מני אלף אלפי אלפים ורוב רבבי רבבות פעמים הטובות נסים ונפלאות שעושה עמי בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, ואין בפי כי אם שיר ושבחה תהלה ותפארת לפי מאמצי כוחי לחי העולמים אשר השגיח עלי בחסדו, וזאת הודאתי ושבח מה שאני אומר בכל לב ולב שאין אני יכול להודות על טובותיו העודפות עלי, וכל השבחות וההודאות שאני אומר כולם אינם כטיפה מים הגדול מה שהיה ראוי להודות לך בכל תוכן נקודת מורשי לבבי ומאמצי כוחי עד מצוי דם הנפש בכלות נפשי בשבחיך, כי כל אשר אתה עושה עמי הכל בחסד חנם. ועבור זה הוא נכנע ונשבר לבו בקרבו ומתייראַ ומתפחד מגדולתו ורוב חסדו בבושה גדולה בחושבו מהטובה שעושה לו אלהים תמיד ומה הוא גומל נגדו מכל מה שעבר עליו בכל ימי חייו, ואם יערוך זה כנגד זה ודאי יצא לבו בקרבו והמס ימס כדונג ונופל על פניו ממש, מרוב יודעו עד כמה אינו יוצא ידי שמים בכל שעה ורגע. ועל ידי זה ההכנעה ממתיק כל בחינת הדינים. ובהודאות מרבה החסדים וממשיך על ידי כן עוד ברכה ושפע ורחמים ממי שכל הברכות בידו.

ועל זה אמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית ל"ב, י"א) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך וגו', פירוש שנעשיתי קטן מאוד ונכנע בעיני עבור החסדים והאמת אשר עשית תמיד את עבדך כי ידעתי שאינני כדאי וראוי לכך, ואך עם כל זה הצילני

נא מיד אחי מיד עשו, פירוש כי הוא עשו הרשע ויעמוד רשעתו לפניך שלא תמסרני בידו. ועוד, כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים ואם לא תעשה למעני תעשה בשביל טפלי דתלי בי והיה ביניהם יונקי שדים שלא חטאו כי זה המעשה היה תיכף אחר שנולד יוסף שטנו של עשו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ג, ז'). ועל כולם עשה למען שמך הגדול והקדוש שהבטחתני ואמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך וגו', ואם יעקב אבינו אשר פדה את אברהם אמר קטנתי מכל החסדים מה יענו בני אדם אשר לא הגיעו לבחינתו אחת מאלף שצריך להיות נשבר לבבם בקרבם בראותם מעשה ה' ונפלאותיו וחסדיו שעושה עמם בכל עת ושעה ורגע, ובזה מרבה הצדיק עוד ברכה בעולם כאמור, וכשבאין הברכות אליו ועל העולם עוד חוזר ועושה כן בהודאה והכנעה ועבודה ונמצא אין לו מנוחה ממש שהברכה מעורר הכנעה והודאה וזה מעורר עוד ברכה, וברכה השנית עוד הכנעה וכן לעולם.

וזה שסיים לשון והיה ברכה כלומר שעצמך תִּעָשֶׂה ברכה להיותך ממשיך תמיד מברכה אל ברכה, וממילא הברכות נתונות בידך כיון שכולם יורדים דרך צנור שורש נשמתך למאן דחזי לך למברכא בריך כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א). ועל כן אמר ואברכה מברכיך ומקללך אאור כיון שהברכות לא ירדו כי אם בשורש נשמתך ולמאן דחזי לך למברך, בריך. ודאי לא יתברכו כי אם מברכיך ואוהביך הדבקים אתך ואז יוכל שורש נשמתם לידבק במקצת, אל שורשך לקבל הברכה משם. ואך מקללך אשר הם בבחינת יתפרדו כל פועלי און ואין להם דביקות בקדושה לא תוכל הברכה להאיר אל שורש נשמתם וממילא כשלא יאיר שם הברכה ברכת ה' הנה כל הקליפות והחיצונים המוכנים לרעה יתאחזו בהם ויתקללו בקללות שונות מקליפות ההם שהם מקור הקללות והארורים. ורק ונברכו בך כל משפחות האדמה פירוש שיאיר מן הברכה של אברהם גם לתוך שרי אומות העולם שלא יתבטלו מכל וכל, ועדיין לא הגיע זמנם (כמו שמובא בליקוטי תורה פרשה זו).

והנה אף שבחמשים וחמשים הנזכרים למעלה מבואר שם בליקוטי תורה שכולם רומזים לחסדים כי מוחין דגבורה לא נתקנו עד יצחק מכל מקום כתבנו שרומזים גם לגבורות כי כל החסדים מעורבים גם מגבורות, ועוד התורה היא נצחית ורומז בכל זמן ובכל אדם. והן אחר יצחק שנתקנו מוחין דגבורות רומז תורתנו הקדושה גם אליהם, ובפרט לאשר ידוע אשר הנשמה של האדם היא הנקראת אברם (כמו שמובא בזוה"ק ריש פרשת לך ובדף פ'.) ולפעמים מכוונה על שם אברהם כאשר כתבנו למעלה בשתי אופני עבודה אשר יעבוד האדם.

ועתה נאמר באופן אחר, כי הנה אדם הוא מ"ה במנין ובמספר, לפי ששורשו בשם הקדוש העולה מ"ה וכאשר אמר אליהו בתפילתו מלגאו איהו שם מ"ה ושני בחינות מ"ה נמצאים בעולם. אחד הוא הדבר הידוע ונראה לבני אדם, והכל יודעין מה הוא והוא מלשון מהות שידוע וניכר מהו הדבר, ואחד הוא להיפך דבר שאינו ידוע ואינו נתפס כלל במהות והכל שואלין מה הוא כי על כל פנים נראה שזה איזה דבר ואך עומד לשאול עליו מה הוא כי אינו ניכר במהותו.

וביאור הענין על פי אשר ביארנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ח' ענף ב') את מאמר חז"ל במדרש (שמות רבה מ"ה, ו') על פסוק (שמות ל"ג, י"ט) וחנותי את אשר אחון וזה לשונם: באותה שעה הראה הקב"ה למשה את כל האוצרות של מתן שכר שהן מתוקנים לצדיקים והוא אומר האוצר הזה של מי הוא והוא אומר של עושי מצוות והאוצר הזה של מי הוא של מגדלי יתומים וכן כל אוצר ואוצר ואחר כך ראה אוצר גדול אמר האוצר הזה של מי הוא אמר לו מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה שנאמר וחנותי את אשר אחון למי שאני מבקש לחון וכו' עד כאן. והוא פלאי, אחת הנה ידוע שכל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו כמאמר חז"ל (בבא קמא נ'.). ועוד וכי אתגורי אתגר זה שאין לו, לקחת מהאוצר גדול מהאוצרות של עושי מצוות וחז"ל אמרו (עבודה זרה ג'.) מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ולזה נהפוך הוא שטוב שלא לטרוח ולהכין לו, ויהנה מאוצר הגדול. ועוד יתמה אשר על זה שאין לו ובודאי לא עבד לבוראו יאמר עליו הקב"ה למי שאני מבקש לחון.

ושורש הדבר הוא על דרך משל למלך שמצוה לעבדיו לתקן לו כתר מלוכה להכתיר עצמו בו בכתר מלכות כדרך המלך, יש מהם אלו הפחותים בדעת שזה נחשב אצלהם לעבודה ולמשא כבד עם שיודע בנפשו שעתיד זה הכתר להיות עולה ויושב בראש המלך, וכל הרואים את המלך כולם יפחדון וירעדון מאימת כתר המלוכה, כי הוא מורה על גדולתו וכבודו כי רבה היא ונורא בגוים, עם כל זה גם המלך עצמו לא נחשב בעיניו וכלא נחשב אצלו כבוד המלך וכתרו כי לגודל חסרון דעתו וטפשות לבו אינו רוצה לשים לב על זה, ונחשב אצלו עבודה זו כשאר עבודות הפחותות שעושה להמלך, ונדמה לו כאילו מוציא זבל מתחת סוסיו ובהמותיו ועל כן אינו רוצה לעשותו, כי אם עבור שיודע שבודאי ישלם המלך בעד טרחתו, עושה זאת למענו למען יקבל שכרו משלם ומצפה לתשלום גמול, והמלך החכם המבין לכל זה, הנה אותו העבד הבזוי נבזה בעיניו למסור לו איזה גדולה וכבוד ולהעלותו בקצת מעלות יתירות על שאר עבדיו, ואך אין דרכו של מלך לקפח שכר כל בריה ודאי הנה שכרו אתו ומשלם לו כפי ערך העבודה, אף שהוא

כיד המלך הטובה ונוטל שכר גדול למאוד עבור גודל טוב המלך עם כל זה השכר קצוב לפי ערך העבודה.

והסוג השני המה בעלי שכל יודעים רבונם מבינים במקצת דבר המלך ודתו ויודעים עד היכן מגיע הדברים אשר העבודה החשובה הזאת נשתנה משאר עבודות למעליותא וכל כבוד המלכות תלוי בזה ונחשב בעיניהם עבודה הזאת עד שמתענגים בעבודה הזו, ומבינים אשר אף אם המלך לא היה נותן להם שום שכר על זה היו עושין לו עבודה הנפלאה הלזו כתר מלכות להיות עטרה על ראש המלך, ואך גבה לבם בזה ואומרין בלבם כי על כן בא להם עבודה הזו כי הם לבדם ראויים לכך לא זולתם, ולמי יחפוץ המלך לעשות יקר הזה יותר מהם, והכתר הולמתם כי להם נאה ולהם יאה, וגם מהם אין דעת המלך נוחה, כי כמעט השוו כבודם לכבוד המלכות שסוברים שראויים לכך ועל כן לא נפל פחד עליהם להתפחד ולהתייירא מנגוע בכתר הכבוד הזך והנקי שח"ו לא ילוכלך ולא יטונף מזוהמת הידים ולהיות נחרד בזוכרו כי זה הוא שמוכן להנתן על ראש המלך, ורק לפי ערך סוג הראשון הם מובחרין במה שיודעין שכבוד לאיש בזה שהמלך נותן לו עבודה זו החשובה ולא יחפוץ לעשותה בשביל קבלת פרס, אכן אף בזה לא בחר המלך להיות כלבו.

והסוג השלישי הוא, כאשר ימצא אחד מעבדיו זך השכל ולב נבון וחכם ויודע מגדולת המלך והדר יקר תפארת גדולתו והנה הוא תמיד נכנע לפי המלך ויראתו על פניו תמיד ושבח המלך וכתרו ירצה תמיד בפיהו ולא יוכל לשכוח בגדולת מלכו אף רגע, ותמיד כמעט נפשו יוצאת אל המלך כי חפץ תמיד לישאר בחצר המלך להיות מעבדיו המשמשין לפניו. ואם אליו יהיה צווי מפי המלך לשרת אותו בדבר מה ולעשות לו עבודה קטנה או גדולה מה מאוד ילהב לבבו ויכסף נפשו ויחפוץ בכל גופו ואבריו לעשות צווי המלך מה ששמע מפיו, אף אם יהיה ממש עבודת הוצאת זבלים מתחת פרדותיו, מאוד ומאוד יומתק לו ויערב לו עשיה זו יותר מכל מחמדי ותענוגי עולם כי לא יביט אל פחיתת העבודה רק לגדולת מי שצוהו, ובזוכרו שהוא עושה רצון המלך בזה, כל חפציו לא ישוו בעיניו לגדולת עשיה זו ושש על זה כעל כל הון יקר נמצא, ומכל שכן דכל שכן על אחת כמה וכמה אם יצוהו המלך לתקן את כתרו שיהיה מוכן להיות עולה ויכתיר את המלך, כמה יחרד וירתת ויזיע ולבו מתפחד ומתייירא ומרעיד נגיעת הכתר בידו ליתנו אל המלך כדי להלבישו על ראשו באומרו מי אנכי חסר דעת איש נבזה לגשת ולקרב לדבר וחפץ יקר הזה אשר השרים ויועצי המלך העומדים לפניו לאו כל אדם זוכה לזה הכבוד, ומי אני לבוא אל הכבוד הגדול הזה, ומכל שכן איך קרבה ומלאה לבי לקחת

הכתר פז בידי פן אולי בנגעי בו אשים בו איזה כתם כל דהוא ומה אני וכל חיי לטנף כתר המלוכה, ואך מה אעשה ודבר המלך נחוץ עלי שיהיה זה הכבוד הגדול נעשה על ידי, וחלילה לי לעבור מרצונו ועל כן אני מוכרח ליטול הכתר הנורא בידי, אבל על כל פנים ארחץ בנקיון כפי עד אשר יטהרו מכל זוהמא וליכלוך מה, ואף אחר הרחיצה לא אקחנו בידי כי אם אחר שאכרוך ידי בבגדי משי זך לבן ונקי מכל, כדי שלא יתהוה כתם כל דהוא, ואחר המעשה שעושה בידו כשמגיע אל הכתר מתפחד מחשיבות כתר עצמו ליטלה בידו, ובא בגודל פחד ומורא ורתת וחלחלה עם הכתר הנפלא אשר תיקן, ליתנו אל המלך. וידיו מרתתין וכל גופו יחרד מרוב אימה ויראה שנפל עליו הן מצד מורא המלך והן מצד מורא מגודל העבודה שעושה. ועושה העשיה באהבה בחיבה באימה ביראה בענוה בשמחה בזוכרו לפני מי הוא עומד ואת מי הוא מלביש, וחשיבות העבודה הזו לעטר את המלך בכתר מלכות שלו הנורא והנשגב. ומה גם אחר תשלום העבודה פוסע לאחוריו ועומד ומרעיד, והמלך שואל אותו מה אתה מרעיד עוד, הלא כבר שלמת מעשיך בטוב. והוא משיב, ואיך לא אפחד וארעד ששמתי אל לבי במה אשלם למלך על הכבוד הגדול שכבדני שאעשה לו שירות נכבד וחשוב כזה אשר אין הכל זוכים אליה, ואילו הייתי עושה צווי המלך בשארי הדברים מה מאוד היתה גדלה שמחתי ויתערב לנפשי שזכיתי לעשות רצונו ומכל שכן עבודה החשובה הגדולה ומעולה כזו ודאי אין די לשלם להמלך בעד זה כי אם בנפש ממש למסור נפשי על כבודו ויודע אני אשר אף אם אתן את נפשי למלך לא יהיה שקול על אחד מני אלף תשלום גמולו, כי הוא מלך גדול על כל העמים תחת כל פני השמים והפלאת חכמתיך וגבורותיך והתנהגות מלכותך עד בלתי שיעור וערך, ותחלק מכבודך לאיש נבזה אשר תחת הרחיים לכבדו בכבוד גדול כזה, אין תמורה בנפשו בזה. ולזה אני מרעיד ומפחד במה לשלם גמול להמלך על זאת, וכראות המלך מעשה האיש הזה והבין דעתו ואמיתיות לבבו איך שגדלה בעיניו מעלת המלך ואימתו, ומעלת כתרו החשובה היקרה עד שנפשו לא נחשב בעיניו מול ערך תשלום גמול הלז במה שזכה לעשות רצונו, ורוצה לתת נפשו על כבוד המלך, הנה מה מאוד נכבד איש הלז בעיניו ושם כסאו מעל כל השרים ועבדי המלך, ומחבבו ומראה לו תמיד פנים יפות ומקרבו אצלו, וממילא כלום חסר מבית המלך, ודאי כל טוב אדוניו בידו ואין מחסור ליראיו.

וכן הוא ממש בדרך ה' ועשיית מצוותיו, כי כל מצוות התורה ולימוד התורה ותפילות ישראל, כולם הם כתרים ועטרות לקונם ברוך הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה כמאמר הכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר. שממעשיך נעשה פאר ועטרה להיות

עולה ויושב בראש אלהי עולם מלך המלכים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא, ובפירוש אמרו חז"ל (חגיגה י"ג:) במתניתא תנא סנדלפון שמו הגבוה מחבירו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו, ופירשו התוספות שם מתפילתן של צדיקים הוא עושה עטרות, וכן הוא בזוה"ק (בשלח נ"ח.) תאנא סנדלפון עלאה הוא על כל שאר חברוי חמש מאן שנין והוא קאים בתר פרגודא דמאריה וקשר ליה כתרין מבעותהון דצלותא דישראל וכולהו חיילין ואוכלסין מזדעזעין וכו' עד כאן.

וזה פירוש הכתוב (תהלים ס"ח, ל"ה) על ישראל גאותו ועוזו בשחקים נורא אלהים ממקדשיך וגו', פירוש כשישראל עושין מצוות ומעשים טובים אז נכתר אלהינו מלך עולם ברוך הוא בכתר מלכות ועל ידי זה גאותו גדלה עולם מהכיל כי הכל יראים ומתפחדים בעת שהוא נכתר בכתר המלוכה וחיל ורעדה יאחזון אז מפחד ה' והדר גאונו, ואז נורא אלהים ממקדשיך פירוש אף אותן שמקודשים לשמשו על דרך שרפים העומדים ממעל לו וחיות הנושאות את הכסא גם הם מתפחדין ביותר בעת אשר בני ישראל מכתירין אותו בכתר המלוכה כביכול ברוך הוא אז הוא נורא עליהם ובאימה יעריצו כדרך המלך בשר ודם שבעת שאינו משתמש בכתר המלוכה אז עבדיו ומשרתיו הנצרכים לשמשו מגישים אליו ומדברים עמו כל הדברים כמעט כרצון לבם, וגם הוא מראה להם פנים שוחקות ומדבר עמהם כאשר ידבר איש אל רעהו, ולא כן בשעה שיושב על כסא המלוכה וכתר מלכות בראשו, אז בדילין ממנו אף כל עבדיו ומשרתיו המשמשין אותו, והצריכים לבוא לפניו אז לשמשו באים באימה ובפחד ורועדים וחלים מאימת מלכם, אחר שמשתמש עתה בהתנהגות המלוכה גם עליהם תפול אימה ופחד המלך, כי לבישת הכתר מורה על גדולת המלוכה האמיתית וממשלתו בכל, ובעבור זה הענין גורמין ישראל קדושה גדולה ומורא בכל העולמות כי המה עושין להיות מלך מלכי המלכים הקב"ה מוכתר בכתר המלוכה, ואז מוראו ופחדו על הכל יראת הרוממות והאמיתיות ואף במלאכיו ישים תהלה כנאמר, ואך אין הכל מבינים בגדולת עבודה זו שהיא תיקון כתר המלכות על ידי התורה והמצוות להיות עולה ויושב בראש אלוה, ונמצאים בעמינו שלושה סוגי אנשים הללו הנזכרים.

הכת הראשונה עושים עצמם כאילו לא ידעו כל מגדולה זו ואינם מכירין כלל במעלת גדולת בוראנו אבינו שבשמים ואת איכות חשיבות גדולת מעלת המצוות והתורה והתפילה שהם כתרי כתרים למלך עולמים ברוך הוא, ועל כן המצוות בזויות בעיניהם ובעל כרחם הם עובדים אותם בעבודת משא, כמאמר הבן הרשע מה העבודה זאת לכם שלעבודה ומשא כבד נחשב בעיניו קיום התורה והמצוות וכמו שנזכר בתיקוני זוהר

שהתפילין עליהן כשור לעול וכחמור למשא ואחרי קיומו מצוה כל דהו גבה לבו על ה' לומר שהוא עובדו עבודת עבד וראוי הוא לכל תשלום שכר טוב, ועבור זה כאשר יפגע בו איזה רעה מפגעי הזמן ומקורותיו קורא תגר על ה' לומר מדוע הוא עושה לי ככה, ולמה לאחרים הוא מיטיב ולי גומל הרעה. וכל הטובות שעושה לזולתי ראויים יותר אלי ולא די שאין משלם לי כגמולי, אף רעה עושה לי וכאילו ח"ו עובר עליו את הדין וחוטא בלבו נגד ה', והכל עבור שאין הכרתו חזקה בגדולת וחשיבות העבודה, וכוונתו רק לעצמו שישולם גמולו ממי שצוהו בזה.

והכת השניה יודעים ומבינים קצת לפי ערכם מגדולת יוצר בראשית ויודעים בנפשם שכל עבודת התורה והמצוות היא עבודה החשובה המפוארה שאין כמוה בכל ממתקי ומחמדי העולם כולו, וחושקים לעשותו בלי שום קבלת פרס, אך גדלה בעיניהם עבודתם לומר אשר המה ראויים לאותו איצטלא ליתן כתר למלך מלכי המלכים הקב"ה ואינם מחויבים לירא עוד מעבודה זו ולהודות לשמו על זה להיות לזכות וצדקה נחשב להם במה שזכו לעשות רצון אלהי עולם ה' אשר מלכותו מלכות כל עולמים וכל דיירי ארעא כלא חשיבין נגדו כאפס ותהו נחשבו לו וכמצבייא עביד בחיל שמיא, ואך טובים השנים מן האחד במה שנחשב אצלם זאת העבודה לכבוד גדול ולעבודה חשובה.

והכת השלישית היא החשובה בעלי חכמה ושכל ומבינים בהשגה ומדע וידיעתם נכונה אשר אילו אלף שנים יחיה וימסור נפשו לה' בכל רגע ורגע אינו כדאי על אחת מני אלף וכו' במה שזוכה לעשות שליחות המקום ברוך הוא וברוך שמו אף פעם אחת בכל ימי חייו, והוא נכנע באמת לפני בוראו כי יודע אשר גדולת בוראנו ברוך הוא וברוך שמו היא גדולה שאין לה שיעור וערך ואין לה קץ ותכלית ואילו יתקבצו כל נבראי עולמים מקטן ועד גדול בכל העולמות שלמעלה ושלמטה וירצו לספר מנפלאות תמים דעים כטיפה מים הגדול לא יוכלון לספרה אחת מני אלף וכו' עד אין שיעור. ויודע קטנות ערכו קרוץ מחומר ערום בדעת חוטא מנוול בריה שפילה אפילה קלה כמות שהיא עומד לפני מלך גדול כזה. ועל כן בהגיע לעשות אחת ממצוות ה' עולים על לבו כל זאת וירא ומתפחד לעשות תיכף המצוה בלתי ישוב דעתו, ומקודם רוחץ ומטהר ומקדש את עצמו כאשר יוכל שאת, כדי להסיר מאתו טיפשות הלב ושורש הרע שבקרבו מהרהורים ותאוות רעות שבלב, ולהרהר בתשובה שלימה על כל טינופת העבירה הדבוקה בנפשו ומתחרט על כל העבר בחרטה גמורה מאמיתיות נקודת לבבו באמת לאמתו, ומקבל עליו מעתה באמת וקובע בלבו, לאהבה את ה' ולירא ממנו ולפאר לשמו ולנצח יצרו הרע ולהודות לבוראו בכל לב תמיד ולהתקשר בו בדביקות עצום ולהמשיך מלכותו עליו על כל רמ"ח

אבריו ושס"ה גידיו שלא יעשה בשום אבר מאבריו וגיד מגידיו דבר אשר לא כרצונו, כמו שכתבנו כמה פעמים בזה, ובפרט על דברי חז"ל (פסיקתא מובא בילקוט הושע רמז תקי"ו) שאמר הקב"ה לראובן אתה פתחת בתשובה תחילה חייך שבן בנך עומד וכו', שעמדו כל המפרשים בזה וכי ראובן היה ראשון לעושי תשובה, והלא אדם הראשון קדמו שעשה תשובה וישב בתענית ק"ל שנים והעלה זרזי תאנה על בשרו כמו שאמרו חז"ל (עירובין י"ח:) וכן קין עשה תשובה כמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ב, י"ג) עשיתי תשובה ונתפשרתי. וביארנו אשר בחינה זו התחיל ראובן שקודם שרצה להציל את יוסף לעשות מצוה רבה כזו כיבוד אב והצלת נפש מישראל עסק תחילה בשקו ובתעניתו לעשות תשובה שלימה לפני בוראו, בכדי לטהר ולקדש את לבו וכל אבריו שיהיו ראוין לעשות עמהן מצוות ה', כי כשאדם עושה המצוה וכל אבריו ולבו ונפשו לא מטוהרין ואדרבה מטונפים בטינופי תאוות רעות ועבירות רעות, ובפרט בטומאת קרי רחמנא ליצלן שהוא מטמא את כל הגוף כי בא מכח כל הגוף כידוע, דומה ממש למוליך מנחה חשובה למלך ומשים את המנחה על קערה מלוכלכת בצואה וטינוף וממילא גם המנחה נעשית מטונף מלוכלך ומביאה כך אל המלך ובודאי המלך כועס ביותר ומה טוב היה לו שלא היה קרב כלל המנחה אליו, כן הדבר הזה ממש, וכן בעסק התורה והתפילה אדם לומד ומתפלל בפיו, ואם פיו מתועב ומשוקץ ומטונף בכל מיני לשון הרע ורכילות וליצנות ומלשינות ומסירות ושקרים ושארי דבורי איסור, ומכל שכן ח"ו פה דובר נבלה ומנבל פיו שמעמיקין לו גיהנם ואפילו נגזר עליו גזר דין של ע' שנה לטובה נקרע לו כמאמר חז"ל (כתובות ח':). וכמה מגונה ומבוזה פה הזה לפני הבורא יתברך, והוא מניח עליו דברי התורה והתפילה הוא המנחה השלוחה למלך מלכי המלכים הקב"ה ודאי הקב"ה אומר (מלאכי א', ח') הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך וממילא אל מנחתו לא שעה ושתיקתו היה יפה בזה מדיבורו.

ועל כן קודם כל עשיית המצוות והתעסקות התורה והתפילה צריך קודם לשוב בתשובה שלימה בלב נשבר ונדכה להתחרט על העבר באמת ולקבל עליו מעתה עבודת שמו יתברך בכל עוז, ובזה רוחץ את גופו ולבו מהרהורי תאוות הרעות ואחר כך נאה לו לעשות מצוות ה', ועל כן אמר לו הקב"ה עתיד אני להעמיד מבניך שיפתח בתשובה תחילה ואיזה זה הושע שנאמר (הושע י"ד, ב') שובה ישראל עד ה' אלהיך. כי גם הוא לימד דעת את העם בזה שיפתח האדם בתשובה תחילה. פירוש קודם, ואחר כך יקבל עליו עול מלכות שמים בעשיית מצוות ותורה ותפילה וזה שובה ישראל עד ה' אלהיך. קודם שתקבל עליך עול מלכות שמים בעשיית מצוותיו להיות ה' אלהיך, תשוב ותרחץ מקודם

טינופת ולכלוך שעליך, ואחר כל טהרת גופו ונפשו על כל פנים בהרהור תשובה באמת אם אי אפשר לו לעשות עתה תשובה שלימה כמעשה ראובן שעסק בשקו ותעניתו הנה הוא מפחד מעשיית המצוה גופה ואומר מי אנכי איש נבזה בשר ודם עפר ואפר טפה סרוחה רימה ותולעה איש חוטא, לתקן כתר מלכות להיות עולה ויושב בראש אלהי צבאות מלך עולמים ברוך הוא, ואחר כוונת הלב הן הן הדברים שכן הוא באמיתיות לבבו וירא לגשת לעבוד עבודה אשר לא כדת שיהיה הוא העובדה לפי ערך פחיתותו ושפלותו עומד לפני תמים דיעות מלך יחיד ומיוחד ולו דומיה תהלה ובפרט בעת התפילה שנקרא מדבר עם המלך ממש כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (פרק ה' מהלכות תפילה הלכה ט"ז ובטור שולחן ערוך אורח חיים סימן צ"ח סעיף א') ועל כן תקנו חז"ל קודם התפילה לומר אדני שפתי תפתח להראות בעצמו איך שירא ומתפחד מאוד בזוכרו לפני מי הוא עומד. ומפני האימה והיראה והבושה אין בו כח לפתוח פיהו לדבר לפניו, רק אתה אדני, שפתי תפתח שאוכל לדבר לפניך.

וכן בכל מצוה ומצוה מורא שמים עליו כל כך עד שירא למאוד ובוש מלהתקרב מלעבוד העבודה וכעין שאמרו חז"ל (תורת כהנים מובא בילקוט רמז תקכ"א ורש"י בחומש) באהרן הכהן שנאמר בו קרב אל המזבח ואמרו שהיה אהרן בוש וירא לגשת עד שאמר לו משה וכו', ואחר כל הפחד והמורא כשעושה המצוה הנה בזוכרו אשר עם כל זה הנה זיכהו ה' לעשות מצוותיו יכמה בשרו וימס לבו כדונג ממש לרוב האהבה והחמדה ותשוקה יתירה שיש לו אז להמלך הנורא אשר זיכהו בזה, ובחר בו מכל מלאכי מעלה שרפים וחיות ואופני הקודש להיות ניתן המשרה על שכמו שהוא יכתיר את מלך מלכי המלכים הקב"ה בכתר המלכות הרם ונשגב ונורא למאוד, ובשעת עשיית המצוה נשכח מאתו כל בחינת העולם הזה מכל מה שיש לו בבית ובשדה מאשה וגוף ובנים וממון וכל אשר לו כי נקשר דעתו וכל כוחי גופו ונקודת מורשי לבבו ליראת ואהבת וחמדת המצוה בכל עוז ותעצומות וחפץ מאוד שיהיה המצוה זו נתארך אצלו בכל היום או יותר, ואף שכבר עשה המצוה כמו למשל בנענוע מצות הלולב הגם שיצא ידי חובתו בנענוע אחת מכל מקום לרוב חמדתו ותשוקתו והכל באימה ויראה אין מספיק לו אף נענוע כל היום ומחבב ומשתעשע בהמצוה יותר מעל כל הון רב ואם היה מוצא אוצר ממון מסך רב לא היה נחשב לו נגד זה על אחת מני אלף, והכל באמיתיות הלב לא שיהיה נדמה לו כך, וכן בכל מצוה ומצוה כמו בתפילין וציצית וכדומה, ואחר זה הנה הוא מרבה דאגה בלבו ומפחד וירא לאמר במה אקדם ואכף לאלהי מרום, ומה גמול אערוך לו על כל הטוב והחן והחסד שעשה עמי בוראי ברוך הוא וברוך שמו וזיכני במצוות להכתיר המלך עליון

בכתר הכבוד ולכבדני בכבוד גדול כזה שאין כמוהו לשרפים ואופנים וחיות הקדוש, כי הם עושים כתרים ממצוותינו ותפילותינו אבל לא שיעשו הם בעצמם הכתרים, ואם היה ביכולתי ליתן את נפשי לה' עבור זה בכל לבבי באמת, הייתי נותן נפשי לו על הזכיה הלז. ואף זה קטן הוא, על אחת מאלף אלפים עד אין שיעור. ואך כי זה הדבר הגדול בכל מה שיש לי וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו והנני מוסר את נפשי רוחי ונשמתי על קדושת שמו יתברך בשביל הזכות הגדול שזיכני בזה. ועל זה רמזו חז"ל (שמות רבה ל"ט,) חייבין לי ישראל, פירוש שהם חייבים לי תמיד לשלם לי בעד גמול הטובות שאני עושה עמהם לזכותם במצוות.

והאיש אשר הוא במדריגה הלזו נתרצה ה' במעשיו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו, ואומר הנה האיש הזה יודע מהות ערכו ועושה את שלו באימה ביראה בענוה בשמחה באהבה בחיבה ראוי הוא שישתמש בכבודי. ועל זה אמר הכתוב (דברים ו', כ"ה) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו, כלומר הנה צדקה גדולה מאתו, ולזכות ולחשיבות גדול נחשב אצלינו כשנשמור לעשות את כל המצוות, והטעם הוא מחמת שהמצוה היא לפני ה' אלהינו שעולה למקום גבוה להעשות כתר על ראשו של הקב"ה שהוא לפני ה' כידוע ליודעים, ועוד אף בלא זה, זכות גדול הוא לנו כי הוא אשר צונו בזה, ומה מאוד יצמא נפש אדם ויכמה בשרו ויתאו לעשות שליחות צווי מלך ונורא כזה, אשר משרתיו אש לוהט וחיל אלף אלפין ורבוא רבבות מכתות כתות של מלאכי השרת משרפים וחיות ואופני הקודש חיים וקיימים וכולם אהובים וברורים וקדושים עומדים לפניו, ומיום בריאתן אין להם עסק אחר כי אם שמחכים ומצפים ומיחלים אולי ואולי יצוה להם המלך הקדוש לעשות שליחותו. והוא עזב את כל אלה ורצה בשליחות בני אדם מעוטי ימים נשויי טוב קרוצי חומר אבק פורח. ודאי ראוי וראוי להיות רץ בשליחותו בכל כוחי גופו מה שיש לו עד דכדוכו של נפש בלא ימצא מרגוע לנפשו, וכעוף השמים יעוף אחר שבחר בו ובשליחותו ולהודות לו בכל לבבו על אשר זיכהו בזה, וכעין שכתבו תלמידי הרבינו יונה והרא"ש (ברכות פרק ג') פירוש נוסח ברכות מודים דרבנן שאנו אומרין על שאנו מודים לך ברוך אל ההודאות שהוא על מה שאתה זיכתנו ונתת לנו זאת שנזכה להודות לך, על זה ברוך אל ההודאות שאנו מברכים אותך ומהללין ומשבחין לשמך הגדול על החן והחסד שעשית עמנו בזה שאנחנו מודים לך ומברכין לשמך.

ובבחינה זו היה משה רבינו עניו מכל האדם אשר על פני האדמה כי לכאורה לא יובן ענותנותו לאמיתיות בזה, ובמה היה יוכל להיות שפל באמת בלבו מכל האדם, אם

בתורה ובחכמה ודאי שלא היה יכול לומר שיש אדם גדול ממנו בזה, כי הוא שמע מפי הקב"ה ולמד לכל ישראל והאיך יוכל אחר להיות גדול מאתו בזה, ואם בחסידות ופרישות וקדושה, נראה מי עלה אל אלהים ומי נגש אל הערפל הכל משה לבד ולא אחר, ואם בעשירות, כבר אמרו חז"ל (נדרים ל"ח.) לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות שנאמר פסל לך פסולתן יהא שלך ואמרו שם אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר וכולן למדנו ממשה וכו'. וכשנכתב עליו בתורה (במדבר י"ב, ג') והאיש משה עניו מאוד מכל האדם וגו' ודאי שהיה כך באמיתיות מעמקי לבבו שהפחות שבישראל היה אצלו גדול ממנו, ובמה היה יוכל להיות כזאת בלבו.

ולדברינו יובן כי משה אמר בדעתו שכל העולם גדולים מאתו בעבודתם את ה' כי מאחר שהם אין הכרתם חזקה כל כך בגדולת מלך מלכי המלכים הקב"ה כמוני, ובגודל חשיבות מעלת התורה שעיני ראו ולא זר שכולם כתרים לצור העולמים ברוך הוא וברוך שמו כמאמר חז"ל (מנחות כ"ט:). וגם לא ראו כמוני כמה וכמה אלפי אלפים כתות כתות של מלאכי השרת עומדים ומצפים מתי יגיע עתם להיות נשלחין בשליחות ה' אף פעם אחת בשמטה או ביובל, ומאחר שאינם יודעים כל כך מגדולת יוצר בראשית המה נקראים עובדי ה' כי המה עובדים לעשות רצון בוראם ומעבירין על מדותיהם אף שאין נפשם חשקה כל כך לעבודה, מכריחין עצמם לעבודת ה'. ומה מאוד ראוי להיות יקרה נפשם בעיני ה', אינם יודעין רבונם כמוני ועובדין אותו בכל לבבם, ולא כן עמדי שאני הוא היודע ומכיר בהכרה שלימה שכמה וכמה עלי לשלם הגמול והחסד בנפשי ממש אם אזכה פעם אחד לעובדו, ואינני נכנס בגדר העובד והכל אני עושה למעני מה שאני יודע שכן מחויב להיות, ועוד זכות גדול הוא לי במה שאזכה לעשות פעם אחת מצות ה'. ועל כן היה חשוב בעיניו לגודל ענותנותו כל אדם יותר ממנו.

ועל בחינה זו אמר דוד (תהלים כ"ה, א') אליך ה' נפשי אשא, כי במה אקדם לאלהי מרום על הזכות הגדול שזיכני לעשות מצוותיו אם לא את נפשי אשא שהוא הנכבד מכל אשר נמצא אתי, ובדרך שכתב שם הרב האלשיך זללה"ה וזה לשונו: הנה אם ישלח איש דורון לגדול הימנו וראוי שישוער איכות הדורן לפי המשלח ולפי המקבל על כן אמר דוד במה אקדם לפניך לתת לך משאת ודורון כי הלא לפניך איני מעריך עצמי למלך כי אם לדוד משולל מתואר מלכות, ואתה ה' אין ערוך אליך, אין לי נכבד מנפשי ראוי להיות משאת אליך עד כאן. וממנו ילמוד כל אדם שאינו בבחינת דוד המלך מה יאמר עוד ליתן משאת לה' על אשר בחר בו מהכל ונתן לו תורותיו ומצוותיו ומכתיר עצמו בהן בכתר מלכות.

ובזה יבואר דברי המדרש הנזכר מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה כו' למי שאני מבקש לחון כו'. כי זה שחושב בדעתו שראוי הוא לקבל פרס כעבודת העובד שעושה כדי לקבל שכר, זה נקרא יש לו כי סבור בדעתו שמגיע לו שכר בעד עבודתו, ועליו אמר הקב"ה מי שיש לו משכרו אני נותן לו. כי איני מקפח שכר כל בריה, ומשכרו המגיע לו לפי ערך עבודתו אם מעט ואם הרבה אשלם לו כידי הטובה. אבל מי שאין לו כלומר מי שעשה מצוות ומעשים טובים לרוב ואף על פי כן אין לו כלום כי יודע בנפשו שאין מגיע לו שכר עבודתו ואדרבה אם היה יכול ליתן את נפשו לה' בעבור עבודתו היה נותנה בכל לבבו, ומכל שכן שיגיע לו עוד שכר על עבודתו מהתימה הוא אצלו, ועל כן צדיקים אין מבקשין מהקב"ה כי אם מתנת חנם (כמו שאיתא בספרי פרשת ואתחנן מובא בילקוט רמז תת"י וברש"י בחומש) כי כל אשר עשו לא יצוייר להם שיגיע להם עוד שכר חלף עבודתם כי די ודי להם שזכו לזה לעשות נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם להכתירו בכתר המלוכה. וכיון שדעתו יפה בזה ומכיר עבודתי השלימה ויקר אני בעיניו ויודע הוא שחייב הוא לי עוד עבור עבודתי שעבד אותי על כן הנה מכבדי אכבד, וחונן אני אותו ונותן לו מאוצר הגדול הזה שנאמר וחנותי את אשר אחון למי שאני מבקש לחון, כי אם אין לו בבחינה זו הקב"ה מבקש לחון אותו וחונן אותו מאוצר הגדול הזה כנאמר.

ובחינה הגדולה הזו אף שהוא מעלה נפלאה בתכלית השלימות, עדיין הוא בבחינת ה"מה" שהזכרנו לעיל כי על כל פנים הוא בבחינת אדם ועובד העבודה ועושה המצוה בכח שכלו וגופו רק באימה ביראה בענוה בשמחה באהבה וחיבה ככל הנזכר, אבל עוד נמצא בחינה למעלה מזו והוא בדמיון כשיהיה העבד ההוא עוד משכיל ביותר ושפל ברך וענותן למאוד וכאשר יקרא לו המלך וכיבד אותו להשים כתר מלכות בראשו, הנה תיכף בבואו אל חדר לפנים מחדר, היכל לפנים מהיכל, עד שבא להיכל המפואר הנפלא שהמלך שוכן שם אשר אין די באר ואין די עולה להעלות על הכתב יופי הדר זיו גדולת ההיכל הזה, ומחמת מורא ההיכל בעצמו לא מספיק לראות בתפארת גדולת מלכו עד שנופל על פניו ארצה והמס ימס לבבו ולא קמה עוד רוחו בקרבו ואין כח בו לעמוד על רגליו מפני האימה והפחד, ואומר בלבו מה נורא המקום הזה, ואין זה כי אם מיראת מקום ההיכל לבד אין כח בי להביט אל מראהו מה יהיה כוחי עוד בראותי את כסא המלך המפוארה השלימה בכל השלימות וזיוה מבהיק ומאיר ומופיע עד שמחשיך עפעפי עין הרואה, ומכל שכן דכל שכן שבח המלך עצמו אשר עין לא ראתה. ועל כן בעת בואו לפני המלך להשים אותו בראשו כל איבריו נרתתין ולבו וכל גופו ימולא בחלחלה ורתת

וזיע מגודל האימה ורוב הפחד והיראה עד גשתו אליו וירא מגשת, ובפרט העשיה עצמה שימת הכתר בראש המלך, מחמת גודל החרדה ורעדה והאימה הנופל עליו בעת ההיא אי אפשר לו להשימו בראש המלך בשום אופן כי יצא בשעת מעשה מגדר אדם ואין דעתו ושכלו עליו וכל הגוף וידיו נרתתין ורועדין ומתפחדין.

וכן הוא בעבודת שמו יתברך אלף פעמים יותר עד אין שיעור והוא הנקרא בפי החכמים ביטול המציאות כי מרוב האהבה והאימה והיראה הנופל עליו מגדולת בוראו, הנה מתדבק נפשו אל בוראו בכל עוז עד שתחשק ותתלהב לצאת מהגוף לידבק לשורשה ולישאר שם עד אשר יתפשט האדם הלז מגשמיותו ויבוטל ממציאותו ונשמתו תהיה משוטטת במחשבות עליונות בגודל האימה והפחד וקשורה בקשר אמיץ בעולמות עליונים והנה הוא צופה בהיכלו שלמעלה ובמשמרות של מלאכי מרום בעמדם, ונכנס בהיכל לפנים מהיכל והוא בחינת מעלת הנביא בעת שנאמר לו הנבואה שכאשר הוא רואה המראות כל איבריו מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיו מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה, כמו שכתוב (דניאל י', ח') והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח, ונקשרה דעתו אל צור העולמים ברוך הוא כמבואר ברמב"ם הקדוש (פרק ז' מהלכות יסודי התורה הלכה ב'). והוא בחינת החכמה כח מה שכאשר האדם מבין בחכמה אמתיות מגדולת יוצר הכל ומשפלות וקלות האדם אשר על הארץ נעשה אצלו באמת בחינת מה אנוש כי תזכרנו, ולא יצויר אצלו אז בשום אופן שיוכל אף לקחת בידו מצוה ממצוות ה' ומכל שכן לעשותה ולקיימה, מרוב המורא והפחד כי הוא בטל ממציאותו מכל וכל.

ועל בחינה הזו אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קט"ז, ט"ז) אנא ה' כי אני עבדך, כי היה בבושה וענוה גדולה והיה ירא ובוש אף לכנות עצמו בשם עבד מקטני עבדי המלך והיה נדמה בעיניו למלך גדול אדיר שעומד בין עבדיו שריו ויועציו הגדולים וחשובים ומחוכמים בכל מיני חכמה ומדע ושרים גדולים שיש לכל אחד ואחד מהם מדינות רבות ונכבדות ובא איש אחד נבזה חסר דעה לא דעת ולא תבונה בו עב השכל פחות ערך קרוע בגדים מטולאים טלאי על גבי טלאי מבקש לחם ואין, והתחיל לדבר אל המלך אני עבדך ואתה מלך עלי, ודאי לצחוק ולחוכא ואיטלולא נחשב בעיני המלך והשרים, אף אפשר דמו בראשו על זה. ועל כן אמר אנא ה' כי אני עבדך פירוש הנני מבקש מאתך ומפיל תחינתי לפניך לפייסך כמה וכמה פעמים על שאני מכנה עצמי בשם עבד מלך שכמותך אך מה אעשה ועל כורחי אני עבדך לפי שאני בן אמתך ויליד ביתך ועבד שנולד מאמה על כורחו הוא עבד אף שאינו ראוי להיות עבד בבית הזה מכל מקום הוא עבד מצד אמו, כן אני יליד ביתך בית ישראל ועבור זה כח בי לכנות עצמי לעבדך, אבל הנה לך אזבח

זבח תודה על זה ובשם ה' אקרא שאזבח זבחים ואודה את שמך על זה שזכיתי לגדולת כבוד הזה להיות עבד לאלהי עולם ה' בורא קצות הארץ וגו'.

וזה היה בחינת ארבעה שנכנסו לפרדס (חגיגה י"ד:) כי בעת הזאת נתפשטו מכל בחינת הגשמיות ונתבטלו ממציאותם ונשמתם נתקשרה בצור העולמים בדביקות רב באימה ויראה, ועל בחינה זו אמרו חז"ל (בראשית רבה י"ז, ה') נובלות חכמה, תורה. כי האדם המגיע לבחינת החכמה האמיתית כאמור הנה בעת הזאת הוא בטל ממציאות וידיו וכל גופו מרתתין ורועדין ומתפחדין וכח הגוף כשל כאמור, ואז אי אפשר לו לקיים התורה בשום אופן לצד שיצא ממציאות אדם, ורק כשנובל ונופל מבחינת החכמה כח מה שהוא ביטול המציאות (כי נובלות הוא מלשון נובלות התמרה (ברכות מ':) שפירוש תמרים הנובלין ונופלין מהאילן לארץ) אז יוכל לקיים התורה אבל הכל באימה וביראה כאשר אמרנו. ובזה פירש הרב הקדוש איש אלהים המפורסם מוהר"ר **דוב בער** זללה"ה מגיד מישרים דק"ק **מעזריטש** מה שתירגם המתרגם בפסוק (דברים ל"ב, ו') עם נבל ולא חכם, עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו, והוא פלאי, ואמנם לפי הנזכר בבחינת נובלות חכמה, תורה. שלא יוכל האדם עשות התורה והמצוות כי אם כשנובל ונופל מחכמה האמיתית וזה עם נבל ולא חכם עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו, והבן.

ובזה תבין שם אברם ואברהם, יעקב וישראל, ולמה הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, ולא כן ביעקב וישראל, כמאמר חז"ל (ברכות י"ג.). כי הנה יעקב אבינו ע"ה בחיר האבות ונולד בתולדה כולו טוב לפי שעשו אחיו יצא קודם ושאב כל הזוהמא אשר נמצא ברחם האם וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ח') למה יצא עשו ראשון כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו והיה שלישי בקודש ולכן מתולדתו נאמר עליו ויעקב איש תם יושב אהלים אהל תורה ואהל תפילה, ועל כן מעודו השיג הבחינה הטובה המעולה שביארנו בחינת אדם השלם שם "מה" לאהבה את ה' וליראה ממנו בכל עוז, ולהודות לו במאוד על אשר זכה להיות עבד מעבדי אל ככל הנאמר, ועל כן קרא שמו יעקב שהוא מספר ב' פעמים אלהים עם אותיותיהם כנודע מדברי הרב ז"ל, כי היה עבודתו עבודה תמה אשר בעת עבודתו וגם אחרי כן, היה מורא שמים עליו במאוד מאוד בפחד ואימה בחינת אלהים בזוכרו לפני מי הוא עומד ומה הוא עושה תיקון כתר מלוכה בראשו של הקב"ה, ומסר נפשו על הבכורה לקחת אותה מיד אחיו מיד עשו, כי הנה חפץ במאוד בעבודת ה' יתברך אשר ניתנה אז לבכורים והיה יקר אצלו עבודת שמו יתברך כמוצא שלל רב, ואמנם אחר כך כשזכה עוד לעלות במעלות רבות ונכבדות להגיע אל בחינת ביטול המציאות והתפשטות הגשמיות מכל וכל, קראו הקב"ה ישראל בחינת לי ראש ראשית

חכמה כי זכה להשיג בחינת החכמה ליבטל ממציאותו נגד גדולת וכבוד בוראו, ואמנם אי אפשר לעמוד תמיד בבחינה זו כי אימתי יקיים התורה והמצוות ויכנוס בגדר אדם לעבוד הבורא, ורק שהיה כבחינת שאר הנביאים שבעת הנבואה עמדו בבחינה זו ביטול המציאות, ואחר כך היו בבחינת נובלות החכמה לעבוד עבודת ה' ללמוד תורה ומצוות. ולכן לא זז שם יעקב ממקומו אף אחר שנקרא ישראל כי לא תמיד היה בבחינת ישראל והיה מוכרח להקרא גם על שם יעקב, ולא כן אברהם אבינו ע"ה תולדות תרח ולא נשלם בתחילה בבחינת הטוב הגמור והראיה שיצא ממנו ישמעאל, ועל כן בתחילה לא היה נקרא אפילו על שם ה"מה" בשלימות הגמור כי הנה בחינה זו היא הגדולה שבגדולות ואפילו נביא הגדול שבגדולים לא היה עומד תמיד בבחינה זו רק לעתים רחוקות בעת התגלות הנבואה היה בא לבחינת ביטול המציאות, ותראה שאמרו ז"ל על אברהם, בתחילה לא שלט אלא על רמ"ג אברים הרי שלא היה נשלם בשלימות הגמור ועל כן קראו שמו אברם לבד מספר רמ"ג כי לא נשלם בבחינת ה"מה" בשלימות, ואחר כך כשנשלם בשלימות והיה מושל על כל רמ"ח אבריו אז קראו הקב"ה אברהם מספר רמ"ח, ואבר מ"ה, כי זכה לבחינת ה"מה" בשלימות ככל הנזכר, ואכן בשם זה נכלל גם בחינה הגדולה בחינת ביטול המציאות בחינת החכמה כח מה, כי יגיד על אב"ר מ"ה גם כן, וקראו הקב"ה בשם שיסבול שני אלו הדברים המכוונים ליעקב ולישראל, ואך הקוראו אברם עובר בעשה כי שם זה יגיד על פחיתת אברהם אשר לא נשלם בשלימות הגמור, וה' הוא היודע תוכן אמיתיות לבבו אשר כבר נשלם בשלימות הגמור והיה עומד תמיד בזו הבחינה מאז השלימותו, ועל כן צוה ולא יקרא עוד שמך אברם דוקא כנאמר.

ועוד אפשר לומר בהיפוך כי כשאדם הוא בבחינה העליונה שבעליונות בחינת החכמה הנקראת בפי חכמי אמת ובפרט בתיקוני זוהר נקודה בהיכליה כי היכל הוא מ"ם סתומה כנודע סוד הבינה והחכמה הוא יו"ד שהיא נקודה קטנה בהיכל הבינה כי במקום החכמה שם בינה תרין ריעין דלא מתפרשין ובחינה זו נקרא אברם אבר מם שהוא חלק ממ"ם סתומה כאמור, אבל כשאדם אין מגיע עד שם ואין בו בחינת מה אני רק מה שהוא בחינת היש ודבר הנמצא במציאות ואז נקרא אדם על שם מ"ה שם של הבריאה ואז נקרא אברהם אב"ר מ"ה, ועל כן היה צריך הקב"ה להוסיף שם זה לאברהם בכדי שיהיה בבחינת אדם על הארץ ונכלל בתולדות שמים וארץ להוליד גם הוא בדמותו וצלמו מה שאין כן אברם אינו מוליד כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ד, י"). כי לא שייך בחינת ההולדה בבחינת ביטול המציאות והתפשטות הגשמיות אבל מכל מקום שם אברם לא זז ממקומו רק שנתוסף "ה" עליו להורות על בחינה זו לפעמים כנזכר אבל לא

יקרא עוד שמך אברם להיות חלקך רק למעלה ולא למטה והיה שמך אברהם להכנס גם בגדר אדם לתקן עליונים ותחתונים כי על ידך ירדו המוחין של החסדים גם לתחתונים והקורא שם אברם לחוד מגרע המוחין מזעיר אנפין כנודע כי אז לא יעלה למעלה בחינת המיין נוקבין מתחתונים כי אברם הוא הכל למעלה ולכן עובר בעשה, כי זה הצווי של רמ"ח מצוות עשה שבתורה הכל לתקן זכר ונקבה במוחין עליונים על ידי בחינת המיין נוקבין מתחתונים והמגרע זה עובר בעשה ממש.

והנה תדע מזה אשר התורה היא נצחית ומרמזת במלת אברהם ואברם לכל אדם ולכל זמן בבחינות הנזכרים, והנשמה היא הנקראת כך או כך לפי מדריגתה ובחינתה בעבודת שמו יתברך והכל בעבודת אמת לא בבחינת הסוג הראשון והשני שהזכרנו שעבודתם אינו עולה כיוון להשי"ת מצד מחשבותם שאיננו נכון, והסוג השלישית הנזכרת הזאת, היא עבודה האמיתית לשמו יתברך ואך אין שני בני אדם שוין בזה, ויש אוהב מעט ויש אוהב יותר, ועוד יותר, וכן בבחינת היראה יש יראה ופחד ורעדה ואימה ורתת וחלחלה ועוד רבים, והכל לפי בחינת העבודה באמת וזכות הנשמה והשמת על לב לפני מי הוא עומד וחפיצת הלב להדבק בקונו וטהרת הגוף ופרישת קדושתו, והתרחקות מן התאוות ותענוגי הזמן וההתבודדות בקונו ושאר ענינים הגלויים למי שלבו חפץ להדבק בה' ולעשות לו נחת רוח ולאהבה את שמו וליבטל ולהכלל באורו יתברך על ידי קיום התורה והמצוות ולזכות להיות מחזה שדי יחזה להנות מאור פניו יתברך ולראות פני השכינה אם ירצה ה' לעולם הבא, ואחר שאברם ואברהם רומזים לבחינת הנשמה וזאת ודאי לעולם היא ולא שייך לומר שלא ירמוז לך לך לבחינת הגבורות לפי שלא ניתקן הגבורות עד יצחק כנ"ל ותדע ותשכיל בזה אשר התורה מרמזת במלת לך לך לה' חסדים וה' גבורות אשר בשמים וכנגדן בארץ לתקן מארץ עד השמים, ומה שמבואר (בלקוטי תורה) אשר כולם רומזים לחסדים והכל בבחינת חמשים וחמשים היינו האורות קודם התפשטותן ואחר התפשטותן הכל עולה בקנה אחד עם מה שאמרנו כי האורות קודם התפשטותן הוא עבור הגבורות החזקות שאינן מניחין החסדים להתפשט, כי מדרך החסדים להתפשט מעצמן ואך אם מתגברין הגבורות הם מעכבין ומקמצין הארת החסדים שלא יתפשטו, ועל כן צריך האדם לראות להכניע הגבורות תחת החסדים ולהגביר החסדים עליהם שיתפשטו על העולם, ולכן הכל אחד הוא והבן.

והעיקר כאמור למעלה לראות בכל אשר בארץ לתקן שורשו אשר בשמים כי כל מה שנמצא בארץ הכל רומז לאורות עליונים נשגבים ורמים במאוד על פני השמים כמו שאיתא בזוה"ק (ויצא קנ"ו.) כל מה די בארעא הכי נמי לעילא ולית לך מלה זעירא

בהאי עלמא דלא תליא במלה אחרא עלאה כו' בגין דכד אתער האי לתתא אתער האי דאתפקדא עליה לעילא דכולא אתאחד דא בדא וכו' עד כאן, וכשנוטל אדם זה הדבר הארצי ומכוון בו לשם ה' לתקן שורשו אשר בשמים ממעל אז גם שורשו מתברך ממה שלמעלה ממנו עד בחינת המאציל העליון ואחר כך הם מורידים שפע וברכה להתחתונים, וזה נקרא בחינת העלאת המיין נוקבין.

והוא כמשל אדם הבא לשאול פרס מאת המלך, ומדבר לפני המלך דברים נאים, ומסדר שבחו קודם, ונותן כבוד למלך כדי שיטיב לב המלך עליו, ולבו של מלך מתקרב אליו ומתרחב דעתו מן הדיבורים היפים שאמר זה לפניו ונחת ינחת ממנו, ועל כן בזה הנה מצוה לתת לו את שאלתו תיכף ואף בלא שאלה, מצוה להראות לו פנים יפות ולהעניקו מדברים המופלאים הנמצאים בגנזי המלך, בכדי שידע זה האיש עוד משבח וכבוד המלך, ועל ידי זה ישבחהו יותר, ואחרי צאת זה האיש מאתו, המלך שמח על שנמצא בבני מדינתו מהרחוקים ממנו איש חכם כזה, ומצא מקום להפיק רצונו להשפיע לו חסדו כי זה רצון המלך להיטיב לאחרים, ואך הבאים לפניו שלא בסדר הנאות בעביות שכלן ומדברים דברים אשר לא ניתנו להשמע יעצב לב המלך בזה ולא יטיב להם פנים ופשיטא שאינו פועל שאלתו ובקשתו.

ועבור זה כדי לעורר האדם בתיקון הזה נתן הקב"ה בארץ דוגמת עליונים זה לעומת זה בענין אכילה ושתיה ותשמיש ושאר חפצי הגוף הכל כנודע לאותן ההולכים לפני ה' ומקיימין בכל דרכיך דעהו. ומארצם, יצאו לעלות במחשבתם עד שמי מרום לתקן שורש הדברים במרכבה עליונה כאשר ביארנו למעלה ובמקומות אחרים.

וזה עיקר בריאת האדם וסוד עבודתו לבוא מכל הדברים הגופניים למעלה למעלה ובאופן שידע בטוב ובאמת אשר שיבר והכניע כח תאוות הגוף ומחמדיו שלא יכוון להנאתו בשום אופן, רק בכדי לתקן שורשו בשמי מרום כי כן הטביע הבורא יתברך לאכול ולשתות ושאר דברים הגשמיים הכל לתקן שורשם במקום עליון בשיעור קומה, ולקדש ולטהר את הגוף מכף רגל ועד ראש בכל הדברים עד שיהיו ככוונת הבריאה. שיהיה הגוף דוגמת זעיר אנפין, ונקבה דוגמת נוקבא, לתקן זכר ונקבה בכל הה' חסדים וה' גבורות וכאשר ביארנו אשר ראוי לתקן הכל בתכלית עבודתו יתברך, שנדע אשר לא באו הגבורות לעולם כי אם למען היות נעבוד לפניו ביראה ופחד לעשות רצונו בשמחה ובזריזות רב כאש להבה אכלה סביב להיות בוער לבבו כרשפי אש בחמדה עזה נפלאה חזקה מכוחות הגבורות להתגבר כארי להסיר כל העצלות הבאה לאדם בעשיית המצוות ולימוד תורת ה', ולא יעכבנו ולא יעצרנו גשם ושלג וקור וחום. יום ולילה לא

ישבות מלעבוד עבודת בוראו בבית ובחוץ בשווקים וברחובות בכל מקום שהולך לא יזיז ממנו יראת הבורא יתברך ופחדו ועבודתו, ובמעט היסורין שמקבל בעת עבודה ממתיק כל הדינין והגבורות והצער ממנו ומזרעו ומכל בית ישראל, כפי כח ההמתקה וקבלת היסורין בלב באהבה ושמחה, ובפרט העבודה שבאה על ידי יסורין לא ימנע מלעשותה בשביל היסורין שיקבל, כי זה יפה לו כאמור. ובזה שמכוון בדברי ארציות לדברים העומדים ברומו של עולם הקב"ה מקבל נחת רוח מזה ומצוה על ידי זה למלאות בקשות אדם הזה ולהתברך בכל הברכות והוא העלאת המיין נוקבין והבן. והוא צווי הראשון שצוה הקב"ה על אברהם, ועד היום הקב"ה מצוה זאת לכל נשמה ונשמה בעת ירידתה לעולם הזה אשר לא תעשה בארץ אשר אתה הולך עליה כי אם להיות סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ומכל מיני ארציות תעלה למקומו להיות דעתה לחזור לשורשו שורש כל דבר ודבר ועל ידי זה יתוקנו מדות עליונות ויתברכו ממקור הברכות ומהם תתברך היא ותביא ברכות לכל העולם כולו, וכל הרשעה כולה כעשן תכלה כי ומקללך אאור ויתברכו בך כל משפחות האדמה הם אברי הגוף אשר כולם מתברכין על ידי הנשמה הטובה ככל הנאמר.

ה עוד יאמר הכתוב לך לך וגו'. כי אמרו חז"ל (ראש השנה ט"ז:) אמר ר' יצחק ארבעה דברים מקרעים גזר דינו של אדם וכו' עד ויש אומרים אף שינוי מקום דכתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו' והדר ואעשך לגוי גדול, ואידך ההוא זכותא דארץ ישראל דאהניא ליה וכו' עד כאן. והנה לפי דעת האומר ששינוי מקום לבד אהניא ליה גם בלא זכות הארץ אמר לו הקב"ה לך לך לטובתך מארצך, פירוש טובתך לבד הוא תיכף בעת הליכה מארצך שתשנה מקומך ואז תזכה לבנים ואך על כל פנים תלך עוד אל הארץ אשר אראך כי שם ואעשך לגוי גדול, כי בשביל שינוי מקום לבד לא היית זוכה כי אם להוליד בנים אבל לא גוי גדול וזכות הארץ אהניא לך שאעשך לגוי גדול ועצום וגו'.

ועוד יאמר ואעשך לגוי גדול אשר כמו שדרכי ליחד שמי על גוי ואומה גדולה כמו אלהי ישראל או אלהי עולם כן איחד שמי עליך לבד ואעשה אותך לבד לגוי גדול ממש להתיחד שמי עליך גם בלא התולדות שיצא ממך, ועל כן אמרו (פסחים קי"ז:) ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם כלומר שעליך לבד איחד שמי כנאמר, וזה הכל יהיה בזכות ארץ ישראל כי הדר בארץ דומה כמי שיש לו אלוה כאומרם (כתובות ק"י:), מה שאין כן בחוץ לארץ שהדר שם אין לו אלוה לא אוכל להתיחד שמי עליך שם, ועל זה אמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית כ"ח, כ"א) ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים, דוקא שם

בשובי לשלום לארץ הקודש, והיה ה' לי לאלהים ל"י דייקא שיתיחד שמו הגדול עלי לבד בזכות הארץ נחלת ה'.

ולפי דעת האומר ששינוי מקום לבד לא מהני רק זכות ארץ ישראל אהני ליה כה יאמר הכתוב לך לך מארצך וגו' כלומר אף לילך לך לבד, שהוא הולדות בנים לבד אף בלי עשות אותך לגוי גדול, צריך אתה לילך מארצך וממולדתך וגו' עד אל הארץ אשר אראך, והיציאה מארצך לבד לא תועיל אף לטובתך, רק בהכרח תוכרח לבוא עד הארץ אשר אראך בכדי להוליד תולדות, ואכן הנה גם ואעשך שם לגוי גדול בתולדות מרובים על ידי צירוף זכותך העצמית או ביחוד שמי עליך כי כל הדר בארץ ישראל וכו' כנאמר.

ו או יאמר הכתוב לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך וגו'. ולכאורה יקשה כיון שהקב"ה צוה אותו בפירוש שילך לו מארצו וממולדתו ומבית אביו משמע שלא יקח אתו כלום מארץ מולדתו וממשפחתו, ואברהם לא כן עשה כי לקח את לוט עמו כמו שאמר הכתוב להלן ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת הנפש אשר עשו וגו', ועוד יקשה במה שפירש רש"י לך לך להנאתך וטובתך למה יפרש לו הקב"ה שילך להנאתו וטובתו, והלא זה אחד מעשרה נסיונות כמו שכתב בפירוש הרב עובדיה ברטנורא באבות (ה', ד') ומה נסיון הוא אם מבטיחו בפירוש ואומר לו שילך לטובתו.

ונראה דחדא מתורצת בחברתה כי הקב"ה אמר לו לך לך והיה אברהם סבור בפירוש הדברים לֶךְ אתה, וְלֵךְ יהיו מארצך וממולדתך ומבית אביך כלומר שיקח אתו מבית אביו ומארצו בכדי שיקדשו גם הם בקדושתו ויתקנם שם בקודש אתו עמו, ולא הבין כלל פירוש לֶךְ שהוא להנאתך וטובתך ועל כן ויקח את לוט בן אחיו ממולדתו ומבית אביו ואת הנפש אשר עשו בחרן לקח מארצו להביא אל ארץ כנען, ואך אחר כך כשנאמר לו הנבואה אחרי הפרד לוט מעמו והבין אשר בהיותו עם הרשע לא נתיחד אליו הדיבור כראוי כפירש רש"י ז"ל בפסוק זה (לקמן י"ג, י"ד), וכן הוא בזוה"ק (פרשה זו פ"ה.). כי אף שגם מקודם נאמר לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת, אבל נאמר לו בקיצור גדול ובקימוץ, מה שהיה מן ההכרח להודיע לו, לצד שאמר הכתוב מקודם (י"ב, ו) והכנעני אז בארץ וגו' שהיה כנען הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם (כמו שכתב רש"י ז"ל שם) ואז היה לאברהם להצטער מאוד בהיותו בארץ הזה מאחר שכנען עבד למו כי אברהם מזרעו של שם הוא ועתה עבד כי ימלוך ואין לך צער גדול מזה, ועל כן הוכרח הקב"ה להודיעו אשר לזרעך אתן את הארץ הזאת, אבל כשנפרד לוט מעמו נאמר אליו בלשון רחב בדרך ארוכה שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה כי את כל הארץ וגו' ושמתי את

זרעך כעפר הארץ וגו' ובודאי נשמע מזה כי לא בחר ה' בלוט להלוך עם אברהם לעכבו מראות פני השכינה ואז הבין אברהם פירוש האמת בלך לך שהוא להנאתך וטובתך.

ז עוד יאמר הכתוב לך לך וגו'. על דרך שאמרו חז"ל (בבא בתרא ק'.) תניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הלוכו דברי רבי אליעזר וכו' מאי טעמא דרבי אליעזר דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. ועל כן אמר לו לך לך כלומר שתי הליכות אחת שתלך מכאן ואחת שתלך בארץ בכדי לקנותה בחזקת הליכה. ולזה לְךָ השני מנוקד בקמץ להורות גם כן על לך לטובתך כי ההליכה בארץ הוא לטובתך לחזוק בה לקנותה עד עולמי עד.

ח גם יאמר הכתוב לך לך וגו'. כי אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, א') וזה לשונם: ר' יצחק פתח שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך וגו' (תהלים מ"ה, י"א), אמר ר' יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה הזאת בלא מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם. ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך (שם), ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם וכו' עד כאן.

ופירושן של הדברים הוא כי הקב"ה חפץ לגדל את אברהם אבינו ע"ה להיות התיקון על ידו, בדרך מקום הניחו לי להתגדר בו, ושיודיע הוא ליושבי הארץ כי יש אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד ולו ראוי לעובדו, ועל כן אמר לו הקב"ה אני הוא בעל העולם, ואכן בך בחרתי שעל ידך יתגדל ויתוודע שמי על פני תבל ויושבי בה. וזה ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם כי אתה ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' וחפץ ליפותו מכל בית אביו ומשפחתו שעל ידו יתוודע אלהותו בעולמו. ועל כן ושכחי עמך ובית אביך והבן.

ולזה אמר לך לך פירוש לך ממחשבתך שהבירה הזאת בלא מנהיג לא תאמר כן ורק לְךָ כלומר שלך הוא הדבר הזה ובשבילך, להיות נבחר מארצך וממולדתך ומבית אביך להעשות בעולם נדיבי עם אלהי אברהם ועל ידך יתגדל ויתקדש שמיה רבא ובדרך שאמרו חז"ל (תנחומא חקת ח') אליעזר בני אומר וכו' עתיד צדיק אחד לעמוד בעולם כו', כי על ידו יתגלה הלכה הזו כי לכל תנא ותנא הנחיל הקב"ה בשורש נשמתו שעל ידו יתגלה זו ההלכה וזו החידוש בעולם, מה שהוא מחדש בתורה על ידי שורש נשמת אבות שלושה אברהם יצחק יעקב כללות כל הנשמות שורש ג' קוין ימין ושמאל ואמצע הכוללים ת"ר אלף רגלי הגברים שורש כל נשמות ישראל ועל ידי נשמת כל אחד מתגלה

חלק עבודה לה' ולא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן לעבוד את אלהי עולם כל אחד בבחינתו וכאשר קיבל במעמד הקדוש, ושורש כל אחד היה אברהם שהודיע בראש וראשון אשר כמוהו לא היה שלא נפסק חבל נחלתו מה שהנחיל להורות לעם דרך ה', מבניו ובני בניו עד סוף כל הדורות. ועל כן לך הוא שאותך בחרתי מארצך ומבית אביך להיות זאת על ידך, ועל כן אמר לו ואעשך לגוי גדול ואמרו ז"ל (פסחים קי"ז:) זה שאומרים אלהי אברהם כי הכל ידעו ויאמרו שיש אלהים בעולם אשר נתגלה על ידי אברהם כנזכר למעלה, ואחר כך ואברכך בבנים שיצאו ממעיך ועתיד שיאמרו עליו אלהי יצחק וכן אלהי יעקב כי הם יגלו ויקדישו ויודיעו שמי, כל אחד בבחינתו והכל כי ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם, תחילה על ידך בעצמך ואחר כך באו בניך להודיע זה כי לא יופסק חבל נחלתך זה מאתך עד עולם.

ט או ירצה לומר לפי הנזכר כי חז"ל אמרו (בראשית רבה ל"ט, ט"ז) בפסוק ויעבור אברם בארץ וגו' ויקרא בשם ה' מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה. ונמצאת למד אשר גם בדרך הלוכו הכריז והודיע ולימד לעם דרך ה' ומצוותיו וכי יש מנהיג ובורא לעולם המשגיח עליו ועל כן אמר לך לך כלומר שתלך ותודיע דרך הלוכך כי יש אלהים, והכל כי לך הוא כנזכר, אשר בחרתיך מקצות הארץ שעל ידך יתגדל שמי. ולזה נאמר וילך אברם כאשר דיבר אליו ה' כלומר כן הלך והודיע לעם כי יש ה' בעולם כאשר צוהו וילך אתו לוט כלומר לוט לא הלך על דרך הזה כי אם הלך עם אברהם אבל לא על כוונת צדקת אברהם שעל ידי הליכתו יתוודע שמו יתברך על פני הארץ והדרים עליה.

י עוד יאמר הכתוב לך לך וגו'. כי הנה בסוף פרשה הקודמת אמר הכתוב ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט וגו' ויצאו אתם מאור כשדים ויבאו עד חרן וישבו שם. והנה ודאי ממה שבאו לחרן וישבו שם מוכח שחרן טובה היא מאור כשדים מקום שבאו משם ועל כן בחרו לשבת שם. והענין הוא כי כבר כתבנו למעלה אשר לזה נקראת ארץ שנער שננערו לשם כל בחינות הקליפות והרע ועל כן אמרו אנשיה נעשה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים וגו' כי הנה שם תוקף הקליפה ושם היה נמרוד המלך הראשון ראש בדור הפלגה ושם היה תרח ואברהם כידוע ועבור זה הלך אברם משם שלא רצה לישב במקום הרע הזה ובשבילו יצאו כל משפחתו עמו שעל כן נאמר ויצאו אתם כלומר עם אברם ותרח כאשר כתבנו למעלה (בסוף פרשה הקודמת ובריש פרשה זו) ובא לחרן שלא היה מקום טמא כל כך וישב שם, ועל כן אמר לו הקב"ה לך לך כלומר לדעתך ומחשבתך במה שיצאת מארצך בשביל לבוא למקום אשר לא גדלה כל כך שם בחינת הרע ועל כן תלך עוד אל הארץ אשר אראך כי שם תכיר ותדע קדושת הארץ ומעלותיה אשר מוטב ללון

במדברות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטריות של חוץ לארץ כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, ח'). ושם תתענג בדשן נפשך ואעשך לגוי גדול וגו', ועל כן אמר לו שלושה דברים הללו מארצך וממולדתך ומבית אביך כי כמו שאתה יודע ההפרש וההבדלה מארצך בין הארץ שיצאת משם ובין הארץ שאתה עומד, כן תדע ותרגיש בכפלי כפליים ויותר ותשמח מהשראת הטוב והקדושה בארץ החיים, וגם וממולדתך כמו שאתה יודע הפרשתך במעלה אצל בני משפחתך עתה מקודם כי הן כולם חולקין לך כבוד עתה, וכולם יצאו בשבילך כנאמר, כן תופרש בבואך לארץ ישראל שאעשך לגוי גדול ולא תהיה עוד ראש למשפחה אחת ולא אב לארם כי אם אב המון גוים נתתיך, וגם ומבית אביך כמו שאתה בדרגה מעלה מעלה מבית אביך כן ואברכך בבנים, ונודע אומרם, יעקב בחיר האבות, וגם נאמר ליצחק גור בארץ הזאת ואמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ד ג' ומובא ברש"י) אתה עולה תמימה ואין חוץ לארץ כדאי לך. והוא, עבור רוב קדושתו וזה הבטיח לו יתברך שבניו ילכו עוד מדרגה לדרגה למעלה ממנו כמו שנפרש הוא מבית אביו, וידוע מאמרם (סנהדרין ק"ה:) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו וכו' ועל כן בישרו הקב"ה בזה, וכאשר עלית מארצך וממולדתך ומבית אביך כן תלך אל הארץ אשר אראך ושם אעשך לגוי גדול וגו' הכל כאמור.

יא או יתבאר הכתוב על דרך אומרם ז"ל (בבא בתרא קי"ט.) ארץ ישראל מוחזקת היא ופירש רשב"ם מוחזקת היא ליוצאי מצרים דכתיב (שמות ו', ח') ונתתי אותה לכם מורשה כלומר אני נתתיה לכם ירושה מאבותיכם, ונפקא מינה טובא יש, אם מוחזקת היא, לענין חלק בכורה בחלוקת הארץ כדאיתא שם. ולזה אמר לו לך לך פירוש לך אל הארץ בשביל שיהיה לך ממש, ובניך ירשוה ועל כן אמר לו להלן כי לך אתננה בכדי שירדו הבנים אליה בתורת ירושה מאבותיהם, ומה שאמר לו קודם, לזרעך אתן וגו' הוא על דרך מאמר חז"ל (שם קי"ז.) כאן המתים יורשים את החיים כי שניהם צריכים, כמאמר חז"ל שם.

אל הארץ אשר אראך. נודע מה שעוררו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, ט') בזה למה לא גילה לו הארץ מיד וכו' גם לא נזכר בכתוב שיודיעו הקב"ה אחר כך את הדרך אשר ילך בה ואת המקום אשר יבוא שמה רק תיכף אחר פסוק זה נאמר ויקח אברם את שרי וגו' ויצאו ללכת ארצה כנען ולא פירש מנין ידע אברהם מבואו (ועיין בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים בפסוק וילך אברם וגו' שכתב כי מן הסתם הודיעו המקום והוא מובן מאליו, ואנחנו לא נדע מפני מה נסתם אמירה זו).

ונראה כי הנה ידוע אשר אין הנבואה מתגלה בחוץ לארץ כל כך, כמו שאיתא בזוה"ק (פרשה זו פ"ה.) על פסוק (יחזקאל א', ג') היה דבר ה' אל יחזקאל וגו' תמן אתגליא שכינתא לפום שעתא דאיצטריכו לה ישראל לפום צערייהו אבל בזימנא אחרא לא אתגליא וכו'. ועל כן לא נאמר וירא ה' אל אברם כי אם אחרי בואו אל ארץ ישראל ששם המקום מוכן לנבואה ולא בחוץ לארץ, ואף שדיבר ה' אתו שם מהאי דקמן שאמר לו לך לך וגו', הנה דברו שם היה בבלתי התגלות אליו כי לא יתגלה הנבואה שם כנזכר, וממילא מתורץ בזה קושית הרב בעל אור החיים ז"ל (בפסוק זה) מפני מה דיבר ה' אליו קודם הראות לו מה שלא עשה בכל הנבראים עיין שם, כי לא היה יכול להתגלות אליו בגוש עפר ארץ העמים ודיבר אליו כמאן דמדבר בתר פרגודא לנסותו בראשון מעשרה נסיונות, מה שאין כן תיכף כשבא אל הארץ נראה אליו ובנה מזבח לה' הנראה אליו פעם הראשון. והנה ידוע שאברהם התחיל ללכת לארץ כנען קודם שמעו מאביו שבשמים כמפורש בסוף הפרשה שלפני זו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען וגו' ועל כן אמר לו הקב"ה לך לך לדעתך פירוש כאשר התחלת לעשות ללכת ארצה כנען כן אני מצוך ללכת אל הארץ אשר אראך פירוש מפני ששם אראה אותך שאוכל להתראות ולהתגלות אליך ואראה פניך בבחינת במראה אליו אתוודע מה שאין כן כאן שהוא רק כמאן דמדבר בתר פרגודא כאמור, או יאמר על דרך זה כפשוטו לסימן שתלך אל הארץ אשר אראך שתראה שאני רואה אותך וזהו ארץ ישראל כי ידע אברהם שאין הקב"ה מתגלה בגלוי כי אם שם ועל כן אמרו ז"ל ולמה לא גילה לו הארץ וכו' פירוש למה לא אמר לו סתם מפורש אל ארץ כנען ואמרו כדי לחבבה וכו'.

פסקה ב

ואעשך לגוי גדול ואברכך וגו'. אמרו חז"ל (פסחים קי"ז:) ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרין אלהי יצחק וכו' ולכאורה לפלא הוא לומר אשר נוסח התפילה הזה, הוא דאורייתא. שהקב"ה הבטיח זה לאברהם, והלא נודע אשר אף להרמב"ם ז"ל (בפרק א' מהלכות תפילה הלכה א') שסובר שתפילה הוא מצות עשה דאורייתא מולעבדו בכל לבבכם, מכל מקום נוסח התפילה ודאי דרבנן הוא ואנשי כנסת הגדולה תקנוהו כמו שכתוב ברמב"ם שם, ופשיטא לדעת הרמב"ן ודעמיה שסוברים שכל ענין תפילה הוא דרבנן ודאי לא שייך לומר שהקב"ה הבטיח את אברהם בכך (ועיין בדברינו למעלה פירשנו אמרי הגמרא הזו ואולם קושיא הזו לא נתבאר שם).

והנראה בזה, כי הנה נודע אשר חסדי המקום נקראים על שם הגדולה כאומרו (דברי הימים-א כ"ט, י"א) לך ה' הגדולה והגבורה, והוא חסד וגבורה כנודע. והטעם הוא שהחסד

שם גדולה יקרא לו, כי כשהקב"ה פועל חסדיו בקרב הארץ ומרחם על הבריות ובפרט על עמו ישראל להשפיע להם מטובו וחסדו, אז שמו נתגדל ונתהלל בפי כל העולמות שלמעלה ושלמטה כי כולם ישבחוהו על פעמים הטובות נסים ונפלאות שעושה עם עולמו והוא האל העושה פלא ופועל ישועות בקרב הארץ והוא רב חסד ומרבה להיטיב, ועל כן אמר יהושע (יהושע ז', ח'-ט') בי אדני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני אויביו וישמע הכנעני וגו' והכריתו את שמֵנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול. כי הנה שמו הגדול הוא המכונה על שם החסדים ועיקר חסדיו אינם כי אם על בית ישראל, כי כל הטובות הבאים לכל העולם הכל בשביל ישראל כמו שאמרו חז"ל (יבמות ס"ג.) מאי דכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה אפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכין אלא בשביל ישראל אפילו ספינות הבאות מגלייא לאספמיא אין מתברכות אלא בשביל ישראל וכו' עד כאן. וכן הוא בזוה"ק (תרומה קנ"ב:) וזה לשונו: כמה זכאין אינון ישראל דקודשא בריך הוא אתרעי בהו וכו' ובגינהון דישראל יהיב מזונא ושבעא לכל עלמא, ואלמלא ישראל לא יהיב קודשא בריך הוא מזונא לעלמא וכו' עד כאן. ונמצא כאשר ח"ו יכריתו את שמֵנו מה יעשה לשמו הגדול על מי יחול חסדו ולמי יעשה חסד וכן על זה אמר הכתוב (שמואל-א י"ב, כ"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי ח"ו כאשר יטוש את עמו מה יעשה לשמו הגדול החפץ תמיד עשות חסד כי זה הוא גדולות הבורא כשפועל חסדיו בעולמו כנודע מחכמי לב.

וזה פעל אברהם אבינו בעולם לימד דעת את העם להודיע אשר כל החסדים היורדים לעולם מברכה ושפע וגשם ומטר הכל מאת ה' הוא כי הוא רב חסד ומרבה להיטיב ועל כן מחויבין לשבחו ולפארו בארץ עבור חסדיו המרובין ולאהבה אותו אהבת השלימות כשרואין אהבתו על יושבי הארץ לרחם עליהם ולעבדו בלבב שלם בשמחה ובטוב לבב מרוב כל.

והנה באמת אשר גם כל בחינת הגבורות והיסורין והצער הם חסדים אמיתיים מבורא עולם כאשר ביארנו במקום אחר ד' בחינות שונות בעסקי היסורין אשר הם על צד הטוב הגמור האמיתי ונציגה פה בקיצור מופלג.

אחד הוא, על דרך מאמר חז"ל (ברכות ה'.) כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר (ישעיה נ"ג, י') וה' חפץ דכאו החלי, ואמרו עוד שם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר (משלי ג', י"ב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח. ופירש רש"י יסורין של אהבה, הקב"ה מיסרו בעולם הזה בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכויותיו שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח פירוש שאין שום דבר אחר כי אם מצד

האהבה שאוהב אותו הקב"ה ורוצה להרבות שכרו בעולם הבא מדכאהו ביסורין, ונאמן הוא בעל מלאכתן שישלם שכרן משלם בעולם הבא להתעדן מתענוג נועם זיו שכינתו לעולם הבא אשר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, ובודאי כל יסורי עולם הזה אינם כדאי אף על אחד מני אלף רגע אחד תענוג ראות פני השכינה, והוא על דרך שאמרו (שם) ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין תורה וארץ ישראל ועולם הבא וכו', הרי דרך אחד ביסורין שהוא למען רבות שכרו לעולם שכולו ארוך וכולו טוב.

והשני הוא, כדרך שאמרו חז"ל (מנחות כ"ט:) שהשיב הקב"ה למשה רבינו ע"ה כשראה ששוקלין את בשר רבי עקיבא במקולין ואמר לפניו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני. והענין הוא כי הנה התנא הקדוש רבי עקיבא בכל יום ויום היה מקבל עליו גזירת המיתה וגודל היסורין לקיים מצות ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. ואמרו חז"ל (ברכות נ"ד.) אפילו הוא נוטל את נפשך, וכמאמר חז"ל שם, שאמר רבי עקיבא כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה מתי יבוא לידי ואקיימנו ועל דרך המבואר בספרי חכמת חיים בכוונת הקריאת שמע שכאשר האדם הוא מדבק נפשו לבוראו ומקבל עליו ד' מיתות בית דין על קדושת שמו יתברך יעמיק כל כך במחשבתו בציור כאילו עושין לו כל הד' מיתות בית דין בפועל ממש כדי שיהיה פיו ולבו שוין. וכאשר הוא אומר בפיו ואהבת וגו' בכל נפשך צריך להיות כן באמיתיות לבבו שמקבל עליו כל מיני סיגופים וצער ד' מיתות בית דין בשביל אהבת ה' וקדושת שמו יתברך, והקב"ה ברוב חסדיו ידע באמיתיות לב רבי עקיבא אשר ודאי כפיו כן לבו, והיה רוצה מאוד לתת לו שכר על כל יום ויום שהיה מצטער מתי יבוא לידי, ובכדי להשבית כח המקטרג שיאמר מי יודע שקבלתו היה באמת ואין אב מעיד על בנו, הוציא הקב"ה מחשבתו מכח אל הפועל ממש ובודאי רבי עקיבא היה שמח בזה כמוצא שלל רב כי כל ימיו היה מצטער על זה, ועכשיו שהיתה מחשבתו ניכר מתוך מעשיו אשר באמת היה חפץ בכל היסורים לאהבת שמו יתברך, אז בעל הרחמים יוכל לתת לו שכרו בעולם הבא על כל יום ויום ושעה ושעה שהיתה מחשבתו הקדושה הזאת בלבבו, כאילו היה ממית עצמו בפועל בכל שעה כיון שסופו מוכיח שהיה כן באמת לאמיתו, וזה שהשיבו כך עלה במחשבה לפני, פירוש שכך עלה לפני מחשבת רבי עקיבא שהיה מקבל היסורין האלו עליו בכל לבבו לכן גליתי מצפוניו החביבות עלי להיות כן נעשה כאשר עם לבבו בכדי להשבית אויב ומתנקם שלא יוכל לקטרג ויקבל שכרו משלם כדת, ועל זה נאמר (תהלים קט"ז, ט"ו) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו כלומר יקרה בעיניו מיתה

זו מה שהחסידים ממיתין עצמן בכל יום ויום בשביל אהבתו יתברך, ואפשר עבור זה לא רצה משה רבינו ע"ה למות מיתה ודאית בפועל, שהיה יקר בעיניו להיות מן המותה לחסידיו מה שהמה מקבלים עליהם למות וליהרג על קדושת שמו בכל עת ושעה, הרי דרך השני ביסורין שהוא מה שהחסידים מקבלים עליהם ברצון נפשם הטהור באהבה ושמחה יסורים וסיגופי הגוף בשביל אהבת ה' בכל לבבם ובכל נפשם באמת, ונודע מכוונת קריאת שמע אשר עיקר כוונת יחוד שמו יתברך הוא קבלת ד' מיתות בית דין שעל ידי זה עולים הניצוצים הקדושים מהקליפה בסוד העלאת מיין נוקבין כנודע (ועיין בכוונת קריאת שמע שעל המטה) והקב"ה מוציאן מכח אל הפועל פעם אחת בכדי לשלם לו שכר טוב על כל שעה שהיתה מחשבה זאת בלבבו כאילו היה לו היסורין האלה.

והשלישי הוא, על דרך שאמרו חז"ל (קידושין ל"ט:) כל העושה מצוה אחת כו' ועיין שם במשנה וגמרא. וכלל הדבר הוא אשר מי שרובו זכויות ומיעוט עוונות נפרעין ממנו על מיעוט עוונותיו בעולם הזה כדי שיהיה לו תיקון לעולם הבא להוציאו מעונשי גיהנם עבור העבירות שעשה ואמרו חז"ל (בספרי מובא בשל"ה בעשרה מאמרות מאמר ה') תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר כל זמן שאדם שרוי בשלוה אין מתכפרין לו מעוונותיו כלום ועל ידי יסורין הוא מתרצה לפני המקום שנאמר (משלי ג', י"ב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח. ואמרו (ברכות ה'.) נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה ברית האמור במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית האמור ביסורין, יסורין ממרקין כל עוונותיו של אדם. וזה הוא דמיון הרופא שמרפא את האדם מחולי הגוף ונותן לו לשתות או לאכול סמים רעים ומרים למאוד עד אשר ילאה לב האדם לשתותם מפני מרירותם. או שנוטל ושואב ממנו דמו מהיד או מהרגל בכדי לרפאתו מחליו, ואלו היסורין שעושה לו הרופא בודאי לטובה גדולה יחשב וחסד גדול הוא כי חיים הוא נותן לו בזה, ואגר אסיא יקבל.

וכן הוא בדרך הזה ביסורי עולם הזה מה שמגיע אל האדם בבני חיי ומזוני הכל הוא לרפאות נפשו מחולי הנפשות למרק עוונותיו שיזכה לחיי העולם הבא, ובודאי כל יסורי עולם הזה אינם חשובים לאחת מאלף מעונשים הקשים ומרים עונשי גיהנם כנודע, הרי עוד דרך ביסורין שהוא למען מירוק עוונותיו לזכות לחיי עולם הבא ולפטור מעונשי גינהם.

והרביעי הוא, ברשע גמור אשר עוונותיו מרובין מזכויותיו והקב"ה משלם לו שכר מיעוט זכויותיו בעולם הזה בכדי לטורדו מן העולם הבא כמאמר הכתוב (דברים ז', י') ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ומתרגם האונקלוס ומשלם לשנאוהי טבין דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון וגו', ואכן לא כל ימיו שרוי בטובה על זה כי אם זמן

מה כפי רצון תמים דעות וכל ימיו רעים הן כמו שכתוב בתוספות קידושין שם על מה שכתוב דעבדין ליה יום טוב ויום ביש, ועיקר היסורין האלה הוא לו בעולם הזה (כי על עוונותיו היה די בעונשי גיהנם שהוא יסורים שאין כמותם) רק מחמת שהקב"ה חפץ חסד האמיתי, ומיסרו למען זה אשר אולי על ידי היסורין הרעים שיעברו עליו יחזור מדרכו הרעה וישוב עדיו בתשובה שלימה אמיתית לפני בורא עולם ויקבל עליו מעתה לעזוב פשעיו ויתחיל ללכת בדרכי ה' ומצוותיו על דרך מאמר חז"ל (ברכות שם) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו ואמרו (סנהדרין ק"א.) נענה רבי עקיבא ואמר חביבין יסורין, מקרא אני דורש (מלכים-ב כ"א, א') בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וכו' עד וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא יסורין שנאמר (דברי הימים-ב ל"ג, י"א-י"ב) וילכדו את מנשה בחוחים וגו' וכהיצר לו חילה את פני ה' אלהיו ויכנע מאוד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וגו', הא למדת שחביבין יסורין וכו'. הרי לפניך עוד דרך ביסורין שהוא למען יכנע מאת פני ה' אלהיו לחזור בתשובה לפניו. **ונמצאת** למד מכל זה אשר כל מיני היסורין לתכלית שלימות טובות אמיתיות וחסדים גדולים מבורא עולם אשר משגיח על כל בריה מבריותיו לראות לפניו עצה טובה כאשר יוכל, בכדי לזכותו להאיר לפניו לעולם הבא לזכות לראות פני השכינה וליהנות מזיו אורה ולהתעדן ולהתענג בחמדת שעשועים עם כל הצדיקים במקום אשר לא שלטא ביה עין כל בריה בגו עדן גינתא, בחמר מרת דמבראשית נטיר ביה נעותא ועל זה אמרו (בראשית רבה ט',) בפסוק והנה טוב מאוד, טוב זה מדת הטוב, מאוד זה מדת היסורין וכי יסורים טובים הן אתמהא, אלא שעל ידי יסורין אדם זוכה לחיי העולם הבא וכו'. כי באמת טוב מאוד המה שעל ידן יזכה אדם לעולם הבא שאין טוב כמוהו ובזה צדיקים מהפכין מדת הדין כי כאשר יסורים באים עליהם אז הם מאמינים באמת שהוא טובה גדולה להם באחד מד' בחינות שהזכרנו ומברכין על הרעה בשלימות לבבם בשמחה כמו על הטובה ממש מפני שבאמת יודעים אשר הוא מחסדי אל, ונמצא עושין ממדת דינו של הקב"ה מדת הרחמים לומר שהדין הזה הוא רחמים גמורים, ובזה השלימות הלב מהפכין ממש הדין לרחמים, והדין נמתק בשורשו. כי שורש הדין מה שיורד לעולם הוא רחמים וחסדים אמיתיים כאשר ביארנו וממשיכים על עצמן בזה כל טוב וברכה מבחינת החסדים ממש, והבן.

ועל כן אמרו (בראשית רבה ס"ו,) צדיקים תחילתן יסורים וסופן שלוה. כי בעת בוא היסורין עליהם, מרוב אהבתם לה' יתברך ושכלם הזך והנקי, מבחינים ומכירין בזה טובת הבורא

יתברך יותר מבחינת החסדים כי הלא בצרתם לו צר וכשהאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי כמאמר חז"ל (דסנהדרין מ"ו.). כי הנה מדרך הטוב להיטיב בכל היכולת, ואם הוא כובש רחמיו וחסדיו ושולח לאיש הזה צער ויסורין מבחינת הגבורות ודאי צער לפניו יתברך שמו, והנה ברוב רחמיו וחסדיו לפי שיודע אשר טוב וחסד לפני האיש הזה שיקבל היסורים האלה, ואז למען טובתו לוקח כביכול צער לפניו יתברך שמו בכדי להיטיב לאדם, היש חסדים וטובות גדולות מאלו, בינה זאת. ונמצא הצדיק מכיר טובות וחסדי הבורא מהגבורות ממה שמכיר טובתו מבחינת החסדים, ובזו הכוונה הטובה ממילא נמתק הדין ונכלל ברחמים והקב"ה משפיע להם כידו הגדולה רוב ברכות וישועות מבחינת החסדים, והיה ראשיתם מצער ואחריתם ישגה מאוד ועל כן סופן שלוה ועל כן לפעמים נקראים הגבורות בשם גדולות כמו שאמרו חז"ל (תענית ב'.) בפסוק עושה גדולות ואין חקר (איוב ט', י'), ואתיא חקר חקר מברייתו של עולם, דכתיב (ישעיה מ', כ"ח) הלא ידעת אם לא שמעת וגו' אין חקר לתבונתו וגו', כי באמת כל הגבורות הם חסדים אמיתיים ממש, כאשר ביארנו, ועל כן ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לעמו וכולן על ידי יסורים כי הכל מוכרח להיות בבחינת תחילתן יסורין וסופן שלוה והוא כעין נסיון שהקב"ה מנסה את האדם לראות אם באמת אוהבו בכל נפשו אפילו הוא נוטל את נפשך ואחר כך מברכו ומגדלו כאמור.

וזה היה בחינת יצחק אבינו ע"ה שהורה לכל העולם מדת היראה ופחד והראה להם איך שכל הגבורות ויסורים הכל המה חסדים אמיתיים, כאמור, ועל כן נאמר (בראשית כ"ו, י"ב) ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה', ואמרו (בבראשית רבה ס"ד, ו') אף על פי שהארץ קשה והשנה קשה שנת רעבון וכו'. והכל לפי שבכוחו הגדול אשר עשה ממדת הדין מדת הרחמים והאמין בה' אשר זה הרעב אשר בארץ הוא חסד אמת מאתו יתברך, בזה נעשה מהדין חסד וברכה ויברכהו ה' בבחינת תחילתן יסורים וסופן שלוה.

ונודע כאשר יומתק הדין בחסד אז מתיחדין כל העשר מדות ביחודא שלים ונעשה נחת רוח לפניו שיוכל לפעול חסדו וטובו כידו הגדולה. וכללות המדות הוא בחינת מאה כי כל אחד הוא כלול מכולם ונעשה י' פעמים י' שהוא מאה, ועל כן מצא מאה שערים כפירוש רש"י שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחד שאמדוה מאה, כי קיבל הברכה מכל המדות כולן. גם ידוע שכל הברכות יורדים מבחינת הבינה אשר היא בסוד שערים, נ' שערי בינה לפי שהיא סוד ה' ראשונה בשם הוי"ה וה' פעמים י' הוא נ', והיא משפעת לה' אחרונה שבשם, ומשם מתחלק טרף וברכה להארץ התחתונה כנודע, ועל

ידי כך נעשה מא"ה שערי"ם. גם שערים גימטריא כתר ורומז גם כן אל הבינה הנקראת לפעמים בשם הכתר לפי שנעשית כתר לזכר ונקבה. וברכת יצחק היה ממילוי שם ע"ב כי כל מילוי הוא בחינת הדין ורק שיצחק כללו בבחינת החסדים כאמור ונעשה שם ע"ב בשלימות להוריד ברכה על הארץ, ומילוי ע"ב הוא מא"ה כנדוע מדברי האר"י מכוונת המזוזה ושארי מקומות, והכל מן הבינה בסוד חכמה דבינה ועל כן נעשה מא"ה שערי"ם כאמור.

ועל בחינה זו אמר הכתוב שם וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו. כי נודע מזוה"ק (תולדות קמ"א. ושאר מקומות) בסוד הבארות הללו שהכל היה רזא דמהימנותא שלימתא ברזא דרזין עיין שם. וכבר כתבנו למעלה (בפרשת נח בתחילתו) שעל כן קראהו הכתוב בשם חפירה כי השתדל תמיד בכוחו בגבורת ה' אשר עליו להעלות הניצוצים הקדושים המה רפ"ח ניצוצין שנפלו לקליפות בעת שבירת הכלים הידועים, ולהעלותן בשלימות אי אפשר כי אם במסירת הנפש לה' באמת כנודע מדברי מרן איש אלקים מורינו הרב חיים ויטאל בעץ חיים (שער א' משער הכללים פרק א') ועל כן חפ"ר בא"ר מים נודע מכוונת האר"י ז"ל (בקריאת שמע שעל המטה) בסוד באר שהוא ראשי תיבות בידך אפקיד רוחי שהוא מסירת הנפש לה' בסוד הפקדון להעלות רפ"ח ניצוצין האלו, וחפר הוא אותיות רפ"ח והבן. וכל זה לימד את העם אשר אתו להודיעם רזא דמהימנותא לעבוד אותו בבחינת הגבורות שהוא ענין מסירת הנפש לה' ולאהבה את ה' בכל נפשו אפילו נוטל את נפשך.

והנה אברהם חפר את הבאר שהוא הודעת רזא דמהימנותא לבאי עולם על ידי חסדי המקום שלימד את העם שבמה שהקב"ה משפיע להם טובות ידעו על ידי זה לאהבה את ה' ולשבחו ולפארו כנזכר, כי בא"ר הוא גם כן ראשי תיבות ר'וממות א'ל ב'גרונם שהוא ההודאות ושבחות לה' על חסדיו. כי אל, הוא חסד בסוד הכתוב (תהלים נ"ב, ג') חסד אל כל היום ואחרי מות אברהם סתמום פלשתים וימלאום עפר כלומר הכחישו במעשה ה' מלומר אשר כל החסדים היורדים לעולם הם מה' הטוב והמיטיב ותלו הכל בטבע העולם ומקרה המזל ממערכת השמים מהגלגלים הסובבים הנעשים כולם מן העפר בסוד אומרם (בראשית רבה י"ב, י"א) הכל נעשה מן העפר אפילו גלגל חמה, וזה וימלאום עפר. וכשבא יצחק וישב ויחפר את בארות המים והתחיל ללמד דעת את העם לעבוד את אלהי עולם במדת היראה והפחד וכי הוא דיין ובעל משפט, ואדם אשר לא יטיב מעשיו ירד עליו הכח והגבורה לעשות נקמה באויביו, והראה להם איך שגם כל הגבורות מאתו הם

בחינת חסדים אמיתיים בכדי להיטיב אחריתם, ועל כן ויקרא להם שמות כשמות שקרא להן אביו, כלומר שגם לבארות שלו שחפר שהוא הראות כח וגבורת ה', קרא שמות כשמות שקרא להן אביו בחינת החסדים לומר שכולן הן חסדים אמיתיים כדבר האמור.
ועוד בה שלישית שיש עוד בחינה אחרת אשר ניכר שם ה' ונתגדל בעולם על ידי זה, והוא אשר לפעמים ה' הטוב והמיטיב מקים מעפר דל ומאשפות ירים אביון ונותן תליות ראש לאדם השפל בעיני הבריות, ולהיות שהוא צדיק לפני ה' לוקח אותו מאחרי הצאן לרעות בעמו ולמשול בעמים רבים, ומפאר אותו בתפארת גדולה ועטרת ישועה להיות הכל יראים ממנו ויראו לגשת אליו ולא יוכלו להרע לו וליגע בגופו וממונו, וחן נותן לו אלהים בעיני הבריות עד אשר כל רואיו יכירו כי הוא זרע ברך ה' והכל מפארים ומשבחים על ידי זה למלך הכבוד אשר הרים ראשו על הכל להיות חפץ בו המלך, לומר ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם. וכדמיון מלך שנותן לאחד משריו ענין שררות וגדולה לקרותו בשם שר פלוני ופלוני, אף שאין בשר הלזה שום שינוי בגופו או בעשרו והכל כמו קודם מכל מקום נתגדל שמו בכל מדינות המלך והכל יראים ממנו ואוהבים אותו כי יודעים אשר המלך חפץ ביקרו והוא בחינת ודרגת יעקב אבינו ע"ה מדת התפארת שנטה הקב"ה מְחֵינוֹ עליו עד אשר היה יראתו על העולם וְחֵינוֹ פרוס על כל רואיו, וכשפגעו אליפז בן עשו במצות אביו להורגו נשא חן בעיניו והלך לו, ואחר כך הלך עשו אחיו לקראתו בד' מאות איש, וכראותו, וישק לו ואמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ח, ט') שנשקו בכל לבו, ואחר כך רדף לבן אחריו ורצה לאבדו מכל וכל כאומרו (דברים כ"ו, ה') ארמי אובד אבי, וביקש לעקור את הכל ולא נתנו ה' להרע עמדו והזהירו (בראשית ל"ד, כ"א) השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע, והכל מצד שהפריס הקב"ה חן על פניו בעיני כל רואיו לישא לו פנים באהבה ולירא ממנו. וגם בעודו בבית חמיו הרשע תיפח רוחו ונפשו, כמה וכמה פעמים היה רוצה לעשות לו רע ולא היה יכול מפני שמצא חן בעיני המקום ולא יוכל להרע עמדו ונתקיים בו (על פי דברים כ"ח, י') והיה כי יראו כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ובבחינה זו נתגדל שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה בעולמו לומר ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם שכך עושה להחפצים בו להרים איש עני ואביון ונכאה לבב להיות מפואר ונתגדל בעין כל בריה.
והנה על ידי הג' בחינות אלו אנו אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ופירושם, לפי שהם היו מרכבה לאלהותו יתברך והם התגלו את אלהותו בעולם להודיע ולפרסם שיש ה' בורא עולם ומנהיג ומשגיח, וכל אחד הודיע בבחינתו. אברהם הודיע כי הוא הטוב והמיטיב, ויצחק הודיע כי לו הכח והגבורה והממשלה לעשות כרצונו,

ויעקב הודיע אשר לו התפארת והתמימות לגדל את אשר בו דבקים, ולהשפיל לפניהם כל אויביהם. ועל כן אנו אומרים עד היום אלהי אברהם כלומר שעל ידי אברהם נתגלה אלהותו בארץ הלזו וכמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ט, ח') עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי השמים וכיון שהודעתי אותו לבריותיו אלהי הארץ. וכן אלהי יצחק ואלהי יעקב לומר על ידם נתגלה כל בחינת אלהותו בארץ הלזו אשר אנחנו עומדין בו כי כל כללות העולמות מראש ועד סוף הכל היא בבחינת ג' קוין הללו ימין ושמאל ואמצע ואין בכל העולם בחינה אחרת כי אם אחד מג' בחינות אלו רק שהם מתחלקים לענפים רבים ופרטי פרטים אין מספר, ולכן אנו מזכירין ג' בחינות אלו כי אלו הג' בחינות התגלות אלהות ירדו לעולם וג' האבות הם שהתגלו אותם ועל כן אומרים אלהי אברהם וכו' ככל הנזכר.

והנה אילן המוציא ענפים רבים ונתפרדו זה לרוח זה, וזה לרוח זה, ודאי כולם נשרשים בכח השורש המוציא כל אלה כי אם לא יהיו בכח לא יצאו לפועל, וכמו כן יצחק ויעקב שיצאו מאברהם ודאי שהיו מושרשים תחילה בכח אברהם וממנו יצאו לפועל ועל כן ודאי היו ג' המדות באברהם בכח אבל לא בפועל, והוא שלא לימד דעת את העם כי אם בבחינתו ממש מדת החסד אבל הוא בעצמו ודאי התנהג בכל כולם באהבה ויראה ותפארת, כי היו כולם בכוחו ואך לפועל הוציא יצחק ולימד בפועל מדת הגבורה וכן יעקב מדת תפארת ועל כן הנך תראה אשר תיכף בבואו לארץ הרעיב ה' נפש הצדיק ויהי רעב בארץ עד שהוצרך לירד למצרים ואחר כך לקחו אשתו לבית פרעה כי הראה לו ה' גם בחינת הגבורות בבחינת תחילתן יסורים, ואברהם אבינו הצדיק ודאי היפך מדת הדין לרחמים לקבל בשמחה ובאהבה וכאשר אמרו חז"ל (שמות רבה ו', ד') שלא הרהר אחר מדותיו של הקב"ה, כי היה מקבל בשמחה וידע שטובה גדולה עושה לו אלהים, וכן נעשה ונגמר עליו ונמתק מדת הדין ונתהפך לרחמים ויצא ממצרים כבד במקנה ובכסף ובזהב ונתברך ברכוש גדול, ואחר כך נטה ה' את חֵינוֹ וחסדו עליו בתפארת מפואר בעיני כל העמים אשר ישב ביניהם ובא אליו אבימלך מלך גרר ושר צבאו וגו' לכרות אתו ברית ונתן לו צאן ובקר ועבדים ושפחות ואחר כך המליכוהו עליהם אנשי מקומו כאומרם (בראשית כ"ג, ו') נשיא אלהים אתה בתוכנו כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ג ונ"ח). ויצא מוניטין שלו בעולם (פירוש מטבע הדפוס על העולם) כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א), והכל כי הגדיל במדת התפארת, והקב"ה נטה חֵינוֹ בעיני כל על ידי זה, ונמצאת למד אשר אברהם אבינו בעצמו התנהג עצמו בכל בחינת ג' מדות האלו ורק לפועל לא הוציא כי אם מדת החסד, והוליד את יצחק בחינת הגבורה שישתמש הוא בזה ויצחק את יעקב

בחינת התפארת שישתמש הוא בזה להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר תפארתו, ועל כן כשצוה הקב"ה לאברהם לך לך מארצך אל הארץ אשר אראך הבטיח לו שיהיה לו שם כל הג' בחינות האלו ואמר לו ואעשך לגוי גדול כלומר שעל ידך אפעול חסדי בעולם בחינת הגדולה ועל ידך יוכר אלהותי בבחינת הגדולה והחסדים, וזה כוונו חז"ל לפרש פירוש הדברים ואעשך לגוי גדול ואמרו זה שאומרים אלהי אברהם, כלומר זאת ההבטחה ואעשך לגוי גדול הוא בחינת מה שאנו אומרים עתה אלהי אברהם שפירושו שעל ידי אברהם נתגלה מדת אלהות בעולם בבחינת החסד וזה הבטחת ואעשך לגוי גדול כלומר שעל ידך יוכר בחינת ידי הגדולה שכל החסדים שבעולם הכל מאתי, מה שקודם בוא אברהם לא היו בני אדם מכירין זאת ואדרבא היו אומרים עזב ה' את הארץ וברר לו את העליונים. והן על ידך אהיה נקרא אלהי הארץ שהורגל בפי ההמון אשר ה' הוא המאיר לארץ ולדרים עליה והכל בהשגחה פרטית מאת ה' הוא, ועוד הבטיח לו הקב"ה ואברכך כי הברכה אמיתית היא רק בבחינת צדיקים תחילתן יסורים וסופן שלוה כנאמר, שעל כן תיכף בבואו לארץ קודם שנתברך קודם שנתגדל נעשה רעב בארץ על ידו כמאמר חז"ל, כי היה צריך להיות תחילה בצער עד אחר כך כשעלה ממצרים השיג את העושר והברכה, כי זכה אברהם להפך מדת הדין לרחמים וכיוונו חז"ל לפרש אשר זה כוונת הפסוק ואמרו זה שאומרים אלהי יצחק כלומר זו הבחינת הבטיח לו מה שאנו אומרים עתה אלהי יצחק וכנאמר. וכן ואגדלה שמך ואמרו חז"ל שיצא לו מוניטין בעולם והוא בחינת התפארת והודיעו חכמינו כיוון זה, בזה שאנו אומרין אלהי יעקב הכל כאמור, ולא שהקב"ה הבטיח לאברהם שיאמר כן בתפלה כי נוסח התפלה ודאי דרבנן הוא ולא מן התורה כנזכר, ועל כן סיים והיה ברכה ואמרו בך חותמין ולא בהם כי גם בחינת הגבורות אינם אלא חסדים כאמור ועל כן בך חותמין לבד כי הקב"ה רק חפץ חסד הוא ולא דבר אחר, וגם כי עיקר עבודתם ובריאתם כל עיקר מה שבאו לעולם הכל בשביל חסד הגמור חסד האמת ושלם מכל צד, ועל כן בך חותמין ולא בהם כי עולם חסד יבנה וכל עיקר כוונת הבריאה שלהם הכל להכלל בחסד הגמור ולהיטיב לבריות בכל האופנים כנזכר, כי חפץ חסד הוא.

ולזה אמר הכתוב (איוב ל"ד, י) וחלילה לאל מרשע פירוש חלילה לו יתברך שיחפוץ ח"ו במעשה רשע לנקום ברשע על רשעתו כדרך מלך בשר ודם מחמת כעסו רוצה דוקא לענוש את האדם בכדי לנקום בו לא כן בוראנו ברוך הוא וברוך שמו החפץ חסד, וכל היסורים ועונשים הקשים ומרים שבאים לאדם הכל בחסד אמת לטובה גמורה אמיתיות אל האדם הלז בד' בחינות שהזכרנו. ובהעלות האדם זאת על לבו נעשה תיכף מהדין

חסד, וזה רצון הדין במאוד להיות נמתק ונכלל בחסד ולא לפעול בעולם כי אם שמחה של מצוה ואהבה עזה בוערה ברשפי אש שלהבת יה בקשירות ודיבוק כל כוחי הגוף בחמדה תקיפה נצחיות אש להבה אכלה סביב עד מאמצי כוחו ומצוי דם נפשו וזה הכל בא מהגבורה הנכללת בחסד באהבה רבה ואהבת עולם וההשתוקקות של כל דבר ודבר להיות נמתק ולהכלל בחסד כמו שאיתא (ברכות ז'.) שהקב"ה מתפלל יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי, ועל כך הברכה הכוללת שהכל מתברכין בה לומר מי יתן ואהיה כזה, הוא בחינת אברהם שורש החסדים. וזה והיה ברכה, כלומר ואתה תהיה הברכה אשר בפי כל, ובך חותמין ולא בהם כי כל אלה הוא רק למען החסד להיטיב ועל כן ואברכה מברכיך ומקללך אאור, כי מיתה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם כמאמרם (סנהדרין ע"א) ועל כן כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתגדל, בחינת הגדולה והחסד כי חסד אמת הוא להן ולעולם והכל הוא מדתך מדת החסד והטוב ונברכו בך כל משפחות האדמה כנזכר בבחינת והיה ברכה שכל אחד יאמר הלואי ואהיה במדה זו וכדבר האמור.

מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א) בפסוק ואגדלה שמך אמר ר' יודן קובע אני לך בשמונה עשרה אבל אין את יודע אם שלי קודמת או שלך קודמת אמר ר' אחויה בשם ר' זעירא שלך קודמת לשלי בשעה שהוא אומר מגן אברהם אחר כך מחיה המתים עד כאן. ולכאורה פלא גדול הוא כי הלא זה וזה שבחו של מקום הן מה שהיה מגן על אברהם ומה שהוא מחיה המתים, ובמה אברהם קודם, בזה אינו קודם כי אם להמתים שמתחילה אומרים מגן אברהם ואחר כך מחיה המתים, אבל לא קודם הוא לברכת הקב"ה.

והנראה כי הנה נודע אשר בכל דבר ודבר צריך להיות בחינת אתערותא מלתתא כמו שאדם מעורר מלתתא בתורה ותפלה לפי ערך חכמתו ושכלו אשר בקרבו, ורבות האהבה והיראה ותשוקת חמדת לבבו לאל אמת בחמדה יתירה, כן כל דרגה ודרגה הוא אתערותא להשגחת ה' עלינו שיהיה הוא מעורר עלינו גודל חסדיו ורחמיו המרובין בגודל חשקו ואהבתו לערך האתערותא אשר עולה מלתתא, ואמנם יש עוד בחינה והוא כמאמר הכתוב (ישעיה ס"ג, ה') ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרועי וגו', כבחינת בריאת העולם שהיה בלא אתערותא מלתתא כנודע ועל כן הוא דבר גדול, וזה ענין תחית המתים שמוכרח לְהֵעָשׂוֹת בלתי אתערותא מלתתא כי לא יעלה אתערותא מהמתים ואין דבר קשה לפני המקום כביכול כזה שהוא צריך לעשות בלתי אתערותא מלתתא כי עיקר בריאת העולם היה רק על ענין האתערותא למען ישלם שכר בדין ולא בחסד, מעצמיותו שדרכו להיטיב כנודע, אבל הקב"ה ברוב חסדיו אף על פי כן יחיה

המתים באתערותא מניה וביה כגודל חסדיו, ועל כן זה השבח של מחיה המתים הוא להקב"ה בלבד, מה שעושה ברוב חסדו וטובו בלתי שום אתערותא. ושבח מגן אברהם, הנה זה היה בחסד אלהים על ידי צדקת אברהם ותפלתו והאמנתו בה' כמאמר חז"ל (בבראשית רבה מ"ג,) צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם אין מי יעשה אותי ועל כן אמרו חז"ל (פרקי דר' אליעזר מובא בילקוט רמז ק"א) בפסוק (בראשית כ"ב, ט') ויבן שם אברהם את המזבח כיון שהגיע החרב לצואר פרחה ויצתה נשמתו של יצחק, וכיון שהשמיע קולו מבין שני הכרובים אל תשלח ידך אל הנער, חזרה נפשו לגופו, והתירו, ועמד יצחק וידע יצחק שכך עתידין המתים לחיות, ופתח ואמר ברוך אתה ה' מחיה המתים, כי הצלת יצחק היה בבחינת תחית המתים ממש כי לא היה אתערותא לזה כלל שיחיה יצחק ואדרבה הוא ואביו היו רוצים דוקא בשחיטתו ולא בהצלה, וההצלה היה מאת ה' לבד באתערותא מניה וביה והיא נפלאת בעינינו כבחינת תחית המתים ממש, ועל כן היה ראוי להקדים ברכת מחיה המתים שהוא שבח לה' לבד על רוב חסדו לברכת מגן אברהם שנעשה עם אתערותא מאברהם, ואך כי חפץ ה' בכבוד צדיקים יותר מבכבודו יתברך הקדים דברי השבח הזה שאף שבח אברהם נכלל בו וגם שנתמעט מכבודו הגדול בנס זה מנס תחיית המתים אף על פי כן שם את אברהם עטרה לראשו כאמור.

ובזה נכון נמי מה שלא קבעו בברכה השניה דוגמת ברכה הראשונה לומר ברוך אתה ה' מחיה את יצחק כיון שגם יצחק פרחה נשמתו והקב"ה החיה אותו בקולו, וכאשר קבעו מגן אברהם, ואמנם שם לפי שהיה גם האתערותא מאברהם להנצל מהמלכיות ההם בכדי שיתגדל שמו של הקב"ה בעולמו ועל כן הזכירו שמו בהברכה מה שאין כן ביצחק שלא עלה על דעתו כלל להחיות לכן לא קבעו להזכיר שמו, והבן. ועבור שכל הטובות והחסדים שהיה אחר כך ליצחק ויעקב על ידי אתערותם וצדקתם הכל בא מכוחו של זקן כוחו של אברהם שנתברך בכל זה כמו שאמר לו ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק על כן בך חותמין ולא בהם שאתה לבדך נקדמת לברכת ה' ולא הם לפי שכולם בך נכללו.

או יאמר ואעשך וגו' ואברכך וגו'. על דרך שכתב הרב המובהק הר"י אלבו בספרו ספר העקרים פירוש הכתוב (תהלים ס"ב, י"ג) ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, והקושיא מפורסמת מה הוא החסד אם משלם כמעשה האיש וכבר עוררו חז"ל בזה, (ראש השנה י"ז:). ופירש כי הנה חילוק גדול יש בין שכיר העובד אצל בעל הבית ובין שכיר העובד אצל מלך גדול שמדרך המלך לתת שכר לפועלו במתנה מרובה אף שאינו שוה אחד ממאה או מאלף במקום פרוטה נותן מאה דינרי זהב הכל לפי ערך גדולת המלך וממשלתו כן יתנדב ומפזר יותר, וזה כשהמלך לבדו משלם שכר שכיר. ולא כן

אם מצווה לאחד מהעומדים לפניו לשלם שכר להשכיר הלז אף שגם הם יתנו לו בדרך החשוב אבל לא כמנת המלך כידוע, ולזה אמר ולך ה' חסד כי אתה תשלם רצה לומר אתה בעצמך ובכבודך תשלם ולפי גדולת כבודך והדר ממשלתך אין שיעור לתשלום שכרך, וזה הבטיח הקב"ה לאברהם ואעשך לגוי גדול ואברכך כלומר הכל אני בעצמי אעשה לך, והוא גדול עד בלי שיעור כידי הטובה והרחבה כערך גדולתי. וזה הכל לך, אבל מכאן ואילך והיה ברכה הברכות נתונות בידך למאן דחזי לך למברך בריך כי לא הכל יזכו להתברך מאת ה' עצמו ואכן אני מסכים לברכתך למי שתברך כי ואברכה מברכיך וגו'.

והנה זה הכל היה נסיון לאברהם אבינו כי גדול נסיון העושר וכו' ובזה היה הנסיון לראות אם יתערב באברהם הליכת מה בשביל טובתו, אשר על כן בתחילה ויאמר ה' בחינת אמירה שהיא רכה להורות אשר האמירה זו לטובתו של אברהם ואחר כך אמר לו בפירוש לך לך ואמרו ז"ל להנאתך וטובתך כנזכר למעלה, ואחר כך אמר לו כל הברכות שיגיע לו בעודו שם כי ואעשך לגוי גדול ואברכך וגו' והכל לראות אם יתפוס נקודה בלב אברהם להלוך שם לטובתו גם כן, ואכן הכתוב העיד וילך אברם כאשר דיבר אליו ה' כלומר שלא כיוון בשום אופן נקודה אחת חוץ רק לקיים מאמרו של מלך ללכת כאשר דבר אליו ה' מצד דברו הטוב לא לכיוון אחר.

או כך יאמר לפי שתחילה כתיב ויאמר אמירה רכה בדברים המתקבלים על הלב לטובתו, אבל וילך אברם כאשר דבר אליו ה' כלומר שהוא הלך כמו אם היה דבר ה' אליו בדיבור הקשה כדבר האמור, ובזה מתורץ גם כן מה שהקשינו למעלה איך היה זה נסיון אם אמר לו לך לך להנאתך ולטובתך ואעשך לגוי גדול ואברכך וגו' ומי לא יחפוץ לילך לטובתו והנאתו, ואמנם כי זה גופא היה נסיונו שישמע מפורש ששם יהיה טובתו במאוד ואף על פי כן לא יתערב בלבבו שום פניה לזה כי אם לעשות את דבר ה', והבן.

פסקה ד

וילך אברם וגו' וילך אתו לוט וגו'. לפי מה שכתבנו למעלה אשר הליכות תרח ואברם מאור כשדים לא היה לכוונה אחת שעל כן ויצאו אתם ולא אתו כי שניהם יצאו בדעה מופרשת זה מזה תרח יצא לו רק מארצו לבד מאור כשדים שרצו אנשי עירו להורגו כמבואר שם, ואברם יצא ללכת ארצה כנען כי נמשך אחרי שורשו מין במינו ולזה אמר כאן וילך אתו לוט כלומר שלוט הלך עם אברם על דעתו, ותחילת הליכתו היה, שילך אברם ארצה כנען, כי בלוט היה קצת שורש הטוב לך ראה שלשלת הקדושה שיצא מאתו

מלכות בית דוד ומשיח צדקינו, ועל כן גם הוא היה נמשך ממילא לכללות הקדושה נחלת ה' ארץ החיים.

גם יאמר וילך אתו לוט על פי מה שאמרו חז"ל (קהלת רבה ד', ח') בפסוק יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו אחד הוא אברהם וכו' עד ואח אין לו בשעה שאמר הקב"ה לך לך מארצך וממולדתך וכו' פירוש שלא חש מלעזוב אביו ואחיו ולילך אל ארץ נכריה, וזה שכתב כאן וילך אתו לוט כלומר שלוט הלך מעצמו אתו, אבל לא אברהם הוליכו עמו להיות לו אח במקום שיגור שם בארץ לא לו כי בטח בה' אלהיו אשר לא יעזבנו גם בהיותו שם יחיד ומיוחד וכעין המעשה שהובא במאמר חז"ל (ילקוט ואתחנן רמז תתכ"ה) על פסוק אשר לו אלהים קרובים אליו (דברים ד', ז'), בספינה אחת שהיתה כולה גוים והיה בתוכה יהודי אחד הגיעו לנמל אחד אמרו לאותו יהודי טול מעות ועלה לנמל וקנה לנו משם מאומה אמר להם לא אכסנאי אני ואיני מכיר להיכן אלך אמרו לו יש יהודי אכסנאי בכל מקום שאת הולך אלהיך עמך הוי אשר לו אלהים קרובים אליו וכו' עד כאן. וכן אברהם הלך לגור בארץ נכריה ארץ לא לו ובטח בה' אלהיו כי ידע שבכל מקום שהולך ה' עמו ולא היה צריך לקחת אתו לא אח ולא אחות, ואך לוט הלך עמו כי הוא רצה בזה שיגיע לו טובה הימנו וכן היה כאשר מעיד הכתוב (לקמן י"ג, ה') וגם ללוט ההולך את אברם היה לו צאן ובקר וגו' ואמרו חז"ל (בראשית רבה מ"א, ג') שגרם לו זאת הליכתו עם אברהם כאמור, או שממילא היה נמשך אל הארץ עבור קצת שורש הטוב שהיה בו או עבור שהיה מצפה ליורשו שהיה סבור שאברהם לא יהיה לו בנים ח"ו לעולם כמאמר חז"ל (שם ח').

ועוד נראה לרמז בכתוב הזה. כי הנה תדע אשר אין כל דבר ודבר שבעולם שאין בו בחינת צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, וכל האדם בידו הבחירה והרצון לבחור בטוב הדבר ולמאס ברע הנמצא בדבר ההוא. ועל כן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים נ"ב, ה') אהבת רע מטוב, שאתה הוא האוהב הרע אשר בדבר הטוב ואם רצית היית הולך בדבר הזה גופא לטוב לפני ה', ואתה אהבת הרע, להרע לפני מי שאמר והיה העולם. והנך רואה מה שאמרו חז"ל (נזיר כ"ג.) אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (הושע י"ד, י') כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם משל לב' בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה נאמר בו צדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה נאמר בו ופושעים יכשלו בם עד כאן.

הרי דאפילו בעשיית מצות עשה דאורייתא וקיומה נמצא בו מקום להיות צדיק ורשע, וכמו שמבואר בשולחן ערוך (אורח חיים סימן רל"א) וזה לשונו: וכן אפילו לישב בסוד ישרים וכו' ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו וכו'. וכדומה בכל המצוות, יוכל האדם להיות בו צדיק או רשע וכן בדברים הגשמיים הנראים שהם להבל וריק בעולם כי הם רק לצורך קיום הגוף הגשמי, גם בהם יש דברים עתיקים למאוד ואדם הזוכה לעשותן כראוי לפני מלך הכבוד גדלה מעלתו מאוד מאוד, ממש כעבודת התורה והעבודה ויותר, לפי שכל מה שנתרחק הדבר יותר מאור פני מלך חיים כשחוזר ונתקרב על ידי מעשה האיש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר יש יותר נחת רוח בזה לבורא עולם מהתקרבות אליו פנימיות התורה והמצוות וכמו שאיתא בזוה"ק (מקץ קצ"ו:) על פסוק (קהלת ט', ט') ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך פירוש שגם באהבת אשה ממש, חיים ימצא בו, חיות נפשו ורוחו ונשמתו לבחור בחיים הטובים, מי שהולך בו מנגד דברים הגופנים המגושמים המטונפים הנמצאים במעשה ההוא וכוונתו רק לשמור ולעשות בה חפצי שמים לקיים מצות עשה בתורה פרו ורבו להוליד בנים ובנות להרבות הדמות וצלם אלהים בעולם כי לא תהו בראה לשבת יצרה כי בכל מקום אשר שלטה שם רזא דמחשבה נעשה מקום ישוב ובנין העולמות, ובכל מקום שלא שלטה שם רזא דמחשבה הוא תהו ושממון ושם הוא מדור הקליפות שלא נכללו ברזא דדיוקנא קדישא דאדם, ומי שאינו מקיים מצוה זו ממעט הדמות והצלם ומרבה הקליפות חלילה שרצונם למעט ולא להרבות, או שכוונתו להוליד בנים ובנות עובדי ה' ומגדלין שמו בעולם ועושין נחת רוח לפניו, ולקיים מצות עונה הוא שארה כסותה ועונתה של השכינה הקדושה כנודע למעמיקים ברזי התורה, ושוברין ומכניעים תאות לבבם בשביל יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, ואז לא יגרע בזה שלוקח אשה הנולדת מגוש עפר ארץ העמים, כי נעשית בדמות מקבלים עליונים אשר על ידי זה נמתק כל הדינים ונעשה שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. ועל כן הכתוב צווח שגם עם האשה אשר אהבת תוכל לראות חיים טובים ומתוקנים עד עולמי עד לעשות בזה נחת רוח לפניו יתברך שמו ולגרום בזה יחוד קדושא בריך הוא ושכינתיה ושימלאו כל העולמות שפע וברכה ונחת ושמחה ותענוג והכל בשבירת תאותך באמת. גם ברכת עולם הזה תוכל להשיג בזה כי זה מאלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וכו' ואחד מהם הוא הבאת שלום בין איש לאשתו והוא השלום הנזכר בפמליא של מעלה ושל מטה ויודעי דעת מבינים את זה.

ואך מי שאינו משים לבו לזאת וסובב הולך בדרך תאות לבו למלאות חשק תאותו, על ידי זה ח"ו יאבדו מן העולם כמאמר חז"ל (אבות א', ה') כל המרבה שיחה עם האשה גורם

רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם ובאשתו אמרו וכו', וכן בכל דברי הגופניות למשל באכילה פעם אחד נאמר בתורה (דברים ח', י') ואכלת ושבעת וברכת את ה', ופעם אחד נאמר (שם שם, י"ב) פן תאכל ושבעת וגו' ושכחת את ה' אלהיך וגו', כי הכל בשתי הענינים האלו הם עתים לטובה ועתים לרעה וכבר דברנו מזה כמה פעמים אופני האכילה לטוב ולהיפוך, וכמו כן בכל אבר ואבר וגיד וגיד מרמ"ח האברים ושס"ה גידים יוכל לעשות בו טוב ורע. למשל המחשבה שבראש יוכל האדם להיות בה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה שיהיה מחשבתו מקושר ומדובק לחי העולמים באופן שלא יפסיקוהו ולא יבלבלוהו ממחשבתו הקדושה אפילו אם יהיה עומד באלפים מבני אדם המדברים מצרכי עצמן הוא לא יפול ממחשבתו כי קשרה בקישור אמיץ וחזק בל תמוט עולם ועד, וכן ח"ו יכול להרהר בה הרהורים האסורים הרעים מכל תאוות ההיתר והאיסור וידוע אומרם ז"ל (יומא כ"ט.) הרהורי עבירה קשים מעבירה ועל זה נאמר (יחזקאל י"ד, ה') למען תפוש את בית ישראל בלבם, כי ה' הוא הנותן כח במחשבה הרבה יותר מכל אברי הגוף כי בכל האברים אין יכול לעשות מעשהו כי אם בדבר שהוא עתה בו ונמצא לפניו זה הדבר אבל לא יוכל לעמוד בחוץ לארץ ולעשות בארץ ישראל וכדומה, אבל במחשבה אדם עומד כאן וחושב במקום אחר במקום שיחפוץ, ואלהים חשבה לטובה בכדי שיעשה כל מעשיו כאן והמחשבה יהיה מקושר ומדובק בשמי השמים שיחשוב לעשות רצונך אלהי חפצתי שאין אני עושה עשיה זו כי אם למען שמך ויהיה באמת כן בלבבו, ובבני אדם הנוטים לחומריות תאוותם, הנה המחשבה ראשית לכל עוונותם, כי כל הלילה יחרוש, ובבוקר יקצור. פירוש כל הלילה חושב מחשבות איך ירע ובבוקר יעשה המעשה כפירוש רש"י, וכמעט רוב רעות בני אדם מזה כמאמר הכתוב (בראשית ו', ה') וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום שביום הוא מהרהר בכל מיני דברים המטונפים ובלילה בעוונותינו הרבים מטמאין אותו בפועל ובא לידי טומאת קרי רחמנא ליצלן שהוא חמור מכל העבירות שבתורה ונודע לכל חומר עון זה שאינו רואה פני שכינה ואין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה וגדול עוונו מנשוא שכמעט שננעלין ממנו שערי תשובה כמו שאיתא בזוה"ק רק בחילא דתיובתא יתיר ותדירא (עיין חלק א', ס"ב.), ועיין בראשית חכמה בפירושו שתשובה תתאה אין מועיל כלל לזה החטא כי אם דייקא תשובה עילאה.

וכן בעינים יוכל האדם לישא עיניו למרום כמאמר הכתוב (ישעיה מ', כ"ו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ח', ד') כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה מה אנוש כי תזכרנו וגו' ונעשה נכנע ושפל בעיניו

לפני המקום ועושה תשובה לפניו על אשר פגם בכבודו יתברך שמו, וגם יוכל לעצום עיניו מראות ברע שהוא גם כן מצוה כאומרם (קידושין ל"ט:) ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כאילו עשה מצוה, ולהיפך נודע אומרם ז"ל (ירושלמי פרק א' הלכה ה') עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה, וכן בכל אברי הגוף כי אין לך כל דבר ודבר שבעולם שלא יהיה בו מטוב ועד רע ובכל הדברים מעורבים טוב ורע כידוע לכל.

ועל כן דעו וראו אחיי ורעיי איך אדם נברא דו פרצופים וכל מעשיו משמשין על שתי פנים והברירה והבחירה בידו להיות בכל אבר ואבר שבו ובכל דבריו ומעשיו או בבחינת צדיקים ילכו בם או ח"ו להיפוך בבחינת ופושעים יכשלו בם, והנה החוטא והפוגם באבר מיוחד או במעשה מיוחדת יש בו שני דרכים לשוב אל ה', האחד כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (ריש פרק ב' מהלכות דעות) וזה לשונו: ומה הוא תקנת חולי הנפשות וכו' עד וכיצד הוא רפואתם מי שהוא בעל חימה אומרין לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החימה מלבו, ואם היה גבה הלב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל וילבש בלוי סחבות המבזים אל לובשיהם וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו וכו' עד כאן. וזה נקרא תשובה תתאה כי היא רק להסיר הרע והקליפה ממנו שרואה באיזה אבר ובאיזה עשיה שפגם והוא מכניע הרע שלא לעשות עוד בשום אופן רע באבר הלז או במעשה הזה ואז מסיר רע ממנו כי כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב כמו שאמרו (בעבודה זרה ה'.) וכל עוד שהאבר הזאת תחת רשות הקליפה אי אפשר להקדושה לשרות עליו כי אין אני והוא יכול לדור וכשמסיר הרע אז נקרא תשובה שמשיב האבר לכאשר היה לצאת מרשות הקליפה שיוכל לשרות עליו סדר הקדושה בעשות עמו אחת ממצוות ה' לשמו באהבה, אבל עדיין לא נקרא זה תשובה שלימה בשלימות כיון שבתשובתו עדיין לא נקרא שם ה' וקדושתו על האבר והמעשה ההיא רק שהוסר הרע ממנו. ותשובה עילאה שהוא תשובה השלימה הוא בבחינת אומרם ז"ל (שמות רבה כ"ג, ג') הצדיקים בדבר שחוטאין בו מתרצין, והוא שעם אותו האבר שחטא בו יראה להתרצות בו לפני קונו כמאמר חז"ל (עיין ערכין ט"ו:) חטא אדם בלשון הרע מה יעשה ויתכפר לו אם היה רגיל ללמוד דף אחד ילמוד שני דפים (עיין ויקרא רבה כ"ה, א'), כלומר אחר עזיבת חטאו באמת באופן שלא ידבר עוד לשון הרע בשום אופן ובזה הוסר הרע מהאבר הלז.

ואמנם תשובה שלימה להשרות עוד קדושת ה' עליו ואז היא תשובה באמת ששב האבר תחת רשות ה' ועל כן לפי שחטא בדיבור פה צריך ללמוד תורה לתקן הדיבור

פה להשרות עליו אור ה' וכמו כן למשל אדם חטא בנשים צריך בזה הענין גופא לתקן להיות בבחינת ראה חיים עם אשה אשר אהבת כנאמר. וכמו כן במחשבות רעות ידביק מחשבותיו לה', וכן יראה להפך המדות שחטא בהן לעבוד עם המדות ההם את שם ה' כמו למשל אם חטא במדת החמדה שחמד את של רעהו ביתו או עבדו שדהו וכל אשר לו, עתה יחמוד לתורה ומצוות ה' שלא יספיק לו כל מה שלמד ועשה, ויחמוד עוד ועוד לזה, וכל אשר עשה יהיה קטן בעיניו וידמה לו כאילו אין לו עדיין שום מצוה ממצוות הרצוין לפני מלך עולמים ותמיד ילך מחיל אל חיל ברוב חמדה ותשוקה להרבות בנפשו לימוד תורה ועשיית מצוות עוד ועוד. וכן במדת הגאוה אף שהיא מאוסה מתועבת ומשוקצת לפני הבורא יותר מכל המדות רעות כמו שאמרו חז"ל (סוטה ה'.) עיין שם שהרבו בחומרתה ובגנותה עד מאוד ואמרו שראוי לגדעו כאשירה ואין עפרו ננער ושכינה מיללת עליו וכאילו הוא כופר בעיקר עיין שם. מכל מקום יש דוגמתה בקדושה והיא משובחת מאוד כשהיא על שלימות הראוי והיא כמאמר הכתוב (דברי הימים-ב י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה'. וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ל"ז.) לעולם יאמר אדם בשבילי נברא העולם, ולכאורה הוא גבהות גדול שיאמר האדם שרק בשבילו נברא העולם, ואמנם שישנו בקדושה והוא כי לפעמים יַטְעֶה היצר הרע לאדם לומר לו מי אתה לבקש גדולות לישב בבית המדרש כל היום ולנהוג בחומרות בעניני המאכלים שלא יהיה עליהם שום חשש דחשש, ובפרישות יתירה מאשתך לבטל עונה לסרס עצמך משבת לשבת ולהזהר בטבילות המקוה אף אם יהיה הקור גדול ולהתענות בתעניות זה הכל היה נאה להצדיקים הגדולים שמעודן היו נשמרים מכל רע ואינם עושים שום דבר אחר כי אם זה ויש להם נשמות גדולות אבל אתה בער ולא תדע, עשה והתנהג כאשר נהגו עצמן אבותיך הראשונים שלא לדקדק כל כך, וכן בענין התפילה אומר לו לא תדחק עצמך ליזהר מלהתפלל בלי שום מחשבה זרה כי קטן אתה במדריגתך ואין אתה ראוי לכך, תתפלל כמו שתוכל כי אחד המרבה ואחד הממעיט וכו' וכדומה מפתויי היצר במה שמפתה אותו במדת הענוה ועושהו עניו מכל וקטן מכל.

ועל כזה אף אתה אמור לו שקר אתה דובר בזה, וכל אדם יוכל להיות כמשה רבינו ע"ה (רמב"ם הלכות תשובה פרק ה' הלכה ב'), ואם על משמרתי אעמודה להיות נזהר מכל רע מלא תעשה דאורייתא או דרבנן או אפילו מנהג ישראל חלילה לי לפרוש מדרכיהם שלא לעשות כמעשיהם ולדקדק בכל מיני הדקדוקים ולהזהר בכל מיני אזהרות שלא לבוא לידי איסור קל של דבריהם בשום פנים, ולעשות כל המצוות עשה בשלימות בלב טוב ובמחשבה טובה באימה ביראה באהבה ושמחה כראוי למלך הכבוד, ואם כה אעשה גם

אנכי לא נופל מהם וגם אני יכול לבוא לדרגת הצדיקים כמוהם כמוני ועל כן גם בשבילי לבד נברא העולם כיון שגם אני אוכל להיות כמוהם אם ארצה לחזק עבודתי בשלימות, ועל כן אמרו חז"ל (תנא דבי אליהו רבה כ"ה) חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב, והוא כי לא יאמר האדם מי אני לגשת אל הקודש ולפשפש עצמי בדברים הגדולים הראויין לגדולי הדור ולא כן עמדי כי אתנהג עצמי בדרך כל העולם ומה עושין כל העולם שאינם במדריגת הצדיקים גם אני אהיה כמוהם ולמה זה אצא מכללם וכי יוכל כל העולם להיות במדריגה עליונה ומי יהיה חורש וזורע ועושה כל עבודת הארץ, כדרך אמירת איש הבער ולא ידע כי הוא רק דברי היצר הרע שבקרבו והוא פתי יאמין לו לכל דבר שאומר לו לעשות כרצונו, אם כה יאמר לו שהוא גדול למאוד והוא מופלג בתורה ועוסק במצוה ומי הוא גדול ממנו, ומראה לו שכלו וחריפותו בתורה וכי הוא עובד ה' ככל חבריו ויותר הרבה ומגביה את לבו בקרבו ותחת כבודו יקד כיקד אש עד שמגיעו לכל המעלות שמנו חכמים בגסי הרוח שהבאנו למעלה, כן הוא עושה ומתקוטט עם הכל ומתגאה על הכל ונדמה לו באמת שהוא החשוב שבכולם או שוה להם והכל מחויבין לכבדו לעשות לו יקר ותפארת כי לו נאה כי לו יאה, ויהי בהגיע לעשות אחת ממצוות ה' או להזהר מן העבירה קלה או חמורה קצת יפילו עד למטה מכל וישפילו ויאמר לו שהוא קטן מהכל ומי הוא לבקש גדולה לעצמו מאת המלך הקדוש והוא קטן ונבזה ואינו ראוי למדריגה, ועל כן לא ירצה לדקדק במצוות על השלימות הראוי וליזהר מדקדוקי סופרים כדרך הצדיקים.

ועל זה, אמריך תשיב לו כמאמר חז"ל הנזכר מתי יגיעו מעשי וכו' והוא היות כי קטן אני במעשי ואמנם הלא אב אחד לכולנו אל אחד לכולנו, ונשמות ישראל הם חלק אלוה ממעל אפילו נשמת הפחות שבפחותים, ואני מחויב לראות ולתקן מעשי שאהיה כאבותי אברהם יצחק ובידי הכל אם ארצה ובפירוש אמרו חז"ל כל אדם יכול להיות כמשה רבינו, וכל זה הוא בחינת הגבהות הנצרך אל ה' ועבודתו, חוץ מדרכים הגדולים הידוע ליודעים בפסוק ויגבה לבו בדרכי ה' מענין גבהות הצריך אל הקדושה. ובלא זה, הנה מי שידמה בנפשו שכל עשיותיו בדרכי ה' קטן ודל הוא, ממילא לא יחשוק אל עשיותם ולא יתלהב לבו בקרבו בעת עשותם, מה שאין כן אם יודע ומאמין אשר בהליכתו בדרכי ה' ומצוותיו גורם שמחה ותענוג ותיקונים גדולים בעולמות עליונים ובשמות הקדושים ברוך הוא ממילא יחשוק ויתלהב לבו לזה ויעשנו בגודל זריזות ושמחה, ויראה לדקדק שיהיו נעשים על צד היותר טוב ויפה ולהתנאות בהן כי הם דברים יקרים למאוד, וביותר מה שכביכול ברוך הוא וברוך שמו מקבל תענוג ונחת

רוח מהן ודאי יראה לעשותן על צד היותר טוב ובשמחה, וכן להיפוך כשיאמין שכאשר הוא מקלקל דרכיו גורם ח"ו רעות גדולות בכל העולם כולו וצער לפניו כביכול והמעטת אורות עליונים ופגמי שמותיו ברוך הוא, ודאי כי יחרד לבבו ויתפחד ויראה ליזהר מאוד שלא להכשל בשום עבירה ח"ו.

והנך רואה מכל זה איך הגבהות תצטרך אל הקדושה, וכל זה אינו רק קודם בואו אל העבודה לעשות איזה מצוה או ללמוד תורה או להתפלל בכוונה שצריך להגביה לבו בכדי שיעשם על ידי זה בשלימות כאמור, אבל לא כן אחר שכבר עשה המצוה או כבר התפלל לא ידמה בנפשו שעשה איזה דבר ויש בו איזה מעלה כי כאשר יערוך במוחו ושכלו מקצת מן המקצת מגדולת יוצר בראשית ברוך הוא, ידע אשר כל עבודתו שעבד לו כאין ואפס ממש נחשבים נגד ערך העבודה שצריך לעבוד למלך גדול ונורא כזה כי הן במלאכיו ישים תהלה לפי שאין שיעור וערך לגודל איכות העבודה שצריך לעבוד לו ואיכות האהבה והשמחה והפחד והאימה שצריך להיות בעת עבודתו ומי יאמר זכיתי לבי, רק שהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מקבל עבודת עבדיו העובדים אותו בלבב שלם לפי מוח שכלם וכוחם אף שאינו על אחד מני אלף כראוי לעבודתו ומתקן על ידי זה כל העולמות עליונים ושמותיו הקדושים ומשפיע על ידי זה ברכה לכל העולמות ובאופן כאשר יראה ללבב העובד הלז שלבבו נשבר בקרבו ויודע שלא התחיל עדיין לעבוד לו כלל רק שאין ביכולתו לעשות יותר, ומה שבכוחו עושה עד מיצוי דם נפשו, אז ברוב חסדיו מקבל עבודה זה לנחת ושמחה לפניו אבל אם ידמה בנפשו שכבר עשה איזה דבר ויגדיל קצת לבו שיצא ידי חובתו מעט בעבודתו או אפילו בלא זה רק שיערוך בנפשו שהוא במעלה הגדול מחבירו ויש בו קצת חכמה מה שאין בזולתו הנה מחשבה כזאת פיגול הוא לא ירצה ושתיקתו יפה מדיבורו והלואי שלא יעשה המצוה משיעשנה ויחשוב בתפארתו במה שהוא מפואר ומשובח בזה יותר מחבירו והכל כנודע וידוע, רק קודם עשיית המצוה ולימוד התורה ועבודת העבודה צריך תחילה לומר בשבילי נברא העולם כדי שעל ידי זה יעשה על צד השלימות והטוב ותחשק ותתלהב לבו לעשות אותם ביותר ויותר מיכלתו, וכן בכל המדות רעות יראה לעבוד בהם ה' ואז נקרא תשובה עילאה כי הוסר מעליו כח הרע ונדבק בקדושה.

וזה מאמר הכתוב (הושע י"ד, ג') קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו'. כלומר אף דברים שעמכם מצרכי הגוף ותענוגיו במה שמצא היצר הרע והרע מקום רחב לשרות עליהם הכל קחו ושובו אל ה' לעשות עמהם מצוות ה' וראה חיים עם האשה אשר אהבת כאמור, או יאמר על דרך זה קחו עמכם דברים, פירוש הדברים אשר נכשלת ופגמת בהן, עתה

קחו לכם ועשו בהם טוב, ובתשובה הזו יעשה מזדונות זכויות כמאמר חז"ל (יומא פ"ו:) ואוקמוהו בתשובה מאהבה כי זה המתחרט על מה שעשה ועוזב את החטא בלבד שלא לשוב למרוד בה' זה נקרא תשובה מיראה כי רק מיראתו מפני הבורא עושה תשובה שלא לעשות עוד הרע בעיניו אבל אין זה בחינת האהבה לה' לראות להתקשר ולהתדבק בה' להשרות עליו רוח הקדושה מן ה' אחרי הפרדו מאתו, אבל כשעושה בכל אבר ואבר ומעשה ומעשה שפגם בו, תורה ומצוות ועבודת ה' זה נקרא תשובה מאהבה כי אהבת ה' בוער בקרבו לשוב להתדבק בה' לקחת האבר תחת רשות השכינה הקדושה לחסות בצל כנפיה להתקדש בקדושתה, ועל כן כמו שהוא לוקח האבר שהיה תחת רשות הקליפות ומחזירו אל הקדושה תחת רשות קודשא בריך הוא ושכינתיה כן נעשה מהעבירה מצוה כי גם הוא עושה מהעבירה מצוה, מחמדת האיסור חמדת ה', מגאות העבירה גאוה הנצרך לעבודת ה', ועל כן זדונות נעשו זכויות כנאמר.

ואמנם תדע אשר צריך בזה זריזות גדולה ולב משכיל לראות שלא יפול ח"ו בערמות היצר הרע ותחבולותיו כי גנוב יגנב הוא מאיש ועושה עצמו כאילו לא ידע אתו ובלבו טמון אורבו אורב לנפשו ואומר לו עשה לשם ה' ובתוך כך לבו חומד לגשמיות הדבר ההוא, וצריך לזה נסיונות גדולות בזמנים הרבה לראות אם שוה בלבו כשיעשה הדבר הזה או לא יעשנה. כמו למשל באכילה הנה אם ירעב אז יחשוק להעלות הניצוצות מן המאכל ולגרום בזה יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ולא כן אם אינו תאב לאכול לא יחשוק כלל זה, זו היא תאות היצר הרע ממש. או יבחון בנפשו אם כוונתו אמת לה', אם כך הוא חושק וחומד לעשות אחת ממצוות ה' באהבה וחמדה הזו. אם אין כוונתו כי אם בשביל לעשות דבר ה', הנה יפנה מן האכילה בשעה זו לעשות מצוה או תורה ועבודה, כיון שאין כוונתו באכילה כי אם לשם המצוה מה לו מצוה זו או אחרת ויאכל בשעה אחרת לשם מצוה. וכן נסיון פרישות דרך ארץ אם יודע בטוב אשר ממש שוה אצלו בתאות לבו אם יעשה הדבר ההוא או שילך לו מזה ולא יעשנה ושוה אצלו בטוב לבב באמת בשלימות, אז ידע כי מתת אלהים הוא ולא עצת יצר הרע ויוכל לעשות בו נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם. וצריך לזה גודל פלס ומשקל והבחנות רבות אם אינו מעורב בזה מעצת היצר כי שכל אדם על פי רוב נמשך אחר התאוה, ולמה שלבו חפץ יטנו שכלו גם כן להוכיח אשר דבר זה טוב הוא וראוי לעשותו לכבוד הבורא, ואין האמת אתו.

ועל זה אמרו חז"ל (תיקוני זוהר ל"ח.) אין בין מים העליונים למים התחתונים אלא כמלא נימא, כי המים נקראים על שם התאוות כי כל התאוות באין מיסוד המים לפי שהם

מצמיחין כל מיני תענוג כמו שאיתא בשער הקדושה למורינו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל, וכשאדם זוכה לעשותן לשם ה' לעשות עמהם נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם נקראים מים העליונים כי עולים למעלה, ולהיפוך כשעושה אותם בתאות לבו כסוס כפרד אז נמשל כבהמות נדמה ונעשה בבחינת (קהלת ג', כ"א) רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ, ונקראים מים התחתונים. ואין ביניהם אלא כמלא נימא, היא החכמה והשכל שבראשו להבין ולהשכיל אם לעלות למעלה למעלה או לירד מטה מטה ח"ו, ובבחינה זו נהפך היצר הרע והרע שבקרבו כולו לטוב כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ד, א') בפסוק (משלי ט"ז, ז'), ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו זה יצר הרע. כי גם כח התאוה והחמדה שהוא היצר הרע עתה נהפך לטוב לעבוד עבודת הקודש, וממילא על ידי זה גם אויביו הגשמיים שהם השונאים הרעים שיש לו גם המה ימליצו טוב בעדו ויהפכו לו לטובה כי מלאך רע שלו שמקטרגו בשמים גם הוא יענה אמן לפי שנתהפך לטוב, ועל זה אמר הכתוב (משלי י"ז, כ"ו) גם ענוש לצדיק לא טוב. כי בענין התשובה תתאה שאינו מהפך המדות וכוחות הרעים לטוב כי אם מגרשם מאתו שלא יעשה בהם את האסור לעשות, הנה גם שונאי צדיק הגשמיים יאשמו ויענשו שילכו מאתו ולא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה וגו', וזה עדיין לא טוב הוא כי לא נהתפכו כוחות הרעים שבו לטוב. ואמרו צדיק כי טוב (ישעיה ג',י') טוב לשמים וטוב לבריות כמאמר חז"ל (קידושין מ'.), כלומר אף הבריות שהם נגדיו ושונאיו מהפכן בכח צדקתו לטוב אליו לאהבה אותו ולדבקה בו וממילא גם יחזירם למוטב כיון שנתדבקו בו. **ולזה** אמר הכתוב שובה ישראל וגו' כי כשלת בעוונך וגו' ונמשיל משל קטן והוא קרוב להמשל שכתב החסיד בחובת הלבבות והוא שהיה בעל הבית אחד בעל חסד גדול וטוב והמיטיב לכל ורצה פעם אחד לעשות חסד מפורסם לבאי עולם והכין בית גדול עם כל מיני מעדנים ומטעמים הרבה מינים והכין שם מכל הטובות הצריכין לבני אדם ממלבושי כבוד וספסלים הטובים ושלחנות וקתדראות לישב עליהם וצוה להכריז כל איש אשר ירעב וירצה לאכול יסור שמה ויאכל וישתה שם כרצונו ויישן שם על המטות המוצעות הנאות, וכשבאו לשם הרבה מבני אדם אשר לא טובים ויאכלו וישתו וישכרו כשכרותו של לוט והתחילו להכות זה את זה עד שאחד נתן ידו בעיניו של חבירו ועשהו סומא וכדומה, ואז כאשר הלכו בבית נכשלו ונפגעו באלו הספסלים הטובים והשלחנות, ויפול ושיבר את רגלו והשולחן נפל על ראש חבירו ורצץ את מוחו ונעשו כולם חולים ויגיעו עד שערי מות, והנך רואה בעיניך בזה כי בעל הבית הזה כיוון באמת לטוב ולחסד, וברשעתם וכח תאותם נעשו כל הטובות שלו להם לרעה, הספסלים והשלחנות שהוכנו

לטובה שיברו בהם את רגלם ורצצו את מוחם, היין הטוב שהוכן לשתות לטובתם נשכרו יותר מדאי עד שנפלו לחולי, וכמו כן בדברים האמורים כי כל הדברים הנתונים מאת אלהים בכל הדברים אשר על הארץ הלא כולם הם חסדים אמיתיים וטובות גדולות עתיקות נוראים ונשגבים למי שזוכה לעשותן בכח שכלו אשר בקרבו לא בכח תאותו כבהמה, וראה חיים עם אשה אשר אהבת, וברשעת האדם נכשל בטובות האלו גופא להיותן פח לפניו לרדת על ידן לשאול תחתיה, ומי הוא החייב בזה, והקב"ה אומר (דברים ל', ט"ו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' כלומר אני כיוונתי לטובה אשר אתה תבחר ותקרב בחיים למען תחיה אתה וזרעך בכל הדברים שהערכתי לפניך, והאדם נכשל בהטובות להיותן מכשול לפניו לירד לבאר שחת. ועל כן אמר הנביא כי כשלת בעוונך שאתה נכשל בהטובות המונחים לפניך לעשות בהן רע, ועל כן איפוא זאת עשו קחו עמכם דברים כנזכר ליקח הדברים ההם להחזירם לטובות לאכול ולשתות בהלולים כלומר שיהיה כקודש הלולים לה' להיות המחשבה מקושרת בשמי השמים ולשבר כח תאותו ולהכניעה עד קצה האחרון בנסיונות שונות וכדומה משאר הדברים צרכי חיי הבל עולם הזה בכולם תוכל לעשות נחת רוח גדול למי שאמר והיה העולם כמעט יותר מן התורה והמצוות, והקב"ה הכינם לטובה גדולה לך, וכל פעל ה' למענהו (משלי ט"ז, ד'), כלומר למען ה' ו' יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה לגרום שפע וברכה רבה בכל העולמות על ידי זה ושמחה וחדוה ונחת רוח ככל הנאמר.

וזה הדבר אשר שיבח הכתוב את אבינו אברהם, ואמר וילך אתו לוט נודע בחינת לוט הוא היצר הרע האורב אל האדם טמון בקרבו והוא לוטה בשלמה להחטיא את האדם, אבל באברהם הנה הלך אתו עמו, והיצר הרע השלים עמו, להיותו אוהב שמו בכל לבבו בשני היצרים יצר טוב ויצר הרע שעם כל כוחות תאוות הרעים הִתְאַוָה לה' המיוחד, ובכל הדברים התחתונים הגשמיים עבד את ה' ואף גם כשירד למצרים מקור מקום הטומאה והרע, שאף הוא קצת נפל ממדריגתו הרמתה להיות כאשר הקריב לבוא שמה הכיר ביפיה של שרה עד שאמר (לקמן י"א) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מה שאין כן קודם שלא ידע ולא אסתכל אף בדידיה מפני דביקות מחשבתו בה' בלא הפסק רגע, אף על פי כן כשעלה משם נאמר (לקמן י"ג, ה') וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים וזה הכל רומז אל הקדושה בקרו של אברהם וצאן קדשים שגם לוט כח התאוה, נשרש תחת יסוד הקדושה להתאוות ולחפוץ את ה' בכל עוז, וקנתה לה השראת קדושת ה' מצאן ובקר ואהלים אהל תורה ותפילה, ונעשה בבחינת (תהלים קל"ט, ה') אחור וקדם צרתני, שמן האחור נמשך ובא אל קדם קדמתה קדמונו של עולם ועלה למעלה

למעלה וילך למסעיו הראשון לנסוע הנגבה בחינת ימין לאכללא שמאלא בימינא ופרע הקפותיו כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"א, ג'), ורמזו כי דרך האיש אשר לא ניסה בדבר אז צריך לעשות הדבר ההוא בחשאי בנסתר מיראת היצר הרע והרע שלא יכשל ח"ו בדבר, אבל בשכבר עמד בנסיון אז הוא עושה הדבר ההוא בהתגלות לעין כל כי אינו חש מסטרא דשמאלא העומדת בצדו, וכנודע מסוד תפילה בחשאי ותפילה בקול, וזה פרע הקפותיו מה שהיה צריך להקיף על הדבר סביב סביב שלא יעשנו כך בגלוי לעין כל, עתה פרע וגילה הדברים (כי פרע לשון גילוי מלשון (שמות ל"ב, כ"ה) כי פרעה אהרן) כי כבר עמד בנסיון ולא יראה עוד משום דבר וכאמור.

פסקה ה

ויקח אברם וגו' ויצאו ללכת ארצה כנען וגו'. עיין מה שכתבתי למעלה לבאר מנין ידע אברהם את הדרך אשר ילך בה, ולפי פשוטו נראה על דרך מה שכתב הזוה"ק (בפרשה זו ע"ח.) וזה לשונו: קודשא בריך הוא יהיב ליה לאברהם רוחא דחכמתא וכו' ואתקל בתקלא וידע חילין די ממנין על סטרי דישובא כד מטא לגו נקודה דאמצעיתא דישובא תקיל בתקלא ולא הוה סליק בידיה אשגח למידע חיליה וכו' כדין ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה דכנען וכו'. והן על זאת ודאי שלא היה לו על זה צווי מפי הקב"ה רק שמעצמו נמשך לשם לפי שידע כי משם הושתת עלמא ושם שער השמים, וגם כאן אף שלא הראה לו הקב"ה את הארץ שיער בנפשו וחכמתו כי ודאי זה הארץ יחפוץ ה' להנחיל לו לרשתה ועל כן תיכף כשבא אל הארץ נראה אליו ה' ואמר לזרעך אתן וגו' כלומר כיוונת לדעתי כי זה הוא הארץ אשר חפצתי לתת לך ולזרעך עד עולם, ולזה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו פירוש ששש ושמח במה שנראה ה' ובישר לו שהוא הסכים אליו שכיוון לדעתו של הקב"ה וכמו שפירשו ז"ל ישמח משה במתנת חלקו.

גם יאמר ויצאו ללכת וגו' ויבואו וגו'. על דרך אומרם ז"ל (בבראשית רבה ל"ט, י"א) לפום דאמרין אנשי מבית לבית חלוק, מאתר לאתר נפש, ברם את לא נפש את חסר ולא ממון וכו' והעיד הכתוב אשר כן נעשה יצא בשלום ונכנס בשלום בנפשות ובממון.

פסקה ו

ויעבור אברם בארץ וגו'. לשון ויעבור אין לו פירוש לכאורה, והיה לו לומר וילך עד מקום שכם וכדומה, והנראה בזה על פי המבואר בדברי מרן האר"י ז"ל (בעץ חיים פרק ג' משער הכללים) וזה לשונו: וסוד השדים ודדים הם בסוד ויעבור וכו' כי סוד ויעבור ע"ב מימין ריו"ו משמאל הוי"ה באמצע וכל זה בבינה כי היא המינקת והנה ע"ב ריו"ו הוי"ה גימטריא שד"י שהוא השדים והוא סוד אלהים שבבינה א"ל מימינא מ"י משמאלא ה' באמצעיתא וכו' וכאשר אימא היא המניקה לבנים אז נקרא אל שדי עיין שם, השדים המניקים בהם

וכשעולה למעלה ומסתלקת מעל הבנים שכבר נגמר זמן יניקתה אז נקראת א"ל עליון גומל חסדים מלשון ויגמל הילד כי נגמר זמן היניקה וכו' עד כאן. ובזה תבין סוד הכתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם והוא לפלא בעין הכל כי הלא כמה פעמים כתיב וירא ה' אל אברם או אל יצחק וליעקב.

אכן הנה נודע הדבר המבואר בדברי האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו) אשר קודם מתן תורה לא היה הזיווג עליון בשלימות אף בימי האבות רק שמאברהם התחיל להתעורר הזיווג ואף שמבואר שם אשר בימי יעקב נשלם הזיווג, נודע אשר כמה מיני זיווגים יש כמו שמפורש בעץ חיים (בשער הזיווגים עיין שם) ואמנם הזיווג שהיה בימי האבות הוא המכונה על שם זיווג קן צפור סוד מוחין דיניקה המבואר שם (פרק ב', ג') בבחינת והאם רובצת על האפרוחים וכבר נתבאר שסוד היניקה היא בבחינת אל שדי שהוא ע"ב מימינא וריו"ו משמאלא הוי"ה באמצע, ולכן אף שגם שם הוי"ה נכלל בזה מכל מקום אינו בבחינת השלימות והיא רק ככלה בין רעותיה משובצה ומקיפים אותו מימין ושמאל ולא כן בחינת הגדלות המכונה על שם הוי"ה בעצמו כי נתעלה ונתגדל זיו אורו צח ומצוחצח בבחינת הזיווג השלם המיחד כל העולמות ולכן אף על פי שנאמר כמה פעמים ויאמר ה' אל אברם וירא אליו ה', זה הכל היה בבחינת היניקה שהוי"ה באמצע ולא בבחינת השלימות גדלות המוחין ועל כן אמר וארא וגו' באל שדי בחינת היניקה כאמור ושמי ה' הוי"ה בעצמו בבחינת הגדולה השלימות לא נודעתי להם רק זה ההוי"ה אשר במספר שדי שהוא באמצע, ולכן אמר שם והקמותי את בריתי אתם לתת להם, מה שאין כן בברית בית הבתרים נאמר (בראשית י"ז, ח') נתתי ואמרו ז"ל (בראשית רבה מ"ד, כ"ב) אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה, ואמנם כי אין נתינת הארץ על השלימות כי אם ביחוד וזיווג השלם אחר קבלת מוחין דגדלות וכו' ועל כן כאשר הבטיח להם בבחינת היניקה אמר לתת להם כלומר שהבטיח להם שיהיה שמו שלם בזיווג השלם ואז יהיה בחינת נתינת הארץ (וזה רמז אומרם (בבא בתרא ט"ז:) בת היה לאברהם אבינו ובכל שמה וכו' כי האשה קודם הנשואין היא מְכוּנֶת על שם אביה בת פלוני מה שאין כן אחר היחוד נקראת על שם בעלה ואברהם שלא זכה בימיו ליחוד השלם, היתה שכינת עוזנו מְכוּנֶת על שם הבת, ועל כן ובכל שמה כי בעת היחוד השלם נקראת היא על שם בעלה הנקרא כל, ועתה בכל, כלומר אצל כ"ל או בת כ"ל והבן וזה אברהם בכ"ל והבן) ולזה מסיים שם לכן אמור לבני ישראל אני ה' שאני עתיד להתגלות בשם הוי"ה לבד בחינת הגדלות להראות גדולתי לכל רואה ועל כן והוצאתי והצלתי וגאלתי וגו' ד'

לשונות של גאולה שהד' כוסות של הסדר מרומזים נגדם והוא בחינת ד' מוחין הידועים הרומזים אל הגדלות כנודע.

הנה בריש פרשה זו נאמר וירא אליו ה' וגו'. ומבואר בזוה"ק אליו דייקא וכבר ביארנו, ולפי דרכינו כאן נאמר, כי הנה בעת היחוד השלם עת הארת מוחין דגדלות בעולם אז נאמר (דברים כ"ח, י') וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כי גדולתו יתברך נראה וניכר לעין כל על ידי הנסים המופלאים שעושה והכל יאמרו כי אין קדוש כה' ואין בלתו, וכמאמר הכתוב (שם ד', ל"ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים וגו', וכנאמר (ירמיה ט"ז, כ"א) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה', ואז גם הנביא שנגלה אליו ה', נתגלה באספקלריא המאירה, והנביא רואה דבר ברור וגלוי. אכן בזמן שאין היחוד שלם ואינן מאירין מוחין השלימים כי אם המוחין דיניקה ושמו הגדול יתברך נתון בין ימינא ושמאלא, ובחינת ריי"ו רומז גם כן להשלימות משם אלהים הנחלק לשלושה בחינות (כמו שמבואר בעץ חיים שם) ונודע אשר בחינת אלהים הוא בחינת הצמצום ואין גילוי שכינתו יתברך ניכר בארץ והכל נסתר בטבע ובמקרה המזל ואז גם נבואה לא מצאה חזון ברור מה' כי אם בדוחק עבור חמדת וְהִתְאַוּוּת זה הרואה שרוצה לראות ודוחק עצמו למראות ה', אז ה' יתברך בטובו מתגלה אליו על ידי אספקלריא דלא נהרא כי דבר ה' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ כראוי, ואז נקרא במראה אליו אתוודע כלומר עבור דחיקות וחפיצות הנביא לראות מראות שכינתו יתברך, ולאהבתו במראה אליו אתוודע עבורו אבל אין עת עתה לזה.

וזהו שאמר הכתוב וירא אליו ה'. אליו דייקא כלומר כי מראה הזו לא היה רק אליו עבור השתדלותו שחפץ ודחק עצמו לחזות בנועם ה', ולזה יאמר הכתוב כאן ויעבר אברם בארץ, שכל פעולת אברהם מה שפעל ועשה בהשראת הקדושה בארץ העליונה והתחתונה ובזיווג ויחוד המדות הכל היה בבחינת ויעבור שהוא ע"ב ריי"ו המורה על בחינת מוחין דיניקה ולא בבחינת מוחין דגדלות, ובזה יבואר עוד אומרו אליו דייקא, כי הנה באמת ה' נראה אליו בבחינת אל שד"י המורה על ע"ב ריי"ו והוי"ה ביניהם וכאן לא נאמר כי אם ויעבור שהוא ע"ב ריי"ו לבד, ולזה אמר הכתוב וירא אליו ה' אליו דייקא שהתגלות הלז שהיה גם בבחינת הוי"ה באמצע היה רק אליו לבד, אבל בחינת השראת הקדושה שפעל אברהם להיות בארץ לא היה כי אם בבחינת ע"ב ריי"ו לבד, ולזה אמר שם הכתוב אחר כך ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו פירוש היה שש ושמח אחר שראה כי גם התגלות הוי"ה אליו על כל פנים באמצע ויעבור, אבל הנראה אליו לבד דייקא ולא כן בארץ כי רק ויעבור אברם בארץ ולא יותר, כמדובר.

עוד יאמר ויעבור אברם וגו'. שלשון ויעבור אינו מובן לפי פשוטו כי להיכן עבר הלא כל עיקר הליכתו לשם, והוה ליה למימר ויבוא עד מקום שכם וגו' ורש"י ז"ל פירש נכנס לתוכה ולכאורה אין זה פשט לשון ויעבור, ואמנם בהיות כי מתחילה לא שמע משמו יתברך אלא לך לך וגו' אל הארץ אשר אראך ולא גילה לו הארץ ולא ידע כלל איזה ארץ חפץ ה' שבחר לנחלה לו, ועל כן לא עבר בה כי אם דרך העברה בעלמא שלא לשם קביעות להשתקע בה, ולזה אמר ויעבר אברם בארץ שעבר בה דרך העברה כמו בכל הארצות שעבר קודם בואו לארץ כנען והמתין עד גילוי שכינתו יתברך לידע איזה ארץ בחר ה' עד אחר שנגלה אליו הקב"ה ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת ואז הבין כי זו היא הארץ שצוה ה' ללכת אליה ועל כן ויט אהלה וגו'.

פסקה ז

וירא אל אברם וגו' לה' הנראה אליו. צריך להבין הצגת הסימן לה' הנראה אליו וכי ח"ו יש ה' אחר שאינו נראה אליו והלא אלהינו יתברך שמו יחיד ומיוחד, והנראה כי הנה אמרתי פירוש מאמר הלל הנשיא שאמר (אבות א, י"ד) אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני וכו', כי הנה שתי סוגי אנשים נמצאים בבחינת עבודת הבורא, האחד יחפוץ רק שהוא יעבוד להבורא והוא יעשה כל העשיות, ורעה עינו באחיו אם יראה כי גם הוא עובד לה', כי חפץ באהבת נפשו להיות בן יחיד בעבודה מה שאין זולתו דומה לו, ואף אצל הקב"ה חפץ הוא שהוא בלבד ימצא חן אצלו הוא ולא אחר ורודף וחוטף את כל המצוות מזולתו כאשר יוכל שלא יעשה שום אחד דבר כי אם הוא לבדו, וזה מורה כי גם לכבוד עצמו דורש שימצא חן בעיני המקום בכדי לשלם לו שכר טוב בעולם הזה או בעולם הבא להיות גדול בעיני הקב"ה משאר חבריו ורוצה בתפארתו. ואמנם סוג השני הוא האוהב לה' יתברך אהבת אמת צלולה וברורה בלי שום דופי, ומגמתו רק לעשות נחת רוח לפניו ולגרום יחוד קדושא בריך הוא ושכינתיה תמיד, ולכן אם הוא רואה מחבירו איזה דבר טוב שעובד לה' יתברך ימולא שמחה ונחת ותדשנה עצמותיו במה שעל ידי זה יגיע נחת רוח לבורא עולם ויבוא הטוב מכל מקום, וזה כל מגמתו, וכשרואה דבר מצוות ביד חבירו אינו רודף דוקא לחזור לסבב שיבוא לידו, כיון שגם על ידי חבירו יהיה זה הנחת רוח, וכדמיון אחד האוהב את חבירו אהבת אמת אז ישמח ויתענג בכל הטובות שיגיע לו יהיה ממי שיהיה כיון שלאוהבו טוב בזה ואדרבה יאהב למי שעשה טובות לאוהבו, ולא כן אם אינו אוהב חבירו אהבת אמת רק לפנים, אז רק יֵרָאֶה לפניו שהוא עושה לו טובות ומשתדל בעבורו כי מצפה על ידי זה לתשלום גמול מאתו או למצוא חן בעיניו ולא יתענג כלל אם אחר יעשה לו טובה.

וזהו שאמר אם אין אני לי כלומר כשאין כוונתי בעבודתי למעני למען טובתי או להגדיל תפארתי אז מי לי פירוש מי שעושה ועובד ה' יתברך הכל לי הוא ואני שמח ומתענג בזה כאילו אני עשיתיו כיון שבין כך ובין כך יגיע נחת רוח לבוראי מה נפקא מינה אם הוא מאתי או מאחר כיון שאין כוונתי למעני, וכשאני לעצמי פירוש אם כוונתי בעבודה לעצמי למען טובתי אז מה אני פירוש אפילו זה שאני עושה מה הוא כיון שכוונתי למעני איני עובד אלא לעצמי ולא לבוראי ומה היא חשובה.

והנה אברהם אבינו העיד עליו הכתוב (ישעיה מ"א, ח') וקראו אברהם אוהבי שהוא היה אוהב לה' יתברך אהבת אמת ולא לאהוב את עצמו, וכל ימיו היה חפץ מאוד לעשות נחת רוח לפניו לבד ולהתגדל שמו של מלך מלכי המלכים בכל העולמות עד הארץ התחתונה ולהיות דירתו יתברך בתחתונים כמו שהיה קודם החטא שאמרו ז"ל (במדבר רבה י"ג, ב') עיקר שכינה בתחתונים היתה כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה לרקיע הראשון עמד קין וכו' עד ועמדו ז' צדיקים והורידו אותה לארץ אברהם וכו' עד כאן. ורק לזה נתאוה ה' יתברך בעולמו שברא בכדי לדור עם בריותיו בתחתונים כמאמר חז"ל (שם להלן) אשר על כן בראותו גילוי כבודו יתברך אליו בארץ הלזו והוא פעם הראשון אשר נראה אליו ה' כמו שמובא בדברי הרב האלשיך זללה"ה, הנה לא שמח שמחת עצמו שנתגלה לו ה' מה שאין אחרים זוכים לזה ועיקר שמחתו היה במה שזה נחת רוח גדול לפניו יתברך שמו אשר מצא אדם שראוי להשראת השכינה שיוכל להרכין שכינתו אליו ועל ידי זה יתגדל ויתראה כבוד מלכותו בארץ שזה עיקר כל הבריאה ושעל ידי זה יוכלו נבראי הארץ להתקרב לה' אֵל אמת לצד גילוי שכינתו יתברך בארץ ובודאי כל הקליפות ובחינות הרעים נכנעו ונפלו מבחינתם הרבה מפחד ה' והדר גאונו הנראה על פני תבל ויושבי בה.

ועל כן הנה בשתים גדלה שמחתו, אחד זה שנראה ה' בארץ שהוא נחת רוח לפניו היות לו דירה בתחתונים, ושעל ידי זה יוכלו נבראי הארץ להתקרב לה' ממה שנתקדשו מעט בקדושתו, והכנעת הרע מכולם במעט לפי ערך שהיה, וגם גדלה שמחתו למה שנראה אליו ביחוד ונתקדשו ונטהרו כל רמ"ח אבריו וגידיו ממחזה שדי עד אין שיעור וערך ויוכל על ידי זה לגורם לבוראו עוד נחת רוח יותר ויותר, וזהו שאמר הכתוב ויבן שם מזבח לה' הנראה פירוש על מה שנראה ה' בארץ הלזו, וגם אליו פירוש עוד שמח מה שנתגלה כבודו יתברך אליו ובזה יוכל לעשות נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם ועל זה שמח והעלה עולות במזבח.

או יאמר ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו. כי הנה ג' דברים מוזכר כאן בכתוב, האחד גילוי כבודו יתברך במה שנאמר וירא אליו ה', והשני בשורת הזרע שאמר לו לזרעך אתן וגו', והשלישית בשורת ארץ ישראל שאמר אתן את הארץ הזאת, ואמנם אברהם אבינו ע"ה אב החכמים לא בנה מזבח כי אם על שזכה ראות פני השכינה זה היה העיקר והחשוב שבכולם אצלו ולא הביט על שום דבר אחר ורק השתומם על המראה אשר מחזה שדי חזה והאיר לפניו בכבודו יתברך, והוא אומרו ויבן מזבח לה' הנראה אליו זה היה עיקר שמחתו מה שנראה אליו ה' מכל השלושה דברים הנזכרים.

גם יאמר ויבן שם מזבח וגו'. כי הנה נודע מה שמבואר בזוה"ק (נח ע"ג:) אשר ראויה היתה ארץ ישראל לישיבת ישראל מששת ימי בראשית וכמו בת שבע לדוד שהיתה ראויה לדוד מששת ימי בראשית כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ז.) וזה אשר ישב בה הכנעני קודם, הכל מאת ה' היתה כאשר מבואר שם באורך עיין שם. ושורש הדבר כי הנה ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ועיני ה' דורש אותה תמיד מראשית השנה ועד אחרית שנה והיא מכוונת מול שער השמים אשר דרך בה יעבור כל בחינת ההשפעה הטובה והשלימות וקדושת ה' ונקראת נחלת ה' כי זה הוא נחלתו כמו שאיתא בזוה"ק (פרשה זו צ"ה:) בלשונו: אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו (קהלת י', י"ז) וכתיב (שם שם, ט"ז) אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבוקר יאכלו והני קראי קשיין אהדדי ולא קשיא מאי דכתיב אשריך ארץ דא ארץ דלעילא דשלטא על כל אינון חיין דלעילא ובגין כך אקרי ארץ החיים ועלה כתיב (דברים י"א, י"ב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וגו' עד אי לך ארץ שמלכך נער דא ארץ ישראל דלתתא דתניא כל שאר ארעי דשאר עמין נכרים אתיהבו לרברבין תריסין דממנין עלייהו ועל דא כתיב אי לך ארץ שמלכך נער ווי לעלמא דמסטרא דא ינקי וכד ישראל בגלותא ינקין כמאן דיניק מרשותא אחרא וכו' עד כאן.

ונודע אשר חלק ה' עמו אבל ואתכם לקח ה' וגו' ולקח הוא אותיות חלק שבחר ה' להיות לחלקו ולא נתנם תחת יד שר ומושל וכמו כן ארצם ארץ ישראל לא ניתן תחת יד השר כי אם ה' אלהיך דורש אותה תמיד ועל כן מששת ימי בראשית ישראל ראויין לארץ והארץ ראויה לישראל ששניהם חלק ה' ולא תוכל כלל לסבול עול הגוים עליה כמאמר הכתוב (ויקרא י', כ"ח) כאשר קאה את הגוי וגו' וכן בכותים נאמר (מלכים-ב י"ז, כ"ו) וישלח בם את האריות והנם ממיתים אותם כאשר אינם יודעין את משפט אלהי הארץ, אלהי הארץ דייקא כי קדושת אלהים אשר בארץ הלזו לא היה יכול לסובלם והמית אותם ותיכף כאשר ימלאו סאת הגוים בעוונותם שם, לא תוכל קדושת הארץ לסובלם על שום פנים

מה שאין כן בשארי הארצות, וזה שבישר הקב"ה כאן לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת כלומר שיזכו זרעך להיות בארץ הזאת שתהיה הארץ המקודשה זאת לחלקם, ומעתה ממילא יובן אשר זרעו כולם צדיקים יהיו שיזכו לשבת על האדמה הלזו וכמאמר הכתוב (ישעיה ס', כ"א) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ.

והנה עיקר הבטחת נתינת הארץ היה להאבות גופא להם ולזרעם אחריהם כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין צ:) מנין לתחיית המתים מן התורה וכו' עד שנאמר למען ירבו וגו' לתת להם, לכם לא נאמר אלא להם, מכאן לתחיית המתים וכו' עד כאן. והיה הבטחתו יתברך ובשורתו לאברהם אשר הוא וזרעו אחריו כולם יזכו לרשת את הארץ המקודשת הלז שכולם יהיו ראויים אליה בהיותם מקודשים מכל העמים חלק ה', ועל כן כשאמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ, הוא בשורת הזרע שהוא וזרעו יזכו להיות מקודשים לחלקו שיהיו ראויים לנחלת ה' כי ודאי אברהם אבינו לא חפץ בבנים כי אם למען היות נחת רוח לפניו יתברך לא זולת, ובשורת הארץ שהארץ המקודשת יהיה ירושתם אחר שיהיו ראויין אליה. ואברהם היה מבין תוקף קדושת הארץ ממה שנראה אליו ה' עתה בפעם ראשונה כנזכר למעלה לצד קדושת הארץ המוכנת לרוח נבואה מאת ה' מה שאין כן חוץ לארץ שאין הנבואה מתגלה שם זמן רב כי אם לעתים רחוקים בהכרח כמו שאיתא בזוה"ק (פרשה זו פ"ה.).

והנה רש"י ז"ל פירש ויבן שם מזבח לה' על בשורת הזרע ובשורת הארץ והוא כאשר כתבנו שזרעו יהיה נכון לפניו להיות ראויין לארצות ה' והארץ המקודשת הלז תהיה נחלתם, ולזה סיים לה' הנראה אליו כלומר עיקר השמחה היה ממה שראה שנראה אליו ה' בארץ הזו ומזה הבין גודל קדושת הארץ וחשיבותה לפני ה' ועל כן גדול הוא מאוד שהארץ הזאת ינחלו לעולם וזרעו יהיו צדיקים שיזכו לשכון בארץ הלזו, או ירצה בדרך זה הנראה אליו כלומר מה שגדלה הבשורה בזה הוא דבר הנראה אליו לבד שהוא ידע מעלת קדושת הארץ מה שאין כן אחר שאין מבין זה, או יאמר שלזה בנה מזבח מה שבישר לו ה' שהארץ הוא הנראה אליו כלמר ראוי אליו ולזרעו כנאמר למעלה לכם לא נאמר אלא להם אשר בזה ידע אשר ודאי יצדקו בניו עד העולם וכאמור.

פסקה ח

ויעתק משם ההרה וגו'. פירוש להר הידוע הוא ירושלים הר המוריה כאברהם שקראו הר כמאמר חז"ל (פסחים פ"ח.) כי כל מסעיו היה לצד ירושלים כפירוש רש"י ז"ל בפסוק הלוך ונסוע הנגבה.

או יאמר ויעתק משם ההרה מקדם וגו'. כי נודע מזוה"ק (פרשה זו פ"ד.) כל מסעות אברהם היה להתקשר בבחינת החסד אמת שהוא בחינתו ועל כן הלוך ונסוע הנגבה צד דרום שהוא בימין מדת החסד, חסד לאברהם. והנה חז"ל אמרו (שמות רבה ט"ו, ד') אין הרים אלא אבות וכו' ונראה טעמם בזה על פי אומרם ז"ל כל הגבוה מחבירו משובח מחבירו וכו' ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וכו' ירושלים גבוה מכל ארץ ישראל וכו' (קידושין ס"ט.), ועל כן בחינת האבות שהוא בחינת ג' קוין ימין ושמאל ואמצע הכוללים תחתיהם כל המדות וכל הדברים שבעולם שעל כן נקראים אבות שהם כמו אבות לתולדות שאחריהם, שכל שאר המדות נקראים תולדות לגבייהו, נקראו הרים בחינת הר גבוה שכל הגבוה מחבירו משובח וכו', ואמנם הר הראשון הוא בחינת החסד לאברהם העומד בימין מקדם שהוא ראש וראשון שעליו נאמר (ויקרא כ"ג, מ') ולקחתם לכם ביום הראשון, ואברהם המשיך עצמו להר הזה להיות נשלם בבחינת החסד בכל השלימות ולזה אמר ויעתק משם ההרה מקדם, שהמשיך עצמו לאותו הר הידוע שהוא מקדם לכל ההרים, ומשם לבית אל ליכנס לבית הפנימיות של אל בחינת חסד אל להשתלם בשלימות מדה הזו ואחר כך כאשר נשלם בבחינתו התחיל להמשיך האורות מאבא ואימא בכדי להשלים בנין זכר ונקבה שיהיו ראויין לזיווג לפי ערך שורשו, ונודע אשר בנין המלכות הוא מהחכמה בחינת אבא ובנין הזעיר אנפין מאימא בסוד הכתוב (משלי ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, ולזה אמר ויט אהלה וכתיב בה"א וקרינן בחולם שהוא ו' לרמז על שניהם בחינת זכר ונקבה אהל ה' ואהל ו' שהמשיך האורות אליהם הנצרך לבנינים (כי אהל הוא מלשון הארת האורה כמו שכתוב (איוב כ"ח, ב') הן עד ירח ולא יאהיל) וקיים בהם ואהל ישרים יפריח (משלי י"ד, י"א) שעל ידי זה יפרחו ויעשו פרי אחר כך על ידי הזיווג השלם. ומפרש מאין המשיך להם האורות לבנינים ואמר בית אל מים כי המשיך אורה לבית אל שהוא הזעיר אנפין המכונה על שם חסד אל, מים בחינת התבונה שנקראת ים הקדמוני כידוע, והעי מקדם, העי מספר פ"ה סוד המלכות, מלכות פה קרינן לה האיר אורה מקדם שהוא מספר דפ"ק רבוע ע"ב סוד החכמה כנודע, ויבן שם מזבח פעם ב' ביותר פנימיות ממזבח הראשון כי שם לה' הנראה וגו' וכאן לה' סתם דרגה פנימיות כמו שאיתא בזוה"ק (פרשה זו דף פ'.).

גם יאמר ויעתק משם ההרה וגו'. ולהבין בנין המזבח השני על מה היה משמש כי הרי בסמוך נאמר ויבן שם מזבח לה' הנראה וגו' ולמה זה בנה בנין שני, ואכן הנה נודע מה שמבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל בעץ חיים (שער דרושי הצלם בכמה מקומות שם) בענין המוחין הנכנסין בזעיר אנפין מבחינת מוחין דצלם שהכנסתן הוא מבחינת בינה

ותבונה, ותחילה נכנס בחינת **ם** שבצלם שהיא הארבעה מוחין שהם חכמה בינה חסד וגבורה שכל אחד כלול מיו"ד הרי **ם** דצלם ואחר כך הל ואחר כך הצ לכל הט' בחינות כנודע בבחינת מוחין של אמת. והנה חז"ל אמרו אין הרים אלא אבות ולזה יאמר הכתוב כאן ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל וגו' כי אברהם הוא בחינת הר הראשון שבהרים בחינת החסד והוא יומא דכליל כולהו יומין כי כל בחינות זעיר אנפין נכלל על שם החסד בסוד הכתוב וחסד ה' מעולם עד עולם, ועל כן אברהם הועתק לשורש בחינתו ההרה הר הידוע שבהרים והוא ההר אשר מקדם הר הראשון שבהם והוא לבית אל בית שנקרא אל על שם חסד אל כל היום, ועל כן כאשר תיקן שורש המדות במקומם לערך שורשו, אז היה יכול להוריד אורות אימא אליהם בבחינת והאם רובצת על הבנים כי כל עוד שאין המדות מתוקנים במקומם לא תוכל אור שלמעלה להאיר ולהרביץ עליהם כי אין הקדושה שורה במקום הפגום חלילה וכאשר תקנם אברהם לפי בחינתם אז הוריד והטה אור של מעלה עליהם וזה אומרו ויט אהלה, אהל-ה כלומר שהטה והוריד אור אימ"א שהוא בחינת ה' להשפיע אורה לבניה, ואז נעשה בית אל מים, שבית אל שהוא הראשון שבבנים והוא יומא דכליל כולהו וכו' נתברך ונשפע בו אור מי"ם רומז על ג' בחינות הצלם ותחילה המ"ם מי"ם הרומז למ"ם דצלם שהוא רומז לארבעה מוחין כנאמר ואחר כך היו"ד הרומז אל הל' דצלם בג' קויציה שכל אחד כלול מיו"ד כנודע, ואחר כך המ"ם אחרונה הרומז אל הצ' דצלם כי המ' במלואו כזה מי"ם הוא מספר צ' והכל להראות תיקון אברהם אבינו בשורש המדות למעלה בעומדו בקודש בארץ ישראל, וגם בכללות רומז מים אל השפעת אור אימא שהוא מ"י בכלל, ובפרט נקרא תבונה **ם** כידוע, גם נודע ליודעים מהחילוק שבין סמ"ך למ"ם, ודרך הגדלות הוא מד' התחתונות הנקרא מ"ם וזה מ"י ם' הכל כנודע, וממילא כאשר הזעיר אנפין ממולא באור אימא נמשך ממנו לבחינת המלכות העומדת באחורי זעיר אנפין אורה ושמחה להמתיק הדינים שבה, ואז והעי מקדם כי העי שהוא מספר פה הרומז למלכות כמאמר אליהו ז"ל (בתיקוני זוהר ט"ז) מלכות פה וגו' ממשיך אור מקד"ם בחינת המזרח הרומז אל התפארת והוא זעיר אנפין כנודע, וכל זה עשה אברהם בגודל קדושתו וצדקתו (ועל כן כתיב אהלה בה"א לא אהלו בוא"ו לרמז על אוהל ה' הנזכר, וגם לפי מאמר חז"ל בזה (בראשית רבה ל"ט, ט"ו) מתחילה נטה אהל אשתו ואחר כך אהל שלו נכונים הדברים בסוד מקראי קודש המבואר בדברי הרב האר"י ז"ל שביום טוב הוא רק הארת אימא אך על ידי קריאתינו אנו מזמנין להארת אבא שיהא נתלבש בהארת אימא וכו', ועל כן גם אברהם בתחילה נטה אל אהל ה' להמשיך אורות אימא ואחר כך הזמין להארת אבא שיתלבשו בהארתה).

ועל הענין הזה בנה אברהם שני המזבחות כי במזבח הראשון נאמר ויבן שם מזבח לה' הנראה וגו' והוא בסוד מזבח החיצון שהיה במקדש הנראה לכל הרומז לבחינת חיצוניות אורות המדות, שתחילה היה צריך לתקן המדות במקומם בבחינת חיצוניותיהם. אבל אחר כך ויעתק משם ההרה, לתקן בבחינת פנימיותיהם (על דרך אומרם ז"ל (מדרש תהלים ט', י"ח) על פסוק לשאולה לדיוטא התחתונה וכו' וכן כאן ההרה לפנימיות הרים הנקראים בחינת המדות כאמור) ואחר כך ויט אהלה אהל-ה לתקנם באור המקיף מבחוץ מאור אימא, ואחר כך נעשה בית אל מי"ם הוא בחינת המוחין שקבלו לשם יחוד השלם לפי הבחינה אז (כי זיווג ויחוד השלם לא היה כלל קודם מתן תורה, ואף אחר מתן תורה לא היה שלימות היחוד בכל השלימות עד ימי שלמה המלך ע"ה כידוע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה ריש פרשה זו ובכמה מקומות) ואז בימי אברהם היה כל בחינת היחוד והזיווג בבחינת החסד לבד ועל כן ויעתק וגו' ההרה הר הראשון לבד שורש בחינתו לעשות שם בחינת היחוד הכל כאמור) ובזה נעשה הע"י מקדם שהמתיק דיני מלכות בתפארת, ולזה ויבן שם מזבח פעם שנית בחינת מזבח הפנימי ועל כן לא אמר כאן לה' הנראה הרומז לחיצוניות רק לה' סתם בחינת דרגה פנימיות להאיר אורות המוחין בפנימיות ויקרא בשם ה' שייחד בחינת שם מלכות לתפארת זעיר אנפין הוי"ה והכל בבחינת ההרה מקדם בחינת החסד שורש בחינתו. וחז"ל אמרו בזה (סוטה י: ובראשית רבה ל"ט, ט"ז) מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל וכו' בפי כל רומז אל יחוד יסוד ומלכות כי היסוד נקרא כ"ל כידוע (זוה"ק בראשית י"ז.), ולזה אמר הכתוב ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה, נודע אשר החסדים מכוּנים על שם הנגב שהוא רוח דרום בחינת הימין ואברהם נסע לו עוד להתחזק בבחינה זו כי גבוה מעל גבוה שומר וגו' ועוד הנגבה קאי אל ירושלים (כמו שאיתא ברש"י ז"ל) להשיג בחינת לאה הנקראת ירושלים כי עד עתה היה עומד למטה ברחל (כמו שאיתא בליקוטי תורה שם).

גם יאמר ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם וגו'. כיוון לנטוע אהלו דוקא שם ולבנות שם מזבח כי בית אל נודע ששם העמיד ירבעם עגל הזהב להשתחות לו וכמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, ט"ו) לשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו היא נקראת בית און ופירש רש"י ועכשיו מימות ירבעם ואילך וכו'. ובעי, שם היה דבר עכן הזרחי שמעל בחרם כידוע (יהושע ז׳:כ״ד), והפסיק אברהם בינהם ובנה בינם מזבח בכדי שלא יזכיר הקב"ה בעת צרתם בעי, על דבר עכן, גם מה שעתידין לעשות בבית אל, ואז ח"ו פעמיים תקום צרה ולא יוכלו בני ישראל לסבול, וכאשר קרה לאברהם שרדף עד דן ושם

תשש כוחו מפני עבודת אלילים שהיה עתיד להעשות שם. ועל כן הפסיק ובנה מזבח בינם, והוא ענין בקשת רחמים מלפני הקב"ה שלא יזכיר מזה לזה.

גם יאמר בדרך זה בדרך הרמז, כי חז"ל (שם מ"ג, ב') אמרו בפסוק הנזכר וירדוף עד דן שֶׁם עבודה זרה היא ומכה מלפניה ומלאחריה וכו' ועל כן אמר בית אל מים, פירוש לאחור כי מערב נקרא אחור. והעי מקדם, פירוש מלפניו, ועבודה זרה מכה מלפניה. ועל כן ירא אברהם שלא יגיע להם עוד צרה ויגון בעי מחטא בית אל, ועל כן הטה אהלו ביניהם ובנה שם מזבח וביקש להפסיקם שלא להזכיר בזה עון זה.

פסקה ט

ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה. לכאורה הלוך ונסוע מיותר והיה די לומר ויסע אברם הנגבה, ואמנם כי הנה כתבנו למעלה במה שאמר לו הקב"ה לך לך וגו' אל הארץ אשר אראך, ולכאורה לא מצינו מקום שהראה לו את הארץ אולם אמר לו כשתבוא אל ארץ שתראה אותי רואה אותך, פירוש שאתגלה אליך ואביט בך כבחינת הנבואה שהוא במראה אליו אתוודע, והוא אומרו אשר אראך שאראה אותך, ובזה תבין כי היא הארץ המקודשת שאני מגלה שכינתי שם ועיין שם.

והנה תיכף אשר וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ. כבר יצא ידי חובת מאמרו של מלך והיה יכול להשתקע שם, ואכן כי גדלה קדושת אברהם ונסע לו למקום המקודש שבקודש והוא ירושלים שמקודשת משאר הארץ כמו שאמרו ז"ל (כלים א', ח') וכמו שאיתא בדברי הזוהר (בפרשה זו ע"ח.) שחלק כל הארץ במשקל עד שבא לאמצע העולם שממנו הושתת העולם וכו' עיין שם. ועל כן הוסיף לומר הלוך ונסוע פירוש שהלך מדעת עצמו לפי שכבר יצא ידי שמים תיכף כאשר נראה אליו ה' ואך הלוך מעצמו ונסוע הנגבה בכדי לנסוע לצד ירושלים קודש הקדשים אבן שתיה כאמור.

פסקה י

ויהי וגו' וירד אברם וגו' לגור שם וגו'. לכאורה מיותר אומרו לגור שם ועיקר ההודעה הוא שירד למצרים, ואכן כי לכאורה יקשה למה לא הלך לו אל ארצו ומקומו כיון שהיה מוכרח לצאת מן הארץ וכבר קיים מאמר הקב"ה בלך לך שכבר הלך, ועתה אשר מאת ה' נסבה שהרעיב נפש הצדיק והיה מוכרח לצאת משם למה ילך לארץ נכריה מוטב ילך לארצו ומקומו, ולזה אמר לגור שם כלומר כיון שלא ירד למצרים להשתקע אלא לגור שם לפי שעה, כי ידע והכיר בטוב מעלת ארץ הקדושה אשר טוב ללון במדבריות של ארץ ישראל מפלטרין של חוץ לארץ (כמו שאיתא בבראשית רבה ל"ט, ח'), ועל כן לא הלך אלא למצרים כי קרוב הוא לישב שם על שעה ויחזור מה שאין כן הנסיעה לשוב לביתו דרך רב הוא, ועוד שלשוב לביתו נראה כאילו חוזר לשבת שם בקביעות כמו קודם והוא

לא רצה בזה רק בחר בטוב הארץ, ובפרט ברוח הנגבה הוא ירושלים עיר הקודש ועל כן קירב עצמו למדינה הקרובה לנגבה של ירושלים והוא מצרים כידוע וכמו שאיתא ברש"י בפסוק ויעל אברם ממצרים וגו'.

כי כבד הרעב. דבר זה מיותר אחרי אומרו מקודם ויהי רעב בארץ, אמנם זה יגיד צדקת הצדיק אשר מאוד גדלה בעיניו חיבת הארץ ולא יצא ממנה כי אם אחר שהוכבד הרעב ולא היה לו מקום אחר להוושע אם לא שיצא ממנה אבל כל עוד שהיה הרעב שלא בכבידות ישב לו בנחלת ה' ולא חפץ לצאת ממנה, והוא כמו ששנו רבותינו (בבא בתרא צ"א.) אין יוצאין מארץ ישראל לחוץ לארץ אלא אם כן חזק שם הרעב וכו' וכן קיים אברהם אבינו ע"ה ולא יצא עד שהכביד הרעב מה שאין כן בימי שפוט השופטים שהיה רעב בארץ לבד ולא הוכבד הרעב ויצאו שני גדולי הדור מחלון וכליון לחוץ לארץ ונענשו כמו שאמרו (שם) ועיין בבראשית רבה (כ"ה, ג') ותמצא כדברינו.

ועוד יאמר כי כבד הרעב. כלומר, אף על פי שכבד הרעב (כמו כי מנשה הבכור (בראשית מ"ח, י"ד) שפירוש אף על פי שמנשה הבכור) והיה אפשר לעלות על דעתו הלא אינה טובה הארץ לפני, ומאמר הקב"ה כבר קיים כאשר הלך פסיעה אחת בארץ ישראל כמו שכתבנו למעלה והיה לו מקום לומר אלך ואשב לי במצרים בקביעות אף על פי כן לא כן הוא כי רק וירד מצרימה לגור שם לבד ולא להשתקע והיה דעתו לחזור להתהלך לפני ה' בארצות החיים.

ועוד נראה שזה הכתוב כולו קאי למה שלמעלה שמסיים ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה ועתה מספר מעלת הליכת ארבע אמות בארץ ישראל כי הן קודם אמר הקב"ה לאברהם לך לך מארצך וגו' עד ואברכך בממון רצה לומר, כי שם ואברכך בזה כי זכות הארץ יסייע לך להיות תתברך בכל מעשה ידיך שם דוקא אבל לא בחוץ לארץ ועתה גילגל הקב"ה והביא רעב בארץ וירד למצרים, וידוע מצרים מקור מקום הטומאה ערות הארץ ופחותה מכל חוץ לארץ ואף על פי כן כיון שכבר הלך ד' אמות על אדמת הקודש, נתברך במצרים בכל טוב ויעל במקנה כבד בכסף בזהב וגו' ומזה נדע אשר ארץ ישראל היא מקור הברכות ואף שנראה לפעמים רעבון בתוכה אין זה אלא בבחינת צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה אבל היא מקור כל הברכות, ולזה אמר כי כבד הרעב וגו' כלומר אף שכבד הרעב שם ותרצה ח"ו ליתן דופי בארץ המקודשת הלזו לא כן כי על כן גילגל הקב"ה שירד אברם למצרים ויעל משם בכל טוב מפני שכבר הלך ד' אמות בארץ ישראל שמזה נבין מעלת הארץ מקור מקום כל הברכות, והילוכו בה מברך ומקדש כאמור.

פסקה יא

ויהי וגו' הנה נא ידעתי וגו'. נודע לכל אשר צריך להבין אומרו הנה נא ידעתי ועיין ברש"י ז"ל ובמאמרי חז"ל, ונראה בזה על פי מאמר ר' אליעזר בזוה"ק (פרשה זו פ"א:) וזה לשונו: כאשר הקריב כאשר קרב מבעיא ליה מאי כאשר הקריב אלא כדכתיב (שמות י"ד, י') ופרעה הקריב, דאיהו אקריב להו לישראל לתיובתא אוף הכי הקריב דאקריב גרמיה לקודשא בריך הוא כדקא יאות. לבוא מצרימה, לאשגחא באינון דרגין ולאתרחקא מנייהו ולאתרחקא מעובדי מצרים וכו' עד כאן.

והנה בזה אמרתי פירוש הכתוב (תהלים ט', ג') אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו כי דרך הצדיקים כשהם מבינים שצריכין עתה בזה היום או השעה להתקרב עצמם לדברים מדברי העולם כמו לסבב בשווקים ורחובות לישא וליתן עם בני אדם או לאכול ולשתות וכדומה, ויראת ה' ופחדו על פניו שלא יפול שם ח"ו ממדריגתו בדבר מה כי הנה השוק מלא בדברים שצריכין שמירה יתירה ביותר, כמו ראיית נשים יפיפיות המלובשים שני המסבבין בשוק, או מיני המשא ומתן המלא ערמות ורמאות, למשל מעשיות עול במדה ובמשורה ונודע אומרם (בבא בתרא פ"ט:) משורה הוא א' מל"ג בלוג והתורה הקפידה עליו למאוד עד שאמרו (שם פ"ח.) קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות וכו'. וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם (רש"י ויקרא י"ט, ל"ב). או באונאת איש את חבירו שהתורה הזהירה (ויקרא כ"ה, י"ד) וכי תמכרו ממכר וגו' או קנה אל תונו איש את אחיו, או מיני ריבות המצויים בשוק וכדומה לאלפים בכל דברי העולם שצריך האדם לעשות.

ומה הוא עושה הנה הולך ומקשר עצמו קודם צאתו לשוק בקשר אמיץ וחזק בקדושת ה' באהבתו ויראתו ופחדו קשר חזק בל ינתק, ואז כאשר הולך לשוק ורואה מכל אותן הדברים הנאמרים, הנה אינו רואה בהם כי אם אור ה' וכוחו שברא כל אלה ומברר את זה לבד ומפריד הגשמיות מהדבר ההוא ואז כאשר רואה פני ה' שמה ודאי לא יעשה שם דבר למרות עיני כבודו ח"ו, כמו באשה יפה אומר בלבו זאת מברואי ה' היא, והוא אשר ברא זאת החלק הנאה ולמי צריך לאהוב ומי צריך לישא חן בזאת הלא מי שברא חלק יפה כזה אליו צריך להודות ולאהבה אותו ולחמוד אותו בלב שככה לו בעולמו כי היא לא עשתה את עצמה לאהוב אותה על ידי יופיה וצריך לאהוב האומן שעשה חלק יפה הזה. וכן בעשיות משא ומתן אינו רואה בכל עסקיו כי אם אור ה' המשגיח על הכל ושורה בטבע העולם שיתנהג כך להחליף פרה בחמור לקנות ולמכור ואיך יוכל למרות לפניו

אם מאמין בה' אשר ישנו שם, וכן קודם האכילה ושתיה שהוא מקום ליפול מהקדושה להיות בבחינת המתאוין בעם, מקשר את עצמו קודם בפנימיות הקדושה באהבה ויראה כאמור, ואז לא יכוון במאכלו כי אם לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה לא זולת.

וזה אומר הכתוב (תהלים קי"ט, ג') אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו כלומר אף בעת שבדרכיו של העולם הלכו וקרוב הוא לצאת חוץ מכל מקום לא פעלו עולה כי קשרו והתדבקו עצמן קודם בקשר אמיץ בל תמוט, וזה שאמרה התורה (דברים כ"ג, י"ד) ויתד תהיה לך על אזניך והיה בשבתך חוץ וחפרת וכסית את צאתך, כלומר לקבוע את עצמך בה' ביתד נאמן באהבת ויראת ה' בחמדה עזה קשורה ונפלאה, ואז והיה בשבתך חוץ בשווקים ורחובות וכדומה הנקראים דרכים של עבירה כי דרך אתם עוברים לעבור עבירות מכל מה שאמרנו או בלשון הרע ושקרים וליצנות וחניפות המצויים ביושבי קרנות, וחפרת כלומר תבוש ותתבייש מיוצרך (כי וחפרת הוא לשון בושה מלשון (ישעיה כ"ד, כ"ג) וחפרה הלבנה) הנמצא גם שם, וכסית את צאתך פירוש תכסה את יציאתך חוץ להיות החוץ לך בפנימיות התורה והעבודה כיון שלא תראה שם דבר אחר כי אם אור וכח ה'.

וזה עשה אברהם אשר טרם קרב למצרים מקור מקום הטומאה ערות הארץ נפל עליו פחד ה' ויראתו שח"ו לא יפול שם ממדריגתו עבור רוב הטומאה הנמצא שם ועל כן הקריב עצמו בתשובה שלימה לפני המקום פירוש שב אל ה' להתדבק ולהתקשר בכל כוחי מורשי לבבו בחמדה עזה בפנימיות קדושת ה' ברוב אהבה ויראה עד אשר היה בטוח בעצמו שאף שכאשר יהיה רואה תועבת מצרים דרגת הטומאות והקליפות אשר שם, לא יפול מהתקשרות מחשבתו מה' על שום פנים, להיות בדרכיו של עבירה ולא יפעל עולה קלה כמות שהיא, וזה שאמר בזוה"ק הנזכר לבוא מצרים לאשגחא באינון דרגין ולאתרחקא מנייהו ולאתרחקא מעובדי מצרים פירוש אף שיראה בעיניו ולבבו אינון דרגין הטמאין אבל יהיה רחוק מהם כרחוק מזרח ממערב כי לא יראה רק פנימיות פני ה' הנמצא גם שם להחיותן בסוד הכתוב ומלכותו בכל משלה כנודע.

והנה בזוה"ק כפל דבריו לאתרחקא מנייהו ולאתרחקא מעובדי מצרים והוא כי ידוע מאמר חז"ל (שבת ס"ד.) באשר אמרו אנשי מלחמת מדין (במדבר ל"א, נ') עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה וגו' עד ונקרב וגו' לפני ה' שאמרו אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו, וזה הכל השכיל אברהם עשות שיצא בהיותו במצרים מכל בחינת מעשה באיזה דבר, ואף מידי הרהור הקל שבקלים יצא מהכל להיות מואס ברע בתכלית המיאוס עד שיהיה נבזה בעיניו נמאס בתכלית השיקוץ והתיעוב, וזה לאתרחקא מעובדי

מצרים ואף לאתרחקא מנייהו פירוש מכל וכל מידי מחשבה והרהור הקל, גם בראות אותם בעיניו לא יזיז מחשבתו מדביקות הקדושה ולא יראה כי אם אור ה' כאמור. והנה נודע אומרם ז"ל (בבא בתרא ט"ז.) אברהם אפילו בדידיה לא אסתכל פירוש לא הסתכל בשרה כל ימיו והוא עבור הצניעות הרב ויראתו מה' פן כאשר יסתכל קצת יפול במחשבתו דבר חמדה ותאוה אף על דקה מן הדקה והיה פורש מצ"ט שערי היתר שלא יבוא אל אחד ממאה לשער האיסור, וזה הכל היה קודם, ואמנם עתה שהוכרח להתדבק כל כך עד אשר יראה בצריו ממש תועבת מצרים ולא יפנה אליהן כלל, ומחשבתו תהיה דבוקה ומקושרת בחי העולמים, ממילא מכל שכן דכל שכן שהיה יכול לראות ביופיה של שרה הצדקת מקור הקדושה והטהרה ולא יזיק לו אף על כל שהוא בשום אופן.

ולזה אמר הכתוב ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה, פירוש הקריב עצמו כל כך בדביקות וקדושת הבורא אף לבוא למצרים לאשגחא באינון דרגין תתאין ערות מצרים ואף על פי כן לא ירעו ולא ישחיתו בהר קדשו ודביקות לבבו, אז נשא קל וחומר בעצמו ביופיותה של שרה שלא יזיק לו ואדרבה נודע אשר ראיית פני הצדיק מועיל מאוד לקבלת הקדושה על ידי זה כמו שמובא בדברי האר"י ז"ל בכוונת הקבלת פני רבו ברגל. ואך מקודם לא היה רוצה להסתכל בה כי היה ירא את פני ה' כנאמר ואך עתה שידע בודאי אשר לא יזיק לו אז ודאי בכוון התכוון עצמו ראות פני הצדקת ובהשראת הקדושה אשר עליה, ועל כן אמר עתה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מה שלא רציתי לידע עד עתה, ככל הנאמר.

או יתבאר הכתוב בדרך אחר והכל על פי דברי הזוה"ק הנזכר אשר הקריב לבוא בתשובה בדביקות אלהות מפני טומאת ערות מצרים, כי הנה נודע אומרם ז"ל (קהלת רבה על פסוק והארץ לעולם עומדת א', ד') אשר הארץ יש לה אברים כאברי אדם עינים ידים ורגלים פה וכו', ועל כן גם בה אין מקום אחד דומה לחבירו בקדושה, וארץ ישראל נקרא לב הארץ והוא המובחר הזך והנקי מכולם כמו אבר הלב באדם שהוא החשוב שבכל האברים ומצרים היה המדריגה התחתונה שבה עד שנקרא ערות הארץ, ולכך אנשיה מעודם שטופי זימה הן כמו שמובא בדברי חז"ל בכמה מקומות (ובתנחומא פרשה זו) כי ערותה בה, וכל אלה השתנות המקומות הכל הוא לפי ערך חיות הרוחניות הניתן בארץ בכל מקום ומקום שבה ממקומו של עולם ברוך הוא, וכפי רבות האורה וחיות הקדושה כן נשתנה שמו למעליותא, וכפי המעטת האור ורבות חיות הקליפה כן שמה במטה מטה.

והנה הרמב"ם ז"ל (ריש פרק ב' מהלכות דעות) כתב למי שרוצה לעקור מדה רעה יתנהג זמן רב בהיפוך ממש ואז יכניע את המדה ההיא כמו אם הוא בעל חימה ינהיג עצמו שאף

אם הוכה וקולל לא ירגיש כלל. ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל וילבש בלויי סחבות המבזין את לובשיהם עד שיעקר גובה הלב ממנו וכו'. אשר על כן אבינו אברהם כשהיה רוצה לרדת מצרימה וידע אשר שם עיקר התגברות הקליפה בתאות העריות ערות הארץ וירא את פני ה' שלא יתפס ח"ו בעון ההוא על דבר מה בהרהור הקל, ותקע עצמו בה' לגדור עצמו בדבר ערוה באופן שלא יגע אף בדבר המותר לו היא אשתו בכדי לעקור ממנו תאוה ההיא מכל וכל שלא ירגיש כלל, ואף במותר לו נאסר לפרוש מצ"ט שערי היתר וכו', ולא כדוד שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה דאמר ר' יוחנן אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע (כמו שאיתא בסנהדרין ק"ז.) אבל הוא הרעיבו עד שהוסר ממנו תאות נשים וחינה עליו מה שחן אשה על בעלה, הכל הוסר ממנו כי ביטל התאוה מכל וכל, ועיקר חן אשה על בעלה כשהוא בעל והיא אשתו ויש לו קצת תאוה וחמדה אליה אבל באברהם הוסר זאת מכל וכל שלא התאוה ולא חמד בשום אופן, והנה כל זמן שחן אשה על בעלה אז אי אפשר לו לידע בבירור על אשתו אם היא יפת מראה כי אפשר שאליו נדמה שיפת מראה היא מחמת שחינה עליו אבל לא כן בעיני אחרים, והראיה מאסתר שהיתה נושאת חן בעיני כל רואיה וידוע אומרם ז"ל (מגילה י"ג.) אסתר ירקרוקת היתה אלא שחוט של חסד משוך עליה ונמצא יכול להיות אשר בעיני בעלה היא נושאת חן ונראית לו יפה ולגבי אחרים אינה יפת תואר כלל, ואמנם עתה באברהם כאשר הקריב לבוא מצרים שהקריב עצמו בתשובה ונאסר במותר והוסר ממנו כל בחינת חן אשה בכדי לבוא מצרים שלא להכשל שם, אמר הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את כי אחר שנעקר מלבו כל בחינת החן ואף על פי כן ראה שהיא יפת מראה אז ידע אשר היא באמת יפת מראה מצד מהותה ממה שנתן הקב"ה תפארתו על יראיו ולא מצד החן, ועל כן יש לו לדאוג על זה וכאשר נבאר להלן.

פסקה יב

והיה כי יראו אותך המצרים וגו' למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך וגו', הבנת כתובים האלה נודע שהם קשים מאוד כי למה יעלה על לב מצרים להרוג אותו בשביל אשתו וכי לא יוכלו לקחת אותה בעל כרחו אף שיחיה ולמה יעשו שתיהן להרוג נפש ולקחת את אשתו, יקחו את אשתו ואותו יחיו. ויותר פלא מה שאמר אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך פירוש שיתנו לו מתנות כפירוש רש"י וכי ח"ו היה אברהם מרוצה לזה שתלקח האשה אל בית המלך ויתנו לו מתנות אתמהא, ואם תאמר שאפשר היה פיקוח נפש בזה שלא ימות ברעבון כאשר סיים וחיתה נפשי בגללך, הלא גילוי

עריות הוא אחד מדברים שנאמר בהן יהרג ואל יעבור ומכל שכן כשאין סכנה מפורשת רק מיתה ברעב מה שיכול לילך מבית לבית הוא ואשתו לשאול על הפתחים לחם צר ולא לבוא לידי כך, ואפשר לומר שתאמר כי על האשה אין חיוב כל כך בזה לפי שקרקע עולם היא (וכמו שאיתא בסנהדין ע"ד: ועיין ברמב"ם רפ"ה מהלכות יסודי התורה דלא פסק כלל להאי תירוצא ולדידיה אף באשה תהרג ואל תעבור) מכל מקום זה דוחק גדול לאמר זאת על אברהם אשר עמד בכמה נסיונות ומסר נפשו לה', ח"ו יפקיר את שרה המקודשת ומטוהרת בצדקתה הגדול למקום ערל וטמא בשביל אכילת לחמו, ולא מצינו שה' יחשוב לו עון בכל זה.

ומה שנראה בזה הוא כי אמרו חז"ל (סנהדרין צ"ה.) כשהיה דוד המלך אצל ישבי בנוב שבא אליו אבישי בן צרויה לעזור לו ואמר שֵם ואוקמיה לדוד בין שמיא לארעא, ונימא איהו (פירוש למה לא אמר דוד בעצמו השם שינצל) אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין וכו' עד ויעזור לו אבישי שעזרו בתפילה וכו' עד כאן. ונמצאת למד אשר דוד בעצמו לא היה יכול להנצל מידם מצד אין חבוש מתיר עצמו עד שעזר לו אבישי בתפילתו ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ד', ט') טובים השנים מן האחד וגו' כי אם יפולו האחד יקים את חבירו וגו', כדבר האמור אשר אם אחד יפול אין חבוש מתיר עצמו. וכן על זה רמזו חז"ל באומרם (סנהדרין ע"א:) כינוס לצדיקים הנאה להן והנאה לעולם פיזור לצדיקים רע להן ורע לעולם כי כשהם שניהם יחד אז זכותן גדול ולא כן אם הוא באחד ומי יקימנו.

אשר על כן נאמר, אשר אברהם אבינו ע"ה ודאי יידע בטוב ובטח בה' אלהיו אשר לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים, וכשם שירד לכבשן האש וניצל וכדומה כן בודאי תנצל שרה הצדקת ממשכב הנכרי פרעה הרשע וכמו שכתב בזוה"ק (פרשה זו פ"ב.) דחמא שכינתא ובדא אתרחיק עיין שם. ואמנם חשש כי כאשר יראו המצרים שאינן יכולין לנגוע בה על ידי נס כאשר היה על ידי הכאת המלאך, או שארי דברים שימנעם ה' מלהתעלל בה, יחשבו כי זאת ודאי זכות אברהם ותפילתו הוא המסייע לזה לצד שהיא אשתו, ואם תבעל לנכרי פגם גדול הוא לו ובזיון רב להתעלל באשת חיקו, ועל כן זכותו מסייע לה שלא יוכלון ליגע בה, כי הלא אין חבוש מתיר עצמו כאמור (אחר כותבי זאת מצאתי כן מפורש במאמר חז"ל (שמות רבה כ', א') וינגע ה' וגו' על דבר שרי אשת אברם מה תלמוד לומר אשת אברם טובים השנים מן האחד ופירשו שם שני זכויות זכות עצמה וזכות אברהם גרמו לנגע לפרעה כאמור) ועל כן יעצו יחד להרוג את אברהם ובצד ההריגה הנה אין כאן כי אם זכותה לבד, ועוד נראה להורגו בסתר שלא תוכל היא לעזרו

בתפילתו כי לא תדע מה יולד יום, ובזה נוכל לו, ולא תשאר כי אם היא לבדה ונגביר עליה לתופשה באופן שירצו לפזר הצדיקים להיות חס ושלום רע להן להתגבר עליהן.
וזה אמר הכתוב והיה כי יראו אותך המצרים, כלומר הן אמנם בטחה נפשי בה' שלא יהיה בך מהם כי אם ראיה בעלמא אבל לא יגע בך ערל וטמא, ועל כן אמר והיה המורה על לשון שמחה כמו שאמרו חז"ל (פתיחתא דאסתר רבה י"א) ולכאורה מה לשמחה בזה שיראו אותה המצרים ואכן בטח בה' שרק יראו אותה ולא יגעו בה בשום אופן וזה שמחתו בה' אשר לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ואך זאת אני חושש כי יאמרו אשתו זאת כלומר מה שלא נוכל לנגוע בה הוא עבור שהיא אשתו אשת אברם וזכותו גם כן מסייע לה כי אין חבוש מתיר עצמו וכו' ועל כן והרגו אותי שלא תשאר כי אם את לבדך ויכלו לך. ועל כן,

פסקה יג

אמרי נא אחותי את, ועל כן אין זכותי בזה שלא תלקח למשכב המלך אדרבה למען ייטב לי בעבורך שהמה יתנו לי מתנות שאני מבקש ממך להתרצה להם, ובאמת ידיעתי נכונה כי לא יעשו לך דבר בשום אופן ואז וחיתה נפשי בגללך שאני אשאר בחיים חיותי והוא גם כן בגללך שזכות שנינו יעמוד ויגן עליך שלא יגע בך ערל וטמא וכאמור.

פסקה יד

ויהי וגו' ויראו המצרים וגו' ויראו אתה שרי פרעה ויהללו אתה וגו', לכאורה עיקר ההודעה כאן מה שראו אותה שרי פרעה שנתגלגל על ידיהם שתלקח אל בית פרעה, ומה שאמר קודם ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאוד מיותר כולו, ואמנם הכתוב מספר בגנות מצרים, כי הנה אברהם אבינו עבר בארץ עד מקום שכם והולך ונוסע הנגבה, והכנעני אז בארץ. ומחמת טובת קדושת הארץ אף הנכרים שבה היו גדורים ולא פרוצים כל כך ולא מצינו בכל מקום עוברו שיתנו אנשיה עיניהם באשתו אם יפה היא או לא, ולא כן בבואו למצרים תיכף כולם ראו אותה ונתנו עיניהם באשה יפה, והכל לפי שהוא מקור מקום הטומאה ערות הארץ כנזכר למעלה, ובזה ידע אברהם הטובה הגדולה והנפלאה מה שבישר לו המקום בנתינת ארץ ישראל אשר באמת היא המשובחת מכל הארץ שאף הנכרים היושבים על אדמתה אף שהוא כנען הארור מהכל והוא שורש הרע עבד עבדים וממנו יצא נמרוד ראש הממרידים בהקב"ה, מכל מקום כיון שישבו על אדמת הקודש לא יוכלו להרע כל כך וכאשר אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, ח') כשבא אברהם לארץ מצא עודרים בשעת העידור וכו' אמר הלואי יהיה חלקי בארץ הזאת, ולכאורה אם אנשיה טובים מה לחשיבות הארץ בזה ואולם זה הכל סובב על מה שאמרנו, ואברהם ידע בטוב מהות הכנעני ושורשו ומה עשה אבי אביהם חם

לאביו נח הצדיק, ורק הוא שימש בתיבה כנודע (סנהדרין קח:), ואכן כיון שבאו אל האדמה המקודשת לנחלת ה' ממילא נמשכו לקצת שורש הטוב שלא להרע כל כך כשאר הארצות, ועל כן אמר יהי חלקי בארץ הזאת דייקא כי היא הגורמת לכל זה, ולכן חילק הכתוב במעשיהם ואמר (ויקרא י"ח, ג') כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם וגו', ולכאורה מה נשתנה אלו מאלו להיות הסברא אשר כמעשה הגוים האלו לא נעשה וכמעשה הגוים אלו נעשה, ואך זה הוא הדבר כי מעשה ארץ כנען אף הגוים הדרים שם לא יעשו כמעשה הגוים הדרים בארצות האחרים ולכן לזה איוה נפש אברהם וזה אשר נתן לו ה' אלהיו.

או יאמר ויהי כבוא אברם וגו', פירוש הוא נתן קצת אצבע בין שיניהם להביט ביופיה כי אחר שהטמין אותה בתיבה, וכשפתחו והבהיק כל ארץ מצרים מזיוה כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ', ה') ועל ידי זה גדלה תמיהת המתמיהין ביותר ויותר מה שאין כן אם היו באים לעיר שניהם יחד כדרך כל הארץ לא היו כולם מסתכלין בה כל כך תיכף בבואם, בעין רעתם, וגם מפני שטמן אותה ובזה חיסר קצת בטחונו בה', כי אילו בטח בה' אלהיו בשלימות הגמור כאשר תמיד בטח בו בהיותו בשאר הארצות והיה בא אתה ברישׁ גלי לעין כל, אז היה מפורסם יותר אשר לא שלטה בה עין רואה ולא יוכלו ליגע בה כלל כי גם היה נעקר מאתם חמדת תאותם אליה, שיראו אותה בעיניהם ולא יתאוו ויחמדו אליה כלל. ורק ויהי כבוא אברם מצרימה כלומר אברם לבד בא ואותה טמן, קילקל קצת בטחונו בה' ולכן ותלקח האשה אל בית פרעה, וכל זה גרם הארץ ארץ מצרים שכל כך גדלה טומאתם עד שגם אברהם אבינו צדיקו של עולם נפל קצת קצת מבחינותיו ומדרגותיו המופלאים.

ואכן טובה היתה לו זאת מאל אלהיו בבחינת אחור וקדם שהזכרנו כמה פעמים אשר בנפול האדם קצת ממדרגתו, אם עיני שכל לו, הוא לטובתו. כי ירידה זו צורך עלייה היא שיוכל על ידי זה להשיג מדריגה יותר גדולה מכאשר היה לו קודם, והוא בחינת כצפור נמלטה מפח יוקשים שהצפור כשהוא ניצוד בפח יוקשו אז בעת המלטו מפחו, יעופף בכח גדול ויעלה עד למעלה למעלה בכח גדול, כן האדם הנופל קצת ממדריגתו הנקרא בחינת אחור, כשזוכה עלות מזה, הנה הוא עולה בכח גדול לבחינת קדם קדמתה למעלה למעלה מכאשר היה, ועל כן אברהם שהיה צריך להיות במצרים על בחינה גדולה כאשר אמרנו למעלה, לאשגחא באינון דרגין ולאתרחקא מנייהו והוא בחינה גדולה לראות בתועבת מצרים בעיניו תוקף הקליפה והרע, ולא יפנה לבבו כלל לזה ולא יזיז ממחשבתו ודביקות אלהות ועל כן היה צריך להיות בבחינת אחור וקדם, כאשר אמרנו.

פסקה טו

ויראו אותה שרי פרעה וגו'. הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה מ', ה') שבאו לתבוע המכס וראו אותה. ונראה שהוציאו זה ממה שתלה הכתוב ענין ראיית שרה בביאתו למצרים שלכאורה סתם היה לו לומר כבשארי מקומות ויבוא אברם למצרים ויהי בהיותם שם ראו אותה המצרים וגו', ותלה ענין הראיה בעת ביאתו למצרים, ולמדו מזה שעל עסק ביאתו למדינה ראו אותה כי דרך הבא למטרפולין בבואו לשער העיר יפתחו כל אשר לו לראות מה סחורה מוליך למכור בכדי לקחת המכס, ולכן ויראו אותה, ולזה ויהללו אתה אל פרעה תיכף. ולכאורה הגם שהיו שטופי זימה, מכל מקום אין זה מהתנהגות המלוכה לדבר דברים כאלו בכל עת וזמן, כי אם לפעמים בעת שייטב לב המלך ביין, זה דרכם כסל למו לומר מדיות נאות פרסיות נאות (מגילה י"ב:) ולא בסתם שעה מהיום, וגם זה אין מדרך המלך לקחת אשה תיכף בבואה למדינה כדרך האנס ואולם הם כשראו אותה טמונה בתיבה כדרך סחורה מסחורות הארץ סברו שזה עיקר ביאתו עמה לסחור בה, וכמו שאמר אחר כך אבימלך לאברהם אזלית למצרים סחרית בה וכו' (כמו שאיתא בבראשית רבה נ"ב, י"ב) ועל כן הלכו תיכף לשאול את פי המלך בסכום המכס מה יעשו בסחורה זו שהוא דבר חדש ודבר פלא היא ביופיה, ועל כן וַתֻּקַּח האשה בית פרעה לראות הדבר מה הוא ומה יעשה בה ועל כן כשהוטב הדבר בעיניו ונשאה חן לפניו שלח לאברהם מתנות נכבדות, כדרך המביא סחורות נאות יפות ביותר לבית המלך שמקבל פרס מאתו על הדבר הזה.

גם יאמר הכתוב ויראו אתה שרי פרעה וגו'. שלכאורה מיותר הוא אחר אומרו ויראו המצרים את האשה, על פי אשר כתבנו במקום אחר בביאור מאמרם ז"ל (חולין קל"ט:) אסתר מן התורה מנין שנאמר (דברים ל"א, י"ח) ואנכי הסתר אסתיר פני וגו', והוא לפלא כי על מה מרומזת אסתר דוקא בכתוב הזה, ואכן הנה נודע מה שאמר אליהו ז"ל בתפילתו רבון עלמין אנת הוא עילת העילות וסיבת הסיבות וכו', ופירושו כי הנה על שני פנים הקב"ה מיטיב לעמו ישראל ומושיען בעת צרתם. האחד, הוא כאשר הקב"ה עושה להם בנס נגלה נפלא ונראה לעין כל בשידוד כל מערכת השמים בשבילם ומשבר טבע העולם, כמו קריעת ים סוף שקמו כמו נד נוזלים וקפאו תהומות בלב ים עד שראו כל העולם בראיה חושית את מעשה ה' הגדול אשר עשה ונפלאותיו במצולה ועל כן אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד, כיון שראו הפלאת דבר שנשבר טבע העולם ומלואו לכוף ראש לפני בני ישראל, והכל יאמרו אין קדוש כה' כי אין בלתו. והשני, הוא מה שהקב"ה עושה נסים ונפלאות לעמו ישראל שלא בהתגלות לעין כל בשידוד הטבע, כי אם בהסתר

בתוך טבע העולם כמאמרם ז"ל (שבת י"ג:) מי כתב מגילת תענית חנניה וסיעתו שהיו מחבבין הצרות (פירש רש"י מחבבין הצרות שנגאלין מהם והנס חביב עליהן וכו') אמר ר' שמעון בן גמליאל אף אנו מחבבין הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין (ופירש רש"י לפי שהן תדירות) וכו' עד כאן. וכל אלה הנסים הם בתוך טבע העולם כי נעשה הנס בהסתר מפני עוונות הדור שאינו ראוי לנס נגלה כמאמרם (סנהדרין צ"ח:) עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם וגו' זו ביאה שניה אמור מעתה ראויין היו ישראל להעשות להם נסים בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא עד כאן. ולשם זה שיבח אליהו עילת העילות וסיבת הסיבות, פירוש בשני דברים אתה ניכר בעולמך לפעמים בבחינת עילת העילות להראות שאתה עילת על כולא ואדון על כולא ומרומם על כל טבע העולם ובידך לשדד כל מערכת השמים והנהגותיהם, ולפעמים בבחינת סיבת הסיבות שאתה מגלגל הדבר על ידי סיבות שונות ומסתיר הדבר בטבע העולם למען יושעו ישראל.

ועל דבר זה אמרה התורה ואנכי הסתר אסתיר פני וגו'. כי הנה בעת אשר נעשה הנס בנגלה ונפלא לעין כל אז נקרא על שם הפנים של הקב"ה כביכול אשר בזה ניכר גדולתו הגדולה והמרובה ואז והאלילים כרות יכרתון ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכשנעשה בהסתר בטבע העולם אז נקרא הסתר פנים שמסתיר הפנים שלו מלהתגלות לעין כל וזה ואנכי הסתר אסתיר פני שאף שאעשה לכם נסים תמיד כי שה אחד בין שבעים זאבים, ובכל עת ובכל שעה הקב"ה עושה נסים ונפלאות לעמו ישראל להושיעם מיד אויביהם. מכל מקום יעשה בהסתר בבחינת סיבת הסיבות שנתגלגל הנס על ידי סיבות וטבע העולם ואז אין הכל רואהו כי תולה הדבר במקרה וטבע, ולכן לא יקדישו את שמי תמיד עבור נסים ונפלאות שאעשה עמהם כיון שאין הכל מכירין בזה וסוברין שכך דרך טבע העולם, רק לשרידים אשר ה' קורא, הם נותנים דעתם ולבם להבין בכל עניני דרך הטבע אשר כולו הוא השגחות פרטיות מבורא עולם ברוך הוא בנסים ונפלאות עד אין מספר, ואין דבר בעולם שלא יהיה בו מנפלאות האל ברוך הוא כנודע להרוצים לדעת חסדי תמים דעות ברוך הוא.

והנה בזמן אסתר הותחל הדבר הזה להיות נעשה הנס בהסתר ובהתעטף בתוך הטבע שתלקח אסתר אל בית המלך ותעשה סעודה אל אחשורוש והמן ואמרו חז"ל (מגילה ט"ו:) קנאתו במלך קנאתו בשרים גם אמרו שם (ט"ז.) על פסוק (אסתר ז', ד') כי אין הצר שוה בנזק המלך, אמרה לו צר זה אינו שוה בנזק של מלך איקני בה בושתי וקטלה השתא איקני בדידי ומבעי למקטלי. ולזה אמרו אסתר מן התורה מנין פירוש מנין דבר

זה מן התורה שיהיה נעשה דבר כזה שהקב"ה יעשה נס לישראל ויבוא בתוך סיבות טבע העולם, ואמרו ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' וכאשר אמרנו שזה מורה על בחינת הסתרת הנס הנגלה הנקרא פני ה'.

וכמו כן בכל דבר ודבר שברא ה' בעולמו וחלק מכבודו וחכמתו לבשר ודם ונותן להם השפעת הטובות לעבודתו כמו אהבה ויראה וכוונות ויחודים כולם הם בדרך הזה אשר מי שזוכה שזיכך וטיהר לבבו ומחשבתו, ונעשה כלי מוכן לקבלת הקדושה מאת אור פני ה', אז הנה בא אליו האהבה והיראה צלול וברור שלא בעיטוף והתגלגלות שום דבר כי אם לאהוב את ה' ולירא ממנו מפני שהוא מלך גדול ורם על כל העמים ואין אהבה ויראה כי אם אליו. אבל מי שאינו ראוי לכך שלא זיכך וטיהר כוחי מחמדי גופו, ועוד טומאתו בו משורש הקליפה והרע השוכנים סביביו, הנה בא אליו האהבה והיראה מעוטף ומלובש בתוך דבר מדברי עולם הזה כמו כאשר פתאום יעלילו עליו למלכות ויבואו שלוחי המלך וילכדוהו בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ואז יראה ורעד יבוא בו ותכסהו פלצות, או גנבים ושודדי לילה יבואו עליו או לסטים בשדה, ובזה יירא מאוד ויצר לו. ואם בעל שכל הוא יזכור מזה אשר עיקר היראה הזו היא יראת הבורא ברוך הוא כי הנה בלעדיו לא יֵעָשֶׂה דבר כי הוא המשגיח על הכל, ואם ברוב חסדיו ירצה להוציאני מן הצרה הזאת אין לנו מלך גואל ומושיע פודה ומציל אלא הוא, והוא אשר סיבב וגילגל הדבר הזה ועל כן אין לי לירא כי אם את פני ה' אלהי ולשוב עדיו בתפילה ותחנונים להושיע לי מצרה הזו, ולידע בטוב אשר עיקר סיבות וגילגול הדבר הזה הכל בהשגחה פרטיות מאת מקומו של עולם ברוך הוא בכדי להזכירו שיש אל גדול איום ונורא אשר צריכין לירא מלפניו ברתת ורעדה וחלחלה, ושלא להמרות פיו חלילה וחלילה בדבר קטן או גדול כי שמו נורא בגוים ומלך גדול הוא, ואך כי יושכח זאת מלב האדם מפני דביקותו בהבלי עולם הזה, ועבודתו יומם ולילה בשביל להשיג קניני עולם הזה ומחמדיו וכל כך נטבע כוחו ושכלו רוחו ונפשו בהם עד אשר ישכח מיראת הבורא ברוך הוא, ועל כן נתגלגל עליו דבר מלך שלטון להיות נזכר אשר יש בורא עולם ה' אשר צריך לירא מלפניו ולעבדו בלבב שלם, ומיד כאשר יזכור בזה אם הוא באמיתיות לבבו תיכף יושיעו ה' מצרתו ויפדה נפשו מכל צרה וצוקה כי רק למען זה בא וכשנעשה הדבר חלף והלך לו.

וכמו כן באהבת הבורא אם אינו זוכה לבוא אליו האהבה צלולה וברורה ממלך מלכי המלכים ברוך הוא, הנה הוא בא מעוטף ומלובש באהבת עולם הזה ורואה לפניו מדברים הנאים המפוארים הנמצאים בעולם, עד אשר חשקה לבו ונפשו שוקקה להשיגם או

שרואה אשה נאה יפת תואר וחמדה נפשו לאהבה אותה, הנה אם בעל שכל הוא ישים אל לבו מאין בא דבר הנפלא הלזה ותפארת יופי הדרה וכי זה הדבר עשה את עצמו לחשוק לזה כי הוא דבר פלא הלא הכל הוא מאת אלהינו יתברך שמו בורא עולם אשר ברא זה הדבר בתכלית היופי ותפארת, ונמצא אשר עיקר האהבה והחמדה צריך להיות לאלהינו אשר עשה זה הדבר הנפלא הלזה ואליו ראוי לחשוק ולחמוד בנפש שוקקה שכך עשה. וידיעתו נכונה בטוב אשר עיקר סיבת זה הדבר וגילגול שנתגלגל להיות בא הדבר הזה לפניו לראותו ולחמוד אליו, לא בא כי אם להזכיר אותו על ידי זה באהבת הבורא לידע שהוא אלהינו יתברך שמו הכל עשה במאמרו וברא דברים נפלאים בעולמו אשר על כן ראוי להיות לב כל אדם חומד אליו באהבה עזה ונפלאה וכמו כן בכל המדות. **תדעו** אחיי ורעיי אמת נפלא בזה הענין אשר אף רחמנא ליצלן בהרהורים הרעים כמו למשל בהרהורי אשה, אילו זכה זה האיש בקדושה ובטהרה היתה המחשבה הזאת באה אליו ליחודים עליונים וזיווגם, ועתה שטינף עצמו נתהפכה במחשבתו להרהורים רעים. והמשל בזה למלך שבנה חצר גדול ומעולה בכל טוב ועשה לו שם חדרים רבים עד אין מספר מצוירים בכל ציור וכיור ותלה שם דברים נפלאים אבנים טובות גדולים המאירין ומבהיקין זיום ואורם עד אשר תחשך עפעפי עין הרואה מלהסתכל בהם, והכניס שם כל מיני כלי זמר הנמצאים בבית המלך המזמרין בקולות נאים ומפוארים עד אין שיעור, ופשיטא אשר הוכן שם מכל מיני מאכלים ומשקים ומעדנים ומטעמים הרבה מינים כיד המלך דברים נוראים נפלאים, ופקודת המלך להיות כל איש אשר ירצה לבוא לחדרים האלו לראות בדברים הטובים ההם ולהתענג בהם, ולדשן בדשן נפשם ממאכלי ומעדני המלך, יבוא ויכנס ויאכל וישתה ויתענג כאות נפשו כי רצון המלך להיטיב, והנה אם הנכנס לשם הוא בעל שכל ויודע את הטוב והיפה, הוא נכנס לשם, ותחילה מתענג מראיית האבנים טובות ושמיעת כלי המנגנים המופלאים ועל ידי כן נכנס בלבבו פאר גדולת המלך ואהבתו ויראתו ואחר כך נוטל לאכול ולשתות לפני המלך והשרים והכל במתינות ובאימה ויראה ובאהבה ושמחה כי מכוון בזה לעשות נחת רוח בזה להמלך הטוב ומיטיב לכל שרצונו להנהות הבריות מטובו, והכל בבושה וענוה, ואם הנכנס לשם הוא איש הכפרי עב השכל ועיקר תענוגו ועבודתו למלאות כריסו ובטנו במאכל ובמשתה כאשר יוכל שאת, אז תיכף כאשר בא אל החדר הלזה לא שם לבו להתענג תחילה מהאבנים הטובות המאירין ומכלי המנגנים ולהבין על ידי זה גדולת מלכו כי אם תיכף לאכול ולשתות ואוכל ושותה ורומס כדוב וכזאב, ואין לו בושה לפני המלך והשרים העומדים שם, ושותה יותר מדאי ומשתכר עד אשר יעשה כשכרותו של לוט

ואז מטנף היכל המלך הנפלא הלזה, ונוטל בשכרותו האבנים הטובות ומפילן לארץ ומשברן ודובר דברים לפני המלך אשר לא כדת, ואז באין עבדי המלך וחוטפין אותו לחדרים אחרים הנמצאים בחצר ההוא והם חדרים המוכנים לעונש, לענוש בני אדם כאלו ומשליכים אותו לשם, ושם הוא נענש בצער ויסורין כאשר עשה כן יעשה לו, והנה באמצע החצר תולה אבן טוב גדול להאיר לכל חדרי החצר, והיושבים בחדרים הטובים הנזכרים, הנה האבן הטוב הזה מאיר להם לטוב וליפה לפניהם ומתענגים בתפנוקי המלך, והיושבים בחדרים הרעים, האבן הזה הוא לרע לפניהם שרואין על ידו היאך לענוש אותם וליסרם ביסורים.

וכמו כן מלך מלכי המלכים הקב"ה החפץ בשלום עבדו ורצה בטובות עמו ישראל וברא העולם ונתן לפניהם תורה ומצוות המאירין ומפיקים נוגה בכל העולמות שלמעלה ושלמטה, וְהִרְשָׁם לזמר לפניו בשירה וזמרה להודות ולשבח ולפאר לשמו הגדול בשירות ותשבחות והודאות ותפילת כל פה, והוא דמיון כלי הניגונים אשר לפני המלך שהוא תענוג נפלא עד אין שיעור למי שזוכר לפני מי הוא עומד ואת מי הוא משבח ומפאר, וגם נתן מעדנים ומטעמים, הרבה מינים, לאכול ולשתות לפניו יתברך שמו להיות נחת רוח לפניו במה שהוא זן את בריותיו ובשאר דרכי העבודה הרצויין לפניו יתברך, ואף שאין הכל מכירין עתה בנועם זיו תענוג תורה ומצוות ושבחיו יתברך, ואכילה ושתיה לפניו, להיות בעיניהם חדוה ושעשוע ותענוג עד בלתי שיעור מתענוג מלך עולם ברוך הוא, מכל מקום בודאי הכל מאמינים אשר שכר התורה והמצוות אם ירצה ה' לעולם הבא ודאי הוא תענוג נפלא הפלא ופלא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

ואיש אשר עיני שכל לו ולא ירד עדיין לעומקא דתהום רבה להיטבע בטיט יון מצולה עבודת עולם הזה ושגעוניו, הנה מקודם הוא מרוה נפשו מתורה ומצוות ומרוב התשבחות וההודאות לחי עולמים, ובזה נכנס בלבבו אהבת הבורא ואימתו ופחדו, ואחר כך נכנס לאכול אוכל, במתינות באימה ויראה לפני מלך הכבוד, ובודאי טוב לו בעולם הזה ובעולם הבא כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשה טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא כמו שאמרו חז"ל (אבות ד', כ"ב), כי הנה צדיקי האמת הם מתענגים וששים ושמחים ומתעדנים בחדוה ונחת מן התורה והמצוות עד בלי שיעור וערך, ובודאי טוב לו בעולם הזה ובעולם הבא.

ואמנם מי שאינו רוצה לדעת בוראו ועיקר עבודתו למלאות בטנו וכריסו במאכל ומשתה ולמלאות תאותו במשכב נשים וכדומה מדברים המגושמים המטונפים בעיני בעלי שכל, אינו ממלא כריסו מקודם בתורה ומצוות ובשבחיו יתברך, ותיכף ממלא כריסו מאכילה

ושתיה ושותה ומשתכר עד שבא לכל מיני הרהורים ולכל מיני תאוות רעות אשר תחת יד הקליפות, ואין עונש גדול מזה אם חושב ודובר ועושה דברים לפני מלך מלכי המלכים ברוך הוא אשר לא כרצונו, כי אף שאינו מרגיש מרעה המופלגה אשר בזה, ירגישם לאחר זמן בעולם הזה ובעולם הבא בעונשי גיהנם רחמנא ליצלן אשר אין יסורין קשים ומרים יותר מהם.

והנה הקב"ה ברוב חסדיו הוא המאיר לכל והוא המשפיע שפע וחיות לכל העולם, ואת כל לבבות דורש ה' ואל כל לבות בני אדם יורד תמיד ההשפעה והחיות מאתו יתברך, ואמנם מי שלבו טהור וגופו מזוכך קצת, וחפצה נפשו לה' רואה בזה האורה דברים טובים מיראת ה' אהבתו ויראתו ויחודים העליונים וזיווגם, והוא הטוב האמיתי טוב לו ולזרעו אחריו כאשר ביארנו. ומי שלבו טמא ונפשו לא מטוהרה רואה על ידי ההשפעה הלזו אהבות רעות ויראות אחרות הרעים, והרהורים הרעים מיחודים וזיווגים התחתונים המטונפים וזה עונש שאין עונש קשה מזה.

והנה כאן כבוא אברם מצרימה עם שרה הצדקת היפיפיה (מכל היפיפיות שהיו בעולם חוץ מחוה כמאמר חז"ל (בבא בתרא נ"ח.) הכל בפני שרה כקוף בפני אדם) בין אנשים שחורים ושטופי זימה ודאי שהוצרך הקב"ה להפיל פחדו ויראתו תיכף בבואם, על המצרים שלא יגעו בה תיכף לאנסה למען לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים, ואמנם כי מצרים המזוהמים ודאי שלא יגיע להם יראה הטהורה הברורה יראת ה' כי אין מקום משכן בלבם לזה, ונתהפך היראה זה להם ליראה חיצוניות מוסתר במקרה העולם, לומר הרי דבר הנפלא בעולם הלזו ודאי היא הגונה וראויה למלך, והנוגע בה יתחייב ראשו למלך להשתמש בכלי אשר ישתה אדוניו בו.

ולזה אחר שאמר הכתוב ויראו המצרים את האשה כי יפה היא וגו' ונמצא חשש גדול יש כאן בזוהמת מצרים שלא יחטוף אחד לאנסה (הגם שאם היה חוטפה לא היה עושה בה מעשה ח"ו כי היה מוכה בנגעים כאשר קרה למלכים, לא רצה הקב"ה בזה כי אין הכל כדאים להעשות נס על ידו כמאמר חז"ל (סוף פרק ב' דתענית י"ח:) נבוכדנצר מלך הגון היה וראוי לעשות נס על ידו, וכן כאן בפרעה מלך המדינה ראוי להתגלות נס על ידו ולא על ידי פחותי ערך שחורי המצרים) ולזה תיכף ויראו אתה וגו' כלומר שיראו ממנה שנפל עליהם פחד אלהים לנגוע בקצתה, ואך להם נהפך היראה לחיצוניות העולם אשר ויהללו אותה אל פרעה שאמרו הגונה זו למלך ואסור להשתמש בה מיראת המלך כאמור.

פסקה טז

ולאברם היטיב וגו' ויהי לו צאן וגו'. לכאורה היה צריך לכתוב ויתן לו צאן ובקר וגו', ואכן כי הנה דרך המלך המקרב לאחד מאוהביו וקרוביו, הנה אין המלך נותן לו כלום ממון או שאר דברים כי אין זה דרכו, רק כאשר דבר המלך אליו טוב והכל יודעין אשר זה, הקרוב והחשוב אל המלך. הנה במנחה יחלו אותו עשירי עם לדבר בעדם אל המלך, וכל אנשי המדינה מגדלים ומנשאים את האיש ההוא לרצות בעדם בפני המלך, וממילא כל טוב אדוניו בידו ונתגדל בעשירות רב, וזה אמר הכתוב כאן ולאברם היטיב בעבורה כלומר פרעה היטיב עמו לקרבו ולכבדו ולדבר אתו פנים אל פנים כהגדול אשר ביועצי המלך ואז ממילא ויהי לו צאן ובקר וגו' כי כולם גידלוהו משלהם להיותו נכנס ויוצא בבית המלך, והנה ז' דברים נימנו כאן מצאן ובקר וגו' נגד ז' מלכים הידועים שמתו ונפלו למטה וכל עיקר ירידת אברם למצרים היה רק למען יברר הניצוצות ההם כנודע, וכאן בישר הכתוב שזכה להעלות כל בחינת הז' מלכים בשורש נשמתו ולהלן אמר ואברם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב נגד ג' שלא מתו רק נתבטלו והכל תיקן אברהם על תיקונו הנכון.

פסקה יז

וינגע ה' את פרעה וגו' על דבר שרי אשת אברם. אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"א, ב') אמר ר' לוי כל אותו הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו (פירוש רצועה או מקל) הוה אמר לשרה אין אמרת מחי, מחינא וכו' (ופירש רש"י על דבר שרה על פי דיבורה אומרת למלך הך והוא מכה וכו') עד וכל כך למה, שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש וכו'. צריך לדעת למה תעשה שרה דבר שלא כרצון בעלה אברהם שבקש מאתה ואמר לה אמרי נא אחותי את ובפרט במקום הסכנה שהיה אברהם ירא שלא יהרג על ידי זה, ונראה כי הנה אמרו שם (שם, א'), צדיק כתמר יפרח (תהלים צ"ב, י"ג) מה תמרה זו כשאדם עולה לראשה ואינו משמר עצמו נופל ומת כך כל מי שהוא בא להזדווג לישראל, סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהן. תדע לך שכן, שהרי שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה הוא וביתו בנגעים הדא הוא דכתיב וינגע ה' את פרעה וכו' עד כאן. אשר על כן כיוונה שרי לומר אלו התיבות על דב'ר שר'י אש'ת אבר'ם שהוא סופי תיבות תמר"י, לרמז זאת שצדיקים נמשלו לתמר שמי שבא להזדווג להן נוטל את שלו מאתם, ובזה הדיבור הכהו המלאך כיון שהזכירה תמר בלשונה ידע המלאך שצריכין לעשות לו כמו מי שעולה לתמר, ובזה היה נכון לבה בטוח בה' שבודאי גם לאברהם לא יוכלו לעשות דבר כאשר אינם יכולים לעשות לה ועל כן אמרה כזאת.

עוד יתבאר הכתוב בהקדם לדקדק מה שהפסיק הכתוב בנגעים גדולים בינו לביתו, והיה צריך לומר וינגע ה' את פרעה וביתו נגעים גדולים, ואולם נודע אומרם ז"ל (רבה שם) אפילו קורות ביתו לקו וכולן היו אומרין על דבר שרי וגו', ובזוה"ק (פרשה זו דף פ"ב:) אמר בזה הלשון: תא חזי כל ההוא לילה דשרה הות לגביה דפרעה אתו מלאכי עלאה וכו' אמר להו קודשא בריך הוא כולכו זילו ועבדין מכתשין רברבין במצרים וכו' והכי הוו אמרו ליה על דבר שרי אשת אברם וכו' עד כאן ועוד אמר קודם לזה ר' יצחק פתח ואמר צדיק כתמר יפרח מפני מה אקיש צדיק לתמר וכו' עד מה תמר לא סליק אלא דכר ונוקבא אוף הכי צדיק לא סליק אלא דכר ונוקבא דכר צדיק ונוקבא צדקת כגוונא דאברהם ושרה וכו' עד כאן. והנה נודע אשר המלאכים נקראים על שם שליחותן לטוב או למוטב כמו רפאל שריפא את אברהם וגבריאל שהיפך את סדום מלשון הגבורה וכדומה, למטה מזה מלאך המות נקרא על שם שהוא ממונה להמית בני אדם, וכמו כן בעת שעשו לפרעה נגעים גדולים בשעת מעשה היו הם נקראים על שם הנגעים כי זאת היתה שליחותן. וזה אמר הכתוב נגעים גדולים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם, כלומר הנגעים בעצמן וביתו כולם צווחו ואמרו על דבר שרי אשת אברם, וכיוונו לומר זה הלשון על שם האמור למעלה לרמז בסופי תיבות תמרי, שכל העולה עליו נופל וכן הצדיק, וגם למה שמובא בזוה"ק הנזכר תמר לא סליק אלא דכר ונוקבא, ולזה הזכירו דבר שיהיו שניהם נזכרים בו שרי אשת אברם ובזכות שניהם יפול הנופל מהם וכאמור.

עוד יתבאר אומרו וינגע ה' וגו' על דבר שרי וגו'. כי לכאורה היה מקום להקשות בזה למה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ג', ו') לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה וכו' עד כאן. והרי כאן מצינו שנאמר וינגע ה', ואולי כי הנה נודע שכל ביאת אברהם למצרים, ונפלאותיו שהיה לו שם הכל היה בכדי לכבוש הדרך לפני בני ישראל כאשר יבואו למצרים, ונגעים הללו היו סימן להמכות שיכה אותם ה' בצאת ישראל ממצרים כמאמר חז"ל (בזוה"ק פרשה זו פ"ב.) ועל כן היו כאן המכות נגלים ונראים שמה' הוא כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"א, ב') שקורות ביתו לקו והיו אומרים על דבר שרי וגו' ובזוה"ק שם מבואר בזה הלשון: מלה דא איתמר ולא יתיר מכתשא דא על דבר שרי, פירוש המלאכים המכים היו אומרים כן מה שלכאורה הלא אין הכל כדאים להעשות נס על ידם כנזכר למעלה, והיה גם כאן להעשות הדבר מוסתר במקרה טבע העולם שלא יראו מעשה ה' ונפלאותיו כמו בשארי המצרים כי הקב"ה משגיא לגוים ויאבדם ומשפטים בל ידעום שאינו מודיע להם במשפטיהם שיראו כי מאתו הוא, כי פן ירא בעיניו ולבבו יבין ושב ורפא לו ועל כן

מסתיר המשפט במקרה הטבע שיתלו הכל בטבע העולם ולא ישובו אליו ובזה משגיא לגוים להשמדם עדי עד. כאשר כתבנו בזה במקום אחר.

ואמנם לאשר שהאבות היו סימן לבנים, ושם בצאת ישראל ממצרים היה מוכרח להעשות להם נסים מופלאים נגלים, שיבדלו בזה עם ישראל מכל העמים תחת כל השמים, וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' וכל הגוים ישמעון את שמעם ורגזו וחלו מפניהם כמאמר הכתוב (יהושע ב', י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו', ויתרו אמר עתה ידעתי וגו', על כן גם עתה באברהם שהיה סימן לבנים נעשה הדבר בנס נגלה שידעו הכל כי ה' הוא האלהים, והנה כתבנו במקום אחר שכל בחינת הנסים הנגלים מכוונים על שם ה' הוי"ה המהוה את כל, מה שאין כן שם אלהים המורה על הקימוץ והטבע שגימטריא אלהים.

ולזה אמר כאן הכתוב וינגע ה' את פרעה כלומר כמתמיה בא הכתוב לומר זה חידוש הוא שהנגעים באו על פרעה בבחינת ה' הוי"ה המהוה בנס נגלה, וראיה, שהיה על דבר שרי אשת אברם שהמלאכים וקורות ביתו צעקו כולם על דבר שרי, וזה חידוש גדול לעשות נס מפורסם על ידי פרעה הרשע אם לא מחמת כבישת הדרך לבני בניו כאמור. אבל באמת פירוש וינגע ה' הנגעים באו לו על ידי מלאכי ה' כאמור במדרש ובזוה"ק הנזכר ולא מאתו הוא (ועיין בבראשית רבה (נ"א, ב') בפסוק וה' המטיר על סדום).

או יאמר על זה הדרך וינגע ה' את פרעה. כלומר חידוש הוא מה שפרעה האמין כי הנגעים באו לו מה' ולא אמר כי הוא ממקרה העולם, כי הנכרים אינם מאמינים בנסי ה' וכמו שאמר פרעה (שמות ה', ב') לא ידעתי את ה', ואכן כי הוא על דבר שרי אשת אברם שקורות ביתו והמלאכים צוחו על דבר שרי ובזה ראו עיניו בבירור כי מה' הוא בנס ולא בטבע העולם.

פסקה יח

ויקרא פרעה וגו' למה לא הגדת לי וגו'. דקדק לומר לא הגדת לי ולא סתם ולמה לא הגדת, לסלק בזה חששת אברהם שהיה ירא לומר אשתי פן יהרג על ידי זה על כן אמר לו זה שייך באנשים הפשוטים המוני העם אבל על כל פנים היה לך לגלות הדבר לי לעצמי בלבד ואין מדרך מוסר המלך לעשות דבר אשר לא יֵעָשֶׂה להרוג אדם בשביל אשתו.

פסקה יט

למה אמרת אחותי היא. שאלה זו לכאורה אינו מובן, כי עיקר שאלתו הוא מפני מה לא גילה שאשתו זאת וזה כבר שאל לו, ואכן כי ידוע שהאשה עד אשר לא תנשא לאיש נקראת על שם אביה או על שם אחיה אם אין לה אב על דרך הכתוב (ויקרא כ"א, ג') ולאחותו הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש, כי עד אשר לא היתה לאיש יחוסה

על שם אחיה להקרא אחותו הקרובה אליו, מה שאין כן משתנשא אז שם בעלה עליה ואפילו באלמנותה נקראת אלמנת פלוני, ולזה אמר לו כי חוץ מזה מה שלא הגדת כי אשתך היא למה עוד אמרת אחותי היא שלשון זה מורה כאילו אין לה במי להתיחס רק על שם אחיה ובודאי לאו נשואה היא, ועל כל פנים היה לך לשתוק וממילא היינו חוששים שמא אשת איש היא, או לומר בפירוש שהיא אשת פלוני אלמוני שתתיחס על שם הבעל, ולא על שמך אף שהיא אחותך גם כן, וכעת שאמרת אחותי היא כאילו אין לה במי להתיחס כלל על כן ואקח אותה לי לאשה פירוש לקחתיה לאשה ממש לא לפילגש לילך אצלה בסתר שלא אבוזה לעיני העם בחשש עבירה רק לאשה בגלוי לעין כל וכמאמר חז"ל (שמות רבה א', י"ט) בפסוק ויקח את בת לוי שעשה לה מעשה לקוחים הושיבה באפריון, ומרים ואהרן מרקדין לפניהם וגו'. כך כאן ואקח אותה בתופים ובמחולות בריש גלי ומתנות ליתן לאחיה כאומרו ולאברם היטיב בעבורה.

גם יאמר למה אמרת וגו'. פירוש אילו לא אמרת אשר אחותך היא לא הייתי נושא איזה אשה מאן דהוא הבאה מן השוק כי כן דרך המלך לשאול על המשפחה ולא סתם לחטוף אשה יפה לו לאשה, וראיה מאחשורוש ששאל את אסתר תמיד על משפחתה ועד אשר לא אמרה לו שהיא מזרע המלוכה לא היה מדבר עמה כי אם ידי מתורגמן כמו שאמרו חז"ל (מגילה ט"ז.). ואפילו קודם ששאלה, מכל מקום היה יודע אשר לקחה מבית מרדכי שהיה ראש וגדול ליהודים גם אז בעת הילקחה, וגם אפילו אם יקרה ממשפחה הגונה, ומהוללת ביופי, לא יקחנה המלך תיכף לאשה כי אם לפילגש. אבל אתה שאמרת אחותך היא, וידוע גדולת אברהם אחד היה בכל הארצות ושמו נודע בגוים ועל כן ואקח אותה לי לאשה.

ועתה הנה אשתך קח ולך. דקדק לומר ועתה, כי הנה אם לא היה נתגלה הדבר בפרסום כל כך והיית מגיד לי כי היא אשתך היה הדבר נסתר בינינו והיו המצרים סוברים שאחותך היא, והן עתה על ידי הנסים נתגלה הדבר לכל, והמצרים שטופי זימה הן ופן יהרגוך על דבר אשתך, ולא בכל עידן מתרחיש ניסא, וגם אין הכל ראוי להיות נס על ידו כאמור למעלה, וגם בלא זה פן יתפסו המצרים את אשתך ויבואו לידי מכות ונגעים ואין רצוני בעונש בני המדינה, כדרך המלך שמחויב לשמור בני מדינתו מכל צער ונזק, ועל כן קח ולך.

גם יאמר הנה אשתך קח ולך. כי לכאורה מה כיוון באומרו הנה אשתך כאילו מראה לו באצבע שזאת היא, ואכן כי כיוון פרעה להטיל אצבע בין שניהם להחרות אף שרי עליו במה שהפקירה ח"ו לזנות לומר עליה אחותי היא בכדי ששרי לא תתרצה לשוב אליו

עוד מעצמה ותשאר אצלו, ונודע מה שפסק הרמב"ם ז"ל (הלכות מלכים פרק ט' הלכה ח') בדיני בני נח וזה לשונו: ומאימתי תהיה אשת חבירו כגרושה שלנו וכו' עד אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין וכו' עד כאן. ולזה אמר לו בפני שרי, הנה אשתך לפניך קח אותה אם תתרצה, בכדי להכניס חרון אף בשרה שלא תרצה לשוב ויהי מותר בה מדין תורה. וכן אמרו חז"ל באבימלך (בראשית רבה נ"ב,) ביקש להקנותה בפני בעלה (פירוש לשון קנאה) וכו'. ועוד רמז על זה באומרו קח ולך כלומר קח אותה בדברי רצוי ופיוס על הדבר הזה שעשית לה והכל להגדיל מעשה אברהם בעיני שרה.

פסקה כ

ויצו עליו וישלחו אותו ואת אשתו. אומרו עליו לכאורה מיותר ואין לו פירוש (ועיין ברש"י), ואולם למה שכתבנו אשר שתי חששות היה בזה, אחד חששת נזק אברהם שלא יהרגוהו אנשי המקום על דבר אשתו והב' חששת נזק בני המדינה, וכאן הודיע הכתוב כי עיקר חששת פרעה היה עליו על אברהם וזה היה העיקר בעיניו לצד מה שראה גדולתו וחשיבתו בעיני מי שהכל בידו ועל כן צוה עליו ושילחו עם כל אשר לו.

גם יאמר עליו, שיתנו דעתם עליו לבל להסיח דעת ממנו אף רגע, כמו לשמור את משמרת בית ה' שאמרו ז"ל שיתנו דעת להשכיל בלי היסח הדעת, וכן צוה הוא לשמרו מכל רע בהפנת לבב תמיד באשר שהוא גדול הדור, והכל כי המצרים אנשים רעים הן.

ועוד יאמר ויצו פרעה וגו'. לומר כי היתה הגזירה דחוקה ובצווי קשה מפי עצמו שהוא בעצמו הזהיר לאנשים המלוין אותו שיזהרו בשמירתו, ובודאי אינו דומה השומע מפי המלך עצמו להשומע מפי המתורגמן, וכאשר נאמר אצל הריגת אבשלום (שמואל-ב י"ח, י"ב) כי באזנינו צוה המלך אותך ואת אבישי וגו' לאמר שמרו מי בנער וגו', והכל בצווי חזק שיתחייבו ראשם למלך, ולהיות שאין צו אלא זירוז וביותר צריך לזרז במקום שיש חסרון כיס והוא לפי שהיה אברהם הולך ממצרים במקנה כבד וחש שלא יתנו עיניהם בממון הן השומרים גופייהו, או חששות ליסטים אחרים שלא יגזלו ממונו. ועל כולם היתה הצווי לשמרו בשמירה מעולה, ולזה אמר, עליו. כי עיקר הצווי היה עליו לשמור את גופו במאוד מאוד, כי היה גופו חביב עליו מממונו לצד שלא ראה עדיין איש שיעשה לו ה' נסים כאלו ומזה ידע כי הוא משיח ה' ולכן יותר ויותר היה הצווי עליו וכנאמר.

פרק יג

פסקה א

ויעל וגו' הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט וגו'. לכאורה לא היה צריך לפרוט שנית הוא ואשתו וגו' אחר שכתוב מקודם וישלחו אותו ואת אשתו וגו'. ובלא זה וכי לא ידענו

אשר לא עזב אשתו לבדה במצרים וכשעלה ודאי גם היא עלתה אתו. והרי מקודם נאמר כמה פעמים ויסע אברם הלוך ונסוע וגו' ולא פרט כלל עם מי הלך, ואנו ידענו שבודאי עם כולם הלך.

ואמנם הנה הזכרנו למעלה קצת מבחינת אחור וקדם, שהוא כאשר הצדיק לפעמים נופל ממדריגתו ירידה זו צורך עליה הוא ואחר זה הוא עולה למעלה למעלה יותר מכאשר היה מקודם והוא דמיון אחד הרוצה לזרוק דבר למעלה אז משפיל עצמו ומשפיל ידו למטה לזרוק אחר כך בכח גדול את הדבר למעלה, וכן אדם השלם כשבא לפעמים לבחינת אחור ונופל ממדריגתו אז הוא בא על ידי זה לבחינת קדם קדמתה לעלות מעלה מעלה, וכזה אומרין בשם **הבעש"ט זי"ע** ועל כל ישראל במה שאמרו ז"ל (בבא מציעא נ"ט.) אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו, כלומר שיהיה יקר וחשוב בעיניכם השכחה והנפילה ממדרגתכם קצת כי היכי דתתעתרו על ידי זה לבוא למעלה נפלאה. וכזה קרה לאברהם שבא למצרים מקור מקום הטומאה ולא ימלט שלא יפול שם קצת דקצת ממדריגתו, ועוד כי זה גופא שירד למצרים היה נחשב לו לחטא שעל ידי כן נשתעבדו בניו במצרים ת' שנה כמו שאיתא מפורש בזוה"ק (פרשה זו פ"א:) וזה לשונו: תא חזי כיון דנחית אברם למצרים בלא רשו אשתעבידו בניו במצרים ת' שנין דהא כתיב וירד אברם מצרימה ולא כתיב רד וכו' עד כאן. ועל כן כשעלה ממצרים הנה נתעלה ונתגדל במעלות נכבדות בהשגות מעלות ענפי הקדושה הניתן לצדיקים יותר מכאשר היה מקודם בבחינת אחור וקדם.

והנה נודע אשר כל הנלוים אל אדם כולם הם אחוזים בשורש נשמתו פירוש שיש בשורש נשמתם מניצוצין השייך לנשמת האדם הלז, ועל כן הם הנלוים אליו ומתקרבין לו, ובודאי כיון שאברהם עלה ונתעלה במעלות, גם כל אשר אתו והנלוים אליו השיגו מעלה יתירה יותר מקודם כיון שהם אחוזים בשורש נשמתו כולם נגררים אחריו, וזה אמר הכתוב ויעל אברם ממצרים פירוש נתעלה במעלה למעלה בקדושה עד שהוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה פירוש כולם נמשכו וחמדו עלות הנגבה שהוא ירושלים קודש הקדשים לצד השגתן במעלת הקדושה, מה שאין כן קודם נאמר ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה פירוש הוא לבד נסע והלך לו אף שבודאי כולם היו הולכים אתו, אך שהם לא הלכו כי אם עבורו מאחר שהוא הלך והוא לבד הִתְאַוָה לזה, להיותו יודע מעלת הנגבה אבל הם לא ידעו מעלתה, והן עתה כל הנלוים אליו ידעו קדושת ירושלים עיר הקודש וחמדו אליה.

או יאמר ויעל אברם ממצרים. פירוש שעלה ונתעלה ממעשה הנס שנעשה עמו ונתגדל שמו בעולם ונתעלה בממון רב ובמקנה כבד והעיקר נתעלה בניצוצי הקדושה שלקח אתו עמו משם אשר עיקר בשביל זה ירד, כי כאשר נר קטן יועמד אצל המדורה הגדולה יכבה נרו אל המדורה ותכלה אליה, וכן בניצוצים הקדושים המונח בתוך כל דבר כשרואה לפניו איזה נשמה גדולה המאירה תכבה אליה ותקרב ותכלל בתוך הנשמה, ועל כן אברהם כשהיה במצרים הניצוצות שהיו משורש נשמתו כולם נתקרבו אליו והעלה אותם ועל ידי זה עלה יותר להתקרב אל ה' כנודע, ואמר הוא ואשתו לפי שכאשר הקריב לבוא מצרימה אסר על עצמו ההיתר מנגוע באשתו, לנהוג בה פרישות דרך ארץ כמו שכתבנו למעלה (בפסוק הנה נא ידעתי) ואכן כשעלה ממצרים נאמר הוא ואשתו שהותר לו תשמיש המטה כי לא היה צריך עוד לזה.

פסקה ב

ואברם כבד מאד במקנה וגו'. לכאורה אין כאן מקום מקרא הזה להפסיק בין אשר לפניו ולאחריו, וקודם להכתוב שלפניו היה מקומו לכתוב ואברם כבד מאוד ויעל אברם ממצרים וגו' וילך למסעיו וגו', ואמנם כי חז"ל אמרו (בראשית רבה מ"א, ג') בפסוק שלאחריו וילך למסעיו כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן במסעות ואכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים כו', ולזה סמך הכתוב קודם לו ואברם כבד מאוד וגו' לומר שאף שחזר במקנה רב ובמשאות כבידות וידוע אשר במקנה הצאן צריך לילך לאט לרגל הצאן ולרגל המלאכה כמו שאמר יעקב אבינו ע"ה אתנהלה לאטי וגו', אף על פי כן הוא וילך למסעיו למסעות הראשונות שהלך ולן בכל לילה ולילה באכסניא שלן בה בהליכתו למצרים. אף כשהלך, הלך לבדו בקלות גדול וחזר בכבידות הכביד הנסיעה בכדי לברוח ממקום הטומאה ערות מצרים ולרב תשוקתו אל ארץ המקודשה (ועיין במה שנכתוב אחר זה).

פסקה ג

וילך למסעיו מנגב ועד בית אל וגו'. צריך לדעת אומרו למסעיו ולא סתם וילך מנגב ועד בית אל וגו' ודרשת חז"ל ידוע, ועוד נראה על פי משל למלך שהלך בשוק לטייל והשני לו אחד משריו הגדולים הולך עמו אשר המלך נשען על ידו וכשהלכו באו למקום טיט אחד עמוק ונפל שם להטיט טבעת המלך אשר חותמו בו והוא דבר יקר שאין כמוהו ואין מדרך המלך להתעכב שם עד אשר יוציאו טבעתו משם, ומצוה להשני למלך, השר ההוא, להוציאו, כי לא יאמין לאחר לחפש שם דבר יקר כזה, והמלך הלך לביתו, והשני חיפשו בטיט חיפוש אחר חיפוש אף שדבר כבד הוא עליו למאוד לעמוד בטיט ורפש הזה מקום המוסרח, והוא בודאי איסטניס גדול. מכל מקום בעבור טבעת המלך מוכרח

לגלגל שם בידיו ולטנפם בכדי למצוא חותם המלך שכל ענין המלוכה תלוי בזה, ויהי כאשר ימצא את טבעתו ותגדל שמחתו במאוד, ותיכף יברח לו ממקום המוסרח עבות הטיט הלז ויבוא לבית המלך החיצונית, ושם ירחץ ידיו וחותם המלך, מהטיט אשר נדבק בה, ויביאנו למלך שמח על אשר מצא חותמו, וגם המלך ישמח בזה מאוד. ואולם אם זה השני, הוא איש סכל בער ולא ידע גדולת מלכו, כאשר מתחיל לחפש בטיט נשכח מאתו מה הוא עושה בטיט הלז ואיך הוא בא למקום המוסרח הלזה, ומטנף עצמו ואת בגדיו ונשאר שקוע שם בהטיט עבה הלז, ושכח כל מה שהיה קודם והתחיל לעבוד עבודה בטיט הלז והוליכו לשוק למכור ולטוח בתים בו בעד לחמו לחם צר, ולמשל אם היה אחד עומד בחוץ ורואה כל זה כמה וכמה יתמה עליו ויחליט בדעתו כי זה ודאי משוגע הוא חסר דעה בלא דעת ותבונה להשכח מאתו כל ענינו ולהשאר שקוע בטיט אין לך שגעון גדול מזה.

ואולם אחיי ורעיי תדעו אשר כולנו אנחנו על דעת הסכל הזה בשגעון הגדול הלז, כי הנה כל עניני עולם הזה מאכילה ושתיה ותשמיש ובגדים וכסף וזהב ולהרבות הון מהבל, כולם לא ניתנו כי אם בדמיון הלז שנפל ניצוצים הקדושים מאור פני מלך חיים ברצונו ברוך הוא לתוך טיט עבה מוסרחת שאין כמוהו. והראיה, אשר תיכף כאשר תנטל הניצוץ מהמאכל והמשקה על ידי אכילת האדם מה נשאר ממנו הלא טינוף צואה מוסרחת שאין כמוהו. וכמו כן באשה נודע אומרם (שבת קנ"ב.) אשה חמת מלא צואה וכו'. ורצון מלך מלכי המלכים ברוך הוא אשר צוה לאחד משריו הגדולים הוא נשמות ישראל, הגדולים במעלתם יותר מבחינת המלאכים כנודע, וכאשר פירש בשל"ה הקדוש (מסכת שבועות מ.) מאמר המלאכים שאמרו מה לילוד אשה בינינו (שבת פ"ח:). פירוש מה לילוד אשה שהוא יפסיק בינינו להיות מחצב נשמתן קרובה אליך ממחיצתנו ועל כן צוה להם לירד לעולם הזה לחפש אחר הניצוצות האלה על ידי התטנפם בטיט חומר גשמיות המאכלים וכל הדברים, בכדי להשיב הבן אצל אביו, והחותם אל חותמו, ונדחים יקבץ להשיבם אל חיק אביהם.

והאדם המשכיל אשר לא נשכח מאתו כל זה וזוכר אשר הוא אינו ראוי בשום אופן לטנף עצמו בטיט מוסרחת הלזה, כי עוד נשמתו בקרבו לא היה מחויב רק לעבוד את אלהי עולם בתורה ותפילה ויחודי שמותיו יתברך ולומר לפניו שירות ותשבחות כי זה ראוי לגדולת נשמתו חלק אלוה ממעל. ומאין הוא בא לטינוף הלז, אם לא למצוא חותם המלך ניצוצים הקדושים אשר בזה, ואינו חושב בכל מאכלו כי אם איך למצוא הניצוץ הלז להעלותו והוא על ידי הכוונה העצומה ושבירת תאותו באמת ויחודים הנוראים

בכוונת האכילה ככל אשר ביארנו כמה פעמים אופני בירור הלז, ומיד כשאכל כדי שבירת רעבונו שהוא שובע נפשו שביעת נשמתו מרוחניות המאכל, הנה בורח כאשר יוכל לחצר המלך מלכו של עולם לתורה ותפילה ודביקות אלהות, ובזה מרחיץ גופו ונפשו וניצוץ אשר העלה מהטיט אשר נשקעו בהם ומתדבקין כולם למלך עולם על ידי התורה ותפילה, וצור העולמים ברוך הוא מקבל נחת רוח גדול מזה שהושב לו חותמו כמו שכתבנו במקום אחר.

ואולם אדם אשר נשכח ממנו כל זאת מה הוא עושה בדברי עולם הזה ומאין בא שהוא יטנף עצמו בטינופים האלו, וכאשר בא לדברים האלו אינו מכוון כלל לחפש אחר גנזי המלך ומטמוניו אשר נטמן בהם, רק אדרבה מכוון לטנף עצמו ואת הניצוץ בטינוף יותר ויותר להורידו עוד למטה למטה ונעשה מקושר בעת אוכלו הוא ומחשבתו ולבו וכל כוחי אבריו בתאות האכילה, ובורא עולם נשכח מלבו, ונשאר שקוע ראשו ורובו הוא וגופו ולבו ונשמתו בטינוף גשמיות דברי עולם הזה היש שגעון גדול מזה, ואיה החכמה והשכל שכל אדם נדמה לו שהוא חכם ויש לו מוח בקדקדו אן חכמתו ושכלו, אהה אהה על המבוכה הזאת איך נטבענו ביון מצולה עד עמקי ים ואין מעמיד ואין מבין, ולא די כל זאת בעת אכילה ושתיה ושאר צרכיו בשעת עשייתם אשר נשארנו שם, אף גם כל היום זה כל עשייתנו לילך ולעבוד בשביל זה, עבודת משא בשווקים וברחובות לנסוע בדרכים ובהרים על הימים ועל הנהרות יומם ולילה לעובדו בכדי למצוא הבלי הטינופים האלו לטנף עצמו עוד ביותר ויותר, וזה מאמרנו סרנו ממצוותיך וממשפטיך הטובים פירוש אף שמצוותיך ומשפטיך הם טובים והיה לנו ללכת רק בהם סרנו מזה ואף לא שוה לנו לעבוד בזה כמו בזה, לישב חצי היום לעסוק בתורה וחצי היום במשא ומתן היפך מה שאמרו חז"ל (אבות ד', י"ב) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, והכל עבור שביעת נפשנו ורוחנו בחושך וצלמות נופת טינופת צוף עולם הזה ומחמדיו הנבזים בעיני בעלי שכל.

והנה אברהם אבינו ע"ה כשעלה ממצרים הנה אף שעלה משם כבד מאוד טעון משאות ובמקנה הבקר וידוע אשר אי אפשר לילך בצאן הליכה מהירות כאשר אמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית ל"ג, י"ד) אתנהלה לאטי לרגל המלאכה וגו' ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן, אף על פי כן נאמר ויעל אברם ממצרים ולא נאמר וילך כאשר אמר כאן וילך למסעיו, כי תיכף עלה למעלה משם במהירות רב, כי הוא ידע והבין מקור טומאת מצרים וטינופת הטיט אשר שם ולא ירד כי אם להעלות הניצוצות משם ותיכף כאשר זכה להעלותם מבור שאון טיט היון מצולת מצרים, אמר לו פרעה הנה אשתך קח ולך כי אחר שהוציא בלעם מפיהם הם הניצוצים הקדושים ואז נתרחקו זה מזה כרחוק מזרח ממערב. זה

נתוסף לו על נשמתו ניצוצין קדושים להתקרב אל ה', ומזה נלקח הניצוצין ונתרבה בו הטומאה, ואז לא יכול לסובלו וגרשו מארצו קח ולך.

וזה הענין שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ט, ט') שאמר אברהם אבינו לאליעזר אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מדבק בברוך, ולכאורה איפכא היה לו לומר אין ברוך מדבק בארור כיון שהוא לא רצה לתת לו יצחק בנו, ואולם האמת הוא שאין הארור מדבק בברוך שהוא אינו רוצה וכל חלק הרע ישנא החלק הטוב. ותדע זאת ממאי דקמן, שאמר לו פרעה קח ולך שזה נכנס לכלל ברוך עוד ביותר ויותר, וזה בארור, ואין ארור מדבק בברוך וגרשו מאתו.

וכן בצאת ישראל ממצרים שקיבצו אליהם כל הניצוצים הקדושים ממצרים, שהעיד הכתוב (שמות י"ב, ל"ו) וינצלו את מצרים ואמרו חז"ל (ברכות ט':) שעשאוה כמצולה שאין בה דגים. והוא רומז על העלאת הניצוצות שלקחו אתם כנודע מדברי האר"י ז"ל. וממילא פרעה ומצרים נלקח מהם כל אלה ונכנסו ישראל להיות ברוכים לה' והם נעשו ארורים יהיו ונתרחקו זה מזה ואין ארור מדבק וכו' על כן ותחזק מצרים על העם וגו' כי אמרו כולנו מתים, אמרו האמת שנעשו בבחינת המתים ממש שלא היה להם עוד שום ניצוץ הקדוש הנקרא חי, ולא חיו כי אם מן הקליפות הנקראים מתים ובסוד אומרם (ברכות י"ח:) רשעים בחייהם קרוין מתים. ועל כן אין אנו יכולים לסובלם עוד ועל כן גורשו ממצרים ואך מסבב הסיבות שרצה שיטבעו בים נתן בלבם לרדוף אחריהם אבל בשעת מעשה גרשום בלבבות שלימות כי אין ארור מדבק בברוך.

ואברהם אבינו ע"ה כשמעו זאת והבין אשר כבר עשה מה שהיה צריך לעשות ותיקן והעלה כל הצורך אז עלה למעלה ממצרים תיכף בזריזות ובמהירות וברח ממקום המטונף המוסרחת ערות מצרים, עד בואו בתחום הארץ ארץ הקדושה אז אמר הכתוב ואברם כבד מאוד במקנה בכסף וגו' ועל כן וילך למסעיו כלומר לפי ערך מסע שלו לרגל הצאן אשר לפניו ולערך טיעון משאות שהיה טוען (כפירוש רש"י על כבד מאוד) ולא היה נחפז עוד לילך בזריזות ומהירות כאשר מקודם וכאמור.

וגם לפי פשוטו בלא כל הנזכר, הוכרח לצאת ממצרים במהירות מפני יראת רשעת המקום. והראיה, שהוצרך פרעה לצוות ללותו לשלוח אנשים אתו, וכשבא לתחום ארץ ישראל הלך למסעיו לערך הנסיעה שלו לרגל הצאן כנאמר.

עוד יאמר הכתוב וילך למסעיו מנגב ועד בית אל. כי חז"ל למדו מכאן (ערכין ט"ז:) שאל ישנה אדם מאכסניא שלו הן באקראי הן בקביעות ונראה שעבור זה הלך מנגב ועד בית אל כי כאשר בא בתחילה לבית אל הנה נטה שם אהלו ועשה שם מזבח וזה נראה כעל

דעת לישב בקביעות עשה כל זה ואך ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה שהוא ירושלים עיר קודש הקדשים להשיג שם השגת מעלות הקדושה אשר ידע אברהם ברוח קדשו מה שצריך לו דוקא שם לזה, ואכן הליכתו לשם לא היה כי אם בדרך ארעי כמו שכתוב הלוך ונסוע וגו' ופירש רש"י לפרקים יושב כאן חודש או יותר והולך וכאשר בא לשם אז ויהי רעב בארץ וירד דרך שם למצרים כי מצרים בדרומה של ארץ ישראל שהוא ירושלים ואחר כך כשעלה ממצרים נאמר ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וגו' ולוט עמו הנגבה שחזר להר המוריה אל ירושלים ושם עשה מה שעשה ותיקן וחזר לו להלוך מנגד שהוא ירושלים עד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחילה בין בית אל ובין העי לצד שקבע שם אהלו בתחילה לא רצה לעקור דירתו משם והלך למקום קביעת דירתו מקודם, ולזה אמר וילך למסעיו כלומר כאשר חזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן במסעות ואכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים כי לא ישנה אדם מאכסניא שלו ועל כן הלך גם כן מנגב ועד בית אל למקום אהלו בתחילת קביעתו מקודם והטעם שלא רצה לקבוע דירתו מקודם בנגבה ירושלים עיר הקודש הוא כמו שמובא בזוה"ק (פרשה זו דף פ"ד.) תא חזי בקדמיתא סליק מתתא לעילא וכו' עד ולבתר הלוך ונסוע הנגבה דרגא בתר דרגא עד דאתעטר בדרום חולקיה ועדביה כו' מה כתיב וילך למסעיו מנגד מסטרא דימינא שירותא דעלמא עלאה ונחית דרגא בתר דרגא עד מנגד ועד בית אל מעילא לתתא וכו' עד כאן וגם לפי מה שכתבנו למעלה (בפסוק ויט אהלה) אשר בכיון תקע אהלו בין בית אל ובין העי ובנה מזבח ביניהם להפסיקם שתראה זכות אברהם לפני הקב"ה בעי שלא יזכיר למו עון בית אל ועל כן היה מן ההכרח לתקוע אהלו שם ולבנות שם מזבח ואחר שקבע שם אהלו היה מוכרח לחזור כי לא ישנה אדם מאכסניא שלו בין באקראי בין בקביעות וזה שאמר וילך למסעיו מנגד ועד בית אל וכי תימא ולמה לא ישב לו בירושלים עיר הקודש לזה אמר עד המקום אשר היה שם אהלו בתחילה והיה צריך לחזור לקביעתו וקביעת דירתו שם היה מפני אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם בשם ה' כלומר מפני שהיה צריך לבנות שם מזבח לקרוא שם בשם ה' שם הוי"ה הרחמים לרחם על בניו בעי להפסיקו מבית אל עבור זה תקע אהלו שם ובנה שם מזבח ולזה היה צריך לחזור לשם כאמור.

או יאמר וילך למסעיו וגו'. כי נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה ל"ט,) שאברהם התאוה לארץ מעצמו עד שהקב"ה הבטיחו לתת לו את הארץ הזאת לרשתה וכבר כתבנו למעלה (בפסוק ויהי כבוא אברם מצרימה) מה שראה מעלת הארץ ויושביה, ועוד אני רואה כי הנה פירש רש"י ז"ל בפסוק הלוך ונסוע לפרקים יושב כאן חודש או יותר ונוסע משם ונוטה

אהלו במקום אחר וכו' והנה טבע מדינה כשרואין עובר אורח שנוסע בהילוך מיעוט ממקום למקום ויושב בכל מקום ורואה אופני הנהגת הארץ (וכמו שמובא בבראשית רבה שם) ובפרט אדם גדול כזה לחשוד אותו שמא מרגל הוא ולחפור את הארץ בא כי מה לו לעבור לארכה ולרחבה ולישב בכל מקום לראות נימוסיה הלא ודאי שדעתו לחפור הארץ לדעת מוצאיה ומבואיה ובפרט אשר הכנעני אז בארץ שהיה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם ובשעת מלחמה ודאי דרך לחקור זאת ולחשוד אף אדם נכרי לגמרי ובפרט את אברהם שהיה מזרעו של שם ולו שם בגדולה וחכמה. מהפלא הוא שלא ימצא אחד מכל המדינה להלשין עליו למלך לתפסו לשאלו מי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך. וחוץ לזה דרך אנשי מדינה, בכל מקום יִמָּצְאוּ אנשי בליעל אם יעבור אחד דרך העיר וירצה לעכב חודש ימים ויותר, יצוחו עליו מה לזה בעירנו. אם עני הוא, הלא מחסר אנשי העיר ילך למקום אחר. ואם עשיר הוא, הנה הוא עושה יוקר ומה לו לעכב, ילך למקום שירצה לקבוע דירתו שמה.

וכן היה במצרים תיכף בבוא אברם למצרים ראו את אשתו וחמדוה והלשינו למלך ויהללו אשתו אליו ולקחה לאשה ואחר כך אמר לו קח ולך לא תעמוד פה וכל זאת היה ביום או יומיים ואילו היה מעכב שם חודש ימים בודאי היו אומרין עליו כל אשר יוכלו ובבואו לארץ כנען העיד הכתוב (לעיל י"ב, ו') ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה, שעבר בה לארכה ולרחבה ולא היה לו פוצה פה ומצפצף מי אתה שמא גנב או קביוסטוס, או לרגל את הארץ, ובפרט אשר הכנעני אז בארץ (שרבים מן המפרשים תמהו מה שייך הודעה זו לכאן לידע אשר הכנעני היה שם, ובזה נכון) כנזכר שהיה שעת המלחמה שהיה הכנעני כובש מזרעו של שם, והוא מזרעו היה, והיה הולך ונוסע לפרקים חודש כאן וחודש כאן ורואה הנהגת המדינה ולא חשדו אדם ולא הלשין עליו אחד, ויט אהלה שם בלי שום פחד ולא שאל לו אחד מה לו לשכם ולאלון מורה. והכל, עבור כי אדמת הקודש היא ואף גוים הגרים שם יש בהם מהמוסר ודרך ארץ יותר מכל המדינות. ובראות אברהם כל זאת חמדה לשבתו, והתאוה אליה, ואמר הלואי יהיה חלקי בארץ הזאת כמאמר חז"ל הנזכר והקב"ה כן הבטיח לו לזרעך אתן את הארץ הזאת.

אשר על כן, בעלות אברם ממצרים הלך בפעם אחד ולא עמד ולא עיכב במקום אחד ממנה, מיראת אנשיה אנשי בליעל. ויעל אברם ממצרים, בפעם אחד עלה מן הארץ מכל וכל, וכשבא לו לתחום הארץ אז וילך למסעיו מסעות הראשונות בבחינת הלוך ונסוע חודש כאן ויותר וחודש כאן כי ידע טוב הארץ נחלת ה' אשר אף אנשיה טובים מכל

המדינות ולא אץ ללכת בפעם אחד למקום קביעתו אדרבה הלך כפעם בפעם לחקור ולראות הנהגת הארץ ויושביה עליה, וזה אשר חמד לשבתו וכאמור.

עד המקום וגו' אהלה בתחילה וגו'. עיין במה שכתבנו למעלה (בפסוק ויעתק משם ההרה) מה שכיוון אברהם בנטות אהלה ובכיוון בית אל מים והעי מקדם והכל לרמז על אורות המאירין לזכר ונקבה שעל ידי זה נעשה הזיווג השלם בכמה בחינות כי אין כל הזיווגים שווין כנודע, ולזה העיד הכתוב אשר בחזרתו ממצרים לא די שלא נפל ח"ו ממדריגתו הראשונה מחמת זוהמת טומאת מצרים אלא אף שהאיר האורות הנזכרים מחדש על ידי הבירורין והניצוצין שהעלה ממצרים וחזר לאהלו בתחילה לעשות מחדש כל הבחינות הנזכרים. כנודע ממרן האר"י ז"ל שאין תפילת יום אחד דומה לחברתה אף שנוסח אחד בכל התפילות, ובכל יום מאירין אורות אחרים ומתבררין ניצוצין חדשים וכו'. וכן אברהם חזר על ידי הניצוצין שהעלה ממצרים אל אהלה בתחילה, לחדש אורם כבראשונה ולהאיר עליהם אורות חדשים, כנודע מסוד הבירורין שכשהן עולין, עולין עד לרקיע.

פסקה ד

אל מקום וגו' שם בראשונה. על דרך שכתבנו למעלה שנשתנה אברהם אבינו עליו השלום למעליותא, אשר בהיותו במצרים וראה בטומאת ערות הארץ ואף על פי כן לא עלה ח"ו במחשבתו שום נדנוד הרהור חוץ, רק היה תמים ושלם שם בכל השלימות. שלא כאנשי מלחמת מדין שאמרו (במדבר ל"א, נ') ונקרב את קרבן ה' וגו' ואמרו חז"ל (שבת ס"ד.) שאמרו אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו. כי לא ראה בכל טומאת הארץ כי אם ניצוץ ה' המחיה אותם ולא יותר.

ולזה כאשר קרא כאן אברם בשם ה' על המזבח הלז אמר הכתוב כי לא תימא שהיה צריך אברם קצת כפרה בצאתו ממצרים כי אם מידי מעשה וכו' לא כן, כי אם בא עתה אל המזבח אשר עשה שם בראשונה, כלומר כמו אז בראשונה בעת עשותו המזבח ודאי שלא עשאו לכפרה כי לא היה עדיין במצרים ומעולם לא הביט על שום דבר רע כי אפילו באשתו הצדקת לא הסתכל מעולם ומכל שכן בדבר אחר (כמו שכתבתנו למעלה שם) כן עתה אף שראה בטומאת מצרים כמו שכתבנו שם לא היה צריך להקריב קרבן ה' לכפרה.

פסקה ה

וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר וגו'. חז"ל אמרו (לשון רש"י, עיין בראשית רבה מ"א, ג') מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם, ולכאורה לאיזה צורך הודיענו הכתוב זאת אשר באופן אחר לא היה ללוט, כי אם זה גרם לו מה שהלך עם אברם, ומה נפקא

מינה אם הוא של לוט בעצמו. ואכן הנה נודע אומרם ז"ל (שם ס"ו, ד') הצדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה והרשעים להיפוך תחילתן שלוה וסופן יסורין, ולהבין זה מפני מה דוקא כן הוא.

אכן ידוע מדברי הרב האר"י ז"ל מה שפירש בסוד הכתוב רגליה יורדות מות כי רגלי הקדושה הם היורדים לתוך הקליפות והקליפות מסבבין אותן, ועל ידי זה נעשה הקליפה שומר לפרי. והנה הקליפה הראשונה היא קליפת נוגה המעורבת מטוב ורע ואחר כך הולך ומתעבה למטה למטה עד שנעשה קליפת רעים מרים וקשים. ושורש הענין כי אם תניח דבר מר מאוד אצל דבש או מיני מתיקה, הנה הם מקבלים זה מזה קצת טעם וריח, וכשלוקחין דבר המר הנה בתחילתו הוא מתוק קצת ממעט הדבש שקיבל, אבל אחר כך הנה הוא מר בתכלית המרירות, ומין המתוק הנה בתחילתו הוא מר קצת ואחר כך הוא מתוק וטוב כאשר הוא, ועל כן קליפת נוגה הקרובה אל הקדושה מנגיעתה בקדושה מעורב בה מעט טוב בתחילתה.

ונודע אשר נפש היסודית שבאדם המתלבש בדמו להחיותו היא מצד הקליפה הלזו, וממנה באות כל המדות רעות מד' יסודות רעים שבה, וגם קצת מדות טובות שבטבע כל ישראל בתולדתם כמו הרחמנות וגמילות חסדים באות ממנה לפי שיש בה מעט טוב מנגיעתה בקדושה. ולזה, הרשעים הם מגבירים כח הנפש הלזו להתנהג כמנהגה לאהוב אשר אהבה נפשם בכל התאוות רעות ולהמשילה עליהם כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ד, י') הרשעים הן ברשות לבם, לכן מתנהגים כמותה להיות תחילתן שלוה ממעט הטוב והמתוק הנוגע בקצהו, וסופן יסורין כי בבית כמות מרה כלענה. ולהיפוך הקדושה בתחילתה מרה לה, רגליה יורדות מות, ואחר כך טוב ומתוק לפניהם. ולזה, הצדיקים הנאחזים בה ומתנהגים כמוה להתגבר על נפש היסודית הנזכר, והם ההולכים תמיד ממטה למעלה כידוע, כן נעשה להם להיות תחילתן יסורין במעט המרירות הנוגע אל הקליפה ואחר כך טוב ומתוק להם וסופן שלוה וחיים עד העולם.

וזה מאמר הכתוב (משלי ה', ג') כי נופת תטופנה שפתי זרה, פירוש שרק מעט צוף דבש נטף על שפתי זרה על שפתותיהם מבחוץ ומזה הגיע להם מעט מתיקות בתחילתן אבל לא נכנס לתוך פנימיותיהן אף טיפה אחת רק מרה כמות, ועל כן הם נקראים בורות בורות נשברים, כי אף שלעת עתה נראה שיש בהם מים אבל הם נקראים מים הכוזבים היפוך ממים הנאמנים כיון שאין נמשכין ממקור המים רק ממעט הדבש אשר הומשח את פיה, ועל כן בעבור סופה ואיננו ונפסקו המים. ומקור הקדושה הנה נקרא מים הנאמנים כגנות עלי נהר שאין נפסק לעולם לפי שנמשכין ממקור החיים והברכה השלימה שאין

לה הפסק. והנה בזוה"ק (פרשה זו דף פ"ה. וריש פרשת שמות) כתב בתיבת היה שהוא מורה על דבר ההוה לפי שעה ולא יהיה זאת לעולם עיין שם בפסוק היה דבר ה' וגו'.

וזהו שאמר הכתוב כאן אחר שסיפר הכתוב משבחי אברהם ומעלותיו שירד למצרים ונכנס בשלום ויצא בשלום אף כל טוב אדוניו העלה בידו מרגניתא דלית ביה טומי המה הניצוצים הקדושים שליקט בהיותו במצרים, ועל כן עלה משם במקנה כבד בכסף ובזהב וגו' ואצלו היה זאת בבחינת הצדיקים שסופן שלוה כי כבר חלף ועבר עליו מהיסורין יסורי מות בהשלכתו לאור כשדים, ומה שיעצו החרטומים להורגו ויהי רעב בארץ, ולא די שסבל רעבון ביתו אף כולם היו אומרים מיום שבא זה לעיר נעשה רעבון כמאמר חז"ל (עיין בריש אגרת הקדש שבסוף ספר נועם אלימלך, ומקורו מספר תולדות יצחק לר"י קרוא). וכאשר הלך ימי היסורין אשר בתחילתן באין אצל הצדיקים, התחילו לו ימי השלוה וירד למצרים ועלה משם ברכוש רב ברוחני ובגשמי. ולזה, וגם ללוט ההולך את אברם כלומר מאחר שהלך עם אברם, ונעשה בבחינת נופת תטופנה שפתי זרה שקיבל מעט המתיקות מהתחברות אברהם ועל כן גם לו היה צאן ובקר ואהלים כי השיג קצת מהקדושה אצלו, אבל לא היה זה רק בבחינת "היה" כלומר לפי שעה ממעט הדבש שנדבק בו בבחינת הרשעים שתחילתן שלוה, אבל סופן יסורין כי לא יהיה זה לעולם ועתיד לפסוק, וכן היה שתיכף כאשר נפרד מאברהם לקחו המלכים אותו ואת כל רכושו, ואם לא אברהם שהציל אותו, עדיין היה נשאר בשביה למלך עילם ושאר המלכים. וכן בסדום לולא זכות אברהם היה נהפך, והכל כי שלות רשעים הוא לפי שעה מקור מים הכוזבים ולא נאמנה את אל רוחם, וכאשר יעבור השעה חוזרין בסופן יסורין כאמור. ואמנם אמר הכתוב,

פסקה 1

ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו. פירוש יושבי הארץ ההיא לא יכלו לישא זאת על שכלם ורוח בינתם על מה שהם יושבים יחד שניהם בטובה זה צדיק וטוב לו וזה רשע וטוב לו ועבור זה תירגם התרגום ולא סוברת יתהון וגו' פירוש שלא הבינו על שבת אחים יחד שניהם בטובה וזה צדיק גמור וזה אינו, אבל הכתוב אומר הנה החילוק מפורש ביניהם כי היה רכושם רב, כי חוץ מחילוק שכתבנו למעלה בין טובת הצדיק לטובת הרשע שזה עד עולמי עד וזה רק שעה משחקת לו שעה אחת ולא יותר כי תחילתן שלוה וגו'.

עוד חילוק יש, כי הצדיק, בטובות שיש לו הנה שמח בחלקו מאוד ואינו חסר לו כלום וש"ש ושמח בטובתו כי הכל יש לו, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ד, י') כי אין מחסור ליראיו, כלומר יראיו אינם חסרים כלום כי זה הטובה שיש לו הוא אצלו די

ויותר ושמח בזה ואינו אץ להשיג עוד מקניני עולם הזה, וזו היא הברכה אמיתית מאת הבורא יתעלה שכאשר שולח ברכתו לאדם אשר על הארץ נתעטף בברכה זו להיות שבע ושש במה שהגיע לו ולא יחפוץ עוד יותר ויותר. כי אם יחפוץ עוד, הלא אין ברכתו שלימה כי חסר הוא מכל, ונפשו תאבה ודואג להרויח עוד ולמצוא עוד ומה טובה היא זו, ועל כן אמר הכתוב (מלאכי ג', י') והריקותי לכם ברכה עד בלי די ואמרו חז"ל (תענית ט'.) עד שיבלו שפתותיכם מלומר די כי זה הוא עיקר הברכה שמתברך האדם שיספיק בטובה המגיע לו ולא יהיה רודף ואץ להשיג עוד, ולזה אמר והריקותי לכם ברכה עד בלי די כלומר זאת עיקר הברכה אתן בקרבכם בברכתי שיבלו שפתותיכם מלומר די ובכל אשר ימצא לו יאמר כי הוא די ויותר, וזה מאמר הכתוב (ויקרא כ"ו, ה') ואכלתם לחמכם לשובע ואמרו חז"ל (ילקוט בחקותי רמז תרע"ב) אין צריך לומר שיהא אדם אוכל הרבה ושבע אלא אוכל קימעא ומתברך עליו, והכל סובב על הדבר שאמרנו כי זאת עיקר הברכה שהמיעוט יחזיק המרובה וכל אשר ימצא לו היה הכל בעיניו די ויותר, ועל כן אמר יעקב אבינו (בראשית ל"ג, י"א) יש לי כל, כלומר זה שיש לי, כל בו, ואין חסר לי כלום ואינני חפץ עוד להשיג יותר.

אבל טובת הרשעים הם בהיפוך מזה, כי יותר שיש לו חסר עוד יותר, יש לו מנה מבקש מאתים כמאמר חז"ל (קהלת רבה ג', י'), ועל כן מרבה נכסים מרבה דאגה (אבות ב', ח'), כי יותר שיש לו, דואג להשיג יותר ויותר. כי כשיש לו מנה דואג על מנה אבל כשישיג מאתיים דואג על מאתים כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל, ועל כן כל ימיו כעס ומכאובים, ועל כן אמר עשו (בראשית ל"ג, ט') יש לי רב, לא אמר יש לי כל, כיעקב שלא נחסר לו כלום, כי אם יש לי הרבה וממילא עוד הרבה יחפוץ כי לא ימות וחצי תאותו בידו, וממילא אם רוב יש לו יחסר לו עוד רוב, כי רבים מכאובים לרשע כלומר מה שהרשע משיג נכסים רבים הם מכאובים אצלו לכאוב עוד על הרבה כאשר יש לו.

וזהו שאמר הכתוב הלא החילוק בין טובת אברהם לטובת לוט מפורש, כי היה רכושם רב. כלומר, בחינת "היה" ובחינת "רב" זה היה ההבדל ברכושם. טובת לוט אינו רק בבחינת "היה" לפי שעה לבד, שעה משחקת לו, ותראה כי יבוא יומו, פתאום יבוא אידו, ובבחינת "רב" שהיה לו הרבה והרבה יחסר. ולא כן אברהם, שפת אמת תכון לעד. כסאו נכון וזרעו יהיה נכון לפניו לעולם ולעולמי עולמים בטובה אמיתית שאין לה קץ ותכלית, וברכתו ברכת "כל", שכן העיד הכתוב (בראשית כ"ד, א') וה' ברך את אברהם בכל, שנתברך במדה זו להיות כל בו ולא יחסר לו כלום.

ואמר הכתוב אשר האמת הוא ולא יכלו לשבת יחדיו פירוש לא יצוייר שיהיה להם ישיבה אחת בעולם, בשוה לזה ולזה, כי לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים כמאמר חז"ל (מגילה ו'.), וכשזה קם זה נופל. כי כאשר יחטאו ישראל ולא יהיו ראויים להיות תרד אליהם ההשפעה מאת אלהים, אז מוכרח הקב"ה ברוב חסדיו להשפיע הברכות וטובות לאומות בכדי שמתמצית גיעוליהם ירד גם מעט ברכה לישראל, והשכינה הקדושה טוענת (שיר השירים א', ז') שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבירך, שצריכה לברך את שרי שבעים עממין בכדי לרעות את גדיותיך על משכנות הרועים, רועי האומות, ומתמציתן ירד מעט אל הגדי הזה שה פזורה ישראל, ולהיפוך היה בעת אשר ישבו ישראל על אדמתן, עיקר השפע והחיות היה יורד לישראל, ומתמצית ישראל נפל מעט מעט גם עליהם, עד עת קץ כנודע וכמו שאיתא בזוה"ק (פרשה זו פ"ד:) וזה לשונו: עד לא סאיבו ישראל ארעא לא הוי שלטין שאר עמין אלא אתזנו מתמצית וכו' כיון דחבו וכו' אתייהיב להו רשו לשלטאה וכו'.

אבל כל זה הוא עתה, וכל טובתן של נכרים עתה, הכל הוא בבחינת הרשעים שתחילתן שלוה, אבל סופן נודע לכל מה יהיה בסופן. ויסורי כל ישראל עתה, אינו רק בבחינת הצדיקים שתחילתן יסורין אבל סופן שלוה וחיים עד העולם, עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד, ג'), **וכבודי לאחר לא אתן וגו'** (שם מ"ב, ח'), **וחזר הקרא למה שלמעלה אשר לא הבינו עמי הארץ זאת מה שראו שלזה טוב ולזה טוב ולא ידעו ההבדל וההפרש מה בין טובתו של זה לטובתו של זה, אבל תיכף ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו' ומזה נתגלגל הדבר שלוט נלקח עם כל הונו ורכושו לשביה עד שאברהם רדף אחריהם והשיגם ויוכל להם ויציל את לוט מהם, ובזה נראה בעליל טובת זה וטובת זה כי זה סופו להבטל וזה סופו להתקיים עד עולמי עד.**

או יאמר על זה הדרך, כי מאחר שגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים ולא הבינו יושבי הארץ מה בין זה לזה והיו סוברין אשר זה צדיק כמו זה, ועל כן ולא נשא אותם הארץ, שלא הבינו יושבי הארץ אופן אחר כי אם לשבת יחדיו שישיבתן אחד ממש הוא ושניהם שוין שזכות שניהם מסייעתן זה לזה להטובה שיש להם. כי היה רכושם רב, כלומר מאחר שראו שלשניהם היה רכוש רב על כן ולא יכלו. פירוש, שהיו סוברין שלא יוכל זאת להיות כי אם לשבת יחדיו על שהם יושבים יחד זכות שניהם גורם, והם אחים ממש בטובם ובצדקתם. ועבור זה,

פסקה ז

ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. כי גם הם לא הבינו ההפרש שיש בין אברהם ללוט ועל כן היו סבורים שכל העושר שיש עתה לאברהם וגם ההבטחה שהבטיח הקב"ה ליתן לו הארץ לרשתה מעורב גם כן זכות לוט בו, להיות יושבים שניהם יחד והם אחים. וכמו שבאמת זכות אברהם גרם ללוט שיהיה לו צאן ובקר וכו' להיותו קרובו, כן היו סבורים רועי לוט שזכות לוט מעורב בעשירות אברהם וטובותיו ובפרט שלוט מוכן ליורשו וכל אשר יתן ה' לאברהם שלו יהיה אחר מותו, ודאי שנוכל לומר שזכות לוט מעורב בו, וגם הבטחת הארץ זכות לוט יצורף לזה כיון שהוא עתיד לירש זאת. והן אמת בזמן שאברהם קיים היה הדיבור מיוחד אליו להבטיח לו לבד כי בו חפץ יותר בזמן ששניהם בעולם, אבל אחר מות אברהם יהיה הוא הנבחר לה', ועל כן היו מרעין בשדות אחרים כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"א, ה'), אף שהכנעני והפריזי אז יושב בארץ מכל מקום הוא כולו שלו מעתה, וגם הוא החשוב בעיני המקום להנחיל לו את הארץ הזאת לרשתה, ולא נדמה בעיניהם חזקת כנעני ופריזי בארץ כי אם כישיבה לבד כאחד שיושב בארץ לא לו להתגורר בה, ובאמת שלו הוא מעתה. אשר על כן כשמוע אברהם דברים האלו אמר הכתוב,

פסקה ח

ויאמר אברם וגו' אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו' כי אנשים אחים אנחנו. כלומר הנה זה המריבה מגיע גם ביני ובינך, כי אמרו חז"ל שכשאדם אין לו בנים ובן אחיו מצפה ליורשו הוא שונא לו לפי שהוא מצפה תמיד למיתתו וכו' וכן כאן הנה זה אשר יריבו רועי ורועיך שאומרים כי אנשים אחים אנחנו וזכות שנינו גרם להבטחת הארץ ואתה מוכן ליורשני הנה זה מגיע גם בינינו כי היא איבה גדולה שתצפה למיתתי בכדי ליורשני. ועל כן,

פסקה ט

הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי וגו'. בחר לך חלק אחר ותשב לבדך ונראה אם יתיחד הדיבור של מעלה וברכתו אלי לבד ואז נדע כי לא זכותך גרמה לכל זה ואין אתה יורשני והמשל בזה לשני שותפים שאחד מהם היה הנושא ונותן במקח וממכר והרויח והצליח תמיד והיה מכניס אורח גדול ומיטיב לכל ומתנהג בהצלחה גדולה. והנה השותף השני וגם העולם, היו סוברין שגם מזל השני גורם לכל, להצלחה וברכה ולהטובות שמיטיב לכל, ואמנם כשנתחלקו והראשון הנה נשאר בטובה והצליח בעושרו והנהיג עצמו כבראשונה, והשני ירד מטה מטה ולא חפץ לגמול חסדו ואז נתוודע לכל אשר כל ימי משך השותפות, הכל מזל הראשון גרם לכל הטובות. וכמו כן קרה לאברהם ולוט כנאמר,

כי עמי הארץ ולוט, היו סבורין שזכות שניהם גרם לכל הטובות שהגיע לאברהם. ועל כן אמר לו אברהם הפרד נא מעלי ונראה מה שיעשה ה' עמי ועמך ואז נדע אם כדבריך הוא או לא. ועל כן תיכף בהפרדו,

פסקה י

וישא לוט את עיניו וגו' עד ויסע לוט מקדם ויפרדו וגו' ולוט וגו' ויאהל עד סדום וגו' ואנשי וגו'. הנה תיכף בעת הפרדם הסיע לוט עצמו מקדם מקדמונו של עולם ואמר אי אפשי לא באברהם ולא באלהיו כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"א, ז') וכחש בה'. ואז ויפרדו איש מעל אחיו פירוש כי בני אדם הדומין זה לזה אף בדבר אחד נקראין אחים על דרך אומרם (בבא בתרא קכ"ג. ובראשית רבה ע', י"ג) בפסוק (בראשית כ"ט, י"ב) כי אחי אביה הוא, אחיו אני ברמאות, וממילא מכל שכן דכל שכן שני צדיקים יקרא להם אחים. ונראה שעל כן קורא הקב"ה לישראל אחים ורֵעים כמו שאמר הכתוב (תהלים קכ"ב, ח') למען אחי ורעי וגו' לפי שצוה להם להדמות אליו כפי כוחם בדברים ידועים כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות דעות הלכה ו'). ועל כן אברהם שהיה חפץ בצדקת לוט שילך קצת בדרכיו אמר לו כי אנשים אחים אנחנו אבל כאשר ויסע לוט מקדם שהסיע עצמו מקדמונו של עולם ואמר אי אפשי לא באברהם ולא באלהיו נאמר ויפרדו איש מעל אחיו שנתפרד האחוה כי לא חפץ לוט לנהוג עמו כאח להיות דומה לו אלא כעשו הרשע (ואף על פי כן אברהם בצדקתו, כאשר נשבה לוט עשה עצמו כאח אליו לרדוף להצילו ועל כן נאמר שם וישמע אברם כי נשבה אחיו) ונחזור לענין כי מעתה ראו כל עמי הארץ אשר הם נפרדים זה מזה כרחוק מזרח ממערב ולא אמר אדם כי אחים הם. ותיכף ראו אשר,

פסקה יב

אברם ישב בארץ כנען. מקום המקודש כאשר אמר לו ה' ולוט האהיל עד סדום אף על פי שאנשיה רעים וחטאים ואז הכירו הכל מה בין לוט לאברהם. ולזה אמר הכתוב,

פסקה יד

וה' אמר וגו' אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וראה וגו'. ולכאורה היה לו לומר ויאמר ה' אל אברם כבשארי מקומות ואולם זה קאי למה שלמעלה כי לא זה שהכירו הכל מה בין אברהם ללוט ולא יעלה על לב שמה שנראה ה' אל אברהם מקודם היה זכות לוט גם כן מעורב בו כאמור אף נודע ההיפוך שדוקא אחרי הפרד לוט מעמו התיחד הדיבור אליו כראוי ואמר לו הנבואה מפורשת באריכות שא נא עיניך וגו' עד צפונה ונגבה ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו' עד קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה אמרו חז"ל (בבא בתרא ק. לדעת ר' אליעזר) שהוא היה חזקה להחזיק אברהם בארץ מה שאין כן קודם אף שנתגלה אליו הקב"ה ואמר לזרעך אתן את הארץ היה בלשון קצר וקל מה שהיה

מן ההכרח להודיע לו זאת כאשר כתבנו למעלה ובזה נכון אומרם ז"ל (ברש"י ז"ל וכן הוא בזוה"ק פרשה זו פ"ה.) כל זמן שהרשע עמו היה הדיבור פורש ממנו וכולם הקשו שאף מקודם נגלה אליו ה' ואמנם זה היה בקיצור מופלג מה שהיה מן ההכרח להודיע לו וכאן נאמר לו הנבואה מפורשת באהבה ובחיבה כנאמר למעלה. ועל כן אמר "אחרי", ולכאורה היה לו לומר "אחר", כי אחר סמוך הוא כמאמר חז"ל (בבראשית רבה מ"ד, ה' לדעת ר' הונא) וזה היה תיכף לפרידת לוט. ואולם כי יכוון גם כן ללשון מְאַחַר, כלומר מאחר שהפרד לוט מעמו ולא היה עם הרשע בשכונה אחד התיחד הדיבור אליו כראוי ואז נתוודע בבירור כי אברהם אוהבו ולא אחר, ובניו ירשו ארץ וישכנו לעד עליה ואין לאחר חלק בה כנאמר.

גם יתבאר הכתוב על הדרך הנזכר באופן זה כי הן אברהם אבינו בראותו כי ריחק את לוט מעמו ואמר לו הפרד נא וגו' והלך לוט וישב לו בערי הככר ויאהל עד סדום וגו', מורך עלה בלבבו פן ח"ו גרם הוא להיות נדחה נפש אדם תחת כנפי השכינה ולגייר גרים ועתה ידחה מעמו נפש אדם וגרם שישב לו בסדום שאנשיה רעים למאוד. וידוע מה שאמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו (משלי י"ג, כ') ורועה כסילים ירוע וגו' כי דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (ריש פרק ו' מהלכות דעות). ועם היות שהוא לא צוה לו לשבת בסדום אף על פי כן חשש פן דחפו בשתי ידים וכבר אמרו חז"ל (סוטה מ"ז.) לא כאלישע שדחפו לגחזי וכו' ואמרו לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת וכו', והן אמת שאברהם אבינו כיוון לזה באמרו אם השמאל ואימינה וגו' פירוש אף אם אדחה אותך בשמאל אקרבך בימין אך עם כל זה לגודל צדקת אברהם בראותו הפרצה שנעשה מזה שנתחבר לאנשים רעים כאלה ובודאי יחטיאו אותו חשש אולי יש בידו עון מה, על זה. ועל כן וה' (ב"ו" החיבור) דבוק לשלפני זה, לפי שאנשי סדום רעים וחטאים וחשש אברהם פן יחשוב ה' לו לעון על דיחוי לוט מעמו, על כן תיכף וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו הראה לו כי מאחר שְׁפֵרֵד לוט מעמו נתגלה אליו הדיבור כנזכר, וממילא יראה כי לא חשב ה' זאת לעון אדרבה מצוה גדולה חשב לו להיות מתגלה אליו בעבור [שדחה] הרשע ממנו. וגם נודע מאמרם ז"ל (שבת ד.) אשר אין אומרין לו לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו. וכן כאן אחר שאינו מתגלה אליו הקב"ה בהיותו עם שכונת הרשע מותר לו לדוחפו מאתו אף אם ירשיע יותר והלעיטהו לרשע וגו' (בבא קמא ס"ט.) מאחר שמעכב אחרים מלעשות מצוה.

או ירצה על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה מ"ד, ד') בפסוק היה דבר ה' במחזה וגו' לפי שהיה ירא אברהם אפשר כבר קבלתי כל זכויותי על כן אמר לו אל תירא וגו'. וכן כאן לפי שהיה אברהם ירא שמא יש בידו עון, על כן נתגלה אליו ה' ואמר לו שא נא עיניך וגו' כי אין בידך עון על זה, וזה אומרו וה' וגו' אחרי הפרד לוט, כלומר מאחר שהפרד לוט והיה אברהם ירא נתגלה אליו ה' ואמר לו שא נא עיניך וגו' וכאמור.

פרק יד

פסקה א

ויהי בימי אמרפל וגו'. חז"ל אמרו (בעירובין נ"ג. ותנחומא פרשה זו ו') זה נמרוד ולמה נקרא שמו אמרפל על שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש וכו' ונראה שכיוונו בזה מה שלכאורה יתמה הלא כפי הנראה היה כדרלעומר מלך עילם הוא הגדול באותן הימים כמאמר הכתוב אחר כך בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו שהם היו טפילין אליו והיה ראוי ליחס הימים אליו כי בכל מקום מתיחסין הימים אל גדול הדור בעת ההוא הן בישראל והן באומות העולם כמו ויהי בימי אחשורוש וכדומה, ולזה אמר שאמרפל הוא נמרוד ונמרוד ידוע בגדולתו הוא החל להיות גבור בארץ ולכן אף שאפשר אחר כך נתגבר כדרלעומר ונעשה הוא טפל אליו מכל מקום כיון שהוא היה ראש וראשון במלחמות ומלכות הארץ (לעיל י', ט') כנאמר כנמרוד גבור ציד וגו' ותהי ראשית ממלכתו וגו' והשעה עמדה לו שעד אותו האיש לא היתה מלוכה בארץ כלל, על כן נאה ליחס הימים אליו כי הוא הגדול והחשוב שבכולן. ואמנם הזכירו הכתוב כאן בלשון אמרפל ולא נמרוד כשמו מאז, להגיד כי לא כיוון בלקיחתו את לוט כי אם להזדקק לאברהם כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ב, ג') וכשם שאמר לאברהם פול אז באותן הימים כן גם עתה רדף אחריו לאבדו ח"ו, ואכן כי עתה נטל את שלו מתחת ידו גם על הפלתו לאברהם באור כשדים.

גם יאמר ויהי בימי וגו'. כי אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ב, א') ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח חרב פתחו רשעים וגו' חרבם תבוא בלבם וגו' (תהלים ל"ז, י"ג) מעשה בר' אליעזר בן הורקנוס וכו' עד חרב פתחו רשעים זה אמרפל וחבריו, להפיל עני ואביון, זה לוט, לטבוח ישרי דרך, זה אברהם וכו', חרבם תבוא בלבם ויחלק עליהם לילה וכו' עד כאן. ובתנחומא פרשה זו מסיים בזה עד שלא בא אמרפל וחבריו לא היה חרב בעולם באו ופתחו בחרב וכו'. כי היה קשה הלשון מה שאמר חרב פתחו רשעים ואמר שהם פתחו החרב בעולם. ולדעת המדרש הנזכר שלא סיים זאת, נראה שכך פירש הכתוב חרב פתחו רשעים. כי אמרו חז"ל (בזוה"ק ע"ז:) שהיו האומות העולם אומרים אין אש שולט בזרעו של תרח וכו' עד כאן. והנה אמרפל הזה הוא נמרוד כאומרם ז"ל שאמר לאברהם פול

לכבשן האש וכאשר ראה שלא נעשתה עצתו ולא שלטה בו האש אז אמר אפשר אין אש שולט בזרע תרח ופתח בחרב נגדו אולי יוכל נכה בו אבל בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל כי חרבם תבוא בלבם שהיה אברהם זורק עפר ונעשו חרבות חרב פיפיות להחליש עם רב וגבורים כאלו כנאמר בדבריהם ז"ל (סנהדרין קח: ובבראשית רבה מ"ג, ג').

פסקה ה

ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ואת הזוזים בהם וגו'. בא הכתוב להודיענו זאת, הכל להראות גבורת כדרלעומר והמלכים אשר אתו כי תחילה עבדו אותו ואחר כך כאשר מרדו תיכף בא והכה אותם. ונודע גבורת רפאים אשר יחשבו גם הם כענקים ומי יתיצב לפני בני ענק ואף על פי כן הכה אותם, ומזה נדע גם כן גבורת מלך סדום ועמורה אשר בודאי גבורים היו אשר התיצבו לערוך מלחמה אתם אחר ראות כל מה שעשתה ידם ברפאים ושאר המלכים ואף על פי כן הם נצחו אותם, ואין ראיה גדולה מזו אשר גדלה גבורתם בכח ומלחמה רבה. ואחר כל זאת הנה מה גדלה בטחון אברהם בה' אלהיו לרדוף אחר ד' מלכים גבורים כאלו, הוא ועבדו לבד, כי ידע והאמין בבירור אשר אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט ועלתה לו ויכם וירדפם עד חובה כל המחנה הכבד הזה.

פסקה י

וינסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה וגו'. אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ב, ז') כי נעשה נס למלך סדום שנמלט מבור החמר לפי שהיו באומות מקצתם שלא היו מאמינים שניצול אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע וכו' עד כאן. ולכאורה לפלא הוא כי אדרבה על ידי זה מחויב להיות יוקטן נס אברהם בראותם אשר גם לאחר יקרה נס כזה ואם כן מה חשיבות אברהם. ונראה על פי המבואר בזוה"ק (וירא ק"ח.) בפסוק ויאהל עד סדום שלא הניחו כל אנשי מקומות ההם ללוט לשבת בארצם, לבד מלך סדום קיבל אותו בארצו בשביל חשיבות אברהם. ומלך סדום בזה בטח ובזכות זה ניצול לאשר גדלה בעיניו חשיבות אברהם ולקח בן אחיו להתגורר בארצו, מה ששאר ארצות לא אבו בזה. וזה רמז הכתוב וינסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה כי שניהם נפלו בבור החמר ואך והנשארים הרה נסו כלומר זה אשר נשאר ונמלט מבור טיט היון לפי שהרה נסו אין הרים אלא אבות כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ו, ד'), שנס אל אברהם, לומר, להיות שם בטחונו בו ועל כן נשאר הוא לבד ולא מלך עמורה ועל כן האומות בראותם זאת שמלך סדום ניצול מן החמר בזכות אברהם אז בודאי האמינו למפרע באברהם שיצא חי מן הכבשן האש.

פסקה יא

ויקחו את כל רכוש וגו' ואת כל אכלם וילכו. לכאורה הנה גם דברי מאכל נכלל ברכוש ולמה פרט זאת בפני עצמו גם למה לא פרט קיחת הנשים כאשר סיים בסוף הענין וישב את כל הרכוש וגם את הנשים ואת העם. ואולי כי בלשון נקיה דיבר הכתוב כאן לכנות הנשים בשם אכלם על דרך (בראשית ל"ט, ו') כי אם הלחם אשר הוא אוכל כידוע, וזה דוקא בלקיחה אל השביה, לא בהשבתן, והבן. ולזה לא פרט כאן הנשים ולבסוף לא פרט קיחת אכלם כי זה אחד, ומיני מאכל הנה נכלל ברכוש כאמור.

פסקה יב

ויקחו את לוט וגו' בן אחי אברם וילכו וגו'. פרט לפרש כאן אשר הוא בן אחי אברם מה שכבר ידענו מזה לומר כי עיקר קיחת לוט מה שלקחו אותו לשביה הוא עבור שהוא בן אחי אברם ואולי ירצה אברם להציל בן אחיו ויכו אותו וכמאמר חז"ל הנזכר למעלה חרב פתחו רשעים וגו' עד לטבוח ישרי דרך זה אברהם כי זה היה עיקר כונתם ולזה וישמע אברם כי נשבה אחיו, ששמע שזה שנשבה הוא רק למען כי היותו אחיו ובזה היה אברהם קצת מחויב להושיעו, אבל כל עיקר הפסיד לעצמו להיותו יושב בסדום שבחר לו דוקא שכונת הרשעים.

פסקה יד

וירק את חניכיו ילידי ביתו וגו'. רבו הפירושים בזה וגם אנו נאמר כי הנה נודע אשר אין הצדיקים מבקשים מהקב"ה כי אם מתנת חנם אף על פי שיש להם לתלות במעשיהם הטובים כמאמר חז"ל (ספרי פרשת ואתחנן) כי לא נדמה להם כלל שיש להם איזה מעשים טובים בעולם לצד הכרתם בגדולת הבורא וידיעת ערכם פחיתת אדם על הארץ עפר מן האדמה, וחוץ לזה אם יראו שהקב"ה עשה עמהם איזה טובה גדולה או קטנה אז יאמרו תיכף שאף אם היה להם איזה זכות נתמעט על ידי זה וכלה, כמו שאמר יעקב אבינו (בראשית ל"ב, י"א) קטנתי מכל החסדים ופירשו חז"ל (שבת ל"ב.) נתמעטו זכיותי על ידי החסדים שעשית את עבדך, והנה שמשון אמר (שופטים ט"ז, כ"ח) ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים, ופירשו חז"ל (ירושלמי סוטה פרק א' הלכה ח') תן לי שכר אחת מעיני בעולם הזה והשני יהיה שמור לעולם הבא.

אשר על כן הנה אברהם אבינו ע"ה העיד על עצמו ואנכי עפר ואפר ובודאי לא היה לו לדעתו שום מצוה ומעשה טובה מצד עצמו ולא ראה בכל עשיותיו כי אם מה שמחנך את אחרים לתורה ומצוות ה' לעבוד את אלהי עולם, וכאן שראה באלו המלכים ששבו את לוט וידע כי זה היה רק לחרף את אלוה אברהם ואברהם, להראות אשר משחקין בו ולוקחין בן אחיו לשביה כדי שירע בעיני אברהם ולא יוכל לעמוד נגדם ואז אמר אברהם

רבונו של עולם יתמו כל זכיותי שיש לי מעט מחניכת בני אדם לעבודתך ותשלם לי שכר זה בעולם הזה שארדוף את המלכים ואכם וארדפם בכדי שיתקדש שמך בעולם וידעו כי אתה האל העושה פלא ותעזור להבוטחים בך וכל קויך לא יבושו, ולא יעמדו עוד לחרף ח"ו את אלהים חי. וזה אמר הכתוב וירק את חניכיו מלשון (בראשית מ"ב, ל"ה) ויהי הם מריקים שקיהם או (שמות ט"ו, ט') אריק חרבי, פירוש שאני מריק כל זכויותי ממה שהייתי מחנך לרבים לעבודת ה' כי אין בי יותר כי אם זה ואני מקבל להישאר ריק מזכות חניכי, בכדי שיתגדל ויתקדש שמיה רבא וידעו כי יש אלהים בעולם.

פסקה טו

ויחלק עליהם לילה. גם בזה רבו הפירושים ולדעתינו נראה שהוא על דרך הכתוב כשרדפו מצרים אחר בני ישראל ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה ואמרו חז"ל שהיה ענן וחושך למצרים ואורה לישראל וכמו כן כאן שהיה צריך אברהם אבינו לרדוף אחריהם בלילה והאיך ישיגם באישון לילה ואפילה ולכן נחלק הלילה, שלהם היה חושך אפילה ולא ראו אנה לברוח, ולאברהם ואנשיו הופיע אורה שיראו אנה הם בורחים להשיגם וכמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ג, ג') שהיה צדק מאיר לרגלו. ולזה אמר הכתוב ויחלק עליהם לילה פירוש שנחלק, שעליהם היה לילה בחינת חושך ואפילה, אבל הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד חובה כי האיר האורה עליהם כאמור. והכל עד חובה ולא יותר כי עבודה זרה מכה מלפניה כמאמר חז"ל (שם שם, ב') ואז חשכו עיניו.

פסקה יז

ויצא מלך סדום וגו' כדרלעמר ואת המלכים וגו'. חלק הכתוב כדרלעמר לבד והמלכים לבד וחלקם בשני אתין לומר כדרלעמר היה שקול כנגד כולם בגבורתו על דרך הכתוב (מלכים-א י"א, א') והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה וגו' לפי שהיתה החשובה והעיקרית בעיניו (כמאמר חז"ל בספרי סוף עקב מובא בילקוט נ"ך רמז ח').

או אפשר שזה הכתוב ואת המלכים אשר אתו חוזר למה שיצא מלך סדום לקראת אברהם הוא ואת המלכים אשר אתו כולם יצאו אל עמק שוה הוא עמק המלך להמליך את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולמלך כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ג, ה') בהשוואת כולם בעמק שוה.

פסקה יח

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון וגו'. הנראה פירוש כתוב הזה על פי מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה שם) אל עמק שוה שהשוו כל אומות העולם וקצצו ארזים ועשאו בימה והושיבו אותו למעלה וכו' והיו מקלסין לפניו מלך את עלינו, אלוה את עלינו, אמר להם אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר אלוהו. פירוש כי יש אלוה בעולם

הוא מלך עולם ברוך הוא ולא אני, ולזה אחר שאמר הכתוב אל עמק שוה הוא עמק המלך כלומר שהמליכוהו עליהם ואמרו לו אתה הוא אלהינו אתה הוא מלכנו השיב להם אברהם ומלכי צדק מלך שלם פירוש הן מלכי צדק צדיקו של עולם ברוך הוא המלך השלם ברוך הוא וברוך שמו, קלסו אליו ולא אני, כי הוא אלהיכם והוא המוציא לחם ויין (כי המוציא דאפיק משמע כמאחר חז"ל (ברכות ל"ח.) והוא ממש כמו הוציא הנאמר כאן) כלומר שמשפיע כל צרכי בני אדם לחם מימין ויין משמאל כנודע, ובזה נכלל כל בחינת ההשפעה ולא תדמו שזה שאני מפרנס לבאי עולם משלי הוא, הכל שלו הוא, הוא הוציא הכל ומכין מזון וכו'.

והוא כהן לאל עליון. פירוש הוא אברהם רק כהן לאל עליון עובד ומשמש לפניו והוא עבד לו לא שר וחשוב (ומה שאמר והוא ולא ואני כי לרוב ענותנותו לא רצה לכנות עצמו אף לכהן לו, על כן אמר בלשון נסתר והבן) וזהו שאמר הכתוב (תהלים ק"י, ד') אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק ואמרו חז"ל (נדרים ל"ב:) אתה כהן על דיבור של מלכי צדק וכו', כי לפי שאמר אברהם לא בשלי הגדולה והכבוד כי אם מלכי צדק צדיקו של עולם. והוא רק כהן בזה זכה לכהונה לעולמי עד וכל הכתוב שם למעלה בענין הכל מורה על מלחמה הלזו ואמר (שם שם, א') נאום ה' לאדוני שב לימיני, לא אמר אצל ימיני כי אם שב לימיני שיהיה נעשה אברהם בבחינת הימין ממש שיפליא ה' נסים ונפלאות מחסדיו ברוך הוא בעולם על ידי אבינו אברהם והוא יהיה הפועל ישועות בקרב הארץ בבחינת הימין ממש והכל יאמרו על ידך אין כאלהי אברהם, ובכל העולמות תגדל שמי על ידך עד אשית אויביך הדום לרגליך, כי נודע אשר מדת הנצח הוא גם כן עומד בימין ומקבל האורה מבחינת החסד והוא המנצח לאויבי ה' לעשות נקמה בגוים והוא בבחינת השוקים המכונה לבחינת הרגלים והבטיח הקב"ה לאברהם שכל כך יתגבר בו בחינת ימין החסד עד אשר תתפשט למטה בבחינת הנצח לעשות נקמה באויביו וזה שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך שתנצח את כל הקמים נגדך והם יהיו הדום לבחינת רגליך מדת הנצח שלך. מטה עוזך ישלח מציון, שזה המטה עוז והגבורה הלזו ישלח מציון מקור מקום כל בחינת ההתגלות וההשפעות אשר משם ירד הכל אל עולם הזה. עמך נדבות ביום חילך כי ביום שתתגבר על אויביך בכוחך וחילך אז כל העמים התנדבו לשימך עליהם לאלהים ומלך, והם יהיו עמך. אך אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק כנאמר, במה שאמרת על יחסר העולם מלכו, ואל יחסר אלוה, ואתה רק כהן לו, ונדבות פיך עלה לרצון לפני ה' להיות אתה כהן לעולם וכדבר האמור.

פסקה כב

ויאמר אברם אל מלך סדום הרמתי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך וגו'. צריך להבין מה הרמת יד שייך בכאן. ונראה כי הנה נודע אשר ענין הנדר הוא מי שאוסר החפץ עליו לומר ככר זה עלי קונם, או נכסיו של זה קונם עלי. וענין השבועה הוא מי שאוסר עצמו על החפץ לומר שבועה שלא אוכל דבר זה, או שלא אהנה מזה ולשני הבחינות האלו היה צריך אברהם במה שאסר עצמו לקחת מרכוש סדום ועמורה. נדר היה צריך לפי שידוע אומרם ז"ל על ואכלת שלל אויביך (דברים כ', י"ד) מצוה אפלו קדלי דחזירא (חולין י"ז.[4]) לפי שהעשה דוחה את לא תעשה וכאן שהשיג שלל אויביו והיה מצוה עליו דוקא להנות מזה בקום עשה לזה הוצרך דוקא לנדר לפי שנדרים חלין על דבר מצוה, מה שאין כן בשבועה (כמו שאיתא בטור שולחן ערוך יורה דעה הלכות נדרים סימן רט"ו). ושבועה היה צריך לפי שלא רצה לקחת גם שכר מבית גנזיו בעד זה, כפירש רש"י בפסוק ואם אקח מכל אשר לך וזה דבר שאין בו ממש הוא, ואין הנדר חל עליו (כמו שאיתא שם סימן רי"ג). ולזה אמר אלו שתי הלשונות אם מחוט ועד שרוך נעל שאסר החפץ עליו בתורת נדר לחול על דבר מצוה, ואם אקח מכל אשר לך לשון שבועה שאסר עצמו על החפץ לחול על דבר שאין בו ממש.

והנה הש"ך פסק (ביורה דעה סימן ר"ו) אשר אחד המפציר בחבירו לקחת ממנו דבר זה והוא אומר לא אקח מאשר לך אז הוי ידים מוכיחות שבתורת נדר או שבועה אמר ואף אם לא התחיל בנדר, נדר הוא. מה שאין כן כשאין חבירו מפציר בו אם לא התחיל בלשון נדר או שבועה לא נאסר עליו. אשר על כן הנה החפצים שהפציר וביקש מלך סדום ממנו לקחת אותם לא היה צריך להתחיל בלשון נדר ומה שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל אז הוי ידים מוכיחות שבתורת נדר אמר, ויד הנדר כנדר. ואכן מה שאמר ואם אקח מכל אשר לך שהוא שלא אקח שכר מבית גנזיך כנזכר למעלה ועל דבר זה לא הפציר אותו מלך סדום מקודם והוא הקדים לישבע שלא יפצר בו לקחת, לזה צריך להתחיל בשבועה ואם לאו שבועתנא לא שבועות. ולזה אמר תחילה הרימותי ידי לה' אל עליון כלל ב' הדברים כי הנה מרים בשבועה לה', וגם ידי, שבא בתורת יד הנודע לבוא אליו בשבועה ובנדר, והכל לה' אל עליון. אם מחוט ועד שרוך נעל זהו הנדר והוי נדר מחמת יד הנודר ידים מוכיחות אף שלא התחיל בו. ואם אקח, הוא השבועה שהתחיל בו ואמר הרימותי בשבועה לה' והכל כי היה צריך לשניהם כאמור.

[4] שם בגמרא נלמד דין זה מן הכתוב (דברים ו', י"א) ובתים מלאים כל טוב, ועיין בילקוט תתקכ"ז, וצ"ב.

פסקה כג

אם מחוט וגו' ולא תאמר אני העשרתי וגו'. לכאורה יפלא בזה כי הלא מצינו ראינו שקיבל אברהם מתנות רבות מבית פרעה מקנה כבד וכסף וזהב, גם מאבימלך קיבל מתנות רבות ולמה לא חשש שלא יאמרו אני העשרתי וגו' (ועיין בדברינו להלן שכתבנו טעם נכון בזה) ועוד נראה כי באמת טעם אברהם היה כאן לפי שאסור להנות ממעשה נסים כמאמר חז"ל (תענית כ"ד. רש"י דיבור המתחיל אלא כאחד[5]) וכאן כל הצלת הממון והרכוש היה בדרך הנסי ואף שגם בפרעה ואבימלך נעשו לו נסים מכל מקום לא היו הנסים בהרכוש שלקח, דהנס היה בגופא דעובדא ואחר כך נתנו לו מתנות ואין זה נס אבל עתה שהצלת הממון מהם היה בנס מופלג לא רצה להנות מזה ואך כי אברהם לא רצה להחזיק לו טובה ולהתנאות בזה לפני אחרים לומר שהקב"ה עושה לו נסים שינה את טעמו לדבר אחר ולזה אמר הכתוב ויאמר אברם למלך סדום וגו' כלומר כי למלך סדום דוקא אמר כן ונפשו היה יודעת טעמו באמת בזה (ובזה מותר לשנות וקל וחומר ממסכת ופוריא וכו' דעבידי רבנן דמשנו במלייהו כדאיתא במסכת בבא מציעא כ"ג:).

פרק טו

פסקה א

אחר וגו' היה דבר ה' אל אברם במחזה וגו' אנכי מגן לך וגו'. צריך לדעת מה נשתנה ענין הנבואה הזו שנאמר בה במחזה מה שאין כן בשארי דברי נבואות לא נאמר רק וירא ה' אל אברם וכדומה וגם תיבת לאמר צריך להבין למי יאמר. והנראה כי אמרו חז"ל בזה (בראשית רבה מ"ד, ד') אחר שנעשה לו נס שהרג המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן הנפשות שהרגת ושכרך הרבה מאוד וכו' עד כאן. ולזה הנה תיכף בעת שחזה וראה אברהם זאת במחשבתו והיה דואג מן העונש, ושכבר קיבל שכר על כל צדקותיו, מיד הקב"ה ברוב חסדיו גילה דברו אליו לאמר לו אשר לא כן הוא, והבינו עוד טעם בדבר, אשר לא כמחשבתו ח"ו כן יהיה, ואדרבה שכרו ירבה מאוד.

ועל כן אחר הדברים האלה שהרג אלו המלכים היה דבר ה' אל אברם במחזה בעת חזיונו ומחשבתו, לאמר, פירוש להשיב לו על מחשבתו ולאמר לו טעם בדבר אשר בודאי אל תירא אברם כי אנכי מגן לך. והוא כמשל לאחד מעבדי המלך החשובים שפעם אחד מסר נפשו ממש בשביל כבוד המלך ואין דרך המלך לקפח שכר כל בריה ובפרט למי שמסר נפשו עליו ועל כן הנה שולח אחריו לבוא אליו לכבדו כראוי לו ולהנהותו מגנזי המלך,

[5] עיין יבמות מ"ט: ובספר העיקרים מאמר א' סוף פרק י"ח.

ודרך שליחות המלך הנה ודאי ברכב ופרשים וסוסים רצים לפניו ואנשים חשובים גבורי חיל מלובשין שריון להוליכו מביתו עד בית המלך כי המלך חפץ ביקרו, ואם כאשר יבוא לחדרי המלך יקרה אשר יבוא אחד מעמי הארץ וירצה להזדווג לאיש הלזה לעשות לו איזה רעה קטנה או גדולה ודאי עבדי המלך ניגשים אל האיש הבליעל הלזה ופוצצין את מוחין בגזירין, בנחיצה רבה, כאילו היה מרים יד במלך עצמו כי כל זה הוא כבוד המלך, והנה האיש הלזה אשר בא אל המלך אומר בלבו הנה קבלתי כל שכרי אשר היה מגיע לי איזה כבוד מאת המלך כי אם לא היו עבדיו מצילים אותי עתה כבר הייתי נהרג וניזוק מאיש הבליעל שפגעני ודי שכרי בזה ומה לי לזעוק עוד אל המלך לאיזה טובה כי את נפשי הציל ומה גם הכבוד הגדול שהיה לי על הדרך טרם בואי למלכי ודאי די שכרי, ואולם בלב המלך לא כן הוא והמלך מביא אותו לחדריו והיכליו ומכבדו בכבוד גדול ומראה לו גנזי המלך מה שרוצה להנהותו מהם. והוא אומר אל המלך, אדוני הלא כבר קבלתי שכרי משלם מכבוד הגדול שהיה לי על הדרך ומהצלת נפשי, והמלך משיבו כל מה שהיה לך עד עתה לא כבודך הוא כי אם כבודי כי אין דרך וכבוד המלך לשלוח אחר איש כי אם ביד הרצים רוכבי הרכש ובאנשי חיל, ומה שהצילו אותך מהריגה זה ודאי כבודי כי מאחר שאני שלחתי בשבילך ואיך היה כבוד לי אם היית נהרג על ידי ח"ו מליסטים מזוינים, זה הוא בושה לפני ומה היו הבריות אומרין כי לא היה בי כח להצילך מיד מכיך ועל כן זה הכל שלי. אבל שכרך אשר מגיע אליך רם ונשגב, הנה הוא גנוז וטמון באוצרות המלך.

וכזה קרה לאברהם אבינו אחר שמסר נפשו כמה פעמים בשביל קדושת ה' ואחר כך אמר לו ה' שיבוא לחצרותיו להתהלך לפניו בארצות החיים ושם יעשהו לגוי גדול ויברכהו למאוד וכן נעשה לו שבא בכבוד גדול ושמעו הלך בכל המדינות ואחר כך הלך למצרים ושם הפליא חסדו עמו ועטרהו שם בעשירות רב במקנה כבד ואחר כך כשישב לו בנחלת ה' באו אלו המלכים להזדווג לו ועיקר ביאתם היה בשבילו לחרף מערכות אלהים חיים האם יוכל להצילו מידם כאשר כתבנו למעלה, והושיעו ידו לו ורדף אחרי המלכים ויכם והיה אברהם אומר שכבר קיבל כל שכרו בזה שניצול מהם והקב"ה אומר אל תירא אברם מזה כי הלא אנכי מגן לך שאני אמרתי לך שתבוא פה ואנכי אהיה עמך ואברכך ואגדלה שמך ואם היית נהרג מהמלכים בנחלתי ח"ו מה היו הבריות אומרין לא יכולתי להצילך מהם ונמצא זה הוא כבודי לבד, מה שניצלת מידם. אבל שכרך הרבה מאוד טמור וגנוז באוצרותי, וכן אמר משה רבינו ע"ה בתפילתו (במדבר י"ד, י"ד) עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם וגו'. ועל כן זה הוא

כבודך שלא תכלם ח"ו במדבר כי מה יאמרו הבריות אחר שראו כי אתה רצית להביאם לארץ ואינך מביאם, וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"א, כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. כי רב טוב המגיע לצדיקים הנה הוא צפון וטמון, ומה שפעלת לחוסים בך להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב לא ח"ו שיתמעט על ידי זה זכויותיהם כי הוא רק נגד בני אדם להראות לבני אדם כח ה' וכבודו אשר הוא מגן על הצדיקים, אבל שכרם כפול ומכופל צפון וטמון בגנזי המלך עולמים ברוך הוא אשר יעשה למחכה לו.

פסקה ב

ויאמר אברם וגו' ואנכי הולך ערירי וגו'. אמרתי להצדיק את הצדיק דמעיקרא אברהם אבינו ע"ה ראש המאמינים הלא כבר שמע זה ג' פעמים כשמעו מאלהיו שיתן לו זרע ואעשך לגוי גדול וגו' לזרעך נתתי וגו' לך אתננה ולזרעך וגו' וכי לא האמין בו יתברך ח"ו ולא מצינו שיחשב לו מחוסר אמנה על זה הלא פלא הוא ואמנם כי דן אברהם כאשר ראה בנאמן ביתו דמשק אליעזר שהיה דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים ונודע אומרם ז"ל (סנהדרין י"ט:) כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו וכו' אמר אפשר זה הוא הזרע שהבטיח לו הקב"ה כי הוא כאילו ילדו ממש ולזה אמר ואנכי הולך ערירי בלא ולד ובן משק ביתי מה שהבטחת לי בנים הוא דמשק אליעזר שהוא דולה ומשקה וכו' עד שהבטיח לו שמו יתברך אשר יצא ממעיך וגו' מעיך ממש לא שיהיה כאילו וכו'.

או יאמר על זה הדרך ובן משק ביתי וגו'. כי נודע מה שאמרו המפרשים ז"ל בפסוק (בראשית ה', א') זה ספר תולדות אדם וגו' כי מתחילה קודם חטא האדם היה לו תולדות רוחניים בזה ספר התורה לפרות ולרבות בה למעבד נשמתין ורוחין חדתין בעולמות העליונים לא תולדות גשמיים. ועל זה אמרו חז"ל (תנחומא ובראשית רבה ריש פרשת נח) תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים כי זה באמת תולדותיהם למעלה ברוחני במצות פריה וריביה בדברי תורה ולהוליד בזה נשמות חדשות בעלמין דכסופין כנודע, ונוסף לזה הנה עיין במה שפירשנו (בפרשת בראשית בפסוק פרו ורבו) פירוש הפסוק ושרי אשת אברם לא ילדה לו וגו' כי לא לו ילדה בתולדות גשמיים להיות נקרא זרעו אחריו על שמו, אבל תולדות רוחניים הולידה למעלה (וכן הוא מבואר בזוה"ק שלח קס"ח.) כי נודע שמכל זיווג הקדוש לשם שמים כשלא נולד תולדה גשמיית מאתו נעשה מזה נשמות לנפשות גרים אשר בארץ וזה ואת הנפש אשר עשו וגו' נפשות ודאי לגרים לא גופים עיין שם. ולזה אמר ובן משק ביתי כלומר הנה בן שלי וגם משק ביתי ביתי זו אשתי הוא דמשק

אליעזר בשני הבחינות שאמרנו אחד דמש"ק דולה ומשקה מתורת רבו וכו' כנזכר והוא בחינת זה ספר תולדת אדם, הפריה ורביה בתורה למעבד נשמתין למעלה, וגם אליעזר הוא נשמות הגרים, הוא וכיוצא בו אבל בגשמיות התולדות אנכי הולך ערירי וגו' עד שהבטיח לו הקב"ה אשר יצא ממעיך מעים הגשמיים ממש לא במחשבה הרוחניית.

פסקה ג

ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי וגו'. להבין מה הוסיף בדבר האחרון לומר הן לי לא נתתה זרע וכבר אמר ואנכי הולך ערירי וגם לתרץ הלא כבר הובטח מה' שיהיה לו זרע כנאמר, ואכן לאשר כתבנו למעלה אשר שני הבטחות הבטיחו הקב"ה במחזה אשר הוא מגן לו וכל אשר יעבור עליו הכל הוא מחויב להצילו לכבודו ועוד שכרו הנה שמור וצפון לעולם הבא על כן נאמר אדנ"י הוי"ה פירוש הן מה שאתה מבטיחני להגן עלי בעולם הזה בחינת שם אדנ"י עולם העשיה כנודע, והן הוי"ה בנקוד אלהים בחינת עולם הבריאה עולם הבא מה שאתה מבטיחני לרשת עולם הבא, מה תתן לי כלומר הכל מה שתתן לי הכל הוא במתנה אמיתית ממך כי אין מגיע לי מאתך אף דבר קל שבקלים והכל הוא בחסד חנם במתנה גמורה ואם תאמר שלזה אני אומר שזאת הוא במתנה אצלי כדי שישאר זכותי לבני כי דרך הצדיקים להשאיר זכותם לבניהם (כמו שאיתא בתורת כהנים מובא בילקוט רמז תרע"ה) הלא לעת עתה אנכי הולך ערירי ואין לי בן ועדיין איני יודע החכם יהיה או סכל ולמה זה אניחנו אחרי (כמו שאמר שלמה אדון החכמים ע"ה (קהלת ב', י"ט)) כי עדיין לא היה לו אף ישמעאל והיה מסופק אפשר לא יהיה לו כי אם כמו זה ועל כן בודאי לא בשביל זה אני אומר שזה הוא מתנת חנם כי אם ממה שאני מבין באמת שכל הבריות חייבים לך ולא שאתה חייב להם ואם יוכל איש למסור נפשו בכל רגע ורגע בכל ימי חייו לקדושת הבורא אינו כדאי על זכות מצוה הקטנה שבקטנות שצונו ה' אלהינו לעשותה לעבוד למלך גדול ונורא אשר יש מלאכי מרום נוראים שאינם זוכים לעבדו כי אם פעם אחד בשמיטה או ביובל ומכל שכן בני אדם קרוצי חומר וכבר הארכנו מאמיתיות בחינת זו במקום אחר, אשר על כן אני יודע בבירור שכל מה שאתה עושה לי בעולם הזה ומה שתרצה לתת לי לעולם הבא הכל חסד חנם מאתך.

ועל כן ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע. שבכל המתנות שהבטחת לי ומה שאתה עושה בחסדך לגמול חסד לכל באי עולם לחוננם חנם בזרע של קיימא והמתנה הזו עדיין לא נתת לי ואם תאמר הרי כבר הבטחת לי והיה זרעך כעפר הארץ מאמין אני ודאי בזה אבל והנה בן ביתי יורש אותי כיוון על לוט בן אחיו שכבר יורש אותו וחומס וגוזל ורועה בשדות אחרים מפני שאומר בלבו שהוא עתיד ליורשני וכל הארץ שלו היא (כאומרם

בבראשית רבה מ"א, ה') וזה היה קשה לאברהם יותר מהכל שיחטא האדם על ידו מה שבכל ימיו היה מוסר נפשו בכל ההתפעלות להכניס בלב כל אדם חכמה ודעה לעבודת ה' להכניסם תחת כנפי השכינה ועכשיו יחטא אחד על ידו ועל כן טוב היה לתת לי המתנה של זרע שהבטחת לי כי הן אמת שאין לי פנים לשאול ממך ההבטחה מאחר שעל חנם הוא בא ואך אחר שאני יודע אשר כל אשר תתן לי הוא בחסד חנם על כן אמרתי למה דוקא מתנה זו מתעכב בידך מלעשותה, ורע לי ממה שבן ביתי מתחיל לירש אותי תיכף, כאמור. ועבור זה כיון שראה שמו יתברך ויתעלה, לבבו הטוב והנחמד וכשרון מפעליו איך שהכל לחנם ממש נחשב אצלו, ואין מבקש רק מחמת שאין אדם נתפס על צער בן ביתו שגוזל לאחרים על ידי זה. אז,

פסקה ד

והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה וגו'. דיבור הראשון וראשונה תיכף בישר לו אשר הן מעתה לא יירשך זה, ולא יגזול עוד, עבורך. ואחר כך ניחם אותו במה שאמר שאינו יודע מה יניח אחריו אם חכם אם כסיל וזה נמשך לו ממה שאמר לו קודם והיה זרעך כעפר הארץ המשולים לעפר אשר נמצא בו שני הבחינות כי הן הכל נעשה מן העפר אפילו גלגל חמה כאמור בדברי חז"ל (בראשית רבה י"ב, י"א) והוא מעלה נפלאה שכל הנעשה על הארץ הכל יעשה מהם ובכוחם שהם ימשיכו על הארץ כל הברכות וכל ההשפעות הטובות. אבל עוד אמרו (מגילה ט"ז.) כשהם נופלין נופלין עד לעפר והוא בחינה הגרוע למאוד והוא בחינת רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ ולא כרוח בני אדם העולה הוא למעלה (קהלת ג', י"א), על כן אמר לו עתה הבט נא השמימה וספור הכוכבים, והמשילם לכוכבי השמים אשר כשהן עולין עולין עד לשמים ואף אם הם על הארץ הנה ראשם מגיע השמימה, וזכה לזה ממה שהוא השפיל עצמו עד לארץ לומר שאין מגיע לו כי אם מתנת חנם בבחינת עפר ואפר, והכיר חסדי הבורא יתברך על הנבראים שהכל בחסד והכל בטובה עמהם, קיים בו הבורא יתברך מקים מעפר דל והגביהו למעלה מן הרקיע והמשיל בניו לכוכבים שיעלו למעלה למעלה אמן ואמן.

פסקה ח

ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה וגו'. נראה לי להצדיק את הצדיק במה שאמר במה אדע וגו' והוא על פי מאמר חז"ל (בבא בתרא קי"ט.) ארץ ישראל מוחזקת היא וכו' ופירש רשב"ם שם מוחזקת היא ליוצאי מצרים כדכתיב (שמות ו', ח') ונתתי אותה לכם מורשה, כלומר אני נתתיה לכם ירושה וכו'. ולהלן (שם ע"ב) מפרש יותר ירושה היא לכם מאבותיכם ונוטל בה הבכור חלק בכורה וכו' ועוד נפקותא אמרו בזה אם היא ירושה לנו מאבותינו או לא, עיין שם. והנה עתה כאשר הבטיח ה' את הארץ לאברהם ואמר לו

אני ה' וגו' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ולא הוזכר לו שום בחינת זרעו אחריו לומר שהכוונה אשר זרעו יורישנה רק לתת לך בעצמך שאתה בעצמך תירש הארץ, והן נודע אשר אברהם לא ירש הארץ כי הכנעני והפריזי אז בארץ ולא זכה בה עדיין כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"א, ה') וכאשר אמר לו כאן ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי וגו', ובודאי לא היה כוונתו יתברך במאמרו זה לתת לך לומר אשר הוא נותן לו עתה הארץ בכדי שתהיה אחר כך ירושה לבניו שתהיה מוחזקת להם מאבותיהם והיא נפקא מינה לענין דינא כנזכר, ועל כן טען אברהם על זה במה אדע כי אירשנה במה יתוודע עתה ששלי היא כי אורישנה לבני אחרי, הרי הכנעני והפריזי עדיין בה ולא בא לידי ואיך אוריש דבר שאינו שלי, ולהחזיק בה עתה לא יועיל אחרי שרשות אחרים עליה והוי כמקנה דבר שאינו ברשותו או אחריך לפלוני שאין נקנה כלל ועל כן אין שום דבר עתה במה להתוודע כי שלי היא ואני מורישה לבני, ואין תקנה לזה כי אם שינתן לו הארץ מאתו יתברך בשבועה שאז צריך לקיים שבועתו (כמו שאיתא בחושן משפט סימן ר"ט סעיף ד' בהגה) ולא היה יכול אברהם להעיז פניו בזה לבקש מה' יתברך שישבע לו על זה. אשר על כן,

פסקה ט

ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת וגו'. פתח כביכול הוא יתברך פתח בעצמו לכרות עמו ברית בשבועה כי כל ענין כריתת ברית הוא בחינת השבועה כמו שכתוב (דברים ז', י"ב) ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד ואת השבועה וגו' ובזה הרי היא שלו מעתה וזרעו ירשנה אחריו בתורת מוחזקת מאבותיהם, ובזה יבוא על נכון סידור הפסוקים להלן כי לכאורה אחר שאמר לו קחה לי עגלה וגו' ויקח ויבתר אותם וגו' היה לו לסמוך לזה ויהי השמש באה וגו' והנה תנור עשן וגו' אשר עבר בין הגזרים האלה ואכן לפי שכריתת הברית הלז היה בתורת שבועה שודאי ינחיל הארץ לו ולזרעו אחריו היה צריך לפרש כל התנאים קודם השבועה כדי שלא תהיה השבועה בסתם ותהיה כוללת הכל ולזה אמר הכתוב.

פסקה יג

ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו'. פירוש שני ידיעות אחד כי גר יהיה וגו' בארץ לא להם סתם גרים אבל לא עבדים והשנית ועבדום וענו אותם שבזמן מה יהיו עבדים ממש בעינוי עבודה ושניהם יעלו לת' שנה כמאמר חז"ל (בבראשית רבה מ"ד, י"ח ושאר מקומות) שהגירות הותחל משנולד יצחק כידוע.

וחוץ מדרכיהם ז"ל עוד אפשר לומר בפירוש הכתוב הזה מה שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות וגו' והן במצרים לא היו כי אם רד"ו כמאמר חז"ל בכמה מקומות (בראשית

רבה צ"א, ב') ומכל שכן קשוי השעבוד לא היה אלא פ"ו שנה כאומרם ז"ל (במדרש אבכיר מובא בילקוט רמז רמ"א) ואמנם כי מפרשי התורה ז"ל אמרו שקשוי השעבוד במה שעינו אותם בעבודת פרך השלים השנים והיה נחשב כאילו היו שם ארבע מאות שנה כפי הגזירה וכו' ואפשר לזה כיוון בעל מסדר ההגדה ואמר ברוך המקום וגו' שחישב את הקץ לעשות וכו' כלומר שחישב את הק"ץ שנים הנותרים מן רד"ו עד ת' לעשות שישלמו זה בעשיה שיעבדו עבודת פרך ובזה יושלם מנין השנים ולזה אמר הכתוב כי גר יהיה זרעך וגו' כלומר הגזירה אינה נגזרת כי אם שיהיו גרים בארץ לא להם והוא במצרים אבל לא על שיעבוד ועינוי ואולם ועבדום וענו אותם זה שיכבדו עליהם עבדות ועינוי הוא בכדי שיחשב להם לת' שנה וזה יהיה טובתם למהר את הקץ על ידי עינוי עבודתם ובזה נכון מאמר הכתוב אחר כך.

פסקה יד

וגם את הגוי וגו' דן אנכי וגו'. שמלת וגם אין לו פירוש שהיה לו לומר ואת הגוי וגו' ואכן יאמר הכתוב כי לא תאמר מאחר שהעבדות והעינוי הם טובתם וחסדם למהר ביאתם לארץ לקבל כל הטובות שוב אין למעבידהם שום עונש כי בטובה יעשו עמם לזה אמר לא כן כי וגם את הגוי וגו' דן אנכי וגו' (ועיין ברמב"ם הקדוש בפרק ו' מהלכות תשובה הלכה ה' ובראב"ד שם ושאר המפרשים שהאריכו בטעמים על משפט פרעה ומצרים בזה) ועוד זאת תפעל בזה שיעבדו אתם, בכדי אשר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שזה היה שכר עבודתם כתשובה שהשיבו לבני מצרים תנו לנו שכר ס' ריבוא שעבדו אצליכם (כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין צ"א.)) וכל זה אינו רק לזרעך אבל לא לך בעצמך. כי,

פסקה טו

ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וגו'. כי באברהם לא היה ניכר שום בחינת הגירות כי היה נשיא אלהים ומלך בין העמים כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ג, ה') שקצצו ארזים ועשאו בימה וכו' והיו מקלסין לפניו מלך אתה עלינו וכו'. ועל כן אמר להלן גר ותושב אנכי עמכם פירוש אף על פי שאני גר ממדינה אחרת אבל עתה תושב אני עמכם כי כל גדולי המדינה היו משכימין לפתחו ויצא מוניטין שלו בעולם (פירוש מטבע שלו) כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א), ולא היה כלל בבחינת גר במדינה. מה שאין כן יצחק שנאמר בו (בראשית כ', א'[6]) ויגר בגרר, גֶר לבד ולא תושב, וכאשר גָר שם אמרו לו (שם כ"ו, ט"ז) לך מעמנו כי עצמת ממנו וגו' וזה גירות שאין כמוהו לגרשו ממדינה למדינה. וגם יעקב תחילה היה גר בבית לבן כמו שאמר (שם ל"ב, ה') עם לבן גרתי, ולא נעשיתי שר

[6]צריך עיון, דהרי פסוק זה נאמר אצל אברהם אבינו. ומה עוד שאצל יצחק אבינו כתיב (שם כ"ו, ה') וישב יצחק בגרר. ואולי יש לומר דכוונתו היא על הצווי שאמר לו ה', 'גור' בארץ הזאת (שם שם, ג').

וחשוב אלא גר כפירוש רש"י ז"ל שם, ואחר כך כשביקש להעשות תושב כמאמר הכתוב (שם ל"ז, א') וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו' שרצה להעשות תושב במקום שהיה אביו גר ולא תושב, מיד קפץ עליו רוגזו של יוסף ולא היו חייו חיים כלל עד שירד למצרים וכל זה הוא מכללי האופנים שפירש לו ה' בעת השבועה שהוא לבד יבוא בשלום אל אבותיו ולא יהיה גר בארץ אבל זרעו גרים יהיו ולא יירשו את הארץ עד אשר.

פסקה טז

ודור רביעי ישובו וגו' כי לא שלם עון האמרי וגו'. והנה להבין טעם זה הנאמר כאן כי לא שלם עון האמרי אשר לכאורה אינו מובן, כי לפי הטעם הזה לא היו צריכים בני ישראל לעבודה ועינוי באותן הימים כי אם גירות לבד בארץ אחרת שלא לנחול הארץ עד גמר עון אמורי, ועוד כי אם היה מגיע זמן ישראל לנחול הארץ קודם הלא אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא והיה האמורי מחויב לידחות מפניהם אף אם לא נשלם עוונו, ועוד מה נשתנה האמורי מכל הז' אומות שמכולם לא זכר אלא עון אמורי והיה לו לומר כי לא שלם עון הגוים עד הנה, ועוד יותר פלא כי הנה האמורי נראה שלא היה כלל ממלכי ארץ ישראל אז, רק בעבר הירדן היה משכנו כאומרו (במדבר כ"א, כ"א) סיחון מלך האמורי, והגם שגם הוא היה מז' מלכים שניתנו לאברהם מכל מקום איך אומר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם וגו', שמארץ ישראל היה מדבר והוא לא היה שם כלל.

ואכן הנה נודע מקבלת מרן הרב האר"י ז"ל (בפירוש עץ חיים שער חג המצות) טעם ירידת אבותינו למצרים ועבדו שם בחומר ולבנים, הוא לפי שאדם הראשון בחטאו פגם בדעת עליון וכו' ועירב טוב ברע ונפגמו כל הנשמות בכל הקומה שלימה וכו' והנה באותן ק"ל שנים שפירש מאשתו ויצאו ממנו ניצוצי קרי (עירובין י"ח:) פגם עוד שנית בדעת עליון וכו' והמשיך אותן הנשמות להאי קליפא תקיפא דאקרי רע וכו' והנם צריכים לצירוף וללבון וכו' ונתגלגלו בג' דורות וקבלו עונשן. היינו בדור המבול, ודור אנוש, ודור הפלגה וכו'. ואחר כך נבחנו שנתגלגלו בדור ההוא שירדו בגלות מצרים וכו' וקבלו עונש מן שני דורות שהם מבול, הפלגה. כי עונש המבול כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א', כ"ב), ועונש הפלגה נשתעבדו בחומר ולבנים ונשאר עוד וכו' עד כאן.

הרי לפניך מפורש שאותו הדור היו צריכים בהכרח להיות בגלות מצרים כל אותן הימים בעבודה קשה להצטרף ולהתלבן ואז יזכו לביאת הארץ כי הנחלת ארץ ישראל תלוי בתיקון פגם הברית כמו שאיתא בזוה"ק על פסוק (ישעיה ס', כ"א) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, כי ירושת הארץ תלוי בבחינת הצדיק שומר הברית. ובחינת נשמתם

היה מבחינת פגם הברית מניצוצי קרי בק"ל שנה כאמור. ועד שלא תיקנו הפגם לא היו ראוין לרשת הארץ עד אחר הצירוף והליבון נחלו נחלת יעקב אביהם שהוא תיקון אדם הראשון כידוע, ועל כן העיד על עצמו ואמר (בראשית מ"ט, ג') ראובן בכורי אתה כוחי וראשית אוני ואמרו חז"ל (בראשית רבה צ"ח, ד' ויבמות ע"ו.) פ"ד שנים היה יעקב בעת נשואי לאה ומעולם לא ראה טיפת קרי, וראובן היה טיפה ראשונה שלו. לפי שהיה תיקון אדם הראשון שפגם בברית הוכרח הוא לתקן זה בשמירת בריתו.

ואפשר שלזה אמר יעקב ליוסף (שם מ"ח, כ"ב) ואני נתתי לך שכם אחד וגו' אשר לקחתי מיד האמורי וגו' ואמרו חז"ל (בראשית רבה צ"ז, ו') זה הבכורה ולבושין של אדם הראשון וכו' ומיד האמורי זה עשו שעשה מעשה אמורי עד כאן. כי תדע אשר הבכורה היא בבחינת הברית השלם המגיע עד הדעת העליון שנקרא בזוה"ק ברא בוכרא וכמו שאיתא בדברי האר"י ז"ל בכמה מקומות ועל כן נאמר בכתוב (שם כ"ה, כ"ט) ויבוא עשו מן השדה וגו' ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך וגו'. כי חז"ל אמרו (בבא בתרא ט"ז: ובראשית רבה ס"ג, י"ב) ויבוא עשו מן השדה שבא על נערה המאורסה הדא הוא דכתיב (דברים כ"ב, כ"ז) כי בשדה מצאה וגו'. ובזה פגם בברית הקודש וכיון שפגם בברית שוב אינו ראוי לבכורה המכוונת נגד ברית השלום (כי עש"ו הוא בסטרא אחרא נגד ברית שלו"ם בקדושה, מספר זה כזה כנודע) ועל כן ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך כיום דייקא הוא בחינת ברית השלום הנקרא יום בסוד וירא אלקים את האור כי טוב וגו' ויקרא וגו' לאור יום. והבן כי טו"ב היא בבחינת הברית, וכיון שאתה פגמת בברית אינך ראוי לבכורה. (ועיין בדברי מרן הרב האר"י ז"ל בליקוטי תורה פרשת בא שקידוש בכורות לא נאמרה רק אל ישראל לבד ולא אל הערב רב לפי שלא נתקנו עדיין מניצוצי קרי העולה עד הדעת הנקרא בכור ואינם ראוין אליה).

ועל כן בעת הגאולה מת דוקא כל בכור בארץ מצרים ולא הפשוטים כי כל יניקת הבכורים היה מניצוצי קרי הללו וכיון שישראל תקנו פגם הברית הלז על ידי העבודה והענוי, ובמה ששמרו בריתם הזכרים והנקבות, ונאמר בהם (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה גן נעול וגו' ואמרו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') גן נעול אחותי אלו הבתולות וכו' עד מעין חתום אלו הזכרים וכו'. ועל ידי זה הוציאו וביררו כל בחינת הניצוצות הללו ונתקן נשמתם בבחינת הטו"ב היפך הר"ע בסוד ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב', ב') כי הוא נולד אחר ק"ל שנים שהיו במצרים נגד הק"ל שנה שהוציא אדם הראשון ניצוצי קרי ואחר כך נולד משה בטו"ב ושוב לא היה לבכורי מצרים שום יניקה וחיות ומתו כולם.

ועל כן אמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה כי אם יהיה יניקתו רק מבחינת הבכורה מניצוצי הרע וכשיבורר זה על ידי צדיק הדור יעקב אבינו ע"ה יהיה בן מות תיכף ולמה זה לי, ומכר את בכורתו ליעקב בחינת ברית השלום כי הוא הראוי אליו מעודו.

ועל כן כאשר חילל ראובן יצועי אביו ניתן הבכורה ליוסף כמו שאמר הכתוב (דברי הימים-א ה', א') ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל וגו' כי חילול היצוע הוא מכונה על פגם הברית שעל כן הכתוב מכנהו כאילו בא על בלהה פלגש אביו. ועל כן אינו ראוי לבכורה, וניתן ליוסף דוקא ולא לאחד משאר האחין מפני שהוא תיקן בריתו בשמירתו באשת פוטיפר והיה ראוי לבכורה. ולזה אמר יעקב ואני נתתי לך שכם אחד וגו' זה הבכורה ולבושין של אדם הראשון. כי יעקב לפי ששמר בריתו ותיקן חטא אדם הראשון זכה להלבושין של אדם הראשון שהיה לו קודם החטא לבושי צפורן וענן כבוד מכסה עליו (כמו שאיתא בפרקי דר' אליעזר מובא בילקוט רמז כ"ז) והכל ניתן ליוסף כי אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה וגו' כלומר שיעקב ויוסף היו בבחינה אחת בשמירת הברית ועל כן עיקר תולדות יעקב יוסף לפי שהיה בן י"ז כלומר מבחינת הטו"ב ועל כן היה זיו איקונין של יוסף דומה ליעקב כי היו בבחינה אחת ממש.

וזה אשר סיים אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי ואמרו ז"ל זה עשו שעשה מעשה אמורי. ולכאורה למה דוקא מעשה אמורי ולא מעשה כנען ושאר הגוים, ועוד למה יכנה עשו כאן לאמורי ולא יאמר כפשוטו מיד עשו. ואכן כי מיד האמורי ירמוז על האי קליפא תקיפא דאקרי רע הבולעת בתוכה כל בחינת ניצוצות הקדושות היוצאים מן הברית לרעה. כי מיד האמורי הוא גימטריא קרי במספר השוה וגם האמורי לבד מרמז לזה בהיפוך אתוון מאה ר"י גם מספר האמרי בצירוף האותיות ומילואיהן עולה רע קליפה הנזכרת ועל כן אמרו חז"ל (בבא בתרא ע"ח:) בעיר סיחון מלך האמורי אם אדם עושה עצמו כעיר שמהלך אחר שיחה נאה ופירש רש"י שמתפתה ביצרו וכו' והוא בחינת פגם הברית. ועיין בדברי הרב ז"ל (בליקוטי תורה ריש פרשת דברים) שסיחון מלך האמורי הוא בסוד הערלה שעל הברית והבן. ולזה נקרא אמרי מלשון אמירה שהוא בברית הלשון המכוונת נגד ברית המעור כידוע (ספר יצירה פרק א' משנה ג'). והנה נודע מה שכתב הרב האר"י ז"ל (בפירוש עץ חיים בכוונת קריאת שמע שעל המטה) בסוד רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם (תהלים קמ"ט, ו') שישראל בכוונתם, הורגים הקליפות הרעים הללו הנזכרים ברוממות אל אשר בגרונם שממשיכין אורה מבחינת א"ל תיקון א' דדיקנא קדישא ואז יורד הארת ג' ע"ב חושבן וחר"ב וזהו החרב נוקמת נקם ברית

שהורג המזיקין שנבראו על ידי פגם הברית. וגם ידוע מה שמבואר בזוה"ק (נח ע"א:) אשר שמירת הברית נקרא קשת בסוד הכתוב (בראשית מ"ט, כ"ד) ותשב באיתן קשתו וגו'. **ולזה** אמר יעקב אשר לקחתי מי"ד האמר"י בחרבי ובקשת"י כי הוציא כל בחינת ניצוצות הקדושות שנפלו בחטא אדם הראשון, ביד האמרי בחר"ב פיפיות שבידו, ובקשת"ו בשמירת בריתו, שעל ידי כן זכה לבכורה ולבושין של אדם הראשון ונתנה ליוסף בן זקונים שלו ותרגומו ארי בר חכי"ם הוא וכו' כי חכים מספרו לח"ם המכונה על בחינת שמירת הברית בסוד הכתוב (בראשית ל"ט, ו') כי אם הלחם אשר הוא אוכל כנודע. ואפשר לכן אמר פרעה למשה (שמות י', י') ראו כי רעה נגד פניכם, כי ידע שהערב רב ההולכים עם ישראל לא נתקנו עדיין מניצוצי קרי על נכון בסוד גלגול נשמתם ועדיין הם קצת מוטבעים בהאי קליפה תקיפא דאקרי רע ועל כן ראו כי רע"ה נגד פניכם.

ונראה שעל כן אמר הכתוב וירא בלק וגו' אשר עשה ישראל לאמרי. ולכאורה מפני מה דוקא רעדה אחזתו בראותו מה שעשו לאמרי ולא מה שעשו לעוג מלך הבשן ועמו שהיה גבור ומאוים יותר ממנו כמאמר חז"ל (במדבר רבה י"ט, ל"ב) שלא עמד בעולם גבור קשה מעוג וכו' ועל כל פנים הוה ליה למינקט תרוויהו, ואמנם כי בלק מנחש וקוסם גדול היה והביט אל שורש הדבר ולא פחד ורעד מגבורתם בטבע כי אם הביט אל שורש ישראל וגדולתן למעלה ובהיות כי ידע מאז כי יש בישראל הערב רב שלא נתקנו עדיין ובזאת בטח מעודו כמאמר פרעה (שמות י', י') ראו כי רעה וגו' ועתה כשראה בשורשי ישראל מה שעשו לאמורי הוא בחינת קליפת הרע הנזכרת שהכניעו אותה ושיברו כוחה והוציאו הניצוצות ממנה, חיל ורעדה אחזתו לומר (במדבר כ"ב, ד') עתה ילחכו הקהל וגו' כלחך השור וגו' כי שור הוא בחינת יוסף שנאמר בו (דברים ל"ג, י"ז) בכור שורו הדר לו וגו' כי הגיעו לבחינת ברית השלום בטוב, והכניעו הרע אשר לעומתו, ומזה ויגר מואב מאוד ואולי לזה יאמר הכתוב (יחזקאל ט"ז, מ"ד-מ"ה) הנה כל המושל עליך ימשול לאמר כאמה בתה וגו' עד אמכן חתית ואביכן אמורי וגו' ואין לו פירוש לפי פשוטו (ועיין בתרגום ירושלמי וברש"י) ולדברינו יאמר כי הנה כל התוכחה הנאמר שם קודם לזה ולאחריו הכל על עבירת הזנות כמו שאמר שם (ט"ו, כ"ו) ותבטחי ביפיך ותזני על שמך וגו', ותזני אל בני מצרים וגו' וכדומה בכל התוכחה שם, ולזה אמר כל המושל עליך ימשול לאמר כאמה בתה פירוש לית אתתא זניא עד ברתא זניא כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ', א') כלומר אין האשה מזנה שאין בתה תהא גם היא זונה כמו שכתב במתנות כהונה שם ולזה סיים אמכן חתית ואביכן אמורי נראה שרמז על אבינו הראשון שהוא אדם הראשון וחוה שפגמו בבחינת הברית במה שקדמו לזיווג קודם השבת כנודע

מקבלת הרב האר"י ז"ל בכמה מקומות (ועיין בליקוטי תורה פרשת בראשית) ואחר כך באותן ק"ל שנים שהוציא אדם ניצוצין כנזכר ולזה אמר אביכן אמורי כי מרמז על בחינת פגם הברית כנזכר וגם אמכן חתית מורה על זה כי נודע שקריאת שם חוה הוא על שם חויא עבור שבא הנחש על חוה והטיל בה זוהמא כמאמר חז"ל (שבת קמ"ו.). ובאם לאו, היתה נקראת חיה כאומרו (בראשית ג', כ') כי היא היתה אם כל חי כי היתה בכלל עץ החיים ולא היה מיתה בעולם ואחר כך כשפגמה בעץ הדעת טוב ורע אז נעשית בבחינת להט החרב המתהפכת מגוונא לגוונא פעם חיים פעם מות כידוע, ואז נעשה בחינת ת' תחיה ת' תמות המבואר בדברי חז"ל (שבת נ"ה.).

ועל כן נמשלו ישראל לפעמים לחיות כמו גור אריה וכדומה מה אמך לביאה כמאמרם ז"ל (שמות רבה א', ט"ז). כי בעת התיקון נקראים על שם חיה ועל כן אמרו המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה, פירוש שהם לפעמים נקראים על שם החיות על שם עיקר שם אמם חוה כי היא היתה אם כל חי ועבור זה בטרם תבוא אליהם המילדת וילדו. כי קשוי ההולדה נתהוה מחטא חוה כמו שאמר הכתוב בעצב תלדי בנים, והם בעת התיקון אף לפי שעה כשהם נקראים חיות על שם חיה המורה על התיקון אינן צריכים למילדת, ועיין במה שנבאר במקומו אם ירצה ה'.

ועל כן כשרוצה הכתוב להזכיר חטא חוה אמנו הראשונה, אמר אמכן חתית בהוספת ת' על חיות המורה על ת' תמות כי גרמה בחינת טוב ורע, חתית בשני ת', ת' תחיה ת' תמות ועל כן עליך ימשול כאמה בתה כי נתהוה פגם הברית מאדם וחוה ועד הנה אתם הולכים בעקבות חטא הזה. וגם בתחילת הקפיטל הנזכר פתח בלשון זה אביך האמרי ואמך חתית הכל לרמז על הנזכר כי עדיין לא יצאנו מבחינת פגם הברית שהתחיל בה אדם וחוה.

וזה שאמר שמו יתברך כאן ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה, כלומר כי לא יתבררו ניצוצי קרי אל הקדושה מבחינת האמורי קליפת הרע הנזכר עד הדור הרביעי עת יציאתם ממצרים שאז נאמר וינצלו את מצרים ואמרו חז"ל (ברכות ט':) שעשאוה כמצולה שאין בה דגים שבררו ניצוצים הקדושים מן ערו"ת מצרים שהוא ר"ע ו"ת, האי קליפת הרע הנזכרת שיש בה בחינת ו"ת ממות, כי המ' היא קרובה אל הקדושה יותר ואין ביניהם כי אם הו"ת שעל כן ראה פנחס בן אלעזר הו"ת ממות פורחים באויר כמו שאיתא בזוה"ק במקומו (חלק ג', רל"ז.). והם ביררו הטוב, וכל הקליפה נאבדה עד שאול תחתית, ונתעלה הקדושה למעלה למעלה כן יהי רצון תמיד עד ביאת משיחנו. ונחזור לענין ראשון כי אחר שגילה לו הקב"ה מהתנאים ואופני ירושת הארץ מהיותם

בגלות קודם, ודור רביעי ישובו הנה. אז כרת עמו הברית שהוא בחינת השבועה וכמאמר הכתוב (דברים ז', י"ב) ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד ואת השבועה אשר נשבע לאבותיך. ועל זה נאמר,

פסקה יז

ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן. כי לפי שהקמת הברית בהנחלת הארץ לא יהיה כי אם אחר הגלות והשיעבוד והעינוי אמר הכתוב ויהי לשון צרה, והשמש באה ועלטה, הכל לרמז על החשך והצרה שיהיה קודם הקמת הברית ואחר כך והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר, הוא כריתת הברית עצמו. ואמר אחר כך,

פסקה יח

ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' ולזרעך נתתי את הארץ וגו'. ואמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ד, כ"ב) מאמרו של הקב"ה מעשה, אתן לא נאמר אלא נתתי כאלו כבר נתתי. ועל כל פנים צריך קצת הבנה שהקב"ה יאמר לזרעך נתתי והם עדיין אינם כלל בעולם ואמנם לדברינו יאמר שכאשר ירשו בניך הארץ יהיה אצלהם כאילו כבר נתתי וגו' שתהיה מוחזקת להם מאבותיהם כי אחר השבועה אתה תוכל להוריש הארץ, והארץ שלך היא מעתה ונתונה מעתה להם בירושת האב ככל הנאמר (לעיל בפסוק ח').

ובזה נכון מאוד מה שלכאורה יתמה מפני מה בתחילת גילוי שכינתו יתברך לאברהם אמר לו (לעיל י"ב, ז') לזרעך אתן את הארץ, ומפני מה לא נאמר שם נתתי, אחר שדיבורו של הקב"ה מעשה. ואכן כי שם היה קודם כריתת הברית ולא שייך לומר נתתי כנאמר כי אם אתן מה שאין כן אחרי הברית והשבועה אז נאמר נתתי, כי כבר. נתתי להם שתהיה מוחזקת בידם מאבתיהם כדבר האמור.

פרק טז

פסקה א

ושרי אשת וגו' לא ילדה וגו'. חז"ל (בראשית רבה מ"ה) פתחו פתחא להאי פרשתא מהכא אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה וגו' (משלי ל"א, י'), וצריך להבין מאי שיאטיה דהאי קרא הכא ונראה על פי הידוע מרזי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו כי היו"ד שבשם הגדול והקדוש מורה על בחינת הקדמת הזכר על הנוקבא בסוד והוא ימשול בך, כאשר בבחינת ו"ה שבשם, שהוי"ו קודם לה'. כי סוף מעשה במחשבה תחילה כאשר בסוף מעשה שהנוקבא נכנעת תחת דכורא, כן הוא במחשבה תחילה הוא בחינת החכמה המרומז ביו"ד שבשֵם, שגם שֵם כן, שהוי"ו קודם לדל"ת כי הדל"ת הוא בחינת הנוקבא כנודע כי דלה ועניה היא ולית לה מגרמה וכו', ולזה יאמר הכתוב מה רבו וגו' כולם בחכמה עשית (תהלים ק"ד, כ"ד), פירוש כאשר בחכמה כן עשית בעשיה למטה בסוף

מעשה במחשבה תחילה ואמנם בחינת ה' ראשונה שבשם הקדוש, הוא בחינה אחרת. בחינת ה' היא הקדמת ד' על הוי"ו והוא בסוד הכתוב (משלי י"ב, ד') אשת חיל עטרת בעלה, ובעלה מתעטר בה בסוד הכתוב (ירמיה ל"א, כ"ב) נקבה תסובב גבר והטעם בזה ידוע למקבלי האמת.

והנה היה קשה לחז"ל בפסוק זה מה שהקדים שם אשת אברם לשמו הלא בכל מקום הזכר קודם והוא ימשול והיה לו לומר סתם ושרי לא ילדה או על כל פנים ואשת אברם שרי לא ילדה וגו' ולזה פתחו לפרשה זו אשת חיל מי ימצא וגו' כלומר כי אשת חיל שהיא תהיה לגבור חיל מי ימצא, שנמצא בחינה זו בבחינת מ"י הרומז לנון שערי בינה, בחינת ה' ראשונה שבשם, שהיא עטרה לראש בעלה ולכן מקדים שמה לשמו.

ועל כן אמר הכתוב אחר כך, לא ילדה לו, שמלת לו לכאורה מיותר ואמנם כי יגיד הכתוב כי שרה בצדקתה כבר היתה מוכנת להולדה ולא היה המניעה מאתה וזה שלא ילדה, הוא לו. שדבר זה שייך לו ולא לה לפי שלא היה נימול עדיין ולא היה שלם בכל האברים קודם המילה כמאמר חז"ל (תנחומא פרשה זו בפסוק והיה תמים) ויצחק לא היה ראוי להיות נולד כי אם אחר השלימות המובחר, והוצרך להוציא זוהמתו קודם בהגר בלידת ישמעאל ועל כן לא ילדה לו שרה ולא מאתה היתה המניעה. ותמצא שאמרו חז"ל (שמות רבה ריש פרשה א') אברהם טפל לשרה בנביאות ועיין בדברינו בפרשה בראשית (פסוק פרו ורבו) גם שם ביארנו את הכתוב הזה.

ולה שפחה מצרית ושמה הגר. מה שפרט הכתוב להודיענו שם מקומה ושמה, נראה כי נודע אשר אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה כמאמר חז"ל (מגילה י"ג.) ואין צרה גדולה כמו צרת הבית וכן לבן התנה אם תקח נשים על בנותי ובפרט אם היא עקרה והאחרת מולידה ועל כן לא רצתה שרי בשום אופן שיקח לו אשה אחרת רק הגר כי דנה להיותה שפחה ושפחה אסורה בבן חורין ועוד מצרית היא, והיא אסורה לבוא בקהל ועוד ושמה הגר מספר ר"ח שהוא ח"ר מחרון-אף המורה על דינים קשים כנודע, ובצירוף מילוי אותיותיה כזה, ה"ה, גימ"ל, רי"ש, עולה למספר גבורה עם הכולל. אשר על כל אלה ודאי לא יתן אברהם לב לאהבה ולברכה עם שהוא מוכרח לעשות הדבר על פי הדיבור כמאמר חז"ל (בבראשית רבה מ"ה, ב') בפסוק וישמע אברם לקול שרי, לקול רוח הקודש שבה וכו'. מכל מקום לפחיתת מעלתה תבוזה בעיניו אחר שתלקח לו, ועוד שהיא שפחתה מעודה, לא שפחתו. ובזה אפשר לא תהיה צרה כל כך וגם אין בזה דין הבא על שפחתו שֶׁיֵּאָמֵר מן הסתם שיחררה כיון שהיא שפחתה קנויה בנכסי מלוג כאומרם (שם, א') ואין שניהם רשאים לשחררה ובודאי לא יתקרר דעת אברם בשפחה

זאת למאס ח"ו באשת נעורים עבורה, ותראה שעל כל אלה מיד שְוַתֶּרָא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה כי הכניסה צרה בביתה.

פסקה ב

ותאמר שרי וגו' עצרני ה' מלדת בוא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה. הגם שגם שרה בודאי האמינה בדברו של הקב"ה שיתרבה זרעה כעפר הארץ וכל זרע אברהם ממנה יהיו כי הלא לא מצינו שיאמר ה' אל אברם לקחת לו אשה על שרי אמנם שרי אמנו נביאה היתה, ובדוקה לאברהם ממצרים שמלומדת בנסים ומדברת עם מלאכי אלהים שאומרת למלאך הך והוא מכה וכן כאן עשתה זאת על פי רוח הקודש שבה כמאמרם הנזכר והוא כי היה צריך לצאת קצת הזוהמא הנמצא עוד באברהם מלבוש אביו תרח שנולד בו בישמעאל בכדי שיהא יצחק זך ונקי טהור וקדוש ראוי לעולה תמימה. ועל כן אמרה הנה נא עצרני ה' מלדת פירוש רק עצירה מועטת עתה מלילד אבל סוף שאהיה נפקד בבנים ואז לא תצטרך לאשה אחרת, ואך כשתקח אחרת לא תוכל שוב לדחותה מאתך ועל כן בוא אל שפחתי וכאשר לא תצטרך אליה הרי היא שפחה כמו שהיתה, תחזור לעבודתה להיותה בביתי כימי קדם.

ואך יקשה איך תסית שרי לאברהם על דבר עבירה שבן חורין ישא שפחה. אכן הנה נודע אומרם (נזיר כ"ג:) גדולה עבירה לשמה וכו' וכאן מצוה גדולה יש בדבר אולי אבנה אנכי ממנה להוליד אחר כך זרע כשר וטהור זך ונקי. ואכן במקום שיש חילול ה' אין חולקים כבד לרב שיעבור אברהם בדבר האסור לו מפני דברת שרי, ולזה אמר הכתוב וישמע אברם לקול שרי לרוח הקודש שבה כנאמר. ונודע מה שפסק הרמב"ם ז"ל (בפרק ט' מהלכות יסודי התורה הלכה א'-ג') שאם יעמוד נביא ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה וכו' הרי זה נביא שקר וכו' אבל אם יאמר לנו הנביא לעבור על אחת ממצוות התורה בין קלות בין חמורות לפי שעה וכו' מצוה לשמוע לו וכו' עד כאן. והיא הנה נביאה היתה כאמור, ועל כן כדבריה עשה, וה' הסכים על ידה כנאמר.

פסקה ג

ותקח שרי אשת אברם את הגר וגו' ותתן וגו' אישה לו לאשה. לא היה צריך לפרש כאן ששרי היא אשת אברם וכבר ידענו, ואך מחמת שהלכה הגר להיות אשה לאברהם, אבל רק לאברהם תהיה אשה אבל לשרה עודנה שפחתה כבראשונה כי אין אחד מהם יכולין לשחררה כנאמר. ולזה אמר הכתוב ותקח שרי אשת אברם בזה האופן לקחה אותה להיות שרי אשת אברם, היא ולא אחרת. רק לקחה הגר שפחתה ותתן לאברם אישה, לו לאשה. אליו תהיה אשה לנהוג בה מנהג אישות אבל שפחת שרי היא כמקודם.

פסקה ד

ויבוא אל הגר ותהר. חז"ל אמרו (בראשית רבה מ"ה, ד') שבביאה ראשונה נתעברה, ונראה טעם שמיהר ה' עיבור השפחה לצער את שרי כי מאחר ששרי נתנה דוקא שפחה זו לאברהם להיותה מבוזה מאוד בעיניה שפחה ומצרית ושמה הגר כנאמר למעלה, והכל לכבודה שלא תהיה קלה בעיניה, והקב"ה יקפיד על הצדיקים אשר יעשו דבר למענם. ונגד שהיא כיוונה להשניא אותה שלא יתן אברהם דעתו עליה נתקיים בה (בראשית כ"ט, ל"א) וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה, וגם שם נתעברה מביאה ראשונה כאומרם (בתוספות יבמות פרק ו') לזירוז הרוות נפש נענה ומדוכה, בזרע של קיימא להיות אהובה בבית בעלה.

ותרא וגו' ותקל גברתה וגו'. פירוש כי הגר לא דנה לכף זכות אשר לא בזכותה נתעברה כי אם בזכות אברהם, או לצד היותה שנואה ולצער שרי כאמור. רק ראתה כי היא הרתה וסברה שזה בזכותה ובצדקתה ויושר לבבה עשה לה ה' כל אלה, ועוד שהוא למעלה מן הטבע מביאה ראשונה ושרי הנה עקרה זה שנים רבות והיא אשת אברם ואף בצירוף זכות צדיק גדול כזה לא הועיל לה שתהיה נפקדת בבנים על כן ותקל גברתה בעיניה ואמרה שרה זו אין סתרה כגלויה כמאמר חז"ל (בראשית רבה שם).

פסקה ה

ותאמר שרי וגו' חמסי עליך וגו'. טעם החימה על אברהם, עם שהוא אינו חייב בדבר והיא בעצמה נתנה השפחה לבעלה, וכשקלתה בעיני שפחתה מה לאברהם בזה. ואכן טענה שרי כי הן עתה אני יודע גודל החמס והגזל שעשית עמדי עד הנה מה שלא התפללת עלי להיות נפקד בבנים, ובתחילה הייתי סבור שאין אתה מכניס עצמך כל כך בתפילה כי אתה סובר כי אם הייתי מכניס צרה לביתי הייתי נבנה ממנה ואלד על ברכה ואני יודע אשר הצדיקים מונעין עצמן כאשר יוכלו מלבקש מבוראם דבר, לרוב יודעם בנפשם כי אינם ראוים לעמוד לפני מלך גדול ונורא כזה ומכל שכן להתפלל לפניו. והייתי מרוצה ביותר שאכניס צרה לביתי ועל ידי זה איפקד בבנים אבל עתה אשר אני רואה גודל הצער והיסורים של הכנסת צרה לבית כי הן אנכי נתתי שפחתי ממש קנויה לי מעודי, ונתתיה בחיקך. עשיתי לה הכבוד הגדול הזה להכניסה אצלך לידבק בגוף קדוש כזה כאומרם ז"ל (בבראשית רבה שם, ג') שאמרה לה אשריך שאת מודבקת לגוף הקדוש הזה, ואחר כל זה ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ומכל שכן כשהיית נושא אחרת מה גודל עיגום נפש שהיה לי, וזה הוא דבר שאין הדעת יכולה לסובלה ועל כן ישפוט ה' ביני וביניך מה שלא התפללת עלי, ותעזוב עצמך על הכנסת צרה שהוא צער אשר אין בריה יכול לסובלו ואין אדם דר עם נחש בכפיפה. ועל זה השיב אברהם אמריו אליה,

פסקה ו

ויאמר אברם וגו' הנה שפחתך וגו'. כלומר הנה אפילו אם הייתי לוקח אחרת לא הייתי דנה אלא כאחת שפחותיך להתענות תחת ידך ומה שתחוש שתקל מאוד בעיניה הלא שפחתך בידך ועשי לה הטוב בעיניך כלומר שתעשה לה להטותה שיהיה טובה בעיניך ולא יהיה לך עיגום נפש וצער גדול כזה. ועל כל פנים מהכנסת צרה לבד על צד היותר טוב תבנה גם את ממנה ועל זה סמכתי ולא התפללתי בתפילה דחוקה עליך. ועל כן, **ותענה** שרי ותברח מפניה. כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ה, ו') דליים ופונדיות הוליכה לה למרחץ להיות ניכר צד שפחות שבה כדי שלא תקל בעיניה, ועל כל פנים תהיה לאברהם לאשה ועל ידי כן אפשר תבנה ממנה. והגר לא עשתה כן כי אם ותברח מפניה לצד שכבר נתלמדה כבת חורין לא כשפחה ועל כן נזדמן לה כל המלאכים האלו להחזירה ולחזור להתעבר מאברהם כי הפילה הריון הזה (שם). ובזה יהיה טובת שרי שתבנה מזה, וטובת אברהם שיצא זוהמתו בישמעאל, ויצא יצחק זך ונקי מאשתו שרי. ועל ידי זה זכתה גם כן ששכינה היתה מדברת עמה כאומרם ז"ל (שם שם, י') והכל לטובת אברהם ושרה כאמור.

פסקה ז

וימצאה מלאך ה' וגו' ויאמר וגו' אי מזה באת ואנה תלכי וגו' עד ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גבירתך וגו' ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה וגו' ויאמר לה וגו'. ואמרו חז"ל (בראשית רבה שם ז') כי על כל דיבור היה מלאך בפני עצמו לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה. ולהבין טעמו שלא היה די במלאך אחד לכל הדברים הנאמרים לשפחה מצרית. **ואולם** נודע אומרם (שם נ', ב') אין מלאך אחד עושה שתי שליחות וכאן בכל אמירה ודיבור היה שליחות ואמירה אחרת שמלאך הראשון אמר לה הגר שפחת שרי פירוש תהיה יודע אשר כל חשיבותך עד הנה וחשיבותך כעת שזכית לשמוע דבר מלאך ה' הכל בשביל שאתה שפחת שרי ולא בזכותך וגם זכור נא כי הנה הגר שפחת שרי כלומר הנה אתה באת מהגר בחינת דינים קשים כנאמר למעלה להיות במעלה עליונה שפחת שרי ועל כן עתה אי מזה באת תזכור מאין את יוצאת ובא ותרצה לברוח מקדושה כזה ביתו של אברהם ומהיות שפחת שרי ואפילו עד הנה שבאת כמה וכמה ההפרש וההבדל ניכר ממקום יציאה לביאה כהפרש יתרון האור מן החושך ומכל שכן ואנה תלכי כי עד אנה תרצה להתרחק עוד, כי נודע אשר כל מה שאדם הולך מן הקדושה מתקרב יותר אל הקליפות ועד אן אתה רוצה להתקרב וליפול לתהום רבה מקום החושך וצלמות מה שכבר זכית היות בבית כזה, ושים אל לבך שני ההפכים אי מזה באת ואנה תלכי, והיא השיבה אמריה מפני שרי גברתי אנכי בורחת, פירוש ח"ו אין אני רוצה להתרחק

מן הקדושה ואיני רוצה ללכת עוד יותר, רק עד פה באתי מן ההכרח שאני בורחת מפניה לבד לבל ראות פניה שלא אתענה מידה אבל איני רוצה להתרחק יותר מכאן ולא מהקודש, ובזה הרי מלאך הזה עשה שליחותו להחזירה למוטב ושהיא תגלה מעמקי לבה אשר אין ברצונה להתרחק מן הקדושה, וחפיצה בטוב.

ועתה בא מלאך אחרי זה בשליחות אחרת אשר אם כה הדבר שחפיצה בביתו של אברהם, על כן שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה שלא תקל שרה בעיניך ועל כל זה להיותך צרה בביתה תהיה מזה טובת שרה וטובת אברהם כאמור. ועיקר ביאתו בשליחות זה לטובת אברהם ושרה, לא בשבילה, ועל כן הוא דבר אחר.

ואחר כך בא מלאך לבשרה בזרע אומה גדולה, והוא אומרו הרבה ארבה את זרעך וגו' ועשה שליחותו. ובא מלאך ה' ואמר הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניך, הודיע לה בזה אשר לא כן הוא כמו שסברה אשר בצדקתה זיכה ה' אותה בהריון, כי אם מה ששמע אל עניך, ודרכו לרחם על הנדכאים ונשברי לב, אשר על כן ממילא יהיה טובת שניהם כי הנה לא תקל עוד גברתה בעיניה לצד שתדע אשר לא בצדקתה הרתה, וטובת אברהם ושרה שתבנה ממנה ויצא הזוהמא מישמעאל כאמור.

פסקה יג

ותקרא וגו' אתה אל ראי כי אמרה וגו'. הודיע הכתוב אשר עשתה בחכמה להיותה מגודלת בבית אברהם וכשראתה כל אלו המלאכים שהיטיבו לדבר עמה לא החזיקה טובה להמלאכים בעצמם כי אם לשם ה' במה שידעה אשר אלו שלוחי ה' הם ואין בפיהם כי אם דבר ה' המעוטף בהם בהיותם מרכבה לשמו יתברך ועל כן ותקרא שם ה' הדובר אליה כלומר זה הדובר אליה לא קראתה בשמו כי אם בשם ה' המדבר בהם והם שלוחיו ואמרה אתה אל ראי כלומר הנה אתה אל שראית בעני אמתך בהיותי בבית גבירתי, וגם עתה אשר ברחתי מאתה. ותגדל חסדך, קודם ועתה לזכותי בהריון מצדיק הזה ועל זה אני מחויב להודות ולהלל לשמך הגדול. ועוד אמרה מה טוב חסדך שעשית עמי שגם הלום ראיתי אחרי רואי, פירוש גם כאן מקום רחוק מביתו של אברהם ראיתי אחרי רואי מלאך הראשון ראיתי עוד ועוד אחר מלאך השני, והכל בכדי לבשרני בבשורות שונות מטובותיך הגדולים העודפים עלי, וגם על זה אני מודה ומשבח לפניך בכפל שבח ותהלה לאל הרואה בעניי ומשגיח על הנאנחים והנאנקים, ולא בזה ולא שיקץ ענות עני וגו'.

פסקה יד

על כן קרא לבאר באר לחי רואי. קראה שם זה להיות לעד אמת ויציב אשר הקב"ה רואה בצרת הנאנחים והנאנקים ומשגיח ומרחם על השפלים ונבזים, ויהיה הבאר הזה לסימן לדורות הבאים שאין כה' אלהינו השומע תפילת כל פה ורואה בצרות כל אחד

מבריותיו. וזה באר לחי רואי כלומר הבאר הזאת הוא האות והסימן שחי רואי, כלומר חי עולמים ברוך הוא, הוא הרואה לכל צרותי והוא המושיע. והכל בכדי להודות לשמו ולהללו בפיהם, ושבחו ברוך הוא יהיה נזכר בזה על ידה.

פסקה טו

ותלד וגו' ויקרא אברם וגו' ישמעאל. פירש רש"י הגם שלא שמע אברם מפי המלאך ניצנצה בו רוח הקודש וכו'. וגם יש לומר שקראו כן כדי לפייס את שרה אשר זה הבן הוא רק כי שמע ה' אל עניה, ועל דרך (בראשית כ"ט, ל"ג) כי שמע ה' כי שנואה אנכי וגו', וזה ישמעאל, ישמע אל. ולא בצדקת הגר כאשר סברה מקודם. וגם בזה לא תקל גברתה בעיניה כאשר עשתה, כאמור. ולזה אמר ויקרא אברם כלומר מעצמו קרא לו שם הזה ולא על פי השמועה.

פסקה טז

ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם. פרט הכתוב מנין שנות אברהם בלדתו את ישמעאל להודיע כי עדיין היה אברהם בבחינת מוחין דקטנות הנקראים על שם אלהים שמספרו פ"ו ונגד זה היו מנין שנותיו כן ובחינת הדינין שהיה אצל אברהם וסוגי הרע הנאחזים בדין, נתן אל ישמעאל ובו נאחז הזוהמא בכדי שיצא יצחק זך ונקי. ועל כן סיים, בלדת הגר את ישמעאל, כי גם "הגר" בחינת הדין, מספר יצחק. ודיבק דין בדין והוליד את ישמעאל, מה שאין כן בהולדת יצחק נאמר וירא אליו ה' בחינת הוי"ה מוחין דגדלות לא בבחינת אלהים מוחין דקטנות כנאמר.

פרק יז

פסקה א

ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא ה' וגו' אני אל שדי וגו' והיה תמים וגו'. והודיע הכתוב כמה היה ימי שני חיי אברהם בעת המילה לצד שהיה צריך לְהֵעָשׂוֹת על ידי המילה תמים ושלם, ועיקר התמימות הוא תמים בצדקתו צלול וברור שלא יערב בו איזה סיג ודופי אחר כי אם שלם בשלימות ולא יעצרנו ולא יעכבנו עוד שום בחינת נסיון וכל דבר בעולם להזיזו מאמיתיות צדקתו. והוא בחינת האמת וישר ולא עולתה עוד בו שכל אבריו נעשים אמיתיים בחזקם בה' אלהיו שלא לעבור פיהו בשום אופן מעתה ועד עולם.

והנה נודע מה שמבואר מאת הרב הקדוש האמיתי איש אלהים קדוש מוהר"ר **שמשון מאסטריפאלי** זללה"ה בביאור מה שאמר בספר הפליאה (אות קס"ג) שלשה פשטא ואחד מהפך להודיע שחותמו של הקב"ה אמת כי מספר אמת רומז על תשע כי כן עולה מספרו במספר קטן ולכן מרמז על מספר זה כי זה המספר הוא אמת שאינו בטל לעולם כי אם

תכפילנו בכפילות שונות לעולם לא יבטל מספר התשע למשל ב' פעמים ט' הוא י"ח והוא במספר קטן תשע, ג' פעמים ט' הוא כ"ז והוא במספר קטן תשע ד' פעמים, עולה ל"ו והוא במספר קטן תשע וכן לעולם. ועל כן אמת עולה תשע כי הוא אמת שאינו בטל לעולם.

והנה ד' מילויי שמו יתברך ידוע שהם ע"ב, ס"ג, מ"ה, ב"ן, וכולם מורים למספר תשע שהוא אמת לפי שחותמו אמת, ואמת הוא לעולם ולעולמי עולמים. ועל כן ע"ב במספר קטן תשע וכן ס"ג, מ"ה. וגם ב"ן, כי נון פשוטה עולה ת"ש כידוע והוא במספר קטן שבע ועם ב' הוא תשע, אך לפי סדר כתיבת אותיותיהם היה צריך להכתב נ"ב כמו ע"ב ס"ג שמספר המרובה הוא קודם, ואך אם יכתב כה לא יהיה זה מורה למספר האמת כי לא יהיה עולה רק ז' ולכן נתהפך מסדרו להכתב בסדר הזה ב"ן להורות על אמת וזה שאמרו ג' פשטא ואחד מהפך, כלומר ג' מילוים נכתבים בפשטא. פירוש, ישר. מספר המרובה קודם, כאשר מחויב לפי סדר לשון הקודש (וכמו שכתוב בשולחן ערוך אבן העזר). ואחד מהפך, נתהפך מסדרו להכתב ב"ן להודיע שחותמו אמת כנאמר, עד כאן דברי פי חכם חן. ועל כן בהמלא לאברהם צ"ט שנים הרמוז לבחינת האמת השלם צוהו הקב"ה למול להיות בזה תמים ואמת ושלם בצדקתו ויהיה כולו אמת שלא ימצא בו שום דופי וסיג, וכל אבריו יהיו אמיתיים תמימים ושלמים בצדקת ה' כאשר אמרנו.

ועוד נראה טעם המילה בזמן הזה כי נודע סוד המילה שהוא להכרית הערלה מבחינת היסוד כי כל זמן שהיסוד אטום בערלה אינו יוצא ממנו שום אור אל בית המלכות וכאשר נכרת הערלה אז ירד האורה מבחינת היסוד שביסוד אל המלכות ה' אחרונה שבשם הוי"ה ומזה מאירין כל העולמות כי כאשר ממרחק תביא לחמה בחינת יסוד שביסוד כי היסוד נקרא בחינת אל"ה, אלה דברי הברית, ו' פעמים ו'. והוא בחינת יוסף, ו' פעמים שם הוי"ה. ויסוד שביסוד הם ב' פעמים יוסף, ובאל"ה, עולים למספר מרח"ק. וכאשר ממרח"ק תביא לחמה אז ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה ונתמלאה שמחה וחדוה בכל העולמות, וידוע אשר בחינת היסוד הוא במדה התשיעית ממעלה למטה ונקרא על שם הצדיק, צדיק יסוד עולם כי נכלל מכל עשר ספירות. וט' פעמים יו"ד הוא צ', ויסוד שביסוד הא בבחינת צ"ט (ויותר נראה שבא לרמז על בחינת יסוד שבמלכות שהוא צ"ט ממש והבן והוא קצה האחרון סמוך לעטרה, בינה זאת).

ועל כן בעת הזאת שהגיע אברהם לתקן בכל שנותיו עד בחינה הזו ואז היו כל האורות מוכנים ומזומנים ביסוד שביסוד (או ביסוד שבמלכות) להשפיע לבית המלכות ולא היו יכולין עבור אטימת סתימת הערלה ואז צוה הקב"ה לאברהם להכרית הערלה ולפרוע

העור להתגלות העטרה בחינת המלכות ואז ירד האורה בשמחה ובאהבה רבה אל המלכות ונתמלאה ונתרבה שמחה וחדוה רבה בכל העולמות, ואז בירך אברהם בכל הברכות והיית לאב המון גוים והפרתי אותך ונתתיך לגוים, ומלכים ממך יצאו, וירושת הארץ. והכל למען רבות השמחה וברכה שגרם אברהם בכל העולמות ונאמר (ישעיה ס', כ"א) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ. ולכן הבטיח לו הארץ לרשתה ככל הנאמר.

ובזה מתורץ מה שרבים מקשין למה לא מל אברהם עצמו קודם צויית ה' יתברך כמו שקיים כל התורה אפילו מצוות דרבנן מעצמו בלי צווי כמאמר חז"ל (יומא כ"ח:). ואמנם כי הוא המתין עד מלאת לו צ"ט שנה. ואז, אפשר גם בלא צווי היה מל עצמו, אך שקדם הקב"ה וצוהו בכדי לתת לו שכר יותר כדין מצווה ועושה כאומרם (בעבודה זרה ג'.) גדול המצווה ועשה וכו' וכבר כתבנו טעם אחד בזה למעלה.

ועתה נבוא בביאור המשך הכתובים האלה בפרשה זו שיש בהם כמה דקדוקים ידועים ליודעים ולא נאריך לבארם בספר וממילא יובנו מתוך הפירוש, ונקדים משל קטן והוא כי דרך המלך אשר שולח את בנו למקום אחר חוץ ממקומו אז הוא מוסר לבנו טבעת המלך אשר חותמו נחקק בו. והוא על ב' פנים, האחד כשאין ניכר על פני בן המלך שהוא מבני מלכים ואין קלסתר זיו פניו דומה לאביו ואז לא יכירוהו במקום אשר יבוא אם בן מלך הוא, על כן נותן לו חותמו להיות ניכר לכל כי הוא בן המלך והכל יראים מפניו וחפצים לעובדו. ואכן אם בן מלך הזה קלסתר דיוקנו דומה לאביו וניכר לכל שבן מלכים הוא, אז אין צריך לחותם להיות ניכר על ידי זה, כי אם חותם הזה ניתן לו בכדי שידעו הכל אשר כל דבר המלוכה בידו ניתן, ולו הכח והממשלה בכל מדינות המלך והכל מחויבים לעבדו עבודת עבד כראוי למלך עצמו.

וכמו כן קרה לאברהם, כי נודע אומרם ז"ל (בתנחומא פרשה זו) בפסוק הזה והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' אברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה אוסיף לך אות על שמך ויהיה מנין אותיותיך רמ"ח כמנין אבריך. ולכאורה לפלא הוא לומר שאברהם אבינו היה חסר באלו אברים שח"ו ראה דבר שאינו ראוי לראות או שמע דבר שאינו הגון או בפי האמה כי הלא נודע מה שאמר אל שרה אשתו (לעיל י"ב, י"א) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, ועד עתה לא ידע כי לא הסתכל בה מרוב צניעות (לשון רש"י שם), וממילא ודאי על ידי זה גם בבחינת שמירת הברית היה נזהר כראוי וגם הנה אמרו (ברכות י"ג.) בפסוק אתה ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' (נחמיה ט', ז') לומר שבחרת בו גם בהיות שמו אברם ואיך יבחר בו ה' אם יהיה חסר בכל אלה.

ואולם נראה כי ידוע אשר שם הקדוש שד"י הוא ראשי תיבות ש'ומר ד'לתות י'שראל שהוא הפועל בקרב הארץ להיות כל בחינת הסטרא אחרא והרע נבדלין ונפרשין מפתח הבית וזר לא יקרב באהלינו, ועל כן נכתב על המזוזה מבחוץ בכדי לשמור מלבוא הרע בפתחי ישראל, וכן על כל דבר הפתוח, כי בדבר הסתום וחתום אין להם שליטה ובדבר הפתוח יכולים ליכנס ח"ו וצריך שמירה. ולזה גם בעינים ואזנים ופי האמה שהם פתוחין לחוץ צריכין שמירה ולכן הם קודמין בראשון וראשונה לעבור העבירה להיותם פתוחים ושורה נגדם בחינת הרע.

ואדם הזוכה קצת, אז שם שדי הזה שומר אותם מכל רע ונגע שלא יקרבו אליהם ולכן התפלל דוד המלך ע"ה על ראיית העינים ואמר (תהלים קי"ט, ל"ז) העבר עיני מראות שוא, שו"א הוא בחינת הקליפות העומדים מול העינים הפתוחים. וכן באזנים הנה אמרו חז"ל (כתובות ה':) שהן נכוות תחילה לאברים, ומכל שכן פי האמה נודע אשר זה יסוד כל התורה והמצוות והוא הקשה לפרוש מזה מבכל התורה והמצוות כולן (כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל פרק כ"ב מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ח) ואדם הזוכה שורה עליו שם הזה לשמרו מכל רע כנודע, אשר תיבת יצר נתמלא במילוי, ואמנם אם היה נתמלא במילוי אחר מילוי שגם אותיות המילוי יתמלאו במילויין לא היה תקנה להעולם עבור גדולת כוחו, ואך אמנם במילוי הראשון שהוא יו"ד צד"י ריי"ש הנה בסופי תיבות עומד שם הקדוש הזה שדי ואינו מניחו עוד להתמלאות, וביותר מורה השמירה הזו על ה' האברים האלו לצד היותם פתוחים כאמור וקרובים להיות שורה עליהם בחינת הרע ולכן השין שומר האזנים כי שין הוא בחינת שמיעה שהוא באזנים ודל"ת מגין על העינים כי עי"ן היא בחינת המלכות בת שבע שהוא שבעים, ועוד כי הוא נקרא פתח עינים בתורה כנודע, וגם אות ד' רומז אליה מבחינת הדל כי היא דלה ועניה ולית לה מגרמה כי אם בהופיע עליה אור ד' יודי"ן משם ע"ב שכל יו"ד כלול מיו"ד הרי ת' ונעשה דלת ד"ל ת', ועוד דלת הוא רומז לנוקבא כי יש לה ד' אברים יותר מבאיש בסוד אומרם (בכורות מ"ה.) שמא באשה בדקתם שיש לה ב' צירים וב' דלתות ועל כן הדל"ת הוא מגין על העינים כאמור, ויו"ד היא בסוד עטרה כנודע לכל ועל כן היו"ד הוא המגין על העטרה אות ברית הקודש. **וזה**, אינו בחינה השלימה, כי אדם השלם ודבק בקונו והשרה על כל אבריו אור קדושת ה' על ידי התורה והמצוות עד שאבריו מעצמן יעשו רצון ה' אפילו שלא בהופעת אור השכל להבין בשכלו שלא לעשות הרע רק ממילא כל אבריו יחפצו מעצמן לעשות רצון קונם ועל זה נאמר (בראשית כ"ט, א') וישא יעקב רגליו, כלומר נשא את רגליו למעלה להיות הרגלים מעצמן הולכים לעשות רצון קונם, ונודע בחינה זו למביני מדע.

וזה הוא שאמרו, אשר קודם היה אברהם חסר ה' אברים, לומר אשר בה' אברים אלו עדיין לא השרה אור קדושת ה' עליהם להיות בעצמן יחפצו עשות רצון קונם באהבה בלי הופעת אור החכמה והשכל עליהם, והיה שמירתן מן שם שד"י הנזכר שהיה שומרן מלבוא הרע אליהן.

והנה נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה ל', י') בפסוק את האלהים התהלך נח, משל למלך שהיה לו ב' בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן הלוך עמי ואמר לגדול בא והלוך לפני, כך אברהם שהיה כוחו יפה התהלך לפני וכו' עד כאן. והמה שני בחינות הנזכרים כי זה שצריך לשמירת שם שדי הוא בבחינת הלוך עמי שצריך לילך בשמירת האל שלא יוזק ח"ו אבל מי שאינו צריך לזה ואבריו יושמרו מעצמן מבחינת הרע נקרא הלוך לפני.

ובזה נבוא בביאור הכתובים ואמר הכתוב וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך וגו'. פירוש הנה עד עתה מה שאתה נבדל ונשמר מכל רע הוא עבור שאני אל שדי ושמירת שם הזה עליך ובפרט על ה' האברים האלו שלא יפגעו ברע ח"ו, והוא בבחינת דמיון מי שאומר לבנו הלוך עמי, את האלהים התהלך. אבל עתה, התהלך לפני והיה תמים כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי, כלומר שתגיע לבחינת הלוך לפני שלא תהיה צריך לשמירתי רק ממילא האברים יהיו תמימים ושלימים ובפרט חמשה אברים הללו שמעצמן לא יראו רע, וזה והיה תמים כפירוש רש"י היה שלם בכל נסיונותי שתתראה על כל אבריך אור קדושת ה' שלא יגעו ברע בשום אופן. ואחר כך,

פסקה ב

ואתנה בריתי ביני ובינך. כלומר שאחר כך אתן לך חותמי חותם המלך. אשר לשמירת עצמך לא תהיה צריך עוד לזה, ובלא זה, כל רואיך יכירו כי אתה זרע ברך ה' ושם ה' נקרא עליך, ועל כן כולם ייראו ממך בלא החותם. והחותם יפעל בך, שארבה אותך במאוד מאוד, כי החותם יגיד אשר כל דבר המלוכה בידך ורק זרעך יהיו בעולם, או יאמר וארבה אותך במאוד מאוד כי נודע אשר מאד נקרא היצר הרע כאומרם (קהלת רבה ג', י"א) בפסוק והנה טוב מאד. טוב, זה יצר טוב. מאד, זה היצר הרע. וכבר כתבנו כמה פעמים אשר עיקר העבודה השלימה והתמימה היא כשזוכה אדם לעבוד את ה' אלהיו גם ביצרו הרע כמאמרם (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך יצר טוב ויצר הרע ואמרו (בראשית רבה נ"ד, א') בפסוק (משלי ט"ז, ז') ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו זה היצר הרע וביארנו כמה בחינות בזה במקום אחר.

ועל כן הבטיחו הקב"ה אשר על ידי חותם הברית בבשרו יזכה להפוך הגשמיות לרוחניות והיצר הרע ליצר טוב והוא בחינת מעלת הנבואה והתפשטות הגשמיות

בביטול המציאות לשמו יתברך, וזה וארבה אתך במאד מאד שתתרבה מאד בבחינת המאד שהוא היצר הרע ותזכה להפך אותו לטוב כנאמר והנה אברהם אבינו לרוב צדקתו וענותנותו לא כן הבין בדברי ה' והיה נראה לו שזה שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך קאי אמה שלמעלה במה שאמר לו התהלך לפני וגו' ובמה תזכה לזה ואתנה בריתי ביני ובינך שעל ידי הברית יזכה לזאת להיות קלסתר פניו דומה למלך ויראו כל עמי הארץ כי שם ה' וגו' ונמצא עיקר נתינת החותם הוא על זה להיות על ידי החותם ישיג את זאת, ובלא כריתת הברית לא יוכל להשיג, והוא בחינה אינה שלימה, ואברהם חפץ בבחינה השלימה מן השלימות. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ג

ויפל אברם על פניו. כלומר שנפל ונחלש דעתו על פניו על מה שלא יזכה לקלסתר פנים כי אם על ידי חותם הברית, מה שאינו בחינה שלימה בחיק אברהם אוהבו של מקום, ועל כן וידבר אתו אלהים לאמר דיבר אתו לאמר לו להפיס דעתו אשר לא מחשבותיו מחשבת המקום, וכוונת המקום בנתינת הברית אליו שהוא חותמו. הוא כאשר אומר,

פסקה ד

אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. כי כל עיקר מסירת החותם אליך הוא למען ידעו כל הבריות אשר כל דבר המלוכה ניתן בידך.

פסקה ה

ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם. ולכאורה שמך השני מיותר והיה יכול לומר ולא יקרא עוד שמך אברם כי אם אברהם, וכאשר נאמר ביעקב. אכן זה הכל רמז כי לא על ידי חותם הברית בבשרו יזכה להשתלם ברמ"ח האברים להקרא אברהם כי אם רק מצד שמך לבד מצד עבודתך וצדקתך הטובה וזה אומרו והיה שמך אברהם שמך לבד ראוי להקרא כן, והראיה על זה כי אב המון גוים נתתיך פירוש הן על ידי הברית נתתיך לאב המון גוים להראות אשר החותם אינו כי אם להראות אשר כל דבר המלוכה בידך ניתנו, ובודאי אתה מוכרח להשתלם מקודם ככל הנזכר ועל כן על ידי הברית. הנה,

פסקה ו

והפרתי אותך ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו והקמותי את בריתי וגו'. כל הברכות שמונה והולך כי אין החותם ניתן רק להראות כי אתה המושל והשליט בכל דבר המלוכה כנאמר. ובזה נתרץ מה שרבים מקשין למה לא מל אברהם עצמו קודם שנצטוה עליה כאשר קיים כל מצוות התורה טרם נצטוה כאומרם (בקידושין פ"ב.), וכבר כתבנו בזה פעמים. וחוץ מדרך הזה נוכל לומר טעם, כי ידוע אשר גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה כמאמר חז"ל (עבודה זרה ג'.) והנה כל המצוות קיים אברהם עד שלא נצטוה לפי

שסבור בדעתו אף אם יצטוה עליה יוכל לעשותו פעם אחרת במצווה ועושה ולא כן במצות המילה אשר אם יקיים אותה מעצמו לא יוכל שוב לקיימה אחר אשר יצווה ולכן המתין מלקיימה.

ואך לפי הדברים אשר כתבנו למעלה, יתורץ בזה האופן. כי נודע אשר סוד הערלה הוא אלהים פשוט ואלהים ברבוע עם הכולל, ורומז על תוקף הדינים הנאחזים בה והנה ידוע אשר אם יעמוד מסך של זכוכית לבנה בין ב' אורות אז יוקלט על הזכוכית האור אשר מצד זה ומצד זה, ונעשה עד אשר יאיר אודם האור מהזכוכית עצמה כי עביות הזכוכית יתבטל בין האורות. כן עד אשר היה השמירה של שם שדי על כל אבריו ובפרט על ראש הגויה והאיר אור הזה מבחוץ, וגם מאור פנימיות של הצדיק אברהם האיר מצד האחר והאיר האורה כל כך עד שהמסך שביניהם נתבטל מכל וכל ונמתקו דיני אלהים הנאחזים בערלה ולא היה שייך כלל לקרותה בשם ערלה שיצטרך לחתכה, עבור תוקף שני האורות שביטלו כל הדינים. והן עתה שנלקח שמירת שם הזה כנזכר הגם שהגיע למעלה עליונה להיות האבר עצמו חפץ בטוב, זה הוא האבר עצמו לא הערלה וכאשר הוסר שמירת שם שדי אז נתאחזו בחינת דיני אלהים בערלה עד שהוצרך לחתכה מבשרו ובזה השיג חותם המלך כנאמר. ולזה אמר,

פסקה ז

והקמתי וגו' ובין זרעך אחריך וגו' לברית עולם. כי הברית הזה לא די שהוא טובת עצמך מעלתך וגדולתך כי גם לזרעך אחריך יעמוד הברית הזה כמאמר חז"ל שיהיו דורות הצריכים לברית, ועוד להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך פירוש כי על ידי הברית הזה אני עומד בכח להיות לאלהים גם לזרעך אחריך שלא יוכלו ישראל אחר כך לומר נהיה כגויי הארצות כמאמר הכתוב (יחזקאל כ', ל"ב-ל"ג) והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' חי אני וגו' אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם. כי זו היא חרב נוקמת נקם ברית, הברית הראשון שכרת ה' עם אברהם על זרעו אחריו שהוא יהיה אלהיהם הוא ולא אחר ונודע המבואר בפוסקים שיוכל האדם לקבל בברית ובשבועה על כל הדורות הבאים מזרעו אחריו, ועוד יגיע לך טובת הברית. אשר,

פסקה ח

ונתתי לך ולזרעך וגו' את כל ארץ כנען וגו'. כי נחלת הארץ אי אפשר כי אם על ידי המילה כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ו, ט') בפסוק (יהושע ה', ד') וזה הדבר אשר מל יהושע דבר אמר להם יהושע ומלן, אמר להם מה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' על מנת ואתה את בריתי תשמור וכו' וכמו שאיתא בזוה"ק (לך לך צ"ה:) על פסוק (ישעיה ס', כ"א) ועמך כולם צדיקים לעולם

ירשו ארץ המילה היא בחינת צדיק ועל כן ועמך כולם צדיקים כי כולם נימולים הם ועל כן הם יירשו ארץ ולא אחר כי לא יירש ארץ ישראל כי אם הנשלם במילה ובשאר בחינות שמירת הברית ואחר כל זה. הנה,

פסקה ט

ויאמר אלהים וגו' ואתה את בריתי תשמור וגו'. כי לפי שאמרתי לך שאינך צריך לחותם המלך, והחותם אינו אלא להתגדל ולהתעטר. על ידי זה תדמה בנפשך להיות החותם הזה קל בעיניך לצד שאינך צריך לו, לא כן כי הנה ברית היא חותמי וח"ו לזלזל בו, והמשל בזה הוא כי הנה כל עבדי המלך נושאים עליהם בחינת כבלא דעבדא כמין חותם המלך לסימן כי עבדו הוא. ואמנם השר, ויועץ המלך הקרוב אליו מאוד מאוד, הנה המלך מוסר לו חותמו ממש בכדי להתגדל ולהתעטר בו ואמנם אומר לו הזהר בזה מאוד כי הלא חותמי ממש הוא לא כשאר חותמי המלך. וכן הוא בזה, כי הלא כל צורת האדם בכלל נקרא חותם המלך, דיוקנא קדישא דאדם. ואך לאברהם ובניו נתוסף חותם על חותם, חותם המלך ממש כאשר נבאר למטה ועל כן הזהר והזהר בו. ואכן לבל יתחמץ לבב אנוש לומר כי איך ילוד אשה מגושם ישא עליו חותם מלך המלכים ברוך הוא אשר הוא קדוש ומקודש מכל צד ומכל פינה כי במלך בשר ודם שייך לומר שמוסר לו מקלו וגושפנקא דיליה ולא במי שאינו גוף וכו' לזה אמר הכתוב לא כן הוא. כי,

פסקה י

זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם וגו'. כי נודע מה שמבואר בזוה"ק (לך לך צ"ד.) בפסוק (איוב י"ט, כ"ו) ומבשרי אחזה אלוה מבשרי ממש, ומאי היא, דכתיב (ירמיה י"א, ט"ו) ובשר קודש יעברו וגו', והוא רמז על בחינת הברית שהוא בשר ממש לא בעצמות ואברים כשאר אברי הגוף כי כאשר נתגלה העטרה על ידי הפריעה הנה עטרה היא בחינת יו"ד שבה נשלם שם הקדוש שדי הרומז לחותם כי הוא החותם כל דבר מלהתקרב אליו כל דבר זר כאמור. והוא החותם אל היצר כי יצר במילוי הוא יו"ד צד"י ריי"ש ונחתם בסופי תיבות שם הקדוש שדי והוא השמירה שלא להניח עוד להתמלאות במילוי דמילוי, כי אם היה מתמלא עוד במילוי לא היה תקנה לעולם, ונחתם בסופי תיבות מילוי הראשון שם הקדוש הזה שלא להניח להתפשט עוד (ועיין בדברי הרב ז"ל בכוונת המזוזה עיין שם).

וידוע מה שאמר הכתוב (בראשית א', כ"ז) בצלם אלהים ברא אותו ופירש רש"י שם, פירש לך שאותו צלם המתוקן לו, צלם דיוקן יוצרו הוא. כי הגוף אינו אלא לבוש אל הנשמה כמו מלבוש האדם הנחתך לפי תכונת הגוף בידים ובצוואר ורגלים וכדומה, כן כל רמ"ח אברי האדם והגידים שבגוף כולם המה לפי תכונת הנשמה שהיא ברמ"ח אברים ושס"ה

גידים רוחניים, והנשמה היא חלק אלוה ממעל כנודע, ובזה ודאי מבשרי אחזה אלוה (וכל זה אינו אלא באור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו הנשפע בספירות ומדות העליונות הנרשמים בסוד דיוקנא קדישא דאדם, אבל לא למעלה בעילת העילות ברוך הוא ששם לית דמיון ולית דיוקנא ולא מכל מדות אלין כלל ואף מחשבה הקלה לא תפיסא ביה כלל ושם נאמר (ישעיה מ', י"ח) ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו וגו', ולא הורשנו להתבונן בו כלל ועיקר, רק דעת אותו אמונת אומן בחיוב מציאותו באימה ברתת ובזיע, כי מלכותו בכל משלה כנודע למארי קבלה) ועל כן אף אתה אל תתמה על החפץ במה שאות ברית מילה מורה על חותמא דמלכא כי מבשרי אחזה וגו'.

ולזה יאמר זאת בריתי וגו' ביני וביניכם וגו' המול לכם כל זכר, כי המילה הזו היא ברית ביני וביניכם להיות נחקק עליך בזה, שמי הקדוש והטהור והוא חותמא דמלכא כאמור, ואמנם כי עדיין מילה זו אינה ידוע מה היא, ואפשר מילת ערלת הלב וכאשר היה ההוא אמינא במשנת חז"ל בזה (בראשית רבה מ"ו, ה'), וזה שייך יותר לחותם המלך לפי שעל כל פנים רוחני הוא, ולא בבשר הגשמי ממש יהיה ניכר חותמו יתברך, ולזה אמר לא כן. כי,

פסקה יא

ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית וגו'. כי בשר הגוף ממש יהיה לאות ברית ביני וביניכם כי מבשרי ממש אחזה אלוה וזה הוא הברית בינו ובין בני ישראל שהקדושה שורה על בשרם ממש ובזה הם נכנסים לבחינת מעלת דרגת צדיק כאמור למעלה, ואכן כי תאמר מאין לנו זה שהחותם הזה הוא רק להתגדל ולהתעטר, דלמא ככבלא דעבדא הוא להיות ניכר בזה שהוא עבד המלך ולא עטרת המלכות בזה (ואם אפשר שאתם בעצמכם לא תדברו כן, אפשר יאמרו עליכם אומות העולם כן, מאין זה לכם שהוא חותם המלוכה ולא סימן עבדות) לזה אמר הכתוב אראה לך כי לא כן הוא כי הלא צויתיך אשר רק למועד.

פסקה יב

ובן שמנת ימים ימול לכם וגו'. ולא קודם לכן, ואחר כן. ואם היה לסימן העבד, היה לחתום חותמו תיכף כשנולד או אחרי שנה ושנתים כאשר יועמד היטב על בריאתו ולמה בשמונה, אם לא עבור הקדושה שלמעלה היורד לאדם על ידי מצוה זו שאי אפשר שיתיישב הקדושה בו אם לא אחר עבור עליו שבעה ימים שאין שבעה ימים בלא שבת כדי שירחף ויאיר עליו מקודם אור קדושת השבת ואחר כך יוכל הקדושה עליונה להאיר עליו בעת המילה כמו שאיתא בזוה"ק (אמור צ"א:) בגין דיעבור עלייהו שבת חד וכו' ומזה תדעו ותבינו ותראו אותותם לכל רואי אותם כי אין זה כבלא דעבדא רק חותם הקדושה

להתקדש בקדושתו ולהכנס בכלל צדיק יסוד עולם על ידי זה ועוד ראיה אומר לך על זה כי הלא צויתי.

פסקה יג

המול ימול וגו'. ואמרו חז"ל (עבודה זרה כ"ז. ובראשית רבה מ"ו, י"ב) בזה המל ימול פירוש מי שנימול הוא ימול ולא אחר כגון נכרי אסור למול בני ישראל ומזה מוכח בודאי כי הכל הוא עבור אור הקדושה החופף על האדם באות הנרשם בבשרו על ידי הסרת הערלה והשראת שמו יתברך וחותמו, כי להשראת אור הקדושה צריך להעשות בקדושה על ידי המוהל הנימול כבר וקדושתו עליו להיות מבטן לשמך המה נימולים (כי הרך הנימול אין לו דעת ושכל להמול לשם ה' כי אם המוהל הכורת הברית כשמכוון לשמו של הקב"ה להכרית הערלה ולהתגלות עטרת הקדושה כנודע להבאים בסוד ה') ועל כן הנימול הראשון אחד היה אברהם אבינו בכל העולם שנימול בראשון וראשונה.

אמרו חז"ל (תנחומא מובא בילקוט נחמיה רמז ט') בפסוק (נחמיה ט', ח') וכרות עמו הברית שאמר אברהם אבינו להקב"ה מי ימול אותי וכו' מה עשה וכו' והיה אברהם חותך וכו' כי לא היה אז אדם הנימול בעולם למול אותו. והכל לראיה אשר חמדה גנוזה וחשובה אלי עד ששמי גנוז בתוכה, ושלימות הקדושה קונה אדם בה. ועל כן והיתה בריתי בבשרכם ממש לברית עולם פירוש שכל קיום העולם והעמדתו הוא על ברית הזה כמאמר חז"ל (נדרים ל"ב.) על פסוק (ירמיה ל"ג, כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי וגו', וממילא מכלל הן אתה שומע לאו. כי,

פסקה יד

וערל זכר אשר לא ימול וגו' ונכרתה וגו'. כי אף שבכל מצוות עשה שבתורה לא נאמרה עונש עליה (כי אם פסח ומילה כנודע) כי די עונש לאדם במה שמאבד עצמו לדעת כל הון ידידות חפיצות חשוקת חמדת אור נערבת אור צח ומצוחצח אור גנוז וטמון מחזה שדי והוא הנאת זיו שכינתו יתברך לעולם הבא המוכן ומזומן בעד כל מצוות עשה שאין ערך ודמיון כלל וכלל אפס קצהו בעולם הזה מנועם אור זיו תענוג הלז ולית מחשבה תפיסא ביה כלל ולא שזפתו עין רואה בנו עדן גינתא דמטיילין ביה חינגא לבהדי שכינתא ואין צריך עוד עונש אחר חוץ מזה כי די לו ולנפשו בזה. מכל מקום במצוה שהיא חותמא דמלכא הקבוע בגוף האדם מי שלא נימול ח"ו מבזה דיוקנא דמלכא וכורת עצמו מכללות ישראל הרשומים בחותם מלכיהם ועל כן ממילא ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי את בריתי הפר ויצא מכלל ישראל ונכנס אל הגוים כי כל הגוים ערלים כמאמר הנביא ז"ל (ירמיה ט', כ"ה).

פסקה טו

ויאמר וגו' שרי אשתך וגו' כי שרה שמה וגו'. אומרו כי שרה שמה אינו מובן כי הלא עד הנה לא שרה שמה ויובן על פי אשר כתבנו למעלה (בפסוק ושרי אשת אברם) בחילוק שבין היו"ד שבשם הקדוש לה' הראשונה. כי היו"ד מורה על הקדמת בחינת הדכר על הנוקבא בסוד והוא ימשל בך, ועל כן במילוי היו"ד הו' קודמת אל הד' כי הו' הוא בחינת הזכר והד' נוקבא כי היא דלה שלית לה מגרמה וכו' והוא קודם אליה. מה שאין כן ה' ראשונה שבשם, מורה על בחינת הקדמת ועילוי הנוקבא על הזכר בסוד הכתוב (משלי י"ב, ד') אשת חיל עטרת בעלה ואומר (ירמיה ל"א, כ"ב) נקבה תסובב גבר וגו' ועל כן בצורת הה' הד' קודם אל הו' כי במקומה אשת חיל הוא עטרת בעלה עיין שם, ולזה אומר כאן שרי אשתך ולא אשתך שרי כי היא הקודמת אליך בסוד עטרת בעלה כאומרם ז"ל (שמות רבה ריש פרשה א') אברהם טפל לשרה בנביאות, ועל כן לא תקרא את שמה שרי ביו"ד המורה על הקדמת הזכר על הנוקבא כי שרה שמה בה"א המורה על אשת חיל עטרת בעלה וזה הוא שמה למעלה מאז, בבחינתה הגבוה בנביאות למעלה מאברהם, ועל כן גם למטה זה שמה אשר יקראו לה, ומזה עתידה להבנות בבן קדושים בסוד אומרם ז"ל (חולין ס:) אי אפשר לב' מלכים להשתמש בכתר אחד וכו' (ועיין בדברי הרב המחבר בעל שער גן עדן בכוונת ראש חודש) ובזה ממילא תבין דברים כהוייתן במאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ז, א') וזה לשונם: ויאמר אלהים וגו' שרי אשתך וגו' כתיב אשת חיל עטרת בעלה וגו' אמר ר' אבא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה וכו' בכל מקום האיש גוזר ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. ולא נודע מאין הוכיחו זה ומה מקומן של דברים הללו כאן (ועיין במפרשים שם) ואמנם כי הכל סובב הולך על פסוק הלז במה שפתח לומר שרי אשתך והקדים שמה לשמו. ואחר כך כי שרה בה' שמה שהוא מורה לבחינת ד' על ו' עטרה בראש בעלה ולכך היא גוזרת והוא מקיים כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, קול ה' כאמור.

או יאמר כי שרה שמה וגו'. כי חז"ל שם אמרו אמר רבי שמעון בן יוחאי יו"ד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב"ה אמרה לפניו בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משרה הצדקת, אמר לה הקב"ה לשעבר היית בשמה של נקבה ובסופן של אותיות וכו' עכשיו אני נותנך בשמו של זכר וכו' שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע, אמר ר' מנא לשעבר היתה לעצמה, עכשיו תהא היא שרה לכל באי העולם וכו' עד כאן. ונראה שר' מנא בא גם כן לומר שזה היה הפיוס ליו"ד לפי שהיו"ד אינו מורה רק שרי לעצמה, וה' מורה שרה סתם לכל באי עולם, וניחא ליו"ד שתעקר ממקומה

בכדי לתת נחת רוח לצדיקי עולם ולהמשילם על פני תבל ויושביה כי זה הוא קידוש שמו יתברך, ובודאי ניחא לאותיות התורה לקדש שמו יתברך ברבים בכל האפשרי ולזה אמר הכתוב לא תקרא את שמה שרי ואם תאמר הרי היו"ד תקרא תגר למה תעקר משמה של צדקת לזה אמר כי שרה שמה כלומר כי הנה באמת שרה סתם שמה שרה לכל באי עולם ולא שרי לעצמה והוא פיוס ליו"ד כי לא מחמת שאינה כדאי מסירין אותה משרה כי אם בכדי לתת חשיבות לשרה הצדקת להתקדש שמו על ידי זה.

פסקה טז

וברכתי וגו' וגם נתתי ממנה לך וגו' וברכתיה וגו'. הנה חז"ל שם אמרו אמר ר' יהושע בן קרחה יו"ד שנטל הקב"ה משרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם כו', ונראה שזה רמז ה' כאן באומרו וגם נתתי ממנה לך פירוש שלקחתי ממנה חצי היו"ד ונתתי לך שיהיה לך גם כן ה' בשמך לכבוד ולתפארת להורות בה שאתה אב המון גוים ולא אב לארם בלבד כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ו, ז'). ובזה נכון מאוד אומרם בעלה נתעטר בה (כנאמר למעלה) כי נתעטר בה ממש להיות על ידה נתגדל שמו להיות אב המון גוים ובזה ניחא ודאי ליו"ד להיות צדיקים משבחין בה ולא עוד אלא שאינה נעקרת כלל רק נתחלקה לשני ההי"ן והכל חוזר למעלה לפיוס היו"ד כי על כן לא תקפיד. אחת, כי שרה שמה שחשיבות שרה בזה כאמור, וגם נתתי ממנה לך והוא חשיבותך גם כן, ועוד שאינה נעקרת. ומכל הלין ודאי לא תקפיד.

ואמנם לתרץ יתור לשון הכתוב כאן שאמר תחילה וברכתי אותה ואחר כך תיכף וברכתיה וגו' וחז"ל (בראשית רבה מ"ז, ב') דרשוהו. ועוד נראה כי נודע המבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל אשר אות ה' הוא המסוגל לבנים שעל כן כל האמהות היה להם, ה' בשמם, לבד מרחל שלא היה לה, ה' בשמה והזמין ה' שיתן לבן לרחל בתו את בלהה לשפחה שהיתה שייכת ללאה כמו שפירש רש"י (בפרשת ויצא בפסוק ותלד זלפה) בכדי שתקבל רחל ה' אחת מבלהה משתי ההין שלה ותוליד על ידי זה. וזה שאמרה (בראשית ל', ג') רחל ואבנה גם אנכי ממנה, לקבל ה' אחת מאתה שמסוגל לזרע בסוד הכתוב (שם מ"ז, כ"ג) הא לכם זרע וגו' וכו'. ואמנם באברהם לפי שהיה זקן ואינו ראוי להוליד כנאמר כאן ויאמר בלבו הלבן מאה שנה וגו' על כן הוצרך הקב"ה להשריש גם בשמו אות ה' שיהיה ראוי להוליד עוד בנים וכבר כתבנו שה"א הזאת לקח משרה כמאמר חז"ל הנזכר ולזה אמר הכתוב כי שרה שמה בה"א ועל כן וברכתי אותה הוא ברכת שדים ורחם שתהיה ראוי לבנים וגם נתתי ממנה לך בן שלקחתי ה' מאתה ונתתי לך שתהיה גם אתה ראוי לבן אחר זקנתך בסוד הה"א, ועוד וברכתיה והיתה לגוים כי על ידי

הה"א שבשמה תהיה שרה לכל באי עולם ולא שרי לעצמה וגם זה פיוס גדול הוא ליו"ד להיפקד על ידי זה זרע צדיקים בעולם (ועל דרך האמת הנה נודע אשר היו"ד מורה על ה' חסדים וה' גבורות. וה' חסדים נותנים בזעיר אנפין דכר, וה' גבורות במלכות נוקבא. וכשנשלם בחינה זו בשלימות במוחין הראוין אז נעשה הזיווג יפה יפה על צד המובחר ונולדין נשמתין ורוחין ונפשין כנודע וזה עשה הקב"ה כאן וחילק היו"ד חציה לאברהם בחינת הה' חסדים וחציה לשרה ה' גבורות ונבנו מזה והולידו והצמיחו ועשו פרי) ולזה אמר הכתוב.

פסקה יז

ויפל אברהם וגו' ויצחק וגו' הלבן מאה וגו'. כלומר ששמח ואמר בלבו פוק חזי גבורתא דמרך כי הלבן מאה שנה פירוש אם על ידי הה"א לבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד שעל ידי הה"א אשר בשמה בת צ' שנה תלד אין זה אלא פלא. ועוד אפשר לומר כי הנה בשמעו בשורת הבנים על ידי הה"א כאומרו וגם נתתי ממנה לך בן וכאמור, תיכף ויפול על פניו מרוב השמחה שיוכל להיות כזה בעולם שעל ידי אות אחת יפקד בבנים אבל אחר כך ויצחק צחק על המחשבה הזאת ויאמר בלבו הלבן מאה וגו' כלומר וכי על ידי שניתוסף הה"א, משום זה לבן ק' שנה יולד או לבת צ'. אלא הכל הוא פלא מה' אשר דבר לא יפלא מאתו ובידו הכח והגבורה והממשלה לעשות בכל העולמות כרצונו ורק סבה הושם מאת ה' לסבב הדבר בה"א אבל הכל שלו הוא, ועוד וכי אות אחת מאותיותיו ברוך הוא דבר קטן הוא הלא בה"א נברא כל העולם הזה ומכל שכן להפליא לתת בנים לאיש אחד ובודאי אותותיו אותות. אחר כותבי זאת מצאתי במדרש חז"ל (בראשית רבה ל"ט) שאמרו בזה הלשון. אמר הקב"ה בה"א בראתי את העולם הריני מוסיף ה' על שמך ואת פרה ורבה והן המה דברינו הנזכרים ונהניתי תהילה לאל.

פסקה יח

ויאמר אברהם וגו' לו ישמעאל וגו'. הנראה שלא כיוון אברהם אבינו ע"ה לסרב במתנת הקב"ה אף על ידי הכנעה וענוה לומר איני כדאי לזה ואיני חפץ בה הלואי ישמעאל יחיה וגו' ואכן כי כששמע אברהם שינתן לו בן משרה הצדקת וגם הוא כבר נשלם בכל האברים במצות מילה ידע ודאי שכל הברכות שברכו הקב"ה עד עתה באומרו והיה זרעך כעפר הארץ ולזרעך נתתי את הארץ וגו' הכל הכוונה על זה הבן אשר יולד להיותו נולד בקדושה וטהרה. וגם כי לא שמע שום ברכה מאתו בלידת ישמעאל שיפרה בארץ וכאן נאמר וברכתיה והיתה לגוים, מלכי עמים ממנה יהיו, ובזה ידע בהכרח כי כל הברכות יהיו בזרע אשר יהיה לו מעתה ואם כן אפשר שישמעאל יכחד מן העולם ולא נין ולא נכד לו וידוע רחמי האב על הבן שאין לו שיעור ועל כן התפלל גם עליו ואמר, לו

ישמעאל יחיה לפניך שגם הוא יחיה ויתקיים, ואך לפניך, ביראתך ובעבודתך (כפירוש רש"י ז"ל) והוא שיעשה תשובה. ועוד אפשר אמר אברהם שלא יהא נעשה בהגר כמו בחנה ופנינה שנאמר בם (שמואל-א ב', ה') עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה וגו' על כן התפלל, לו ישמעאל יחיה ויהיה גם כן לפניך. ולזה,

פסקה יט

ויאמר וגו' אבל שרה אשתך יולדת לך בן וגו'. כלומר כי זה אמת הוא שכל ההבטחות סובבין על הילד היולד לך כי היא תלד לך בן מה שאין כן ישמעאל שאינו נקרא לך בן כלל כי בן הבא מן השפחה אינו נקרא בנו כאשר כתבנו למעלה (ועוד עיין מזה להלן בפרשת וירא בפסוק וגם את בן האמה לגוי אשימנו וגו') ובודאי כל ההבטחות המה על בנך הנקרא על שמך ומתיחס אחריך וקראת את שמו יצחק לומר כי גם שמתי את שמו לזכרון **י**' י' דברות, צ' שנים לשרה, וק' לאברהם, וח' ימי המילה, כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ג, ז'). והוא יהיה באמת לפני לא כישמעאל, כי והקימותי את בריתי אתו פירוש מלבד הברית אשר כרתי אתך בזכותך על זרעך אחריך לדורות עולם כי גם אתו אכרות ברית לברית עולם לזרעו אחריו עבור גודל צדקתו שיעמוד זכותו לזרעו אחריו, שיהא זרעו מתיחסים גם אחריו שלא יצטרכו להתיחס אחריך לבד להיטיב להם בזכותך כי גם בזכותו אדרוש להם לפי שהם זרעו אחריו. ואמנם גם,

פסקה כ

ולישמעאל שמעתיך וגו'. כלומר ההבטחה לא היתה עליו כלל לא מניה ולא מקצתיה ואך כי שמעתי את תפילתך מה שאתה מתפלל לו ישמעאל יחיה וגו' הנה ברכתי אותו והפריתי וגו' ונתתיו לגוי גדול ורמז באומרו ולישמעאל שמעתיך לצד שהתפלל שיחיה לפניך ביראתך ועבודתך כאמור אמר לו כי לישמעאל לבד שמע תפילתו כי יעשה תשובה בסוף הימים כמאמר חז"ל (בבא בתרא ט"ז:), ולא כן זרעו אחריו כי י"ב נשיאים יוליד כעננים יכלו כנשיאים ורוח כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ז, ה') כי לא יטיבו מעשיהם. וחזר לומר,

פסקה כא

ואת בריתי אקים את יצחק וגו'. כי לצד שהרבה להפליא ברכת ישמעאל שאמר והפרתי אותו והרביתי אותו במאוד מאוד וגו' ונמצא לכאורה מה מעליותא יהיה עוד ביצחק שנאמר עליו כל ההבטחות, לזה אמר כי אחר כל המעלות והגדולות שיהיה לישמעאל אף על פי כן ואת בריתי אקים את יצחק כי יהיה נראה לכל שכריתת הברית אינה אלא עמו לפי שהוא יהיה עולה על כולנה עד שיהיה לפלא והפלא הוא ועמו מכל העמים אשר על פני האדמה, וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה', הם ולא אחרים, כי יצא

טבען ומעלתן וגדולתן על כל העמים תחת כל השמים שידעו הכל כי אתו לבד כרתי את הברית הזאת, וגם כי אחר שיגדלו בני ישמעאל לגוי גדול צריך לחזק עוד את הברית עם יצחק שיוכל לעמוד נגדו ונגד שאר האומות כי שה אחת בין ע' זאבים וצריך להרבות אותו כנגד כולם כמאמר חז"ל בפסוק (רש"י במדבר כ"ו, ל"ו) כי אתם המעט ה' מעט מכל ע' אומות ולכל זה היה צריך הכתוב לחזק עוד ברית יצחק אחר הבטחת גדולת ישמעאל.

פסקה כז

וכל וגו' ומקנת כסף מאת בן נכר וגו'. אומרו מאת בן נכר מיותר לכאורה כי הלא אחד היה אברהם אז ההולך בדרכי ה' וכל מקנת כסף שהיו לו ודאי שהיו מבני נכר גם למעלה בכל מקום שנזכר מקנת כסף לא אמר כלל מאת בן נכר כי אם כאן. ונראה שבא הכתוב לומר כי הגם שנמולו לצד שהם ביד ישראל אבל באמת הם נכרים אצל המילה שאינה שייך אליהם כלל ואין זה כלל לאות ברית בבשרם ואין החיוב בזה רק מפני שהוא מקנת כספו של ישראל וחייב הישראל למולו כי כספו הוא אבל להם אין זה ברית בבשרם ולא נצטוו כלל עליה, ונראה שעל כן בעת הצווי על זה אמר הכתוב למעלה המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך וגו' שלא נודע טעם הכפלת הדבר בזה המול ימול (וחז"ל עבודה זרה כ"ז. ובראשית רבה מ"ו, י"ב דרשו המל ימול אבל פשוטו לא נודע) ואמנם כי כפל הדבר לעיכובא שלא יסבור אברהם כי זה למצוה לבד ולא לעיכוב וימשוך ידו מזה כי לא יהיה ניחא לו בזה למולם שלא יתערבו בזרע ישראל כי המילה היא אות לבני ישראל דוקא ואין לנכרים חלק בזה ומה להם לאות ברית בבשרם לכן כפל עליו הדבר לעכב, והטעם כי מקנת כספך הוא כאמור ואתה חייב בו ולא הוא ואך שלא ידאג אברהם פן יהיה זה להם לכריתת ברית ח"ו לכן אמר לו תיכף שם והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם כלומר כי זה הברית אשר בבשרכם הוא הוא אשר יהיה לברית ולא בבשר הנכרי אשר לא מזרעך הוא ולזה אמר כאן ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו פירוש שבאמת בן נכר הוא אצל המילה ואינו שייך אליו כלל ורק שנמולו אתו כי כספו הוא והחיוב עליו ולא עליהם ומזה תדון ותבין כי אלו אשר לא מזרע ישראל המה המולים את עצמם כמו הישמעאלים וכדומה (פירוש הישמעאלים הברורים שאינם מעורבים עם בני קטורה ועיין ברמב"ם ז"ל פרק י' מהלכות מלכים הלכה ח') לא די שאינם בכלל הברית אשר כרת ה' עם אברהם ולא יקבלו שכר על זה דכתיב (דברים ל"ג, ד') לנו מורשה, ולא להם (סנהדרין נ"ט.). כי אם אף עתידין ליתן את הדין על גזילתם ולקיחתם לעצמם דבר שאינו שלהם ואינם שייכים בה כלל. ותמצא שאמרו חז"ל הנודר למולים מותר בישמעאלים וכו' וממילא כיון שאינה שלהם יתחייבו בה מדין גזילה, כמו בגוי שעוסק בתורה שחייב בה מיתה

מדין גזילה דכתיב לנו מורשה ולא להם (ועיין ברמב"ם שם הלכה ט' וי' ודו"ק היטב ועיין בדבריו בפרק ח' מהלכות מתנות עניים הלכה ח', ט') ודו"ק. וזה שמל אברהם את ישמעאל לא לפי שהיה חייב במילה רק לפי שהיה יליד בית לאברהם שנולד משפחתו ואך הוא ולא זרעו בכלל זה דהכי פסקינן (בסהדרין נ"ט: וברמב"ם פרק י' מהלכות מלכים הלכה ז') שזרעו של ישמעאל פטורין מן המילה ולזה סמך לדברים האלה ואמר וירא אליו ה' וגו' כלומר כי לא נגלה ה' כי אם אליו בעצמו ולא לשאר הנימולים אתו כי הם לא באו בברית כלל כי אם הוא לבד וזהו שאמר בזוה"ק אליו דייקא, לו לבד נראה גילוי שכינתו יתברך ולזה לא אמר הכתוב וירא אל אברהם להודיע זאת שרק אליו נראה ולא לשאר הנימולים אתו.

חסלת פרשת לך לך

פרק יח

פסקה א

וירא אליו ה' באלוני ממרא וגו'. הנה כל המפרשים דקדקו שינוי הלשון מכל המקומות שכתוב וירא ה' אל אברהם כמו למעלה שכתוב וירא ה' אל אברם וכדומה בשארי נביאים שהקדים שמו של הקב"ה להנביא.

ומה שנראה לי בזה הוא כי נודע אשר סוד מצות מילה עמוק עמוק מי ימצאנו וגדולה מכל מצוות עשה שבתורה שאין בכל רמ"ח מצוות, מצוה שחייבין עליה כרת כי אם פסח ומילה כידוע. ועל המילה נכרת י"ג בריתות ועליה עיקר הבריאה כמאמר חז"ל (נדרים ל"א:) רבי אומר וכו' גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו שנאמר (ירמיה ל"ג, כ"ו) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. כי כל ענין בריאת כל העולמות היה בכדי להשפיע מטובו לבריות להעניק העולם מזיו ברכותיו, וכל זמן שהברית אטום בערלה אין החסדים יורדים לתוך היסוד בכדי שלא ינקו מהם החיצונים ואינו יוצא ממנו שום הארה, וכל העולמות נשפעים בדינים קשים (כמו שאיתא בדברי האר"י בכוונת המילה) ולכן לא יוכל העולם לעמוד בביטול ברית המילה, ועל כן אמר הכתוב (מלאכי ב', ה') בריתי היתה אתו החיים והשלום. כי בכל בחינת החיים שהוא עיקר העמדת הבריאה הכל על ידי בחינת הברית. ולכן ברית גימטריא ט' פעמים חיים לפי שהוא בבחינת היסוד שהוא במדה התשיעית מלמעלה למטה ומכל מדה ומדה יורד בחינת החיים אל בחינת היסוד והוא המשפיע החיים לבאי עולם. ונודע מדברי האר"י אשר היסוד שמו שלום כי הוא העושה שלום בין המדות וכל בחינת החסדים והגבורות יורדין לתוכו ונכללים שם הגבורות בחסדים ומתמתקין שם. ולזה אמר בריתי היתה אתו החיים והשלום כלומר בחינת הברית יש אתו בחינת החיים והשלום שכל בחינת

החיים והשלום נשפע מאתו כאמור. ולזה נכרת עליה י"ג בריתות לרמז על בחינת האחד אשר בו מתיחדין כל המדות והוא מיחדם לאחד כי הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה כי ההשפעה שיורד אליו יורד ממקום גבוה נורא למאוד, מוחא סתימאה מקור הרחמים והחסדים בחינת י"ג מכילין דרחמי ולכן נכרת עליו י"ג בריתות.

והנה נודע למבינים מדברי הזוה"ק ומדברי האר"י שכשישראל הם במעלה עליונה אז עולים למעלה לראש ועומדין לפני ה' ממש ומעשיהם הטובים נעשים פאר ועטרה לחי העולמים כמאמר הכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר. וכמאמר הכתוב (שיר השירים ג', י"א) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו, זו כנסת ישראל. (שם במדרש) והקב"ה נעשה בזה ברוב ענותנותו כביכול כדמיון האב אשר לוקח את בנו החביב עליו ומגביהו למעלה למעלה עד שראש הבן גבוה מראשו. וְהָבֵן, כי לא ניתן רשות להאריך במקום זה (ועיין בכוונות לפני ה' תטהרו). ועל כן מבואר כמה פעמים בתיקוני זוהר (ב:) אשר מ'י' י'עלה' ל'נו' ה'שמימה' ראשי תיבות מיל"ה וסופי תיבות הוי"ה כי כך גדול כח מצוה זו עד אשר נקרא לפני ה' ועל כן זה בראשי תיבות וזה בסופי תיבות, והבן. ועל כן אמר מי יעלה לנו השמימה כלומר שהוא בחינת עליה גדולה למאוד לשמי השמים העליונים והכל כי שורש מצוה זו הוא למעלה למעלה גבוה מעל גבוה. ולזה אמר הקב"ה לאברהם בעת צוותו על המילה התהלך לפני והיה תמים לפני דוקא לפני ה' ותהיה תמים בכל המדות כי בריתי היתה אתו החיים והשלום וכאמור.

וזהו שאמר הכתוב וירא אליו ה' הקדים אברהם לשם ה' כביכול ברוך הוא וברוך שמו כי ברוב ענותנותו קיים מה שהבטיח לו התהלך לפני והגביהו למעלה לראש ונתעטר בו על ידי מצוה זו ושם אותו עטרה לראשו כאמור, ובזה נכון מאמר חז"ל בכאן (בראשית רבה מ"ח, א') וזה לשונם: כתיב (תהלים י"א, ל"ו) ותתן לי מגן ישעך וגו' וענותך תרבני ותתן לי מגן ישעך זה אברהם וענותך תרבני מה ענוה הרבה הקב"ה לאברהם שהיה יושב והשכינה עומדת הדא הוא דכתיב וירא אליו ה' עד כאן. ולכאורה היה לו להביא סוף הפסוק והוא יושב פתח האוהל שמזה נראה מדת הענוה ולא הזכיר זה כלל רק וירא אליו ה' ואמנם לאשר כתבנו נכון כי מזה אשר נכתב וירא אליו ה' נראה מדת הענוה הגדולה למאוד כנאמר. ואולם מזה לבד אפשר אין הכרע כל כך שדוקא מפני זה כתוב בזה הלשון, ונוכל לומר עוד טעם לזה כי הנה חז"ל אמרו (בראשית רבה מלכים ב ח:ז'-ח' ותנחומא פרשה זו) באלוני ממרא לפי שממרא נתן לו עצה על המילה על כן נגלה עליו בחלקו ולכאורה מניין לנו לומר שזכות ממרא גרם לזה דלמא לפי שהיה אברהם אבינו שם וכך גדלה זכות אברהם להיות לו גילוי שכינתו יתברך גם בשדה אחר ואכן כי גם

זה נדרש ממה דכתיב וירא אליו ה' ולא כבשאר מקומות בכדי להסמיך ה' לאלוני ממרא כי מקרא נדרש גם לאחריו לומר ה' באלוני ממרא כי גם בשדה ממרא נמצא קדושת ה' ואין לממרא זכות אחר כי אם מה שנתן לאברהם עצה על המילה ואך ממה שאנו רואין שאברהם ישב וה' כביכול עמד לפניו והכל מרוב ענותנותו ורוב חיבתו ונחת רוחו בעשות אברהם מצוה זו אנו למדין שזה שהקדים אליו לה' הוא גם כן עבור זה לצד ענותנותו וגדולת חשיבות מצוה זו בעיניו לעשות אותו עטרה לראשו. ואך זה גם כן נלמוד לזכות ממרא כי מקרא נדרש לפניו ולאחריו וזהו שכתוב וירא אליו ה' וכו' עד מה ענוה הרבה וכו' כי מזה לבד אין הכרע כאמור ולזה אמר שהיה יושב והשכינה עומדת ומזה נראה שזה הכתוב למעלה משום ענוה הוא וחשיבות המצוה הדא הוא דכתיב וירא אליו ה' כלומר עבור זה כתוב בלשון זה ולא כבשארי מקומות בכדי להשים אברהם עטרה לראש צדיק חי עולמים ואכן גם מזה אל תנח ידך להיות נדרש גם לאחריו לזכות ממרא וכאמור.

ב או יאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא. לפי הנזכר שה' שייך גם למטה לומר ה' באלוני ממרא שזכות ממרא גרם להיות השראת השכינה בחלקו עבור עצתו אמונה לאברהם בדבר המילה, והנה אברהם אבינו ברוב צדקתו תלה כל הכבוד אליו וסבר שכל עצמו של התגלות השכינה אינו כי אם בזכות ממרא כי הוא לא ניסה באלה הנסים שנעשה לאברהם שניצול מכבשן האש ומרעבון וד' מלכים וכיוון למצוה ליעץ אותו בדבר טוב לכן הוא הראוי להתגלות ה' בזכות זה, אבל הוא שהקב"ה עשה לו כל הנסים האלה על כן הוא מחוייב לומר לנפשו שחי ונעבורה למול לצ"ט שנה לקיים מצוותיו וכמו שאמר לו ממרא (תנחומא ובראשית רבה שם) בדבר הזה אתה מבקש עצה הלא הוא שהצילך מכבשן האש ועשה לך כל הנסים וכו'. וזה שאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא כלומר שלאברהם נראה שרק ה' באלוני ממרא בזכות ממרא הוא נגלה ואגב זה גם הוא רואהו ולא בזכותו כלל והכל לרוב ענוה שהיה בו עפר ואפר.

ג עוד יתבאר הכתוב הזה כי נודע אשר כל בחינת הפעולות הנעשים בשמי השמים מהיחודים השלימים וכל בחינת הברכות והחסדים היורדים לכל העולמות כולם נעשים על ידי אתערותא דלתתא בכח האדם אשר על הארץ כאשר הוא פועל ישועות בקרב הארץ בעבודת ה' בתורה ומצוות להתחסד עם קונו ועם בריותיו אשר ברא, כן מתגברים החסדים בעולם לגרום יחודים בעולמות עליונים על ידי בחינת המיין נוקבין מהחסד שעולה מאדם הזה שבזה יורד מיין דכורין שפע וברכה. אשר על כן בדורו של אברהם אבינו שאחד היה אברהם בדורו בעבודת קונו להרבות החסדים בעולם לעשות טוב וחסד

עם הכל בכל אות נפשו ומאודו לאהבת קונו, הנה כל פעולת החסדים שהיה אז בכל העולמות הכל היה על ידי אתערותא דאברהם שהתעורר בחסד להעיר דרועא ימינא שיתגברו פעולת החסדים. והנה כבר הבאנו למעלה דברי חז"ל במה שאמרו (תנחומא ריש פרשה זו) התורה תחילתה גמילות חסדים וגו' ואמצעיתה גמילות חסדים וכו' עד אמצעיתה וירא אליו ה' וכו' שהוא ביקור חולים הנמשך מגמילות חסדים. ואכן כי הנה חסד הזה גופא שעשה הקב"ה עם אברהם לבקרו בחליו הכל מכונה על שם אברהם כי הוא גרם ברוב חסדו במה שפעל ועשה בארץ הזאת שיהיה כן בשמי השמים עד שנגלה עליו מלך מלכי המלכים הקב"ה לגמול עמו חסד.

וזה אומרו וירא אליו וגו'. כלומר כי הראייה הזה הוא שייך אליו אל אברהם כי הוא גרם זאת בכוחו על ידי העלאת המיין נוקבין שלו שיעשה הקב"ה עמו חסד. או כה יאמר על הדרך הנזכר וירא אליו כי כביכול הקב"ה וברוך שמו התלבש עצמו אז ברוב חסדיו על ידי חסדי אברהם ובמדה הזו נתראה אל אברהם לעשות עמו חסד והוא אומרו וירא אליו שבחינת הראייה היה במדתו ובחינתו השייך אליו שנתעטף הקב"ה בחסדו לעשות חסד כאברהם שתפס בבחינת החסד, והבן.

ואכן כי נודע אומרם ז"ל (שיר השירים רבה ה', ב') פתחו לי כחודה של מחט וכו' וגם כאן הנה אברהם התעורר מדת החסד ואך ודאי כי חסדי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו אין ערוך אליהם לחסדי האדם שהוא בעל חסד, כי הלא חסדי האדם נלקחים מעט מן המעט משורש החסדים העליונים אבל חסדי אלהינו ברוך הוא, אין פה יוכל לספר, והלב לחשוב ולהרהר. והדמיון בזה אנו רואין כאן כי הלא מצינו במצות השבת אבידה שאמרה התורה (דברים כ"ב, ג') לא תוכל להתעלם ואמרו ז"ל (בבא מציעא ל'.) פעמים שאתה מתעלם זקן ואינו לפי כבודו וכו' הרי אף שהוא מצוה דאורייתא ודבר חסד גדול מכל מקום אם אינו לפי כבודו הרי הוא פטור ממנה וכאן מספר התורה בשבחי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו ורוב חסדו כי הן אף אם נאמר שגרמו חסדי אברהם ופעולותיו שיתגלה הקב"ה אליו, מכל מקום הלא לא כל מקום ראוי להשראת שכינתו יתברך ואינו לפי כבודו וכאן לרוב חסדיו וחיבתו לאברהם נגלה אליו באלוני ממרא מקום שרשות הגוי עליו ואין כבודו יתברך בכך, לא נמנע מלהראות אליו גם שם. והוא על דרך מאמר חז"ל ביציאת מצרים (שמות רבה ט"ו,) משל לכהן שנאבדה לו תרומה בבית הקברות ולחיבת תרומתו מטמא הכהן עצמו להעלותו משם וכן כביכול הקב"ה לחיבת עמו נגלה עליהם במקומות שאינן לפי כבודו יתברך לרוב חסדו ותהלתו.

ועל כן מיד כאשר ראה אברהם רוב חסדו יתברך עד שאינו מדקדק כלל על כבודו בכדי להרבות רחמיו וחסדיו, והנה הוא תמיד השתוקק וחמד להדבק בו יתברך ללכת בדרכיו בכל היכולת ולעשות גם הוא כמעשה החסד הזה על כן תיכף והוא יושב בפתח האהל כחום היום כלומר והוא עשה גם כן מול זה שישב בפתח האהל וכו' אף שהגדיל החמימות אז שהיה באמצע היום כמאמרם (בבראשית רבה מ"ח, ח') וגם שהקב"ה הוציא אז חמה מנרתיקה כמאמר חז"ל (בבא מציעא פ"ו:) והיה אש להבה בעולם והיה ראוי לאברהם לבוא במערות ומרתפות להיות כלוא בבית עבור אש החמימות ובפרט שהיה בעת הגדלת כאבו ביום שלישי למילתו כמאמר חז"ל (שם) מכל מקום לא נמנע מלישב בפתח האהל לפני אור החמה לראות אם יש עובר ושב להכניסם לביתו, ומיד כאשר ראה דמות אנשים תיכף וירא וירץ לקראתם והשתחוה לפניהם בבקשה רבה להביאם אל ביתו אף שהיה זקן ואינו לפי כוחו ולפי כבודו כלל לרוץ בשוק באמצע היום בחמה בחליו ועל כל פנים היה לו לילך לאט והוא לא כן עשה רק רץ לפניהם בשוק והשתחוה להם וזה ודאי אין כבודו כי הלא היה מלך הארץ אז, כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ג, ה'). ואיך מלך ישתחוה לעבדו בכדי לגמול חסד אתו. ואכן כי כל זה היה עבור ראותו חסדי הבורא יתברך שנגלה אליו ברוב חסדיו ובמקום שאינו לפי כבודו ונזדרז להלוך במדותיו יתברך לעשות חסד יותר מכוחו וכבודו מה שלא מצינו שעשה כן עד עתה, ועל זה אמר וירא השני שבמקרא כי תחילה ראה ג' אנשים ואחר כך וירא וירץ וגו' שראה בחסדי הבורא יתברך שאין גבול להם לומר עד פה תבוא ועל כן תיכף וירץ לקראתם, וזה אומרם ז"ל (שם מ"ח, ט') וירא בשכינה וגו' שראה חסדי שכינתו יתברך להגלות אליו כביכול בבית הקברות לחיבת תרומתו ועל כן וירץ וגו', וממנו יראה כל אדם כי לא התחיל כלל כל אדם לעשות בחינת החסד בעולם כזקן בן צ"ט שנים ביום שלישי למילתו ומלך הארץ ירוץ לקראת אורחים בשוק בעת הקדרת החמה בראש כל אדם ולהשתחות לפניהם שילכו לאכול אצלו והוא סבר שערביים הם כמאמר חז"ל (קידושין ל"ב:) לא נדמו לו אלא לערביים וגם בבראשית רבה (שם) אמרו אחד נדמה לו בדמות סדקי ואחד בדמות נווטי וכו' והוא שמות מקומות או שמות בעלי מלאכות כמו שאיתא במפרשים שם.

ד או יאמר על זה הדרך כי חז"ל אמרו (בבא מציעא פו:) אותו היום יום ג' של מילה של אברהם היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו וכו' והוא לבקר את החולה כפירוש רש"י כאן (וכן הוא בתנחומא פרשה זו) ועל כן ברוב ענותנותו נראה לו שזה שנגלה אליו הקב"ה לא בשום זכות כי אם לבקר את החולה כדרכו הטוב לגמול חסד לבאי עולם ואילו קרה לאחר להיות חולה גם אליו היה נראה הקב"ה לבקרו ואך עד יעקב לא היה חולשה

כאומרם (סנהדרין קז: ובבראשית רבה ס"ה, ט') על כן לא היתה כזאת ואליו נסבה כן מחמת סיבה שנחלה מחמת מכת המילה ובא הקב"ה לבקרו ולכן נעשה זאת בעוד היותו באלוני ממרא בשדה אחר לפי שעדיין לא יצא מחולשתו והקב"ה מבקר חולים ולזה אמר וירא אליו ה' באלוני ממרא כנזכר שאליו נראה שמה שנגלה לו ה' הוא לפי שעדיין הוא באלוני ממרא מקום המילה ועדיין חולה הוא והקב"ה בא לבקרו ולא בזכות קיומו המצוה ומסירת נפשו עבורו.

ה גם יאמר וירא אליו ה' כי הנה רש"י ז"ל כתב בזה הלשון. וירא אליו ה' לבקר את החולה אמר ר' חמא בר' חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו ולכאורה אחד מיותר כי אחר שהביא דברי הגמרא לא היה צריך עוד לכתוב לבקר את החולה כי שאילת שלום זה ששאל הקב"ה בשלומו ודאי לבקרו היתה ועוד כי סתם היה לו לומר וירא אליו ה' לבקרו ואמנם רש"י כיוון לתרץ גם זה הדקדוק שינוי הלשון מה שלא נאמר וירא ה' אל אברהם כי הנה אמרו חז"ל (תנחומא פרשה זו) התורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים ואמצעיתה גמילות חסדים. תחילתה, ויבן ה' אלהים את הצלע (בראשית ב', כ"ב) מלמד שקשטה ככלה ונעשה שושבין לאדם הראשון, סופה ויקבור אותו בגיא (דברים ל"ד, ו'), אמצעיתה וירא אליו ה' וגו', וזה הוא בכדי ללמד לאדם דעת איך להתנהג עם חבירו ברוב חסד וחמלה ולהדביק במדותיו של הקב"ה אשר קובר מתים ומטפל בנשואי חתן וכלה ומבקר חולים בעצמו כי הגם שימצא בבני אדם ששולחין שלוחיהם למקום החולה לראות מה צריך ולדרוש בשלומו ושולחים לו די מחסורו ובודאי דבר גדול הוא למאוד כי משכיל אל דל הוא ומקיים מצות עשה של צדקה אך אין זה מצות ביקור חולים כי מצוה זו דוקא לבקר את החולה בכבודו ובעצמו ולהתפלל בעדו כמו שאיתא בשולחן ערוך יורה דעה (סימן של"ה סעיף ד' בהג"ה) שהמבקר החולה ולא ביקש עליו רחמים לא קיים המצוה עיין שם. ואם בן גילו הוא נוטל אחד מס' בחליו (נדרים ל"ט:) כלומר שמסלק אחד מס' מחולי החולה ולא שנוטל לעצמו כי אין דבר רע נגלל ממצוה ומעשה בתלמיד אחד שאמר רבי החייתני כמו שאמרו (שם מ'.) כי זה מצותה לשאול בעצמו בשלום החולה, והנה רש"י ז"ל כיוון לתרץ כאן שני קושיות אחד מה שלא פירש הכתוב מה נאמר לו בנבואה זו והשנית אומרו וירא אליו ה' ולא אל אברהם כבשאר מקומות ולזה הביא מאמרם יום שלישי למילתו היה וכו' ובזה מיושב מה שלא אמר לו כלל בנבואה זו כי לא בא לומר אליו שום דבר רק לבקרו בעת הכבדת חליו. ואך לזה לבד היה יכול לכתוב אל אברהם כמו בכמה מקומות ולמה שינה לשונו לומר אליו ולזה כתב רש"י ז"ל לבקר את החולה פירוש שאברהם יבקר את החולה שממנו ילמוד וכן

יעשה כי אף שהרבה שלוחים למקום מכל מקום נגלה הקב"ה בכבודו ובעצמו בשביל ביקור החולה וכן יעשה גם הוא לבקר את החולה בעצמו וזה אומרו וירא אליו ה' פירוש שהראה לו דבר ששייך אליו שהוא לבקר את החולה מה שלא היה זה במשמע אם היה אומר כמו בשאר מקומות וירא ה' אל אברם כאמור.

באלני ממרא. נודע דרשת חז"ל (בראשית רבה מ"ב, ח') מפני מה דוקא בשדה ממרא ועוד נראה לרמז בזה כי הנה כבר הארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ח' ענף א') אשר עיקר זכות גילוי שכינתו יתברך אל האדם הוא על ידי מדת הענוה השלימה שנשתבח בה אדון הנביאים משה רבינו ע"ה והכתוב אומר (ישעיה נ"ז, ט"ו) אשכון את דכא ושפל רוח ופליגא רב הונא ור' חסדא (סוטה ה'.) חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ופירש רש"י אתי דכא אני מגביהו עד ששוכן אצלי וחד אמר אני את דכא אני מרכין שכינתי אצלו, ועוד אמרו (עבודה זרה כ':) ענוה גדולה מכולן וכו' מכל המעלות שחשב שם פרישות וטהרה ויראת חטא ורוח הקודש וחסידות וכו' עד כאן, ועל כן אברהם אבינו ע"ה לפי שאמר (להלן, כ"ז) ואנכי עפר ואפר והיה כן בנפשו באמת שלא היה נחשב לכלום נגד גדולתו יתברך זכה למחזה שדי, וזהו שכתוב באלני ממרא פירוש מה שזכה לראות פני השכינה הוא לצד שהיה באלני ממרא כי ממרא הוא אפר במספר, והיה בנפשו בחינת אפר כירה המוכן לכל דבר שלא להרגיש שום מעלה בנפשו ובזה זכה להיות אני את דכא שירכין הקב"ה שכינתו אליו כאמור.

והוא יושב פתח האהל. צריך לדעת לאיזה צורך מודיענו הכתוב דבר זה שישב פתח האהל ונראה שהוא על דרך שאמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית כ"ח, ט"ז) אכן יש ה' במקום הזה, ואנכי לא ידעתי ופירש רש"י שם אלו ידעתי לא הייתי שוכב במקום קדוש כזה וכמו כן כאן כי הנה דרך ה' כשרוצה להתגלות אל האדם אינו מתגלה עליו בפתע פתאום כי לא יוכל לסבול גילוי אורו יתברך בפעם אחת ועל כן בתחילה מרחוק ה' נראה לי ובמעט מעט מתגלה אל האדם לפי כוחו, וכאן אמר הכתוב אשר מיד כשנראה אליו ה' באלוני ממרא ולא במקומו ושם היה נקודה הראשונה מגלוי שכינתו יתברך והיה במעט מעט אף על פי כן תיכף נזדעזע אברהם כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ח, ז') ישב כתיב שביקש לעמוד וכו' עד אמר לו הקב"ה שב אתה סימן לבניך וכו' כשישראל נכנסין לבית הכנסת ולבית המדרש וכו' והן יושבין ואני עומד על גבן וכו'.

ולזה אמר הכתוב והוא יושב פירוש שאימה ופחד נפל עליו אחרי ראותו את פני ה' כביכול ואמר והוא יושב ישב כתיב וגו' כלומר כי אמר איך אשב והנה יש ה' במקום הזה עד שאמר לו שב כי כן פתח האהל אהלו של תורה ותפילה וגם הבתי כנסיות ובתי

מדרשות בעצמן נקראין אהל על דרך (במדבר כ"ד, ה') מה טבו אהליך יעקב וגו' שהקב"ה עומד על ישראל בעת שקורין קריאת שמע והם יושבין ובזה אתה סימן לבניך כי גם בניך יאמרו הנה הקב"ה מצוי בבית הכנסת או בד' אמות של הלכה או בעת ישיבת הדיינים למשפט בני ישראל ואם שכינתו יתברך כאן היאך אנו יושבין והוא עומד הלא אין ישיבה בעזרה ובפרט בדיינים שהבעלי דינים צריכין לעמוד בפני הדיינים ואמרו חז"ל (סנהדרין י"ט.) שאמר שמעון בן שטח לינאי המלך לא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד וכו' ואם אלהים האמת נצב שם איך הדיינים מותרין לישב, היה להיות שניהם בעמידה, ועל כן אתה תהיה סימן כמו שאתה רואה בעיניך שאתה יושב ואני עומד על גבך לפי שעסקת במצוה, מצות המילה, ועיניך תראנה להכניס עובר ושב לקיום מצוותי, וכן יהיה דרכי בעת שיעשו בניך מצוותי כמו בעת ישבו על מדין או בבית הכנסת לקרות קריאת שמע או בבית המדרש ללמוד תורה להיות הם יושבים ואני עומד על גבן שנאמר (תהלים פ"ב, א') אלהים נצב בעדת אל ונקרא בלשון נצב על דרך שכתוב אצל יעקב (בראשית כ"ח, י"ג) והנה ה' נצב עליו שפירושו לשמרו (רש"י שם) וכן בכל עוסקי מצוותיו לשמו יתברך באמת, הקב"ה נצב עליהם לשמרם מכל רע שיעשו המצוה באמת. ועל כן נקט רש"י ז"ל בלשונו רק ענין המשפט שהקב"ה נצב שם שלא כדברי חז"ל שאמרו מקריאת שמע ושארי דברים, ואכן לפי שבמשפט נראה תרתי דסתרי שבעלי דינים צריכים לעמוד בפני הדיינים לפי שנקרא אלהים מפני שאלהים נצב בעדת אל והדיינים גופייהו יושבים לפני אלהים אף על פי כן הנה הקב"ה ברוב ענותנותו כן רוצה משום דחביבא ליה עושה מצוה כאמור.

עוד יאמר הכתוב והוא ישב פתח האהל הראה בזה גדולת מעלת אברהם ורוב אהבתו וחביבתו למצוות ה', כי אף שנראה אליו ה' והיה ראוי להתענג בזה עד בלתי שיעור וערך שזכה לראות פני השכינה ולא להשים לב ברגע ההוא לשום דבר אחר כי אם לזה, גם מפני היראה ופחד ה' מכבוד הדר גאונו לא היה ראוי לשום לב על דבר אחר וישים ה' מול פניו, ולא כן עשה אברהם כי אף בעת שנראה ה' לו הוא ישב פתח האהל ונשא עיניו על הדרך לראות אולי יש עובר ושב להכניסם בביתו ולא הניח מצותו לא מפני נועם תענוג מחזה שדי ולא מפני היראה ופחד כי כל כך היה נקשר במצוה ברוב חביבה וחמדה עזה שלא לזוז מלחשוב בה אף רגע בשום אופן, וזהו יראת הבורא ונועם תענוגיו לקיים מצוותיו באהבה, וגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה כמאמר חז"ל (שבת קכ"ז.). ואפשר עבור זה כתיב ישב חסר להראות שאף שראה התגלות ה' אף על פי כן נתן אל לבו לעמוד ולעשות את שלו לראות אם יש איזה עובר ושב לרוץ לקראתו

להכניסו לביתו, וגם וישא עיניו וירא וגו' כלומר שנשא עיניו למרחוק לראות באורחים, מה שמהראוי בעומדו לפני מלך רם ונשא להשפיל עיניו למטה או להביט אליו ולא להרחיק ראות עיניו לדברים אחרים אבל כמה חביב עושה מצוה בעיני ה' לשנות טעמו לפני המלך והוא בחינה ומעלה נפלאה גדולה למבינים.

כחם היום. גם בזה הראה מעלת אברהם כי אף שהיה כחם היום, והחמה יפה למכה כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ח, ח') ועל כל פנים היה לו לכוון ישיבתו נגד החמה גם בשביל זה לרפאות מכתו, אבל הוא לא כן עשה רק והוא ישב פתח האהל שלא ישב שם רק בשביל שהיה אהלו פתוח לרוחה להכניס תמיד אורחים לביתו בשביל זה ישב לראות אם יש עובר ושב ולא למענו כלל וככל.

גם יאמר כחם היום. כי חז"ל (בראשית רבה שם) אמרו שהיה בששה שעות על היום ובודאי אברהם אבינו ע"ה קיים מאמר הכתוב (איוב ל"א, י"ז) ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה וגו' ובודאי היה תמיד עניים על שולחנו ועל כן בהגיע עת האוכל זמן סעודת תלמיד חכם שהוא ששה שעות על היום ישב לו בפתחו לראות אל עובר ושב להכניס אורחים על שולחנו והמתין עד בואם.

גם לפי מאמר חז"ל (ויקרא רבה ל"ד, ג') בפסוק (משלי י"א, י"ז) גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו ליה תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא אמרו לו כל יום אית לך אכסניא אמר לה והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא היא בגו גופא וכו' עד כאן. וכאן העיד הכתוב על אברהם שלא רצה לגמול חסד עם עני דגופו כי אם בהקדם לגמול חסדיו לעניי עולם ואז עמהם פתו יאכל ולא בלעדם, ואף שכבר היה כחום היום זמן סעודה האחרונה שאחר כך הוא כזורק אבן לחמת (פסחים י"ב:) לא נמנע מלהמתין עד אשר יתן פתו לעני. כאמור,

פסקה ב

וישא עיניו וירא והנה וגו' וירא וירץ וגו'. אומרו שנית וירא וירץ וגו' כי אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ח, ט') אמר ר' לוי אחד נדמה לו בדמות סדקי ואחד נדמה לו בדמות נווטי ואחד בדמות ערבי (פירוש שמות בעלי מלאכות מובדלות זה מזה) וכו' אמר אם אני רואה אותם חולקין כבוד אלו לאלו אני יודע שהם בני אדם מהוגנים וכו' עד כאן. ולזה אמר וירא והנה שלושה אנשים כלומר ג' מיני אנשים מג' מדינות ואז נתן אל לבו לראות מאי האי דקמיה שיתחברו ג' מיני אנשים יחד מה שמדרך העולם שילכו ב' וג' אנשים

מעיר אחד ואולי הם בני אדם שאינם מהוגנים על כן עשה לו סימן אם יחלקו כבוד זה לזה ועל כן וירא שנית שחולקין כבוד זה לזה ואז וירץ לקראתם כאמור.

גם יאמר וירא וירץ לקראתם מפתח האהל. על פי מה שהארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (שער א' ענף ד') ושורש הדברים בקיצור הוא כי יש שני בחינות בבעלי צדקה האחד יקרא לו מדת החסד והשני מדת הרחמים והחילוק ביניהם כי זה אשר יש בו בחינת החסד הנה אמרו חז"ל (שבת ק"ד.) שכן דרכן של גומלי חסדים לרוץ בתר דלים והוא לאשר גדלה בלבבו רוב טוב וחסד הנה הוא רוצה מאוד ורודף לעשות חסד בעולם, ובבוקר ישכים וישאל וילך לחפש אולי ימצא איזה עני להעניקו מטובו כי חשקה נפשו לזה מאוד ואינו יכול להיות בלא זה בשום אופן. וסימן לזה הטביע הקב"ה בטבע האשה שכאשר יגיע לה החלב ואין לפניה בנה על אותו שעה להניקו יש לה צער גדול והחלב דוחקה, כן יש באלו הגדילים באמת במדת החסד, ירדוף וירוץ לחפש אחר הנצרך לחסדו להשפיע לו מטובו וכאשר היה אברהם אבינו ע"ה, כל יומי הוה קאים בפרשת אורחין לזמנא אושפיזין ולתקן לון פתורא וכו' כמו שאיתא בזוה"ק (אמור ק"ד.). ובחינת הרחמים לא כן כי אם כאשר יבוא העני וישאל מאתו דבר הנצרך לו אז יתגוללו רחמיו לתת לו מאשר יש לו אבל כשלא יראהו לפניו לא יחרד לבבו לחפש זאת.

והנה הבעל חסד כשהולך בשוק ורואה עני הולך אליו הוא מקדים ורץ לקראתו ושואל לו מהו צריך כדי שלא יקדימנו העני ויבוא אליו וישאול מאתו ולא יקיים בזה בחינת החסד כי אם בחינת הרחמים והוא חפץ חסד הוא. אשר על כן כשראה אברהם ג' אנשים נצבים עליו בפתע פתאום שלא ראה אותם הולכים מרחוק כדרך הבאים מן הדרך רק כבר הנה נצבים עליו כלומר סמוך לו הבין בזה כי בכוון באו מן הצד בכדי שלא להטריחו ללילך לקראתם ועל כן וירא וירץ לקראתם כלומר כשהבין זאת שאינם רוצים בטרחתו הקדים ורץ לקראתם במהירות על כל פנים מפתח האהל ושאל מאתם אל נא תעבור מעל עבדך בכדי שלא יקדימו הם ויבואו לפתח האהל וישאלו לאכול לחם ולא יהיה בזה כי אם מדת הרחמים. ונודע מה שכתב החובת הלבבות בזה (בפתח השער משער עבודת אלהים) שזה נקרא רק לדחות צער מעל עצמו, ולא חפץ אברהם בזה. והקדים לומר להם כי חפץ חסד הוא. ואל זה כיוונו חז"ל ואמרו (בראשית רבה מ"ח, ט') אם רואה אני אותן שהפליגו את דרכם להתקרב דרך כאן אני יודע שהן באין אצלי כיון שראה אותן שהפליגו מיד וירץ לקראתם וכו' כי היה לפלא בעיניו מה שפתאום ראה אנשים נצבים בלתי ראותם מקודם מאז ישיבתו בפתח האוהל, ולזה אמר אם אראה שהם רוצים להתקרב לדרך

ביתי ודאי שבכוון באו מן הצד שלא להטריחני וכיון שראה שהפליגו דרכם אליו מיד וירץ לקראתם ברוב חסדו כנאמר.

וישתחו ארצה. נתן הודאה לשמו יתברך שזיכהו במצוה לעת כזאת שהוחם היום ושבת עובר אורח, ולו הקרה הקב"ה ג' אורחים על כן כרע והשתחוה אליו יתברך.

ועל כן גם להם אמר להלן כי על כן עברתם על עבדכם ולכאורה אין דרך לומר כן לאורחים שלכך עברו כדי לאכול אצלו אכן אמר להם כי על כן הזדמן ה' ביאתכם ביום הזה שאין אורחים אחרים מצויים, בכדי לפעול חסדי על ידכם וזאת מאת ה' נסבה שתעברו היום על עבדכם להתקיים חסד מצותי על ידכם.

ועוד יאמר כי על כן עברתם על עבדכם כי חז"ל אמרו (שם שם, י"א) אמר ר' יהושע מיום שברא הקב"ה את עולמו הייתם מזומנים לבוא אצלי וכו' עד כאן,

והענין כי עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט, ג'), ואין העולם מתקיים כי אם על ידי עשיית החסד מה שבני אדם עושין זה עם זה, שבזה הקב"ה משפיע טוב חסדו לבאי עולם ומחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית ועל כן אמרו (בראשית רבה י"ב, ט') בפסוק (בראשית ב', ד') אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, באברהם, בזכותו של אברהם כי הנה חסד לאברהם הוא עיקר בריאת העולם וקיום העמדת העולם הוא על ידי חסד הזה הנעשה בעולם וזה צריך להיות בכל יום ויום להיות על ידי זה יחודש בכל יום בטובו מעשה בראשית ועל כן באותו היום שהוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, ואורח ברגליו לא יבוא (ישעיה מ"א, ג') ולא היה עשיית החסד בעולם. הנה מיום הבריאה נחתם לפניו להיות ביום זה יבואו אלו המלאכים בדמות אנשים אל אברהם בכדי להיות נעשה חסד בעולם ולא יושבת.

וזהו שכתוב כי על כן עברתם. כן, הוא לשון טוב ונכון, כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז, ז') פי' טוב ונכון הוא מה שעברתם על עבדכם ומאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו וכן נגזר מיום הבריאה בכדי להיות החסד בעולם ואף אם אתם אינם יודעים מזה ואתם הולכים לדרכיכם אבל אני אומר לכם שרק על כן עברתם. והוא עיקר הסבה. וכאשר כן היה באמת:

ויאמרו כן תעשה כאשר דברת פירוש אתה תעשה את שלך לפעול חסדך להתקיים החסד אף שאין אנו צריכים לאכילה מכל מקום בהכנת עשייתך ואמיתיות מחשבותיך שאתה רוצה להאכיל לעוברים ושבים תתקיים החסד בעולם. או על פי המבואר בתנא דבי אליהו (מובא בתוספות בבא מציעא פ"ו: ובילקוט רמז פ"ב) בזה הלשון: האומר שלא אכלו המלאכים אצל אברהם לא אמר כלום אלא בצדקתו של אותו צדיק וכו' פתח להם הקב"ה

פיהם ואכלו. ולזה אמרו לו כדרך אדם האומר לחבירו אף שאיני צריך לסעודתך מכל מקום למענך שאתה רוצה לעשות טוב אעשה למענך ואוכל, וכן אמרו המלאכים אם שאין אנו צריכים לאכילה מכל מקום לאשר שנכון דברת שאתה רוצה להשפיע טוב לקיום העולם כן תעשה ולכבודך נאכל אצלך. וה הכל לפי פשטות הכתובים שאברהם סבור שאנשים הם:

ואכן באמת הנה ודאי נראה שאברהם ידע שמלאכים הם ונבאר הכתובים לפי דרך זה ונקדים בזה דברי המגלה עמוקות מובא בילקוט ראובני פרשה זו וזה לשונו: אברהם צפה ענין העגל ברוח הקודש כמו שכתוב באלני ממרא בתוקפא דדינא שעשה ממרא בנו של בלעם לכן ישב אברהם פתח האהל לתקן חום היום שהיה קשה לישראל יום העגל לכן נרמזים במעשה העגל אלו מלאכים לך רד כי שחת ע'מך א'שר ה'וצאת מ'ארץ מצרים וכו' עד כן, ועוד מובא שם (בשם הרקנטי) וזה לשונו: יש להתבונן אחר שאברהם אבינו ע"ה הכיר שהם מלאכים למה נתן להם לאכול ונביא מוכיח לישראל על שהקריבו למלאכם וכו' ותמה על עצמך כי השתחויה הוא מן ד' עבודות שאף אם אין עבודתו בכך חייב מיתה ומצינו אברהם ויהושע השתחוו להם וסוד הענין כי בהיותם בפרצוף האדם החומר הותר בהם כל מה שהותר באדם. זה הענין נגלה אלי בחלום הלילה ע"כ.

ולזה אמר הכתוב והוא יושב וגו' כחום היום ואמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ח, ח') בששה שעות, כיוון לכפר בזה על עוון העגל שנעשה בששה שעות ביום כמו שאמרו (שבת פ"ט.) בפסוק (שמות ל"ב,א') וירא העם כי בושש משה באו שש. ועל כן ישב אברהם פתח האהל לתקן זה כנזכר בדברי המגלה עמוקות והמתין בשש שעות על היום על אורחים, שלא רצה לאכול בלעדם ועל ידי זה יכופר עוון העגל שנעשה בששה שעות, ועל כן אמרו (בראשית רבה שם) כחום היום בששה שעות או אינו אלא בד' שעות וכו' היאך אתה יכול לקיים כחום היום בד' שעות וכו' עד כאן, כי מקום הספק הוא לצד אם נאמר שזה סימן עת המעשה שהיה כחום היום, היה עבור שהקב"ה בא לבקר את החולה ונודע אומרם ז"ל (נדרים מ',) לא ליסעד אינש קצירא לא בתלת שעי קמייתא וכו', ועל כן היה זה בד' שעות והודיענו הכתוב לפי שאז הוא שעת הביקור והקב"ה בא לבקרו. או אם נאמר שכחום היום מורה על ו' שעות והוא עת זמן סעודת תלמיד חכם (פסחים י"ב:) ולא רצה אברהם לאכול פתו לבדו והמתין על אורחים וכיוון לכפר בזה עוון העגל הנעשה בשש. ועל זה אמר הכתוב כחום היום. ועל כן סיים היאך אתה יכול לקיים כחום היום בארבע שעות ומזה מוכח שהיה בששה שעות על היום לכפר על מעשה העגל ולא בשביל עת הביקור. ואמר עוד,

וישא אברהם וגו' וירא והנה וגו' נצבים וגו' וירא וירץ וגו'. פי' שראה אותם פתאום נצבים עליו ולא ראה אותם הולכים מרחוק כדרך בני אדם ואז וירא בשכינה וירא במלאכים כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ח, ט') כלומר שהבין מזה אשר ודאי מלאכים הם ונתן אל לבו לתמוה מה זאת עשה אלהים להתגלות אליו מראות השכינה בלא לבוש, והמלאכים באו בלבוש כדמות אנשים אין זה כי אם שרצה הקב"ה לזכות אותו באורחים שיעשה עמם חסד לפי שהיה חום היום ואין אורחים יכולין לבוא, ועל כן וירץ לקראתם מפתח האהל כלומר ממה שהיה אהלו פתוח לרוחה והבין שכל עצמם לא באו כי אם בשביל זה לקיים בהם מצות הכנסת אורחים ובשביל זה נתלבשו בדמות אנשים ועל כן וישתחו ארצה. כי בלא זה היה אסור להשתחות למלאכים ואך לפי שבאו בפרצוף אדם הותר כל מה שהותר באדם, והשתחויה מותר לכבוד האדם כמו שמצינו כמה פעמים וישתחו זה לזה. ועל כן.

פסקה ג

ויאמר אדני אם נא וגו' אל נא תעבור וגו' ונודע לכל התימה מה שאמר בלשון יחיד כנראה שאומר ומזמין רק לאחד ואמנם לפי שידע שמלכים הם ועל כן אלה השתים שהוא א' לבשר את שרה והאחד לרפאותו, ידע אשר בודאי יסורו אליו כי אליו באו ולא הוצרך לבקשם בזה והשלישי שהולך להפוך את סדום היה יכול ללכת לדרכו ולא היה לו שייכות אצל אברהם, ועל כן אליו היתה בקשתו שגם הוא לא יעבור מאתו ויבוא אליו בכלל הבאים ולזה אמר בלשון יחיד, ועל כן כאשר הבין אברהם שצריך לתקן בזה מעט עוון העגל ובפרט שראה אלו המלאכים הרמוזים במעשה ההוא כנזכר. ולזה אמר,

פסקה ד

יוקח נא וגו'. כי על ידי מעשה המצוה של גמילות חסד שלי יוקח מעט חסדים הרמוזים במים ורחצו רגליכם, כי רגליהם ככף רגל עגל (יחזקאל א',ז') **ובזה ירחץ ה' מעט צואת טינופת חטאם שלא יהיה ח"ו כלייה בישראל על ידי החסד הלז ואז והשענו תחת העץ נודע עץ רומז לכסף במספר השוה** (מגילה י"ג: תוספות ד"ה הכסף) **שהוא בחינת החסדים אשר בזה נשען בית ישראל אז, וגם רומז לשם מ"ה בסוד כי האדם עץ השדה והכל בחינת הרחמים. ואני,**

פסקה ה

ואקחה פת וגו'. נודע בחינת הלחם שהוא מספר שלשה פעמים הו"ה להיות כל אחד מהמלאכים נכלל בשם הוי"ה בחינת הרחמים, ואף הדין יומתק בזה, וכולכם תקבלו משם הוי"ה ואז וסעדו לבכ"ם בחינת יחוד הוי"ה ואדני עם הכולל שהדינין נמתקין ברחמים. אחר תעבורו פירוש גם אחר שתעברו מאתי זאת יהיה לכם להמתקה, וכיוון

אברהם שכל כך יגדל כח ההמתקה עד אשר אפילו שליח הדין שהולך להפך את סדום יומתק ויוכלל ברחמים על ידי שמו הגדול יתברך, וגם סדום ינצל על ידי זה מתוקף הדין, וזה אומרו אחר תעבורו פירוש אף אחר שתעבורו מזה להפך את סדום יומתק גבורתכם על ידי שם הוי"ה ברוך הוא. ואמר הטעם, כי על כן עברתם על עבדכם, כלומר כיון שעברתם כולכם עלי ולכאורה זה שהולך להפך את סדום מה לזה בביתי אם לא שכוונת הקב"ה שגם זה יומתק ויוכלל ברחמי שמים שתנצל סדום מחימת הזעף שזעם עליהם ה'. או יאמר כי על כן עברתם וגו' כלומר כי על כן באתם בדמות אנשים בכדי שאוכל לתת לכם לחם לקיים מצות גמילות חסד ולכוין בג' פעמים הוי"ה הרמוז, ואם לא כן, הייתי אסור להקריב לפניכם לחם כנאמר. והכוונה הוא רק שהחסד שלי יעמוד בזה שתמתקו כולכם.

והענין הוא כי נודע אשר מדת החכמה וחסד ונצח נקראים קו הימין. והנצח מקבל מבחינת החכמה עליונה על ידי החסד האמצעי שבין חכמה לנצח כי החסד מקבל אורה ושפע רב מבחינת שם ע"ב שהוא בחכמה וע"ב הוא חסד ואז כח בחסד להוריד שפע אור על ידי זה למדת הנצח כידוע. והנה בחינת המלאכים הנקראים צבאות השמים הנה הם מכונים על שם מדת הנצח הנקרא ה' צבאות כנודע (ועל כן מלאכים עם הכולל מספרם נצח) וז"ש בזוה"ק בגין דמסטרא דאברהם אכלי לעילא וכו' כי באמצעות סטרא דאברהם בחינת החסד אכלי לעילא שמקבלין הארה ושפע מבחינת שם ע"ב שבחכמה כאמור.

ואמנם כי זה שצריכין המלאכים לקבל שפע אור מבחינת החכמה הוא עבור שנאמר בהם (יחזקאל א',ז') וכף רגליהם ככף רגל עגל. ועגל רומז אל בחינת הדינים כי עג"ל הוא חושבן מנח"ה הרומז אל הדין, ובכדי לטהר רגליהם שלא יאחזו החיצונים בכף רגליהם כי במקום הדינים קרובין הם לאחוז שם ח"ו, צריכים לקבל הארה מסטרא דימינא אור החכמה המרחיק ומטהר דבר המאיר עליו מכל בחינת החיצונים, ועל כן אור החכמה מכונה על שם מים שבהם ט' יודין מד' מלואי שם הוי"ה ושם ע"ב הוא הכולל כולם להראות ששם בחינת מים לטהר ולהרחיק כל דבר מכל בחינת הסטרא אחרא הנאחז בו לקדשו בקדושתו, וממנו נמשך כל בחינת טהרת המים במי המקוה כי אורו הוא המטהר מכל בחינת החיצונים הנאחז באדם על ידי טומאת נדה וזב וקרי ושאר כל דבר. ומ"ם סאה שבמקוה הוא נגד הד' יודין שבע"ב כנודע ועיין בדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בכוונת ורחץ שבסדר ההגדה) שבחינת הרחיצה הוא על ידי שם יו"ד ה"י שבחכמה העולה שי"ן בהכאה ועם הכולל הוא מספר רח"ץ עם האותיות כי אז היה צריך הרחיצה לרחצם מגיעולי מצרים. והנה שם ע"ב שבחכמה עם המלוי שהוא מ"ו עולה מנין יק"ח.

וזה מאמר אברהם להמלאכים יקח נא וגו'. כלומר כי באכילה אשר תאכלון עמדי מפתי לא זה בלבד שתהנו מסטרא דימינא בחינת החסד כי אם אף שבאמצעות חסד הזה תזכו להארת שם ע"ב שבחכמה שמספרו עם מלואו גימטריא יק"ח. ולזה אמר מעט מים לרמז על הארה הזו המכונה על המים. ועל כן אמר מע"ט לרמז על הארה הזו עם כל בחינת הכולל משם, ששם ע"ב ומלואו והכולל עולה מע"ט וכל ההארה הזו יושפע להם הכל על ידי מה שיאכלו אצלו מסטרא דחסד. ובזה ורחצו רגליכם כי ההארה הזו רוחצת רגליהם שהוא ככף רגל עג"ל המורה על הדינים כאמור והוא רוחצתם ומטהרתם (וזה שרמזו רז"ל (בבא מציעא פ"ו:) באמרם שהיה סבור שהם ערביים שמשתחוין לאבק רגליהם והבן, כי ערבים הוא מלשון בין הערבים שהוא בחינת מנחה בחינת הדין הנזכר וצוה להרחיץ האבק מרגליהם. אב"ק הוא עג"ל במספר בחינת הדינים והחיצונים הנאחזים בכף רגליהם. ועל כן דמהו לבחינת עבודה זרה אל אחר כנודע) ואז בכוח ההארה הזו שמבטל כל בחינת אחיזת החיצונים המה מתיחדים תחת רשות היחוד השלם זיווג ד' אותיות שם המיוחד. המכונה על שם העץ, עץ חיים שהוא הוי"ה בהכאה כידוע, ועל כן בעץ הזה היה אברהם בודק את העוברים ושבים כמו שאיתא בזוה"ק (פרשהזו ק"ב:) כי כשהיה העץ הזה מפריש ענפיו על האורחים ומסתירם בסתר כנפיו ידע כי ראוים הם להתיחד תחת יחוד השלם ועל כן מיד כאשר תורחץ רגליהם ישענו תחת העץ והעץ יקבלם באהבה וחיבה תחת ענפיו.

ובזה ואקחה פת לח"ם וסעדו לבכם. נודע מקום שורש הלחם ג' פעמים הוי"ה שבמזלא, והוא הארה היותר הגבוה ובזה וסעדו לבכ"ם כי שם בחינת לב אחד לבד ששם היחוד בתכלית השלימות והזיווג הוא מיניה וביה שם כנודע.

או אפשר ירמז במלת לבכם כי הלב שהוא ל"ב נתיבות החכמה מקבל מכ"ם שהוא סמ"ך הרומז לאריך אנפין שהוא בינה המקוריות כידוע ליודעי רזא דשופר של איל ושם בחינת רחמים פשוטים. ועל בחינת זו נאמר והאלילים כליל יחלוף מפני פחד ה' ומהדר גאונו כי שם בחינת גאה גאה והקדושה נתעלית ומתפשטת בכל העולמות ומתגדל ומתקדש שמיה רבא כן יהיה בעגלא ובזמן קריב וגם זה הכל לכוונה הנזכרת להמתיק בחינת הגבורות והדינים גם מהמלאכים לחדש העולם ברחמים רבים.

ויאמרו כן תעשה כאשר דברת. פירוש יהי רצון שכן תעשה למעלה כאשר דברת למטה שיכבשו רחמי הקב"ה את כעסו. ובאמת כן נעשה במעט שניצולו ישראל במעשה העגל, וגם בסדום על כל פנים ניצול לוט ושתי בנותיו והכל על ידי זכות אברהם כמאמר הכתוב

(להלן י"ט, כ"ט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה כי אברהם כיוון בעשות חסד אל המלאכים לתת להם לחם להמתיק כח הדין והגבורה ככל האמור.

ובדרך הלצה יאמר וסעדו לבכם אחר תעבורו, כדרך האיש המפציר באורח שלו לאכול עוד והוא משיב כי אינו רעב עוד לאכול וכבר אכל כדי שבעו, אומר לו אף על פי כן אכול עוד בשביל הדרך כי לא תוכל לאכול תיכף באם הדרך ותחלש, על כן סעד לבך היטב ותלך בכח האכילה הזו יום או יומיים וגם אברהם לדיעה שסבור היה שאנשים הם אמר להם כן וסעדו לבכם אחר תעבורו כאמור.

פסקה ו

וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמח סולת וגו'. כל הענין המבואר בכתובים האלה הכל להראות רוב גודל חביבות המצוה שהיה באברהם ואיך יצא לבו ומאודו ממש לעשות מצוה ממצות ה' לגמול חסד לעוברים ושבים וללמד לאדם דעת אשר ממנו נקח ראיה איך לעבוד את ה' וכמוהו נעשה. ואשר לא יעשה כן לא קיים מצוה על תיקונה כי הלא אברהם ידוע שהיה מופלג בזקנה וכוחו חלש ותשש שהיה יום שלישי למילתו עת התגברות הכאב ואף על פי כן כאשר ראו עיניו אורחים אצלו לא חש לכל זה והלך בעצמו ובמהירות רב ולא רצה לעשותו על ידי שליח ועוד בא האהלה שרה אשתו מה שאין דרכו להיות כי אם באהלו לבד, אהבה מקלקלת השורה ולא שלח לקרוא שרה אליו לאמר לה, כי אם הלך בעצמו אל אהל שרה ואמר לה מהרי שלש סאים קמח פירוש את בעצמך תקחי הקמח ולא על ידי שפחה ומשרתת כי אם בעצמך ובמהירות, ואת בעצמך לושי ועשי עוגות שגם הלישה והאפיה הכל יהיה על ידך לבד לא על ידי אחר, והכל לחיבוב המצוה כדי לגמור חסד בעליונים ובתחתונים על ידי זה. ועתה היתה השעה צריכה לכך יותר ויותר בכדי להמתיק כח גבורת המלאך השלישי שבא אליו. על ידי הערכת לחם לפניהם הוא ג' פעמים הוי"ה להכליל כולם ברחמים. כאמור למעלה, ויתקן גם עולם המלאכים בזה, ורצה לזכות גם את שרה ולהראות כח גדולת המצוה אשר גדלה כוחה לעשות שלום בפמליא של מעלה ושל מטה.

פסקה ז

ואל הבקר רץ וגו'. פירוש אף שהבקר ברח מלפניו למרחוק עד מערת המכפלה כמאמר חז"ל (בתנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז פ"ב) ובזה בודאי היה ראוי לשלוח שליח אחד מנעוריו להשיגו אך לאשר בער בלבבו חביבות המצוה רץ בעצמו וכבודו ביום אשר הגדיל כאב מילתו, אל המערה אחר הבקר ויקח הוא בעצמו בן בקר רך וטוב ואמרו חז"ל (בבא מציעא פ"ו:) ג' פרים היה, ובזה ויתן אל הנער כלומר בקר אחד נתן אל הנער בכדי לחנך גם אותו במצות אבל השנים הוא בעצמו לקחן לעשותם, והנה מן הסתם כיון

שישמעאל היה נער וכוחו גדול וזה זקן וכוחו תשש ודאי מחויב היה ישמעאל לעשות קודם מאביו, אבל הכתוב אומר וימהר לעשות אותו פירוש אברהם מיהר לעשות על כל פנים פר אחד קודם ולא איחר מפני זריזתו וחביבת חשקו למצוה.

פסקה ח

ויקח חמאה וגו'. כי אברהם אבינו ברוב חשקו למצוה לא היה סובל שישבו האורחים אף שעה אחת בלא מזון ומשתה, וקמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו כמאמר חז"ל שם. לכן מיד הביא לפניהם חמאה וחלב לאכול קודם אשר יתקן הבשר ובין גבינה לבשר אין צריך לשהות כלל כי אם הדחה וקינוח הפה. ואפשר לישב בזה קושית רז"ל (שם פ"ז:) ואילו לחם לא אייתי קמייהו כי תדע אף שאין צריך לשהות בין גבינה לבשר מכל מקום ברכת המזון ודאי בעינן כדי שיהא מסעודה לסעודה ואף שכתב המגן אברהם (בסוף הלכות פסח) בזה הלשון: ועיין ביורה דעה סימן פ"ט שאין צריך להפסיק בברכת המזון בין גבינה לבשר, מכל מקום המעיין ביורה דעה שם ובתורת חטאת כלל ע"ו בעיניו יראה אשר ודאי צריך ברכת המזון גם בין גבינה לבשר וזה ברור להמעיין באמת, (ואפשר שטעות סופר נפל בדפוס במגן אברהם) ואין דרך לעשות שתי סעודות זה אחר זה מחלב ובשר בקביעות גמור שיצטרך לברך על הקודם ואחר כך תיכף לישב לאכול סעודת הבשר ולכן לא הביא כלל עתה הלחם כי אם החמאה והחלב לקינוח סעודה קודם קביעות הסעודה ואחר כך נתן לפניהם הבן הבקר אשר עשה הוא בעצמו (כי לכאורה לא מצינו בכתוב כי אם מה שנתן אל הנער לעשות ואיך אמר כאן ובן הבקר אשר עשה ולדברינו נכון והבן) כי בן בקר אחר מיהר הוא בעצמו לעשותו ותיכף אמטי קמייהו ואך עוד היו צריכין להמתין על השנים פרים הנותרים ואז היה דעתו לקבוע סעודה ואך תיכף כאשר ויאכלו זאת שאלו אליו על שרה ועשו שליחתן והלכו להם.

וגם נוכל לומר בהיפוך כי לכאורה נראה מדברי רז"ל שהמלאכים אכלו בשר ואחר כך חלב (עיין ילקוט ראובני פרשה זו). והנה אברהם שעשה הבקר שלו תיכף, והיו צריכין להמתין עוד על השני פרים הנותרים. וכדי שלא ישבו האורחים לבטלה בין כך ובין כך, הביא לפניהם חמאה וחלב לקינוח סעודה וסמך עצמו שלכבוד אורחים מקילין בכמה דברים וגם בזה כיון שלעיקר דין הלכה די בשיעור שעה אחד בין בשר לחלב כמו שאיתא (ביורה דעה סימן פ"ט סעיף א'בהגה) ולחומרא צריך לשהות ו' שעות. ולחם לא הביא שבזה ודאי צריך ברכת המזון שיהא מסעודה לסעודה וגם לא שיהיה על מנת לאכול חלב אחר כך וכאן היה דעתם לזה, ועל כן לא הביא לחם עדיין ואז די בהמשכת יד לבד הכל כדת וכתורה עשה, וח"ו ודאי לא הכשילם במה שאינו ראוי לאכול למלאכי ה' ולזה

אמר הכתוב ויתן לפניהם ויאכלו כי הנה אורח כשר המתארח אצל האכסניא שאין ניכר לו, אז דרכו לשאול על כל המאכלים המובאים לפניו מה הם ואם תיקנם יפה מדמאי ומעשר ואם נשחט יפה וכדומה. ולא כן כשמתארח אצל יודעו ומכירו ויודע שזה איש כשר והגון אז אינו שואל כלל על דבר הבא לפניו וכל מה שיאמר לו בעל הבית יעשה כי סמך לבו בחזקת החבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן ולא ייראה כלל. ועל כן אלו שישבו על שלחנו של אברהם הבדוק לירא שמים אז ויתן לפניהם ויאכלו כל מה שנתן לפניהם אכלו תיכף באין שואל ואין דורש. ואמר הכתוב ויתן לפניהם והוא עומד עליהם פירוש אף שנתן לפניהם כל צרכם כשלחנו של אברהם שהיה יותר מסעודת שלמה בשעתו כמו שאמרו חז"ל (בבא מציעא פ"ו:) אף על פי כן עמד עליהם לראות אולי יצטרכו עוד ולא יחסר המזג מכל הנצרך אל השלחן.

גם יאמר והוא עומד עליהם תחת העץ. כי נודע דבר הזוה"ק (פרשה זו ק"ב:) שהעץ הזה היה לבדוק בו האורחים אם הגונים הם וכשישבו המלאכים תחתיו פרש אילן למסך שהפריס עליהם בענפיו והפיצם בענן אורו כמו אילן המיסך על הארץ מכל צד ומכל פינה כאלו רצונו שיהיו שם תמיד ולא לצאת מאתו, ועל כן אברהם כשראה זה עמד עליהם וגם הוא לא רצה לצאת מאצלם כי ראה בהם השראת השכינה, וזהו שכתוב והוא עומד עליהם תחת העץ כלומר על אשר העץ פרש ענפיו עליהם ורצה שישבו תחתיו גם הוא עמד עליהם כאמור.

ובזה נתרץ מה שרבים מקשין במה שאמרו חז"ל (בבא מציעא פ"ז.) כתיב קמח וכתיב סולת אמר ר' יצחק מכאן שאשה עיניה צרה באורחים ופירש רש"י שם היא אמרה קמח והוא אמר סולת ולכאורה לפי לשון המקרא לא כתוב כן כי הוא אמר מהרי שלוש סאים קמח ונראה שהוא אמר קמח ואם אחר כך נאמר סולת יותר מובן שהיא שינתה לומר סולת ולא הוא חזר מדבריו ונמצא איך אמר ר' יצחק מכאן שאשה עיניה צרה באורחים. ואולם לאשר כתבנו כי כוונת אברהם למהר שימת לאכול לפניהם כל אשר יוכל לחביבות המצוה, ונודע אשר ודאי יותר טורח לעשות סולת מלעשות קמח, שזו דבר הנעשה במהירות יותר. ועל כן אמר קודם לעשות קמח שהוא דבר הנמצא יותר ואחר כך ינתן לפניהם סולת מאכלים החשובים כדרך המכניס אורח החביב אצלו מקרובו או מיודעו ומצוה להכין בשבילו הכנה רבה בטבוח טבח והכן סעודה גדולה מעדני מלכים, ואך אומר אל האורח כי זה לא יהיה תיכף וצריך לשהות מעט בשחיטה ובישול ואפיה ובין כך תחלש לבבך על כן תאכל עתה דבר מה לסעוד לבבך בדבר מועט עד זמן האכילה בצהרים. ועל כן מהרי שלוש סאים קמח פירוש זה יהיה במהירות קודם בכדי למהר

אכילתן בכל דהוא ואחר כך יהיה הכנה דרבה בסולת ודברים החשובים. אבל היא אמרה סולת שכולו יהיה סולת כי לא נאה לתת לפני אורחים מהקמח ובזה אף שהוסיפה על דבריו באתה לידי גרעון כי בין כך יחלש לב האורח, וכאשר יחלש לבו אחר כך יהיה כזורק אבן לחמת אם לא יטעם מידי בצפרא. ובזה אמרו אשה עיניה צרה באורחים אף ששרה אמנו ודאי כיוונה לטובת האורחים להאכילם ביפה יפה דקה מן הדקה, מכל מקום המוסיף בזה, גורע.

ומזה תבין במכל שכן בדורותינו אשה האומרת שאינה יכולה לתת לאכול להאורח אם לא תכין עצמה קודם ותבשל הרבה למענו וממובחר המאכלים, אין זה אלא עין צרה כי אם יאמרו לה שתכין על אכילת אורח לא תרצה ותאמר תירוצים אחרים אין לה בשר עתה ומים. ועיקר חביבות מצות הכנסת אורחים מי שרוצה לקיימה לקרוא האורח על מה שהכין למענו, ובודאי האורח לא בהמה ושור הוא שיצטרך לאכול עד אין שיעור ורק כאשר יתן בעין יפה, בלב ולב ישבעו נפשם בטוב, ולא ירעבו.

ואפשר שמה שאמרו חז"ל (שבת קנ"א:) אמר לה ר' חייא לדביתהו כי אתי עניא אקדים ליה ריפתא כי היכי דליקדמו לבניך רומז אל הנזכר שיתנו קודם להאורח דבר מה שלא יחלש לבו קודם הכינו הסעודה כי זה בא מדרך, ועיף ויגע, ובודאי לא אכל איזה סעודה וצריך להטעימו דבר מה. וזה אקדים ליה ריפתא פירוש קודם עיקר הסעודה וכן יעשה לבניכם כי גלגל הוא שחוזר בעולם, אף שצדקה היא מעשרת, קשה למיעבד כדבעי, כי אריה רכיב על זה המעט מעות שיש לו וסובר שצריך הוא להוליכו לקבר אחריו ואינו נותן דעתו ולבו אשר אין מלווין לו לאדם לא כסף וזהב ולא אבנים טובות ומרגליות כי אם זה המעט צדקה וגמילות חסדים שמקיים בממונו, וזה חלקו מכל עמלו שהוא עמל בעולם הזה יומם ולילה מה שנותן מפתו לעני להאכיל רעבים ולהשקות צמאים ולכסותם כדי מחסורם אשר יחסר להם. ואם גם זה אינו עושה הרי כל עמלו שהוא עומל הוא לריק ולבהלה, ומה שישאר אחריו יוכל להיות שעוד יהיה שמור לרעתו אם בניו לא ישמרו ברית ה' ועדותיו, עוד יעשו הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיו של זה כאשר ראינו כמה פעמים, ובזה אוי לו בעולם הזה שעבד כל ימיו ולא נתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו, ואבוי לו בעולם הבא שעם ממונו עושין עבירות להמרות פי ה' הכי לזה היה צריך להכין בכל ימי חייו. אמנם המעשים טובים שיעשה בממונו הוא ילוונו במותו וצדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו כנודע.

והוא עומד עליהם וגו'. מודיענו הכתוב בזה כמה גדלו מצוותיו יתברך בעיני אברהם שעמד על האורחים אף שכנגד השכינה ישב, כמאמר הכתוב והוא יושב פתח וגו'

מכל מקום כיון שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה כמאמר חז"ל (שבת קכ"ז.), חלק כבוד למצוותיו יתברך יותר כביכול מכבוד שכינת קדשו וזה הוא כבודו יתברך לחבב מצוותיו באהבה. וכמו שמצינו שהלך מנגד השכינה בשביל לקבל האורחים שמזה למדו שם שגדולה הכנסת אורחים וכו' כן חלק כבוד למצוה לעמוד מפניה וכנגד השכינה ישב והנה גם מזה יכלו חז"ל ללמוד שגדולה וכו' ואך כי למדו מהכתוב הקודם לזה.

ועוד אפשר טעם עמידתו בזה לפי שחביבה מצוה בשעתה כמו שמצינו בבעלי אומניות שבירושלים שהיו צריכים לעמוד מפני מביאי בכורים הגם דאינם חייבים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתן כדי שלא יתבטלו ממלאכתן כאשר שנו חכמים במשנתינו (פרק ג' דבכורים משנה ג') והכל מפני שחביבה מצוה בשעתה כמבואר שם ועל כן גם כאן עמד אברהם לחביבות המצוה.

פסקה ט

ויאמרו אליו איה שרה אשתך וגו'. חז"ל אמרו (בבא מציעא פ"ז.) כדי לשגר לה כוס של ברכה ועוד טעמים למה ששאלוהו על שרה. ובדרך הפשוט נראה לי כי הנה מדרך הכשירה שבנשים החפיצה באורחים לבוא אל האורח לשואלו מאין באתם וכדומה בדברים רכים בכדי שתנוח לב האורח בזה להראות לו כי גם היא חפיצה בו ואין בלבה עליו, ובזה ינחת האורח למאוד כידוע ותערב לו אכילתו בהיותו יודע שגם היא אינה מסרבת בו, והנה שרה לא עשתה כן ולא קיבלה פניהם כלל ולזה שאלו איה שרה אשתך, כי על אשה אחרת לא היה קשה כלל למה לא נראתה כלל אל השולחן להכין את לחמה כי מן הסתם כאשר לא באתה ודאי אינה חפיצה באורחים ועל אפה וחמתה זאת ואינה רוצה לסבור פניהם כלל, אבל שרה ידוע בצדקתה הגדולה ונביאה היתה יותר מאברהם כמאמר חז"ל (ריש שמות רבה) שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות וכו' ועוד אשתך היא ובודאי מעודה הורגלה באורחים, ועל כן תמהנו מדוע לא באתה אל השולחן המלך לקבל האורחים בסבר פנים יפות, ועוד דקדקו לומר איה שרה אשתך ולא סתם איה אשתך לומר כי דוקא על שרה אנו שואלים והיא אשתך ולא הגר כי היא רק שפחת שרה ולא אשת אברהם, ולזה השיב אברהם ויאמר הנה באהל פירוש כי אף שחביב עליה אורחים למאוד מכל מקום כל כבודה בת מלך פנימה וצנועה היא ואין דרכה לצאת מאהלה.

גם יאמר ויאמרו אליו איה שרה אשתך וגו'. לדקדק תיבת ויאמרו כי לכאורה לא היה צריך לאמירה זו אלא אחד, שהוא לבשר את שרה. וגם למה שאמרו בכדי לשגר לה כוס של ברכה גם לזה היה די באחד. ואמנם הם כיוונו להשאיר ברכה בבית אכלם

כדרך האורחים הצדיקים אשר אחר אכלם וכשתם ומברכים לה' מברכין גם לבעל הבית בכוונות ידועות לזה להתברך בברכת הבית שימולא בכל טוב וברכה וכאשר אמרו חז"ל (ברכות מ"ו.) אורח מברך כדי שיברך לבעל הבית ומה מברך יהי רצון וכו' ויצלח מאוד בכל נכסיו ואל יזדקק שטן במעשה ידיו וכו'. וגם המלאכים לכוונה זו כיוונו.

והענין כי נודע אשר איש ואשתו אם הוא צדיק והיא צדקת כדבעי למהוי, אז הוא מכונה על שם הוא"ו שבשם הוי"ה, והיא מכונת על שם הה"א שבשם הוי"ה. והנה אות הוא"ו יש לה שלושה מילוים שהוא ביו"ד באל"ף בוא"ו וזה כולל כל מילוי שם הוי"ה כי בשם ע"ב הוא מילוי י"ו ובס"ג א"ו וכן במ"ה, ובב"ן בו"ו לחוד. ועל כן ויאמרו אליו ונקוד על איו שבאליו לרמ"ז על א' י' ו' שהוא ג' מילוי הוא"ו המכונה על שם איש הצדיק, וכיוונו בזה לברך אותו בהארת כל ד' מילוים של שם הוי"ה שהם מספר ברוך עם הכולל כנודע. והלמ"ד שבאליו היא ברכה בפני עצמו להיות זוכה לאור המקיף מבחינת נשמה לנשמה סוד החיה שהוא סוד הטלית המקיף לאדם מכל צדדיו שהוא בלמ"ד בסוד מגדל הפורח באויר, וזה ויאמרו כולם אלי"ו בסוד אורח מברך לבעל הבית שברכו כולם אותו באי"ו שבאליו ובלמ"ד כנזכר. וגם אמרו אי"ה שרה אשתך כי הנה הה' שבשם הגדול והקדוש ברוך הוא יש בה גם כן שלושה מילוים ביו"ד באל"ף בה"א, וזה גם כן בכל ארבע מילויי שם הוי"ה כי בע"ב וס"ג הוא מילוי יו"ד ובמ"ה מילוי אלף ובב"ן מילוי ה"א, ולפי שהאשה הצדקת נרמזת בה"א שבשם, אמרו אי"ה שרה אשתך שהוא מילוי הה"א בחינת האשה והיא תבורך גם כן מכל הד' מילויי שם הוי"ה ברוך הוא. ואחר שהאשה מתברכת בזה אז כל טוב אדוניה בידה ונקראת מטרוניתא ואדון לכל, והשם ב"ן שרומז עליה מתברך ונשפע ממה שלמעלה ואז ממילא ולשרה ב"ן והבן.

והנה גם מילוי שם אהי"ה נרמז באי"ה כי כל מילויו הוא ביודין בהיין באלפין שהם קס"א קמ"ג קנ"א, וגם לזה כיוונו שאמרו איה שרה וגו' ששרה תתברך מכל מילויי שם אהי"ה שכל מילויו באי"ה, ואפשר לזה אומרים המלאכים אי"ה מקום כבודו כי מקום כבודו הוא הנוקבא הנקראת מקום כבודו (כמו שמובא בדברי מרן האר"י ז"ל בקדושת כתר) הוא באי"ה מילוי שם אהי"ה וכל אהי"ה הוא בכתר ועל כן אנו אומרין זאת בקדושת כתר והבן.

והנה אהי"ה אדנ"י גימטריא כוס וזה שאמרו כדי לשגר לה כו"ס של ברכה פירוש שכיוונו באמירת **איה** להמשיך הברכה בחינת ד' מילויי שם הוי"ה גימטריא ברכה עם האותיות והכולל כנודע ממקור הברכות שהוא משמות מילוי אהי"ה אל שם אדנ"י בחינת דרגה התחתונה ומשם לחלק טרף לשורש נשמת שרה והבן. ועל כל זה השיב

אברהם הנה באהל כי הנה אמרו חז"ל (ילמדנו מובא בילקוט רמז תשס"ח) בפסוק (במדבר כ"ג, ט') הן עם לבדד ישכון וזה לשונם: הן בלשון יונית אחד וכו' תדע לך שהוא כן, חשוב כל האותיות ותמצא כולן יש להן זוג וה"א ונו"ן אין להם זוג א' אחד ט' תשעה הרי עשרה ב' שנים ח' שמונה הרי עשרה א"ט ב"ח ג"ז ד"ו ה' אין לה זוג וכן י"צ כ"ף ל"ע מ"ס נ' אין לה זוג וכו' עד כאן, (וכן הוא בשמות רבה ט"ו, ז'). ונמצאת למד שאותיות ה"ן רמוזים על שהם לבדם, וזה אמר להם אברהם כששמע שבירכו את שרה בברכת שמים מעל אמר להם על דרך שהשיב לה' מה תתן לי ואנכי הולך ערירי פירוש בלא ולד (כתרגומו ופירוש רש"י) והנה בן ביתי יורש אותי, וכן שרה מה בצע בברכתה כיון שהנ"ה באוהל פירוש אין באוהל ביתה כי אם היא לבדה כמו אותיות ה"ן שהם לבדם (כי שורש הנה הוא ה"ן רק נתוסף ה' ללשון נקבה ובלשון זכר יתוסף לומר הנו והכל אותיות הפעולה) ולא יש עתה שום זרע ולד ומה תועלת לה בברכה, ודברים אלו נתגלגלו בפי אברהם הכל בסיבה מאת ה' כדי שהמלאך יעשה שליחתו וישיב על זה שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך לידע אשר תועלת לה בברכתם כנאמר.

פסקה י

ויאמר שוב וגו' והנה בן ושרה שומעת וגו' והוא אחריו וגו'. מקרא קודש הזה צריך הבנה. א' מפני מה פתח תחילה בבשורה לאברהם לאמר שוב אשוב אליך וסיים בשרה והנה בן לשרה אשתך, ב' למה נכתב ושרה שומעת פתח האהל מה נפקא מינה מזה אם שמעה שרה או לא, ג' מה שאמר והוא אחריו ופירש רש"י הפתח היה אחר המלאך מה זה בא להודיענו.

ויבואר זה על פי המבואר בדברי הרב הקדוש (הציוני בפרשה זו ומובא בילקוט ראובני) וזה לשונו: ועתה נתחיל לגלות מי היה המלאך וכו' ובעבור שלא עשה שליחתו כהוגן שלא היה לו לבשר את שרה תחילה דאיהי מעלמא דנוקבא ודא היה סיבה שנפטרה שרה והוצרך שיצחק יעקד על גבי המזבח, לכך נענש המלאך וכו' וכל זה גרם הס"מ שנתן עצה למלאך איך יעשה כי המלאך היה מסופק למי יבשר לאברהם או לשרה וכו' והס"מ היה עומד בפתח האהל של אברהם וכו' והתחיל עם המבשר אמר לו שליחותך שתבשר תולדת יצחק לאברהם זה אינו נקרא בשורה כי כבר אברהם נתבשר מפי הקב"ה והשליחות שלך אינו כי אם לבשר את שרה שהיא אינה יודעת כלום וכן עשה ובישר את שרה וכו' עד כאן.

והנה ידוע אשר אין דרך היצר הרע לבוא בתחילה אל האדם להסיתו תיכף בהעבירה ממש, רק תחילה מפתה אותו במעט מעט וכאשר ישמע לו אז יסיתנו וילך עד בואו

לעבור העבירה בפועל וכאשר אמרו חז"ל (שבת ק"ה:) כך אומנותו של היצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והולך ועובד וכו' עד כאן. וכך המלאך הקדוש, כשפיתה אותו תחילה הס"מ על הדבר הזה לא שמע לו תיכף לבשר לשרה לחוד, ונפל בדעתו שהוא יבשר לאברהם ואך גם שרה תשמע קולו. כי נתפתה אפשר עיקר הבשורה לה כדברי הס"מ, ולכן שאל לו איה שרה אשתך בכדי שתבוא גם היא לשמוע קולו וכאשר באתה גם שרה התחיל הוא לדבר עם אברהם לבד ואמר שוב אשוב אליך, ואך לפי שהתחיל במעט לציית לדברי הס"מ פיתה אותו תיכף מכל וכל לסיים בעיקר בשורת הזרע לשרה לבד מאחר ששומעת פתח האהל וסיים והנה בן לשרה אשתך בכדי שיתקשר בעלמא דנוקבא, ומאן דאתקשר בנוקבא מיתה אזדמנת קמיה. וכאשר היה באלישע שאמר (מלכים-ב ד', ט"ז) את חובקת בן, ומת הילד כמו שאיתא בזוה"ק (בשלח מ"ד:). ואכן ביצחק הועיל על כל פנים מה שהתחיל באברהם ואמר שוב אשוב אליך שיתוקן יצחק על ידי עקידה.

וזה סדר הפסוק, ויאמר שוב אשוב אליך, שאני מבשר אליך דייקא בך אתקשר, וסיים שלא כהוגן והנה בן לשרה אשתך ואמר הכתוב מי הביאה לשרה כאן לסיים בבשורה לשרה, הוא מחמת ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריו כלומר הס"מ היה עומד אחר המלאך כמו שאמרו שם והס"מ היה עומד בפתח האהל של אברהם וכו', ועל כן בתחילה פיתה אותו עד ששאל על שרה איה שרה אשתך ובאתה לשמוע פתח האהל וכיון שהיתה עומדת שם פיתה אותו עוד ושמע לעצת הרשע ובישר לשרה לבד, ואך על כל פנים כיוון בדבריו אל אברהם ואמר לשרה אשתך רצה לומר שהיא טפילה אליך ואתה העיקר ולכן נתקיים יצחק על ידי העקידה, והמלאך נענש שלא עלה למעלה עד עת בואו לבשר את מנוח שעלה בלהב העולה שהעלה מנוח על הצור ונאמר שם (שופטים י"ג, י"ט) ומפליא לעשות.

פסקה יא

ואברהם ושרה זקנים וגו'. הגם שאמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ז, ג') האיש אינו מזקין (פירוש אין זקנותו מזיק לו מלהוליד) מכל מקום ודאי בזקן יותר מדאי אי אפשר לו להוליד וכאשר אמרה כאן ואדני זקן ולזה אמר ואברהם ושרה זקנים באים פירוש שניהם היו נקראים זקנים נגד הלידה כמו היא גם הוא, ואך בשרה נראה הדבר יותר כי חדל להיות לה אורח כנשים אבל באמת שגם אברהם היה זקן מלהוליד ומה שכתוב חדל להיות לשרה ולא סתם חדל לשרה אורח וגו' פירוש שחדל בעין כל בריה שיוכל להיות עוד לשרה אורח כנשים כי כבר יצתה מזה כל עיקר ולא האמינו להיות לשרה עוד אורח,

או אפשר לכך כתוב יותר תיבת להיות כדי להיות נדרש גם למטה לומר לכך פסקה מכל וכל כדי להיות לשרה עוד אורח כנשים בדרך נס מופלג ואז הכל יראו כי יש מושל ומולך על כל מיני טבע העולם ואשר יחפוץ יעשה. וזה ואברהם ושרה זקנים וגו', ועוד חדל פירוש הקב"ה פסק ממנה בזקנותה כל עיקר וסתות בכדי להיות לה עוד אורח אחר פסקה ויתקדש שמו בעולם.

פסקה יב

ותצחק שרה וגו'. נודע לכל קישוי ההבנה בפסוקים האלה וגם אנו נאמר מה שהורני ה' ממעון קדשו, והוא כי הנה כבר כתבתי כמה פעמים שכמו שהאדם מתנהג עם הקב"ה כן למולו הקב"ה מתנהג עמו כמאמר הכתוב (איוב ל"ד, י"א) כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו וכן אמרו חז"ל (סוטה ח':) במדה שאדם מודד מודדין לו, והאיש אשר מתנהג עם הקב"ה בעבודתו רק בדרך טבע העולם כמו ללמוד לפי כוחו ומזגו ולעשות מצוות בטבע כוחי גופו כמו תפילה ותפילין וסוכה ושאר מצוות רק לפי כוחו כמו שעה ושתים וכאשר יחלש לבו יצא לפועלו ולעבודתו לאכול ולשתות וכמו כן אם יוגבר הקור יניח סוכתו וילך לביתו ועושה צדקה לפי השגת ידו ולא יפזר מממונו למצוות ה' יותר מערכו. כמו כן הקב"ה מתנהג עמו וכאשר טוב לכל העולם גם לו טוב. וכאשר יחלה, הקב"ה ירפאהו בסיבות טבע העולם על פי רפואת הרופאים, וכדומה בכל הדברים. אבל לא ישנה עבורו טבע העולם, דרך משל כשיפלו עליו שודדי לילה שלא יוכלו לנגוע בכל אשר לו, או לרפאותו בלמעלה מהטבע כי לא זכה עדיין לזה ונודע כמה קשה לפני הקב"ה לשנות מזל טבע העולם עד שאמר לר' אלעזר בן פדת (תענית כ"ה.) אלעזר בני ניחא לך דאפכיה לעלמא מרישא אפשר דתתילד במזלא דמזוני, הגם שידוע אשר אין דבר קשה ח"ו לפני הקב"ה ומי ברא המזל ומי המקיים המזל הלא הוא האומר ועושה המדבר ומקיים וחלילה וחלילה שֶׁיֵּאָמֵר שיש דבר קשה לפניו כי מי יעמוד נגדו והכל כאין ואפס נגדו וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וכמצבייה עביד בחיל שמיא, ואמנם כי מלך במשפט יעמיד ארץ וברא מדת הדין ומדת הרחמים ומי יאמר זכיתי לבי והן שמים לא זכו בעיניו. ולשנות הטבע עבור האדם צריך זכות גדול ועבודה רבה במסירת נפש רבה כאשר נבאר, ומדת הדין מקטרג. ולכן קשה זה לפניו כביכול אבל לא ח"ו לקוצר ידו. **ואמנם** האיש אשר מתנהג עם הקב"ה למעלה מטבע העולם ומוסר נפשו לה' באמת לאמיתו ואומר לנפשו שחי ונעבורה כאשר אברהם אבינו היה עושה שמסר עצמו לאור כשדים ומל עצמו לתשעים ותשע שנה, כן הקב"ה מתנהג עמו למעלה מטבע העולם ואמר לו מאי דעתך דקאי צדק במערב אהדרינא ליה ומוקמינא ליה במזרח (כמו שאיתא

בשבת קנ"ו:). וכן אפילו בדורות התנאים קרה לכמה מהם נסים שלא בטבע כמו ר' חנינא בן דוסא שאמר מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק (תענית כ"ה.). ור' פנחס בן יאיר גער במים ונקרע לפניו והיה לנגדו במים עזים נתיבה (חולין ז'.) ועוד הרבה, והכל כפי כח זכותם ועבודתם ומסירת נפשם לה' ביותר מטבע כוחי גופו כמו ללמוד יותר מטבע כח גופו במסירת נפש כההוא מעשה דרבא שהיה נובע דם מאצבעו והוא לא היה יודע כלל ולומד עוד (כמו שאיתא שבת פ"ח.). כשיגיע לידו ממצוות היקרים כל אשר לו יתן בעד נפשו לזכותה במצוה, ופושט את מלבושיו להלביש ערומים ולהשיא יתומים, וכשנותן צדקה לעני אינו משגיח כלל אם נשאר לו עוד בידו ליתן טרף לביתו או לא, ולמול ערך עבודתו כן הקב"ה מתנהג עמו.

ואמנם בדורות התנאים עם כל זה היה בנקל יותר לשנות טבע המזל לפי שאחר מתן תורה הוציא הקב"ה כל אלין העוסקין בה לשמה מחיובא דכוכבים ומזלות, אבל קודם מתן תורה כל בריין דעלמא היו תלוין במזל ולולא אברהם שהיה זכותו גדול ונורא מאוד ומסר נפשו כמה פעמים לה' אלהיו היה קשה להוציאו מתחת המזל והכל כי מלך במשפט יעמיד ארץ וכאמור. וכמו שאיתא בזוה"ק (פנחס רט"ז ובשאר מקומות) ולך ראה שהוצרך הקב"ה לשנות שמו ולומר אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אינה מוליד וכו' (בראשית רבה מ"ד, י'), כי קודם מתן תורה שכל העולם לא היה כדאי לשום נס בעולם, ומדת הדין היה קשה למאוד, היו צריכים זכות גדול לנס. ותראה שהצלת נח הצדיק היה נסתר בדרך טבע העולם ולא היה כדאי לשנות טבע העולם עבורו לעמוד בתוך המים ולחיות כמו אברהם בכבשן האש.

ובזה נבוא בביאור הכתובים כי הנה אף אברהם אבינו בשמעו דברי ה' שיעמוד זרע משרה, נאמר (לעיל י"ז, ט"ז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. ונודע מה שפירש רש"י בשם התרגום, אבל עוד לאלוה מילין. כי הנה אברהם אבינו אף שמלומד בנסים היה שניצול מאור כשדים, ופרעה וביתו לקה על דבר שרי. מכל מקום סבור בדעתו שכל הנסים האלו לא בזכותו הם כי אם הקב"ה עושה זאת למענו למען יתקדש שמו בעולם וזאת היתה עיקרי האמונה שאברהם קרא בשם ה', וכשהפילו עבור זה לאור כשדים ודאי היה כבוד ה' בזה להצילו לראות שיש אלהי עולם ה' אשר לא יבושו קוויו. וכן במצרים שכל העולם היו יודעין שאברהם ושרה עבדי ה' המה והיה צריך להתקדש שָׁם שֵׁם שמים אשר יציל את עבדיו הבוטחים בו, לעיני פרעה וכל מצרים. וכן ברדיפת ארבע מלכים היה כבוד שם ה' בזה. אבל בנס זה היות לו בנים משרה לכאורה אין זה כל כך הגדלת כבוד שמים, ובשלמא אם לא היה לאברהם זרע כלל היה אפשר לומר להראות אשר לא יעזוב ה' את

חסידיו ולחוננם בבנים אף שלא מטבע העולם אבל כיון שכבר היה לאברהם זרע שכבר נולד ישמעאל ונמצא על מה זה הקב"ה יפליא פלאות לשנות טבע המזל הקשה להוליד למאה שנים אם כבר יש לו בן.

וזהו שאמר הכתוב ויפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד וגו' עד לו ישמעאל יחיה לפניך. כלומר תמה בעצמו על מה יעשה הקב"ה פלאות נסים כאלה והלואי ישמעאל יחיה לפניך ופירש רש"י ביראתך, ויתקיים בזה לזרעך אתן את הארץ. וזה הכל שייך באברהם ולכן לא הקפיד הקב"ה על אברהם כי ודאי האמין בה' שהוא כל יכול ואך היה תמיה בעיניו שהקב"ה יתנהג עמו כל כך למעלה מן הטבע לשדד המערכה בשבילו והוא כבר יש לו בן.

ואמנם שרה הצדקת הנה גם היא האמינה בודאי אשר הקב"ה כל יכול וכבר ראתה כמה נפלאות ונסים מאתו יתברך בהצלת בעלה מאור כשדים ובד' מלכים ומכת פרעה עבורה, ואמנם להיותה יודעת כמה קשה שינוי הטבע לפניו יתברך בימים ההם דנה שזה הכל היה לכבודו יתברך כנזכר ובזה ודאי שהקב"ה ישדד המערכה בשביל גידול שמו וכל פעל ה' למענהו אבל שיפליא ה' דבר למעלה מן הטבע בשביל האדם לא יעשה ה' זאת אחרי שקשה לפניו שינוי המזל.

ואמנם האמת לא כן הוא כי מיד אשר יזכה האדם לזה בערך עבודתו יותר למעלה מטבעו בכל כוחו אין דבר קשה לפניו יתברך, ומה גם כי גם בזה יש הגדלת שמו יתברך להראות אשר כל מעשה בראשית כפופים לבעלי תורה ועמליה וכאשר יגזרו עליהם כן יקום ואין מזל למי שעובדו בלבב שלם. וכיון ששרה היתה ידועה לכל בצדקתה הגדולה מעת נלקחה לבית פרעה והיתה נביאה יותר מאברהם כאומרם ז"ל (ריש שמות רבה) על פסוק (לקמן כ"א, י"ב) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. ולא היה לה שום ולד אם היתה מתה בלא ולד היו הכל אומרין שח"ו אין כח בהקב"ה לשדד מערכת השמים בשביל עובדיו והכל ניתן תחת המזל בין עובד בין איננו עובד, ונמצא אשר יש גם בזה רבות כבוד שמים וגדולת שמו ברוך הוא אשר מוציא עובדיו מתחת מערכת השמים, ואדרבה כל מערכת השמים בידם הם כאשר יגזרו עליהם כן יקיימו כאשר אמר יהושע (יהושע י', י"ב) שמש בגבעון דום, או רבי פנחס בן יאיר פלוג מימיך כנזכר. ועל כן הקפיד ה' על שרה אשר צחקה בלבה ולא האמינה אשר ישדד ה' מערכת השמים בשביל עבדיו הצדיקים, ונהפוך הוא אשר מערכת השמים בידם הם וכן נעשה בשרה אחר שהניקה בנים שכל גדולי המלכות הביאו בניהם להניק ואז נתקדש שם שמים במאוד בראותם פועל ה' מה שפועל בעולמו ונתן לצדיקיו כח וממשלה בעליונים ובתחתונים.

ועתה נבוא בביאור הכתובים ונאמר כי הנה שרה הביטה שני דברים שינוי הטבע כמאמר חז"ל (רש"י בפסוק זה בשם תנחומא) אחד, גודל הזקנה שמסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד. והשנית, צימוק השדים שאמרה השדים הללו שצמקו איך מושכין חלב. והנה מיד כשראתה וסת נדות כמו שאמרו (בבא מציעא פז. ובראשית רבה מ"ח, "ד) בפסוק ויקח חמאה וחלב, ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה וכו'. וידוע אומרם ז"ל (בכורות ו:) דם נעכר ונעשה חלב, ונמצא צימוק השדים כבר הנה אין מניעה מאתם כי יהיה להם מאין למשוך חלב ואמנם הקרבים שהיה בלתי אפשרי לטעון עוד ולד עבור הזקנה וצריך להיות שינוי הטבע גדול לזה, וזה לא האמינה כנזכר שיעשה זאת אלהים בשביל האדם.

וזה מאמר הכתוב ותצחק שרה בקרבה דייקא על עסקי קרביה המעים והקרבים איך יהיו אלו טעונין ולד כי הן אחרי בלותי היתה לי עדנה שחזרה לראות וסת נדות ונמצא חשש צימוק השדים לא ימנע לזה כי דם נעכר ונעשה חלב אך ואדני זקן כלומר הן אפילו בעלי שאמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ז, ג') האיש אינו מזקין פירוש אין זקנותו מזיק מלהוליד ואף על פי כן לעת כזאת שהוא זקן יותר מדאי נמנע מאתו שיוליד עוד, כמו שאמר בעצמו הלבן מאה שנה יולד וכאשר העיד הכתוב גם כן ואברהם ושרה זקנים באים בימים וכבר כתבנו ששניהם היו זקנים לענין ההולדה אף האיש שאינו מזקין, ומכל שכן אני שהאשה מזקנת וכבר זקנתי מהיות לי בנים ואיך ישנה ה' טבע המזל כל כך בשבילי. ונמצא עיקר דיבורה היה על עצמה מה שהיא זקנה למאוד ולא אמרה ואדוני זקן רק להוכיח כיון שאפילו הוא נקרא זקן לזה, אם שהאיש אינו מזקין מכל שכן היא, אבל לא העמידה עיקר התמיה על זה שאדוני זקן כיון שהאיש אינו מזקין יכול להקרות לפעמים שאף בזקן יותר מדאי לא יזיק זקנתו אבל זקנת האשה ודאי שיצא מכלל הטבע שתוליד. וכן משמע באמירת אברהם שאמר הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד ולכאורה למה להזכיר שניהם כיון שלבן מאה שנה אינו בטבע שיולד הרי די התימה בזה ואם יצוייר שהוא יוליד גם היא תוליד אלא ודאי שבאיש על כל פנים יוכל להקרות לפעמים שיולד כיון שאינו מזקין. ולזה כפל לומר הגם שיצוייר לפעמים שלבן מאה שנה יולד, על כל פנים ואם שרה הבת תשעים שנה, היא ודאי אינה בטבע כלל שתוליד. וכן כאן שרה העמידה עיקר התמיה בקרבה במה שהזקינו קרביה ומעיה מלהוליד ונשאה קל וחומר מאתו כאמור.

וזה מדויק בפסוק, כי בלא זה סותר סוף דבריה לתחילת דבריה כי בתחילה אמר ותצחק שרה בקרבה וכדרשת חז"ל מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד

וכו' וסיימה לאמר ואדני זקן משמע שהעיכוב עבורו מה שהוא זקן, ואמנם הוא כדברינו מה שאמרה ואדני זקן לא אמרה אלא ללמוד מזה במכל שכן אשר אינו בטבע לפי זקנתה. אבל מאתו יכול להיות שאין מניעה כל כך כמאמר חז"ל האיש אינו מזקין ועל כן הנה דבר ה' אמת. ואומר הכתוב,

פסקה יג

ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי. כי זה היה עיקר הצחוק והתמיה מה שכבר זקנה כל כך ואיך הקרביים הללו טעונים ולד כאומרו ותצחק שרה בקרבה לא צחקה כי אם על עסקי קרביה ולא מה שהוא זקן וכאמור.

פסקה יד

היפלא מה' דבר. פירוש איך יפלא מה' בחינת המהוה את כל, לומר שלא ישדד מערכת השמים כי אם למענו, ובשביל האדם קשה לו ח"ו לעמוד נגד המזל. הלא מי שאמר ועשאם והתהוה אותם מאין ליש ודאי בידו להכניעם ולשברם ולשדדם לעשות כרצונו ולא כרצונם, וכיון ששרה הצדקת הגדולה בצדקתה ועבודתה את ה' עד שזכתה לנבואה ואין לה עדיין שום בן וזרע ודאי הנה למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן כי לא יעמוד בפני עובד שום דבר. ותדע שמה ששינה הקב"ה שם אברם ושרי ואמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ד, י) אברם אינו מוליד וכו' לא ח"ו בשביל קשיות שינוי המזל הוכרח לשנות שמו כי מה זה לפניו יתברך שמו. ואולם הוא כאשר כתבנו שלשינוי המזל צריך להיות האדם בקדושה גדולה ובצדקת אמת וידוע אומרם ז"ל (ברכות ז':) מאי רות שזכתה ויצא ממנה דוד שרויהו להקב"ה בשירות ותשבחות ומנלן דשמא גרים שנאמר (תהלים מ"ו, ט') אשר שם שַׁמּוֹת בארץ אל תקרא שמות אלא שֵׁמוֹת וכו' עד כאן. כי השם הוא לפי ערך הקדושה שבקרב האדם והן אמרו (נדרים ל"ב:) בתחילה המליכו הקב"ה על רמ"ג אברים מספר אברם ואחר כך המליכו עוד על ה' אברים ואלו הן שתי אזנים וכו'. הרי דשינוי שם אברהם היה לפי עוצם הקדושה שנתקדש עוד, וכן בשרי ושרה שאמרו (בראשית רבה מ"ז, א') לשעבר שרי לעצמה עכשיו תהא היא שרה לכל באי העולם וכו' וזה הכל מורה על גדלות הקדושה שנתקדשה יותר עד אשר זכתה למשול יותר, כי לפי ערך שאדם מושל על עצמו על כח אבריו ותאותו כן מושל על העולם כנודע, ונמצא אשר לא היה יכול להיות שינוי המזל כי אם אחר שנתקדשו עוד בקדושה יתירה גדולה כי צריך זכות גדול לזה כאשר אמרנו למעלה, וזה ענין אומרם אברם אינו מוליד אברהם מוליד כלומר בהיות שמו אברם עדיין לא זכה לשדד המערכה וטבע העולם עבורו כיון שעדיין לא זכה לצאת מכל בחינת טבע העולם ועדיין היה לו ה' אברים שלא היו ברשותו ואיך היה יכול להעשות לו נס למעלה מטבע העולם כיון שעדיין לא יצא מכל טבע העולם, עד אחר

שנקרא אברהם ויצא מכל בחינת הטבע עד גמירא ואז אברהם מוליד כי אין מזל אליו וכל מערכת השמים בטלין ומבוטלין נגדו, וכן בשרי ושרה.

ואולי שזה אמר הכתוב למעלה וירא אליו ה' באלוני ממרא וגו'. כי אחר שאברהם מל עצמו ואמר לנפשו שחי ונעבורה לעובדו בכל נפשו במסירת נפש ממש ונשלם בכל האברים ויצא מכלל טבע העולם לגמרי אז נראה אליו ה' לומר כי מעתה יתנהג עמו בבחינת שם הוי"ה ברוך הוא המורה על למעלה מהטבע, כי בחינת שם הוי"ה ברוך הוא, הוא המהוה את כל סתם טרם הכנסתו לבחינת הגבול והטבע ואחר כך על ידי שם אלהים שגימטריא הטבע נגבל כל דבר על בחינת הגבול והטבע. ועל כן נאמר (בראשית ב', ד') ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וגו' כי כל הבריאה היתה בשני השמות הללו תחילת ההוי"ה לבד בלתי גבול ואחר כך במדה וגבול על ידי שם אלהים. ולכך בכל מקום שהוצרך שידוד הטבע ושבירת מערכת השמים וכוכביהם נאמר בו שם הוי"ה כי הוא מהוה ומחדש הדבר ההוא בלמעלה מהטבע. ועל כן אחר המילה נראה אליו ה' בנגלה לומר כי מעתה כל הנהגתו יהיה בשם הוי"ה המהוה למעלה מהטבע והוא באלוני ממרא כלומר בחלקו ובעצתו כי הוא שנתן לו עצה על המילה כמו שאמרו (בתנחומא פרשה זו) שאמר לו בדבר הזה אתה מבקש עצה הלא הוא שהצילך מכבשן האש ועשה לך כל הנסים וכו'. כי לכאורה צריך להבין ענין עצה הזו הלא נודע אהבת וחיבת אברהם לבוראו שהיה בלתי שיעור, ובכמה נסיונות עמד לפניו והפיל עצמו לכבשן האש עבורו ולא שאל כלום לשום אדם בעצה, ועל מצות מילה ישאל לענר אשכול וממרא.

ואמנם כי הלא לא מצינו מפורש במקרא שיאמר לאברהם להמול בשר ערלתו כי בתחילה אמר לו (לעיל י"ז, ב') אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים ופשוטו של מקרא הוא פלח קדמי והוי שלים בכל הנסיונות כתרגומו. ופירש רש"י ואחר כך אמר לו זאת בריתי וגו' ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר וגו' אבל לא אמר בפירוש שהוא עצמו ימול. ובזה היה מקום לאברהם לדון ולומר הלא אין דבר עומד בפני פיקוח נפש חוץ מג' עבירות כידוע, ובשאר כל המצוות נאמר וחי בהם ולא שימות בהם ובזה היה סכנת מיתה כמו שאמר לו ענר ואשכול (שם בתנחומא). ואך כי ספיקו היה כי עדיין לא ניתנה התורה ולא נאמר עוד וחי בהם ומותר לו למסור נפשו למצוות ה', ועוד כי אחרי ראותו כמה נסים ונפלאות שעשה לו הקב"ה בעת קיום מצוותיו באור כשדים וברדיפת המלכים וכדומה הנה אין מעצור לה' להושיעו ויקיים נפשו בו גם בעת כריתת ערלתו, ובאמת שמו יתברך הבוחן לבות וכליות ובוחן צדיקיו העומדים לפניו כמאמר הכתוב (תהלים י"א, ה') ה' צדיק יבחן וגו' על כוון הזה לא צוה לו בפירוש מצות המילה רק

ברמז במאמר ביני וביניכם שגם הוא בכלל, וגם במאמר התהלך לפני וגו' נרמז המילה כמאמרם ז"ל, לראות אם ימסור אברהם נפשו גם שלא בצווי בפירוש. ועל כן הלך אברהם לשאול בעצה לאוהביו מה יעשה בזה, והנה ענר ואשכול אמרו לו כיון שהוא לו סכנת מות כלך מדרך זו כיון שלא נצטוה בפירוש ויקיים וחי בהם. עד בואו לממרא, אמר לו הלא הוא שהצילך מכבשן האש ועשה כל הנסים וכו' כלומר כאשר עשה כן יעשה עוד להחיות אותך אחר המילה ולשמרך מכל רע. ונראה שעל כן תיכף אחר צווי המילה אמר לו הקב"ה שרי אשתך וגו' וגם נתתי ממנה לך בן שבזה יסמוך לבו ולא ייירא מלמול מחשש סכנת מיתה כיון שהקב"ה הבטיח לו עוד בנים משרה הנה לא איש אל ויכזב ח"ו ובודאי יְחַיֶּה אותו להקים זרע מאתו. ונחזור לענין כי ממרא הוא שנתן לו עצה על המילה ועל כן וירא אליו ה' אחר המילה להראות לו כי כן מעתה הוא מתנהג עמו למעלה מטבע העולם להחיותו אחר המילה ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ח, ח') אמר ר' ינאי ניקב נקב מגיהנם והרתיח כל העולם כולו וכו' הדא אמרת שהחימום יפה למכה וכו' כי כבר נתבטל כל הטבע עבורו, ולזה שלח לו תיכף ג' אנשים לבשרו בבן לשרה אחרי זקנתו הכל למעלה מן הטבע. ולזה אמר הקב"ה למה זה צחקה וגו' היפלא מה' דבר כלומר אחרי התגלות אליך בשם הוי"ה המהוה ומה' היתה זאת להנהיג אתכם למעלה מטבע העולם ואיזה דבר נפלא ממנו הלא שם אין שום בחינת גבול ומדה ושיעור רק מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וכו' (תענית כ"ה.) וזקנה וילדה שוין שם. ועל כן לא אמר כזה על אמירת אברהם שנאמר בו גם כן (בפרשה הקודמת) ויפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר וגו' הלבן מאה שנה וגו' (ועיין ברש"י ז"ל וחוץ מדרכיהם נראה) כי שם עדיין היה קודם המילה ולא נשלם אברהם בכל אבריו בלמעלה מהטבע לכן היה תמה אם עד כזה יעשה עמו שמו יתברך, אבל עתה אמר למה זה צחקה שרה כלומר עתה בהגלות נגלתי אליך בשם הוי"ה וח"ו ח"ו נראה שגם שם יש בחינת גבול ומדה לומר עד פה תבוא. ולא כן הוא כי היפלא מה' וגו' הלא שם אין דבר רק אחדות הפשוט הכל יכול וכוללם יחד. **ואפשר** לומר שמה שאמר הקב"ה למועד אשוב אליך כעת חיה ולכאורה עיקר המכוון באמירה זו לומר כי תלד שרה בן לזקוניו ומה נפקא מינה אימתי יהיה, ואכן הנה ידוע אשר אברהם ושרה היה תיקון אדם וחוה, וזה העץ שהיה לאברהם להבחין בו העוברים ושבים להשיבם אל ה' היה תיקון אכילת עץ הדעת שהיה נוטה קצת למינות כאומרם ז"ל (זוה"ק פרשה זו ק"ב:), והצדיקים בדבר שחוטאים בו מתרצים והעמיד העץ להשיב בני אדם אל ה' כידוע מדברי האר"י ז"ל. וכיון שהם היו תיקון אדם וחוה היו ראוים להעשות כמו קודם החטא שעלו למטה שנים וירדו ארבע ולא היה צריכה לצער העיבור ולא לצער

הלידה, ואך בזה אשר צחקה ולא האמינה בישועת ה' אל יראיו אבדה זאת והוכרח להיות כבראשונה בעיבור ולידה, ועל כן בתחילה קודם צחיקת שרה אמר המלאך בשליחת הקב"ה שוב אשוב אליך כעת חיה וגו' ולא אמר למועד אשוב אליך כאשר עתה כי לא היה שום קביעות זמן רק שוב אשוב וגו' כעת חיה, כלומר כעת הולדת האשה הולד, שנקראת חיה. (כמאמר חז"ל (יומא ע"ג:) והחיה תנעול את הסנדל וכדומה). ואך אחר הצחוק שאבדה זאת נאמר למועד אשוב וגו' כעת חיה כלומר למועד הקבוע לחיה אחרת והוא אחר ט' חדשים.

ולזה אמר הכתוב היפלא מה' דבר ולכאורה דיבור כזה היה צריך לעשות איזה רושם. ואך זה הוא הרושם שנלקח הנס הפלא האמיתי להיות יולדת בשעת הזיקוק בלתי צער עיבור ולידה, ואמר בתמיה המתקיימת היפלא מה' דבר כלומר הן זה נפרש ונפלא שיהיה מה' דבר שיראו הכל כי מה' הוא בלמעלה מן הטבע המכונה על שם הוי"ה המהוה את כל בלתי שום גבול וקצב כידוע. ומעתה נגבל הדבר קצת בבחינת אלהים שגימטריא הטבע להמתין עד כלות ט' חדשים למעוברת. או כה יאמר היפלא וגו' כלומר הכי אוכל לעשות לך עוד דבר פלא והפלא שידעו הכל שמה' דבר אחרי שאמונתך אינו חזק בה' וסביביו נשערה מאוד. לא כן כי אם למועד אשוב אליך כעת חיה והוא לשנה הבאה ולא תיכף כראוי להיות.

ולהבין אומרו כעת חיה כי ידוע אשר עיקר שם חוה הוא חיה, צא ולמד מטעם קריאת השם שהוא לפי שהיא היתה אם כל חי ולכן חיה נאה לקרותה ואך שינה שמה לחוה עבור חטא הנחש שהטיל בה זוהמא ונקראת חוה מלשון חויא אבל עיקר שמה חיה הוא ועל כן אמרו המילדות לפרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה בטרם תבוא אליהן המילדת וילדו (שמות א', י"ט). כי עיקר צער הלידה נעשה מקללות שנתקללה חוה אחר החטא כאומרו בעצב תלדי בנים וכאשר היתה שרה תיקון חוה ונתקן החטא אז היה ראוי להיות כמו קודם החטא ללילד בריוח ולא בצער. ומחסרון האמונה במה שצחקה שרה נתקלקל זה קצת ונשאר כבראשונה. אך ודאי לא כנשים המצריות העבריות כי על כל פנים נתקן בשרה הרבה מתיקון חוה ויצאו שרה ובניה מכלל חוה לחיה באופן שלא יצטרכו כל כך למילדות בגודל צער הלידה כגויי הארצות. והוא אומרו כי חיות הנה שנכנסו לכלל חיה באופן שלא יצטרכו כל כך למילדות, (ועיין במה שכתבנו במקומו). ואפשר לומר כי על כן היתה שרי עקרה אין לה ולד לפי שהיה יצחק צריך לצאת זך ונקי בלתי שום פסולת, וכל עוד שהיתה זוהמת הנחש מכשכש במעיה לא היה יצחק יוצא זך ונקי כל כך, ועל כן הוצרך הקב"ה להמתין לה עד

אשר תתוקן אצלה חטא חוה מכל וכל ונעשית בת תשעים שנה בחינת צדיק שנשלמה בצדקתה בשלימות הראוי ואז היתה ראוי להולדת יצחק.

ולזה אמר הכתוב למועד אשוב אליך כעת חיה פירוש בעת שתזכה להקרא חיה בשלימות שתצא מכלל חוה מכל וכל והוא עת אשר תעשה בת צ' שנה שלימות בחינת צדיק ואז ולשרה בן ולא קודם. או כך יאמר הכתוב לפי הנזכר למה זה צחקה שרה וגו' ובזה גרמה היפלא מה' דבר בתמיה המתקיימת שלא תלד עד למועד אשוב אליך מה שהיה ראוי כעת חיה ולשרה בן, פירוש כיון שהיא תיקון חוה ושמה כעת הוא חיה היה מחויב להיות תיכף ולשרה בן שלא יצטרך כלל לעיבור ובזה שליגלגה אבדה זאת ולא תוליד עד מועד הבא וכאמור.

פסקה טו

ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה וגו'. זה יבואר על פי מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ה, י"ח) במה שאמר יעקב אבינו ע"ה אנכי עשו בכורך פירוש אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו הוא בכורך וכו' כי ח"ו שיעקב אבינו יוציא דבר שקר מפיו, ואולם אמר לשון המשתמע לתרי אפי והוא בלבבו יכוון על האמת ואם השומע ישמע ויטעה אין לו בכך כלום כיון שבלשונו מכוון גם האמת מה לו במה שהשומע יפרש על דבר אשר לא כן, והוא אמר אנכי מי שאנכי ואני עתיד לשמוע אנכי ועל כן לא אמר אני ועשו הוא בכורך. וכן פירש בזוה"ק (וישלח קע"א:) באמירת דוד המלך לנעריו ואמרת כה לחי ואתה שלום וגו' וזה לשונו: והא אתמר דאסור לאקדומי שלום לרשיעיא וכו' אלא הא אתמר דלקודשא בריך הוא קאמר, וחשיב נבל דעליה נאמר וכו' עד כאן. ונראה שעל זה אמרו חז"ל (בבא מציעא כ"ג:) בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנין מלייהו וכו' דקדקו לומר משנין מלייהו ולא אמרו עבידי דמשקרי כי ח"ו לומר שמשום איזה טעם וסיבה יוציאו דבר שקר מפיהם כי שארית ישראל לא ידברו כזב וחותמו של הקב"ה אמת והמשקר משקר ח"ו בחותם המלך כנודע לחכמי לב, ורק משנין מליהון לומר דבר המשתמע לתרי אפי ובלבבו יכוון על האמת ואם השומע שמע וטעה אין לו בכך. ועל אופן זה אמרו (יבמות ס"ה:) מותר לשנות בדברי שלום ר' נתן אומר מצוה וכו' דוקא לשנות ולא לשקר כאמור וגם זאת דוקא לשם מצוה על דבר השלום וכדומה אבל בלא זה גם לשנות אסור כי דוקא בהני תלת עבידו רבנן ולא בדברים אחרים. וכזה עשתה שרה כאן כי כבר כתבנו אשר עיקר הצחוק היה על רוב זקנתה אבל לא אמרה מזקנותה כי אם מקל וחומר אשר ואדני זקן ומכל שכן היא, ובזה היה דבר ה' אמת שאמר למה זה צחקה וגו' ואני זקנתי כי זה היה עיקר הצחוק. ואמנם שרה להיותה יראה כמאמר הכתוב כי

יראה כיוונה דבריה ללשון המשתמע לתרי אפי ואמרה לא צחקתי פירוש לא אמרתי ואני זקנתי רק ואדני זקן ואמת אשר צחקתי ואברהם יסבור כפשוטו לא צחקתי ובזה תצא ידי שניהם שלא תשקר ולא יקפיד בעלה עליה וכנאמר.

או אפשר כך יאמר הכתוב ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי וגו'. כי לכאורה תיבת לאמר אין לו פירוש והיה צריך לכתוב ותאמר אחר בלתי וגו', אמנם אפשר כי היא לא אמרה כלל זאת בפירוש רק במחשבתה היתה זאת ורצתה לאמר. וזה מאמר הכתוב ותצחק שרה בקרבה כי עדיין לא הוציאה מפיה רק בקרבה צחקה ורצתה לאמר אחרי בלתי היתה וגו', והיה זה לפי שכבר הבאנו למעלה דברי הציוני שאז היה הס"מ עומד בפתח האהל של אברהם כי היה מתפחד שיתבטל מכל וכל כי ראה ביתו של אברהם כולם נימולים ולא היה לו שום מקום שיאחז שם, ועל כן סיבב להכשיל המלאך לבשר לשרה בחינת הנוקבא בכדי שיהיה לו מקום להאחז בו. וגם אנו נאמר כי הוא הסית גם לשרה שתצחק על דבר ה' כי הוא השטן הוא היצר הרע כשרואה שהקב"ה חפץ להיטיב לאדם והוא החפץ ברעתו ובא אל האדם ומסיתו ומרפה בידו האמונה בה' ורב טוב יכולתו והשגחתו. ופועל עמו כל כך עד שדובר בפה את אשר בלבבו וברית כרותה לשפתים וכל דיבור ודיבור שמוציא האדם מפיו כן מתעורר נגדו בשמי השמים לטב או לביש וכמאמר חז"ל (שבת קי"ט:) מנין שהדיבור כמעשה שנאמר וכו' וכיוונו לזה שהדיבור למטה נעשה מעשה בשמים להעשות לטובה או לרעה ח"ו. ועל כן הוא כחפץ שיהיה לו איזה מקום להאחז בו וגם רצה ברעת אברהם ושרה הלך ופיתה לשרה שתצחק ולא תאמין בדבר ה' וזאת יהיה סיבה להכשילה ולמנוע הטוב מאתה. ואמנם הקב"ה ברוב חסדיו כשראה זאת והוא כבר הבטיח אחת ושתים שיולד בן לשרה, בא תיכף אל אברהם קודם הוציאה מפיה דבר הזה והודיע לו מה זה היא רוצה לעשות ותיכף נתחרטה שרה על מה שעשתה ונתקיים דבר ה' על מכונו, ואף על פי כן קצת נתקלקל כאשר אמרנו למעלה ומצא הס"מ קצת מקום להאחז.

וזה אמר הכתוב ותצחק שרה בקרבה לאמר וגו' כנזכר שרק צחקה בקרבה ותחפוץ לאמר אחרי בלתי וגו' אבל תיכף ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר וגו' פירוש שהנה כבר צחקה בקרבה ולא אמרה עדיין רק הנה היא רוצה לאמר האף אמנם אלד וגו' וכל זה פיתוי הס"מ בכדי למנוע ח"ו הטוב מאתכם. היפלא מה' דבר כלומר שכוונת הרע ח"ו שיפלא מה' דבר כי אין רצון הרע שיתקדש שם שמים בעולם, וכוונתו לא רק למענכם הוא, כי למעני שלא להרבות כבודי ח"ו לכן אחת דברתי ולא אשנה, והנני מבטיחך בהבטחה למעני למעני אעשה למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן, כי הן

אני כופל דברי פעם אחת על ידי המלאך ופעם אחת עתה. והן הן הוא שבועה כמאמר חז"ל (שבועות ל"ו.) ואז אין שטן ואין פגע רע לבטל את זאת. ותיכף שרה בשמעה זאת, לבה בחלה בקרבה ורצתה להפך דבריה לאמר בפה לא צחקתי ובזה סברה כי תעקר הנדר מעיקרא ולא יהיה עוד מקום לקטרג, כי אחר שהיא בעצמה אמרה לא כן ממילא אמונתה בה' אמונת אמת והרע יבוטל.

ולזה אמר הכתוב ותכחש שרה כלומר כיחשה במה שחשבה מקודם ועתה לא כן תחשוב וגם רצתה דוקא לאמר בפה מלא לא צחקתי בכדי להשבית אויב ומקטרג כי יראה מאימת הדין. אבל ויאמר לא כי צחקת פירוש שהקב"ה או אברהם אמר לא כן תאמר רק כי צחקת פירוש טוב שתאמר צחקתי כי מכסה פשעיו לא יצליח, כי אדם אשר יאמר לא עשיתי עבירה הלז לא ישבות בזה כח המקטרג אדרבה עוד יוסף להשניא אותו לומר גנב ורצח וגם כיחש וגו' ואם יכפור אדם אוי לו ולנפשו וכמאמר הכתוב (ירמיה ב', ל"ה) על אומרך לא חטאתי, רק מודה ועוזב ירוחם המתודה לפני ה' ואומר אמת חטאתי לפניך ואני מתחרט על זה חרטה גמורה ואני מקבל עלי שלא לשוב עוד לחטא הזה ולא לשאר חטאים בעולם ומבקש מחילה מלפני כסא כבודך בזה יבוטל ויושבת כח הדין והמקטרג, כי הוא לא יכול לקטרג לומר הנה זה האיש כך עשה כיון שהוא בעצמו אומר כך וחוזר בתשובה לפניו יתברך. וכן כאן גבי שרה אדרבה תאמר צחקתי ותודה לפני ה' ותשוב עדיו ובזה יבוטל ויוכנע כל בחינת המקטריגים מעליך ולא יהיה לו מקום לומר שום דבר עליך וכאמור. או יאמר כפשוטו ותכחש שרה לאמר וגומר פירוש שרצתה לאמר לא צחקתי מפני היראה, והקדימה הקב"ה או אברהם לאמר לא כי צחקת כנזכר, והבן. כי לא יעזוב ה' את חסידיו שיצא ח"ו דבר שקר מפיהם ומיד כשחפצה לומר מפני היראה הקדימה לומר לא כי צחקת.

פסקה טז

ויקומו משם וגו' וישקיפו על פני סדום ואברהם הולך עמם לשלחם. מה שמודיענו הכתוב שאברהם הלך עמם לשלחם ואינו לעיקר הענין. ואמנם לפירוש הפשוט שהיה סובר אורחים הם כפירוש רש"י בריש פרשה זו וכמאמר חז"ל (קידושין ל"ב:) שמא תאמרו כמלאכי השרת נדמו לו לא נדמו לו אלא לערביים וכו'. הודיע הכתוב צדקת אברהם בזה. כי נודע מאמר הכתוב (משלי י"ג, כ') הולך את חכמים יחכם ורועה בכסילים ירוע, והוא שצריך האדם לראות תמיד להתחבר לצדיקים ואנשי מעשה בכדי שילמוד מהם דרך הטוב, ועל כן מצות עשה בתורה במנין רמ"ח מצוות להדבק בחכמים ובתלמידיהם כמו שכתב הרמב"ם (בפרק ו' מהלכות דעות הלכה ב'). כי הנכנס לבית המרקחים או לחנותו

של בשם אף על פי שלא לקח כלום מכל מקום ריח טוב קלט כמאמר חז"ל (ילקוט רמז פ"ד בשם פרקי דר' אליעזר) וראשית התחלת רעת האדם הוא התחברותו לחברי גנבים שהם רגליהם לרע ירוצו והוא עמם, ועל כן הזהיר שלמה המלך ע"ה (משלי א', ט"ו) בני אל תלך בדרך אתם מנע רגליך מנתיבתם, פירוש שלא תאמר אלך אתם ולא אעבור העבירה כי לא תוכל עמוד בזה, ועצת האמת שאל תלך כלל אתם ובזה תנצל. ולזה הזהיר דוד המלך ע"ה אשרי האיש אשר לא הלך וגו' ובמושב לצים לא ישב. ולא יאמר האדם אשב עמהם ולא אתלוצץ לא כן רק לא תשב עמם. ולזה סיפר התורה בגנותו של לוט כשבחר לו את ככר הירדן לשבת בו ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאוד ואף על פי כן לא נמנע מלישב עמהן כפירוש רש"י בזה, כי לא נמלט בהיותו יושב עמהם שלא ילמוד ממעשיהם כמו שכתב הרמב"ם ז"ל שם שיותר טוב שישב אדם במדברות וביערות ואל ישב בעיר שאנשיה רעים שנאמר (ירמיה ט', א') מי יתנני במדבר מלון אורחים וגו' עיין שם בדבריו הנעימים. ועל כן דרכי בני אדם כשרואין אורח ששואל על אנשי רשע ומכל שכן כשהולך אצלם תיכף מרחיקין אותו ומונעים עצמם מלעשות לו טוב באמרם שנראה שהוא איש לא טוב כיון שהולך להתחבר לרשעים, ואולם אברהם הצדיק אשר קיים אף כל מצות דרבנן כאומרם ז"ל (יומא כ"ח:) אף שראה באלו שנשאו עיניהם לסדום והלכו לשם וידוע הפלגת שם סדום לרשע אין כמוהו והיה לו להיות קצת בלבו עליהם לומר מה לכהן בבית הקברות, מכל מקום הוא בצדקתו דנם לכף זכות לומר אולי יש להם איזה דבר נחוץ ללכת שמה ולא עולתה בהם ולא מנע הטוב מבעליו ללכת לשלחם ללוותם כשאר אורחים הכשרים הצדיקים, וזהו שאמר הכתוב ויקמו משם האנשים וישקיפו על פני סדום ונודע אשר אנשי סדום רעים וחטאים לה' מאוד, ומה לאלו לתת עיניהם לשם ומכל שכן לילך אצלם ואף על פי כן ואברהם הלך עמם לשלחם ללוותם כי דן אותם לזכות כאמור והודיע צדקת הצדיק אברהם אשר גדלה למעלה למעלה.

או יאמר לפי דרך זה כי הנה ידוע אשר גדלה מצות לויה לאורח עד בלי שיעור וערך הלא תראה מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק י"ד מהלכות אבל הלכה ב') אחר שחשב שם כל מצות שבין אדם לחבירו כמו ביקור חולים והכנסת כלה והלוית המת והכנסת אורחים וללוותם וכו' אמר שכר הלויה מרובה מן הכל והוא החק שחקקו אברהם אבינו ע"ה מאכיל עוברי דרכים ומשקה אותן ומלו' אותן וגדולה הכנסת אורחים וכו' ולוויים יותר מהכנסתן וכו' וכל שאינו מלוה כאילו שופך דמים וכו' עיין שם שהאריך. והכל הוא כי ידוע סודו מדברי המקובלים שהלווי מציל את האורח מכל מיני רעות וליסטים בדרך אשר הולך, ועל כן אמרו זקני בית דין בעת התוודם על העגלה הערופה ידינו לא שפכה

את הדם הזה ואמרו חז"ל (סוטה מ"ו:) וכי סלקא דעתך שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה וכו' כי אלו היו מלווין אותו לא היה קורה לו אסון בדרך בשום אופן ונודע זאת לכל, ועל כן אמרו שם אמר ר' יוחנן משום ר' מאיר כל מי שאינו מלוה ומתלוה כאלו שופך דמים וכו' ולזה אמר הכתוב ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדום ונמצאו הולכים למקום סכנה מאוד כי אנשי סדום רעים וחטאים, ועל כן ואברהם הלך עמם לשלחם לקיים בהם מצות לויה שלא יארע להם שום נזק וצער וכפירוש רש"י שכסבור אורחים הם וצריכים לשמירה על הדרך.

וגם יאמר ויקמו משם האנשים וישקפו וגו'. כי לכאורה לא היה צריך לכתוב רק וישקפו האנשים על פני סדום כי זה עיקר ההודעה שמודיע הכתוב. ואכן יבואר על דרך שאמרה הצרפתית לאליהו (מלכים א' י"ז, י"ח) כי באת אלי להזכיר את עווני ואמרו חז"ל (ילקוט חלק ב' רמז כ"ט) עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה אנשי בני עירי והיה מעשי רבים על אנשי בני עירי והייתי צדקת ביניהם עכשיו שבאת אצלי וכו' לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי נזכרת, ומכל שכן כשרואין מעשה צדיק ומעשה רשע יחד בודאי יגדל הרע למאוד מאוד להיות שני הפכים מקצה אל קצה והנה חטאת סדום ידוע אשר שבתו עובר אורח מביניהם ואורח ברגליו אליהם לא יבוא כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ט.) שאמרו באו ונשכח תורת הרגל מארצינו ומקרא מלא אמר הכתוב (יחזקאל ט"ז, מ') ויד עני ואביון לא החזיקה, ולהיפך מהם היה אברהם אבינו שכל ימיו היה רודף אחר זה להכניס אורחים ולהאכיל פתו לעניים ולזה כשהיו המלאכים אצל אברהם וראו הנהגתו אז נתגנה בעיניהם מאוד מאוד מעשה סדום והביטו עליה לרעה מאד, וזה אמר הכתוב ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדום לאשר קמו מביתו של אברהם השקיפו מאד לרעה על פני סדום כמאמר חז"ל (ר"ש פרק ה' דמעשר שני משנה י"ג בשם הירושלמי) כל השקפה שבתורה לרעה וכו', כי על ידי צדקת הצדיק נתגנה מאד מעשה הרשעים, ולזה כיון שאברהם אבינו ראה את זאת הלך עמם לשלחם בכדי שיכבשו רחמי אברהם את כעסם הזעף הגדול אשר הם זועפים, ופעל בזה שזכר הקב"ה את אברהם והציל את לוט בן אחיו. ולזה אמר הכתוב ואברהם הלך עמם לשלחם בכדי שיזכר ויפקד זכותו לבן אחיו להמתיק הכעס הגדול כאמור.

פסקה יז

וה'אמר המכסה אני וגו'. לדקדק שינוי לשון הכתוב מבשארי מקומות שבכל מקום אומר ויאמר ה' וגו'. וכאן שינה לכתוב וה' אמר, ונראה על פי אשר נודע כי אין כמדת הקב"ה מדת בשר ודם כי הנה בשר ודם אם יארע לו איזה דבר שיהיה על ידי זה בשמחה וגילה

ורנה אז לא יוכל לפעול אז שום בחינת הכעס ודין ואומר לא אעשה עתה זאת ויהיה מונח לזמן אחר. וכן כשיהיה בכעס וזעף גדול לא יוכל אז לעשות דבר השמחה והחסד. כי האדם הוא בעל גבול ומדה וכשימולא כל גופו בדבר אחד לא יוכל אז עשות השני כי לא יהיה בקרבו שני הדברים. להיות ממולא בדבר אחד עד גבולו. אבל לא כן הקב"ה שהוא בעל בלתי גבול ותכלית וכשהוא עושה חסד גדול ורחמים מרובין לאחד אף על פי כן באותו רגע הוא דן למכעיסיו ועוברי רצונו. וכן להיפוך כביכול כשהוא בכעס וזעף גדול, בזה לא ימנע מעשות החסד והשמחה לעושי רצונו כמאמר חז"ל (ילקוט רמז רמ"ו) בפסוק ה' איש מלחמה ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם באויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה וכו' עד כאן. וכן הוא בזוה"ק (חלק ב' ל"ו: ונ"א:) עיין שם והכל כי הצור תמים פעלו והוא שלם בכל השלימות וכלול תמיד מכל הגוונין. וידוע מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"א, ב') כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ולזה אמר הכתוב וה' אמר המכסה אני מאברהם, כלומר לפי שאלהינו ברוך הוא שלם בכל השלימות ובכל מקום נמצא הוא ובית דינו בחינת החסד ובחינת הדין לכן גם בעת הזעם שזעם על הסדומים אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה, ואולי ברוב צדקת אברהם ימצא חסד וחנינה בבקשת הרחמים שיכבשו רחמי את כעסי מהם לרחם עליהם. על ידי חסדי אל הנמצאים גם בעת הדין. ויצא מזה מה שניצול לוט בזכות אברהם כנזכר למעלה לפי שביקש רחמים עליהם וכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה כמאמר חז"ל (בבא קמא צ"ב.) ולכן נענה אברהם להציל אחיו מאש התבערה. ולזה אמר הכתוב (לקמן י"ט, כ"ט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה. כי אף בעת הדין הגדול שעשה לשחת סדום ועמורה זכר את אברהם להציל את לוט כי הצור תמים פעלו, וברוגז רחם יזכור עשות חסדיו. ולא די שניצול לוט, אף עיר מערי סדום ניצול עמו כמאמר הכתוב (שם שם, כ"א) הנה נשאתי פניך לבלתי הפכי את העיר אשר דברת והכל על ידי תפלת אברהם וזכותו ולכן וה' אמר המכסה אני מאברהם וכנאמר.

או יאמר המכסה אני מאברהם. כי דרכי בני אדם כשאחד רוצה לעשות דבר אכזריות לחבירו כמו להכותו וכדומה אז רואה להסתיר מעשיו מבני אדם אחרים המכירים אותו, ובינו לבינו יעשה דבר האכזריות כי בוש לעשות זאת בפני בני אדם. לצד שהוא דבר שאינו ישר כל כך, או ירא שזה העומד נגדו ימליץ על המוכה טוב וימנע אותו מלהכותו, והוא חפץ להענישו דוקא. וביותר יצניע עצמו בפני אדם שיודע בו שהוא בעל חסד ורחמן. או כדומה בדבר עבירה, אדם בוש לעשותו בפני צדיק אבל בפני רשע כמותו לא

יבוש בזה כי שניהם כאחד לרע ירוצו. ואכן אם יעשה אדם דבר הישר והאמת, עושהו בפני הכל לרעים ולטובים כי הדבר נכון ולא עולתה בו.

וזה אמר כאן ה' בה"א התימה המכסה אני מאברהם וגו' כלומר וכי אעשה כזה שאהיה צריך לכסות עצמי מאברהם להיותו בעל חסד גדול ורחמן ויודע בטוב ובחסד ובעת עשיית הדין הגדול אכסה עצמי ממנו שלא ימליץ טוב עבורם או שלא אתבייש ח"ו. דבר זה אינו בחיק הבורא יתברך ובפניו אעשה ואם יוכל ללמד זכות עליהם אדרבה כן יעשה וגם חפצי ורצוני בכך ולא אעשה דבר בלעדו כי אמת ומשפט אתי.

או ירצה לפי דרך זה כי אנ"י ידוע שהוא בחינת דינא דמלכותא והוא הממטיר על רשעים פחים, ועל כן יאמר הכתוב המכסה אני מאברהם אם אכסה בחינת הדין מאברהם שאעשה הדין בלתי ידיעתו כאלו ח"ו היה דבר שלא כהוגן. לא כן בפניו אעשה מה שיוכל להמליץ ימליץ וכדבר האמור.

גם יאמר המכסה אני מאברהם וגו'. כי הנה אמרו חז"ל (מכות י"א.)שאליהו לא חפץ לדבר עם ר' יהושע בן לוי על שאכל אריה להוא גברא סמוך לעירו ולא הגין זכותו שלא יקרה זאת סמוך אליו. והנה אם אליהו לא חפץ לדבר אתו ודאי מכל שכן שהקב"ה לא ידבר עם איש כזה, ועל כן לכאורה היה ההוה אמינא אשר במעשה סדום שנהפכו כל הערים האלו ולא הגין זכות אברהם עליהם להיות ח"ו יכוסה דבר הקב"ה מאברהם הצדיק שלא ידבר אתו, ולזה אמר הכתוב המכסה אני מאברהם אשר אני עושה פירוש וכי בשביל דבר זה שאני עושה אכסה מאברהם מלדבר אתו מפני שלא הגין זכותו עליהם הלא ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו וגו' כי ידעתיו פירוש אהבתיו אהבה רבה. ונמצאת למד מזה אשר זכותו גדול למאוד מאוד שיהיה לגוי גדול כל כך ונברכו בו. אבל ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאוד ולצד גדלות וכבידות עונותיהם יהיה זאת על עצמותם ולא מפני קטנות זכות אברהם, ועל כן אדרבה אתו אדבר ואתיעץ בדבר אולי ימצא איזה זכות עליהם ולא אשחיתם. אבל כשלא ימצא בהם שום דבר טוב וחטאתם כבדה מאוד אז אעשה כלה להם ואברהם יגדל למעלה למעלה על ידי זכותו כאמור.

עוד יתבאר אמרי כתוב הזה על דרך שכתב בזוה"ק (בראשית נ"ז.) בפסוק וינחם ה' כי עשה את האדם וגו' וזה לשונו: כד קודשא בריך הוא בעי לאובדא לחייבי עלמא נטל ניחומין עלייהו וקביל ניחומין כביכול כמאן דמקבל ניחומין על מה דאביד כיון דקביל ניחומין ודאי דינא אתעביד ולא תליא מלתא בתשובה אימתי תליא בתשובה עד לא קיבל תנחומין עלייהו הא קיבל תנחומין עלייהו לא תליא מלתא בתשובה כלל ודינא אתעביד

וכדין אוסיף דינא על דינא וכו' עד כאן, ולכאורה היכן מרומז בכתוב מה שהקב"ה קיבל תנחומין ואיזה תנחומין קיבל ונראה כי הנה ענין התנחומין מבשרי אחזה מבשר ודם ח"ו כשנעדר מאתו בן או בת אז הוא מתנחם במה שנשאר לומר מי יתן ויתקיימו אלו ואזכה לראות בהם שמחה ונחת ובזה הוא מתנחם על הנאבדים וכן כביכול ברוך הוא וברוך שמו למעלה למעלה כשמאבד מעשה ידיו אז מתנחם באלו הנשארים לומר מאלו אקבל תענוג ונחת רוח, ולזה אמר הכתוב שם וינחם ה' וגו' פירוש קיבל תנחומין על אבדן מעשה ידיו ומה הן התנחומין אומר הכתוב ויאמר ה' אמחה וגו' מאדם עד בהמה וגו' ונח מצא חן בעיני ה' וזהו התנחומין שקיבל הוא יתברך להיות שמח בהנשאר ונח מצא חן אצלו שעל ידי יחודש העולם ויתקיים מזרעו לעד ולעולמי עולמים והקב"ה יקבל נחת רוח מהם, ואחרי זה אמר הכתוב אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה וגו' ויאמר אלהים קץ כל בשר בא לפני והנני משחיתם וגו' כלומר הנני משחיתם ודאי ולא יועיל שום דבר עוד בשום אופן, וזה לפי שהקדים נח איש צדיק תמים היה ובזה מצא הקב"ה מקום להתנחם בו ומצא חן אצלו שעל ידי יתקיים עולם ומלואו ואין אחר תנחומין כלום ובזה יש לומר טעם למה שלא התפלל נח על בני דורו כי ידע אשר אין אחר התנחומין כלום, ועבור זה הוצרך משה רבינו ע"ה למסור נפשו בהתפללו על ישראל כי הקב"ה אמר לו ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול. פירוש הניחה לי לחתוך הגזר דין להיות יחרה אפי לכלותם ואקבל תנחומין עליהם ממה שאעשה אותך לגוי גדול ואז לא יועיל שום דבר. ולזה אמר משה למה ה' יחרה אפך וגו' ולא אמר למה תכלה עמך כי עיקר בקשתו היה שלא יחרה האף כל כך עד שיקבל תנחומין ואז הם אבודים ח"ו. ולא הועיל עד שאמר אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא וגו' שמסר גרמיה למיתה עליהם כמו שאיתא בזוה"ק בכמה מקומות (ובפרט בבראשית ס"ז: ובויקרא י"ד:) ובזה אי אפשר עוד לקבל תנחומין כיון שגם משה לא יהיה להתנחם בו ולעשות אותו לגוי גדול ובזה ישקוט הזעם והחרון אף

והנה איתא (בזוה"ק פרשה זו ק"ו.) וזה לשונו אמר ר' אליעזר אוף אברהם לא עבד שלימו כדקא יאות כו' אברהם תבע דינא דלא ימות זכאה עם חייבא ולא אשלים דלא בעי רחמי בין כך ובין כך אבל מאן עבד שלימו דא משה דכיון דאמר הקב"ה סרו מהר מן הדרך כו' עד דאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ואע"ג דכולהו חטו לא זז מתמן עד דאמר לו סלחתי כדבריך אבל אברהם לא אשגח אלא אי אשתכח בהו זכאה וכו' עד כאן.

ובזה אפשר לומר כי הנה הקב"ה החפץ חסד ורוצה בטובת בריותיו אף ברשעים גמורים שלא יכלם ואמר בכיון זאת לאברהם שרצונו לכלותם בכדי שיבקש רחמים עליהם

להצילם כאשר אמר למשה ועתה הניחה לי ואמרו חז"ל (שמות רבה מ"ב, ט') שפתח לו פתח שיתפלל בעדם והיתה כוונת הקב"ה שיעשה אברהם כמשה למסור נפשו עליהם ובזה יצילם ודאי כי לא יהיה לו במה להתנחם וכאמור.

ולזה אמר הכתוב וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה ואברהם היו יהיה לגוי גדול וגו' כלומר כי זה אשר אני עושה באבדון הרשעים הוא להיות אשר אני מתנחם באברהם אשר אברהם יהיה לגוי עצום ואחר התנחומין שוב לא יועיל דבר ועל כן צריך אני להודיע זאת לאברם תיכף אולי לא יחפוץ בזה שישאר הוא והם יאבדו כאשר עשה משה וימסור נפשו עליהם וינצלו. ולזה אמר הקב"ה לאברהם ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו' ארדה נא וארא הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה. פירוש אם כמדת הדין החזק המקטרג לפני עשו פירוש שכל כך גדלה עונותיהם שלא יוכל בשום אופן להשקיט מדת הדין וכל כך עשו שיהיה מדת הדין עומד בחזקה לפני אז כלה אעשה להם. ואם לא אדעה פירוש אם יהיה אופן שיקל כח הדין והקטרוג אז אדעה להתפרע מהם ביסורים ולא אכלם והיה כוונת הקב"ה שאברהם ישקיט מדת הדין במסירת נפשו ולא יהיה עם מי להתנחם וינצלו אבל אברהם לא עמד בכוונת הקב"ה וביקש רחמים סתם אולי ימצא צדיקים בתוכם ולא היו ונאבדו כולם.

פסקה יח

ואברהם היו יהיה. להבין אומרו היו יהיה ולא סתם ואברהם יהיה לגוי גדול וגו' ונראה כי אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ה, ב') אמר ר' שמעון בן יוחאי אין העולם יכול לעמוד בפחות משלושים צדיקים כאברהם אבינו מה טעם ואברהם היו יהיה, מנין יהיה תלתין אי תלתין אינון אנא וברי תרין מנהון ואם כ' אנא וברי תרין מנהון וכו' עד ואם חד הוא אנא הוא. וצריך להבין דברי מאמר הזה שתחילה אמר שאין העולם יכול לעמוד בפחות מל' צדיקים כאברהם ואיך אמר אחר כך ואם כ' הם או עשרה עד ואם חד הוא, הרי אין העולם יכול לעמוד בפחות משלושים. ועוד יקשה כי הלא מצינו מעשה מזוה"ק (בליקוטי בראשית סימן י"ז מובא בילקוט ראובני על פרשה זו) וזה לשונו: יומא חד נפיק ר' שמעון וחזי עלמא דחשיך ואפל ואסתים נהורא, אמר ליה ר' אלעזר תא ונחזי מה בעי קודשא בריך הוא, אזלו ואשכחו חד מלאכא דדמי לטורא רברבי וכו' אמר ליה ר' שמעון מה את בעית למעבד, אמר לו בעינא למחרביה לעלמא כו' אמר לו ר' שמעון במטו מינך זיל קמיה קודשא בריך הוא ואמר לו בר יוחאי שכיח בעלמא, אזל ההוא מלאכא קמיה קודשא בריך הוא וכו' עד הא אית חד ואנא הוא דכתיב וצדיק יסוד עולם וכו' עד כאן. הרי דבצדיק אחד כמו ר' שמעון בן יוחאי די לקיום העולם ואיך יאמר שלא יתקיים העולם

בפחות משלושים כאברהם וכי לא הגיע צדקת אברהם למעשה ר' שמעון בן יוחאי. ומפורש אמרו חז"ל (יומא ל"ח:) אפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים.

ולכך נראה שכך פירושן של דברים. אין העולם יכול לעמוד בפחות משלושים צדיקים כאברהם פירוש שזכות שלושים הצדיקים יהיה על כל פנים כאברהם לחוד ובפחות מזה אין העולם יוכל להתקיים. ועל כן אמר אי תלתין אינון שכל השלושים יחשבו כאברהם אנא וברי מנהון ואם כ' אינון פירוש שלא יש כי אם כ' שזכותם גדלה כאברהם אני וברי מנהון וכו' עד ואם חד הוא שגדלה זכותו כאברהם אנא הוא כי זה אי אפשר להיות שלא ימצא כזכות אברהם בעולם, שאם לאו לא יעמוד. כי אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ב, ט'). ואמנם עד שיעור זה גזרה חכמתו יתברך שעל כל פנים לא יהיה יותר מלמ"ד צדיקים להצטרף אבל אם פחות משלושים מה טוב, ולזה אמר הכתוב ואברהם היו יהיה פירוש שאברהם בעצמו הוא כמו יהיה מנין שלושים הצדיקים שעליהם העולם עומד הנה זכותו יגן על העולם כמוהם ועל כן אי אפשר לאבד העולם בלתי ידיעתו כי הנה זכותו מגין על העולם ורק כשגם הוא בעצמו לא ימצא ללמד זכות עליהם כי חטאתם כבדה למאוד אז ימחו על קדושת שמו באין מרפא.

לגוי וגו' ונברכו בו וגו'. נראה שהכתוב מרמז בזה על ישראל דוקא שיצאו ממנו כי זה הוא עיקר התנחומין שהתנחם הקב"ה באברהם במה שיצאו ישראל ממנו עובדי ה' שיעשו לו נחת רוח בעבודתם, וזה שאמר לגוי גדול ועצום וזה נאמר בישראל (דברים כ"ו, ה') ויהי שם לגוי גדול עצום ורב וגו' כאשר סידר בעל ההגדה והוא מהספרי תבוא (מובא בילקוט רמז תתקל"ח) ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצוינים שם פירוש מצוינים בתורה ובמצוות וזה אינו כי אם בישראל ולא בנכרים, וגם ועצום כמו שנאמר (שמות א', ז') ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו וגו' כי גם ברכה הזו אינו שייך כי אם בישראל. כי נודע טעם מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא ט':) הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות כי הנותן פרוטה לעני הוא בחינת יחוד וא"ו ה"א שבשם כי הוא"ו הוא הנותן וה"א המקבל והם מעוררין מיין נוקבין למעלה ומתיחדין בחינת יו"ד ה"א שבשם ואז נעשה שם הוי"ה כסדרו, ונעשה ששה אותיות ו' ה' והוי"ה ועל ידי זה מתברך בשש ברכות. אבל כל ברכה כלולה מארבע כי אין ברכה יורד לישראל כי אם מבחינת יחוד ארבע אותיות שמו הגדול. ועל זה אמר הכתוב (ישעיה נ"ד, י"ב) ושמתי כדכד שמשותיך כי ברכת השמש נקרא על שם צדקה כמאמר הכתוב (מלאכי ג', כ') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו' ובצדקה מתברכין בו' פעמים ד' ונעשה כ"ד וזה כד כד שמשותיך והבן. ועל כן נאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו ארבעה לשונות של ריבוי כי אין ברכה

יורדת להם אם לא בכלילת ארבעה כי חלק ה' עמו והם הדביקים בשם הגדול והקדוש הזה כמו שהוא בזוה"ק כמה פעמים. הרי אשר גם ועצום אינו מרמז כי אם על ישראל, וזה שנאמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום שיצא ממנו אומה גדולה וחשובה כזו עם ישראל, וגם ונברכו בו כל גויי הארץ פירוש בגוי גדול הזה יתברכו כל יושבי הארץ כאומרם (יבמות ס"ג.) אפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכות אלא בשביל ישראל אפילו ספינות הבאת מגליא לאספמיא אינן מתברכות אלא בשביל ישראל וכו' עד כאן וכי תימא מפני מה יזכו בניו דוקא לזה שיהיו גוי גדול ועצום כנזכר. לזה אמר,

פסקה יט

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו'. כלומר כי הן זו החיבה וזו האהבה שאהבתיו הוא רק למען אשר יצוה את בניו ועל כן בניו הם אשר יזכו לזה להיות גוי גדול כנזכר.

ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. פירוש שישמרו ללכת בדרך שה' הולך בה כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות דעות הלכה ו') מוהלכת והוא כאומרם ז"ל (סוטה י"ד.) הדבק במדותיו מה הוא רחום וכו' מה הוא מלביש ערומים מבקר חולים אף אתה היה מלביש ערומים מבקר חולים וכו' וגם זה הוא דוקא בישראל כי סימני אומה ישראלית ביישנים רחמים גומלי חסדים כמאמרם (יבמות ע"ט.) מה שאין כן בנכרים אשר אין להם זאת, ואומר הכתוב גם באלה ידמו לי ישראל בניו של אברהם לעשות צדקה ומשפט על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין ו':) על פסוק (שמואל-ב ח', י"ד) ויהי דוד עושה משפט וצדקה וגו' והלא כל מקום שיש משפט אין צדקה וכו' אתאן לת"ק דן את הדין וכו' וראה שנתחייב עני ממון ושילם לו מתוך ביתו זה משפט וצדקה, משפט לזה וצדקה לזה וכו'. וזה הכל מדת הקב"ה כמו שאמר הכתוב (ירמיה ט', כ"ג) כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה וגו'. ובאלה חפצתי שיעשו אחרים גם כן כדי להדבק במדותי ועל כן באלה המדות אשר יעשה יהיו לגוי גדול מצוינים בתורה ומצוות, וכל זה יהיה מאברהם ועתה לך ראה מעלתו.

או יאמר כי ידעתיו וגו' על דרך מאמר חז"ל (קידושין פ"ב.) מצינו שקיים אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה וכו' כי זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ס"א, א'), כי סוד ה' ליראיו, והכל הודיעו ה'. וזה כי ידעתיו למען אשר יצוה פירוש הודעתי אותו בכל, למען אשר יצוה גם הוא את בניו ושמרו דרך ה' כנאמר. ואחרי כלות דברי התנחומין שהתנחם באברהם במה שהוא יהיה לגוי גדול חזר לגזר דין של סדום ועמורה.

פסקה כ

ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאוד. להבין כפל דברי אלהים בזה נראה שכיוון הקב"ה לתרץ שלא ישיב אברהם כמו שהשיבה ברוריה דביתהו דר' מאיר לר' מאיר מי כתיב יתמו חוטאים חטאים כתיב (ברכות י'.).

ואך שורש הענין הוא כי הנה אמרו חז"ל (יומא י"ט:) שאמר אליהו האידנא יומא דכיפורי הוא ואיבעלו כמה בתולות בנהרדעי ולכאורה לפלא הוא כי הלא נודע אומרם (במדבר רבה י"ח, כ"א ובנדרים ל"ב: ועיין ברש"י ור"ן שם) שאין כח להשטן כלל בכל היום יום הכיפורים כי השטן גימטריא שס"ד שאין לו כח כי אם בשס"ד ימים בשנה, והשנה הוא שס"ה ימים. כי יום אחד בשנה אין לו כח ואיזה, זה יום הכיפורים. ונודע אשר הוא השטן הוא יצר הרע כמאמר חז"ל (בבא בתרא ט"ז.). וכיון שאין לו כח אז ביום ההוא מאין יהיה זאת שאדם יעבור עבירה ביום זה אם אין היצר הרע מסיתו.

אכן נודע הדבר אשר הרגל נעשה טבע וכשאדם מרגיל עצמו בתאוות היצר הרע באכילה ושתיה מרובה כסוס כפרד בלי מורא שמים עליו ובשארי תאוות ובפרט בתאות המשגל אז כל אלה התאוות נעשין טבע אצלו ועובר אחר כך העבירה שלא בכוחות היצר הרע כלל מה שמסיתו כי אם משרירות לבו הרע מה שטינף עצמו בתאוות מרובות. וזה מאמר הקרא (ישעיה ל', א') למען ספות חטאת על חטאת כי יצר הרע נקרא חטאת כנראה מדברי חז"ל שאמרו (סנהדרין צ"א:) יצר הרע ניתן באדם משעת יציאה ומקרא מסייעתם שנאמר (בראשית ד', ז') לפתח חטאת רובץ וכו' והם מוסיפים לעבור מתאוות עצמן יותר מעבירות שמסיתן היצר הרע כי אחר ההרגל בתאוה קשה מאוד לפרוש, וזה הוא האל זר שבך שהזהיר הקרא (תהלים פ"א, י') לא יהיה בך אל זר כי זה קשה מכולם מי שנעשה בו בעצמו ממש אל זר שכל כך נטבע בתאוה עד שעושה מעצמו בלתי כוחות היצר הרע זה הוא קשה מהכל, ולזה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ז, ג') כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם. כי היצר הרע קרוי אבן כמאמר חז"ל (סוכה נ"ב.) וגם החול נראה שירמוז על היצר לפי שהוא מתחדש על האדם תמיד כאומרם שם (תהלים רל"ט, י"ז) אספרם מחול ירבון (גם החול עם הכולל גימטריא טמא שהוא אחד משמותיו כאומרם שם) אבל כעס הבא מהאויל בעצמו ממה שהוא עושה בהתחזקות תאותו שלא מצד היצר הרע זה כבד מאוד מחטאת היצר הרע. ואפשר זה אמר קין גדול עווני מנשוא פירוש זה שנקרא עווני שלי לא מצד היצר הרע זה גדול מנשוא.

והנה אלו העוונות שבאין אל האדם מכוחות היצר הרע וכת דיליה על אלו נאמר יתמו חטאים ולא חוטאים כי אילו בטל מהן כח היצר הרע אז ורשעים עוד אינם וברכי נפשי

את ה' ויחזרו בתשובה לפני בוראם, ואך באלו העושין העבירות מדעת עצמן לאלו אין מועיל ביטול כח היצר הרע כי (יחזקאל ל"ב, כ"ז) ותהי עוונותם על עצמותם, שעצמותן מעצמם יעשו העוונות ועל כן האידנא יומא דכפורי ונבעלו כמה בתולות הכל משרירות לבם הרע. וזה היה חילוק הדעות בין ר' מאיר ודביתהו שר' מאיר סבר שהני בריוני כבר יצאו מכוחות היצר הרע ומוסיפים לחטוא מדעת עצמן ואינו מועיל ביטול היצר הרע ולכן היה מתפלל עליהם שימותו, ואך ברוריה השיבתו נבעי רחמי דלהדרי בתשובה שיבוטל כח היצר הרע מהם ונראה אפשר יחזרו בתשובה, ולא חזק רשעם עדיין כל כך ויתמו חטאים כתיב ולא חוטאים.

וזה אשר הקדים הקב"ה לאברהם בעת הודיעו כליון אנשי סדום מפני רוע מעלליהם, ופן יאמר אברהם יתמו חטאים כתיב ולא חוטאים ותבטל כח היצר הרע מהם ואז יחזרו בתשובה לפניך, ועל כן אמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה כלומר הנה מדת הדין החזק כח המקטרג הוא רב וגדול למאוד והוא השטן הוא היצר הרע אשר על ידו חטאו מאוד, יורד ומסטין ועולה ומקטרג. אבל חוץ לזה הנה וחטאתם כי כבדה מאוד כלומר חטאתם חטאת עצמן מה שהוסיפו חטאת על חטאת מכח תאוותם והרגל נפשם בעבירה זה כבדה מהכל לפי שלא יועיל לזה שום טענה לומר יתמו חטאים. או אפשר לפרש וחטאתם כי כבדה מאוד על דרך שאמרו ז"ל (קהלת רבה ג' פסוק י"א) והנה טוב מאוד טוב זה יצר הטוב מאוד זה יצר הרע הרי שהיצר הרע נקרא מאוד, לזה אמר וחטאתם כבדה מא"ד כלומר חטאת עצמן כבדה מחטאת שבא מכח היצר הרע הנקרא מאוד. ואל תתמה, שהיה צריך לכתוב ממאוד. כי המם של מאוד אינה מיסוד התיבה ואין שורש בתיבה כי אם אד כנודע למדקדקים. ולזה אמר הכתוב,

פסקה כא

ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה. פירוש אדרה לסוף מעשיהם ואראה בהם אם כצעקתה של מדינה הבאה אלי עשו הם מעצמם בלי פתוי היצר הרע אז כלה ונחרצה הגזירה עליהם ולא יועיל דבר, ואם לא שלא עשו דעת עצמן כל כך רק נתערב בהם פתוי היצר אז אדעה להפרע מהן ביסורין ועל ידי היסורין נכנע כח הרע והיצר הרע שבהם ויחזרו בתשובה לפני.

פסקה כב

ויפנו משם וגו' ואברהם עודנו וגו'. לכאורה לפי קישור לשון הפסוקים שאמר ה' לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה היה צריך לכתוב תיכף ויגש אברהם ויאמר האף תספה וגו'. ולמה נכתב באמצע ויפנו משם האנשים וילכו סדומה וגו'. ואמנם יכוון הכתוב למה שאמרו חז"ל (ברכות י'.) אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע

עצמו מן הרחמים, ולזה אמר הכתוב אחר שהודיע הקב"ה לאברהם מה שרוצה לעשות, הגם שראה אברהם שכר יצאו השלוחים לעת הגזר דין להשחית והרי החרב מונח על צואר סדום ועמורה מכל מקום לא נמנע מלבקש רחמים, וזה ויפנו משם האנשים וילכו סדומה שהלכו לעשות שליחותן ואף על פי כן ואברהם עודנו עומד לפני ה' בצלותא ובעותא אולי יכבשו רחמי הקב"ה את כעסו.

או יאמר ואברהם עודנו עומד לפני ה'. פירוש שראה בחינת הרחמים גם בעת הכעס כאשר כתבנו למעלה כי הצור תמים פעלו ושלם בכל השלימות וגם בעת הזעם לא כלו רחמיו. ועבור זה,

פסקה כג

ויגש אברהם ויאמר וגו'. ולכאורה צריך להבין סתירת דבריו בזה. כי תחילה פתח ואמר האף תספה צדיק עם רשע כלומר וראוי להיות הצדיקים שבתוכה נשארים חיים, וסיים ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים שגם הרשעים ינצלו בזכות הצדיקים, ואחרי זה חזר לומר כאשר בתחילה חלילה לך להמית צדיק עם רשע.

ואמנם הכל קאי על למעלה במה שאמר ואברהם עודנו עומד לפני ה'. שראה במדת הרחמים של אלהינו ברוך הוא אשר לא תמו חסדיו גם בעת האף והכעס, ועל כן גש ואמר האף תספה צדיק עם רשע ופירש רש"י האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע כי הנה בעת החסד והרחמים ידוע לי שלא די שלא תכלה צדיק ורשע, שאף הרשעים ינצלו בזכות הצדיקים כי גדולים צדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים ובכוחם הגדול ימתקו הדין מעירם וממדינתם וכמו שאמר הכתוב להלן ונשאתי לכל המקום בעבורם. ואולם בעת החימה והכעס אולי האף ישיאך שלא די שלא ינצלו הרשעים בזכות הצדיקים גם תספה צדיק עם רשע ומה תעשה לשמך הגדול בחינת החסד והרחמים הכלולים בעת הדין אם לא תרחם גם על הצדיקים ואולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה. כלומר זה יכול להיות אשר האף ישיאך שלא תשא למקום למען הצדיקים ולא ינצלו הרשעים בזכות הצדיקים, אבל חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע כי איה חסדך ורוב רחמיך. ועוד וכי יכול להיות,

פסקה כה

והיה כצדיק כרשע. שצדיקים ורשעים יהיה להם בחינה אחת כי הנה בעת הטוב בעת שהצדיקים גוברין ומעשיהם מרובין על מעשה הרשעים אז מגין זכותם גם על הרשעים, וגדולים צדיקים שמהפכין מדת הדין לרחמים וגם הרשעים ינצלו בזכותם עמהם, ואם כך יהיה גם במדת הרשעים שאם הם גוברים יכלו גם הצדיקים עמהם להיות תם ורשע

מכלה אז והיה כצדיק כרשע במשקל השוה ולא כן הוא כי הנה מרובה מדת הטובה ממדת פורעניות על אחד מת"ק כמו שאיתא בתוספות (סוטה י"א. דיבור המתחיל מרים בשם התוספתא).

חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט. פירוש כי הנה ידוע מדברי הרמב"ם ז"ל (פרק ג' מהלכות תשובה הלכה א') אשר הקב"ה דן ושוקל את המדינה בכללה אם רובה זכויות או עוונות וכן כל עיר ועיר כמו כן, וכן כל יחיד ויחיד. ודן אברהם לומר שכך צריך להיות המדה שתחילה יהא נידון המדינה בכללה ואם המדינה רובה זכויות ינצל המדינה כולה הרשעים עם הצדיקים בזכותם. ואם רובה עוונות אז ידין כל עיר ועיר, ועיר שרובה זכויות ינצלו כולם ובאם לאו ידון כל אחד ואחד ומי שיהיה צדיק ינצל, ולא ימות צדיק עם רשע.

וזה אומרו השופט כל הארץ לא יעשה משפט פירוש וכי בשביל שאתה שופט כל הארץ בכלל, לא תעשה משפט להמית הצדיקים אשר בקרבה ברובה עוונות. לא כן, כי אם הצדיקים תציל ולא תועיל המשקל כי אם בהיות רובה זכויות שינצלו הרשעים בזכות הצדיקים, ולא בהיפוך. כי מדה טובה מרובה ממדת פורעניות על אחת מחמש מאות כנזכר.

פסקה כו

ויאמר ה' אם אמצא וגו'. גילה ה' צדקתו ורוב חסדו בזה בכמה פנים ואמר לאברהם לא כמו שאתה מבקש שינצלו הצדיקים לבד, כי אם אמצא לא די שינצלו הם אף ונשאתי לכל המקום בעבורם ואציל גם הרשעים בזכותם. ואכן דקדק לומר אם אמצא בסדום והדר בתוך העיר ואחד מהם ודאי מיותר ואפשר גם שניהם כיון שמסדום היה מדבר אם היה אומר סתם אם אמצא חמשים צדיקים ודאי נדע אשר על סדום הוא אומר. ואמנם הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ט, ט') כל צדיקים הנאמר בסדום צדיקם כתיב חסר בלא יו"ד צדיקי נובלי הם פירוש (מראים עצמם צדיקים ואורבם טמון בתוכם) ולזה אמר הקב"ה אף אם אמצא בסדום חמשים צדיקים הגם שהם צדיקי נובלי ואינם צדיקים גמורים אף על פי כן ונשאתי לכל המקום בעבורם. ועוד יותר אמר לו הקב"ה אף אם יהיו נ' צדיקים בתוך העיר פירוש צדיקים לפי ערך עירם ואילו היו בעיר אחרת לא היו נחשבים לכלום וכאשר נאמר אצל נח הצדיק בדורותיו שהיה צדיק לפי ערך הדור. או כעין שאמרה הצרפתית לאליהו עד עתה היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני עירי והייתי צדקת ביניהם (ילקוט חלק ב' רמז כ"ט). אף על פי כן ונשאתי לכל המקום בעבורם. וצדיקים לפי ערך העיר הוא על פי מה שכתבנו לעיל שחטאת סדום היה גדול מפני

עוונות עצמם שלא מצד כח היצר הרע ואם אמצא בהם נ' צדיקים שיצדקו בטענה לומר אין העבירות מאתנו כי אם מכוחות היצר הרע ושאור שבעיסה מעכב אפילו בצדקת טענה זו לבד ונשאתי לכל המקום הרע הזה מפורסם לרשע בעבורם, והכל לגודל רב חסדו וטובו ומרבה להיטיב.

פסקה כז

ויען אברהם ויאמר וגו' ואנכי עפר ואפר וגו'. צריך לדעת אומרו כאן ואנכי עפר ואפר מה שייך לענין שעומד בו וחז"ל (בראשית רבה מ"ט, י"א) אמרו וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד וגם זה צריך להבין מה ענינו לכאן. ואמנם הנה נודע עיקר צדקת אברהם והדרך הלך בו הוא להדבק במדת החסד של בורא עולמים ברוך הוא להדמות אליו במדה זו כאשר יוכל לגמול חסד לכל באי עולם. והנה בקשת אברהם אבינו היה לפי ערך החסד הנמצא בקרבו, כי ח"ו שאברהם יבקש בדבר אשר יבין בשכלו אשר לא כן ראוי להיות כי שפת אמת תכון לעד וכל בקשתו היה באמת כפי אשר הבין בקרבו עד כמה גדול מדת החסד, והוא בכל כוחו הלך במדה זו להדמות כאשר יוכל ועל כן לא ביקש כי אם שינצלו הצדיקים כי עד כאן הגיע חסדו, אבל הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו המרובין השיבו בגודל חסדיו בכמה פנים אשר אם יהיה בסדום נ' צדיקים, צדיקי נובלי (שם שם, ט'), ובתוך העיר רק לפי ערך עירם וכאשר כתבנו שכל חטאם יהיה מצד היצר הרע ואף על פי כן ונשאתי לכל המקום בעבורם, וגם הרשעים הגמורים אציל בזכותם. וכאשר שמע אברהם אבינו עגמה נפשו עליו ורעדה יאחזנו לומר ראה עד כמה הגיע חסדי המקום ברוך הוא ואני לא עשיתי על אחת מהנה בשום פנים ומה אני ומה ימי חיי כיון שלא הגעתי עדיין למדת החסד לא מניה ולא מקצתו והגדיל עליו גדולת הבורא בראות מדת חסד כזה אשר הגדיל למעלה. ולכן אמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני שם אדנ"י כי אני לא בקשתי רק שעל ידי החסד יוסר הדין מעל הצדיקים כי עד כזה הגדיל חסדי ולא יותר, ולכן ואנכי עפר ואפר, כלומר עתה אני רואה שאיני נחשב לכלום בראותי אשר כל חסדי כציץ השדה ומעשי אינם לכלום נגד מדת הבורא יתברך וכתיב והלכת בדרכיו וצריך להדבק במדותיו ועל כן איני נחשב לכלום ואיני כדאי עוד מלבקש רחמים, רק בדרך שאלה אשאל מאתו.

פסקה כח

אולי יחסרון וגו'. פירוש איך תתנהג ועד כמה תגדל חסדך וצריך אני לשאול זאת בכדי שאדע מדת טובך ורוב חסדיך ואראה להתנהג כך כאשר אוכל או לידע גדולתך מזה. ושאל עד קצה האחרון לומר התשחית את כל העיר פירוש גם הצדיקים אשר בקרבה והשיבו ה' לא אשחית פירוש לא אשחית כלל אף הרשעים ויצילו הצדיקים את הרשעים.

וכן להלן ויוסף עוד לדבר וגו' אולי ימצאון שם ארבעים וגו' ולא מצינו עוד שום בקשת רחמים כי אם בדרך שאלה אם יהיה כך איך יהיה והכל לידע עד כמה יגיעו חסדי המקום בכדי להדביק במדותיו ברוך הוא כאשר יוכל. והיה כן עד עשרה, שהשיבו הקב"ה לא אשחית בעבור העשרה. והיתה בקשתו עד עשרה לפי שהיה סבור שיש שם לוט ואשתו וד' בנותיו וד' חתניו כמאמר חז"ל (בבראשית רבה מ"ט, י"ג) והגם שידע אברהם שאינם צדיקים כל כך שיהיו ראוין להציל גם את אחרים בשבילם מכל מקום סמך על דבריו של הקב"ה שאמר בתוך העיר וכו' כאשר פירשנו וסבור שלוט ובנותיו וחתניו על כל פנים אינם רשעים כל כך כי אם מכוחות היצר הרע ולא מצד עצמן.

פסקה לג

וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו. פירוש שהלך ה' במסקנא זו כאשר כלה לדבר אל אברהם, פירוש כאשר היה סוף דברו לאברהם לומר אם ימצא עשרה לא ישחית וכשלא מצא על כל פנים הציל הצדיקים הוא לוט ואשתו שהיו צדיקים בתוך העיר כנזכר ומה גם שבזכותו ניצול גם עיר אחת היא צוער שאמר לו המלאך הנה נשאתי את פניך גם לדבר הזה לבלי הפכי את העיר, והכל בגודל חסדו וטובו, ועל כן ואברהם שב למקומו שאברהם שב למקום החסד הגדול לראות לעשות חסד להוסיף מאשר עשה עד עתה בכל היכולת כי ראה את מעשה ה' הגדול והנורא ברוב חסדיו.

פרק יט

פסקה א

ויבואו וגו' ולוט ישב בשער סדום וגו'. סיפר הכתוב אנה ישב לוט בעת ההוא להגיד בזה חסדי הבורא ברוך הוא כי נודע מה שאיתא בזוה"ק (בפרשה זו ק"ד.) בשעתא דקודשא בריך הוא רחים ליה לבר נש משדר ליה דורונא ומאן איהו מסכנא בגין דיזכי ביה וכיון דזכי ביה אמשיך עליה חד חוטא דחסד וכו' ורשים ליה בגין דכד דינא ייתי לעלמא ההוא מחבלא יזדהר ביה וכו' וחמא להוא רשימא כדין אסתליק מניה וכו'. וכמה שנאמר (דברים י"ג, י"ח) ונתן לך רחמים ורחמך ועבור זה גילגל הקב"ה להיות לוט יושב בשער סדום בעת ההוא ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ', ג') ישב כתיב אותו היום מנוהו שופט עליהם. וכל זה מאת ה' נסבה להתמנות שופט ודיין בכדי שישב בשער העיר כי כן דרך הדיינים לישב בשער העיר על דרך הכתוב (עמוס ה', ט"ו) והציגו בשער משפט, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות סנהדרין הלכה ג'). ועל ידי כן כאשר יבואו המלאכים לשערי העיר תיכף יצא לקראתם ויכניסם לביתו בגין למזכי על ידם מה שאין כן אם היו באין לרחובות העיר לא היה יכול להכניסם אצלו ליראת אנשי סדום.

ועוד נראה טעם מה שהודיע הכתוב זה כי זה היה הסיבה להתגלות רשעת אנשי סדום ולמילוי סאתם בזה. כי הנה תיכף כאשר ידעו מהן נסבו על הבית ויקראו אל לוט לומר הוציאם אלינו ונדעה אותם, ואם היו לנין אז ברחוב העיר היו יכולין לומר שזה עבור כח היצר הרע והרע שהסיתם לכך אחרי שראו בעינם, ועינא ולבא תרי סרסורי דעבירה כמאמר חז"ל (ירושלמי ברכות פרק א' הלכה ה'). אבל כשלנו בבית לוט, ועל מה שאין העין רואה אין היצר הרע שולט כאומרם ז"ל (סנהדרין מ"ה.) כי אם דוקא ביודעה ומכירה כמו שאמרו בתוספות (שם). ואף על פי כן בערה תאות הרשעים ההם בכח מזג הרע אשר בלבבם מצד תאות עצמן לבוא ולצעוק איה האנשים ובזה נתגלה זדון לבם הרע, כי לא שייך לומר עליהם יתמו חטאים כי אם יתמו חוטאים וכאשר כתבנו למעלה. ובשביל זה נעשה לוט באותו היום לשר ושופט בכדי שישב בשער העיר שיתגלגלו הדברים ההם שיסורו לתוך ביתו ויראו זדון לבם הרע, ועל כן אמרו עוד מי לך פה ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ', ה') מכאן ואילך אין לך רשות ללמד סנגוריא עליהם וכו' כי בראותך מעשיהם מעשי רשע מצד תוקף מזגם הרע לא תוכל להיות מליץ יושר עליהם וכאמור.

גם יאמר וירא לוט וגו'. מגיד הכתוב צדקת ה' שעשה עם לוט כי הנה אברהם אבינו שהיה כוחו גדול ונורא מאוד. וידוע מאמר חז"ל (סנהדרין צ"ג.) גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת שעל כן באו אליו המלאכים בדמות אנשים להראות שכוחם קטן נגדו והוא ידבר אתם כאשר ידבר איש אל רעהו ולא סירבו בו כלל כאשר ביקשם לאכול אצלו כי אין מסרבין לגדול כמאמר חז"ל (בבא מציעא פ"ז.). ולא כן כאשר הלכו לסדום להציל את לוט אמר הכתוב ויבואו שני המלאכים סדומה שבאו שמה בדמות מלאכים ממש ואף על פי כן וירא לוט שזכה לראות במלאכים מלאכי מעלה והכל על שזכר הקב"ה את אברהם ושלח ללוט אופן לזכות בו כאמור. וגם לפי שגדל לוט בביתו של אברהם ושם היה רגיל לראות במלאכים שאפילו הגר השפחה מצרית ראתה בהם בבית אדוניה על כן זכה גם הלום לראות אחרי רואה אותם. ועל כן ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה מגודל הפחד והאימה חרדת המלאכים, ואך אף על פי כן סבר כי הוא ממיני האנושיים, איזה נביא איש אלהים, וכאשר אמרה אשת מנוח (שופטים י"ג, ו') איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאוד ועל כן ביקשוהו לאכול אצלם כאומרם (שם שם, ט"ו) נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים. וכן סבר לוט הגם שהיו דמות מלאכים אמר אולי מנביאי ה' נורא הוא, והכל גילגל הקב"ה בגין למזכי ביה כאמור.

פסקה ב

ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו וגו'. חז"ל אמרו (בראשית רבה מ"ט, ד') בתיבת סורו נא שיסורו אליו דרך עקלתון כו' ולדברינו כן יאמר הנה נא אדני פירוש הנה נא ידעתי שאתם אדני מלאכי אלהים ואיני כדאי וראוי לבקש אתכם שתלכו אלי לרמוס חצרי, אבל סורו נא מדרך הטבע ותמחלו על יקר הדרת כבודכם ולבוא אל בית עבדכם ולינו, כי דרך המלך העובר אורח נכנס ללון לבית כאשר ימצא על הדרך אף שאין בית זה ראוי לפני כבודו מכל מקום על הדרך שאין בנמצא טוב ממנו יכנס וילין בה וכן אתם סורו מכבודכם לבוא ללין לבית עבדכם.

והשכמתם והלכתם לדרככם. לכאורה לא נדע מה ענין זה לבקשתו ועיקר בקשתו היה שילינו אצלו ומה לו אם ילכו בבוקר או לא. ואמנם לצד שהיה ירא לנפשו אימת אנשי סדום שלא ירגישו שנתן פת לעוברי דרכים ובזה מצותו יהיה עבירה להמית את עצמו על ידי זה על כן אמר להם בבקר בבוקר תלכו לכם, שלא ישרפוהו אנשי העיר. גם לטובתם כי היה דרכם לענות את עוברי דרכים בכמה דברים כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ט.). וכאשר אמרו כאן הוציאם אלינו ונדעה אותם. על כן והשכמתם והלכתם לדרככם שלא ירגישו בכם.

או כה יאמר כי הנה ודאי דרך אשר אתם הולכים בה ודאי דרך נכונה הוא בדבר ה' שלוחי מצוה ועל כן אפשר תאמרו שתלכו עוד להלאה בלילה לדבר מצוה, ואך הנה האורח הבא לפונדק באמצע הלילה אי אפשר לו לקום כל כך בהשכמה ללכת לדרכו, וכשילין בתחילת הלילה אז בבוקר בבוקר ילך לדרכו ועל כן אמר לינו פה והשכמתם והלכתם לדרככם פירוש דרכיכם הנאה לכם לפי כבוד מעלתכם ובודאי דבר מצוה היא ואף על פי כן לינו פה ותלכו בבוקר, ויותר טוב הליכה שעה אחת בבוקר משלוש שעות בלילה.

ויאמרו לא כי ברחוב נלין. פירוש הן אמת אשר אין דעתינו כלל ללכת עוד בלילה ואך רצוננו ללין ברחוב ובזה תסיר יראתך ופחדך מאנשי העיר, וגם ראה שאין אנו מתייראין מהם וברחוב נלין וחלילה לאיש מהם לנגוע בנו ובודאי ברחוב נלין לינה שלימה עד הבוקר ולא יזיק אותנו אדם בעולם.

פסקה ג

ויפצר בם מאוד וגו' ויבואו אל ביתו ומצות אפה ויאכלו. הגם שהמלאך שהיה אצל מנוח לא אבה לאכול אצלו כמו שאמר לו (שופטים י"ג, ט"ז) לא אוכל בלחמך, מכל מקום כאן שרצה הקב"ה לזכות אותו על ידי זה שינצל והם מלאכי רחמים היו כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ', א'). על כן אכלו אצלו וזאת כאשר ראו טרחתו הגדולה והפצרתו. כי הן אמרו חז"ל (שם שם, ו' ועיין במתנות כהונה) שאשתו של לוט לא רצתה להניחם לבוא לתוך

ביתה ולנו בצל קורה אחת משלו כמאמר הכתוב כי על כן באו בצל קורתי, ועל כן ויבואו אל ביתו בית המיוחד לו ולא לה, ויעש הוא בעצמו להם משתה ומצות אפה הכל הוא בעצמו ולא כאברהם שאשתו היתה צדקת ואמר אל שרה מהרי שלוש סאים קמח וגו' רק הוא בעצמו היה צריך לטרוח כל הטרחות ובראותם כל זאת אכלו אצלו. ועל כן כל הווין שבפסוקים האלה מנוקדים בפתח כי הכל קאי על ויאכלו מפני מה זכה שיאכלו אצלו כי ויפצר בם מאוד ויבואו אל ביתו דייקא ויעש בעצמו ומצות אפה בעצמו על כן ויאכלו. גם נראה מה שאמר המלאך למנוח לא אוכל בלחמך כי לחם נקרא דבר המחומץ ולהמלאכים אי אפשר להיות בבחינת האכילה כי אם דבר שלא יחמץ כל דהוא ועל כן גבי לוט כתיב ומצות אפה ויאכלו מה שאין כן שם אמר לא אוכל בלחמך כי כל שאור לא תקטירו ממנו וגו'.

עוד יתבאר אומרו ויפצר בם מאוד וגו'. על פי אשר כתבנו בחיבורנו סידורו של שבת (שער ד' ענף ב') בכוונת הפסוקים בפרשה זו ולא נכפיל הדברים כי אם דיבור אחד הנצרך לענינינו פה, והוא על פי מה שכתב מרן האר"י ז"ל (בליקוטי תורה כמה פעמים ובפרט בפסוק (עובדיה א', ח') והאבדתי חכמים מאדום וגו') בסוד הפסוק (בראשית כ"ה, כ"ח) ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו, ותוכן הדברים כי הנה בעשו היה נבלע כח שורש הקדושה נשמת שמעיה ואבטליון שבאו מאתו ובבוא עשו לפני אביו היה מתנכר אצלו ודיבר אתו בכח אלו הנשמות אשר היו ניצודין אתו והגביר אז כח הטוב לבד, ובם היה מדבר. ולכן אהבו אביו כי סבר אשר תוכו כברו ותמיד הולך בטוב, ובאמת לא כן היה כי היה כולו רע, רק לפעמים דיבר בכח הטוב שבו. ולזה גם כאן בבקשת אברהם אבינו על אנשי סדום אמר אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר ולכאורה מי לא ידע שאין בסדום אף צדיק אחד וכמאמר הכתוב ואנשי העיר אנשי סדום נסבו וגו' מנער ועד זקן כל העם מקצה.

ואמנם כיוון אברהם אבינו ע"ה אם ימצא בתוך העיר פירוש מובלע ומשוקע בינם דהיינו אפשר יש איזה נשמות קדושות הנמצא בתוכם שעתידין לעמוד מהם ובזכותם ינצלו גם הם וכמאמר חז"ל (שמות רבה א', כ"ט) בפסוק (שמות ב', י"ב) ויפן כה וכה וירא כי אין איש, ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדת הימנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות וכו'. וכן כאן אפשר עתידין איזה צדיקים לצאת מהם וכי תמית צדיק עם רשע כלומר צדיק כזה שהוא עתה עם רשע בצוותא חדא ואם תדון כך והיה כצדיק כרשע, כי הנה במדת הטובה אמרו חז"ל שאין הקב"ה משגיח ברע העתיד לצאת מן האדם שאמר הקב"ה למלאכים אצל ישמעאל באשר הוא שם עכשיו מה הוא צדיק וכו' (בראשית רבה נ"ג, י"ד) ואם תדון

גם כן כך במדת הפורענות שלא תשגיח על הטוב המאוחר העתיד לצאת ממנו רק לפי עת דהשתא נמצא והיה כצדיק כרשע שוין כשם שאין אתה משגיח בהרשע על העתיד לצאת כן לא תשגיח בצדיק על העתיד לצאת וזה לא כמדתך שמדתך להיות מדת הטוב מרובה ממדת הפורעניות ועל כן אמר לשון אולי ימצאון שם וגו' כי דבר זה נקרא מציאה כמאמר חז"ל (שם נ', י') בפסוק (תהלים פ"ט, כ"א) מצאתי את דוד עבדי היכן מצאתי אותו בסדום לצד שראה בלוט שעתיד דוד לצאת ממנו אמר מצאתיהו שם וכן אולי ימצאון שם בדרך מציאה להיות צדיק עתיד לצאת מהם ובזה לא תכלם.

ונראה שלזה נאמר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה כלומר נזכר לטענות אברהם שאמר אולי ימצאון כאמור והקב"ה כן הבטיחו ואם אמצא פירוש אפילו בדרך מציאה אם אמצא לא אשחית ועל כן לוט שהיה חבוש אצלו נשמת דוד ע"ה בחיר ה' על כן וישלח את לוט מתוך ההפכה, ובזכות זה ניצול הוא ובנותיו כמאמר חז"ל (יבמות ע"ז.) בפסוק (לקמן ט"ו) את שתי בנותיך הנמצאות התם כתיב הנמצאות הכא כתיב מצאתי דוד עבדי וכו'.

והנה הצלת לוט לא היה אפשר כי אם על ידי זכות דורון הלז ששלח לו הקב"ה המלאכים להאכילם את לחמו. והכל היה זכות דוד, מה שראה את המלאכים מלאכי עליון, ומה שנשאו לבו להפציר בם כל כך ולטרוח כל כך עבורם, הכל היה על ידי זכות הצדיק דוד המלך ע"ה בכדי להיות צדיק מצרה נחלץ. ועל כן הנה בבוא המלאכים אליו הוציא הקב"ה ניצוץ נשמת דוד שהיה מובלע בלוט שיתגלה מעט לחוץ ואז נצצה בו שורש הטוב ועשה כל אלה להפציר למלאכים ולהטריח עבורם.

וזה מאמר הכתוב ויפצר בם מאד ב"ם ראשי תיבות ב'זכות מ'ה כלומר מאין זכה לוט לזה לראות המלאכים ולהפציר בם, ואמר מאד כי מא"ד הוא ראשי תיבות מ'צאתי א'ת ד'וד כי לצד שמצא שם הקב"ה את דוד גילגל כל זה שיראם לוט ויפצר בם. וגם יאמר ויפצר בם כלומר מי היה המפציר וכי לוט היה צדיק להפציר לאורחים עד בוש שיאכלו. ואמר מא"ד, מ'צאתי א'ת ד'וד כי אז הוציא הקב"ה קצת ניצוץ שורש דוד וניצוץ הזה הוא היה המפציר במלאכים, וכח הניצוץ הזה נתגבר אז בלוט להיות הוא המדבר והמקיים בביתו. ולזה אמר הכתוב ויבואו אל ביתו ולא כיוון על ביתו של לוט כי אם על ביתו של דוד הנאמר לו מאת אלהים (מלכים-א י"א, ל"ח) ובניתי לך בית נכון וגו' זה עיקר בחינת דוד לבוא הביתה כיעקב שקראו בית כאומרם (פסחים פ"ח.) ונודע לחכמי לב. וזה היה עיקר ביאתם שבאו אל ביתו של דוד להבין אשר צריך לצאת דוד מכאן לבנות לו בית נאמן וכל כך תגדל זכותו לעשות לו כשם הגדולים אשר בארץ להכין לו בית המלכות עד

עולם. ולזה ויסורו אליו פירוש אל הניצוץ הקדוש הזה ויעש להם משתה. פירוש גם כן, הניצוץ הזה שבער אז בלוט ומצות אפה ועל כן ויאכלו. ולולי זה ודאי לא היו המלאכים נהנין מסעודתו כי הנה בביתו של אברהם אכלו להנות מחסד אל, אחד מרגלי המרכבה. אבל להנות מלוט מי התיר להם אם לא שאכלו גם כאן מחסדי דוד הנאמנים, רגל רביעי שבמרכבה וכאמור.

פסקה ד

טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום וגו'. כפל לומר ואנשי העיר אנשי סדום כי אנשי העיר יקרא הקרואי עדה שבעיר אנשי השם אשר העיר מתנהג על ידם. שנשיאי העיר שופטיו ושוטריו הם נקראים על שם העיר, שאף בעירם נקראים שופטי העיר. וגם שאר אנשים שאינם מיוחדים להקרא על שם העיר, רק סתם אנשי סדום כולם נסבו על הבית, כלומר שופטיהם ושוטריהם ונשיאי העיר וגם אלו הנקראים נטורי קרתא כולם נקבצו יחד ונאספו, כאילו יקרה איזה מעשה רע בעיר שכולם יאספו לראות בשל מי הרעה הזאת, כן כאן כולם נאספו לראות מי הוא אשר מלאו לבו לתת פת לאורחים אשר לא יעשה כן במקומנו.

כל העם מקצה פירושו על דרך מאמר חז"ל (ספרי פרשת בהעלותך) בפסוק (שם י"א, א') ותאכל בקצה המחנה וגו' במוקצין שבהם לשפלות, ר' שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם ובגדולים וכו' על כן כלל הקרא לומר כל העם מקצה כלומר מקצה מזה או מזה הן הקצינים הן הקוצים באו לראות את המעשה אשר נעשה בעירם, תיפח רוחם ועצמותיהם.

פסקה ה

ויקראו אל לוט ויאמרו לו. כפל הכתוב לספר הקריאה והאמירה ולכאורה היה די לספר ענין האמירה לבד, אכן יגיד הכתוב גודל ערמת רשעם כי בתחילה אשר באו לא פתחו פיהם באף לומר על מה זה עשית להכניס אורחים לביתך. ופתח פיהם דבר שקר לקרוא לו בקריאה של חיבה וגם לקרותו בשמו המורה על דבר החיבה כאומרם ז"ל (ויקרא רבה סוף פרשה א'). והכל מטעם כדי שימלא רצונם ויעשה כדבריהם ולא יפחוד מהם על הרעה אשר עשה להיטיב לבני אדם.

או אפשר לכך דיברו אתו טובות בנחת כי הם סברו שהוא שלח אשתו אחריהם להודיעם כי באו אנשים אליו ויעשו בהם כרצונם, וכאשר נבאר למטה. וזה מאמר הכתוב להודיע כי דברי פיהם און ומרמה, ובחלקת לשונם באו אליו בחניפות דברים ויקראו אל לוט בחיבה ובשמו ויאמרו לו אמירה רכה איה האנשים אשר באו אליך הלילה פירוש שבאו אליך בשבילך לנאוף עמהם במשכב זכור, ועל כן הוציאם גם אלינו ונדעה אותם. או

יאמר אשר באו אליך הלילה כדברי הרב אלשיך לומר כי הנה באו אליך מעצמן ואין אתה חייב בדבר כי לא אתה הכנסתם. ולכך כאשר שמע דבריהם שאין תולין האשמה עליו ואין חושדין אותו בטוב כי אם ברע ומחזיקים אותו לאח וריע כמוהם. על כן,

פסקה ז

ויצא אליהם לוט וגו'. כי גם הוא פתח פיהו באהבה ואחוה והראה להם סבר פנים יפות לומר אל נא אחי, כלומר הנה ידוע לכם אשר אח אני לכם ברמאות ואני אוהב לכל אשר אתם אוהבים אוהבי הרע ואכן בזה אל תרעו והא לכם ראיה שאחיכם אני בכל דברי הרע כי הנה נא לי שתי בנות אוציאה נא אתהן ועשו כטוב בעיניכם. רק מה שאני מבקש בעד אנשים האלו אינו מחמת שאיני מרוצה למעשיכם לא כן רק לאנשים האל לא תעשו דבר כי על כן באו בצל קורתי, לא למענם כי אם למעני לפי שהם באו עבור כן בצלי להיותם בטוחים אשר על ידי כן לא יעשו להם אנשי העיר דבר, להיותי שר ושופט בעירם. על כן תעשו זאת לכבודי כי היום יום ראשון שנתמניתי לשר ושופט ותיכף יבוזה כבודי כל כך שאין אני יכול להציל שני אנשים אשר לנו בצל קורתי. וגם יאמר כי על כן באו בצל קורתי על דרך אומרם ז"ל (בזוה"ק פרשה זו ק"ו:) שהיה על המלאכים דמות אברהם. ועל כן יאמר לוט כי הנה הוא היה לי לצל ומחסה מזרם וממטר בהצלתי מארבע מלכים אמרפל וחביריו ועל כן חלילה לי להניח לעשות לו דבר. ואפשר שגם הרשעים האלה בנפשותם כיוונו לזה במה שאמרו לו איה האנשים וגו' כלומר אפילו הוא זה שאמרו לו איה שרה אשתך הוציאם אלינו, וכאשר כתב הרב ידי משה (על המדרש) במה שאמרו האחד בא לגור אפילו אם יבוא האחד היינו אברהם הנקרא אחד היה אברהם וגו' (יחזקאל ל"ג, כ"ד) עיין שם, וכן זה אמר להם לוט שילכו להם להיותו אברהם המיוחד בעם, וכוונתו היה לטוב אולי יצייתו לדבריו. ואך המורדים הללו השיבוהו,

פסקה ט

ויאמרו גש הלאה ויאמרו וגו'. פירוש מה שאתה אומר שאתה אלינו כאח כרע, טוב דברת. והרי שתי בנותיך נתונות אלינו ועל כן גש לכאן לא תירא כי דבר טוב דברת, ואך הרחק הלאה על דבריך האחרונים שאתה רוצה להיות מליץ על האורחים. כי האחד בא לגור כנזכר בספר ידי משה אפילו אם אברהם בעצמו היה כאן כמו כן עשינו לו. ומה שאתה אומר לפי שבאו אליך לבטוח בכחך אין כבודך שתהיה לבוז. הנה האחד בא לגור וישפוט שפוט על דרך שאמרו (בבא בתרא ט"ו:) על פסוק ויהי בימי שפוט השופטים דור ששופטיו צריכים להשפט וכו' וכן הוא בבראשית רבה (מ"ב, ג') בימי שפוט השופטים היה אחד מישראל עובד עבודה זרה והדיין מבקש לעבור עליו את הדין היה הוא בא ומלקה את הדיין אמר מה שביקש לעשות לי עשיתי לו וכו' עד אוי לו לדור ששופטיהם

צריכים להשפט עד כאן. וכן אמרו אנשי סדום האחד בא לגור וישפוט, שבא לגור ונתנו לו שבט המושל לשפוט, עתה שפוט שצריך לשפוט אותו כי עובר עלינו את הדרך ורוצה להעביר את מנהגינו לבטלם. ועתה נרע לך מהם פירוש נעשה לך רעה על ידיהם, כי כן דרך השופט לקיים מנהגי העיר ולחזקם בחוזק גדול ואתה רוצה אדרבה לבטל את מנהגינו ודאי נרע לך מהם במה שאתה רוצה להצילם. וחובתך היה להיפך שתיכף אשר באו האנשים אליך להודיע לנו תיכף לעשות בהם כרצוננו, ואנו סברנו כי מה שחזרה אשתך בכל העיר לומר תנה לי מעט מלח כי יש לי אורחים כמאמר חז"ל (בבראשית רבה נ"א, ה') היה בידיעתך ובשליחותך בכדי שידעו כל אנשי העיר כי באו אנשים ויעשו בהם כרצונם כראוי לשופט העיר לחזק תקנות עירו, ועתה נשמע מדבריך שרצונך להסתיר אותם מפנינו ולא טוב אתה רוצה לעשות, ועל כן ויפצרו באיש בלוט כלומר שהסירו שם שופט מעליו רק סתם איש וגם לא קראו אותו בלשון חיבה בשמו רק באיש כלומר איש הגס המורד והפושע ויגשו לשבור הדלת לקחת האנשים בחזקה לעשות בהם תועבתם.

פסקה י

וישלחו האנשים את ידם וגו'. לכאורה אחר שהאנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים ונמצא גם אם היה לוט עומד בחוץ היה יכול להציל את נפשו ולמה הביאו את לוט אליהם הביתה. ונראה כי כתב בזוה"ק כמה פעמים (ובפרט בפרשת נח ס"ג.) אשר בעת הזעם מי שהולך בחוץ יכול המשחית לחבל בו ולא כן כשיהיה סגור ומסוגר ואתכסיא מעינא ועל כן נאמר (שמות י"ב, כ"ג) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר. כי כשלא יהיו בחוץ לא ישלוט בם המשחית, מה שאין כן אם בחוץ ימצאו. וכן אמרו חז"ל (בבא קמא ס':) דבר בעיר כנס רגליך וכו', על כן טרם הביאם המכה על האנשים אנשי סדום לקחו את לוט הביתה בכדי שלא ישלוט בו המכה כי בהדי הוצא לקי כרבא והסתירו אותו ממלאך המשחית. וגם נראה מה שאמר ואת האנשים אשר פתח הבית ולא אשר סביב הבית כי לא כולם עמדו אצל הפתח רק נסבו על הבית כאמור בכתוב, ואמנם כי הנה מלאך המשחית לא עמד אלא בפתח הבית כי על אשר ויגשו לשבור הדלת הכו בסנורים ועל כן לא עמד אלא פתח הבית ואף על פי כן הכו כולם מקטן ועד גדול, כי אחרי אשר נלקו אלו והלכו מפתח הבית באו אחרים תחתיהם ולקו גם הם ואחר כך יצאו אלו ונכנסו אחרים, והכתוב מספר בגנות סדום ועמורה אשר לא לקחו מוסר אחד מחבירו במה שראו חבריהם לוקים לא נמנעו מלהגיש לשבור הדלת אחר יציאת חבריהם משם עד שכולם הכו בסנורים מקטן ועד גדול. וזה פירוש הכתוב (תהלים ע"ג, ה') בעמל אנוש אינימו, פירוש במה שרואין עמל אנוש והיסורים שלו מכל מקום אינם לוקחין מוסר מזה

ועושין מה שלבם חפץ, ועל כן אמרו חז"ל (בבראשית רבה נ', ח') מי שהתחיל בעבירה ממנו התחיל הפורעניות וכו' שלמעלה נאמר מנער ועד זקן וכאן התחיל הפורעניות מקטן ועד גדול הכל כי אלו שבאו בתחילה עמדו תחילה אצל הפתח להגיש לשבור הדלת ולכן הם נקדמו לפורעניות כאמור.

פסקה יב

ויאמרו וגו' עוד מי לך פה הוצא מן המקום וגו'. חז"ל דרשו (שם שם, ה') עוד מי לך פה ללמד סנגוריא עליהם מאחר שהם רשעים כאלו וכו', ולדבריהם יאמר חתן ובניך ובנותיך פירוש אף על חתן ובניך ובנותיך אין לך פה לדבר טוב עליהם כיון שנסבו על הבית כל העם מקצה מנער ועד זקן הרי כולם עושי נבלה נינהו וראוי להשחיתם, ואך כל אשר לך בעיר הוצא מן המקום כי אם יהיו כאן ודאי יושחתו כאשר חבריהם כיון שכולם רעים וחטאים, ואך הם אחר שנקרא שמך עליהם הוצא מן המקום הלז וכאשר לא יהיו בכאן ינצלו גם הם בזכותך ודוקא אלו השייכים אליך ושמך נקרא עליהם ולא מי שחוץ מביתך ואינו קרוב אליך זה לא ימלט עמך.

פסקה יג

כי משחיתים אנחנו וגו' את פני ה' וגו'. אמרו חז"ל (בראשית רבה שם שם, ט') שנענשו המלאכים על אומרם כי משחיתים אנחנו ותלו הגדולה בעצמן ואף שסיימו וישלחנו ה' לשחתה, ואך נראה שאם היו אומרים כי אנחנו משחיתים לא היו נענשין כי היה משמע שהם הנשלחים לשחת העיר מפני רוע מעלליהם, אבל כשאמרו כי משחיתים אנחנו משמע שדבר השחתה בהם תלויה ולא באחר, ולכן אף שסיימו בטוב נודע ממאמרי חז"ל אשר אפילו לר' מאיר שאמר גם תפוס לשון אחרון מכל מקום לשון ראשון בודאי, והדבר אשר יצא מפיהם אי אפשר לשנותו בשום אופן. עוד נראה שחטאתם היה כי היה להם להקדים להזכיר שם ה' קודם הזכרת עצמן והיה להם להתחיל כי גדלה צעקתם את פני ה' וישלחנו ה' לשחתה וגו' ומה שהקדימו זכירת עצמן משמו של הקב"ה נענשו.

עוד יאמרו כי משחיתים אנחנו. על דרך מאמר הכתוב (שמות כ"ג, כ') הנה אנכי שולח מלאך השמר מפניו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. כי ה' כאשר הולך במחנה עושה כרצונו ומוחל לעוונות עמו בית ישראל בעת הכבשת רחמיו את כעסו ולא כן מלאכו כי אין בו אלא שליחותו וכאשר ישתלח כן יעשה, וזה אמרו כאן המלאכים כי משחיתים אנחנו פירוש שבודאי נשחיתם כי כבר ניתן זאת בידינו ואין אנו יכולים למחול על הדבר כי גדלה צעקתם וגו' וישלחנו ה' לשחתה, כלומר נתן זאת בידינו ואנו לא נשא לפשעיהם כי רק שלוחים אנחנו וחזקה שליח עושה שליחתו ובפרט לפי ראות עינינו אין ראוי לישא לפשעיהם.

גם יאמר כי משחיתים אנחנו. פירוש הנה שנינו מסכימים על הדבר לשחת כל ערי סדום ועמורה אף שרפאל היה שם שהלך להציל את לוט ומלאך של רחמים הוא אף על פי כן גם הוא הסכים לשחתם, והטעם כי גדלה צעקתם את פני ה' רצה לומר גם פני הוי"ה שם הרחמים גדלה צעקתם לפניו, כי שם הוי"ה אם הוא כסדר נקרא פנים פני ה' ומלא רחמים הוא ואף על פי כן גדלה צעקתם לפניו כי ארורים הרשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין (כמאמר חז"ל בראשית רבה ל"ג, ג') ואף פני הוי"ה הרחמים לא יוכל ללמד סנגוריא עליהם ועל כן משחיתים אנחנו ודאי בלתי שום ספק, כי אם הגזר [דין] רק מבחינת אלהים אז יוכל בלימוד סנגוריא ותפלות ובקשות להגביר הרחמים לרוגז והחסד על הדין וינצלו, ואך כאן וישלחנו ה' לשחתה בחינת הרחמים שאף הרחמים הסכים לגזר דינם ואז אין מועיל שום דבר ובזה תדע כי משחיתים אנחנו ודאי ושנינו מסכימים בדבר, אף שרפאל לא היה בדבר השחתה כי אין מלאך אחד עושה שתי שליחויות מכל מקום הסכים גם הוא על הדבר כי לגודל רשעם גם הרחמים הסכים לנקום ברשעים האלה.

פסקה יד

ויצא לוט וגו' לוקחי בנותיו וגו' קומו צאו וגו'. הנה כתיב כאן במקרא הזה שני פסקי טעמים בתיבת אל חתניו אחד לפניהם ואחד לאחריהם. והנראה לפי אשר כתבנו שאמרו לו וכל אשר לך בעיר פירוש דוקא מי ששייך אליך וקרוב אליך את זה ואספתו אתך להוציאם מן המקום ולא מי שאינו נקרא על שמך, ועל כן הנה לוט כן עשה בחכמה ודיבר אל חתניו שיאמרו כי הם חתניו ובזה ינצלו כאשר יקראו על שמו ולכן פסיק טעמא אחר וידבר כאילו שואל מה דיבר, ואמר אל חתניו כי זו העצה דיבר להם שיחדו שמם עליו וידברו בדבריהם לומר כי חתני לוט המה ובזה ינצלו, וגם קודם לוקחי בנותיו נכתב פסיק שגם לאלו שרוצים לקחת בנותיו שהם ארוסות להם שיאמרו בלשונם כי הם לוקחי בנות לוט וכזה ידברו לוקחי בנותיו המה כדי שכולם יקראו על שמו. ועל כן באמירת המלאכים אליו כתיב ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח אשתך ואת שתי בנותיך וגו' ותיבת לאמר לכאורה אין לו פירוש ואכן כי אמרו לו אם אתה רוצה להציל את אשתך ובנותיך קרא שמך עליהם שתאמר אשתך אתה לוקח ובנותיך ובזה תוציאם מהעיר, ועל כן ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח כי לא הצילו כי אם על שם לוט וזכותו וכשפנתה עורף אליו ולא הביטה בו לומר שאין הצלתה כי אם בשבילו נעשתה גל מלח.

גם ניתן טעם על פסקי טעמים הנכתבים פה, כי ידוע אשר לוט היה מליץ על הסדומים כל הלילה, כי הוא כמוהם היה ורוצה בטובתם. ועל כן כששמע מאת המלאכים זאת

שאמרו עוד מי לך פה והרשו אותו לגלות הדבר לחתניו ולוקחי בנותיו הלך הוא בערמה לטובת הסדומים ועמד בחוץ ואמר כזאת, קומו צאו מן המקום הזה כי משחית ה' את העיר, והיתה כוונתו למען שגם ישמעו רחוקים ויצאו מן העיר וינצלו. או לפי שאמר סתם בשוק, כל איש הירא את דבר ה' יאמר כי גם הוא חתן לוט, והוא יכסה הדבר בכדי שינצלו. ועל כן אמר הכתוב ויצא לוט וידבר ונפסק טעמא כי לא הלך לדבר בסתר הדבר הזאת אל חתניו, כי אם יצא לשוק וידבר שם ומשם יגיעו הדברים לאזני חתניו ובין כך וכך ישמעו הכל. ולא אמר בפעם אחת, כי אם פעם אחת דיבר בשוק זה דברים שיגיעו לאזני חתניו, ופסק דיבורו והלך לשוק אחר ואמר שם דבריו שיגיע לאוזן לוקחי בנותיו, וגם לא אמר סתם קומו צאו מן המקום רק פירש הטעם כי משחית ה' את העיר והכל בכדי להציל גם שאר אנשי סדום ועמורה. או כך יאמר לפי דרך זה ויצא לוט וידבר פירוש דיבור קשה לא באמירה הרכה כי אם בקול רם, ומה דיבר, אל חתניו כלומר מה שהיה לו לדבר אל חתניו דיבר זאת בחוץ לעין כל כי לא הרשו לו המלאכים כי אם לדבר אל חתניו. והוא, ויצא לוט וידבר בחוץ, שכוונתו היה לדבר בחוץ בריש גלי ואמר בפירוש צאו מן המקום פירוש הנה המקום גורם לזה ומי שימלט על נפשו לצאת מן המקום ינצל כי משחית ה' את העיר לבד ולא אנשים שיצאו מתוכה.

ויהי כמצחק בעיני חתניו. לכאורה היה צריך לכתוב ויהי כצחוק בעיני חתניו כיון שהם צחקו מזה, אכן לאשר כתבנו כי לוט לא דיבר הדבר בסתר לאמר אל חתניו בצינעא שינצלו על נפשם רק הכריז הדבר בשווקים וברחובות על כן סברו חתניו כי הוא לא אמר רק לצחוק בעלמא ולא על דבר אמת כי אם אמת הדבר היה לו לגלות להם בצינעא דבר גדול כזה, או אפשר שגם לוט כאשר אמר הדבר בפני אנשי סדום להיותו יודע שאינם מאמינים כדרך הרשעים הלצים שאינם מאמינים בדבר ה', גם הוא עשה עצמו כאחד מהם להיותו ירא מפניהם ודיבר דבריו בלשון צחוק, ואף על פי כן כיוון אולי ימצא הירא את דבר ה' וימלט על נפשו כנאמר, וזה אומרו ויהי כמצחק בעיני חתניו שחשבו שהוא רק מצחק ולא יכוון לאמת.

או יאמר ויהי כמצחק בעיני חתניו. שדבר זה היה לצחוק בעיניהם לומר אשר אם ימלטו מן העיר ינצלו וכי כאשר יברחו כל אנשי העיר את מי יהפוך ה' העצים ואבנים. ובודאי הרעה אשר ימצא את אנשי העיר בהיותם בתוך העיר, גם מחוץ לעיר לא ימלטו. ולכן היה הדבר הזה שאמר אליהם כמצחק מהם לומר להם דברים אשר לא כן ולכך לא הלכו עמו.

פסקה טו

וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים וגו'. טעם איצות המלאכים בזה לצד שהיו שלוחי אל עליון במצותו יתברך וזריזין מקדימין למצוות על כן זרזו עצמן לעשות שליחתן, ואך אין מקדימין טפי מצפרא (כמו שאיתא ברש"י ותוספות בפסחים ד'.) מהא דכתיב (בראשית כ"ב, ג') וישכם אברהם בבוקר, ולא קודם, על כן המתינו עד עלות השחר. ואכן אברהם אבינו אדם על הארץ אינו מבין כל כך התחלת הארת השחר לידע שמתחיל אור היום ואינו יודע בבירור עתיו ורגעיו על כן הקדמה שלו אינו אלא בבוקר כשמאיר היום, אבל מלאכי עליון היודעים כל עת ורגע אימתי יום ואימתי לילה לכן וכמו השחר עלה שתיכף בעלייתו, שוה ממש עם עליית השחר הקדימו עצמן לשליחתן על כן ויאיצו בלוט בכדי להיות מן הזריזין לקיים מצות הבורא ברוך הוא. וגם אשר באבוד רשעים רנה (משלי י"א, י') ומבואר בזוה"ק (נח ס"א:) שהוא אחר שנתמלא סאתם אז רנה לפניו כשנאבדים מן העולם, על כן כאשר ידעו שחפץ ה' באבדון הרשעים האלו נזדרזו לגמור שליחותן ורצו לעשות רצון קונם בזריזות היותר אפשרי להיות לגילה ורנה לפניו ואין מקדימין טפי מצפרא וכאמור.

פסקה טז

ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וגו' בחמלת ה' וגו'. טעם למה שרצה להתמהמה הוא לצד שראה שאינם חפצים לעשות דבר עד אשר יצא מן העיר, סבר בדעתו כיון שעליו לא נגזרה הגזירה הוא יעכב את הפורעניות מלבא העיר כשיהיה בתוכה ולא יצא ממנה, ועל כן התעכב מעט כי אולי ברגע הזה ישובו אנשי סדום מחטאתם ולא יאבדו. ועל כן המלאכים שידעו להיפך אשר בשבילו לא יתעכב הפורעניות מלבא אדרבה גם הוא יספה בעוון העיר החזיקו בו ויוציאהו כי כל הצלתו הוא בחמלת ה' עליו ואינו כדאי לעכב הוא את הרעה ודי להציל עצמו כשיהיה מחוץ לעיר.

גם ירמוז הקרא באומרו בחמלת ה' עליו. על בחינת דוד המלך ע"ה שמצא הקב"ה אותו בסדום ובזכותו ניצול לוט ושתי בנותיו וכאשר כתבנו למעלה, ועל כן אמר בחמלת ה' עליו פירוש בחמלת מי שה' עליו והוא דוד המלך ע"ה שהוא אחד מרגלי המרכבה, או שירמוז על אברהם שגם הוא רגל המרכבה ונאמר בו (בראשית י"ז, כ"ב) ויעל אלהים מעל אברהם. ובחמלת זה ניצול לוט כמאמר הכתוב ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט וגו' ועל כן לא נאמר בחמלת ה' עליהם.

פסקה יז

ויהי כהוציאם וגו'. צריך להבין שינוי לשון הכתוב מלשון רבים ללשון יחיד שהתחיל לומר כהוציאם ואחר כך ויאמר, והנראה כי לפי שלא היה יכול להפך את סדום עד אשר

יצא מחוץ לעיר כאומרו כי לא אוכל לעשות דבר וגו' ועל כן ההוצאה צורך הפיכה הוא, ולזה גם גבריאל שבא להפך את סדום נשתתף להוצאת לוט מן העיר ועל כן בשניהם כתב ויוציאוהו ויניחוהו מחוץ לעיר אף שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות מכל מקום כיון שגם המהפך לא היה יכול לעשות דבר בעוד היותו בתוך העיר, לכן הוציאוהו שניהם ויניחוהו חוצה. ואך ויהי כהוציאם אותם החוצה ונמצא זה המהפך אין לו עם לוט רק זה המציל, אמר אליו המלט על נפשך וגו'. ועל כן נכתב ויאמר בלשון יחיד (אחר כותבי זאת מצאתי בתוספות בבא מציעא פ"ו: (דיבור המתחיל ההוא) שהקשו כקושיא זו ותירצו גם כן ששניהם הוציאו והאחד מלטו מתוך ההפיכה ולא נתנו טעם לדבר ובדברינו טעם נכון, ונכון הוא).

גם יאמר המלט על נפשך שעיקר המלטה שלך הוא על נפשך נפש דוד המובלע בקרבך דאקרי נפש דוד כנודע, ואך אחר כל אלה אף על פי כן אל תביט אחריך לומר אשר בזכותך אתה ניצול ותרצה לעמוד פה לראות בפורענותם ואתה ניצול, אינך כדאי לראות במפלתן ואתה ניצול. ההרה המלט בזכות אברהם שנקרא הר כאומרם (בראשית רבה נ', י"א) ובזכותו אתה ניצול לא בזכותך.

פסקה יח

ויאמר לוט אליהם וגו'. פירוש לא כמו שאתם סבורים שאני מבקש מאת אדני בזכותי אין לי זכות לזה, רק הנה נא מצא עבדך חן בעיניך פירוש אותו שנקרא עבדך שאמר (תהלים קט"ז, ט"ז) אני עבדך בן אמתך, הוא דוד, הוא מצא חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי הוא רק להחיות את נפשי נפש דוד המושרש בי וזכותו הוא שעומד לי. על כן יעמוד נא עוד זכותו לי בזה כי אנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי כמאמר חז"ל (בראשית רבה שם) שאמר כשאבוא אצל אברהם הקב"ה יערוך מעשי מול מעשיו וכו' ואני נגד אברהם לא יועיל לי אף זכות נפשי אשר בי ולא די שאני לא אעמוד גם אאבד את נפשי נפש יקרה כזה, ולזה אמר ומתי ולא אמר ואמות רק ומתי אחרים במשמע שאמית אחרים על ידי שאשב אצל אברהם ואערוך מעשי מול מעשה אברהם. וגם התרגום מתרגם דלמא תערעינני בשתא ואימות, כלומר אימות אחרים והיא נפש היקרה שבי. על כן,

פסקה כ

הנה נא וגו' והיא מצער הלא מצער היא וגו'. כפל לומר הלא מצער כי תחילה אמר הנה נא העיר קרובה לנוס שמה והיא מצער פירוש שקרובה ישיבתה שלא מלאו לה נ"ב שנה כמו סדום ועדיין לא נתמלאה סאתה כמו שאמרו חז"ל (שבת י':), ואנשים בה מעט ועדיין עוונותם מועטין. ואחר כך אמר הלא מצער היא ותחי נפשי פירוש שנפשי קטנה היא

במעשים טובים ובזה יוכל להיות ותחי נפשי כשיערוך הקב"ה מעשי מול מעשיהם. ועוד נפשי נפש דוד, ובזה זכותי גדול נגדם ויש בו די הצלה להחיות נפשי. והנה בבקשה זו נאמר ויאמר אליהם לשני המלאכים כי היתה בקשתו לשניהם. לזה המציל אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה, ולמהפך אמר הנה נא העיר קרובה והיא מצער שביקשו שלא יהפך את העיר הקטנה הזאת בשבילו. והמשיב לא היה אלא אחד הוא המהפך דכיון שהבטיחו שלא להפך את העיר אשר אמר, ממילא אין נפקא מינה להמציל לומר דוקא ההרה המלט כי עיקר שליחותו אינו רק שינצל לוט, יהיה לאיזה מקום שיהיה.

פסקה כא

ויאמר אליו הנה נשאתי פניך. לכאורה צריך להבין כפל הלשון דכיון שאמר לו שישא לו פנים על הדבר אשר ביקש, ודאי אשר לא יהפוך העיר. אכן בא הכתוב לתרץ קושיא גדולה והוא כי איך אמר לו המלאך הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה וכי זה בידו הוא אם להפך או לא, וכבר עמדו בזה חז"ל (שבועות ל"ה:) ואמרו מזה אשר שם זה קודש מה שאמר לוט אל נא אדני וזה דרך דרש. ואך בפשטות הכתובים לא משמע כך ובפרט מה שאמר כאן ויאמר אליו אם לא שנאמר כדברי הרב האלשיך ויאמר ה' אליו על ידי שליח וכל זה אינו בפשט הכתוב.

ולפי הנראה הן הן הדברים שאמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ט, ח') בפסוק (משלי י"ג, כ"ג) **יש** נספה בלא משפט וגו' (גם האור החיים הולך בדרך זה) מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא ובני ציפורי כשהיה גובה בטבריא ראה אחד מציפורי עמד ותפשו אמר לו מציפורי אני אמר לו יש בידי כתבים מציפורי לגבותה ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאתה רווחה לציפורי ונמצא נספה בלא משפט מקומו וכו' עיין שם. וכן במלכותא דשמיא כיון שניתן רשות למלאך המשחית ונמצא בין האנשים איש אשר ניתן לו רשות לגבות ממנו אחר זמן, ועתה עדיין טוב הוא. אף על פי כן, בין הרעים הורג גם טובים כאלה, כי כבר יש לו רשות עליהם לאחר זמן. ואמנם אין המשחית משחית קודם הזמן כי אם כשרואה פניהם אז הורגם בין ההרוגים ולא כשלא יפנה פנים אליהם כי הן עתה לא נצטוה עליו, וממתין לו עד בוא זמנו ואם בתוך כך יעשה זה תשובה וצדקה והקב"ה ימחול לו חובו אז ינצל ממנו.

וזה היה כאן שביקש לוט רחמים על עיר צוער לומר הלא מצער היא וקרובה ישיבתה, ועדיין לא נתמלא סאתה. ואך בתוך השחתת סדום יכול גם כן להשחיתה, כי הוא באספמיא, וגובה חובו מאיש מנהרדעי. ואמנם זה דוקא כשיראה אותו, ועל כן הבטיח לו המלאך הנה נשאתי פניך לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר וגו' כלומר שלא אפוך פני

אליהם לראותם ובזה יוכלו להנצל עתה, אחרי שלא נתמלאה סאתם עדיין. אוכל לעשות שלא אגבה מהם עתה בתוך גביות סדום רק אעשה מהם גביה אחרת כשיגיע זמנם. וזה ביד השליח או לגבות מאיש הנהרדעי באספמיא, או להמתין לו עד גביות נהרדעי. ואך בראות פניהם השטן מקטרג וכשלא יראה אותם ינצלו, ועשה זה למען לוט בבקשתו, ועל כן היה לוט ירא לשבת בצוער אף שהבטיח לו המלאך לבלתי יהפכנה, וגם כשהיה במערה אמרו בנותיו ואיש אין בארץ שסברו שנחרב העולם כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"א, ח'). ולכאורה הלא ידעו מצוער שהבטיח המלאך שישאיר אותה, ואמנם לפי הנזכר נכון כי לא הבטיחו שלא ישחיתנה כלל רק שעתה לא יהפך פנים אליה לראות בחובה ויעשה מהם גביה אחרת כשישלם זמנה ועל כן יצא לו משם וירא לשבת בצער פן בתוך כך יבוא גם אליה וגם הבנות סברו שגם היא כבר נחרבת ואיש אין עוד בארץ.

פסקה כד

וה' המטיר גפרית ואש מאת ה'. לכאורה היה ראוי להקשות בכאן במה שאמרו חז"ל (בראשית רבה שם, ג') אין דבר רע יורד מלמעלה וכו' ועיין שם. ואכן נראה פירוש הדברים וה' המטיר שהוי"ה ברחמיו המטיר על הארץ גשמי ברכה ואך על סדום ועל עמורה נעשה המטר הזה גפרית ואש, ולא תימא שכאשר בא אל העיר נעשה גפרית ואש ולא קודם, רק מאת ה' מן השמים תיכף כשהתחיל לירד נעשה נגד תחום סדום ועמורה גפרית ואש (כמו שאיתא בדברי הרב הקדוש האלשיך זללה"ה) והוא מפאת המקבלים כנודע מחז"ל (דברים רבה ד', ג') אמר רבי אלעזר משאמר הקב"ה ראה אנכי וגו' בסיני, מאותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג', ל"ח), אלא מאליה הרעה באה על עושי הרעה והטובה באה על עושי הטוב וכו' עד כאן. כי כל הדברים ישתנו לפי פאת המקבלים כמו שתאמר שהשמש משחיר תואר בני אדם הלבנים ומלבן את הפשתן ומתיך את החמאה ומיבש את הזרעים וכדומה וההבדל הזה אינו מפאת השמש כי השמש דבר אחד ולא ישתנה לזה ולזה כי אם מפאת המקבלים הוא ההבדל, שטבע המקבל הזה להיות משחיר מהשמש וטבע המקבל הזה להיות מלבין מהשמש, הכל כנודע. כן בעת אשר ירד המטר על פני כל הארץ הנה שביל היורד לסדום ועמורה אשר דרך שם עלה הקיטרוג הגדול וצעקתה את פני ה' ויצא הקצף מאת ה' בנתיב הזה שם נתהפכו גשמי ברכה לגפרית ואש. וזה נכלל באומרם ז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') שהרשעים מהפכין מדת הרחמים למדת הדין כי להם ישתנה ממש הרחמים לדין להיות מקבלין ממטר, גפרית ואש כידוע ליודעי מדין.

גם יאמר וה' המטיר וגו'. רצה לומר ה' בעצמו לא על ידי שליח. כי בפורענות ירושלים נאמר (איכה א' י"ג) ממרום שלח אש בעצמותי פירוש על ידי שליח וכאן וה' בעצמו המטיר. גם בירושלים לא היה גפרית כי אם אש וכאן גפרית ואש. גם שם ממרום שלח ולא מעל מרום מה שאין כן בסדום מאת ה' היתה זאת להשתנות לגפרית ואש. וראה עד כמה הגדיל חטאתם שישתנה הרחמים לדין אף למעלה ח"ו. ובזה נראה פירוש אומרם (פסחים נ':) רבא רמי כתיב (תהלים נ"ז, י"א) כי גדול עד שמים חסדך וכתיב (שם ק"ח, ד') כי גדול מעל שמים חסדך הא כיצד כאן בעושין לשמה וכאן בעושין שלא לשמה וכו' ופירשו שם המפרשים מה שפירשו, ולדעתי אפשר כך פירושו, כי זה שנאמר מעל שמים מיירי בעושין שלא לשמה ואינו גדול חסדם כי אם מעל השמים כלומר משיורד החסד עד מעל השמים לא נשתנה שם לדין ח"ו לרוע אבל כשיבואו תחת אויר הרקיע ממנו ולארץ יוכל להשתנות באויר הזה כנודע מדברי האר"י ז"ל אשר עולם הזה הנקרא עולם העשיה רובו רע ואוירו מלא קליפות ולכן בעושין שלא לשמה יוכל להשתנות חסדם באויר השמיימי הלזה. אבל בעושין לשמה כתיב עד השמים כלומר גם מן הארץ עד השמים אינם משתנים חסדי ה' והשמים מספרים כבודו וגם כל הארץ מלא חסדו ולא יחוסר ולא ישונה בשום אופן בעולם כי גדול חסדם להיותם עושים לשמה, זהו בברכה. ובקללה להיפוך כי אלו החוטאין יותר משתנין החסדים אף מעל השמים ותיכף מאת ה' כשיורד נעשה גפרית ואש אבל כשאין העוונות גוברין כל כך אין החסד משתנה כי אם תחת השמים באויר הקליפות ואומר הכתוב כי גם זה החילוק היה בין פורענות סדום לפורענות ירושלים. כי בסדום,

פסקה כה

ויהפך את הערים האל ואת כל הככר ואת כל יושבי הערים וצמח האדמה. ולא כן בירושלים ח"ו. ואמנם הכתוב הזה בא לתרץ ולבאר למה היתה כן בסדום ולא כן בירושלים וכקושית הגמרא (סנהדרין ק"ד:) וכי משוא פנים יש בדבר, הלא בירושלים נאמר (איכה ד', ו') ויגדל עוון בת עמי מחטאת סדום, ולמה נשתנו אלו לרעה בכל הנזכר ולא אלו. ותירצו שם שאף בעת כשלונה של ירושלים לא סר טוב לב אנשיה מלהאכיל פת לעניים כמו שאמר הכתוב (שם שם, י') נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו וגו' ופירוש שהיה לסעודה שמזמנת חברתה עליו להאכילה ברעבון מה שאין כן בסדום, גאון שבעת לחם וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל ט"ז, מ"ט), וגם בירושלים היה בה קודם אשר נחרבה דבר וחרב ורעב ומהם נשחטו והיו למאכל לעוף השמים, ועל כן ברוב הצרות שהיה להם נתמעט פורענותם אחר כך, וגם שפך חמתו על עצים ואבנים

וחרב ביתו המיוחד לשמו בכדי להיות שארית לבית ישראל, מה שאין כן בסדום שלא היה להם שום פורעניות קודם אדרבה היה גאון שבעת לחם והיה להם כל טוב עד אין שיעור כמו שאמרו חז"ל (שם ק"ט.) אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טוב שהשפיע להם הקב"ה וכמאמר הכתוב (בראשית י"ג, י') וירא את כל ככר הירדן והנה כלה משקה לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה כגן ה' וכו', והיו כולם בריאים וחזקים ולא נחלה אחד מהם כי עד יעקב אבינו לא היה חולשה כאומרם (שם ק"ז:). ולזה כאשר בא אליהם הפורעניות הגדיל הקצף והזעם עד מאוד מאוד, וזהו שאמר הכתוב אחר שאמר וה' המטיר וגו' גפרית ואש מאת ה' והראה בזה גודל הזעם אשר זעם ה' שהוא בעצמו המטיר, וגם גפרית ואש, וגם מלמעלה מלמעלה מאת ה', ונוסף על כל זה, ויהפוך את הערים. אשר לא כן היה בפורענות ירושלים אף שנאמר ויגדל עוון וגו' מחטאת סדום אך הנה כאן היה ויהפוך את הערים האל, וְאֵל קשה הוא, כמאמר חז"ל (יבמות כ"א.). כלומר שהיה בתוקפה וחזקתה ולא היה בה שום פורעניות קודם, גם ואת כל הככר ואת כל יושבי הערים הכל היה כאשר היו בשלוה ולא נשחט אחד מהם ולא הרעיב ה' את אחד מהם. ואת כל הככר הידוע שהוא כולו משקה כגן ה' גם הוא כאז כן עתה בטובו ושמנו ועל כן לא היה להם לכפר בשום דבר, ותגדל מפלתן עד מאוד. ועוד טעם לזה אמר הכתוב,

פסקה כו

ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח. ולכאורה הפסוק הזה אין לו ענין לכאן והיה לכותבו בעת אשר ברח לוט מסדום ואשתו אחריו והביטה אחוריה לראות בבנות הנשואות לה בסדום אם הולכות אחריה כמאמר חז"ל (ילקוט רמז פ"ד בשם פרקי דר' אליעזר). ואכן יגיד הכתוב כי גם זה היה כשלון סדום יותר מירושלים לפי שיד עני ואביון לא החזיקו ועל כן ותבט אשתו של לוט מאחריו ותהי נציב מלח ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"א, ה') ר' יצחק אמר שחטאה במלח, באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה הולכת אל כל שכינותיה ואומרת תנו לי מלח שיש לי אורחים והיא מתכוונת שיכירו בהם אנשי העיר וכו' עד כאן. והראת מזה גודל רוע בנפשה באורחים הבאים שמה.

וגם רמז טעם זה למעלה, במה שאמר ויהפוך את הערים האל. כי אל, חסד הוא כמאמר הכתוב (תהלים נ"ב, ג') חסד אל כל היום, וטעם להפיכת הערים הוא האל שעברו על מדת החסד כל כך עד שנהפכו, מה שאין כן בירושלים נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו כנזכר. או יאמר ויהפוך את הערים ומי הפך האל פירוש אל אלהים שאף האל שהוא החסד נהפך לדין להפכן.

ונראה כי על כן נענשו דוקא בזה בפורעניות ההפיכה ולא סתם בכליון דבר וכדומה, לפי שהקב"ה אינו משלם אלא מדה כנגד מדה וכאשר אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ח.) אצל דור המבול שכל פורענותם היה במדה כנגד מדה, כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו (איוב ל"ד, י"א). והנה חטאת סדום ועמורה עיקרו היה שהפכו מדת החסד לדין כמאמר חז"ל (שם ק"ט.) תנו רבנן אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה ומה כתיב בהם (שם כ"א, ה'-ז') ארץ ממנה יצא לחם וגו' מקום ספיר וגו' נתיב לא ידעו עיט וגו' אמרו וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם למה לנו עוברי דרכים שאין באין אלא לחסרינו מממונינו באו ונשכח תורת הרגל מארצינו וכו' עד כאן. ונמצא, זה המדת חסד הגדול ורב טוב שהשפיע להם הקב"ה הפכוהו לדין לבלתי תת פת לחם לעובר אורח ויד עני ואביון לא החזיקו והכריזו כל מי שמחזיק עני בפת לחם ישרף, ושרפו ריבה אחת כמאמר חז"ל (בפרקי דר' אליעזר מובא בילקוט רמז פ"ג) ובגמרא דידן איתא (שם) ששפוה דובשא ואוקמוה על איגר שורא אתא זיבורא ואכלה וכו' והכל כדי שלא יחסרו מטובה. ונמצא שעשו מהטובה, דין שלא לתת ממנו לשום אדם.

ועל כן אמרו (בבראשית רבה ל"ג, ג') ארורים הרשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין כלומר שהנם עודם בארץ מהפכין מדת הרחמים לעשות ממנו מדת הדין לקמוץ ממונם שלא לתת ממנו לעניים ואדרבה יהרגו כל איש אשר יחזיק בעני ואביון שלא יחסרם מממונם, וכשם שהם עשו למטה כן נעשה למעלה שמדת הרחמים של מעלה נהפך לדין להמטיר על רשעים פחים, וכאשר כתבנו במקום אחר. ההיפך בצדיקים שהם מהפכין מדת הדין למדת הרחמים פירוש שבעת הגיע אליהם בחינת הדין אז הם מקבלים אותן בשמחה ובנחת רוח להיותן יודעין בטוב אשר אין הקב"ה נוקם ובעל חימה ח"ו לשלוח הדין בדרך הנקמה כמלך בשר ודם לומר על אשר לא עשית רצוני הריני מיסרך, אין זה בחיק הבורא יתברך וכל בחינת הדינים והיסורים הם טובות גמורות לאדם, או להפרע מעוונותיו לזכותו על ידי זה לחיי עולם הבא ולפטרו מעונשי גיהנם אשר עונש אחד מעונשי גיהנם ודאי כבד וחמור יותר מכל יסורים מעונשי עולם הזה, או בכדי שעל ידי היסורים ישוב לבוראו, או בחינה אחרת שיש ביסורים. והכל בחסד אמת וטובה גמורה מאת האל יתעלה ובארנום במקום אחר.

ולאשר גדלה ידיעה ואמונה זאת בלבם באמת, אזי המה מקבלים יסוריהם בשמחה ובנחת כאשר מקבלין הטובה, ובזה כאשר המה עושין למטה בארץ ממדת הדין של הקב"ה רחמים לומר שהוא רחמים וחסד גדול מבורא יתברך כן נתהפך עליהם בשמי השמים הדין לרחמים ונתמתק הדין ויורד על ראשן כל מיני חסדים וברכות וישועות.

וכן להיפך ברשעים כנזכר שמהפכין הרחמים לדין וביותר היה זאת בסדום כאשר בארנו ועל כן נתהפך החסד עליהם לדין בשמי השמים ועל כן נתהפכו כאשר הם הפכו כנאמר, מה שאין כן בירושלים שאפילו בשעת כשלונה הזמינה אשה לחברתה על בשר בניה והיה להם צרות רבות ופורעניות גדולות טרם אשר נחרבו, כי כן הקב"ה מתנהג עם עמו ישראל אחר קבלת התורה שנפרע מהם מעט מעט. היום מעט, ולמחר מעט, עד אשר יתם פורעניות עוונותיהם. בכדי שיוכלו לסובלם ולקבל הרעה המגיע אליהם. ולא כן בסדום כתיב אשר משגיא לגוים ויאבדם כמאמר הכתוב (איוב י"ב, כ"ג) ולשון משגיא הוא מלשון לא מצאנוהו שגיא כח (שם ל"ז, כ"ג) שפירושו גדול ורוב וכן הקב"ה מגדיל פורענותיהם לגבות מהם בפעם אחת לא מעט מעט על כן ויאבדם ונתן לסדום שלוה וממשלה עד אשר הגיע זמנם ונתמלאה סאתם ופרע על עוונותם בפעם אחת ויאבדם, או יאמר משגיא לגוים שמגדילם ונותן להם טובה שלוה וממשלה עד קצה האחרון ולוקח הכל בפעם אחת ועל ידי כן ויאבדם לעולם לעולמי עולמים.

וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ג', ב') ה' מה רבו צרי וגו' רבים אומרים אין ישועתה לו באלהים סלה. כי הנה עונשו של דוד היה כאומרו (שמואל-ב י"ב, ו') ואת הכבשה ישלם ארבעתים והקשו התוספות (יומא כ"ב:) והא חמש הוי ילד ואמנון ותמר ואבשלום וצרעת, ותירצו אשר לא רצה הקב"ה להחמיר עונשו להמיתן בפעם אחד שלא יוכל לסובלו ויהיה צער גדול למאוד ופיזרן מעט מעט ונעשה חמש, ואכן שונאי דוד שרצו ברעתו לא בטובתו כשראו שהקב"ה נפרע עוד ממנו אמרו ודאי בסתר עבר עוד עבירה ואין לו תקנה עוד כי דוד בשתים כי עוון ראשון ושני נמחק אבל שלישי אינו נמחק וח"ו לא יהיה תרופה למכתו, וזה ה' מה רבו צרי כלומר שצרותי רבים נעשה מארבעה חמש ואך אני ידעתי שזה לטובה לי להתיסר מעט מעט לא בפעם אחד בכדי שאוכל לסובלם, אבל רבים אומרים על ידי זה אין ישועתה לו עוד וח"ו אשאר באלהים סלה בבחינת הדין הנורא בלתי ראות פניך פני ה'. וכן תמיד עם ישראל נוהג כן ולרגעים יבחננו מעט מעט עד אשר חִצַי אכלה בהם והם לא יכלו, ואפשר זה אמר הכתוב (מלאכי ג', ו') אני ה' לא שניתי ואתם בני ישראל לא כליתם פירוש הן אני לא שניתי ואין משוא פנים בדבר לפרוע לעכו"ם על עוונותיהם ולא לישראל ואך אף על פי כן ואתם בני ישראל לא כליתם כי יום יום אפקוד עליכם עוונותיכם כאמור.

או יאמר ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח. על פי מה שאמרו חז"ל (ברכות נ"ד.) תנו רבנן הרואה מעברות הים וכו' ואשתו של לוט וכו' צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום, ופריך הגמרא בשלמא כולהו ניסא, אלא אשתו של לוט פורענותא הוא, דאמר

דיין האמת. והא הודאה ושבח קתני, תני על לוט ועל אשתו מברכין שתים על אשתו אומר ברוך דיין האמת ועל לוט אומר ברוך זוכר הצדיקים וכו' עד כאן. ופירושן של דברים כי אף שאינו שונה בברייתא כי אם אשתו של לוט אף על פי כן אמר צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום כי בראותו אשת לוט צריך לברך שתים על אשתו ברוך דיין האמת ועל לוט ברוך זוכר הצדיקים אף שאינו רואה לוט כלל, וכן הוא בשולחן ערוך אורח חיים מפורש (סימן רי"ח סעיף ח') הרואה אשתו של לוט מברך שתים על אשתו ועל לוט, והטעם הוא שמברכין על לוט בראות אשתו מפני שעל ידי אשתו ניכר ונתוודע גודל הנס ונפלאות טובו שעשה ה' יתברך עם לוט, כי אחרי שאנו רואין אשר מיד כשהביטה אשתו לאחריו של לוט תיכף כשפנתה פניה נעשתה נציב מלח ובודאי היה שם מלאך המשחית ושחתה תיכף והן מלאך המשחית היה אחרי כתיפו של לוט ואף על פי כן ניצול אין לך נס גדול מזה, והכל בזכות אברהם כמאמר הכתוב ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט וגו', ואך מפסוק הזה אין ראיה כל כך כי נוכל לומר שהמשחית היה רחוק ממנו, ואך מאשתו נראה וניכר אשר כפשע היה בינו לבין מלאך המות והקב"ה הצילו בזכות אברהם ועל כן אומר בראותה ברוך זוכר הצדיקים. ומשום זה נעשתה נציב מלח ולא נשרפה כשאר אנשי סדום ועמורה שהיה עליהם גפרית ואש, ואכן עשה ה' כן בכוון לזכרון הנס אשר הוא זוכר הצדיקים והראה לכל רואי אותם לברך ברוך זוכר הצדיקים, וגם מלח הנה רומז לברית כמאמר הכתוב (ויקרא ב', י"ג) ולא תשבית מלח ברית אלהיך, להזכר בזה אשר הקב"ה מפליא נסיו גם לאחרים עבור הצדיקים שכרת אתם ברית להצילם בימי הרעה, וגם לקרוביהם וגואליהם יזכור ברית איתנים שלא יביא הרעה אליהם ובפרט לאלה העושים טובות לצדיקים וכמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"א, ו') שעיקר הצלת לוט היה עבור שעשה טוב עם אברהם בהיותם במצרים ואמר אברהם על שרה אשתו אחותי הוא ולא גילה לוט הדבר למצרים.

וזה מאמר הקרא ותבט אשתו מאחריו פירוש לא הביטה כי אם בקרוב היותר אפשרי מאחרי לוט ולא הביטה למרחוק כי יראתה את פני המשחית שלא יראנה כי ברחוק ודאי נמצא זה המשחית בעם, ואך כל כך בקרוב אחורי כתיפו של בעלה לא עלתה על דעתה שימצא שם משחית לחבל, ואף על פי כן ותהי נציב מלח כי באמת מלאך המשחית עמד שם ולא היה יכול לשחת ללוט עבור זכות אברהם ועבור כן נעשתה נציב מלח לזכרון הנס כאמור, כי אף שאמרו חז"ל (שם שם, ה') במלח חטאה ובמלח לקתה היתה יכולה להעשות מלח מפוזר או מלח נמוס ונעשתה נצבה כמו נד במעמד ומצב עד היום להכרת הנס לעולם שהקב"ה זוכר ברית עולם אשר עם הצדיקים להציל את הנטפל להם

פעם אחת בטובה ומכל שכן להציל ממות נפשם של עצמם ולהחיות להם עצמן ברעב, ועל כן על אשתו של לוט מברך שתים אחד ברוך דיין האמת על הדין שדנה מדת כנגד מדה שלא רצתה לתת מלח לאורחים, וגם החזירה על שכיניה אחר מלח ואמרה כי יש לה אורחים כדי שירגישו אנשי העיר כמאמר חז"ל (שם) ונעשתה היא מלח. ועל אשר נעשתה נצב כמו נד לזכרון הנס מברכינן אניסא ברוך זוכר הצדיקים, כנאמר.

פסקה כז

וישכם אברהם וגו' המקום אשר עמד שם את פני ה' וגו'. אמרו חז"ל (ברכות ו':) אמר ר' חלבו אמר ר' הונא כל הקובע מקום לתפילתו אלהי אברהם בעזרו וכו' ואברהם אבינו מנלן דקבע מקום דכתיב וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפילה שנאמר (תהלים ק"ו, ל') ויעמוד פנחס ויפלל וכו' עד כאן.

ולכאורה צריך להבין כי הן אמת אשר אין עמידה אלא תפילה אבל מנין שהשכים אברהם עתה להתפלל הרי מפורש להלן השכמתו וישקף על פני סדום ועמורה, ונוכל לומר שהשכים אל המקום אשר עמד שם אתמול להתפלל שם על אנשי סדום, ולא עתה.

והנראה שדיוק חז"ל הוא מזה אשר השכים בבוקר ואם בכדי שישקיף על פני סדום מה לו להקדים בהשכמה כל כך ואם הוא קם בהשכמה והלך לראות, על מה מודיענו זאת הכתוב שהשכים בבוקר מה נפקא מניה בזה, וסתם היה לו לכתוב ויבוא אברהם אל המקום אשר עמד שם וישקף וגו', ואצל העקידה שנאמר שם (לקמן כ"ב, ג') וישכם אברהם בבוקר, למדו חז"ל (פסחים ד'.) שזריזין מקדימין למצוות, ולכן הודיע הכתוב זאת ללמוד מזה אשר צריך אדם לזרז לעשות מצות בוראו, אבל כאן מה מודיענו הכתוב מהשכמתו בבוקר להשקיף על פני סדום, אלא ודאי מה שהשכים אברהם בבוקר היה בכדי להתפלל עוד על הסדומיים, כי הנה בעת התפללו אז עליהם היה לעת תפילת המנחה כי היה אחר אכילת המלאכים אצלו שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם וה' אמר המכסה אני וגו', ואכילתם היה אחר חום היום שהוא ששה שעות על היום כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ח, ח') ונמצא תפילתו היה לעת ערב, ואמר אברהם בלבו הנה עת ערב ידוע שהוא עת הדין והזעם שולט בעת ההיא ואפשר על כן לא פעלתי בתפילתי אז, ועל כן למחרתו השכים בבוקר עת שליטת החסדים בעולם בוקרו של אברהם ובא לו למקום אשר עמד שם אתמול להתפלל עוד עליהם בבוקר בבוקר אולי בשעת הרחמים ירחם ה' עליהם וישמע לקול תפילתו, ומזה אשר מפרש הקרא שחזר דוקא אל המקום אשר עמד שם אתמול מזה שמעינן שמצוה לקבוע מקום לתפילתו והכתוב מספר בשבח אברהם שלא נח ולא שקט, ועוד השכים בבוקר ובא למקום קביעותו להתפלל עוד אולי

יחנן ה' צבאות. ואך הנה וישקף על פני סדום ועמורה והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן ואז חדל להתפלל כי אחר שנעשה המעשה מה לו לזעוק עוד אל המלך.
ובזה נכון כי לכאורה לפי דרשת חז"ל סתם שהשכים שם להתפלל, ועל מה לא מבואר בקרא שום ענין ודבר, מה התפלל, ומה אמר. וכמה פעמים כאשר ביקש דבר מאת ה' נכתבה בתורה, ואולם הוא כאשר כתבנו כי זה התפילה שאמרו הוא שהשכים להתפלל עוד על סדום ועמורה בבוקר בבוקר בעת הארת החסדים ואכן כשהשקיף וראה קיטור הארץ חדל להתפלל לכן לא נזכר שום תפילה בתורה כנאמר.

פסקה כט

ויהי בשחת אלהים וגו' ויזכור אלהים את אברהם וגו'. כפל הכתוב להזכיר ב' פעמים אלהים מה שלכאורה היה די באחד, ואמנם כי שני דברים היה הקב"ה עושה בשביל להציל את לוט, כי דבר קשה היה זה לפניו כי מלך במשפט יעמיד ארץ והמקטרג מקטרג מה נשתנה זה מזה כי גם הוא הרשיע בסדום עמהם ולמה זה ישרף וזה ימלט, ועל כן דבר אחד היה עושה הקב"ה כמו שהיה בשעה שעברו ישראל את הים שהיה אומר כן המקטרג, מיד אמר הקב"ה אל השטן (איוב א', ח') השמת לבך אל עבדי איוב כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ז') משל לרועה שהיה מעביר צאנו בנהר בא זאב להתגרות בצאן, רועה שהיה בקי מה עשה נטל תיש גדול ומסרו לו אמר יהא מתגשש בזה עד שנעבור את הנהר ואחר כך אני מביאו, כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן וכו' מה עשה הקב"ה מסר לו איוב וכו' אמר הקב"ה עד שהוא מתעסק עם איוב ישראל עולים לים ויורדים ואחר כך אציל את איוב וכו' עד כאן. וכן כאן אצל לוט הצילו בעת אשר שיחת המשחית סדום ועמורה והיה לפני המשחית והמקטרג דבר להתגרות בו ובתוך כך הציל רפאל את לוט, וזה כענין שפך חמתו על עצים ואבנים שמתוך שנשפך עליהם הרוגז אז וחמת המלך מלאך המות שככה במקצת.
ואמנם זה לבד לא יועיל לו כי מלאך המשחית כוחו גדול וגם עליו יעבור כוס התרעלה ועשה הקב"ה עוד דבר לשכך בחינת אלהים הדין הקשה מאתו, והוא שזכר לפניו שמו של אברהם, וכשנזכר בחסדי אברהם ובצדקתו נשתכך הכעס והחימה במקצת לרחם על בריותיו וכמאמר חז"ל במשל כשרואה המלך את אוהבו מיד פניו מאירות ונתרצה על כעסו. ואמנם איך בפתע פתאום יזכיר הקב"ה שמו של אברהם, ואכן הוא כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"א, ו') שזכר ללוט זכות מה ששתק במצרים, בדבר אברהם על אשתו אחותו היא, ובעת דינו של לוט נתראה זה המעשה לפניו יתברך ומזה נזכר שם אברהם ונשתכך קצת הדין והזעם וניצול.

והנה כל זה עשה הקב"ה להסתים פי המקטרג, ואמנם עיקר הכוון היה למען זכות אברהם שלא יצטער באבידת אחיו. צא ולמד מה שמסר אברהם נפשו ורדף אחר המלכים אמרפל וחביריו בשביל להצילו וקראו אחיו שנאמר (בראשית י"ד, י"ד) וישמע אברם כי נשבה אחיו. ואך כיון שראה הקב"ה שאברהם אבינו לא התפלל עליו כלל ואמרו חז"ל (בזוה"ק פרשה זו ק"ה.) הטעם מפני שלא רצה שיעשה הקב"ה למענו דלא למתבע אגרא מן עובדוי, ועל כן לא היה רוצה הקב"ה לפרט טעם הצלתו למען אברהם שלא יצטער אברהם בזה כי אין רצונו בכך, וסתם פי המקטרג בשתי אלה דברים הנזכרים למעלה.

ולזה אמר הכתוב ויהי בשחת אלהים את ערי הככר פירוש שמר הקב"ה הצלתו להיות בעת שחת אלהים בחינת הדין בערי הככר בכדי שיהיה למלאך המשחית דבר להתעסק בו כי על כן אמרו לו אל תבט אחריך שאינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול, כי הצלתו היה מוכרח להיות בעת פורענות סדום וזה היה לו סיוע להנצל. ועוד ויזכור אלהים את אברהם פירוש עוד עשה הקב"ה לשכך הדין שנזכר שמו של אברהם לפניו ובזה נשתכך כעס החימה במקצת ומזה נסתייע מילתא שניצול לוט. וכל אלה לא הועיל ללוט כי אם אחר וישלח את לוט מתוך ההפכה ששלחו ללך לו ולא לעמוד בכל ערי הככר ולא להראות פניו נגד המקטרג פן יספה עמהם. והכל כי קשה לפניו יתברך טענת מה נשתנה אלו מאלו.

ואמר עוד הכתוב בהפוך את הערים אשר ישב בה לוט, כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"א, ו') שהיה יושב ומלוה אותן בריבית. והוא לומר כי אף שישב בהם ישיבת קבע בישיבה טובה לפניו ולא היה דעתו לעקור מאתם אף שהיו רעים וחטאים מאוד ולא נתקנא על חילול שמו הגדול ובודאי מהראוי היה להאסף עמהם ואוי לרשע וכו' וכל זאת עשה אלהים בזכות עבדיו הצדיקים לדון אותו בשלוחין ובגירושין מעמהם ולאבד ממונו מכל וכל בכדי שיכפר גם זה עליו קצת. ועל כן אמר הכתוב בחמלת ה' עליו פירוש עליו לבד, וממונו איבד לכפר עליו כי עני חשוב כמת (נדרים ס"ד:). ולזה אמר וישלח את לוט מתוך ההפכה כי שלח את לוט לבד ערום ויחף בהפוך את הערים אשר ישב בהן לוט שקבע ישיבתו שם להתעשר בריבית עתה נשלח ערום מכל וכל להחשב כמת והכל בזכות דודו אברהם וכאמור.

פסקה ל

ויעל לוט מצוער וגו' כי ירא לשבת בצוער. מה שפרט הכתוב הטעם של הליכת לוט מצוער ולכאורה אין נפקא מינה בזה. ואכן לפי שאמר למעלה ואנכי לא אוכל להמלט

ההרה פן תדבקני הרעה וגו' וכמאמר חז"ל (בראשית רבה נ', י"א) שאמר, הקב"ה יראה מעשי ומעשה אברהם ואהיה כרשע, מכל מקום עתה עלה לשבת בהר להיותו ירא לשבת בצוער, וכאשר כתבנו מעלה טעם יראתו כי ידע אשר גם עליהם נגזר הגזירה רק שעדיין לא נתמלאה סאתם, והמלאך נשא פני לוט בדבר שלא יהפוך פניו עתה אליה כי אם יהפוך פניו אף קודם מילוי סאתה ישחיתה עיין שם בדברינו, ולזה גדלה בעיניו יראת ישיבת צוער מישיבת ההר ועל כן עלה וישב בהר.

וישב במערה הוא ושתי בנותיו. פירוש אף שלא היו כי אם הוא ושתי בנותיו נכנס לישב במערה מקום סתר מוצנע ועל כן אמרו חז"ל (נזיר כ"ג.) על לוט נאמר (הושע י"ד, י') ופושעים יכשלו בם.

פסקה לא

ותאמר הבכירה אבינו זקן. טעם חשש מה שאביהם זקן הוא, כי אמרה הבכירה הן אפשר מהראוי היה שלא לעשות האיסור בתרתי שנשכב שנינו את אבינו מאחר שכוונתינו לשם מצוה (שסברו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול) כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"א, ח') על כן כל מה שנוכל להקטין העבירה מה טוב. ותשכבה האחת עמו ותלד ממנו בן או בת ואחר זה תחזור ותשכבה הראשונה להוליד בן זוג להראשון כי תולין את הקלקלה במקולקל, והראשונה אחרי אשר הוטמאה תטמא עוד ולא תטמא הכשירה מכל וכל, ואך להיותו זקן ופן ימות או יפסוק מלהוליד ועל כן צריכין אנו לראות לילד ממנו בן ובת בפעם אחת. ולכן,

פסקה לב

לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו. פירוש נשכבה דוקא שנינו עמו ונחיה מאבינו זרע, זרע המתקיימת בעולם אולי יחנן ה' בכדי לזכות את העולם שנוליד בן ובת שיהיו זרע לעולם ומהם ינפץ העולם כמו אחר המבול, ומה' יצא הדבר בכדי לחדש את העולם וכמו שכתב בזה הרב האלשיך זללה"ה.

פסקה לג

ותשקין את אביהן יין בלילה הוא וגו'. לכאורה תיבת הוא אין להבין. ואכן הנה אמרו חז"ל (שם שם, ט') אין אנו יודעין אם לוט נתאוה לבנותיו אם בנותיו נתאוו לו ממה דכתיב (משלי י"ח, א') לתאוה יבקש נפרד, הוי לוט נתאוה לבנותיו, ובנותיו לא נתאוו לו. ונראה שהוציאו זה מלשון הכתוב. כי הנה בנות לוט סימן עשו להם שהוא כאשר ישקו אותו יין אם גם הוא ירצה לשתות ודאי רצונו בכך כי אחר שאין במערה כי אם הוא ובנותיו והוא מקום סתר כזה, מחויב לירא לשתות יין שם ובפרט להשתכר כשיכורו של לוט ובודאי רצונו בכך, ואם לא ירצה לשתות יניחו מאתו ואין זה רצונו. ועל כן נכתב ותשקין

יין בלילה הוא פירוש שהוא רצה לשתות וזה כי לתאוה יבקש נפרד ונתאוה לבנותיו ולכן נשתכר בסובאי יין למו, ואצלו אין שייך לומר שכיוון לשם מצוה כמו בנותיו כי הנה ידע שהוא אינו ניצול כי אם בזכות אברהם כמו שאמרו לו המלאכים ההרה המלט ואמרו חז"ל (שם נ', י"א) בזכות אברהם שנקרא הר, וגם כי המלאכים נדמו לו כדמות אברהם והכל להראות אשר בזכות אברהם ינצל, ואם הוא נמלט בזכות אברהם מכל שכן שאברהם בעצמו ימלט והרי ימצא אברהם בעולם, ועוד כמה ראיות אשר הוא ודאי ידע כי אין הגזרה רק על סדום ועמורה ובפירוש אמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה מקום הזה ולא מקום אחר. רק בנותיו אתתא בפילכא ידעה סברו שנעשה כמו בדור המבול ועל כן כאשר הוא שתה יין נתגלה זדון לבו כי כיוון להרשיע ונתאוה לבנותיו ועליו נאמר לתאוה יבקש נפרד כאמור.

ולא ידע בשכבה ובקומה. אמרו חז"ל (בראשית רבה נ"א, ח') נקוד על וא"ו של ובקומה לומר שבקומה של בכירה ידע ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשתות, ולכאורה צריך להבין שתורה תנקד בכוון להראות גנות אדם מה שאין הכתוב מדבר אפילו בגנות בהמה טמאה כמו שאיתא (בפסחים ג'.). ואמנם הכתוב מתרץ בזה אשר לכאורה יקשה ולמה לא שכבה גם הצעירה באותו הלילה ועל מה זה המתינה עד למחר ודלמא לא ירצה למחר, וכן לכאורה מלשון הבכירה שאמרה לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו פירוש נשקה אותו פעם אחד ונשכבה שנינו עמו והכל בלילה אחד, ולכן נקוד על ובקומה לומר אשר בקומה של בכירה ידע ולא יכלה שוב להיות עמו בלילה ההוא והוצרכה להשקותו בלילה השניה.

ותבוא הבכירה ותשכב את אביה וגו' עד ותאמר הבכירה אל הצעירה וגו' ובאי שכבי עמו וגו'. להבין שינוי לשון הכתוב, שבבכירה נאמר ותשכב את אביה ובצעירה ותשכב עמו וגו' (ודרשת חז"ל ידוע) (עיין רש"י שם). ומה שנראה לי בזה הוא כי נודע אומרם ז"ל (נדה כ"ה:) בפסוק (ויקרא י"ב, ב') אשה כי תזריע וילדה זכר אשה מזרעת תחילה יולדת זכר איש מזריע תחילה יולדת נקבה. ובויקרא רבה (סוף פרשה י"ד) אמרו בזה, אמר ר' אבין משל לשנים שנכנסו למרחץ זה שמזיע ראשון יצא ראשון ופירוש שם הרב במתנות כהונה כי זה שמזיע ראשון יצא ראשון ומניח המרחץ להנשארים וכחו כבר חלף הלך לו כן כשהאיש מזריע תחילה בטל כוחו ומניח שוב הפעולה אל זריעת הנקבה והיא משלמת הפעולה ונותנת בו צורתה ודמותה ולכן יולדת נקבה וכן בהיפוך עד כאן. כי זה כלל גדול ונודע לכל אשר כשזרע הזכר גובר אז תלד זכר וכשזרע הנקבה גוברת אז תלד נקבה והמזריע האחרון הוא הגובר ועל כן אשה כי תזריע וילדה זכר כנאמר.

והנה כבר כתבנו אשר רצון בנות לוט היה להיותם סבורים שנחרב העולם וצריכים לחיות זרע על פני הארץ לחדש פני תבל ומלואה על כן רצו דוקא בשכיבת שניהם בכדי שיהא נולד זכר ונקבה בן ובת בכדי שמהם יתקיים העולם. והנה הבכירה קשטה עצמה שממנה יהיה הולדת הזכר ועל כן נאמר ותבוא הבכירה ותשכב את אביה שהיא התחילה לשכב ואחר כך אביה בכדי שתהא היא מזרעת תחילה ואחר כך יהיה זרע אביה גובר ותלד בן זכר. ולהצעירה אמרה שכבי עמו שיהיה הוא המתחיל בדבר להזריע תחילה והיא תגמור ותלד נקבה להיות בין שניהם בן ובת לחיות זרע על פני הארץ. ועל כן אמרה בזה הלשון,

פסקה לד

הן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובואי שכבי עמו. פירוש הן אני שכבתי את אבי שנעשיתי טפל לאבי ואני שכבתי קודם לאבי להזריע תחילה בכדי לילד הזכר ואת באי שכבי עמו שיהיה הוא טפל אליך ויהיה הוא המתחיל ותלד בת ובזה ונחיה מאבינו זרע, זרע הראוי להוליד לחדש עולם ומלואו וכן עשתה הצעירה ותשכב עמו אבל לא היה כאשר חשבו. כי,

פסקה לו

ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. פירוש שניהם נתעברו מכח אביהן שהוא היה הגובר בשניהם ועל כן שניהם ילדו זכרים כאשר נבאר למטה. ולזה אמר הכתוב,

פסקה לז

ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב. כלומר שהיא כיוונה להיות לה בן שבא מאב מכח האב שיתגבר על כחה.

פסקה לח

והצעירה גם היא ילדה בן. פירוש אף שהיא קשטה עצמה להוליד בת ועשתה מעשיה כן אף על פי כן גם היא ילדה בן כי הרו שתיהן מאביהן בכח אביהן אשר נתגבר עליהן, ועל כן קראה שמו בן עמי פירוש נעשה בן מעמי שאני כיוונתי להוליד כעמי בת כמוני ועתה נעשה מזה בן. ועל כן הזהיר הקב"ה על מואב (דברים ב', ט') אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה ואמר חז"ל (בבא קמא ל"ח:) מלחמה הוא דלא, הא אנגריא (פירש רש"י להשתעבד בהם להביא להם מים ומזון) עבדי בהו. מה שאין כן בבני עמון שנאמר סתם (שם שם, ט') אל תתגר בם דאפילו אנגריא לא תעביד בהו וכו'. כי הן במואב היה כח האב יותר שמתחילה כיוונה האם להגביר כח האב, וידוע אשר כוונת לוט לא היה כלל לשום מצוה כי אם הוא נתאוה לבנותיו כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"א, ט') על פסוק (משלי י"ח, א') לתאוה יבקש נפרד וגו' ואמרו (בנזיר כ"ג.) ופושעים יכשלו בם (הושע י"ד, י') זה לוט.

וכבר כתבנו כי היה לו לתת על לב שלא לשתות יין במערה במקום סתר כזה שאין שם כי אם הוא ובנותיו ובפרט בלילה וכמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ב, ג') ואויל שפתים ילבט (משלי י', ח') זה לוט שהיה לו לומר לבנותיו דבר שנלקה בו העולם אנו באין לעשות. פירוש יין כבר לקה בו העולם שהביא יללה לאדם הראשון כי ענבים סחטה לו כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ט, ה'), ונח נלקה עבור היין, על כן פשע בזה, ופושעים יכשלו בם. ועבור כח הפשיעה שהיה במואב מכח אביו שהיה כוונתו לרע על כן נדבק הרע באומה זו יותר ומותר להתגרות בם ולא כן בעמון שהיא נתכוונה להקטין כח האב ולהגדיל כחה כח האם. ועל בנות לוט נאמר צדיקים ילכו בם שהם נתכוונו לשם שמים כמאמר חז"ל שם. על כן כח הרע בו, קטן מבאחיו. והגם שהרו שתיהן מאביהן כאמור מכל מקום כח ולד הנוצר, אחר הכוונה ומחשבה גם כן הולך, ועל כן נאסר מלהתגרות בו כלל כי נתרבה בו כח אמו שנתכוונה לשם שמים. וזה ממש דברי חז"ל (בראשית רבה נ"א, י"א) בכירה דקאמרה מואב מן אב וכו' כי נודע אומרם (ברכות ז':) מנלן דשמא גרים וכו' ועל כן בכירה שקראתו מואב מן אב לומר שהגדיל ונתרבה בו כח האב והוא שלא לשם שמים נתכוון על כן אמר הקב"ה למשה אל תתגר בם מלחמה, מלחמה הוא דלא, הא אנגריא עביד בהו לצד התגברות כח רעת אביהם אבל צעירה דקאמרה בן עמי וכנאמר כי היה ראוי להיות עמי נקבה כמוני ונתהפך לבן ונתחזק בו כוונת הטוב מהאם, אמר הקב"ה אל תתגר בם אפילו אנגריא לא תעביד בהו.

ובזה נמי נראה מה שנאסרו הזכרים מעמון ומואב לבוא בקהל ולא הנקבות מטעם שלתאוה יבקש נפרד זה לוט ובו נאמר ויפרדו איש מעל אחיו פירוש שנפרד לעולמי עולמים מלבוא בקהל מעת התחברותו לאנשי סדום אנשי רשע, והטעם לזה הוא שבני ישראל ידועים אשר מגודלים בנעוריהם בג' מדות טובות האלו רחמנים ביישנים גומלי חסדים וכל מי שיש בו ג' מדות הללו ראוי להדבק באומה זו וכו' כדאיתא (ביבמות ע"ט.). וכיון שנתחבר לוט לאנשי סדום בלתי לתת פת לחם לאורחים אז תיכף נפרד מאנשי ישראל ויפרדו איש מעל אחיו לעולמי עד, כי זה שהפציר לוט את המלאכים לאכול אצלו לחם זה היה סיבה מאת ה' בעת ההוא בזכות אברהם שיהיה לו איזה דבר לזכות בו, והתנוצץ אז נפש דוד בו, ביום ההוא, וקיבל המלאכים כאשר כתבנו. אבל נודע מה שפירש רש"י ז"ל בפסוק אל תבט אחריך שאמרו לו המלאכים אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול וכו' ועל כן נאסרו מלבוא בקהל. ותראה שגם זה היה חטאת בניו עמון ומואב שנאסרו מלבוא בקהל על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. כי כל אשר נמצא בו מדת האכזריות ודאי לא מזרע ישראל הוא ואסור לבוא בקהל

ישראל כי קהל קדוש ישראל צריכים להיות רחמנים וגומלי חסדים. ועמון ומואב ירשו זה המדה מאביהם שעל כל פנים היה כחו בשניהם וירשו מדתו מדת סדום שלא לתת מפיתם לעניים ומדוכים. וזה דוקא בזכרים אבל לא בנקבות כי הן בנותיו כיוונו לשם שמים ומדכיוונו בדבר המכוער הזה ובתאוה המופלגה הלזו איסור הקרובים אשר טרם ביטול היצר הרע בזה כמאמר חז"ל (יומא ס"ט:) היה בזה תאוה רבה והם ספו התאוה לכוון בלתי לה' לבדו ודאי היה בהם ניצוץ הקדוש משורש קדושת ה'. וגם אמרו חז"ל (בפרקי דר' אליעזר מובא בילקוט רמז פ"ג) שבעת שהכריזו אנשי סדום כל מי שהוא מחזיק בפת לחם לעני ואביון ישרף באש, פלוטית בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי סדום ראתה עני אחד מדוקר ברחוב העיר ועגמה עליו נפשה, מה היתה עושה, בכל יום כשהיתה יוצאת לשאוב מים היתה נותנת בכד שלה מכל מה שבביתה ומאכלת לאותו עני. אמרו מאין חי העני הזה וכשידעו בדבר הוציאוה לישרף וכו' עד כאן. וכן הוא בזוה"ק (פרשה זו ק"ו:). הרי שבנותיו מדה אחרת היתה להם שהחזיקו בלחם לעני ואביון, ועל כן כל בנות עמון ומואב מותרות לבוא בקהל שנמצא בהם שורש הקדושה בנקיבות ולא בזכרים, ולך ראה שלשלת הקדושה שיצא מנקיבות עמון ומואב נעמה העמונית ורות המואביה אשר כל חבל השתלשלות משיח צדקינו מאתה הוא ובודאי נמצא שורש הקדושה בנקבותיהם ולכן הותרו לבוא בקהל, ולא הזכרים כלל וכלל לא וכאמור. והעיקר עבור רעתם שלא החזיקו ביד עני ואביון לתת להם לחם ומי שאין בו מדה זו אינו ראוי לידבק באומה זו כנזכר.

ומזה יראה כל אדם וישכיל ממוצא דבר אשר אם יהיה בעל תורה וירא שמים ואין בו זו לרחם על העניים ולראות לגמול חסד כמצווה עלינו מפי אלהינו יתברך שמו (אשר גמילות חסדים הוא מצות עשה דאורייתא ברמ"ח מצוות עשה כמו שאיתא ברמב"ם (פרק א' מהלכות דעות הלכה ו') וכן צדקה הוא מצות עשה דאורייתא כמו שאיתא בדבריו (פרק ז' מהלכות מתנות עניים הלכה א') וכן אם כסף תלוה הוא מצות עשה דאורייתא להלות לעניים כמו שאיתא בדבריו (פרק א' מהלכות מלוה הלכה א')) אין ממש בכל עשיותיו כי אחרי אשר הוא אכזרי צריכים לחוש ליחוסו ואפשר לא מבני ישראל הוא ומה יהיה לו בתורתו. וידוע אומרם ז"ל (עבודה זרה י"ז:) כל העוסק בתורה ואינו עוסק בגמילות חסדים דומה כמי שאין לו אלוה ונראה פירושו כי זה סימן בני ישראל שיהיו עוסקין בגמילות חסדים ונודע החילוק בין ישראל לאומות העולם כי נשמת ישראל הם חלק אלוה ממעל כמו שכתוב (בראשית ב', ז') ויפח באפיו נשמת חיים וכמו שאיתא בזוה"ק (חלק א', כ"ז.) ונשמת הנכרים הוא מנשמת הארץ ונפשם הנשפע בהם כבחינת נפש הבהמה היורדת

לארץ. ועל כן נקראים עמי הארץ כי כל חיותם ונפשם היא מלמטה מארץ כי חלק ה' עמו ולא הנכרים, ונמצא מי שאינו עוסק בגמילות חסדים, דומא כאחד מבני הנכרים שאין להם אלוה, כלומר נשמת חלק אלוה וזה דומה כמי שאין לו וכו', פירוש הוא דומה כזה האיש שאין לו, ואפשר גם הוא ח"ו מהם כי זה סימן לזרע ישראל. ומכל שכן בני אדם שאינם לומדי תורה כל כך וגם אינם הוגים ומבקשים ה' תמיד ביראת שמים ובתפילה ובשאר דרכי עבודתו רק מסבבים בחוצות בשווקים וברחובות להרויח מזון נפשם לחם חוקם על המחיה ועל הכלכלה ומה יהיה להם מכל עמלם ומה יהנה נפשם מכל עבודתם אשר המה עובדים בפרך אם אין תורה ואין תפילה, ובמה יבואו בכלח אלי קבר לתת דין וחשבון לפני מלך חי וקיים על כל יום ויום מימיהם במה הוציאו אותו ומה דבר מצוה עשו בו הלא יבושו ויחפרו ויסתם פיהם ומה יענו ליום פקודה ברדתם שחת, ועל כן ודאי אין להם מכל עמלם כי אם החתיכה לחם ומעט התבשיל שנותן לפעמים לעני ואם גם זה לא יעשה ח"ו אוי לו אוי לנפשו.

ועל כן הנני מזהיר ומבקש לכל איש הירא את דבר ה' ובפרט לאלו המקורבים אלי השומעים לקולי וחפיצים במוסרי, לראות על כל פנים תמיד אשר בכל אכילה ואכילה יהיה לו לפחות עני אחד על שולחנו בערב ובבוקר להאכילו מכל אשר ימצא לו אם דל ואם עשיר, כי נאמר במנחה ריח ניחוח ובעולת בהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים כמאמר חז"ל (סוף מנחות). ועני הנותן לעני אחר פת חריבה וקיתון של מים ודאי חשוב לפני הבורא יתברך כאילו האכילו מעדני מלכים, ואמנם זה אשר יש לו ודאי שצריך להאכילו מן המובחר והטוב והשמן שבשולחנו כמו שאיתא ברמב"ם הקדוש (סוף הלכות איסורי המזבח) האכיל רעב יאכיל מהטוב והמתוק שבשולחנו. ויראה להדר שלא יחסר לו תמיד עני אחד על שולחנו וזה יהיה חלקו מכל עמלו וזה אשר ישאר לו אחר מותו, שלא ילוונו לא כסף ולא זהב ואבנים טובות ומרגליות כי אם מעט הפת אשר יתן לעני, כי בעתים הללו על פי רוב אנשים דלים וריקנים מתורה ומצוות לגודל העול המוטל על כל אחד בבקשת פרנסתו ולא ישאר לו כי אם זה אשר האכיל לעני בשולחנו. וירויח בזה שסעודתו יהיה סעודת מצוה, וזה אשר נחשב כמו קרבן על המזבח כמו שאמרו ז"ל (ברכות נ"ה.), ושולחנו מכפר עליו כאשר בזמן הבית. ואך דבר אחד אני מבקש בלתי יעשה הדבר הזה כסומא בארובה סתם לקרוא לאדם ואינו יודע אם עושה מצות הבורא אם לא אף שגם בסתם נחשב למצוה כיון שהשביע רעבון העני, מכל מקום זה אין חשוב כל כך בעיני הבורא יתברך, והעיקר בזה לכוון תמיד בעת האכילו לחם לעני לקיים מצות הבורא יתברך שצוהו בכך ולעשות נחת רוח לפניו על

ידי זה שאמר ונעשה רצונו, וליחדא בזה שמיה דקודשא בריך הוא ושכינתיה ברחימו ודחילו כל אחד לפי ערכו ולאקמא שכינתא וכו' ולגרום שפע וכו' ולתקן שורש מצוה זו במקום עליון בשיעור קומה. ובזה נאות לו, כי כיוון בזה לקיים מצות בוראו. והיה אם כן יעשה הקב"ה ברוב רחמיו יריק עליו ברכה ושפע ורחמים וחיים ושלום ממקור הברכות וההשפעות, וזה הוא ממצוות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא וזה ילוהו לעולמו גמילות חסד שעשה עם העני. והיה מעשה הצדקה שלום (ישעיה ל"ב, י"ז), אשר על ידי זה, המצוות מקדימין לו שלום בבואו לבית החיים כאשר לצדיקים גמורים כמאמר חז"ל (כתובות ק"ד.) וטוב לו בזה ובבא.

פרק כ

פסקה א

ויסע משם אברהם ארצה הנגב וגו'. פירוש כי הנה ישיבתו היה במקום אשר היה שם אהלו בתחילה ומה שכתוב ויאהל עד חברון שהרבה אהלים היה לו ונמשכו עד חברון אבל עיקר ישיבתו היה בהר בין בית אל ובין העי כאשר תחילת ביאתו היה שנאמר ויעתק משם ההרה וכפירש רש"י בפסוק (לעיל י"ט, י"ז) ויהי כהוציאם אותה החוצה. ועתה שגם לוט הלך לדור שם כמו שכתוב ויעל לוט מצוער וישב בהר (ועיין בפירושינו שם) נתרחק אברהם מאתו כאשר בתחילה שהלך ונסוע הנגבה, כן עתה נסע ארצה הנגב לדרומה של ארץ ישראל והיא ירושלים כידוע.

פסקה ב

ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה וגו' כל הפרשה, והנה הרבה יש לדקדק בפסוק זה וכמה קושיות יש בהם ולא נציגם לאהבת הקיצור ונבאר פירושינו מה שנראה לנו ומתוכו יובן מה שהיה ראוי לדקדק ולהקשות. והוא כי הנה כתב הרמב"ם ז"ל (בהלכות מלכים פרק ט' הלכה א') וזה לשונו: על ששה דברים נצטוה אדם הראשון על עבודה זרה וכו' עד ועל הגזל וכו'. ובהלכה ט' שם כתב וזה לשונו: בן נח חייב על הגזל וכו' אחד הגוזל ואחד הגונב ממון או גונב נפש וכו'. ובפרק י' שם הלכה א' כתב וזה לשונו: בן נח ששגג באחת ממצוותיו פטור מכלום וכו' במה דברים אמורים שעבר בלא כוונה כגון שבעל אשת חבירו ודמה שהיא אשתו או פנויה וכו' אבל אם ידע שהיא אשת חבירו ולא ידע שהיא אסורה עליו כו' הרי זה נהרג מפני שהיה לו ללמוד ולא למד. והנה רש"י ז"ל פירש בפסוק (בראשית ל"ד, כ"א) את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו ניתן להם, כלומר את בנותם אנו לוקחין מאתם בחזקה מאשר נבחר לנו ואת בנותינו ניתן להם את אשר יהיה ברצונינו, ולזה אמר הכתוב וישלח

אבימלך מלך גרר ויקח את שרה פירוש לקחה בחזקה שלא ברצונה כי אם ברצונו כי היא ודאי לא רצתה בו וכן אמרו חז"ל (ילקוט רמז פ"ח) מפורש ויקח את שרה שלקחה בחזקה והוא מדיוק הזה. ועל כן,

פסקה ג

ויבא אלהים אל אבימלך וגו' ויאמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל. פירוש כי הנה שני דינים אני דן בך, כי הלא כבר הנך מת פירוש אתה חייב מיתה על האשה אשר לקחת כי מיד אשר לקחת אותה בחזקה שלא ברצונה הנה גזלת נפש, ובן נח הגוזל נפש חייב מיתה וכבר הנך מת על המעשה אשר עשית עד עתה בלקיחתה לבד. וגם הנה היא בעולת בעל פירוש ומעתה כשאתה תבוא עליה תתחייב מיתה שנית על זנות שנצטוה עליה בן נח כי היא אשת איש. וכדי שלא נטעה ח"ו בדבר הזה לצד שאמר לו בלשון ודאי הנך מת וגו' והיא בעולת בעל שמא על זה אמר לו הנך כבר חייב מיתה לפי שבאת על אשת איש וח"ו נטמאה שרה במשכב הערל. מגיד הכתוב תיכף והעיד אשר הן,

פסקה ד

ואבימלך לא קרב אליה. כלומר לא מבעיא שלא בא עליה אפילו קריבה בעלמא בחיבוק ונישוק לא קרב אליה. או אפשר יכוון על שלא כדרכה. כי לא בא עליה משמע דוקא כדרכה, ואך לא קרב אליה אפילו שלא כדרכה, הגם שאין בן נח חייב מיתה בשלא כדרכה (כמו שכתב הרמב"ם שם פרק ט' הלכה ז') מכל מקום לקדושת שרה אמנו לא נתנו אלהים להרע עמדה כלל וכלל. וגם כי באשת ישראל בן נח חייב גם שלא כדרכה ושרה דין אשת ישראל יש לה לכמה דברים כידוע. ומה שאמר לו הקב"ה והיא בעולת בעל הגם שעדיין לא בא עליה ומיתה בלא זה חייב בלקיחתה לבד, ונמצא לכאורה דבר זה ללא צורך נאמר טעם, אחר יש בזה ונבארנו למטה.

ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרוג וגו'. שמשמע שאם היה בועלה היה חייב מיתה ועל זה דן ואמר הגוי גם צדיק וגו' פירוש אם אצל בן נח הנקראים גויי הארצות דינך להיות גם צדיק תהרוג אפילו אם יזדמן לו עבירה בשוגג או באונס תדון אונס כרצון ושוגג כמזיד וחייב מיתה בשניהם (ואפשר לפי שהגוי אין צריך התראה (כמו שאמרו בסנהדרין נ"ז. וברמב"ם שם סוף פרק ט') וכל ענין התראה הוא שלא יוכל לומר שוגג הייתי ששכחתי אם זה אסור וכיון שהגוי נהרג בלי התראה הרי השוגג שוה לפניו כמזיד) ואם כן גם אני אומר שגם אנשי דור הפלגה ודור המבול ויושבי סדום לא עשו כי אם בשוגג או באונס ואתה דנתם כמזיד וכרצון ונתחייבו כלייה לפניך ובאמת זה אינו, כי גם בן נח אינו חייב על השוגג וכמו שאיתא ברמב"ם הנזכר שבן נח הבא על אשת איש בשוגג פטור ועל

כן תמה על זה שאמר לו הקב"ה הנך מת וגו' והיא בעולת בעל ומשמע מזה שאם היה בא עליה היה חייב מיתה לשמים והלא הוא שוגג גמור אחרי שאמרו שניהם אחותו היא. ואם תאמר כיון שדין בן נח באם שהיה לו ללמוד ולא למד חייב אף על השוגג כמו שמביא הרמב"ם ז"ל שם כנזכר וכאן אפשר היה לי לתת על לב אולי מפני היראה אמרו שאחותו היא ואמת לא כן הוא והיה לי לחקור את זה. לזה אמר,

פסקה ה

הלא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת. פירוש כי בראותי שהוא אמר **לי** אחותי היא ואיך שייך לירא מהמלך שיהא צד נשים מתחת יד בעליהן ולוּ יהא שלבני המדינה היה ירא לאמר אשתי שלא יהרגוהו אבל לי למלך השופט את העם על דבר משפט אמת, מהראוי היה שלא לכחש בפני גוף הדבר, שמלך לא יעשה דבר אשר לא יֵעָשֶׂה. וזה דן על דבר הזנות לומר כי אף אם היה בא עליה, היה שוגג גמור ולא היה לו ללמוד כלל והוא פטור ממיתה. ואחר כך חזר לדון על דבר הגזל שלא יבוא במשפט עמו לומר שלקחה בחזקה שלא ברצונה והוא כמו גוזל נפש אשר בן נח חייבין מיתה על זה, ולזה אמר והיא גם היא אמרה לי אחי הוא וזה היה למותר כי אחר שאמר אברהם אחותי היא הנה די בזה ולמה גם היא אמרה ולכן כתיב והיא גם היא והבן, שגם היא אמרה נוסף על דברי אברהם לאמר אחי הוא מה שלא צורך, ובודאי כיוונה בזה לומר כי רצונה בלקיחה זו וכדרך האשה האומרת דברים למי שרוצים לקחתה כי היא נקיה מכל וכל ולא עולתה בה, ועל כן סברתי כי ודאי רצונה בזה ולא בחזקה לקחתיה ועל כן גם על זה פטור אני ממיתה. ולזה אמר ב' לשונות בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת. על דבר הזנות, אמר בתם לבבי שהיה תם וישר בזה ולא היה לו ללמוד כי בעולת בעל היא. ועל הגזל, אמר ובנקיון כפי. כי הנקי מגזל יאמרו עליו נקי כפים כלומר שכפיו נקיים מזה, שלא כיוון לגזלה ולקחתה בשום אופן בחזקה. **ואך** אין האמת אתו, כי אחר שבן נח שהיה לו ללמוד ולא למד חייב, מה לו לדון סברות הכרסיות לומר מן הסתם הוא כזה, וכל חשש שבעולם שיוכל לחוש מחויב לחוש בסכנת נפשו ולא לדון על דעתו, והראיה שהאמת הוא אשר לא היה כאשר עמד על שכלו. וממה שאמר אליו אחותי היא לא היה ראיה שאינה אשתו וכאשר אמר לו הטעם להלן מפני מה אמר כן. ומאמירת אחי הוא ודאי שאין האמת כן שהיא רצתה ח"ו במשכבו. ועל כן היה לו לחוש לכל זה אולי מפני היראה והפחד אמרו כן וכאשר האמת הוא. ונמצא אשר החטא תלוי עליו בשניהם הן מחמת הגזל והן אם היה בא עליה. ואכן בהגזל שאפשר

בהשבה לא מנעהו ה' מלגזול כי אפשר לתקן. ובשכיבה שלא אפשר בהשבה לא נתנו ה' לגנוע אליה. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ו

ויאמר אליו האלהים בחלום הלילה גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. הנה לא אמר כדבריו בתום לבבך ובנקיון כפיך, כי על הגזל בודאי עבר כי זאת ודאי אפשר להבין אם היא הולכת ברצונה אם לא, וכיון שבודאי הלכה שלא ברצונה ודאי קרוב מאוד למזיד הוא לבלתי הבין אשר הולכת שלא ברצונה ועל כן נקיון כפים ודאי אין בזה. ואך בעיקר הדבר זה אמת שסברת שאחותו היא ובתום לבבך עשית זאת. אבל באמת אילו עברת ובאת עליה היית חייב על שניהם כי היה לך ללמוד שגם זה מפני היראה ואימת המלך הוא. ואך כיון שידעתי שאתה לא למדת ועשית זה בתום לבבך ואחשוך גם אנכי אתך מחטוא לי. ודקדקו חז"ל (מכות ט'. ובראשית רבה נ"ב, ז') תיבת לי והיה לומר מחטוא סתם. ולדברינו יאמר כי אם היית בא עליה היית מתחייב שתים כאמור כי לא היה אפשר להשיב את הגזילה ואך בזה שחשכתי אתך מלבוא אליה אז נקית גם מחטוא לי פירוש גם החטא העבר שהיה כבר לי אליך עבירת הגזל כי אחר שלא באת אליה היא בעצמה אפשר בהשבה על כן קודם כל הנה לא נתתיך לנגוע אליה ומכח זו המניעה תוכל להתכפר גם על הלקיחה. כי,

פסקה ז

ועתה שלא נגעת בה השב אשת האיש ותנקה גם מעוון הגזל. ואם תאמר הלא כבר יתרחק אברהם ממנה שיסבור שנגעתי בה ונמצא על כל פנים ישאר בידי איזה חטא, לא כן הוא כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה וגם הוא יתפלל בעדך עוד שתחיה. ובודאי יוודע מזה אשר הוא יודע בטוב שלא נגעת בה כי חס ושלום אם היה איזה ספק אצלו ודאי לא התפלל עליך שתחיה, אבל ואם אינך משיב ותבוא אליה ובעלתה דע כי מות תמות שני מיתות מיתה על הגזל ומיתה על הזנות, ולא אתה לבדך תמות כי אם אתה וכל אשר לך פירוש גם אנשי ארצך אשר אתה גר בארצם ימותו מפני שלא עשו דין בך והם מצווין על הדינין וכמעשה יושבי שכם שנהרגו כולם על אשר לא דנו בשכם בן חמור כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ט' מהלכות מלכים הלכה י"ד) וזה לשונו: ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ועל כן וכו' עיין שם.

פסקה ח

וישכם אבימלך בבוקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם ויראו האנשים מאוד. כי אחר שסיפר להם מכל הדברים שבן נח נהרג על השוגג כאשר היה לו ללמוד וזה נקרא גוזל נפש וגם רוצה להפרע גם מהם לצד שלא דנו אותו. ולזה,

פסקה ט

ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו וגו'. כלומר מה עשית כי כבר הבאת עלי חטאה גדולה במה שעברתי על ידך על הגזל וזה כבר הבאת עלי אף שלא נגעתי בה כלל.

מעשים אשר לא יעשו. פירוש מעשים שאני מוחה באנשי עירי שלא יעשו אותם ואני דנם על זה, זה עשית עמדי שאהיה נראה כגוזל נפשות וצד נשים מתחת בעליהם.

גם יאמר עשית עמדי, כנזכר למעלה שעל כל פנים עמדי לא היה לך לעשות הדבר הזה ולי היית רשאי לגלות כי אשתך היא שאין המלך עושה דבר שלא כהוגן. ועוד,

פסקה י

ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה. כלומר מה עול גדול כזה ראית כאן שהיית ירא לגלות האמת שלא יהרגוך ועשית את הדבר הזה, ולולא אלהים שחשך אותי מחטוא הייתי יכול לבוא עוד לידי איסורים גדולים ונוראים, ואין אני מרגיש כלל רשעות מקום הזה שהיית ירא כל כך ומפחד עד שתוכרח לעשות הדבר הזה. ועל כן,

פסקה יא

ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי. וכמאמר חז"ל (בבא קמא צ"ב.) שאמר אכסנאי בא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא, וזה המעשה אשר ראיתי פה שאין יראת אלהים במקום הזה כי מי שירא את פני אלהים הוא בורח בכל כוחו גם מלהסתכל בעריות ומכל שכן לשאול עליהם לבודקם וכי דרך ירא אלהים לשאול בנשים, וכיון שראיתי כן יראתי שלא יהרגוני על דבר אשתי, פירוש שאפילו אם אוציא מפי שלא בכוונה לדבר אשתי היא יראתי מזה פן ישמעו אחרים ואבוא לידי סכנה, ועל כן הרגלתי עצמי שלא לומר כלל בדיבור פה אשתי היא רק אחותי שלא אבוא לסכנת נפשות, ועל כן גם אליך לא רציתי בסתר לאמר אשתי היא פן יהרגוני על דבר אשתי כשיהיה בדברי אשתי פן יתגלה הדבר ויבואו להרגני.

פסקה יב

וגם אמנה אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה. פירוש לכך כאן קראתיה בשם אחותי ואך באמת ותהי לי לאשה שראויה מפני זה היות לי לאשה כי אין בני נח אסורין במשפחת האב כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (שם הלכה ה') ועל כן היה לך לשאול כשאמרתי אחותי היא, אפשר גם אשתך היא. ומה שאמרת היא נתרצה לבוא אליך כי על מה אמרה היא אחי הוא, לא כן הוא. רק,

פסקה יג

ויהי כאשר התעו וגו' אמרי לי אחי הוא. ועל כן אמרה היא גם כן אחי הוא כי כך בקשתי מאתה שתאמר בכל מקום שאני אחיה ואין לך כשירה בנשים אלא זו שעושה רצון בעלה, לזה אמרה גם היא אחי הוא ולא חס ושלום שנתרצית בכך, ועל כן אתה חייבת בנפשך שלא שאלת ממני האמת אם לא אשתי היא ופשעת בדבר.

גם יתבארו הכתובים, כי הנה לכאורה יש להפליא הלא אברהם ושרה גדלה שמעם בעולם והיו מפורסמים בקרב עמים רבים ובפרט בארץ ישראל במקומו, וכי לא ידעו הכל אשר שרה אשת אברהם היא, והיא היתה גדולה בצדקתה כאברהם ויותר כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ב, ה' ושמות רבה א', א') ואפילו במצרים חידוש הוא שיאמינו שאחותו היא והכל יודעין ששרה המפורסמת ביופי ובצדקות אשת אברהם היא ולא אחותו, ומכל שכן בגרר שהוא ארץ כנען והכל היו יודעין ומכירין אותו עד ששמו אותו עליהם למלך ולקצין אחרי שובו מהכות את כדרלעמר והמלכים אשר אתו כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ג, ה') בפסוק (בראשית י"ד, י"ז) אל עמק שוה הוא עמק המלך. שהושוו כלם בדעה אחת והמליכוהו עליהם ואמרו לו מלך את עלינו. וכי לא היו הכל יודעין ששרה היא אשתו, ויותר יקשה באבימלך שזה היה אחר מעשה מצרים ובודאי היה מפורסם זה אשר קרה לשרה במצרים שנלקחה לבית פרעה במאמר אברהם אחותי, ופרעה נלקה מכה אחר מכה ואיך לקחה אבימלך בדבר אברהם אחותי היא.

ואכן יבואר על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל (פרק ט' מהלכות מלכים הלכה ח') בדיני בני נח וזה לשונו: ומאימתי תהיה אשת חבירו כגרושה שלנו וכו' עד אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין וכו'. ונמצא אתה למד שאינן צריכין בעת פרישתן לא גט ולא כתובה ליתן לה רק כאשר יפרשו זה מזה ויהיה בדעתם שלא תהיה עוד זאת אשתו והוא בעלה הרי היא מותרת לכל אדם כגרושה שלנו, ובזה דן פרעה כאשר אמר אחותי היא אף שידע שאשתו היא מכל מקום ודאי שאברהם אינו רוצה עוד לדור עמה ואומר אחותי היא כלומר כאחותי היא אצלי שאין אני דר עמה ואין רצוני עוד בה. או אפשר לומר אסורה עלי כאחותי והנה פסק הרמב"ם ז"ל הרי את עלי כאימא נאסרה אשתו עליו מדין נדר וכיון שאמר אחותי היא והרי כאמר הרי את עלי כאחותי ואסורה עליו ובזה נלקחה לבית פרעה.

ואחר זה כשנלקה פרעה וביתו על דבר שרי אשת אברם דן אבימלך לומר כי הנה במצרים שטופי זימה, בודאי היה ירא אברהם לאמר אשתו זאת ומחמת היראה סכנות נפש אמר אחותי היא, ובודאי לא היה דעתו כלל לפרוש ואף משום נדר לא יאסר כי בנדרים בעינן

פיו ולבו שוין (כמו שאמרו בשבועות כ"ו: ובטור שולחן ערוך יורה דעה סימן ר"י) וכאן כיון שלא היה בלבו כאשר אמר בפה לא יאסר בה. ועוד כי נדרי אונסין הוא אונס סכנות נפשות ונודרין להורגין (כמו שאיתא בנדרים כ"ז: ושם סימן רל"ב סעיף י"ד) אבל כאן ארץ כנען מובחר הארצות, הכשירה שבמדינות גם אז, כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ט, ח') שאברהם נתאוה להארץ בראותו התנהגות יושביה עליה ובודאי לא יעלה על לב אברהם לפחוד משום דבר, ועוד כי אבימלך מלך כשר היה והראיה שנגלה עליו ה' בחלום הלילה מה שאין כן בפרעה שלא נראה אליו ה' כי אם וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים וגו' וכיון שהמדינה כשירה ומלך כשר ודאי לא שייך יראה ופחד בדבר כזה, ועל כן ודאי מה שאמר אברהם אחותי היא בטוב לבבו וברצון נפשו דיבר כן כי רוצה ליפרש מאתה מאיזה טעם. והנה לשון הרמב"ם ז"ל שם כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש וכו' משמע דבחד מנייהו סגי, כשאחד אין רוצה לדור מותר לו לילך מאתו ואבימלך עשה עוד ושאל גם את פיה והנה גם היא אמרה אחי הוא ובזה ודאי אין מקום לשאלה עוד. ובודאי דברו אחותי היא על אחת משני פנים או סתם שאינו רוצה לדור עמה עוד כאחותו, או שאסרה עליו כאחותו ואסורה לו מחמת נדר.

ולזה השיב אברהם לא כאשר אמרת כי הנה אמרתי רק אין יראת אלהים בזה והרגוני וכמאמר חז"ל הנזכר שהראה לו ממה ששאלוהו אשתך היא או אחותך היא ואין זה דרך יראי אלהים לחפש אחר דבר זה. וחוץ לזה מה שאמרתי אחותי לא כאחותי האסורה כי אם כאחותי המותרת הנה היא בעצמה אחותי היא ואף על פי כן ותהי לי לאשה כי היא אחותי מאב ואין אבות לבני נח, ולכן קראתיה בשם זה שלא יצא מפי כלל שם איש ואשה שלא יהרגוני על דבר אשתי כאמור ואני לה גם כן בשם אח יכונה, ולא לשם פרישה אמרתי, והמשכיל היה לו להבין בזאת ועל כל פנים היה לך לשאול את פי על הדבר הזה, אולי גם אשתך היא אף על פי שאחותך היא כנאמר.

ובזה מתורץ מה שהקשו המפרשים מפני מה לא ביקש את שרה קודם בואה לגרר שתאמר אחי הוא כאשר כבוא אברם מצרימה (ועיין ברש"י) ועל פי הנזכר נכון כי הנה אברהם טרם בואו לגרר גם כן היה סבור כסברת אבימלך שכאן בארץ כנען לא יצטרך לזה, שאנשיה כשרים ובפרט אבימלך שם ולא יעשו כלל כמעשה הזה. ודוקא במצרים שטופי זימה מיד כשיראו אותם לא ישאלוהו כלל ובודאי יתנו עיניהם בה ואף בלא שאלה יאמרו אשתו זאת ויהרגו אותו ועל כן אומר אחותי את תיכף בביאתנו לשער העיר ובזה אנצל. וכן אמר לה בלשון והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת פירוש ממילא מבעצמם יאמרו אשתו והרגו אותי, ולא כן כאן לא עלה זאת על לבו, ואפשר אמר

כן בלבו כי כאן אף אם ימצא איזה פרוצים בעריות על כל פנים ישאלו אותי על דבר זה ואז אשיב להם כרצוני, וכן היה כשבא לגרר שאלוהו ומחמת היראה אחר השאלה אמר להם אחותי היא וממילא גם היא אמרה אחי הוא לעשות כרצון בעלה כנאמר.

ועוד נראה בזה כי זה שביקשה במצרים על הדבר, לא היתה הבקשה על מצרים לבד, כי אם על כל המקומות שמעשיהם כמעשה מצרימה תאמר כן. ורק החילוק כאמור. כי במצרים שטופי זימה לא ישאלו כלל, ומיד כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת וכנאמר. מה שאין כן בשארי מקומות שישאלו על הדבר, ואז כאשר ישאלו, כן תאמר. ועל כן כפל לה אז לומר למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך פירוש למען ייטב לי בעבורך פה במצרים כי לרוב תאותם תיכף יתנו לי מתנות רבות, וחיתה נפשי בגללך במקומות אחרים שלא יתנו מתנות תיכף רק וחיתה נפשי שלא יהרגוני. ובאמת כן היה שבמצרים תיכף כאשר נלקחה לבית פרעה נאמר ולאברם היטיב בעבורה וגו'. וכאן באבימלך לא נתן לו דבר בעת הלקיחה. וכבר כתבנו שם במקומו כי אברהם לא היה ירא מגוף העסק בשום אופן שלא יטמאו את אשתו כי ידע אשר לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים רק מהריגה נתיירא עיין שם. ועל כן במצרים שטופי זימה אף שלא יגיעו לעיקר העסק בשום אופן מכל מקום יטיבו לו על דבר הלקיחה, מה שאין כן בשאר מקומות שעל הלקיחה לא יתנו ועל עיקר העסק ודאי חלילה לא יבוא לזה רק וחיתה נפשי בגללך, והראיה לכל זה שבמצרים ביקשה על כל המקומות שהנה כאן אמר אברהם ויהי כאשר התעו אותי וגו' ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא ולא מצינו בשום מקום שאמר לה זה, ואם תאמר שביקשה תיכף בהלכו מבית אביו ולא מפורש בתורה כאשר כמה דברים אינם מפורשים אם כן למה הוצרך לחזור ולבקשה במצרים, אלא ודאי שביקשה במצרים על כל המקומות ועל כן אמר ואומר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי וגו', ויהיה איך שיהיה על כל פנים מפורש כאן שביקשה קודם, אשר בכל מקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי וממילא מתורץ בזה קושית המפרשים כדבר האמור.

פסקה יח

כי עצר וגו' על דבר שרה וגו' וה' פקד וגו'. חז"ל (בבא קמא צ"ב.) פירשו מה ענין סמיכות פרשה זו לזו, וגם אנו נאמר לבאר סמיכות שני פסוקים אלו לבד. כי הנה כבר כתבנו למעלה בפסוק ותצחק שרה בקרבה גו' כי עיקר צחיקתה היה שלא העמידה על זכותה כלל וכלל, והגם שהאמינה בודאי במאמר הקב"ה שאמר אליו לזרעך אתן את הארץ וגם אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך, סברה שזה הכל בזכות אברהם

לבד ואין זכותה מועיל כלל לזה, ואברהם כיון שכבר נולד לו ישמעאל נמצא אין כאן עוד זכות אברהם שתלד גם היא כיון שיש לו זרע וכמו שאמר בעצמו לו ישמעאל יחיה לפניך ובזכותה לבד לא האמינה שישנה הקב"ה טבע העולם ומערכת הכוכבים ומזלות בשבילה ועבור זה צחקה ועיין שם שהארכנו. ונודע מאמר חז"ל (ברכות י:) כל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו ועל כן שרה שהיתה תולה זכות הבנים שהבטיח הקב"ה רק בזכות אברהם ולא בזכותה תלה לה הקב"ה בזכות עצמה ואמר אל אברהם אבל שרה אשתך יולדת לך בן כלומר ראויה שרה מצדה שתוליד בן.

ולזה תמצא שעיקר הבשורה בבשורת יצחק צוה הקב"ה לבשר לשרה ולא לאברהם כאומרם והנה בן לשרה אשתך, וגם הקב"ה בכבודו ובעצמו אמר היפלא מה' וגו' למועד אשוב וגו' ולשרה בן ואמרו חז"ל שהמלאך נענש על שלא דיבר הבשורה מפיו לשרה ודיבר לאברהם בן לשרה אשתך כי רצון הקב"ה היה לבשר לשרה והכל להודיע לשרה כי זכותה גורם לזה שתפקד ותוליד את יצחק, ולזה אמר כאן על דבר שרה אשת אברהם כלומר על מה שתמיד דיברה שרה לומר אשת אברהם אנכי וזה עיקר מעלתי ושבחי שאני אשתו אבל בי בעצמי אין שום צד זכות וכל הזרע שהבטיח ה' הכל בזכות אברהם ועל כן, וה' פקד את שרה את שרה דייקא לומר שתלה לה הקב"ה בזכות עצמה לא בזכות בעלה כאמור. ולזה סיים,

פרק כא

פסקה א

כאשר אמר. פירוש כמו שאמר לאברהם אבל שרה אשתך יולדת וגו' שזכותה מועיל לזה כנאמר. ועוד אומר הכתוב,

ויעש ה' לשרה כאשר דבר. (שלכאורה זה מיותר כולו אחר אומרו וה' פקד את שרה כידוע) ואכן פירושו אפילו זה שדיבר ה' לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שנאמר שם (לך לך ט"ו, ד') והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך, לא כיוון כי אם על זה הבן הנולד משרה ולא על ישמעאל שאינו נקרא בנו כלל כי בן הבא מן השפחה אינו נקרא בנו כי אם בנה, ועל כן אמרה שרה אל אברהם גרש האמה הזאת ואת בנה וגמרה אומר כי לא יירש בן האמה הזאת וגו', כלומר כי זה רק בן האמה נקרא ולא בנך והוא כמו יליד בית שנולד בביתך ועל כן לא ירש עם בני עם יצחק שהוא בנך ולא אחר כאשר נאמר לך כי ביצחק יקרא לך זרע, זה הזרע יהיה לך שלך הוא ולא ישמעאל (ועיין למטה כתבנו עוד פירוש נכון בכפל לשון הכתוב) ולזה,

פסקה ב

ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו וגו'. פירוש כי זה הוא לאברהם בן, הוא ולא אחר. והנה נודע אומרם ז"ל (בבא מציעא פ"ז.) שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה על כן צר הקב"ה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והיו הכל אומרין ומודים אברהם הוליד את יצחק. ואני אמרתי טעם בזה כי הנה לכאורה הלא נודע אומרם ז"ל (עיין סוטה ל"ה.) כל דבר שקר שאין בו אמת בתחילתו אינו מתקיים בסופו וכו', וכאן הלא שקר גמור הוא מתחילה ועד סוף לומר שמאבימלך נתעברה ולמה הוצרך הקב"ה לצייר פני יצחק כפני אביו אברהם, ואמנם כי חז"ל אמרו (בבראשית רבה נ"ג, ו') אמר רבי יצחק כתיב (במדבר ה', כ"ח) ואם לא נטמאה האשה וגו' ונקתה ונזרעה וגו' זו שנכנסה לביתו של אבימלך ויצתה טהורה אינו דין שתפקד וכו' עד כאן, ולזה היו ליצני הדור מכוונים שהיו אומרים מאבימלך נתעברה וכיוונו לדבר אמת בתחילתו שבאמת על ידו נתעברה לפי שיצתה טהורה ממנו ואז ונקתה ונזרעה, ואפשר שלחכמיהם היו אומרים כי הכוונה על שם זה. ואכן תוכן כוונתם לשם ליצנות אולי השומע ישמע ויטעה לומר כפשוטו שנתעברה ממנו ממש ויבוזה אברהם ובנו. ובכדי לבטל השקר הזה מכל וכל צר קלסתר פניו וכו' עד שכולם הודו ואמרו אברהם הוליד וכו'. והנה אמרו ז"ל (בראשית רבה פ"ד, ח') בפסוק (בראשית ל"ז, ג') כי בן זקונים הוא לו שהיה זיו אקונין של יוסף דומה ליעקב וכו'. וזה שכתב הראיה שזה הוא לאברהם בן, שמאברהם הוא, ולו הרתה ולא מאבימלך, כי היה לזקוניו שהיה זיו אקונין של יצחק דומה לו ובזה ידעו כולם שהוא לאברהם בן. (אחר כותבי זה מצאתי כן מפורש (שם נ"ג, ו') בזה הלשון: בן לזקוניו מלמד שהיה זיו אקונין שלו דומה לו עד כאן) וזה שאמרו חז"ל (שם) בפסוק הזה בן לזקוניו מלמד שלא גנבה זרע ממקום אחר ולכאורה אין כאן מקומו, ואכן כי הוא רמז אל הנזכר כי הוצרך הקב"ה לבטל לשון רמיה עבור קצת האמת שבו, על ידי הבן שהיה לזקוניו שהיה זיו אקונין דומה לו להורות שאברהם בעצמו הוליד גם בלי זרע ממקום אחר. וכל הדברים הללו האמורים כאן שרק זה בן לאברהם ושהיה זיו אקונין דומה לו הכל דיבר אתו אלהים מקודם במה שאמר לו אבל שרה אשתך יולדת לך בן לך דייקא שזה הוא לך, וגם לך שיהיה קלסתר פניו דומה לך וזה שאמר למועד אשר דיבר אתו אלהים כל הג' דברים האמורים בענין, שני דברים הנאמרים ומועד הזמן הכל כאשר דיבר אתו אלהים קודם כנאמר.

גם יתבארו הכתובים האלה על דרך מה שכתבתי למעלה (בפסוק היפלא מה' דבר) כי לולי שליגלגה שרה בדבר ה' בעת צחקה לומר אחרי בלותי וגו' היתה ראויה להוליד את

יצחק בלי שום צער עיבור ולידה כמו אדם וחוה קודם הקללה שעלו למטה שנים וירדו ארבעה שעל כן לא הזכיר המלאך לומר למועד אשוב רק שוב אשוב בלי קביעות זמן, ובזה שצחקה אבדה זאת ואמר לה הקב"ה למועד אשוב ולא עתה כי סביביו נשערה מאוד ועל חסרון אמונתה בו גרם הדין למנוע זאת ממנה. והוא אומרו וה' פקד את שרה כאשר אמר הוא הפקידה בעצמה שתלד בן ואמירה הוא לשון רכה המורה על הרחמים שתפקד בזרע של קיימא אבל ויעש ה' לשרה כאשר דבר שעשה לה כמו שדיבר בלשון קשה שתוכרח להיות בצער עיבור ולידה ועל כן ותהר ותלד שרה וגו' למועד אשר דבר ולא תיכף בעת הזיקוק.

פסקה ג

ויקרא אברהם וגו' הנולד לו אשר ילדה לו וגו' יצחק. כפל לשון אשר בפסוק זה הכל על האמור. כי הנה קריאת שם יצחק הוא להורות על הדברים האמורים אשר רק זה הוא בן לאברהם, ואשר לא מאבימלך נתעברה שרה חלילה, ואברהם נתן סימן בשם יצחק לכל הדברים הללו. וגם מה שצוה הקב"ה לחתום בריתו בבשרו ואמר את בריתי אקים את יצחק הכל להיות נרמז בשמו, הק' שבשמו מורה שבנו הוא שנולד לק' שנותיו וזה הוא בנו ומשרה הוא שהיתה בת צ' וזה הצ' שבשמו. והח' מורה על הברית שהבטיח הקב"ה ואת בריתי אקים והוא ברית המילה שנימול לח' ימים וזה הוא הח' אשר בשמו. והי' הוא אות ראשונה משמו הגדול יתברך להעיד שכן הוא שלא מאבימלך נתעברה ובן כשר והגון הוא על דרך אומרם (במכילתא מובא בילקוט נ"ך רמז תת"פ) על פסוק (תהלים קכ"ב, ד') שבטי יה עדות לישראל שהקב"ה הציג שמו בשמות השבטים להעיד אשר כולם זרע אמת וכן כאן ביצחק הי' שבתחילת שמו היא הי' משם הוי"ה להעיד עליו כי זרע כשר הוא, וזה מאמר הקרא ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה, פירוש כי בריתי אקים עמו בקריאת שמו יצחק להעיד אשר תלד לך שרה כי לך ילדה אותו ולא ח"ו כאשר אמרו ליצני הדור. וגם הברית גופא מה שצוה הקב"ה למולו בן שמונת ימים, וידוע אשר הברית הוא חותם המלך ומורה על קדושת שמו יתברך ואם ח"ו היה איזה שמץ ביצחק לא הייתי מצוך לחתום בריתי בבשרו, וזה מאמר הקרא ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק, פירוש זה השם המעיד אשר הוא בן אברהם ולא אחר וגם זה ילדה לו שרה כלומר מאתו ולו הוא כלומר לו לבד ולא זרע ממקום אחר כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ג, ו') בפסוק בן לזקוניו וגם לו בדמותו וצלמו בצדקות וקלסתר פנים כאשר אמרו חז"ל (שם פ"ה, ט') ותהר לו גבורים כמותו צדיקים כמותו ועל כל אלה נקרא שמו יצחק כאמור. וגם עוד ראיה לזה אשר וימל אברהם את יצחק

בנו כאשר צוה אותו אלהים, ואם אלהים האמת צוה לחתום בריתו ביצחק ודאי ביצחק יקרא לך זרע ככל הנאמר ועל כן אמרו חז"ל (שם נ"ג, ז') יצחק יצא חק לעולם וכו' כי היה קשה להם מאחר שקריאת שם הזה הוא על הדברים האלה היה צריך לשנות אותיותיו להקדים הק' המורה על שנותיו אל הצ' המורה על שנות שרה וגם הי' והח' היו צריכים להתחבר יחד כי שניהם מורים על עדות שמו יתברך ולא להפסיק בהצ' ביניהם. וגם לפי מאמרם (שם) שהיו"ד והח' מורים לתורה ומצוות היו גם כן צריכים להיות שניהם יחדיו ולזה אמר שנקרא כן על שם יצא חק.

גם יאמר ויקרא אברהם וגו'. לפי דרך הנזכר כי באמת היו"ד שביצחק מורה על עשרה נסיונות שנתנסה אברהם ועמד בכולם כמאמר חז"ל (במדרש רבה י"ח, כ"א) או על עשרת הדברות כאומרם (בראשית רבה נ"ג, ז'), ואך מחמת שעדיין לא נתנסה בכל העשר בשלימות עד אחר העקידה שזה היא הנסיון העשירי סבר אברהם שלזה צוה הקב"ה לקרוא שמו יצחק כדי להעיד אשר זה הנולד לו לא מאבימלך כאמור, וזה ויקרא אברהם את שם בנו וגו' כלומר שאברהם קראו יצחק לשם הטעמים האלה אבל באמת מה שצוהו הקב"ה לקרותו יצחק הוא עבור עשר נסיונות או עשרת דברות כנאמר.

עוד יאמר. שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה וגו'. כלומר הנה זה בנו הנולד לו ממילא אשר ילדה לו שרה בזכותה לבד ולא צירף הקדוש ברוך הוא זכות אברהם בזה כי אם אשר ילדה לו שרה לבדה. וזה וימל אברהם את יצחק בנו וגו' כאשר צוה אותו אלהים, ודרשו חז"ל (קידושין כ"ט.) אותו ולא אותה כי היא אינה מחויבת במצות מילת בנה. ולכאורה דילמא החיוב על שניהם ואברהם הקדים למצוה ועשה כאשר צוה אתו אלהים אבל אפשר גם אותה צוה, ואכן לדברים הנאמרים שעיקר הולדת יצחק היה בזכותה ונקרא כמה פעמים על שמה כמו ולשרה בן, אבל שרה אשתך יולדת, וכדומה. על כן אם גם היא היתה חייבת בזה היה יותר קרוב לומר שהיא תמול אותו כי הוא בנה הכרוך אחריה אלא ודאי שהיא אינה חייבת כלל במילת בנה. ועל כן,

פסקה 1

ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי. כלומר כל הצחוק הזה הכל לי הוא לאשר בזכותי נולד וכל השומע יצחק לי אשר בשבילי עשה הקב"ה צחוק ושמחה הלזו ופעלתי בעצמי דבר גדול כזה בלתי סיוע זכות אברהם, ולזה כיוונו חז"ל (בראשית רבה נ"ג, ח') הרבה עקרות נפקדו עמה כי היא בזכותה נפקדת והרבה עקרות נפקדו עמה בזכותה.

גם יאמר ותאמר שרה וגו'. על דרך ביאורינו למעלה (בפסוק היפלא מה' דבר) שהיתה שרה ראויה לילד תיכף בעת הזיקוק בלי שום עיבור כמו חוה קודם הקללה שעלו למטה שנים וירדו ארבעה ובזה שצחקה ולא האמינה בדבר ה' אבדה זאת והוצרכה לעיבור, ונראה שעל כן נולד יצחק קטן מאוד כמאמר חז"ל (שם שם, י') עד שליגלג עוג מלך הבשן ואמר יהיב אנא אצבע עליו אנא פחיש ליה וכו'. היפוך ממה שהיתה ראויה להוליד כחוה שירדו ד', שבשעת הלידה כבר היה כח בהם לירד על הארץ ולהלוך בה, וכאן על ידי הצחוק לא די שלא ירד יצחק כמוהם כי אם אף נולד קטן יותר משאר ילודי אשה אז, הכל כי סביביו נשערה מאוד. וזה אמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כלומר זה הצחוק שצחקתי גרם לי בחינת אלהים שישרה דיני אלהים עלי שעל כן נולד יצחק קטן כל כך עד שכל השומע יצחק לי שעוג וחביריו מצחקים עלי מה זה נולד וכו'. ואפשר עוד לומר כי זה שנולד יצחק קטן כל כך היה טובת אברהם ושרה כי אומות העולם היו מרננים ואומרים אסופי הביאו מן השוק ואמרים בנינו הוא כמאמר חז"ל (בבא מציעא פ"ז.) ועל כן נולד קטן מאוד שלא כדרך הארץ שידעו הכל ששקר הוא שלא הביא מן השוק כי אינו בנמצא כלל כזאת, מה שאין כן גדול שלא בטבע ודאי שהיו אומרים כי הביא מן השוק, ולזה אמרה צחוק עשה לי אלהים כלומר שמחה וחדוה עשה לי אלהים בזה שנולד קטן כל כך שלא ירננו עלי ובזה כל השומע יצחק לי ואומרים מה זה נולד וכו' ובאמת זו היא שמחתי וטובתי.

פסקה ז

ותאמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה. פירוש מי ימלל אשר זאת לאברהם הוא וזכותו גרם לזה אין אחד יאמר זאת ורק הניקה בנים שרה כי שרה בזכותה גרמה להניק בנים בזכות עצמה ואין אחר מסייעה, וכיוונה בזה להגדיל שבח הבורא יתברך מה גדלו מעשיו וחסדיו, כי הן בתחילה כאשר צחקה שרה כבר כתבנו שזה היה צחיקתה כי זה היה לפלא בעיניה אשר הקב"ה ישדד מערכת השמים ויבטל טבע עולמו רק בשבילה, כי הנה אברהם כבר יש לו זרע ליורשו ויוכל להתקיים דבר הקב"ה שאמר (לך לך ט"ו, ד') כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך על ישמעאל, וכאשר אמר אברהם בעצמו (שם י"ז, י"ח) לו ישמעאל יחיה לפניך, וכל כך יהיה חסדי הבורא יתברך אשר בשבילה לבד במה שאין לה בנים ישדד הקב"ה הכוכבים ומזלות השמים שתלד בת צ' והוא בן ק'. ועתה כאשר ראתה באמת אשר הקב"ה כל כך יגדל מעל השמים חסדו וטובו אשר בעד אשה הכשירה לבד יהפך טבע העולם לתת לה בן אחרי זקנותה, ועל כן אמרה אם אני כאן הכל כאן כלומר אם כל זה נעשה בזכותי הנה הכל צריכים לשמוח בזה אחרי רואם

שביד אשה יעשה ה' כזאת הרי בנקל יוכל כל אחד להשיג את זאת אם יהיה מעבדי ה', ועל כן הנה צחוק עשה לי וגו' כל השומע יצחק לי שהכל צריכים לשמוח בזה כי מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה והכל לא ח"ו להגדיל שבחה כי אם להגדיל שבח הבורא ברוך הוא וברוך שמו וחסדיו העודפות אשר בזכותה היפך המערכה וקלקלה והראה אותותיו לכל באי עולם שתלד שרה בן לזקנותה. ונוסף לזה עשה לה הבורא כי הניקה בנים רבים כמאמר חז"ל (רבה שם ובבא מציעא פ"ז.) שכל גדולי המלכות והשרות הביאו בניהם אליה ונעשו דדיה כשני מעינות נובעין עד שהניקה את כולם וכל זה הכל בזכות אשה לבד, ובזה רואין כמה גדולים עבדי ה' יראי ה' הקטנים עם הגדולים שאין דבר עומד בפניהם ומערכת השמים והגלגלים יכנעו בפניהם וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וגו'.

וכן דבורה כשהלכה עם ברק אמרה אליו (שופטים ד', ט') אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך וגו' כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא. ובודאי כיון שהיתה אשה נביאה לא כיוונה להגדיל כבודה ותפארתה אשר על ידה יהיה תשועת ה', כי אם להגדיל כבוד ה' וחסדיו אשר אפילו ביד אשה שאין זכותה יוכל להיות גדול כל כך, והראיה שאנו מברכין בכל יום ויום שלא עשני אשה, ובודאי זה יורה אשר אי אפשר היות לאשה בחינת צדקות כאשר באיש ואף על פי כן ביד אשה ימכור ה' וגו' ובזה דיעה ישימו כל בריותיו וידעו כי גדלו גבורותיו וגדול וחשוב בעיניו גם מעט טוב אם הוא בכוונת אמת לשמו יתברך, ועל כן אמרה כאן צחוק עשה לי כנאמר, אף לי עשה שמחה וחדוה ומי ימלל כלל זאת לאברהם רק הניקה בנים שרה וזה שבח הבורא יתברך במאוד.

גם יאמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה. כלומר אפילו אם ימלל אחד שזה הוא לאברהם וגם זכותו נצטרף להולדת יצחק ואמרה מלל ולא דיבר לרמז על ק' שנה שהולידו אברהם בן ק' כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ג, ט') ויסבב השבח הזה לאברהם כי גם בזכותו היה נס הזה, מכל מקום הניקה בנים שרה, הנה זה הנס שנעשו דדיה כשני מעינות והניקה בנים רבים זה ודאי לשרה יכונה כי בשבילה היה זה הנס כמאמר חז"ל שהיו אומות העולם מרננין ואמרין אין זה בנה של שרה אלא שהביאה אותו מן השוק וכו' עד עשה משתה וזימן כל גדולי המלכות וכו' עד מה עשו אותן הנשים עכשיו יוודע הדבר אם הוא בנה ואם לאו כל אחת ואחת הביאה בנה עמה וכו' באותה שעה היה שופע ויורד חלב מדדיה של שרה ונטלה כל בניהן והניקה אותן שנאמר הניקה בנים שרה וכו' ועל כן בין כך ובין כך יגדל שבח הבורא בחסדיו העודפות אשר גם למעני

יפליא נסיו וחסדיו, היש חיך מתוק מזה, ועלינו לשבח לאדון הכל ברוך הוא וברוך שמו על זה עד אין שיעור וערך.

כי ילדתי בן לזקוניו. פירוש עוד הנה בפי שיר ושבחה ותהלה לאלהינו יתברך המפליא חסדו עמי דייקא בזכותי לבד ולא בזכות אברהם כי הנה ילדתי בן לזקניו כאשר אמרנו מלשון בן זקונים (וכן הוא שם שם, ו') כי צר הקב"ה קלסתר פני יצחק דומה לאברהם כדי שיהיו הכל מודים ואומרים אברהם הוליד את יצחק ולא מאבימלך נתעברה כנזכר למעלה, והנה זה הוא רק למעני ואין זכות אברהם בזה ועל כן הנה גאותו גדלה עולם מהכיל, ועזוזו לספר כח מי יכיל, ולו אני מודה ומשבח כאמור כי הנה זה דרכם של צדיקים להודות לשם ה' ותגדל בעיניהם מה שהקב"ה עושה עמהם ומחייבים עצמם בחיוב הודאה ותהלה ושבח לבורא עולם על כל הנעשה עמם וכאמור.

פסקה ח

ויגדל הילד ויגמל וגו'. הנה לכאורה לא היה צריך לומר רק ויגמל את הילד, ואולם הודיע הכתוב כי לא גמלו אותו מצד פסיקת החלב מדדיה לצד שזקנה היתה רק ויגדל הילד ויגמל שנגמל מחמת שנתגדל ולא היה צריך עוד לחלב אמו ולא מחמת פסיקת חלבה כי נתברך החלב בדדיה יותר משל ילדה.

ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. לא סיים במה שפתח כי פתח בילד ויגדל הילד וגו' ולא סיים ביום הגמל הילד כי אם ביום הגמל את יצחק להודיע אשר ביום הגמל כבר היה יצחק שם הנאה לו מה שהיה נקרא עד זקנה ועד שיבה, וגם במעלליו יתנכר נער אשר ביום הגמלו היה ראוי להקרות יצחק כאיש שיבה לגודל הבחנת שכלו ויושר הילוכו, וזה גדול ממה שנאמר ביעקב שכתוב (בראשית כ"ו, כ"ז) ויגדלו הנערים ויהי עשו וגו' ויעקב איש תם וגו', אבל זה חכמת זקנה כבר היה בו והוא על דרך המבואר בזוה"ק (ויקרא צ"א:) בפסוק (ויקרא כ"ב, כ"ז) שור או כשב או עז כי יולד, ושורש דבריו כי השור ביום אשר יולד תיכף השלימות בו מה שיהיה בו לעת זקנה כשיגדל כוחו כן עתה, ושמו שור תיכף כי אין לו בחינות להשיג אחר כך מה שאין משיג עתה ועל כן שור כי יולד כאשר יולד שמו שור, מה שאין כן אדם שאין השלימות בילד מכאשר יזקין ובכל יום הולך מדרגה לדרגה ונקרא ילד ותינוק ושארי שמות לפי ערך חכמתו והשגת מעלתו עיין שם.

וזה שיבח הכתוב את יצחק אשר ביום הגמלו השיג מעלות נבחרות ונכבדות להקרא שמו יצחק ומכל שכן כאשר הזקין שעלה במעלה אחר מעלה כאמור. אחר זה מצאתי

מאמר לחז"ל (ברבה נ"ג, י') ויגמל שנגמל מיצר הרע והוא דברינו ממש ועל כן ביום הגמל כבר היה שמו יצחק.

גם יאמר משתה גדול וגו'. כי חז"ל אמרו (שם) משתה גדול משתה גדולים שהיו שם גדולי הדור עוג וכל גדולים. וברש"י מפרש שֵם ועבר ואבימלך וכו' וזה שכתוב ויעש משתה גדול פירוש שעשה משתה בכדי להיות שם גדולי הדור ויביאו השרות בניהם ושרה תניק את כולם כאומרם שם למעלה מזה. ועל כן עשאהו ביום הגמל ולא ביום הולדו להראות שאף לסוף כ"ד חודש שדרך הזקנות אף לפעמים שתלד מכל מקום בקרוב תפסק חלבה עבור הזקנה ושרה לא כן ואף ביום הגמל את יצחק הניקה בנים ולהראות שזה אשר גמלוהו הוא רק להיותו גדול ואין צריך עוד להנקה אבל לא נפסק חלבה בשום אופן.

פסקה ט

ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. חז"ל אמרו (שם שם, י"א) מצחק זה גלוי עריות או עבודה זרה, ועוד נראה בפירושו כי הנה נודע אשר זה אשר סיבב הקב"ה להיות שרה עקרה ולא תלד וקודם יקח אברהם שפחה מצרית להיות לו לאשת חיקו, הכל היה בכדי שיצא פסולת אברהם אשר היה עוד בקרבו מזוהמת תרח אביו בישמעאל, בכדי שיצא יצחק זך ונקי מכל הפסולת ויהיה קדוש וטהור ראוי להעקד על גבי המזבח לקרבן עולה וכליל. והנה את זה לעומת זה עשה אלהים וכאשר יצא יצחק בקדושה ובטהרה מקדושת אברהם וקרא את שמו יצחק ד' פעמים שם ב"ן בחינת הגבורות שבקדושה גימטריא ארב"ה לקיים בו הרבה ארבה את זרעך וגו' כן פסולת אשר יצא ממנו היה דוגמת זה בקליפה והוציא הפסולת בהגר שמספר שמה גם כן יצחק ומרמזת למספר ר"ח שהוא ח' ר' מחרון אף בחינת הסטרא אחרא והרע. ועל כן הבן הנולד מהשפחה הלזו הוא כולו רע הן מצד פסולת אברהם והן מצד אמו שפחה מצרית. והנה לאשר שהקליפה לעומת הקדושה כקוף בפני אדם ורוצה להדמות לקדושה ולהתערב בה כדי לירש ולחטוף לתוכה מעט טוב, ובזה יהיה לה קיום בארץ מצד השפע הנשפע ממלך הטוב לבחינת מעט טוב שבה שהוא הניצוץ הקדוש וכמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ג, ה') במשל החטה הגדילה במוץ ותבן והם מריבין זה עם זה, זה אומר בשבילי נזרעה השדה וכו' עד אמרו החיטים המתינו עד שתבוא הגורן וכו' באו לגורן הלך לו המוץ ברוח והתבן נשלך על הארץ נטל את החיטים ועשה אותן כרי וכו' עד כאן. כלומר שרק היא היא לבד נאספת לאוצר, כן הקליפה מדמה בנפשה כי היא העקרית ולה ראשית הבכורה, והקדושה צריך להיות עבד לה ונכנע תחתיה ח"ו עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גבירתה הכל כנודע. ועל כן אמרו חז"ל (שם נ"ג, י"א) שהיה

ישמעאל מריב עם יצחק לומר כי הוא בכור והוא יטול פי שנים כי כן הקליפה מדמה בנפשה כי היא העיקר ולה משפט הבכורה כאמור.

ולזה אמר הכתוב ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם כלומר כי הוא בן הגר המצרית נתגדל בכח הרע מאמו והיא ילדה לאברהם כלומר כאשר היא, כן ילדה לאברהם. כי קיבלה כל הפסולת והרע מאברהם והוא בן הגר גימטריא יצחק לעומת בני יצחק אשר בקדושה והוא מצחק, כלומר שגם הוא מדמה עצמו לקדושה להראות עצמו כמו יצחק הרומז לצחוק שבקדושה כנודע אשר כל חידו וחדוה ושמחה מסטרא דשמאלא אשתכח כמו שאיתא בזוה"ק (עיין חלק ב', קס"ט:) והנה גם הוא מצחק בסטרו בשחוק וקלות ראש שבקליפה להדמות עצמו לקדושה כי הוא הבכור ולו ראוי ליטול פי שנים כי הוא העיקר. ועל כן,

פסקה י

ותאמר לאברהם גרש האמה וגו' עם יצחק. פירוש כי יראתה שלא יחטוף מעט הקדושה לתוכו שזה כוונתו בירושה ועל כן אמרה גרש האמה ובנה, כי בנה הוא, ולא בנך. כבן הנולד משפחה שנקרא בנה ולא בנו כאמור. וכמאמר חז"ל (בנדרים ל"א.) נדר מזרע אברהם מותר בישמעאלים כי הוא אינו נקרא בן לאברהם כאשר כתבנו למעלה. ועל כן כיון שהוא בנה ולא בנך לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק ולא כמו שהוא סובר שגם הוא בחינת יצחק על שם אמו ורוצה להדמות לקדושה ליירש חלק מהקדושה לא כן כי בני הוא יצחק ולו הוא שם הנאה לו משם הצחוק שבקדושה והוא לעומת זה מהפסולת מחרון אף הרומז על הרע וזה שהוא נולד ראשון ואמר שבכור הוא, הוא כי כן דרך הקליפה ליקדם לפרי בכדי שיהא הפרי נשמר ונגדל בטוב אבל כשיגמור הפרי מכל וכל יפול הקליפה לארץ ויהיה למרמס, והפרי יהיה נשמר לעולמים. ולזה אמר הכתוב,

פסקה יא

וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו. כי הוא לא ידע כל כך אשר זה רק בירורי פסולתו של יצחק וסבר כי יש בו מחלק הטוב גם כן ועדיין בנו הוא. וכבר כתבנו כמה פעמים אשר יש בחינות ומדריגות גדולות וגבוהות למאוד אשר ימצא אדם הנולד בבחינת הרע והוא משבר ומכניע כל כח הרע ומהפכו לטוב גמור צלול וברור, וזה היה בחינת התנא רבי עקיבא שאמרו עליו חז"ל (תענית כ"ה:) שהיה מעביר על מדותיו כי הוא היה בן גרים ונולד במזגי כוחות הרע והעביר על כל מדותיו הרעים להפכן לטוב והארכנו בבחינה זו בחיבורנו סידורו של שבת (שער ו' ענף ג') עיין שם, ועל זה אמר הכתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד ואמרו חז"ל (קהלת רבה ג', י"א) טוב זה יצר הטוב מאוד זה מדת יצר הרע וכו', כי כאשר יזכה אדם להפך היצר הרע שבו לטוב היינו

כל התאוות החזקות שמתאוה בהם לרע יכניע כולם וישברם ויתאוה בכוחות האלה לטוב וכאמרם (ברכות נ"ד.) בפסוק (דברים ו', ה') ואהבת את ה' אלהיך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע. וענין לאהוב את ה' ביצר הרע הוא כמו שאמרנו כי בזה הכח והאש שמתאוה ובוער לאהוב דברי הרע והעבירה או אפילו דברי הרשות שכל בחינת התאוה לדברי הרשות הוא כח הרע, הנה כל כך יהפוך מזגו עד אשר יאהב ויתאוה ויבער בכח הזה לה' ולתורתו ומצוותיו, וזה הוא טוב מאוד שבחינת זו גדולה הרבה ממי שאוהב את ה' מצד טבע תולדותו וכח הטוב שבו. אחת, כי זה נקרא מעביר על מדותיו וצריך כח הרבה לזה להכניעו ולשבר כל כך כוחי תאות לבבו עד אשר יתאוו לה' ולפום צערא אגרא. והשנית, כי זה שאוהב את ה' מצד הטוב שבו יוכל ח"ו לפעמים לעבור עבירה בכח הרע שבו כי עדיין לא נכנע כח רעתו, וזה שאוהב את ה' בכח הרע שבו זה הוא בטוח מן מכשול העבירה כיון שהרע שבו נתהפך לטוב, ועל כן קראו הכתוב טוב מאוד זה יצר הרע כי זה הוא טוב מאוד כאמור.

ואמנם כל זה כשיש באדם גם כן כח הטוב שעל ידו יכול להכניע כח הרע כי על ידי הטוב יתאוה לטוב ויכניע על ידי זה הרע להפכו לטוב. אבל אם אין באדם כי אם כח הרע רק מעט ניצוץ טוב להחיותו (כי בלתי זה אי אפשרי לשום דבר להיות בסוד הכתוב (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה) ואך רובו דרובו רע, זה אי אפשר שיהפך רעתו לטוב כי אין לו כלי מלחמה לזה.

ועל כן הנה שרה היתה יודעת אשר ישמעאל זה נולד מכל הפסולת מצד אם ואב, ובודאי יראה לעולם ברעה אשר מצא מאביו ואמו ולא יראה אור כי טוב, ועל כן צעקה גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש וגו' ובודאי לא כיוונה שרה הצדקת בשביל ירושת בנה לירש ההון אשר ישאר מאברהם, ולא כיוונה רק כאמור שהוא בודאי יחזיק ברע ורוצה לירש מהקדושה קדושת אברהם, ועל כן גרשה ואת בנה. ואולם אברהם היה סבור שגם כח הטוב נתגדל בו, ואם גם בו כח הרע מאמו, אפשר יזכה להפך הרע שבו לטוב ויהיה בבחינת טוב מאוד ויכניס בקדושה.

ולזה אמר הכתוב, וירע הדבר מאוד בעיני אברהם, כלומר בחינת מא"ד הרע לו שהיה סבור שהוא יהפך בחינת מא"ד זה היצר הרע לבחינת הטוב ויהיה טוב מאוד ואז הנה בנו הוא מחלק הטוב שבו, כי חלק הרע אשר יובדל מהאדם, והאדם נשאר טוב אז אין להם יחוס זה עם זה כלל כי המה שני הפכים נגדיים יותר מאש ומים כי זה טוב וזה רע. ולזה אם ישמעאל הוא מחלק הטוב שבו אז נקרא בנו ומתיחס אחריו כי טוב בטוב ידובק, אבל אם ישמעאל הוא בירורי פסולתו נמצא ישמעאל כולו רע ואברהם כולו טוב

ונפרדים זה מזה כרחוק מזרח ממערב ואין להם יחוס זה בזה כלל (ועיין למטה), ועל כן לפי סברתו הרע לו מאוד על אודות בנו וכאמור.

פסקה יב

ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך. פירוש לא כמו שאתה סובר שבנך הוא מחלק הטוב לא כן אינו קרוי כלל בנך ועל כן אל ירע לך על הנער כלומר סתם נער הוא אצלך ולא בן כי אם בן האמה ולא בנך.

כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. פירוש הָבֵן בקולה כי כן דרך כל מדברי ברוח הקודש שצריך לתת לב לדבריהם שעל פי רוב בחידה ומשל ורמזים מדברים, וכאן שה' נתן בקולה לומר גרש האמה ואת בנה הוא לומר כי בנה הוא ולא בנך. וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ה, ב') לקול רוח הקודש שבה כי קולה הוא רוח הקודש מה' לרמז דברים למבינים ובזה תדע כי רק ברע הוא ולא בטוב ולא יירשך זה כי אינו נקרא זרעך. וראיה לזה,

כי ביצחק יקרא לך זרע. פירוש אפילו בבנך יצחק לא יקרא לך זרע רק ביצחק ולא כל יצחק כמאמר חז"ל (נדרים ל"א.). והנה עשו נולד מאב ואם אחת אף על פי כן לא יקרא לך זרע והנודר מזרע אברהם מותר בישמעאל ובעשו כמו שמבואר שם והכל כאשר כתבנו כי גם עשו היה רק בירורי הפסולת של יצחק, ואמרו חז"ל (שם ס"ג, ח') למה יצא עשו ראשון כדי שיצא הוא ותצא סריותו (פירוש הסרחון) עמו והיה כולו רע ואתה כולו טוב ואין ארור מדבק בברוך ועל כן אין לו יחוס אחריך ואינו נקרא זרע אברהם כלל, ומכל שכן דכל שכן בבן האמה אשר לא זרעך נקרא, ושמע לקול שרה וגרש האמה ובנה. והנה נראה מה שיצא יעקב זך ונקי בלי שום פסולת והיה מטתו שלימה ולא היה שום פסול בבניו מה שאין כן ביצחק שעדיין היה בו פסולת ויצא ממנו עשו, כי יעקב ועשו נולדו מאם אחת והלא אח עשו ליעקב ממש מאב ואם אשר לא כן בישמעאל ולכן בעשו יצא כל הפסולת הן מהאב הן מהאם ויצא יעקב זך ונקי, מה שאין כן ביצחק שבירורי פסולת אברהם יצא בישמעאל ולא פסולת שרה ולכן היה נמצא בו מעט פסולת ונתנו לעשו ועל כן אמרו חז"ל (שם) במשל יעקב ועשו כהדין פרביטא (פירוש בעל המרחץ) שהוא משטף את בית המרחץ ואחר כך מרחיץ בנו של מלך כך למה יצא עשו תחילה כדי שיצא הוא וכו' ועל כן עשו קיבל כל הסיגים והפסולת ויעקב יצא נקי מה שאין כן בישמעאל כנזכר.

ועל כן אמרה שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק כי שרה אמנו מחמת רוב צדקתה וגודל הכשרות אשר בקרבה סברה אשר ודאי יצא יצחק זך ונקי בלי שום

פסולת ועל כן הוא לא יירש עם בני שאין בו פסולת כלל מצדי, עם יצחק שנראה כבר צדקתו כאשר כתבנו בפסוק ביום הגמל את יצחק. אבל הקב"ה אמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה מה שאמרה גרש האמה וכל אשר אמרה תעשה. אך לא כדעתה הוא, כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק ועדיין פסולת נמצא בו כי לא קדם אחר אליו לשאוב הזוהמא הבאה מצד האם. והנה הודיע לו שמו יתברך כל זאת שעוד יצא רע מיצחק בעשו מה שלא היה צריך לכאורה להודיע לו כל זה ודי לו בישמעאל בנו, ואולם הודיעו טובות אשר עושה לו איך שמפריש בניו מכל סיגי הרע ואף יצחק שנולד קדוש וטהור אף על פי כן עוד יצרפנו וילבנו וינקה אותו בזיכוך אחר זיכוך ורק ביצחק יקרא לך ולא כל יצחק, כי זה רצוני לטהר ולקדש בניך מכל וכל עד אשר ישארו כולם קדושים וטהורים נקיים מכל סיג.

פסקה יג

וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא. לכאורה זה סותר לדברי חז"ל (נדרים ל"א.) שהבאנו למעלה נדר מזרע אברהם מותר בישמעאל ובעשו שאינם נקראים זרע אברהם וכאן הרי אמר הכתוב בפירוש כי זרעך הוא, ואולי לדבריהם יהיה כך פירוש הכתוב וקאי למה שלמעלה (כ"א, י"ב) שאמר לו אל ירע בעיניך על הנער וגו' וכאשר כתבנו שהוא רק נער נקרא ולא בנך ועל כן כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה לגרש האמה ובנה כי רק ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק שאפילו עשו אינו נקרא זרעך ומכל שכן ישמעאל, וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זה אני מבטיחך אשר אפילו בן האמה שהוא בנה ולא בנך לגוי אשימנו כי הוא עבדך בן אמתך בן האמה, כי זרעך הוא פירוש כי זרע שלך שיקרא זרעך הוא פירוש יצחק הוא דוקא זרעך ולא זה כי הוא בן האמה. או כך יאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו פירוש סתם גוי כשאר גויי הארצות כי זרעך הוא כנזכר שזרעך אינו רק יצחק ולא ישמעאל.

פסקה יד

וישכם אברהם בבוקר. הכתוב מגיד בזה צדקת אברהם אבינו שאף שהיה קצת אכזריות בזה לשלח אמתו ובנה למדבר ובפרט כי זרעו הוא, ואמנם כיון שהיה צווית הבורא יתברך בזה זירז עצמו למצוה כדין זריזין מקדימין למצוות ואין מקדימים טפי מצפרא כאומרם (בפסחים ד'. ובתוספות שם), וקם בבוקר בהשכמה לגרש ממנו אמתו ובנו במצות בוראו, וביותר ויותר שהיה זאת נגד טבעו מכל וכל כי הנה חפץ חסד הוא וכל עבודתו תמיד לעשות חסד לכל כאשר יוכל, מכל מקום לקיים מצות הבורא עשה נגד טבעו וקם עוד בבוקר בבוקר להתאכזר על בנו כי אין גדול כאלהים.

ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה וגו'. חז"ל אמרו בזה (בראשית רבה נ"ג, י"ג) ביתו של אברהם אבינו וותרנים היו. ורבים ראו כן תמהו אשר לכאורה לא נראה גודל וותרנות בזה בנתינת לחם ומים אפילו לסתם עבד מעבדים (ועיין במפרשים שם). וגם מה הוא הלשון ביתו של אברהם אבינו הלא לא נתן כאן כי אם אברהם כמו שכתוב ויקח לחם וחמת מים והיה להם לומר אברהם וותרן היה, ואמנם לפי הנזכר כי אברהם כיוון בזה לקיים מאמרו של הקב"ה אף נגד טבעו וחסדו ולהתאכזר גם על בנו ולא לחוס עליו, ועל כן כיון ששמע מפי הקב"ה שאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ושרה אמרה גרש האמה הזאת ולא אמרה שלח האמה כי גירושין הוא באכזריות ובשנאה כעין ויגרש את האדם וכדומה, ובזה ודאי לא היה ראוי לאברהם לתת לו אף לחם ומים כדי לקיים דברו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהקפיד שישמע לכל אשר תאמר שרה וזה היה שבח יותר לאברהם שלא חס על נפש בנו נגד צויית הבורא. ואמנם אמר אברהם ידעתי באשתי שרה הצדקת אשר ודאי היא אינה מקפדת על לחם ומים וזאת אינו נחשב בעיניה לכלום ממש, ולא כיוונה בשום אופן באמירת גרש האמה בלתי לתת לה צידה לדרך פת ומים כי אין זה נחשב בעיניה למאומה, ורק כוונתה היה באמירה בלשון גירושין ולא בלשון שליחות כי המשלח את בנו למרחקים הנה הוא נותן לו מכל טוב הנמצא בידו מסלתות ושמנים וינות טובים גם כסף וזהב ובגדים הרבה לרוב מאוד. וגם אפילו בשילוח עבדים מאתו נאמר בתורה (דברים ט"ו, י"ד) העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך. ועל זה כיוונה דבריה שלא לומר בלשון שליחות שיהא לפחות משמע כשילוח עבדים הנאמר בהם וכי תשלחנו לא תשלחנו ריקם וגו' רק בגירושין בשנאה באכזריות אבל ודאי לא כיוונה על לחם ומים כי לא נחשב זאת בעיניה, ועל כן לא עבר אברהם בזה על שמיעת קול שרה בכל אשר תאמר. ועל כן אמרו, מכאן שביתו של אברהם אבינו כו' ונודע אומרם (יומא ב'.) ביתו זו אשתו ולאו דוקא שרה לבד כי כל ביתו וותרנים שלא היה נחשב בעיניהם לחם ומים לשום דבר, ומזה ידע אברהם אשר ודאי לא כיוונה שרה בדבריה לזה ועל כן נתן להם זאת. ולזה כתיב ויתן אל הגר לשון נתינה במתנה כי לא נתן לה זאת בתורת הענקה הניתנת להעבד כי שמע לקול שרה שלא תצא כצאת העבדים לשלחה בהענקה מגורנו כי אם בתורת גירושין (כי מצות הענקה אינו אלא בעבד עברי כידוע) וגרשה מביתו. וגם אמר הקרא ויקח לחם וגו' ויתן אל הגר שם על שכמה הכל להגיד צדקת אברהם כי מה שהיה ברשותו ליתן, לא נתן על ידי שליח, לקיים מצוה בו יותר מבשלוחו ובעצמו לקח, ובעצמו נתן ושם על שכמה כי חביבין היו עליו המצוות.

עוד יאמר ויתן אל הגר שם על שכמה. להודיע כי לא רעה עינו בתתו לה ונתן לה בעין יפה כל אשר תוכל שאת עד שלא יכלה להרימו בעצמה והוצרך אברהם להשימו על שכמה מרוב משא לחם שנתן לה, ואכן מים לא נתן לה כי אם חמת אחד כמו שמפורש לחם וחמת מים כי סבור הנה המים מצוי בכל מקום ובחנם ועל כן יותר טוב במקום שתשא מים על כתיפה שתשא לחם שהוא דבר שאין מצוי בחנם, וְהִרְבּה משאוי הלחם והמעיט משא המים ועל כן תיכף ויכלו המים מן החמת לפי שלא היה לה אלא חמת אחד מים, והגם שהמים מצוי בכל מקום, מאת ה' נסבה זאת שלא תראה את המים כי הן אחר כך כתיב ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים וגו' מכלל שקודם נסתם עיניה שלא תראה המים, והוא כדי שלא תאמר הגר הן גרשני היום מבית אברהם ובדעת אל עליון ואז ומפניו גם כן אסתר וכל מוצאי להרגני, והראה לה הקב"ה אשר לא סר השגחתו יתברך ממנה ומבנה באשר הוא שם. וכאשר כלו המים ותשא את קולה ותבך, קרא לה מלאך ה' ואמר לה מה לך הגר אל תראי כי שמע אלהים אל קול הנער וגו' ובזה הבינה אשר השגחתו יתברך לא סר מעליה ומעליו ואלהים עמו (וכאשר אמר להלן ויהי אלהים את הנער) ואז ראתה באר מים והיה אצלה בדרך נס אחרי שתחילה לא ראתה ואחר כך ראתה, ועל כן גם היא לא עזבה לבה מה' וקטרה עצמה מהיות לאיש עד אחר זמן ששבה לבית אדוניה ודבקה בחיקו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"א, ד') בפסוק (בראשית כ"ה, א') ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה וגו'. כי ראתה שה' אתה ולא יעזבנה והכל היה כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וכלי שנשתמש בו קודש אל ישתמש בו חול.

גם יאמר שם על שכמה אמרו חז"ל (זוה"ק פרשה זו קי"ח:) מלמד שהזהיר את הגר על האמונה כתיב הכא שם על שכמה וכתיב התם (שמות ט"ו, כ"ה) שם שם לו חק ומשפט וכו' עד כאן. וגם אנו נאמר בדרך גזירה שוה זו. כי הנה נודע מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ס', ט"ז) בפסוק (בראשית כ"ד, ס"ז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו שנעשית שרה אמו שכל זמן ששרה היתה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת והברכה מצויה בעיסה וכו' וכשמתה שרה פסקו ועתה בביאת רבקה חזרו וכו' עד כאן. ונמצאת אתה למד שבשרה ורבקה נתברכו מעשה ידיהם להיות הברכה מצויה בעיסה וכן מצינו כמה פעמים בצדיקים שנתברכו מעשה ידיהם כמו באלישע (מלכים-ב ד', מ"ג) מה אתן זה לפני מאה איש ואכלו והותירו כדבר ה'. וממילא ודאי גם ידיו של אברהם אבינו היו בבחינה זו שיתברך מעשה ידיו כמו בשרה אשתו וכלתו רבקה וכדומה. ודבר זה מרומז בגזירה שוה זו כי נאמר כאן שם על שכמה ונאמר להלן שם שם לו חק ומשפט, ושם נתברכו המים המרים ונמתקו בהשלכת העץ בהם. וכן בנתינת המים הזה לפי שאברהם בעצמו

נתנם נתברכו מעשה ידיו כאשר נתברכו המים המרים להיות נמתק כן נתברך המים הזה אשר לא תכלה המים מן החמת. ועל כן החמת מים הזה לא כלה עד אחר זמן שנאמר בה ותלך ותתע במדבר באר שבע ואמרו חז"ל (בזוה"ק הנ"ל וכן הוא ברש"י ז"ל) שחזרה לגלולי בית אביה ומיד ויכלו המים מן החמת כי פירשה מדרכי אברהם ופרש ממנה ברכתו, אבל כל עוד שלא עבדה אֵל אחר לא כלו המים לפי שברכת אברהם היה בהם וכאמור. אחר כותבי זאת מצאתי דברים האלו ממש בילקוט (פרשה זו רמז צ"ה בשם מדרש) ונהניתי.

ועוד יש לומר לפי הגזירה שוה הנזכרת כי הנה זה שנאמר ותלך ותתע שעשתה מעשה תעתועים לעבוד עבודה זרה. עבור בנה היתה זאת לה. כי הן בעודו בבית אביו אברהם ראתה אותו שרה מצחק ואין צחוק אלא עבודה זרה כאומרם ז"ל (בבראשית רבה נ"ג, י"א) וגם עתה הוא התחיל בעבירה והיא שבה והלכה אחריו. ומזה נראה טעם שאחז את ישמעאל אשתא צימרתא, כי הן אמרו חז"ל (שמות רבה נ', ג') בפסוק (שמות ט"ו, כ"ה) ויורהו ה' עץ, עץ של הורדפני היה והוא מר מאוד והקב"ה במר ממתיק המר וכו'. וגם כאן יש לומר שכיוון אברהם בהמים הזה להיות לו כמו מים המרים לבודקו אשר אם יעבוד עבודה זרה ובאו בו המים המאררים למרים וזה נלמד מהגזירה שוה משם שם כנאמר. ועל כן במדבר באר שבע כשעבדו עבודה זרה והעיקר ישמעאל כי היא הלכה אחריו בדקו אותו המים ונעשו המים אש ואחזתו אשתא צימרתא ויכלו המים מן החמת פירוש שכלה להם אז בחינת מים המכבה אש רק בהיפך בוערים כאש ואוחזתו אש ומחמת שהוא פתח בעבירה בעודו בבית אביו ממנו פתח המכה וחלה הוא. וכיון שראתה כך מיד,

פסקה טו

ותשלך את הילד תחת אחד השיחים. אמר את הילד לרבות שעוד השליכה אתו זה שקבלה מהילד לעבוד עבודה זרה ועתה השליכה זאת מידה ולא ידבק בה עוד מאומה מזה. ועוד יש לומר את הילד לרבות מה שביד הילד והוא עבודה זרה כמאמר חז"ל (ריש שמות רבה) שהביא צלם מן השוק והיה עובדו וכו' ועל כן הטמינה אותו תחת אחד השיחים כמו שכתוב ביעקב (בראשית ל"ה, ד') ויטמון אותם תחת האלה. שדן אותם בקבורה כמו איסורי הנאה שכל הנקברין עפרן אסור (תמורה ל"ד.), והיא גם כן השליכה זאת תחת השיחים אשר במדבר. ועוד,

פסקה טז

ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת. כלומר ששבה מדרכה הרעה ותשב מנגד לדבר הזה לעשות ההיפוך לשוב לה' להתפלל לפניו, וגם הרחק כמטחוי קשת. ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ג, י"ג) שהוא אלפים אמה כי התרחקה כאשר יכלה מגילולי עבודה

זרה בלתי היות בתחום עבודה זרה, וגם לפי שרצתה להתפלל וידוע אומרם ז"ל (שמות רבה י"ב, ה') בפסוק (שמות ט', כ"ט) כצאתי מן העיר אפרוש את כפי שלא רצה להתפלל בתחום מצרים שמלאה גלולים.

כי אמרה אל אראה במות הילד, כי היתה יְרֵאָה שלא יבדקו המים גם אותה כמו את בנה ולא התפללה עליו והיה בפשיטות אצלה כי הילד ודאי ימות כאשר אמרה אל אראה במות הילד כי סברה שאין לו תקנה מאחר שכבר באו בו המים המאררים למרים ואי אפשר לחיות עוד. רק אני שעדיין לא באו המים למרים אפשר שעוד אחיה ואל אראה במות הילד כלומר שלא אראה גם אני במיתת הילד למות כמו הילד כלשון (תהלים פ"ט, מ"ט) לא יראה מות. ועל כן,

ותשב מנגד של עבודה זרה ותשא את קולה ותבך ותתחנן לפני בוראה ושבה לפניו בתשובה שלימה וגם הנער עשה תשובה בחליו כאשר נבאר להלן. ולזה,

פסקה יז

ויקרא מלאך וגו' ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם. פירוש מה לך הגר שאת יְרֵאָה מפניך שלא תמותי כמיתת הילד אל תיראי מזה כי לא די שאת תחיי ותנצלי ממיתה אף שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם. ונודע אומרם (בראשית רבה נ"ג, י"ד) שמלאכי השרת רצו לקטרג, אדם שעתיד להמית בניך וכו' והשיב הקב"ה עכשיו מה הוא צדיק וכו'. ולכאורה לפי פשוטו איך אמרו עכשיו צדיק הוא והלא כבר עבד עבודה זרה בעודו בבית אביו, ושרה ראתה בעיניה. ואולם לדברינו נכון כי עשה תשובה על חטאיו בחליו כי אף שקראו הכתוב נער כבר היה בן כ"ז שנה כאומרם ז"ל (שם שם, י"ג) ועל כן כאשר עשה תשובה אמרו עכשיו צדיק הוא ברגע הזו ממש ולא קודם ולא לאחריו שהיה מלסטם את הבריות כמו שכתוב (בראשית ט"ז, י"ב) ידו בכל. והקב"ה ברחמיו דנו לפי רגע הזו ונמצא צדיק בדינו והעלה לו באר. ועל כן ראשי תיבות ב'אשר ה'וא ש'ם הוא השב לרמז על ששב באותו הרגע וגם אמו חזרה בתשובה ונטל הקב"ה צערה לפניו והחיה אותה ואותו.

ועוד יש לומר מה שישבה לה מנגד הרחק כמטחוי קשת, כי נודע אשר לקרות קריאת שמע ולהתפלל בפני עבודה זרה דינו כאשר בפני צואה לפי שעבודה זרה נמשל לצואה כמאמר הכתוב (ישעיה ל', כ"ב) צא תאמר לו (ירושלמי שבת פרק ט' הלכה א'). ושנינו במתניתין (ברכות כ"ב:) וכמה מרחיקין מהם ומן הצואה מלפניו כמלא עיניו ומאחוריו ד' אמות. ולזה הגר כאשר טמנה את העבודה זרה והילד תחת אחד השיחים והיתה רוצה להתפלל היה לפניה שני דרכים, אחת להתרחק מלא עיניה ולישב לה אפילו מנגד,

שיהא טינוף העבודה זרה מלפניה כיון שלא תוכל לראותו. והשנית, לילך לאחוריה ד' אמות ותתפלל. ואמנם עוד טעם היה לה להתרחק שלא תראה במות הילד ובזה לא תועיל לה אופן זה לילך ד' אמות לאחוריו כי עד כמה שתוכל לראותו לא תוכל להפוך פניה מנגדו לרחמי האם על בנה ותרצה ראות בכל רגע מהו עושה. והא לך ראיה על זה, שבחרה יותר לילך מאתו אלפים אמה תחום שבת לטעם שאל אראה וגו', ולמה לא הפכה פניה בהרחקת אמה אחת או יותר, אלא ודאי כל עוד שהיתה יכולה לראותו לא היה לה באפשרי להפוך פניה והיתה מוכרחת לילך למקום שלא תוכל עוד לראותו והוא אלפים אמה כי עד כאן שלט מאור עיניה לראות ולא יותר.

וזה מגיד הכתוב ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד לומר אשר עיקר התרחקותה היה ברחוק אלפים אמה כי אמרה אל אראה במות וגו', כי מחמת התפילה שרצתה להתפלל לא היתה צריכה להתרחק כל כך והיתה יכולה לילך ד' אמות לאחוריה, ואך כיון אשר התרחקה מלוא עיניה עבור הילד על כן ותשב מנגד ותשא את קולה ותבך, שלפי פשוטו יתמה מה שכפל לומר ותשב מנגד שכבר אמר זה למעלה, ואמנם יאמר הכתוב שכיון שהתרחקה כל כך יכלה לישב אפילו מנגד ולישא את קולה להתפלל כיון שלא תוכל לראותו בשום אופן, מה שאין כן אם לא היתה מתרחקת כל כך לא היתה יכולה לישב מנגד להתפלל והיתה צריכה להפך פניה בהרחקת ד' אמות. והודיע הכתוב דין זה אשר מלפניו צריכין להתרחק מלוא עיניו דוקא ודין עבודה זרה כדין צואה וזה יגיד מעלת חשיבות עבודה זרה שהיא כמו טינוף הצואה.

פסקה יט

ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים. פירוש כנזכר למעלה שהבאר היה לעיניה רק שלא ראתה אותו וכשפקח אלהים עיניה ראתה, וזה פירוש הכתוב (במדבר כ', ח') ודברתם אל הסלע לעיניהם כי הן המים לעיניהם הוא ואך שאין רואין אותו כי המים רוחנית הוא, מתת אלהים הוא, פעם נראה ופעם אינו נראה, והבן.

ותלך ותמלא את החמת מים. חז"ל אמרו (בראשית רבה נ"ג, י"ד) שמקטני אמנה היתה שמלאה את החמת מים ולא בטחה בצור העולמים ברוך הוא כי לא יעזבנה כאשר ראתה בעיניה. ועוד נראה קטנות אמונתה בה' במה שהלכה למלאות מים מן המעיין ואם היתה עומדת במקומה היה הבאר הולך אליה כיון שהתחיל הקב"ה בנס וכמו שכתוב בדברי הרב הגדול האלשיך בפסוק (במדבר י"א, ח') שטו העם ולקטו כי שטות עשו במה שהלכו ללקוט ואם לא היו הולכים היה המן יורד אל תוך בתיהם והיה מתמלא ביתם מהמן וכן כאן כנאמר.

פסקה כ

ויהי אלהים את הנער. פירוש שמהיום והלאה לא עבד עבודה זרה ורק אלהים היה עמו ולא עבד, ולכן אמרו (בבא בתרא ט"ז:) שעשה ישמעאל תשובה בחיי אברהם אף שרש"י ז"ל פירש באומרו להלן ויהי רובה קשת שהיה מלסטם הבריות מכל מקום עבודה זרה לא עבד והיה אלהים עמו לא אלהים אחרים, ואפשר קודם מות אברהם עשה תשובה מכל וכל והבן.

פסקה כב

ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך ופיכל וגו' אלהים עמך בכל אשר אתה עושה וגו'. אחר שראו שאפילו לשפחת אברהם העלה הקב"ה באר לקראתה, וגם במה שנתברך מעשה ידיו שהלחם לא כלה וגם המים לא כלו עד אשר חטאו, ועשה ישמעאל תשובה וראו הכל כי אלהים עמו בכל אשר הוא עושה, כי אף שהיה נראה לכאורה אכזריות בעשיה זו ששמע לקול אשתו לגרש את בנו ואמתו מביתו מכל מקום ראו מה טובה היה בזה כי על ידי זה עשה ישמעאל תשובה. וגם נראה על ידי זה חסדי הבורא יתברך וגדולתו ורב טובו אשר אפילו לשפחת אברהם מעלה באר ויפה שיחתן של עבדי אבות מה שאנו רואין ממעשה הזה של שפחת שרה שקרא לה מלאך ה' מן השמים ודיבר עמה מה שלאו כל אדם זוכה לזה וראתה מלאכי ה', ועל כן בחוש ראו בעיניהם כי בכל אשר הוא עושה אלהים עמו, ועוד נתוודע להם מזה שאלהים עמו כי להלן אומר הכתוב והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך ונראה שכבר כרה אברהם את הבאר ומצא מים, ומזה נראה אשר לא כל אשר כרה מצא מים ובודאי עבדי אבימלך כרו תמיד כאשר יוכלו למצוא מים מצווית אבימלך אבל לא מצאו. ואולם כי בעת שכרה אברהם עלו המים לקראת צאנו ולא כן באחר וכמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ד, ה'). ואמנם עבדי אבימלך סברו כי לפי שכל הארץ של אבימלך היא ומה לאברהם ברשות אחרים, ואף זה המים שעלו לקראתו על ידי נס, גם כן של אבימלך כיון שעיקר הארץ שלו היא. ואכן באמת הנה אבימלך אמר לו הנה ארצי לפניך וגו' כלומר לפניך היא כרצונך ורשות לך לעשות בה כרצונך, בטוב בעיניך שב, כאשר יהיה טוב בעיניך ולא ח"ו לרעתך. ואולם קודם זה המעשה דהגר, אף על פי כן לא האמינו כל כך שעליית המים לאברהם הכל בדרך נס ואמרו אולי מקרה הוא, אבל כשראו שאפילו לשפחתו נתעלה הבאר כמו שאמרו המלאכים (שם פרשה נ"ג, "ד) רבון עולמים אדם שהוא עתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר וכו' ומזה האמינו למפרע אשר עבור זה הוא מצא המים ולא אחר היה יכול למצוא לפי שאליו עולין המים בנסי הבורא יתברך ועל כן הנה אלהים עמך בכל אשר עתה עושה. ועל כן נתיעץ אבימלך ופיכל שר צבאו לכרות

ברית עם אברהם בכדי שיתברכו גם הם על ידו וידעו אשר הקב"ה הבטיח לו ונברכו בך כל משפחות האדמה ואמרו חז"ל (יבמות ס"ג.) אפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכין אלא בשביל ישראל וכו'. ובבראשית רבה אמרו (פרשה ל"ט, י"א) אפילו ספינות שהיו מפרשות לים הגדול היו ניצולות בזכותו של אברהם וכו' הגשמים בזכותך הטללים בזכותך וכו', ורצו הם שיהיו הם בכלל זה שיתברכו על ידי אברהם ולו יהיו כאחת שפחותיו כשיכרתו עמו ברית ובאו אליו בטענה. ואמרו,

פסקה כג

ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקר וגו' כחסד אשר עשיתי וגו'. והנה לכאורה אבימלך היה מלך הארץ ומה היה צריך לחסד אברהם הלא אדרבה הוא נתן לאברהם צאן ובקר ועבדים וגו' ולשרה נתן אלף כסף, וגם מה חסד עושין עם הארץ שאמר אליו עם הארץ אשר גרתה בה וכי הארץ בת מקבל חסד היא, ואמנם הוא כדברינו כאומרם שאפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכות וכו'. ורצו אבימלך ושר צבאו שהם יקבלו זה החסד מאתו שיתברכו על ידו ויהי ברכת ה' עליהם בזכות אברהם ועל כן אמרו ועם הארץ אשר גרתה בה כאומרם שם הגשמים בזכותך הטללים בזכותך, ולזה בקשוהו שימשוך הברכה ברכת שמים ממעל אל הארץ אשר גר בה להיות הגשמים והטללים מצויים בה ותתברך בזכותו והכל תעשה זאת כחסד אשר עשיתי עמך, כי כשם שהוא עשה חסד עם אברהם ואמר לו הנה ארצי לפניך וכנזכר לפניך היא לעשות בה כרצונך, ועל כן חסד מול חסד תעשה שנכרות ברית עמך להתברך על ידך, והנה נודע מאמר חז"ל (סנהדרין ס"ג:) אסור להשתתף עם הנכרי שמא יתחייב לו שבועה וכתיב (שמות כ"ג, כ"ג) לא ישמע על פיך וכו'. אשר על כן נתחכם אברהם והשיב,

פסקה כד

ויאמר אברהם אנכי אשבע. פירוש דוקא אנכי לבד אשבע ולא אתה שאיני חפץ בשבועתך ואכן אבימלך לא חפץ בזה כי היא המעטת כבודו שלא ירצה אברהם בשבועתו, ואמר אחר כך כי שם נשבעו שניהם. ועל כן נענש אברהם על ידי זה והוצרך לעקוד את בנו בעבור זה כמאמר חז"ל (בתנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז צ"ה) שאמרו המלאכים רבונו של עולם אדם יחיד בררת לך מכל שבעים אומות וכרת ברית עם אומות העולם אמר להם בן יחיד נתתי לו ואני אומר לו העלהו עולה לפני אם יעלהו הרי מוטב וכו' אבל באמת אברהם לא חפץ בשבועתו ולא היה ירא ממנו כי סמך לבו לא ייירא וגו'.

פסקה כה

והוכח וגו' גזלו עבדי אבימלך. לכאורה יתמה למה לא הוכיח אותו קודם שלא בעת כריתת הברית, ואמנם כאשר ראה אברהם שנתוודע לאבימלך אשר שם אברהם ארץ

ציה, למוצאי מים. ואחר, לא היה מוצא המים בשום אופן כי אם הוא שעלו המים לקראתו. וגם בזה שאמר לו אבימלך כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר גרתה וגו' שכיוון לומר שני הדברים אחת סתם שגרת בארץ ולא כמצרים שאמרו לך הנה אשתך קח ולך, ועוד החסד שעשיתי עמך שנתתי לך הארץ לעשות בה כרצונך ולפניך היא כאמור למעלה, אז אמר אברהם עתה עת להוכיחו על המים שגזלו עבדיו כי הנה המים בודאי לי הם שלא היו עולין לקראת אחר, והארץ אף ששלך היא מכל מקום נתת לי לעשות כרצוני בה, והנה נודע שבני נח מצווין על הדינין וכאשר כתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ט' מהלכות מלכים הלכה י"ד) שעל כן נתחייבו בני שכם מיתה שלא עשו דין בשכם בן חמור בעת שגזל בת יעקב. ועל כן הוכיח את אבימלך בהיות לאל ידו לעשות דין בעושה שלא כדת למה לא עשה דין בעבדיו בעת גזלם וחיוב מיתה יש בו בזה. ועל זה השיב,

פסקה כו

ויאמר אבימלך לא ידעתי וגו'. להבין כפל הלשון אשר בפסוק הזה, נראה כי הן אברהם יוכל לטעון כי אף שלא ידע מי עשה הדבר מכל מקום הנה על הדיין מוטל לחקור ולדרוש בשל מי הרעה הזאת עד אשר ימצא החייב ויעשה בו דין, כמו שבן נח חייב אם היה לו ללמוד ולא למד כמו שאיתא ברמב"ם (שם ריש פרק י') ולכן השיבו טענה נצחת על כל טענותיו, ואמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה שאעשה בו דין וגם אתה לא הגדת לי מי ומי הגוזלין לנקום בהם, וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום. פירוש אפילו סתם שמועה לשמוע כי נעשה דבר כזה בעיר בלתי ידיעת מי עשה הדבר, לא שמעתי. כי אם שמעתי סתם מהדבר הייתי חוקר ודורש בשל מי הרעה לעשות בו דין אבל לא שמעתי כלל ובן נח ששגג באחת המצוות אינו חייב עליהם כמו שכתוב ברמב"ם שם.

פסקה כז

ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית. גם זה מורה באצבע לכל אשר כתבנו למעלה כי לכאורה להפלא הוא כלפי לייא יציבא בארעא וגו' אתמול הנה ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך, ועתה נתהפך שיצטרך אבימלך לקבל מאברהם צאן ובקר. ועוד וכי כלום חסר מבית המלך ואיזה מלך אשר יצטרך צאן ובקר. ואם אפילו נאמר שאברהם נתן לו בדרך מתנה ודרך מלכים הגדולים לקבל מתנה מזולתם אין זה צאן ובקר כי אם איזה אבן טוב מאבנים היקרים כיד המלך ולא צאן ובקר, ואולם הכל מורה על מה שכתבנו כי עיקר חפץ אבימלך בזה הכריתת ברית היה שעל ידי אברהם יתברך בכל אשר יעשה ויהיה ברכת אלהים בכל מעשה ידיו ולזה נתן אברהם לאבימלך צאן ובקר שיתברך על ידי

זה בכל מעשה ידיו כאומרם באיוב (בראשית רבה ל"ט, י"א) לא נטל אדם פרוטה מאיוב ויצטרך ליטול ממנו פעם שניה מה טעם כי מעשה ידיו ברכת. וכן אמרו באברהם לא שָׁם אדם פרה מאברהם עד שנתברך וכו', כי מי שהברכה מצויה במעשה ידיו הנה שלו בכל מקום שהוא מתברך. ולזה נתן לו צאן ובקר משלו בכדי שיתברכו אצלו וישיג הברכה בזכות אברהם וילך הלוך וגדל עד כי גדול מאוד. והעיקר בזה הוא הכוונה שכיוון אברהם במחשבתו בעת נתן לו צאן ובקר שבזה יתברך אבימלך. ואמרו שם בפסוק והיה ברכה הברכות מסורות לך, ולמאן דחזי לך למברכא בריך. ופירושו כי הברכות בידך הם למי שאתה תתן בידך משלך הנה הברכה שם, ואך למאן דחזי לך למברכא בריך כי לא להכל תתן ברכתך שלא יפוצו מעינותך חוצה פירוש לחוץ למי שאינו ראוי לקבל הברכה, וכאן כיוון אברהם שיתברך אבימלך על ידי מעשה ידיו כנאמר.

ובזה נראה ליתן טוב טעם ודעת להבין מפני מה במלך סדום כשרצה ליתן לאברהם כסף וזהב ואמר הרכוש קח לך השיבו הרימותי ידי לה' וגו' אם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם, שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך כמאמר חז"ל (שם ומובא ברש"י ז"ל). והנה בהיותו במצרים ובגרר קיבל מתנות מפרעה ואבימלך ולא חש כלל שלא יאמרו שהם העשירו את אברם. ואכן כי הנה אמרו חז"ל (בבראשית רבה מ"ג, ה') בפסוק (בראשית י"ד, י"ז) ויצא מלך סדום לקראתו וגו' התחיל לקשקש לו בזנבו אמר לו מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלת אף אני ירדתי לחמר וניצלתי. ולזה אם היה מקבל שום דבר ממלך סדום היה מלך סדום אומר בלבו כי הן כל אשר יש לאברהם הכל שלו הוא כי על ידי מעשה ידיו נתברך לאחר שסבר בנפשו כי גם לו שם כשם הגדולים והוא מלומד בנסים. וזה שאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם כלומר אני העשרתי אותו לעולמים, בזה שלקח מאתי שְׂרָה עליו הברכה, וכל שיש לו מאז, הכל בכח הברכה הלז. ובאמת שזה שקר הוא כי הקב"ה הבטיחני לעשרני ולא בברכותיך, ועל כן לא רצה לקבל ממנו ונשבע על זה. ולא כן פרעה ואבימלך שלא חשבו כזה ונתנו לו סתם מתנות להיות זה אצלו ולא שיתברך על ידי זה לעולמים על כן קיבל מה שנתנו לו, ועל כן גם כאן כתיב סתם צאן ובקר ולא פירש כמה, כי עיקר הנתינה הוא ברכת הצאן והבקר ולא זה הצאן שנתן לו כדבר האמור.

ויכרתו שניהם ברית. הנה כבר כתבנו למעלה כי לא היה חפץ אברהם בשבועת אבימלך ואף על פי כן נשבע אבימלך לכבודו עיין שם. ועוד טעם נראה לפי הנזכר כי אחר שנתן אברהם מתנות לאבימלך מתנות נכבדות כנאמר הנה מרוב אהבה והחיבה שבער אז בלב אבימלך לאברהם קפץ ונשבע אף שלא בחפץ אברהם להראות כי הוא חפץ בשלומו בכל

לבו, ושם נשבעו שניהם מרוב החיבה על כן תיכף אחר נתינת המתנות כתיב ויכרתו שניהם ברית כאמור.

פסקה כח

ויצב אברהם את שבע כבשות הצאן לבדהן וגו' עד על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם וגו'. להבין מה שטרח אברהם בכל זה והלא לא הוא הלך אצל אבימלך לבקש מאתו כריתת הברית כי אם אבימלך הלך אצלו וביקש מאתו על הדבר. וכבר כתבנו שאברהם לא חפץ כלל בשבועת אבימלך כי לא היה ירא מאתו ועל מה זה עשה כל העשיות ואמר כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת וכי כל כך היה אברהם צמא למים והלא ה' אתו בכל אשר עושה וכל אלה העשיות היה צריך אבימלך לעשות כי הוא ביקש על הדבר והיה ירא מאברהם. ועוד כי אחר שנאמר ויכרתו שניהם ברית היה די בזה ולמה לקח עוד כבשות ומפני מה דוקא שבע ולא שמונה או שש.

ואמנם אברהם אבינו הציב וירה אבן פנתו למעלה למעלה וראה את הנולד כי כאשר יבוא המלך דוד וירצה להכות את היבוסי היושב בירושלים והוא מבני בניו של אבימלך והן יאמר היבוסי יושב הארץ (שמואל-ב ה', ו') לא תבוא הנה עד הסירך העורים והפסחים וגו' והוא הצלמים שהקימו, ובפיהם שבועת אברהם לאבימלך כמאמר חז"ל (בילקוט יהושע רמז כ"ח). וחש אברהם שלא יאמרו בני אבימלך אשר השבועה היתה לעולם, שלא ילחמו בני אברהם עם בני אבימלך, והנה דרך הממשכן בית או עיר לחבירו על זמן רב וירא שלא יוחלט זאת בידו מעמיד איזה דבר אבן או עץ וחוקק בו כל הענין איך שרק לזמן הזה הוא ממשכנו ואחר כך יחזור לידו, וכן אברהם אבינו כיון שהיה ירא שלא יחליטו בני אבימלך השבועה הזאת לעולם ועל כן הציג שבע כבשות הצאן ואמר כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת כי באר הוא הנקרא ציון וירושלים כמו שאמרו חז"ל (בבראשית רבה ע', ח') בפסוק (בראשית כ"ט, ב') וירא והנה באר בשדה וגו'. וכן נודע ליודעי רזי תורה מכוונות האר"י ז"ל אשר ציון וירושלים נקראים בא"ר באר מים חיים הם למוצאיהם שמשם שואבים כל בחינות החכמה והיראה ורוח הקודש וזה שער השמים. ואברהם אבינו חפר את הבאר הזאת כי הוא פתח וחפר ומצא מים בראשון וראשונה, והתגלה מלכות כל עולמים בארץ הלזו ועל ידו הכל ממשמשין ובאין לבחינות ומדריגות, אבל הוא חפרה בראשונה ושאב מים הנאמנים לבאי עולם. והנה אמרו חז"ל (שם פרשה נ"ד, ב') מה שניתן לאברהם לשבע דורות ניתן לאבימלך לשלשה ופירש רש"י שם שכשנכנסו ישראל לארץ עברו ז' דורות מזרע

אברהם, ומזרע אבימלך לא עברו אלא ג' וכו'. נמצאת אומר אשר ג' דורות של אבימלך שעליהם היה השבועה כמו שכתוב אם תשקור לי ולניני ולנכדי כלו אחר שבע דורות של אברהם, ועל כן הציג שבע כבשות ואמר בעבור תהיה לי לעדה וגו' וקרא למקום באר שבע הכל למען ידעו כל העולם על ידי הבאר הזה ויכתב ויחתם למען יעמוד ימים רבים אשר השבועה לא היתה כי אם אחר כלות שבע דורות מאברהם ולא יותר.

או אפשר שרמז בשבע האלו על כניסת דוד המלך בירושלים כי הוא הסיר העורים והפסחים, והוא היה הרועה השביעי אשר הקים הקב"ה לישראל שבעה רועים והם אברהם יצחק יעקב יוסף משה אהרן ודוד הוא השביעי והוא הסיר העורים וגו'.

או אפשר שרמז על כלות ז' שנים שעשה דוד בחברון ואחריהם בא לירושלים שהוא באר שבע, ויהיה איך שיהיה על כל פנים עשה סימן מובהק בבאר שבע שרק עד שבעה הוא ניתן או ז' דורות או ז' רועים וכו' ואחר השבעה הוא לאברהם ולבניו לדורות עולם. ואמנם לפי זה היה צריך לקרותו באר שבע בסגול לרמז על שבעה, והנה בפסוקים שלפנינו מנוקד בקמץ על שם השבועה, ואך הנה כבר כתבנו שבדעת אברהם לא היה שישבע אבימלך כי אם הוא לבדו כמו שאמר אנכי אשבע אנכי ולא אתה. ועל כן הציג שבע כבשות הצאן לקרוא למקום באר שבע על ז' דורות וכו' שהיתה שבועתו. ואולם הנה אבימלך לרוב האהבה קפץ ונשבע מדעת עצמו גם כן כנאמר והוא לא נשבע כי אם על ג' דורות ולא יותר כי לא ביקש כי אם על ג' דורות ואיך ישבע הוא שגם דור רביעי או יותר לא ילחמו בבני אברהם והם יהיו מותרין להלחם בו ובודאי לא נשבע כי אם על ג' דורות. וכיון שגם הוא נשבע היה צריך להקרא השם גם על שם שבועתו ולא היו יכולין לקרותו על שם השבעה כי לא נשבע רק על ג' ולזה קראוהו באר שָׁבַע בקמץ לרמז סתם על השבועה וממילא נכלל גם בזה כוונת אברהם בבחינת שבעה שרק עד ז' דורות או ז' רועים וכו' חל שבועתו ולא יותר. וזה שאמר הכתוב על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם כלומר מה שנקרא שבע בקמץ ולא בסגול הוא מחמת שנשבעו שניהם ועבור שבועת אבימלך לא היתה יכולה להקרא על שם שבעה אבל באמת נכלל בזה גם שבעה כאמור.

פסקה לג

ויטע אשל וגו'. חז"ל אמרו (סוטה י'.) חד אמר פונדק וכו' ובבראשית רבה אמרו (פרשה נ"ד, ו') שאמר לו מה (כלומר מה תרצה) לאכול קופר חמר ביעין וכו', ובדבריהם ז"ל אפשר עוד לומר בזה כי נודע אשר באר שבע הוא נקודת ציון וירושלים מקום המקדש ששם שער השמים אשר דרך בו עולים כל התפילות והבקשות לכל שאלות צרכי בני

אדם כי זה הוא השער לה' וכמאמר שלמה המלך ע"ה (מלכים-א ח', מ"ד) והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת והבית אשר בניתי לשמך. ועל כן אמרו (בראשית רבה ס"ט, ז') הסולם הזה רגליו בבאר שבע וראשו בשמים כי דרך שם הוא הכניסה לכל עובר לכל מי שרוצה לשאול דבר משמים, וגם דרך שם יורד כל מיני השפעות וצרכי בני אדם כי ממקום שבאו התפילות לשם ילכו ההשפעות הנענין על ידי התפילות והכל בזה שער השמים. והנה אברהם אבינו ע"ה הוא הוא אשר פתח המקור הזה בראשון וראשונה בכח צדקתו וחסידותו לסקל הדרך מאבנים וחול לעשות במים עזים נתיבה שביל ודרך להיות תפילות בני אדם בוקעים ויוצאים בדרך הזה ושבים בכל מיני ברכות. וזה אומרו ויטע אשל בבאר שבע שאברהם אבינו נטע זאת שבחינת אשל שהוא שאל מה, כלומר כל בחינת השאלות יהיה בבאר שבע וכל הבקשות ילכו דרך שם. ועל ידי מה נטע אברהם זאת, אומר הכתוב ויקרא שם בשם ה' אל עולם, כלומר כי על ידי שקרא אברהם שם בשם ה' בזה נעשה שם בחינת אל עולם שלעולם כן יהיה להיות השאלות בוקעים ויוצאים ושבים דרך שם עם חסד אל כל היום.

פסקה לד

ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים. לא נודע טעם אברהם בזה לישב בין הפלשתים ימים רבים כל כך יתרים על של חברון כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ד, ו') והן נודע כי ארץ פלשתים אינה חשובה כל כך, וחז"ל אמרו (שם נ"ב, ד') כי נסע מחברון מפני הבושה של לוט שהיו אומרין שבא על בנותיו. וזה נכון הוא אבל לא על כל כך שנים כי על כל פנים הרי חזר לחברון והיה לו לחזור קודם להיות קרוב להר המוריה. ואפשר לומר בזה כי הנה הקב"ה אמר לאברהם (בראשית ט"ו, י"ג) כי גר יהיה זרעך בארץ וגו' ומשמע דוקא זרעך ולא הוא וכמאמר חז"ל (שם מ"ד, כ') בפסוק (שם שם, ט"ו) ואתה תבוא אל אבותיך וגו' רק משנולד יצחק התחיל הגירות וענין הגירות שהיה ביצחק ולא באברהם הוא לפי שאברהם היה במדינה חשוב ומפורסם גדול והיה מלך עליהם כמאמר חז"ל (שם פרשה מ"ג, ה') ומוניטין שלו יצא בעולם כמאמרם (שם פרשה ל"ט, י"א) ואיך יֵאָמֵר גר על מלך הארץ ועל כן אמר אברהם לבני חת (בראשית כ"ג, ד') גר ותושב אנכי עמכם, פירוש אף שאני גר ממקום אחר מכל מקום תושב אני עמכם כי מלך הארץ היה כאמור. ולא כן יצחק שלא היה לו שלוה בארץ, והפלשתים גרשו אותו ממקום למקום ואמרו לו (בראשית כ"ו, ט"ז) לך מעמנו וגו' ואין לך גירות גדול מזה, ועל כן נאמר לו (שם שם,ג') גור בארץ הזאת כלומר קבל עליך הגירות. ואכן נראה כי אף אברהם לא היה תושב כי אם בחברון שהם אמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו פירוש מלך כמו שכתוב שם ולא כן בשארי

מקומות ובפרט בפלשתים שגזלו וחמסו אותו תמיד בבארות אשר חפר, ושרה נלקחה לבית אבימלך הגם שסבר שאחותו היא מכל מקום זה גירות הוא ולא תושב ועל כן אמר גר ותושב אנכי עמכם פירוש דוקא עמכם תושב אני ולא במקום אחר.

ונראה שזה היה רק עבור יצחק לפי שמשנולד יצחק התחיל הגירות, ואם יהיה אברהם תושב באותן הימים לא יראה שום בחינת גירות ביצחק כי הלא קטן שנולד הוא ויושב בחיק אביו ואמו, ואך אם גם אביו ואמו גרים בארץ ממילא גם תינוק בן יומו מרגיש בהגירות כי אי אפשר להיות לו די סיפוקו כל כך כמו בהיות אביו ואמו תושבים בארץ, ונמצאת אומר כי באמת גזירות הגלות לא נגזר כי אם על יצחק ולזה אמר לו כי גר יהיה זרעך בלבד שלא נגזר גירות כי אם על זרעך, ואך מחמת גירותו ממילא נמשך לאברהם קצת גירות בהיות יצחק קטן וגדל בחיק אביו שאי אפשר להיות בענין אחר (ועיין למטה)..

והנה באמת תחילה לא הלך אברהם מחברון כי אם עבור לוט או מחמת פסיקת עוברים ושבים אחרי הפיכת סדום ועמורה כמאמרם (שם בבראשית רבה נ"ב, ג'), ואך היה דעתו לחזור תיכף למקום קביעתו לקדושת הר המוריה. ולא הלך לגרר עבור גירות כי לא נגזר עליו גירות ואך ממילא כשבא לשם נאמר ויגר בגרר כי על כל פנים היה בעת הזאת בבחינת גר אבל הוא לא הלך לשם זה. ואך כאשר קרה לו מעשה אבימלך שמזה נסבב שנפקדה שרה בבנים על ידי צאתה טהורה מביתו כאומרם (שם פרשה נ"ג, ו') ותהר ותלד שרה את יצחק. ומיד כאשר נולד יצחק הביט אברהם שהגיע העת להתחיל הגירות ואם לא יתחיל גירות יצחק עתה, ממילא יומשך ישיבת ישראל במצרים יותר לפי ערך השנים שלא יחשב הגירות ליצחק. ולזה אמר אברהם מוטב אקבל עלי גירות כאשר אוכל בכדי שיוחשב ליצחק הגירות משנולד, כי ממילא כשאני אחשב גר יוכר גם בו הגירות כנזכר ויומהר על ידי זה קץ גאולת ישראל.

ולזה אמר הכתוב, ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, כלומר אברהם כשראה שנולד יצחק קיבל גירות על עצמו להיות גר בארץ לא לו בין הפלשתים וגר שם ימים רבים עבור כן בכדי שיתחיל הגירות מהולדת יצחק. ולזה אמר הכתוב לשון ימים רבים על דרך מאמר חז"ל (שמות רבה א', ל"ד) בפסוק (שמות ב', כ"ג) ויהי בימים הרבים ההם ימים של צער היו לפיכך קורא אותן רבים ודכוותיה (ויקרא ט"ו, כ"ה) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים וגו'. וכן כאן ימים רבים של צער בקבלת עול הגירות בכדי שבימים רבים הללו יצאו הימים הרבים הנזכרים שם ביותר מהר, והיה שם עד סמוך אל העקידה שהגיע פרק שרה למות והוצרך לילך לגור לחברון לקברה שם במערת המכפלה המוכנת אליה מששת ימי בראשית.

פרק כב

פסקה א

ויהי אחר הדברים האלה וגו'. חז"ל אמרו (סנהדרין פ"ט:) אחר דבריו של שטן וכו' שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא היה לו תור או גוזל אחד להקריב לפניך וכו'. והנה לדברים הללו יתמה למה הפסיקה התורה בין ויעש אברהם משתה גדול לפרשת העקידה בפרשת אבימלך מאחר שהעקידה היה על ידי המשתה, ואמנם עוד אמרו (בתנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז צ"ה) שאחר שכרת אברהם ברית עם אבימלך אמרו המלאכים לפני הקב"ה רבונו של עולם אדם יחיד בררת לך משבעים אומות וכרת ברית עם אומות העולם, אמר להם בן יחיד נתתי לו ואני אומר לו העלהו עולה לפני אם יעלהו לפני הרי זה מוטב ואם לאו יפה אתם אומרים וכו' עד כאן. ולזה נכון מה שסמכן הכתוב זה לזה ואך למאמר הראשון קשה.

ואולם נראה אשר אלו ואלו דברי אלהים חיים ולשניהם נכון סמיכת הכתובים. והוא על פי מה שכתבו רבותינו בעלי התוספות ז"ל (שבת י:) על מה שאמרו שם לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שתי סלעים מילת נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים והקשו הלא כבר נגזרה הגזירה בברית בין הבתרים שנאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ותירצו שעל ידי זה נתקרב הדבר לבוא וכו' עיין שם. וכן כאן כי באמת בעת הסעודה אשר גמלו את יצחק נקבע בדעתו של אל דעות שיצוהו להקריבו לעולה אך לא נגבל זמנו מתי יהיה, ועל ידי המעשה של אבימלך נתקרב הדבר ובא אל הפועל. ולזה אמר הכתוב ויהי אחר הדברים האלה קאי על כל הדברים הנזכרים למעלה מסעודה ומשתה, ואף על פי כן אמר אחר שפירושו סמוך כאמור בדברי חז"ל (בראשית רבה מ"ד, ה' לדעת רב הונא) לומר שהיה סמוך למעשה הכתובה למעלה מעשה כריתת ברית אברהם עם אבימלך שעל ידי זה נתקרב הדבר וכאמור.

והאלהים נסה את אברהם. אמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ה, א') לנסותן בעולם לגדלן כנס הזה של ספינה. והנה לדבריהם היה מחויב להכתב בזה שם הוי"ה הרחמים כי אחר שהכוון היה לרוממן בעולם לגדלן זה מדת החסד הוא ולא מדת דיני אלהים. ואמנם נודע אשר כל זה העשיה בא ממדת הדין שקיטרג עליו וכמובא למעלה שמכל המשתה לא הקריב פר ואיל וכרת ברית עם הגוים עד שאמר הקב"ה אם יעלהו מוטב ואם לאו יפה אתם אומרים. על כן יאמר הכתוב והאלהים נסה את אברהם פירש הנה אלהים מדת דינו של הקב"ה כביכול שכיוון לקטרגו, ואדרבה עשה לו טובה גדולה שנסהו ורוממו וגידלו בעולם בזה.

או יאמר והאלהים נסה את אברהם. כי נודע אשר מדת דינו של הקב"ה אינו ח"ו מצד הדין בכדי לעשות נקמה ולנקום במי שמורד נגדו אין זה דרכי אלהינו יתברך הטוב והמיטיב לרעים ולטובים וכל בחינת הדין אינו אלא בחסד וברחמים רבים כאשר כתבנו בזה כמה וכמה פעמים אשר כל הדינים והיסורים שבעולם אינם אלא חסד גמור מאתו בכמה בחינות שונות לפי עצם הילוכו של אדם בדרכי ה' ועבודתו. וגם מהם שאין הכוונה כי אם להרבות שכרו בעולם הנצחי והן הן יסורין של אהבה הנאמר בהם (משלי ג', י"ב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח, ובעל יסורין הזה שמח ביסורין האלה כמוצא שלל רב לאשר נפשו יודעת אשר אין כל יסורי עולם הזה כדאי לרגע אחת תענוג עולם הבא. או לפעמים באין למרק עוונות האדם אשר זה ודאי טובה גדולה, או בכדי שיזכור האדם על ידיהן לעשות תשובה לפניו יתברך, או שאר בחינות. ואתה תחזה מכל עיקר בריאת הדין בעולם אשר לא נברא כי אם בכדי להנהות הנשמות משכר כפול ומכופל שלא בדרך נהמא דכסופא כי אם שיבוא לו שכרו בדין ובמשפט, וזאת היא הטובה הגדולה המעולה השלימה שאין ערוך אליה כנודע.

ולזה אמר כאן הכתוב אחר אשר אנו רואין כמה הגדיל מדת הדין והקיטרוג עד שהוכרח אברהם אבינו לעמוד בנסיון גדול כזה שירצה לשחוט בן יחידו אשר אהבו והולידו לעת זקנתו ואינו מצפה עוד לבן אחר, לא תימא שכוונת דין אלהים הזה כיוון ח"ו לטודדו אולי לא יעמוד בנסיונו לא כן כי והאלהים נסה את אברהם. פירוש הנה אלהים באמת חשבה לטובה גדולה לנשאו ולרוממו ולגדלו בעולם על ידי זה כי כל דיני אלהינו יתברך חסדים גמורים הם כאמור. וגם יוסף הצדיק אמר כזה (בראשית נ', כ') ואלהים חשבה לטובה. פירוש מדת הדין מה שפעל ועשה בכם שתמכרו אותי ממכרת עבד ח"ו לא לרעה היתה רק חשבה לטובה, והנה יצמח מזה טובה גדולה כאשר עיניכם תחזינה להחיות עם רב וכאמור.

עוד יתבאר מקרא קודש הזה כי הנה דורות הראשונים אשר היו עד אברהם, לגודל רעות הדורות שהיו זה אחר זה ועל ידי כן חזו וראו מפעלות אלהים בארץ פעמים רבות. פירוש שראו מופתים גדולים ונוראים משמו יתברך אבל הכל מגבורת ה' וידו החזקה. טֶבַע לדור המבול, ובלבל לשונות דור הפלגה, והציף שליש העולם, ועד שבא נח היה המים עולה ומציף אותם מבתיהם וקבריהם כאומרם (בבראשית רבה כ"ה, ב'), והיפך סדום ועריה בגפרית ואש, ואת כל אלה עינם ראו. אבל לא ראו מגבורת ה' שיעשה טובות לאדם או למדינה בפלאים רבים ומופתים גדולים ונכבדים, כי לא היו ראויין לזה. ועל כן שתו בשמים פיהם וידברו באלהים לאמר כך דרכו ח"ו שוטף הכל ונוקם ובעל חימה.

ואבימלך אמר הגוי גם צדיק תהרוג וגו' ואמרו חז"ל (לשון רש"י על פי בראשית רבה נ"ב, ו') שאמר שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול וכו' אף אני אומר שהרגתם על לא דבר וכו' עד כאן. ופירוש אף אני אומר כלומר כבר הנה הכל אומרים ועכשיו אף אני אומר. והכל לפי שלא ראו מגבורות ה' כי אם מכות ופורעניות ולא ראו טובה במופתי ה', והן כשבא אברהם הראה ה' ידו הגדולה והצילו מאור כשדים שהיה באש ולא נשרף ורדף אחר ארבעה מלכים חזקים והשיגם והצילו ה' מהם וילד בן לזקוניו והניקה בנים שרה, אשר על כן מכל זה ראו כי יעשה ה' דבר גבורת נפלאותיו גם בחסדים רבים ולאיש אשר יאהב יתן לו עושר ונכסים וכבוד וינשאהו למעלה ויעשה לו פלאים ברוב גבורותיו וחסדיו להתגבר על אויביו, ואז האמינו כי אל אמונה ואין עול הוא ואין מדת הדין בעולם רק לנקום ולהכות כי אם לעשות טובות לאוהביו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ובזה נתגדל ונתהלל מדת דינו של הקב"ה בעולם לומר כי דינו דין אמת ברוך הוא וישפוט תבל בצדק, ולטובים יעשה אלהים טובות בגבורות נוראות.

ולזה אמר הכתוב ויהי אחר הדברים האלה קאי על כל הדברים הנזכרים מהולדת אברהם ועד עכשיו מהנסים שנעשו לו, ולא לו בלבד כי אם אף בזכותו ניצול לוט בן אחיו ממהפכת סדום ועמורה וכמה נסים נעשו לשפחתו ובנה, ואז והאלהים נסה את אברהם פירוש שמדת הדין נסה ונגבה למעלה ברוב שיר ושבח עם אברהם (כי את הוא כמו עם) והבינו אשר כל הדינים המה חסדי אמת מאתו יתברך ואינם נעשים דינים ופורעניות כי אם לפי פאת המקבל אשר לא יוכל לקבל כי אם באופן זה, ומפי עליון לא תצא הרעות וכולם הצדיקו הדין עליהם, והכל היה בעבור אברהם שעל ידו ראו זאת וכאמור.

ואולם אמרו חז"ל (בבראשית רבה נ"ה, א') שחשש הקב"ה שלא יאמרו בני האדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר וכו' ולמי שהוא רוצה עושה מלך וכו' ואינו תלוי כלל במעשה בני אדם אם לטוב או למוטב רק ברצונו תלוי הדבר. על כן פירסם הקב"ה מעשיו לכל שאף על בן יחידו ממש (כי האחר הנה גרשו מביתו, וגם בן האמה נקרא ולא בנו כאמור למעלה) ואשר אהבו על רוב צדקתו כי כבר היה בן ל"ז שנה, לא חס עליו וכבש רחמיו לשוחטו לשפוך דמו כמים ובזה ידעו הכל אשר כל האומר הקב"ה וותרן הוא יוותרו חייו כאומרם (בבא קמא נ'.) וכל אשר עשה לאברהם שלא בחנם הוא כי אם הכל בצדק ובמשפט כי בכל כוחו עבדו.

ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני. נשתנה נבואה זו מכל הנבואות לקרות לו בשמו מה שאין כן בכל מקום נאמר ויאמר ה' אל אברהם וכדומה, ואולי כיוון ה' לקרות לו אברהם

להראות אשר זה השם קבע אליו זה שמו הנאה לו וכל אשר יקראהו אברם יעבור עליו בעשה. ולא כיעקב שאחר שקראו ישראל קרא לו עוד יעקב מה שאין כן כאן קראהו אברהם לומר אברהם יהיה שמך ולא יקרא עוד שמך אברם.

או יאמר ויאמר אליו אברהם וגו'. כי הנה בכל הנסיונות שנסה הקב"ה לצדיקים כמו לאברהם עד הנה וליוסף ודוד וכדומה לא מצינו נסיון כזה לשחוט את בנו. וכל הנסיונות המה בגופו של אדם לכבוש תאותו עד מצוי דם נפשו או למסור נפשו עליו כמו חנניא מישאל ועזריה וכדומה ליליך במו אש בשביל קדושת שמו יתברך אבל לא בשחיטת בניו. ואמנם האמת הוא שלא מצא מקום באברהם לנסותו בדבר אחר כי כבר ידע אשר לבו שלם וחזק עמו וכל האברים מקודשים ומזומנים לשמו יתברך באופן שאין שייך כלל לנסותו בדבר ערוה כמו ליוסף או בשאר עבירות כי הקדיש כל תאוותיו וכל כחותיו לה' וכמה פעמים מסר נפשו עבורו באור כשדים וברדיפת המלכים. ולבן צ"ט שנה מל בשר ערלתו באופן שכבר יצא מכל טבע העולם בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ולא יצא לו מקום לנסותו כי אם בזה, שזה אינו בגופו וחביב יותר מכל גופו כי זה כל פרי עמלו מכל מה שהיה לו בעולם כמו שאמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי וגו', כי מי שאין לו זרע חשוב כמת כאומרם ז"ל (נדרים ס"ד.) ואם אף את זה יעשה אז כבר הוא שלם בכל הנסיונות.

ולזה אמר הכתוב ויאמר אליו אברהם, קראו אברהם. שנודע אומרם (נדרים ל"ב:) בתחילה המליכו הקב"ה על רמ"ג אברים ולבסוף על רמ"ח ואלו הן וכו' ופירשו שם שאף אברים שאינם ברשותו של אדם כמו עינים לראות שיוכל להסתכל אף בלתי כוונה כלל, וכן אזנים לשמוע גם הם בידו ניתנו שלא לראות דבר שאינו רוצה ולא לשמוע דבר שאינו רוצה ואם כן כיון ששמך אברהם המורה על השלימות בכל האברים אין לי עוד לנסותך כי אם במה שאומר לך והוא עקידת יצחק כנאמר.

ויאמר הנני. אמרו חז"ל (בבראשית רבה נ"ה, ה') הנני לכהונה הנני למלכות, ולהבין דבריהם מה ענינו לכאן ועם האמור יובן כי אחר שקרא לו הקב"ה בשמו אברהם כלומר אתה הוא השלם בכל רמ"ח האברים לפני, סבר אברהם כי חפץ הקב"ה היות לו כהן לעבודה להקריב קרבנות לפניו או רוצה לתת עליו עול מלכות, ולזה השיבו הנני לכהונה להיות שלם באברי כי בעל מום פסול לעבוד העבודה והנני למלכות כי כל מאן דנטר ברית מלכות אתנטרא ליה כמו שאיתא בזוה"ק (לך לך צ"ג:) וכאן כיון שנשלם במעשה המילה, ונשלם בזה בשלימות כמו שמנו החמשה איברים ובכללם ראש הגויה הרי הנני לכהונה

הנני למלכות, אבל הקב"ה באמת לא לזה קראו אברהם כי אם כאמור לאשר היותך שלם בכל ואין לי עוד לנסותך כי אם בזה שאומר לך.

פסקה ב

ויאמר קח נא וגו'. חז"ל אמרו (סנהדרין פ"ט:) אין נא אלא לשון בקשה וכו', ועוד נראה לפי הנזכר שאמר לו שאין לי עוד שום בחינה לבחון אותך כי אם בזה, וזה אומרו קח נא כלומר רק זה בלבד צריך אני לבחון אותך ואם תעמוד לי בזה אז יוודע בודאי כי לבבך שלם עמי בכל השלימות ולא אצטרך עוד לנסותך בשום דבר.

או יאמר קח נא וגו'. ועל דרך מאמר רבותינו הנזכר אין נא אלא לשון בקשה אך להבין מה ענין בקשה בכאן אם הוא דבר המצטרך, ואמנם הנה כתבנו במקום אחר פירוש מאמר חז"ל (מנחות כ"ט:) במה שהשיב הקב"ה למשה רבינו ע"ה כששאלו על מיתת רבי עקיבא רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני. וצריך להבין תשובה הזאת, כי על המחשבה גם כן יקשה לו למה עלה כך במחשבה.

ואכן הנה נודע מכוונת קריאת שמע שאדם קורא בכל יום פעמיים הנה העיקר הוא קבלת עול מלכות שמים באהבת אמת, אהבה בלבבו ונפשו ומאודו, וצריך לקבל עליו כל ד' מיתות בית דין בד' של אחד כלומר שהוא מתיחד עצמו עם בוראו בכל עוז ותעצומות בכל פרטי רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ליחד כולם לה' אֶל אמת, באופן שלא יחשוב ולא ידבר ולא יזיז בשום אבר מאבריו כי אם מהצורך לו לעשות ליחוד קודשא בריך היא ושכינתיה וזולת זה לא יעשנו בשום אופן, וליחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו שיהיה הכל ביחוד אליו יתברך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה, ובאופן שכל כך הוא מיחד עצמו אליו אשר הוא מוכן ליסקל ולישרף וליהרג וליחנק על קדושת שמו יתברך כי אין לו בכל גופו ואבריו כי אם ליחדם לשמו יתברך ולא ח"ו ליפרד מאתו יתברך אף על רגע כמימריה ולא לצאת מיחודו ואחדותו בשום פנים.

והנה הקב"ה הרואה ללבב ויודע תוכן עלילות מצעדי גבר ויצרי מעללי איש וכשהוא יודע באדם שהוא מקבל אלה המיתות באמת לאמיתו על יחוד שמו יתברך, ושוה אצלו באמת אם לחיות אם להשרף, אז כביכול ברוך הוא וברוך שמו אצלו כבר הוא שוה כאילו עמד על הבימה וסקלוהו ושרפוהו באש וכדומה, כיון שהוא כן באמת בלבבו מה לו אם נעשה כן בפועל או לא כיון שמצדו לא יבצר. ואמנם כאשר ירצה ליתן שכר לאיש הזה על מה שמסר נפשו לה' והשטן מקטרג לומר מה נשתנה זה מזה וטוען כלום יש אב שמעיד על בנו אז אחר זמן הקב"ה מוציא מחשבת אדם הזה מכח אל הפועל ומגלגל הדבר בסיבות שונות עד שמוציאין את האדם הזה להריגה, והוא נהרג על קדושת

שמו יתברך, או אינו נהרג, והקב"ה מצילו. על כל פנים נראה בחוש אשר מצדו לא יבצר, ואצלו הוא שוה ממש כאשר היתה מחשבתו כן עושה בפועל ומוסר נפשו לשמו יתברך באמת והקב"ה נותן לו שכרו משלם על כל קבלת המיתה שקיבל עליו עד עתה כאילו נהרג בכל פעם על קידוש שמו יתברך, כי הכל ראו תוקף עוז מחשבתו אשר באמת היתה.

וזה שהשיב שתוק כך עלה במחשבה לפני כלומר כן עלה במחשבת רבי עקיבא לפני כי חפץ מאוד שיהרג על יחוד שמי וכמו שאמר לתלמידיו כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה מתי יבוא לידי ואקיימנו, וכיון שהיתה זאת באמת במחשבתו ושוה היה אצלו ממש אם יעשה זאת לו אם לא, ולכן הוצאתי מחשבתו הטהורה מכח אל הפועל להראות לכל אמיתיות מחשבתו ולא יאמרו מי יעיד עליו.

וכן כאן באברהם הנה הקב"ה אמר אל השטן כל הסעודה לא עשה אלא בשביל בנו אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו כאומרם בסנהדרין שם. ונמצאת למד אשר ודאי קדם מחשבת אברהם באמת באהבת שמו יתברך אשר אם אפילו יאמר לו הקב"ה להקריב בנו לפניו לא יעכב על ידו כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כמאמר חז"ל (ברכות ל"ג:). וכשאמר הקב"ה בלשון ודאי שלא יעכב ודאי קדמה מחשבת אברהם בזה.

ולזה אמר הכתוב והאלהים נסה את אברהם כלומר הנה אלהים כבר נסה את אברהם גם בנסיון הזה כי ידע ודאי אשר מחשבת אברהם היה בזה באמת ובתמים וכאילו כבר עשהו בפועל להקריב בנו יחידו, ואך מול השטן שקיטרג אמר הקב"ה קח נא בבקשה ממך תעשנו גם בפועל כיון שאצלך שוה כאשר במחשבה כן תעשנו בפועל.

ולזה אני מבקשך תעשנו שיראו הכל כי אמת עבודתך אין בה נפתל ועקש וכל מעשיך לשם שמים ובזה יתקדש שמי בעולם והכל יודו על כל הטובות שגמלתיך עד הנה, וכל הטובות שאעשה לך הכל בדין ובצדק, לא כאשר חשבו למי שהוא רוצה הוא מעשיר, ומדת הדין יהיה מקטרג מה נשתנה. כי כולם יעידון ויגידון אשר עבודתך למעלה מטבע עולם היא ועל כן אני מתנהג עמך למעלה מטבע העולם.

והנה להבין איך יהיה סבור אברהם אבינו אשר באמת כוונת הקב"ה לשוחטו ועדיין אין לו בן חוץ ממנו והוא אמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע. אפשר לומר בזה על פי מה שכתב מרן איש אלהים הרב האר"י ז"ל בספר עץ חיים בסוד הריגת עשרה הרוגי מלכות. לאשר שאז בעת ההיא נתגברה הקליפה עד למאוד מאוד ואז לא היה כח להניצוצי הקדושה שיעלו למעלה עבור תוקף הקליפות אם לא במסירות נפש עשרה הצדיקים האלה ועלה נפשם למעלה בסוד מיין נוקבין אל המלכות וכו' כאשר ביאר שם באר היטב.

וכן סבר אברהם, אפשר כל כך נתגבר עתה עוון הדור עד שאי אפשר לניצוצי הקדושה לעלות כי אם במסירת נפש יצחק בנו בסוד מיין נוקבין, ועל כן אמר לו והעלהו שם לעולה כלומר שתעלהו שם בכדי שיהיה לעולה שעל ידי זה יעלו הניצוצי הקדושה וזה דבר גדול מאוד בשביל קיום העולם, ואפשר שיושיע לו ה' בזרע אחר תחת יצחק, ואולי עוד ישתלשל נשמת יצחק אחרי מותו בזה שיולד אחר כך, כמו בהבל ושת שנאמר בו (בראשית ד', כ"ה) כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל וגו' וכתבנו שם שהוא היה הבל ממש וכידוע מדברי האר"י ז"ל, ובזה יתקיים כי ביצחק יקרא לך זרע ועל כן הנה זירז עצמו מאוד מאוד ועשהו בלב שלם כי הבין רצון הבורא בזה.

את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק וגו'. פירוש כי רק הוא נקרא בנך ולא ישמעאל כי הנודר מזרע אברהם מותר בישמעאל כמו שאיתא בגמרא (נדרים ל"א.), כי רק בן האמה הוא ולא בנך. ועל כן את יחידך פירוש שלא תימא שרק יחיד לאמו הוא, לא כן. כי גם יחידך הוא שאין לך זרע אחר. וכלל בזה ב' דברים א' להיותו בן וסתם אבא מרחם על ברא ומתעורר בזה רחמי האב על הבן וביותר בבן יחידו כי חוץ הרחמים והאהבה הנה הוא רוצה בקיומו בכדי להתקיים לו על ידי זה זרע בעולם כי זה חלקו מכל עמלו מה שאין כן אם נשאר לו בן אז הוא מתנחם בבן השני לומר אשר מזה אזכה לראות גדולה בבנים ובני בנים אבל הוא יחידך כאמור. וחוץ מכל זה, אשר אהבת. כלומר, הנה זה לך מעודך דרגת מדתך לאהוב לכל, אהבת אמת כנפשך. ואף אם לא היה בנך כלל, קשה היה לך מאוד לקחת אדם לעקדו ולשוחטו כי אוהב הבריות אתה, ומכל שכן את יצחק פירוש, אף אם היה איש דעלמא לא ירא שמים וצדיק כזה היית אוהבו ומכל שכן את יצחק נודע לרבים בגודל צדקתו ורוב טובו מעודו. ומיום הגמלו אמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ג, י') שנגמל מיצר הרע ומכל שכן עתה היותו בן ל"ז שנים וכבר הוא יצחק בצדקתו כמו שדרשו (שם שם, י"א) בפסוק (לעיל כ"א, י') כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק בני אפילו אינו יצחק ויצחק אפילו אינו בני. ולאדם צדיק כזה ודאי אתה אוהב בכל לבבך ובכל נפשך ואילו היה אחד מכל אלה לבד קשה היה לך לשפוך דמו ומכל שכן בהתחברות כל אלה רחמי האב על הבן ויחידו שרוצה בקיומו כי אין לו זרע אחר וההולך בלא בנים חשוב כמת כמאמר חז"ל (נדרים ס"ד:). ובלא זה לכל איש ואיש גדלה אהבתו למאוד, ונוסף על כל אלה הוא יצחק נודע ומפורסם לרבים ומוחזק בצדקות, ואף אם הייתי מצוה לאחר לשוחטו בפניך מאוד היה מרה לך ומכל שכן שאני מצוך שרק אתה בעצמך תעקדנו ותשחטנו לפני, וכל כך תגדל עבודתך אלי שעל כל אלה לא תעכב.

והיתה כוונת הקב"ה בזה שיעשה אברהם דבר שיהיה נכלל בו כל המדות. כי הן מדת האהבה, הכי יש בעולם אהבה גדולה יותר מאהבת אב לבנו ובפרט אחר כל הנזכר, והוא הגביר בעצמו אהבת הבורא יתברך וביטל אהבה זו בשביל אהבתו ובזה החזיר האהבה לה' יתברך שלא לאהוב כי אם לה' יתברך. ומדת הגבורה, ודאי כמעט אין נמצא בעולם גודל הגבורה הקשה ואכזריות הרב לשחוט אדם אפילו אינו בנו ומכל שכן לשחוט בן יחידו, ואברהם אבינו התגבר בכל עוז ותעצומות ונתאכזר על בנו בשביל עבודת בוראו והחזיר מדת הגבורה לבוראו להתגבר ולהתאכזר שלא בדרך הטבע בשביל עשיית רצונו. ומדת התפארת, הנה נודע אשר עטרת זקנים בני בנים (משלי י"ז, ו') ועיקר תפארת האדם היא כשנשאר אחריו בנים מפוארים הולכים בתורת ה' ובמצוותיו ובפרט זרע יצחק ויעקב אשר ודאי גדלה תפארת זקנים בזה, וכשימות בלא בנים ח"ו בזיון הוא לו נגד בני אדם גם בני איש, שאיש שנעשה לו נסים כאלה ימות בלא זרע קיימא ועם כל זה אברהם השליך תפארתו לארץ ולא רצה בתפארתו, בשביל עבודת בוראו. ועל כן בזה העקידה היה נכלל כל המדות. שכולם בכלל, הם שלוש קוין, הגדולה והגבורה והתפארת כנודע. **ובזה** מתורץ איך סבר אברהם שישחוט ליצחק והלא כבר נאמר ואברכך ואגדלה שמך וגו' ואמרו חז"ל (פסחים קי"ז:) זה שאומרין אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכו' עד כאן. ואמנם שסבר אשר על ידי העקידה שיהיה נגמר בו כל הג' בחינות אלו, שהם בחינות ג' האבות אז יוכלו לומר עליו בעצמו אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' כי הוא יתקן הכל ויכנס לכל הג' מדות וכאשר באמת כן היה שתיקן כל המדות אשר הם בכלל ג' קוין והמתיק הגבורות בהחסדים ונכלל שמאלא בימינא ועקד כל המדות לאחד כנודע מדברי האר"י ז"ל (בכוונת העקידה). ועל כן אמר לו הקב"ה,

ולך לך אל ארץ המוריה. כפל לומר לך לך כי ידוע אשר יש שתי בחינות כל, א', בחולם והוא בחינת המלכות שעליה אמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית ל"ג, י"א) יש לי כל, ויש כל בקמץ והוא בחינת היסוד הנקרא כי כל בשמים ובארץ (דברי הימים-א כ"ט, י"א) ותרגומו דאחיד בשמיא וארעא וכאן לפי שנמתק על ידי העקידה הגבורות בחסדים וכל ענין המיתוק הוא במדת היסוד אשר שמו שלום לפי שהוא הוא העושה שלום בפמליא של מעלה להמתיק הגבורות בחסדים כי כולם יורדין אל היסוד ובו נמתקין ונכללין הגבורות בחסדים ועושה שלום ביניהם ליחדם לאחד ועל ידי זה נעשה יחוד בין צדק וצדקה הוא שני בחינות הנזכרים ועל כן אמר לו הקב"ה לך לך שתיחד שתי בחינות כָּל וְכֹל על ידי העקידה כאשר יומתק הגבורות בחסדי אל.

גם יאמר הכתוב ולך לך וגו'. כי נודע מדברי חז"ל (תנחומא פרשה זו כ"ב) אשר בכל המעשה הזה לא ידעה שרה דבר, ואליה אמר שמוליכו לחנכו שם וכו', והוא כי להיות רחמי האשה יותר מהאיש וזה לה פקוח נפש כי לא תוכל לסבול וכאשר באמת כן נעשה שמתה על ידי זה כנודע. (כאומרם שם ובבראשית רבה נ"ח, ה') ועל כן אמר לו הקב"ה ולך לך כלומר בביתך תִּרְאֶה שאתה הולך בשבילך לדבר אחד מדבריך וחפציך שלא להבעית את שרה, או יאמר לך כאשר תמיד דרכיך להמשיך אחר ירושלים כמו שאמר הכתוב (בראשית י"ב, ט') ויסע אברהם הלוך ונסוע הנגבה שהוא דרום של ארץ ישראל והוא ירושלים ובית המקדש (כמו שאיתא בבראשית רבה סוף פרשה ל"ט) כן עתה תלך לשם ואך הגיע העת שלא יראו פני ריקם וקח את בנך והעלהו שם לעולה.

על אחד ההרים אשר אומר אליך. טעם שלא גילה המקום לאברהם ההר ההוא. אולי לפי שנודע אשר אף בצדיקי האמת ובנביאים אין כל העתים והזמנים שוות להתגלות הנבואה עליהם ואין כל המקומות שוות והכל לפי עצם הזמן וקדושת המקום וההכנה שמכין עצמו, כן יתראה אליו ה', וכמו שאיתא בזוה"ק (לך לך פ"ה.). ורק משה רבינו היה בבחינה זו שאמר (במדבר ט', ח') עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם שבכל פעם שהיה רוצה השראת השכינה עליו היה מוכן לזה ולא כן בשאר נביאים. ואלישע אמר (במלכים-ב ג', ט"ו) קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. ועל כן גם כאן שרצה ה' להתראות לאברהם והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וצריך לזה הכנת אברהם וקדושת המקום, ועשר קדושות הן במקום הקודש זו למעלה מזו (כלים א', ו'-ט'), ולכן אמר לו הקב"ה על אחד ההרים אשר אומר אליך פירוש לאחד מן ההירם שאוכל שם לאמר אליך שיהיה המקום והעת ראוי לזה שאוכל להתראות אליך ולומר לך.

פסקה ג

וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמרו וגו'. נראה במה שחבש בעצמו את חמורו כי נודע מה שאמר דוד המלך (תהלים ל"ה, י') כל עצמותי תאמרנה וגו'. כי כן דרך העושה מצוה באמת להשים כל כוחי גופו ומחשבתו ולבו כאשר יוכל בכדי שכל אבר מאבריו יהיה טפל להמצוה ויתקדש בקדושת בוראו, ונודע זאת משער הקדושה למורינו הרב רבי חיים ויטאל ז"ל. ועל כן כאן באברהם שהיה זה נסיון העשירי ולא היה עוד אחריו נסיון כאומרם (בבראשית רבה נ"ו, י"א). ועל כן רצה להכניס במצוה זו כל כוחי גופו בכל אבר ואבר שבו שיהיו כולם נעקדים ונכללים במצות ה' וכאשר אמרו בפנחס בן אלעזר בפסוק (במדבר כ"ה, ז') ויקח רמח בידו שלקח כל רמ"ח אבריו בידו ליתן את כולם לשם ה' עד מיצוי דם נפשו. ולזה אמר הכתוב וישכם אברהם בבוקר כלומר שהשכים בבוקר

בבחינת אברהם הרומז לרמ"ח אבריו ורצה שיהיה לכל רמ"ח אבריו חלק במצוה זו, כי אף שקיים אברהם אבינו ע"ה כל התורה כולה (יומא כ"ח:) מכל מקום על כולם היה אינו מצווה ועושה וגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה כאומרם ז"ל (עבודה זרה ג'.) ואלה המצוות שצוהו הבורא כולם נימנין בעשרה נסיונות, ולזה כאשר שמע מצוה מפי הבורא יתברך היה אהוב וחביב וחשוב בעיניו מאוד מאוד ובפרט במצוה זו אחרון שבכולם שלא יצוהו עוד הבורא יתברך באחת ממצוותיו, וכלתה נפשו במצוות לאמר מתי אזכה עוד לעשות אחת ממצוותיו על כן רצה לעשותה בכל מאוד כוחו. ולזה לקח רמח בידו כל רמ"ח אבריו להיות כולן נטפלין במצוה זו, ועל כן ויחבוש את חמורו חבש בעצמו חמרו אף שלא היה לבדו שלקח אף שני נערים אתו מכל מקום חבש בעצמו בכדי לעשות הדבר עם כל הגוף וגם חמרו מרמז על רמ"ח כי חמר הוא רמ"ח וכולן חבש להיות נטפלין כולן למצוה ובכל כוחן יעבוד עבודת בוראו.

ויקח את שני נעריו אתו. טעם מה שעשה זה נראה בכדי שלא לילך כדרך מי שהולך בדרך אשר אינו חפץ שהולך יחידי כדרך המתאבל, ובעל כורחו יעשנו. רק לקח נעריו עמו כמי שנוסע לדבר חפץ אשר רצונו בזה והוא שש ושמח טוב ומיטיב לאחרים עמו. וחז"ל אמרו (פרקי דרבי אליעזר פרק ל"א) שני נעריו זה ישמעאל ואליעזר, נראה שהוציאו זה מלשון הכתוב שהיה לו לומר ושני נערים עמו כי בודאי הרבה נערים היה לו ומדקאמר שני נעריו משמע אלה המיוחדים לו ביחוד מאז והם ישמעאל ואליעזר לא זולתם.

ויבקע עצי עולה. לכאורה לפי סדר לשון הקודש היה לומר ויבקע עצים לעולה כי איזה עץ יקרא עצי עולה ואמנם נודע אומרם (מדות ב', ה') כל עץ שנמצא בו תולעת פסול למזבח וכו' ולזה אמר הכתוב ויבקע עצי עולה עצים המיוחדים לקרבן עולה אלו הכשרים להקרבה והודיענו הכתוב צדקת אברהם בזה להראות אשר היה מוכן אצלו עצי עולה כי אמר מתי יגיע זמן שהקב"ה יצוני להקריב קרבן אכין לעת עתה העצים שאקריב תיכף במאמרו יתברך.

ויקם וילך וגו' אמר לו האלהים. לכאורה זה הסימן מיותר מה שסיים אשר אמר לו האלהים והיה די לומר ויקם וילך אל המקום ואנו יודעין כי אל המקום ההוא הלך, ואולי יכוון הכתוב לומר שהקימה והליכה שלו היה כל כך בשמחה ובטוב לבב לא כמי שהולך לשחוט את בנו רק כאשר היה הולך לשם לבית ה' להשיג שם השגות הנפלאות ממראות הנבואה והתגלות אלהות, והנה הקב"ה אמר לו על אחד ההרים אשר אומר אליך ופירשנו שהוא מקום שאוכל שם לאמר לך שתתגלה שכינתי אליך ביתר שאת

לדבר עמך בדיבור פה בזה שער השמים ולכן כן הוא הלך בשמחה אל המקום אשר אמר לו אלהים שאמר לו אלהים שיאמר לו שם ויתגלה שם עליו.

פסקה ד

ביום השלישי וישא וגו' המקום מרחוק. הנה לכאורה אם אליעזר עבד אברהם שלא הלך במצות הבורא יתברך לשחוט בן יחידו, רק במצות אברהם לבקש זיווג ליצחק, אמר ואבוא היום אל העין ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ט, י"א) היום יצאתי והיום באתי שקפץ לו הדרך ומכל שכן אברהם שהלך לדבר מצוה כזו היה מחויב לבוא ביום שהלך. ואכן נודע אומרם ז"ל (תנחומא פרשה זו כ"ב) למה איחר מלהראותו מיד שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו והלך לשחוט את בנו ואילו היה לו שהות להמלך היה חוזר מדעתו לזה אמר הכתוב אשר אף בהגיע יום השלישי שהיה לו שהות להמלך והן לא מבעיא שלא חזר מדרכו לחזור לאחוריו אף גם נתאמץ ונתדבק כל כך בהמצוה שהשיג בחינה חדשה לראות הרחוק כמו הקרוב. ובדרך שאמרו חז"ל (חגיגה י"ב.) אור שנברא ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו ואברהם אבינו בנסיון העשירי שכבר נשלם בכל בחינת צדקתו זכה להשיג אור השלם מהבורא יתברך אשר וישא את עיניו וירא את המקום אף שהיה מרחוק, מכל מקום היה צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו בכח המצוה, ופשיטא שלא היה דעתו לחזור ח"ו ולכן לא אמר הכתוב כאשר בשאר מקומות ויהי כי הקריב לבוא אל המקום וישא את עיניו וגו' לומר כי לא מחמת שנתקרב אל המקום ראה אותו רק סתם ביום השלישי השיג בחינה זו אשר ראה את הרחוק כקרוב.

פסקה ה

ויאמר אברהם וגו' פה עם החמור וגו'. להבין יתור תיבת פה בודאי כאשר יצוום לישב עם החמור ודאי במקום שאומר יכוון, ואכן הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ו, א' וב') בזה הלשון: וירא את המקום מה ראה ראה ענן קשור בהר אמר דומה לי שאותו המקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם. אמר ליצחק רואה את מה שאני רואה אמר לו הן אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו אמר להם כיון שהחמור אינו רואה ואתם אינכם רואים שבו עם החמור וכו' עד כאן. והנה ודאי בהיותם בביתו של אברהם ראו מלאכי השרת וכדומה מדברים עליונים וכאשר אמרה הגר (בראשית ט"ז, י"ג) הגם הלום ראיתי אחרי רואי. מכל מקום כאן לא זכו לראות, וזה אמר להם שבו לכם פה עם החמור כלומר הנה פה במקום הזה אתם כמו החמור שהחמור אינו רואה ואתם אינכם רואים מה שאין כן בשארי מקומות וכאמור. ולזה סיים,

ואני והנער וגו' ונשובה אליכם וגו'. כלומר כי הנה מצינו (מכילתא יתרו פרשה ד', כ"ד) בסיני שהיה מחיצת משה לבד אהרן לבד הזקנים לבד העם לבד אבל כאן אמר אברהם לנעריו לא תסברו שגם כאן תהיו אתם לבד ויצחק לבד ואני לבד לא כן רק ואני והנער, כלומר מחיצה אחת לשנינו כיון שאנחנו שנינו רואין, על כן אתם לבד ואני והנער לבד. ולא דוקא כאן כי אם נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה, הכל שנינו יחד מחיצה אחת לנו והכל להראות מעלת יצחק אשר גדלה כוחו לעמוד במקום גדולים במחיצת אברהם אביו.

פסקה ו

ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו. טעם מה ששם העצים על יצחק אפשר בכדי שלא יבין יצחק על מה הוא מוליכו והיה מראה לו כאילו מוליכו בשביל להקל מעליו משאוי העצים, ואם לא כן היה יצחק אומר על מה הוא מוליך אותי אם לא להקריבני.

ויקח בידו את האש ואת המאכלת וגו'. לכאורה עדיין לא זכר עד הנה שלקח אברהם אש בידו, ומה שאמר כאן את האש בה"א הידיעה אפשר לצד שאמרו חז"ל (עירובין ס"ג.) בדיני אש שעל המזבח אף על פי שיורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט ולזה אמר הכתוב את האש אותו האש הידוע שצריך להביאו מן ההדיוט.

פסקה ז

ויאמר יצחק אל אברהם אביו וגו' הנה האש והעצים ואיה השה וגו' ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעולה בני. עיין במאמרי חז"ל וברש"י פירוש כתוב הזה, ולהמתיק דבריהם ז"ל נראה כי הנה אברהם אבינו ודאי לא היה מוציא מפיו דבר שאינו, לומר בלשון ספק ליצחק אפשר השה אפשר בני אם היה באמת בלבבו אשר יקריב בנו ולא שה. ואכן גם אברהם היה מסופק בדבר ה' כי מה שאמר לו קח נא את בנך וגו' והעלהו שם לעולה יש לומר שיקריב שם ויעלה את יצחק להיות לעולה כלומר עומד על העולה כמו ישראל במעמדן וכוונת הקב"ה להיות מחנך את יצחק לידע הקרבת קרבן העולה, או שכוונת הקב"ה להיות יצחק עומד שם לאיזה טעם אחר כמוס עמדו, או שהפירוש הוא להעלות את יצחק גופא לעולה לשחטו. ועל כן הלך הוא על שני הדברים בשוה או שיקריב שה או יצחק והיה סבור בדעתו אם יראה לו הקב"ה שה לעולה אז יקריב השה, ויצחק יעמוד על גביו. ואם לא יראה לו שה לעולה, אז יקריב את יצחק. ועל כן באמת זה השיב ליצחק, אלהים יראה לו השה, ואם לאו, לעולה בני כפירש רש"י. כי אם יראה שה אז שה אני מקריב, ואם לאו לעולה בני. פירוש מה שאמר הקב"ה לעולה פירושו בני, שבני גופא יקרב לקרבן עולה. ואמר הכתוב וילכו שניהם יחדיו ששני הדרכים היה שוה בעיניהם זה כמו זה כי רצו במצות הקב"ה יהיה כמו שיהיה.

פסקה ט

ויבואו אל המקום וגו' ויבן שם אברהם את המזבח ויערוך את העצים וגו'. הנה מנוקד אתנחתא במלת העצים לומר שזה קאי למה שלמעלה ומכאן מתחיל דבר אחר כי בנין המזבח ועריכת העצים הכל היה בספק, אולי יראה לו השה לעולה. ועיקר הנסיון התחיל מעקידה כאשר ראה שלא הראה לו הקב"ה את השה ובודאי כיוון הקב"ה על יצחק גופא שיהיה הוא בעצמו לעולה אז ויעקוד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח וגו' אותו דייקא ולא השה ויקח את המאכלת לשוחטו ולא עיכב ואז נתבחן נכון הנסיון, ולזאת נאמר לו אל תשלח ידך וגו' כי עתה ידעתי עתה ולא קודם, כי קודם היה הכל מספק ואף בודאי שאברהם אבינו הלך על שני הצדדים בשוה בין שיראה לו השה בין יצחק מכל מקום כיון שהיה בספק לא היה נבחן הנסיון כל כך ויוכל המקטרג לומר אילו היה יודע בודאי אשר רק זה הוא לא היה הולך. ורק כשלא ראה שה ועקד יצחק, אז עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה.

פסקה יב

ולא חשכת את בנך. אמר את לרבות על דרך מאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ו, ז') מעלה אני עליך כאילו אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא עכבת וכו' ולזה אמר ולא חשכת גם את בנך כי יש שבנו חביב עליו מגופו ובפרט בן יחיד לעת זקנתו ואתה לא חשכת גם בנך ומכל שכן את עצמך.

פסקה יג

ויעלהו לעולה תחת בנו. אומרו תחת בנו יובן על דרך אומרם ז"ל (בעשרה מאמרות מובא בילקוט ראובני פרשה זו) וזה לשונו: מפריחת נשמתו של יצחק נגלם האיל פירוש בשעת העקידה יצתה נשמתו ובא לאיל שנברא בין השמשות וכו' עד כאן, וזה אומרו תחת בנו שהשה הזה הוא תחת בנו ממש כי נשמת בנו בו.

פסקה יד

ויקרא וגו' ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה. פירוש דברים אלו כי נודע אשר עד היום אנו מבקשין בכל יום ויום ותראה לפניך עקידה ובפרט בראש השנה ויום הכפורים. ובכמה מקומות אמרו הקב"ה מסתכל באפרו של יצחק אבינו הצבור על גבי המזבח ומרחם על בניו. וכן איתא ברקנטי (מובא בילקוט ראובני פרשה זו) וזה לשונו: יצחק נעקד ביום הכיפורים וכו' כל הבקשות והשאלות יורדים דרך צפון ושם מקטרגים ומערערים ואומרים נעמוד בדין אם ראוי הוא להשיב על שאלתו או לאו וכו' עד ואלמלא עקידת יצחק אין אחד מהנבראים יכול להפיק שאלתו מרוב דקדוקי הדין שבמקום הזה. ולזה אמר אברהם ה' יראה כלומר שה' יראה זאת העקידה לפניו תמיד וירחם על בניו. אשר

יאמר היום בהר ה' יראה, פירוש בכל התפילות ובקשות יאמר היום בהר ה' יראה שיראה היום מה שנעשה בהר ה' בעקידת האב לבן יחידו ובזה יכבשו רחמיו את כעסו כאמור.

פסקה טו

ויקרא מלאך ה' וגו' שנית מן וגו' עד כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך וגו'. להבין טעם הברכה על מה שלא חשך את בנו מאתו, כי כבר כתבנו ונודעת לכל אשר ביותר היה הנסיון במה שזה היה בנו יחידו והיה לעת זקנותו שאין מצפה עוד לבן וזה עיקר זרעו, ואם ח"ו ימות לא ישאר ממנו שום זרע בעולם ודבר זה קשה מאוד, מה שאין כן אם היה לו בנים רבים לא היה הנסיון גדול כל כך במה שישחט אחד מבניו כי יתנחם באחרים ויתקיים זרעו משאר בניו, וזה שאמר לו המלאך בשליחות הקב"ה שנית יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך פירוש גם כעת שלא היה לך כי אם בן יחיד ממש לא חסת עליו כאילו היה לך בנים רבים ואתה מתנחם באותן הנשארים על כן למול זה ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך שיהיה לך בנים רבים כחול הים.

גם יאמר כי ברך אברכך וגו'. על פי מה שאמרו חז"ל בפסוק בי נשבעתי וגו' (תנחומא סוף פרשה זו) אמר לו כשם שהיה בלבי מה להשיבך ולומר אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי העלהו שם לעולה וכו' ולא השבתיך. ועל כן תיכף קרא לו מלאך מן השמים ואמר לו ברך אברכך והרבה ארבה וגו' למול זה שהחרשת ולא השבתני על הבטחתי כי ביצחק יקרא לך זרע הנני מרבה את זרעך כעפרות תבל. ועוד יתבאר לפי דרך זה כי אמרו (ילקוט ראובני סוף פרשה זו) מאן דשאיל שאלה לא איצטרך לשאול סגי אלא זעיר דהא קודשא בריך היא שאלין ליה זעיר והוא יהיב סגי אברהם שאיל ליה ברא חדא מה כתיב וארבה את זרעך וכן אורחוי דקודשא בריך הוא ועל כן במה שהחריש אברהם בשאלת כי ביצחק יקרא לך זרע השיבהו אשר לא יהיה כמו ששאלת בן אחד יצחק רק עוד ארבה את זרעך וגו'.

גם יאמר כי ברך אברכך והרבה וגו'. כי כתבו המפרשים ובפרט הרב המובהק הר"י אלבו בספר העיקרים שלו בפסוק (תהלים ס"ג, י"ג) כי אתה תשלם וגו' כלומר לפי שאתה הוא המשלם ולפי ערך ידך הגדולה והחזקה ורוב גדולתך צריך להיות השכר גדול מאוד, כדרך נתינת מלך בשר ודם שאינו משלם לפועליו כשאר אנשים רק לפי עצם ידו וזאת אם המלך נותן בעצמו אז ודאי נותן בשפע רב כיד המלך כראוי לו, ולא כן אם מצוה להעומדים לפניו שישלמו שכר לפועליו לא יתנו כמו המלך בעצמו. וכן כאן אמר הכתוב בי נשבעתי נאום ה' כי ברך אברכך רצה לומר אני בעצמי אברך אותך ועל כן אין כבודי בברכה מועטת רק להרבות ככוכבי השמים לרוב, כי כל עוד שיהיה להם מספר אין זה

כבודי כי לפי עצם גדולת מלך הכבוד הכל למעט יחשב ואמנם בהגיע למנין אשר לא ימד ולא יספר ואז אין שיעור וערך לזה ואין נברא בעולם יודע מספרו, זה יוכל להיות אף שהוא גם כן מעט לפני מלך הכבוד כיון שהוא דבר שאין לו שיעור. לכן אמר לו ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים שהוא דבר שאין לו מספר ושיעור. וזה שיבח הכתוב את אברהם למעלה (בראשית ט"ו, ו') והאמין בה' ויחשבה לו צדקה ולכאורה כיון ששמע מפי ה' בעצמו איך לא יאמין לו ח"ו ואמנם כיון שה' אמר לו ספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך ואפשר לומר בזה שהוא לשון הבאי כי גם הנה דיברה תורה לשון הבאי, ובנביאים ובמשנת חכמים מצינו לשון הבאי וגוזמא כמו שאמרו חז"ל (ילקוט רמז תת"ה) מערים גדולות ובצורות בשמים וכדומה. וכן בזה לפי שיהיו רבים למאוד אמר לו בלשון גוזמא ככוכבי השמים, ואמנם אברהם האמין אשר ברכת ה' לא יוכל להיות באופן אחר כי אם בדבר שהוא בלתי שיעור ואין כבודו בדבר המוגבל בשיעור ולכן האמין בה' כלומר בגדולת ה' וכבודו שאין כבודו באופן אחר ובודאי כאשר דיבר כן יהיה שלא יפול מכל דבריו ולא בלשון הבאי הוא.

או יאמר והרבה ארבה את זרעך. כלומר כשם שאתה רואה בבנך יחידך אשר מסר נפשו לשמי ופשט את צוארו להקריב עצמו לפני כן ארבה זרעך אלה ככוכבי השמים לרוב אשר יפשטו צואריהם על קדושת שמי המה קדושי עליונים אשר בכל דור הנסקלין ונשרפין ונצלבין על קדושת שמו הגדול, וכבודו באחר לא ימירו.

פסקה יז

וכחול אשר על שפת הים. הנה על דבר הרבוי לכאורה היה די באומרו ככוכבי השמים ולא יכפיל הקב"ה דבריו חנם, ואולם דבר גדול מאוד הבטיח לו הבורא יתברך בזה כי הנה חז"ל אמרו (מגילה ט"ז.) ישראל נמשלו לכוכבי השמים ולעפר הארץ כשהם עולין עולין עד לרקיע וכשהם נופלין נופלין עד לארץ, והנה דבר זה לא היה באפשרי להבטיח לאברהם שלא יפלו לארץ כי זה מעשה בני אדם הוא אם יריעו מעשיהם ממילא בודאי נופלים והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ומיד כאשר הם פורקים מעליהם עול תורה ומצוות ומתרשלין מעבודתו יתברך מתקיים בהם (בראשית כ"ז, מ') והיה כאשר תריד ופרקת עולו וגו'. ואמנם זה הבטיחו בוראנו אלהינו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים אשר אפילו כאשר יפלו עד לארץ יהיו כחול אשר על שפת הים אשר זה החול הוא גבול סביב לים וכל הרעש הנעשה בהים, בהמות ים לגליו, לא יוכל לעבור זה מעט החול בשום אופן, כי כן צוהו הקב"ה ושם חול גבול סביב לים, ומעט החול הזה משביח שאון ימים ומשבר הגלים הבאים להציף העולם. כן בית ישראל אף שהם בין האומות רק

כמעט החול נגד הים הגדול וגליו הנוראים מכל מקום לא יוכלו לעבור עליהם לכלותם ח"ו, ואני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. (מלאכי ג', ו'). וזה אמר לו וכחול אשר על שפת הים כמעט החול הזה אשר על שפת הים הגדול, ובכוחי הגדול אני מעציר בחול הזה נהמות הים לגליו לבלתי עבור החול, כן זרעך אף בעת אשר יהיו כעפר הארץ לא יהיו כעפר הנדוש והיו למרמס עד אשר ידוש והיה לאפס ואין. לא כן, רק כחול אשר על שפת הים כאמור.

וירש זרעך את שער אויביו. אחר שהבטיח לו אשר בית ישראל לא יכלו בשום אופן, וכלה לא יעשה בהם. הנה פן יאמר אברהם שגם ישראל בעת גדולתן לא יעשו כלה בהאומות אשר סביבותן ולעולם יהיו האומות סביבם לקוצים בעיניהם. ועוד כי יהיה זאת קצת כדרך הטבע, כאשר ישראל לא יוכלו בעת גדולת האומות, כן לא יכלו אותן בעת גדולתן, לכן אמר לו לא כן כי ויירש זרעך את שער אויביו כי כאשר ישראל יכבשו ז' האומות אז יירשו גם שער העיר שלא יוותר מהם פליטה ולא כאשר כובש מלחמה שמניחין בני העיר להחיות לעלות להם מס. ובני ישראל לא כן כי לא תחיה כל נשמה ואף על פי כן בעת גדולתן לא יוכלו לעבור עליהן לכלותן כי כחול אשר על שפת הים עשיתי אותן חק עולם לא יעברנהו. וגם תהיה בטוח באחרית הימים אשר יירש זרעך שער שונאיו ויכלו אותם מכל וכל בלתי הותיר להם שריד ופליט כי כן צויתי.

פסקה יח

והתברכו בזרעך כל גויי הארץ וגו'. אף שכבר בירך הקב"ה את אברהם בזה ואמר לו ונברכו בך כל משפחות האדמה, ואמנם זה הכל קאי למה שלמעלה אשר אפילו אם יהיו ישראל בתכלית הירידה כחול וכעפר הארץ מכל מקום יתברכו בהם כל גויי הארץ, וזה הוא דבר חדש. כי מה שהבטיח לאברהם, היה בשלימות עלייתן כמו שאמר לו מקודם ואגדלה שמך והיה ברכה וגו', אבל כאן הבטיח לו שגם בירידתן כל גוים יאשרוהו וכמו שאמרו חז"ל.

פסקה כ

ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנים וגו'. אמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ז, א') כתיב (משלי י"ד, ל') חיי בשרים לב מרפא וגו' שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולד בת זוגו וכו', והנה לפי זה יפלא שהיה צריך הכתוב לומר ויהי אחר הדברים וגו' שאחר סמוך הוא מה שאין כן אחרי מופלג כמאמר חז"ל (שם מ"ד, ה'), והם אמרו שבעודו שם נתבשר מלידת רבקה. גם מה שאמרו שם (נ"ז, ג') אחרי הדברים הרהורי דברים היה שם אברהם הרהר ואמר אילו נשחט יצחק בהר המוריה היה הולך

בלא בנים עכשיו מה אעשה אשיאנו מבנות ענר אשכול וכו' ומה איכפת לי מיוחסים וכו', ולכאורה לא שייך לומר על זה לבד הדברים והיה לו לומר אחר הדבר הזה וגו'.

והנראה שזה קאי על מה שסיים למעלה שנתברך זרע אברהם בברכות שונות, ולזה הרהר בדעתו לומר כי אחר שבני נתברך בברכות כאלה על כל זרעו אחריו ואם כן אנה אקח לו אשה כי אי אפשר עתה להשיאו מבנות הארץ שהמה בנות כנען הארורים ואין ארור מדבק בברוך, גם שלא תוכל הברכה להיות שורה על זרעו אחריו לצד קללתם מזרע האם כי אין הברכה שורה על דבר שבכלל ארור ח"ו, ותיכף עלה על לבו כי על כל פנים צריך להשיאו אשה, ואשיאנו מבנות ענר הגם שאינן מיוחסים כי אילו נשחט בהר המוריה היה הולך בלא בנים כנזכר. ועל הרהורי שני דברים הללו סיבב הקב"ה לבשרו בבשורת לידת בת זוגו של יצחק.

ואמנם תדע כי מלכה אחותה של שרה הגם שגם היא היתה עקרה וכמאמר חז"ל (בילמדנו מובא בילקוט רמז תשס"ו). מכל מקום הנה ודאי כבר נפקדה בעת פקודת שרה כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ג, ח') שהרבה עקרות נפקדו אז, ובודאי מי קרוב יותר לקבל הנס מאחותה שהיא עצמה ובשרה, ועל כן ודאי שאף שלא הוגד לאברהם זאת לבשרו בפקידת אשת אחיו עד עתה אחרי צאתו מהר המוריה, מכל מקום פקידתה היה הרבה שנים קודם מעת לידת יצחק והוא ל"ז שנים כמנין שנותיו של יצחק בעת העקידה רק שלא הוצרך עד עתה לבשורה זו עד אחר לידת רבקה שהיא בת זוגו של יצחק אז בישרו לו בזה.

ולזה אמר הכתוב ויהי אחרי הדברים האלה וגו' והאי אחרי לא קאי אמה שלמעלה כי זה סמוך היה רק קאי אשלמטה מה שאמר ויגד לאברהם וגו' הנה ילדה מלכה, אמר קודם לזה ויהי אחרי וגו' כלומר אחרי הדברים האלה שנזכר למטה מלידת מלכה בנים לנחור ויגד לאברהם וגו' והאי אחרי מופלג הוא כלומר מופלג הרבה מפקידת מלכה בבנים הוגד לאברהם הבשורה הזאת כי עד עתה לא בא המגיד להגיד לו כי לא נצרך לו עד עתה עד לידת רבקה ולזה אמר הנה ילדה מלכה גם היא וגו' שמלת גם היא אין לו פירוש (ועיין ברש"י) ולדברינו יאמר שגם היא ילדה עם שרה בבת אחת בעת פקידתה. ולזה אמר תיכף,

פסקה כא

את עוץ בכרו וגו'. ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ז, ד') שהיה אברהם מתייירא מן היסורים אמר לו הקב"ה אין אתה צריך כבר נולד מי שיקבלם את עוץ בכרו זה איוב וכו', ולכאורה זה לפלא גדול. אחד מפני מה ירא אברהם מן היסורין אחר עקידת יצחק שנתברך בברכה

כפולה שנית מן השמים. והשנית, אם ח"ו נתחייב אברהם או יצחק ביסורין איך יטלם הקב"ה מהם ויתנם על ראש הזכאי, טוביה חטא וכו'.

ואכן נראה כי מבואר בדברי הרב האר"י ז"ל (בתיקון חצות בפסוק אבותינו חטאו וגו' בסוד פוקד עוון אבות על בנים) שנשמת האבות מתלבשים בבנים והם עצמם סובלין עוונותיהם וכו' והנה אברהם אבינו הבין במה שנצטוה מאתו יתברך להעלות את יצחק לעולה כי יצחק הוא מסוד גבורות הקשות החזקים הצריכים להיות נעקדים ונכבשים תחת החסדים, והיה סבור שיצחק מוכרח להשחט דוקא להוציא דמו ממנו ולהמתיקו בסוד שחיטת הקרבנות כידוע מכוונת העקידה בקבלת האר"י ז"ל, והיה בדעת אברהם כי יצחק גלגול תרח אביו והוא בסוד פוקד עוון אבות הנ"ל כי בני בנים הרי הם כבנים, וכשראה שלא נשחט סבר כי ודאי לא יצא מן היסורין מצד עוונות תרח כי פוקד עוון אבות על בנים וזה שהיה אברהם מתירא אחר העקידה בראותו שיצא יצחק שלם משם, ולזה אמר לו הקב"ה שכבר נולד מי שיקבלם וכו' זה איוב. כנודע שאיוב היה גילגול תרח ממש ועבורו סבל מה שסבל כמו שמובא בליקוטי תורה (בכמה מקומות ובפרט בריש איוב) שעל כן היה איוב תחילה מתרעם מאוד על היסורים לאחר שידע כי הוא צדיק גמור ולא חטא מעודו, והתחיל ללכת אל דעת הטבעים חלילה לומר שהכל נמשך ממקרה המזל ויש יסורין בלא עוון, ועל כן אירר וקילל יום הלידה וליל הריונו שאמר בלבו לאשר שנולד במזל רע כזה על כן הוא סובל יסורים האלה. וכל השלושה ריעיו בנחומיהם לא הועילו לו, כי הם הוכיחו שבודאי חטא על כל פנים ועל זה באו לו היסורין והוא ידע כי זך הוא מעודו חף בלי פשע ולא נכנסו דבריהם באזנו עד שבא אליהוא בן ברכאל הבוזי וגילה לו סוד זה שהיה חדש בעיניו כי להם לא נתגלו עדיין והודיע לו כי זה אמת שעתה זך ונקי הוא, ואך הוא גילגול רשע וצריך לתקן מה שחטא הכל כנודע. ובזה ודאי כבר נולד מי שיקבלם ולא יהיו חלים על אברהם ולא על יצחק.

ותראה שעם כל זה, היה יצחק מעט ביסורין, לגודל גבורות הקשות שנולד בהם וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ה, ט') יצחק חידש היסורין וכו', ואך לא יסורי איוב כי לא היה צריך אליהם. ואמנם כי עבור זה נולד איוב בעת לידת יצחק כי בפקידת שרה נפקדה גם מלכה כנזכר למעלה, כי מה שהיה צריך תרח להתגלגל ביצחק סיבב הקב"ה ופקד עקרות אחרות עמה ונפקדה גם מלכה בכדי שיתגלגל תרח שם בבן נחור שגם הוא בנו הוא ולא באברהם, ולזה אמר לו כבר נולד וכו' כלומר באותו העת ממש שנולד יצחק, נולד אחר על זה שיקבלם כאמור.

ואפשר שלזה פתח הכתוב כאן באורות מאופל, שאמר ויהי שהוא לשון צרה שאין כאן מקומו, ואכן לפי שהוזכר לו כאן יסורי איוב שהוא תרח אביו אמר לו ויהי כי תכאב נפש הבן ביסורי האב, או אפשר שלזה אמר ויהי לפי שנודע שזה שרבקה היתה אחות לבן נצטרף להגרמת רשעת עשו, להיות אחי אמו רשע כזה ורוב בנים וכו' כמאמר חז"ל. ולזה אמר כאן ויהי לשון צרה לפי שבתואל ילד את רבקה שאם היתה רבקה נולדת בבית אחר לא יצא ממנה בן רשע כזה.

ועל כן אחר זה סמך הכתוב ויהיו חיי שרה וגו' כי נודע מאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ח, ה' ועיין במתנות כהונה שם) שהיה השטן מתגרה עם אברהם ואמר לו על ידך מתה שרה. וזה שקר הוא כי הן לו אפילו לפי דבריו שמיתת שרה היה על ידי שמיעת מיתת יצחק מכל מקום הלא נודע המבואר בקבלת הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה ריש פרשה זו ושם מבואר) כי יצחק בעת לידתו אתקשר בנוקבא כמאמר הכתוב (לעיל י"ח, י"ד) ולשרה בן, ואומר (לעיל י"ז, י"ט) אבל שרה אשתך יולדת וגו', וכל מאן דאתקשר בנוקבא, מיתה אזדמנת לרגלוהי כמו שאיתא בזוה"ק (חלק ב', מ"ד:), ולא היה יכול לחיות כי אם ל"ז שנים, ויותר מזה לא היה יכול לחיות אף רגע עיין שם הטעם, לולי שקדמו הקב"ה בדבר העקידה שאז פרחה נשמתו וניתן לו נשמה אחרת מבחינת דכורא. שעל כן אז נולד זווגו כי עד היותו מקושר בנוקבא לא היה לו זיווג, ונמצא כי אם לא היה העקידה כבר היה מת יצחק בעצמו והיה קרוב מיתת שרה יותר בלא העקידה מן העקידה כי בעקידה על כל פנים נשאר חי ובלא העקידה ודאי היה מת. ונמצא אף לפי טעותו לא גרם אברהם בהעקידה מיתתה. אבל אחרי האמת לא כן הוא כי כן הגיעו ימי חייה עד קכ"ז שנים ואז מלאו ימיה ושנותיה בטוב והגיעה קיצה למות, והעד הנאמן על זה הוא לידת רבקה שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ח, ב' וקהלת רבה א', ה') וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשה של שרה נולדה רבקה וכו' וכיון שנולדה רבקה וזרחה שמשה אז ודאי הגיע שקיעת שמשה של שרה. והכל הוא עבור הנזכר כי עד ל"ז שנים שהיה יצחק יכול לחיות מסטרא דנוקבא שרה אמו, עד שם היה ימי שרה, ואחר כך כשהגיע עת יצחק למות כבר לא היתה שרה יכולה לחיות ואז היו שניהם מתים, לולי רחמי ה' וחסדיו שהמית את יצחק על ידי העקידה בכדי שיצא נשמתו בדבר ה' במצוותיו יתברך בנסיון מופלג, ואז ניתן לו שכר טוב בעמלו שעמל לכבודו יתברך שיחליף לו נשמתו בדרך הנס מסטרא דדכורא ולא מתה כי אם שרה לבד.

ולזה אחר שאמר ובתואל ילד את רבקה סמך לו ויהיו חיי שרה וגו' לומר שכיון שנולדה רבקה אז הנה הכל יודעין ומעידין ששקר בפיו של שטן שאמר שעל ידי אברהם מתה

שרה רק בודאי אשר ויהיו חיי שרה וגו' כלומר חיי שרה לא היה כי אם עד כלות ל"ז של יצחק בגימטריא ויהיו כמו שכתוב בדברי הרב האר"י ז"ל (ריש פרשה זו. ובפרשת חיי שרה) כי אחר כלות חיות יצחק כלה גם חיות שלה, ובזה ודאי הנה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים הן הנה שני חיי שרה אלו שנותיה שגזר עליה הגוזר חיותה מעת ימים יוצרו ולא יותר. ועל כן חז"ל (בראשית רבה נ"ח, א') פתחי פתחא להאי פרשתא בזה (תהלים ל"ז, י"ח) יודע ה' ימי תמימים וגו' כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים וכו', כיוונו לומר אשר חיתה כל ימי שני חייה ולא נחסר אפילו אחד מהם כי לא נוספה בלא משפט ח"ו בלא עתה כי אין הצדיקים נאספים כדגי הים באסיפה בעלמא כי עיני ה' אלהיהם תמיד עליהם ומשלים שנותיהם מיום ליום, ועליהם נאמר (שם פ"ד, י"א) טוב יום בחצריך מאלף וגו' וכמאמר חז"ל (שבת ל'.) טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה וכו', ולא נתקצר שני חיי שרה כלל וכלל ח"ו.

ולזה אמר הכתוב (משלי י', כ"ז) יראת ה' תוסיף ימים וגו' כי מי שהוא ירא ה', הקב"ה משלים שנותיו מיום ליום שלא יחסר לו אף יום אחד מהשנים שנגזר עליו ונתוסף לו כל הימים עד כלות השנה כולה. ולהיפוך ברשעים כי לא די שימיהם חסרים עד השלמת השנה אלא אף שנות רשעים תקצרנה שיקצר אף שנותיהם כאומרו (תהלים נ"ה, כ"ד) אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שאינם משלימים אף חצי שנותיהם כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ו:).

או יאמר יראת ה' תוסיף ימים, שנתוסף להם שנים על שני חייהם (על דרך (בראשית כ"ד, נ"ה) תשב הנערה אתנו ימים, שפירושו שנה על שם (ויקרא כ"ה, כ"ט) ימים תהיה גאולתו כמאמר חז"ל (בכתובות נ"ז:)). וכמו שמצינו בחזקיה שנאמר לו (ישעיה ל"ח, ה') הנני יוסף על ימיך חמש עשרה שנה, ולהיפוך שנות רשעים וגו' כמו לא יחצו ימיהם כנזכר. או לפעמים האדם מסתלק מן העולם כשגלוי לפני הקב"ה שעתיד לחטוא ועתה צדיק הוא אומר הקב"ה ימות זכאי וכו' וכמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ה, א'). ולא כן חלק צדיקי ישראל כי יודע ה' ימי תמימים פירוש שאוהב ימיהם ורואה שיבלו ימיהם ושנותיהם בטוב ובנעימים.

או ירצה לומר לפי הנזכר ויהיו חיי שרה וגו'. פירוש אותן הל"ז שנים שמספרם ויהיו שחי יצחק עד העקידה זה היה חיי שרה כלומר משרה חי כל אותן השנים כי בנוקבא אתקשר והיה בן לשרה וממנה אתמשיך חייו עד כה כדבר האמור.

חסלת פרשת וירא

פרק כג

פסקה א

ויהיו חיי שרה וגו'. עיין בדברינו בסיום פרשה שלפנינו בביאור הכתוב, ועוד נראה לבארו כי חז"ל (בראשית רבה נ"ח, א') סמכו האי מקרא לכאן (תהלים ל"ז, י"ז) יודע ה' ימי תמימים וגו' והענין כי ידוע אשר כל עיקר בריאת הימים ימי הארץ הכל הוא בכדי שיעבוד האדם בהם עבודת קונו כראוי באהבה ויראה בתורה ומצוות ואז הקב"ה משפיע בכל יום ביומו כל בחינת שפע וברכה וחיות לכל העולמות ועל זה נאמר (תהלים ס"ח, כ') ברוך ה' יום יום ואמרו חז"ל (סוכה מ"ו.) בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, פירוש שתראה להמשיך הברכות וההשפעות לכל יום השייך לו, ואז היום הזה מתמלא שפע אור משמו הגדול והקדוש ומחסדיו המרובין ועליהם חיה יחיה שמחיה עצמו באור ה' הנשפע בו, ולזה היה בריאתו שיקבל שפע אור שמו יתברך להנהות הבריות מטובו. וזה נקרא את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג, כ"ו), שכל הימים מתמלאים בחיות אורו יתברך וכולם חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד. ועל זה נאמר (בראשית א', ה') ויקרא אלהים לאור יום, כי לא ברא היום כי אם להיות אורה בו ולא נקרא יום כי אם בהיות בו אורה ושמחה בשפע וברכה, אבל ולחושך קרא לילה פירוש אפילו ביום אם היום ההוא חושך ולא תופיע עליו נהורא שלא נותן לו מעין ברכותיו שצריך לקבל מאור קדושת ה' הרי הוא נקרא לילה ולא יום. שעל כן כל ימי הגלות בכלל נקראים לילה כמאמר חז"ל (עיין בראשית רבה ב', ד'). כי אף הימים לילות הן לצד כי אינם מקבלים ברכותם הראוין לימים. ועל כן איוב וירמיה קללו ימיהם שנולדו בו, כי אף היום גופא מרגיש בברכה אם נתברך מה' כראוי אז אורה ושמחה אליו וחי הוא, ובאם לאו בן מות הוא ונקרא יום מהומה ומבוכה ומרגיש בחשכו וקללתו.

ואולי לזה רמזו חז"ל בלשונם שאמרו (ברכות ה'.) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יקרא קריאת שמע וכו' עד יזכור לו יום המיתה וכו'. והאי יום לכאורה מיותר והיה לו לומר יזכור לו המיתה, ועוד הלא עיקר הזכרון הוא בעונש שיגיע לו אחר מיתתו ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון ומה זה יום המיתה הלא יום המיתה גופא אינו עיקר הזכרון ועיקר זכרונו הוא הימים שאחר מיתתו ולא יום המיתה.

ואכן כיוונו שיזכיר לו כי יום הזה אשר איננו עובד בו לבוראו ובפרט אם יעשה בו עוד דבר שלא כרצונו ח"ו הרי היום ההוא יום המיתה נקרא בשורש נשמתו והוא חושך ממש (על פי איוב ג', ה') ואל יופע עליו נהורא תשכון עליו עננה, וידוע אשר קילקול יום זה אין לו תמורה ביום אחר כי הלא כל יום ביומו צריך לעבוד בו עבודת ה' לתת לו מעין

ברכותיו כמאמר חז"ל ואם יעבוד בכל ימיו מעתה, לא יתוקן בזה היום העבר בפגמו אם לא על ידי תשובה גדולה ומסירת נפשו למיתה שאז ממשיך אורה מטל שעתיד בו הקב"ה להחיות המתים ובו מחיה יום המיתה במקצת, ולפעמים אי אפשר לתקנו כי אם על ידי ביאת נשמתו לעולם הזה אחר פטירתו וזה ודאי הוא עונש קשה שאין קשה ממנו, כי הלא בכל יסורי גיהנם על כל פנים קץ וסוף להם, ואחריהם הוא טהור מכל וכל. אבל אם יצטרך לבוא פעם אחרת לעולם הזה ידוע לכל מהמקרים ופגעים רעים שבעולם הזה מיום הולדו עד יום מותו שאין שיעור וערך להם, ומעולם לא ראיתי ולא שמעתי שיאמר אחד מישראל שטוב לו בעולם הזה וכל אחד יש דבר אחר לפניו זה צער גידול בנים וזה צער פרנסה וזה צער הבריאות וממש אין רגע בלא פגע, ועל כולם צער עבודת בוראו שלא די שאינו עובדו כראוי כי אם אף ח"ו מנאצו בעבירות רעות קלות או חמורות רחמנא ליצלן. ונמצא אם לא יראה האדם עודנו חי על פני האדמה להשלים ימיו ושנותיו לבוא בהם לפני בוראו בעבודה תמיד ויחסר אחת מהנה יצטרך לבוא בגילגול לתקנו, ודאי שאין עונש קשה ומרה כזה להביט פעם שנית בהבלי העולם הזה ופגעיו וללחום עם יצרו תמיד וכולי האי ואולי אם יתקן, או אפשר יקלקל עוד חלילה.

ועל כן, את זה יזכיר ליצרו יום המיתה שיום העבירה שאינו עובד בו ה' יום המיתה נקרא ואינו נכנס כלל בכלל שני חייו וצריך להשלימו בפעם אחרת ואין מוסר גדול מזה. וחוץ מהכל, היום גופא קובל עליו על שהמית אותו בשאט בנפש ולא קיבל ברכותיו מאתו יתברך ועני חשוב כמת ממש. והנה חוץ מיום המיתה הזה הנה האדם גופא ברגע שהוא עובד בה לה' יתברך אז נקרא חי, וחי הוא. כי על התורה ומצוות נאמר (משלי ד', י"ג) כי היא חייך וגו' ואומר (שם ג', י"ח) עץ חיים היא למחזיקים בה. אבל ברגע שאינו עובד בה לשמו יתברך נקרא מת כמאמר הכתוב (דברים ל', ט"ו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות וגו'. וחז"ל אמרו (ברכות י"ח:) רשעים בחייהם קרוין מתים כי בשעה שהאדם אינו תחת רשות הקב"ה שהוא חי וקיים הרי הוא תיכף תחת רשות הסטרא אחרא כשמה סטרא אחרא פירוש צד אחר שאינו לה' והם הנקראים מתים גמורים מאנים תבירין כידוע.

ועל שני הדברים הללו בא הכתוב כאן להגיד בשבח שרה אמנו ואמר ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים וגו', כלומר שכל השנים הללו כולם היו חיי שרה, ששרה חיתה בהם ולא היה בהם אף רגע אחד לשום מחשבה קלה ומכל שכן דיבור ומעשה לדבר מן הדברים שאינו לעבודת בוראה שיכונה על שם המיתה חלילה, כי אם כל ימי חייה בכל רגעיה ושנותיה היו בלתי לה' לבדו בעבודה רבה אליו. וגמר אומר שעל כן כולם

היו שני חיי שרה, ששרה החייתה כל אותן השנים בשרשה שכל ימי השנים הללו היו בבחינת החיים והטוב להקרא להם אור יום שיקבלו שפע אורה ושמחה בכל יום מעין ברכותיו ויהיו יודעים את ה' כאדם החי כי מתמלאים מחסדו ואור שמו יתברך, ועל כן סמכו חז"ל לזה הפסוק יודע ה' ימי תמימים כלומר שימי תמימים המה יודעים את ה' כי מקבלים אור ה' אליהם והמה בבחינת חיים ומכירים את מי שאמר והיה בעולם, וגם יודע ה' ימי תמימים שכל ימיהם יודעי ה' המה שאין בהם רגע להיות ח"ו בכלל נזורו אחור רק תמיד וחי בהם שהתמימים חיים בה כדבר האמור.

גם יאמר שני חיי שרה על דרך אומרם ז"ל (חגיגה ד':) רב ביבי בר אביי הוי שכיח גביה מלאך המות אמר ליה לשליחא זיל אייתא מרים מגדלא שער נשיא וכו' עד והני שני מאי עבדית בהו אמר ליה אי איכא צורבא מרבנן דמעבר במיליה מוספינא ליה והויא חלופיה וכו' עד כאן. וכן כתב הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה תהלים) בפסוק (תהלים מ"ט, ט"ו) כצאן לשאול וגו' עד וירדו בם ישרים, שהישרים מושלים בימיהם, שנוטלין השנים שמתקצרים ברשעים. ולזה אמר כאן הכתוב כי אלו הימים שחיתה שרה בהם, הם היו שני חיי שרה ימי חייה ממש ולא היה בהם מהשנים הנוספין משנות הרשעים. והנפקא מינה בזה הוא כי השנים הנוספין יכולים המה להתקצר בפתע פתאום מאחר שאין זה ימיהם מעולם אבל אלו הימים ימי עולם שאצל הצדיקים ודאי שאינן יכולין להתקצר כי טוב יום בחצריך וגו' כאמור למעלה. והכל הוא להראות על הדבר האמור להכחיש מעשה שטן שאמר לאברהם על ידך מתה שרה בדבר העקידה כאמור למעלה. מאחר שהיו ימי שני חייה ממש ימי עולם ואיך יקצר הקב"ה ח"ו שנות הצדיקים על ידי סיבה ומעשה, ובודאי היום מלאו ימיה ושנותיה. ועוד ראיה לזה אמר הכתוב כי,

פסקה ב

ותמת שרה בקרית ארבע וגו'. וידוע מה שכתב מרן הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו) אשר קרית ארבע רומז אל מדת המלכות ששם שם אדנ"י ברבוע **א אד אדנ אדני** ולפי שהוא ד' מציאות נקרא קרית ארבע וכו'. והנה אמרו (בחגיגה שם) שהשיב המלאך המות לרב ביבי ששאלו והא כתיב (קהלת א', ד') דור הולך ודור בא, אמר ליה דרעינא להו אנא עד דמלי להו דרא והדר משלימנא להו וכו'. ונמצא מזה ראיה גמורה ששרה בזמנה וקיצה מתה שאם לא כן היתה נשמתה אצל מלאך המות עד דמלי דרא ולא היתה הולכת תיכף למקומה האמיתי, וכאן העיד הכתוב שמתה שרה בקרית ארבע כלומר מיתתה שם היה שתיכף עלתה שמה לקרית ארבע הנזכר שהוא פתח הכניסה לפני ולפנים להיות צרורה בצרור החיים את נשמתה בעדן העליון בבחינת מדת הבינה כידוע. ועל כן אמר

הכתוב הוא חברון בארץ כנען פירוש שהוא מחובר אל ארץ כנען הרומז אל הבינה כי ארץ כנען עם הכולל במילוי עולה חמש מאות שהוא בבינה ה' ראשונה שבשם וכלולה מנ' שערים וה' פעמים נו"ן הוא ת"ק כידוע. (גם רומז אל הכנעה וענוה שהוא בבינה). גם היא חברון ששם מקום חיבור נשמות הצדיקים בעת פטירתן לעולמם.

ומכל זה מוכח כי הגיע עִתּה להיות עולה ומתחברת למקור שורש מחצבתה כתאנה הנלקטת בזמנה ועונתה, שיפה לתאנה ויפה לבעלה, לא כפגה. וזה הוא שבח הקב"ה אשר תמים פעלו ולא יאסוף הצדיק בלא משפט קודם זמנו חלילה רק אדרבה צדיק כתמר יפרח וגו' עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים, ושבח אברהם להראות כי הוא מנוקה מעוון שלא על ידו מתה הצדקת, וגם שבח המצוה להתוודע ולהגלות כי שומר מצוה לא ידע דבר רע שלא יעלה על לב כי מחמת המצוה יארע זה להצדקת. ועל כן הראה התורה זאת בכפליים לומר כי ודאי במועדה ובזמנה אשר נקצב עליה מתחילה מתה, והיום מלאו ימיה וכמו שכתוב בדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה ריש פרשה זו) שכן היה ימי חייה ולא יותר על פי הסוד עיין שם.

ויבוא אברהם לספוד וגו'. אפשר לתת טעם על הכ' זעירא הנאמר כאן במלת ולבכותה ובזה תבין סידור הכתובים אחת לאחת. כי הנה בשוב אברהם מהר המוריה אז לא שב לחברון למקום שהיה גר שם כי אם לבאר שבע בארץ פלשתים מקום שהיה גר קודם חזרתו לחברון. והטעם כבר כתבנו למעלה שהוא בכדי לחבר באר שבע גם ליצחק עיין שם. ואז הגיע זמן לידת זיווגו של יצחק כי הוחלף נשמתו בעקידה בנשמת דכורא והיה צריך לזיווג הכל כנזכר למעלה (בסוף פרשה הקודמת), והגידו לו בשורת לידת רבקה, ומשנולדה רבקה הגיע זמן מיתת שרה כי וזרח השמש ובא השמש כנזכר. ואז ויהיו חיי שרה וגו' עד מלאת ל"ז ליצחק, ואחר כך ותמת שרה בקרית ארבע בחברון. ואברהם לא היה שם כי אם בבאר שבע ועל כן ויבוא אברהם משם לספוד וגו'. ומודיע הכתוב כי על ידי צדקת שרה וחביבותה בעיני המקום שמתה כגר בארץ ולא נספדה כראוי גילגל הקב"ה בנס שיתוודע לאברהם מיתתה. (גם אפשר יגיד הכתוב גדולת אברהם ובחינתו כי הרגיש תיכף במקומו במיתת אשתו לצד שנשאר פלג גופא וידע שנחסר לו חצי בשרו). ועוד אומר הכתוב נס שנעשה לשרה כי הנה מארץ פלשתים לחברון ודאי לא קרוב כל כך היה, כי הנה אברהם נתרחק מחברון מפני הבושה של לוט שבא על בנותיו והלך לארץ פלשתים כמאמר חז"ל (בבראשית רבה נ"ב, ד') ואין דרך להתרחק בקרוב שלושה ימים או ארבעה. וגם בימי יצחק היה רעב בארץ כנען, ובארץ פלשתים היה לחם ובודאי היה איזה דרך ביניהם עד שהיה קשה להוליך תבואה ממדינה למדינה

אבל בזכות שרה שתיספד כראוי הנה בא אברהם לספדה ולבכותה, מה שידוע כי רק שלושה ימים הראשונים הן לבכי ולא יותר כמאמר חז"ל (מועד קטן כ"ז:), ונתקצר הדרך לפניו בכדי לבכותה גם כן, כי אגרא דהספדא דלויא כמאמר חז"ל (ברכות ו':) והוא הרמת הקול בבכיה.

ואמנם נודע מאמרם ז"ל (רש"י לעיל כ"א, ל"ד) בכל מקום לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש וכו' וזה הוא כלל בתורה, שבכל מקום הסתום, אי אפשר לתפוס אלא קצה האחרון שידענו בבירור כי זה ודאי היה ולא זה שנוכל להסתפק עליו, כי לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש. ונמצא כאן שמגיד הכתוב שבא בעוד ימי הבכיה, ודאי שבא בסוף הימים יום השלישי או בסוף יום השלישי כי לא בא לסתום וכו', ונמצא שעיקר ביאתו ועשייתו היה ההספד כי להספידא אין שיעור וכבר אמרו (שולחן ערוך יורה דעה סימן שצ"ד סעיף ב') מספידין כל י"ב חודש, מה שאין כן הבכיה שלא היה לו עת להאריך בה. וגם אמנם שהעיקר הוא ההספד להצדיק ולספר בשבחו, והבכיה אינה כי אם לעורר לבו ולבב העומדים בהספד שיעשו תשובה לפני קונם באהבה כי הולך אדם לבית עולמו ושם עתיד ליתן דין וחשבון. כי בזכרם כי הצדיק מגין על הדור בחייו, ובזכותו עומד העולם כי כביכול שמו יתברך משגיח על עולמו בשביל הצדיק שיש לו נחת רוח ממנו ונושא פנים לדורו עבורו, מה שאין כן בהסתלק הצדיק ח"ו הקב"ה אין לו על מי להשגיח בעולמו, ואז ואנכי הסתר אסתיר פני ומצאוהו רעות רבות וצרות ח"ו. ועל כן צריך האדם בעצמו לעשות תשובה לעובדו בכל לבב שלא ימצאוהו אותן הצרות וכו', ועל זה אמר דוד המלך ע"ה במיתת שאול המלך (שמואל-ב א', י"ח) ללמד בני יהודה קשת וגו' כלומר כי עתה צריכים בני יהודה בעצמם ללמד לעצמם תשובה ומעשים טובים ללחום ביצרן תמיד כי נסתלק הצדיק מהעולם ועל מי ישגיח הקב"ה בעולמו, ויצא מי שנושאין פנים לדורו עבורו וצריך להתעורר בתשובה. וזה הוא יקרא דחיי כלומר טובת החיים ויקרתם שיעוררו בתשובה, אבל יקרא דשכבי, העיקר הוא ההספד גופא בזכרון צדקותיו אשר עשה בכדי שיקדימו לו שלום בבואו לבית עולמו.

ועל כן נאמר ויבוא אברהם לספד לשרה ולבכותה ולא אמר לספד ולבכות את שרה, ואכן כי ההספד היה העיקר שם מטעמים האמורים. אחת, כי באמת ההספד הוא העיקר יקרא דשכבי. והשנית, כי כבר הלך עת הבכיה ולא נשאר כי אם מעט בכדי שיהיה זה גם כן ליקרא דחיי אשר שם. ואמנם כי אברהם ויצחק לא היו צריכים כל כך להתעורר בתשובה על ידי זה כי צדיקים גמורים היו ומי לנו גדול מאבות העולם. ושאר העומדים

שמה לא בנקל יעשו תשובה כי לא מבני ישראל המה. ולכל זה, לא היתה הבכיה העיקר, ועל כן כתיב ולבכתה אחר כך, ובכ' זעירא, להורות כי מעט מזעיר היה, לא כההספד.

ואפשר זה רמזו חז"ל שאמרו (סנהדרין מ"ו:) איבעיא להו האי הספידא יקרא דחיי הוא או יקרא דשכבי למאי נפקא מיניה וכו' תא שמע ויבוא אברהם לספוד לשרה וגו' אי אמרת יקרא דחיי משום יקרא דאברהם משהו לשרה, אין שרה גופא ניחא לה דמתיקר בה אברהם. תא שמע וכו' עד שמע מינה יקרא דשכבא עד כאן. ולכאורה צריך לדעת דבריהם כי בשלמא יקרא דשכבי הוא לפי שאומרין עליו שבחי המת אבל יקרא דחיי מאי כבוד בזה להחיים במה שמספידין מתו, ואכן כי זה הוא יקרא דחיי כנזכר שעל ידי כן החיים מעוררין בתשובה. והאבעיא הוא לומר איזה הוא העיקר ההספד או הבכיה ולזה אמר תא שמע עד משום יקרא דאברהם משהי לשרה כי הלא על כל פנים היתה שרה מונחת עד שלושה ימים ואיך השהו בני בית אברהם אליעזר וכדומה את שרה כל כך משום יקרא דאברהם כי איך יהיה אחד מתכבד בקלון חבירו, חלילה שמשום כבודו יהיה המת בבזיון, ולזה אמר שרה גופא ניחא לה וכו' כי ודאי אם רבים עושים תשובה על ידי בכי המת ודאי שהוא טובה גם למת כי המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו כמאמר חז"ל (אבות ה', כ"א). ואף שאברהם לא היה צריך לתשובה מכל מקום גבוה מעל גבוה שומר כנודע.

ועוד אפשר לומר בטעם הכ' זעירא כי הלא נודע מה שאמרו חז"ל (בבראשית רבה מ"ז, א') שרה היתה לאברהם בסוד (משלי י"ב, ד') אשת חיל עטרת בעלה, בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה וכו'. ואמרו (בשמות רבה ריש פרשה א') שהיה טפל אליה בנביאות. וידוע הסוד בזה ליודעי רזי אלהינו יתברך שמו בסוד ד"ו פרצופים שהד' שהיא נוקבא קודמת אל הו' שהוא דכורא ונודע שהכתוב רומז אל הכתר שהוא עטרת תפארת, ועל כן כאשר מתה שרה בא אברהם לבכותה שאבד העטרה מעל ראשו שהיתה עטרת בעלה, ולזה נכתב הכ' קטנה בא לומר כי זה היה הבכיה שלו שנתקטן כתרו שהיה מתעטר בשרה, ונכון. (אחר כך מצאתי בליקוטי תורה פרשה זו קרוב לדברים האלה).

פסקה ג

ויקם אברהם מעל פני מתו וגו'. להבין אומרו מעל פני מתו, נראה על פי המבואר בדברי רבותינו פוסקים ראשונים ואחרונים (בטור שולחן ערוך יורה דעה סימן שמ"א) ובפרט בדיני אנינות ואבילות, וכלל היוצא מדבריהם שמי שכבר נתייאש מלקבור מתו אז תיכף חל עליו אבילות, אבל מי שאינו מתייאש מלקוברו אבל אינו יכול לקוברו עתה כגון שמת אביו בתפיסה והמושל אינו מניחו לקוברו הוא סובר בדעתו אפשר ישחדנו בממון או

בשאר דברים שיניחו לקוברו הנה באותו העת אינו חל עליו לא אנינות ולא אבילות. אבילות אינו חל משום שלא קברו עדיין והוא מצפה עוד לקוברו, ואנינות אינו חל כי אינו יכול לקוברו עתה. ועל כן כאן שהיה תיקון בחברון שלא להניח לקבור מת אחר אשר לא מאנשי עירם כאשר מובא בדברי האלשיך הקדוש פרשה זו ואכן אברהם סבר בלבו כי אולי יציע דבריו לפניהם בטענות באופן שיניחו אותו לקוברה שמה, וכאשר כן היה. ונבאר למטה אופני טענות אברהם. ועל כן בעת ההיא לא חל עליו לא אנינות ולא אבילות, ונראה כמי שלא היה מתו מוטל לפניו כלל כיון שבדעתו היה לקוברה ולא היה יכול עבור תקנות אנשי העיר, על כן אמר הכתוב ויקם אברהם מעל פני מתו שקם והלך כאילו לא מת לו מת כלל ואין מתו מוטל לפניו כי לא חל עליו עדיין לא אנינות ולא אבילות והיה כאיש אחר לגמרי וקם והלך אליהם וסידר טענותיו לפניהם בדברים האלה.

פסקה ד

גר ותושב וגו'. כלומר הנה התקנה שלכם לא שייך כי אם באחד הבא לעירכם ממקום אחר ויש לו על כל פנים איזה מקום לשבת בו ומוחזק בעירו, ועתה בא לעירכם ומת כאן, היתה התקנה שלא לקוברו כאן משום שתוכלו לומר לו על מה זה באת לכאן הלא יש לך מקום ועיר לשבת, היה לך להיות מקומך אל תנח. ואמנם אנכי לא כן עמדי כי הן גר אנכי בארץ פירוש בכל הארץ הנה אנכי גר שאין לי מקום מוחזק לשבת שם בקביעות כמאמר הכתוב (בראשית י"ב, ט') הלוך ונסוע וגו' ופירש רש"י ז"ל יושב כאן חודש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכו'. כי אף שנאמר (שם כ"א, ל"ד) ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים ואמרו חז"ל (בראשית רבה סוף פרשה נ"ד) שהוא כ"ו שנה מכל מקום לא נאמר וישב אברהם בארץ פלשתים רק ויגר כי לא דר בקביעות במקום אחד לעולם רק כמו גר חודש כאן ונוטה אהלו במקום אחר. נמצא אשר במקום שהולך, שם ביתו. ובכל מקום שהוא גר שם, נעשה תושב. כי אין לו מקום קביעות אחר, לומר עתה גר במקום הזה ודעתו לחזור למקומו, אינו כן. כי בימים שהוא גר במקום מן המקומות נעשה תושב לימים ההם.

אשר על כן הנה עתה שהיה גר בחברון במקום שמתה שרה הנה על ימים האלה הוא תושב כאחד מבני העיר ואינו אכסנאי, ועל כן אמר להם גר ותושב אנכי עמכם כלומר אני אף על פי שאני גר, תושב אנכי עמכם שאני תושב כמו אתם שאין לי מקום קביעות אחר, על כן בקשתי תנו לי אחוזת קבר עמכם וגו'. ועבור זה לא אמר מכרו לי אחזת קבר כי הלא אברהם לא היה חפץ במתנותיהם ואמנם כאן לא ביקש עדיין הקרקע רק נתינת

רשות לאחוזת קבר שיהיה מותר לקבור שרה בארצם והוא יבקש לו מי שירצה למכור לו קרקע עולם לקבר.

או אפשר שבא אליהם עוד להשמיע להם דברים אשר לא יעמוד על המקח בקניית הקרקע וכל אשר יחפוץ יתן. ונוכל לומר אשר התקנה לא היתה כי אם כשיבוא אחד גר וימת שם לא יקברוהו אצלם בחנם כי מי הביאהו עד הלום למות כאן אבל אם ישאר מהמת מעות שיעור קניית קרקע או אם ימצא לו קרוב או רחוק וירצה לקנות קרקע בדמים ובפרט בדמים מרובים הנה זה טובת אנשי העיר להשיג מעות הרבה בעד עפר הארץ ואין זה בכלל התקנה ובודאי מותר ומותר הוא. ועל כן אמר להם תנו לי אחוזת קבר עמכם כלומר איני מבקש מכם כי אם נתינת רשות שיהיה מותר לי להיות לי כאן אחוזת קבר, ובודאי ואקברה מתי מלפני. כלומר על קניית קרקע לא תחושו כי בודאי אקבור אותה ולא אעמוד על המקח בשום אופן אף אם יפסוק לי דמים מרובין, עד אשר אוכל שאת, אתן ואתן. כי הלא מלפני היא שאני בעלה ואני חייב בקבורתה, ומוטלת לפני ואיני חפץ ח"ו בבזיונה אף על רגע אחת.

או כך יאמר תנו לי אחוזת קבר עמכם. ולכאורה עמכם זה מיותר, ואמנם אמר להם שיתנהגו עמו כאשר מתנהגים בעצמם בבני עירם שאם אחד אין לו קרקע קונה לו קרקע מאחר מה שאין כן בגר הבא מארץ אחרת ומת שם שורת הדין היה נותן לקוברו בחנם אם לא מפני התקנה שעבור זה היתה שלא יקברו לאיש אחר שלא יצטרכו לתת קרקע לאחד בחנם. ואכן תנו לי אחוזת קבר עמכם כאחד מבני העיר הקונה לו קרקע ואתן כמה שתרצו והכל שוה לי כשאקברה מתי מלפני. וכל אלה דיבר לפניהם כי אדם בהול על הממון ובפרט שידעו מעולם אשר אברהם וותרן בממונו ובפרט לעת כזה שאשתו מוטלת לפניו בבזיון ודאי יתן כל ממון שיפסקו עליו ובזה אפשר יתנו עיניהם בממון ויראו לקלקל התקנה עבורו.

והנראה אשר טעם התקנה היה, כי נודע מעלת קדושת קרקע חברון לקבורה יותר מכל ארץ ישראל ואף שכל ארץ ישראל מקודשת מאוד לענין קבורת המת שכל הקבור בה שרוי בלא עוון שנאמר (דברים ל"ב, מ"ג) וכפר אדמתו עמו, ונאמר (ישעיה ל"ג, כ"ד) ובל יאמר שוכן חליתי העם היושב בה נשוא עוון, כמו שאמרו חז"ל (כתובות קי"א.). מכל מקום קרקע חברון מעולה יותר בזה ועיין בזה בספר חסד לאברהם. והגם שזה אינו אלא בישראל, ועל הגוים הקבורים שם נאמר (ירושלמי כתובות פרק י"ב סוף הלכה ג') ותבואו ותטמאו את ארצי בחייהם ונחלתי שמתם לתועבה במותם. ובני חת גוים גמורים היו זרע כנען, מכל מקום לא ימלט שלא יהיה נפקא מיניה בין הקבור שם להקבור בחוץ

לארץ, ועל כן תיקנו ביניהם שלא לקבור שם אחד משאר עיירות כי אם דוקא מבני עירם, ולזה הוצרך אברהם לבוא בטענות גר ותושב שאף על פי שהוא גר מכל מקום הוא תושב ביניהם ונמצא אשר גם הוא מבני עירם וגם אליו יגיע דין לקבור מתו שם. וגם פסק להם ממון הרבה שיתנו עיניהם בממון ככל הנאמר.

פסקה ה

ויענו בני וגו' לאמר לו. לכאורה זו עניה אמירה היא והיה די באחד, ואכן כי אמר הכתוב שענו לו שתיכף יאמרו לו התשובה ולא ימתינו ליעץ ולהתישב ביניהם איך יפול דבר רק תיכף יאמרו לו. ואמרו,

פסקה ו

שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכינו במבחר קברינו וגו'. פתחו היתר לתקנתם מצד אחר כלומר אנחנו לא נצטרך לבוא להתירים שאמרת כי אחר שאדון אתה בינינו ונשיא אלהים אתה בתוכינו, ובודאי אדעתא דגברא רבא לא נדרנא. והן אמת התקנה היתה על סתם גר מבני עיר אחרת אבל מעולם לא הזדמן לנו גר כאדוני ונשיא אלהים, ולא מבעיא שניתן רשות לך לקבור מתך, אף במבחר קברינו קבור מתיך שאתה תבחר ותקרב מכל אשר תחפוץ בחנם בלי נתינת דמים אפילו פרוטה אחת לגודל חשיבותיך בינינו. ולא זה אלא אף כל איש ממנו את קברו של עצמו מה שהוכן למענו לא יכלה ממך מצד גדולתך ונשיאתך, ומכל שכן מקבור מתך היא שרה הידועה בצדקתה לכל באי עולם וכמה נסים נעשו לה ומי הוא אשר ימנע ממך קרקע לאחוזת קבר, ובזה נכלל עוד דבר לבטל התקנה כי התקנה לא היתה כי אם למכור לאיזה גר מקצת קרקע ולא לדכוותך שראוי לתת לך בחנם ומתנה, לא היתה בכלל הגזירה כיון שאין נותנים מתנה כי אם לאדם חשוב ואדעתא דגברא רבא לא נדרנא.

פסקה ז

ויקם אברהם וישתחו וגו'. כי מודים על בשורה טובה וכאן שהבטיחו לו לבטל התקנה נגדו להיות מותר לו לקבור מתו שם, השתחוה להם אבל לא חפץ כאשר אמרו הם.

פסקה ח

וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם לקבור את מתי וגו'. אם זה לשון אשר הוא ולא לשון ספק כי לא היה מסופק אם חפצים לקבור את מתו שהלא כבר הבטיחו לו והוא השתחוה להם על זה. ופירושו, הנה אני רואה אשר יש את נפשכם לקבור את מתי, ואך שמעו לי כלומר תשמעו דברי הראשונים לבטל התקנה מכח טענותי ולא כדבריכם עבור חשיבותי, ואחד יתן לי במתנה. כי לזה צריך אני לחפש אדם שיהיה אני חשוב אצלו וירצה הוא לתת לי במתנה חלק מקרקעו, וזאת כשיהיה עשיר ויהיה לו הרבה. ולא בזה

אני חפץ כי אם ופגעו לי בעפרון בן צוחר ויתן לי את מערת המכפלה וגו' בכסף מלא יתננה לי, כלומר אפילו בכסף מלא הנה היא חשובה אצלי כמתנה גדולה למאוד לגודל הצטרכותי לזה. ואכן כי הנה בכסף מלא ודאי יתננה לי, מה שאין כן במתנה גמורה שאני מסופק מאוד אולי לא יחפוץ, וגם אצלו אפשר שאין אני חשוב כל כך שיתן לי מתנות. אבל בכסף מלא ודאי יתננה לי, ואצלי היא מתנה גמורה כי אפשר יאמר עפרון שאין תפארתו למכור קרקעו ואמנם כי באמת אצלי למתנה נחשב ואף על פי כן יקבל הכסף שגם הוא יהנה ממתנתו אלי, וגם זה אחד מההתירים של סתירת התקנה לפי שכסף מלא אתן לו ואין הגזירה חל כי אם על דבר ההוה ולא על דבר המחודש אם יקרה שיפריז אחד הרבה בעד חתיכת קרקע, וזה טובת אנשי העיר ועל כן מכל אלה ודאי יתננה לי. והכתוב אומר,

פסקה י

ועפרון ישב בתוך וגו' ויען וגו'. כלומר אף על פי שעפרון יושב בתוך בני חת ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ח, ז') ישב כתיב אותו היום מנוהו שוטר עליהם וכו' ואין דרך הנשיא להשפיל עצמו ובפרט נגד זקני עמו ואף על פי כן ויען עפרון את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו שכולם היו עומדין מה שאין דרך השר להיות שפל אף לפני מי שגדול ממנו נגד העם שלא יהיה זאת חרפה לו, וגם לא ירצו העם כל כך להשמע לו אם יראוהו שפל ולא מכובד. אמנם כל כך גדלה חשיבות אברהם בעיניו שלא הביט על כל אלה. ובפיו ענה ואמר,

פסקה יא

לא אדני שמעני השדה וגו'. ולכאורה הלא אברהם לא ביקש כי אם המערה ולא השדה ועל מה זה יתן לו השדה בחנם ללא צורך, ואכן כי לגודל חשיבות אברהם אמר לו, לא הוא כאשר אמרת שאפשר אתה אינך חשוב בעיני כל כך, בודאי אדוני אתה, ועל כן שמעני. כלומר תשמע לכל אשר אמרנו לך אופן ביטול התקנה על פי המתנה שעל מתנה לא נגזר. ומה שעלתה על לבך אולי לא אאבה ליתן לך במתנה המערה אשר חפצת לא כן כי הן המערה לבד הוא דבר קל בעיני (וכמו שכתוב בזוה"ק פרשה זו קכ"ח. שכל ימי עפרון לא ראה במערה ההיא כי אם חושך וצלמות ולא היתה חשובה בעיניו לכלום עיין שם) ואכן את זאת אעשה אשר השדה נתתי לך כי כל השדה שהוא דבר חשוב את זה אני נותן לך וממילא המערה אשר בו לך נתתיה. ובזה נתחכם עפרון עוד בטענה לבטל התקנה והכל לטובת אברהם כי טען אף אם נאמר שהתקנה גם על מתנה היתה, לא היתה כי אם מי שירצה למכור או לתת ד' אמות קרקע בחצרו לקבר בני העם. ואמנם אני איני נותן לך המערה לבד אשר בקצה השדה לאחוזת קבר כי אם השדה כולו נתתי

לך וממילא המערה אשר בו לך נתתיה. ועל כן הנה לעיני בני עמי נתתיה לך כי מי יאסר לתת שדה חשובה לאדם אשר אחפוץ ביקרו וממילא כאשר יהיה שלך מי יעכב מלקבור בו ומי ימחה באדם העושה בשלו לעשות לו בשדה זריעה או נטיעה או קבר, ואינו נאסר כי אם קרקע לקבר ולא שדה בכלל והעץ אשר בכל גבולו סביב, כי עיקר הנתינה בו היא לזריעה ולנטיעה, וכטפל יחשב זה אשר יקבור מתו בו ועל כן הנה לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתיך.

פסקה יב

וישתחו אברהם לפני וגו'. הגם שלא קיבל עדיין דבריו כי היה שונא מתנתו, מכל מקום השתחוה להראות שמודה לו על זה שרואה שמחפש אופנים מועילין לביטול התקנה, ובזה על כל פנים לא יחזור מדבריו אבל אברהם לא חפץ בה.

פסקה יג

וידבר אל עפרון וגו' אך אם עתה וגו' נתתי כסף וגו'. פירוש אם הוא כמו שאתה אומר שעל שדה הראויה לזריעה ולנטיעה לא היתה התקנה הנה בזה אני חפץ מאוד, ולא תאמר שלא אחפוץ לקנות כי אם אחוזת קבר והשאר תוכרח לתת לי במתנה בכדי לבטל התקנה לא כן ולו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני, כי כבר מוכן אצלי מעות גם על כל השדה כולו לצד שקבלתי עלי ליתן כל ממון שיפסקו עלי על כן הכינותי מה שיש בו די לקנות גם כל השדה כולו. ואך בזה שהמעות מוכן אצלי לא יועיל זה לקבור את המת כי עד שלא אקנה אותה בקנין גמור הרי שלך לפניך ואתה אסור ליתן קרקע לקבר המת, ועל כן קח ממני וכאשר תקח המעות הנה שדה נקנה בכסף, ועל כן ואקברה את מתי שמה כי לא שלך יהיה כי כבר קניתיה לי לעשות בו כחפצי ואני אקבור את המת. כי ודאי היתכן שיהא אסור אחד מבני עירכם למכור שדהו או ביתו וכל אשר לו לאחד ממדינה אחרת, ודאי לא יאסר בו. ואם אחר כך יארע להקונה מקרה לא טובה שימות מת עליו בפתע פתאום הכי יאסר הקונה לעשות משלו אחוזת קבר אתמהא כיון שכבר שלו הוא מי יעכב על ידו. וכן כאן שאני קונה שדה גדולה עם אילנות ומערה ושאר דברים טובים מוכן לזריעה ולנטיעה ודאי זה אינו אסור למכור, ואחר כך כשיהיה שלי אני אעשה בשלי כל אשר אחפוץ, ואף שלעת עתה נראה הקניה לקבור המת מה להמוכר בזה והמוכר יוכל לומר שהוא מוכרו לזריעה. הא למה הדבר דומה למה שהתירו רבותינו למכור פרה חורשת בשביעית כי יאמר המוכר שלשחיטה קנאה הקונה, אף שאם אמר בפירוש שקונאה לחרישה אסור למכור לו, מכל מקום כשקונאה סתם יכול המוכר לומר לשחיטה מכרתיה, וכן כאן כיון ששדה בכלל מכרת תוכל לומר לזריעה ולנטיעה מכרתי וכיון שהיא שלי אקברה את מתי שמה ומי יעכב.

פסקה יד

ויען עפרון החתי וגו' אדוני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף וגו'. כלומר אינך צריך דוקא לשקול המעות תיכף ואתה בהול על מתך, ומה שאמרת שיצא מרשותי בכדי שלא אעבור על התקנה, הנה ארץ ד' מאות וגו' ביני ובינך מה היא ונודע אשר במתנה מועטת אית ביה משום מחוסר אמנה אם חוזר בו ומכל שכן מקח קטן כזה, ועל כן בדברים בעלמא שהבטחתי לך קניתיה בקנין גמור כי לא אוכל לחזור ולא אחפוץ להיות מחוסר אמנה והקב"ה מעניש על זה ועל כן תיכף את מתך קבור ולא תעכב. ונתכוון עפרון שיקבור את המת קודם נתינת המעות, כי אולי כשיבא ליתן את המעות בפרט סך רב כזה שרצה לקבל שקלים קנטרין כאשר קיבל לבסוף אולי יחזור אברהם ויקנה לו שדה אחר, ועל כן חפץ שיקבור אברהם מקודם מתו וכיון שיחזיק בהשדה אז יוכרח ליתן לו כל אשר יפסוק עליו, ואמנם אברהם גם הוא ירא מעפרון שלא יחזור בו ולא רצה לעמוד כל כך על נאמנות עפרון. ועל כן,

פסקה טז

וישמע אברהם אל עפרון. מה שאמר לו בדבר המקח ד' מאות שקל כסף שמע לו, אבל וישקול אברהם וגו' כנזכר, כי לא רצה אברהם לעמוד על נאמנותו. וגם כי לא רצה לעבור על לפני עור וכיון שזה היתה שבועה ביניהם וכל עוד שעפרון אינו מקבל המעות הכל שלו הוא אף שאמר לו בדברים בעלמא, והגם שלא יחזור מכל מקום לענין השבועה, עוד שלו הוא ועל כן שקל לו תיכף כל אשר פסק בשקלים גדולים. וגם לא רצה אברהם לקבור את שרה בשדה עפרון אף על רגע אחת, כי כל עוד שרשות עפרון על השדה לא יוכל כל כך קדושת ה' לשרות בו בשום אופן, אבל כשקנהו אברהם ונקרא שם אברהם עליו אז נאמר ויקם שדה עפרון כי תקומה היתה לו שתוכל הקדושה לשרות במקום ההוא להיותו כבר תחת רשות אברהם. וזה שאמר הכתוב תיכף,

פסקה יז

ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה וכל העץ אשר בכל גבולו וגו' לאברהם למקנה וגו' ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו וגו'. כי לא רצה לקוברה בשום אופן עד אחר שקם השדה אליו בקנין גמור בכל אופן היותר מועיל, וחז"ל אמרו (בראשית רבה נ"ח, ח') תקומה היתה לו וכאמור שיצא מרשות עפרון אותיות פ"ר עו"ן, הם הפ"ר דינים הידועים היוצאים מאותיות מנצפ"ך שמספרו פ"ר, ושם עו"ן, ורומז הכל לבחינת הדינים והסטרא אחרא, וכל עוד שהיה תחת רשותו לא היה אפשר לשרות הקדושה במקום ההוא. ועתה לאברהם אב"ר מ"ה בחינת שם מ"ה שבקדושה והשרה

על המקום קדושת אור ה' מאלהי אברהם, ואחרי כן קבר את שרה שם להיות נשמתה צרורה בצרור החיים בקדושת ה' אלהים.

ונראה שמה שסיים כאן כל סימני המקום ההוא, אשר לפני ממרא, ואשר בכל גבולו סביב, הוא להיות שאין ישראל קונה בקנין גמור אלא בשטר, אשר על כן אחר שנתן המעות לעפרון ונסתלק עפרון מהקרקע כי הגוי בודאי מקנה בהמעות, אף על פי כן לא רצה לקוברה כי אם אחר שיקנה אותה גם בדיני ישראל והעמיד עדים וכתב בשטר וחתם כל סימני מצריה וגבוליה, והכל לעיני בני חת לכל באי שער עירו שיקנה את השדה בכל תוקף ועוז גם בדיני התורה לקניית ישראל. וזה אומרו לאברהם למקנה שיהיה אף לאברהם למקנה כי אחר המילה רצה להתנהג כדין ישראל ממש, ואחר כך קבר את שרה והכל לטעם האמור כי לא רצה לקוברה עד שיהיה השדה שלו ממש לכל האופנים כנאמר.

פסקה כ

ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר מאת בני חת. צריך לדעת מה מודיענו הכתוב זה וכבר כתוב כל הדברים האלה למעלה. ואכן שני דברים חדשים מגיד הכתוב אחד אשר לא עשה אברהם כאשר חשבו שיהיה עיקר השדה והאילנות לזריעה ולנטיעה ולטפל בעלמא יקבור את שרה שם, רק שהוקם כל השדה והמערה אליו לאחוזת קבר שהקצה כל השדה לזה, כי לא היה צריך אברהם אבינו לשום דבר אחר וכל הממון אשר נתן לא נתן כי אם למצוה מצות גמילות חסדים שיהיה זה לאחוזת קבר עולם לו ולזרעו אחריו, לא יזרע ולא יעשה בה כל ענין כי אם הוקצה למצוה. ואף על פי כן לא עבר עפרון בזה על השבועה כדין פרה החורשת כיון שהוא מכרה לזריעה ואחר כך מותר הקונה לעשות בה חפצו כאשר יחפוץ.

ועוד אומר הכתוב כי הן אפשר בעבור ימים רבים יאמרו בני חת שלא יניחו לקבור בה זרע אברהם כמו יצחק ויעקב הבאים מערים אחרים, עבור שבועת תקנתם. ויטענו, כי עיקר המכירה היה לזריעה כאמור, רק לקבר טפל בעלמא כמו שרה ולו לבד הותר ולא לזרעו אחריו כי שבועה ביניהם שלא יקברו אחר בעירם. ועל כן העיד הכתוב כי הוקם השדה וגו' לאחוזת קבר מאת בני חת כי אחר זה כאשר קנאה ונעשה שלו אמר בפירוש והתנה עמם אשר לא יזרע בה בשום אופן רק תעמוד לקברים ולאחוזת קבר. ואחוזה היא ירושה שיירשו זאת בניו אחריו שיקברו בשדה והמערה הזו. וכן קיימו וקבלו בני חת כמאמר הכתוב ויקם לאחוזת קבר מאת בני חת כי מאתם הורשה זאת שתעמוד השדה

הזו לאחוזת קבר לו ולזרעו אחריו עד עולם ולא יהיה שום פוצה פה ומצפצף על זה וכן נעשה לעולמים.

וכל הסיפור הזה בתורה מודיע לנו על פי פשטות הכתובים לראות אשר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, ובתחילה כאשר בא אברהם אצלהם נעשה רעב בארץ ואמרו מיום שבא זה לארצנו נעשה רעב כמאמר חז"ל (עיין ספר תולדות יצחק פרשת לך לך) ואחר כך המליכוהו עליהם ואחר כך כשמתה שרה הנה לא יעזוב ה' את חסידיו לא בחייהם ולא במותם וכולם חפצו וחיפשו אופנים המועילין איך לבטל שבועתם בשביל חיבת אברהם, ונפש שרה תיקר בעיניהם עד למאוד. ובכל מקום שהם ה' עמם ובכל מקום נעשה תושב ולא גר. וכמעשה הובא במאמר חז"ל (ילקוט ואתחנן רמז תתכ"ה) בספינה אחת מלאה גוים והיה בתוכם יהודי אחד והלכו בלב ימים וכשהגיעו למלון אחד אמרו לאותו יהודי תלך לעיר ותקנה לנו משם מאכלים ומשקים אמר להם היהודי ולא אכסנאי אני ואיך אלך למקום שאין מכירין אותי כלל, אמרו אליו וכי יש יהודי אכסנאי הלא בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך שנאמר (דברים ד', ז') כי מי וגו' כה' אלהינו בכל קראינו אליו עד כאן. וכן אברהם שהיה גר בארץ ולא עזבו ה', ולא לו לבד כי גם בשביל זרעו אחריו קנה אחוזת קבר מה שהיה שבועה בין העם שלא ליתן קבר לשום גר מארץ אחרת והכל מאת ה' היתה זאת למען יכירו הכל וידעו כי הם זרע בירך ה' ושם ה' נקרא עליהם ומהם יראו ויפחדו ויפול פחדם על כל הבריות.

וגם יגיד הכתוב בזה צדקת אברהם ושבחו שלא רצה ליהנות מדברי תורה והם רצו לתת לו במתנה לרוב חשיבותו והוא לא רצה לקבל מתנות, אדרבה עוד פיזר ממונו למצוה ונתן כל אשר פסקו עליו והקצה כל השדה למצוה, אף שהיה יכול לצאת ידי המצוה בקצה שדהו לבד והשאר יחזיקנו לזריעה ולאילנות. לא חפץ בזה ונתכוון להידור מצוה ונויה להדר קברי צדיקים במגרשי שדה סביב סביב, וממנו ילמדו הבריות איך להיות שונא מתנות וללכת בדרכיו ולחפש בעצמו אם הגיעו מעשיו למעשה אברהם אף במקצת דמקצת. וחז"ל אמרו (תנא דבי אליהו כ"ה) לעולם יאמר אדם מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי מעשה אברהם יצחק ויעקב ואנחנו אף אפס קצהו לא דמינו אליו.

ואולם בדרך האמת נראה אשר הכל מאת ה' נסבה שיקנה אברהם גם השדה עם המערה הגם שהוא לא ביקש כי אם המערה ועפרון בעצמו אמר השדה נתתי לך והמערה אשר בו וגו'. כי נודע מה שמבואר בזוה"ק (וישלח קע"א:) בפסוק (שמואל-א כ"ה, ו') כה לחי ואתה שלום, והקשה איך דוד המלך ישלח לומר לנבל כה לחי ואתה שלום והלא אסור לקדם שלום לרשעים, ואין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מ"ח, כ"ב). ואמנם דוד המלך ע"ה

אף שהיתה דברו כאן למטה בארץ הציב וירה אבן פנתו למעלה למעלה ליחד המדות הקדושים יחוד קודשא בריך היא ושכינתיה וקישר מדת הכ"ה לחי עולמים ונתכוון רק לשם ה' ולא איכפת ליה בזה במה שנבל יהיה סבור שאליו אומר כן, כיון שאמיתיות כוונתו בשמי השמים. ובכל מקום מצינו כזה כמו יעקב בעת שדיבר עם עשו והשתחוה ז' פעמים עד גשתו עד אחיו, לא לעשו דיבר ולא לעשו השתחוה והכל רזא דרזין בשמי השמים, ולזה כיוון, ועשו היה סבור כפשוטו. וגם אפילו בתנאים מצינו כזה שהיו מדברין בתחתון ורומזין בעליון כנודע לחכמי לב. וכן אברהם אבינו כאן בעת מיתת שרה וביקש מאת בני חת לקוברה אצלם להם דיבר וכוונתו למעלה בשמי השמים.

ושורש הדברים כאשר אמרה אביגיל לדוד (שמואל-א כ"ה, כ"ט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך. ידוע ליודעים סוד מקום הנקרא צרור החיים חיי המלך מדת הבינה הידוע והיא נקראת ה' אלהיך והיא בחינת עולם הבא בחינת עדן אשר עליה נאמר (ישעיה ס"ד, ג') עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ושם מתעדנין נשמות הצדיקים בתענוג נפלא הפלא ופלא בלא שלטא ביה עין בגו עדן גינתא ושם אורות הנפלאים והנוראים המאירין מאתה לנשמות הצדיקים המתענגים ומתעדנין מאורה. ונודע אשר מדה הזו היא מדה השמינית ממטה למעלה וזה ביקש אברהם מאת בני חת בחינת מדה הזו מדה השמינית תנו לי אחוזת קבר כי קבר הוא אותיות קרב לקרב את נשמתה למעלה להיות צרורה בצרור החיים חיי המלך כאמור. ועל כן אמר ואקברה את מתי מלפני כי בחינת מדה הזו נקראת מלפני כמו שכתוב בדברי אלהים מרן האר"י ז"ל (בעץ חיים פרק ג' משער הזיווגים) וכן כל השתחויות שעשה, הכל לה' המאיר במדה הזו. ועל כן נאמר ויקם אברהם וישתחו וגו' לבני חת, כפל להודיע למי השתחוה ולפני מי ביקש כל אלה.

ואמנם נודע אשר זאת תורת העולה מי שרוצה לעלות בית ה' צריך תחילה לבוא אל שער המלך מלכו של עולם, וזה השער לה' צדיקים יבואו בו שער השמים הנקרא שדה חקל תפוחין, ומי שרוצה לבוא אל ההיכל המלך הפנימי צריך תחילה לבוא לחצר החיצונה אם יושיט לו המלך את שרביט הזהב והוא בגדי הזהב אשר בבית המלכות מלכו של עולם. ועל כן הנה זה השדה אשר קנה אברהם שדה חקל תפוחין קדישין ויקם לאברהם למקנה מאת בני חת, כי בכח חסדו הגדול עשה יחוד וקישור בכל המדות ממדת המלכות עד מדת הבינה, ואז נקראת מערת המכפלה שנכפלה בזוגות כי נתיחדו שתי ההי"ן שבשם הגדול והנורא ונעשה זאת בחברון מלשון חיבור ויחוד כי נתחברו כל המדות כאמור. וכאשר עשה כל זאת, ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו כי כבש לה הדרך

מקודם לעלות בית ה' ואז בעת קברה עלתה נשמתה בשביל אשר עשה אברהם להעלות המיין נוקבין אל המלכות ומשם אל הבינה להיות צרורה בצרור החיים אמן כן יהיה בנשמת כל ישראל.

פרק כד

פסקה א

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. טעם סמיכת פרשה זו למה שלפניה על דרך שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ט, ה') על פסוק (תהלים מ"ה, ג') יפיפית מבני אדם הוצק חן וגו' נתייפית בעליונים נתייפית בתחתונים נתייפית בעליונים שנאמר (ישעיה ל"ג, ז') הן אראלם צעקו וגו' נתייפית בתחתונים שנאמר (לעיל כ"ג, ו') נשיא אלהים אתה בתוכנו. על כן ברכך אלהים, וה' ברך את אברהם בכל וכו' עד כאן. ועל כן אחר מעשה העקידה שאז נאמר הן אראלם צעקו חוצה כמאמר חז"ל (שם נ"ו, ה'). ואחר קבורת שרה שאמרו אליו נשיא אלהים אתה נאמר אחר כך ואברהם זקן וה' ברך את אברהם בכל פירוש בכל העולמות הן בעליונים הן בתחתונים.

עוד נאמר טעם לסמיכתן כי נודע אומרם ז"ל (ריש פרק א' דפאה) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ואחד מהן הוא גמילות חסדים. ונודע טעם הרמב"ם לזה (שם בפירוש המשניות) לפי שיש במצוות האלה שני חלקים חלק אחד לה' מה שצוה ה' לגמול חסד לחבירו והוא במנין המצוות עשה מפסוק והלכת בדרכיו מה הוא רחום וגו' כמו שכתוב בדברי הרמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות דעות הלכה ו') וחלק השני מה שמגיע טובה לחבירו ונהנה מזה. והנה חלק המגיע לה' במה שהוא צוה לקיים מצוותיו זה הוא צפון וטמון ושמור לעולם הבא והוא הקרן הקיימת לעולם הבא, וחלק מה שהגיע הנאה לבני אדם זה הוא הפירות שאדם אוכל מהן בעולם הזה לפי שגם חבירו נהנה בעולם הזה ועל כן הוא אוכל מזה בעולם הזה. וידוע אשר הגדול שבגמילות חסדים הוא חסד שעושין עם המת כי זה הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול. ועל כן אחר כל הטרחות והיגיעות שהיה לאברהם בקבורת שרה עם אנשי חברון ופיזר ממון בעד זה ויגע דוקא לקנות מקום במבחר הקברים אשר בחברון וזה היה חסד של אמת אשר עשה עם מתו לכן אחר זה נאמר ואברהם זקן בא בימים שזכה לזקנה והוא שכר עולם הזה כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ט, ב') בפסוק (משלי ל"א, כ"ה) עוז והדר לבושה לבושה של תורה שנותנת הדרת פנים בעולם הזה עיין שם. כלומר הנה אף זכה לברכת עולם הזה. ואמנם באמת וה' ברך את אברהם בכל בכל הענינים הן בעולם הזה הן בעולם הבא לפי שהקרן קיים לו לעולם הבא ומהפירות אוכל בעולם הזה, ולא תאמר שלזקנה

בלבד זכה כי זכה לכל אושר עולם הזה והעולם הבא. ומה שפרט הכתוב זקנה לפי שהוא היה הראשון בעולם בדבר זה שעד אברהם לא היה זקנה כאומרם (בבא מציעא פ"ז.) והוא התפלל על זה והכתוב אומר (משלי כ', כ"ט) והדר זקנים שיבה. ועל כן להיותו דבר חידוש פרט הכתוב אשר גם לזה זכה, ודבר גדול הוא זה מה שהוא המשיך זה לכל באי עולם כי מאז שנתגדל זקן אברהם כל הבאים אחריו ניכרין הזקנים מן הנערים והודיענו הכתוב אשר כל זה היה מהפירות שלו לבד, לשנות אף בזה טבע העולם על ידי תפילתו ולא מהקרן הקיימת.

או אפשר כי נודע (עבודה זרה ג'.) אשר הגם ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא כאומרם היום לעשותם ומחר לקבל שכרם מכל מקום הידור המצוה[7] וחשק האהבה וזירוז היותר אשר ישנו לאדם במצות אל. זה לפירות יחשב לאכול מהם בעולם הזה, לבד שכרן בעולם הבא. וכבר כתבנו למעלה בקניית השדה והמערה ואשר הקצה הכל לקבורת מת, הכל היה למען הידור המצוה ורוב חשק עבותות אהבתו לפזר סך רב לקנות קרקע לקבורה ולהקצות הכל לזה, ולא להניח בתוכו שדה לזריעה ולנטוע בו כל עץ מאכל ובפרט שהיה בתוכו כל מיני עצים כמאמר הכתוב (לעיל כ"ג, י"ז) וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב. ולא הניח דבר גדול וקטן להנאתו כי אם ליפות קבר בני עמו. ונמצא אשר גם בזה זכה גם לשכר עולם הזה כאשר בכל הפירות שאדם אוכל בעולם הזה. ועל כן אחר מיתת שרה נאמר ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל הכל כנזכר שזכה לברכת עולם הזה והעולם הבא מהפירות והקרן וכאמור.

ועוד טעם לסמיכתן על פי מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ט, א') בפסוק (משלי ט"ז, ל"א) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, וזה לשונם: רבי מאיר אזיל לממלא ראה אותן כולן שחורי ראש וכו' עד אמרו לו רבי התפלל עלינו אמר להם לכו וטפלו בצדקה ואתם זוכים לזקנה מה טעם בדרך צדקה תמצא ממי אתה למד מאברהם על ידי שכתוב בו (בראשית י"ח, י"ט) ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לזקנה וכו' עד כאן. והנה אין לך צדקה גדולה יותר ממה שעשה כאן בשרה שפיזר ממון רב עבורה וטרח ויגע לעשות צדקה עמה לקוברה בארץ המקודשה, וגם משפט עשה שנשפט עם עם הארץ לבטל תקנתם שתקנו שלא לקבור בתוכם מעיירות אחרות כנאמר, ונתקיים בו במיתת שרה ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וסמך לזה ואברהם זקן בא בימים שעל ידי זה זכה לזקנה כדבר האמור.

[7] עיין רש"י בבא קמא ט': דיבור המתחיל מכאן ואילך.

והנה כבר כתבנו דבר נאה בפסוק הזה וה' ברך את אברהם בכל בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרוש שני פרק ב' מאמר ב') תדרשנו משם ולא נכפול הדברים.

פסקה ב

ויאמר אברהם וגו' זקן ביתו המושל בכל אשר לו וגו'. צריך להבין למה פרט הכתוב כל סימני עבדו זקן ביתו ומושל בכל אשר לו מה נפקא מינה מזה והיה די לומר ויאמר אל עבדו שים נא וגו', ואמנם הכתוב מגיד בזה צדקת אברהם ידיד ה' אשר בהגיעו לעשות אחת ממצוות ה' עשה בכל התחבולות וחשב בכל המחשבות לעשותו על צד היותר טוב, ופחד ורעד על אחת מני אלף אולי יארע לו דבר תקלה, ולכן עשה כל המעשים בכל יכולתו לראות בכל האופנים שיהיה נעשה המצוה בשלימות שלא יתקלקל ח"ו.

והנה אברהם צדיק גדול כזה וקיים כל התורה אף מה ששנו חכמים (כמו שאיתא ביומא כ"ח:) ובודאי קיים אומרם (אבות א', ו') הוי דן את כל האדם לכף זכות והחזיק הכל לצדיק בעיניו, ומכל שכן לאליעזר עבדו ידוע היה אליעזר בצדקתו שהיה דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים והיה נאמן ביתו ועל פיו ישק כל עניני חפצי אברהם וכל אשר לו נתן בידו. מכל מקום כשהיה צריך לשלחו לדבר מצוה לישא אשה ליצחק ממשפחתו ומבית אביו ולא היה רוצה בשום אופן לקחת לו אשה מבנות כנען כי רעות בנות כנען בעיני אביו שבשמים וכולם ארורים הם מקללת אבי אביהם כנען הראשון שאמר לו נח (בראשית ט', כ"ד) ארור כנען עבד עבדים יהיה. לא האמינו על דברו בשום אופן, אחר כל הנאמנות שהיה לו אצלו, עד אחר השביעו באלהים ובנקיטת חפץ בשבועה דאורייתא ולא בסתם נדר או שבועה בלא שם. והכל כי כל כך פחד ורעד במצוה עד שעבר עליו כל הספיקות אולי כך או כך עד אשר עשה כל אשר היה ביכולתו לעשות באופן שיוכל לסמוך עליו. ולא הועיל כל הנאמנות שהיה לו על ביתו ועל כל אשר יש לו והכל נתן בידו על נאמנות. ובמצוה אחת לא חפץ להאמינו כי גדלה יראתו את פני ה' וכל העושר שהיה לו היה לאפס ואין בעיניו, ועל כן על זה האמינו ולא על זה.

מה שאין כן בבני עמנו בדורותינו היום עושים ההיפוך אשר אם יבוא אחד ובידו סכין לשחוט ויאמר כי הוא שוחט ובודק ומומחה יאמינו בכל שהוא ולא ישאול ויחקור וידרוש עליו כל כך ויאמר מן הסתם כל המצויין אצל שחיטה מומחין הם, וכמו כן אם אחד יביא יין וחלב או דג וכדומה מדברים הנמצאים בהם חשש איסור, או אם יתנו לפניו דברים הצריכים בדיקה מתולעים כמו חומץ וקטניות והדומה להם יאמר מן הסתם יהודי מוחזק בכשרות הוא ואינו חשוד להאכיל דבר שאינו ראוי לאכול. ולא כן יעשה אם יבוא אחד ללות מאתו מעות או שאר דבר חפץ לא יאמין לו כפשוטו בשום אופן עד

אשר ידרוש ויחקור וישאל היטב עליו מי הוא זה ואיזה הוא ואם נאמן הוא או אינו כל כך ויצטרף כל הספיקות למען לא יתן לו ואם כבר ירצה ליתן יעמיד עליו עדים ויכתב בספר וחתום ויפחד וירעד עד כלות הזמן אולי לא ישלם לו, והכל כי זה הוא העיקר בעיניו בכל עבודתו שעובד בעולם הזה. ולזה, על זה יתן כל לבו ונפשו ועיניו שלא לבוא לידי מכשול מיראתו ופחדו, מה שאין כן במצוות ה' שלטפל נחשב בעיניו ואם לא יהיה כל כך על צד היותר טוב מה יהיה בזה כיון שלא זה הוא עיקר עבודתו.

ואולם אברהם אבינו העיד עליו הכתוב (ישעיה מ"א, ח') אברהם אוהבי, שלא אהב דבר אחר כי אם מצוות ה' ולא יותר והכל היה להבל ותהו בעיניו כאפס ואין נחשב לו ועל כן כל אשר לו מסר לאליעזר, ובמצוות לא חפץ להאמינו. וזה שאמר הכתוב ויאמר אברהם אל עבדו פירוש הנה עבדו הידוע מאז ומקדם עבד כשר ועוד הוא זקן ביתו ונודע אומרם ז"ל (קידושין ל"ב:) זקן זה שקנה חכמה (ואני אמרתי טעם לשבח מנין הוא מוכרח אשר זקן הוא זה שקנה חכמה הלא מהתיבה אינו מבואר רק זה קנה כענין נוטריקון נוכל לעשות מזקן זה קנה, אבל מנין לנו שקנה חכמה דילמא דבר אחר או סכלות קנה, ואך נודע אומרם ז"ל (ויקרא רבה א', ו') מתלא אמר דעה קנית מה חסרת דעה חסרת מה קנית וכו', ועל כן כיון שמבואר בהתיבה אשר זה קנה בודאי קנה חכמה כי אם לא חכמה קנה מה קנה הלא דעה חסרת מה קנית) ונחזור לענין שחוץ אשר היה עבדו מעולם עבד כשר, היה זקן ביתו שקנה חכמה, וכאומרם (יומא כ"ח:) שהיה דולה ומשקה מתורת רבו כנאמר. ומושל בכל אשר לו שכל אשר יש לו מכסף וזהב וחפצים ובגדים נתן הכל בידו ומי בכל ביתו נאמן כאליעזר עבדו בן משק ביתו, ואף על פי כן כאן אמר לו שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך וגו' שלא רצה להאמינו לדבר מצוה ודימה עצמו לקונו אשר הן בקדושיו לא יאמין כי כל חפציו לא השוו בה, ויקר היה המצוה בעיניו מכל הון רב, וגם לאיש אשר אלה לו לא חפץ להאמין עד אשר השביעו שבועה דאורייתא בשם ה' אלהי צבאות וכנאמר.

פסקה ג

ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ וגו'. לכאורה לפי סידור לשון הקרא שאמר לו שים נא ידך תחת ירכי היה צריך לומר והשבע לי בה' וגו' כי הוא הנוטל החפץ ונשבע, ואמנם הנה פסק הריב"ש מובא במשנה למלך הלכות שבועות (פרק ו' הלכה ז') שאם המקבל טובה השביע את העושה והוא ענה אמן או קיבל שבועתו אז אין לו התרה עולמית בשום פנים מה שאין כן בנשבע מעצמו שיש לו התרה באיזה דברים עיין שם חלוקי דיעות בזה. ולזה כיוון אברהם שלא רצה שישבע הוא בעצמו רק הוא השביעו

והוא יקבל השבועה ובזה לא יהיה לו התרה עולמית על שבועתו, והכל הולך לדבר האמור למעלה כי הקפיד אברהם אבינו לחפש ולבקש אחר כל ספק ספיקות לצאת ידי כולם ולראות שיהיה בכל אופן היותר מועיל שלא ימצא עילה על הדבר בשום אופן.

אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וגו'. פירוש אפילו אשה שתהא ראויה לבני שתהיה הכשירה בנשים ותהיה מבנות הכנעני לא תקח לו כי הם ארורים ובני ברוך ואין ארור מדבק בברוך כאמור. או יאמר אשר לא תקח אשה לבני אף שבני יתרצה בזה לא תקח לו, ועניין הצווי הזה הוא כמו שאדם מצוה את ביתו אחריו לומר בני זה לא יקח אשה שאינה הוגנת לו, וכן אברהם לפי שהיה אליעזר זקן ביתו ומושל בכל אשר לו צוה אשר לא יקח אשה ליצחק מבנות הכנעני אף ברצון יצחק.

אשר אנכי יושב בקרבו. אמר לו סימן הזה לפי שלא יאמר אליעזר אשר לא יקפיד אברהם כי אם בבנות הכנעני דוקא שנתקלל בארור אבל אם ימצא אחת משאר האומות הגרים בארץ הכנעני מותר לו לקחת אשה מביניהם, ולכן אמר לו אשר אנכי יושב בקרבו שכולן בכלל האיסור כל האומות אשר נמצאין בארץ הלזו שאנכי יושב בקרבו כולן אסורין שישא בני אשה מהם.

פסקה ד

כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת לבני ליצחק. כפל לומר לבני ליצחק מה שקודם אמר סתם אשר לא תקח אשה לבני, ואכן כיוון אברהם להזהירו לומר אשר אף אם אל ארצו ואל משפחתו יבוא לא יקפוץ ליקח מאשר יקרה לו שלא לדרוש ולחקור כלל אם הגונה היא לבוא לביתו של אברהם להיות אשה לפני בנו, רק שאף אם אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק תראה ליקח אשה הגונה שתהיה ראויה לבני ליצחק, לבני אף על פי שאינו יצחק וליצחק אף על פי שאינו בני ומכל שכן לבני ליצחק כמאמר חז"ל (בבראשית רבה נ"ג, י"א) בפסוק (לעיל כ"א, י') כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק.

או יאמר ולקחת אשה לבני ליצחק. כלומר הנני מבטיחך אשר בודאי תקח אשה לבני ליצחק להיות גדול שמי בגוים וחשיבות יצחק גדול הוא למאוד על כן ודאי כל אחד יקפוץ לשלוח בתו להיות אשה לפני בני, ועל כן נסמכה לפרשה שלמעלה אחרי ראותו מה נורא שמו והכל מקלסים אותו וחפיצים בקרבתו ובני חת אמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכינו וביטלו שבועת תקנתם עבורו, ובאותו היום מנהו לעפרון להיות שוטר עליהם מפני חשיבות אברהם שיהיה צריך אליו שלא יהיה ביזוי אברהם בזה שצריך להדיוט ועל כן עשאוהו שר לכבוד אברהם שיצטרך לשר ולא לאחד העם, ואז כאשר

ראה אשר בכל מקום שהוא ה' אתו וכאשר שם הקב"ה שמו אברהם כי אב המון גוים נתתיך כן נעשה שכל הגוים כאין נגדו וכולם חפצים בקרבתו ולעשות חפציו ולמלאות רצונו. ועל כן שלחו אל ארץ אחרת, והבטיח לאליעזר שאל יתמה על החפץ היאך תלך אשה ממדינה למדינה בשביל בעל, הכי לא תמצא לפניה בעירה ובמדינתה, ובפרט חשובה והגונה כאשר אברהם רוצה, ודאי תמצא לה קופצים גם בעירה. ואכן בטוח היה אברהם בישועת ה' החופף עליו תמיד וידע גדולתו בעיני העמים ומכל שכן במשפחתו אשר ודאי תלך האשה אליו להיות אשה לבנו. או אפשר אשר בדרך הנבואה אמר לו כן כי הן בהיותו בהר המוריה נתבשר שנולד בת זוגו של יצחק כמו שאמרו חז"ל (בבראשית רבה ס', י') בפסוק (לקמן נ') מה' יצא הדבר, מהיכן יצא מהר המוריה ששם נתבשר שנולדה בת גילו ועל כן ודאי ולקחת אשה לבני ליצחק כלומר אותה אשה המוכנת מאז להיות לבני ליצחק.

פסקה ה

ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך שמה. טען אליעזר בשתי טענות צודקות, אחת איך אתה משביעני ואני אקבל השבועה בדבר שאין בידי, שאתה אומר בהשבועה כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק משמע בלשון ודאי שאלך ואקח אשה משם ואולי לא תאבה האשה ללכת ואיך אשבע על דבר שאינו בידי וזה הוה כמי שנישבע שיזרוק פלוני אבן לים וכדומה שמבואר בשולחן ערוך (יורה דעה הלכות שבועות סימן רל"ו סעיף ב') דאיכא עבירה בדבר כי אולי לא יקיים האחר שבועתו. ואמנם הן אתה ידעת בחשיבותך וגדולתך בעיני עמים ורבים אשר רבים יחפצו ויתאוו להדבק בזרעך, אבל אפשר מפני חסרון יציאתה למדינה אחרת לא תרצה וזה אומרו אולי לא תאבה וגו' ללכת אחרי אל הארץ הזאת כי חן מקום על יושביה, ובין כך ובין כך איך אשבע ח"ו לשקר אם לא שתאמר אשר אני יכול להשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת, ויצחק ישמע זאת ויקבל כן להיות הולך שמה ואז אני מותר לישבע גם על דבר שביד אחרים כיון שהאחר עומד ומקבל השבועה כמו שמובא בשלחן ערוך (יורה דעה שם סעיף ב'), אבל אם לא כן איך אוכל לישבע וכאמור. והשנית טען כי הנה אמרו חז"ל (שמות רבה א', ל"ב) שלושה נזדווגו להם זיווגיהם מן הבאר יצחק יעקב משה וכו' ועוד אמרו (בראשית רבה ס"ח, ד') יש שהולך אצל זיווגו וכו' וזה הביט אליעזר עבד אברהם כי מזלו הוא שהוא מן ההולכים אצל זיווגם, והנה גם בבשורת אברהם בזיווג יצחק בהר המוריה לא נאמר לו אם זיווגו תבוא אליו או הוא ילך אצל זיווגו, ואמנם האמת כי אין מזל לישראל וכמה וכמה נתהפך המזל לאברהם וזרעו

ואך אליעזר אפשר לא ידע כל כך איך רצון אברהם דוקא כי סתם אמר לו ולקחת אשה לבני ואפשר יכול להיות אשר יצחק ילך אצל זיווגו, ועל כן שאול שאל לו ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם וגו'. ועל זה השיב אברהם ואמר,

פסקה ו

ויאמר אליו אברהם השמר לך וגו' ה' אלהי השמים וגו' ואשר דבר לי ואשר נשבע לי וגו' לזרעך אתן וגו' הוא ישלח מלאכו ולקחת וגו'. פירוש לא תעלה על דעתך לפי שאתה רואה מזל בני שהוא ילך אצל זיווגו ותרצה להשיב את בני שמה השמר מזה עד קצה האחרון, ומה שאמרתי ולקחת אשה לבני משם הנה כי כן בטחוני בה' אלהי השמים כלומר ה' אשר משדד מזלות השמים אשר לקחני ואשר נשבע לי לזרעך אתן את הארץ, וזה הכל למעלה מטבע בעולם כי המזל היה אומר אברם אינו מוליד ואף על פי כן אמר לי הקב"ה הבט נא השמימה שהוציאו מכל מערכת השמים והוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם כלומר תקחנו משם דוקא לארץ אשר אני גר בה כן בטחוני באלהי השמים. ואכן,

פסקה ח

ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת. כי פן זכותי אינו גורם כל כך שתבוא האשה לכאן, הנה אין אני משביעך דוקא שתבוא האשה הנה כי דבר זה אינו בידך, ואיני משביעך על זאת. ועיקר השבועה הוא על הדבר אשר בידך שתלך למשפחתי ומקומי ולחפש ולבקש אשה שתרצה לבוא פה, וגם שלא תקח אשה לבני מבנות משפחות הארץ, אבל אם לא תאבה האשה אשר ממשפחתי ללכת אתך אתה מנוקה משבועתי ואין כאן נידנוד שבועה. רק את בני לא תשב שמה בכדי לקיים שבועתך לקחת אשה לבני, לא תעשה זאת, כי אין זה רצוני בשום אופן.

פסקה ט

וישם העבד את ידו וגו' וישבע לו על הדבר הזה. כלומר כן נשבע כאשר חפץ אברהם בכל התנאים שנשבע על דעתו ורק על ההליכה נשבע ולא על הלקיחה וכאשר חפץ אברהם כן נשבע על הדבר הזה דוקא ולא באופן אחר.

פסקה י

ויקח העבד וגו'. מגיד הכתוב שלא שהה נדרו כלל אף רגע ותיכף כאשר נשבע ויקח וילך וגו', ועל כן לא כתב כאשר בשאר מקומות אחר הדברים האלה ויקח העבד כי זה היה באותו שעה ממש וישבע וגו' ויקח,

עשרה גמלים מגמלי אדוניו. צריך לדעת למה פרט הכתוב אשר לקח מגמלי אדוניו ובלא זה מן הסתם כשהלך בשליחותו לא היה צריך לרכוב על חמורו וגמלו כי אם על גמלי

אדוניו, ועוד מה נפקא מינה בזה אם היה לוקח מגמליו או מגמלי אדוניו. ואמנם הכתוב יגיד בזה אשר כדין עשה אליעזר כי לכאורה כיון שלקח עשרה גמלים מה שלכאורה היה די בשתים או בשלושה על כל פנים היה צריך לשאול דבר זה מאברהם, וכפי הנראה מלשון הכתוב ויקח העבד עשרה גמלים משמע שלקח מדעת עצמו ומי התיר לו לקחת עשרה, ואמנם הנה מבואר (בטור שולחן ערוך חושן משפט סימן רפ"ו) שאם יש תועלת ליתומים הקטנים במה שלובשים הגדולים כדי שיהיה דבריהם נשמעים וכו' הרי זה לובש מתפוסת הבית, וכן האפוטרופוס רשאי ללבוש מיתומים כדי שיהיה דבריו נשמעין כמו שמבואר שם (סימן ר"צ סעיף ד'), ועל כן כאן כיוון שלא כיוון אליעזר רק לכבוד רבו אברהם ולכבוד בנו שיקפצו עליו להנשא לו, הותר לו לקחת מדעת עצמו משל בעל הבית כיון שהוא כבודו. וזה אשר מודיענו הכתוב אשר גם אליעזר ידוע בצדקתו ובודאי לא עשה דבר שאינו, ואף על פי כן הנה לקח עשרה גמלים מגמלי אדוניו בלתי שאילת רשות, כי כן הוא בדיני התורה אשר לכבודו מותר אף בלא דעתו וכאשר נפסקה ההלכה.

וילך וכל טוב אדוניו בידו. חז"ל אמרו (בראשית רבה נ"ט, י"א) שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם, והנה לכאורה היה צריך לכתוב ויקח העבד עשרה גמלים וגו' וכל טוב אדוניו בידו ויקם וילך אל ארם נהרים וגו' כי בודאי כתיבת ומסירת השטר מתנה היה קודם להליכה וגם הוה ליה למימר ויקח כל טוב אדוניו. ואמנם נראה לפי שאברהם זקן בא בימים ודרך הצדיקים לחשוב בכל יום, על יום המיתה אולי ימות היום או מחר כי בודאי מקיימין (אבות ב', ט"ו) שוב יום אחד לפני מיתתך. וגם יצחק אמר (בראשית כ"ז, ב'-ח') הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ועתה וגו' ואברכך לפני ה' לפני מותי. אף שחי אחר כך כמה וכמה שנים כידוע. ועל כן ודאי אשר חילק נכסיו על פיו וכתב שטר מתנה ליצחק קודם שילוח אליעזר אל עיר נחור, וידוע אשר אליעזר היה זקן ביתו ומושל בכל אשר לו ובודאי יהיה זה השטר מתנה תחת ידו, ולזה אמר הכתוב ויקח העבד וילך וכל טוב אדוניו כבר הנה בידו מקדם קדמתה.

ויקם וילך אל ארם וגו'. אף שכבר נאמר וילך וכל טוב אדוניו וגו', חזר לומר להודיע כי זו היא קימה זו היא הליכה שמיד כאשר קם ממקומו כבר הלך אל ארם נהרים, והליכה זו ביאה היא שתיכף נאמר ויברך הגמלים מחוץ לעיר ולא נאמר תו ויבוא אל מחוץ לעיר כי הליכה זו ביאה היא שבא אל ארם נהרים, ולא שהה בין הקימה וההליכה כלל כי קפצה לו הארץ כמאמר חז"ל (ילקוט רמז ק"ז) בפסוק (לקמן מ"ב) ואבוא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי. אחר כותבי זה מצאתי מאמר רבותינו בפרשה זו (בראשית רבה

נ"ט, י"א) וזה לשונם: ויקם וילך אל ארם נהרים רבי יצחק אמר בן יומו הוא וכו' נראה שהוציאו זה מאשר כתבנו, והבן.

פסקה יא

ויברך הגמלים וגו' אל באר המים לעת וגו' ויאמר ה' וגו' הקרה נא לפני היום וגו'. כי בתחילה הרביצם סתם סמוך לבאר מים כדי להשקותם ואחר כך כשראה שהיה לעת ערב עת צאת השואבות אמר עתה עת להתפלל לפני אלהי אדוני אברהם להציג סימן איזה נערה אשר הוכיח לבן אדוני. ועוד נראה כי אחר שנאמר קודם ויקם וילך וכבר כתבנו שהקימה וההליכה ביום אחד היה מה שהיה מהלך שבעה עשר יום כמאמר חז"ל (בפרקי דרבי אליעזר מובא בילקוט רמז ק"ט) ועל כן נתן אל לבו לומר מה זה עשה אלהים שהביאני עד הלום לעת ערב כיון שההליכה בדרך נס היה שלא בטבע העולם בקפיצת הארץ, הנה הארץ יכול לקפוץ במאמרו של הקב"ה ברגע אחת ומה עכבני ה' כל היום ואבוא לעת ערב, אם לא שאציג סימן עתה לפי שהוא עת צאת השואבות ואבחון הנערה אשר אמר אלהים להיות אשה לבן אדוני.

פסקה יב

ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום וגו'. מה שלא אמר ה' סתם ולא לפרש הסימן מי הוא, וגם מה שאמר לפני ולא סתם הקרה נא היום, לפי שהוא לא סמך על זכותו לבקש אשר יעשה הקב"ה זה הנס בזכותו להצליח דרכו אשר לפניו, כי אם בזכות אברהם שהוא ראוי שיעזור לו ה' בזכותו ולא הוא, ועל כן הזכיר אלהי אדוני אברהם כלומר לפי שאתה אלהיו ואתה עוזר לו תמיד ועל כן גם כאן בזכותו תעזור לי כי דבר זה שלו הוא לא שלי. ואך אם לא היה אומר רק אלהי אדוני אברהם היה משמע לכאורה שרק אלהי אברהם רבו הוא, ולא אלהיו, ויהיה נראה ח"ו ככופר בעיקר. ועל כן פיו פתח בחכמה לומר תחילה ה' סתם בחינת המהוה את כל וה' שמו לעולם, והכל מודין בו. ואחר כך אמר אלהי אדוני אברהם להזכיר זכות אברהם לפניו.

וגם נתכוון לומר אלהי אדוני אברהם כי נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה נ"ט, ח') בפסוק ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ אמר רבי פנחס עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי השמים וכו'. פירוש אלהי השמים לבד כי לא נודע שמו עדיין בארץ ועכשיו שהודעתי את שמו לבריותיו אלהי הארץ כי הכל יודעין שיש אלהים בשמים ובארץ. וידוע אשר עבור כן נאמר אלהי אברהם ועד היום אנו אומרין אלהי אברהם הכל עבור טעם הזה לצד שעל ידו נתוודע אלהותו בעולם ונתוודע לבריות כי יש אלהים בעולם בורא שמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאיה וגו', ועל כן הזכיר זכות זה עתה לומר כיון שאתה אלהי אדוני אברהם שעל ידו נתגלה אלהותך בעולם על כן הקרה נא לפני היום

וגו' וגם בזה יוודע כי אתה אלהי עולם ותעשה פלאות רבות להכיר בבאר מים הנערה אשר מוכנת לזיווג יצחק. וכאשר עד הנה נתגלה אלהותך בעולם על ידי אברהם, כן עתה על ידו יתגלה אלהותך בדבר הפלא ופלא שיקרה לפני המצטרך לי בדרך הנס ואמר הקרה נא לפני, פירוש אני רוצה שאדע זיווגו של יצחק דוקא בזה האופן שתקרה לפני בדרך הנס מה שאין כן כשאבוא בעיר ואתחיל לשאול על משפחת בית אברהם ובודאי ימצא ביניהם כמה בתולות וכולם ירצו להנשא ליצחק, ובידי אין משפט הבחירה את מי אבחר ומי לא, וגם כשאבחר לא אדע בבירור אם מעשיה טובים ואם הגונה היא ליצחק ומה גם שצריכה היא שתבוא האהלה שרה שיהיה ענן קשור על המטה ונר דולק מערב שבת לערב שבת והברכה מצויה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס', ט"ז) בפסוק (לקמן ס"ז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. ולזה צריך צדקת גדולה ובחינה גבוהה והאדם יראה לעינים ולא אוכל להבחין בזה, מה שאין כשאתה תקרה לפני בנס זיווג יצחק אז ודאי אדע כי מאתך הוא, והיא היא זיווגו של יצחק המוכן לו מאז. וגם נא לפני שאהיה אני שליח לזה ועל ידי יהיה זאת ואז גם אני אודה את שמך אשר גלית דברים כאלה על ידי צעיר אנשים עבד אברהם.

והוסיף לומר הקרה נא לפני היום. כלומר כשם שהיום יצאתי והיום באתי והראית נפלאותיך בזה, כן עוד תראה נסיך להקרות לפני זה אשר אני מבקש היום דוקא. ואז אדע אשר זה שהיום יצאתי והיום באתי הכל היה בזכותו למהר למצוא זיווגו ולבוא אליו שלא יהיה אותו צדיק מצטער באיחור הימים אולי לא תאבה האשה לילך או אולי לא יקרה ממשפחתו כאשר חפץ, ואז אדע כי עשית חסד עם אדוני כלומר גם מה שעשית כבר בקפיצת הארץ ונחיצת הדרך היה בשביל אדוני מה שאין כן אם לא יקרה היום לא אדע אם זה שעשית בנחיצת הדרך היה בשביל אדוני. כי אם היה בשבילו היית גם זה ממהר להקרות בנס כאשר בדרך, ואהיה סבור אשר בשביל דבר אחר מהרתי לבוא ביום אחד ולא אדע כי עשית חסד עם אדוני. כלל הדברים שלושה אלה אני מבקש. שיהיה בדרך מקרה הנס, ושיהיה לפני והוא על ידי, ושיהיה היום והכל לטעמים האמורים.

ועשה חסד עם אדוני אברהם. כי הנה האשה הכשירה ידוע אומרם (בראשית רבה י"ז, ג') זכה נעשית לו עזר, ועיקר העזר שהאשה עוזרת לבעלה הוא בדבר מצוה שעוזרתו לקיים מצות בוראו כראוי ונכון כי לא דיברה התורה על עניני עולם הזה שתהיה עוזרתו לאפות ולבשל כי זה גם שפחתו עושה ועיקר העזר שיש לאדם מאשתו הוא מה שעוזרתו לדבר מצוה וכמאמר חז"ל (ברכות י"ז.) מה שעוזרתו להוליך בניו לבית הספר וכו', ובפרט במצות הכנסת אורחים שלזה בודאי היא העיקרית לקבלם בסבר פנים יפות להאכילם

ולהשקותם כידוע לכל. ויצחק צריך לקחת עתה אשה שתהיה במקום שרה להיות גומלת חסדים כמותה, וזה היה עיקר נסיונו לראות אם היא גומלת חסדים כאשר נבאר להלן אם ירצה ה' וכמו שפירש רש"י בפסוק (לקמן י"ד) אותה הכחת וגו' ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי לכנוס בביתו של אברהם, ועל כן אם תזדמן לבית אברהם אשה כזאת גומלת חסדים ותהיה עזר לאברהם בחסדיו הגדולים שעושה תמיד, נמצא הקב"ה מסייע את אברהם בעשיית חסדו וכל החסד הנעשה על ידי אברהם הוא עזרת הקב"ה כי הוא שלח עזרו מקודש אשה ליצחק שתהיה עוזרת לו. וזה ועשה חסד עם אדוני אברהם כלומר שאתה תעשה החסד עם אדוני אברהם שהחסד שאברהם עושה יהיה נעשה על ידי שניכם, הגם שבאמת גם בלי זה כל דבר שאדם עושה הכל של הקב"ה הוא ולא שלו כי אלמלא הקב"ה עוזרו בכל רגע לא היה יכול לעשות דבר קטן או גדול, ואכן זה הוא דבר אשר בכל אדם ובכל עת ובכל זמן כי אלמלי יצויר העדר שפעו וחיותו מכל הנמצאים שבעולם אף על רגע אחת היה כל העולם כלא היה, והיה לאפס ואין ואכן זה הוא דבר חדש חוץ לזה במה שישלח עזר לעזור לו תמיד ויהיה החסד נעשה על ידי שניהם.

פסקה יג

הנה אנכי נצב וגו'. טעם מה שאמר הנה אנכי נצב על עין המים ולא התחיל במה שלאחריו לומר הנה בנות העיר יוצאות לשאוב מים והיה הנערה וגו' כי מה נפקא מינה בזה אם הוא עומד על עין המים או לא. כדי שלא יקשה מפני מה דוקא בזה הנסיון ניסה את הנערה ולא בשארי דברים לכן אמר הנה אנכי נצב על עין המים וכיון שזה לפני, אנסה במה שלפני. וגם ובנות העיר יוצאות לשאוב מים. ונמצא שתים רואה לנסיון המים, א' מה שאני עומד על עין המים, וגם שזה בעת אשר בנות העיר יוצאות לשאוב מים ובודאי הכל מאת ה' נסבה מה שקרה לפני עת כזאת שאני רואה מים במים כדי לנסה במים (וזה הוא לפי שמים הם בחינת החסדים ויצחק היה צריך אשה שתהיה משורש החסדים שתמתיק את גודל דינו ועל כן היה סיבה מה' לנסה במים).

פסקה יד

והיה הנערה וגו'. כבר היה דברינו בביאור הנסיון הזה ובביאור כל הפרשה הזאת על נכון בחיבורנו סידורו של שבת (שורש א' ענף ד') תדרשנו משם ויונעם לך, ואכן בקיצור מופלג נציג קצת לצורך ענינינו פה מפני דברים שנתחדשו בזה בעזרת ה' יתברך. כי הנה שני בחינות יש בענין עשיית החסד והרחמים.

אחד הוא הנקרא בעל חסד שעליו אמרו חז"ל (שבת ק"ד.) שכן דרכן של גומלי חסדים לרוץ בתר דלים כי הנה הוא רץ ורודף תמיד לעשות חסד ולא יוכל ממש להיות בלא

זה בשום אופן, והוא דמיון פרה המניקה שכאשר יבוא לה החלב בדדיה תרדוף ותחפש את עגלה להניקה כי החלב מצערה, וכן אפילו באשה יקרה כן כאשר בא לה החלב בדדיה לא תוכל לסבול כלל ותחפש בנה או אפילו תינוק אחר להניק אותו כי החלב מצער. והכל ברא הקב"ה כעין דוגמא של מעלה כי בחינת המשפיע הוא שלא יכול להיות בלא זה כלל ויש לו תאוה וחמדה גדולה לזו כענין השפעות דכר ונוקבא שתענוג המשפיע הוא גדול מהמקבל, וכן זה הבעל חסד לבבו יבער וישקיף ויראה ויביט אולי ימצא איש אשר יצטרך אליו ויעניק לו מטובו, ובבוקר יעמוד וילך וירדוף וישאל אחר הדלים ואביונים אולי ימצא להיטיב להם כי חפץ חסד הוא, ועל זה אמר הכתוב (משלי כ"א, כ"א) רודף צדקה וחסד ימצא חיים כי הוא רודף ממש לצדקה למען עשות חסד להיטיב לאחרים.

ויש אשר יקרא בעל הרחמים והוא מי שאין לו מדה הזו לרוץ אחרי הדל לשאול עליו אם ימצאהו, רק כשכבר פגע בעני ויביט בצערו והעני יראה לו פנים של צער אז ירחם עליו ולא יוכל לראות בצערו ונותן לו מטובו אבל אם לא יראה את העני כל ימיו לא יזכור מעצמו לומר אולי יש עני להיטיב לו מחסדו.

והנה חילוק גדול יש בין העושה חסד למדת המרחם כגבוה שמים מעל הארץ, כי זה תמיד רודף אחר זה ומקדים להכניס אורחים בתוך ביתו ומאכילם ומשקם בשמחה ובטוב לבב עד אין שיעור, ולאו דוקא עני לגמרי שאין לו מה לאכול יתן לו פת להחיותו כי אם אפילו עשיר שעני הוא באותו שעה או סתם במי שרוצה ליהנות מטובו ישפיע לו בשמחה רבה כי זה כל חפצו ורצונו, מה שאין כן מדת המרחם שאינו נותן כי אם על הנאנח והנאנק לפניו ברוב צער ובפנים זועפות ומר אבל כשלא יראם לעולם לא יזכור עליהם ואדרבה מסתיר פניו שלא יראה בצרתם כי יאמר שאינו יוכל להביט בצערם כי יכאב לבבו ויצטער.

ונודע אשר במדה שאדם מודד מודדין לו (מגילה י"ב:) ולבעל החסד גם הקב"ה רודף לעשות צדקה וחסד אף שהוא אינו מתפלל ומבקש מלפניו כלל וגם לפעמים אינו יודע כלל מהדבר והקב"ה מפליא לו נסים ועושה לו חסדים, ולא כן בבעל המרחם כי הקב"ה ירחם עליו בעת צרה כשמצטער ומבקש רחמים מבוראו אז ירחמנו עושהו ולא קודם לראות בצרתו. ולזה הנה בעל החסד הלז כשהולך בשוק ומוצא עני הנאנח ומצטער עד מאוד והעני מראה לו פנים זועפות, והנה ודאי אשר ימלא לו שאלתו, ואכן לא די לו בזה כי זה הוא רק מדת המרחם ולא מדת החסד, והוא דוקא חפץ חסד הוא. ועל כן מה עושה כזה עושה, שכאשר העני מבקשו דינר או שתים, הוא מוסיף לו על שאלתו

ונותן לו ד' או ה' ובזה ההוספה שמוסיף לו מקיים מדת החסד, כי זה לא שאל מאתו כזה לומר שמרחם עליו למלאות שאלתו, רק מוסיף לו מעצמו כי יש בלבו מדת החסד לתת מעצמו שלא בשאלת העני.

והנה אברהם אבינו נודע לכל שהוא היה הבעל החסד הראשון בעולם וכל ימיו היה רודף בכל כוחו להכניס אורחים לביתו להאכילם ולהשקותם וכמו שאיתא בזוה"ק אברהם הוה קאים בפרשת אורחין וכו', בכדי להקדים האורחים להכניסם בביתו וכאמרם (בבא מציעא פ"ו:) בפסוק (בראשית י"ח, א') והוא יושב פתח האוהל ששדר לאליעזר תחילה לראות אם יש אורחים ולא האמינו והלך בעצמו לבקש אולי ימצא אורחים וכו' ועל כן חפץ לנסות את רבקה אם גם היא גומלת חסדים שתהא ראויה ליכנס בביתו של אברהם, ועל כן אם אומר לה הגמיאיני נא מעט מים ותאמר שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת כי בודאי יש בה מדת החסד שעל כן כאשר אני שואלה תוכרח להוסיף על השאלה כי אם לא תתן אלא כפי השאלה זה אינו אלא מדת המרחם והיא תחפוץ לעשות חסד ותוכרח להוסיף מעצמה על השאלה לומר גם גמליך אשקה ועל כן אותה הוכחת וגו' ופירש רש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם, כי זה הוא הסימן של גמילות חסדים לרוץ בתר דלים ואם יבוא מעצמו יוסף על שאלתו וכאמור.

ואמנם הנה בכתוב אינו מזכיר ביתו של אברהם כאן רק אמר אותה הוכחת לעבדך ליצחק, והענין כי נודע בחינת יצחק סוד הגבורה הקשה פחד יצחק בחינת שמאלא דבקדושה, ועל כן אם היא תהיה גומלת חסדים מבחינת החסד אז היא תמתיק מעט גבורת פחד יצחק כמו שכתבתי למעלה ותוכלל שמאלא בימינא והדין בחסד ואז ישיבתן יהיה נאה בבחינת שמאלו תחת לראשי וגו', לזה אמר אותה הוכחת לעבדך ליצחק, ואך היה קשה לרש"י ז"ל מה שכפל לומר לעבדך ליצחק והיה די לומר אותה הוכחת ליצחק לבד ועל כן פירוש כי לעבדך קאי על אברהם אשר ראויה ליכנס בביתו של אברהם שהיא רודפת חסד כנאמר.

ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני. פירוש כאמור למעלה אשר על ידי זה כל החסד שיעשה אדוני אברהם בהכל יהיה שותף אליך כי גם אתה תסייע לו על הדבר הזה שתבוא כזאת לביתו להיות לו לעזר ולסעד בכל החסד אשר יעשה.

פסקה טו

ויהי הוא טרם כלה לדבר. צריך לדעת אומרו ויהי הוא שתיבת הוא לכאורה מיותר, ויובן על פי מה שאמרו חז"ל (בבראשית רבה ס', ד') ג' הם שנענו במענה פיהם אליעזר עבד

אברהם ומשה ושלמה. אליעזר מהכא ומשה דכתיב בפרשת קרח ויהי ככלותו לדבר וגו' ותבקע האדמה וגו' ושלמה דכתיב (דברי הימים-ב ז', א') וככלות שלמה להתפלל. והנה לכאורה נראה אשר אליעזר עבד אברהם מן השלושה הכי נכבד כי בכולם נאמר בכלותו להתפלל ובו נאמר ויהי הוא טרם כלה לדבר, ואמנם גבי משה לא קשה שלא התחיל טרם כלה לדבר משום דפורענות הוא ואקדומי פורענותא לא מקדמינן ואכן גבי שלמה שמדה טובה שם ואף על פי כן נאמר בכלותו להתפלל, ובאמת אשר הנענה טרם כלה הוא ודאי שבחא דמתפלל וכמו שאמרו רבותינו (בתענית כ"ה:) והיכי דמי שבחא דמתפלל כגון דאמר משיב הרוח ונשיב זיקא מוריד הגשם ואתא מיטרא והוא שירד הטובה בשוה עם שפתיו שהוא טרם כלה ולא אחר כך. ואמנם הנה שני בחינות יש בזה אשר נענה בכלותו, אחת, כמו שאמרו שם במדה הטובה שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים, והשנית, הוא כמו שאמרו שם במשל המלך שאמר המתינו לו עד שיתמקמק ויצטער וכו'. וההפרש שנדע אם המתנת ענייתו הוא עבור שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים או בהיפוך עד שיתמקמק וכו' הוא כשאנו רואין בסדר ענייתו אשר נענה בשמחה רבה באהבה ובשפע רב אז הכל יודעין שזה שלא נענה טרם כלותו לדבר שהוא בחינת אמר משיב ברוח ונשיב זיקא וכו' הוא שרבון העולמים מתאוה לתפילתו, אבל אם גם אחר התפילה לא נענה כי אם כמו שביקש ובצמצום אז נוכל לומר אשר עבור זה לא נענה בשעת אמירתו בשביל שיתמקמק וכו', אבל אם נענה בעת אמירה זה ודאי שבחא דמתפלל בין כך ובין כך, ולכן שלמה המלך ע"ה שאחר תפילתו נענה בשפע רב וכולם ראו שהיה באהבה וחיבה שירד אש מן השמים והשרה שכינתו בבית אשר בנה על כן לא נענה כי אם בכלותו והכל היו יודעין אשר ודאי עבור זה נתעכב ענייתו משום שצור העלמים חפץ בתפילתו ומתאוה אליה, מה שאין כן באליעזר עבד אברהם שעניית תפילתו לא נוסף בה דבר כי אם כאשר שאל והיינו יכולין לומר שאפשר כל עיקר ענייתו לא היה כי אם בזכות אברהם ויצחק אבל למענו לא עשה הקב"ה כי אם בתורת עבד שמחויב לקבל פרס מרבו והמתין עד שיצטער, ועל כן נענה טרם כלה לדבר וזה ודאי שבחא דמתפלל אמר משיב הרוח ונשיב זיקא. ולזה אמר ויהי הוא טרם כלה לדבר כלומר הן בשלושה אשר נענו במענה פיהם רק הוא נענה טרם כלה בכדי שנדע בזה שבחא דמתפלל אבל שנים האחרים לא נענו עד כלותם לטעמים האמורים כדבר האמור, או יאמר ויהי הוא פירוש למען דעת אשר הוא הוא אשר נענה בזכותו ובתפילתו על כן טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת כנאמר.

והנה רבקה יצאת וגו'. לכאורה היה לכתוב כאן ותצא רבקה אשר ילדה וגו' כמו בשארי מקומות, ואמנם מגיד הכתוב ביותר בשבח אליעזר כי הנה נודע אומרם ז"ל (יבמות ע"ו:) דרך האיש לקדם ואין דרך האשה לקדם מה טעמא (תהלים מ"ה, י"ד) כל כבודה בת מלך פנימה. וביותר רבקה ידוע בצדקתה וצניעותה מעולם ועל כן ודאי אין דרכה להיות יצאנית ובפרט בת מלך הארץ כידוע שבתואל היה שם למלך וכאומרם בילקוט (רמז ק"ט). והן עתה על ידי תפילת אליעזר טרם כלותו לדבר בא הכתוב כמתמיה והנה רבקה יצאת ואשה סתם הנה כל כבודה פנימה ובפרט רבקה הצדקת ובת מלכים ואף על פי כן יצאת לשאוב מים והכל כי נענה אליעזר באמרי פיו כאמור בדברי חז"ל כמובא למעלה, ועוד יותר אומר הכתוב אשר ילדה לבתואל כי אמרו חז"ל (בראשית רבה פ', א') בפסוק (בראשית ל"ד, א') ותצא דינה בת לאה כאמה כבתה וכו' לפי שנאמר (שם ל', ט"ז) ותצא לאה לקראתו וגו' לפיכך ותצא דינה וגו'. ואכן כאן אמר הכתוב והנה רבקה יצאת רבקה לבד לא מחמת גרם אמה והיא אשר ילדה לבתואל כלומר היא מתנהגת בטבע אביה טבע איש לא טבע אשה שיצאנית היא ואף על פי כן יצתה עבור תפילת אליעזר.

ועוד יאמר אשר ילדה לבתואל וגו' עד אחי אברהם. כי אמרו חז"ל (עיין ספר חסידים תתרט"ו) למה חפץ אברהם דוקא במשפחתו מפני שידע שצנועות הם, נלמד מזה אשר ודאי בתואל הנהיג את בתו בצניעות שלא להניחה לצאת ברחובות כיון שהיה ממשפחת אברהם ובלא זה כיון שבתואל היה מלך בארם כנזכר ואיך מלך הארץ יניח לבתו לצאת מחוץ לעיר בעצמה ובפרט לשאוב מים בכד כדרך השפחות, על כן יאמר הכתוב והנה רבקה יצאת פירוש רבקה לבדה מדעתה ומרצונה לבד שלא בצווית אביה ואמה כי הלא היא אשר ילדה לבתואל בן מלכה וגו' ובתואל ידוע שהוא מלך ואיך יניח בתו לצאת כצאת העבדים בכדה על שכמה, ועוד הנה הוא אחי אברהם וכיון שהיה ממשפחת אברהם ודאי הנהיג בתו בצניעות היותר אפשרי ולא יצוה לצאת החוצה והכל נעשה בשביל תפילת אליעזר שאמרו חז"ל (עיין סוכה ד'.) למה נמשלה תפילת הצדיקים לעתר מה עתר זה מהפך הקרקע אף תפילת הצדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים כך כאן על ידי תפילתו נתהפך טבע העולם להיות רבקה יצאת וכדה על שכמה בכדי להוציא נסיונו על בוריו.

פסקה טז

והנערה טֹבת מראה מאוד וגו'. לכאורה צריך לדעת הלא ממנה הוא מדבר שאמר והנה רבקה והיה לו לומר והיא טֹבת מראה וגו', ואכן יגיד הכתוב כי כבר נדמת לנערה אף שלא היתה אז כי אם בת שלוש שנים היתה כנערה הגדולה בשנים.

בתולה ואיש לא יָדָעָה. רבותינו דרשו בזה (בראשית רבה ס', ה') הכפל לשון לומר שלא נבעלה בין כדרכה בין שלא כדרכה עיין שם. ופשטות הכתוב נראה שבא לומר בתולה ואיש לא ידעה כלומר שלא היה שום איש בעיר מכיר אותה מרוב צניעות שבה והוא כמו שכתוב אצל יעקב ששאל (בראשית כ"ט, ה') הידעתם את לבן בן נחור, שפירושו מכירין אתם אותו, וכן כאן לפי שהיתה רבקה יושבת בית תמיד והיא היתה מנשים באהל צנועה בביתה ועל כן לא היה איש מכיר אותה.

ותרד העינה ותמלא כדה ותעל. חז"ל אמרו (שם) כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו וכו', ולכאורה המקרא הזה סותר דבריהם שאומר בפירוש ותרד העינה ותמלא כדה ותעל ואם המים עלו לקראתה להיכן ירדה ומהיכן עלתה. ועיין בחיבורנו סידורו של שבת (שורש א' ענף ד') שעמדנו על זה ותירצנו באופן הנאות עיין שם. וכאן נראה באופן אחר כי הנה כבר כתבנו אשר עיקר נסיון אליעזר היה לראות אם היא גומלת חסדים שתהא ראויה ליכנס בביתו של אברהם ולהמתיק דיני יצחק לאכללא שמאלא בימינא לכבות במים קצת כח האש ופחד יצחק, ולא יבחן זאת כי אם כאשר תאמר שתה וגם גמליך אשקה כאשר ביארנו.

והנה הקב"ה הבוחן לבות ויודע עמקי חדרי בטן וידע ברבקה אשר היא בודאי גומלת חסדים והיא בת זוגו של יצחק שנולדה כשנעקד יצחק בהר המוריה, ואך הנה הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ובפרט אשר במעשה הזה ודאי ירקד השטן וירצה לקטרג בכדי שלא תיכנס זאת בביתו של אברהם ובפרט להמתיק דיני יצחק ודאי לא ירצה בזה, ועל כן אפשר בשעת מעשה יגביר השטן בדעתה ורצונה שלא תאמר שתה וגם גמליך אשקה, ותשקה רק אותו ולא הגמלים בכדי לקלקל נסיון אליעזר ויתבטל הדבר הטוב ההוא. ובאמת הקב"ה יודע אשר היא ראויה ליצחק והיא בודאי גומלת חסדים כל ימיה ולזה תמים דעות ברוך הוא וברוך שמו עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות עשה נס שאחר שמלאה מים מן המעיין להשקות לאליעזר עלה עוד המים לקראתה על פי הבאר בכדי שתבחין רבקה באת אשר לפניה מה זה שאחר הדליה ששאבתי לאיש הזה עלה עוד המים אם לא שאני צריכה להשקות עוד הגמלים ועל כן תיכף אמרה שתה וגם גמליך אשקה. אבל קודם בעת שבאתה אל הבאר לשאוב לאליעזר לבד לא עלה המים לנגדה כי לכאורה הנה אין הקב"ה מפליא נסיו בחנם ללא צורך ועל כן לשאוב לאליעזר לא היה צריך לשום דבר, כי זה לא יצויר בשום אופן שח"ו רבקה הצדקת לא תרצה ליתן מעט מים להשקות אורח הבא לקראתה ומבקש מאתה שתיית מים כי זה דבר קטן הוא וכמה מרחמי איכא בשוקא ובפרט רבקה הצדקת, ועל כן לא היה צריך להעלות המים

לקראתה, ואמנם לענין שתאמר מעצמה בלא שאלה שתה וגם גמליך אשקה זה הוא נסיון ומדת חסד הגדול להראות דוקא שחפיצה בחסד לא ברחמנות סתם, ולבה יבער לעשות חסד בשמחה ובאהבה. והגם שהיה בה מדה הזו מעולם אבל אפשר דוקא באותו הרגע יקטרג השטן ויסיתנה שלא לעשות הדבר הזה, ועל כן אחר השאיבה העלה הקב"ה מי הבאר לקראתה ובזה ידעה כי צריכה עוד להשקות הגמלים וענתה ואמרה תיכף שתה וגם גמליך אשקה.

וזה שאמר הכתוב ותרד העינה ותמלא כדה ותעל שאחר שמלאה כדה בהמעיין ותעל המעיין לנגדה (כי גם במעיין שייך לשון נקבה כמו שכתב הרב אברהם בן עזרא (הביאו התוספות יום טוב נזיר פרק ב' משנה ב') כל דבר שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו) ונתנה אל לבה מה זאת שאחר השאיבה תיעול מי המעיין לקראתי אם לא שצריך אני להשקות הגמלים גם כן, ועל כן אמרה גם גמליך אשקה כאמור. ועל כן הנה בפסוקים האחרים בהשקות הגמלים לא נאמר עוד ותרד העינה ותמלא כדה רק גם לגמלך אשאב ותרץ עוד אל הבאר לשאוב ותשאב לכל גמליו כי לא היתה חסירה רק שאיבה ולא לרדת המעיין כי כבר היו המים על פי הבאר ושאבה ממה שלפניה.

ובזה נכון דברי רש"י ז"ל בפסוק וירץ העבד לקראתה לפי שראה שעלו המים לקראתה ולכאורה נתינת טעם הלז הוא לפלא וכי אם לא היו המים עולין לקראתה לא היה רץ אליה לומר הגמיאיני נא וגו' הלא על זה העמיד עיקר נסיונו והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה וגו', ועוד אין כאן מקומו כלל לכתוב דבר זה, וקודם בפסוק ותרד העינה, היה לכותבו וכדברי רבותינו ששם אמרו זה. ועם האמור יובן כי לרש"י היה קשה תיבת לקראתה הכתוב בפסוק ולכאורה היה די באומרו וירץ העבד ויאמר הגמיאיני נא. ואך הנה העבד בראותו אשר אחר שאיבתה עלה המים עוד לנגדה וידע אשר בודאי היא היא אשר צריכה לשאוב עוד להשקות הגמלים, ועל כן אמר הכתוב וירץ העבד לקראתה פירוש שנפל בדעתו אשר זאת זאת היא הראויה אליו ורץ לקראתה לומר זה היא אשר חפשתי ומצאתי והבן.

פסקה יז

ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך. צריך לדעת מפני מה שינה לשונו מלשון הנסיון ששם אמר והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה שמשמעותו שאשתה כאשר צריך ועתה אמר מעט מים כאילו אומר למי שעיניה צרה ח"ו בנתינת מימיה תן לי מעט מים ומה ראה בה שלא יאמר כאשר העמיד בנסיונו לומר תן לי מים לשתות. ואמנם הנה גם במדת החסד אין דעת כל אדם שוה ויש שיהיה בעל חסד יותר מזה ועוד

יותר וכולן גומלי חסדים אך אין שיעור למדת אלהינו יתברך שמו. ועל כן הנה בעני השואל מבעל החסד דבר מועט והוא מוסיף לו אז יוכל להבחין גם בזה הבעל גמילות חסדים כמה מוסיף לו ואם מוסיף והולך או אינו מוסיף רק בכדי לקיים את דבר החסד ומוסיף דבר מועט. ואכן אם העני שואל דבר מרובה אז גם אם הוא בעל חסד הגדול לא יוכל כל כך להוסיף עוד מתנה מרובה על שאלתו כי אין זה לפי ערכו. ועל כן אליעזר בראותו מעשה הצדקת שעלו המים לקראתה אז אמר כבר צריך אני להעמיד הנסיון ביותר ויותר לפי ערך צדקתה ועל כן אשאל דבר מועט וכאשר היא תוסף בדבר מרובה עוד יותר ויותר אז אדע כי חפיצה בחסד מאהבת הלב ביותר בשמחה. והנה דרך הכד המלא על כל גדותיו והמים נשפכין מחמת רוב המילוי אז ודאי אין השואב מקפיד ליתן לשתות מהכד כי בלא זה ישפך ממילא ויטיף עוד את בגדיו, ולזה ברבקה הנה נתברך מימיה גם בכד והמים עולין וצפין על כל צדדי הכד מזה ומזה ובא אליעזר ואמר לה הגמיאיני נא מעט מים מכדך פירוש זה המעט מים הנופלין מכדך, ובלא זה נשפכין והולכין, אשתה אותם וזה הוא מתנה מועטת אין כמוהו. ותיכף,

פסקה יח

ותאמר שתה אדוני. פירוש שתה כל צרכך איני מקפיד אף אם יחסר מהכד מים המצטרכין לי, שתה כאשר תרצה. ותיכף ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו לא חפצה שישתה שם כאשר נושאת הכד פן יהיה כבד לפניו ותרד כדה ותחזיקנו על ידה ותשקהו כל צורכו. וכאשר,

פסקה יט

ותכל להשקותו. שנתנה לו לשתות כדי כל צרכו ואז כבר הנה הוסיפה על שאלתו ויצתה בזה גם מדת החסד. לא הספיקה עצמה בזה,

ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתות. פירוש לא מבעיא שזה הנשאר בכד אתן להם רק אשאב עוד ועוד עד אם כלו לשתות שישתו די סיפוקן ותיכף ותמהר כדה וגו', והודיע הכתוב כי חוץ מהחסד אשר עשתה בנתינת המים ובשאיבה לכל הגמלים והיא קטנה בת ג' שנים אבל עוד עשתה בזריזות רב ובשמחה ובכל פעם ותמהר וגו', וזה מראה לגודל הפלגת חביבות המצוה שהיה בה עד בלי שיעור ממש כביתו של אברהם אבינו. ועל כן,

פסקה כא

והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו אם לא. תיבת מחריש הנאמר בכאן צריך להבין כי אומרו משתאה לה שייך שפיר שהיה משתומם עליה והיה מסופק אם הצליח ה' דרכו אבל מחריש אינו שייך לכאן כלל ומה היה לו לדבר. ונראה כי אליעזר

עשה בדרך שמצינו בגדעון (שופטים ו', ל"ז) שאמר תחילה אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב וידעתי כי תושיע בידי וגו' ואחר כך אמר אנסה נא רק הפעם וגו' יהי נא חורב אל הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל וגו'. והוא לפי שאמר אפשר מפעם אחד אין ראיה כל כך דילמא מקרה הוא שקרהו כאשר אמר. וכן אמר אליעזר אולי מחמת שדברתי בראשונה כל אופן הנסיון אפשר מחמת שברית כרותה לשפתים על כן דברי עשו פירות והקרני כאלה כאשר אמרתי ולא מאת ה' הוא ח"ו, על כן עתה אחריש ולא אומר בפי שום דבר רק בלבי אנסה כי אעמוד ואראה אם יקרה עוד איזה דבר נפלא במעשיה או איזה דבר חסד אז אדע כי מאת ה' היתה זאת, ואם לאו אפשר מקרה הוא. ועל כן יאמר הכתוב והאיש משתאה לה כלומר משתומם ומסופק כנאמר, כי אולי מקרה קרהו עבור שברית כרותה לשפתים. ועבור זה הנה עתה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו, לא הוציא עוד בשפתיו כי אם החריש ואמר בלבו הנסיון לדעת ההצליח ה' דרכו והוא כאשר כתבנו אם יקרה עוד דבר אז ודאי מה' הוא ואם לאו מסופק אני. ולזה,

פסקה כב

ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות. וכבר כתבנו בחיבורנו שם פירוש כתוב הזה שמה שנאמר כלו לשתות ולא נאמר ויהי כאשר שתו הגמלים הוא לומר שהגמלים לא שתו מים כאשר דרכן תמיד רק כלו באמצע לשתות והוא מלשון כליון שבאמצע שתייתן פסקו מלשתות והוא סימן שמעשה ידיה מתברך ובמעט מים יש די והותר וכאשר היה באלישע (מלכים-ב ד', מ"ג) שאמר כה אמר ה' אכול והותר וגו' וכאשר אמרו חז"ל (ילקוט רמז תרע"ב) בפסוק (ויקרא כ"ו, ה') ואכלתם לחמכם לשובע אין צריך לומר שיהא אדם אוכל הרבה ושבע אלא אוכל קימעא ומתברך במעיו וכו' כי במקום שהברכה מצויה בעיסה ובמעשה ידיו של האיש אז גורם הברכה שמעט דמעט יספיק להיות שבע כל צורכו.

ועוד אפשר נוכל לומר כי מה שנאמר כאן ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות שתיבת לשתות לכאורה מיותר, ואמנם להורות בא צדקת הצדקת כי מאחר ששתו הגמלים אמרה בלבה אפשר האיש גופא עדיין לא שתה כל צורכו כי עבור חפצו לרוות צמאון נפש הגמלים חפז ומיהר בעת שתה בכדי להשקות הגמלים בעגלא, ועל כן אחרי כלותה להשקות הגמלים אמרה אליו שתה אתה וזה אומרו ויהי כאשר כלו הגמלים אמרה לשתות שישתה הוא עוד לרוות צמאונו. וכיון שראה דברים האלו,

ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה וגו'. כי בלא זה יפלא מאוד כי מה ראה כאשר כלו הגמלים לשתות שיתן לה נזם זהב ורש"י ז"ל פירוש לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח ה' דרכו. והן בסמוך למעלה מזה אמר הכתוב והאיש

משתאה לה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו שהיה מסופק אם הצליח ה' דרכו, ומיד כאשר כלו הגמלים לשתות היה בטוח בזכות אברהם שהצליח ה' דרכו.

ולדברינו נכון כי באמת משתאה היה ומסופק על נסיון הראשון אולי מקרה הוא ועל כן עתה מחריש לדעת וגו' ואומר בלבו שיקרה עוד איזה דבר ובזה ידע כי מה' הוא, ולזה ויהי כאשר כלו הגמלים וגו' כאמור שיתברך מעשה ידיה וגם שאמרה לו שתה עוד כי אפשר שהניח משתייתו אז לרוות צמאון הגמלים, וכיון שראה עוד נסיון אז היה בטוח בזכותו של אברהם שהצליחו ה' ונתן לה נזם זהב ושני צמידים וגו'. ועוד כי אחר שראה בה עוד ענין גמילות חסדים ושלא על פי דברו, היה מאמין אשר לא ימצא כזה כי אם במשפחת אברהם ולא יעשה כזאת מבנות הארץ ועל כן נתן לה תכשיטי כלה כראוי.

פסקה כג

ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין. צריך להבין מה שאמר הגידי נא לי בשאלה הב' ולא בשאלה הא' והיה לו לומר מתחילה הגידי נא לי בת מי את היש בית אביך וגו', ועוד יקשה מה ששאל היש בית אביך מקום וגו' ומפני מה לא שאל אם ירצה אביה לקחת אותו ואת גמליו ללין כי הלא יש שיש לו ואינו רוצה, גם תיבת נא לכאורה מיותר והיה די לומר הגידי לי היש וגו'.

ואמנם לפי מה שכתבתי אשר על ידי פעולת הצדקת ידע והבין אשר ודאי ממשפחת אברהם היא ועל כן רודפת לעשות חסד לעוברים ושבים ועל כן אמר לה כשואל בלשון תימה קצת בת מי את שראיתי בך כאלה הלא ודאי ממשפחת אברהם ועל כן הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין כלומר שלא תאמר לי רק אם יש בית אביך מקום על הלינה. ועל רצונו, אין אני צריך לשאול אותך כי מי שממשפחת אברהם הוא ודאי יכניס עובר ושב לביתו בשמחה ולא תגידי לי כי אם יש מקום שם כי אם אין לו הגם שירצה לדחוק עצמו להכנסני לביתו אין רצוני בכך וכמאמר רבי פנחס בן יאיר (חולין ז':) יש שרוצה ואין לו וכו'. ועל כן רק תגידי לי אם יש, ורוצה הוא בודאי ואכנס לביתו. ולפי פשט הכתוב כן יאמר ויאמר בת מי את ואם תאמר למה זה לשאול בנשים של מי היא, כי הגידי אם יש בית אביך וגו' כי חפץ אני ללין בבית אביך ולא אלין כי אם אחר שאדע מי הוא.

פסקה כד

ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור. ולכאורה מי שאלה על זקנה להזכיר שם נחור. ואכן כיון שגילה לה שיודע שהיא ממשפחת אברהם נמצא אין השאלה כי אם מי מבני נחור הוא כי הרבה בנים היה לנחור כמאמר הכתוב (לעיל כ"ב, כ"א) את עוץ בכורו וגו' עד ואת בתואל. ולכן השיבתו כי היא מבתואל אשר יולד לנחור.

פסקה כה

ותאמר אליו גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון. התחילה אמריה לאמר גם תבן ולכאורה הלא לא שאל אלא אם יש מקום ללין, ואמנם כי היא השיבתו לא מבעיא זה שיש, כי עוד יש דברים אחרים גם תבן וגם מספוא רב גם מקום ללון כמה לילות כפירש רש"י, והכל לרוב מדת החסד שהיה בה להוסיף על הבקשה כהנה וכהנה כאמור למעלה. **ויקד** האיש וישתחו לה'. מגיד הכתוב אשר לרוב הפלגת השמחה והחדוה במה שראה השגחת הבורא עליו לעשות את אשר עם לבבו בכל הנזכר, עשה שתיהם קידה והשתחויה בכדי להודות ולהלל לשמו על נפלאותיו וישועותיו. ובכל אלה,

פסקה כז

ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם. לומר שלא החזיק טובה לעצמו שיהרהר דבר מה בלבו אפשר גם זכותו היה קצת מצורף בכל הנסים האלו רק תלה הכל בזכות אברהם אדוניו והיתה בפיו שיר ושבחה לאלהי אברהם אשר עשה לו כל אלה.

אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדוני. לכאורה קשה בזה כי הלא אמרו חז"ל (ראש השנה י"ז:) אילפא רמי כתיב (שמות ל"ד, ו') ורב חסד וכתיב ואמת וכו', הרי שחסד ואמת הם שני דברים כי אמת הוא מה שהקב"ה משלם שכר ועושה טובות לאדם רק כפי אשר מגיעו לפי מעשיו באמת, וחסד הוא מה שהקב"ה עושה חסד עם האדם אף על פי שאינו הגון כל כך וראוי לזה הטובה והשכר, ואיך אמר כאן אשר לא עזב חסדו ואמיתו.

ויתכן לומר כי נודע מה ששנו רבותינו במדה שאדם מודד מודדין לו, ועל כן אמרו חז"ל (שבת קנ"א:) בפסוק (דברים י"ג, י"ח) ונתן לך רחמים ורחמך וגו' כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכו' כי כל המרחם על הבריות הנה במדה שהוא מודד מודדין לו ומרחמין עליו מן השמים. ועל כן הנה הקב"ה ברוב חסדיו כשרוצה לעשות חסד אם האדם הוא נותן בלבו שיעשה הוא חסד עם הבריות ואז במדה שהוא מודד מודדין לו ומשלם לו שכרו בדין ואמת והבן. וזה היה באברהם אבינו ע"ה כי הוא היה הבעל חסד הגמור השלם ועל כן היה אמיתיות הדין להעשות עמו חסד כשם שהוא עושה, ואכן זה החסד שעשה אברהם הכל בעזרת ה' היה שנתן לו רחמים וחסד לרחם על הבריות בכדי שיעשה עמו חסד, ועל כן אמר אליעזר ברוך ה' וגו' אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדוני כי לא עזב חסדו מאברהם שיתן לו בלבו שיעשה חסד עם בריותיו של הקב"ה, בכדי לעשות עמו חסד באמת להיות מודד לו במדה שמודד.

אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני. חז"ל אמרו (בראשית רבה ס', ו') שמהדרך נתוודע לו אשר הוליכו ה' בית אחי אדוניו לפי שקפצה לו הדרך וכו' ולכאורה מניין ידע דוקא אשר בית אחי אדוניו ולא אחד משאר משפחות בית אברהם.

ולי נראה כי האדם אשר ישתוה לחבירו במדה אחת שם אחיו יקרא לו לפי שאחיו הוא במדה הזו וכמו כן אמרו ביעקב שנאמר שם (בראשית י"ט, י"ב) ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא ואמרו חז"ל (שם ע', י"ג) אחיו ברמאות. ואם במדה רעה יקרא לו אח מכל שכן במדה טובה. ועל כן כראות אליעזר כל החסד שעשתה רבקה עמו וגם אמרה גם תבן גם מספוא רב וגו' ומזה הבין אשר גם אביה בעל חסד הוא וזה הכל עדיין היה בדרך כי הוא היה עומד מחוץ לעיר אל באר המים כמפורש בכתוב, ולזה אמר אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני וכמאמר חז"ל שמהדרך נתוודע לו שלבית אחי אדוניו הוליכו ה' כי יהיה מי שיהיה אחי אדוניו הוא בגמילות חסד. וממילא בודאי היא ממשפחתו כי אין זה אלא במשפחת בית אברהם.

פסקה כט

ולרבקה אח ושמו לבן וירץ וגו' עד ואנכי פניתי וגו'. יש להבין סידור לשון הכתוב כי בתחילה למה רץ כי לא אמר אליו כלום עד אחרי ראותו את הנזם וגו' ובתחילה מאי קא סבר. ואכן ידוע לבן מאוד ברשעות וברמאות ועל כן בתחילה רק כשמעו שיש איזה אורח עומד בחוץ רץ אליו להכניסו אל ביתו, כדרך אלו הפונדקאות המקבלים אורחים לתת להם אכילה ושתיה בשכר שאם הם אנשים לא טובים יקדימו לרוץ אל האורח תיכף בביאתו אל העיר לקבלם לתוך ביתם שלא יקדמנו אחר, ואמנם כראות את הנזם והצמידים וגו' וערום היה והבין אשר לא כשאר אכסנאים מארחי ופרחי הנוסעים, הוא כי אם מאורחים גדולים מופלגים ומפורסמים בעשרם אשר לא יתנו שכר בעד אכילה ושתיה, כי אם יתנו מתנות רבות ונכבדות לבעל הבית אשר נתאכסנו אצלו, ואם כן צריך לדבר אליו בלשון אחר לא כאשר עם שאר אנשים כי אם בדרך כבוד למאוד מאוד. ועוד שסבר אפשר אברהם אבינו הוא כמאמר חז"ל (שם ס', ז') שהיה קלסתר פניו דומה לו. ועל כן אמר אליו בֹּא ברוך ה' שהוא לשון כבוד וגדולה ואנכי פניתי הבית ואמרו חז"ל (שם) מטינופת עבודה זרה. כי לצד שהיה סבור שאברהם הוא הקדים לו ופינה ביתו מעבודה זרה כי לא ירצה אברהם לבוא אל בית עבודה זרה. ומקום לגמלים, פירוש שלא יעמדו הגמלים בין גמלים אחרים כאשר בבית אכסניא שעומדים סוסים הרבה תחת אבוס אחד וזה גוזל מזה תבן ומספוא, וזה מזה. ועתה הנה אני רואה גמלים זמומים שלא ירעו בשדות אחרים מפני הגזל ועל כן גם באבוס אשמרם שלא יהנו מממון אחרים.

פסקה לב

ויבוא האיש הביתה. נראה שהכתוב מרמז למה שמבואר בזוה"ק (חלק ג', קנ"ח.) בביאור אומרו בוא ברוך ה' שמלת ה' קאי למטה לומר שה' אמר בוא ברוך שהסכים שיצא מכלל ארור ויכנס לכלל ברוך וכו' עיין שם. וכן הוא בליקוטי תורה. ונודע מכוונות האר"י ז"ל

בסוד איסור ההוצאה בשבת מרשות היחיד לרשות הרבים כי רשות הרבים נקרא הסטרא אחרא והרע, ורשות היחיד הוא יחידו של עולם קדושת הקב"ה. ואסור להוציא מזה לזה או להכניס ח"ו מזה לזה. ועל כן אמרו חז"ל (ברכות ו':) כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר (תהלים י"ב, ט') סביב רשעים יתהלכון. כי בפנים הבית הוא הרומז לרשות היחיד קדושת אור ה', וחוצה הוא מקום מדור הקליפות וסביב רשעים יתהלכון בחינת רשות הרבים. אשר על כן אליעזר כל עוד שהיה בכלל ארור היה עומד מבחוץ שלא שרה עליו עדיין קדושת אור ה' אבל כשנכנס לכלל ברוך מפי ה' אז נאמר בוא ברוך ה' למה תעמוד בחוץ כלומר מהיום יבוא לפנימיות הקדושה רשות היחיד ולמה תעמוד בחוץ. ולזה נאמר כאן אשר כן היה ויבוא האיש הביתה שזכה ליכנס לבוא אל הקדוש פנימה בחינת הבית רשות היחיד יחידו של עולם ונכנס לכלל ברוך כדבר האמור.

ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים. צריך לדעת מה שמודיע הכתוב זאת ואולי כי יגיד צדקת אליעזר כי אף שהיו אנשים עמו כמאמר הכתוב אחר כך ורגלי האנשים אשר אתו, לא נתן המפתח לשום אחד מהן לפתוח הגמלים כי אם ויפתח הגמלים הוא בעצמו ובכבודו וכל זאת שהיה ירא שלא יכשילו את הצדיק אברהם באיסור גזל על כן שמר המפתח אצלו, וגם ויתן תבן ומספוא בעצמו לגמלים כי יודע צדיק נפש בהמתו וטרח בעצמו להאכילם, וגם כי הוא עבד נאמן לאדוניו ונתן בעצמו תבן ומספוא, גם לקיים ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת וכמאמר חז"ל (ברכות מ'.).

ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו. פירוש מפני האנשים אשר אתו שהקפיד שירחצו רגליהם על כן גם הוא רחץ ובלא הם לא היה הוא צריך לרחוץ רגליו כי ברוך הוא.

פסקה לג

ויושם לפניו לאכול. לפניו ולא לפניהם כי הגם שהיו אנשים אתו אך לאשר שסברו שזה הוא אברהם כמובא למעלה ואין דרך האדון לאכול עם עבדיו ועל כן שמו לו לבד לאכול.

ויאמר לא אוכל עד אם דברתי דברי. טעם אליעזר בזה לצדקות גדולה היה כי אמרו חז"ל (בבראשית רבה ס', ז') שהיה לבן סבור שהוא אברהם שהיה קלסתר פניו דומה לו וכו' כמובא למעלה. ועל כן כשידע אשר הם סוברים שהוא אברהם בעצמו ויכבדוהו בכבוד המגיע לרבו אברהם והאמת לא כן הוא, על כן לא רצה לגנוב דעתם וקודם אשר יאכל אצלם יספר להם כל המאורע מי הוא ומה עושה ובזה יכירו וידעו ערך הכבוד שיעשו לו המגיע לו ולא יהנה משל אחרים לכבדו בכבוד שאינו שלו. וגם אמר אליעזר בלבו אלו סבורין שבעבור מעט מים נתתי הנזם והצמידים לרבקה שהם גדולי ערך למאוד מאבן

יקרה הפלא ופלא כאומרם (שם שם, ו' ובילקוט רמז ק"ט). ועל כן ודאי בדעתם אשר בעד אכילה אתן להם ממון קרח ולא כן הוא, על כן אספר להם קודם כי הנזם והצמידים נתתים בתורת תכשיטי כלה הנשלחים מהחתן ולא בעד מעט מים ולא ישטו עצמן בדברים אשר לא כן. ועל כן,

פסקה לד

ויאמר עבד אברהם אנכי. פירוש לא כמו שאתם סוברים שאני אברהם לא כן כי רק עבד אברהם אנכי ולא אברהם. או יאמר עבד אברהם אנכי פירוש שאין אני עבד כי אם לאברהם ולא לאחד משאר שרים הגדולים החשובים במדינה כי לא הייתי עובדם כי אם לאברהם נשיא אלהים. או יאמר עבד אברהם אנכי פירוש שרק אנכי הוא העבד לאברהם עבדו הנאמן בן משק ביתו אני ולא אחר.

פסקה לה

וה' ברך את אדוני מאוד. הנה כתבנו במקום אחר ונציג עתה בקיצור בביאור דברי חז"ל (בראשית רבה י"א, א') בפסוק (בראשית ב', ג') ויברך אלהים את יום השביעי וגו' כתיב (משלי י', כ"ב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. ברכת ה' היא תעשיר זו השבת ולא יוסיף עצב עמה זה האבל וכו' והוא פלא.

ויובן על פי מה שכתוב (איוב א', כ"א) ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. וצריך להבין דבריו אלה כי הלא לא שייך לברך ולהודות לשם ה' כי אם בדברי אמת ואם יאמר אדם אף בגודל הכנעה ושפלות דברים אשר לא כן, לא יכון זאת נגד עיני מלך מלכי המלכים הקב"ה. ואם כן בשלמא אם יתן ה', צריך לברך ולהודות לשמו על הטובה, ואם הוא לקח הטובה אשר נתן אז נכון שלא יהיה תרעומות לאדם על זאת כי הוא נתן והוא לקח. אבל איך שייך עוד להודות לו על מה שלקח הטובה באופן שיהיה באמיתיות הלב.

ויבואר על פי משל שהובא במאמר חז"ל (ילקוט תשא רמז שצ"ח) באחד שלקח מהמלך מעות בהלואה על זמן, וכשהגיע קרוב לזמן והמלך ידע אשר זה אין לו במה לשלם לו חובתו, ולוותר לו אי אפשר כי מלך במשפט יעמיד ארץ, והיושבים על משפט המלך אינן מניחין לוותר. מה עושה המלך ברוב חסדו הולך הוא מעט קודם הזמן סמוך לבית המלוה ומשליך שם כל ערך הממון אשר מגיע מזה האיש ואחר כך אחר שעה אומר המלך בואו ונזדווג לזה האיש אשר הלוה את המעות לצאת ידי חובתו והולך הוא ובית דינו ולוקחים מאת האיש ההוא כל הממון הנמצא אתו ונמצא גבה המלך חובתו משלו לא משל האיש ואך צריך לעשות כן בפני הבית דין. וכן מלך מלכי המלכים הקב"ה בעל החסד האמיתי כשרואה אחד שחייב לו חובת עוונותיו ואין לו במה לשלם ואין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה משפיע לו הקב"ה ברוב חסדיו עושר ונכסים, הוא

לבדו בחסדו עושה זאת. ואחר כך בא הוא ובית דינו וגובה החוב מאת האיש ונמצא זה חסד מופלג מאתו יתברך שנותן מתנה לאיש בכדי שיגבה ממנו בזאת חובו המגיע לו מאז. והנה נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה נ"א, ב') כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. ולזה אמר איוב ה' נתן. כשנתן, נתן הוא בעצמו וברוב חסדיו שלא בבית דינו וה' לקח כשלוקח אינו לוקח לבדו כי אם הוא ובית דינו בכדי שידעו שופטי הדין אשר כבר נגבה חובו של זה, ועל זה ודאי יהיה שם ה' מבורך כי אין לך חסד גדול מזה מה שנותן בחשאי בכדי לגבות ממנו בפרהסיא הוא ובית דינו.

ונמצאת למד אשר בזה הטובה אשר יגיע ממדת החסד יוכל להיות שילקח אחר כך כי אפשר לא ניתן כי אם בכדי שיהיה ממה לגבות ברוב חסדי אל. אבל הטובה המגיע מאת אלהים כלומר שגם אלהים בחינת הדין מסכים שינתן זה הטובה לאיש הזה כי כן מגיע לו חלף עבודתו וכאשר אמר יעקב (בראשית כ"ח, כ') אם יהיה אלהים עמדי, שגם אלהים בחינת הדין יסכים להיטיב לי. והם הם אלו האבירי לב הרחוקים מצדקה שאמרו חז"ל (ברכות י"ז:) שכל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע כי ניזונין שלא מצד החסד לבד כי אם גם מצד הדין שהדין נותן להיטיב להם, הנה זה הטובה לא ילקח לעולם וזה הברכה נשאר לו לעד ולעולמי עולמים כיון שניתן גם מצד הדין ושופטי השופטים הסכימו לברכתו, מי יקחנו מאתו.

והנה בשבת קודש נאמר ויברך אלהים את יום השביעי כלומר שברכת השבת היא מאת אלהים. אשר השומרו, יתברך מאת האלהים דייקא שלא בחסד לבד. ולזה אמרו ברכת ה' היא תעשיר זו השבת, כלומר ברכת שבת. ובודאי ברכת ה' הוא לקיום שיהא נשאר בעשרו ויהיה לו קיום, וזה הוא בברכת שבת כי נאמר בו ויברך אלהים את יום השביעי. ולא יוסיף עצב עמה זו האבל, כלומר לברך ברכת אבלים שיוכל להיות שילקח הטובה הזאת ממנו ויברך עליו ברכת אבלים כברכת איוב ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, כי ברכה זו ניתן לעד ולעולמי עולמים ולא יחליפנו ולא ימירנו כי קודש הוא מאת אלהים.

והנה הכתוב אמר למעלה ואברהם זקן וגו' וה' ברך את אברהם בכל וגו' כלומר וה' הוא ובית דינו ברכהו בכל הברכות וזה הוא ברכה אמיתית המתקיימת לעד. וזה שאמר אליעזר עבד אברהם ללבן ובתואל, וה' ברך את אדוני כלומר וה' הוא ובית דינו ברכהו, ועל כן תהיו בטוחים שהברכה הזאת יהיה נשאר לו קיום לעד ולעולמי עולמים.

מאוד. אומרו מאוד יתבאר על דרך שכתבנו במקום אחר בביאור מאמר חז"ל (עיין בראשית רבה ט', ז' וח') בפסוק (בראשית א', ל"א) והנה טוב מאוד טוב זה יצר הטוב מאוד זה יצר הרע וכו' טוב זה מדת הטוב מאוד זו מדת יסורין וכו'. ותוכן הדברים הוא בסוד המבואר

בדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה ליקוטי יחזקאל) כי אלו הנשמות הנמשכין משורש הגבורות הקשות הנה כשהם מזככים ומטהרין את עצמם על צד הנכון הם יותר גדולים בערך מהנשמות הנמשכין משורש החסדים. ולעתיד לבוא יהיה העבודה בבית המקדש בלוים שהם שורש הגבורה ולא בכהן שהוא שורש החסד. כי עתה קודם התיקון, שורשי החסדים גדול הוא, שהוא יותר רחוק מן החיצונים, וקרובים אל הקדושה, ויותר נקל להם לעבוד את בוראן. מה שאין כן שורשי הגבורות החיצונים קרובים אליהם כי ינקתם מהם והם קרובים לחטוא ביותר. ועל כן עתה נקראים קטנים בערך, מה שאין כן לעתיד כשרוח הטומאה יעבור מן הארץ ואלו שורשי הגבורות יוטהרו ויזדככו אז יהיו הם במעלה העליונה ולהם משפט הבכורה וכו' עיין שם.

ובזה תדע ותבין אשר כל הדברים החזקים הנמשכים משורש הגבורות כשיצאו ויטהרו מרע הנאחז בהן ומתהפכין לטוב אז המה טובים מאוד, יותר מהטוב אשר מתחילתו טוב הוא. וזה סוד אומרם ז"ל (סנהדרין צ"ט.) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שנאמר (ישעיה נ"ז, כ') שלום שלום לרחוק ולקרוב. לרחוק ברישא והדרא לקרוב. כי זה שהיה רחוק והיה בבחינת הרע והגבורות הקשות אחר כך כשמהפך עצמו לטוב, מעלתו גדולה ועצומה מהטוב בתחילתו ועל כן לרחוק ברישא וכו' כי לו משפט הבכורה כי הגבורות קדמו לחסדים כנאמר שם, ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ו, ד') צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה. כי שלוה הבאה אחרי היסורין, שהיסורין נהפך עליהם לטוב, והגבורה לחסד, היא טובה וחזקה מאוד, יותר מהשלוה בתחילה.

ומשל קטן לזה, מבחינת האהבה שבלב האדם. שאם בטבע תולדתו מעודו הוא אוהב לה' יתברך כי נולד בטוב לא יוכל להתחזק כל כך באהבתו אהבה עזה ובערה כאש כמו מי שהיה ברע כמה עתים וזמנים ואחר כך הוא נזכר במה שעשה ומתחרט מאוד בלב נשבר ונדכה ומתחיל לברוח מן הרע שהיה בו, אז תוגדל הבערת האש בלבבו באהבה עזה ועצומה חזקה כרשפי אש ממש עד שהיה קופץ ראשו ורובו לתוך האש ממש בשביל האהבה והולך ועושה לו כל מיני סיגופים גילגול שלג וחרולים, ולישב בין הנמלים ולטבול במים הקרים תחת כפור השלג. והכל כי אהבתו בערה כאש עד שלא יחשב אצלו לא גוף ולא ממון ולא אשה ובנים, מהחיות בוערת אשר בלבבו. ואפילו ב' בחינות בעלי תשובה, אינו דומה אהבת אלו הנמשכין משורש החסדים, לאהבת אלו הנמשכים משורש הגבורות. כי אלו שהם משורש הגבורות אהבתם חזקה אהבה עזה כרשפי אש והם גדולים מאהבת שרשי החסדים כמעלת הזהב על הכסף כנודע, ומזה גופא תדע מעלת הגבורות אשר נזדככו, על החסדים. מחשיבות הזהב שנמשך משורש הגבורות,

על הכסף הנמשך משורש החסדים. ובזה תשכיל ותדע אשר בכל הדברים שבעולם כן, וכן שהרע הנמשך מהגבורות כשמתהפך לטובה, אז הוא טוב מאוד מאוד. ואפשר על כן נקרא יצחק אבינו בזוה"ק (חלק ג', צ"ט:) תשבחתא דאבהן כי לצד שהוא היה משורש הגבורות שנהפך לטוב היה עולה על כולנה. וזה סוד פסק תורתינו הקדושה (סנהדרין י"ז.) בדיני נפשות שאם היו הסנהדרין מסכימים כולם לחייב את האיש אז יצא האיש זכאי מכל וכל מה שאין כן אם היה לפחות אחד ביניהם אומר זכאי היה נידון אחרי הרוב לחיוב כי בחינת כולו חייב הוא סוד הגבורות הטהורות והוא זכאי מכל וכל ולא נאריך. ולזה אמרו ז"ל טוב זה יצר טוב ומדת הטוב מאוד זה יצר הרע ומדת היסורין וכו' כי בחינת הרע כשמתהפך אחר כך לטוב אז הוא טוב מאוד, יותר מהטוב. ועל כן באיוב אחרי היסורין נאמר (איוב מ"ב, י') ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה. כי נתהפך לו הרע לטוב מאוד.

ולזה אמר להם אליעזר כי אברהם נתברך מאוד בבחינת טוב מאוד שהוא טובה שאין למעלה מזו כי גם אצלו בא הברכה אחרי היסורין שהיה לו באור כשדים וברעבון ובשאר דברים. ובלא זה נתברך במא"ד בבחינה זו כי בא מתרח שורש הרע ונתהפך לטוב והוא כמעלת הזהב המזוקק ממש ואין טובה למעלה מזו. ולזה אמר ויגדל ולא אמר והוא גדול שהוא לשון הווה רק ויגדל שהוא הגדולה אחר העדרו בבחינת תחילתן יסורין וכו' ועל כן גדולתו עד מאוד ויתן לו צאן ובקר וגו', וחשב כאן ח' דברים לומר לו כי נתברך בכל הז' מדות שהם ז' ימי הבנין ועוד עלה אל השמיני שלמעלה מהם המורה על הברכה שהוא למעלה מטבעו של עולם וזו הברכה היא ודאי עולה על כולנה בלתי שיעור וערך והיא מעין עולם הבא וכמאמר חז"ל. והסביר לו בדבר הזה לומר כי אף שעדיין לא כבש הארץ ואין לו מדינות רבות מכל מקום כיון שנתברך עד כזה ממילא הכל שלו כי הלא כל הארץ ומלואה תחת ידיו הוא, וגם זה נכלל בברכת מאוד הנזכר כי שם הוא בחינת טוב מאוד. ומאוד הוא אדם (בראשית רבה ט', י"ב) כי בחינה זו היה לאדם קודם החטא שלזה נברא להתעלה למעלה מטבע העולם ולהתענג מעין עולם הבא שזה תכלית כל האדם.

פסקה לו

ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני אחרי זקנתה. טעם אומרו כל הסימנים הללו, כי חשש אליעזר אשר ודאי לבן ובתואל מאותן ליצני הדור הם שאמרו חז"ל (תנחומא ריש פרשת תולדות) שהיו אומרים מאבימלך נתעברה שרה ולא יאמינו כלל אשר יצחק בן אברהם הוא על כן אמר להם כל הדברים האלה כי הלא שרה היא וידועה בצדקתה מאז מהנפש אשר עשתה בחרן ובודאי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים חלילה להטמא בבעילת

בן אל נכר. וגם היא אשת אדוני, ואברהם ודאי ידוע בצדקו ויצא טבעו בעולם וגדול שמו בגוים ובודאי לא יאונה לצדיק כל און לבוא עליה אחרי אשר הוטמאה ח"ו. ועוד כי היא אחרי זקנתה שאין מדרך הטבע להוליד אז אם לא בדרך הנס וכי עביד רחמנא ח"ו ניסא לשקרא לצור צורת ממזר ח"ו בנס למעלה מהטבע. וכלל עוד בלשונו לומר אחרי זקנתה ואחרי מופלג הוא כאומרם (בבראשית רבה מ"ד, ה') כלומר מופלג מזקנתה מה שאין עוד מדרך הטבע בשום אופן להוליד אם לא בנס אשר יעשה ה' לחסידיו לחמודי עולם ולא לקלי עולם ועל כן מכל אלה נכון יהיה לבכם בטוח אשר הוא בודאי בן לאדוני לא מאחר חלילה.

ויתן לו את כל אשר לו. דקדק לומר כל אשר לו ולא סתם את אשר לו כי תדע אשר לא על חנם נתברכו אבותינו אברהם בכל יצחק מכל יעקב כל כי זה עיקר הברכה החשובה הקיימת הנקראת כל. כי הנה ברכת הקב"ה יתברך ויתעלה כאשר תרד למטה הנה היא כלולה מכל וכוללת בתוכה כל עניני הצטרכות האדם אשר על הארץ מבנים ועושר וחיים טובים ותורה וחכמה, הכל אשר לכל נכלל בברכת הקב"ה כי הוא השלם בכל וברכתו שלימה בכל וכאשר ירד ברכתו לעולם אינו מוריד לכל אחד דבר המצטרך לו כמו לזה ברכת הבנים ולזה חיים ולזה עושר וכדומה ורק הוא שולח ברכתו לעולם מאור פניו יתברך וכל אחד לוקח מברכה זו כל אשר יצטרך לו זה בנים וזה חיים וכו'. וכמה שמות לברכה זו, תקרא לה אור או השגחה או השפעה וכדומה ואינו אלא אחת וכוללת הכל. ועל כן אנו מבקשים אחר סוף כל הבקשות ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך שאתה תשלח לכולנו ברכת אור פניך ולא יותר מפני כי באור פניך נתת לנו תורה וחיים אהבה וחסד וצדקה וברכה וכו' עד וכל טוב ואנו אומרים זה בברכת שים שלום כי בחינת השלום הוא בחינה הנקראת כל כנודע ולכן אנו מבקשים ברכת כל שתברך אותנו כולנו בברכתך והיא כלולה מכל.

ואמנם דבר זה אינו מסור לכל וברכה זו משתנה הרבה מפאת המקבל כי הנה האדם השמח בחלקו ואינו רוצה שום דבר ואינו מתאוה לשום דבר ומספיק עצמו במה שיש לו בנחת ושמחה וכאשר אמר יעקב אבינו ע"ה לעשו אחיו (בראשית ל"ג, י"א) יש לי כל, כלומר אינני חסר שום דבר ואיני רוצה עוד שום דבר קטן או גדול כי הוא העושה לי כל צרכי מה שאני צריך הוא נותן לי, ואני שמח בשמחה במה שיש לי וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ד, י') כי אין מחסור ליראיו, כי ליראי ה' אין חסר שום דבר כי מסתפק בשמחה במה שיש לו ויש לו כל. אז הנה הברכה המגיע אליו מאת ה' אינה נתפסת בשום דבר ובשום גוון ורק נשארת צלולה וברורה כאשר היא, וכוללת כל

החפצים שבעולם ומתברך האדם הזה בכל הברכות והישועות כל אשר יצטרך כי קיבל הברכה על שלימותה. מה שאין כן במי שאינו שמח בחלקו ותמיד חסר בנפשו מחיים ועושר ובנים כי אין מסתפק במה שיש לו וחומד ומתאוה לעוד יותר ויותר וכאשר אמר עשו (בראשית ל"ג, ט') יש לי רב, לא אמר יש לי כל כי לא היה לו, רק רוב היה לו והיה מצפה לעוד ועוד כי מרבה נכסים מרבה דאגה ואדם שיש לו מנה מבקש מאתים ונמצא כל עוד שיש לו יותר, חסר יותר. ועבור כן הנה הברכה המגיע אליו מאת אלהים, ושורש הברכה המגיע לאדם לא יגיענו כי אם על ידי שורש נשמתו אשר בשמים ממעל. וקודם תשרה הברכה בשורש נשמתו ומשם יגיע על נשמתו אשר במוחו ושכלו ורוח בינתו כי שם שכינתה כמאמרנו (בנוסח לשם יחוד) שהנשמה שבמוחי וכו' כולם יהיו משועבדים וכו' והברכה הנה היא צלולה וברורה מאוד וכלול מהכל כנאמר.

ואמנם כאשר יגיע החפץ בשכל האדם לדבר אחד כמו כאשר יתאוה בשעה זו לבנים או לעושר או לחיים וכדומה, אז לרוב בהירת הברכה, נתפסת בהמחשבה וחמדה ההיא, ונכללת בה ולא תפעול עוד לשום דבר אחר ולא תברך כי אם זו החמדה שהתאוה אז אשר נכללה בה ולא דבר אחר כלל. ועל כן אבותינו שהיה להם בחינה הזו שהיה להם כל ולא היו חסרים שום דבר להיותם שמחים בחלקם, על כן נתברכו בכל. שהברכה שנתברכו בה נשארה אצלם לעד בבהירתה להתברך בכל מעשיהם כל אשר יצטרכו כאשר הורדה בהיר וצליל ונכללת מכל, כן נשארת לעד להיות מברכתם בכל הדברים והחפצים ובכל אשר יפנו יצליחו.

וזה אמר כאן אליעזר ויתן לו את כל אשר לו כלומר זה הכל שהיה לאברהם שנתברך בו כמאמר הכתוב וה' ברך את אברהם בכל זה הכל מסר ליצחק והיא ברכה הקיימת לעד בכל אשר יפנה וגם זה ראיה כי ודאי בן אברהם הוא כי אין הברכה שורה כי אם על דבר שלם ולא על דבר הפגום ואם ח"ו היה איזה שימוץ פגם לא היה נתברך בזה ובודאי הוא דבר שלם למאוד והברכה תשאר אצלו על צד השלימות כאשר ירדה מאת אלהים כנאמר.

פסקה לז

וישביעני אדוני לאמר לא תקח. להבין תיבת אומרו לאמר יתבאר על פי אשר כתבנו למעלה טעם שלא צוה אברהם לאליעזר שהוא ישבע שבועת התורה כדת רק הוא השביעו כאומרו ואשביעך בה' אלהי השמים וגו' הוא לצד כי היה אברהם ירא שלא ימצא לו היתר על שבועתו וילך אצל חכם או לפני ג' הדיוטות להתיר לו כי ידרוש טעם שבועתו ויאמר בלבו הלא עיקר חפץ אברהם במשפחתו דוקא אינו אלא עבור שצנועות

הם כמאמר חז"ל (עיין ספר חסידים תתרט"ו) מובא למעלה, אבל אם ימצא ריבה אחת בבנות כנען שתהיה גם היא צנועה בדרכיה ובעלת גומלת חסדים הראויה ליכנס בביתו של אברהם הנה על זה לא נשבע ויקח לו אשה מבנות כנען. ועל כן נתחכם אברהם ולא חפץ בשבועת אליעזר כי אם הוא השביעו על דעתו והנשבע על דעת חבירו אין מועיל התרה על זה בשום אופן כי באמת לא חפץ אברהם גם בכשירה שבכשירות שבבנות כנען מפני שארורים הם ואין ארור מדבק וכו' ואפילו מבנות ענר אשכול וממרא או שאר אומות לא חפץ כי אם דוקא ממשפחתו כי ידע אשר שם זיווג יצחק. ועל זה כיוון אליעזר לומר זאת ללבן ובתואל שלא יקשה להם למה זה היה צריך לבוא לארץ רחוקה לקחת אשה ליצחק וכי לא נמצא בכל גבול ארץ כנען אשה הגונה וכשירה שתלקח לבית אברהם אם לא שיש איזה דברים בגו שאין כל אשה נתרצית ללכת לשם. ועל כן אמר להם וישביעני אדוני לאמר לא תקח אשה לבני וגו' כלומר **הוא** השביעני, ולא חפץ בשבועתי, בכדי לאמר, פירוש להבין מזה אשר לא תקח אשה לבני אפילו אשה שתהיה ראויה לבני נאה במעשיה וצנועה בדרכיה לא תקחנה בשום אופן. וידוע מה שפירש רש"י (פרשת וישלח) בפסוק (ל"ד, ט') בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם. שבני יעקב הם יהיו הבוחרים לעשות כחפצם שבנותיהם יתנו להם רק לפי דעתם כאשר יחפצו, ובנות אנשי שכם יקחו להם כרצונם באין מוחה עיין שם. ועל כן אמר אשר לא תקח אשה, כי בודאי אתה תבחר ותקרב לקחת אשה באשר תחפוץ כי לא יצויר שימצא אשה בכל גבול הארץ שלא תחפוץ להיות אשה ליצחק ועל כן אתה תקח מאשר תבחר ותרצה לבחור הכשירה שבכשירות מבנות הכנעני. ועוד אשר אנכי יושב בארצו ופן תאמר שגם זה סניף להיתר השבועה אם יקרה אשה כשירה בשרי המדינה אשר אנכי יושב בארצו תחת ממשלתו וזה דבר גדול הוא להתחתן בשר המדינה ומועיל לכמה דברים ובפרט לגר ממדינה אחרת. ועוד יאמר אשר אנכי יושב בארצו אפילו לא תהיה מבנות כנען הארורים כי אם משאר האומות אשר אנכי יושב ביניהם ואפילו מבנות ענר אשכול וממרא כנזכר למעלה, על הכל השביעני אדוני בשבועה על דעתו דוקא שאבין מזה שלא יועיל התרה על דבר הזה בשום אופן כי חפץ דוקא במשפחתו. אבל ודאי אם היה רוצה לקחת אשה מארצו כל איש היה מוליך בתו אליו אולי יחפוץ בה. ואמנם אפילו במשפחתו לא חפץ שאקח מאשר אמצא. כי כך אמר לי,

פסקה לח

אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני. פירוש אפילו שם תדקדק ליקח אשה הראויה לבני דוקא במעשים טובים ובצניעות. ואמר להם זה שלא יקשה

להם כיון שצוה אברהם דוקא ליקח במשפחתו אם כן למה עשה עוד הנסיון לנסות אם בעלת גומלת חסדים היא ושאר דברים כיון שלא נצטוה רק ליקח ממשפחת אדונו הנה מוכרח ליקח מאשר ימצא ועל כן הקדים להם זה, לומר כן נצטויתי אפילו במשפחתי דוקא אשה הראויה לבני ולא אחרת.

פסקה לט

ואומר אל אדוני אלי לא תלך האשה אחרי. רש"י ז"ל פירש כאן אלי כתוב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך הוא ואתה ארור ואין ארור מתדבק בברוך. והוא פלא כי מה לרמז זה בכאן והיה לרומזו למעלה במקום שאמר אליעזר לאברהם אולי לא תאבה האשה וגו' ונכתב שם מלא וכאן חסר לרמז זה.

ונראה כי אמרו חז"ל (בראשית רבה ס', ז') אמר ר' יוסי ב"ר דוסא כנען הוא אליעזר ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך שנאמר ויאמר בוא ברוך ה'. וכן הוא בדברי הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשת שלח בפסוק ויקרא משה להושע וגו') וזה לשונו: אליעזר יצא מקללות ארור כנען כשאמר לו לבן בֹּא ברוך ה' שאם לא קיימו כך למעלה לא היה נכתב בתורה ואז נכנס לכלל ברוך וכו'. ועל כן אחרי אשר נאמר בוא ברוך ה' שהסכים ה' שבא לכלל ברוך, אמר אֵלָי, כי סבר כיון שכבר יצא מכלל ארור ראוי להדבק בו ואמנם מאת ה' נסבה שישא יצחק את רבקה כי היא בת זוגו מוכנת לו מהר המוריה. או אפשר שאף שיצא אליעזר מכלל ארור, דוקא הוא לבד, עבור ששימש הצדיק באמונה אבל לא בתו ובפרט שנולדה קודם לכן בהיותו עוד בכלל ארור. והנה טעם מה שלא אמר כאן כאשר אמר לאברהם, אולי לא תלך האשה ההשב אשיב את בנך וגו', כי לא רצה לגלות להם דבר זה אשר היה נכנס אצלו דבר זה בגדר השאלה באופן ההוה אמינא שיבוא יצחק שם, כי ירא שיאמרו אחרי ראותם כל מעשה הנסים האלה, וכל עין יראה ויגיד אשר ודאי מה' יצא הדבר. פן יאמרו אמת כי עיקר דבר הוא מה' שתהיה רבקה אשת יצחק אבל באופן שיבוא יצחק אליה. ועל כן לא הזכיר זה כלל וידעו כי לא נכנס בשום ספק בעולם אשר ודאי לא יבוא יצחק אליהם רק היא תבוא לשם, ויתנו אל לבם אשר אם לא תלך אז תיכף יתבטל השבועה ויפנה לו לקחת אשה אחרת ויקפצו הם ויקדימו הם לשלחה אליו שתבוא לבית אברהם אשר אין כמוהו במעלה בעושר ובגדולה.

פסקה מ

ויאמר אלי ה' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך וגו' ולקחת אשה לבני אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מאלתי וגו'. גם בפסוק הזה

נמצא טעם מה שלא אמר להם זה ששאל את אברהם אם ישיב את בנו שמה כי הכל סיפר להם ולא זה. ואכן כי כיוון לומר להם אשר אברהם הבטיח לו אשר בודאי הקב"ה ישלח מלאכו ויצליח דרכו ולקחת אשה לבני כלומר ודאי כן יהיה אשר ולקחת ואין הדבר תלוי כלל ברצונם כי המה אנוסים על פי הדיבור אחרי שהקב"ה יסבב כל כך אשר בודאי תצליח ולקחת אשה לבני משם. כי אם יצוייר אשר לא יתנו אז והיית נקי מאלתי פירוש אני פוטר אותך מן השבועה כי בודאי מן הנמנע הוא מכל הצדדים שלא יתנו לך וכל כך אני בטוח אשר אני פוטר אותך מן השבועה כשלא יהיה כך. והן ודאי לא חפץ אברהם באשה אחרת בשום אופן אך היה לבו נכון בטוח בה' אשר ודאי כן יהיה וממילא תבינו אשר לא בדעתכם תלוי הדבר, והדבר אשר יצא מפי המלך מלכי המלכים הקב"ה אין להשיב בשום אופן. ועל כן לא אמר להם שאלת ההשב אשיב וגו' כי היה מוכרח לומר על זה תשובת אברהם רק את בני לא תשב שמה ומשמע מזה אשר זה יוכל להיות באמת שהם לא יתנו וזה לא רצה לומר כלל שברצונם הוא, כי רק הקב"ה כן צוה וכן יעמוד. ואמר להם ועתה תראו אשר ודאי כאשר אמר אדוני, ה' ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך, כן נעשה. כי,

פסקה מב

ואבוא היום אל העין. ואמרו חז"ל (סנהדרין צ"ה. ובראשית רבה נ"ט, י"א) היום יצאתי והיום באתי שקפצה לו הדרך. ועתה הלא אתם רואים נס בתוך הנס כי אם נקפצה הארץ לפני למה לא הביאני ה' עד רחוב העיר לשאול על משפחת בית אברהם והביאני והעמידני על המעיין והבנתי שאין זה כי אם לבחון על ידי המים איזה הנערה הנבחרת לבן אדוני. על כן,

ואמר ה' אלהי אדוני אברהם אם ישך נא מצליח וגו'. כי ידעתי שאין אני כדאי לבקש מלפני הקב"ה שישמע לדברי ויזמין לי לפי מחשבתי שתבוא אשה ותעמוד בנסיון שלי, אך מחמת שאלהי אברהם הוא, שאברהם הודיע אלהותו יתברך בעולם וזכותו הוא שיעמוד כאן להראות לי האשה אשר הוכיח לבן אדוני ועל כן רק ה' אלהי אברהם למען אברהם הוא שיעשה ולא לנו.

והנך רואה שקיצר אליעזר כאן בכמה וכמה דברים ממה שאמר בהשאלה, וגם בעשיות רבקה. ונראה שהכל עשה בכדי שלא להשביח את המקח בפניהם לספר כל המעלות טובות שראה ברבקה בעליית המים לנגדה ובברכת מעשה ידיה ועוד שארי דברים שפירשנו במקומו ממדות טובות שראה אז ברבקה כי היה ירא שלא ירבו עליו מאוד מוהר ומתן להפלגת שבחי רבקה. גם לא אמר ועשה חסד עם אדוני אברהם כי זה הכל

אמר למעלת רבקה כפי דברינו למעלה והסתיר זאת מפניהם. גם לא פירש להם עת עמידתו על המעיין שהיה לעת ערב לעת צאת השואבות שלכאורה גם זה היה לו לסימן לעשות הנסיון במים ואולם הסתיר דבר זה בפניהם לכמה טעמים. אחד, כמו שכתב הרב האלשיך זללה"ה שלא יאמרו הרי נתת עיניך באלו היוצאות לשאוב מים שעל פי רוב לא תעשה זאת כי אם אחת מן השפחות, ונתרצית לישא כזו לבן אדוניך, ואיך ניתן לך בת מלך ארם. והשנית, כי הם ודאי ידעו עת צאת רבקה מאתם שהיה לעת ערב, רק עת בואו שמה לא ידעו ואולם אחר שסיפר להם שבא בנס לשם ביום אחד ובודאי לא יעשה הנס דבר שאין מצטרך עתה להביא אותו לשם מקודם ובזה ודאי דבר בעתו מה טוב.

וכפי הסיפור עתה נראה שהעיקר בזה היה רק שה' נתן בלב רבקה שתאמר שתה וגם גמליך וגו' בכדי שתגמור נסיון אליעזר בזה כי אותה הוכיח ה' ליצחק מ' יום קודם יצירתו לומר בת פלוני לפלוני והיה מסבב שתאמר רבקה כך בכדי שיגמור זיווגם אבל לא מחמת מדת טובה של רבקה שחפצה לגמול חסד מאוד מאוד. ולזה אמר אני טרם אכלה לדבר וגו' שמזה נראין הדברים שמה' הוא שתהיה היא בת זוגו של יצחק וגמר ה' רצון צדיק אברהם לקחת בת אחי אדוני לבנו, אבל אין ראיה מזה כלל על מדת טוּבָה.

ויותר נראה לומר בהקדם לדקדק במה שאמר היא האשה אשר הוכיח ה' וגו' ולכאורה תיבת האשה מיותר והיה די לומר היא אשר הוכיח וגו'. ואכן כי אמר להם שממה נפשך היא ראויה ליצחק כי אם טבעה כך שרצונה בחסד מאוד ורצונה דוקא להוסיף לאורח ממדת טוּבָה ודאי היא הראויה ליצחק, ולבוא לביתו של אברהם, ואם אין טבעה בכך וה' הוא שהזמין דבר זה בפיה ושינה את טבעה בכדי שתהא כנסיונו ודאי היא שהוכיח ה', ומה' היתה זאת. ולזה אמר להם שהוא העמיד הנסיון על זה ואם תאמר אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב ממה נפשך נכון הוא או היא האשה הראויה אליו מצד עצמה או היא אשר הוכיח ה' לבן אדוני ועל כן בין כך ובין כך כיון שודאי היא הראויה, חלילה לכם למנוע אותה מאתו. והנה כן היה כי,

פסקה מה

אני טרם אכלה וגו' עד וגם הגמלים השקתה. ובזה ודאי נתוודע לי בבירור כי היא ודאי הראויה לבן אדוני ועשיתי מעשה להוציא בירור מחשבתי מכח אל הפועל ואשאל אותה וגו' בת מי את ותאמר בת בתואל וגו' כמו שידעתי במחשבתי בבירור כן אמרה לי מפורש במענה פיה. ולא כיוון עתה לומר זמן השאלה שהיה זה קודם ואחר כך ואשים וגו' (ועיין ברש"י ז"ל שפירש שינוי הסדר ולדרכינו כה יאמר) רק אמר להם כי כאשר נתברר לו

במחשבתו, כן באמת היה כי שאלה ואמרה לו כן. ואחר כך חזר לסיפור המעשה כי אחר הנסיון ואשים הנזם על אפה וגו' כי כן נגמר ונתברר במחשבתו אשר ודאי ממשפחת אברהם היא אחרי ראותו כי היא הראויה ליצחק ואין ראויה אליו כי אם ממשפחתו.

פסקה מח

ואקד ואשתחוה וגו' עד לקחת את בת אחי אדוני לבנו ועתה אם ישכם עושים וגו' ואם לא הגידו לי וגו'. לכאורה סוף דבריו סותרים תחילת דבריו שתחילה אמר ואקד ואשתחוה וגו' עד לקחת את בת אחי וגו' משמע שכבר הוא בידו בודאי בלי ספק שיקח בת אחי אדוניו לבנו והשתחוה על זה ואחר כך אמר אם ישכם וגו' הגידו ואם לא וגו' ואמנם נודע המבואר בזוה"ק (חלק א', קפ"ד.) אשר מוטב שיפיל האדם עצמו לתוך נחשים ועקרבים מליפול ביד שונאיו כי אלו יש להם בחירה ותוקף יצר הרע כנודע. ולזה אמר להם הנה אני בודאי רואה הדבר ברור בחוש כי מה' הוא שהיא תנשא ליצחק והשתחויתי לה' על זה שהנחני בדרך אמת ונתן בלבה לעשות כנסיוני ויוכל להיות על ידי זה מעשה הלקיחה ואך כי על כל פנים הבחירה בידי האדם לעשות רצון קונו או למרוד על דבריו, ועל כן אם ישכם עושים חסד ואמת כלומר חסד של אמת כי האמת כדברי הוא שהיא זיווגו של יצחק הגידו לי ואם לא כי הבחירה בידכם להיות בבחינת יודעים רבונם ומכוונים וכו' הגידו לי ואפנה על ימין (ועיין בזה בילקוט חדש בעניני זיווגים בענין השני נדחה מפני הראשון ובענין פן יקדמנו אחר ברחמים).

פסקה נ

ויען לבן וגו' מה' יצא הדבר וגו'. חז"ל אמרו כאן (בראשית רבה ס', י') מה' יצא וגו' מהיכן יצא רבי יהושע בר נחמיה וכו' מהר המוריה יצא ורבנן אמרו מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' עד כאן. והוא אינו מובן ועיין במפרשים. ולדעתי יאמרו מהר המוריה יצא כלומר מהאי דחזינן בהולדת רבקה שנולדה בעת עקידת יצחק בהר המוריה והיה זה משום שעד העקידה לא היה יצחק ראוי לזיווג מפני שהיה מסטרא דנוקבא כנזכר למעלה, ותיכף כשניתן בו נשמה מסטרא דדכורא נולדה רבקה, ודאי מה' הוא שהיא זיווגו. וחד אמר מהאי דקמא ותהי אשה לבן אדוניך כלמר מהנסיון שלך נראה וניכר כי מה' הוא והראה בחוש על ידך אשר ותהי אשה לבן אדוניך וגו' כאשר דבר ה' כלומר שהראה הדבר במופת נגלה לעין כל כאילו דבר ממש עתה ותהי אשה לבן אדוניך. **או** אפשר יאמר הכתוב כאשר דבר ה' על דרך שכתב הזוה"ק (חלק ג', קנ"ח.) בפסוק בוא ברוך ה' פירוש ה' אמר בוא ברוך שיצא מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך, ולזה אמרו כאן ותהי אשה לבן אדוניך וגו' כאשר דבר ה' כלומר אמר בפירוש כן ותהי אשה וגו'. ועל כן,

פסקה נב

ויהי כאשר שמע וגו' וישתחו ארצה לה' וגו'. כי אחרי שמעו כי שלוחי ה' המה לדבר דבריו וה' הסכים על ידו בכל אלה הודה לה' והשתחוה לו, וזה אומרם מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' כלומר זה דבר ה' היה.

פסקה נג

ויוצא העבד וגו'. לכאורה העבד האחרון מיותר אחרי אומרו כבר עבד אברהם, ואכן הודיע הכתוב גדולת אברהם ועושרו כי אף עבדיו היו להם עבדים לשמשם וכדרך השרים הגדולים שאף ששולחים עבדיהם לעסקיהם לא יצאו כצאת העבדים לבדם כי אם בעבד לעבדים, ולזה אמר ויהי כאשר שמע עבד אברהם וגו' אז ויוצא העבד פירוש העבד שלו הממונה לעבדו ולשמשו הוציא מהאמתחת כלי כסף ואחר כך ויתן הוא בעצמו לרבקה.

ומגדנות נתן לאחיה ולאמה. טעם נתינת המגדנות להם אפשר לומר שכיוון לשם קיום מצות סעודת הבראה מה שמברין את האבל סעודה ראשונה ואברהם אבינו שקיים כל המצוות גם מצוות דרבנן כמו שאמרו חז"ל (קידושין פ"ב:) מן הסתם כן לימד לעבדו זקן ביתו וכן עשה. ואכן מגודל צניעות שהיה בו שהיה הצנע לכת עם ה' אלהיו לא יפרסם דבריו שנותן להם לשם מצוה כי אם לשם מגדנות להטעימם בפרי חדש בפרט ממתיקת פירות ארץ ישראל בדרך חיבה (כי אמרו חז"ל (ילקוט רמז ק"ט) שבתואל מת) ועל כן רמזה התורה זאת במה שאמרה לאחיה ולאמה להראות כי אביה מת והוא האכילם לשם סעודת אבלים.

או אפשר לכך נתן להם מגדנות לפי שאמרו חז"ל (שם) שכשראו את הצמידים נתקבצו להרוג לאליעזר וכו' והניחו קערה לפניו וסם המות בתוכה ובזכות אברהם נתחלפה הקערה ואכל בתואל ממנה וכו' עד כאן. ואליעזר היה יודע מזה כי המלאך הודיעו כמו שמובא בדברי הרב האלשיך ועל כן לא רצה אליעזר שיאכלו עוד ממאכל שלהם שלא ימותו ותצטער רבקה, או בשביל רחל ולאה שעתידים לצאת מלבן ועל כן נתן להם מגדנות משלו שיאכלו משלו ולא משלהם.

ואפשר עוד לפי שבנס נתחלפה הקערה ולא רצה ליהנות ממעשה נסים (תענית כ"ד. רש"י ד"ה אלא כאחד) ולא חפץ עוד לאכול ממאכל שלהם, אך לא רצה להראות להם זאת בפרהסיא שאינו רוצה לאכול מאכלם ועל כן נתן גם להם מגדנות שיאכלו כולם מפירותיו וממילא גם הוא יאכל מהם ולא יהיה ניכר כל כך שאינו חפץ בפת בגָם.

או אפשר לצד שכתבנו למעלה שירא אליעזר שלא יחשדוהו בנתינת המתנות לרבקה קודם החיתון פן ח"ו כיוון לדבר עבירה וכו' על כן נתחכם לתת להם מגדנות לבד ולא

מתנות ואם ח"ו היה בלבו מחשבת חוץ היה נותן להם מתנות רבות כמו במצרים שנאמר ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וכו' שנתנו לו מתנות גדולות לפי דעתם שסברו שאחיה הוא אבל כאן ומגדנות לבד נתן לאחיה וגו' דרך שמחה וחדוה מפרי ארץ ישראל ולא מתנות.

פסקה נד

ויאכלו וישתו הוא והאנשים וגו' וילינו ויקומו בבוקר וגו'. מגיד הכתוב צדקתו כי לא מחמת אכילה ושתיה נתעכבו שם ביום ההוא רק מחמת שבלא זה היו צריכים ללין שם כי לעולם יצא אדם בכי טוב ואין מקדימין טפי מצפרא כמאמר חז"ל (בפסחים ד'. בתוספות שם). והראיה שלמחרתו ויקומו בבוקר ויאמרו וגו' שתיכף בהשכמתו הקדים אמירה ולא אכלו ושתו כלום ולא המתינו כלל לסעוד לבבם קודם היציאה כי היו זריזים בשליחות מצוה שלהם להביא זיווגו של יצחק לבשר טוב לאברהם שהזמין לו ה' ממשפחתו כאשר רצה, ומזה תלמוד כי לא אכלו ושתו אמש רק מחמת שבלא זה וילינו וגו' כאמור.

פסקה נה

ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו וגו' אחר תלך. דקדקו לומר אתנו והיה די לומר תשב הנערה ימים וגו' ואמנם כי הנה נודע אשר בתואל מת משני טעמים. אחת, אמרו חז"ל (בראשית רבה ס', י"ב) כי הוא רצה לעכב את רבקה והרגו המלאך. והשנית, אמרו במדרש (מובא בילקוט רמז ק"ט) כי שם היה נוהג המנהג הרע הזה שכל בתולה שתנשא תבעל לטפסר תחילה ועל שם זה היה נקרא בתואל לפי שהוא היה המלך בארם אז, וכל בתולה היה נשאת אליו קודם ואמרו אנשי עירו אם אינו עושה כן לבתו אנו הורגים אותו וכו'. ולזה אמרו תשב הנערה אתנו כלומר אתנו לבד תוכל לישב כי עתה כבר אין חשש עיכוב, וחשש איבוד בתוליה בבעילת בן נכר. ואחר תלך, פירוש היא בעצמה תלך לשם ולא תצטרך לבוא עוד פעם שנית אחריה, גם לא תמתין עלינו שנהיה אנו מוליכין אותה שמה כי מזה יכול להיות עיכובה על פנאי שלנו לבוא אתה שמה, רק בעצמה שלא על ידך וידינו תלך. ולזה,

פסקה נו

ויאמר אליהם אל תאחרו וגו'. פירוש כי מה שאמרתם שאני אלך לדרכי והיא בעצמה תלך אחר כך זה ודאי אי אפשר שאשוב שמה בלעדה, ואהיה מוכרח להתאחר אתה פה לישב עמה, ועל כן אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי כי הנה אתם רואים שה' הצליח דרכי לבוא ביום אחד מהלך י"ז יום וכל כך השכינה מתלבטת בשבילי למהר זיווגו של יצחק לעורר יחוד העליון על ידו ואיך תהיו אתם המאחרים בדבר הזה.

גם יאמר אל תאחרו וגו' ולא אמר לא תאחרו בלשון בקשה כי אמר להם ידעתי שודאי אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי בכל הדברים מתחילה ועד סוף וכשאביכם רצה לעכב המיתו ה' ועל כן ודאי אל תאחרו אותי ולמה זאת לכם לדבר מזה ולא תחוסו על נפשכם ממה שעיניכם ראו בעת הזאת.

גם יאמר אל תאחרו וגו' כלומר זה שאלך בלעדה או אשאר פה על ימים, ודאי אי אפשר. ולא תפעלו כי אם עיכוב מעט שעה ושתים בדברי רצוי ופיוס להניחה תיכף, נא אל תאחרו אותי ברגע, וה' הצליח דרכי כאמור ביציאה וביאה היום יצאתי והיום באתי. ובעיכוב רגע אחד יאמר עליכם (קהלת ט', י"ח) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. כי הלא ה' הוא שממהר ביאתה שמה ואל תחטאו בילד ועל כן שלחוני ואלכה לאדני כלומר לאדני ליצחק כי גם הוא קרוא אדון אליו כאשר אמר להלן על יצחק, הוא אדוני. והכל בכדי למהר זיווגו לעורר זיווג ויחוד העליון בד' אותיות שמו יתברך. או יאמר ואלכה לאדוני לאברהם לרוץ לבשרו בטוב ולהגיד לו בדבר החסד שעשה ה' אלהיו עמו.

פסקה נז

ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה. פירוש שבודאי שָׂם ה' דבר בפיה להגיד בזה דבר מה, כאשר בעת הנסיון שָׂם ה' הדברים בפיה לומר שתה וגם גמליך אשקה וגו' כי כל ההנהגה בזה דבר ה' הוא. וכן היה אשר,

פסקה נח

ויקראו לרבקה וגו' ותאמר אלך. חז"ל אמרו (בראשית רבה ס', י"ב ומובא ברש"י בפסוק זה) אלך מעצמי אף אם אינכם רוצים. ולכאורה זה כדברי עזות נגד אמה ואח הגדול ממנה שתלך אף שלא ברצונם ובפרט בדבר הזיווג והיא קטנה בת ג' שנים שתדחוק ללכת לבית בעלה. ואמנם לדברינו נכון כי היא אמרה כן בהכנעה וענוה כלומר הנה אתם רואים שכל הדבר הזה מה' הוא ואבי כשרצה לעכב המיתו ה' ועל כן למה לכם לעכב הלא ודאי סוף הדבר יהיה שאלך על כרחכם באיזה סיבה מה' ואיך תעמדו בדבר הזה. ואפשר רמזה להם בדבריה כי גם המה מוכנים למיתה אם יעכבו ולזה אמרה אלך מעצמי וכו' פירוש אם תעכבו סוף שאלך בעצמי שלא תהיו אתם בעולם כמקרה שקרה לאבי ולזה כשמעם עצה טובה שנתנה רבקה להם. הנה תיכף,

פסקה נט

וישלחו את רבקה אחותם וגו'. כלומר הם שלחו אותה מדעתם ורצונם בשמחה ויברכו אותה כדרך המשלח בתו לנשואיה בשמחה ובשירים ובברכה ועל זה אמר הכתוב (משלי י', כ"ד) ותאות צדיקים יתן.

פסקה סא

ותקם רבקה וגו' ותלכנה אחרי האיש וגו'. מודיע הכתוב כי אליעזר כתורה עשה שלא רצה לילך אחריה כי אסור לאדם לילך אחורי אשה רק היא הלכה אחריו. ואכן כי נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה מ"ד, ה' וברש"י לך לך פסוק אחר הדברים וגו') כל מקום שנאמר אחרי מופלג כי רבקה לרוב צניעות שהיה בה הלכה ברחוק מופלג מן האיש מפני הבושת וצניעותה להתקרב אליו אף מאחוריו. ואמנם אמרו חז"ל (שבת קכ"ז:) בחסיד אחד שפדה ריבה אחת והשכיבה תחת מרגלותיו וכו' ושאל לתלמידיו במה חשדתוני ואמרו לו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבו וכו'. והנה כבר כתבנו למעלה שאליעזר לא הלך לבדו כי אם עם עבדים רבים לשרתו וכאשר אמר הכתוב (לעיל נ"ט) עבד אברהם ואת אנשיו. ועל כן מורך עלה בלב אליעזר שלא יפגע בה איש אחד מאנשיו כיון שהיא הולכת מאחריו ומופלג ממנו לרוב צניעותה, ולא היו בדוקים אצלו. ועל כן ויקח העבד את רבקה וילך (כי אינו מובן פירוש הכתוב כי כבר הלכו אחריו ולדברינו יאמר ויקח וגו') כלומר כי רבקה בעצמה לקח אצלו אתו עמו לשמרה מפגיעת אנשים שעמו. ועל עצמו היה בטוח כי הוא היה שליט ביצרו כמאמר חז"ל (בבראשית רבה נ"ט, ח') בפסוק המושל בכל אשר לו עיין שם. ואולם רק רבקה בעצמה לקח אתו אבל לא נערותיה כי הם הלכו אחוריו רחוקים ממנו כי לא היה צריך רק לשמירת רבקה להביאה טהורה לבעלה ולא האחרות. וידוע אשר קודם מתן תורה לא היה הערבות מאחד על חבירו שעל כן זכה חנוך להתהלך במלאכי אש (עיין ילקוט ראובני פרשה זו) אף על פי שלא מסר נפשו להחזיר למוטב לאנשי דורו, שלא היה הערבות ולא נמשך אחריהם. מה שאין כן משה רבינו ע"ה מת במדבר עבור ערבות הערב רב שלקח אתו כמו שאמרו חז"ל (זוה"ק חלק א', כ"ז:) ועל כן לא הוצרך אליעזר לשמור נערות רבקה ואנשיו שלא יבואו לידי חטא ואך רבקה בעצמה לקח אתו כאמור. וגם יאמר ויקח העבד את רבקה וילך כלומר שהלך כדרכו כהליכת איש במהרה מה שאין דרך האשה לרכוב כמו כן אך ה' היה בעזרו שתלך רבקה כמוהו למהר ביאתן ליצחק.

גם יאמר ויקח העבד את רבקה וגו'. כי אליעזר נשא קל וחומר בעצמו מיום אתמול שהלך הוא לבדו ונקפצה לו הארץ שיבוא לשם ביום אחד עד עת ערב צאת השואבות ועתה כאשר גם רבקה הולכת ורבקה ידועה בצדקתה ומלומדת בנסים במעיין המים שעלה לקראתה ועל כן ויקח את רבקה אצלו לצרף זכותה אצלו בכדי למהר ביאתו. וגם אפשר לנסות עוד בזה צדקת רבקה אם יקפיץ ה' הארץ בשבילה. אבל הכתוב מעיד כי,

פסקה סב

ויצחק בא וגו' ויצא יצחק לפנות ערב וגו' וירא והנה גמלים וגו'. פירוש זו הליכה זו ביאה שתיכף כאשר לקח רבקה והלך בא יצחק וגו' וראה גמלים, ואמנם יגיד הכתוב כי לא כיום אתמול עתה כי שם בא לעת ערב לעת צאת השואבות והוא קודם שקיעת החמה או אחריה וכאן בא לפנות ערב שהוא תיכף אחר חצי היום כמאמר חז"ל (יומא כ"ח:) צלותא דאברהם מכי משחרי כותלא שהוא עת ינטו צללי ערב וגו' כי טובים השנים מן האחד רבקה ואליעזר כאמור.

פסקה סד

ותשא רבקה את עיניה ותרא וגו'. חז"ל אמרו (בראשית רבה ס', ט"ו) בפסוק שלמטה מזה ראתה אותו הדור וכו' רבנן אמרי הוא ופלסונו (פירוש המלאך ההולך אחריו כמו שפירש הרב במתנות כהונה) ונראה שדייקו זה ממלת את הנאמר את יצחק, כלומר הטפל ליצחק והוא או תארו המופלג או המלאך המלוהו וכל זה לא בעיני בשר ראתה כי זה הכל רוחניות הוא. והדר תארו שאמרו ודאי לא קאי על זיו הדר פניו בגשמיות כי אין זה שבחי הצדיקים, והתורה אינה מדברת מזה. כי אם הדר, שורשו למעלה, ומלאך ההולך אחריו שם, כי משם נמשך ממילא עד למטה בגשמיותו. אבל עיקר הדבר הוא למעלה והצדיקים אינם רואים כי אם למעלה בשורש בעיני השכל. וידוע שכשרוצה האדם להשגיח בעיני השכל אז צריך לתת נשיאות ראש להמוחין ושכל שלו ואז רואה ומביט מה שלא ראה מקודם ולזה אמר ותשא רבקה את עיניה שהגביהתה את עיני השכל שלה לראות בשורש הדבר ותרא את יצחק הטפל לו בשורשו. ולזה אמרה,

פסקה סה

מי האיש הלזה וגו'. כי נודע אומרם ז"ל (בפרקי דרבי אליעזר ומובא בילקוט רמז קמ"א) בפסוק (בראשית ל"ז, ט"ו) וימצאהו איש וגו' זה גבריאל שנקרא איש (דניאל ט', כ"ג) והאיש גבריאל וכו'. ועל כן שאלה מי האיש פירוש זה המלאך אשר אני רואה, אם הלזה ההולך בשדה שהמלאך הולך אחריו, או לקראתנו הוא בא בשבילנו. ולזה ויאמר העבד הוא אדוני פירוש הנה הוא ממש אדוני בדמותו וצלמו כמעט שהוא אדוני (כנודע בחינת יצחק בחינת הגבורה שהוא בחינת גבריאל) ועל כן ודאי נראה שאחריו הולך ולא לנו.

פסקה סז

ויביאה יצחק וגו' ויקח. הקדים הכתוב הבאתה לאהל שרה קודם לקיחתה להגיד בזה שבח צדקת האבות כי אף שאליעזר היה הנאמן בעיניהם על כל אשר להם כנאמר המושל בכל אשר לו וגו' מכל מקום בדבר מצוה אחת לקחת אשה כשירה הראויה לזיווג לא סמכו עצמם על שום אדם כי אם לראות ולנסות בעצמם ככל אשר יוכלו עד שיהא הדבר

ברור בעיניהם כשמש שאין בזה נידנוד דבר אשר לא כֵּן לפני בוראם ברוך הוא וברוך שמו, מרוב פחדם ויראתם מפניו. ועל כן תחילה אמר הכתוב ויספר העבד וגו' את כל הדברים אשר עשה והוא בנסים שנעשו לו והנסיונות ברבקה כמאמר חז"ל (בבראשית רבה ס', ט"ו) ומזה ודאי היה ראוי להאמין כי ודאי רבקה בת זוגו ובפרט אחרי המעשים טובים שראה אליעזר בה מרוב טוב חסדה ועליית באר מים לקראתה, עם כל זה לא רצה יצחק לסמוך על זה כי אם לראות בעצמו מה בה קודם לקיחתה. ועל כן אחר כל אשר עסק אליעזר ברבקה ומסרה לבעלה, נאמר ויביאה יצחק האהלה פירוש יצחק בעצמו הביאה קודם לאהל שרה לראות אם תהיה היא ממלאת את מקומה ויחזרו הדברים שפסקו במיתת שרה וכשראה שחזרו כל הדברים ונעשית דוגמת שרה אמו כמאמר חז"ל (שם ט"ז) אז ויקח את רבקה וגו'.

ותהי לו לאשה. לכאורה היה די לומר ויקח את רבקה לאשה, ואמנם יאמר על דרך אומרם ז"ל (בבראשית רבה י"ז, ג') בפסוק (בראשית ב', י"ח) עזר כנגדו זכה עזר וכו'. ועל כן אמר ותהי לו לאשה פירוש לו לעזרו לסעדו ככל אשר תוכל. וגם על דרך אומרם ז"ל (יבמות ס"ג:) מצא או מוצא וכו' ולזה יאמר לו לאשה, לאשה שהיא לו שהוא מצא, והיא לו טפילה אליו כמצא אשה מצא טוב.

פרק כה

פסקה א

ויסף אברהם ויקח אשה וגו'. נודע מאמרם ז"ל (בבראשית רבה ס"א, ד') שהיא הגר וכו', ואמנם שינה הכתוב את טעמו להיות משמעות הכתוב כאילו אחרת לקח לומר שלא לקחה כמקודם שנאמר שם בוא נא אל שפחתי כי אף אחר היותה בחיקו של אברהם היה תורת שפחה עליה כי שפחת שרי היתה והיא לא רצתה לשחררה כמו שכתבנו שם במקומו ואברהם הודה לדבריה ואמר הנה שפחתך בידך וגו', אבל עתה שמתה שרה ונתרוקן רשותה מעליה ונשארה ביד אברהם לא רצה עוד אברהם לבוא אליה בתורת שפחה ושיחררה מקודם, ולזה אמר הכתוב ויוסף וגו' ויקח אשה, אשה ממש בלא תנאי אחר כלל, ולא שפחה. או על דרך המבואר בטור אבן העזר (סימן ד' סעיף י"ב) הנושא שפחתו יצאה לחירות וזה אומרו ויקח כיון שעשה בה ליקוחין מיד נעשית אשה ויצתה מתורת שפחה.

ושמה קטורה. חז"ל אמרו (תנחומא סוף פרשה זו) ולמה נקרא שמה קטורה מפני שנאים מעשיה כקטורת וכו', ונראה שהוציאו זה כי אמרו רבותינו (אסתר רבה ו', ב' בפסוק ושמו מרדכי) וזה לשונם: הרשעים קודמים לשמן נבל שמו שבע בן בכרי שמו, וכו' אבל

הצדיקים שמן קודם להם, ושמו מרדכי, ושמו אלקנה, וכו' דומין לבוראם ושמי ה' וכו'. ועל כן מדנאמר כאן ושמה קטורה שמורה על בחינת הצדיקים מכלל שנאים מעשיה כקטורת.

פסקה ב

ותלד לו. אומרו לו לפי שבישמעאל נאמר (בראשית כ"א, י"ג) וגם את בן האמה וגו' כי אינו נקרא בנו כלל לפי שבן הבא מן השפחה ומן הנכרית אינו נקרא בנו אלא בנה (קידושין ס"ח:), אבל כאן שכבר כתבנו שלקחה לאשה ממש כי שיחררה, נאמר ותלד לו כי אלו לו ילדה ונקראים על שמו.

פסקה ה

ויתן אברהם וגו' ליצחק. חילק עתה נכסיו בחייו ולא קודם בהיות יצחק עם ישמעאל לבדו לצד כי ישמעאל היה בן האמה ואינו נקרא בנו כלל כנזכר וממילא לא היה יורש עם יצחק כמאמר שרה (שם שם, י') כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני וגו', כי אין לו חלק ונחלה עמו. מה שאין כן עתה שלקחה לאשה והבנים בניו הוכרח לחלק נכסיו על פיו ונתן כל אשר לו ליצחק במתנה מחייו, לבטל שלא יירשו עם יצחק.

פסקה ו

ולבני וגו' אשר לאברהם וגו'. פירוש לפי שהם לאברהם ונקראים על שמו כאמור, הוכרח לחלק להם בחייו מה שאין כן לישמעאל בן האמה אפשר שלא נתן לו כלל ובפרט שנפרד ישמעאל והיה דר במדבריות תמיד מעת גורשו מפניו ועל כן באו בני ישמעאל בימי אלכסנדרוס מוקדן לדון עם ישראל על ירושת אברהם כמאמר חז"ל (בסנהדרין צ"א. ובבראשית רבה ס"א, ז') לפי שמהכתוב הזה נראה שלא לקח ישמעאל כלום ועיין בדברינו למטה בפסוק ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם וגו'.

נתן אברהם מתנות וישלחם וגו'. חז"ל אמרו (עיין רש"י כאן) אותן מתנות שקיבל מפרעה ואבימלך וכו', והוא על דרך שאמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית מ"ו, ו' לשון רש"י) אין נכסי חוץ לארץ כדאי לי וכו' על כן נתן להם כל המתנות וישלחם מעל יצחק וגו' פירוש ששלח המתנות מעל יצחק שלא יהנה יצחק גם כן מהם להרגילו להיות שונא מתנות. והאמת שמה שקיבל אברהם המתנות מפרעה ואבימלך לא היה אלא בשביל קדושת שמו יתברך להגדיל הנס, שאילו השיבו את שרה ריקנית יש מקום ללצים לומר לאחר שנתעללו בה החזירוה, ועכשיו שהוצרכו לבזבז ממון ולפייס יהיו יודעים שעל כרחם השיבוה ועל ידי נס. והראיה, שממלך סדום לא רצה ליקח מחוט ועד שרוך נעל שלא יאמר אני העשרתי וגו' ועיין בדברינו במקומו שכתבנו עוד טעמים נכונים בזה מה שלא רצה ליקח ממלך סדום כלום.

פסקה ז

ואלה ימי שני חיי אברהם וגו'. מלת ימי נראה כמיותר והיה לו לומר ואלה שני חיי וגו', ואכן נודע מאמר הכתוב (משלי י', כ"ז) יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים וגו' ולכאורה אין תחילתו הפכת סופו כי פתח בימים וסיים בשנים והיה לו לומר יראת ה' תוסיף שנים וגו'.

ואמנם ידוע כי האדם בבואו לתת דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים ברוך הוא צריך לחשוב חשבונות מכל הימים שעברו עליו מיום היותו על האדמה אם היה בכל אחד ואחד צורך גבוה שעבד בו עבודתו יתברך השייך אליו דייקא, כי כל יום ויום יש לו צינור מיוחד והשפעה מיוחדת, והעבודה נשתנה בכל יום ביומו מיום אתמול כי יעבור, כי מתלקטין ומתעלין בו בירורין חדשים וניצוצות קדושה אחרים מה שלא נבררו ביום אתמול ולא יבררו ביום מחר. ועל כן אמרו חז"ל בכל בחינות התורה והמצוות בכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים. כי ממש חדשים לבקרים המה אשר מתחדשים בכל יום ויום בבחינת עבודה אחרת, והמשכיל על מוצא דבר מבין הדברים האלה על לבבו אשר מתחדש בלבו בכל יום תמיד בחינת עבודה אחרת באהבה ויראה וכל המדות והתלהבות לבו לעבודת האל ורואה בתורה הקדושה דברים מחודשים ובחינות אחרות ובכל עבודת שמו יתברך איך לעבדו עבודה תמה כזה וכזה, וכמאמר חז"ל (עירובין נ"ד:) בפסוק (משלי ה', י"ט) דדיה ירווך בכל עת, מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא חלב אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם וכו'. וכל הטעמים הללו כולם אינם רק מבחינת טעמו וראו כי טוב ה' חיות אחרת, אהבה אחרת, יראה אחרת, והכל בדברים הללו שלמד ושקרא אתמול. כי הקב"ה הוא הנותן התורה תמיד בכל עת ובכל שעה, וטעמי התורה מתחדשים בלב האדם בכל יום ביומו לפי ערך שורש יום ההוא למעלה בבחינתו.

ועל כן צריך האדם לעת פקודתו לתת דין וחשבון מכל ימיו שעברו עליו אם לא נפקד אחד מהם מלתקן בו דברים השייכים לתיקון אותו היום, והנה מי שאינו עושה כן הרי הוא שב לעולמו קצר ימים שאינו בא לשם עם כל הימים כי נחסר ממדת ימיו הרבה שאינם נכנסים בחשבון עבור שלא תיקנם ולא נתן להם הראוי להם, ועל זה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ט, ו') הנה טפחות נתת ימי וחלדי כאין נגדך. כלומר שנתת ימי מדודים כדבר הנמדד בטפח למדדם אם הם ראויין לעלות לחשבון ועבור זה וחלדי כאין נגדך כי אין לי ימים ראויים לפניך.

ואמנם על כל פנים אם דבר טוב נמצא באדם בימי חייו, שכאשר נזכר ביום מיומו במעשה יום אתמול שעבר מאתו בלתי עבודת קונו, ונותן זאת על לבו כי הוא עתיד ליתן דין וחשבון בעד זה ומתמרמר בלבו ומתחרט מאוד ועל ידי זה נתלהב לבו לגשת אל הקודש באהבה עזה לברוח מבחינת הרע כל עיקר ולקבל עליו מחדש בהתלהבות לבו עבודת שמו יתברך, עבודה תמה לבל ירף מחשבתו ממנו וליחד אליו יתברך כל פרטי אבריו וחושיו שלא לדבר דבר ולא יחשוב בשום מחשבה ולא יעשה שום תנועה קלה בלתי דבר הנוגע לעבודתו יתברך וממליכו על כל אבר ואבר וגיד וגיד מרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו מלכות גמורה ומקבל עליו ליחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו שיהיו הכל ביחוד אליו יתברך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה, אז בזה הוא מתקן היום אתמול שעבר עליו בביטול עבודת קונו כי אחרי שעל ידי ביטולו ביום אתמול בא עתה לעבודה הגבוה באהבה עזה ונמצא נעשה טפל למצוה והירידה היה צורך עליה ומתחברים יחד יום אתמול והיום ונתעלים לרצון לפניו יתברך ובאופן שיהיה הביטול ביום אתמול באונס גמור ובשוגג אבל לא שיעשה כן בכיוון חלילה לבטל רגע עבודה כדי שיתחרט על זה אחר כך, ונודע אומרם ז"ל (יומא פ"ז.) האומר אחטא ואשוב וכו' אין מספיקין בידו וכו' ונודע טעם **הבעש"ט** על זה אשר אי אפשר לתקן אחר כך חטאו אם עשאו בכוון שישוב עליו כידוע.

וזהו שאמר הכתוב יראת ה' תוסיף ימים פירוש כי מי שהוא ירא מה' ומתחרט על הזמן אשר נחסר מאתו ועושה תשובה לפני קונו באמת כנאמר אז תוסיף ימים שהוא מוסיף לעצמו הימים שעברו עליו ולא נחסר ממנו אף יום אחד מכל ימיו, ולהיפוך ברשעים שאינם עושים תשובה לא די שימיהם נחסר מהם כי אף שנות רשעים תקצרנה ששנותיהם נקצרים ונחסר מהם.

והנה אדם הבא למעלה בכל הימים שלימים על אופן הזה הנזכר הנה ודאי גם זה טוב אבל אין ימיו מסודרין כסדרן על ימי חייו, ויום ב' קודם ליום א' וכדומה לפי ערך תיקון היום אם תיכף למחרתם או לג' וד' ימים או אפשר אחר שנה ושנתים. אבל אדם שתיקן כל ימיו ושנותיו בטוב ונעימים מעודו ולא פגם בהם כלל ולא נפרד אף רגע מאתו יתברך הנה הוא עולה שמה בכל ימי חייו הימים כסדרן על הסדר השלם.

וזהו שאמר הכתוב כאן ואלה ימי שני חיי אברהם פירוש אפילו הימים מן השנים כולם היו שני חייו שחי בהם (בבחינת ובחרת בחיים) ולא נחסר בו אף יום אחד מכל ימיו וכל הימים היו מסודרין על סדר שנותיו שלא הקדים אחד לחבירו כי מעודו לא היה בו יום אחד בביטול עבודתו יתברך עבודה תמה. ולזה אמר אשר חי מאת שנה וגו' שתיבת

אשר חי לכאורה מיותר כי כבר אמר שני חייו ואמנם כי שני חייו אינו מורה על גוף הדבר כי אם על הנזכר שכל ימיו ושנותיו היו שני חייו שבכולם חי בהם בחיות בוראו ברוך הוא ועתה אמר גוף הדבר אשר חי מאת שנה וגו' וכל השנים הללו כולם היו ימי שני חייו כאמור.

פסקה ח

ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה. יש מלות מיותרות בפסוק זה ויתבאר על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה ס"ג, י"ב) שמת אברהם אבינו ה' שנים קודם קיצו כדי שלא יראה בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זה שיבה טובה שהבטיח שמו יתברך לאברהם. ולזה אחר שחשב בימי אברהם שהוא קע"ה שנים ונמצא נחסרו לו ה' שנים משנותיו אמר תחילה ויגוע והוא ענין המיתה הנאמר אצל כל הצדיקים ואחר כך אמר וימת אברהם בשיבה טובה כלומר זה שמת אברהם בזמן הזה הוא עבור השיבה טובה (והב' של בשיבה היא כמו בשביל שיבה) אחר שהקב"ה הבטיח לו שיקבר בשיבה טובה הוכרח למות ה' שנים קודם שלא יראה בן בנו יוצא לתרבות רעה כאמור, אבל הוא היה ראוי לחיות ק"פ שנים כחיי יצחק.

זקן ושבע. יבואר על דרך אומרם ז"ל (תענית ה':) ויהי כי זקן שמואל (שמואל-א ח', א') עדיין לא סיב כל כך מה עשה הקב"ה קפץ עליו זקנה, וכאן הנה הקב"ה רצה להשביע את אברהם אוהבו בזקנה ושיבה להיות שבע ימים במותו שיראו כל הבריות כי כן הוא עושה לאוהביו, ואכן כי היה מוכרח למות ה' שנים קודם מילוי שנותיו בשיבתו עבור עשו ונמצא שהיה שיחה בפי הבריות שאינו משביע אוהביו בשיבה טובה מה עשה הקב"ה הקפיץ עליו זקנה ושיבה כמו אם היה חי כל הק"פ שנים הראויין לו, ולזה אמר זקן ושבע שהיה נראה לכל כאילו הוא שבע בזקנה ומלאו ימיו ושנותיו.

ויאסף אל עמיו. לא נודע פירושו, ונראה שהוא על דרך אומרם ז"ל (עיין מגילה ט"ו.) אין הצדיק מת אלא לדורו ולזה אמר ויאסף אסיפה שלו אינו אלא אל עמיו על דרך (ויקרא י', ו') וכל בית ישראל יבכו את השריפה.

או יאמר על דרך ואת הנפש אשר עשו בחרן. ואמרו חז"ל (בבראשית רבה ל"ט, י"ד) אלו הגרים שגייר וכו', והם נקראים עמו ממש כמו שאמר הקב"ה למשה לך (שמות ל"ב, ז') רד כי שחת עמך ואמרו חז"ל (שמות רבה מ"ב, ו') זה הערב רב שנקראו עמו לפי שהוא קיבלם לגיירם, ולזה אברהם נאסף אל עמו אלו הגרים שגייר מעודו והלכו לעולמם ונאסף גם הוא אליהם.

פסקה ט

ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה וגו'. לכאורה אינו מובן אומרו אל מערת המכפלה ולא במערת וגו', ואולי כי חז"ל אמרו (בראשית רבה ס"ב, ג') מי שזכה לגמול חסד לשרה זכה לגמול חסד לאברהם וכו'. והראת לדעת כי לא יצחק וישמעאל לבד היו עמו בפטירתו, ומה שלא אמר הכתוב רק יצחק וישמעאל, הוא לפי שלא נכנסו במערה לקברו רק הם כי שם אין רשות לאחר ליכנס אבל ברחוב עד פתח המערה ודאי שהלכו כולם לגמול חסד עם אברהם. ולזה אמר ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה פירוש אל המערה לא נכנסו כי אם הם אבל עד פתחו של מערה לא היו יחידים בדבר הזה. ובזה יוצדק מאמר חז"ל (בבא בתרא ט"ז:) מלמד שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו. ואם ברחוב ובשוק, הא אין מכבדין בדרכים אלא בפתח הראוי למזוזה (ברכות מ"ז.), אלא ודאי כי זה אינו קאי רק על פתח המערה ששם כיבד ישמעאל את יצחק והוליכו לפניו וראו כולם כי עשה ישמעאל תשובה.

מערת המכפלה. אמר המכפלה ולא מערת מכפלה לבד כי חז"ל אמרו (עירובין נ"ג.) המכפלה שנכפלה בזוגות אדם וחוה אברהם ושרה וכו', ונמצא קודם קבורת אברהם בה לא היה שייך לקרותה המכפלה כי עדיין לא נכפלה ולזה אמר מערת המכפלה כלומר שנכפלה עתה בזוגות ומה שקראה הכתוב גם קודם לזה מערת המכפלה הוא על שם העתיד כמו בכמה מקומות כידוע.

פסקה יא

ויהי וגו' ויברך אלהים את יצחק בנו. דקדק לומר יצחק בנו ולא יצחק לבד, כי חז"ל אמרו (ברכות ז'.) בפסוק (שמות ל"ג, י"ג) הודיעני נא את דרכיך וגו' מפני מה יש צדיק וטוב לו וכו' אמר לו צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק וכו' עד צדיק וטוב לו צדיק גמור וכו'. והנה לפי תירוץ הראשון הנה גם ברשע בן צדיק מגיע לו טובת עולם הזה כי זה חילוקו מצדיק בן צדיק, שצדיק בן צדיק טוב לו בעולם הזה ועולם הבא ורשע בן צדיק טוב לו בעולם הזה לבד, ולפי זה גם ישמעאל היה ראוי לברכה ברכת עולם הזה. ולפי תירוץ השני צדיק וטוב לו צדיק גמור וכו' הנה ברשע שאינו גמור גם הוא ראוי לברכה ברכת עולם הזה וישמעאל שעשה תשובה קודם מיתת אברהם, על כל פנים כרשע שאינו גמור יחשב ומגיע לו הברכה.

ואכן כי אלה הדרכים והמדות. הנה דרכי הוי"ה יתברך מדת החסד והרחמים להיטיב גם לשאינו ראוי כרשע בן צדיק ורשע שאינו גמור אבל מדיני אלהינו יתברך ודאי שלא יטיב כי אם הראוי לטובה מכל הצדדים שיהיה צדיק גמור וצדיק בן צדיק כי אם ימצא צד אחד לא כן הרי מדת הדין מקטרג עליו. ולזה כאן חפץ הקב"ה לסלק את ישמעאל מהברכה

שלא יתברך כי אם יצחק לבד כי אין לישמעאל חלק ונחלה עמו, נהג עתה במדת דינו יתברך שלא לברך כי אם הראוי לברכה מכל הצדדים. ולזה אמר ויברך אלהים את יצחק בנו כלומר נהג עתה במדת הדין שלא לברך כי אם את יצחק שהוא צדיק גמור וגם בנו לפי שהוא בן אברהם והוא צדיק בן צדיק, וכל זה הוא שלא להשרות שם הברכה על ישמעאל, כי שם הברכה הוא הכולל כל טוב שבעולם. אבל מכל מקום לך ראה מחסדי ה' יתברך עם ישמעאל שעד היום זרעו במים רבים ומלך גדול במלכי הארץ.

פסקה יב

ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם וגו' הגר המצרית שפחת שרה וגו'. פרט הכתוב כאן כל יחוסו מה שהיה די לומר ואלה תולדות ישמעאל לבד וכבר ידענו אותו מי הוא ואיזה הוא, ואכן יאמר הכתוב כי כל תולדות ישמעאל הללו שהוליד כל כך נשיאים ונתרבה זרעו, הכל כי בן אברהם הוא וכבר הבטיח לו הקב"ה ואמר (בראשית כ"א, י"ג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא. ואך לפי שאמר בן אברהם שקראו על שמו מה שבאמת אינו נקרא על שמו כלל כי אם אחרי אמו כאומרו וגם את בן האמה, ואומר (שם שם, י') גרש האמה ואת בנה, כי בן הבא מן השפחה וכו' (קידושין ס"ח:). על כן פרט מי הוא ואמר אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה וגו' להראות כי בן שפחה הוא, ועוד שפחה מצרית, שאסורה לבוא בקהל ישראל כי מצרית ראשונה היתה, ואברהם לא נשאה כי אם על פי הדיבור שהיה צורך שעה להוציא פסולתו (שהיה נמצא בו מזוהמת תרח אביו שהולידו בעת נדת אמו כמו שכתב בליקוטי תורה בריש איוב) במצרית הלז בכדי שיצא יצחק זך ונקי כמו שכתבנו במקום אחר. ובזה טעו בני ישמעאל בימי אלכסנדרוס מוקדן ותבעו ירושת אביהם כמו שאמרו (בסנהדרין צא. ובבראשית רבה ס"א, ז') לפי שראו כאן פעם אחת שנאמר בן אברהם. והאמת הוא כאשר כתבנו שלא נאמר רק להראות מהיכן זכה ישמעאל לתולדות האלה מחמת שעל כל פנים זרע אברהם הוא והקב"ה הבטיחו על כך אבל מפורש אמר לו וגם את בן האמה ולא בנך רק זרעך הוא טיפת זריעתך בו אף שאינו מתיחס אחריך. אך גביהה בן פסיסא השיב להם כי ממה נפשך אנו פטורין אם כדבריכם שהוא נקרא בנו הרי ודאי גם הוא נכלל במאמר ולבני הפגלשים וגו' נתן אברהם מתנות וכו' וחילק נכסיו בחייו ואם כדברינו שאינו נכלל במאמר ולבני וגו' כי אינו בנו ממילא מסולק הוא מתורת ירושה. ולזה אמר הכתוב להלן,

פסקה טז

אלה הם בני ישמעאל וגו' שנים עשר נשיאים לְאֻמֹתָם. פירוש הן המה השנים עשר נשיאים שהבטיח הקדוש ברוך הוא לאברהם שנים עשר נשיאים יוליד ואמר לאמתם כי כולם נמשכים אחרי האם (עיין במהרש"א בחידושי אגדות סוטה מ"א: שפירש גם כן לאמתם

מלשון אם) ונקראים בני האם לבד ולא בני האב ועל כן בתולדות עשו לא נזכר באלופיו לאמתם כי היה בן הגבירה ולא בן השפחה, ואך על כל פנים אינם נקראים זרע יצחק עבור שאמר הקב"ה לאברהם (בראשית כ"א, י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק כמאמר חז"ל (נדרים ל"א.).

ועוד אפשר מה שקראן הכתוב לאמתם כי הגוים אינם מתיחסים כי אם אחרי האם ולא אחרי אביהם כי שטופי זימה המה וכל אחד נולד מכמה אבות ואיך יתיחסו אחרי האב וכמו שפירש רש"י במצרים (שמות י"ב, ל'). ונחזור לענין כי תולדות ישמעאל אינם רק לפי שהיה בן אברהם וההיפוך לזה אמר הכתוב ביצחק ואלה תולדות יצחק וגו' כי חז"ל אמרו (בראשית רבה ס"ג, ב') בפסוק (משלי י"ז, ו') עטרת זקנים בני בנים וגו' אברהם לא ניצול מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב משל לאחד וכו' עד יעקב אשר פדה את אברהם וכו'. ונמצא שכל עיקר תולדותו של אברהם מה שהוליד בנים ולא נשרף באור כשדים על ידי נמרוד, הכל הוא עבור תולדות יצחק שהוא יעקב אשר פדה את אברהם, ולזה אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק, כלומר אלה התולדות של יצחק בן אברהם הם שגרמו להיות אברהם מוליד את יצחק היפוך מישמעאל שלא היה לו תולדות רק בזכות אברהם ובזה תראה ההפרש בין בן הגבירה לבן האמה שלולא תולדות יצחק לא היו באין כולם לעולם.

פסקה יט

ואלה תולדות יצחק וגו' אברהם הוליד וגו'. כל המפרשים ראו כן תמהו מה שהודיע כאן הכתוב שאברהם הוליד את יצחק, והנראה על פי המבואר בהקדמת הזוה"ק (ב:) וזה לשונו: עאלת אות שי"ן קמיה וכו' עד אבל והואיל דאתווין דזיופא נטלין לך למהוי עמהון לא בעינא למברי בך עלמא בגין דלא אתקיים שקרא אלא אי יטלון לך ק"ר וכו' דהא אות שין אות קשוט איהו אות קשוט דאבהתן דאתייחדו בה וכו' עד כאן. ויש לומר אשר לזה אמר הכתוב (מיכה ז', כ') תתן אמת ליעקב וגו' ולהבין למה תלה האמת דוקא ביעקב ולא באברהם ויצחק, ואכן היא עבור האמור כי עיקר השקר הוא כאשר ח"ו יש ירידה להשי"ן ויש כח לאותיות ק"ר להמשיך השי"ן אצלם שתיעשה תיבותם שקר ומתגבר השקר בעולם מה שאין כן כשיפעל פעולה בעולם להחזיק כח השי"ן ותהיה במעלה עליונה ונתעלית במעלות אז אין כח לאותיות הק"ר ליטול השי"ן אצלם ונשארים לבדם אותיות ר"ק המורים על המיעוט כמאמר חז"ל ויתפרדו כל פועלי און שאין חיבור להג' אותיות ומתמעט ומתבטל השקר ויסכר פי דוברי שקר וגובר האמת בעולם מבחינת השי"ן שהוא אות קשוט כנזכר, ועל כן הנה יעקב אבינו בחיר האבות הוא המשלים

לג' קוי השי"ן שאבהן אתייחדו בה כי הוא בחינת עמודא דאמצעיתא ואברהם ויצחק נכללו בו אברהם מימינו יצחק משמאלו ואז על ידו נתחזק השי"ן בתוקף רב ובחוזק ונתעלית למעלה לראש ומבטל השקר בכוחו הגדול ומגביר האמת בעולם ולכן תתן אמת ליעקב דוקא כי הוא המשלים להשי"ן להפרד מאותיות ק"ר להתחזק במדתה שהוא אות קשוט כנאמר, ועל כן כל עוד שלא נולד יעקב בעולם היו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה כמו שאמרו חז"ל (תנחומא ריש פרשה זו) כי עדיין היה השקר גובר מאוד בעולם ולא עצרה כח השי"ן להתעלות למעלה בחזקתה ונטלוה אותיות הק"ר ונתגבר אבל כשנולד יעקב אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק כלומר מיד כשהוליד יצחק תולדות בעולם ונולד יעקב מיצחק והוא בן אברהם ונשלמו השלושה אבות אז כולם פתחו פיהם והודו ואמרו אברהם הוליד את יצחק כי נתבטל השקר וגבר האמת ליעקב ולכל אחד ואחד אַמַּת אֱמֶת תפסו להודות על האמת שאברהם הוליד את יצחק כאמור.

או יאמר אברהם הוליד את יצחק. כי הנה רש"י ז"ל כתב כאן (והוא ברש"י ישן) בזה הלשון: אברהם הוליד את יצחק לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אחר כך הוליד את יצחק. וצריך להבין למה היה צריך להקרא אברהם דוקא בכדי להוליד יצחק וגם על מה זה הודיענו הכתוב זאת כאן. ויתכן לומר לצד ששם אברהם הוא כי אב המון גוים נתתיך וזה היה אחר לידת ישמעאל ולא כיוון הקב"ה כי אם על יעקב ועשו שהם שני גוים ישראל ואדום כמו שפירש רש"י בפסוק (בראשית י"ז, ו') ונתתיך לגוים. ועל כן קודם לידת יצחק שממנו יצא התולדות שני גוים יעקב ועשו היה צריך להקרא אברהם אב המון גוים לרמז זה. וכן משמע מפורש ממה שאמר לו הקב"ה (שם שם, ה') לא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך והפרתי אותך וגו' ונתתיך לגוים וגו' והם יעקב ועשו כנאמר. ולזה אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק וגו' והם יעקב ועשו האמורים בפרשה ועל כן אברהם הוליד את יצחק דוקא לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם הולידו ולא קודם כי עיקר שם אברהם הוא לצד שהוא אב ליעקב ועשו כאמור.

או יאמר בדרך זה, ואלה תולדות יצחק אברהם הוליד וגו'. פירוש מעת שאברהם הוליד את יצחק היה ראוי לתולדות אלו כי קודם לידתו כבר רמז הקב"ה בשמו שיהיה ליצחק תולדות שני גוים, ובזה נכון מאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ג') וזה לשונם: אברם נקרא אברהם יצחק נקרא אברהם דכתיב ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם וכו' ולכאורה דרש זה פלאי. ועם האמור הוא מובן כי כל עיקר שם אברהם הוא עבור אב המון גוים שהוא תולדות יצחק, יעקב ועשו. ואם כן מכל שכן שיצחק ראוי להקרא אברהם שהוא

אב הסמוך ליעקב ועשו ועל כן רמז הכתוב שגם יצחק נקרא אברהם וכאומרם. ולפי זה כן יהיה פירוש הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם פירוש מחמת אלה התולדות הוא בן אברהם דוקא ולא בן אברם ועל כן גם הוא נקרא אברהם כי הן אברהם נקרא על שמם וממילא גם יצחק ראוי לזה וכנאמר. ועתה מתחיל הכתוב לספר איך שתולדות אלו נקראו גוים וגו' עד שאמר לה ה' שני גוים בבטנך וגו'.

גם יתבאר מאמר כתוב הזה בזה הדרך כי הנה ידוע מאמרם ז"ל (שמות רבה ל', ג') ואלה מוסיף על ענין ראשון ולכאורה מה שייך כאן מוסיף על ענין ראשון, ואכן לצד שסיים הכתוב בפרשה הקודמת בתולדות ישמעאל הידועים בשמם אשר לא טובים המה אמר כאן ואלה וגו' לומר שנמצא גם בתולדות יצחק לא טובים כהמה והוא עשו הרשע ועל שדבר זה הוא גנאי לצדיק יצחק שיוליד בן רשע כזה על כן סיים הכתוב בן אברהם כמו שפירש רש"י ז"ל בפרשת פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגו' לפי שהיו השבטים מבזים אותו וכו' בא הכתוב ויחסו אחר אהרן וכמו כן כאן לפי שנמצא בתולדותיו מוסיף על ענין ראשון שהם בני ישמעאל והוא בזיון ליצחק אבינו בא הכתוב ויחסו בן אברהם הוא. והנה ביארנו למטה בפסוק ויהי יצחק בן ארבעים שנה וגו' אשר זה שנולד עשו כל כך ברע היה מסיגי פסולת רבקה אמנו מה שנשאר בה מזוהמת אביה ואמה וכל משפחתה שהיו אנשי רשע עיין שם, ועל כן לא הועילה תפילתה להולדת בניה כמאמר חז"ל (יבמות ס"ד.) ויעתר לו ה' לו ולא לה שאינו דומה תפילת צדיק בן צדיק וכו' כי היא לזוהמת רשע אביה ואמה שהיה נמצא בבטנה לא היתה ראויה להוליד כלל כי לא אמרה תורה שלח לתקלה ועל כן אפילו עיקר מטרון לא היה לה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ה') כי נולדה באופן שלא תלד כלל למען לא יצא מצדקת הזה בנים רשעים כל כך שיכהו עיניהם עבורם ולזה גם תפילתה לא הועילה ואך יצחק שהיה צדיק בן צדיק הגם שגם בו היה עוד קצת מסיגי הגבורה שנקלט בעשו בנו מכל מקום כיון שרובו טוב היה והיה ראוי יעקב לצאת ממנו הועילה תפילתו שגלף לה הקב"ה עיקר מטרון שתלד. ולזה אמר הכתוב כי לא תקשי לך כל כך על תולדות יצחק שעשו הרשע יצא ממנו כי הן אברהם הוליד את יצחק פירוש שזכות אברהם פעל שיוליד יצחק תולדות כי אינו דומה תפילת צדיק בן צדיק וכו' ועל כן לא אמר ואברהם ילד את יצחק רק הוליד פירוש הוא גרם ליצחק להוליד תולדות אבל תפילתה לא הועילה לצד שהיא צדקת בת רשע ועל כן לרשעת אבי רבקה ואמה יצא עשו אדמוני כולו ברשע ואין ליצחק כל כך בזה.

ועוד יאמר לפי דרך זה ואלה תולדות יצחק בן אברהם כלומר שקרה לתולדות שלו כמו שקרה לאברהם בתולדות שלו שהוליד אחד צדיק ואחד רשע כן גם הוא הוליד יעקב

ועשו האמורים בפרשה, ואכן אמר הכתוב אברהם הוליד את יצחק כי הנה נודע אשר על כן יצחק זרע לאברהם ולא ישמעאל כי ישמעאל אינו אלא בירורי פסולתו של אברהם אשר היה צריך להוציא זוהמתו בשפחתו וכל עוד שלא הוציא הזוהמא ההיא ממנו לא היה נקרא שמו אברהם כי היה עדיין חסר ה' אברים שאינם ברשותו ועיקרם ראש הגויה כי הוא הראש לכל התאות כמו שכתב הרד"ק בפסוק (תהלים נ"א, ז') הן בעוון חוללתי עיין שם, וכל עוד שהיה זוהמתו בו היה שמו אברם ולא היה לידת ישמעאל כי אם לזה שיצא הזוהמא בו והוא הפסולת והקליפה שקודם להפרי אבל אין זה עיקר הפרי, ואחר לידתו קראו הקב"ה אברהם שהיה שלם בכל רמ"ח אבריו ואז הוליד בדמותו וצלמו עיקר הפרי אשר זרעו בו שהוא לבד נקרא זרעו ויצא שלם ונקי, ועל כן רק ביצחק יקרא לו זרע ולא בישמעאל כי זה הוא הפרי כידוע. וכמו כן ממש בשני תולדות יצחק אף שהיו בבטן אחד ומאב ואם אחד מכל מקום עשו לא נולד אלא בשביל לשאוב את הזוהמא וכמאמרם (בראשית רבה ס"ג, ח') למה יצא עשו ראשון כדי שיצא הוא וסריותו (פירוש זוהמתו) עמו ואמרו משל לעבד שהולך לשטף את המרחץ תחילה כדי שאחר כך ירחץ המלך, ועל כן גם יצחק הוליד אחד צדיק ואחד רשע להיות הקליפה והפסולת תקדם לפרי בכדי שאחר כך יצא הפרי זך ונקי בלי שום תערובת פסולת וסיגים. ועל כן הנודר מזרע אברהם מותר בישמעאל ובעשו כמו שאמרו חז"ל (נדרים ל"א.) כי הם אינם נקראים זרע כלל וכלל כי לא באו אלא לשטף את המרחץ וכאמור, ולזה אמר הכתוב כאן ואלה תולדות יצחק בן אברהם כנאמר שתולדות יצחק הם כמו תולדות אברהם אחד הפרי העיקר ואחד פסולת הקליפה. ולמען תדע מי העיקר ומי הפסולת אמר כאשר אברהם הוליד את יצחק שבלידת ישמעאל עדיין היה נקרא אברם שלא היה על השלימות הגמור ובודאי הוא היה הפסולת והקליפה מה שאין כן בלידת יצחק היה נקרא אברהם השלם בכל אבריו והוא הפרי והטוב, וכן כאן מי שיצא ראשון הוא הוא הזוהמא ופסולת הקליפה ויעקב הוא הפרי והעיקר והוא זרע יצחק ולא אחר וכאשר סיים הכתוב ורב יעבוד צעיר, כי ברבות הימים כאשר יוגמר בישול הפרי על תיקונה אז הקליפה תפול ורוח תשאם והפרי תשאר לעד ולנצח נצחים.

עוד יתבאר מקרא קודש הזה כי הנה כבר כתבתי בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרך ג' פרק א') לבאר את המבואר הזוה"ק בכמה מקומות במדת הבינה הידוע לחכמי לב אשר היא בעצמה רחמים פשוטים רק מינה דינין מתערין להבין על בוריה שמרחמים יהיו דינין מתערין עיין שם. וכאן נבאר בדרך אחר כי נודע אשר עיקר החדוה והשמחה משמאלא אשתכח כמו שהוא בזוה"ק (חלק ב', קס"ט:) בכמה מקומות, ואף שלכאורה

יפלא כי למה לא יהיה בחינת החדוה והשמחה מבחינת החסד כי הוא המשמח אלהים ואנשים מה שאין כן בחינת הדין המעניש לבני אדם והוא מדת הפורעניות, ואמנם הכל בחכמה עשה אלהינו יתברך שמו ומה רבו מעשיו כי הוא השלם בכל השלימות והוא אחד יחיד ומיוחד, וכל מדותיו מיוחדים בתכלית היחוד והיו לאחדים ממש כנודע אשר יראה שהוא גימטריא גבורה הוא גימטריא שלושה פעמים חסד הנמשך משם ע"ב שהוא שורש כל החסדים.

והענין כי נודעת לכל משכיל אשר עיקר הבריאה היה להיטיב לבריותיו ואף על פי כן כל בריאת העולמות היה בשורש הדין כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ב, ט"ו) אלא שאחר כך שיתף מדת הרחמים. ואכן ההטבה השלימה על אמיתתה אינה כי אם בחסד הבא מהדין כלומר שהדין נותן לעשות חסד לזה, כלומר להיטיב. וכאשר אמרו חז"ל (ברכות י"ז:) בפסוק (ישעיה מ"ו, י"ב) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה שכל העולם ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע פירוש שמגיע להם מזונותם בדין הגמור חלף עבודתם, מה שאין כן אם אחד ניזון רק מחסד נקרא צדקה שהקב"ה מיטיב עמו ברוב חסדיו שלא כראוי לו לפי מעשיו.

וידוע אשר גם קודם בריאת העולם היו נשמות ישראל נהנין ומתעדנין מזיו שכינתו ברוך הוא אשר אין שיעור וערך לנועם זיו התענוג הזה. ואמנם זה אינה הטבה שלימה לפי שהיתה מצד החסד לבד שלא היה מגיע להם שום שכר חלף עבודתם כי לא עבדו את בוראם ברוך הוא בשום דבר והוא הנקרא נהמא דכסופא וכל מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכוליה באפיה (ירושלמי ערלה פרק א' הלכה ג'). ועוד כיון שהיו כל ימיהם בטוב לא נודע להם הטובה הזה אם טובה היא אם רעה כי יתרון אור אינו אלא מן החושך כי אם לא היה שום בחינת החושך בעולם והיה הלילה כיום יאיר תמיד לא היה איש יודע שזה האור טובה הוא כיון שלא ראה וידע מעולם שום בחינת חושך והיה סבור שמוכרח להיות כך וכבר כתבנו מזה כמה פעמים וכמו שכתוב בזוה"ק (ויקרא מ"ז:) תועלתא דנהורא אינו אלא מגו חשוכא וכו' עד אמר רבי יצחק לא ידע אינש טעמא דמתיקא עד דטעים מרירא נמצא מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא וכו' עד כאן. וכן הוא בכל הדברים שבעולם כי אם לא היה עני ואביון בכל הארץ לא היה ניכר הטבת העושר בשום אופן וכמו שלא יחשב לטובה ההילוך על עפר הארץ כיון שהוא תמידיות ונודע זאת לכל משכיל. ועל כן בעוד שהיו הנשמות מתעדנין בזיו נועם שכינתו יתברך מעודם כל ימיהם לא היו מכירין נועם תענוג הזה כי היו סבורין שכן מוכרח להיות ואין שום בחינה אחרת בעולם.

ולשני הטעמים האלה הוריד הקב"ה את הנשמות בתוך גופות בני אדם ונתן להם תורה ומצוות וצִוָם על עבודתו בכדי שישולם להם שכרם בדין חלף עבודתם. ועל כן משורש הדין נתהוה בחינת הרע בעולם בכדי שיוכל האדם בבחירתו להתמשך גם אחרי הרע וכשיתגבר על יצרו ויכוף הרע ויגביר הטוב וכמשל הזונה הנזכר בזוה"ק (חלק א', קמ"ח:) ואז בדין ישולם שכרם שלא בדרך נהמא דכסופא וניזונין בזרוע והוא ההטבה השלימה על אמִתתה. וגם כשיהיו בזה העולם ויראו ברע אשר ימצא לעושי רע, הרע הזה יבחין להם הטוב שיראו וישמחו בהטובה המגיע להם וידעו אשר זה טובה גדולה היא להם מאת ה' הטוב על שבחרו בטוב ובעבודתו. ושני טעמים האלו אחד הם, כי אפשר מטעם השני לבד לא היה עושה הקב"ה להטעימם ברע בכדי שיבינו אחר כך טובתו ואך אחד נמשך מחבירו כי עבור שהיה מוכרח לברוא הרע בכדי לשלם שכרם בדין ואז ממילא יראו ברע אשר יגיע לעושי הרע ויבינו בטובתם ויזונו בזרוע בטובה שלימה כי הקב"ה חפץ חסד הוא בתכלית, להיטיב לבריות בהטבה שלימה שאין כמוהו. ועל כן צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה (בראשית רבה ס"ו, ד') כי הן בתחילת עבודתן ודאי אשר אינם מבטלין כל כוחי הרע בתכלית, ועל כל פנים ימצא איזה שמץ מנהו ולזה תחילתן יסורין, ולבסוף כשמגברין את הטוב בשלימות על הרע וכופין לכל בחינת הרע תחת ממשלתם אז יגיע להם הטובה והשלוה לשכרן בדין. וגם אם לא יהיה להם יסורין מתחילתן לא יבינו אחר כך בהטובה המגיע להם כיון שיהיו בטובה מעת הוולדם והכל אחד כי זה נמשך מזה כאמור.

ועל כן עיקר השמחה והחדוה משמאלא הוא כי אין שמחה כיוצא מחושך לאור, וחכמינו קבעו ברכה על זה יוצר המאורות או בורא מאורי האש והכל לטובת האורה כאשר יצא מחושך כי לא שייך שמחה בדבר אשר תמיד כן הוא. ולמשל שמחת אב ואם בבנם עיקרו הוא כאשר יתרחק מאתם ולעתים רחוקות כאשר יבוא יגדל השמחה בעיניהם לאין קץ ותכלית בעת בואו, מה שאין כן בהיות הבן ביושבי שולחנו תמיד לא יוגדל השמחה כל כך. ועיקר השמחה בכל הדברים הוא, כאשר הקב"ה מתוך צרה ימציא פדות ורוחה כשיהיה האדם בצרה גדולה ואחר כך הקב"ה יוציאו מאפילה לאורה מיגון לשמחה אז תגדל שמחת האיש ההוא מאוד מאוד. וכמו כן בכל אשר נעשה כי כאשר האדם עוזב קצת מלבו דרכי ה' אז ישרה דיני אלהים על האדם להענישו ברעות המתרגשות לבוא לעולם כמו במעשה המן לישראל ותיכף כשחזרו בתשובה וישימו שק במתניהם והמתיקו הדינים בשורשן כי כשיש דין למטה אין דין למעלה (דברים רבה ה', ה'), וכאשר קבלו הדין להכנע לפני בוראם נמתק הדין והגיע להן שכרן בדין הזה לשמחם בשמחת

אמת להמציאם מתוך צרה פדות ורוחה. ובימים האלו הקב"ה נותן בהם שמחה וחדוה מבחינת הדין כי הדין כלול מחסד כנזכר וכשנתגבר החסד אשר מתוך הדין אז הוא שמחת האמת והטובה השלימה ביתרון אור אשר מתוך החושך. והבן לכל הדברים הנאמרים.

ועל כן מדת הבינה היא היא תכלית הטובה השלימה המתוקנת לנו לעולם הבא ועליה נאמר (ישעיה ס"ד, ג') עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ומינה דינין מתערין כי זה הוא עיקר הטובה והחדוה העמוסה לאין קץ להיטיב אחרי הדין הן מחמת שהיא הטובה המגיע בשכר והן מחמת שהוא אחר הרע שמבחין את הטוב והבן. ועל כן היא נקראת בחינת היובל והחירות. ונודע אשר לא ימצא בחינת היובל והחירות כי אם בהיות קודם עבד והוא מבחינת הדין והפורעניות כי כל עיקרה היא בבחינת צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה והיא הטובה השלימה מכל הבחינות ועל כן מינה דינין מתערין וכאמור, ותיכף אחר כלות הדינין בהמתקתן אחר קבלת היסורין אז גבורה ג' פעמים חסד כלומר שהוא טוב על ג' פעמים מבחינת החסד לבד המגיע שלא בדין כי זה הוא תכלית החסד והטובה.

ולהבין למה דוקא ג' פעמים נראה כי אינו דומה מלך המגביה אחד משריו ויועציו ומנשאהו לכל לראש לא יכונה הטובה כי אם לטובה גדולה סתם או על ב' פעמים כי היה שר ועכשיו שר גדול מה שאין כן כרום זלות לבני אדם כשהקב"ה מגביה איש שפל ונבזה ועשאו שר גדול אז נעשה בבחינת ראש סוף תוך, כי כאשר היה בדיוטא התחתונה היה בבחינת סוף ואם היה מגביהו לשר פשוט היה נעשה כעין הבינוני בבחינת התוך ואכן כשהעלהו למעלה לראש נעשה בבחינת ראש ואין בכל הדברים כי אם בחינת ג' קוין כנודע ועל כן נקרא הטובה הזאת על ג' פעמים ולכן גבורה ג' פעמים חסד. ואפשר לזה יאמר הכתוב (איוב ל"ג, כ"ט) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר. כי הנה מצד החסד לבד אי אפשר להגיע טובה לאדם כי אם על פעמיים, מבינוני לראש. אבל בטובה הבאה מגבורת אלהינו יתברך תבוא על ג' בחינת מסוף לראש. וידוע אשר שם אל הוא הרומז לבחינת החסד, חסד אל, וזה אומרו הן כל אלה יפעל אל פעמים. שאֵל לבד, שהוא בחינת החסד יפעל פעמיים לא יותר אבל שלוש עם גבר שעם בחינת הגבורה יוכל להיות הטובה על ג' מדריגות כנזכר.

ועל כן אמרו חכמינו (בראשית רבה ט', י"א לגירסת הרד"ל) בפסוק (בראשית א', ל"א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. טוב זה מדת הטוב, מאוד זו מדת פורעניות. כי לא יוכר בחינת טוב מאוד שהוא תכלית השמחה והחדוה כי אם על ידי בחינת

פורעניות על ידי יתרון אור מן החושך מה שאין כן בבחינת הטוב לבד שאין בזה שמחה שלימה. ועל כן יצחק הנה נודע מדתו בחינת הגבורה הקשה פחד יצחק ושמו נקרא על שם השמחה והצחוק כידוע כי אין שמחה כי אם בבחינת השמאל והפחד ועל כן אמרה שרה (בראשית כ"א, ו') צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי. כי פירשה שרה בחינה זאת להבריות שלא יאמרו כי עשה אלהים בחינת הדין בעולם ח"ו לעשות נקמה בברואיו להעניש ח"ו לא כן לא יחפוץ במות המת כי אם עבור זה נברא הדין שיתרבה השמחה והחדוה השלימה בעולם בבחינת צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה וכאשר נעשה אצלה שמנע ה' פרי בטנה עד עת זקנתה בהיותה בת צ' שנה והיה תחילתה יסורין ונצמח לה מזה אחר כך שמחה וחדוה רבה עד אין שיעור כאשר ילדה את יצחק מה שאין כן אם היתה יולדת את יצחק מימי נעוריה לא היתה שמחה כל כך בו.

ובזה רמז הקב"ה לעולמו שזה מעשה יצחק בעולם, זה הוא השמחה וצחוק האמת הבא אחרי היסורין, ועבור זה נברא הדין שהוא יצחק כנאמר. ועל כן אמרה צחוק עשה לי אלהים הנה הדין בחינת אלהים הוא עשה לי הצחוק והשמחה ועל כן כל השומע יצחק לי כלומר להיות הכל שמחין בהיות אשר ידעו בטוב אשר לא נברא הדין ח"ו להעניש כי אם להרבות השמחה והחדוה בעולם. ועוד כיוונה שרה בדבריה אלה לומר הנה ח"ו לא תקללו אותי לאמר הנה מבטן זה יצא הגבורה והפחד לעולם לא כן כי רק צחוק ושמחה עשה לי אלהים וכל השומע אדרבה יצחק לי כלומר ישמח ויודה וישבח אלי שהבאתי צחוק לעולם להראות אשר כל בחינת הדין הוא להיות על ידו תכלית השמחה והצחוק.

וזהו שאמר הכתוב ואלה תולדות יצחק וגו' והוא יעקב ועשו האמורים, ותיכף מתמה הכתוב מאין יהיה ליצחק בן רשע כזה עשו אבי אדום הלא אברהם הוליד את יצחק כי זה שהוליד את ישמעאל קודם בהיות שמו אברם נודע שיצתה זוהמתו בו מה שנתהוה בו מזוהמת תרח אביו בעת הוולדו מה שאין כן כאן אברהם הוליד את יצחק הוא אברהם השלם בכל האברים ומאין ימצא שיוליד יצחק אח עשו ליעקב, ולזה אמר הכתוב להלן ויהי יצחק בן ארבעים שנה וגו' ורומז לפי שהיה נאחז בסבך בקרניו בבחינת מוח הבינה המכוונת לארבעים כאומרם בן ארבעים לבינה אשר ממנה בא כל השמחה והחדוה והחירות, ועבור זה מינה דינין מתערין לתכלית הטובה. כן עבור זה יצא מיצחק בחינת אח ליעקב עשו הרשע שעל ידו יגיע הטובה השלימה והחדוה העמוסה ליעקב שהוא עיקר הפרי. וכאשר יעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו אז והיתה לה' המלוכה ויתרבה השמחה בכל העולמות. ועיקר שמחת יעקב כשינצל מאדום הוא עשו שהוא הגלות הרביעי אז ישמח בתכלית הטובה וכשם שנקרא שמו יצחק על שם השמחה

הבאה משמאל כן הוליד יעקב ושוברו בצדו להיות הרע מבחין את הטוב. והנה (מלאכי א', ב') אח עשו ליעקב, ועם כל זה (שם) ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי ואשים את עריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר. וה' יבנה ציון וערי יהודה וישראל ישכנו לעד עליה וזה הוא שמחה השלימה ככל הנאמר.

עוד יתבאר הכתוב על דרך זה כי הנה תדע אשר זה שהיה אברהם נולד בבחינת החסד הגמור הגם שהיה אז הדור מלא רשעות והיה בודאי הדין שולט בעולם ומאין יצא פתאום שיולד אחד בתכלית הטוב החסד, ואכן זה היה מוכרח להיות כך כי אם היה נולד אברהם אבינו מעורב גם מקצת שרשי דיני אלהינו יתברך לא היה יכול עמוד לפי שיצא משורש תרח שורש הרע הגמור ואם לא היה נולד מבחינת החסד בכל מכל כל לא היה יכול להכניע הרע והזוהמא שהיה מושרש בו מאביו ואמו. ותראה שאף אחר תולדתו בבחינת החסד נשאר הזוהמא בו ויצתה בישמעאל. ולכן היה מוכרח אברהם אבינו שיולד בתכלית הטוב והחסד וכולי האי יוכל לכבוש הרע תחת ידו ולהגביר הטוב. מה שאין כן יצחק שנולד בבחינת הגבורה הקשה דין החזק אם לא היה בן אברהם השלם בכל השלימות היה נולד בבחינת תוקף הדינים אשר כל הרע נאחז בהן, והיה רצועה לאלקאה ולהגביר הדינים ח"ו כעשו בנו שיצא אדום מתוקף הדינים וכולו בחינת אדום הוא שמו ומקומו ולבושו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, י"ב וע"ה, ד') הכל על תוקף הדינים אשר נולד בהן והרע הנאחז בו, ועל כן היה מלא רציחה כמאמר חז"ל (ספרי פרשה וזאת הברכה) כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא וכו', ואולם עבור שהיה בן אברהם שהיה שלם בכל השלימות ועוד שהוא תכלית הטוב והחסד כל זה הועיל לו שיקראו שמו יצחק על שם הצחוק והשמחה אשר נעשה אחר תגבורת החסד על הרע כנאמר למעלה והוא תכלית הטובה והיה מוכרח להעקד בהר המוריה הכל על רוב תגבורת הדינים שהיה בו ואחר כך נתלבן ונתקדש והיה קדוש וטהור ועם כל זה לא הועיל שלא יצא עשו ממנו כי עשו לרוב הדינים שנולד בו אף שנולד מיצחק צדיק גמור מכל מקום כיון שהדינים נאחזים בו והוא העומד בשמאלא דקדושה נשאר עשו בתוקף הרע לרוב הדינים שנולד בהן, ושטף הוא את המרחץ בשביל יעקב לקבל כל תוקף הדינים אליו שיצא יעקב זך ונקי.

ולזה אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק וגו' פירוש יעקב ועשו האמורים בפרשה ואם תקשה מפני מה נשאר עשו ברשעו לרוב הדינים מה שאין כן יצחק, לזה אמר אברהם הוליד את יצחק לצד שאברהם הולידו והוא תכלית הטוב והחסד נתגבר הטוב על הדין ולא נעשה מהדין כי אם בחינת השמחה וחדוה צחוק שעשה אלהים מה שאין כן בעשו,

ואפשר לזה כפל לומר בן אברהם אברהם הוליד וגו' כלומר כי הנה בו שתי בחינות. אחד, בן אברהם בה"א השלם בכל האברים. ושנית, אברהם בחינת החסד השלם ולצד שניהם נולד יצחק ועשה מהדין בחינת החדוה ושמחה מה שאין כן בעשו שהיה חסר בחינה אחת וכאמור.

פסקה כ

ויהי יצחק וגו' רבקה בת בתואל וגו' אחות לבן הארמי וגו'. חז"ל תמהו (בראשית רבה ס"ג, ד') למה פרט הכתוב כל יחוסה וכבר ידענו, ומה שנראה בזה הוא כי הנה מה שטרח ויגע אברהם לשלוח דוקא אצל משפחתו להשיא אשה ליצחק ולא חפץ בבנות כנען או בבנות ישמעאל נראה שהכל היה מטעם מה שאמר הקב"ה אליו קודם הולדת יצחק ונתתיך לגוים שפירושו על יעקב ועשו, ומאז צפה אברהם שיצא מזרעו בן רשע כזה הוא עשו אבי אדום ורצה אברהם לתקן זאת כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וראה בכל כוחו להשיא לבנו צדקת גמורה ממשפחתו ואולי על ידי כח צדקת שניהם יהיה לו עזר לסייעו שלא יעבור את פי ה' ויהיה בבחינת הדין הקדוש כאשר נולד יצחק וכאשר אמרו חז"ל (ברכות י'.) על פסוק (קהלת ח', א') מי כהחכם ומי יודע פשר וכו' שעשה פשרה בין שני צדיקים חזקיהו וישעיהו וכו' אמר ליה משום דלא עסקת בפריה ורביה אמר ליה חזינא ברוח הקודש דנפקי מני בנין דלא מעלי אמר ליה את בהדי כבשא דרחמנא למה לך וכו' אמר ליה השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידך וזכותא דידי והווין לי בני מעלייא וכו'. וכן היה סבור אברהם כי אולי על ידי רבקה הצדקת יגרום הזכות שלא יהיה עשו רשע ויהיה נולד גם כן כבחינת יצחק למען רבות השמחה והחדוה ולא יהיה שוט נשמע בארץ על ידו לעשות כל הרעות בעולם, ועל כן אמרו חז"ל שאברהם ויצחק סברו שבימיהם יהיה הגאלה השלימה כי סברו שהדינים יומתקו לגמרי בכח יצחק ורבקה וכולם יתהפכו לטוב וסברו כי על ידי שרבקה סביבה רשעים יתהלכון שאביה רשע ואחיה רשע ואנשי מקומה רשעים תהיה דוקא היא מסוגלת להכניע כל בחינת הדינים והרע להמתיקן בטובה כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ל"ט:) בפסוק (שמואל ב' ח', ב') וימדדם בחבל השכב אותם ארצה אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי היינו דאמרי אינשי מניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא כי אתא רב דימי אמר ירך מתוכה מסרחת וכו' עד כאן. (פירוש לפי שהוא בא ממואב הוא נקם את נקמתם) וכן דוקא על שרבקה באתה מאנשי רשע והיא צדקת תוכל היא להכניע הרע מכל וכל, ואכן לא נתקיים מחשבתם בזה. ואפשר לצד שהיא אשה אף שהיתה צדקת גדולה מכל מקום כיון שהיה הרע כל כך סביבה מצידי צדדים, ובחינת האשה נודע שהיא מבחינת הגבורות ועל כן לא היתה

יכולה להכניע רע מופלג כזה ונשאר עוד מעט עד שהיה צריך עשו לשטף את המרחץ הוא בטן אמו מכל הפסולות הנמצא מתולדות משפחתה, שיצא יעקב זך ונקי.

ועל כן אחר שסיים הכתוב אברהם הוליד את יצחק ופירשנו למעלה שעל כן היה יצחק קדוש וטהור בקדושת ה' אף שהיה מתוקף הדינים לפי שאברהם הוליד אותו שהיה תמים ושלם בכל אבריו והיה נאחז במדת הטוב וחסד, נאמר ויהי יצחק בן ארבעים שנה כלומר שיצחק נתגדל בבחינת מוח הבינה המכונת לארבעים כאשר פירשנו למעלה ונתקדש בקדושה אף שהיה כולו דין מכל מקום לא נעשה כי אם על תכלית הטוב וחדוה ושמחה כמו הבינה שמינה דינין מתערין והוא תכלית כל המאורות והשמחות, ועל כן בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי וגו' כלומר על כן כיוונו אברהם ויצחק לקחת דוקא את רבקה בכדי שבן הראוי לצאת מיצחק בבחינת הדין יהיה כמו יצחק בתכלית הטוב דין קדוש ומקודש ולכן פרט כל אלה כי הם סברו לפי שכל משפחתה בבחינת הרע תוכל הצדקת הזאת להכניע הרע ולהגביר הטוב, ואמנם אדרבה לפי שסביבה רשעים יתהלכון והיא אשה לא יכלה להכניע הרע מכל וכל ויצא עשו ברשעתו הוא עשו מתחלה ועד סוף רשע גמור.

ואף כי היינו יכולין לומר אשר זה שיצא עשו ברע כל כך לא היה מחמת רשעת משפחת רבקה רק מחמת שאחיה ואמה ברכו אותה בברכת ויירש זרעך את שער שונאיו וכדי שלא יתקיים ברכתן ויאמרו כי זה שמצליחין בניה של רבקה הוא עבור ברכתן לכן נולדו אחד צדיק ואחד רשע ואחד יעבוד בחבירו ויירש זה את זה כמאמר הכתוב ולאום מלאום יאמץ ואמרו חז"ל (עיין מגילה ו'.) אין עושרו של זה אלא מזה כשזה קם זה נופל ולא נמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים והכל בכדי שלא יקוים כאשר אמרו ויירש זרעך את שער שונאיו לזה אמר הכתוב לא כן הוא. כי הנה,

פסקה כא

ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה'. כי לא הועיל ברכת רשע כלל וגם תפלתה שהיא צדקת לא הועיל לצד היותה בת רשע כי עקרה היא בקשיון רב שלא היה לה עיקר מטרון כלל, ובכח תפלת יצחק תפלת צדיק בן צדיק גלף לה הקב"ה עיקר מטרון כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ה') ונעשית כבריה חדשה, והיה צריך לתפלה רבה שיהפך כעתר הזה מדין לרחמים כמו שאמרו חז"ל (שם), ועל כן ויעתר יצחק וגו' פירוש היה צריך לתפלה גדולה להפך כעתר הזה בהתפלל לנכח אשתו כי עקרה ממש בלא עיקר מטרון כלל. ולזה הנה עיניך רואות אשר ודאי לא עבור ברכת הרשע נולד עשו כי לא הועיל ברכתן לשום דבר רק כאשר נאמר לפי שכל משפחתה ואנשי מקומה רשעים

היו לא היה כח בצדקת הלז להכניע כל כח הרע הזה ומזה יצא עשו הוא וסריותו עמו בכדי שיצא יעקב זך ונקי כדבר האמור.

פסקה כב

ויתרצצו הבנים בקרבה. נודע אומרם ז"ל (שם שם, ו') כשהיתה עומדת על בתי כנסיות יעקב מפרכס לצאת וכשהיתה עומדת על בתי עבודה זרה עשו מפרכס וכו', עוד אמרו (במדרש אבכיר מובא בילקוט כאן) שהיו מריבין בנחלת שני עולמות ולכאורה המה דברים קשים להבין על בוריים אשר עודם בבטן כבר יריבו זה עם זה או לפרכס לצאת בשמעו קול התורה. ונראה שכל זה הוא לשכך האוזן בדברים הנשמעים לאזני בני אדם והכל רומז לדרך האמת על פי הנודע ליודעי סוד העיבור אשר כל עיקר בחינת העיבור הוא בכדי לדחות הפסולת וזוהמת הזרע ודם נדה מהולד בכדי שיצא הולד זך ונקי קצת ואף על פי כן אין פתיחת הקבר בלא דם כידוע לחכמי האמת, ועל כן כל ימי היות יעקב ועשו בבחינת העיבור היה יעקב אבינו מדחה בכח העיבור שהוא ע"ב רי"ו בחינת חסד וגבורה כל בחינת הזוהמא והפסולת וקיבל הזך והמבורר, ועשו הוא אדום שנולד לשפוך דמים שאב בתוכו כל הדם והזוהמא והפסולת אשר מצא כל ימי עיבורו כי דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים אשר כל מין מבקש את מינו כמו וילך עשו אל ישמעאל, כל עוף למינו ישכון, ולמה הלך הזרזיר אצל עורב וכו' כמו שאמרו רבותינו (בבא קמא צ"ב:). ועל כן אל יעקב שהיה שורש הקדושה נתלקטו ונתחברו אליו כל בחינת המובחר הזך והנקי וכל ניצוצי הקדושה הנמצא בבטן הצדקת, ולהיפך אל עשו נלקט ונתחבר כל בחינת הזוהמא ופסולת דם הנדה, שעל כן היה אח עשו ליעקב שלא יקלוט הזוהמא ביעקב ח"ו ויהיה לה מקום להתחבר ומצאתה את עשו הרשע ונתחברה אליו. **וזה** שרמזו חכמינו אשר לבתי עבודה זרה היה עשו מפרכס, כי ידוע אמרם ז"ל (שבת פ"ב.) שעבודה זרה מטמא במשא כנדה ולפי שעשו שאב דם נדה על כן אמרו שהוא פירכס לבית עבודה זרה כלומר לקבל לתוכו כל בחינת הרע ופסולת הדם. אבל לבית הכנסת הרומז לבחינת כינוס ניצוצי הקדושה והטוב לזה היה יעקב מפרכס לקבל לתוכו בחינת הקדושה. ובאמת כן נעשו שעשו שטף המרחץ מכל הזוהמא ודם הנדה עד שנשאר כל בחינת הקדושה ליעקב וזה הוא נחלת שני עולמות שאמרו ז"ל כי הם הם השני עולמות זה בחינת הטוב והקדושה וזה בחינת הרע והקליפה וזה ענין ויתרוצצו לשון שבירה מלשון רצוץ את מוחו כי כל אחד שבר כל מה שעמד לנגדו שלא לקבל רק השייך לחלקו וטובתו. ויעקב בירר האוכל, והפסולת שיבר, ועשו בירר הפסולת ושיבר האוכל. ולזה אמר ויתרוצצו הבנים בקרבה כי על מה שבקרבה רצצו זה לזה, זה

לקבל הפסולת והזוהמא וזה לקבל המובחר והזך אשר מדם המובחר נעכר ונעשה סוד הרחמים הרומז לקדושה.

ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך. פירוש ששאלה לנשים אחרים אם כן גם להם בימי עיבוריהם כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה בפסוק זה) רבי יצחק אמר מלמד שהיתה אמנו רבקה מחזרת על פתחיהן של נשים ואומרת להן הגיע לכם הצער הזה בימיכם וכו' עד כאן. ובודאי מן הסתם השיבו, לא. כאשר באמת היתה צערה גדול מכל הנשים ועל כן אמרה אם כן כדבריכם למה זה אנכי על מה אנכי סובלת צער עיבור יותר מכל הנשים על כן ותלך לדרוש את ה' לשאול מה נשתנה היא מכל הנשים שתסבול צער גדול כזה.

פסקה כג

ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו וגו'. השיבה על שאלתה למה גדלה אצלה צער העיבור כי הנה שני גוים בבטנך כי הן אפילו עודם בבטן כבר שני גוים הן זה מובדל מזה וזה מופרש מזה וכל אחד שואב כל אשר ימצא מחלקו זה הקדושה וזה הפסולת, ועל כן אין רגע שיניח אחד השאיבה כי כל אחד ירא את פני חבירו שלא ישאב מחלקו כי לכל אחד נדמה בדעתו כשם שהוא אוהב זה החלק לפי שהוא טוב כן בודאי גם האחר אוהב הטוב הזה שאני אוהב ולכן תמיד בכל עת ורגע מתגברין שניהם לשאוב כל אשר בכוחם. והנה שני לאומים ממעיך יפרדו כלומר על ידי מעיך הם יפרדו זה לצדקו וזה לרשעו כי זה שואב הקדושה וזה שואב הפסולת ועל כן לא ינוחו ולא ישקוטו תמיד במצוי דם בטנך ולכן גדלה בך צער העיבור, מה שאין כן בשאר הנשים שאין להם אלא אחד בבטנם ולא ירא את פני חבירו אז שואב או הקדושה לבד או הרע לבד או מתערובת שניהם, ואך לא תמיד, כי ינוח ברוב העתים כי לא יקח אחר מאתו גם אחר זמן. ואפילו אם ימצא שנים בבטן האשה לא תגדל צערה כל כך כשהם שוין במעמדן ושואבין בשוה מה שאין כן אצלך שהם שני גוים וכל אחד רוצה להתגבר דוקא על חבירו כאומרו ולאום מלאום יאמץ ועל כן תמיד לא ינוחו מלשאוב את דמך ובזה גדלה בך צער העיבור.

והנה חז"ל אמרו (ברכות נ"ז:) וזה לשונם: שני גוים בבטנך גיים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים דאמר מר צנון מחתך המאכל חזרת מהפך המאכל, ולכאורה לפלא גדול הוא מה שהיה צריך הקב"ה לבשרה על צער עיבורה שיצא ממנה אנטונינוס ורבי שלא יפסק משולחנם לא צנון ולא חזרת.

ואמנם נראה שהכל רומז למה שכתבנו למעלה, כי נודע ענין אכילת אדם אשר יש בה מדריגות שונות זו למעלה מזו גבוה מעל גבוה, ואין אנו מדברים באלו שממלאים בטנם וכריסם בכל דבר אשר ימולא פיהם בכל כוחו ותאותו וכשיראה דבר אכילה לפניו נשכח כלל מלבו יראת הבורא ופחדו ואהבתו וחוטף ואוכל בהבלעה במסירת נפשו ממש לרוות רעבון ותאות נפשו כי ירעב ללחם, וכל ימיו עוסק בכל הדברים שבעולם רק לשם זה כי אם למלאות פיהו באשר ימצא, ולא זו שממלא תאותו בכל אשר יהיה לפניו, עוד מבקש להיות אוכל למעדנים להיות בזוללי בשר וסובאי יין, ויבוטל ממציאתו בעת אוכלו אשר אם ישאלנו אדם לא יעננו ואם יקראנו אדם לא ישיבו כי נתקשר הוא ומוחו ולבו ודעתו ושכלו בתאות האכילה ההיא ועושה כל ימיו כחגים, ועל אלו מפורש בקבלה (קהלת י"ב, ו') עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרץ גולת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרוץ הגלגל אל הבור, ואמרו חז"ל (שבת קנ"א:) עד אשר לא ירתק חבל הכסף זה חוט השדרה וכו' עד ותשבר כד על המבוע זה הכרס ונרוץ הגלגל אל הבור זה הפרש, וכן הוא אומר (מלאכי ב', ג') וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם אמר ר' הונא ואמרי לה אמר ר' חגא אלו בני אדם שמניחין דברי תורה ועושין כל ימיהם כחגים אמר ר' לוי וכו' לאחר ג' ימים כריסו נבקעת ונופלת לו על פניו ואומר לו טול מה שנתת בי וכו' עד כאן. ולא דיברה התורה במתים כאלו וגם אנחנו לא נדבר מהם.

ואכן אפילו באלו שנגע יראת ה' בלבם ויראו לנפשם מדברי התורה שכתוב בה (דברים ח', י"ב) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו', ואומר (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו', והם רוצים בכל כוחם להכניע ולשבר כוחי תאות מורשי לבבם בעת אכלם ושתיתם, ויושבין על השולחן באימה ויראה בפחד ורעדה כיושב לפני המלך בזה השולחן אשר לפני ה'. מכל מקום מדריגות רבות נמצאין בהם ולאו כל אדם זוכה בקרב שיאכל כראוי כי יצר לב האדם רע מנעוריו ומעודו נתגדל בכל התאוות ובפרט בתאות האכילה והתאוה נתחזקה בלבבו מאד מאד וקשה לו לפרוש ממנה, ואף אם ידמה לו שאוכל לשם ה', כמה עיקולי ופשורי יש בזה כי יכול להיות שבלב הנה הוא חומד ומתאוה להאכילה בכח תאותו ולשם זה אוכל ובמוחו נדמה לו שהוא לשם ה'. וצריך לזה כמה נסיונות בפרישות דרך ארץ בכמה אופנים ולשקול במאזני לבו ושכלו אם שוה בעיניו שיאכל או שלא יאכל ויכול ללכת עתה מהאכילה לאכול למחר או אחר זה, ובעת אכילתו אוכל מעט מעט ואינו חפץ למלאות פיו במאכל ומכל שכן שלא להיות אותן אשר עודם בכפם יבלענה, וחוץ מדריגות רבות שיש בכוונת האכילה. כי אלו היודעים סודות ורזי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו על מה נתן ה' לעמו ישראל

שיצטרכו לאכול והוא מעשה בהמה ואכן בכח כוונתם נעשה מאכילתם כמו קרבן במזבח ממש וכאשר הקרבן עיקרו היה נעשה להעלות הניצוץ הקדוש שבתוך הבעל חי הזה למרום שבתו למעלה להעשות בזה יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ונעשה קרבן כשמו שמקרב כל המדות הקדושים ויחוד ארבע אותיות שמו הוי"ה יתברך לבחינת אין סוף ברוך הוא כי רזא דקורבנא עד אין סוף כמו שאיתא בזוה"ק ובכוונות האר"י ז"ל (בכוונת קרבן התמיד בפסוק אשה ריח ניחוח לה'), וכמו כן בכוונה הראויה בעת האכילה שגם זה לכיוון זה להעלות הניצוץ הקדוש שבתוך המאכל הזה ליחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה והוא מקרב כל הכוחות כמו הקרבן ממש ועל כן שולחנו של אדם מכפר עליו כמו המזבח בזמן הבית כמו שאמרו חז"ל (מנחות צ"ז.) כי הוא כמו הקרבן בכל האופנים (וכבר דברנו מזה בכמה מקומות) ומכוונים על ידי אכילתן להמשיך שפע ומזון וחיות לכל העולמות מרחיים השוחקות מן לצדיקים ומכוון בברכת המוציא להעלות ה' תתאה של הארץ אל ה' עילאה של המוציא להיות על ידי זה הארץ העליונה תתן טרף לביתה וחוק לנערותיה.

או הכוונה הפשוטה של האכילה המבואר ברמב"ם הקדוש (הלכות דעות פרק ה' הלכה א'-ג') ובשולחן ערוך (אורח חיים סימן רל"א) שהיא למען הברות גופו ולחזקו שיהיה לו על ידי זה כח, אחר כך לתורה ולתפלה ולעבודה. וכמו שכתב רבינו בחיי בענין מטעמי יצחק ושאר חכמי המחקרים אשר בהתחזקות כוחות הגופניות יתחזקו כוחות הנפשיות, וכן הוא בסוד חכמי האמת כי הנשמה נהנית מרוחניות המאכל כידוע מדברי האר"י ז"ל. ואמנם אחר כל הכוונות עיקר הכוונה הוא בלב, ובוחן לבות הוא יודע אם אינו אוכל כי אם לשם ה' לכוונה זו או לכוונה זו, ואם אין עתה באכילה הזאת דרך לשם ה', אינו אוכלו בשום אופן. ובוחן עצמו בכמה בחינות שונות אם אינו מכוון גם כן להנאות תאות לבו. **ושלימות** בחינה זו לא ימצא כי אם ברוב העתים וימים ושנים אשר יעברו על האדם בביטול כל כוחותיו ותאוותיו באמת, ומכניעם ומשברם כולם, ובעת אשר ירעב דוקא לא יאכל, ויאכל מעט דמעט לכח גופו לבד. וברבות הימים אפשר לבוא לידי שלימות בחינה זו שלא יהיה מאכלו בשום אופן לדבר אחר כי אם לשם ה', ואינו מרגיש במאכלו שום הנאה גופנית בגשמיות המאכל כי אם מה שנהנית נשמתו מרוחניות המאכל. וכאשר מצינו ברבינו הקדוש (כתובות ק"ד.) שקודם פטירתו זקף עשר אצבעותיו למעלה ואמר רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך וכו' ולא נהניתי מעולם הזה אפילו באצבע קטנה. כי מרוב קדושתו מה שהיה מקדש ומטהר עצמו בכל ימיו והכניע ושיבר כוחי תאות מורשי לבבו, ומחמת רוב האימה והפחד שהיה לו בעת יושבו על השולחן אשר לפני ה' לא

היה יכול להנות כלל מכל דברי עולם הזה והיה אצלו האכילה כמו שארי מצוות התורה אשר לא להנות ניתנו.

ונמצאת למד מכל זה אשר יוכל להיות שנים שיושבין על שולחן אחד ואוכלין מלחם אחד ותבשיל אחד והמה רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב אצל זה נעשה מאכלו כקרבן עולה וכליל וגורם נחת רוח גדול מופלג לאבינו שבשמים והוא לא נהנה כי אם מה שנהנית נשמתו מרוחניות המאכל, ואצל זה אף אם הוא גם כן במדריגה המעולה מכל מקום ערך שולחנו ואוכל לחמו הוא למלאות רעבון נפשו ולחזק כוחות הגופניות, רק שתוכן כוונתו לשם שמים גם כן. אבל הוא מופרש ומובדל מהראשון כרחוק מזרח וכו' ממש מרחק הנשמה מן הגוף, זה אינו חושב וחומד ומתאוה כי אם לחיזוק הנשמה לקרבה לקונה לא זולת, וזה חומד למלאות תאות הגוף.

ובזה אפשר לתרץ קושיות התוספות שם בעבודה זרה (י"א.) שכתבו על הא דאמרינן שלא פסקה מעל שולחנם לא צנון וכו' וזה לשונם: ואף על גב שרבי לא נהנה מן העולם אפילו באצבע קטנה מכל מקום אוכלי שולחנו היו רבים עד כאן. ולדברינו בלא זה ניחא כי יוכל להיות שיאכל האדם כל מעדנים ומטעמים שבעולם ולא יהנה מהם כל עיקר מרוב הפחד והאימה ושבירת התאוה בימים רבים כאמור.

ואנכי לא זכיתי להבין דברי קדשם כי האם אפשר שרבי לא אכל כל ימיו והיה מתענה או לא בא אל אשתו מעודו והרי היה לו בנים ומוכרחים אנו לומר שבודאי עסק בכל דברי העולם כבני אדם רק שלא נהנה מהם. והדמיון לזה הוא כמו שאמר רבי אליעזר (נדרים כ':) ודומה עלי כמי שכפאו שד. הרי שלא היה רצונו בשום אופן לתאוה ולא היה חומד ומתאוה אליה כלל כי היה מאוס אצלו בתכלית המיאוס כי הנה תאות אשה לחמת מלא צואה דימוה חז"ל (שבת קנ"ב.).

והאדם שמעלה זאת במוחו ושכלו כמה פעמים אחר שבירת תאותו באמת הרי נעשה אצלו זאת מאוס בתכלית המיאוס ואינו עושהו כי אם בעל כורחו בדוחק כמי שכפאו שד ממש לשם מצוה. וכן בתאות האכילה כי מי שמעלה על לבבו את הנעשה מהאכילה אחר אוכלו טינוף הצואה המוסרח ודאי יבוש ויתבייש מעצמו אל מי הוא חומד ומתאוה כמו שכתב בזה בשל"ה הקדוש, ועל ידי זה יוכל להיות האכילה אצלו ממש כמי שכפאו וכו' בכדי לעובדו יתברך על ידי זה להעלות הניצוץ שבתוכו למעלה, ולא יהנה מגשמיותו כלל וכלל אך אין הכל זוכים לזה כנאמר.

והראת לדעת בזה כי רבי אף שלא נהנה כמלוא אצבע קטנה מהעולם הזה מכל מקום הושוה שולחנו לשולחן אנטונינוס המלך ובשניהם לא פסק לא צנון וכו' והם דברים

המועילים להמאכל כלומר שעל ידיהם מתאוה האדם לאכילה ואינו קץ במזונו, ואמנם כי שני גאים המה ומתפרדים זה מזה למרחוק רבי הרחיב שולחנו בכדי לברר בזה כל בחינות ניצוצי הקדושה עוד ועוד וכל האכילה היה קדוש וטהור לעובדו יתברך עבודת אמת על ידי הטוב לבד, ואנטונינוס הרבה שולחנו שולחן המלך להנות מגשמיות הדברים ההם ואף שמלך כשר היה והיה בו יראת קונו מכל מקום להיותם דברים המתאוים הִרְבּה בהם כיד המלך.

וזה הכל הוא תשובה על שאלת רבקה בצער העיבור כל כך, והענין הוא עבור שאיבת הדם זה לצדו וזה לצדו כאמור. ואמנם שהיה קשה לרבקה על שתי הבחינות. אחד, כי יעקב הנה הוא קדוש מבטן ואיך יתאוה כל כך לשאיבת הדם אפילו הטוב הרי הוא כמין מזון להילד ואיך יחמוד יעקב למזונו כל כך שהוא כעין תאוה הגשמיות. וגם על עשו שהוא שואב דם הרע, יתמה לה איך יתאוה אדם כל כך לרע לשואבה, הרי הרע רע הוא מאד. ובפרט אצל רבקה הצדקת שלא יעלה בשכלה כלל שיתאוה אדם לרע. ולזה הראו לה שני גוים בבטנך וגו' זה אנטונינוס ורבי וכו'. כי נודע (ילקוט ראובני בפרשתנו) אשר רבינו הקדוש היה בו ניצוץ נשמת יעקב אבינו כידוע ואנטונינוס היה מבני בניו של עשו, ומהם ראה והבין. כי הנה רבינו הקדוש לא נהנה כל ימיו מעולם הזה כלום ואף על פי כן שולחנו היה מרובה כשולחן המלך ובצנון וחזרת וכו' דברים הממשיכין האדם לאכילה, כי לא עסק בזה רק לצורך עבודת גבוה ועשה בזה קישוטין לשכינה ביותר ויותר, החשובים מאוד לפניו יתברך יותר מקישוטין הנעשין על ידי תורה ומצוות כאשר כתבנו בזה במקום אחר. ועל כן אף אתה אל תתמה על החפץ בשאיבת יעקב אבינו דם הטוב כי היא עבודה גדולה וחשובה לא לשם התאוה כלל וכלל. והנה אנטונינוס הגם שמלך כשר מאוד היה ושימש את רבי, ובודאי עבד בכוחו למאס תאות האכילה והיה ראוי להתרחק מכל עניני השולחן ודאי הוא לא הגיע למדריגת רבינו הקדוש שלא יהנה כלל וכלל. ובמקום שנהנה הרי חסר הוא, כי ראוי לחסרו ככל אשר יוכל. ועל כל פנים היה שולחנו רב וגדול ובצנון וכו' להמשיך הלב לאכילה כי זה עיקר גידול האדם ואי אפשר בלעדו, ומכל שכן עשו הרשע שיתאוה לרע בכל כחו וחמדת תאותו. והנך רואה ברבי ואנטונינוס, ששניהם לפי הנראה, בשלוה ואגודה אחת ושולחן שניהם שוה, מכל מקום שני גאים מיקרו, אין גאותו של זה כגאותו של זה ואין זה אוכל מה שזה אוכל הגם שאכלו מפת אחד ממש. וכן יעקב ועשו בבטן אחד הם וממזון אחד הם ניזונים מכל מקום הם ממעיך יפרדו זה מתפרש לתומו ואינו שואב רק הטוב וזה מתפרש לרשעו ואינו שואב רק הרע ובזה גדלה בך צער עיבורך.

ולאום מלאום יאמץ ורב יעבוד צעיר. הנראה בפירושו כי נודעת לכל משכיל אשר כל עיכוב ביאת משיחנו תלוי ועומד עד בירור הטוב מהרע מה שנתערב במיתת מלכין קדמאין ובחטא אדם הראשון ובשארי עוונות שנתערב הטוב בהרע ורע בטוב וכל עוד שלא יתברר לגמרי הטוב מן הרע והרע מן הטוב שיהיה הטוב כולו טוב והרע כולו רע לא יוכל להיות הגאולה בשלימות כי זה כל ענין הגאולה שיגאל הטוב מן הרע, וכאשר במצרים אשר לא נגאלו עד שביררו משם כל הניצוצות הקדושות לגמרי ונאמר בהם (שמות י"ב, ל"ו) וינצלו את מצרים ואמרו חז"ל (ברכות ט':) שעשאוהו כמצולה שאין בה דגים. שלקטו כל הטוב והקדושה, ועל כן נאסר החזרה למצרים כידוע מכתבי האר"י ז"ל. ועל זה אמר הכתוב (בראשית כ"ט, ח') עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקינו הצאן. כי ידוע שהיצר הרע, והרע, נקרא אבן מכשול כאומרם (קידושין ל':) אם אבן הוא נימוח וכו' ובית המקדש נקרא באר כמאמר חז"ל (עיין בראשית רבה ע', ח') בפסוק (בראשית כ"ט, ב') והנה באר בשדה. והיא נקודת בחינת המלכות אשר ירדה להתערב בכל דבר ודבר אפילו בקליפה הקשה בסוד הכתוב (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה. כי אם לא היה לה חיות קצת מבחינת הטוב שבקדושה לא היתה מתקיימת אף רגע והיתה כלא היה וכל עיקר בריאת יש מאין הוא על ידי אותיות התורה שכולה טוב רק שנתערבו ברע כרצון הבורא בכדי להיות שכר ועונש כידוע, ועל כן כאשר יגלל אבן המכשול הוא הרע והקליפה מעל הבאר בחינת ניצוצי הקדושה מבחינת המלכות ויאספו כל העדרים כל אשר נעדר מהקדושה יאסף ויקבץ בבחינת הבירור טוב לבד ורע לבד ואז והשקינו הצאן צאן קדשים שה פזורה ישראל שמֵי ישע ישאבון מבאר מים חיים ויהיה הגאולה השלימה.

וידוע אשר כל בירור הטוב מהרע הוא באדם כאשר האדם מברר עצמו לבחור בטוב ולמאוס ברע כן נתברר בשורשו שורש הקדושה מן הרע ונתברר הטוב לבד והרע לבד. ומיום בריאת העולם ועד עתה הכל נתברר במעט מעט בכח התפלה והתורה ומעשי המצוות וכל אדם יש בו כח שניהם הטוב והרע וכפי כוחו מברר עצמו מן הטוב. ועל כל פנים לעת עתה קודם העת כולם מעורבין, ואף בצדיק הגדול האמיתי ימצא מעט מן המעט רע מעורב בו שעל זה אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ז', כ') כי אדם אין צדיק בארץ וגו' וכן ברשע הגמור אי אפשר שלא יהיה בו מעט טוב מעורב ואפילו באומות העולם ימצא מעט מן המעט מן הטוב כידוע. ואכן בעת ביאת משיחנו שיתחיל הבירור והתיקון האמת אז יתברר הטוב לטובו והרע לרשעו וימצא בישראל צדיקים גדולים אשר נחה עליהם רוח ה' לרוב מאוד, ולהיפוך באומות העולם או רשעי ישראל אותן שאין להם

חלק באלהי ישראל רשעים גדולים למאוד, כי יתבררו זה יטול רק חלק הטוב ויהיה כולו טוב וזה יהיה כולו רע. והצדיקים כאשר ישליכו רעתם מנגד, יקבלוהו הרשעים להיות לחלקם. ולהיפך, מעט הטוב הנמצא ברשעים ישליכו אותו מנגד, והצדיקים יקבלוהו היות לחלקם וכמאמר חז"ל (חגיגה ט"ו.) זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם. ולכאורה קשה מי מפיס להיות הצדיק הזה נוטל חלק הרשע הזה ודלמא צדיק אחר יטלנו וכן ברשע מי מדד בשעלו איזה חלק גיהנם יטול של צדיק זה או של זה.

ואכן ידוע מסוד גלגול הנשמות אשר נשמה אחת תבוא בכמה אנשים. וכמו נשמת הבל, שמשה רבינו ע"ה לקח הטוב מהבל. ובלעם, הרע וכדומה. והנה אף שמשה לקח הטוב, מכל מקום היה מעורב ברע, רק שמשה הפכו לטוב. וכן ברע של בלעם היה מעורב טוב והוא השליך הטוב ובחר ברע הכל כידוע. ולאו דוקא בגלגולי נשמות כן אפילו בנשמות החדשות ימצאו שני אנשים משורש אחד זה מהחסדים וזה מהגבורות זה מהטוב וזה מהרע וכל אחד כלול מחבירו, ובצדיק ורשע הזה שהם משורש אחד הנה כאשר הרשע יבחור ברע וישליך הטוב, זה הטוב לא יקבל שום אדם אחר כי אם הצדיק הזה שלקח הטוב בשורשו, הנה זה מעט הטוב ימשוך אל שורשו ויגיע אל הצדיק הזה. וכן הצדיק הזה כאשר יבחור בטוב וישליך רעתו מנגד, זה הרע לא יקבל כי אם הרשע הזה שהוא משורש זה הרע. ועל כן אמרו זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן. חבירו דייקא, מי שהוא חבירו משורש אחד עמו נוטל גם הטוב שלעומתו ברשע וכן להיפך. ועל כן בעת ביאת משיחנו הנה הרשעים יתבררו לרע לבד וישליכו הטוב ויקבלוהו הצדיקים ועוד יתחזק על ידי זה הטוב בצדקו והוא ישליך מעט הרע והרשע יקבלהו ויתרחקו זה מזה כרחוק מזרח ממערב זה צדיק לבד וזה רשע לבד.

וזה שאמר לה הקב"ה ולאום מלאום יאמץ כלומר כאשר יאמצו זה מזה, זה יקבל חלק הטוב מחבירו וזה יקבל הרע ויעשו שניהם אמוצים זה חזק וגדול בתומו וצדקתו וזה גדול ברשעו אז ורב יעבוד צעיר כתרגומו ורבא ישתעביד לזעירא, והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וישמחו השמים ותגל הארץ ואז יקוים בפרוח רשעים כמו עשב וגו' להשמדם עדי עד כי כל זה עיקר מפלתן במה שיתגדלו ויפרחו כמו עשב ויחזקו ברשעם וברעתם בתכלית עד בלתי הותיר לו שריד ופליט מהטוב, ואז להשמדם עדי עד כי זה הוא התיקון השלם וראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ויעבור והנה איננו וירם קרן ישראל ורב יעבוד צעיר. לו חיש יהיה.

פסקה כד

וימלאו ימיה ללדת וגו'. צריך הכתוב להודיע כי מלאו ימיה לפי שאצל תמר כתיב (בראשית ל"ח, כ"ז) ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימי העיבור וילדתם לז' חדשים לפי ששניהם צדיקים היו וביררו רק הטוב לבד ולא הרע ולפי ששניהם ביררו נגמר הבירור יותר מהר והולידה אותם לז' מה שאין כן כאן שהיה אחד צדיק ואחד רשע וכל אחד בירר דבר אחר זה הטוב וזה הרע והיה כמו בשאר נשים המתעברים מאחד ולא נגמר הבירור כי אם אחר שמלאו כל הימים תשעה חדשים שלימים.

והנה תומם בבטנה. נראה שגם עבור זה כתיב תומם חסר בלא אל"ף כי הנה כל עוד שלא מלאו ימיה ללדת היה לה צער עיבור גדול למאוד וכאשר כתבנו למעלה לפי ששאבו שניהם מדם בטנה כל אחד לפי כוחו זה הטוב וזה הרע ועל כן ויתרוצצו הבנים בקרבה שכל אחד לא הניח לחבירו לשאוב מחלקו ואולם אחר שמלאו ימיה וכל אחד כבר שאב כל הצריך אליו, הגם שכבר נתעכבו עוד איזה ימים לכל חד כדאית ליה בזמן העיבור או רע"ג ימים או פחות (כדאיתא במסכת נדה ל"ח.) מכל מקום לא רצצו עוד זה את זה והיה תמים ושלום בבטנה שלא היה לה עוד צער העיבור כל כך, ולזה לא אמר הכתוב ויהי בעת לדתה כאשר גבי תמר ושאר מקומות רק וימלאו ימיה ללדת והנה תומם בבטנה כשרק נתמלאו הימים אף שהיו עוד בבטנה הנה כבר נעשו תמים ושלם כאחד ולא רצצו זה לזה.

פסקה כה

ויצא הראשון אדמוני וגו'. כתיב ויצא ולא ותלד כמו בשארי מקומות להורות שיצא מעולמו כמאמר חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ג') בפסוק (ויקרא כ"ד, י') ויצא בן אשה ישראלית וגו' רבי לוי אומר מעולמו יצא וכו'.

הראשון אדמוני. פרט הכתוב סימנו שהיה אדמוני לומר שלא היו צריכין לקשור על ידו השני לאמר זה יצא ראשונה כי היה ניכר בסימן הטוב מי הוא כי היה אדמוני שופך דמים ובזה הכל ידעו כי הוא הנקרא אדמוני בעל שעיר בסימניו. והנה חז"ל אמרו בזה (בראשית רבה ס"ג, ח') בזכות ראשון אני נגלה לכם ראשון ופורע מן הראשון וכו' ונראה דדקדקו זאת מה' היתירה שהיה יכול לכתוב ויצא ראשון אדמוני וגו' וכתיב הראשון בה"א הידיעה לומר כאן יצא הראשון הידוע שעתיד מי שכתוב בו אני ראשון להפרע מהראשון הזה בראשון לחדשי השנה.

אדמוני כולו כאדרת שער. מלת כולו לכאורה מיותר, ואמנם ידוע מעשה שמובא בגמרא (שבת קל"ד.) בנתן הבבלי שהובא לפניו תינוק למול והיה אדום ואמר המתינו עד שיבלע בו דמו וכו' ופירש רש"י עדיין הדם עומד בין עור לבשר וצריך להמתין שיובלע דמו, ועל

כן אף שיצא עשו אדמוני היו יכולין לסבור שעדיין לא נבלע דמו אבל אחר כך כשיובלע דמו לא יראה אדום, לכן אמר אדמוני כולו שהיה כולו אדום מבית ומחוץ אדמימות הטבע שלא מחמת הדם, לסימן שיהיה שופך דמים והא ראיה שהיה כאדרת שער ויקראו שמו עשו שנעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה ומזה מוכח שלא היה האדמימות רק כנראה לעינים כי אם אדום כולו מבית ומבחוץ. ולפי זה תיבת כולו חוזר לפניו ולאחריו לומר שהיה אדמוני כולו וגם כולו כאדרת שער אשר מזה מוכח שהיה אדום בשלימות ולא רק נראה לעינים.

וגם יאמר אדמוני כולו לא כאדונינו דוד המלך ע"ה שכתוב בו (שמואל א' ט"ז, י"ב) אדמוני עם יפה עינים שהיה שופך דמים על פי סנהדרין כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ח') אבל זה אדמוני כולו שכולו אדום שופך דמים אין מבחין בין חייב לזכאי, אורב לדם, יצפון לנקי חנם.

ובדרך רמז נראה שהכתוב מרמז בזה כל מהותו של עשו ומה שיהיה בעולם על ידו, ואמר ויצא הראשון פירוש מי שהוא ראשון לקבל עולמו בבחינת הרשעים שתחלתן שלוה וסופן יסורין כן עשו ואומתו תחלה שלוה לקבל עולם הזה בכדי לאבדו לעולם הבא וגם עולם הזה נקרא ראשון מתתא לעילא לעולם הבא. והוא אדמוני כולו שהוא המוכן לכל האדמימות והדינים שיעשה לישראל בעולם הזה כי ישראל הם בהיפוך בבחינת צדיקים תחלתן יסורין בעולם הזה וסופן שלוה, והוי אשור שבט אפי כי האומות הם המוכנים להיות שבט אפו של הקב"ה שיצערו לישראל בצרות אחר צרות בזוזי ובזוזי דבזוזי, והוא כולו כאדרת שער כלומר שהצרות שיבואו מאתו רבו כמו רבו כשערות ראש כמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ס"ט, ה') רבו משערות ראשי וגו', אשר אין סופר ומונה. ויקראו שמו עשו פירוש שהכל יאמרו כי הוא כבר עשה לישראל יותר מהמגיע להם כי אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה, ודי בזיון וקצף קבלו ישראל, ולקתה בכפלי כפליים על חטאתיה. אז ואחרי כן יצא אחיו שיצא מכל צרותיו אשר הגיעו, וידו אוחזת בעקב עשו פירוש אשר בסוף הימים תגדל יד ישראל עליו ועתיד הקב"ה לפרוע ממנו בעקב על כל אשר עשה לישראל, ודם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו.

ובזה נראה לפרש מאמר חז"ל אחד פלאי (בראשית רבה ס"ג, ט') הגמון אחד שאל את רבן גמליאל, אמר לו מי תופס מלכות אחרינו הביא נייר חלק נטל קולמוס וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו אמרו ראו דברים ישנים בפי זקן חדש להודיעך כמה צער היה אותו צדיק מצטער עד כאן. ורבים ראו כן תמהו ונדחקו בפירושו. ואמנם נודע אשר זה הגלות האחרון שאנו בו לא נודע קיצו לשום אדם כמאמר חז"ל (מדרש שוחר טוב

ט', ב') אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה אל תאמן, ליבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי, ואף יעקב אבינו ודניאל שידעו הקץ אמרו חז"ל (שם ל"א, ז') שנסתם מהם. ועיקרו תלוי בכתוב הזה אשר נאמר ויצא הראשון אדמוני כולו שהוא אחר שיצאו כל הדינים והסיגים וימתקו כולם, והרע יכנע ויתבטל, והטוב והקדושה יתגבר למעלה למעלה ויתבררו כל הניצוצין וכל הנשמות העשוקים בקליפות אז בא יבוא משיח צדקינו ויגאל אותנו, כי זה עיקר הגאולה כאשר יגאל הטוב מן הרע וכל הנשמות וניצוצי הקדושה יצאו ויתבררו מגלות הקליפות אז גם הגופים יצאו ויגאלו בגאולה השלימה שאין אחריה עוד גלות כי הרע יוכנע ויתבטל מכל וכל. ואמנם אמר הכתוב (ישעיה ס', כ"ב) אני ה' בעתה אחישנה ואמרו חז"ל (סנהדרין צ"ח.) זכו אחישנה וכו' כי ודאי אשר על ידי תשובה ומעשים טובים יתבררו הנשמות והניצוצין במהרה ויתמהר קץ הגאולה ואכן גם על ידי קישוי השיעבוד ועול הגלות והצרות מתבררין אלו הניצוצין ביותר מהר כאשר במצרים שהקב"ה חשב את הקץ לעשות שהכביד עול מצרים עליהם בחומר ובלבנים ובכל עבודה עד שנגמר הבירור בק"ץ שנים קודם הזמן, כי רד"ו עשו במצרים וק"ץ, עולה ת' שנים שנגזר הגזירה עליהם, כי על ידי הצרות והיסורין נשבר מטה רשע, והקליפות נכנעין ומתבטלין וניצוצי הקדושה מתבררין. ואך הקב"ה לרוב רחמיו וחסדיו מאריך ימי הגלות בכדי שיצאו הקללות והדינים במעט מעט שיוכלו לסבול, ונאמר (דברים ל"ב, כ"ג) חצי אכלה בם, שרעתם הוא בדרך החיצים שנופלין זה אחר זה ולא בבת אחת, וכמאמר חז"ל (עבודה זרה ד'.) משל למלך שהיה נושה בשני בני אדם שונאו נפרע ממנו בבת אחת אוהבו נפרע ממנו במעט מעט ועל כן הקב"ה ברוב חסדיו פוקד מעט מעט עד שיכלה כל החיצים ואז ידין ה' את עמו ועל עבדיו יתנחם.

ולזה אמר הכתוב ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער שהאדמימות והדינים יוצאים כשער הראש הדקים ומרובין למאוד כן הדינים מעט מעט על זמן ארוך שיוכלו ישראל לסובלם עד ויקראו שמו עשו שיאמרו הכל כי כבר עשה בישראל כל אשר חפץ וקבלו כל הקללות והארורין ואז ואחרי כן יצא אחיו וגו'.

והנה ההגמון הזה ששאל את רבן גמליאל מי תופס המלכות אחרינו ודאי שהיה יודע מביאת משיח ולצעורי קא מכוון לומר שאם יאמר לו שישראל יתגברו עליהם אז יעליל עליהם ויצערם עוד בצער אחר צער על מה שמצפים להיות ידם רמה וישבר קרנות גוים ועל כן הביא רבן גמליאל בחכמתו נייר חלק והתחיל לכתוב באמצע הדבר ואחרי כן יצא אחיו והניח חלק מקודם להראות אשר בכיוון אינו מתחיל מראש הכתוב ויצא הראשון אדמוני וגו' כראוי, לומר אשר קץ הגאולה לא ניתנה דוקא בהכרח לזמן ארוך

ושיהיה כל הדינים כולו כאדרת שער מעט מעט רק אם יגיע לישראל צרות תכופות זה אחר זה, תתמהר בזה הקץ וכל מה שהאומות מצירין לישראל יותר יחיש הקב"ה קץ גאולתם, וכאשר בסוף הימים שח"ו ח"ו אם לא יזכו ישראל יעמיד עליהם הקב"ה מלך כהמן שיקבלו כל הקללות בפעם אחת. וכן עד ביאת משיח כל מה שהאומות מצירין יותר לישראל כמאמר הכתוב (זכריה א', ט"ו) והמה עזרו לרעה, ממהרין בזה גאולתם. ולכן לא כתב לו זה הקודם, כולו כאדרת שער, רק התחיל ואחר כך יצא אחיו שאינו תלוי כי אם בכלות הדינים וכאשר יכלו הדינים הן ברבות הימים והן על ידי קישוי השיעבוד יגאלו ישראל, רמז בזה להגמון במה שמכוון אשר לפי מעשיו שהוא מצער לישראל ביותר, היה ראוי להיות תיכף יבוא משיח צדקינו אם היו כל ישראל תחת ידו. ובזה השאלה שהוא מכוון לשאול בכדי שיצער עוד ישראל על התשובה כי בזה יגרע ויקלקל לעצמו, שעל ידי דחיקת הצער יחשב הקץ לבוא מקודם, ועל כן הננו בידך כל אשר תחפץ עשה כי היא טובה לנו. ועל כן סיימו חז"ל להודיעך כמה צער היה אותו צדיק מצטער הן בתשובה הזאת שהשיב לו שיעשה כל אשר לבו חפץ לעשות בישראל, והן צער אשר הגיעו מקודם מההגמון הזה שהשיבו אשר לפי מעשיו ראוי תיכף משיח לבוא, כי זה שורש כל הצער והדינים והיסורין המגיעין לישראל הכל אשר על ידי זה יושבר ויוכנע ויבטל כל כוחות הרע וניצוצי הקדושה יעלו למעלה למעלה ואז ועלו לציון מושיעים אמן.

פסקה כו

ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו. נראה לומר בזה על פי מה שמבואר בזוה"ק שמשה רבינו ע"ה לקח מתנה משר של אדום שיהיה רשות לישראל לדון ד' מיתות בית דין, ונודע אשר מי שעושה מעשה השייך לחבירו נקרא הולך בעקבו ולזה אמר הכתוב ואחרי כן יצא אחיו וידוע אשר אחיו לא יעשה כמעשהו להיות שופך דמים ואף על פי כן וידו אוחזת בעקב עשו פירוש רשותו גם להלוך קצת בעקב עשו לדון לחייבים בארבע מיתות בית דין לשפוך דמיהם ארצה כעשו.

גם יאמר ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת וגו'. בשביל שאחר כך יצא אחיו ומוכח מזה שהוא היה ראשון ליצירה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ח') משל לשפופרת הנכנסת ראשונה תצא אחרונה וכו' ועל כן וידו אוחזת בעקב עשו להראות לכל אשר בדין מעכבו וכי הוא הראשון ליצירה ועל כן ויקרא שמו יעקב ואמרו חז"ל (עיין רש"י כאן) הקב"ה קרא אותו יעקב או אביו, זה הכל למען ידעו כל הדורות הבאים אחריהם כי הבכורה של יעקב הוא בדין האמת כי הוא הראשון ליצירה ואחר יציאתם לאויר העולם היה יעקב

מעכבו לזכרון כי הוא היה צריך לצאת תחילה אם לא מחמת השפופרת שפיה קצרה שבהכרח הנכנס ראשון יצא אחרון כאמור.

עוד יאמר ויקרא שמו יעקב על שם העקב כי הן הצדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה כאומרם ז"ל (בראשית רבה ס"ו, ד') ולזה הקב"ה קרא שמו יעקב לומר הצלחתו הוא בעקב ובסוף לא בתחילה.

ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם. צריך לדעת על מה זה מודיענו הכתוב שנות יצחק כמה היה בלדת יעקב ועשו, ואכן הנה כבר כתבנו למעלה בפסוק ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וגו' אשר כל מה שעשה אברהם אבינו כל הטרחות ויגיעות האלה לחפש דוקא לקחת אשה לבנו ממשפחתו ולא חפץ בבנות ענר אשכול וממרא וכדומה, הוא לצד ששמע מהקב"ה שאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע והבין אשר ביצחק ולא כל יצחק כאומרם ז"ל (נדרים ל"א.), וידע אשר יצא עוד מיצחק איזה בן לא טוב וסבר אברהם שיתקן זה כי הכל בידי שמים וכו' וביקש דוקא אחר רבקה הצדקת כי אולי על ידי זכות יצחק וזכות רבקה לא ימצא פסולת בזרעו כמאמר חז"ל (ברכות י'.) שאמר חזקיה לישעיהו הב לי ברתך אולי על ידי זכותא דידי ודידך הוין לי בנין דמעלי וכו', ואכן כל זה לא הועיל כי הן אמת אשר אפשר ביצחק לא היה עוד שום פסולת וזוהמא כי כבר יצא זוהמת אברהם בישמעאל, ומעת הגמל את יצחק אמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ג, י') שנגמל מיצר הרע ואחר כך נתקדש בהר המוריה, ואך רבקה אמנו מצד שהיה אביה רשע ואחיה רשע וכל משפחתה רשעים, והיא אשה בחינת הנוקבא המלאה דינים לא יכלה להתגבר כל כך על כל הרע הזה והיה נמצא בה עוד איזה זוהמא ופסולת מאביה ואחיה, ונודע אומרם (בבא בתרא ק"י.) רוב בנים דומין וכו' וכמו שכתב הרב הקדוש בעל אור החיים זללה"ה ועל כן הוכרח לצאת ממנה עשו הרשע לשטף בטנה לשאוב כל הזוהמא והפסולת, שיצא יעקב נקי וזך מכל וכל ועל כן היה נמצא בעשו נשמות מתוקנים היטב כמו נשמות שמעיה ואבטליון ושאר גירי צדק הבאים מאתו כי זה היה מכח יצחק אבינו שהניח קדושתו בו.

ובזה נראה ליתן טעם על מה שאהב יצחק את עשו ואיך סלקא דעתך שיאהב יצחק לשונאי ה' וכתיב (תהלים קל"ט, כ"א) הלא משנאיך ה' אשנא וגו'. ואכן ידוע מה שאיתא בזוה"ק (חלק ג', ק"ס:) במה שאמר כלב לכל ישראל אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם פירוש שכל האומות לא נבראו כי אם להכין לחם לישראל בכדי שישראל יעסקו בתורה, ועל כן נקראים עמי הארץ כי כל עיקר בריאתם בעולם אינה כי אם להיות עובדי אדמה לחרשה ולזרעה בכדי להכין לחם לפני ישראל, וזה עיקר תיקונם על אדמתם, וכן

יהיה אם ירצה ה' בעת התיקון השלם שמה שישאר מהאומות יהיו לאיכרים ולכורמים וליוגבים כמאמר הכתוב (ישעיה ס"א, ה') ונאמר (שם מ"ט, כ"ג) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך וגו', כי כולם יהיו עבדים לישראל לעשות להם כל אשר צריכים, וזה הוא תיקונם על תיקון הנכון, וישראל יעבדו את ה' אלהיהם בנחת ושמחה. ועל כן כשראה יצחק בעשו שהוא הצד ציד להביא מאכל לפני אביו כתרגום כי ציד בפיו ארי מצידיה הוי אכיל וחז"ל אמרו (בראשית רבה ס"ג, י') קופרא טבא לפומיה, כסא טבא לפומיה ועוד אמרו (שם ס"ה, ט"ז) אמר רבי שמעון בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששימש עשו הרשע את אביו וכו', סבר יצחק שהוא כבר בא לכלל התיקון השלם להיות עובד ויגע להכין לחם ולשמש לפני עובדי אלהים, ועתה עושה כן ליצחק אביו כל זמן שהוא חי על האדמה ואחר כך יעשה כן ליעקב היהודי היושב בשער המלך מלכי המלכים הקב"ה, והתגבר הטוב שבו על רעתו לקיים בעובדיו ומעשיו שהוא החרב, מצות ה' כיבוד אב. ונוסף לזה כי למען שקצת טוב היה בו מכח יצחק שהוא נשמות שמעיה ואבטליון, הנה בעת בואו לפני יצחק אביו, אז שורש מעורר שורשו ולא דיבר אתו כי אם בטוב מבחינת נשמות שמעיה ואבטליון אשר היו ניצודין אתו כמו שאיתא בדברי האר"י זללה"ה והכל בדרך זה כי היתה דברו רק לשאול לאביו מה הוא צריך ולעובדו ולשמשו ולהכין לו צידה.

וזה אמר הכתוב ויאהב יצחק וגו' כי ציד בפיו פירוש לפי שארי מצידיה הוי אכיל כאמור ועל כן אהבו כי סבר שכבר בא לכלל התיקון השלם, או פירוש כי ציד אותן הנשמות הניצודין אתו העשוקין בקליפה המה היו בפיו של אותו רשע בעת בואו לפני יצחק אביו כי שורש מעורר שורשו ולא דיבר כי אם הטוב אף שידע יצחק שמלאכתו מלאכת שופך דמים בחרב ובחנית ולא להיות יושב אהלו של תורה מכל מקום סבר, זה עיקר תיקונו שלזה נברא כנאמר. ואך רבקה אמנו היא ראתה בו זה הטוב וגם הרע שעושה בחרבו ובקשתו ועל כן את יעקב אהבה ולא אותו.

ובזה מתורץ מה שאמרו חז"ל (שם ס"ג, י"ב) שאברהם אבינו מת חמשה שנים קודם זמנו שלא יראה בן בנו יוצא לתרבות רעה ולכאורה קשה אם כן למה האריך ה' כל כך ימי יצחק שחי ק"ך שנה אחר שנולד עשו הרשע ואיך יראה בנו יוצא לתרבות רעה ובודאי יותר צער יגיע לאביו מלאבי אביו, ואמנם לדברינו יובן כי יצחק מעולם לא ראה בו כי אם נשמות הטובות הבאים מכוחו ובכל עת עומדו לפניו לא דיבר כי אם בבחינת הטוב ולא הגיע צער ליצחק על ידו מה שאין כן אברהם אבינו שאם הוא היה חי היה רואה הכל מה שבו הטוב והרע ולכן קיצר משנותיו ה' שנים נגד ה' עבירות שעשה עשו בו

ביום כאומרם שם. ובזה נבוא בביאור הכתוב שאנו בו וסידור הכתובים שאחרי כן ואמר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם שרק ס' שנים היה בלדתם וחיה ק"פ שנים והאריך ימים אחר הולדת עשו וקשה למה האריך ה' ימיו וקיצר שנות אברהם. ובאמת הנה,

פסקה כז

ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם וגו'. וכיון שהיה עשו איש שדה ולא חפץ באוהל תורה ויצא לתרבות רעה ולמה האריך ימי יצחק לראות ברעה אשר ימצא את בנו. ולזה אמר,

פסקה כח

ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. וכאמור שמצידיה הוי אכיל וגם לא ראה בו כי אם נשמות הטובות הניצודין אתו הבאים מכוחו וסבר כי הוא נעשה דוקא איש שדה בכדי להיות אח ליעקב שהוא איש תם יושב אהלים אהל תורה ותפילה להכין לו לחם ומזון לעבוד את ה' אלהיו כשם שמטריח עצמו להכין מזון לאביו. וזה דוקא ביצחק ולא באדם אחר ועל כן ורבקה אוהבת את יעקב ולא עשו כי ראתה גם ראה הטוב והרע שבעשו ונעשתה שונא לשונא ה' ועל כן גם לאבי אביו אברהם קיצר הקב"ה שנותיו שלא יראה בן בנו יוצא לתרבות רעה. ועל כן,

פסקה כט

ויזד יעקב נזיד. שבישל יעקב עדשים להברות את האבל אביו יצחק לפי שמת אברהם בו ביום כמאמר חז"ל וכדבר האמור.

ויבוא עשו מן השדה והוא עיף. פירוש ששב ובא מבחינת הטוב והמעולה להיות בבחינת איש שדה לעסוק בחריש ובקציר עולמים בשביל יעקב והוא עיף מן ההריגה כמאמר חז"ל (שם) שהרג נפש בו ביום כמו דאת אמר (ירמיה ד', ל"א) כי עיפה נפשי להורגים, ועוד שאר עבירות שעבר הרמוזים בכתוב הזה. וזה חוזר למה שלמעלה שלכן ויזד יעקב נזיד להברות האבל לפי שבא עשו מן השדה המעולה ונעשה עיף מן העבירות, ומת אברהם קודם שלא יראה ברעתו.

פסקה ל

ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא וגו'. הכתוב מספר והולך ברשעת עשו כי לא זה שלא עשה כבריאה הנכונה להיות אח ליעקב להכין לו מזון וצידה להיות יעקב יושב באוהל תורה רק בהיפך ממש כי עוד אמר אל יעקב הלעיטני נא וגו', וזה רומז עד סוף כל הדורות עד עת הגאולה כי יגזל עשו ליעקב ככל אשר יוכל כי לא ישבעו אם לא יגזלו. והכתוב מתמה כי לא די שבא עשו מן השדה כנאמר שלא חפץ לעבוד ליעקב אף גוזל וחומס ושלא כדרך הטבע כי לא אמר תן לי מן האדום וגו' רק הלעיטני אפתח פי ושפוך הרבה

כי חפץ לקחת כל אשר ימצא ליעקב בלתי הותיר לו שריד וגזילת העני בבתיהם ויאכלו את ישראל בכל פיהם.

וגם יאמר הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כי עיף אנכי וגו' כי בודאי יעקב אמר לו שזה הכין להברות את האבל והוא מאכל אבלים לפי שאין להם פה ועגולים כגלגל החוזר בעולם כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, י"ד) ולמה לך מאכל הזה אך עשו שכל ענין המיתה הוא מצדו והוא המחשיך אנפי ברייו להרבות אבל בעולם על כן צווח הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כי אפתח פי ושפוך הרבה כי עיף אנכי להורגים ולזה בזה אני חפץ למלאות פי להראות שאני חפץ בדם האדום והוא אדום ותבשילו אדום כמאמר חז"ל (שם) הכל להראות כי הוא שופך דמים והוא המרבה חושך ואבל בעולם על כן קרא שמו אדום כי הוא אדמוני כולו, הוא ומאכלו וארצו ולבושו וכו' ויפרע ממנו דודי צח ואדום בלבוש אדום כאמור מדוע אדום ללבושיך כאומרם שם על כן קרא שמו אדום.

פסקה לא

ויאמר יעקב מכרה וגו' את בכורתך. הנה נודע אשר אין דרך הצדיקים לחפוץ בשל אחרים אף במצוות ה' כי למה זה יחטפנו מאחר והלא אין עיקר כוונתו כי אם רצון ה' ומה נפקא מינה אליו אם הוא יעשנה או אחר אם אין כוונתו למענו יבוא הטוב מכל מקום וכבר דברנו מזה במקום אחר, ועל כן יקשה למה חפץ יעקב לקחת הבכורה שהוא העבודה מעשו אחיו וגם להבין תשובת עשו הנה אנכי הולך למות שאין לה פירוש לפי פשוטו ודרשת חז"ל (שם שם, י"ג) ידוע.

ואמנם הנה ידוע מאמר חז"ל (מדות פרק ג' משנה ד' ועיין מכילתא סוף פרשת יתרו) בפסוק (דברים כ"ז, ו') אבנים שלימות תבנה את מזבח ה' וגו' עד (שמות כ', כ"ה) כי חרבך הנפת עליה ותחלליה. המזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אינו כדאי שירים המקצר על המאריך. ועל כן כשאמר עשו ליעקב הלעיטני נא מן האדום וגו' וכתבנו שחפץ דוקא בכל מיני אודם כי עיפה נפשו להורגים ורוצה לשפוך דם כי הוא בחינת סטרו, וכנודע מדברי האר"י ז"ל אשר שרו של עשו הוא הס"מ בעצמו המחשיך אנפי ברייו ונוטל נשמת כל אדם ולזה אין לך מקצר ימיו של אדם יותר ממנו ובודאי אינו כדאי שיעבוד הוא העבודה על המזבח כי איך ירים המקצר על המאריך ועל כן ביקש שימכור את בכורתו לו כי הוא אינו כדאי לעבוד העבודה בשום אופן. ואמנם עשו הרשע הוא הס"מ בעצמו אשר יורד ומסטין ועולה ומקטרג ומקצר ימיו של אדם השיב בהתגלות לבו ברשעתו כי הוא אינו חפץ הבכורה בשום אופן כי הנה הוא הולך למות פירוש להמית בני אדם מאיש ועד אשה יונק עם איש שיבה, או אנכי הולך למות במקום

שצריך אדם למות אנכי שם שאני הממית אותו ואם כן למה זה לי בכורה לעבוד העבודה על המזבח לכפר על העם ולהאריך ימיהם הלא איני חפץ בחיים כי אם במות המת ולמה זה לי בכורה. ועליו אמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ט, ט"ז) יען אשר לא זכר עשות חסד וירדוף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת. כאמור, שלא חפץ לעשות חסד לעבוד העבודה להאריך ימי בריותיו של הקב"ה וירדוף איש עני וגו' למותת כי חפץ במיתה ולא בחיים ועל כן ויאהב קללה ותבואהו כיון שאהב דוקא בקללות הבריות, קללתם אליו תבוא כי בור כרה ויחפרהו. ולא חפץ בברכה כי ברכה אותיות בכרה כידוע והוא לא חפץ לא בברכה ולא בבכורה על כן ותרחק ממנו הברכה וילבש קללה כמדו ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו כן יאבדו כל אויבך ה' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

ועוד יאמר הכתוב מכרה כיום את בכורתך וגו'. והנה כל המפרשים פירשו אומרו כיום שלכאורה מיותר בפירושים שונים והכל אמת אלו ואלו דברים אלהים חיים ומלך עולם וגם אני אענה את חלקי בדרך הפשטות והאמת הנראה לקוצר השגת שכלי. כי נודע מאמר הכתוב (ישעיה נ"ח, ח') אז יבקע כשחר אורך וזה מרמז על אור יעקב שהוא אותיות יבקע כאשר נבאר. כי ידוע מסוד חלקי הנשמה הניתן באדם תחילתן הוא בחינת נפש ורוח. ונפש הוא החיות הקטן הניתן באדם מאת אלהים המתערב בדם הנפש להחיותו והיא מעורבת מטוב ורע מקליפת נוגה הידוע ליודעים אשר היא קליפה וקרובה אל הקדושה ויכולה להזדכך וליעשות קדוש כהקדושה והיא הנקראת בפי חכמי המחקרים נפש המתנענע כי הוא החיות הראשון הניתן באדם ובנפש כל חי שיתחיל להתנענע להיות בגדר החי לצאת מבחינת הדומם והצומח והנפש הלזו הנה ממלאת כל הגוף להחיותו בכל אבר ואבר שבו והיא הנמשכת מעולם העשיה לפי שהוא העשיה הראשונה בגוף להחיותו ועיקר קיום הגוף להיות הוא נעשה אדם על ידה. והיא הדרגה התחתונה בבחינת חיות הרוחניות מעולם התחתון ועליה נקרא האדם בחינת אלם מאלהים שעדיין הוא אלם בחיות קטן מאוד, אין עוד נשמתו בו מבחינת י"ה שבאלהים כנודע. והנפש הזאת הנה היא מעורבת מטוב רע וממנה באין כל התאות לאדם מד' יסודות אש רוח מים עפר שבה וגם המדות טובות שבתולדת נפש ישראל כמו ביישנים וכו' באין ממנה כי היא מעורבת ממעט טוב ורובה רע.

והנה כאשר יגדל האדם ויזכה במעשיו לבוא לבחינת הרוח שהוא בחינת הגדולה מזה בחיות אלהים וכבר הגוף מלא בחיות הנפש הממלאהו כולו, ואכן הנפש הוא כלי להרוח לקבל לתוכה בחינת החיות הלזה, ואור הזה בא לזכך הגוף ולהאירו שיעשה בְּכָלַי מעשיו וכוחותיו על ידי הנפש המתנענע עבודת בוראו באמת ובתמים. ועל כן אור

חיות הרוח בוקע באור הנפש ומאיר דרך מעבר הנפש לתוך הגוף לזכך הגוף כמו אור השמש המאיר דרך מעבר רקיעים לארץ ולדרים עליהם ומזכך גם את אור הנפש עם הגוף כי שניהם אחד הם להיות יכולין לעשות דבר מה ואור הרוח מזככם שיעשו רצון קונם. ואל זה רומז הכתוב ויצא הראשון וגו' עד ויקראו שמו עשו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו כי עשו מרמז חלק הנפש המעורב מטוב ורע ורוב רע ונקרא עשו מלשון עשיה כאמור כי על ידה נעשה האדם, ואורה מעולם העשיה והיא הראשונה ליכנס בגוף, ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו כי עקב אותיות בקע כי יעקב נודע אשר מרמז לאור חלק הרוח והוא הבא אחרי כן וידו ורשותו בוקע דרך אור הנפש מעולם העשיה בכדי לזכך הגוף והנפש. וזה כוונת הפסוק (ישעיה נ"ח, ח') אז יבקע כשחר אורך כי האור הבא אל האדם אינו מגיע בפעם אחת כי אם מעט מעט כאור השחר המאיר ובא מעט מעט עד אור היום שהוא באמצע היום כן באדם תחילה חלק הנפש ואחר כך חלק הרוח ואור הרוח בוקע כמו אור השמש הבוקע דרך הרקיעים עד הגוף ועל כן יבקע אותיות יעקב כנ"ל לרמז כי אור יעקב הוא הבוקע דרך אור הנפש לזכך הגוף, וזה הוא באדם פרטי.

וכמו כן בכללות העולם, כי בריאת עשו ויעקב הוא בחינת הנפש והרוח להיות עשו בעולם העשיה לעבוד העבודה עבודת הארץ בחרישה וזריעה להיות מזון וצידה השביע לנפשנו, ויעקב הוא אור חלק הרוח להיות הוא מתקן לעשו לבטל ממנו כח הרע וּלְהַתְקֵן בבחינת תמכי אורייתא להיות נטפל ליעקב יושב אוהלים להאכילו לחם חוקו, והנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה ויתוקן עשו בבחינתו כיעקב בבחינתו וכאשר יהיה לעתיד שאז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' אחד ולעובדו בפחד והכל כאמור, כי יתוקנו בבחינתם להיות עבד לעבדי ה'. ועל כן יצא עשו ראשון לעולם, בבחינת הנפש ואחר כך יעקב בבחינת הרוח. ויעקב העיקר ועשו הטפל כאמור.

והנה כן היה כוונת הבריאה, אבל הנה עשו לא חפץ בברכה כאמור וביזה כל זאת ואמר אי אפשי לא ביעקב ולא באלהיו ויבוא עשו מן השדה שבא מבחינה זו להיות בבחינת איש שדה להכין מזון ליעקב רק אדרבה נערה המאורסה מצא בשדה וישכב אותה ויענה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, י"ב) על כן לא היה יכול יעקב להטפל עם עשו בעבודה והיה מוכרח ליקח כל העבודה אליו לתקן גם הוא בבחינת העשיה לעבוד עבודת משא עבודת הארץ וגם אוהל תורה ולקח מעשו כל בחינת הקדושה גם מעט דמעט הנמצא בו שלא יהיה לו חלק כלל באלהי ישראל. וניצוצי הקדושה אשר היו מושרשים בו הוכרחו להיות בבחינת גירי הצדק שיעשו ישראל ממש להכלל בישראל וכל הגוים כמר מדלי

וכשחק מאזנים נחשבו ויאבדו לנצח נצחים בלא ישאר להם שורש וענף לתחית המתים ליום שכולו שבת.

והראת לדעת בזה אשר יעקב הוא הנקרא אור היום המאיר כשמש בצהרים שהוא העיקר, ועשו לא נברא כי אם כאור השחר המתחיל להאיר באור המועט ורובו חושך ולא אור והוא הזנב לאריות להיות טפל ליעקב וכאשר בא מן השדה עיף ולא רצה בזה אמר לו יעקב מכרה כיום את בכורתך לי כלומר כיום הזה המאיר בתוקף שהוא שלי ממש, כן מכור לי את בכורתך פירוש מה שאתה קודם לי בבחינת הקליפה הקודמת לפרי והנפש להרוח בבחינת העשיה שתהיה טפל אלי, גם זה מעט האור תמכור לי שלא יהיה לך עוד חלק בקדושת אלהים ולא תהיה אף זנב לאריות ויהיה הכל מוטל עלי לתקן גם בחינת הנפש ועולם העשיה בסוד הכתוב (בראשית י"ב, ה') ואת הנפש אשר עשו בחרן שגייר גרים, כן יעקב אבינו קנה הקדושה מעשו להיות נעשה על ידי הקדושה המועטת שבו, גירי צדק שיוכללו בישראל והוא ישאר כולו רע ולא טוב.

או יאמר מכרה כיום, פירוש כהתחלת היום שהוא אור השחר שזה הוא בחינתך ומעט האור שאצלך את זה תמכור לי שלא יהיה לך חלק גם בבכורה הזו כלל כי הן עיקר הבכורה שלי הוא כאור היום ממש כאמור. רק בכורתך חלק הבכורה שלך זה המעט גם כן תמכור לי ולא תהיה לך חלק באלהי ישראל וכן השיבו עשו הרשע הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה כיון שאני מוכרח למות את עצמי להכנע אל יעקב אחי לעובדו עבודת עבד שאתוקן על ידו, ואור הנפש צריך ליבטל אל אור הרוח להכלל ולהבטל לאורו, למה זה לי בכורה במה שאני קודם אליו אם הוא העיקר ואני הטפל ונתן הכל ליעקב כל חלקי הקדושה הנמצאים בו וילך לו אל ארץ מפני יעקב אחיו כדבר האמור והבן כל זה.

וגם יאמר מכרה כיום את בכורתך לי. כלומר שהבכורה שלך אינה אלא כאור היום שהולך ואינו שב כן היא הבכורה אצלך שלא תשהה אצלך וראיה מבכורי ישראל שכיון שעבדו העגל נלקחה העבודה וניתנה לבני אהרן הכהנים ומכל שכן אתה שכבר עברת כל אלו העבירות ועל כן ודאי בדין אינו מגיע לך שום ענין הבכורה וכבר שלי היא ואך אני חפץ לקנותה בדמים שלא יהיה לך פתחון פה לומר שבחנם לקחתי לעבוד את אלהי וכמו שאמר דוד המלך ע"ה לארונה (שמואל-ב כ"ד, כ"ד) לא אעלה אל ה' עולות חנם. על כן אקנה אותה ממך במחיר ועל כן את בכורתך לי כלומר מה שהוא שלי ממש, אף על פי כן מכרה לי. ולזה השיבו הנה אנכי הולך למות כי ודאי אחרי טעות הבכורים בעגל ונבחרו הלוים, אם עבד בכור עבודה חייב מיתה ומכל שכן בעשו שעבר ה' עבירות ודאי

זבח רשעים תועבה ואם יעבוד יתחייב מיתה ועל כן למה זה לי בכורה אין אני חפץ אותה ואיני צריך לקבל פרס על זה בשום אופן. ועל כן,

פסקה לג

ויאמר יעקב השבעה לי וגו'. כי היה ירא יעקב אבינו שלא יחזור בו עשו אחר כך מהנתינה ויטעון כי באונס נתנה לו כי היה עיף מן הרציחה, ומשום אונס סכנת נפשות הוכרח ליתן לו ובשלמא כאשר אמר לו יעקב מכרה כיום וגו' אף שהיה באונס, מכירתו מכירה. כי אגב זוזי גמר ומקני כמו שאמרו רבותינו (בבא בתרא מ"ז:) תלוהו וזבין זביניה זבינא מאי טעמא אגב זוזי גמר ומקני אבל תלוהו ויהיב לא. ועל כן כשאמר עשו ולמה זה לי בכורה כי הוא נותנה לו מתנת חנם אמר השבעה לי כי על ידי השבועה תחול הנתינה שלא יוכל לחזור בו, ותיכף וישבע לו על זאת. ואכן עשו נודע אשר דברי פיו און ומרמה ותיכף אחר השבועה חזר בלבו לומר על מה זה אתן לו בחנם אם הוא רוצה ליתן דמים בעדה, ועל כן אחר אשר וישבע לו וימכור את בכורתו ליעקב לא חפץ ליתנה לו כי אם בתורת מכירה לא במתנה ועל כן כתוב האתנחתא תחת וישבע לו כי זה קאי למה שלמעלה שאמר לו יעקב השבעה לי ותיכף וישבע לו ואף על פי כן וימכור את בכורתו לא חפץ לנתנה, והנה מצד הדין לא היה צריך יעקב שוב לתת לו דמי מכירתה כי כבר נשבע לתת לו בחנם. אבל,

פסקה לד

ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים. כי תתן אמת ליעקב ורצה לקיים ודובר אמת בלבבו כרב ספרא וכו' כמאמר חז"ל (שם פ"ח.) וכיון שהוא היה בדעתו לקנותה במחיר אף שכבר היה יכול לקחתה בחנם לא רצה כי אם כאמיתיות לבבו לשלם שכרה משלם כי היה חפץ דוקא לקנותה כי לא אעלה אל אלהי עולות חנם. ועוד הוסיף בנתינה לתת לחם ועדשים ובזה ודאי הנה כבר יצא מחשש סכנה באכילת הלחם, ואכל העדשים ודאי בתורת מכירה ברצון נפשו, והכתוב מעיד על זה כי ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה לומר על מה זה נותן לי כל זה ומה זה שוה וכן אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ג, י"ד) הכניס עמו כת של פריצים ואמר נאכל מדידיה ונחייך ביה וכו' כי לחוכא ואיטלולא היה בעיניו שאדם יתן ממון בעד זה וכבר ביקש הוא ממנו שיטלנו ממנו בחנם.

פרק כו

פסקה א

ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וגו'. הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ד, ב') וזה לשונם: עשרה רעבון באו לעולם אחד בימי אדם הראשון ואחד בימי למך אחד בימי אברהם אחד בימי יצחק וכו' עד רעב שהיה בימי דוד לא היה ראוי

לבוא אלא בימי שאול ולפי שהיה שאול גרופיות של שקמה גילגלו הקב"ה והביאו בימי דוד וכו' לפיכך כולם לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שיכולים לעמוד. רבי חלבו אמר שנים באו בימי אברהם רבי אחא אמר אחד בימי אברהם ואחד בימי למך וכו' עד כאן. ולכאורה לדברי כולם קשה מה שאמר כאן מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ומשמע שזה שהיה בימי אברהם הוא היה הרעב הראשון לעולם ולדבריהם ודאי היה רעבון על כל פנים בימי אדם והוא היה רעבון הראשון.

והנראה בזה כי לדעת רבי חלבו שאמר שנים באו בימי אברהם אמר כאן מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם כי ודאי הרעב הראשון מן השנים שבאו בימיו הוא היה היותר קשה שעל ידו ירד אברהם למצרים כמאמר חז"ל (עיין בספר תולדות יצחק פרשת לך לך) שאמרו אנשי המדינה מיום שבא זה למדינתנו נעשה הרעב והוכרח לבוא מצרימה על ידי זה מה שאין כן ברעב השני שלא מצינו שירד למצרים או לעשות דבר אחר. ולפי שגם הרעב הזה אשר נעשה בימי יצחק היה קשה למאוד אמר מלבד הרעב הראשון שהיה בימי אברהם שהוא היה קשה למאוד וגם עתה נעשה רעבון כזה. ולדעת רבי אחא צריך לומר מה שאמר כאן הרעב הראשון אף שכבר היה בימי אדם ולמך מכל מקום ודאי זה הרעב שהיה בימי אברהם הוא היה היותר קשה מכולן לפי ערך צדקת וגבורת אברהם כי כולם לא ירדו בימי בני אדם שפופין ולפי ערך צדקת הצדיק כן חזק הרעב בארץ ועל כן לא נזכר בתורה שום רעבון בפירוש מה שהיה בימי אדם ולמך. והרעב הראשון הנזכר בתורה הוא של אברהם כי הוא היה הרעבון הקשה שהיה פלאי בעולם, ועל כן אמרו חז"ל במשל הבנאי שמניח הקורה העבה באמצע הבנין כדי שיתקיים כל הבנין על ידו ולפי שהיה אברהם הקורה העבה לא בראו הקב"ה בתחילת הבריאה אלא באמצעיתו לקיים כל הבריאה על ידו על כן בימיו היה הרעבון הקשה בראשון וראשונה, ולזה אמר כאן מלבד הרעב הראשון פירוש רעב הראשון הנזכר בתורה בפירוש, או רעב הראשון הקשה אשר היה בימי אברהם ולפי ערך גבורתו שיוכל עמוד כן היה הרעבון בימיו וכן היה זה הרעב בימי יצחק כי גדול כח הבן ככח האב.

וילך יצחק אל אבימלך וגו'. לא אמר כאן וירד כמו באברהם שאמר וירד אברם מצרימה כי מצרים הוא בתכלית הירידה מקור מקום הטומאה ערות הארץ ועל כן ירידה גדולה היא זו ולכן נאמר שם כי כבד הרעב שהוצרך הכתוב לפרש הטעם על מה שירד אברם למצרים, ולכאורה הוא תמיה גדולה לירד למקום טומאה כזו ועל כן אמר כי כבד הרעב וגו' ולולא זה לא היה יורד למצרים בשום אופן, מה שאין כן ארץ פלשתים שהוא בכלל מקצת ארץ ישראל (כמו שמובא בדברי הרמב"ן ז"ל והובא באור החיים) לא נאמר וירד כי לא

היתה ירידה כל כך אליו ולכן לא נאמר הטעם כי כבד הרעב אף שהיה הרעבון חזק בימיו כמו בימי אברהם מכל מקום לא נצרך הכתוב לפרש טעם ההליכה מחמת שכבד הרעב כי אף בלא כבדות הרעב היה יכול ללכת אל ארץ פלשתים. וגם נראה שלכן לא אמר הכתוב וירד כי לא הלך הוא כי אם אל אבימלך מחמת שהיה בן ברית אברהם אביו והלך אצלו כמו שכתב הרב האלשיך זללה"ה אבל לא היתה כוונתו בשביל ארץ אחרת כלל, ועיקר הליכתו היה לבן בריתו על כן לא כתיב וירד.

פסקה ב

וירא אליו ה' וגו' אל תרד מצרימה וגו'. אמרו חז"ל בזה (בראשית רבה ס"ד, ג') אתה עולה תמימה ואין חוץ לארץ כדאי לך, וצריך לדעת פירוש דברים אלו כי לכאורה מי שהוא קדוש יותר בקדושת ה' יוכל יותר גם לצאת מעט חוצה ואף על פי כן לא יובטל ולא יופרד מקדושת בוראו, מה שאין כן מי שהוא תחתיו במעלה שאסור לו להתראות חוץ שלא יפול שם ממדריגתו (ועיין בדברינו פרשת נח) אשר על כן אברהם שלא נעקד על גבי המזבח, יותר היה צריך לירא מרדה מצרימה מפחד הקליפות והטומאה. ויצחק שנעשה עולה תמימה בנקל יותר היה לו לירד למצרים וראיה מיעקב שהיה בחיר האבות וקדושתו למעלה ואף על פי כן צוהו הקב"ה דוקא לירד למצרים.

ואולם הנה כתבנו במקום אחר על מאמר חז"ל (ביצה ט"ז.) אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. כיצד, מצא בהמה נאה אומר זו לשבת נמצא אחרת נאה הימנה אכל הראשונה והניח השניה. אבל הלל מדה אחרת היה לו שנאמר (תהלים ס"ח, כ') ברוך ה' יום יום. ושורש הדברים כי ידוע מכתבי האר"י ז"ל אשר שני בחינות נשמות נמצאים בעולם אחד מבחינת הגבורות ודיני אלהינו יתברך הנמשכים משורש קין והשני מבחינת הבל שורש הטוב והחסדים, והנה אלו הנשמות הנמשכים משורש הבל להם בנקל יותר לעבוד את ה' מאחר שהם משורש החסדים רחוקים הם מהקליפות והרע ואינם עומדים לנגדו בכוון להחטיאו דוקא כי רחוק הוא מהם, מה שאין כן בנשמות שהם משורש הגבורות הנמשכין משורש קין להם קשה יותר העבודה והמצוה כי קרובים הם לבחינת הקליפות והרע המקבלים השפעתם משורש הגבורה דקדושה והם עומדין לנגדו ומכוונים מאוד להחטיאו בכדי לצוד הנשמה אצלם, וזה פרנסתם מה שמקבלין מאור וחיות השפע הנשפע ממלך הקב"ה להנשמה הקדושה. ולכן אלו הנשמות צריכין שמירה וזהירות גדול בכל עבודתם ובכל ענינם ובפרט בשעה שהם עוסקים בדבריהם הגופניים כמו אכילה ושתיה ושארי דברים צרכי תאוות הגוף. וכל התאות נמשכין משורש הקליפות ובפרט האכילה נודע המבואר בזוה"ק (חלק א', ק"י.) אשר אין יצר הרע

מתרבה בגו מעוהי דבר נש אלא מגו אכילה ושתיה ונאמר (דברים ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו'. אז צריכין שמירה יתירה ביותר ויותר להזהר מבחינת הקליפות והרע העומדים לנגדם שלא יתמשכו ח"ו אחרי מעט מן המעט מתאות הלב חלילה, ועל כן שמאי הזקן נודע שורשו שורש הגבורה והפחד וכמו שמבואר בליקוטי תורה והוצרך לשמירה יתירה בכל הדברים ובפרט בעת אוכלו כאמור, ועל כן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת להיות כל אכילתו נטפל למצות ה' והנטפל למצוה כמצוה בכדי שישרה אור קדושת ה' על אכילתו וזר לא יקרב אליה כי קודש הוא, אבל הלל מדה אחרת היה לו פירוש מדה אחרת ממש ממדת שמאי כי היה מדתו מדת החסד והטוב ולא ירא את פני הקליפות כיון שהוא רחוק מבחינתם למאוד ולא היה מפחד כלל שלא יתמשך אחרי תאות הלב שהיה שורש הטוב למאוד והיה גם גופו זך ונקי מלהיות ח"ו מהמתאוין בעם.

ואתה תחזה מה שאמרו חז"ל (ויקרא רבה ל"ד, ג') דבר אחר גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו רבי להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתה אמר לו כל יומא אית לך אכסניא אמר להם והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא הוא בגו גופא וכו', הרי לפניך כי הנה הוא יצוא יצא מכל בחינת התאוה שיאכל להנאת גופו רק לגמול חסד עם נפשו להיות קיימת בתוך הגוף כמו אחד שעושה חסד עם אורחים אחרים, והיה עושה זאת באמיתיות לבבו שלא אכל כי אם למען המצוה ולא למען הנאתו, ועל כן הנה כל מעשיו לשם שמים כלומר שאף בלא כוונת שבת היו כל מעשיו מיוחדין בכדי לקיים מצות ה' ולא היה צריך לזו הכוונה שיאכל בחול לכבוד שבת, והיתה הכוונה הזאת שמור אתו לשבת גופא שיאכל בשבת לכבוד שבת ולזה אמר שנאמר ברוך ה' יום יום ואמרו חז"ל (סוכה מ"ו.) בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו כן גם הוא קיים בנפשו לשום כוונת כל יום ביומו השייך אליו ולא לכוון כוונת שבת בחול כאמור. ולזה הנה יצחק אבינו ע"ה ידוע מדתו מדת הגבורה הגדולה פחד יצחק והיה צריך תמיד לשמירה יתירה מפחד החיצונים העומדים למולו ועל כן נאמר בו (בראשית כ"ד, ס"ג) ויצא יצחק לשוח בשדה כי הוא היה צריך תמיד לתיקון השדה המבואר בכתבי האר"י ז"ל שהוא שמירת השי"ן שלא יקחו אותה אותיות ק"ר שהם בבחינת הרע להעשות שקר וצריך לעשות משקר שדה שדה חקל תפוחין (עיין בכוונת קבלת שבת בשדה) ועבור זה היה צריך להעקד על גבי המזבח להיות עולה כליל לה' בכדי שעל ידי זה לא יוכל לשרות עליו שום בחינה מבחינות הרעים כי נתקדש לעולה לה', וזה הכל בארץ ישראל שנאמר בה (דברים י"א,

י"ב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלוהיך בה וגו' ופירש בזוה"ק (חלק א', ק"ח:) שלא ניתנה תחת שום שר מהשרים הסובבים הכסא כי אם ה' בכבודו ובעצמו מושל עליה ומנהיג אותה כרצונו, ואכן אף על פי כן נמצא בה בחינת היצר הרע והרע מטעמים הכמוסים (עיין בספר חסד לאברהם) ולכן היה צריך להיות עולה לריח ניחח לה' מה שאין כן בחוץ לארץ שניתנה תחת שרי מעלה המעורבים מטוב ורע שעל כן אמרו ז"ל (כתובות ק"י:) שכל השרוי בחוץ לארץ עובד ללא אלוה אמת, שנאמר (שמואל-א כ"ו, י"ט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' לפי שניתנה תחת השרים שמהם נמשך שורש הקליפה האומרת אני ואפסי עוד, ואם היה יצחק יוצא לשם מרוב שורש הגבורה והפחד שבו ח"ו ח"ו היה אפשר נמשך קצת אחרי שורש לא טוב, ועל כן אמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת שאתה עולה תמימה ואין חוץ לארץ כדאי לך, כלומר כיון שאתה הוצרכת להיות עולה תמימה מה שמעולם לא הוצרך אדם לכך והכל עבור הגבורה והפחד הקשה על כן אין חוץ לארץ כדאי לך למען לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך, וזה שאמר לו שכֹן בארץ אשר אומר אליך, פירוש בארץ שאני יכול לומר לך ולדבר אתך מה שאין כן בחוץ לארץ פן תפול ממדריגתך ובלא זה אין הנבואה שורה בחוץ לארץ כידוע. או כה יאמר הנה הארץ הזאת שאני אומר הוא השייך אליך ולא ארץ אחרת. והטעם כי,

פסקה ג

גור בארץ הזאת ואהיה עמך. כשאתה תגור בארץ הזאת אז אני בעצמי אהיה עמך שהארץ הזאת תחת ממשלתי מה שאין כן בארצות שניתנו תחת השרים, וחלילה לך לבוא תחת שום שר (ועיין בילקוט ראובני ותמצא שם קרוב לדברינו הנאמרים) ועל כן ואברכך אני בעצמי ותהיה הברכה מידי ממש לא על ידי שום שר וממונה והוא על דרך אוכל לכבוד שבת שלא היה שום ממוצע הנאת הגוף בינו לבין המצוה וכן לא יהיה שום ממוצע ביני וביניך. **כי** לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. כי לפי שהארץ הזאת הוא חלקי לבד שאין לשרים חלק בה וגם חלק ה' עמו שישראל אינם ניתנין תחת שום שר כי יעקב חבל נחלתו ועל כן אתה וזרעך תירשו את הארץ ענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל, ואמנם אומרו כי לך ולזרעך וכן גבי אברהם כתיב כי לך אתננה ולזרעך אחריך ולכאורה הנתינה לא היה כי אם לזרעם אחריהם ולא להם, ואפשר לומר בזה על פי מה שאמרו חז"ל (סנהדרין צ:) שאלו מינין את רבן גמליאל מניין שהקב"ה מחיה מתים אמר להם מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ולא קיבלו ממנו וכו', עד שאמר להם המקרא הזה (דברים י"א, כ"א) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת

להם, לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחית המתים מן התורה. ונמצא נכון שבועת ה' שאמר לאבותינו לאברהם יצחק ויעקב בלשון כי לך אתן כי להם יתן את הארץ הזאת לרשתה אם ירצה ה' לתחית המתים. ואכן עוד נראה כי באמת חיות הרוחניות שורש ארץ ישראל אשר בשמים ממעל זה נתן להאבות תיכף והם ירשוה וקבלו האור הזה בנפשם והברכה אשר בה, רק גוף גשמיות הארץ לא היה יכול הקב"ה ליתן כי אם אחר רבות זרעם ככוכבי השמים וכאשר אמר להם משה (דברים א' י') והנכם היום ככוכבי השמים לרוב כמו שהאריך בזה הרב האלשיך זללה"ה ועל כן אמר להם, לך ולזרעך כי להם נתן תיכף חיות קדושת הארץ ולזרעם אחריהם הורישם גם גוף גשמיות הארץ אחר שנתרבו ככוכבי השמים. ולזה אמר,

והקמתי את השבועה אשר נשבעתי וגו' והרביתי את זרעך וגו'. כי הנה בעת השבועה הראשונה שנשבע הקב"ה לאברהם על ירושת הארץ לא נאמר לך ולזרעך כי אם לזרעך לבד והיתה הכוונה על יצחק והטעם נראה לומר על פי מה שאמרו חז"ל מה סבורין ישראל שיכנסו לארץ ערלים וכו' וכן אברהם כל עוד שלא מל עצמו לא נתן לו הקב"ה את חיות הקדושה הפנימית של הארץ עד אחר שאמר לו התהלך לפני והיה תמים וגו' עד והקימותי את בריתי ביני וביניך ונתתי לך ולזרעך וגו', כי על ידי המילה תזכה לירושת הארץ אתה בפנימיות וזרעך בגשמיות והכל אחר המילה כמבואר בזוה"ק (חלק צ"ג.) על פסוק (ישעיה ס', כ"א) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ שירושת הארץ תלוי בבחינת צדיק שהוא בחינת הברית כנודע. אבל השבועה לא היה רק על יצחק ועל כן אמר לו כאן והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך שהוא ליתן לך את הארץ והוא חיות הרוחנית של הארץ אבל גוף גשמיות הארץ עדיין לא אתן לך. עד אחר,

פסקה ד

והרביתי את זרעך ככוכבי השמים אז ונתתי לזרעך את כל הארצות האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ כי לזרעך אתן גם גוף גשמיות הארץ התחתונה לא חיות הרוחנית שלה לבד ועל כן והתברכו בהם כל גויי הארץ מה שאין כן אם לא יהיה להם כי אם בחינת הרוחנית לא יתברכו בהם גויי הארצות כי הם לא ידעו ולא יבחנו במעלות הרוחניות, והארץ הזאת אתן להם.

פסקה ה

עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי וגו'. ולכאורה יקשה הלא אמרו ז"ל (קידושין ל"ט:) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ואיך הבטיחו נתינת הארץ על אשר שמע אברהם בקולו ואכן נראה שעל כן אמר לו בלשון עקב אשר שמע ולא על אשר שמע וגו' כי עקב המצוות הן הן הפירות של המצוות אשר הם עקב לגבי המצוה, והפירות של

המצוות ידוע לכל מה שמנו חז"ל (ריש פאה) מאלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת וכו' ושורש הדברים ידוע מדברי קדוש עליון הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות שם שכל מה שמנו שם הכל הם מדברים שבין אדם לחבירו שיש בהם שני חלקי מצוה אחד מצוות שצוה להיטיב לחבירו כי גמילות חסדים מצוות עשה דאורייתא בכלל רמ"ח המצוות ממה שאמרו הדבק בדרכיו מה הוא רחום וגו' כמו שמובא ברמב"ם ז"ל, והב' מה שמגיע על ידי זה טובה לחבירו וחבירו נהנה. ועל כן הקרן זה שמקיים בו מצות ה' זה הוא שמור לו לדורות לעולם הבא כמו במצות תפילין וציצית שאין בהם חלק לבני אדם כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא שאין בכל העולם שכר על מצוה אחת ממצוות התורה וראיה מנבוכדנצר שהלך לכבוד ה' ג' פסיעות ניתן לו מלוכה על כל העולם כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"ו.) ומה ינתן עוד להולכי בית הכנסת יותר ממאתים פסיעות או בכל המצוות הנעשים בטרחא ויגיעה וביזבוז ממונו של אדם (כאשר כתבנו מזה במקום אחר). ונמצא אשר שכר מצוה אי אפשר לשלם בעולם הזה כלל כי אין בכל הנאת עולם הזה שכר על מצוה אחת בשום אופן רק חלק הב' שהוא מה שהגיע טובת הנאה לחבירו זה הוא פירות המצוות, ועל זה הקב"ה משלם בעולם הזה וכן כתבו המפרשים שזירוז המצוה וגדרים וסייגים של המצוה זה הכל בכלל הפירות יחשב, לפי שעיקר המצוה שמור, ואלה הם טפלים להמצוה ונחשבים לפירות להיות אוכלין מהן בעולם הזה. וזה הנקרא עקב שהוא כמו העקב לגבי הראש ועל זה מגיע כל טובת עולם הזה ועל כן אמר הכתוב (דברים ז', י"ב) והיה עקב תשמעון את המשפטים ושמרתם וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו' ואהבך וברכך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך וגו'. יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' (שם כ"ח, ח'), כל הברכות שמונה שם שכל המפרשים דקדקו למה נקט לשון עקב. ועם האמור נכון כי על שמיעת עקב של המצוות שהן הפירות על זה ישמור ה' את הברית ויצו את הברכה ברכת עולם הזה לתת מטר ארצך ולברך כל מעשה ידך וברכת פרי בטן, כדין אכילת פירותיהן בעולם הזה. ועל כן אמר ושמרתם ועשיתם אותם כי השמירה היא עשיית גדר וסייג למצוות התורה שהם טפלים להמצוות ובכלל הפירות יחשבו, ועל כן גם כאן אמר ליצחק זה שאני מבטיח לזרעך ירושת גוף נשמיות ארץ הקדושה זה הכל בשביל הפירות שכל המצוות שקיים אברהם אביך עקב אשר שמע אברהם בקולי מה ששמע לעשות עקביים של המצוות וישמור משמרתי מצוותי חקותי וגו', שעשה גדרים למצוותי, ופירותיו יהיו בניו אוכלין בעולם הזה עד שלהם אתן את הארץ והתברכו בהם כל הגוים אבל עיקר המצוות של אברהם הכל להנתן ליום שכולו טוב וכולו ארוך כמאמר חז"ל.

פסקה ו

וישב יצחק בגרר. לכאורה הכתוב הזה מיותר אחר שנאמר וילך אל אבימלך מלך פלשתים גררה וה' אמר לו שכן בארץ הזאת ודאי ששם היה יושב, ואמנם נראה לפי הנזכר כי אחר שאמר לו הקב"ה שכן בארץ אשר אומר אליך וגו', וכאשר כתבנו שאין אני חפץ שתהיה תחת שום שר ומושל מהשרים הסובבים הכסא רק תהיה שמור לחלקי ואני בעצמי אהיה עמך, אז לא הכניס עצמו תחת יד אבימלך כאשר היתה מחשבתו בתחילה ללכת אל אבימלך מחמת שהיה בעל ברית אברהם אביו, כי לא חפץ לקבל עליו שום דבר כי אם רשות מלך מלכי המלכים הקב"ה, ולזה אמר הכתוב וישב יצחק בגרר לא חפץ לישב תחת רשות אבימלך כי אם ישיבה בפני עצמו במקום שצוהו ה' כי קיבל עליו אמירת הקב"ה שלא להכנס תחת רשות שום שר רק תחת כנפי השכינה רשות הקב"ה בעצמו.

פסקה ז

וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחותי היא. פירוש מחמת ששאלוהו על אשתו אמר אחותי היא כמו שאמר אברהם לאבימלך, אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו כמאמר חז"ל (בבא קמא צ"ב.) ובפרט כפי מה שכתב הרב האלשיך זללה"ה שגם לאשתו שאלו אם אשתו היא אז ודאי אמר מה להם לבדוק באנשים ובנשים אם היא אשת איש או לא ודאי כוונתם לרע ולא לטוב וירא לאמר אשתו פן יהרגוהו.

כי ירא לאמר אשתי פן יהרגוני אנשי המקום על רבקה וגו'. הכתוב מגיד בזה צדקת הצדיק כי אף שהבטיח לו הקב"ה כי אהיה עמך ואברכך ובודאי היה מאמין בהבטחת הקב"ה ואכן היה ירא פן יגרום החטא, וכן דרך כל הצדיקים כי אף שמאמינים באמת בהקב"ה מכל מקום על טובתם יראים שלא יגרום החטא שילקח הטובה מהם, וכאשר מצינו בשאול המלך שנפסק גדולה לו ולזרעו אחריו ועל ידי החטא נלקח ממנו ונתנו הקב"ה לריעו לדוד וכן יעקב אבינו אחר הבטחת הקב"ה, דאג פן יבוא והכני אם על בנים הכל שמא יגרום החטא כמאמר חז"ל (לשון רש"י בראשית ל"ב, י"א). ובפרט כששמע שאנשי המקום שואלין לו ולאשתו על עסק זה אמר אולי תואנה הם מבקשים לרוע לו ובמקום דשכיח הזיקא יש לחוש כמו שאמר שמואל הנביא אל הקב"ה (שמואל-א ט"ז, ב') איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר לו ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי וכו' הרי שה' בעצמו התיר לו לשנות במקום דשכיח הזיקא ולכן גם כאן אמר יצחק על רבקה אחותי היא.

פסקה ח

ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך וגו' עד והנה יצחק מצחק את רבקה וגו'. רש"י ז"ל פירש לפי שארכו הימים אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו וכו'. ועוד נראה כי נודע אשר ימים הרעים אף אם הם ארוכים למאוד נקראים קיצור ימים כמאמר הכתוב (תהלים ק"ב, כ"ד) ענה בדרך כחי קיצר ימי. לפי שהאדם מצפה ומחכה עת עוברם ורוצה מאוד שיתקצרו הימים האלו ויעברו בֵּין יום ובֵּין לילה כמאמר הכתוב (דברים כ"ח, ס"ז) בבוקר תאמר מי יתן ערב. וימי הטובה כמה שהם נקראים אריכת הימים שאדם רוצה שיתארכו הימים האלה יום לשנה והם נמשכים מיום שכולו טוב ויום שכולו ארוך, ועל כן נקראים אריכת ימים. והנה כבר כתבנו שזה שאמר יצחק אחותי היא אף שהבטיחו הקב"ה כי יהיה עמו, ירא פן יגרום החטא. ואך בראותו כי ארכו לו שם הימים שהיה לו שם אריכת ימים ימי טובה וישב בשלוה והשקט אז ראה והבין כי נתקיים הבטחת הקב"ה ולא גרם החטא למנוע ממנו הבטחת אלהיו, על כן אמר, מעתה אין לי לדאוג שלא יהרגוני כי הנה ה' אתי ושמרני בכל אשר אלך.

פסקה ט

ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך היא וגו' עד כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אשם. לדקדק לשון אחד העם וגם מה אמר והבאת עלינו אשם הלא בני נח אינן ערבין זה בזה. ועל הרשע שקלקל עליו האשם ולא על האחר. ואכן כי הנה לכאורה לפי שכל אנושי היה ליצחק להודיע הדבר על כל פנים לאבימלך שאשתו היא שלא יכשל הוא ח"ו באשת איש ובודאי המלך עצמו לא יעשה זאת לצוד האשה מתחת בעלה ואותו יהרג. ועוד, כי אבימלך מלך כשר היה כידוע (פסיקתא זוטא כ', ט"ו). ואמנם יצחק היה סבור בדעתו כי אין צריך להודיע זאת לאבימלך כי כבר הוא יודע מזה ממעשה דאברהם שמחמת הפחד והיראה אומרים אחותם היא, והאמת אשר אשתם היא. ועל כן לא אמר אבימלך, כי אם כמעט שכב אחד העם את אשתך, כי אני בודאי הייתי נזהר בזה שידעתיהו מכבר ואולם אם ישכב אחד מן העם הפשוטים שאין יודעין ואז והבאת אלינו אשם כי אנחנו לא היינו עושין בו משפט ובן נח מוזהר על הדינין וחייב מיתה אם אינו עושה הדין כראוי ואפילו אם הוא שוגג שאינו יודע כלל מזה (כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (הלכות מלכים סוף פרק ט' ופרק י' הלכה א')).

פסקה יא

ויצו אבימלך וגו' הנוגע וגו' ובאשתו מות יומת. פירוש שדמו ניתן כביד כל רואיו וכל מי שיראה לחבירו נוגע באיש הזה ובאשתו תיכף מות יומת על ידו. גם אמר הכתוב,

לאמר, שאבימלך צוה לכל העם שיאמרו כל זאת אחד לחבירו שיגיע הדבר לאוזן כולם, וכולם ישמעו ויראו ולא יזידון לעשות כדבר הרע הזה.

פסקה יב

ויזרע יצחק בארץ ההוא וגו' ויברכהו ה'. פירוש שכולם ראו אשר ברכתו לא מאת אלהים הוא שגימטריא הטבע כי אם מה' למעלה מטבע העולם כי נתקיים בו לך ולזרעך וכאמור כי לו ניתן תיכף החיות הרוחניות והברכה של הארץ ועל כן קיבל הברכה שלא בטבע כי אם למעלה למעלה, כאשר יהיה אם ירצה ה' לעתיד שברכת הארץ יהיה למעלה מן הטבע.

פסקה יג

ויגדל האיש הלוך וגדל וגו' ויהי לו מקנה צאן וגו' ויקנאו אותו פלשתים וכל הבארות וגו' סתמום פלשתים וימלאום עפר וגו' ויאמר אבימלך לך מעמנו כי עצמת ממנו מאוד. להבין כל זאת מפני מה קנאו בו הפלשתים ולמה סתמו הבארות והיה להם לגזול הבארות לידם אבל לסתמם בעפר זה הוא דבר רשעת בלבד. ואמנם הכל חוזר למה שכתבנו כי האבות קבלו תיכף ברכת הארץ מחיות הרוחניות שבה שעל זה אמר להם הקב"ה כי לך ולזרעך אתן וגו' ועבור זה אמר לאברהם לך לך מארצך וגו' עד ואברכך ואגדלה שמך וגו', כי שם אברך אותך בברכת הארץ אשר ברכת האמת שלה הוא למעלה מטבע העולם לפי שאינה נתונה תחת שום שר כי אם תחת רשות הקב"ה המנהיג עולמו בחסד וברחמים למעלה מטבע העולם ועל כן כאן אי אתה זוכה לבנים ושם תזכה לבנים כי שם תתברך בברכת למעלה מן הטבע ועל כן נאמר בה (דברים י"א, י"ב) עיני ה' אלהיך בה וגו', ונודע אשר בחינת עינים הם למעלה משבעת ימי הבנין המתנהגים אחרי טבע העולם ועל כן גם יצחק כשנתברך בברכת הארץ נתברך בברכה למעלה למעלה עד כי גדל מאוד ויהי לו מקנה צאן ועבודה רבה שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (בראשית רבה ס"ד, ז'), ואף שהארץ ההיא לא היתה חשובה כארץ שבעה עממין רק כמקצת ארץ ישראל (כמו שמובא בדברי הרמב"ן ז"ל ומובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים זללה"ה) והשנה היה קשה שנת רעבון מכל מקום נתברך למעלה מן הטבע. **והנה** נודע משל הרמב"ן ז"ל כשבא לשערי ירושלים וראה שם כסאות למשפט וסוחריה שרים, כנעניה נכבדי ארץ, ונפל על הארץ ונתן את קולו בבכי גדול ואמר ירושלים ירושלים לפני מי אתה מקשטת עצמך ואל מי אתה נותן ברכתך והשפעתך וצווח על זה בקול מר ואחר כך כשעמד מן הארץ אמר הן אמשול משליך לאשה המניקת את בנה כשבנה נפל לחולי ואין יכול לינוק מדדיה והאם יראה פן בתוך כך כאשר לא תניק החלב מדדיה תייבש החלב ולא יהיה לבנה להניק כשיבריא, ולוקחת כלב ונותנת על זמן הזה

חלבה למזון הכלב עד אשר יבריא בנה שינוק ממנה מה שאין כן חס ושלום וחס וחלילה כשבנה מת אז לא תתן חלבה לכלב ותקשר דדיה עד אשר תייבש חלבה. וכן את ירושלים לפי שאת יודעת שעתידין בניך להניק מאתך כבראשונה לקבל ברכותיך והשפעותיך, ואך עתה חולים הם ואין ביכולתם לקבל על כן אתה נותן חלבך מעט הברכה לאומות העולם כדוגמת הכלב בכדי שלא תייבש חלבך מכל וכל וכו'.

ועל כן פלשתים כשראו ברכת יצחק למעלה מן הטבע והבינו אשר הוא מקבל ברכת הארץ על מכונה, אז בשתים קנאו בו. אחד, כי זה שהוא מקבל, מאתם הוא כי אם לא היה הוא מקבל, היו הם המקבלים על כל פנים כעין הנקת הכלב והיה מגיע להם מעט מברכה זו, ועוד קנאו בו מפני מה הוא מקבל ברכה גדולה כזו מה שאין כן הם כל הימים שהם יושבים על האדמה ההיא לא קבלו הברכה כך על מכונה. ועל כן אמרו בלבם אפשר שמה שאברהם והוא מקבלים הברכות על מכונם הוא עבור הבארות אשר חפרו כי באר מים הוא הרומז על השפעת החסד אשר הוא בלתי הפסק. וגם נודע אשר באר היא הבחינה המקבלת לתוכה כל מיני שפע וברכה והצלחה והיא המחלקת טרף לביתה וחוק לנערותיה ועבור זה חפרו הבארות בכדי לקבל אליהם השפע וברכה. וכיוונו לבטל זה ועל כן סתמום פלשתים וימלאום עפר שלא יהיה שום זכרון לבארות ההם ואולי על ידי זה לא יוכל יצחק לקבל הברכות ויגיע להם מעט על כל פנים דוגמת הנקת הכלב ואבימלך כשראה שגם זה לא הועיל ויצחק הולך וגדל אמר מוטב אחלל בריתי שכרתי עם אביו ואגרשנו מארצי בכדי שיקבלו הם הברכה ועל כן אמר לו לך מעמנו כי עצמת ממנו מאוד, כלומר זה אשר עצמת בגדולה ועושר, ממנו הוא. כי השפעה זו היינו מקבלים אם לא אתה, ושלנו הוא. וגם בלא זה הנה כל חלק הרע ישנא החלק הטוב, ואפילו בלתי טענת אשר חִסֵר ברכתם והשפעתם לא יכלו לסבול גדולת יצחק וברכתו. ויותר היה לקוץ בעיניהם מה שראו חשיבתו שהוא מקבל ברכת הארץ על מכונה ברוב ברכה והצלחה ולא הם שאינם מקבלים כי אם ככלב המלקק מן הים ועל כן אמרו לך מעמנו כי עצמת ממנו מאוד שנתגדלת שלא בטבע ונעשינו מבוזים בעינינו שאין אנו יכולים לקבל הברכה כמו אתה והוא על דרך מאמר הכתוב (שמות א', י"ב) ויקוצו מפני בני ישראל או (במדבר כ"ב, י"ג) ויקץ מואב מפני בני ישראל שנעשו כקוצים בעיני עצמם בראותם ברכת ישראל שפרים ורבים שלא בטבע או שמצליחים שלא בטבע.

פסקה יז

וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם. אומרו וילך משם והיה די לאמר וילך יצחק וגו' נראה שכיוון לומר שלא הלך יצחק אלא משם מפני אבימלך שאמר לו לך מעמנו

אבל לא הלך לארץ אחרת כי לא היה לו מקום אחר ללכת לשם כי בארץ כנען כבד הרעב ולארץ אחרת צוהו הקב"ה שלא ילך, ועוד לקיים מאמר פיהו יתברך שכון בארץ הזאת. על כן לא רצה ללכת לשום מקום, כי אם משם מאת פני אבימלך הלך, ובתחילה ויחן בנחל גרר שעשה חניה בעלמא לא על דעת להתישב שם ואחר כך נתן דעתו להתישב שם בישיבה בקביעות וישב שם.

פסקה יח

וישב יצחק ויחפר את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים וגו' עד ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו. צריך לדעת למה לא כתיב את הבארות אשר חפר אברהם אביו וגם למעלה כתיב וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו ולא אשר חפר אביו. ובאמת למעלה נאמר, שאמר אברהם בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת. והנראה כי הנה ידוע אשר בהיות הצדיק בדור, לרוב הקדושה ואור חיות השפע הנשפע אליו, גם לכל דורו מגיע מאור הקדושה הלזו לכל אחד לפי ערכו וכאשר מצינו באלו הנביאים בימי אליהו שכל עוד שהיה אליהו בעולם אמרו אל אלישע היום יוקח אדוניך מעל ראשיך ולאחר שעלה אליהו בסערה השמימה אמרו אליו לבקשו על אחד ההרים כי נלקח הנבואה מהם אחרי עלות אליהו השמימה. וכן מצינו כמה פעמים בזוה"ק (חלק ב', קנ"ו.) שאמרו זכאה דרא דא דר' שמעון שרא בגוויה דאפילו בין טינרי (פירוש אבנים) חכמתא אשתכח.

והנה אברהם אבינו בדורו כל ימיו היה עוסק במצוות ובגמילות חסדים וכוונתו ודאי היה רק ליחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה לגרום יחוד וזיווג וברכה למעלה והוא תיקון זכר ונקבה הנקרא שארה כסותה ועונתה לא יגרע והאבות עשו כל התיקונים האלו על ידי חפירת הבאר להשפיע ממקור המים חיים להבור שהוא הכלי המקבל ועל ידי זה גרמו שפע וברכה רבה להיות הנהר יוצא מעדן להשקות את הגן לקשט את הכלה בשאר כסות ועונה כידוע ליודעי רזי תורה. והנה בדורו לא זו שהוא חפר את הבאר וגרם יחוד למעלה כי אם גם עבדיו אלו שהיו עבדים אליו בכדי ללמדם תורת ה' ורצו ללכת בעקבותיו גם הם חפרו את הבארות כל אחד לפי שורשו ומדריגתו. והנה הבאר שחפר אברהם בעצמו ודאי לא יכלו הפלשתים לסותמה והיא קיימת לדרי דרין לעולמי עד ואל הבאר הלז בא יעקב ומצא באר בשדה, ומשה ישב לו על הבאר הזאת. ואך שאר הבארות אשר חפרו עבדי אברהם בימי אברהם את זו סתמו הפלשתים בגודל רעתם ועל כן וישב יצחק ויחפור את הבארות אשר חפרו עבדי אברהם לגרום זיווגים ויחודים והשפעות שחפרו ועשו עבדי אביו.

והנה נודע אשר האבות אף שהיה כל אחד במדה ידועה, מכל מקום היו כלולים זה מזה וכל אחד היה כלול מכולן ויצחק הגם שהיה מסטרא דדינא קשיא היה נכלל גם במדת חסד לאברהם וכמו שכתב בזוה"ק (עיין בראשית צ"ו.) וזה לשונו: רזא דמלא יצחק דאתי מסטרא דאברהם דאיהו חסד עילאה עביד חסד עם כל בריין ואף על גב דאיהו דינא קשיא וכו' עד כאן. ועל זה אמר הכתוב יצחק בן אברהם כלומר אף על פי שהוא יצחק פחד וגבורה מכל מקום בן אברהם הוא ועביד חסד עם כל בריין ועל כן הכל מודים אברהם הוליד את יצחק כי גם בדמותו וצלמו הוא, ואפשר לזה כיוונו חז"ל שאמרו שהיה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל וכו' כי זה היה דבר חידוש גדול שכולם ידעו שיצחק מבחינת גבורות הקשות ואף על פי כן היה בו מדת החסד לדברים ידועים וזה ודאי מפני שבן אברהם הוא וברא כרעא דאבוהי. ועל כן יצחק, חוץ מן הבארות שחפר הוא בעצמו מבחינתו ומדריגתו, ועבדי יצחק על ידי כוחו, כנאמר להלן ויחפרו עבדי יצחק בנחל וגו' ויחפרו באר אחרת וגו', חוץ מבארות הללו, כשראה יצחק שסתמו הפלשתים בארות עבדי אביו הנה תחילה וישב יצחק ששב ממדריגתו לחפור בארות אשר היו בימי אביו מה שסתמום פלשתים ועל כן ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו כי חפר ומצא הכל בכח החסד שהיה בו מאביו, ובכח הזה חפר להחזיר הבארות אשר חפרו עבדי אביו ועל כן קרא להן שמות אביו. ואחר כך התחיל לחפור בארות בכוחו מבחינת מדריגתו פחד יצחק הוא ועבדיו וקרא להן שמות עצמו. ואך לתוקף הגבורות, עוררו עליהן. כי כן טבע הגבורות לעורר מחלוקת ועל כן קרא שם האחת עשק כי התעשקו עמו ושם השנית שטנה הכל שמות הגבורות עד לבסוף שקרא שמה רחבות והוא רחבות הנהר שגם שם בחינת דין במקצת, כלומר שמניה דינין מתערין אבל במקומה רחמים פשוטים והיא הממתקת וכופת כל הדינים והמקטריגים כידוע ושם הוא חירות הגדול בחינת היובל חמשים שערי בינה. ועל כן לא רבו עוד עליה כי שם נאמר לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך. ובודאי כי הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ ועל כן אמר לשון ופרינו שהוא גימטריא פ"ר ע"ב רומז שכל הפ"ר דינים נעשים שם לחסד מופלג כי שם המתקתן בשורשן, ושורש כל הדינים הם חסד גמור בתכלית השלימות מאתו יתברך כאשר הארכנו בכמה מקומות. גם יסוד תיבה הזו הוא פר"ן לרמז על פ"ר דינים הנמתקים בנ' שערי בינה והוא שורש יצחק כנודע מכוונות האר"י ודי למבינים.

פסקה יט

ויחפרו עבדי יצחק בנחל וגו' ויריבו רועי גרר עם רעי יצחק וגו' ויקרא שם הבאר עשק ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה וגו' עד ויעתק משם ויחפור באר אחרת וגו' ויקרא שמה רחבות וגו'. חוץ ממה שכתבנו למעלה בזה נאמר עוד כי נודע מה שכתב האר"י ז"ל (בכוונת המזוזה ובשאר מקומות) בסוד מאמר חז"ל (שבת קמ"ז:) ר' אלעזר בן ערך איעקר תלמודיה כי הדר אתא קם למקרי בספרא בעי למקרי החודש הזה **לכם** אמר החרש היה **לבם** וכו' עד כאן. כי השטן יש לו **רי"ב** כתות משחיתים והחליף ג' אותיות **דז"ך** מספר **אל** בג' אותיות **רי"ב** ועל כן קרא החרש היה לבם עיין שם. ומבואר בספר זקוקין דנורא שהרי"ב כתות אלו נמשכים מקרבן קין מאותיות אחורים עיין שם על כן כשחפר יצחק הבאר וכבר כתבנו שחפירת בארו היה משורש הגבורות ולעומתן עומדין אלה הרי"ב כתות המשחיתים על כן נתעורר הרי"ב ויריבו רעי גרר וגו', על כן קרא שם הבאר עש"ק כי עש"ק ראשי תיבות ע'ל ש'ם ק'ין לומר שהרי"ב נמשך משורש קין שורש הגבורות וחפר באר אחרת ויריבו גם עליהם ויקרא שמה שטנה אותיות השטן והכל לכוונה הנזכרת רק שם היה בפרט וכאן בכלל והבן.

ושורש הענין היא בסוד מאמרם ז"ל (תנחומא כי תשא ל"א) אין לך יפה מן הצניעות כי כל דבר ודבר כל עוד שהוא בסוד נעלם אין רשות להחיצונים להאחז בו כי דבר הסוד הוא בבחינת רשות היחיד אשר אין רשות להקליפות להכניס מרשות הרבים שלהם שהם נקראים רשות הרבים עלמא דפירודא לרשות היחיד יחידו של עולם וכשמתחיל הדבר להתגלות אז החיצונים רוצים מאוד להאחז בו ועל כן כשכרה הבאר לעין כל בהתגלות נתעורר מריבה מכת החיצונים עד שבא הכתוב השלישי והכריע כאשר התחיל להתגלות אור היסוד המאיר ובא מיסוד אבא כי יסוד אבא אינו מתגלה כי אם במקום סיום יסוד זעיר אנפין ונודע לכל אשר במקום הארת אור הזה אין שום שטן ופגע רע בשום אופן בעולם כי אור יסוד אבא הוא המכניע ומבטל כל כוחות הרעים והקליפות המקטרגין ועל כן קרא שמה רחבות כי הרחיב ה' לנו שאין עוד שום ערעור וקיטרוג כי רחבות הוא מספר ברית עם ד' אותיותיו לרמז על אור היסוד המאיר ובא מיסוד אבא שעל זה אמר הכתוב (משלי א', י"ט) חכמת בחוץ תרונה כלומר אור החכמה שהוא אור יסוד אבא הנזכר אינו מתגלה ומאיר כי אם מחוץ על ידי אור היסוד זעיר אנפין כי שניהם מסתיימין כאחד כנודע מכתבי האר"י ז"ל.

ועל כן ירד יוסף למצרים ולא אחד משאר אחיו כי היה זיו איקונין שלו דומה לשל אביו רומז אל הנזכר כי יעקב היה בסוד הדעת המחבר ליסוד אבא ואימא וזיו איקונין של

יוסף בחינת הברית דלתתא דומה לשל אביו ששניהם מסתיימין כאחד ועל כן לא ירא לירד למצרים ועמד בנסיון אשת פוטיפר כי היה גנוז אתו אור יסוד אבא וכל האלילים כליל יחלוף מפני פחדו והדר גאונו וישוי לון בנוקביהון וכו' ולא היתה יכולה אשת אדוניו לאחוז בו. וזה רמזו חז"ל (סוטה ל"ו:) לעשות צרכיו נכנס אלא שנראה לו דמות דיוקנו של אביו כלומר אם לא היה מתגלה אליו אור דיוקן אבא לא היה יכול לעמוד בנסיון מגבורת החיצונים ואך שנראה ונתגלה אליו דיוקן אביו הוא אור הזה ואז ויעזוב בגדו בידה בגדו מלשון שבר בוגדים כלומר רעתו עזב בידה והוא וינס ויצא החוצה שבא לכלל חכמת בחוץ תרונה שאחז באור הזה על ידי בחינת היסוד המתגלה לחוץ, ועל כן כל התורה כולה שלמד יעקב משם ועבר מסרה לבנו ליוסף ולא לאחר הכל כי חכמה בחוץ תרונה כאמור.

ועל כן בכל מקום שאמרו רבותינו דבריהם, נאמר, אמר זה בשם זה כמו אמר רב יהודה אמר רב וכדומה ולמה לא הזכיר שם הרב לבד לומר אמר רב כיון שעיקר הלכה זו היא שלו ואמנם כל תלמיד ורב הכל בבחינת יעקב ויוסף שהוא אור החכמה המתגלה על ידי היסוד ואין אור החכמה נתגלית כי אם דוקא ביסוד ושניהם מאירין בשוה ועל כן זה התלמיד האומר הדבר ומגלהו הוא בבחינת היסוד המגלה כל האורות לחוץ והרב הוא בבחינת אור החכמה יסוד אבא שמתגלה ביסוד זעיר אנפין ועל כן במקום ההתגלות נזכרו שניהם להראות אשר אי אפשר להתגלות אור החכמה כי אם על ידי היסוד ושניהם מאירין בשוה. ועל כן האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם כמאמר חז"ל (אבות ו', ו') כי נודע אשר כל עיקר הגאולה הוא ביסוד ועל כן הוא באלף הששי שהוא בחינת יסוד וכן מבואר בזוהר הקודש כמה פעמים ובדברי האר"י ז"ל כידוע ליודעים. ועל כן תלמיד האומר דבר שלא בשם האומרו גורם להיות ח"ו נהר יחרב וייבש שלא יאיר אור יסוד אבא אל יסוד זעיר אנפין וזה כל עיכוב הגאולה כשאינו מתגלה אור הזה אבל האומר דבר בשם אומרו גורם שעל ידי זה יאיר ויופיע ויתמשך אור יסוד אבא אל יסוד זעיר אנפין ובזה תלוי גאולתינו ופדות נפשנו כשיאיר אור הזה בעולם ויתחזי הקשת בגוונין נהירין. ועל כן הביאו ראיה מן ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי, כי מרדכי ידוע לכל מדברי האר"י שהוא רומז על אור הזה בסוד מרי דכיא, שאור הזה אין בו שום סיג ודופי ועל כן כשאמרה אסתר למלך בשם מרדכי וידוע אומרם (זוה"ק חלק ג', ק"ט) כל מלך במגילה האמור סתם הוא מלך מלכי המלכים ופירוש שכיוונה להמשיך אור הזה יסוד אבא לעולם אז הביאה גאולה לעולם ונגאלו מרשעת המן ואחשורוש ופור המן נהפך לפורינו כן יחיש ה' גאולה השלימה העתידה לבוא במהרה בימינו אמן, ונחזור לענין

שעל כן אמר יצחק כי הרחיב וגו' ופרינו בארץ כי כל בחינת לפרות ולרבות תלוי באור הזה שהוא בחינת הברית כנודע.

פסקה כג

ויעל משם באר שבע. כאשר תיקן בחפירת הבארות עד היסוד כאשר כתבנו אז ממילא עלה משם לבאר שבע בחינת המלכות הכלולה משבע מדות העליונים ועלה במחשבתו לתקן גם אותה ולהאיר אליה מהשפעת האורות הנזכרים ואז ה' בחכמה יסד ארץ, והבן.

פסקה כד

וירא אליו ה' בלילה ההוא. פירוש בשביל מה שעשה בלילה כי ידוע מדברי זוה"ק (חלק ב', ל"ח:) אשר חצי הלילה הראשונה נקראת ליל קודם קבלתה מן דכורא ואחר חצי הלילה אחר שמקבלת מן הזכר נקראת לילה בה"א בסוף והוא יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה. ועל ידי שגרם יחוד הזה כאמור למעלה והוא הנקרא לילה נגלה אליו ה'. וגם יאמר על זה הדרך כי אחר שגרם יחוד הזה נגלה אליו שם הוי"ה שבארבע אותיותיו במדה הזו והוא מעלה נפלאה נודעת לחכמי לב.

ויאמר אנכי אלהי וגו' אל תירא כי אתך אנכי וגו' לא הודיע הכתוב מה היה יראתו שאמר לו הקב"ה אל תירא, ואכן נראה כי הוא כעין שנאמר באברהם (בראשית ט"ו, א') אשר היה דבר ה' אליו במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך וגו' ואמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ד, ד') לפי שאחרי שובו מהכות את המלכים אמר שמא קבלתי כל שכרי שניצלתי מיד המלכים האדירים האלה ועל כן אמר לו אל תירא וגו' כי עדיין שכרך הרבה מאוד. וכן כאן לפי שישב יצחק בגרר ועשה והצליח מאוד שעשה מאה שערים והגדיל מאוד עד שנתקנאו בו מלכי הארץ וגם בארץ ציה וצלמות מקום נחל גרר שלא מז' עממין הוא הצליח ועשה פרי, ואפשר היה עולה בלב יצחק לומר אשר קיבל כל שכרו בעולם הזה לזה אמר לו אל תירא מזה כי מה שאתך אני וברכתיך והרביתי את זרעך הכל הוא בעבור אברהם עבדי ולא צרפתי כלל זכותך לזה ועדיין כל זכותך שמור לך לדורי דורות. ועל בשורה זו הנה,

פסקה כה

ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה'. להודות לאל ההודאות אשר לא נגרע מערכו דבר וכל אשר עשה אתו ועוד יעשה אותו הכל בזכות אברהם כאמור.

פסקה כו

ואבימלך הלך אליו מגרר ואחוזת מרעהו ופיכל שר צבאו וגו'. לכאורה לפי סדר לשון הכתוב הוה ליה למימר ואבימלך ואחוזת מרעהו ופיכל שר צבאו הלכו אליו מגרר, ואכן הודיע הכתוב שאבימלך הראה חיבה וכבוד גדול ליצחק כי אם היה לוקח בעת

הילוכו מגרר אחזת מרעהו ופיכל שר צבאו לא היה ניכר כי לוקחם בשביל כבוד יצחק לפייסו ברבות עם כי אם מחמת שדרך המלך שלא ללכת יחידי ולכבודו הולכין אתו כל סיעת מרחמוהי ושר צבאו. ועל כן הנה תחילה אמר הכתוב ואבימלך הלך אליו מגרר, הוא בעצמו בא אליו. ואחר כך באו אחזת מרעהו ופיכל, להראות ליצחק אשר רוצה לפייסו בקרב רבים מה שלא היה צריך לעשות כן לאברהם אביו כי לא שלח את אברהם מארצו ולכן לא הוצרך לפייסו אבל ליצחק שביזה אותו במה שאמר לו לך מעמנו הוצרך להרבות עליו ריעים כמאמר חז"ל (יומא פ"ז.) בפסוק (משלי ו' ב'-ג') נוקשת באמרי פיך וגו' לך התרפס ורהב רֵעיך. המקניט חבירו כו' אם ממון יש לו בידך התר לו פסת יד, ואם לא, הרבה עליו ריעים. ולזה פרט הכתוב כל אשר באו אליו לפייסו לפי שהוא כבודו של יצחק. ואמר, ואחזת מרעהו ופיכל שר צבאו, כלומר הנה אחזת מרעהו של מלך ודאי אנשים חשובים הם, ואף על פי כן ופיכל שר צבאו נחשב כנגד כולם וכמו שאמר הכתוב (שמואל-ב ב', ל') ויפקדו מאנשי דוד תשעה עשר איש ועשהאל ואמרו חז"ל (ילקוט רמז תתע"ה) והלא עשהאל בכלל היה אלא ללמדך שהיה שקול כנגד כולם וכן (מלכים-א י"א, א') אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה וגו', וכן כאן נחשב פיכל כנגד כולם וכמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה ס"ד, ט') וכל אלה באו לכבוד יצחק לפייסו עם ריעים רבים.

ואפשר לזה כיוונו היש פותרין שהביא רש"י אשר מרעהו הוא מיסוד התיבה, שלקח כל סיעת אוהביו. ורש"י ז"ל הקשה וכי לא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים, ואמנם הם דרשו באופן שיהיה יותר כבוד ליצחק, ויותר טוב לומר שלקח כל סיעת אוהביו בשביל כבוד יצחק, מלומר רק סיעה אחת בשביל כבוד אבימלך כי מן הסתם הכתוב מדבר להרבות בשבח הצדיקים.

פסקה כז

ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם. כפל דבריו לומר ששונאים אותו ושלחוהו מאתם כי כתבנו למעלה אשר קנאת הפלשתים ביצחק היה בשני דברים אחד כי ראו שיצחק מקבל ברכת הארץ בהצלחה נפלאה בברכה שלא כטבע וחרה אפם כי ראו גנותם אשר כל ימיהם שהם יושבים על האדמה הזו לא ראו מעולם ברכה כזו ודבר זה תגדיל הקנאה והשנאה בלב האדם, והב' כי דימו בנפשם אשר כל הברכה שמקבל יצחק, מאתם הוא. והוא מחסרם בזה, כי אם לא היה הוא בארץ עם כל זה היתה מוכרחת הארץ שתוציא צמחה ותשפיע ברכתה להם על כל פנים כדוגמת האשה המינקת כאשר יחלה בנה תתן החלב על אותו העת לכלב להניק בכדי שלא תייבש חלבה מכל וכל, כן ברכת הארץ הלזו המוכנת לישראל אם ירצה ה' בסוף

הימים. ואך כשהיה שם יצחק קיבל הוא בעת הזאת ברכתה מה שאין כן אם לא היה יושב שם היתה מוכרחת הארץ להניקם באותו העת כמו הנקת הכלב, וזה שאמר להם מדוע באתם אלי עתה ואתם בשנים נגעתם בי. אחת, ואתם שנאתם אותי שנאה עצמיות בלב הבא מן הקנאה. והב', ותשלחוני מאתכם כלומר מחמתכם שלא אקבל ברכותיכם והשפעתכם ועל כן למה באתם והלא גם כאן בעזרת שמו תראו בטובתו ויחזור הקנאה והשנאה כמו שהיה קודם.

פסקה כח

ויאמרו ראו ראינו וגו' ונאמר תהי נא אלה וגו' ונכרתה ברית וגו'. לדקדק כפל תיבות הראיה לכאורה מיותר וגם ונאמר כי הלא כבר כתיב ויאמרו ולא היה צריך לכתוב רק ולכן תהי נא וגו', גם מה שכפל לשונו באומרו בינותינו בינינו ובינך, גם מה שאמר וכאשר עשינו עמך רק טוב וידוע אשר גם רעה עשו לו שגרשוהו מארצם, ובלא זה תיבת רק לכאורה מיותר. וחוץ לזה אקשה קושיא אחת קטנה, וגדולה היא אלי. איך כרת יצחק ברית עם אבימלך והלא נודע מאמר חז"ל (תנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז צ"ה) בשעה שכרת אברהם ברית עם אבימלך אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם אדם יחיד בררת מע' לשון וכרת ברית עם אומות העולם אמר להם בן יחיד נתתי לו ואני אומר לו העלהו עולה לפני אם יעלהו הרי מוטב ואם לאו יפה אתם אומרים וכו' עד כאן. הרי שחרה אפו של הקב"ה על כריתת הברית עם הגוי וכן אמרו (בראשית רבה נ"ד, ד') אתה נתתה לו שבע כבשות חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות וכו' ועיין שם עוד כמה עונשים שהיה בעד זה, ונמצא לא די שכבר עשאהו אברהם ואיך חידש יצחק הברית מחדש מה שהוא בעצמו נעקד על גבי המזבח עבור זה.

ואכן נראה כי כריתת הברית לא היה כלל עם יצחק מחדש וכל ענין כריתת הברית הנשאר לאבימלך הכל מה שכרת ברית עם אברהם. ואך בעת שולחו את יצחק מארצו היה מקום ליצחק ובניו לומר כי הוא הפר הברית מקודם וכבר אין חיוב לאחד על השני כלום כי עשה לו שלא כשורה לגמול אתו רעה ועל כן הלך אבימלך והרבה עליו ריעים לפייסו לבד על מה ששלחו מארצו. ונודע אומרם ז"ל (בבא קמא צ"ב.) המוחל לא יהיה אכזרי וזה אפילו מישראל לאומות העולם כי עיקר ראייתם הוא ממה שמחל אברהם לאבימלך. וקדוש עליון הרמב"ם ז"ל (הלכות תשובה פרק ב' הלכה י') האריך בזה וכתב האכזרי שאינו מוחל על עלבונו צריך לחוש ליחוסו וחוששין עליו שמגבעונים הוא כי טבע בני ישראל למחול על בושתם וכו', ועל כן היה מוכרח יצחק למחול לאבימלך בלב שלם על זה הרעה אשר עשה עמו וכיון שמחל לו זה הרי כריתת הברית שכרת

אברהם עם אבימלך עומד בתוקפו וחזקתו כיון שאין דבר שיבטלנו שכבר מחל יצחק על כל הנעשה.

ועוד נתחכם אבימלך לטעון עמו כי הן זו הרעה שעשה לו בשלחו מארצו, טובה היתה לו כי אחר כך נאמר ויעל משם באר שבע כלומר שהיתה לו עלייה במעלות הנכבדות בשבעה אלה עיני ה' וה' נתגלה לו ואמר לו אל תירא וברכתיך והרביתי את זרעך והכל בעבור אברהם עבדי שאיני צריך לזה להצטרף זכותך כנאמר למעלה. ועוד כי כאשר היה יושב בגרר נאמר וכל הבארות וגו' סתמום פלשתים וימלאום עפר וכשיצא משם חפר כמה בארות וחז"ל אמרו (בראשית רבה ס"ד, ח') כמה בארות חפר יצחק בבאר שבע רבי יהודה אומר ד' כנגד כן נעשו בניו ד' דגלים במדבר, ורבנן אמרי ה', כנגד ה' חומשי תורה וכו'. כי כריית הבארות שחפרו האבות כולם סודות נפלאים עמוקים והכל לתת גדולה ונחת רוח ליוצר בראשית כנודע מזוה"ק ומכתבי האר"י וזה היה עיקר התגלות אלהותו יתברך בעולם, ולך ראה מהשמחה ששמחו בעת שנאמר לו מצאנו מים ואמר כי הרחיב ה' לנו וגו' כי אז כל העבודה היתה בזה להמשיך על ידי כריית הבאר כל מיני שפע וברכה לכל העולמות והמדות העליונים בסוד הכתוב (בראשית ב', י') ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, וכאשר כתבנו למעלה. מה שלא היה יכול לעשות כן בגרר שאין הארץ מקדושת שם לזה ועל כן אף שהוא חשבה לרעה מכל מקום אלהים חשבה לטובה, וגם בעיניו צריך להחשב כאילו עשו עמו הטוב הגמור בלי שום תערובת רע כיון שהגיע לו מזה טובה גדולה, והכל בכדי להקים ברית אשר כרת עם אברהם שלא תופר מחמת הרעה הנעשה לו כי הן לא נעשה לו רק טובה שלימה ושבועת אברהם במקומה עומדת על מכונה וחזקתה.

ולזה אמר הכתוב ויאמר ראו ראינו כי היה ה' עמך. שתי ראיות ראינו על שני הדברים שאמרת בדבר הקנאה והשילוח, לחשש כי משלנו הוא. בעינינו ראינו כי לא כדברינו הוא, כי זה שאתה מצליח והולך וגדול למאוד לא בשביל ברכת הארץ הוא כי אף אם היית דר בארץ אחרת כן היית מצליח מצד מה שה' אתך בכל מקום שאתה הלך שם ה' אתך ונמצא אין לנו קנאה מה שלא קבלנו ברכת הארץ כי לא בארץ תלוי הדבר, ועוד כי כלום מתקנא אלא חכם בחכם שכמותו או יותר מעט מערכו אבל היתקנא איש עני ונבזה במלך הארץ, או עם הארץ במשה רבינו. וכן ביצחק, אחר שראו גדולתו שאין לה שיעור וערך, שבכל מקום ומקום ה' אתו אז חדלה הקנאה בלבבם כי לא שייך להתקנאות במעלות מורחקות ומופלגות כאלה וממילא גם זה שסברנו שברכתך משלנו הוא ואם לא כן היינו אנחנו מקבלי הברכה גם זה לא כן הוא כיון שאין הברכה מברכת הארץ

רק ברכת שמים בכל מקום שאתה הוא, לזה הנה בחנם שלחנו אותך מאתנו ולזה באנו לפייסך ולרצותך ברוב עם שתמחול לנו על רעתינו. ואחר הבקשות מטו, הנה נאמר, תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך כפירוש רש"י זה האלה אשר בינותינו מכבר מימי אביך, תהי גם עתה בינינו ובינך ואין לך רשות להתפטר מהפרת הברית שלנו אחרי שאנו מפייסין אותך ונכרתה ברית עמך על זה שאתה מוחל לנו אשר עשינו לך. כי כריתת ברית מחדש ודאי לא היה יצחק חפץ לעבור רצון ה' ואך כריתת ברית על המחילה היה מוכרח לעשות מדרכי התורה כאמור למעלה. ועל כן תוקם הברית אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך כלומר כמו אם לא היינו נוגעים בך כלל ודאי שהיית צריך לקיים שבועת אביך כן עתה אחר המחילה יהיה בעיניך כאילו לא נגענוך כלל, ולא זה בלבד כי אף יהיה חשוב בעיניך גם כאשר עשינו עמך רק טוב כיון שעל ידי עשייתנו נגרם לך טוב גדולה שנתעלית במעלות גדולות נפלאות ונכבדות, הנה לפי רוב צדקתך יהיה חשוב ומקובל בעיניך רעתינו כאילו עשינו עמך רק טוב ולא רע כלל ונשלחך בשלום פירוש כמו אם היינו שולחין אותך לטובתך בשלום ובשמחה בתוף ובכנור, כי אתה עתה ברוך ה' שעתה נעשית ברוך ה' שבירך אותך בבאר שבע. כי קודם כאשר ישב בגרר לא ברכו עדיין רק אמר לו כי אהיה עמך ואברכך וכיוון על מה שאמר לו אחר כך בבאר שבע כי אתך אנכי וברכתיך ועל כן עתה נעשית ברוך ה' שברכך כאשר הבטיח לך ועל כן הגיע לך טובה גדולה מזה ויהיה חשוב לפניך כאילו עשינו לך טובה בשלימות ולא רעה ועל כן הברית לא תופר. והנה יצחק ברוב צדקתו הטה אוזן לדבריהם ומחל להם בלב שלם כראוי לצדיק כמותו אחרי בקשת מטו. ואפשר גם זה נכנס בלבבו מה שהגיע לו מזה טובה גדולה ועל כן בכדי להראות להם שאין בלבו עליהם ומוחל להם בשמחה. הנה,

פסקה ל

ויעש להם משתה ויאכלו וישתו. להראות אהבה וחיבה וריעות כי בלב שלם מוחל להם. וישבעו איש לאחיו, לצד שיצחק נשבע שאין בלבו עליו, נשבע גם אבימלך לכבודו של יצחק שלא יופר הברית עוד שלא יעשה רעה לבניו.

וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום. מזה שסיים הכתוב וילכו מאתו בשלום ראיה לדברינו שעיקר הילוכם היה לפייסו על שילוחו ויצחק מחל להם והכתוב מעיד אשר הלכו מאתו בשלום של אמת שלא נשאר בלב אחד על חבירו וממילא קם הברית אשר כרת את אברהם אבל לא שיצחק כרת ברית מחדש וכאמור. והגם שמפרשי התורה נתנו לב לחקור על מה היה צריך כריתת ברית מחדש ידוע אשר התורה ניתנה לדרוש בכמה פנים וכפטיש יפוצץ, ומה שנראה לפי קט שכלי רשמתי בחמלת ה' עלי.

פסקה לב

ויהי ביום ההוא וגו' ויקרא אותה שבעה על כן שם העיר באר שבע. לכאורה יפלא זה שאמר על כן שם העיר באר שבע והלא כן שמה מימות אברהם שמפורש בכתוב (וירא כ"א, ל"א) על כן קרא שמה באר שבע וכן בפרשה זו למעלה התחיל הכתוב (פסוק כ"ג) ואמר, ויעל משם באר שבע. הרי שכן היה שמה בבוא יצחק לשם ואיך יאמר על כן שם העיר שמשמעו שעתה נעשה שם העיר באר שבע על שם הבאר שקראו אותה שבעה וביותר תמהתי שלא פירש רש"י ז"ל בזה, ולא מצאתי במהפרשים שעמדו בזה. ואכן נראה בזה שני אופנים ואפשר שניהם אמת כי הנה כבר כתבנו למעלה שם בקריאת המקום באר שבע אצל אברהם אשר עיקר כוונת אברהם אבינו בזה השם היה להיות יוודע לכל למען יעמוד ימים רבים אשר השבועה לא היתה כי אם עד ז' דורות מאברהם וזרעו ואז תופר הברית ההוא, כדי שלא יאמרו בני אבימלך אשר השבועה היתה לעולמי עד ועל כן הציג אברהם שבע כבשות בכדי לקרוא את המקום על שם השבעה להיות קיים לדורי דורות למען ידעו אשר לא היתה השבועה רק עד ז' דורות, או אחר שבעה רועים שיקים לישראל והם אברהם יצחק יעקב יוסף משה אהרן, ודוד השביעי הוא נכנס לירושלים והסיר העורים והפסחים והם הצלמים שהיה נחקק עליהם שבועת אברהם כמאמר חז"ל (ילקוט חלק ב', כ"ח, רש"י שמואל-ב ה', ו'). ואמנם לפי זה היה צריך להיות שם העיר באר שבע בסגול תחת השין להורות על שבעה, ואמנם לפי שקריאת שמה היתה שם על שם כריתת הברית עם אבימלך, ואבימלך לא נשבע כי אם על ג' דורות כמו שכתוב (וירא כ"א, כ"ג) אם תשקור לי ולניני ולנכדי היה מוכרח להקרא שם המקום באר שבע בקמץ על שם השבועה כי לא היה אפשר להקרא על שם שבעה, עבור שבועת אבימלך שלא היה רק על ג' דורות. ועל כן אמר שם על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם כלומר לפי ששניהם נשבעו הוכרח להסב שם העיר שָבע ולא שֶבע, ואפשר סבר אברהם ששם זה נכלל בזה כיון שעל כל פנים נקראת בשם שבע. מי לא ידע שלזה גם כן נתכוון בשמה על שם שבעה והראיה שהציג שבע כבשות הצאן. ועל כן עד כריית הבאר של יצחק, בכל מקום שתמצא שמה כתוב הכל בקמץ. כי כן הוסב שמה מאברהם ואבימלך על שם השבועה, וכן כשנאמר כאן ביצחק ויעל משם באר שבע כתוב בקמץ כי כן היה שמה.

וכן הוא בדרך האמת, כי הנה ודאי מה שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת לא היתה כוונתו על הבאר הגשמי אשר בארץ הלזו התחתונה שיהיה טרח ויגע בכל אלה, וליתן מתנות לאבימלך

שיודה לו כי הבאר מים שלו הוא והלא אברהם עשיר גדול היה בעבדים רבים והיה יכול לחפור באר אחרת ועוד למה נכתב זאת בתורתנו הקדושה ובודאי היתה הכונה על נקודת ציון וירושלים הנקרא באר כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע', ח') בפסוק (לקמן כ"ט, ב') והנה באר בשדה. וכן נודע למקבלי האמת בכתבי האר"י ז"ל אשר ציון וירושלים הוא הנקרא באר מים חיים הוא למוצאיהם שמשם שואבים כל בחינות החכמה והיראה ורוח הקודש. ואברהם אבינו הוא חפר את הבאר הזאת בראשון וראשונה ועל ידו הכל ממשמשין ובאין לבחינות ומדריגות אבל הוא פתח זה שער השמים להתגלות מלכותו יתברך מלכות כל עולמים בארץ הלזו. ועל כן ודאי היתה כוונתו להקרא שמה דוקא שבע בסגול להורות על אמיתיות בחינת באר הלזו הנקראת בת שבע הכלולה מז' מדותיו יתברך, וחפץ שאבימלך יודה לו על זה ותהיה לעדה כי הוא חפר הבאר הזאת שלא יאחזו עוד החיצונים בבבת עינו עין המים הנקראת מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון וגו' ולא יהיה להם חלק בכל השבעה אלה עיני ה', ויהיה זאת לו ולזרעו אחריו לירושת עולם כי הוא חפר ומצא באר המים, הוא ולא אחר. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ד, ה') שאמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם וכמו שכתב בזוה"ק (חלק ג', ש"ב:) בזה. ולזה נתן לו ז' כבשות ואמר לו כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי את זה לעומת זה עשה אלהים וכל מה שיש בקדושה נמצא כנגדו בקליפה ועל כן נאמר ויצב אברהם את שבע כבשות הצאן לבדהן כי הבדיל השבע תועבות מדות הקליפיות משבעה עיני ה' מדות הקדושות. ועל כן ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשות האלה אשר הצבת לבדנה כי לא חפץ אבימלך בזה וכוונת אבימלך היה בכריתת הברית שח"ו יעשה שותפות עם הקדושה להנות זה מזה ולהתערב טוב ברע ורע בטוב. וחז"ל (סנהדרין ס"ג:) הזהירו שלא יעשה אדם שותפות עם העכו"ם כי זה עיקר ושורש כל החטאים מה שמערבין רע בטוב או להיפך. ועל כן אמר אברהם כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת כי אני מבדיל חלקכם לבד שתטלו אלה השבע תועבות, ולי לא יהיה חלק בם וכן אתם בקדושה. ועל כן לא היה נכון זאת בעיני ה' והעניש ה' את אברהם על דבר כריתת הברית והכבשות האלה כאמור למעלה, כי ישראל צריכין לירד לתוך עמקי הקליפות להוציא בולעם מפיהם ולשאוב מתוכם כל שורשי הקדושה והנשמות העשוקות בידם ממיתת מלכין קדמאין וחטא אדם הראשון ושאר נגעי בני אדם והוא כרת ברית עמם שלא ליגע בכל אשר להם, וכאשר קטרגו המלאכים על זה אמר להם הקב"ה בן יחיד נתתי לו אם יעלהו עולה מוטב ואם לאו יפה אתם אומרים, כמו

שאיתא (בתנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז צ"ה). ולכאורה מה ענין תיקון העקידה לכריתת הברית. ועם האמור יובן כי ידוע אשר כל זה שורש ענין העקידה שהעקיד הגבורות והדינים הקשים וכבש אותם תחת רשות הטוב והחסד של הקדושה ועל ידי זה נכנעו ונעקדו קליפות החיצונים תחת הקדושה והיה תיקון על הכריתת ברית שלא יגע באשר להם. והנה כאשר אמר אברהם זאת לאבימלך שרוצה להבדיל זה מזה לא מצינו שיקח אבימלך את הכבשות ויודה לו על הבאר, כי אבימלך לא חפץ בזה בכל לבו, וכוונתו היה לכרות הברית בדרך אחר לשותפות ח"ו שיקחו גם הם מהקדושה ח"ו, ונשאר הדבר מעט תלוי ועומד כי הנה מוכרח לעשות כחפץ אברהם ולא בכל לבו, ועל כן לא קרא אברהם המקום באר שָׁבע בסגול להורות אשר חלק שבעה מדות הקדושה מן הקליפה מכל וכל, וקראהו באר שָׁבע בקמץ על שם השבועה כי גם בחינת השבועה הוא במדה הזו גם כן על שם השבעה, בכדי להיות שני הכוונות נכלל בשם הזה שָׁבע וְשֶׁבע, אבל מכל מקום עיקר קריאת השם היה שָׁבע כי כן קראוהו שניהם על שם השבועה. ולא נתברר עוד הודיות אבימלך על באר שָׁבע, עד שבא יצחק, ואבימלך שלחו מאתו ואחר כך בא לפייסו כנאמר למעלה, ואז נאמר וילכו מאתו בשלום ופירוש שהודו לו אשר חלילה להם לנגוע בשבעה מדות הקדושות ואז תיכף ביום ההוא חפרו עבדי יצחק באר ומצאו מים ויקרא אותה יצחק שבעה על שם השבעה ממש שבעה עיני ה' שבעה מדות הקדושים הכלולים בבת שבע על כן הנה שם העיר באר שָׁבע בסגול ולא שָׁבע בקמץ כאשר עד עתה כי שינה יצחק שמה על שם השבע ממש ועל כן אמר עד היום הזה מה שלא נאמר כן באברהם כי כן נקבע שמה מהיום והלאה לקרותה שָׁבע ולהורות אשר אין השבועה כי אם על ז' דורות וז' רועים כאשר חפץ אברהם וכאשר ראוי לקרותה באמת באר שבע כי היא בת שבע ככל הנאמר. ועל כן גם אחרי אשר תופר ברית השבועה של אברהם ואבימלך ראוי לקרותה בשמה באר שבע כי זה שמה הנאה לה מה שאין כן באר שָׁבע שלא שייך שם זה כי אם עד אשר תכלה השבועה ולא יותר, ועל כן לא אמר שם עד היום הזה כי לא נקבע שם זה לדורות רק עד אחר השבועה מה שאין כן שם זה באר שָׁבע נקבע לעולמי עד, עד היום הזה כי העלה יצחק את נרותיה שבעה עד היום. ובזה לא תקשה מה שכתוב להלן ויצא יעקב מבאר שבע וגו' וכתוב שם שָׁבע בקמץ ולכאורה הלא יעקב יצא ממקום שגר שם יצחק אביו ושם עירו הוא באר שָׁבע כמפורש. ואכן כי עד שכלה שבועת אברהם היתה נקראת בשני השמות לפעמים בשם זה ולפעמים בשם זה כי עדיין לא כלתה השבועה ופעם קראהו על שם השבועה ופעם על שם השבעה

וכאן אמר הכתוב שנקרא באר שָׁבע עד היום הזה שהוא לעולם כמאמר חז"ל שכל מקום שנאמר עד היום הזה הוא לעולם כי שם זה נשאר לה לעולמים כאמור.

ועוד נראה כי אותה הבאר שכרה אברהם וקרא שמה באר שָׁבע כן שמה עד היום ועל כן נאמר ויעל יצחק באר שָׁבע ועל כן לא כתוב שם על כן קרא שם העיר באר שבע כי לא קרא שם להעיר רק קרא למקום ההוא באר שבע והוא הבאר שנשבעו עליו אברהם ואבימלך. ויצחק כרה באר אחרת והכל במקום ההוא וקרא אותה שבעה, ואמר הכתוב על כן שם העיר באר שָׁבע כי שם העיר הוסב על זה הבאר שכרה יצחק ועל שם השבעה נקראת באר שָׁבע בסגול. ועל כן ביעקב נאמר שיצא מבאר שָׁבע כי הוא היה אז במקרה במקום בארו של אברהם ומשם יצא. ואפשר קודם יציאתו לבית לבן הלך בכוון גם לבאר זקנו, לקבל משם בחינת הקדושה אשר מונח שם מימות אברהם ולשתות ממימיו הנאמנים חסדי ה' חסד לאברהם, ומשם יצא לחרן. ועוד אפשר לומר כי חז"ל אמרו שם (בראשית רבה ס"ה, ו') מלמד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם פנה זיוה פנה הודה וגו'. ולכאורה יקשה הלא יצחק אבינו נשאר שם ואיך יאמר פנה זיוה וכו' ואכן כי יצחק עיקר ישיבתו היה בבאר שָׁבע ושם לא עשה יציאת יעקב רושם. כי אם בבאר שָׁבע שם היה ניכר יציאת יעקב כי יעקב כלול מכל האבות והיה תמיד בשני המקומות ועל כן אמר ויצא יעקב מבאר שָׁבע פירוש הנה יציאתו היה ניכר בבאר שָׁבע שפנה זיוה פנה הודה מה שאין כן בבאר שָׁבע שיצחק היה נשאר שם, כדבר האמור.

פסקה לד

ויהי עשו בן מ' שנה ויקח אשה וגו' ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה. חז"ל אמרו (בראשית רבה ס"ה, ד') ליצחק תחילה ואחר כך לרבקה על ידי שהיה יצחק בן קדושים היה מקפיד על טינופת עבודה זרה ולא רבקה שהיתה בת כומרים, ועוד שם בכמה פנים. וגם אנו נאמר למה ליצחק תחילה כי כבר כתבנו במה שאהב יצחק את עשו לפי שסבר שכל עשיותיו בכלל התיקון השלם הוא לעבוד עבודת האדמה ולצוד ציד להביא לפני עמלי תורה וזה תיקונו ושלימותו כאשר יהיה לעתיד שאמר הכתוב (ישעיה ס"א, ה') ובני נכר איכריכם וכורמיכם וגו'. ועוד נאמר כי אף אם היה סבור שאינו עדיין על השלימות האמיתי מכל מקום בהמשך הזמן ישיג השלימות הזה והוא יעשה בכל כוחו להחזירו למוטב לבוא על שלימותו וכאשר נבאר להלן, ועל כן בהיות נשיו מקטרין ומעשנין לעבודה זרה מרה לו מאוד והצר לו כי פן נשיו יסירו את לבבו גם כן לעבודה זרה ולרע ולא יוכל להתקן מה שאין כן רבקה שידעה בו שסורו רע וכבר הוא מוכן ועשה כל העבירות שבעולם ולא יסירו את לבבו עוד כי הוא רק רע כל היום על כן לא הצר לה

כי אם על מה שנעבד עבודה זרה בתוך ביתה ולא על בנה כי בלא זה יעבוד עבודה זרה והן בעודו בבטנה היה מפרכס לצאת לבית עבודה זרה וזאת היא ידעה ולא יצחק ועל כן ליצחק תחילה ואחר לרבקה.

פרק כז

פסקה א

ויהי כי זקן יצחק וגו' ויקרא את עשו בנו הגדול וגו' כל הפרשה. נודעת הקושיא המפורסמת בכל המפרשים איך חפץ יצחק לברך את עשו הרשע ולשומו גביר לאחיו ליעקב איש תם יושב אהלים ידיד ה'. ואמנם לדעתי נכונים הדברים מאוד ואין כאן אפילו ריח קושיא כי כבר הודענו כמה פעמים מה שנראה לעניות דעתי במה שאהב יצחק את עשו אף שראה אשר עשו הוא איש שדה רץ לטרוף טרף ויעקב איש תם יושב אהלים אהל תורה ותפילה. ואמנם כי ידע אשר עיקר מה שנולד עשו אח ליעקב הוא עבור זה שיהיה עשו איש שדה לעבוד עבודת אדמה לחרוש ולזרוע להכין מאכל ליעקב יושב אהל תורה, וסבר שעל כוונה זו עושה עשו כל עשיותיו במה שמכוון תמיד לצוד ציד להביא לפני אביו להאכילו ולכבדו הכל בכדי להיות נטפל למצוה לעשות זה אשר נברא עליו, ועתה עושה כן ליצחק ואחר כך יעשה כן ליעקב אחיו שיוכל יעקב לעסוק בתורה על ידו שעל כן אמר הכתוב ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ותרגומו ארי מצידיה הוי אכיל וסבר יצחק שעושה כן לתכלית שלימותו אשר ברא אותו אלהים אדם על הארץ ואף אם אינו עדיין כל כך על השלימות הגמור אפשר ברבות הזמן ישיג השלימות והוא יעשה ככל אשר יוכל להחזירו לטוב הלזה להשיג שלימות תיקונו. ועבור כן עשה יצחק בגודל צדקתו וקדושתו וקרא לעשו לברכו כי הוא צריך ברכה במעשה ידיו בעולם הזה שיהיה לו לפרנסתו ופרנסת יעקב אחיו וזה הוא שלימותו. והנה עיקר הברכה הלזו הוא ליעקב כי הוא העיקר הצריך לברכה זו להיות לו לחם לאכול ובגד ללבוש לעסוק בתורה. ואך לפי שזה נעשה על ידי עשו אחיו המכין כל אלה על כן לו קרא לברכו בכל אשר יעשה בעסקי עולם הזה שיהיה לו במה לפרנס יעקב ובניו. והוא דמיון איש המביא דורון ומתנה למלך, ממיני מאכלים ומשקים ודאי אין דרך למסור מין המאכל והמשקה הזה למלך בעצמו כי אם יתננו לשר האופים או לשר הטבחים והמשקים בכדי שעל ידו ינתן למלך, אף שעיקר המתנה הוא רק למלך בעצמו. וכן כאן רצה למסור ברכת עולם הזה הנצרך ליעקב ביד עשו כי הוא עבד למו לעבוד עבודתו. ואמנם הנה הצדיק בודאי לא יעשה דבר כי אם אחר שימלך בשכינה ובפרט אחר שהיה עדיין מסופק בעשו אולי לא יהיה על שלימותו ויקבל הברכות לעבוד על ידם לאל אחר

ח"ו, ועל כן הסכים בלבו להמלך בה' אם יסכים ה' לברכתו אז ודאי ראוי הוא וכדאי לזה ואם לאו, לאו. ועל כן אמרה רבקה בלשונה הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך וגו' עד ואברככה לפני ה' לפני מותי ופרש"י שם לפני ה' ברשותו שיסכים על ידי, כי כן נאמר לרבקה ברוח הקודש אשר יצחק כן מחשב בלבו שלא יברכו כי אם ברשות ה' ורצונו. ומה שלא אמר הוא כן לעשו ואברככה לפני ה' כי היה ירא שלא יחפוץ עשו בזה להמתין על הסכמת ה' ולא ירצה כלל לצאת לצוד ציד להביא, ויצחק היה צריך אחד לפסח ואחד לחגיגה כאומרם ז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ב) וגם סבר כי אולי על ידי אשר יעשה מצות ה' הנה מצוה גוררת מצוה וירצה להיות עבד ליעקב ואז תסכים השכינה לברכתו. ותקע יסודותיו במקום נאמן כי אם יהיה סוף דבר שיעבוד עשו ליעקב להכין לו לחם ומזון, ודאי יסכים ה' כדי שיתברך יעקב על ידי זה, ואם לא יהיה הסוף שיהיה הוא המכין הלחם, ודאי השכינה לא תסכים לברכה ותסתלק השכינה ממנו כמו שקרה ליעקב כשרצה לברך מנשה ואפרים שנסתלקה השכינה ממנו ואמר מי אלה שאינן ראוין לברכה כמאמר חז"ל (לשון רש"י שם) והנה אם השכינה תסכים להברכה ראוי לברך אותו קודם כי הוא בנו הגדול כלומר שהוא נולד תחילה לפי שצריך להיות הקליפה קודם לפרי, ועולם הזה קודם לעולם הבא בזמן, ועל כן גם ברכתו צריך ליקדם. ועוד כי עיקר הברכה הוא ליעקב ואף שיעקב הוא בנו הקטן מכל מקום הוא יגדל מהגדול ועיקר ברכת העבד הוא לרבו ורב יעבוד צעיר ועל כן ראוי לקדם ברכתו, ואחר כך יברך את יעקב בברכת עולם הבא הוא ברכות הרוחניות משרשי ענפי הקדושה אשר בשמים ממעל.

ואכן כי נודע מזוה"ק (בפרשתנו קמ"ג.) אשר הברכות היה בהכרח שיבואו ליעקב דוקא במרמה ובחכמה ובלא דעת נפש יצחק בכדי שתצא הארץ מקללותיה על ידי זה שבזה אין לך יפה מן הצניעות שלא יתגרו החיצונים אם יהיה בהתגלות כמבואר שם באורך. ועל כן באתה השכינה והודיעה לרבקה שילך יעקב ויטול הברכות בעקבה שיבוא הדבר על מכונו הצריך. וגם לאשר כתבנו למעלה בקניות הבכורה מעשו כי יעקב היה מוכרח ליקח כל העבודה אליו שיתקן הוא גם בבחינת העשיה לעבוד עבודת משא עבודת הארץ עם אהל תורה, ועליו נאמר (אבות ב', ב') יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. כי עשו בחר לו דרך אחרת להדבק ברע ולא בטוב כלל ועל כן היה בהכרח שיגיעו הברכות ליעקב גם בברכת עולם הזה. והנה בעת ברכו את עשו והשכינה היתה אצלו כי ברכת יעקב היה ולא מנעתו מלברך בכדי שיטול יעקב ברכותיו בחכמה ולא זה שהשכינה היתה אצלו כי אם עוד מלאכים באו עמו, והכניס עמו ריח גן עדן כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ה, כ"ב) וכמו שאמר הכתוב ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. אמר בלבו הנה ודאי

עשו ראוי לברכה כי לא יעשה דבר כי אם לטרוח לעבוד לאחיו ליעקב להכין לו לחם ומזון בבית ובשדה, ועל כן ברכו בברכת עולם הזה שיבורך מעשה ידיו ואמר לו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן וגו'.

ואכן מה שאמר לו הוי גביר לאחיך לכאורה זה קללת יעקב וכבר כתבנו שעיקר הכוונה הוא לברכת יעקב. ואולם גם זה כיוון יצחק רק לטובת יעקב ולא לקללה כי יצחק היה יודע אשר בודאי יבואו ימי הרעה לישראל שיצטרכו להיות בשעבוד מלכיות עבור חטאם כי כבר נאמר לאברהם בברית בין הבתרים (בראשית ט"ו, י"ג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' ושם רמוזים כל הד' מלכיות ופליגי חז"ל (בראשית רבה מ"ד, כ"א) יש אומרים אברהם בירר לו המלכיות ויש אומרים הקב"ה בירר המלכיות ומזה ידע אשר בני יעקב מוכרחים להיות תחת יד ממשלת מלכי אומות העולם על זמן מה ועל כן תחילה בירך את עשו במעשי ידיו והוא כאשר יעשה יעקב רצון ה' אלהיו אז ודאי יהיה הוא המכין לו לחם חוקיו, וברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ומכל שכן אחיו שנברא להכין לו לחם. ואמנם ח"ו כשישראל לא יעשו רצון בוראם ויוכרחו להיות בגלות אתה הוי גביר לאחיך שאצלך ישתעבדו, כי אמר יצחק בלבו מוטב שיפול ליד אחיו משיפול ליד אחר כמאמר חז"ל (ירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה') בפסוק (ישעיה כ"א, י"ג) אורחות דדונים וגו' עיין שם. וגם לפי מאמר חכמינו (בראשית רבה שם ט"ו) בברית בין הבתרים תור זה אדום וכתב שם הרב המפרש במתנות כהונה כי תור הוא סימן כשרות שהוא בנו של יצחק אבינו אלא שגזלן הוא עיין שם ועוד כי הנה אצל שאר עמים אמר יעבדוך עמים וגו' ואצל אחיו לא אמר יעבדוך אחיך רק הוי גביר לאחיך וגו' כי אפילו בהיות ישראל בגלות די להם אם אתה תהיה הגביר שתעלה מעלה מעלה והם ירדו מטה והן אוכל לחמי הגדיל עלי עקב זה שנברא להאכיל אותי לחם לעבדני עתה עקבו גדול ממני אבל לא אדון אתה לו שתעבוד בו עבודת עבד להרע להם להכותם מכה רבה כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט וזה כיוון יצחק לברך לעשו בברכת עולם הזה ויעקב בברכת עולם הבא וקיום המצוות כראוי לו.

והנה עתה אשר מאת ה' נסבה שיאמר ליעקב ולישראל ברכות האלו כדי שתצא הארץ מקללות הנחש על ידי זה, שם ה' סדר הברכות בפי יצחק אבינו כפי שהיה דעתו לברכת עולם הזה לברך את עשו, ופנימיות חיות הברכה יגיע לראש צדיק יעקב המתברך כאשר האריכו בזה המפרשים כל אחד בדרך אחרת ובפרט הרב מוהר"ן שפירא בספרו מגלה עמוקות שפירש כל ברכה וברכה על כל מדה נכונה מעשרה מדות אשר זה לעומת זה עשה ה' בשמים ובארץ וכל מה שבשמים יש בארץ עיין שם. ולעשו היה הברכה בברכת

הארץ הגשמי הלזו ממקום שורשו וליעקב יגיע שורש חיות הברכה בדברים האלו ממש ממקום שורשו אשר בשמים ממעל. ועל כן כאשר שמע יצחק שליעקב בירך אמר גם ברוך יהיה ופירש שם במגלה עמוקות שהוסיף ואמר אם כן גם ברוך יהיה בעולם הבא עיין שם. ולדברינו יאמר על הברכה אשר נאמר כבר כי לא די בברכה אשר יצא מפי ברכת עולם הזה כי גם ברוך יהיה בחיות הרוחניות ושורש הברכה הלזו אשר בשמים ממעל כיון שיעקב הוא, ולו נאה ברכות העולם הבא בודאי. זה הוא שורש פירוש פרשה זו בכללות.

ועתה נבוא נא בביאור סדר הכתובים לדבר דבר על אופניו ואמר הכתוב ויקרא את עשו בנו הגדול, כלומר מה שקרא לעשו תחילה הוא כי הוא בנו הגדול הקודם ליעקב בזמן כדרך הקליפה הקודמת לפרי ועולם הזה לעולם הבא כאמור ועוד כי כבוד עשה לו בזה כדרך לברך לפני מותו, בנו הגדול תחילה. אבל באמת הברכה ליעקב הוא כנאמר.

ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני. לכאורה יתור לשון יש כאן כי אחר שקרא אותו מקודם כמו שכתוב ויקרא את עשו וגו' לא היה לו לומר רק ויאמר אליו הנה נא זקנתי שא נא כליך וגו' ואכן כי כיוון יצחק להכשירו שיהיה ראוי לקבל הברכות באופן שיוציאו קודם מן החושך והרע הדבוק בו. ועל כן אמר אליו תחילה בני וכיוון בזה על דרך שאמר דוד המלך ע"ה אחרי מות אבשלום (שמואל-ב י"ט, א') בני אבשלום בני בני וגו' ואמרו חז"ל (סוטה י':) שבשביל זה אמר ח' פעמים בני דאסקיה משבעה מדורי גיהנם והכניסהו לגן עדן הרי אשר בקריאתו בני הוציאו מחושך וצלמות והשביע נפש שוקקה להכניסו לאורה ושמחה. ובזה נראה לתרץ מה שנאמר אצל יעקב כשרצה לברך את מנשה ואפרים אמר תחילה מי אלה ואמרו חז"ל (לשון רש"י שם) מי אלה שאינם ראוין לברכה ואחר כך אמר קחם נא אלי ואברכם במה נתישבה דעתו לברכם. וחז"ל אמרו (פסיקתא רבתי סוף פיסקא ג') שביקש יוסף רחמים על הדבר. ולכאורה אינו מרומז זה בכתוב שהתפלל יוסף עליהם. ואכן עם האמור יובן כי אחר שאמר לו יוסף בני הם אשר נתן לי אלהים וגו' כיון שהזכיר מלת בני הם הוציאם מן החושך והרע אשר היה דבוק בהם אז, אשר מזה יצאו ירבעם ויהוא, ועל רגע הזו נסתלק מהם זה הרע כיון שהכניסם תחת רשותו לומר בני כאשר בדוד שאמר בני אבשלום. ועל כן ויאמר קחם נא אלי ואברכם שנעשו תיכף ראוין לברכה ונחה עליו רוח הקודש. וזהו שאמר כאן הכתוב כי לכאורה קשה מאין נמצא לעשו הרשע תשובת הנני המורה על ענוה וזירוז (תנחומא וירא כ"ב), מאין קנה עשו מדת ענוה אחרי תועבותיו לפני ה' בכל יום. ואמנם כי יצחק אחר שקראהו לברך אותו כיוון לומר לו לשון בני בכדי להוציאו מן החושך והרע הדבוק בו שיהיה ראוי לברכה וינחה

עליו רוח הקודש, והנה תיכף נעשה רושם מזה בלב עשו שאמר אליו הנני בענוה וזירוז כאיש הטוב והמיטיב לכל. וביותר דקות נאה לומר כי כאשר אמר אליו בני הכניס בו בזה איזה דרגא ובחינת הארה ברגע הזו שהגיע לדרגא ובחינת אשר ויאמר אליו כלומר כי זו הבחינה אליו הוא כי מכוחו בא זה והיא המשיבה הנני בענוה וזירוז, והבן.

פסקה ב

ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי. לכאורה היה די לומר לו הנה נא לא ידעתי יום מותי כי זהו העיקר אשר היה צריך להודיעו, ואכן יצחק היה כמתמה בעיניו כי הנה עדיין לא היה זקן כל כך בשנים והיה חי עוד אחרי זה קרוב לששים שנה וקפצה זקנה עליו ועל כן אמר בלבו אולי לצד שראה ה' במיתתי אשר היא קרובה לבוא והביא הזקנה עלי כמו שאמרו רבותינו (תענית ה':) בשמואל הנביא שאמר הקב"ה לימות שמואל עדיין לא סיב כל כך וכו' עד קפצה עליו זקנה וכו' עד כאן. ולזה אמר הנה נא זקנתי שלא בעונתי ועבור זה נכנס ספק בלבי על יום המיתה כי בלא זה הייתי מחשב לפרק אב ועדיין רחוק הוא ומחמת הזקנה רואני אפשר פרקי סמוך לפרק אמי ועל כן לא ידעתי יום מותי.

פסקה ג

ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וגו'. לדקדק לשון אומרו ועתה שלכאורה מיותר וגם לשון שא נא אין לו פירוש וחז"ל אמרו (בראשית רבה ס"ה, י"ג) לשון השחזה חדד סכינך ושחוט יפה ועוד לאלוה מילין על פי אשר כתבנו במקום אחר להבין מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים נ"א, ה') וחטאתי נגדי תמיד ולכאורה יפלא כי איך יכנס זאת בלב האדם לחשש ספק על אחת מני אלף שהקב"ה אינו מקבל השבים לפניו למחול להם חטאם וכמה פעמים מפורשת היא בתורה וצונו עליה במצות עשה לשוב לפניו וכי על מגן צוה בזה שנשוב והוא לא ימחול ח"ו, ועוד כי הנה אפילו באדם קרוץ מחומר צוה הקב"ה ביד חז"ל (בבא קמא צ"ב.) אשר המוחל לא יהיה אכזרי אחרי בקשת המחילה, והגבעונים שלא מחלו על דמיהן נאמר בהן (שמואל-ב כ"א, ב') והגבעונים לא מבני ישראל המה, כי אין האכזריות מצויה בישראל כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (הלכות תשובה פרק ב' הלכה י') ומקרא מלא אמר הכתוב (משלי י"ט, י"א) שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע, ומכל שכן דכל שכן עד אין שיעור בוראנו יתברך שמו בעל החסד האמת שיכנס שום ספק בלב אדם שח"ו אינו מוחל על החטא אחרי התשובה.

ואמנם כי הנה שני מיני תשובה יש והם הנקראים בספרי מוסר תשובה תתאה ותשובה עילאה. כי תשובה תתאה הוא כמו שמבואר בדברי חז"ל (יומא פ"ו:) היכי דמי תשובה, באותו מקום ובאותה אשה וכו' וכן אמרו (קידושין מ"ט:) המקדש האשה על מנת שהוא

צדיק גמור אף על פי שהוא רשע גמור מקודשת שמא הרהר בתשובה וכו' כי תיכף כאשר מתחרט על חטאו באמיתיות לבבו, בזה משבר ומכניע כח הקליפה והרע שנעשה מן החטא. וכאשר מקבל עליו באמת לעזוב פשעיו מעתה, שלא יהיה כטובל ושרץ בידו, אז נמחל לו כל עוונותיו כיון שאינו עושאם עוד. והוא דמיון לאחד שקרע חתיכת בגד ממלבוש רעהו ונטל החתיכה והלך לו ואחר כך כשנתחרט הביא החתיכה לרעהו ונתנו לו ואולם עדיין אין זו תשובה מעולה כיון שעדין לא חיבר ודיבק החתיכה אל הבגד להיות כבראשונה.

ואמנם התשובה המעולה הנקראת תשובה עילאה הוא כמו שאמרו חז"ל (תנחומא בשלח כ"ד) הצדיקים בדבר שחוטאים בו מתרצים וכבר דברנו מבחינה זו במקום אחר. ושורש הדברים, כי רואה אשר בכל ענין עבירה שעשה, יעבוד עם תאוה וחמדה זו עבודת בוראו. כמו למשל בעבירות גסות הרוח החמורה מאוד מאוד והסמ"ג מנאה בשס"ה לא תעשה, והנה נמצאה בקדושה בעבודת ה' ומשובחת מאוד כשהיא על שלימות הראוי. הלא תראה שחז"ל אמרו (סנהדרין ל"ז.) לעולם יאמר אדם בשבילי נברא העולם ולכאורה זו גבהות גדול שיאמר אדם בלבבו אשר רק בשבילו נברא העולם, ואכן כי זה צריך אל העבודה אשר לא יספיק לו כל מה שלמד וכל מה שעבד עד הנה בתורה ובמצוות והכל יהיה לאין ולאפס בעיניו ויהיה נדמה לו כאילו לא עשה כלל, ובכל עוז ישתדל עוד בתורה ומצוות ה' כאילו רק עליו העולם עומד והוא מקיימו על כן צריך שלא יחשה ולא יתבטל אף רגע כמימריה ויעבוד בכל כוחו ועבודתו כי הרבה מוטל עליו והמלאכה מרובה ועל כזה נאמר (דברי הימים-ב י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה'. כי אם יבין האדם שכל מעשיו ודיבוריו ומחשבתו כולם עושים רושם בשמי השמים וכאשר עושה בהם מצוות ה' מיחד שמותיו הקדושים וגורם שפע וברכה רבה בכל העולמות כולם ואם עושה בהם דברי איסור מקלקל כל צינורות השפע וממעט השפע והברכה מכל העולמות כמאמר הכתוב (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות וגו' ופוגם ח"ו בשמותיו הקדושים ברוך הוא אזי ממילא ילהב לבו לעשיית המצוות עד אין שיעור, ולדקדק בהם על צד היותר טוב שיהיו נעשים ברוב אהבה וחיבה ואימה ויראה ודקדוק גדול בכל אופן היותר נאות בזריזות ונקיות וטהרות המחשבה, ויירא מלעשות דבר איסור קטן וגדול להיותו יודע הפסדו בכל העולמות. מה שאין כן אם ידמה אדם בנפשו שכל עשיותיו ח"ו אינן פועלים כל כך לא ידקדק בעשיית המצוות כל כך ולא יפחד מהעבירה כידוע.

ועל כן אמרו חז"ל (תנא דבי אליהו כ"ה) לעולם יאמר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב, כי לא יעצל בענוה של שקר לומר מי אני לעבוד כל כך ולבקש

גדולות ונפלאות, אעשה ככל שארי ישראל המוני העם הפשוטים אשר אינם מדקדקים כל כך בזהירות המצוות והנם עוסקים תמיד במקח וממכר וישיבתם בשוקים וברחובות ואף על פי כן ישראלים הם גם אני אעשה כמעשיהם. וזה הוא ענוה של שקר, והס"מ מעלה ענוה הזאת בלב האדם לבטלו מתורה ומצוות, ועל כן הזהירו שחייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם ויצחק כי אם ארצה בכל לבי לעבוד לבוראי כאשר אוכל בכל עוז ותעצומות אפשר יהיו חשובים מעשי כמעשה אברהם ויצחק כיון שבכל כוחי אעשה. ועל כן אמרו חז"ל (נזיר כ"ג:) גדולה עבירה לשמה וכו' שנאמר (שופטים ה', כ"ד) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקני מנשים באוהל תבורך וכו' נשים באוהל מאן נינהו שרה רבקה רחל לאה וכו' עד כאן. כי כל העשיות הנעשים לשם ה' אף אם הם עבירה ממש, חשובים הם מאוד. וראיה מיעל שבעלה בן אל נכר וכתיב בה מנשים באוהל תבורך. וכמו כן בכל העבירות יוכל להפכם למצוות ה'. ואם חטא בעריות ופגם בבריתו וגרם פירוד בין האורות העליונים והמדות הקדושות יוכל לעבוד בתאוה זו עבודת הבורא. ונודע מכתבי קודש האר"י ז"ל אשר אם אדם זוכה לקדש עצמו בשעת תשמיש על הכוונה הראויה בשלימות אין לך עבודה גדולה מזו וחשובה לפניו ברוך הוא עד בלתי שיעור וערך וזה מצות עשה ממש כמו פרו ורבו או מצות עונה, וגורם בזה נחת רוח ושמחה גדולה ויחוד גדול בכל העולמות. וכן אם חטא במאכלות האסורות, אם מעתה יכין עצמו לאכול על הכוונה הראויה שלא ליהנות באכילתו בשום אופן כי אם לשם ה' כמו שהתפאר עצמו רבינו הקדוש לפני מותו ואמר (כתובות ק"ד.) גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מעולם הזה אף באצבע קטנה וכו', וכן בחילול שבת ישתדל לשמרו בכל עוז על צד היותר חשוב וראוי. הנה זה דומה למי שקרע חתיכת בגד מבגד המלך ואחר כך נתחרט והחזיר החתיכה להמלך ותפר ודבק אותה לבגדו בתכלית היחוד עד אשר לא ניכר כלל אם היה קרוע כי נתחבר ונתיחד כבראשונה. וזה אשר נקרא תשובה עילאה כי נתיחד כבראשונה על תכלית השלימות. והנה בדרך הלזו יש דרכים הרבה בארנום בחיבורנו סידורו של שבת (שורש הששי ענף ב' ג') ובמקום אחר.

ושורש הדברים כי גם בלא זה אשר הזכרנו, יוכל לעשות מעבירה מצוה, והוא שישתדל בכל עוז שאחר כך ילמוד בתורת ה' ותפילה ויזכור למו גודל התאוה והבערת האש החזק ורב התענוג שהיה לו בעת שעבר העבירה, כן בתאוה וחשק הזה אשר בערה בו כאש וברוב השמחה והתענוג, יעבוד את ה' אלהיו בתורה ותפילה ומעשים טובים. ועל בחינה זו אמרו (ברכות ל"ד:) במקום שבעלי תשובה עומדין וכו'. כי הצדיק הגמור לא יוכל לידע כלל אם יש תאוה וחשק וכלות הנפש כזה בעולם כמו הרשע שעבר עבירה

ונפשו יודעת איך השתדל עליה ולבו בערה בו וכמה מחשבות חשב וכמה פעולות פעל עד הגיעו למעשה העבירה. ובעת עוברו העבירה הנה בודאי נעשה מקושר ומדובק בכל כוחי חושיו ושכלו ולבו להעבירה עד שבעת ההיא אם יקראנו אדם לא יעננו ואם ישאלנו אדם לא ישיבנו ובשעת מעשה הוא בטל ממציאות ממש. ועל כן הוא יוכל לידע איך לעשות המצוה ברב התאוה והחשק באש להבה ממש. ולזה אמרו חז"ל (עבודה זרה ד':) לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה. פירוש שהקב"ה עשה זאת בכוון להטעימו בגודל לבת אש התבערה באותו מעשה בכדי לידע איך לעשות תשובה אחר כך בעשותו אחת ממצוות ה' בתאוה וחמדה הלזו. ועל כן אמר וחטאתי נגדי תמיד כי היה תמיד נגד עיניו חשק החטא שהיה לו בעת עוברו, בכדי לעבוד ככה את ה' אלהיו. **ועוד** יש דרך ה' בזה והוא בחינת מעביר על מדותיו ששבחוהו חז"ל כי בכל המדות והתאוות בכולם נאמר (הושע י"ד י') צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, ואפילו בדבר אחד ועבירה אחת אמרו חז"ל כזה (נזיר כ"ג.) בבנות לוט הם שכיוונו לשם שמים נאמר בהן צדיקים ילכו בם. הוא שכיוון לשם עבירה נאמר בו ופושעים יכשלו בם והכל כנאמר כי גדולה עבירה לשמה להיות בכלל צדיקים ילכו בם ומכל שכן במדות הנטבעות בלב האדם שיש בהם שתי בחינות האלו והוא כמו שאמרו חז"ל (שבת קנ"ו.) האי מאן דבמאדים או גזלנא או מוהלא וכו', פירוש כי מי שנברא במאדים הנה טבעו נוטה לשפוך דם והראו חז"ל אשר יש בזה שתי בחינות הנזכרים להיות צדיק או רשע והבחירה ביד האדם לבחור לו כזה וכזה ואל יאמר האדם כי הן אני נברא בטבע הרעה לשפוך דם וקשה לי להפוך טבעי ומזגי שנבראתי בה כי לא יצרך להשוות כי יכול הוא להיות בטבעו ולא יעבור עבירה בשום אופן ואדרבה יעבוד בה עבודת ה' לקיים מצות מילה בבנו שהוא מצות עשה דאורייתא או בבן אדם אחר שהוא גם כן מצוה עד אין שיעור. וכן מי שהוא רועה זונות, ידוע אשר זה נברא בתולדה בטבע לרוץ להשפיע ולהיטיב לחבירו ועל כן על פי הרוב כל הנואפים הם טובים בטבע לענין צדקה וכדומה כי זה טבעו אשר נולד בה. והנך רואה כי יש בהם שתי בחינות אלו רע וטוב, טוב שיוכל תמיד לרדוף בכל כוחו להשפיע לעניים וללומדי תורה מטובו להנהותם מפרי צדקתו, אשר נודע שמצות הצדקה היא עד אין שיעור וערך. וכן יוכל ח"ו לילך ברע לחטוא בגילוי עריות, וזה נקרא מעביר על מדותיו שמעביר על מדותיו הרעים להפכם לטוב לעבוד בהם עבודת מלכו. **וזה** מה שאמר יצחק לעשו בנו ועתה שא נא וגו' נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה כ"א, ו') אין ועתה אלא תשובה כי הנה יצחק בודאי ידע וראה שיצא עשו אדמוני והוא סימן שיהיה שופך דמים וגם אחר כך ראה אותו הולך בשדה לטרוף טרף ועל כן לימדו דרך התשובה

לשוב לה' אלהיו ולהפך מדותיו הרעים לשם ה' ואמר לו לשון התשובה בלשון ועתה כי אמר לו הרי לא ידעתי יום מותי ורצוני שאזכה שתעשה תשובה בימי כמו שזכה אבי אברהם שעשה ישמעאל תשובה בימיו, ועל כן ראוי שתשוב תיכף ביום הזה כאומרם ז"ל (שבת קנ"ג.) שוב יום אחד לפני מיתתך וכו' ישוב היום שמא ימות למחר וכו' עד כאן. וגם זה כיוונו חז"ל שאמרו אין ועתה אלא תשובה כי אין עת לתשובה ובכל רגע ורגע זמניה הוא ועל כן היא קרויה ועתה שתמיד עתה וזמנה. ועל כן הנה ועתה שרצוני שתיכף תעשה תשובה הן על העבירות שעשית להפכם לטוב והן סתם מדותיך הרעים לעבוד עמם עבודת שמו יתברך. ועל כן שא נא כליך וקשתך לשון נשיאות שתשא כל כליך המוכנים לרציחה למעלה למעלה לעשות עמהם מצוות הבורא יתברך וצודה לי צידה, לי לשמי, שאוכלם לשם ה'. וחז"ל אמרו (פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ב) אחד לפסח ואחד לחגיגה והן המה מצוות הבורא יתברך.

או יאמר שא נא שתשא כליך וגו' מצד זה לצד זה להפך מדת הרציחה לעבודת ה' יתברך, ורמז לו בזה על העתיד לבוא שיעשה כאשר נברא לתכלית שלימותו שיהיה איש שדה לחרוש ולזרוע להכין מאכל ליעקב ויכתת חרבותיו לאתים וחניתיו למזמרות לחפור ארץ בשביל יעקב אחיו ובזה יהיה נטפל למצוה ויהיה חשוב כעושה מצוה. ועוד רמז לו בזה על ד' מלכיות שנגזר על ישראל להיות בארץ לא להם כדברי חז"ל (בראשית רבה ס"ה, י"ג) ועל כן אמר לו ממה נפשך שא נא כליך לטוב אם יזכו ישראל אז יהיה החרב למענו לשמשו ותגיע לשלימותך. וח"ו אם לא יזכו ויוכרחו להשתעבד ודאי יותר טוב יהיה להם שישתעבדו תחת ידך ויהיו תחת ידך משיהיו תחת כל הארבעה מלכיות.

וצא השדה וצודה לי וגו'. בזה הכתוב לימד אותו דרך ה' עבודה גבוה ונורא מאוד איך שיהיו כל מעשיו לשם שמים ובכל דרכיו ידע ליחדא שמיה דקודשא בריך הוא ושכינתא גם בעבודתו בשדה בחרישה ובזריעה וצידת חיה ועוף. כי כל הדברים שבעולם מקטן ועד גדול כולם לא נבראו רק להיות על ידם יחוד שמו יתברך באמת ובתמים, וכמאמרם ז"ל (מובא בעשרה מאמרות) חנוך תופר מנעלים היה ועל כל תפירה ותפירה היה מיחד ואומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. כי הלא נודע אשר אין בכל הארץ כי אם מה שיש כנגדו בשמים ממעל וכל הדברים שבעולם מחוט ועד שרוך נעל בהמה ורמש ועוף ודג וצומח ומתכות ואבנים טובות ומרגליות ושאר אבני בנין והרים וגושי עפר, ממלוא נימא עד קרני ראם לכולם יש להם שורש במרכבה העליונה יתברך שמו אשר שם ארבעה פנים לאחד, פני אדם, פני אריה, פני שור, פני נשר, והם שרשים כוללים לכל אשר בארץ הלזו. כי אריה מלך בחיות ושור בבהמות ונשר במעופפים ואדם על כולם.

ושורש כולם הוא אותיות התורה אשר בה נברא העולם כמאמר חז"ל (ריש בראשית רבה) בו הביט הקב"ה וברא את העולם. והוא בעשרה מאמרות שדברה התורה שנאמר בה יהי רקיע מזה נברא הרקיע וכל צבאיה. ועד הנה קיום הרקיע הוא אותיות הללו העומדים בה לעד ולעולמי עולמים כאשר כתבנו[8] בשם **הבעש"ט** זי"ע פירוש הפסוק (תהלים קי"ט, פ"ט) לעולם ה' דברך נצב בשמים, שזה הדיבור מאותיות התורה הניתן בשמים בעת הבריאה שבהם נבראו, הם העומדים שם לעולם וזה קיום השמים עד עתה. וכל דבר ודבר שבעולם כולם שואפים חיותם וקיומם ומעמדם מאותיות התורה שניתן בהם ביום ברוא ה' ארץ ושמים וכולם רומזים לאורות גדולים ונפלאים מעשה ידי יוצר בראשית אשר במרכבה העליונה.

ועל כן כמו שאדם מיחד שמיה דקודשא בריך הוא ושכינתא בתורה ותפילה ומעשה המצוות, שנעשה הדיבור כמעשה ליחד תיבה אל תיבה ואות לאות וכולם ליחוד שמו יתברך הנודעת לחכמי לב, כן בכל דברים הגשמיים אשר בארץ מי שחלק לו אלהים בבינה, נפשו יודעת מאוד איך ליחד על ידם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא. כי גם המה אין חיותם כי אם מאותיות התורה, ומעורר בזה שרשם במקום עליון בשיעור קומה, ואותיות שמו יתברך ויתעלה מאירין על ידי זה בהארה נפלאה גדולה עד מאוד ויחודים האלה חשובים לפניו יתברך ביותר ויותר וכמשל שאמרו חז"ל (חגיגה י"ב:) בפסוק (בראשית א', ב') והארץ היתה תהו ובהו מכדי שמים אתחיל ברישא מאי שנא דקא חשיב מעשה ארץ תנא דבי רבי ישמעאל משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו השכימו לפתחי השכים ומצא נשים ואנשים למי משבח למי שאין דרכו להשכים והשכים וכו' עד כאן. כי זה שמיחד שמו יתברך במעשה התורה והמצוות הניתן משמים, נקרא דרכו להשכים. כי זה דרכי התורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום לעשות שלום בפמליא של מעלה ליחד המדות הקדושות והפרצופים הנוראים, וכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה היא וזה דרכה מאז ליחוד שמו יתברך. אבל יחוד שמו יתברך המגיע אליו ממעשי ארץ, זה נקרא אין דרכו להשכים. לצד שהאורות שלמעלה הניתנים בהם נתלבשו בגשמיות עפר הארץ ונתעטפו בתאות הלבבות הבא משורש הרע. ועל כן נקרא והארץ היתה תהו ובהו מפני מדור הקליפות השוכנים על מעט חיות הקדושה שבהם. כי הגשמיות הבא מהקליפות נקרא תהו ובהו וחושך וגו' כשמם כן הוא, מדבר שממה. ויאמר אלהים יהי אור שהשפיע והופיע מעט אור מאורו יתברך בכדי שהצדיקים יבדילו האור, מן החושך שבהם, ללקט אורות ולהעלותם למעלה, ויכניעו וישפילו התאוה והקליפה להורידה

[8] וכן הוא להדיא במדרש שוחר טוב על פסוק זה.

למטה. וכשהאדם עוסק בהן, אם יושלך בהן איזה צד דצד על אחת מני אלף לעשותם בשביל תאות לבבו אז לא יגרום יחוד שמו יתברך, כי הם שני הפכים. התאוה שורש הרע. ויחוד שמו הוא, שורש הקדושה ועל כן זה נקרא אין דרכו להשכים. ואולם כאשר יזכה האדם להכניע שורש תאות מורשי לבבו וישים על זה דעתו ומחשבתו שיגרום בעשיותיו יחוד שמו יתברך, את זה הקב"ה משבח ביותר ביותר. והתחיל במעשה ארץ ברישא כי מי שזכה לעשות מדברים הגשמיים כאלה יחוד שמותיו, ואורות הנפלאים מזהירים כזוהר הרקיע וכוכבים, לעולם ועד. חשובים לפניו יתברך יותר מהיחודים הנעשים על ידי תורה ומצוות המכונים על שם השמים. ועל כן הקדימו יעקב ומשה ברכת זבולן לברכת יששכר אף שזה הוא העוסק בפרקמטיא ומכין מזון ליששכר אחיו העוסק בתורה.

והנה להודיע בפרטות איך שנעשה היחוד מכל הדברים המגושמים לא יספיק כל הניירות והוא דבר שבלתי שיעור וערך, וזה באבנתא דלבא תלי מי שרוצה באמת ובתמים רק יחוד שמו יתברך ולא לשום תאוה ורצון בשום אופן בעולם, ויש לו שכל ובינה והשגת חכמה ומדע להבין בכל הדברים הבאים לפניו איה איפוא מקומם מוצאם ומובאם בשרשם במרכבה העליונה באיזה בחינה ובאיזה מדה. כמו למשל באכילה הנה כל מיני מטעמים ומעדנים ותבשילים שונים זה מזה לכל אחד יש שורש בפני עצמו במקום עליון וכמו שתראה בדברי האר"י ז"ל שמחשב ז' מינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל כל מין מאין נצמח ואיה מקום שורשו, וכן בכל מיני מעדנים. ולכן תראה שיש מעדנים המתוקים לגמרי ומעדנים שהם עפוצים ומעדנים המרים ואף על פי כן טובים לאכילה וכולם נצמח משורש ג' קוין ימין ושמאל ואמצע שהם חסד גבורה ותפארת המכריע ביניהם. ובכולם אין בהם רק אותיות התורה המונח בהם להחיותם, ואם ככה יודע, ולבו בוער ליחדא שמיה דקודשא בריך הוא ושכינתא בכל עוז ותעצומות הרי הוא מיחד באכילתו אורות העליונים ביחודא שלים באור המאיר למאוד, וחשובים לפניו יתברך במאוד מאוד יותר מיחודים הנעשים בתורה ומצוות. וככה בכל חפץ וחפץ שברא הקב"ה בעולמו, וכל דיבור ודיבור שאדם מדבר, לכולם יש להם מוצא באורות עליונים והמשכיל מבין איך לגרום על ידיהם יחוד שמו יתברך. ועל זה אמרו חנוך תופר מנעלים היה ועל כל תפירה היה מיחד יחודים כי היה יודע שורש כל חפץ אשר בשמים ממעל מקטן ועד גדול על כן היה מיחד בכוחו יחוד שמו יתברך על ידי תפירתו.

ואמנם גם על פי פשוט יש להבין יחוד הנעשה על ידי מלאכת התפירה כי המחשבה שבראש אשר מחשב בעת ההיא אל המלאכה, הוא בחינת יו"ד משמו הגדול יתברך

כנודע. וה' אצבעות ידיו התופרים, הוא ה' הראשונה. והמחט עם חוט התפירה הוא הוא"ו. והמנעול, ה' אחרונה, כלי המקבל לתוכה פרסות הרגל, והרי מיחד בזה ד' אותיות שמו הקדוש ביחודא שלים. או על דרך זה כי האדם אשר לא נפסק ממנו אהבתו ויראתו יתברך, אהבה ויראה הרוממות, הם בחינת י"ה שבשם. והאדם בעצמו הוא הוא"ו, והמלאכה הנעשית לשם ה' לעובדו בזה, היא ה' אחרונה או כי נקב התפירה הוא יו"ד, וה' אצבעות ידיו וחוט התפירה והמחט, ו'. והמנעול ה' אחרונה, הרי נשלם שם הוי"ה שמו יתברך ביחודא שלים. וכן בכל החפצים והדברים שבעולם יש בהם יחוד שמו יתברך כנזכר. והכל, אם אין בהם כוונה לשום תאוה וחפץ בעולם כי אם כוונתו לתאות לבו קצת דקצת אז אדרבה שורה הסטרא אחרא על המלאכה ההיא, ופשיטא שאינו גורם יחוד שמו יתברך. וכן אפילו במצות הבורא יתברך אם אינו עושה לשם ה' לעובדו על ידי זה רק לקנות לו שם בארץ ולהתפאר בהם לפני הבריות או לשאר שטות הבלי העולם אז שורה הס"מ על המצוה ההיא ואין נחת רוח לבוראנו מזה, אדרבה כביכול צער לפניו ונקרא האי שופרא דבלי בעפרא. כמו ששמעתי דבר זה יוצא מפי צדיק שאמר זאת בבית הכנסת בעת אשר דרשתי ברבים דרכים האלו. ובכל הדברים שבעולם מעשי המצוות והתורה והאכילה ושתיה וההליכה והישיבה והקימה ודברת בני אדם אם יש בהם כוונת אמת לשם ה' בדחילו ורחימו סגי, זה העולה לשמים לנחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם ליחוד שמו יתברך.

ועל כן יצחק כאשר ידע שעשו מוכרח להיות איש שדה לחרוש ולזרוע ולעסוק בל"ט מלאכות הידועים אשר ניתנו כולם לתיקון אמת וליחוד שמו, אמר לו וצא השדה, שבכל עבודתו בשדה לא יכוון רק יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא הנרמז במלת צ"א מספר הוי"ה ואדנ"י, להוציא על ידי זה הארץ מקללותיה לתקן העולם על ידו לגרום בזה נחת רוח ליוצרו. והכל כשיעשה תשובה קודם על כל אשר עשה באמת ובתמים ואז יעשה שדה חקל תפוחין שדה הראוי לזריעה כריח שדה אשר ברכו ה' וישרה הקדושה על עשיותיו. ובזה וצודה לי ציידה, לי לשמי כאמור, לשם מצות פסח וחגיגה. או לי לשמי לכוון כוונת יחוד שמו יתברך בעת אשר יצוד ציד חיה או עוף וישרה קדושת ה' על המאכלים אשר יביא לו. ואז,

פסקה ד

ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי וגו' ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. צוה לו בפירוש להכין לו מאכלים כאשר אהבה נפשו לא גופו והוא שיהיה בקדושה ובטהרה וישרה שם ה' עליהם ובכוונת אמת לשם ה' ואז יאכל למען יברכו כי אז יהיה לו כח על

ידי המאכלים להמשיך אליו ברכה ושפע רבה. והוא דוגמת מה ששמעתי מפי אדמו"ר הרב הקדוש המפורסם נזר הקודש איש אלקים מוהר"ר **יחיאל מיכל** זללה"ה שאמר על פסוק (דברים ל', י"ט) למען תחיה אתה וזרעך וגו' ותמה איך יצוה הבורא שנעשה המצוה למען נחיה וכי זה עבודתו יתברך לעבוד אותו על מנת לקבל פרס ח"ו הלא זה עיקר עבודתו שנעשה רק לשמו יתברך ולא למען טובותינו. ואמר בפירושו כי הנה האדם העושה המצוה לשם ה' ובאהבה ויראה וכוונת אמת אז יש למצוה ההיא חיות הרוחניות למעלה למעלה ואורה מבהיק ומצהיר ויש לה כח להשפיע על ידי זה כל בחינת הברכה ורחמים ושפע החיים לכל באי עולם ואם ח"ו אין במצוה חיות הרוחניות אין בה כח להמשיך הברכה לעולם. ועל כן צוה הכתוב שנעשה המצוה על זה האופן שנוכל להמשיך על ידו שפע והברכה לעולם והוא על ידי עשותה באהבה ויראה וכוונת אמת לשמו יתברך. וגם כאן אמר לו יצחק שיעשה המטעמים על זה האופן שהוא יאכל למען יברכו שיוכל להמשיך על ידו יחוד שמו יתברך שיעשה באכילת מטעמים האלה כל מיני ברכה ושפע. וכל זה תעשה בטרם אמות כאמור למעלה כי ביקש ממנו שיעשה תשובה בימיו כמו שעשה ישמעאל תשובה בימי אביו ועל כן תיכף תלך לשדה בתשובה שלימה ובכוונות האמורין לתקן את השדה שדה ה' בכל טוב וברכה, ותהפך כל מדותיך לטוב לשאת את כליך המכוונים לרציחה למעלה למעלה לעשות עמהם יחוד שמו יתברך הכל כנאמר.

פסקה ה

ורבקה שומעת וגו'. לכאורה לפי סדר לשון הכתוב היה לו לומר ותשמע רבקה בדבר וגו'. ואכן יאמר הכתוב כי אחר כל הדברים האמורים בענין שצוה יצחק לעשו לעבוד עבודה בשדה לשם ה' וליחוד שמו יתברך ולימדו דרך ה' בשני אופנים האמורים בכל זה. הנה רבקה לבד, היתה שומעת זאת בדבר יצחק אל עשו, כי היא לבדה היתה מבינה על כל אשר אמר בכוונתו למען יוכל להמשיך הברכה על ידי זה. אבל עשו הרשע לא שמע כזאת ולא נתן לב כלל לכל הדברים האמורים כי אם וילך עשו השדה לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ה, י"ג) ולא חפץ לעשות תשובה בימי אביו להניח מדת הרציחה שבו להפכו לטוב כי עוד טומאתו בו כבראשונה לצוד ציד כאשר ימצא להביא טרף לבני ביתו ולאביו גם כן למען יברכו, אבל לא כיוון לשם ה' כלל וכלל ולא עשה כאשר צוהו וצודה לי צידה שיצוד על כוונת להביא ליצחק אבל הוא הלך סתם לצוד ציד להביא אבל לא להביא אל אביו כאשר צוהו.

פסקה ו

ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר וגו' לפני ה' וגו'. להבין מלת לאמר הנכתב בפסוק הוא כי רבקה אמרה אל יעקב דברים המתקבלים על הלב לומר לו שבודאי כן נכון לעשות, כי לכאורה הלא יאמר יעקב הצדיק איך אגזול הברכות בערמה מעשו אחי אם רצון אבי לברכו באיזה טעם ושורה אגזול הברכות מאתו, ועל כן אמרה לו והסבירה לו טעם הדבר, כי הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר פירוש כי כפל לו והסביר לו לומר דוקא הביאה לי ציד פירוש לי לשמי בכוונת אמת לשם ה' באופן אשר אברכנה לפני ה' שתסכים השכינה על ידי שישרה קדושת ה' על מאכליך אשר תביאם. ואנו באמת ידענו אשר זאת לא יהיה בעשו לעולם שישרה ה' על מעדני מטעמיו ובודאי לא תסכים השכינה בברכתו ולא יוכל כלל להמשיך על ידי מאכליו ברכת ה', ועל כן אין זה גזילה בשום אופן כי לו בודאי לא יהיו וכגון זו כופין על מדת סדום כי הוי זה נהנה וזה לא חסר. ובפרט לאשר כתבנו בקניות הבכורה מעשו כי היה יעקב מוכרח ליקח כל העבודה אליו, שגם בבחינת העשיה לעבוד עבודת משא עבודת הארץ בשדה, יטפל יעקב בהם, חוץ מאהל תורה. ועל כן ממילא צריך לכל הברכות אף ברכת עולם הזה. וגם כל הדרכים הללו שלימד יצחק לעשו הכל שייך ליעקב לבד ואין לעשו חלק בהם. ואכן כי זאת לא היה יודע יצחק מקניות הבכורה ועל כן לימד זאת לעשו מה שאין כן רבקה שהיתה יודעת, ידעה שזה אינו שייך רק ליעקב. ועל כן הנה,

פסקה ח

ועתה בני שמע בקולי וגו' לך נא אל הצאן וגו' יברכך וגו'. אמרה לו תיבת ועתה לרמז גם כן על התשובה שיעשה תשובה קודם קבלת הברכות כי תשובה הוא דבר שאין לה שיעור ואף צדיקים גמורים נצרכים אליה כנודע מאדם וראובן ודוד וכדומה, וקודם קיבול הברכות טוב שתעשה תשובה כדי שישרה עליה כח קדושת ה' ויהיה נתפס ברכת אביך בך. ולך אל הצאן וגו' ואעשה אותם מטעמים לאביך כי אני בודאי אעשה אותם לשמו לשם מצות פסח וחגיגה ושאר כוונות הצדיק, וכאשר אהב שישרה קדושת ה' על המאכלים, ואז והבאת לאביך ואכל בעבור אשר יברכך כי אחר כך בודאי יאכל למען יברך אותך כי יוכל להמשיך על ידי המאכלים כל טוב וברכה ולך נאה לברך.

פסקה יא

ויאמר יעקב אל רבקה אמו וגו'. מה שהוצרך הכתוב לפרט אל רבקה אמו והיה די באומרו אל רבקה לבד ואכן יאמר הכתוב כי על עיקר הדברים הודה יעקב לדברי אמו וזהו ויאמר יעקב אל רבקה אמו שאמר דברים כרבקה אמו לומר אשר בזה ודאי לא יהיה אשמה בדבר על אשר אגזול הברכות מאתו כי הן עשו אחי איש שעיר פירוש גבר שיידן

כמא דאת אמר (ישעיה י"ג, כ"א) ושעירים ירקדו שם, כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ה, ט"ו). ועל כן לאשר נאחז בקליפות ורע אי אפשר לו לעשות מצוה בלי שום תערובת פסולת ורע בשום אופן בעולם גם לדעת ר' לוי שם שאמר משל לקוץ וקרח שעמדו על הגורן ועלה המוץ בקוץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעביר וכו' יאמר כי עשו אינו יכול לעשות תשובה בקל להסיר מעליו שורש הקליפות והרע הנאחז בהן על כן ודאי הברכות לא יגיעו על ראשו ואנכי איש חלק חלק ה' ולי בודאי יגיעו ובפרט אחר קניות הבכורה שמן הדין הברכות שלי הם כנזכר ובודאי צדקת בדבריך אשר אין בזה שום נידנוד בשום פנים וזה נהנה וזה לא חסר. ואכן את זה אני ירא,

פסקה יב

אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע. כי הוא יחשדני שאני רוצה לגזול הברכות מאחי כי הוא סבור שעשו ראוי לקבל הברכות, ושלו אני נוטל. ובזה והבאתי עלי קללה ולא ברכה. לגודל צדקתו תלה הקללה בו ולא חפץ לומר ויביא עלי קללה מפני כבוד אביו, שהצדיקים לא יקללו כל כך במהרה. וגם לאמו לא חפץ לומר כן ותביא עלי קללה רק תלה על עצמו והבאתי וגו'. וכפל לומר ולא ברכה לומר שאף ברכתי שהיה ראוי שאבי יברך אותי, לא יברך עוד, אחרי ראותו ערמתי.

פסקה יג

ותאמר לו אמו עלי קללתך בני וגו' קח לי וגו'. הרי הקללה יתלה בי ולא בך אך שמע בקולי ותקיים מצות כיבוד אם ושומר מצוה לא ידע דבר רע ובודאי ברכה תקבל ולא קללה, וגזל אין בזה כי קח לי משלי כמאמר חז"ל.

פסקה יד

וילך ויקח ויבוא לאמו וגו'. מגיד הכתוב בזה צדקת הצדיק יעקב כי אחר כל אלה לא רדף יעקב אחרי הברכות בשבילו להתברך בברכה כי אם מצד שאמו צותו בזה והוא מצות עשה מדאורייתא כיבוד אם, ועבור זה טרח ויגע והכניס נפשו בסכנה לקיים מצות כיבוד אם ולא למענו כלל ועל כן הנה רק הלך ויקח ויבוא לאמו לצד מה שגזרה עליו אמו.

פסקה טו

ותקח רבקה את בגדי עשו וגו' ותלבש את יעקב ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידי וגו' ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה ביד יעקב בנה. מודיע הכתוב כי יעקב לא קיבל עליו זה הדבר כאשר פירשנו למעלה רק מצד מצות כיבוד אם ועל כן ותקח היא ותלבש ותתן ולא הוא עשה כלל בזה הדבר כי לא אץ יעקב אבינו אחר זה לרוב צדקתו ועד אשר לא נתנה לו בידו ממש לא לקח את אלה כי אם עד אשר נתנה את אשר עשתה ביד יעקב בנה בידו ממש אז הוכרח לעשות שליחות אמו לקיים מצות התורה

כאמור. וגם רבקה כיוונה שלא לעשות יעקב שום דבר למען לא יתלה האשמה בו והיא אמרה עלי קללתך בני והראתה ליעקב כי ח"ו היא תקבל הקללה כי היא עשתה את כל המעשים.

פסקה יח

ויבוא אל אביו ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני. מגיד הכתוב כי עשה יעקב בחכמה נפלאה כי יעקב היה ירא פן יכירנו אביו בקולו ועל כן לא אמר תיכף יקום אבי וגו' כעשו או בלשונו קום נא שבה ואכלה מצידי וגו' פן יהיה בעיני אביו כמתעתע כי הוא היה שולח את עשו להביא ועתה הנה יעקב בא. ועל כן אמר לו תחילה סתם אבי כאילו רוצה לדבר עמו איזה דבר ואז אם היה יצחק שואלו מה אתה רוצה בני יעקב היה משיב לו כי אמי שלחה אליך מטעמים לאכול, ואמנם כאשר ראה שאביו שואלו מי אתה בני שלא הכירו בקול יעקב אז אמר בלבו ודאי מאת ה' נסבה שאקבל הברכות. על כן,

פסקה יט

ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו וגו' קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך. כי אחר אשר שאל אותו מי אתה השיבו אנכי עשו וגו' וידע אשר ודאי הצליח ה' דרכו ולא יכירנו עוד ועל כן אמר בעבור תברכני נפשך כלומר בודאי תברך אותי בלתי ספק ותסכים השכינה על ידך כי ראה שה' אתו ובלבל את יצחק שלא יכירנו בקולו, ודאי כוונת ה' על הברכות שיקבל יעקב כאשר שמעה רבקה ברוח הקודש.

פסקה כ

ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצוא בני. לכאורה אין זה סדר לשון הכתוב והיה לו לומר איך מצאת זה במהרה בני, כי למציאה לא שייך מהירות שימהר אדם למצוא כי לא בו תלוי המציאה למצוא שימהר או יאחר. ואכן הנראה כשאמר יצחק לעשו וצודה לי צידה היתה כוונתו על שני דברים אחד כאשר כתבנו למעלה שיכוון לשם מצות ה' מצות כיבוד אב ולשם פסח וחגיגה ושארי דברים האמורים שם. והשני כיוון יצחק באומרו לי כי מאחר שיצחק היה צריך לציד הזה לקרבן פסח או חגיגה והיה ירא אולי יזדמן לו בשדה ח"ו איזה דבר אשר פסול לקרבן כמו מוקצה או נעבד או פסול כלאים וזה הוא דבר אשר לא יוכל לידע אם כשר הוא, ועל כן היה דעת יצחק שלא ירדוף עשו אחרי הצאן שבשדה לצודם רק ימתין עד ישקיף ה' ויזדמן לו שיהיה בא אליו במקרה לפניו אחת מן הצאן והכשבים, ובזה ידע אשר דבר שזימן ה' ודאי טהורה היא כי לא יזמין הקדוש ברוך הוא ח"ו דבר שיש בו תקלה למצוותיו, וכאשר היה בתיבת נח שלא היה יודע נח הצדיק את מי יכניס ואת מי ידחה והמתין עד שממילא באו שנים שנים באו אל נח וגו' שמאליהם באו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ב, ח') וזה כיוון באומרו וצודה לי

צידה שיהיה הצידה בא אלי ולא שתהיה אתה רודף אחריה רק שממילא יבוא לפניך, ועל כן כשבא יעקב לפניו עם הצאן עשויות והוא סבור שזה עשו וצידו אמר לו מה זה מהרת למצוא וגו' פירוש כי אתה מהרת לרדוף אחרי הצידה ולא אוכל לידע מה זה אם כשר או פסול כיון שלא המתנת עד יקרה ה' לפניך. ולזה השיבו,

ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני. לא כמו שאתה חושב שאני רדפתי אחר זה רק תיכף בבואי השדה הזמין לי ה' אלהיך לפני זאת ובודאי כשירה היא וראוי לקרבן. והנה בזה שאמר לו ה' אלהיך לפני, רמז בזה חכמות נפלאות. א' כי זה הבחינה שאני אומר עתה כי הקרה וגו' היא בחינת אלהיך כלומר שאתה מלומד בנסים האלה, והן בבוא אליעזר עבד אברהם אל המעין לבקש בת זוגך הזדמן ה' אלהיך כך והנה רבקה יוצאת ובנסים נפלאים שעשתה הנסיון שניסה אליעזר ונתברכו מעשה ידיה והמים יצאו לקראתה כאשר כתבנו שם. ועל כן אלהיך דייקא הוא הקרה זאת גם עתה לפני לפי שלצרכך הוא ותמיד הקב"ה מזמין לך את אשר תצטרך ועל כן תיכף כצאתי את העיר הקרה ה' לפני. ב' לפי שהוצרך לומר אלהיך כאמור חשש אולי ח"ו יהיה במשמעות הדברים אלהיך ולא אלהי ועל כן הקדים לומר ה' רצה לומר ה' שהוא אדון כל הארץ ומהוה כולם, וכולם תחת ממשלתו, ונכנס בזה תחת רשות מלך מלכי המלכים הקב"ה. ואז היה מותר לו לומר אחר כך אלהיך שהוא עושה לך נסים כאלה, ובלתי זה לא היה רשאי לומר אלהיך לבד וכאשר נודע מתשובת בן החכם שאומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם שהיה לו לומר אותנו כי באמירת אתכם אין חילוק בינו לתשובת בן הרשע שאמר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו. ואולם בזה שאמר קודם ה' אלהינו הוכיח בדבריו שהוא תחת ממשלת אלהי השמים כנודע. ג' כיוון באומרו לפני כי נודע כאשר הקב"ה רוצה לעשות נס צריך להיות גם השליח שנעשה הנס על ידו ראוי לזה כאומרם (תענית י"ח:) נבוכדנצר מלך כשר היה והיה ראוי להעשות נס על ידו ולזה גם כי הקרה ה' היה צריך להיות גם לפני שאהיה ראוי שיעשה נס על ידי. ועל כן אמר שניהם כי הקרה ה' אלהיך לפני כי שניהם היו מצטרכין לעסק הזה. ועל כן כשמוע יצחק כל דברי חכמה האלה,

פסקה כא

ויאמר יצחק אל יעקב גשה נא ואמשך בני האתה זה בני וגו'. ולכאורה בני הראשון מיותר הוא ואכן אמר לו כי אחרי שמעו כל דברי החכמה הזאת ידעתי בודאי אשר אתה בני ולא איש אחר כי לא ימצא דעה כזו באנשים אחרים כי אם בבני יוצאי חלצי, ואמנם את זה אני מסופק אם אתה בני עשו וכבר עשה תשובה שלימה שיצא מפיו דברים הגונים

נפלאים ראוים לחכמי לב, וידעו אומרם ז"ל (עבודה זרה י:) יש קונה עולמו בשעה אחת. אם לא בני עשו אתה רק בני יעקב כי בני ודאי אתה.

פסקה כב

ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו וגו'. פירוש הגשתו היה גם בתורת יעקב כי אחרי שמוע מאתו שאמר גשה נא ואמשך בני כאשר פירשנו שבני אתה ודאי ואין הספק רק אם הוא עשו או יעקב. השכיל יעקב בדעתו כי יצחק רוצה לידע מי הוא בכדי שידע באיזה ברכות יברכו אם הראוין לעשו או ברכות הראוין ליעקב ונמצא אף אם יכירו לא יהיה בלבו עליו כלל ועל כן ויגש יעקב אל יצחק גם אם יכירו שהוא יעקב גם לזה גש.

ויאמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו חז"ל (בבראשית רבה ס"ה, כ') דרשו הכתוב הזה בכמה פנים אין מספר וכולם לדבר אחד נתכוונו לומר אשר יעקב נתברך בקול, ועשו בידיו. ולכאורה ממשמעות פשט הכתוב לא נשמע כלל שנאמר מקרא זה לברכה רק שהקול נדמה לו כיעקב והידים ידי עשו. ואכן כן יאמר הכתוב כי אחר שראה יצחק שאין זה איש אחד לבד, שיהיה או יעקב או עשו, רק נחלק מחציו ולמעלה קול יעקב, והידים כעשו. ובודאי איזה שינוי יש כאן או שנשתנה קול של עשו לקול יעקב או להיפך, ועל מה עשה ה' ככה לעשות באדם אחד שני בחינות אם לא שרצונו שלא לברך את אחד רק דוקא שניהם ביחד כי שניהם אחד הם אשר יעקב יצפצף בקולו בבתי כנסיות ובתי מדרשות אהל תורה ותפילה, ועשו יעבוד אותו בידיו להכין לו לחם ומזון וכסוי ללבוש. ולזה ברך שניהם ואמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו שיעקב יתברך בקולו שהקב"ה יקשיב וישמע לקולו קול תורה ותפילה לקבל נחת רוח ותענוג מזה, והידים ידי עשו שעשו יתברך במעשה ידיו להכין לחם ליעקב. ולכן אמרו חז"ל (שם) בזמן שקולו של יעקב מצוי בבית הכנסת ובבית המדרש אין הידים ידי עשו כי בעת שיעקב עוסק בתורה לא נקראים ידי עשו כי אם ידי יעקב שאין הידים כי אם בשביל יעקב לחרוש ולזרוע לעבוד את האדמה עבור יעקב ואין הידים ידי עשו כלל, ובזה נכון אומרו.

פסקה כג

ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות וגו' ויברכהו ויאמר אתה זה בני עשו וגו'. ולא נזכר איזה ברכה אשר ברכו עתה, ואכן זה קאי למה שלמעלה כי על שלא הכיר בו איזה הוא על כן ויברכהו בזה שאמר הקול קול יעקב וגו' וזו היא ברכה הכוללת שניהם וכאמור.

פסקה כד

ויאמר אתה זה בני עשו. חזר לשואלו, כי אמר יצחק בלבו אחרי שכבר שמע שברכתי שניהם, לכל אחד בדבר הראוי לו, הנה עתה ודאי לא יעלים מאתי מלומר האמת ואם

אפילו הוא יעקב ודאי יאמר האמת כי הוא יעקב ולא יעלה שום ספק בלבו שלא אברך אותו כיון שכבר שמע שברכתיהו ולא יכחד ממני דבר ואני צריך לידע בכדי לברך בפרטות את אשר צריך לו. על כן חזר ושאל אתה זה בני עשו שיברכו בברכת עולם הזה ברכת מעשה ידיו. ואכן לפי (זוה"ק בפרשתנו קמ"ה:) שנודע שיעקב הוכרח לקבל הברכות בחכמה ובערמה כמאמר הכתוב (משלי ח', י"ב) אני חכמה שכנתי ערמה וגו'. וגם כי הוא ידע שהוא מוכרח לקבל גם ברכת עולם הזה כנאמר, על כן לא אמר יעקב בפירוש כי יעקב הוא רק סתם אני כי שארית ישראל לא ידברו כזב מפורש רק אומר לפי דרכו ואם השומע שמע וטעה אין לו בזה כאשר כתבנו בזה במקום אחר.

פסקה כה

ויאמר הגשה לי ואכלה וגו' ויגש לו ויאכל ויבא לו יין וישת. מה שחלק היין מהמאכל לכתוב למענו פעם שנית ויבא, ולא כללו באחד לומר ויגש לו ויאכל, ויין וישת. לרמז על מה שאמרו חז"ל (ילקוט רמז קט"ו) שהמלאך הביא לו יין המשומר מגן עדן וכו' ולזה אמר ויבא מי שהביא ולא יעקב כי מגן עדן הוא.

פסקה כז

וירח את ריח בגדיו וגו'. חז"ל אמרו (סנהדרין ל"ז.) אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו ולכאורה למה זה נתן לו ה' שהריח ריח בוגדיו ולמה לא העלה לו ריח מצדיקים אשר יעמדו מיעקב. ונראה אשר בכוון זאת עשה ה' בכדי שיסבור שהוא עשו כי הוצרך לקחת הברכות ברמאות כנאמר, ועל כן הריחו ה' בריקנים שבישראל המלאים מצוות וסבר שזה עשו הוא המעלה ריח כל כך ועל כן אמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' כלומר אף על פי שהיא איש שדה אף על פי כן מעלה ריח ואינו כשדה קוצים רק כשדה אשר ברכו ה' והוא שדה של תפוחים כמאמר חז"ל (תענית כ"ט:) וסודו ידוע ליודעים. ועל כן התחיל לברך אותו ברכות השייכים לאיש שדה, ואמנם פנימיות הברכות מגיעים ועולים למעלה למעלה לראש, והקב"ה בכוון כן שלח בפה יעקב להיות הדברים בפשוטם על הגשמיות, והפנימיות יחול על ראש ישראל כאשר כתבנו למעלה.

פסקה כח

ויתן לך האלהים מטל השמים וגו'. אומרו ויתן בתוספת ואו להורות על אשר כתבנו למעלה אשר עיקר הברכות האלה הכל ליעקב הוא כי הוא העיקר המתברך ורק טבותא לשקיא שמסר המתנה והברכה לעבד יעקב שהוא המכין מזון לו ולזה בירכו אשר כל אשר יצטרך יעקב כל טובתו בעסקי עולם הזה הכל יהיה על ידו ולא על ידי אחר כדי שיזכה הוא במצוה הזאת להיות נטפל לעושי מצוה. וכל הנביאים לא נתנבאו אלא למהנה תלמיד חכם מנכסיו כמאמר חז"ל (ברכות ל"ד:), אבל כל מה שיעלה מצודתו הכל

זכות יעקב בו. ועל כן לפי שאמר לו ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' שאף שהוא איש שדה הוא כשדה אשר ברכו ה' לא שדה קוצים וחרולים והוא מלא מצוות כי רוצה להיות גם בעבודתו בשדה רק נטפל למצוה ועל כן ויתן לך האלהים וגו', שכל הטובות המוכנים ליעקב יהיה על ידך ומעשה ידיך יתברכו בכדי שתוכל להספיק לאחיך ליעקב את אשר יצטרך להיות הוא יושב אוהל תורה ותפילה. וכבר כתבנו למעלה שהדברים נתגלגלו ביצחק בכוונה מאת ה' שיהיה מחשב בגשמיות הארץ ורומז להדברים ההם דברים עליונים רוחניים נפלאים עד מאוד בכדי שיתברך יעקב במעלה ובמטה (ועיין במגלה עמוקות ובילקוט ראובני במה שפירשו כל הברכות האלה בשורשם אשר בשמים ממעל והכל כאשר כתבנו למעלה) ואומרו הוה גביר לאחיך כבר כתבנו פירושו שאם יצטרך יעקב להיות לעבד למו לא יהיה אלא תחת ידך כי אתה ודאי תרחם עליו עיין שם. **עוד** יאמר הכתוב על דרך זה כי יצחק הנה כוונתו בשמים היה אבל לא בירך אלא מה שכנגדו בארץ והבן וכל מה שאמר מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן וגו' הכל על דרך זה, שכל אשר בארץ נגד אלו הדברים העומדים ברומו של עולם (כמו שכתב במגלה עמוקות) את זה תקבל, ולא הברכות גופא, כי אין לעשו חלק בשמים. ועל כן גם מה שאמר לו הוה גביר לאחיך, גם כן על דרך זה. כי מה שאחיך יהיה גביר, ומדתו למעלה מדת הנצח הידוע ליודעי חן, נגד זה אתה גם כן תתברך בארץ ויעבדוך עמים שאר האומות, אבל לא יעקב שהוא עיקר הברכה, ואתה תתברך נגדו והבן. וכן בכל הברכות עד אוררך ארור ומברכיך ברוך לא ברכו אלא מה שכנגד זה בארץ.

פסקה ל

ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב וגו'. לכאורה היה די לומר ויהי כאשר כלה יצחק לברכו וגו', ואמנם בא לרמז על דברינו עד הנה, כי כוונת יצחק בברכתו לא היה אלא על יעקב והוא עיקר הברכה ועשו אינו אלא טפל ליעקב. וזה שאמר את יעקב, כי עיקר הברכה ליעקב ועשו נרמז באת, שהוא טפל כמו שאמרו חז"ל (בבא קמא מ"א:) בפסוק (שמות כ"א, כ"ח) ולא יאכל את בשרו את הטפל לבשרו והוא העור.

ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו. פירוש מה שמיהר יעקב לצאת היה עבור רוב הבושה שהיה בו לעמוד בפני יצחק אביו לפי שנדמה לו שרימה את אביו ותגדל בושתו לעמוד לפניו וזהו שכתוב ויהי אך יצא יצא פירוש שלא היה יציאתו רק מאת פני יצחק אביו שהיה בוש להסתכל בו.

ועשו אחיו בא מצידו. פירוש מצידו של עצמו שלא הלך כלל לצוד על דעת אביו כאשר צוה לו רק מצידו בא וגם מצידו כי הוא היה הצד ציד ולא המתין על הזדמן לו מאת ה' שיהיה נכון לבו בטוח שכשר הוא.

פסקה לא

ויעש גם הוא מטעמים ויבא לאביו. לא עשה המטעמים בכיוון לשם אביו לשם מצות ה' רק סתם עשה מטעמים תחילה על דעת עצמו ואחר כך הביאם לאביו וגם לא עשה מטעמים אשר אהב אביו והכל כנאמר למעלה כדי שישרה קדושת ה' על המאכלים שיוכל לברכו על ידי זה והוא לא כן עשה.

פסקה לב

ויאמר לו יצחק אביו מי אתה. לא אמר לו מי אתה בני כאשר אמר ליעקב כי שם בדברו היה ניכר אשר ודאי בן יצחק הוא וראוי להיות בן יצחק לדבר גדולות ונפלאות בחכמת אלהים ולא כן עתה ששמע דברים אשר לא כן בלא בושה וכלימה כלל רק בקנטור וכאילו אינו מדבר עמו כלל לא רצה לכנות שם בן על כזה והיה סבור אפשר אחר הוא לגמרי ואם הוא אפילו בנו לא יכנה לו שם בן, לגסות מדותיו. ומה גם שהבין אשר ודאי לא מה' הוא לברך אותו כי כבר בירך למי שהיה ראוי לברך, ובודאי אינו הגון הוא, ולא רצה לכנות אותו בשם בן.

פסקה לג

ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו' ויאמר מי איפוא הוא הצד ציד וַיָּבֵא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה. פירוש הנה הוא קיים ככל אשר אמרתי הגם שלא אמרתי אליו כי אם אליך והנה הוא הצד ציד פירוש שצד דבר הניצוד כלומר זה אשר בא אליו במקרה והזדמן לא ברדיפה אחרי הצידה כמו שאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני וגם וַיָּבֵא לי לשמי על דעתי לקיים מצות הבורא כיבוד אב ומצות פסח וחגיגה כאשר צויתיך וצודה לי צידה כנאמר. ובודאי הנה זה היה ראוי לי כי ואוכל מכל, מכל המטעמים שבעולם ואברכהו. כי המאכלים גרמו להמשיך ברכת ה' על ידיהם, להיותם נעשים בקדושה ובטהרה ובחפץ ה' ועל כן גם ברוך יהיה כלומר שבטחוני שבודאי גם ברוך יהיה מפי ה' המבורך כי הסכימה השכינה לברכתו וכל גדודי מעלה היו בעת הברכה ובודאי ה' גם כן יברכו ואין אחר מעשה ידיו של הקב"ה כלום. ועוד יאמר גם ברוך יהיה כלומר כיון שיעקב היה, הנה חוץ מברכה הגשמיות שברכתיו, גם ברוך יהיה בברכות הרוחניות הרמוזים בברכות האלו ויהיה הוא המושל בכל.

ועוד יאמר גם ברוך יהיה שהוא יהיה מקור הברכה והוא יברך לכל אשר יחפוץ כמו שאמר לאברהם והיה ברכה שתהיה אתה המברך כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט,

י"א).וכל עוד שהיה אברהם קיים היו הברכות מסורות בידו ומסרם ליצחק ויצחק מסרם ליעקב וזה היה נרמז גם בברכה של מעלה שאמר לו מברכיך ברוך פירוש למי שאתה תברך יהיו מבורכין.

כשמוע עשו וגו' ברכני גם וגו', פירוש כששמע דברי אביו שאמר שיעקב יהיה המברך לכל, וכל הברכות יהיו מסורין בידו צעק צעקה גדולה ומרה עד מאוד אחרי שעל ידי זה יהיה הוא המשועבד ליעקב ועבד למו ויוכרח להכנע תחת הקדושה וזה הוא לחרב בלבו ועל כן שאג מנהמות לבו ואמר ברכני גם אני אבי פירוש אתה אבי תברך אותי ולא להמתין על ברכת יעקב להיות עבד לוה לאיש מלוה.

פסקה לה

ויאמר בא אחיך וגו' ויקח ברכתך. כלומר גם הברכה שלך לקח הוא לידו שהוא יברך אותך ולא אני כי כל הברכות שבעולם מסורין בידו בבחינת מברכיך ברוך.

פסקה לו

ויאמר הכי קרא שמו יעקב וגו'. כלומר כי הן אני סברתי מה שנקרא שמו יעקב הוא על רמז לשון עקב שממשלתו יהיה בסוף הימים כנאמר וידו אוחזת בעקב עשו על הסוף ועתה רואני כי לא על שם זה נקרא יעקב כי הרי לקח הברכה תיכף ולא נקרא כן כי אם על שם עקבה ורמאות ויעקבני זה פעמים תחילה את בכרתי לקח וזה לא היה איכפת לי ואך והנה עתה לקח ברכתי שהיפך אותיות בכ"רתי לאותיות ברכתי כמו שאיתא בזוה"ק (בפרשתנו קמ"ה.) וכבר שניהם בידו, ובשתים עקב אותי כי תחילה מכרתי לו הבכ"רה שהוא העבודה לה' והוא ברכת עולם הבא ולא ברכת עולם הזה כלל ויתקיים ביה והיה עקב וגו' ששכרו יהיה בעקב, ואני אקדים לו בברכת עולם הזה שיהיה לי ולא לו ואהיה אני המושל עליו, ואם היה הוא לבד לוקח ברכת עולם הזה לידו וישאר גם אלי הברכה בעולם הזה כמאז הרי עקבה אחת, ועתה שלקח ברכתי גם ברכה שלי לקח לידו שמברכת פיהו אתברך ואהיה תחת ידו הרי בשתים עקב אותי וזה היה צעקת עשו אבל לא היצר לו על הבכ"רה כי למה זה לו בכ"רה והוא רחוק ממנה.

ויאמר הלא אצלת לי ברכה. פירוש הלא קודם שמסרת לו הברכות הפרשת לי הברכה שאמרת בעבור תברכך נפשי וגו', ואתה בודאי דרכיך להלוך אחרי דרכיו של הקב"ה וברוך שמו בכל היכולת ואצלו ידוע שכל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר כמאמר חז"ל (ברכות ז'.) ואף אתה עשה כן ועוד שבתלמיד חכם גופא ידוע שאפילו בקללה ח"ו קללת תלמיד חכם אפילו על תנאי הוא בא כמאמר חז"ל (מכות י"א.) ומכל שכן בברכה שיצא מפיך שתברך אותי. ואכן כי זה היה מפלתו כי לצד שכבר קיללו בפה מלא בברכת יעקב וקללת תלמיד חכם אפילו על תנאי הוא בא כנזכר ומכל

שכן שהיה זה בהסכמת השכינה כמו שאיתא בזוה"ק, ונחזור לענין כי עוד טענה היה לעשו בזה כי מה שאתה אומר שכבר הברכות שלו במתנה, איך תחול מתנתו על שלי הלא כבר אצלת וגו' ואין בידך לתתה לאחר.

פסקה לז

ויען יצחק ויאמר הן גביר שמתיו וגו'. לא כמו שאתה סובר היה דעתי כי אפילו כשרציתי לברך אותך לא היתה כוונתי כי אם לברך אותך במעשה ידך ברכת עולם הזה בכדי שתהיה אתה המכין לחם ליעקב להיות מלאכתו נעשית על ידך ואתה תתוקן על ידו כמו שכתבנו למעלה וממילא גם על צד היותר לפי דעתי היית אתה משועבד אליו שתהיה אתה עובד אדמה בכל עבודה ולהיות מתמכי אורייתא ליעקב ואך עתה רואני שהקב"ה הסיב להלקח גם זה מידך ולא להשאיר לך כלום ולזה אמר הן גביר שמתיו לך כאמור, אפילו בברכה הוא הגביר, ודגן ותירוש סמכתיו. אפילו בברכה, עיקר הברכה בשבילו שיהיה הוא מסומך בדגן ותירוש ועתה שגם זה לקח בהסכמת השכינה ולכה אפוא מה אעשה בני פירוש אף שאתה בני ואצלתי לך ברכה מה אעשה לך ואין אתה מזומן לברכה וגם זה המעט נלקח מאתך.

פסקה לח

ויאמר עשו הברכה אחת היא לך אבי וגו'. כלומר הנראה מדבריך שאין בידך כי אם ברכה אחת לבד ליעקב ולא יותר כי גם ברכתי סובב הולך עיקרו על יעקב שיהיה הוא מתברך מברכתי ואהיה עבד למו וזה איני חפץ כלל כי אם ברכני גם אני אבי ברך אותי בעצמי לא הכל בשביל יעקב לטובתו. כי גם אפילו מה שאמר הוה גביר לאחיך בסברו שהוא עשו לא כיוון אלא לטובת יעקב שאם יצטרך להיות בגלות יהיה תחת יד אחיו לא תחת יד אחר כמו שכתבנו למעלה ונמצא כל הברכה שלו. הגם שבאמת כן הוא שלא נברא עשו כי אם לצורך יעקב וכמאמר הכתוב (מלאכי א', ב') הלא אח עשו ליעקב, שלא נברא עשו כי אם להיות אח וצוותא ליעקב וטפל לו להכין לו הצטרכותו. ואך כי פשע אדום מתחת ידו ולא חפץ וביקש לו ברכה לבדו שלא בכלל יעקב.

פסקה לט

ויען יצחק אביו ויאמר אליו. אליו דייקא כלומר דבר השייך אליו לבד ולא בכלל יעקב. **הנה** משמני הארץ וגו'. כלומר אחרי שאינך רוצה להכנע תחת יד יעקב שהוא שלימותך, והבחירה בידך הוא כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. הנה אני מוכרח לתת לך קצת ברכת עולם הזה בכדי לטורדך מן העולם הבא ועל כן משמני הארץ יהיה וגו'. ואך תדע אשר,

פסקה מ

ועל חרבך תחיה. שהחיות שלך הוא על חרבך שסופך ליפול בחרב תחת ידו ולא יהיה לך תקומה עולמית כנאמר (תהלים קמ"ט, ו'-ז') וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים וגו' ואת אחיך תעבוד כי סופך להיות עבד גמור בעל כרחך אלו אשר ישארו מאתך אחר החרב יהיו עבדים לאחיך כנאמר (ישעיה מ"ט, כ"ג) והיה מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך אפים ארץ ישתחוו לך וגו'. ואך עצה טובה אני אומר לך והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו', כי אין והיה אלא שמחה כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ב, ג') כלומר כי זה יהיה שמחתך וטובתך כאשר תריד כלומר שתרד מן הגדולה והממשלה עליו ופרקת עלו מעל צוארך זה העול שיש לו מאתך בגלות תפרוק מאתך ולא תמשול עליו, זה היה שמחתך וטובתך. ואך עשו הרשע כשמו כן הוא ועובד עם ישראל ועתיד הקב"ה לקחת נקמתו ממנו כמאמר הכתוב (יחזקאל כ"ה, י"ד) ונתתי את נקמתי באדום וגו'.

גם יאמר ואת אחיך תעבוד. כלומר בגלות אתה תעבוד עמו עבודת עבד אך והיה כאשר תריד וגו' כנ"ל שזה היה שמחתך שתפרוק עולו מעל צואריך, והוא לא חפץ בברכה על כן ותרחק ממנו וילבש קללה כמדו וגו', ולפי פשוטו יאמר והיה כאשר תריד וגו', פירוש כאשר יעברו ישראל על התורה כפירש רש"י אז ופרקת עולו וגו', כי אינך צריך להכין לו מזון כי אם כשיתעסקו בתורה אבל לא כשיעברו מעליה.

פסקה מא

ויאמר וגו' יקרבו ימי אבל אבי. פירוש הנה קרובים המה כי כבר אמר הנה נא זקנתי וגו', ואמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ה, י"ב) שהיה דואג שמא לפרק אמא וכו'.

או יאמר יקרבו ימי אבל אבי. כי עתה אינו שייך להורגו בערמה שלא יאמרו שעבור ברכת אבי הוא, והוא בזיון לאבא, ועשו היה נזהר בכבוד אביו. ואך בימי אבל אבי ואז אעורר עמו על הנחלה בירושת אבינו ואעמוד עליו ואהרגו. ולמד זה מאחיו קין שעמד על הבל והרגו עבור הירושה כמאמר חז"ל (תנחומא משפטים י"ג) בפסוק (בראשית צ', ח') ויהי בהיותם בשדה על עסקי שדה. ולזה אמר ואהרגה את יעקב אחי ולכאורה לא שייך להזכיר אחוה בעת ההריגה, ואמנם כי ידע שיעקב כוחו גדול גם בגשמיות גופו וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ע', י"ב) בפסוק (בראשית כ"ט, י') ויגל את האבן וגו'. ואם כן איך יוכל לו והוא גבור ממנו ולקח לו דרך רשע לילך בעקבות קין שנאמר אצלו ויקם קין אל הבל אחיו ואמרו חז"ל שהיה נראה לו כאח באהבה ואחוה ולא נשמר הבל ממנו ומתוך כך עמד עליו והרגו כן אמר הוא אהרגה את יעקב אחי שאהיה נדמה לו כאח ובזה אוכל לו ועל כן שמר את הדברים ולא הוציאם משפה ולחוץ רק ויאמר עשו בלבו לבד בכדי שלא ישמר יעקב ממנו. ולזה,

פסקה מב

ויגד לרבקה וגו' הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך. פירוש זה שעשו הוא עתה אחיך מתראה לך כאח ומתנחם לך שמראה לפניך כאילו הוא מתנחם על ברכותיך בברכה הזו שקיבל מאביו, הכל הוא להרגך כי עושה הכל שלא תתרחק ממנו ותהיה מצוי לו בכל עת כדי להמיתך. ועל כן,

פסקה מג

ועתה בני וגו' ברח וגו' עד אשר תשוב חמת אחיך וגו'. פירוש כי בעוד שאש החמה בוער בלבבו פן לא יוכל לעצור כח ויהרגך גם בעוד אביו קיים ויעבור על כיבוד אב. וביותר נראה כי הנה כתבנו למעלה במה שאמר יקרבו ימי אבל אבי וגו', כלומר קרובים הם כי קרוב הוא לפרק אמו ועל כן אמר יצחק לא ידעתי יום מותי פירוש אפילו על יום אחד איני בטוח ופחד מיתתי הוא בכל יום. ועל כן עתה הנה הוא ממתין על אבל אביו לפי שסבור שבעגלא יהיה, מה שאין כן אחר זמן כשיעבור פרק אמו וידע כי יצטרך להמתין עד פרק אביו וישנו עוד שנים רבות יותר מארבעים שנה ולא יעצור כח להמתין כל כך ויהרגך ועל כן ברח עתה וגו'.

וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך, פירוש לא תצטרך לישב שם הרבה כי אם ימים אחדים עד אשר ישוב קצת מאש חמתו אשר בערה בו ואז אם אביך עדיין יחיה תוכל לבוא ולא יעמוד עליך בחיי אביו כאשר ישתכך רוגזו אף במקצת ואך אם בתוך כך ימות אביך כאשר הוא סובר. אז תצטרך לישב שם,

פסקה מה

עד שוב אף אחיך וגו' ושכח את אשר עשית וגו'. (כי לכאורה הוא מיותר לגמרי אחרי אמרה עד אשר תשוב חמת אחיך ומהו עוד עד שוב אף אחיך וגו', ואכן) כי ידוע אשר חמה קשה מאף, כמאמר חז"ל (בבא בתרא ט':) בפסוק (משלי כ"א, י"ד) מתן בסתר יכפה אף. אף כופה, חמה אינו כופה וכו'. ולזה תחילה אמרה עד אשר תשוב חמת וגו', שישוב מהחמה קשה על כל פנים בימים אחדים ותוכל לבוא בעוד אביך קיים ואם לא כן תמתין עד שוב אף אחיך שגם האף שקלה מחמה ישוב ממנו ושכח לגמרי את אשר עשית ואז ושלחתי ולקחתיך משם.

פסקה מו

ותאמר רבקה וגו' קצתי בחיי מפני בנות חת וגו'. כי הנה רבקה לא רצתה לומר ליצחק שעשו מתנחם עליו להרגו לצד כי עשו לא הוציא מפיו דבר זה רק בלבו היה מהרהר, ולרבקה הוגד זאת ברוח הקודש ולא ליצחק ועל כן היה כעין בזיון ליצחק אם תאמר רבקה אליו דבר שנאמר לה ברוח הקודש ולא לו (ומה שלא נאמר זאת ליצחק ברוח

הקודש לפי שהוא אהב את עשו ולא רצו לצערו משמים לומר לו שהוא חשוד על שפיכת דמים). וגם לא רצתה רבקה שיברח יעקב בלתי דעת אביו. אחת, פן ירע זאת בעיני אביו ויעבור על מצות כיבוד אב לגנוב דעתו, והשנית כי עתה יהיה מקום לעשו לרדוף אחריו להרגו כי יאמר שרודף אחריו להשיבו אל אביו ואחר כך יאמר לאביו כי עמד יעקב עליו בדרך והשכים להורגו. וגם עתה שהלך בצווית אביו שלח אליפז אחריו להרגו, ומכל שכן באם שהיה כבורח מאביו או שהיה הורגו ואומר טרוף טורף. אחרי שהיה לו דבר לתלות בו לרדוף אחריו.

ועל כן עשתה רבקה בחכמה ולא הזכירה ליצחק כלום ממחשבת עשו להורגו רק התחילה לדבר עמו דברים אחרים לקבול על נשי עשו ואמרה קצתי בחיי מפני בנות חת אם לוקח יעקב וגו', כדרך האשה שמספרת עם בעלה תכלית בניהם איזה אשה להשיאו, ולראות להשיאו אשה ההגונה. והנה לא אמרה סתם בתורת ודאי כי מוכרח יעקב לילך ללבן לישא אשה משם שלא לקחת מבנות כנען הארורים כי יראה פן יאמר יצחק, יעקב אינו דומה אלי כי אני הייתי עולה תמימה והוצרכתי להרחיק עצמי מבנות הערלים לבקש אשה ממשפחתי אבל יעקב לא צריך לבקש כל כך. גם כי יצחק שורש הגבורה בחינת שמאלא דקדושה הוצרך להרחיק עצמו מבחינת הסטרא אחרא כל עיקר ועיקר, מה שאין כן יעקב שלא היה מבחינת הגבורה כידוע וכמו שכתבנו בזה במקום אחר. ולזה פתחה דבריה ממקום אחר לומר קצתי בחיי וגו', כלומר שחיי אינן חיים כלל עבורם אף שגם אני ממקום הרעים ואבי ואנשי מקומי כולם רעים היו לא קצתי בחיי כל כך כמו מפניהם ואם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה למה לי חיים, וכפלה דבריה לומר מבנות חת כאלה מבנות הארץ כי חששה פן יאמר אולי לא כל הנשים מכאן רעים כנשי עשו ולזה אמרה כאלה מבנות הארץ ואמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ז, י"א) שטפחתם על ראשם ואמרה כאלה פירוש כאלה הם כל בנות הארץ כולם שוין לרעה אין טובה בהן והבין יצחק דבריה כי יפה דיברה וכוונתה שילך יעקב ללבן לקחת בנותיו, כי כבר אמרו העולם שתי בנות ללבן ושני בנים לרבקה וכו' כמאמר חז"ל (בבא בתרא קנ"ג.). ועל כן,

פרק כח

פסקה א

ויקרא יצחק אל יעקב וגו'. כלומר תיכף קראו לעשות רצון צדקת ויצוהו וגו' לא תקח אשה מבנות כנען, כלל כלל לא אפילו הכשירה שבהם.

פסקה ב

קום לך וגו' וקח לך וגו' מבנות לבן וגו'. לא אמר כלל האופנים פן לא ירצה ליתן כאשר אברהם עם אליעזר. כי אם קח לך, שבודאי הוא יתן לך, אחרי ראותו ברבקה שסיבב ה' עד כמה שהלכה אחריו, והיה נכון לבו בטוח שבודאי יעשה ה' נפלאות ביעקב גם כן לקחת אשה ממשפחתו וגם כי ברבקה לא היה החשש, רק אולי לא תאבה האשה ללכת וגו' כי יצחק לא הלך לשם ולא יראו שם פני יצחק ויהיה מקום שיסרבו מה שאין כן אתה שתלך אצלו ומי גבר יראה בתפארת ישראל יעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון כמאמר חז"ל (בבא מציעא פ"ד.) וכשרון מפעליו ולא ירצה לתת לו בתו, ובפרט אחרי ידיעת כל העולם מברכת אברהם ויצחק, ויעקב קיבל כל הברכות ועל כן קח לך כי מאתו בודאי לא יומנע ואתה אסור בבנות כנען מכל וכל.

פסקה ג

ואל שדי יתן וגו'. לפי שהולך לבית לבן הרשע וידע כי ארמי אבד אבי הוצרך לברכו בשמו יתברך שם שדי השומר את ישראל מכל פגעים ומרעין בישין כנודע מכוונת המזוזה.

פסקה ה

וישלח יצחק את יעקב וגו'. חזר לענין שלא רצתה רבקה שילך יעקב כבורח בלתי דעת אביו והן נתקיימה מחשבתה ושלחו יצחק מדעתו.

אחי רבקה אם יעקב ועשו. רש"י ז"ל כתב איני יודע מה מלמדנו, ואפשר לומר קצת לפי שלכאורה יקשה למה לא אמר לו אביו לקחת אשה בת ישמעאל שהיה קרוב אליו ולא יצטרך להרחיק מאתו ולעבוד ללבן הארמי, ואכן כי אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ז, ח') בהליכת עשו אל ישמעאל להתחבר אתו שיעוררו שניהם על הבכורה ועל כן לא חפץ יצחק שילך יעקב אל ישמעאל, כי גם הוא ידע שבלב עשו עליו עבור הברכה והבכורה כאשר צעק לפניו על זה. שלא יתחבר עמו עשו ויהרגו שניהם ליעקב בהיותו בביתו ועל כן צוהו לילך אל לבן. ואך כי גם בלבן אפשר יש חשש זה שילך עשו אצלו גם כן ויקח בתו כאשר אמרו העולם שתי בנות ללבן וכו' כמאמר חז"ל (בבא בתרא קנ"ג.) ויתחבר עם לבן להרוג ליעקב, ואכן כי לצד שלבן גופא אינו נוגע בזה כי על כל פנים לו אין לו חלק ירושה כישמעאל וגם כי הוא אחי רבקה ועל פי רוב טבע האח ואחותו שוין, ורבקה ידוע שהיתה אוהבת יעקב ולא את עשו וממילא גם לבן לא יסייע בזה לעשו וזה היפך מישמעאל שהוא אחי יצחק שאף אם לא היה נוגע בדבר כלל, היה לבבו נמשך אחרי עשו יותר מבחינת יצחק אבינו שהיה אוהב את עשו. ולזה אמר אל לבן וגו' אחי רבקה אם יעקב ועשו כלומר על כן שלחו אל לבן ולא אל ישמעאל לפי שהוא היה אחי רבקה אם יעקב ועשו כלומר שאצלה קדם יעקב לעשו שאת יעקב אהבה ושנאה לעשו והוא

אחיה הוא ובודאי טבעו נוטה קצת לטבעה ולא יסייע לעשו בזה, וגם כי הוא אינו נוגע בדבר כלל מה שאין כן ישמעאל שהוא אחי יצחק שהוא להיפך בשני הדברים הללו לא חפץ לשלחו אליו.

וגם יאמר על הדרך הזה אם יעקב ועשו. כלומר לפי שיעקב ועשו מאם אחת הן לא כישמעאל שהיה מאם אחרת מן השפחה ועל כן קרוב הדבר שיבואו לידי מריבה גדולה עבור חלוקת הירושה כמו קין והבל. כי בישמעאל שהיה בן פילגש סילקו אברהם בחייו ונתן כל אשר לו ליצחק, ולבני הפלגשים נתן מתנות. מה שאין כן ביעקב ועשו אי אפשר לעשות זאת כי אין מעבירין נחלה אפילו מברא בישא לברא טבא כמאמר חז"ל (כתובות נ"ג.). ובהיות יעקב בבית ישמעאל ויבוא לידי מריבה עם עשו בחלוקת הנחלה יתחבר עשו עם ישמעאל מין במינו להרוג את יעקב מה שאין כן אם ילך יעקב ללבן למדינה אחרת הנה בהיותו שם אין שייך מריבה עבור החלוקה וכשישוב לארץ ישראל לא יהיה לבן אתו לעזור לעשו.

או יאמר אם יעקב ועשו, ודי לעשו בזה במה שהוא בן הגבירה ואחי יעקב. לא שיטול גם הבכורה והברכה כי כל רואיהם יכירום כי יעקב ראוי להם מכשרון מעשיו הנפלאים ולא עשו הרשע ולא ימצא לו מסייעים אליו להרוג את יעקב עבורם ודי לו בברכה האחרונה שקיבל מיצחק שהוא עבור שהוא בן רבקה אח יעקב. מה שאין כן ישמעאל בן השפחה ולא קיבל שום ברכה מאביו ודאי כי בלבו מאוד על הדבר הזה. ותראה שבסוף הימים נתקבצו בני ישמעאל בימי אלכסנדרוס מוקדן ותבעו מישראל ירושת חלק בכורה מאביהם ישמעאל כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"א.), וימצא לו מסייעים הרבה כי ידמה להם שהדין עמו כי הבכור בן השנואה יכיר ועל כן לא חפץ שילך אצל ישמעאל.

פסקה ו

וירא עשו כי ברך יצחק וגו'. עתה חזר לענין ראשון למה שאמר למעלה כי רבקה הכל בחכמה עשתה שלא ילך יעקב כי אם בצווית אביו שלא יהיה כגונב דעתו וגם לא יהיה מקום לעשו לרדוף אחריו וכן פעלה כאשר עם לבבה שיצחק קרא מעצמו ליעקב שילך אצל לבן וגם וירא עשו כי ברך וגו', שראה זאת עשו בעיניו ושוב אין פחד ממנו שירדוף אחריו כי הלא בעיניו ראה כי אביו צוהו בכך וצוה לו ללכת אל ארץ בטוח הידוע לו וכאשר יקראנו איזה אסון על ידי עשו יתוודע לאביו תיכף ועשו היה מקיים כיבוד אב ונתקיים בזה מחשבת רבקה.

פסקה ז

וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וגו'. כלומר על דעת שניהם הלך, אחת על דעת אביו לישא שם אשה הגונה ממשפחתו, והשנית על דעת אמו לישב שם ימים אחדים גם אחרי

נשיאת אשה וגם אם לא ירצה לבן לתת לו מבנותיו ישב אצלו כך מיראת עשו. ועל כן נכון אומרו אחר זה,

פסקה ח

וירא עשו כי רעות וגו' בעיני יצחק אביו. כי לכאורה הוא מיותר כי כבר נאמר שראה וגו', ואכן כי שם לא נאמר רק שנגמר מחשבת רבקה כי עשו ראה בעיניו בברכת יצחק ושוב אין מקום לרדוף אחריו ועתה דבר אחר ראה כי רעות בנות כנען וגו', והנה לכאורה יותר רעות היו בעיני אמו מבעיני אביו כי היא אמרה זה לאביו קצתי בחיי וגו' ואמנם כי עשו לא האמין לאמו בזה וסבר שאומרת כך לטובת אחיה שישיא בנותיו ליעקב ועל כן לא ראה כי אם רעותן בעיני יצחק וגם לפי שאביו אמר מפורש לא תקח אשה מבנות כנען פירוש בין יתן לך לבן אשה או לא, מהם לא תקח. ולא שמע כזה מאמו, ולפיכך זה ראה.

פסקה ט

וילך עשו אל ישמעאל. לכאורה היה די לומר וילך עשו ויקח את מחלת בת ישמעאל וגו', ואכן להגיד בא רשעת עשו כי רק טלפיו הראה כחזיר לפני אביו כאילו עושה רצונו בזה לישא אשה ממשפחתו אבל כולו שקר הוא כי וילך עשו אל ישמעאל עיקר הליכתו היה אל ישמעאל לבד להתחבר עמו לעשות כמעשהו וגם להיות לו חבר לעורר על יעקב על הבכורה והברכה להורגו בערמה כנאמר. ועל כן מוצג האתנחתא על מלת ישמעאל להפסיקו מדברים שלמטה לומר כי זה עיקר הליכתו להתחבר אל ישמעאל להיות מין במינו. או אל ישמעאל לצורכו וטובתו שיעורר הוא על הבכורה ויטלנו מיעקב ועל כן לא אמר עתה אל ישמעאל בן אברהם, ואמרה בסמוך אצל מחלת להראות באצבע כי לא הלך כי אם אל ישמעאל בעצמו להתחבר לרשע, ואחרי התחברותו עמו רצה להונות את אביו ונתחתן עמו ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם כי אמר שעל כן לוקחה לפי שהיא בת בן אברהם והוא רוצה ליקח ממשפחתו, לצד שרעות בנות כנען בעיני אביו והוא רוצה בבנים כשרים אבל שקר הוא כי הלא היא אחות נביות וידוע אומרם ז"ל (בבא בתרא ק"י.) הנושא אשה צריך לבדוק באחיה וכו' כי רוב בנים דומים לאחי האם (ואל תקשה מרבקה שהיתה אחות לבן כי שם ראו מפורש שודאי מה' הוא שהיא בת זוגו אחרי כמה נסיונות, ובשורת לידתה היה בהר המוריה משעה שהיה יצחק ראוי לישא אשה כמו שכתבנו למעלה. ואחרי כל זה הנה יצא ממנה עשו) ועוד יאמר אחות נביות כלומר כי גם זה היה כוונת עשו בלקיחתה לפי שהיא אחות נביות ויהיה לו עוד רשע להצטרף עמו.

ואומר הכתוב עוד ראיה גמורה שלא לשם מצוה כיוון עשו, כי הרי לקחה על נשיו ולא גירש הראשונות כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ז, י"ג) ואם מחמת רעות בנות כנען בעיני יצחק היה לו לגרש הראשונות אלא ודאי כי עיקר כוונתו היה להתחבר לרשעים ההם בכדי להרע ליעקב. ותחילה נתחבר לישמעאל ואחר כך כשמת ישמעאל באותו פרק אחר שיעדו למחלת כמאמר חז"ל (מגילה י"ז.), נתחבר לנביות אחיה להיות לו סיוע לעקור את הכל.

ואפשר עוד כי חשב ואמר מה אעשה לכיבוד אבא אם אהרוג את יעקב על כן ידי אל תהי בו ונתחבר לרשעים שיהרגוהו הם. ויעקב אבינו כשהבין ערמותו ורשעתו שרוצה להיות מלאכתו נעשית על ידי אחרים והוא יאמר לאביו כי נקי הוא ואין חמס בכפו על כן תיכף הלך לו מארצו ויצא יעקב מבאר שבע וגו' ואמרו חז"ל (שם ס"ח, ז') מבארה של בכורה מבארה של ברכה. והוא כדברינו שלא יעורר עשו על הבכורה והברכה ויצוה להורגו, ומאתו לא תצא הרעה. ואמר יעקב מאחר שמהם תצא הרעה לא ימתינו על ימי אבל אבי ועל כן יצא להתרחק מהם אף קודם מיתת אביו.

גם יאמר על דרך זה ויצא יעקב וגו' כי חז"ל אמרו (שם) גדוד שלחו (פירוש ערום וריק) בכדי שלא ירדוף עשו אחריו לאהבת הממון. כי אהבה מקלקלת השורה אף שהיה מקיים כיבוד אב מכל מקום לאהבת תאות חמדת הממון יעבור על כיבוד אב ויהרגנו. ולזה אחר שסיים מרשעת עשו איך שסיבב הכל לחבר רשעים אליו להרוג את יעקב, אמר כי על כן ויצא וגו' כלומר לבדו הלך ולא כעבד אבי אביו שהלך בעשרה גמלים טעונים כי ירא לקחת אתו דבר מה שלא ירדוף אחריו, והכל צווחו ווי שיצא צדיק זה מאתנו. וגם אפשר ווי שיצא יעקב לבדו שיעקב ילך ערום כל כך והכל עבור אח רחוק. כנאמר,

פסקה י

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ח, ו') לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם וכו' עד כאן. והנראה פירוש דבריהם מה שעושה רושם במקום יציאתו הוא על דרך משל מנורה של פרקים העשויה חוליות חוליות וכשאחד רוצה לפרקה וליטול חוליא אחת ממנה למקום אחר על איזה זמן, הנה עושה רושם בגוף המנורה ובחוליא הזו למען ידע לעת אשר יחזיר האבר להמנורה לאיזה מקום יחזירנה שתוחזר למקום שורשה אשר נלקחה משם. וכן הצדיק העובד ה' כשפעם אחד יסייע לו ה' שישיג מדריגה גדולה לפניו כל אחד לפי מדריגתו ונודע אשר אי אפשר לעמוד תמיד במדריגה גבוה אז הנה הוא עושה לו רושם וסימן לומר אשר עוד דעתו לחזור לשם בזמן אחר והוא

על ידי ההתקשרות החזק באהבה עזה ונאמנה ברשפי אש שלהבת יה במדריגה אשר עומד שם ואחר כך גם כשנופל ממנה יוכל עוד להשיגה אחר כך ולבוא במעלה הזו ועוד במעלות רבות ונכבדות מה שאין כן כשלא יעשה לו רושם וסימן אנה עומד עתה באיזה בחינה הוא, הנה כשיפול ממדריגתו לא יוכל לחזור למדריגה, לאשר לא ידעה ולא יכירנה עוד מקומו ואנה יבוא. ואפשר עבור זה מנו חז"ל (אבות ו', ו') במ"ח דברים שהתורה נקנית בהם המכיר את מקומו כי בלימוד התורה יש מעלות רבות גבוה מעל גבוה בבחינת פרד"ס הידוע ליודעים ועיקר בלב תוכן האהבה והיראה והחשק והכנעה שיש לו בתורתו עד שאמרו על ר' אלעזר בן פדת (עירובין נ"ד:) שהיה לומד בשוק העליון של צפורי וסדינו מוטל בשוק התחתון על דרך באהבתה תשגה תמיד והכל לרוב האהבה והחשק והתפשטות מכל מיני גשמיות עד שנתאחד בתורתו ביחוד נפלא והוא ומחשבתו ודיבורו וכל אבריו וגידיו כולם נתבטלו ממציאות לאורו ברוך הוא וברוך שמו הנעלם בתורתו וכבר הארכנו בכמה בחינות שיש בזה בחיבורנו (סידורו של שבת שורש ז').

ואכן על כל פנים לא כל העתים שוות ועת לעשות לה' הפרו תורתך שבעת אשר יחלש גופו ואבריו ומוחו ושכלו יוכרח ליפול ממדריגתו ואך צריך לעשות לו רושם וסימן במקום אשר יצא משם לידע לחזור למקום קביעתו ויכיר את מקומו ממקום שבא לעומתו ברוך יאמר לחפש ולבקש לחזור למקום ההוא להשיג המדריגה שהיה לו, ועל כן המכיר את מקומו הוא אחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם כנאמר. ועל כן יעקב אבינו שהיה בארץ הקודש ובודאי השיג שם מעלות מעלות גבוה מעל גבוה וכשהוצרך ללכת לחוץ לארץ בצווי אביו ואמו, רושם וסימן עשה לו ממקום שיצא בהתקשרות ודביקות אלהים על נכון, לומר אשר דעתו עוד לחזור לשם להכיר את מקומו להתדבק בקדושתו כמאז. והנה כבר הבאנו במקום אחר את דברי הרב המובהק בעל המחבר ספר כלי יקר שפירש בפרשת ויאמר משה לחובב וגו' נוסעים אנחנו אל המקום וגו' לכה אתנו וגו', כי הנסיעה מקרי כשאדם נוסע ממקום זה למקום אחר להשתקע שם ולא לשוב עוד למקומו הראשון, והנסיעה היא בכולו בכל אבריו ומחשבתו כיון שאין דעתו עוד לחזור, וההליכה נקרא מי שהולך ברגליו לבד בגופו ולא במחשבתו כי המחשבה עדיין דבוקה במקום שיצא משם לשוב ולחזור עוד למקומו הראשון.

וזה שאמר כאן ויצא יעקב מבאר שבע הזכיר יציאת המקום לומר שעשה רושם כדברי חז"ל וכאמור שרשם וסימן בסימן מובהק בהתקשרות המחשבה והדביקות במקום שיצא לומר כי אין דעתו ליפרד ח"ו ממקום הזה בשום אופן ועל כן רק וילך חרנה לא נסע לחרן כי אם רק וילך הליכה ברגליו וגופו בלבד והמחשבה נשארה דבוקה במקום היציאה

לומר כי עוד אלכה ואשובה אל מקומי ואל אישי הראשון כדבר האמור. ומה שאמרו פנה זיוה פנה הודה וגו' גם זה יורה לדברינו כי כל כך התקשר והתדבק שם במקום יציאתו עד שכולם ראו וידעו בעת יציאתו אשר נחסר זה האבר מגוף הדבר כמו החוליא ממנורה של פרקים וכל עוד שלא יושלם החסרון יהיה החסרון בגוף הדבר ועל כן אמרו כולם פנה זיוה פנה הודה וכו' ועל כן רק וילך חרנה והיה דעתו לחזור להשלים החסרון אשר חיסר ביציאתו משם. וכן כל יציאת צדיק מן המקום עושה רושם כי מקום סתם נקרא מקום הקודש כמו שאמר (בראשית כ"ב, ד') וירא את המקום מרחוק. ותמיד עושה רושם וסימן במקומו לחזור למקום ההוא וכל עוד שלא חזר יש חסרון במקום הזה כי כיון שהיה שם ודאי זה שורשו וכאשר לא יוחזר נעשה ח"ו כחסרון אבר ופנה זיוה וכו' ועל כן קובע לו מקום במקום התחברות הזה שלא ינתק ויבוא להתדבק עוד כבראשונה כאמור.

וזה מרומז בזוה"ק (פרשה זו קמ"ו:) שפתח פתחא להאי פרשתא וזה לשונו: ר' חייא פתח ואמר וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם האי קרא אוקמוה אבל וזרח השמש דא יעקב כד הוי בבאר שבע ובא השמש כד אזיל לחרן דכתיב וילן שם כי בא השמש ואל מקומו שואף זורח דכתיב וישכב במקום ההוא וכו' עד כאן. כי זה ממש כמו זריחת השמש שבצאתה ממקום שמתחלת לזרוח עשתה לו רושם וסימן ובכל עת הליכתה אל מקומו שואף זורח הוא שם שתחזור ותתחיל להזריח ממקום שיצאת משם וכן יעקב בעת יציאתו מבאר שבע כל עת הליכתו בדרך, המחשבה היתה קשורה ממקום שבא לחזור לשם לזרוח במקומו מקום הקודש. ולזה יאמר הכתוב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה כלומר בעת הליכתו לא זז ממחשבתו, יציאתו מבאר שבע מקום קדוש כזה ולראות לחזור לשם כנאמר.

עוד ירמוז דברי הזוה"ק הזה על פי אשר נודע ליודעי רזי אלהינו יתברך שמו בסוד מטי ולא מטי המבואר בדברי איש אלקים האר"י ז"ל בספר עץ החיים (שער העקודים פרק ה') והוא מטי בחכמה ולא מטי בכתר וכן בכל הספירות, ואמנם בעת שפנה אור הכתר עלות למעלה הניח רושם במקום שיצא משם והיא הרשימה מאור הישר שהוא במקומו וגם בעת עלייתו אינו נמנע אור אין סוף ברוך הוא מלהשפיע על ידו לתחתונים רק שנקרא אור חוזר והוא בחינת הדין וצורך קיום העולם הוא שעל ידי שני אורות האלו נתהוו הכלים כנודע ועיין שם ואי אפשר להיות מטי בדרגה התחתונה אם לא כשלא מטי בדרגה העליונה וכשלא מטי בכתר עליון אזי מטי בחכמה וכן בכל הספירות. והענין הזה הראה הקב"ה עתה ליעקב שלא יקשה לו ממה שנצרך לצאת ממקום קדוש כזה באר שבע לחוץ לארץ כי כן צריך להיות ועל זה נתהוה הבריאה שיצטרך צדיק לצאת

ממקומו לצורך קיום הבריאה, אבל מכל מקום גם בעת הליכתו ממקום דביקתו מאיר שם ממקומו על ב' פנים אחד ממה שנשאר רושם שלו במקום שיצא משם, והב' ממקום שהוא מאיר מאחוריו בדרך אור חוזר למקום יציאתו והענין הזה הוא על דרכים שונים נודעים למשכיל.

ואמנם להבין בדרך הפשוט הוא כמו שאנו רואין כשיש צדיק בעיר ודאי אנשי העיר מתנהגים הרבה יותר בדרך האמת והיושר בעבודת ה' מבעיר אחרת אשר לא דר שם צדיק הדור כי על כרחך היא מצוה מפורשת בתורה ונמנית ברמ"ח המצוות להדבק בחכמים ובתלמידיהם כי כן דרך הבריות להיות למד ממעשה האיש אשר מקורב אצלו ורואה במעשיו ועל כן טוב לצדיק טוב לשכנו ולהיפוך וכו' כי דרך כל אדם להתלמד קצת ממעשה האיש השוכן אצלו. והמדובק בחכמים ותלמידיהם אי אפשר כלל שלא ילמוד ממעשיהם וכמו שכתב שלמה המלך ע"ה (משלי י"ג, כ') הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע. החליט הדבר שאי אפשר לשנות רק ודאי ההולך עם חכמים יחכם וכו'. וכמשל שאמרו חז"ל (פרקי דרבי אליעזר כ"ה) להנכנס בחנותו של בשם אף על פי שלא לקח כלום ריח טוב קלט. והנכנס לחנותו של בורסקי אף על פי שלא לקח כלום ריח רע קלט ועל כן ודאי העיר שהצדיק בה אנשיה טובים ומלומדים יותר מבעיר אחרת ואמנם גם כשיצא הצדיק מן המקום הזה למקום עיר אחרת מכל מקום הרשימה שלו נשאר במקומו ויהיו אנשי העיר מתנהגים על דרך היושר מהרשימה הנשאר מאת הצדיק וכמו שאמרו חז"ל (בבראשית רבה ע', י"א) בפסוק (לקמן כ"ט, י') ורחל בתו באה עם הצאן בא וראה מה בין שכונות לשכונות להלן ז' היו ובקשו הרועים להזדווג להן הכא אחת היתה ולא נגע בה בריה ופירש המתנות כהונה לפי שאברהם היה דר שם למדו ממנו יראת האל, הרי כי רושם נשאר להם במקום ההוא מאברהם להיות גדורים מן העריות. וזהו שאמר יציאת צדיק מן המקום עושה רושם וזכרון להתנהג עוד כאשר היה לפניו. כמו דרך משל יתד ברזל החזק הקבוע בארץ אף אם ילקח היתד מן הקרקע רושם ישאר בארץ על זמן רב לומר כאן היה ברזל קבוע וזה הרושם שלו כן יראת הצדיק נשאר במקומו יתד במקום נאמן להיות ניכר ונקבע זמן רב מעשיו בין הבריות ולומדים ממעשיו אף אחר יציאתו, וכן אפילו ממקום שבא לשם, אם אנשי עירו אשר יצא משם שומעין התנהגותו ומעשיו ודרכיו הטובים נעשה רושם בלבם ונמשכים אחריו מקול הקורא לבד להתנהג כמעשהו אחר שניכר להם הצדיק ההוא מטוב הנהגתו ויראת חטאו. ואמנם זה הרושם נקרא בחינת אור החוזר כי הוא חוזר ממקום שהוא שם למקום אשר יצא משם והרשימה אשר נשאר במקומו הראשון מאז היותו, נקרא אור הישר. כי אינו דומה שמיעה לראיה,

מאשר בעיניהם ראו מעשיו ודרכיו הישרים ויראת חטאו ואהבתו לה', זה הרושם נקבע ביותר ויותר. וזה רמז הקרא וזרח השמש ובא השמש וגו' כלומר הנה אחר זריחת השמש בא השמש ותשקע אורה בדרך לא מטי הנזכר והטעם כי אל מקומו שואף זורח הוא שם ולא תאמר שמקום התחתון נשאר כך כי אף על פי כן זורח הוא שם ברשימה הנשאר שם מהזריחה וזה אומרו אף שאל מקומו שואף מכל מקום זורח הוא שם במקומו במקום שיצא בבחינת אור הישר והרשימה הנשאר במקום זריחתו בראשונה.

וכל זה הודיע הקב"ה ליעקב אבינו להפיס דעתו שלא יחרה לו על שהוכרח לצאת ממקום הקודש לחוץ לארץ וכתב עליו בתורה ויצא יעקב מבאר שבע פירוש הנה יציאתו ניכר שיצא מבאר שבע וכולם צווחו ווי שיצא צדיק זה מבינינו ומזה מוכח שנשאר הרשימה שלו במקום שיצא משם להיות מאיר בבחינת אור הישר על ידי הרושם ולזה לא כתוב וילך יעקב מבאר שבע כי אם ויצא שיציאתו היה בבחינת יצא השמש על הארץ שלא נקרא הליכה כי אם יציאה לומר שאף על פי שיצא משם יציאתו עושה רושם להאיר גם במקום שיצא מהרשימה וגם וילך חרנה הכל קאי למעלה כי גם כשהלך לחרן היה דעתו על המקום הראשון כאמור והוא לומר שגם מחרן ומכל מקום שהלך, האיר מאחוריו למקום היציאה בבחינת אור חוזר כתיקון הבריאה המצטרכת ומתקיימת, וזה אמר ובא השמש כלומר אף בעת שקיעתו נקרא שמש להאיר למקום הזריחה בבחינת אור חוזר ויעקב דוגמת זה אף שבא לחרן אורו הלך וגדול למקום שיצא באור החוזר במטי ולא מטי.

ואפשר זה הענין הראה הקב"ה ליעקב בהסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לומר כי אף דבר המאיר ובא ושקע אורו בבחינת מוצב ארצה אף על פי כן ראשו מגיע השמימה להאיר למקום שיצא באור חוזר ועל כן מלאכי אלהים עולים ויורדים בו פירוש שהם עולים אף בעת שהם יורדים בו אף על פי כן עולים הן למעלה ממקום הירידה להאיר משם גם כן.

גם אמר עליו וילך חרנה שהנסיעה שלו נקרא רק הליכה כמו יציאת והליכת השמש שנאמר בו הולך אל צפון ונודע אשר בכל מקום שהשמש הולך שם הוא מאיר לארץ ולדרים עליה כי אף בלילה הנה רק לנו אינה מאירה אבל במקומה במקום שהיא ודאי מאירה, וכן יעקב כשיצא מבאר שבע הנה רק בבאר שבע הכל צווחו ווי שיצא צדיק זה כי לא יאיר עוד לשם כי אם ברשימה ובבחינת אור חוזר אבל וילך חרנה שבכל מקום שיבוא לחרן או לשאר מקומות הנה שם יאיר לעולם כשמש בצהרים, ובכל מקום שהוא ה' אתו ואורו מאיר ובא ואין הצדיק אבד כי אם לדורו כמאמר חז"ל (מגילה ט"ו.), במקום

יציאתו שם הכל צווחין ווי אבל בכל מקום שילך מאיר לארץ ולדרים כאשר במקומו לפי ערך, והכל כדי להפיס דעת יעקב על יציאתו מנחלת ה' ארץ הקדושה ח"ו. ולזה אמר הכתוב להלן ויפגע במקום וילן שם וגו' ואמרו חז"ל (ברכות כ"ו:) יעקב תיקן תפילת ערבית שנאמר ויפגע במקום וגו' ואין פגיעה אלא תפילה וכו' עד כאן. ולכאורה קשה למה לא התפלל יעקב תפילת ערבית בהיותו בארץ ישראל עד אחר יציאתו משם נאמר ויפגע במקום וגו' ואכן כי לצד שיצא יעקב ממקומו והוצרך להאיר ממקום הליכתו לאחוריו בבחינת אור חוזר שהוא בחינת הדין הקשה ואפשר לזה נאמר וילך חרנה שכיון שהלך אז אינו יכול להאיר כי אם בבחינת הדין הנקרא חרנה מחרון אפו של הקב"ה וכשראה יעקב אבינו זאת אז נאמר ויפגע במקום שתיקן תפילת ערבית והתפלל שם בכדי להכניע ולהתיש כח הדין החזק. ועד הנה זה ענין כל תפילת ערבית וגם הקטרת אימורין שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים הכל בכדי להכניע ולשבר כוחות הדין והמזיקין הנמצאים בלילה שנאמר בו (תהלים ק"ד, כ') תרמוש כל חיתו יער וגו' הנמשך מגבורות הקדושות שעל זה נאמר ויהי כי זקן יצחק ויקרא לעשו ויאמר שא נא כליך וגו' כידוע לחכמים יודעי העתים.

ועוד יאמר הכתוב ויצא יעקב מבאר שבע וגו'. כי אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ח, א') וזה לשונם: ר' פנחס בשם ר' פפא פתח (משלי ג' כ"ג, כ"ד) אז תלך לבטח דרכיך וגו' אם תשכב לא תפחד וגו' אז תלך לבטח זה יעקב וכו' אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן, רבי שמואל בר נחמן פתח (תהלים קכ"א, א') שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו' אשא עיני אל ההרים למלפני ולמעבדני (פירוש למלמדי ולהורייי) מאין יבוא עזרי אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד רבי חנינא אמר גדוד שלחו (פירוש גדוד וקרח שלא נתנו לו מאומה) רבי יהושע בן לוי אמר שילח עמו אלא שעמד עשו ונטלן הימנו חזר ואמר מה אני מובד סברי מן בריי לית אנא מובד סברי מן בריי עזרי מעם ה' אל יתן למוט רגליך אל ינום שומריך הנה לא ינום וגו', רבי אבהו פתח (משלי י"ט, י"ד) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת, בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שאין זיווג של איש אלא מן הקב"ה וכו' עד כאן.

ולזה אחר שסיים הכתוב וילך עשו אל ישמעאל וגו' אמר ויצא יעקב מבאר שבע כלומר לך ראה בטחון הצדיקים בהקב"ה כי אף שהיה יודע שבלב עשו אחיו עליו להורגו בערמה וגם לקח אשה על נשיו מחלת בת ישמעאל והיא אחות נביות כלומר כל משפחתה רשעים והוא נתחתן עמהם וכבר יש לו עזר לרשעו ישמעאל ונביות וכולם

ודאי שונאים ליעקב, והיה מדרך העולם שיעקב יצא מן המקום בחשאי במכוסה מעין כל שלא יגידו לעשו כלל כי בורח הוא אבל יעקב לא כן עשה רק ויצא מבאר שבע בריש גלי לעין כל העם וכולם צווחו ווי על יציאתו והיה עושה רושם בעיר יציאתו מן המקום ולא פחד ולא רעד כלל כי כבר היה יודע אשר כל הבטחות שהבטיח הקב"ה לאברהם ויצחק הכל על ידו יהיה והוא ינחול את הארץ ולזרעו יגיעו כל הטובות וברכות ועל כן לא ירא את פני עשו, ועל זה אמרו אז תלך לבטח דרכיך זה יעקב כי יעקב הלך בבטח בלב שלם ולא עלה בלבו שום מורא ופחד כי גדלה בטחונו בה' אלהיו כאמור. וגם וילך חרנה כלומר עוד הגדיל לעשות שהלך לחרן לבית לבן הרשע ובודאי היה יודע רשעת לבן הארמי אובד אבי ובפרט כאשר יתחברו שניהם עשו ולבן ודאי כי יש לו לירא מהם אבל הוא לא ירא מפניהם וילך חרנה בלב שלם. ועל כן אמרו אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן כלומר אף אם יתחברון שניהם לא תירא מהם כי אלהי אביך בעזרתך.

והנה כל זה על היציאה לבד מה שלא פחד מהריגה, ואמנם רבי שמואל בר נחמן מדבר בעסק אחר ופתח ואמר אשא עיני אל ההרים למלפני ולמעבדני פירוש לאבי ולאמי שברכו אותי ואמרו לי וקח לך משם אשה מבנות לבן וגו', והנה מאין יבוא עזרי נודע אשר עזר מכונה על זיווגו של אדם כמה שנאמר (בראשית ב', י"ח) אעשה לו עזר וגו' והנה מאין יבוא כי הנה אליעזר וכו' עשרה גמלים וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד ופליגי רבי חנינא ורבי יהושע בן לוי ושניהם לדבר אחד נתכוונו כי זה שאמר גדוד שלחו כדי שלא ירדוף עשו אחרי ממונו ויהרוג אותו וזה שאמר שילח וכו' גם כן לזה נתכוון שעל כן שילח וגו' כדי שכאשר יבוא עשו אצלו להורגו יתן לו ממונו וינצל כמו שאמרו חז"ל (רש"י לקמן כ"ט, י"א) ששלח אליפז אחריו להורגו ואמר לו טול ממוני וצא, שעני חשוב כמת. ואחר כך אמר מה אנא מובד סברי מן בריי עזרי מעם ה' פירוש לפי שאין זיווגו של אדם אלא מן הקב"ה ועל כן אף על פי שאין בידי כלום עזרי מאת ה' הוא כי הוא המזווג זיווגים בעל כורחם כמו שכתב שם ועל כן ודאי אל יתן למוט רגליך. כי נודע שמי שחוטא בפגם האבר הקדוש ברית קודש הנקרא חטא רגלים נאבד ממנו זיווגו על ידי זה ויעקב ידע כי הוא בור סוד שאינו מאבד טיפה שאמר על ראובן (בראשית מ"ט, ג') כוחי וראשית אוני ועל כן ודאי אל יתן למוט רגליך ויזדמן לו זיווגו גם בעירום ובחוסר כל, ומכל זה למדו חז"ל שהכתוב מדבר מעסק זה כי עזרי מורה על זיווגו של אדם וגם אל יתן למוט רגליך מורה על זה, וסיימו ה' ישמרך מכל רע מעשו ולבן וכו' פירוש כי אפילו יתחברו שניהם יחד אף על פי כן ה' ישמרנו אף מכל רע שיתחבר כל הרע יחד.

גם נפרש דברי מאמר הלז כי לכאורה לא שייך אומרם זה לכאן והיה לו לכתבו אצל פגיעת יעקב ברחל שנשא את קולו ובכה לפי שבא בידים ריקניות. ואכן הנה כתבנו בפסוק וילך חרנה כי ההליכה היה עוד לחזור לבאר שבע כי זה נקרא הליכה ולא נסיעה וכל זה היה לפי ששמע מאביו שאמר לו וקח לך משם אשה וגו' וכבר פירש רש"י בפסוק (בראשית ל"ד, ט') ואת בנותינו תקחו לכם וגו' שהקיחה הוא שתהיה הברירה בידכם לקחת לכם את אשר תבחרו בלי מונע. ובטח יעקב במה שאמר לו יצחק וקח לך שהברירה יהיה בידו לקחת אשה אשר ירצה ולא יהיה לו מונע כלל וכן נעשה לו כי ברמאות רימה אותו לבן הארמי להחליף לאה תחת רחל ולא בחזקה כי לא היה לו כח לכוף ליעקב שלא ליתן לו את רחל כי ברכו אביו בקח לך שאתה תבחר ותקרב. וגם אמר לו משם אשה, פירוש כיון שאתה תקח האשה אשר תרצה, ממילא תוכל להביאה אל המקום הזה לשבת כאן עמה כי היא טפילה אליך, ועל זה אמר אשא עיני אל ההרים למלפני ולמעבדני שצוו אותי לחזור לשם עם האשה אשר אקח והנה מאין יבוא עזרי כי הנה אליעזר שהלך עם י' גמלים טעונים אמר אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי ומכל שכן שאני ערום ויחף לא נזם אחד ולא צמיד אחד ואיך תלך האשה למקומי, אבל אחר כך אמר עזרי מעם ה' כי ה' הטוב שברכו בכל הברכות, גם לזה ודאי יעזור לו להיות ויגזר אומר ויקם, כיון שאמר קח לך משם אשה ודאי כן יהיה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע ועל כן סמכו מאמרם זה אצל וילך חרנה לפי שזה מורה אשר הלך על דעת לחזור וכנאמר.

ואגב נבאר מה שסיימו חז"ל שם וזה לשונם: יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו הולך אצלו יעקב הלך אצל זיווגו דכתיב ויצא יעקב יצחק בא זיווגו אצלו שנאמר ויצא יצחק וגו' והנה גמלים באים, ולכאורה יתמה קצת בדבריהם כי הלא ידוע שתיכף בצאת יעקב מבאר שבע קפצה לו הארץ ונמצא שלא הלך אלא קצת ושם בא זיווגו אצלו וכן יצחק הנה הלך קצת לשדה וירא והנה גמלים באים הרי אשר לא נשתנה יעקב מיצחק כלל זה לא הלך רק מקצת ובא זיווגו אצלו וגם זה כן, ואכן נראה החילוק הוא כי יעקב אף שלא הלך אלא מקצת מכל מקום זה המקצת שהלך היה בשביל זיווגו לחזור אחר אבידתו כמו שצוהו אביו לך פדנה ארם וקח לך משם אשה וגו' אבל יצחק גם זה המקצת שהלך לא הלך בשביל זיווגו כי אם הלך לדרכו להתפלל כמו שאמר לשוח בשדה וממילא בהיותו שם וירא והנה גמלים באים ולזה אמרו יעקב הלך אצל זיווגו שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע פירוש אף שלא הלך כי אם מבאר שבע ואחר כך בא זיווגו לנגדו מכל מקום על

כל פנים יצא מבאר שבע בשביל זה מה שאין כן יצחק שהלך לדרכו לשוח בשדה וירא והנה גמלים באים זה ודאי זיווגו בא אצלו. כנאמר,

גם יאמר הכתוב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. בהקדם לדקדק הלא כבר נאמר למעלה וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ולמה חזר לכופלו, והנראה כי הנה אמר בזוה"ק (בראשית קמ"ח:) וזה לשונו: פתח חד בריה ואמר ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה היינו דכתיב (בראשית ב', כ"ד) על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו עד כאן. ולהבין דבריו הקדושים על פי פשטות תורתינו הקדושה כי לכאורה היה קשה על יציאת יעקב מבית אביו ואמו הלא אמרו חז"ל (עיין בראשית רבה ל"ט, ז') בפסוק (בראשית י"א, ל"ב) וימת תרח בחרן וזה לשונם: למה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהיה הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת שהרשעים בחייהן וכו' עד כאן. ואם כן איך הניח יעקב את אביו יצחק אבינו הצדיק המפורסם לכל זקן וכוחו תשש ועיניו כהות ויצא והלך לו והגם שאביו צוהו על זה בפירוש שילך פדנה ארם ואב שמחל על כבודו כבודו מחול מכל מקום הרי כתב הגאון בכנסת הגדולה (הלכות כיבוד אב ואם) שהוא דוקא כשאין לאביו בזיון אבל כשיש לאביו בזיון בדבר אינו יכול למחול על כבודו וכאן אין לך בזיון גדול מזה שמניחו זקן כל כך וילך לו ואם היה זה בזיון לתרח מכל שכן דכל שכן וכו' ליצחק אבינו, ועוד הנה כתב שם שזה שכבודו מחול דוקא אם אין אחרים מזלזלין בכבודו על ידי זה אבל אם אחרים מזלזלין בכבודו על ידי זה אין כבודו מחול וכאן הנה כתוב למעלה וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושילח אותו פדנה ארם וגו' עד וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת וגו' על נשיו לו לאשה. ונמצא אשר על ידי יעקב זילזל גם עשו בכבוד אביו והניחו והלך לו אצל ישמעאל כי עשו הנה נודע טבעו מאז (בראשית רבה ס"ה, א') אשר היה עושה כל מעשים רעים שבעולם, ולאביו היה מרמה בדברי מרמה תמיד להראות לו כי צדיק הוא והיה פושט טלפיו לפניו כחזיר לומר הרי כשר אני. על כן אף שמעולם היה חושק להתחבר לישמעאל לעשות כמעשהו כי לא לחנם הלך הזרזיר אצל עורב וכו' (בבא קמא צ"ב:) מכל מקום הרע בעיניו להניח את אביו וילך לו כי הוא היה מקיים כיבוד אב כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ה, ט"ז). ואמנם כשראה שיעקב הלך לפדן ארם לרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו, מצא לו מקום כוחא דהתירא לילך לקחת בת ישמעאל כדי שיסבור אביו שהוא למלאות רצון אביו ליקח אשה ממשפחתו אבל הכתוב מעיד וילך עשו אל ישמעאל כלומר כל עיקר הליכתו אל ישמעאל היה בכדי להתחבר לרשע כמוהו ללמוד מדרכיו דרכי רשע, גם סבר אולי על

ידי כח שניהם יוכלו להזיק ליעקב. והן ראיה גמורה שלא הלך לשם שמים לרעות בנות כנען, כי לקח את מחלת על נשיו שהוסיף רשעה על רשעתו שלא גירש את הראשונות אף שהיה לו אשה ממשפחתו. ונחזור לענין אשר על כל פנים נצמח מהליכת יעקב שזילזלו אחרים בכבודו והוא עשו שהלך עבור זה גם כן מאביו ואם כן אפשר לא היה יעקב רשאי להניח אביו זקן ולילך לו.

ואך טעם הנכון הוא, להיותו הולך בשביל ליקח אשה לשם ה' לקיים מצות פריה ורביה ונודע (קידושין ל"ב.) אשר אין שום מצוה מכל המצוות אפילו מצוות דרבנן נדחין בשביל כבוד האב, אם אי אפשר לקיים המצוה הזאת על ידי אחרים מפני שהוא ואביו חייבין בכבוד שמים, ובזה ודאי היה מותר ליעקב אבינו לצאת לקחת לו משם אשה ההגונה אליו וזה הוא ודאי דבר שאי אפשר לעשותו על ידי אחרים והניח כבוד אביו ויצא והלך לו, ובפרט שהיה ברצון אביו ודאי אין שום חשש כלל על יעקב אבינו בזה. ואמנם עבור זה לא היה מותר כי אם לצאת לחרן ולישא שם אשה ולבוא תיכף אל ארץ מגורי אביו לקיים כיבוד אביו תמיד והוא לא עשה כן רק נתעכב בבית לבן הארמי כ"ב שנים ונענש על ידי זה במכירת יוסף שלא ראה פניו כ"ב שנים נגד אלו הכ"ב שנים שלא שימש את אביו כמאמר חז"ל (מגילה י"ז.) כי היה לו תיכף לחזור לבית אביו אבל עיקר ההליכה היה מותר כי היה צריך ליקח אשה.

וזה שמרומז בדברי הזוה"ק ויצא יעקב וגו' היינו דכתיב על כן יעזוב וגו' כי הכתוב גם כן מרמז על זה כי הנה ידוע אשר גם אחר שישא אדם אשה חלילה לו לעזוב את אביו מכל וכל, שלא יכבדהו בכל דיני כבוד ומורא כאשר קודם קיחה את האשה, ועל כרחך שאין הפירוש כפשוטו שאחר קחתו האשה יעזוב אביו ואמו מכל וכל רק הכתוב בא ללמדנו אחרי אומרו למעלה אעשה לו עזר כנגדו וגו' ויבן ה' אלהים את הצלע ויביאה אל האדם ופן יאמרו בני אדם טוב היה לאדם לישא אשה שנברא בלא אב ואם ולא הוצרך לשמש את אביו, ולקח לו אשה, ולא כן אנו ילודי אשה ואיך נעזוב מלשמש אב ואם לקחת אשה, לזה אמר הכתוב על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו כי מצות קיחת אשה דוחה מצות כיבוד אב כי אין מצוה נדחית על ידי מצות כיבוד כאמור. וזה כיוון הזוה"ק היינו דכתיב וכו' פירוש שלא תקשי לך היאך יצא יעקב והניח מלשמש את אביו אכן כי קיים על כן יעזוב וגו' כי לא כיוון באמת רק בשביל לקחת אשה לשם ה' ולא לדבר אחר בעולם כעשו הרשע.

ולפי זה, זה סדר הכתובים. תחילה אמר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וגו' ונצמח מזה אשר וירא עשו כי רעות בנות כנען וגו' וילך עשו אל ישמעאל וסיפר הכתוב בגנות

עשו כאמור שרק טלפיו הראה כחזיר אבל באמת שהליכתו היה אל ישמעאל, והראיה שנשא על נשיו ולא גירש הראשונות ונמצא נצמח על ידי יעקב זילזול בכבוד אביו על ידי אחרים אשר לזה אין מועיל מחילת האב, ואף על פי כן יצא יעקב לדרכו ואמר הכתוב לא יציאתו של זה כיציאתו של זה עשו יצא להוסיף רשעה אל רשעתו, אבל יעקב הנה ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה שלא היה יציאתו כי אם ללכת לחרן ליקח שם אשה ההגונה ובהכרח גדול הלך כי כן ציווי הבורא על כן יעזוב וגו' וכדברי הזוה"ק היינו דכתיב וכדבר האמור.

פסקה יא

ויפגע במקום וילן שם וגו'. רש"י ז"ל פירש להלן בפסוק כי אם בית אלהים בביאור דברי חז"ל וזה לשונו: אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וכו', ואם תאמר כשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו איהו לא יהיב לבו להתפלל וכו' איהו עד חרן אזיל כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי במקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ וכו' עד כאן. ובגמרא (חולין צ"א:) מסיים שם בזה הלשון: בתר דצלי יהיב דעתיה למיהדר אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש וכו'.

ולהבין טעם יעקב אבינו בזה מפני מה תחילה לא יהיב לביה להתפלל ואחר כך נתחרט, וגם הלשון אפשר עברתי במקום וכו' אינו מובן והיה לו לומר הנה עברתי וכו', וגם להבין למה בהיותו בהר המוריה לא השקיע הקב"ה השמש שלא בעונתה ולומר צדיק זה בא וגו' עד אחר כך בשובו לשם, וגם למה הוצרך ללכת עד בית אל ולמה לא נעקר הר המוריה לבוא עד חרן מקום שהיה שם.

והנראה כי הנה באמת יעקב אבינו ודאי גם מתחילה יהיב לביה שכשיעבור דרך הר המוריה יתפלל שם במקום שהתפללו אבותיו ואכן כי לצד גודל קדושת יעקב היה זה כקצת עליה שלא לשמה כי באמת עיקר הליכתו לחרן בשביל אשה ואגב אורחא כשיעבור דרך שם יתפלל שם, ולבחיר האבות יותר נאה היה שילך בכוון לשם לראות את פני ה' במקום אשר בחר וכאשר עשו אבותיו אברהם ויצחק שבכוון הלכו לשם. אברהם (בראשית י"ב, ט') ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה, והוא ירושלים. יצחק, (שם כ"ד, ס"ג) ויצא יצחק לשוח בשדה, והוא הר המוריה כמאמר חז"ל (פסחים פ"ח.). ועל זה נתחכם אל עליון, וקפץ לו הארץ תיכף בצאתו מבאר שבע ומטי לחרן ולזה אמר הכתוב וילך חרנה שמלת וילך לכאורה מיותר והיה לו לומר ויצא יעקב מבאר שבע חרנה שהוא כמו לחרן, ואכן אמר הכתוב וילך חרנה כלומר מיד כשהתחיל ללכת כבר היה בחרן כי נקפצה

לו הארץ וכן אמרו חז"ל (בבראשית רבה ס"ח, ח') וילך חרנה רבנן אמרי בן יומא (כלומר ביום הזה שהלך בא לשם) ואפשר דייקו זה ממה שכתבנו. ועל כן עבר יעקב הר המוריה ולא ידע כלל אם היה שם כי שיער בפסיעותיו שעדיין אינו מחויב לראות המקום ותיכף נתראה בחרן.

והנה בקפיצת הארץ יש שני בחינות אחד בבחינת רפה שבריה שנשבר הארץ באמצע ויפגעו במקומות זה בזה או שפסיעות האדם מתרחבות ונעשו כפסיעות של אברהם אבינו שהיו ד' מילין כמו שמובא בדברי האלשיך זללה"ה (עיין בראשית רבה מ"ג, ג'). ולזה היה יעקב אבינו מצטער ואמר אפשר עברתי במקום שהתפללו אבותי, כלומר אפשר יוכל להיות שעברתי דרך שם כי היה הקפיצה בבחינת התרחבות הפסיעות והייתי גם שם כי היתה הארץ שלימה ולא נשברה לשברים. כי אם נעשה הקפיצה בשבירת הארץ לא עבר כלל דרך שם ואך אמר אפשר עברתי דרך שם ולא התפללתי יהיב דעתיה למיהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו שם הארץ ונעקר הר המוריה ובא לשם, ועל כן לא עכבו הקב"ה אז בעוברו דרך שם כי היה כעליה שלא לשמה כאמור שלא הלך יעקב בכוון לשם ועל כן לא נעקר הר המוריה לבוא עד חרן כי רצה הקב"ה דוקא שילך לשם בכוון לשם מצוה להתפלל שם וכיון שהלך עד בית אל וראה הקב"ה טוב כוונתו שבאמת הוא עושה וכבר החזיק בדרך לבוא עד כה ובודאי שילך עד הר המוריה ונעשה כאילו הלך עד שם כנודע שכאשר הקב"ה בוחן את לב הצדיק שבודאי יסיים הדבר אשר התחיל לעשות מעלה עליו כאילו כבר עשאה, קיצר כביכול הקב"ה טרחת הצדיק ועקר הר המוריה והביאו לכאן והכירו יעקב והתפלל שם, מה שאין כן מקודם בעוברו דרך שם לא הכירו כלל כי לא חפץ הקב"ה שיתפלל אז כנאמר. והנה חז"ל אמרו בתר דצלי יהיב דעתיה למיהדר כנזכר לעיל, ועוד אפשר לומר כי יעקב אבינו דן בעצמו כי ודאי אף שהר המוריה הוא שבא לכאן מכל מקום במקומו שאני כי שם הנה שערי שמים פתוחין לנגדו ומשם הושתת לב העולם, ולב הארץ שם שהוא החיות היותר זך ומובחר מבכל הארץ מה שאין כן כאן ועל כן רצה ללכת להלן לבוא אל המקום בעצמו בשערי ירושלים ולזה השקיע הקב"ה חמה שלא בעונתה בכדי שילין שם ולא ילך עוד בכדי שלא להטריח את הצדיק כל כך, ולזה כיון שסבר יעקב אבינו שעל כל פנים לא גדלה כאן קדושת המקום מאשר היה במקומו, ועל כן ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו פירוש דוקא מאבני המקום הזה לקח להשים מראשותיו אבל אילו היה במקומו בהר ה' המקום שראה אברהם מרחוק ולא התקרב אליו למקומו כי היה צריך ללכת עד מקומו האמיתי ודאי לא היה מזלזל באבניה לשומם מראשותיו לקיים כי רצו עבדיך את אבניה

ואת עפרה יחוננו (תהלים ק"ב, ט"ו) והיה מחבק ומנשק אותם כמאמר חז"ל (כתובות קי"ב.) רבי אבהו הוי מנשק כיפי דעכו. ואך שסבר כיון שאינו במקומו לא גדלה קדושתו כל כך ועל כן וישכב במקום ההוא. והכתוב בא כמתמה וישכב במקום ההוא שבמקום קדוש כזה ישכב יעקב, ואך כי רמז בתוכו גם התירוץ כי וישכב במקום ההוא במקום ההוא דייקא שכב לפי שסבר שאין הקדושה כאן כל כך אבל אילו היה במקומו האמיתי ודאי לא היה שוכב.

עוד יאמר ויקח מאבני המקום וגו'. כי ודאי יעקב אבינו כל עשיותיו ופעולותיו והליכתו ושכיבתו לא היה כי אם לעשות פעולות האלו בשמי השמים לקשט את הכלה ולהביאה לבית בעלה ליחד קודשא בריך הוא ושכינתיה לפי ערך שורשו ובחינתו אז בימים ההם, ועל כן ויקח מאבני. כי נודע אשר השכינה הקדושה נקראת אב"ן שמספרו גן בחינת גן נעול אחותי כלה שעליה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ח, כ"א) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. כי בעת היחוד השלם אז עולה השכינה הקדושה אשר עד עתה מאסוה הבונים שלא יכלו הבונים הצדיקים להתקרב אליה כי נפלו אורותיה לקליפות וחיצונים שהם המיאוס בתכלית המיאוס, עתה עולה היא למעלה עד למעלה לראש והיתה לראש פנה. כי פנה הוא גימטריא מצה כנודע מחכמים וסופרים ומצה רומז להארת החכמה העליונה (כמו שמובא בכוונת מצה בלילי פסח) הנקרא ראש בסוד הכתוב ראשית חכמה וגו', וידוע אשר ה' בחכמה יסד ארץ באבא יסד ברתא ועל כן בעת היחוד הוא מתתקנת ומקבלת אליה אור החכמה והיתה לראש פנה. ואת זה עשה יעקב ולקח מאבני המקום וישם מראשותיו שהאיר עליה מאור ראש פנה ולזה וישכב במקום ההוא כי וישכב הוא יש כ"ב אותיות התורה כמו שאיתא בזוה"ק (חלק ב', פ"ה.) ואורייתא מחכמה נפקת וממילא כשהיא מאירה מאור ראשית חכמה אז ויש כ"ב גם כן במקום ההוא והוא בחינת תיקון קישוטי הכלה להיות ראויה לבחינת היחוד והזיווג השלם שמשם יוצא כל בחינת הברכות והשפעות האורות ורחמים וחיים ושלום וחסדים לכל העולמות העליונים ומשם על ראש עמו ישראל בזה שער השמים, והוא רחום יכפר וגו'.

פסקה יב

ויחלום וגו'. תחילה נבאר ענין הסולם בכללות ואחר כך נבוא בביאור הכתובים כי הנה נודע מאמר הכתוב (משלי י', כ"ה) וצדיק יסוד עולם כי הצדיק דלתתא הוא המעמיד ומישב העולם על תיקונו כי הצדיק נקרא כבחינת הממוצע בין ישראל לאביהם שבשמים שעל זה אמר משה רבינו ע"ה (דברים ה', ה') אנכי עומד בין ה' וביניכם. עומד ביניהם ממש בבחינת הממוצע והוא שעל ידו עולים ומתקרבים המוני עם ישראל הפשוטים לה'

אלהיהם על ידי החכמה והמוסר והתורה שהוא מורה להם ללכת בדרך ה' וגם שעל ידו עולים כל התפילות והברכות ומעשה המצוות מכל ישראל, כי ידוע (תיקוני זוהר כ"ה:) כל מצוה ואורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא כי אהבה ויראה נקראין תרין גדפין והם כמו הכנפים לעוף שעל ידם הוא מעופף לשמים ואם יוחסר לעוף כנפיו לא יוכל לעוף למעלה בשום אופן כן אהבה ויראה הם תרין גדפין שבהם פורחין התורה והמצוות והתפילה לשמים וכאשר נחסר אהבה ויראה נשארין בלתי כנפים ועל כן לא פרחת לעילא, ועל כן היו קוראין להאי תנא אלישע בעל כנפים (שבת מ"ט.) כי הוא עסק בכל התורה והמצוות באהבה ויראה גדולה עד שכל עשיותיו היו פורחין למעלה כמו בכנפים ממש. ועל כן כשמצאו הקסדור עם תפיליו אמר לו כנפי יונה בידי כי כל המצוות היו אצלו עם כנפים שהם אהבה ויראה ונדמו להקסדור שהם כנפים ממש.

ועל כן פשוטי המון העם שאין להם בחינת אהבה והיראה כראוי מצד פחיתת ערך נשמתם מעולמות שלמטה או עבור התחזקותן בתאות וחמדת עולם הזה שאהבת עולם הזה ויראתו מבטל מאהבת ויראת הבורא כמו שמביא בזה החסיד הקדוש בחובת הלבבות (שער חשבון הנפש, חשבון כ"ה) שכאשר לא יתחבר בכלי אחד המים והאש כן לא יתחבר בלב אחד אהבת הבורא ואהבת עולם הזה. ונמצא שח"ו היה נשאר כל תפילתם ועשייתם בתורה ומצוות למטה למטה, ועל כן זה תקנתם הנה הם יעשו כאשר יוכלו שקודם כל עסקתם בתורה ומצוות ותפילה יבקשו דרך אהבתו ויראתו בכל לבב שלא יעשו מצותם ותורתם כמצות אנשים מלומדה עבור ההרגל בזה מנעוריו ולא ידע כלל למה מניח התפילין על ראשו וציצית בבגדו וכדומה, רק שיחשוב את עצמו כי הוא עושה כן לקיים מצות בוראו על ידי זה, וכי הוא אוהב ה' יתברך בכל לבב ורוצה לעשות מצותו על ידי הבנתו בגדולת יוצר בראשית וחכמתו ויכולתו שאין לה שיעור וערך, וגם הוא ירא את פני ה' שלא לעזוב את מצוותיו אשר לא תעשינה, או יראה פנימית מזה לירא מגדולת הבורא בעת עשיית המצוות לומר מה זה בידי ומה אני עושה והלא כל עצמי נפשי ורוחי ונשמתי עם כל אשר לי מהוני ורכושי אינם כדאים לעשות רצון בוראי ואיך אקח מצוה הזאת בידי אחרי שהיא כתר לראש בוראי כביכול ואיך לא יאחזני רעדה ופחד מזה, זה והדומה לזה יעלה על לבו כאשר יוכל. ואם עד כה לא יבוא לאהבה ויראה האמיתיות מפני דברים המעכבים כנזכר לעיל, אז יקשר עצמו עם הצדיקים גדולי הדור הידועים לו ושאינם ידועים לו ואז עולה תפילתו וכל עשיותיו עמהם ביחודא שלים כי נקשר עמהם באמת לאמיתו, וכמאמר חז"ל (כתובות קי"א:) עמי הארץ אינם חיים לעתיד וכו' אמר ליה מצאתי להם רפואה מן התורה שנאמר (דברים ד', ד') ואתם הדביקים בה' אלהיכם וכי

אפשר לאדם לדבק בשכינה וכו' אלא המשיא בתו לתלמיד חכם וכו' ומהנה תלמידי חכמים מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו הם דבוקים בשכינה וכו' עד כאן. וממילא בכל הדברים כן הוא בעליית תפילתו וכן מצוותיו כשהוא נקשר עם הצדיקים באמת לאמיתו אז עולה עשיותיו עמהם והם פורחים ועולים למעלה למעלה על ידי כנפי נשרים שיש בכל עשיותם מבחינת אהבה ויראה כאמור, ורק באופן כשהאדם עושה בעצמו כל אשר יוכל, ומה שאינו יכול לעשות בכוחו זה עולה על ידי התקשרות הצדיקים, אבל אם ירפה אדם את עצמו מכל וכל ויסמוך על הצדיקים ודאי שישאר הוא וכל עשיותיו למטה לא יראה אור לעלות למעלה, כי שפת אמת תכון לעד, ועד ארגיעה לשון שקר (משלי י"ב, י"ט). אם הוא עושה מה שבידו, אז מה שאין בידו מתקרב על ידי הצדיקים אבל כשאינו עושה כלל הרי אינו רוצה כלל בטובה, יהיה לו כמו שרוצה.

והמשל בזה נאמר בשם הרב איש אלקים קדוש המפורסם מוהר"ר **מנחם מענדל מפרומשלאן** זללה"ה כשבני אדם נוסעים יחד בעגלה אחד ויארע לאחד שיחלה בדרך אז אלו האנשים שעמו, מתעסקים עמו בכל יכולתם להעלותו למחוז חפצו לשלום מה שאין כן אם ח"ו ימות אחד מהם בדרך ודאי שלא יתעסקו בו להעלותו כי אם יקבר במקומו, וכן הוא בזה אם האדם יש לו על כל פנים קצת חיות בהמצוה ומעורר שכלו ולבו כאשר יוכל לאהבה ויראה ולמחשבה טהורה ונכונה ואך כי חולה הוא ואינו יכול לעשותו בשלימות אז נתעלה על ידי הצדיק מה שאין כן אם הוא עומד כאבן דומם בלתי חיות כלל כמת ומחשבתו קשורה בהבלים אחרים בעשותו המצוה לא יוכל להתעלה עם הצדיקים.

ונמצאת אומר שעל ידי הצדיק עולים כל בחינות האיתערותא דלתתא מעסק התורה והמצוות שהוא בחינת העלאת המיין נוקבין וגם על ידו יורד בחינת הברכות והשפעות לבאי עולם כי הוא בכוחו יוכל להמשיך כל טוב וממנו מתפרנסין כל הנלוים אליו וכל העולם כמאמר חז"ל (תענית כ"ד:) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וכו' ועל כן הוא כבחינת הממוצע ממש בין העולם שלמטה לעולם שלמעלה.

ואמנם תדע שכל צדיק וצדיק יש לו גבולו וערכו לפי שורש נשמתו ואין הכל מגיעים עד למעלה לראש מקום מקור כל הברכות והשפעות להמשיך משם שפע וברכה להחיות העולמות, ואך כשהוא מגיע למקום מקור שורשו למקום שאין יוכל לעלות עוד יותר אז אותו הבחינה שהצדיק מגיע עד אליה עולה למעלה למקור הברכות ומקבלת משם השפע ומוריד על ראש שורש נשמתו ומשם נמשך לכל נשמות ישראל השייכים לשורש נשמתו על ידי הצינורות הידועים הנמשכים בשורש כל הנשמות, והוא הוא בחינת סולם

מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה כי הוא המחבר ארץ לשמים כאשר אמרנו שעל ידו עולים כל התפילות והתורה והמצוות למעלה ועל ידו מוריד כל בחינת הברכות והשפעות כעל הסולם הזה ממש. ואמנם אמר וראשו מגיע השמימה מה שהיה די לומר מוצב ארצה ומגיע השמים, להראות על אשר כתבנו כי באמת הוא בעצמו יוכל להיות שאינו מגיע עד צית שמיא מקום מקור הברכות אך וראשו כלומר הראש שלו כמו שכתב בזוה"ק והוא הבחינת מקום שנוגע בה זה מגיע השמימה כלומר לבחינת השמים העליונים ששם מקור כל הברכות כנאמר, וכל זה בצדיק דלתתא וכן דוגמתו בצדיק דלעילא בחינת יסוד יוסף שהוא מוצב ארצה שרגליו עומד בבאר שבע בחינת המלכות וראשו פירוש הראש שלו הוא בחינת תפארת ישראל מגיע השמימה שמים העליונים מקום מקור כל הברכות.

והנה כדוגמא הזו כן הוא בכללות הארץ הגשמי כי הלא הכל צריכים למרי דחיטי שכל ההשפעות הטובות והברכות נובעין מן הארץ התחתונה הלזו המכוונת נגד הארץ העליונה הנזכרת והכל נעשה מן העפר, ועל כן מוכרח להמצא בה כל הבחינות הללו שיהיה בה מקום מוכן להעלאת התפילות דרך שם ולהוריד המיין דכורין דרך שם והוא בחינת נקודת ציון וירושלים כי ציון הוא בבחינת צדיק יסוד עולם הנזכר כי משם נתיסד העולם ומלואה, וירושלים הוא בחינת המלכות, והסולם בחינת הצדיק מוצב ארצה שם וראשו מגיע השמימה, כי שם נאמר וזה שער השמים כי תפארת ישראל הנקרא ז"ה בסוד הכתוב (שמות ט', ב') זה אלי ואנוהו נוגע שם והוא שער השמים העליונים. ועל כן כל התפילות ועסק התורה והמצוות אינם עולים למעלה כי אם דרך שם וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (מלכים-א ח', מ"ח) והתפללו אליך דרך ארצם וגו', לפי ששם הוא הסולם לעלות בו וכל בחינת הברכות וההשפעות הטובות יורדים דרך שם ממקור השמימה דרך שער השמים, והיא נותנת טרף לביתה וחוק לנערותיה ומתחלק משם מזון ופרנסה לכל הארץ וממנה לכל באי עולם.

וזה שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שהוא בחינת עמודא דאמצעיתא המבריח מן הקצה אל הקצה ומדובק באלה תולדות יעקב יוסף בחינת הסולם הנזכר לומר שכאן הוא המקום המוכן לבחינה הלז לחבר ארץ לשמים להיות נשקי ארעא ורקיע אהדדי ושם הוא מקום היחוד הנפלא להיות השמש מאיר אל הירח והיא תאיר לארץ ולדרים ועל כן והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, כי נודע שיש שלוש בחינות אלהים. אחד, אלהים בשמים והוא בבינה מקום מקור הברכות ה' ראשונה שבשם. ואחד, אלהים בארץ בחינת המלכות ה' אחרונה. והבריח התיכון באמצעיתא, המבריח מן ה' קצה

הראשונה אל ה' קצה האחרונה סוד הו'. ואין ו' בלא ו' אחרת כזה וו בחינת תפארת ישראל וצדיק יסוד עולם בחינת סולם הלז ודרך שם תחילה עולה כל בחינות איתערותא דלתתא בבחינת העלאת המיין נוקבין ואחר כך יורד דרך שם כל בחינת השפע הנקרא מיין דכורין כנאמר. והכל נקרא מלאכי אלהים פירוש שלוחי אלהים הן ממטה למעלה והן מלמעלה למטה ועולים תחילה אל האלהים בשמים ממעל ויורדים עם השפע אל אלהים בארץ מתחת הכל כנודע. ועל ידי זה מתגדלים המוחין בבחינת היחוד השלם הנקראים על שם הוי"ה ברוך הוא מוחין דגדלות, ואז והנה ה' נצב עליו שם הוי"ה, ועל כן קיפל הקב"ה אז כל ארץ ישראל תחתיו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ט, ד') להראות לו כי זה הוא מקום מול שער השמים להתפלל מכל המקומות דרך ארצם ארץ הזה, ועל ידו נעשה היחוד השלם בשמי השמים והוא בחינת כל ההבטחות וכריתת הברית עם האבות על ירושת הארץ, לא למען לאכול מפירותיה הגשמיים ולשבוע מטובה כי אם עבור היחוד השלם שנעשה בה בבחינת עולים ויורדים לקבל תמצית שפע אורה שם בראשון וראשונה מבחר הפנימיות, ועל כן ניתנה לישראל לפי שהם הם הגורמים כל בחינות היחוד הלז וצריכים להיות במקום המיוחד לזה דוקא בזה שער השמים.

ובזה יתבאר בטוב טעם מאמרם ז"ל (סנהדרין ק"ז.) בפסוק (שמואל-ב ט"ו, ל"ב) ודוד בא עד הראש ביקש דוד לעבוד עבודה זרה ואמר ליה חושי הארכי מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה אמר ליה יאמרו מלך שכמותי יהרגנו בנו. ובפשוטו פלא גדול הוא שדוד יבקש לעבוד עבודה זרה, ואכן הנה נודע מעשה חטא דור הפלגה בעיר ומגדל שבנו שרצו להמשיך כל בחינות השפעה דרך שם, והעיר ומגדל היה נוכח ציון וירושלים כמו שאיתא בזוה"ק כי רצו בכח שמות הקדושים להמשיך ההשפעה לשם אל מקום הקליפות ארץ שנער שננער שם כל בחינת הרע בכדי שיוכלו לעשות כל התועבות ויהיה להם השפע הטוב, מה שאין כן כשההשפעה נמשך מול ציון וירושלים שהוא מקום הקדושה אין אדם זוכה לבחינת ההשפעה הטוב כי אם על ידי בחינת הקדושה לטהר ולקדש כל פרטי אבריו וגידיו עד מקום שידו מגעת הכל כידוע מדברי מרן האר"י ז"ל (בליקוטי תורה סוף פרשת נח), וזה היה בחינת הצלם של נבוכדנצר, ועל כן כשנתגלה יוסף לאחיו במצרים רצו להורגו כמאמר חז"ל (תנחומא ויגש ה') כי חשדו אותו לפי שהוא היה בחינת הצדיק המשפיע לכל העולמות שרצה להמשיך ההשפעה הקדושה למקום הטומאה ערות מצרים, ולקחו ראיה ממה שפעל ועשה בפעולות שונות להביא את בנימין אליו כי גם הוא היה בבחינת הצדיק ורצה להשלים שם בחינת הצדיק יסוד עולם

להשפיע למקום הטומאה, ואכן ח"ו ח"ו לא זה היה כוונת הצדיק, ודרך אחרת היה לו בכל זה כאשר כתבנו במקומו.

והנה באמת זה הוא עבודה זרה ממש, כי כל בחינת ההשפעה האמיתי מבחינת היחוד השלם כשנמשך בכח שלא מול ציון וירושלים הרי מורידין ההשפעה בזה לבחינת הקליפות והרע ומתגדל הרע ח"ו והיא בחינת עבודה זרה ממש, ועל כן דוד בברחו מפני אבשלום בנו טעה בזה ורצה להמשיך ההשפעה האמיתי אליו מבחינת הראש דרך מקום שהיה שם, ולעצור כח ההשפעה מציון וירושלים בכדי שלא יאיר אור ההשפעה שם אל אבשלום שהיה בירושלים ורצה לסבב ההשפעה הטובה אליו בכדי שלא יוכל לו אבשלום בנו והכל לכבודו יתברך שלא יתחלל שם שמים ח"ו כאשר יהרגנו בנו, וזה ויבוא דוד עד הראש שרצה להמשיך שם ההשפעה מבחינת הראש המגיע השמימה ולא דרך ירושלים שלא יגיע לאבשלום מזה. אבל טעה בזה כי השפע הטוב היורד דרך ירושלים לא יגיע כלל לבחינת הרעים המטמאים את עצמם כי שם בחינת מקור הטהרה והקדושה. ועל כן אמרו ביקש לעבוד עבודה זרה, עבודה שהוא זרה להמשיך השפע למקום אחר חוץ משער השמים עד שאמר לו חושי הארכי מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה. פירוש הנה אתה הוא המלך מול בחינת מדת המלכות ואתה יודע מקומה האמיתי ואיך שחלילה להמשיך השפע במקום אחר כי אם אל בית האלהים ועתה תעשה אתה כזאת, ואפשר על כן אמר דוד המלך ע"ה (שמואל-א כ"ו, י"ט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. כי באמת אף שכל התפילות והעבודות של ישראל בחוץ לארץ עולים דרך ארץ ישראל והם מורידים השפע דרך שם ומשם מקבלים כל בחינת השפע מכל מקום כיון שעל כל פנים מוכרח השפע הטהור להשפיע אליהם בארץ העמים והם שם עושים כל בחינות היחודים והזיווגים ואי אפשר שלא יגיע מהתמצית דתמצית ח"ו ח"ו לבחינת הקליפות והרע הרי הוא עובד אלהים אחרים ועל כן אמרו ז"ל (עבודה זרה ח'.) ישראל שבחוץ לארץ עובדי עבודה זרה בטהרה הם כיון שמוכרח ההשפעה לבוא אליהם במקום שהם, ושם ארץ לא מטוהרה הרי הוא ח"ו כבחינת עבודה זרה כי ישראל לא נבראו כי אם להיות בארץ ישראל לקבל שם כל השפע הטוב וכל הבחינות מכל העולם הצריכים להתקן על ידי ישראל היו מוכרחים להתגלגל עד שם אליהם לצורך תיקונם כמו שכתבנו בזה במקום אחר. ועל כן קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחת יעקב אבינו עם נקודת ציון וירושלים להראות לו זה שאין בחינות היחוד ומלאכי אלהים העולים והיורדים בבחינת המיין נוקבין ומיין דכורין הכל רק דרך שם לא במקום אחר.

ועתה נבוא לביאור פרטי הכתובים לפרש דבר דבור על אופניו, ואמר ויחלום והנה וגו'. ולכאורה מלת והנה מיותרת והיה די לומר ויחלום סולם מוצב וגו', ואכן כי הנה חלום יעקב אינו כשאר חולמי חלומות שבשאר החולמים אינו אלא דמות שרואה כן בחלום הלילה אבל באמת לא היה הדבר ההוא ולא נעשה, אבל חלום יעקב ידוע הוא שהיה בחינת הנבואה ממש וכמו הנביא שרואה הדבר הנראה לו בחוש ואמת הדבר ויציב שכן נעשה בפועל ממש, כן חלום יעקב היה שראה הסולם הזה והוא נעשה כן בפועל וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ח, י"ב) שהמלאכים שלווהו בארץ עלו בו לרקיע וירדו בו מלאכי חוץ לארץ ללוותו רק שלא היה יכול לראות זאת בנבואה בהקיץ לפי שלא היה נשוי עדיין ואין הנבואה שורה על מאן דלא נסיב פלג גופא כי אין הברכה שורה כי אם על דבר שלם כמו שאיתא בזוה"ק (חלק א', קמ"ט:), ולזה אמר הכתוב ויחלום כלומר הוא ראה זאת בחלום אבל כי באמת נעשה זאת והנה סולם מוצב ארצה וגו' לא כשאר חולמי חלום.

או יאמר ויחלום והנה סולם כי הנה באמת הלא ודאי כי הסולם הזה עם הארץ שעמד עליה וראשו שמגיע השמימה ודאי הכל רומז על אורות עליונים מופלאים למעלה למעלה ורק שנתלבש בבחינת דברים הגשמיים וראה אותן בלבושיהם, ואכן כי יעקב אבינו ודאי היה ראוי לראות האורות העליונים גופייהו לא בהתלבשות בסולם הארציי, ואך הכל טעם אחד עם הנזכר למעלה מה שלא ראה הדבר בנבואה עבור שלא היה נשוי ולא התכפר בעדו ובעד ביתו וגם זה היה עבור כן, וממילא אם היה רואה הדבר בנבואה היה רואה האורות גופא מזוככים ומטוהרים בלתי לבוש, וזה אומרו ויחלום כלומר לפי שראה הדבר בחלום ולא בנבואה על כן והנה סולם מוצב ארצה ראה את הדבר בלבוש הגשמי מה שאין כן אם היה במראות הנבואה היה רואה אורות בהירין דמות עליונים לא סולם הארציי.

והנה בכללות מראות הסולם כבר כתבנו שמראה על בחינת התחברות ארץ לשמים על ידי הצדיק יסוד עולם ועתה נדרוך קצת בדרך אחר והכל אחד, כי הנה הכתוב אומר (קהלת א', ד') דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת ופירושו כי ידוע אשר עיקר מעשה האדם ועבודתו להרע או להיטיב הכל תלוי בעסקי הארץ כי אם לא היו עסקי הארץ בעולם שהם כל בחינת תאוות הגשמיות ואכילה ושתיה ואהבת הכבוד והממון וכדומה ודאי שהיה האדם עובד את ה' בכל לבב בסוד ישרים כי לא היה לו מקום לנטות עצמו לצד אחר, ועיקר העבודה בעליה וירידה הוא הכל עבור הארץ הגשמי הלזו שיש בה מקום לנטות לצד החומרי תאוות הגשמיות, וממילא במעט מעט נמשך כל כך עד אשר

בא לכל בחינת הרע והקליפות למטה למטה, וממילא כאשר מפריד האדם את עצמו ממחמדיה ומשבר ומכניע כח מורשי תאוות לבבו אליה ועוסק בתורה ותפילה בשלימות במחשבה טהורה נכונה בדיבור ובמעשה ביראה ואהבה ושמחה וממעט עסקיו עסקי הארץ ומרבה בכבוד שמים, ומכל שכן במעשה המצוות הנעשים מגידולי הארץ ממש ופירותיה כמו ציצית ותפילין ואתרוג ואפר פרה ועפר סוטה וכדומה לאלפים ורבבות פריקה וטעינה ושמירת לא תעשה שבה לא תחרוש בשור וחמור לא תזרע כרמך כלאים, ומכל שכן דכל שכן אם אדם זוכה לעבוד שמו יתברך בכל תאוותיה ממש באכילה ושתיה וזיווג וכדומה בהכנעת ושבירת לבו שלא יהנה מהם כלל לתאותו כאשר התפאר עצמו רבינו הקדוש (כתובות ק"ד.) שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה כי יהיו נמאסין בלבו לרוב הבנתו כי הוא מעשה בהמה ולא נאה לאדם בעל שכל לעסוק במעשה בהמה כאשר הארכנו בזה במקום אחר אם לא שעושאו בעל כרחו כמו שכפאו שד ממש ובשביל לעשות בזה קישוטין לשכינה, והקישוטין הללו חביבין מאוד לפני בורא עולם ביותר ויותר.

הנה ודאי על ידי זה עולה האדם ונתעלה למעלה למעלה ונשמתו עולה ומתעטרת בשכינת עוזנו והשכינה מתפארת בה ואומרת חזי במה ברא אתינא לגבך. אבל אם האדם ממשיך עצמו אחרי תאוותיה ומחמדיה כנאמר אז אפילו התורה והמצוות שעוסק בהם אינם עולים לרצון לפני מי שאמר והיה העולם כי זבח רשעים תועבה ולרשע אמר אלהים וגו' וכל מצוותיו כמוץ אשר תדפנו רוח המה ואין בו כוונה לה' כי אם כמאמר חז"ל (נזיר כ"ג.) בשנים שאכלו פסחיהם וגו' זה שאכלו לשם אכילה גסה נאמר בו (הושע י"ד, י') ופושעים יכשלו בם. שלא די שאינו עולה לה' כי אף גם יורד בה עד שאול תחתיה לצד מילוי תאותו, ומכל שכן בשאר דברי הגופניות שאינם מצוה כבשר הפסח רק אוכל למלאות בטנו וכריסו כמעשה הבהמה ותמיד בטן רשעים תחסר לומר תמיד הב הב עוד תאוה וכבוד וממון מזה ודאי טוב הנפל אשר עדיין לא היה ולא טעם מעשה הארץ ומטעמיה.

והראית לדעת בזה אשר הארץ ומלואה המה בבחינת הסולם המוצב ועומד במקום אחד ודרך שם עולים ויורדים אחרי שהאדם עולה ויורד בה כנאמר, ולזה אמר דור הולך ודור בא כי מעשה הצדיקים נקרא הליכה על דרך הכתוב (זכריה ג', ז') ונתתי לך מהלכים בין העומדים וגו', כי הולך תמיד למעלה מדרגה לדרגה והוא דור הולך. ומעשה הרשעים נקרא בא בדרך כי בא השמש שהוא ענין שקיעת האור והתגלות החושך שהוא מעשיהם של רשעים כמאמר חז"ל (בראשית רבה ב', ג' וה') בפסוק וחושך על פני תהום אלו מעשיהם

של רשעים. וכל בחינת הליכה וביאה הזו הכל הוא על ידי הארץ כנאמר ואפשר לזה אמר הכתוב (קהלת ג', כ') הכל היה מן העפר. כי הלא זה הוא כל בחינת הבריאה והעשיה שבכל העולם לעבוד את ה' או ח"ו שלא לעבוד וכל זה הכל נעשה מן העפר להתאוות לתאותה או לשברם ולהכניעם. והנה לכאורה היה מקום לרשעים לומר שבריאת הארץ הוא שגורם להם להתגנות בה והוא הממשיך אותם למטה והם אינם חייבים כלל בזה כי הבריאה כך היתה לאכול ולשתות ולעסוק בכל הארציות והם מורידין אותם למטה, אבל כשרואין במעשה הצדיקים שמתעלין בה וזוכין על ידיה לכל בחינות הטובות המופלאות, וביותר דוקא לאלו העוסקין בה ואך לכבודו ברוך הוא באמת ובתמים שלא לצד הנאת תאותו בשום אופן, הם הגורמים יחודים נפלאים ותענוג ונחת רוח גדול, לפני מי שאמר והיה העולם כנזכר לעיל, וכאשר הארכנו בזה במקום אחר. מזה מוכח ששקר נחלו ואין מענה בפיהם כלל לומר כי הארץ גרמה להם. וזה אומרו דור הולך ודור בא כנזכר, והכל על ידי הארץ. אבל והארץ לעולם עומדת היא עומדת תמיד על עמדה ואינה ממשכת את האדם בכח לרעה וגם אינה מעלהו בכח למעלה רק האדם בידו הוא או להתעלות על ידה לזכות לכל טוב או ח"ו להיפוך.

וזה אומרו כאן והנה סולם מוצב ארצה פירוש שהארץ היא בבחינת סולם מוצב שעומדת תמיד על מעמדה ואך כי בחינת סולם היא כי היא אינה בחינת ארציות לבד, כי וראשו מגיע השמימה פירוש ראש סולמה מגיע עד השמים שיש לה חיבור גם עם השמים כמאמר חז"ל (בבא בתרא ע"ד.) תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיע אהדדי בכדי שיוכל האדם לעלות על ידה לשמים כי אם לא תהיה מחובר אליו כלל מאין ימצא בה בחינת זו להתעלות על ידה ועל כן היא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע וגו' והנה מלאכי אלהים פירוש שלוחי אלהים הם בני האדם שלוחי דרחמנא לעולם הזה לירד ולעלות עולים ויורדים בו בסולם הזה היא הארץ שעל ידה יוכל האדם להרע או להיטיב.

ועוד יאמר והנה מלאכי וגו'. כי נודע מה שמבואר בזוה"ק בפירוש הפסוק (דברים ד', ל"ט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגו' והוא שכשאדם משים על לבבו לבד לתקן דרכיו ומעשיו בקירות לבו אז על ידי זה נעשה ה' הוא האלהים שאלהים בחינת הדין נעשה ה' שם הרחמים כי נמתקים הדינים ונכללין ברחמים וכבר כתבנו במקום אחר בביאור כתוב (שם ל', י"א-י"ד) כי המצוה הזאת לא נפלאת וגו' לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה וגו' עד כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך וגו', ולכאורה האי לאמר מי יעלה לנו מיותר כולו אחרי אומרו לא בשמים הוא ואם כן ודאי שלא נאמר מי יעלה לנו ומה צורך לכפול לאמר וגו' והבן, ואמנם כי באמת

כל התורה והמצוות ודאי בשמים ושמי השמים הם לתקן ולעשות שם פעולות גדולות ונפלאות ביחודים וזיווגים השלימים ולהמתיק כל הדינים שם ולגרום שפע וברכה רבה בכל העולמות ולגרום זיווג בארבע אותיות שם המיוחד ולמלאות כל העולמות שלמעלה בשפע אורה ושמחה בתענוג ונחת רוח גדול והכל על ידי התורה והמצוות כשנעשים בשלימות במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה ושאר תנאיהם במ"ח דברים שהתורה ניקנית בהם. ואך הכתוב אומר לא בשמים הוא לאמר וגו' פירוש לענין זה שתאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה וגו' כי אחר שכולה בשמים לתקן שם פעולות נפלאות מי יעלה אחריה השמימה, וזה לא בשמים הוא כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו כשהוא רק בפיך ובלבבך באמת אז הוא לעשותו שם בשמים ממעל, כי עקרי היחודים והזיווגים ומיתוק הדינים אינם נעשים רק כפי ערך שהאדם מגביר יצר הטוב על יצר הרע ומיחד כל פרטי אבריו וחושיו לה' אלהיו ומקדשם ומטהרם מכל בחינות תאוות עולם הזה ותענוגיו ועובד בהם עבודת גבוה, כן מתגבר למעלה בשורש נשמתו בחינת הקדושה על הרע והחסדים על הגבורות, והגבורות נמתקין ונכללים בחסדים והוא עיקר היחוד כפי ערך שהוא מיחד עצמו למטה. וזה הוא בחינת כל קבלת עול מלכות שמים בשמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד שאנו אומרים פעמים בכל יום תמיד ונודע סודם וכוונתם בקבלת מרן הרב האר"י ז"ל (בכוונת קריאת שמע) שהכל רומז אל האורות הנוראים ומוחין השלימים ויחודים הנפלאים הנעשים בכל המדות עשר ספירות בלימה ויחודי השמות התלוין בו שזה כל עמידת העולם ועיקר הבריאה כנודע.

והנה הרואה יראה וידמה לו לכאורה שזה דבר אחר ובחינה אחרת כלל מפשוטו שמורה על קבלת עול מלכות שמים על נפשו וגופו כי הכל רומז אל יחודי האורות העליונים. אבל פתי הוא, סומא לא ראה מאורות מימיו, כי כל בחינת היחוד למעלה תלוי הכל ביחוד עצמו אל בוראו. כי ידוע שכל פרטי אברי האדם וגידיו וחושיו ותנועותיו הכל רומז לאורות גדולים נוראים ונפלאים למעלה ונקרא באימה וביראה שיעור קומה של יוצר בראשית ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא, ובכללות מורה על עשר ספירות בלימה העומדים בסדר דיוקנא קדישא דאדם. והגלגולת בכלל הוא מדת הכתר, והמוחין בתוכו סוד חכמה בינה דעת, ושתי זרועות הם חסד וגבורה, וגופא קדישא תפארת, ותרין שוקין נצח והוד, וברית קודש יסוד, והעטרה מלכות כידוע לכל, וכמאמר אליהו ז"ל (תיקוני זוהר י"ז.) חסד דרועא ימינא וכו'. וכאשר האדם מקבל עליו עול מלכות שמים באמת באהבה ויראה וממליכו על כל אבר וגיד שבו וכל פרטי חושיו ותנועותיו, ומיחדם כולם לה' אל אחד באופן שלא יזיז בשום אבר ולא יחשוב בשום מחשבה ולא יעשה

שום תנועה כי אם לעבודתו יתברך הן בעסקי התורה והמצוות והן בעסקי וחפצי הגוף שלא יכוון בהם להנאתו ותאותו כי אם רק לצורך עבודת גבוה באמת. ודבר קל שבקלים מהם שאינו בהכרח לצורך עבודת גבוה מיד הוא פורש כאשר כתבנו במקום אחר ואין כאן מקומו, ומיחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו וכל אבריו וגידיו וחושיו שיהיו הכל ביחוד אליו יתברך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה, אז כשם שהוא מיחד את עצמו את נפשו וגופו בכל פרטיו הרומזים לשיעור קומה ולעשר ספירות בכלל לאל המיוחד, כן ממש מתיחדים למעלה כל העשר ספירות וכל בחינת שיעור קומה בשורש האדם הזה לאור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו, ומתיחדים כל האורות וכל השמות ביחודא שלים ומתמלאים כל העולמות שפע אורה ברכה ונחת ושמחה ונעשים כל היחודים וכל הזיווגים על מכונם ותיקונם. ולאו דוקא במקום הזה כן הוא כי אם בכל מקום ומקום הכוונה בסודות השמות והיחודים והפשט של הדבר ההוא הכל אחד ממש. ואם האדם מכוון בפשט הדבר באמת לאמיתו לה' שלא להתערב בו מחשבת חוץ מהנאת עצמו, ממילא נעשה מזה כל היחודים בכוונות המורים על הדבר הזה כי הכל אחד ממש הם כשזה נעשה ממילא נעשה כך למעלה, וזה אומרם (שבת ס"ג.) ברב כהנא שאמר כד הוינא בר י"ח שנין גמירנא לכוליה ש"ס ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו וכו' כי עדיין לא עלה על לבו שהכוונה והפשט אחד והיה סבור שהכוונה דבר אחר הוא לגמרי מהפשט ואחר כך נתוודע לו שאין מקרא יוצא מידי פשוטו שכל הכוונות הכל מיוחדים בהפשט בתכלית היחוד, ועיקר הדבר הוא בלב כאשר אמרנו, הכל כנודע, ואין כאן מקום ביאורו. אבל אמת הוא שכל הכוונות אחד ממש הם עם הפשט בכל הברכות וההודאות והתפילות ועסק התורה והמצוות. וכבר כתבנו שכל העליות והירידות ח"ו בלב האדם הכל הוא על ידי מעשה הארץ התחתונה בהתקרבותו אליה או בהתרחקו ממנה ולזה אמר, והנה מלאכי אלהים. כי מלאך נודע שמספרו יחוד השמות הוי"ה ואדנ"י ברוך הוא. ויו"ד ממלאכי ירמוז על שם אהי"ה ברוך הוא כי יו"ד עם הכולל מספרו אהי"ה. ואלהי"ם, הרי ארבעה שמותיו ברוך הוא הכוללים כל הבריאה אהי"ה אלהי"ם הוי"ה ואדנ"י. וכל כללות יחודי השמות בכל העולמות נרמז בהם בשלושה יחודיהם שהם הוי"ה ואהי"ה, הוי"ה ואלהי"ם, הוי"ה ואדנ"י, שמספרם נ"ר. כי אור נרם מאיר ומופיע לכל העולמות והם מספר הנה מלאכי אלהים עם התיבות (כי הו' של והנה הוא הטפל אל התיבה ולא משורשם ואם תחשוב גם הו' תצרף שלושה כוללים משלושה היחודים והכל אחד) רומז אל היחוד הנפלא הלז. וגם מלאכי אלהים פירוש השליחות להמתיק דיני אלהים ולכללן בחסדים וכל אלה

עולים ויורדים בו פירוש במעשה הארץ הנזכר להטות לבבו להתרחק מתאות גשמיותה לגרום על ידי זה כל בחינת היחודים וכל בחינת מיתוק הדינים או ח"ו להיפוך.

עוד אומר דבר ברמז הסולם הזה והכל בבחינת הארץ האמור, והוא על פי מה שביארנו במקום אחר באריכות בבחינת אחור וקדם וגו' ולכאורה היה לו להקדים בחינת הקדם לאחור ולומר קדם ואחור וגו' כי הלא הקדם קודם ואכן רמז על בחינת בעלי התשובה ששבחוהו חז"ל ואמרו (ברכות ל"ד:) במקום שבעלי תשובה עומדים וכו'. וכפליים לתושיה מבואר בזוה"ק (חלק א', קנ"ט.) זכאין אינון מאריהון דתשובה דבשעתא חדא ברגעא חדא קריבין לגבי קודשא בריך הוא מה דלא הוי לצדיקים גמורים בכמה שנין וכו', ולכאורה אינו מובן בחינה זו כי למה יגרע הצדיק שעבד את ה' כל ימיו ושיבר עצמותיו על ה' מעודו ומיעט כחו ותאותו זה כמה וכמה שנים אין מספר, מזה שעבר עליו כל ימיו בתאוות עולם הזה באכילה ושתיה ושארי תאוות ומכל שכן בעבירות רעות רחמנא ליצלן, ואחר כך הוא עושה מה שהצדיק עושה. ואם מחמת שפירש מאיסורא הלא הצדיק מפריש עצמו מאיסורא בכל יום תמיד יומם ולילה ועובדו בכל כוחו ולמה יגרע מצדיק עינו.

ואכן עיקר הדבר ההוא הוא כי הנה כל העבודה לה' הכל תלוי בלב האדם לפי ערך רוב אהבתו לה' ומסירת נפשו וכחו וביטול תאותו ודביקותו והתקשרותו לה' אל אחד בדיבוק עצום כפי מה שהוא, והנה הבעל תשובה אם הוא בעל תשובה האמיתי מאהבת קונו לא מיראת שום בחינת העונש עונש גופו או עונש נשמתו רק בזוכרו ממה שעבר עליו כל הימים מעודו בהתרחקותו מאור פני ה' ואשר מרד במלך גדול ונורא כזה מלך מלכי המלכים עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות אשר בידו נפש כל חי וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וכמצבייה עביד בחיל שמיא ולגדולתו אין שיעור ואין חקר עד אין קץ ותכלית הוא טהור ומשרתיו טהורים קדושים עושים רצונו, והאדם כלב נבזה סרוח חוטא מנוול כלי ריק וחסר פתי סכל עומד לפני תמים דעות ברוך הוא ומורד בו ועושה שלא כרצונו והולך מאתו ומתלבש נפשו וגופו בקליפות וחיצונים כמאמר חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר"א אמר קשורה בו ככלב וכו' ובזוכרו פגמים הנעשים על ידו בשמותיו ברוך הוא הנכבד והנורא ואיך נרגן מפריד אלוף, ואותיות השם נפרדין ונאחז ח"ו בהן הרע אותיות ערוה רע ו"ה, שו"ה שבשם ח"ו נאחז ברע, ואיך שעל ידו מתמעט כל בחינת האורות והשפעות מכל העולמות כענין שנאמר (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות וכל העולמות בוכין ומתאבלין עליו לאמר ראו מה גרם לנו מעשה האיש הזה ותחבולותיו ורוע מעלליו. אלה וכאלה כאשר משים

על לבו ויאחזנו רעדה ופחד ובהלה וכל עצמותיו נרתתין ונפחדין ואינו יודע כלל מה לעשות עם עצמו אם להשרף באש או להסקל באבנים וכדומה ואז הולך ובורח בכל מצוי דם נפשו וכוחו, עד קצה האחרון להדבק בחי וקיים ברוך הוא ואינו מרגיש כלל משום בחינת הגוף ותאותיו ולא יעצרנו גשם שלג קור וחום לא אשה ובנים וממון, והולך בכל כוחו לעבוד לבוראו ויעברו עליו כמה ימים בלתי אכילה ושתיה לא מחמת כבישת התאוות שרוצה לאכול ואינו אוכל כי אם שאינו בא במוחו ולבבו כלל מענין אכילה ושתיה כי לבבו בוער ומתלהב ושורף באש להבה אוכלה סביב לשוב אל ה' אלהיו ולעשות רצונו, וכל מיני הסיגופים והיסורים שעושה לו כולם אינם בכיבוש התאוות כי אם שאינו מרגישם מרוב האהבה עזה שבוער בו לה' אלהיו להדבק בו אחרי הפרדו מאתו והולך ומתעלה בכל יום ויום יותר ויותר ונשכח מאתו כל עניניו ועסקיו עסקי עולם הזה ונשאר מדובק ומצומד ונקשר בצמיד פתיל לבוראו עד אשר לא יוכלו כל בחינת החיצונים והרע להתקרב אליו (ואפשר זה רמזה התורה בצמיד פתיל כי הגוף הנגוף הוא כלי חרס שנברא מן האדמה וכשיש צמיד פתיל עליו שמדובק לקונו באהבה גמורה ונכנע תחת רשותו בכל אבריו וגידיו הרי טהור הוא והטומאה לא יכולה להתקרב אליו כלל מה שאין כן כלי פתוח שאין צמיד פתיל עליו שלא נכנס תחת רשות היחיד יחידו של עולם והוא פתוח לרשות הרבים מקום הקליפות בחינת עלמא דפירודא לא אחד, הרי מוכן הוא להטמא מכל בחינת החיצונים). והנה בחינה זו אי אפשר כלל להיות בצדיק דמעיקרא כי מעולם לא יכאב לבבו כל כך בכדי לברוח כל כך מעולם הזה להדבק בבוראו, והוא מובן.

ועל כן בזה גדלה מעלת בעלי תשובה מצדיקים גמורים על היחוד השלם באמת לאמיתו שהם מתיחדים עם ה' אלהיהם בדיבוק עצום באהבה עזה ונפלאה כיקד יקוד אש, ואפשר לזה ירמוז הכתוב ואמר (ריש פרשת צו) זאת תורת העולה וגו' כי הבעל תשובה יקרא עולה כי עולה הוא לה' אחרי התרחקו וזאת הוא תורתו היא העולה על המזבח כל הלילה עד הבוקר וגו', כי נודע אשר הלילה היא תגבורת הדינים ובו תרמוש כל חיתו יער וממילא יכבה קצת האהבה והקדושה באדם בלילה מערך היום אבל הבעל תשובה לגודל הבערת אשו הוא עולה על המזבח להתקרב לה' גם כל הלילה עד הבוקר כי הוא מעלה עמו כל בחינת החושך כאשר נכתוב למטה והכל מפני שאש המזבח תוקד בו שהוא בוער באש להבה לה' ככל הנאמר.

ואולם תדע כי בחינה זו אינה דוקא בבעל תשובה שעבר על כל עבירות שבתורה מניאוף ורציחה וגזילה וכדומה. כי גם כאשר יחשוב האדם עם נפשו בביטול מצוות

קלות ועבירות שאדם דש בעקביו ובפרט עתה בעוונותינו הרבים שנתרבה עוון השנאה ונקימה ונטירה ולשון הרע ורכילות וליצנות ומחלוקת ואהבת הכבוד והשררה והממשלה כל אחד לפי מה שהוא וכאלה רבות אין מספר. וחוץ מכל אלו אם האדם נתרחק רגע אחת מבוראו שלא עובדו אז בלבב שלם וחשב מחשבה קלה לצורכו שלא באמת לעבודת קונו הרי מיד ח"ו שורה עליו הסטרא אחרא כי הוא סטרא אחרא כשמה צד אחר שאינו לה' כמו שכתבנו במקום אחר. וכשיזכור האדם בכל אשר כתבנו למעלה ויתמרמר במר נפשו על התרחקותו מאור פני בוראו שהוא חייו ממש ולזה נברא לעבוד את קונו וכשהוא מתרחק מאתו על רגע כמימרא יוכנע ח"ו תחת רשות הסטרא אחרא מה הוא ומה ימי חייו ועל ידי זה הוא שב ומתחרט באהבה עצומה ככל הנזכר, הרי הוא זוכה לבחינת הבעל תשובה בשלימות והוא בחינת אחור וקדם. כי הרגע שאדם מתרחק מקונו אז נקרא בבחינת אחור כמאמר הכתוב (ישעיה א', ד) נזורו אחור, וכשהוא בורח מהאחור ועולה לקדם קדמתה על השלימות הלז הרי נתעלה האחור הלז גם כן למעלה כי על ידו הוא בא לבחינת קדם והוא גדול מהצדיק הגמור שהוא מעודו בחינת קדם, ועל כן אמר אחור קודם להראות כי בחינה זו עולה יותר למעלה מקדם מעולם וכמאמר חז"ל (ברכות ל"ד:) לרחוק בריאשא והדר לקרוב.

ונודע שגם השמחה שלמעלה הוא ביותר ויותר בבחינת אחור וקדם, מהקדם בעצמו כדמיון האב שבא לו בנו מארץ מרחק בהיותו שם בשביה ולרוב אהבת הבן אל אביו מסר נפשו ונשמתו וברח מבית השביה ובא אל אביו אז בעת בואו אין לשער גודל האהבה והשמחה ותענוג העצום שיש לאב ואם עם בניהם בחיבוק ונישוק באתדבקות רוחא ברוחא מה שאין זה בבן החביב אשר יושב תמיד עמו אף שאהבת שניהם שוה בעיניו אין מראה בשום פעם אהבה כזו לזה, ואמיתת הענין הוא הכל עבור הנזכר כי גם אהבת הבן הבא מארץ מרחק הוא הרבה הרבה חזק ועז מבן היושב תמיד אצל אביו וכאהבת הבן אליו כן אהבת האב אל הבן וכאמור. והארכנו בדברים האלה במקום אחר כי ח"ו ח"ו שיאמר האדם אעשה כן בכוון להתרחק כדי להתקרב ביותר כי זו בכלל אחטא ואשוב שאמרו חז"ל (יומא פ"ז.) אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכנודע טעם אמיתי לזה בשם **הבעל שם טוב** שכאשר האדם מתרחק במזיד עבור ההתקרבות שאחר כך אי אפשר לו ליקרב אחר כך. ונחזור לענין בבחינת אחור וקדם האמור, והנה כל בחינת האחור הכל הוא עבור בחינת דברי הארציות שהאדם נמשך אחרי חמדת הארץ ועל ידי כן מתרחק מבוראו, ובפרט שהאדם מוכרח לדרוך בה להתקיים ולהחיות גופו ועל ידי זה לפעמים נשכח מאתו אהבת ויראת הבורא ועוסק בהם קצת להנאתו ונעשה בבחינת

אחור. והנה יעקב אבינו ע"ה בצאתו מבאר שבע נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה ס"ח, י"א), שנטמן י"ד שנה בבית עבר ועסק בתורה יומם ולילה ולא שכב כלל באותן הימים ואחר כך כשיצא לחרן והלך בדרך קצת והדרך ממעט שלושה דברים ואחד מהם שממעט את השם כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א), כלומר שאי אפשר לעבוד את שמו יתברך כאשר בביתו וגם כי שכב שם שהוא בחינה מבחינת עולם הזה מה שלא שכב עד הנה י"ד שנים, ועל כן היה יעקב אבינו מצטער צער גדול על בחינת אחור הלז שנתרחק קצת מבוראו ואיך יתקן הרגע זו העברה, וביותר חרה לו על עיקר הליכתו מעתה לחרן להיות שם בבית לבן ובודאי לא יוכל לעובדו יתברך כאשר בי"ד שנים הללו שבכולן עסק בתורה, ובבית לבן יהיה לו שומר הצאן ויכאב לבבו מאוד על זה ולזה הראה לו בחינת הסולם הנזכר הנעשה מדבר ארציות ובו עולים ויורדים והוא בחינת והחיות רצוא ושוב כי גם הצדיק הגדול מוכרח ליפול לפעמים ממדריגתו והחיות הקודש שלו ואז נעשה בבחינת אחור קצת והוא לו לטובתו להיות נעשה אחר כך בבחינת אחור וקדם ועל כן בו עולים ויורדים והירידה הוא צורך עלייה להתעלות אחר כך מעלה מעלה. ועל כן אף אתה אל תתמה על החפץ מה שאתה מוכרח עתה ללכת לחרן כי טובתך הוא להתעלות על ידי זה. וגם עולים גופא מרמז על העלייה שאחר הירידה כי אם לא היה בירידה לא היה נקרא עולה שעולה למעלה ממה שהיה מקודם כי השב למעלתו שהיה בו לא נקרא עולה כי אם בא למקומו והיה לו לומר יוצאים ובאים, ואכן שהראה לו איך שעל ידי בחינת אחור נתעלים למעלה ממה שהיו קודם וזה אומרו מלאכי אלהים עולים וגם יורדים בו בשביל עלייה זו.

פסקה יג

והנה ה' נצב וגו' ויאמר וגו'. צריך לדעת על מה זה צמצם הקב"ה כביכול את עצמו להיות עומד על הסולם אשר השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ולמה לא נראה אליו בחלום בלתי עומד על הסולם ולומר לו אני ה' וגו'. ואכן הכל סובב על מה שבארנו למעלה שהסולם הוא הרומז על היחוד השלם במאורות עליונות והוא יחוד ד' אותיות שמו יתברך ולזה אמר כאן והנה ה' נצב עליו כלומר בחינת הוי"ה הזה המורה על יחוד האמיתי השלם הוא נצב עליו על יעקב כי הוא בכח מעשיו הקדושים בעוסקו בתורה בי"ד שנים בבית עבר ופרישות דרך ארץ שפעל בהם גרם לבחינת היחוד האמת בשורשו והנה ה' הוי"ה בשלימות נצב על ידו ושמו שלם וכסאו שלם ברוך הוא. ונודע כי יעקב היה תיקון אדם הראשון וממילא כאשר הוא תיקן חטא אדם הראשון ודאי שנעשה היחוד בשלימות כמו קודם החטא.

ואכן הנה נודע אומרם ז"ל במשנה (אבות ג', י"ח) חביבין ישראל שנקראו בנים וכו' חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים וכו' שנאמר (דברים י"ד, א') בנים אתם לה' וגו', שזה הוא חיבה יתירה במה שהודיע להם שהם בניו כי אם קראם בניו בלתי ידיעתם גם זה הוא חיבה גדולה ואך בזה שמודיע להם שנקראו בנים אליו הוא חיבה יתירה שמראה בזה שרוצה להוסיף להם חיבה על חיבה ותענוג על תענוג כי הלא כבר קראם בנים שלא בפניהם כאמור (שמות ד', כ"ד) בני בכורי ישראל, ולא הניח דעתו כביכול עד שקראם בנים בפניהם בנים אתם וגו', וכן כאן תחילה אמר והנה ה' נצב וגו' כנאמר שכל היחוד הזה הנרמז במראות הסולם הכל נצב עליו שהוא גרם כל בחינת היחוד הזה ולא הספיק בזה לבד, רק חיבה יתירה נודעת לו והודיע לו במאמר פיהו יתברך ויאמר אני ה' אלהי אברהם וגו' (ועיין בזוה"ק שזה מורה על האחדות השלם האמיתי) ואמר ליה בפירוש כי על ידך אני ה' הוי"ה השלם בזיווג ד' אותיות שם המיוחד כי תיקנת חטא אדם ונעשית כשופריה דאדם הראשון קודם חטאו וממילא נכלל בזה כל מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ח, י"ב) סולם זה סיני וכו' סולם זה הכבש וכו' כי הראה לו כל בחינת היחודים הכללים שעל ידיהם מתחבר הארץ לשמים וישמחו השמים ותגל הארץ בהיות היחוד האמיתי וזה על ידי קבלת התורה כי אז עליונים ששו ותחתונים עלזו, וגם הקרבנות הם קישור ויחוד כל העולמות והכל נצב עליו כי הוא הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה לקשר הארץ לשמים העליונים ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל כי הוא הנקרא כל ישראל בכלל הכולל הכל וכוללם יחד, והכל על ידי הארץ הזאת אשר אתה שוכב עליה כי זה שער השמים לקשר התחתונים בעליונים והעליונים בתחתונים כאמור.

גם לפי פירוש חז"ל (שם ס"ט, ג') בכתוב הזה והנה ה' נצב עליו וגו' שהיה נצב עליו לשומרו נכונים הדברים שאמרנו בזה כי חוץ מה שה' עמד עליו לשומרו שהוא חיבה גדולה, עוד חיבה יתירה נודעת לו אשר ויאמר אני ה' שהודיע לו כי אני ה' בעצמי אני ולא מלאך וכו' רק אני ה' עומד עליך לשמרך מכל רע.

אלהי אברהם אביך. הרב האלשיך ז"ל פירש בזה במה שקרא לאברהם אביו ולא ליצחק עיין שם, ולפי דרכינו הנזכר נוכל לפרש שאביך קאי על ה' האמור כלומר אני ה' אלהי אברהם אביך פירוש אני ה' אביך ואתה בני וכמאמר הכתוב (דברים ל"ב, ו') הוא אביך קנך וגו' והכל עבור החיבה היתירה הנודעת לו כנאמר.

ואלהי יצחק וגו'. הנה לא מצינו בכל מקום שיזכיר הקב"ה שמו בתוספת ו' ואלהי כי אם על יעקב כמו בתחילת פרשת וארא וכדומה וכן אנו אומרים בתפילתנו ועיין בזוה"ק

(חלק ב', כ"ג.) הטעם לזה כי הו' הוא רק בחינת יעקב וכאן שאמר על יצחק ואלהי נראה שקאי על למעלה ומוסיף על ענין ראשון לומר כי אף שאלהי אברהם אנכי המורה על בחינת הטוב והחסד האמיתי מכל מקום ואלהי יצחק שאני כלול גם מבחינת הדין כי זה הוא בחינת השלם האמיתי להיות נכלל מכל הבחינות וכמו שאיתא בזוה"ק (ואפשר הו' של ואלהי מרמז על יעקב דרגא דו' והוא בחינת הרחמים הכלול מחסד ודין, ובזה רמז גם יעקב והכל מורה על האמור והבן) והראה לו כי אף שעמו החסד והרבה עמו פדות בכל הטובות מכל מקום אינו נמנע מלהשגיח על עולמו גם בדין בכדי להיות שלים בכולא והכל לטובה ולברכה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ו, א') בפסוק (תהלים ל"ו, ז') משפטיך תהום רבה שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים בעולם הזה במשפט הגדול על חוט השערה בכדי שיהיה שכרם שלם לעולם הבא, ולזה אמר אלהי אברהם בחינת הטוב והחסד ועל ידי זה אני מוכרח להיות ואלהי יצחק גם כן להנהיג העולם בדין במשפט בכדי שיהיה להם הטוב האמיתי שזה נקרא טוב מאוד, טוב זה מדת הטוב, מאוד זה מדת הרע (עיין שם פרשה ט', ח') כי הטוב לבד נקרא טוב סתם, וזה נקרא טוב מאוד כי היסורין הם לטובה גדולה מאוד מאוד כאשר הארכנו בזה במקום אחר בכמה בחינות שיש במדת היסורין וכולם הם על צד החסד והטוב האמיתי והוא בחינת הצדיקים שתחילתן יסורין וסופן שלוה (שם ס"ו, ד') כי הטובה שאחרי היסורין היא טובה השלימה שבשלימות וטובה למאוד ועל כן אמר הכתוב (עמוס ה', ב') נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל ואמרו חז"ל (ברכות ד':) נפלה, ולא תוסיף ליפול עוד, קום בתולת ישראל. כלומר כשישראל יפלו בתכלית הנפילה שאין נפילה עוד אחריה אז קום בתולת ישראל כי מוכרחין להיות בבחינת צדיקים תחילתן יסורים וסופן שלוה ועל כן אמרו ז"ל (מגילה ט"ז.) כשישראל נופלין, נופלין עד לארץ וכשהם עולים, עולים עד לרקיע כי אחרי הנפילה אז העלייה הוא בלתי שיעור ופורחים ועולים עד למעלה מכיפת השמים כמאמרם ז"ל (שמות רבה א', ט') בפסוק (שמות א', י') ועלה מן הארץ כשישראל הם בירידה התחתונה מיד הם עולים כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו אז קומה עזרתה לנו ופדנו (תהלים מ"ד, כ"ו), והכל כי משפטיך תהום רבה שהקב"ה מדקדק עמם לשלם על כל מה שבידם מפעולות הרע בכדי שאחר כך יגביה אותם עד שמי שמיא ולזה אמר לו כאן כי הנה ודאי זה אני מבטיחך אשר הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. אך באופן אשר,

פסקה יד

והיה זרעך כעפר הארץ. כשקודם יהיה זרעך כעפר הארץ כי כשהם נופלים נופלים עד לעפר וכשיהיו בתכלית הנפילה שלא יהיה מקום לנפילה יותר כי כבר מטה עד לעפר

(ואפשר זהו סוד המבואר בזוהר עד דמטי רגלין ברגלין שאין עוד נפילה יותר והבן) ואז יאמר הקב"ה התנערי מעפר קומי ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וגו', והוא בחינת הגאולה השלימה העתידה להיות במהרה בימינו, ועל כן אמרו חז"ל (דברים רבה א', כ') שהגאולה יהיה בזכות יעקב כמאמר הכתוב (עובדיה א', י"ח) בית יעקב וגו' כי הגאולה צריך להיות בבחינת הרחמים הכלול מחסד ודין כי בבחינת החסד לבד לא יהיו נגאלין אחרי שאין שם נפילה תחילה ובבחינת הדין לבד ודאי שקשה הגאולה ורק בזכות יעקב כלול מחסד ודין ותחילתן יסורין וסופן שלוה, ועל כן אברהם קראו הר וכו' עד יעקב קראו בית כמאמר חז"ל (פסחים פ"ח.) כי אברהם לא ראה הגאולה בבחינתו וקראו הר וגם יצחק כמו כן עד יעקב שהוא בחינת הגאולה קראו בית שהוא בית המלאה לה כל טוב וברכה, והכל בבחינת התנערי מעפר וכמו שאיתא בזוה"ק (חלק ג', ו'.) במשל המטרוניתא דשכיבת לעפרא עד שנשבע לה המלך להקימה בעצמו ובכבודו וכו', ועל כן הראה זאת הקב"ה ליעקב דוקא ואמר ליה כי לפי שאלהי אברהם ויצחק אני וצריך לגמור הדין תחילה ואחר כך לְזַכּוֹת בריותי לתת להם שארית טוב בארץ לזה כשיהיה זרעך כעפר הארץ אז ופרצת ימה וקדמה וגו' וישמחו השמים ותגל הארץ כי הגדיל ה' לעשות בארץ להרים קרן דוד עבדו וישראל עמו. ולזה אמר לו,

ונברכו בך וגו'. כי הרב האלשיך ז"ל כתב בפירוש הפסוק (תהלים קכ"ו, ב') אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה וגו', במשל אם אחד מגביה את העני ונותן לו מאה אדומים או יותר הנה ודאי לטובה גדולה הוא אצלו ונתגדל מאוד ממה שהיה אבל על כל פנים אין זו מול גדולת העשיר כי העשיר יש לו למאות ולאלפים, אך אם אחד מגביהו ונותן לו סך רב עד כי חדל לספור כי אין מספר, זה הוא גדולה אף נגד גדולת העשיר כי גם העשיר אם היה נגבה עד כזה היה אצלו לגדולה נפלאה וחשובה, וכן בישראל עם הנכרים כשישראל היו מתגדלין יותר ממה שהם עתה בעניות והיו שוין לגדולתם או פחות על כל פנים היה זה להם טובה גדולה כי הורמו מאשפה ואך ישראל עתידין להתגדל עד שיהיה לפלא גם בעיני האומות שמעולם לא ראו ולא היה להם גדולה כזאת ועל כן אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה שכל כך הגדיל ה' עמהם עד שאם הגדיל ה' לעשות עמנו כזה היינו שמחים אף שאנחנו גם עתה בגדולה רבה מכל מקום היינו שמחים בגדולה כזו שהיא גדולה נפלאה. ועל כן אחר שאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו' וכאמור שיקומו מתכלית הנפילה ואז היה אפשר לומר כי לערך נפילתם יתגדלו ויהיה זה להם לטובה גדולה אבל לא בערך מי שעמד בגדולה כל ימיו ולזה אמר

לו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך שהם יהיו מתברכין בך לומר מי יתן והגדיל ה' לעשות עמנו כל כך היינו שמחים כאמור. ולזה סמך לו,

פסקה טו

והנה אנכי עמך וגו'. כי הנה זאת תורת העני המדוכא או בעל יסורין אחרים, להשיב נפשו בזוכרו כי הנה ה' אתו כמאמר הכתוב (ישעיה נ"ז, ט"ו) את דכא ואמרו חז"ל (סוטה ה'.) אני את דכא שהקב"ה מרכין שכינתו ונאמר (תהלים צ"א, ט"ו) עמו אנכי בצרה, וכיון שהקב"ה אתו מה חסר לו הרי הכל אתו וזאת תהיה נחמתו בעניו כי הרי מי שהכל בידו הוא אתו ומה לו יותר בעולם הזה או בעולם הבא אם הוא זוכה להשראת שמו יתברך אצלו, הלא יצא לבו וכל מאמצי מצוי דם נפשו וכל כוחו באהבתו לה' אלהיו אשר עמו כידוע מפי ספרים וסופרים. ולזה אחר שאמר לו הקב"ה ליעקב והיה זרעך כעפר הארץ כאמור שיפלו עד לעפר, ופן יפול לב יעקב בזוכרו בנפילת בניו ומטו עד עפר הארץ על כן פייסו ואמר ליה והנה אנכי עמך, עמו אנכי בצרה, אני את דכא. וזה יהיה ניחומם, ונחמתים ושמחתים בשעשוע בוראם.

ושמרתיך בכל אשר תלך וגו'. לכאורה אומרו בכל אשר תלך מיותר כי די ושמרתיך לבד, שמן הסתם בכל מקום הוא. ויבואר על דרך אומרם ז"ל (שמות רבה ט"ו, ה') משל לכהן שנאבד לו תרומה בבית הקברות אמר מוטב אטמא עצמי ואציל את תרומתי. ולזה אמר לו ושמרתיך בכל אשר תלך כי אף אם תלך למקום טמא ומטומא שאין כבודי להיות שם כמו למצרים וכדומה מקום התורפה לא תאמר שאז אעזוב אותך ואת בניך לא כן כי אתך אני בכל אשר תלך כאומרו (בראשית מ"ו, ד') אנכי ארד עמך מצרימה, עמך דייקא, כי בלא זה לא הייתי יורד למקום טמא כזה רק עבורך בכדי להציל תרומתי עד אשר והשבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך וגו', פירוש שלא תפחד שאף שעתה אהיה עמך, מכל מקום אולי לפעמים אעזבך בשביל מקום שאין כבודי לבוא שם, לא כן כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שכשיהיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וגו'.

פסקה טז

וייקץ יעקב וגו' ויאמר אכן יש וגו'. מלת אכן לכאורה אינו מדויק כל כך והיה לו לומר ויאמר הנה יש וגו', ונראה שכיוון בזה לאמת דברי החלום כי לא כל החלומות מוחלטים בצדק ולפעמים החלומות שוא ידברו ואין דבריהם אמת ועל כן אמרו חז"ל (ילקוט נ"ך רמז קע"ה) אצל חלום שלמה בפסוק (מלכים-א ג', ט"ו) ויקץ שלמה והנה חלום, צפור מצפצף יודע מה מצפצף כו'. הרי אף שגם שם נגלה אליו ה' בחלום הלילה מכל מקום לא נתאמת אצלו אם הוא חלום אמת עד שראה בחוש כי אמת הדבר ולא עולתה בו. וגם כאן לפי

שכאשר הקיץ יעקב ראה עליו יראה ופחד כמו שאמר להלן ויירא ויאמר וגו' ידע בזה בבירור כי חלומו ודאי צודק מה', ולזה אמר וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' וגו' פירוש אמת הדבר שראיתי בחלום שה' נצב עלי כי אני רואה בחוש כי יש ה' במקום הזה מהיראה אשר עלי. ועוד ראיה אמר לדבריו שדברי החלום ודאי אמת שהרי יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ואמרו חז"ל (לשון רש"י כאן) שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה, ודייקו זאת כי בלא זה לכאורה הוא מיותר כי מה נפקא מינה הוא אם היה יודע או לא, אלא ודאי שאם ידעתי לא ישנתי. ועל כן יעקב אבינו ע"ה בראותו גודל השראת הקדושה ואור ה' אשר במקום הזה עד שאם היה יודע לא היה ישן כאן אמר ולמה זה העלים ה' יתברך ממני הארת הקדושה הנפלאה הזאת ביום אתמול בעת התפילה תפילת ערבית שהתפללתי שם אם לא עבור ראיית הנבואה השלימה בחלום הלילה, כי לא היה ראוי אליו בהקיץ כנאמר. ומזה מוכח בבירור כי כל דברי החלום אמת שעל כן הסתיר הקב"ה זאת ממני בכדי שאשכב ואראה זאת בחלום ואם הייתי יודע לא ישנתי במקום קדוש כזה והכל סובב הולך על למעלה מה שאמר אכן יש ה' פירוש זה אמת אשר ודאי יש ה' והוא חלום ברור, ועוד ראיה, ממה שאנכי לא ידעתי כאמור.

ולהבין כי לכאורה הא גופא קשיא הכי לא ידע יעקב קדושת הר המוריה מקודם מאביו ואבי אביו הרי חרד לבו להתפלל שם ואמר (סנהדרין צ"ה:) אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי וכו' והתפלל שם ומפני מה הניח עצמו לישון שם. ואמנם הכל סובב על מה שכתבנו בתחילת הפרשה כי יעקב אבינו היה סבור לפי שאין הר המוריה במקומו בירושלים כי נעקר ובא עד בית אל פקעה קצת קדושת המקום ואין קדושתו עליו כאשר במקומו, ולזה אמר כאן אכן יש ה' במקום הזה ונקוד הב' בפתח שהוא במקום ה' הידיעה כנודע למדקדקים. כלומר עתה אני יודע כי יש ה' במקום הזה דייקא הוא הר המוריה ואינו תלוי בקדושת ירושלים לומר כי דוקא במקומו השראת השכינה הוא כי אם המקום הזה הוא אשר בחר ה' לחלקו ולא תזוז השכינה ממנה בכל מקום שהוא, ואנכי לא ידעתי זאת מכבר כי הייתי סבור אשר לא תשכון הקדושה כל כך שלא במקומה. ולזה,

פסקה יז

ויירא ויאמר מה נורא וגו' אין זה וגו'. שלכאורה, זה "אין זה" מיותר והיה לו לומר והוא בית אלהים וגו' ועיין בדברי חז"ל (בראשית רבה כאן), ולדברינו יאמר אין זה כי אם בית אלהים וגו' כלומר הרי כאן אין כאן כי אם בית אלהים שהוא הר המוריה וזה שער השמים שבא לכאן מול בית קדשו אבל קדושת ירושלים אין כאן ואף על פי כן

כך נורא ונורא הוא, שאין שיעור וקצב ליראתו, כי אם סתם מה נורא, שעומד תמיד לשאלה לשאול עליו מה נורא ומכל שכן בקדושת מקומו גם כן ירושלים והר הבית מה יגדל יראת המקום. ויותר יוצדק דברינו אלה לפי דברי חז"ל (בראשית רבה ס"ט, ז') וזה לשונו: מלמד שהראה הקב"ה ליעקב בית המקדש בנוי, וחרב, ובנוי. מה נורא המקום הזה, זה בנוי. אין זה, הרי חרב וכו'. כי הלא נודע אשר בחינת המלכות נקראת אלהים ולא כן בחינת המקדש הרומז על התפארת כמו שמובא בפרדס. וגם מלת זה מרמז על התפארת בסוד הכתוב (שמות ט"ו, ב') זה אלי ואנוהו וכו'. ולזה אמר מה נורא המקום הזה כלומר מה יוכל להיות עוד נורא ונפחד מקום הזה שהוא בחינת בית המקדש במקומו הרומז על התפארת הלא אין זה כלומר הרי עתה שאין בחינה זה כאן כי אם בית אלהים בית המלכות הנקראת אלהים (כי השכינה לא זזה מכותל המערבי לעולם כמאמר חז"ל (שמות רבה ב', ב') ועל כן גם כשנעקר הר המוריה ובא לכאן באת השכינה עמו) וזה אומרם "אין זה" הרי חרב, כלומר בחורבנו שלא במקומו וחרב מיושביו ואף על פי כן כל כך גדלה הקדושה שבה, ומכל שכן וז"ה שהוא שער השמים כי התפארת נקרא שמים והוא בחינת בית המקדש ביושביה עליה במקומה מה נורא הקדושה שמה. והנה הוי"ו של וירא נקודה פתח לומר שקאי על למעלה כי תחילה עבור היראה אמר אכן יש ה' וגו', ועתה הוסיף לומר עבור היראה מה נורא וגו' וכאמור שאם כאן גדלה היראה מה יהיה עוד בבית המקדש במקומו והכל להראות לו כי הוא זכה לבחינת היחוד לחבר ארץ לשמים, בזה שער השמים וראשו מגיע השמימה השמים העליונים. וכן ממש באמת נעשה בשורשו בבחינת היחוד ועל כן נתקפל כל ארץ ישראל תחתיו להראות כי לקח הכל אתו עמו וחיברה אל תפארת ישראל והוריד אליה שפע אור מאימא עליונה הכל כדבר האמור למעלה.

פסקה יח

וישכם יעקב וגו' ויקח את האבן וגו' וישם אתה מצבה. כיוון דוקא לקחת את האבן אשר שם מראשותיו למצבה בכדי לפייסו על אשר זלזל בו מתחילה להניחו תחת מראשותיו כי תחילה ויקח מאבני המקום וגו', וכבר כתבנו בזה כי סבר לצד שאין הר המוריה כאן במקומו האמיתי בירושלים עיר הקודש לא גדלה הקדושה כל כך בו ולקח אבניה להשים מראשותיו לישן עליהם ועתה כאשר נתוודע לו חומר קדושתה גם כאן כנאמר, לקח את האבן וישם אותה מצבה לה' ויצק שמן משחת קודש על ראשה לפייסו על זלזול כבודו ולקיים (תהלים ק"ב, ט"ו) כי רצו עבדיך את אבניה וגו'.

ולפי דרך האמת שכתבנו למעלה בפסוק ויקח מאבני המקום וגו' שיעקב קישט את הכלה בקישוטי אור החכמה שממנו בנינה בכדי שתהיה ראויה להיחוד השלם עיין שם. הנה יאמר כאן ויקח את האבן וגו' שלכאורה יקשה על אומרו וישם אותה לשון נקבה והיה לו לומר וישם אותו, ואמנם הכל רומז על בחינת ג"ן נעול שמספרו אב"ן שמתחילה שמה מראשותיו להאיר אליה מבחינת ראשית חכמה לתקן בנינה על ידו כי ה' בחכמה יסד ארץ כנאמר שם ועתה העלה אותה עד מקום התפארת לבחינת היחוד השלם עד חזה דזעיר אנפין וזה נקראת אצלה קימה לאקמא שכינתא מעפרא בסוד הכתוב (עמוס ט', י"א) ביום ההוא אקים את סוכת דוד וגו' כי התפארת הוא שמקים אותה ואומר לה התנערי מעפר קומי, וזה אומרו ויקח את האבן וגו' וישם אותה מצבה להיות נצבה כמו נד לאקמה מנפילתה ולזה וישם אותה דוקא בחינת הנוקבא להקימה ואחר כך ויצוק שמן על ראשה כי אף שכבר נעשית שלימה בבחינת הראש מאשר שמה תחילה מראשותיו מכל מקום האיר עליה השמן הטוב היורד על הזקן זקן אהרן במוחין העליונים בבחינת לריח שמניך טובים להעלות את נרותיה שבעה ושמן הטהור יורק על ז' הנרות ומשם על שבעה קני המנורה שבעה ושבעה מוצקת והכל בשביל היחוד השלם להשפיע שפע רב וברכה וחיים מטובו לבריותיו (ועיין להלן בפסוק והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו') ועיין בזוה"ק (חלק א', ע"ב:) דהוית נפילה ואוקים לה והוא עד חזה דזעיר אנפין וכנזכר.

פסקה כ

וידר יעקב נדר וגו'. מפשט הכתוב לכאורה נראה שכל הנדר היה אם יהיה אלהים וגו' ושמרני וגו' אז והיה ה' לי לאלהים. וזה פלא הוא כי מי מישראל שיאמר כן אם יטיב לי אלהים אז אעבדנו ואם ח"ו לא וכו', והוא נודע לכל ישראל כי אף שצרה ויגון אמצא אף על פי כן ובשם ה' אקרא, ואין צריך לראיות. ועל כן פירש רש"י שזה קאי על למעלה והסיום הוא והאבן הזאת וכו' עיין בדבריו והוא קצת דוחק בפשט הכתוב.

והנראה בזה כי חז"ל אמרו כאן (בראשית רבה ע', א') ללמד לדורות הבאים שיהיו נודרין בעת צרה וכו' ולהבין ענין הנדר בעת צרה נראה כי הנה בעת הצרה על האדם אז צריך האדם ליפחד מאוד מאוד ממדת דינו של הקב"ה כי הלא השטן מקטרג בשעת הסכנה, ואפשר זה רמז הכתוב (בראשית כ"ז, א') ויהי כי זקן יצחק ויקרא אל עשו וגו' כי זקן נקרא מושל כמאמר הכתוב (שם כ"ד, ב') זקן ביתו המושל וגו', ולזה כאשר זקן יצחק שמדת הדין מושל ח"ו באדם אז ויקרא לעשו הם מארי דדינא כי נתעוררים כולם ח"ו עבור בחינת הגבורה דקדושה ואז מצא לו השטן הוא עשו אבי אדום לפתוח פיו לקטרג על האדם. ואמנם הנה אמרו ז"ל אם יש דין למטה אין דין למעלה ועל כן כשנודר האדם

אז ומקבל על עצמו מיני סגופים כמו התעניות או מניעת אכילתו במקצת בלי תעניות או להרבות בתורה ותפילה אף בחלישת גופו הנה הוא מקבל עליו דין בעצמו בשמחה ויורדין הגבורות והדינים מלמעלה אל שורש האדם הזה כי מיד שמקבל עליו בחינת הסגופים הרי הם כאילו עשאם כמאמר הכתוב (דניאל י', י"ב) כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות וגו'. כי הקב"ה בוחן לבות הוא ומיד כשיודע שזה יקיים כל מה שמקבל עליו עתה, מעלה עליו כאילו כבר עשאם ויורדים כל בחינות הגבורות על ראשו למטה על הדבר הזה שקיבל עליו ונשאר למעלה רחמים גמורים חיים ושלום וחסדים טובים, ואז האיש ההוא יוושע מכל צרותיו ונמתקין כל הדינים מעליו כי אם יש דין למטה אין דין למעלה (ועין בדברי הגילאנטי בספרו קול בוכים בפירוש אומרם ז"ל (בראשית נ"ט.) הקב"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול ותמצא קרוב לדברינו אלה). ואולי לזה אמר הכתוב (ירמיה ל', ז') ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע כלומר מן הצרה גופא באה לו הישועה במה שמקבל הצרה עליו מאהבת נפשו לעבודת ה' יותר ממה שעבד עד עתה, ואז נקרא ואברהם זקן שמדת החסד מושל בעולם ובל יוחן עשו וכת דיליה לקטרג על האדם.

ועוד נראה טעם לנדר בעת צרה כי הנה שורש הנדר הוא בחינת האהבה הגמורה השלימה לה' שמקבל עליו מיני סגופים ויסורים בשביל העבודה אליו יתברך והוא שורש הגבורות, כי לשם זה מתעוררין הגבורות ובאין לעולם להיות הבריות באין לידי אהבה הנפלאה הזאת שיפקיר כל גופו בשביל האהבה ולאהבה אותו בכל נפשו ובכל מאודו אפילו הוא נוטל את נפשך ומאודך זה ממונו של אדם (ועל כן בחינת מדת הבינה הידוע שהוא רחמים פשוטים ומניה דינין מתערין, שלכאורה אין להבין איך שמרחמים פשוטים יתערון דינים, ואמנם כי שם הוא בחינת האהבה השלימה האהבה רבה לה' ועל כן מניה דינין מתערין כי צריך להיות האהבה בקבלת כל מיני דינין על נפשו לאהבתו ועל כל זה הוא רחמים פשוטים כי אין טובה לאדם יותר מזו אם אדם מקיים זאת ועל ידי זה בא לג' דברים שניתנו על ידי יסורין תורה וארץ ישראל ועולם הבא (ברכות ה'.), כי כל אלה הם במדה הזו כידוע לכל חכמי לב) ועל כן בהתעורר האדם על עצמו בחינה זו לאהוב את ה' גם בקבלת היסורין ונודר בעת צרה, אז יומשך על בחינת מדת הדין שלמטה כח והמשכה מעצם השורש של הגבורות במקום שמניה דינין מתערין, וזה הוא שורש כל הדינין במה שמקבל האדם על עצמו יסורין בשביל אהבת ה' אלהיו כי לשם זה נבראו וניתנו בעולם ואין הדינין נמתקין אלא בשורשן, ובשורשן רחמים פשוטים הם כאשר אמרנו שלא ניתנו כי אם לטובה ולברכה שיבוא האדם לאהבה שיוכפל לו שכרו

על ידי זה עד אין שיעור וערך, והן הן הנקראין יסורין של אהבה כלומר שמקבל עליו יסורין בשביל גודל האהבה לה'. ועל כן אמרו ז"ל (שם) אם מקבלן באהבה מה שכרו, (ישעיה נ"ג, י') יראה זרע יאריך ימים וגו'. כי נמתקין אליו כל בחינות הגבורות להיות לו לחסדים ולטובות וברכות.

ולזה אמר הכתוב כאן וידר יעקב נדר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וגו' עד והיה ה' לי לאלהים פירוש אף כשאהיה בטובת האל וחסדיו מבחינת שם הוי"ה ברוך הוא אף על פי כן והיה ה' לי לאלהים שאני אעבוד אותו בבחינת הדין במיני סגופים ותעניות בכדי להוריד הדין עליו למטה ולהמתיק הדין למעלה בשורשו. וגם לעורר בזה שורש הדינים למעלה שלא ניתנו כי אם בשביל זה שיאהב האדם את ה' בכל נפשו ובזה ממילא יומתקו כל הדינים ויהיה אלהים עמדו בכל הדרך לשמור אותו מכל צרה וצוקה ולתת לו לחם לאכול ובגד ללבוש כי כל הדינים יתהפכו אליו לטובה ולברכה. ואפשר לזה כיוון בזוה"ק שביאר בפסוק הזה והיה ה' לי לאלהים אפילו רחמי אשוי לקבלי לדינא בגין דאפלח קמיה תדיר וכו', כי זה העובד את ה' בטובה לבד אין עבודתו שלימה ותדיר, כי אם ידחק ליה שעתא ירפה ידיו מהעבודה. אבל המקבל עליו העבודה במיני יסורים וסגופים בכל נפשו הרי העבודה שלימה ותדיר תמיד וזה אפילו רחמי אשוי לקבלי לדינא כלומר אפילו כשאהיה בטובה לא אמלא בדשן נפשי לעובדו בטובה כי אם אשוי לקבלי לדינא לנהוג במניעות אכילה ושתיה ופרישות דרך ארץ כמו מי שהוא ח"ו בבחינת הדין שאין לו מה לאכול והכל בגין דאפלח קמיה תדיר בין בטיבו בין בעאקו שלא יהיה לי מניעה משום דבר, ולזה פצו שפתיו ודיבר פיו בצר לו להיות נשבע לה' נדר לאביר יעקב ואמר בתחילה אם יהיה אלהים עמדי כלומר כי על ידי הנדר שאני מוכן לעשות יהיה בעיניו כאילו כבר נעשה ועל ידי זה יהיה אלהים בחינת הדין עמדי למטה ויומתק למעלה ולא יהיה שם כי אם בחינת החסדים והמתקת הדינים.

או אם יהיה אלהים עמדי. כי על ידי שאעבוד אותו בבחינת הדין לקבל עלי סגופים ויסורי הגוף יומתק הדין בשורשו למעלה ויהיה אלהים עמדי לעזרני בכל הטובות וישועות ושמרני בדרך כידוע שבחינת הדין הוא המוכן לשמור את ישראל מכל אויביהם, כי הוא הלוחם בשונאי ישראל הבאים עליהם כעין שמירת שרה מפרעה ואבימלך שהיה על ידי הדין שלקה בהם וכדומה. והכל הוא כשהדין נמתק למעלה אז הוא מוכן לחול על ראש שונאי ישראל בכדי לשמור את ישראל מכל צריהם וכמו שאיתא בזוה"ק השתא דינא איצטריכנא לנטרא לי.

אשר אנכי הולך. לכאורה זה מיותר והיה די באומרו בדרך הזה. ויבואר על דרך אומרם ז"ל (סוכה נ"ב:) בתחילה קראו הולך ואחר כך אורח וכו'. הרי שהולך מורה יותר על בחינת ביאה באקראי בעלמא מעובר אורח כי הולך הוא שהולך תיכף מזה, ולזה אמר בדרך הזה אשר אנכי הולך כי בהליכה עתה אל חוץ לארץ איני נקרא אפילו אורח כי אם הולך שדעתי רק ללכת ולשוב תיכף אל ארץ מולדתי וזה להקל מעליו שמירתו יתברך לומר כי הנדר הוא אף שישמרני בדרך הקל הזה לא השמירה בקביעות או כעובר אורח על כל פנים.

ונתן לי לחם וגו'. חז"ל פירשו בזה כמה פירושים, ונראה עוד כי הנה בארץ עממים נאמר (יחזקאל ד', י"ג) לחמם טמא בגוים וגו' ומזה היה יעקב אבינו מתיירא מאוד שלא יטמא ח"ו בגיעולי גוים, וביקש מה' שהוא יזמין לו לחם לאכול לחם שהוא ראוי לאכול שיהיה על טהרת הקודש כי ההזמנה מה' ודאי שיהיה בקדושה וטהרה וגמירי (סנהדרין נ"ט:) דאין דבר טמא יורד משמים.

או יאמר ונתן לי וגו'. כי הנה בפירות ארץ ישראל נאמר (דברים ח', י') ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וגו', הרי שהותרה השביעה בהם כי אף אם יושבע האדם מהם יוכל לברך את ה' אלהיו על ידי האכילה הראויה כי קודש הם וגדילים בקודש, מה שאין כן פירות שאר הארצות אף שהותרה האכילה בהם אבל לא לשבוע כי השביעה מביא את האדם לכל עוון ולכל חטאת כאומרו (דברים ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה וגו', ונאמר (שם ח', י"ב) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו', ולזה אמר הכתוב הנזכר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא וגו' כלומר כיון שלחמם לחם טמא בגוים הוא על כן רק יאכלו בני ישראל ולא ישבעו מאתם שלא להתמשך אבתרייהו אחרי תאות הלב הגסים, ואין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבני נשא אלא מגו אכילה ושתיה כמו שאיתא בזוה"ק (חלק ב', קנ"ד:), ולזה אמר כי עתה שאני הולך לחוץ לארץ איני רוצה כי אם לחם לאכול לבד להחיות נפשי ולא לשבוע וגם בגד ללבוש כי גם הבגד איני רוצה כי אם ההכרח לצורך הלבישה להתכסות בהם ולא יותר כי אמר אין נכסי חוץ לארץ כדאי לי כמאמר חז"ל (עיין ילקוט רמז קל"ג) והכל עבור ענפי הקדושה שלא ימצא בנכסי חוץ לארץ כמו בארץ ישראל.

או יאמר לחם לאכול. כי אמרו חז"ל (מנחות ק"ג:) בפסוק (דברים כ"ח, ס"ו) והיו חייך תלוים וגו' זה הקונה מן הפלטר וכו' כי הצריך לקנות בכל יום ויום ואין לו על כל פנים לקנות על שנה או על חודש חייו תלוים מנגד אולי לא ימצא לקנות כפעם בפעם או יהיה נפיחי כפן מדלית איסר, אך הבוטח בה' בכל לבו בהיותו יודע ונקבע בלבו באמיתיות גמור

באמונה שלימה כי ודאי הוא הנותן לחם לכל בשר והוא יזמין לו בכל עת הצטרכותו מה שיצטרך בלתי ספק, זה יכול אפילו לקנות מן הפלטר כי לא ירעיב ה' נפש צדיק כי צדיק באמונתו יחיה במה שהוא מאמין בה' שודאי יזמין לו פרנסתו תמיד בזה יחיה תמיד ולא יחסר לו לעולם. וזה שאמר יעקב אם יהיה אלהים עמדי וגו' פירוש שיהיה תמיד עמדי ונתן לי לחם לאכול שיתן לי הלחם בעת אשר אצטרך לאכול ובגד ללבוש בעת שאצטרך, ולא אצטרך להכין לי על השנה כולה כי הוא יהיה תמיד עמדי להכין לי בעת הצטרכותי ועל זה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים כ"ג, א') ה' רועי לא אחסר, כשה' רועי שאני יודע ובוטח שהוא הרועה אותי אז לא אחסר לעולם ולא אצטרך להכין מיום למחרתו לצד אולי לא אמצא לקנות כי כלום חסר מבית המלך ותמיד יזמין לי כל הצטרכותי.

פסקה כא

ושבתי בשלום וגו'. נראה שזה קאי על למטה וזה אינו מענין התנאי והבקשה שישוב בשלום כי לזה הוה ליה למימר ואשוב בשלום וגו', ואמר ושבתי לומר אם יהיה כל אלה אשר זכרתי אז כאשר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה וגו' וזה הוא הנדר שקיבל על עצמו לעבוד את ה' במיני יסורים וסגופים כאמור בדברינו בבחינת נודרין בעת צרה, ואך כל זמן היותו בחוץ לארץ הרי הוא עדיין בצרה ולא שייך עדיין קיום הנדר, כי הנדר אינו רק כשיעבור ויושיע לו ה' מצרתו אז יקיים נדרו ועל כן זאת השיב על לבו כי כאשר ישוב בשלום יעשה את הדבר הזה והיה ה' וגו' כנאמר. ואפשר לזה יאמר הכתוב להלן וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו' שישב עצמו בפחד יצחק אביו בחינת הדין (כי מגורי לשון אימה ופחד הוא כמו מגור מסביב) וקיבל עליו יסורין לקיים נדרו, ועל כן תיכף אלה תולדות יעקב יוסף וגו' שכן עשה לו הקב"ה כאשר חשב והביא עליו צער אבידת יוסף כ"ב שנה לקיים אשר נדרתי אשלם.

ואמר והיה ה' לי לאלהים. כי נודע המבואר בתיקוני זוהר (תיקון ל"ג) אית יראה ואית יראה כו' והנה יראה הפחותה יראת העונש נקראת יראת אלהים כי הוא ירא מפחד דיני אלהים שלא יגיענו עונש בעולם הזה או בעולם הבא, אבל יראה הטהורה הברורה יראת הרוממות נקראת יראת ה' שהוא היראה משם הוי"ה ברוך הוא המהוה את כל ובידו לשדד הכל וכל דארי ארעא כלא חשיבין וכמצבייה עביד בחיל שמיא, ולזה אמר יעקב והיה ה' לי לאלהים שהיראה והפחד השייך למדת אלהים יהיה לי ה' בזה שאקח לי היראת האמת יראת ה' טהורה, והיראה הזו היא מבטלת כל בחינת הדינין והעונשים כי כל בחינת הדין לא נברא רק לירא מפניו וכשהאדם ירא בלא זה מעצמות היראה האמיתית כל הדינין בטלין ומבוטלין ולא נעשים רק לשמור את ישראל מכל צער ונזק

כנאמר. ואפשר שגם לזה כיוון בזוה"ק הנזכר אפילו רחמי אשוי לקבלי לדינא כלומר בחינת שם הרחמים אשוי לקבלי לדינא להיותי ירא מפניו כמו משם הדין וזה בגין דאפלח קמיה תדיר, כי הירא רק מפחד הדין הנה אם מרגיש בנפשו שאין לו שום חטא ועוון אין לו לירא מפחד הדין כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, אבל מי שירא את פני ה' לרוב גדולתו הרי פחדו ויראתו עליו תמיד לא יחשה מלהזכיר את ה' ובזה יתקן במה שעתה מדת הדין מיטיב עמו אשר בבית אביו לא יהיה ירא מהדין לבד כי אם והיה ה' לי לאלהים שהוי"ה יעשה אצלו פעולת אלהים מה ששייך אל האלהים והוא היראה מלפניו.

פסקה כב

והאבן הזאת וגו'. עיין בדברינו למעלה (בפסוק ויקח את האבן וגו') שתחילה תיקן יעקב וקישט הכלה בקישוטיה במקומה ואחר כך העלה אותה עד חזה דזעיר אנפין עיין שם. ואכן עתה קיבל עליו עוד כאשר ישוב בשלום אל בית אביו להעלותה עוד ועוד למעלה בסוד הכתוב (תהלים קכ"ב, א'-ג') שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וגו' עד ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו (ומבואר סודו בכוונות) שירושלים בחינת המלכות נעשית כעיר שחוברה לה והיא בחינת אימא עילאה והוא בסוד (זכריה י"ד, ט') ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. כי השם הקדוש הוי"ה יכתב ויקרא בשם יהיה כי זעיר ונוקבא יהיה כמו אבא ואימא כידוע. ואכן ידוע כי כל בחינות התיקונים והיחודים אף שלא יהיו בשלימות כי אם אחר ביאת משיח מכל מקום נעשה מעין דוגמתם בעולם הזה וכמו בימי שלמה שהיה סיהרא באשלמותא (זוה"ק חלק ג', מ"ו.), אף שבודאי לא היה כאשר יהיה בעת התיקון השלם והראיה שנתקלקל אחר כך, ובעת התיקון נאמר (זכריה י"ג, ב') ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, מכל מקום מעין דוגמתו היה בימי שלמה. וכן אמר יעקב אבינו ע"ה והאבן הזאת אשר שמתי מצבה ולא עשיתי אז כי אם להקימה מנפילתה וליחדה עם התפארת, אבל עתה הנני מוכן ליחד עוד אשר יהיה בית אלהים שתיעשה בבחינת יהיה ותהיה בית אלהים כמו בחינת הבינה אימא עילאה הנקראת בית אלהים עליון והאבות סימן לבנים שכן יהיה באמת בעת התיקון השלם.

וכל אשר תתן לי וגו'. פירוש אפילו אם לא תתן אלא לי מה שצריך לי לנפשי ולא יהיה לי שום מותרות מכל מקום עשר אעשרנו לך כי אצמצם פרנסתי ואקח מפי ואתן לענייך. ואפשר לזה יאמר הכתוב (ישעיה נ"ח, ז') הלא פרוס לרעב לחמך, כלומר כי גם לחמך מה שאתה צריך אליו ממנו תפרוס לרעב לחמך כלומר שתפרוס לחמך גם לרעב פירוש גם כשתשאר רעב פרוס לחמך לעני לשתים והוא מעשה הצדקה השלם שמפתו נותן

לדל כלומר מפתו ממש מה שהוא צריך ותאב לאכלו מזה תתן לדל, ובזה אז תקרא וה' יענה ונחשב אצלו זאת כקרבן עני שאמרו חז"ל (מנחות ק"ד:) בפסוק (ויקרא ב', א') ונפש כי תקריב וגו' מי מקריב מנחה עני מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו וכן גם בזה כיון שמפתו הוא נותן ומרעיב נפשו בשביל העני הרי ממש נפשו הוא נותן מה שהיה למשיבת נפשו ברעבונו הוא נותנה.

פרק כט

פסקה א

וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. לשון זה צריך פירוש כי מה נשתנה זה מכל מקום שכתוב וילך או ויצא, והנראה כי נודע אשר שני מיני עבודת ה' נמצאים בעבודת אלהינו יתברך שמו. אחד הוא על ידי תורה ותפילה ומעשים טובים שניתנו מן השמים ועל ידיהן אדם מיחד שמו הגדול יתברך כל אחד לפי שורשו וערכו וחפץ לבו באהבת ה' ויראתו והקב"ה מקבל נחת רוח מזה כי הוא אמר ויהי שאמר ונעשה רצונו וכל מצוה ומצוה הוא כתר לקונו יתברך שמו כמו שאיתא (בחגיגה י"ג:) סנדלפון הגבוה מחבירו ת"ק אמה עומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו ופירשו שם בתוספות מתפילת ישראל הוא עושה עטרות וכן הוא בזוה"ק (בשלח נ"ח.). והשנית הוא על ידי דברים התחתונים הגשמיים שנתרחקו מאור פניו יתברך וניצוצי הקדושה אשר בהם מוטבעים ומשוקעים בקליפות והרע, ועל כן אדם הנמשך אחריהן פונה לבבו מאת ה' ומרבה בגופו ונפשו טומאת וזוהמת הסטרא אחרא והרע כי הגשמיות אשר בהם הוא מסטרא אחרא ואין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבני נשא אלא מגו אכילה ושתיה כמו שאיתא בזוה"ק ואמרו חז"ל (תנא דבי אליהו פרק כ"ו הובא בתוספות כתובות ק"ד.) עד שיבקש אדם שיכנסו דברי תורה לתוך גופו יבקש רחמים שאל יכנסו מעדנים לתוך גופו כי זה שורש כל הרע וכן בכל התאות וחמדת הגוף מדברי עולם הזה השפל.

ואכן אלהינו יתברך שמו הכל יכול וכוללם יחד לא לתהו בראם להיותם אבן מכשול לפני בריותיו שברא במדת הרחמים להורישם גיהנם על ידיהם כי חפץ חסד הוא ועיקר בריאתם היה כי יש עבודה גדולה ורבה נפלאה למאוד אשר אם אדם זוכה לעבוד על ידיהם עבודתו יתברך שמו שגם בעת עשות כל דברים התחתונים הגשמיים יהיה לבו רחוק ומופשט ומובדל מלהתאוות להם בשום אופן אדרבה יהיו נמאסים אצלו בתכלית המיאוס עד שאם לא היה בהכרח לעשותם מצד העבודה שיש בהם לא היה עשאם בשום אופן לא מחמת כפיית התאוה רק מחמת המיאוס האמת שנמאסין בלבו בשלימות וכמו שאמרו חז"ל (שבת קנ"ב.) בתאות הזיווג תנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל

רצין אחריה וכמו כן בכל התאוות. והנה בתאות אכילה כשישים האדם אל לבו מה נעשה ממאכלו אחרי אכלו ואחרי שתו ודאי יהיה נמאס אצלו תאוה הזאת בשלימות. ואמנם הנה בכל הדברים התחתונים האלה אין גם אחד שלא נמצא בו ניצוצים הקדושים וחיות הקודש המגיע אל הדבר ההוא מבוראנו יתברך שמו שהוא תמיד בכל עת ובכל שעה ובכל רגע מחיה ומהוה את כולם ואלמלי יצוייר העדר שפעו וחיותו מכל הנמצאים שבעולם אף על רגע כמימרא היה כל העולם כלא היה, והיה לאפס ואין.

וזה עיקר העבודה בדברים ההם להיות נבזה בעיניו נמאס בתכלית המיאוס כל בחינת הגשמיות והרע שסביב הניצוץ הקדוש ויחשוק ויתאוה לעבודת אלהינו יתברך שמו והוא לברר הניצוץ הזה מתוך הדבר ההוא כל אחד לפי בחינתו וערך מוחו ושכלו, וכבר דברנו מבחינות האלה בכמה מקומות. אם מי שחלק לו אלהים בבינה ונפשו יודעת ברזי אלהינו יתברך שמו בסודות המבוארין בדברי קודש קדשים האר"י ז"ל איך לברר מכל דבר הניצוץ שלו והן עוד יותר גבוה מי שמשיג שורש כל דבר ודבר שבעולם מחוט שרוך נעל ועד דבר הגדול שבגדולים איה מקום מוצאו ומובאו בשורש המרכבה העליונה ודבר זה נודע על ידי קריאת שם של כל דבר כי שם כל דבר ודבר הוא שורש חיותו למעלה ובבחינה זו יוכל ליחד שמו הגדול והקדוש בכל דבר ודבר מדברי העולם בלכתו ובשבתו ודיבורו ומעשיו בכל הדברים, ובחינה זו היא גבוה למאוד אין כל אדם זוכה לה כי אם לשרידים אשר ה' קורא המה יכירו וידעו שורש כל דבר בשמי השמים ומיחדים על ידי זה יחודים העליונים. ועל זה אמרו חז"ל (מדרש תלפיות ערך חנוך) חנוך תופר מנעלים היה ועל כל תפירה ותפירה היה מיחד שמו יתברך. והן בדרך הפשוט המבואר ברמב"ם (פרק ג' מהלכות דעות הלכה ב') ושולחן ערוך (אורח חיים סימן רל"א) שהוא להיות כל דבר ודבר נטפל למצוות ה' שלא יאכל כי אם להיות בריא לעבודתו יתברך שמו וכן בכל הדברים לא יעשה כי אם עד שימצא בהם מקום לה' כמו השינה כדי שינוח גופו בשביל לעסוק בתורת ה' וכדומה. והעיקר הוא המיאוס בגשמיות הדברים ההם בתכלית המיאוס כי בלתי זה כשאינו נמאס התאוה אצלו בכל אופניה אף אם יכוון כל הכוונות שבעולם לא יועילו ולא יצילו לברר הניצוצים הקדושים בשלימות כיון שרצון חשקו לגשמיות הדברים בכח תאותו הבאה משרש הרע. ואמנם אף על פי כן אם לא זכה עדיין להיות נמאס בתכלית לא ינוח מה שיודע לעשותם לשם ה' באחד מבחינות הנאמרים כי אפשר על ידי זה יוכל מעט מעט לבוא לבחינת שיהיו נמאסים אצלו בשלימות. וגם על כזה אמרו חז"ל (אבות ב', כ"א) לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה כי כל אשר בכוחך עשה. אבל באמת לא יבורר הניצוץ בשלימות שיהיה בזה יחוד שמותיו

הקדושים אם לא כאשר ימאס בתכלית כל הגשמיות כאמור. ועבודה זו היא חשובה לפניו יתברך מאוד מאוד כנודע, וכאשר כתבנו כמה פעמים. לפי שזה הניצוץ נתרחק מאוד מאור פניו יתברך ונטבע ונשקע בתוך עמקי הקליפות והרע, וכאשר זוכה הניצוץ להשיב לבית אביו אין שמחה כשמחה זו לאב ולבן, והבן.

והנה אדם העובד את ה' בבחינה הראשונה על ידי תורה ותפילה ומעשים טובים לבד הנה הוא צריך להתרחק מאוד מכל דברים התחתונים הגשמיים ומכל שכן במקום שנתרבה חושך הקליפות והרע, כי לא ניסה ללכת באלה ופן כאשר יבוא ביניהם יחטיאו אותו ח"ו. והן מצינו ברבי אלעזר בן ערך שהיה שקול ככל ישראל וכאשר איקלע למקום אשר נמצאו מדברים הגשמיים המושכים את לב האדם מרוב טובם אימשיך בתרייהו ואיעקר תלמודיה עד שקרא על החודש הזה לכם החרש היה לבם כמו שאמרו חז"ל (שבת קמ"ז:). כי אף אצל צדיק גדול, עבודה גדולה היא כאשר בא למקום אשר רבתה חושך הקליפות לצאת נקי מהם. ונודע מזוה"ק (חלק א', פ"א:) אשר כל זה היה עיקר ירידת אברהם אבינו למצרים בכדי לאשגחא באינון דרגין ולאתרחקא מנייהו ולאתרחקא מעובדי מצרים. ועל כן יעקב אבינו כל אותן י"ד שנה שהיה נטמן בבית עבר לא שכב בלילה כלל שהיה עוסק בתורה כי התרחק מכל הדברים התחתונים, ולאו דוקא משכיבה לבד כי אם מכל הדברים התחתונים כאומרם ז"ל שלא עסק בהם כי אם מעט מן המעט שהיה ירא מפניהם מלהציג רגליו ביניהם. וכשעודו היה בבחינה זו לא היה יכול ללכת כלל ארצה בני קדם כי נודע אשר חכמים היו להרע למאוד ששם היו בני אברהם ששלחם אל ארץ קדמה ומסר להם שם טומאה כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין צ"א.), עד שנשתבח שלמה המלך ע"ה שנתחכם יותר מהם כמו שכתוב (מלכים-א ה', י') ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ואמרו חז"ל (ילקוט נ"ך רמז קע"ז) ומה היה חכמתן שהיו יודעין במזל וערומים בטייר (פירוש אסטרולגיא) וכיון שהם היו נשקעין כל כך בקליפה, והטומאה רבתה בהן לא היה יכול יעקב להכין פעמיו לשם כי ח"ו ח"ו פן ימשך אחריהם מעט מן המעט.

ואמנם כאשר שכב יעקב במקום המקודש והראו לו הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה כאשר כתבנו למעלה שאף כל דברים התחתונים הגשמיים המוצבים ארצה בגוש עפר הארץ הנה ראשו מגיע השמימה וכולם יש להם שורש במרכבה העליונה ואין חיותם וקיומם ועמדם עד עתה כי אם מאור וכח ה' המתלבש בהם. ואדם המשכיל, כח בו לעשות יחודים וזיווגים עליונים קדושים ונוראים למאוד. עד שאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי כנזכר למעלה, כי לא ידע שיש עבודת ה' באלה הדברים

והיה סבור שאין עבודת ה' כי אם בתורה ותפילה ומעשים טובים, אבל עתה אכן נודע לו הדבר הנורא הזה שגם מקום זה נורא הוא ליחד על ידו יחודים נפלאים ולעשות בזה נחת רוח גדול לפני מי שאמר והיה העולם, אז היה מותר לו ללכת ארצה בני קדם. כי כשהוא בבחינה זו אינו ירא משום דבר כי כל דבר ודבר שרואה לפניו אינו רואה כלל דבר הגשמיות שבו כי אם כח ואור ה' המתלבש בו להחיותו. ותיכף כשבא לפניו דבר כזה הנה הגשמיות שבו נעשה נבזה בעיניו נמאס בלבבו וישכם ויאמר באמת כי זה הבלי הבלים שטותים, גם טומאתם בהם, כי כל הגשמיות הם שורש הקליפות והרע, ואינו נותן לב כי אם לניצוץ הקדוש אשר שם, ומכין לבו בכל כוחו ליחד יחודים על ידי דבר הזה ולברר הניצוצים הקדושים מדבר זה ולהכניע ולשבר כח הטומאה והרע שסביבו. ובזה נכנעים ונשברים כל הקליפות כי שיברם בלבבו ואז על שחל ופתן ידרוך ירמוס כפיר ותנין וזר לא יקרב אליו כי קודש הוא והקדיש תאותו לה' אליו בלבד. והנה ידוע אשר כל דברים התחתונים מכונים על שם הרגלים של אדם לפי שהם התחתונים מכל האדם והם המוצבים ארצה.

וזה שאמר הכתוב וישא יעקב רגליו פירוש שנשא את רגליו למעלה לראש לעשות מכל דברים התחתונים בחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. וחז"ל אמרו (בראשית רבה ע', ח') לבו נשא את רגליו גם כן רומז לדברינו שלבו הטוב במה שמיאס בלבו באמת כל בחינות תאות הגשמיות הוא נשא את רגליו מה שעושה בכל דברים התחתונים למעלה למעלה. והנה גם הוא בהליכתו ברגליו היה מיחד יחודים בעולמות העליונים, חוץ מדרך הפשוט מה שלא הלך כי אם לדבר מצוה ולא נתערב בלבבו שום דבר חוץ ממה שהלך לישא אשה, שיחשוב בשביל ממון ח"ו או לנוי אף מעט מן המעט כי כבר יצא יצא מכל בחינות האלה ולא כיוון באמת כי אם לקיים מצות ה' כיבוד אב ואם ולהקים זרע צדיקים בעולם שיעבדו את ה' ויעשו לו נחת רוח כאשר נתבשר על זה בחלום הלילה משמו יתברך. ועל כן וילך ארצה בני קדם בלי שום מורא ופחד כי לא היה מתערב בלבבו שום תאוה כל שהוא לדברים התחתונים וכבר היה יכול לאשגחא באינון דרגין ולאתרחקא מנייהו, ונתקיים בו (משלי ג', ו') בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. כי כאשר ידע לידע את ה' בכל דרכיו אז ה' הטוב אל יתן למוט רגליו ומותר לצעוד בכל מיני טומאות הקליפות ויכנס בשלום ויצא בשלום וכי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו ככל הנאמר.

גם ירצה לומר לפי דרך הנזכר וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. כי נודע אשר ג' הראשונות נקראים ימי קדם בסוד הכתוב (איוב כ"ט, ב'-ג') מי יתנני כירחי קדם וגו' בהלו

נרו עלי ראשי. כי המה נקראים בבחינת הראש וזהו שכתוב וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם כלומר שנשא את רגליו וכל דברים התחתונים לארץ בני קדם למעלה לראש והוא ממש סולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והבן.

פסקה ב

וירא והנה באר בשדה וגו'. צריך לדעת מה עמד לו יעקב בשדה על הבאר ולמה לא הלך אל חרן עיר לבן כאשר צוהו אביו לך פדנה ארם ביתה בתואל וגו' גם מה שטען עם הרועים לא עת האסף המקנה השקו הצאן וגו' צריך להבין מה לו ליעקב בזה ואיך יעשה מוכיח פתאום בארץ לא לו ופן יאמרו אליו מי שמך לאיש שר ושופט עלינו, ואכן כי הנה נודע מאמר חז"ל (שמות רבה א', ל"ב) ג' נזדמנו להם זיווגם על הבאר, יצחק ויעקב ומשה. וביותר מבואר בזוה"ק בזה בפנימיות הענין מפני מה נזדווגו זיווגיהם על הבאר. אשר על כן יעקב אבינו ודאי ידע כי אין זיווגו נזדמן לו כי אם מן הבאר וכאשר ראה באליעזר עבד אברהם שעמד על עין המים לבקש זיווגו של יצחק. ואמנם תמוהי היה מתמה כי היה זה הבאר מחויב להיות בעיר, או סמוך ונראה לעיר, שיהיה מדרך בנות משפחתו הצנועות לצאת עד שם, כאומרם (ספר חסידים תתרט"ו) למה חפץ אברהם דוקא ממשפחתו לפי שידע שצנועות הם. אבל כאן שהיה הבאר בשדה ואתתא בדברא לא שכיחא. גם אי אפשר לו לעשות נסיון כאליעזר עבד אברהם בעלמה היוצאת לשאוב מים לומר לה הגמיאיני נא מעט מים כי היה שם ג' עדרי צאן רובצים כי האבן גדולה על פי הבאר, וילדה בודאי לא תוכל לגלול האבן ולא תבוא כלל לשאוב מים ואם כן איך יזדמן לו זיווגו. וזה בא הכתוב כמתמה וירא והנה באר בשדה באר המיוחד שצריך להזדמן לו שם זיווגו ראה אותו בשדה ואיך תבוא העלמה, ועוד כי הנה שלושה וגו' והאבן גדולה וגו' כאמור באופן שלא אוכל עוד לנסות כאליעזר עבד אברהם ואיך אדע מי זיווגי. ועל כן,

פסקה ד

ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם וגו'. בכדי לידע אם הוא קרוב לעיר ואפשר יוכל להתגלגל שתבוא הזיווג אצלו, ויאמרו לו מחרן אנחנו וגו' ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן וגו'. ששאל להם אם הם שלמים עם לבן וזה אומרו השלום לו אם אתם שלום עמו (וכן אמרו חז"ל בראשית רבה ע', י"א) וכוונתו כי אם יש להם שלום עמו בודאי ילכו ויודיעו אותו ואולי על ידי זה יתגלגל הדבר שיבוא הוא ובנותיו לקבל פני בן רבקה אחותו. ואכן הם השיבו כי יש להם שלום אבל אינם צריכים ללכת להודיע כי הנה רחל בתו באה עם הצאן, ומיד כששמע זאת אז ידע בוודאי כי ה' הצליח דרכו וכאן יזדמן לו זיווגו. והנה חז"ל אמרו (שם) וזה לשונם: ויאמרו שלום ואין פטטין

את בעי (פירוש אם אתה חפץ להרבות דברים) והנה רחל בתו באה עם הצאן הדא אמרת שהדיבור מצוי בנשים וכו'. כי היה קשה לחז"ל למה להם להשיב על דבר אשר לא שאל אותם ואמרו כי לא היו חפצים להרבות בדברים ועל כן אמרו הנה רחל באה והדיבור מצוי בהן. והטעם שלא רצו להרבות בדברים עמו נראה לפי שהיו שכירי יום ואסור להם לפגר ממלאכתם אף רגע כמימרא וכמעשה דאבא חלקיה (תענית כ"ג:) שלא רצה להשיב שלום לרבנן בעודו עסוק במלאכתו. ואף שגם בלא זה היו רובצים על הבאר להמתין עד אסיפת כל העדרים סברו פן יתמשכו מדברים אל דברים עד שיבטלו גם כן קצת בעת אסיפת העדרים, ועוד כי כן דרך אלו הנאמנין בשליחותן מרגילין עצמן שלא לדבר עם שום אדם בעת עבודתן, ועל כן גם שלא בעת העבודה כבר מורגלין לשתוק ואינם חפצים לדבר כי אין קץ לדברי רוח. כידוע אשר דברים בטלים גם זה הוא אחד מתאוות הזמן עד שאדם המורגל בהם קשה לו להתאפק ולחשות ויצאו לו בזה ימים ושנים ומבלה כל עתיו בהן לדבר עם זה ועם זה. וצדקו דברי החכם אדונינו שלמה המלך ע"ה שאמר (קהלת ה', ב') וקול כסיל ברוב דברים. וחוץ מה שזה מבטל מתורה ותפילה ועשיות המצוות ומכל שכן באיחור זמן קריאת שמע ותפילה. גם אי אפשר ברוב דברים שלא יערב בהן מלשון הרע וליצנות ושקר וחנופה וכיוצא בהם מדברי האיסור. וידוע אשר לשון הרע חמור יותר מכל עבירות שבתורה והרי הוא נחשב בין המינין והאפיקורסים שאין להם חלק לעולם הבא רק נכרתין ונאבדין ונידונין לדורי דורות כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בהלכות תשובה פרק ג' הלכה ז'). וליצנות ושקר וחנופה הם מהכתות שאינם מקבלים פני השכינה (סוטה מ"ב.). ועל כן תקנו חז"ל (ברכות כ"ח:) הודאה בכל יום שלא שם חלקי מיושבי קרנות שהם רצים לבאר שחת אף שאינם עושים כלום, אמנם עיקר חטאם במה שהם מדברים תמיד בכל מיני דברים בטלים ונתערב בתוכן דיבורי איסור ובפרט אלו המנבלין פיהם בדברי נבלה שאפילו אם נגזר עליו גזר דין של ע' שנה לטובה נקרע כמאמר חז"ל (שבת ל"ג.), ועל כן אמרו חז"ל (אבות א', י"ז) כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. ובודאי לא כיוון ח"ו על שתיקה בדברי תורה ותפילה ח"ו כי כל פטטייא בישין בר מפטטייא דאורייתא (ירושלמי סוף ברכות), רק השתיקה מדברים בטלים וסיפור דברים חדשים מהבלי עולם שאינם נוגעים לעבודת שמו יתברך וכמעט זה שורש כל הרעות שבעולם וכמאמר הכתוב (משלי כ"א, כ"ג) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. ואומר (תהלים ל"ד, י"ג-י"ד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים וגו' נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה וגו'. וכל עיקר ביטול תורה ותפילה בזמנינו זה הכל מהדברים בטילים והשיחה שבין אדם לחבירו. וכבר נודע אומרם ז"ל (יומא י"ט:) אמר רבא השח שיחת חולין עובר

בעשה שנאמר (דברים ו', ז') ודברת בם, ולא בדברים אחרים וכו'. ונחזור לענינינו אשר לפי שהיו שכירי יום לא היו חפצים להרבות בדברים עמו שלא לפגר מעבודתם ועל כן אמרו והנה רחל בתו וגו'.

פסקה ז

ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן וגו'. כי אחר שדברתם בעצמכם אשר באמונה אתם עושים כראוי ואינכם חפצים לדבר דבר יותר מן הצורך אם כן למה זה אתם עומדים על הבאר השקו הצאן ולכו רעו עד שהשיבוהו כי לא יוכלו עד אשר יאספו על העדרים וגללו את האבן וגו', וההכרח לא יגונה כי טובת הצאן הוא ופעולתם באמונה.

פסקה ט

עודנו מדבר עמם ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רועה היא. מה שהודיע הכתוב כי רחל באה בעוד שהיה מדבר עמם לומר כי רחל לגודל רוב צדקתה הנהיגה עם פעולת עבודתה עם הצאן כשאר הרועים להיות באמונה שלימה שלא לדבר דבר ולעשות עשיה חוץ מדבר זה הגם שהיה צאן אביה ואינה שכיר יום מכל מקום כיון שקבלה עליה מאביה לרעות את צאנו היתה עושה באמונה כאילו היתה רועה בשל אחרים, וזה שאמר הכתוב עודנו מדבר עמם כלומר הנה יעקב היה מדבר עמהם אבל הם לא דיברו אתו ולא הסבירו לו פנים, לשלימות פעולתן בצאן אחרים שהיו שכירי יום, והנה גם כן על דרך זה ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רועה הוא פירוש היא באה עם הצאן של אביה כאילו היתה רועה צאן בשל אחרים ולא חילקה כלל לומר הרי הצאן של אבי ואיני מקבל שכר על זה ומה בכך אם לא אעשה כל כך באמונה כי רב צדקה היה במאוד לעשות כאשר קיבלה ועשתה בשל אביה כמו רועה סתם בשל אחרים ועל כן גם היא לא הסבירה פנים אל יעקב כלל ולא חפצה לדבר דבר ולא נשאה כלל עיניה להסתכל באדם העומד לנגדה לשאול אותו מי הוא ומאין בא. ועל כן,

פסקה י

ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וגו'. כלומר הנה יעקב ראה אותה אבל היא לא ראתה את יעקב מחמת שלימות מלאכתה שלא רצתה לישא עיניה לראות בבני אדם ולזה כאשר ראה יעקב זאת אמר מעתה אי אפשר לי לבדוק ולנסותה בנסיון אליעזר עבד אבי אבא לומר לה השקיני מים כיון שהיא עוסקת במלאכתה באמונה שלימה ואפשר לא תרצה לבטל והשכיל דעתו כי זה הכל מה' הוא כי רבקה לפי שהיתה צריכה לבוא אל יצחק המורה על דינים הקשים פחד יצחק היה מוכרח להמצא ברבקה שתהיה גומלת חסדים למאוד בכדי שתמתיק קצת דיני יצחק והוא בחינת העלאת מיין נוקבין ועל כן עלו המים

לקראתה והיא שאבה ותשק את העבד ואת הגמלים לגודל החסד שבה כאשר כתבנו במקומו שזה היה עיקר נסיון אליעזר לידע אם היא גומלת חסדים להמתיק דיני יצחק מה שאין כן ביעקב שידע כי הוא ממוזג מחסד ודין ונוטה לחסד ואין צריך לקחת אשה בעלת גמילות חסדים אדרבה הוא צריך להשפיע החסד להמתיק דיני נוקבא בבחינת השפעת מיין דכורין הבא מן הזכר. ועל כן,

ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את צאן לבן וגו'. כי הראה אשר הוא צריך להשפיע החסדים בעולם להמתיק דיני נוקבא. ונודע אשר באר נקרא ציון וירושלים וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ע', ח') והוא בחינת המלכות נוקבא שנקראת באר מים חיים וגו' ולגודל תוקף הדינים הנמצא בה אינה יכולה להשפיע מימיה חסדי דוד הנאמנים לכל כי אם למי שזוכה גם על פי דין הגמור להיטיב לו והם אשר אמרו עליהם חז"ל (ברכות י"ז:) בפסוק (ישעיה מ"ו, י"ב) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה שכל העולם כולו ניזון בצדקה והם ניזונים בזרוע כי גם מדת הדין מסכים להיטיב עמהם ואינם צריכים לעשות עמהם צדקה וחסד הנקרא נהמא דכסופא כאומרו (דניאל ט', ט"ז) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים, כשאדם ניזון מאת הבורא יתברך ברוב רחמיו וחסדיו אז הוא בוש לפניו מאוד שלא זכה בעבודתו להיות ניזון בשכר חלף עבודתו וצריך ליזון בחנם והוא ממש עבדא דנהים כריסא לא שוויא. מה שאין כן אלו הניזונין גם במדת הדין, יש להם נחת רוח ולבוראם נחת רוח, כי לזה ברא העולם לתת שכר בדין ולא בבושה ובחסד. ועל כן לתוקף הדינים הנמצאים בבאר מים חיים הלז אינה משפיע מטובה לכל, והדינים המה מונחים עליה כאבן על פי הבאר שלא יוכל כל אחד לשאוב, עד שבא יעקב בכוחו הגדול וזכה להיות ניזון בזרוע גם על פי תוקף הדין וכאשר ביקש למעלה ואמר אם יהיה אלהים עמדי שגם אלהים יסכים להיטיב עמי כמו שמובא בדברי הרב האלשיך והאור החיים זללה"ה.

ועל כן ויגש ויגל את האבן מעל פי הבאר ואמרו חז"ל (בראשית רבה ע', י"ב) כאדם שמעביר הפקק מעל פי הצלוחית להודיעך שכוחו גדול. ולא כיוונו על גשמיות כוחו בגוף כי לא ישתבח יעקב בכזה וחז"ל אמרו (אבות ד' א') איזהו גבור הכובש את יצרו ולא איזהו גבור שיוכל להכות כ' בני אדם כי לא ישתבחו ישראל בעשיות האלה כי ה' הוא הלוחם מלחמתם ואינן צריכין כלל לגבורה לכבוש מלחמות וכדומה, ואמנם יעקב היה כוחו גדול בבחינת הרוחניות לבטל הדינים המונחים על פי הבאר ולהשקות את הצאן צאן קדשים והארת רחל נקראת צאן (כמו שמובא בדברי האר"י ז"ל) להשפיע לבאי עולם חסדי המקום ברוך הוא בצדקה, והוא בעצמו היה ניזון בזרוע כי שיבר והכניע כל כוחי תאות

מורשי לבבו הבאים מכוחות הדינים וזכה להיות ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו והם כוחות הדינים הנמצאים שכולם מסכימים לברכתו ועל כן גש וגל אבן מפי באר מים והשקה את הצאן.

וגם משה רבינו כן עשה בעת שישב על הבאר במדין ובאת צפורה לקראתו נאמר (שמות ב', י"ז) ויקם משה ויושיען וישק את צאנם, כי הוא היה בבחינה אחת עם יעקב כמו שאיתא בזוה"ק (תיקוני זוהר תיקון י"ג) משה מלגאו יעקב מלבר, וגם הוא הוריד והשפיע החסדים לבאי עולם וישק את הצאן צאן קדשים כאמור. ואף על פי שעשה יעקב לרחל כל זאת שגל את האבן והשקה את הצאן לא דיברה עם יעקב מטוב ועד רע לשאול אותו מי הוא ואיזה הוא רק וישק יעקב לרחל וישא את קולו וגו' אבל היא לא עשתה כלום לשלימות אמונת עבודתה ויראתה את פני ה'.

פסקה יב

ויגד וגו' ותגד לאביה. ולא לאמה חז"ל אמרו (בראשית רבה ע', י"ג) לפי שאמה מתה והוכרחה להגיד לאביה. ועוד נראה לומר כי כבר כתבנו אשר רחל באמונה היתה עוסקת במרעה הצאן ולא רצתה לבטל אף רגע מעבודתה כעבודת עבד ואך כששמעה שאמר שבן רבקה הוא סברה בדעתה כי ודאי יש לו ממון רב אתו כי הנה עבד אשר בא משם כל הון יקר היה נמצא אתו ומכל שכן בן החביב, וזה שלא נתן לה נזם וצמידים על ידיה לפי שלא היה יכול לנסותה כרבקה לפי שהיא רועה ואי אפשר לה להתבטל ממלאכתה, אבל ודאי כי כל טוב נמצא בידו ונפשה הנה יודעת מאוד שאביה חומד ממון הוא במאוד ובודאי רצונו וחפצו בשמחה שתבטל היא ממלאכתו ותלך להגיד לו בכדי שיביאהו אל ביתו ולא יסור לבית אחרים, ועל כן עשתה רצון אביה בזה ותרץ ותגד לאביה לפי שהוא חפץ לדברים כאלה אבל לא היה לה רשות ללכת לבית אמה כי באמונה היתה עושה כאמור.

גם יתבארו הכתובים האלה באופן הזה ובהקדם לדקדק מה שאמר ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו ואת צאן לבן אחי אמו למה חזר לכפול להודיע כי לבן אחי אמו וגם הראשון לכאורה מיותר כי ידענו מכבר אשר לבן אחי אמו הוא ולא נסתפק בפעם אחת וכופלו פעם שנית. ואכן כי הכתוב מגיד צדקת הצדקת רחל כי מיד כאשר ראה אותה יעקב הכיר בה שהיא רחל אף שלא נאמר לו משום אדם כי רחל היא, הכרת פניה ענתה בה ברוב צדקתה להכיר משפחת אמו הצדקת ותיכף ידע כי רחל בת אחי אמו היא כי היתה דומה לאמו בצניעות פניה והילוכה בקודש. ולא זה שהכיר ברחל שהיא היתה צדקת גמורה, גם הצאן שהיתה רועה אותם הכיר ששל אחי אמו הם לפי

שרחל הנהיגתם ובודאי היו יוצאין שמורין שלא ירעו בשדות אחרים כגמלים של אברהם שהיו יוצאין זמומין בכדי שלא ירעו וכו' והיה ניכר על הצאן שהמה בודאי ממשפחת אמו להיותם רועים בכשרות מופלג.

ולזה אמר הכתוב ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו, פירוש תיכף כשראה את רחל הכיר בפניה ובמעשיה שהיא ודאי בת לבן אחי אמו כי אין כזאת כי אם במשפחת אמו רבקה הצדקת. וגם את צאן לבן אחי אמו, גם בצאן הכיר שהם של לבן אחי אמו שהם נאותים וראוים לאחי אמו בלבד לא לאחר מפני שרחל הצדקת הנהיגתם והיה ניכר בהם שהם ממשפחת רבקה. על כן ויגש יעקב ויגל את האבן וישק את הצאן וישק יעקב לרחל, והכל בלי הגיד לו כי רחל היא רק מפניה ומעשיה וכשרון יושר מרעיית צאנה ידע ששל אחי אמו כל זה. וכן מצינו בצדיקים שיודעין לרעות צאן כמו שאמרו חז"ל (ילקוט רמז קס"ט) אמר רבי יצחק ה' צדיק יבחן (תהלים י"א, ה') במה בוחן את הצדיקים במרעה. דוד נבחן במרעה. שנאמר (שם ע"ח, ע"א) מאחר עלות הביאו. ועמוס נבחן במרעה וכו', אף משה נבחן במרעה וכו'. ואכן יעקב כחז את צאן לבן נהוגים על סדר דרכי ישרים סבור שגם לבן צדיק כאחותו רבקה, והצאן צאנו. ולא ידע שזה עבור שרחל מנהיגתם בצדקתה והיא צדקת יותר מאביה על כן ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא בצדקות ולפי ששמע מרחל שאמרה לו וכי שרי לצדיקייא לסגויי ברמאות (מגילה י"ג:) כבר הבין שאביה רמאי הוא ולא צדיק אמר וכי בן רבקה הוא צדיק כאמו הצדקת ולא אחי אביה כנאמר.

או ירצה לומר ויגד יעקב וגו' כי אחי אביה הוא וגו'. לצד שלא רצתה רחל בצדקתה להסביר לו פנים כלל ולדבר עמו דבר מפני עבודתה באמונה הוכרח להתחיל לדבר אליה דברים המתקבלים על לב שומעיהם והתחיל לומר לה כי אחי אביה הוא כדי ליכנס עמה בדברים ואכן למען שלא יוציא דבר שקר מפיו אמר לה בלשון הזה אחי אביה הוא פירוש אביה הוא אח ולא פירש למי הוא אח וכוונתו היה על רבקה וכאשר שמעה אליו אמר וכי בן רבקה הוא אבל לא אמר אח לאביך אני כי נשמר שלא להוציא מפיו דבר אשר לא כן, ותתן אמת ליעקב.

פסקה יג

ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו וגו'. להבין אריכת לשון הפסוק והיה די לומר ויהי כשמוע לבן את דבריה וירץ לקראתו וגו', והנראה כי הנה לא מצינו בכתוב כלל שיאמר יעקב לרחל כי הוא יעקב רק סתם אמר בן רבקה הוא ואכן הנה לבן בודאי מקודם שמע את שמע יעקב להיותו מפורסם בחינו שהיה

מוטל בפניו על כל הבריות. וגם כי כבר אמרו שני בנים ליצחק ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול וכו' (בבא בתרא קנ"ג.) ועל כן עתה כשבאתה רחל וסיפרה לו כדברים האלה אז ודאי ידע כי יעקב הוא, לפי שנזדמן לו זיווגו על הבאר ונזדמן לו הקטנה, בודאי הוא לקטן והוא יעקב. וזהו שאמר הכתוב ויהי כשמע לבן מכבר את שמע יעקב בן אחותו וידע שרצונו ברחל, ורחל נזדמנה לו עתה על הבאר בודאי הוא הוא. על כן וירץ לקראתו ויחבק לו וגו' כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע', י"ג) עבד שבא לכאן וכו' ושמא זהובים או מרגליות וכו'. הגם שבקרא נאמר ויחבק לו וינשק לו משמע שחיבק ונישק לו בעצמו ולא לשם דבר אחר. מכל מקום למדוהו מכפל לו שנאמר, והיה די לומר ויחבק וינשק לו ומדאמר שני פעמים נשמע שלכל אחד היה כוונה אחרת וחיבקו עבור מרגליות כי לבן הארמי שמו.

ויביאהו אל ביתו ויספר ללבן את כל הדברים האלה. הכתוב הזה מורה באצבע על גנות לבן הארמי הרשע ברשעתו. כי נצא ונראה איך הכניס לעבד אברהם, ואיך הכניס ליעקב אבינו בחיר האבות. כי הנה לאליעזר מיד כשראה אותו אמר אליו (בראשית כ"ד, ל"א) בוא ברוך ה' למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים. הרי שהכין עצמו בהכנת דירה לו ולאנשיו ולגמליו ופינה את ביתו מטינופת עבודה זרה כי היה ירא פן לא יכנס אליעזר לבית עבודה זרה והוא פחד ורעד להביאו אל ביתו כי כבר ראה נזם וצמידים על ידי אחותו ואחר כך נאמר ויבוא האיש הביתה ופירוש הביתה הוא מקום הפנימי שבבית חדר לפנים מחדר כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ', ג') בפסוק (תהלים ט', י"ח) ישובו רשעים לשאולה, לביטי תחתונה שבשאול. ותיכף ויתן תבן ומספוא לגמלים ואחר כך וישם לפניו לאכול לקחו כדרך בעל הבית הרוצה מאוד מאוד באורחים הבאים לקראתו. וכאן אצל יעקב לפי שלא מצא אצלו כלום לא עשה מכל אלה אף דבר אחד ולא פינה הבית מקודם מטינופת עבודה זרה ושאר דבר הכנת הבית כי אם ויביאהו אל ביתו ביתו המיוחד לו מאז והוא המלא גילולים וטינופת עבודה זרה בכדי שאפשר לא ירצה יעקב ליכנוס לתוך בית כזה ויפטר ממנו. גם לא לקחו לבית הפנימי כי אם אל ביתו מבחוץ סמוך לבית ולא שם לפניו לאכול כלל רק שהביאהו אל ביתו ולא חפץ לתת לו פת לחם לאכול, ובפרט ליגיע דרך. גם לא שאל אותו כלל, ולא דיבר עמו מאיזה סיבה בא הנה ומה רצונו כי אם יעקב התחיל ויספר ללבן את כל הדברים וגו' כדרך כל אלו שאין רצונם באורח הבא לביתם, הולך בביתו כאלם סר וזעף ואינו מדבר עם האורח כלל שום דיבור ואינו שואלו מי הוא ומאין בא ואנה ילך עד שמוכרח האורח להתחיל לדבר אליו ולספר לו כל ענינו, וכל זה כי מעולם לא עשה לשם שמים רק חומד ממון

היה והכניס בשמחה עבד אבי אביו לפי שהיה טעון, ואותו הכניס בצרות עין ובמר נפש לפי שמצאהו ריקם כאמור.

פסקה יד

ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה וגו'. להבין לשון אומרו אך עצמי ובשרי, כי הנה באמת יעקב חכם גדול היה ובודאי ידע אשר כל החיבוק והנישוק מקודם הכל שקר וכזב ולא היה כי אם לחפש אותו ולבדוק בו בכל המקומות על ממון ומרגליות. וכבר ראה בעיניו ממה שהביאו אל ביתו המטונף ומלא גללים מטנופת עבודה זרה ולא שם לפניו לאכול כנאמר. ועל כן נאמר למעלה ויספר ללבן את כל הדברים האלה רמז בתיבת כל כי כל הדברים האמורים למעלה בענין, הכל סיפר לו ורמז לו איך שיודע ברמאות פיו וחלקת דבריו כי לא באמונה היה עושה עמו, בכדי שידע לבן כי יעקב אחיו הוא ברמאות ולא ירמה אותו עוד. על כן אמר לו הנה אך עצמי ובשרי אתה שאתה כמו אני ממש שידעת כל מעמקי חדרי בטני ותוכן פנימיות לבבי וכמו עצמי ובשרי ממש אתה. **וישב** עמו חדש ימים. מגיד הכתוב עוד רשעת לבן שהנה גם אחר שאמר לו אך עצמי ובשרי אתה אף על פי כן לא אמר לו שב עמי איזה זמן כי אם יעקב מעצמו מההכרח אשר לא יגונה ישב אצלו חודש ימים. ולפני לבן היה די מאוד שלא גירש את קרובו עצמו ובשרו מביתו שלא יחזיקנו אפילו שעה אחת, וכשישב לא מנע אותו כי היה בוש לגרש בן אחי אמו מביתו אבל הוא לא הפציר בו לשבת פן יחסרנו מפתו על זמן זה.

פסקה טו

ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה משכרתך. הנה הקושיא מפורסמת לכל איזה דבר דחקו ללבן בזה שלא רצה במתנת חנם הלא אוהב גניבות וגזילות היה ואיך מאס במתנה בחנם, והנראה בהקדם לדקדק לשון ועבדתני שמורה על העבר והוא לא היה מדבר על העבר כי אם על העתיד כמו שפירש רש"י ועבדתני כמו ותעבדני שכל תיבה שהיא לשון עבר וכו'. ואך הנה ידוע אשר מיום בא יעקב ללבן נתברך בית לבן בשבילו כמו שאמר לו יעקב (לקמן ל', ל') ויברך ה' אותך לרגלי וגם לבן בעצמו אמר (שם כ"ז) נחשתי ויברכני ה' בגללך. ועל כן יעקב אבינו חכם גדול היה וישב עמו חדש ימים ולא דיבר כלל עם לבן אופן השכירות בכדי שיראה לבן חילוק שבינו לשאר פועלים שהברכה מצויה במעשה ידיו ועל כן אמר ליה הכי אחי אתה כלומר הנך אחי אתה ברמאות ועל כן ועבדתני חנם עד הנה בכדי שראה אשר פעולתך אינה כשאר פועלים, ודמי שוויה הרבה לפי הברכה שמצויה אצלך, ועל כן הגידה לי מה משכורתך כי פן תכביד עלי אחר כך לומר שהכל שלך הוא מברכתיך. הגידה לי עתה אופן משכורתך פירוש השייך אליך חלוק משאר עובדי עבודה שאינם לוקחים כי אם

שכר פעולה ואתה תקח יותר אבל למען תדע כי אתה רק שכיר יום אצלי ושכירות מגיע לך והכל שלי הוא.

פסקה טז

וללבן שתי בנות שם הגדולה לאה ושם הקטנה רחל. ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה. אמרו חז"ל (בבא בתרא קכ"ז.) ועיני לאה רכות אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב בגנות הצדקת דבר וכו' עד שהיתה בוכה שלא תפול בגורלו של עשו וכו' עד כאן. ועוד נראה טעם לדבר כי שבח יעקב הוא זה כי לכאורה היו הבריות יכולין לומר שברמאות דיבר יעקב עם לבן שרצה לעבוד אותו בשביל בנותיו כי ידע שבן אין לו ותעובר נחלתו לבתו ואם כן כל אשר יעבוד ללבן הכל שלו הוא כי אז לא היה בנים ללבן כי אם בנות, ולזה אמר הכתוב אשר לא כן הוא כי הנה ללבן שתי בנות ושם הגדולה הוא לאה ושם הקטנה רחל ובודאי מן הסתם דרך האב לתת יותר מוהר ומתן לבתו הגדולה מלבת שאחריה, ועוד יותר שהנה עיני לאה רכות ונודע שאיש שיש לו בת אשר יש לה איזה חסרון בגופה אז כל אשר לו כמעט יתן לבת הזאת כדי ליפותה בעיני בעלה וכאן הנה היה חסרון היותר ניכר שעיניה רכות וידוע מאמר חז"ל (תענית כ"ד.) כלה שעיניה יפות כל גופה אין צריך בדיקה וכלה שעיניה תרוטות כל גופה צריך בדיקה ועל כן ודאי לבן ירבה מוהר ומתן לבתו לאה ביותר ויותר, והנה רחל היתה יפת תואר ויפת מראה שחוץ שלא היה לה חסרון בגופה עוד היתה יפת תואר ויפת מראה באופן שלה ימעט בנתינה ככל היותר אפשרי, ומוכח מזה שבודאי ח"ו לא היה עין יעקב בממון לבן לעבוד אותו כדי לירש ממונו, ולזה נכתב בתורה ועיני לאה רכות להגיד בזה שבח הצדיקים אשר ח"ו לא כיוון להנשא לשם ממון ולא היה עיניו בממון לבן לקחת את אשר לו כי היה סבור שבודאי הכל יתן ללאה בתו כנאמר והוא לא חפץ בה רק ברחל. ואם תאמר אפשר ח"ו משום נוי רחל חפץ דוקא בה ועזב את מוהר ומתן לבן. לזה אמר הכתוב לא כן הוא כי.

פסקה יח

ויאהב יעקב את רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה. פירוש את רחל אהב עצמיות כשרות שבה ולא יפיה ולא נויה וחינה, והראיה שאמר אעבדך שבע שנים ברחל וגו' ונודע מה שמובא בזוה"ק (בראשית קנ"ג:) וזה לשונו: וכי מה דעתיה דיעקב דלא קאמר עשר ירחין או שתא חדא אלא ז' שנים אמאי אלא יעקב בחכמה עביד בגין דלא יימרין דבגין תיאובתא דשפירו דרחל עבד אלא בגין חכמתא דסיהרא בת שבע היא וכולהו שבע שנין עילאין שרו עליה דיעקב עד לא נסיב לה לרחל וכו' עד כאן. ומזה נודעת לכל כי יעקב לא עבד בגין היופי ח"ו או לשום תאוה וחמדה בשום פנים כי הנה

מעצמו אמר ללבן לא כמו שאתה סובר שלפי שהיא יפת תואר ראויה היא להנשא בלי מוהר ומתן אני איני חושש לזה רק עוד אעבדך שבע שנים אשר מעולם לא נשמע כזה שיעבוד ישראל באשה, ואמנם ברוב החכמה שעל ראשו ורצה ליכנס בזה השער לה' להתדבק בבאר שבע במדה הכלולה משבע ועל כן איני רוצה כי אם ברחל בתך הקטנה, בשלוש אלה אני מקפיד דוקא. ברחל, ולא בלאה כי שורש רחל אהב הנקראת בת שבע למעלה למעלה. וגם דוקא בתך ולא מן השוק כי מי יתן טהור מטמא ואם ממך יצא הטוב ודאי הוא טוב שאין למעלה הימנו כי מן עפר נעשה זהב וזהב הארץ ההוא טוב שם אבן הבדולח המאיר ובא לכל יושבי הארץ כי לפי ערך שורש הרע שהיה בלבן כן ערך הטוב שיצא ממנו בבנותיו והם נשמות יקרות מאירים ומופיעים לעד. וגם דוקא הקטנה לפי שהיא הקטנה יפה כלבנה שאמר לה הקב"ה לכי ומעטי את עצמך וצדיקים נקראו על שמה דוד הקטן שמואל הקטן כמאמר חז"ל (חולין ס':), ועל כן עליה דוקא אני מקפיד שלא תאמר הלא טובה אעשה לך לתת לך גדולה תחת קטנה אין חפצי רק בקטנה שנמשלה ללבנה ומאן דאיהו זעיר איהו רב כמו שאיתא בזוה"ק (חלק א', קנ"ב: בתוספתא).

גם יאמר אעבדך שבע שנים ברחל וגו'. כלומר בעבור רחל לפי שעתה היא רועה צאנך, ועתה בעבורה ובמקומה אני אעבוד אותך, ורחל תהיה פטורה מעבודתך ובהאי הנאה תהיה מקודשת לי ועל כן כשרימהו אמר לו הלא ברחל עבדתיך שהוא עבד עבודת רחל.

עוד יאמר אעבדך שבע שנים ברחל, והיה לו לומר בעבור רחל. כי נזרקה רוח הקודש מפה יעקב אבינו לומר בתחילה, כאשר יהיה לבסוף שבכלות השבע שנים, ולבן רימהו ונתן לו לאה אמר לו מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת בעבודה אשר תעבוד עמדי עוד שבע שנים אחרות ואמרו חז"ל (בראשית רבה ע', י"ט) שבוע זאת הוא שבעת ימי המשתה ואחר כך תיכף תקח את רחל ותעבוד שבע שנים אחר נשואיה. כי הנה תיכף נאמר ויבוא גם אל רחל וגו' ועל כן השבע שנים אחרות שעבד כבר היה עם רחל אחר הנשואין וזה שכתוב אעבדך שבע שנים ברחל בתך וגו' פירוש עם רחל בתך אעבדך שבע שנים והם שבע שנים השניים.

גם יאמר ברחל בתך הקטנה, כי חשש פן יאמר לבן הלא בתי רועה היא ואין חפצי כלל לתת אותה עתה לאיש שתבטל ממלאכתי ותהיה רשות אחרים עליה ופן יאמר בעלה מתי אעשה גם אנכי לביתי על כן אמר לו יעקב הנה אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה כלומר לפי שהיא קטנה וראויה עדיין לרועה אני אעבוד אצלך עוד שבע שנים ואחר כך ודאי שתהיה ראויה לנשואין ואקח אותה. ועל כן,

פסקה יט

ויאמר לבן טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר. כלומר בעת שתהיה ראויה להנשא לאיש אחר מוטב אתן אותה לך בעת ההיא אבל לא עתה בכדי שתרעה את צאני כי בנים לא היה לו לרעות את צאן אביהם. וגם יאמר טוב תתי אותה לך וגו' כי לפי דעתי אם היה באפשרי שלא לתתה לשום איש ודאי הייתי חפץ ותעבוד עמי עבודת עבד אבל ודאי סוף הדבר שתנשא לבעל על כן טוב תתי אותה לך וגו'.

שבה עמדי. פירוש שלא תאמר שקודם תקח אותה ואחר כך תעבוד כאשר היה בסוף עם רחל כי לבן היה חפץ לרמות אותו שיתן לו לאה, ואם קודם העבודה ירמהו בלאה חשש אולי לא יחפוץ יעקב לעבוד אותו אחר כך בטענות אמת כי רימהו וברחל קיבל שבע שנים ולא בלאה, על כן אמר לו שבה עמדי לבד ולא עם אשתך עד אחר העבודה שיגיע זמן נשואיה בלא זה ואז תקחנה. ועתה לא אתן לפי שרועה היא כאמור למעלה וכשהשלים השבע שנים אז נתן לו לאה והוכרח יעקב לעבוד עוד שבע שנים ברחל כי כן הותנה קודם נשואיה.

פסקה כ

ויעבוד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה. כל המפרשים תמהו באומר ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו וגו' כי לכאורה בהיפוך הוא אם אחד ממתין על הדבר שחפץ בו אז כל שעה בעיניו כימים רבים כידוע. ואכן אלי נראה פירושו בדרך הפשוט שמחמת האהבה שאהב יעקב את רחל עבד כל השבע שנים עבודה שלימה בשלימות הלב באהבה ובחשק נמרץ כאילו לא היה עובד בעדה כי אם יום אחד בלבד שבודאי היה עוסק ביום הזה במלאכה בשלימות רב מהחשק שיגיעו בסוף היום, כן כל ימי השבע שנים כולם היו ימים אחדים כאילו לא עבד כלל אתמול ולא יעבוד למחר כי אם יום הזה בלבד אשר עבודת יום אחד בלבד בשביל עסק גדול כזה ודאי הוא בכל השלימות (וגם נודע אשר זה שעבד יעקב ברחל הוא ממש כמו שאנחנו קורין קריאת שמע כי עיקר עבודתו היה ליחד יחודי השכינה וקשוטי כלה הנקראת רחל כנודע לכל ועל כן ודאי עבודת כל יום ביומו היה כדבר חדש אצלו לרוב האהבה והחשק והאש אשר היה בוער בלבבו לעשות קישוטין לשכינה ובודאי היו כל הימים ימים אחדים ממש כאילו אינו עושה רק היום לבד בחשק נמרץ וכמאמר חז"ל (פסיקתא זוטא ואתחנן ו', ו') בכל יום יהיה בעיניך כחדשים. ועוד כי הנה ידוע אשר אצל הצדיק ודאי אינו דומה עבודת יום אחד ליום שני ובכל יום ויום חדשים מחדש לעבודת קונו באהבה יחודים וזיווגים שונים ואצלו ממש בכל יום חדשים הם לא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן לקשט את הכלה בכ"ד קשוטיה ולעשות נחת ליוצרנו ברוך הוא וברוך

שמו. ובזה ודאי ימים אחדים הם כל יום מובדל ומופרש מחבירו) וכל יום הוא יום אחד. ולא שני לראשון לו, ולא ראשון לשני לו. וכל זה עשה לעבוד עבודה שלימה באהבתו אותה ושלא יעליל עליו לבן הרשע שלא עשה פעולה שלימה ולא עבד אותו כראוי ולא ירצה לתת לו את רחל אחרי כלות הז' שנים. ולזה עבודה שלימה עבד אותו בכל יום כדבר חדש ממש.

ועוד יאמר ויהיו בעיניו כימים אחדים. לפי הנזכר שירא יעקב שלא יעליל עליו לבן לומר שלא עבד כראוי על כן עבדהו עבודה שלימה יותר משאר פועלים כי הן נודע זמן עבודת הפועלים הוא מעת יציאת השמש על הארץ עד שקיעתה כמאמר הכתוב (תהלים ק"ד, כ"ב-כ"ג) תזרח השמש וגו' יצא אדם לפעלו, וכמאמר חז"ל (בבא מציעא פ"ג:) וכן נפסקה הלכה בחושן משפט (סימו של"א ברמ"א). אבל הוא העיד על עצמו גנובתי יום וגנובתי לילה הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדר שנתי מעיני מה שאין שום פועל עושה כן כדי שלא יהיה שום מקום להרמאי לבוא עליו ברמאותיו. ולזה אמר ויהיו בעיניו כימים אחדים פירוש כאילו נתאחדו הימים זה בזה ונעשו יום אחד ארוך כי לא היה לו מנוחה גם בלילה כשאר פועלים רק עבד תמיד בכל הז' שנים כאילו היה יום אחד ממש בלי הפסק לילה ומנוחה ושינה ונעשו הימים אחודים זה בזה.

עוד יתבאר אומרו ויהיו בעיניו כימים אחדים. שלא תאמר כי רק אותן י"ד שנים שהיה יעקב בבית עבר שהיה עוסק בתורה אז היה מיחד שם ה' ויחד יחודים למעלה למעלה ולא עתה שעבד כל היום לרעות צאן לבן לא נתיחד על ידו שם ה' כמאז, לא כן כי כבר כתבנו אשר על זה הראהו הקב"ה בחלום, הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה להראות לו אשר כל הדברים התחתונים שרשם למעלה למעלה בשיעור קומה במרכבה העליונה של יוצר בראשית והאדם המשכיל מיחד יחודים נפלאים ונוראים בכל דברים הגשמיים התחתונים ומהם נעשין קשוטי שכינה יקרי הערך למאוד וכמו שאיתא (מדרש תלפיות ערך חנוך) על חנוך שתופר מנעלים היה ובכל תפירה ותפירה היה מיחד שמו יתברך. וכבר כתבנו קצת למעלה אופן היחודים האלה. ועל כן יעקב אבינו צדיקו של עולם שעבד בשביל רחל, עיקר כוונתו היה לקשט את השכינה בכל שבע מדותיה בשבע שני עבודתו כנאמר בדברינו למעלה ומעולם לא התחיל לעלות על לבבו כלל שום ענין רחל הגשמיות שבארץ לאהוב את יופיה וחינה חלילה כי אם את רחל אהב היא השכינה הקדושה הנקראת רחל (וכמו שמובא בכוונות האר"י ז"ל בפסוק (דברים ו', ה') ואהבת את ה' אלהיך וגו' שיכוון לאהוב השכינה הנקראת את כנודע) וזה שאמר הכתוב ויהיו בעיניו כימים אחדים כלומר כאותן הימים שהיה מיחד בהם שם ה' על ידי תורה ותפלה

כן ז' שנים הללו היה מיחד יחודים נפלאים למעלה בשמי השמים. ולזה סיים באהבתו אתה את ה' היא השכינה הקדושה שנקראת את ונרמזת באות ה' אחרונה שבשם הגדול הוי"ה ואותה אהב ועליה עבד ככל הנאמר וכידוע לחכמי לב.

פסקה כא

ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה. צריך לדעת אומרו הבה את אשתי ונודע אשר עדיין לא אשתו היתה כי לא לקחה עד אחר השבע שנים, וגם מה שאמר כי מלאו ימי לכאורה ללא צורך כי כבר היה לבן יודע זאת, ומה שאמר ואבואה אליה ודאי מיותר והכל יודעין למה כלה נכנסה לחופה. ואכן נראה כי נודע מה שכתב הרב הקדוש בעל אור החיים זצלה"ה כי יעקב כיוון לקדש את רחל בביאה ולא בכסף בשכר עבודה שעבד בעדה כי כל השכר מלוה הוא והמקדש במלוה אינו מקודשת עיין שם. ולפי זה ודאי הקושיא במקומה עומדת במה שאמר הבה את אשתי.

ואכן מה שנראה לי הוא כי יעקב קידשה בכסף מלא במה שעבד בעדה כי כבר כתבנו שיעקב עבד עבודה אשר היתה מוטלת על רחל שהיתה רועה לאביה וקיבל הוא העבודה שעליה לעבוד בעבורה ונמצא לא מלוה הוא כי אם פרעון חובה, ובדעתה היה שזה ממון גמור יחשב להתקדש בעד זה. והגם שרחל לא היתה מחויבת בזה מצד יושר הדין מכל מקום לא יהיה אלא כנכרי אלם שאנסוה לעבוד עבודה וכשבא יעקב ופרע בעדה בדעתה ודאי ממון גמור יחשב כי סוף סוף היא היתה צריכה ליתן ממון זה. ונמצא כיון שקידושיו קידושין מאז שוב ודאי לא עלה על לב יעקב שיחליפנה באחרת כיון שאשתו זאת מכבר היא ובודאי כשיבוא יעקב אליה לא יכוון עוד לבעול לשם קידושין כי היא מקודשת ועומדת וכיון שלא יבעול לשם קידושין הרי יעשה הבעילה באחרת בעילת זנות ואיך יפקיר לבן את בתו לבעילת זנות, ואמנם עוד דבר אחד היה יעקב ירא שלא ילמוד לבן לבתו רחל שתחזור מקידושיה בכדי שיוכל להחליף אותה באחרת וכבר פסקו הפוסקים (שולחן עורך עבן העזר סימן כ"ט סעיף ז') במי שאמר לאשה התקדשי לי במאה דינרין אלו, שתוכל לחזור אף בדינר האחרון. וכאן שאמר אעבדך שבע שנים ולא פירש איזה ז' שנים ודאי פירושו בשבע שנים הראשונים כמו שכתבו הפוסקים (עיין שולחן ערוך חושן משפט סימן ע"ג סעיף ט') בנכתב בשטר עד הפסח שצריך לפרוע בפסח הבא ראשון כי אם לא כן בטל השטר. וכיון שפירש בשבע שנים הראשונים הרי הוא כמו שאמר בק' דינרין אלו שיכולה לחזור בהן אפילו באחרון ועל כן המתין יעקב עד כלות כל הימים שלא יחסר אף יום אחד מז' שנים שאמר, וכיון שנמלאו כל הימים ולא חזרה בהן הרי הקידושין קיים בתוקף ובחיזוק רב. וזה שאמר הכתוב ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כלומר

הנה כבר היא אשתי בכסף קידושיה שקבלה מאתי בפרעון חובתה וכבר לא תוכל לחזור מקידושיה כי מלאו ימי כל הימים אף יום האחרון ואין אחר מעשה כלום.

ועוד כיוון באומרו כי מלאו ימי כי הן נודע מאמר חז"ל (נזיר ז'.) חדשים אתה מונה לשנה ואי אתה מונה ימים לשנה אבל יעקב ברוב צדקתו החמיר על עצמו והשלים לו אף מה שימות החמה יתירים על שנת הלבנה וזה שאמר כי מלאו ימי פירוש אף שהימים יתירים על השנים אף זה נתמלא באופן שבודאי אין לך עוד טענה עלי על העבודה, והיא לא תוכל לחזור כי כבר נעשה מעשה גמורה ועל כן ואבואה אליה פירוש הנה תיכף ואבואה אליה בלי קידושין אחרים כי נתקדשה מאז, וגם ואבואה אליה סתם בלי כוונה לשם קידושין כי היא מקודשת ועומדת באופן שלא תוכל להחליפנה ולהמיר אותה באחרת כי את זו קדשתי ולא אחרת ואיך תטיל על בתך חתיכה דאיסורא שתבעל ח"ו בעילת זנות בלי קידושין קודם ובלי כוונה לשם קידושין. ואמנם לבן הארמי כשמו כן הוא נבל הוא ונבלה שמו ונבלה עשה והפקיר את בתו לזנות בכדי להעשות מחשבתו אשר חשב לעכב את יעקב עוד ז' שנים בביתו כי ראה שנתברך מאוד על ידי יעקב.

ואולם נודע אומרם ז"ל (כתובות כ"ח:) ומה בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים בעצמן לא כל שכן ובודאי נתן הקב"ה בלב יעקב שאף על פי כן יכניס מורא בלבבו על רמאותו של לבן אולי רימהו ונתן לו לאה תחת רחל וחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות וכיוון לשם קידושין ועיקר כי מידי ספק לא יצא פן יחליפנה וימיר אותה וכיוון לשם קידושין גמורים. וזהו שאמר הכתוב להלן ויהי בבוקר והנה הִוא לאה, שדקדקו המפרשים בתיבת והנה שאינו מסודר בסדר הלשון והיה לו לומר וירא וכדומה וגם למה נכתב הִוא בוא"ו ובחירק עיין בדבריהם. ולדברינו נכון כי יעקב הנה גם בלילה היה חושב אפשר רימהו לבן הארמי ונתן לו לאה בתו ובבוקר כאשר נתקיים בו (איוב ג', כ"ה) ואשר יגורתי יבוא לי, אמר הכתוב והנה הוא לאה פירוש הנה היא לאה שחשב עליה הוא בלילה, ובבוקר הוא שהודיע שהיא היא הלאה אשר חשב וירא ממנה.

פסקה כב

ויאסף לבן את כל אנשי המקום. דייק הכתוב ויאסף לבן וגו' ולא יעקב, כי יעקב לא לקח כלל אנשים לשמחת נשואין ולקידושי כלה כאשר עשה בועז שלקח עשרה אנשים בנשואיו לפי שכבר היתה מקודשת לו מכבר כאמור בדברינו למעלה ושבע ברכות לא היה צריך כי שבע ברכות הם בשביל לקשט את הכלה העליונה בשבעה מדותיה להיות חצבה עמודיה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה כמו שמובא בדברי מרן האר"י ז"ל וכאן הרי עבד יעקב שבע שנים ברחל בשביל לקשט השכינה בשבע מדותיה

על כן לא אסף יעקב ולא לקח אנשים כלל, כי אם לבן הוא שלקח, ועל כן לקח את כל אנשי המקום. והנה לקידושי כלה אין צריך כי אם עשרה ואך זה לא היה לקידושין כלל כי אם לרמות גם את אנשי מקומו ליקח מהם משכונות שלא יודיעו ליעקב ויניחם אצל חנוני לקחת עליהם בשר ויין ושמן כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע', י"ט) וזה שאמר הכתוב ויאסוף לבן לפי שלבן אסף ולא יעקב ועל כן אסף כל אנשי המקום ולא הספיק לו בי' קרואים כנאמר.

ויעש משתה. פירוש שמחת מריעים עשה לו לקידושין כנאמר והכל בערמה עשה כי הנה דרכם מאז היה לכנות המשתה אשר נעשה בעת הנשואין, אחרי הכלה כמו שכתוב (אסתר ב', י"ח) את משתה אסתר. ועל כן לא היה לבן יכול לתת עצות בנפשו מה לעשות אם יכנה המשתה על שם לאה, לומר שמשתה לאה עושה, פחד פן מתוך סיפור אנשי המקום אחד לחבירו שלבן עושה היום את משתה לאה יגיעו הדברים לאוזן יעקב. ואם יכנה המשתה על שם רחל לומר שעושה משתה רחל היה ירא פן כאשר יבוא בלילה להחליף ולתת לאה במקומה ימצא אחד מאנשי העיר וילך ויגד ליעקב את כל אשר לבן עושה לו. ואפשר גם היה ירא ממנהג המקום שלא לתת הצעירה לפני הבכירה. ועל כן נתחכם ויעש משתה סתם ולא פירש כלל לשמחה זו מה הוא עושה אם משתה לאה או משתה רחל בכדי שיהיו אנשי העיר נבוכין בדבר ולא ידעו אם בשביל לאה עושה המשתה שרוצה לתת גם אותה ליעקב קודם רחל כי לא יעשה כן במקומנו וגו' אם בשביל רחל לבד וישנה מנהג מקומו לפי שכן התנה יעקב עמו בפירוש ואין מנהג מבטל הלכה בכזה והדומה לזה כידוע ליודעים, ועל כן לא יהיה שיחה כלל בין הבריות איזה משתה הוא עושה למען לא יוודע הדבר ליעקב כלל. וגם בערב כאשר יראה הרואה שנותן לו לאה לא יודיע ליעקב זאת כי יהיה סבור שמתחילה משתה לאה עושה והוא מדעת יעקב בכדי שלא לבטל מנהג העיר. וזהו שאמר הכתוב ויעש משתה סתם ועל כן ויהי בערב ויקח את לאה בפני כל עם ועדה כדי שלא ידעו כלל אם יש רמאות בדבר הזה ולא ילכו ויודיעו כי יסברו שגם מדעת יעקב הוא זה לקיים מנהג מקומו כי אזלת לקרתא הלך בנימוסה. ועל כן נכון מאמר חז"ל (שם) שאנשי העיר היו רוקדין ושמחין ואומרין הא ליא הא ליא וכו' ויעקב לא הבין. כי אנשי העיר סברו מן הסתם מרוצים שניהם ללאה לקיים המנהג ושמחו על שמחת לאה. ויעקב לא נתן לב על זה מטעם הלז כי אמר לפי שכאן כך הוא המנהג על כן הכל צועקין כך והאמת אני התניתי בתנאי מפורש ואין לי להשגיח על המנהג. ואכן גם אנשי המקום לא אמרו בפירוש שהוא משתה לאה כי לא ידעו הדבר על בוריה כנאמר רק מן הסתם חשבו בלבם ועל כן היו שמחין ואומרין

בלשון שיהיה נשמע לשון לאה, ולכך לא נתן יעקב לב על זה. וכל אלה יגיד הכתוב על ערמת לבן הארמי אשר לא נשמע כמוהו לעשות כזאת לרמות דבר כזה בפני כל אנשי העיר ואחד מהן לא ידע להגיד דבר זה ליעקב.

פסקה כג

ויהי בערב ויקח את לאה בתו ויבא אותה אליו ויבוא אליה. דקדק לומר ויבא אותה אליו וגו' להגיד עוד מה שעשה הרמאי ברמאותיה כי הן חשש עוד פן כאשר יקרבו אנשי העיר להגיש הכלה אל החתן אל חדרו וכבר ידעו בבירור שלאה היא ואז יאמרו בשמחה בפירוש ששמחין במשתה לאה ויוודע ליעקב את אשר חפץ לרמהו ועל כן הקדים ויבא אותה אליו בעצמו בלי שום אחד מבני העיר ועשה עצמו כאילו עושה הדבר בשמחה גדולה ונחת רוח עד שאינו מניח לאחר לעשות זאת כי אם הוא בעצמו נעשה שושבין לזה וכדרך בעלי בתים הרמאין שאינם חפיצים לשלם שכר שכיר ואמנם כאשר יצטרך לפועלו להיות אצלו עוד לטובתו וכבר הוא מוכרח לשלם לו בעד העבר נותן לו השכר בפנים יפות ומסבירות כאילו חשוב בעיניו הדבר ואומר לו הרי לך שכרך משלם לפי שגדלה עבודתך בעיני ובאמת עבדתני אף שבלבו הכל שקר וכזב ואינו חפץ כלל ליתן לו שכרו חלף עבודתו כי אם על פי ההכרח. וכן לבן בא אל יעקב ואמר לו הא לך שכרך בנחת ושמחה חלף עבודתך. ועל כן לא נתן יעקב הצדיק לב על זה שאחר כל זה ירמהו אבל באמת בלילה נתן ה' בלבו לבוא לו מורא אולי אחר כל זה לגודל רשעת ערמותו יש ערמה בכל הדברים והחליף לתת לו לאה בתו ועל כן נאמר כאן ויבוא אליה רמז בתיבת אליה אותיות לאה יו"ד, כי ידוע (עיין שמות ט"ו, א') שהיו"ד רומזת על המחשבה ורמז שמחשבת יעקב היה גם כן בלאה פן רימה אותו הרמאי ונתן לו לאה ועל ידי זה כיוון בעילתו שלא לשם בעילת זנות כי אם לשם קידושין שלא תבוא תקלה לאותו הצדיק והצדקת. ואף על פי כן כיון שעיקר מחשבתו ברחל היה ניטל הבכורה מראובן וניתנה ליוסף שהוא בן רחל אשר עליה היתה המחשבה הראשונה ונטל פי שנים בחלקו שנעשו אפרים ומנשה כראובן ושמעון להיות במנין י"ב שבטי יה כנודע מדברי מרן האר"י ז"ל.

פסקה כה

ויהי בבוקר והנה הִוא לאה. כבר כתבנו למעלה בפירושו שבבוקר ראה שטוב עשה במה שכיוון לשם קידושין וירא פן לאה היא שהרי והנה הִוא לאה כאשר חשב ולכן נכתב הוא בוא"ו לרמז על מחשבתו עיין שם. ועוד נראה לומר שהנה בודאי יעקב כסדר עשה כמו שמצינו במעשה אדם וחוה שהגם שידע הקב"ה שכל ענין האכילה נצמח מהנחש אף על פי כן הוא עשה כסדר ושאל את האדם (בראשית ג', י"א) המן העץ אשר צויתיך וגו' ואמר האשה אשר נתת וגו', והלך אל האשה ושאלה ואמרה הנחש השיאני, והלך מאתה

אל הנחש. כן ודאי יעקב תיכף בבוקר כשראה שלאה היא ודאי שאל אותה תחילה למה רמיתני והיא באמת השיבתו כי היא אינה חייבת בדבר או לצד שאביה גזר עליה בחומר רב ולא יכלה לעבור מצות כיבוד אב, או אפשר לא ידעה שבפירוש הותנה דוקא על רחל ולא על לאה בשום אופן, או אפשר אמר לה אביה כי אמר ליעקב אשר לא יעשה כן במקומינו לתת הצעירה וגו' ונתרצה למנהג המדינה. ואף לדברי חז"ל (מגילה י"ג:) שאמרו שידעה לאה מהסימנים שמסר לרחל מכל מקום סברה שעל כל פנים לא יקפיד אם יראה אחר כך שלאה היא מפני מנהג המדינה ולא ידעה שהיה התנאי מפורש כל כך בהקפדה גדולה ובין כך ובין כך צדקה לאה בדבריה. והנה נודע אומרם ז"ל (מגילה י"א.) בפסוק (שמות ו', כ"ז) הוא משה ואהרן, וכדומה לזה, הוא בצדקתו מתחילתו ועד סופו וזה שאמר ויהי בבוקר והנה הוא לאה כלומר היא לאה בצדקתה מתחילתה ועד סופה ואין עליה שום אשמה בדבר הזה וצד תמותה במקומה עומדת ועל כן בא לשאול אל לבן.

ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי. דקדק לומר תיבת לי והיה די לומר מה זאת עשית, ואמנם כבר כתבנו כי לבן הכיר ביעקב מיום בואו אשר כל מעשה ידיו מתברכין ולכן שכר פעולתו אינה כשכר שאר פועלים כי שכרו גדול למאוד לפי ערך הברכה שמצויה במעשה ידיו ועל כן אמר לו הגידה לי מה משכרתך כי אינו רוצה להניחו על סתם היושר שתקח לפי ערך פעולתך כי אין לה שיעור ואם תגיד בפירוש אפילו אם תמכור שוה מנה בפרוטה כל תנאי שבממון קיים ועל כן אמר ליה יעקב כיון שכן הוא שאתה יודע ששכר עבודתי מגיע לי הרבה פעמים יותר מאשר התניתי עמך ומעשה ידי נתברכו אצלך ואיך מלאת לבך לעשות לי כזאת שתחליף את משכורתי בלי לתת אפילו הפחות שהתנתי עמך וזה אומרו מה זאת עשית לי שאתה תעשה הדבר הזה מה שאתה יודע אשר לי מגיע אלף פעמים ככה, ויותר תימה אשר לי תעשה זאת שעל ידי ברכך ה' בכל מעשיך ופרצת לרוב ולבסוף תעשה לי כזאת.

הלא ברחל עבדתי וגו'. פירוש הן עבודתי היה בעבור רחל להקל מעליה עבודת המרעה כאמור למעלה ובזה קדשתי אותה לי וכבר מלאו כל הימים שאינה יכולה לחזור עוד ואיך תקח את רחל מאתי לתת לי לאה וכבר היא מקודשת לי וזר לא יקרב אליה כי קודש היא.

ועוד יאמר הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני. פירוש הנה שתים רעות עשית לי אחד הלא ברחל עבדתיך ואפשר היא טובה בעיני מכל הנשים אף שתמצא גם אחרת במעלה כמותה בחן ובצדקות או גם במעלה יותר ממנה מכל מקום היא ישרה בעיני, והשנית

אף אם סברת בדעתך שלא אקפיד אם אמצא אחרת כמוה ואקח מאשר ימצא החשובה במעלה כרחל ואתה חשבת אשר לאה טובה במעלה ממנה מכל מקום למה רמיתני למה עשית זאת ברמיה ורמאות להחליפנה שלא בדעתי וידיעתי והיה לך להודיעני קודם ואפשר הייתי מרוצה על הדבר ברצון נפשי וחשקי ולמה לא גלית לאוזן עבד נאמן שלך כמותי דברים כאלה.

פסקה כו

ויאמר לבן לא יעשה כן במקומינו לתת הצעירה לפני הבכירה מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת וגו'. השיבו על שתי השאלות ולא כחכם להשיב על ראשון ראשון כי אם להיפוך התחיל ממטה למעלה מה שאמרת למה רמיתיך השיבו כי בכוון עשיתי זאת בכדי למגדר מילתא בתוקף וחיזוק רב אשר לא יעשה עוד כן במקומינו לתת הצעירה לפני הבכירה, ואם הייתי מודיע אותך זאת קודם לאמר כי לאה אני נותן לך והיית מסכים עמדי מזה לא היה נתחזק המנהג כי היו אומרים לפי שנעשה ברצונך על כן נעשה כזאת, אבל אם לא היית חפץ בשום אופן היה התנאי שלך מבטל מנהגינו ובכדי לחזק מנהגינו עשינו זאת אצלך ושלא בידיעתך ומעתה ודאי הכל יאמרו הלא יעקב עבד ללבן עבודה שלימה ז' שנים בפירוש בעד רחל ואף על פי כן המנהג עקר להתנאי ואף שלא בידיעתו החלפנו לתת לו הבכירה קודם כי אין דבר מבטל המנהג. גם אם היה הדבר בידיעתך לא היה הדבר נחקק כל כך בזכרון לב האדם כי לא היה מילתא דתמוה כל כך, אבל אם נעשה שלא בידיעתך הנה מילתא דתמוה כזה מדכר דכירי אינשי אשר החליף לבן ליעקב לאה תחת רחל שלא בידיעתו ובזה יתחזק המנהג. ועל אשר אמרת הלא ברחל עבדתיך ובאת בטענה כי היא מקודשת לך מכבר ואיני רשאי לקחת אותה מאתך וגם כי היא טובה בעיניך מכל הנשים ואינך רוצה להחליפנה באחרת, הרי היא נתונה לך ואין דעתי כלל לתת לך לאה לבד ולא רחל כי גם את זאת נתנה לך בעבודה שתעבוד עוד. ואמר ונתנה לך לשון רבים פירש הרב האלשיך שכל אנשי העיר יתנו לו עיין שם. ולדברי נכון הוא מאוד כי כל אנשי העיר יכופו אותי ויתנו לך גם את רחל בכדי לחזק מנהגם לתת הבכירה לפני הצעירה דוקא אבל אין אני מונע את רחל כלל מאתך.

בעבודה אשר תעבוד עמדי וגו'. פירוש לא כימים הראשונים שאמרת אעבדך שבע שנים וגו' שאתה לבדך תעבוד כי עוד היה לי בת שצריכה נשואין והייתי צריך לעבוד גם אנכי לבד לצרכי נשואי בתי אבל עתה ששתי בנותי נשואות לך ובן אין לי הרי כל העבודה של שנינו הוא וביחד נעבוד וניתן לפני נשינו ובני בתינו ואכלנו. וזה בעבודה אשר תעבוד עמדי כי עמי תעבוד בצוותא חדא כי אין לי יותר כי אם אותך, ואפשר גם אשה לא היה

לו אז כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע', י"ג) בפסוק (לעיל י"ב) ותרץ ותגד לאביה, שאם לא היה לה כי מתה.

עוד שבע שנים אחרות. פירוש אחרות לא כראשונות שהיו באמונה שלימה בכל לב ולב ולא כן עתה כי רמיתיך ובודאי לא תעבוד כימים הראשונים, ומכל מקום אני נותן לך רחל תיכף כדי לקיים הבטחתי שהבטחתי לתת לך את רחל, או עבור שהיה מוכרח מאנשי מקומו לתת את רחל בכדי שיתחזק מנהג המדינה כאמור למעלה.

פסקה כח

ויעש יעקב כן וימלא שבוע זאת ויתן לו את רחל בתו לו לאשה. צריך לדעת מה עשיה עשה יעקב הלא הוא לא עשה כלום כי אם שב ואל תעשה היה שהמתין, ולבן הוא שעשה שנתן לו בתו. ואכן כי הנה לבן אמר מלא שבוע זאת ולכאורה היה לו לומר המתן שבוע זאת ובמה ימלא יעקב השבוע, ואך כי לבן ביקש מיעקב אם היות שכבר רמיתיך ומה שנעשה נעשה על כל פנים עתה אתה תמלא השבוע הזאת הוא שבעת ימי המשתה אלו של לאה שתעשה אתה השמחה והסעודות הצריכין להיות בשבעת הימים בכדי שידעו הכל כי כבר נתרצית בלאה ואינה אצלך באונס והכרח כי אם אדרבה תעשה משתה לאה לחזקה ותדע כי אשתך היא, ואחר השבוע אתן לך. ולזה אמר הכתוב ויעש יעקב כן וימלא שבוע זאת כאשר ביקש לבן שיעשה משתה לאה בימי שמחתה ואחר כך ויתן לו את רחל בתו לו לאשה ולכאורה תיבת לו מיותר והיה די לומר ויתן לו את רחל בתו לאשה, ואכן רמז לדברינו שנתן לו את הנתונה לו מכבר כי כבר היתה רחל אשתו מקידושי העבודה וזה ויתן לו את רחל בתו מה שהיתה לו לאשה מכבר, עתה נתנה לו להיות בחיקו.

פסקה כט

ויתן לבן לרחל בתו את בלהה שפחתו לה לשפחה. צריך לדעת מפני מה נשתנה לשון כתוב הזה מהכתוב האמור למעלה אצל זלפה שפחת לאה ששם נאמר ויתן לבן וגו' ללאה בתו שפחה וכאן נאמר לה לשפחה ואכן הנה נודע כי ה"א הוא משל הזרע בסוד הכתוב (בראשית מ"ז, כ"ז) ה"א לכם זרע. וכל עוד שלא היה בשרה ה"א בשמה לא היתה יכולה להוליד עד שניתן ה"א לאברהם וה"א לשרה וכל אשה שיש לה ה"א בשמה היא טובה לזרע כנודע. והנה בכל האמהות חוץ מרחל היה להם ה"א בשמם ורחל שלא היה לה ה"א בשמה הוכרחה לתת שפחתה לבעלה כי בלהה יש לה ב' ההי"ן בשמה ואחת לקחה רחל במה שהכניסה צרה בביתה לקחה קצת משורש נשמתה מסוד הה' ועל כן אמרה הנה אמתי בלהה בא אליה וגו' ואבנה גם אנכי ממנה כי היתה צריכה לה"א היתירה אשר בשם בלהה אבל לאה לא היתה צריכה לכך, ולכך בלאה נאמר ללאה בתו שפחה

כי לא היתה ללאה בתו אלא שפחה בלבד שלא היתה צריכה לה לדבר אחר וברחל נאמר לה לשפחה כי היתה צריכה אליה לשני דברים אחד לה בעצמיותה להבנות ממנה לקבל חלק ממנה, וגם לשפחה.

ולבאר עוד ההפרש בין שני הפסוקים האלה כי הן הם שוין בתיבות רק שנשתנה סדר התיבות זה מזה והחילוק ביניהם הוא כי שם קאי על מה שלמעלה ממנו כי נודע אומרם ז"ל (מדרש אגדה כ"ט, כ"ד) במה שנתן זלפה הקטנה שפחה לבתו לאה הגדולה כדי להטעות את יעקב שיסבור שודאי רחל היא כי רואה אצלה שפחה הקטנה ועל כן נאמר ויתן לבן את זלפה הוא"ו נקודה פתח להיותו קאי על שלמעלה מה שאמר ויהי בערב ויקח את לאה ויבא אתה אליו, ועבור זה ויתן לה את זלפה בכדי להטעותו וכאילו נכתב לכך ויתן לה כי הפתח מורה על לשעבר עבור ויבא אתה אליו על כן ויתן לה את זלפה אף שלא כן מחויב להיות כי הלא זלפה הקטנה היא ואך לפי שנתן לו לאה על כן נתן לו את זלפה בכדי לרמאות אותו. ואכן זה ויתן הנאמר כאן לכאורה אין לו קישור עם מה שנאמר קודם וצריך לדעת איך שייך ויתן נקודה פתח שמשמעותו קאי למה שלמעלה. ואמנם נראה דהכתוב מספר במעשה אחרת ולא קאי למה שלמעלה לומר שבשביל שנתן לו את רחל נתן לה בלהה שפחה כי אין שייך זה לזה. רק מספר ואומר שכבר היה מעשה שנתן לבן לרחל בתו את בלהה לשפחה וזה כבר היה ממעשה דלאה שעל ידה החליף בשפחות וכן קם הדבר וזה אומרו ויתן בפתח לומר הנה כבר נתן לבן לרחל את בלהה השפחה וכן נעשית עתה לה לשפחה כנאמר.

פסקה ל

ויבוא גם אל רחל. אומרו גם יתבאר על דרך אומרם (בראשית רבה כ"ג, ב') בגנות דור המבול שהיו לוקחים להם שתי נשים אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיתה לתשמיש משקה כוס של עיקרין כדי שתעקר ומקושטת ככלה וכו' עד כאן. וכאן אמר הכתוב בבחיר ה' אשר לא כן עשה כי אם ויבוא גם אל רחל כמו שבא אל לאה שלא כיוון אלא לשם פריה ורביה כאומרו הבה את אשתי ואבואה אליה שאמרו חז"ל (שם פרשה ע', י"ח) שלהוליד תולדות אמר כן. כן ממש במחשבה קדושה בא אל רחל אשר היתה יפת תואר ויפת מראה לא חפץ שתעמוד ביופיה כי אם רק להוליד בנים שאינו מתאוה לנויה ח"ו.

ויאהב גם את רחל מלאה. תיבת גם אין לו פירוש, והנראה על פי אשר נודע מכוונות האר"י ז"ל (בכוונת קריאת שמע) כי הג' שלישים שבתפארת מהראוי היה להיות מחצה מהם לרחל ומחצה ללאה אך לפי שאנו בניה של רחל אנו ממשיכין ב' שלישים לרחל ושליש אחד ללאה בסוד (משלי כ"ב, ד') עקב ענוה יראת ה'. שיראת ה' שהוא רחל מגיע

למקום עקביים של לאה ועל כן ואהבת גימטריא ב' פעמים אור, על שרחל נוטלת ב' פעמים אור מב' שלישי תפארת הכל כידוע מכוונות. וזה אשר כיוון יעקב בנשואי רחל לקשט השכינה וליחד יחודיה כוונת הקריאת שמע ועל כן ויאהב שהמשיך אהבה שהוא ב' פעמים אור גמטריא ואהבת, לרחל. ונטל גם לרחל מחלק לאה שהוא חצי שליש תפארת שהיה ראוי להיות ללאה, המשיכם לרחל. וזה ויאהב גם את רחל מלאה שאהב והמשיך האור מחלק לאה גם לרחל להיות רחל שני חלקים, ולאה חלק אחד כאמור. וגם נודע שאהבה מורה לנתינת כתר וזה ויאהב שהמשיך הכתר לרחל מב' שלישי תפארת גם מלאה לרחל כנאמר.

פסקה לא

וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה. מדאמר ויפתח את רחמה משמע שהיה סתום והקב"ה פתחו והוא מפני שאמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ה, ד') למה היו האמהות עקרות מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים ואם כן גם לאה היתה ראויה להיות עקרה ואך מחמת כי ראה ה' כי שנואה לאה וחש הקב"ה אולי לא ירצה יעקב להתפלל עליה. ואף על רחל שאהב אותה, אמר ממך מנע ולא ממני, מכל שכן בלאה שלא היה מתפלל עליה. ועל כן וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה אבל ורחל עקרה כמו שהיה נגזר על האמהות מכבר שתהיינה עקרות כי אותה אהב ועליה ודאי יתפלל והקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים כאמור.

פסקה לב

ותהר לאה ותלד בן וגו'. מה שמודיע הכתוב מהריונה ולכאורה עיקר ההודעה הוא הלידה, נראה לי שמצינו אצל הגר שפחת שרי שאחר עיבורה אמר לה המלאך הנך הרה ואמרו חז"ל (שם שם, ו') והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא שהכניסה שרה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עיבור הראשון וכו' עיין שם. וזה היה על שתיכף אחר עיבור הוקלה גבירתה בעיניה כמפורש שם אבל כאן באמהות הצדקניות נאמר ותהר ותלד שמהריון הראשון ילדה ולא הפילה עוברה לפי שלאה צדקת גדולה היתה ולא הוקלה אחותה אצלה כלל במה שנפתח רחמה ורחל עקרה. וגם רחל לא נתקנאת באחותה בפעם הראשון, ולהכניס עין הרע ח"ו בעיבורה. אדרבה חפיצה היתה בזה כדי שגם אותה יאהבנה אישה. ועל כן זה שהרתה זה הולידה וזה ותהר ותלד כנאמר. ולזה סיים הכתוב

ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי. פירוש שלאה אמרה להודיע זאת לכל כי לא בצדקתה ויושר לבבה מאחותה זכתה לבנים כי אם מחמת שאלהים יבקש את הנרדף והיא השנואה וזיכה אותה בבן כדי שאישה יאהבנה אבל

רחל שהיא אהובה מכבר אינה צריכה לזה כי ויאהב יעקב את רחל בלא זה, והכל עשתה שלא תגנה את רחל ולא תתכבד בקלונה ח"ו.

עוד יאמר כי ראה ה' וגו' כי הנה באמת לאה נתעברה מביאה ראשונה כמאמר חז"ל (בראשית רבה צ"ח, ד') ראשית אוני. ואז עדיין לא היתה שנואה כי היה סבור שהיא רחל ולא נתגלה עדיין דעת יעקב כי ישנאה אחר כך כאשר יקח את רחל. ואמנם שמו יתברך הוא המביט לסוף דבר בקדמותו וראה כי ישנאה ונתן לה הריון בביאה הראשונה ולזה אמר למעלה וירא ה' כי שנואה לאה פירוש ראה למרחוק כי לאה שנואה היא שעתיד יעקב לשנאתה על כן ויפתח את רחמה. ולזה אמרה כאן כי ראה ה' בעניי שראה אז בעניי מה שעתיד להיות אחר כך אבל אחר כך שנתגלה דעת יעקב מפורש כי שנואה היא כמו שאמר הכתוב למעלה ויאהב גם את רחל מלאה אז אמרה כי שמע ה' כי שנואה אנכי, כי שמע ה' את דברי יעקב מפורש בשמיעה ממש ולכך קראתו שמעון.

פסקה לג

ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה וגו'. כאן הקדימה האמירה לקריאת השם לפי שכבר זה בן שני ועדיין רחל עקרה והוא בזיון וקלון גדול לרחל ועל כן תיכף בעת ההולדה הקדימה ואמרה הסיבה והטעם מה שהיא ילדה גם את זה כי שמע ה' כי שנואה אנכי וכמו שפירש הרב הקדוש בעל אור החיים כי עתה הבינה אשר לא העדר אהבה לבד היה מבעלה אליה כי גם שנואה היתה ולזה כפל לה ה' א' להסיר השנאה והב' להכניס האהבה וזה אמרה ויתן לי גם את זה פירוש במתנה נתן לי גם את זה שהיה ראוי לאחותי צדקת כמותה ובכדי להוציא אותי מגדר שנואה לגדר אהבה נתן לי מה שהיה ראוי לאחותי, וכן דרך כל הצדיקים שממעטין עצמם כאשר יוכלו ולא לתלות בזכותם ובפרט במקום שמגיע מזה בזיון חבירו, ועל כן תיכף אחר שילדה אמרה כן שידעו הכל אשר לא מצדקתה זאת ולא מקלות רחל חלילה וכאמור.

פסקה לד

ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי וגו'. הכל כאשר אמרנו למעלה שכל אמריה לא היה כי אם להגיד אשר לא בצדקתה פתח הקב"ה את רחמה ותלד היא ולא רחל אחותה ורק לאשר שהקב"ה יבקש את הנרדף וכל כך חביב בעיניו הנרדפים להגדיל מעלתם ביותר ויותר. ובן הראשון היה להסיר השנאה ובן השני היה להכניס האהבה כנזכר. ואכן הכנסת האהבה ודאי די שיהיה על כל פנים כאהבת אחותה שהיא אהובה מאז, ואכן הקב"ה אשר הוא קרוב לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע ומקים מעפר דל וגו' נתן לי עוד בן השלישי שילוה אישי אלי, אלי דייקא ולא לאחותי כלומר שאהיה אהובה יותר מאחותי בכדי שתוגדל שבח בוראינו יתברך שמו בזה אשר רק חפץ

בנשברי לב לנטלם ולנשאם להושיבם עם נדיבי עמו. ואכן אמרה עתה הפעם כלומר שלא יהיה זאת לעולם רק עתה הפעם שיש לי ג' בנים ולרחל עדיין ולא כלום אבל כשיעזור הקב"ה ויפקוד לרחל בבנים תחזור אהבה לרחל כמאז, וגם בזה הקדימה אמריה לקריאת השם לפי שתיכף אחרי ההולדה אמרה זאת שלא להחזיק טובה לעצמה, ולהגדיל שבחי אלהינו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים.

פסקה לה

ותהר עוד ותלד וגו' ותעמוד מלדת. אומרו ותעמוד מלדת ולא ותפסוק לומר שעמידה טובה היה לה בזה אשר ילדה בזה ובבא.

פרק ל

פסקה א

ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. צריך לדעת אמירת רחל בזה שקיבלה עליה מיתה בשביל הקנאה באחותה והלא צדקת גמורה היתה. ואכן לצד מה שכתבנו למעלה כי הולדת לוי כבר גרם שיאהב יעקב ללאה יותר מרחל ומכל שכן כשכבר ילדה את יהודה שבודאי עוד גדלה האהבה יותר ויותר. וזה מאמר הכתוב ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב, ראיה ממש בחוש ראתה זה אשר לא ילדה ליעקב כי נשתנה אהבת יעקב אליה הרבה הרבה מאשר היתה מאז וכל כך נפלה האהבה והחיבה ממנה עד שתקנא רחל באחותה, מה שקודם ידוע אשר רוב האהבה היתה אל רחל עקרת הבית ולאה היתה השנואה ועתה נהפך כל כך שקינאה רחל באחותה בראותה האהבה שיש לאחותה יותר ממנה, ונודע אומרם ז"ל (דברים רבה סוף וילך) מאה מיתות ולא קנאה אחת ועל כן אמרה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי פירוש באמת אנכי מבקש למות מלקנא בכל עת באחותי.

פסקה ב

ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן. צריך לדעת לשון אומרו התחת אלהים אנכי וגו' והיה לו לומר האלהים אנכי אשר מנע ממך וגו'. ואמנם לדברינו הנזכרים אשר רחל היתה מבקשת מאתו שתמות כי מאה מיתות וכו' ועל זה השיב לה התחת אלהים אנכי פירוש וכי אני במקום אלהים בחינת הדין להכניס עצמי להוריד הדין והרעה אל האדם, לא כן אנכי כי נודע מדת יעקב שמדתו מדת הרחמים, זה היתה התשובה על אמרה ואם אין מתה אנכי. ועל הראשון שאמרה הבה לי בנים שפירוש שיתפלל עליה עבור הריון השיב אשר מנע ממך פרי בטן כפירוש רש"י הלא ממך מנע ולא ממני ואיני יכול להתפלל עבור בנים כי יש לי. ולפי שאמרו חז"ל (פסחים סו:) כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממשה וכו', ועל כן גם כאן כיון

שנאמר ויחר אף יעקב בא קצת לכלל כעס השיב שלא כדרך החכמה להשיב על ראשון ראשון וגו' והוא השיב על האחרון בראשונה כנאמר. ומה שאמר לשון פרי בטן נראה על דרך אומרם ז"ל ברבקה (בראשית רבה ס"ג, ה') עיקר מטרון לא היה לה וכו', וגם כאן אמר שנמנע ממך גם הפרי של הבטן הוא העיקר מטרון שבו הוא הריון הולד. או יאמר פרי בטן על דרך שכתבנו למעלה שמניעת רחל בבנים היה מפני שלא היה לה ה"א בשמה שהיא מזל בנים בסוד הכתוב (בראשית מ"ז, כ"ג) הא לכם זרע כנודע מדברי מרן האר"י ז"ל, וזה הוא הפרי בטן דבר שעל ידו יתהוה בנים בבטן האם. ועל כן,

פסקה ג

ותאמר הנה אמתי וגו' ואבנה גם אנכי ממנה. כידוע שרחל לקחה ה"א הכפולה שבשם בלהה ועל כן אמרה ואבנה גם אנכי ממנה פירוש מן הה' שבה כדבר האמור, וכבר כתבנו מזה למעלה.

פסקה ד

ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה ויבוא אליה יעקב. מגיד הכתוב שלא חפץ יעקב לבוא עליה כי אם אחר שנתנה לו שפחתה במתנה גמורה שתהיה אשה אליו ולא יקרא עוד שמה שפחה כי ידע יעקב מה שהיה לאברהם עם שרה כשנתנה לו שפחתה שאחר כך הקל גבירתה בעיניה ואמרה לו שרה חמסי עליך עד שהוצרך עבורה לגרש האמה ובנו. ואך אברהם עשה כן על פי הדיבור כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ה, ב') בפסוק (בראשית ט"ז, ב') וישמע אברהם לקול שרי לקול רוח הקודש שבה. והטעם היה בכדי שיצא פסולת אברהם אשר היה נמצא בו מתרח אביו, בהגר המצרית, שיצא ישמעאל מזה. ויצא יצחק משרה זך ונקי. מה שאין כן יעקב שלא היה צריך לזה והיה מטתו שלמה שלא נמצא פסול בזרעו ולא היה רוצה לקחת כי אם אחר שנתנה לו במתנה ונעשית אשה בת חורין ואז ויבוא אליה יעקב.

פסקה ה

ותהר בלהה ותלד ליעקב בן. מה שלא נאמר סתם ותלד בן לומר שהבן נקרא על שם יעקב והוא בנו מחמת שכבר נעשית אשתו בת חורין ממש מה שאין כן אם היה שם שפחה עליה נודע אומרם ז"ל (קידושין ס"ח:) בן הבא מן השפחה אינו נקרא בנו אלא בנה, ועל כן בישמעאל נאמר וגם את בן האמה כי היא לא ניתנה רק לשפחה על פי הדיבור כדי שיצא הפסולת בה כנאמר למעלה בזה, מה שאין כן ביעקב בחיר האבות כל הבנים בניו.

פסקה ו

ותאמר רחל דנני אלהים וגם שמע בקולי. יש לדקדק אומרו וגם שמע בקולי והוה ליה למימר ושמע בקולי, גם מה שאמרה ויתן לי בן צריך קצת להבין וכי זה שלה הוא וכבר כתבנו שיצאת מתורת שפחה תיכף כשנתנה אותה ליעקב. ויבואר על פי אשר כתבנו כמה פעמים כי נמצאים שני בחינות בטובת הבורא יתברך. בחינה אחת, הוא כשיטיב ה' מצד גודל חסדו וטובו במדת הרחמים כי אינו זוכה מצד הדין להיטיב לו להיותו אינו שלם במעשיו והוא בחינה קטנה כי כאשר יתעורר מדת הדין על אדם זה לא ישכון בטובה. ואמנם האדם השלם במעשיו מכל וכל וזוכה שאף מדת הדין מסכים להיטיב עמו כי ראוי הוא שישולם שכרו בדין, לזה טוב לעולם כי בכל מקום ובכל זמן ה' אלהיו עמו להיטיב לו ולעשות לו כל אשר יצטרך. ועל בחינה זו אמרו חז"ל (בראשית י"ז:) בפסוק (ישעיה מ"ו, י"ב) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה רב ושמואל וכו' עד כל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע. ובזה פירש הרב האלשיך מה שאמר יעקב (לעיל כ"ח, כ') אם יהיה אלהים עמדי כשגם מדת הדין יסכים להיטיב עמדי, כי זה הוא הבחינה הנאותה לצדיקים.

וזה שאמרה רחל כאן בראותה שעתה היא בבחינת השראת הדין עליה להיותה אינה נפקדת בבנים ואף על פי כן שמע ה' בקולה שתלד שפחתה על ברכה והוא בחינה הגדולה, ומזה דנה שכאשר יגיע שעת הרחמים לשרות עליה ודאי שהיא בעצמה תופקד בזרע. וזה אמרה הנה עתה דנני אלהים שאלהים בחינת הדין הוא דן אותי להמנע ממני פרי בטן ואף על פי כן וגם שמע בקולי שאפילו בחינת הדין שמע בקולי והנה אלהים עמדי ובזה בטחתי אשר ויתן לי בן שיתן לי בעצמי בן בעת יגיע שעת רחמיו של הקב"ה עלי, על כן קראה שמו דן להשמיע לרבים טובת הבורא עליה שאף בעת הדין מרחם עליה, ומזה ידונו כאשר יגיע עליה שעת הרחמים שתזכה לבן. וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ע"א, ז') דנני וחייבני דנני וזיכני מורה על האמור שעיקר אמירתה היה שאף בעת הדין זיכה אותה הקב"ה והוא מעלת הצדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים.

פסקה ז

ותהר ותלד וגו' עד נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכלתי וגו'. גם זה מורה על הנאמר להראות אשר גם בעת הדין עזרה ה' ואמרה הן נפתולי אלהים כלומר כשאני מחובר עם אלהים מדת הדין אף על פי כן נפתלתי עם אחותי לזכות כמותה וגם יכולתי בתפילתי ובזה ודאי אקוה לה' שבעת הרחמים יפקדני ה' בזרע של קיימא כדבר האמור.

פסקה ט

ותרא לאה כי עמדה מלדת. פירוש כאמור למעלה שבעיניה ראתה והכירה אשר נפלה האהבה אשר אהבה יעקב מאז כאשר היתה מתעברת זה אחר זה, ועתה כאשר עמדה מלדת הכירה כי נשקע אהבתה ועל כן ותקח את זלפה שפחתה ותתן אתה וגו' ולא שאלה כלל את יעקב תחילה אם יקחנה כי אחר שראתה שלקח את שפחת רחל אז ותקח בעצמה ותתן אותה בלי נטילת רשות ואמר ותתן אותה ליעקב לאשה כלומר במתנה נתנה אותה ליעקב שתהיה לו לאשה ולא שפחה כי שיחררה קודם כאמור למעלה. ועל כן

פסקה י

ותלד זלפה וגו' ליעקב בן. שנקרא הבן על שם יעקב מה שאין כן בבן הבא מן השפחה שנקרא בנה ולא בנו כנזכר לעיל.

פסקה יא

ותאמר לאה בגד ותקרא את שמו גד. הנראה בטעם קריאת שם הזה כי כבר כתבנו למעלה אשר דרך לאה היה הכל להקטין את עצמה לומר אשר לא זכותה גרם להוליד כי אם חסדי שמים עליה שהרים מעפר דל עבור שהיתה שנואה בעיני בעלה, וכמאמר חז"ל (שם שם, ב') שעד שלא היה לה בנים היה דעת יעקב לגרשה כיון שהולידה בנים אמר, לאמן של אלו אני מגרש וכו' עיין שם. וכן עתה כאשר עמדה מלדת והכירה אשר פסקה האהבה מבעלה אליה חננה ה' מן השמים שתלד שפחתה על ברכה. וזה שאמרה בא גד, ג"ד הוא ג'ומל ד'לים כמאמר חז"ל (שבת קד.), לומר אשר חסד חנם חננה ה' עם היותה דלה מן המצוות מכל מקום דלותי ולי יהושיע וקראה שם הבן כך ג"ד להראות כי זה הוא מגמולת חסדי הקב"ה ולא בזכותה, ועל כן אמרה שתי תיבות במלה אחת בגד ולכאורה למה לא אמרה בפירוש בא גד, ואכן ידוע מספרי החכמה כי אותיות הא"ב כשהם כסדרן הם מורים על רחמי ה' וכשנקראים למפרע מורים על דיני אלהים וכאן שהיתה חפיצה להראות אשר זהו מחסדי המקום ולא זכתה ליזון בזרוע שגם הדין יסכים לזכותה בבנים לא רצתה לומר בא גד כי תוקדם הב' להא' ויורה על הדין ולזה אמרה תיבה אחת בגד להראות על רחמי המקום ברוך הוא.

פסקה יב

ותלד וגו' עד באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר. פירוש אף אשר שהנה באמת כי לא זכותי גרם שאלד כל כך שבטי יה כי אם ה' הטוב ברוב רחמיו וחסדיו זכני לזה, מכל מקום הנה הבנות בנות הארץ שאינם מבינים דבר הזה על בוריו לתלות הכל בחסדי המקום ועל כן הם ישבחו אותי שיתלו בצדקתי לומר אשרי מי שזכה לכל אלה להוליד

ליעקב בנים נפלאים כמותם ועל כן ראוי לקרוא לזה אשר כי בעל כורחי הנה ראוה בנות ויאשרוה כנאמר.

פסקה יד

וילך ראובן בימי קציר חיטים וימצא דודאים בשדה וגו'. ראיתי לשום לב על הענין הלזה מה מעלה מצאה רחל כל כך בדודאים האלו שהיתה חפיצה בהם כל כך, וגם מה שאמרה לאה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני מה ענין זה לזה ובפרט שהם דברים קטנים נמצאים בשדה למה לא תמלא לאה רצון אחותה בדבר מועט כזה ורחל הפקירה שכיבת יעקב הצדיק אצלה בעד הדודאים האלה הלא דבר הוא.

ואמנם מה שנראה לי הוא כי לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש מה שקראם סתם דודאים ולא פירש מה הם ומה מעליותם וחשיבותם כי שמם מוכיח עליהם שהוא לשון אחים וריעים אהובים וכמו אורחת דודנים הנאמר בכתוב (ישעיה כ"א, י"ג), ומין הזה הוא סגולה להכניס האהבה והחיבה בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו ועל כן נקראים דודאים מלשון דודים שהוא אחים ורעים האהובים. ועל כן ראובן בן לאה כשהלך בשדה מצא הדודאים האלו ונודע מכבר אשר ראובן נתן לבו מה שאביו קבע דירתו בקביעות אצל רחל ולא אצל אמו עד שבלבל יצועי אביו לזה הביאם אל אמו וסבר אולי על ידי זה יכנוס האהבה בלב יעקב אל אמו כי המה מסוגלים לזה. ואך הנה כבר כתבנו אשר אז הגם שהיה קביעת דירת יעקב אצל רחל מכל מקום נשתנה האהבה הרבה מבראשונה בראותו שאין לה בן, ואף אם לא היה בלב יעקב כזה מכל מקום רחל בודאי סברה כן אשר נפלה אהבת יעקב מעליה, ועל כן אמרה אל לאה אחותה תני נא לי מדודאי בנך, ואמרה מדודאי ולא דודאי בנך כי רצתה על כל פנים שתהיה שוה באהבתה אל לאה ועל כן חפצה גם כן קצת מדודאים האלו שיהיה אהבת יעקב אל שניהם בשוה. ולזה אמרה לאה המעט קחתך את אישי וגו' הנה עוד מעט לך מה שקבע דירתו אצלך בקביעות ותמיד עמך הוא ולקחת גם את דודאי בני זה האת פירוש עם כלומר את רוצה ליקח עוד אהבת יעקב אליך גם עם הדודאים שיהיה עוד יותר ממה שהוא עתה אצלך. וכאשר ראתה רחל שאינה חפיצה לתת לה הדודאים בחנם אמרה בנפשה מוטב לחלל שבת אחת וכו' ואתן לה לילה אחת משלי ולא יובטל האהבה העריבה מבעלי. (וכל אלה לא כיוונה בפשטות הדברים כהנהגות שטותי הבלי עולם הזה וכל כוונתה היה ביחודים וזיווגי עולמות עליונים כנודע) ואך בעשותה הדבר הגדול הזה להניח לה משלה משכב הצדיק על לילה אחת, לא חפצה בעד קצת הדודאים כי אם שתקח כל הדודאים ובזה תושווה עם לאה, והבן.

ולזה אמרה לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך כלומר כל הדודאים אם תתן לי אוותר לך זאת. ולאה קיבלה זאת כי סברה מוטב שאקדים לדבר מצוה להעמיד שבטים ויהיה האהבה כמו שהיה ועל כן אמרה לאה ליעקב כי שכור שכרתיך בדודאי בני, כלומר כפל שכר נתתי, כי אילו נתתי מקצת הדודאים היה מגיע לי איזה שכר ועכשיו שנתתי כולם ודאי מגיע לי שכר גדול ועל כן אלי תבוא וגו' כי הן לא חמלתי על עצמי ולא חשבתי על הסוף, בכדי שאקדים למצוה. ולזה בראות יעקב טוב כוונתה כוונת אמת שבה שמתאוית להעמיד שבטים שמע אליה ונתן לה חפצה וישכב עמה בלילה הוא.

פסקה יז

וישמע אלהים אל לאה ותלד ליעקב בן חמישי. הנה תראה אשר בכל אחד מבני הגבירות לא נזכר זה הלשון ותלד ליעקב בן כי אם סתם ותלד בן וגו' רק בבני השפחות נאמר בכל אחד ותלד ליעקב וגו', והטעם הוא כאשר כתבנו כבר כי הוצרך להודיע זאת בבני הָאֲמָהוֹת אשר הולידו ליעקב ועל שמו נקראו כי קודם נשואיהם נעשו משוחררין והבנים בניו. מה שאין כן בבן הבא מן השפחה שנקרא בנה ולא בנו כנאמר בדברינו. וזה דוקא בבני הָאֲמָהוֹת צריך הכתוב להודיע כך אבל לא בבני הגבירות שבודאי בניהם בני יעקב הם, רק בישששכר וזבולן נאמר לשון זה ליעקב בן. ונראה שרמז כי ישששכר היה דומה ליעקב כי מאתו תצא תורה כמאמר הכתוב (דברי הימים-א י"ב, ל"ב) ומבני ישששכר יודעי בינה לעתים וגו', והתורה נקראת אמת ותתן אמת ליעקב כנודע. וזה היה מחמת גודל חמדת ותשוקת הצדקת לאה שהיתה מתאוית להקדים לדבר מצוה ונתנה כל הדודאים לאחותה בעד זה זכתה שיצא ממנה בן דומה ליעקב. וזה מאמר הכתוב וישמע אלהים אל לאה ששמע לטוב לבבה ותשוקתה לדבר מצוה להעמיד בנים צדיקים ועל כן ותהר ותלד ליעקב בן דומה לו, ואכן ידוע כי ישששכר וזבולן אחד ותמיד סמכן הכתוב כי לא עסק ישששכר בתורה כי אם על ידי זבולון שהיה עוסק בפרקמטיא והיה מתמכי דאורייתא (בראשית רבה ע"ב, ו') ועל כן גם אצל זבולן נאמר בן ליעקב דומה לו לפי שהנטפל למצוה כעושה מצוה דמי (סנהדרין ט'.), וכאילו הוא עסק בתורת ה' שהיא אמת ליעקב.

פסקה יח

ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי ותקרא שמו ישששכר. הכתוב הזה מורה באצבע צדקת הצדקת לאה אמנו כי הן אמת אשר קריאת שם ישששכר היה על השכר ששכרה שכיבת הלילה מרחל בעד הדודאים כאומרה כי שכור שכרתיך וגו'. ואך כי זה יהיה לקלון לאחותה להקרא שם הזה על שהשכירה משכב הצדיק וזלזלה בו, ועל כן אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי תלתה השכר בזה באמירה אבל לא בלב וזה ותאמר לאה, אמריה כך היתה. וידוע אומרם ז"ל (ילקוט חלק ב', קנ"ד) מצוה לשנות

בדברי שלום, ואין לך שלום גדול יותר משלום אחיות האהובות ובפרט הנשואות לבעל אחד שמשום צרה נגעה בה והיתה צריכה לראות בשלום בכל צד ועל כן אמרה בפיה מה שלא היה בלבבה.

פסקה יט

ותהר עוד לאה וגו'. אומרו עוד נראה כי הנה הד' בנים הראשונים כבר כתבנו שתלתה הכל בחסדי המקום עליה לא בזכותה כלל וכלל. ובפעם הראשון היה כי ראה ה' בעניי ובפעם הב' כי שמע ה' כי שנואה וגו' עד יהודה שאמרה הפעם אודה ה' כי גמל חסדו להרים מאשפות אביון כנאמר בדברינו. והן עתה בישששכר כבר תלתה מעט בזכותה ואמרה נתן אלהים שכרי וגו', והנה כבר כתבנו אשר ישששכר וזבולן אחד הם זה לעסוק בתורה וזה להמציא לו מזון ומחיה ונמצא אשר בשכר זאת צריכה להוליד שניהם כי אחד הם וזה מאמר הכתוב, ותהר עוד לאה פירוש הנה בשכר הנזכר הרתה עוד ותלד בן ששי ליעקב להיות מתמכין דאורייתא לישששכר. או ירצה בזה כי להיות ששני בנים היה מגיע לה מצד הדין שלא תהיה גרוע מאחת השפחות ולזה אמרה בישששכר נתן אלהים שכרי כנזכר כי זה שכר המגיע לי, וכאן ותהר עוד וגו' כי בשכר הנזכר הרתה עוד שעל כל פנים תושווה עם השפחות.

פסקה כ

ותאמר לאה זבדני אלהים וגו' הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא את שמו זבולן. הכתוב הזה מספר בצדקת לאה כי אף שזה היה בשכרה, מכל מקום היא רצתה בכל דבר ודבר לתת שבח והודאה לבוראה ועל כן בהיות לה אלו השני בנים בשכרה, פיה פתחה בחכמה להודות ולשבח לבוראה על כל הטוב אשר גמלה ה' בד' בנים הראשונים שנתן לה ה' בחסד כי עתה בין הכל יזבלנה אישה כי ילדה לו ששה בנים, וכמאמר חז"ל (לשון רש"י כאן) מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו. ועתה מכיר אני בהטובה שלימה של חסדי המקום אשר מאז, ומאז לא נתתי אל לבי להודות כל כך לאל הכבוד. מה שאין כן עתה, שקודם נתן לי מתנתו ואחר כך שכרי הראוי בשני בנים, מעתה יש לי להודות שנית בכפל כפלים על העבר כי עתה יזבלני אישי ועל כן קראה שמו זבולן על שם הטובה הגדולה בכל הששה בנים שעתה יזבלנה אישה.

פסקה כא

ואחר ילדה בת. שינה הכתוב מכל המקומות שנאמר בהם ותהר ותלד כי בכל מקום היה ההריון והלידה שוין הורתה בבן וילדה בן מה שאין כן בזה שהיה ההריון בבן והלידה בבת כמאמר חז"ל (ברכות ס:) שדנה לאה דין בעצמה ואמרה אם זה זכר לא

תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה ונהפך לנקבה. ולא מבעיא לתירוץ הראשון הנאמר בגמרא (שם) שעל פי נס גמור נתהפך מבן לבת, יש לומר שכל ההריון היה בבן ובישיבתה על המשבר לילד נתהפך לבת ובודאי נכון אומרו ואחר ילדה בת שרק הלידה היה בת וכל ההריון היה בן[9]. ואמנם גם לתירוץ האחרון הנאמר שם שהיה בארבעים יום הראשונים ואז נתהפך מבן לבת הנה על כל פנים נשתנה הלידה מההריון ועל כן לא נאמר ותהר ותלד כי אם ואחר ילדה כאמור.

פסקה כג

ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי. פירוש עם החרפה והבושה שהיה לי עד עתה נאסף הדין מעלי כי יסורין ממרקין עוונותיו של אדם כמאמר חז"ל (ברכות ה'.), ואין לך יסורין גדולים מהבושה והביזוי כשמגיע לאדם, ועל ידי החרפה נאסף אלהים בחינת הדין מעלי. או אפשר אסף פירוש רפואה על דרך מאמר הכתוב (מלכים-ב ה', ז') לאסוף איש מצרעתו והכל כנאמר כי נתרפא ונמתק דיני אלהים עלי על ידי חרפתי ובושתי עד הנה שכל השפחות זכו לבנים ואני לא נפקדתי בבן.

פסקה כד

ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר. צריך לדעת למה חזרה מטעם הראשון ממה שאמרה אסף אלהים את חרפתי כי בודאי גם אמירה הראשונה היה בעבור קריאת השם כי בכל מקום נאמר כן ותאמר וגו' ותקרא שמו. כי אמירה שאינו על קריאת השם מה לו להזכיר מה שאמרה לנפשה ובודאי אמירתה היה בכדי לקרוא את שמו מעין זה כאשר בכל מקום. ואכן היא כללה שני הדברים בקריאת השם ותחילה אמרה אסף אלהים את חרפתי וגו' ואך לטעם זה לבד היה ראוי לקרוא אותו כן ויהיה שמו אסף, והיא כיוונה לקרוא שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר שיהיה גם זה נכלל בקריאת שמו ואין חילוק בין זה לזה כי אם במקום הא' הציגה י"ו ונודע אשר א' הוא יו"י ולא חסרה רק יו"ד אחת מן הא' ובזה שאמרה יוסף ה' לי בן אחר וכיוונה על בנימין ובנימין נכתב בתורה מלא בשני יודי"ן בזה השלימה היו"ד אל האל"ף שחסרה משם אסף והכל כדי לרמוז בשמו תפילה על בן האחר.

פסקה כה

ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי. נודע דרשת חז"ל (בראשית רבה ע"ג, ז') בזה לפי שנולד שטנו של עשו רצה לשוב. ועוד נראה בזה על פי המבואר בזוה"ק (פרשה זו קנ"ח.) ושורש הדברים כי יעקב לא רצה שיושלמו הי"ב שבטי יה בארץ נכריה כי אם בארץ המקודש, לשתי טעמים המבוארים

[9] וכן הוא מפורש כאן במדרש (פרשה ע"ב, ו').

שם. וכתב עוד שם עד אתערית רחל בשמא דא דכתיב יוסף ה' לי בן אחר ידע יעקב דאיהו אתחזייא לאשלמא כולהו שבטין וכו'. וזה מאמר הכתוב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וידע משם הזה שיהיה לו עוד בן אחד להשלים השבטים על כן ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו', והנה עד לא נתעברה רחל מבנימין עדיין הלך יעקב אחר עצת לבן להיות אתו וכיון שנתעברה מבנימין הוכרח לברוח מלבן בלא דעתו לפי שמדעתו לא היה חפץ להניחו והוא היה מוכרח להשלים השבטים בארץ הקדושה וגם עבור קבורת רחל כמו שאיתא בזוה"ק שם. ועוד יאמר ויהי כאשר ילדה רחל וגו' להודיע צדקת יעקב אבינו כי אף על פי שנולד יוסף שהוא שטן להאומות והיה יכול לצאת מלבן אף ביד חזקה להלחם בו מכל מקום לא רצה לצאת כי אם עד אשר יטול רשות מאתו וזה הוא כדברי הזוה"ק ממש שפתח בכתוב הזה ויהי כאשר ילדה רחל וגו' ואומר תא חזי שלימותא דיעקב דלא בעי למיזל אלא ברשותא דלבן וכו'.

ואלכה אל מקומי ולארצי. פירוש לא תאמר שרצוני ללכת ממך ואתישב במקום אחר לא כן כי רק רצוני ללכת לשבת במקומי וארצי הראשון וקדושת הארץ כבר נודע.

פסקה כו

תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן וגו'. לכאורה העבודה היה על הנשים לבד ולא על הילדים והיה לו לומר תנה את נשי אשר עבדתי אותך בהן וגו', ואמנם ידוע מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ע', י"ח) בפסוק (לעיל כ"ט, כ"א) הבה את אשתי וגו' והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להעמיד תולדות אמר כן. כי יעקב היה מושלל מבחינת הרע מכל וכל ולא היה יודע כלל אם יש בזה שום תאוה וחמדה אחרת כי אם לשם ה' לקיום מצות פריה ורביה וכמו שאין אדם בוש לומר לחבירו תנה לי תפילין להניח כן הוא לא בוש לומר תן לי אשתי לקיים על ידה מצות ה' בפריה ורביה ועל כן אמר כאן תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן כי כל העבודה לא היה רק באלו הבנים שהולידו נשיו כנאמר.

כי אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך. כלומר כי הנה בהיותי אצלך לא נתת לי מתנת חנם כלום כי אם עבודה גדולה עבדתיך יומם ולילה ועל כן בכל מקום אשר אבוא ואעבוד בכל כוחי כאשר עבדתי אותך יהיה לי פת לחם לאכול ובגד ללבוש ולכן אלכה ואשובה אל מקומי כי עבודה מצויה היא בכל מקום. ולזה,

פסקה כז

ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי וגו' ויברכני ה' בגללך. פירוש הנה כל אשר נתתי לך לא מרוב עבודה היא מה שעבדתני כאשר אמרת כי אם מה שנחשתי ויברכני ה' בגללך זה הוא העיקר בעיני מה שעל ידך יגיע אלי הברכה וזה לאו כל אדם יודע כי אני הוא היודע

לנחש (כי הוא בעור אביו של בלעם הרשע כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ה.)) ולא אחר, ועל כן לא יהיה לך בכל מקום כאשר אתי ובזה אני ראוי למצוא חן בעיניך להיות אתי ולא במקום אחר לצד שאני יודע מעלתך וחשיבותך.

פסקה כח

ויאמר נקבה שכרך עלי ואתנה. פירוש הנה אין אני חפץ בשום עבודה ממך כי לא זה העיקר בעיני ואמצא לי פועלים אחרים וכל עיקר כוונתי היא שתהיה בביתי שאתברך על ידך ועל כן נקבה שכרך פירוש פרש אגרך מה שאתה היית יכול להשתכר בפני עצמך ואתנה לך במתנת חנם ולא תעבוד כלל רק תהיה בביתי, ועם כל זה השיב יעקב.

פסקה כט

ויאמר אליו אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי וגו'. פירוש לא כדבריך רק שתיהם אמת הן כי אני עבדתיך עבודה שלמה בכל מאמצי כוחי כאשר אמרתי וגם בירך ה' אותך לרגלי. ועל כן,

פסקה ל

ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי. פירוש שאעשה אני מקצת דבר גם לביתי כדי שתשרה הברכה על מעשה ידי כי בכל עבודתי שאני עובד אותך כל הברכה הכל אליך הוא ולא אלי ועתה אני חפץ לעשות גם כן קצת למעני ויהיה עשייתי טפל לברכת ה' ומברכתו יבורך בית עבדו לעולמים.

פסקה לא

ויאמר מה אתן לך. פירוש כנזכר שאיני חפץ בעבודתך כלל רק מתנת חנם אתן לך בעבור זה שתהיה בביתי ואתברך בגללך.

ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמור. כלומר הנה איני חפץ במתנתך כי שכר עבודה אני מבקש ולא מתנת חנם וכמו שאמר אברהם למלך סדום (בראשית י"ד, כ"ב) הרמותי ידי לה' אם מחוט ועד שרוך נעל וגו', רק אפילו שכר איני רוצה שתתן לי שכר קצוב כאשר עד עתה וכל הברכה היה הכל שייך אליך כי מתי אעשה גם אנכי שיהיה הברכה שרויה בעמלי ואמנם כאשר אקח כמו שאני אומר והוא לא דבר המנוי ולא דבר המדוד אשובה ארעה צאנך בכדי שאקבל שכר גם אני מברכת ה' עלי.

פסקה לב

אעבור בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא וגו' והיה שכרי וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבוא על שכרי לפניך כל אשר איננו נקוד וטלוא וגו' גנוב הוא אתי וגו'.

הנה כל מפרשי התורה האריכו למעניתם בביאור הכתובים האלה שקשה להולמם לפי פשוטם וגם אני אענה חלקי בביאורם ואומר כי כל הכתובים האלה מראים צדקת יעקב ורמאות לבן הארמי כי הן יעקב לא אמר לו כי אם להסיר אלו קטני כשבי הצאן והעזים הנקראים שה כשבים או שה עזים כדי שלא יאמר לבן אחר כך כי הם שלו ויעקב גנבם מאתו אבל אלו התישים הזקנים משנה או שנתים זה לא יטול מההעדר כי ניכרים הם בשנותם ואין יעקב יכול לומר עליה שהם שלו בשום אופן והם מוכרחים להשאר בהעדר שעל כל פנים יהיה לצאן איזה לבן וטלוא להסתכל בו כי אם לא יהיה כלל בכל העדר ממין זה איך יולד כזה אפילו אחד ולא צוה לקחת כי אם הקטנים שלא יאמר לבן אחר כך על צאן יעקב שיהיה לו כדמותם כי הם שלו.

פסקה לד

ויאמר לבן הן לו יהיה כדברך. הודה לו בפיו כי כן מסכים לדבריו לעשות כאשר אמר ולבבו לא כן יחשוב כי רמאי היה מתחילתו ועד סופו.

פסקה לה

ויסר ביום ההוא את התישים העקודים ואת כל העזים הנקדות כל אשר לבן בו וגו' ויתן ביד בניו וישם דרך שלושת ימים בינו ובין יעקב. שינה ממה שאמר יעקב וכיוון דוקא שיסיר הקטנים עם הגדולים ולקח גם התישים הזקנים וכל העזים הנקדות אף הגדולים וכל אשר רק היה לבן בו הכל הסיר כדי שלא ישאר בכל העדר גם אחד שיהיה מנומר במקצת שישימו הצאן פניהם אליו, ועוד הפליג דרכן זה מזה כדי שלא יבואו בשום אופן לראות אלו את אלו והכל בכדי לשלול כל אופן שיוכל הברכה לשרות על צאן יעקב. ואמר הכתוב,

ויעקב רעה את צאן לבן הנותרות. אף על פי שראה כל אלה מה שלבן עושה לו מכל מקום יעקב אבינו בצדקו היה אומר בלבו אם אני אחזור יאמר לבן שאני משנה בדיבורי ותחילת כוונתי היה על כל הצאן כדרך כל הרמאים ופן ח"ו יהיה חילול ה' על ידי, לא אעשה זאת. ובטח בה' שיעזרהו וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו אף אחר כל רמאות לבן.

פסקה לז

ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות וגו'. אחר שידע יעקב האמת כי הוא התנה שלא יקח רק הקטנים, והגדולים ישארו בשביל יחם הצאן שיהיה גם לחלק יעקב. וכאשר המרה הרמאי את דבריו, קיים בו עם עקש תתפתל ואף על פי כן עשה בצדקות גדול כי לקח כמה מיני מקלות לא אחד, כאשר סיים מחשוף הלבן אשר על המקלות, בכדי שיהיה במקלות גם מראות שיגיע על חלק לבן כי תתן אמת ליעקב

וח"ו יעקב לא היה חפץ להונות את לבן כי אם להציל את שלו מתחת ידו כי עביד אינש דינא לנפשיה כאשר נפסקה ההלכה בחושן משפט (סימן ד') ועל כן עשה מקלות משני המינים לחלק לבן ולחלקו. וזה שיעור הכתוב, ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון. כלומר מקל אחד לקח לבנה והוא לבן לגמרי כפירוש רש"י והיה לח לפי שאז ניכר בו הלבנינות ביותר וזה הוא חלק לבן כי צאן שכולו לבן חלק לבן הוא, ולא הותנה לחלק יעקב כי אם המנומר. ועוד לקח מקל לוז כפירוש רש"י וערמון, פירוש או מקל לוז או מקל ערמון ובהם פיצל פצלות לבנות כי הם מלמעלה נוטים לשחור ואדום ובתוכן נמצא לבן והחשיף הלבן אשר על המקלות שיהיו מנומרים בפצלות הלבן שבהם. ובזה היה לו שני המינים, לחלק לבן ולהבדיל לחלקו. ובגודל צדקתו דקדק במקל הלבן שיהיה רטוב שעדיין לא שזפתו החמה לעשותו כמו קרוב לאדום ושחור רק שיהיה לבן יותר שישאר הדבר כמו התנאי, שימצא בצאן מכל המינים.

פסקה מ

והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. הנראה לפרש הכתוב כמין חומר ואני אומר שהכתוב יגיד בזה צדקות גדול מיעקב אבינו, כי הן אחר כל הרמאות שעשה לו לבן אשר מהראוי היה על כל פנים להחזיק הצאן שלו אשר נולד לו בתוך הצאן כדי שיחמנה הצאן אליהם וילדו כמותם, ואכן יעקב לפי שצדיק גמור היה וירא את ה' מאוד והיה מפחד ובא שלא יאמר לבן לפני הבריות כי יעקב הוא העושה דבר שלא כהוגן שמחזיק את צאנו המנומר בתוך הצאן בכדי שילדו כמותם ויאמר שזה נכלל בתוך התנאי שאמר לו הסר משם כל שה נקוד וטלוא, אף שזה שקר הוא כי יעקב לא אמר רק שיקח את שלו שלא יהיו ניכרים אחר כך ויאמר לבן שהם צאנו כאשר אמר בפירוש וענתה בי צדקתי וגו' עד גנוב הוא אתי. ועבור זה לבד צוה לו להבדילם אבל לא מפני שיחמו הצאן אליהם כי על כל פנים צריך להיות גם כן מאלו הצאן שיהיה גם חלק בהן כאשר אמרנו למעלה. והן עתה כאשר לבן לקח את כל הצאן המנומר ודאי שהיה מותר להחזיקם בתוך הצאן כי שוב לא יתערב צאן לבן בהם כי אין באלו אף אחד. מכל מקום כיון שזה לבן הרמאי, ויאמר שהמדובר היה בכדי שלא יחם הצאן אליהם וכאשר כבר עשה ברשעו שלקח את כל התישים אף הגדולים הניכרים בכדי שלא יהיה שום מנומר ושום לבן בעדרו ויגיד לבריות כי יעקב עשה לו שלא כדין וח"ו יתחלל שמו בפי הבריות על ידו. עשה לפנים משורת הדין והלך בעצמו והבדיל אותם הנולדים לו המנומרים בעדר לבד שלא יהיו כלל בתוך הצאן שלא יהיה פתחון פה לאותו רשע לומר עליו כלל שהוא עושה דבר שאינו. ולא מבעיא שלקח

הקטנים שעל זה הותנה בצאן לבן אלא אף את הגדולים לקח כאשר עשה לבן ברשעו ורמאתו, כן הוא עשה בצדקו לקחת בעצמו את צאנו הקטנים עם הגדולים שלא ישאר שום מנומר בהעדר, וכל רואיו יעידין ויגידון כי לא עולתה בו מחוט ועד שרוך נעל.

וזה אומרו והכשבים הפריד יעקב. כלומר הכשבים שלו כי מי שבא לכלל כשב קטן או גדול הפרידם יעקב בפני עצמו. וכפל עוד בצדקו שלא יאמר לבן כי הוא מרמה אותו לעמוד עדרו בצד העדר כדי שיסתכלו אלו באלו וילדו כמותם כדרך אלו הרשעים והרמאים שכל מה שיודע בעצמו מדברי השקר והמרמה אומרו על חבירו ותולה בו, ועל כן לקח עדר שלו ונתנם רחוק סמוך לצאן לבן אלה הצאן שהיה ביד בני לבן שאלו הם של לבן לבד שאין ליעקב חלק בהם והם היו דרך ג' ימים לבין עדרו ונתנם שם שלא יהיה מקום ואופן לומר שיעקב עושה איזה ערמה ומרמה בדבר ואך לא נתנם קרוב וסמוך כל כך לצאן לבן שיהיו נראים כעדר אחד שלא יאמר לבן אחר כך כי שלו הם רק היו סמוכים כמלוא עיניהם כל עוד שהיו יכולין לראות אחד אל חבירו לא רחוק מזה ולא קרוב מזה וזה אומרו ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום בצאן לבן. כלומר ששם פני הצאן אל אלו העקודים והחומים אשר בצאן לבן הרחוקים אשר ביד בניו ואך וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן שיהיו סמוכים כל כך שיהיו ביחד רק הרחיקם שיהיה רק פני הצאן אליהם להפרישם כראות פניהם.

והכתוב בא ללמד לאדם דעה השכל ובינה איך הצדיקים עובדים את ה' בכל לבבם ומפקירים את אשר להם אף במקום שהאמת אתם מכל וכל. כי גדלה יראתם את פני ה' ויראים מחילול שמו יתברך אף על תנועה קלה שבקלות כמו שעשה יעקב אבינו אף שרימה אותו לבן הארמי ובכוון הסיר גם התישים מה שלא עלה זה כלל על דעת יעקב אבינו ועשה עצמו כאילו יעקב מדבר דברים אחרים. ואך כשישנה יעקב יהיה פתחון פה לאותו רשע לומר כי יעקב אינו עושה כהוגן ויתחלל שם שמים ח"ו עשה גם הוא כמו שרצה לבן להסיר כל צאנו מעדרו הקטנים עם הגדולים כדי להסיר ממנו עקשות פה, אף מי שיעקש פה לדבר סרה מה שאינו עולה בדעת אדם כלל. מרוב מורא ופחדו מאלהים הפקיר את שלו כדי שלא יהיה חילול ה' על ידו ח"ו.

פסקה מא

והיה בכל יחם הצאן המקושרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים וגו' ובהעטיף הצאן לא ישים והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב. הרב הקדוש בעל אור החיים תמה מאוד שכפי הנראה נטל יעקב יותר מהחצי ואין כן מן הדין עיין שם. ולפי דברינו הנזכרים נכונים הדברים כי הנה בצאן המקושרות שם את המקלות לעיני הצאן

וכבר כתבנו כי בהמקלות היה שני המינין לבנים לגמרי שהם חלקו של לבן ומנומרים שהם חלק יעקב ובהעטיף הצאן לא ישים כלל והיו כולם ללבן כי כבר כתבנו אשר לקח כל הצאן המנומרים מהעדר והרחיקם לרחוק שלא יראו כלל אלו את אלו ונמצא אשר יעקב עשה מאוד מאוד לפנים משורת הדין שלא הציג לעצמו כי אם רבע הריוח ומן הדין מגיע לו שליש כמו שהוא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים שם. ואכן הכתוב מגיד והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב כי הקשורים אף על פי שיחמנה במקלות שהיה שניהם בהם מכל מקום לא ילדו כי אם עקודים נקודים וגו' וזה היה בדרך הנס והוא הברכה שהיה יעקב אבינו אומר כי כשיהיה לו איזה חלק בצאן עצמם ימשוך הברכה אליו ולא הכל על צאן לבן כאשר עד עתה. וכן אמר הכתוב למעלה ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן כל הצאן עקודים נקדים וגו', ורצה לומר כי אף שהחמו אל המקלות שהיה בהם משני המינים לא ילדו כי אם חלק יעקב כי ה' ברכו במעשה ידיו מה שעד עתה העיד לבן נחשתי ויברכני ה' בגללך ועתה הגיע ברכתו אליו בעצמו אבל עשיית יעקב היה הכל לא מבעיא בדין וביושר כי אם אף לפנים משורת הדין כאשר כתבנו.

פסקה מג

ויפרץ האיש מאוד מאוד ויהי לו צאן רבות ושפחות וגו'. אומרו ויפרץ לא ויגדל לומר כי פרץ את צינורות השפע להריק עליו הברכה. והוא כי נודע אשר הברכה מוכן תמיד מאת אלהים לירד ולהשפיע מבחינת מדת הבינה ששם היובל והחירות וכל הברכות והשפעות אל עולם התחתון הזה על ידי ש"פ צינורות כידוע ליודעים. ולכן שפ"ה גימטריא שכינה כי ה"א עולם הזה התחתון שנברא בה"א מקבל מש"פ צינורות הנזכרים ושורש חיות עולם הזה היא הנקראת שכינה על שם ששוכנת בתחתונים כנודע. ואכן זה הכל כשהצינורות אשר על ידם יורד השפע הם זכים ונקיים ופרוצים מעבר אל עבר ואז יורד הברכה גם היא צלולה וזכה באין מעכב ומונע אל עולם התחתון. ואמנם על ידי עוונות בני אדם נגרם שהצינורות נסתמים ונעשו מלוכלכים בטיט ובעפר ואז כאשר יורד השפע יש לה כמה מיני מעכבים מעפר והטיט אשר בתוך הצינור ואפילו זה המעט אשר יורד אינו צלול ונקי כי אם כמים עכורים מלוכלך בעפר וטיט ועל ידי זה נעשה טוב ורע ביחד ובתוך הברכה ימצא קללה וכמו שאמר הכתוב (מלאכי ב', ב') וארותי את ברכותיהם שאפילו כשיורד הברכה אליכם ימצא הקללה בתוך הברכה שאין הברכה זך ונקי לברך אתכם. והוא כמו שאמרו ז"ל (ראש השנה י"ז:) שאפילו נגזר בראש השנה למטר הרבה אם אינם זוכים אחר כך יורד המטר ליערות ולמדברות מקום אין זרע כדי שלא יהנו בני אדם ונמצא הברכה גופא נתקללה שלא תברך את הנהנים מברכתה.

ולזה נאמר כאן ויפרוץ האיש וגו' כלומר כי הוא פרץ בצינורות השפע ודחה כל המעכבים וכל הדברים המלוכלכים הנמצאים שם ועשאהו פרוץ במלואו זך ונקי וקיבל הברכה צלולה וזכה כאשר היא יורדת מעולם העליון צלולה וזכה ברוב ברכה וחיות ושפע כח האלהי כן קיבלה למטה ועל כן היה לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וגו'. ואל זה כיוונו חז"ל ואמרו (בראשית רבה ע"ג, י"א) ויפרץ האיש ר' שמעון בר אבא אמר מלמד שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של עולם הבא וכו' עד כאן. כי עולם העליון בחינת מדת הבינה הוא הנקרא עולם הבא ומשם יורד הברכה אל עולם התחתון. ואכן אצל הכל אין מגיע הברכה צלולה וזכה כאשר תרד מליכלוך הצינור אשר בשורש נשמתו ולא כן חלק יעקב כי בשורש נשמתו ירדה כאשר הורד מבחינת מדה הזו שהיא עולם הבא כן קיבלה בזכותה וחיותה. ואם ירצה ה' לעתיד לבוא כל הברכה העתידה להיות בעולם הבא הכל על ידי בחינה זו שאנו עתידין לקבל הברכה כאשר תרד בלי שום עכירות וסתימות המעכבים רק נכונה וישרה, והברכה ברכה נפלאה היא שאין לה שיעור וערך. **ולזה** אמר הכתוב ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגו', כלומר שהיו ניכרים לעין שהם שלו וכל רואיהם יכירום כי הם ילודי ברך ה' יעקב אבינו כי גדילים שלא כדרך הטבע ומתרבים שלא כדרך הטבע לפי שהיו דוגמת עולם הבא. וגם השפחות והעבדים היו ניכרים לכל שמתרבות שלא בטבע והיו גדולים וניכרים לכל שהם של יעקב. והשפחות חוץ מאשר גדלו מאוד היו יולדים שלא בטבע ששה בכרס אחד ועל כן כל מה שהיה לו הנה פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד מעין עולם הבא. ועל כן הקדים הכתוב כאן השפחות להעבדים מה שבכל מקום מקדים עבדים לשפחות ואכן כי הנה אצל השפחות היה ניכר יותר ברכת יעקב שגדלו בעצם למעלה מאוד ופרו ורבו שלא בטבע מה שאין כן בעבדים שלא נמצא בהן אלא מעלה אחת שגדלו מאוד ועל כן החשוב חשוב קודם להזכירם לחשיבות יעקב להודיע כי הטעימו הקב"ה דוגמת עולם הבא וזה חלק יעקב כדבר האמור.

פרק לא

פסקה א

וישמע את דברי בני לבן לאמר וגו'. פירוש שבני לבן דיברו לאחרים לאמר פירוש שיאמר הדברים ליעקב שיגיע לאזניו מה שהם דוברים. וכיון שהיה רצונם בכך שיגיעו הדברים ליעקב לא היה בזה משום לישנא בישא כמו מילתא דמתאמרא באפא מריה וכמו מילתא דמתאמרא באפי תלתא שאין בהם משום לישנא בישא כמו שאמרו ז"ל (בבא בתרא ל"ט.), משום דבאופנים האלה ודאי יודע שיגיעו דבריו אל חבירו ולא נשמר מאתו, וכן כאן

כיון שהיה כוונתם בכוון כדי שישמעם יעקב היה מותר לאומרם לו ועל כן גם הוא קיבל דבריהם.

לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. הראה הכתוב מפורש השקר שהיה בפיהם כי הן למעלה נכתב ויעקב היה רועה את צאן לבן הנותרות ופירוש הנותרות אלו החלושים והזקנים אשר היו שירים להעדר ולא אחד בהם כראוי כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ג, ט') והם היו אומרים כי אדרבה שנשאר ליעקב כל עיקר העדר המשובח והיפה (ולאו דוקא כולו כי רובו ככולו) ולכן מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה כיון שכל כך היה בידו עשה כאשר רצה והכל של אבינו הוא ולא ברכת ה' בידו.

או יאמר מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א) בפסוק (איוב א', י') מעשה ידיו ברכת, מעולם לא נטל אדם פרוטה מאיוב והוצרך ליטול ממנו פעם שניה. כי ברכת ה' היה שורה על כל אשר לו ובכל מקום שהיה שלו שם נתברך ונתברך. וכן אמרו בני לבן הארמי מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד, כי הברכה היא במעשה ידי אבינו ולכן נתברך גם הוא במה שלקח אשר לאבינו ולא ה' בירכו.

פסקה ב

וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו וגו'. פירוש שיעקב ראה והבין אשר כל דברי בני לבן אינו שלהם כי אם משל אביהם שהרי פניו איננו עמו כתמול שלשום. או ירצה לומר כי יעקב ראה את פני לבן והיה חפץ לראותו בסבר פנים יפות כמאז והנה איננו עמו וגו', פירוש שיעקב איננו עמו שלא יכול לדבר עם לבן כראוי כמאז ומזה הבין שהוא מחמת אשר כמים הפנים לפנים וגו' ובודאי שיש בלב לבן עליו. ואך לבן הארמי מלא מרמות ותוך והוא כולו שקר יכול הוא לדבר אחד בפה ואחד בלב והיה מדבר עם יעקב באחוה ואורבו טמון בלבו. ולא כן חלק יעקב שלא ידבר לפתותו בפיו, ובלב לא יהיה נכון עמו, כי תתן אמת ליעקב. ומיד כאשר נשלך איזה דבר בלב יעקב ממים הפנים לפנים ממה שבלב לבן לא היה יכול לדבר עמו ולקבל פניו כראוי.

פסקה ג

ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וגו'. סמך כתוב זה למה שלמעלה כי אחר שראה יעקב מה שבני לבן אומרים ומה שבלב לבן עליו נתייירא יעקב לומר מה זאת עשה אלהים לי אפשר ח"ו רצונו למסרני ביד לבן ובניו, ומיד ויאמר ה' וגו' לא כמו שאתה סובר כי אם מה שאתה רואה ואתה שומע הוא כי בא העת שתובדל מלבן הרשע ושוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. ומה שפרט לו כל זה הכל בכדי להכניס בלבו שתיכף יעקב יעקור דירתו משם ולנסוע לארץ אבותיו. ותחילה

אמר לו אל ארץ אבותיך כי דרך אדם לחפוץ לישב בארץ אשר נולד בה ורגיל בה מיום הולדו ולא להיות גר בארץ נכריה, ועוד ולמולדתך שמשפחתך שם ואדם חפץ להיות אצל קרוביו ומיודעיו שארי בשרו, ובישר לו בתוך כך שמולידיו שהם אביו ואמו עדיין קיימים ואליהם יבוא. ואחר כל אלה אמר ליה אם לא תצא בגין זה תצא באשר ששם אהיה עמך. ונודע בחינת שם הקדוש אהי"ה אשר גדלה בחינתה למעלה למעלה בחינת עולם העליון רם ונשא. מה שאין כן על הדרך אמר לו והנה אנכ"י עמך והוא מדה למטה ממדת אהי"ה וידוע ליודעים.

פסקה ד

וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. אומרו אל צאנו נראה כי באמת הוא קרא אותם העיקר אל השדה כדי לדבר עמהם בסודי סודות דוקא בשדה כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ד, ב') אין נוטלין עצה אלא במקום ריוח, ואך כדי שלא ישים הארמי לבו לומר על מה זה קרא יעקב לנשיו השדה לדבר סתר, אין להם דבר סתר כי אם יסתר איש מרעהו ורוצה לברוח מאתי על כן הקדים בפי שלוחו לומר לקרא אותם השדה אל צאנו כלומר שמצטרך להם לצאנו או לגזוז הצאן או לשאר הצטרכות (כאשר נאמר בדברינו להלן בפסוק ולבן הלך לגזז וגו') או לשמור את צאנו צאן יעקב כי הוא שכיר יום ואינו יכול לשמור שניהם כאחת, או אפשר להראות להם צאנו ויראו כבוד עושרו ואשר ברכו ה' בכפל כפלים שלא בטבע, והכל למען יגנוב לב לבן הארמי שלא יחשוב על מה זה קרא אותם.

פסקה ה

ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמול שלשום ואלהי אבי היה עמדי ואתנה ידעתן כי בכל כוחי עבדתי את אביכן וגו'. כל הפרשה עד עתה קום צא מן הארץ הזאת. וצריך לדעת למה האריך יעקב לספר לנשיו כל כך והעיקר היה לומר להם כי ה' אמר לו שיצא מן הארץ, וכל האריכות הזה לכאורה ללא צורך הוא. ועוד צריך לדעת קישור הכתובים האלה מה שאמר להם ואלהי אבי היה עמדי ולא אמר כלום מה שאמר לו אלהים רק ואתנה ידעתן כי בכל כוחי וגו' מה ענין זה לזה וסיים באמצע דבר והתחיל בדבר אחר. ועוד צריך לדעת מה שאמר להם שאמר לו הקב"ה עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ ולכאורה לא מצינו זאת בדבריו של הקב"ה שיאמר לו צא מן הארץ רק שוב אל ארץ אבותיך ומה לו להוסיף בדבריו של הקב"ה.

ואכן הנה כבר כתבנו בפסוק שלמעלה כי ודאי דרכי בני אדם כולם אשר כל אחד יחפוץ לדור בארץ אבותיו במקום שנתגדל שם ביודעיו ומכיריו ולא לילך לגור בארץ נכריה, ולזה חשש יעקב פן יאמרו נשיו הן לו יהי כדבריך שהקב"ה אמר לך שוב אל ארץ אבותיך

אבל זה הוא מחמת שראה שלבך חפץ בזה שתשוב למגורי אבותיך ותחפוץ למשפחתך לאביך ולאמך אשר שם, ועל כן צוך הקב"ה בכך, וכמה פעמים מצינו שכאשר יצוה הקב"ה דבר שהוא תאות האדם שלא יהיה כי אם מצד שרואה הקב"ה שכן בלבבו אבל לא יקפיד הקב"ה על כך אם לא יעשנו. או אפשר לפעמים גם לא יסכים הקב"ה לזה כי אם מצד רצון האדם כאשר מצינו בשילוח המרגלים שאמר הקב"ה שלח לך אנשים ואמרו חז"ל (סוטה ל"ד:) אם תרצה שלח וגו', או במצות יפת תואר שאמרו חז"ל (קידושין כ"א:) לא דיברה תורה אלא כנגד היצר הרע (ולך ראה במה שפירש הרב הקדוש בעל אור החיים במה שאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' כי לא מלבי. שלא יחשבו קרח ועדתו כי לצד שמצא משה חן בעיני ה', כשהיה משה חפץ לתת גדולה לאחד מקרוביו היה עושה ונמלך בה' והיה ה' מסכים על ידו. או לאשר שהיה חפץ וחושק בלבו נתן לו ה' תאות לבו אבל לא לצד שיש עיכוב בדבר וכו' עיין שם). ועל כן לאשר ראה חפצך לשוב לארצך הסכים על ידך אבל לא למצוה ולא לעכב. ולזה כמו שאתה חושק אל ארץ אבותיך כן אנחנו חושקים לארץ שגדלנו בו מנעורינו ואין אנו חפצים לצאת לגור בארץ נכריה. או אפשר יאמרו לו אתה שמעת את דברי אלהים אתה תצא ולא אנו שלא שמענו את דברי אלהים חיים ומלך עולם.

ועל כן הקדים לספר להם דברים אחרים ולהראות להם אשר לא בחר הוא כלל בארץ אבותיו ומולדתו, רק אמירת ה' היה צא מן הארץ הזאת לשוב אל ארץ וגו' ששני צוויים היה בדבר אחד לצאת מן הארץ הזאת שלא לדור במקום הזה והב' לשוב אל ארץ אבותי וזה לא תוכלו לומר אשר זה היה חפצי וחשקי לצאת מכאן למקום אחר סתם, כי על כל פנים כאן אני קצת תושב ורגיל ונשי נתגדלו כאן ולדור במקום אחר להיות גר מכל וכל בארץ נכריה ועל כן ודאי תדעו כי לא מלבי היה זאת כי אם שהקב"ה כן צוה לצאת מן המקום הזה, ועתה ודאי גם אתם תחפצו לשוב אל ארץ אבותי מלהיות במקום אחר כי על כל פנים טוב לכם לשבת אצל משפחתי.

ואכן הנה לא מצינו במאמר ה' שיאמר לו צא מן הארץ הזאת, אמנם הנה הוא כאשר כתבנו שהיה יעקב מתמה מה זאת עשה אלהים להרגיז לב לבן ובניו עלי הלא דבר הוא. והודיעו הקב"ה כי הוא למען זאת שלא יתעכב כאן כי פן לא ירצה הוא או נשיו לצאת מכאן והקב"ה חפץ להוציאו מבית לבן על כן הרגיז את לב לבן הארמי ובניו עליו שלא יהיה לו ישיבה כאן ויצא ממקום הזה ובודאי ישוב אל ארץ אבותיו. וזה שהתחיל לומר להם ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי וגו' ולא ידעתי מה זה ואלהי אבי היה עמדי ואמר לי פירושן של דברים. ואך אפשר יאמרו אתה שמעת מפי הקב"ה אתה לך

ולא אנו על כן אמר להם הנה מעצמיכם תוכלו לתת לב להבין הדברים אשר ודאי כן כי ואתנה ידעתן כי בכל כוחי עבדתי את אביכן, ועל כן מה היה לו לקצוף עלי אחר עבודתי שעבדתיהו.

או יאמר רואה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמול שלשום כלומר תמיד אני רואה פני אביכן שאיננו עלי שאינו מסביר לי פנים ומראה לי תמיד פנים של זעם כתמול גם שלשום כלומר תמיד כן הוא. ואמנם עד עתה הנה אלהי אבי היה עמדי לסתום פיו ופה בניו שלא ידבר ברע עמי כלל רק נתן רסן בפיו שלא ידבר כי אם לטובתי, ואף על פי שידעתי שאלהי אבי עמדי לא סמכתי על זה שלא לעבוד אותו בכל כוחי כי ואתנה ידעתן כי בכל כוחי עבדתי את אביכן וגו'.

פסקה ז

ואביכן התל בי והחליף את משכורתי וגו' ולא נתנו אלהים להרע עמדי אם כה יאמר וגו' וילדו כל הצאן נקודים ואם כה יאמר וגו' ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי. פירוש אם הוא כיוון לרעה הקב"ה חשבה לטובה וכל מה שהתל והחליף את משכורתי זה הכל מה' היה שנתן לו רסן בפיו והראיה שאם כה יאמר וגו' וילדו וגו' ואם כה יאמר וגו' וילדו וגו' והכל כי פיו ענה בעל כורחו שלא בטובתו לומר דבר שהוא לטובתי כי גם אם הוא כיוון לרעתי לא נתנו אלהים להרע עמדי וכל מה שהיה משנה מתנאי אל תנאי הכל דבר ה' היה שיאמר כן כי אחר כך ילדו כל הצאן כמו שאמר. ואך לא תאמרו ח"ו שמשא פנים יש בדבר לא כן כי ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי כלומר שנתן לי שלי ולא של אחרים בשום אופן כי שלי הם מברכתי אשר בירך ה' אותי והוא לא קיבל מאת לבן כי אם צאן הנותרות הם העקורים ושבורים וחולים כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ג, ט').

פסקה י

ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וגו'. פירוש מזה תדעו ותראו אשר בודאי זה שלי הוא באמת כי הנם נעשים בדרך הנס וידוע אשר לא עביד הקב"ה ניסא לשקרא. ועוד כי הנה אמרו חז"ל (לשון רש"י שם) בפסוק (בראשית י"ט, י"ז) אל תביט אחריך אינך כדאי לראות במפלתם ואתה ניצול הגם שהם נאבדו והוא ניצול מכל מקום אינו כדאי שיראה גם זאת בעיניו ודי לו אם אינו רואהו. וכן בכל דבר ודבר כשהקב"ה שולח לאדם ישועתו הגדולה בטבע או בנס אם אין האדם כדאי כל כך אינו רואה בעיניו הנס ולא ידע כלל כי עשה לו הקב"ה הנס הזה לפי שאינו כדאי לזה. ועל כן בזה ודאי תדעו אשר כל הכל אשר לי הוא במשפט הצדק באמת ויושר כי הן זכיתי לראות בעיני גוף הנס שראיתי שלקח המלאך העתודים מצאן

לבן והביאם אל העדר שלי שילדו כמותן ובודאי אשר בדין זכיתי לזה, ועוד חיבה יתירה נודעת לי בזה. כי,

פסקה יא

ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום וגו' שא נא עיניך וראה וגו'. שחוץ ממה שבעצמי ראיתי, עוד אמר לי המלאך שאראה הנס וזה ודאי לאו כל אדם זוכה ובודאי בדין ובצדק הוא.

כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך. פירוש אשר כל הרמאות האלו שחפץ לבן לרמאותך אני הוא שראיתי ונתתי בלבו לקצוף עליך ולהרגיז ושידברו בניו בעדו בכדי שלא תוכל עוד להיות אתו ותצא מן הארץ הזאת. ועל כן,

פסקה יג

אנכי האל בית אל אשר משחת וגו' עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ וגו'. כי רק למען זה הרגזתי לבו עליך בכדי שתצא מאתו כי כבר העת להבדילך מבית רשע כמוהו ותשוב לארצך ארץ המקודש ומולדתך בית אביך ואמך נוה צדיקים יבורך.

פסקה יד

ותען רחל ולאה ותאמרנה לו. פירוש שהיו שניהם עונות כאחת שלא כדרך אלו הממתיקים סוד יחד שנותנים דעתם ומחשבתם תחילה להתישב ולהתיעץ מה נעשה, ואחד אומר כך ואחד אומר כך עד שנגמר בפי שניהם את המעשה אשר יעשון ולא כן הם כי שניהם כאחת ענו ואמרו בלשון אחד ודברים אחדים ותשובה גמורה לא בדרך עצה להתיעץ עוד כי אם תשובה גמורה ובזה ידע כי ודאי מאת ה' היתה זאת והיא נפלאת בעינינו וזה אומרו ותען רחל ולאה ותאמרנה לו שניהם כאחת ענו ואמרו התשובה שלא בדרך העצה כאמור. **העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו**.

פסקה טו

הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו וגו'. פירוש הנה אמת שעוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו כי הבת אף על פי שאינו יורשת מכל מקום היה מגיע לנו עישור נכסים בעד נדוניא שלא נתן לנו, או אפילו בלא זה דרכי בני אדם לחלוק חלק קטן גם לבנותיו אבל אין לנו לצפות על זה כי הלא נכריות נחשבנו לו שאנו כנכריות אצלו כאילו לא היינו בנותיו, כי הן ויאכל אכול את כספינו מכל שכן שלא יתן לנו משלו ואין עינינו נשואות כי אם לזה אשר בידינו.

פסקה טז

כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה. כפירוש רש"י אשר כי זה משמש בלשון אלא פירוש אין אנו מצפים כי

אם לזה העושר אשר הציל אלהים מאבינו וזה הוא לנו ולבנינו ועל כן למה נעכב כיון שהשעה עומדת ואלהים אמר אליך עשה ותוכל.

פסקה יז

ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים וינהג את כל מקנהו ואת כל רכושו וגו'. חז"ל אמרו (בראשית רבה ע"ד, ד') וזה לשונם: אמר ר' יוחנן כתיב (קהלת י', ב') לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו לב חכם לימינו זה יעקב שנאמר ויקם יעקב ויקח את בניו ואחר כך את נשיו ולב כסיל לשמאלו זה עשו וכו' עד כאן. וצריך לדעת מה דבר חכמה עשה יעקב בזה. והנראה כי חכמה גדולה עשה, ועשה בהיפוך ממה שהלך לקראת עשו ששם הוא הלך תחילה שנאמר (בראשית ל"ג, ג') והוא עבר לפניהם ואחר כך האמהות ואחר כך הבנים כמו שכתוב (שם שם, ה') וישא עשו וגו' וירא את הנשים ואת הילדים. והציג את השפחות וילדיהן ראשונה ולאה וילדיה אחרונים וגו' בדרך אחרון אחרון חביב (בראשית רבה ע"ח, ח'). והטעם כי שם היה המלחמה בא מלפניו כי עשו הלך לקראתו ועל כן הקדים עצמו תחילה לומר אם ילחם, ילחם בי תחילה ואחר כך הכל אחרון אחרון חביב להיות הנשאר לפליטה ושאינו חביב כל כך למלחמה אבל כאן שירא מהמלחמה מלאחריו כי לבן רדף אחריו עשה בהיפוך והציג קודם הבנים ואחר כך הנשים או שהציגם כסדר כל אם אצל בניה כאשר שם, או ששם כל הנשים אחרי הילדים כי דרך האיש לרחם על בניו יותר מעל נשיו וגם אפשר כאשר יפגע בנשים תחילה ירחם עליהם יותר מעל בניהם והוא עמד עצמו אחרון על כולם וינהג את כל מקנהו כאדם שמנהיג מקנה הצאן והבקר שהם מלפניו והוא מלאחריהם ואם יבוא לבן מלאחריו ילחם בו תחילה.

מקנה קנינו וגו' לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען. מעיד הכתוב על יעקב כי לא שם כוונתו לשום דבר בצאתו מפדן ארם לא שצר לו המקום ולא שלא היה מרעה לצאנו ולא שלא היה לו שם ברכת ה', כי אם רק בכדי לשוב אל יצחק אביו ולבוא ארצה כנען רק שתי אלה חסרו לו שם יצחק אביו וארץ המקודשה ולכן האריך הכתוב לספר שנהג את כל מקנהו וכל רכושו וכל מקנה קנינו שלא תאמר כי דבר קטן עשה יעקב בזה שנסע לו מפדן ארם לארץ שלא היה לו אלא חמור אחד וגמל אחד וכדומה ממשא המועט, לא כן כי נהג את כל המקנה ואת כל הרכוש שרכש בפדן ארם. והנה אמרו חז"ל (שם ע"ג, י"א) מאה ותרתי רבוא שבעה אלפים מאתין עדרין הוו ליה לאבינו יעקב וכו' עד כאן. ועם כל המחנה הכבידה הזאת נטפל יעקב אבינו ובודאי זה הוא טורח ומשא כבד שאין לה

שיעור וגם לא היה חסר לו כלום שם בשבתו בפדן ארם ולא חש לכל זה והנהיג את כל מקנהו וכל רכושו בכדי לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען.

פסקה יט

ולבן הלך לגזז את צאנו וגו'. עתה חוזר הכתוב לענין ראשון למה שאמר למעלה ויקרא יעקב לרחל וללאה השדה אל צאנו. וכבר כתבנו שבפני לבן היה אומר השליח שיעקב קורא להם להצטרכות הצאן לגוזזם או לדבר אחר כדי שלא יבין לבן שרוצה לדבר להם לברוח מבית אביהם ועל כן גם הוא ראה מעשה ונזכר הליכה והלך גם הוא אל צאנו לגזזם. וענין הצטרכות הנשים לגיזת הצאן הוא כי דרכם היה לעשות משתה בעת גיזת הצאן כאשר אמרו חז"ל[10] אצל נבל הכרמלי וקרא לנשיו למשתה הזה. ומספר הכתוב מה שנמשך מקריאה הזאת ועתה חוזר לענין ראשון כי לבן הלך גם כן לגזז את הצאן כאמור. **ותגנב** רחל את התרפים אשר לאביה. אומרו הסימן אשר לאביה יבואר במה שאמרו חז"ל (שם ע"ד, ד') כי נתכוונה להפריש את אביה מעבודה זרה, וזה אמר שעל כן גנבה רחל את התרפים שאשר לאביה הם מיוחדים אליו לעבוד אותם ורצתה להצילו מעוון.

פסקה כ

ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי בורח הוא. פירוש ששאל בכל מיני ניחוש וקיסום ואוב וידעוני היכן יעקב ואחד מהן לא הגיד לו כי בורח הוא ובזה נגנב לבבו מכל וכל כי לא קרה לו כזאת ששום ניחוש לא ירצה להגיד ולהודיע הדבר אליו כאשר תמיד היו אומרים לו, וזה מפני שלא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וזה אמר על בלי הגיד לו וגו' פירוש ששום אחד מנחשים לא הגיד לו כי בורח הוא.

פסקה כא

ויברח הוא וכל אשר לו וגו'. לכאורה כל אשר לו הוא הבהמות והמטלטלין ובהם לא שייך בריחה. ואכן מגיד הכתוב כי יעקב לגודל בטחונו בה' לא נהג עצמו כדרך הבורחים שדרכם לברוח בקל כאשר יוכלו ויניחו בהמתם וכל אשר להם ממקנה כבד או משאוי גדולה כל אשר יוכל להקל על עצמו עושה ולא כן חלק יעקב כי הוא ברח עם כל אשר לו והכל היה בידו וברשותו מצאן ובקר וגמלים משאות כסף וזהב כמאמר חז"ל (שם ע"ג, י"א) שכל אלה היה ליעקב לרוב מאוד כאשר כתבנו למעלה (בפסוק וינהג את כל מקנהו) כי אחר שכן שמע מה' לשוב אל ארץ מולדתו נכון היה לבו בטוח בה' כי לא יתן ה' ללבן להרע עמדו ולקחת מכל אשר לו. כי מה דלא הוה, הוה. מאי דהוה לא כל שכן. שאפילו מקנה לבן הציל ה' ונתנה ליעקב, מכל שכן שלא ינוח שבט הרשע על

[10] כן הוא בכתוב (שמואל-א כ"ה, י"א) "ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טִבחתי אשר טָבחתי לגזזי".

גורל הצדיקים לקחת מאומה משל יעקב ומי שבו בטח הוא עזרו כי הוא העוזר דלים ועונה לעמו ישראל.

ויקם ויעבור את הנהר וישם וגו'. אומרו ויקם אין לו פירוש לכאורה. ונראה שהוא על דרך מאמר הכתוב (בראשית כ"ז, י"ז) ויקם שדה עפרון ואמרו חז"ל (שם נ"ח, ח') תקומה היתה לו וכו' כן כאן תקומה היה ליעקב תיכף בצאתו מבית רשע כזה, ועוד כי יצא מבית עבדים כלומר שהיה עבד לעבדים ועתה שנמלט מאתו ודאי תקומה היתה לו, ועוד תקומה היתה לו כי הנה ויעבור את הנהר ואמר הנהר בה"א הידיעה ולכאורה לא נודע איזה נהר עבר ונראה שהוא הנהר שאמר יעקב אחר כך (לקמן ל"ב, י"א) כי במקלי עברתי את הירדן הזה ואמרו חז"ל (לשון רש"י שם ממדרש אגדה) נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן. ועל זה אמר שעבר את הנהר הידוע הנזכר במקום אחר ובזה ודאי קימה היתה לו שזכה לעבור את המים ביבשה וראה ישועת ה' עליו ואיך עומד לו בעזרו להחריב הנהר לפניו. ועל כן וישם את פניו הר הגלעד כלומר שלא שם לבו ללכת בנקיקי הסלעים ובמערות בסתר כדי שלא ימצאנו לבן הרשע ואדרבה שם פניו ללכת בהר הגלעד הידוע לכל מקומו ולא נסתר ולא נתחבא כלל כי אחר שראה ישועת ה' עליו בבקיעת הירדן חזק לבו בה' אשר ודאי לא יעזבנו בידי רשע. ואף שכשהלך אל עשו אמר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת וגו' ופירשוהו חז"ל (שבת ל"ב.) נתמעטו זכויותי על ידי החסדים והנסים שעשה לי ה' יתברך ונמצא אדרבה שעל ידי הנסים היה מפחד מה' שמא כלו זכויותיו הנה זה לא היה רק בעשו שהיה ירא ממנו מפני שכיבד את הוריו כמה שנים ועוד משום מצות ישיבת ארץ ישראל שהיה בו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ו, ב'), ועוד ששרו גדול מאוד כנודע. מה שאין כן בלבן שהיה מלובן ברשע ולא היה בו אף מצוה אחת על כן לא פחד ולא רעד שיתמעטו זכויותיו נגדו אדרבה כאשר ראה שה' אתו בזה בטח שיעזרו ה' ויפלטו מרשעים ויושיעו כי חסה בו. ועוד אפשר יכוון באומרו וישם את פניו הר הגלעד ולא וילך אל הר וגו' לומר כי שם פניו אל הר הזה לנוח שם מיגיעו לפוש כי לא היה נחפז ללכת כלל והראיה שלבן דבק אותו בהר הזה ואמר הכתוב ראה איך לא נחפז יעקב ללכת. כי הנה,

פסקה כב

ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב וגו' דרך שבעת ימים וידבק אותו בהר הגלעד. האי כי, פירוש אשר. כלומר שלא הוגד לו מבריחת יעקב כי אם ביום השלישי אשר ברח ואחר כך לא רדף תיכף אחריו לבן כי ויקח את אחיו מן הסתם שהה עבור זה איזה זמן ואחר כך רדף דרך ז' ימים וידבק אותו בהר הגלעד. והנה יעקב היה בהר ההוא

בשעה ממש אחר הבריחה כי הנה נאמר ויברח הוא וגו' ויקם ויעבור את הנהר וישם את פניו הר הגלעד משמע שהבריחה והקימה וההעברה ושימת פניו הכל בשעה אחת היה. והטעם הוא כי מיהר ה' הליכתו לארץ כמאמר חז"ל (לשון רש"י שם) בפסוק (דברים א', ב') אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר וגו' שהיתה השכינה מתלבטת בשבילם למהר להביאם לארץ והאבות סימן לבנים שנקפצה לו הדרך בשביל הליכתו לארץ וכשבא להר הגלעד הדביקהו לבן שם אחר ז' ימים. והכל כי יעקב אבינו היה רוצה מאוד שיתקדש שם שמים על ידו והיה נכון לבו בטוח בה' מאוד מאוד כי יעמוד לו במלחמה ולא יבוש ולא יכלם, ושמו הגדול יהיה מבורך על ידי זה לעולם כבטחון זקנו אברהם לרדוף אחר ד' מלכים. על כן לא מיהר ללכת והיה מתעכב עד בא לבן אצלו להראות לכל כי אין כה' אלהיו ולזה אמר הכתוב כאן וידבק אותו בהר הגלעד. ואחר נאמר,

פסקה כד

ויבוא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה וגו'. ולכאורה זה היה קודם בא לבן להר הגלעד כמו שכתוב להלן ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך וגו', ועוד שנאמר אחר כך וישג לבן את יעקב וגו'. ואמנם זה שנאמר וידבק אותו בהר הגלעד זה אינו מסיפור המעשה כי אם רק להגדיל בשבח יעקב כנזכר כי לא הוגד ללבן כי אם ביום הג' לבריחה ולבן לקח את אחיו ורדף דרך ז' ימים והדביקו בהר הגלעד מה שיעקב היה שם בשעה ראשונה, כי נח ושקט שם ולא פחד ולא רעד כלל מביאת לבן אדרבה רצה שיתקדש שם שמים על ידי זה כי בלוחמו עם האדם שהוא בעל בחירה ובפרט לבן הארמי המפורסם ברשעו מאז, והיה בעל ניחוש וקוסם גדול ואף על פי כן לא יעשה לו דבר זה הוא קידוש שם שמים ביותר כמו שאיתא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים עיין שם לפי דרכו. והראיה שקבעוהו לדורות לומר זה בשבחי המקום ברוך הוא כמו בעת הבאת ביכורים שהוצרך לומר בבית המקדש לפני ה' (דברים כ"ו, ה') ארמי אובד אבי וגו'. ועד היום בלילי פסחים בתוך נס יציאת מצרים אנו מזכירין זה באומרינו ולבן ביקש לעקור את הכל וגו'. ושבחי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו נתהלל ונשתבח על ידי זה שהיא אשר עמדה לאבותינו ולנו שבכל דור ודור וכו'. ואכן הנה נודע (סנהדרין נ"ז.) אשר בני נח אזהרתן זו היא מיתתן שלישראל צריכין שתי אמירות אחד לאזהרה ואחד לעונש אבל לא כן בעכו"ם ולזה אמר ויבוא אלהים אל לבן וגו' כלומר בא אליו הדין בפעם אחת אזהרה עם העונש ותיכף מדת הדין מתוחה לנגדו אם יעבור, ואך אף על פי כן למען גודל חיבת יעקב אמר לו הקב"ה שניהם אזהרה ועונש בחד קרא. ואמר לו,

השמר לך מדבר עם יעקב וגו'. השמר הוא אזהרה, ולך הוא עונש. כלומר שהוא לך לטובתך שלא תיענש על ידי זה, ועוד יאמר לך לפי שנודע מאמר חז"ל (ויקרא רבה י"ז, ד') אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, ולכן אמר לו שעמך איני מתנהג כן כי השמר לך לגופך ולנפשך כי הנה אנכי בדין אצלך לא ברחמים ותיכף אפגע בגופך ונפשך והשמר לך כי בך אני מתחיל להכות ובזה איכא כאן אזהרה ועונש.

פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע. פירוש כי הנה עיקר רדיפת לבן אחרי יעקב היה בכדי להחזירו אצלו שיהיה עמו כדי שיתברך על ידו כי ידע אשר ודאי יעקב הצדיק לא לקח משלו כלום ולא גנב איזה דבר מאתו רק היה רוצה להחזירו אל ביתו לקבל הברכה על ידו. ובזה יש ב' פנים אחד שיאמר לו בטוב שיחזור לביתו ויבטיח לו טובות רבות ושכר הרבה במתנות כמו כאשר היה אצלו שאמר לו נקבה שכרך עלי ואתנה וגו'. והשנית שיאמר לו ברע כי חפץ להרע לו אם לא יחזור, ובאמת לא יחפוץ להרע לו כי אם כדי שיחזירנו אצלו. אבל הקב"ה לא חפץ כלל שידבר לבן עם יעקב מחזירתו אליו לא מטוב ולא מרע ועל כן אמר לו פן תדבר עם יעקב פירוש שתדבר שאתה רוצה להיות עם יעקב ויהיה דברך מטוב עד רע כלומר הן על ידי טובות שתבטיח לו והן על ידי רע שתרצה לעשות לו. על זה אני מזהירך באזהרה ועונש שלא תדבר מזה כלל. ועל כן באמת לא מצינו שיאמר כלל לבן ליעקב להשיבו לביתו גם על ידי הבטחות טובות רק עשה עצמו כאילו אינו יודע כלל ואמר לו כי נכסוף נכספת לבית וגו' ואשלחך בשמחה וגו' כאילו מסכים למעשיו. מה שלא היה דעתו קודם לזה, כי ודאי רדף אחריו להחזירו, ועל כל פנים בטוב היה לו לומר לו. אכן הוזהר על זה באזהרת מיתה מאלהי יעקב כאמור.

פסקה כה

וישג לבן את יעקב ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד ויאמר לבן ליעקב מה עשית וגו'. מה שלא בא לבן אצל יעקב עם אחיו, ותקע את אחיו בהר, והוא בעצמו בא אליו ואמר לו, כמשמעות הכתוב. כי הנה עוד נוכל לומר מה שנאמר למעלה וידבק אותו בהר הגלעד ואחר כך חזר כאן לומר וישג לבן את יעקב (חוץ ממה שכתוב למעלה בזה) כי הנה לבן באמת בעת הדביקהו בהר הגלעד כבר היה קרוב ליעקב ואך הקב"ה טח עיני לבן מראות ולבו לדעת לראות את מחנה יעקב עד שנגלה אליו האלהים בחלום והזהיר אותו השמר לך וגו'. ואחר האזהרה נפקחו עיניו וישג לבן את יעקב. וההשגה ידוע שרומז גם כן על השגת הדבר אשר לא היה מובן עד עתה כי אחר האזהרה השיג את יעקב וראהו מה שעד עתה אף שהיה אצלו לא ראה אותו ולא ידעהו. והנה יעקב תקע את אהלו בהר בריש גלי לא כדרך הבורחים לחבא באחד השיחים כי לא ירא

מלבן בבטחונו בה' ואך לבן כששמע מה' שאמר לו השמר לך וגו' וכבר פרשנו כי לך נוגע הדבר בנפשך אם תדבר וגו' ועל כן לא היה יכול להתחכם נגד ה' לומר הנה אני לא אעשה לו רע רק אחיי ובני כי הם לא הוזהרו על כך כי ירא מנפשו מאוד פן כולם אליו יחשבו כי כולם על פיו יצאו ועל פיו יבואו וכל אחד אשר יעשה לו הנה ברשותו הוא וכאילו הוא בעצמו עשה, ובסכנת נפשו החמיר בכל החומרות. ועוד אפשר כי דרש ביתור תיבת לך לומר כי לך נודע הדבר וכל מי שיעשה, הכל שלך הוא והכל באזהרת בן נח שזו היא מיתתן (סנהדרין נ"ז.). ולזה לא רצה לבן לקחת כלל אחיו ובניו אתו אל יעקב כי אמר הנה פי ברשותי ואשמור פי מלדבר עמו ואכן פיהם אינם ברשותי ופן ידבר אחד מהם עם יעקב מטוב עד רע ואני אענש ועל כן ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד והוא בעצמו הלך אל יעקב לדבר עמו.

ועוד ירמוז בזה מה שאמר הכתוב ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד כי לבן גילה לאחיו שהזהירו הקב"ה לדבר עם יעקב ופשיטא שכבר אין לו רשות להלחם בו ואינו הולך אצלו כי אם לעשות שלום אתו על הגל כאשר עשה בסופו. וזה שאמר, ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד שגילה לאחיו שאינו הולך כי אם להר הגלעד גל עד שרוצה בשלום יעקב וחלילה לו להלחם נגדו.

פסקה כו

ויאמר לבן ליעקב. פירוש אמר אליו באמירה רכה ולא כן דרך לבן הארמי כי לב רגז לו ואך מפני פחד אלהים יראת עונשו הוכרח לאמר בדברים רכים.

מה עשית ותגנוב את לבבי ותנהג את בנותי וגו'. ולכאורה היה לו לומר למה עשית זאת כי הלא ידע מה עשה. ואכן הנה לבן הארמי ידוע ברשעו מאז כי היה בעל ניחוש ובעל קיסום גדול מאד אביו של בלעם הרשע (סנהדרין ק"ה.) והיה יודע בנפשו כי לא יוכל שום אדם לגנוב את לבבו בשום אופן כי יודע הכל בכשפיו ועל כן שאל ליעקב בדרך שאלה ובקשה אמור לי מה עשית ותגנוב את לבבי כלומר איזה דבר עשית שהיית יכול לגנוב לבבי מה שאין כן כל בריה יכולה לעשות, ועתה אשר יוכל להיות כן אני ירא גם מאחר שלא יעשה לי כמוך. ואם תאמר למה היה לך להודיע אותי בצאתך מביתי הלא הנה הנהגת את בנותי כשביות חרב פירוש כאילו היו שבוים אצלי בתפיסה ואתה גנבת אותם מהשביה ודבר זה הוא לי לקלון וחרפה ובושה גדולה שבנותי היו בביתי כבבית השבי. וגם,

פסקה כז

למה נחבאת לברוח ותגנוב אותי וגו'. פירוש גם עליך בעצמך קשה לי שנחבאת לברוח כאלו מימי עשיתי לך עוולות ונאצות גדולות עד שהוכרחת לברוח ולא רציתי ליתן לך

המגיע לך ממני, הלא ואשלחך בשמחה ובשירים וגו' להראות כי אני נותן לך שכרך הרבה מאוד בשמחה ובנחת כי הרבה נתגדלתי בעבורך. ועל כל פנים אפילו אם לא הייתי עושה זאת הייתי מנשק לבני ולבנותי ואתה לא נטשתני לנשק לבני ולבנותי ונטלת ממני התענוג הזה וגם אם אפשר חשדתני שארצה לעשות לך איזה עוולה ודבר רע. הלא,

פסקה כט

יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו'. פירוש הנה גם כאן יכולתי לעשות עמכם רע ואך כי בטחתם באלהי אבותיכם אשר לא יעזוב אתכם וזה הבטחון היה להיות לך גם בביתי אשר לא אוכל לעשות לך דבר, ובעל כורחי הייתי משלח אותך ואת כל אשר לך כי הייתי אנוס על פי הדיבור. ואחר כל זה, הנה,

פסקה ל

ועתה הלך הלכת כי נכסוף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי. פירוש הנה אני יודע מכבר כי נכסף נכספת לבית אביך ועבור זה הלכת אליו ועל כן למה גנבת את אלהי שלא אדע הדרך אשר תלך בה ואך אני הלא זה ידעתי כי אין דרך אחר לפניך רק לשוב לבית אביך ולא פעלת כלום בגניבת אלהי.

פסקה לא

ויען יעקב ויאמר ללבן כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי. להבין כפל לשון התשובה בעניה ואמירה וגם כפל אומרו כי יראתי כי אמרתי. ואמנם שהוא נגד ב' הדברים ששאלו לבן על הבריחה ועל גניבות אלהיו. על הגניבה ענה לו בקול רם כי חשדו בדבר שאין בו, ועל הבריחה אמר לו באמירה רכה. ולמען כי נתקצף מעט בלבו על אמירתו בגניבת אלהיו לכן תיכף ענה בקול שישיב לו על זה אבל לא בתחילה כי דרך החכם להשיב על ראשון ראשון כאומרם ז"ל (אבות ה', ט') ועל כן אמר לו מה ששאלתני מה עשיתי שברחתי מאתך וגנבתי לבבך שאין כל בריה יכולה לעשות כן ועל כן גדלה יראתך שגם אחרים יעשו כמעשי לגנוב לבבך אני לא עשיתי כלום רק כי יראתי יראת אמת מבוראי ברוך הוא וברוך שמו וזה מבטל כל כח החיצונים והדינין כנודע אשר כל בחינת הדינים וכל בחינת הקליפות והרע הכל נמשך מבחינת אלהים דקדושה כביכול ברוך הוא וברוך שמו אשר משתלשל ויורד עד הגיעו לבחינת אלהים אחרים ח"ו כי דיני אלהינו יתברך שמו גרם להיות הקליפות והחיצונים בעולם בכדי להיטיב לבריותיו על פי הדין האמת שלא בחסד וברחמים כאחד שאוכל בחנם שבהיל לאסתכולי באפיה (ירושלמי ערלה פרק א' הלכה ג') ונקרא נהמא דכסופא. רק שישולם שכרם בדין ובמשפט הצדק, וזה הוא הטובה השלימה האמיתיות. ועל כן הוכרח להתהוות על ידי הטובה הזו אשר בבחינת הדין, בחינת הרע והקליפות בעולם בכדי להיות הבחירה ביד האדם.

וכאשר יבחר בטוב יקבל שכרו השלם בדין האמת. וכזה נאה לבעל החסד האמת להיטיב לבריותיו בתכלית ההטבה השלימה מכל וכל כאשר כתבנו כבר מזה במקום אחר. וכיון שכל הדינים והקליפות וכל מיני ניחוש וקיסום הכל נמשך מבחינת אלהים דקדושה כביכול ברוך הוא וברוך שמו. מי שהוא נאחז באמת במדת אלהים שהוא בחינת הגבורה והפחד ויראתו גדלה את פני ה' יראת הרוממות באמת, וכבר כתבנו שאלהים הזה הוא לתכלית ההטבה. בודאי אלהים הזה ממתיק כל הדינים והרע, והוא המתקת הדינים בשורשן כי שורש כל הדינים הם חסד אמת מבוראנו יתברך שמו כנזכר (וכאשר הארכנו במקום אחר) ועל כן הם הממתיקים לכל הדינים והקליפות החיצונים. ושם הוא בחינת היובל והחירות, ועל ידי זה בודאי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, אבל לא עשיתי מאומה שום דבר בזה. ומה שאמרת על שלא הודעתי לך ונהגתי את בנותיך כאדם המציל מן השביה והיה נראה שהיו בנותיך בשביה אצלך לא כן אדרבה כי הראיתי בזה אשר כל כך חביבים עליך בנותיך שלא תרצה להניחם לילך לגור בארץ אחרת מפני אהבתך אליהם אבל לא יראתי שתעשה לי איזה עוולה רק תדבר על לב בנותיך בטוב לבבך שיהיו אתך. וזה אומרו כי אמרתי פן תגזול את בנותיך וגו'. כי תגזול פירושו תקח כמו (שמואל-ב כ"ג, כ"א) ויגזול את החנית מיד המצרי. שאמרתי בלבבי כי תקח בנותיך בדברים שיהיו אצלך לגודל אהבתך אליהם אבל לא יראתי כלל שתעשה עמי איזה רעה לקחת משלי וכדומה, כי אלהי אבי תמיד עמדי להצילני מידך. זה השיב על דבר הבריחה. ואחר כך ענה לו בקול מה שחשד אותו שגנב אלהיו. הנה ודאי מחמת פחד שלא יגיד לך אלהיך אנה הלכתי ותרדוף אחרי, ודאי לא עשיתי זאת. אחד שמעולם לא חשדתיך שתעשה לי רעה ולא עלה כלל על לבי שתרצה לרדוף אחרי ותצטרך לשאול פי התרפים אנה לרדוף וכמו שאמר לו להלן מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי וגו'. ועל כן אין לי לחשוב כי אם ח"ו אם לא נמצא בביתי איזה מאן דהוא אשר יש בו שורש פרה ראש ולענה ולבבו פנה ח"ו מעם ה' אלהינו ללכת לעבוד את אלהיך ולקחם לעצמו בשביל לעבדם ח"ו. לזה הכריז בקול רם ואמר,

פסקה לב

עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. קילל קללה נמרצת לומר אשר ודאי חייב מיתה לשמים שח"ו נטלם לשם עבודה זרה ולא ידע יעקב מזה כי רחל לקחתם וח"ו לא לעצמה רק גנבתם מאביה להציל אביה מרשעתו. וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ד, ט') כי מאותה קללה מתה רחל, לא מהקללה עצמה. כי ח"ו לא זה דעת רחל מה שקילל יעקב, ואמנם באדם גדול כמותו נודע אומרם ז"ל (מועד קטן י".) ברית כרותה לשפתים. וביותר

נגעה בה מדת הדין בעת הסכנה בשעת לידתה שאז אף בדבר כל דהוא נתפס כמאמר חז"ל (שבת ל"א:) על ג' עבירות נשים מתות וכו' על שאינן זהירות וכו'. פירוש שח"ו אינם עוברין על העבירה בפועל ממש במרד ובמעל כי אם אינם זהירים בהן מה שלא היו ראוין לעונש בעת אחר, עתה בעת הסכנה השטן מקטרג. וכן כאן הקללה גופא לא חלה כי אם ממאמר פה הצדיק ואם לא בשעת לדתה לא היתה מתה, ושעת הסכנה היא שגרמה המיתה, וזה שניצצה רוח הקודש ברחל אמנו ואמרה לאביה דרך נשים לי כלומר הדבר הזה הוא לי כדרך הנשים להיות מתות בשעת לידתן וכן זה לא אצא נקי ממנו.

פסקה לג

ויבוא וגו' באהל יעקב וגו'. חז"ל אמרו (בראשית רבה ע"ד, ט') הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכו'. ולהבין למה קראו הכתוב כאן אהל יעקב ואחר כך אהל רחל, נראה שלהגיד בא שלבן כיוון לחפש באהל יעקב דייקא תחילה כי גם אותו חשד בגניבה ולהגיד בזה רשעת לבן הארמי כי הגם שהכיר בצדקת יעקב מאז, וברשעת פיו בעצמו ענה ואמר נחשתי וברכני ה' בגללך. ושמע עתה שבועת יעקב, שבנפשו נשבע ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה וגו'. ואף על פי כן לא האמין לשבועתו ובא לחפש באהל יעקב דייקא. ובגדול החל

ולא מצא. לא אמר ולא מצא את התרפים כאומרו להלן ויחפש ולא מצא את התרפים כי אם ולא מצא סתם לומר שלא התרפים בלבד חיפש באהליהם כי אם גם שארי דברים חיפש עמהם כי חשד בית יעקב שגנבו מכלי ביתו כמו שאמר לו יעקב להלן מה מצאת מכל כלי ביתך. ולזה אמר סתם ולא מצא כלומר שלא מצא כלום משלו ולזה סיים ויצא מאהל לאה ויבוא באהל רחל. ואמרו חז"ל (שם) למה חזר לאהל רחל מפני שהכיר בה שהיא משמשנית. ואי אל התרפים לבד כיוון מה בזה למשמשניות הלא הוא חשדם שלקחו התרפים בכדי שלא יגידו לו אנה ברח יעקב ובזה יד הכל שוין למשמש בהם כשצריכין לברוח. ואכן כי הכל חיפש אולי ימצא מחט משלו וחזר לאהל רחל כי היא משמשנית ואולי משמשה בידה משלו. תיפח רוחו ועצמותיו שחשד לרחל עקרת הבית בגזלנותא.

פסקה לד

ורחל לקחה וגו'. לפי פשט הכתוב נראה שעתה בעת החיפוש לקחה אותם להצניעם בכר הגמל ולכאורה יפלא הלא יעקב היה תדיר אצלה ואיך עשתה כזאת באהלה ולא חששה פן יראם יעקב, ועוד שהיה לו לומר ותקח רחל וגו' וישבה עליהם. ואכן הכתוב מספר המעשה שהיה מקודם בזה כי תיכף כאשר גנבתם מבית אביה הנה ורחל לקחה וגו' שמתחילה שמה אותם בכר הגמל ותשב עליהם מקודם אף שלא היתה יודעת שירדוף

לבן אחריהם מכל מקום הצניעתם מתחילה ותשב עליהם בכדי להסתיר הדבר בפני יעקב בעלה. והכל נראה בכדי שלא יחשדנה יעקב בחסרון אמונה בה' לומר שמפני שהיא יריאה מהגדת התרפים לאביה מבריחת יעקב מקומו איה, גנבתם מאתו. ובאמת היא לא כיוונה כי אם להפריש אביה מעבודה זרה וממילא באה לה טובה מזה אשר וימשש לבן את כל האהל ולא מצא וכנזכר שלא מצא כלום משלו אף שמשמשנית היתה.

פסקה לה

ותאמר וגו' עד ויחפש ולא מצא וגו'. צריך לדעת אומרו כאן ויחפש שהוא מיותר אחרי אומרו וימשש את כל האהל וכו' ועל מקום הישיבה אמרה לא אוכל לקום, ואנה חיפש עוד. והנראה כי לצד רשעת לבן לא סמך עצמו על נאמנות בתו במה שאמרה לא אוכל לקום כי הלא מי יודע בכל מיני רמאות כמוהו ועל כן תחילה אמרה לו רחל לא אוכל לקום וסברה שבזה ילך לו מאתה ולא רצתה לסמוך עצמה על נס להניח לו לחפש ואך לבן לא האמין לה וחיפש גם שם במה שתחתיה ואך כי נס נעשה לה שנעשו התרפים קיתוניות כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ד, ט'). ולזה אמר הכתוב ויחפש ולא מצא את התרפים מה שעד עתה לא פרט מה שלא מצא כי אם ולא מצא סתם כנאמר ואך כי כאן היה לו למצוא את התרפים כי חיפשם במקום שהיו ואף על פי כן ולא מצא את התרפים מפני אלהי יעקב השומר לעמו בכל מקום שהם בנסים ונפלאות.

פסקה לו

ויחר ליעקב וגו' מה פשעי מה חטאתי כי דלקת וגו'. לכאורה אין להבין מה ענין פשע ועוון לכאן וכי לבן רדף אחריו להחזירו בתשובה הלא הוא רדף אחר התרפים שנגנב מאתו ומה זו תשובה לזה ואפשר לומר כי יעקב אחרי יודעו בלבן כי סורו רע והוא כולו שקר חשד אותו כי הוא שקר מעיקרו מה שאומר שנגנב מאתו התרפים ובאמת לא נגנבו כלל והוא עלילה מבקש לו בכדי שיחפש את כל כליו כי חשד ליעקב וביתו אולי גנבו מאתו דבר מה בברחם. ועל כן אמר לו מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי כלומר מה ראית בי בהיותי בביתך בכל כך פשע ועוון לחשדני כגנב. ולזה אמר,

פסקה לז

כי משמשת כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך. הראה לו באצבע מפורש כי עיקר רדיפתו היה לחפשו אולי ימצא אצלו מכלי ביתו. ועל כן שים כה נגד אחי ואחיך כלומר אם מצאת דבר מה משלך שימנו נגד אחינו ונראה האמת ויוכיחו בין שנינו מי מאתנו עשה עוול לשני והתחיל להתווכח עמו בפניהם ואמר לו ראה אתה חשדתני כי גנבתי משלך. הלא,

פסקה לח

זה עשרים שנה אנכי עמך. כלומר שהייתי עמך בביתך ודרך בן בית להורות היתר קצת לאכול מה משל בעל הבית שעל כן הצריכו חז"ל (שבועות מ"ח:) שבועה לבן בית לפי שמורה היתר לעצמו באומרו שהוא מטריח עצמו ביותר לפני בעל הבית ומגיע לו זה בשכרו. וביותר ויותר היה לי להורות היתר כי הלא רחליך ועזיך לא שכלו ומי מהרועים יתפאר בזה שלא ישכלו צאנו פרי בטנם כלל וכלל, וזה הכל שלי, הן מחמת שנתברכו מעשה ידי כמו שאמרת בעצמך נחשתי ויברכני וגו' והן מחמת השמירה ביותר ביום ובלילה בקיץ ובחורף, והנהגתים ברחמים ובחמלה וכמו שאמרו חז"ל (שמות רבה ב', ג') בדוד ומשה רבינו שנבחנו במרעה אם הם מרחמים על הצאן, ומשה היה מרכיבם על כתיפו וכו' עיין שם. וכיון שעל ידי גידלו ומעת בואי לא שכלה אחד מהם ודאי שהיה לי להורות היתר לקחת משלך ולא זו שלא לקחתי מהם לביתי להצניעם לסחורה כי אפילו ואילי צאנך לא אכלתי לאכול מהם דבר מה איל הצאן בן יומו בעת המלאכה שזה ודאי דרך הרועים אפילו הכשרים לצלות מה מהם בעת השמירה לקיים לא תחסום שור בדישו ובפרט אחרי טרחות ויגיעות כאלה אני לא עשיתי כן ויותר מזה עשיתי עמך. כי אפילו,

פסקה לט

טרפה לא הבאתי אליך. מה שטרף הארי והזאב מהם באונס גמור שאני פטור מן הדין בזה מכל מקום דנתי את עצמי אולי לא עשיתי בזירוז היותר ראוי והייתי יכול להציל ברועים ובמקלות אף בדוחק גדול אנכי אחטנה שחייבתי את עצמי להשלימה משלי. ועוד יותר מזה גנבתי יום וגנבתי לילה פירוש הן על ידי ליסטים מזוין הבאים ביום והן בגנבי לילה כמו ביום על ידי אונס כמו חתירת הבתים והרפתים שהבקר שם הכל שלמתי משלי אף שלא הייתי חייב בהם בדין (כי אם לא כן לא היה יעקב מתפאר שחייב עצמו בגניבה אחרי שהוא חייב בזה בדין כדין שומר שכר) ואכן שלא תאמר כי על כן שלמתי כל טריפות הארי והזאב לפי שנכנסתי לעיר והנחתי הבהמות בלתי שומר (וכדין המבואר בשולחן ערוך סימן רצא). לא כן, כי,

פסקה מ

הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ולא עצרני גשם ושלג וקיץ וחורף מלהניח לשמרם ואפילו בלילה שדרך ליכנס לא נכנסתי עד שירד הקרח והכפור עלי ותידד שנתי מעיני אפילו שנתי המגיע לי כשכיר יום נדדתי ולא ישנתי כפי המגיע והכל עשיתי לפרוש מצ"ט שערי היתר בכדי שלא לבוא לאחד משערי איסור ואיך תחשדני בגניבה מפורשת לגנוב מכלי ביתך מקטן ועד גדול. וכל זה הכל דברי הויכוח שאמר לו יעקב לפני אחיהם

כמו שכתוב למעלה שים כה נגד אחי ואחך ויוכיחו בין שנינו וגו', ואמר לו עד עתה כל צדקותיו שעשה הוא עמו איך שלא חפץ לנגוע משלו כלום לפנים משורת הדין מאוד מאוד. ועתה התחיל להגיד כל מיני הרמאות והעוולות שהתנהג לבן עמו בהיפוך גמור מזה. וענה ואמר,

פסקה מא

זה לי עשרים שנה וגו' עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך. וזה מפורסם הוא וידוע לכל כי רמיתני ואך זה לא היה כי אם רמיה אחת. ואך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מנים, ועשרת מנים אמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ד, י"א) שהוא ק' פעמים. ובענין רמאות כאלו ודאי שהיה לי על כל פנים להורות היתר בעבודתך לקחת המגיע לי אף שלא בידיעתך כי עביד אינש דינא לנפשיה במקום שאינו יכול להוציא שלו מתחת ידו (כמבואר בחושן משפט סימן ד') ולא כן אנכי עמדי כי אדרבה עשיתי הכל עוד ועוד לפנים משורת הדין כאמור. ואחר כל זאת גם מה שנתת לי אחר כל הרמאות היה על מנת ליקח ממני הכל לבסוף. כי,

פסקה מב

לולי אלהי אבי וגו' ופחד יצחק היה לי וגו'. כלומר לפי שהזהיר לך הקב"ה בפחד יצחק בגבורת אלהים לומר השמר לך פירוש לנפשך כי לא אתנהג עמך כבעל הרחמים שלא לפגוע בנפשות תחילה (ויקרא רבה י"ז, ד') כי אם תיכף לך לנפשך השמר כנזכר למעלה. ואל זה עלה הפחד והמורך בלבבך ולולי זה היית עובר גם על דברי הקב"ה והיה כי עתה ריקם שלחתני שהיית לוקח כל אשר לי, ואך את עניי ואת יגיע כפי ראה וגו' כמו שכתבתי למעלה בהנהגתו עם צאנו ועל כן ויוכח אמש שאמר לך בלשון תוכחת מוסר ביסורי הנפש תיכף.

פסקה מג

ויען לבן ויאמר וגו'. הזכיר ענייה ואמירה לומר כי היה מדבר אחד בפה ואחד בלב, כי באמת בלבו ודאי היה לענות ליעקב בקול גדול ולחרוק עליו בשיניו ואך שראה שה' עמו לשמרו והוא מוכן לפורעניות אם יפגע ביעקב בכל אשר לו והלך ברמאותו לומר שלא כלבבו ויאמר לו באמירה רכה בדברי רצוי ופיוס לומר איך תחשדני כי אני רוצה ליקח מה מידך הלא הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני כלומר שאני רואה בצאן כאילו הם שלי ממש כי מה לי כשהם אצלי או אצל בני ובנותי, ועל כן וכל אשר אתה רואה לי הוא כאילו הוא שלי ממש ולבנותי מה אעשה לאלה היום וגו' כלומר איך תעלה על דעתך שהייתי חפץ להרע לכם על דבר קטן או גדול, מי הוא שחפץ ברעת בניו. ובאמת תחילה הוא בעצמו אמר יש לאל ידי לעשות וגו', ואלהי אביכם אמש אמר וגו' והראה לכל כי

לולא יראתו מפני אלהי יעקב היה עושה עמהם רע, ואך כי כן דרך הרמאים המדברים בחלקת פיהם ששוכחים מה שאומרים תחילה והחליק אליו בעיניו כאילו מתקו מדבש אמרותיו ובלבו טמון אורבו ועל זה אמר הכתוב (משלי ה', ב'-ג') נופת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה וגו'. ונחזור לדברי לבן כי הסביר לו שאין בדעתו בשום אופן לעשות עמהם רע ואך זה שרדף אחריו עד כה סיבבו לדבר אחר לומר כי על כן רדפו בכדי לכרות ברית עמו. ולזה אמר לו,

פסקה מד

ועתה לכה נכרתה ברית וגו'. כלומר שעתה הוא העת לזה מאחר שאתה מתרחק ממני צריך אני לכרות עמך ברית עולם ואך פן תאמר כי חפץ אני להנאותך במרמה בכדי שתשבע לי שלא תעשה לי דבר ואחר כך אקום עליך ולא תוכל לעמוד נגדי כי זה עונשו של בדאי וכו' ותתלה הכל במרמה. על כן אמר לו אני ואתה (שלכאורה מיותר הוא ואמנם אמר לו) שאני אכרות הברית קודם בשבועה ואחר כך אתה והיה לעד ביני וביניך פירוש שהשבועה הזאת תהיה לעד שלא אעשה עמך רעה ותוכל לישבע. או יאמר והיה לעד פירוש הקב"ה יהיה לעד שאתה לא תעשה לי כן שלא תרצה לישבע אחר שבועתי.

פסקה מה

ויקח יעקב אבן וירימה מצבה. נראה שלא עבור גל לקח האבן הזה לעשות ממנו גל עד, כי הלא אחר כך אמר לקטו אבנים וגו' רק כאשר שמע שלבן מבקש ממנו שיכרות ברית עמו כי ירא ממנו מה שתחילה היה יעקב מתפחד ממנו, ועל זה שיבח והודה לאלהי אבותיו ולקח אבן ועשהו מצבה לה' כדרכם אז להסיך עליו נסך לה'.

פסקה מו

ויאמר יעקב וגו' לקטו אבנים וגו'. לא אמר לקטו אבנים לגל כי אם סתם לקטו אבנים שלא רצה כלל להוציא מפיו שרוצה בכריתת ברית עד שיאמר לבן תחילה כי הנה תתן אמת ליעקב ומיד כאשר יוציא מפיו שרוצה בזה או אפילו כשיוגמר בלבבו על נכון שרוצה בזה יהיה מוכרח לקיים ודובר אמת בלבבו ולא יוכל לעמוד שוב נגד לבן כנזכר למעלה ועל כן אמר סתם לקטו אבנים והמה לקחו אבנים ויעשו גל ויאכלו שם. והמתין יעקב עד אשר,

פסקה מז

ויקרא לו לבן יגר שהדותא. שתחילה יקרא לו הוא בשמו על שם כריתת הברית ואחר כך ויעקב קרא לו גלעד גל הזה עד (ועיין בדברינו בתחילת ספר זה (בהקדמה) שאמרנו דברים נאין בכריתות הברית הזה ובשמות הללו יגר שהדותא וגלעד ומפני מה זה קרא לו כן וזה כן, והנפקא מינה בשני השמות ועל כן אמר הכתוב אחר כך ויאמר לבן הגל

הזה עד וגו' על כן קרא שמו גלעד שלכאורה זה מיותר כולו שכבר נאמר, ואמנם יאמר הכתוב כי הודה לבן לדברי יעקב ואמר מפורש הגל הזה עד וקרא שמו גלעד ולא יגר שהדותא כבראשונה).

פסקה מח

ויאמר לבן הגל הזה עד וגו'. לא נודע פשט הכתוב הזה והכתוב שלאחריו, (כנזכר ועיין ברש"י) ואפשר כה יאמר הנה הגל הזה עד ביני וביניך שלא יעשה אחד לרעהו רעה וכבר אי אפשר לחזור בזה כי עד הוא, ועל כן עתה נכון לעשות מצפה גדול הנראה למרחוק שיהיה לאות ברית וקיים לעד לזכרון הדברים כמאמר הכתוב ויעברו את מצפה גלעד כמו שמובא ברש"י. ולזה אמר,

פסקה מט

והמצפה אשר אמר יצף ה' וגו'. כלומר כי צריך עוד לעשות המצפה המורה על אמירת יצף ה' וגו', או אשר אמר כי כל הרואה אותה אומר יצף ה' ביני וביניך כלומר שהוא מורה על דברים שביני לביניך ולזה אמר כי נסתר איש מרעהו כלומר כי אנו עתידין להסתר איש מרעהו כי אם היינו חיים וקיימים לעולם אז אין החי יכול להכחיש את החי ולא היינו צריכים לעדות, אבל כי נסתר ופן יאמרו בנינו כי מעולם לא היו דברים האלו בינינו ולזה צריך להעמיד מצפה שכל הרואה אותה יאמר זהו מצפת הגלעד שהוצפה עבור הגל עד שהיה בינינו. ולזה אמר,

פסקה נב

עד הגל הזה ועדה המצבה וגו'. המצבה היא המצפה הנזכרת שהיא נצבה כמו נד להיות למצפה לכל רואיה. ועוד אפשר לומר בכוונת לבן במצפה הזאת כי הנה ודאי האמין ביעקב ובניו שבודאי לא יעברו עליו את הגל אף אם לא יועמד המצפה לסימן כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ואך כי הוא מנפשו ירא שהוא לא יכחיש את הברית ויעבור את הגל כי ידע עצמיותו שסורו רע וכולו שקר וברבות הימים הוא או בניו ירצו להזדווג לישראל וסופו ליטול את שלו מתחת ידיהם, ועל כן צוה להעמיד המצפה בכדי שלא יוכל לפצה פה בכחש ובכזב כי הרי שלו לפניו ועדיו קיימין, ולזה אמר עד הגל וגו' ועדה המצבה אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה וגו' כי הוא זה עיקר המצבה שאני לא אעבור ועל כן בו פתח בתחילה כי הוא העיקר שמוכן לעבור על דבריו, ורק אם אני לא אעבור אז ממילא ואם אתה לא תעבור וגו' שאתה ודאי לא תעבור בתחילה כי אם אם אני אעבור בתחילה אז תוכרח לעבור הגל להלחם נגדי אבל כשאני לא אתחיל אתה ודאי לא תתחיל ולזה עד הגל והמצפה לדורות עולם. ואתה תחזה שכל זה לא הועיל לו כי הוא עצמו פרץ הגדר בימי שפוט השופטים שהיה אז מלך בארם נהרים והיה

נקרא כושן רשעתים כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ה.) הוא לבן הוא כושן רשעתים וכו' ויצא בראשון וראשונה לכל, לשעבד את ישראל תחת ידו אחרי הנחלת הארץ. ועל כן בימי דוד המלך ע"ה שלח את יואב אל ארם נהרים והראו לו מן המקרא הזה עד הגל הזה וגו' וחזר יואב ודן לפני סנהדרין ומצאו כתוב שהם עברו עליו תחילה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ד, ט"ו).

והצצתי מבין ריסי עיני רמאי הזה ששינה לשונו שעל עצמו אמר סתם אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה וביעקב אמר ואם אתה לא תעבור וגו' ואת המצבה הזאת לרעה. כי הוא חפץ בבת יעקב אם יעקב אבינו ירצה לעשות לו טוב ישמח כמוצא שלל ועל כן דקדק בו כי דוקא לרעה אסור לו לעבור אבל לא לטובה אבל על עצמו אמר סתם אם אני לא אעבור וגו' שלא יגע בו בין לרעה בין לטובה שאם יצטרך יעקב לטובתו יאמר לו עד הגל הזה שלא להתערב עמך כלל. גם לפי שהוא ידע בעצמו שבודאי לא יעשה טוב לעולם ליעקב ועל כן אמר סתם, מה שאין כן ביעקב שחפץ חסד הוא דקדק לומר לרעה ולא לטובה.

ועוד אפשר לפי שהוא נצטוה מפי הקב"ה שלא יעשה עמו אפילו טוב כאומרו למעלה השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע כמאמר חז"ל (יבמות ק"ג.) שכל טובתן של רשעים רעה הוא אצל הצדיקים ועל כן אמר סתם מה שאין כן ביעקב שאדרבה מוזהר על טובתם כמו שכתוב (דברים כ', י') כי תקרב אל עיר להלחם וקראת אליה לשלום. וחז"ל (גיטין ס"א.) ציוו לשאול בשלום נכרי בשוק, ומטבעם רחמנים הם וגומלי חסדים.

פסקה נג

וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. לפי שפחד אביו הושיע לו עתה במה שהפחיד את לבן בשמירת נפשו תיכף כנאמר בדברינו למעלה על כן נשבע בשמו.

פסקה נד

ויקרא לאחיו לאכל לחם וגו'. כלומר לזה לבד קראם שיאכלו אתו אבל עד עתה לא באו כי ירא לבן להביאם שלא ידברו איזה דבר ליעקב והוא הוזהר על שמירתן כנזכר לעיל (כי אחיו דכאן הוא אחי לבן כפירוש רש"י).

פרק לב

פסקה א

וישכם לבן וגו' ויברך אתהם וגו'. חז"ל אמרו (בראשית רבה ע"ד, ט"ז) דווים וסגופים היו בעל כרחם ולא היו מפרינים (פירוש מפייסין) אלא בפה הדא הוא דכתיב וישכם לבן בבוקר וילך וישב לבן למקומו לסורו, דבר אחר מלמד שנכנסו ליסטים בתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה (כך היא הגירסא במתנות כהונה ופירוש שנטלו הליסטים את

הכל וחזר לכמו שהיה עיין שם) ולא נודע פירושו על נכון ועיין במפרשים שם, ולי אפשר לומר על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין ל"ט:) יבוא מי שדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם ויפרע ממי שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם ולזה לבן שהיה עם יעקב הצדיק עשרים שנה ולא למד ממעשיו ולהיפך יעקב שדר עם רשע כזה כ"ב שנים ונשאר בצדקו ראוי לו שיפרע ממנו ולזה אמר הכתוב וישב לבן למקומו לסורו פירוש לסורו הרע אשר בתחילה שחפץ להרע ליעקב כאשר בתחילה ולעבור על כריתת הברית. וגם ירמוז בו למקומו לסורו הרע כאשר בתחילה בעבירה ורשעות ולא פעל בו כלום מה שהיה כל כך עם יעקב אבינו, ולזה אמר הכתוב שהיפוך מזה היה ביעקב. כי,

פסקה ב

ויעקב הלך לדרכו. שהלך גם עתה לדרכו הראשון אשר בתחילה כשיצא מבאר שבע ולא יגרע מצדיק עינו וצדקתו כלל וכלל כל זמן היותו בבית לבן הרשע, ועל כן כיון שהוא היה דר אצל רשע כזה ולא למד ממעשיו ראוי לו שיפרע מלבן שהיה דר אצל צדיק ולא למד וכו'. ועל כן ויפגעו בו מלאכי אלהים פירוש בו בלבן פגעו שלוחי דיני אלהים שעלו ליסטים בביתו ונטלו כל אשר לו בכדי לבטל מחשבתו הרעה שחשב לבטל הברית ולרדוף אחר יעקב. ועל זה רמז למקומו למקומו הראשון בעניות מלמד שעלו ליסטים וכו' בכדי שישאר עני שחשוב כמת (נדרים ס"ד:) ולא ירדוף אחרי בית יעקב ומזה דייקא שדוויים וסגופים היו ולא היו מפרינין אלא בפה והא דכתיב וישב לבן למקומו או למקומו הראשון כמו קודם הברית או למקומו בעניות בכדי שלא ירדוף מכלל שהיה בלבו לרדוף או למקומו ברשעות ויבוא צדיק ויפרע ממנו מכלל שלא היה הברית שלם אצלו כי אם הוא לא היה חפץ כלל ברעת יעקב ודאי שיעקב לא היה חפץ ברעתו כאמור למעלה.

או ירצה לומר ויעקב הלך לדרכו. רצה לומר דרכו המיוחד לו הראוי ליעקב בחיר האבות ועל כן ויפגעו בו מלאכי אלהים כלומר פתאום פגעו בו המלאכים על דרך אומרם ז"ל (חולין צ"א:) בפסוק (לעיל כ"ח, י"א) ויפגע במקום מלמד שקפצה לו הארץ וכן כאן מיד כאשר ויעקב הלך לדרכו שהתחיל ללכת תיכף ויפגעו בו מלאכי אלהים מלאכי ארץ ישראל שבאו לנגדו בקצה גבול חוץ לארץ כי כעל כנפי נשרים נשאו הקב"ה לארצו.

פסקה ג

ויאמר יעקב כאשר ראם וגו'. מלת כאשר ראם לכאורה מיותר והיה די לומר ויאמר יעקב מחנה אלהים וכו', ואולי יאמר שיעקב הכירם כי הם מלאכי ארץ ישראל ולא של חוץ לארץ מפני שכבר ראם בחלומו שהיו עולים בסולם המלאכים מארץ ישראל, ולזה ויאמר יעקב כאשר ראם כלומר שיעקב אמר שהללו הם שראם בחלום הלילה ועל כן מחנה

אלהים זה ממחנה שכינה השרוי בארץ. או שמלת כאשר ראם הוא נתינת טעם לומר לפי שכבר ראם על כן אמר מחנה אלהים זה ממחנה נחלת אלהים מארץ ישראל כי הכירם ועל כן ויקרא שם המקום ההוא מחנים על שם הנס שנעשה לו, כי הנה בהליכתו לחרן מיד כשבא להר המוריה עלו מלאכי ארץ ישראל וירדו מלאכי חוץ לארץ כי שם שער השמים לעלות מארץ לשמים ולרדת דרך שם, והיה סבור שגם עתה ילכו אתו מלאכי חוץ לארץ עד הר המוריה שער השמים לעלות דרך שמה ושם ירדו מלאכי ארץ ישראל לילך עמו בארץ, ועתה כשפגעו בו מלאכי ארץ ישראל בקצה גבול חוץ לארץ שבאו לקראתו וידע שבודאי גם מלאכי חוץ לארץ ילכו עמו עד הר המוריה לעלות בשער השמים, ונמצא ילך עד שם בשני מחנות ועל כן קרא כן למקום ההוא לזכרון הנס כי כן היה דרכם כמו (בראשית ט"ז, י"ד) באר לחי רואי, או (שמות י"ז, ט"ו) ה' נסי וכדומה.

והנה חז"ל אמרו (בראשית רבה ע"ד, י"ז) ששים רבוא מלאכים היו עם יעקב והנה איש אשר אלה לו ודאי שאין לו להתפחד מעשו אחיו כי מלאכי אש אתו לאלפים ורבבות לשמרו מכל צד, ואך מבואר בזוה"ק (וישלח קס"ו:) בסוד הכתוב (משלי י"ב, ט') טוב נקלה ועבד לו, דא יעקב דמאיך רוחיה לגבי דעשו בגין דלבתר ליהוי עבד לו וישלט עלוהי וכו' ועל דא מיד הוי נקלה ולבתר האי דאיהו מתכבד יהיה עבד לו. ולזה סמך הכתוב לכאן וישלח יעקב מלאכים וגו' לומר כי אף שהיו אתו מחנות המלאכים הללו הראה הכנעה לפני עשו וקראו אדוני בכדי למשול עליו לבסוף להכניעו תחת כפות רגליו. וגם לגודל צדקת יעקב אבינו שקיים בנפשו (שם כ"ח, י"ד) אשרי אדם מפחד תמיד, ותמיד היה יראתו על פניו שמא יגרום החטא לא רצה לסמוך על הנס שיעשה לו כי אולי ח"ו יפגום בדבר מה ויניחוהו המלאכים לבדו, ושלח מלאכים אליו ולפייסו. או אפשר שלא רצה ליהנות ממעשה נסים כי כל הנעשה לו נס מנכין לו מזכויותיו כמאמר חז"ל (תענית כ:), והיה טוב לו יותר להתנצח בעולם הזה להתהפך לעבד לעשו, ויהיה שמור לו זכויותיו לעולם הבא.

פסקה ד

וישלח יעקב מלאכים לפניו וגו'. יש לדקדק בזה כמה דקדוקים. א', אומרו לפניו לכאורה ללא צורך והיה די באומרו מלאכים אל עשו וגו'. ב', אומרו ארצה שעיר אין להבין כי מה נפקא מיניה אם השליחות הוא לארץ שעיר או למקום אחר במקום שעשו יהיה שמה וכמו שהוא גם כן בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים, גם להבין עיקר השליחות מה זה שלח אליו וכי בזה יפויס עשו במה שישמע שיעקב יש לו שור וחמור וגו' הלא רשע יראה ויכעוס ויחרוק שיניו על ברכת צדיקים ואם בשביל שאין בהם מברכת אביו מטל

השמים וגו' כמו שפירש רש"י ז"ל היה לו לומר העיקר שאין לי מטל השמים וכו' ולא יותר, ד' למה היה צריך לשלוח אליו מלאכי מעלה לזה וכי לא היה די לשלוח לו בזה דיירי ארעא.

ואמנם הנה יעקב אבינו הכל בחכמה עשה והוא על דרך שאמרו חז"ל (בראשית רבה פ"ג, א') בפסוק (בראשית ל"ו, ל"א) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלוך מלך וגו' וזה לשונם: זה שאמר הכתוב (משלי כ', כ') נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. נחלה מבוהלת בראשונה, ואלה המלכים אשר מלכו וגו'. ואחריתה לא תבורך, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו וגו'. כי הן עיקר מפלת אדם או גוי ואומה הוא כאשר יגבה לבו בקרבו לומר אני ואפסי עוד ומי יעשה לי דבר והוא בחינת הקליפה הארורה שאומרת אני ואפסי וגו' זה הוא מפלתן כי בזה יוצא מאתם כל בחינת חיות הקדושה שבקרבם כי בגבה רוח כביכול הקב"ה אומר אין אני והוא יכולין לדור כמאמר חז"ל (סוטה ה'.) וכיון שיוצאין מתוכם ניצוצי הקדושה שזה חיותם מיד הם נאבדים מכל וכל. ועל כן אמר הכתוב (תהלים ל"ז, ל"ה-ל"ו) ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ויעבור והנה איננו וגו', כי זה הוא תכלית מפלתו כשהוא מתגדל ויוגבה לבו בקרבו בזה אז בורחין מאתו כל בחינת חיות הקדושה ונאבד הוא וכל אשר לו.

ובזה אפשר ליתן טעם נכון על סעודת אסתר שעשתה להמן הרשע כי הן ידעה אשר תכלית מפלתו לא יהיה כי אם עד אשר תוגדל ותוקד לבו בקרבו למעלה למעלה עד קץ הגבהות שלו ועל כן הכינה לו הסעודה ומיד אש קדחה באפו ואמר (אסתר ה', י"ב) אף לא הביאה אסתר המלכה וגו' כי אם אותי וגם למחר וגו'. והכין לו תיכף העץ לתלות את מרדכי כי עלה עד קץ הגבהות המעותד לו, ובזה תיכף נאבד הוא וכל אשר לו. ואפשר שגם קרח ועדתו נאבדו על ידי זה במה שנגבה לבם בקרבם לומר כי להם ראוי להשתמש בכתר כהונה וכתר מלכות. ולזה אמר הכתוב (משלי ט"ז, י"ח) לפני שבר גאון וגו'. כי זה הוא הסימן כשהקב"ה כביכול רוצה להשפיל גוי או ממלכה או אדם רשע נותן להם מקודם גדולה ומלכות וממשלה שעל ידי זה מתגדל ומתרומם לבם בקרבם ונשמדים עדי עד. מה שאין כן בעם ישראל הכשרים יראי אלהים, יותר מה שהקב"ה משפיע להם טובה וברכה, ביותר הם נכנעים ונשפלים ומקטינים את עצמם כמאמר חז"ל (חולין פט.) על פסוק (דברים ז', ז') לא מרובכם מכל העמים. נתתי גדולה לאברהם אמר (בראשית י"ח, כ"ז) ואנכי עפר ואפר. נתתי גדולה למשה ואהרן אמרו (שמות ט"ז, ז') ונחנו מה וגו'. כי מי שחכמת אלהים בקרבו מבין מדעתו אשר לא בצדקתו וביושר לבבו הקב"ה מיטיב עמו כי עדיין לא יצא אדם ידי חובת עבודתו מיום הבריאה כראוי למלך הכבוד ואמרו חז"ל

(ערכין י"ז.) אם יעמוד את אברהם יצחק ויעקב בדין כו', ועל כן אין הצדיקים מבקשים מהקב"ה כי אם מתנת חנם כמאמר חז"ל (ספרי ריש ואתחנן) כי יודעים באמת שאין מגיע להם כלום רק כביכול שמו יתברך כי חפץ חסד הוא ואינו מקפח שכר כל בריה נותן להם לצדיקים כל טוב וברכה ועל כן ברכתם עומדת לעד כי תמיד לבבם נשבר בקרבם ואינם מתגדלים בלבם כמעשה הרשעים על ידי הטובות. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ו, ד') הרשעים תחילתן שלוה וסופן יסורין כי עיקר יסוריהם הוא על ידי השלוה שבתחילתן שבזה נגבהים ונדכאים על ידי כן, מה שאין כן הצדיקים להיפוך תחילתן יסורין וסופן שלוה כי הם בעת השלוה יותר נשבר לבבם מאשר בעת היסורין בראותם גודל החסד והטובה הנפלאה שעושה הקב"ה עמם בחסד חנם ועל ידי זה נכנעין ונשפלין לפניו ברוך הוא ובזה לא יבושו ולא יכלמו לנצח וטובתן שלימה עד סוף כל הדורות. ולזה שיבח אב החסידים דוד המלך ע"ה את איש ירא ה' ואמר (תהלים קי"ב, ג') הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. כלומר אף על פי שהון ועושר בביתו אף על פי כן צדקתו עומדת לעד לא כמעשה הרשעים שאחרי הגיעם לעושר וכבוד מתגדלים ופוקרין באלהי עולם לא כן כי אם צדקתם עומדת לעבוד ביראה ובושה והכנעה לפני מלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא.

והעניין הזה הוא בעשו הרשע כאשר אמר עליו הנביא (עובדיה א', ד') אם תגביה כנשר קנך ואם בין כוכבים וגו'. משם אורידך וגו' משם דייקא כי זה הוא מפלתו במה שיעלה לשמים שיאו להגביה את עצמו כנשר עד בין כוכבי מעלה לומר כי גם שם מגיע מלכותו משם ירד ויושפל כאמור. ועל כן נאמר עליו (משלי כ', כ') נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. כי על ידי מלכותו תחילה יאבד הוא וכל אשר לו כרשעים שתחילתן שלוה וסופן יסורין. ואפשר זה הוא ענין שליחות שעיר המשתלח לעזאזל בכדי שתראה הקליפה שישראל שולחין אליה דבר ותוקד לבה בקרבה להתגדל והוא ביטולה והבן.

ואל זה הביט יעקב אבינו ע"ה ושלח שלוחיו לעשו לומר לו אשר הוא ברצונו נותן לו המלוכה לפניו והוא אדון לו, ויעקב עבדו. והכל בכדי שיהיה לעשו נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך על ידי הגבהת הלב מה שיתגאה עשו על ידי השליחות הלז ומשם במלכותו עד אשר יעלה לשמים שיאו ואז כגללו לנצח יאבד ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. והוא אומרו וישלח יעקב כלומר בחינת שליחות עשה, כבחינת שליחות השעיר לעזאזל שעל ידי זה יתגדל ויוגבה לבו בקרבו ומשם יורידו ה'. ועל כן מלאכים ממש שלח לו ולא בני אדם בכדי שירבה רוממותו בקרבו לומר עד

היכן הגיע כסאי להיות מלאכי מעלה באין לפני בשליחות ממש כמאמר הכתוב (עובדיה א', ד') ואם בין כוכבים שים קנך וגו'. כי סבר שהוא ראוי להשתמש במלאכים. ומה היה השליחות אמר הכתוב לפניו אל עשו אחיו כי הנה יעקב אבינו בראותו מלאכי ארץ ישראל לקראתו ללוותו לארץ (כאמור בסוף פרשה הקודמת) אמר בדעתו אפשר שבאו להנחיל לו תיכף המלוכה בארץ כענין שנאמר בישראל אחר כך (שמות ל"ג, ב') ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי וגו'. ולא רצה יעקב בזה ושלחם לפניו אל עשו אחיו כלומר שילכו קודם אל עשו לתת לו המלוכה מלפניו בכדי שתהיה נחלה מבוהלת וגו' כנאמר, עד אשר תכלה מלכות עשו יבואו אליו להמליכו על כל הארץ. ולזה ארצה שעיר כלומר השליחות הוא בבחינת ארצה שעיר כמו הארץ המקבלת מהשעיר המשתלח שם והוא הקליפה שהוא לרע לו כן המלוכה הזו היא אבדתו.

וגם יאמר ארצה שעיר שדה אדום כלומר כי על כן נקרא נחלתו בשני שמות ארצה שעיר שדה אדום להראות על ידו אשר תחילתו יהיה מלכותו עלי ארץ ומדינה והיושבים עליה והוא על שם שעיר כי הוא יצא בראשונה כאדרת שער שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה להראות שתיכף יטול המלוכה ויתגדל במלכותו, אבל אחר כך יהיה שדה אדום מדבר וחרוב מאין יושב כמאמר הכתוב (מלאכי א', ג') ואשים את הריו שממה ונחלתו לתנות מדבר וגו', ומכל זה ראה יעקב כי הוא צריך ליטול המלכות בראשונה ואחר כך ויעבור והנה איננו ועל זה נאמר (במדבר כ"ד, כ') ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ה

ויצו אותם וגו' כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך וגו'. ולכאורה לאדוני לעשו הוא מיותר כי אין האמירה כי אם כה אמר עבדך וגו' והבן. ואמנם זה צוה בפירוש לומר לו שהוא מכנה אותו לאדון לו ועל כן אמר לאדוני לעשו כלומר מזה שקראו עשו על שם שנעשה ונגמר כבן שנים הרבה, מזה נראה בעליל שהוא אדוני בתחילה כנ"ל. ועל כן תאמרון לו בזה הלשון כה אמר עבדך יעקב כלומר ראה שאצלך אני מכנה אותי לעבד לך ולא כן אצל אחרים כי הרי עם לבן גרתי כלומר אצל לבן לא נעשיתי אלא גר שהוא היה תושב ואני גר ממדינה אחרת אבל לא עבד למו, ואף שהיה נודע לבן בגדולתו ורשעו לא היה גדול ממני רק כתושב מגר אבל לא כאדון לעבדו והראיה כי רק ואחר עד עתה כלומר אני בעצמי אחרתי אצלו מדעתי אבל לא בעל כרחי ורק עד עתה, מה שאין כן אם היה אדון לי היה מעכבני עוד אצלו כי הרי רדף אחרי להשיבני אצלו ואך כי לא היה יכול לי וגם זה שהייתי אצלו לא בחנם היה כעבד עולם. רק,

פסקה ו

ויהי לי שור וחמור צאן ועבד וגו'. שנטלתי שכרי אצלו בשלימות מה שאין כן אצלך אני מכנה עצמי לעבד אליך ועתה אשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך, פירוש זה אני שולח לשאול את פיך שתאמר במה שאוכל למצוא חן בעיניך כדין העבד אצל אדוניו שמבקש תחבולה באיזה דבר ימצא חן וחסד בעיני רבו.

פסקה ז

וישבו המלאכים וגו' לאמר באנו אל אחיך וגו'. מלת לאמר לכאורה מיותר וגם אמרו אל אחיך אל עשו אחד מהם מיותר. ויתבאר על זה הדרך כי הנה באמת עשו נודע שהיה מכבד את הוריו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ח') שעל כן אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אבל לא בחיי אביו כי היה מכבדו וירא ממנו. ואם כן יקשה איך יצא למלחמה עם ד' מאות איש נגד יעקב בחיי אביו. ואכן כי עשו רשע ערום היה ויצא אל יעקב באהבה ואחוה כאדם היוצא לקראת אחיו עם אנשיו ומשמשיו אבל אורבו טמון בקרבו היה שישים דמי מלחמה בשלום ויהרגנו בפתע פתאום בלי נודע כלל אם מאתו היה או לא. (וצא ולמד ממה שכתב הרב הקדוש בעל אור החיים בפסוק (בראשית ד', ח') ויאמר קין אל הבל אחיו וגו' שאמר לו דבר אחוה כאהבת אח לאחיו שלא יבין הבל בערמותו ופתאום יפילו לבור שחת). ואמנם הנה המלאכים משרתי עליון הבינו זה ועל כן השיבו אל יעקב לאמר פירוש שאנו צריכים לומר לך איזה דבר הנסתר שראינו בשליחות זה כי הנה באנו אל אחיך שמראה עצמו כאילו אחיך הוא באהבה ואחוה אבל באמת אל עשו הוא אורבו טמון בקרבו כעשו הרשע, וגם הולך לקראתך כאדם ההולך לקראת אחיו כעין מה שנאמר (שמות ד', י"ד) הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. אבל וד' מאות איש עמו כלומר כי כולם הולכים בזה שעמו להתנהג כאח ולחשוב מחשבות און ומרמה, ועל כן צריך אתה מאוד ליזהר בשמירתך ולפקוח עיניך עליו ועליהם.

עוד ירצה באומרו וגם הולך לקראתך. שמלת וגם אין לו פירוש, ואמנם הנה יהונתן בן שאול בעת עוברו אל מצב הפלשתים אמר אל נושא כליו (שמואל-א י"ד, ח'-ט') הנה אנחנו עוברים אל האנשים וגו' אם כה יאמר אלינו דומו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה וגו'. ופירש רש"י אם כה יאמרו שעתם מצלחת ולבם רם עליהם וכו'. ולזה אמרו כי חוץ ממה שהוא עודנו בשנאתו עמך כעשו הרשע הנה גם הוא הולך לקראתך ואינו ממתין עד בואך שמה כי אין פחד אלהים לנגד עיניו וזה סימן שלבו רם עליו ועל כן הזהר והזהר ממנו.

פסקה ח

ויירא יעקב מאוד ויצר לו. אמרו חז"ל (לשון רש"י על פי הילקוט רמז קל"א) ויירא שמא ייהרג ויצר לו אם הוא יהרוג את אחרים, לכאורה יפלא הלא הלכה רווחת היא בישראל אשר רודף ניתן להצילו בנפשו ומקרא מלא אמר הכתוב (שמות כ"ב, א') אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים כידוע ולמה צר ליעקב אם יהרוג הוא את אנשים המבקשים את נפשו. ואמנם על פי מה שכתבנו למעלה כי היה הולך באהבה ואחוה בדברי פיו און ומרמה לרמות את יעקב ולהרגו בלט, נכון הוא כי זה אשר צר לו כשמעו שהוא לא יבוא עליו למלחמה מפורשת ויהיה הוא המתחיל במלחמה נגד אחיו ויהרוג את אחרים אשר למראית עין לא ארב לו ולא קם עליו וח"ו יתחלל שם שמים על ידו וגם איך ישא פני אביו לומר כי הרג את בנו אשר אהבו, על דברים שבלב שאין מכיר אותם.

פסקה ט

ויאמר אם יבוא וגו' והיה המחנה הנשאר לפליטה. רש"י ז"ל פירש לפליטה על כורחו כי אלחם עמו ולכאורה ולמה לא ילחם עמו במחנה הראשונה שתשאר גם היא לפליטה על כרחו. ואמנם הכל מורה לדברינו הנזכרים כי הודיעו לו המלאכים שעשו רוצה לשים דמי מלחמה בשלום לבוא באהבה כאח ולערבבו ולהממו פתאום ח"ו, ועל כן חצה העם לשני מחנות ואם יבוא אל המחנה האחת בלט והכהו פתאום בלי ידיעה אז והיה המחנה הנשאר לפליטה בעל כורחו.

ואמנם עוד אפשר לומר בזה כי הנה רש"י ז"ל מדקדק שינוי לשון הנאמר בכתוב הזה אל המחנה האחת והכהו כי המחנה האחת לשון נקבה הוא והכהו לשון זכר. ואפשר לומר שיעקב עשה על דרך שאמר הקב"ה לגדעון (שופטים ז', ב') רב העם אשר אתך וגו'. כי כבוד ה' אלהי ישראל להושיע במתי מעט להודיע כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט. ועל כן יעקב אבינו כבטחו בשם אלהי יעקב כי יצילו מכל צרה לא רצה לעמוד נגדו עם כל מחנהו ויחץ את העם אשר אתו וגו' לשני מחנות בכדי להגדיל שמו של הקב"ה כביכול כי יושיעו במעט דמעט. ולזה ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו פירוש והכהו לעשו על כן אמר לשון זכר אז ממילא והיה המחנה הנשאר לפליטה שלא יצטרכו ללחום עמו כלל ויתגדל ויתקדש שמיה רבא שמחנה אחת לבד הכהו, (או אפשר גם בפשוטו לומר שעשה בדרך שעשה יהושע בעי שהעמיד אורב אחרי העיר כאמור שם (יהושע ח':ד',) כן גם הוא ויחץ את העם ואמר בלבו אם מה' הוא שאנצל אין מעצור לו להושיע ברב או במעט כאמור ואם ח"ו אינו כדאי להנצל בדרך הנס כי אם לערוך מלחמה עמו אז אעשה לו אורב מאחוריו והיה המחנה הנשאר לפליטה בעל כורחו כי יהיה לו המלחמה מפנים ואחור וזה שפירש רש"י כי אלחם עמו פירוש כדרך

מלחמת גוי אל גוי בכלי קרב ונחזור לענין) ולפי שרצה להגדיל הנס שיושיעו ה' במתי מעט ולא סמך עצמו על כוחו וגבורתו במלחמה (ואף במלחמה גופא ודאי ידע כי שקר הסוס לתשועה במלחמה רק לה' המלחמה) על כן הוצרך לערוך תפילה לאל רם ונשא שבידו כח וגבורה ובידו לגדל ולחזק לכל. ופתח פיהו ואמר,

פסקה י

ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק וגו'. פירוש הנה אצל אבותי אברהם יצחק היה בהם כח שיתנהגו אף לפי מדת דינו של הקב"ה כביכול והיה נקרא עליהם אלהי אברהם וגו' בחינת אלהים מדת הדין כי היו בבחינת אבירי לב הרחוקים מצדקה שאמרו חז"ל (ברכות י"ז:) שכל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע כי כל כך היטיבו מעשיהם שאף על פי הדין מגיע להם כל הטובות, אבל לי ה' האומר אלי וגו' שאיני כדאי להתנהג לפי בחינת מדת הדין כי אם הוי"ה שם הרחמים הוא האומר אלי שוב לארצך וגו' (ובזה מיושב קושית רש"י ז"ל שכתב מהו זה שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לומר האומר אלי וגו' והבן) וגם זאת היה לפי שראה ה' בעניי בהיותי גר בארץ נכריה הגדיל טובו וחסדו עלי לאמר שוב לארצך ולמולדתך שלא להיות גר בארץ והכל מצד הרחמים כי אני לפי פחיתת ערכי איני ראוי ליותר אשר על כן אם לא למעני יעשה תעשה בזכות אבותי שהיו ניזונין בזרוע ונשאר זכותם לבני בניהם להיות כח בהם להפך מדת הדין לרחמים.

ועוד כיוון בדבריו אלה ליחד שם ה' בתפילתו ביחודא שלים ליחד ולחבר מדותיו של הקב"ה אחת לאחת בבחינה שאמרו חז"ל (ברכות ל"ב.) לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה תחילה ואחר כך יתפלל. ונודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל סידור השבח הזה שהוא יחוד המדות הקדושים שזה הוא עיקר הורדת השפע והברכה לכל באי עולם, שאחר כך על ידי התפילה נמשך מלמעלה מעלה הברכה והשפע הזו שהתפלל עליה על ידי צינורות השפע המושפעים והולכים ממדה אל מדה בבחינת מקבלין דין מן דין והכל כשהן מתיחדין אחד אל אחד. ולזה הסדיר כאן יעקב אבינו שבחו של מקום ברוך הוא בסדר המדות ואמר אלהי אבי אברהם דרועא ימינא ואלהי אבי יצחק דרועא שמאלא ה' האומר אלי בחינת תפארת גופא והוא בחינת ג' קוין הכוללין בחינת היחוד בתשע מדות הראשונות ומשם עד בחינת המלכות הנקראת ארץ ישראל וזה שוב לארצך וגו' (והוא על דרך מאמר הכתוב (ישעיה ט', ה') פלא יועץ וגו' עד שר שלום כללן כולן ויצא בשלום כנודע).

ואיטיבה עמך. הגם שלא מצינו שיאמר לו הקב"ה לשון זה כי אם שוב אל ארץ אבותיך וגו' ואהיה עמך וגו', אפשר לומר כי הנה פירוש ואהיה עמך יסובב על ב' דרכים והכל אחד. א', הוא על דבר הטובה, כי כשהקב"ה מיטיב לאדם ומשפיע לו ברכתו אז ביותר ממה שהאדם מתענג מזה, כביכול הקב"ה שש ושמח בזה כי חפץ חסד הוא ויותר ממה שהעגל רוצה וכו' (פסחים קי"ב.), ובזה שהקב"ה מתענג מזה, מגיע עוד יותר ויותר שפע ברכה לאדם הזה על שגרם נחת רוח לפניו יתברך שמו במה שהקב"ה משפיע לו והוא מקבלו על נכון כידוע. וזה ואהיה עמך כלומר שאהיה כמו אתה כמו שאתה תתענג מהברכה כן אני אקבל תענוג ונחת רוח ויגיע לך עוד ברכה מזה. והב', הוא להיפוך ח"ו כשהאדם מצטער אז שכינה מה אומרת קלני מראשי וכו' כמאמר חז"ל (סנהדרין מ"ו.). ובכל צרתם לו צר, כי צער האב גדול בחולשת בנו מצער הבן. וגם זה הוא טובה לאדם שכאשר האדם חוזר בתשובה והקב"ה מושיעו מצרתו אז מקבל שכר גם כן על ישועת ה' במה שיצא מצרתו כביכול ברוך הוא. וזה אומרם ז"ל (ברכות ח.) מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם והבן. וגם זה הוא ואהיה עמך כאמור שאהיה כמו אתה ממש להיות בצרתם לו צר כביכול, ואמנם יעקב אבינו הבין כי ודאי הבטחת ואהיה עמך שאמר לו הוא על הטובה כי למה לי לבשרו בעודו בבית לבן בצרה שיהיה עמו עוד בצרה בבית אבותיו וכמו שאמר משה רבינו ע"ה דיה לצרה בשעתה ולזה אמר הלא אמרת לי ואיטיבה עמך כלומר שעמך גם לי יטיב כי אתה תהיה בטובה וממילא גם אני אקבל טובה ותענוג מזה ובזאת אני באתי להפיל תחנתי לפניך.

פסקה יא

קטנתי מכל החסדים ומכל האמת וגו'. להבין מהו החסד ומהו האמת. נראה על דרך אומרם ז"ל (ראש השנה י"ז:) כתיב (תהלים ס"ב, י"ג) ולך ה' החסד וכתיב (שם) כי אתה תשלם לאיש כמעשהו בתחילה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולבסוף ולך ה' החסד, ולהבין מאי שנא בתחילה שאין עושין עמו חסד ולבסוף מתנהג בחסד. נראה כי בתחילה אם אין האדם ראוי לשום ברכה אז קשה להתחיל לו בברכה כי מדת הדין מעכבת אבל אם בתחילה האדם ראוי לאיזה ברכה שיהיה ואז המקטרג מסתלק קצת מן האדם כי הוא ראוי לאיזה ברכה ואז הקב"ה משפיע לו בטובו יותר מן הראוי, לצד הסתלקות המקטרג מעליו. ואפילו בלא זה ממילא הוא כאשר יתחיל להריק הברכה ממילא יריק עוד ועוד ברוב חסדו וטובו מה שאין כן בתחילה שכל התחלות קשות. ועוד כי מיד שהאדם הזה מקבל קצת ברכה אז הקב"ה כביכול מתענג מזה מאוד ומשפיע לו עוד יותר בעד זה גופא שגרם תענוג הקב"ה אף שלא יגיע לו זה לפי עבודתו מכל מקום משפיע לו הקב"ה

בטובו בעד מה שמקבל נחת רוח מאתו, מה שאין כן בתחילה והבן. ועבור זה אמרו חז"ל (מגילה י"ג:) כשפוסקין לאדם גדולה פוסקין לו ולבניו עד סוף כל הדורות ופשיטא ודאי דאירי אפילו אם אינו ראוי לזה מצד מעשיו שיפסקו לו זאת לבניו אחריו דאם הוא ראוי לזה בעצמו מאי אתא לאשמעינן בזה אלא ודאי אף אם מצד מעשיו אינו ראוי לזה מכל מקום כיון שגרם בעבודתו כל כך להיטיב עמו להיות מושל בקרב ישראל ממילא גורם עוד בזה חסדו וטובו של הקב"ה להיות פוסקין זאת לזרעו אחריו עד עולם. והוא אומרם ז"ל בגמרא (ראש השנה י"ז:) אילפא רמי כתיב ורב חסד וכתיב ואמת בתחילה ואמת ולבסוף ורב חסד כי תחילת השכר צריך להיות באמת לערך המגיע לו ואחר כך עושין עמו עוד חסד וחסד.

ולזה אמר יעקב אבינו ע"ה קטנתי מכל החסדים ומכל האמת כלומר שאפילו מכל החסדים הבאים מכל האמת גם מזה קטנתי כי כבר כמה וכמה עשית עמדי שהרי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות פירוש נסים על נסים כי בתחילה נתתי מקלי בירדן ונבקע הירדן כמאמר חז"ל (לשון רש"י כאן ממדרש אגדה), וזה אפשר אמת היה לפי מעשי לצד שהלכתי אז לדבר מצוה נשואי אשה ולשמוע דבר אבי ואמי, וכמאמר חז"ל (חולין ז'.) ברבי פנחס בן יאיר שאמר פלוג נמי להאי דבמצוה קא עסיק וכו', ובזה ודאי שלמת את מעשי.

ועתה הייתי לשני מחנות ולכאורה לפי דברי חז"ל הנזכר שהיה מספר מעשה נסים שנתן מקלו בירדן ונבקע היה לו לומר וגם הייתי לשני מחנות לספר נס אחר נס ומהו עתה.

ולדברינו יובן שאמר כי אחר שילום האמת לפי מעשי הופיע הקב"ה עוד ברוב טובו וחסדו עלי עד אשר עתה הייתי לשני מחנות עבור החסד הבאה אחרי האמת והן עתה מה יש לי עוד צדקה ולזעוק אל המלך הלא כבר קבלתי כל החסדים פירוש אף זה שהוא כולו חסדים ואין בו צד זכותי כלל רק שבאה מכל האמת כולו שהיה לי גם זה קבלתי ומכל שכן מכל האמת לבד שאם ירצה הקב"ה להתנהג עמי בדרך האמת ודאי שאין בי כח לעמוד, ועל כן אין לי לבקש כי אם במה שאתה אמרתי לי שוב אל הארץ וגו' ואטיבה עמך ודברך אמת וקיים לעד ובזה תושיע לי ולא בדבר אחר. עוד יאמר,

קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית וגו' כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות. שעתה נתקטן אני בעיני ובשכלי עד מאוד במה שאני ירא מעשו והרי עד עתה היתה בטחוני גדול וחזק מאוד בחסדיך אשר תעשה עמדי כי הלא במקלי עברתי את הירדן הזה פירוש שהלכתי במקלי בתוך מי הירדן בבטחוני בך שבודאי תעזור לי ועל ידי אמיתיות הבטחון הזה היית עוזר לי ונבקע הירדן מלפני, כמו בקריעת ים

סוף שעד שלא קפץ נחשון בן עמינדב עד צוארו במים לא היה נקרע המים וכיון ששם בטחונו בה' שיעבור הנהר ובא במים עד נפש נקרע הים לפניו (סוטה ל"ז.), וזה שאמרו חז"ל (לשון רש"י כאן ממדרש אגדה) נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן ולכאורה למה לא נבקע בלא נתינת המקל בו הכי במקל בקעהו, ואכן כי נתן מקלו להלוך בו וכיון שהתחיל ללך בבטחון הגדול הזה על ידי זה נבקע הירדן לפניו, הרי עד כמה גדלה בטחוני אז והן עתה הייתי לשני מחנות מחמת היראה ופחד אולי אוכל להציל מחנה האחת וראה עד כמה נתקטנתי ונפלתי בשכלי עד מאוד, ועל כן את שפלותי וחרפתי ראה ובחסדך הגדול תושיע ידך לי והצילני נא מיד אחי מיד עשו אף שלא גדלה וחזקה בטחוני כל כך, ליראתי מפני החטא, יגולו רחמיך על מדותיך להושיעני בחסד חנם.

פסקה יב

הצילני נא מיד אחי וגו'. האי נא לכאורה מיותר. ונראה שלחלק בא, לומר כי שתים ביקש. אחד הצילני נא שלא יהרוג הוא את אחרים שאין זה תפארת ליעקב להיות בא בדמים והושיעה ידו לו. והשנית שיצילו מיד אחיו שלא ייהרג מאתו. ואפשר עוד לומר כי רמז זה באומרו הצילני וגו' מיד אחי כלומר שאתה תהיה המציל ולא אני אציל את עצמי על ידי הריגת אחי אלא אתה תציל אותי מיד אחי פירוש בעוד אחי קיים תצילני שלא על ידי מיתת אחי.

גם יאמר מיד אחי מיד עשו. כי נודע אשר שנו רבותינו (בבא מציעא כ"ד.) המציל מפי ארי וגו' הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתיאשין מהם מה שאין כן למבריח ארי מנכסי חבירו דפטור בעל הנכסים אף מלשלם לו שכר טרחתו מכל שכן הנכסים גופא שהם שלו. והחילוק הוא דזה שהוא כבר בפי ארי כבר הוא נאבד ממש והמציל אותן הוא זוכה מן ההפקר מה שאין כן למבריח ארי שעדיין לא שלט בהן המזיק ולא באו עדיין לכלל נאבדים. ואמנם אלהינו יתברך שמו לעד ולנצח נצחים הוא המציל את צדיקיו מבין שיני אריות ממש אף שכבר הם בפי ארי, הקב"ה מצילם מידם כמאמר אדונינו דוד המלך ע"ה (תהלים ג', ח') כי הכית את כל אויבי לחי שני רשעים שברת וגו'. כי הוא יתברך מצילם מבין שיניהם ממש והוא שובר שיניהם ומציל את ידידיו. ואפשר על כן אנו אומרים (בפיוט לראש השנה לאל עורך דין) לקונה עבדיו בדין כי הוא יתברך מוציאנו מבין שיני כפירים ואנו שלו ממש, כדין מציל מפי ארי. ונפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר וגו' (תהלים קכ"ד, ז'). כי כשאנו עדיין מבחוץ רק שהם עומדים עלינו לכלותינו אין צריך אז לשברם ולהשמדם עדי עד רק להבריחם מאתנו, אבל אם כבר אנו בידיהם ובפיהם ממש אז הקב"ה כביכול צריך לשבר הפח בכדי למלט עמו בית ישראל

מהם ומהמונם. ולזה אמר הכתוב (שם צ"ז, י"א) מיד רשעים יצילם. כלומר גם כשהם כבר ביד הרשעים הקב"ה מצילם על ידי שבירת שיני רשעים וכדומה.

וזה התפלל יעקב הצילני נא מיד אחי וגו' כלומר כשכבר אהיה בידו ויוצרך לשבר הפח בכדי להציל אותי, נא אתה תציל אותי בזה ולא תהיה ידי בו שאני אהרוג אותו. ולזה סיים כי ירא אנכי אותו פירוש אני בעצמי ירא אנכי שלא יהרוג אותי, וגם אותו אני ירא שלא אהרוג כי לא זו תפארת יעקב לשפוך דם ארצה בפרט דם אחיו ובפרט כאשר כתבנו למעלה שעשו היה מוכן לבוא ברמאות כאח ולהרוג אותו בלט, ואם הוא יהרוג אותו ח"ו יתחלל שם שמים כי אין הכל יודעין מה בקרב לב איש כנאמר למעלה.

ועוד יאמר כי ירא אנכי אותו. על דרך תפילת משה שאמר (במדבר י"ד, י"ג-ט"ז) ושמעו מצרים כי העלית בכוחך וגו' ואמרו מבלתי יכולת וגו'. כי לאשר כבר ראו כל האומות הנסים והנפלאות שעשית עמהם וידעו כי ידך זאת אתה ה' עשית את כל אלה ואתה מתהלך עמם ושמך נקרא עליהם, ועתה בראותם כליון שלהם יאמרו ח"ו כי כבר תשש כוחו וכו'. וכן אמר יעקב בנפשו הלא כבר נשמע למרחוק נסים שעשית לי כי במקלי עברתי וגו' והייתי לשני מחנות והצלתני עד הנה מעשו ומלבן וידעו האומות כי שמך נקרא עלי. אם עתה ח"ו לא תעזור ח"ו יתחלל שמך לומר כי ח"ו אין בך כח להציל. ולזה כאשר התחיל לומר הכל במלת נסתר אלהי אבי אברהם וגו' ה' האומר אלי וגו' והן עתה אם לא יצילני מיד אחי ירא אנכי אותו פירוש ירא אנכי את ה' שלא יתחלל שמו ח"ו על ידי.

פן יבוא והכני אם על בנים. לא אמר אם על בן או אמהות על בנים רמז ללאה שהיו עיניה רכות שבכתה תמיד שלא תעלה בגורלו של עשו (בבא בתרא קכ"ג.), ובודאי בלבו עליה על זה, וימסור נפשו להכותה דייקא ולא אחרת. גם יאמר אם על בנים לומר כי איני ירא כי אם מאם אחת משתי האמהות והיא לאה כנזכר אבל רחל כבר יש לה שטנו של עשו והוא יוסף, כי בית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה א', י"ח). ועל כן נגש יוסף ורחל וישתחוו יוסף קודם לרחל כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ח, ט') כי הוא אינו ירא מעשו שהוא שטנו ומגין ממילא על אמו. גם יאמר אם על בנים אם שהיא עתה חופפת על בנים רבים והיא לאה מה שאין כן רחל לא היה לה אז כי אם בן אחד יוסף לבד, ובנימין עדיין לא נולד.

פסקה יג

ואתה אמרת היטב איטיב וגו' ושמתי את זרעך וגו'. לכאורה יקשה ממה נפשך אם היה נכון לבו בטוח בדבר ה' במה שאמר לו היטב איטיב עמך ולא היה ירא שמא יגרום החטא

אם כן מה היה ירא פן יבוא והכני וגו' ואם היה ירא שמא יגרום החטא אם כן מה מועיל זה שאמר לו היטב איטיב עמך. ואכן הכל סובב הולך למה שכתבתי למעלה כי עיקר יראת יעקב היה שלא יתחלל שם שמים על ידו במה שכולם ידעו כי ה' אלהיו מתקיים על ידו ועשה לו נסים עד הנה. ולזה אמר ואתה אמרת והבטחת לי והנה אני יודע שקטנתי מכל החסדים ושמא יגרום החטא ח"ו לבטל ההבטחה אבל כל העולם אינם יודעים זאת ומחזיקים אותי למתהלך לפני ה' ויודעין מהבטחתך, ועתה כראותם ח"ו אבדן מולדתי יתחלל שמך לומר ח"ו דברים אשר לא כן. ועוד הנה נודע מאמר חז"ל (ברכות ז'.) כל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה אף על תנאי אינו חוזר. אשר על כן יעקב אבינו ודאי לא היה ירא מעצמו או על כליון זרעו בשום פנים, רק יראתו היה שלא יכה אם אחת על בנים כלומר עם בניה, והבטחת הקב"ה יתקיים בהנשארים שהם יפרו וירבו כחול הים. ועל כן אמר הנה שתי הבטחות הבטחתני אחת על עצמי ואחת על זרעי ואמרת ושמתי את זרעך וגו' וסתם זרעך משמע כל הזרע אשר יצא ממני יפריון וירביון כחול הים כי לא אמרת לי כמו לאברהם (בראשית כ"א, י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע, ביצחק ולא כל יצחק כמאמר חז"ל (נדרים ל"א), כי אם סתם זרעך כל זרעי ועל כן חלילה לו לנגוע בקצהו, ולא יגרום קטנות זכויותו לקלקל משמעות הבטחה זו.

פסקה יד

וילן שם בלילה ההוא. מה שהוצרך הכתוב להודיענו זאת שלן שם באותו הלילה להגיד כי האבות נהגו בתפילתן כמו בקרבן ממש כי תפילות נגד אבות תיקנו ונגד הקרבנות (ברכות כ"ו:) ועל כן עשאו בתפילה כמו בקרבן ממש שהיה טעון לינה כידוע (ספרי ראה ט"ז, ז) וכן בתפילתם. ועל כן יעקב שהתפלל לאלהיו כל התפילה האמורה למעלה בענין, לן שם בלילה ההוא. ואל זה רומז הכתוב בתפילת יעקב בצאתו מבאר שבע שנאמר שם ויפגע במקום וילן שם וגו' פירוש מאחר שפגע במקום ההוא והוא התפילה שהתפלל שם כמו שאמרו חז"ל (ברכות כ"ו:) אין פגיעה אלא תפילה, על כן וילן שם להשוות תפילתו לקרבנות אשי ה'.

ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו. כבר הארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (חלק ב' פרק ג') בכמה פירושים נאים על פסוק הזה ונציג קצת כאן בקיצור מופלג. כי הנה יעקב אבינו במה שעשה עם לבן בהצגת המקלות בשקתות המים לעת יחם הצאן אף שעשה כל אלה בדין היושר והצדק ולא עולתה בו בכל אלה, כי עביד אינש דינא לנפשיה כמבואר בחושן משפט (סימן ד') וקיים בו עם עקש תתפתל מכל מקום לגודל הפלגת מעלות הנכבדות ליעקב אבינו בחיר האבות לא היה רצונו ליהנות מהם עבור שהושע

ידו לו, ועל כל פנים עשה איזה דבר בידו לישועתו ולא ראוי זאת לכבודו ליהנות מזה. וכאשר אמרה אביגיל לדוד המלך (שמואל-א כ"ה, כ"ו) בעת הלכו להרוג לנבל אישה אף שהיה הורגו בדין ובמשפט הצדק, אמרה אליו (שם) אשר מנעך ה' מבא בדמים והושע ידך לך. כי הצדיקים הנה ה' יריב ריבם ולא הם בעצמם. ועל כן לפי שעשה מעשה בעצמו לא רצה בהנאתם ושלחם מנחה לעשו וזה אומרו ויקח מן הבא בידו כלומר מחמת שבאו בידו בכח ידו בעשייתו על כן שלחם מנחה לעשו אחיו.

או יאמר בדרך זה כי הנה ודאי בהמות יעקב לא רצו ללכת למנחה לעשו וכל אחת תאמר ולמה אני נבחרתי להיות נשלח ממחנה צדיקו של עולם לעשו הרשע וכמו שמצינו באליהו בהר הכרמל שלא רצה הפר השני להיות נקרב לעבודת אלילים עד שלחש לו אליהו באזנו שכשם שיתקדש שם שמים על ידי הפר הנבחר לשמים כן יתקדש על ידך כמאמרם (ילקוט נ"ך רמז רי"ד), ואף על פי כן לא רצה ללכת עד לקחו אליהו בידו ומסרו לנביאי הבעל, וכן כאן הוצרך יעקב ליקחם בידו ולמסרם למנחה לעשו וזה אומרו מן הבא בידו כלומר שלקחם בידו ומסרם למוליכי המנחה.

או כך יאמר לפי שלא ידע יעקב את מי ממקנה בהמותיו יקח בשביל המנחה ועל כן ניסה שכל מי שבא לידו ממילא הבין שזה הוא שראוי למנחת עשו וזה אומרו ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו שכל מי שבא בידו בלקיחה הראשונה זה מסר למנחת עשו.

או אפשר שלקח אלו הבאים לידו מאליהם וכמו שהיה בתיבת נח שבאו מאליהם אל התיבה וכל הבא בידו מאיליו הבין שזה שייך לחלק עשו. ולזה מונה והולך כל הנשלח אליו עזים מאתים וגו' להגיד כי זה חידוש יותר מפר שהיה בימי אליהו שלא היה רק פר אחד אשר לא חפץ לילך שיוקרב לעבודה זרה וכאן היה כאלה רבות ולא נשלחו שיקרבו לעבודה זרה כי אם תחת רשות עשו אף על פי כן לא רצו להמסר מעצמן עד שמסרם יעקב בידו.

או שהיה הכל בהשגחה מאת בורא ברוך הוא כל מי שיפול בגורל עשו כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ואפילו בהמתן, אם לא שראוין לכך מנפשות הטמאות הדביקים בהם ביותר עד שהגונים לחלק עשו הרשע ועיין עוד שם בחיבורנו כי הארכנו שם.

ועוד יאמר מן הבא בידו וגו'. כי נודע אשר כל עבודת יעקב שהיה בצאן, והקב"ה הציל ממקנה לבן ונתן לו כמו שכתוב (לעיל ל"א, ט') ויצל אלהים ממקנה אביכם ויתן לי. הכל בכדי לברר ניצוצי הקדושה מן הקליפה. ועל כן נאמר (לעיל ל', מ"ב) והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב. כי יש מיני ניצוצות הקדושה הדבקים בקליפה שאינם יוצאים משם לעולם עד עת קץ שיעביר ה' רוח הטומאה מן הארץ והאלילים כליל יחלוף וממילא יצאו

הניצוצי הקדושה מהם לפי שלא ישאר שום קליפה סביבם אבל כל עוד שלא יבוטל הקליפה לא יוכלו לצאת הניצוצות ממאסרם לשוב אל חיק אביהם. ויש מיני ניצוצים הקדושים שבתוך הקליפה שאנו מבררין אותן בכל יום ויום על ידי תפילות ומצוות ומעשים טובים. ואלה הניצוצות הם אשר נקראו הקשורים כי עודם קשורים ומצומדים בחבל העליון עד מקום שורשם שנחצבים משם, ובקל יוכל האדם להוציאם על ידי שורשם. מה שאין כן הם שלא יקראו קשורים לפי שאינן יכולין לצאת עד עת קץ ונראים כנפסקים וניתקים ח"ו משורשם, אף שבאמת גם המה קשורים הם בשורש חבל יעקב אך לפי ראות עין הרואה נראים כנפסקים ח"ו נצמדים בקליפה ועל כן נקראים עטופים שנעטפים ונלבשים בתוך הקליפה. ולזה אחר עבודת יעקב שכל עבודתו היה לברר אותן שיש להם עדיין חלק בקדושה וקשורים בשורשם נאמר והיה העטופים ללבן כי אלה הצאן שלא יכלו להתברר לפי שהקדושה נעטף ונתלבש בהן בדיבוק רב זה נשאר ללבן, והקשורים אלה שהיו קשורים ומצומדים בשורשם נתעלו לחלק יעקב להיות תחת רשות הקדושה לצאת מבית לבן הרשע אל שורש יעקב בחיר שבאבות. ונמצא לפי זה ודאי צריך להבין איך יוציא יעקב אלה הצאן המקושרות קשורים לחלק יעקב, לשלחם לעשו הרשע שורש הרע והטומאה מדור הקליפות.

ואמנם הכל היה בסוד שעיר המשתלח אשר נשלח לעזאזל מקום מדור הקליפות והכל על פי הדיבור בכדי להפריד ולהבדיל כל מיני הרע והסטרא אחרא מן הקדושה ועל כן לקח יעקב כאן חמשה מיני בהמות נגד ה' עולמות הידועים ליודעים, ונגד נשמת כל חי הנחלק לה' חלקים נפש רוח נשמה חיה יחידה (בראשית רבה י"ד, ט'), בכדי להפריד הקליפה מכל החמשה עולמות (אף שמבריאה ולמעלה נאמר (תהלים ה', ה') לא יגורך רע מכל מקום נודע שכל עולם ועולם כלול מכל החמשה כמו שמובא בכוונת הווידוי במה שאומרים אם חטאתי וגו' ופגמתי באות יו"ד של שמך הוי"ה עיין שם) ומכל החמשה חלקי הנשמה שיהנה מבשר אלו המינים ולהפרד מהקדושה מכל וכל. ועל כן צוה לשלוחיו וריוח תשימו בין עדר ובין עדר כדי שיהיה ניכר חלק כל מין ומין לבד שישים אותו רשע עיניו. בכל חלקי המינים ויובדל מחמשה חלקי קדושה. והכל עלה בהשכל יעקב מיד ה' עליו כעין שילוח לעזאזל. ועל כן גם בעזאזל נאמר למסרו ביד איש עתי וכו', כי ודאי שה הנבחר לשם עזאזל לא היה רוצה לילך מעצמו לשם, כמו הפר שבימי אליהו. ועל כן הוצרך הכהן למסרו בידו בכח וללחוש לו כי גם על ידו יתקדש שם שמים בהבדל הסטרא אחרא מן הקדושה. וגם זה היה מוכרח להיות על פי הגורל שנתן הכהן שני גורלות גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל כי הכל בהשגחה מאתו הוא מי הוא אשר

יפול לחלק ה' ומי לשלח אותו לעזאזל המדברה. וכל זה נבחן בחיות הרוחניות שבו אם ראוי לחלק זה או לזה. ועל כן הנראה אשר גם בשילוח יעקב לעשו כל המחנה הזה בתורת שילוח לעזאזל שהיה מגריל על הבהמות ועל מי שעלה בידו מנחה לעשו היה משלח אותו לעשו כי לא ידחה בהמה מבהמותיו כי אם על ידי הגורל שהוא על פי ה' ובמסירה בעל כורחה. וזה מאמר הכתוב ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו שלקח אותן הבהמות אשר בא בידו הגורל מנחה לעשו את אלו שלח אליו, ובזה היה יודע את מי לשלוח. ועל כן אמר הכתוב,

פסקה יז

ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו. שבעל כורחם נתן ביד עבדיו כל עדר ועדר כי לא היו רוצים לילך, ואכן הוא מסרם בעל כורחם לפי שכבר ידע מפי ה' כל הראוין למנחת עשו כאמור. והנה בזה אשר שלח העזים קודם להרחלים כבר הארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (שם) להבין בזה מאמר הגמרא (שבת ע"ז:) מפני מה עיזי מסגי ברישא והדר אימרי וכו' עד כברייתו של עולם ברישא חשוכא והדר נהורא ולא נכפיל הדברים עיין עליהם בחיבורנו שם.

פסקה יח

ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך. פרט שלושה השאלות שישאלנו עשו כי הנה בדרך טבע העולם אינו מחויב להיות שואל תיכף בפגעו את הראשון מי אתה וכי ילך וישאל לכל הפוגעים בו. רק כאשר יראה עדר השני והשלישי אז מחויב לשאול כי הוא מילתא דתמוה להוליך עדר אחר עדר ובהמות רבות כאלה, אבל לא בפגעו את הראשון. ואך אם ישים דעתו ולבו לסדר הבהמות ההולכין אשר הכל הוצג בחכמה לפי העונה האמורה בתורה בשיעור הזכרים לפי הנקבות (בראשית רבה ע"ו, ז'), אז ישאל על אחת משלושה אלה. או של מי הם הבהמות האלו אשר כיוון לקנותם בסדר הזה ונראה מזה חכמתו כי איש חכם הוא וכשר לשים לב לסדר הזכרים לפי הנקבות כמצות עונה, או שאחד שולח לחבירו דורון חשוב ומכוון שיהיה על סדר הנאות, או ששולח למכרם בשוק וסובר אולי יזדמן קונה שידקדק על זה, וסדרם על סדר הנכון. ולזה צוה יעקב את הראשון ואמר לו כי יפגשך עשו אחי ושאלך וכו' פירוש אם ישאלך על הדבר הזה תען לו, אבל אינו סתם בטבע לשאול רק כשישים דעתו על סדרן הנאות אז ישאלך על אחת משלושה אלה. או למי אתה, מי בעל הבית שלך שמדקדק בזה לסדרן בסדר נפלא כזה, או ואנה תלך למכרן בשוק וצריך דקדוק אולי יזדמן קונה שמדקדק, או ולמי אלה לפניך למי המחנה זאת שלוחה לדורן ומתנה. ועל זה אף אתה אמור לו,

פסקה יט

ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו וגו'. כי המה של יעקב ונאות זה לפי כבודו שידקדק בכך ויסדרן לפי רוב חכמתו, ועוד כי היא מנחה שלוחה לאדוני לעשו ולפי ערך מעלת גדולתו צריך השולח המנחה אליו לדקדק הרבה במתנה השלוחה לו.

פסקה כה

ויאבק איש עמו. להבין מפני מה במקום אחר קראהו מלאך כנאמר (הושע י"ב, ה') וישר אל מלאך ויוכל וגו' וכאן קראהו איש, ונראה על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה נ', ב') על פסוק (בראשית י"ט, א') ויבואו המלאכים סדומה הכא את אומר מלאכים ולהלן אנשים אצל אברהם שכוחו גדול קראם אנשים אצל לוט שהיה כוחו רע קראם מלאכים וכו'. ולזה אמר כאן ויאבק איש עמו פירוש מי שאינו נקרא איש כי אם עמו לפי גדולתו בחיר האבות נקרא איש אבל באמת מלאך הוא שר השמים שנקרא לפעמים אלהים כמאמר הכתוב אחר כך (ל"ב, כ"ט) כי שרית עם אלהים וגו' כי הוא שר של עשו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ז, ג').

גם יאמר ויאבק איש עמו. על דרך המבואר בזוה"ק (פרשה זו קס"ה:) בדבר השני מלאכים המלוין לאדם תמיד בסוד הכתוב כי מלאכיו יצוה לך האחד הוא היצר טוב והב' הוא היצר הרע והוא השטן הס"מ שרו של עשו כידוע, והנה יעקב אבינו ודאי קיים בנפשו ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ד, א') זה היצר הרע. ומלאך רע בעל כורחו יענה אמן, וגם הוא היה בעזרתו לשמרו מכל רע ונתקיים בו ממש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' שני המלאכים מצווין עליו לשמרו. ואך עתה באתערותא דלתתא כאשר עלה בלב עשו ללחום עם יעקב נתגבר כח השר שלו והתחיל גם הוא ללחום עמו והכל היה סיבה מאת ה' בכדי שיוכרח אחר כך להודות לו על הברכות וגם להסיר פחד דאגת יעקב מעשו כשיראה שכבר גבר השר שלו למעלה וזהו שאמר הכתוב ויאבק איש עמו כלומר זה האיש שהיה עד עתה עמו לסייעו ולשמרו מכל צד ועתה נהפך לאויב לו ללחום עמו.

עוד יאמר איש עמו. על דרך אומרם ז"ל (סוכה נ"ב:) ביצר הרע תחילה קראו הולך ואחר כך אורח ואחר כך איש והנה אצל יעקב אבינו בחיר האבות ודאי שלא היה אצלו אף בבחינת הולך, ובביאור אמרו חז"ל (בבא בתרא י"ז.) ג' לא שלט בהם יצר הרע. ואדרבה יעקב אבינו ודאי עבד את ה' בכל כוחות היצר הרע כמאמרם ז"ל (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני לבבך ביצר טוב וביצר רע כאשר הארכנו בבחינה זו במקום אחר, והיפך היצר הרע לטוב ממש. אך חז"ל אמרו (סוכה נ"ב.) צדיקים נדמה להם כהר גבוה והללו בוכים וכו'

ואף שכבר כבשוהו תחת ידם מכל מקום אפשר לו להדמות להם כהר גבוה. וגם כאן ביעקב אף שלא שלט בו כלל היצר הרע מכל מקום כאן שהוצרך להגלות אליו במלחמה, התגלה אליו בבחינת הגדולה שבו והוא הנקרא איש וכמו שהוא נדמה לצדיקים כהר גבוה כי מלאך ה' צבאות הוא. ולזה אמר ויאבק איש עמו פירוש מה שעד עתה היה עמו ממש לסייעו לעבודה עתה עמד כנגדו בבחינת איש.

ואפשר על זה רמזו רבותינו ז"ל (אבות ב', ה') ואל תאמין בעצמך עד יום מותך וכו' כי הגם שאדם על הארץ יסבור כיון שכבר התגבר על היצר הרע אחת ושתים עד מאה פעמים שוב אינו צריך כל כך לשמירה בעדו לא כן אחי כי אפילו אלף פעמים אם אתה תתגבר עליו, אם פעם אחת לא תתן עיניך ולבך עליו להזהר ממנו פתאום תפול ברשתו כי הלא עיניו יראו, ויביט אל האדם תמיד, אם רואה שהאדם מתגבר כארי ורואה ומאזין ומביט לבל יפול ברשת היצר הרע אז הוא לא יסיתו כל כך ולא ירצה להתגבר עליו כל כך כי יודע שהממשלה ביד האדם. אבל אם פעם אחת יראה שנשכח מעיני האדם רוב זריזותו והתעצמותו נגדו, מיד הוא מתגבר ומסיתו בכל כוחו לתפסו ברשתו. לכן הזהר והזהר ממנו, וה' לא יעזבנו בידו.

פסקה כו

ויגע בכף יריכו. מה שדוקא בכף יריכו נגע לפי שנודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בכוונת רחיצת החמין בערב שבת קודש) אשר הקדושה רגליה יורדת מות להאי קליפה דאקרי קליפת נוגה וכו' עיין שם על כן יש שליטה לחיצונים ברגלין דקדושה לכך נגעו בכף יריכו והבן.

פסקה כז

ויאמר שלחני כי עלה השחר וגו'. נראה ברמז הכתוב הזה כי נודע וכבר כתבנו קצת למעלה כי בצדיקים ההולכים לפני ה' מלאך רע בעל כורחו יענה אמן וברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו זה היצר הרע שמסייעו לעבודת בוראו כמאמר חז"ל (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך יצר טוב ויצר הרע. ועיקר הסיוע הוא כי הנה מדות הרעות שיש בלב האדם כמו אש החימה והקנאה והתאוה והזירוז לעסקי העולם כולם כוחות היצר הרע הם ותאוותיו, וכשהאדם נותן לב בכל אלה איך הוא מתאוה וחושק לתאוות עולם הזה והקנאה שמקנא לחבירו במה יש לו יותר ממנו ואש הזירוז לחמדת עולם הזה להיות יום ולילה לא ינוח ולא ישקוט לחשוב מחשבות ולדבר בדברים שבלב ובעל פה ולעשות עשיות שונות בכל יום תמיד בכדי להגיע אל טרפו לחם חוקו ומלבושי כבוד ומזון אשה ובנים וכדומה. ומתיישב בשכלו למה יגרע כל כך הנשמה הטהורה שהיא עתידה ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, מגוף העכור הנבזה שהיום כאן ומחר בקבר לעסוק יומם ולילה בכל לבבו ונפשו ומאודו על עסקי גופו,

ועסקי נשמתו אינו עולה כלל על זכרונו. ואף בשעה שהוא עוסק קצת בצרכי נשמתו כמו בעת התפילה ותפילין וכדומה מחשבתו קשורה וצמודה וטרודה בעסקי גופו בהבלי עולם. וכשהוא משים זאת על לבו ומתחרט על העבר ומתחיל ללקט נתיב לאלהים אז לוקח כל בחינת יצר הרע שהוא המדות הרעות הנזכרים, לעבודת האל יתעלה להיות מתאוה וחומד וחושק לעבודתו ולהדבק בו ולעשות נחת רוח לפניו. ומתקנא מאוד באדם גדול לעשות כמעשהו ומבעיר אש להבה שבקרבו להיות בוער כרשפי אש לרדוף תמיד בגודל זירוז אש התבערה לעשות רצונו יתברך, ולא יעצרנו גשם ושלג ולא יעכבנו דבר ולא יערב לו שום תאוה מתאוות עולם הזה אפילו בעת עוסקו בה, מפני התלהבותו מאוד לדביקות ה' ולעשות נחת רוח לפניו. וכל אלה חלקי היצר הרע הם רק שהוא מוכרח להעשות שותף לעבודתו לתת מחלקו לנחת רוח בוראנו יתברך שמו. (ועיין ברעיא מהימנא בא (דף מ"ב) בפסוק ופטר חמור תפדה בשה וגו' שביאר שם בכזה עיין שם).

והנה עליית השחר כבר כתבנו למעלה שמורה על התגברות כח האדם על כוחות הרעים ונאמר עליו אז (בראשית א', כ"ו) וירדו בדגת הים ובעוף השמים. ועל כן אמר שרו של עשו הוא הס"מ הוא היצר הרע שלחני כי עלה השחר כלומר בעת עליות השחר שהוא התגברות האדם, שלחני מאתך שעל כל פנים לא אעזור לך בחלקי להיות שותף לעבודתך בעל כורחי. ועל זה השיבו יעקב ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני פירוש לא אעשה כמו שאתה רוצה כי אם ברכתני כלומר שאקבל גם מאתך ברכה על ידי העבודה לה' בחלקך כי על ידי העבודה הזו הקב"ה וברוך שמו מוריק ברכה ושפע לראש צדיק בכפלי כפליים, כי בזה מהפכין מדת הדין לרחמים אחרי שנוטלין כוחות היצר הרע הנמשכים משורש הדינים לעבוד עמהם עבודת ה' בזה נתהפך הדין לרחמים ומשמאל ומימין על ישראל שלום, ואז שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעיה נ"ז, י"ט) ואמרו חז"ל (ברכות ל"ד:) לרחוק ברישא והדר לקרוב כלומר לזה שנוטל דברים הרחוקים מאתו יתברך והוא כוחות הדינים ויצר הרע ומקרבן לה' לזה אומרים תחילה שלום כי לו הוא שלום משמאל ומימין ועליו אמר הכתוב (ירמיה ט"ו, י"ט) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. כי זה הוא ממש יקר מזולל, מרע טוב, מטמא טהור, ואז כפי תהיה. ואמרו חז"ל בזה (בבא מציעא פ"ה.) הקב"ה גוזר גזירה והוא מבטלה והוא משום שבו כח להפך מדת הדין לרחמים ובו מתקיים (בראשית כ"ז, ל"ו) את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי, כי שורש הדינים נקראים בכור כנודע מדברי הרב זללה"ה בליקוטי תורה, כי על כן קין ועשו היו בכורים שהם שורש הדינים והוא לוקח הבכורה הלזו ומהפכה לטוב אז על ידי זה נתהפך לו הבכורה לברכה ואת ברכתי לקח כי הוא הברכה האמיתית כשבאה משורש

הדין כאשר הארכנו בזה במקום אחר. וזה שאמר לו לא אשלחך לדון אותך בשילוחין לבד מאתי כי אם ברכתני שעוד אקבל הברכה הגדולה הנפלאה על ידי זה. ועל כן לא אמר לו כי אם תברכני כי עיקר כוונתו היה שיתברך על ידו ממקור הברכות מאת שמו יתברך ולא שהוא יברך אותו דוקא, ועל כן אמר לו כי שרית עם אלהים וגו' כלומר שזכית שאלהים בחינת הדין הוא עמך להיטיב לך כחפצך והוא הברכה הנפלאה תכלית וקץ כל הברכות כנודע.

גם יאמר כי אם ברכתני. על דרך מאמר חז"ל (דברים רבה א', ד') אצל ברכת בלעם ראוין היו הברכות להאמר על ידי משה רק שלא יאמרו אוהבן ברכן וכו' כי הברכה האמורה לאדם מפי שונאו הוא יותר ניכר לעין ומתפרסם במה שגם אויביו משלים אתו על כן רצה יעקב שמלאך רע גם כן יברך אותו בעל כורחו ואז משמאל ומימין על ישראל שלום.

פסקה כח

ויאמר אליו מה שמך וגו'. להבין למה זה שאל על שם יעקב, ועוד הלא מלאך היה ומן הסתם ידע כי שמו יעקב כי הלא דיוקנו חקוקה בכסא כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ח, י"ב) ונראה כי הנה שם יעקב גופא מורה על ברכותיו כמאמר עשו (בראשית כ"ז, ל"ו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וגו' את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי וגו'. ועל כן כאשר אמר לו יעקב שיברך אותו אמר לו מה שמך כלומר הנה שמך מורה על ברכותיך ומה אתה צריך עוד, לזה השיבו ויאמר יעקב פירוש אמת שיש לי ברכה גם בשמי אבל שמי יעקב המורה על עקב והסוף שלא אקח גדולה כי אם סוף הימים, ויעקב רצה ליטול תיכף גם כן קצת את הנצרך על כל פנים בהכרח לעבודתו יתברך שמו וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, י"ג) בפסוק (בראשית כ"ה, ל"א) מכרה כיום וגו' אמר לו זבין לי חד יומא מן דידך וכו' וכן רצה מן השר שיתן לו תיכף. ועל כן,

פסקה כט

ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך. המורה רק על עקב וסוף כי אם ישראל שהוא לי ראש שיתחיל הצלחתו בראש גם כן. ולא שתעקר שם יעקב ממקומו כי בעקב יהיה בודאי רוב גדולתו והצלחתו, ואך גם ישראל יהיה נקרא שיתחיל מראש. ועל כן חלקו חז"ל ואמרו (ברכות י"ג.) הקורא לאברהם אברם עובר בעשה ולא כן ביעקב שאינו נעקר ממקומו כי הקורא לאברהם אברם נראה כמזלזל בכבודו לומר שהוא אב לארם לבד ובאמת הוא אברהם אב המון גוים וגם ארם בכלל מה שאין כן ביעקב וישראל אף שהברכה מתחיל גם כן מתחילה על כל פנים צריך נמי לברכת עקב שהוא תכלית כל המאורות והשמחות. ולך ראה בדברי רבותינו ז"ל (פרקי דרבי אליעזר מובא בילקוט רמז קי"א) בפסוק מכרה כיום וזה לשונו: אמר ליה יעקב לעשו שני עולמות לפנינו עולם הזה ועולם הבא וכו' טול

אתה עולם הזה ואני עולם הבא נטל עשו חלקו עולם הזה וכו', וכשבא יעקב מבית לבן וראה לו עשו בנים ובנות עבדים ושפחות אמר ליה יעקב אחי לא כך אמרת שתטול אתה עולם הבא וכו' הרהר עשו בדעתו ומה העולם הזה שאינו חלקו נתן לו הקב"ה שכרו, עולם הבא שהוא חלקו על אחת כמה וכמה וכו' עד כאן. הרי שיעקב נוטל חלק בראש ובסוף כאמור.

כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. לכאורה אינו מובן למי קרא אלהים ולמי אנשים, והנראה כי הנה נודע (זוה"ק חלק ב', מ"ב.) אשר המלאכים המלוים לאדם ועומדים בימינו הם מיכאל גבריאל רפאל נוריאל והמלאכים הם עומדים אצל האדם לשמרו ולהצילו מכל צד מאויב וחרב וכדומה. ואמנם הנה חז"ל אמרו (בראשית רבה נ', ב') בפסוק (בראשית י"ט, א') ויבואו שני המלאכים סדומה ולהלן קראן אנשים כשהיתה השכינה אצלם קראן אנשים וכו'. וזה שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים כלומר בכח אלהים שאצלך היא השכינה הקדושה הנקראת אלהים ועם אנשים המה המלאכים העומדים על ימינך כשהם אצל השכינה נקראו אנשים ועם כח אלו שרית עלי ותוכל.

פסקה ל

וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך וגו'. גם זה צריך הבנה על מה זה שאל יעקב על שמו. ואכן נראה כי הנה דרך הצדיקים לקרוא את המקום שהקב"ה עושה נס להם על שם הנס כמו (שמות י"ז, ט"ו) ויקרא שמו ה' נסי. וכן (בראשית ל"ג, כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל. ופירש רש"י שם להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם וכו' וכן ה' נסי להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי וכו' עד כאן. והכל בכדי להודות לאל יתברך ולפרסם נפלאותיו לעד שיהיה נקרא המקום על שם נסי ה' ונפלאותיו. והנה הגר שפחת שרי קראה למקום (שם ט"ז, י"ד) באר לחי רואי ותרגומו בירא דמלאך קיימא אתחזי עלה והוא גם כן על הדבר הזה להזכיר נפלאות טובות ה' מה שעשה עמה כאן שהראה לה מלאכי ה' כמה שאמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי על כן קראה לבאר כן על שם המאורע בטובת ה' עליה ונפלאותיו.

ואמנם יעקב אבינו ע"ה הנה ראיית פני המלאך לא היה נחשב אצלו לטובה ונס כי כבר קרא למקום ההוא מחנים על שם שתי מחנות מלאכים שבאו עמו שהם ב' אלפי רבבות מלאכים. ואכן כאן כנאבק לו שר מלאך ה' לא ידע פירושו בזה על מה הראה לו זאת הקב"ה עתה הלא כבר ראה רבבות מלאכים שבאו לשומרו כאמור, ומי גדול השומר או הנשמר (בראשית רבה ע"ח, א'), וכבר מוכרח כי מעלתו גדולה ממלאכי השרת ולמה זה בא לו עתה מלחמת המלאך ודן בנפשו כי הוא על שני פנים או שהמלאך הזה הוא מלאך

נורא ונשגב אחד ממלאכי המרכבה המיוחדים שמעלתן גדלה עד מאוד ורצה הקב"ה וברוך שמו להראות לו אשר גם זה מעלתו קטנה ממנו ולא יכול לו כי גדולים צדיקים אף מהם לצד נשמתם שחקוקה תחת כסא כבודו יתברך למעלה ממחצב המלאכים כנודע מספרי החכמה. וכאשר פירש בשל"ה הקדוש (מסכת שבועות מ'.) אומרם ז"ל (שבת פ"ח:) מה לילוד אשה בינינו פירוש שילוד אשה יפסיק בינינו לבינך שמעלתו יהיה גדולה ממעלתינו לעמוד בינינו ובינך. או אפשר כי הוא הס"מ שרו של עשו הרשע ולא מחמת גדולתו נראה ליעקב ללחום עמו כי אם מחמת שהוא שרו של עשו שקיבל הברכות ממנו במרמה ובא הוא להראות לו כי אינו יכול לו וממילא עשו יהיה מונח תחת כפות רגליו כי מיד כאשר יפקוד ה' על צבא המרום במרום, ממילא יהיה על מלכי האדמה באדמה, ולא יעלה פחד ומורא בלב יעקב מפני עשו הרשע כאשר יראה התגברות על שרו אשר בשמים ממעל והוא יודה לו בעצמו על הברכות. ועל כן כאשר רצה לשים שם המקום על שם המאורע הטובה שהפליא ה' עתה לעשות עמו ולא על ראיית המלאך כי אם על דבר הגדול שנעשה לו ולא ידע על איזה משתי פנים הנזכרים היה הנס על כן שאל לו הגידה נא שמך כי על ידי שמו ידע גודל מדרגתו ומעלתו מי הוא ומה שם יעשה למקום. ואכן לאשר באמת ששרו של עשו היה ולא בא בשביל גדולת מדריגתו בשמים ממעל כי אם להראות לו מפלת עשו ולהודות לו על הברכות על כן השיבו ויאמר למה זה תשאל לשמי כי לא מחמת כבוד שמי באתי אליך כי אם להפיל אדם תחתיך ולהודות לך על הברכות. ועל כן ויברך אותו שם שהודה לו על הברכות כפירוש רש"י כאן כי רק בשביל זה בא כנאמר. ועל כן,

פסקה לא

ויקרא יעקב שם המקום פניאל וגו'. קרא המקום על שם הנס פני אל, כי אל קשה הוא כידוע (עיין רש"י לעיל ל"א, כ"ט) כלומר ראיתי אלהים תוקף הדינים והגבורות ומי כמוהו בעל דין קשה ס"מ הידוע, ובא למלחמה עמי פנים אל פנים (כמו שאיתא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים) ואף על פי כן ותנצל נפשי כי את זה הראה לי שמו יתברך שהוא עמי להצילני מכל גזירות קשות אכזריות ובזה אני מודה מהלל ומשבח ומפאר שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה הנכבד והנורא בקביעות שם המקום על שם המאורע למען ילמדו דורות הבאים כי לא יעזוב ה' חסידיו לעולם נשמרו וכל קוויו לא יבשו ולא יכלמו לנצח כל החוסים בו ולא יעלה בלבם שום מורא ופחד משום דבר בעולם כי פודה ה' נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו, ובה' בטחתי לא אמעד.

פסקה לב

ויזרח לו השמש כאשר עבר וגו'. צריך לדעת לאיזה צורך מצינו כאן סימן עת זריחת השמש שהוא כאשר עבר את פנואל הלא דבר הוא. ואמנם תדע שאין הקב"ה עושה דבר עם האדם כי אם כמעשהו מדה כנגד מדה כמאמרם ז"ל (מגילה י"ב:) במדה שאדם מודד מודדין לו. והנה מבואר בספרי יראים ובפרט בחובת הלבבות במדת הצדיקים בשני בחינות. אחת שהם מכירים בטובת הקב"ה כי הוא המיטיב להם ובחסד חנם, ומודים לו ומשבחין אותו על זה, ועל ידי זה הקב"ה מגלגל רחמיו עוד ביותר ויותר לתת להם טובות וברכות להיותם מכירין ויודעין בטובת הבורא וחסדיו עליהם. והשנית מי שאין לבו שלם עם ה' אז גם כשרואה טובת הקב"ה אצלו ויודע שהוא מה', מכל מקום אם רואה בחבירו יותר טובה מה שהקב"ה מיטיב עמו ירע לבבו על זה וידמה לו שהקב"ה כביכול שולל מאתו זה אשר יחסר לו מטובת רעהו, ורעה עושה לו. עיין שם שהאריך. מה שאין כן בצדיקים שיודעין באמת שאין מגיע להם כלום מהקב"ה אם לא רוב רחמיו וחסדיו ואיך יצויר לירע לבבו שאין נותן לו עוד כאשר לחבירו, אם יודע באמת שגם זה בחנם הוא.

והנה יעקב אבינו ע"ה כשראה כאן הפלאת נסיו יתברך להצילו משרפי אש אף שעל כל פנים נגע בכף יריכו והיה צולע על יריכו מה שאין כן לאברהם זקינו הצילו הקב"ה מאור כשדים ומד' מלכים שלם בכל אבריו. מכל מקום לא עלה ח"ו על לבו דבר לומר כי רעה עשה לו כביכול שלא הצילו גם מכף יריכו כמו לזקינו רק אדרבה הודה ושיבח ומפאר למלך הכבוד שהצילו בחיים חיותו על כל פנים וכאשר אמר ותנצל נפשי כלומר ברוך ה' שהציל נפשו על כל פנים מרדת שחת, וכמשל ר' יהושע בן חנניא (בראשית רבה ס"ד, י') כי גדלה בעיניו המתנה הזאת למאוד מאוד מה שהחיה את נפשו ומדה כנגד מדה עשה לו הקב"ה כשם שהוא אינו מגרע בשבחו בדבר שחסר אצלו מבאחרים כך עשה לו דבר שהוא רק אצלו ולא באחרים ועל כן ויזרח לו השמש לו לבדו שיהיה לו זריחת השמש מיוחד אצלו בדבר שאינו אצל אחרים שלכל העולם אינה עשויה כי אם להאיר כמאמר הכתוב (בראשית א', ט"ז) להאיר על הארץ. ולו זרחה לרפואה לרפאותו מצלעתו כמאמר הכתוב (מלאכי ג', כ') שמש צדקה ומרפא בכנפיה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ח, ה') על כן הכתוב מיחד זריחת השמש לו לבדו ולכאורה הלא לכל העולם זרחה, ואמנם בדבר הזה שתרפא בכנפיה לו לבדו זרחה. ואפשר עבור זה אומר הכתוב שם וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו' כלומר כי לכם לבד תזרח להיות מרפא בכנפיה אבל לא לנכרים כי להם אינה עשויה כי אם להאיר. ועל כן כתבו השבעים

זקנים בשנותם את טעמם לפני תלמי המלך אשר חלק ה' אותם להאיר לכל העמים כי באמת לכל העמים אין השמש רק להאיר ולא לרפואה ואדרבה לעתיד לבוא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נידונין בה וכמאמר חז"ל (נדרים ח':) על פסוק (שם שם, י"ט) וליהט אותם וגו', כי לא יוכלו לסבול תקופת חום השמש עד שיכהו עיניהם מראות. וזהו שאמר הכתוב כאן ויזרח לו השמש כאשר עבר את פניאל והוא צולע וגו' כלומר לפני שעבר את פניאל ועדיין הוא צולע ואף על פי כן קראו פניאל להודות לשם ה' אף שלא היטיב עמו כמו לזולתו לכך עשה לו הקב"ה דבר זה שזרח לו לבדו השמש לרפואה ולא לאחרים וכאומרם (שם) צדיקים מתרפאין בה כאמור.

פסקה לג

על כן לא יאכלו בני ישראל וגו'. לשון על כן במקום הזה לכאורה לא יובן ולמעלה מקומו אצל ויגע בכף יריכו ותקע כף ירך יעקב וגו' שם היה לו לומר על כן לא יאכלו וגו' מה שאין כן כאן אחר שנאמר מזריחת השמש שהוא התחלת הרפואה ומהו על כן. ואמנם הנה ודאי טעם האמת מה שנאסר הגיד הזה לאכול כי לכאורה וכי בשביל שהיה יעקב צולע על הגיד הזה יאסר לנו לאכול אותו לעולם מה זה ועל מה זה ומה ענין אדם אצל בהמה.

ואכן האמת הוא כי מאחר שאנו רואין שהס"מ שהוא שרו של עשו לא היה יכול לתופסו ולנגוע בקצהו בשום אבר ואבר וגיד וגיד שבו הוא מטעם שראה אותו הדוּר ואמר לו דמות דיוקן שלך חקוקה בכסא. רק במקום הזה בגיד הנשה נגעו עד אשר ותקע כף ירך יעקב שמע מינה אשר שם מוכרח להיות איזה אחיזה לקליפת החיצונים בעת שרודפים להדבק אל הקדושה כקוף בפני אדם וכקליפה אל הפרי מתאחזין בגיד הזה. והוא מחמת שחיות הקדושה שבו מעט מזעיר הוא ובמקום שחריבה זו מלאה זו במקום שחריבה קצת מחיות הקדושה ממולא שם מקליפות החיצונים. ועל כן דעת רבותינו (חולין צ"ט:) שאין בו שום טעם, ואמרו עץ הוא והתורה אסרתו (רש"י פסחים כ"ב. דיבור המתחיל אלא). כי טעם כל דבר ודבר היא מחיות ניצוצי הקדושה שבקרבו מאלהינו יתברך שמו, ובגיד הזה אין בו בנותן טעם כי מעט מזעיר חיות הקודש שם. ומעט הוא אותיות טעם כי לפי שמעט הוא אין בו טעם. וראיה גמורה לזה ממה שמבואר בזוה"ק (פרשה זו ק"ע:) כי שס"ה גידי האדם הם כנגד ימות החמה כל אחד מיוחד נגד יום אחד והגיד זה מיוחד כנגד ט' באב שבו נתגבר הקליפה וחרבה בית מקדשינו ותפארתינו. ומיום היותו אין טובה בו שהוקבע בו בכיה לדורות מכבר מדור המדבר. והכל מפני שחיות הקודש אז מצער הוא, ורבתה בו אחיזת החיצונים והחטיא את ישראל אז לבכות עד שנקבע לדורות.

ועל כן נאסר לאוכלו לכל בר ישראל מפני המעטת חיות הקדושה שבו והתרבות חיות החיצונים. ואדם האוכלו ידבק בו ניצוצי הרע ויחטיאהו כטעם כל מאכלות אסורות כנודע (זוה"ק שמיני מ"א.).

והנה זה הכל נכון בעת שהיה צולע על יריכו אבל אחר כך כשנתרפא יעקב מצלעתו היה אפשר לומר שכבר נתרפא הגיד הזה מטומאתו עד שאין רשות חיות החיצונים עליו והוחזר אל הקדושה ויהיה מותר לאוכלו כשאר בשר כשר, ואמנם כי להיות שהרבה ריוח להצלה לפניו, ולמה רפאהו דוקא בשמש. כדי להראות כי רפואה הזו היא מעין עולם הבא שהקב"ה מוציא חמה מנרתיקה וצדיקים מתרפאין בה כנזכר למעלה והוא בדוגמת עלמא דאתי שהכל מתרפאין לעתיד כמאמר חז"ל (נדרים ח':), וזה הוא רק ליעקב אבינו כי הם ראו עולמן בחייהן כמאמר חז"ל (בבא בתרא ט"ז:) שלושה הטעימן הקב"ה מעין עולם הבא. לכך נתרפא הוא בדוגמת עלמא דאתי ונתגרשו החיצונים ממנו אבל לא באחרים שאין בהם בחינת עולם הבא, עדיין הנחש כרוך על עקבם ולא נתרפאו מצלעתן ואסור לטעום מגיד הזה מפני אחיזת החיצונים שבו עד אשר יבוא יום שכתוב בו (ישעיה כ"ה, ט') ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו וגו' ואז יושיענו מכל צרה וצוקה ורוח הטומאה יעבור מן הארץ ולא יהיה עוד בחינת (משלי ה', ה') רגליה יורדות מות שלא יהיה אחיזת החיצונים בקדושה כלל.

וזהו שאמר הכתוב כאן כי לפי שויזרח לו השמש וגו' שלא ריפא אותו הקב"ה כי אם ברפואה מעין עולם הבא על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו' עד היום הזה פירוש עד שיבוא היום הזה היום שכתוב בו הנה אלהינו זה כי אז הכל יתרפאו מזוהמתן ונגילה ונשמחה בו וכל בחינת החיצונים יבוטל מן הארץ וצום הרביעי וצום החמישי וגו' יהיה וגו' לששון ולשמחה (זכריה ח', י"ט). אמן כן יהי רצון.

פרק לג

פסקה א

וישא יעקב וגו' והנה עשו בא וגו' ויחץ את הילדים וגו'. להבין מפני מה תחילה לא עשה כן לסדר הילדים ואמם זה אחר זה, רק סתם ויחץ את העם אשר אתו וגו' לשני מחנות, ומה ראה כאן לסדרם כך. והנראה על דרך שאמר יהונתן בן שאול לנושא כליו בעת עוברו אל מצב הפלשתים (שמואל-א י"ד, ח'-י') הנה אנחנו עוברים אל האנשים ונגלינו אליהם אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם ואם כה יאמרו עלו עָלֵינו וְעָלִינו כי נתנם ה' בידינו וגו' ופירש רש"י אם כה יאמרו דומו וגו' שעתם מצלחת ולבם רם עליהם ואם כה יאמרו עלו עלינו פחד הקב"ה בלבם ויראים

לזוז ממקומם וכו' ובודאי נתנם ה' בידנו. ולזה נתן יעקב עיניו ולבו אם כשיראו זה את זה לא ירצה עשו לבוא לקראתו וימתין עד בא יעקב אליו סימן טוב הוא שחתת אלהים עליו וירא לגשת ואין לו להפחד ממנו, אבל אם גם אחר ראיית פניו יבוא לקראתו ח"ו אין זה סימן טוב. ובאמת כי לא הכניע את עשו עד אחר כל השתחויות שעשה, שבזה היפך מדת הדין לרחמים כנזכר בדברי רבותינו ז"ל (בראשית רבה ע"ח, ח'). כי הוא לא השתחוה ח"ו לעשו הרשע רק לשכינה ההולכת לפניו כמו שאיתא בזוה"ק (פרשה זו קע"א:). ובזה הכניע את עשו והכניס מורך בלבבו לירא מפני יעקב. אבל עד ההשתחויות לא נכנס עדיין שום מורא בלב עשו ממנו.

ולזה אמר הכתוב וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ד' מאות איש. שעיקר לזה נשא את עיניו לראות אם ימתין עשו עד בואו אצלו או יבוא נגדו. אבל וירא והנה עשו בא נגדו ות' איש עמו כלומר שגם הם עושים כמעשהו לגשת מול המלחמה ולא פחדו ולא רעדו כלל לעמוד איש נגדו להיות נשמטין ממנו אחד אחד כדרך שעשו באחרונה. ועבור זה נתייירא יעקב מאוד כשראה שלא נפל עליהם פחד חרדת אלהים בעת ראות פניו על כן תיכף ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל בכדי להציגם מול המלחמה בסדר אחרון אחרון חביב והוא עבר לפניהם לומר שילחם בו תחילה כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ג

והוא עבר וגו' וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו. ולכאורה הלא עשו היה בא לקראתו והיה לו לומר עד גשת אחיו אצלו, ואמנם כי מיד שהשתחוה שבע פעמים הנזכרים אז פחד ומורא אלהים עלה על לב עשו וירא לגשת עוד ונשאר עומד במקומו ואדרבה עוד נהפך עליו לאוהב שאפילו במקומו לא ילחם עמו והוא אומרו עד גשתו עד אחיו שהוא גש עד אחיו ולא אחיו גש כי פחד אלהים היה עליו מלגשת אצלו. ולזה,

פסקה ד

וירץ עשו לקראתו וגו'. כי עשו בעיניו ראה דבר פלא אשר תחילה לא היה יכול לזוז ממקומו לגשת לקראת יעקב כאמור ועתה מיד כאשר נהפך לאוהב הותרו אגודת מוטו וצעדו רגליו לרוץ לקראת יעקב אמר ודאי זה רצון בורא עולם שלא יעזבנו בידי ומה אוכל לעשות ועל כן וישקהו ואמרו חז"ל (כאן ברש"י מספרי בהעלותך ט', י') אמר רבי שמעון בר יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה השעה ונשקו בכל לבו. כי אחר שראה את כל המעשים שמתחילה לא היה יכול לזוז ממקומו כי אם עתה באהבתו אותו רץ כדרכו. אמר בודאי רצון כל יכול להיטיב ליעקב וחבקו ונשקו בכל לבו. וגם לדעת הסוברין שם בהיפוך שלא נשקו בכל לבו, הוא לאשר ראה חשיבתו

בעיני המקום מה שאין כן הוא שנאמר בו (מלאכי א', ג') ואת עשו שנאתי. על כן חרה לו ונפלו פניו כעין קין והבל כאשר התקבל מתנת הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה. שבעל כורחו נשקו כי ראה שה' אלהיו עמו אשר לא יבושו קוויו.

פסקה ה

וישא את עיניו וירא את הנשים וגו'. הרמב"ן ז"ל מקשה למה לא השיבו יעקב כי אם באחת שהוא שאל על הנשים ועל הילדים והוא לא השיבו כי אם על הילדים. ומה שנראה לי הוא כי הנה ודאי ידע עשו שאלו נשיו וילדיו רק כשראה לפניו תיכף השפחות וילדיהן שהיו ראשונים עליהן שאל מי אלה לך כי הלא אבינו יצחק לא צוך רק ולקחת מבנות לבן אחי אמך ולא משפחות לבן ועל זה השיבו הילדים אשר חנן וגו' כי הנה רחל עקרה היתה ולא נפקדה בבנים כי אם על ידי בלהה שפחתה כמאמרה (לעיל ל', ג') ואבנה גם אנכי ממנה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"א, ז') שאמר לה יעקב זקנתי הכניסה צרתה לביתה וכו'. וכאשר אמרה אחר כך (שם שם, ו') דנני אלהים וגו' ופירש רש"י דנני וחייבני וזיכני כלומר מתחילה היה מדת הדין מתוחה כנגדי מלהוליד ואחר כך זיכני על ידי הכנסת צרתי לביתי (ומכל שכן על פי המבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל שרחל לא היתה יכולה להוליד עבור שלא היה לה ה"א בשמה ונתנה את בלהה ליעקב ולקחה מאתה ה"א אחת משני ההי"ן שבשמה עיין שם) ועל כן היה מוכרח יעקב לישא את בלהה שפחת רחל. ואחר כך גם לאה כשפסקה מלדת נתנה שפחתה לאישה. ולזה אמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך כי אלהים מדת הדין היה מעכב מהיות לי בנים ועל ידי השפחות חנני אלהים והנם לפניך. ולזה אמר הכתוב אחר זה,

פסקה ו

ותגשן השפחות הנה וילדיהן. שתיבת הנה לכאורה מיותר, ואמנם שהוא מורה על המדבר בעדם כי עליהם שאל ואומר שהנה וילדיהן השתחוו, ובזה נכון את אשר ראוי לדקדק מי הרשה להם להשתחוות לו בלתי דעת בעליהם יעקב ולא מצינו שיעקב יצוה להם זאת. ואכן לצד שהוא שאל עליהם, ובזה דרך העולם כשמלך או שר גדול וחשוב שואל על איזה איש מי הוא, שהאיש ההוא כורע ומשתחוה לו כנראה שמחזיק לו טובה על אשר נתן דעתו עליו, וכן כאן לפי ששאל על השפחות וילדיהן לכך ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין. ולזה אמר הכתוב להלן,

פסקה ז

ותגש גם לאה וילדיה וגו'. מלת גם מורה שהמה לא עשו כי אם מחמת שכבר עשו השפחות על כן נגשו גם המה לעשות כן אבל הם בעצמם לא היו עושין כן והוא מחמת כי עליהן לא שאל ואין מהמוסר שיעשו דבר בלתי שאלת יעקב אך מחמת שכבר השתחוו

השפחות אז גם זה אינו מדרך ארץ שלא ישתחוו המה גם כן. ואולם גבי יוסף ורחל לא נאמר גם כי אם ואחר נגש יוסף ורחל כי השתחויה זו כוונה אחרת היה בה שלא יסתכל בזיו תואר פני רחל שלא יתלה עיניו בה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ח, ט') שמכאן זכה יוסף לברכת עלי עין.

פסקה ח

ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. לכאורה לשון הכתוב הוא כתרתי דסתרי כי המחנה הזה משמע המחנה שהם עומדים אצלו לנוכח, ואשר פגשתי משמע שכבר פגש אותה ואין עתה לפניו. ואמנם הנה נודע מאמר חז"ל (בתנחומא ריש פרשה זו) שהמלאכים ששלח יעקב אצל עשו, עשו עצמן כשני ראשי גייסות ונפלו על עשו והכהו והוא אומר להם הניחוני שבן בנו של אברהם אני הוסיפו להכותו וכו' עד שאמר להם אני אחי יעקב אמרו לו אתה הוא אחי יעקב אהובינו, לכבודו ולאהבתו אנו מניחין אותך וכו' עד כאן. ולדבריהם ז"ל אפשר ירמז הכתוב בתחילת שליחתן באומרו אל עשו אחיו כלומר שיתנהגו עמו כראוי לעשו והוא להכות ולפצוע עד אשר יאמר אחיו שהוא אח ליעקב ואז יניחוהו.

והנה עשו עיניו ראו ב' הפכים בנושא אחד כי המלאכים באו והכוהו פצעוהו ונראה שיעקב בא במלחמה עמו ואחר כך ראה מנחה ודורון אליו באהבה וחיבה, כדורש שלום. והוא לא ידע שיעקב הכין עצמו לשני הדברים למלחמה ולדורון. ואמר בדעתו כי אחת משתי אלה אמת מדעת יעקב והשני סיבה מאת ה' הוא. והוא, או שיעקב שלח הדורון לשאול לו בשלום ויודע המחשבות ידע שלא יתפייס עשו בזה ולא יועיל זה לשכך כעס וחימה מאתו ועל כן שלח לו מלאכים להכותו ולהפחידו בקול תרועת מלחמה. או להיפוך, שיעקב שלח המלאכים ובהם בטח שיעזרו לו ורצונו להלחם עמו ואין צר לו שמא יהרוג את אחרים. רק הקב"ה וברוך שמו עשה זאת למען טובת עשו שלא יהרג במלחמה, או למען צער יצחק אבינו בהריגת בנו, והראה לו דמות מנחה ודורון בכדי שיהפך לבב עשו אל יעקב באהבה ולא יבואו כלל למלחמה ויבואו שניהם שלימים אל יצחק אבינו.

ואמנם הנה המלאכים האלה אחרי הכותם לעשו שבו אל יעקב כנאמר וישובו המלאכים אל יעקב ואז כשבא עשו לקראת יעקב כבר היו המלאכים אצל יעקב כי המה היו שלו מהמחנות מלאכים שליווהו מחוץ לארץ. ומאחר שגילה הקב"ה את עין עשו לראותם בעת שליחותם עבור טובת יעקב הנה הגם הלום ראה אותם אחרי ראותם בדרך ובזה החליט בדעתו כי ודאי יעקב שלח המלאכים מול המלחמה ואין הדורון מאתו. ואך

כשראה השתחויות יעקב עם נשיו וילדיו וכי קורא עצמו עבד לפניו כנאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך הבין שגם הדורון מאתו הוא, ולא היה יכול למצוא הדרך האמת איזה הוא של יעקב ואיזו אינו. (או אפשר נפל בדעתו כי שניהם של יעקב הם והאחד עיקר והשני לרווחא דמילתא ולא הבין איזהו העיקר ליעקב). ולזה שאל לו ויאמר מי לך פירוש איזה הוא שלך (ולדרך השני יאמר איזה הוא שלך שהוא העיקר בעיניך והכל אחד) אם כל המחנה הזה שהוא מוליכי המחנה כפירוש רש"י שזה הוא לפנינו או אשר פגשתי אלו המלאכים שפגשתי שם בדרך שהכוני פצעוני. (ולדברי רבותינו ז"ל (בראשית רבה ע"ח, י"א) שדרשו שכל המחנה הזה פירוש על המלאכים שראה, יאמר או כל המחנה הזה המה המלאכים שהם עתה לפנינו, או אשר פגשתי הוא המנחה שכבר עבר הרבה מן המנחה כי היה ריוח בין עדר ובין עדר והרבה עדרים היה והבן). ולזה השיבו ויאמר למצוא חן בעיני אדוני, כלומר כי הכל שלי והכל בשביל למצוא חן כי גם שליחות המלאכים לא היה כי אם בשביל אהבת האחוה כשתאמר שאחי אתה יניחוך וזה מורה על שלימות אהבת האחוה ומכל שכל הדורון הזה, שהוא באהבה כי אני רוצה באהבתך.

פסקה ט

ויאמר עשו יש לי רב וגו'. חז"ל אמרו (שם) יש לי רב מכות וכו' ולכאורה לא יובן מה תשובה זו כאן, ונראה שדבר אחר כיוונו בזה והוא שאמר ליה עשו ליעקב אם הייתי רוצה להכותך דרך מלחמה יש לי רב מכות המה כתות החיצונים והקליפות שמסטרא דיליה שהמה מוכנים בשליחתן לדבר רע להכות ולפצוע כי זה חשקם ותאותם מעודם לרע ואגב רמז לו לשלוח השטן משחית אחד הנקרא רי"ב, שעליו נאמר (תהלים ל"ז, ל"ב) צופה רשע לצדיק ומבקש וגו' (כמו שמובא בסידור האר"י ז"ל בכוונת המזוזה עיין שם היטב) והוא תחת יד עמלק והוא שהטעה את שאול המלך כשבא עד עיר עמלק להלחם נאמר שם (שמואל-א ט"ו, ה') וירב בנחל ירב אותיות רי"ב שהטעה אותו לדמות מלחמת עמלק להורג נפש מישראל שצותה התורה להביא עגלה ערופה בנחל. וזה שאמר יש לי רב כאילו אמר יש לירב לומר כי אם הייתי רוצה לבוא בריב"ב וקטטה עמך יש לי רי"ב הזה שמוכן לפורעניות. ואך כאשר פתחת בשלום ורצית באהבתי והכל עשית למצוא חן בעיני להיות שלום בינינו הנה יהי לך אשר לך כלומר הדבר אשר הוא לך יהי שלך לעולם ויתקיים בך.

גם יאמר יהי לך אשר לך. ואמרו חז"ל (שם) כאן הודה לו על הברכות ולכאורה מנין יצא להם זה, ואמנם שפרשוהו שאמר יהי לך אשר לך כלומר יהי זה שלך כי באמת אשר לך הוא שאפילו יבוא לידי שלך ממש הוא כי מה שקנה עבד קנה רבו ונודע מה

שפסק הרמב"ם ז"ל בפרק ז' מהלכות עבדים באחד שנתן מתנה לעבדו ושייר קרקע כל שהוא לא אמר כלום ונשאר הכל תחת יד האדון הן העבד הן הנכסים שלא כתב ליה אלא לחנופי וכו' עיין שם. על כן יהי לך אשר לך כי הכל שלך הוא. ומוכח מזה שכאן הודה לו על הברכות וזה הוא המילתא טבא שאמר חד מעמא דארעא לפני ר' יהושע (בראשית רבה ע"ח, י"ב) שאותן הדורנות שנתן יעקב לעשו עתידין להחזירם למלך המשיח שנאמר (תהלים ע"ב, י') מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מנחה יביאו אין כתיב אלא ישיבו וכו' כי באמת המתנה אינה שלו ולא קנתה לו כלום ורק לחנופי אמר ליה וחונפין לרשעים בעולם הזה כמאמר חז"ל (סוטה מ"א:) אבל לעתיד לבוא אם ירצה ה' שתעבור החנופה, ואמת מארץ תצמח (תהלים פ"ה, י"ב) אז ישיבו המנחה לאשר לו הוא. או אפשר שכך אמר לו הלואי יהי לך אשר לך ולא כולו שלך, ששלי ושלך שלך הוא כי מה שקנה עבד קנה רבו כאמור.

גם ירמוז באמרו יהי לך אשר לך. למה שידוע מכתבי קודש מרן האר"י ז"ל שאור מדת הבינה הידוע נקראת יובל ששם דרור וחירות מבלי נגוע בקצהו מאחיזת החיצונים לא מניה ולא מקצתיה כי שם שער הנו"ן שהוא יובל וחירות ממלאך המות ומשעבוד מלכיות כנודע. ועל כן באדם צדיק שהשיג בחינת נשמה והוא הנלקחת מעולם הבריאה ששם בחינת הבינה. אין שום אדם רע יכול להתגולל עליו ולשלוט בו כי שם משומר ממגע נכרי וזר לא יקרב אליה כי קודש הוא לה', וזה היה מפלת המן הרשע שרצה לאחוז בסבך בקרן מקום גבוה כאשר הביט שורש נשמת מרדכי שהוא מרי דכיא נקי וזך מכל סיג ופסולת מקום שער החמשים רצה לעלות אחריו בסולם ועשה עץ גבוה חמשים אמה זה לעומת זה להזיק למרדכי הצדיק ומשם נפל ונהרג כי אור הלזה שורפת ומכלת כל הקוצים והחוחים הסובבים את השושנה ומנערת את רשעי ארץ. ולזה אמרו חז"ל (חולין קל"ט:) המן מן התורה מניין שנאמר (בראשית ג', י"א) המן העץ וגו' ולכאורה זה פלא. ואמנם כי שאלו היכן מרומז מפלת המן בתורה מאין בא מפלתו כך בפתע פתאום ואמרו המן העץ וגו' כי זה נאמר עליו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת כי שער הנו"ן טמור וגנוז ונצטוו לבלתי עלות שם ונגוע בקצהו והוא עלה ומשם קבורתו. ואמנם עשו בנו של יצחק היה, וידע שחלילה לו לעלות שמה על כן אמר לו יהי לך אשר לך כי ל"ך היא בחינת החמשים במספרו וזה לך יהיה ואיני רוצה לנגוע שם שלא אכוה בגחלתו.

או כה יאמר כי הנה בהגיע האור הזה למטה היא שורפת ומכלת כל הקוצים והחוחים אחיזת עשו על כן אמר יהי לך אשר לך פירוש כל האורות המושפעים מבחינת ל"ך

שהוא בחינת החמשים יהי לך ויתקיים בך ולא יתערבו בשלי לכלות אותי וכל אשר לי. אבל לא כדבריו כן הוא כי אם ירצה ה' בעת התיקון אור יאיר בכל העולמות מבחינה זו ואז האלילים כליל יחלוף ורוח הטומאה יעבור מן הארץ כנודע לחכמי לב.

ועוד רמז בזה כי נודע מה שכתב הרב ז"ל בליקוטי תורה בפסוק (שמות ג', ד') וירא ה' כי סר לראות שס"ר חושבן עשר הויות ה' חסדים וה' גבורות ורומז שנמתקו הגבורות בחסדים, וידוע אשר בהמתקת הגבורות מתבטלין כל הקליפות. והנה עשו אמר למעלה יש לי רב וכתבנו שם שכיוון על משחית הרי"ב שלו עיין שם. ועל כן היה ירא שלא יצטרף אליו עוד בחינת חמשים. ורי"ב עם חמשים הוא בגימטריא סר עם ב' האותיות. וכאשר יעשה בחינת סר הרומז למיתוק הגבורות יתבטל הרי"ב שלו. ועל כן אמר יהי לך אשר לך שלא יתערב אצלו בחינת חמשים להמתיק הגבורות (ואפשר זה תרגם אונקלוס (שם ז', כ"ז) על אם מאן אתה לשלח אם מסרב את וגו' כי סרב הוא רמז על סר עם ב' אותיות כנזכר ואם אתה תחזק את לבך למאן אף אחר בחינת סר הרומז על המיתוק, הנני שולח מחר ארבה וגו').

פסקה י

ויאמר יעקב אל נא וגו' ולקחת מנחתי מידי וגו'. להבין תשובת יעקב לעשו בזה. נראה על דרך אומרם ז"ל (קידושין ז'.) נתנה היא ואמר הוא אינה מקודשת, ובאדם חשוב מקודשת משום דלקיחת אדם חשוב נחשב לנתינה. וכן הוא בשולחן ערוך אורח חיים (סימן רכ"ג סעיף ה') לענין ברכת הטוב והמיטיב שכשאחד מקבל מתנה מאחר צריך לברך הטוב והמיטיב שהוא טובה לו ולנותן עיין שם. ולזה כאשר אמר לו יש לי רב אחי כלומר ואיני צריך למתנותיך אמר לו אל נא פירוש לא כמו שאתה סובר שבשביל טובתך לבד אני שולח לך המתנה להנהותך במנחתי לא כן כי אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כלומר כי מנחתי הוא במה שאתה תקבל המנחה הרי נחשב לי לנתינת מתנה וצריך אתה לעשות דבר זה בשבילי ולא בשבילך.

גם יתבאר זה לאשר ביארנו למעלה כי באמת הכל של יעקב כי מה שקנה עבד וכו', לזה אמר ולקחת מנחתי פירוש אף שהוא מנחה שלי אף אחר הנתינה, מכל מקום ולקחת, על דרך (בראשית כ"ב, ל') כי את שבע כבשות תקח מידי שהקיחה מידי תהיה לעד ששלום בינינו.

גם יאמר ולקחת מנחתי וגו'. כי רש"י ז"ל כתב כאן מנחה זו הבאה לראיית פנים, ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב וכו' כולם לשון ברכת שלום הן וכו'. ולזה אמר לו יעקב כי לא כדעתך שאתה סובר שהבאתי לך

מתנה למלאות חסרונך שאתה אומר יש לי רב כי רק ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראות פני וגו' כלומר לפי שחביב וחשוב עלי ראיית פניך כראיית פני המלאך ועל כן הבאתי המנחה הזו שבאה לשאילת שלום בלבד ותרצני בראות פניך ולא להנהותך כמצטרך אליה. ועל כן,

פסקה יא

קח נא את ברכתי וגו'. כלומר כי מנחה זו היא כמו הברכה הבאה על שאילת שלום בלבד ומנחה זו ברכה נקראת להנאת ראיית פנים. ועל מה שאמרת יהי לך אשר לך כאילו אתה חס עלי מלחסר אותי הנה חנני אלהים וכי יש לי כל. כל מה שהיה לי קודם השליחות כאילו עתה הוא בידי כי אני אל ה' בטחתי שתמיד חונן ונותן לי ואין מחסור ליראיו וכאילו היה תחת ידי ממש. וכבר הארכנו בבחינה הנפלאה הזו במקום אחר מי שזוכה למדת כ"ל שנתברכו בה אבותינו שתמיד היה להם כל ולא מחמת שהיה להם הרבה היה בהם מדה זו כי אנו רואין בעינינו שאין קץ לדברי רוח ואילו יהיה לאדם אלפי אלפים דנרי זהב משתוקק וחומד עוד ליותר ויותר ומשתגע ומתבלבל ממש בחיפושו יומם ולילה עוד ועוד. ואמרו חז"ל (קהלת רבה ג', י') אין אדם מת וחצי תאותו בידו ואמרו (אבות ב', ח') מרבה נכסים מרבה דאגה. אבל מי שזוכה למדת כל הוא דבר אחר שהוא שמח בזה אשר יש לו יותר מעל כל הון כי הוא יודע בטוב אשר ה' עשה לו כל צרכו תמיד, שעל כן אנו מברכין בכל בוקר ובוקר העושה לי כל צרכי ואינה ח"ו ברכה לבטלה ובודאי אמיתיות שה' הוא המכין ועושה לכל צרכי בני אדם וזה שאין לו זה אינו מצטרך לו כי ה' אלהיו הוא היודע יותר איזה מצטרך לו ואיזה אינו. ועל כן הוא שמח בחלקו במה שיש לו, ותמיד יש לו כל כי אין חסר לו שום דבר לצד שאין צריך לשום דבר קודם שרואהו בביתו, ואשר מזמין לו ה' יתברך זה רואה שזה שלו הוא ואל זה מצטרך עתה ולא יותר. וזה אמר יעקב אבינו ע"ה יש לי כל כי איני מצטרך לשום דבר, וממש יש לי עתה כמו קודם שילוח המנחה ודי בזה והארכנו במקום אחר.

פסקה יב

ויאמר נסעה ונלכה וגו'. אמר ב' לשונות נסעה ונלכה על דרך האמור באברהם אבינו (בראשית י"ב, ט') ויסע אברם הלוך ונסוע ואמרו חז"ל (לשון רש"י שם) הלוך ונסוע, לפרקים יושב כאן חודש או יותר וכו'. וכן כאן אמר לו נסעה ונלכה שיעשה בבחינת הלוך ונסוע לפרקים ליתן ריוח בהנסיעה, והכל לטובת יעקב שהוא לא יוכל לילך כל כך. ועוד יותר אמר לו שאעשה למענך אשר ואלכה לנגדך (שמלת לנגדך אין לו פירוש ועיין ברש"י ז"ל, ואמנם אמר שיעשה) כדרך הנוסעים בחבורה אם נסעו הראשונים ורואין שאין זה נוסע אחריהם בשוה חוזרין ונוסעין לנגדו וכן אמר כאן אם אתה תתעכב באיזה עיכוב ואני

אתרחק מאתך אז ואלכה לנגדך כדרך המתלוין בדרך אחד והכל אעשה למענך למען נתוועדה יחד. ועל זה השיבו יעקב,

פסקה יג

ויאמר אליו אדוני יודע וגו'. פירוש על דרך הכתוב (משלי י"ב, י') יודע צדיק נפש בהמתו. כלומר מאמירתך זה נראה שאתה יודע כי הילדים רכים ועל כן אני מוכרח לתת ריוח בהנסיעה שלא לנסוע יומם ולילה רק לישב כאן איזה ימים ולנסוע, וכאן איזה ימים ולנסוע. והצאן והבקר עלות עלי, כלומר גם מזה אתה יודע שהצאן והבקר עלות עלי שכל טרחתן לידתן וגדילתן הכל עלי ולפעמים יתגלגל שבחיקו טלאים ישא, על כן אף על זה פקחת עיניך ותבטיח להיות נסעה ונלכה וגם ואלכה לנגדך אם נצטרך. אך אחרי כל זאת קשה לנו ההליכה יחד כי אף אם רק ודפקום יום אחד שארצה לעשות למענך ומתו כל הצאן פירוש חושש אני שימותו כל הצאן. על כן,

פסקה יד

יעבור נא אדוני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי וגו'. פירוש לא שאני אנהוג ואנהל את הצאן כי אם אני אתנהלה כלומר אני אתנהג אחריהם לרגל המלאכה אשר לפני על דרך אומרם ז"ל משל לרועה והצאן לפניו כי דרך הרועה האמת שמנהיג את הצאן לפניו לתת תמיד השגחתו בהם שלא יארע להם איזה תקלה וגם כשהם לפניו הם הולכים כפי יכלתם והוא אחריהם ולזה אמר לרגל המלאכה אשר לפני דייקא.

ולרגל הילדים עד אשר אבוא וגו'. כאן רמז לו שאין ילדי ישראל צריכין שמירה אלא עד היום שיבוא לשפוט את הר עשו אבל מהיום ההוא והלאה הנה נאמר (ישעיה י"א, ח'-ט') ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וגו' ומכל שכן גדולי ישראל שכל הברואים ייראו ויפחדו מהם כנאמר (בראשית ט', ב') ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. ונאמר (שם א', כ"ו) וירדו בדגת הים.

פסקה טו

ויאמר עשו אציגה נא עמך וגו'. ירמוז על הגרים שיתגיירו מבני בניו וזה אומרו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי שיעלו מן העם אשר אתי להצטרף אליך אבל רק עמך כמו שאתה עתה אבל לא לימות המשיח כי אין מקבלין גרים לימות המשיח כמאמר חז"ל (יבמות כ"ד:).

פסקה טז

וישב ביום ההוא עשו וגו'. אומרו ביום ההוא יגיד רשעת ושקרנות עשו הרשע כי עד הנה כמה ביקש והפציר בו להתוועד יחד והבטיח לו להתעכב עבורו בכל פעם, ועתה לא רצה ללין עמו אף לינה אחת באהבה ואחוה כדרך האח עם אחיו כי אם תיכף ביום

ההוא שב לדרכו הראשון כמקודם ברשעותו ולא למד מדרכי יעקב כלום ואף שראה כמה נפלאות איך שלא נתנו ה' להרע ליעקב ונעשה צוארו שיש כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ח, ט') והפציר בו נסעה ונלכה ועתה עשה מעשה הרשעים שאומרים הרבה ואף מעט אינם עושין (בבא מציעא פ"ז.) ושב תיכף ביום ההוא לדרכו ורשעו הראשון.

פסקה יז

ויעקב נסע סכותה וגו'. הגם שעדיין לא נקרא סכותה עד אשר עשה הוא שם למקנהו סוכות כמאמר הכתוב אחר כך על כן קרא וגו', קראו סכותה על שם העתיד. ועוד אפשר רמז בזה כדרך האמור באברהם הלוך ונסוע הנגבה. ופירש רש"י כל נסיעותיו היה לצד ירושלים. כן גם הוא נסע לו לצד ירושלים ובית המקדש הנקרא סוכת דוד הנופלת (עמוס ט', י"א).

ויבן לו בית. לכאורה לא בית אחד היה צריך לבנות לד' נשיו ואחד עשר ילדיו. ואמנם שרמז על מאמרם ז"ל (פסחים פ"ח.) לא כאברהם שקראו הר וכו' אלא כיעקב שקרא בית. והוא אומרו ויבן לו בית שתיקן את השכינה בבחינת בית הראוי לדירה מעולה ועל שמו נקראת בית יעקב ועיין בזוה"ק (קע"ב:) פרשה זו.

פסקה יח

ויבוא יעקב שלם עיר שכם וגו'. חז"ל פירשו (בראשית רבה ע"ט, ב') שלם בגופו וכו'. ועוד נראה כי חז"ל (לשון רש"י שם) אמרו בפסוק (בראשית כ"ה, כ"ו) וידו אוחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב הקב"ה קרא שמו יעקב (עיין בראשית רבה ס"ג סוף אות ח') דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב וכו' עד כאן. ולכאורה לדעת האומרים הקב"ה קראו יעקב צריך לדעת מפני מה לא קראו אביו בשם ומה נשתנה הוא מעשו שלזה קרא לו שם ולזה לא. ואמנם באמת אלו ואלו דברי אלהים חיים ולא פליגי כלל כי הנה יצחק קראו תיכף שם הזה על שם אחיזת העקב אך לא קראו כי אם עקב לבד המורה על אחיזה העקב ואך הקב"ה לא רצה בזה לבד כי הוא מורה רק על עקב וקץ וסוף, ובתחילה כלל כלל לא, והוסיף לו אות אחת וקראו יעקב ויו"ד הוא הרומז על המחשבה התחילה ורומזת אל שם ישראל שהוא לי ראש שיטול יעקב גם בתחילה (ועיין מה שכתבתי למעלה בפסוק (ל"ב, כ"ט) לא יעקב יאמר עוד שמך).

ואכן זה היה רק בדעת הקב"ה אבל עשו לא רצה להודות על זה ואמר (בראשית כ"ז, ל"ו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וגו', לומר כי אין קריאת השם כי אם על שם עקבה על שם הסוף כפירוש רש"י שם. ואמנם עתה אחרי שהודו לו על הברכות הוא ומלאכו וקראו בפירוש ישראל על שם הראשית ועל שם שנטל הברכות בשררה ולא בעקבה כמאמר חז"ל שם (לשון רש"י, ועיין בזוה"ק חלק ג', מ"ה.) אז ודאי אין השם על שם עקבה כי אם יעקב

ביו"ד על תחילת המחשבה ועד עולם. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ח, ג') לא שתעקר שם יעקב ממקומו כי באמת בשם יעקב מרומז גם כן שם ישראל ביו"ד שבראשו. וזה אומרו ויבוא יעקב שלם עיר שכם שבא בשם יעקב בשלימות ביו"ד בשררה ונחת ואין אחד פוצה פה ומצפצף רק כולם הודו והמליכו ואמרו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל ולא יקרא לו עוד עקב בעקבה כי אם יעקב שלם כדבר האמור.

בבאו מפדן ארם. זה איני יודע מה מלמדנו ועיין ברש"י ז"ל, ואולי כי בא לספר גדולת יעקב כי הנה אמו שלחתו לפדן ארם ולא אמרה לו רק עד שוב אף אחיך ממך וגו' (בראשית כ"ז, מ"ה), ועתה נתהפך שאחיו יצא לקראתו ונעשה לו אוהב וישקהו בכל לבו ולא הגיע לו נזק כלל וכלל והכל על כי בטח באלהי יעקב ועל כן מגדיל הכתוב הענין שבא שלם מפדן ארם.

פסקה יט

ויקן את חלקת וגו' במאה קשיטה. מודיע הכתוב זאת שקנה השדה וסכום מקחה להגיד צדקת יעקב הצדיק כי הלך בדרכי אבותיו אברהם ויצחק שאף שהבטיח להם הקב"ה נתינת הארץ מכל מקום כל עוד שהיו רואין שהכנעני אז בארץ לא רצו ליהנות בחנם אפס קצהו רק במחיר כסף כמו אברהם שקנה השדה, ויצחק נתגרש מפלשתים ולא הרהר כלל. ולא כלוט שהתחיל לירש את הארץ בחייו בגזילה שעדיין לא זכה בה. והוא אומרו כאן לאשר שבא לעיר שכם אשר בארץ כנען ועדיין הכנעני בה על כן תיכף ויחן את פני העיר שנתן להם חנינה כמאמר חז"ל (שבת ל"ג:) שווקים תיקן להם וכו' להראות כי הוא רק גר בארץ נכריה ואין דעתו להחזיק בה עד אשר ינתן לו מן השמים וקנה את חלקת השדה במחיר כסף כאברהם זקנו וכעובר אורח ממש.

ומודיע עוד הכתוב כי בכסף מלא קנאה ולא עמד על המקח לנכות דבר מה. ולפי ערך גדולת יעקב ודאי שלא היה עומד המוכר עמו וכמו עפרון לאברהם. ואמנם הוא לא רצה בזה וטעמו כטעם אברהם זקנו שאמר (בראשית כ"ג, ט') בכסף מלא יתננה לי. כי ידוע אשר כל קניני הגוי כשהם עומדים תחת ידו הרי הם תחת רשות החיצונים והקליפות הנאחזים בהם וכשמוכר הנכרי בעין יפה שנותנין לו כסף מלא כל דמי שוויה ויותר אז מסלק הנכרי כל דעתו ורצונו מזה ונתנה בעין יפה ברצון הטוב, ואז מסתלק כל כוחו ורשותו, וכל כוחות הטומאה וחיצונים והקליפות בטלין ומבוטלין והולכים להם מן המקום הלזה וקם ברשות הקונה עם כל כוחי הקדושה שבקרבו כמאמר הכתוב (שם שם, י"ז) ויקם שדה עפרון לאברהם למקנה. שהכח שהיה לעפרון בשדה ההוא נסתלק מכל וכל, וקם הכל למקנה אברהם תחת ידו ורשותו. אבל אם אין הנכרי מוכרה ברצון

שלם אז עוד קצת דעתו על מקום ההוא ואינו מסתלק מכל וכל ושולטין בו עוד מכוחות החיצונים שלו. ועל כן עשה יעקב אבינו כשקנה מיד בני חמור לא עמד על המקח ונתן להם כאשר חפצו מאה קשיטה בכדי להפיס דעתו לתת עיניו בממון יתירה שנותן לו ויסתלק מכל וכל. וכן דוד המלך ע"ה כשרצה ארונה לתת לו הבקר והכלים והמוריגים לא רצה ואמר (שמואל-ב כ"ד, כ"ד) לא כי קנו אקנה מאותך במחיר. הכל כדי להסתלק דעת ורשות הנכרי מהם מכל וכל בכדי שיוכל להשרות הקדושה על מקום ההוא כי מקום שיש בו קצת אחיזה לרוח הטומאה אי אפשר להקדושה לשרות על מקום ההוא. ועל כן אמר אברהם בלשון בכסף מלא יתננה לי כי נודע פלוגתת חז"ל (בבא בתרא ל"ז:) אם מוכר בעין יפה מוכר אבל הנותן ודאי בעין יפה נותן. ולזה אמר בכסף מלא שאתן לו ממון כל כך עד אשר יתננה לי שיהיה כנותן שבעין יפה נותן. וכזה עשה יעקב שנתן להם כל אשר החליטו מפיהם בפעם ראשונה. ולזה מודיע הכתוב סכום המקח לומר כי זה הסכום הוא דמי הקנין כאשר רצו הם בעצמן בפעם הראשון בכל רצונם כדבר האמור (ועיין ברבה (ע"ט, ז') עד כמה עלה הסכום לסך גדול מאוד).

פרק לד

פסקה א

ותצא דינה וגו' לראות בבנות הארץ וגו'. לשון בבנות הארץ צריך הבנה והיה לו לומר לראות את בנות הארץ, והנראה כי הנה חז"ל אמרו (תנחומא פרשה זו) תלה הכתוב בלאה לומר כאמה כן בתה מה לאה יוצאנית דכתיב (בראשית ל', ט"ז) ותצא לאה לקראתו אף זו יוצאנית וכו', ולכאורה יפלא הלא נודע אומרם ז"ל (פסחים ג'.) שאפילו בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב על מה זה יכתוב הכתוב בכוון בת לאה להראות גנות הצדקת ומכל שכן אשר נודע שלאה נתכוונה באמת לשם שמים שהיתה מתאות ומחזרת להעמיד שבטי יה וכמאמרם ז"ל (בראשית רבה ע"ב, ה').

ואמנם אדרבה כי חז"ל באו לומר שתלה הכתוב בלאה לומר כאמה בתה, כלומר כשם שאמה ודאי נתכוונה לשם שמים כן בתה לשם שמים נתכוונה, כי נודע מאמרם ז"ל (שם ל"ט, י"ד) בפסוק (בראשית י"ב, ה') ואת הנפש אשר עשו בחרן אברהם מגייר האנשים ושרה מגיירת הנשים. ועל כן רצתה גם היא לאחוז בדרכי אבותיה הקדושים לגייר גרים מבנות הארץ להכניסם תחת צל כנפי השכינה, ולזה אמר הכתוב ותצא דינה בת לאה כלומר ביציאה זו היתה בת לאה ממש לעשות כמעשה אמה לצאת לשם שמים, ועל כן הלכה לראות בבנות הארץ כלומר לראות בקרבן ותוכן לבבם איזה שתרצה להתקרב אליה לשמוע לדבריה, כי גם באומות יש איזה נשמות שמוכשרין לקבל טהרה ורוצין

בדביקות ישראל, כידוע מרות ושאר גירי צדק שבעודן בגיותן הם מתלוים ורודפים אחרי בני ישראל מפני ניצוצי הקדושה שבהם, ובתוך כך מספר המקרא בשבח דינה כי דוקא לראות הלכה ולא להראות את עצמה לעיני העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא וגם לראות בבנות הארץ דוקא ולא ח"ו בבני הארץ כי צדקת אבותיה הקדושים היה בה מראשה ועד רגלה בלתי לזוז ימין ושמאל ויעקב היה מטתו שלימה.

ואולם אחרי כל זה הנה הכתוב צווח ואמר (תהלים מ"ה, י"ד) כל כבודה בת מלך פנימה שאין דרך בנות ישראל הצנועות לצאת חוצה כי אם הם צדקתם עומדת לעד, אבל זה שמבחוץ אם יביט בה ויהרהר דבר מה הרי לעוון פלילי נחשב גם עליהם להיותם מכשילים בני אדם גם בני איש, וכמעשה דהאי תנא (תענית כ"ד.) שאמר לבתו שובי לעפרך ולא יכשלו בך בני אדם. ושרה שהיתה מגיירת הנשים הרי נאמר עליה (בראשית י"ח, ט') הנה באהל, שהיתה צנועה ביותר שלא יצתה לחוץ ועשתה ביכולתה בביתה פנימה כאשר יכלה לגייר הנשים שבאו אצלה. ודינה שיצתה, על כן וירא אותה שכם וגו'. ונראה שזה שיבחה דבורה הנביאה את יעל אשת חבר הקני ואמרה עליה (שופטים ה', כ"ד) מנשים באוהל תבורך ואמרו חז"ל (נזיר כ"ג:) נשים באוהל מאן נינהו שרה רבקה רחל לאה ולכאורה מאי מעליותא בזו מד' אמהות ואמנם כי לצד שהיא יצתא לקראת סיסרא כמאמר הכתוב (שם ד', י"ח) ותצא יעל לקראת וגו' ואף על פי כן עשתה את שלה בשלימות ולא הזיק לה יציאתה כלל וכלל על כן תבורך היא מנשים שהיתה צדקתם רק באוהל ולא בחוץ. ואמנם שם היתה היציאה מוכרחת להצלת נפשות ישראל על כן לא עשאה היציאה אצלה שום רושם לרע רק אדרבה לטוב בית המלך ופנימה יחשב, מה שאין כן בדינה שהוא להכשיר את בנות הערלים הנה אמרו חז"ל (עירובין ל"ב:) שאסור לתלמיד חכם ליעבד איסורא זוטא כי היכי דלא ליעבד עם הארץ איסורא רבה. אף כאן לא היה ניחא להקב"ה שתעבד דינה איסורא זוטא עבורם כי (תהלים נ', ג') סביביו נשערה מאוד, על כן וירא אותה וגו'.

פסקה ב

וירא אותה שכם וגו' ויקח אותה וישכב אותה וגו'. אמר בכל פעם אותה מה שהיה די לומר ויראה ויקחה וכמו שכתב ויענה, להראות שכל העונש הלז של הראיה והלקיחה והשכיבה הכל עבורה היה על שיצתה חוץ, מה שכל כבודה בת מלך פנימה. וכל כך גרם החטא שלה אשר ותצא דינה לכל השלושה אלו האמורים ועל כן חזר בכל פעם לומר אותה להראות כי זה הכל בחטאה.

פסקה ג

ותדבק נפשו בדינה בת יעקב וגו'. צריך לדעת בשנותו את טעמו עתה לקרותה בת יעקב ולא בת לאה כמקודם שכתוב ותצא דינה בת לאה וגו'. ואכן כי כבר כתבנו כי חטא דינה ביציאתה גרם לכל השלושה הנזכרים שראה אותה ויקחה וכו' ואמנם כי באמת היה בזה גם גרם חטא יעקב במה שאיחר נדרו ובמה שמנעה מעשו כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ', ד') לא רצית לתת אותה למהול וכו'. על כן זה גרם חטא יעקב להיות נדבק נפשו בה כי להחטא שלה כבר די לה במה שלקח אותה ויענה ונשאר עוד גרם חטא יעקב שתדבק נפשו בדינה. ולזה למעלה בחטא היציאה קראה בת לאה כי אמה גרמה זאת כאמה בתה ותצא לאה ותצא דינה כנזכר ועתה בגרם יעקב קראה בת יעקב ועל כן קראה שני פעמים בת יעקב אחת כאן והשנית להלן לשכב את בת יעקב עבור שני הדברים בחטא יעקב שגרם לה. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ה

ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו וגו'. פירוש שהבין כי זה שטמא את דינה הוא עבור היותה בתו ומצדו הוא שהוא גרם זאת על כן והחריש יעקב עד בואם כלומר יעקב שתק וקיבל היסורין באהבה כענין שנאמר אצל אהרן (ויקרא י', ג') וידום אהרן ואמרו חז"ל (ויקרא רבה י"ב, ב') שקיבל שכר על השתיקה מה שקיבל עליו גזירת ה' באהבה. כן יעקב קיבל גזירת המקום פרעון עוונו באהבה והחריש יעקב, אבל זו השתיקה לא היה כי אם עד בואם אבל הם בבואם לא רצו לשתוק על זאת ואמרו הכזונה יעשה את אחותנו פירוש אפילו אם אבינו יעקב ירצה למחול על כבודו מכל מקום כבודינו במקומו עומד ואפילו אם אין לה רק מעלה שהיא אחותנו אין ראוי לנהוג בה מנהג הפקר לעשותה כזונה.

פסקה ז

ובני יעקב וגו' לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה. פירוש נבלה עשה לשכב את בת יעקב אדם גדול ומפורסם כזה ונכבד מכל וכן לא יעשה אפילו לבת אחרים מפחותי ערך כי גדרו עצמן מן הערוה על ידי המבול כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ', ו').

פסקה ח

וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה וגו'. מלת לאמר לכאורה מיותר, ונראה כי הנה חמור מלך הארץ היה ובודאי שגם אצלו לא היה מהמוסר מה שעשה שכם בנו וממילא לא נאה לפניו לדבר עם יעקב מדברים האלה, ובלא זה אין דרך המלך לדבר בעצמו לנוכח כי בנו חושק בבתכם ועל כן היה הוא רוצה לסבב מקודם איזה דברים אחרים ומתוכם יובן שרצונו להיות שכם נושא בתו וזה אומר, וידבר חמור וגו' לאמר

שכם בני וגו' פירוש חמור דיבר דברים כדי להגיע מתוך הדברים לאמר להם אשר שכם בני חשקה וגו', ומפרש הכתוב מה דיבר חמור אתם. ואמר כי אלה הדברים אמר,

פסקה ט

והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו וגו' ואתנו תשבו וגו'. פתח בדברי שלום כאילו מכללות העיר ויושביה מדבר להיות שלימים יחד כמוך כן אנחנו, ומתוך כך רצה להמשיך הדברים עד הגיעו לצרת הבת לרמוז שבנו חפץ בבת יעקב ואולם כל זה בחמור אבי שכם שהוא המלך עצמו ומלומד קצת במוסר ודרך ארץ, ואמנם שכם בנו לגודל חפצו וחשקו עד מיצוי דם נפשו לא היה יכול להמשיך בדברים ולהתאפק לדבר במתינות על הדבר הזה ומיהר וקפץ לדבר לפני אביו. על כן,

פסקה יא

ויאמר שכם אל אביה וגו' אמצא חן וגו'. כי לא היה ביכולתו להתאפק רגע והתחיל תיכף לדבר את אשר חשקה נפשו. ומזה מוסר השכל לכל בני עמינו עם ישראל שאנו מדמין בנפשינו שאנו רוצין לעבוד את שמו יתברך ואם נשאל את אחד מישראל האתה אוהב את שמו יתברך ישיב ודאי שאוהבו במסירת נפש ממש. והנך רואה כי לא כן הוא כי הנה שכם הלא בן מלך היה וגדל בתפנוקי מלכין וכאשר חפץ בבת יעקב לך ראה גודל החשק והתאוה והחפץ והרצון שהיה לו עד אשר לא היה יכול להתאפק על רגע והיה כמשתגע ממש ואמר אשר תאמרו אלי אתן הרבו עלי מאוד מוהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו ולא עצרו ולא עיכבו שום דבר ואילו היה יכול לחתוך אבר וליתן להם עבורה היה נותן להם, ולך ראה מה היה בסוף כשצוותו למול והנה בן מלך מפונק וגדול בשנים ודאי שצער מופלג הוא לו כריתת המילה בבשרו, חוץ שבודאי הוא בזיון לו למול עבור נשיאת אשה וכל אלה לא שמע ולא הטה אוזן. מה כתיב (לקמן י"ט) ולא אחר הנער לעשות הדבר, עשהו בזריזות מופלג באהבה ושמחה רבה והכל להיותו חפץ בבת יעקב. ואם היינו רוצים כזה את עבודתו יתברך ואהבתו איזה דבר היה מעכב אותנו הלא היינו מדלגים על ההרים ממש כמשתגע לעבודתו יתברך ולא היינו שומעין לא גוף ולא אשה לא ממון ובנים כי היה נמוג לבבינו ממש קשורה וצמודה בחבלי עבותות אהבתו יתברך כאש להבה אכלה ממש. ובאמת כן מצינו בתנאים הראשונים שלא היו שומעין כלל עניני עולם הזה וכאשר אמרו חז"ל (עירובין כ"ב.) איכא קורמי באגמא וכו' ואמרו (שם נ"ד:) בר' אליעזר שהיה עוסק בתורה בשוק העליון של ציפורי וסדינו מוטלת בשוק התחתון ונאמר (משלי ה', י"ט) עליו באהבתה תשגה תמיד. כי היה באמת כמשתגע מרוב האהבה שבער בלבו שלא היה יודע כלל מה לעשות, אבל אנו שסוברין שאנו רוצין עבודתו יתברך שקר הוא וראיה מדברי עולם הזה שאנו רוצין אותם באמת כמה טרחות אנו טורחין

וכמה יגיעות אנו יגיעין יומם ולילה להגיע אל טרף בתינו בכל לבבינו ונפשנו ומאודינו בכל כח שכלנו לחשוב מחשבות לעשות בכה או בכה, ואם היינו עושין בכזה עבודתו יתברך היינו מגיעין למדריגות נפלאות גדולות ורמות עד שהיה באמת נחת רוח לפניו. כי בעבודתו, המיגע בה ודאי טרחתו אינה לריק שהבא לטהר מסייעין אותו מן השמים (שבת ק"ד.) ובחפצי עולם הזה כל היום אנו יגיעין והכל אינו מספיק ותמיד אנו חסרין היום זה, ומחר זה.

אשר על כן כל בר ישראל יקח זאת על מוחו ושכלו ויסיר הפתיות והשטות מאתו ויתחיל לעבוד בעבודתו יתברך על כל פנים בשוה בעבודת עצמו בהבלי עולם הזה שאינם כדאים על אחת מני אלף וכו' עד אין שיעור נגד עבודתו יתברך ועל כל פנים יחצה ימיו ושנותיו שבחצי היום או חצי שבוע או חודש או שנה כל אחד לפי עסקו ומשאו ומתנו לעבוד בחצי ימיו עבודתו יתברך עבודה תמה בכל לב ונפש בחיות ושכל ולב ומוח במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה ושלא יתערב בה שום דבר מחשבת חוץ כי אם בלב שלם ובדעה שלימה ומיושבת ברשפי אש שלהבת יה לדבק עצמו אליו יתברך על ידי התורה והתפילה ומצוותיו יתברך שכולם הם רצונו יתברך שהוא רצה שאנו נעשה ונקיים רמ"ח מצוות האמורין בתורה ושלא לעשות משס"ה לא תעשה האמורין בה והוא ורצונו אחד כידוע.

ואדם העוסק בהן הרי מדבק נפשו וחיותו שהוא הבל פיו היוצא מאתו שנפשו יצאה בדברו וכל כוחי גופו וחיותו אליו יתברך. הנעלם בהן שהן רצונו ברוך הוא וזה הוא הנחת רוח לפניו כשאנו מדבקין עצמנו אליו מהמרחק הגדול שנתרחקנו מאתו בעת הבריאה שלזה היתה עיקר הבריאה להדבק אליו אחרי התרחקותו מאתו יתברך ואין בכל התורה והמצוות כי אם הכוונה הזאת שהוא למען היות נחת רוח לפניו על ידי הדביקות שאנו מתדבקין בו על ידי התורה והמצוות, ובזה גם כשאנו נעשה מעשינו בחוץ על עסקי טרפי מזונותינו לא יסור מלבנו אהבתו ויראתו להזהר ולהשמר מכל אשר הזהירנו יתברך ולהביט בכל דבר ודבר שהכל מאתו יתברך, הוא האצילם בראם יצרם אף עשאם ואין עוד מלבדו שבכל העולמות כולם אין דבר כי אם כוחו אורו שפעו וחיותו לא זולת. וממילא כשאין דבר בלעדו הרי בכל מקום ומקום שאנו עומדין וכל דבר ודבר שאנו רואין לא נראה בו כי אם אורו יתברך ונזכור על ידי זה אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעובדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק וגו' והאל הטוב יטע בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו להיות נחת רוח לפניו אמן כן יהי רצון, ונחזור לענין שמפני חשקת אהבת שכם לא עצר כח ומיהר לדבר לפני אביו. ועל כן,

פסקה יג

ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור וגו'. ולכאורה אינו מהמוסר בבני יעקב לקפוץ ולדבר בפני אביהם, ורק לפי שקפץ שכם לדבר לפני אביו אמרו השבטים בלבם אין כבוד אבינו יעקב להשיב לו להיותו עושה מעשה רע כזה שהוא בזיון לו ובלא זה הוא עדיין רך בשנים ואין כבוד יעקב לדבר אתו צא ולמד ממה שכתוב למעלה ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו אבל שכם לא יצא אז לדבר אל יעקב לצד שבניו היו את מקנהו בשדה ולא היה בבית כי אם יעקב ולא נאה לשכם לדבר אל יעקב ולא יצא כי אם חמור מלך הארץ. רק עתה שהיו בניו אצלו התחיל שכם לדבר ובודאי אין עיקר דיבורו כי אם אליהם על כן ענו הם אותו. ולכך מקדים כאן הכתוב בן לפני אביו באומרו את שכם ואת חמור אביו כי עיקר תשובתם היתה לשכם ואגב היתה גם לחמור אביו כי הוטב גם בעיניו הרבה דברי תשובתם.

וידברו אשר טמא את דינה וגו'. זה אין לו פירוש לפי פשוטו, ולדברינו הנזכרים למעלה יאמר הכתוב כי על כן דברו הם ולא אביהם יעקב לפי שהוא הצדיק עליו את הדין מפני יודעו שמפני חטאו קרה לה זה על שאיחר נדרו וכו' ומחל הוא על כבודו לכפרת עוון, אבל הם דיברו כי אפילו דל מהכא חשיבות אביהם מכל מקום הלא אחותם היא וכבודם במקומו מונח ולא יוכל יעקב למחול על כבודם ועל כן וידברו אשר טמא את דינה אחותם כלומר להיותה אחותם על כן דיברו הם להנקם על בזיונם.

עוד יאמר וידברו אשר טמא וגו'. כלומר אף שדבר גדול דיברו שכדאי היה להנקם ממנו על טומאת אחותם ולא היתה רמיה כלל בדבר כפירוש רש"י מכל מקום לא דיברו כי אם הם אבל לא אביהם יעקב כי אמיתי הוא וכמאמר הכתוב (מיכה ז', כ') תתן אמת ליעקב, ולא חפץ לדבר במרמה אף בדבר המותר כי יעקב איש תם, כלבו כן פיו. ורק בני יעקב ענו במרמה ולא הוא.

עוד אפשר לומר בפירוש הכתוב, כי הנה בני יעקב חכמים גדולים היו והיו יראין אם תיכף יאמרו להם שהמה מרוצין בו אחר המילה ולא יחרה אפם כלל על העבר שטמא את אחותם פן יתחכם חמור ושכם על זה שרצונם לנקום מהם בעת הכאב ועל כן עשו בחכמה והתחילו לדבר אתם קשות תחילה על העבר אשר טמא את אחותם ואחר כך כאשר ינח רוגזם יאמרו להם לעשות כדבר הזה ואז לא יבינו כי מרמה בדבר לצד שכבר יצא הכעס מאתם ונח רוגזם, ולזה יאמר הכתוב ויענו בני יעקב וגו' במרמה ומה היא המרמה אומר הכתוב וידברו אשר טמא וגו' כלומר התחילו לדבר קשות (כי דבור בכל

מקום קשה הוא כידוע (מכות י"א.) בחרון אף על אשר טמא את דינה אחותם ואחר כך כאשר נח רוגזם התחילו לדבר בדברים רכים.

פסקה יד

ויאמר אליהם לא נוכל לעשות וגו' לאיש אשר לו ערלה וגו'. כלומר ראו רוגזינו לא בחנם הוא כי לתת אחותנו לאיש אשר לו ערלה חרפה הוא לנו ואך מהיום והלאה תוכלו לתקן זאת אם תהיו כמונו להמול לכם כל זכר וגו'.

פסקה יז

ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו. כלומר על אשר כי כבר עבר הרוגז על כן לא נעשה דבר כי אם ולקחנו את בתנו ולא יותר, ובזה הטעו את לב חמור ושכם לסבור אשר ודאי עתה פיהם ולבם שוים כי כבר יצא הקצף מאתם ולא עשו דבר ועתה הם דוברים בפה רך ודאי כן דיברו כאשר עם לבבם. ולזה אמר הכתוב,

פסקה יח

וייטבו דבריהם בעיני חמור וגו'. כלומר שסברו שדברים טובים דוברים עמהם לטובתם באמירה רכה, או יאמר וייטבו דבריהם לצד שראו כי תחילה דברו בחרון אף ואחר כך בדברי פיוס להיות לעם אחד הוטבו דבריהם בעיניהם לומר שבודאי דברי אמת בפיהם וכלבם כן פיהם ואין בהם מחשבה רעה כי אם טובתינו. ועל כן נתקבלו דבריהם. ומיד,

פסקה יט

ולא אחר הנער לעשות וגו'. פירוש שלא נהג עצמו כבן מלך להמתין עד שיהיו נמולים קודם לו ואחר כך ימול את עצמו בכדי שיראה קודם את ענינה ואם אינה כאב גדול וסכנת נפשות, רק קודם לכל מל הוא את עצמו. והוא אומרו ולא אחר, לומר שלא המתין להיות הוא אחרון רק קודם כל היה.

עוד ירצה באומרו ולא אחר וגו'. לומר שלא המתין עד אשר ישאל את פי אנשי העיר ובית אביו אם יעמדו הם בדבר כי אם לא ירצו הם הרי נעשה הוא מופרש ומובדל ממולדתו ומארצו ומבית אביו, ודבר זה קשה לאדם לעמוד בזה וראיה שזה הוא אחד מעשרה נסינות שנתנסה אברהם אבינו ע"ה במה שאמר לו הקב"ה לך לך מארצך וגו', ולזה יאמר ולא אחר הנער לעשות וגו' כי חפץ בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו כלומר כל כך גדלה החפיצה בו לבת יעקב עד שקיבל עליו להיות נכבד ומופרש אפילו מכל בית אביו ומכל שכן מאנשי עירו ומולדתו כי אפשר הם לא ירצו לקבל עליהם להיות נימולים. על הכל פסע ועבר ותיכף קודם לכל מל הוא בעצמו להדבק לבת יעקב.

פסקה כ

וידברו אל אנשי עירם לאמר. אומרו לאמר נראה פירושו שאמרו להם כי דברים הללו היו ראוים שאתם תאמרו אותן כי הלא טובתכם הוא וטובתכם אני דורש, וזה אומרו וידברו אל אנשי עירם לאמר כלומר כי לכם היה לומר דברים הללו כי הוא נוגע לטובת העיר בכלל.

פסקה כד

וישמעו וגו' כל יוצאי שער עירו וגו'. לא אמר כמקודם כל אנשי עירו, לומר כי לא לבד אנשי העיר התושבים שם מעולם מאומתם שמעו ומלו עצמן כי אם אף הגרים שהיו גרים שם מאומות אחרות כולם שמעו ומלו עצמן והכל בשביל חפצם להדבק לבית יעקב כעין הגר ותמנע וכדומה שהיו בנות מלכים ונתאוו להיות שפחות ופלגשים בבית אברהם לרוב גדולתו וחשיבתו, וזה אומרו יוצאי שער עירו כיון שהוא עתה מן היוצאים בשער העיר אף שהוא גר ממדינה ומאומה אחרת שמע ומל עצמו.

פסקה כה

ויהי ביום השלישי וגו' ויהרגו כל זכר. כל ריבוי הוא לרבות אף הגרים שם ממדינות ואומות אחרים נהרגו עמהם, והנה לדעת הרב הקדוש בעל אור החיים שכתב בטעם הריגת כל אנשי שכם מפני שעמדו נגדם להציל את חמור ושכם בנו ודנו אותם בדין רודף ודאי גם האחרים בכלל זה להנקם מיד מבקשי נפשם. ואמנם לדעת הרמב"ם ז"ל (סוף פרק ט' מהלכות מלכים) שכתב בטעם חיוב מיתה לאנשי שכם מפני שלא הושיבו שופטים לדון את שכם בגזילת בת יעקב ובני נח נצטוו על הגזל ועל הדינין, הנה אין על הגרים שם במקרה מאומות אחרות דין מיתה בזה, כי איך יכול אחד הבא לגור לשפוט שפוט על נשיא הארץ בארץ לא לו, ומזה סיוע גם כן לדברי הרמב"ן ז"ל שלא רצה בטעם הזה ונתן טעם אחר בזה לפי שבלא זה מחויבי מיתה היו מפני שהיו עובדי עבודה זרה שבני נח מצווין עליו בראש וראשון. ולזה אומר הכתוב להלן,

פסקה ל

ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי וגו' ונאספו עלי והכוני וגו'. כי לצד שמה שהרגתם אותם היה מדין חיוב מיתה על שהם עובדי עבודה זרה אם כן על כל האומות תפול עליהם אימתה ופחד לומר שגם עליהם תעבור כוס התרעלה להאסף עליהם ולהרגם על עובדם עבודה זרה ויהיו מוכרחים להאסף ולעמוד על נפשם ומה גם שיעמדו על דם אחיהם משאר האומות שהיו שם ועל כן ונאספו עלי וגו', ואמנם הרמב"ם ז"ל (שם) נראה שלא רצה בטעם זה מפני כי מה נשתנה שכם מכל העולם שהיו אז עובדי עבודה זרה ולא נקמו מהם על עבודה זרה מפני שאין זאת ביכולתם הגם אפשר שהיו

יכולין לרמות עיר אחת ויהרגו אותם אבל אין זה מוטל עליהם כי לא היה שבט המושל בידם והכנעני והפריזי אז בארץ, ועוד אם בשביל עבודה זרה הרגו אותם למה החיו את הנשים וכי הנשים אינם מצווין על עבודה זרה הלא השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה (בבא קמא ט"ו.) ובכתוב כאן מפורש אשר רק ויהרגו כל זכר ואת כל חילם וגו' ואת נשיהם שבו ויבוזו וגו'. וגם על טעם הרב הקדוש בעל אור החיים קצת יש לפקפק במה שכתב שכל בני העיר עמדו כנגדם לבל יהרגו מלכם ודנום דין רודף היאך מרומז זה בכתוב ואדרבה בכתוב נאמר ויבואו על העיר בטח גו' משמע שלא היה להם שום דבר עומד נגדם, וגם מה שכתב שכולם היו בעזר שכם לגזול את דינה גם זה אינו מבואר בכתוב ואדרבה בעשיית המעשה לא נאמר כי אם וירא אותה שכם וגו' ויקח אותה וישכב אותה וגו' ולא הזכיר שום סיוע אליו מאנשי העיר, ועוד וכי אפשר שכל אנשי העיר מקטן ועד גדול היו נמצאים שם בעת הגזילה וכולם עזרו אותו ולא ימלט אחד מהם שלא היה בשעת מעשה והנך רואה בהריגה שנהרג כל זכר בעיר ואיך הרגו לאחד בעד רעת חביריו, ומה שאמר ויבוזו העיר אשר טמאו אחותם הוא לומר שהניחו לטמאות אחותם כי בודאי צעקה הנערה בת יעקב ואין מושיע לה מכל העיר וראיה ממה שנאמר אשר טמאו ובטומאה ודאי שח"ו לא היה אחד מאנשי העיר מושל בה כי אם שכם לבד.

ואמנם מה שנראה לי לפי קוצר שכלי בטעם הריגת כל אנשי שכם הוא כי הנה חמור ושכם בעת שאמרו לכל אנשי עירם שימולו אמרו לפניהם את בנותם נקח לנו ואת בנותינו נתן להם וגו' ואמרו חז"ל בזה (לשון רש"י לעיל ט"ז) כי תלו החשיבות באנשי שכם לומר כי הם מותרים ליקח את כל אשר יבחרו מבנות יעקב באין מוחה ואת בנותינו ניתן להם כלומר רק לפי דעתינו אם נרצה ניתן להם וכו', אשר על כן אם היו מניחין בני יעקב את אנשי שכם להתרפאות מחוליים ולעמוד להתיישב כבראשונה בודאי היו אנשי שכם באין בדין עליהם לומר שיקיימו כפי התנאי כיון שהם עשו את שלהם להיות נימולים גם אתם תעשו את שלכם ויהיו מותרין לשלול ולבוז להם את בנות יעקב באשר יבחרו באין פוצה פה ומצפצף ואז לא יוכלו לעמוד נגדם בהיותם בריאים וגבורים כל העיר מקצה ומה היה לבני יעקב לעשות בזה. והנה מתחילה מה שדיברו במרמה אתם ודאי שכדין עשו כי לא היתה כוונתם כי אם על שכם שהיה מחויב מיתה ממש מדין הגזילה ואך ודאי כי לא יניחו אנשי העיר להרוג את בן מלכם ועל כן דברו להמול להם כל זכר בכדי שלא יוכלו לעמוד נגדם והם יהרגו את שכם ויקחו את אחותם ויצאו, ואחר כך כשהלך חמור ושכם בנו ודיברו עם אנשי עירם בשקר וכזב לא כמו שהיו מדברים

עם בני יעקב שאמרו בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם כי אם להיפוך את בנותם נקח לנו לנשים וגו' ועל דעת זה מלו עצמן כל אנשי העיר, וכשיעמדו מחוליים ודאי שיבואו עליהם בעקיפין לקיים התנאי ולא יועיל מה שיאמרו כי לא כן היה התנאי עמהם כי לא יאמינו להם ומי יוכל לדין עם מי שתקיף ממנו, ועל כן הרגום מתחילה קודם שיבואו לשלול שלל לטמאות ח"ו את בנות יעקב, ועל כל פנים לא גרע זה מבן סורר ומורה שנידון על שם סופו ונהרג תיכף, ומכל שכן כאן שלא יוכלו אחר כך לעמוד עמהם בדין ובודאי כדין וכתורה עשו להרגם תיכף ולא יענו ח"ו צנועות בני ישראל, ובזה דין התושב והגר שוה כי כולם מלו עצמן על תנאי זה ובודאי היו מבקשים אחר כך לקיים כפי התנאי.

פרק לז

פסקה א

וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו'. אמרו מגורי אביו יבואר על פי מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה פ"ב, י"ג) בפסוק (לעיל ל"ו, ז') וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו ר' אלעזר אמר מפני שטר חוב כי גר יהיה זרעך וכו' וזה לשון רש"י: מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שניתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר וכו' עד כאן. והודיע הכתוב כאן כי לא כן חלק יעקב אדרבה ישב לו בפירוש בארץ מגורי אביו להיות גר בארץ שקיבל עליו לשלם השטר חוב כי גר יהיה זרעך ולא ברח מגזירתו של הקב"ה, ולכן אומר הכתוב להלן אלה תולדות יעקב וגו' כלומר אלה הסיבות והגילגולים שהגיעם עד שבאו לכלל ישוב במכירת יוסף עד שיעקב ובניו ירדו מצרימה הכל היה לפי שהם תולדות יעקב והוא קיבל עליו ועל זרעו אחריו להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם בכדי לצאת ברכוש גדול להוציא כל הניצוצות של הקדושה שהיו מוטבעים בעמקי קליפת מצרים לקחת בלעם מפיהם להיות חיל בלע ויקיאנו ולירש הארץ אחר כך נחלת ה'.

או כן יאמר לפי הנזכר כי הנה ברוך המקום ברוך הוא שחשב את הקץ לעשות שחיסר ק"ץ שנים מתי"ו לחשבם מעת תולדת יצחק ולא היו ישראל במצרים כי אם רד"ו שנים, וק"ץ שנים חשב בגירות יצחק ויעקב בארץ כנען, ועל כן אמר הקב"ה ליצחק (בראשית כ"ו, ג') גור בארץ הזאת, כלומר גם בארץ הזאת לא תהיה כי אם כמו גר לא תושב לקיים בזה כי גר יהיה זרעך וזה הכל מחסדי המקום ברוך הוא אבל יעקב אבינו כשקיבל עליו להשלים השטר חוב לא כן סבר, והיה דעתו לשלם כל החוב בארץ לא לו כמשמעות לשון הגזירה ולא יחשב גירות יצחק כלל כיון שהיה בארץ, וקיבל עליו לשלם גם בעד

אביו מה שלא היה גר בארץ אחרת להיות עבדים וענו אותם ת' שנה בשלימות בארץ לא להם, ולזה אמר הכתוב וישב יעקב בארץ כלומר שלא ברח מפני השטר חוב רק ישב וקיבל שילום החוב אף של מגורי אביו כלומר גם גירות אביו מה שאינו גר בארץ אחרת גם זה קיבל עליו לשלם, ורחמי שמים גרמו שנאמר ליצחק גור בארץ הזאת פירוש שיקובל גירות שלו בחשבון אף כשיהיה בארץ הזאת.

או יאמר על זה הדרך כי הנה יעקב אבינו כשראה שנאמר ליצחק גור בארץ הזאת וכאמור שיקובל גירות שלו גם כאשר יהיה בארץ הזאת היה סבור יעקב שגם הוא לא יצטרך לילך לגור בארץ אחרת ויקבל עליו גירות בארץ מגורי אביו, ואכן לא כן היה דעת אלהינו יתברך שמו כי ביצחק לא היה יכול להיות בשום אופן אחר כי נתקדש בהר המוריה ולא היה רשאי לצאת חוצה (בראשית רבה ס"ד, ג'), מה שאין כן ביעקב שהוצרך לקיים (בראשית ט"ו, ט"ז) ודור רביעי ישובו הנה והיה מוכרח לירד למצרים לטעמים כמוסים לאל תמים דיעות ברוך הוא. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה פ"ו, ב') ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל אלא שזכותו גדלה וגרם להיות אשר בחבלי אדם נמשך לשם על ידי סיבת מכירת יוסף. וזה אומרו וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען פירוש כי יעקב ישב לו לשלם השטר חוב בארץ מגורי אביו במקום שאביו קיבל שם גירות והוא בארץ כנען ולא חפץ כלל לילך לארץ אחרת ועל כן היה ראוי יעקב לירד בשלשלאות למצרים כי היה מוכרח להיות גר דוקא בארץ לא להם ואך עבור שזכותו גדלה נתגלגל הדבר אשר אלה תולדות יעקב יוסף וגו' שסיבב הקב"ה סיבות שונות בבניו להיות נמשך לשם בחבלי אדם וכאמור.

עוד יכוון הכתוב באומרו וישב יעקב וגו'. כי הנה נודע שחברון הוא מן הגרוע והפסולת שבארץ ישראל לתבואות ופירות הארץ שהוא מקום טרשים ועל כן הקצוה לקברות מתים כמאמר חז"ל (סוטה ל"ד:), ולזה אמר הכתוב למעלה (ל"ו, ו'-ז') וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו כי היה רכושם רב ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם להספיק מרעה לבהמות שלהם כפירוש רש"י, כלומר מפני שהיה ישיבתם בבחינת הגירות לא כתושבים לא ישבו להם במקומות המשובחים שבארץ כי אם במקום הגרוע כדרך הגר במדינה לא לו שמוכרח לישב באשר ימצא, ועל כן לא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם עבור פחיתת מקום שישבו לצד היותו ארץ מגוריהם בבחינת הגרים לא כתושבים כי אילו היו יושבים במקומות המשובחים ודאי היו מוציאין מרעה לבהמותיהן. ולזה עשו הלך לו אל ארץ אחרת כי לא רצה לקבל גירות ארץ כנען ומצא לו הר שעיר לרשת אותו לאחוזת נחלה ומצא מין את מינו כמאמר חז"ל (בראשית רבה

ס"ג, י"ב) הוא אדום וארצו אדומה וכו', אבל יעקב אבינו להיותו יודע טוב הארץ ההיא במעלות הרוחניות הקדושה אשר בארץ ישראל שעיני ה' אלהים בה תמיד ובה שער השמים לא רצה לזוז מן הארץ ההיא אף שלא היה שם כי אם גר בארץ וישב במקום הגרוע והפסולת שבה כי חשקה נפשו בה וכמאמרם ז"ל (עיין בראשית רבה ל"ט, ח') לעולם ידור אדם אפילו במדברות של ארץ ישראל ולא במטרפולין של חוץ לארץ. וחוץ לזה הנה כבר כתבנו שיעקב חפץ דוקא בגירות בכדי לשלם השטר חוב ועוד בכדי לקיים מצות כיבוד אב ואם ובפרט לעת זקנת אביו וכהו עיניו, ודאי חלילה היה לו לעזוב אביו ולצאת, ואפילו אלו הכ"ב שנים שלא היה אצל אביו ברצון הקב"ה וברשות אביו ואמו נענש עליהם ברוגזו של יוסף, כמאמרם ז"ל על שאמר ללבן זה לי כ' שנה בביתך פירוש לי הם שעתיד אני ללקות עליהן (עיין ילקוט סוף פרשת ויצא). ולזה אמר הכתוב וישב יעקב בארץ מגורי אביו כלומר אף שהיה רק בבחינת הגירות ומקום הגרוע והפסולת חפצה נפשו לשבת שם משלושה הטעמים שכתבנו, אחד לפי שהוא בארץ גבול ארץ המעולה נחלת ה', והב' לפי שהוא רק בבחינת מגורי כלומר גירות והוא קיבל לשלם החוב, ועוד בה שלישיה שהוא מגורי אביו שאביו היה גר שם והיה חפץ לקיים מצות כיבוד אביו על כן אמר פה אשב כי אויתיה הגם שעליו לא נגזר גירות בארץ ישראל דוקא כי רק ליצחק נאמר גור בארץ הזאת חשקה נפשו לשבת בארץ ההוא כנאמר.

גם יאמר הכתוב וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו'. על דרך מאמר חז"ל (ברכות ח'.) לעולם ידור אדם במקום רבו וכו' והתניא אל ידור לא קשיא הא דכייף ליה וכו' עד כאן. ומניה ודאי שאם אביו הוא רבו שצריך לדור במקום אביו כי לאביו ודאי כייף ליה מדין כיבוד ומורא אב ועל כן חפץ יעקב אבינו דוקא לשבת שם מפני ששם פחד ומורא אביו ורבו עליו וכייף ליה, ולזה אמר וישב יעקב בארץ מגורי אביו כי מגורי הוא לשון פחד ויראה כמו (ירמיה ו', כ"ה) מגור מסביב. כלומר על כן ישב יעקב דוקא בארץ ההיא מפני ששם מגורי ופחד אביו ורבו עליו ולעולם ידור אדם במקום רבו היכא דכייף ליה.

ועוד נוסף לזה נאמר בתיבת מגורי אביו, כי כבר הארכנו במקום אחר בפירוש אומרם ז"ל (אבות ג', א') הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהיה מורא שמים עליכם, ושורש הדברים כי האיש המשכיל ויש לו לב להבין קטנות ערכו הדל והמצער ילוד אשה נוצר מטפה סרוחה נבזה ונמאס מחוסר הבנה מחוסר שכל מלא עוונות ופשעים, נגד גדולת אלהינו יתברך שמו שאין לה שיעור וערך ודמיון כלל אשר (על פי איוב ד', י"ח) הן במלאכיו ישים תהלה ומכל שכן בשוכני בתי חומר, ודאי יירא ויפחד מאוד לגשת לעבוד עבודת אלהינו יתברך שמו ולהשים כתר מלכות בראשו, אשר נודע

כי כל התורה והמצוות הם כתרים לעלות ולישב בראש אלוה והקב"ה כביכול מכתיר עצמו בהן ועושה אותן עטרה על ראשו כמאמר הכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר, שממעשיך נעשה פאר ועטרה על ראשי. ומי הוא אשר יערב לבו לגשת לעבוד העבודה ופן ח"ו יעבוד עבודה אשר לא כדת ונכון כי כמה וכמה זכויות ועשיות יצטרך לעשות זה השר הגדול המוכן להכתיר את המלך בכתר המלוכה שלו כמה זכות אבות צריך להיות לו וכמה יצטרך לטהר ידיו ומלבושיו וכל גופו שלא ימצא בהם איזה כתם כל דהוא שלא יטנף את כתר המלוכה בידיו ובבגדיו, וכמה חכמה והבנה צריך להיות בו ויהיה בעל לשון צח ויפה ונאה שלא ימצא בו מום כל דהוא כי זו היא העבודה שאין למעלה הימנה להשים כתר מלכות בראש המלך, ויותר מזה על אחת מאלף אלפי כו' באדם אשר על הארץ כלי ריק וחסר מלא בושה וכלימה עומד לפני תמים דיעות ברוך הוא וברוך שמו לעבוד עבודתו להכתיר אותו בכתר המלוכה, איך צריך קודם להיות דעת ותבונה בו ולהשכיל על מוצא דבר ההוא איך יעשנו באופן הנאות בכל מאמצי כוחו ושכלו ובנקיון וזיכוך וטהרת הגוף והלב וכל אבריו מכל מדה לא נכונה ומנידנוד חטא ועוון כי בכל מקום שיש שם קצת נידנוד חטא שורה שם הסטרא אחרא והרע המטונף והמלוכלך כצואה ממש כמאמר חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב ומכל שכן פה דובר נבלה או ניבול פה ושקרים וליצנות ולשון הרע וכדומה, ואיך יערב לבו לגשת עם פה המטונף והמלוכלך הלז להתפלל בו לפני אדון כל ולומר בו שירות ותשבחות אלהינו יתברך שמו, הא למה הדבר דומה לאדם המוליך מנחה חשובה למלך המדינה מלחמים המפוארים הזכים והנקיים מסולת המנופה או שאר מיני דברים טובים יפים ונאים ומניח המנחה הלז על קערה מלוכלכת מטינוף וצואה לקוחה מבית הכסא, ודאי ודאי שיושלך מנחתו על פניו ויקבל עוד עונש גדול ועצום על מנחתו אשר הביא בלא דעת כזה.

ומכל אלה תראה איך שיש לאדם לירא ולפחד ברעד ורתת וחלחלה בגשתו לעשות אחת ממצוות ה' ופן ח"ו אינו עושה כל כך בקדושה וטהרה וזיכוך הגוף הראוי למלך הכבוד, ומנחה לא ירצה מידו ועל פנימו ישליכנה לומר הקריבהו נא לפחתך הירצך וגו' (מלאכי א', ח'). ואם אפילו כשהוא על צד היותר טוב והנכון, רעדה יאחזנו בחיל ורתת לומר איך אזכה לעשות כתרי כתרים לקוני לעלות ולישב בראש אלהי עולם ה' צבאות שמו, וכשאדם עובד על בחינה זו ודאי שלא יצוייר בנפשו שום קבלת שכר על עשייתו ועבודתו, כי כל אשר לו יתן בעד נפשו שזכה לעבוד עבודה כזו להכתיר המלך בכתר מלכות ולזה אמר התנא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ולא

זה שלא יצויר בנפשכם שתקבלו פרס על עבודתכם אלא עוד ויהי מורא שמים עליכם שתפחדו ותרעדו אחר עשיית המצוה אולי לא יצאתם חובתכם בהעבודה הראוי למלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו שצריכה טהרה וזיכוך והוא התשובה שלימה שמקודם בכל לב ולב ובמחשבה דיבור ומעשה ויראה ואהבה ושמחה רבה באופן הנאות למצוות ה'.

והנה נודע (קידושין ל:) אשר מצות כיבוד אב ואם גדולה למאוד שהשוה כבודן לכבוד המקום ברוך הוא ואפילו עשו הרשע אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ה, ט"ז) כשהיה רוצה לשמש את אביו היה מלביש עצמו בבגדי כבוד היקרים שבמלבושיו בשביל כבוד אביו ומכל שכן להבדיל וכו' יעקב הצדיק ודאי כן קיים בנפשו לעשות מצות כיבוד אב ביתר עוז ותעצומות בכל יכולתו כי השוה כבודן לכבוד המקום. ובלא זה הוא מצות ה' וכל המצוות בודאי עשה כאשר כתבנו בגודל אימה ופחד קודם העשיה, ואחר העשיה אולי לא עשה כראוי לו. ועל כן כאשר ישב בארץ כנען בכדי לדור במקום אביו ורבו היכא דכייף ליה מפני שכיבוד ויראת אביו יסייעהו לעבודה ולקדושה וטהרה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל אף על חוט השערה. וזה אמר הכתוב וישב יעקב וגו' בארץ מגורי אביו כלומר מפני שהיה ירא ממנו אף בהיותו אביו כלומר גם אחר הכיבוד ומורא הראוי לאב, פחד ורעד אולי לא עשה עדיין המצוה כראוי ועל כן לו היה נאה ודאי לשבת במקום אביו כי מיכף הוי כייף ליה עד קצה אחרון שאין כמוהו וכאמור.

גם יאמר וישב יעקב וגו'. כי אמרו חז"ל (בבראשית רבה פ"ד, ה') בפסוק זה, וזה לשונו: אמר ר' לוי משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטיא ופתח בנו זהבי (פירוש צורף הזהב) פתוח כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו והיה שם פקח אחד אמר לו מאלו אתה מתייירא גץ אחד יוצא משלך וגץ אחד מבנך ואתה שורפן, כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו נתיירא אמר לו הקב"ה מאלו אתה מתייירא גץ אחד משלך וגץ אחד משל בנך ואתם שורפין אותם כולם הדא הוא דכתיב (עובדיה א', י"ח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' וישב יעקב עד כאן. ולכאורה אין פירוש למאמר זה, כי איך שייך אומרו וישב יעקב למה שהיה נתיירא מאלופי עשו ואולם הנה רש"י ז"ל כתב (בפרשת ויצא בפסוק ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף) אש בלא להבה אינו שולט למרחוק וכו', ולזה אחר שסיים בפרשה שלמעלה מהמלכים שמלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל והם אלופי עשו ותולדותיו אמר הכתוב וישב יעקב בארץ מגורי אביו כלומר שהיה יעקב מתפחד מהם אף שידע שבית יעקב אש מכל מקום הלא אינו שולט למרחוק והוא בבחינת הישיבה במקום אחד שעל כן וישב יעקב

שבחינת יעקב היא בישיבה לבד ועל כן ישב במגורי אביו בפחד מאלופי עשו עד שאמר לו הקב"ה מאלו אתה מתייירא הלא ואלה תולדות יעקב יוסף ובית יוסף להבה כי תולדת אש להבה וגץ אחד יוצא ממך וגץ אחד משל בנך ואתה מכלה ושורף את כולם כאמור. **עוד** יתבאר אומרו וישב יעקב וגו'. כי אמרו חז"ל (שם שם, ג) וזה לשונם: לא שלותי ולא שקטתי ויבוא רוגז לא שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן ויבוא רוגז בא עלי רוגזו של יוסף וכו' עד כאן, וצריך לדעת מה השמיעונו חז"ל בזה. ועוד מפני מה דוקא דרשו לא שלותי על עשו וקאי על מה שהיה עשו מתנחם עליו להרגו בעודו בבית אביו ולמה לא דרשו לא שלותי על לבן ולא שקטתי על עשו ויהיה קאי על מה שהלך לקראתו בד' מאות איש בשובו מבית לבן. ואכן כיוונו חז"ל לתרץ לשון הכתוב ששינה הבאת הרוגז ממה שלא שלו ולא שקט שהם נכתבו בלשון עבר לא שלותי ולא שקטתי והיה לו לומר לפי סדר המקרא ובא רוגז שיהיה גם כן בלשון עבר, ושינה לכתוב ויבוא רוגז בלשון להבא. ופירשו דהכתוב קאי על יעקב אבינו והוא אמר זה כי באמת הנה יעקב נענש ברוגז של יוסף כ"ב שנים על הכ"ב שנים שפירש מאביו יצחק ולא שמשו ואף שמה שיצא יעקב לא היה מדעתו ומרשותו רק עבור רעת עשו שהיה מתנחם עליו להורגו וכאשר אמרה לו אמו (בראשית כ"ז, מ"ב-מ"ג) הנה עשו אחיך מתנחם לך וגו' ועתה קום ברח לך אל לבן אחי וגו'. ונמצא שאונס גמור היה ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש וגם עוברו בעמק הבכא בכ"ב שנים הללו אצל לבן הרמאי כמה צער ויסורין היה לו וגם הוא חפץ להורגו כמאמר הכתוב (דברים כ"ו, ה') ארמי אובד אבי וגו'. וכל זה לא הועיל לו להנצל עוד מעונש ובא עליו רוגזו של יוסף בכ"ב שנים, ויעקב ידע שסופו להענש וללקות עליהם כאשר אמר אל לבן זה לי עשרים שנה בביתך ואמרו חז"ל (עיין ילקוט ק"ל) לי הן שסופי ללקות כנגדן, ועל כן אמר לא שלותי מעשו כלומר הנה זה שהלכתי מבית אבי לא היה מרצוני כי לא שלותי מעשו והייתי מוכרח לצאת מאונס וכשבאתי לבית לבן גם שם לא שקטתי מצער ויסורי מות ואף על פי כן עלי היה כולנה אשר ויבוא רוגז כלומר עוד מוכן לבוא רוגז עלי על זה שסופי ללקות כנגדן, והוא רוגזו של יוסף. רק יעקב לא ידע שיהיה רוגזו של יוסף רק סתם ידע שיהיה לו רוגז על זה, ולזה אמר הכתוב וישב יעקב בארץ מגורי אביו כלומר שישב יעקב בפחד ויראת אביו שידע שיגיענו עונש על עוזבו את אביו כ"ב שנים רק שלא ידע איזה צער יגיע לו ומתחיל הכתוב תיכף לספר אופן רוגזו כי אלה תולדות יעקב יוסף וגו' שבא עליו רוגזו של יוסף. ואמר הכתוב,

פסקה ב

אלה תולדות יעקב יוסף וגו'. כלומר מה שאירע ליוסף ואחיו שבאו לכלל זה עד שלעבד נמכר יוסף הכל היה לפי שהיו תולדות יעקב וכבר נגזרה גזירה לבוא עליו רוגזו של יוסף כ"ב שנים תחת כ"ב שנים שעזב את אביו ולכן אירע ביניהם מה שאירע, בכדי שיעקב יקבל עונשו שנגזר עליו מן השמים. ועוד ראיה לזה אמר הכתוב הרי יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן וגו' כלומר הנה מעודו היה רועה עם אחיו דייקא שהתנהג עמהם באהבה כאהבת אחים אהובים זה לזה (כמאמר חז"ל (לשון רש"י בפסוק לעיל ל"ב, י"ב) מיד אחי מיד עשו פירוש מיד אחי שאינו נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע וכו') ועתה כאשר נעשה בחור בן שבע עשרה שנה ודאי כבר הופיעה חכמתו עליו והיה ראוי לנהוג עמם ביתר שאת ועוז באהבה עצומה, ואחר כל זה נהפוך הוא אשר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם ותרי תמיהות מתמה הכתוב חוץ ממה שהיה תמיד מתנהג עמם כאח ועכשיו ביותר היה ראוי לו להתנהג באהבת אחים, גם בלא זה הנה יוסף הצדיק ידוע בצדקתו איש חכם וקדוש כזה משומר מכל רע יביא דבה רעה על אנשים צדיקים כמותם שבטי ישורון, ונודע אומרם ז"ל (ילקוט פרשת חוקת תשס"ד) כל מי שמשרת את ישראל צריך לשמור עצמו שלא יטול את שלו מתחת ידיהם, משה אמר (במדבר כ', י') שמעו נא המורים ונאמר לו (שם שם, י"ב) לכן לא תביאו את הקהל הזה, ישעיה אמר (ישעיה ו' ה') ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב מיד ובידו רצפה מאי רצפה רצוץ פה שאמר דלטוריא על בני כו' עד אין הקב"ה רוצה במי שאומר דלטוריא על ישראל וכו' עד כאן. ועוד תמיהה שנית הוא שיעקב קבל דבה רעה על בניו ולא גער ביוסף לאמר מדוע אתה עושה ככה. ואם תאמר שיעקב קיבל דבריו שכוונתו לשם שמים שיוכיחן יעקב, הלא לא מצינו שהוכיח יעקב את בניו על דברי יוסף. ועוד הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה פ"ד, י"ג) שיעקב ידע שאחיו שונאין אותו ולא היו נחשדין בעיניו על שפיכת דמים ואם כן מפני מה יהיה חושדן במה שאמר יוסף עליהם, אלא הכל מאת ה' נסבה בכדי שירד יוסף מצרימה ויקבל יעקב עונשו על ביטול כיבוד אב וכל אלה הסיבות היה לבני יעקב הכל לפי שתולדותיו היו ומוכן היה לבוא עליו רוגזו של יוסף וכאמור.

והוא נער את בני בלהה וגו'. אמרו חז"ל (שם שם, ז') שהיה עושה מעשה נערות וכו' כדי שיהא נראה יפה וכו', לכאורה צריך להבין למה תספר התורה בגנותו של צדיק שעשה מעשה נערות והלא אפילו בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב כמאמר חז"ל (פסחים ג'.). ואמנם הנה כתבנו במקום אחר כי לעולם לא יבוא היצר הרע אל האדם להסית לו פתאום לעבור עבירה כי יודע שלא יציית לו תיכף כי הכח והממשלה בשכל האדם להתגבר

על תאות לבו לבל יפול ברשת היצר הרע, ועל כן תחילה הוא בא בקלי קלות להסיתו לדברים המותרים לעסוק בהן הרבה ולמלאות תאותו בהן, ואחר כך בלט בלט מן ההיתר יסיתנו תחילה שלא לדקדק כל כך להחמיר באיסורין להקל בנפשו באיזה דבר כמו באכילת דברים הצריכים בדיקה מן התולעים והמולבין וכיוצא, ואחר כך לספק איסור ממש ומשם לודאי איסור כמאמר חז"ל (שבת ק"ה:) שכן דרכו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר כך עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והוא הולך ועובד. וזה שבא הכתוב כאן לתרץ קושיא גדולה והוא איך יבוא יוסף הצדיק שהיה דומה ליעקב בחיר האבות לעבור על עבירה החמורה ברכילות ולשון הרע על אחיו, שעונשן חמור וגדול למאוד עד אין שיעור וערך כידוע ומבואר חומר רב עוון זה ברמב"ם ז"ל הלכות דעות (פרק ז') והלכות תשובה (פרק ג' הלכה ו') ולזה אומר והוא נער את בני בלהה לומר כי תחילה נלכד קצת בעצת היצר הרע להיות מסלסל בשערו כדי שיהיה נראה יפה ולהתגדל קצת בזה על שאר אחיו ועל כן ויבא יוסף את דבתם רעה וגו' כי עבירה גוררת עבירה עד שנתמשך מזה להביא את דיבת אחיו רעה אל אביו והכל בכדי שיהיה נכבד מכל בית אביו, (ועיין במה שנבאר למטה כי הוא כיוון לטובה ולא לרעה רק כיון שנתמשך רעה מזה לא היה מחויב זה להיות ביוסף כי לא יאונה לצדיק ואך מפני הסילסול בשערו שהוא קצת תאוה מתאות ההיתר מצא היצר הרע מקום להאחז להסיתו לדבר שיתמשך רעה בזה) ואמנם כי עדיין יקשה על אביו יעקב איך קיבל הדיבה והנך רואה שהסמ"ג מנה בלא תעשה (מצוה י') מן התורה שלא לקבל לשון הרע ורכילות עיין שם. לזה אמר הכתוב,

פסקה ג

וישראל אהב את יוסף מכל וגו'. והנה עבר בזה על קבלת חז"ל שאמרו לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים וכו' ובזה היה קצת אחיזה בו להיצר הרע להמשיכו עד לקבל הוצאת הדיבה על בניו.

או כה יאמר כי באמת וישראל אהב וגו' כי בן זקונים הוא לו וגו'. כלומר כי לא מחמת הדיבה אהב ישראל את יוסף מהם רק מחמת שהיה גדול בחכמה יותר מהם והיה זיו איקונין שלו דומה לו, ולזה אפשר שהיה סובר כי לא שייך אל ישנה אדם בנו בין הבנים כי אם בדדמי להו כי יאמרו מאי חזית בו יותר מאתנו אבל זה שכל מה שלמד בבית שם ועבר מסר לו יותר מהם לרוב חכמתו לא שייך קנאה בהם בזה, ובפרט לפי דעת המפרשים ז"ל בהוצאת הדיבה הזו שהוא שהיו עושים מעשיהם בדעות אחרות מדעת אביהם כמו שהאריך בזה הרב בפרשת דרכים (בדרך האתרים) לפרש פלוגתתן אם האבות היה להם דין בני נח או דין ישראל היה להם עיין שם. וכן שארי דברים אשר

האריכו בזה. וזה אומרו ויבא את דבתם רעה אל אביהם כלומר דיבה כזה שהוא רעה לאביהם לומר שהם עושים מעשים היפוך מעשה אביהם והוא טרח ויגע ללמד זכות הכל כדעת אביו לומר כי הדין דין עמו בבל ישונה. וזה אומרו כי בן זקונים הוא לו, ומלת לו לכאורה מיותר והיה די באומרו כי בן זקונים הוא כלומר בר חכים (כתרגומו כאן). ואמנם כי יאמר כי בר חכים הוא ליה שהחכים בחכמתו לדבר השייך לו להפך הכל בזכות אביו להסביר כי דעתו דעת אמת ותתן אמת ליעקב. ואמנם כי יעקב אבינו לא על הדבר הזה אהבו מפני שהפך בזכותו, כי אם על ראותו חכמתו שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה ואם חכם בני ישמח לבי גם אני. והאחים דימו כי ח"ו קיבל יעקב הדיבה ואותו אהב מחמת הפכת זכותו להעמיד דוקא סברתו, ואמנם כי מי אמר להאחין שיוסף מביא את דבתם כי ודאי לא היה אחד בבית בעת דבר יוסף עם אביו מהם, ואפילו אם היה לא מצינו שיאמר זאת אחד להם. לזה אומר הכתוב,

פסקה ד

ויראו אחיו כי אותו אהב וגו'. כלומר כי עד הנה הגיע אהבת ישראל ליוסף עד שהיה נראה וניכר הדבר לעין כל גודל ההפרש בין אהבתו לאהבתם כי מקודם אף שאהב את יוסף מכל מקום כיון שגם עמהם דיבר אביהם ברוב אהבה וחיבה לא היה ניכר ההפרש כל כך והן עתה הגיע האהבה כל כך עד שהיה נראה וניכר אהבתו מכל אחיו, או יאמר ויראו אחיו לומר שהבינו האחים כי מה שאותו אהב הוא מכל אחיו מדבר הנוגע אל אחיו במה שהוא מתווכח אתם להפך וללמד להעמיד דעת יעקב שלא כסברתם, ועל כן וישנאו אותו כי ידעו שבודאי איזה דבה היה מאתו בדבר הזה והם חשדוהו שלשם עבירה נתכוון והרואה דבר עבירה בחבירו מצוה לשנאותו כמאמר חז"ל (פסחים קי"ג:) ועל כן שנאוהו כי אם לא כן לא היו שבטי י"ה עוברין על לא תשנא את אחיך.

ולא יכלו דברו לשלום. רש"י ז"ל פירש דברו לדבר עמו, ועוד נראה שלא יכלו אחיו לסבול דברו לשלום כלומר מה שהיה יוסף מדבר עמהם לשלום כאילו היה אתם באהבה גמורה ובאמת שיוסף היה עושה זאת בתום לבבו כי לא נתכוון בדבר לשנאה כי אם לדבר עם אביו על זאת, להבחין ולהעמיד הדבר על בוריה לידע דברי מי יוצדק לאמיתתה של תורה אבל לא מחמת שנאה, ועל כן היה הוא מדבר עמהם באהבת לבבו ואך האחים שחשדוהו כי הביא את דבתם לרעה, סברו שהוא מדבר עמם אחד בפה ואחד בלב ח"ו ועל כן לא יכלו לסבול דברו לשלום עמהם. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ה

ויחלום יוסף וגו' ויגד לאחיו וגו'. כלומר ראו איך היה יוסף מסביר להם פנים ומדבר עמהם באהבה, כי הלא נודע מאמרם ז"ל (ברכות נ"ה:) אשר כל החלומות הולכים אחר

הפה, והוא הפה הפותר אותו כאשר יפתור כן יקום ומבואר בזוה"ק (בפרשתנו ק"פ.) דלא מבעי ליה לבר נש למימר חלמא בר לבר נש דרחים ליה וכו' עיין שם. והנה יוסף כאשר חלם חלום הגיד לאחיו ובודאי אם לא היה שלם עמם באהבה איך יאמר חלום לשונאו והלא יפתרנו ח"ו לרעה לו והיה לו להסתיר הדבר בפניהם אלא ודאי כי יוסף היה סבור שאהבתם שלם עמו כמאז כאשר הרגיש בנפשו שהוא אוהבם, אבל הכתוב אומר אשר ויוסיפו עוד שנא אותו לא מלבד שלא נכנס אהבה בלבם על ראותם אהבתו אליו כי אם אדרבה עוד שנאוהו על זה והכל מפני שחשדוהו שהוא מדבר בכוון כן עמם באהבה בפה לרמאותם, ולבבו ח"ו לא נכון עמם. ועל כן עתה ביותר חרה להם לעשות גם זאת לספר חלום שאסור לספרו כי אם לאוהבים, והכל במרמה. ולזה אומר הכתוב,

פסקה ו

ויאמר אליהם שמעו נא וגו'. ולכאורה הלא כבר אמר ויחלום יוסף וגו' ויגד לאחיו ומה חזר עתה באומרו אליהם. ואמנם כי תחילה לא אמר להם כי אם שרוצה לומר לפניהם החלום אשר חלם ולהראות בזה שאוהבם הוא ומחזיק אותם גם כן לרחמי ליה אבל המה הוסיפו לשנוא אותו על זה כנזכר, ועל כן ויאמר אליהם שמעו נא וגו' פירוש כי החלום הזה אני מותר לומר לפניכם אף בשנאותיכם כי זה אין צריך כלל לפתרון כי הוא מפורש בכל דבריו שלא בדרך חידה כלל אשר קמה אלומתי וגם נצבה ותסובינה אלומתיכם וגו' ועל כן כתוב ויאמר אליהם ולא ויספר כמו בחלום האחרון, כי סיפור החלום הוא כאשר יצטרך לפתרון כמו בחלום שר המשקים והאופים שנאמר שם ספרו נא לי מפני שהיה בדרך חידה בגפן עם ג' שריגים וכדומה. וגם חלום האחרון הזה הוא קצת בחידה כי השמש רומז ליעקב והירח לבלהה (בראשית רבה פ"ד, י"א), ואין זה במשמעות החלום מפורש. והנך רואה אשר בחלום הזה מבואר בזוה"ק (שם) שהיה רק כעין הודעת הענין לידע כי זאת יהיה בסופו וזה לשונו: כדין קוב"ה אודע לנשמתא וכו' אינון מילין דזמינין למיתי על עלמא. ובאמת שהיה ראוי להתקיים תיכף כמו שמבואר בזוה"ק (שם) אך בזה שהגיד לאחיו גרמו לסלקא חלמא כ"ב שנין וכו' עיין שם. מה שאין כן בחלום האחרון שהיה על ידי בחינה אחרת הנזכר בזוה"ק (שם) דאית בהון מנייהו קשוט ומנייהו כדיבין כי הירח שמורה על אמו בטל הוא וצריך לרמז הנקרא בחלום אדבר בו על כן כתוב שם ויחלום עוד חלום אחר כלומר לא כמו הראשון שהוא כגלף מפרש אשר ירוץ הקורא בו כי אם שצריך לפתרון ועל כן ויספר אותו לאחיו בדרך סיפור החלום. ועל כן בחלום הזה אמר להם שמעו נא החלום הזה כלומר ואינני מתפחד שלא תפתרו ח"ו לרעה כי אינו צריך כלל לפתרון, והראיה שנתקיים אף על פי שאמר בפניהם. ורק על כל פנים

הזיק לו בזאת שסלקוהו עד עשרין ותרתין שנין מה שהיה ראוי להתקיים תיכף. ואפשר שכוונת יוסף היה בזה אולי כשמעם את דברי החלום הזה יעלה מורך בלבבם קצת כיון שהוא עתיד למלוך עליהם ויטו לבבם לאהבה אותו במקצת, אבל הם דנוהו כי הוא רוצה להשתרר עליהם.

פסקה ז

והנה אנחנו מאלמים וגו'. רש"י ז"ל פירש כתרגומו מאסרין איסרין וכו', ונראה ברמז החלום הזה כי נודע אשר זה כל עבודת האדם בעולם הזה לקשר וליחד המאורות אחת אל אחת לחבר את האהל וליחדא קודשא בריך הוא ושכינתיה פנים בפנים לגרום שפע וברכה רבה בכל העולמות על ידי היחוד והזיווג השלם הנעשה בין המאורות על ידי בחינת הצדיק יסוד עולם והוא המקים לבחינת המלכות שכינת עוזנו מעפרא וליחדה בבעלה בסוד דיוקנא קדישא דאדם העליון ואז היא נעשית גברת ממלכת להשפיע לכל העולמות, ומלכותה בכל משלה. מה שאין כן ח"ו בעת הגלות שקיבלה המלכות האי שפחה בישא בחינת הסטרא אחרא שנאמר עליה (משלי ל', כ"א-כ"ג) תחת שלוש רגזה ארץ וגו' תחת עבד כי ימלוך וגו'. ושפחה כי תירש גברתה וגו' ועיקר הקמת בחינת מלכותא קדישא הוא על ידי צדיק דלתתא השומר בריתו ומייגע על זה יומם ולילה להתרחק מתאותו מכל וכל רק לגרום זיווג ויחוד העליון ושלא להוציאו ח"ו לבטלה להאי קליפה הנקראת שממה ובטלה מאין יושב ומאן דנטר דא, מלכותא אקדימת ליה כמבואר בזוה"ק (פרשה זו צ"ג:[11]) שדוד בגין דנטר דא, אקדים ליה מלכותא כי הוא הממליך מלכים למעלה ומשם מגיע לראש צדיק דלתתא להיות מושל בארץ.

וזה אומרו והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה פירוש שאנחנו מקשרים קשרים ומיחדין יחודים וזיווגים בתוך השדה שדה חקל תפוחין, ואמנם כי קמה אלומתי וגם נצבה כי בחינת יוסף היה בחינת צדיק יסוד עולם כנודע שעל כן (בראשית מ"ט, כ"ג) ותשב באיתן קשתו, והוא המקים לכל בחינת הקשר והזיווג להעמיד המלכות על תלה להיותה עטרת תפארת ביד ה'. וכפל הדברים לומר קמה אלומתי וגם נצבה כי הנה סובר שהמלכות לא יעדי מניה לעלמין עבור בחינת ברית קיימא שהיה בו והוא המקים לבחינת המלכות וקמה אלומתי עתה וגם נצבה לעלמי עלמיא והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוין וגו' כי כללות כל המאורות והבחינות באין לבחינת הצדיק יסוד עולם כנודע ומשם לשכינת עוזינו. ועל כן חרה אף השבטים עליו ונאמר,

[11] אך לא מוזכר שם דוד.

פסקה ח

ויאמרו לו אחיו המלוך תמלוך עלינו וגו'. כי הן אמת שידעו השבטים אשר המלוכה בתחילה היא ליוסף צדיק יסוד עולם כמו שמובא בשל"ה הקדוש (דף ש') עיין שם, רק במה שאמר קמה אלומתי וגם נצבה לעולם אמרו אליו בכפל המלוך תמלוך וגו' כלומר רצונך שתמלוך עתה ותמלוך לעולם עלינו. על כן, **ויוסיפו** עוד שנוא אותו על חלומותיו וגו'. ולכאורה הלא רק חלום אחד הגיד להם ומה חלומותיו, ואך שאמרו כי הוא עושה מזה שני חלומות להיות נפתר על תיכף ולעולם ועל כן סיימו על חלומותיו ועל דבריו שמלת ועל דבריו אין לו פירוש ועיין ברש"י, ואמנם שאמרו כי ודאי לא חלם לו כל הדברים האלה בפרטות כמו שאומר כי ידעו בודאי שאין המלוכה לעולם רק שהוא מוסיף דברים ברצונו מה שלא נאמר לו ועל כן שנאוהו על חלומותיו ועל דבריו שמוסיף בהן מדעתו. ואמנם באמת אפשר שרמז החלום קמה אלומתי וגם נצבה, עליו ועל משיח בן אפרים שיתגלה במהרה בימינו קודם מלוכת משיח בן דוד כנודע.

פסקה ט

הנה חלמתי חלום עוד וגו'. אומרו עוד לומר שזה עוד יותר גדול ומשובח מהראשון. א', שמורה גם על אביו ואמו שהוא רמז השמש והירח. ב', שהראו לו החלום בדברים העומדים ברומו של עולם והוא על דרך האמור (בראשית מ"ו, כ"ט) ויבך על צואריו עוד שפירושו לשון רבוי הוא, וכן כאן עוד גדול ומרובה מן הראשון.

פסקה י

ויספר אל אביו ואל אחיו וגו'. הגם שכבר נאמר ויספר אותו וגו' אפשר כי תחילה לא סיפר להם רק בקיצור בכללות שחלם עוד חלום גדול משובח מן הראשון שהוא ברמז השמש והירח והכוכבים ואחר כך ויספר אל אביו ואל אחיו כל ההמשך איך היה ואיך השתחוו לו באריכת הדברים.

ויגער בו אביו וגו'. נראה בטעם גערת אביו אליו מפני שאמרו חז"ל (בראשית נ"ה.) חלמא טבא חדוותא מסתייעא ועל כן היה ירא יעקב שלא ישמח יוסף בלבו על זה ויסתייע שמחתו ח"ו לבטל טובת החלום על כן גער בו ועשאהו כאילו הוא דבר בטל כי הלא הבא נבוא אני ואמך וגו'. אבל באמת,

פסקה יא

ואביו שמר את הדבר. בלבו, כי ידע כי לא דבר ריק הוא ואמנם הנה חז"ל (לשון רש"י כאן) אמרו בטעם הגערה בכדי להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו ושניהם מרומזים בכתוב כי מהסמיכות מלת ויגער בו למלת אל אחיו נראה שטעם הגערה היה בשביל אחיו שלא יקנאוהו אבל במה שאמר ויגער בו מרמז שגם בו ובשבילו היתה הגערה לטובתו שלא

יתבטל בחדוותא והאי ויגער בו נדרש לפניו ולאחריו. ואכן כי עבור אחיו היה די בגערה לבד להסיר הקנאה ואך ויאמר לו בשבילו להוציא מלבו כל דבר החלום שיסבור הוא שהחלום שוא ידבר כי הבא נבוא וגו' ואמך הלא כבר מתה, והוא יוסף לא ידע שהדבר מגיע לבלהה וגם לא ידע שאין חלום בלא דבר בטל אבל אביו ידע בשניהם ולכך שמר את הדבר.

או יאמר ואביו שמר את הדבר. פירוש שאביו שמר והמתין אם יתקיים גם בו שהוא ישתחוה, והדבר הבטל הוא אמו שלא יתקיים או שהדבר מגיע לבלהה והדבר הבטל הוא שהוא לא יזכה לזה לראותו במלוכה, וזה ואביו שמר והמתין לראות אם יתקיים גם בו או לא. ובאמת ברמז השמש והירח הוא רמז ליסוד אבא המתגלה ביסוד אימא ושניהם מאירים והולכים עד יסוד צדיק בחינת יוסף והגם שיסוד אימא אינו מגיע כי אם עד החזה מכל מקום הארתה מתפשט ובא עד צדיק יסוד עולם ושם יוצאין שלושתן.

פסקה יב

וילכו אחיו וגו'. אבל יוסף לא הלך אז עמם כי כבר ידע אשר לא יכלו דברו לשלום, וגם ירמוז וילכו אחיו שכולם אחים היו בדבר הזה לשנוא אותו ולהתקנאות בו, או יאמר וילכו אחיו כלומר שבשעת הליכה על כל פנים כאחים היו בלתי לחשוב עליו מחשבת מיתה אבל אחר כך וילכו דותינה לבקש נכלי דתות איך להמיתו, גם יאמר וילכו אחיו לומר שגם בשעת הליכה היו בתוכן אותם שהיו אחים ליוסף כמו ראובן שאמר אל תשפכו דם ויהודה שאמר מה בצע וגו' ובני השפחות שלא היו שונאים את יוסף.

לרעות את וגו'. זה לשון המסורה נקוד על את חד מן ט"ו נקודים וכו', ונראה שנקוד הזה בא להצדיק הצדיקים שבטי י"ה לומר כי הם אינם חייבים בדבר כי הגם שלכאורה מעשה רע הוא שירצו להרוג אחיהם ואחר כך מכרוהו ובפרט יוסף הצדיק בחינת השפעת הברית להורידו למצרים בחינת ערות הארץ שזה קלקול גדול הוא, מכל מקום הרי הכל מאת ה' נסבה בכדי שהוא יישר דרך לפני בני ישראל שיוכלו לצאת ממצרים אחרי היותם שם כי הלא עיקר גאולתן היה במה שהיו גדורים שם מן הערוה ומפורש עליהן בקבלה (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה גל נעול וגו' ואמרו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') גן נעול אלו הזכרים גל נעול אלו הנקבות. כי לכאורה זה פלא גדול ששים רבוא מישראל אנשים חוץ נשים לא ימצא בהן אחד מטומא בערוה, (כי אם אחת שפרסמה הכתוב וזאת לא במזיד כי המצרי בא בלילה וסברה שהוא בעלה כמו שמובא במדרשי חז"ל שם) ובמקום ששם הרגיעה שידה תוקף הקליפה של מצרים היה בבחינה זו בטומאת הערוה שעל כן נקרא ערות מצרים וישראל לא קיבלו עדיין התורה רק מה

שידעו מקבלת אבותיהם והיה ביניהם עובדי עבודה זרה כמאמר חז"ל (זוה"ק חלק ב', ק"ע:) בטענת שר מצרים שאמר הללו עובדי עבודה זרה וכו', ואף על פי כן נשמרו בבחינה זו מקטנם ועד גדולם אם לא בזכות יוסף הצדיק שעמד בפרץ בעת תוקף הקליפה ותשב באיתן קשתו ושיבר והכניע כוחי תאות מורשי לבבו החזקים על ידי יראת ופחד מלך אלהים עליו ובזה שיבר והכניע תוקף הקליפה ההיא עד שהיה אחר כך ישרות דרך לפני בני ישראל להשמר מכל רע בבחינה זו, ולולא קדימת יוסף הצדיק בתוקפו ח"ו הרי אנו ובנינו וכו' כולנו היינו משועבדים לפרעה במצרים ונמצא שזה היה סיבה גדולה מאת ה' שירד יוסף למצרים קודם, וגם כי אם לא היה יורד יוסף למצרים בזה האופן הרי ח"ו היה ראוי יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ו, ב'), רק זכותו גרם שבחבלי אדם אמשכם על ידי מכירת יוסף ובזה באו בני ישראל למצרים קצת בגדולה והיו יכולים אחר כך לסבול השיעבוד ונתגלגל מזה פסיקת זוהמתן על ידי קושי השיעבוד עד שהיו ישראל ראוין לקבל התורה ונמצא שהכל מאת ה' נסבה.

ואמנם גם דעת שבטי יעקב ח"ו לא ברע היה כי צדיקים גמורים היו רק שהם סברו באמת שהוא מחויב מיתה על ידי מרידת מלכות בית דוד שכל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה כידוע, וגם אפשר חשדוהו כי ח"ו הוא בבחינתו בחינת יסוד נוטה ח"ו להסטרא אחרא על ידי הבאת דבתם רעה שברית הלשון מכוון נגד ברית המעור כנודע (ספר יצירה פרק א' משנה ג'), ואם הוא פוגם בזה ח"ו גם בזה הוא נפגם, ועוד שבזה הוא מרבה מחלוקת שהוא נגד השלום שבקדושה המכונה על שם ברית הלשון ועל כן ממחויבי מיתה הוא. ולזה נקוד כאן על את חד מן ט"ו נקודים כי נודע מאמר הכתוב (ישעיה כ"ו, ד') כי ביה ה' צור עולמים. ופירושו כי בשם יה נמצא שם הוי"ה כולו והוא כי יו"ד ה"א עולה כ"ו כמספר שם הוי"ה ומלת את נודע שרומז על כללות כל היחוד מעילא לתתא שהוא מבחינת פלא העליון אל"ף שהוא בכתר עד התי"ו בחינת המלכות והוא יחוד ארבע אותיות שם הוי"ה מקוצו של יו"ד עד ה"א אחרונה, ועל כן נקוד ט"ו פעמים לרמז על זה כי ט"ו שהוא י"ה וא"ת שניהם אחד הם לרמז על כללות כל היחוד והבריאה מא' עד תי"ו צור כל עולמים ושניהם יחוד הוי"ה ברוך הוא, ולכך נקוד כאן על א"ת בין ט"ו הנקודים להראות בתחילת עשיית מחשבת ההריגה ומכירת יוסף אשר שבטי י"ה עדות לישראל וגו' ששם י"ה המרומז בא"ת הזה שהוא א' מן י"ה הנקודים הוא עדות אשר השבטים בני ישראל המה צדיקים כיוצא בו, ולא במרד ובמעל עשו זאת כי אם ששם ישבו כסאות למשפט לדון בדיני התורה להיות כסאות לבית דוד שחשבו שיוסף מורד בזה. ומלכות בית דוד מרומז ביהודה שהוא שם הוי"ה וד' הוא דוד המלך

והפוגם בזה ח"ו פוגם בד' אותיות שם המיוחד ונתחייב מיתה. ועל כן מרומז כאן בשם י"ה לרמז שמתחילת המחשבה ברוך הוא וברוך שמו כן נגזר, ומאת ה' נסבה בצירוף השכינה הנקראת א"ת שירד יוסף למצרים באופן זה וגם הם חשבו שהוא פוגם בשם הוי"ה הרמוז בשם י"ה וגם עשו בבחינת א"ת כלומר לגרום הזיווג והיחוד מעילא לתתא מכתר פלא העליון עד סוף המעשה שבמחשבה תחילה בכדי להקים מלכות דוד ושלמה להקימה ולהכינה ולסעדה במשפט. ועל כן קנאת ה' צבאות עשה זאת שרצו ברעתו ולא ח"ו מצד בחירתם לרעה ועל כן שם זה עדות כי בני ישראל המה ולא עולתה בהם. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה פ"ד, י"ג) נקוד על את לומר שלא הלכו אלא לרעות את עצמן כי הנקודה מורה שלא כיוונו אלא לתיקון השכינה הנקראת א"ת (זוה"ק חלק א', רמ"ז.), להקים מלכות דוד וזה לרעות את עצמן לרוות נפש דוד שהוא בחינת עצמן בסוד אומרם ז"ל (שבת ס"ז.) כל ישראל בני מלכים הם כידוע. או יאמר כפשוטו שלא הלכו לשום ענין וסיבה כי אם לרעות את עצמן ורק מאת ה' היתה זאת שיתנו לב לחשוב עליו לשים דמי מלחמה בראשו בקנאת מלך עולם להיות מלכות בית דוד קיים לעד ולנצח נצחים.

צאן אביהם בשכם. נראה שגם זה הגיד צדקת שבטי י"ה כי לא הלכו ח"ו כשאר הרועים לרעות את הצאן בכדי להיות להם מהם גיזה וולדות וחלב וכדומה, רק לרעות את צאן אביהם. כלומר לרעות כמו אביהם שהיה רועה צאן, ובודאי לא בשביל עושר ונכסים היה יעקב אבינו עובד יומם ולילה ברעיית מקנה כי בודאי יעקב אבינו היה מקיים (אבות ד', י"ב) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, ולא ח"ו להמעיט במלאכת שמים מכל וכל ולעסוק על עסקי טרפו ומזונו ביום ובלילה כאומרו בעצמו (בראשית ל"א, מ') ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני, ובפרט בעת שכבר היה לו צאן ועבדים ודאי לא היה עושה יותר להרבות מותרות עולם הזה כי הלא יעקב בחיר האבות היה.

ואמנם כי נודע שכוונת יעקב למעלה למעלה היה בשמי השמים לתקן את הנפשות שהיו בדור המבול ודור הפלגה כנודע לטועמי דבש מגווית האר"י זללה"ה וזה היה כוונת משה רבינו ודוד המלך ברעיית צאנם כידוע. ולזה אמרו בני יעקב לפרעה (שם מ"ו, ל"ד) אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבותינו וגו' והכל בשביל לקנות ולתקן את נפש האדם אשר מתגלגל בנפש הבהמיות. כי האדם ההולך אחרי תאותו הנמשכת מנפש הבהמיות שלו גם נפשו תהיה בחינת בהמה, והרועה החכם מצילו ומתקנו, וכל זה עשה יעקב בבית לבן. ועל כן כל העושר שהציל יעקב מבית לבן עשה מהכל כרי ונתנו לעשו בשביל חלקו במערה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ק', ה') כי לא היתה כוונתו ח"ו לאסוף הון מהבל כי אם לתקן הנשמות. וזהו שאמר הכתוב כאן

לרעות את צאן אביהם שהיו רועים הצאן כמו אביהם לתקן שרשם במקום עליון ולא למענם ולזה מסיים בשכם לרמז אל מה שאמר יעקב ליוסף (בראשית מ"ח, כ"ב) ואני נתתי לך שכם אחד וגו' אשר לקחתי וגו' בחרבי ובקשתי ותרגומו בצלותי ובבעותי והכל על העלאת הנפשות מן הצאן בכח תפילה ויחודי השמות וזיווגן ומעשה אבות ירשו בנים שגם השבטים כן עשו.

פסקה יג

ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם וגו'. הגם שהיה יעקב אבינו יודע בטוב שאחיו שונאים אותו מכל מקום כיון שכבר כתבנו למעלה (בפסוק וילכו אחיו) שבשכם עודם אחיו היו, כאחים, ולא עלה בלבם עדיין להנקם ממנו. רק אחר כך כשנסעו משם, נאמר שמעתי אומרים נלכה דותינה ואמרו חז"ל (לשון רש"י שם) לבקש נכלי דתות להושיט אליו רעה. ועל כן יעקב אבינו ראה כן ברוח קדשו כי אין בלבם עדיין שום מחשבה על רעה ושלחו אליהם. ולזה יאמר הכתוב ויאמר ישראל אל יוסף, ישראל דייקא המורה על בחינת רוח הקודש שבו ישר אל והוא אמר לו הלא אחיך רועים בשכם פירוש כי אחיך הם ואין בלבם רעה ועוד שהם בשכם וכבר כתבנו שמורה על בחינת העלאת הנפשות ברעיית הצאן שהם בחינות גדולות וכיון שהם בבחינה זו ודאי כי לא יחשבו מחשבה רעה.

לכה ואשלחך וגו'. לכאורה אחד מהם מיותר והיה די לומר לכה לבד, או אשלחך לבד. ונראה שכיוון לשונו לומר בלשון עתיד בלשון שהקב"ה אמר למשה (שמות ג', י') לכה ואשלחך אל פרעה וגו'. והכוונה הוא על דרך שכתב בעל כלי יקר (עיין בריש פרשת ויצא) בחילוק שבין הליכה לנסיעה והוא שהנסיעה הוא ממקום זה כולו הוא ומחשבתו ואין דעתו עוד כלל על מקום הזה כי אין רצונו כלל לחזור למקום הזה ברבות השנים ועוקר מחשבתו ולבו כולו ממקום הזה, והליכה הוא הליכת הגוף בלבד שעוקר הגוף ממקום הזה ודעתו ומחשבתו קבועה במקום שהולך משם כי דעתו לשוב ולחזור עוד למקום הזה. ונראה שעל כן מצינו בכל לשון ענייה לנטילת רשות להליכה אומר לו לך לשלום ולא תיסע לשלום כי נסיעה משמע גם עקירת המחשבה ואין דרך הנותן רשות באהבה להליכה לומר לו שיסע ויעקור את כל מחשבתו מכאן ועל כן אומר לך לשלום שהוא הליכת הגוף לבד ומחשבתך תשאר דבוקה וכרוכה אלי בכל מקום שתהיה. ועל כן אמר הקב"ה למשה לכה ואשלחך כלומר כי השליחות הלז הוא רק בבחינת לכה הליכת הגוף אבל לא עם המחשבה כי מחשבתך צריכה להיות צמודה וקשורה אלי גם שם שאהיה עמך בכל עת ורגע שמה. וכזה אמר גם כן יעקב ליוסף לכה ואשלחך כי איני משלח

אותך שתעקור מכאן מכל וכל אדרבה רק בבחינת לכה שתהיה דעתך עלן ודעתן עלך שנהיה מדובקים בדביקות המחשבה בטוב ולא תזוז דעתי מנך מלהתפלל עליך שתצליח בדרכך ותשוב בשלום אלי וגם דעתך עלי לשוב. אבל האחים שנסעו בהכל במחשבה וגוף מאחוות האחים אמר המלאך עליהם נסעו מזה ולא אמר הלכו מזה כי לא על הליכת הגוף כיוון רק על נסיעת המחשבה במה שנסעו במחשבתם מכל וכל מאחוה שלו ליעץ עליו עצות רעות להמיתו ח"ו.

פסקה יד

ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך וגו'. הנראה לומר שזה היה עיקר השליחות לראות דעת ולב האחין אם הם רוצים בשלומו או לא כי בלא זה למה זה שלחו אליהם וכי יעקב היה צריך לידע אם לא נחסר מצאנו כלום או אפילו שלום בניו הכי לא ידע יעקב מרוח קדשו כי שלימים הם ומה גם שקצת מובטח היה שלא ימותו בניו בחייו. ואמנם כי בכוון עבור זה שלחו לצד שכבר נכנס בו הרהורי מחשבות מה שאחיו שונאים אותו והוא לאהבתו היה רוצה לידע תכלית שנאתם אם באמת גברה השנאה בלבם ויוכל לבוא לו תקלה מזה או יצוה להם עליו בגזירת כיבוד אב שישליכו השנאה מלבבם ויחזרו לאהבה אותו. וזה ודאי לא עלה על דעת יעקב שיעשו לו עתה איזה היזק בפועל כי על כל פנים יחוסו על צער אביהם במה שיודעין שנפשו קשורה בנפשו, ואך על עיקר השנאה בא. כי הנה ודאי בפני יעקב הגם שהיו שונאים אותו אבל ודאי כי לא הראו כל כך תגבורת שנאה ועל כן שלחו יעקב אליהם כשהם שלא בפני אביהם ואמר לו לך נא ראה את שלום אחיך כלומר ראה את שלום אחיך עמך אם הוא כאשר לפני שרק ולא יכלו דברו לשלום אבל לא הראות שנאה עמוקה מלב או אם הגדיל השנאה בקרבם ואז אצווה בגזירת כיבוד להשליך זאת מלבם. ואמנם כי באמת על כל פנים צריך לומר להאחין לאיזה דבר שלחו אביו אליהם וכי יאמר להם זה שבא לראות אם הם שלימים אתו על כן אמר לו גם כן ואת שלום הצאן והשיבני וגו' שבזה יתנצל לפניהם לומר שאביו שלחו לראות שלום הצאן. וגם כיוון יעקב בזה שיראה לעשות באיזה אופן שלא יקומו עליו האחים ליכנס עמו באיזה דברי ריבות וקטטה עד שיעשו לו איזה רעה. ולזה אמר לו אתה עשה עצמך כאילו אינך צריך לשום דבר רק לראות מה הם עושים עם הצאן והשיבני דבר אבל להם לא תאמר שום דבר אפילו אם לא יוכשר בעיניך איזה עשיה הנהגת עצמן או הנהגתם עם הצאן לא תיכנס עמהם בשום דיבור לומר להם מטוב ועד רע שלא ימצאו להעליל עליך ולהזיק אותך באיזה היזק רק תראה היטב את שלומם עמך ששם יתגלה האמת מה שבעמקי לבבם עד כמה הגדיל מדורת השנאה בלבם עליך.

וישלחהו מעמק חברון וגו'. נודע קושית חז"ל (בראשית רבה פ"ד, י"ג) והלא חברון בהר היה וכו', ולדידי אפשר לומר כי הנה ודאי יעקב אבינו כדת וכתורה עשה וכחק שחקק אברהם זקינו שלא לשלוח איש מאתו בלי לויה ונודע אומרם ז"ל (סוטה מ"ו:) כל מי שאינו מלוה כאילו שופך דמים, וענין הלויה ידוע שמועיל לשמור את האדם מכל רע בכל הדרך אשר ילך בה כי מצות לויה גורם שתתלוה השכינה הקדושה עם ההולך בדרך לשמרו מכף כל אויב ואורב ולסטים ועיין ברמב"ם ז"ל (הלכות אבל פרק י"ד הלכה ב') במה שהאריך במצוה זו שהיא עולה על כל המצוות ושכר הלויה גדול מן הכל עיין שם. ומכל שכן יעקב אבינו ששלח בנו אשר אהבו איך לא יעשה לו לויה בכדי לשמרו מכל רע, ויותר במה שידע כי אחיו שונאים אותו. והגם שלא היו נחשדין בעיניו על שפיכות דמים מכל מקום על איזה היזק למה לא יחוש אם ביכולתו לתקן. ועל כן ודאי ליוהו על כל פנים כדין לויית רב לתלמיד שהוא עד עיבורה של עיר ועל כן חברון שהיה בהר הנה אין הר שאין תחתיו עמק ולזה אמר הכתוב וישלחהו מעמק חברון פירוש השליחות היה מהעמק שאצל חברון ולא מחברון גופא כי ליוהו עד העמק שחוץ לעיר חברון. או שהעמק היה תיכף אחר עיבורה של עיר או שהיה קצת יותר וליוה את בנו יותר קצת מדין לויה.

וגם ירמוז עמק חברון שחיבר עמו השכינה הקדושה והמלאכים המלוים לאדם בדרך לצאת ולבוא לשלום. ואפשר לרמוז בדברי יעקב השם של שמירת הדרך היוצא מפסוק (תהלים צ"א, י"א) כ'י מלאכי'ו יצו'ה ל'ך שסופי תיבות שם הקדוש יוה"ך הממונה על השמירה כידוע ממרן הרב האר"י זללה"ה, בזה שנאמר ויאמר לו לך נא ראה וגו' כי האל"ף שבסוף תיבת "נא" רומז על יו"ד כי צורת אלף הוא יו"ד כידוע ובזה הוא סופי תיבות יוה"ך מן לו עד ראה. וגם יאמר מעמק חברון שחיבר אותו אליו שלא לזוז מחשבתו ודעתו מעליו בכל הדרך לבקש רחמים עליו לבל יקראנו אסון כי יעקב אבינו אף על פי שהוא לא חזי מזליה חזי כלומר אף על פי שלא עלה על לבו לחוש מלבוא בדמים מכל מקום מזליה חזי ועל כן מאוד מאוד שמר אותו ועשה לו כל המצטרך להולך בדרך סכנה ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה צ"ד, ג') שבעת פרישתו עסק עמו בפרשת עגלה ערופה. כי ידוע מהרב האר"י ז"ל פירוש אומרם ז"ל (סוטה מ"ו:) בפסוק (דברים כ"א, ז') ידינו לא שפכה את הדם הזה וכי סלקא דעתך שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינו ופטרנוהו בלא לויה כי אם היו מלוין אותו כראוי לא היה בא לסכנת מות ליהרג על הדרך כי הלויה נותנת כח לשמרו בכל הדרך כאמור. ועל כן יעקב אבינו בעת הלויה עסק עמו בפרשה זו ולמדו סודות הלויה והשמירה הרמוז בפרשת עגלה ערופה.

ובאמת הנך רואה עד כמה הגדיל מצוה זו והעסק שעסק יעקב בזה שהציל אותו ממיתה ונתגלגל מדרך הזה טובה גדולה, אלהים חשבה להחיות עם רב. ואכן יעקב אבינו כשעלה בדעתו שטרף טרף יוסף, נשבר לבו בקרבו בראותו מעשה ידיו לא הצליחו ולא עשו פרי ואפשר שגם עבור זה וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה וגו' כי יעקב אבינו חשב בדעתו כי בודאי לא עשה מצוה זו כראוי כי אם היה עושה אותה כראוי ודאי היתה משמרתו מכל רע, ובראות יעקב כי אין מצוותיו עושים פירות להיות שאינם נעשים כראוי למלך הכבוד הרי ח"ו תוחלתו נכזבה ואין לו בעולם הבא כלום כי אם לירד ח"ו אבל שאולה. ועל כן בשמעו מתחיית יוסף נאמר (בראשית מ"ה, כ"ז) וירא את העגלות וגו' ותחי רוח יעקב אביהם ואמרו חז"ל סימן מסר להם כשפירש ממנו עסק בפרשת עגלה ערופה, וזהו שנאמר וירא את העגלות וכו' כלומר זה שלח יוסף ליעקב איך חרה לך כל כך ולמה נפלו פניך להעלות על הדעת כי טרף טרף יוסף אז, הלא בלכתי מעמך, בפרשת עגלה ערופה עסקנו ועשית כל בחינת הלויה עם השמירה לחבר אותי עם השכינה כביכול ועם המלאכים המלוים ואיך יקראני אסון ועל כן וירא את העגלות ותחי רוח יעקב אביהם בראותו שמצוותיו נעשין כראוי ועושין פירות שלא ליעול בכסופא קמיה לעלמא דאתי.

ויבוא שכמה. פירוש על כל פנים לשכם בא לשלום ונחת בלי שום פגע כי עד שכם היה דעת אביו מפורש בעת הלויה לבוא עד שמה ועד שם ודאי לא היה יוכל להקרה לו שום פגע רע עבור לוית יעקב ואשר התחבר אותו לשכינה ולעצמו, ואמנם כי גם האחים בני יעקב היו וידעו כי עד מקום שישלחו אביהם ודאי לא יוכלו לעשות לו שום דבר עבור מצות לויה שלו הגדולה והחזקה ועל כן התרחקו ונסעו למקום שאין דעת אביהם יעלה ללות אותו עד שם במחשבתו ושם סברו שיוכלו לעשות עמו מה שלבם חפץ, ואפשר עוד כי ודאי ידעו שאברהם אבינו התפלל על בני יעקב כשיבואו לשכם שלא יפלו שמה כמאמר חז"ל (לשון רש"י לך לך י"ב, ו') על כן אמרו בלבם כי כבר אי אפשר לבוא מכשול לבית יעקב בשכם עבור כחו של זקן אברהם בתפילתו ועל כן נסעו משם.

פסקה טו

וימצאהו איש והנה תעה וגו'. יגיד הכתוב בזה צדקת יוסף הצדיק כי בכל לבבו ונפשו ומאודו רץ לעשות שליחות אביו לקיים מצות בוראו כיבוד אב אף במקום חשש סכנה שלו כי בודאי גם הוא ידע שלא היה דעת אביו מפורש בלויה כי אם לשכם ואיך הלך לבדו בשדה אפילו בלתי שנאת האחין הלא כל הדרכים בחזקת סכנה ובפרט שאביו לא אמר לו ולא צוה לו כי אם הלא אחיך רועים בשכם ואם לא מצאן בשכם מה לו

לילך ולבקשם במקומות הסכנה, ואך כל כך היה אהוב וחביב עליו מצוות הבורא עד שנתן נפשו לקיים מצוה אחת וכאשר לא מצאן בשכם הלך לבקשם בשדה מהר להר ומבקעה לבקעה שכן מפורש והנה תעה בשדה כאדם שנאבד לו אבידה הון רב בשדה והוא הולך ומחפש ומבקש אנה ימצא אבידתו. ואפשר שעבור זה שלח הקב"ה מלאכו לפניו להורות לו את הדרך אשר ילך בה כי בראותו חפץ לבו בכלות נפשו באהבה ממש למצוא אחיו לקיים מצות בוראו שלח מלאך לפניו להגיד לו באשר ימצא אותם וכמאמר חז"ל (תנחומא כאן) שזה האיש הוא המלאך גבריאל וכו'. ואפשר עוד יותר יאמר הכתוב כי לכאורה איש אשר מבקש איזה דבר כשבא אחד לקראתו יתחיל הוא תיכף לשאול לו אם לא ראה אותו דבר, וכאן נעשה בהיפוך ששאלו האיש לאמר מה תבקש כי יוסף כאשר לא מצא אחיו בשכם ולא עלה לו לקיים מצוה אחת נחלש לבו בקרבו והיה הולך ח"ו כמשתגע ותועה בשדה בחיפוש אבידתו עד שלא יראה כלל אדם ההולך לפניו ואף אם יראה ישכח מלשואלו עבור חלישות לבו בקרבו באבדן מצותו על כן הוכרח המלאך לשאול אותו מה תבקש.

פסקה טז

ויאמר את אחי אנכי מבקש וגו'. הנראה שיוסף הצדיק הכיר בו שהוא מלאך ה' כי איך יאמר לאיש אשר לא ידעו מתמול ומשלשום ואינו מכיר לא אותו ולא משפחתו את אחי אנכי מבקש הכי יודע מי המה אחיו ועל כל פנים היה לו לומר את בני ישראל או בני יעקב אנכי מבקש שהמה היו מפורסמים בעולם אבל סתם את אחי מי הוא אשר ידע איזה הם אחיו אם לא שהכיר בו שהוא מלאך ה', ונודע (זוהר חדש מ"ד, ד') שהמלאכים אינם יודעים מחשבות בני אדם כי אם דיבורים בתפילתם ועל כן הוכרח לומר לו את אחי וגו' והוא המכיר אותו ואת משפחתו. או אפשר לצד שהיו בני יעקב ניכרים בין כל האומות בנוי ובכח ובגדולה ועל כן אמר לו את אחי הדומין אלי וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'.

פסקה יז

ויאמר האיש נסעו מזה וגו'. חז"ל אמרו (לשון רש"י על פי בראשית רבה פ"ד, י"ד) הסיעו עצמן מן האחוה ולשון מזה לכאורה אינו מובן לפי זה. וגם איך מרומז שנסעו מן האחוה. ואפשר לומר כי ז"ה מספרו י"ב ורומז על שנים עשר שבטים. ואפשר על כן אמר יוסף ליעקב להלן (מ"ח, ח') בסדר זה בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ואומרו בזה אין לו פירוש ורבותינו דרשוהו עיין שם. ואכן הנה נודע מאמרם ז"ל (תיקוני זוהר ק"י:) שהיה ראוי לצאת י"ב שבטים מיוסף כאשר מיעקב, אך לאשר ויפוזו זרועי ידיו שהוציא זרעו מעשר אצבעות ידיו (סוטה ל"ו:) לא נשמר לו כי אם שנים. וזה אומרו על מנשה ואפרים

בני הם אשר נתן לי אלהים בזה כלומר בעד זה שהיה להיות לי י"ב שבטים לא נתן לי אלהים כי אם הבנים הללו. ונחזור לענין כי ז"ה רומז על י"ב שבטים ולזה אמר לו נסעו מזה שנסעו מלהיות שנים עשר שבטים כי רוצים ח"ו להכחיד שבט אחד מישראל ומזה דקדקו חז"ל ואמרו הסיעו עצמן מן האחוה.

ולפי פשוטו יאמר נסעו מזה. כי הנה ודאי אף שאמר לו אביו בפרטות הלא אחיך רועים בשכם ודאי לא היתה כוונתו על העיר שכם לבד כי אין דרך הרועים לרעות בעיר אלא על כרחך שכם וכל המחוז והאפרכיא השייך לשכם והכל נקרא על שם העיר ועל כן אמר לו נסעו מזה פירוש מכל מה שנקרא על שם המקום הזה משם נסעו. וכבר כתבנו בכוונתם לאשר שידעו כי אביו ילוהו על דעת מפורש לשכם ולא יוכלו לו ולמען הפרת עצת אביהם לעשות עמו מה שלבם חפץ ולשלוט עליו כי רק עד שכם יתפלל וגם עבור בקשת אברהם שלא יפלו בני יעקב בשכם הכל כנזכר ועל כן נסעו מזה ושמעתי אומרים נלכה דותינה לבקש נכלי דתות למצוא אותו במקום אחר לשלוט עליו. והנה כל זה שמע יוסף והבין את כל זה כי בנפשו הוא ללכת אחר אחיו וגם לא היה מחויב דבר מצד פקודת אביו כי כבר נסעו משכם וכל תחומיה, ומה לו ללכת אחריהם לדותן ובפרט שהמלאך לא אמר שהלכו לדותן רק שמעתי אומרים נלכה דותינה ואפשר כי ימלכו אחר כך לילך למקום אחר ומזה היה מחויב יוסף לשוב לו אל ארצו כי איך יחפשם בארץ לא לו ועל הכל עבר ואמר לנפשו שחי ונעבורה לקיים מצות הבורא.

וילך יוסף אחר אחיו. אומרו אחרי אחיו לכאורה מיותר והיה לו לומר וילך יוסף וימצאם בדותן, ואמנם גם זה ללמד בא צדקת יוסף הצדיק ביותר ויותר כי מלבד שהיצר לו קיום מצות אביו ועל כן הלך אנה ואנה למצוא אותם לחיבוב המצוה כנאמר אלא אף צרת אחיו צר לו בראותו כי אינם במקומם הראוי דאג אף הוא בעצמו עליהם ועל כן וילך יוסף אחר אחיו, מצדו בעצמו ביקש אחיו אף שהיו שונאים אותו.

גם יאמר וילך יוסף אחר אחיו. כי חש יוסף בדעתו איך אלך יותר מזמן שקבע לי אבא הלא יעזוב אבי דאגת הצאן וידאג לי בראותו כי לא אבוא למועד המיוחד וכמעשה דשאול המלך עם קיש אביו שהלך לבקש את האתונות (שמואל-א י', ב'), ואמנם כי זה היה אם לא היה מצוהו אביו רק לראות שלום הצאן אבל כאן הרי צוהו ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן ובאחיו אין שייך לומר כי יעזוב דאגת כל אחיו וידאג לו ובזה סמך לילך ולבקשם כאשר ימצאם. ולזה יאמר הכתוב וילך יוסף מה שהלך יוסף להלן שלא מדעת אביו הוא אחר אחיו ולולא זאת ודאי היה חוזר משכם. וזה שאומר הכתוב וימצאם בדותן גם כן קצת ראיה למה שכתבנו כי מעצמו הלך יוסף שם לבקשם שלא

בצווי אביו כי מציאה אין שייך כי אם בדבר אשר לא ידע מקומו ואחרי החיפוש אם ימצאם יאמר עליו לשון מציאה וזה לראיה שיוסף הלך מעצמו אחר אחיו לחפשם ואחר כך וימצאם בדותן אבל בעודו בבית אביו לא היה שום דעה אחרת איה הם כי אם בשכם.

פסקה יח

ויראו אותו וגו' ובטרם יקרב וגו'. הרב הקדוש בעל אור החיים מדקדק כאן דיקדוק הלשון שהיה לו לומר התנכלו עיין שם. ואנחנו נאמר בפירושנו כי הכתוב מספר המעשה כי עתה ראו אותו כולם אבל ובטרם יקרב אליהם כלומר קודם התקרבות זה במה שראו אותו עתה ויתנכלו אותו להמיתו כי הרי כבר אמר המלאך מקודם שמעתי אומרים נלכה דותינה לבקש נכלי דתות איך להמיתו, והוא אומרו כאן ויתנכלו אתו פירוש שנתמלאו עמו במחשבתם לדונו מה לעשות לו ויצא המשפט מביניהם להמיתו וזה היה קודם בואו אליהם ואגב אורחא אשמעינן הכתוב כי שבטי י"ה היה בהם כמעשה הצדיקים שדרך הצדיקים להקדים להם במחשבתם דבר שיבוא להם בקרוב כי אף על פי שהוא לא חזי, מזליה חזי ונשמתו הזכה עליו בלי תערובות מחשבות זרות מדברים שאינם נכונים, תגיד ותודיע לו לחזות בדבר הראוי אליו. ואכן אין זה ענין לכאן רק בדמיון מה אשר היו מדברים מיוסף בטרם ראותם אותו לדונו בדת ודין ובהסכמה עליו להמיתו מצד מורד במלכות בית דוד כמו שמובא בשל"ה הקדוש, או מצד עד זומם המבואר באור החיים. או אפשר לצד מה שכתבנו למעלה שחשדוהו בחילול בריתו במה שראו בו פגם ברית הלשון בהוצאת הדבה. ואפשר כי סמכו עצמם בזה על כח שכלם הגדול במה שידעו לפי סברתם אם ח"ו ברע הוא בבחינת הברית, ודאי כי יפגום בריתו להלן ח"ו בבעילת בת אל נכר וכדומה כי אם הוא נוטה בבחינה זו ח"ו בבחינת הקליפה והסטרא אחרא ודאי אי אפשר לו לכבוש תאותו שלא יהיה נכשל בטומאת העריות ואמרו ימות זכאי ואל ימות חייב כבן סורר ומורה שנידון על שם סופו אשר על כן העלו להלכה כי חייב מיתה הוא, ועל כן כאשר ראוהו בעיניהם דנו שמאת ה' נסבה זאת לבוא אליהם בפתע פתאום אחר גמר דינם להריגה. ולזה,

פסקה יט

ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא. פירוש חזי מאן דקמן כי הלא בעת הזאת ישבנו בדין ודננו לו משפט מות והנה עתה הוא בא לקראתנו מאי בעי עתה הכא אם לא שמן השמים הוא ח"ו לאבדו מן העולם. ועל כן,

פסקה כ

ועתה לכו ונהרגהו וגו'. נודע מאמרם ז"ל (מדרש שוחר טוב ק', ב') אין ועתה אלא תשובה אין ועתה אלא יראה וכו' לומר כי ביראה ותשובה בכשרות אמרו הדבר הזה. כי הלא

במעשה העגל כשחגר כל שבט לוי איש חרבו והרגו איש את אנשיו הנה שיבחם משה רבינו ע"ה ואמר עליו (דברים ל"ג, ט') האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר וגו' כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו וגו'. וגם כאן כפי חשד יוסף בעיניהם בעבירות ובחילול בריתו כי אב החסידים דוד המלך ע"ה אמר (תהלים פ"ט, ל"ה) לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה. ויוסף אשר שינה מוצא שפתיו לחפוא עליהם דברים אשר לא כן, דנו כי הוא ודאי בחילול בריתו, וראוי לקנא בחרב נוקמת נקם ברית ולקיים ואת אחיו לא הכיר כי הלא גם כאן אמירה זו היה בין שמעון ולוי כמו שאמרו חז"ל (תרגום יונתן בן עוזיאל) אשר זה ויאמרו איש אל אחיו אינו אלא שמעון ולוי ועל כרחך לשמים נתכוון שלא לרחם על אחיו בדין ולהעביר ח"ו רשעי ארץ לפי דעתם.

פסקה כא

וישמע ראובן ויצילהו מידם וגו'. חז"ל אמרו (בראשית רבה פ"ד, ט"ו) אמר ראובן אני בכור וגדול שבכולם לא יתלה הסרחון אלא בי, ונראה להמתיק דבריהם בחששת ראובן שבמה שהוא בכור יתלה הסרחון בו כי הלא ידוע מה שאמר הכתוב (דברי הימים-א ה', א') ראובן בכור ישראל ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף וגו'. והנה זה המעשה היה ימים רבים אחרי חילול יצועי אביו והראיה שכאן נאמר וישב ראובן אל הבור ואמרו חז"ל (שם שם, י"ט) שחזר לשקו ולתעניתו על מעשה חילול יצוע, ובודאי כבר היה יודע ראובן כי ניטלה הבכורה ממנו וניתנה ליוסף ועל כן היה מקום לחשוד את ראובן שעבור הבכורה הרג את יוסף וזה אומרו אני בכור וגו' לא יתלה הסרחון אלא בי שיאמרו שעבור הבכורה שקטתי ונתתי להורגו ותמצא שאמרו חז"ל (ברכות ז':) מאי ראובן ראו בן, אמרה ראו מה בין בני לבן חמי בני אף על גב דבעל כורחו אשתקיל בכירותא מניה ואפילו הכא לא אקני ביה וכו' בן חמי דמנפשיה זבין בכירותא ואפילו הכא וישטום עשו וכו', הרי שהיה זה חידוש בראובן שלא אקני ביוסף ואם היה נהרג ודאי שהיו חושדין אותו בזה ולכך וישמע ראובן ויצילהו מידם ואכן איך צייתוהו אחיו לשמוע לו והלא בדין דנו לו. לזה אמר הכתוב,

ויאמר לא נכנו נפש. והוא על דרך שאמרה אביגיל לדוד (שמואל-א כ"ה, כ"ו) ועתה אדוני חי ה' וחי נפשך אשר מנעך ה' מבא בדמים והושע ידך לך וגו', כלומר כי הן אמת שנבל חייב מיתה מידך אבל אין זה לכבודך ותפארתך שידך בעצמו תושיע לך ותנקום נקמתך בידך ממש כי הלא ה' יריב את ריבך ויומת בידי שמים כמו שפרשו שם המפרשים, וכן כאן אמר להם ראובן אמת שהוא חייב מיתה אבל כיון שהוא על עסקינו בהוצאת הדיבה ורצון המושל עלינו אין זה דרך הצדיקים לנקום בעצמם את דמם מיד אויביהם

ועל כן לא נכנו נפש כלומר שאנחנו בעצמינו לא נהרוג אותו בידינו, וזה אומרו ויצלהו מידם כי על כל פנים הצילו מידם גופא שאל ישלחו את ידם בו אבל על כל פנים מגרם מיתה אי אפשר להשיבו מאתם כי בדין דנוהו בחיוב מיתה וזה טעם אחד שלא יהרגוהו בעצמם שלא יושע ידם לו. ועוד,

פסקה כב

ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם. ולכאורה לא נודע מה חידש באמירה זו יותר מבראשונה, ואמנם כי בא עליהם ממקום אחר כי ידוע פסק הרמב"ם ז"ל (עיין הלכות תפילה פרק ט"ו הלכה ג') אשר כהן שהרג את הנפש פסול לעבודה, ואפילו הרגהו בשגגה ועל כן אמר להם הנה אנחנו מצפים כולם להיות עובדי ה' בעולה וזבח ואם נהיה שופכי דמים ניפסל לעבודה, ואפילו אם תאמר שבכזה שהיה לו דין מיתה לא יפסול הכהן ההורג עבור זה על כל פנים יש כאן חשש אולי אפשר שגגה הוא בידינו כל אלה, כי הרי שלא בעדים והתראה היה, רק שבן נח נהרג בלא עדים והתראה מפי עד אחד ואפילו קרוב ועל כן בזה יש לחוש אולי משגה הוא בידינו ובזה ודאי ניפסל לעבוד עבודת ה', אשר על כן השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר וגו' כלומר ונראה כי ה' יריב ריבנו בכלל, הן על הבכורה והן על המלוכה ויושיע לנו מן הקמים עלינו כי בכל הקב"ה עושה שליחתו כמאמר חז"ל (בראשית רבה י', ז'), והנה הבור הזה מלא נחשים ועקרבים והנה הוא מוכן למיתה שלא בידינו ויד אל תשלחו בו למען לא תושיע ידינו לנו ולא נהיה כהורגים נפש, ובלא זה יומת. ואמנם כי כל הדברים האלה לא אמר ראובן כי אם לפניהם לפניהם. אבל אמיתת כוונתו הנה מעיד הכתוב שלא היה רק,

למען הציל אותו מידם להשיבו וגו'. כי לא כיוון בשבילם שלא יהיה להם חסרון פסול עבודה או שלא יהיה זאת להם לפוקה כאשר תושיע ידם להם רק כוונתו היה למענו למען יוסף להצילו מידם ולהשיבו אל אביו שלם בגופו והכל שלא יאמרו כי היה בלבו עליו עבור הבכורה. ובאמת ראו מה בין בני שלא קינא כלום על הבכורה אחרי שהוא אמר ויעשה מי יבוא אחר המלך רצה בלב שלם שיתקיים כן להיות הבכורה ליוסף, ואפשר שרצה זה בשלימות כדי שיהיה לו זה כפרה על בלבול היצוע ובזה הנה יעקב ומשה אמרו דבר אחד יעקב אמר (בראשית מ"ט, ד') פחז כמים אל תותר וגו' אז חללת יצועי עלה כלומר על חילול היצוע ניטל הבכורה ממך וניתנה ליוסף ועל כן אמר משה (דברים ל"ג, ו') יחי ראובן ואל ימות כי בזה שנלקח הבכורה מאתו נתכפר לו מעשה בלהה ומעתה יחי ראובן.

עוד אפשר לומר במאמר ראובן אל תשפכו דם. כי הנה נודע פלוגתת רבותינו המפרשים ז"ל שעמדו מערכה מול מערכה אם האבות כבר היו דינם כבני ישראל לכל דבריהם או שנהגו לחומרא עדיין כבני נח (עיין בפרשת דרכים דרך האתרים שהאריך בפלוגתא הזו), והנה בדבר פלוגתא צריך להתנהג כחומרת שני הדעות ועל כן כאן הנה בני נח ידוע שמוזהרין על הדינים כמו שמובא ברמב"ם ז"ל (הלכות מלכים פרק ט' הלכה א' וי"ד) ונמצא שהיו מחויבים לעשות דין ביוסף כי אם לא זה דמם בראשם כי מצווין על הדינין, ואמנם הנה בבני נח כתב הרמב"ם ז"ל (עיין שם הלכה ד') וזה לשונו: והואיל והמית מכל מקום חייב מיתה שבזה חמור בני נח מדין ישראל שאף על גרם מיתה מכל מקום חייבין עליה, והנה כאן במיתת יוסף היה גרם מיתה ממקום אחר שהיה יעקב אביהם בסכנת מות וכמו שאמר יהודה מפורש ליוסף והיה כראותו כי אין הנער ומת ופירושו כי אם ימות אבינו תהיה אתה החייב בו כי בן נח מצווה על גרם מיתה כל דהוא. והנה כל חיובי מיתה שבארנו למעלה שהיה ליוסף כולם אינם כי אם, אם דין בני נח יש להם אבל אם דין ישראל יש להם הרי לא מצינו עדים והתראה ואיך יתחייב נפש הריגה בדיני ישראל בלתי עדים והתראה, ולזה אמר להם כי ממה נפשך אסורים אתם להורגו כי אם דין ישראל יש לנו ואין חשש בגרם מיתת אביו איך תהרגוהו בלא עדים והתראה, והוא אומרו ויאמר לא נכנו נפש כי אם דין ישראל יש לנו איך נכה נפש שלא בעדים והתראה, והשנית אם תאמרו שאנו דין בני נח יש לנו ונהרג שלא בעדים והתראה, אסורין אנו בהריגתו מפני חשש סכנת מיתה בנפש אביו והוא אומרו ויאמר ראובן אל תשפכו דם פירוש כי בהריגתו תשפכו דם אחר והוא דם אביו כראותו כי אין הנער ומת. ועל כן לא אמר כבתחילה אל תהרגו אותו כי לא קאי על יוסף רק על יעקב ואצלו נקרא שפיכת דם כי אפשר שלא ימות תיכף בשמעו רק בלאט בלאט ישפך דמו בצרתו בכל יום עד יתמעט וימות ח"ו ובני נח מצווין בגרם מיתה כאמור. ועל כן השליכו אותו אל הבור ואנחנו לא נעשה מעשה בידינו ואין עלינו גרם מיתה כיון שלא נהרוג אותו בידינו אבל עיקר הכוונה היתה למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו דייקא שלא ישפך דם אביו עליו כשלא יראהו.

פסקה כג

ויהי כאשר בא יוסף וגו'. לכאורה לפי שיעור הכתוב היה לו לומר ויבוא יוסף אל אחיו ויפשיטו וגו', ואכן סיפרה התורה בשבח שמו יתברך ובשבח צדיקיו שהקב"ה בורא להם רפואה תחילה קודם למכה כמאמר חז"ל (מגילה י"ג:) אמר ריש לקיש אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחילה וכו', כי אם היה המכה קודם

בריאת הרפואה היה קשה להם לסבול המכה מפני קשיותה, ונראה שזה פירוש הכתוב (שמות ט"ו, כ"ו) כל המחלה אשר שמתי וגו' לא אשים עליך כי אני ה' רופאך, פירוש שאני לא אשים עליך המכה כי אם כשכבר אני ה' רופאך (כי מלת כי משמש בד' לשונות וזה משמש בלשון אלא) כשכבר בראתי הרפואה. וכן כאן הנה אם היה בא אליהם יוסף תיכף קודם העצה על המיתה והמלצת ראובן להצילהו אפשר היה בסכנת מות לצד כי בפתאום היה הדבר והם בחרון אף היו וכבר דנוהו ובקשו לו נכלי דתות להמיתו. ועתה הכתוב מספר בחסדי המקום על יראיו אשר סיבת הסיבות ברוך הוא סיבב שתחילה יראוהו מרחוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו ונתגלגל מזה שישמע ראובן ויצילהו מידם והן עתה כשכבר נעשה הרפואה וההצלה, הנה ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו לא עשו עמו כאשר זממו בתחילה להרגו רק ויפשיטו את יוסף מה שאין כן אם לא היה זה בתחילה ח"ו כפשע היה בינו ובין המות.

ויפשיטו את יוסף את כתונתו את כתונת הפסים. כפל מלת כתונת צריך הבנה וחז"ל דרשוהו (בראשית רבה פ"ד, ט"ז), והנראה לי על פי המבואר בתשובת הראנ"ח (חלק א' סימן ע"ה) שאם אין מנהג אותו מקום ללבוש אותו מלבוש אלא הוא לא חיישינן לשאלה ומעידין עליו וכו' עיין שם. וכזה עשו אחיו כי אמרו בלבם אם נפשיטו מכל הבגדים להביא לאביו כל בגדיו פן יאמר אביו בלבו אפשר ששאל כל בגדיו לאדם אחר ואותו אחר נהרג ולא יתייאש ממנו, ויחקור אחריו בדרישות וחקירות שונות עד שיתגלה לו הדבר בכל מקום שיהיה כי לא יאמר שחיה רעה אכלתהו, על כן נתחכמו שלא להביא לו רק את כתונת הפסים המיוחד לו לבדו ואין דרך אחר ללבוש את זה ומעתה יתייאש אביו ממנו כי בזה ודאי לא שייך לומר שאחד שאל מאתו זה ויתוודע לו האמת שטרף טרף יוסף וישתה עליו כוס של תנחומין וישתקע הדבר ולא יתוודע לעולם כל ימי חיי אביו, וזה אומרו ויפשיטו וגו' את כתונתו כלומר כתונתו המיוחד לו לבד ואיזה הוא את כתונת הפסים אשר עליו שהוסיף לו אביו יותר על אחיו.

פסקה כד

ויקחוהו וישליכו אותו הבורה. בדרך השלכה השליכוהו ולא חשו שמא ימות מחבטה והבלה כי שנאת מות שנאוהו, וזה שאמר הבורה ולא לבור נראה שבא לרמז דין הבור שחייבה התורה שהוא לא פחות מעשרה טפחים וזה הבורה שמלת בור הוא בין שני ההי"ן העולה עשרה לרמז על י' טפחים וזה ששנו חז"ל (בבא קמא נ:) אם כן למה נאמר בור לומר מה בור י' טפחים ולא נמצא בשום מקום להיות מפורש שבור שחייבה התורה הוא בי' טפחים, ואפשר שהוא מרמז הזה. ולזה סיים הכתוב כאן והבור רק אין בו מים

והוא על פי מאמר חז"ל (שם נ"א:) בור ח' טפחים ומהם ב' טפחים מים חייב דטפח דמיא כתרי דיבשתא דמי, ולזה אמר כאן הכתוב מה שמרמז לבור עשרה הוא מפני שהבור רק אין בו מים אבל אם היה בו מים לא היה צריך לעשרה כי חד דמיא כתרי דיבשתא ועל כן בכל מקום שנזכר בור סתם שהוא בלא מים שיעורו בעשרה ולא כן במים.

גם יאמר והבור רק אין בו מים. על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה ל"ח, י"ד) בפסוק (בראשית י"א, ל') אין לה ולד כל מקום שנאמר אין לה הוה לה וכו', וכן כאן הנה עתה בעת אשר הושלך אין בו מים אבל היה לו מים קודם ההשלכה רק שנעשה לו נס ונתנגבו המים בעת בואו שמה שלא ישטפנו מצולה, ובפרט בדבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו כי הלא יעקב יגע יגיעות במים לכבוד ה' כמו כאשר גל אבן הגדול מפי הבאר להשקות צאן לבן, וכן במעבר יבק שעשה עצמו כגשר ונטל את נשיו ואת ילדיו ואת הבהמה והצאן להעבירם והכל בשביל צער בעלי חיים לכבוד ה' ועתה יכשל זרעו במים וכמאמר חז"ל (בבא קמא נ'.) אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו ועל כן הרעים ה' על מים רבים ונתנגבו בעת בא יוסף לשם.

פסקה כה

וישבו לאכל לחם וגו'. מודיע הכתוב זאת לומר כי דוקא אחר שנגמר בדעתם שלא להורגו בידיהם ישבו לאכול לחם אבל כשהיה בדעתם לדון אותו בהריגת נפש לא היו יושבין לאכול כל היום כדברי רבי עקיבא (בפרק ד' מיתות ס"ג.) מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כל אותו היום כולו תלמוד לומר (ויקרא י"ט, כ"ו) לא תאכלו על הדם.

גם יאמר וישבו לאכל לחם. פירוש שח"ו לא כעשו הרשע שנאמר בו (בראשית כ"ה, כ"ט-ל') ויבוא עשו מן השדה והוא עיף ויאמר הלעיטני נא וגו' ואין עיף אלא רציחה כמה דאת אמרת (ירמיה ד', ל"א) כי עיפה נפשי להורגים וכו', כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ג, י"ב). כי הם אף שהשליכו אותו הבורה והוא כעין מיתה לא היו ח"ו כעיפה נפשם להורגים ולבוא אחר כך להלעיט גרונם במאכל ובמשתה כי אם וישבו לאכל וגו' בישיבה במתינות בזה השולחן אשר לפני ה' באימה ויראה כי מה שעשו בדין עשו כדין מורד במלכות בית דוד שדינו במיתה ואי תימא היאך שמעו לדברי יהודה ושבקוהו הלא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, נראה דאין זה כי אם בביזיון המלך שאסור להמלך לבזות את עצמו אפילו אם רוצה כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ב' מהלכות מלכים הלכה ג') ואינו חולץ לפי שהמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ואפילו רצה אין שומעין לו שזה בזיון הוא שנאמר (דברים כ"ה, ט') וירקה בפניו וכו'. ומשמע דוקא בזה דרך בזיון ואין לאחרים רעה, בזה אין רשאי. אבל למורד בו, למחול לו שלא יתיר דמו ודאי רשאי וראיה מדוד המלך

שנשבע לשמעי בן גירא שלא ימיתנו כמו שכתוב (שמואל-ב י"ט, כ"ד) ואיך מחל על כבודו בבזיון גדול כזה שבזהו שמעי אלא ודאי בהריגת נפש יוכל למחול על כבודו. ועל כן גם כאן שמעו ליהודה להציל את יוסף, אבל גם תחילה שרצו להורגו לא ח"ו בדרך הריגה היה כי אם במשפט הצדק לפי דעתם.

וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים וגו'. מלת וישאו עיניהם לכאורה מיותר והיה די לומר ויראו והנה ארחת וגו', ואמנם כי חז"ל (בראשית רבה פ"ד, ט"ז) אמרו למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרם של צדיקים שאין דרכם של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע וכו'. והוא אומרו וישאו עיניהם פירוש עיני השכל שלהם ויראו והנה ארחת וגו' נושאים נכאת וצרי ולוט וגו' והשתוממו על המראה לומר מאי דקמן שערביים ישאו בשמים שאין דרכן אלא בעטרן ובנפט על כן הבינו שמה' הוא למסור את יוסף לידם ולא יוזק מריח רע.

פסקה כו

ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וכו'. אומרו אל אחיו לכאורה מיותר כי ודאי להם דיבר שלא היה אחר אז עמהם, ואכן כי לאחיו רצה לומר הם בני לאה שהם לו אחים גם מן האם ולהם יחרה יותר גדולת יוסף עבור הבכורה שנלקח מבני לאה וניתנה לו, ועל כן אמר להם מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו' כלומר שגם לנו אין נפקא מינה בזה כי אף באבדן יוסף לא יוחזר הבכורה אלינו ומתנתו לבנימין כי הוא אצל אביו במקום יוסף כנודע בסוד המקובלים, וגם הוא נקרא צדיק ובן זקונים כנודע ולא נרויח כלום בהריגת יוסף.

וכסינו את דמו. זה אין לו פירוש לכאורה, ולפי פשוטו נראה לומר כי הנה דרך הרוצחים לכסות הדם שלא יתגלה תיכף לכל כי נהרג אדם כאן ויחפשו אחריו כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, והנה בני יעקב אף אם היו הורגין אותו לא היו צריכים לכסות דמו מדרך הרציחה כי בדין יבואו עליו ואכן כי מפני צער יעקב אביהם יהיו מוכרחים לכסות את הדם שלא יראה ויבין כי ידם משלו בו וחזר הדבר להיות כרוצחי רצח להסתיר דבר הרציחה בכסוי דם בעפר, ואין נאה כזאת לבני יעקב לעשות דבר כזה שיהיה נראה כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וזה שאמר להם יהודה כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו שאנחנו מוכרחים לכסות הדם ונהיה כרוצחים בדרכים ולא באלה חלק יעקב.

ועוד נראה בזה כי הלא נודע מאמרם ז"ל (סנהדרין ל"ז:) מיום שפתחה הארץ פיה וקיבלה דמו של הבל לא פתחה פיה עדיין ואומרת שיר בכנפיה ולא בפיה וכו'. ובודאי עתה לא תרצה שוב הארץ לקבל דמו של יוסף מיראתה מן הקללה שנתקללה בדמו של הבל, ועל

כן אמר יהודה וכסינו את דמו שנהיה אנחנו מוכרחים לכסות בעצמינו דם יוסף ואין זה תפארת בני יעקב.

גם יאמר וכסינו את דמו. על פי מאמר חז"ל (גיטין נ"ז:) בדמו של זכריה שהיה תוסס ולא נח עד ששחטו עליו כמה אלפים מישראל. ולזה אמר יהודה כי אפשר אשר וכסינו את דמו שנהיה אנחנו מכסין את דמו בדמינו וכאשר כתבנו למעלה כי אף שבדין דנוהו מכל מקום במשפט בני נח דנוהו שלא בעדים והתראה וכשהוא שלא בעדים אפשר לא כן הוא כאשר הם סוברים ושגגה הוא בידם ויצטרכו לכסות דמו עד אשר ינוח מרוגזו.

עוד יתבאר על זה הדרך. כי הנה יהודה חכם גדול היה וכבר עלתה בדעתו לחוש אולי משגה הוא בידם אך על כל פנים הם מותרים לעשות שלהם, כדין בני נח שנהרג בעד אחד אפילו קרוב כנזכר למעלה אבל יוכל להיות שיוסף בצדקו עומד מתחילה ועד סוף ונמצא שעצה לא טובה עשו במה שהשליכו אותו הבורה. כי מחשש נחשים ועקרבים שהיו שם, ודאי יסגיר ה' פיהם ולא יריעו ולא ישחיתו לצדיקו של עולם ומי שיענה לדניאל בגוב האריות אשר סגר פום אריותא מלשלוט בו הוא יענה ליוסף מהנחשים ועקרבים. ואם מחשש כי מי יעלה אותו מהבור הרי מצינו (בבא קמא נ'.) בבתו של נחוניא חופר שיחין שאמרה זכר של רחלים נזדמן לי וזקן אחד מנהיגו והעלני מן הבור. הרי כי לא יעזוב ה' את חסידו אף בבור תחתיות. ונמצא כשיעלה יוסף מן הבור בודאי יבוא לאביו ויגיד לו את כל הקורות אותו ואוי לאותה בושה וכלימה שיקבלו מאביהם הזקן יעקב. ולכאורה אין תקנה בזה כי אם להורגו, ובזה יתכסה הדבר מכל וכל במה שהתחלנו לעשות. ולזה אמר להם יהודה כי הנה מן הבור ודאי שצריך להעלותו שלא יעלה מאליו ויבוא לאביו, ואיך נסבול אותה בושה וכלימה. ולכאורה אין תקנה כי אם בהריגה, ואך מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו כלומר מה הנאה יגיע אלינו כי נהרוג אותו בשביל לכסות את דמו מכל וכל שלא יתגלה הדבר לפני אבינו מה שהתחלנו לבוא עמו בדמים. אתן לכם עצה אחרת בזה.

פסקה כז

לכו ונמכרנו לישמעאלים וגו'. וישמעאלים סוחרים ודאי שיחזיקו אותו לעבד להם בביתם ולא יוכל לעולם לבוא ולראות פני אביו ולא תכסנו בושת. או אפשר כיון שהוא מגודל בתפנוקי מלכין בבית יעקב ועתה לעבד נמכר יוסף ממילא ימות תחת ידיהם בעבודת עבד או שהם יהרגו אותו כשלא יעבוד עבודה כראוי ולעולם לא יראה אור בהיר בשחקים פני אביו יעקב. ואין ההבדל בזה כי אם וידינו אל תהי בו כי אחינו בשרינו הוא כלומר אחינו הוא ואין זה לפנינו להרוג איש את אחיו. וגם בשרינו הוא וממש הוא כמו

(במדבר י"ב, י"ב) ויאכל חצי בשרו, על כן זה הנכון לנו למוכרו לישמעאלים ובודאי לא יצא נקי מתחת ידיהם וגם ידינו לא יהיה בו ולא יגיע לעולם לאזני אבינו ועל כן וישמעו אחיו כי עצה טובה נתן להם שלא ישנו את תפקידם להיות כרוצחי נפש ואף על פי כן ח"ו יאבד שמו לעולם. ולזה אמר הכתוב,

פסקה כח

ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו וגו' וימכרו את יוסף לישמעאלים וגו'. כי לצד שהיתה כוונתם בזה למען שלא יצא נקי מתחת ידם בכדי שלא יוודע הדבר ליעקב לעולם על כן לא רצו למכרו כי אם לישמעאלים הגם אשר ויעברו אנשים מדינים וגו' וזו היא שיירא אחרת כפירוש רש"י לא רצו למוכרו להם כי אם וימשכו ויעלו וגו' וימכרו את יוסף לישמעאלים, והכל מפני כי הישמעאל פרא אדם הוא וידו בכל ולא ישמט מתחת ידו מה שאין כן בשארי האומות. ועל כן בשני המלות לישמעאלים האמורים בענין נקוד הלמ"ד ראשונה בפתח להורות על הידוע כלומר לישמעאלים הידועים בטובם ומזגם שלא יצא אחד נקי מהם לעולם. והכל היה כי לפי דעתם היה חייב מיתה מן הדין, רק שלא רצו שידם תהי בו. ואכן מסבב הסיבות לא עזבו בידם וסיבב סיבות שונות שהישמעאלים מכרו אותו למדינים, ומדינים למצרים, והציל אותו הקב"ה מבין שיני אריות בכדי לעשות את אשר זמם, ועצת ה' היא תקום לעולם להתקיים והנה קמה אלומתי.

או יאמר וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור. כלומר פקח עיניך וראה כמה השנאה גורם כי הלא נודע שהבור היה בו נחשים ועקרבים שמוכנים להזיק ולהמית כל בריה בבני אדם ותראה שאפילו בתפילת שמונה עשרה ששנו רבותינו (ברכות ל"ג.) אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק אמרו בגמרא לא שנו אלא נחש אבל עקרב ודאי פוסק כי עקרב ודאי ממית, והנה הכתוב מעיד אשר וימשכו את יוסף מן הבור כלומר יוסף כולו שלם בגופו ובתוארו ולא נחסר ממנו כלום ולא הזיק לו שום בריה. ובזה היה ודאי לשבטי י"ה להבין ולשים על לבם לומר הלא דבר הוא כי מי הוא שיצא שלם מבין נחשים ועקרבים אם לא שה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו ויראתו וחתתו על כל הבריות מלהזיקו, ומכל שכן כפי דעתם שהיה חייב מיתה הלא נודע אומרם ז"ל (כתובות ל'.) אף על פי שד' מיתות בטלו דין ד' מיתות לא בטלו וכו'. וזה שהיה בין הורגי נפשות ולא הרגוהו, ודאי כי ישר הוא ולא עולתה בו. ואמנם כי שנאה מקלקלת השורה ומשנאתם לא ראו בו שום זכות לטובה. ובאמת אפשר שעבור זה נענשו השבטים על מכירת יוסף, בגילגול עשרה הרוגי מלכות כנודע לחכמי לב (תיקוני זוהר ק"י:). הגם שדנוהו בדין, מכל מקום עברו על דין

מפורש ששונא אסור לדון ואיזהו שונא כל שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה (סנהדרין כ"ז:) ואצלם מפורש אשר ולא יכלו דברו לשלום נמצא שהיו פסולים לישב עליו בדין. על כן וגם דמו הנה נדרש מאתם ועד היום הזה עדיין לא יצאנו לגמרי מחומר עוון הזה כידוע.

ועוד יותר יש לפרש אומרו ויעלו את יוסף על דרך מאמר חז"ל (בראשית רבה מ', ה') בפסוק (ירמיה ל"ח, י"ג) וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אותו מן הבור שעוד נתעלה למעלה למעלה. וכן כאן ויעלו את יוסף שעוד נתעלה יוסף בהעלותו ואף על פי כן אין קול ואין עונה להזכיר עליו דבר, לומר שלולי שירא שמים הוא לא יצא בשלום מן הבור, ועוד במעלה ורק מכרוהו לישמעאלים.

ועוד יאמר הכתוב וימכרו את יוסף וגו'. כמתמה בא הכתוב הלא אם לעבד נמכר יוסף הלא על כל פנים היה ראוי לקחת בערכו למאות ולאלפים כי הלא הוא עבד שאין כמותו בכל העולם ליופי וכח וגבורה וחכמה והנה הם וימכרו את יוסף הידוע במעלותיו הנפלאות בעשרים כסף שאפשר אף עבד הפחות שבפחותים לא ימכר בכזה. ואמנם הכל טעם אחד הוא כי עיקר כוונתם היה רק שידם לא יהיה בו אבל יד אחרים רצו שישלוט עליו למען לא יבוא עוד אל אביו ועל כן לא רצו כלל לעמוד על המקח למען לא יחוסו הישמעאלים על דמים הרבים שיתנו ויקיימוהו כפי כוחם על כן מעט דמעט לקחו בעדו בכדי שתיכף בקצפם עליו ידם תהיה בו בראשונה להמיתו והכל מפני שהיה חייב מיתה לדעתם כאמור.

ויביאו את יוסף מצרימה. אומרו את יוסף לכאורה מיותר והיה לו לומר ויביאו אותו מצרימה כי ממנו מדבר, ואמנם כי אף על פי שאחיו זלזלו במקחו ולקחו בעדו דבר מועט דמועט לטעם הנזכר. מכל מקום הקונים אחר הקניה מבינים היו והכירו כי הוא שוה ערך ממון הרבה כי מי ראה עבד כזה מימיו בדעתו ומעלתו, ואינו עבד נבזה הנמכר בסך מועט. על כן טרחו והביאו אותו לכרך של מלכים למוכרו בדמים מרובים ולזה ראו שלא להניחו ליפול מגדולתו ותוארו ויופי פניו בכדי להעלותו בדמים מרובים. ויביאו את יוסף, כלומר יוסף כמות שהוא בגדולתו וחשיבתו כי הוא הראוי להיות מובא לכרך של מלכים.

פסקה כט

וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור. תיבת והנה לכאורה מיותר, ונראה על דרך אומרם ז"ל (מכילתא בחודש השלישי) בפסוק (שמות י"ט, י"ד) וירד משה מן ההר אל העם מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו כלל כי אם מן ההר אל העם וכו'. וכן כאן העיד הכתוב בראובן כי לא חישב כלל על מעשהו ומלאכתו בבית רק תיכף אחרי עסקו בשקו

ותעניתו בתשובה על חטאו כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ד, י"ט), שב אל הבור לראות את שלום יוסף ומה הגיע אליו ועל כן מתמה הכתוב כי הנה בזמן קטן תיכף שב אליו למען הצילו להשיבו וכבר והנה אין יוסף בבור אף בזמן קטן כזה לא מצאהו.

או כה יאמר והנה אין יוסף בבור כלומר כי הנה ראובן שב להעלותו מן הבור אל אביו כמחשבתו הראשונה שיעץ בשביל זה להשליכו אל הבור למען הציל אותו להשיבו, ואומר הכתוב כי לא די שלא נתקיימה מחשבתו להוציאה אל הפועל להמשיכו מן הבור להעלהו אל אביו כי אם והנה אין יוסף בבור כלל, ואפשר שחש ראובן כי שמא עלה יוסף מן הבור בנס ויעלה אל אביו ויגד לו כדברים האלה שצוה ראובן להשליכו אל הבור ולא יאמינו לו כי היתה כוונתו להצילו רק יאמרו בקנאתו עבור הבכורה זמם להיות נהרג, ודוקא שלא בידו כי עיקר הכוונה בהבכורה הוא לעבוד העבודה על המזבח בעולה וזבח ואם ידו יהיה בו בצירוף אחיו יפסול לעבודה מדין כהן שהרג את הנפש כאמור למעלה, ועל כן סיבב שימות מעצמו בבור נחשים ועקרבים ויחזור העבודה אליו ונפשו יודעת מאוד שאין בו כל זה ועל כן חרה לו מאוד.

פסקה ל

וישב וגו' הילד איננו וגו'. חז"ל אמרו (זוהר חלק א' קפ"ה:) איננו אפילו מת, לכאורה מה חידשו חז"ל בזה הלא ודאי לא היה שם אפילו מת. ונראה כי הם דקדקו מדקדוק התיבה לומר כי מלת איננו פירוש שאיננו אפילו מת והוא על דרך שכתב האלשיך זללה"ה (ברוממות אל מזמור ל"ז,) בפסוק והתבוננת על מקומו ואיננו וזה לשונו: ואיננו כי נבלע מן העולם לגמרי וכו', כי תיבת ואיננו מורה כאילו לא היה כלל בעולם וזה אומרו הילד איננו כלומר אין לו שום זכרון כאילו לא היה כלל בעולם מאחר שגם גופו כלה ואין לו שום זכרון אפילו במקום קבר, ועל כן אמר איננו אפילו מת כי אילו היה אפילו מת על כל פנים היה לו זכרון ולא שייך בו לשון איננו.

עוד יפרש לשון הילד איננו. רצה לומר אף דבר הנולד שהוא הגוף גם כן איננו כמאמר חז"ל הנזכר שאיננו אפילו מת ועל כן לא אמר יוסף איננו כי יוסף הוא המורה על בחינת שורשו למעלה בסוד נשמתו ששם שמו יוסף כידוע מכל שמות בני אדם שזה שמו למעלה בסוד נשמתו וחיותו למעלה הוא באותיות אלו שעל כן נקרא בשם זה כי זה שמו למעלה וחיותו, ואם היה אומר יוסף איננו היה במשמעות בחינת יוסף סוד חיותו ונשמתו איננו, אבל הגוף מת, יש. ולזה אמר הילד איננו דבר הנולד שהוא הגוף. ולא אמר הבשר איננו לרמז מפורש על בשר הגוף, כי בשר מורה על בושה וסרוחה ורמה

ולא רצה להוציא מפיו בילדי אביו הקדוש דבר כזה לכך אמר הילד דבר היולד איננו גם כאן.

ואני אנה אני בא. פירוש שאמר להם אמרו לי מקומו איה חי או מת ואלך לקחת אותו. וזה אנה אני בא, אנה אבוא לבקשו לקחת אותו והכל כאשר כתבנו למעלה שיתלה הסרחון בו יותר מכל אחיו לצד חשד קנאתו בו על הבכורה. ואמנם זה דוקא לחשוד אותו בהשלכת הבור או למכרו למדינה רחוקה בכדי שישאר הוא במקומו בבכורה כבראשונה אבל לא חשד הריגה שידו תהיה בו כי בזה יפסל מן הכהונה מצד כהן שהרג את הנפש ועל מה זה יהרגנו אם גם הוא יפסל לעבודה הראוי בבכורות הכל כנזכר. ועל כן חפץ להביאו לאביו אפילו מת כי זה לא יחשדנו אביו בהריגה משום פיסול עבודה ויאמר בודאי חיה רעה אכלתהו מה שאין כן כשאינו מביאו לפניו הרי יחשוד אותו שמכרו לאחר וכדומה שלא יבוא לאביו ויעבוד הוא בבכורתו ולזה לסלק תרעומת ראובן מעליהם. עשו בחכמה,

פסקה לא

ויקחו את כתונת יוסף וישחטו שעיר ויטבלו את הכתונת וגו'. וזה יביאו לאביהם בכדי להכיר כי חיה רעה אכלתהו ויתייאש ממנו ולא יחשוד את ראובן, כי על הריגה לא יחשדנו כאמור. והנה חז"ל (בראשית רבה פ"ד, ז') אמרו בפסוק (ל"ז, ב') ויבֵא יוסף את דבתם רעה וגו' שאמר חשודין הן בניך על אבר מן החי וכו' ובשלושתן לקה וכו' ששחטו שעיר עזים ולא אכלוהו חי. ולכאורה לפי משמעות הכתוב לא שחטו השעיר לאכלו כי אם לטבול בדמו את כתונת יוסף. ונראה כי הנה הו' של וישחטו נקודה פתח המורה על לשון עבר כידוע ולכאורה היה לינקד בשוא להורות שעתה שחטוהו בשביל טבילת הכתונת, ואמנם כך פירושו ויקחו את כתונת יוסף וכבר היה מעשה אשר וישחטו שעיר עזים בשביל אכילתם, ולקחו עתה את הכתונת וטבלוהו בדם הזה. ובזה צדקו דבריהם במה שאמרו ששחטו שעיר עזים ולא אכלו חי.

ויטבלו את הכתונת בדם.

פסקה לב

וישלחו את כתונת הפסים וגו'. שינה הכתוב לקראו בעת הטבילה סתם כתונת ובעת השילוח כתונת הפסים, כי חז"ל אמרו למעלה (שם שם, ט"ז) בפסוק (שם, כ"ג) ויפשיטו את יוסף את כתונתו, זה החלוק. את כתונת הפסים, הוא שהוסיף לו אביו יותר אל אחיו וכו'. וכבר כתבנו למעלה שנתחכמו דוקא להפשיט את כתונת הפסים שיהיה זה סימן מובהק ליעקב שטרף טרף יוסף מפני שבגד זה הוא המיוחד לו ואין דרך לאחר באותו מקום ללובשו, ובזה לא חיישינן לשאלה וכדברי הראנ"ח בתשובה (חלק א' סימן ע"ה) עיין

שם. ואכן כי מורא עלה על נפשם כי כאשר יטבלו היטב את כתונת הפסים בדם וזה דבר רך ומנוקה הוא פן לא יוכל יעקב אחר כך להכירו היטב שהוא הכתונת הפסים אשר ליוסף מפני רב הדם שיהיה עליו ולא יאמין אביו כי חיה רעה אכלתהו ויחשוד אותם בהריגתו, או שלא יאמין כלל בהריגה וידרשנו תמיד לדעת מוצאו ופן יתגלה לו ויכלמו מאביהם, ועל כן בחכמה עשו ולקחו שניהם החלוק וכתונת הפסים, והנה החלוק טבלו היטב כולו בדם וגם קרעים עשו בו כשיני החיות כמו שכתב הרמב"ן ז"ל עד שיהיה ניכר היטב שבודאי שלטו בו חיות רעות ואכלו את הגוף הנמצא בו כולו. ואך כי בבגד זה לבד אין זה סימן כי יחוש יעקב לשאלה כאמור ועל כן לקחו בטיבול שני גם כתונת הפסים אך באופן שיהיה נקרא גם אחר הטיבול כתונת פסים שיהיה ניכר כי כתונת פסים הוא שלא טבלוהו כי אם בב' וג' מקומות ושניהם שלחו אל אביהם להעיד אחד על חבירו כי יאמרו כי שניהם ביחד מצאו. וכתונת הפסים יעיד על החלוק כי של יוסף הוא ולא של שאלת אדם אחר ובו יראה רוב הדם ושן בהמות וחיות רעות ויאמר טרף טרף יוסף, ולזה אמר הכתוב ויטבלו את הכתונת הוא החלוק הנזכר בדם בו עשו טיבול היטב היטב בדם כולו עם קרעים משיני החיות כנזכר וישלחו את כתונת הפסים כלומר ששלחו את הכתונת עם כתונת הפסים (והאי את פירוש עם).

ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו, ולא אמרו זה מצאנו כי קאי על שניהם לומר זאת כולו מצאנו שניהם יחד ועל כן הכר נא הכתונת בנך הוא פירוש החלוק שבו היה עיקר סימן ההריגה ברוב הדם וקרעים משיני החיות אם הוא של בנך עבור הסימן כתונת הפסים שעמו כי בלא זה ודאי דחיישינן לשאלה. ועל כן,

פסקה לג

ויכירה ויאמר כתונת בני וגו'. ולכאורה מלת כתונת מיותר והיה לו לומר של בני הוא לשוב לדבריהם ואמנם שקאי על כתונת השני שהיה מיוחד רק ליוסף כי זה עיקר הסימן ואמר כתונת בני כלומר כיון שיש כאן כתונת המיוחד לבני ואין אחר לובשו לעולם ומזה ודאי שחיה רעה אכלתהו כי כבר ראוי להעיד בכזה אף להתיר אשת איש לעלמא מאחר שהוא מיוחד אליו לא חיישינן לשאלה ובודאי חיה רעה אכלתהו.

טרף טרף יוסף. אמר ב' פעמים טרף, על דרך מאמר ראובן למעלה הילד איננו שאיננו אפילו מת כמו שכתבתי למעלה כי אפילו זכרו איננו, ולזה אמר טרף ב' פעמים על טריפת הנשמה והגוף כי חיה רעה אכלתהו כולו וכבר נפסקה ההלכה (רמב"ם הלכות טומאת מת פרק י"א הלכה ט') במדורות הנכרים שבמקום שחיה וברדלס מצוין שם אין צריכין בדיקה.

פסקה לד

ויקרע יעקב שמלותיו וגו' ויתאבל וגו'. הודיע זאת הכתוב לומר כי דוקא אחר שנתוודע לו בבירור שיוסף איננו, בדרך הראוי להעיד עליו להשיא את אשתו כאמור. אז התחיל להתאבל עליו ולקרוע הקריעה כדת מה שאין כן אם לא היה עדות הראוי על פי הדת לא היה קורע ומתאבל עליו שאסור להתאבל על עדות שאינו ראוי להשיא את אשתו כמו שמובא בשולחן ערוך אבן העזר סימן יז.

פסקה לה

ויקומו כל בניו וכל בנותיו וגו' עד ויבך אותו אביו, צריך לדעת אומרו ויקומו כי מהיכן קמו והיה לו לומר ויבואו כל בניו וגו', ואמנם הנה חז"ל אמרו (מועד קטן כ"ז:) שלושה ימים לבכי וכו' ועוד אמרו (ויקרא רבה י"ט, ה') בפסוק (ויקרא ט", כ"ה) וכי יזוב זוב דמה ימים רבים וכו' רבים שלושה וכו'. ועל כן אחר אומרו ויתאבל על בנו ימים רבים ואבל זה בכי הוא כמו שסיים כאן ויבך אותו וגו' וימים רבים שלושה הם ומעתה אסור לבכות על כן ויקומו כל בניו וגו' כלומר קמו מאבילותן שבודאי התאבלו עמו כדין אחים לאח ויקומו מהארץ לנחמו שיפסוק בכייתו אחרי שלושה ימים.

ועוד ירמוז אומרו כל בניו וכל בנותיו. על דרך אומרם ז"ל (מועד קטן כ"ז:) הבוכה על מתו יותר מדאי, ח"ו על מת אחר הוא בוכה, ועל כן עד כלות השלושה ימים לא קמו בניו ובנותיו לנחמו אדרבה הם בכו עמו אך אחרי עבור הג' ימים של בכי אז קמו כל בניו וגו' כלומר כי ראוי לו לחוס על בניו להתנחם בדברי תנחומין ולהשתתק מהבכי אבל וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה כלומר כי אין אני כשאר בוכה על מת שיגיע לכם ח"ו לא טובה מזה כי אני בוכה על עצמי במה שאמר לי הקב"ה סימן זה מסור בידך אם לא ימות אחד מבניך בחייך תבטח שאינך רואה גיהנם כמאמר חז"ל (רש"י כאן. ועיין תנחומא ויגש ט') וזה אני בוכה כי ח"ו ארד וגו' ועל כן ויבך אותו אביו ולא הניח בכייתו גם אחרי עבור השלושה ימים.

גם יאמר כי ארד אל בני וגו'. על פי המבואר בתשובת מהרי"ו באחד ששלח שליח לצורכו ונהרג השליח בדרך שצריך המשלח לקבל תשובה וכו' עיין שם. ועל זה היה יעקב מתאונן כי ארד אל בני וגו' כי הלא זה עבירה בידי ואני גרמתי לו המיתה, ועל כן אין הבכיה שייך אליכם ואל תאיצו לנחמני.

עוד יאמר כי ארד אל בני וגו'. על פי מה שאמר דוד המלך ע"ה בבכייתו על אבשלום בנו (שמואל-ב י"ט, א') בני בני, ואמרו חז"ל (סוטה י':) כי בז' פעמים בני אסקיה משבעה מדורי גיהנם ובהשמיני אסקיה לחיי עולם הבא. והענין להעלותו מגיהנם על ידי אמירת בני הוא כי על ידי צער הצדיקים ובכייתם בגנוחי גנח וילולי יליל מעלים ניצוצות הקדושה

ונשמות ישראל העשוקים בקליפות בעולם הזה או בגיהנם כנודע מסוד עשרה הרוגי מלכות להבאים בסוד ה'. והנה יעקב אבינו אף שידע כי יוסף צדיק גמור היה ולא ירא לביתו משלג שהוא הגיהנם (תנחומא פרשת ראה י"ג), מכל מקום כיון שראה עתה שמת אחד מבניו בחייו והוא ח"ו סימן כי הוא אינו בטוח מעונשי גיהנם ראה שסביביו נשערה מאוד והקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה אשר על כן גם צדיקים גמורים מוכרחים לרדת בעמקי שאול להזדכך ולהתלבן כי מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי ונודע מאמרם ז"ל (ערכין י"ז.) אם יעמוד אברהם ויצחק בדין לא יוכלו לעמוד וכו' אשר על כן ירא יעקב גם לנפש יוסף הצדיק בנו שלא יוכרח ח"ו לירד להתגלגל בשלגי שאול ולהתלבן במדורת בית מוקדיה אשר על כן בכה עליו במר נפשו ועל ידי צער בכייתו יעלהו משם ויסקיה לחיי עלמא, ולזה אמר לבניו כי מה שאני בוכה ומתמרמר הוא כי ארד אל בני אבל שאולה בזה להעלותו משם ולהביאו אל צדיקים שבגן עדן.

פסקה לו

והמדנים מכרו אותו וגו'. הגם שלא נזכר למעלה מכירת יוסף כי אם לישמעאלים מכל מקום מאת ה' נסבה שנמכר למדינים וכבר כתבנו למעלה שכוונת האחים היה למוכרו דוקא לישמעאלים לפי שפרא אדם הוא וידו בכל ולא יצא נקי מתחת ידיהם בכדי שלא יראה עוד לעולם פני אביהם שלא יכלמו בבושתם מה שעשו עמו, וזה שיעור הכתוב למעלה, ויעברו אנשים מדינים סוחרים ומהראוי היה למכרו להם לפי שהם סוחרים ובקיאים בטוב סחורה ומקח וממכר והיו נותנים בעד עבד כזה סך רב ולא רצו בזה וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וגו' וימכרו וגו' לישמעאלים בעשרים כסף והוא בחנם ממש בכדי שח"ו יהיה יד הישמעאלים בו, אבל לא עלתה בידם כי רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום שהישמעאלים מכרו אותו למדינים כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ד, כ"ב) כי המדינים סוחרים הם ויודעים דמי שווי עבד כזה והוסיפו בדמים ונטלוהו מיד הישמעאלים, ולכך נאמר שם ויביאו את יוסף מצרימה והיה לו לומר ובאו עם יוסף מצרימה כי הלא הישמעאלים בלא זה הלכו למצרים כמאמר הכתוב והנה ארחת ישמעאלים וגו' הולכים להוריד מצרימה ועתה שקנו את יוסף היה לו לומר שבאו עם יוסף למצרים ואמנם כי זה לא קאי על הישמעאלים כי אם על המדינים הנזכר קודם בכתוב והוא אומרו ויביאו את יוסף מצרימה כלומר והם המדינים הנזכרים הביאו את יוסף מצרימה כי המה סוחרים ולא היו צריכים למצרים כי אם בכוון הביאו את יוסף למצרים לכרך של מלכים למוכרו שם להרויח. ולזה אמר הכתוב כאן והמדנים הנזכרים שהביאו אותו למצרים הנה מכרו אותו שם אל מצרים כרך של מטרפולין להשאר שם.

לפוטיפר סריס פרעה וגו'. פירוש שעל כן מכרו אותו לפוטיפר לפי שהבינו בו שהוא ראוי לבית המלך ואכן כי הם לא ילכו להללו לבית המלך כי אין הכל באין למלך ברצונם על כן מכרוהו לסריסו והוא היוצא ונכנס בבית המלך וממנו יגיע ודאי אל המלך כי כל רואיו יכירו וידעו כי הגון הוא לבית המלכות, ואכן אומר הכתוב כי מה' היה שישאר בבית פוטיפר להיותו שר הטבחים. ושר הטבחים כתב הרמב"ן ז"ל בפירושו שנקרא כן עבור שהיה בית הסוהר של המלכות בביתו והוא בית טבחייא של אנשים הנהרגים בציווי המלך וגילגל סיבת הסיבות שיהיה שם בכדי שיבואו אליו שר המשקה והאופה לפתור חלומותיהם ומזה יתגדל. ואם לא היה יוסף מסלסל בשערו לא היה הקב"ה מגרה בו את הדוב וממילא היה מתגדל בבית הזה, ואך לפי שסלסל בשערו הוכרח להתגלגל גדולתו שיהיה אסור ממש בבית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם, ולזה אמר הכתוב כאן כי ח"ו מאתו לא תצא הרעות והוא סיבב בסיבות שונות שיבא לבית שר הטבחים בכדי להיות בבית שאסורי המלך שם ומזה יתגדל. ואך בעצמו קילקל לעצמו להיות (תהלים ק"ה, י"ח-י"ט) ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו עד עת בא דברו.

פרק לח

פסקה א

ויהי בעת ההיא וגו'. עיין בדברי חז"ל (בראשית רבה פ"ה, ב' וברש"י) שדרשו סמיכות הפרשה לכאן כי לכאורה לא היה לו להפסיק בפרשת יוסף. ומה שנראה לי בזה הוא כי הנה נודע ומבואר בשל"ה הקדוש אשר הגם שעיקר המלוכה היא ליהודה מלכות בית דוד שנאמר בו (תהלים פ"ט, ל"ז) זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי. מכל מקום התחלת תיקון המלוכה מוכרח להיות מבניה של רחל כמו שאול קודם לדוד ומשיח בן יוסף קודם למשיח בן דוד. (כידוע כוונתו למארי קבלה בסוד (שמות ט"ז, ה') והיה ביום הששי והכינו וגו' כי יסוד הוא המכין למלכות). ונראה שעל זה רמז הכתוב באמור הקב"ה ליחזקאל (יחזקאל ל"ז, ט"ו-י"ז) קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו וגו' ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבריו וקרב אותם אחד אל אחד וגו' והיו לאחדים בידך. כי עץ רומז למלכות על דרך שאמר דניאל (דניאל ד', י"ז-י"ט) אילנא די חזית וגו' אנת הוא מלכא וגו'. ועל כן שני המלכים קרב אחד אל אחד והיו לאחדים בידך כי שניהם אחד הם שזה מוכרח להכין להשני, ולבסוף עץ אחד הם שדוד עבדי נשיא להם לעולם. ועל כן בתחילת צמיחת מלוכת יוסף בעת בואו למצרים שהוא תחילת מלכותו שנאמר עליו מבית הסורים יצא למלוך. גילגל הקב"ה גם כן התחלת צמיחת קרן מלכות בית דוד והוא שירד יהודה מאת אחיו וגו' עד שנולד בן פרצי שמשם המלך פורץ גדר לעשות לו

דרך בית המלכות. ולזה אמר הכתוב ויהי בעת ההוא בעת שיוסף יצא למלוך התחיל להשתלשל מלכות דוד ושלמה. ועל כן כתיב וירד יהודה כי כשם שצמיחת מלוכת יוסף התחיל להיות מהשפלה רבה בבחינת (תהלים קי"ז, ז'-ח') מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים כן מלכות בית דוד וירד יהודה תחילה שהורידוהו אחיו מגדולתו ומלכותו כמאמר חז"ל (תנחומא ויגש ט'), ומשם יצא למלוך. ולזה אמר וירד יהודה מאת אחיו כלומר שירידתו לא היה רק מאת אחיו לבד שהורידוהו מהיות מושל עליהם. או יאמר מאת אחיו כלומר שוה ליוסף שכשם שהשפלת יוסף היה מאת אחיו שמכרוהו כן ירידת יהודה מאת אחיו היה והכל משום קרב אחד אל אחד והיו לאחדים בידך וכזה כן זה כדבר האמור.

ויט עד איש עדולמי וגו'. רש"י ז"ל פירש נשתתף עמו ולשון ויט עד אין לו פירוש לפי זה והיה לו לומר נתחבר או נתיישב עם איש וגו' ולא ויט עד וגו', ואכן יאמר הכתוב כי כל כך ירד יהודה מאת אחיו עד שנטה לאיש עדולמי כלומר שהעדולמי יהיה נחשב נגדו לאיש שהוא לשון גדול וחשוב כפירוש רש"י בפסוק (ישעיה ב', ט') וישפל איש, מה שבעת היותו עם אחיו היה זה לאפס ותהו נחשב לו וכמה גדולה ירידה זו מאגרא רמא וכו' אשר וירד יהודה מאת אחיו החשובים בכל העולם ויט עד איש עדולמי שהעדולמי היה נחשב אצלו לאיש. ועל כן סיים ושמו חירה מלשון חירות, או חוֹרִי [יושבי] הארץ (בראשית ל"ו, כ') שהוא היה החשוב בארץ אז גם בהיותו עם יהודה, ודבר זה לא נהג בעולם בהאבות והשבטים בכל מקום היותם כידוע. ומפני כבודו של יהודה כתוב בו כאשר בצדיקים ושמו חירה שמו קודם לו כמו ושמו מרדכי וכדומה ולא כמעשה הרשעים שהם קודמים לשמם כמו שבע בן בכרי שמו כמאמר חז"ל (אסתר רבה ו', ב') כי לצד שהיה איש וחשוב בהיות יהודה עמו היה גנאי ליהודה לכתוב אצלו כמעשה הרשעים.

פסקה ב

וירא שם יהודה בת איש כנעני וגו'. לא פרט הכתוב שם האשה אשר לקח כי אם שם אביה להגיד שבחו כי לא נתן עיניו באשה עצמה לקחתה בשביל נוי ח"ו או שאר דברים ולא כשמשון שאמרו חז"ל עליו (סוטה ט':) שמשון הלך אחר עיניו וכו' שנאמר (שופטים י"ד, ג') כי היא ישרה בעיני. וכאן היא לא נזכרת כלל כי אם על שם אביה בת איש פלוני. וגם לא הביט ליקח בת נשיא הארץ כי כל יחוסיהם לעפר ואפר נחשב אצלו רק ראה בת איש סוחר רצה להתדבק עמו על דרך מאמר הכתוב והארץ תסחרו. ועל כן עד יום מותה לא נקראת בשמה כי אם בת שוע להגיד שבח הצדיק שלא הכיר בה בעצמה כל ימיו רק בת פלוני. וגם כאן אמר ושמו שוע בשביל כבוד יהודה כנזכר למעלה וגם להגיד כי לא

נתחתן ח"ו ברשעי ארץ כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים רק במקום שדבר ה' הוא לקחת בת רשע כמו בנות לבן וכדומה בכדי להוציא יקר מזולל כנודע.

ויקחה הרב זללה"ה באור החיים פירש כדין לקוחי אשה, ולי נראה שיגיד הכתוב בגדולת שבטי י"ה אף בירידתן, שהלא פירש רש"י לעיל בפסוק (ל"ד, י"ט) את בנותינו תקחו לכם שאתם תבחרו ותקחו לכם ככל אשר תחפצו מאתנו מה שאין כן את בנותיכם תתנו לנו מדעתכם ומרצונכם ולא נקח לנו לדעתינו. וזה אומרו כאן וירא שם יהודה וגו' ויקחה כיון שראה אותה וחפץ לקחתה לו, מיד ויקחה באין מוחה כי גם בירידתו מאת אחיו, גדול בין העמים היה.

פסקה ג

ותהר ותלד וגו'. טעם פרטת הריונה הוא, כי נודע שבביאה הראשונה נותן הבעל כח שם ב"ן באשתו להיות מזה העלאת המיין נוקבין לכל הילודים שתוליד, ולזה בא הכתוב להעיד שלא הניח הקב"ה שבט הרשע על גורל הצדיקים וגם יהודה שנשא אשה מבנות הארץ נזדמן לו אשה כזו שהורתה ולידתה הכל בשם ב"ן שהוא התחלת הביאה הראשונה כי כשירה היתה.

ויקרא את שמו ער. טעם קריאת שם זה לבן בכורו באותיות רע. הוא כי דרכם היה לכנות את שם הילוד להם על שם המאורע כמו גרשם כי אמר גר הייתי (שמות ב', כ"ב) וכדומה. ועל כן לפי שירידה היתה ליהודה מאת אחיו ונשאר יחידי כמו חרב מאין יושב על כן קרא שם בנו ער שהוא לשון חורבן כמו שמובא ברש"י ז"ל בפסוק (בראשית ט"ו, ב') ואנכי הולך ערירי עיין שם.

פסקה ד

ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אונן. טעם קריאת שם זה נראה כי דרכם היה ששם הבכור היה קורא האב ושם השני קראה האם כמו שכתב הרמב"ן ז"ל על כן הוא קרא על שם המאורע שלו על שם הירידה ער ועירי והיא קראה אונן גם כן על שם המאורע שאירע לה והיא הטובה הגדולה שתנשא ליהודה אדם הגדול בענקים, ולזה קראתו אונן על שם (הושע י"ב, ט') מצאתי און לי כי עלתה לגדולה וזכות וטובה גדולה נחשב אצלה במה שזכתה להוליד מיהודה ועל כן למעלה כתיב ויקרא וכאן ותקרא.

פסקה ה

ותסף עוד וגו' ותקרא את שמו שלה. גם שם זה היא קראה כמו שכתוב ותקרא והכל על החשיבות ועתה ביותר כי זכתה להעמיד שני בנים ממנו ועל כן קראתו שלה על שם שילה כמאמר חז"ל בפסוק (בראשית מ"ט, י') עד כי יבוא שילה עיין שם, כי לשי ומתנה רבה נחשב אצלה במה שזכתה להבנות מיהודה. ועוד יש לומר בטעם שם שלה כי הנה

היא סברה, שבודאי המלכות שלה יהיה, ומבן הזה. כי מלכות בית דוד לעולם ישתל מהקטן שבאחים כמו פרץ וזרח שזרח יצא ראשון וכן דוד בבני ישי שהיה לו שמונה בנים והוא הקטן שבכולם והטעם מפני שנמשל ללבנה שנקראת קטנה מאור הקטן ועל כן דוד הוא הקטן ועל כן סברה היא כיון שהמלכות ודאי מיהודה אם כן יהיה מִשֻּׁלָּה בנה הקטן והנה הוא בנה ונמצא המלכות שלה היא ועל כן קראתה אותו שלה. ותראה שלולי שאמר הקב"ה ליהודה אתה רמית את אביך בגדי עזים חייך שתמר מרמה בך בגדי עזים וכו' וכן אתה אמרת לאביך הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא וכו' כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ה, ט' וי"א) שעל כן הזדמן זאת ליהודה שתמר תעשה לו כן ולולי זה מאין היו מלכים יוצאים אם לא שתמר תנשא לשלה אחרי מות אחיו וממנו יעמיד מלכים, ואך היא כיוונה בלא זה לשלה מטעם שדוד הוא הקטן, ועל כן סיים הכתוב והיה בכזיב בלדתה אותו ופירש רש"י על שם שפסקה מלדת ולכאורה מה זה לכאן להודיענו שכבר פסקה מלהוליד, ואמנם לצד שאמר שקראתו שלה לטעם המלוכה שלה כי יהיה ממנו עבור קטנותו ויקשה כי הלא יהיה לה עוד בנים ותצמח המלוכה מהקטן שבכולן לזה אמר והיה בכזיב וגו' שפסקה מלהוליד ובזה ידעה כי ממנו תוצמח המלוכה להיותו הקטן שבכולם ועל כן קראתו שלה.

פסקה ו

ויקח יהודה אשה וגו' ויהי ער בכור יהודה רע וגו'. פירוש אחר שנשא לו אשה נעשה רע להשחית זרעו בכדי שלא תתעבר ויוכחש יופיה אבל קודם לזה לא היה עדיין ברע וזה ויקח וגו' ואחר כך נעשה רע עבור האשה אשר לקח.

פסקה ט

וידע אונן וגו' ושחת ארצה לבלתי נתן זרע וגו'. לכאורה צריך להבין דעת אונן שעבור שלא יהיה זרעו על שם אחיו ישחית זרעו מכל וכל בלתי היות לו בנים והכתוב אומר (ישעיה מ"ח, י"ח) לא תהו בראה לשבת יצרה וגו'. ונראה כי טעם אונן כטעם ער היה בכדי שלא תתעבר ויוכחש יופיה, ואך הכתוב אומר כי לא היה אונן עושה דבר הזה להשחית בניו אם לא מחמת שידע כי לא לו יהיה הזרע על כן ושחת ארצה לבלתי נתן זרע וגו' והכל עבור שלא תתעבר, ועל כן על כל פנים לא נזכר באונן רע כי קצת שוגג היה שסבור עבור שלא לו יהיה הזרע מותר להשחית זרעו שלא תוכחש אשתו, אבל ער הנה ידע כי בניו הוא משחית ואף על פי כן עשה מה שעשה על כן נקרא רע שהוא היותר מרשע כידוע. ולזה אומר הכתוב להלן,

פסקה י

וירע בעיני ה' וגו' וימת גם אותו. ואמרו חז"ל (יבמות ל"ד:) כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר וכו' ולכאורה כלפי לייא כי הלא בער אינו מפורש טעם מיתתו ואנו למדין שהיתה טעם מיתתו כטעם מיתת אונן והיה צריך לכתוב גם אותו במיתת ער להדמותו לאונן, ואמנם כי בא להדמות גם כן להיפוך כי הלא ער הוא החייב הגמור בעבירה זו עד שנקרא רע וכבר נודע בחינת הרע שהוא בחינת השחתת הזרע ולא כן אונן, אך אף על פי כן לפי שעשה כמעשהו לפיכך וימת גם אותו שהיה טפל לער במיתה זו, ולא כמוהו ממש כי ער נקרא רע ולא אונן.

או יתבאר על זה הדרך כי מדכתיב וימת גם אותו ופירושו שמת באותה מיתה שמת ער. והנה נודע שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה ובודאי מיתת אונן היתה כנגד מדה שחטא בה שהוא משחית זרעו ומדכתיב בו שמת כער שמע מינה שגם ער מת באותה מיתה וכנגד מדה שחטא ובודאי משחית זרעו הוא.

פסקה יא

ויאמר יהודה לתמר וגו' כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו. לכאורה מלת כאחיו מיותר אחרי אומרו גם הוא, ואמנם הנה נודע (יבמות ס"ד:) פלוגתת רבי ורבנן בקטלנית אם הוא לשנים או לשלושה אבל כששניהם מתו במיתה אחת כולי עלמא מודים שהיא בחזקת קטלנית ולזה אמר יהודה פן ימות גם הוא כאחיו כלומר כיון שאחיו מתו במיתה אחת בזה ודאי חיישינן, שלא ימות גם הוא.

עוד יתבאר אומרו כאחיו. כי לכאורה יקשה איך מנע יהודה מלקיים מצות יבום אשת האח בשביל חשש קטלנית הלא שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח', ה') והראיה שלא מצינו בכל הש"ס ופוסקים למנות קטלנית בכלל אותם שחולצות ולא מתיבמות ואדרבה ראיה גמורה דלא חשו חכמים במצות יבום לחששא זו מהא ששנו רבותינו (פרק ג' דיבמות ל'.) ג' אחים שנים מהם נשואים ב' אחיות ואחד נשוי נכרית, מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו ומת וכו' והרי כיון שמתו שני אנשים אצלה כבר אסורה ליבם משום קטלנית ולמה לו להזכיר צרת ערוה וכל המשניות שם מלאים בכזה, אלא ודאי דאין ביבום חשש קטלנית. ואמנם חשש יהודה היה דבר אחר כי אם יהיה שלה מכוון באמת לשם מצות יבום ודאי כי שלוחי מצוה אינן נזוקין, ואך פן ימות גם הוא כאחיו פירוש שיעשה מעשה אחיו ולא ירצה להקים זרע לאחיו ואז ימות בתרתי הן מחמת עונש הדבר שהגיע לאחיו והן מחמת חשש קטלנית ובזה צדקו דברי הרמב"ן ז"ל שכתב כי באמת דיבר יהודה עם תמר עד כי יגדל שלה וגו' שרצה באמת לתת לה את שלה שלא כפירוש רש"י שכתב דוחה היה אותה בקש עיין שם, כי עיקר החשש היה

שלא יעשה כמעשה אחיו אבל עד כי יגדל שלה ואהיה בטוח בו שלא יעשה כמעשה נערות כי אם לקיים המצוה לשמה ודאי אתן אותו לך כי שומר מצוה לא ידע וגו'.

גם אפשר לומר בזה על פי דברי חז"ל (ביבמות צ"ו:) דקטן שיבם אם לא בא עליה אחר שהגדיל צריכה גט למאמרו וחליצה לזיקתו וכו', הרי שביאת הקטן אינו מוציא ופוטר ממצות יבום שעל כן אם לא בא עליה אחר שהגדיל צריכה חליצה לזיקתו, ולזה היה ירא יהודה אם יתן את שלה לתמר בעודו קטן יסתכן מחשש קטלנית ולא שייך בו שומר מצוה כיון שאינו יוצא אז ידי מצות יבום עד שיגדיל ובין כך פן ימות גם הוא ועל כן המתן עד כי יגדל שלה ואז יהיה עוסק במצוה ושומר מצוה לא ידע וגו' ולא אירא מליתנו לך, ועל כן הנה באמת ובתמים דיבר יהודה עם תמר כלתו כדעת הרמב"ן המובא לעיל ולא כפירוש רש"י ז"ל שהיה דוחה אותה וכו'.

ותלך תמר ותשב בית וגו'. אומרו ותשב בית אביה מה שהיה די לומר ותלך אל בית אביה, לומר שעשתה כדברי יהודה להמתין על שלה ולזה אמר ותשב לשון עכבה שהיתה משמרת וממתנת בית אביה על שלה כשומרת יבם וגם ותשב הוא לשון שבי אלמנה וגו' כי אין שייך ישיבה בענין כזה כי אם כשאדם מתעכב ומצפה לאיזה דבר ותמיד מתגעגע מתי יבא אותו דבר לידו והוא בבחינת הצער כמו (איכה א', ג') היא ישבה בגוים לא מצאה וגו' וכדומה. וכן כאן היא יושבת וממתנת עד יגדיל היבם ומצטערת באותן הימים. אחרי כותבי זאת מצאתי מדרש חז"ל (סנהדרין ק"ו.) אמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער וישב ישראל בשיטים וכו' ודברינו דבריהם ונהניתי.

פרק מא

פסקה א

ויהי מקץ שנתים ימים וגו'. לדעת לאיזה צורך צריך הכתוב להודיע זמן חלום פרעה וגם להציג החשבון מחלומות של שר המשקים והאופה ולא תפס זמן אחר כמו מעת אשר בא יוסף למצרים או מעת שנתפס לבית האסורים וכדומה, ודרשת חז"ל (בראשית רבה פ"ט, ב') ידוע. ואכן הנה אמרנו בפירוש הכתוב (הושע ו', ב') יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, שלפי פשוטו אין פירוש למקרא הזה ואולם כי ידוע אשר כשם שאין העולם יכולין לקבל רוב פורעניות כך אינם יכולים לקבל רוב טובה כי כל דבר מה שהוא בבחינת הגבול וקו המדה אם ינתן בו שיעור מה שאין יכול לקבל לתוכו, הוא נפרץ ונשבר. כמו אם יאכל אדם הרבה יותר ממה שיוכל לקבל לתוכו או ישתה יותר מדאי, ודאי תיכף יהיה כריסו נבקעת וכדומה בכל הדברים. ובזה נראה מה שאמרו חז"ל (עיין בראשית רבה י"ב, ט"ו) בתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין ראה

שאין העולם מתקיים בדין עמד ושיתף מדת הרחמים. ולכאורה למה שיתף הרחמים לדין ולמה לא ברא עולמו בחסד לבד האם ח"ו קטן חסדו מלהנהיג עולמו בחסד לבד. וחוץ מטעמים אחרים שיש בזה, גם זה הוא טעם כי אין העולם יכול לסבול כלל רוב בהירות חסדי המקום לבד בלי תערובת הדין כי בעל הגבול לא יוכל לקבל רוב טובה כי יושבר ויופרץ לרוב טובתו ועל כן צונו אלהינו בלא תעשה (דברים ד', ב') לא תוסיפו על המצוה וגו'. ולכאורה מה חסרון יש בהוספה על המצוה, ואמנם כי כל המצוות הם המשכות והשפעות חסדי הבורא ברוך הוא על עולמו על ידי הצנורות המיוחדים לכל התורה והמצוות שכל מצוה ומצוה יש לה צנור בפני עצמו להמשיך על ידה חסדי המקום ברוך הוא על עולמו שברא ואם יוסיפו על המצוה כמו חמשה ציצית וחמשה פרשיות בתפילין אז יגיע שפע רב על ידי הצנורות הללו עד שלא יהיה ביכולתם לסבלו ויושברו ויפלו ויגיע השפע ח"ו להחיצונים העומדים תחת דברים המקולקלים, וכנודע מסוד שבירת הכלים הידועים שלפי שבא להם אור גדול מלמעלה עד שלא יוכלו לסבול גודל האור נשברו הכלים ונפלו, ועל כן עיקר הטוב והחסד והברכה הוא בהתמזגות החסד והדין בהתכללות שמאלא בימינא ומתנוצץ מהם אור משותף משניהם סוד הרחמים ועל ידי הרחמים מתנהגין כל העולמות בסוד הכתוב (בראשית ב', ד') ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים.

והנה נודע אשר כל מדה ומדה ממדת החסד והגבורה וכו' מכוונת על שם היום כמאמר הכתוב (תהלים ט', ב') יום ליום יביע אומר וגו'. וזהו יחיינו מיומים, כלומר בשני הימים שהם בחינת חסד וגבורה תחיה אותנו שתמתיק הדין בחסד עלינו ומשניהם תשפיע עלינו שפע וברכה והוא על ידי בחינת יום השלישי קו האמצעי אור הרחמים שהוא הטוב המאושר השלם מכל. וזה ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו. כי אם יקים אותנו על ידי יום ג' אור הרחמים, אז נחיה לפניו שיהיה ההשפעה ממוזג לא ברוב טובה ולא ברוב רעה ולא נמות מרוב הטובה או מרוב הרעה ח"ו. והנה ידוע אשר יעקב אבינו הוא סוד יום השלישי האמור קו האמצעי איש תם יושב אהלים שני אהלים חסד וגבורה כי נכלל משניהם בסוד הרחמים והוא הממתיק וממזג אותם בהתכללות שמאלא בימינא בסוד הרחמים, ואלה תולדות יעקב יוסף שזיו אוקינין של יוסף דומה ליעקב כי גם הוא עושה שלום במרומיו להיות בו התכללות החסדים והגבורות ובו ימתקו ויתבסמו ונעשה שלום בפמליא של מעלה ושל מטה ועל כן שמו שלום כנודע.

ואפשר עבור זה סיבב הקב"ה להיות יוסף עוד בבית האסורים שני שנים יתירים כי כבר היה זמנו לצאת בחלום שר המשקים והאופים אם לא שפנה אל רהבים ושטי כזב לבקש

משר המשקים לאמר כי אם זכרתני וגו' ולא שם ה' מבטחו כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ט, ב'). ולכאורה הלא יעקב אבינו הוא אשר עליו נאמר (תהלים קמ"ו, ה') אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו וגו' שחזקה בטחונו בה' אלהיו ביותר ויותר וכל מה שלמד יעקב הכל מסר ליוסף כמאמר חז"ל (שם פ"ד, ח') ונמצא איך שטה יוסף לשים בטחונו במצרי אשר בבית פרעה. ואמנם הכל מאת ה' נסבה שיהיה שני שנים בבית האסורים נוסף על צרותיו בכדי להמתיק אלו השני מדות חסד וגבורה שיהיו נכללים זה בזה שלא ירד לעולם החסד לבד והדין לבד ושניהם לא טובים הם כי אין העולם יכולין לקבל לא רוב טובה וכו'. ויוסף שהוא היה צדיק יסוד עולם בדורו והוא העמוד שהעולם עומד עליו. כמאמר חז"ל (חגיגה י"ב:) על מה העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו וכו', היה מוכרח הוא לקבל יסורים בשני שנים כי המדות רומזים גם כן לשנים שעל כן תשבות הארץ בשנה השביעית כמו ביום השביעי. ובשני שנים הללו נתקיים בו (ישעיה נ"ג, ד') אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו יסבול שסבל יסורים להמתיק המדות הללו שיתכללו זה בזה להתנוצץ מהם אור הרחמים.

וזה שנראה לפרעה בחלום שבע שנים שובע למאוד ושבע שנים רעה למאוד כי כל מדה כלולה משבעה ונגזר שירד החסד והטוב לבד עד שלא היו יכולים לסבלו כלל והיו בועטים ברוב הטובה ואחר כך הדין והגבורה לבד שיהיה הרעב חזק ביותר האפשרי שלא יהיו יכולין לסבול. וברוב צדקת יוסף וביסורים שסבל באלו השנים המתיק זה. ובא הכתוב השלישי והכריע ביניהם לעשות שלום בפמליא של מעלה ושל מטה וכלל שמאלא בימינא ועשה את הארץ בשבע שני השבע לקמצים. כלומר שקימץ את הטובה הגדולה לאוצר, מה שעשו השדות יתר משאר השנים, בכדי שלא ימותו ברוב הטובה. ובשנות הרעבון היה משביר בר לכל עם הארץ והכל כי הוא זכה להמתיק להכליל הגבורות בחסדים בבחינת הכתוב השלישי אור הרחמים כאמור.

וזה מאמר הכתוב ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם וגו', כי אחר ששלמו לו שני שנים ביסורין בכדי להמתיק שני המדות להיות יחיינו מיומיים אז בעת ובזמן ההוא ופרעה חולם וגו' עד שקרא ליוסף ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו לכלול שני השבע בשני הרעב בבחינת התכללות שמאלא בימינא שיהיו יכולין לקבל הטובה וגם הרעה ככל הנאמר.

או יאמר ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם וגו'. כי נודע מדברי חז"ל אשר קץ רומז על בחינת החושך והיצר הרע והרע, כמו שפתחו פתחא להאי פרשתא (בבראשית רבה ריש פרשה זו) מהכא ויהי מקץ וגו' קץ שם לחושך (איוב כ"ח, ג') ועיין בזוה"ק (בפרשתנו)

שמאריך בזה. ואמנם ידוע מדברי הזוה"ק (חלק א', ס"ב:) בכמה מקומות אשר יש בחינת קץ הימים והוא בחינת החשך והרע בבחינת קץ כל בשר בא לפני ויש קץ הימין המורה על הטוב והיפה כמאמר הכתוב (דניאל י"ב, י"ג) ואתה לך ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין. ועל זה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ט, ה') הודיעני ה' קיצי וגו' כמו שאיתא בזוה"ק. וידוע אשר מיעוט רבים שנים ורומז על בחינת הקליפות והרע שהם נקראים רשות הרבים והם בבחינת שנים עלמא דפירודא מה שאין כן הקדושה נקראת רשות היחיד כי הוא אחדות האמיתי שהכל מתיחדים לאחד. ונגד הימים הרבים האלו היה יוסף הצדיק בצער ויסורים שני שנים בבחינת מיעוט רבים שנים בכדי שעל ידי זה יזכו לצאת מבחינת קץ הימים שהוא החושך והרע לבא לבחינת הטוב והיפה קץ הימין. וזה אומרו ויהיה מקץ שנתים ימים פירוש אחר שכלו לו שני השנים ושלמו לו בחינת קץ הימים אז ופרעה חולם ונתעלה מאפילה לאור גדול, והעם היושבים בחושך אור נגה עליהם ומבית האסורים יצא למלוך בבחינת הטוב המעולה קץ הימין רשות היחיד יחידו של עולם.

פסקה ט

וידבר שר המשקים את פרעה וגו'. לכאורה צריך להבין אומרו וידבר שמורה על דיבור הקשה ומה קשות דיבר בזה, וגם אפשר היה צריך לכתוב וידבר השר המשקים בה' הידוע לומר זהו אשר נזכר למעלה כמו (שמות ח', ט"ו) ויאמרו החרטומים אל פרעה וכדומה. ואכן הנה כתב המהרש"א (עיין במדרש כאן פ"ט, ז') ששר המשקים היה ירא שלא ימות פרעה ויעמוד אחר ולא יוטב הוא בעיניו להיות שר המשקים ולזה אמר וידבר שר המשקים וגו' כלומר שכל דברו לא היתה כי אם להיות עוד שר המשקים וזהו שדיבר קשה ביראה שלא ירד מגדולתו או עבור שחשש למיתת פרעה לזה דיבר קשה.

פסקה כה

ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. ראיתי לשים לב להבין מה שדקדק יוסף בכל הפרשה כולה להזכיר רק שם אלהים כמו כאן את אשר האלהים עושה ולהלן הרבה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים ועוד הרבה ולכאורה הלא בפתרון החלום היה גם שני השובע שהוא הטובה והברכה המגיע מאת ה' מן השמים ולמה לא הזכיר כלל שם ה', ובודאי פרעה ומצריים לא היו מאותן שמהפכין עליהן מדת הדין למדת הרחמים לומר כי גם אלהים ברכם ולכאורה פלא הוא, גם לדעת אומרו חלום פרעה אחד הוא ולהלן אמר ועל השנות החלום וגו' וזה סותר זה את זה. ואכן הנה נודע מאמר חז"ל (מגילה י"ג:) אמר ריש לקיש אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחילה שנאמר (הושע ז', א') כרפאי לישראל

וכו' עד כאן, מה שאין כן באומות שנאמר בהם (איוב י"ב, כ"ג-כ"ד) משגיא לגוים ויאבדם ויתעם בתוהו לא דרך וגו'. ונמצא היה בזה מקום להפלא על סדר ההנהגה בזה החלום שהראה הקב"ה את פרעה שברא הרפואה קודם למכה להיות מקודם ז' שני שבע בכדי לאסוף ולצבור בר לשני הרעב שלא תכרת הארץ ברעב ואיך דן הקב"ה לפרעה ולמצרים בדיני ישראל לברוא להם הרפואה תחילה.

ואך אם נביט אל אמיתיות הדברים נכונים דרכי אלהינו יתברך כי באמת זה השובע והטוב שהיה במצרים והראה אותו הקדוש ברוך הוא לפרעה בחלומו תחילה, לא היה בכדי להיטיב להם בזה ולבשר לפרעה תחילה בבשורה הטובה כי לא יעשה כן לאומות. רק זה הטובה לא היה כי אם להבחין בו את הרע כאמור בספר יצירה (פרק ו' משנה ב') הטוב מבחין הרע כלומר שהוא מתקף ומחזק (מלשון (ישעיה ל"ב, י"ד) עופל ובוחן) את הרע כי יותר יוכאב ויוכה הרע אם תקדם לו הטוב הגדולה, כמו אדם היוצא מן האור אל החושך יצטער מאוד במחשך מאור עיניו ולא כן אם גם קודם היה במחשך כמו מאן דגני בבית אפל וכנודע ביתרון האור מן החושך וכן להיפך ועל כן הרשעים תחילתן שלוה וסופן יסורים (בראשית רבה ס"ו, ד') כי אם לא יהיה תחילתן שלוה לא יצערו אותם יסוריהם כיון שמעודם יהיה להם כך וכיון דדש דש, מה שאין כן אם יוצאים מן האור אל החושך וכן כאן השובע במצרים לא היה כי אם להבחין בו את הרע ומה שיהיה אחר כך בשבע שני הרעב שיבינו בצער הרעב בצאתם מן השובע.

וגם היה טעם בהקדמת שני הטובה והשובע בכדי שגם בטוב לא יהיו בטוב, כי השובע לא ישביע אותם ולא יהנו ממנה בהיותם יודעים שיהיה להם רעב אחר כך מה שאין כן אם היה השובע אחר כך שהיה השובע להם לנחת ותענוג גדול אחר שכבר עברו ימי הרעה. ודנם הקב"ה מדה כנגד מדה כי ידוע מאמרם ז"ל (בראשית רבה פ"ט, ז') ארורים הרשעים שאין טובתם שלימה וכו' ולעומת זה פורע להם הקב"ה שאין נותן להם טובה שלימה ואף בשעת הטובה אינם מתפנקים בטובתם כי יודעים שאחריתם רעה ועל כן נתראה זאת קודם לפרעה בכדי שכשיגיעו ימי השובע לא יתברכו בלבבם לומר לשבוע נפשם מכל וכל, כי יצפו לימי הרעה כאמור, ועל כן הראו לו שנבלעו השנים הטובות בהרעות כלומר כי גם בטובות לא יהיו בטוב כי יבלעו ויוכללו בהרעות אשר גם בימיהם לא יתענגו בהטובה מרוב הרעה העתידה לבא עליהם.

ועוד אפשר במה שהיה השובע קודם, להראות גודל חוזק ותוקף הרעב כי כל כך גדול וחזק יהיה עד אשר יושכח כל השובע שהיה ולא נודע כלל ימי הטובה כי נבלעו ונשכחו בגודל הרעה.

ולכל הדברים הנ"ל היוצא מהן הוא כי עיקר החלום שהראה ה' את פרעה לא היה כי אם בשורת הרעב הדין החזק המגיע על ראש הרשעים. והוראת השובע לא היה כי אם להבחין הרע שיוגדל הרע ויתחזק יותר הן בימי הטובה הן בימי הרעה. ונראה שעבור זה קרא פרעה לכל חכמי מצרים והחרטומים ואין פותר אותם לפרעה, כי הם לא הבינו דבר זה שיהיה הטובה להבחין את הרעה וסברו שהטובה הוא לבד בשורה טובה והרעה לבד בשורה רעה ושניהם סותרין זה את זה כי מאחר שהודיעו ברעה שאחר כך הרי הטובה למפרע אינה טוב ואם כן למה בישר אותו בטוב, והבן. ועל כן אין פותר אותם לפרעה שלא היו נכנסין דבריהם באזניו כמאמר חז"ל (שם שם, ו') שאמרו לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר וכו' הכל כי הבינו שזה לבד. וזה לבד, ופרעה היה חכם בזה והבין איך יבשרוהו בטובה וברעה כאחד כי בשורת הרעה מקלקל הטובה, ולזה אחר שאמר הכתוב ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי סמך לו ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה כלומר לא כמו שאתה סובר ששני דברים הם הטובה והרעה לא כן כי חלום פרעה אחד הוא ששני הדברים שנראו לך הטובה והרעה אחד הוא כי לא נראה אליך הטובה רק להבחין בה את הרעה כי רק את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה לא נתגלה אליך כי אם מה שאלהים בחינת הדין עושה ולא כיוון כלל לבשורה טובה לך. ולזה גמר אומר,

פסקה כו

שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ושבע שבלים הטובות שבע שנים הנה חלום אחד הוא. כלומר חלום אחד הוא עם מה שאמר אחר כך ושבע הפרות הרקות והרעות וגו' שבע שנים הנה ושבע השבלים הרקות וגו' יהיו שבע שני רעב, ולכאורה קשה מפני מה לא אמר בשבע פרות הטובות שיהיה שני שבע. ואכן הוא כאשר אמרנו כי הגיד לו שלא נתכוון כלל בהראות לו הפרות הטובות לשני הטובה והשובע וכל הכוונה לא היה כי אם להראות לו שני הרעב ובגללן יהיה שני השובע להבחין בהם הרעב והרע. ועל כן אמר לו בפרות הטובות חלום אחד הוא כלומר לא תאמר שהמה מראין על הטובה לא כן כי חלום אחד הוא עם מה שאומר לך ושבע הפרות הרקות וגו' יהיו שבע שני רעב שזה כל התגלות החלום. ועל כן סמך לו,

פסקה כח

הוא הדבר אשר דברתי וגו' אשר האלהים עושה הראה את פרעה. כלומר על כן לא הזכרתי לך אלא שבע שני הרעב כי הוא הדבר אשר דברתי שרק אשר האלהים בחינת הדין עושה זה הראה את פרעה ולא יותר, ועל כן דקדק בכל פעם להזכיר שם אלהים לומר האלהים בה"א הידועה כלומר האלהים הידוע בחינת הדין החזק שהוא אלהים

במילוי ההי"ן שמספרו רצ"ה מספר צרה שמורה על תוקף הדין מה שאין כן אלהים במילוי אלפין או יודין שמורה על קצת מיתוק הדין (כמו שכתבנו בזה בפרשת נח). וגמר אומר,

פסקה כט

הנה שבע שנים באות שבע גדול וגו' וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע וגו'. אמר וקמו שבע שני רעב וגו' ולא אמר ויהיו וגו', לומר כי על ידי שני השבע יתחזקו ויתקיימו שני הרעב בבחינת הטוב מבחין את הרע ורק לזה בא השובע שיראו גודל חזקת הרעב כי רב הוא עד אשר נשכח כל השבע שהיה. ולא זה לבד כי גם,

פסקה לא

ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן וגו'. ולכאורה זה מיותר כולו אחר שאמר למעלה ונשכח כל השבע וגו' ומה הוסיף במאמר זה. ואמנם יגיד כי חוץ שהרעב יהיה רע וחזק למאוד עד אשר יושכח כל הטובה באותו העת, גם בטובה לא יהיו בטוב. וכל החלום רעה ודין חזק הוא כי לא יוודע השובע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן, פירוש שגם בימי השובע לא יוודע השובע מפני הרעב שיהיה אחרי כן כי לא יומתק להם אכלם בפיהם בהיותם יודעים שסופן רעה. והנה כללות רעות החלום הוא בשני דברים הללו. א', שימי הרעה יהיו בתוקף ובחוזק רב אחר השובע. והב', שגם ימי השובע יהיה רעה להם שלא ישבעו בהטובה מהקדמת ידיעות הרעה. וזה למד יוסף משינוי החלום שראה פרעה. כי בהשבלים לא ראה רק ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הטובות וגו' ובפרות ראה עוד כי לא נודע כי באו אל קרבנה כפירוש רש"י ז"ל ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה, ולא יוודע השבע הוא פתרון ולא נודע וכו' עד כאן. ולדברינו רומז על ב' הדברים הנזכרים האחד תוקף הרע בימי הרעה עד אשר נשכח השבע. ואחד הרעה בימי השובע עד אשר לא יוודע השבע מפני הרעב ההוא שיהיה אחרי כן. וזה אומרו,

פסקה לב

ועל השנות וגו' פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים וגו'. ולכאורה זה כפל לשון לומר השנות החלום וגו' פעמים גם כפל ב' פעמים האלהים. ואכן כי ב' דברים אמר לו אחד שנכפלו החלומות בשבלים ופרות (וזה שאמר לו תחילה חלום פרעה אחד הוא כבר כתבנו למעלה שאינו ענין לזה כלל), והב' שנשתנו זה מזה שבזה לא נאמר רק ותבלענה ובזה גם ולא נודע והכל הוא לב' דברים האמורים. א', כי נכון הדבר מעם האלהים כלומר שהוא נכון מעם האלהים בחינת הדין החזק הידוע וצריך להיות הטובה תחילה שיהיה מבחין את הרע בימי הרעה. והב', שממהר האלהים לעשותו

כלומר שממהר בחינת הדין לעשותו במהרה שאף בימי הטובה והשובע יוכר בחינת הדין והרעה להיות כל אוכליו יאשמו במה שיודעים שסופם רעה הוא כנאמר. ולזה נכפל פעמים ובשינוי להורות על ב' דברים הללו. כי במה שנכפל פעמים רומז על פעמים יקום צרה כשיוצאין אליה מבחינת הטובה והשובע, ונשנה להיות באחד ולא יודע ולא בשני להורות על רעת ימי הטובה כדבר האמור. והנה אחר כל הדברים האמורים ודאי זה יפחיד ויבהיל כל לבב אנוש בראותו שעד כאן הגיע גזירות אלהים לרעתם לדונם ברעה אחר רעה ובחוזק רב והיה מקום לומר שלא יהיה ביכולתם לסבול כלל תוקף הדין הזה ואך הנה כבר כתבנו למעלה שיוסף צדיק יסוד עולם בדורו המתיק הדין הקשה הזה במדתו מדת הרחמים והשלום בהתכללות שמאלא בימינא ועל זה נתפס לישב שני שנים נוספים בבית האסורים להיות על ידו יחיינו מיומים ביום השלישי (בחינת יוסף ויעקב כי גוף וברית כחד נחשב כנודע) יקימנו ונחיה לפניו ולא נמות. ועל כן זה אשר יעץ בעצתו אמונה לפרעה ואמר,

פסקה לג

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים יעשה פרעה ויפקד פקידים וחמש את ארץ מצרים וגו' ויקבצו את כל אוכל וגו'. ולכאורה צריך להבין איזה דבר חכמה והבנה צריך להיות לאסוף האוכל לבית האוצר ומי לא יוכל לעשות זאת. ואמנם כי נודע אשר עיקר ביטול הרע והסטרא אחרא הוא על ידי הארת חכמה ובינה לפי שאורם גדול ורב ומסמא עיניהם של הסטרא אחרא והרע עד שנכנעין ונשברין ונופלין כידוע מסוד טהרת המקוה מטומאת הנדה כי בעוד אשה בנדתה שורה עליה בחינת הסטרא אחרא והרע שמתאוה לדברים המטונפים המלוכלכים וגם כי טומאת הנדה בא מהאי זוהמא שהטיל נחש הקדמוני בחוה אמנו כמאמרם ז"ל (שבת קמ"ו.) בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ומאותו הזוהמא יקרה וסת נדות להנשים בניה של חוה. ועל כן בעת נדתה עליה שורה עליה זוהמת הרע מנחש הקדמוני בחינת הקליפה ואי אפשר לגרשו כי אם על ידי שתכניס כל רמ"ח אבריה ושס"ה גידיה מראשה ועד רגלה במקוה המים הרומז לבחינת הבינה ששם שם אהי"ה במילוי ההי"ן מספר מקוה וצריך שלא יהיה שום דבר חוצץ רק להיות מכוסה כולה במקוה הלזו ואז על ידי הארת אור מדת הבינה ששם בחינת חמשים שערי בינה בחינת היובל והחירות חירות מיצר הרע ואז תטהר במימי החסד שבה. כי כל בחינת הסטרא אחרא והרע נתגרש ויצא ממנה ותטהר מטומאתה טומאת הקליפות שהיו עליה.

ואפשר לזה אמר הכתוב (איוב י"ד, ד') מי יתן טהור מטמא לא אחד, כי ידוע מכוונת אחד שבקריאת שמע שרומז על יחוד אבא ואימא שהם חכמה ובינה בחינת שם הוי"ה אהי"ה העולים עם הכולל גימטריא חי"ל בחינת אחד כי הא' הוא יו"י והח' הוא ג' וי"ן ועם הד' הוא חי"ל. וזה הנותן טהור מטמא כי הטמא אחר שמתעלם באור הבא מחכמה ובינה נעשה מטמא טהור, והרע והסטרא אחרא נתבטל ממקום ההוא ושורה שם הקדושה והברכה.

ואפשר לזה אמר הכתוב (קהלת ז', כ"ג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ופירשו חז"ל (במדבר רבה י"ט, ג') שזה אמר שלמה על פרה אדומה. ונוכל לומר כי אמר זאת על מה שהפרה מטהר את הטמאים אמרתי אחכמה פירוש שהארתה בא מבחינת החכמה העליונה סוד לובן העליון המטהר את הטמאים כי ל"ב נתיבות שבחכמה שכל אחד כלול מיו"ד הם כולם מספר ש"ך דינים ואך החכמה שאורותיה מגרשים ומבטלין כל בחינות הקליפות והרע, הוא ממתיק את הדינים. ועל כן היתה דוקא פרה אדומה לרמז על בחינת הדינים ש"ך דינים הללו הנובעין מחכמה שבה סוד הטהרה והתגרשות הסטרא אחרא (גם כי פרה אדמה הוא מספר ש"ך וי"ה לרמז על בחינתה ש"ך דינים הנובעים מי"ה בחינת החכמה שנכלל בבינה כנודע שהוא סוד י"ה) ועל כן אמרתי אחכמה ששורשה בבחינת החכמה ועל כן והיא רחוקה ממני כלומר בחינת השמאל המכוונת על שם בחינת הנוקבא ששם עיקר הדין (או בחינת הסטרא אחרא שתש כוחה כנקבה והבן) רחוקה ממני שעל ידי אור הזה נתבטל ונתגרש כל בחינת הדין והסטרא אחרא ומטהר את הטמאים.

ואפשר גם עבור זה מטמאת את הטהורים כי נודע מה שכתב האר"י ז"ל בכוונת יוצר אור ובורא חושך כי היצירה לפי שאורה קטן ויכול העולם ליהנות מאורה נקרא אור לפי שמאיר ובא לעולם מה שאין כן הבריאה שאורה רב וגדול עד שאין ביכולת העולם לסבול אורה כי אם על ידי כמה מסכים המבדילים נקרא חושך לפי שמחשיך עפעפי עיני הראות מלהסתכל בה. והוא על דרך מאמר הכתוב (תהלים י"ח, י"ב) ישת חושך סתרו אף שבודאי עמיה שרי נהורא, ואמנם שהוא שם המושאל לפי שאי אפשר להביט באורו נקרא זאת לגבי המקבל חושך, ולא אור, לפי שמחשיך מאור עיניו. וכן כאן גבי פרה לפי שנמשך מאור הגדול והנורא הנזכר על כן המזה והמזין עליו טהור לפי שמזה במעט מעט וממשיך האור הזה במתינות באופן שיוכל לסובלו לזה מטהרו מכל מיני טומאה. ואפשר לזה אמר הכתוב (יחזקאל ל"ו, כ"ה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם שלא אשפיע אליכם האור הזה כי אם בדרך זריקה מעט מעט ועל כן וטהרתם שתוכלו לסבול האור.

מה שאין כן הנושא מי הנדה שהוא הנושא שיעור הזיה בבת אחת מה שאין ביכולת לסובלו ומחשיך מאור עיניו הוא מוכרח להתרחק מהאור יום אחד כבחינת הטמא עד אשר ישוב לאיתנו והוא כדמיון הנוטל רפואות לעיניו שתחילה יורדים דמעות מעיניו ונחשך מאור עיניו לגמרי ואחר כך מעט מעט ישוב לאיתנו. וגם על זה יאמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני כלומר לפי שהיא מבחינת החכמה היא רחוקה ממני וצריך אני לעמוד ברחוק שלא אחשיך אור עיני על ידי רוב הבהקת האור המכהה עין הרואה, (או אפשר שהוא בדרך הרפואות הטובות המועילין להחולה וכאשר ישתם הבריא יזיקו לו וכזה הוא מטהר הטמאים ומטמא טהורים כי האור הזה הגדול למי שנתרחק מאור הקדושה ושורה עליו הסטרא אחרא הוא יוכל לקבל רוב האור כי לא יגיע אליו אלא מעט עבור הטומאה שבו ויטהרנו מה שאין כן בטהור שיגיע אליו האור הזה עד אשר לא יוכל לסובלו ומרחקהו ממנו ויזיק לו ויפול לטומאה כבחינת שבירת הכלים שעבור גודל האור שהגיע להם שלא היו יכולין לסובלו נשברו הכלים ונפל האור לבין הקליפות כנודע והבן) והיוצא לנו מזו הוא שבחינת חכמה ובינה הם המטהרים את הטמאים שאורן מגרש ומכניע כל בחינת הרע והקליפות.

והנה כבר כתבנו שהטובה שהיה למצרים בשני השובע לא היה הטובה שלימה כי לא היתה אלא להבחין בה את הרע וארורים המצרים הרשעים לפי שהם אין טובתן שלמה כך פרע להם הקב"ה במדה שמדדו שלא יהיה טובתם שלימה, ועל כן נסמכה פרשה זו למה שסיים פרשה שלמעלה במה שאמר שר המשקים ושם אתנו נער עברי עבד וגו' ואמרו חז"ל בזה (בראשית רבה פ"ט, ז') ארורים הרשעים שאין טובתם שלימה וכו' ופועל אדם ישולם לו שגם טובתן לא היה שלימה. ונמצא כיון שלא היה הטובה שלימה בשני השובע ודאי שלא היה כח בתבואה ההיא לזון אותן בימי הרעב כיון שגם המה לרעה באו ואיך יֵעשה בהם טובה בשני הרעב ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה צ"א, ה') שנרקבו כל הפירות שהיו המצרים מטמינים בשני השובע על שני הרעב הכל כי גם בטובה לא היה בטוב ולזה אמר יוסף הצדיק לפרעה שיראה דבר שיתקיים העולם והוא שיעמיד איש נבון וחכם כלומר מי שמקבל הארת החכמה והבינה אליו והוא יצבור בר בשבע שני השובע כי אם יעשה זאת מאן דהוא לא יהיה ברכה מזה כי ירקב הכל שאין בו כח להפך הרעה לטובה רק איש אשר רוח חכמה ובינה בו שיוכל לטהר את הטמאים להפך הרעה אשר בשני השובע לטובה להיות הטובה שלימה שיוכלו להתקיים על ידי זה בשני הרעב ולא תכרת הארץ ברעב ומי יתן טהור מטמא לא אח"ד המיוחד בחינת יחוד חכמה ובינה ואיש הנבון וחכם הוא יוכל לטהר את הטמא לא אחר. ובזה,

פסקה לו

והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב וגו'. כי על ידי איש הזה יתקיים התבואה בארץ בפקדון מה שאין כן באחר שלא יתקיים וירקב כל התבואה כמו שהיה במה שהטמינו מצרים כי הרע לא יעשה הטוב. וכאשר שמע כל זאת פרעה מאתו נאמר,

פסקה לח

ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. כלומר שיש בו בחינת רוח אלהים לידע כל מוצאיו ומובאיו איך עושה כל בחינת הדין ברעה ובטובה וגם לידע כי זה מעשה אלהים המה ולא מאת ה' שם הוי"ה הרחמים וגם יודע איך להמתיק הדין לטהר את הטמא על ידי בחינת החכמה ובינה. ועל כן,

פסקה לט

ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. כי אחרי שהודיעך כל אופני המתקתו ושלימתו הרי אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה כמאמר חז"ל (ברכות נ"ה.) על פסוק (דניאל ב', כ"א) יהיב חכמה לחכימין ועל כן ודאי אין נבון וחכם כמוך. ועל כן,

פסקה מ

אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי וגו'. כלומר כל העם יזונו ויתפרנסו מידך דוקא לפי שאתה הוא המהפך מרעה לטובה ואתה ראוי להיות זן ומפרנס לכל. ואמנם מה שנתן לו המלוכה למלוך על ארץ מצרים לכאורה פלא הוא כי הלא יוסף לא אמר רק שישית איש על ארץ מצרים לקבוץ את כל אוכל השנים הטובות ולצבור בר תחת יד פרעה אבל לא שיצרך לזה להעמיד איש שיתן לו המלוכה והממשלה. ואולם לדברינו הנאמרים עד כה הכל נכון כי נודע אשר בחינת החכמה מתיחד עם המלוכה וראיה משלמה המלך ע"ה שלא ביקש מהקב"ה שום דבר כי אם החכמה כי חכמה גדולה ובינה יתירה שאין כמוהו צריך להיות בלב המלך בכדי לשפוט את העם ויראה בחכמתו האמת מי הזכאי ומי החייב וכן במלך המשיח שיתגלה במהרה בימינו נאמר בו (ישעיה י"א, ב') ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו' כי זה צריך להיות בראשון וראשונה אצל המלך. והרמב"ם הקדוש כתב (בהלכות תשובה פרק ט' הלכה ב') במעלות מלך משיח צדקינו בעל חכמה יהיה יתר משלמה וכו'. תפס מעלה זו לפי שהיא הצריכה אל המלך (ובדרך האמת נודע אשר (משלי ג', י"ט) בחכמה יסד ארץ ומבואר בזוה"ק (חלק ג', רנ"ו:) באבא יסד ברתא והיא התיחדות המלכות בחכמה עליונה ועל כן נאמר (מלכים-א ה', י"א) בשלמה ויחכם מכל האדם כי הוא היה מלך הט"ו סוד מילוי הלבנה (שמות רבה ט"ו, כ"ו), ובימיו קיימא סיהרא באשלמותא כנודע (זוה"ק חלק א', ק"נ.) והבן) ועל כן כשראה פרעה

אשר נמצא ביוסף בחינת החכמה והבינה אמר ודאי לו ראוי המלוכה ועל כן אמרו חז"ל (סוטה ל"ו:) בשעה שאמר פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו אמרו לו אצטגניניו עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו אמר להון גנוני מלכות אני רואה בו וכו' עד כאן. ולא נודע מה הם גנוני מלכות שראה ביוסף ואך הכל עבור החכמה ובינה שאמר אין נבון וחכם כמוך וזה הוא גנוני מלכות שהחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים להיות הוא נעשה השליט על הארץ. ועל כן,

פסקה מב

ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף וילבש אותו בגדי שש וישם רביד הזהב על צוארו. פרט הכתוב כל אשר עשה לו פרעה להגיד כי הכל בחכמה עשה וכל אלה סימני החכמה הם. ולפי שידע ביוסף כי השיג בחינת החכמה שעל כן נתן לו המלוכה עשה לו גם כן את אלה להראות על חכמתו, כי הטבעת נודע מסוד טבעת הקידושין שהוא בסוד החכמה ועל כן בו מקדש כי החכמה היא הנקרא קודש ויש בנוסח הקידושין ל"ב אותיות נגד ל"ב נתיבות החכמה כמו שמובא בדברי האר"י ז"ל. ובגדי שש ידוע שהוא בגד הבד שהיה הכהן גדול לובש ביום הכפורים שנאמר בהם (ויקרא ט"ז, ד') כתונת בד קודש ילבש וגו' עד בגדי קודש הם. כי הם בבחינת החכמה הנקרא קודש וגם כי הם בגדי לבן ונודע שבגדי לבן הם בבחינת החכמה כידוע מארבע בגדי לבן של שבת קודש שרומזים לבחינת החכמה כמו שמובא בדברי האר"י ז"ל. ורביד שנתן על צוארו הוא ענק הניתן על הצואר מה שנאמר בחכמה (משלי א', ט') וענקים לגרגרותיך וכל זה הלביש אותו להגיד כי איש חכם הוא ולו המלוכה. ועוד עשה לו,

פסקה מג

וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך ונתון אותו על כל ארץ מצרים. כי כל סימני החכמה אשר עשה לו בטבעת ובגדי שש וכו' זה הכל היה בביתו של פרעה ולא היה בהתגלות למראה עיני כל מצרים ואם כן יקשה למצרים קושית האצטגנינין עבד שלקחו רבו וכו' תמשילהו עלינו ועל כן וירכב אותו לעין כל במרכבת המשנה וכבר כתבנו למעלה אשר בחינת רכב הוא בחכמה העליונה בבחינת קודש לי כל בכר שבכר הוא בחינת קדש אשר בחכמה שהוא שני בא"ב של אי"ק בכ"ר. ואי"ק מורה על בחינת הכתר שהא' ודאי מורה על הכתר שהוא אות ראשונה בא"ב והוא פלא העליון כמפורסם בדברי המקובלים והי"ק מורה על התכללותו בעשר ספירות וכולם כלולים זה בזה עד שעולה למספר ק' י' פעמים. ושני לו בכ"ר המורה על החכמה עיין שם שהארכנו. ועוד יותר עשה שצוה לקרות לפניו מפורש אברך שמורה על בחינת אב בחכמה ורך בשנים כמאמר חז"ל (בראשית רבה צ', ג') ובזה ונתון אותו על כל ארץ מצרים כיון שמראה לכל

שחכמתו עמדה לו ודאי גנוני מלכות הוא וראוי למלוכה אשר בלעדו לא ירים איש וכו'. ועל כן,

פסקה מה

ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. ותרגומו גברא דמטמרן גליין ליה והכל מורה לדבר האמור כי קרא לו על שם החכמה, וחכם עדיף מנביא כמאמר חז"ל (בבא בתרא י"ב.), ובזה ודאי כל הנסתרות מתגלין לו על ידי חכמתו שעדיפא מנבואה על כן אליו יאתה המלוכה מאת מלך עולמים ברוך הוא אשר המלוכה והממשלה לחי עולמים בחינת צדיק דלעילא הנקרא אל חי ומשם על צדיק דלתתא בחינת יוסף הצדיק שומר הברית והחסד, ונקרא על שם היו"ד שהוא בחינת החכמה עבור טיפת החסד שבו משם ע"ב כנודע ליודעי רזי אלהינו יתברך שמו ככל האמור. ועבור כן,

ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן און לאשה. ולכאורה מה שייך הענין נתינת אסנת לו למה שקרא לו צפנת פענח, ואכן הכל מורה על הנאמר כי לכאורה קשה איך לקח יוסף אשה במצרים שהיא מבנות חם המקוללין וכמה הזהירו אברהם ויצחק שלא יקחו מבנות כנען עבד עבדים והיה לו לבקש מזרע של שם. ואכן הנה נודע מאמר חז"ל (בפרקי דרבי אליעזר פרק ל"ח מובא בילקוט רמז קל"ד) שאסנת בת דינה היתה וירד מיכאל המלאך ונטלה והורידה למצרים לביתו של פוטיפרע שהיתה אסנת ראויה ליוסף וכו' עד כאן. ועל כן יוסף בחכמתו הגדולה הכיר בה שהיא מזרע יעקב וראויה אליו ועבור זה לקחה לו לאשה. ועל כן על שקרא לו צפנת פענח שיודע הנסתרות בחכמתו נתן לו את אסנת ולקחה יוסף שצפה כי לא מבנות חם היא כי אם זרע יעקב הראויה אליו. ולזה אמר הכתוב,

פסקה מו

ויוסף בן שלושים שנה בעמדו לפני פרעה וגו'. ולכאורה צריך לדעת על מה מודיענו הכתוב שנות יוסף אז, ואכן כי יגיד שבח יוסף כי אף שעדיין לא הגיע לימי הבינה שהרי בן ארבעים לבינה (אבות ה', כ"ו) מכל מקום כבר הועד עליו אשר אין נבון וחכם כמוהו. וגמר אומר,

פסקה מז

ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים. כלומר כי יוסף הוא מלט את העיר בחכמתו והיפך הרעה לטובה באופן שבטובה יהיו בטוב ותהיה הברכה בתבואת הארץ להיות למשמרת לשני הרעב לקיום הארץ, ועל כן עשה גם שני השבע לקמצים כלומר שקימץ השבע הגדול באסיפת האוצרות כדי שלא יבעטו בהטובה ויהיה נמאס אכלם בפיהם מרוב השובע כדרך מאמר הכתוב (במדבר י"א, כ') עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא

וגו'. כי האוכל הרבה המאכל נמאס ונגעל לחוץ דרך האף, וזה יותר רעה מרעת הרעב, ויוסף היפך הרעה לטובה ועשה את הארץ לקמצים שיהיה הטובה שלימה שלא ימאס מאכלם ברוב השובע ונתקיים בו (משלי כ', ה') מים עמוקים עצה בלב איש ואיש חכם ידלנה. שדלה את ארץ מצרים מרעתם הן רעת השובע והן רעת הרעב הנגזר עליהם כאשר בארנו למעלה. ועל כן,

פסקה מח

ויקבץ את כל אוכל שבע שנים וגו' ויצבור יוסף בר וגו'. כי חוץ ממה שקימץ בשני השובע שיהיה השובע לטוב להם אף צבר אוצרות בר לימי הרעב והתקיימו על ידו מה שאין כן מה שהטמינו המצרים היו כל פירותיהם מרקיבין (בראשית רבה צ"א, ה'). והכל כי טיהר את הטמא על ידי חכמתו והיפך הרעה לטובה להיות מתקיים הארץ בימי רעבון על ידי שנת השובע. וסיים הכתוב,

פסקה נג

ותכלינה שבע שני השבע וגו'. ואמרו חז"ל (בראשית רבה צ', ו') יצאו מכוללות ופירושו המפרשים מעוטרות וכלולים מכל טוב בלי חסרון כלל עיין שם. הכל מורה על האמור כי כן נתקיים על ידי יוסף שעל ידי חכמתו מלט את העיר והיפך את הטובה שיהיה טובה גמורה ומעולה בלי שום חסרון ונתקיים בו ויוסף הוא המשביר לכל כי הוא הצדיק יסוד עולם עמוד שהעולם עומד עליו והוא קיום העולם, ככל אשר ביארנו עד כה.

פסקה נה

ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה וגו' לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. אמרו חז"ל (שם) ר' אבא בר כהנא אמר כפאן למול וכו' עד כאן. (כי אם לא כן מה יאמר להם לעשות כמו שמובא במפרשים וברש"י בחומש) ואמנם להבין איך למדו זה מהכתוב שדוקא מילה צוה להם ולא מצוה אחרת או דבר אחר הנצרך למלכותו. ונראה שלמדו זה בגזירה שוה מתיבת לכם הנאמר כאן שהוא מיותר והיה די לומר אשר יאמר תעשו ונכתב ללמוד ממנו גזירה שוה למה שנאמר (בראשית י"ז, י') המול לכם כל זכר מה לכם הנאמר שם מילה אף כאן. גם כי מילה עם האותיות והכולל (וכן המילה) עולה מספר לכם, ועל כן הוא מיותר ומורה על המילה.

ואך לדעת כוונת יוסף בזה במה שכפאן למול נראה שהוא על פי מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"א, י"ב) (גבי נח בימי המבול) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקיבו, והכל סובב הולך למה שכתבנו למעלה כי בהיות הטובה אינה שלימה לא יתקיים מטובה הזו לימי הרעה כי להיות שאינו שורה ברכת ה' בהטובה ההיא אינו דבר המתקיים והפירות מרקיבין. והן פירות נח היה מה שקיבץ משנות דור המבול שבהם

ודאי לא היה טובתם שלימה כי היתה למען יטלו שכר מיעוט מצותם בעולם הזה להענישם בעולם הבא ובודאי זה רעה הוא ולא טובה ואך כיון שנח צדיק יסוד עולם היה בדורו שומר הברית, וברית היתה אִתו החיים והשלום (מלאכי ב', ה') כלומר בחינת הברית יש אתו החיים והשלום כי הוא מקור הברכות הטובות וההשפעות שחושק ומתאוה ומצפה תמיד להשפיע ולהיטיב לבריות בטובת אמת בחיים חן וחסד ורחמים וחיים ושלום. ובו שלום בפמליא של מעלה ושל מטה שבו נמתק כל הגבורות ומתכללין בחסדים בבחינת התכללות שמאלא בימינא. על כן הברית הזה הקים הקב"ה עם נח שתשרה ברכת ה' ברכת האמת בפירותיו ותבואת הארץ שיהיה דבר המתקיים ולא ירקיבו. וכן כאן כל מה שהטמינו המצרים נרקב הכל לפי שלא היה טובתן שלימה כנאמר למעלה ועל כן כפאן למול שאז על ידי ברית המילה יתקיימו הפירות והתבואה כי ישרה בהם ברכת ה' ויהיה בזה להחיותם בשנות רעבון כדבר האמור.

פרק מב

פסקה ז

וירא יוסף את אחיו ויכירם ויתנכר אליהם וגו' ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירהו ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם וגו'.

נתתי אל לבי להבין במעשה יוסף בענינים האלה שבכולם דרכו נפלאה ונסתרה. האחד, מה כיוון לצער את אחיו ואביו כל כך פעם אחת ושתים, הלא ודאי בצדקתו מחל להם תיכף בנסעו מאתם ובפרט אחר שעלה לגדולה וראה כי אלהים חשבה לו לטובה ושוב אין מקום להתרעם עליהם. ואם היה קטן בעיניו צער אחיו למה לא חס על צער אביו הזקן איך הוא כבודו ומוראו. ב', מה כיוון במה שמסר נפשו דוקא להביא את בנימין למצרים ואיך לא חשש הוא גם כן פן יקראנו אסון והוא אחיו מעודו חביב כנפשו, וגם כן צער שעשה לאביו בזה אין לשער. ג', מפני מה בכל הזמן הזה שהיה במצרים לא שלח להודיע לאביו איה הוא להסיר ולהפיג צער אשר נתאבל עליו ימים רבים, ובפרט אחר שעלה למלוכה והיה סיפק בידו לעשות כל אשר יחפץ וכמו שאיתא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים (בפרשת ויגש בפסוק (מ"ה, כ"ו) ויגידו לו לאמר וגו'). ד', יש להבין מפני מה כל גדולת יוסף מעודו הכל היה על ידי שני חלומות, בתחילה בעודו בבית אביו חלם ב' פעמים אחד באלומים, השני בשמש וירח, ואחר כך בבית הסוהר פתר ב' חלומות שר המשקים ושר האופה, ואחר כך בחלום פרעה חלם ב' חלומות בפרות ובשבלים הלא דבר הוא.

ואמנם כל אלה באחת יבוארו. והוא, כי נודע אשר כל עיקר ירידת יוסף למצרים לא היה אלא בכדי לישר דרך לפני בני ישראל כאשר יבואו לגור במצרים לעבוד ולמשא שיוכלו להתקיים שם ולצאת משם שלא ישקעו נפשותם בטומאת זוהמת מצרים בנ' שערים שבה ששוב לא היו יכולים לצאת משם לעולם. כי אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, ועל כן אפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות וגו' כי לא יכלו להתמהמה כי אם היו שוהים עוד במצרים רגע כמימרא היו נכנסים ח"ו לשער הנו"ן של הטומאה ולא היו יוצאין משם לעולם, ואך הקב"ה בחסדיו ובזכות ד' דברים הטובים שהיו בישראל במצרים כמאמר חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') מיהר את הקץ לעשות ופתאום נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. והעיקר שבד' דברים הללו הוא שהיו גדורים מן העריות ומפורש עליהן בקבלה (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה גל נעול וגו' ואמרו חז"ל (מדרש שוחר טוב קכ"ב, ה') גן נעול אלו הזכרים גל נעול אלו הנקבות ובני ישראל ירדו למצרים ובני ישראל עלו ושבטי יה עדות לישראל שלא היו רק כשרי בני ישראל כמאמר חז"ל (שם). ודבר זה עלה לפני המקום ברוך הוא ביותר ויותר כי אחרי שמצרים שטופי זימה הם כאומרם ז"ל (עיין ויקרא רבה כ"ג, ז') כי קליפת מצרים גובר מאוד לתאוה ההיא ביחוד שעל כן נקרא ערות הארץ ששם התגברות קליפה זו, ואף על פי כן נשמרו ישראל מכל רע הלזה ולא היה להם עדיין אף קבלת התורה להיות לתבלין ליצר הרע. ואך יוסף הצדיק בצדקתו הוא כבש דרך הזה לפני בני ישראל בעומדו בנסיון באשת אדוניו, והכניע הקליפה ההיא לפני בני ישראל באופן שכאשר יתעצמו בני ישראל בדבר הזה יוכלו להתגבר בזה על תאותם לנעול דלת בפני לבן הארמי וזר לא יקרב אליהם כי קודש הם.

ואמנם כבישת דרך הזה לא דבר קטן הוא וכמה יגיעות ועבודות וטרחות היה בדבר הזה להרביץ קצת הקדושה בטומאת מצרים ולהכניע הרע שבה. ומימות אברהם כבר התחיל זה, ולזה ירד אברהם למצרים לכבוש הדרך הזה כידוע. ואחר כך יוסף הצדיק ואחר כך אביו יעקב וכל השבטים כי עבודה רבה היא. ואולם יוסף בחכמתו צפה וראה רב חזקת הטומאה שבה, ידע אשר אי אפשר להכניע הקליפה הלזו מעט אם לא בהיות כאן המרכבה השלימה ביחד שהם י"ב שבטי י"ה המכוונים נגד י"ב גבולי אלכסון המבואר בספר יצירה (פרק ה' משנה א') שהם ג' שמות אהי"ה הוי"ה אדנ"י בי"ב אותיותיהם הכוללים כל כללות הקדושה, אהי"ה בראש הוי"ה בגוף אדנ"י בעקב. וכשיהיו הם כולם במצרים יוכלו להרביץ שם הקדושה ולהכניע קליפת מצרים באופן שיוכלו בני ישראל

אחר כך להתקיים בין הקליפות שלא יהיו נשקעים לגמרי ביניהם ולצאת משם עוד ברכוש גדול הם ניצוצים הקדושים אחרים שהיה בקליפת מצרים.

ואולם הנה נודע מדברי מרן האר"י ז"ל בסוד תפילה בחשאי ותפילה בקול שלפי הנראה בפשוטי הדברים התפילה בקול אינו אלא להוציא את מי שאינו בקי אבל אין צריכין אלא אחת, ואמנם הוא קיבל האמת ממי שאמרו כי דוקא שניהם צריכין להיות כי כן כל בחינת הקדושה הוא בסוד נעלם ונגלה ובמקום שצריך תיקון ויחוד השלם צריך תחילה להיות היחוד בחשאי מפני פחד החיצונים העומדים וחושקים ליהנות מיחוד הנפלא הלזה, וצריך להיות בחשאי שלא יביט בו ההוא רע עין ועל זה אמרו חז"ל (תנחומא תשא ל"א) אין לך יפה מן הצניעות. ואחר כך כשנעשה ביחוד בחשאי אז רשאי להרים הקול ולעשות היחוד בהתגלות לעין כל וזר לא יקרב אליה כי אחר שנעשה היחוד מסמא ומעור עיני החיצונים וכבר על שחל ופתן תדרך תרמוס כפיר ותנין ויפול מצדך אלף וגו'. וזה סוד מה שהקדימה לאה שהיו עיניה רכות בסוד עלמא דאתכסיא בסוד הנעלם להתיחד עם יעקב ואחר כך נתיחדה רחל שהיתה יפת תואר ויפת מראה בהתגלות לעין כל במראות הצובאות בבחינת גילוי ולא נעלם כנודע לחכמי לב.

ועל כן גם יוסף כשרצה להרביץ במצרים שורש הקדושה הנעשה על ידי יחוד השלם שלושה שמות הנזכרים ביחוד כל שנים עשר שבטים שיהיו כולן במצרים היה מוכרח לעשות תחילה הדבר בחשאי שלא יוודע לאיש. וגם השבטים לא ידעו מזה רק הוא לבדו בכדי שיהיה היחוד עולה יפה תחילה בחשאי ואחר כך יבואו כולם עם אביהם בריש גלי בהתגלות לעין כל ויהיה נעשה היחוד בקול ובהתגלות, וכולי האי יוכלו ישראל אחר כך שלא להתגעל בטומאת מצרים כל כך. ועבור זה סבל יוסף כל הצער הזה ושמר מלהודיע לאביו איה מקום כבודו וציער אחיו אחת ושתים וגילגל בכח עד אשר יביאו את בנימין אתם כי בהיותם בלתי בנימין אחיהם אי אפשר להיות היחוד בשלימות שאין השכינה שורה על דבר חסר (זוה"ק חלק א', רט"ז:) וראה שיבואו כולם עם בנימין והכל בחשאי שלא יוודע לאיש שיהיה היחוד תחילה בלחש ואחר כך בקול כנאמר. (ואפשר לזה כיוונה נעמי הצדקת וציותה לרות ואמרה לה (רות ג', ב') הלא בועז מדעתנו וגו' ורחצת וסכת וגו' וירדת הגורן אל תודעי לאיש וגו' ויהי בשכבו וגו' ובאת וגלית מרגלותיו ושכבת וגו'. ולכאורה נראה זה כדבר מכוער ומה היה אם היתה אומרת כפשוטו לבועז ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה, בלא שכיבת מרגלותיו בלט. ואמנם הכל רומז למה שאמרנו, שתחילה צריך להיות היחוד בחשאי ואחר כך יוכל להיות בהתגלות לעין כל. והמבין

יבין עד היכן הדברים מגיעים בשורש נשמת בועז צדיק יסוד עולם עם שורש נשמת רות שנקראת אמה של מלכות כנודע).

והנה מצינו כתוב אחד אומר במעלת ארץ ישראל (דברים י"א, י'-י"א) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם וגו' והשקית ברגלך כגן הירק והארץ אשר אתם עוברים שמה וגו' למטר השמים תשתה מים. ושורש הענין הוא כי לא דיברה התורה לשבח ארץ ישראל במעלות הגשמיות אשר נמצא בה נופת צוף מחמדי עולם הזה כי אין זו מעלה למביני האמת. ואכן בעניני הקדושה שיבחה הכתוב כי אמרו חז"ל (טהרות פרק א' משנה ו') ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ומה היא קדושתה שמביאין ממנה עומר ובכורים ושתי הלחם מה שאין מביאין כן מכל הארצות. כי ידוע אשר הארץ יש לה אברים כמו האדם כידוע מדברי חז"ל (אבות דר' נתן פרק ל"א, ג'), וארץ מצרים היא הגרוע שבכל הארצות עד שנקרא ערות הארץ שהיא היותר מזוהם כמו ערות האדם, וארץ ישראל הוא המובחר שבכל הארץ עד שנקרא לב הארץ שהוא יותר זך ונקי שבה כמו אבר הלב שבאדם שהוא הזך והחשוב שבכולם. ועל כן לפי שהוא הזך והנקי רבתה שם חיות הקדושה ביותר ויותר מכל הארץ ועיני ה' אלהינו בה מראשית השנה וגו' לצד שנתמעט שם בחינת הקליפות והרע יכול האל הטוב ליתן השגחתו עליה כי הוא יתברך מיטיב לטובים ולית אתר פנוי מניה (תיקוני זוהר קנ"ב:) ובמקום שיכול להשרות שם קדושתו ודאי משרה בכל אשר יוכל המקום ההוא לקבל. ואך במקום שרבתה בו בחינת הקליפות והרע לא יוכל להיות שם השראת הקדושה וכבודו לאחר לא יתן והארכנו בזה במקום אחר.

ועל כן ארץ ישראל הנה למטר השמים תשתה מים כלומר שבא שם הקדושה מאת האל מן השמים בעצמו ועיני ה' אלהינו בה תמיד להשגיח עליהם להשרות שם קדושתו, מה שאין כן שאר הארצות שאין הקדושה מופיע שם ממילא, רק האדם אשר על הארץ צריך להרביץ שם הקדושה להשקות הארץ בחיות הקדושה ברגליו, כלומר בכוחו ובעשייתו לשאוב ממקור החיים ולהרביץ שם, ומכל שכן בארץ מצרים שהוא היותר מטה מכל הארצות. ולזה אמר והשקית ברגליך כגן הירק שצריך להשקות הארץ במים החיים ברגל המעשה בכח ולא יגיע שם הקדושה ממילא כמו בארץ ישראל אשר למטר השמים תשתה מים.

והנה תדע אשר כל בחינת היחוד נקרא על שם הלחם כמו (משלי ט', ד') לכו לחמו בלחמי או כמו (בראשית ל"ט, ו') כי אם הלחם אשר הוא אוכל. כי לחם הוא מספר שלושה פעמים שם הוי"ה וכל בחינת היחוד הוא בשלושה בחינות המשפיע והמקבל ואחד הממוצע

המיחדם וכמו כן בכל התיחדות שני דברים על ידי ממוצע המיחדם והכל מכונה על שם שלושה פעמים הוי"ה כי כל דבר מכונה על שם ההוי"ה שנתהוה הדבר הזה מחדש, וזה היה בחינת יעקב אבינו ע"ה סוד הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה שייחד עולם העליון בעולם התחתון והיה איש תם יושב אהלים שחיבר ב' אהלים על ידי בחינתו שהיה בבחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והוא היה כולל לשלושה האבות ונקרא בחיר האבות, והאבות הם הרומזין לבחינת המוחין שכל אחד נקרא על שם הוי"ה, ועל כן הראו לו זאת בחלום הלילה כי חלם הוא אותיות לחם מספר שלושה הוי"ה שהוא בבחינת סולם מוצב ארצה ליחד עלמא תתאה בעלמא עילאה מתתא לעילא ובו נעשה היחוד המכונה על שם הלחם אותיות חלם והוא המחבר את האוהל להיות אחד.

ואמנם יוסף הצדיק הגם שגם הוא היה בבחינה הזו קו האמצעי המיחד את כל, שעל כן זיו איקונין של יוסף דומה ליעקב (בראשית רבה פ"ד, ח'), מכל מקום הוא היה בבחינה אחרת שהוא היה בחינת צדיק ויש צדיק דלעילא וצדיק דלתתא והוא סוד יחוד העליון ויחוד התחתון בסוד שבת הגדול ותוספת שבת וצדיק יסוד עולם דלתתא שהוא העמוד שעולם התחתון עומד עליו ועל ידו יתוקן הכל בתיקון הנכון ועל ידו כל בחינת היחוד מתתא לעילא לקשר עולם התחתון בעולם העליון כבחינת יעקב להמשיך כל בחינת שפע וברכה וחיים מעילא לתתא מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו על ידי בחינת יחוד העליון הנעשה על ידו. ועל כן יעקב הוא מספר ב' פעמים אלהים עם אותיותיהם לרמז על בחינת יחוד התחתון לבד המכונה על שם אלהים. ונתגלו לו בחלום אחד בחינת שלושה פעמים הוי"ה לרמז על יחוד הלז, אבל יוסף הצדיק שמו מורה עליו שעולה למספר קנ"ו שהוא ששה פעמים שם הוי"ה הרומז לשני היחודים יחוד העליון ויחוד התחתון והוא בחינת עלמא דאתכסיא ועלמא דאתגליא ועל כן כל בחינתו בב' חלומות שהוא ב' פעמים חלם ששה הויות מספר יוסף לרמז על שני היחודים מתתא לעילא ומעילא לתתא. וזה תיכף נתגלה לו בשני חלומות הראשונות כי בחלם הראשון שהיה מאלומים הנעשה מתבואת הארץ היה סבור שגם הוא בבחינת יחוד התחתון לבד ליחד עלמא תתאה בעלמא עילאה ואחר כך הראו לו עוד חלם בשמש וירח וכוכבים אז הבין כי גם הוא צריך ליחד יחוד העליון ושם גם כן בחינת שלושה הוי"ה מספר חלם, ועל כן כל גדולתו היה בב' חלומות כבחינתו צדיק דלעילא וצדיק דלתתא מספר שמו כאמור.

ואחר כל הדברים האלה נבוא בביאור הכתובים. והוא, כי לכאורה יש לדקדק במה שאמר ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם והיה די לומר ויזכור יוסף את אשר חלם להם. ואכן הכתוב יגיד כי לצד שראה יוסף אשר הוא הכיר את אחיו והם לא הכירהו אז

הבין אשר ודאי מן ה' הוא זה שלא יכירוהו בכדי להרביץ שם הקדושה תחילה בחשאי בבחינת יחוד העליון מעלמא דאתכסיא ועל כן ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם כלומר שני החלומות שראה שצריך להיות על ידו גם בחינת יחוד העליון בחשאי מעלמא דאתכסיא. ועל כן,

פסקה ט

ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. כלומר כי באתם להרגיל כאן הקדושה להשקותה ברגליכם כגן הירק ולראות בערות הארץ כלומר בגנותה להשפיל הקליפה הטומאה אשר בארץ ולהשרות הקדושה בכדי שתהא נוחה לכם לכובשה לפניכם. ולזה,

פסקה י

ויאמרו אליו לא אדוני ועבדיך באו לשבר אוכל וגו' לא היו עבדיך מרגלים. כלומר לא באנו כלל בשביל זה להרביץ הקדושה ולהכניע הקליפה ואנחנו הולכים לדרכינו לקנות אוכל למו להביא לבתינו וזה אדרבה מורה שאנחנו לוקחים מהקדושה הנמצא כאן לבתינו ליחד שם יחודים במאכלינו בשבר אשר אנו שוברים כאן ולא להרביץ הקדושה כאן במקום הטומאה. ולזה,

פסקה יב

ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות. כלומר מנין אני יודע אם כדבריכם הוא ואני אומר כי באתם לראות ערות הארץ לגלות גנות הקליפה ולהכניעה בריבוץ הקדושה.

פסקה יג

ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו. כלומר בזה תדע אשר ודאי לא לכוון זה באנו לארצך להכניע קליפתה בהשראת הקדושה כי הרי כולנו אנחנו ענפים משורש אחד ועל כן ודאי לא נוכל להרביץ הקדושה כי אם בהיותינו כולנו כאחד ועתה אשר הקטן את אבינו והאחד איננו ואין השכינה שורה אלא על דבר השלם (זוה"ק חלק א' רט"ז:) איך נהיה מרגלים כאן להרגיל הקדושה ברגלינו, ועל כן.

פסקה יד

ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם. ולא נודע פירוש הדברים במה דיקדק מדבריהם אשר כדבריו כן הוא שמרגלים הם. ואכן לדברינו יאמר כי אחרי שאתם שנים עשר והקטן עזבתם בבית אביכם ולמה לא עזבתם עוד איזה מקצת מהאחין ועל מה באתם כולכם אם לא שכוונתכם לבוא דוקא עשרה לפי שכל בי עשרה

שכינתא שריא (סנהדרין ל"ט.), ואתם רוצים להשרות שכינתו יתברך בארץ מצרים להכניע הקליפה אשר בה. ולזאת,

פסקה טו

בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה. ולכאורה יפלא מה נסיון ניסה את אחיו לידע אם מרגלים הם בבוא אחיהם הקטן למצרים. ואכן לדברינו הנה יוסף ידע כל אשר צריך לעשות בארץ מצרים לישר דרך לפני בני ישראל כאשר בארנו ועל כן צריך להיות שם דוקא כל הי"ב אחים שהם המרכבה השלימה ג' שמות אהי"ה הוי"ה אדנ"י והם יחדשו פני אדמה בסוד חדשים לבקרים וגו' ולהרביץ שם קדושת אור חדש כי חד"ש הוא מספר י"ב פעמים הוי"ה כמו שמובא בכוונות האר"י ז"ל (בכוונת אור חדש על ציון תאיר) וי"ב שבטים כל אחד מכונה על שם הוי"ה כי נעשו מרכבה כולם לשם ה' והיו י"ב נגד י"ב צרופי הוי"ה מספר חדש, והוא בחינה השלימה וכולם צריכים להיות שם דוקא ובכוחם ירביצו הקדושה ויכניעו הקליפה, מה שאין כן כשלא יהיו כולם יחד ולא יוכלו להכניע הקליפה אז אדרבה ח"ו ח"ו יתחזק יותר כח הקליפה ואז תקבל הקליפה עוד חיות מהקדושה ויתגדל כוחה ביותר בבחינת (גיטין נ"ו:) כל המיצר לישראל נעשה ראש שנתבאר בדברי האר"י ז"ל שהוא לפי שמתלבש ניצוצים הקדושים בהשר ההוא להצר לישראל בכדי שיתקרבו ישראל לה' על ידי זה, ועל ידי אותו הניצוץ הוא מתעלה ומתגדל וכו' עיין שם. וכן כאן כשלא ירביצו הקדושה בתוקף ח"ו יתחזק עוד כח הקליפה בחיל שבלע מהקדושה שהרגילו בארצה. ולזה אמר יוסף בחכמתו בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה כלומר שתחזקו עוד חי פרעה שהוא הקליפה (כי בוחן לשון חוזק הוא מלשון (ישעיה ל"ב, י"ד) עופל ובוחן) אם תצאו בלתי אחיכם שכיון שלא תהיו כולכם כאן להרביץ הקדושה בשנים עשר שבטים בשלימות אז ח"ו יתגבר עוד כח הקליפה להיותם מרגלים כלומר שהנם על כרחך מרגילין הקדושה בכוחם ואם אינה על השלימות תקבל הקליפה עוד כח מן הקדושה כאשר נתבאר. והנה זה היה כוונת יוסף בלבו באמת, ואם נגד האחים, והאחים בלבבם הנה מתפרשין דבריו לדרך אחרת לומר כי אם היה כוונתכם לתורת מרגלים דוקא ובכוון באתם י' לרמז על קדושת י' שהוא שורש הקדושה אז ודאי לא תרצו לבוא עם עוד אחד כי אז יתבטל מספר העשרה (בסוד מאמר חז"ל (חולין נ"ח:) כל יתר כנטול דמי. וגם י"א נודע אשר רומז לבחינת הגבורות והדינין בסוד עשתי עשרה יריעות עזים שהיה על המשכן ובסוד ו"ה שבשם שהוא בחינת הדינין באופן שבזה יתבטל כוונתם לרגל את הארץ בקדושה להכניע הרע, ונודע זאת למביני נסתרי אלהינו יתברך שמו).

פסקה יט

אם כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם וגו'. נראה לפרש הכתוב הזה קצת בדרך הרמז ונבאר עוד טעם במה שגדולת יוסף היה הכל בשני חלומות באלומים ושמש וירח, ובחלום שר המשקים והאופה וחלום הפרות והשבלים אשר לפרעה. ונאמר כי כבר הארכנו בזה בכמה מקומות אשר זה עבודת האדם המשכיל אשר על הארץ ליחד כל מעשיו ותנועותיו בדבר הגופניות אשר הוא עושה בארץ בדברים המגושמים מאכילה ושתיה וזיווג ושארי הנאות וההליכה והשינה ודברת בני אדם וכדומה בכל דברי ארציות, ליוצר כל, למצוא בהם מקום לה' באופן שלא יעשה שום דבר מאלו הדברים כי אם אחר שיתן דעתו ולבו לדרך ה' אשר בדבר ההוא.

אם מי שחלק לו אלהים בבינה ויודע דעת עליון ברזין דאורייתא וסתרי תורה אשר באו בקבלה איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה שקיבל מפי הגבורה ונתגלו על ידי התנא האלהי רבי שמעון בר יוחאי וחביריו ממה שנמצא בספר הזוהר והתיקונים ואחריו שארי המקובלים שהיו אחריו כמו הרמב"ן והראב"ד שקיבלו מפי אליהו ואחריהם הרב איש אלהים בוצינא דנהורא רבא ויקירא כל רז לא אניס ליה קודש קדשים רבי יצחק לוריא אשכנזי אשר ממש עיר וקדיש משמיא נחית ללמד דעת לדורות הבאים איך ליחד שמיה דקודשא בריך הוא ושכינתיה בכל דברי הארציות בכוונת אכילה ושתיה וזיווג ושארי דברים שאין שיעור וערך לחשיבות בחינה זו מי שזוכה ליחד שם ה' על ידי דברי הארציות כאשר ישיג שורש כל דבר ודבר אשר בארץ איה מקום מוצאו ומובאו ושורשו בשמים ממעל במרכבה העליונה. ועל ידי זה מיחד יחודי שמותיו יתברך בכל הדברים שבארץ כי כולם מרועה אחד ניתנו מאל אחד וצריך ליחד כל הדברים לאחד וזה בחינת הקרבנות שנאמר בהן אשה ריח ניחוח לה' מה שלא נאמר כן בכל התורה והמצוות. כי היחוד הזה נעשה על ידי דברים הגשמיים מדומם צומח חי מדבר ונעשה קרבן כשמו שמיחד ומקרב אותיות שמו יתברך אחד לאחד וזה נחת רוח גדול לפניו מאוד. וכן שולחנו של אדם שהוא כמו בחינת הקרבן שמכפר על האדם כמו הקרבן במזבח לפי שגם באכילתו מיחד שם ה' בדברים הגשמיים על ידי שבירת התאוה, והעלאת הניצוץ הקדוש לה'. ובפרט היודע שורש כל מאכל בשמי מעלה ומיחד אותו לשורשו נעשה ממש כמו הקרבן אשה ריח ניחוח לה'. וכן בכל הדברים אשר בארץ אין אחד מהם שאין בו יחודו ואחדותו יתברך שמו וזה אמרו חז"ל (מדרש תלפיות ערך חנוך בשם ספר עשרה מאמרות) על חנוך שתופר מנעלים היה ועל כל תפירה ותפירה היה מיחד יחודים כי

הבין אשר אין דבר בארץ מדבר הקטן שבקטנים עד הדבר הגדול מחוט ועד שרוך נעל שאין בו יחוד שמו יתברך וזו היא עבודה חשובה למאוד לאלהינו יתברך. ועל כן אמרו חז"ל (ברכות ס"ג.) איזה פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה הוי אומר (משלי ג', ו') בכל דרכיך. דעהו והכל רומז אל הנזכר אשר בכל דרכיו השייכים לו לגופו בגשמיות הארץ ידע שמו של הקב"ה. וידיעה הוא לשון התחברות שיהיה מיחד תמיד שמו יתברך בכל הדברים.

וחן אפילו מי שלא הגיע למדריגה זו להיות יודע יחוד שמותיו יתברך בכל הדברים מכל מקום הוא רואה ומכוון לעשות הדברים לשם פועלן לקיים אומרם ז"ל (אבות ב', י"ז) וכל מעשיך יהיו לשם שמים כמו שאיתא ברמב"ם (הלכות דעות פרק ג' הלכה ב') ושולחן ערוך (סימן רל"א) שהוא לאכול בשביל שיהיה לו כח לעסוק אחר כך בתורה וכן לישן בשביל זה שינוח מיגיעתו ויהיה לו כח לתורה ולתפילה ולמצוות וכמו כן בכל הדברים. ועל כל פנים אינו עושה הדברים ההם לתאותו ולהנאתו בשום אופן כי כאשר יבוא לעשות מעשה אז יראה אם יש איזה כוונה לשם ה' בדבר ההוא באמת שלא להשטות עצמו יעשנה ואם לאו לא יעשנה, ונפשו יודעת מאוד אשר אדם האוכל ושותה ועושה שאר תאוות להנאתו, ותאותו אינו בגדר אדם כלל וגרוע יותר מן הבהמה וסוס ופרד שגם המה אוכלים ושותים ובועלין זיווגיהם בתאוה וחמדה גסה להנאתם. והם אין להם שכל ומוח כמותו והוא אדם במוח ושכל ואף על פי כן מותר האדם מן הבהמה אין. ואין לקלקל הנייר בגנות האנשים אשר הבהמה טובה מהם. ועל כן רואה בכל כוחו רק ליחד כל מעשיו לשם ה' כאשר יוכל שלא להנאתו ובזה מיחד הארץ ומלואה לשמים ושמי השמים וזה יחוד נפלא בשמותיו של הקב"ה והקב"ה מקבל נחת רוח מזה. וכזה כתוב בספר אור המאיר הנדפס מחדש בפסוק (דברי הימים-א י"ז, כ"א) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ פירוש שישראל המה גוי אחד אף בארץ שגם בדברי הארץ מיחדים יחודי שמותיו ברוך הוא ליחד תבל ומלואה לשם ה' ולתקן אברי השכינה אשר בכל דברי הארציות.

והנה נודע אשר כל דבר שאדם עושה במעשה ואינו שם מחשבתו עליה לעשותה במחשבת אמת לשם ה' אז המעשה הזו נקרא בבחינת הקטנות. שקטנים יש להם מעשה ואין להם מחשבה כמאמר חז"ל. ומורה על האמור שרק מעשה לבד נעשה בלי מחשבה טובה והוא כגוף בלא נשמה. כי העשיה הוא הגוף, והמחשבה הוא הנשמה שבתוכה, וכשנעשה בלא מחשבה הרי הגוף בלא נשמה וממילא גם כן אין כח במעשה הלז להמשיך המוחין הגדולים אל הספירות אשר הקב"ה מנהיג עולמו בהן, ולזה גם המה נקראים בבחינת הקטנות ומתנהגים בבחינת הקטנות שהוא אלהי"ם בגימטריא הטבע

שלא נתגלה אורם לעשות מעשה בביטול הטבע רק בבחינת הקטנות בטבע העולם. מה שאין כן מי שעושה מעשיו בהשכל ובמחשבה טובה ונכונה אז ממשיך אל המדות העליונים סוד מוחין דגדלות והמה מאירין על האיש בבחינת הוי"ה המהוה למעלה מן הטבע ונתגדל ונתגלה הארתן שמבטלין בכוחן טבע העולם ומערכת השמים וכוכביהם. ועל כן אמר רבי חנינא בן דוסא (תענית כ"ה.) מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק (וגם אמרו (ברכות ל"ג.) אוי לערוד שפגע בר' חנינא וכו') והכל כי הוא השרה והרכיב שם ה' הוי"ה יתברך בכל דברי הארציות שהוא טבע העולם ועל כן נתבטל הטבע בפניו להתנהג עמו בשם ה' המהוה לבטל כל טבע העולם להיות דולק החומץ כמו השמן וגם כי השרה אור מוחין דגדלות על מדות המנהיגין העולם והנהיגו לנגדו העולם למעלה מן הטבע, וזה מאמר הכתוב (דברים כ"ח:י'.) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. פירוש שכל עמי הארץ המתנהגים בדברי הארציות כמותך שאוכלין ושותין ופרין ורבין ואף על פי כן עליך נקרא שם ה' שאתה מיחד שם ה' בכל הדברים ההם לעשותן באימה ויראה ורתת וזיע במחשבה טהורה נכונה ולא כן בהם, ובזה וייראו ממך כי הם בטבע ואתה למעלה מן הטבע ובודאי ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה. וזה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קל"ב, ד'-ה') אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה'. כלומר כי אלו הדברים צרכי העולם הן אבל אני לא אעשם בבחינת הקטנות בחינת שם אלהי"ם כטבע העולם כי אם עד אמצא מקום להוי"ה ליחד שם ה' ברוך הוא המהוה על ידיהם ולהוריד אל המדות המנהיגין העולם מבחינת מוחין דגדלות הנקראים על שם הוי"ה למעלה מטבע העולם.

והנה נודע אשר כל דברי עולם הזה מקטן ועד גדול הכל נכלל בששה בחינות כי כללות ימי המעשה הם רק ששה ימים והכל נברא בששת ימי בראשית ועל כן מי שֶׁשָּׁם שם ה' בכל דרכיו לצאת מתאות וחמדת טבע העולם ולקשור מחשבתו בה' הנה הוא מתקן כללות כל ששת המדות לעשותן מרכבה לשם ה' המהוה, ונמצא ששה פעמים שם הוי"ה העולים מספר יוסף כאמור למעלה. וזה אשר רמזה התורה (על פי קהלת ג', א') לכל עת ולכל זמן, ולכל אדם בידו להיות בו בחינת יוסף הצדיק והוא לתקן דעותיו ואורחותיו שיהיו לשם ה' לתקן ששת ימי הבנין בשם הוי"ה מדת יוסף. ועל כן נקרא מדת יוסף. בשם כ"ל כנודע (זוהר חדש כ"ו, ד'), כי כל בו כלומר כל בחינת ששת ימי הבנין שהוא כללות כל העבודה הנעשה בדברים הגופנים שהוא העבודה החשובה לפני האל, ולזה נברא כל העולם הזה לחבר אותה לשמים והכל בו בבחינת יוסף שהוא המיחד את כל הארץ לשמים, וכמאמר הכתוב (דברי הימים-א כ"ט, י"א) כי כל בשמים ובארץ ותרגומו

דאחיד בשמיא וארעא כי מדת הכל הוא המיחד ארץ לשמים בששה בחינותיו. ולזה אמר הכתוב (בראשית ל"ז, ב') אלה תולדות יעקב יוסף, כי נודע אומרם ז"ל (תנחומא נ"ח, ב') תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים. ומעשה יעקב היה בכל הששה בחינות העולם שהוא בחינת אלה (כי הששה בחינת כל אחד כלול מחבירו ובין הכל מספר ל"ו חושבן אל"ה) הכל בבחינת יוסף שהוא ו' פעמים הוי"ה ליחד שם ה' בכל דרכיו ומעשיו להוציאן מטבע אלהי"ם וליחדם לשם הוי"ה בבחינת מוחין דגדלות בחכמה ובינה באהבה ויראה וברא כרעא דאבוהי שזיו איקנין של יוסף דומה ליעקב וכל מה שלמד מסר לו כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ד, ח') כי זה למד אותו ליחד שם ה' בכל דרכיו. ועל כן קרא שמו יוסף לאמר שיתקן בחינת יוסף ו' פעמים הוי"ה בחינת העולם. ואפשר רמזו במה שאמרו וכ"ל מה שלמד מסר לו, בחינת כ"ל, שלמדו ליחד הארץ לשמים בכל דברי הארץ הכל מסר ליוסף. (או יאמר וכל מה שלמד כלומר תיקון כללות שם מ"ה שהוא הזעיר אנפין עד בחינת כ"ל שהוא יסוד שהן הנה הששה בחינות הנזכרים הכל מסר ליוסף). ועל כן נאמר ביוסף בכל מקום ומקום שהיה הכל ויהי ה' את יוסף הן בבית אדוניו המצרי והן בהיותו אסור בבית הסוהר באשר ה' אתו בכל הדברים ובכל מעשיו שם פניו לתקן כל מדה נכונה בשם ה' ועל כן וירא אדוניו כי הוי"ה אתו וכן אשר הוא עושה ה' מצליח בידו וכמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ו, ה') הוה אמר ליה מזוג רותחין והיו רותחין, פושרין והיו פושרין. והכל כיון שהוא יצא בעבודתו למעלה מטבע העולם לעשות הכל במוחין דגדלות בהתקשרות ה', גם ה' המהוה את כל הנהיג אותו למעלה מטבע העולם.

ואכן בחינה זו נוקב ויורד עד ביאת משיחנו וכל עיקר עיכוב ביאת משיח בימים האלה הנקרא עקבא דמשיחא שהוא בחינת עקביים הכל עבור שצריך לתקן דברים שאדם דש ברגליו והמה דברים התחתונים הנעשים בגשמיות הארץ לקשט בהם את השכינה ביחודים העליונים וזה נקרא בזוה"ק ואתקשטת בקישוטין דלא הוו, כידוע. ועל כן נקראין לפעמים כללות ישראל על שם יוסף כאמור (עמוס ט', ו') שארית יוסף, כי כל אדם זה עיקר עבודתו עד ביאת משיח צדקינו לבוא לבחינת יוסף ליחד הארץ לשמים שלא לעשות שום דבר ממחשבה ודיבור ומעשה ותנועה קלה שבקלות בלתי לשם ה' ועבודתו. וזה רמז הכתוב (תהלים קל"ה, ו') כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ. כל מי שיחפוץ את ה' לעשות מרכבה לשם ה' ולהשרות עליו שמו יתברך זה יעשה תמיד שיקשר שמים וארץ יחד ואז ישרה ה' שכינתו יתברך בארץ.

והנה נודע אשר מלח ולחם וחלם הם אותיות אחדים רק שנהפכין בצירופיהן אבל אותיותיהן שוין וכולם רומזין על ג' פעמים הוי"ה שהוא מספר ג' אותיות הללו. ואמנם

מלח הוא הקשה והתקיף לפי שנכתבו האותיות למפרע בסדר תשר"ק שלא כסדרן בא"ב המורה על הדין בסוד אור חוזר. ולחם הוא המיתוק של המלח כי המלח הוא נותן טעם בלחם ועל ידי שניהם נעשה יפה ועל כן הל' מ' הם כסדר הא"ב המורה על אור הישר סוד הרחמים, והח' בתוכו הוא בסוד המיתוק שנמתק הדין ברחמים. והמלח נמתק במים וקמח שעליו (בסוד השברים והתרועה הנעשה בין שני תקיעות להמתיק דין השברים והתרועה כנודע). ואמנם חלם הוא כסדר האותיות אשר בא"ב והוא מורה על בחינת הרחמים הגמורים ותיקון השלם בג' שמות הוי"ה הנרמזים בו. ועל כן גדולת יוסף היה בשני חלומות כנאמר כי הראו לו שכל גדולתו הוא עבור שתיקן הששה פעמים הוי"ה הנרמז בשמו בתיקון השלם בשני פעמים חלם המורה על תיקון אור הישר סוד החיים והשלום. (ואולם יעקב אבינו הגם שגם הוא היה ודאי בסוד התיקון הנזכר, כנאמר מכל מקום בחינתו היה למעלה מבחינת יוסף. שהוא היה בחיר האבות הנכלל מג' אבהן שהם בעצמם הם המוחין ולכן רמזו לו בחלם אחד שהוא (בראשית כ"ח, י"ב) ויחלום יעקב והנה סולם וגו' כי נכלל מג' מוחין שהם ג' הוי"ה אשר בחלם, וזה למעלה מבחינת יוסף. מה שאין כן יוסף שהוא בהתפשטות למטה הממשיך המוחין וצריך להמשיכן בכל הששה קצוות ושמו יוסף מורה על זה ו' פעמים הוי"ה ועל כן הראו לו גדולתו בשני פעמים חלם והבן). עוד דבר אחת נודיע מה שמבואר בספר כלי יקר (בפרשת בהעלותך בפסוק (י', כ"ט) נוסעים אנחנו אל המקום וגו' לכה אתנו וגו') כי הנסיעה מורה על נסיעת אדם ממקום כולו כאחד רצה לומר הוא ומחשבתו וכל אשר לו באופן שאין עוד דעתו לחזור למקום שהלך משם אבל ההליכה מורה על הליכת הגוף לבד כלומר שהולך לשם אבל דעתו לחזור, שהמחשבה לא נתקה ממקום שהלך משם, ועדיין המחשבה קשורה שם כי דעתו לחזור אליה.

ובזה נבוא לביאור הכתוב והוא כי זה רמז אשר רמזה התורה לכל אדם בכל מקום ובכל זמן והזהירה לאמר אם כנים אתם פירוש אם רוצים אתם לעשות הטוב והנכון בעיני ה' (כי כן מלשון טוב ויפה הוא כמו (שמות י', כ"ט) כן דברת לא אוסיף וגו' שפירוש יפה דברת או (במדבר כ"ז, ז') כן בנות צלפחד וגו'). הנה זאת עשו,

אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם. כלומר התחברות ודביקות האחד יחידו של עולם (כי אח לשון חיבור ודביקות הוא כמו (שיר השירים ח', ח') אחות לנו קטנה) זה יאסר בבית משמרכם שיהיה מקושר בפנימיותכם ותשמרו אותו היטב היטב באופן אשר כל הדברים שתעשו בדברים התחתונים יהיה דביקות הלב והמחשבה רק לבחינה אחד ליחד שמו הגדול והנורא בכל דבר ודבר, ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם פירוש

כאשר תלכו להנאתכם ותאותכם שהיא שבירת רעבון שלכם לכל אשר תרעבו הן באכילה והן בכל שארי תאוות שאדם רעב להם יהיה רק בבחינת הליכת הגוף לבד אבל המחשבה תהיה דבוקה וקשורה ליוצר כל היצורים אשר ברא כל אלה ושמו הגדול והקדוש מתיחד עם כל דבר ודבר וצריך להשיב כל אחד לשורשו ומקורו, ואז ואת אחיכם הקטן תביאו אלי פירוש דביקות הקטן מה שאתם מתדבקים בדברים הקטנים הכל תביאו אלי אל התורה ומצוות ה' ויחוד שמו יתברך הנעלם בהתורה הקדושה ותחובר הארץ וכל אשר בה לה' אל אחד והקטן יהיה לאלף כלומר שיתיחד עם אלופו של עולם ברוך הוא וברוך שמו וזה הקטן גדול יהיה שישרה עליו אור ה' המהוה בבחינת מוחין דגדלות וזאת היא העבודה החשובה שבחשובות שנאמר עליה אשה ריח ניחוח לה' כדבר האמור.

או שירמוז הכתוב גם כן בזה כפי פשוטו באמירת יוסף לאחיו כי כאשר חשדם במרגלים את הארץ וידע יוסף אשר ודאי יעלה על לבם חטא מכירת יוסף שזה היה מפני שעדיין לא נטהר לבם מכל וכל לעשות כל הדברים במועצות ודעת להשכיל רק על יחוד שמו יתברך ונשאר עוד בהם קצת קנאה בלב כנאמר (בראשית ל"ז, י"א) ויקנאו בו אחיו, אמר להם בעצה אם כנים אתה כאשר תרצו לעשות הטוב לה' שלא לבוא לעשות כמעשה הזה עוד, זאת עשו אחיכם אחד יאסר וגו' כנזכר ליחד כל העשיות לה' אל אחד בכל בחינת מחשבה דיבור ומעשה ובזה יטהר הלב מכל וכל ולא יהיה עוד קנאת איש מרעהו כי איך יחשוב לקנאות בחבירו והוא אינו חושב שום מחשבה כי אם לאהבת ה' ויראתו ויחוד שמו יתברך. ואת אחיכם הקטן תביאו אלי כלומר לבחינתי בחינת יוסף ששה פעמים הוי"ה שבכל ששת ימי המעשה בכל עשיותיו יהיה רק ליחד שם ה' ואז ויאמנו דבריכם כי כאשר תקבלו זאת עליכם באמת הרי התשובה תכפר עוון ויאמנו דבריכם מה שאתם אומרים כי לא מרגלים אתם. ולא תמותו, פירוש גם לא תמותו מיתת עולם כי אפילו מחשבה הדקה שבדקות אם אדם מהרהר דבר שאינו לשם ה' אז באותו הרגע האדם הוא בבחינת מ"ת מאנין תבירין שיצא מן הקדושה ונפל אל לבישת הקליפות לבישת טבע העולם סטרא אחרא כשמה כלומר צד אחר שאינה לה'. והעיד הכתוב ויעשו כן כי תיכף כן עשו בקבלת עול מלכות שמים עליהם בכל הדברים ותיכף ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו אל אחינו וגו' כי נתחרטו בחרטה גמורה והבינו אשר לא טוב עשו. וְאַל גומר עליהם, חשב מחשבות לטוב עליהם להביא את בנימין למצרים להיות היחוד בשנים עשר גבולי אלכסון תחילה בחשאי כאשר כתבנו למעלה ויצאו מבחינת

מרגלים שירגילו שם הקדושה לבד בחלישת כח וח"ו יבחן ח"י פרעה כי אם הרכבת הקדושה בשלימות בהכנעת הקליפה ככל אשר ביארנו למעלה.

פרק מד

פסקה א

ויצו את אשר על ביתו לאמר מלא את אמתחות האנשים אוכל וגו' ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי וגו'. להבין קצת מעט מזעיר בעשיית יוסף בענין הזה נראה כי כבר כתבנו אשר כוונת יוסף היה להביא המרכבה השלימה י"ב שבטי י"ה המכוונים נגד י"ב גבולי אלכסון בג' שמות אהי"ה הוי"ה אדנ"י בי"ב אותיותיהם, למצרים בחשאי דוקא. תחילה להשרות הקדושה שם ביחוד השלם ולהכניע הקליפה אשר בה והוכרח להיות תחילה בחשאי ואחר כך בגלוי לעין כל כמו היחוד הנעשה בתפילת י"ח שהוא תחילה בלחש ואחר כך בקול כנודע טעמו לטועמי מעץ החיים. ואז השרו במצרים אור ה' בבחינת אור חדש העולה מי"ב צירופי הוי"ה מספר חדש שהוא נגד י"ב שבטים שכל אחד נגד צירוף מצירופי הוי"ה ברוך הוא וברוך שמו. ועל כן כאשר נעשה זאת תחילה בחשאי והתחיל יוסף לגלגל שיבוא הדבר בבחינת גילוי למראה עיני כל, הראה תחילה סוד המתקת הדין אשר כבר נעשה בבחינת היחוד הנעשה בחשאי בכדי שיוכל אחר כך להיות בגלוי. כי כל עוד שהדין בחוזק והתגברות אי אפשר לעשות שום דבר בגלוי מפני רעת ההוא רע עין שלא ישלוט בדבר ההוא בסוד אומרם ז"ל (תנחומא תשא ל"א) אין לך יפה מן הצניעות שזה טעם תפילה בחשאי. ואחר כך כאשר נמתק הדין יוכל להיות הדבר בפרסום ואין שטן ואין פגע רע והבן. ועל כן צוה לאשר על ביתו מלא את אמתחות האנשים אוכל אשר יוכלון שאת כי אוכל מבואר בכוונות שמספרו א"ל הוי"ה עיין שם והם שמות החסדים ואף שכאן נכתב בתורה אכל בלא ו' אפשר שהחולם משלים את הוי"ו (או אפשר שירמז עם הכולל על שם אל אהי"ה והכל שמות החסדים המה) להראות אשר נמתק הדין מעליהם ונתמלא בחסדי אל, ולא יראו חום כי יבוא בחינת חמימות הדין. ושים כסף איש בפי אמתחתו, הנה כסף נודע שרומז אל החסדים הגמורים וחוץ לזה מורה על מיתוק כל בחינות הדינים כנודע מכוונת הפדיון פדיון נפש לכל צרה בק"ס פרוטות כסף העולה ק"ס. וצוה עוד,

פסקה ב

ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן. כי גביע הוא בחינת הדין ועם הכולל הוא מספר אלהים להראות אשר כבר הוא בפי אמתחתו שנמתק עד בחינה האחרונה שבקדושת השבטים וכבר אין שטן ופגע רע בכל אשר להם (גם נודע אשר בחינת

בנימין הוא בבחינת יסוד שבמלכות ושם הוא בחינת אלהים והראה שגם שם נמתק דיני אלהים). ואחר זה נאמר,

פסקה ג

הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמוריהם. שלכאורה אין להבין מה שפרטה התורה להגיד שנשלחו עם החמורים. ולדברינו יאמר כי כאשר נעשה הבקר אור שהאירו שם במצרים בבחינת אור חדש להשרות שם הקדושה מי"ב צירופי הוי"ה ולהכניע הקליפה אשר בה, אז הנה והאנשים שלחו שנשלחו האנשים ממצרים המה וחמוריהם פירוש גם חמוריהם של מצרים שהיא בחינת קליפתם התקיפה עם הדומה לחמור גם זה נשלח ממצרים כי נכנעו ונשברו ונפל התוקף הגדול שהיה בקליפה. ונודע אשר החמור רומז אל הקליפה בסוד אומרם (ברכות ג'.) במשמרה השניה חמור נוער והוא סוד הלילה שבו תרמוש כל חיתו יער שליטת המשחיתים והקליפות כפירוש רש"י ז"ל. וכאשר יצאו האנשים נשלח גם חמורי מצרים עמם ממצרים ונתקיים בם (תהלים צ"א, י"ג) על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין והכל רומז לבחינת הקליפות כנודע. ואז כאשר נשלח הקליפה משם,

פסקה ד

הם יצאו העיר לא הרחיקו וגו' ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדוף אחרי האנשים וגו'. בכדי להחזירן לעשות היחוד השלם בי"ב שבטי י"ה בפרסום בגלוי לעין כל, ולא יחרץ כלב לשונו ובאו במערות צורים ובנקיקי הסלעים מפני פחד ה' והאלילים כרות יכרתון, למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים, ואין שטן ופגע לעורר על הקדושה. ואכן כל זה היה להכניע תוקף הקליפה לישר דרך לפני בני ישראל שיוכלו להתקיים שם בתוך השיעבוד הקשה אבל על כל פנים נשאר עוד טומאת זוהמת מצרים וקליפותיהם יותר מבכל הארצות עד שהוכרחו ישראל להשתעבד שם בחומר ובלבנים ובכל עבודה קשה עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה בכבודו ובעצמו וגאלם כידוע והבן.

ועל דרך הפשט נראה לומר במה שפרט הכתוב שליחות האנשים המה וחמוריהם לצד שנאמר למעלה וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף וגו' להתגולל עלינו וגו' ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו, ועל כן אמר כאן ההיפך כי נשלחו המה וחמוריהם לא כמחשבתם אשר חשבו, ופשוט.

פסקה יח

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני וגו'. עיין במפרשי התורה מה שדקדקו במקרא קודש הלזה. במה שאמר הכתוב ויגש אליו והלא גם עד עתה קרוב לו היה ומדבר עמו, וגם מה שפייסו ואמר בי אדוני על מה ריצהו, גם מה

שאמר באזני אדוני צריך הבנה והיה לו לומר אל אדני וכדומה ושארי דקדוקים. ואכן מה שנראה בפשט הדברים הוא כי לצד שרצה יהודה לקנטרו בדברי תוכחה באומרו אדוני שאל את עבדיו ואמרו חז"ל (בראשית רבה צ"ג, ח') מתחילה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול וכו' ועוד אמרו (שם שם, ו') שאמר לו אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך ואתה כמוהו מה הוא גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה, וכי זו היא שימת עין וכו'. וכל אלה הדברים אינם מהמוסר לאומרם למלך הארץ ועל כל פנים אם אחד חפץ דוקא לומר לו כדברים האלה יראה לגשת אליו בסמוך סמוך לו ללחוש לו באזניו דברים אלה לבל ישמעו זרים חרפת ובזיון מלכם שלא יהיה על ידו מבוזה בעיני העם, ועוד כי חלילה להם לשמוע בזיון המלך ולשתוק ומוכרחים לנקום נקם באיש הזה מה שאין כן המלך בעצמו הנה טוב וחסד ונעימות המלך למחול לפעמים לאיש דובר סרה אליו כשיהיה הדבר בינו לבין עצמו, ואמנם כי גם זה אינו מהדרך ארץ לקרוב אל המלך כל כך סמוך לו וללחוש לו באזנו כאיש המדבר עם איש סודו וצריך לבקש זאת מהמלך שאל ירע בעיניו במה שלא ירא זה לגשת אל חדרי המלך פנימה ולהתקרב כל כך אל המלך, ויאמר לו בבקשה כי הן דבר סתר לי אל המלך ומוכרח אני לדבר דבר מפה לאוזן שלא ישמע לשום בריה ועל כן בהכרח אני גש אליך בסמוך כל כך.

וזה שאמר הכתוב ויגש אליו יהודה כי חוץ מה שהיה עומד בביתו ומדבר עמו עוד גש אליו בסמוך סמוך לו עד מקום שאין שם שום אדם כי אם המלך בעצמו (ועיין באלשיך הקדוש בזה) ותיכף פתח פיו ואמר בי אדוני פירוש אני מפייס ומרצה אותך בבקשה שלא ירע לך על הגשתי קרוב לך כל כך, ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני שצריך אני לדבר עמך מפה לאוזן לבל ישמעו זרים ועל כן אני מוכרח לבוא אל מקום אשר לא יהיה זר אתך כאמור.

עוד יאמר הכתוב ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני וגו'. כי הנה נודע וכבר כתבנוהו למעלה אשר י"ב שבטי יה רומזים לי"ב גבולי אלכסון המוזכר בספר יצירה (פרק ה' משנה א') שהם נגד י"ב צירופי הוי"ה המנהיגים את כללות העולם בי"ב מזלות ברקיע ובי"ב חדשים וי"ב מנהיגים בנפש זכר ונקבה עיין שם. וכל השתנות התנהגות העולם והשתנות העתים בקור וחום וקיץ וחורף וגו' ושינוי האדם הכל עבור השתנות י"ב צירופי הוי"ה הללו שכל צירוף וצירוף משתנה להנהגה אחרת לדין או לחסד או לרחמים ולשאר פרטים. כי שם הוי"ה כסדר שהוא נכתב מורה על רחמים ולהיפך מורה על הדין שעל כן לא נפל פור המן לאבד את ישראל ח"ו כי אם על חודש אדר לפי שבו מאיר צירוף האחרון משם הוי"ה ברוך הוא שהוא הוי"ה המורה על הדין הגמור ועל כן נפל הגורל

בחודש הזה, ואך הקב"ה בחסדיו השיב לו גמולו בראשו שהיפך כל הדינים עליו ונעשה אך טוב לישראל כאשר נאריך בזה אם ירצה ה' בפרשה בא (י"ב, ב') (בפסוק החודש הזה לכם). וכל התנהגות העולם הכל על ידם בערך צירופתם לשנים עשר גבולי אלכסון שהם נגד י"ב השבטים.

ואמנם הנה כולם לדבר אחד נתכוונו שכולם מאירין ומופיעין ומשפיעין התנהגות אורן של כל אחד לבחינת יוסף הצדיק חי עלמין שהוא החיות וההארה מכולן וכולם נכללים בו והוא המתחיל לגלות אורן והשפעתם בכל הבחינות, ועל כן הוא נקרא ו' זעירא כלומר שהוא בחינת ו"ו בלא א' או יו"ד בנתיים ועל כן קטן הוא מה שאין כן אבינו יעקב סוד הבריח התיכון המבריח שרומז לו' רבתא שהוא הו' במילוי אלף או יו"ד, ואכן יוסף לפי שהוא הנכלל מי"ב השבטים י"ב צירופי הוי"ה על כן מכונה על שם הו"ו זעירא שעולה י"ב שהוא נכלל מהם.

ואולם בבחינה זו אינו אלא תחילת ההתגלות של האורות הללו אבל הוא משפיע כל האורות הללו אל בית המלכות רגל הרביעי שבמרכבה והיא המקבלת כל האורות וההשפעות מי"ב צירופים הללו ומנהגת עולמה על ידיה לחסד ולרחמים ולדין והיא אשר ממרחק תביא לחמה. כי י"ב צירופים הללו משפיעים אל סוד הו' וכל ו' נכלל מו' ועולה למספר ל"ו ועם י"ב צירופי הוי"ה עולים לחושבן מרחק אשר משם תביא לחמה ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה שהיא המחלקת שפע ומזון וחיות וכל התנהגות לכל הברואים בסוד הכתוב (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה. והיא הנקראת דינא דמלכותא שבידה כל כלי זיין של המלך לדון בארבע מיתות בית דין לסמאל ונוקביה ולכל אויבי ה' ולעוברי התורה ובה נשרש שורש מלכות בית דוד שנאמר בו (שמואל-א ט"ז, י"ב) אדמוני עם יפה עינים ואמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ג, ח') שהוא דן על פי סנהדרין לענוש לעוברי רצון מלך מלכי המלכים הקב"ה. ועל כן דוד בא מיהודה שהוא רביעי לבטן והוא רגל הרביעי שבמרכבה כנודע, ועל כן ראה והבין תורת אמת אשר עבור זה בכל התנהגות מלכות ישראל קדמה בחינת יוסף למלכות בית דוד שבא מיהודה. ותחילה מלך יוסף במצרים, ואחר כך קודם מלכות דוד, מלך שאול שבא מבנימין שגם הוא בבחינת צדיק בחינת יוסף כמו שאיתא בזוה"ק (חלק א', קנ"ג:) ואם ירצה ה' לעתיד בעת ביאת משיחנו, תחילה יתגלה משיח בן יוסף ואחר כך משיח בן דוד. והכל הוא עבור האמור כי תחילת התנהגות העולם והנהגת המלוכה שהוא המנהיג לכל עמו צריך להיות על ידי בחינת יוסף הצדיק הנכלל מי"ב צירופי הוי"ה ובו תחילת התגלות אורן. ואכן אין זה דבר המתקיים בידן, ואינו רק כשאולה לפי שעה כמאמר חז"ל (בראשית

רבה צ"ח, ט"ו) במלכות שאול למה נקרא שמו שאול שהממלכה שאולה בידו אבל סופה להנתן למי שראוי אליה ביחוד הוא בחינת דוד שנאמר בו (תהלים פ"ט, ל"ז ול"ח) וכסאו כשמש נגדי כירח וגו', ואף אם יעזבו בניו תורתי וגו' ופקדתי בשבט פשעם וגו' וחסדי לא אפיר מעמו אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב וגו' (שם שם, ל"א-ל"ד). כי הוא עיקר שורש השתלשלות המלוכה מלכות דוד שבא מיהודה רגל רביעי שבמרכבה.

וזה שאמר יהודה אל יוסף בראותו כי הוא המושל בכל ארץ מצרים לענוש ולדון כמשפט המלך אמר אליו בי אדני כלומר הן עיקר האדנות והמלוכה מבחינת שם אדנ"י בית המלכות דינא דמלכותא הלא בי הוא שבי נשרש כל המלוכה ורמז עוד באומרו בי אדני כלומר י"ב צירופי הוי"ה מלת ב"י שמהם בא האדנות והמלוכה להנהיג העולם הלא בי הוא ועיקר בריאת בחינת המלוכה בעולם להנהיג העולם במלכות וממשלה הכל לא נברא מאת עילת העילות וסיבת כל הסיבות אלא לצורך מלכות בית דוד ובי הכל ואני עיקר המושל והשליט על כל הארץ ובשלי אתה משתרר עלי ועל כן על כל פנים ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני אם עתה אני עבדך ואתה מלך המושל, על כל פנים ראוי שאדבר לפניך ויכנסו דברי באזניך וזכאה מאן דמליל על אודניה דשמעיה.

עוד יתבאר הכתוב על פי אשר ידוע מכתבי חכמי אמת בסוד הסגולה לשכך כעס המלך והשרים שופטי הארץ בעת אשר יבוא אליהם אדם מישראל לכוון כוונה זו אשר נזכיר כי הנה ראשי תיבות של השיבה שופטינו כבראשונה הוא שכ"ה מספר ה' פעמים אדנ"י כי ביסוד רחל יש שם ש"ך דינים דדכורא שהם ה' פעמים דין ונמתקין על ידי ה' אלפין של אדנ"י שקודם הדין, ונעשה מש"ך שכ"ה ובזה וחמת המלך שככה. ונודע אשר כל עיקר המתקת הדינים הוא בשורשן שהוא בבחינת הבינה שממנה דינין מתערין, ובעצמה היא רחמים פשוטים, וכאשר נמתק הדין שמה אז נתבסמו כל העולמות ברחמים וכאמה כבתה מלאה רחמים וחסדים. וזה פירוש השיבה שופטינו כבראשונה שיהיה נעשה בחינת שופט הצדק שהוא בית דין שלמטה דינא דמלכותא כבראשונה כימים הראשונים בחינת הבינה שנקראת ימים הראשונים בסוד הכתוב (דברים ד', ל"ב) כי שאל נא לימים הראשונים כנודע. וכשאדם בא לפני שופט הארץ הגשמי ומכוון בראשי תיבות הזה להמתיק ש"ך דינים דדכורא על ידי ה' אלפין של אדנ"י ונעשה שכ"ה אז ודאי יתהפך לב השופט עליו בחמלה וחנינה לרחם עליו. והנה מבואר בדברי מר"ן קודש קדשים האר"י ז"ל בליקוטי תורה (בפסוק (בראשית מ"ז, כ"ד) ונתתם חמשית לפרעה) כי פרעה רומז לפעמים בבחינת הבינה שהוא פרעון העולם עיין שם.

ועל כן זה עשה יהודה בגשתו אל מלך ושופט הארץ לבקש מלפניו רחמים ותחנונים. פיהו פתח בחכמה ואמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני, פירוש שאדבר דבר כזה אשר על ידי זה יכנסו דברי באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך שלא תחרה אפך כלל ויכנסו דברי בלבך כי תהפך לרחמים עלי. ולזה רמז בסופי תיבות באזנ'י אדנ'י וא'ל יח'ר אפ'ך בעבד'ך כ'י כמו'ך כפרע'ה מספר שכ"ה שהוא המתקת הש"ך דינים דדכורא על ידי ה' אלפין של אדנ"י אשר בזה יהפך לב המלכות ושריו לטובה שיכנסו דבריו לאזניו. וזה בדרך כלל שהוא ראשי תיבות של השיבה שופטינו כבראשונה. אבל עוד רמז בדרך כלל ופרט כי כל התיבות מן בי אדני עד כי כמוך כפרעה עם הכולל עולים במספר השיבה שופטינו כבראשונה עם הכולל מג' התיבות ועוד שכ"ה יתירים לרמז על המתקת הדין במשפט בית דין של מטה להשיבה אל בית אמה להמתיקה שם כבראשונה כבחינת ימים הראשונים ששם רחמים פשוטים ואז נעשה בחינת שכ"ה הנזכר מיתוק דינים וחמת המלך שככה. וזה רמז במלת בי אדני ידבר נא עם הכולל עולים למספר שככה הכל לרמז על מיתוק הדין כדי שיהפך לב המלך עליו לטובה. ועל כן אמר לו בי אדני פירוש הנה בי יש כח להמתיק הדין על ידי האלף ויעשה אדנ"י אותיות א' דין. ידבר נא' עבדך דבר בא'זני א'דני וא'ל יחר א'פך וגו' הזכיר בזה חמשה אלפין להמתיק כל ה' פעמים גבורות על ידי ה' אלפין, ובמספר שכ"ה הרמוז בדברים אלו כנאמר. ואז כי כמוך כפרעה פירוש שדבר שאתה מתדמה אליו והוא בחינת המלכות שלמעלה שכל בחינת המלוכה נתמשך ממנה נעשה כפרעה בחינת הבינה כנזכר משם הרב האר"י ז"ל, וכאמה כבתה אם הבנים שמחה במיתוק הדין בביסום כל העולמות, וממילא יגיע זה גם אליך, ובודאי אל יחר אפך בעבדך.

ואכן הכתוב בתחילת דברו רמז גם כן לזה ואמר ויגש אליו יהודה וגו' כי ויגש עם הכולל הוא ש"ך ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה צ"ג, ו') הגשה למלחמה, רצה לומר ויגש זה הוא בחינת הדין ומלחמה מש"ך דינים דדכורא. ואך ויגש אליו יהודה כי יהודה המתיק זה בהגשתו אליו כי ראשי תיבות וסופי תיבות של ו'יגש' א'ליו' י'הודה' הוא שכ"ה עם האותיות לרמז אשר המתיק הדין בה' אלפין של אדנ"י. או שירמז למספר שכ"ח שהוא להראות אשר הש"ך דינים נמתקו בבחינת הרומזת לבינה מדה השמינית ממטה למעלה ואמר הכתוב במה המתיקן במאמרו כי ויאמר בי אדני וגו', ובדבריו המתיק כל הדינים בכלל ובפרט כן ימתקו בכל מקום ובכל זמן הדינים מעל כל ישראל ונזכה שישיב שופטינו כבראשונה להיות אם הבנים שמחה בגילה ורינה אמן.

עוד ירצה באומרו ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני. על פי אשר הארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ח') בפירוש מאמר נעים זמירות ישראל (תהלים קט"ז, ט"ז) אנה ה' כי אני עבדך וגו'. ושורש הענין בקיצור מופלג בדרך משל למלך שיצא לטייל בשווקים וברחובות בעיר המלוכה שלו וכל השרים ועבדי המלך ויועציו פחות וסגנים הפרתמים עומדים אצלו מימינו ומשמאלו לבושים בגדי בוץ וארגמן בגדים היקרים הבאים ממדינות הרחוקות ואיי הים וטבעות זהב על ידיהם עם כל מיני אבני יקר שוהם וישפה המאירין ומבהיקין מרחוק לאלפים אמה ויותר, ועטרה בראשם מהודר ומיופה בכל מיני זהבים הטובים המהודרים, ומופיעים עד שמחשיך עין כל בריה להביט אליהם, ושאר מיני דברים היקרים אשר עליהם שאין שיעור וערך להם, וזה שבח עבדי המלך ויועציו. אבל שבח המלך ולבושיו וכתרו ודאי אין להאמר ואין להספר מזיו הדרת יופי הדר זיו פניו המאירין, ובגדיו ומלבושיו ואבנים הטובות היקרים שאין שיעור וערך להם. ובתוך כך כאשר הוא עומד עם כל צבאיו מימינו ומשמאלו בא עני אחד המסבב על הפתחים לבוש בגדי סחבות המטולאים חסר לחם ומשתחוה אל המלך ואומר לו הרי אני עבדך לעבוד אותך. הלא ודאי אשר לצחוק וחוכא ואטלולא יחשב בעיני המלך והשרים והכל יגערו בו וישליכוהו למרחוק לומר מי אתה לומר למלך הרי אני עבדך וכי זה כבוד המלך שיהיה לשר עליך ואתה עבדו הלא כל אלה העומדים לפניו עבדיו הם ואתה אינך ראוי לרחוץ את רגלי עבד אחד מהן ומכל שכן לומר למלך אני עבדך.

והנמשל מובן מאליו כי מי שעיני שכל לו ומבין קצת דקצת לפי ערכו מעט מזעיר גדולת יוצר בראשית מלך מלכי המלכים הקב"ה כמה עבדים ומשרתים יש לו ברוך הוא הלא דברים הקטנים פחותי הערך מה שאנו רואים בעינינו מעבדיו ומשרתיו הם השמש והירח והכוכבים והרקיעים וכל העולם ומלואו ולמעלה למעלה מה שיש אלפי אלפים רבוא רבבות כתות כתות מלאכי השרת המלאים זיו ומפיקין נוגה ומבהיקין ומאירין באורם הגדול והרב עד אין שיעור וערך. וגדולת כל אחד אין שיעור למו, יש כמלא העולם ויש אחד שיחזיק אלף פעמים כמו העולם ויותר, ועשרה מדריגות יש בהם. והם: אישים. אראלים. חשמלים. זיקים. חיות. שרים. אופנים. עירין. קדישין. מלאכים. בני אלהים. וכולם כאין ואפס ממש נגד עולם האצילות. וזהו מה שאנו יודעין ונמסר לנו בקבלה וחוץ מה שעין לא ראתה אלהים זולתך שאין שיעור וערך למו. ונמצא איך יוכל אדם אשר על הארץ בשר ודם עפר ואפר טיפה סרוחה קרוץ מחומר לומר לאל רם ונשא כזה הרי אני עבדך ודאי שח"ו יראה כמחייך ח"ו במלכו של עולם לומר שהוא מלך על עבדים כאלה ואלו עבדיו.

ואכן לצד שנשמות ישראל עמוסים מני בטן ונחצבים מתחת כסא כבודו יתברך ונדמו בזה לבן הנולד בבית המלך מאמתו ועבדו שיליד בית הוא ועבד מעת הולדו וממילא בעל כורחו עבד הוא אם שאינו ראוי לעבוד למלך הרי בן אמתו הוא ובנה הנולד לה עבד מילדותו הוא ומה שאמת אמת הוא אף שאינו בדרך ארץ. ולזה אמר דוד המלך ע"ה בשבירות לבבו אנה ה' כי אני עבדך כלומר אני מבקש ומתחנן מאוד מלפניך במה שאני רוצה לכנותי אליך לעבד לך לעבוד עבודתך כי אין זה כבודך ומה אעשה שהרי בן אמתך אני כבן הנולד מאמתו של מלך שבעל כורחו הוא עבד המלך אף על פי שאינו ראוי וכן אני האמת הוא שאני עבדך וקבל האמת ממי שאמרו ואיך שאני בבחינה הבזויה מכל מקום אני רוצה לעבוד אותך לעשות עבודתך בתורה ומצוות שהן כתרי כתרים אליך והגם שאיני ראוי לעבודה זו מכל מקום בן אמתך אני ואני מבקש מלפניך שרצוני להיות עבד לך לפי מדרגתי ובחינתי ועיין שם שהארכנו בזה.

והנה אמרו חז"ל (בראשית רבה צ', ב') בפסוק (בראשית מ"א, מ"ד) אני פרעה ובלעדיך לא ירים וגו' אמר ר' שמעון בן לקיש שני פרשיות הכתיב לנו משה בתורה ואנו למדין מפרשת פרעה הרשע, דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו (ויקרא י"ט, ב'), יכול כמוני תלמוד לומר כי קדוש אני ה' וגו' קדושתי למעלה מקדושתכם ואנו למידין אותה מפרעה הרשע ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה וגו' יכול כמוני תלמוד לומר אני פרעה גדולתי למעלה מגדולתך, וכן והיית רק למעלה (דברים כ"ח, י"ג), יכול כמוני תלמוד לומר רק גדולתי למעלה מגדולתכם ואנו למדים וכו' עד כאן. הרי שמדברי פרעה אנו למדים גדולתו של הקב"ה למעלה למעלה.

ובזה נבוא בביאור הכתוב כי נודע למעמיקים בחכמה, אשר צדיקים הגמורים ההולכים לפני ה' בהשגת החכמה ומדע ידברו דברים בחכמתם אשר השומע ישמע שהוא מדבר אליו לכבודו, ולבבו לא כן יחשוב כי הוא מדבר רק לפני מלך עולמים ברוך הוא, ואליו הוא נושא את נפשו, כאמור בזוה"ק (וישלח קע"א:) במה שאמר החסיד דוד המלך ע"ה לנעריו שיאמר משמו לנבל כה לחי ואתם שלום וגו' וזה לשונו: והא אתמר דאסור לאקדומי שלום לרשעים וכו' אלא הא אתמר דלקודשא בריך הוא קאמר וחשיב נבל דעליה קאמר וכו' עיין שם שהאריך בזה, וכן מצינו בהשתחויות יעקב אבינו לפני עשו ז' פעמים שהיתה כוונת לבו לשמים לבד להשתחוות לפני השכינה שעברה לפניו כמאמר הכתוב (בראשית ל"ג, ג') והוא עבר לפניהם וכמו שאיתא בזוה"ק (שם). ועל כן הנה יהודה בחיר ה' בבואו אל בית המלכות לבקש מלפני המלך שאלותיו, ודאי אשר כוונת לבו באמת היה רק למלך האמת מלך מלכי המלכים, ומאתו ביקש ושאל שאלתו כי הוא

העונה לכל שואל ומבקש, לא אחר. ובפרט בדבר הנוגע למלך אשר לב מלכים ביד ה' ואינו תלוי בבחירתו כלל, ודאי שרק לשמים שם פני בקשתו, ורק שאמר דברים שיסבור מלך הארץ שאליו הוא מדבר. ועל כן אמרו חז"ל (רבה שם) באמרו ויגש הגשה לתפילה ואין תפילה אלא בלב כי בלבו היה מתפלל רק למקום לבד. ועל כן התחיל לדבר לפני אדון העולם ואמר בי אדני כלומר שאני מבקש מלפניך במה שאני מכנה אותך לאדון לי שאינו מהמוסר ואך מה אעשה ועל כרחך אתה אדני, ידבר נא עבדך דבר באזני אדני פירוש שאני אדבר דבר שאין לו שומע רק אזני אדני שאין אדם אחר מבין דיבורי וכוונתי ודברי אלה יכנסו באזניך כי אתה שומע תפילה. ותיכף חזר לומר במה שאמר ידבר נא עבדך שכינה את עצמו לעבד אלהי עולם שאינו ראוי לזה, ביקש וענה ואל יחר אפך במה שאמרתי עבדך אני שאיני כדאי והגון לזה, לרוב גדולתך וקדושתך. ואם תאמר מנין אני יודע גדולתך וקדושתך כל כך הלא מעולם לא הייתי בשמים לראות עוזך וכבודך לזה אמר כי כמוך כפרעה שמאני של פרעה אנו למדין אשר גדולתך וקדושתך הוא למעלה למעלה ונאה לקדוש פאר מקדושים המה עירין קדישין וכל צבא מעלה ולא מאתי בשר ודם וכו' על כן אני מבקש ומתחנן לפניך, על דברי עבדך אני, כי ההכרח לא יגונה לומר דבר שהוא באמת ובהכרח כן, ובפרט עתה שצריך אני לומר כן לפני מלך הארץ. ובאמת אין זה אדון ואין אני עבד לו ועיקר האדון אתה אתה הוא וכוונתי רק אליך, ואני עבדך בן אמתך ככל הנאמר.

או ירמוז הכתוב באומרו ויגש אליו יהודה וגו'. כי הנה אמרתי בפירוש מאמר חז"ל (בראשית רבה ג', ח') ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים. להבין דברי חכמים וחידותם בזה כי מה ענין מעשה בני אדם למעשה אלהים הנאמר בפרשת בריאת מעשה בראשית. ואכן הנה נודע אשר כשמאיר הקב"ה מבחינת האור של שלושה ראשונות אז כל החיצונים נכנעין ונשברין ונופלין ואינן יכולים לינק מן הקדושה כי יבואו במערות צורים ובנקיקי הסלעים מפני פחד ה' והדר גאונו. ואל זה רמזו רבותינו ז"ל (סוטה כ"א.) ואמרו משל לאחד שהלך באישון לילה ואפילה נזדמן לו נר ניצול מן הפחתים והברקנים ועדיין מתירא מן הליסטים וכו' כיון שהאיר היום ניצול מכולם. כי כל שבעת ימי הבנין מכוונים על שם הנר נר מצוה ושמירתן אינה מעולה כל כך וכמו שמירת הנר כי אף שניצול על ידי הנר מן הקוצים והברקים הנה אין הנר בעצמו מציל אותו כי אם האדם עצמו צריך לשמור עצמו ולהביט לאור הנר שבידו שלא ליפול לבור מים או שלא לדרוך על הקוצים, אבל שמירת אור היום מן הליסטים הוא שמירה מעולה ונפלאה שאין צריך

עוד שמירת האדם בזה כי ממילא על ידי אור היום כולם בורחים ונחבאים במערות וביערות שלא יפגעם אדם.

וכן בדבר הזה כי מי שזוכה לשמירה הבא מששת ימי הבנין המכונה על שם נר מצוה צריך הוא עצמו ליתן עיניו ולבו לשמור עצמו מכל בחינות הרעים ודרכיהם במאוד מאוד, מה שאין כן אור שלוש ראשונות מכוונים על שם אור היום אשר בהאיר אור הזה כולם נכנעין ובורחין ונופלין ונשברין, כמאמרינו (בזמר בני היכלא) ישוי לון בנוקביהון ויטמרון גו כיפין וכו' כי נתגלה רצון מצח עתיקא קדישא שהוא בחינת אור הג' ראשונות ואז לבר נטלין ולא עאלין הני כלבין דחציפין כי חלילה להם שיזונו עיניהם מן הקודש הלז שהאור הזה מסמא עיניהם ומוכרחין לברוח ממנו. ועל כן כאשר היה החושך על פני תהום שהוא רמז הקליפות והחיצונים ההולכים בחושך אז ויאמר אלהים יהי אור שיאיר אורה בעולם מבחינת אותיות יהי הרומז לשלושה ראשונות שהכתר נקרא י' וגם החכמה נקרא י' והבינה נקרא ה' כנודע ועל כן וירא אלהים את האור כי טוב כלומר שלא נשאר בעולם רק טוב לבד, והרע כולו נשבר ונבדל. וזה ויבדל אלהים בין האור ובין החושך ויקרא אלהים לאור יום וגו' שגזר אומר אשר בהאיר אור הלז יבדלו ויברחו כל בחינות החיצונים שלא ינקו מן הקדושה בעת הארת אור הלז מה שאין כן בלילה שבו תרמוש כל חיתו יער ואז שליטת המשחיתים והמחבלים.

ואכן צור העולמים גנז זה האור לצד שהוא כולו טוב והרע נכנע מלפניו וניטל הבחירה מהאדם. ועל כן אמרו ז"ל כי טוב לגנזו מפני שהוא טוב לבד ולא רע כלל על כן טוב לגנזו וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא כלומר אלו הצדיקים העתידים לבוא לעולם ההולכים לפני ה' באור החיים שעושין כל עשיותיהם באור ה' באהבה ויראה במוחין גדולים בשבירת כל כוחי מורשי תאות לבבם וגופם ומיחדים כל אבריהם וגידיהם לאל אמת שלא לחשוב שום מחשבה ולא לדבר שום דיבור ולא לעשות שום עשיה כי אם את אשר נוגע לה' ולא יותר ואז עליהם אמרו חז"ל (בבא בתרא י"ז.) ג' שלא שלט בהם היצר הרע וכו' דוד שנאמר (תהלים ק"ט, כ"ב) ולבי חלל בקרבי כי עבור האור שמאירין על נפשותם מבחינת מוחין דגדלות בחכמה ובינה ואהבה ויראה הבא מאור הג' ראשונות ואז ממילא נפרד ונבדל ממנו כל בחינת החושך והרע של היצר הרע וכת דיליה וכולן נכנעין בטלין ומבוטלין כנאמר. וזה שאמר ויאמר אלהים יהי אור זה מעשיהן של צדיקים כלומר כי מעשיהם של צדיקים הוא באור הזה שמאירין כל עשיותם באור המוחין הגדולים ועל ידי זה נסתלק מהם כל בחינת החושך. וכאשר אמר אלהים יהיה אור נסתלקו כל בחינת החיצונים והרע ונשאר כולו טוב.

והנה אור הג' ראשונות המובחר והעליון שבכולם הוא אור הכתר שהוא הכולל לכל הג' ראשונות כנודע והוא שם הוי"ה אשר בניקוד הקמץ כידוע, ועל כן בברכת המינים שאנו מתפללין שכל עושי רשעה כרגע יאבדו והוא ביטול הקליפות והחיצונים מנוקד בכתבי האר"י ז"ל שם של הוי"ה שלו בניקוד קמץ כי הוא המכריח ומכניע ומשבר כל כוחות החיצונים. וזה רמז בכתוב (איוב י"ג, כ"ג) ותשם בסד רגלי כי סד הוא גימטריא ד' קמצין שכל קמץ הוא י"ו כידוע ובד' אותיות הוי"ה ברוך הוא יש ד' קמצין גימטריא ס"ד ובזה משליך הברזל על הנכרי והשונא להכניעו. ועל כן יהודה כאשר עמד לפני שופט הארץ והיה סבור שמבית פרעה הוא היונק מן הקדושה וזה ממשלתו ורצה להכניעו באור הכתר אשר בזה יכניעו וישפילו, נאמר ויגש אליו יהודה שיהודה גש אליו בבחינת ו"י שהוא הקמץ להמשיך האורה וההשפעה מאור הכתר והגשה למלחמה לבטל כוחו על ידי אור הזה. וזה ויגש אליו כי כל אליו הוא לכח בחינת הדכורא דקדושה שמשפיע לאדם הזה כמו שאיתא בזוה"ק (ויגש ר"ט) בפסוק (מלכים-א י"ט, ג') וילך לו אל נפשו הנאמר באליהו כי רצה ליקח ממנו כח הקדושה שהוא יונק ממנו לפי דעתו, בהארת אור הכתר כאמור.

גם יאמר הכתוב ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך וגו'. כי הרב הרמ"א ז"ל כתב בפירוש הפסוק (שמות ל"ב, י"ד) וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו כי החכם שלמה המלך ע"ה אמר (משלי י"ב, כ"ה) דאגה בלב איש ישחנה ואמרו חז"ל (יומא ע"ה.) ישיחנה לאחרים כי כאשר יגיד האדם צרתו ודאגתו אשר בלבבו משפה ולחוץ יקיל הדאגה מן הלב מה שאין כן כשמונח הדאגה בלב אז צרתו צרה שיכאיב לבבו מאוד. ועל כן אנו רואין לפעמים כאשר אחד יכעס על חבירו למאוד ורוצה לעונשו לנקום בו במכות ופצעים וכדומה ואז כאשר יבוא האיש אליו וזה מדבר לו בכל כוחו כי כה יעשה לו וכה יוסיף לענוש אותו, בזה הדיבור יקיל האף מאתו וינוח רוגזו וכעסו כי הוציאו משפה ולחוץ. והנה מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע כאומרם ז"ל (ברכות נ"ח.), אשר להבדיל באלף אלפים הבדלות וכו' בבוראנו יתברך שמו במה שחרה אפו על עמו וחפץ לכלותם נתן עצה בלבבו ודיבר דברו לפני משה ואמר הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם וגו' ובזה אשר דיבר דברו באף ובחימה כביכול נח רוגזו והוקל אפו וניחם על הרעה וזה אומרו וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו בזה אשר דיבר דברו משפה ולחוץ כביכול לעשות לעמו בזה ניחם על הרעה כאמור עד כאן דבריו. וכמו כן כאן בְּדַבֵּר יהודה עם יוסף אמר לו כדברים האלה, ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני כלומר אדבר נא דברי באזניך ואז אפשר אשיחה וירוח לי ואל יחר אפך בעבדך כלומר לבל

יחרה בי האף שלך במה שאתה מתכעס עלינו כי אם זה יחרה בי בחזקת לבי אז כי כמוך כפרעה שאהרוג אותך ואת אדוניך כמאמר חז"ל (בראשית רבה צ"ג, ו'). ועל כן אדבר נא דאגת לבבי אוכיחך ואערכה לעיניך בכדי שעל ידי זה ינוח כעסו בדברו את הדברים האלה להשיב חמתי מהשחית כי כבר נכנסה אהבתך בלבי מעת ששתו וישכרו עמו וישא משאת מאת פניו אליהם ועל כן אשיחה להתווכח עמך ויצא לבי בזה מלעשות מעשה הרע. ומתחיל בויכוח ואומר אדני שאל את עבדיו וגו'.

פרק מה

פסקה ג

ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי. נראה מה שלא אמר להם תיכף אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי וגו' כאשר אמר להלן, שבא לרמז בדברים הללו לומר אני יוסף העוד אבי חי כלומר כי בעוד שאבי חי אני יוסף בגדולתי. כי נודע מאמר הכתוב (בראשית ל"ז, ב') אלה תולדת יעקב יוסף ואמרו חז"ל (בראשית רבה פ"ד, ח') שזיו איקונין של יוסף דומה ליעקב. וידוע פירושו ממרן קודש קדשים הרב האר"י ז"ל כי יעקב ויוסף היו בסוד הו"ו אשר במילוי שם ב"ן ויעקב ו' ראשונה ונקרא ו' רבתי ויוסף שני לו ונקרא ו' זעירא ושניהם אחד הם כי לא תוכל לבטא אות הו' בלי עוד ו' אחרת כזה ו"ו ועל כן מיוחדים לאחד ממש הם וזיו איקונין דומה לו כי שניהם בסוד הו"ו ועל כן סיים הכתוב אלה תולדת יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה וגו' כי לכן זיו איקונין של יוסף היה דומה ליעקב ושניהם כחד חשיבו לפי שהיה יוסף בבחינת שבע עשרה שהוא מספר טוב סוד (ישעיה ג', י') אמרו צדיק כי טוב וגוף ובריית חד הוא, ועל כן זיו איקונין דומה לו, ועל כן תלה יוסף הגדולה עיקרו באביו לומר אני יוסף העוד אבי חי כי בעוד שאבי חי אני יוסף בגדולתי כי מדתי נמשכת ממדת אבי ו' זעירא בו' רבתי וזה עיקר גדולתי ותפארתי תפארת ישראל. ואל יבהלוך רעיונך לומר אם כן איך מלך יוסף אחר מיתת יעקב כי נודע אומרם ז"ל (תענית ה':) יעקב אבינו לא מת וביארנו בחיבורנו (סידורו של שבת שורש ו') שזה אמת בפשוטו שלא מת כלל רק נכנס בחייו לגן עדן עיין שם הטעם לזה. ובפשוטו יאמר אני יוסף בגדולתי בעוד שאבי חי כי תלה גדולתו בזכות אביו לא בזכותו.

ועוד יאמר אני יוסף העוד אבי חי. כי ודאי כל ימי היות יוסף במצרים וידע צער וכאב לבב אביו עליו עד שמיאן להתנחם עליו כלל ודאי ודאי אשר גם הוא נצטער למאוד בצער אביו ויכאב לבבו ועגמה נפשו מאוד עבור זה ואך לא היה יכול לעשות באופן אחר עבור מה שכתבנו למעלה כי היה מוכרח לגלגל שיהיו כל הי"ב שבטים במצרים בחשאי שלא ידעו המה אם ישנם כולם במצרים בכדי לחדש שם פני האדמה באור חדש

ביחוד י"ב צרופי הוי"ה העולים מספר חדש בסוד הצניעות בתפילה בחשאי ואחר כך היה יכול להיות בהתגלות והכל לישר דרך לפני בני ישראל לגור במצרים ולא להשתקע כי אם לצאת משם עוד ברכוש גדול כאשר ביארנו שם, ועתה כאשר בא העת שהיה יכול לגלות עצמו אליהם בראשונה היה לשאול העוד אבי חי שיוכל לבשרו בחייו בבשורת יוסף בן זקונים להקל מעליו יגונו וצערו שהיה יקר בעיניו יותר מחייו וכל אשר לו.

פסקה ד

ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. כפל לומר פעם ב' אני יוסף להגיד אשר בעזרת ה' יתברך לא נשתניתי מבחינת מדרגתי וכאז היותי בבית אבי כן עתה אני יוסף כזה ולא נשתנה שמי המורה על מעלת בחינתי שהוא מספר ששה פעמים הוי"ה על מה שתיקן כל ששת ימי הבנין בשלימות וגם במצרים אני יוסף. וגם יוסף מורה על בחינת שמירת הברית שהוא הששי לששת ימי הבנין ונכלל מו' פעמים הוי"ה. ובמצרים הנה נודע אשר שטופי זימה המה וקליפה זו גוברת שם עד מאוד ואף על פי כן אני יוסף בצדקתי לבעוט באשת אדני לבלתי קרוב אליה.

גם יאמר אני יוסף אחיכם וגו' כלומר הן אני יוסף אחיכם כמאז ולא תאמרו שעתה אני מלך הארץ ואפרוש מאחוה ואהבה שלכם, לא כי אני יוסף לבד, בלא שם מלך, ואחיכם כמאז. ואפשר שזה אמר בשם אפרים (בראשית מ"א, נ"ב) כי הפרני אלהים בארץ עניי כלומר אף שהפרני אלהים לגדל אותי בגדולה אבל אני בארץ עניי כמאז בענוה ושפלות וגם כאן יאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי וגו' כלומר כאשר הייתי בענוה ושפלות בעת אשר מכרתם אותי ממכרת עבד ולא הייתי נחשב בעיני לכלום כן עתה אני אותו יוסף בענוה ושפלות. ועל כן,

פסקה ה

ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. שתסברו שאנקום בכם נקמתי ביכולת המלוכה אשר בידי או לדבר עליכם בפני אבינו, כי אותו ענוה ושפלות שהיה בי בעת המכירה לצד שידעתי כי הכל מאת ה' הוא כן עתה זה אצלי עוד ביותר ויותר אשר בעיני אני רואה כי למחיה שלחני אלהים ומאיזה טעם יחרה אפי בכם ואלהים חשבה לטובה והוא גזר אומר ויקם.

פסקה ז

וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה. מקרא זה אין לו הבנה כל כך לפי פשוטו. ונראה כי נודע מאמר הכתוב (דברים ל"ב, ט') חלק ה' עמו, וכתיב (תהלים מ"ז, ט') מלך אלהים על גוים. והענין כי בשתי בחינות נתגדל ונתוודע שמו של הקב"ה בעולמו. אחד, על ידי כל הטובות נסים ונפלאות וחסדי המקום שעושה

הקב"ה לעמו ישראל בפרסום לעין כל בשידוד מערכת השמים כמו בירידת המן ארבעים שנה והבאר ושארי הטובות. והשני, כאשר עושה דין ברשעים, גם כן שמו מתגדל ומתקדש כמאמר חז"ל (מכילתא מובא בילקוט יחזקאל רמז שע"ח) אמר רבי שמעון בר יוחאי אין שמו של הקב"ה מתגדל בעולם אלא כשהוא עושה משפט ברשעים וכו' עד (יחזקאל ל"ח, כ"ב וכ"ג) ונשפטתי אתו בדבר ובדם ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי. והחילוק ביניהם הוא כי כאשר שמו יתברך מתגדל על ידי בחינת החסדים שעושה לעמו הנה שמו הגדול והקדוש הוי"ה יתברך מתעלה ומתגדל בכל העולמות כי כאשר ירד החסד משמו יתברך לישראל ירד דרך כל העולמות וכולם יתמלאו ברוב ברכה ושפע וחיות הקודש וכולם יתנו יקר ושבח למי שככה לו בעולמו שעושה טובות וחסדים כאלה, ובכל העולמות שמחה ונחת. מה שאין כן כששמו יתברך מתגדל בבחינת הדין שעושה, אז כל העולמות נתמלאים באימה ויראה בפחד ורעדה כי שליטת הדין בעולם דיני אלהים ולפני זעמו מי יעמוד, והן במלאכיו ישים תהלה מכל שכן בשוכני בתי חומר (על פי איוב ד',י"ח). וזה מלך אלהים על גוים פירוש מלוכת אלהים בכל העולמות שכל העולמות יראו ויפחדו מאת דיני אלהים הוא על גוים בעת שעושה דין ברשעים אבל חלק ה' שיתגדל ויתקדש שם הוי"ה יתברך בכל העולמות בגילה ורנה ושמחה הוא עמו, כשמיטיב לעמו אז הגדולה בכל העולמות. וזה מאמר הכתוב (ישעיה ל"ז, ל"א) ועשה שורש למטה ועשה פרי למעלה כי השורש מלמטה יעשה פרי למעלה, כשהתגברות החסדים מלמטה נעשה פרי למעלה שיתמלא שמחה ונחת בכל העולמות, וזה מאמר הכתוב (בראשית כ"ד, א') וה' ברך את אברהם בכל כי אברהם כל ימיו טרח ופעל להרבות חסדים בעולם ועל ידו ברך ה' כל העולמות בחסדיו ורחמים רבים וזה וה' ברך את אברהם כשה' מברך עם בחינת אברהם שהוא החסד אז הברכה הוא בכל שכל העולמות מתברכין על ידי זה. וזה אומרו כאן לשום לכם שארית בארץ על ידי החסד שיעשה לכם בארץ יהיה להחיות לכם לפליטה גדולה שמדת הגדולה והחסד ישאר ויפלוט בכל העולמות וכל העולמות ירגישו בחסדיו ברוך הוא להודות לו ולשבחו ולפארו על ידי זה כי יעשה שורש למטה ופרי למעלה וכל המדות יתברכו לעשות פעולתן פעולה שלימה ויתגדל שם ה' על ידי החסד שיעשה. ועל כן החסד נקרא גדולה (זוהר חדש כ"ו, ג') שמתגדל שם ה' וחסדיו בכל העולמות בשמחה ותענוג כאמור.

פסקה ט

מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים וגו'. הנה נודע לחכמי לב אשר המשכילים לא יתענגו בתענוגי מחמדי הארץ ומלואה ובפרט

בדבר שהוא חוץ לגוף כמו הגדולה והכבוד ומלכות וממשלה שדבר זה ימאס לעין אלו החפצים בעבודתו יתברך וחושקים ומתאוים תמיד לאהבתו וליראתו, אשר כל מחמדי עולם הזה ותענוגיה לא ישוו למי שזכה לטעום בנפשו חשוקת עריבות נעימות ידידות קרבת שמו יתברך ברוך הוא וברוך שמו כמאמר החכם שלמה המלך ע"ה (משלי ג', ט"ו) וכל חפציך לא ישוו בה. ונמצא יש להבין מה זה צוה יוסף מהרו ועלו אל אבי וגו' שילכו בעגלא ובזמן קריב לבשר לאביו כי בנו מושל בארץ מצרים הכי יעקב ישמח בממשלת בנו על גויי הארץ.

אך הנה כתבנו במקום אחר בשתי בחינות הטובות שעושה הקב"ה עם האדם. אחד, שעושה לו טובות והצלחות וברכות על ידי רוב רחמיו וחסדיו שמרחם על האיש הזה ובחסדו עושה לו טובות, אבל אם היה מתנהג עמו הקב"ה במדת הדין לא היה מגיע לו טובות האלו כי אין הדין נותן שיתברך בברכה הזו רק שהקב"ה עושה לו בצדקה וחסד. והשני, מי שזוכה שגם דיני אלהים יתברך מסכימים להיטיב עם איש הלזה כי תיקן דעותיו ומעשיו לטוב עד שגם אלהים בחינת הדין מסכים להיטיב עמו כמאמר חז"ל (ברכות י"ז:) בפסוק (ישעיה מ"ו, י"ב) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה רב ושמואל וכו' עד שכל העולם ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע. והוא כדברינו שלכל העולם עושה הקב"ה טובות מצדקה וחסד והם זוכים בדין לברכות והצלחות ודבר זה גדול הוא מאוד כי לא הכל זוכים בדין כאשר הארכנו במקום אחר. והנה חז"ל אמרו (בראשית רבה צ', ג') יוסף משלו נתן לו. פיו שלא נשק בעבירה, ועל פיך ישק כל עמי. גופו שלא נגע בעבירה, וילבש אותו בגדי שש. צוארו וכו' עד כאן. הרי שיוסף זכה לכל הגדולה והכבוד הזה בעבודתו בזרוע בבחינת הדין כי פועל אדם ישולם לו במדה שאדם מודד מודדין לו כמאמר חז"ל (סוטה ח':) ופה שלא נשק ועל פיך ישק וגו'. וגם בזוה"ק (צ"ג:) מבואר כי יוסף זכה להמלוכה ממעשה אשת פוטיפר כי כל מאן דנטר ברית זכי למלכו.

וזה שצוה יוסף למהר לבשר לאביו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים וגו' כלומר שבבחינת דיני אלהים זכיתי לכל זו המלוכה והממשלה ומזה ידע אשר עוד יוסף חי בבחינת הצדיקים שנקראים חיים בשמירת הברית הנקרא אל חי ולא נגעל ונתעב ח"ו בטומאת זוהמת מצרים וזה ודאי בשורה טובה לאביו שאין כמוהו אשר בנו הולך בדרכי ה' ועבודתו אף במצרים ועדיין מטתו שלימה שאין בלבם אלא אחד.

פסקה י

וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וגו'. פרט קורבת כולם לומר ששוה אצלו קורבת אביו לקורבת אחיו שאין בלבו עליהם שום נידנוד תרעומות רק כמו שאתה תהיה קרוב אלי כך בניך בדמיון לך שאין בלבי עליהם.

או יאמר והיית קרוב אלי אתה ובניך. כי הנה חז"ל אמרו (עיין רד"ק מלכים-א ב', ח') במה שצוה שלמה המלך ע"ה לשמעי בן גרא רבו לבנות לו בית בירושלים ולשבת שם עד יום מותו שהוא כדי שיהיה קרוב לו ונראה לו בכל פעם שיוכל למצוא עילה עליו להורגו כאשר צוהו אביו, ולזה עלה בדעת יוסף שמא יחשדהו אביו שעל כן רוצה שישבו האחים אצלו בכדי שיהיו קרובים אליו שיוכל למצוא עילה עליהם להרע להם. ועבור זה אמר והיית קרוב אלי אתה ובניך וגו' השוה קורבת האב לקורבת אחיו לומר ששוה אלי חפיצת קורבתך לקורבת האחין וכשם שרצוני בקרבתך אלי בכדי להיטיב עמך לכלכל אותך כן אכלכל אותם ואת טפם להיטיב להם ולא להרע להם ח"ו.

או יאמר בהיפך והיית קרוב אלי אתה ובניך. להקיש אותו לבניו כי חז"ל אמרו (ברכות ח'.) לעולם ידור אדם במקום רבו שכל זמן ששמעי בן גרא היה קיים לא נשא שלמה את בת פרעה וכו' עד כאן. ולזה הרהר יוסף כי פן יעלה בדעת אביו הצדיק שעל כן חפץ להיות אביו קרוב אליו לשמרו מן החטא מה שלא נשמר בהיותו בעצמו בלתי אביו עמו ולזה אמר והיית קרוב אלי אתה ובניך להשוות קורבת האב לקורבת בניו שכשם שאין צריך קורבת הבנים לשמירת החטא שהם לא יועילו לזה כן אינו צריך לשמירת האב, כי גם בהיותו במצרים בלתי אביו עמו היה נשמר מן החטא כאשר צוהו אלהים וכאומרו וגם פה לא עשיתי מאומה ורומז על שמירת הברית כי פה גימטריא מילה כידוע.

פסקה כה

ויעלו ממצרים ויבואו ארץ כנען אל יעקב אביהם. יש לדקדק למה לא זכר הכתוב כלל הליכתם בדרך כמו בפעם הראשון שנאמר (בראשית מ"ב, כ"ו) וישאו את שברם וגו' וילכו משם וגו' ויבואו. וכמו בכל המקומות כמו ויצא יעקב וילך חרנה וכדומה. ואכן נראה כי לצד צער יעקב אבינו שנצטער יעקב אבינו מפרידת יוסף וכל אותן השנים לא היתה השכינה נגלית עליו כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה (שבת ל'.) ועוד מטעמים אחרים כידוע. ועל כן בבא העת לבשר את יעקב בבשורה הנפלאה הלזו והגיע העת שתוכל השכינה להיות נגלית עליו מרוב החביבות והשמחה מיהר הקב"ה ביאתם ברגע אחד ולא עיכבם על שעה קלה רק ויעלו ויבואו אל יעקב ברגע עלייתם ממצרים באו אל יעקב שקפצה להם הארץ וכמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ט, י"א) בדוד המלך כשהיה אצל ישבי בנוב והביא הקב"ה לאבישי בן צרויה לעזור לו, רבנין אמרי אפילו היה בסוף

העולם הטיסו הקב"ה כהרף עין שלא יהיה אותו צדיק עומד ומצטער וכו' עד כאן. וכן כאן מפני צערו של צדיק יעקב אבינו נשאם על כנפי נשרים והביאן ברגע אחד לבשר לו מבשורת בנו ולא הלכו כלל רק ויעלו ויבואו כאמור. ואמנם זה שלא פירשו כאן חז"ל הדבר כאשר פירשו באליעזר עבד אברהם במה שאמר (בראשית כ"ד, מ"ב) ואבוא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי (בראשית רבה נ"ט, י"א), הוא כעין מה שאמרו חז"ל (חגיגה י"ג:) כל מה שראה יחזקאל במעשה המרכבה ראה ישעיה אך ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך ויחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך. וכן כאן לפי שאליעזר עבד אברהם היה, היה דומה לבן כפר שראה את המלך שהיה זה חידוש בעיניו מאוד מאוד וסיפרו דבריו מה שאין כן שבטי יעקב שלגדולה מזה ראוים המה ולא היו צריכים להתפאר בדברים האלה רק הכתוב מספר כן בפשטות אשר ויעלו ויבואו תיכף אל יעקב כאמור.

פסקה כח

ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה וארא‍נו וגו'. מלת עוד הזה אין לו פירוש כי זה שייך במי שלא שמע מחבירו ימים כבירים ויש חשש אולי מחמת זקנה מת כי קרבו ימיו וכשישמע שעודנו חי שייך לומר הנה עוד חי הוא מה שאין כן כאן שיוסף היה עדיין רך בשנים רק שהיה סבור שמת שחיה רעה אכלתהו ועתה שנתוודע לו כי חי הוא הוה ליה למימר רב הנה יוסף חי הוא וגו'. ואכן הנה נודע בחינת יוסף צדיק חי עולמים שהוא המחיה ומשפיע לכל העולמות שלמעלה ושלמטה כי הוא העמוד שהעולם עומד עליו בסוד אומרם (חגיגה י"ב:) על מה העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו שנאמר (משלי י', כ"ו) וצדיק יסוד עולם, כי הוא המקבל ההשפעה מכל המדות והוא מחלק אחר כך מזון וטרף אל בית המלכות להוריד לעולמות התחתונים ולשם זה נקרא בחינת צדיק חי כי הוא המחיה כל העולמות בהשפעתו וברכתו, ועל כן אלה תולדות יעקב יוסף שכל תולדות יעקב נקראו על שם יוסף שהוא המחלק מזון ומשפיע לכולם וכל מה שלמד יעקב בבית שם ועבר מסר לו בכדי שהוא יהיה המחלק כל ההשפעות ומזון. ועל כן כשרצה הקב"ה להשרות שכינתו כביכול במצרים לתת מחיה לישראל אשר יבואו שמה, הוכרח לשלוח תחילה את יוסף הצדיק שמה להתחזק במצרים במאוד מאוד עם בחינתו שלא יפגום את בריתו ברית הקודש בכדי שהוא יהיה המשפיע וברכה לראש משביר וכן נעשה על ידו שנעשה בבחינת (בראשית מ"ב, ו') ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ. והכל להתחזק ולעשות צינור ושביל להמשיך השפע הקודש למצרים לתת מחיה לישראל אשר יבואו שמה. ועל כן גם בעודו בבית אדוניו התחיל להתחזק

אצלו זה הבחינה וכל אשר לאדוניו מסר בידו ולא ידע אתו מאומה והכל הצליח בידו כי נעשה בבחינת הצדיק המשפיע לכל ומיטיב לכל בהשפעתו. ועל כן נאמר (בראשית ל"ט, ו') ויהי יוסף י'פה ת'ואר ו'יפה מ'ראה ומבואר בדברי מרן קודש קדשים הרב האר"י ז"ל שהוא ראשי תיבות יתו"ם לרמז על בחינת יסוד שנקרא יתום מאמו. והכל להודיע כי היה חזק בבחינה זה ועל כן קפץ עליו הדוב להחטיאו ולהמשיך השפע הקדוש אל קליפת מצרים, וה' לא יעזבנו בידו והראה לו דמות דיוקנו של אביו הוא בחינת התפארת אשר מתגלה על ידי היסוד לקשרו עם הקדושה להשפיע בקדושה ובטהרה לא אל הקליפה ח"ו. ולזה אמר יעקב כאשר שמע מבחינת יוסף כי הוא השליט והמשביר לכל עם הארץ ועודנו בקדושתו קאי למסור נפשו אל הקדושה לצוות שיבואו אליו אביו וכל בית אביו ואנכי אכלכל אתכם ואת טפכם כי רצונו להשפיע בקדושה, אמר רב עוד יוסף בני חי כלומר הנה עודנו במדרגת החי שהוא צדיק חי עולמים המחיה ומשפיע לכל ולא נגעל ונתעב במצרים לאבד ממנו בחינת צדיקו של עולם. וכן מה שאמר לו להלן אחרי ראותי את פניך כי עודך חי הכל לרמז על בחינה הזו כי עודך בבחינת חי ואל חי חלקך וגורלך כאמור.

פרק מו

פסקה א

ויסע ישראל וכל אשר לו ויבוא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. חז"ל (בראשית רבה צ"ד, ה') האריכו בטעמם למה אלהי יצחק ולא אלהי אברהם. ומה שנראה בפשט הדברים כי להלן אמר הכתוב (מ"ו, ג') אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה וגו' ודקדקו המפרשים לפרש מה היה ירא יעקב לרדת מצרימה וכבר ידע אשר ה' אתו והצילו מעשו ולבן, (ועוד יש לדקדק מה שאמר אנכי האל אלהי אביך למה דוקא אלהי אביך ולא אלהי אברהם ויצחק). ואכן הנראה כי יראת יעקב היה לצד כי לא שמע מאל עליון כלל אם לרדת או לא ולא היה יודע אם ידון עצמו כאברהם שירד למצרים. או כיצחק שהזהירו הקב"ה (בראשית כ"ו, ב' וג') אל תרד מצרימה וגו' גור בארץ הזאת וגו'. וזה הוא שעבר מורא על ראשו אולי אין רצון בוראו שירד למצרים ועל כן אמר לו הקב"ה אנכי האל אלהי אביך פירוש אני הוא שצויתי לאביך שאל ירד מצרימה שזה מוראך פן אתה כמוהו ועל כן אני אומר לך אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול וגו'. ועיין במה שכתבתי בטעם מניעת ירידת יצחק למצרים שהקב"ה ירא לנפשו לבל יקרב סמוך לטומאה כי היה עומד בשמאלא דקדושה וסכנה לו לעמוד סמוך להן מה שאין כן ביעקב בחינת התפארת קו האמצעי והבן. ולזה אמר כאן ויסע ישראל וכל אשר לו

וגו' ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק, פירוש הקריב קרבנות לאלהי אביו שיתגלה הקב"ה אליו כמו לאביו ויצוהו אם ליסע או שלא ליסע כמו שנראה לאביו כנאמר.

או יאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. כי הנה נעים זמירות ישראל דוד המלך ע"ה אמר (תהלים קי"ח, כ"א) אודך כי עניתני ותהי לי לישועה, וכפי הנראה מפשט הכתוב שהודה לה' כי הושיעו מצרותיו ולפי זה לא היה לו לומר אודך כי עניתני שמשמע שמודה לו במה שציערו והיה לו לומר אודך כי הושעתני מאשר עניתני וכדומה, ואמנם כי חוץ מה שהארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (דרוש ג' ענף ב') בד' בחינות שיש ביסורי האדם וכולם הם לטובה גמורה וחסד גמור מאתו יתברך שהוא או למען רבות שכרו בעולם הבא שאין כל יסורי עולם הזה כדאים לרגע אחד מראות הנאות זיו שכינתו יתברך לעולם הבא או למרק עוונותיו על ידי זה שלא יצטרך לעונשי גיהנם שרגע אחד גיהנם ודאי קשה יותר מכל עונשי עולם הזה לפי שעונשי עולם הזה הוא אל הגוף לבד ובגיהנם עונש הנשמה והגוף יחד כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"א:) במשל חיגר וסומא. גם ידוע אומרם ז"ל (ברכות נ"ז:) שאש שלנו הוא אחד מששים מאש של גיהנם וכל אדם יוכל להבין כמה יצטער אם ישליכו אותו לאש שלנו ומכל שכן לאש של גיהנם, ועל כן ודאי טוב טוב לו יותר אלף פעמים יסורי עולם הזה מעונש גיהנם. או שבאין בכדי להזכירו שישוב אל ה' על ידי יסוריו כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"א.) נענה ר' עקיבא ואמר חביבין יסורין וכו' עד מקרא אני דורש בן (מלכים-ב כ"א, א') שתים עשרה שנה מנשה במלכו וכו', וכי חזקיהו שהיה לומד תורה לכל ולמנשה בנו לא למד אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא היסורין שנאמר (דברי הימים-ב ל"ג, י"א-י"ג) ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה וכהיצר לו חילה את פני ה' אלהיו ויכנע מאוד מלפני אלהי אבותיו וגו' וישיבהו ירושלים. הא למדת שחביבין יסורין עד כאן. הרי שכל בחינת היסורין הרעים המצערים הנפש, טובים הם למאוד.

אבל עוד יש בחינה חוץ מזה, והוא שלפעמים האל יגזור טובה על האדם ויגיע הטובה מלמטה בתחילתה רעה שידמה לאדם כי רעה היא ובהמשך הזמן יוכר לו ויתוודע שטובה גדולה היה זאת אליו כאשר נמצא כמה פעמים, ואמנם נודע אשר אין דבר שאינו בהשגחה מאת האל וגם זה השגחה שיבוא לו טובתו בתחילתו רעה כי הוא צריך למעט היסורין בתחילה אבל באמת טובה גמורה היא לו. על כן שנו רבותינו (ברכות נ"ד.) חייב אדם לברך על הרעה מעין הטובה ומפרש בגמרא היכי דמי כגון שטף נהר שדהו אף על פי שאחר כך טובה הוא שהשקה השדה וכו' הרי שאף שזו הרעה טובה היא מכל מקום חייב לברך בתחילתו בשמחה דיין האמת לפי שאשר בודאי אם היה ראוי לגמרי, היה בא

לו הטובה שלא ברעה תחילה. ומדתחילתו רעה היא צריך לברך דיין האמת כי נשלחה הטובה רעה בתחילתה ואף שהיא תחילתה יסורין וסופה שלוה שנעשה שדהו טוב ויפה ובודאי אחר שיגיע לו הטוב מברך בשמחה ונחת הטוב והמיטיב דלא גרע מאמרו לו מת אביך אם יש לו לנחול מאתו ירושת מה צריך לברך שניהם בפעם אחת דיין אמת והטוב והמיטיב כמו שאיתא בגמרא (ברכות נ"ט:) ושולחן ערוך אורח חיים (סימן רכ"ג סעיף ב').
ומכל שכן בבוא הטובה לבדה והלכה הרעה ודאי מוכרח להודות על הטובה ועל כזה אמרו חז"ל (שמות רבה כ"ג, ג') הקב"ה במה שהוא מכה בה מרפא כי המכה גופה רפואה היא לו, ובזה צדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים כי הם אומרים בנפשם אשר מדת הדין הזה מדת הרחמים הוא, ולא דין כי כל היסורין טובות וחסדי האל המה כמו שביארנו, ועל ידי זה הקב"ה מהפך להם מדת הדין לרחמים והקללה לברכה שמיסורין האלה נעשה טובה גמורה להם והבן. וזה שאמר דוד (תהלים ל', י"ב) הפכת מספדי למחול לי שהמספד בעצמו נתהפך למחול ועל כן היה ההוה אמינא שלא לברך דיין האמת על רעה הזו כיון שטובה היא ולא רעה ואף לכל עת וזמן לכל חפץ וכשנשלח על ידי רעה, רעה היא לו ומברך.
וזה אומרו אודך כי עניתני ותהי לי לישועה כלומר שאני מודה ומשבח לך בעת עניתני בשמחה באמרי שהכל טובה וחסד הוא, ובזה ותהי לי לישועה כלומר שהצרה נעשה לי ישועה ממש כי נתהפך הדין לרחמים ממש כאשר עם לבבי שהוא לי לטובה עבור מירוק עוונות או דבר אחר אבל הוא נעשה טובה ממש כמו שטיפת הנהר את השדה.
או יאמר על זה הדרך אודך כי עניתני ותהי לי לישועה פירוש שב' פעמים אודה לך אחת בעת שאתה עניתני ואחר כך כאשר ותהי לי לישועה שהפכת מספדי למחול לי אודך שנית. ואודך הראשון קאי על שניהם לברך תחילה דיין האמת ואחר כך הטוב והמיטיב על הרעה שעברה לו כי הגיע לו טובה עתה מזה.
וכזה קרה ליעקב שהגיע לו צרת יוסף כ"ב שנה ונצטער הרבה והיה זה בדין העונש על שלא קיים מצות כיבוד אב כ"ב שנה כמאמר חז"ל (מגילה י"ז.) אבל המכה הזו נעשה רפואה לו כי נעשה על ידי זה מלך במצרים ושלח אחריו כיד המלך להחיות אותו ואת זרעו בשני הרעב. ועוד הגיע לו טובה מזה כי ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל וזכותו גרם מה שבחבלי אדם נמשך על ידי יוסף בנו שנעשה שם למלך על הארץ (שבת פ"ט:). ועל כן עתה הגיע העת לברך הטוב והמיטיב על הדין והצרה שעברה עליו כי נהפכה לו הקללה לברכה והגיע לו טובה גדולה מזו.

וזה ויסע ישראל וגו' ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק, נודע מדת יצחק בחינת הדין הקשה פחד יצחק עתה הגיע העת להודות ולהלל בהטוב והמיטיב על בחינת הדין הזה שעבר עליו שהיה הכל לטובה ולטובה, ולא עשה עמו הקב"ה רק טוב והודה לאל ההודאות כי לעולם חסדו הן בטיבו הן בעאקו אינו עושה רק טוב, והרעה היה לו לטובה גדולה. **גם** יאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. והוא קרוב לדרך הלציי כי הן כל אדם יודע בנפשו אשר כל היסורין טובים הם לו למאוד עבור מירוק עוונותיו ושאר בחינות הנזכרים למעלה וכמאמר חז"ל (עיין בראשית רבה ט', י"א) בפסוק (בראשית א', ל"א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. טוב זה מדת הטוב, מאוד זה מדת הפורעניות. וראה והבין כי גדול מה שנאמר בפורעניות ממדת הטוב כי בטוב נאמר טוב לבד ובפורעניות נאמר שהם טובים למאוד, כי על ידיהם אדם זוכה לקורבת ה' ולהשראת קדושתו יתברך ולחזות בנועם זיו שכינתו יתברך לעולם הבא אשר ודאי הוא הטובה על כל הטובות. ואמנם בעת עומדו ביסורים לקשיות עמידתו בהן שמשברין את כל גופו ובפרט יסורין שיש בהם ביטול תורה ותפילה ודאי יאמר בעת הצרה לא הן ולא שכרן כי קשה לו לעמוד בהם ואף בצדיקים הגדולים מצינו שאמרו כן לצד ביטול תורה או שארי דברים. אבל כשיעברו היסורין מאתו אז ודאי יהנה וישמח ויתענג מאוד במה שעבר עליו כי מה שעבר אין וכבר יצא מצרתו ובאמת טובה גדולה הם לו. ועל כן הנה יעקב בעת שנסע אל יוסף וכבר עבר מצרתו מה שנצטער כ"ב שנה בצער יוסף אז שמח מאוד על הצרה שעברה עליו כי ודאי טובה גדולה היא לו וכבר יצא ממנה. וזה אומרו ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק שזבח זבחים שלמים פרים לה' הטוב על מה ששלח אליו היסורין ההם בבחינת פחד יצחק מדת הדין הקשה שידע שבודאי טובים הם למאוד ושמח והתענג בהם שנתמעטו עוונותיו על ידיהם והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה כמאמר חז"ל (בבא קמא נ'.).

פסקה כח

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה וגו'. צריך לדעת מה מודיענו הכתוב בזה. והנראה כי הנה נודע שכל עשיית אבותינו במצרים הכל היה לישר דרך לפני בני ישראל שיוכלו להיות במצרים ולא יוטמאו בטומאת ערות הארץ כי אילו היו נכנסין עוד בשער אחד בטומאה במצרים הרי אנו ובנינו וכו' ועיקר זכות יציאתן ממצרים היה במה שנעלו גדריהן מן העריות האנשים והנשים כמאמר חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה'). ובחינה זו גדולה היא מאוד כי להיות עיקר טומאת כח קליפת מצרים היתה ברע בבחינת האי קליפא תקיפא דאקרי רע שהוא בחינת פגם הברית בהשחתת זרע וטומאת עריות ובעילת בת

אל נכר. וישראל שהיו אז במצרים בלא תורה ובלא חכמה והיה ביניהם עובדי עבודה זרה כמאמר חז"ל (ויקרא רבה כ"ב, ח'), ואף על פי כן נזהרו ס' רבוא מישראל אנשים ונשים שלא יוכשל אחד מהן בערוה במקומה במקום שליטת קליפה ההיא שעל כן כל מצרים שטופי זימה היו כאומרם ז"ל (תורת כהנים אחרי י"ח) ובני ישראל ירדו ובני ישראל עלו ואחת מהן לא נעדרה להיות נעדר מן הקדושה בבחינה ההיא (כי אם אחת שפרסמה הכתוב וגם זאת בשוגג שהיתה סבורה שהוא בעלה כאומרם ז"ל (שמות רבה א', כ"ח)).

ואמנם כי כח הזה עבדו ופעלו אבות העולם להכניע במעט דמעט קליפה ההיא עד אשר יוכלו ישראל לשוב לבית אביהם, כי אם היו נכנסין בטומאה הזו ודאי שלא היו יוצאין לעולם. וראשונה היתה בזה שרה אמנו שנלקחה לבית פרעה למשכב המלך וכמה געגועים וכמה קרקורים ופעולות שונות עשה פרעה להסיתה לרצונו עד שכתב לה בכתובתה כל אשר לו ושארי דברים שמנו חז"ל (ילקוט רמז ס"ח) והיא יראה את פני אלהיה ומאסה במשכב הערל ושיברה והכניעה כל תאוותיה ובזה נכנעה קצת קליפה ההיא. ואחר כך כשבא יוסף הצדיק לשם ותשא אשת אדוניו את עיניה וגו' וכמה כוחות ושבירת לב והכנעת התאוה עד מיצוי דם נפש ממש היה ליוסף בכל יום ויום ממנה כמפורש בספרי החכמה, וה' אלהי אביו היה עמו עד אשר הכניע יצרו הרע ותשב באיתן קשתו. וגם הוא הכניע במקצת האי קליפא תקיפא לישר דרך לפני בני ישראל. וכאן העיד הכתוב כי גם יעקב כל ימי חייו במצרים על זה טרח ויגע להכניע הקליפה ההיא בכל יכולתו בכדי שלא יכשלו בניו שם. כי הנה ידוע שטוב הוא היפך הרע כי טוב הוא בבחינת שומרי הברית בסוד (ישעיה ג', י') אמרו צדיק כי טוב. וברית השלום הוא הנקרא טוב והוא המתגבר על הר"ע בחינת פגם הברית, ועיין בדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בכוונות שקודם כל נדרי) בסוד הכתוב (תהלים צ"ז, י"א) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה שסופי תיבות גימטריא טוב והוא תיקון לפגם הברית עיין שם, וכן הוא בהרבה מקומות בדבריו. אשר על כן מסבב הסיבות ברוך הוא המביט לסוף דבר בקדמותו ומונה וסופר שנות הצדיקים מיום ליום להיות נעשה על ידיהם כל בחינת התיקון דבר יום ביומו הראוי, גילגל גילגולים שונים שיחיה יעקב במצרים י"ז שנה שהוא חושבן טוב בכדי שבימי שנותיו הללו יגביר בחינת הטוב בחינת ברית השלום על הרע אשר שם בכדי שכשישארו ישראל שמה יוכלו לעמוד על נפשם שלא להתגאל ח"ו בבת אל נכר, או נשי בית ישראל שלא יטמאו במשכבי הערלים.

ולזה אומר הכתוב ויחי יעקב בארץ מצרים חיות שלם חי שם חיים של ברכה חיים של שלום ואף שהיה בארץ מצרים ערות הארץ קליפה קשה וחזקה (שהוא ר"ע ו"ת

שהו"ת של מו"ת נתחבר לר"ע כי הו"ת המה אתווין דאתחזיאו על סטרא בישא ולוקחין המ"ם אצלם כמו אותיו ק"ר שלוקחין את השין אצלם שהוא אות קשוט כידוע ועל כן פנחס בעת המגפה ראה ו"ת פורחין באויר וחטף הוא המ"ם שלא להתחבר יחד כמבואר בזוה"ק (פנחס רל"ז.) אף על פי כן הוא היה חי בצדקו שם בשלימות עד שהוא חי שם י"ז שנה חושבן טוב כדי להתגבר הטוב על הרע מכל וכל לישר דרך לבניו שלא ימקו שם ח"ו. וזה שבח גדול הוא ליעקב כי הלא יוסף שהיה דומה ליעקב בכמה וכמה פרטים כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ד, ו') בפסוק (בראשית ל"ז, ב') אלה תולדת יעקב יוסף וגו' ונודע המבואר בזוה"ק (חלק א', קפ"ב:) בדמיונם שהמה אחד ממש כי גוף ובריתי חשבינן חד מכל מקום הרי לא יצא שלם בשלימות משם כמאמר חז"ל (תיקוני זוהר ק"י:) שאבד שם עשר טיפות מזרעו ונאבד ממנו על ידי כן עשרה שבטים שהיה ראוי לצאת ממנו לאשר ויפוזו זרוע ידיו, אבל יעקב בחיר האבות נכנס בשלום ויצא בשלום נכנס בגיא צלמות ולא אירע ברע ח"ו רק ויחי יעקב בשלימות גם בארץ מצרים שבע עשרה שנה להגביר הטוב בשלימות.

או ירמוז הכתוב באומרו ויחי יעקב וגו'. למה שמבואר בזוה"ק (תצוה קפ"ה:) וזה לשונו: מאי בעשור אלא בגין דהשתא ביומא דא כל דרגין עילאין אתיין אילין על אילין על סיהרא לאנהרא לה מכולהו ברזא דעשר עד דסלקא למאה וכו' ובגין כך איקרי חודש השביעי עשור דמנהרין לה עשור זמנין וכו' עד כאן. והנה נודע אשר דבר שהוא על תיקונו נקרא חי בסוד חי הנאמר בכוס של ברכה שפירשו קצת המפרשים שיהיה שלם ולא שבור, ועל כן הנה יעקב אבינו בהיותו במצרים כל מגמתו היה לתקן שם כל בירורי ניצוצי הקדושה שהיה שם בין הקליפות להעלותם למעלה ולתקנם בשרשם עד שהאיר על בחינת הסיהרא שהוא בחינה השביעי מבחינת עשר ואז נקרא השביעי עשר לפי שנתמלאת בבחינת עשר והרי היא עשר, וידוע אשר הארת מילוי הזה הוא בבחינת הבינה סוד מ"ם סתומה וכשניטלה הנקודה ממנה אז נעשה בחינת מ"י ואז (איכה ב', י"ג) מי ירפא לך, ומי אלה כעב תעופינה (ישעיה ס', ח') הכל כנודע.

וזה אומרו ויחי יעקב בארץ מצרים כלומר שהחיה יעקב ותיקן בחינת הניצוצי הקדושה שהיו בארץ מצרים בתוקף קליפה החזקה עד שבע עשרה שנה שהשבע נעשה עשרה שנתמלאת בבחינת כל העשר מדות הנקרא שנה (כי כל מדה נכונה מהעשר מדות נקרא שנה כנודע ליודעי חן) ולזה אמר ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה פירוש שכל ימי יעקב שני חייו הוא שבכולם החיה ותיקן בחינה הנזכרת שהשבע נתמלאה מבחינת אור הארבעים בחינת הבינה הנזכר עד שנקראת עשר ומשם

עד שסלקא למאה כמו שאיתא בזוה"ק הנזכר וזה שבע וארבעים ומאת שנה וזה היה כל ימיו רק שהכתוב מספר שגם בארץ מצרים בתוקף הקליפה עשה כן ובהצטרפות בכל מה שעשה בימי חייו הגיע עד ומאת שנה עד דסלקא למאה והוא התיקון השלם כי יעקב שלימא דאבהן היה כנודע.

פסקה כט

ויקרבו ימי ישראל למות וגו'. צריך לדעת כי מנין ידע יעקב שהגיע עתו וכבר עמדו בזה המפרשים וגם למה קראו כאן ישראל. ואמנם הנה נודע דברי הזוה"ק (חלק א', רכ"ד.) בפסוק (בראשית כ"ד, א') ואברהם זקן בא בימים וגו' שבא למעלה עם כל הימים שלו מספר ימי חייו ולא היה נחסר לו אף יום אחד כי מי שאינו מתקן ביום או יומיים התיקון שצריך לתקן בו לפי ערכו הרי היום ההוא חסר מימיו ועתיד ליתן את הדין על זה או לתקנו בגילגולים אחרים הכל כנודע. ואפשר לזה אמר הכתוב (ויקרא כ"ה, כ"ט) ימים תהיה גאולתו כלומר שצריך לראות לגאול את הימים מספר ימי חייו מן הרע אל הטוב ומן ההפסד אל התיקון, ואם לא יגאל באלה ימי חייו אשר הוא חי על האדמה לפתח חטאת רובץ לקבל ממנו פרעון יום ביומו.

ואמנם כי לא כל הימים שוים בערך תיקונם כי יום זה צריך תיקון זה ויום זה צריך תיקון זה שעל כן כל הימים אשר אדם חי על האדמה מתגלגל בסיבות שונות לא ראי זה כראי זה כי הכל מאת ה' נסבה לפי ערך התיקון הצריך לכל יום ועל כן נאמר (תהלים ק"ד, כ"ט) תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון כי לבסוף הימים בעת אשר תתפרד הנשמה מהגוף לעלות למעלה אז היא צריכה לעלות במעלות רבות ונכבדות לפי ערכה עד מעלה הגבוה שבכל בחינה בכדי להשלים נפשו אל אֵל אמת בכל חשיבות המעלה והמדריגה שהשיג בזה העולם. ועוד כיון שהוא מתיחדת ומתפרשת מכל בחינת העולם הזה ממילא תשיג מעלות הנכבדות רבות ויקרות לפי ערך הזדככותה ובחינתה בשמי השמים. ועל כן נמצא במאמרי חז"ל בתנאים ואמוראים שראו אצלם נשמות הצדיקים קודם פטירתם מן העולם והוא עבור מדרגות הנשמה אז שעולה במעלות הגבוהות גם בהיותה בגוף קודם הפטירה ולפי מעלתה מתגלה אליה נשמות צדיקים שהוא כעין בחינת רוח הקודש כמו שמובא בדברי הרב האר"י ז"ל כנודע. אשר על כן בהגיע עת יעקב למות הנה עלה ונתעלה במעלות רבות בבחינות העליונות שבעליונות שבו עד שלא היה חל עליו שם יעקב בשום פנים. כי שם יעקב הוא בבחינת הקימוץ שלו שהוא מספר ב' פעמים אלהים עם עשרה אותיותיהם המורה על הקימוץ והקטנות ועתה נבטל ונתבטל ממנו כל בחינת הקטנות ועלה למדריגה הגבוה שבגבוהים להיות כבחינת אדם הראשון קודם החטא

שהיה דר בעליה ובחדר כאחד ועלה למרום בין מלאכי מעלה וירד למטה לארץ והכל בבחינה אחת. וכידוע שיעקב היה בחינת תיקון אדם הראשון ממש בסוד אומרם (בבא מציעא פ"ד.) שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם הראשון. ואפשר על כן אמרו חז"ל (תענית ה':) יעקב אבינו לא מת כי כיון שהוא תיקן בנפשו חטא אדם הראשון לגמרי מאין יגיע לו מיתה אלא דורמיטא אחזו ונראה כאילו מת ובאמת עלה חי לגן עדן וכמו שאמרו ז"ל (סוטה י"ג.) בהיותם אצל המערה ורצה עשו לעכב והרגו חושים בן דן ופתחינהו יעקב לעיניה ואחיך וכו'. ועל כן כאשר קרבו הימים האלו וראה גודל המעלה הרמה שהשיג מה שלא השיג עד הנה ידע כי הוא בבחינת תוסף רוחם הנזכר וכבר הגיע עתו לראות באור פני מלך חיים בשמי השמים.

וזה אומרו ויקרבו ימי ישראל למות כלומר ימים שנקרא בהם ישראל לבד לא בחינת יעקב אף מעט דמעט כי אם ישראל בבחינת ישר אל שהוא מדריגה המעולה שבמעלות בסוד (קהלת ז', כ"ט) עשה האלהים את האדם ישר. והוא המורה על גדולתו על מלאכי עליון בבחינת (הושע י"ב, ה') ישר אל מלאך ויוכל לו ואז ידע כי הגיע העת למות כלומר לצאת מן העולם הזה שהיא עלמא דמותא אתקשר ביה וכמאמר חז"ל (ילקוט רמז קנ"ו) ויקרבו ימי ישראל למות אמר לו הקב"ה חייך, נטמן אתה, ואין אתה מת וכו'. ולזה אמרו שם אמר לו הקב"ה היום קובל עליך וכו' פירוש היום קובל עליך לטובה לומר מתי יגיע יום הזה שתעלה במעלות הנכבדות להיות רק ישראל יהיה שמך בבחינת תוסף רוחם כאמור.

ויקרא לבנו ליוסף וגו'. טעם קריאה זו עתה ולא המתין עד עת צוותו את בניו בעת מיתתו לומר לו כדבר הזה ובאמת שנאמר שם להלן ויצו אותם וגו' אני נאסף וגו' קברו אותי אל אבותי וגו', וגם להבין אומרו לבנו ליוסף מה שהיה די לומר ליוסף לבד וכבר ידענו שיוסף בנו הוא. ואמנם הנה חז"ל אמרו (תנחומא פרשה וישב) בפסוק (בראשית ל"ז, ב') אלה תולדות יעקב יוסף וגו' והלא ראובן הוא הבכור וכו' עד אתה מוצא שהיה יוסף דומה לאביו בכל דבר וכו' וכן מבואר בזוה"ק (חלק א', קפ"ב:) כמה פעמים שיעקב ויוסף אחד ממש הם בסוד גוף ובריתי חשבינן חד וכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא בשביל יוסף וכו' כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ד, ה') ונמצאת אתה אומר כי העיקר בבני יעקב הוא יוסף כי אלה תולדות יעקב יוסף הוא ולא אחר כי הוא העיקר וכולם טפלים אליו. אשר על כן יעקב כאשר קרבו ימיו למות וכבר כתבנו שעלה אז במעלות הגבוהות שלו בבחינת ישראל לבד בלי שם יעקב, נתן דעתו לקרוא להמובחר שבבניו למסור לו סדרי חכמה וללמדו איך להיות ממלא מקום אבותיו בחכמה ויראת חטא בכדי שישאר הוא

במקום אביו. ואיזה זה יוסף שהיה דומה לו בבחינתו מאז, לו נאה להיות ממלא מקום אבותיו ולהיות במקום אביו במסירת סדרי חכמה קודם מותו. ועל כן ויקרא לבנו ליוסף כי מצינו לשון קריאה לגדולה וגם כאן קרא לגדולה כי כשהבן ממלא מקום אבותיו ויעלה במקומו נקרא גדולה להבן ולאב כמו שאמר משה לאהרן (במדבר רבה י"ט, י"ט) אתה זוכה שכתרך ניתן לבנך מה שאין אני זכאי לכך. ועל כן קרא לבנו המיוחד לו שהוא נקרא בנו ביחוד בין כל הבנים כי אלה תולדות יעקב וגו' ואיזהו ליוסף למסור לו סדרי חכמה שיעלה הוא במקומו. ועל כן אמר לו,

שים נא ידך תחת ירכי וגו'. הנה לפי פשוטו הוא לשם שבועה כפירוש רש"י והשבע אך יתמה למה כפל להלן ואמר לו השבעה לי וגו'. ואמנם כי עתה רוח ה' דיבר בו לכוונה אחרת והוא להעמידו במקומו שיהיה הוא הממלא מקום אבותיו בדומה לו ממש ועל כן שים נא ידך תחת ירכי כי נודע אשר הירכים נקראים עמודא דגופא כי הם העמודים שכל הגוף נשען עליהם והמה בסוד עמוד הימיני ועמוד השמאלי שהיו בבית המקדש שקראם שלמה יכין ובועז. ועל כן כל הגוף נקרא לפעמים על שם הירך והברכים כמו (לקמן נ', כ"ג) גם בני מכיר וגו' ילדו על ברכי יוסף ותרגומו אתילדו ורבי יוסף לפי שהוא המעמיד את הגוף ונעשה כמו כן ובסיס למו. שים נא ידך פירוש חלקך ורשותך תחת ירכי פירוש תחת עצמי שתהיה אתה במקומי ואז כשתהיה על מקומי ותמלא מקום אבותיך הנה ודאי ועשית עמדי חסד ואמת פירוש חסד של אמת כי זה הוא חלק יעקב בבחינת (מיכה ז', כ') תתן אמת ליעקב. ונמצאת אומר כי עיקר הקריאה היה לגדולה למסור לו סדרי חכמה להיות במקום אבותיו וממילא כשיהיה בשלימות בחינה זו אמר לו שיעשה עמדו חסד של אמת והוא החסד שעושים עם המתים שאינו מצפה לתשלום גמול כפירוש רש"י. ואכן כאן הוא ביותר חסד של אמת כאשר נבאר. שעל כן אמר לו,

אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וגו'. שלכאורה אומרו אל נא תקברני וגו' מיותר כולו והיה די באומרו ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וגו'. ואכן כי יעקב אמר בנפשו כי אפשר ירצה יוסף לקוברו דוקא במצרים בכדי שכאשר יגיע יומו להסתלק מן העולם ישכב עם אבותיו להקבר אצלו כי אותו ודאי לא יוכלו לשאת אחר מותו לארץ ישראל שלא יניחוהו המצריים וירצה להיות עמו אחרי מותו. ואכן כי אם לא היה זה במצרים היה אפשר יעקב אבינו עושה כזה לבנו ומכל שכן שלא היה מבקש מאתו לשאת אותו למקום אחר כיון שזה הוא לרע לו ואך במצרים שידע יעקב שיתהפך עפרה לכינים וגם שלא יעשוהו עבודה זרה (בראשית רבה צ"ו, ה') מאס בקבורת מצרים עד מאוד ולא היה יכול לעשות כזאת אף שתקנת בנו החביב הוא בזה.

ולזה אמר לו תחילה אל נא תקברני במצרים שבמצרים לא אוכל להקבר אף שידעתי כי רצונך ותקנתך בכך מכל מקום זה הוא דבר שאי אפשר לעשות אף בשביל חיבתך שתקבר אצלי. ואך אני מבקש עוד מאתך כאשר ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים שממצרים ודאי תשאני אז וקברתני בקבורתם שלא תניח אותי רק להלן מתחום מצרים אלא תשאני עד שם כיון שכבר אין תקנתך בזה אני רוצה לשכב עם אבותי וזה הוא ביותר חסד של אמת, כי לא זה שאינו מצפה לתשלום גמול אף רעה הוא לו זאת שהוא לא ישכב עם אביו יעקב, ואף על פי כן תעשה עמדי חסד הלז. ועל כן אמר לו זאת בעת שצוהו ליל בדרכי אבותיו למלא מקומם ואז כשתהיה כחלק יעקב ועשית עמדי חסד של אמת כי תתן אמת ליעקב.

פסקה ל

ויאמר אנכי אעשה כדברך. מלת אנכי מיותר והיה לו לומר אעשה כדבריך. ואמנם לצד שאמר לו יעקב כי אפשר ירצה דוקא לקוברו במצרים בכדי להקבר אצלו כאמור בדברינו לזה השיבו שאין זה אצלי כי גם אנכי אעשה כדברך פירוש שגם אני אעשה כמו אתה לצוות להעלות את עצמותי מזה כמאמר חז"ל כאן ונמצא על מה זה ארצה לקוברך כאן אצל גילולי מצרים. ובזה נכון הודעתו כאן לאביו שאף הוא יצוה כן כי לכאורה אין כאן מקומו ולדברינו יובן כי הוא תשובה לדברי יעקב.

ולפי פשוטו יאמר אנכי אעשה וגו'. כי הנה יעקב אבינו אמר לו אם נא מצאתי חן וגו' ופירוש אם אבקש מאתך דבר (כי אין נא אלא לשון בקשה) יודע אני ודאי אשר בזה מצאתי חן בעיניך למלאות את בקשתי ואך שאין דרך האב לבוא בבקשה מאת בנו כי הלא בנו הוא המחויב בדבר לציית את אביו בגזירת כיבוד אב ואך בדרך הזה אני אומר לך בלשון בקשה שים נא ידך תחת ירכי וגו' כי הלא תאמר איך אגש לקרב ידי ליגע במקום קדשי אבי בדברים שבצנעה שאין זה דרך ארץ מהבן אל האב בשום פנים, ותמצא שאמרו חז"ל (פסחים נ"א.) לא ירחץ האב עם הבן במרחץ אחת וכו'. ואכן כי יעקב ידע שלא יניחנו פרעה ללכת אם לא עבור השבועה כאשר אמר לו (לקמן נ"ו) וקבור את אביך כאשר השביעך וכמאמר חז"ל שם (סוטה ל"ו:) ועל כן על זה אני אומר לך בלשון בקשה שים נא ובזה ידעתי כי אמצא חן בעיניך לצייתני ועל כן אני מצוה לך לעשותו כי אם הייתי מסופק שלא תרצה לעשות זאת לא הייתי מבקש ממך כלל בכדי שלא תעבור ח"ו על מצות כיבוד ואני אהבת עולם אהבתיך.

ולזה ויאמר אנכי אעשה כדברך, כלומר שבודאי אנכי אעשה זאת אף בלי שבועה כאשר אדוני מדבר ולזה לא אמר אעשה כדבריך לבד שהיה משמע שקאי על השבועה שאעשה

כדבריך להשבע, והוא אמר לו אנכי אעשה כדבריך להעלותך לשם גם בלא שבועה כי קשה היה עליו השבועה לצד הדברים האמורים ואמר הנני מבטיחך בלא שבועה. ולא חפץ יעקב בזה כי אליו נגלה הדבר שנשבע לפרעה בדבר הלשון הקודש. אף שיוסף ודאי לא גילה לו עבור שבועתו מכל מקום ברוח הקודש נגלה אל יעקב שיוסף נשבע לו ופרעה לא יניחו כי אם בהכרח עבור שבועתו ועל כן ויאמר השבעה וגו'.

ועוד אפשר לומר באומרו אנכי אעשה כדברך. פירוש שלולי דיבורך ודאי לא הייתי עושה זאת כי לא היה מלאה לבי לגשת לבוא בברית אתך להשבע שם בבחינת צדיק חי עולמים ואך כדברך במה שאתה מדבר ומצוני על זאת אעשה ועל כן כפל לו ויאמר השבעה לי כדי שישמע עוד מפיו וישבע תיכף.

או יאמר אנכי אעשה כדברך. פירוש אנכי בעצמי אעשה כדברך לישבע בפני עצמי במצוה שלי או בשבועה אחרת ולא לעשות זאת אצלך, שהיה קשה עליו שאין זה מן המוסר מהבן אל האב כנזכר. או יאמר אנכי אעשה וגו' פירוש עוד יבוא עת לזה כי הלא אין השעה דחוקה עתה כי הלא יעקב לא היה אז עדיין חולה כלל כי אחר כך נאמר ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה וסבר יוסף שיעשה זאת אחרי זה בחוליו ולמה ידחקנו לעשות הדבר הקשה עליו דוקא עתה. ובשניהם לא חפץ יעקב. כי אם,

פסקה לא

ויאמר השבעה לי וגו'. שתיבת לי לכאורה מיותר ואמנם כי אמר לו השבעה לי פירוש אצלי תחת ירכי דוקא תיכף ולא תדחה מזמן לזמן. ואפילו תיכף אם תרצה לישבע במילה שלך, איני רוצה כי אם השבעה לי דייקא אצלי והכוונה הוא כי כשישבע אצלו אז ישבע על דעת אביו ולא יוכל להתיר שבועתו לעולם מה שאין כן כשישבע בעצמו, שלמחר יתיר שבועתו. וזה היה טעם אברהם שצוה לאליעזר שים נא ידך תחת ירכי והגם שאליעזר ודאי היה נימול כי היה עבד אברהם קנין כספו וכמאמר הכתוב (בראשית י"ז, כ"ג) כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר וגו' ולמה לא צוהו לישבע בירך אליעזר עצמו, והכל כדי שיהיה מושבע על דעת אברהם שלא יוכל להתיר שבועתו כמו מושבע מפני עצמו. ובכל אלה מיושב גם כן כפל הדברים שדקדקנו למעלה במה שאמר לו תחילה שים נא ידך וגו' ואחר כך ויאמר השבעה לי והבן. ואמנם עם מה שכתבנו למעלה יומתק זה יותר כי ידוע (שולחן ערוך יורה דעה סימן רנ"ח סעיף כ') שגם בנשבע על דעת חבירו אם אינו בשביל הטובה יוכל להתיר שבועתו ואך אם בשביל הטוב נשבע לו ודאי שאינו יכול להתירו בשום פנים ועל כן כאשר קראהו לגדולה ומסר לו להיות במקומו הנה אין

לך טובה גדולה מזו, ועל כן אמר לו אחרי זה השבעה לי לי דייקא, אצלי על דעתי ואז לעולם לא תוכל להפר על ידי התרה כיון שבאה על ידי טובה שאין טובה כמוהו.

פרק מח

פסקה א

ויהי אחרי הדברים וגו'. צריך לדעת אומרו כאן אחרי הדברים וגו' וכאשר דקדקו חז"ל כמה פעמים בזה כמו בעקידה שאמרו (סנהדרין פ"ט:) מהו אחרי הדברים אחר דבריו של שטן וכדומה, כי היה לו לומר ויהי בימים ההם ויאמר ליוסף וכדומה ומה לו לתלות זה באחרי דברים האמורים למעלה. ואמנם כי הכתוב יגיד צדקת יוסף שלא תאמר כי לצד שמינהו אביו להיות במקומו אחר מיתתו כאמור אולי מזה נתגדל יוסף בלבו והלך בכוון ליעקב עם שני בניו לקבל ברכה מיוחדת מאתו או הבכורה להמנות שני בניו בכלל השבטים, ורעותא דיליה הוא שנכנס בלב יעקב ועל כן ברכו בזה, לזה אמר הכתוב. ויהי אחרי הדברים האלה כלומר מופלג מן הדברים האלה (כי אחרי מופלג הוא כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ד, ה')) כי לא עלה כלל בלב יוסף לצפות לזה לברכה או לבכורה. רק כשארכו הימים ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ונודע דרך הצדיקים שמברכין את בניהם קודם מותם לכך הלך אצלו להתברך בכלל שאר בניו שבודאי את כולם יברך קודם מותו ולזה לקח את שני בניו עמו שיברכם קודם מותו ולא לקבל דבר יותר משאר אחיו. או אפשר לומר שלא הלך כלל להתברך אפילו בתוך בניו כי אם לבקר את החולה הלך ועל כן ויקח את שני בניו עמו בכדי לחנכם במצוות שיראו לגמול חסד עם ישראל לבקר חולים וכדומה. ולזה אומר הכתוב,

פסקה ב

ויגד וגו' הנה בנך יוסף בא אליך. שמלת אליך נראה כמיותר כי המגיד לא היה צריך לומר כי אם שיוסף בא, ואמנם המגיד העיד כי יוסף אינו בא כי אם אליך בשבילך להנאתך וטובתך לבקר החולה ולא לטובת והנאת עצמו כלל, ואך לפי שיוסף היה דומה ליעקב בכל פרטי דברים כנאמר למעלה ועל כן ודאי שהיה בן גילו, וכבר נודע אומרם (נדרים ל"ט:) כל המבקר את החולה נוטל ממנו אחד משים מחוליו וכו' ובבן גילו דוקא וכו'. ולזה ויתחזק ישראל לפי שהוקל לו קצת מחוליו באחד משים, וישב על המטה כי המטה הוא רומז לאחד משים שנוטל בן גילו כמו שמובא בספר מעבר יבוק שהמטה עם הכולל חושבן ששים עיין שם, ורצה לומר שמה שישב הוא על המטה מפני שניטל אחד משים מחוליו.

פסקה ה

ועתה שני בניך וגו' עד כראובן ושמעון יהיו לי. נראה שעתה התחיל להנחיל לו זה אשר כתבנו למעלה שימלא הוא מקום אבותיו ויעלה במקומו ועל כן עשה לו שלא יהיה הוא הנמנה במנין השבטים רק בניו, ובזה ימלא מקום אביו. כי כשם שאביו, בניו הם השבטים והוא אב להן כן גם הוא, בניו ימנו במנין השבטים והוא אביהם. ועל כן היה ראוי לצאת מיוסף י"ב שבטים כמאמר חז"ל (תיקוני זוהר ק"י:) כדי שיהיה שוה ממש ליעקב רק עבור שויפוזו זרועי ידיו ירד מבחינת י"ב שהוא בחינת ו"ו כזה במספר י"ב להיות לו רק שנים נגד שני ו"ו בכלל ונעשה בזה בבחינת ברא כרעא דאבוה.

פסקה ח

וירא ישראל וגו' ויאמר מי אלה. חז"ל אמרו (בתנחומא) בקש לברכם ונסתלקה השכינה ואמר מי אלה וכו'. ונראה בטעם שאמר מי אלה דוקא הוא לפי שהוא רצה לברכם בבחינת אלהים וכאשר אמר לבסוף בברכתו האלהים אשר התהלכו אבותי וגו' ועל כן כאשר נסתלקה השכינה נעשה מאלהים בחינת מי אלה שהם אותיות אלהים לשאול עליהם מי אלה שאינם ראוין לברכה. ולכך,

פסקה ט

ויאמר יוסף בני הם וגו'. ובזה הגביר אותיות ה"ם מאלהים שיחולו על ראש בניו ולזה הביט יעקב ויאמר קחם נא אלי וגו' והגביר אותיות אל"י מאלהים וחברם לה"ם ונעשה אלהים וברכם באלהים לומר שגם אלהים שהוא מדת הדין יסכים בברכתם ואין לך ברכה גדולה מזו כאשר הארכנו בזה במקום אחר.

פסקה טז

המלאך הגואל אותי מכל רע וגו'. הנה לא נזכר עד הנה שהקדוש ברוך הוא ישלח מלאכו ליעקב לגואלו מרע ואם כוונתו על מחנות המלאכים שליוותו בדרך ושמרוהו היה לו לומר המלאכים, ועוד זה דבר תימה הוא לבקש מהמלאך שהוא יברך את הנערים היכול יוכל המלאך לעשות דבר בלתי שליחות הקב"ה, ומאת ה' היה לו לבקש לברך הנערים. ואמנם הנה ידוע מאמר הכתוב (ישעיה כ"ח, י') כי צו לצו וגו' ופירושו נראה כי הנה נודע למארי קבלה מה שכתב מרן הרב האר"י ז"ל (בכוונת קרבן התמיד) וזה לשונו: צו גימטריא א"ל אדנ"י והוא בעשיה וצריך לתקנם שהקליפות אשר בעשיה הם קשים ורעים מאוד ונקראים עבודה זרה וצריך לשרפם וכו' לכן אמרו (סנהדרין נ"ו:) אין צו אלא עבודה זרה וכו' עד כאן.

והענין בעבודת בני ישראל הוא, כן כי נודע אשר עיקר גירוי היצר הרע ושליטת הקליפות באדם הוא בדברים הגופנים שמה הרגיעה שידה גדלה ותעשה פרי בהיות האדם עוסק

בהן ונדמה לו מה עושה בזה הלא דבר ההיתר הוא, והוא הולך וממלא תאותו מהן בכל אות נפשו ומרבה תאותו בהן אף שכבר היה אפשר לו לפרוש מהן הנה הוא מתאוה תאוה פירוש שהוא רוצה שיהיה לו תאוה לזה ומרבה תאותו ומגרה יצר הרע בנפשיה לאכול עוד ולשתות עוד ולבעול עוד ולהרבות כבוד עוד ועוד, ובכל אלה לא ימצא לו בלבו שום עול בנפשו כי יאמר התורה התירתו והוא הוא לו תכלית סם המות ואבדן גופו ונפשו משני העולמות ומה לנו להאריך בזה, וכבר דברנו מזה כמה פעמים אשר כל בחינת התאוות המה שורש הקליפות הרעים וכשאדם ממלא תאותו מהן ברצונו הרי הוא מושלך ומוטל תחת יד כל הקליפות ושוב אין לבו ברשותו כי שוב לא יוכל לעבור על תאותו גם בעבירה גמורה לרוב הרגלו והמשכתו אחרי התאוה ומזה יבוא בלאט לתכלית הרשעות והרעות. ותדע נאמנה כי אפילו אם לא יבוא לעולם לשום עבירה מזה רק זה לבד במה שממלא תאותו בדברים הגופניים ברצון נפשו ומרבה חמדת נפשו בהן וחומד אחריהן גם כשאינם לפניו די לו והותר להיות ח"ו לנצח לא יראה אור בהיר בשחקים, כי כל התאוות שורש הקליפות הן והנמשך אחריהן אי אפשר לזכות באור פני מלך חיים אם לא אחר הזיכוך הרבה והרבה בעולם הזה או בגיהנם. רק האדם צריך ליחד לבו ומחשבתו וכל אבריו וגידיו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו שיהיה הכל ביחוד למלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא. ותמיד בעת עוסקו בהן צריך שיהיה אמיתיות כוונתו לשם ה', או מי שזיכהו ה' ברזי התורה לידע שורש כל דבר מה הוא ומה ענינו ומה שורשו במרכבה העליונה ועל מה זה ברא ה' זה לעשותו והוא עושה באמת לשם זה שלא בשביל מילוי תאותו. וראיה שבעת עוסקו בהן ממעט מתאותו כאשר יוכל כמו לאכול בלט בלט שלא בהלעטה לרבות התאוה ומיד אחר שבירת רעבונו יניח, וסעודה שהנאתך ממנה משוך ידך וכו' (גיטין ע'.) כזה וכזה עושה דברים בנפשו לשבור תאותו ולזכור באהבת ה' אשר בו שצריך להיות לבבו בוער לה' ולא אל התאוה, וכן בזיווג מקצר בדבר ומאריך והכל כדי לשבור תאותו כפי אשר ידע אן תאותו נוטה אם לקצר או להאריך הוא עושה בהיפוך והכל באימה ויראה בבושה והכנעה בזה השולחן אשר לפני ה' ובבחינות שונות כמה פעמים שלא להשטות עצמו כי היצר הרע יוכל לסמא עיני האדם בקל שידמה לו שהוא עושה לשם ה' והוא שקר כי אם לא היה מתאוה מצד עצמו לזה לא היה עושהו כלל ועתה שמתאוה אומר לנפשו שיעשה זה כי הוא נצרך אל העבודה, וכמו כן בכל תאוות הגופניות עושה אותן רק לשם ה', ומה שמתאוה לבו והוא מבין שאינו לה' מיד הוא פורש והולך לו. ואפילו אם אוכל כדי להיות בריא וחזק לעבודה, טוב וטוב הוא אבל על פי התנאים האמורים שיבחין בנפשו

היטב שלא יהיה לתאותו ואז גם זה טוב הוא כי אחר כך בעת עומדו לעבודה בתורה ותפילה על ידי כח האכילה ההיא הרי הוא מעלה ממנה כל בירורי ניצוצי הקדושה שבה כידוע כי זה הוא כל בחינת הבירור כשמברר בנפשו למאס ולהבזות בלבו בחינת התאוה הגשמית שיש בדבר ההוא ואינו עושה זאת כי אם בעבור דבר ה' שיש בדבר הזה למצותו ועבודתו, בזה יושלך ויופל כל בחינת הגשמיות שהוא בחינת הקליפות אשר בדבר הזה, וכח ה' שבו הוא מתעלה ומתקלס למעלה כי כשם שהוא בירר בנפשו הטוב מן הרע שמאס ברע ובחר בטוב כך יבורר הטוב מן הרע שבדבר הזה על מכונו.

והנה על זה מרמז שם קדשו א"ל אדנ"י אשר בעשיה כי עשיה רומז אל כל בחינת עשיית דברים הגופנים הנזכרים כי בו נברא כל הדברים הללו בעשיה בגוף מה שאין כן למעלה המה ברוחניות ולא בגופים, וכל בחינת ההנאות נקראים על שם החסדים כי גם זה בחינת החסדים הוא במה שיתן אוכל לנפשו או שאר תאוותיו (שעל כן אמר הלל הזקן בעת הולכו לביתו לאכול, בואו ונגמול חסד עם הדא נפשא עלובתא (ויקרא רבה ל"ד, ג')) ומכל שכן תאות הזיווג שהוא בחינת החסד ממש אבל כולם מכונים על שם החסדים. ועל כן שם זה בעשיה א"ל אדנ"י שכל החסדים שאדם עושה הן לגופו והן לאחרים המכונה לשם א"ל בסוד (תהלים נ"ב, ג') חסד אל כל היום, בכל דברים הגופניים כולם יהיו לשם אדנ"י, וזה א"ל אדנ"י שבכולם לא יהיה כוונה אחרת כי אם לשם ה' באמת בכל לבבו ונפשו. כי גם חסדיו עם אחרים לא יהיה כוונתו לכבודו או לשאר שטותי עולם הזה כי אם רק לשם ה' להיות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו, אבל אם האדם נתמשך ח"ו אחרי התאוה תיכף הרי הוא נותן כח להסטרא אחרא להיות הולך ומתגבר ושולט על גופו ונשמתו של אדם, וזה נקרא אל זר. פירוש אל הוא לשון חוזק וכח, והוא זר פירוש שמתגבר בנפשו להתמשך אחרי תאוות ודברים זרים שלא לעבודתו ברוך הוא ומיד ניתן ח"ו תחת רשות אל זר בחינת הסטרא אחרא ומכל שכן שבזה אין אדם שליט בנפשו מלהיות רע לשמים בכל יום יותר כמאמר חז"ל (שבת ק"ה:) איזהו אל זר שבגופו של אדם זה היצר הרע וכו', והוא בחינת התאוות שהזכרנו כי המה בגופו של אדם ואמרו שנקרא אל זר מפני שהיום אומר לו עשה כך ולמחר עשה כך וכו' עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והוא הולך ועובד וכו' עד כאן. ולדברינו הנזכרים יאמר על זה אל זר לומר כי כאשר האדם עושה החסדים שלו ח"ו שלא לשם ה' כי אם להנאת גופו בבחינת (תיקוני זוהר כ"ב.) כל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין, וכוונתו בצדקה להתעשר או לכבודו, ואכילה ומשגל להנאת גופו, אז נאחז הסטרא אחרא באותו החסד ונעשה אל זר ששלט ידי זרים בחסדו.

וזה אומרו כי צו לצו פירוש צו שהוא בקדושה מספר א"ל אדנ"י ורומז שיעשה אדם עשיותיו לשם ה' וזה הוא מבטל את צו שבקליפה שהוא עבודה זרה בחינת אל זר כי כשאדם עוסק בתאוותיו לשם ה' אז לא יקרב אליו ח"ו כל בחינת הסטרא אחרא והרע אל זר על ידי הנאותיו כי כולם קדושים וטהורים וברורים לה', והקב"ה מעלה אותם לריח ניחוח לפניו ומשפיע עוד על ידי זה כל בחינת שפע וברכה לאיש הלזה ומוחין חדשים מהניצוצי קדושה שנתעלו על ידו כנודע. ועל זה היה מרמז הקרבן תמיד שהיה בכל בוקר שהוא בעשיה ונאמר בו צו וגימטריא א"ל אדנ"י שכל בחינת העשיה שהוא בחינת התעסקות בדברים הגופנים יהיה לשם ה' ועל כן הזהיר (במדבר כ"ח, ב') את קרבני לחמי וגו' תשמרו להקריב לי, לי דייקא לי לשמי שיהיו נעשים רק לשם ה', ועל ידי זה עולת תמיד העשויה וגו' לריח ניחח אשה לה' שהקב"ה כביכול מקבל תענוג ונחת רוח גדול מזה והוא המבטל כח הצו של עבודה זרה כאמור (והמבין יבין אשר בחינת הקרבן ובחינת התעסקות בדברים הגופנים אחד ממש הם ושניהם ריח ניחוח להעלות בירורי ניצוצי קדושה מכל דברים התחתונים, שעל כן השולחן מזבח כפרה לכפר עוונות בני ישראל (חגיגה כ"ז.), ורק בזה השולחן אשר לפני ה' כנאמר וכנודע).

וזה שאמר יעקב אבינו ע"ה המלאך הגואל וגו' כי המלאך הוא בגימטריא צ"ו א"ל אדנ"י והמלאך הזה הוא שגאל אותי מכל רע כי על שיראתי את פני ה' והיתה הנהגתי בשם א"ל אדנ"י שלא לעסוק בשום דבר מדברים הגופניים כי אם לשם אדון הכל על כן לא שלט על נפשי שום בחינת רע כי לא הייתי בשכונותיהם כלל אף כשנהגתי בדרך ארץ באכילה והולדת בנים שהמה נובעים מבחינת התאוות שורש הרע מכל מקום לא שלט עלי שום רע כי אדרבה בזה אני הייתי שובר אותם ומכניעם מכל וכל בבחינת שם א"ל אדנ"י המכניע ומשבר כח צו שבעבודה זרה. והוא, פירוש שם הזה א"ל אדנ"י שהוא מספר המלאך הנזכר, יברך את הנערים וגו' שגם המה יעשו כמו כן ויעלו כל בחינת ניצוצי קדושה מכל דברים הגופניים וישברו ויכניעו הרע שבהם על ידי ביטול התאוות, וזה הוא טובה שאין אחריה טובה בבחינת טוב מאוד שהוא היצר הרע כמאמר חז"ל (בראשית רבה ט', ז'). כי בזה בעת התעסקו בדבר היצר הרע שהם אכילה וכל בחינת התאוות עושים נחת רוח גדול לפני בורא עולם, וזה הוא טוב מאוד יותר מטוב לבד ואז וידגו לרוב בקרב הארץ ואמרו חז"ל (שם צ"ז, ג') שלא ישלוט בהם עין רעה כי כשיהיו בבחינה זו שכל בחינת הרע לא ישלוט בהם ממילא יאמר עליהם (תהלים צ"ז, ג') לא תאונה אליך רעה וגו' ובודאי לא ישלוט בהם שום רעה לא עין רעה ולא כל דבר רע כי קדושים הם עם כל תאוותיהם וזר לא יקרב אליהם ופרט עין רעה מפני שזה היותר

מצוי והיותר חמור שאמרו חז"ל (עיין בבא מציעא ק"ז:[12]) אחד מאלף מתים בשאר חולאים ותתקצ"ט מתים בעין רעה ולגודל חומרו ומצויו פרט זה שגם רע הזה לא ישלוט בהם ופשיטא שארי הרעות המתרגשות לבוא לעולם שלא יקרבו אליהם בהיותם בבחינה זו.

פסקה כ

ויברכם ביום ההוא וגו' בך יברך ישראל וגו'. אומרו בך ולא בכם כי הלא לשניהם בירך, נראה לרמז שברכם בתורה הניתנה בכ"ב אותיות כלומר שיזכו לתורה וזה אומרו בך יברך ישראל כלומר כי אני ששמי ישראל מברך אתכם בבחינת ב"ך שהוא כ"ב אותיות התורה, ובודאי מי שזוכה לתורה מה חסר מאתו כי הלא עוסקי תורה נקראים מלכים כמאמר חז"ל (עיין גיטין ס"ב.) מאן מלכי רבנן, וכלום חסר מבית המלך. והאמת שכל מיני טובות וישועות וברכות וגאולות ורפואות וכל צרכי כל העולמות כולם הכל בהתורה כי היא חיות כולם שבה נברא כולם כמאמר חז"ל (ריש בראשית רבה) בי הביט וברא את העולם, ולא עוד אלא שבה צפון וטמון אור הגנוז לצדיקים שלא שזפתו עין רואה ולא חמי נבואן חזוותא כמבואר בזוה"ק ומי שזוכה להגות באמרי תורה לשמה הרי הוא זוכה לאותו אור הגנוז המופלא הלזה.

ואמנם הנה כתבנו במקום אחר שאור הברכה הנפלאה הטובה שבטובות המתקיימת לעד הוא על ידי ברכת אלהים כשבחינת הדין מברך את האדם כי ראוי לברכה זו לפי מעשיו על פי הדין אז הברכה הזו קיימת לעד, מה שאין כן בברכה שמצד החסד לבד הרי מדת הדין מקטרג ומעכב ולא יעמוד לנצח ח"ו, ועל כן נאמר באור הגנוז לצדיקים שהזכרנו (ישעיה ס"ד, ג') עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה וגו'. כי ברכת אור הזה הוא בבחינת אלהים מדת הדין שהוא המעולה שבמעולות וברכתו עומדת לעד ועל כן כשברכם בתורה ויזכו לאור הגנוז הזה אמר לאמור ישימך אלהים וגו' כלומר שהכל יאמרו בברכתן ישימך אלהים כאפרים וכמנשה וגו' שגם אתה תזכה לברכת אלהים כמו הם, הוא הברכה השמורה נצח.

פרק מט

פסקה ב

הקבצו ושמעו וגו' ושמעו אל וגו'. אומרו שני פעמים ושמעו יתכוון על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה צ"ח, ב') ביקש לגלות להם את הקץ ונסתלקה הימנו שכינה וכו', ונמצאת אומר שהיו ב' דברים בפיו לומר להם אחד כללי מה ששייך לכולם ביחד והוא עת הקץ ואחד פרטי השייך לכל אחד ואחד וזה אומרו הקבצו ושמעו בני יעקב פירוש שמעו דבר

[12] שם איתא תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדרך ארץ.

כזה הנאמר בקביצת כולכם כי הוא דבר כללי הנוגע לכולכם ביחד ואחר כך ושמעו סתם אל ישראל אביכם מה שידבר לכל אחד בפרטות. ואך אחר שנסתלקה הימנו שכינה עזב את הראשון ובמה דסיים פתח ואמר בפרטות ראובן וגו'.

גם יתבאר הכתוב בהקדם לדקדק עוד שינוי לשונו מיעקב לישראל הלא דבר הוא, כי הנה נראה בטעם מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ח, ג') לא שיעקר שם יעקב ממקומו כי אם ישראל עיקר ויעקב טפל וכו' מה שאין כן באברהם שהקורא לאברהם אברם עובר בעשה הוא מפני ששם יעקב לשבחו נאמר ולא כמאמר עשו (בראשית כ"ז, ל"ו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וגו' כי אם שם יעקב נקרא על גודל צדקתו מה שבבטן עקב את אחיו, כלומר שבעודם בבטן כבר חלקו ביניהם נחלת שני עולמות ויעקב בחר לו עולם הבא כמאמר חז"ל (תנא דבי אליהו זוטא י"ט), ועולם הבא הוא הנקרא עקב לפי שבא בעקב וסוף כמאמר חז"ל בלשונם (דברים רבה ג', א') ששאלו ישראל אימתי אתה נותן לנו שכר המצוות ואמר מצוות שאתם עושין וכו' עד ושכרו בעקב אני נותן מנין ממה שקרינו בענין והיה עקב וגו', ולזה שיבח הכתוב את יעקב אשר בעודו בבטן עקב את אחיו כלומר שעשה עם אחיו שיהיה הוא בעקב והיום לעשותן ומחר לקבל שכרן וזה יגיד צדקות גדול ביעקב. אחת, במה שמאס בכל מחמדי ותענוגי עולם הזה מהיות לו חלק בהם ונתנם הכל לעשו. והשנית, גודל האמונה והבטחון שבטח בה' אלהיו שלא יקופח בעולם הבא וקיבל עליו את תחילת יסורי הצדיקים בכל עולם הזה בכדי לקבל שלוה ונחת בעולם הבא והכל בכדי לעשות נחת רוח לבוראו, שלזה ברא עולם הזה ועולם הבא שימאס האדם בתפנוקי עולם הזה וישליכם מנגד וישבר ויכניע כוחי תאות מורשי לבבו בכל עולם הזה בכדי שיקבל על זה שכרו בעולם הבא, וזה הוא הנחת רוח לפניו כשישלם שכרו לידידיו להעניקם מזיו ברכותיו ולענג אותם בתענוגי הנאות מראות זיו שכינתו יתברך אשר עין לא ראתה שאי אפשר כלל להשיג אפס קצהו מגודל טעם עריבות חביבות ידידות חשוקת הזה בעוד האדם על פני האדמה בעולם הזה כי אם אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

ועל כן עיקר עבודת האדם בזה הוא למען היות נחת רוח לפניו לא זולת, כי אם חפצת האדם בעולם הבא למענו שיהיה לו תענוג שם, הרי הוא קרוב לכל התאוות שלבו נוטה אליהם למענו. ועיקר חפיצת עולם הבא הוא לא למענו כי אם לנחת רוח לפניו במה שנקבל שכרינו שם אשר על כן כאשר בחר לו יעקב זאת בעודו בבטן אמו שלא לחפוץ בשום דבר למענו כי אם למען שמו יתברך מה גדול מאוד חשיבתו בעיניו יתברך. ולזה תיכף בהולדו נאמר (בראשית כ"ה, כ"ו) ויקרא שמו יעקב ואמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ג,

ח') הקב"ה קרא שמו יעקב כי קראו על שם מעלת חשיבתו אשר בעודו בבטן לא רצה בתפנוקי מלכין נופת צוף עולם הזה ומחמדי תענוגיו ובחר לו העקב שכר עולם הבא שהוא רק למען היות נחת רוח לפניו, (כי אם יחפוץ למענו שם בשכרו הרי הוא הנאת עצמו הנקרא עולם הזה ולא עולם הבא. והבן הדברים אשר אומר לך כי שכר עולם הבא נקרא במה שאין האדם מתענג עתה מזה רק שיבוא שכרו לעתיד ועולם הזה נקרא במה שמתענג עתה מזה שלפניו, ועל כן אם אין כוונתו כי אם שיהיה לנחת רוח לפניו במה שנהנה האדם מזיו תענוגיו, ונחת רוח הזה אינו כי אם אחר שנהנה האדם, ונמצא בעת ההנאה מתענג האדם במה שיהיה לנחת רוח לפניו יתברך אחרי הנאתו, וזה נקרא שכר עולם הבא כי תמיד הוא בבחינת עולם הבא שהתענוג יבוא לו, כי בעת התענוג אינו מתענג מתענוגיו רק במה שיהיה לנחת רוח לפניו אחר הנאתו. אבל אם יהנה בעת ההנאה, הרי הוא עולם הזה שנהנה ממה שלפניו, והבן. ועל כן כשקבל יעקב שכר עולם הבא אין כאן אפס קצהו מהנאת עצמו רק מתענוג הבורא, ובאמת שלפי שאנחנו כאן בעולם הזה ביצר הרע אנחנו רוצים הנאתינו אבל בעולם הבא שאין יצר הרע לא נחפוץ כלל הנאתינו כי אם הנאת תענוג מי שאמר והיה העולם).

ועל כן לפי שכאשר נולד הודיע הקב"ה טובו בעולם וקרא שמו יעקב על שם מעלתו הרמה וגודל אמונתו בה', לא נעקר שם יעקב ממקומו כי הוא תהלתו ושבחו, ורק המלאך הוסיף לו שם ישראל על שם גדולת בחינתו בשמי השמים בבחינת לי ראש שעלה עד עולם המחשבה הנקרא ראש שבו המוחין והחיות. ועל כן באונו שרה את אלהים וישר אל מלאך ויוכל לו הכל לגודל מעלת בחינתו. על כן אמר לו שמך יעקב פירוש הנה שמך המיוחד אליך לשבחיך הוא יעקב ותמיד שמך יעקב רק לא יקרא עוד שמך יעקב לבד כי אם ישראל שגם ישראל יהיה שמך על שם גדולתך ועלייתך עד הראש והמוחין. אבל לא שיעקר שם יעקב ממקומו כי תהלתך הוא ואתה צריך להורישו גם לבניך לעשות כמעשיך לבחור בעולם הבא ולמאס בעולם הזה, ולהיות מאמינים בני מאמינים.

והנה נודע למשכיל כי אף שהבריאה היתה עיקרה למאוס בעולם הזה ולבחור בעולם הבא, לא שנהיה חסרים כל חפצי העולם הזה עד שלא יהיה לאיש ישראלי כי אם פת בדוחק לאכול ובלויי סחבות ללבוש על בשרו. כי הרי התורה אמרה כמה פעמים אין מספר (ויקרא כ"ו, ג'-ה') אם בחוקתי תלכו וגו' ונתנה הארץ פריה וגו' והשיג לכם דיש את בציר וגו' ונאמר (דברים י"א, י"ד) ואספת דגנך ותירושך ויצהרך וכמוהו רבות. רק אדרבה אדם מישראל צריך להיות ממולא בכל טוב ויאכל מכל וישתה מכל ואף על פי כן לא יהנה ויתענג משום חפץ עולם הזה כי אם לדבר ה' כאשר כתבנו קצת למעלה בזה במקום

אחר וכרבינו הקדוש (כתובות ק"ד.) שזקף קודם מותו עשר אצבעותיו למעלה ואמר גלוי וידוע לפניך וכו' ולא נהניתי מעולם הזה כלום. הגם שבודאי אכל ושתה והוליד בנים מכל מקום הוא לא נהנה מהם בשום פנים ולא עשה הכל כי אם כמי שכפאו שד בעל כורחו מפני צווית הבורא ולא להנאתו כי שיבר והכניע כוחי תאותו עד שהיה אצלו למיאוס ולבזיון גדול מאוד כל דברי עולם הזה. והלא ידוע אומרם ז"ל (שבת קנ"ב.) בתאות אשה תנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין וכו' הרי שבתאוה הגדולה שבגדולות אמרו כך מכל שכן בשארי תאוות, כי אכילה הוא נבזה יותר כאשר יזכור האדם מה נעשה מכל המאכלים אחרי צאתם ממנו. ועל כן היו כל חפצי עולם הזה לבזיון ולמתעב נפש בעיניו רק עשאן כמי שכפאו שד לקיים מצות בוראו. ועוד כי אם לא יהיה לישראל חפצי עולם הזה במה ימאס ובמה יבחר ואין שייך למאס כי אם כשיש לו אבל אם לא יהיה לו מה ימאס והאיך יהיה בוחר בטוב ומואס ברע. ואכן האמת הוא כי כל אדם לפי מה שהוא צריך להיות לו מחפצי עולם הזה לפי ערך שורש נשמתו בכדי להעלות כולם מול פני צור עולמים ברוך הוא על ידי כיבוש תאותיו, ובחירתו בה' בכל לבב.

ועל כן הנה יעקב אבינו כשחפץ לברך את בניו ולברכם בכל הבחינות הן בברכת עולם הזה והן ברוחניות כאשר אמר בכל אחד ואחד כי ברכתו כולל הכל, מראש הרוחניות עד ברכת עולם הזה הצריך לכל אחד ואחד, וכאשר סיים איש אשר כברכתו ברך אותם פירוש לכל איש כפי ברכתו המיוחד לו הן ברוחני הן בגשמי ברך אותו כנודע. קרא להם קודם להזהירם ולהבינם ענין ברכותיו ולזה אמר הקבצו ושמעו בני יעקב כי שמיעה לשון הבנה הוא ועל כן הקבצו אל הברכות ואך הבינו כי בני יעקב אתם שבחרתי לי שכרי בעולם הבא ולמאס בכל תאוות עולם הזה, שעל כן אף כשאברך אותכם בברכת פרי הארץ ברכת עולם הזה חס ושלום וחס וחלילה לא תתמשכו אחרי תאותיהם שהוא הראש לכל חולי הנפש והגוף רק אדרבה תזכרו שאתם בני יעקב ונתתם חלק עולם הזה לעשו ולא באלה חלק יעקב כי אם להיות כל הדברים ההם אצליכם לעבוד עמהם עבודת גבוה להעלות כל דבר ודבר לשורשו על ידי כפיית ושבירת התאוה, ואך לא תסברו שאין בברכתי כי אם בחינה זו ברכת עולם הזה, לא כן כי אם ושמעו אל ישראל אביכם פירוש שתבינו אל בחינת ישראל הנמצא בהברכות המורה על בחינת אורות הרוחניות המגיע לכל שבט ושבט בברכות והם אורות המוחין היורדין לכל אחד מאור אין סוף ברוך הוא הנעלם בכל דבר ודבר והוא בחינת ישראל לי ראש שהם המוחין הנכללים בהראש ואת זה שמעו ותבינו ותכינו עצמכם בחיות הקדושה כל אחד לפי ערכו בכדי שתוכלו

לקבל אורות הברכה אשר אברך אתכם מאור פני מלך חיים בבחינת ישראל, ישראל סבא כדבר האמור.

או ירצה בביאור הכתוב כי נודע אשר בחינת השמיעה הוא בסוד הבינה ששם בחינת ישראל סבא, וזה אומרו הקבצו ושמעו בני יעקב ועל ידי זה ושמעו אל ישראל אביכם כלומר כי על ידי השמיעה תזכו לשמוע אל ישראל אביכם שיתגלה לכם בחינת אור ישראל סבא ותשמעו אליו. וגם הנה נודע בחינת שמע שהוא שם ע' שהמלכות עולה עד ז' תחתונות דבינה לקבל הארה, ומשם נעשה הכנה לחבר זעיר אנפין בישראל סבא. וזה אומרו ושמעו כשתעשו בחינת שמע לחבר המלכות אל הבינה אז אל ישראל אביכם שתבואו עד בחינת ישראל, ישראל סבא והוא עליית והתחברות זעיר אנפין בישראל סבא כנאמר והבן.

פסקה ט

גור אריה וגו' מטרף בני עלית וגו'. ופירש רש"י עלית סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וכו', ולכאורה אין זה בפשט עלית. ואולי שהוא מלשון עליה לומר כי על ידי טרף בני עלית ונתעלית לגדולה והוא מב' טעמים, או עבור שמצוה גוררת מצוה וכיון שהתחלת במצות הצלת נפשות בבני יוסף, על כן בא לידך הצלת שלוש נפשות בתמר ושני בניה והמה שלשלת נפלא דוד ומלך המשיח, או עבור שהורידו אחיך אותך על ידי טרף בני ועל ידי זה נתגלגל הדבר לקחת אשה שם עד שבא מעשה תמר ואז מצאתי את דוד עבדי ועל כן מטרף בני במה שחשדתיך בטרף בני כפירוש רש"י ולא היה בך מזה, עלית ובאת להקים המלוכה בישראל עד אשר כרע רבץ כארי וגו' בימי דוד ושלמה כי המלכות שלך הוא.

ובדרך רמז ירמוז הכתוב על דרך אומרם ז"ל (ברכות ה'.) ביסורים ואם קבלם מאהבה מה שכרו (ישעיה נ"ג, י') יראה זרע יאריך ימים וגו'. וזה אומרו לכל בר ישראל מטרף בני על דרך טרף טרף במה שאתה נטרף ביסורים מזה עלית להיות יראה זרע יאריך ימים וגו'. ועוד יראה על דרך אומרם ז"ל (שמות רבה א', ט') בפסוק (שמות א', י') ועלה מן הארץ כשישראל הם בירידה התחתונה מיד הם עולין אמר דוד (תהלים מ"ד, כ"ו) כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו אותה שעה קומה עזרתה לנו וכו', ולזה יאמר מטרף בני עלית כשאתה יורד עד בחינה התחתונה עד אשר כמו נטרפה נפשך אז עלית ותעלה לגדולה.

או יאמר על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה ס"ו, ד') הצדיקים תחילתן יסורים וסופן שלוה. וזה אומרו מטרף בני שעל ידי טרפת בני בבחינת היסורין מזה עלית עד אשר כרע רבץ כארי וגו' כי סופן שלוה וממשלה, ולזה אמר הכתוב.

פסקה י

לא יסור שבט מיהודה וגו'. כי הכתוב אומר (משלי י"ג, כ"ד) חושך שבטו שונא בנו וכן הקב"ה עם ישראל כי את אשר יאהב ה' יוכיח (שם ג', י"ב) ולא יחשוך שבטו ממנו ועל כן לא יסור ה' שבט מיהודה בכדי להזכירו תמיד ביראת ה' והכנעתו עד כי יבוא שילה מלך המשיח ואז ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים שלא יהיה שום בחינת יסורין בעולם כי אם שלום וברכה השקט ובטח.

חסלת ספר בראשית

שמות

פרק א

פסקה א

ואלה שמות בני ישראל וגו'. ולכאורה הלא כבר שמענו ונדעם שמות שבטי בני יעקב כולם כאחד, ובפרטות למעלה בפרשת ויגש הודיע שמות כל אשר הורד מבית יעקב לארץ מצרים, ולמה זה חזר וכפל כאן להזכיר שמותן. והנראה אלי בדבר הזה, על פי אומרם ז"ל (ברכות ז':) מאי רות אמר רבי יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות, מנא לן דשמא גרים דכתיב (תהלים מ"ו, ט') לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שֵׁמות אלא שֹׁמות וכו', עד כאן. הנך רואה מזה דשמא גרים להיות שם האדם נמשך אחר מעשיו, ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ע"א, ג') שמותיהן נאין ומעשיהן נאים אלו השבטים ראובן ראו בן בין הבנים, שמעון שומע בקול אביו שבשמים וכו', עד כאן. כי היו שמותן נאה להם לתפארת מעשיהם, וזה יגיד הכתוב כאן ואלה שמות בני ישראל כלומר כי הנה אלו שמות הקודש שהיה להם בירידתן למצרים בחייהם הן הן היו שמותן עד יום מותם (כי כאן נזכרו במיתתן כמו שהוא ברש"י כאן אף על פי שמנאן בחייהן בשמותן חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן וכו') ולא נתחלף ולא נשתנה שמם מאז, כי מעשה אחד להם כאשר היה מעשיהם בארץ כנען במעשים טובים נאה לשמותן בעודם היו באמנה אתו אצל יעקב אביהם כן גם בארץ מצרים הגם שהיה מקור מקום הטומאה ערות הארץ, לא שינו מעשיהם. ועל כל אלה שמותן עד יום מותם ראוים אליהם. ולזה אמר ואלה בתוספת וא"ו להוסיף שבח על שנותיהם הראשונים מה הראשונים בתמימות נמשך אחרי שם קדשם אף אחרונים כראשונים הנה אלה שמותיהם אין בהם נפתל ועקש, כראוי לבית יעקב.

גם יאמר הכתוב ואלה שמות וגו'. כי אמרו חז"ל (ספרי הובא בילקוט דברים רמז תתקל"ח) בפסוק (דברים כ"ו, ה') ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם, ופירשו כי לצד

שישראל לא שינו את שמם ולבושם וכו' היו ניכרים בין המצרים שכל רואה אותם יראה אותותם כי אלה מבני ישראל המה, הגם שבתחילתם היו מעט שבעים נפש בין אלפי אלפים מצרים מכל מקום כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' בני יעקב, כי היו מובדלים בשמותן ולבושם עד שכל אחד מהם היה מצויין וניכר כי ישראל הוא, ועל כן נעשו שם לגוי כי אם היו מעורבין עם המצרים בשמות ולבוש מי יכיר מעט יחידים בין רבבות גוים שהיו ביניהם ובזה שהיו מצויינים נעשו לגוי אחד מובדל ומופרש וניכר בין העמים, ועל כן אמר פרעה אל עמו (לקמן ח') הנה ע"ם בני ישראל רב ועצום ממנו וגו' כלומר כיון שהגיעו לבחינת להיות עם מיוחד ולא נתערבו בינינו והנם רב ועצום, ופן תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו. פירוש שהוא יהיה רב וגדול משונאינו והוא יהיה הנלחם בנו שהוא יהיה העיקר להיותו רב ועצום ומצויין ומופרש לעם מיוחד.

והנה זה שלא היו ישראל מסקי את שמם על שם המצרים ודאי ראוי הוא, לפי שהיו יוצאי ירך יעקב ונאמר בהם (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה. והיו גדורים מן הערוה ומביאת בת אל נכר, ונאה להם שלא ישנו את שמם כדי שלא יתערבו בין המצרים. ואמנם המצרים שלא היו מסקי את שמם על שמות בני ישראל זה חידוש הוא כי הלא לא נמצא שמות נאים כשמות בני ישראל כמאמר חז"ל הנזכר. ואכן זה מאת ה' נסבה, כי הפליא חסדיו עם עמו ולא נתנם ה' להעלות את שמם על שם בני ישראל כדי להיות ישראל מצויינים שם ולא יתערבו בגוים כאמור. ולזה אמר הכתוב ואלה שמות בני ישראל כלומר זה שמות בני ישראל לבד שלא היה במצרים שמות כאלו, כי רק להן נאה שמותן כנזכר בדברי חז"ל שהבאנו למעלה. וגם כי כל שמותן על שם הגאולה נאמר כאמור בדברי חז"ל (שמות רבה א', ה') ראובן ראה ראיתי את עני עמי, שמעון וישמע אלהים את נאקתם וכו', על כן שמותן מיוחד להם לבד וזר לא יקרב אליהם להיות המצרים מסקי על שמותן כי קודש הם לה' ולא הניחם ה' להתערב במצרים עד צאתם. ולזה גמר אומר ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים, כלומר כי כל השבעים נפש היו ניכרים כי הם יוצאי ירך יעקב כי היו מובדלים ומופרשים מן המצרים, ואף שיוסף היה במצרים וכל המצרים ראו גדולתו וחכמתו ושבחו המרובה לא היה אחד בהם שיאמר אשים שם בני על שם יוסף כדרך המברכים בניהם לומר ישימך וגו' כי האל הטוב קידש והבדיל את ישראל מהם ולא הניח את אחד ממצרים להסיק שם בנו כשם בן ישראל. וסיים ובני ישראל פרו וגו' כי היו מיוחדים להקרא כולם בני ישראל והיו מצויינים שם וכל רואיהם הכירום כי בני ישראל המה כנאמר.

ב עוד יתבאר הכתוב, כי ידוע ליודעי סתרי אלהינו יתברך שמו אשר כל עיקר גלות מצרים היה להעלות מתוכה כל בירורי ניצוצי הקדושה אשר נתפזרו שם בין הקליפות טומאת ערות מצרים כמאמר הכתוב (בראשית מ"ו, ד') ואנכי אעלך גם עלה. פירוש אעלה אותך וגם עלה יעלה ניצוצי הקדושה חלק אלוה ממעל אשר נטבעו ונשקעו שם מחטא אדם הראשון ודור המבול ודור הפלגה כנודע מסוד הכתוב (שמואל-ב ז', כ"ג) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו וגו'. והנה עיקר העלאת הניצוצות ודאי שהוא על ידי תורה ותפילה ומעשים טובים כידוע ועל כן יעקב אבינו וכל השבטים וכל השבעים נפש שכולם צדיקים היו כאמור בדברי חז"ל (שם) ודאי כן עשו וכל אשר היה מוטל עליהם בהעלאת הניצוצות הקדושים ודאי שהעלו בכח תורה ותפילה ומעשים טובים כראוי להם. ואך דורות שאחריהם שעבדו עבודה זרה כנאמר בדברי חז"ל (שמות רבה כ"א, ז') שאמר הס"מ על הים רבונו של עולם עד עכשיו היו הללו עובדי עבודה זרה וכו' ואתה קורע להם הים וכו' ונשקעו במ"ט שערי טומאה ולא יכלו להעלות הניצוצות במעשים טובים והוכרחו להיות בשיעבוד חומר ולבנים בעבודה קשה. ועל ידי קושי השיעבוד ועינוי נפש שהיו המצרים עובדים בהם בפרך נשבר הפח של הקליפות שהיו הניצוצות תחת ידם, וניצוצי הקדושה עלו הכל כאשר לכל ויצאו ברכוש גדול וינצלו את מצרים שלא נשאר שם שום ניצוץ הקדוש, שעל כן נאסר לחזור למצרים כמבואר בדברי קודש קדשים האר"י ז"ל.

ולזה אמר הכתוב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב וגו'. כלומר כי אלה כולם באו בבחינת יעקב אבינו ע"ה כאשר נאמר לו ואנכי אעלך גם עלה שלא ירדו להשתקע במצרים להכנס ח"ו בתוך טומאת ערות מצרים, ואדרבה הם התגברו עצמם תמיד על טומאת מצרים להעלות מן הטמא אל הטהור להעלות ניצוצי הקדושה למעלה למעלה. וגמר אומר לא אלו בלבד שבאו עם יעקב מארץ כנען, גם ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים. כלומר כל השבעים נפש כולם היו יוצאי ירך יעקב בבחינת ברא כרעא דאבוהי שהלכו בעקבות יעקב אביהם הצדיק שלא להשקע ח"ו בטומאת מצרים. וגם יוסף שהיה במצרים מכבר, גם הוא בכלל השבעים נפש שהלך בעקבות יעקב אבינו להעלות הניצוצות תמיד בכח צדקתו הרבה.

ג או יאמר ויוסף היה במצרים. פירוש גם כאשר היה יוסף במצרים לבד זה היה עבודתו להרביץ הקדושה במצרים בכדי שהניצוצות הקדושה יעלו מעיר כעשב הארץ וידבקו בשורש הקדושה שהרביץ יוסף הצדיק שם, כי זה כל עיקר ירידת יוסף למצרים היה בכדי לישר דרך לפני בני ישראל שיוכלו גם הם להיות במצרים ולעלות משם כנודע,

וכן אלו השבעים נפש כולם את יעקב באו בבחינת לעלות ולא לרדת, אבל ובני ישראל פרו וישרצו וגו' ותמלא הארץ אותם, כלומר שהארץ ארץ מצרים בטומאתה מילא אותם שנתמלאו בטומאתה ונשקעו במ"ט שערי טומאה באופן שהחיות שבקרבם היה מעורב מרע טומאת ערות הארץ ולא יכלו להעלות הניצוצות בלא השיעבוד הקשה. ועל כן ויקם מלך חדש על מצרים שנתחדשו גזירותיו והתחיל לעבוד עם בני ישראל בפרך והכל מאת ה' היתה בכדי שבכח השיעבוד הקשה ישברו ויכנעו הקליפות מכל וכל, ותרם כראם קרני קרן ישראל שיצאו כל הניצוצות מהם כנאמר.

וגם אפשר מרמז הקרא באומרו ויעצמו במאוד מאוד ותמלא הארץ וגו', כי ידוע מאמר חז"ל (בראשית רבה ט', ז') בפסוק (בראשית א', ל"א) והנה טוב מאוד טוב זה יצר טוב מאוד זה יצר הרע וכו' (כן הוא הגירסא בילקוט בראשית רמז ט"ז) וכן הוא בקהלת רבה פסוק (ג', י"א) את הכל עשה יפה וגו' וכבר כתבנו כמה פעמים בזה, כי כשאדם זוכה להפך מדת הרע שבו לטוב, הוא טוב מאוד יותר ממי שעובד ה' במדת הטוב לבד וכאומרם (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, וכן כאן זה טובה היתה מה שנשקעו בשערי הטומאה כי אחר כך כאשר זכו לעלות ממצרים הפכו כל מדת הרע שבהם לטוב וזה הוא טוב שאין טוב ממנו כי בזה ודאי יצאו כל ענין בחינת הקדושה עד קצה האחרון, והזוהמא והפסולת והסיגים התחתונים נדחו לחוץ ונפלו לעומקא דתהום רבה אל ארץ לא עבר בה איש. ולזה אמר הכתוב ויעצמו במאוד מאוד שנכנסו בבחינת המאוד שהוא בחינת הרע בכדי שתתהפך לטוב, ואז הוא טוב מאוד ועל כן ותמלא הארץ אותם שבחינת טומאת ערות מצרים מילא אותם להיות נשרש בהם שורש ערות הארץ בכדי להפך לטוב מדת הרע, ותעלה מן הארץ כל בחינת הטוב שבה עד גמירא וכנאמר.

ד או ירמוז הכתוב אומרו ואלה שמות בני ישראל וגו' עד איש וביתו באו. כי הנה כתבנו במקום אחר בפירוש מאמר חז"ל (פסחים פ"ח.) לא כאברהם שכתוב בו הר וכו' עד אלא כיעקב שקראו בית, להבין לאיזה ענין קראו יעקב בית, והוא על פי המבואר (בתיקוני זוהר בהקדמה א':) וז"ל ביצים מארי מקרא וכו' והאם רובצת על האפרוחים וכו' שלח תשלח מנייהו אבל על מארי קבלה אתמר לא תקח האם על הבנים דלית סכלתנו לאשתמודע בשכינתא כאלין דמארי קבלה וכו', ודא שכינתא דאיהי קן דיליה בית דיליה מלון דיליה ובארעא קדישא איהי יחודא וביתא ולאו מלון ואכסניא וכו', עד כאן. הרי שהפרש והבדל יש במארי קבלה בין ארעא קדישא ובין אלו הגולין לחוץ, כי בארעא קדישא נקראין לגבי שכינתא בית יחודא דילה ולא מלון ואכסניא, ובגלות נקראין בית ומלון לשכינתא. ועל כן יעקב אבינו שצפה זאת ברוח קדשו שגם בעת החורבן ימצא בחינת בית לשכינתא

הן בארעא קדישא שנקרא בית יחודא והן בגלות שנקרא בית ומלון, וכל בחינות אלה הכל יקובל ויושפע דרך הר המוריה מקום המקדש ששם שער השמים ונשקי ארעא ורקיע אהדדי לירד משמים כל בחינת האורות והשפע הנכבד והמקודש לאשתמודע בשכינתא ברזי דרזין דרך שם, ומשם יושפע לכל הארצות, שעל כן המקום ההוא נקרא לב הארץ בסוד הכתוב (ישעיה מ', ב') דברו על לב ירושלים וגו' לפי שהוא באמצע העולם כמו הלב שהוא באמצע הגוף כידוע. וכמו שלב האדם תחילה מקבל הוא כל החיות והשפע ממאכל אשר יאכל לכל אדם ואחר כך הוא מחלק חיות לכל האברים כן זה שער השמים מקבל תחילה כל השפע והחיות הקודש היורד משמי השמים ומחלק לכל אברי הארץ ולזה קראו יעקב בית, כי דרך שם יושפע שפע האור הקדוש לאלין מארי קבלה להיות בית לשכינתא כאמור בין בארץ בין בחוץ לארץ.

והנה נודע שכל השמות שנתן ה' בארץ הכל לפי בחינת החיות משורש הקדושה אשר בשמי מרום שבדבר הזה מאותיות התורה שבה נברא השמים והארץ וכל צבאם כן יקרא שמו. וכאשר אמר אדומ"ו הרב הקדוש החסיד המפורסם בוצינא דנהורא רבא ויקירא מוהר"ר **יחיאל מיכל** זללה"ה בפירוש הכתוב (במדבר ל"ג, ב') ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם, כי הנה באמת כל מסעי בני ישראל כולם במדבר היו, ונודע אשר המדבר הוא מדבר שממה ארץ לא זרועה ולא ישב אדם בה מעולם ואם כן איך נמצא בה שמות מקומות, מי שם שמות בה.

ואכן זה אשר הסיב אלהים את העם דרך המדבר הכל היה בכדי שיוציאו מן המדבר בירורי ניצוצי הקדושה שנתפזרו שם מימות עולם ממיתת מלכין קדמאין ומשארי בחינות, ובכל מקום בואם כפי בירורי הקדושה שנתברר שם אותיות התורה שהן אברי השכינה חיות ניצוצי הקדושה כן קרא לו שם חצרות או רתמה וכדומה. וזה שאמר הכתוב ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' פירוש שכתב כל מוצא אותיות התורה חיות ניצוצי הקדושה שנתברר בכל מסע ומסע, כי ואלה מסעיהם למוצאיהם, כלומר שכל מסע ומסע הנאמרה בשמה הכל הוא רק למוצאיהם לפי מוצא הקדושה שנמצאה שם. ועל כן כתב את מוצאיהם כי הן המה אותיות התורה שנתבררו והוצרכו להכתב בתורה להשיבם אל שורשם, וכתבם על פי ה' כי הוא היודע אמיתות אותיות הבירורים שנתבררו וכן נכתבו בתורה, עד כאן דברי פי חכם חן.

ובזה יש לומר טעם למה שחזר הקב"ה וקרא ליעקב יעקב אחרי קריאת שמו ישראל מה שאין כן באברהם שלא קראו עוד אברם אחרי קריאת שמו אברהם, כמאמר חז"ל (ברכות י"ג.). ואכן ידוע כי שם יעקב הוא יו"ד עקב והוא מורה על בחינת ירידת הקדושה

לבחינת התחתונים מקום הטומאה ח"ו בכדי להבדיל בין הטמא ובין הטהור לשלח הטמאים לחוץ, ולהעלות הטהור לקבץ נדחים להשיבם אל חיק אמותם, כדמיון האב היורד אל בית השבי מקום מזוהם בכדי להעלות בנו משם. כי יו"ד הוא הקדושה ויורד אל בחינת העקביים המורה על הקליפות בסוד עקב עשו. ועל כן כשרצה הקב"ה לומר לו בחינת גלות מצרים ואמר לו אנכי ארד עמך שהוא בחינת הקדושה שירדה למצרים עם יעקב בכדי שלא להניח את ישראל להשקע שם ח"ו. קרא אותו יעקב המורה על בחינה זו ירידת הקדושה לעקבת טומאת מצרים. וכל ענין ירידת הקדושה שירד למצרים עם יעקב, לא ירד כי אם הקדושה שנתעטפה בשמו שם יעקב. על כן קרא אז שמו יעקב, ויותר מזה לא מצינו כלל שנגלה אליו אלהים עוד, אחרי קריאת שם ישראל. ולא ביעקב לבד כן היה כי גם בכל השבטים שבטי יה שירדה הקדושה עמהם לא ירד כי אם הקדושה שנתעטפה בשם כל אחד ואחד. כי כל חיות הקדושה שיוכל האדם לקבל הכל נרמז בשמו כי זה שמו למעלה במקום שורשו ואין בפרט אלא מה שבכלל.

וזה שאמר כאן הכתוב ואלה שמות בני ישראל וגו'. כלומר אחר שאמר הקב"ה ליעקב אל תירא מרדה מצרימה אנכי ארד עמך מצרימה וגו' שעל כרחך ירד יעקב למצרים וירד עמו גם בחינת הקדושה הנכללת בשמו כמו שאמר לו אנכי ארד עמך וגו'. אמר, הנה גם ואלה שמות בני ישראל. כלומר עוד ירדה בחינת הקדושה עם כל אחד ואחד מהשבטים שבאו כולם את יעקב, כלומר כיעקב שקראו בית לעשות הכנה גם בחוץ לארץ להיות בית מלון לקודשא בריך הוא ושכינתא, וכן עשו כל השבטים שהכינו עצמם להיות בית מלון לקודשא בריך הוא ושכינתא וירדה עם כל אחד ואחד בחינת הקדושה הנכללת ונעטפת בשמו. ועל כן, איש וביתו באו. איש נקרא ה' איש מלחמה (שמות ט"ו, ג'), והוא וביתו באו למצרים כי נעשו כולם בית מלון אליו להיות מרכבה לשמו לאשתמודע לשכינתא בידיעת רזי אלהינו יתברך מארי קבלה כיעקב שקראו בית, והבן. ועל כן אמרו חז"ל (שמות רבה א', ה') כל שמותן על שם גאולת ישראל נזכרו וכו' כי באמת שמותן נאה להן לפי מעשיהם הטובים כדרשת חז"ל אשר הבאנו למעלה. ואך כאן נזכרו שמותן על שם הגאולה, כי כל עיקר הגאולה היה לפי שירדה הקדושה עמם למצרים כנזכר למעלה וכאשר אמר הכתוב (שמואל-ב ז', כ"ג) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. ועל זה נאמר (תהלים כ"ג, ד') גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי. לפי שכאשר יגאל הקב"ה את עצמו מהגלות, יגאל גם את בניו. וירידת הקדושה למצרים היה הכל לפי שמות השבטים, ועל כן נזכרו כאן על שם הגאולה כי נתעטפה הקדושה וירדה עמהם בכדי לגאלן והכל בשמותן וכאמור. ואפשר לזה רמז הכתוב (לקמן פסוק כ"א) ויהי כי יראו

המילדות את האלהים ויעש להם בתים, כי זכו להוליד משה ואהרן שהיו בתים לקודשא בריך הוא ושכינתא כדבר האמור.

פסקה ה

ויהי כל נפש וגו' שבעים נפש ויוסף היה וגו'. מה שחזר הכתוב להודיע חשבון נפשותם אחרי שכבר נכתב בירידתן למצרים למעלה. הוא, כי אמרו חז"ל (שמות רבה א', סוף אות א') ואלה שמות וגו' השוון כולם ליעקב שכולם צדיקים כיוצא בו, ולפי זה הרי נאמר להלן איש וביתו באו הרי השוה הכתוב בית כל איש ואיש אליו לומר שכל השבעים נפש צדיקים היו כיעקב, וכן אמרו (שם שם, ב') דבר אחר ואלה שמות הוסיף שבח על שבעים נפש שנאמרו למעלה, שכולם היו צדיקים. ואמנם אין למידין קודש מקודש כי אין קדושתו של זה שוה לשל זה ממש כי מיום שנברא שמים וארץ לא היו שני בני אדם דומין זה לזה בצדקתם ממש בלי הוספה ובלי גרעון, כי אם כן, היה אחד מיותר כנודע. רק כולם שוין לטובה להלך בעקבי האבות הנקראים על שם יעקב בחיר האבות. וזה שאמר הכתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. כלומר שכל השבעים נפש ניכרים היו כי היו יוצאי ירך יעקב כי כולם צדיקים היו והלכו בעקבות יעקב אביהם וכל רואיהם יכירום כי הם זרע יעקב ברוב צדקתם. ויוסף היה במצרים, כלומר יוסף שהיה במצרים מקור מקום הטומאה אף על פי כן כולם הכירו בו שמיוצאי ירך יעקב הוא. ולזה גמר אומר וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וגו'. כלומר אף על פי שמתו כל הדור המשובח ונצמח דור שאחריהם שלא טובים היו כי אם הראשונים כמלאכים וכו' אף על פי כן לא סר מהם בחינת קריאת שם בני ישראל כי הלכו לפי בחינתם בעקבות יעקב אביהם על כל פנים במעט הדברים, שהיו גדורים מן הערוה ושארי מעלות שמנו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה' ובשיר השירים רבה ד', י"ב ושאר מקומות) ובני ישראל אעלו, ובני ישראל נפקו כאומרם ז"ל (בזוה"ק שמות ז'.).

ב גם יאמר ויהי כל נפש וגו'. כי נודע אשר סוד המרכבה העליונה הוא שבעים בסוד ע' שמות שיש להקב"ה כמו שכתוב (בכוונות למנצח וגו' יענך וגו') עיין שם, ונגד זה היו שבעים סנהדרין בבית המקדש שישרה כל המרכבה בשלימות במקום המקודש. ואכן יוסף שהיה במצרים יחידי ואף על פי כן היה מרכבה לשכינה, כי סוד ה' ליראיו (תהלים כ"ד, י"ד) שכל צדיק וצדיק הוא בבחינת השבעים גי' סוד כנודע. ולזה אמר הכתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. כלומר שכל אחד ואחד מהם היה בבחינת השבעים כי כולם צדיקים היו כנאמר למעלה וסוד ה' ליראיו. והראיה לזה אמר הכתוב כי הנה ויוסף היה במצרים כלומר הנה יוסף היה לבד במצרים ואף על פי כן היה מרכבה לשכינה

אשר אי אפשר להיות זה בלתי בחינת שבעים ובודאי היה זה לפי שצדיק היה וכן כל יוצאי ירך יעקב שצדיקים היו, כולם היו בבחינת השבעים וכאמור.

ג או ירצה בזה, כי נודע אשר שבעים משפחות אלו הם נגד שבעים אומות וכל אחד מהם מכחיד את האומה אשר נגד שורשו לפקוד על שרו מלמעלה ועל מלכו למטה, ולזה צריך כח וגבורה לאסור מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל (תהלים קמ"ט, ח'), כי הן יעקב אבינו שבודאי כוחו גדול היה וכנאבק לו שר בלול מאש וממים שרו של עשו, וישר אל מלאך ויוכל לו, ואף על פי כן נגע בכף יריכו ונעשה צולע. ואכן לצד שברא כרעא דאבוהי ובעצם צדיקים היו ובטוחים על כוחו של זקן, היו כולם ראוים לזה לעמוד נגד שבעים שרי האומות שלא יגיע להם נזק מאתם. ולזה אמר הכתוב ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש שכולם היו כראוי ליוצאי יר"ך יעקב בבחינת ברא כרעא דאבוהי והיו שבעים נפש נגד שבעים שרי מעלה וכל אחד ואחד מהם עומד נגד שר השמים כיעקב אביהם שישר אל מלאך ויוכל לו, ועליהם נאמר (שיר השירים ז', י') וחכך כיין הטוב. כי יין ניתן בשבעים אותיות (עירובין ס"ה.). וסיים הכתוב ויוסף היה במצרים. פירוש כנאמר למעלה אף שיוסף היה במצרים בטומאת הארץ מכל מקום נאמר בו (בראשית מ', ט"ו) וגם פה לא עשיתי מאומה על דרך מאמר הכתוב (דברים י"ג, י"ח) לא ידבק בידך מאומה מן החרם. ועודנו בצדקתו עומד כיוצאי ירך יעקב להשלים בחינת השבעים לעמוד נגד שרי מעלה כדבר האמור.

ד עוד נראה רמז בכתוב זה למה שאמרו חז"ל (בתרא קכ"ג.) בפירוש הפסוק כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ובפרטות אי אתה מוצא אלא ששים ותשע זו יוכבד שנולדה בין החומות וכו'. ולזה רמז יצאי ירך יעקב כי ראשי תיבות וסופי תיבות ירך יעקב הוא גימטריא יוכבד במספר השוה, לומר כי מה שנאמר כאן שבעים נפש הוא עם יוכבד שהשלימה המנין.

פסקה ו

וימת יוסף וגו'. צריך לדעת למה חזר הכתוב להודיע מיתת יוסף וכבר שמענו ונדעה בסוף פרשה שלמעלה באומרו וימת יוסף בן מאה ועשר וגו', וכבר הקשה זאת הרב הקדוש בעל אור החיים זכרונו לברכה. ואכן הנה אמרו חז"ל (סדר עולם מובא בילקוט ריש שמות) אין לך קצר ימים בשבטים יותר מיוסף וכו'. ונודע אשר עיקר קימת מלך חדש שחידש גזירותיו היה אחר מיתת יוסף כמאמר הכתוב אשר לא ידע את יוסף ועל כן היה מחויב שיתחיל השיעבוד תיכף אחר מיתת יוסף בעוד ששאר השבטים היו קיימים והודיע הכתוב כי לא כן היה, רק תחילה וימת יוסף ואחר כך כל אחיו וכל

הדור ההוא ואחר כך ויקם מלך חדש, ובעוד שאחד מהדור ההוא היה קיים לא התחיל השיעבוד. והכל כאשר כתבנו שכל השבעים נפש יצאי ירך יעקב היו הולכים בעקבות יעקב וצדיקים גדולים היו והיה כחם גדול לעכב שלא יתחיל השיעבוד בימיהם עד אחר שהלכו לעולמם. וגם כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעיה נ"ז, א'), שלא יראה ברעה העתידה לבוא כאשר אמרו חז"ל (בבא קמא ס'.).

פסקה ז

ובני ישראל פרו וישרצו וגו'. לפי סדר לשון הכתוב היה לו לומר ובניהם פרו וגו' ואכן אגב אורחא מגיד הכתוב ומעיד כי רבוים והפרתם היו בני ישראל לבד בלי שום תערובת מצרים או אומה אחרת ביניהם כי היו גדורים מן הערוה כמאמר חז"ל (שיר השירים רבה ד', י"ב פסוק גן נעול וגו', ושאר מקומות) ובני ישראל אעלו, ובני ישראל נפקו כמו שאיתא בזוה"ק (שמות ז'.).

ב או יאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד ותמלא הארץ אתם. אומרו במאוד מאוד, נראה לפי שאמר למעלה בשבח השבעים נפש שכולם השוו לטובה שצדיקים גמורים היו כאמור למעלה, ואחרי מיתת כל הדור המשובח ההוא אמר הכתוב אשר לא כדורות הראשונים דורות האחרונים, כי ובני ישראל פרו וישרצו וגו' במאוד מאוד כי מאוד הוא המכונה על שם היצר הרע ומדת הפורענות כנאמר בדברי חז"ל (עיין בראשית רבה ט', ז' ובקהלת ג', י"א פסוק את הכל עשה יפה וגו') והן המה פרו במדה זו להלך בדרכי היצר הרע, שהיה מצוי ביניהם עובדי עבודה זרה ח"ו כדברי חז"ל (שמות רבה כ"א, ז'). ותמלא הארץ אותם. כלומר שנתמלאו בדברי הארציות טומאת ערות ארץ מצרים להלך בנימוסה ולעבוד לאלהיה. אשר על כן ויקם מלך חדש וגו' ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. ממנו דייקא כלומר שנתרבו ונתעצמו בכוחינו כוחות הרעים ועל כן הבה נתחכמה לו כי צדיק גמור אינו בולע, וצדיק ממנו, בולע. כמאמר חז"ל (ברכות ז':), ויכול נוכל להם כי פן ירבה וגו' עד ועלה מן הארץ. פירוש פן יעלו מבחינת הארץ הלזו טומאת ערות מצרים ואז יתגברו עלינו וילחמו בנו.

ג או יאמר הכתוב להיפך וכתבנו מזה קצת למעלה כי באמת אף שמאוד הוא בחינת היצר הרע והיסורין מכל מקום הלא קראו הכתוב טוב מאוד. והענין כי כשאדם זוכה להפך הרע לטוב זה טוב יותר, מבחינת הטוב. ועל בחינה זו אמר הכתוב (ירמיה ט"ו, י"ט) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה ואמרו חז"ל (בבא מציעא פ"ה.) אפילו הקב"ה גוזר גזירה מבטלה בשבילו. והארכנו בבחינה זו בכמה מקומות שונות ובכמה בחינות שונות.

ובחינה אחת היא, אדם הזוכה לעבוד את שמו יתברך מתוך דברי ארציות מאכילה ושתיה וזיווג וכדומה מצרכי בני אדם שהן הן כוחות הרעים. כי התאוה הוא שורש הרע רק שאף על פי כן אין חיותם ושפעם כי אם משפע הקדוש הבא אליהם ממלך עולמים ברוך הוא מה שנתלבש בהן חיות ניצוצי הקדושה בעת הבראם על ידי אותיות התורה הקדושה. וכשאדם אוכל מאכלו כראוי בזה השולחן אשר לפני ה' בפחד ומורא ובשבירת התאוה ובכוונה ראויה רק למצוא בו מקום לה', או להעלות הניצוצות על ידי כוונת אכילה המבוארין בדברי מרן קודש קדשים האר"י ז"ל ולהוריד על ידי כח כוונתו כל מיני שפע וברכה וקדושה לכל העולמות הקדושים מעולם לעולם עד עולם התחתון, אשר בזה נעשה מאכלו כמו הקרבת הקרבן על המזבח ממש, ושולחנו מכפר עליו כאשר בזמן הבית. או בכוונה הפשוטה המבואר בדברי הרמב"ם (פרק ג' מהלכות דעות הלכה ב' ושולחן ערוך אורח חיים סימן רל"א) שהוא בכדי להיות עובד עבודתו עבודה תמה על ידי כח אשר יתחזק בכח האכילה ההוא, ואם לא לשם מצוה, לא היה אוכל בשום אופן.

וגם בבחינה זו יוכל למצוא לו מקום שיהיה שולחנו מזבח כפרה, והוא על ידי אכילת עניים על שולחנו שזה נחשב כמו הקרבן במזבח כמאמר חז"ל (ברכות נ"ה.). וכמו כן בכל בחינת התאוות לא יעשה כי אם באופן שיהיה בהם מקום לה' ואף בעת עשאם לא יעשם כי אם בשבירת התאוה ובהכנעה ורק לשבור רעבון נפשו לא למלאות כריסו ובטנו או שאר תאוותו. והעבודה באלה הדברים הוא הנקרא אם תוציא יקר מזולל והוא החשוב שבעבודת אלהינו יתברך שמו. כי העבודה שהיא על ידי תורה ומצוות זה נקרא טוב לבד שאין בו בחינת היצר הרע ואינו צריך לכפות את יצרו הרע כל כך להעבודה, מה שאין כן באלה שיצרו תוקפו וממשיכו למלאות תאותו והוא צריך לעבור על מדותיו הרעים ולשבור כל תאותו שלא יעשנה כי אם עד שיהיה בה מקום לה', וידוע אומרם ז"ל (סנהדרין ק"ו:) הקב"ה ליבא בעי שנאמר (שמואל-א ט"ז, ז') וה' יראה ללבב, ועל כן זה נקרא טוב מאוד שטוב יותר מבחינת הטוב לבד. ואפשר לזה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ט, ג') אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו כלומר גם שבדרכיו של העולם הלכו. מכל מקום לא פעלו עולה והוא בבחינה הנזכרת שבכל דברי הארציות הנמשכים משורש הרעים, נזכרים לה' אלהיהם ושומרים עצמם בשמירות יתירות שלא יהיה עולתה בו בבחינת כיוון מילוי התאוה שלא לשם ה'.

ואפשר לרמז בזה מה שפסקו רבותינו לפסק הלכה באלו הן הגולין (מכות ז'. וברמב"ם פרק ו' מהלכות רוצח הלכה י"ב) שכל שהוא דרך עליה אינו גולה כל שהוא דרך ירידה גולה. ורמזו בזה להנשמה הקדושה, שכל שכוונתו בדרך עַליה לעלות ולקשור עולם בעולם,

עולם התחתון שבה כל דברי הארציות בעולם העליון ולהעלות הניצוצות שבהם למקום שרשם אשר בשמים ממעל ולראות לקרב הארץ וכל אשר בה מד' מינים דומם צומח חי מדבר למעלה למעלה להכניס הכל למצוה ולרשות היחיד יחידו של עולם ואז אינו גולה. כלומר לא נחשב אצל הנשמה לגלות, זאת אשר נתלבשה בגוף העכור וירדה לעולם הזה המלאה גילולים וטינופת הקליפות כיון שהוא עושה בזה נחת רוח מופלג ותענוג גדול למי שאמר והיה העולם לנשק ארעא ורקיע אהדדי ליחד עולם התחתון בעולם העליון. ואמנם ח"ו כל שהיא דרך ירידה שאין כוונתו למעלה לקרב הדבר ההוא לשמים, כי אם כרוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג', כ"א), וכוונתו רק למלאות תאותו וחפצו ולמלאות כריסו ובטנו בכל הבלי שטותי עולם הזה ומחמדיו, הרי זה גולה. כלומר הנשמה אצלו בגלות המר והנמהר שלא די שאינו מעלה אותה עם הניצוצות הקדושים אל חיק אביהם שבשמים כי אם אדרבה מורידם עד מדרגה התחתונה לרשות הרבים מדור הקליפות והרע שנאמר עליהם (תהלים צ"ב, י') יתפרדו כל פעלי און. וכביכול כביכול הקב"ה צער לפניו כי פוסק וכורת עולם מעולם ואז גם השפע הראוי לירד מעולם העליון לעולם התחתון לא יוכל לירד כיון שנפסקו זה מזה.

וזה ענין הסולם שהראה הקב"ה ליעקב סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. כי כל הדברים האלה הנה מוצבים ארצה ואמנם ראשם מגיע השמימה. והשמימה רומז לשמי השמים העליונים, כי אין שמחה ונחת רוח גדול לאלהינו יתברך יותר מהתקרבות הנפרדים והרחוקים מאור פניו יתברך בכל דברי הארציות שתאות לבו של אדם נמשך אחריהן. ואמר הכתוב והנה מלאכי אלהים פירוש שלוחי אלהים אשר שולחן לארץ הלזו לקרב הארץ וצבאיה לבוראן ברוך הוא הנה הם עולים ויורדים בו כנאמר כי יש שעולין דרך עליה וגורמין תענוג ונחת רוח ליוצרם על שם כבוד מלכותו שבכל משלה, ובכל דבר ודבר יש בו כוחי אלהינו יתברך. ויש ח"ו יורדין למטה בו ונטבעין ונשקעין בטיט היון וממשיכין עליהם כל מיני הקליפות והרע והסטרא אחרא, ועל זה אמרו חז"ל (נזיר כ"ג.) מאי דכתיב (הושע י"ד, י') צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, משל לשני בני אדם שאכלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה נאמר בו צדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה נאמר בו ופושעים יכשלו בם (פירוש אכילה גסה פירש רש"י שם שאכלו למלאות רעבון נפשו כי ירעב). על כן ראה והבט עד היכן הדברים מגיעים, ואיך תוכל לאבד עולם מלא ח"ו בשעה אחת ולקנות עולם מלא בשעה אחת ולגרום תענוג ושמחה בכל העולמות עולם התחתון ועולם העליון.

וזה שאמר הכתוב ובני ישראל פרו וגו' ויעצמו במאוד מאוד, כלומר עצמו עצמם בבחינת הנקרא מאוד בחינת היצר הרע שבכל דברי הארציות המגושמים והם כיוונו הכל להעלות מתתא לעילא לקרב הארץ וכל אשר בה לשמי השמים, ולא פעלו עולה אף שבדרכיו של העולם הלכו כנאמר. ותמלא הארץ אותם פירוש שהארץ נתמלאה בבחינתם בחינת הקודש שהרכיבו אלהותו יתברך בכל דברי הארציות בבחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ועל כן פרעה ועמו כשראו זאת אמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו' ונלחם בנו ועלה מן הארץ, כי עיקר השפלת ישראל להאומות הוא על ידי בחינה זו, מאחר שהאומות אין להם חיות כי אם מכל דברי הארציות, וכשישראל זוכים להעלות הדברים ההם למרום שבתם, אז הקדושה שבהם נתעלה למעלה למעלה, וגשמיות וארציות שבהם נופל לעומקא דתהום רבה ויתפרדו כל פועלי און כי אין חיות להגשמיות כי אם בהיות בתוכו הניצוץ הקדוש ממלכות כל עולמים אשר מלכותו בכל משלה, וכשנלקח הניצוץ הזה נעשים הדברים ההם בבחינת המתים וקול עלה נדף יתגבר עליהם כי אין להם כח וחיות.

וזה שאמר הכתוב (תהלים קי"א, ו') כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. פירוש שהגיד לעמו שבכל מעשיו אין בו כי אם כחו אורו שפעו וחיותו, לא זולת. וצריך להעלות הכח הזה לחיק אביהם שבשמים ועל ידי כך נתן להם נחלת גוים כי בזה ישארו בלי חיות ויתפרדו כל פועלי און. ועל כן השיב כלב בן יפנה על דבר המרגלים שאמרו (במדבר י"ג, כ"ח) אפס כי עז העם היושב עליה וגו' אמר (שם ל') עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה, כלומר שאנחנו נהיה עולים ונעלה כל דברי הארציות אל השמים אז ודאי וירשנו אותה ויכול נוכל לה כי כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים כנאמר. וזה שאמר פרעה לבני ישראל ונלחם בנו ועלה מן הארץ כלומר שילחמו בנו כשיעלו מן הארץ כל הבירורים שבה ובודאי יתגברו עלינו ועל כן וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם בכדי לבטלם מעבודתם עבודת הקודש ברוב העבודה הקשה. אבל רוח הקודש השיב וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ כי על ידי העינוי יותר יעלו הניצוצות ההם כידוע וכאשר יתבאר בדברינו אם ירצה ה' להלן ואז ודאי כן ירבה הקדושה וכן יפרוץ, והטומאה נפול תפול ויצאו המכות מן הקדושה ויכו אל הקליפה עד חרמה כאשר היה בסופם.

גם יאמר לפי הנזכר ונלחם בנו, כי עיקר המלחמה הוא בבחינה ללחום עם התאוה בכל דברי הארציות לכובשה תחת ממשלתו עד ליחד את דיבורו ומחשבתו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו בלתי לה' לבדו שלא יתמשך אחר תאותו בשום אופן בעולם, ובזה

המלחמה נוצחין לכל האומות כי כח מעשיו וגו'. ועל כן אמר ונלחם בנו כלומר המלחמה תהיה עם עצמיות כוחינו וחיותינו שיכוונו תמיד לשבר כוחינו הנשרש בשורש תאות הארציות ולהשפיל תאותם עד לארץ, ובזה נרד ונשפיל עד למטה למטה. ולא תקשה לך מטענות הס"מ אחר כך שהיו עובדי עבודה זרה כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ז') כי אפשר באמת על ידי העינוי הגדול והצער המופלג בשיעבוד חומר ולבנים נפלו ממדריגתם וה' הרואה ללב ויודע כי אין זה רק מחמת עינוי מצרים, לא פנה אליו ויגער בהשטן וינער את מצרים בתוך הים ובני ישראל הלכו ביבשה, וזה ודאי שבכח העינוי יצאו כל צבאות ה' המה הניצוצות הקדושות כאמור.

פסקה ח

ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף וגו'. התרגום פירש בזה דלא מקיים גזירת יוסף ונראה דכיוון בזה על המילה שכפה יוסף את המצרים שימולו עצמם כמאמר חז"ל (בראשית רבה צ', ו') והוא לא חפץ בזה ועל כן חידש גזירות על עם הנמולין, ועל ידי כן ממילא לא ירצו עוד המצרים למול את בניהם.

ב או יאמר ויקם מלך חדש וגו'. כלומר מפני מה קם מלך חדש לחדש גזירות על ישראל מפני שלא ידע את יוסף פירוש שלא התחבר עם יוסף הצדיק. כי הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים וגו' (משלי י"ג, כ') ואמרו חז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ה הובא בילקוט רמז פ"ד) למה הדבר דומה לאדם שהוא נכנס בחנות של בשמים אף על פי שלא לקח כלום ריח טוב קלט וכו'. וכן פרעה כל עוד אשר היה מחובר ומקורב ליוסף הצדיק ריח טוב קלט מאתו ולא היה יכול לעשות רע כל כך לישראל ואחר מיתת יוסף שנתחבר לשרי מצרים הרעים נאמר בו ורועה כסילים ירוע שחידש גזירות על גזירות ורשעות על רשעות. ועל כן נמנה מצות עשה בין רמ"ח מצוות עשה להתחבר לחכמים ותלמידיהם כמו שאיתא (ברמב"ם פרק ו' מהלכות דעות הלכה ב') כי זה שורש כל התורה והמצוות, ועל זה אמרו גדולה שמושה יותר מלמודה כמו שאמרו (בברכות ז':). כי התורה שאדם לומד בעצמו נודע שהתורה נאמר בה (דברים ד', מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה ואמרו חז"ל (יומא ע"ב:) זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה כי לא המדרש עיקר אלא המעשה פירוש שיכוון האדם בעת הלימוד לעשות בזה קישוטין לשכינה ולעשות בזה תענוג ונחת רוח לבוראו ולשמור לעשות כל הכתוב בתורה אשר לומד.

וצריך האדם קודם לימודו לעיין היטב בארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם כאשר מנאום חז"ל (אבות ו', ו') ולראות לקובעם כולם בלבבו וללמוד התורה בכל פרטיהם, כי אם לא יביט קודם, במ"ח דברים הללו לקובעם במעמקי לבבו באמת, לעולם

לא יקנה התורה שיהיה לרצון לפני מי שאמר והיה העולם בשלימות, כי כן אמרו והתורה ניקנית במ"ח דברים ומכלל הן אתה שומע לאו שבלא מ"ח דברים הללו לא יקנה התורה, והנה מקצת מהם הוא באימה ביראה בענוה בטהרה בשמחה בקבלת היסורין במיעוט תענוג במיעוט שינה אוהב את המקום אוהב את הבריות אוהב את הצדקות אוהב את התוכחות מתרחק מן הכבוד ואינו מגיס לבו בתלמודו ואינו שמח בהוראה נושא בעול עם חבירו ומכריעו לכף זכות ומעמידו על האמת וכו'. ולאלו לבד נראה שצריך הכנה רבה וזריזות יתרה והתחזקות והתאמצות וכפיית התאוה בכל פרטיה ומכל שכן לעמוד בכולם (ומזה תראה שלא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול להיות נדמה לו שבא לכלל תורה אף במקצתה, כי מאוד רבו תנאיה ופרטיה המצטרכים בהכרח לקנייתה גם במקצת דמקצת).

וכשאדם לומד באופנים הללו באמת זה הוא תורה לשמה כי כל עיקר כוונת לימוד התורה הוא להתפשט את עצמו מכל בחינות הגשמיות כאשר יוכל, ולדבק נפשו ורוחו ונשמתו בה' יתברך ברוך הוא הנעלם בהתורה, כי כל התורה כולה היא רצונו ברוך הוא שרצה שנעשה כך וכך ושיהיה הדין והמשפט כך וכך. וידוע שהוא ורצונו יתברך אחד בתכלית היחוד כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (בריש הלכות יסודי התורה) וזה נקראת תורה שמורה את הנעלם שהוא ה' יתברך כי אי אפשר להדבק בה' יתברך אם לא על ידי התורה והמצוות כי התורה היא הממוצעת בין ישראל לאביהם שבשמים שישראל יתדבקו בה' יתברך על ידי התורה והכל בכדי להיות נחת רוח לפניו שברא העולם ומלואו לכוונה זו שיתדבקו ישראל אליו אחר התרחקותם מאור פניו יתברך בעת הבריאה ונתלבשו בגשמיות הארץ הלזו לשוב אל שורשינו למעלה. וכשאדם לומד בבחינות הללו, זה זוכה לדברים הרבה ונותנת לו חיים וממשלה ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעיין המתגבר וכו', אבל אם אדם לומד התורה בשביל עצמו להיות יכול להשיב כשיבוא בין בני אדם או שלא יצטרך לשאול על הוראה וכדומה מהבלי שטותים אחרים אשר לא בכוונת אמת לשם ה' לעשות לו נחת רוח בזה ולהדבק בו, אז התורה נעשית לו ח"ו סם המות אחר שהוא לוקח סתרי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו שכל אות ואות מהתורה הוא שמותיו של הקב"ה והוא מוריד הכל לבחינת הסטרא אחרא ח"ו כלומר לצד אחר שאינו לשם ה' ושורים הקליפות ח"ו על התורה ההוא. וזה סוד אומרם ז"ל (ריש פתיחתא דאיכה ב') אימתי המלכות גוזרת ומצלחת בשעה שישראל משליכין דברי תורה לארץ וכו', והבן. ואיזה עוון גדול מזה שמוריד קדושה גדולה כזו למקום אחר ח"ו ודאי אין לך סם המות גדול מזה, וכל אלה הדברים אין אדם יודען מעצמו אם לא בשימוש תלמידי חכמים אשר

כבר יצאו מכל בחינות הבלי העולם ויודעין כוונות אמיתיות לשם ה', המה יכולין ללמוד בהתורה לשמה לשם ה' דייקא לא לשום חפץ אחר ועל כן גדולה שמושה יותר מלמודה והוא מצות עשה דאורייתא להדבק בחכמים ותלמידיהם כמדובר. ועל כן כאשר לא ידע את יוסף ויקם מלך חדש וחידש גזירות רעות כאמור.

ג גם יאמר אשר לא ידע וגו'. כי נודע אשר כל בחינת היסורין והעינוי הבא מהרע, כולם אינם באים כי אם עבור שהיה מוכרח להיות היצר הרע בעולם למשוך את האדם אחרי תאוותיו ומחמדיו הרעים ולבחון בו אהבת בני אדם לבוראם, אם עזה אהבתם באמת אז מתגברין על היצר הרע כי אף שאליך תשוקתו אף על פי כן ואתה תמשול בו והמה מקבלים שכר גדול על זה שנתנו לב לכפות יצרם תחת ידם ולכבוש תאוותיהם בשביל אהבת ה' ויראתו הגדולה, ולא כן הרשעים שאינם חפצים בהצדקם ומתמשכין אחרי תאות היצר הרע ונופת צוף הבלי תענוגיו המדומין הרעים לבעליהם, וכאשר יענגו אותו כן ירבה היצר הרע וכן יפרוץ והרע מתגבר עליו. ובודאי כאשר הרע מתגבר עליו, אין רע עושה טוב ובאין עליו יסורים מכוערין ומייסרין אותו בכל מיני פורעניות כדרך הרע לעשות רע ועל זה נאמר (בירמיה ב', י"ט) תיסרך רעתך, כי אין רע יורד מלמעלה (בראשית רבה נ"א, ג'), רק זה הרע שמגביר האדם עליו, זה עצמו מייסרו ומכהו כמו שאמר הכתוב (איוב ל"ד, י"א) כי פועל אדם ישלם לו וגו' הפעולה בעצמו הוא משלם לו וכל כח האומות שמתגברין על ישראל אינו אלא מזה, כפי כח הרע שישראל מגבירין על עצמן והרע הזה הוא בכח האומות, וזה הרע בעצמו בא עם האומות ומייסר לישראל ח"ו.

ולזה כאשר אמר למעלה ותמלא הארץ אותם ופירשנו באופן אחד שהארציות מילא אותם שנכנעו ח"ו בתוך טומאת ערות ארץ מצרים, ועל כן תיכף ויקם מלך חדש, כי ישראל הגבירו ברעתם כח הרע עליהם ותיכף פועל אדם ישלם לו וקם מלך חדש וחידש גזירות חדשות על ישראל בעבודה קשה בחומר ובלבנים. והוא אומרו אשר לא ידע את יוסף כלומר זה הרע עשה עצמו כאילו לא ידע ההכנעה הגדולה וההשפלה הרבה שעשה יוסף במצרים בעת התגברו על כח תאותו שלא לשמוע אל אשת אדוניו לגלות ערותה והכניע בזה טומאת ערות מצרים כי בעת שבני ישראל פרו ונכנסו במילוי טומאת ארץ מצרים מצא בעל חוב לגבות חובו ויקם מלך חדש וחידש גזירות חדשות, כאילו מעולם לא היה יוסף במצרים. ואמנם לכל זמן ועת, ועת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהלת ח', ט') כי אף על פי שיוסף מת, צדקתו לא מת, ומה שהשרה שכינת אל במצרים בכח צדקתו הגדולה, לא זזה ממקומו. הלא תראה שעד צאת ישראל ממצרים היו כולם גדורים מן הערוה ונאמר עליהם (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה כמובא בדברינו למעלה.

ונודע אשר עיקר טומאת מצרים היה שהיו שטופים בזימה עד למאוד שעל כן נקרא ערות הארץ. וישראל היו בתוכן רד"ו שנים ולא פרשו איש או אשה מישראל כנפיהם לאחר והכל היה כי נשאר הרשימה הגדולה מיוסף הצדיק שומר הברית להיות גדורים מן הערוה עד צאתם, ובזה הוציאו ישראל בלעם מפיהם. וכל אשר שלטו מצרים בישראל לעבוד עמם עבודה קשה הכל היה לרע להם, כי הוציאו ישראל על ידי זה כל הניצוצות הקדושות מהם והם נשארו פגרים מתים. ולזאת אמרו חז"ל (סוטה י"א.) על אומרו אשר לא ידע את יוסף דהוי דמי כמאן דלא ידע ליה כלומר עשה עצמו כאילו לא ידע את יוסף וכו' וכפרוש רש"י כאן. אבל באמת הוה ליה למידע כי זכות יוסף לא יבוטל מזרעו וממשפחתו. ולא לחנם היה יוסף כ"ב שנים במצרים אם לא לישר דרך לפני בני ישראל שלא ישקעו ח"ו בטומאת מצרים וכל אשר יעשו לישראל הכל בנפשם הוא. וזאת רמזה התורה בגלות הראשון לישראל שהוא גלות מצרים שאין אומה ולשון היו יכולים לשלוט על ישראל אם לא היו ישראל מגבירין עליהם כח הרע והאומות עד אשר ותמלא הארץ אותם אז ויקם מלך חדש כדבר האמור.

ד עוד יאמר הכתוב ויקם מלך חדש וגו' אשר לא ידע את יוסף. כי ידוע אשר יוסף מרמז על סוד הטוב בסוד (ישעיה ג', י') אִמרו צדיק כי טוב. וגם כי תשעה פעמים טוב עם ג' האותיות הוא מספר יוסף כי בחינת הצדיק הוא במדה התשיעית מלמעלה למטה ועל כן נמצא בה ט' פעמים טוב גימטריא יוסף, ואכן מלך מצרים שהיה כולו רע וחידש גזירות אחר גזירות והכל רעות גמורות, נאמר בו אשר לא ידע את יוסף כלומר שלא היה נמצא בו שום ניצוץ הטוב המכונה על שם יוסף ועל כן נתחדשו גזירותיו כדבר האמור.

ה עוד יאמר אשר לא ידע את יוסף. כי נודע מדברי הזוה"ק (בראשית ט"ו:) אשר השכינה הקדושה נקראת א"ת והיא שעמדה לאבותינו ולנו בכל הגלויות שגלו ישראל והיא המושיעה לעמה ישראל מכל צרותיהם ונפרעת לעמה מכל צריהם על ידי הצדיק דלתתא צדיק יסוד עולם והוא העמוד שהעולם עומד עליו כמאמרם ז"ל (חגיגה י"ב:) על עמוד אחד העולם עומד וצדיק שמו כי הוא הממוצע בין ישראל לאביהם שבשמים שעל ידו יורד מן השמים כל בחינות הישועות והנסים והנפלאות לישראל גוי אחד בארץ. והנה פרעה הרשע אמר הבה נתחכמה לו ואמרו (סוטה י"א.) להם מבעיא אמר ר' חמא וכו' בואו ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונם, נדונם באש, כתיב (ישעיה ס"ו, ט"ו) כי הנה ה' באש יבוא וכו', אלא בואו ונדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם וכו' עד כאן. ולזה אמר הכתוב אשר לא ידע את יוסף שלא ידע שהשכינה הקדושה הנקראת "את" היא המושיעה את ישראל על ידי הצדיק בחינת יוסף בכל צרותיהם,

וסבור שהקב"ה לא ימצא לו מכה להביא עליו. ולפי שלא האמין בצדק וצדיק ושניהם מכונים על שם היו"ד כנודע לפיכך הביא עליו עשר מכות.

פסקה ט

ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו וגו'. אומרו עם בני ישראל והיה די לומר הנה בני ישראל,. לומר כי לאשר שהם עם מיוחד להקרא בשם עם בני ישראל ולא יתערבו בגוים לצד היותם גדורים מן הערוה, ואינם רוצים להתחתן בנו ועבור זה הנם עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב וגם רב ועצום הוא ועל כן צריך לתת לב עליהם, כי אם היו מתחתנים עם המצרים ומתערבים בנו אז והיינו לעם אחד, ולא נירא למלחמתם כי יחוס כל אחד מהם על בני בניו שהם מעמינו מה שאין כן כשהם לבדם לעם ירצו לרשת את הארץ ולגרש אותנו.

ב ובדרך רמז ירמוז הכתוב הלז, על פי אשר כתבנו למעלה ובמקומות אחרים את אשר נודע מאמר הכתוב (הושע י"ד, י') כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, כי אלו ההולכים לפני ה' ועומדים תמיד לפניו ימצאו בכל דבר ודבר ממוצא פי ה' ועבודתו כמאמר הכתוב (משלי ג', ו') בכל דרכיך דעהו וגו' וחז"ל אמרו (אבות ב', י"ז) וכל מעשיך יהיו לשם שמים וכל העשיות שאדם עושה מלבד התורה והמצוות בכולם יש בהם עבודת שמו יתברך ואהבתו ויראתו וזאת עיקר עשייתו בדברים ההם רק בשביל עבודת ה' הנמצא בהם. ולא כל אחד ואחד זוכה לכך אף שנראה לו שהוא שלם במדה זו לא כן הוא כי אם מי שבכל לב ולב ידרשהו ולא יתן שנות לעיניו ולעפעפיו תנומה עד אשר ימצא מקום לה' ויחפש בכל דבר ודבר איה מקום מוצאו ושורשו במרכבה העליונה בכדי לתקן שם ולעשות נחת רוח לבוראו ברוך הוא על ידי זה. כי בכל דבר ודבר אשר בשמים ובארץ נחתם בו חותם שמו יתברך המחיה ומהוה את הדבר ההוא, כאשר כתב משה במשכן על כל דבר ודבר כאשר צוה ה', כי כן האמת שעל כל דבר מקטן ועד גדול שורה עליו קדושתו יתברך משמו הגדול והקדוש כמשל שאמרו חז"ל לאחד שבנה פלטין המלך ועל כל דבר ודבר חקק בו צורת המלך כי מי שיש לו עינים לראות אינו רואה בשום דבר כי אם כח הרוחני השופע בדבר ההוא מאור פניו יתברך, ונותן דעתו ולבו להבין מקום מוצאו ומובאו בשורשו איך נחתם שמו הקדוש בדבר ההוא כי לה' הארץ ומלואה, ומבין בכל פרט ופרט מה זה ואנה מקומו למעלה חוץ ממה שבכללות אשר נודע שאין כל דבר ודבר שבארץ שאין בו ארבע יסודות אש רוח מים עפר כמו שאיתא (ברמב"ם הקדוש פרק ד' מהלכות יסודי התורה הלכה א' וב') וארבע יסודות אלו ידוע סודם מדברי האר"י ז"ל (בריש ספר שער הקדושה) שהם נמשכים מארבע אותיות שם הקדוש

הוי"ה יתברך, אשר על כן נחקק בכל דבר צורת מלכו של עולם לידע אשר לה' הארץ ומלואה, ולא נתן הארץ לבני אדם כי אם בכדי להיות לה' הארץ וגו' שבני אדם יקרבו ויגישו כל הארץ וצבאיה לה'. או בעשות מדבר ההוא בעצמו מצוה כמו מצמר רחלים ציצית לטלית, ופרשיות התפילין מעור עגל, או צדקה וגמילות חסד ממעות הנעשים מארבע יסודות אלו, או בהמה קרבן לה', או מאכלי שבת ומלבושי שבת ויום טוב וראש חדש שהם סעודות מצוה, או לתקן המאכל בכוונת האכילה הנודעים ליודעים, או על כל פנים להיות נטפלים למצוה שילך בכח האכילה ההיא לעשות מצוות ה' בדחילו ורחימו או ללמוד תורה לשמה. ואז המאכל עולה מן הארץ לשמי השמים להעשות בבחינת מיין נוקבין ומוחין חדשים באופן שבעת מחר יגיעו המוחין ההם לאיש הלז אשר העלה הדבר ההוא למעלה, ועל ידי המוחין הללו נתוסף לו אהבה ויראה ותפארת וניצוח ושאר המדות למקומו של עולם ברוך הוא, כאשר עשה יצחק שקודם הברכה שרצה לברך לבנו צוה לעשות לו מאכלים כאשר אהב נפשו, וכאשר אכל מאכלו ושתה מיינו אז שרה עליו רוח הקודש לברך את בנו כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה (שבת ל:) ואין שמחה בלא אכילה ושתיה כמאמרם ז"ל (במועד קטן ט'.). על כן אחר האכילה שנתוסף לו מוחין חדשים וחדוה ושמחה, בירך את יעקב ברוח קדשו וכאשר כתבו שם המחקרים (עיין בדברי הבחיי שם ושאר מפרשים) כי כאשר יתחזקו הכוחות הגופניות יתחזקו הכוחות הנפשיות וכו' עיין שם. וחוץ מזה אין שיעור לרב השמחה והתענוג שיגיע לבורא עולם בעת עליית הדברים ההם והוא הנקרא תענוג שעשועים בעת התקרבות הרחוקים וכמאמרם (סנהדרין צ"ט.) בפסוק (ישעיה נ"ז, י"ט) שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו' ברישא רחוק והדר קרוב. וכדומה בשאר חפצי העולם כמו התעסקות המשגל כשהוא לשם ה', או להנצל על ידי זה מן החטא והרהורים רעים, או לשמח את אשתו במצות עונה, ומכוון בזה לתקן שורש מצוה זה במקום עליון בשיעור קומה, כי מצות עונה היא מצות עשה דאורייתא, או להעמיד בנים צדיקים בעולם וגם זה מצות עשה פריה ורביה, או ליחד בזה שם ה' כידוע שעל ידי הזיווג הקדוש מתיחד הכל, ואז שם ה' נקרא על בן הנולד מכוונה זו והם זרע בירך ה' הגונים וראוים לחכמה ולחסידות כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (הלכות דעות פרק ה' הלכה ה'). ועבור זה חתם הקב"ה שמו יתברך בכל הדברים התחתונים, להיות גם המה מתחברין אל האהל להיות אחד ליחיד המיוחד בכל דרכי בני אדם הדורשים את ה' ומיחדים אותם בכל דרכיהם וחפציהם.

ועל בחינה זו אמרו חז"ל (מובא בעשרה מאמרות מאמר כ"ח חלק ג' סימן כ"ב) חנוך תופר מנעלים היה ועל כל תפירה ותפירה היה מכוון ואומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם

ועד וכו' כי ידוע שברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא בחינת היחוד והוא היה מכוון ליחד שמו של הקב"ה בכל הדברים כי נתן לב לדעת ולהבין כל חפץ וחפץ שבידו איזה אות מיוחד משמו יתברך מחיה הדבר ההוא וכשהיה מיחד דבר לדבר הבין מה מיחד על ידי זה משמותיו של הקב"ה. וכבר הארכנו מבחינה זו במקום אחר וכאן לא הצגנו רק ראשי פרקים להודיע שיש בני אדם נמצאים על בחינה זו שמבינים בכל הדברים שבעולם מקום מוצאם במרכבה העליונה ועל ידי זה המה מיחדים יחודים בכל הדברים התחתונים, וכשהם מדברים בכל הדברים שנראה לבני אדם שהוא סיפורי מעשיות ודברים אשר לא נצרכים כלל ונראין לדברים בטלים והוא מקושר אז במחשבתו למעלה למעלה ודברו היוצא מפיו אינו רק יחודים וצרופי שמות הקדושים וגורמים בזה תענוג ונחת רוח גדול לבוראם, מה שרוב העולם אינם מבינים זה כלל. ובאמת מצינו כזה כמה וכמה פעמים בדברי רבותינו הקדמונים ז"ל בגמרא בבלית וירושלמית ומדרשי חז"ל כמו במסכת שבת (ע"ז:) שמצא רבי זירא לרב יהודה דהוה בדיחא דעתיה וכו' ושאלו מפני מה עיזי מסגי ברישא והדר אמרי וכו' מאי טעמא גמלא זוטר גנובתיה וכו' וכאלה רבות (שם). ופשוטן נראין לדברים בטלים ובאמת חלילה וחלילה להרהר שנכתב בתורתינו אפילו דבר אחד שאין בו יחודי וזיווגי שמותיו יתברך גדולים ונוראים ונפלאים. ורבותינו ז"ל למדוהו מתורה הקדושה הנוראה שנכתב בה כמה דברים הנראים חלילה ללא צורך כמו שמות המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל וחשבן בשמות ושם עירם ומקצתן אף שם נשותיהם. וכבר ידענו כמלא נקב מחט סידקית מדברי מרן קודש קדשים האר"י ז"ל כמה וכמה רזין דאורייתא וסתרי תורה המבוארין בפסוקים האלה שעליהם בנוים כל יסוד ושורש הבריאה והעבודת אלהות ושכר ועונש. ומנשה לא נענש אלא מפני שהיה דורש בהגדות של דופי ואמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע וכו' כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"ט.). כי אנו פעוטי השכל ודאי אשר לא נבין דברים העומדים ברומו של עולם נתונים נתונים בסודי סודות מחוק אלהינו יתברך, רק ברוך שחלק מחכמתו לבשר ודם ונתן מעט מן המעט על אחת מני אלף אלפי אלפים וכו' עד אין שיעור וערך קצת חכמה ביראיו להבין בסתרי גנזיו, ועל ידי זה גם המה עושין לפי כח שכלם ואהבתם ויראתם את פני ה', לדבר בתחתון ולרמוז בעליון ליחד יחודים נוראים ונשגבים בכל הדברים התחתונים ובדברת איש לרעהו הנראין לדברים בטלים לגמרי. וכלל דבר זה הוא לידע בטוב כי ה' הוא המשפילי לראות בשמים ובארץ ובכל אות ואות מדברי הקטן שבקטנים שורה עליו אורו יתברך כוחו שפעו השגחתו, ועל כן יש בכל דבר הקטן רזי אלהינו יתברך ויחודי שמותיו.

ואפשר על זה אמרו חז"ל (סוכה כ"ח:) דבר קטן הויות דאביי ורבא דבר גדול מעשה מרכבה, כי מי שלומד הויות דאביי ורבא על פשוטן באין מבין כי יש בהן יחודי שמותיו יתברך ורזי אלהינו, הרי עושה מדברים העומדים ברומו של עולם דבר קטן, כיון שנדמה אליו שכל דבריהם הוא בחפצי עולם הזה כמו המחליף פרה בחמור או דיני השואל נושא שכר והשוכר וכדומה שלפי ראות העין כל דבריהם בחפצי עולם הזה אשר הוא קטן למאוד. ובאמת מי שיודע קצת דקצת מרזי אלהינו יתברך מבין ויודע שכל הדברים האלה הכל ברומו של עולם ושם יש כל הדינים האלה כמו שמובא בדברי מרן הרב קודש קדשים האר"י ז"ל (בספר עץ החיים בשער אונאה) שמבאר שם איך כל דיני אונאה שיותר משתות בטל מקח ושתות קנה ומחזיר אונאה ופחות משתות אינו מחזיר אונאה, הכל שורשם למעלה למעלה בשורש מרכבה העליונה בשיעור קומה של יוצר בראשית ברוך הוא וברוך שמו. וזה שמבין את זאת מבין גם בכל דברים התחתונים מחפצי עולם הזה איה מקום מוצאם בשורש המרכבה. וזה היה חכמת שלמה המלך ע"ה שנאמר בו (מלכים-א ה', י"ג) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וידבר על הבהמה וגו' וכבר כתבנו בזה במקום אחר.

וזה אמרו דבר גדול מעשה מרכבה מי שעושה מכל דבר ודבר מרכבה אליו יתברך שמבין שאין חיות דבר זה כי אם משורש מרכבה עליונה ומבין מקום שורשו במרכבה הנה הוא עושה גם מכל דברים הקטנים דבר גדול כי מעלם לשמי השמים העליונים וגורם בזה נחת רוח לבוראינו.

ואמנם שלימות דבר זה לא יעשה כי אם באיש שיצא מכל חפצי עולם הזה מכל וכל ולא יחמוד ולא יתאוה לשום חפץ מחפצי עולם הזה בשום פנים רק לעבוד עבודת שמו יתברך בכל עת בכל שעה ובכל רגע, ומיחד את מחשבתו ודיבורו וכל מעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו ביחוד לשם ה' באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה. כי עבודה זו יש בה טעות גדול למי שאינו עומד על בירור הדבר בבחינות שונות, כיון שהוא בדברים שאדם מתאוה להן והיצר הרע יוכל להחליק בעיניו ולומר לו ודאי כוונתך רק לשם שמים ולשם מצוה אשר בדבר הזה, ובאמת אורבו טמון בקרבו לעשותו למען תאוותו וחשק נפשו. וצריך לזה זריזות יתירה וכוונת הלב בהבחנות שונות אם באמת חושק ורוצה בשארי מצוות שאינם מאלו שנפשו של אדם מחמדתן, כמו לאלה הדברים. ובאמת שוה לו לעשות הדבר הזה עתה לשם ה' או לעזוב הדבר הזה לקיים עתה מצוות אחרות. ולא שיעשה זאת בשכלו, כי אם לבבו יהיה שלם עמו שיחפוץ בלבבו לעשות זה כמו זה, אז ידע כי כוונתו רק למען התקשרות עולם בעולם ליחד הארץ ומלואה לה'.

ואמנם כי לא עליך המלאכה לגמור וכל אדם מחויב לעבוד העבודה הזאת כאשר יוכל בשבירת התאוה ובכח הכוונה באמת לשם ה', ובמעט מעט יוכל לבוא לבחינה אמיתית בזה, רק שלא יגבה לבבו לאמר כי כבר השיג בחינה זו כי לא בקרוב יבוא לשלימותה. רק בעיני המקום ודאי חשוב כל מה שאדם עושה בשבילו ובפרט בקברות התאוה מי שרוצה לקבור תאותו ולשברה ולכפותה תחת ידו זה גדול בעיניו יותר מכל העבודות.

וזה שרמזה התורה הנצחית וכתבה שתמיד כן הוא, ויאמר פרעה אל עמו פרעה הוא פה רע רומז על היצר הרע שמדבר סרה תמיד על עם קדוש, כי הוא השטן הוא היצר הרע כאומרם (בבא בתרא ט"ז.) והוא אומר אל עמו כלומר אל כתות הרעים שלו, הנה עם בני ישראל הוא רב ועצום ממנו פירוש אפילו מדברים ששלנו המה כמו כל דברי התחתונים המגושמים המלאים תאוות הרעים שהם של היצר הרע וכת שלו, הנם נעשים מהם רב ועצום כי גם בהם ימצאו שמו של הקב"ה ומיחדים שמו יתברך בכל הדברים וגורמים בכל דברים הקטנים נחת רוח מופלג לבוראן, ועל כן הבה נתחכמה לו פן ירבה בדברים האלה ללקט אורות מכל חפצים התחתונים ונוסף גם הוא על שונאינו שיוסיפו ביחודים הללו על יחודי התורה והמצוות שהם שונאינו ומשפילים אותנו תמיד וכמאמר חז"ל (קדושין ל':) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. ונלחם בנו, פירוש עם הדברים שלנו ילחמו עמנו ועלה מן הארץ ואמרו חז"ל (סוטה י"א.) כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו בחבירו וכו' כלומר שישראל יעלו מן הארץ למעלה למעלה לגרום זיווג ויחוד למעלה למעלה מכל הדברים. וממילא כל בחינת היצר הרע וכת דיליה יכרחו להפרד ולהתגרש מכל הדברים התחתונים אחרי שיקדישו את שמו בכל הדברים ובמקום ששורה קדושת ה' על הדבר מוכרחים כל בחינות החיצונים להפרד מן הדבר ההוא כי (על פי ישעיה ב', י"ח) והאלילים כליל יחלוף ובאו במערות צורים ובנקרת מחילים מפני פחד ה' ומהדר גאונו.

וזה רמזה התורה על נצחיות עולם שתמיד היצר הרע וכתות הרעים אומרים הבה נתחכמה שלא יבוטלו מכל וכל, אבל באמת גם פרעה הגשמי אמר כן לעמו (כמו שכתבנו למעלה) כי עם בני ישראל רב ועצום ממנו מכוחות השייך להם שהמה עולים בכל הדברים התחתונים ליחד שמו יתברך עמהם ועל כן הבה נתחכמה לו פן ירבה בזה ונוסף גם הוא על שונאינו המה התורה והמצוות שכבר היה נמצא במצרים בני אדם שומרי התורה בכל פרטותיה כמו עמרם ושבט לוי כולו. ונלחם בנו מדברים שלנו ועלה מן הארץ. שישראל יעלו מכל דברי הארציות, ולמצרים יורידו עד שפל תחתית שיקחו החיות מהם כאשר באמת היה בסופם, וככל הנאמר.

ג עוד יתבאר הכתוב בפשוטו. הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו, כלומר הנה כאשר באו מעט היו ולא היו כי אם בני איש אחד כאומרם (בראשית מ"ב, י"א) כולנו בני איש אחד נחנו. ולא היו נחשבים כלל לדבר מהם, ועתה הנה נעשו לעם מיוחד שנתרבו עד היותם ראוים להקרא עם, ולא זה לבד אלא אף רבויין הוא שלא בטבע כי הנה גדול ועצום הוא ממנו כלומר אף מעמנו שאנחנו נחשבין לגוי גדול וחשוב בקרב העמים כידוע אשר מצרים היה אז מן הממלכות החשובות, ואף על פי כן נתעצמו גם ממנו. ועל כן,

פסקה י

הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו'. כלומר כי הנה בכמה פנים יש לנו לירא וליפחד מהם. אחד, מאחר שהן מתרבים שלא בטבע ופן ירבה עד מאוד עד היותן לגוי רב עד שלא יצטרכו כלל לסיוע אחרים רק הם לבדם יגרשו אותנו וירשו המה את הארץ. והשנית, אף אם לא יהיו רק כמו שהם עתה, מכל מקום והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו והיו שניהם לגוי רב מאוד ויתגברו עלינו. והשלישית, כי ונלחם בנו, כלומר כיון שהמה בקרב הארץ והמלחמה הוא בקרבנו בתוכינו ממש ואוי לעיר שמחריביה בתוכה, כי לא יוכל השונא לעשות מבחוץ על אחת מני אלף מה שיוכל לעשות בתוך העיר. והרביעית, ועלה מן הארץ, כלומר המה יערכו מלחמה מן המדינה בתוך הארץ והשונא יערוך עליהם מבחוץ ויהיה המלחמה מפנים ואחור ובודאי לא נוכל להם.

או יאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו'. כי נודע אשר כל התגברות הרע על הטוב באדם הוא כאשר יכנס בקרבו רוח שטות כי כל עוד שכח השכל וחיות המוחין באדם שלמים מכל וכל לא יעבור האדם על רצון בוראו כי להשכל ניתן כח הממשלה על תאות הלב כשאדם נותן דעתו ושכלו להבין אשר לא טוב הדבר הזה שרוצה לעשות אז אף אם תאות לבו ממשיכו אל הדבר יש כח בשכלו להתגבר על התאוה שלא יעשנה כי מבין אשר לא טוב הוא ולכך אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות כדברי חז"ל (סוטה ג'.), כי בלתי זה לא יעבור אדם העבירה. ואפילו בצדיקים העוסקים בתורה ומצוות ה' העיקר בזה, כח וחיות השכל להבין על מה עושה המצוה ולהיות באהבה ויראה ושמחה רבה במחשבה דיבור ומעשה, והכל בכח השכל שעליו להבין כל זאת. אבל מצוה שלא נעשית בכח השכל בלתי אהבה ויראה וכו' רק עושהו סתם כמצות אנשים מלומדה מצוה זו לא פרחת לעילא כנודע לכל (תיקוני זוהר תיקון י', כ"ה:).

וזה אמר משה לבני ישראל (דברים ל"ב, ו') עם נבל ולא חכם ותרגום אונקלוס עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו, כי נבל הוא מלשון נובלות התמרה (ברכות מ':) שפירושו תמרים הנופלים. וכל ישראל העוסק בתורה ועושה מצוות ואינו נותן דעת חכמת שכלו לעשות

המצוה וללמוד על אופן הנאות לפני בורא עולם ברוך הוא לעשות נחת רוח לפניו, נקרא נופל כי נפל מבחינת חיות המוחין והשכל המושכין אותו למעלה. וכבר כתבנו כמה פעמים שזה נקרא (משלי ז', כ"ו) רבים חללים הפילה. כי כאשר הנפל נולד בגוף בלתי נשמה כן התעסקות התורה בלי חיות שכלו מאור הנשמה השורה במוחו ושכלו (כמו שאנו אומרים שהנשמה שבמוחי וכו') נעשה הגוף בלתי נשמה בקרבו והרי הוא ממש כמו הנפל ונקרא (תהלים נ"ח, ט') נפל אשת בל חזו שמש. ועל כן נקרא זה עם נבל ולא חכם שנפל מחכמתו בעת לימוד תורתו, ועל כן פירוש התרגום עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו מורה על האמור.

וכבר נודע כשהרע מתגבר בישראל ומונע דרך החכמה והשכל מהם שלא יעשו עמו רצון בוראם את הטוב בעיניו, אז בחינת כללות החכמה נופל לקליפות ח"ו ונעשים המה מחוכמים בעוונותינו הרבים ומתחכמין בכל יום איך לעשות רעות לישראל ולחדש גזירות שונות עליהם חדשים גם ישנים. ועל כן בדור אשר היו במצרים שנאמר בהם ותמלא הארץ אותם שנתמלאו בגשמיות גוש עפר הארץ כאשר כתבנו למעלה אשר היפך החכמה והשכל, כי הסירו החכמה והשכל מהם להכניס לתוכם רוח שטות מטומאת ערות ארץ מצרים, ועל כן תיכף ויאמר פרעה וגו' הבה נתחכמה לו, כי עתה עת להתחכם עליהם לחדש עליהם גזירות חדשות מאחר שהסירו החכמה מהם ונפל לתוך הקליפה והיה זה ירושה לנו להתחכם עליהם, כי פן ירבה ונוסף גם הוא על שונאינו, כי נודע אשר אור החכמה וחיות השכל המגיע אל האדם נקרא מוחין דגדלות כי גדול ורב הוא אור הזה עד מאוד שזה כל שלימותו, וכשאדם עובד באלה המוחין אז מעלה מן הקליפה כח וחיות וניצוצות קדושים ומוסיף על הקדושה רוב ברכה ושפע וחיות הקודש. והוא אומרו פן ירבה שישיגו מוחין דגדלות הרבים, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו, כי ימעטו כוחינו במה שיעלו את החכמה והחיות מן הקליפה אל הקדושה. ונלחם בנו ועלה מן הארץ, פירוש שיעלו מגשמיות עפר הארץ לבוא לבחינת החכמה ואור השכל ובזה ילחמו בנו ויתגברו עלינו.

ועל כן נתחכם לענות אותם בעבודה קשה וידוע שאין השכינה שורה לא מחמת עצבות וכו' אלא מתוך דבר שמחה כמאמר חז"ל (שבת ל':) והמה לא יוכלו לשמוח בה' ולא יהל אורו יתברך עליהם. ועל כן רמז בראשי תיבות ה'בה נ'תחכמה ל'ו מספר פ"ה ועם הכולל הוא פ"ו גימטריא אלהים. וגם סמך דבריו לומר לו פן ירבה וגו' וצירוף הו' של לו להפ' של פן גם כן מספר פ"ו והם שני שמות אלהים מוחין דקטנות מחכמה ובינה כנודע. וכיוון לומר כיון שישראל עדיין הם בקטנות המוחין ונתגברו ח"ו מוחין דקליפה ועל כן

הבה נתחכמה לו עתה להשפילם שלא יוכלו עוד כלל להרים ראש. כי והיה כי תקראנה מלחמה, ואז יתרע מזלינו ויחלש כח החכמה שבנו ויגיעו הם למוחין דגדלות הבא משם הוי"ה ברוך הוא כי כשזה נופל זה קם. ורמז בתיבת והיה אותיות הוי"ה וגם סופי תיבות הללו עם הכולל הוא הוי"ה והם שני מוחין דגדלות מחכמה ובינה ובזה ודאי ונוסף גם הוא על שונאינו וגו'. וכן היה באמת כי כאשר הופיע אור מוחין דגדלות על ישראל יצאו ממצרים ביד חזקה כנודע מדברי קודש קדשים האר"י ז"ל.

גם ירמוז הכתוב באומרו ועלה מן הארץ, כי נודע אשר כל בחינת הדינים המגיעין לישראל הכל משם אלהים במילוי ההי"ן, כי אלהים במילוי יודי"ן או במילוי אלפי"ן הנה נודע שהיו"ד מורה על אור החסדים מבחינת החכמה והאל"ף מורה גם כן על בחינת החסדים מבחינת פלא העליון ששם אין מגיע כלל שום בחינת הדינים, ועל כן הגם שאלהים מורה על הדינים מכל מקום נמתק על ידי המילוי מהיודי"ן או מהאלפי"ן, רק זה האלהים במילוי ההי"ן שה' הוא גם כן משורש הדין כי הה' ראשונה שבשם הוי"ה מינה דינין מתערין וה' אחרונה שבשם הוא בעצמה בחינת אלהים, ונוסף שמספר אלהים הזה הוא חושבן צרה ונעשה ח"ו צר לישראל. ואכן בעל הרחמים יתברך שמו אף על פי כן ממתיק גם את אלהים הזה באל"ף שבתחילתו, לפי שאור חסדי האל"ף גדול עד מאוד ומאיר מאור פלא העליון ואז נעשה מצרה רצה, וברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי ט"ז, ז'), כי כשישראל עושים תשובה נתהפך הצרה לרצה, וה' הטוב נתרצה במעשיהם וממתיק הדינים מעליהם מכח האל"ף שבתחילתו שבו נמתק כל דבר. כי גם שם אדני הוא בחינת א' דין שהא' ממתיק הדין שבתוכו והוא בבחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (בראשית כ"ח, י"ב), כי הא' נקרא סולם על שם הוא"ו אשר בתוכו, ויש על הוא"ו יו"ד מלמעלה ויו"ד מלמטה וזה עולים ויורדים בו, כי עולים עמו עד פלא העליון ליו"ד הראשונה המורה על המקור מים חיים לקבל משם כל בחינת החסדים והרחמים והישועות, ויורדים עד למטה ליו"ד התחתונה למלאות עולם התחתון בכל מיני שפע ברכה ורחמים ולהמתיק בזה כל בחינת הדינים וצרות ישראל ונעשה סולם מוצב ארצה, כי עושה מהצרה רצה ועם הא' הוא ארצה ואז עת רצון לישראל וכל הדינים מתמתקין. וזה אומרו ועלה מן הארץ, כלומר שיראו להכניס האל"ף בתוך הצרה אותיות הארץ ואז בודאי יעלו מצרתם כי האל"ף ממתיק הצרה ויעלו מצרה לרוחה ומשעבוד לגאולה כאשר היה באמת.

פסקה יא

וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם. הנה שימת שרי מסים היה שיגבו מס מישראל לבנין ערי מסכנות כפירוש רש"י ולכאורה לפי זה לא היה ראוי להפסיק בין שרי מסים ובין ויבן וגו' שדבר אחד הוא, ובסוף הכתוב היה צריך לכתוב למען ענותו, והבן. ואכן יכוון הכתוב כי בשעת העמדת שרי מסים עליהם, על תנאי זה העמידם שישעבדו את ישראל בשעבוד הקשה בעינוי רב ולא ינהלם ברחמים וזה אומרו וישימו עליו וגו' בשעת שימת השרים שמם למען ענותו בסבלותם ולא יניחם בנקל מעט.

או אפשר אמר להם בשעת העמדתן כי נפשם תחת נפשם אם יפטרו את ישראל מלענותם בקשיות, כדרך המלך שמצוה לאחד להכות את החייב ואם אינו מכהו כראוי אז יוכה המכה בכפליים על אשר לא הכה כראוי. והוא אומרו וישימו עליו וגו' למען ענותו בסבלותם, פירוש שיענה את שר המס תחת סבלות ישראל אם לא ישעבדו בהם כראוי ויתייסרו המה תחתם. ומעתה ראה והבן עד כמה הגיע רשעתו. וסיים הכתוב ויבן ערי מסכנות לפרעה ונודע אומרם ז"ל (סוטה י"א.) שממסכנות את בעליהם דאמר מר כל העוסק בבנין מתמסכן. והנה באדם הפשוט בנקל זאת שכאשר בונה כמה יבנה ויהיה חייב לאחרים הבונה כל שהוא כי הוצאה רבה היא ואמנם מלך הארץ שיש לו גנזי אוצרות גנזי המלך ולוקח מס המדינה לא בנקל יתמסכן כי אם בבנות ערים גדולות ובצורות בשמים. והוא אומרו ויבן ערי מסכנות לפרעה, שתיבת לפרעה לכאורה מיותר ואכן יגיד כי אפילו לפרעה מלך המדינה היו ערי מסכנות שנתמסכן על ידיהם לצד גדולתם והוצאתם והכל עשה למען ענות ישראל בשעבוד קשה.

עוד יתבאר הכתוב, כי הנה מתוספות (חגיגה ח'.) משמע שכל מס האמור בתורה הוא מס אנשים (וכן הסכימו הרמב"ן הקדוש והרב בעל אור החיים כי במס אנשים הכתוב מדבר וכאשר נאמר בשלמה (מלכים-א ה', כ"ז) ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל וגו'), ועל כן זה היה חכמת פרעה ואנשיו שאמר הבה נתחכמה וגו', כי כבר כתבנו שפחד מצרים היה בשני פנים. אחד, פן ירבו למאוד בתכלית הרבוי ולא יצטרכו לשום עזר וסיוע כי מעצמם יתגברו על מצרים ברבוי עם. והשנית, אף אם יהיו כאשר עתה מכל מקום פן תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ובין שניהם יהיה רב עם להלחם עמנו. ועל כן להסיר החששות האלה אמר פרעה זאת העצה היעוצה לבטל כל מס המלך אשר עד עתה במסי ממון כדרך המלכים ומעתה לא ילקח כי אם מס אנשים לעבודת המלך שיעבדו בבנין בחומר ובלבנים, על דרך מאמר הכתוב (דברים כ', י"א) יהיו לך למס ועבדוך או (בראשית מ"ט, ט"ו) למס עובד וכדומה. ואמר פרעה לבני ישראל אחד משני

דברים יהיה או שישראל יקבלו עליהם עול השעבוד הקשה בעבודת פרך. ויתענו ויחלשו מעבודה ולא יתרבו עוד מכאשר הם עתה או שלא ירצו לקבל עליהם עבודת המלך עתה ויאספו עליהם ויכום נפש כי עתה יכול נוכל להם. וזה אומרו למען ענותו בסבלותם, פירוש ממה נפשך יהיו מעונים בסבלות זה, או שיטו שכמם לסבול עול המלכות ואז יהיו מעונים ומדוכאי נפש מרוב עבודה או אם לא ירצו לסבול כי יקשה עליהם עול הסבל וימרדו במלך, הלא עתה מועטים הם ונכם נפש, בעת שאין עוד שונא מבחוץ להיות לעזר להם ויענם מכל וכל, הרי הוסר החשש האחד של פן ירבה.

ועל החשש השני, כי אף אם יהיו כמו שהם עתה מכל מקום והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא וגו' ונלחם בנו. נתיעצו שיבנו ערי מסכנות לפרעה, והוא בית האוצרות גדולים למלך כדרך המכין עצמו למלחמה גדולה וצריך לאצור תבואה ומאכלים ומשקים וכלי מלחמה נגד השונא, ובזה כל אחד ואחד מישראל אשר במצרים יהיה ירא לנפשו אימת תרועת מלחמה אחרי ראותם הכנת המלך בערי מסכנות מפני יראת שונאו ולא יעלה על מחשבתם לערוך מלחמה. וגם המצרים גופייהו בראותם אימת המלך והכנתו למלחמה גם עליהם תפול אימתה ופחד ויהיה כל אחד מוכן למלחמה. ולא יוכלו להם. הרי כי בשתים פעלו עוולתם בבנין הלז, כי יחלשו ישראל ולא ירבו, וגם פחד המלחמה לא יהיה עליהם ויוכלו להרע להם עוד כאשר ירצו. ואכן הכתוב אומר כי לא פעלו כלום בכל חכמתם. כי,

פסקה יב

וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ וגו'. כי מה שחשבו כדי שלא יתרבו הנה כן ירבה בכפלי כפלים בגזרת אומר ועושה, ומה שחשבו לבנות ערי מסכנות למלחמה הנה כן יפרוץ פירוש שהם גדרו ברוח אחת בבנין החומה והקב"ה פרץ בחומה כנגדו והפילו כמאמר חז"ל (סוטה י"א. ובשמות רבה א', י') ראשון ראשון מתרוסס או פי תהום בלעו וכו', ועל כן ויקוצו מפני בני ישראל שנעשו כקוצים בעיני עצמם מפני ראותם חשיבות בני ישראל למעלה שהקב"ה מפליא פלאות עמם להרבות זרעם כעפרות תבל, ומקיים בם (מלאכי א', ד') המה יבנו ואני אהרוס, ועל כן לא אמרו כאן מפני עם ישראל, כי אמרו שלא כשאר עמים הם המתנהגים בדרך טבע העולם, רק בני ישראל כי המה בנים למקום ויהי להם למושיע וינהלם בחסד וברחמים למעלה מהטבע ובזה ראו ערותם שלא נעשה להם כזאת מעודם, ועל כן ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך, כי התיעצו לעבוד עמהם בפה רך כמאמר חז"ל (שם ושם) ובטוב כדי שלא יתנו לבם שלהרע להם נתכוונו ויתיאשו להתפלל אל ה' מתוך צרתם, ואולי יוכלו לעשות את אשר זממו עליהם.

ב או יאמר וכאשר יענו אותו וגו'. כי כבר כתבנו שיראת פרעה היה שלא יאיר לישראל מוחין דגדלות הבאה מחכמה ובינה ואז ועלה מן הארץ כי יעלו מכל דברי הארציות למעלה ועל כן עינה אותם כי אין השכינה שורה מתוך עצבות וכו' אלא מתוך שמחה (שבת ל':). ולזה אמר הכתוב כי לא כן הוא, כי כאשר יענו אותו כן ירבה, כי עבור העינוי הרב הוציאו ניצוצות קדושות הרבה מתוך הקליפה, ועל ידי זה האיר למעלה אור מוחין דגדלות בשפע רב. והוא אומרו כן ירבה כי רבה הוא אור ור"ז במספר השוה והוא רמז על הארת המוחין ועל כן רמז בראשי תיבות **כן** ירבה שם הוי"ה עם ארבע אותיותיו, גם ירבה וכן יפרץ ראשי תיבות כ"ו גימטריא הוי"ה ושני הויות הוא האור מוחין דגדלות כנודע, ובזה נגאלו ישראל. ועבור זה ויקוצו מפני בני ישראל ולא אמר מפני עם ישראל כי על ידי הגדלות נקראים בנים למקום ולישראל סבא. וזאת היה לקוצים בעיניהם כי ידעו שבהארת אור הזה יפחדון וירעדון כל אלילי מצרים ויכנעו וימסו כדונג מפני האש כי הוא אש אוכלה אש כנודע. ואל זה רמז הכתוב למעלה ואמר למען ענותו בסבלותם ואמרו חז"ל (סוטה שם שמות רבה שם) למען ענותם מיבעי ליה אלא למען ענותו לפרעה בסבלותם דישראל כי באמת על ידי סבלות ישראל עינו את פרעה בענויים קשים והוציאו בלעם מפיהו ולקחו את כל בחינת הקדושה מהם וינצלו את מצרים והם נשארו פגרים מתים כנודע.

ג עוד ירמוז הכתוב וכאשר יענו אותו. על פי מאמרם ז"ל (שמות רבה ו', א') כשנתן הקב"ה תורה לישראל נתן בה מצות עשה וכו' ונתן למלך מקצת מצות וכו' עמד שלמה המלך והחכים על גזירתו של הקב"ה וכו' ואמר אני ארבה ולבי לא יסור וכו' עלה יו"ד שבירבה ונשתטחה לפני הקב"ה ואמרה וכו' והרי שלמה עומד ומבטל אותי וכו' אמר לה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטילין וקוצה ממך איני מבטל וכו' עד כאן. והכל להראות שחלילה להתחכם על המקום ברוך הוא, כי אחר שהוא אמר לא ירבה ולא יסורו ודאי גלוי לפניו שאם ירבה יסורו וחלילה וחלילה להתחכם בזה בחכמות כי אין חכמה ואין עצה ותבונה נגדו יתברך. ועל כן כאן שחשב פרעה הרשע ועמו להתחכם על ה' עצות רעות למען ענותו בסבלותם שלא יתרבו כל כך אבל הקב"ה אומר וכאשר יענו אותו כמו שהם חפצים לענותם אבל כן ירבה שהוא דמיון ירבה הנאמר בתורה כלומר אין חכמה ותבונה נגדי ולא תקום עצתם רק עצת ה' היא תקום. וכן יפרוץ. פירוש, גם יפרוץ הוא כמו כן, כי הנביא אמר (בתרי עשר מלאכי א', ד') על מלכות הרשעה, המה יבנו ואני אהרוס. וזה גם כן כמו כן הם יחשבו לבנות אבל לא כחכמתם וכמחשבתם כן יקום כי אם מחשבתי שאני אהרוס בנינם, והריסה בלשון המקרא הוא פרץ כמו (שמות י"ט, כ"ד)

אל יהרסו לעלות פן יפרוץ וגו'. ועל כן מחשבות פרעה ותחבולותיו הם דמיון יפרוץ גם כן שהמה יבנו ואני אהרוס כי עוצו עצה ותופר ולה' המלוכה ומושל בגוים. ורמז הכתוב וכאשר יענו אותו כאשר במחשבתם לענות כן ירבה וכן יפרוץ כלומר שירבה ויפרוץ דמיון הדברים ההם כי לא יתקיים מחשבתם את אשר יזמו לעשות וכאמור.

פסקה יג

ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. נודע מאמר חז"ל (סוטה י"א.) בפרך בפה רך וכו' ופירש רש"י משכן בדברים ובממון וכו', ולכאורה ודאי נראה שזה היה בתחילת השיעבוד שמשכן בדברים עד שהרגילם, ולפי זה יקשה למה איחר הכתוב לכתוב זה אחרי ענותם בשיעבוד הקשה שהרי למעלה נכתב וישימו עליו וגו' למען ענותו וגו' ויבן ערי מסכנות וגו' וכאשר יענו וגו' והוה ליה להודיע זאת קודם, ועוד צריך להבין למה עשה פרעה את זה וכי לא היה לו כח לכופם על דבר העבודה וכמו שעשה בסוף שהעמיד עליהם נוגשים ואצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו והכביד העבודה עליהם בשיעבוד הקשה בעל כורחם.

ואולם אני אומר כי זה היה אחרי התחלת שיעבודם, כי לצד שראה פרעה שכל מה שהם מענין אותן הם מרבין אוכלסין שלא בטבע אמר אפשר אלהים מבקש את הנרדף ועל כן הוא מסייעם בעת צרותם שיפרו וירבו עד מאוד היפך ממחשבתו שחשב למעטם על ידי העבודה, לכן התחיל לעבוד עמהם בפרך בפה רך, כדי שלא יהיו נרדפים כל כך וגם לא יצעקו לה' מן העבודה, אחרי שמעם חלקת פיהם, שעובדין עמם בלשון רכה, באומרם שלא לרעתם המה מכוונים. ולזה אחר שאמר הכתוב וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ וגו' לומר שנתרבו מאוד אחרי ענותם, אמר פרעה לבני ישראל ודאי אין זה כי אם שאלהים מבקש את הנרדף להרבותם אחר העינוי בעת צרותם ולזה ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך בפה רך כנאמר. ועוד עשו המצרים לסיבה זו אשר,

פסקה יד

וימררו את חייהם בעבודה וגו'. כלומר המצרים מררו את חייהם של עצמן בעבודה קשה שעבדו גם הם בעבודה עם ישראל כמאמר חז"ל (סוטה י"א.) שהביאו מלבן ותלו לפרעה בצוארו וכו', והכל בכדי לפתות את ישראל בשקריהם וכזביהם שידמו להם כי לא לרעתם מתכוונים, רק עתה הוא צורך עבודה מוכרחת לעבודת המלך, וממנם יראו וכן יעשו והכל בפה רך. וסיים הכתוב את כל עבודתם שעבדו בהם בפרך, כלומר כל העבודה שעבדו המצרים בעצמם וכאומרם ז"ל (במדבר רבה ט"ו, כ' ובילקוט רמז קס"ג) שהיה פרעה נוטל סל ומגריפה ועשה בלבנים וכו', והכל היה בכדי שיעבידו את ישראל בפה רך לומר תהיה גם אתה כמוני וכאומרם (בסוטה שם) שכל ישראל שאמר איסטניס אני

אומר לו כלום איסטניס אתה יותר מפרעה אבל באמת אורבם טמון בקרבם שבלבם היה רק לרמות ישראל לענותם ולמעטם בכדי שישארו אצלם לעבדים לעולם.

ועוד ירמוז הכתוב את כל עבודתם אשר עבדו בהם וגו'. כי נודע מדברי מרן קודש קדשים האר"י ז"ל בספרו הקדוש (פרי עץ חיים שער חג המצות פרק א') אשר ישראל שהיו באותו הדור בגלות מצרים היו גילגול דור המבול ודור הפלגה כי היו צריכים לצירוף ולליבון חזק מאוד אחר שנתקלקלו הרבה ועל כן באו בגלות מצרים להתלבן שם על תיקון הנכון ושם קבלו עונשם שנית, כי על עונש המבול נגזר עליהם עוד כל הבן הילוד היאורה תשליכהו שהוא דמיון המבול. ועונש הפלגה שהיה להם הלבנה לאבן והחמר לחומר נשתעבדו בחומר ובלבנים ועיין שם באריכות וזה מאמר הכתוב כאן וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה וגו' את כל עבודתם אשר עבדו בהם כלומר עם כל עבודתם אשר עבדו בהם מכבר בגילגול ראשון והשני במבול והפלגה עבדו עתה בהם בצירוף השלישי בחומר ובלבנים ולהשליך בניהם היאורה לקבל עונשם עד גמירא עד התיקון הגמור.

פסקה טו

ויאמר מלך מצרים למילדות וגו' שם האחת שפרה וגו' ויאמר בילדכן וגו'. צריך להבין שני פעמים ויאמר הנאמר כאן מה אמר להם בתחילה ומה חזר לומר להם לבסוף וגם להבין לפי מאמר חז"ל בזה (סוטה י"א:) כי המילדות האלה היו יוכבד ומרים, ולכאורה למה שינה הכתוב כאן שמות הצדקניות לכנותם בשמות אחרות שפרה ופועה. ואולם לצד מה שכתבנו למעלה כי כל מגמת פרעה היה להכביד העבודה על ישראל הכל בפה רק לומר להם גם אתה כמוני ואני בעצמי עובד ותלה מלבן על צוארו וכדומה מפתויו הכוזבים, והכל בכדי שלא יהיו ישראל נרדפים כל כך ולא יצעקו לה' על הכבדת העבודה, ולזה תחילה קרא למילדות ואמר להם הלא העבריים הם אומה היפה בנשים בכל האומות ראוה בנות ויאשרוה וגו', וילדיהן נכבדות מכל עם ודאי ראוי וראוי שתראו בחיזוק וקיום הולד בכל יכולת להשפיר את הולד יפה יפה ושתהיו הוגין ומדברין עם הולד שלא יבכה, כי זרע ברוכי ה' הם וכבר נודע שם העברי מאברהם העברי אשר יצא טבעו בכל העולם ובודאי צאצאיו כמותו ומחויבין אתם לראות בקיומן, והיה כוונתו בכדי ליכנס עמם בדברים ולהראות להם שאין בלבו עליהם אדרבה חפץ בטובתם למאוד, וכאשר נכנס עמם בדברים ביקש מהם דבר קטן, בהיות שאמרו לו איצטגניניו שבעת הלז יולד מושיע של ישראל, והוא חפץ להיות ישראל אצלו כי חפץ בם ואוהבם, על כן בעת הלז יראו על האבנים אם בן הוא והמיתן אותו, אמר בלשון יחיד שידמו כי

אין כוונתו רק על בן אחד והוא המושיע את ישראל, ולא יחזיק גזירה זו לזמן כי אם רק עתה בעת הלז מצוה כך. וגם עתה חפץ בטובת ישראל כי אינו גוזר סתם על כל אשר יולד, רק אם בת היא וחיה שאף על בת אחת הוא מקפיד להחיותה כי אוהב ישראל הוא, רק שעתה צריך להמית בן אחד או שנים אלו אשר יולדו בעת הלז כדי שישראל ישארו אצלו במדינתו, והיתה כוונת רשעתו להכניס כל הגזירות הקשות בפה רך כדי שלא יהיה קשה לישראל כל כך ולא ידחקו את הקץ, וזה שאמר הכתוב תחילה ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה, כלומר ראוי לכם לפי שאתם מילדות העבריות אנשים החשובים בעולם שאחת תהיה משפרת את הולד ואחת תהיה פועה והוגת עם הולד כי צריך לתת לב על ילדיהן שיגדלו וירבו כזרע בירך ה', וכשנכנס עמם בדברים אז ויאמר להם פעם שנית בילדכן את העבריות וראיתם על האבנים אם בן הוא כנזכר שרק בן אחד הוא מבקש בעת הזאת ואם בת היא וחיה שמקפיד על בנות ישראל והכל להראות כי טובה הוא מבקש לא רעה.

ועוד נראה לדרוש סמיכות הכתובים מה שסיים אשר עבדו בהם בפרך והתחיל ויאמר מלך מצרים למילדות וגו', כי גם למילדות אמר כאשר אמר דבר השיעבוד לישראל בפרך שתלה מלבן בצווארו ואמר גם אני עבד כמותכם לעבוד העבודה, כן באומרו למילדות אם בן הוא והמיתן אותו אמר גם כן על זה האופן שיאמר גם כן למילדות המצריות שיעשו גם המה כן להרוג כל זכר במצרים וכאשר היה בגזירת כל הבן הילוד היארה תשליכהו שגזר בפירוש גם על המצרים כמאמר חז"ל (סוטה י"ב.), ועל כן השיבוהו כי לא כנשים המצריות העבריות וגו' ולכאורה מי הזכיר נשים מצריות בכאן, אך הוא כדברינו שצוה גם למילדות המצריות כן ולא היה צריך להכתב בתורה, כי עיקר הסיפור היה צריך להודיע מה שאמר זאת למילדות העבריות ואך מסמיכות הכתוב דרשינן ליה וראיה באומרם כי לא כנשים המצריות ובמה מצינו מגזירת הבן הילוד כאמור, ואפשר זה אמר הכתוב ולא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים וגו' כלומר שהם לא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים והגם שהמצרים עשו כדברו אבל העבריות לא עשו, והצריכו להשיבו כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה ועל כן במצריות יכול להיות זאת ולא בעבריות, ועבור זה גופא גזר ואמר ויצו לכל עמו כל הבן הילוד היאורה וגו' ואמרו חז"ל (סוטה י"ב.) שאף על עמו גזר וכו' כנזכר כי כל גזירותיו היה הכל בפה רך באופן שישוה עצמו ועמו לישראל בגזירותיו בכדי שלא יהיו ישראל מן הנרדפים שאלהים מבקשם, הכל כנאמר.

ולפי פשוטו נראה לומר, מה ששינה הכתוב כאן שמות המילדות העבריות ונקראו בשם שם האחת שפרה ושם השנית פועה לפי סדר טוב הנהגתם בילדי ישראל שמשפרין אותן והוגין עמהן כמאמר חז"ל שם, (י"א:) להגיד עוצם סכלות פרעה ורשעותו, אף שידע שאלו דורשין טובת הילדים ככל האפשרי שמשפרין הולד ופועין והוגין עם הולד כי חפצה נפשם בתקנת הילדים לא נמנע מלתבוע מאתן דבר כזה מהיפך אל היפך שלא די שלא יחיו הילדים אף גם הם בעצמם ימיתו אותן בידיהם, היש אויל גדול מזה ורשע עריץ להפוך לב רחמנות לאכזר. ועוד יאמר לפי ששם האחת שפרה וגו' והבין פרעה שהמה מבקשים טובת הילדים למאוד, והגדיל בעיניו החשש פן ירבה לצד מגמתם להחזיק ולהחיות כל הילדים ועל כן גזר וצוה עליהם שהם ימיתו אותן וממילא יפלו מלחזקן אף להבנות שישארו ובזה ח"ו ימעטו מכל וכל, והכל עשה כגודל רשעתו, וכנאמר.

פסקה יז

ותיראן המילדות את האלהים ולא עשו וגו' ותחיין וגו'. מגיד הכתוב הזה צדקות נשים צדקניות הללו שלא מחמת בושת בני אדם או הפסד ממון שיגיעם בדבר הזה שיחליפם באחרת, כשיתוודע הדבר בין הנשים, לא קיימו דבר המלך ודתו, רק מחמת יראת אלהים באמת, פחדו ורעדו לנגוע יד בנפש מישראל ובפרט שאמר להם פרעה שעיקר כוונתו הוא בשביל שאמרו לו איצטגניניו וחכמיו שילד יולד לישראל משיח ה' והוא יושיע את ישראל מיד מצרים, ובזה חיל ורתת ורעדה אחזתם לנגוע יד במשיח ה'. ולא די שלא עשו זאת להמית ילדי ישראל כי אם אף ותחיין את הילדים שהיו מספקות להם מים ומזון להחזיקם לקיימם ולהחיותם (כמאמר חז"ל שם) מאחר שידעו כי משיח ה' נמצא בין הילדים האלה חשקה נפשם להיות להם שם ויד בקיום המושיע את ישראל. ועל כן כתיב ותחיין את הילדים ולא כתיב את הנולדים כי הנולדים כל הנולדים במשמע בין זכר בין נקבה והם דקדקו להחיות הילדים ביותר המה הזכרים לצד שידעו כי שם בחיר ה'. וזה שאמר הכתוב מפורש ותיראן המילדות את האלהים ולא עשו וגו' מחמת יראת אלהים בלבד אשר בלבבם לא עשו מה שתבע פרעה מאתם לא מחמת דבר אחר כלל וכלל. ואמנם עוד אומר הכתוב כי כאשר דיבר אליהן מלך מצרים שעתיד שיולד בן המושיע את ישראל אז ותחיין את הילדים ברוב התאמצות בזכרים להספיק להם מים ומזון וכל הצטרכותם ביותר ויותר כדי שיהיה להם עשר ידות במלך המשיח, ועל כן זה היה שכרם ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים בתי כהונה ולויה ובית המלכות כי הם חשקו וחפצו למאוד להחיות ולקיים את זה שיושיע את ישראל ועל כן מהם בעצמם היה ותיכף וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי זו יוכבד וחז"ל אמרו (שם

י"ב.) שהלך בעצת בתו כי גירשה עבור גזירת פרעה והיתה מרים אומרת לו גזירתך קשה וכו' והכל מאת ה' היתה כדי שגם מרים שגם היא היתה המילדת השניה שתהיה גם לה חלק במושיע את ישראל ונתנה היא העצה לאביה שיקח את אמה היא יוכבד. ומספר הכתוב והולך בשארי הדברים שעשתה מרים במשה כי ותתצב אחותו מרחוק ותקרא לאם הילד הכל מאת ה' נסבה שתהיה גם לה חלק בבן המושיע מדה כנגד מדה במה שחשקו לקיים ולהחיות את האדם שיושיע את ישראל והעמידו הקב"ה מהם וכאמור.

עוד יתבאר אומרו ולא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים וגו'. כי הנה חז"ל אמרו (שם י"א:) כאשר דיבר אליהן להן מבעי ליה אלא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו וכו' עד כאן. וצריך להבין דברי קדשם בזה כי מה שייכות ענין זה לכאן, והנראה כי אמרו חז"ל (נזיר כ"ג:) גדולה עבירה לשמה וכו' ממה דכתיב (שופטים ה', כ"ד) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקני מנשים באוהל תבורך וגו' עד בין רגליה כרע שכב נפל וגו', מאן נשים באוהל שרה רבקה רחל וכו' עד כאן. הרי שאף גילוי עריות שהוא אחד משלושת העבירות שדינם ביהרג ואל יעבור מכל מקום להצלות נפשות רבות מישראל מותר לאשה למסור עצמם למשכב הערל בכדי להציל את ישראל ואף מצוה היא כאומרם גדולה עבירה לשמה וכו' וגם ראיה מאסתר המלכה שאמרה וכאשר אבדתי אבדתי ואמרו חז"ל (מגילה ט"ו.) כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שעד עתה באונס ועכשיו ברצון, הרי שנכנסה ברצון למשכב הגוי בשביל הצלת נפשות ישראל. ואמנם אפשר זה דוקא באשה לפי שקרקע עולם היא אבל באיש יאסר זה וכמו שאיתא (בתוספות נזיר שם.). ועל כל פנים באשה ודאי מותר ועל כן סבר פרעה בדעתו כי ודאי כאשר יהיה תובען לדבר עבירה ישמעו לו כדי שעל ידי זה ימצאו חן בעיניו ולא יעשה להם דבר אם לא ישמעו לגזירתו ויצילו בזה נפשות רבות מישראל. ואכן הם ברוב צדקתם לא חפצו בזה כי מסרו נפשייהו על קדושת השם וקבלו על עצמן מה שיעשה פרעה עמם והם לא ישמעו אליו לא לזה ולא לזה או שבטחו בה' שיצילם למען שמו וכאשר היה בסופן כאשר נבאר להלן. וזה שמספר הכתוב בחידוש מעשה נשים צדקניות הללו, שלא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים להיות נזקקות לו לתשמיש, וגם ותחיין את הילדים ולא שמעו אליו מכל וכל, ועל כן תיכף,

פסקה יח

ויקרא וגו' ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין וגו'. ולכאורה לא היה צריך כי אם לומר להן מדוע תחיין את הילדים וגו' בלבד, ומה זה כפל דבריו לומר מדוע עשיתן וגו' ותחיין וגו', ואמנם כי בשתים שאלן, אחת מדוע עשיתן הדבר הזה שלא נתבעו לדבר

שתבען שהיה להם לחוש להצלת נפשות ישראל, והשנית הוסיפו לעשות הרע להחיות את הילדים וזה לפלא שלא ישמע דבריו לא לזה ולא לזה כי על כל פנים אחת משתי אלה היה להם לעשות. ועל זה השיבוהו,

פסקה יט

ותאמרן וגו' כי לא כנשים וגו' כי חיות הנה וגו'. כלומר הנה כדין עשינו בזה ובזה אחרי שהעבריות אינן צריכות כלל למילדות נמצא שאין זה בידנו כלל להמית או להחיות ועל כן היה אסור להם בדין התורה להתרצות אליו ברצון ח"ו אחר שאין בזה פיקוח נפש ישראל, ואולם מה שאמרו בלשונם כי חיות הנה עיין ברש"י בזה ובדברי חז"ל (בסוטה י"א:) מה שפירש רש"י בזה. ומה שנראה לי לומר, כי הלא נודע שצער הלידה הוא מטומאת זוהמת הנחש שהטיל בחוה שעבור זה נגזר עליה בעצב תלדי בנים כי הזוהמא והטומאה ההיא אינה מנחת לצאת הולד בנקל לצד שהקליפה אין רצונה בישוב בני אדם כי אם במדבר שממה ושם ישיבתה וחפצה בה. ועל כן בבית השמם מאין יושב נאמר שם (ישעיה כ"ד, י"ב) ושאיה יוכת שער ופירש רש"י ז"ל בזה (בבא קמא כ"א.) שבית שאין בני אדם דרין בו מזיקין דרין בו ושעירים ירקדו שם וכו' עיין שם. ועל כן אמרו חז"ל (שם י"ב.) שנשים צדקניות לא היו בפתקה של חוה ויולדות בנקל לצד שבצדקתם נטהרו מזוהמא ההיא, והקדושה רצונה להרבות זרע ישראל כעפרות תבל כי לשבת יצרה, ועל כן יולדים בנחת.

והנה אבינו הראשון אדם קרא לאשתו חוה כי היא היתה אם כל חי, וכתבנו שם כי לפי זה היה ראוי לקרותה חיה וכמו שעוררו המפרשים שם, ואכן כי עיטף בשם זה לכנותה על שם חויא נחש הקדמוני שנתמלאה זוהמא ממנו וכמו שאיתא בזוה"ק שם (זוהר חדש י"ט.), והראת לדעת בזה כי אם לא היה בה זוהמא ההוא היתה יולדת בנקל והיה ראוי לקרותה חיה, רק עבור הזוהמא ההוא נלקח מאתה ארבעה מוחין הידועים ונעשה מהיו"ד ו' לכנותה על שם החויא (ואפשר על כן נקראת המילדת חיה בלשון חז"ל כידוע וצריך טעם לזה ואמנם לצד שהיא המקילה קצת צער הלידה ומסייעת שתצא הולד על כן קוראין לה חיה על שם הראשון המורה על הטהרה מהזוהמא ואז בנקל הולדת הולד בלי צער לידה) וממילא נשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה כי נטהרו מזוהמת הנחש, עד הנה הם יולדות בעצמם בנקל ומכונים על שם חיה ולא חוה כי לא היו בפיתקה ואינן צריכין לחיה אחרת בעת הולידם כי בעצמם חיות הנה המורה על שלימות האשה ואין דבר מעכבה מלהוליד. וזה אמרו כאן המילדות כי לא כנשים המצריות וגו' כי חיות הנה, פירוש כי הנשים המצריות עד עתה רבתה בם זוהמת הנחש

וצריכין לחיה לא כן העבריות שנטהרו מזוהמא ההיא וחיות הנה שנקראו על שם חיה ולא חוה ועל כן בטרם תבוא אליהן המילדת וילדו. ולזה גמר אומר הכתוב,

פסקה כ

וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו וגו' ויהי כי יראו וגו' ויעש להם בתים וגו'. ולכאורה צריך להבין למה הפסיק הכתוב ברבוי העם בתוך הטבת המילדות, והבן. ולדברינו יאמר כי לצד שגדלה צער המילדות בשתים האחת מה שנתבעו למשכב המלך, והשנית מה שצוון להמית כל זכר בבני ישראל, ואלהים הטוב והמיטיב, היטיב עמהן בהטבה אחת הכוללת שתי אלה, והוא במה שריבה זרע ישראל ברבוי אחר רבוי בלתי טבע ולא היו באמת צריכים למילדות כלל, כי זה שאמרו המילדות כי חיות הנה בטרם תבוא אליהן המילדת וגו' זה באמת כן היה ולא הוציאו שקר מפיהם, כמאמר חז"ל (סוטה י"א:) בפסוק (שיר השירים ח', ה') תחת התפוח עוררתיך וגו' שהיה הקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקר ומשפיר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד וכו' וכפירוש רש"י שם עוררתיך לצאת ממעי אמך וכו'. הרי מפורש שהולידו בלתי חיה מבני אדם, (ועיין למטה בפסוק שאחר זה) ובזה נכלל שתי הטובות שלא היו צריכים למסור עצמן למשכב הערל, וגם שלא ימעטו זרע ישראל על ידיהם ח"ו שיצטרכו להרוג אותן, והם באמת אדרבה חפצו מאוד מאוד שיתרבה זרע ישראל כחול הים ומכל שכן שלא להרוג אותם בערים.

ולזה אמר הכתוב וייטב אלהים למילדות, כלומר שהיטיב עמם הטבת עצמן שלא יצטרכו ליבעל לבן נכר חלילה, ובמה היה טובה הזו אמר כי וירב העם ויעצמו מאוד שהעם נתרבה בעצמם ונתעצמו מאוד בלתי שום הצטרכות חיה להולידם להשפיר ולנקות אותן כי אלהי אברהם היה בעזרם והרבם כביכול בכבודו ובעצמו כחול אשר על שפת הים וממילא נכלל בזה הטובה השניה שלא יצטרכו להרוג הילדים, ופרעה לא יהיה לו עליהן שום פתחון פה אחרי שאינם כלל בעת ההולדה. וזה שאמר הכתוב,

פסקה כא

ויהי כי יראו וגו' ויעש להם בתים. כי הנה באמת יעל אשת חבר הקיני מסרה נפשה למשכב הגוי ועשתה לשם ה' עד שנאמר עליה (שופטים ה', כ"ד) מנשים באוהל תבורך כי גדולה עבירה לשמה ממצוה וכו' (נזיר כ"ג:) כנאמר למעלה. נמצא לכאורה אפשר לא יפה עשו המילדות בזה במה שלא רצו לעשות עבירה לשמה. ואמנם זה אינו כי הלא המה בשתים עשו שלא נתבעו לדבר עבירה ואף על פי כן לא המיתו את הילדים אדרבה עוד ותחיין את הילדים שהיו מספקין להם מים ומזון (כמאמר חז"ל (סוטה י"א:) כי אף שכתבנו בפסוק שלפני זה שלא היו צריכים כלל למילדות וכמאמר חז"ל היה נראה כי זה היה אחר נסיון המילדות שלא חפצו לשמוע אל פרעה ומסרו נפשם על

נפשות ישראל להחיותם שלא ברצונו, אז הביט האל הטוב, אל טוב מעשיהם והיטיב עמהם לשלוח מלאך משמי מרום במקומם בכדי שלא יהיה לפרעה פתחון פה עליהן, ועל כן אחר שנקראו אל פרעה השיבו כי חיות הנה ולא אמרו כן תיכף בעת צויית פרעה וראיתם על האבנים וגו', והבן כי נכון הוא. ונחזור לענין) ובזה ודאי עשו המילדות בטוב שמסרו נפשם ולא רצו לעבור את פי ה'. ולזה אמר הכתוב שם מנשים באוהל תבורך דוקא מאלו הנשים שנקראו אוהל והן האמהות שנאמר בכולן אוהל כמו בשרה הנה היא באוהל וכן בכולן והן עשו מצוה שלא לשמה במה שנתנו שפחתם לאישם הכל כמו שאיתא בתוספות שם. אכן כאן אומר הכתוב ויעש להם בתים, בית ולא אוהל, כי הבית הוא המגין והחופף על האדם מזרם ומחורב יותר הרבה מאוהל, וכאן הסתירם ה' בסתר כנפיו סביבם מכל וכל כבית ממש וקיים בהם (תהלים צ"א, י') לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך, במה שהרבה העם שלא בטבע ולא היו צריכים כלל למילדות שלא יהיה עוד לפרעה שום פתחון פה לדבר אליהם לא לתובען לעבירה ולא לצוותם בהריגת הילדים, והיה זה שכר המילדות בשביל יראת אלהים שיראו ממנו שעשה להן בתים להצילם מכל רע, ואין לך שכר גדול בעולם במה שינצל האדם מלעבור את פי ה' בקטנות מכל שכן בגדולות בגילוי עריות שהיא מעבירות החמורות ומכל שכן בהריגות נפש מישראל שכל אחד הוא עולם מלא כמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ז.). וזה הוא הטובה שאמר למעלה וייטב וגו' וכפירוש רש"י לפי דרכו עיין שם, וכראות פרעה הרשע כי אינו פועל כלל בגזירה זו אדרבה על ידי זה מוכרח בוראם ברוך הוא לפרותם שלא בטבע בכבודו בעצמו כביכול ברוך הוא. על כן,

פסקה כב

ויצו פרעה לכל עמו וגו' כל הבן הילוד וגו'. ואמרו חז"ל (סוטה י"ב.) לכל עמו גזר אף על המצרים ואז לא יוכלו ישראל לעשות שום פעולה כמו להניח ילדיהן אצל מצרית כיון שהשוה הגזירה שלא יהיה שום תינוק זכר במדינה מי יוכל להמלט מידו, ואמנם כבר נאמר עוצו עצה ותופר ועצת ה' היא תקום ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

פרק ב

פסקה א

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. חז"ל אמרו (סוטה י"ב.) זו יוכבד, ובת ק"ל שנים היתה כי נולדה ללוי בין החומות כשבאו למצרים והיא השלימה השבעים נפש שנאמר (במדבר כ"ו, נ"ט) אשר ילדה ללוי במצרים, לידתה במצרים ואין הורתה במצרים וכו'. ונראה טעם מה שסיבב הקב"ה שתוולד יוכבד בין החומות שתהיה לידתה במצרים

ולמה לא נולדה בארץ כנען במקום המקודש, להיות הורתה ולידתה בקדושה. כי הקב"ה בורא רפואה קודם למכה, ולכן היא היתה מוכרחת להולד קודם בואם לתוך העירה למצרים, כי היא היתה התחלת הגאולה שהיא הולידה בן שמושיע את ישראל. ואף על פי כן כל מה שהיה הדבר יכול ליקרב לביאתם למצרים היה הקב"ה מקרבו, לצד שכבר יצא ק"ל שנים משנותיה כשנתעברה עם משה, והיה בלתי דרך הטבע בזה כי הלא שרה אמנו בת תשעים שנה היתה ואמרה (בראשית י"ז, י"ז) הבת תשעים שנה תלד, ואם היתה יוכבד נולדת בעודם בארץ כנען היה מוכרח הקב"ה להפליא פלאות ביותר כי היתה יותר זקנה בעת הריון משה, ואין הקב"ה מפליא ניסיו בחנם שלא בעת המצטרך, ועל כן לא נולדה קודם, רק בבואם למצרים כבר היתה מוכרחת להולד שתהיה סימן להתחלת הגאולה ותהיה רפואה קודם למכה, על כן נולדה בין החומות רגע קודם בואם העירה.

וזה רמז הכתוב (בתחילת סדר זה) ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים. כלומר שהיו שבעים נפש והוא עם יוכבד שהשלימה המנין ונולדה בין החומות בכדי שתהיה סימן להתחלת הגאולה, וגם עוד סימן היה להתחלת הגאולה כי ויוסף היה במצרים ונודע שכל עיקר סיבת ביאת יוסף למצרים היה בכדי לישר דרך לפני בני ישראל שלא ישקעו ח"ו בטומאת מצרים בכדי שהקב"ה יוכל לגאול אותם כמו שהבטיח לאברהם, כי אם היו נכנסים עוד לטומאת מצרים מעט מן המעט, היינו נשארין שם ח"ו כך לעולמים כאמרינו ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו וכו'. ועל כן לא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, כי בעוד רגע אחת אם היו עוד בתוך מצרים לא היו נגאלים ח"ו, וכל זה עשה יוסף בצדקתו שלא יכנסו ישראל בטומאת מצרים עד קצה האחרון וכאמור.

גם יאמר הכתוב וילך איש מבית לוי וגו'. להבין הצגת לשון זה איש מבית לוי ולמה לא נכתב שמו כבשארי מקומות, והנה חז"ל אמרו (סוטה י"ב.) וילך איש וגו' להיכן הלך שהלך בעצת בתו שאמרה לו אבא גזירתך קשה משל פרעה וכו' עמד והחזיר את אשתו עמדו כולן והחזירו נשותיהן וכו' עד כאן. והנה רבותינו ז"ל כיוונו בזה לתרץ אומרו וילך להיכן הלך וכו' ונראה אשר בזה מתורץ גם אשר דקדקנו בזה למה לא נכתב כבכל מקום בהזכרת שמו, כי הנה באמת יוכבד היתה דודתו של עמרם וכמאמר הכתוב (שמות ו', כ') ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה, וכבר נודע אשר בית לוי היו מקיימין תמיד את התורה עד שלא ניתנה ובפרט עמרם שגדול הדור היה וצדיק גמור כמפורסם במאמרי חז"ל שם ואם כן היאך נשא דודתו, ובאמת חז"ל (בסנהדרין נ"ח:) פלפלו בזה כי יש שסוברים שדודתו אסורה גם לבני נח ואך זו היתה מותרת לו שלא היתה אחות קהת

כי אם מן האב ולא מן האם ועיין שם. ואך גם בלא זה היאך עבר על התורה אף שלא ניתנה שהרי לישראל ודאי אסורה מכל וכל, ואמנם לצד כי היה צריך לקיים מצות פריה ורביה שמוטלת אף על בני נח שהרי אדם ונח נצטוו מפורש שניהם על פריה ורביה, ולשבת יצרה. ולא תקשי מהא דלא חשבוהו בשבעה מצוות שנצטוו בני נח (כמו שאיתא בדברי חז"ל בסנהדרין נ"ו. וברמב"ם פרק ט' מהלכות מלכים הלכה א') משום דלא חשבו אלא שב ואל תעשה אבל קום ועשה לא חשבו ודינין קום ועשה ושב ואל תעשה נינהו כמו שאמרו חז"ל (שם נ"ח:) עיין שם, וקודם מתן תורה לא רצו לדחות העשה המוטלת עתה עליהם מפני הלא תעשה שיאסר עליהם אחר כך. ועבור זה הטעם גם יעקב נשא שתי אחיות כי במקום מצוה לא חששו על הלא תעשה. וכן יהודה ותמר שאמרו חז"ל (בסוטה י':) שכיון שידעה שוב לא פסק ממנה כי דחה הלא תעשה מפני העשה. ותמר מתחילה כן חשבה כי זה כוונת יהודה שאינו רוצה ליתנה לשלה בנו כי הוא רוצה שישאנה בעצמו ולזה אמר הכתוב (בראשית ל"ח, י"ד) כי ראתה כי גדל שלה והיא לא ניתנה לו לאשה. פירוש שראתה ששלה גדול ואינו נושאה ומן הסתם דעתו שיהודה בעצמו ישאנה והנה עדיין היא לא ניתנה לו לאשה פירוש ליהודה בעצמו ועל כן ותשב בפתח עינים וגו'. והכל כי לא היו מקפידין אז להשמר מדבר שיאסר להם אחר כך ולבטל המצוה בשעתה, ועל כן נשא עמרם את יוכבד דודתו. ואולם כאשר גזר פרעה על הזכרים להשליכן ליאור ונמצא יגיעתו לריק כי לא יוכל לקיים מצות פריה ורביה בשלימות בלתי זכר אף שיהיו לו כמה בנות. אמר, מעתה למה לי להחזיק את דודתי להיות נשואה לי כיון שהיא שלא במקום מצוה ועמד וגירשה ובאה בתו אליו בעצתה ואמרה לו גזירתך קשה משל פרעה וכו' כי אם לא תקיים המצוה בשלימות בבן ובת, לא תקיימנה כלל וכי בבנות לבד לאו מצוה איכא (וראיה מהא דאמרינן (ביבמות ס"ב:) היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו וכו' הרי אף שקיים המצוה אינו רשאי למנוע מלהוליד כי על כל פנים לשבת איכא), ועוד כי על ידי זה כולם יגרשו נשותיהן והם נשואין שלא באשה האסורה ובהם ודאי ביטול פריה ורביה איכא, ושמע לה והחזיר אשתו והחזירו כולם נשותיהן כאמור.

ולזה אמר הכתוב וילך איש מבית לוי, כלומר שהלך מדרכי הלוים כי הן הלוים מעודם שומרי התורה הן (ובפרט בבחינת הברית שאמר עליהם הכתוב (דברים ל"ג, ט') כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו) ולא נסוגו אחור מעת היותם, ועתה הלך איש המיוחד שבהם (כדפירש רש"י בישעיה ב', ט' בפסוק וישח אדם וישפל איש, אדם הקטנים איש הגדולים) מדרכי יראתם ובמה שלקח את בת לוי ונודע אשר בת לוי ודאי דודתו היא

כי הוא נכד לוי. ואמנם שהלך בעצת בתו וכתורה עשה שלא לבטל מצות פריה ורביה הנהוגה גם לבני נח וחביבה מצוה בשעתה כנאמר.

פסקה ב

ותהר האשה ותלד בן וגו'. לכאורה היה די לכתוב רק ותלד האשה בן, ואכן יגיד הכתוב כי מעת אשר הרתה היו כולם מעידין ומגידין כי היא הראויה לילד בן שיושיע את ישראל מחמת שידעו הדבר הגדול והנורא שעשתה בהחיות הילדים ולא שמעה אל מלך מצרים בזה וגם במה שתבעה לתשמיש כנזכר למעלה, ובזה ודאי היא הראויה שתלד בן המושיע לישראל והוא אומרו ותהר האשה ותלד בן תיכף כשהרתה פתחו כולם שבודאי היא תלד בן הידוע משיח ה'.

ותרא אותו כי טוב הוא. לא נודע מה טוב ראתה בו בעת הולדו שעדיין לא עשה לא טוב ולא הפכו וחז"ל אמרו (סוטה י"ב.) שבשעה שנולד נתמלא הבית אורה וכו' ועדיין צריך לדעת מה שנאמר בו טוב ולא אורה. ואמנם הנה נודע אשר הגואל נקרא טוב בסוד הכתוב (רות ג', י"ג) אם יגאלך טוב וגו', ועל כן תיכף כשראתה האורה עמו הבינה תיכף שהוא המושיע אשר יגאל את ישראל והוא הבן הטוב שהיו מצפים שיבוא לגאלן, ועל כן איכא מאן דאמר שם שנולד מהול כי גם זה נקרא טוב בסוד (ישעיה ג', י') אמרו צדיק כי טוב כנודע.

ותצפנהו שלושה ירחים. מכלל הכתוב הזה נראה ונגלה צדקות ישראל שלא היה בהם דילטורין, ואף שבנפשם היה. כי בודאי היו הכל יודעין אם יושלך זה למים יתבטל הגזירה מכל וכל כי יאמרו לו חכמיו ואיצטגניניו שכבר הושלך מושיען של ישראל למים ויבטל הגזירה, ואף על פי כן ותצפנהו שלושה ירחים ולא היה אחד מישראל מגלה זה, ורק מחמת שלא יכלה עוד הצפינו אז ותקח וגו' כי גן נעול אחותי כלה (שיר השירים ד', י"ב), שהיו גדורים מן הערוה כמאמר חז"ל (רבה על פסוק זה) וברית המעור מכוון נגד ברית הלשון כנודע (ספר יצירה פרק א' משנה ג').

פסקה ג

ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תיבת גֹמא וגו' עד ותשם בה את הילד. להבין אומרו ותקח לו תיבת וגו' והיה יכול הכתוב לקצר ולומר ותשם את הילד בתיבת גומא וגו' ואמנם לצד שראתה בבנה כי טוב הוא ובכל מקום שהוא השכינה עמו (סוטה י"ב:), והיתה צריכה לראות שלא יהיה במקום שהוא בו, שום נידנוד איסור קל. ונודע אומרם ז"ל (בסוכה ל'.) שאמר רב הונא לאלו הקונים הדס למצות לולב שלא יקצצו הם עצמם ההדס מן המחובר שלא יהיה גזל בידם רק העכו"ם יקצצו וכו' עיין שם. ובאמת לא מצינו שהקונה הדס להריח בו שיהיה אסור לקצצו בעצמו משום גזל כי באמת מספיקא לא חיישינן לגזילה

רק בדבר מצוה צריך להזהר ביותר שלא יהיה מצוה הבאה בעבירה מכל וכל לפי שצריך השראת השכינה על דבר מצוה והקב"ה עוצם עיניו מראות ברע אפילו ברע כל דהו. ועל כן כשרצתה יוכבד להניח משה בתיבתו נאמר ותקח לו תיבת גומא כי אין קיחה אלא בכסף כמאמר חז"ל (בקידושין ד':), שאף גומא שהוא דבר קל לא רצתה ליקח בלי ידיעת בעלים כי אם בכסף מלא קנאה ואחר כך ותשם בה את הילד. נודע (זוה"ק חלק א', ט"ו) אשר "את" רומז אל השכינה שהיתה שרויה עם משה בהתיבה, ועל כן ראתה שלא יהיה בתיבה שום נדנוד דבר אשר לא כן ובזה תוכל השכינה להיות שרוי עם משה על דרך ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כנאמר.

וזה שנתנה דעתה להצילו דוקא באופן זה בתיבת גומא על המים ולא בשארי מיני הצלות כי הרבה ריוח והצלה לפניו, ועוד כי הלא גם בתיבה על המים היה צריך לנס ולנס אין שיעור ואם היתה מחזיקו בביתה לעין כל גם כן היה יכול להנצל על ידי נס שלא יראו ולא ישמעו המחפשים. ואמנם כי ידוע (פרי עץ חיים שער חג המצות פרק א') אשר עונש כל הבן הילוד היאורה תשליכהו הוא עונש דור המבול כי דור ההוא היה גילגול דור המבול. ועל כן אמרה הצדקת אשאל נא לימים הראשונים אשר היו לפני איך ניצל נח הצדיק ממי המבול הלא על ידי התיבה שסגר ה' בעדו מפני מי המבול גם אני אעשה כמוהו והצילתו בתיבה.

פסקה ד

ותתצב וגו' לדעה מה יעשה לו וגו'. חז"ל אמרו (סוטה י"ג.) לדעה מה יעשה לו לידע מה יהיה בסוף נבואתה וכו' ולפי פשוטו נראה כי ודאי יודעת היתה הצדקת שעתיד הקב"ה להצילו לצד שראתה אותו טוב והשכינה עמו, ואך לא ידעה באיזה סיבה ועשייה יציל הקב"ה כי הרבה ריוח והצלה לפניו וחפצה לידע באיזה סיבה יצילו הקב"ה, והוא אומרו לדעה מה יעשה לו איזה עשיה ופעולה יתחדש מה' בשביל הצלת הצדיק הזה כי לו הוא פירוש בשבילו איזה עשיה יתחדש בשבילו להצילו ממים הזדונים. ומיד אומר הכתוב,

פסקה ה

ותרד בת פרעה וגו' על היאור וגו'. והנה כאשר היתה עתה על היאור ודאי שירדה מביתה אל היאור קודם השלכתו למים כי עתה השליכה אותו למים ובאתה בת פרעה על היאור ובודאי שירדה מקודם וראתה שהקב"ה כבר ברא הרפואה קודם למכה לשלוח את בת המלך לרחוץ וגו' ועל כן הוא"ו של ותרד נקודה פת"ח, המורה על לשון עבר, לומר כי קודם יציבת אחותו מרחוק וכבר ירדה בת פרעה כי ברא הקב"ה הרפואה קודם למכה כרחמי ה' וכרוב חסדיו.

ב גם יאמר ותרד וגו' ונערותיה וגו', כי חז"ל אמרו (סוטה י"ב:) מלמד שירדה לרחוץ מגלולי אביה, ולכאורה מה זה שייכות לכאן ואמנם נודע כי פרעה ומצרים עבדו להיאור כמו שאיתא (שמות רבה ט', ט') ובודאי גם בת פרעה כמוה כמוהם היתה לעבוד אותו ועל כן כשרצתה לתקן דבר זה הזמין לה הקב"ה דבר לתקן באותו דבר שקלקלה כאשר אמרו חז"ל (בזבחים קט"ז: ועיין ברש"י שם) אצל רחב בפסוק (יהושע ב', ט"ו) ותורידם בחבל שאמרה רבונו של עולם באלו חטאתי ובאלו תמחול לי כי המנאפים היו עולין אליה בחבלים דרך החלון וטמנתן בפשתי העץ ובאותן שלושה דברים עצמן זכרה להציל השלוחים וכו' כי הצדיקים בדבר שחוטאים בו מתרצים כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"ג, ג'). ועל כן כאשר ירדה לרחוץ מגלולי בית אביה הוליכה הקב"ה אל היאור לתקן בדבר שחטאה, להציל את הצדיק הזה ממימי היאור. אבל ונערותיה הולכות על יד היאור פירוש שעוד להם חלק ונחלה ביאור (כי יד לשון חלק הוא) שרצו בעבודתו, ועל כן התחילו להסיתה שלא תציל את משה עד שבא גבריאל וחבטן בקרקע כמאמר חז"ל (סוטה י"ב:) אשר נביא להלן.

ג ועוד יאמר הכתוב ונערותיה הולכות וגו' ותרא את וגו' ותשלח את אמתה ותקחה. שלכאורה פשטות הכתוב אינו מסודר לפי דרשת חז"ל (שם) שאמרו וזה לשונם: ונערותיה הולכות וגו' אמר רבי יוחנן אין הליכה זו אלא לשון מיתה וכן הוא אומר (בראשית כ"ה, ל"ב) הנה אנכי הולך למות כיון דחזו דקא בעי לאצולי למשה אמרו לה גברתינו מנהג של עולם מלך בשר ודם גוזר גזירה וכו' עד ואת עוברת על גזירת אביך בא גבריאל וחבטן בקרקע, עד כאן. ולפי זה היה צריך לכתוב ותרא את התיבה קודם ונערותיה הולכות כי קודם ראייתה את התיבה ודאי שלא נתחייבו עדיין מיתה. ואמנם מה שנראה הוא, כי באמת הנה יוכבד שמה את התיבה על שפת היאור בקצהו כמפורש ותשם וגו' על שפת היאור. וכאן נאמר ותרא את התבה בתוך הסוף, ואך כי תיכף בבואה אל היאור היה עדיין התבה בשפת היאור ותיכף אמרה לנערותיה שיקחו את התיבה ומיחו בה, ומיד ונערותיה הולכות למות על יד היאור, פירוש במה שמיחו בה לקחת אותו בעוד היותו על יד היאור בשפתו על זה הלכו למות ובא גבריאל וחבטן בקרקע ומתו, וכשראתה כך ודאי שרצתה לקחת התבה להצילו כי ראתה נסים שנעשו בו ונתנה עיניה על התבה להצילו, אבל ותרא את התבה בתוך הסוף פירוש שראתה התבה וכבר הוא בתוך הסוף רחוק משפתו ואז אמרה בלבה מי יעלה לנו מעבר לים ויקחה לנו, ועל כן אמרה אבחן לפשוט את ידי לקחתו ואמרה אם יחפוץ הקב"ה לעשות לו נס יאריך את ידי עד התבה ואקח אותו ובאם לאו מה אוכל לעשות, ומיד ותשלח את אמתה ואמרו

חז"ל שם ידה היה ואשתרבב אישתרבבי עד תוך הסוף ותקח את התבה ואז כשראתה הנס המופלג הזה לא השגיחה עוד על גזירת אביה כי אמרה ודאי ישמרהו הקב"ה מכל צרה ויצילו מיד אבי, והכל מה' היתה זאת שיציל אותו בדרך הנס כדי שתבין רוב וגודל הפלגת מעלת הילד שהקב"ה עושה לו ניסים כאלה, וגם שתהיה לה תירוץ בפני אביה על הצלתו שלא ראתה כזאת מימיה וחידוש הוא ולא גזר על כיוצא בזה.

פסקה ו

ותפתח וגו' ותאמר מילדי העברים זה. פירוש אף שיש ביאור גם ילדי המצרים כאומרם ז"ל (סוטה י"ב.) בפסוק ויצו לכל עמו שאף על עמו גזר מכל מקום זה הכירה שהיא מילדי העברים, ואמנם להבין על פי פשוטו מאין הכירה שמילדי העברים זה. נראה, כי לכאורה יש לשאול במה שאמר הכתוב ותראהו וגו' והנה נער בוכה וכי לבכיה צריך ראיה לראות שהוא בוכה הלא גם בלא ראיה יוכל להשמע קול הבכיה והוה ליה למימר ותשמע את קול הנער והנה בכה ואכן אפשר לומר כי בכייתו היה על דרך הנאמר בחנה (שמואל-א א', י') ובכה תבכה, ושם ודאי היה הבכיה רק מלב בדמעות בלי נשמע קולה שהרי נאמר שם וקולה לא ישמע וכן כאן לא שמעה קולו כי בכה בנחת וקולו לא ישמע כלל רק כשפתחה התבה ראתה שהוא בוכה ועל כן ותחמול עליו כי סברה שזה ודאי אחד משני דברים, או שכבר נחלש כחו כל כך שאינו יכול לבכות בקול כי אם בבכיית הלב או שזה מה' הוא שלא ישאג בקול בכיה פן ישמע קולו אחד ממצרים וידע כי נער שם וירד להמיתו או להשליכו מן התבה אל המים הרבים, ובין כך ובין כך נתמלאה חמלה וחנינה עליו. ואמנם עוד דבר אחד הרהרה במה שאינו שואג בקול והוא כמו שאמרו המפרשים ז"ל בפירוש מאמר חז"ל שאמרו (ברכות ס'.) מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי וכו' עד כאן, כי הלל הזקן לימד את בני ביתו תמיד שלא יקראו תגר על מדותיו של הקב"ה ואיך שיהיה עמהם אף בהגיעם לפעמים לאיזה מקרה רעה ח"ו לא ירימו קולם לזעקה רק יבקשו רחמים בהכנעה בקול נמוך, ועל כן כששמע קול צווחה אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי וכו' עד כאן. וכן היא סברה כי על כן אינו בוכה בקול גדול להיות שבוצין בוצין מקטפיה ידיע (ברכות מ"ח.) ואינו רוצה לצעוק בקול, רק בלחש למי שהוא עונה לחש, וזה אמרה מילדי העברים זה פירוש הנה מעת ילידתו מתנהג כמנהג העברים ומדת העברים בו.

ונראה מה שאמרה מילדי העברים זה, ולא הוא. לרמז על משה שנאמר בו (שמות ל"ב, כ"ג) כי זה משה האיש.

פסקה ז

ותאמר אחותו וגו' מינקת מן העבריות וגו'. חז"ל אמרו (סוטה י"ב:) ומאי שנא מעבריות מלמד שהחזירוהו למשה על המצריות כולן ולא ינק וכו'. ולפי פשוטו נראה כי לצד שבת פרעה הכירה בהילד ואמרה מילדי העברים זה, לזה אמרה האלך וקראתי וגו' אשה מינקת מן העבריות כי מן הסתם כל מין נתמשך אחר מינו כמאמר חז"ל שזה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים וכו' אשר כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (בבא קמא צ"ב:). ואך אומרה ותינק לך את הילד צריך להבין מה דקדקה לומר לך והיה די לומר ותינק את הילד, ואולם לצד שנפשה היתה יודעת בטוב, כי כל בת ישראל תירא ותפחד מלקחת אותו לביתה אחר שהגיע דבר המלך ודתו שכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ומי יבוא אחר המלך למרוד בו להחזיק איזה ילד אצלה, ומכל שכן אם הילד ודאי שתירא לקחת אותו אצלה כי כאשר יחפשו המחפשים ילדים הקטנים וימצאו אותו אצלה ודאי יאמרו כי היא אמו ומעולם לא השליכתו ליאור, ועל כן אמרה ותינק לך את הילד פירש שתניקהו אצלך בביתך ואת בת המלך מי יאמר לך מה תעשה. או יתפרש אומרו לך שיהיה הילד נקרא על שמך לומר כי זה הילד היא לבת פרעה ואתה תעמוד לפני אביך בעת אשר ימצאו אותו המחפשים לומר כי בני הוא ואני רוצה לגדלו. ועל כן,

פסקה ח

ותאמר לה בת פרעה לכי וגו'. ולכאורה תיבות בת פרעה מיותר כי ודאי היא השיבה אחרי שאליה היתה מדברת, ואכן שאמרה בכח בת פרעה בת המלך לכי כדבריך וראי שתביא לי איזה מינקת ואני מבטיחך מן היראה ופחד גזירת אבי, ועל כן ותלך העלמה ותקרא את אם הילד כי כיון ששמעה מבת פרעה שאמרה אליה לכי כאשר אמרת שהמינקת תאמר שזה בן לבת פרעה הוא על כן קראה את אם הילד כי מעתה אין שום חשש אף לאם הילד גופה.

ועוד נראה לומר ותקרא את אם הילד, שאמרה שקראה את האם אותה שמילדת הילדים והיא יוכבד שהיתה מילדת העברים ואמרה כן בכדי שלא יבינו אשר היא אמו כי למה דוקא אותה קראה, ואמנם כאמרה שקראה להמילדת יאמרו כן דרך לקרוא למילדת בדבר הנשים אם נצרך האדם לאיזה אשה בפרט אשה מינקת, יקרא למילדת כי היא היודעת איזה אשה מינקת עתה, ובת פרעה אמרה אליה הילכי שליכי כי אף ששלך הוא לא תירא ולא תפחד כי תאמר שבני הוא כאמור.

פסקה ט

ותאמר וגו' הילכי וגו' והניקהו וגו'. אמרו חז"ל (סוטה שם) אמר רבי חמא וכו' מתנבאת ואינה יודעת מה מתנבאת הילכי הא שליכי וכו' והנה לפי הפשט לא נודע פירוש

אמרה היליכי, ונראה להעמיס דבריהם ז"ל לפשט הכתוב לפי דברינו הנזכרים כי אמרה את קחי את הילד ואף אם הוא שליכי ואת מתייראת שלא יחפשו וימצאו אותו אצלך ויקחוהו מידך, לא תיראי מזה כי והניקהו לי שתניקהו על שמי לומר זה בן לבת פרעה שנתנה לי להניק ובן שלי כבר השלכתיהו היאורה מאז הולדו, ובזה לא תירא ולא תפחד גם אם שליכי הוא. ועוד נוסף לזה כי ואני אתן את שכרך כי לא זה לבד שאני אעמיד פני נגד אבי להציל נפש מישראל עוד זאת אעשה שאשלם בעד תינוק העברי הזה גם אם יתגלה ויתודע הדבר אלי שאת אם הילד מכל מקום אתן את שכרך לעין כל, ואז ודאי לא תאונה אליך רעה כי בראותם שאני משלם שכר הנקה יאמרו כי ודאי לא שלך הוא כי לא ישולם שכר הנקה לאם הילד ובכל הדברים האלה ודאי מותר לך לקחת את הילד הזה ותניקהו.

או יאמר והניקהו לי. פירוש אין לך בו כי אם הנקה מה שתניק אותו מדדיך אבל שלי הוא אין לך חלק בו כי לא אחזיר אותו לעברים כי אם אחזיקנו לי בביתי, ועל כן אמר הכתוב תיכף ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה וגו' קיימה התנאי בשלימות שאחר הנקתו החזירה לה כאמור.

או נפרש הכתוב בהיפוך, כי אחר שאמרה לה בת פרעה והניקהו לי שיהיה שייך לה תיכף אחר הנקה, נאמר תיכף ותקח האשה הילד ותניקהו ולא נאמר ותניקהו לה, כי אחר שראתה בנסים הנעשה להילד מיום הולדו בטחה בה' כי ודאי יעזרנה ה' שלא יקראנה שום אסון לא לה ולא לולד כי שלוחי מצוה אינם נזוקין ובפרט במקום שעשה הקב"ה את כל הנסים האלה, ועל כן לא חפצה להניקו לה רק סתם ותניקהו לעצמה, ועל כן לא החזירתו תיכף אחר הנקה, רק קודם ויגדל הילד ואחר כך ותביאהו וגו'. גם יאמר ותקח האשה הילד ותניקהו כלומר שלקחה הילד ותניקהו בשביל הילד לא בשביל השכר שהבטיחה לה בת פרעה.

פסקה י

ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לבן. לא אמר ויהי לבת פרעה לבן כי אם ויהי לה למי שהביאתו לבת פרעה לה היה לבן ולא לאחר. וכן גם באומרו עוד ותקרא שמו משה, ולא אמר מי קראו כי קאי על שניהם הללו האמורים זו המביאה אותו שהיא אמו, ובת פרעה. וכל אחת מהם קראה שמו משה כי מן המים משיתיהו, ולכן נאמר מן המים בה"א הידיעה, ואם זה קאי על בת פרעה לחוד לא היה לה לומר כי אם כי ממים משיתיהו או מן מים כי לא נפקא לה מניה מאיזה מים הוציאתו, ואמנם אמו היא שאמרה כי מן המים הידוע שהשלכתי אותו מן המים הזה משיתהו, ואמרה זאת

בלשון שבח והודאה לאל ההודאות כי הפליא ה' פלאות לעשות בילד הזה כי מן המים הזה שהשלכתיהו שמה וסבורה הייתי שיאבד שם חלילה ומאת ה' היתה והוא נפלאות בעיני שמשיתהו משם כי לא יעזוב ה' את חסידיו לעולם נשמרו, וכן יגן ה' על כל עמו ישראל בשלומו.

ובפשט הכתוב נראה באומרו ויהי לה לבן, כי בפי הבריות היה לה לבן ממש שהכל היו אומרים שהוא בנה לצד שראו שהיא נתנתו למניקת ונתנה שכרה משלם, ועוד שמכל הילדים הוא חי בפרסום כי הלא אף כל ילדי מצרים היה מושלכים ליאור וזה הילד היה חי בהתגלות לעין כל אמרו ודאי שהוא בן לבת פרעה ועל כן אינה חוששת לגזירת אביה בחמלתה על בנה, ועל כן ותקרא שמו משה כי מן המים משיתהו פירוש להודיע כי לא כן כמו שסוברים שבני הוא רק מן המים משיתהו, וכללה בזה שלושה טענות על קיום הילד ולא נשלך ליאור בגזירת פרעה. אחד מאחר שהקב"ה הפליא בו פלאות האלה להצילו ממים רבים, ודאי גם זה יעשה בחסדו שיסכר פי דוברי שקר גם מעתה שלא יעלה על לב שום אדם לומר איזה דבר על מה תינוק זה חי. שנית כי גם לפני אביה היתה מתנצלת בזה באמרה אחרי ראותי בנסי ילד הזה שבלב ים היה ואני בעצמי משיתהו ונשתרבב אמתי כמה וכמה אמות, ובעיני ראיתי כי מן השמים נגזר שאצילו ומה היה לי לעשות וגם עתה מי יבוא אחר המלך אשר רוצה בקיומו ומפליא פלאות עמו, מי יוכל לעמוד נגדו, והראיה שכן היה כי כאשר חפץ פרעה להורגו נעשה צוארו כעמוד של שיש כמאמר חז"ל (עיין שמות רבה א', ל"א דברים רבה ב', כ"ט). שלישית התנצלה לפני אביה באומרה אחרי ראותי בנערותי שמיחו בהצלתו ומתו תיכף ונשארתי אני לבדי על כן אימת מות נפלה עלי והוכרחתי להצילו. וזה אומרה כי מן המים משיתהו אני לבדי ולא שלחתי אחת משפחותי לקחתו כי מתו כולם. ואין שלטון ביום המות, ועל כן לא חשתי על גזירותיך. וכל זה להתנצל בפני אביה אבל באמת היא הצילתו בכל לבבה כי היא ירדה ליאור לרחוץ מגילולי בית אביה כמאמר חז"ל (סוטה י"ב:), כי בית אביה היו עובדין להיאור והיא ירדה לרחוץ מזה והזמין לה הקב"ה כדרך הצדיקים שבדבר שחוטאין בו מתרצין (עיין שמות רבה כ"ג, ג') כאשר כתבנו למעלה, ואמרה רבונו של עולם בזה חטאתי בזה תמחול לי שאעשה דבר מצוה גדול ונורא כזה ביאור להציל את הצדיק הזה. ועל כן קראה שמו משה כי מן המים משיתיהו כי חפצה להיות שם הזה תמיד על הצדיק כדי שיהיה זכות זה עולה תמיד למרום להזכיר לה תיקון אשר עשתה במים בדבר שקלקלה בו. ולזה אמרו חז"ל (שמות רבה א', כ"ו) אף על פי שהרבה שמות היה לו למשה לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה ואף הקב"ה

לא קראהו בשם אחר וכו' עד כאן. והכל עבור זה כי היא כיוונה להיות תמיד השם הזה עולה לזכרון לפני ה' לומר כי מן המים משיתהו על אשר חטאתי במים תקנתי במים הזה, ולכן קבע לו ה' שם זה לחביבות בעל תשובה לפני ה' שנקרא חביב ונחמד אוהב וריע קרוב וידיד כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בהלכות תשובה פרק ז' הלכה ו').

פסקה יא

ויהי בימים ההם ויגדל משה וגו'. אמרו בימים ההם, להגיד מעלת משה כי במעט הימים נתגדל, מה שבשאר אנשים נאמר (איוב י"ב, י"ב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה וגו' אבל במשה במעט הימים נתגדל בחכמה ובמוח השכל שלא כדרך הטבע. גם בגידול אנושי נתגדל במעט זמן שלא בטבע ועל כן אמר בימים ההם.

ויגדל משה ויצא אל אחיו וגו'. לכאורה צריך להבין וכי קודם הגדולה לא יצא אל אחיו לראות בסבלותם ובפרט לפי דברי חז"ל שאומרים (בילקוט סוף רמז קס"ו) אשר ויגדל הראשון הוא לקומה והשני הוא לגדולה ואם כן ודאי גם קודם גדולתו יצא אל אחיו כי אז היה שוה עמהם. והנראה, לפי שמצינו מאמר חז"ל (מגילה ט"ז:) במרדכי שכתוב בו אחר גדולתו גדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו ואמרו לרוב אחיו ולא לכל אחיו מלמד שפרשו ממנו מקצת סנהדרין וכו'. ועבור זה אמר כאן הכתוב כי לא כן היה במשה כי אף אחר גדולתו יצא אל אחיו ולא פירש ממנו אף אחד מישראל, כי גם במלכותו נולד רש (קהלת ד', י"ד), והיה עניו מאוד בפני כל אדם ותמיד יצא לראות בסבלות ישראל ויט שכמו לסבול עמהם כאומרם ז"ל (שמות רבה א', כ"ז) שהיה נותן כתפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהם.

גם יתבאר הכתוב בהקדים לדקדק עוד, כי אחר שויגדל זה לגדולה נאמר כנזכר, היה להכתוב לומר ויגדל פרעה את משה, וחוץ ממה שדקדקנו למעלה וכי לא יצא אל אחיו גם קודם הגדולה. ואמנם הנה כי לפי פשטות הכתובים נראה שמשה לא הגיד את עמו ואת מולדתו לפני פרעה וחילו, והם היו סבורים באמת שבן בתיה הוא, הגם שראו במקצת דברים שגדול המעלה הוא, והוא יהיה המושיע לישראל כמו בלקיחת הכתר מפרעה וישימו על ראשו המבואר בדברי חז"ל שם (שם, כ"ו) ובשארי דברים, מכל מקום הוברי שמים הם רק, מצפצפים ומהגים, (ישעיה ח', י"ט) צופין ואינן יודעין מה צופין מהגין ואינם יודעין מה מהגין, ואינם יכולים להבין הדברים על בוריין כמאמרי חז"ל במקומות הרבה ובפרט (בסוטה י"ב: ובשמות רבה א', כ"ד). וחוץ לזה הנה אמרו שאינם יודעין מושיען של ישראל מה יהיה אם מישראל או ממצרים כמו שאיתא (שם שם, י"ח), ועל כן כולם סברו שבן בת פרעה הוא. וכן מפורש במאמר חז"ל (בילקוט רמז קס"ז) בפסוק

ויבקש פרעה שהלכו ואמרו לפרעה מבזה הוא על פורפרא שלך ועל עטרה שלך וכו' ועל הכל ערב לו עד שאמרו לו אינו בן בתך. ועוד אמרו שם, שאמרו דתן ואבירם למשה לא בנה של יוכבד אתה דייך שקורין לך בן בתיה. הרי שמצרים ופרעה היו סבורין שבן בתיה הוא (והגם שהיא קראתו משה על שם כי מן המים משיתהו אפשר שלא גלתה הטעם הזה בפני אחרים רק לנפשה אמרה שהוא ראוי להקרא משה כי מן המים וגו' אבל מבחוץ היו סבורים ששמה שמו כן לאיזה טעם כמוס עמדה), וגם משה לא הגיד להם אשר הוא יהודי כי ירא לנפשו אימת מות. ואכן אחר שהגדיל קצת בשנים ונתגדל חכמתו ומוחו ולבו וגבה לבו בה' והיה יודע שהקב"ה עמו ועושה לו נסים ונפלאות בכל עת אשר יצטרך אז התחיל להגיד להם כי לא איש מצרי הוא רק אח לעברים ומהם הוא. וזה מאמר הכתוב ויגדל משה כלומר כשנתגדל בבחינתו ומוחין שלו כי שם משה מורה על גודל מעלתו ובחינתו כמו שאיתא בזוה"ק (שמות נ"ד.) וכשנתגדל בבחינה זו ויגבה לבו בה' שיושיע לו מכל צרותיו אז ויצא אל אחיו שיצא לעין כל לומר כי הולך הוא אל אחיו שהם אחיו ולא מצרי הוא.

וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. אומרו מאחיו לכאורה מיותר כי כבר נאמר ויצא אל אחיו, ואמנם נראה שתיבת מאחיו קאי על האיש המוכה כי נודע מאמר חז"ל (שמות רבה א', כ"ח) שהמצרי הזה בא על אשת המוכה בלילה ובבוקר שידע שזה הרגיש בו הכה אותו כל היום וכו', ועל כן את זה הביט משה כי אותו מכה יותר משאר אנשים שתחת ידו ועל כן הבין בשכלו שרוצה להורגו כי ניחא ליה דלימות כמאמר חז"ל (סוף נדרים) אם איתא דעביד איסורא הוי ניחא ליה דלימות, וזה אומרו וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו שאותו מכה יותר מכל שאר אחיו העברים העומדים שם לעבודה ועל כן ויפן כה וכה ראה מה עשה לו בבית וכו'.

גם יאמר מכה איש עברי מאחיו. על פי מה שכתבנו למעלה כי אחר גדולת משה הגיד לכל כי הוא אח להעברים והם אחיו, ועל כן כשראה המצרי מכה נפש אחיו אמר בדעתו הלא המצרי הזה יודע שאחיו המה כי כבר היו הכל יודעין זאת, ואף על פי כן הוא מכהו לעיני, אף על פי שיודע שבודאי לא אשתוק בהכותו אחי לעיני מכל מקום הנה דעתו שכאשר אומר לו איזה דבר יכני נפש כיון שכבר יצאתי מבית המלך, ואין לך הבא במחתרת יותר מזה שאין לו דמים מפני שיודע שבודאי בעל הבית יעמוד נגדו ונותן דעתו להרוג אותו אם יפגענו והבא להרגך וגו' וכן הדבר הזה שהמצרי יודע שבודאי אעמוד לנגדו, וסובר שיהרוג אותי אם אומר לו דבר ועל כן כבר כמת הוא חשוב, כפירוש רש"י שם בפסוק (שמות כ"ב, א') אין לו דמים, אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו וכו', ועוד

נוסף לזה שהרי רודף הוא שמבקש להרוג אחד מישראל כמאמר חז"ל (שמות רבה שם) שהיה מבקש להרוג את זה שהכהו וניתן להצילו בנפשו, הרי ממה נפשך בן מיתה הוא. וזה שאומר הכתוב,

פסקה יב

ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי וגו'. כלומר פנה כה וכה והביט שמשני הצדדים נתחייב המצרי מיתה אחד עבור דין רודף ושנית מחמת הבא להרגך וכו' ועל כן וירא כי אין איש, פירוש ראה שכבר אין איש כאן, שהבא להרוג אין לו דמים והרי הוא כמת מעיקרו, וגם ראה כי אין איש להציל הנרדף מיד הרודף דן בנפשו במקום שאין אנשים השתדל להיות איש להציל את הנרדף בנפשו של רודף ויך את המצרי וגו'.

פסקה יג

ויצא ביום השני והנה וגו'. לא כתב הכתוב ויצא ממחרת כבשארי מקומות, להגיד צדקת הצדיק משה רבינו ע"ה, כי הנה דרך העולם כשאחד עושה מעשה אשר לא כן, ובפרט דבר אשר יתחייב בזה ראשו למלך אם יתוודע, אז שוב ירחיק ממקום הזה כמה וכמה זמנים, ולא ילך כלל למקום ההוא זמן רב מפני יראתו ופחדו שלא יתפס על הדבר אשר עשה, ואמנם משה לא כך עשה, כי אף שהרג את המצרי, לא נמנע מללכת תיכף ביום השני לראות בצרות אחיו להטות שכמו לסבול עמהם בגודל חסדו, כי גודל שברון לבבו וצערו בצרות אחיו לא הניחהו לשבת בביתו, ועבור זה לא נאמר ממחרת כי יש מחר שהוא לאחר זמן, והיינו סבורים שנתעכב איזה זמן מלצאת למקום אשר נתחייב בה, ומגיד הכתוב לא כן כי תיכף ביום השני להראשון לא נח ולא שקט והלך עוד לראות בצרות אחיו ואולי יקראנה אותו עוד כאלה לראות איש מצרי מכה איש עברי מאחיו ויעשה לו כאשר עשה אתמול כי אמר לנפשו שחי ונעבורה בעד אחד מישראל, ולזה אמר הכתוב והנה שני אנשים עברים וגו' שתיבת והנה אין לו פירוש לכאורה והיה לומר וירא שני אנשים וגו', ואכן זה קאי למה שלמעלה שהוא יצא לראות אם ימצא עוד איזה איש מצרי יכה את אחיו, ולא ראה את אשר חשב ודבר אחר ראה במקומו והנה שני אנשים עברים נצים וגו'.

ויאמר לרשע למה תכה רעך. חז"ל (סנהדרין נ"ח:) אמרו המגביה ידו על חבירו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה וגו', למה הכית לא נאמר אלא למה תכה וכו' ואמנם מה שלמצרי לא אמר כלום בראותו מכה לאחיו רק ויפן כה וכה וגו' ויך את המצרי, ולעברי אמר למה תכה וגו'. כי נודע מה שפסק הרמב"ם ז"ל (בפרק ט' מהלכות מלכים הלכה י"ד) שגוי נהרג שלא בהתראה מה שאין כן ישראל שצריך התראה, ולכן הרג המצרי תיכף ולא התרה בו כלל, אבל לישראל התרה בו כי למה תכה ותתחייב מיתה מדין הרודף,

כי לשון הכאה יאמר לפעמים על מכת מות כמו והכהו נפש וכדומה ואמר לו למה אתה רוצה להכותו נפש ותתחייב מיתה להציל הנרדף. (ועיין להלן).

או אפשר שמשה לא כיוון כלל על זאת לומר לו שרוצה לעשות בו דין הרודף רק סתם למה תכה רעך, הכי לא די בצרות השעבוד שיש להם מפרעה וחילו שמכבידים עליהם העבודה וימררו את חייהם ועוד יעמוד ויתגבר אחד על חבירו, ואך האיש המכה חשב שהוא אומר לו בלשון התראה למה אתה רוצה להכות ותתחייב מיתה מדין הרודף. ובין כך ובין כך, לזה השיבו הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי, כי אתה נותן עלי משפט מות להרגני מדין הרודף כאשר עבור זה הרגת את המצרי ורק לי אתה אומר ולמצרי לא אמרת מחמת שהוא אינו צריך התראה ובר ישראל צריך התראה. לכן כתיב להלן וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג וגו' ומלת הזה לכאורה מיותרת, ואמנם כיוון על הדבר הזה דוקא הנעשה באנשים העברים כי מעשה המצרי אף שכבר נתוודע לו לא רצה להרוג אותו עבור זה מאחר שרודף היה ורצה להרוג נפש, ודאי שצריך העומד להצילו בנפשו של רודף, וזה ודאי בכל נימוסי הדתות. ואך הם הלשינו שאף אם אין דעת אחד כלל להרוג את חבירו רק כשרואה שני אנשים נצים עושה אחד כרודף ורוצה להרגו, ועל כן וישמע פרעה את הדבר הזה הנעשה עתה שדן משפטים מעצמו בלא עדים והתראה ולזה קצף פרעה עליו ויבקש להרוג וגו'.

פסקה יד

ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וגו'. פרט לו שלושה דברים הללו, כי אדם אשר יעשה דין מעצמו בעושי רשעה יתחייב להיות בו אחד משלושה דברים אלו, או שיהיה איש צדיק גדול הדור ומגין על העיר בחכמתו, ועליו מוטל להוכיח את העם שלא יעשו את דבר האסור להם ומכל שכן בדבר הרציחה כשיבא לפניו ינקום נקמת ה' ויעשה משפט שלא יעשו העם כהפקר, או שיהיה שר גדול וחשוב בעיר אף שאינו שופט העיר ואין מוטל עליו עשות משפט, מכל מקום בראותו מעשה פרצה גדולה שלא יקרה כזה, אין נאה לו לשתוק כיון שעל כל פנים ודאי כל אחד ישא פנים אליו לגודל שררתו וחשיבתו וימנע מעשות הדבר אשר לא יעשה, ואם לא ישגיח גם עליו ויעשה מה שלבו חפץ ויעשה השר משפט להכותו נפש ודאי השר הזה כדין עושה ואשמו ודמו בראשו, או שיהיה שופט העיר אף שלא יהיה שר וגדול וחשוב כל כך מכל מקום כיון שהוא השופט הוא ודאי מחויב להיות בנוקמי נקם לעשות משפט בדבר הבא לפניו ואם לא יעשה יתחייב גם כן ראשו למלכות. וזה שאמר לו הלא אף אם אמת הדבר שכוונתי להכותו נפש ודין רודף יש לי, מכל מקום מי אתה לשפוט משפט. לא איש צדיק אתה

בינינו לנקום בנו נקמת ה' ולא שר גדול וחשוב שנישא לך פנים עבור חשיבתך ולא שופט העיר אתה לבקש דברים הנעשים בעיר אם כנים הם ולעשות משפט בעוברים על הדת, כי מי שמך לאחד משלושה אלה ומכל שכן כל השלושה ביחד ודאי אין לך.

פסקה טו

וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג וגו'. כבר כתבנו למעלה לישב דקדוק לשון הכתוב באומרו את הדבר הזה דייקא, ועוד נראה כי בא לומר כי זה שביקש להרוג את משה לא היה כי אם בשביל שמיעת הדבר הזה לבד במעשה שני העברים שאמר לו למה תכה רעך, ודבר המצרי עדיין לא נתוודע לו ועל דבר זה לבד מסרו לקוסטינר להורגו ונעשה לו נס שנעשה צוארו כעמוד של שיש וכו' כמאמר חז"ל (שמות רבה א', ל"א) ועל כן אמר משה בלבו פן יתוודע לו עוד דבר המצרי ולאו בכל עידן מתרחיש ניסא ולא רצה לדחוק את השעה ונדחה מפני השעה כמאמר חז"ל (תנחומא ויחי ו' מובא בילקוט רמז קס"ח) עיין שם.

ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב וגו'. ולהבין לשון אומרו מפני פרעה שלכאורה מיותר וגם להבין כפל מלת וישב הנאמר כאן והיה די לומר וישב בארץ מדין על הבאר. ויתכן לומר על פי מה שאמרו חז"ל (איכה רבה א', נ' על פסוק (א', ט"ז) על אלה אני בוכיה) שאמר הקיסר להנער הקטן משבעה הבנים שרצה להורגו, מפני מה אלהיכם אינו מציל אתכם מידי כמו שהציל לחנניה מישאל ועזריה וכו', והשיבו נבוכדנאצר מלך הגון היה ליעשות נס על ידו אבל אתה אינך הגון וכו' (וכן הוא בסוף פרק ב' דתענית), וכן משה אמר בלבו כי אף שכבר הייתי ביד הקוסטינר להרגני וניצלתי על ידי נס כנזכר למעלה, אולי הקוסטינר הגון היה ליעשות נס על ידו אבל פרעה הרשע אינו כדאי ליעשות נס על ידו ואולי יצוה פרעה להורגני בפניו ולא אוכל להמלט מידו, ועל כן ויברח מפני פרעה כלומר מחמת פניו שאולי יצוה להורגו בפניו והוא אינו ראוי לראות בנס. ואכן מחמת הבריחה לחוד לא היה צריך להרחיק נדוד והיה די לצאת מפני פרעה לחוד, ואך מי גרם לו אשר וישב בארץ מדין שקבע לו ישיבתו הרחק להלאה עד מדין בכדי אשר וישב על הבאר לשבת שם על בארה של מדין שיזדמן לו שם זיווגו כי שלושה נזדמן להם זיווגם על הבאר יצחק ויעקב ומשה כמאמר חז"ל (שמות רבה א', ל"ב).

או יאמר הכתוב וישב בארץ מדין וישב על הבאר, כי עתה מספר הכתוב מה נעשה עמו אחר ברחו ממצרים לא שברח בכוון אל בארה של מדין רק שנתגלגלו הדברים אחר ברחו ממצרים שישב בארץ מדין וקבע לו ישיבתו שם, ובתוך ימי ישיבתו אירע אשר וישב על הבאר והכל מאת ה' היתה שיקבע ישיבתו שם בכדי שיבא העת שישב לו על הבאר.

או יאמר וישב בארץ מדין וישב על הבאר וגו'. כי נודע מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ע', ח') בפסוק (בראשית כ"ט, ב') וירא והנה באר בשדה באר זו ציון וכו', והכל רומז על כנסת ישראל שנאמר עליה (משלי ל"א, ט"ו) ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה. והיא משקה מבארה באר מים חיים לעמה ישראל בכל הברכות והישועות. ואבות העולם מעודם חפרו את הבאר הזאת לשפוך ולהסיר ממנה את מים הזדונים ולהשקותה מים הנאמנים בכל מיני ברכות וישועות חסדי דוד הנאמנים ממקור מים החיים ליחדא מתתא לעילא ומעילא לתתא. ועל זה הצדיקים מוסרים נפשם בכל עת ובכל שעה ובכל רגע כנודע מכוונות האר"י ז"ל (בכוונת קריאת שמע שעל המטה) שבאר הוא ראשי תיבות ב'ידך א'פקיד ר'וחי שהם מעלים נשמותיהם למיין נוקבין אליה ועל ידי זה מתחדשים לבקרים ממנה באורות חדשים ומוחין קדישין ולהמשיך על ידי זה כל בחינות הברכות לכל העולמות. וזה אמר הכתוב וישב בארץ מדין וישב על הבאר כלומר אף על פי שישב בארץ מדין ונודע מקום מדין מלאה גלולים, ויתרו כומרם לא הניח שום עבודה זרה בעולם שלא חזר עליה ועבדה כמאמר חז"ל (קהלת רבה בפסוק ג', י"א את הכל עשה יפה וגו'), ואף על פי כן וישב על הבאר הידוע באר מים חיים חיים, הוא למוצאיהם ותמיד היה עובד על הבאר הלז כאשר היו עובדין אותה אבותינו אברהם יצחק ויעקב שחפרו תמיד את הבאר וקראו להן שמות והכל רומז על דברים הנזכרים. ועיין במה שכתבנו במקומו בענין חפירות הבארות.

גם יאמר וישב על הבאר. על פי אומרם ז"ל (בראשית רבה פ"ח, ג') הקציף הקב"ה עבדים על אדונים לתת גדולה לצדיק שנאמר קצף בגתן ותרש וכו', ואף כאן הקציף הקב"ה עבדים על אדונים כדי לעשות רצון צדיק כי אנשי מדין מרדו ביתרו ונידוהו מעליהן ועל כן גרשו את בנותיו כמאמר חז"ל (שמות רבה א', ל"ב) וזה אומרו וישב על הבאר וקאי על מה שאמר למטה ולכהן מדין שבע בנות שבאותו העת שקצף הקב"ה עבדים על אדונים לעשות רצון צדיק אז ישב לו על הבאר שנתגלגלו הדברים שישא את צפורה בת זוגו המוכנת לו מששת ימי בראשית, ובזה מתורץ אומרו שנית וישב.

פסקה טז

ולכהן מדין שבע בנות וגו' ויבואו הרועים וגו' ויקם משה ויושיען וישק וגו'. פרט הכתוב כמה בנות היה לכהן מדין וגם כפל לשון אומרו ויושיען וישק את צאנם להגיד כחו של משה כי בנות יתרו לצד שנידוהו אנשי עירו וגרשוהו מאתם הוכרחו לצאת כל השבע בנות למלאות מים מן המעיין, ולא היה די באחת או בשתים כי פחדו מן הרועים, ואף על פי כן ויבואו הרועים ויגרשום כי רבים היו הרועים ובכל זאת ויקם משה לבד ויושיען

מלגרשם מעל הבאר ונמצא שכבר היו יכולין להשקות הצאן ולא רצה משה בזה כי אם עוד עשה להם שבעצמו וישק את צאנם הוא בעצמו ובכבודו, כי חפץ חסד היה, וכאשר עשתה רבקה אמנו ששאבה לכל הגמלים עד אשר כלו לשתות.

או יאמר בכפל לשון הכתוב ויושיען וישק את צאנם. כי כאשר סיפרו הבנות המעשה לאביהן אמרו וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן ואמרו חז"ל (רבה א', ל"ב) דלה דלה, דליה אחת דלה וישק את הצאן. ועוד אמרו שם דלה דלה לנו, גם לנו דלה שהרועים השליכו אותנו למים והוא הוציאנו. ונראה שזה הכל אחד הוא כי רק דליה אחת דלה להם לבד ובדליה הזה השקה את הצאן כי הנה באמת כשעמד משה על הבאר עלו המים לקראתו והבאר נתברך בראותו אותו כמו שכתוב שם רק בעוד שהיו בנות יתרו בתוך המים לא היה אפשר להמים לעלות מפני פיקוח נפש שהיה קשה להוציאן אם היו נטבעין במים רבים, ועל כן תיכף כאשר הוציאן משה מן המים מיד עלו המים ונתברכו ושתו כל הצאן שהיו שם, גם חוץ מצאן יתרו, כמו שאמרו שם.

וגם כאן פירש הכתוב כן כי חז"ל אמרו (רבה שם) אין ויושיען אלא לשון הצלת מים כמה שנאמר (תהלים ס"ט, ב') הושיעני אלהים כי באו מים וגו', ולזה אמר ויושיען שהושיע להם שדלה אותם מן הבאר ובזה וישק את הצאן כי אחרי עלייתם נתברכו המים ויצאו לקראתו כאמור. ואמרתי זה ממשמעות הכתובים שבשני פעמים מסמיך הצלה שלהן להשקאת הצאן, שכאן נאמר ויושיען וישק את הצאן ולהלן נאמר דלה לנו וישק את הצאן ומסמיכות הענינים משמע שהכל דבר אחד הוא שבזה שדלה להם בזה השקה הצאן וכאמור.

פסקה יח

ותבאנה אל רעואל אביהן וגו'. חז"ל אמרו (שמות רבה א', ל"ב) רעואל על שם שנעשה רע לאל[13], ולזה עשיתיו חול כי לאל יהיה פירוש עבודה זרה, ועוד יש לפרש שנעשה ריע לאל כרע כאח למקום ברוך הוא.

ויאמר מדוע מהרתן בא היום. הנה טעמי הקרא נקוד על מהרתן בא מרכא טפחא ונראה שזה מופסק מתיבת היום שאחריו ובאמת לפי פשט המקרא הוא דבוק לתיבת היום לומר מדוע מהרתן ביאתכם היום מכל הימים. ואפשר לפרש לפי טעם המקרא על דרך מאמר הכתוב (בראשית כ"ט, ז') הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה וגו' כי נראה שדרכם היה להשקות הצאן בעת האסף המקנה, וראיה מהכא שהקדימו בנות יתרו לבוא

[13] הגירסא במדרש הנסמן היא "ריע לאל". וכן הגירסא במכילתא יתרו, וכן בספרי בהעלותך על הכתוב (י', כ"ט) ויאמר משה לחובב בן רעואל. וכנראה שלפני רבינו היתה הגירסא רע לאל. ועל כן פירשה בשני אופנים, א' רַע ב' רֵע.

לביתם עבור שלא נתעכבו בהשקאת הצאן, ועל כן שאל להם יעקב הן עתה עוד היום גדול לא עת האסף וגו' ולמה הקדימו לבוא עם צאנם אל הבאר (ועיין שם ברש"י), והנה חז"ל אמרו (שמות רבה שם, שם) בפסוק (ט"ז) ותבאנה ותדלנה מלמד שהיו מקדימות לבוא מפני פחד הרועים, ועוד אמרו שם מלמד שישב להם משה בדין אמר דרך אנשים דולים ונשים משקות וכאן נשים דולות ואנשים משקים, כי עבור פחד הרועים היו מוכרחין לבוא קודם כולם בעוד היום גדול ולדלות להשקות כל צאן הרועים ואחר כך היו משקים צאנם ובאים לביתם לעת ערב באסיפת המקנה, והן עתה כאשר הושיען משה תיכף בבואן אל הבאר והשקה את הצאן אז באו אל ביתם בעוד השמש על הארץ כי ביאתם אל הבאר היה בהשכם מפני פחדם מהרועים, ועל כן אמר להן רעואל אביהן מדוע מהרתן בא עם הצאן מן השדה היום כלומר עוד היום זורח והן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה. ולזה השיבוהו,

פסקה יט

ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים, ולא היה לנו עיכוב כאשר בכל יום ויום וחוץ לזה הוא דלה דלה לנו דליה אחת וישק את כל הצאן ועל כן נעשה הדבר בזריזות רב ובמהרה.

גם יאמר איש מצרי הצילנו מיד הרועים וגו'. להבין אומרו מיד הרועים ולא מן הרועים או מהרועים, כי אותיות התורה ניתנו ספורות למו, ואפשר לי לומר כי הנה הצלה הוא לשון הפרשה כמו (בראשית ל"א, ט') ויצל אלהים את מקנה אביכם ותרגומו ואפריש וכו' וכן (שם שם, ט"ז) כי כל העושר אשר הציל אלהים וגו' פירש רש"י וזה לשונו: הציל לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב, עד כאן. וזה נקרא בפי החכמים (בבא מציעא כ"ד.) מציל מפי הארי ואינו דומה למבריח ארי כי זה הוא שמפריש הדבר מפי הארי, וזה פירוש (תהלים צ"ז, י') מיד רשעים יצילם שהקב"ה מפריש את הצדיק מידו של רשע אף שח"ו כבר הוא בידו הקב"ה מפרישו ממנו. וזה אומרם איש מצרי הצילנו מיד הרועים, שהפריש את עצמינו מידן של רועים שהיינו בידם ורצו הם בעצמם לעשות עמנו רעה לאנסינו לדבר עבירה כמאמר חז"ל (שמות רבה א', ל"ב) והפריש אותנו מהם, ואך גם בזאת לא היה לנו מקום שנשוב לביתנו אל אבינו כי השליכו אותנו אל בור המים כנזכר למעלה והוא גם דלה דלה לנו שהוציאנו מן המים, וכאמור.

פסקה כ

ויאמר אל בנותיו ואיו למה זה עזבתן וגו'. מלת ואיו לכאורה מיותר והיה די באומרו למה זה עזבתן וגו' וגם להבין אומרו ואיו בתוספת ו' בתחלה. ואכן כי קאי למה שלמעלה

אחרי אומרן לו בדבר הטובה הגדולה שעשה להם, שאל להם ואיו כי מאחר שעשה לכם טובה גדולה כזו ראוי שיקדים ויבוא לפתח אשר היטיב לו להיטיב עמו גם כן על כל פנים במעט עבור הטובה הגדולה שעשה ואם הוא איש כזה שעושה חסד גדול כזה בחנם בלא דבר שאינו מצפה לתשלום גמול למה זה עזבתן איש גדול וחשוב כזה.

או יאמר למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם. כי הנה יתרו פקח גדול היה וכאשר סיפרו לו ממעשה האיש הלז שעלו המים לקראתו ונתברכו מימיו עד שבדלייה אחת השקה את כל הצאן אמר זה ודאי מבני בניו של אברהם יצחק ויעקב הוא ובודאי ישב לו על הבאר בכדי שיזדמן לו זיווגו מן הבאר כמאמר חז"ל (רבה שם) שלשה נזדמנו להם זיווגם מן הבאר יצחק ויעקב ומשה, ועל כן למה עזבתן אתם את האיש אולי בוש הוא לדבר מזיווגו קראן לו ויאכל לחם שישא אחת מכם כאומרם (רבה שם) כלומר הנה בודאי ישא אחת מכם מאחר שהוא איש כזה והזדמן על הבאר ודאי בדק בבאר והוא מן אותן שנזדמן להם זיווגם שם ועל כן אמר ויאכל לחם בלשון ודאי ולא אולי יאכל. והנה באמת מה שמשה לא דיבר כלל על הבאר אודות זיווגו, כי לא נתברר לו זיווגו אז, כי שבע בנות היו לו וכולם באו בבת אחת מפני פחד הרועים, והוא לאחת היה צריך ולא היה יכול לדבר עמהן, עד שאמר להן אביהן קראן לו ויאכל לחם ואמרו חז"ל שם מיד רצתה צפורה כצפור והביאתו, ואז נתברר לו זיווגו כי היא בעצמה נזדמנה לו על הבאר בפעם השנית ועל כן בה בחר מכל השבע בנות. ולזה אמר הכתוב שלאחריו,

פסקה כא

ויואל משה לשבת וגו' ויתן את צפורה בתו למשה. ולכאורה תיבת למשה מיותר והיה לו לומר ויתן לו את צפורה בתו, ואכן כי יגיד הכתוב ויתן את צפורה בתו למשה כלומר כמו שהיה בדעת משה לקחת את זו מכל שאר בנותיו לפי שנזדמנת לו יחידה. ועוד נראה לומר כי גם יתרו לפי שחכם גדול היה גם הוא ידע שצפורה היא הראויה למשה לכן אמר ויתן שהוא נתן את צפורה כי ידע שהיא זיווגו ועל כן נתן את צפורה בתו למשה כלומר היא הראויה למעלת משה, כי היא היתה הכשירה בנשים ראוה בנות ויאשרוה וגו'.

גם יאמר ויואל משה וגו' ויתן את צפורה וגו'. להגיד בזה צדקת משה רבינו ע"ה וגודל צניעתו כי אף שכבר צפורה רצתה אחריו כצפור וידע בבירור שזו היא זיווגו שנזדמנה לו יחידה על הבאר ואף על פי כן לא ביקש מאתו ולא תבע חלקו בפיו ולא דיבר כלל מזה רק חפץ לשבת אתו עד אשר יתגלגל משמים ממילא שיתנו לו את צפורה וכן היה בתוך ימי ישיבתו הנה יתרו בעצמו ויתן את צפורה בתו אליו בלתי שאלת פיו, אף לא

כיעקב אבינו ע"ה שלהוליד בנים אמר (בראשית כ"ט, י"ח) אעבדך שבע שנים ברחל וגו' וכדומה, והוא לרוב צניעתו לא אמר כלום. ועל כן אמר הכתוב להלן,

פסקה כב

ותלד בן ויקרא את שמו גרשום וגו'. ולא אמר כאשר נאמר אצל יעקב (שם ל', ד' וה') ויבוא אליה וגו' ותהר וגו' ותלד, כי מאחר שהוא לא רצה לדבר כלל מעסק הזיווג מרוב צניעתו על כן גם הכתוב הסתיר כל הענין מלכתבו ותפס האחרון שבאחרונים לומר רק ותלד בן, וכעין שאמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ו, ז') בפסוק (שם ל"ב, ט"ז) גמלים מניקות ובניהם שלשים שהיה צריך לכתוב ובנאיהם ואך לפי שהוא צנוע בתשמישו לא פרסמו הכתוב, ומטעם זה לא נכתב למעלה רק ויתן את צפורה בתו למשה ולא נכתב למשה לאשה כבשאר מקומות הכל כדי להסתיר כל הענין הזה אצל משה מרוב הצניעות שבו.

ואמנם עוד טעם נוכל לומר בדבר מה שלא נכתב למשה לאשה, וגם לא כתוב ויבוא אליה ותהר לו, על פי מה שכתוב בזוה"ק (שמות ס"ט.) בפסוק ואת שני בניה וזה לשונו: הא משה הוה מזדווג באתר אחרא קדישא עילאה ולאו יקרא דיליה למקרי בניו וכו'. וגם כאן משום זיווגו באתר עילאה קדישא לאו יקרא דיליה למכתב אצלו זיווג התחתון ויבוא אליה או למשה לאשה כי זיווגו באתר קדישא היה יתיר. גם ותהר אינו נכתב מטעם זה רק ותלד בן, ויקרא שמו גרשם כי אמר גר הייתי וגו' להודיע בזה גדולת מעלת משה בשלימות הענוה שהיה בו שלא היה כי אם כגר בעולם הזה על דרך מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ט, י"ט) גר אנכי וגו' וזה כל מעלת הצדיקים שהמה רק כגרים בארץ כמו שאיתא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים ז"ל בפרשה זו, כי עיקר דעתם ומחשבתם הכל למעלה למעלה לעשות רצון בוראם.

ועוד נוכל לומר טעם שלא נכתב ויתן את צפורה למשה לאשה, על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה מ"ה, א') בפסוק (בראשית ט"ז, א') ולה שפחה מצרית ושמה הגר אמר רבי שמעון בן יוחאי הגר בתו של פרעה היתה וכיון שראה מעשים שנעשה לשרה בביתו נטל בתו ונתנה לה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר וכו', עד כאן. וכן כאן כשראה יתרו נסים שנעשה למשה על הבאר אמר מוטב תהא בתי לשפחה אצל זה וכו', ולזה אמר ויתן את צפורה בתו למשה נתנה סתם אליו אף להיות כאחת שפחותיו לרחוץ רגליו אחר שהכיר במעלת זה האיש משה כי רב הוא.

פסקה כג

ויהי בימים הרבים וגו' ויאנחו בני ישראל וגו'. לכאורה לפי סדר המקרא היה לו לכתוב תיכף ומשה היה רועה את צאן יתרו וגו' והפסיק בשלשה פסוקים האלה ביניהם (ועיין ברש"י ז"ל), ויבואר על פי מה שמבואר בזוה"ק (ויצא קמ"ט:) וזה לשונו: וכי יעקב קדישא

דאיהו שלימו דאבהן בחלמא אתגלי עלוי ובאתר דא קדישא לא חמא ליה אלא חלמא אלא יעקב בהאי זימנא לא הוי נסיב וכו' אי תימא והא לבתר דאתנסיב כתיב וארא בחלום תמן אתר גרים וכו' עד כאן. הרי שעד לא נסיב לא היה ראוי להתראות הקב"ה אליו במראה אפילו בהר המוריה מקום קודש הקדשים ועל כן בהגיע העת שיתראה ה' יתברך אל משה לילך בשליחותו לגאול את ישראל ממצרים היה מוכרח קודם להנשא שיהיה ראוי למחזה שדי, ועל כן אחר מה שאמר הכתוב למעלה בגזירות פרעה על בני ישראל במילדות ואחר כך כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, סיפר הכתוב איך סיבב הקב"ה תיכף בגאולת ישראל, כי נולד משה וניצל מחרב פרעה ועדיין לא היה ראוי להתגלות ה' וסיבב המקום ברוך הוא שילך למדין לשבת שם על הבאר בכדי שיזדמן לו שם זיווגו שישא אשה ויהיה יכול להלוך בשליחות ה' לגאולתן של ישראל, וכאשר נתקן זאת על מכונו חזר הכתוב לענין ראשון מצרותיהן של ישראל היאך תקפו הצרות והגלות על ישראל זה על זה עד אשר עלה שועתם אל האלהים מן העבודה, והנה כבר נברא להם הרפואה קודם למכה הגדולה כי כבר היה משה ראוי שיתראה אליו ה' במראה ולא בחידות, וגם היה באתר כשר והגון להתגלות ה' אליו, ואומר הכתוב ומשה היה רועה וגו' עד ויבוא אל הר האלהים חורבה ושם הוא המקום הנכבד וירא ה' אליו מתוך הסנה וגו' כי ראה ה' בעני ישראל וצוה לו על אודותם וכאמור.

או יאמר הכתוב ויהי בימים הרבים ההם וגו'. כי נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה מ"ב, ב') בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה כו', ועוד אמרו כאן (שמות רבה א', ל"ד) ימים של צער היו ולפיכך קורא אותן רבים ודכוותיה (ויקרא ט"ו, כ"ה) ואשה כי תזוב זוב דמה ימים רבים לפי שהיו של צער קורא אותן רבים. ולזה אמר הכתוב ויהי בימים הרבים, כלומר אף שכל ימיהם היו נקראים ימים רבים לפי שהיו ימים של צער מאז הכביד עליהם העבודה אבל עתה נוסף צרה על צרה להיותם נקראים ויהי בימים הרבים שהוא לשון צרה אף נגד ימים הרבים שהם ימים צער שאפילו נגד ימים הרעים ההם נקראים הם ימי צרה שנתוסף עליהם צער על צער ויגון על יגון. ומהו הצרה שנתוסף להם כי וימת מלך מצרים שנצטרע וצוותו החכמים להיות שוחטין עליו ק"ן ילדי ישראל בבוקר וק"ן בערב לרחוץ בדמם כאומרם שם ועל כן ויזעקו כי כל זעקה הוא מן הלב וזה מתקבל יותר כי זעקת הלב בלב נשבר ונדכה אף אלהים שהוא בחינת הדין לא תבזה אותו. ואומר הכתוב ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, פירוש שעלתה שועתם זה שזעקו מן הלב בדבר שחיטת הבנים יותר מן העבודה פירוש מן צעקת העבודה שמה שצעקו לה' מן

העבודה לא עלתה למרום כמו זה הזעקה שזעקו במיתת מלך מצרים כי מן הלב היה כדבר האמור.

עוד יאמר הכתוב ויהי בימים וגו' עד ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. להבין מפני מה לא עלתה שועתם עד עתה אל האלהים בעבדם עבודת פרך בחומר ולבנים בלי שחיטת בניהם, ואם תאמר שלא צעקו קודם גם זה יקשה ולמה לא צעקו קודם. ואכן נודע מאמר חז"ל (גיטין נ"ו:) כל המיצר לישראל נעשה ראש, ולהבין טעם הדבר נראה פשוט, כי זה שעומד להיצר לישראל לכאורה מאין נמשך רצון הזה שירצה להיצר לישראל עם ה', ואכן כי ברצות ה' לקרב את לבן של ישראל לתורתו ולמצותיו, יש שתי בחינות בזה.

בחינה אחת היא, באדם השלם ששכלו ישר ולא ביקש חשבונות רבים מעולם לומר מפני מה יש לחברי מאה מנה ולי אין לי כמוהו הלא לא נופל אנכי ממנו ובידי יש תורה ומעשים טובים כמוהו, וכל אשר רואה באחיו דומה לו כאילו החסיר הקב"ה כביכול זה הדבר ממנו וקורא תגר על זה כי נדמה לו שלו נאה ולו יאה להיות לו מנה אחת אפיים יותר מחבירו לצד מעלתו וחשיבתו וגריעת חבירו בעיניו, והכל ראוי להיות שלו כמו שמדמין אלו האוילים הטפשים, אבל הוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב, רק באמת כל מה שרואה שיש בידו איזה מעט דמעט הכל לזכות וחסד גדול נחשב בעיניו כי נפשו יודעת מאוד שלפי מעשיו הטובים לא היה ראוי לו אפילו פת לחם צר אחד בשלשה ימים לולי רחמי ה' וחסדיו המרובין שאין להם שיעור והוא אשר נותן לו בחסד חנם מאתו יתברך, ואינו גדול וחשוב בעיני עצמו יותר מחבירו בשום אופן ואפילו כאשר יראה בעיניו איזה דבר עבירה בחבירו אחת ושתים ויודע אשר הוא מעולם לא עבר על דבר זה, מכל מקום נותן דעתו ולבו לומר האמת בלבבו, כי חבירו לעבות שכלו וקטנות גידולו בין החכמים ומיעוט תורה ומצוות שנתעסק בהן היא הנותנת שהעבירה קל בלבבו ואינו יודע עד היכן יגיע חומר העבירה ועונשה ופגמי שמותיו הקדושים ברוך הוא ופגמי כל העולמות כולם אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת הנעשים על ידי העבירה ח"ו, ואלו היה יודע חומר העבירה כמוני ודאי גם הוא לא היה עובר עליה, ולפי ערכו וערכי אני קל הרבה יותר ממנו במה שאיני זריז במלאכת שמים לפי הבנתי ושכלי.

ועוד אומר בלבו אראה אני אם אני זהיר וזריז שלא אעבור על שום לא תעשה דאורייתא או דרבנן, הלא נודע שגאוה וליצנות ולשון הרע ורכילות ולא תקום ולא תטור ולא תשנא את אחיך בלבבך ושקרים וחניפות והדומה להם לאלפים ורבבות כל אלה מן העבירות החמורות שבחמורות הן מקצתן לא תעשה דאורייתא ממש ומקצתן דרבנן וחמורים יותר מדברי תורה, האם אני זהיר בכל אלה ואם אני שאני יודע חומר העבירות ועונשם

ופגמים הנעשים על ידיהם בשמות הקדושים חלילה ובכל העולמות, וחוץ הכל הלא המרידה במלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא טהור ומשרתיו טהורים עושים רצונו ואני איש חוטא כלב נבזה נבילה סרוחה לא אשגיח על דבריו ואמרוד בו ואומר לאל סור מני ח"ו, ודאי שזה חמור וגרוע מכל הדברים, ואף על פי כן אי אפשר לי לעמוד על תאותי בכל עת ויקרה לפעמים שאעבור על הנזכר וכדומה לזה כולו או מקצתו, ומה יענו אלו היושבי קרנות שאינם יודעים מכל זה ואם אפילו יודעים מעולם לא נתנו לב על זה, ועל כן בעיני המקום ודאי ישוה כשאני אדבר לשון הרע או ליצנות והגאוה וכו' או זה איש הבור כשיבוא על אשת חבירו וכדומה.

ועוד משים על לבו מאמר חז"ל (אבות ב', ה') אל תדון את חבירך עד שתגיע למקומו, כי אולי אם היה לי עושר ונכסים כמוהו גם אנכי הייתי עושה כמוהו ומי יודע אשר לא כן הוא, ועל כן לא יאמר כלל למה לחבירי יתן הקב"ה ולי אינו נותן כי כל אשר רואה בידו יודע שהכל בחסד וחמלה וחנינה מבורא כל עולמים ברוך הוא וברוך שמו, ובאדם הזה אם הקב"ה רוצה לקרב את לבו אליו קצת יותר מתמול ומשלשום, יטיב לו הקב"ה הטבה על הטבה ועושר ובנים וכל שארי הצלחות וכראות האיש ההוא את הטובה אשר בורא עולם מטיב לו נעשה נכנע ושפל ונשבר ונדכה בלבבו לפני מלך עולמים לומר הרי איני כדאי וראוי לכך ולפי מעשי לא הייתי ראוי אף ללחם צר והקב"ה מטיב לי כל כך מה אעשה לו עבור זה ומוסר נפשו ולבו ורוחו ונשמתו לאדון כל מלך הטוב והמטיב ומקרב עצמו בכל יכולתו לאביו שבשמים בראותו חסדי המקום שאין להם שיעור וערך. ולמלך הכבוד כזה לו ראוי לעבוד ולו נאה לשבח ולפאר ולרומם ולמסור לו נפשי ורוחי ונשמתי לעבדו עבודת עבד, ונעשה נבזה ונמאס בעיניו ועל זה אמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית ל"ב, י"א) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת וגו' כלומר שנעשיתי קטן ושפל בעיני בראותי כל החסדים והאמת אשר עשית את עבדך מה שאיני ראוי להם והכל רחמיך וחסדיך הם שמושיעין לי בכל עת וקטנתי בזה בעיני עצמי, זו היא בחינה אחת שהקב"ה מקרב בה את לב האדם.

והבחינה השנית היא בהיפך, כי האיש אשר יתן לו הקב"ה עושר ונכסים והוא אינו משגיח על זה לומר על מה זה מגיע לי זאת כי יאמר בלבבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני, וכל מה שרואה ביד חבירו יותר ממנו נראה לו כאילו גזלו הקב"ה ח"ו מעמו כי לו היה נאה הדבר הזה כנזכר למעלה, ולא עוד אלא בהיות לו מעט שלוה הנה נשכח מלוח לבו חסד בורא כל עולמים ברוך הוא ועושה את עצמו כאילו לא ידע את יוסף בחינת צדיק חי העולמים המשפיע לו בחסדו הטוב ובא עוד על ידי זה למרוד באלהיו

ח"ו ולהתאוות תאוות אשר לא נכון במעט מעט מאכילה ושתיה וגילוי עריות עד יתחזק לבו בכח התאוות הללו, ואז יקשה לו לפרוש מהן ואם לא ימצאם בהיתר יעשם באיסור כי (משלי כ"ט, כ"א) מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מנון. וכמו שאמרה התורה (דברים ל"ב, ט"ו וט"ז) וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וינבל צור ישועתו יקניאוהו בזרים וגו'. ואומר (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו', ונאמר (שם ח', י"ד) ורם לבבך ושכחת וגו'. באופן שבאדם הזה לא די שהטוב לא יקרבהו לעשות טוב אדרבה ירחקהו לעשות הרע ח"ו בעיני אלהים ואדם, ועל כן יוכרח הקב"ה לסבב עליו סיבות לא טובות ויעמיד עליו מצירים להצר לו ויגלגל עליו סיבות הקשים מעוני ומרוב עבודה ומשארי היסורים יסורי הגוף או ח"ו יסורי בנים. ובכל דבר הקב"ה עושה שליחתו וכאומרם (סנהדרין צ"ז:) מעמיד עליהם מלך שגזירותיו קשין כהמן, ואז בהצר לו יחלה את פני ה' אלהיו ויקרב לבו לעבודתו יתברך ויוכנע ויושפל ויושבר לבו וידכה, ואז וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ויגאלהו מצרותיו ויושיעו למען שמו.

ונמצא כאשר ה' חפץ דכאו החלי ורוצה לזכות את ישראל על ידי בחינת היסורים בכדי לזכותם וללבנם ולקרב את לבם לאביהם שבשמים, אז הרצון הזה מתלבש בתוך שר משרי האומות ומתחיל להצר לישראל, ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (שיר השירים א', ז') כעוטיה על עדרי חבריך וגו' שהקדושה כביכול מוכרח להתעטף ולהתלבש בשרי האומות בשביל להנהיג את ישראל כרצון בוראנו יתברך ועבור שהרצון הזה שהוא חלק הקדושה מתעלם ומתלבש בתוך השר הלזה בכדי שיצר לישראל הרי כביכול שהוא נעשה ראש אל הקדושה המתעלמת בתוכו. וראש הוא שר א' שנעשה שר על האל"ף פלא העליון שהוא הקדושה יחידו של עולם כביכול ברוך הוא ומזה נתעלה ונתגדל השר הלז לכן נעשה ראש. אבל באמת עליו אמר הכתוב (קהלת ח', ט') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו. כי כאשר ישראל יתקרבו על ידי רעתו לה' אלהיהם אז זה הניצוץ הקדוש המאיר ובא בתוך השר הזה שהוא הרצון אלהות שהיה רוצה לקרב את ישראל אליו נכנס בו הארה על הארה ומאיר באור מופלא עד שאין כח בשר הלזה לסבול אורו כי רב הוא ונופל השר משררותו וגדולתו ונשבר עד עדי אובד כמאמר הכתוב (תהלים צ"ב, ח') בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד. כי מה שהם הולכים ומתגדלים, הכל לרע להם להשמדם עדי עד. כי בהתנוצץ האור הזה בתוכם אשר פעל זה שכיוון לקרב את לב ישראל אליו, אינו יכול כח שר האומות לסובלו ונופלים ונשברים

להשמדם עדי עד, והפח נשבר ואנחנו נמלטנו. שהקדושה עולה למעלה למעלה, ולפני השבר הוא גאונם ואחרי גאונם נשברין עדי אבד.

ובזה נכון מאמר חז"ל (סוטה י"א.) בפסוק (שמות א', י') הבה נתחכמה לו להם מבעי ליה אמר ר' חמא וכו' באו ונתחכמה למושיען של ישראל וכו'. וצריך להבין מאין יצא להם לדרוש כן וכי לא מצינו כמה פעמים בכתוב שיאמר לשון יחיד על עם אחד ובפרט על ישראל גוי אחד שהם ודאי אחד הם ושייך לקוראם לשון יחיד. ואמנם היה קשה לחז"ל היאך ימנע העם מלהרבות בבניות ערי מסכנות לפרעה וכי מי שעוסק בבנין מתמסכן מהיות לו בנים, ועל כן אמרו, למושיען של ישראל. כי הנה מצרים פרעה וחילו שהיה אז ממשלתם על כל העמים כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ו, י') והיו החשובים בין האומות, ומרוב גדולת מלכותם מאוד מאוד פחדו ורעדו מאיש ישראל שלא יפלו מגדולתם ועלתה דאגתם לפחוד פן כאשר יסגלו תורה ומצוות ומעשים טובים ויעבדו את ה' אלהיהם יתרבה כח אור הקדושה ביותר ויותר בכל העולמות עד אשר יפקוד ה' על צבא מרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה ויאבדו הם ומלכותם וכל חילם כי כשזה קם זה נופל, ואם מלאה זו חריבה זו כמאמרם ז"ל (בפסחים מ"ב:). ועל כן אמרו הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל לראות שלא יתרבה אור הקדושה בעולם ויהיה אור הקדושה כפוף תחת ידם ולא יצאו משם לעולם. וכיוונו להיות הם המצירים לישראל ויעבדו בהם עבודת עבד ואז (איכה א', ה') והיו צריה לראש והקדושה תהיה תחת ידם כי בצרתם לו צר.

וזה אומרו הבה וגו' פן ירבה. כלומר שיתרבה אור הקדושה ויתגדל שמו של הקב"ה וכפי אשר תקום הקדושה כן אנחנו נופלין. ואז ונלחם בנו, פירוש מה שבנו, זה אור הקדושה אשר בנו בהיות ישראל בגלות בינינו, זה האור הוא ילחם בנו כי יתרבה ויתגדל עלינו ונפלנו עדי עד, ועל כן רצו לעשות למעט ח"ו כח פמליא של מעלה והארתו, והוא במה שיהיו מצערים ומצירים לישראל הרבה בבנין ערי מסכנות, וכביכול בצרתם לו צר וימשלו הם על בחינת הקדושה להיות צריה לראש. אבל טעות גדול טעו כנזכר כי הן אמת אשר נעשו צריה לראש אבל זאת היא מפלתם ורעתם להשמדם עדי עד, ורוח הקודש אומר כן ירבה, כי יותר שהם מצירים לישראל יותר תתרבה אור הקדושה ושפע הרחמים בהתקרבות לבות בני ישראל לאביהם שבשמים בכדי לנקום נקמת בני ישראל מהם ומהמונם.

ולזה אמר הכתוב ויהי בימים הרבים ההם כלומר כאשר נתרבו הימים, והעם ההולכים בחושך, אור נגה עליהם כי הקדושה התחלה להאיר ולהתגבר על ידי העבודה ולעשות שפטים במצרים ובאלהיהם ואז וימת מלך מצרים כלומר נפל ונשתבר בחינת קליפת

מצרים וגם מלך מצרים הגשמי. כי מ"ת הוא לשון שבירה גם כן, מ'אנין ת'בירין ראשי תיבות מת. ועל כן אז ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים, כי נודע לחכמי לב מה שכתב מרן האר"י ז"ל בסוד פרעה שהוא אותיות הערף, שקליפת מצרים היתה יונקת מאחורי הקדושה ממקום גבוה ונורא מאחורי העורף, ולא הניחה התפשטות שפע אלהים חיים לעולמות התחתונים ועל כן נקרא מצרים מצר ים, כי בחינת מדת הבינה הידוע לחכמי לב נקרא ים הקדמוני, והקליפה נעשית ח"ו בסוד מצר וגבול להים הלז שלא להניח הורדת השפע מאתה להיות אם הבנים שמחה, וכשם שעכבה הורדת השפע מלמעלה למטה, כן עיכבה עליית התפלות והזעקות בחינת הקול והדיבור העולה מעורף ולמעלה. ולכן עד אותן הימים לא עלתה שועתם את פני ה' השוכן מעלה מעלה לרחם עליהם ברחמים הפשוטים שאין בהם תערובת דין כלל, ונעשה צר לישראל מאוד. ולא כן עתה כאשר נתרבו הימים ואור הקדושה נתגדל וימת מלך מצרים זה הנקרא מצר ים שהוא גבול להים הקדמוני ואז ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים להפך גם את הדין עליהם לרחמים גמורים ולשלוח שליח לגאלם ביד חזקה ובזרוע נטויה.

ואמר הכתוב ותעל שועתם אל האלהים ולא אמר ותעל שועתם לאלהים כי עיקר כוונת התפלה שצריך האדם לכוון באמיתיות לבבו בעת התפללו לפני אדון כל על איזה צרה שלא תבוא אשר יגיע אליו, רק לאשר כי בעת אשר צר לו כביכול צער לפניו כמו שאמרו ז"ל (בסנהדרין מ"ו.) בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי וכו', כי בצרתם לו צר. ועל כן לאשר שמאוד יכאב לבבו על זה שיודע שיש צער למעלה לפניו כביכול ואז משים רוחו ונשמתו להתפלל להמתיק הדין מעל שכינת עוזנו, ולהוריד שפע הרחמים עליה, ויהיה שמחה לפניו יתברך כשיקל צערו למטה. אבל לא תהיה כוונתו בתפלתו בשביל צער עצמו שצר לו, כי האדם העושה איזה דבר בשבילו לא בשביל כבוד בוראו אפילו יהיה הדבר הגדול שבגדולים לא לכלום נחשב כי מה הוא ומה חייו אם טוב או רע לו וכי לזה נברא שישגיח ברעת ובטובת עצמו, הלא לא נברא כי אם לעבוד את קונו ולראות לעשות לו נחת רוח ושלא יהיה צער לפניו כביכול. ועוד וכי היאך יכול להתפלל על רעת עצמו שיהפכנו ה' לו לטובה הלא חייב האדם לברך את ה' בשמחה ובטוב לבב על הרעה כשם שמברך על הטובה, כמו שאיתא (בברכות נ"ד.) ואיך יתפלל להעביר הרעה ונמצא אינו מברך על הרעה בשמחה, והבן. אבל כשישים עיקר מגמתו בהתפללו מפני צער השכינה שמצטערת כשהאדם בצער, אז הוא חס על כבוד קונו ונאה לו להתפלל להעביר את צרתו ממנו, ולהמתיק הדין למעלה למעלה, וזה שאמר דוד המלך ע"ה בהארבעה שצריכין להודות ויצעקו אל ה' (תהלים ק"ז, ו') ולא

אמר ויצעקו לה'. כי ויצעקו לה' היה משמע שצועקין לה' על צרתם הגופניות במה שצר להם וזה לא כן הוא כי ויצעקו אל ה' מה שנוגע אל ה' שיש דין למעלה ח"ו ויש צער לפניו ומקבל עליו הדין שעבר עליו עד הנה בשמחה ובטוב לבב כי יודע אשר הצור תמים פעלו וחפץ חסד הוא ואז כשיש דין למטה אין דין למעלה (עיין בראשית רבה כ"ו, ו') ועיקר הצעקה הוא אל ה' שיומתקו כל דיני אלהים למעלה להעשות הכל בבחינת שם הוי"ה הרחמים, ובזה ודאי הקב"ה מתמלא רחמים וחמלה וחנינה על כנסת ישראל ועליו להמתיק הכל בחסדיו המרובין, וממצוקותיו יצילו ויושיעו למען שמו. וגם כאן אמר הכתוב כן בזעקת בני ישראל שעיקר זעקתם היה ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה מכל צרות עבודתם לא צעקו רק שיתוקן דין אלהים למעלה למעלה.

או יאמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, שיותר צעקו אל האלהים להמתיק דיניו יותר מן העבודה מכבדות העבודה שהיה עליהם זה היה עיקר בשועתם להמתיק הדין למעלה למעלה שלא יהיה צער לפניו כביכול על כן שמע אלהים לקול תפלתם כי כבר היה דרך אל עליית תפלתם, וישמע אלהים את נאקתם.

ואפשר לומר, כי על כן שנו חז"ל (בבא קמא צ"ב.) כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה, כי כשהאדם אינו מתפלל על הצרה רק על אופן שזכרנו כי צר לו המקום מקומו של עולם שצער לפניו בעת צרתו, אז ודאי אין חילוק אצלו כשיש צער לו או לבני ביתו המוטלין עליו או לחבירו ושאר אחד מישראל, כי עיקר כאיבת לבבו הוא על צער השכינה ומה לו אם למעלה צער מאתו או מחמת שחבירו בצער ועל ידי זה צער למעלה ח"ו, ובודאי מתכוון בכל עוז להתפלל על צער חבירו כעל צער שלו ממש. ועוד אם עיני שכל לו, כשהוא בצער וגם חבירו באותו צער יתפלל העיקר על חבירו, כי בהתפללו על צער עצמו אף שעיקר תפילתו על צער השכינה מכל מקום ירא לנפשו פן יזרוק בלבבו גם כן איזה כאב לב על צער עצמו כי צר לו מאוד, ובהתפללו על חבירו ודאי אינו מתפלל כי אם לכבוד ה'.

והנה ידוע כשאדם זוכה בהתפללו לפני ה' להמתיק הדין מלמעלה ולהוריד ישועה ורחמים וחסדי ה' להושיע בעת צרה אז בהכרח שתרד הישועה והברכה דרך צינור שורש נשמתו אשר למעלה ומשם על שורש נשמתו למטה ומשם תתחלק לכל שארי נשמות ישראל על ידי הצינורות היורדים מנשמה לנשמה כי כל נשמות ישראל אחד הם, רק תחלה אין השפע יורד כי אם דרך צינור שורש נשמתו.

ועל כן כל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה, כי הלא בהכרח תבוא הישועה קודם לשורש נשמתו למעלה ולמטה וכיון שהוא צריך לאותו דבר הרי

תיכף נשרש בו הישועה לאותו דבר, ואחר כך ממנו מתחלק לחבירו, והבן. ואך זה שהוא בטוח שהוא נענה בתפילתו, לפי שמתפלל על חבירו, ואם כן בודאי כיוון תפילתו רק למעלה למעלה להמתיק הדין שם ובזה יהיה לבו נכון בטוח בה' שיענה בתפלתו למען שמו.

ועוד נראה לרמז זאת במאמרם הלז, כי הקב"ה נקרא ריע לישראל כמו שאמר הכתוב (תהלים קכ"ב, ח') למען אחי ורעי אדברה נא וגו', ואומר (משלי כ"ז, י') רעך ורע אביך וגו', ולזה אמר כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, ששם עיקר תפילתו להתפלל על צער הנוגע למקום כביכול ברוך הוא, שנקרא כריע כאח לישראל, ובאמת הוא בעצמו צריך לאותו דבר שגם לו צער בצער הגשמי, הוא נענה תחלה פירוש שהוא נענה תחלה לכל התפלות העולים ממטה למעלה אחרי שכוונתו לשם שמים בלבד ועליו נאמר (משלי ל"א, כ"ט) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה. כי באמת כל התפלות מתקבלות בחסדי אל ברוך הוא, אבל הוא נענה תחלה בראשון וראשונה.

עוד יתבאר אומרו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כי נודע אשר העבודה שעבדו בני ישראל את מצרים בפרך לא היה כי אם שמונים וששה שנים כמאמר חז"ל (סדר עולם פרק ג' מובא בילקוט פרשה זו רמז קס"ב) והוא מספר אלהים ומספר העבדה. והנה הגזירה מתחלתה היה על ת"ל שנה כמאמר הכתוב (שמות י"ב, מ') ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו'. והוא מספר חמש פעמים אלהים נגד חמשה גבורות הידועות העומדין בשמאל גימטריא משפט עם הכולל, להמתיק הה' גבורות עם העבודה במספר ה' פעמים אלהים שהוא ת"ל שנים. ואמנם רבוי אשר נתרבו ישראל שלא כדרך הטבע וקישוי השיעבוד שנשתעבדו בהם בחומר ובלבנים בפולחנא קשיא זה השלים השיעבוד ולא עבדו כי אם מספר אלהים אחד ונמתקו הה' גבורות הנזכרים בה' אותיות של אלהים אחד. וזה מאמר הכתוב ויהי בימים הרבים ההם שאז היו ישראל מרובין למאוד שכבר נאמר פרו וישרצו וירבו ויעצמו וגו' שהיו יולדות ששה בכרס אחד ויש אומרים ששים כמאמר חז"ל (שמות רבה א', ח'), ועוד וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה כלומר שהיו עובדים בהם בשעבוד הקשה למאוד עד שנאנחו מן העבודה לבד שהגם שלא עבדו כי אם פ"ו שנים מספר העבדה אף על פי כן אנחו ממנה מאוד כי היה השיעבוד קשה עד מאוד, ועל כן ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים שלכאורה היה די לומר אל אלהים ואכן הכתוב מגיד שעלתה שועתם כל כך עד שנמתקו הה' פעמים אלהים, וזה ה' אלהים ה' פעמים אלהים והכל מן העבדה ממספר

העבדה לבד מקשיות העבודה ונמתקו הה' גבורות בה' אותיות שבאלהים וה' אותיות של העבדה כאמור.

פסקה כד

וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק וגו'. מגיד הכתוב שזכו להיות בבחינת צדיקים שמהפכין מדת הדין לרחמים. (יבמות ס"ד.) וישמע ה' לא נאמר כי אם וישמע אלהים שאף מדת הדין שמע את נאקתם והסכים לרחם עליהם וזאת השמועה פעל שנמתק הדין שלא לעבוד בהם עוד בעבודה קשה ויהיה די מספר אלהים אחד שהוא פ"ו שנים כנזכר למעלה. ואכן לגאולה עדיין לא זכו בזה כי היה בהם עובדי עבודה זרה כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ז'). ועל כן ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו' וגם בזה הזכיר שם אלהים מדת הדין כי באמת היו ראוים קצת גם ממדת הדין לגאלם עבור ארבעה דברים שמנו חז"ל (שיר השירים רבה (ד', י"ב) פסוק גן נעול) שעשו ישראל שהיו גדורים מן העריות וכו' ורק זה לבד לא הספיק והיה צריך גם כן להזכרת זכות אבות, ועבור זה הזכיר הכתוב כאן שני פעמים אלהים, כי לא ראי זה כראי זה הראשון בא להקל העבודה שלא יעבדו כי אם מספר אלהים והשני בא לצרף זכות אבות, לזכות ד' דברים שבהם לגאלם, כנאמר.

עוד אפשר לומר במה שמזכיר שני פעמים אלהים בפסוק זה. כי שתי ענינים עשה הקב"ה בצאת ישראל ממצרים. אחד, הגאולה ופדות ישראל מה שפדאם מבין ענמים להיות עבדי ה' ולא עבדי פרעה. והשנית, מה שעשה שפטים במצרים ובאלהיהם והוציא ישראל משם ברכוש גדול זה הוא טובה על טובה כי לא די שגאל את נפשם מהיות עבדים, נתן להם עוד רכוש פרעה וחילו. והנה זה שגאל הקב"ה את ישראל, פעלו ישראל בעצמן בשועתם אל האלהים מן העבודה וכאשר פרשנו שעיקר שועתם היה מה שבצרתם לו צר כביכול. ונודע אשר בגלות מצרים היה השכינה אתם בגלות כמו שאיתא כמה פעמים בדברי חז"ל (ובפרט במגילה כ"ט. ובזוה"ק ויגש רי"א. וריש פרשת שמות) וכן בכל גלותם. וזעקו מלב על גלות השכינה בתוך טומאת מצרים ויכאב לבבם עד מאוד שיפדה שכינת עוזנו ממקום הטומאה. ועוד עבור ד' דברים שהיה בהם לטובה כנזכר זכו שיפדה ה' שכינת עוזו ואותם עמה כמאמר הכתוב (שמואל ב' ז', כ"ג) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. אבל זה שיצאו עוד ברכוש גדול לא זכו מעצמן, כי אם משמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו והבטיח לאברהם לאמר (בראשית ט"ו, י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, זה פעל ועשה אשר כן נעשה. ולזה אמר תחלה וישמע אלהים את נאקתם וזכו בזה שיצאו ממצרים בכח גדול וביד

חזקה, אבל לא זכו שיעשה עוד שפטים בהם ובאלהיהם ויצאו ברכוש גדול, לכן אמר עוד ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו', שאז הבטיחו וגם את הגוי אשר יעבודו וגו' ויצאו ברכוש גדול. ואמנם נודע אומרם ז"ל (תנחומא סוף פרשת נח) בפסוק (בראשית י"א, ה') וירד ה' לראות וגו' ובפסוק (שם י"ח, כ"א) ארדה נא ואראה (וברש"י שם) כי למד לדיינים שלא ידונו עד שיראו ויבינו וכו'. על כן אמר הכתוב,

פסקה כה

וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. שלכאורה אין פירוש לכתוב זה ועיין ברש"י, וכבר כתבתי בזה בפסוק ראה ראיתי ואכן יאמר כי כביכול ירד לראות קודם שיפסוק את הדין וראה בצערן של ישראל ובקשיות עבודתן והסכים לגאלן וזה וירא אלהים את בני ישראל שראה אותם בעצמן וראה בצרתם ולקח צערן לפניו. ועל השנית שהוא לדון פרעה וחילו בשפטים רעים ולהוציא את ישראל ברכוש גדול שהועיל לזה הזכרת בריתו עם האבות אמר וידע אלהים כי זאת לא ראה עתה בבני ישראל שיזכו לזה כי אם שידע זאת מזכות אברהם יצחק ויעקב שיזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו להוציא את עמו בביזת מצרים וביזת הים כדבר האמור.

פרק ג

פסקה א

ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו וגו'. הודיע הכתוב מאין זכה משה להיות הוא השליח לישראל והוא אשר יוציאם ויביאם, לרעות את עם ה', והוא לאשר היה רועה נאמן בצאן חותנו ברחמים מרובים כמאמר חז"ל (שמות רבה ב', ב') שפעם אחת ברח ממנו גדי אחד ורץ אחריו וכו' נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני הצמא עיף אתה הרכיבו על כתיפו והוא מהלך אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך, חייך אתה תרעה את צאני וכו', עד כאן. הרי שמשם זכה לרעות כצאן עמו.

פסקה ב

וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. מלת והסנה השני לכאורה מיותר והיה לו לומר ואיננו אכל, והבן. ואמנם פירוש הכתוב שהאש היה סביב הסנה כמו שמבואר בתיקוני זוהר (תיקון ו' דף כ"ב:) ואמר שם ובתלת גוונין אלין אתאחדת בת עין וכו' עיין שם. ולזה אמר הכתוב והנה הסנה בוער באש פירוש שאש בוער סביב לו, והסנה גופא מקום שריות בת עין שהוא מקום השראת השכינה איננו אכל, וזה שאמרו חז"ל (שמות רבה ב', ה') למה בסנה וכו' על מקום שריות בת עין כיוונו, והבן.

פסקה ג

ויאמר משה אסורה נא ואראה וגו' מדוע לא יבער הסנה. כי ידע משה אשר רמז לו הקב"ה במה שנגלה עליו בסנה להראות אשר השכינה בתוקף הגלות בקליפת מצרים שהם החוחים והקוצים הסובבים את השושנה העליונה ולכן היה קשה לו מדוע לא יבער הסנה למה לא ישרף המצרים עם אלהיהם וכל אשר בהם הלא אשו של הקב"ה הוא אש אוכלה אש ומכל שכן שתאכל קוצים. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ד

וירא ה' כי סר לראות וגו'. ואמרו חז"ל (שמות רבה ב', ו') מהו כי סר לראות אמר הקב"ה סר וזעף הוא זה וכו', מורה באצבע על האמור שהיה משה סר וזעף כי נתקשה להפליא על כי תצא אש ומצאה קוצים ואינו אוכלן, והלא כל הגוים כאין נגדו כאפס ותהו נחשב לו, וכראות אל עליון את זאת קראהו והשיבו כאשר נבאר.

פסקה ה

ויאמר אל תקרב וגו' של נעליך וגו'. הנה חז"ל אמרו (סנהדרין ל"ט:) בפסוק (שמות י"ד, כ') ולא קרב זה אל זה כל הלילה ביקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה וכו' והענין הוא כי הלא נודע אשר בכל דבר ודבר שבא לכלל בריאה בכולם יש בהם חיות הקדושה ואור ה' המחיים ומקיימם על קיומם (כי אם לא כן עשיתו רשות בפני עצמו ח"ו) מכל שכן בבחינת המדבר שהוא העליון מכל צבא הארץ ודאי אשר ישרה בו אור חיות אלהים בורא שמים וארץ המחיה ומהוה אותו תמיד מאין ליש כאשר אנו אומרין המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית מחדש ממש כי הוא מחיה ומהוה את כל הבריאה כולה יומם ולילה כאשר בראש הבריאה וכבר הארכנו בדבר הזה בכמה מקומות. ועל כן קשה לו להקב"ה לאבד מעשה ידיו כי אחר ששפע אלהי בו שהוא בראו מתחילתו ועדיין מחייהו באורו הלא נודע (כתובות י'.) שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה, ודי בזה. ולזה אמר מעשה ידי טובעין בים וכו' והבן, אם לא כשנתמלא סאתם מכל וכל אז נאמר (משלי י"א, י') באבוד רשעים רנה כי אז ניצוץ הקדוש פורח מאתם ממילא שאין יכול עוד כלל לדור שם בשכונת הרעים שגברו על עצמן הרע עד קצה האחרון, ואז שמחה להניצוץ הקדוש כשיוצא ממנו וכמו שמחלק בזוה"ק בזה (בראשית ס"א:) ומבואר שם שמצרים לא היה עדיין מילוי סאתם בשלימות ועל כן אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין וכו'. ועל כן אמרו חז"ל (בילקוט רמז רל"ה) שרצה גבריאל להרוג המצרים בלילה אמר לו הקב"ה המתן להם עד אותו שעה שפעל אביהם עמי שנאמר (בראשית כ"ב, ג') וישכם אברהם בבוקר וכו'. כי לצד שלא נתמלא סאתם עדיין, הוצרכו דוקא לשעה מבוררת שיעמוד להם זכות אביהם אברהם. והנה כאן אמרו

חז"ל (שמות רבה ב', ה') למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה וכו' והם דברינו הנזכרים והבן.

ועל כן כשהיה משה סר וזעף למה הסנה איננו אוכל והוא רומז אל המצרים למה אין הקב"ה מכלם כרגע אמר לו של נעליך וגו' כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא כלומר כי על כן נתגלית בסנה להראות שאין מקום פנוי בלא שכינה ואפילו מקום הארץ הגשמי שאתה עומד עליו אדמת קודש הוא מחיות קדושת שכינתי השוכנת למטה בארץ ומזה תבין למה קשה לי לאבד המצרים לצד שמעשה ידי המה ואין מקום פנוי וכו', ולא במהרה כל כך יאבד אומה בעוד ששעתה קיימת מצד ניצוץ השכינה השוכנת בקרבם, וכבוד אלהים הסתר דבר.

פסקה ו

ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים וגו'. לכאורה להביט היה צריך לומר, ואכן כי פירושו שהיה ירא אולי יביט יותר מדאי ויענש כמו שמצינו בזקני ישראל שנאמר בהם (שמות כ"ד, י"א) ויחזו את האלהים וגו' שנהגו קצת קלות ומתו באש התבערה כמאמר חז"ל (ספרי, מובא בילקוט רמז תשל"ב) וזה כי ירא מהביט פירוש פן יביט יותר מהראוי.

פסקה ז

ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו וגו'. צריך להבין כפל הראיות שראה ה' וכבר עוררו חז"ל בזה (שמות רבה ג', ב'). וגם אחר כך כפל לשון הכתוב את עני עמי ואת צעקתם שמעתי ושנה ושלש לומר כי ידעתי את מכאוביו. ויתכן בביאורו על פי אשר אמרתי בפסוק (איכה ה', ג') יתומים היינו ואין אב. שאחד מהם מיותר כי אחרי שיתומים היינו ודאי שאין אב.

ואמנם הוא על דרך משל, למלך שהיה לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן והיו שניהם מסובין על שולחן אביהם ובודאי כל עודם בבית אביהם כלום חסר מבית המלך והיה להם כל מיני טובות והצלחות וברכות כיד המלך, וברבות הימים אירע שנפל עליו מלך אחד קשה כהמן ולקח את שני בניו הללו לשביה והניחם במאסר בית הכלא והיה להם שם צער ודוחק גדול בכל מיני פורעניות הן יסורי הגוף מעוני כבל ומרוב עבודה והן עינוים מחוסר לחם ומים, והנה הגדול שבהם שהיה שלם בשכלו וכבר ידע כי בהיותו על שולחן אביו לא חסר לו כלום והיה נפשו יודעת בטוב כי כל אלה היסורים והעוני המגיע אליו עתה הכל הוא עבור שגלה מעל שולחן אביו וממילא באו עליו כל אלה, ואילו היה בבית אביו ודאי שלא היה נחסר לכלום ועל כן בכל השוועות והזעקות שצעק מתוך הצרה לא נשמע ממנו כי אם אוי לי שגליתי מבית אבי ונתרחקתי ממנו, כי ידע שזה גרם לכל הצרות הבאות עליו. ואולם אחיו הקטן שלא היה יודע ממעלת אביו וכי

כל אשר חסר לו עתה הכל הוא עבור שנתרחק מבית אביו, לא היה צועק כמוהו כי אם על כל צרה וצרה צעק אוי לי על זה כמו אוי לי על שאני חסר לחם או על שאני עובד כזה ובעינוי סבל וכדומה. ופעם אחד שאל לאחיו הגדול מפני מה אתה אינך צועק על צרת עצמך שאתה חסר לחם ומים וכדומה ותצעק על הרחקתך מאביך אמר לו שוטה שוטה מה אעשה לך שאתה אינך יודע, ואילו היית יודע כמוני שכל הצרות והיסורים האלה לא הגיענו כי אם במה שגלינו מאבינו ואם היינו אצל אבינו ודאי שלא היינו חסרין לכלום, גם אתה לא היה נשמע מפיך כי אם אוי לי שאני בכאן בלא אבי כי דא ביה כולא ביה ואין אנו חסרין כי אם לזה וזה הוא עיקר גלותינו וצרותינו.

והנמשל מובן ממילא, כי כן הוא בכל גלות ישראל האחים הגדולים שבינינו השלימים בשכלם ויודעים בטוב אשר כל צרה וצרה שבא עליהם בגלות המר והנמהר הכל הוא עבור התרחקות נשמותינו מאור פני מלך חיים ועבדים משלו בנו שהקליפות שולטים ח"ו על נשמות ישראל, ולכן על כל צרה וצרה שלא תבוא אינם צועקים ושואלים בפיהם כי אם על שגלינו מעל שולחן אבינו ונפשותינו הרחיקו נדוד מאור פניו יתברך כי מבינים אשר אינו חסר לנו כי אם זאת, אבל אחים הקטנים שבינינו שאינם מבינים כל זאת, קול נשמע בפיהם ביסורי הגלות על כל צער ודחק המגיע להם לומר אוי כי צר לי בזה או בזה כי אינם נותנים לב שהכל הוא עבור התרחקנו מבית אבינו.

וזה שאנו אומרין יתומים היינו ואין אב, כלומר אף שאנו יתומים וחסרים מכל דבר ודבר וגם כל מיני יסורים שפורט והולך למטה, מימינו בכסף שתינו על צוארינו נרדפנו וגו' אף על פי כן אין בפינו כי אם ואין אב שנתרחקנו מבית אבינו ועבור זה הגיענו כל אלה ואין אנו חסרים כי אם להתקרב אל אבינו ומיד כאשר נהיה עם אבינו ודאי שנהיה מלאים כל טוב כי כלום חסר מבית המלך.

והנה בגלות מצרים שנטבעו נשמות ישראל בתוקף קליפת מצרים עד שנכנסו למ"ט שערי טומאה וממילא על ידי זה שיעבדו בהם בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. אבל לא זה הוא עיקר הגלות כי עיקר הגלות הוא גלות הנשמות שנטבעו בתוך הקליפות ונתרחקו מבית אביהם אור פני אלהים חיים ומלך עולם. והנה הגדולים אשר היו נמצאים בהם אשר ידעו והבינו את זאת שמו זאת על לבבם, ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה שעיקר שועתם היה להמתיק דיני אלהים למעלה להוציא את הנשמות מכור הברזל טומאת מצרים ושכינת עוזינו שירדה למצרים עם יעקב כמו שאמר הכתוב (בראשית מ"ו, ד') אנכי ארד עמך מצרימה וכמו שאיתא בזוה"ק (ויגש רי"א ובתחילת פרשת שמות עיין שם) וכמו שכתבנו למעלה. ואמנם הללו היו מעט מן המעט שהיה בהם שכל לידע ולהבין

את זאת, אבל כל שאר המוני העם שהיו במצרים, לרוב סבלות עבודתם עבודת פרך ולרוב שקיעת נפשותם בקליפה, לא ידעו ולא הבינו זאת והיה עיקר צעקתם את פני ה' צעקת יסורי גופם ועבודתם בטיט ובבנין. וגם אלו רמוזים בכתוב הנזכר במה שאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה כלומר אנחתם לא היה אלא מן העבודה הקשה, ובאמת לא זה הוא העיקר כנזכר.

והכתוב רומז שני אלו הדברים במה שאמר (לעיל א', י"ג וי"ד) ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו'. פרט שני עבודות, כי זה ששיעבדו מצרים את בני ישראל בפרך הכוונה על שיעבוד הגופים כמו שתרגם המתרגם ואפלחו מצראי ית בני ישראל בקשיו, אבל העיקר וימררו את חייהם בעבודה וגו' פירוש עיקר המרירות היה לחייהם של ישראל הוא נפשותם ונשמתם שהם חלק אלוה ממעל והוא חיותם של ישראל, להם הגיע עיקר המרירות לצד גלותם והתרחקותם ממלך עליון ונטבעו ונשקעו בקליפה קשה קליפת מצרים.

והנה הקב"ה הטוב והמיטיב לכל אף שלא שמע מכללות עם ישראל כי אם הזעקה משיעבוד הגופים בעבודת הטיט הגשמי כי שכחו בהעיקר ואחזו להם בהטפל מכל מקום היה זה אתערותא דלתתא בלב נשבר ונדכה להיות על ידי זה הקב"ה מתעורר באתערותא דלעילא ולזכור בשיעבוד הקשה אשר עליהם בשיעבוד הנשמות, שהוא יודע אשר זה הוא עיקר גלותם וצערם ופורענותם, ולזכור את אשר מררו המצרים את חייהם ונתחכמו וסבבו סיבות כאשר יכלו שח"ו ישאר הקדושה בתוכם לעולמים. וזה אומרו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה שעלתה שועתם מן העבודה אל האלהים שיזכור הוא ממה שגלה עמהם השכינה הקדושה הנקראת אלהים וגם חיות אלהים אשר בקרבם בבחינת נשמתם וזה עיקר רב גודל צרתם מרירת חייהם שנתמרמר עד מאוד כי חשב צעקתם לפניו להיות כמתעורר באתערותא דלתתא לגרום אתערותא דלעילא לזכור להם שיעבוד נפשותם אשר נטבעו כל כך. לזה אומר אחר כך וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים, שאלהים ראה את בני ישראל שהם צועקים על הגשמי שהם עובדים בטיט ולבנים אבל וידע אלהים שהוא ידע את אמיתיות צערם ומרירותם וזה עלה לפניו לרחם עליהם ושלח לפניהם משה עבדו אהרן אשר בחר בו לגאול את חייהם מהעבודה ונתן לב לקרבן לעבודתו ולירא‌תו ולהיות נדבקים בו יתברך. וזה שאמר פרעה למשה (שמות ה', ח') כי נרפים הם נרפים על כן הם צועקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו שתיבת לאמר לכאורה מיותר. ואמנם כי זאת הבין פרעה אשר בני ישראל גורמין בצעקתם באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא להיות הקב"ה נזכר בשורש תכלית הענין לתת לב לקרבם

לעבודתו ולהיות חפץ בהם, ועל ידי זה יכנס גם ממילא קצת אור וחיות לישראל להיות גם הם מתחילין להתאוות לעבוד לאלהיהם, וזה אומרו כי הם צועקים לאמר נזבחה לאלהינו שהם גורמין בצעקתם את פני ה' שיתעורר בלבבם לאמר נזבחה לאלהינו כי מגיע להם חיות אלהות להתאוות לעבודתו ולהתדבק בו ועל כן שגור בפיהם לומר נזבחה לאלהינו וגו'.

וכל הענין הזה גילה הקב"ה למשה כאן באומרו ראה ראיתי, שתי ראיות ראיתי. אחד, את עני עמי אשר במצרים פירוש הכנעת ושיעבוד עמי שהוא נשמותיהם ונפשותיהם שהם הנקראים עמי ולא הגופים שנקראו רק בשר אדם אבל האדם היא הנשמה לבד וראיתי מרירות חייהם נפשם ונשמתם שנטבעו ונשקעו בתוך עמקי טומאת קליפת מצרים. והשנית, ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו, כי הם בעצמם שאין לבבותיהם פונים היום אל ה' לצעוק על כבוד ה' מעומקא דליבא כי מרוב הצרות אינם מבינים כל זאת ועל כן לא שמעתי צעקתם כי אם מפני נוגשיו מה שנוגשי המצרים עושים להם בעוני וברוב עבודה, ואמנם גם את זה שמעתי לצד היותו בלב נשבר ונדכה ממעמקי הלב בצרתם וכבר נאמר (תהלים קי"ח, ה') מן המיצר קראתי יה ענני וגו', ובאמת אני ידעתי את מכאוביו שאני היודע עיקר כאבם שכל מכאובם שיש להם בצרת הגופים הכל הוא עבור מכאוב הנפשות שנתרחק מאוד מאור פני, ועל כן גם צעקתם שצועקים לפני על צרתם אני שומע כי אני יודע עד היכן הדברים מגיעים מאין נמשך להם צרתם ומה הדבר הנצרך להושיע להם שינצלו מצערם, ועל כן וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה וגו', וגם כאן כפל לשון הגאולה על שתי בחינות הללו כי וארד להצילו מיד מצרים להציל הנפשות והנשמות מיד קליפת מצרים שהוא עיקר הגאולה וממילא יגאלו גם הגופות ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה למען לא ישבו בני ישראל עוד על אדמה טמאה ולהיותם בלב אחד להתדבק ולהתקרב אל ה' אלהיהם כאמור.

עוד יאמר הכתוב כי ידעתי את מכאוביו. והנה כבר אמר ראיתי את עני עמי ואת צעקתם וגו', ואכן כי זה אמר לו להודיע על מה זה נתגלה בסנה וכי לא היה אילן אחר וכדומה להתגלות עליו ואמרו חז"ל בזה (שמות רבה ב', ה') כי כשישראל שרוין בצער כך כביכול הוא שרוי בצער ועל כן נגלה מן הקוצים ולזה אמר כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו וגו' פירוש על אשר ידעתי במכאובם של ישראל לכן ירדתי פה להתגלות בבחינת הירידה כביכול באילן של קוצים מפני צרותיהם של ישראל.

עוד יאמר הכתוב כי ידעתי את מכאוביו. וכמו שכתבנו כי אמר למשה שלא תסבור שאחר צעקתם הבאה אלי ירדתי פה לראותם אם כן הוא כאשר צעקו וכמו שכתוב

בפסוק (בראשית י"ח, כ') ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה וגו', כי לפעמים יש איש אשר חבירו ייצר לו והוא צועק הרבה יותר מן הצער ויש אשר אדרבה שהצער הוא יותר מצעקתו ויש אשר הם שוין, ועל כן אמר ארדה נא ואראה אם עשו כצעקתה הבאה אלי שכך צערום כאשר צועקים אז כלה ואם לא וגו'. וכן כאן אפשר שיסבור משה כי ירד הקב"ה לראות אם כן עשו להם המצרים כאשר עלתה צעקתם את פני ה' לזה אמר לו כי ידעתי את מכאוביו ידעתי בטוב את מכאוב צרותיהם. ועל כן,

פסקה ח

וארד להצילו וגו'. פירוש להצילו ודאי לא לראות הכצעקתה הבאה אלי עשו רק להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה וגו'.

פסקה ט

וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים וגו'. דקדק לפרש אשר מצרים לוחצים וגו', כי הכל לפי המבייש והמתבייש ועל כן יותר יחרה אף ה' אשר מצרים זה בנו של חם שנתקלל זרעו בעבד עבדים ונאמר בהם (ישעיה כ', ד') כן ינהג מלך אשור שבי מצרים וגו' נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים וגו'. ילחצו ויעבדו בבני בכורי ישראל.

פסקה י

ועתה לכה וגו'. עיין בדברינו להלן בפסוק (שמות ד', ח') והיה אם לא יאמינו שם סדרנו סידור הכתובים בפרשה הזאת אחת לאחת על כן לא הצגנוהו כאן שלא לערבב הדברים.

פסקה יג

ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא וגו' ואמרו לי מה שמו וגו'. מלשון זה לכאורה משמע שכבר נתרצה בשליחותו ולא שאל רק מה יאמר להם כשישאלו על שמו של הקב"ה וזה אינו כן כי הרי אחר זה אמר עוד שני פעמים בי אדני לא איש דברים אנכי וגו', וגם שלח נא ביד תשלח. רק מה שאמר כאן הוא הכל לטעון כי הוא אינו יכול לילך בשליחות הזה ותחילה אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא וגו' והשיבהו הקב"ה כי אהיה עמך וגו' וחזר לטעון כי יאמרו לי מה שמו מה אומר אליהם והכל להראות כי הוא אינו ראוי לזה, וראיה שאינו יודע מה להשיב בשמותיו של הקב"ה ועל כן תשלח אחר היודע.

פסקה יד

ויאמר וגו' אהיה וגו'. עיין בדברינו להלן בפסוק (שמות ה', כ"ב) למה הרעותה וגו' ובריש פרשת וארא באופן ד' שם אדבר בו נכבדות בעזרת ה' יתברך בסידור השמות אשר בשני הכתובים הללו על מכונם.

פסקה טז

לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו' פקד פקדתי אתכם. צוה לו לאסוף את הזקנים דוקא כי הם יודעין זה הסימן של פקד פקדתי המונח בידם מאבותיהם מיעקב ויוסף כמאמר חז"ל (שמות רבה ג', ח' ובילקוט רמז ס"ד) ובזה יאמינו לו, ואמנם להבין כפל לשון הפקידה, נראה שבא להראות על שני הדברים שעשה ה' בטובת ישראל בגאולתן כאשר כתבנו למעלה, אחד שנגאלו הם עצמם ממצרים, והב' שעוד יצאו ברכוש גדול בביזת מצרים וביזת הים עד אשר וינצלו את מצרים, וגם על שני הדברים שעשה הקב"ה במשפט הרשעים פרעה וחילו, שפקד תחילה על צבא המרום במרום שהוא שר פרעה ומצרים ואחר כך על מלכי האדמה באדמה כל חיל מצרים הבאים אחריהם בים שלא נשאר בהם עד אחד.

פסקה יז

ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני וגו' אל ארץ זבת חלב ודבש. לכאורה היה די להבטיח להם שיעלה אותם מעני מצרים מבית עבדים אל ארץ אחרת סתם ולמה לו להבטיחם עוד בארץ זבת חלב ודבש, ואולם כי פן יאמרו ישראל אם הקב"ה כל יכול ויוציאנו מכאן ביד חזקה למה לו להוציאנו מכאן יתן לנו בכוחו הגדול את הארץ הזאת לרשתה כי הלא ארץ מצרים טובה היא כמאמר הכתוב (בראשית י"ג י') כגן ה' כארץ מצרים, ולמה לו להוציאנו אל ארץ אחרת. והקב"ה לא היה חפץ בזה בשום אופן כי ראה ערותה ערות מצרים וטומאתה מקולקלת יותר מכל הארצות עד שנאסר החזרה להם מטעם שאין שם עוד ניצוצין הקדושים, וחוץ לזה חפץ להביאם אל ארץ המקודשת מכל הארצות בזה שער השמים. ועל כן אמר להם כי לזה אני מוציא אתכם לארץ אחרת כי היא ארץ טובה למאוד ארץ זבת חלב ודבש.

ונודע אשר כל דברי תורתינו הקדושה כולם רומזים לאורות עליונים נפלאים גבוהים ורמים ואף על פי כן אין מקרא יוצא מידי פשוטו כי הפשט והכוונה הכל אחד כי כל דבר ודבר אשר בארץ שנקרא שמו עליו הנה זה שמו למעלה. כלומר ששם בשורש חיות דבר זה כן שמו שזה חיותו בשלושה אותיות אלו או בארבע. דרך משל הגשם נראה כאן לעין עצמית טיפת הגשמים ונקרא גשם, אבל זה הגשם אינו יורד מעצמו כי אם שיש לו שורש בשמי השמים שהוא התהוותו וחיותו ושם הוא שמו גשם שחיותו הוא בשלושה אותיות אלו ועל כן גם כאן נקרא גשם על שם המושאל משמו למעלה אבל עיקר שמו הוא בשמי השמים וכן בכל דבר ודבר. ועל כן פקח עיניך וראה ותבין כי לעולם בכל הדברים הפשט והכוונה הכל אחד כי הפשט הוא בעולם הזה והכוונה מדבר הזה הוא בעולמות עליונים בשורש חיות דבר הזה. ונמצא שהכל אחד הוא ממש.

ולאהבת ישראל אציגה נא עמך עוד מעט מן המעט להבינך בדבר הזה. כי הנה תפילת השמונה עשרה גלוי וידוע לכל שרומזת הכל לאורות עליונים אשר בשמי השמים וכולה שמותיו של הקב"ה שעל כן קראוה חז"ל (ברכות ו':) דברים העומדים ברומו של עולם כי כל דיבור ודיבור שבה הכל נמנה ונגמר לכוונות עצומות נשגבים ונוראים, ונודע מה שכתב האר"י ז"ל כי המתפלל בפשוטי הדברים כל עוד שמכוון בה יותר שואל פרס מרבו יותר וכו' כי כולה בקשות עצמיות הן הנצרכים לגופו של אדם, כמו רפאינו וברכינו וכדומה, ואם שהדבר כך הוא איך יתקנו אנשי כנסת הגדולה דבר כזה לתקלה ח"ו כי הלא ודאי ידעו אשר רוב מהמוני העם לא יכוונו בכוונות הידועין להם כי אם על פי פשוטי הדברים יתפללו ונמצא לא די שאינם מתקנים אלא אף ח"ו מקלקלים שנראה בעבודתם שמבקשים לקבל פרס, ועוד איך שייך לומר כזאת בבורא עולם שהוא יברא דבר כזה שנאמר דברים המורים על דברי העולם הזה ואליבא דאמת הם דברים אחרים לגמרי שאינם מגיעים כלל לעניניהם, כמדומה שאין דברים כאלו מתקבלים על לב נבון.

ואמנם האמת כי הכל אחד הוא הפשט והכוונה. כי דרך משל אדם החולה נודע אשר בודאי לא יחלה גופו אם לא ימצא איזה פגם בנשמתו בשורש חיותו למעלה והפגם הוא באופן שלא תוכל לקבל האורות המגיעין אליה מלמעלה ממנה על ידי הצינורות הידועין ועל ידי זה נחלה נשמתו למעלה ומגיע עד לגופו מלמטה, וכשהקב"ה בחסדו שולח לו רפואה כל ענין הרפואה הוא כאשר יומתק הדין אשר בשורש נשמתו למעלה ואז יתחיל להאיר עליה מאורות הנמשכין אליה דרך המדות והשמות מאור אין סוף ברוך הוא ותתרפא שם בשורשה ויגיע הרפואה עד גופו.

והנה נודע אשר שורש כל נשמות ישראל הם במדת המלכות בסוד (שבת ס"ז.) כל ישראל בני מלכים הם, ועל כן האדם המתפלל רפאינו ה' ונרפא על רפואת גופו הנה עיקר הרפואה הוא בשורשו אשר בשמים ממעל והוא בבחינת המלכות, והרפואה הוא שיומתק הדין משורש נשמתו על ידי המשכות והשפעות שורש אורות עליונים הנמשכים ובאים ממקור מקום אשר שם בחינת אורות הרפואה אל מקום אשר נפגמה שם ובזה תתרפא, וגם הרפואות הנעשים בארץ למטה מהסמים והרפואות הידועות לכל חולי הכל על זה סובב והולך כי הרפואה הזו הנה שורשה בשמים ממעל במדה אשר שם נשרש ונקבע אורות הרפואה מצור העולמים ברוך הוא וכשנמשך אור הזה למקום הפגם נתרפא שם ומזה יתרפא גם למטה, רק שצריך האדם לידע זאת שהקב"ה הוא הבורא רפואות על האופן הזה, ולא יתלה במזל וטבע העולם, ועל כן רוב ועיקר רפואות החולים הוא נתינת צדקה לעניים כי ענין הצדקה ידוע שכן גורם למעלה שממשיך האורות

שלמעלה אל בית המלכות והוא עיקר הרפואה לפי שנתרפאה שם שורש נשמתו כאשר יהל אור אליה מבחינת הצדיק להיות נעשה מצדק צדקה וגוף וברית חשבינין חד והוא הרפואה, והבן. והיא הכוונה בעצמה כי אדם המתפלל בכוונות הידועות אף אם יכוון כל היום לא יועיל כי אם בשורש נשמתו, רק שכל נשמות ישראל אחד הם ויוכל האדם לכוון להמשיך הרפואה על ידי שורש נשמתו גם לאחרים הצריכים רפואה. ועל כן אנו אומרין בכל יום שלושה פעמים רפאינו אף שאין כל אחד צריך לרפואה, מכל מקום כיון שכל ישראל אדם אחד הוא ובודאי לא ימלט שלא ימצא בכללות ישראל יום אחד שלא יהיה בו חולים הצריכים לרפואה, ועל כן אדם המתפלל בפשיטות שלא על פי הכוונות מכל מקום מה הוא מתפלל שישלח לו הקב"ה הרפואה ומה הוא הרפואה הוא הארת אורות עליונים משורש מדת הרפואה לשורש נשמתו אשר בנקודת המלכות להמתיק הדין ותתרפא שתוכל לקבל האורות של מעלה ממקום הרפואה והיא היא הכוונה בעצמה כנודע להיודעים לכוון. וכן הוא בכל הדברים שבעולם ועל כן אתה הראת לדעת בעליל כי הפשט והכוונה אחד ממש הוא ביחוד בלי שום פירוד.

ואכן עיקרי הדברים הוא, כי כשאדם מתפלל ומכוון בה על הפשט להנאת עצמו להשיג רפואה לחוליו ולהתברך בברכות השנים ובגשמים וטל ומטר ודאי שאין עבודה זו חשובה לפני אלהים האמת כי הוא עובד את עצמו לדרוש שלומו וטובתו ולא את אלהיו ובודאי מבקש פרס הוא אחרי שכל כוונתו לצורך עצמו, מה עובד בזה אלהים. ועל כן זה היודע הכוונות הראוים ומכוון רק למעלה להמתיק הדין משכינת עוזינו ולהמשיך אליה כל מיני שפע וברכה מלמעלה וממנה לכנסת ישראל שלמטה ודאי עבודה זו חשובה למאוד מאחר שאין כוונתו לצורך עצמו כי אם לכבוד ה' באהבתו ויראתו. אבל גם המתפלל על פשוטו יוכל לעבוד בכזה והוא כי כל אשר ישאל מאת אדוניו אשר חסר לו ידע אשר זה החסרון ודאי יש בשורשו למעלה כי בכל צרתם לו צר, וכשהאדם בצער שכינה מה אומרת קלני מראשי כמו שאיתא (סנהדרין מ"ו.), ועבור זה הוא מתפלל ומבקש מבורא עולם להשלים חסרון זה למעלה בשורשו להקל צער שכינת עוזינו שאומרת קלני מראשי וכו' ואין כוונתו בשום אופן למענו לקבל פרס כי יודע שהוא וכל אשר לו הכל אפס ואין אם יש לו או אם אין לו, וכי לזה נברא להשיג קניני עולם הזה להתענג בנופת צוף מחמדיו וחמדת תענוגיו הלא זה הבל הבלים ואין עיקר עשייתו בעולם כי אם לעבוד לבוראו, וזאת היא עבודתו בתפילתו שמתפלל ומבקש מבורא עולם ברוך הוא להשלים חסרון עליון להמתיק כל הדינים למעלה ולהרבות ברחמים מרובים וחסדים הגדולים על כל העולמות של מעלה ושל מטה כי הקב"ה

וברוך שמו חפץ חסד הוא למאוד וחפץ מאוד לברך את עמו ישראל תמיד בכל הטוב, רק שצריך לזה אתערותא דלתתא כי על בחינה הזו ברא העולם הזה שייטיב בכל הטובות אחרי אתערותא אליו והוא מתאוה לתפילתן של ישראל כידוע ועל כן זה עיקר תפילתו להמשיך הברכות לכל העולמות בכדי שיגיע תענוג ונחת רוח לבורא עולם בזה החפץ לברך את עמו ישראל באהבה. הנה זה ודאי עבודה החשובה שבחשובות אף שאינו ידוע לכוון בכוונות הנוראות העצומות עבור קטנות שכלו שאינו יכול להשיג אותם או שארי מניעות, ובודאי יֵעָשֶׂה הכוונה מאליה על ידי פשוטי התיבות והמלות, והבן זה.

ועל זה אמר רב כהנא (בשבת ס"ג.) כד הוינא בר תמני סרי שנין והוה גמירנא ליה לכוליה הש"ס ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא וכו'. כי אחרי שידע שהתורה כולה שמותיו של הקב"ה ואין דבר רֵק בה בשום אופן. ואם רֵק הוא, מכם. כמאמר חז"ל (בראשית רבה א', י"ד). שאין אנו יודעין רזי התורה במקור מקום מחצבתה אבל היא כולה סודי סודות, סבר שהכוונה היא דבר אחר כלל מפשטי הכתובים ואין זה לזה נוגע כלל, עד אחר כך שנתוודע לו שאין מקרא יוצא מידי פשוטו וכל הכוונות והסודות הכל אחד היא עם הפשט כי כפי שמו למעלה כן ברא הקב"ה בחכמתו ניצוץ דק ממנו דוגמתו למטה והכל אחד היא, כי זה למטה נמשך מאשר למעלה בהשתלשלות ומדרגות שונות זה אחר זה ברצון בעל הרצון, ועל כן הפשט והכוונה לעולם אחד הוא כאמור.

ועל כן זה שאמר הקב"ה להם בשבח הארץ ארץ זבת חלב ודבש, הנה כן הוא בפשוטו, ועיקרי אמיתיות הדברים הם בשורשם שרומזים שם במעלת ארץ ישראל בקדושת האורות אשר בה אשר עבור האורות האלו חפץ הקב"ה להביאם שם להקדישם לחלקו, ומאורות הללו נשתלשל בהשתלשלות רבות עד שנעשה למטה בארץ זבת חלב ודבש והאוכל מפריה בכוונה הראויה ורצויה לפני יוצר כל ובהכנעה ובשבירת תאותו ובאימה וביראה בזה השולחן אשר לפני ה', אז הוא זוכה להיות מאירין עליו כל האורות הללו שדברים הללו נשתלשלו מהם. ואכן לצד כי נתלבשו בלבושים רבים מצד עפר הגשמיות על כן האוכלם בידים מסואבות לא בקדושה ובטהרה ומכוון למלאות תאותו מדברים ההם ושוכח שכל אלה אורות עליונים הם, רק סבור שהארץ ניתן לבני אדם למלאות בטנו וכריסו בתענוגי עולם הזה אז (דברים ל"ב, ט"ו) וישמן ישורן ויבעט וגו' ויטש אלוה עשהו וגו'. מחמת לבוש הקליפות שנתלבש על אור חיות הקודש, אבל האוכלם בקדושה ובטהרה ודאי אשר פירות ארץ ישראל אין שיעור להפלגת האורות שיוכל האדם השלם לקבל מהם ודי בזה.

פסקה יט

ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה. רבינו הקדוש רש"י ז"ל נדחק בפשט כתוב הזה, ולי נראה לפי פשוטו כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך מדעתו ומהסכמתו וגם לא ביד חזקה כלומר וגם ביד חזקה לא תוכלו ללכת מאתו כי הרי אין עבד יכול לברוח וכו' ומכל שכן ששים רבוא אדם כמאמר חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז רס"ט) וראיה מבני אפרים שדחקו את הקץ ורצו לצאת בזרוע ממצרים ועמדו המצרים והרגום כמו שאיתא (בפרקי דרבי אליעזר, מובא שם רמז רכ"ז) רק אני אעשה שישלח אתכם כי ושלחתי את ידי והכיתי וגו' עד ואחרי כן ישלח אתכם.

פסקה כ

בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו וגו'. לכאורה אשר אעשה לו הוה ליה למימר, ויראה שזה על דרך כי שמי בקרבו כי ידוע שהשכינה וכל אוכלוסיה ירדה למצרים עם יעקב כמאמר הכתוב (בראשית מ"ו, ד') אנכי ארד עמך מצרימה וגו' וכמו שאיתא בזוה"ק (ויגש רי"א. ובשמות ב':). וידוע אשר היא שעמדה לאבותינו ולנו כי השכינה נקראת אש אוכלה אש והיא אשר עשתה השפטים במצרים ובאלהיהם ועל כן אמר בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו כי מה שבקרבו ובתוכו ממש זה יעשה לו נפלאות.

פסקה כב

ושאלה אשה משכנתה וגו' כלי כסף וכלי זהב. נקט דברים אלו, כי אף שדברים אלו אינם נצרכים לדרך ואם כן איך ימלא פה השואל לשאול דבר שאינו נצרך לדרך, לשאילה בעלמא, אם לא שדעתם לברוח. וצוה הקב"ה בגזירותיו שישאלו דוקא כלי כסף וכלי זהב ולא ייראו שלא ישאלו להם, כי ונתתי את חן העם בעיני מצרים וישאילום מעצמם ובעל כורחם שלא בטובתם כמאמר חז"ל (ברכות ט':).

פרק ד

פסקה א

ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי וגו' כי יאמרו לא נראה אליך ה'. אומרו כי יאמרו וגו' לכאורה מיותר ודי באומרו לא יאמינו לי. ואמנם כי לא חשד משה את ישראל שיחזיקוהו בשקרן לומר כי כזב הוא מדבר אליהם, כי כבר הכל ראו אותו מיום הולדו כי טוב הוא והשכינה אתו וכבר אמר הכתוב (צפניה ג', י"ג) שארית ישראל וגו' ולא ידברו כזב. פירוש אפילו מי שנקרא שארית ושיריים בישראל לא ידברו כזב מכל שכן הקצינים שבעם. אך זה עלה על לבו לחוש פן יאמרו איזה דבר נדמה לך שמדבר עמך או איזה מלאך דיבר אליך אבל לא נראה אליך אמיתיות שמו יתברך שם ה' ועל כן כאשר צוהו לעשות האותות אמר לו למען יאמינו כי נראה אליך ה' וגו' ה' בעצמו ולא מלאך ולא שרף.

גם יאמר הכתוב כי לא נראה אליך ה' ותרגומו לא אתגלי לך ה'. ויבואר על פי המבואר בספרי קודש בהשים לב להבין למה הס"מ טען על הים הללו עובדי עבודה זרה וגו' כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ז') ובמצרים שהיה גם כן כמו על הים שהכה כל בכור בארץ מצרים עד אשר אין בית שאין שם מת ובישראל פסח ה' על הפתח והיה אור במושבותם ולא טען כלל מה נשתנו אלו מאלו.

ואמנם כי יש שני בחינות בבחינה זו שיהיה רחמים ודין כאחד. אחד, בחינת קריעת ים סוף שמבואר כוונתו בכוונות האר"י ז"ל (בכוונת השירה) כי המלכות מקבלת על ידי היסוד מן חסד וגבורה והיסוד הוא מכריע ביניהם וממזגם ואז היא מקבלת גבורות ממותקים. ואם אין היסוד ממזג אותם רק שעוברים דרך מעבר בעלמא אז באים אליהם חסד וגבורה בלי מיזוג ואז היא נחלקת לשנים בחינת חסד לבד ודין לבד. ובבחינת החסד הוא עושה חסד לצדיקים ובבחינת הדין הוא עושה דין גמור ברשעים בלא שיתוף רחמים כלל וזה סוד קריעת ים סוף וכו' עד כאן.

ואמנם עוד יש בחינה גדולה מזו והוא בסוד מה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ג'.) לעתיד לבוא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה וכו' רשעים נדונין בה וצדיקים מתרפאין בה. והוא בחינת התגלות אלהות במורא גדול בבחינה נשגבה ונוראה למאוד בלי התלבשות לבוש הנרתק, ואז (ישעיה ב', י"ח) והאלילים כליל יחלוף ובאו במערות צורים וגו' מפני פחד ה' ומהדר גאונו, וכל הקליפות בטילין ומבוטלין ולישראל הוא רחמים פשוטים נפלאים בלי שום תערובת דין כלל. ובבחינה זו היה במצרים כי ועבר ה' לנגוף וגו' שעבר שמו יתברך בהתגלותו בלתי לבוש ואז היו ישראל מתרפאין בה והמצרים נדונין בה ולא שייך אז שום קיטרוג כי ממקום רחמים פשוטים ונוראים האיר שם שאין מקום לדין, רק שהאלילים כליל יחלוף מפני רב ההתגלות שאינם יכולים לסבול אור גדול ונורא כזה והבן. ועל כן לא היה יכול המשחית לבוא אל בתי ישראל כי לא היה יכול לסבול האור אשר בבתי בני ישראל מה שאין כן בעת קריעת ים סוף שהיה אז בחינת החסד לבד ובחינת הדין בלתי ממותק ועל כן טען הללו עובדי וכו' כי במקום הדין שייך הקיטרוג.

וזה שסידר בעל מסדר ההגדה ועברתי בארץ מצרים אני לא מלאך כי מלאך הוא מספר הוי"ה ואדנ"י שהם בחינת חסד ודין וזה לא היה יכול להיות במצרים מפני פחד הקיטרוג, רק אני בעצמי. ובמקום הטומאה ערות מצרים ששם תוקף הקליפה אם היה שם הקיטרוג לא ימלט שלא היה איזה בחינת הדין שורה על ישראל ח"ו, ועל כן ועברתי אני ולא מלאך שהקב"ה בכבודו ובעצמו התגלה כבודו הרם ונשא, וישראל מתרפאין בו ומצרים נידונין בו ושום קיטרוג לא שייך במקום הרחמים הפשוטים. וזה הוא היד רמה

שנאמר ביציאת מצרים (שמות י"ד, ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כי אז נעשה ימין ה' רוממה למאוד והחסדים נתגברו כל כך עד שלא היה יכולת במצרים לסובלו.

וזה שהיה משה ירא שלא יאמרו ישראל לא נראה אליך ה' ותרגומו לא אתגלי וכו', פירוש פן לא יהיה בבחינה זו התגלות עצמיות ופנימיות אלהות לבר מהיכלו בבחינת רחמים מרובין, רק שיהיה בבחינת החסד והדין על פי המלאך שמספרו הוי"ה ואדנ"י ואז יתגבר הקיטרוג והדין לומר מה נשתנו אלו מאלו ולא נוכל לצאת. ועל כן הראה לו הקב"ה את האות במטה שנהפך לנח"ש הרומז על קליפת מצרים נחש עקלתון כמו שהוא במדרש רבה (שמות ג', י"ב) ואחר כך ויאחז בזנבו ויהי למטה בכפו להראות כי כולם בידו של משה הם בלי שום דין וקיטרוג למען יאמינו כי נראה אליך ה' בהתגלות אמיתי וישראל יתרפאו ומצרים ידונו ככל האמור.

פסקה ט

והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה וגו' ולקחת ממימי היאור וגו' והיו לדם ביבשת. טעם סמיכות אמונת בני ישראל על האות הזה יותר משני האותות הקודמות, כי האותות הראשונות לא היה בהם תודע וסימן למשפט אלהי מצרים כי אם למצרים לבדם על כן לא יתחזק האמונה בהם אחר שבאלהיהם לא יעשה ה' שפטים אבל באחרונה שהכי נכבד לתת סימן למכות אלהיהם כי היו עובדין ליאור נילוס המחיה אותם כמאמר חז"ל (שמות רבה ט', ט') ובזה ודאי יאמינו ישראל כי ה' הוא העושה כל זאת וכי ראה את עניים ונתן לב לגאלם.

ועוד נראה בטעם שלושה האותות האלה. כי הנה שלושה דברים עשה הקב"ה בצאת ישראל ממצרים. א', גוף ההצלה וגאולתן של ישראל מהיות עבדים לפרעה. ב', השפטים שעשה הקב"ה במצרים ובאלהיהם והורידם בעמקי הים. ג', מה שיצאו ישראל ברכוש גדול תורי זהב עם נקודת הכסף. ובזה נראה לבאר קצת סדר הכתובים בפרשה זו. כי תחילה אמר לו (לעיל ג', ז'-י') ראה ראיתי את עני עמי וגו' עד לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי וגו', ולא אמר לו כלום אופן השליחות מה שיאמר לפרעה עד אחר כך להלן שנאמר (שם ט"ו-י"ח) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל וגו' לך ואספת את זקני ישראל וגו' פקד פקדתי וגו', ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלהי העברים וגו'. וזה צריך להבין למה לא אמר לו בדיבור אחד השליחות שילך אל ישראל ולפרעה. ואחר כך אמר הכתוב (שם י"ט) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וגו'. וגם זה צריך הבנה לדעת מה היה נפקא מינה בדיבור זה לאופן עיקר האמירה שהיה אומר אליו בדבר הגאולה, ואחר כך נאמר (ד', א') ויען משה

ויאמר הן לא יאמינו לי ודבר זה קשה אחר ששמע קול דבר ה' שאמר ושמעו לקולך ואיך יאמר הן לא יאמינו לי כאשר עוררו חז"ל בזה (שמות רבה ג', י"ב) ועוד שארי דקדוקים.

ואכן זה הכל סובב הולך על זה אשר אמרנו כי שלושה בחינות היה נמצא בגאולתן של ישראל כנזכר, ועל כן תחילה אמר לו הקב"ה רק את דבר ההצלה והגאולה ואמר לו לכה ואשלחך וגו' והוצא את עמי בני ישראל ממצרים ושאל לו משה וכי אוציא כלומר באיזה זכות והשיב לו בהוציאך את העם וגו' תעבדון את האלהים על ההר הזה ובזכות הזה אוציאם כפירוש רש"י ואחר כך נאמר ויאמר עוד אלהים אל משה, פירוש נוסף על דברים הראשונים כה תאמר וגו' ה' אלהי אבותיכם וגו'. ועד הנה לא אמר לו ה' אלהי אבותם כי בדבר ההצלה והגאולה לבד לא היה צריך הקב"ה לצרף זכות אבות כי היו ראויין מעצמן לכך על ידי שמירת ארבעה דברים שמנו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') וגם עבור קשוי השיעבוד. אבל במשפט פרעה ואלהיו ויציאתם ברכוש גדול לזה היה צריך להזכרת ברית אשר כרת עם האבות, והבטיח לאברהם לאמר (בראשית ט"ו, י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כאשר כתבנו בזה למעלה.

ועל כן עתה כאשר רצה לומר לו הכל, כי חפץ להכות את מצרים ולהוציא את בני ישראל ברכוש גדול, הזכיר לומר ה' אלהי אבותם, כי ברית אשר כרת עם אברהם ויצחק וגו' הוא אשר גרם לזה. ואמר לו תחילה ואומר אעלה אתכם מעני מצרים וגו' ושמעו לקולך ובאת אתה וגו' ואחר כך הקדים לומר לו איך אשר יסבב להכות את מצרים בכדי לקיים שבועת אבות ואמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה פירוש כי תחילה לא ירצה מעצמו להניח אתכם ואחר כך כשאכנו בדבר ובמכות רעות ביד חזקה וירצה הוא, מכל מקום אני אכביד את לבו ולא ירצה לשלוח גם ביד חזקה והכל בכדי לקיים שבועת אבות. ועל כן ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאותי וגו' וגם ונתתי את חן העם בעיני מצרים ושאלה אשה וגו' כלי כסף וגו' בכדי שיצאו ברכוש גדול.

ועל כן אמר משה והן לא יאמינו לי כי אף ששמע מפי הקב"ה שאמר ושמעו לקולך מכל מקום דברו זה היה על דבר ההוצאה ממצרים ובזה ודאי ידע כי יאמינו ישראל שה' לא יניחם שם לעולמים אחרי ששמרו את עצמם בגדר בני ישראל ולא התערבו בגוים ונאמר בהם (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה גל נעול וגו'. ואמרו חז"ל (שיר השירים רבה על פסוק זה) גן נעול אלו הנקבות גל נעול אלו הזכרים וכו', ובזה ידע משה כי ודאי יאמינו לזה, ואך אמר כי פן לא יאמינו עוד על דבר גדול כזה מה שהם מצד עצמם אינם ראוים לזה, שעוד יעשה ה' נקמות בפרעה וחילו ויצאו ברכוש גדול, ועל כן אמר והן לא יאמינו לי וגו', כי יאמרו לא נראה אליך ה' בחסד גדול כזה, כי הן זאת לא שאלנו

בפינו ולא בקשנו זאת מאלהינו. על כן אמר לו הקב"ה מזה בידך וגו' ואמרו חז"ל (שמות רבה ג', י"ב) כי ראוי אתה ללקות שחשדת בכשרים כי ישראל מאמינים בני מאמינים הם, ופירוש הדברים, כי אברהם אמר להקב"ה (בראשית ט"ו, ח') במה אדע כי אירשנה ואמרו חז"ל בזה הלשון (בראשית רבה מ"ד, י"ד) לא כקורא תגר אלא באיזה זכות וכו' וכן הוא (במגילה ל"א:). ולפי דבריהם נמצאנו למדין אשר אברהם לא היה מסופק כלל על ירושת הארץ והיה מאמין באמונה שלמה שודאי יירשו בניו את הארץ, ולפי זה ודאי ברא כרעא דאבוה וכל ישראל מאמינים בני מאמינים הם ויאמינו לקול דברי משה בכל אשר יאמר. ועל כן משה שאמר לפני הקב"ה כי הוא מסופק אם יאמינו לו ישראל על הכל נמצא שהוא פירוש לשון במה אדע שאמר אברהם כפשוטו כי היה מסופק אם כן יהיה ושאל לו אות, אבל הקב"ה שהוא היה יודע האמת בטיב כוונת אברהם שלא היה מסופק בשום אופן רק שאל באיזה זכות אמר לו מזה בידך וגו' שראוי אתה ללקות שחשדת בכשרים הוא אברהם אבינו שהיה ח"ו מסופק באמירתי והאמת לא כן כי הוא ודאי היה מאמין ובניו ודאי הם מאמינים בני מאמינים ויאמינו לדבריך.

ושלושה בחינות האלה רמז הקב"ה בשלושה האותות שצוה לו לעשות, כי אות הנחש רומז על השפטים והנקמות שיעשה הקב"ה לפרעה ולמצרים על ידי משה, כי הנחש רומז למצרים כמו שכתוב (בשמות רבה ג', י"ב) ששרשם שורש נחש שכן קראן הכתוב (יחזקאל כ"ט, ג') התנין הגדול, גם כי הנחש התחילה בערוה תחילה לכל באי עולם שבא על חוה הראשונה כמאמר חז"ל (שבת קמ"ו.) ואין לך זוהמת הערוה בכל העולם כמו במצרים שנקרא ערות הארץ ששטופים בזימה היו למאוד. והרי משה אחז בזנבו והיה למטה בכפו וזה רמז כי בידו הוא לעשות בו מה שירצה ועוד שנעשה למטה אשר בו עשה משה כל המכות לפרעה כי (ירמיה ב', י"ט) תיסרך רעתך, ומהרסיך ומחריביך ממך יצאו (ישעיה מ"ט, י"ז) כנודע. והאות השני בידו המצורעת רומז אל גאולת ישראל כי כאשר הניחה בחיקו נעשה מצורעת רמז לירידת ישראל למצרים כי מצרים גימטריא כמצֹרע[14], כי מצֹרע בכל מקום בתורה בלא ו' וגם אין ברעה למטה מנגע כמו שאיתא בספר יצירה (פרק ב' מועד משנה ד') ונודע אשר קליפת מצרים היתה אז הרעה שאין למטה ממנה וישראל נכנסו שם במ"ט שערי טומאה ועל כן נגע צרעת היא, ואחר כך ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו רומז על הגאולה שנעשה כמקודם טרם הירידה (גם כי שבה כבשרו עם המילוי של האותיות עולה כמספר גאלת בזרע עמך לרמז על הגאולה). והאות השלישי שהוא מכת הדם רומז על הרכוש גדול שהשיגו ישראל ממצרים כי

[14] אולי צריך לומר כי מצֹרע גימטריא כמצרים.

ממכה הזו נתעשרו ישראל שלא היו יכולים המצרים לשתות בשום אופן אם לא כאשר לקחו מישראל בדמים מרובים כמו שהוא במאמר חז"ל (שמות רבה ט', י'). ואמנם מהראוי להקדים אות המורה על גאולת ישראל לאות המורה על נקמת פרעה, וכאשר בדברו של הקב"ה אמר לו מקודם דבר הגאולה. ואך לפי שזה היה קודם בזמן הכאת פרעה לגאולתן של ישראל, וגם לפי שרצה לומר לו מזה בידך לרמז לו שראוי אתה ללקות במטה לפי שחשדת את ישראל כפירוש רש"י הראה לו אות הנעשה עם המטה ואחר כך רמז לו הגאולה ואחר כך הרכוש גדול שעיקרו נעשה לבסוף בביזת הים שהיה גדול מביזת מצרים כמאמר חז"ל (בשיר השירים רבה בפסוק (א', י"א) תורי זהב).

פסקה י

ויאמר משה אל ה' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום וגו'. לכאורה צריך להבין את זאת, כי הלא זאת היה צריך להשיב תיכף בפעם הראשון כי לא אוכל לילך בשליחותך כי לא איש דברים אנכי ולא שיאמר לו קודם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ואמר לו הקב"ה אהיה וגו' ואחר כך אמר והן לא יאמינו לי והראה לו הקב"ה את האותות, ואחר כך לאמור כי לא יכול ללכת כלל. וגם לפי פשוטו צריך להבין אומרו גם מתמול גם משלשום מה זה נפקא מניה אם זה מיומיים או מיום הולדו או לו, והעיקר שלא איש דברים הוא זה היה צריך לומר. ועוד וכי זה רק מתמול ומשלשום היה הרי זה נעשה לו בעודו בבית פרעה בן לבתו שלקח גחלת אש ונגע על פיו כמאמר חז"ל (בשמות רבה א', כ"ו). ונראה שזאת גופה אמר להקב"ה כי הלא גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך לא איש דברים אנכי והייתי סבור שתשנה לשוני שאוכל לדבר לפני המלך, ועל כן לא אמרתי זאת. ועתה אשר אני רואה כי אני כמאז, אני אומר לך כי לא איש דברים אנכי. ועל כן,

פסקה יא

ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו' הלא אנכי ה'. כלומר גם האלמים לא מעצמם נעשו אלמים הכל אני ה' עושה זאת ובכוון עשיתיך אלם בכבד פה בכדי שתדע חביבות התורה כמאמר חז"ל (דברים רבה א', א') עד שלא זכה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו וכו' אבל כשתצטרך לדבר אנכי אהיה עם פיך והוריתיך את אשר תדבר.

פסקה יג

ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח. אמר לשון בקשתו בלשון בי אדני כי לאשר שאמר לו המקום כי הוא יהיה עם פיהו בעת הצורך ונמצא כאשר ידבר הוא אל פרעה בשפה ברורה ובנעימה ודאי אשר יתקדש שם שמים על ידי זה לבד חוץ מן האותות ויראו

בעיניהם כי ה' הוא המשיח אלמים ונמצא איך היה יכול לומר שאינו חפץ בשליחות הזה אחרי שיש בו קידוש ה' וח"ו ח"ו יראה כמי שאומר אין רצוני שיתקדש וכו', ועל כן אמר בי אדוני הן אמת אשר בי בעצמיותי יוודע אדנותך בעולמך לצד ראותם אלם מדבר, ואמנם אף על פי כן למה לך לשלוח אותי ותעשה נס, שלח נא ביד תשלח ביד מי הראוי לשלוח בפה מלא ולא תצטרך להפליא פלאות נסיך על ידי זה, וידוע שאין הקב"ה עושה נסים לשדד המערכה כי אם בעת אשר נצרך הדבר להעשות על ידי נס אבל אם יֵעָשֶׂה הדבר בלא הנס לא ישדד הקב"ה המערכה על מגן. וקצת ראיה משינוי שם אברהם שאמר לו אברם אינו מוליד אברהם מוליד וכו' כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ד, י'), ונודע לכל אשר הקב"ה היה יכול לשדד טבע המזל אף אם היה נקרא שמו אברם כבראשונה ואך מה שהיה יכול לעשות בלי שידוד המערכה עשה. הגם שנפשי יודעת מאוד שנתיבות דברים אלו עמוקים מני ים הם ואין אדם יורד לסופן, והוא הנקרא בזוה"ק אורחין טמירין דלא אתגלי בר לרבי שמעון בר יוחאי וחביריו וכו' מכל מקום לפי ראות עינינו גם זה אחד מהם. ואמנם חז"ל שאמרו (בשמות רבה ג', ט"ז) כי משה אמר זאת עבור גודל ורוב ענותנותו שלא רצה ליטול גדולה נגד אהרן אחיו שהיה גדול ממנו שלוש שנים. כי היה קשה להם אחרי שהקב"ה אמר לו כך שרצונו בו דוקא ולהראות נסים הנוראים על ידו שיתקדש שמו על ידי זה מה לו להראות דרכים אחרים לבורא עולם הלא כל רז לא אניס ליה ואיך יאמר דבר נגד קידוש שמו יתברך. ועל כן אמרו לגודל ענוה שהיה בו אמר כן. ועל זה השיבו המקום,

פסקה יד

הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו וגו'. כלומר הרי אף פה אהרן לא ידבר כי אם כאשר אני אהיה עמו, כי נודע אשר הקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית והוא כי זה הכח וההשפעה אשר נתן הקב"ה אז בעת הבריאה לכל העולמות להתהוותם, זה הכח אינו נפסק, ומיום הבריאה ועד סופה תמיד הקב"ה בחסדיו משפיע זה הכח והאור וההשגחה ההוא לכל העולמות וכמו שאמר דוד (נחמיה ט', ו') ואתה מחיה את כולם. כי הוא מחיה ומהוה את כולם תמיד בכל רגע ורגע, ואלמלא יצוייר העדר שפעו וחיותו מכל הנמצאים שבעולם אף רגע כמימרא היו כל העולמות כלא היו, והיו לאפס ואין כמו קודם הבריאה. ועל כן גם עם פה אהרן המדבר אנכי צריך להיות עם פיהו, ואהיה עם פיך ועם פיהו ויתקדש שמי עוד ביותר ויותר כי חלילה לא יכבד להקב"ה שידוד המערכה ואך שלא יעשה זאת בכל עת, עבור הבחירה שבידי אדם כי אם תמיד יראו שידוד המזלות וכוכבי שמים לעובדי ה', יטיבו הכל מעשיהם לצורך

טובתם, ונמצא עשיה שלא לשמה והבחירה בטלה, ועל כן לא יעשה ה' זאת תמיד. ולא כן במצרים כי הוצרך לשידוד המערכה להכותם בעשר מכות הם ואלהיהם על כן גם זאת עשה להשיח אלמים ומדברים, כאמור.

פסקה יז

ואת המטה וגו' אשר תעשה בו וגו'. גם זה תשובה לטענות משה שאמר כי לא יוכל לעשות הדבר הזה לגודל קטנות ערכו וכבידת פיו ואמר לו כי תקח משל מהמטה שאינו יכול לעשות בעצמו שום דבר כי (ישעיה י', ט"ו) היתפאר הגרזן על החוצב בו וגו', רק אתה העושה בו כל דבר אשר תצטרך ובפרט במטה הזה שתעשה האותות וכי הוא יעשה איזה אות הלא אתה הוא העושה פלא, וכן אתה אף אם קטן אתה בעיניך וכי אתה תעשה איזה דבר הלא אני הוא העושה על ידך ומי יאמר לי מה תעשה הלא אני גוזר ומקיים. וכן זה שאמר לו למעלה מזה בידך ויאמר מטה גם כן רמז לו על הדבר הזה כי אמר לו מִזֶּה שבידך תֵּראה להם כי אני ה' העושה הכל ואתה אינך כי אם כמו המטה עושה ביד המניפו ועל כן ודאי יאמינו שיכול להיות על ידך.

פסקה יח

וילך משה וגו' ואשובה אל אחי וגו'. ולא אמר לו כלל מה שנתראה אליו ה' ומה שאמר לו, כי לא חפץ להתפאר לפניו ולספר לו גדולתו, גם פן יכאב לבבו על זה כי גיורא עד עשרא דרי וכו' כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"ד.) בפסוק (שמות י"ח, ט') ויחד יתרו וגו', ועל כן העלים כל זאת מאתו וגם להגיד שבח יתרו כי אף שלא ידע מדבר ה' הניחו לילך לראות את אחיו, גם כי בטוח היה במעלת משה שלא יעשה דבר כי אם בהשכל ובדעת ואת שהוא מן הצורך.

פסקה יט

ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים. אף שכבר אמר לו בהראות אליו בסנה שילך מצרימה מכל מקום לא קבע לו זמן רק שאמר לו לכה ואשלחך וגו' כלומר כאשר אשלח אותך תלך (ובזה מתורץ, כפל אומרו לכה ואשלחך) ועל כן אמר לו במדין לך שוב מצרימה כי עתה הגיע העת והעונה לגאלם ועל כן כבר מתו כל האנשים המבקשים את נפשך שירדו מנכסיהם כמאמר חז"ל (נדרים ס"ד. ושמות רבה ה', ד').

פסקה כ

ויקח וגו' אשתו וגו'. חז"ל אמרו (מכילתא מובא בילקוט רמז קע"ד) שפגע בו אהרן על הדרך ואמר לו על הראשונים אנו מצטערים וכו', והחזיר אשתו ובניו וכו' ועל כן נאמר אחר שילוחיה וכו', ולהבין דעת משה מתחילה, נראה שזה מעיד על גודל אמונתו ובטחונו בה' אלהיו, כי אף שידע שלב פרעה עליו מכבר להורגו, ובודאי מהראוי שעל כל פנים

יחזור אליו יחידי בלא אשה ובנים כי למה לו להכניסם בסכנת מות וביותר שהיה עמו גרשום שהיה בתנאי לעבודה זרה כידוע (מכילתא יתרו א', א'), וקרוב שיפגע פרעה בו על כל פנים, ואף על פי כן גבר חסדו ואמונתו בה' לחזור למקום שנתחייב שם מיתה, עם אשתו ובניו בלי שום מורא ופחד.

פסקה כא

ויאמר ה' וגו' בלכתך וגו' ראה כל המופתים וגו' ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח וגו'. ולכאורה צריך להבין מה שאמר לו כאן שיחזק את לבו ולא ירצה לשלח מה נפקא מניה עתה בזה, ואולי לצד שאמר לו ראה כל המופתים אשר שמתי וגו' ועשיתם לפני פרעה ופן יקשה למשה למה יצרך עשיית כל המופתים וכי במופת אחד לא די שיגרשנו מן הארץ כי מי ראה מלחמת ה' וילחם בו ועל כן אמר לו אני אחזק את לבו, וה' הוא העושה כל, ויכול כל דבר להיות. גם הוא נותן כח ברשעים לקבל פורענותם כמאמר חז"ל (לסנהדרין ק':) ובזה ממילא יחזק לבו. ועוד אפשר לומר כי כוונת הכתוב הוא כי על ידי המופתים יחזק לב מצרים באומרם תבן אתה מכניס לעפריים וכו' כמאמר חז"ל (שמות רבה ט', ז').

פסקה כב

כה אמר ה' בני בכרי ישראל. נתתי אל לבי להבין טעם לקריאת ישראל בשם בכור, והנראה כי צרופי א"ב הנה נזכר בדברי רבותינו בגמרא (שבת ק"ד.) שהם א"ת ב"ש וא"ל ב"ם ואח"ס בט"ע וכו' ועוד נמצאים הרבה מהן בסוד הרל"א שערים המבוארים בפרדס בסופו ונמצא צירוף הא"ב בצירוף אי"ק בכ"ר גל"ש וכו' וכל אלה רומזים על שמותיו של הקב"ה הקדושים הנוראים איך כל צירוף וצירוף מתגלגל ברל"א שערים פנים ואחור כמבואר בפרדס הקדוש שם. והנה צירוף אי"ק בכ"ר הנזכר הנה אי"ק רומז על שמותיו של הקב"ה בזה האופן, כי הא' ודאי שמורה על הקב"ה כי הוא במספר אחד ורומז על יחידו של עולם, גם אל"ף הוא אלופו של עולם גם אל"ף הוא פלא שרומז על פלא העליון, גם א' נכתבת יו"ד למעלה יו"ד למטה ו' באמצע ומספרה כ"ו כמספר שם הוי"ה ברוך הוא. והיו"ד גם כן מורה על הקב"ה כי היא אות א' משם הוי"ה ברוך הוא גם רומזת לעשר ספירות בלימה הנזכר בספר יצירה (פרק א' משנה ג') שבהם נעלם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם גם היא אחד שבעשיריות ורומזת כמו האל"ף על הא'. והק' מורה גם כן על שמו יתברך כי נודע אשר העשר ספירות הנזכרים שבהם יחודו ואחדותו עבור האחדות האמיתי הם מתיחדין ונכללין כל אחד בחבירו עד שבכל אחת מעשי כולם ובין הכל הוא ק' בסוד מאת אדנים, גם הוא האחד שבמאות ורומזת כמו האלף כנזכר. וזה נרמז באלף בית הלז לומר כי הא' והי' והק' כולם רומזים לראשון לראשונים לאדון

יוצר כל, וכל זה רומז אל בחינת הכתר עליון הנקרא פלא שהוא מופלא ומכוסה ונעלם ומתיחד בתקות זוהר חוט אין סוף ברוך הוא וכו'.

והנה אור הנפלא ומכוסה הזה לרוב פלאות אורו שאין העולם יכול לסובלו בשום אופן אינו מתגלה ומאיר לעולם כי אם על ידי בחינת מדת החכמה, כי הכתר אף שנקרא ראש עם כל זה הוא ראשון לראשונים כאמור כי הוא בסוד הנעלם והוא טמיר וגנוז ומאיר לעולם על ידי בחינת החכמה שגם היא נקראת בבחינת הראש ראשית חכמה כי היא הראשית להתגלות אור אין סוף ברוך הוא על ידי בחינת הכתר הנעלם בה כמו שמובא בכוונות האר"י ז"ל (בכוונת ראש השנה עיין שם). והחכמה היא בחינת מרכבה אל הכתר כי אור הכתר שורה עליה ומתגלה על ידה. ונודע אשר בכל מקום השראת אור קדושתו יתברך על איזה דבר נקרא זה הדבר מרכבה כמאמר הכתוב (תהלים ס"ח, י"ח) רכב אלהים רבותים וכאשר אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ז, ו') אמר ריש לקיש האבות הן הן המרכבה שנאמר (בראשית י"ז, כ"ב) ויעל אלהים מעל אברהם, (שם ל"ה, י"ג) ויעל מעליו אלהים, (שם כ"ח, י"ג) והנה ה' נצב עליו וכו' עד כאן.

ונראה שעל כן נקרא זה בלשון מרכבה, כי החכמה הוא בסוד בכֹר כמאמר הכתוב קדש לי כל בכור וידוע אשר הקדש הוא בסוד החכמה שעל כן נקרא השבת קדש שהוא קדש מעצמו שמאיר בו בחינת אבא סוד החכמה מה שאין כן ימים טובים שנקראים מקרא קדש לפי שהם באימא, שהקדש שהוא אבא נעלם בתוכה כידוע מכוונות האר"י ז"ל. וגם כי הבכֹר נקרא ראשית בסוד (שמות כ"ג, י"ט) ראשית בכורי אדמתך, וכל בחינת הבכורים כולם הם בבחינה הראשית כמו ראשון לרחם אשה או בהמה או ראשית פרי האדמה הנקרא ביכורים והכל כי הם בסוד החכמה הנקרא ראשית חכמה, וטעם שהחכמה הוא בסוד בכֹר מפני שהם השניה לאותיות אי"ק המורים על בחינת הכתר והשניים אליהם שהם בכר מורים על בחינת החכמה ועל כן נקרא החכמה בכֹר והוא עיקר הראשית והראשון להתגלות כי אור הכתר הוא טמיר וגנוז, ובכֹר הוא אותיות רכב מפני שהוא המרכבה להשראת אור הכתר ועל כן כל מקום השראת קדושתו נקרא מרכבה שהוא שורש רכב אותיות בכר סוד החכמה והיא המרכבה אל אור הכתר והבן. ועל כן אמרו חז"ל (בבראשית רבה א', י') למה נברא העולם בב' שהוא לשון ברכה, כי העולם בכללו נקרא מרכבה אליו יתברך כמו שאמר הכתוב (ישעיה ס"ו, א') השמים כסאי והארץ הדום רגלי וכו' לצד שהוא משרה שכינתו בעולם הזה כמאמר חז"ל (במדבר רבה י"ג, ו') מן היום שברא הקב"ה את העולם נתאוה לדור עם בריותיו בתחתונים. וזה רכב אותיות ברך ועל כן נברא בב' שהוא מספר השני לאי"ק בחינת בכֹר שהוא אותיות ברך לשון ברכה

כאמור, וזה שאמר הכתוב קדש לי כל בכֹר כי קדש פירוש זמן לי בחינת הבכֹר שיהיה קדש ומזומן למעני שאשרה אור קדושתי עליו והוא יֵעָשֶׂה מרכבה אלי.

והנה ישראל נודע שהם בבחינת החכמה כי ישראל הוא אותיות לי ראש שהם בבחינת ראשית חכמה וגם נאמר (ירמיה ב', ג') קודש ישראל לה' ראשית תבואתה. הרי שנקראים קודש וראשית שכל זה בחינת החכמה הוא, ועל כן אמר הכתוב (תהלים פ"ט, כ"ח) אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ. כי הם בבחינה הראשית שהוא בחינת בכֹר ועל כן הם ראשונים ועליונים על כל העמים כבחינת הבכֹר שהוא הראשון והגדול להאחים. ואפשר זה רמז אב א' לאב וב' לבן כי א' הוא אי"ק הראשון לראשונים וב' בכ"ר שני לו, ולזה אמר הכתוב בני בכרי ישראל, כי ישראל לצד שהוא בני ממילא בכרי הוא שני אלי ומכל שכן שבלי זה בכֹרי ישראל, כי ישראל הוא לי ראש שהוא בחינת הבכֹר ראשית חכמה שנאמר בו קדש לי כל בכֹר, ומי אשר יעמוד נגדו כי הלא כאשר בכֹר אתנהו הרי הוא עליון למלכי ארץ קדש ישראל לה' ראשית תבואתה וכל אוכליו יאשמו רעה תבוא עליהם.

ובזה אפשר לומר רמז בפסוק (איוב ל"ז, ו') כי לשלג יאמר הֱוֵא ארץ. כי העולם בכללו נחלק על שני חלקים, שהם השמים ושמי השמים וכל צבאם, והארץ וכל אשר עליה. כי כל העולמות העליונים נכללין בכלל השמימה, והעולמות התחתונים לכולם יקרא ארץ אף ששבעה ארצות המה כמו שאיתא (בספר יצירה נזיקין משנה ד') מכל מקום בכלל יקרא ארץ ובכל לשון הכתוב לא מצינו כי אם שמים וארץ לא יותר. והנה הכתוב אומר (ישעיה ס"ו, א') השמים כסאי והארץ הדום רגלי, כי השמים שהם עליונים הם המרכבה הראשונה להשראת גילוי אלהותו יתברך והארץ היא כמו מרכבה למרכבה להשראת אלהותו יתברך וזה הוא במי שזוכה לחבר הארץ לשמים שיהיה נשקי ארעא ורקיע אהדדי על ידי תורה ומצוות ומעשים טובים לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא. כי הארץ וצבאיה בכללה נקראת על שם השכינה ששוכנת בתחתונים ונאמר (שמות כ"ה, ח') ושכנתי בתוכם כנודע ליודעים ועל כן עשיה גימטריא שכינה וכאשר כתבנו כמה פעמים על פסוק (ויקרא כ"ה, כ"ג) והארץ לא תמכר לצמיתות, ומתורגם לפסיקת עלמין. כי מי שנדמה לו שאלהים הוא בשמים והוא על הארץ, ואינו משים לבו לקרב הארץ וכל אשר בה, להשמים שמים לה' בכל הדברים הנעשים לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא, הוא פוסק העולמות זה מזה עולם התחתון מעולם העליון, והזהיר הכתוב והארץ לא תמכר לצמיתות ותרגומו לפסיקת עלמין ח"ו לפסוק העולמות זה מזה. וכשאדם מחבר ארץ לשמים נעשה הארץ וצבאיה כמו מרכבה למרכבה לאלהותו יתברך, והוא על דמיון

בחינה השלישית מאור קדושתו יתברך וראוי לכנותה על שם גל"ש שהוא השלישי בא"ב של אי"ק בכ"ר גל"ש והוא אותיות שלג, וזה אמר הכתוב (איוב ל"ז, ו') כי לשלג יאמר הֱוֵא ארץ כלומר הקב"ה אומר שהארץ יהיה נעשה בבחינת השלג שיהיה מרכבה למרכבה לאלהותו יתברך כדבר האמור.

פסקה כג

הנה אנכי הורג את בנך בכורך. עיין ברש"י ז"ל שכתב היא מכה אחרונה ובה התרהו תחילה וכו', וגם להבין אומרו בזה בלשון יחיד בנך בכורך, ובאמת כל בכורי מצרים נלקו אף בכורי בהמה. ואפשר כי חפץ הקב"ה לרמז לו טרם צאתו לדרך, בדבר המילה שלא מל את בנו, בכדי שלא יקראנו אסון על הדרך כי השטן מקטרג בשעת הסכנה. ולזה אמר לו בלשון יחיד הורג את בנך וגו' לרמז לו על בנו ממש. ואמר בכורך כי כן מבואר בתרגום יונתן בן עוזיאל (לקמן כ"ד) שגרשום לא היה נימול, שלא הניחו יתרו, ואליעזר היה נימול עיין שם. ומשה רבינו לא הבין בזה, ועל כן תיכף נאמר ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש וגו', ואמר ויפגשהו ה' בשם הוי"ה הרחמים, כי ברחמים היה שרמז לו עוד על הדבר הזה במה שבלעו מראשו ועד אותו מקום וכו' כפירוש רש"י.

פסקה ל

וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה וגו'. פירוש שבכל דיבור ודיבור אמר זה הדבר אשר דיבר ה' אל משה, להודיע שזה דבר ה' אל משה ולא לו, לגודל אמיתתו וענותנותו.

פרק ה

פסקה ב

ויאמר פרעה מי ה' וגו' לא ידעתי וגו' וגם את ישראל וגו'. היה צריך לומר ואת ישראל לא אשלח ואמר וגם, פירוש הן אני לא ידעתי כלל אם יש ה' בעולם ואמנם אפילו אם יש ואפילו אם הייתי יודע אותו לא אשלח את ישראל, כי עד כה גדלה חציפותו ועזות פניו. וגם כי אמר שגם הוא אלוה הוא ואם אלהים הוא יריב את ריבו. או אמר היה לו לידע כי לא אשלח את ישראל, ומה שלח אלי. וזה שאמרו חז"ל (שמות רבה ה', י"ד) אתה אמרת וגו' מי ה'. במ"י אתה לוקה, והם נ' מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. ולכאורה אין בזה מעשה כל כך שאמר לא ידעתי כי אפשר לא ידע, ואמנם בזה הראה חציפותו שהעז איש רשע בפניו לומר גם אילו הייתי יודע לא אשלח על זה נלקה והוכרח לומר בפיו ה' הצדיק וחטאתי לה' כמו שאמר שם.

פסקה ג

ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו וגו' ונזבחה לה' אלהינו וגו'. ופרעה לא כן אמר משמם רק (לקמן ח') נרפים הם על כן הם צועקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו, ולא לה' אלהינו כי פרעה כפר בשם הוי"ה המורה על גדולת ה' אשר בידו לשדד כל מערכות השמים וכוכביהם, על כן אמר לא ידעתי את ה' שיש בחינת הוי"ה המנהיג עולמו שלא בטבע הבריאה רק משם אלהים אני יודע שגימטריא הטבע ועל כן לא חפץ להזכיר כלל שם ה' כי אם נלכה נזבחה לאלהינו, אבל משה ואהרן הם אמרו האמת כאשר הוא.

פן יפגענו בדבר או בחרב. חז"ל אמרו (שמות רבה ה', ט"ו) פן יפגעך היה צריך לומר וכו', ובפשוטו נראה שאמרו זאת על עצמם לצד שהוא נקרא עלינו ואנו מוכרחים לעשות שליחותו כי פן יפגענו וגו'. ויותר נראה שכללו אף אותו עמהם לומר כי הן כאשר ישלח עלינו איזה דבר ואנו בארצו ממילא יגע בכל אשר לו כי בהדי הוצא לקי כרבא.

פסקה ה

ויאמר וגו' רבים עתה עם הארץ וגו'. להבין אומרו עם הארץ, כי כבר כתבנו בפסוק (שמות א', ז') ותמלא הארץ אותם שטומאת הארץ ערות מצרים מלאה אותם שנתמלאו בגשמיותה וטומאתה עד מ"ט שעריה וזה אומרו הן רבים עתה עם הארץ שעם השייך להארץ שנתיחדו עמה הם מרובין ביותר ואף אם ימצא מעט שאינם על דרך זה מכל מקום הלא הכל הולך אחר הרוב והללו ודאי שאינם ראוים לצאת מן הארץ והשאר בטלים הם במיעוטם, או יאמר כפשוטו שהן שלי לפי שהן עם הארץ שארצי גדלה אותם וכולם שלי.

פסקה כב

וישב משה אל ה' ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה וגו', ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך וגו'. נודע לכל שצריך לתת לב בהבנת דברים אלו, כי לפי פשוטו נראה שדבר אל ה' קשות שאינו מהמוסר. ואמנם הנה כבר כתבנו למעלה אשר שני דברים היו בגאולתן של ישראל, אחד גוף הגאולה וההצלה מעוני מצרים ומרוב עבודה וזה זכו ישראל מעצמם על דבר השיעבוד הקשה שהיה להם בעינוי כבל ועלתה צעקתם את פני ה' ועבור זכות ד' דברים שהיה בהם שלא שינו את שמם ולבושם וביותר שהיו גדורים מן הערוה ונאמר עליהם (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה גל נעול ואמרו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') גן נעול אלו הנקבות גל נעול אלו הזכרים וכו'. וזה הדבר גדול הוא מאוד מאוד בהיות מצרים שטופי זימה הם וכח הקליפה אשר שמה היא על הדבר הזה שעל כן נקרא ערות הארץ, וישראל לא היה להם אז שום תורה ומצוה להיות תבלין להיצר הרע להתגבר עליו ואדרבה נטמאו

בשארי דברים עד מ"ט שערי טומאה ובכל זאת נתגברו ישראל ונשמרו כגן נעול ויצאו כל צבאות ה' שלא היה בהם אחד אשר לא מבני ישראל המה, זה פלא נפלא בגבורה גדולה ועצומה להיות ת"ר אלף נפשות אנשים ונשים וטף בגדרים שלא יארע לאחד מהם להיות פרוץ בערוה, ובזכות זה זכו להגאולה. והשנית הוא מה שעוד עשה ה' נקמה בענמים בשפטים גדולים בהם ובאלהיהם והכביד את לב פרעה וחילו בכדי להכותם בעשרת מונים ולקח את כל ממונם ונתנם נחלה לישראל עבדו בביזת מצרים ובביזת הים. ודבר זה לא זכו ישראל מעצמם, כי אם רחמי ה' וחסדיו ומשמרו את השבועה אשר כרת ברית עם האבות ואמר לאברהם אבינו (בראשית ט"ו, י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. גם ליצחק אמר כי לך ולזרעך וגו' והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. ורמז לו על זאת שלא די שיציל את ישראל ויביאם לארץ, עוד יביאם ברכוש גדול ויעשה נקמה בגוים תוכחות בלאומים. וגם ליעקב אמר (שם מ"ו, ד') אנכי ארד עמך וגו' ואנכי אעלך גם עלה פירוש שאעלך אותך בעצמך והם גופי ישראל שנגאלו, גם עלה תעלה בעליות מעלה ברכוש גדול כאשר נאמר (שם י"ג, א') ויעל אברם ממצרים וגו' במקנה וגו'. גם עליית שמם למעלה שנפל פחדם על כל העמים בשמעם מה שעשה ה' לפרעה ולמצרים. וזה שאמר הקב"ה לישראל אעלה אתכם מעני מצרים, כלומר שמעני מצרים עוד אעלכם בעליות מעלה מעלה ברכוש גדול, כמו אברהם שעלה ממצרים במקנה כבד כי האבות סימן לבנים לצאת ברכוש גדול ולעשות שפטים במצרים.

אשר על כן עבור הברית הזה סיבב ה' שיחצוף רשע פניו נגד דבר ה' בעזות מצח לומר כי עוד יכביד העבודה על האנשים אחרי שליחות ה' לגאלם כי אם לא היה זה לא היה מקום להכות את כל עם מצרים במכות האלה ולטבעם בים, כי יאמרו מה לנו מה שעבדו לפרעה ובנו לו את פיתום ואת רעמסס ינקום ה' נקמתו במי שעבד בהם ובמי שאינו רוצה לשלחם הלא מלך הארץ לפניו יעשה לו כראוי לו ומה לנו בזה, ואכן בזה שצוה פרעה לא תאספון לתת תבן וגו' ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן, והיו המצרים מקפחים את שוקיהם ואת רגליהם כאשר מצאום בתוך גינתם עבור קש, ובזה נתחייבו המצרים למכות הללו כמאמר חז"ל (שמות רבה ה', י"ט). והנה זה היה בדעת הקב"ה אבל משה הנה לא שמע מאל עליון כי אם אומרו (לעיל ג', י"ט) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וגו' שיעכב מלשלחם בכדי להכות כסיל מאה אבל לא שירע עוד לישראל בשיעבוד קשה. כי הלא ההצלה גופה שיהיו ישראל נגאלים כבר זכו ישראל לזה מעצמם ושוב אין מקום לשעבדם, וכאשר באמת ממכה הראשונה שהכם

הקב"ה בדם הניחו את בני ישראל מעבודתם ושוב לא עבדו עד צאתם כמאמר חז"ל (מובא באור החיים בכתוב זה) ועל כן נאמר (לעיל ו') ויצו פרעה ביום ההוא את הנוגשים וגו' לא תאספון לתת תבן וגו' כי רק ביום ההוא עבדו ישראל את העבודה הקשה הזה בכדי לעשות שפטים בכל גויי מצרים ולא יותר כי כבר עלתה שועתם את פני ה' ונגאלו על כל פנים הם עצמם מהשיעבוד. ועבור זה כשאמר פרעה למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלותיכם וגו' לא אמר כלל משה אל ה' בזה למה לא הצלת את עמך כי ידע מה שאמר לו ה' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך,

אכן היה סבור כי די בזה שימנע מלשלחם ובזה יוכה ולא שיצטרך עוד שיצוה להרע ולשעבדם יותר מאז, וזה שאמר הכתוב וישב משה אל ה' וגו' פירוש אני חפץ לידע טעם הדברים מה שסבבת שירע עוד בחומר השיעבוד ומאז באתי אל פרעה וגו' הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך פירוש כי על כל פנים ההצלה וגאולת גופם מעבודה קשה היה ראוי להיות תיכף עבור שעמך הם שזה זכו מצד עצמם שהם עמך לבד ולא נתערבו בגוים והמה צבאות ה' שבטי יה ועל כל פנים זה היה ראוי להיות תיכף, ולמה נכבד היום ההוא עליהם, ועל זה השיב לו המקום כי עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו והיד חזקה היה מה שהיתה צעקה גדולה במצרים כי אין בית וגו', ועל כן ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ וגו', וזה היה מוכרח להיות עבור שבועת האבות שהבטיח וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגו' ועבור זה ביד חזקה יגרשם מארצו כלומר מכל הארץ והם המצרים שחזקו למהר לשלחם מן הארץ על ידי המכה שהכם ה' במכות בכורות, ועל כן סבבתי שיצוה פרעה להפיץ העם לקושש קש לתבן והיה מקום להכות כל מצרים על ידי זה כאשר הכו את בני ישראל כאשר קששו הקש בשדותיהם בכדי לקיים דבריי אשר כרתי עם האבות, ועל כן סמך לו וידבר ה' אל משה וגו' וארא אל אברהם אל יצחק וגו' ואזכור את בריתי וגו' כי זה הכל טעם למה הרע לעם הזה ביום ההוא בכדי שיקיים את דבריו אשר נשבע לאבותינו ככל האמור.

ב או יאמר אדני למה הרעות וגו' למה זה שלחתני וגו'. כי נראה אשר זה שסירב משה נגד ה' ומיאן בשליחותו כמה פעמים הכל היה לגודל מדת ענוה שהיה בו שסבור אולי אינו ראוי להעשות נס על ידו, הגם ששמע מפי ה' אשר שולח אותו נמצא אשר כשר הדבר לפניו שיהיה הוא השליח בדבר הזה ויפליא נסיו על ידו, אף על פי כן סבר כי אולי לעת הזאת טוב אני בעיניו וכשר הדבר לפני המלך ולמחר או לאחר זמן אפול מבחינה זו וממדריגה שאני עתה בו כי הבחירה בידי ולא די שלא אוכל להושיע את ישראל אף עוד

אעשה רעה להם כי בהיות אשר ישמע פרעה מאדם הגדול בענקים ששם ה' שורה עליו ואור קדושתו יתברך חופף עליו כל היום, אז יתקיים (דברים כ"ח, י') וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (גם כאומרם כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים) ואז פרעה וחילו, חיל ורעדה יאחזון ואף שנכבד לבו שלא ירצה לשלח את העם כי ה' יכביד לבו על זאת כאומרו ואני אחזק את לבו וגו' אבל על כל פנים ירא לנפשו מלשעבד עוד ולעבוד בהם כי ישמע דברים היוצאים מן הלב בהזכרת שמו יתברך באימה ובפחד ויכנס מורך בלבבו לעבוד עוד עם ישראל עבודת עבד, ולא כן אני כאשר אפול מבחינת הטובה, לא יכנסו דברי כלל באזניו ויצרף להם עוד רעה על רעה במה שאני אומר לו לשלחם ולמה לי להיות הגורם לרעת ישראל ועל כן היה ממאן בשליחות הזה לגודל אמיתיות מדת ענוה שהיה בו שלא היה נחשב בעיניו לכלום לא האמין בעצמו אף על יום אחד, ועל כן אמר שלח נא ביד תשלח ביד מי הראוי לשלוח, איש אלהים נורא ועמוד ברזל שלא יפול מבחינתו ומדריגתו. ולזה כאשר ראה משה שכן נעשה כאשר חשב שפרעה הֵרַע לישראל עבור שליחותו ונתקיים בו (איוב ג', כ"ה) ואשר יגורתי יבוא לי, נאמר וישב משה אל ה' וגו' כלומר ששב לומר כדבריו הראשונים ואמר למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני כלומר הנה בזה הרעות לעם הזה אשר שלחת אותי בדבר הזה ולא איש אשר רוח בו, ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה כי הכל מחמת שאני באתי אליו קטן הערך ולא ירא ופחד לנגדי אף בהזכרת שמך, ואולם אם אחר היה קורא לו בשמך ודאי רתת ורעד היה אוחזו ולא היה נותן אל לבו להרע להם.

ועל כן אמרו חז"ל (שמות רבה ה', כ"ב) בזה הלשון: אמר רבי פנחס הכהן בן חמא אמר לפניו שמך הגדול גבור ונורא הוא וכל העולם כולו מתייראין ממנו ופרעה הרשע שמע שמעך והזיד. כלומר על כן אני רואה כי זה הכל עבורי הוא כי כל העולם מתייראין ממנו ופרעה לא חרד אין זה רק עבור שאין דברי נשמעין לפחיתת ערכי, והיה לך לשלוח אחר כאשר בקשתי, ואפשר לזה סיים שם והצל לא הצלת את עמך ואמרו חז"ל שם והצל לא הצלת ודאי, ורבים ראו כן תמהו במאמרם זה, ולדברינו יאמר כי אחרי שאין דברי נשמעים כל כך בעיניו עד אשר הוסיף עוד רעה על רעה על כן והצל לא הצלת ודאי כי ודאי לא תציל את עמך על ידי ותוכרח לשלוח אחר ואם כן למה זה שלחתני מתחילה, ועל זה השיבו המקום עתה תראה אשר אעשה לפרעה פירוש עתה תראה בעצמך אשר אעשה וגו' כי רק על ידך אעשה זאת כי ידוע מאמר חז"ל (שמות רבה ג', ג') שאמר הקב"ה למשה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם וגו', (ואפשר עוד ברמז כי נודע אשר ע' וא' מתחלפין באותיות אחה"ע שהם ממוצא אחד והוא כאומר אתה תראה אשר אעשה וגו'

כלומר כי רק על ידך אעשה זאת ולא אשלח אחר) ולא תקשה לך על אשר עוד הרע לעם אחר הזכרת שמי הגדול והנורא ולא פחד ולא רעד ממנו הכל אני ה' עשיתי זאת למען כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם וגו'.

כי נודע אשר זה שהיה צריך הקב"ה להראות את ידו החזקה במצרים ולכפול כמה פעמים כי בחוזק יד הוציאך ה' וגו', ובאמת וכי ח"ו קשה היה להקב"ה לאבד את כל חיל עם מצרים ברגע אחד ביד הרפה ולא ביד חזקה, ולמה לא נזכר בכל הנפלאות אשר עשה ה' בסיסרא והמונו ובסנחרב וחילו ובמלחמות סיחון ועוג שהיו מלכים גדולים וקשים למאוד וכדומה לומר כי ביד חזקה עשה זאת כי הלא כל הגוים כאין נגדו כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו לו ואת כולם ישא רוח פיו ברגע אחד והיו לאפס ואין כמו במחנה סנחרב וכדומה.

ואמנם עיקר הדברים ההם הוא כי לאשר נפשות ישראל נשקעו מאוד בטומאת קליפת מצרים עד אשר נכנסו במ"ט שערי טומאה ואם היו נכנסים ח"ו עוד לשער הנו"ן לא היו יוצאים משם לעולמי עולמים, כי באמת אם ישראל עובדים עבודתו ושומרים פקודיו לעשותם, ודאי אשר הקב"ה יאבד מפניהם כל חיל הגוים בהבל פיו יתברך ברגע אחד, ואמנם כשישראל מטונפים ומושקעים על ידי רוב עוונותיהם בטומאת הקליפות ח"ו ויניקת העמים מהם אז קשה הדבר לפני הקב"ה לאבד העמים מפני ישראל כי מלך במשפט יעמיד ארץ וצבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה כמאמר חז"ל (תנחומא שמות פסוק וילך משה וישב אל יתר חותנו), ומדת הדין מקטרג למאוד וטוען מה נשתנה אלו מאלו.

ועל כן בגלות מצרים שנשקעו מאוד בתוך הקליפות היה קשה הדבר מאוד בעיני המקום איך להוציאם ממצרים, ואך משמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו וגם שעלתה שועת בני ישראל לפניו מיהר הקב"ה את הקץ קודם שיכנסו לשער הנו"ן של הטומאה ונתן לישראל שני מצוות דם פסח ודם מילה ובזכות זה וגם בזכות ד' דברים שהיה בהם במצרים נגלה הקב"ה בעצמו ובכבודו ברוב רחמיו וחסדיו בתוך מצרים בנס נפלא לאהבת עמו ישראל ונכנעו כל הקליפות וכל האלילים ונעשה שפטים באלהי מצרים וממילא נעשה גם בהם שיניקתם מהם. ועל כן אמר הכתוב (שמות י"ב, ל"ט) כי לא יכלו להתמהמה כי אילו היו עוד במצרים רגע אחת והיו נכנסים לשער הנו"ן הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים וזה הוא החוזק יד שהיה במצרים, כי אף שהיו הקליפות הטמאות שורשי חיות מצרים בתקיפות גדול בחזקה ושלטו על ישראל מכל צד בשורש נשמתם למעלה, ולמטה בגופם, אף על פי כן הראה הקב"ה ידו החזקה

להם והאיר באורו הרם ונשא בבהירות גדול תוקף וחזק, עד אשר חשכו עיניהם ונפלו ונשברו עדי אובד שלא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם, (והוא סוד המבואר בדברי מרן הרב ז"ל בכוונת לילה ראשונה של פסח שנכנסו מוחין דגדלות קודם לקטנות והבן), וזה הוא קידוש ה' נפלא מורה על תוקפו כביכול ועזוז נוראותיו ויחודו ואחדותו שאף בהשקע ישראל ח"ו במ"ט שערי טומאה, והקליפה בתכלית תקפה וקשיותה, אף על פי כן אין כאלהינו, והוא העושה פלא בנס נפלא, שרגע אחת קודם שקיעת נר ישראל ח"ו יאיר באורו הנפלא לאבד כל חיל עם ומדינה הצרים אותם, שלא ישאר להם שורש מלמעלה וענף מלמטה, והאלילים כליל יחלוף, ונשגב ה' לבדו, ועל כן נצטוינו כמה וכמה מצוות לזכר יציאת מצרים, כמו התפילין בזרוע ועל הראש בכל יום, ופדיון בכור אדם ובכור בהמה ואזהרת החמץ ואכילת מצה, וכדומה, ובכולן נאמר והיה לאות וגו' ולזכרון וגו' כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים, הכל מפני שהוא מורה ביותר ויותר על יחודו יתברך, שאף שהיו כל הקליפות וכל האומות בתכלית תקפן וישראל בתכלית הירידה, ובעוד רגע אחת עד קצה האחרון, לא נשאר מכל אשר להם ויאבדו מכל וכל, ועל כן אלהינו ברוך הוא הכל יכול סיבב ביכולתו יתברך, שלא ישמע פרעה כלל לדברי משה, ולא יחרד ולא יזוע כלל משמוע שם ה', ואדרבה כהנה וכהנה יוסיף בן עולה לענות את ישראל, להכעיס ח"ו לבורא עולם ולומר אני ואפסי עוד, הכל בכדי להראות תוקף קשיות הקליפה שהיה אז בשלימות תקפה, ובכל זאת בהראות להם ידו החזקה ברוך הוא, את כלם ישא רוח והיו לאפס ואין, ולזה אמר לו עתה תראה וגו' כנאמר כי דוקא אתה עתה תראה אשר אעשה לפרעה. וזה שלא אחזו רעדה בהזכרתך משמי, הכל מאתי היא להראות כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם וגו', וכפל לו היד החזקה לרמז על איבוד שורשו ממעל ביד חזקה,ופריו מלמטה גם כן ביד חזקה כי עקשות תקיפות פרעה היה גדול למטה ולמעלה, ולזה סמך לו וידבר וגו' וארא אל אברהם וגו' באל שדי ושמי ה' וגו', כלומר פקח עיניך וראה אשר אל האבות הקדושים לא נגליתי בשם הוי"ה ברוך הוא כי אם באל שדי, הגם שהמה מצד עצמם ודאי היו ראוין להתגלות ה', כי לאלו הקדושים אשר בארץ המה ודאי כל חפצי בם להעניקם בטובה שבטובות, ואכן כי לצד התגברות הקליפה שבכללות העולם לא נתגליתי אלא באל שדי בחינת הדין שאמר לעולמו די כמאמר חז"ל (חגיגה י"ב.) ואף על פי כן וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם וגו', כי ידעתי שעם היות הקליפה תקיפה, אין כמוני בכל הארץ וכשאראה ידי החזקה יאבדו הם וכל אשר להם, ועל כן אף אתה אל תתמה על החפץ כי יותר שיתחזק פרעה וחילו נגדי יותר יתקדש שמי, ולכן אמור וכו'.

ג עוד נראה רמז בכתוב הזה. כי נודע שכאשר האדם מתחיל להתגבר עצמו נגד יצרו וללחום מלחמתו לעסוק בתורה לשמה ולהתפלל בכוונת אמת לשם ה', אז את זה לעומת זה גם הרע מתחיל להתגבר ולהתחזק בכל עוז להמציא לו כמה מניעות ולהשליך במחשבתו כל מיני טרדות בכדי לבטלו מעבודת ה', כי תוסף רוחם יגועון שקודם נפילת הרע מתחיל להתנוצץ ולהתגבר במלחמה עם האדם, וזה בא לאשר לא תיקן האדם כל אשר בו מחטאת נעוריו ופשעיו ועל כן כח ברע להתחזק, ותקנתו הוא לשוב לה' אלהיו בתשובה שלימה באמת לשפוך נפשו לה' על דבר עוונותיו וכאשר יומחקו עוונותיו מן עצמותיו אין עוד כח ברע להתחזק נגדו והאדם בכוחו משלח ומגרש את כל הרע מאתו כי לא יוכל לעמוד נגדו מאפיסת כוחו.

וזה רמז הכתוב ומאז באתי אל פרעה וגו', כלומר שבאתי אל פרעה שהוא היצר הרע להתגבר עצמי עליו והתחלתי לדבר בשמך בתורה ותפילה (גם נודע אשר אז הוא יחוד הוי"ה ואדנ"י בשמונה אותיותיהם לזה ומאז וגו' כשבאתי ליחד שמותיך הקדושים הנרמזים באז ובאתי לדבר בשמך שם הוי"ה שנכתב הוי"ה ונקרא אדנ"י והוא יחוד הנזכר) אז הרע לעם הזה שהיצר הרע והרע מתגברים מאוד ומבקשים מניעות וטרדות ובלבול המחשבה לבטל העבודה. והצל לא הצלת את עמך פירוש כי לכאורה היה נראה שכאשר יעמוד האדם לעבודת ה', יתגרש ויבוטל ממנו כל בחינת הרע שבעולם וינצל מכל צרה, כי כשזה קם זה נופל, ואכן כי היא הנותנת לפי שהוא מוכרח להתגרש וליפול ותוסף רוחם יגועון כנזכר, והתקנה לזה עתה תראה וגו', כלומר כי על ידי בחינת עתה שהוא לשון תשובה כמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"א, ו') אין ועתה אלא תשובה, תראה אשר אעשה לפרעה שהוא פה הרע וחילו כי ביד חזקה של הקב"ה ישלחם ישלח את הרע מאתו וביד חזקה יגרשם מארצו כי עוד אין כח ברע לעמוד נגדו.

ד עוד יתבארו מאמרי אלהים חיים בכתובים האלה למה הרעותה וגו' ומאז באתי וגו' והצל לא הצלת את עמך וגו'. ולדקדק עוד מה שקרא כאן לישראל בלשון העם הזה, ונודע המבואר כמה פעמים בדברי חז"ל (עיין במדבר רבה כ', כ"ג) ובזוה"ק (פרשת תשא קצ"א. ובשאר מקומות) כי העם הזה מורה על ערב רב. וגם סתר עצמו בתוך כדי דיבור ומאז באתי וגו' הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך, ונודע אשר עמך יורה על בחינת גדולה ורמה. ונקדים לדקדק במה שאמרו חז"ל (בזוה"ק שמות ז'.) בני ישראל עאלו ובני ישראל נפקו. והנה בירידתן למצרים מספר הכתוב והולך בכמה מקומות בשבחן של בני ישראל ובמעלתם, כמו שנאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים את יעקב וגו' כלומר כי באו עם יעקב בבחינת הגדולה וחז"ל אמרו (שמות רבה א', ב') כי היו צדיקים כיעקב

וכל השבעים נפש צדיקים היו וכו', גם אחר כך נאמר ובני ישראל פרו וגו' לומר כי הפרו והרבו עצמם בבחינת בני ישראל לעלות למעלת ישראל, ועוד נאמר ויקוצו מפני בני ישראל כלומר שנעשו כקוצים בעיניהם מפני מעלת בני ישראל. ובעלייתן לא מצינו שיספר הכתוב בשבח מעלתן בזה אף שקראם בני ישראל אבל לא כאשר בירידתן.

וכל אלה באחת יבוארו. והוא, כי הנה נודע אשר שמות כללות כל העולמות הוא שם אהי"ה הוי"ה אדנ"י והם קשר ויחוד וזיווג של כל בחינת י' ספירות בלי מה, והאיש הצדיק המיחדם בכח תורה ותפילה ומעשים טובים מתתא לעילא ומעילא לתתא ממשיך שפע וברכה ורחמים לכל העולמות העליונים ותחתונים. כי שם אהי"ה הוא בבחינת הראש הכולל שלושה מוחין הידועים, חכמה בינה דעת. ושם הוי"ה הוא בבחינת הגוף והזרועות הכולל ששה קצוות חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד. ושם אדנ"י הוא בבחינת המלכות הכוללת לכל התחתונים כי הוא סוף המעשה בבחינת מחנה דן המאסף לכל המחנות ונקראת אדון כל כי מלפני אדון חולי ארץ כי היא השוכנת בתחתונים ומחלקת מזון ושפע אליהם ומכלה את כל הקוצים והחוחים כי היא אש אכלה אש הכל כנודע.

ועל בחינה זו אמרו חז"ל (עבודה זרה ז:) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל, כי בחינת התפילה שהוא אשר יתפלל האדם למלאות לו שאלתו מלמעלה בדבר הצריך אליו כמו תשובה וסליחה ורפואה או עושר או בנים בבני חיי ומזוני, לא יעשה לו אלהים בקשתו, כי אם כאשר יתיחדו ויתקשרו אלה השלושה שמות שיומתק הדין ברחמים ויוכלל שמאלא בימינא ואז יוכל להמשיך אליו שפע אור מלמעלה מעלה עד הדרגות התחתונות ומשם לשורש נשמתו למעלה ומשם לנשמתו מטה אשר בתוך גופו וממנה יתפשט השפע לכל אשר יצטרך. אבל ח"ו ח"ו כשיש פירוד בין אלו השמות הנזכרים והענן מכסה את הירח ומפסיק בינה לבין השמש לא יעשה לו אלהים דבר כי אפילו שירד השפע לא יגיע לדרגות התחתונות כי הפסק ביניהם והענן מכסה אותם ואיך ימולא שאלתו. ועל כן צריך קודם לסדר שבחו יתברך אלה המדות והתוארים הנכללים בג' שמות הנזכרים אשר על ידם ניכר פעולותיו יתברך בעולמו והוא תהלתו ושבחו, וצריך קודם לסדרם ליחדם ולקשרם והוא על ידי ד' בחינות עובדא ומלולא שקודם התפילה, שהם הכנת נקיון הגוף וציצית ותפילין של יד ותפילין של ראש, והוא בחינת העובדא, ובחינת המלולא הוא אמירת קרבן התמיד והקטורת, ופסוקי דזמרה, וברכות קריאת שמע וקריאת שמע, והתפילה בעצמה, אשר על ידי זה יתיחדו כל העולמות ביחודא שלים ואז יכול על ידי תפילתו להמשיך שפע הרחמים והחיים והשלום לכל העולמות.

והנה נודע אשר מספר שלושה שמות הללו הם במספר שם הקדוש יב"ק שהוא ר"ת יעננו ביום קראנו כי על ידי היחוד הלז עונה הקב"ה לעמו ישראל בעת שועם אליו, וזה סוד הנאמר ביעקב (בראשית ל"ב, כ"ג) ויעבור את מעבר יב"ק כנודע, כי זכה יעקב ליחד שלושה שמות אלו להמתיק הדין מעליו להכלל שמאלא בימינא, ועל כן תיכף כאשר ויאבק איש עמו הנה ישר אל מלאך ויוכל לו בכה ויתחנן לו, כי ביחוד שלושה שמות הללו על מכונם יומתקו כל הדינים ויקוים באיש הלז (תהלים צ"א, י') לא תאונה אליך רעה וגו', ועל הדבר הזה אמר שלמה המלך ע"ה בהתפללו לעת הקמתו את מקדש ה' (מלכים-א ח', ל"ט) ונתת לאיש ככל דרכיו וגו', כי הנה כל תפילות בני ישראל לכל צרכיהם הם אחד משני בחינות הללו, או להמשיך עליו שפע הרחמים והחיים והשלום ממקור הברכות בברכת אור קדושת ה' לאהבתו ויראתו וכו' או ברכת עולם הזה בני חיי ומזוני, או להכניע ולבטל סביביו צריו שיש לו מאויבים, או מעוני ומרוב עבודה ולהסיר ממנו כל בחינת הדין הזה אשר יסבבנהו. והנה בחינה הראשונה שהוא להמשיך עליו שפע הטוב כבר כתבנו שהוא יחוד שלושה שמות הללו שבזה ממשיך ההשפעה מהראש עד הסוף עד הגיע הברכה לראש צדיק דלתתא המיחדם. ובחינה השניה שהוא להכניע ולהמתיק הדין מעליו הוא על ידי בחינת יחוד הוי"ה ואלהי"ם. כי נודע אשר כל בחינת הדינים הוא משם אלהים עד שנתמשך מרוב הדין אשר בו לבחינת אלהים אחרים ח"ו הנאחזים בדיני אלהים דקדושה. ומיתוק שם אלהים הוא שם הוי"ה ברוך הוא שם הרחמים וממתיק דיני אלהים ונכלל שמאלא בימינא, וכל בחינת הדינים הקשים ובחינת אלהים אחרים הנאחזים בהן כולן בטילין ומבוטלין ונופלין לעומקא דתהומא רבא. והנה הוי"ה ואלהי"ם הוא גם כן מספר יב"ק שם הקדוש הזה והוא יעננו ביום קראנו שכל הצרות המגיע אלינו וכל הקמים עלינו מכל אויבינו מסביב את כולם ישא רוח ונכנעין ונבטלין כי נמתק הדין בכח שם הקדוש הזה.

וזה פירוש (תהלים צ"א, י"ד וט"ו) כי ידע שמי יקראני ואענהו וגו'. כי ידוע אשר ידע הוא מלשון התחברות בסוד הדעת המחבר לאבא ואימא, וזה כי ידע שמי שמחבר ומיחד לשמי, הן בבחינה הראשונה בשלושה שמות והן בשני השמות בהכל יקראני ואענהו עמו אנכי וגו' כי ביחוד שמו הוא יעננו ביום קראנו. ורמז זה השם בפסוק הזה כי סופי תיבות של כ'י ד'ע שמ'י יקראנ'י ואענה'ו עמ'ו וגו' עולה כמספר יב"ק. גם כי ידע עם הכולל עולה כמספר שם זה עם האותיות ואפשר שרומז על שני בחינות התחברות שם זה באהי"ה הוי"ה ואדנ"י, והוי"ה ואלהי"ם כאמור. ובזה מפיק אדם רצונו ושאלתו מאתו יתברך. והנה שני פעמים מספר שם הקודש הזה הוא מספר דרך כנודע מכתבי האר"י ז"ל

ועל זה אמר הכתוב (שם א', ו') כי יודע ה' דרך צדיקים וגו', כי ידיעה הוא לשון חיבה גם כן כמו (בראשית י"ח, י"ט) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' מלשון (משלי ז', ד') מודע לבינה וגו', כי הקב"ה אוהב ביותר זה הדרך שהצדיקים עושים בתפילתן ובתורתן ומעשיהם הטובים ליחד כל השמות הללו ביחודא שלים לקשרם ולזווגם, והקב"ה מתענג ושמח למאוד בזה היחוד השלם ומוליכם קוממיות שתי קומות, הן להסיר ולהכניע ולבטל מעליהם כל בחינת הרע והצרה ואויב ושונא, והן להשפיע עליהם שפע הרחמים והחסדים בכל טוב ובכל עוז באהבתו ובחמלתו כרצונם להוריד כל בחינת השפע הטוב מנוה אפריון למכון בית אלהינו ומשם על ראש צדיק. אבל דרך רשעים אבד מנגד פניו כי אפילו תורה ומצוות של הרשע מתועב ומבוזה ושפל בעיני יוצרינו כמאמר הכתוב (משלי ט"ו, ח') זבח רשעים תועבת ה' ואומר (תהלים נ', ט"ז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וגו', ועל כן אמר שלמה לתת לאיש ככל דרכיו, כלומר כאשר ישים פניו ביחוד תפילת הדר"ך ליחד המדות הנזכרים בדרך הצדיקים ולהוריד כל בחינת השפע בזה שער השמים מקום בית מקדשינו ומשם על ראש ישראל, ואז ודאי כל הברכות והישועות יחולו על ראשו, וכן ח"ו כאשר ידרוך בדרך הרשעים וירצה ליחד הדרך למילוי שאלתו לא יפנה אליו ה' כי ולרשע אמר וגו' ומי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי.

וזה הכל בישראל מאמינים בני מאמינים בה' ובתורתו, ואף אם לא ישיגו מה' מה שישאלו לא יקראו תגר כי יודעים שמאתו יתברך לא יומנע מלהשפיע תמיד כל מיני טובות וברכות ובפרט בעת שועם אליו, והמניעה היא מפאת האדם שגרם בעוונותיו שהרע יתגבר עליו והוא לו מסך מבדיל שלא יעלה תפילתו השמימה, ועוד מאמין שכל הרעות הבאים עליו כולם טובות גדולות הן וחסדי האל יתברך להיטיבו באחריתו, או למרק עוונותיו, או בכדי שיזכור את ה' על ידי היסורין ויוכנע ויושפל לפני בוראו ויעשה תשובה שלימה וכמאמר חז"ל (סנהדרין ק"א:) נענה רבי עקיבא ואמר חביבין יסורין וכו' עד מכל העמל שעמל חזקיה במנשה בנו ומכל הטורח שטרח בו לא העלוהו למוטב אלא היסורין שנאמר (דברי הימים-ב ל"ג, י"ב) ובהצר לו חילה את פני ה' אלהיו ויעתר לו וגו', או בשארי דרכים ידועים לחכמי לב איך שכל הצער ויסורי האדם טובות גדולות הן אליו. ואפילו רשעי ישראל הנה עיקרי האמונה להאמין בה' שלא לקרוא תגר עליו הוא מושרש בהם מאבותינו אברהם יצחק ויעקב וברא כרעא דאבוה, ועל כן אמרו בכל מקום מאמינים בני מאמינים, כי האמונה נחקק בלבבם בירושת אבותיהם מעולם.

ועל כן בישראל אמר לתת לאיש ככל דרכיו לפי מה שהוא ראוי, וכאשר הוא מיחד בחינת דרך הנזכר כי יחודים העליונים אין להם שיעור וערך וכל אחד לפי מה שהוא

מיחד בכוחו שמות הקדושים העליונים אם מעט ואם הרבה, כן ממשיך הברכה.ועל כן נאמר (מלכים-א ח', מ"ח) והתפללו אליך דרך ארצם וגו'. כי כל התפילות צריכים להיות בסידור שבחו יתברך מקודם המכונה על שם יחוד דרך הנזכר, ואפשר על כן נקרא דרך כי כאשר השמות הללו מתיחדין ומתכללין יחד ביחודא שלים מתתא לעילא ומעילא לתתא, אז יש דרך ישר אל התפילה שתעלה מתתא לעילא למעלה למעלה, ולפעול שם שירד השפעה וברכה וחיות הקודש מאת אלהינו יתברך מעילא לתתא דרך יחוד אלו השמות הנזכרים וההשפעה יורדת בדרך כבושה ולא יעצרנה ולא יעכבנה שום מניעה כי יש דרך ישר לפניה והדינים נמתקו ואין שטן ואין פגע רע, וכל אחד לפי מה שהוא מיישר הדרך לפניו כן תעלה תפילתו השמימה בשער השמים וכן תרד אליו ההשפעה דרך שם לפי מה שהוא ראוי.

אבל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי וגו' (מלכים-א ח' מ"א-מ"ג), ואמרו חז"ל (במדבר רבה א', ג') בין ראוי ובין שאינו ראוי וכו', לפי שאין בלבם אמונת ה' כמו בישראל וכשיתפלל ולא יענה תיכף יקרא תגר ח"ו על צור העולמים ברוך הוא.

ובזה נבוא בביאור הכתובים כי הנה האל הטוב כאשר עלה שועת בני ישראל לפניו והתחיל להצמיח ישועה לעמו, סידר שבחו יתברך בשלושה השמות הנזכרים שהם אהי"ה הוי"ה ואדנ"י שמספרם יב"ק ראשי תיבות י'עננו ב'יום ק'ראנו ושני שמותיו הוי"ה ואלהי"ם שמורים על כל הטובות וברכות לעשות נקמה ושפטים באויביהם, ולהשפיע להם כל מיני טובות שיתן את חינם בעיני מצרים שישאילום כלי כסף וזהב לצאת ברכוש גדול. ועל כן תחילה אמר למשה (לעיל ג', י"ד) כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, ותיכף תוך כדי דיבור ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם הרי שם אהי"ה והוי"ה ואלהי"ם, ואחר כך אמר זה שמי לעולם ואמרו חז"ל (פסחים נ'.) לעלם כתיב כי צריך לעלם שם זה שלא יקרא ככתבו רק בשם אדנ"י ואמר למשה שיאמר לישראל שם הוי"ה בכנוי אדנ"י הרי כל בחינת דרך יחוד אהי"ה הוי"ה אדנ"י, ויחוד הוי"ה אלהי"ם. ובזה הודיע דרכיו למשה כי על ידי היחודים הללו יגאל את ישראל ויושיעם מכל צריהם, וכאשר בא משה אל בני ישראל ואמר להם כדברים האלה האמינו בני ישראל בה' כי שמעו סידור השמות הללו וידעו כי על ידי זה ודאי יגאלם ה' מבית עבדים, ומכל שכן משה רבינו ודאי האמין בשמו יתברך בכל לב ולב אשר ודאי יושיעם ה' לגאלם.

ואמנם בצאתו מבית פרעה ויפגע את אנשים מבני ישראל נצבים לקראתו ואמרו אליו ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו וגו', וראה כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו אחרי ראותם כי הרע להם אחרי שליחות ה' אל פרעה, שב אל ה' ואמר למה הרעתה לעם הזה כלומר כיון שהם בבחינת העם הזה הנקרא ערב רב ח"ו כלא מבני ישראל המה שקוראים תגר עליך, ולהם ראוי לתת שאלתם ככל אשר שאלו מפניך אחרי שכבר עלתה שועתם אליך וכבר צמח הישועה והאנשים האלה ח"ו כלא מבני ישראל המה והיה לך למלא משאלותם כאשר בקשו, וכאשר אמרת להם משמך הגדול ולא להרע להם עוד אחרי שמיעתם דברך הטוב כי מקטני אמנה המה וקוראים תגר.

ועוד אשאלך להודיעני למה זה שלחתני. כי אף, אם היית רוצה להרע להם עוד בכדי למלא סאתם של מצרים לעשות דין באבודן של רשעים, לא היה לך לשלחני אליהם קודם לומר להם משמך שאתה רוצה לגאלם ואחר כך להרע להם, ורמז בכתוב הזה שם הזה של יב"ק כי ראשי תיבות ל'מה ה'רעתה ל'עם ה'זה ל'מה הוא ק' ועם ז"ה שאחריו הוא יב"ק, לומר אחרי שאתה הודעת להם כי אתה מתיחד עבורם בשם הזה לכל הדברים הן להכניע פרעה וחילו הן להשפיע עליהם שפע וברכה, והם אחרי שאינם מאמינים בזה למה הודעת להם זאת.

ואמר עוד לפניו יתברך כי עוד היה לך לעשות באופן אחר, כי הן אמת אשר ומאז באתי לדבר בשמך שהזכרתי שמות הללו המכוונים לכל הטובות וברכות ישראל, הרע לעם הזה. וזה סימן טוב הוא למאוד כי (גיטין נ"ו:) כל המיצר לישראל נעשה ראש. וכבר כתבנו למעלה (בפסוק ויהי בימים הרבים ההם) טעם הדבר כי בהתעטפות רצון אלהות בזה השר אשר עליו מלמעלה להצר לישראל בכדי לקרב את לבם לעבודתו, אז נעשה ראש וגדול ונתעלה אחרי בא אלהים אדירים בקרבו בהתלבשותו, כי כביכול זה השר נעשה ראש אל הקדושה אחר שהקדושה הוא אצלו כמו במאסר להצר על ידו לישראל, וכיון שנעשה ראש על הקדושה ודאי אשר יגדל בכבודו ויתעלה על דרך אומרם ז"ל (חגיגה י"ג:) בפסוק (יחזקאל א', ד') וארא והנה רוח סערה וגו' שהלך לכבוש את כל העולם תחת נבוכדנצר וכו' שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר הקב"ה את בניו, והבן. וכיון שנעשה ראש אל הקדושה על כן יגדל רשעותו וחציפותו מול ה' כי יאמר אני ואפסי עוד, ואך זה אשר שלט האדם באדם לרע לו, כי אחרי שיעשו בני ישראל תשובה למקום אז יגדל זה הניצוץ הקדוש אשר בתוך השר הזה בהיות שנעשה רצונו שקירב את בני ישראל לעבודתו, ותבער האש של מעלה בתוכו וישרף אותו וכל אשר לו על אשר עבד בעם ה' ועזר לרעה ברשעותו, ועל כן אמר כי מאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה וידעתי

כי זה ודאי טוב הוא בראותי כי יגדל רשעו וחציפותו נגד שמו יתברך, וזה הוא מפלתו, ואחריתו יהיה מרה כלענה, ואך זה קשה לי כי על כל פנים זה היה צריך להיות, על ידי אשר כבר יחדת שמותיך הקדושים להגיע חיות הקודש והארה אל בני ישראל שיאמינו בדבר ה' ויחזק לבם על כל הטובות שאמרתי להם ביחוד שמך ולא יפנו לבבם על הרע המגיע להם באופן שיקראו עמך עם ה' אלה מאמינים בה' ולא שיהיו כעם הזה המכונה לערב רב, וזה אומרו והצל לא הצלת את עמך, כי לא הצלת אותם שיהיו ראוים להקרא עמך שיאמינו בך ובנבואתי ולא שיהיה עוד שמם העם הזה.

ואכן האמת הוא כי כבר כתבנו אשר ודאי עיקרי האמונה לא זז מבני ישראל מעודם וזה ירשו מאבותיהם אברהם יצחק ויעקב ועל כן נקראים מאמינים בני מאמינים כי נחלו האמונה מאבותיהם נחלת עולם, וצא ולמד מה שהשיב הקב"ה למשה שאמר והן לא יאמינו לי, ואמר לו מזה בידך וגו' כי ראוי אתה ללקות על שחשדת בכשרים ואחר כך נלקה בצרעת בידו על הדבר הזה שאמר לשון הרע על ישראל כמאמר חז"ל (שמות רבה ג', "ב) כי מאמינים בני מאמינים הם וברא כרעא דאבוהי. וזה שאמרו ירא ה' עליכם וישפוט וגו', א' כי זה אמרו דתן ואבירם לבד כמאמר חז"ל (שם ה', כ') ואלו סורם רע מתחילתן ועד סופן ואין מזה ראיה לשאר בני ישראל, ב' אם אפשר היה נמצא עוד בבני ישראל מאלו שלא נתחזקה האמונה בעיניהם כל כך וזה היה עבור העבודה הקשה בעבודת פרך בחומר ובלבנים עד אשר לא יכלו כלל לתת דעתם ולבותם להבין באמרי אל עליון מה שנאמר להם משמו יתברך, כי אין אדם נתפס על צערו. אבל באמת פנימיות חיותם ונקודת מורשי לבבם ודאי אשר האמינו בה' ובנבואת משה עבדו כי הלא כבר נאמר ויאמן העם וישמעו וגו' כלומר שאפילו העם הפחותים האמינו רק שלא יכלו להוציא הדבר הזה בהתגלות לבם עבור העבודה הקשה שהיה מוטל עליהם עד כי לא נתנם די השיב רוחם. וזה הדבר גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם לבד אבל משה לא הבין את זאת וסבור שח"ו אינם מאמינים בישועת ה', ועל כן השיב לו שמו יתברך עתה תראה אשר אעשה לפרעה וגו' פירוש כי בזכות זה שאתה האמנת בטוב בסידור שמי הקדוש אשר ודאי תושיע ידי להם ושמחת כאשר הרעתי להם בהיותך יודע שזה סימן טוב הוא להצלתם כאמור, לכן בזכות זה עתה בשעה הזו תראה אשר אעשה לפרעה וגו' כי תיכף אני נותן כח הראיה אליך ותראה תיכף אשר אעשה לו (כמו באור שבעת הימים שאדם היה צופה בו מסוף העולם ועד סופו כמו שאיתא שם (בחגיגה י"ב.)) כי ביד חזקה וגו' יגרשם מארצו ורמז לו גם על דתן ואבירם שרעים הם ואפשר לא ירצו לצאת ואף על

פי כן ביד חזקה יגרשם מארצו וזה שאמרו חז"ל (ברכות ט:) בעל כרחן של ישראל כמו שנאמר (שמות י"ב, ל"ג) ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם וגו'.

וזה עתה תראה, תיכף. ואכן תיכף סמך לו וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. ולכאורה הכתוב הזה סותר עצמו תוך כדי דיבור, כי הלא דיבור לשון קשה הוא ואלהים הוא בחינת הדין ונמצאת למד באומרו וידבר אלהים וגו', שדיבר אתו במשפט ודין בדיבור קשה וסמך לו ויאמר אליו אני ה' אמירה היא לשון רכה ושם הוי"ה ברוך הוא מורה על הרחמים האמיתיים ואיך יתדבקו קצוות אלו בדיבור אחד.

ואמנם הנה נודע ליודעי דת ודין שכאשר יתגברו הדינים ח"ו על ראש שונאי ישראל ויפגע מדת הדין בצדיק הדור ח"ו להרע לו ולהיצר לו אז תיכף יבוטל בחינת הדין מכל הדור שלא יעשה להם דבר ויתגברו הרחמים על הדור כולו, ומפורש אומר הכתוב כן (בישעיה נ"ג, ד'-ו') אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם וגו' עד והוא מחולל מפשעינו וגו' ובחבורתו נרפא לנו וגו' וה' הפגיע בו את עוון כולנו וגו', ואפשר לזה יאמר הכתוב (תהלים מ"ז, י') כי לאלהים מגיני ארץ מאוד נעלה, פירוש אם אלהים שהוא הדין פוגע ח"ו במגיני ארץ באלו שהם מגינים על כל הארץ, הוא צדיק הדור שמגין על כל הדור הרי הוא מאוד נעלה שעילוי גדול הוא למדת הדין בזה, ועל ידי כן הוא עולה ונתעלה מעל כל הדור והוסר מעליהם וניצולו כולם בזה.

והטעמים בזה רבים הם. אחד, כי כאשר פוגע מדת הדין בצדיק הדור הרי תיכף הוא עושה תשובה שלימה לפני בוראו על ידי זה, ומתחיל לעבוד עבודתו יתברך מעתה ביתר שאת ועוז, וזה עלוי גדול הוא למדת הדין אחר שעל ידו נתקדש שם שמים ונתחדש עבודת שמו יתברך בעלוי יותר ויותר. ועוד יש טעם בזה, על דרך מאמרם ז"ל (בשמות רבה כ"א, ז' ובזוה"ק בא ל"ג.), באיוב שעל ידי שפגע בו מדת הדין עברו ישראל את הים משל לרועה וכו', ועוד נמצא טעמים בזה ולא נאריך.

ולזה אמר כאן הכתוב וידבר אלהים אל משה כלומר דיבר אתו משפט ודין, ועל ידי כן ויאמר אליו אני ה' כי כאשר לאלהים מגיני ארץ שפגע הדין בצדיק הדור משה רבינו ע"ה, תיכף נתמלא רחמים על כל הדור ויאמר באמירה רכה אני ה' ברחמים מרובים, כי בחבורתו נרפא לנו, ועתה פרט לו מה הוא הדין והמשפט כי הלא וארא אל אברהם אל יצחק וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם, פירוש שנראתי להם והבטחתי להם ירושת הארץ לומר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות וגו' ואף על פי כן ושמי ה' לא נודעתי להם כלומר לא הראיתי להם הנהגת שמי שם הוי"ה הרחמים להיטיב להם תיכף בירושת הארץ וכשהיה צריך אברהם לארבע אמות קרקע לאחיזת קבר היה צריך לבקש מאת בני

חת ולהשתחוות להם ולקנות מאתם בכסף מלא, ויצחק אמר לו אבימלך (בראשית כ"ו, ט"ז) לך מעמנו כי עצמת ממנו. ויעקב אמר (שם מ"ז, ט') ימי שני מגורי וגו' מעט ורעים. כי היו כולם כגרים בארץ אחר הבטחתי להם שאתן את הארץ להם לנחלה ולא הרהרו כלום אחר מדותי והאמינו בי אמונת אמת ולא הרע בעיניהם על כי הרעתי להם, ובודאי מעשי אבות ירשו בנים בני ישראל שנחלו האמונה מאבותיהם מאמינים בני מאמינים ולא זזה עיקרי האמונה מלבם, ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו', כלומר הנה אני קורא אותם בני ישראל ולא העם הזה כמו אתה ובלשון הזה תאמר להם שאני אומר לבני ישראל אני ה' והוצאתי ולקחתי וגאלתי וגו' ובחכמה עשה ה' שצוה עתה עוד לומר להם אחרי שכבר אמר להם ומה נפקא מינה לומר ב' פעמים, ואכן כי אחר כך נאמר (לקמן ו', ט') וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, כלומר שהיה נראה בראיה חושית כי מה שלא שמעו לא מצד חסרון האמונה רק מקוצר רוח ומהעבודה קשה שהיה עליהם שלא היה כח בהם לתת לב כלל על הדבר הזה כאמור למעלה, ובזה הראה למשה כי טעות גדול טעה בבני ישראל שסבור שח"ו אינם מאמינים בה'. לא כן כי בני מאמינים הם ואינם יכולים לשמוע מצער דוחקם ואין אדם נתפס על צערו. ועל כן לא סיפר הכתוב בעלייתן כאן בשבח בני ישראל כל כך כי לא היה מעלתם בהתגלות לבם, מקוצר רוח, רק הקב"ה שידע האמת. על כן בוראם העיד עליהם כי בני ישראל המה שראוים לכנות בשם זה באמיתיות פנימיות נקודת מורשי לבבם, ולזה אמרו חז"ל (זוה"ק שמות ז'.) בני ישראל עאלו ובני ישראל נפקו. כי (בראשית רבה י"ב, א') בוראן משבחן, מי מגנן. בוראן מקלסן, מי יתן בהם דופי. אלא נאין הן ומשובחים. ככל הנאמר.

פרק ו

פסקה ב

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וגו'. הביטה וראה בסיום סדר שלפנינו מה שכתבנו בזה לחבר הדודים יחד זה אל זה, ועוד לאלוה מילין כי כתבנו במקום אחר פירוש הכתוב (איוב י"ב, כ"ג) משגיא לגוים ויאבדם, ומשפטים בל ידעום, על פי מה שאמרו חז"ל (יומא ס"ט:) למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה אתא משה ואמר האל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה ואמר נכרים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא, אתא דניאל וכו' לא אמר גבור וכו' אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו, שכובש את כעסו שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו וכו'. ושורש הענין הוא על פי מה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ד'.) בהאי מינא שפגע ברב

ספרא אמר ליה כתיב וכו' (עמוס ג', ב') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליהם את כל עוונותיכם מאן דאית ליה סוסיא ברחמי מסיק ליה וכו' עד אמשול לך משל למה הדבר דומה לאחד שהיה נושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת וכו' עד כאן. ונראה שעל כן אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה כמאמר חז"ל (סוטה ט'.) ופירש רש"י עד שעת איבודה מן העולם כי אין הקב"ה רוצה לפרוע מהם קודם זמן איבודם והוא קודם מילוי סאתם, כי אז יצטרך להפרע מעט מעט ויתקיימו הרבה וממתין להם עד מלוי סאתם ואז (ישעיה כ"ז, ח') בסאסאה בשלחה תריבנה, ומאבדם כולם בבת אחת כמו שעשה לפרעה וחילו ולסנחרב ולסיסרא שאבד כל המונם ברגע אחת, כי המתין להם עד שנתמלא סאתם בכל ואז (משלי י"א, י') באבוד רשעים רינה. ומה שאיתא בזוה"ק (בראשית ס"א.) שמה שלפעמים אין הקב"ה חפץ באבדון מעשה ידיו זה קודם מילוי סאתם אבל אחר שנתמלאה הסאה אז באבוד רשעים רינה וכן יאבדו כל אויביך ה', מה שאין כן בישראל שנאמר (דברים ל"ב, כ"ג) בם חִצַּי אכלה בם ואמרו חז"ל (סוטה שם) חִצֵּי כְּלִים והם אינם כְּלִים כי נפרע מהם על עוונותם מעט מעט, ובכללותם קיימים לעולם ועד ולא יאבדם חלילה לעולמים כי לעולם לא יתמלא סאתם אחר שמאהבתו נפרע מהם מעט מעט.

ועתה ראה והבין איך גדלה גבורת ה' לכבוש כעסו כל כך בשביל טובת ישראל ונקמת אומות העולם, כי ודאי בעת שאומות העולם מקרקרין בהיכלו ומשתעבדים בבניו בעבודת פרך יומם ולילה, וזה חומס וזה רומס כצאן לטבח יובלו, ודאי שהקב"ה כביכול נתמלא כעס וחימה עליהם להפרע מרשעים האלה שעושין כך לבניו. ואמנם כי לצד שהם שונאיו והקב"ה חפץ לפרוע מהם בבת אחת בעת מילוי הסאה, הנה הוא כביכול כובש כעסו בגבורה גדולה לראות בחציפתן ורשעתן שיעשו עם בני ישראל כרצונם להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה ולשתוק ולא יעשה להם דבר, אדרבה ישפיע להם עוד טובה על טובה, בכדי להנקם מאויביו בבת אחת לאבדם מן העולם לטוב בית ישראל שלא יתערבו עוד בנכרים לעת קץ, וינוחו מאויביהם ולא ילמדו עוד ממעשיהם ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו וגו' (דברים ז', י') כי חז"ל אמרו (בראשית רבה ע"ו, ח') בפסוק (בראשית ל"ב, כ"ב) ותעבור המנחה על פניו וגו' אף הוא בעקא פירוש אף הוא היה בכעס שהיה צריך לכל זה וכו' עד כאן. דקדקו מאומרו על פניו לומר שעל אפו וחמתו היה. וכן כאן בזה שהקב"ה משלם לרשע ועושה לו טובות עתה בכדי להאבידו מן העולם, זה הטובה על פניו הוא, שאין נח לפניו יתברך זאת וגם הוא בכעס על הטובה שעושה לו

כי רואה ברשעו, ואכן כי כן מדותיו ברוך הוא שלא יקפח שכר כל בריה ולשלם בעד מצוות קטנות שבו, על כן כובש כעסו בגבורה לשלם לו עתה ולאבדו אחר כך באבוד רשעים שיהיה רינה לפניו.

וזה פירוש הכתוב (איוב י"ב, כ"ג) משגיא לגוים ויאבדם. כי הוא יתברך שמו הנה יטעם ויתעם בתוהו לא דרך, לצד שאינו נפרע מהם בעת עשייתן על רשעם ומניחם עד לבסוף ובתוך כך עושה להם עוד טובות בכדי שיתמלא סאתם, ועל ידי זה הם סבורים כי ח"ו לית דין ולית דיין ועל כן כל אשר יחפצו יעשו כי יאמרו (דברים ל"ב, ל"ז) אי אלהימו צור חסיו בו ובזה ויאבדם מן העולם. וזה שאמרו זו היא גבורת גבורותיו וכו' כי גבורה גדולה הוא במה שכובש כעסו לראות במעשיהם ולשחוק להם כנאמר. וזה אשר השיב הקב"ה למשה בעת שאמר לו (שמות ל"ג, י"ג) הודיעני נא את דרכיך וגו' ואמרו חז"ל (ברכות ז'.) אמר לפניו רבונו של עולם מפני מה יש רשע וטוב לו וכו' צדיק ורע לו וכו' עד רשע וטוב לו, רשע שאינו גמור. צדיק ורע לו, צדיק שאינו גמור. ורבים מקשים מפני מה צדיק שאינו גמור, יגרע מרשע שאינו גמור שלזה טוב לו ולזה רע לו, ואמנם האמת כי כל הטוב והרע הנזכר כאן הוא הכל בעולם הזה כי בעולם הבא ודאי שלצדיק טוב לו ולרשע רע ואמנם בעולם הזה זה הרשע שאינו גמור הקב"ה משלם לשונאיו אל פניו להאבידו ונותן לו שכר מעט המצוות בעולם הזה בכדי לאבדו ולטורדו מעולם הבא ועל כן רשעים תחילתן שלוה וסופן יסורים כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ו, ד') כי לפני שבר גאון (משלי ט"ז, י"ח) ונוטל שכרו בעולם הזה לשוברו בעולם הבא, והצדיק שאינו גמור הקב"ה באהבתו ובחמלתו נותן לו פרעון עוונותיו המועטין בעולם הזה בצער ויסורין בכדי לקבל שכרו משלם בעולם הבא ועל כן הם תחילתן יסורין וסופן שלוה, כי עוונותיו מעט המה ונוטל תחילה פרעון עוונותיו ביסורי עולם הזה להיות סופו טוב ושלוה לעולם ועד.

והנה ידוע שעיקר הדין והנקמה שעושה ה' באויביו הנכרים לאבדם מן העולם זה בא מבחינת בית דין של מעלה והוא ממדת הגבורה יד החזקה הידוע ליודעי חן שבה יעשה ה' שפטים ונקמות בשונאי ישראל, ואמנם זה שהקב"ה עושה להם בתוך כך טובות והצלחות וכובש כעסו מלהנקם עתה עד עת בא דברו בבת אחת ומדקדק לשלם להם בתוך כך כל מעשיהם הטובים שעשו בכדי לטורדן אחר כך אף שגם זה מבחינת הגבורה הוא כי עיקרו בא בכדי לפקוד עליהם בפעם אחת עד אשר לא יוכלו שאת מכל מקום הרי מעורב בו קצת הטוב והרחמים לשלם להם טוב ושכר בעולם הזה, ועל כן זה אינו נמשך מבחינת גבורה של מעלה רק נמשך מבית דין של מטה שהוא בחינת ההוד הידוע ליודעי חן, שגם הוא עומד בשמאל ומבחינת הגבורה הוא אך דינא רפיא נקרא בית דין

של מטה ואינו קשה כמו גבורה של מעלה, ועל כן דקדקו חז"ל בלשונם הצח לומר זו היא גבורת גבורותיו ב' פעמים לרמז על בחינת גבורה זו כי מה שהקב"ה כובש כעסו ושותק להם מה שמקרקרין בהיכלו ומשעבדים בבניו זה מבחינת בית דין של מטה היא בחינת גבורה השניה.

ובזה נבוא בביאור הכתוב, כי הנה זה שאמר משה אל ה' למה הרעתה וגו'. לא ח"ו כקורא תגר על עשייתו של הקב"ה היה כי בכל ביתי נאמן הוא ותמונת ה' יביט ולא יאמר כדברים האלה, רק אמר דבריו כזה שאמר לו הודיעני את דרכך ואדעך וגו' שהוא שאלת רשע וטוב לו כנאמר וכן עתה שאל להקב"ה שיודיע לו דרכיו אלה למה יהיה נעשה כן. כי קודם שידע הענין הנזכר מרשע וטוב לו, היה הענין אצלו ביותר פלא שיראה הקב"ה במעשיהם של רשעים הללו שחוץ מה ששעבדו עד הנה את ישראל ועבדו בהם עבודת פרך, עתה נאצו ברשע ועזות בחציפות גדולה לומר אחרי ששלח ה' אלהי ישראל שליח לגאלם יענו אותם ביתר שאת ועוז ובודאי אין לך מחרף ומגדף יותר מזה והקב"ה שותק להם, ועוד היה קשה לו הלא הכל גלוי וידוע לפניו וכאשר ידע שפרעה יענה את ישראל יותר על ידי השליחות ועדיין לא הגיע השעה האמיתית לגאלם לא היה לו לשלוח אליו עתה, כי אם בעת גאולה וישועה לא שהרשע יפתח פה עוד בחירוף וגידוף ויעשה עם ישראל עוד עבודה ביותר להכעיס לבורא עולם, וזה אומרו למה הרעת לעם הזה שאל לידע דרכיו יתברך בזה למה עושה זה שיניח לפרעה שירע לישראל כל כך והוא ישתוק, ועוד למה זה שלחתני אם אינך רוצה לנקום עתה נקמתם מפרעה הרשע למה שלחתני עתה הלא ומאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת ואם לא היה דעתך לגאלם עדיין לא היה לך לשלוח אליו עתה להרע עוד לישראל על ידי דברך הטוב, ולזה השיבו המקום עתה תראה וגו' כי פן אתה סובר שעוד ילכו ימים רבים ברעות קושי השיעבוד שחידש עליהם פרעה עבור שליחתי אליו לא כן כי עתה תראה אשר אעשה לו וגו' כי זה הגאון ודאי הוא לו לפני שברו, וכל זה היה צריך להיות, כדי שיתמלא סאת פרעה ברשעתו והייתי כובש כעסי מלהפרע עד תשלומין כל שכרו עד נקודה אחרונה להתמלא הסאה שאבדו מן העולם עד גמירא, וגם כדי להשתלם משפט של ישראל שמגיע להם עוד מצוי הדין בכדי להגיע העת שאגאלם, והם בבחינת צדיק ורע לו, לפרוע על מיעוט עוונותם בעולם בגלותם, ופרעה ומצרים בבחינת רשע וטוב לו להיות עוד מעט גברה ידם ביותר ויותר לשעבד את ישראל בכדי שיקחו הם כל אשר להם, והנה כבר כתבנו אשר עיקר מדת הגבורה שהקב"ה נוקם נקמתו מאויביו הוא מבחינת הגבורה יד החזקה בית דין של מעלה, וזה שכובש את כעסו בגבורתו שלא להפרע מהם כי אם עד

עת קיצם הוא מבחינת בית דין של מטה בבחינת ההוד (וזה סוד אומרם זו היא גבורת גבורתיו והבן) וגם המלכות מבחינה זו דינא רפיא שנקראת אני כנודע, וזה שאמרו חז"ל (מנחות מ"ד.) מובא ברש"י סוף פרק ז' אני ה' נאמן לפרוע וכו' כלומר לפי שאני נאמן לפרוע על כן אני כובש כעסי להיטיב לרשע במעט השנים והוא מתגבר בתוך כך על הצדיק לבולעו ח"ו בכדי שהצדיק יקבל עונשו עד גמירא להיטיב לו אחר כך והרשע יקבל שכר גמולו בטוב עד גמירא כדי שיקבל עונשו אחר כך ועל כן אמרו ז"ל (ברכות ז':) צדיק ממנו בולע וכו' כי לצד שהוא אינו צדיק גמור הרשע בולעו שישלימו כל אחד בבחינת זה בטוב עד גמירא וזה ברע עד גמירא ואחר זה נהפוך הוא שהצדיק נוטל הטוב לעולמי עולמים וסופו שלוה, והרשע יפול ברעה לעולם וסופו יסורין, וזה שאמר הכתוב וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', כלומר אף על פי שאני אלהים לנקום נקמה באויביו במדת הדין החזק אף על פי כן הנה אני ה' שם הרחמים גם כן נאמן לפרוע ולזה אני כובש כעסי שלא להפרע מאויבי עד עת מילוי סאתם ולשלם להם בתוך כך שכרם בטוב ואני משגיא לגוים בכדי לאבדם מן העולם, ואני מוכרח לשלם לשונאי על פני, כלומר אף שזה על אפי ועל חמתי בזה להיטב לשונאי מכל מקום כן המדה שלא לקפח שכר כל בריה ואני רואה ברוב וגודל רשעם וכובש את כעסי מלהפרע מהם מעט מעט עד אשר אמחה אותם מן העולם בלתי הותיר לו שריד, והיה הכל צריך להיות שאשלחך אל פרעה והם יקשו את ערפם ויענו עוד לישראל להתמלא הסאה ולאבדם מן העולם ולשלם בזה שכר טוב לצדיקים אלו ישראל לגאלם מעבודתם.

ולזה אמר לו פקח עיניך וראה, הנה וארא אל אברהם וגו' באל שדי ושמי ה' וגו'. כי חז"ל אמרו (חגיגה י"ב.) מאי דכתיב אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולם די וכו'. ונמצאת למד ששמו הקדוש אל שדי מורה על בחינת הצמצום והגבורה לומר עד פה תבוא, כי בחינת החסד מדתו להתפשט ולהאיר עד בלי די והוא בחינת שם הוי"ה המהוה את כל ומתפשט ומרחיב לכל הצדדים. וזה שאמר לו ראה הנהגת מדותי כי איני אץ לעשות תיכף משפט לטוב או למוטב וכאשר אמרו חז"ל (עירובין כ"ב.) ארך אפים לצדיקים ארך אפים לרשעים ופירש רש"י שם שמאריך ומאחר שכר של צדיקים ומאריך לרשעים שמאחר פורענותם וכו' כי הנה מי לנו גדול מאברהם יצחק ויעקב שהיו מרכבה אלי בכל השלימות ובכל היכולת כמאמרם ז"ל (בראשית רבה מ"ז, ו') האבות הן הן המרכבה, והן שקידשו שמי בראשון וראשונה לבאי עולם, ואף על פי כן כל התגלותי אליהם הכל היה בבחינת הצמצום באל שדי שהבטחתי אותן לתת להם את ארצם נחלה, ולא נתתי אותו אליהם כי אם לזרעם אחריהם ואברהם הוצרך לקנות קרקע בדמים מרובין לאחוזת

קבר וכן יצחק ויעקב כמו שמובא שם בדבריהם ז"ל (סנהדרין קי"א.) הרי שהיתה הנהגתי עמהם בבחינת הצמצום והדין, ושמי ה' שהוא בחינת הרחמים והחסדים הפשוטים לא נודעתי להם כלומר לא נתגליתי אליהם במדה זו, שלא נהגתי עמהם בזה, והכל כי אני ה' נאמן לפרוע שכר טוב לצדיקים. ויהיה שכרם שמור וגנוז להעניקם מרב טוב הצפון אשר עין לא ראתה וגו' (ישעיה ס"ד, ג') כאשר יגיע הזמן הכמוס עמדי ולהיטיב להם על ידי זה להמלא על צאצאימו רחמים כאשר יצטרכו ועל כן וגם הקימותי את בריתי אתם וגו' ובזה גם אתה אל תתמה על החפץ על התנהגותי עם ישראל בבחינת הגבורה אשר הרעותי למו על ידי שליחות פרעה כי הכל לטוב בית ישראל ולכליון מצרים ולכן אמור לבני ישראל וגו' והוצאתי והצלתי וגו'.

ב או יאמר וידבר וגו' עד ושמי ה' וגו'. כי כבר כתבנו כמה פעמים אשר שני בחינות נמצאים בהולכים לפני ה'.

בחינה אחת, שה' הטוב יטיב לו במדת הרחמים כי יכמרו רחמי הקב"ה עליו להנהותו מטובו ולהשפיע לו שפע הרחמים והחיים ברוב חסדיו, ואכן אין אלו הטובות מגיעין לו במדת דינו של הקב"ה כי דרכו לא נכון לפניו מכל וכל באופן שגם הדין יסכים להיטיב עמו, רק ניזון ממדת הרחמים, ועל כן בעת הזעם בעת אשר יתעורר מדת הדין בעולם גם בו יפגע מדת הדין להענישו, וכעין אומרם ז"ל (במנחות מ"א.) שאין הקב"ה מעניש את האדם כאשר לא יעשה אחת ממצוות עשה שצוה המקום, והטעם כי די לו עונש במה שלא יטול השכר של המצות עשה אשר שכרה אין קץ ואין ערך ובלתי תכלית שעל כן אמרו (בחולין קמ"ב.) שכר מצוות בהאי עלמא ליכא כלומר שאין בכל העולם הזה ומלואו די שכר על מצוה אחת, וראיה מנבוכדנצר שבשכר שלוש פסיעות שהלך לכבוד הבורא נתנו לו מלוכה על כל העולם (סנהדרין צ"ו.), ומה ינתן עוד לטורחים במצות הגוף ובנפש ובממון כסוכה ואתרוג ולולב וכדומה או הליכה לבית הכנסת שיש בהם יותר ממאתים פסיעות. ועל כן אם אדם נבער מדעת ומהשכל כל כך שאינו מקיים מצות עשה בזמנה אז וחוטא א' יאבד הון שמאבד שכר מראות זיו השכינה שאין קץ וערך לתענוג ושעשוע וחמדה הלזה עד בלתי שיעור וערך, ואיזה עונש יותר גדול יש מזה בעולם, הכל כידוע. ואמנם עם כל זה בעידן ריתחא ענשינן אעשה כמו שאמרו (במנחות שם) כי בעת שהדין גובר בעולם עושה דין גם למי שלא יתחייב זאת מצד הרחמים.

ובחינה השנית היא, אדם שמיטיב מעשיו כל כך עד אשר גם מדת הדין הקשה יסכים להיטיב עמו כי היטיב דרכיו ומתקן מעשיו כל כך עד אשר פועל אדם ישלם לו שכרו משלם גם מצד הדין, ועל בחינה זו אמרו חז"ל (ברכות י"ז:) בפסוק (ישעיה מ"ו, י"ב) שמעו

אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה רב ושמואל וכו' עד כל העולם ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע וכו' עד כאן, כי אינם צריכים לצדקה מצד הטבת מעשיהם כי אם ניזונין בזרוע שהדין נותן להיטיב לו ועל זה אמרו ז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') אשריהם הצדיקים שהן הופכים מדת הדין למדת הרחמים, כלומר כי הם בצדקתם הרמה גורמים שמדת הדין נהפך עליהם לרחמים להיטיב להם ולהשפיע להם כל מיני טובות וברכות, כי הדין הוא שיהיה להם כל טוב לרוב טובם, וזה שאמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית כ"ח, כ') אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה וגו', כלומר כאשר אזכה שגם אלהים בחינת הדין יהיה עמדי לשמרני בדרך הזה ולתת לי לחם לאכול וגו' שלא אהיה ניזון בצדקה רק בדין השלם וזה עיקר שלימות האדם שבין בעת הרחמים ובין בעת הדין יהיה דרכו נכון לפני בוראו יתעלה שלא ימצא עליו שום קיטרוג, כי לזה היה עיקר הבריאה שישלם הקב"ה שכר האדם בדין ולא בצדקה שלא יהיה כנהמא דכסופא ואין הטבה זו שלימה, ועיקר ההטבה השלימה הוא כאשר האדם ניזון מיגיע כפו ולא בצדקה.

ועל כן אחר שאמר משה למה הרעת לעם הזה וגו' והיה דבר זה קשה לפני יוצר עולם ברוך הוא, ועל פי מדת דינו של הקב"ה ודאי היה משה מתחייב בזה לחרות בו אף ה' על הדבר הזה, ואכן הקב"ה גלגל עליו מדת טובו וחסדו לבל יחרה זעמו בו, ועל כן דיבר אתו משפט ובעת המשפט אמר לו כי לולי רחמים רבים שבי וחסדי ודאי היית נתענש על ידי זה ואך אני מיטיב עמך כרוב רחמי, כדמיון האב שמתחיל להתקצף על בנו ואומר לו כי לולי רחמי וחסדי שאני מרחם עליך הייתי מעניש אותך בעונש קשה ואך רחמי גורמים זאת שאני מניחך. מה שאין כן באבות העולם שלא נצרכו לכך שהיו זוכין ליזון בזרוע וכיעקב שאמר אם יהיה אלהים עמדי, ולא הייתי צריך כלל להתנהג עמהם במדת החסד. ואם תאמר שמעולם לא הגיעו למדה זו להרהר אחרי מדותי ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו. לא כן, כי הן הבטחתי להם את הארץ להנחיל להם אחוזת נחלה להם ולבניהם. ולא היו רק גרים בארץ, שהוצרך אברהם לקנות ארבע אמות קרקע לקבר שרה בכסף מלא, וליצחק גרשו מן הארץ ואמרו לך מעמנו ויעקב קנה לו מקום אהלו במאה קשיטה ואף על פי כן לא הרהרו כלום אחר מדותי כמאמר חז"ל (שמות רבה ו', ד') כי ידעו אשר לעולם דברי נצב בשמים ובארץ לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה.

וזה שאמר הכתוב וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', כלומר בבחינת דין אלהים אמר לו תדע שאני ה' רחמים אמיתיים ובזה אני מתנהג עתה עמך ולולי זה הייתי מעניש אותך ולא כן התנהגתי עם האבות כי וארא אל אברהם אל יצחק וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם לא הוצרכתי כלל לאמור להם אני ה' שאני מתנהג עמכם במדת החסד כי היו ניזונין

בזרוע ולא בצדקה, והמה היו גם כן באותו מקום ובאותו מעשה כי וגם הקמותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם וגו' כלומר אני הבטחתי להם הארץ בנחלה, ולהם נעשה רק ארץ מגוריהם אשר גרו בה כי היו רק כמו גרים בארץ לא להם ועם כל זה לא הרהרו אחר מדותי ואף על פי כן ושמי ה' לא נודעתי להם לא הוצרכתי להתנהג עמהם במדת הרחמים מה שאין כן אתה. כאמור.

ג או יאמר הכתוב וידבר אלהים וגו'. כי בדרך משל אדם שיש לו אוהב נאמן שאוהבו יותר מדאי ובודאי ראוי שזה יחזיק טובה לאוהבו במאוד לדורות עולם כי אהבת נפש אוהבו, אך עדיין לא הוחזק האוהב הזה בעיניו לאוהב נאמן שאין אחר כזה, כי סבור מן הסתם כל אוהב ודאי אוהב הוא בכל לב ולב, ואכן אם ימצא לו עוד אוהב שיאהבהו מאוד ואחר כך יראה שאף על פי כן אינו דומה לאוהב הראשון כי מצא בו איזה דבר שלא כן הוא כראוי לאוהב הנאמן באהבתו, אז יאמר כמה אני צריך עתה להחזיק טובה לאוהב הראשון אחרי שאני רואה כי אין דומה לו ועד כמה הגדיל אהבתו עלי. וכן הקב"ה היה לו אוהבים נאמנים אברהם יצחק ויעקב ובודאי היה צריך להחזיק להם טובה ולזרעם אחריהם כי אוהביו המה, אבל לא הוחזקו כי לא ימצא אחר כמותם, ועתה שאמר לו משה למה הרעות וגו' אמר הקב"ה עתה אני רואה כמה אני צריך להחזיק טובה לאברהם יצחק ויעקב שהיו אוהבי שלא הרהרו כלום אחרי מדותי. ולזה אמר הכתוב וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' כלומר עתה על ידך נתמלאתי רחמים וחסדים בשם הוי"ה ברוך הוא שמורה על הרחמים, לרחם על בני האבות בגודל טוב וחסד, כי וארא אל אברהם אל יצחק וגו' עד וגם הקמתי את בריתי אתם וגו' והם לא הרהרו כלום אחרי מדותי, ועל כן כמה וכמה אני צריך להחזיק להם טובה על אשר אני רואה עתה אהבתם הנפלאה והגדולה אלי שאין עוד כמותם כי חבל על דאבדין כמאמר חז"ל (רבה שם), ונוסף לזה גם שמעתי את נאקת בני ישראל. אבל כריתת ברית האבות הוא העיקר, ולכן בגלל אבות אושיע בנים, והנני מביא גאולה לבני בניהם. ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי והצלתי וגאלתי וגו' עד אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נתתיה להם ולא הרהרו אחרי. ונתתי אותה לכם מורשה, כלומר כי אתם באים בירושת נחלת אבותיכם ובשבילם אתן אותה לכם אני ה' בעל הרחמים שכבש רחמי את כעסי בראותי אהבת האבות אלי כנאמר.

ד עוד יתבאר אמרי אלהים בכתובים האלה, כי נודע ליודעי דרך האמת, אשר עיקר יחוד שמו הגדול והנורא יתעלה, הוא על ידי הוא"ו שמספרו אחד כי הוא המיחד את הכל ונקראת בריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה, כלומר ה' קצה, קצה הראשון ה'

ראשונה של שם הוי"ה יתברך, אל ה' קצה, קצה האחרון ה' אחרונה של שם הוי"ה יתברך, והוא"ו שביניהם מחבר את האהל להיות אחד ועל ידי זה נעשה היחוד בארבע אותיות שמו יתברך כי י"ה הם תרין ריעין דלא מתפרשין ותמיד הם ביחודא שלים ועיקר היחוד הוא להיות אם הבנים שמחה ועל כן הוא"ו שבין ה' ראשונה הנקראת אם ובין ה' אחרונה המכונת ברזא דבת הוא המחבר ומיחד את הכל.

ועל זה רמז הכתוב (יחזקאל א', י') ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם כי בהיות היחוד אשר נעשה ברזא דוא"ו לחבר הקצה אל הקצה על ידי הממוצע המכריע אז נעשה שלושה פעמים חסד כי בעת היחוד אז נתמתקו כל הדינים ונכללים ברחמים ובחסדי המקום, ונעשה שלושה פעמים חסד שכל השלושה בחינות קצה הראשון והאחרון והממוצע נכללים בחסד ועל כן הוא"ו מספרו אחד כי אחד הוא מרמז על היחוד השלם האמיתי בכל העשר ספירות הקדושים הנזכרים בספר יצירה. כי הא' הוא בסוד הפלא העליון המורה על סוד הכתר שהוא מופלא ומכוסה, והד' רומזת אל סוד המלכות שהיא דלה ועניה דלית לה מגרמה כלום כי אם מה שמקבלת ממה שלמעלה ממנה על ידי היחוד השלם, והח' מרמז על שמנה ספירות שביניהם מכתר עליון עד בחינת מדת המלכות ואין יחודם כי אם על ידי האדם המוסר נפשו ורוחו ונשמתו ליחד שמא דקודשא בריך הוא ושכינתא בכל עת ובכל שעה ורגע, ובפרט בעת קריאת שמע סוד היחוד השלם שאז הוא מיחדם לאחד על ידי מסירת נפשו באמת, וכן למעלה נעשה היחוד על ידי האדם סוד שם מ"ה שהוא"ו מורה עליו בסוד יעקב אבינו בריח התיכון כאמור. ולזה אמר ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם, כי יחוד של ארבעתן בחינת ארבעת אותיות שמו הגדול יתברך נעשה בסוד פני אדם שם מ"ה, ופני אריה שמספרו שלושה פעמים חסד, כי נתיחדו שלושה אלה ונעשה שלושתן בבחינת החסד וזה אל הימין לארבעתם ליחד כל הארבעה בבחינת החסד סוד הימין כי י"ה תרין ריעין דלא מתפרשין כנזכר.

וזה רמז הכתוב (ויקרא א', ב') אדם כי יקריב מכם קרבן לה' וגו'. כלומר עיקר עבודות ועשיות האדם התחתון ואדם העליון סוד שם מ"ה להיות יקריב קרבן לה' שיקרב ארבע אותיות שמו הגדול יתברך להיות קרב אחד אל אחד והיו לאחדים על ידו, ועל זה צריך האדם התחתון למסור נפשו לה' על דבר אשר חטא נגדו ונרגן מפריד אלוף (משלי ט"ז, כ"ח) אלופו של עולם ואין יחוד בארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא, ואז צריך לעשות תיקון השלם בנפשו בהכנעה ובחרטה במרירות הלב ובוידוי פה להתודות על קרבנו, על חטאת עוון חטאת, ועל אשם עוון אשם וכו' כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק ג' מהלכות

מעשה הקרבנות הלכה י"ד) ובקבלת המיתה על נפשו כאשר עושין לבהמתו להקריבה לה', והכל בתשובה נכונה ושלימה ואז נתקן על ידי זה האדם העליון סוד שם מ"ה, וממילא נעשה היחוד. כי עיקר היחוד תלוי אם שם מ"ה מאיר ומופיע ומבהיק אורו בשלימות אז הוא מיחד הכל ומקרב הכל ונעשה קרבן לה' ממש, שאחר מה שגרם להיות מפריד אלוף עתה נעשה קרבן לה' שמתיחדים ארבע אותיות שם הוי"ה ביחודא שלים ונתקן העולם ומלואו. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') אוי להם לרשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין וכו' כי הרשע שמפריד אלוף אלופו של עולם ומפריד הא' של אחד כי הוא גרם פירוד ולא יחוד ואז נפרד הא' של אדם סוד שם מ"ה ונעשה מהאלף אוי ווי שנהפך עליו לדין לרוגז ונשאר דם סוד דם הנפש, ודמו בראשו כי הפריד האלוף מאדם להיות נשאר דם, ודמיו בו ומתחייב הריגה למקום, כי כשם שהוא הפריד בין האורות עליונים כן נפשו ונשמתו נפרדת מן הגוף.

וזה רמז הקב"ה במכה הראשונה במצרים שהוא מכת דם אשר נהפך המים לדם כי מים שני פעמים מ"ה ורומז על בחינת היחוד השלם והוא שני פעמים ברזא דו"ו שאי אתה יכול לומר ו' בלתי אחרת עמה כזו ו"ו, והו"ו השניה נרמזת בשם שדי והוא גם כן סוד מ"ה בסוד הכתוב מ"ה שמו ומ"ה שם בנו ברזא דיעקב ויוסף כנודע ושניהם רומזים בבחינת היחוד דאחיד בשמיא וארעא, וגם כי על ידי היחוד האמיתי, שאם הבנים שמחה שמתיחד הה' ראשונה עם ה' אחרונה והם בסוד מי וים כי מ"י הוא סוד ה' ראשונה וי"ם הוא ה' אחרונה בסוד הכתוב (קהלת א', ז') כל הנחלים הולכים אל הים, וכשהם בסוד היחוד נעשה מים, מי ים. כי יו"ד אחד הוא מחברם ונעשה מים הרומז לחסדים המתגלים אחר היחוד והכל על ידי סוד שם מ"ה כי הוא המיחד את כל. ועל כן כשהתגברו המצרים הרשעים בחטאם הרב והפרידו הא' משם מ"ה הרומז ליחוד המים אז נהפכו המים עליהם לדם הנשאר מאדם אחרי הפרדם מהא', והא' נעשה אוי להם שנהפכה עליהם למדת הדין כי גמר היחוד הוא בבחינת פני נשר הרומז ליעקב וכמו שאיתא בזוה"ק (יתרו פ:) נשר באתרא דיעקב שריא ובכולא אשתכח רחמי לבנוי דינא לגבי אחרנין, והכל עבור האל"ף של מ"ה שנעשה להם לאוי ונשאר דם כי החלב סוד הרחמים נעכר ונעשה להם דם, ואך טוב לישראל אלו המיחדים שמו ברוך הוא בכל יום תמיד ונעשה בהם הוי כל צמא לכו למים אלו הצמאים לדבר ה' לעשות לו נחת רוח ביחוד שמו יתברך הנעשה בבחינת מים והבא לטהר מסייעין אותו מלמעלה שהקב"ה זורק עליו מים טהורים ומטהרם מכל טומאתם על ידי יחוד המים שהמה גורמין מלמטה ומתחבר מי בים ומאירין שני פעמים מ"ה בחינת יעקב ויוסף בהארה נפלאה ביחוד

הכולל הכל והם בג' מים שהם מים הנובעין ומתפשטין והולכין ממקור החיים והשלום מדת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו מעתיק לאבא ואימא ומאבא ואימא לזעיר ונוקבא ונתמלא הבריכה במים מתוקים צלולים וברורים המשיבים את הנפש, ונפש רעבה מלא טוב, ואז נקרא הוא ברוך והיא ברכה. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה א', י') למה נברא העולם בב' מפני שהוא לשון ברכה וכו' כי בהיות היחוד השלם הזה למעלה אז נקרא מעשה בראשית ב' ראשית ראש א' למעלה וראש א' למטה, כי כשם שהמשכת השפע וברכה וחיים טובים נמשך ממקור עליון לנוה אפריון למלאות עולמו בכל מיני ברכות באור הפשוט הנמשך מלמעלה למטה, כן צריכה כנסת ישראל להעלות נר תמיד מתתא לעילא באור חוזר להיות השלהבת עולה מאליה להתאוות ולחשוק ולהתלהב ברשפי אש שלהבת יה לדבק עצמה במקור עליון בכלות הנפש ממש בבחינת העלאת המיין נוקבין ועל ידי זה נעוץ סופו בתחילתו ותחילתו בסופו, ועל כן גם כנסת ישראל נקראת ראשית כנודע כי היא הראשית ממטה למעלה להתחיל להתדבק ולהתקשר למעלה למעלה.

ועל כן אנו אומרים המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, כי אף שאין כל חדש תחת השמש ומיום שנבראה העולם בששת ימי בראשית לא נתהוה שום דבר חדש בהבריאה להיות כמעשה בראשית, ואולם הכל רומז על ב' ראשית שביארנו, כי לולא היחוד הנפלא הלז שביארנו שעולה היחוד מתתא לעילא בבחינת העלאת מיין נוקבין בכדי להעשות אחר כך היחוד מעילא לתתא בהורדת מיין דוכרין בכל מיני שפע וברכה להחיות העולמות וכל אשר בהן, לא היה העולם עומד אף רגע אחת, ואמנם הוא המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה ב' ראשית הללו שהוא היחוד השלם שעל ידו יורד כל הברכות לעולם, ועל כן נברא העולם בב' לרמז על ב' ראשית הללו שהוא קיום העולם על ידי הברכה שיורד בכל יום תמיד על ידי זה, ולזה אמרו מפני שהוא לשון ברכה כי על ידי ב' ראשית האלו יורד הברכה מחי העולמים להחיות העולמות, ולזה אמר הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ כלומר בריאת שמים וארץ הוא בבחינת ב' ראשית שיהיה תמיד היחוד השלם בכל, ועל כן אמרו ז"ל (חגיגה י"ב.) זה וזה כאחת נבראו כי נעוץ סופו בתחילתו ותחילתו בסופו והיו לאחדים ממש ואז כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ברחמי לבנוי ודינא לגבי אחרנין המפרידין היחוד ונהפך עליהם לדם.

והנה עוד ירמז יחוד המים הנזכר בבחינת מי וים ושני פעמים מ"ה, כי בעת היחוד הנזכר והעולם מתנהג ברחמים בבחינת אדם אריה ונשר כאמור, אז נכלל שמאלא בימינא והימין מתגבר על השמאל להמתיקו והדינים נמתקין והחסדים מתרבין ונעשה בחינת

שור תם פירוש אף שור העומד בשמאל פחד יצחק נעשה בבחינת תם יעקב איש תם שנכלל בימין ונמתקו הגבורות שבו ומנהיג העולם במדת הרחמים. ולזה רמז הכתוב (דברים י"ח, י"ג) תמים תהיה עם ה' אלהיך כי בעת שנעשה בחינת ה' אלהיך שהוא הוי"ה ואלהים הרומז על המיתוק הדין בחסד ומתנוצץ אור הרחמים אז נעשה בחינת תמים תם מים כי מ"ם כפול במ' אחרת ולכן היא נדרשת למעלה ולמטה כי השור אשר בשמאל שתה ממים מי באר גימטריא הוי"ה ואלהי"ם הוי"ה אדנ"י שהם בחינת המיתוק והיחוד אבא ואימא וזו"ן ונתבסם ונעשה בבחינת שור תם סוד הרחמים ואז נעשה התיו הרשום על מצח הצדיקים תיו תחי' כמאמר חז"ל (שבת נ"ה.) כי נעשה בסוד הרחמים.

וזה רמז מה שאנו אומרים בלילי פסחים שאז סוד היחוד השלם האמיתי והזיווג נעשה בכל העולמות אף בעולם העשיה שהוא סוד מה שדרש בן זומא שתאמר יציאת מצרים בלילות כנודע ואתא תורא ושתא למיא דכבה לנורא וכו' כי השור העומד בשמאל שתה ממים הזכים מי באר ונתבסם ונמתק והחסדים מתגברין על הדינים ואז וכבה לנורא גבורת אש שבו מבחינת הדין אשר משמאל לדמשק כי ח"ו בהתגברות האש אשר בשמאל אז נעשה בבחינת דמשק דולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים כמאמר חז"ל (יומא כ"ח:) וכאן ירמז שח"ו נמשך השפעתו עד בחינת אלהים אחרים חלילה אבל בעת היחוד כבה לנורא אש הדין דשרף לחוטרא דהכה לכלבא, כי הנה בעת הדין אז נאמר (בראשית כ"ז, א') ויהי כי זקן יצחק ויקרא לעשו בנו הגדול וגו' ומתגברים בחינת עשו ועמלק ח"ו, והנה חיות עשו ידוע שהוא מבחינת רציחות החרב שברכו אביו ועל חרבך תחיה שעל כן כאשר שאלו לבני עשו אם יקבלו התורה ואמרו להם שכתוב בה לא תרצח מאנו לקבל באומרם כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא וכו' כמאמר חז"ל (ספרי וזאת הברכה שמ"ג) כלומר כל בחינת חיותם הוא מבחינת הרציחה. ונודע (זוה"ק חלק ב', צ"ג:) אשר כל ענין הרציחה נמשך מחוטר מקל הפסיק שבין לא תרצח שמורה הפסיק שלפעמים תרצח והוא על פי סנהדרין לדון בארבע מיתות שחייבה התורה לעושי רשעה, ומזה נתמשך הרציחה לכל באי עולם, כי אם לא היה הפסיק הלז והיה מחובר יחד לא תרצח ונודע (בראשית רבה א', א') אשר העולם לא נברא אלא בתורה הקדושה ומאין היה רציחה בעולם אם כתוב בתורה לא תרצח אך עבור הפסיק טעמא שנשאר בחינת הרציחה בארבע מיתות התורה, מזה נמשך הרציחה לרוצחים. ועל כן נרמז בעשו בחוטרא כי הוא מקבל חיותו מחוטר מקל הפסיק הנזכר, ועמלק נקרא כלב כמאמר חז"ל במדרש (פרשת זכור מובא ברש"י בחומש פרשת ויבוא עמלק שמות י"ז, ח') חייכם שהכלב בא ונושך אתכם וכו' עד ובא הכלב ונשכו, עד כאן. (ונרמז בשמו כי כלב פשוט ומילוי

עם ששה אותיותיו עולה כמספר עמלק במילוי) והמה נקראים בעת כי זקן יצחק אבל בעת שנמתקו הדינים והגבורות על ידי רבקה שאומרת ליעקב בנה (בראשית כ"ז, ט') קח לי משם שני גדיי עזים אז שרף לחוטרא דהכה לכלבא פירוש שמתחבר לעמלק בחינת עשו (כי הכה פירוש מטא לגבולה על דרך (במדבר ל"ד, י"א) ומחה על כתף ים וגו' ותרגומו ומטי על כיף ימא) עתה כאשר השור שתה את המים ונתגברו החסדים הכל נשרף ונכלה וקאי דשרף על השור האמור למעלה ולא על הנורא שסמך לו, או אפשר יאמר דשרף לחוטרא פירוש שהדליק והבעיר את החוטרא עשו הרשע והוא הכה לכלבא שנתחבר לעמלק אבל עתה הכל נכבה ונכנע ואין הכלבים צועקים כי לא יחרץ כלב לשונו. וגמר אומר דנשך לשונרא דאכלה לגדיא דזבין אבא וגו', כי שונרא ירמוז על חכמי מלכי מצרים שהיו בימים ההם כי כן עולה חושבן שונרא ע"ה כחושבן חכמי מלכי מצרים, כי המצרים קראו עצמן חכמים כמאמר חז"ל (שמות רבה ה', י"ד) ונודע אשר נשיכה הוא מלשון התדבקות כאומרם ז"ל (בפרק ב' דחלה משנה ד') העושה עיסתו וגו' פטורים וגו' עד שישוכו וגו' ועל כן אמר דנשך לשונרא שעשו ועמלק נגעו גם לבחינת קליפת מצרים וכולם אכלו לגדיא גדי אחד בין הזאבים שה פזורה ישראל דזבין אבא בתרי זוזי כי זוזי מרמז על היחוד הנזכר כי זו מספרו אחד המורה על יחוד העשר ספירות כנזכר שהא' הוא כתר עליון והד' בחינת המלכות והח' ח' דרגות שביניהם. וזי הוא מספרו טוב שהוא שם הקדוש אהו"ה גושפנקא דחתים ביה שמיא וארעא שעל ידי נעשה היחוד השלם בטוב, והיחוד הוא בשני בחינות מתתא לעילא בהעלאת מיין נוקבין ומעילא לתתא בהורדת מיין דוכרין כנאמר למעלה.

וזה אומרם ז"ל (פסחים פ"ז:) ד' קנינים קנה הקב"ה וכו' עד ישראל קנין אחד שנאמר (שמות ט"ו, ט"ז) עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית וכו', כי זה הוא הקניה שקנה הקב"ה את עמו ישראל להיות עבדי ה' לעבוד עבודתו לראות תמיד ליחד שמו הגדול והקדוש בבחינה זו שהוא אחד ועל ידי זה יתיחדו מתתא לעילא ומעילא לתתא שהקב"ה ישפיע לעולמו כל מיני טובות וברכות וזה עיקר תענוגו ושעשועו בעולמו כשמיטיב עם בריותיו על ידי הטבת מעשיהם ומיחדים שמו הקדוש. וזה אומרו דזבין אבא בתרי זוזי שקנה אבינו אותנו בשני היחודים הללו שתמיד ניחד שמו הקדוש בבחינת זוזי והוא ייטיב לנו תמיד על ידי זה כרוב טובו, וכל הקליפות הנזכרים כולם אכלו לגדיא צאן קדשים ישראל עמו בכל פה. ועתה בלילה הזו בעת היחוד השלם כולם נכנעין בטילין ומבוטלין, ומי החסדים כבה לאש של גיהנם אשר בתוך עמקי הקליפות ההם כי גם השור בחינת הדין שתה ממים הלז ונעשה שור תם ומתמם עם תמימים אלו ישראל והשמאל נכלל

ונמתק בימין ונעשה ברמז ו"ו כפולה הימין והשמאל שוין מיחדים באחד ועל כן מים שני פעמים מ"ה כי נעשו שניהם בבחינת הרחמים, ונעשה תמים תהיה עם ה' אלהיך פירוש בעת שהוא בחינת תמים תם מים אז ה' אלהיך שאלהים נעשה בבחינת הוי"ה הרחמים ומצטרף בשלושה צירופים אחרים כידוע, כי אלהים שבבינה נעשה ממנו בעת המיתוק מי אלה כי אלה קשה הוא כמאמר חז"ל (בבא בתרא פ"ח:) אל קשה ואלה קשה מאל וכו' עד כאן. כי אלה רומז על ו' קצוות ששה פעמים ששה מספר אלה בלי הרמת ראש ומוחין, והם בחינת הדינין. ואך "מי" הוא הממתיק את אלה כי מי הוא סוד הבינה ששם המתקת הדינים בשורשן כי שם רחמים פשוטים למאוד, ועל זה אמר הכתוב (ישעיה מ', כ"ו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה כלומר בחינת מי הוא המבריא ומרפא את האלה להמתיקו להכלל ברחמים, ואלהים שבגבורת זעיר אנפין נצטרף בבחינת אל"י מ"ה כי נמשך החסד והטוב ממקור העליון הנרמז בבחינת היו"ד דרך צינור ההשפעה הנרמז בשם מ"ה אל, אל שהוא קשה כנזכר ונמתק ונעשה רחמים, ואלהים שבמלכות שנקראת גם כן אלהים נצטרף לתיבת לי מאה כי מאה הוא היחוד השלם שנכללו כל העשר ספירות זה בזה ונעשה כל אחת כללות כולם, עד שמלכות שבמלכות נעשה בבחינת מאה והוא המיתוק הגמור. וגם מאה הוא מספר מ"ו סוד מילוי ע"ב סוד מקור החסד, והמלכות נקראת לי בסוד לי לשמי או הרי את מקודשת לי, ועל כן לי מאה הוא סוד המיתוק. וגם כי אלהים יורה כסדר זה אל ה' ים, כי נודע שהמלכות היא בסוד הדל"ת כי הוא בבחינת הדל דלית לה מגרמה וכו' וכשהיא נתמלאת מהבריכה עליונה בסוד החסדים המתפשטין ממקום העליון שהוא יו"ד אז נכנס בחינת יו"ד אל הדל"ת ונעשים ה' בסוד (בראשית מ"ז, כ"ג) הא לכם זרע שנתמלאה בזרע זרוע על פני השדה וצומחת ומגדלת ונותנת זרע לזורע ולחם לאוכל ואז נעשית בסוד הים כי כל הנחלים הולכים אל הים. נחל הוא ראשי תיבות נ'צר ח'סד ל'אלפים ונתמלאת בחסדים טובים, וזה אל ה' ים כי אל רומז גם לחסד בסוד (תהלים נ"ב, ג') חסד אל וגו' ומכח השפעת החסדים מאל אליה נעשית ה' דל"ת יו"ד ואחר כך נתמלאת על כל גדותיה ונעשית בסוד הים שכל הנחלים הולכים אליה ומנהגת עולמה במדת הרחמים (ועיין בדברי מרן הקדוש האר"י זצוק"ל בספר עץ החיים בפרק שלישי משער הכללים איך אשר בסגנון זה מתחלק אלהים שבבינה להשלים לרי"ו, וכאמה כן בתה להיות כן גם במלכות והכל מרומז במאי דקמן בפסוק וארא אל אברהם וגו' באל שדי כמו שכתב בסוף פרק הנזכר.

והנה יש להבין בשאלת משה רבינו ע"ה אל ה' שאמר (שמות ג', י"ג) הנה אנכי בא אל בני ישראל וגו' ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, הכי לא ידע משה רבינו עדיין

שמו של הקב"ה הלא מנעוריו היה עובד עבודתו ואיך לא ידע שמו. ועוד איך אפשר שלא היה מקובל ביד כל בני ישראל שמו של הקב"ה מאבותיהם אברהם יצחק ויעקב, וכמה פעמים הזכיר יעקב אבינו שם ה' טרם בואו למצרים ואחר כך במצרים בברכו את בניו הזכיר כמה שמותיו של הקב"ה ועכשיו ישאל מה שמו. וגם בתשובת הקב"ה אליו צריך להבין שאמר לו תחילה (שם שם, י"ד) אהיה אשר אהיה ואחר כך אהיה לבד שלחני אליכם, ואחר כך ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר וגו' ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' זה שמי לעולם וגו' למה הזכיר לו כל השמות הללו ועוד שהוסיף בדבריו תחילה אמר אלהי אבותיכם בכלל, ואחר כך פרט לו שם כל אחד ואחד אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' והיה די באחד מהם ולמה לא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב לכוללם יחד באלהי אחד והוא אמר אלהי בכל אחד ואחד. ועוד למה סיים זה שמי לעלם מה שייך זה לכאן.

ואמנם כי משה ידע בטוב אשר אי אפשר לגאול את ישראל כי אם על ידי היחוד והזיווג השלם הממשיך הברכות ממקור העליון לנוה אפריון, והיחוד הנפלא הלזה לא היה עדיין מיום הבריאה כי אפילו בימי האבות לא היה הזיווג בשלימות עד מתן תורה כמו שמובא (בליקוטי תורה מהאר"י ז"ל פרשת נח) ונודע אשר לילה הראשונה של פסח היה הזיווג הראוי דומה לשל יום החמשים שבו ניתנה תורה. ולכן אמר ואמרו לי מה שמו פירוש שישאלו לי איך יהיה הזיווג האמיתי המכונה במה שמו שהוא הוי"ה ואדנ"י סוד זעיר ונוקביה. כי מה, הוא הוי"ה, ושמו, אדנ"י. כי עדיין לא היה זה הזיווג מיום הבריאה והמה יודעים כי אי אפשר כלל להיות הזיווג הזה עד מתן תורה לצד תגבורת הקליפות אשר מתגברין בעולם ובפרט בהיות ישראל במצרים שנטבעו במ"ט שערי טומאה. והשיב לו הקב"ה כה תאמר וגו' כלומר שלמד אותו והודיעו כי הוא יעשה כל הזיווג בשלימות בעת צאתם ממצרים בלילה הזה והוא על ידי נס פלא שיכנס הגדלות קודם לקטנות ועל ידי הגדלות יוכנעו ויבוטלו הקליפות ויהיה נעשה היחוד השלם בכל העשר ספירות בבחינת מוחין דגדלות שעל ידי זה נעשה הזיווג האמיתי, והוא סוד אומרו אהיה אשר אהיה ואחר כך אהיה שלחני וגו' לרמז על שלושה ראשונות כי שם אהי"ה בכלל הוא בבחינת הראש, ומתחלק לג' מוחין חכמה בינה דעת ועל כן אמר לו אשר אהיה לרמז בחינת הראש שבו שלושה מוחין שאמר עליהם שלושה אהיה, ואחר כך אמר לו ה' אלהי אבותיכם הוא חסד גבורה תפארת, הוי"ה תפארת אלהי חסד כי מספרו מילוי ע"ב אבותיכם רומז לפעמים על גבורה בסוד ושמי ה' לא נודעתי להם (גם מספרו שני פעמים גבורה עם מ"א בחינות אם שהוא בגבורה כנודע) אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' רומז על נצח הוד יסוד

בחינת שלושה קוין ימין ושמאל ואמצע והזכיר אלהי בכל אחד לרמז על אור המוחין הנעשים מן נצח הוד יסוד ואחר כך זה שמי סוד מלכות. הרי שהראה לו בזה סוד היחוד השלם בכל העשר ספירות שממנו נעשה הזיווג השלם.

ועוד נרמז סדר היחוד בכתוב הזה בעצמו, באמרו ה' אלהי אבותיכם וגו' כי הוי"ה רומז ההמשכה היורדת בכל העשר ליחדם אלהי מילוי ע"ב דאבא שממנו נעשה כל בנין זעיר ונוקביה ואז יורדין המוחין לחסד גבורה תפארת דזעיר אנפין בחינת אבותיכם ואחר כך מן חסד גבורה תפארת נעשה חכמה בינה דעת הנרמז באלהי אברהם אלהי יצחק וגו' כנודע מכונת השמ"ע ואחר כך זה שמי וזה זכרי היא בחינת וזוכר חסדי אבות עד למען שמו באהבה והכל רומז אל סדר היחוד המדות וגדלותם והשפעתם ממקור עליון אשר על ידי זה יהיה הגאולה ממצרים ומכח חיותם. וכלל בזה שני דברים, אחד שלמדו סדר היחוד השלם שעדיין לא ידע מפני שלא נעשה עדיין. והשנית הודיעו כי יהיה נעשה היחוד הזה בליל הפסח בתוך מצרים על ידי נס פלא באופן שיהיה כמו במתן תורה.

ואולם פרעה הרשע אמר (שמות ה', ב') מי ה' וגו' לא ידעתי את ה' וידוע סודו מכוונת ליל פסח (עיין בשאלת בן רשע) שכפר בגדלות המוחין הבאים לזעיר אנפין על ידי היחוד השלם ואמר כי לעולם ישלטו הדינין מצד הקטנות בחינת אלהים כי אחיזתו היה מאחורי הערף אותיות פרעה נגד הגרון שמספרו ג' אלהים עם הכולל ונעשה מיצר לישראל שלא הניח התפשטות המוחין הבאים מסוד הדעת לזעיר אנפין והיה עובד עם ישראל העבדה גימטריא אלהים כי אמר מי ה' שאינו ידוע לו רק אלהים שהוא בגרון וממנו נתמשך ונשתלשל בבחינת הדינים עד בחינת אלהים אחרים שיונקים מדיני האלהים ואדרבה גם גזל את החנית אשר ביד המצרי כי כבר כתבנו במקום אחר טעם (גיטין נ"ו:) כל המיצר לישראל נעשה ראש, עבור שניצוץ הקדושה מתעטף ומתלבש בו והוא רצון אלהות שיתדבקו ישראל אליו על ידי העינוי והצער הזה שיצערם זה השר ועל כן נתעלה ונתגדל עבור הניצוץ הזה וגם כי נעשה בבחינת ראש ח"ו אל הקדושה המתעטפת בו. ואך לפני שבר גאון (משלי ט"ז, י"ח) כי זה הניצוץ כשמתחיל להאיר כאשר יחזרו ישראל בתשובה אליו אז הניצוץ מבעיר גחלת ושורף אותו וכל אשר לו ועת אשר שלט האדם באדם לרע לו ודאי. וזה בחינת לוט שגימטריא שם הקדוש מ"ה כמו שמובא בליקוטי תורה והוא לוטה בשמלה שמתעטפת חלילה בשר האומות ומיצר לישראל ואחר כך (בראשית י"ט, כ"ט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר, מספר מרה הרומז לאומות וחיותם אז וישלח את לוט מתוך ההפכה ונתהפך ונעשה שם מ"ה כבראשונה ומאיר ומופיע והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ומעביר ומכלה את כל החוחים והקוצים הסובבים

את השושנה. ולזה החנית והממשלה אשר ביד המצרי גזולה היא בידו מן הקדושה, והוא לפי שעה עד יקום גוי אויביו וינקום ה' נקמת עמו מהם להשמדם עדי עד. ואכן פרעה כפר בזה וסבור שלעולם יהיה הוא ח"ו המושל על הקדושה מבחינת הדינין.

ומשה רבינו הנה הוא בודאי ידע כח ה' וכל הנזכר אשר על ידי יחודי המדות וזיווג העליון יושבר פרעה וחילו עד קצה האחרון, ואמנם בראותו קשיות עורף פרעה אחרי שאמר לו בשם ה', ועוד שהרע לישראל על ידי זה, הנה לרוב הענוה ענוות אמת שהיה בו תלה החסרון בו, לומר אולי על ידי שאיני יודע וראוי ליחד יחודי השמות על מכונם הנכון, על כן אין כח בקדושה לשבר גאונו, ואדרבה נתוסף לו עוד הארה בזה להיות מיצר לישראל בהתעטף מהקדושה בו. וזה אומרו ומאז באתי לדבר בשמך וגו' נודע בחינת אז שהוא יחוד הוי"ה ואדנ"י בשמונה אותיותיהם ומאז באתי לדבר בשמך להמשיך להנהיג יחודי המדות (מלשון (סנהדרין ח'.) דבר אחד לדור שהוא המנהיג ומדריך העם) על ידי שמך שהוא הוי"ה אדנ"י הנה הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך פירוש לא נתת כח לשמך הוי"ה המיוחד לעמך (בסוד הכתוב (דברים ל"ב, ט') כי חלק ה' עמו, אבל בגוים כתיב (תהלים מ"ז, ט') מלך אלהים על גוים כמו שאיתא בזוה"ק משפטים צ"ו.) וזה את עמך זה הדבוק לעמך חלק ה' לא הצלת ואיני רואה כי אם התגברות אלהים סוד הדינים והגבורות עד שנמשך כח לאלהים אחרים כח פרעה וחילו.

ועל זה השיבו אל עליון עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם וגו'. נודע בחינת יד חזקה שהיה במצרים שהיה צריך האריך אנפין להכניס הזרועות לפנים בסוד (מלכים-א ז', כ"ה) וכל אחוריהם ביתה בכדי להוריד המוחין לזיווג כמו שמובא בכוונות, כלומר כי על ידי היחוד והזיווג הנזכר כלה אעשה לפרעה ולמצרים כי כל בחינת אלהים שבקדושה נמתק ונתבסם ונכלל שמאלא בימינא וממילא אחר מיתוק דיני אלהים כל בחינת אלהים אחרים לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב ונופלין לעומקא דתהום רבה.

וזה שאמר הכתוב וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', כלומר גם בחינת אלהים הנה בעת המיתוק ה' אני בסוד (שם ח', ס') ה' הוא האלהים, כי נתבסמו כל השלושה אלהים אשר במדות ונעשה מ"י אל"ה בבינה ואל"י מ"ה בגבורת זעיר אנפין ול"י מא"ה או א"ל ה' י"ם במלכות כנזכר למעלה (או יאמר אני ה' שאני רומז למלכות שהיא בחינת אלהים נעשה ה' הרחמים) ויותר מזה אראה לך כי וארא אל אברהם אל יצחק וגו' באל שדי כלומר כל היחוד והזיווג שהיה בימי האבות לא היה בבחינת הגדלות כנזכר למעלה שבימי האבות לא היה הזיווג השלם, רק בבחינת אל שדי שהוא בחינת יניקה לזה, אבל

ושמי ה' בחינת מוחין דגדלות לא נודעתי להם, ואף על פי כן והקמותי את בריתי אתם לתת להם וגו' והכל כי גם אז נמתקו בחינת דיני אלהים לפי ערך היחוד שהיה אז, ומכל שכן עתה אחר היחוד השלם. ועל כן לכן אמור לבני ישראל אני ה' כנזכר שאלהים הוא ה' או אני מלכות שהיא אלהים הוא ה' שהוא נמתק ונכלל בחסדי ה'. ועל כן והוצאתי והצלתי וגו' כי נודע אשר בחינת הדין לא נברא בעולם בכדי לענוש אֹתו את הבריות רק כדי שייראו הבריות מלפני הדין ויראו שלא יגיע אליהם בחינת הדין וזה (קהלת ג', י"ד) והאלהים עשה שיראו מלפניו, שלא נעשה בחינת אלהים כי אם בכדי שיראו מלפניו ויטיבו מעשיהם על ידו אבל תיכף כאשר והשבות אל לבבך כשישוב האדם בלבבו לדבק עצמו אל ה' אלהיו אז תיכף כי ה' הוא האלהים וכל הדינין נכללין ברחמים. ולזה גמר אומר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' אלהיכם וגו', כי באמת חלק ה' עמו שישראל מיוחדין לחלק הוי"ה כי מלך אלהים על גוים ולא על ישראל, ואמנם אלהים עשה שייראו מלפניו וילכו בדרך הטוב ויהיו מיוחדים לחלק ה' מה שאין כן באומות שאין להם כלל בחינה זו להתייחס אחרי שם הוי"ה הרחמים כי יעקב בחר לו יה ולא אחר ועל כן אמר ולקחתי אתכם לי לעם להיות לחלקי חלק ה' ורק והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' שלא אשקיף עליכם במדת הדין רק כדי שתדעו בחינת אלהים לירא מלפניו ואז אמתיק בחינת אלהים להיות אני ה' אלהיכם שאלהיכם יהיה רק הוי"ה כי יומתקו ויתבסמו כל בחינת שלושה אלהים ברחמים.

וזה רמז הכתוב (תהלים ע"ג, א') אך טוב לישראל אלהים לברי לבב, פירוש שטוב לישראל גם אלהים לברי לבב כי נמתק גם הוא ועל כן בגלות וצער ישראל נאמר (שמות ב', כ"ג) ויאנחו בני ישראל מן העבודה, שעיקר אנחתם היה בראותם שגבר עליהם העבודה מספר אלהים והדינים שולטין בעולם ועל כן ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה הזכיר שלושה פעמים אלהים אחד אלהים מפורש ושני פעמים העבודה מספר אלהים שזה זעקו בראותם התגברות כל שלושה בחינת אלהים העומדים בגרון ומעכבים הורדת מוחין דגדלות לזו"ן אשר על זה היה בטחון פרעה וחכמיו, אבל נואלו שרי צוען הובישה חכמת חכמיו כי וישמע אלהים את נאקתם שאף אלהים בחינת הדין בעצמו שמע נאקתם כי נמתקו כל השלושה אלהים על ידי היחוד השלם לטוב לישראל. וזה רמז הכתוב (ישעיה נ"ח, א') קרא בגרון אל תחשך כלומר לא תאמר לפי שבחינת הגרון והוא מספר ג' אלהים לרוב דיניו לא ישמע כלל תפילתך ולחנם אתה עיף ויגע לא כן כי קרא בגרון אל תחשך וברוב הזעקה והתפילה ודאי יומתקו כל בחינת אלהים והיה ה'

לאלהים וכל הדינים מתהפכין לטובה ולברכה ולרחמים ולחיים ולשלום עלינו ועל כל עמו ישראל אמן.

ה או יאמר הכתוב וארא אל אברהם אל יצחק וגו'. על דרך שאמרתי בפסוק (תהלים ט"ז, ח') שויתי ה' לנגדי תמיד וגו' כי הנה על שני פנים ניכר ונתוודע שם ה' בעולמו. האחד, בבחינה הנגלית ונראית לעין כל, והוא כאשר יתן האדם דעתו בכל אשר רואה לפניו מכל מה שברא ה' השמים והארץ וכל צבאיהם וחילק הארץ וצבאיה לארבע מינים כוללים, שהם דומם צומח חי מדבר והם נכללים מארבע יסודות אש רוח מים עפר שאין דבר ודבר שבעולם שאין בו ד' יסודות הללו, וכל זה הוא עבור כי הויות כולם הוא בשם הגדול והקדוש הוי"ה יתברך שמהוה את כל, שבו ארבע אותיות שממנו נמשכים ארבע יסודות הללו וארבעה מינים דומם צומח חי מדבר. וכן בשמים האציל ה' וברא ויצר ועשה ארבע עולמות הקדושים הנקראים בפי חכמי האמת אצילות בריאה יצירה עשיה נגד ארבע אותיות הללו שם ה'. ואמנם דבר זה הוא מה שאינו נראה כי אם בעיני השכל לא בעיני הגשמיים. ואך צבא הארץ הוא מה שנראה לעין כל, וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' מה שהתהוה הקב"ה בעולמו ובכל מקום ומקום שיעמוד שם האדם ויסתכל בעיניו הגשמיים יראה מפעולתו של הקב"ה וחכמתו בכל הנבראים וחסדיו על כל בריותיו ושזן ומפרנס את כולם, ומזה יגיע לידע ולהודיע ולהוודע כי הוא אל אחד הוא היוצר הוא הבורא אדון הכל שמהוה את כל ונותן מחיה לכל, כמו שאמר דוד המלך ע"ה (שם קל"ט, ח') אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני וגו', כי בכל מקום אשר נתן עיניו בו ראה חותמו של הקב"ה שחתם בכל דבר שמו הגדול והקדוש בארבעה יסודות אשר בו וידע אשר זה חיות הדבר ושלימותו מה ששמו הגדול נחתם בו והקב"ה וברוך שמו הוא מחיה ומהוה את כל דבר ודבר בשמו יתברך, ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, כי חותמו של כל דבר שהוא הוי"ה יתברך הוא המהוה ומחיה אותו בכל רגע ורגע, ואלמלא יצוייר העדר שפעו חיות הלזה אף על רגע אחד, היה כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין. ואך לעולם דברו הטוב נצב בשמים ובארץ וכל אשר בהם שהוא דבר ה' שבו שמים נעשו והארץ וכל צבאם. וכשאדם מבין כך בדעתו אז הוא מיחד על ידי זה יחוד התחתון משמותיו יתברך הנקרא הוי"ה אדנ"י כי מבין שאדון כל הארץ הוא מהוה ומחיה את הכל ובכל דבר נחתם שם הוי"ה יתברך בארבע אותיותיו, ובזה גורם ברכה ושפע בכל דבר ודבר בהיותו מבין אשר אין חיותו כי אם משמו יתברך ומיחד על ידי זה יחוד שמו, ובמקום יחוד שמו שם הברכה והשפע כנודע. וזה היחוד הוא בכל מקום ובכל זמן ובכל

אדם ואין צריך לזה חכמה בינה ודעת כל כך, ולזה אמר דוד המלך ע"ה שויתי ה' לנגדי תמיד. נודע אשר שם הוי"ה בקריאתו אדנ"י רומז על היחוד הוי"ה אדנ"י הנזכר וזה הוא לנגדי תמיד כי איני רואה שום דבר חוץ מזה, ואפשר זה רמז בתורה (שמות י"א, ח') צא אתה וכל העם אשר ברגליך, כלומר בחינת צא שהוא הוי"ה אדנ"י זה הוא בכל העם אף אשר ברגליך בחינת העקבים מדרגה התחתונה כי כל אשר עינים לו יראה שאין בכל הארץ כי אם יחוד הזה מה שאדון כל מהוה את כל דבר ודבר בכל רגע ורגע.

והבחינה השנית היא, כי אדם שיש לו חכמה בינה והשכל להשיג המושכלות מה שנמסר בקבלה איש מפי איש עד רועה נאמן משה רבינו ע"ה בסוד העולמות הנעלמים והנמשכים מחוט זוהר אין סוף ברוך הוא שהם אדם קדמון ועתיקא קדישא ואריך אנפין ואבא ואימא וזעיר ונוקבא ומבין סוד התיחדם ביחוד השלם בצירופי שמות הנודעים ליודעי האמת ועל ידי זה ממשיכין רצון וחפץ אלהות לכל העולמות והקב"ה משתעשע בזה. כי עיקר בריאת העולם לא נברא אלא בשביל יחוד שמו יתברך על ידי יחודי המדות והפרצופים הנוראים הקדושים אשר על ידי זה נעשה בחינת העלאת מיין נוקבין מתתא לעילא והורדת מיין דוכרין מעילא לתתא ונתחדש מוחין דגדלות לזעיר ונוקביה והבנים עולים לחיק אביהם וניזונין משולחן אביהם ועל ידי זה הקב"ה מפליא פלאות לעמו ישראל בכל הנסים שעשה ושיעשה לנו כמו גאולת מצרים ונסי חנוכה ופורים וכדומה, ובזה מובדל ומופרש עמו ישראל מכל העמים אשר על פני האדמה, כי לא יעשה הניסים האלה כי אם לעמו ישראל כבקשת משה רבינו ע"ה (שמות ל"ג, ט"ז) ונפלינו אני ועמך מכל העמים וגו', ובזה נעשה כל המתקת הדינים כשמתיחדים ומתקשרים כל העשר מדות ונכללים זה בזה ונכלל שמאלא בימינא והימין גובר והדין נמתק.

והאדם המבין כל זאת ומקדש ומטהר נפשו ורוחו ונשמתו בכל מיני קדושה וטהרה בכדי שיהיה ראוי לכל זה ליחד המדות ולהמשיך השפע ורצון אלהות לכל העולמות ולהמתיק כל הדינים ולהגביר החסדים בעולם, אז נעשה על ידו עוד שני יחודים העליונים חוץ מיחוד התחתון הנזכר שם הוי"ה ואהי"ה הוי"ה ואלהים, כי ממשיך שפע וברכה וחיות אלהות מעולמות הנעלמים ומכונים על שם אהי"ה כלומר שעתיד אני להתגלות בעולמות הנגלים על ידי התלבשותם באורם לעולמות שלמטה מהם אבל הם בעצמם נעלמים הם ולכן נקראים על שם אהי"ה כאמור, וממשיך הברכה לכל העולמות הנגלים המכונים על שם הוי"ה שמהוה את כל ועל ידי זה נמתקים הדינים ברחמים ונעשה יחוד הוי"ה ואלהים וממילא מתיחדים הוי"ה ואדנ"י וכל הברכות והשפעות אליהם יגיעו הכל כנודע למארי קבלה. וכללות היחוד הזה גימטריא נ"ר וזה סוד בהטיבו את הנרות יקטירנה

כי הטבה הוא מלשון מדליק ומאיר כשאדם מדליק ומאיר את היחוד הלז שגימטריא נ"ר אז יקטירנה שמקשר ומיחד כל העולמות זה בזה בבחינת היחוד השלם. ואמנם כל היחודים האלה הן יחוד התחתון לבד הנזכר והן היחודים העליונים אין שני בני אדם שוין בזה וכל אחד לפי מה שהוא בהשגת החכמה ומדע ובינה וקדושת גופו ואבריו כן נעשה היחוד על ידו לפי ערכו.

והנראה, שזה שאנו אומרים להודות ולהלל למלך הכבוד בשבח האדרת והאמונה לחי עולמים וגו' עד התהלה והתפארת כי בחינת יחוד התחתון הנזכר הוא מכונה על שם חי העולמים בבחינת צדיק חי עלמין, שהוא המחיה ומהוה את עולם התחתון וכל אשר בו, ועל כן אנו אומרין כל השבח הזה לומר שאף בבחינת התחתונה הלזו חיות העולם התחתון לבד אף על פי כן לו נאה לשבח ולפאר בכל השבח הלזה הבינה והברכה וגו', ובחינה זו נקרא אל שדי שהוא די לעולמו בחסדיו המרובין שמחיה ומהוה אותם בכל רגע, ועוד כי אמרו חז"ל (חגיגה י"ב.) בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך וכו' עד שגער בו הקב"ה והעמידו והיינו דאמר ר"ל מאי דכתיב (בראשית ל"ה, י"א) אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולם די וכו' הרי ששם הזה רומז לעולם התחתון הנברא בגבול ומדה.

והנה נודע שסוד שמו הגדול והקדוש לא נתגלה לאחד מן האבות כאשר נתגלה למשה, כי לו לבד נתגלה. והיחוד התחתון הנזכר לגבי משה מילתא זוטרתי היה. כי כל נסי אברהם אבינו שהיה לו בעלייתו מכבשן האש וברדיפת המלכים וכדומה, הכל היה בזכות האמונה לבד במה שהאמין בעצמו בה' בכל אשר ראה לפניו לומר כי יש לזה מנהיג ובורא והוא החי עולמים והכל בבחינת אל שדי כנודע.

וזה שאמר הכתוב וידבר אלהים אל משה וגו', כלומר דיבר אתו דין ומשפט לומר הנה אצלך אני ה' כלומר שאליך אני מתגלה באמיתיות שם הוי"ה שלי שאתה הוא היודע מסוד יחוד העליון של שמי, והנה צא וראה אשר וארא אל אברהם אל יצחק וגו' באל שדי כנזכר רק בבחינת יחוד השלם התחתון הנזכר, ושמי ה' לא נודעתי להם לא ידעו סוד שמי בבחינת יחודי המדות העליונים והזיווג השלם ואף על פי כן ידם גבר באמונתי כל כך עד אשר והקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ מגוריהם וגו'. ואתה שכבר ידעת מסוד יחוד שמו הגדול ולא נתחזקת באמונתך להאמין כי יש אלהים שופטים בארץ, ובידי כל חיל מצרים להביאם באש ובמים והקשית לשאול למה הרעות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' נאמן לקיים הבטחתי שהבטחתי לאברהם על ידי זכותו ובזה אני גואלם והוא בבחינת הדין למשה לומר שתלו לו בזכות אחרים לא בזכות עצמו.

וסיים הכתוב בשבחו של משה וידבר משה כן אל בני ישראל, שכן דיבר אל ישראל כי זכות האבות עלה לפני המקום והוא גרם לגאול אתכם. והנה בדברים האלה ודאי שהיה ראוי לבני ישראל להאמין בדבר הגאולה כי לאבותיהם טוב פצתה מלא לבנימו, ואף על פי כן לא שמעו מקוצר רוח ומעבודה קשה, כלומר לראותם גודל בחינת הדין הקשה שסיבבם ונתגברו הדינים למאוד עד שהיה קשה בעיניהם לומר מתי יומתק הדין הקשה הזה ועל כן אמר משה לפני ה' הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. כי אחרי שישראל יודעים בזכות האבות ובניו המה ואף על פי כן היה קשה בעיניהם המתקת רב הדין, ומכל שכן פרעה שאינו מאמין בזכות האבות ועיקר בטחונו היה בבחינת אלהים הקשה שידע שנתגבר הדין עד שאמר מי ה' לא ידעתי את ה' שלא האמין כלל אם יש בחינת הרחמים בעולם ואיך ישמע שיצאו ישראל מתחת ידו.

ו עוד יתבארו הכתובים האלה על פי מה שכתבנו בחיבורנו (סידורו של שבת חלק שני) בפסוק (בראשית ב', ג') ויברך אלהים את יום השביעי ואמרו חז"ל (בראשית רבה י"א, א') הדא הוא דכתיב (משלי י', כ"ב) ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה. ברכת ה' היא תעשיר זה ברכת שבת ולא תוסיף עצב עמה זה ברכת אבלים. ושורש הדברים ההם בקיצור, כי כבר כתבנו שיש שני בחינות בטובות בני אדם אשר על הארץ, האחד אלו אשר ה' יטיב להם במדת הרחמים מה שחנון ורחום ה' ומיטיב להם בטובו בבחינת (דניאל ט', ז') לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים. כי באמת מצד הדין אין מגיע להם להיטיבם בטובות הללו, רק צדקה עושה הקב"ה עמם ומיטיב להם ועל כן לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים כי זה נקרא נהמא דכסופא, דמאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה (ירושלמי ערלה פרק א' הלכה ג'). ובחינה השנית הוא באלו שהם ראויים מצד הדין להיטיב להם כי גרמו בכשרון מפעליהם להיות פועל אדם ישולם לו כמעשהו ברוב ברכה ושפע וכמאמר חז"ל (ברכות י"ז:) בפסוק (ישעיה מ"ו, י"ב) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה וכו' עד כל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע וכו' וכמו שאמר יעקב אבינו (בראשית כ"ח, כ') אם יהיה אלהים עמדי, כלומר כאשר אזכה שגם אלהים יסכים להיטיב עמדי כמו שכתבנו למעלה בזה.

והחילוק בין שני מיני הטובות הללו, כי ההטבה שניתן על פי מדת הרחמים לבד ואין הדין מסכים בזה אז יוכל הטובה הלז להלקח מהאדם והוא על פי משל המבואר בדברי חז"ל (ילקוט תשא רמז שצ"ח) למלך שהיה חייב לו אחד מאה מנה שלח אליו שליח ואמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון, היה מיצר, שלח אליו אחר ואמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון שוב היה מיצר, מה עשה המלך עמד בלילה ונטל כיס אחד ונתן לתוכו

מאה מנה וזרקו דרך החלון ועמד האיש ההוא וקיבל הכיס והתחיל להיות שמח ואחר כך שלח אליו אחר ואמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון, בא ופרע לו מה שהיה חייב לו ונמצא זה פורע חובו והמלך נוטל את שלו. כך הבריות, עשה אדם עבירה מתחייב עליו מיתה והקב"ה ממתין לו עד שישא אשה והוא מוליד בן ראשון ושני, והקב"ה חוזר ונוטלו הימנו נמצא זה פורע את חובו והקב"ה נוטל את שלו והגוף במקומו וכו' עד כאן. וכן בכל הטובות הנעשים לאדם מממון וקרקעות וכדומה, יש לפעמים שהקב"ה נותנם לאדם בשביל קיטרוג הדין מצבא השמים העומדים עליו מימינו ומשמאלו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה וכשהדין גובר ומלך במשפט יעמיד ארץ ואי אפשר לדחות המקטרג בכדי, אז הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו משפיע להאדם הזה טובות וברכות מצד הרחמים והחסדים בחשאי מפני הדין, ולימים אחר כך כאשר יתגבר הדין שולח המקטרג ונוטל מאתו הטובה הלז ונמצא זה פרע חובו והוא כמקודם. וזהו שאמרו חז"ל (ילקוט איוב רמז תתצ"ג) בפסוק (איוב א', כ"א) ה' נתן וה' לקח אמר ר' יודן כיון שנתן, ברחמים נתן, וכיון שלקח, ברחמים לקח. ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשלקח נמלך בבית דינו, וכו' עד כאן. והוא דברינו ממש כשנותן נותן מצד הרחמים לבד ולא נמלך בבית דינו, וכשלוקח הנה ברחמים לוקח כי אינו לוקח אלא את שלו, ואכן נמלך בבית דינו שהיא בחינת המקטרג מצד הדין שילך לעשות בו משפט ושוב לא יקטרג. וזה מאמר הכתוב (תהלים ק"ב, י"א) כי נשאתני ותשליכני, שהקב"ה מגביה את האדם בכדי להשליכו לגבות חובו, וזה מאמר חז"ל (שבת נ"ה.) מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה וכו' כלומר שאינו חוזר להיות רעה עוד כי אף אם ילקח ממנו הטובה הלז הכל חסד גמור הוא מאת האל. והנה ברכת האבלים לא מצינו כי אם באיוב כאשר בא אליו הרעה אמר ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך ולכאורה צריך להבין כי הלא אף שבחיו יתברך צריך לאומרם באמת כי לפניו חנף לא יבוא ואיך שייך להודות על הלקיחה הלא די אם אינו מתרעם על הלקיחה לצד שהוא נתנו והוא לקחו הרי הוא כמקודם אבל איך יברך עוד שם ה' בזה. ואמנם הוא כדברינו, כי ה' נתן הוא בעצמו ברחמים נתן, וה' לקח כשלקח לקח הוא ובית דינו בכדי לפרוע במתנה הלז את חובו ועל זה ודאי יהי שם ה' מבורך, שבכוון נתן כדי ליקח את זאת ובזה יפרע את חובו.

וזה הכל בהטובה שיתן הקב"ה לאדם מצד הרחמים והחסד לבד, אבל הטובה הניתן לאדם גם מצד הדין וגם בית דינו של הקב"ה מסכים להטובה הזה, זה לא ילקח לעולם כי רק ה' נתן וה' לקח מה שניתן מצד הרחמים זה ילקח לפריעת החוב כי לא היה מגיע לאדם זאת אבל זה שהיה מגיע לו מצד הדין לא יגבה הקב"ה חובו מזה, וכשיצטרך

לפעמים לגבות חוב מזה האדם ישפיע לו עוד טובה מצד הרחמים וילקחנו, ולא זה שבא לו מיגיע כפו. והנה בברכת שבת כתיב (בראשית ב', ג') ויברך אלהים את יום השביעי כלומר שזה המשמר השבת הוא זוכה לברכת אלהים שאף אלהים בחינת הדין מסכים לברכה זו ונמצא הברכה הזו הוא קיים לעד שלא ילקח ממנו ברכתו, וזה שאמר (משלי י', כ"ב) ברכת ה' היא תעשיר, זה ברכת שבת. כלומר שברכת שבת היא תעשיר להיות קיים לעד הברכה זו. ולא תוסיף עצב עמה, זו ברכת אבלים. לומר שילקח עוד הברכה הלזו לברך עליה ברכת אבלים ה' נתן וה' לקח וגו' כי הברכה שיגיע מצד הדין ישאר לעולמי עולמים. ועל כן אמרו חז"ל (שבת קי"ח.) כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר (ישעיה נ"ח, י"ד) והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו' כי יעקב אבינו לפי שאמר (בראשית כ"ח, כ') אם יהיה אלהים עמדי, שבחינת הדין יסכים להיטיב עמו ועל כן ברכתו ברכה קיימת לעד בלתי סוף וקץ שלא יקח ממנו לעולם וזה הוא בחינת נחלה בלי מצרים כלומר נחלה מקויימת בלי מיצר וגבול שיהיה לו קץ וסוף, רק מקויימת לעד. ועל כן גם כל המענג את השבת נותנין לו נחלה כזה כי ויברך אלהים את יום השביעי מצד הדין ועל כן נחלת יעקב יירש בלי מצרים נחלה.

והנה פרעה שאמר (שמות ה', ב') מי ה' וגו' לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח, כל בטחונו היה רק לאשר היה יודע רוב התגברות הדינים אז, וידע אשר מצד הדין ודאי לא יהיו ראויים לגאול ובבחינת שם הוי"ה הרחמים כפר כי סבור שזה אי אפשר כלל שיתגברו הרחמים על הדין לעשות דבר שאינו מהסכמת הדין. ועוד כי ידע אשר הדין לא יניח לתגבורת הרחמים כי יטעון מה נשתנה אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה וכו' כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ז') מה שטען המקטרג בקריעת ים סוף, וגם על זאת לא רצה לסמוך שמא זכות משה ואהרן יגרום לגאולתן כי לא האמין זאת שיגרום זכותם כל כך, ועל כן אמר להם (שם שם, ד') למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו וגו', כלומר כי גם זכותכם לא יועיל להם כי ידע רוב תגבורת הדין אשר ממנו ודאי לא יהיו ראויים לגאול ובפרט את העם שהוא בחינת הקטנות שבבני ישראל המכונה לערב רב כמו שאיתא כמה פעמים בזוה"ק ובפרט (בפרשת תשא קצ"א.). והנה משה רבינו טען טענות להיפך לומר כי אף מצד הדין ראויים הם לגאולה.

ועל כן אמר למה הרעת לעם הזה. כלומר אפילו אם הם בבחינת העם הזה למה הרעת להם, כי הנה בני ישראל אף כשהם ח"ו אינם הולכים לגמרי בעקבות אבותיהם הקדושים מכל מקום יותר טובים הם מכל העמים אשר על פני האדמה ומה נשתנו הם מכל אומה ולשון שמצרים יעבדו בהם עבודת פרך. ונודע אשר על כל פנים ד' דברים היו בישראל

שהלכו בדרך ה' שהיו גדורים מן הערוה וכו' כמאמר חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה'). וכן מצרים נודע לכל ששטופי זימה המה ונקראים ערות הארץ, ומפני מה ישתעבדו אלו באלו. ואחר כך הרהר בעצמו ברוב ענותנותו לומר כי אולי שליחתי גרם לזה מה שאני שלוח בדבר זה ואני איני ראוי שיעשה נס על ידי ועל כן כשהזכרתי שם הרחמים לומר שבזה יגאל הקב"ה את ישראל אז קטרג פרעה והתעורר מדת הדין למאוד. ולזה אמר למה זה שלחתני והיה לך לשלוח אחר הראוי לשליחות הזה, כי מאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה, כי אני זכרתי מדת הרחמים והוא ערער במדת הדין וכאמור. ולזה אל עליון ה', פיהו פתח בחכמה ואמר,

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', כלומר הנה שם הוי"ה הרחמים שאמרתי לך להזכיר את פרעה שבזה אגאל את ישראל, לא זה עצם שם הוי"ה הרחמים רק והיה ה' לאלהים, כלומר כי בחינת אלהים הוא שנהפך לרחמים במיתוק הדין וגם אלהים מסכים בדבר הגאולה כי באמת הלא כתוב (שמות ב', כ"ד) וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו כי גם אלהים בחינת הדין הסכים לגאולתן, וגדולים צדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים (בראשית רבה ל"ג, ג'), ונקרא אלהים על שם הוי"ה הרחמים בסוד (מלכים-א ח', ס') ה' הוא האלהים. וזה אומרו וידבר אלהים וגו' אני ה', הוא שם הוי"ה שהזכרת לפני פרעה, ובזה תדע כי ודאי הדבר הטוב הזה לא יבוטל ולא יתקלקל עוד בשום דבר בעולם ולא יועיל שום קיטרוג כי אחרי שמאלהים יצא הדבר ודאי לא יחליפנו ולא ימיר אותו, וראיה לדבר שמאלהים יצא הדבר כי הנה וארא אל אברהם אל יצחק וגו' באל שדי וכבר כתבנו למעלה כי שם אל שדי הוא בבחינת יחוד התחתון הוי"ה אדנ"י המכונה על שם אלהים. וזה ושמי ה' לא נודעתי להם כי הנהגתם היה הכל בבחינת הדין ואף על פי כן והקמותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען וגו', ובזה תדע כי ודאי לא יועיל שום קיטרוג על זה, והיה הדבר אשר יצא מפי לא ישוב ריקם ולא יתבטל לעולם. וכן צוה לו לומר אל בני ישראל כדברים האלה כנאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' כלומר אני אלהים האמור בתחילת הפרשה אני הוא ה' שצויתי לאמור לפני פרעה, ועל כן הנה ודאי והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי וגו' (גם כי אני רומז אל בחינת המלכות הנקרא אלהים כנודע וזה אני ה' וכאמור) וידבר משה כן אל בני ישראל בראיה הלז שהרי מאז הקים את הברית הזה עם האבות והם התנהגו בבחינת הדין ובודאי לא יבוטל לעולם הכל כנאמר.

ז עוד יאמר וארא אל אברהם וגו'. כי נודע אשר עיקר התגלות העולמות לא היה אלא בגין דישתמודעין ליה פירוש שיכירו הנבראים שמו יתברך וידעו כי יש אל אחד הכל יכול

ובידו נפש כל חי וגו' והכל בכח החכמה והשכל אשר במוח האדם להשכיל על מוצא דבר הבריאה כי הוא הבורא ויצר ועשה את כל המעשים. והנה כח השכל והמוחין הבאין לאדם מלמעלה הגם שהם ארבעה מוחין חכמה ובינה חסד וגבורה מכל מקום נכללים בשלושה אלה שהם אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' כנודע מכוונות שמונה עשרה. ועל כן זה עיקר המוח ושכל האדם לאהבה את שמו יתברך תכלית האהבה ולירא מלפניו ולתת לו שבח ותפארת על ידי היראה ואהבה כי כל פעל ה' למענהו וכל מה שברא לכבודו ברא להללו ולשבחו ולספר הודו והכל באהבה ויראה.

נמצא כי זה כל האדם בכללות, לאהבה את ה' ולירא ממנו, ועל ידי זה לפאר ולשבח לשמו באהבתו ויראתו. כי אלה החיות והמוחין נתן הקב"ה שיהיו הם המושלכים בקרב הארץ להיות מלאים זיו ומפיקים נוגה ונאה זיום בכל העולם למי שירצה להמשיך עליו אור עבודתו יתברך, וה' נתן כח באלה המדות שיבינו הבריות את זאת שכל אחד לפי מדרגתו יאהב את ה' וירא ממנו ויפאר אותו ויצמצמו בשכלם אורות הגדולים הללו להיותם שוכנים על מחשבת בני אדם בכל מיני דרגות לפי ערך זכות האדם וקדושתו ורצונו לעבוד לבוראו וערך מקור מקומו למעלה. והזוכה לשלימות מדות הללו, יגיע לאהבה את שמו בבחינת ביטול המציאות הנמשך מחכמה כח מה כבחינת משה שאמר (שמות ל"ז, ז) ונחנו מה ויבוטל מכל מיני הגשמיות וכוחו כשל ועשתונותיו מתרפים ואבריו נעים ונדים כמו שאמר דניאל (דניאל י', ח') והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח. ויגיע קרוב למעלת הנבואה באופן שלא ידע כלל אם הוא בגוף הגשמי או לא כמו שאמר הכתוב (משלי ה', י"ט) ובאהבתה תשגה תמיד ואמרו חז"ל (עירובין נ"ד:) שהוא מלשון שגעון אמרו עליו על רבי אליעזר בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של צפורי וסדינו מוטל בשוק העליון וכו' פעם אחת בא אדם ליטלו ומצא נחש שרוף עליו וכו' (כן הגירסא בעין יעקב) עד כאן. וכן ביראה יגיע ליראה הרוממת כזה שממילא ינוח עליו היראה והפחד מאימת בוראו עד שיהיה ירא תמיד בחיל ורעדה מפני פחד ה' והדר גאונו עד ביטול המציאות התפשטות הגשמיות מרוב מורא ופחד. וגם יירא ויפחד וירעד איך לרומם אותו יתברך תמיד בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, ושעה אשר לא יחשוב ה', לו לעוון יהיה נחשב כי לא ינוח רגע אחת מיראתו ופחדו. וזה בא הכל מכח ההתגלות שנתן ה' במוחין האלה שיתגלו בעולמו בגין דישתמודעין ליה על ידיהם, ולכן יצרם בדעת בבינה ובהשכל. באופן שיוכל הדעת האנושי להשתמש בהם לעבודת קונו, כי אם היו יורדין האורות הללו כמו שהם למעלה לא היה יכול כח האנושי לסובלם בשום אופן לא היראה ולא האהבה. ואכן זה כל ענין בריאת העולמות שהתגלה אלהותו

יתברך במדה וקצב וגבול העולם בששה קצוות לומר עד פה יתגלה האורות להנבראים שיוכלו לסובלם, ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה ג', ד') מהיכן נבראת האורה וכו' עד מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו וכו'. כי האורה מצד עצמה לא היה ביכולת העולם לסובלו רק שהעטיפו הקב"ה בכדי שיוכלו הנבראים לסבול כח אורו.

וזה אומרו וארא אל אברהם, כלומר התגלות שלי היה בשביל בחינת אהבת חסד שיכירו אותי הנבראים במדת האהבה לאהבה אותי בבחינת האהבה הנפלאה שהוא לרדוף תמיד אחרי עבודת ה' בכל עוז, וטרם בא המצוה לידו יצפה ויחכה וישתוקק מתי יגיע העת שאקיים מצות בוראי. כמו בעומדו ממטתו בלילות תצמא נפשו ויכמה בשרו לומר מתי יאיר היום ויגיע העת שאוכל לקיים מצות ציצית ותפילין וקריאת שמע ותפילה. וכדומה במצוות הנעשים מזמן לזמן, כמו במצות סוכה ולולב ואכילת מצה בלילי פסחים להשתוקק זמן זמנים טרם בואם לומר מתי יגיע יום שקוינוהו מצאנו ראינו (איכה ב', ט"ז), בכדי לקיים בו מצות ה' והוא הנקרא בחינת החסד כמו בבחינת הצדקה שאמרו חז"ל (שבת ק"ד.) דרכן של גומלי חסדים לרדוף בתר דלים כמו שהארכנו במקום אחר, וזה (תהלים פ"ט, ג') כי אמרתי עולם חסד יבנה, שבניתי עולמי בשביל שיהיו בני אדם שיעבדו אותי באהבת חסד באמת. על ידי אור מוח האהבה שיתגלה להם. ואברהם הוא היה בראשון וראשונה להתיחד בבחינה זו לאהבה אותו בכל לב ולב כאמור.

וגם בתחילה עלה במחשבה לברוא במדת הדין, פירוש שגם לזה נתאוה הקב"ה שיעבדוהו בבחינת היראה פחד יצחק, כי ידוע שאם יעבוד האדם באהבה לבד בלתי יראת ה' אינה נחשבת לכלום והאהבה אינה אמיתית שנדמה לו שהוא אוהב ואינו כן, כי הרי היראה הוא זה השער לה' שהוא השער לכל מי שרוצה ליכנס לעבודת בוראו, ומי שלא עלה בזה השער איך יכנוס לפנים וכמאמר חז"ל (שבת ל"א:) משל למי שמסרו לו מפתחות הפנימיות ולא מסרו לו מפתחות החיצונים בהי עייל וכו'. כי ודאי מי שיעלה אל שער המלך ממילא תפול עליו היראה והפחד אימת המלכות, וכשאינו בבחינה זו איך ישיג האהבה האמיתית.

וזה אומרו אל יצחק, כלומר שנתגליתי בשביל בחינת יצחק בחינת היראה והפחד, וזה הכל בכדי לפאר את שמו יתברך כי כל בחינת היראה והאהבה מה נפקא מינה מהם אם לא שעל ידיהם יתנו שבח ותהלה ופאר וכבוד ליוצר בראשית, ולעשות מצוותיו ולעבוד עבודתו שזה הכל פאר וכבוד למלך שעובדים עבודתו ועושים רצונו. ובזה נתאחד יעקב במדתו מדת התפארת בשלמות.

וזה אל יעקב שהוא בחינת תפארת ישראל בבחינת ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט, ג'). וזה אומרו באל שדי ואמרו חז"ל (חגיגה י"ב.) מאי אל שדי שאמרתי לעולם די, ולדברינו יהיה פירושו שאמר לעבודת העולם שעובדין אותו לפי כוחם ושכלם בשלוש מדות האלה, די. כי באמת לפי גדולת יוצר בראשית אין שיעור וערך לעבודתו רק שאמר לעולמו די לפי שאינם יכולים לעבוד יותר (כמו שאיתא בספר אור תורה לפי דרכו עיין שם) ונתן כח עבודתו בשלושה אלה ולזה ברא העולם כמו שאיתא (בראשית רבה י"ב, ט') בפסוק (בראשית ב', ד') אלה תולדת השמים והארץ בהבראם באברהם וכו'. אבל ושמי ה' לא נודעתי להם פירוש שיהיה בהם דעת האמת באמיתיות שמי הגדול והקדוש להיות בבחינת ביטול המציאות ואפיסת כח הגשמי בבחינת (שמות ט"ז, ז') ונחנו מה, כמו שאמר משה. כי אברהם אמר (בראשית י"ח, כ"ז) ואנכי עפר ואפר, ולא ואני מה כי לא השיג את זה כמאמר חז"ל (חולין פ"ט.) גדול מה שנאמר במשה ממה שנאמר באברהם וכו'. וגם יעקב נודע מה שמבואר בזוה"ק (תיקוני זוהר דף כ"ט.) יעקב מלבר ומשה מלגאו. ובחינת מה נרמז בכתוב (משלי ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ, כלומר בשביל בחינת כח מה שידע הקב"ה שיהיה במשה רבינו לזה יסד הארץ ומלואה על דרך אומרם ז"ל (חולין קל"ט: ובבראשית רבה כ"ו, ו') בפסוק (בראשית ו', ג') לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר וגו' בשגם זה משה וכו'. וזה שאמר ושמי ה', בחינת ה' אשר עליו נאמר ה' בחכמה יסד ארץ, זה לא נודעתי להם ואך אף על פי כן והקמותי את בריתי אתם לתת להם, ומכל שכן שזכותך ראוי לגאולת ישראל. וזה תשובה למה שאמר למה זה שלחתני כלומר פן לאשר שאני שליח בדבר יצא הרע לשונאי ישראל חלילה, כי איני ראוי לנס כמו שכתבנו למעלה לגודל מדת ענוה שהיה במשה. ולכן השיב לו כי אף זכות האבות לבד די להצלת ישראל ומכל שכן זכותך שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם כמאמר חז"ל (שמות רבה ג', ג').

ח עוד יאמר הכתוב וארא אל אברהם וגו'. כי הנה חז"ל אמרו (סוטה ה'.) בפסוק (ישעיה נ"ז, ט"ו) ואת דכא ושפל רוח וגו' רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ופירש רש"י אתי דכא אני מגביהו עד ששוכן אצלי אני את דכא אני מרכין שכינתי אצלו, והנה מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כי שניהם כיוונו לפרש מעלת הדכא ואמנם יש בזה מה שאין בזה ולכל אחד יש מעלה וחסרון, כי הנה דרך המלך שיושב בהיכלו ויש לו חדרים פנימים וחיצונים חדר לפנים מחדר ובכל חדר וחדר ודאי נראה גדולת המלך וגנזי אוצרותיו שאין שיעור לנוגה זיו הדרם ויפים ומלאים זיו ומפיקים נוגה עד אין שיעור וערך, והנה בבוא עבדו החביב אליו, ועומד בשער המלך כי אין לבוא

אל המלך אשר לא יקרא, הנה המלך ברוב טובו וחסדו לגודל האהבה אשר אהבו יוצא לקראתו עד שער המלך ושם יראה אליו פנים יפות ומדבר עמו והוא שואל שאלתו הצריך לו מהמלך, ובזה ניכר לכל יוצאי שער המלך אשר זה הוא האהוב והחביב למאוד בעיני המלך וממילא כל השרים וכל עבדי המלך אשר בשער המלך מגביהים ומנשאים אותו וכורעים ומשתחוים לו כי יודעים כי הוא גדול בבית המלך, ואמנם חסרון יש בזה כי לא ראה כלל גדולת מלכו ולא שבעה נפשו מזיו הדרת היכלי המלך אשר עין לא ראתם.

ואכן לפעמים אשר המלך לרוב האהבה אל עבדו בבוא אליו אל החצר החיצונה לשאול מאתו איזה דבר אז הוא קורא לו לבוא אליו פנימה וכשזה הולך שמה כמה וכמה ישבע נפשו ויתענג בתענוגים מראותו בתפנוקי המלך וגנזיו ואוצרותיו וחדריו קודם בואו אל המלך בעצמו, ובבואו אל המלך בעצמו הנה ודאי נופל על פניו מרוב המורא והפחד מזיו ונוגה היכל הלז ובפרט ראות כסא המלך שאין לה שיעור והמלך בעצמו הנה ודאי אי אפשר להביט בפניו מרוב המורא והאימה, ואך די לו במה שראה עד עתה, וזה הוא מעלה גדולה שראה בהיכלי המלך וחסרון יש שאינו ניכר לכל רוב האהבה אליו כמו זה שיוצא המלך לקראתו, וזה הוא בחינת אתי דכא או אני את דכא, והוא מובן. וזה היה החילוק בין התקרבות האבות להתקרבות משה רבינו ע"ה, כי באברהם נאמר (בראשית י"ח, א') וירא אליו ה' וגו' והוא יושב פתח האהל וגו' ומבואר בזוה"ק (שמות ל"ו:ל"ז.) כי כל הדרגות נתגלו על האי דרגא הנקרא פתח האהל והוא רומז לדברינו שאברהם ישב בשער המלך ולשם נגלה אליו האלהים בדרך אני את דכא, וגם בחינת יעקב מצינו בזוה"ק (תיקוני זוהר דף כ"ט.) שאמר משה מלגאו ויעקב מלבר כי משה נאמר בו (שמות י"ט, ג') ומשה עלה אל האלהים שהוא היה בבחינת אתי דכא שהקב"ה העלה אותו למעלה אצלו דרך כל העולמות וראה כל גנזי אוצרותיו ועל כן אמרו ז"ל (בנדרים ל"ח.) חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חסר אחת וכו' כי הוא ראה כל אוצרות המלך. ויעקב היה מלבר בבחינת אני את דכא שהקב"ה הרכין שכינתו אצלו, וכל אחד למעליותא זה בבחינתו וזה בבחינתו.

ואמנם עוד יש מעלה בזה שהוא בבחינת אתי דכא שלפי שעולה דרך כל העולמות ורואה פחד ה' והדר גאונו ואיך כל העולמות שלמעלה כל אלפי אלפים רבוא רבבות כתות כתות מלאכי השרת עומדים באימה ורתת וזיע עד אשר חיל ורעדה יאחזון ויראים ומתפחדים ונופלים על פניהם, ומשבחים ומודים לשמו יתברך ברוב עוז וחדוה בכל מְצוי טיפת חיוּת כח האחרון שבהם עד בלי שיעור וערך וממילא כבר אינו צריך לחזק את לבו לאמונה כי עיניו רואות ולא זר מעשי ה' ונפלאותיו ונשבר לבו בקרבו בהכנעה

גדולה עד אין שיעור מראותו בעיניו. ומי שהוא בבחינת אני את דכא צריך להתחזק את לבו ביותר לאמונת נפלאות ה'. והנה משה כבר כתבנו למעלה אשר לרוב ענותנותו תלה החסרון בעצמו לומר כי אולי לא יתקיים דבר ה' עבור שהוא השליח בדבר עיין שם ובזה נכנס להיות קצת מקטני אמנה ח"ו ואמר למה הרעת וגו'.

ולזה וידבר אלהים אל משה וגו' וארא אל אברהם אל יצחק וגו' באל שדי, כלומר אני נראיתי אליהם כי התגלותי אל האבות היה בבחינת אני את דכא שבאתי אליהם אל פתח האהל והוא הנקרא אל שדי כי שם שד"י הוא ש'ומר ד'לתות י'שראל לבלתי תת משחית לבוא לבית ישראל ועל בחינה זו אמרו חז"ל (ברכות ח'.) לעולם יכנס אדם לבית הכנסת שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל ונודע כוונתו שצריך האדם ליכנס אל הפתח אשר לפני פתח האהל והוא פתח הבית מבתי גוואי ואמנם ההתגלות אל האבות היה בפתח האוהל ושמי ה' לא נודעתי להם לא גליתי להם גנזי אוצרותי הרמוזים בשם הוי"ה ברוך הוא כי אני באתי אצלם ולא הם אלי ואף על פי כן והקמותי את בריתי אתם לתת להם וגו' והם האמינו בי ולא הרהרו אחרי מדותי, ונקראו אנשי אמנה וחבל על דאבדין שהם מבחוץ והאמינו כמאמר הכתוב (בראשית ט"ו, ו') והאמין בה', ואתה מלגאו ואמרת למה הרעת, ולכן אמור לבני ישראל כי בזכות אבותיהם אגאל אותם, והיא בחינת הדין שדיבר אתו קשות שתלה זכות הגאולה בזכות אחרים לא בזכותו כאשר כתבנו למעלה, ויגאלו גם הם בזכות האמונה כי מאמינים בני מאמינים הם.

ט גם יאמר הכתוב וארא אל אברהם וגו'. כי הנה נודע אשר התחלת גידול התינוק הוא על ידי החלב שיונק משדי אמו שזה הוא הנותן לו כח מעט מעט לפי כח קבלת התינוק עד אשר יגדלו חושיו ויתרבה כוחו להיות רגליו ממהרות לרוץ וכח בידים לעשות דבר מה, וכל זה הוא ברוב רחמי וחסדי המקום שנתן לו מזונו לפי ערך חלישת כחו וקטנותו ולפום גמלא שיחנא ונותן לו מזונו כפי דקותו, והנה הגדיל חסדיו כי חז"ל אמרו (ברכות י'.) מאי (תהלים ק"ג, ב') ואל תשכחי כל גמוליו וכו' שעשה לה דדים במקום בינה כי הלב מבין. ועל כן מבואר בזוה"ק בינה מינה דינין מתערין כי בחינת היניקה מהשדים נקרא על שם אלהים כמו שאמר מרן הקדוש (בעץ החיים בפרק ג' משער הכללים בבחינת אלדד ומידד עיין שם) והטעם שנקרא היניקה מהשדים על שם אלהים כי מפאת חלישת כח המקבל צריך המשפיע לקמץ מזונו שלא לתת לו בשפע רב כי אם כפי כח המקבל והקימוץ הוא הנקרא אלהים , עד אשר יגדל ואז כח בו לכל דבר ואוכל ושותה ואין מזיק לו כי נתרבה כוחו. והנה כמו בחינת גידול האדם בבחינת גופו כן גידולו בבחינת נשמתו, כי תחילה בהיותו עדיין קטן ומתחנך לעבודת שמו יתברך אז הכל הוא בבחינת הקימוץ ובבחינת

אלהים כי תחילה נעשה בבחינת אלם ואחר כך אלהים שמקבל מבחינת י"ה המורה על המוחין והכל בבחינת היניקה כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי כי אין כחו יפה אז לקבל רוב קדושה, ועל כן התנהגות הקב"ה עם האדם אז הכל בבחינת הטבע שגימטריא אלהים כי כן התנהגות נשמתו, ועל כן צדיקים תחילתן יסורים כי מתנהגים בבחינת דיני אלהים ואין כחם יפה אז לקבלת אור המוחין השלימים, ואכן אמרו צדיק כי טוב פירוש שצדיק אומר כי טוב הוא מה שמתנהג עתה בבחינת אלהים והדינים ותחילתן יסורים בכדי שבמעט מעט יתרבה ויגדל כחם, ואז יאיר עליהם אור מוחין דגדלות מבחינת שם הוי"ה ברוך הוא ויהיה טוב להם לעולם כי סופן שלוה. והנה טוב עם מילוי אותיותיו עולה חושבן הוי"ה, גם בפשוטו הוא כמספר קטן של שם הוי"ה, ועל כן אמרו צדיק כי טוב כלומר שעל ידי זה יבוא לבחינת הטוב שהוא אור המאיר משם הוי"ה ברוך הוא בבחינת מוחין דגדלות. וזה מאמר הכתוב הודו לה' כי טוב, שהוי"ה הוא בבחינת הטוב להיטיב ולהאיר במוחין דגדלות. וגם לפירוש השני יאמר הודו לה' כי טוב כלומר גם שהוא בבחינת הטוב שהוא בבחינת מספר קטן ועדיין לא אור נגה עליהם מכל מקום מודה לה' לומר שיבוא על ידי זה לאור ה' כי אשרי הגבר אשר תיסרנו יה לבוא על ידי זה לטוב האמת. ועל כן בתחילת גאולתן של ישראל לא היה יכול להיות הגאולה בפתע פתאום שלא היו יכולים ישראל לסבול בפעם אחד והתחיל לחנכם במעט מעט והיו בבחינת תחילתן יסורין ועל כן עוד הרע לעם הזה אבל הכל היה בבחינת צדיק כי טוב שיהיה סופן שלוה. ואכן משה רבינו לא ידע והקשה לשאול למה הרעת וגו'.

ועל כן וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', כלומר הן בחינת אלהים שאני מתנהג עתה עם ישראל בתחילה ביסורין הלא אני ה' הרחמים שאין הכוונה כי אם להיות שופע עליהם אחר כך אור הרחמים ומוחין דגדלות מבחינת שם הוי"ה להיות סופן שלוה. וצא וראה כי וארא אל אברהם וגו' באל שדי כי תחילת התגלותי אל האבות הכל היה גם כן, כמו כן שלא נראתי אלא באל שדי שהוא בחינת היניקה משדים כנודע לחכמי האמת. ועל כן תחילתן יסורין היה, אברהם בכבשן האש וברעבון ולקיחת שרה וכדומה ויצחק בעקידה ובריבו עם רועי גרר עבור הבארות, ויעקב אמר בפירוש (בראשית מ"ז, ט') ימי שני מגורי וגו' מעט ורעים, וגו', לבד הי"ז שנה שישב במצרים בשלוה, אבל תחילתן יסורין. ואמנם גם בעת היסורין לא זז בטחונם החזק בה' להיות בבחינת (ישעיה ג', י') אמרו צדיק כי טוב והאמינו כי ודאי ייטיב ה' להם וכמו שמבואר בזוה"ק (ויקהל קצ"ח.) ביעקב שנאמר בו (תהלים קמ"ו, ה') אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו וזה לשונו: וכי אל יעקב ולא אל אברהם וכו' אלא בגין דיעקב לא אתרחיץ באבוהי וכו'

ואיהו אתרחיץ ביה בקודשא בריך הוא וכו', עיין שם שהאריך בזה. ושמי ה' לא נודעתי להם אז, שלא הראתי להם אז הטובה רק תחילתה יסורין ואף על פי כן לא שאלו אותי והאמינו בי ובזכות זה והקמותי את בריתי וגו'. ועתה הנה גם כן כמו כן, כי אף שתחילת הגאולה יסורין סופה שלוה ואמור לבני ישראל אני ה' הרחמים, שבחינת אלהים הוא בבחינת הודו לה' כי טוב, ועל כן ודאי והוצאתי ולקחתי וגאלתי וגו' ואז וידעתם כי אני ה' כי אחרי ראותכם בבחינת הטובות הבאות אחרי הרעות תדעו בבירור שאלהים הוא ה' שכל בחינות הדינים אינם כי אם בבחינת צדיקים תחילתן יסורין אבל סופן שלוה וטובה לעד ולנצח נצחים כמדובר.

י גם יאמר הכתוב וארא אל אברהם וגו'. כי הן זכות האבות נודע אשר ודאי שהיה זכותם רבה למעלה למעלה ואף על פי כן גם אחר הקמת הברית ישבו בארץ מגוריהם אשר גרו בה מתחילה ולא היה רצונם כלל להיות כתושבים לנחול את הארץ וזה עבור כי הצדיקים מנחילין זכותם לבניהם כמו שאיתא (יומא פ"ז.) ועל כן פרט כל אחד ואחד לבד, כי הנה עם כל אחד היה הקמת ברית חדש לתת לו את הארץ ואף על פי כן היו כולם גרים, ואברהם קנה חתיכת קרקע לקבר בת' שקל כסף, ויצחק נגרש משדה אבימלך, ויעקב קנה אהל במאה קשיטה, ולא הועיל לכל אחד לא זכותו ולא זכות אבותיו ועל כן אפשר מן הראוי היה שיסברו שח"ו גם לבניהם כך אעשה שלא אתן להם את הארץ, כי לא נתתיה ליצחק בזכות אברהם ולא ליעקב בזכות אביו, ואבי אביו ואפשר גם לזרעם כן אעשה ח"ו ואף על פי כן לא הרהרו אחרי והאמינו בי ומה גם שבעת כריתת הברית אמרתי לתת להם את ארץ כנען שמשמע להם בעצמן ולא רק לזרעם אחריהם בלבד ואף על פי כן לא הרהרו אחרי מדותי.

וזה שאמר הכתוב וארא אל אברהם אל יצחק וגו' באל שדי שהוא בבחינת הצמצום והדין כאשר כתבנו למעלה, ושמי ה' שם הוי"ה הרחמים לא נודעתי להם ונמצא נשאר כל זכותם עומד לבני בניהם עד עולם ועוד והקימותי את בריתי אתם לתת להם וגו', ולא נתתי להם, והם לא שאלו ולא הרהרו אחרי מדותי, ובזה ודאי יגדל עוד זכותם למעלה למעלה זכות האמונה הגדולה הזה, והכל עומד לזרעם ועל כן לכן אמור לבני ישראל אני ה' שעתה הן אני מתנהג עמם בבחינת הוי"ה הרחמים לא בבחינת הדינים כאשר עם האבות כי עתה אני לוקח זכותם לפני להיות בגלל אבות אושיע להם ואביא גאולה לבני בניהם בבחינת שם ה' המרחם את כל ושומר הברית והחסד לאוהביו.

או יאמר ושמי ה' לא נודעתי להם וגם הקמתי את בריתי וגו'. כי ושמי ה' הם יחוד שני השמות הוי"ה ואדנ"י כמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים, ובזה לא נודעתי

אל האבות כי לא ידעו בחינת היחוד בשלימות כמו עתה בימי משה וגם יעקב שהיה איש תם יושב אהלים שני אהלים חסד וגבורה והוא יחוד הוי"ה ואדנ"י מכל מקום נקרא משה מלגאו ויעקב מלבר (תיקוני זוהר דף כ"ט.). ועל כן אמר לו כי הן להם לא נתגלה עדיין יחוד השלם הלז ועל כן וגם הקמותי את בריתי אתם שהייתי צריך גם להקמת הברית להאיר האורה מבחינת יוסף הצדיק בכדי להבטיחם לתת להם את ארץ כנען, אבל עתה לכן אמור לבני ישראל אני ה' כי אחר שנתגלה יחוד השלם הוי"ה ואדנ"י (כי אני הוא בבחינת שם אדנ"י כידוע, וגם עם הכולל והכולל הוא מספר אדנ"י, וה' הוא הוי"ה) אז ממילא שמי שלם בכל ובודאי והוצאתי וגאלתי וגו', כי בכל מקום שנתיחד שמי ודאי הרחמים גוברים וישראל נגאלין מצרותיהם.

פסקה ה

וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי וגו'. פרט הכתוב כל הסימנים שבני ישראל הם הצועקים והם אשר מצרים מעבידים אותם הכל להגדיל הענין, כי אלו שמעתי סתם צעקה ונאקה כזה מעבודת פרך אף בגוי אשר לא מבני ישראל המה הייתי מרחם עליהם ומכל שכן בני ישראל בנים החביבים אלי, ועוד שאם אלו היו סתם בתוך טומאת ערות מצרים אף בלתי עבודה ראוים הם להצלה ומכל שכן שעוד מצרים מעבידים אותם לך ראה מי המבייש והמתבייש, ועוד נוסף לזה ואזכור את בריתי ברית שכרתי עם האבות לתת להם את ארצם נחלה כיום הזה, ועל כן כל מיני הצלות אעשה למענם ולכן אמור לבני ישראל וגו' והוצאתי וגאלתי ולקחתי והצלתי כי הכל אעשה להם בהיותם ברעה על רעה עד והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי וגו' ונתתי אותה לכם מורשה בירושת נחלת אבות שלא יצטרך זכותכם לכך כי זה היא ירושה לכם, וזכותכם יהיה שמור לכם לדברים אחרים.

פסקה ו

לכן אמור לבני ישראל אני וגו'. עד והייתי לכם לאלהים, להבין שינוי הלשון תחילה אמר לאמר להם אני ה' שם הרחמים ואחר כך והייתי לכם לאלהים שם הדין. והנראה על פי שכתבנו במקום אחר בפסוק (ויקרא י"ח, ד') את משפטי וגו' תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם וגו', כי נודע אשר כל התנהגות הקב"ה עם עולמו הן לדין הן לחסד ולרחמים הכל תלוי בהתנהגות ישראל עם הקב"ה, כי אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל ואין פורעניות באה לעולם אלא בשביל ישראל (יבמות ס"ג.) כי כאשר ישראל יטיבו מעשיהם אז גורמין נחת רוח למי שאמר והיה העולם והקב"ה ברחמיו משפיע ומוריד לעולמו כל מיני ברכות וישועות ושפע החיים והשלום וכל טוב. ולהיפך ח"ו כשישראל אינם עושים רצונו של מקום אז נאמר (דברים ל"ב, י"ח) צור ילדך תשי וגו' ואמרו חז"ל

(ילקוט האזינו רמז תתקמ"ה) שמתישין כח של מעלה מלהיטיב להם וכו', כי כבודו ברוך הוא וברוך שמו הנה חפץ חסד הוא ורוצה להשפיע לעולמו כל מיני טובות, ואינו יכול עבור רעת בני ישראל שחפרו להם בורות בורות נשברים וצינורות השפע מתקלקלין ונשברים והשפע יורד בדרך עקלתון להאי נחש תקיפא ששולטת אז בימי הרעה והדינין מתגברים על ידי זה. ולא העולמות התחתונים בלבד מתנהגים על פי הנהגת ישראל כי גם כל העולמות שלמעלה. בהטיבו ישראל מעשיהם נמשך להם השפעה וחיות הקודש ממקור העליון מקומו של עולם ברוך הוא, וח"ו להיפך ימעט אורם והשפעתם כענין שנאמר (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות וגו'. וכל אדם מחויב להיות ירא וחרד למאוד עבור זה בזוכרו אשר כל העולמות מתנהגים על ידו ואם ח"ו ירע מעשהו לא די שגורם רעה לו לעצמו כי אם גם לכל העולמות העליונים ותחתונים גורם רעה וצער שנחסר השפעתם ממלך הקדוש וממילא כביכול בצרתם לו צר כי הוא חפץ חסד הוא ורוצה להשפיע מטובו לעולמים ואינו יכול עבור רעת האדם הזה. וזה מאמר הכתוב (תהלים קכ"ח, א') אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו, פירוש אשרי לזה שהוא ירא מה', שה' הוא ההולך בדרכיו של אותו האיש להיטיב או להרע לו ח"ו וח"ו לא די שיגרום רעה לעצמו כי אם גם לכל העולמות הקדושים וצער לצור העולמים ברוך הוא ח"ו.

וזה אומרו (ויקרא י"ח, ד') את משפטי וגו' תשמרו ללכת בהם אני ה' וגו'. כלומר שכך תשמרו אותם לערך הליכתי בם אני ה' שכל הליכתי והנהגתי הוא הכל בערך שמירת מצוותי שאתם שומרים, ועל כן תשמרו אותם לערך זה שאני הולך בם ותראו שלא לגרום צער לכל העולמות העליונים ותחתונים וצער לפניו כביכול כנזכר. וזה הוא המבואר בזוה"ק (וארא כ"ו.) בפסוק (דברים ד', ל"ט) והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגו', שכל בחינת ה' אלהים הכל תלוי כאשר תשוב אל לבבך לטוב או להיפך ח"ו כן נעשה בבחינת ה' אלהים שיתגבר הרחמים בעולם או להיפך ועל שם זה נקרא הקב"ה אלהי ישראל לפי שמנהיג עולמו רק כמו שישראל מתנהגים עצמם כי הוא אלוה שכל אלהותו בעולם המתגלה על ידי פעולותיו להיטיב או להרע הכל דרך ישראל הוא כאשר המה מתנהגים בשמירת תורתו ומצוותיו. ועל כן לפעמים קורא אותם אמו כמאמר חז"ל (שיר השירים רבה פסוק ג', י"א צאינה וראינה) לא זז מחבבם עד שקראם אמו וכו', כי הם כמו בחינת האם שמשפרת ומתקנת את הולד כרצונה כן ישראל מתקנים בחינת פמליא של מעלה בבחינת תיקון היחוד להפך הדין לרחמים לאכללא שמאלא בימינא. ועל כן בימי האבות שהם נעשו אז מרכבה לשכינה והקב"ה התנהג על ידי מעשיהם הטובים להיטיב לעולמו ייחד הקב"ה שמו עליהם כמו אלהי אברהם אלהי יצחק כי נתגלה אלהותו יתברך

בשביל ודרך שעשה אברהם על ידי מעשיו הטובים וכן יצחק ויעקב. ואכן לפי שהם היו הראשונים בדבר הזה שהודיעו והתגלו אלהותו יתברך בעולם על ידי מעשיהם הטובים, ועוד שבימיהם לא היה שום אדם אחר בעולם שידע והכיר אלהיו, וכל בחינת אלהות היה בימי אברהם רק דרך אברהם לבד, וכן ביצחק ויעקב, על כן יתיחד שם ה' עליהם לבד. מה שאין כן בכל הצדיקים הבאים אחריהם שלא היה התנהגות אלהות על ידי אדם אחד בלבד כי כבר היו ישראל בעולם וכל אחד עבד עבודתו לה' לפי ערכו, והתנהגות אלהות הוא הכל על ידי דרך כלל ישראל בצירוף זכות גדול הדור לכן לא מצינו שייחד הקב"ה שמו כי אם על האבות שהם רגלי המרכבה שהם היו יחידים בדבר להתנהגות אלהות על ידם אבל אחר כך נאמר הכל אלהי ישראל כי התנהגותו הוא דרך כלל ישראל.

וזה שאמר הקב"ה למשה (שמות ג', ט"ו) ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' כלומר שאני מיחד שמי עליהם, וזה שמי לעולם כלומר שם הוי"ה הוא לעולם כי הוא רומז על היה הוה ויהיה אבל זה זכרי לדור דור, כלומר זכרי שיהיה נזכר שמי על אדם אחד אשר בארץ הנה זה זכרי לדור דור שיאמרו אלהי אברהם וגו' ולא יותר כי לא אזכיר עוד על שום אדם המיוחד כי אם אלהי ישראל בכלל. ואפשר עבור זה אמר הקב"ה ואלהי יעקב ולכאורה היה לו לומר ואלהי ישראל כי הלא אמר לו (בראשית ל"ה, י') כי אם ישראל יהיה שמך. ובפרט במקום הזה ובדבר הקבוע לדורות ודאי היה צריך לקבוע אלהי ישראל להיותו מורה על יותר שלימות הנכבד מקריאת שם יעקב, שזה מורה על בחינת לי ראש, וזה על בחינת עקב וסוף. ואכן היא הנותנת לצד שרצה לקבוע את שמו לדורי דורות, והן אחר כך אם יאמרו אלהי ישראל יהיו יכולין בני אדם לסבור שהכוונה על כללות ישראל שמיחד הקב"ה שמו עליהם בבחינת אלהי ישראל ועל כן קרא שמו יעקב להיות הכל יודעין שמיחד הקב"ה שמו עליו לבד, והנה טרם צאת בני ישראל ממצרים שהיו משוקעים בטומאת ערות הארץ, ומשה הוא היה צדיק הדור והיה כמו יחיד בעולם כמו אברהם ויצחק ונמצא שהיה ראוי ליחד אלהותו יתברך גם על משה לומר אלהי משה, ועוד כי לפי ערך גדולת משה במעלתו וחשיבותו שלא קם עוד נביא בישראל כמהו היה מן הראוי שייחד הקב"ה שמו עליו כמו על האבות וכאשר מצינו ששאל דוד המלך ע"ה ואמר רבונו של עולם מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק וכו' ואין אומרים אלהי דוד וכו' (בסנהדרין ק"ז.). ואך בזה שאמר לפני הקב"ה למה הרעת וגו' ותיכף וידבר אלהים אל משה שדיבר אתו משפט כפירוש רש"י בפסוק זה ולכאורה לא מצינו רושם ממשפט זה ואכן זה הוא המשפט שאמר לו אני ה' כלומר אני ה' לבד ולא אני ה' אלהיך להתיחד שמי עליך שיקרא אלהי משה רק אני ה' לבד, מה שאין כן

באבות העולם כי וארא אל אברהם אל יצחק וגו' פרט כל אחד בפני עצמו ולא כללם יחד לומר אל אברהם יצחק ויעקב, לומר כי יחדתי שמי על כל אחד ביחוד (וגם כי אל הוא אלהי כי האל"ף הוא יו"ד חושבן עשרים ועולה אלהי עם האותיות).

או יאמר על זה הדרך הנה וארא אל אברהם וגו'. עד באל שדי כלומר שהיה התנהגותי בעולמי לערך מעשיהם הטובים ונקראתי אז בעולם בבחינת אל שדי שפירוש שאמרתי לעולם די כמאמר חז"ל (חגיגה י"ב.) והוא שאמרתי לעולמי די זכות אברהם או יצחק בדורו להחיות ולהתהות העולם ולהיטיב לכל העולם עבורם, ושמי ה' לא נודעתי להם כלומר שבימיהם לא הייתי צריך להחיות ולהיטיב לעולמי על ידי בחינת שמי שם הוי"ה המהוה את כל ומרחם את כל כי היה די זכותם להתהות ולהחיות כל העולמות, אבל עתה אתה הרעתה שמוכרח אני לומר לך אני ה' שאני מחיה ומהוה את עולמי בזכות שמי, ועל כן לך וזאת תבשר לבני ישראל, לכן אמור להם אני ה' והוצאתי והצלתי וגו' כי הן בזכות שמי ה' לבד גם כן אגאלם מצרותיהם, ולעת עתה אני ה' לבד אבל כאשר הוצאתי וגאלתי ולקחתי אותם מטומאת זוהמת מצרים, עוד זאת אשר ולקחתי אתכם לי לעם, פירוש לשם ה' הנזכר למעלה שיהיו בבחינת (דברים ל"ב, ט') כי חלק ה' עמו שיהיו מיוחדין בשם הוי"ה הרחמים ורק הם לבדם, כי בגוים כתיב (תהלים מ"ז, ט') מלך אלהים על גוים כמו שאיתא בזוה"ק (משפטים צ"ו.), ועוד והייתי לכם לאלהים שאיחד שמי עליהם להקרא אלהי ישראל שאנהיג כל העולם רק על ידי דרך מעשיהם הן לטוב וכו', וכל זה המה זוכים בזכות שזכו לגאולה מצד אנקתם ושועתם, (כי ברית האבות לא הועיל רק לתת להם את הארץ לנחלה כאשר נכתוב להלן) ועל ידי הגאולה הנה יתקדש שמי בכל הארץ בראותם את ידי ואת גבורתי ואז יכירו וידעו כל יושבי תבל על ידיהם כי אין כמוני בכל הארץ ועל כן ראוי להקרא אלהי ישראל שהם הרכיבו והתגלו אלהותי בעולם כמו האבות שיחדתי שמי עליהם גם כן עבור זה. ולזה סיים וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים וגו' כלומר שתדע שמה שאני ה' המתיחד לאלהיכם הוא עבור שהוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים ולא די שיצאתם מעבודת מצרים, גם עוד תזכו עבור זה שאקרא אלהיכם לפי שתתגלה אלהותי בעולם על ידי זה, וכנאמר.

ועוד יתבארו כתובים האלה על פי פשוטם, כי תחילה אמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' כלומר שתודיעם שאני ה' והם יאמינו בי ובדבריך כי אני ה' המהוה את כל ואני בראתי העולם ובידי לשדד ולשבר את כל מערכת כח מצרים וממשלתם. ובזכות האמונה הזו והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וגו' וגאלתי אתכם, ואז יהיו עיניכם רואות

בראיה חושית כי אני ה' עושה כל אלה ומבלעדי אין אלהים מצד השפטים הנוראים והיד חזקה שאעשה במצרים בשידוד טבע הבריאה כולה כידוע שעל ידי יציאת מצרים נתחדש האמונה בחידוש העולם כאשר בראש הבריאה, ועוד תתחדש ידיעה והכרה אצלכם בסוד אחדות הבורא ברוך הוא שהוא אחד יחיד ומיוחד מכל צד ומכל פינה, להוציא מכת האפיקורסים שפקרו בסוד היחוד ואמרו כי מי שברא אור לא ברא חושך מי שברא טוב לא ברא רע, כי הם שני הפכים כידוע. ואמנם בראותכם בטובת האמת אשר אני מיטיב לכם לגאלכם מהעבודה ותצאו ברכוש מופלג, ובהם אעשה שפטים גדולים ונוראים לאבדם מן העולם, הרי עין כל רואה, יראה ויעיד כי אחד אלהינו שבשמים ובארץ ולו הגדולה והגבורה והתפארת וגו' וכל המדות, כי הוא שלם בכל ואין דבר יוצא מאחדותו יתברך. ולזה אמר,

פסקה ז

ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וגו'. כלומר שני דברים אני עושה לכם, אחת, הטובה המופלגה שאעשה לכם במה שאקח אתכם לי לעם, לעם חביב ונחמד להיטיב עמכם בכל מיני טובות. והשנית, שאהיה לכם לאלהים שופט ובעל דין להפרע לכם מכל צריכם להנקם מאויביכם ולעשות בשונאיכם כרצונכם. ובזה וידעתם כי אני ה' אלהיכם שלא תצטרכו עוד לאמונת אומן להאמין בי, כי אם שתדעו ידיעה גמורה כי אני ה' אלהיכם בחינת היחוד השלם, שלם בכל ואין עוד מלבדי כי אני המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, ובבחינה זו נמצאים שני ההפכים חסד ודין חסד לישראל ודין לאומות העולם והכל אני ה' עושה כל אלה. ובשכר זה הנה,

פסקה ח

והבאתי אתכם אל הארץ וגו'. כי ידוע אשר בחינה אחת מרצון אלהינו ברוך הוא וברוך שמו שהיה בעת בריאת העולם לברוא עולמו הוא בגין דישתמודעין ליה כמו שאיתא בקבלת מרן הקדוש האר"י ז"ל בספר עץ החיים (בתחילת שער הכללים עיין שם) והוא שהבריות יכירו וידעו כי הוא ה' האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד וזה הוא רצונו ונחת רוח לפניו שנדע זאת ועל כן בשכר זה שתדעו מאמיתת המצאו ומיחודו ואחדותו אביא אתכם אל הארץ וגו', וטובה זו שהוא הגאולה ממצרים יגרום לכם טובה אחרת אשר והבאתי אתכם וגו' (עיין בחובת הלבבות בהקדמתו לשער הבחינה שביאר שם איך שמי שמכיר בטובת ה' זה מוסיף לו טובה על טובה עיין שם) ולא טובה זו בלבד כי לכאורה טובה זו כבר נשבע הקב"ה לאבותינו על זאת, ולא איש אל ויכזב, ואמנם זה ההבטחה שהבטיח ה' לאבות לתת להם את הארץ הזאת העיקר הוא חיות הקדושה ואור ה' שיתגלה להם בארץ ההיא, כי הארץ ההיא מוכן לזה אבל לא לכל, וכל

הגוים שהיו יושבים בארץ לא ראו אור שם מימיהם, רק לאבות הבטיח שהם יראו אור בהיר בשחקים בארץ הזאת המוכן לקדושת אור ה', וזה אשר הבטיח עתה לזרעם לתת גם להם זה אור חיות הקודש וקדושת שמו יתברך כמו לאבות העולם וזה אומרו ונתתי לכם מורשה אני ה' שזאת הירושה אתן לכם נחלת אבות להיות שמי מתיחד שם עמכם להפיץ עליכם ענן אורי אור קדושתי כמו לאבותיכם.

פסקה ט

וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, וידבר ה' וגו' בא דבר אל פרעה וישלח את בני ישראל וגו' ויאמר משה לפני ה' הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה וגו'. ונודע לכל קושית הרב הקדוש בעל אור החיים זללה"ה איך דן משה קל וחומר הן בני ישראל לא שמעו וגו' אחרי שאוטם אזנם של ישראל היה מקוצר רוח ומעבודה קשה כמפורש בכתוב מה שאין כן פרעה שהיה רוחו גבוהה ונפשו רחבה כמדת תלמידיו של בלעם הרשע כי בלעם היה אחד מיועציו כמאמר חז"ל (בסנהדרין ק"ו. ובשמות רבה א', ט') ולא נאטם אזנו מלשמוע. ואכן הנה כבר כתבנו למעלה ששני דברים היה בגאולתן של ישראל אחת גוף הגאולה והצלת ישראל ממצרים, והשנית עשיית שפטים במצרים ובאלהיהם ולהביאם אל ארץ טובה ארץ נחלי מים כהיום הזה. והנה גוף הגאולה והצלתם מהיות עבדי פרעה זכו ישראל מצד עצמם בזכות ארבעה דברים שהיה בהם במצרים שלא שינו את שמם ולבושם וכו', כמאמר חז"ל (שיר השירים רבה פסוק ד', י"ב גן נעול) וביותר במה שהיו גדורים מן הערוה ונאמר בהם גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום ואמרו חז"ל שם גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו הבעולות מעין חתום אלו הזכרים וזה היה דבר חידוש גדול במצרים להיות עיקר טומאת קליפת מצרים הוא בדבר הזה בבחינת גילוי ערוה שעל כן נקראת ערות הארץ ולכן היו המצרים שטופי זימה למאוד כמאמר הכתוב (יחזקאל כ"ג, כ') וזרמת סוסים זרמתם וגו' כי שם נתגבר חיות קליפה זו, וישראל הנה היו שם בתכלית הירידה מבחינת הקדושה עד שאמרו שמקצתם היו עובדי עבודה זרה כמאמר חז"ל (שמות רבה ו', ה') ונודע אשר נכנסו ונשקעו במ"ט שערי טומאה ואף על פי כן לא נגעל נפשם בטומאה זו מלהתערב בגוים ונשמרו מן העריות הן הזכרים הן הנקבות והכתוב מעיד עליהם בני ישראל עאלו בני ישראל נפקו כמו שאיתא בזוה"ק (שמות ז'.) ושבטי יה עדות לישראל שחתם הקב"ה שמו בכל משפחותם להעיד כי רק בני ישראל המה לא מעם אחר כמאמר חז"ל (שיר השירים רבה שם).

ונראה שלזה אמר הכתוב (תהלים פ"א, ו') עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים, כי ידוע שעיקר ירידת יוסף למצרים קודם בוא ישראל לשם הכל היה לישר דרך לבני ישראל שיוכלו לצאת משם ולא ישקעו ח"ו בטומאת זוהמת קליפת מצרים באופן שלא יוכלו להנצל משם, ונראה שזה היה עיקר ישרות דרכו שם לפני בני ישראל להכניע הקליפה ההוא ערות הארץ הממשיך האדם לתאות חמדת גילוי עריות, כי הוא בבואו שמה לרב הטומאה שם בבחינה ההוא נתגרה בו הדוב (בראשית ל"ט, י"ב) ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי, והוא בכוחו כאשר לא חפץ לשמוע לאשת אדוניו ושמר הברית והחסד ונשאר תמים בצדקתו והכניע הקליפה ההוא ונשאר לדורות צדקתו שהיו יכולים בני ישראל על ידי זה בכוחם להשמר מן הערוה טומאת מצרים, ולזה אמר עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים וגו' כלומר שמה שיצא יוסף על ארץ מצרים היה בעבור העדות שיהיה שבטי יה עדות לישראל ועל כן נאמר ביהוסף ולא ביוסף להורות על זה כי השם י"ה הוא העדות, והוצג בתחילה אצל יוסף כי שם הקודש מעיד עליו, ושמו לעדות על ישראל שהוא היה הגורם העיקר שיהיה עדות לישראל ועל כן זכות זה בצירוף אנחתם ונאקתם גרם לגאולתן והצלתן ממצרים. ואכן זה שעשה ה' שפטים באלהיהם ובהם והביאם אל ארץ נחלה זה היה בזכות כריתת הברית עם האבות שאמר לאברהם (שם ט"ו, י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, והבטיחם לתת לזרעם את ארץ מגוריהם אשר גרו בה.

ובזה נכון סדר הכתוב בפרשה זו, כי תחילה וגם הקמותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען וגו', זה זכות כריתת ברית האבות, וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל דקדק לומר בני ישראל ולא את נאקת העם הזה כמו שאמר משה כמה פעמים (לעיל ה', כ"ב) למה הרעות לעם הזה או הרע לעם הזה וכדומה, ואכן זה עיקר אומרו כי שמע נאקת בני ישראל לבד שהם רק בני ישראל ולא התערבו בגוים ואין אחד בהם מעם אחר (רק זה שפירסמו הכתוב כידוע (שיר השירים רבה שם)) וזה עלה לפני במאוד להיותם גדורים מן הערוה, ונמצא כבר יש בידי שני דברים, ובמה דסיים פתח לומר לכן אמור לבני ישראל וגו' והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם וגו', דקדק לומר בכל לשון גאולה אתכם, לומר כי אתכם לבד אני גואל בזכותכם לבד ואין אני מערב בזה שום דבר רק זכות להיותכם בני ישראל זה חביב עלי במאוד ותזכו לגאולה.

ואכן עוד זאת אעשה אשר וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם וגו'. כי זה אעשה לצד כריתת ברית עם אברהם אוהבי אשר לו אתן את הארץ ואתם בניו יורשיו ראויים אתם לנחול נחלת

אבותיכם ועל כן ונתתי אתה לכם מורשה לירושת נחלת אחוזת אבותיכם, ולא יגרע עבור הגאולה הבטחת הארץ. וזה שכתוב אשר נשאתי את ידי כלומר כי זה אני כבר נשאתי את ידי ואמירתו של הקב"ה כאילו כבר עשויה כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ד, כ"ב) בפסוק (בראשית ט"ו, י"ח) לזרעך נתתי וגו' מאמרו של הקב"ה הוא מעשה אתן אין כתיב אלא נתתי וכו', וכאילו כבר ישב בה אברהם בנחלה ואתם יורשיו ואין לי בה כי אם כמו פקדון שהניחו אבותיכם להחזיר לכם ירושת נחלתם. ודבר הגאולה זכיתם מצד עצמכם להיותכם בני ישראל בנים החביבים ששמרו פתחי פיהם ונעלו דלתותיהם מלהתערב בעם אחר. וכן עשה משה כאשר נצטוה וידבר משה כן אל בני ישראל כלומר שאמר להם כן שזכו לגאולה מצד היותם בני ישראל, והבטחת הארץ עבור ירושת אבותיהם. אבל ישראל שהיו נדכאי רוח כל כך והיו יודעין שנכנסו בשערי טומאה לא שתו לבם לזאת שהקב"ה יעשה איזה דבר בזכותם רק אמרו שבטוחים אנחנו בחסדי המקום אשר לא בזה ולא שקץ ענות עני (תהלים כ"ב, כ"ה), וראה באנחתינו ובעבודה הקשה אשר עלינו ובזה ריחם ה' עלינו וחפץ לגאלינו.

וזה אמרו ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, פירוש שלא שמעו לדברי משה שיחפוץ ה' לגאלם כי אם מקוצר רוח ומעבודה קשה מחמת שהם קצרי רוח למאוד ורוב העבודה קשה שהיה עליהם וקרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע ובזה בטחו כי יגאלם ה' צבאות ולא בזכות דבר אחר כלל. אבל הקב"ה עמד בדבריו ואמר בא דבר אל פרעה וגו' וישלח את בני ישראל מארצו בני ישראל דייקא כלומר לפי שהם בני ישראל לבד בשבטי י"ה עדות לישראל בזכותם לבד ישלחם, ועוד מחויב הוא לשלחם עבור "מארצו", כי ארצו מקום הטומאה ערות הארץ ואיני חפץ להניח תרומתי בבית הקברות מקום טמא כזה כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ו, ה'). ועל כן אמר משה לפני ה' הן בני ישראל לא שמעו אלי שיועיל זכותם לגאולתן רק בדבר קושי השיעבוד ואיך ישמעני פרעה שזכות ישראל ודאי לא חשוב בעיניו וגם קושי השיעבוד לא נחשב לפניו כאמרו (לעיל ה', י"ז) נרפים אתם נרפים תכבד העבודה על האנשים וגו', ועל כן הוא בודאי לא ישמע אלי. ולזה גמר אומר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים צוה לומר לשניהם שבודאי זכות בני ישראל לבד גרם להוציא את בני ישראל דייקא מארץ מצרים ככל הנאמר.

עוד יתבארו הכתובים האלה בדרך זה. כי זה שאמר משה כמה פעמים אל ה' כי כבר פה וכבד לשון אנכי ולכאורה וכי היה צריך להרבות דברים כל כך עם פרעה להפציר אותו ולדבר על לבו לשלוח את בני ישראל הלא לא הוה ליה למימר כי אם דבר ה' פסוק או

שני פסוקים, ומה בזה שיהיו הדברים האלה קצת בכבידות פה וכי לא היה משה יכול לדבר עם בני אדם אף שהיה כבד פה, ואכן כי משה היה ירא שעל ידי זה יגרע אופן השליחות שעל ידו, כי יאמר פרעה אם רוח ה' דיבר בך ומלתו על לשונך ודאי שהיית מתרפא לדבר כשאר המדברים כי הוא השם פה לאדם, ובראותי שכבד פה אתה, ודאי לא דיבר בך ה'. וכן גם בני ישראל קשה היתה זאת להם שישלח הקב"ה שליח לומר דברים משמו יתברך ויתעלה על ידי כבד פה, והיה לו לשלוח אחר או לרפאות את זה. וזה אמר הכתוב ולא שמעו אל משה מקוצר רוח פירוש מקוצר רוח שהיה במשה פה המדבר אליהם ואלמלי שה' דיבר בו לא היתה רוחו קצרה. וגם מעבודה קשה, עבור שידעו שהתגבר הדין עד מאוד בחינת העבדה מספר אלהים וסברו שמדת הדין מעכב מלפתוח פה משה לדבר דברים כראוי וממילא אם על זה כל כך גבר מדת הדין אפשר גם על הגאולה יעכב הדין. ועל כן אמר משה לפני ה' הן בני ישראל לא שמעו אלי אלי דייקא שהמניעה מאתי עבור כבידת פי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים כלומר עדיין אני ערל שפתים כי סבור אני שתרפאני ועתה כאשר אני עוד ערל שפתים איך ישמעני פרעה, כי יאמר אם אלהים הוא איך נראה אליך הלא כל מום אל יקרב לדבר לפני מלך בשר ודם ומכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

אבל האמת הוא שמשה היה מוכרח להיות כבד פה בכדי לידע אחר כך חביבות ומתיקות התורה שהוא מרפא לשון עץ חיים שבשעה שקיבל התורה נתרפא לשונו כמאמר חז"ל (ריש דברים רבה) אבל מי גדול במעלה ממנו ולזה אומר הכתוב תיכף אחר כך אלה ראשי בית אבותם, כלומר אם משה קטן בעיניו הלא ראש שבטי ישראל הוא וכל בריאת העולם היה גם בשבילו לבד כמו שמובא למעלה ממאמר הכתוב (משלי ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ, כלומר על ידי החכמה בחינת כח מה שהיה במשה שאמר (שמות ט"ז, ז') ונחנו מה, על ידי זה יסד הארץ ומלואה. וגם עליו רמז בתיבת בראשית בשביל משה שנקרא ראשית כמאמר הכתוב כאן אלה ראשי בית אבותם וגו' נברא העולם ועל כן ראשי בית הוא בראשית עם יו"ד יתירה לרמז שגם עולם הבא שנברא ביו"ד נברא בשביל משה מה שאין כן באברהם שנרמז בתיבת בהבראם בשביל אברהם אבל גם הוא בה' בראם כמאמר חז"ל (מנחות כ"ט: ובבראשית רבה י"ב, י') שמרמז רק על עולם הזה שנברא בה' כמו שאמרו (במנחות שם) בפסוק (ישעיה כ"ו, ג') כי בי"ה ה' צור עולמים עולם הזה נברא בה' ועולם הבא נברא ביו"ד ועל כן רק הוא הראוי לגאולת ישראל ואם אין אתה גואלם אין אחר גואלם כמאמר חז"ל (שמות רבה ג', ג') כי בחינת גואל הוא במדת

היסוד בסוד הכתוב (רות ג', י"ג) אם יגאלך טוב יגאל, והוא בחינת יו"ד שהוא בחינת משה כאמור ועל כן כשנולד ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב', ב')), והוא מובן.

פסקה יג

וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל וגו'. לא נודע ענין הצווי הזה (עיין ברש"י ובמדרש חז"ל) ואפשר לפי מה שכתבנו למעלה שזה הדיבור הקשה בחינת הדין הנאמר בתחלת הפרשה הוא לומר כי הקב"ה תלה לו בזכות אחרים שעל ידי כריתות ברית עם האבות הוא גואלם לא בזכותו, ומשה רבינו צדקת ה' עשה ומשפטיו, אשר וידבר משה כן אל בני ישראל שלא שינה רק אמר להם שבזכות האבות הקב"ה גואלם לא בזכותו, ועל ידי דבר זה עצמו זכה משה ותלה לו הקב"ה בזכות עצמו וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל וגו' להוציא את בני ישראל וגו', פירוש שזה יאמרו אל בני ישראל שלהם צוה להוציא שבזכותם יוציאו ישראל ממצרים. ועל כן בסיום הענין, אמר הכתוב הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים כלומר שהם יוציאום בזכותם, וכאילו הם המוציאים אותם ממש ועל כן הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא, כי להם כח וגבורה על זה. והוא כי הנה מצינו בתחלת שליחות הקב"ה למשה על הדבר הזה, שלחו תחלה אל ישראל כמו שמפורש בפרשה שלמעלה לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו' פקוד פקדתי וגו' ואומר אעלה אתכם וגו' ולכאורה מה היה צריך לשלחו כלל אל ישראל, להא ישראל בודאי מוכנים הם לצאת ממצרים אם יניחם פרעה, כי מי לא יברח מבית עבודה קשה כזה בכל מאמצי כוחו אם יוכל כצפור הנמלט מפח יוקשים ויותר והשליחות לא היה צריך אלא לפרעה, וביותר מה שאמר משה כמה פעמים והן לא יאמינו לי וגו' כי יאמרו לא נראה אליך וגו' או באומרו ואמרו לי מה שמו וגו', מה צורך בזה לאמונתם, הלא כאשר ישלחם פרעה בעיניהם יראו כי פקד ה' את עמו לגאלם מעבודת פרך.

ואמנם כי שני דברים היה בזה, אחת כי האמונה היה צורך הגאולה כי אם לא היו אז מאיינים בה' בזה, לא היו יוצאין משם לעולם, כי באמת ישראל לא היו ראויים אז לגאולה כל כך מצד עצמן כי נשקעו ראשם ורובם בטומאה עד מ"ט שערים ולא נשאר להם כי אם שער אחד לצאת בו, ובזכות האמונה בה' זכו לגאולה כמו שאיתא כמה פעמים בדברי חכמינו ומפורש אמר (במכילתא מובא בילקוט רמז ר"ם) לא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות אמונה שהאמינו וכו', וגם על הים אמר הקב"ה כדי הוא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם הים כמו שאיתא (בשמות רבה כ"א, ח') ועד היום הקב"ה זוכר לנו חסד

נעורינו מאז בזה כמו שאמר הכתוב (ירמיה ב', ב') זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו'. והשנית הוא מה שהיה נצרך שישאל איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות בכדי לנצל את מצרים, וזה היה צורך הגאולה בהכרח כמו שאמרו חז"ל (ברכות ט'.) בפסוק (שמות י"א, ב') דבר נא וגו' אין נא אלא לשון בקשה וכו' שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים וכו' (וגם לפי קבלת הרב האר"י זללה"ה שההתנצלות היה להוציא כל הניצוצי הקדושה מהם וזה ודאי שהיה בהכרח אל הגאולה). ועל כן קודם כל נשתלח אל בני ישראל להכניס האמונה בלבם כי בלתי זה לא יעשה אלהים דבר, ועל כן תיכף אמר לו הקב"ה (שמות ג', י"ח) ושמעו לקולך וגו' כי עיקר הגאולה הוא האמונה ותיכף אמר לו (שם שם, כ"א) ונתתי את חן העם הזה וגו' ושאלה אשה משכנתה וגו' כי גם זה מעיקרי הגאולה ואחר כך נאמר כי כן היתה ויאמן העם וישמעו כי פקד וגו' ויקד וגו' (שם ד', ל"א)), ואחר כך כאשר הכביד פרעה את עולו עליהם מאוד לקשש קש לתבן נפלו קצת מאמונתם ואמרו אל משה (שם ה', כ"א) ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו וגו' ועל כן תיכף וידבר אלהים וגו' עד לכן אמור לבני ישראל וגו' והוצאתי והצלתי וגאלתי וגו' ואין לכן אלא שבועה כמאמר חז"ל (שמות רבה ו', ד') כי נשבע להם על זה לצד כי זה העיקר שיתחזקו בו באמונתם ויאמינו בה' כי ודאי יוציאם ויביאם וגו', ונאמר על זה ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' ונמצא שח"ו אין כאן גאולה ו לא יועיל לזה אף זכות אבותיהם כי העיקר הוא האמונה משני הטעמים.

וזה שתלה הקב"ה בזכותו של משה וידבר אל משה וגו' ויצום אל בני ישראל ואל פרעה וגו'. לומר כי קודם הוא הצווייי אל בני ישראל שידברו על לב ישראל ויכניסו בלבם אמונת ה' בזה, ואחר כך אל פרעה מלך מצרים. ובזה גדלה זכות משה כי על הדבר שאינו מועיל זכות אבות הנה זכותו יועיל להכניס האמונה בלבם של ישראל לגאלם על ידי זה, ולזה חלקן הכתוב מפורש לשתי בחינות אלו להלן ואמר (להלן כ"ו) הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים, הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא וגו'. ולכאורה הלא דבר אחד הוא ולמה חלקן לשנים, ואמנם בראשונה יגיד כי להם אמר שיוציאו את בני ישראל מארץ מצרים, כלומר להכניס ולהחליט בלבם של ישראל שכבר אינן עבדים לפרעה, ויוציאו את בני ישראל ממצרים לגמרי שלא יהיה עוד ספק בלבבם שיהיו עוד במצרים וכאילו כבר יצאו משם ובזה הם המוציאים אותם ממש מעבדות לחירות וגדלה זכותם בזה לרוב, ואחר כך הם המדברים אל פרעה וגו' וכן היה כי האמינו העם ושאלה אשה משכנתה וגו' שעשו ככל אשר צוה אותם משה

ומשכו ידיהם מן העבודה זרה ושחטו הפסח ככל חקותיו ומשפטיו ובזכות זה יצאו כל צבאות ה', ולזה סיים הכתוב הוא משה ואהרן ואמרו חז"ל (בראשית רבה א', ט"ו) בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה מלמד ששניהם שקולין וכו', ולכאורה מה נשתנה כאן להודיע זאת כי שניהם שקולים הם יותר מכל המקומות (והנה עינינו תראנה מה שנעשה למרים על מה שאמרה הלא גם בנו דבר וגו') ואמנם כי עתה הכתוב מדבר שזכותם ופעולתם גרם ליציאת בני ישראל ממצרים והודיע כי זכות ופעולת שניהם שוין בהוצאה וגאולה הזו.

ועוד יתבאר הכתוב. כי הנה הלא תראה שבכל הפרשה בכל מקום שאמר ה' דבר יציאתם לא הזכיר מארץ מצרים רק ממצרים וכאן כבר נאמר שני פעמים לשון ארץ ואמנם כי אמרו חז"ל (שמות רבה א', ט') בפסוק (שמות א', י') ועלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים, ראה מה כתיב ועלה מן הארץ, אמר דוד (תהלים מ"ד, כ"ו וכ"ז) כי שחה לעפר נפשינו וגו' אז קומה עזרתה לנו וכו' עד כאן. והנה הירידה התחתונה של ישראל במצרים היה אחר דבר ה' אל משה כאשר התחיל פרעה להרע עוד לעם הזה בלתי לתת להם תבן ללבון הלבנים ועל ידי זה ויוכו שוטרי בני ישראל ויפץ את העם בכל ארץ מצרים לקושש קש והמצרים היו משברין שוקיהם על ידי זה כמאמר חז"ל (שמות רבה ה', י"ט) ואז היתה הנפילה עד לארץ, ועל כן קודם זה לא הזכיר הכתוב יציאה מארץ כי לא היה עדיין בחינת הנפילה עד לארץ עד אחר כך כשאמר פרעה (שמות ה', ז') לא תאספון לתת תבן לעם וגו', ואז ירדו עד לארץ. ועל כן נאמר בסוף הפרשה שלמעלה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו והוא כפל לשון, אמנם להורות בא כי אף קודם שיגאל ה' את ישראל ממצרים בגאולתן השלימות, על כל פנים כיון שכבר נפלו עד לארץ מוכרחין להתעלות תיכף במעט מעט והוא שיפסק השיעבוד על כל פנים וכמאמר חז"ל שתיכף ממכה הראשונה של דם נפסק עול העבדות בחומר ולבנים, וזה אומרו עתה תראה כלומר זאת תראה תיכף אשר ביד חזקה ישלחם כלומר ביד חזקה ראשונה שאראה לו ישלחם על כל פנים מאתו והוא שלא יעבדו עוד עבודתו, אבל עודם במצרים, ואחר כך ביד חזקה יגרשם מארצו לגמרי, וזהו שאמר אחר כך הקב"ה למשה בסדר זה בוא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו פירוש כיון שכבר ישראל בארצו ארץ מצרים ירידה התחתונה על כן ישלחם תיכף על כל פנים מהשיעבוד כי ועלה מן הארץ, ולזה אמר משה ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, כי על דבר הגאולה גופה ודאי האמין כאשר ירבה ה' רבות מופתי גבורתו יגרשם פרעה, אך זה שאמר לו שזה יעשה תיכף שיפסיק מלשעבדם על ידי דברו לבד, אמר ואיך ישמעני

פרעה וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום וגו' להוציא את בני ישראל מארץ מצרים שזה יוכרח לעשות תיכף במכה ראשונה שישלחם מארצו על כל פנים מדבר השיעבוד שבזה נפלו עד לארץ.

פסקה יד

אלה ראשי בית אבותם וגו'. פרט הכתוב כאן יחוסם להגיד שבחו של משה, כי הנה בני ראובן בכור ישראל וגו' ובני שמעון וגו', אבל בבני לוי שינה הכתוב בפרט שמותם לומר ואלה שמות בני לוי לתולדתם לומר הנה אלה שמות בני לוי המיוחדים במעלה וגדולה וחשיבות נכבדה כנודע שבני לוי גם בעודם במצרים היו דבקים בה' ובתורתו שעל כן ברכם משה ואמר (דברים ל"ג, ט' וי') כי שמרו אמרתך וגו' יורו משפטיך ליעקב, ולא היו משועבדים מעודם כלל לפרעה במצרים וגם שמותם מתולדתם מעיד לגדולת מעלתם, כי עמרם הוא עם רם ויצהר הוא לשון צהר המבהיק ומאיר באורו, וחברן כי חבר הוא לאביו שבשמים, ועוזיאל הוא עז אל שעז בעבודתו לאל ה' ועל כל זאת הנה אלה ראשי אבות הלוים למשפחותם אלה שמזכיר למטה והם.

פסקה כו

הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל וגו'. שהם היו הראשים על כולם עם שכולם ראשים וחשובים היו אבל הם מן החשובים שבחשבוים היו. והודיע הכתוב כל זה כי עד הנה הנה כמה הקטין משה את עצמו בדבר השליחות הזה ואמר כי אולי הוא אינו ראוי לזה שלח ביד מי הראוי לשלוח אף שהיה ראש שבטי ישראל, ולזה אחר שסיים הכתוב למעלה שאמר משה לפני ה' הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' וכבר כתבנו אלי דייקא כי מפני פחיתות ערכי לא רצו לשמוע אלי ומכל שכן ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים ואין זה ראוי לכבודך שתשלח איש אשר לא ידבר נכונה כי הקריבהו נא לפחתך, אומר הכתוב לא תסבור שבאמת כן הוא שהוא הקטן שבישראל לא כן הוא כי אלה ראשי בית אבותם והמובחר הוא ואלה שמות בני לוי שאותו הבדיל ה' לשרתו ולברך בשמו, ואלה ראשי אבות הלוים הוא משה ואהרן הרי שגדול שבכולם היה (כי אף שאמרו חז"ל (בראשית רבה א', ט"ו) ששניהם שקולים לא כיוונו אלא לדבר מצוה זו ולא לדבר אחר כמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים זללה"ה ועיין מה שכתבנו למעלה במקומו כי לא קם נביא בישראל כמשה) ואף על פי כן כמה הקטין את עצמו. וגם קטנות וענוה של אהרן נודע ממה שאמר הכתוב (שמות ד', י"ד) וראך ושמח בלבו כמאמר חז"ל (שמות רבה ה', י' ובשבת קל"ט.) ועל כן אמר הכתוב הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל וגו' כלומר לפי שכל כך הקטינו את עצמם

מעודם זה גרם אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל ולא אמר לאחר כי קרוב ה' לנשברי לב ואת דכא אשכון, וגבה עינים וגו' אותו לא אוכל. ולך ראה אשר.

פסקה כז

הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים. ואף על פי כן הוא משה ואהרן וכל מקום שנאמר הוא, הוא לומר שהוא כן מתחלתו ועד סופו כמאמר חז"ל (מגילה י"א.) הוא משה ואהרן הן בצדקן מתחלתן ועד סופן וכו' וגם אנו נאמר הוא משה ואהרן בקטנותם וענותנותם מתחלתם ועד סופם ולא נתגאו כלל לומר שאין הקב"ה בוחר בשלוחים אחרים כי אם בהם או שיאמרו הנה אנחנו עושים רצון המקום ויתגאו בזה כדרך אנשים שאינם בעלי שכל ובינה המתגאים במה שהם עובדים את הבורא, ואינם יודעין כי אם היו עובדין להבורא לא היו מתגאין בשום אופן כי זה הראשון וראשונה בעבודת המקום אשר על ידי עבודתו אדם קונה לו לב נשבר ונדכה להיות נכנע ושפל לפני כל אדם אף לפני הפחות שבפחותים כי יודע אשר לפי ערך שכלו ומקומו ומעמדו לא התחיל עדיין בעבודת בוראו, וזה אשר לבו מתגדל כאשר עושה איזה מצוה או לימוד תורה וכדומה, יהיה לבו נכון בטוח שלא התחיל לעבוד לבוראו אף על תנועה קלה, ומגיד הכתוב עוד בדברים האלה אשר.

פסקה כח

ויהי ביום דיבר ה' אל משה בארץ מצרים. מה שדיבר עמו בארץ מצרים עצמו אחר שכבר עשה שליחות המקום פעם ושתים לבני ישראל ולפרעה והיה מקום לאמור בלבבו מן הסתם אני כדאי וראוי לשליחות הזה, לא כן כי תיכף כאשר וידבר ה' אל משה וגו' דבר אל פרעה מלך מצרים. הנה,

פסקה ל

ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה. אלי דייקא כאמור כי לא זז מקטנותו וענותנותו ועמד בשלו לומר שלח נא ביד תשלח וה' הרואה ללבב ידע אמיתיות שבירות לבבו ודכאות רוחו אמר לו ראה נתתיך אלהים לפרעה וגו' שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין ורק אתה תדבר והוא בודאי ישַלח את בני ישראל מארצו, ומה שלא ירצה לשלוח תיכף הוא עבור שאני מקשה את לבו וגו' למען הרביתי את אותתי אבל אין שום מניעה מאתך ורק אתה הוא הראוי לכל זה.

פרק ז

פסקה ג

ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאותי וידעו מצרים כי אני ה' וגו'.

להבין כפל הלשון בפסוקים האלה, נראה כי הנה על שני דרכים הקשה ה' את לב פרעה למאן לשלח להכותו עשר מכות גדולות ונוראות. האחד, כמו שאמרו חז"ל (שמות רבה ט', ט' במכת דם וכן להלן בשאר המכות עיין שם) שהקב"ה פרעם מדה כנגד מדה בכל מה שעשו לישראל לעומתם נלקו כל העשר מכות, כמו דם לפי שלא הניחו את בנות ישראל לטבול מטומאתן שלא יהיו פרין ורבין לפיכך נהפך מימיהם לדם, צפרדע לפי שהיו אומרין לישראל צאו והביאו לנו שקצים ורמשים לשחוק בהם לפיכך הביא עליהן צפרדעים וכו' (שם י' ד')). והשנית הוא, לפי שהיה פרעה הרשע כופר בה' ואמר מי ה' לא ידעתי את ה' לפיכך הקשה את לבו והביא עליו כל המכות האלה. בכדי שעל ידי זה ידעו שמו בכל העולם ותתרבה ידיעתו בכל הארץ אשר לזה היתה עיקר כוונת הבריאה בגין דישתמודעין ליה וכאשר נאמר כמה פעמים למען תדע כי אין כה' ונודע ה' משפט עשה כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה ומתגדל כמאמר חז"ל (מכילתא מובא בילקוט יחזקאל רמז שע"ח) בפסוק (יחזקאל ל"ח, כ"ב) ונשפטתי אתם בדבר ובדם אמר ר' שמעון בן יוחאי אין שמו של הקב"ה מתגדל בעולם אלא כשהוא עושה משפט ברשעים ואית לן קריין סגיאין וכו' עד כאן.

ובפרט אז בארץ מצרים שהיה אז ראש לכל הממלכות והיו שולטים מסוף העולם ועד סופו (על דרך (גיטין נ"ו:) כל המיצר לישראל נעשה ראש) והיה ידוע לכל גודל מעשה המכשפים והחרטומים שהיו במצרים. גם חכמי מצרים היו מפורסמים כמאמר הכתוב (ישעיה י"ט, י"א) חכמי יועצי פרעה ואומר (שם כ"ט, י"ד) ואבדה חכמת חכמיו, מכלל שהיו בהם חכמים וכשהקב"ה יעשה בהם דין ומשפט ודאי ששמו יתגדל בכל הארץ כי יאמרו המלך קשה והארץ קשה ואף על פי כן לפני זעמו מי יעמוד ובודאי אין כה' וכאשר באמת היה שעל ידי יציאת מצרים נתקדש שמו ושמעו עמים ירגזון ואז נבהלו אלופי אדום וגו', וזה שאמר הכתוב ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותתי ואת מופתי בארץ מצרים דייקא לפי שהמדינה קשה והארץ קשה בהיותה ראש הממלכות ומלא כישוף על כן שם ארבה אותותי ומופתי.

והנה עבור זה אפשר היה די בחמש או בששה מכות ולא דוקא עשר ואכן היה צריך להיות דוקא עשר מדות למדדם מדה כנגד מדה מה שעשו לישראל, ועל כן ולא ישמע אליכם פרעה כי אם ונתתי את ידי במצרים בחינת יד הרמה הנכלל משני ידות ימין ושמאל בחינת עשר אצבעות להכותו עשר מכות דוקא (כי (בראשית רבה ל"ג, ג') אוי להם לרשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין, ואף הימין מכה אותם כאשר שר משה וישראל (שמות ט"ו, ו') ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב) וזה למען והוצאתי את

צבאותי וגו' מארץ מצרים בשפטים גדולים, שאשפוט את מצרים מדה כנגד מדה מה שעשו לעמי וזה הטעם הראשון. ועוד טעם אחר וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי וגו' והוצאתי את בני ישראל מתוכם מה שאין עבד יכול לברוח ותתרבה ידיעתי בעולם עבור זה והוא הטעם השני בגין דישתמודעין ליה וכאמור.

פסקה ט

כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן וגו'. מלת לאמור הזה אין לו פירוש כי למי יאמרו זאת, ואמנם כי הנה אמרו חז"ל (ילקוט ישעיה רמז ת"ט) במה שאמר אחז לא אנסה את ה' אין רצוני שיתקדש שם שמים על ידי וכו', כי הרשע לא יחפוץ בגדולת ה' והודו על הארץ, ולמה לו לנסות שיתודע שם ה' בארץ שיאמרו כי הפליא ה' לעשות בארץ, ועל כן ודאי מכל שכן פרעה הרשע הגמור שאמר (שמות ה', ב') לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח, כלומר אפילו אם הייתי יודעו לא אשלח את ישראל כי הגדיל חציפות עזות פניו נגד ה', ודאי שהוא לא יחפוץ לנסות את ה' על ידי מופת כי יחוש אולי יתקדש שם שמים על ידו ואין רצונו בזה, ואם יאמר פרעה להם שיראו לו מופת יכפול דבריו וישלש כי לא את ה' הוא מנסה כי אם אותם משה ואהרן לראות אם גם הם כחכמיו ומכשפיו שיוכלו לעשות מופתים בארץ אבל ודאי יאמר כי לא מה' הוא, ואדרבה יותר מה שיעשו לפניו מופתים יכפור שלא מה' הוא כי הוא כופר בה' רק יאמר שבחרטומי מצרים הם העושים בלהטיהם.

וזה אומרו כי ידבר אליכם פרעה, לאמר תנו לכם מופת, פירוש אם ידבר אליכם פרעה יכפול דברו לאמור תנו לכם מופת, לכם דייקא שאתכם הוא מנסה אם תוכלו לעשות דבר בארץ אבל לא ינסה את ה' כי אין רצונו בזה, והקב"ה הרואה ללבב טומאת טפלות רשעת לבבם הרע שאין רצונו לנסות ה' כלל, הנה הוא משגיא לגוים ויאבדם וצוה לעשות להם מופתים בתחלה מה שיוכלו גם החרטומים לעשות כן בלטיהם, ויהב ליה כולא טעותא שיסבור שגם אלו מכשפים הם ואותותיהם כחכמי מצרים הם ולא נתגלה להם שם ה' ולא יאמינו במשה ומכל שכן בה' ויחזק לבו למען רבות מופתי גבורתו ויתקדש שמו בכפלי כפליים להיות הולך שמו בכל הארץ על ידו.

פסקה יא

ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם כן. מלת חרטומי מצרים נראה מיותר ואינו מסודר בלשון הכתוב והיה די לומר ויעשו גם הם בלהטיהם כן, ואכן נראה כי באמת פרעה הרשע ודאי כל מה שהיה יכול להקטין הדבר מעשה מופת אשר עשאו ולהראות שהכל יכולים לעשות כן, ודאי היה עושה. ועל כן היה דעתו מתחלה רק לקרוא למכשפים לבד שיעשו הדבר הזה, ואמנם כי ירא שמא

זה דבר גדול הוא שלא יוכלו המכשפים לבד לעשותו ונמצא נשאר מבויש ועוד ופן יתקדש שם שמים בזה והוא תר"ו יעוורו עיניו בזה, ועל כן הוכרח לקרוא גם לחכמים ולמכשפים פן על ידי שניהם יצא דבר המעשה, אבל כבר כתבנו שהקב"ה מ שגיא לגוים וגו' ויתעם בתהו לא דרך וצוה לעשות דוקא מופת כזה שיכלו המכשפים לבד לעשותו בכדי שיחזק לב פרעה וישלח אליו כל מגפותיו. וזה מאמר הכתוב ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים שלשניהם קרא פן לא יוכלו המכשפים לבד, אבל ויעשו גם הם חרטומי מצרים וגו' פירוש גם חרטומי מצרים לבדם בלי צירוף החכמים עשו בלהטיהם כן, ועל כן אמרו חז"ל (שמות רבה ט', ו') מה גם אפילו תינוקות של ד' וה' שנים קרא ועשו כן וכו' הכל להגיד רשעות פרעה שרצה להקטין המופת כאשר יוכל וקרא לתינוק בן ד' שנים שיעשה אותו. ושבחו של הקב"ה היאך הוא משגיא לגוים כי הוא הרואה ללבב.

פסקה טז

ואמרת אליו ה' אלהי העברים וגו', והנה לא שמעת עד כה וגו'. רבינו הקדוש רש"י ז"ל מביא בשם המדרש וזה לשונו: עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה, ולכאורה צריך להבין דבריהם זה כי הלא גם תיכף אחרי זה במכת דם פתח הקב"ה בכה אמר ה' בזאת תדע וגו', ואיך יאמר שלא ישמע עד מכה שיפתח בכה והרי פתח בכה ולא שמע, ונראה שפירושו שהמכה עצמה תפתח בכה ולא אזהרה שקודם אליה וזה היה במכת בכורות שפתח כחצות הלילה אני יוצא וגו', והוא הפתיחה בכה כי כ"ה ראשי תיבות כ'חצות ה'לילה ואפשר לזה כיוון רש"י ז"ל ומסיים בתיבות הללו כחצות הלילה עיין שם.

פסקה יז

כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה וגו'. לא מצינו כן במכות אחרות שיפתח לו לומר בזאת תדע כי אם במכה הזו, והנראה כי כבר כתבנו למעלה אשר עבור שני דברים הקשה ה' את לב פרעה להכותו עשר. אחד כאשר אמרו חז"ל (שמות רבה ט', ט' במכת דם וכן להלן בכולם) שהם מדה כנגד מדה מה שעשו לישראל כמו דם לפי שלא הניחו את בנות ישראל לטבול מטומאתן שלא יהיו פרין ורבין הפך את מימיהם לדם וכן בצפרדע וכו'. והשני לפי שהיה פרעה כופר בה' ואמר מי ה' הקשה ה' את לבו להראותו מופתי גבורתו שידע כי הוא ה' השליט על כל הארץ ומושל בגוים, ולזה הנה מכת הצפרדע שהיה קשה מאוד לפרעה כי היו מקשקשין במעיהם וצועקים בקרבם.

הנה זה היה תחלת רשימת המכה לענוש במדה נגד מה שעשו לישראל צער מול צער. והמופת שראה מזה כי ה' הוא האלהים נעשה אחר כך בעת הסרת הצפרדעים, אמר לו כדבריך למען תדע כי אין כה' אלהינו וסרו הפרדעים וגו' אבל במכת הדם הגם שגם זה

היתה מדה כנגד מדה אבל לא היתה נראה כל כך לפרעה לעונש, והראיה שלא מצינו שיעתר למשה שיסיר ממנו מכה הזו, והטעם נראה לפי שהיה להם עצות בדבר כמו לקנות מים מישראל בדמים שיוכלו לשתות מהם כמאמר חז"ל (שמות רבה שם) או כאשר נאמר בכתוב ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות וגו', הרי שלא היה להם המכה לעונש כל כך עם שודאי היה להם יסורים גדולים מזה אבל לא כל כך כבשאר מכות.

ואמנם כל עיקר הכאותם במכה הזו היה להיות על ידי זה אות ומופת בארץ לשם ה' כי אין כמוהו, עבור שהיו עובדים ליאור כמאמר חז"ל (שמות רבה שם) ונלקה יראתם וראו כולם שהוא על ה' ואין מידו מציל ונער אלילי מצרים מפניו, ועל כן פתח פתחא להאי פרישתא בכה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' כי עיקר נתינת מכה הזו שתדע כי אני ה' אני הוא ולא אחר ובאלהיכם אעשה שפטים ויפקוד ה' על צבא המרום במרום תחלה ואחר כך על מלכי האדמה וגו', כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ה') והוא רומז על חיות הקליפות שמהם שאבו מצרים חיותם ובהם שמו בטחונם.

פרק ח

פסקה ג

ויעשו כן וגו' הצפרדעים על ארץ מצרים. אמרו על ארץ מצרים לכאורה מיותר כי להיכן העלו אותם אם לא על ארץ מצרים. ואמנם כי הנה נודע מאמר חז"ל (פסחים נ"ג:) דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לכבשן האש נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים מה צפרדעים שאין מצווין על קידוש ה' כתיב בהם ובאו בביתך וגו' ובתנוריך ובמשארותיך וגו' אימתי משארות מצויות בתנור בשעה שהתנור חם וכו' אנו על אחת כמה וכמה וכו' עד כאן. הרי שהצפרדעים שהעלה אהרן עלו לכל המקומות בפקודת ה' אשר עליהם מה שאין כן אלו הצרפדעים שהעלו החרטומים לא היו צריכים לעלות למקומות אחרים ומכל שכן אל התנור בשעה שהוא חם, כי אם על הארץ לבד כי לא היה פקודת ה' עליהם. ולזה אמר הכתוב ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים כי לא עלו רק על ארץ מצרים לבד ולא לשארי מקומות מה שאין כן באהרן נאמר ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים כלומר תחלה עלתה לכל מקום שהיתה צריכה ואחר כך ותכס את ארץ מצרים כי היו מרובין למאוד.

פסקה ד

ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי וגו'. לכאורה נראה לשפת יתר בפה פרעה שיאמר להם אופן הסרת הצפרדעים על ידי

בקשתם את ה' והוא בודאי היה מרחיק עצמו מלהיות שם שמים רגיל בפיו, והיה די לבקש מאתם שיראו שיסירו הצפרדעים וישלח את העם והם יעשו מה שיעשו. ואמנם כן הודה כי שלוחי ה' המה, כי עד הנה היה סבור שמה שעושין עושין בכשפים והראיה שגם חרטומי מצרים עושים כן בלהטיהם, ואך הסרת הצפרדעים זה לא יכלו החרטומים לעשות כי כל כוחות הרעים לא יוכלו לעשות רק רע ולא טוב כנודע, ועוד שאפילו בריה פחות [מכשעורה] מכעדשה אין השד יכול לברוא (סנהדרין ס"ז:) מכל שכן דבר שהוא אין לגמרי לא יוכלו לעשות כזאת בכישוף, ועל כן אמר להם כי זה איני יכול לעשות במכשפים רק העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים כי הוא המהוה את כל מאין ליש ובידו לעשות מיש אין.

פסקה ה

ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וגו' ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' אלהינו. מקרא זה נודע לכל שצריך הבנה, כי מה השבח והתפארת יהיה בזה אם יאחר להסירם או יסירם תיכף. ועוד פרעה שאמר למחר ולמה לא רצה תיכף אחר שהיה בעיניו קשה כמות, ועוד מה שאמר לו משה כדברך למען תדע כי אין כה' משמע שבזה שיהיה למחר ידע כי אין כה', ואנחנו לא נדע מה נשתנה יום מיומים, ואימת שיסיר הצפרדעים ודאי יוודע כי אין כה'. והנראה על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בהקדמתו לחיבור פירוש המשניות שלו) כי אלו הוברי שמים וחוזים בכוכבים אי אפשר בשום אופן בעולם שיצדקו בכל דקדוקי העתידות, ובהכרח יצדקו קצתם וישקרו קצתם ובעלי הכוחות האלה לא יכינו נפשם ולא יתהללו שיצדקו בכל חלקי הדברים אבל אומרים שמחר ירד גשם ונמצא ירד ליום שלישי וכדומה וכו' וזה שאמרו רבותינו מאשר ולא כל אשר וכו' ואין יעודי הנביאים והבטחתם כן אבל יצדקו הכל עד מלה אחרונה ולא יפול דבר מדבריהם לא קטן ולא גדול וכו' עד כאן. והנה כבר כתבנו שהסרת הצפרדעים לא יכלו המכשפים לעשותה, ואך על כל פנים דבר זה ודאי שצוה להם פרעה שיגידו לו אימתי יסורו ממנו, ואמנם שהם בודאי הגידו לו עד לאחר זמן כי הסרת הצפרדעים בזמן הזה לא היתה אלא על ידי תפלת משה אבל זמן הנקצב להם היה עוד לאיזה ימים, ועל כן ביקש מאת משה שיעתיר לה' בכח התפלה להסירם קודם הזמן אשר נקצב להסרתם, ועדין היה משה ירא שלא יאמר פרעה שלא הוסרו הצפרדעים בכח התפלה רק שהגיע העת להסרתם, וזה שהגידו לו חכמיו כי יאריך עוד ימי הרעה מפני שלא ראו יפה עד זמן המוגבל ובאמת בא הזמן קודם וממילא הלכו להם, ועל כן נתחכם משה להראות לו מופת על מופת מה' שהוא יסיר הצפרדעים קודם זמנם.

ולזה אמר לו התפאר עלי למתי אעתיר לך להכרית הצפרדעים וגו'. כלומר שתקצוב לי זמן קצוב לומר אשר בזמן הזה יכלו, ואז כאשר אומר לך בזמן מוגבל ברגע זו יסורו הצפרדעים ויהיה כן אז תדע כי ה' הוא האלהים ואני נביא אמת לה' שלא יפול דבר ארצה, לא כחכמיך ומכשפיך, (וכן במכת ברד אמר לו הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד ואמרו חז"ל (שמות רבה י"ב, ב') זבדי בן לוי אמר שרט לו שריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מחר הברד וכו' עד כאן, הכל בכדי להראות לו כי נביא ה' הוא אשר יקלע אל השערה ולא יחטיא, ולרגע שיאמר לא ישונה על רגע אחרת מה שאין כל החכמים והחרטומים יכולים לעשות כן), וכל זאת היה אם אומר לך שתשאל אות מתי יסורו ממך, אבל אני אומר לך עוד מופת גדול מזה שתאמר לי למתי אעתיר לך להכרית הצ פרדעים שאבקש שילכו הצפרדעים לא בזמן הקצוב להם ובזה תדע ודאי כי אין כה' שהוא המסיר ועושה מיש אין מה שלא יוכלו כל החרטמים לעשות כך. ועל כן העמיד פרעה נסיונו על למחר ולא תיכף אף שהיה קשה עליו המות הזה אף רגע, ואכן כי רצה לבחון התפארות משה אם כן הוא כדבריו. ואם יעמיד הנסיון על תיכף ברגע זו לא יצודק המבחן כל כך כי הן גם החרטומים שאינם יודעים בעתידות בבירור שלא יפול דבר ורגע מזמן אשר יקצבו, זה דוקא במה שלאחר זמן והם יאמרו שכך עתיד להיות, אבל בדבר שכבר נעשה כך בשמים שיהיה כך אם אף לא הגיע עדיין לארץ יראוהו החוזים בכוכבים ומזלות השמים. ולכן אם יאמר לו שיתפלל שיסיר הצפרדע תיכף אפשר שבלא תפלתו כבר הגיע השעה שיכלו והוא רואה שכבר נעשה כך וילך להתפלל (ואף שכל חכמי מצרים לא ראוהו על שעה זו מכל מקום אפשר שהוא חכם בחכמה זו יותר מהם אבל לא נביא ה' הוא) ועל כן העמיד מבחן נסיונו על למחר, וזה הוא דבר שאין בשום הוברי שמים לידע עד קצה האחרון מתי יגיע האות והמופת ובודאי נביא הוא מאת ה', ותפלתו היא שתועיל להסיר הצפרדעים. ועל כן אמר לו משה כדברך למען תדע כי אין כה' אלהינו שהוא המודיע לנביאיו עד קצה האחרון ובידו כח וגבורה להפך כל העולם מאין ליש ומיש לאין כנאמר, (ועל כן גם במכת ברד שזכרנו למעל ההעמיד משה נסיונו על מחר ולא אמר לו הנני ממטיר כעת ברד כבד לפי שבזה לא יובחן הנסיון כי אולי כבר ראה שהגיע השעה לירד הברד ועל שעה זו יוכלו גם החרטומים לידע, ועל כן שרט שריטה ואמר לו מחר יהיה האות שיובחן כי הוא נביא אמת לה'. וגם במכת ערוב אמר לו למחר יהיה האות הזה והכל לכוונה הנזכרת שידע פרעה כי נביא הוא).

או נאמר בדרך זה במה שהציג פרעה נסיונו על למחר, כי חז"ל אמרו (שמות רבה י', ה') על פסוק זה ויאמר למחר מכאן אתה למד שאותו יום היה לו להשלים זיי"ן ימים לכך

אמר לו משה למתי אעתיר לך למחר אעתיר לך ולא לאותו יום וכו', ונמצא שמה שאמר לו משה התפאר עלי למתי אעתיר לך וגו' לא כיוון אלא מיום המחרת ולהלאה באיזה יום שירצה, אבל לא באותו יום ששאל מאתו, והנה הרמב"ם ז"ל כתב (שם) כי כאשר יגיד הנביא נביאות לרעה ואחר כך לא יהיה הדבר ההוא ולא יבוא, לא יוודע בו כזב הנביא ואין לומר עליו שהוא נביא שקר מפני שיוכל להיות שהקב"ה ניחם על הרעה וכו' ואפשר שעשו תשובה או אפשר הוא מאריך להם אפו עוד בחמלתו על מעשה ידיו עד זמן אחר וכו' אבל אם הבטיח בבשורה טובה וכו' ולא נהיה הטובה ההוא אז נדע שהוא נביא שקר וכו' והוא אומרם (ברכות ז'.) כל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר וכו' עד כאן. ועל כן העמיד פרעה נסיונו ליום המחרת תיכף כי כשיעבור יום המחרת ולא יסורו הצפרדעים יובחן כי לא נביא אמת מאת ה' הוא אבל כשיעמיד נסיונו להלאה אחר זמן המחרת, והן אפשר יסורו ממנו תיכף ליום המחרת קודם הזמן אשר הגביל עם משה לצד הגעת זמנם ביום ההוא ויאמר משה כי זה על שהכנעת לבבך וניחם ה' על הרעה או שהוא מאריך אפו כאמור.

או אפשר לומר בדרך זה כי פרעה לגודל טפל רשעתו שלא היה רצונו שיתקדש שם שמים על ידו וכמו שאמר לא אנסה את ה' כי אין רצוני שיתקדש שם שמים על ידי, אמר בכוון למחר, כי נודע אשר כל מכה היתה משמשת ז' ימים כמאמר חז"ל (שמות רבה ט', י"ב וי', ה') וכאשר ראה במכת דם שהלכה אחר ז' ימים, ונמצא אם תלך המכה תיכף למחר אחר השבוע אין בזה קידוש שם שמים כל כך להתאמת בזה נבואת נאמן ביתו משה רבינו עליו השלום כי יאמר כן דרך המכה להלוך אחר ז' ימים מה שאין כן אילו העמיד זמנו על זמן אחר והיתה מעכבת המכה אחר ז' ימים אז יוודע בבירור אשר אותותיו אותות ויאמינו בה' ובמשה עבדו. והוא אין חפץ בזה והנה מהראוי היה לגודל רשעתו שיענש על דבר זה שלא תלקח המכה מאתו ליום המחרת אחרי שכוונתו לרע ולא לטוב, ואך אמר לו משה כי אף על פי שאתה אומר למחר בכדי שלא יתקדש שם שמים על ידך אף על פי כן כדבריך אעשה שיסורו הצפרדעים למחר למען תדע כי אין כה' אלהינו המרחם בדין ועושה את עצמו כביכול כאילו אינו יודע כוונתך על רשעתך וחציפותך ועושה כדבריך להסיר ממך המות הזה תיכף ליום המחרת.

פסקה ח

ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. הנה חז"ל אמרו (שם י', ו') כי היו הצפרדעים צועקים במעיהם שנאמר על דבר הצפרדעים על דיבור הצפרדעים, וזה דרך דרש. ולפי פשוטו נראה לומר כי משה לא ידע איך יתפלל

להסיר הצפרדעים אם ימותו בארץ מצרים או יחזרו ליאור, ועל כן צעק סתם על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה ואכן ויעש ה' כדבר משה וגו' והוא להסיר הצפרדעים אבל לא החזירם ליאור רק וימותו הצפרדעים ויצבר אותם חמרים, והוא בכדי שתבאש הארץ שיהיה מדה כנגד מדה מה שהכו לישראל עד שהבאיש בשרם כמאמר חז"ל (שם).

או יאמר ויצעק אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. ולדקדק עוד מה שנאמר ויצעק אל ה' ולא נאמר ויצעק משה לה', ואכן כי נודע גודל ענותנותו של משה עד שלא היה נחשב בעיניו לכלום כמו שנאמר (שמות ט"ז, ז') ונחנו מה, ועל כן לא סמך לבו להתפלל לפני ה' שישמע הקב"ה תפילתו ויענהו משמי קדשו עבור תפילתו, רק עיקר כוונתו היה רק למען כי ידע שיתקדש שמו של הקב"ה מאחר שכן דיבר אל פרעה כדברך למען תדע וגו' וקצב זמן אתו, ואם כן ח"ו כשלא יהיה כך יתחלל שמו בפה פרעה. ולזה נאמר ויצעק משה אל ה' כלומר שלא היתה תפילתו כי אם מחמת שהוא דבר הנוגע אל ה' והוא כבודו יתברך שיתקדש שמו ועל כן צעק על הצפרדעים אשר שם לפרעה כלומר על דברו של משה בעסק הצפרדעים אשר שם קץ וזמן לפרעה שילכו למחר. ולזה מסיים הכתוב,

פסקה ט

ויעש ה' כדבר משה וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות. כלומר שלפי שהיה חפץ הקב"ה להקים דבר משה עבדו נביאו נאמן ביתו לפיכך וימותו כסדר הזה מן הבתים תחילה ואחר כך מן החצרות ואחר כך מן השדות, כי כן היה בקשת פרעה ממשה באומרו ויסר הצפרדעים ממני ומעמי כלומר תחילה ממני ואחר כך מעמי הקרוב קרוב קודם להסרה וכן הבטיח לו משה ואמר וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך וגו'. ועל כן למען הקים דבר משה כן עשה וימותו מן הבתים מן החצרות וגו', מה שאין כן אם היה הקב"ה מחזירן ליאור לא היה כסדר הזה כי תחילה יחזרו אותן הקרובים ליאור והוא מן השדות ואחר כך מן החצרות ואחר כך מן הבתים ואף שמשה אמר לפרעה רק ביאור תשארנה אין פירושו שיחזרו ליאור רק שימותו כולם ולא ישתארו מהן אלא אותן הנשארות ביאור כמאמר חז"ל (שמות רבה י', ה') ועשה הקב"ה להתקדש שמו הגדול והקדוש שלא יפול דבר מכאשר אמר משה ויאמינו בה' ובמשה עבדו.

פסקה יג

ויעשו וגו' ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים וגו'. לכאורה אין סדר למקרא זה שהיה צריך לומר כל עפר הארץ היה כנים ותהי הכנם באדם ובבהמה, גם לא היה צריך לכפול מלת עפר הארץ פעמים. ואמנם הכתוב בא לתרץ כי לכאורה נראה שתחילה נתהוו הכנים מעפר הארץ ונעשה כל העפר כנים ואחר כך

נעשה על ידי זה אשר ותהי הכנם באדם ובבהמה מה שרחשו עליהם מעפר, ובאמת בכתוב נאמר ותהי הכנם באדם ובבהמה כל עפר הארץ וגו' משמע שבאדם היה תחילה. וגם אומרו ותהי הכנם באדם משמע שמאדם עצמו נתהוו הכנים לא מה שרחשו עליו מן העפר וזה הוא כמו שהיה במכת דם שנלקה היאור לדם ומזה נעשה דם גם מה שבכלי עצים ואבנים כמפורש בכתוב והוא לפי שנלקה בחינת יסוד המים ובכל מקום שהיה מים נעשה דם, וכן כאן כאשר יסוד העפר נלקה בכנם הנה כל מקום שהוא נמצא בו יסוד העפר נתהוה ממנו כנים. ונודע אשר אין לך דבר שאין בו מיסוד העפר, האדם ובהמה וכל הדברים כמו שאיתא (ברמב"ם פרק ד' מהלכות יסודי התורה הלכה א') ובפרט אדם שרוב בנינו מן העפר (כמו שאיתא שם הלכה ד') ועל כן כאשר הכה אהרן את עפר הארץ תיכף נתהוה כנים בכל מקום ומקום ביסוד העפר. ואמנם נודע מה שאמרו חז"ל (שמות רבה י', ג') במכת צפרדעים שנאמר בהם ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך וגו', לפי שפרעה התחיל בעבירה תחילה על כן בו התחילה מכה תחילה ואחר כך בעמו וכו'. ועל כן גם כאשר נתהוה מכת הכנים בכל יסוד העפר, תחילה התחיל באדם שהתחיל בעבירה תחילה ואחר כך בבהמה ואחר כך כל עפר הארץ היה כנים. וזה אומרו ויך את עפר הארץ, שהלקה את יסוד העפר ומזה ותהי הכנים באדם תחילה שנתהוה בעצם האדם מיסוד העפר שלו ואחר כך בבהמה ואחר כך כל עפר הארץ כאמור. או כה נאמר ויך את עפר הארץ שלא הלקה רק את עפר הארץ ואף על פי כן ותהי הכנם באדם ובבהמה שנתהוה בכל דבר, וזה מפני שכל עפר הארץ היה כנים שבכל מקום שהיה עפר הארץ בכל יסוד העפר נעשה כנים ועבור זה נתהוה הכנים באדם ובבהמה.

פסקה טו

ויאמרו החרטומים וגו' ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'. רש"י ז"ל פירש כאשר דיבר ה' ולא ישמע אליכם פרעה וגו', ונראה מדבריו שהוא מפרש ולא שמע אליהם אל משה ואהרן, ולכאורה לא נזכר כאן בכתוב שיאמרו משה ואהרן עתה איזה דבר אליו והוא לא ישמע להם. ואפשר לומר שקאי על החרטומים שאמרו אליו אצבע אלהים הוא אבל הוא לא שמע אליהם ולא האמין להם אבל דעת החרטומים כבר היה לעשות חפץ ה' בראותם מעשה ידיו לכך הוצרך הקב"ה אחר כך להכביד לבו ולב עבדיו למען שתי אתתי אלה, כי כבר רפו ידי עבדיו כנאמר, ומה שאמר הכתוב כאשר דיבר ה' הוא ואני אקשה את לב פרעה והדומה.

גם יאמר הכתוב אצבע אלהים הוא ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'. על דרך אומרם ז"ל (בזוה"ק בשלח נ"ב:) בפרשת ויחזק ה' את לב פרעה וגו' רבי אבא אמר לא אתקיף

לבא דפרעה אלא שמא דא דכד הוה אמר משה כה אמר ה' דא מלה ממש אתקיף לבא וכו' דהא בכל חכמתא דיליה לא אשכח דשמא דא שליט בארעא וכו'. וכן גם כאן לפי שהחרטומים אמרו לו אצבע אלהים הוא ולא הזכירו לו שם ה' ומשה הנה אמר בכל פעם בשם ה' בזה נתחזק לבו כי לא האמין שיש ה' בעולם כאומרו לא ידעתי את ה' וזה מאמר הכתוב ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה' פירוש כאשר דיבר משה ה' בשם הוי"ה ברוך הוא, והוא לא האמין בזה, וגם חכמיו לא אמרו לו רק אצבע אלהים ולא ה' המהוה את כל, על כן לא שמעו. לכך נאמר להלן (ט', כ') הירא את דבר ה' מעבדי פרעה פירוש מי שהיה להיפוך מפרעה הרשע שהוא חיזק את לבו בשמעו דבר ה' פירוש הדיבור בשם ה' הוי"ה והוא אדרבה היה ירא את דבר ה' כשמעו דיבור בשם ה', הניס את עבדיו וגו'.

פרק ט

פסקה יג

ויאמר ה' אל משה השכם בבקר וגו' כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך וגו'. רש"י ז"ל כתב כאן בזה הלשון את כל מגפותי למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות וכו' והוא פלא כי מי הביא מכת בכורות לכאן, ואם לומר שרמז לו כאן על מכת בכורות הרי בכתוב מפורש כי בפעם הזאת, ועיין במזרחי. ומה שאפשר לי לומר באומרו כאן את כל מגפותי וגו', כי הנה נודע אומרם ז"ל (שמות רבה כ"ג, ג') הקב"ה בדבר שהוא מכה הוא מרפא וכו' ויתפרש לפי דרכינו זה. כי הנה האדם המוכה מאתו כביכול אם הוא בעל שכל במקצת ומאמין בה' ובהשגחתו יתברך איך שלא יעשה דבר בכל העולמות עליונים ותחתונים כי אם מפורש בעין השגחתו כי הוא אמר ויהי והוא המשפילי לראות בשמים ובארץ מקטן עד גדול והכל ברצונו והשגחתו, וח"ו אין מקרה בעולם לומר מקרה הוא שקרה כך, כי לא נאה לבורא עולם ברוך הוא שברא כל הבריאה כולה במאמר פיו יתברך ויניחו על מקרה ופגע הזמן להיות יקרה לפעמים כך ולפעמים כך, או להניחו על טבע המזלות וכוכבי השמים וכי לזה היה צריך לברוא העולם שיתנהג על פי טבע ומזל, כל סכל ופתי יאמר כן. ועוד הלא הוא יתברך המנהיג כל המציאות יומם ולילה בכח שאין לו קץ, ובכח שאין לו הפסק, והוא מחיים ומהווה תמיד מאין ליש כאמור ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, מחדש ממש מאין ליש. ואם הוא מנהיגו ומחייהו ומהוה אותו תמיד איך יעלה על לב שיניח אופני הנהגתו על מקרה העולם וטבע המזל, ובודאי הכל נעשה בהשגחה מפורשת מאתו יתברך לטוב או למוטב הגם שהוא נעלם ונסתר בטבע העולם בכדי שלא יבוטל הבחירה אם יהיה מתנהג בהשגחה לבד, כי אם יהיה מתנהג העולם בהשגחה מפורשת לבדה

שלטובים יהיה טוב לעולם, ולרעים יהיה רע לעולם. מי הוא אשר יתנהג בשגעון לבחור דרך הרע אם יהיה תיכף רע לו על ידי זה. ועל כן נסתרת ההשגחה בטבע העולם שלא יהיה נראית כל כך ולא יבוטל הבחירה. אבל מי שקצת עיני שכל לו מבין ויודע כי הכל בהשגחה מפורשת מאתו יתברך. ועל כן כאשר יבוא אליו מדברים אשר לא טובים המה מיסורים בני חיי ומזוני, תיכף הוא נותן לבו הלא זה מאת ה' הוא ששלח זאת אלי ומי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא כמאמר חז"ל (ברכות ה':) ובודאי נתחייבתי זאת לפניו. ואין הדבר תלוי אלא בתשובה שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. ושב ומתודה ומתחרט באמת על המראתו את קונו למאות ולאלפים מיום הבריאה ועד הנה, בגילגול זה או בגילגולים אחרים שעברו עליו בעבירות חמורות וקלות ובדברים שאדם דש בעקביו, ומקבל עליו מעתה לשוב לקונו בכל עוז ותעצומות להדבק בו ולהתקשר בו ולהמליכו על כל אבר ואבר שבו שלא יעשה דבר בעולם ממחשבה דיבור ומעשה בכל איבריו וחושיו כי אם מה שנוגע לעבודת קונו ולא יותר. ובודאי אין לך רפאות ומזור לנפש ולגוף יותר מזה אחר שהוא שב ומתדבק בקונו על ידי זה. וזה אומרם במה שהוא מכה הוא מרפא כלומר ההכאה גופא היא בעצמה הרפואה ותעלה לנפש, שעל ידי זה הוא מתדבק בקונו ובודאי על ידי זה הקב"ה מרחם עליו בחסדו הגדול ועושה לו טובות גדולות ונמצא שזה שהקב"ה מכה את האדם הוא מרפא אותו בזה מתחלואיו שנחלה נפשו בעבודת קונו וההכאה היא הרפואה לשוב על ידי זה לבוראו בכדי שלא יבוא לנפשו עוד ממכות האלה אשר נתחייב בעד נפשו.

וזה הכל אם נותן האדם זאת אל לבו להבין כי זה הוא מאתו יתברך ונשתלח לשוב עדיו בזה, אבל אם הוא כאלו הסכלים הפתאים התולים הכל במקרה הזמן ופגעיו ובטבע מזלות השמים והכוכבים, הרי המכה הוא לו למכה גמורה וחלוטה לא לרפואה, כי הוא לא יתרפא בזה אחר שאינו נותן לב שהוא ממנו יתברך ואין שיעור להמכות שיבוא לו עוד, אחרי שאינו חוזר בתשובה במכה הראשונה. ועוד שעל זה גופא יתחייב להכות כסיל זה שאינו מאמין כי הכל מאתו יתברך ומרעה אל רעה יצא שרעה אחת תביא לו עוד שנים מהעבירות הישנים וגם חדשים מה שלא האמין במכתו ממי בא אליו, ולזה אמר הכתוב (ישעיה א', ה') על מה תכו עוד תוסיפו סרה כלומר כל עוד שאתם מוכים עוד תוסיפו סרה לתור מאחרי ה' לומר כי ח"ו עזב ה' את הארץ ונתנה על פגעי הזמן וטבע המזלות, ולזה סיים שם לא זורו וגו' עד ולא רככה בשמן, כלומר כי על כן לא היתה להם המכות האלה לרפואה לפי שאדרבה הם הוסיפו סרה על ידיהם ואיך תרפא אותם.

ואמנם זה הכל הוא באדם העושה זאת מעצמו שאינו נותן לב להבין במכותיו. אבל לפעמים הקב"ה עושה זאת להאדם שנועל ממנו דרכי התשובה והוא על דרך זה שנותן אל לבו שלא יאמין כי זה הוא ממנו יתברך רק יתלה הכל בטבע ומקרה וממילא לא ישוב עדיו. שלא יועיל הכות כסיל מאה אם אינו מבין שאינם במקרה וכמאמר חז"ל (שמות רבה י"ג, ג') על פסוק (משלי ג', ל"ד) אם ללצים הוא יליץ וגו' הקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה וכו' עד אף כך פרעה הרשע כיון ששיגר הקב"ה ה' פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה וכו' הריני מוסיף טומאה על טומאתך הוי כי אני הכבדתי את לבו וכו' עד כאן. וכן הוא בדברי הרמב"ם ז"ל (פרק ו' מהלכות תשובה הלכה ג') באריכות עיין שם. ודבר הזה הוא חולי רע וענין קשה עד למאוד כי אין קץ לשפטים רעים שיוכל לבוא אל האדם עבור זה.

והנה בכל המכות שהיו עד הנה לא האמין פרעה הרשע כי הוא מאת ה'. ובתחילה היה סבור כי הוא רק חכם כחכמי מצרים החרטומים והאשפים לעשות כמותם, ואחר כך כאשר הודו החרטומים במכת הכנים לומר כי אצבע אלהים הוא, מכל מקום הוא לא האמין והיה סבור כי הוא יותר חכם מחכמי מצרים ומכשפיהם ויכול מה שאין ביכולתם. ואכן עתה במכת הברד זה הוא דבר שאי אפשר כלל לומר עליו שיכול להיות בטבע העולם או בחכמת חכמים ומכשפים, לצד שהיה נסים מופלאים נס בתוך נס. אחת, שהיה ברד ואש מתלקחת ביחד והוא מים ואש שני הפכים ועשו שלום ביניהם לעשות רצון קונם. ועוד שהלך אש ארצה שלא בטבעו כי טבע האש להתמשך למעלה הכל כמו שאמרו חז"ל (שמות רבה י"ב, ד' ושאר מקומות). ונמצא שכבר היה מחויב פרעה לתת על הלב כי זה אצבע אלהים הוא, ואכן מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו שגם בזה חיזק את לבו שלא יאמין אף בזה.

והוא אומרו כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך, כלומר שזה הוא תכלית המגפה שכוללת כל המגפות והוא קשה מכולם מה שאני שולח המגפה אל לבך לנגוף אותה בחלאים רעים שלא יכנוס בתוכה שום הרהור לומר אולי מה' יצא הדבר, רק להיות קשה כאבן שאפילו במה שהעין רואה שאי אפשר להעשות זאת מבלעדי ה', היא תכחיש ותאמר מקרה אחד לצדיק ולרשע והכל במקרה ופגעי הזמן. וזה אומרו ובעבדיך כלומר כי גם לעבדיך זאת תהיה המגפה אשר יגוף אותם שלא יאמינו שמה' הוא, אף שכבר הגה יצא מפיהם לומר אצבע אלהים הוא, מכל מקום תתחזק לבבם להיות פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר להחזיק הכל במקרה. ועל כן תיכף בפרשה שלאחריה נאמר כי

אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, כי מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים (משלי כ"ט, י"ב) והכל למען שתי אותתי אלה בקרבו כדבר האמור.

בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. ראיתי לתת לב על כמה פעמים תדע הנאמר בפרשה זו וכולם בשינוי לשון זה מזה, ראשונה במכת דם נאמר (ז', י"ז) כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה', השניה במכת הצפרדעים אמר לו (ח', ו') למען תדע כי אין כה' אלהינו, ועוד במכת הערוב אמר לו (שם י"ח) למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, וכאן במכת ברד אמר לו בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. והנראה כי הנה על שלושה פנים היתה כפירות פרעה בה' במה שאמר (שמות ה', ב') מי ה' לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח. האחת, אמירת מי ה' הוא כפירה מפורשת חצופה כמו האפיקורסים אשר לנצח יאבדו, שמכחישים בה' המהוה את כל וברא הכל יש מאין, באומרם העולם קדמון הוא ועולם כמנהגו נוהג ולית דין ולית דיין לא לעילא ולא לתתא ואיש הישר בעיניו יעשה. וזה אומרו מי ה' שח"ו לא יש שום בחינת המהוה בעולם רק אלהים גימטריא הטבע שעולם כמנהגו נוהג ולא נתחדש העולם כלל. השנית, שאמר לא ידעתי את ה' הוא כדעת אלו האפקורסים שאומרין אמת שיש ה' אשר ברא העולם וחידשו מאין ליש ואולם עזב ה' את הארץ ואינו משגיח על הארץ כי עזבהו ביד הכוכבים ומערכת השמים כי אין כבודו להשגיח בארץ התחתונה הלזו, וכבודו רק בשמים ממעל. נגד זה אמר לא ידעתי את ה' כלומר כאלו מודה במקצת גם אם אפשר יש ה' בשמים, אבל בארץ אינו כי לא ידעתי אותו כי עזב הארץ ביד טלה קטן מזל מצרים. והשלישית, אמר וגם את ישראל לא אשלח, הוא כאשר אפילו ישנו בארץ גם כן, אין אני מוכרח לצייתו כי מה יעשה לי ואני ראש הממלכות ושליט מסוף העולם ועד סופו כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ו, י'). ועל המבול כבר נשבע שאינו מביא, ואפשר שטען שלא ישנה טבע העולם בשום אופן אחרי הבראו. ומה שהיה המבול על הארץ הוא היה בדרך הטבע כדעת דור הפלגה שאמרו אחד לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ח, ו').

וכנגד שלושה הללו אמרו לו שלושה פעמים למען תדע להראות לו כי לא כדבריו הוא. נגד הראשון שכפר לגמרי בה' בחינת המהוה, לומר שהעולם קדמון ח"ו. הראו לו מכת דם שנהפך היאור לדם ומי יוכל להפכו אם לא מי שבראו והתהוהו מאין להיות מים ועתה יעשנו דם, ועל כן אמר לו בזאת תדע כי אני ה' אשר בראתי כל, וכל אשר אתה רואה לי הוא ובידי להפכו לכל אשר ארצה. ונגד השנית שאמר לא ידעתי את ה' וגו' כלומר שאלהים בשמים הוא ולא על הארץ שאינו משגיח במעשה הארץ. הראו לו מכת הערוב אשר נתמלא ביתו ובתי עבדיו ובתי כל מצרים בערוב, ואף על פי כן והפליתי

ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב. ומזה נראה בעליל כי הוא המושל ומשגיח גם על הארץ ומיטיב לעושים רצונו ומעניש לעוברי רצונו. על כן אמר לו למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ שגם בקרב הארץ אני הוא המשפילי לראות בשמים ובארץ. ונגד השלישית שאמר וגם את ישראל לא אשלח שהוא לומר שאין מוכרח לעשות רצון ה' אף אם הוא בארץ גם כן, אמרו לו במכת ברד כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך ובעבדיך וגו', וכבר כתבנו בפירוש למעלה שזה הוא המגפה היותר קשה שנלקח הבחירה ממנו, וניתן הוא ודעתו ושכלו ביד לבו וכמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ד, י) הרשעים הם ברשות לבם. שאף שמבין בשכלו כי לא טוב זה הדבר אשר הוא עושה מכל מקום אין יכולת בידו להטות לבו לאשר יחפוץ רק הוא ניתן ברשות לבו להתמשך אחריו לעשות מה שלבו חפץ וליפול לבאר שחת. ובזה הראו לו כי הוא ולבו וכל אשר לו הכל ברשות הקב"ה, ולא יוכל לעמוד נגדו כשהקב"ה ירצה שישלח את ישראל, בשום אופן. ועל כן אמר לו בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ וכל הארץ שלי, וכשארצה ודאי תשלח אותם. ומה שעתה אינך משלח, הכל משלי הוא לשלוח מגפה אל לבך שתמאן בכדי לאבד אותך ואת עמך מן העולם.

או ירצה לומר כי אין כמוני בכל הארץ, על דרך זה. על פי מה שכתב האר"י ז"ל בכוונה אין קדוש כה', פירוש שבהקב"ה אין שייך לומר קדוש כה' בכ"ף הדמיון כי הלא כל הקדושות מאתו יתברך הוא ומי שבא לטהר ולקדש נפשו מטומאת הנפשות הקב"ה מקדש אותו בקדושתו ומשפיע עליו שפע קדושה, אבל אין קדושה חוץ ממנו כביכול אף מעט דמעט ולכן איך שייך קדוש כה' כאילו קדושתו הוא דבר אחר מקדושת שמו יתברך הלא כל קדושתו הוא קדושת ה' ועל כן אין קדוש כה', פירוש אין שייך לומר כלל בחינת קדוש כה', כי אין קדוש בעולם חוץ מקדושתו יתברך שמו. וכן כאן הנה פרעה הרשע היה סבור שהוא עושה מה שלבו חפץ להרע לישראל והוא מתנגד לנגדי בלבו הרע לומר לא אשלח את ישראל, וזה שקר הוא כי כל לבו הרע שעומד לנגדי, שלי הוא. שאני מחזק את לבו ועושה את לבו תקיף וחזק שלא יוכל להטותו לאשר יחפץ. ועל כן בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ, כלומר לא שייך לומר כמוני בכף הדמיון בכל הארץ כי אין בכל הארץ כי אם אני כוחי והשפעתי והשגחתי, ואתה וכוחך ולבך ברשותי, וכשארצה שתשלחם ודאי תשלחם. אך ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ כמאמר הכתוב להלן. ואמנם מה שאמר לו במכת הצפרדעים למען תדע כי אין כה' אלהינו, זה אמר לו שלא יראה לפרעה במה שאמר לו התפאר עלי למתי אעתיר לך ויסיר הצפרדעים, שהכל ביד משה לשלוח

המכות ולהסירם ואל איזה זמן שרוצה. לזה אמר לו למען תדע כי אין כה' אלהינו, והוא על פי מה שכתבנו למעלה במה שמיחד הקב"ה שמו על יחיד או על רבים כמו אלהי ישראל או אלהי אברהם וגו', והוא על כי ה' ההולך בדרכיו. פירוש שה' הולך בדרכי ישראל להיטיב לכל העולמות להשפיעם שפע וברכה ורחמים או ח"ו להיפך להמעיט אורם והשפעתם, הכל מתנהג אחרי דרכי בני ישראל. כאשר הם מיטיבים מעשיהם אז ממשיכין טובה ואורה לכל העולמות, וח"ו בהיפך להיפך וכאומרם (יבמות ס"ג.) אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל ואין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל. ועל כן נקרא אלהי ישראל כי אלהותו יתברך ניכר ונתגלה לעולם על ידי ישראל לטוב או למוטב, וכן אלהי אברהם יצחק ויעקב לפי שבימיהם כל ההשפעות והברכות שירד מן השמים לכל באי עולם הכל היה בשביל אברהם וזכותו, וכאומרם (ברכות י"ז:) כל העולם כולו ניזונים בשביל חנינא בני פירוש בזה הנתיב והשביל שעלה חנינא על ידי תורתו ומצותיו ומעשים טובים, בזה השביל יורד המזונות לכל העולם. ואכן כי אחר יעקב אבינו לא ייחד הקב"ה שמו על אדם מיוחד כי אם בכללות אלהי ישראל והכל בכלל, כי כל ההנהגה יורד כפי הנהגות כלל ישראל לטוב או למוטב. רק בימי האבות שהיו יחידים בעולם וכל השפע אלהי שהיה יורד לעולם הכל בנתיבותם ובשבילם על ידי רוב צדקתם, ייחד הקב"ה שמו עליהם לומר אלהי אברהם אלהי יצחק וגו', כי על ידם ניכר ונתגלה אלהותו בעולם בהיטיבו לכל באי עולם על ידם. וזה שאמר משה לפרעה כי זאת אשר אני מעמיד על תפילתי שאסיר הצפרדעים לא ח"ו שיש בי איזה כח לזה רק עבור שאני יודע ששמו יתברך הוא אלהינו המתגלה אלהותו על ידינו ובכח תפילתנו ומעשים טובים שבנו להנהיג כל העולמות בדין או ברחמים ולהמתיק הדין ברחמים וזה אומרו למען תדע כי אין כה' אלהינו שה' הוא אלהינו להנהיג עולמו לפי הנהגותינו וכל כח וגבורה בידו הוא, והוא השולח המכות והמסיר ואנחנו עמו והוא אלהינו כאמור.

ואמנם שאר השלושה תדע האמורים למעלה הוא להודיע לו על כל השלושה דברים שכפר, והראו לו בידיעה ברורה כי הוא כסיל בחושך הולך ועל כן צריך למכות. כי אם חכם היה הלא טוב גערה במבין מהכות כסיל מאה (על פי משלי י"ז, י'). ואפשר שמה שאנו מיחדים שמו בכל יום תמיד פעמים ואומרים שמע ישראל וגו', עד אחד. ירמז גם על זה להראות שאין אנו ח"ו מכת האפקורסים בשלושה בחינות שזכרנו למעלה (גם כי נודע בכוונות האר"י ז"ל שמה שאנו מברכין בכל יום שלא עשני גוי הוא לומר שלא נתחלף נשמותינו בנשמת נכרי עיין שם, ועל כן אנו מראין חזקת אמונתינו שלא נעשינו ככופרים בשלושה בחינות הנזכרים) ואנו מקבלים עלינו עול מלכות שמים להתגלות

שאנחנו מבטלים כל אלה. והוא כי נגד מה שאמר פרעה מי ה', הנה הא' שבאחד מורה על אמתת יחידו של עולם כי הוא הבורא הוא היוצר, ונגד מה שאמר לא ידעתי את ה' כלומר שאינו בארץ כנאמר, הנה הח' מורה על שהוא המשגיח בשבעה רקיעים והארץ השמיני להם, ונגד מה שאמר וגם את ישראל לא אשלח שאינו מוכרח לעשות רצון קונו, מורה הד' שהוא השליט ומושל בארבע רוחות העולם ובידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, ובאמירה זו אנו מבטלין חיות האפקורסים שאינם מאמינים בזה.

ובזה אפשר לפרש מאמר אלהים בתחילת הפרשה מה שכתוב וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא וגו'. כי הנה ודאי גלוי וידוע היה לפני הקב"ה אשר משה רבינו נביאו נאמן ביתו הוא, ומאמין בו באמונה שלימה כי הכל בידו ורשותו וחפצו. מכל מקום לגודל שבירת לבבו על צרות ישראל נזרקה דבר מפיו לומר הֵרַע לעם הזה כאילו ח"ו פרעה הוא המרע והמיצר לישראל מדעתו וחפצו, ולהיות שסביביו נשערה מאוד (עיין בבא קמא נ'.) ואצלו היה נחשב לעוון גדול כל כך כאילו ח"ו שצריך להודיעו שיש ה' בעולם שהוא המחיה ומהוה את כל ובידו הכל ואין דבר חוץ ממנו, גם הרע והס"א גופא אין כח בהם כי אם מה שנשפע להם ממלך הקדוש בסוד (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה אשר בראם הקב"ה וכח וגבורה נתן בהם בכדי לנסות ידידיו זרע אברהם אוהבו כנודע לכל.

ולכן וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. שזה הדין והמשפט דיבר אתו שאמר לו תדע שאני ה' המהוה ומחיה את כל ואין דבר בלעדי, וזה שמי לעולם כלומר כי לעולם שמי הוי"ה המהוה את כל ולא תימא שרק בשעת בריאת העולם אני בראתי כל, בבחינת המהוה את כל ואחר כך ח"ו עולם כמנהגו נוהג מעצמו. לא כן, כי אני ה' תמיד לעולם אני מחיה ומהוה עולמי ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ואלמלא יצוייר העדר שפעי וחיותי בבחינת המהוה את כל מכל העולמות אף רגע כמימרא היה כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין, ואך לעולם אני משפיע ומחיה ומהוה את כל העולמות כנודע וכאשר הארכנו בבחינה זו בכמה מקומות, וזה אני צריך להודיעך. אבל וארא אל אברהם אל יצחק וגו' באל שדי לבד, נודע מאמר חז"ל (חגיגה י"ב.) מאי אל שדי, אני הוא שאמרתי לעולם די שבשעה שנברא העולם היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה והעמידו. וזה מורה רק על הבריאה לבדה בשעת הבריאה, ואף על פי כן ממילא ידעו זאת והאמינו כי לעולם אני מחיה ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. ושמי ה' לא נודעתי להם לא הוצרכתי לומר להם דבר זה שאני ה' המהוה את כל תמיד בכל רגע ורגע כי ידוע זאת משמי אל שדי לבד.

עוד נראה בביאור הני למען תדע הנאמרים. כי על שלושה בחינות נתגלה וניכר פעולת ה' בעולם והכל על ידי מעשה בני אדם כפי מעשיהם להרע או להיטיב, ונרמזים במה שפתח אליהו ושבח למארי עלמא ואמר (בתיקוני זוהר י"ז.) רבון עלמין אנת הוא עילת העילות וסיבת הסיבות וכו', וכבר כתבנו מהם במקום אחר וכאן נקצר.

האחד, מה שהקב"ה מאיר ומופיע ומושיע לעמו ישראל בבחינת נסים הנגלים שהם למעלה מטבע העולם הנעשים בשידוד מערכת מזלות השמים וכוכביהם כמו הנס בקריעת ים סוף שהוא להפך הטבע להיות קמו כמו נד נוזלים או עשות שפטים במצרים ובאלהיהם בדברים המבהילים שלא בטבע כמו בדם וצפרדע וכנים וכדומה וזה נקרא נס נגלה, שנגלה ונראה לעין כל כי ה' הוא בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כמאמר הכתוב (שמות ט"ו, י"ד-ט"ו) שמעו עמים ירגזון וגו' אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזימו רעד וגו' וגם אפילו בדורות האחרונים היה נמצא בכזה ביחידי סגולה כמו בר' חנינא בן דוסא (תענית כ"ה.) שאמר מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק, ורבי פנחס בן יאיר (חולין ז'.) אמר לנהר פלוג לי מימיך וכדומה. ועל זה נאה לשבח לבורא עולם עילת העילות. כלומר לפי שהוא עילה הראשונה שהמציא את כל מה שתחתיו מאמתת המצאו, על כן הוא עילת על כולא ואדון על כולא ובידו לשדד כל מזלות השמים ומערכת הכוכבים.

והשנית, הוא מה שהקב"ה עושה הנס לישראל בהסתר בתוך דרך טבע העולם. הגם שניכר לכל כי נס ופלא הוא, אף על פי כן נגלל ונסתר הוא בתוך הטבע, כעין נס מרדכי ואסתר הגם שהיה נס פלא להשיב מחשבת המן הרשע אשר חשב על היהודים על ראשו ויתלו אותו ואת בניו על העץ, מכל מקום לעין העולם נראה כדרך הטבע כמאמר חז"ל (מגילה ט"ו:) קנאתו במלך קנאתו בשרים וכו', ואמר (באסתר רבה בתחילתו) מלך חנף זה אחשורש הרג אשתו בשביל אוהבו ואוהבו בשביל אשתו וכו', ועל זה אמרו חז"ל (חולין קל"ט:) אסתר מן התורה מניין שנאמר (דברים ל"א, י"ח) ואנכי הסתר אסתיר פני, ולכאורה זה פלא כי מה ענין אסתר לפסוק הזה של ואנכי הסתר אסתיר, ואמנם כי הפעולות הגדולות והישועות שעושה ה' בעולמו זה נקרא פני ה' כי הוא הפנים להכיר בהן הבורא יתברך על ידי פעולותיו, ובעת שהקב"ה מוכרח להסתיר הנס בתוך טבע העולם נקרא הסתרת פנים שמסתיר פניו כביכול מלהביט ולהכיר אותו על ידי נפלאותיו. וזה שאמרו אסתר מן התורה מניין היכן כתוב זה בתורה שיעשה ה' נס נפלא כזה ויסתירנו בהטבע שלא יהיה נראה כל כך ואמרו שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני שזה נקרא הסתרת פנים, כאמור. ובחינה זו נקרא סיבת הסיבות, פירוש שהקב"ה מסתיר הנס בסיבות העולם

שיוכלו בני אדם לתלות הנס בהסיבה לומר מפני שכך אירע. כמו באסתר כמה סיבב הקב"ה סיבות להנס במרידת ושתי במלך ובהריגתה ובלקיחת אסתר, וכל זה ודאי מה' הוא בנס. אך שסיבב הקב"ה להסתירו בטבע מפני שלא היו ישראל ראוין לנס נגלה כאשר נבאר להלן.

ובחינה השלישית, הוא מה שהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו עושה עם עמו ישראל נפלאות וניסים שלא נראים כלל לעין ונכנסים בתוך הטבע לגמרי למי שאין נותן לבו להבין ולעיין עליהם וכמאמר חז"ל (שבת י"ג:) שאם באנו לכתוב נסים שנעשו לנו אין אנו מספיקין ופירש רש"י לפי שהם תדירות וכו', ואולם שאינם נראין רק למי שנותן דעתו ועין שכלו לעיין בהנהגתו והכנסתו למזונותיו וכל צרכיו והוצאותיו ושאר דברים אשר אתו מבני חיי ומזוני יראה בעיניו בחוש שהכל מלא נסים ונפלאות רק שהם מכוסים ושקועים ועטופים בסיבות וטבע העולם עד שנראה כמקרה לומר מקרה הוא שקרה כך או כך, וגם זה נקרא בבחינת סיבת הסיבות.

וכל אלה ההנהגות, הכל לפי התנהגות עם ישראל עם הקב"ה בעבודתו אם בפחות מטבע העולם או בטבע העולם או למעלה מן הטבע, כן יתנהג הקב"ה עמו. ובחינות אלו נקראים בפי חכמי האמת מוחין דעיבור ומוחין דיניקה ומוחין דגדלות. והמשל בזה על פי שאמרתי בפירוש מאמר חז"ל (בבא קמא ט':) הידור מצוה עד שליש במצוה, וכמה פירושים פירשו בזה המפרשים, ולנו נראה בזה האופן. כי הנה איש אשר הוא בדרגא התחתונה בעבודת ה', ועל כל פנים הוא רוצה לעבדו מיראה או גם קצת מאהבה כי לא דיברה תורה במתים באלו שמצוות ה' בזיון בעיניהם ח"ו ועושין אותן על כרחם, כי אלו גרועים הם מכל הדברים שבעולם אף מן הכלבים וחיות היער. כי אף בלעם שהיה תוקף הקליפה הרעה אמר (במדבר כ"ב, י"ח) כי לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה, ומכל שכן בני ישראל שנשמתם חלק אלוה ממעל כידוע. רק במי שרצונו לעבוד ה', ורק בבחינה התחתונה, אז כשצריך לעשות מצוה שצריך לקנותה בדמים, הוא פוחת והולך כאשר יוכל כי קמצן הוא בעבודת ה' עד שקונה הדבר ההוא במקח הפחות שבפחותים, כמו לולב ואתרוג וטלית וציצית וכדומה. ואמנם איש הבינוני שרצונו בעבודת ה' באהבה הראויה וחשקה נפשו למצות ה' אז יקנה הדבר ההוא למצותו בחשק יותר ומפזר קצת ויראה לקנות דבר חשוב הראוי ומהודר קצת. ואכן איש אשר לו מוחין ושכל הראוי, ולבו בוער למצות ה' ברשפי אש שלהבת י"ה בכל לבבו ונפשו הנה כל אשר לו יתן בעד נפשו לזכותה במצות ה', ואכן חז"ל אמרו הידור

מצוה עד שליש במצוה פירוש שבחינה הפחותה שבמצוה יגיע לחלק שליש מזה אשר רוצה להדרה שיתן שלושה פעמים מאשר נותן איש אשר על בחינה ודרגא התחתונה.
והנה מזה תדון לכל שאר עבודת ה' בכל עשיות המצוות הנעשים במחשבה דיבור ומעשה, כי זה האיש אשר בדרגא התחתונה מקמץ בכל הדברים ובכל הבחינות כי תחילה אינו מקשר מחשבתו באמת לשם ה' לחשוב מחשבות למה הוא עושה המצוה הזאת ומה הוא עושה הלא כל המצוה הם כדמיון הכתר ועטרה אשר על ראש המלך, וכשאדם עושה המצוה כביכול מכתיר להקב"ה בכתר מלוכה כמו שאמר הכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר כלומר שממעשיך נעשה פאר ועטרה על ראשו כאשר הארכנו בבחינה זו בכמה מקומות ובפרט בחיבורנו סידורו של שבת (שורש השמיני ענף ב' עיין שם.) או שארי מחשבות טובות שצריך לחשוב קודם עשיית המצוה מאהבת ויראת הבורא וגדולת ה' ברוך הוא. רק עושה מצותו כמצות אנשים מלומדה שכך הורגל מנעוריו לעשות מצוות, ועוד שכך רואה בשאר היהודים שעושים זאת, ועושה הוא גם כן כזאת. וגם בדיבור מה שצריך אדם השלם לומר לפני עשיית המצוה שהוא רוצה לעשות המצוה לקיים מצות בוראו שצוהו בזה לעשות רצונו יתברך שמו כדי שיהא נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו שלא על מנת לקבל פרס בשום צד ולתקן את שורש מצוה זו במקום עליון בשיעור קומה ולקשר את נפשו ולהדביקה אל שורשה שורש אור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו הנעלם במצוה זו להשלים אילן העליון ואדם העליון ולשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו לאקמא שכינתא ולגרום שפע וכו', ושארי דברים נאותים לפני מי שאמר והיה העולם. הכל הוא מקצר בכל הדברים האלה וחוטף המצוה בהבלעה וקומץ פיו שלא ידבר כל צרכו לפני מצותו וישמור פיו ולשונו לכל היום לדברים בטלים ורכילות וליצנות ושקרים וכדומה. וגם במעשה המצוה גופה מקצר בה כאשר יוכל כמו מצות תפילין תיכף אחר ובא לציון יסירם מעליו, ובסוכה אכילה לבד ולא שינה, ובשבת להבדיל תיכף משתחשך.
וזה הוא הנקרא בלשון חכמינו מוחין דעיבור כי שכלו קטן כמו שכל תינוק הניתן במעי אמו שאוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה ואינו מבין מי הנותן לו לאכול ולשתות להחזיק לו טובה עבור זה מלב ונפש. כן זה איש הבור, הקב"ה גומל לו חסדים טובים בכל עת ובכל שעה ובכל רגע והוא אינו נותן לב להחזיק לו טובה ולעבוד עבודתו כראוי על כל פנים בשביל זה אם אין לו שכל לדברים גדולים מאלו. ולזה כינו מוחין האלו בבחינת ג' כלילה גו ג' לרמז שאמרנו כי עבודתו היא רק חלק שליש מהעובד השלם ושלישו הוא מכל הבחינות מחשבה דיבור ומעשה ועל כן נקרא ג' כלילה גו ג', והבן.

ובאדם הזה הקב"ה מתנהג עמו בבחינה התחתונה מכולן שפני ה' נסתר ומכוסה לגמרי בטבע העולם שאינן נראין כלל, ונדמה לכל שרק הטבע הוא כך ומקרה הוא שיקרה כזה או כזה, וזה הוא לפי שכשם שהוא מקמץ שכליות נפלאים ומוחין גדולים במוחין הפחותין וקטנים למאוד הנקראים מוחין דעיבור ומקמץ בכל הבחינות מדומם צומח חי מדבר, כן ה' אלהינו הכל יכול ובידו נפש כל חי ולשדד ולשבר כל מזלות הרקיע וכוכביהם, נעלם ונסתר ונכסה בתוך טבע העולם שלא יהיה נראה רק הטבע. וזה רמז הכתוב (ישעיה מ', י"ב) וכל בשליש עפר הארץ, כלומר שהקב"ה מדד למי שאין בידו כי אם שליש עבודה, שלא יהיה ניכר לו פעולותיו כי אם דרך עפר הארץ שהוא טבע הארץ והנהגתה, (גם נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה י"ב, י"א) הכל נעשה מן העפר אפילו גלגל חמה עד כאן, רמז טבע העולם בעפר הארץ שהוא מזלות הרקיע בגלגליו), ועל כן נקראים מוחין דעיבור הללו בחינת שם אלהים, לפי שהאדם העובד בבחינה זו הוא בבחינת הקימוץ למאוד וכל הבחינות הקימוץ נקרא אלהים כנודע, וגם לפי שהנהגת הקב"ה נגד בחינה זו הוא להסתיר פעולותיו בתוך דרך הטבע שגימטריא אלהים. ואכן כל זה אנו מדברים במי שכוונתו על כל פנים לשם ה' ורוצה לעבוד עבודת שמו יתברך אך שאינו נותן דעתו ולבו לבקש ולחפש אופן עבודתו יתברך ולראות שיגיע לאיזה מדריגה שיהיה נקבע בלבו בחינת האהבה או היראה, רק עושה מצותיו בעגלא ובזמן קרוב בלתי לתת לב לעיין לעשות המצוה ביתר שאת ועוז ולדבק עצמו לחכמים ותלמידיהם לשמוע מפיהם דיברי אלהים חיים איך לעבוד אותו יתברך, רק הולך כפשוטו ועל כל פנים לשם ה', ורצונו שירצה בלבו לעשות נחת רוח למי שאמר והיה העולם.

אבל לא דיברה תורה במתים כאלו העושים מצוה לכוונת עצמם ח"ו להתפאר ולהתגאות על ידי זה או לעשותן קרדום לחתוך בה שיגיע לו איזה פרנסה מזה לקבל על ידי פעולותיו איזה טובת בני אדם כי יהיה חשוב בעיניהם ויכבדוהו כי מחשבה כזו פיגול הוא לא ירצה לקרבן אשה לה', כי כל ענין פיגול הוא מחשבה זרה אשר לא לכוונת ה' באמת. והיא נקראת מ"ת מנא תבירא והיא נמשכת מבחינת הקליפות מאלו הכלים הנשברים הנקראים מאנין תבירין וצריך כל בעל שכל בהגיע לו איזה מחשבה זרה בתפילתו ובעשיית מצוותיו, לתת עצות בנפשו לבוא על ידיה ליותר אהבה ויראה וכוונת אמת לשמו באהבה, כי ידע נאמנה אשר כל מחשבות זרות הבאות לאדם אינן אלא ניצוצין הקדושים שירדו לקליפות והכל בשורש נשמתו, והנם בבית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם, ועל כן בעת עומדו לפני ה' בתפילה ובתורה ובעשיית המצוות נתקרב אליו זה הניצוץ מישיני עפר בכדי שישוב על ידיה להתקרב לבורא עולם

באיזה בחינה שיוכל לפי המחשבה הלז באהבה או ביראה וכדומה מכל השבע מדות, ועל ידי זה ישבר הפח והמצודה שהוא בו, ויוציא ממסגר אסיר וישוב הניצוץ הקדוש לחיק אביו שבשמים מקום אשר נלקח משם אשר אין להעריך ולשער ולספר ולדבר רב השמחה ועוצם הגדולה והתענוג והנחת בגילה ורנה ודיצה וחדוה שמגיע לבורא עולמים ברוך הוא וברוך שמו בעת ההוא אשר ישוב ויתקרב אליו ניצוץ הקדוש מעמקי הקליפות ושמחה עמוסה לפניו אז לאין קץ, וכזה ממש גם לניצוץ המתקרב אל אביו ממש כדוגמת הבן החביב שנתרחק מאוד מבית אביו ונתפס לבית כלא יושבי חושך בבית שונאו ושונא אביו, ולימים כאשר ימלט מפח יוקשו ויבוא לאביו ולאמו ודאי אשר אין לשער עוצם השמחה והתענוג והנחת שמגיע לשניהם על ידי זה, וכאשר יזכור האדם בזה יוסיף אומץ טהר ידים ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ויתחיל לעלות במחשבתו מעלה מעלה ביותר ויותר לדבק עצמו עם כל בחינת נפשו ורוחו ונשמתו באותיות התורה ותפילה בדביקות נפלא באור פני מלך חיים הנעלם ונעטף באותיות ההם שיעשה בבחינת אתדבקות רוחא ברוחא ויתקשר ויתדבק כולו כאחד בשמו יתברך וירצה ליחד כל דיבורו ומעשיו ומחשבותיו ולבבו וכל תנועותיו והרגשותיו שיהיה הכל ביחוד אל כבודו יתברך בלא שום מחשבת פסול חלילה ויחפוץ לעשות הכל לכבוד הבורא יתברך ולעבדו כעבד נאמן לעשות שליחותו ולהחזיר לו אבידתו אשר נאבד ממנו האבן הטוב אשר תשתפכנה אבני קודש וגו' ועתה הגיע העת והעונה שישיבו אל בעליהם על ידי חלקו שורש נשמתו ולהיות עולה עמו ואינה יורדת עמו. כי בעת אשר יפול במחשבתו איזה מחשבה והוא ודאי מאיזה תאוה שיתאוה לבבו מחמת אהבה או מחמת יראה וכדומה אז נקל לו להיות עולה בזו המדה לה' אחרי שכבר נתעורר בו זו המדה לתאותו, מה שלא היה יכול להתעורר זאת לבבו מבלעדי מחשבה הזאת כנודע, ועל זה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ט, נ"ט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך כי אחר שחשב דרכיו לאהבה וליראה וכדומה בחפצי עצמו אז היה נקל לו להשיב רגליו אל עדותיו לצד כי כבר נתעורר המדה בלבו, אבל ח"ו ח"ו כשאינו משים אל לבבו להעלות הניצוץ ונשקע במחשבה זרה זו להיות נופל על ידיה מעבודת בוראו אז גם הניצוץ הזה תרד מטה מטה לעמק שאולה.

וזה רמזו חז"ל באומרם (ירושלמי יומא פרק א' הלכה א'), כל דור שאינו נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו כי בחינת העלאת הניצוצות למעלה הוא בחינת בנין בית המקדש של מעלה, וכל מי שאינו בונה אותם להעלותם למעלה, לא די שאינו מעלהו אלא אף מוריד הניצוץ למטה וגם הוא ירד עם הניצוץ הקדוש ושניהם ירדו חיים שאולה

לעמקי הקליפות, כי כל בחינת מחשבה זרה בתורה או בתפילה שהוא שלא לשם ה' לעשות המצוה לכוונה אחרת הרי עליה אמרו חז"ל (יומא ע"ב:) זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה, ועל זה ירמוז הכתוב באומרו (דברים כ"ח, מ"ג) הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה, כלומר כי זה בידך או שהגר הוא הניצוץ הקדוש הבא להתגייר ולצאת מרשות הרע להתקשר תחת כנפי השכינה יעלה עליך כלומר על ידך מעלה מעלה לשוב אל חיק אביו שבשמים או אשר ואתה תרד עמו מטה מטה כי כאשר לא תעלה אותו אז נשבר ונשקע עוד יותר ונופל וגם אתה תרד עמו בבחינת לא זכה נעשית לו וכו'. ולזה רמזו חז"ל באומרם (ריש פתיחתא דאיכה רבתי) משליכין דברי תורה לארץ כי לארץ ממש מורידין ח"ו דברי התורה והמצוה שאדם עושה שלא לשמה, וכל זה נכלל במה שקבעו אנשי כנסת הגדולה בתפילתנו בברכת מחיה מתים, סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקיים אמונתו לישיני עפר כי כל אלו השמות הם באלו הניצוצות שירדו בשבירת הכלים, אשר נופת תטופנה שפתי זרה כי הקב"ה נטף טוף נופת צוף דבש המתוק למאוד ומחיה מבחינת המדות העליונות כמו אהבת ה' ויראתו ולפאר אותו ולנצח ליצרו ולהודות לו ולהתקשר בו להמליכו על כל אבר ואבר, וכל אלה נפלאים ונחמדים ונאהבים עריבים חביבים וידידים מתוקים מדבש ונופת צופים, ונטף מעט מן המעט לבחינת הרע והקליפות המאוסים ומטונפים בכל מיני שיקוץ ותועבה, בכדי שיתאוה האדם בתאותו אליהם לאהוב אהבה חוץ מה' ולירא ולהתפאר ולנצח ולהודות ולהתקשר ולהמליך דבר שחוץ הוא מעבודת ה' וקדושתו, והכל בכדי לנסות ידידיו זרע אברהם אוהבו שיהיה להם גם קצת תאוה לדברים הרעים, ויהיה הוא הבוחר בשכלו להבין כמה נמאס ומשוקץ ומתועב ומטונף כל תאוות המתאוים להם. כמו אכילה, ידוע מה נעשה אחר כך מאכילתו הלא כל שלחנות מלאו קיא צואה ואיך יאהוב לדברים האלה. או תאות המשגל נודע למה שהמשילוהו חז"ל (שבת קנ"ב.) חמת מלא צואה ופה מלא דם, ואם זה בתאוות היותר נאהבים כולם, מה יענו עוד באלו הפחותים מהם אשר ודאי אינם כדאי כולם להיות מחשבת אדם עליהם. וכשאדם מבין בשכלו שזה אשר הוא מתאוה לדברים מטונפים כאלה הוא רק עבור שהטיף הקב"ה לשם ניצוץ אהבה העליונה בכדי לנסות אותו בזה אם ימשך אחריהם כשור לעול וכצאן אשר לטבח יובל ולכפול לו שכרו בכפלי כפלים אם ירחק עצמו מהם ומהמונם, אז תיכף משבר ומכניע כח תאות מורשי לבבו מלהלוך אחריהם ואדרבה נותן דעתו ושכלו כל כך עד שנעשה כל התאוות האלה בעיניו נבזה ונמאס בתכלית המיאוס, ולא יעשה צרכיו בהם כי אם מה שנצרך לו לעבודת ה' בהכרח מעט מן המעט, ואז בזה

משבר ומכניע ומבטל כל כוחות הרעים והקליפות הנאחזים בדברים ההם מחמת שכשם שהוא מבזם וממאיסם בלבבו כן נעשים בעצמם שפלים ונבזים ונופלים ויורדים לעומקא דתהום רבא, ובזוכרו אשר עיקר בחינת התאוה להם הוא ניצוץ האהבה שנפלה מאהבת האמת כי על כן נקראים בבחינת שבירת הכלים שאלו הניצוצות נשברו מהחלק שהיו דבוקים בו ונפלו לעמקי הקליפות, בזה מעורר לבבו לאהבת האמת להבין אשר אין ראוי לאהוב שום דבר אחר בשום אופן בעולם ואין אהבה כאהבת אלהינו ולו נאה להתקשר ולהתדבק במסירת נפשו ורוחו ונשמתו אליו לאהבה את שמו אהבת אמת אהבה נפלאה בהתדבקות רוחא ברוחא הבל הפה היוצא מפי בתורה ותפילה בשורש אור אין סוף ברוך הוא הנעלם באותיות התורה והתפילה ולירא ממנו ולפאר אותו ולנצח יצרו עבורו ולהודות לו ולהתקשר בו ולהמליכו על כל אבר ואבר וגיד וגיד מרמ"ח אברים ושס"ה גידים של גופי נפשי רוחי נשמתי מלכות גמורה והנני עבד לה' וליחד אליו את לבבי ומחשבתי ודבורי ומעשי וכל תנועתי והרגשותי שיהיה הכל ביחוד אליו באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה באופן שלא אחשוב שום מחשבה ולא אדבר שום דיבור ולא לעשות שום מעשה ותנועה כי אם רק מה שנוגע לכבודו יתברך.

ואז כאשר נזכר על ידי הניצוץ אהבת בוראו ויראתו וכו' בזה מעלה הניצוץ הזה עוד עם כמה ניצוצות אשר עמו ונדחים מקבץ להשיבם אל חיק אביהם ונעשה שמחה עמוסה ותענוג נפלא ברוב שמחה וחדוה וגילה ורינה לפני מי שאמר והיה העולם ברוך הוא, ובכל העולמות העליונים ותחתונים, והמה אומרים שירה לה' על זה ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית מן שאול נפשי וגו' כל הקפיטל (תהילים ל׳:ג-ד׳) כמו שמובא בדברי מרן האר"י ז"ל בכוונות, ונעים זמירות ישראל פתח דברי השבח הלז במזמור שיר חנוכת הבית וגו', כי כבר כתבנו שהעלאת הניצוצות נקרא בנין בית המקדש, וזה עיקר כל כוונת אכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף בהעלאת הניצוצות כדברינו האמורים למאס בלבו התאוה לדברים ההם בתכלית הביזוי ולזכור על ידי הניצוץ השורה שם אהבת ה' ויראתו ובזה כל בחינות הקליפות שבדבר ההוא נשברים ונכנעים והניצוץ יעופף ברוב שמחה וחדוה למעלה בבחינת (שם קנ"ד, ז') הפח נשבר ואנחנו נמלטנו. ועל כן בעודם בפח נקראים נופלים וחולים ואסורים שם וישני עפר, וכשאדם זוכה להעלותן בכח ה' העוזרו כי צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו והוא הרע והתאוה שבכל הדברים, ואך ה' לא יעזבנו בידו וכשבא לטהר מסייעין אותו משמים ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו כמאמר חז"ל (קדושין ל׳:) אז נקרא הקב"ה סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים וכו', אבל ח"ו כשאינו מעלם והוא נשקע

בתוך המחשבה זרה אז נקראים הם והוא מתים כי יורדים לתוך הקליפות הנקראים מתים כנודע.

ונחזור לענינינו שאנו בו כי מי שרוצה לעבוד ה' ואינו מכוון לשום דבר אחר כי אם לכבודו יתברך ואמנם אינו משים על לבו להעמיק בעבודתו לעשותה בשלימות כי אם מקצר בה בכל הבחינות מחשבה דיבור ומעשה, נגד זה הקב"ה מתנהג עמו בדרך הטבע לגמרי בבחינת אלהים ונקראים מוחין דעיבור.

הבחינה השנית, הוא אדם הבינוני שאינו מקמץ כל כך כמו הראשון ומוסיף והולך בכל בחינת מחשבה ודיבור ומעשה בכל עבודתו בתורה ותפילה ומצוות לחשוב קודם לפני מי הוא עומד ולשם מה הוא עושה כל זאת, והדיבור לומר קודם בפה מלא כי עושה כל זאת רק לכבוד ה' יתברך וכאמור למעלה ומאריך קצת במעשה ומדקדק במעשה להיותן נאין ומהודרין במקצת, ואמנם הכל בדרך טבע כח גופו ומזגו ולא יעבור על טבע כחו לעבדו למעלה מטבעו כמו למשל בלימוד התורה ילמוד עד מקום שידו מגעת לפי כחו ואם יחלש לבו או יצטרך לתת שינה לעיניו לא יצטער ללמוד עוד למעט שינתו כמו שאמרו חז"ל (אבות ו', ו') במיעוט שינה במיעוט תענוג במיעוט דרך ארץ, רק יאמר לכל עת וזמן לכל חפץ תחת השמים לאכול ולשתות כראוי ולישן כראוי להתחזק גופו כי ונשמרתם מאוד לנפשותיכם כתיב כדרך הסתת היצר הרע לאנשים כאלה וכמו כן השינה בסוכה אם תגדל הקרירות בלילה יניח סוכתו ויצא וכדומה בכל הדברים לא יעשה רק לפי טבע כחו כמו הטהרה במקוה אם היא קרה והתפילה בכח גדול ובפחד ואימה ויראה עד אשר יחלש, ובשבירת התאוה באכילה ושתיה ומשגל ודברת בני אדם זה עם זה בדברים בטלים וכמו כן הדקדוק במצוות על צד היותר טוב הכל בטבע העולם. זה נקרא מוחין דיניקה כמו התינוק היונק משדי אמו שנתגדל השכל במקצת, וגם כבר ניכר בו מעשה ה' במקצת שמתחיל לדבר בפיו היום מעט ולמחר יותר וכן ההליכה ברגליו והתפשטות אבריו. ובודאי מי שנותן דעתו ולבו על זה אף במקצת, יבין מעשה ה' ונפלאותיו השם פה לאדם ומשיח אלמים כי אתמול לא היה זה מדבר אף דיבור הקל והיום נפתח פיו לדבר מעט, וכן בהליכת וגידול אבריו, הלא ודאי כל אלה מה' הוא אשר ברא קצות הארץ ונותן נשמה לעם עליה ומשגיח בכולם מדרגא התחתונה עד בחינה העליונה אשר בשמי מרום. מכל מקום הנה מעשה ה' הזה נעלם ונסתר ונגלל בדרך טבע העולם, כי כבד יסד ארץ על מכונה בזה שיגדל התינוק מעט מעט וידבר מעט מעט, עד שנדמה כאלו נעשה דבר זה מעצמו, וכן מעשה הקב"ה נגד זה האיש הבינוני כמו בחינה זו שעושה לו נפלאות הנראים ונגלים יותר לעין הצופה ורוצה לראות כי

מאת ה' היתה זאת ונפלאת היא בעינינו אבל מכל מקום נסתרים בהטבע שיוכל איש הבור מי שלא יתן דעת על זה לומר מקרה הוא בתוך סיבות וטבע העולם. והוא כמו נס מרדכי ואסתר שהזכרנו שהנס נתגלה ונעשה בפומבי אבל בבחינת הסתרת פנים שהרג אשתו בשביל אוהבו ואוהבו בשביל אשתו, וזה נקרא בחינת הוי"ה ואלהים כי ניכר בו שם הוי"ה המהוה מחדש נסים ונפלאות ונסתר בבחינת אלהים שהיא הטבע בבחינת הסתרת פנים.

ובחינה השלישית, היא העולה על כולנה אשר לבו בוער בקרבו בלהבת אש לאהבת הבורא יתברך ולעבדו בלבב שלם ורגע אחת מכל היום לא ינוח ולא ישקוט ומחפש ומבקש איך לעבוד לו ולעשות רצונו ולהוסיף אהבה על אהבה ויראה על יראה ואינו חושק ואינו מתאוה וחפץ מדברים שלמטה בשום אופן כי אין לו עת לזה כלל להעלות הבלים כאלה על מחשבתו, ולבו דואג בקרבו תמיד מתי יעשה נחת רוח למי שאמר והיה העולם ואיך יתקשר עצמו לה' עם כל פרטי חושיו ואבריו הידועים לו ושאינם ידועים לו הנגלות והנסתרות לה' אלהיו באמת, וממילא כל בחינת מחשבה ודיבור ומעשה שבו בכל הדברים שבעולם ומכל שכן מעשה התורה והמצוות מקושרים ומדובקים לחי העולמים ברוך הוא, והוא אינו חושש לכחי גופו וטבעו ומזגו כי ישבר כל כחותיו לשם ה' ויצער עצמו ללימוד התורה בכל כוחו ביום ובלילה ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה כי אם מעט מן המעט מה שהוא בהכרח גדול וגם הוא לא ישגיח על הקרירות בסוכה ובמקוה כי לבו בוער בקרבו למצות ה' עד אשר אינו חושש לקרירות גופו ומדקדק בדקדוקי מצוות ככל אשר יוכל בכל מאמצי כוחו ולא ירגיש ולא יחוש כלל על טבעו ומזגו כי הולך למעלה למעלה מטבעו, ואם יקרה לו לקנות מצוה מן המצוות לא יביט לפי ערכו להוציא לפי מעמדו כי אם כל אשר לו יתן בעד נפשו לזכותה במצוה. וכנגדו הקב"ה מעורר עליו מלמעלה ועושה לו נסים נפלאים נגלים ונראים לעין כל שהוא שלא בדרך הטבע כמו (תענית כ"ה.) מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וכו' וכן (חולין ז'.) פלוג לי מימיך כנזכר לעיל.

וזה נקרא מוחין דגדלות. א', שזה העובד את ה' עושה כל מצוותיו בבחינת הגדולה, והמצוה נגדלת מעצמה בבחינתה מרוב המחשבה הטהורה הזכה ודיבורו הנאה לפני עשייתה, ועשייתה הכל בנקיון וזיכוך והיא נאה ומהודרת כי אינו עומד על המקח ומפזר ונוסף עוד לקיים זה אלי ואנוהו ואמרו חז"ל (נזיר ב':) התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה טלית נאה ספר תורה נאה וכו', ועל כן המצוה היא בבחינת הגדולה והמעלה. והב', מפני שהקב"ה מחדש על ידי זה נסים נראים ונגלים ושמו הגדול מתגדל ומתקדש

על ידי זה בעולמו כאשר ביציאת מצרים שנאמר בה (מיכה ז', ט"ו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות שהנס היה נראה ונגלה לעין כל וכן בקריעת ים סוף שנאמר בה (שמות י"ד, ל"א) וירא ישראל את היד הגדולה, שראו בעיניהם כי נס מה' הוא אז נאמר (שיר השירים א', ג') על כן עלמות אהבוך ואמרו חז"ל (מובא ברש"י על פסוק זה) בא יתרו ואמר (שמות י"ח, י') ברוך ה' אשר הציל אתכם מתחת יד מצרים וגו' עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וגו' ונתגייר. בא רחב ואמרה (יהושע א', י') כי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' ונתגיירה. ועל כן שמו הגדול יתברך מתגדל ומתקדש בעולם ולשם זה נקרא מוחין דגדלות, וזה נקרא בחינת שם הוי"ה לבד שהוא המהוה את הכל מאין ליש ובידו להחזיר הכל מיש לאין, מה שאין כן אלהים שגימטריא הטבע כאמור.

ונגד שלושה בחינות הללו הנזכרים אמר משה לפרעה שלושה פעמים למען תדע וגו', כי תחילה שאמר פרעה מי ה' וגו' שכפר לגמרי בבחינת ה' המהוה לומר כי הכל מתנהג אחרי הטבע לבד ועולם כמנהגו נוהג ולא ה' פעל כל זאת. וגם יוסף הצדיק להיותו יודע שפרעה כופר בשם ה' אמר לו (בראשית מ"א, ט"ז) אלהים יענה את שלום פרעה או (שם שם, כ"ה) את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה וגו' ולא הזכיר לו כלל שם ה' כי אינו מאמין בו, ואף אחר שראה אותות ומופתים במצרים במטה אשר נהפך לנחש ובמכת דם וצפרעים, כיון שגם חכמיו וחרטומי מצרים היו עושים כן לא רצה להאמין בה' בורא כל, ואדרבה בזה נתחזק לבו לומר מפני מה לא יעשה ה' דבר שלא יוכלו החרטומים לעשות כן אם לא שח"ו מקרה הוא ותבן מכניס לעפריים, ועל כן כאשר ביקש ממשה בדבר הסרת הצפרדעים שלא יכלו החרטומים להסירם אמר לו משה (שמות ח', ו') למען תדע כי אין כה' אלהינו, כלומר כי גם בחינת אלהינו שהוא הטבע המתנהגת תמיד גם שם יש בחינת ה' המהוה רק שנסתר בטבע העולם, והוא מוכרח להתנהג כך לפי מעשה בני ישראל בעבודתם כמאמר חז"ל (סוטה ח':) במדה שאדם מודד מודדין לו ופועל אדם ישלם לו. והן קודם המכות האלה הנה זה היה עת ראשונה מה שהתחילו ישראל להתחזק בעבודת ה' אלהי ישראל כי עד הנה אמרו חז"ל (שמות רבה ו', ה') בפסוק (שמות ו', ט') ולא שמעו אל משה מקצר רוח וגו' שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה, ועתה הוא שהתחילו בעבודה על כן היו בבחינת מוחין דעיבור ראשון בקמצנות מופלגת עד שלא היו יכולים להיות המכות האלה כי אם בדרך הטבע ממש מה שיכולין כל החרטומים לעשות אבל כל זה מה' הוא וה' הוא אלהינו שכל הטבע מלא ברכת ה' ונסים ונפלאות כאמור. ואכן אחר המכות האלה שנתגדלו ישראל בבחינות יותר מעולים

ובאו לבחינת היניקה שמתחיל התינוק לדבר ולהלך ונתגדל שכלם במקצת אז התחיל הקב"ה להתנהג במכות פרעה בהתגלות יותר שיהיה נראה לעין כל, אבל על כל פנים בהסתרת פנים שיוכל המתעקש והסומא לדמות בנפשו כי זה טבע העולם כנס מרדכי ואסתר הנזכר, כמו מכת הכנים שהודו החרטומים בפיהם אצבע אלהים הוא וכמו מכת הערוב שבכל המדינה היה הערוב ובארץ גשן לא היה כל עיקר, והנה זה בודאי נראה לעין כי נס מאת ה' היא, ואמנם עם כל זה התעקש פרעה לתלות בטבע לומר כי מה שהודו החרטומים בפיהם אפשר משה ואהרן הם יותר חכמים בדבר זה ויכולים מה שלא יוכלו חרטומי מצרים ולא האמין לחרטומיו במה שאמרו אצבע אלהים הוא כאשר כתבנו למעלה במקומו. וגם מה שהפלא ה' ארץ גושן לבלתי היות שם ערוב, אמר כי זה לפעמים מקרה הוא שעל עיר אחת אמטיר ועל עיר אחת לא אמטיר וכמו כן יוכל להיות בשאר דברים.

ואמנם זה עקשות פה למאוד וחרקות שן ולא יכנס אף בלב האומרו לגמרי שהרי כולם כאחד הודו ואמרו כי אצבע אלהים הוא, והפלאת גושן נס פלא הוא. ועל זה אמר לו משה (שמות ח', י"ח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, כלומר שמזה תדע אשר אני ה' העושה הנסים והנפלאות ואך שהוא עדיין בקרב הארץ שנתלבש קצת בטבע ויוכל אחד להדמות כי זה טבע הוא ואמנם זה הכל בפרעה וחילו אבל ישראל כשראו את זאת ודאי אשר האמינו כי זה מה' הוא, והוא המהוה ועושה נוראות האלה ושלא ח"ו בטבע הם.

ומזה באו לבחינת מוחין דגדלות לאהוב את ה' אהבת אמת ככל אשר הזכרנו ולהאמין כי הוא האל העושה פלא, ומזה זכו שיעשה ה' הנסים האלה בהתגלות ונראים לעין כל שלא בהסתר כלל בטבע העולם, וזה היה במכת ברד שהפלא ה' מכה ההוא להיות ברד ואש מתלקחת בתוך הברד נס בתוך נס הברד והאש מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם, וזה ודאי נפלאות מאת ה' הוא ואין כזאת בטבע בשום אופן. ועל כן אמר לו משה בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ כי כל הארץ בידי ובכוחי לעשות בו כרצוני לעשות ממים אש ומאש מים ואנש לא ימחא בידי, וכל מזלות השמים וכוכביהם לי הם ובידי לשדדם ולשברם ולעשות כחפצי ואין מידי מציל. ועל כן במכה זו אמר לו הנני שולח את כל מגפותי אל לבך וגו' וכתבנו למעלה בפירושו שזה עיקר המגפה מה ששולח לו אל לבו שיחזק לבו בחזקה ולא יהיה לבו ברשותו ויהיה מוכרח לעשות מה שלבו חפץ שלא לשלח את ישראל, כי עד הנה היה מחזק את לבו מעצמו לומר כי טבע העולם הוא כאמור ועתה כשראה נס בתוך נס שודאי מאת ה' היתה זאת והיא נפלאת

בעינינו הוכרח ה' לחזק לבו שיהיה חזק ותקיף כאבן וסלע שלא יוכל להתגבר על לבבו למען יפליא ה' מכותיו על ידו כנאמר.

פרק י

פסקה א

ויאמר ה' אל משה בֹּא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אותותי אלה בקרבו, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'. לכאורה צריך להבין למה לא אמר לו מה שיאמר אל פרעה, גם כפל אומרו את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם והיה די באחד גם שארי דקדוקים יובן למבין. ואכן כבר כתבנו בכמה מקומות בפירוש מאמר חז"ל, (בראשית רבה מ"ב, ג') אין לך שעה קשה כאותה שעה שכתב בה (דברים ל"א, י"ח) ואנכי הסתר אסתיר וכו', והענין על פי מה שאמרו חז"ל (שמות רבה י"ג, ג') על פסוק (משלי ג', ל"ד) אם ללצים הוא יליץ וגו' וזה לשונו: הקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו, והוא נועל לבו מן התשובה וכו' עד אף כך פרעה הרשע כיון ששיגר הקב"ה ה' פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה וכו' הריני מוסיף טומאה על טומאתך הוי כי אני הכבדתי את לבו וגו' וכן הוא בדברי הרמב"ם ז"ל באריכות (בפרק ו' מהלכות תשובה הלכה ג') עיין שם. וזה ענין הסתרת פנים שאמר הקב"ה ואנכי הסתר אסתיר פני מהם וגו' כי הנה כאשר הקב"ה שולח יסורין וצער על האדם, והאדם נותן דעתו ולבו להשגיח על מה אירע לו כך והלא אין דבר בעולם שיעשה מעצמו והכל נגזר מן השמים כמאמר חז"ל (חולין ז':) אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה, ואם כן על מה עשה ה' ככה לשלוח עלי יסורין האלה לצערני והלא טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו אם לא שרצונו אשר על ידי יסורין האלה אזכור בבוראי יוצרי שאשוב לפניו בתשובה שלימה ולחזור לתורתו ומצוותיו לעבדו בלבב שלם כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"א.) נענה רבי עקיבא ואמר חביבין יסורין וכו' מקרא אני דורש (דברי הימים-ב ל"ג, א') בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וכו' עד אלא מכל טורח שטרח בו חזקיהו אביו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא יסורין שנאמר וילכוד אותו מלך בבל ויאסרהו בנחשתים וגו' וכהצר לו חלה את פני אלהיו ויכנע מאוד מלפני אלהי אבותיו וגו' (שם שם, י"ב). ונמצא כאשר שם האדם זאת על לבו וכך עושה להשגיח על כל דבר לא טוב שבא לנגדו לעורר לבו לומר שודאי זה שלח הקב"ה לעוררני ולהזכירני שאשוב עדיו בתשובה לעבוד לו באמת ובאהבה ונעשה נכנע ושפל לפני בוראו בשבירת לבבו, וש"ש ושמח בראותו הטובה הגדולה שעשה לו אלהים להשגיח עליו ולפקח על עניניו

לגלגל עמו להזכירו להחיותו להיטיב אחריתו ולקרבו אצלו כחיבת אב על בנו, וכמאמר הכתוב (משלי ג', י"ב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח ואומר (תהלים צ"ד, י"ב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. הנה ודאי אשר זה המכה היא לו רפואה שלימה וטובה גדולה וחסד גדול מאת ה' לרפאותו רפואת הנפש להיטיבו באחריתו, ואולם גם זאת ידע אשר אם האדם נותן דעתו על זה הנה ודאי הקב"ה ימלא רחמים עליו ויקל הצער מאתו תיכף ומצמיח לו מזה הרעה טובה גדולה כי כל עיקרו לא באה הצרה אליו כי אם בכדי שישוב אל ה' וכאשר שב ורוצה לקרב עצמו למלך עולמים הנה כבר עשו היסורין את שלהם ואז נהפכין לו לטובה ולברכה, ועל זה אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') אשריהם הצדיקים שהן מהפכים מדת הדין למדת רחמים כי הצדיקים בעת שבא מדת הדין עליהם אז באמת הם יודעין כי זה רחמים גמורים מאת ה' בכדי לזכותם על ידי זה לקרבם אליו לעבודתו, ונמצא עושים ממדת הדין שעליהם מדת הרחמים לידע ולהבין באמיתיות לבבם כי זה רחמים מרובים וחסד גדול מאת האל יתעלה שמו, וכן ה' הטוב גומר עליהם ונעשה מדת הדין הזה לרחמים עליהם אשר יתהפך הקללה לברכה ומצרה רוחה ורואים אשר הן ברוחניות נשמתו הן בגשמיות גופו, מדת הדין הוא רחמים גמורים. אבל אם האדם אינו שם על לבו בפגעים ומקרים רעים הבאים לפניו לומר כי אלו שלוחים הם מבורא עולמים להזכירו בזכרון טוב לשוב לעבודת שמו ותולה הכל בטבע ובמקרה העולם לומר מקרה בלתי טהור הוא, כי לא טיהר נפשו ורוחו להבין אשר אין דבר בכל העולם שֵׁיֵעָשֶׂה בלתי השגחתו יתברך והוא המשפילי לראות בשמים ובארץ, וסובר כי כן יקרה מעצמו בסיבות העולם פעם כך ופעם כך, זה יעשר וזה יעני מעצמו וה' לא ראה, הנה זה המכה מכה אותו יותר מכל המכות שיעברו עליו כי כיון שאינו נותן לב לשוב על ידיהם כמאמר הכתוב (ירמיה ב', ל') לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו הנה ח"ו אין עת וסוף להם כיון שלזה באו וזה לא נעשה.

וזה מאמר הקב"ה (דברים ל"א, י"ח) ואנכי הסתר אסתיר פני מהם וגו'. כי כאשר ח"ו יתגברו עוונות האדם למאוד וכחול ירביון ואז הדין נותן שח"ו ימנע התשובה מהם וכמו שכתב הרמב"ם הנזכר (פרק ו' הלכה ג' מהלכות תשובה), וזה הוא מניעת התשובה שיאמרו על כל דבר הבא לידם מקרה העולם הוא זה ולא מאתו יתברך ועל כן אינם נותנים לב לשוב אל ה' וזה הוא הסתרת פנים כי הפנים הוא מה שעושה ה' פעולותיו בארץ שעל ידם יוכר ויתראה אלהותו יתברך בעולם הן בפעולות הטובות הן פעולות הרעות. דבר שיתראה אלהותו על ידי זה נקרא פנים וכשהקב"ה מסתיר זה שלא יראוהו על ידי פעולותיו נקרא הסתרת פנים ועל כן קשה הסתרת פנים יותר מצ"ח קללות כי הקללה

גופא אם אין בה הסתרת פנים אז היא לטובה ולברכה ואת אשר יאהב ה' יוכיח, ועל זה אמרו (שמות רבה כ"ו, ב') במה שהקב"ה מכה בו מרפא אבל כשיש בה הסתרת פנים ודאי שרעה גדולה היא זה יותר מן הקללה. ואולם דבר זה אינו לעולם ח"ו כי (תהלים ק"ג, ט') לא לנצח יריב ולא לעולם יטור וגו' ובהתרבות יסורי האדם ודאי אשר החי יתן אל לבו לשוב אל ה' בכל לבב והקב"ה יקבלו לפניו בתשובה שלימה, כי כבר הבטיח הקב"ה לעם ישראל שסופן לעשות תשובה ומיד הם נגאלין כמו שאיתא (דברים ל', א'-ג') והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו' ושבת עד ה' אלהיך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו', וכמו שאיתא ברמב"ם (פרק ז' מהלכות תשובה הלכה ה') ואמרו חז"ל (סנהדרין צ"ח.) בפסוק (ישעיה ס', כ"ב) אני ה' בעתה אחישנה, זכו אחישנה לא זכו בעתה והוא על ידי שיעמיד עליהם מלך כהמן עד שיחזרו בתשובה אליו מלב ונפש. רק באומות העולם שנאמר בהם (איוב י"ב, כ"ג) משגיא לגוים ויאבדם וגו' מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך, בהם ימנע התשובה עד אשר יאבדם מן העולם כמו שעשה לפרעה וחילו ולסנחריב ולסיסרא וכדומה.

ואמנם זאת תדע אף שהקב"ה מנע התשובה ממנו, מכל מקום אם היה דוחק את עצמו בתשובה לפניו ודאי אשר היה נתקבל, וראיה שאחר מכת השחין שנאמר בה ויחזק ה' את לב פרעה שכבר התחיל החזקת לבו מה' לפי שלא חזר מעצמו בחמשה מכות הראשונים כמאמר חז"ל (שמות רבה י"ג, ג') ואף על פי כן נאמר במכת ברד וירא פרעה כי חדל המטר וגו' ויסף לחטא ויכבד לבו וגו', ואם נאמר כי כבר נלקח הבחירה ממנו על כל צד לא שייך לומר ויסף לחטא, ועוד שהרי לבסוף כשטבע בים-סוף וחזר בתשובה לפניו ואמר מי כמכה באלים נתקבל ויצא מן הים כמאמר חז"ל (פרק דרבי אליעזר פרק מ"ג מובא בילקוט ת"ע רמז תק"ן) כי כבר נודע מה שהיו דורשי רשומות אומרים (עיין בשל"ה הקדוש במסכת ראש השנה עמוד הדין דף נ"ט:) בפירוש אומרם (פסחים פ"ו:) כל מה שיאמר בעל הבית עשה חוץ מצא, בעל הבית היינו הקב"ה כל מה שיאמר לך מהמצוות עשה, חוץ מצא שאם יאמר לך צא מביתי ואל תכנוס כענין אלישע אחר אל תשמע לו אלא תכנס בתשובה וכו' ועיין שם שמאריך בזה בראיות מש"ס ומפרשים. ועוד ראיה ממה שאמרו אשר בכל מכה ומכה התרה בו קודם (שמות רבה ט', י"ד) למר שבעה ימים ולמר כ"ד עיין שם, ואם כבר לא היה ברשותו כלל לשלחם למה התרה בו אלא ודאי שאף שהקב"ה חיזק את לבו מכל מקום אם היה רוצה ודחק את עצמו ברצון שכלו לשלחם היה יוכל להתגבר על לבו ועל כן התרה בו שיתגבר על לבו הרע (ועיין ברמב"ם הנזכר שנדחק שם בישוב קושיא זו ולעניות דעתי נראה נכון במה שכתבנו).

ובזה נבוא בביאור הכתוב, והוא כי הנה כבר כתבנו למעלה בפסוק הנה אנכי שולח את כל מגפותי אל לבך וגו' שזאת היתה המגפה אשר הגיף ה' את פרעה במכה זו שתגיע המכה אל לבו להיות מתקשה ומתחזק נגד אלהי כל הארץ שאף בראותו דבר ברור שבודאי מאת ה' נהיתה ואין כזאת בשום אופן בשום טבע ומזל וחרטום ומכשף, אף על פי כן יעמוד קשה כאבן לעבור את פי אלהים להמרות בו שלא לעשות רצונו לשלח את ישראל והוא מכה שאין אחריה מכה ועל כן נאמר בה כל מגפותי עיין שם. ואמנם הנה חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז רפ"ה) בפסוק (שמות י"ט, כ"ד) ויאמר אליו ה' לך רד וגו' העד בהם פעם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה וכו'. ועל כן אחרי הכבדת הלב במכה שלפני זו היא מכת ברד האמורה בסוף פרשה שלפניה אמר לו עתה כי אף שהתרית בו אז קודם מכה שלפניה, עוד צא והתרה בו גם עתה בשעת מעשה ואמור לו כי אני הכבדתי את לבו פירוש הנה כבר הכבדתי את לבו במכה שעברה, ועתה התרה בו עוד בזה המכה שקשה מכולם שהכבדתי את לבו כי הגיע עתו למנוע התשובה ממנו, ואף אם בעיניו יראה נפלאות ה' אף על פי כן לבבו לא יבין את זאת ויתלה הכל במקרה וסיבות העולם וימרוד בדברי, למען שתי אותותי אלה בקרבו כלומר כי נתחייב לכל המכות שיבואו עליו ועל כן אני מכביד את לבו ונותן לו כח לקבל פורענותו, ועל כן התרה בו בזה אולי ידחוק נפשו ויבוא בתשובה רבה על זה. ועוד ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וגו' את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם, פירוש כי הנה שתים רעות עשיתי למצרים. א', מה שעשיתי צחוק מהם כי אם היו באין המכות אליהם ולא היה הכבדת הלב עמם, היו רפואה להם. אבל כשבאו עם הכבדת הלב אז כל המכות כצחוק והיתול המה כדמיון הרופא שמקיז דם לאדם שלא לרפואה כי אם להוציא דמו ממנו בחנם, שהוא רק ללעג ולקלס. והב', גוף המכות והיסורין שבא עליהם. וזה אומרו את אשר התעללתי במצרים מה שעשיתי צחוק ולעג מהם. והשנית, ואת אותותי וגו' הם גוף המכות והיסורין. ואמנם זה הכל בהם ובהמונם אבל לא כן בישראל כי לא ימנע הקב"ה התשובה מישראל לעולם וכל יסוריהם אינם אלא לרפואה לזכור על ידיהם לשוב אל ה' היום או מחר.

וזה מאמר הכתוב (לקמן ט"ו, כ"ו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. כלומר זה המחלה שעשיתי במצרים לחזק ולהכביד לבו למנוע התשובה ממנו עד כלותו בכדי לאבדו ולהממו מן העולם, לא אשים עליך כי אני ה' רופאך פירוש שעליך לא אשים כי אם באופן שיהיה אני ה' רופאך שאשלחם לך על דרך הרפואה שהוא כדי שתזכור על ידו לשוב בתשובה לפני בורא עולם, ואת זה תספר באזני בנך

וגו' שידעו כי הכל מאתי הוא ולמען לא ילכו עמי בקרי לומר כי מקרה קרה לו כך, במקרה העולם, רק וידעתם כי אני ה' שאתם תדעו ותבינו כי אני ה' המהוה ומשגיח תמיד על כל יצורי עולמים והכל מאתי הוא בכדי שיהיו כל המכות והיסורין לרפואה להם. או וידעתם כי אני ה' שעל ידי היסורין תזכרו לשוב להתקרב ולהתדבק אלי ולהשיג על ידי זה השגת החכמה והמדע עד אשר תדעו בידיעה שלמה והכרה נכונה כי אני ה' לא באמונה לבד וכאשר יהיה לעתיד אם ירצה ה' שנאמר (ירמיה ל"א, ל"ד) כי כולם ידעו אותי וגו'. או וידעתם כי אני ה' כי אתם על ידי הסיפור לבד תדעו שאני ה' כי הכל מאתי הוא. ואף שבני ישראל מעולם יודעים שמו של הקב"ה ומאמינים בו ואך על ידי הסיפור הלז יאמינו יותר וידעו שאני ה' העושה כל ונותן כח ברשעים לקבל פורענותם ולהכביד את לבם שלא ישובו אלי אחרי מכות גדולות ורעות כאלה ותראו שלא לבוא לידי זה ח"ו. מה שאין כן פרעה וחילו הגם שאצלו היה במעשה לא בראיה וסיפור לבד כי נלקה במכה רבה כל כך ואף על פי כן אינו שב אלי, כי תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה כמאמר אבי החכמים (משלי י"ז, י'). או וידעתם כי אני ה' שאתם ח"ו כשיבוא הצרה אליכם ואצליכם יהיה לרפואה לקרבכם תחת כנפי השכינה, ובזה תדעו כי אני ה' בעל הרחמים ועושה חסד בכל הדברים ואף בצער ויסורים שאני שולח לכם הכל הוא לחסד ולרחמים, וכל מה דעביד רחמנא לטב הוא דעביד שיהיה האדם מיטיב מעשיו וישוב אל ה' אלהיו ובזה מהפך מדת הדין לרחמים ונתהפך הקללה עליו לברכה ויצמח על ידי הרעה הזו כל מיני טובות וברכות, והכל לזכותו בטובה בזה ובבא כדבר האמור.

ב עוד יתבאר הכתוב, כי הנה רש"י ז"ל פירש בא אל פרעה והתרה בו, עד כאן. ולכאורה מה נשתנה מכה זו מכל המכות שלא פירש רש"י שם כן, ובאמת הנה בכל המכות התרה בו הקב"ה כמאמר חז"ל (שמות רבה ט', י"ד) למר שבעה ימים ולמר כ"ד ימים עיין שם, ועוד לכאורה קשה על ההתראה גופה למה היה פרעה צריך התראה והלא בן נח נהרג בעד אחד ועל פי קרובים ואינו צריך התראה כאשר פסק הרמב"ם ז"ל (פרק ט' מהלכות מלכים הלכה י"ד). והנראה כי להיות שנשתנה מרד זה בהקב"ה מכל שאר העבירות שיעבור בני אדם עליהם. לצד שזה כתוב בו ואני אקשה את לב פרעה כי נתחייב פרעה כל כך להיות ה' יקשה את לבו שלא להבין כל כך במעשה ה' ונפלאותיו ואף אם יבין לא יניחנו לבו לעשות רצון ה', ואכן אף על פי כן הנה כבר כתבנו שלא נמנע הבחירה לגמרי ממנו באופן שאם היה רוצה לדחוק ולתת על לבו להתגבר על תאותו בשכלו היה שב אל ה' הכל כנזכר למעלה, ועל כן היתה צווי הקב"ה להתרות בו בשעת מכותיו כי אולי על

ידי התראה ישוב מדרכו הרעה ומלך במשפט יעמיד ארץ שלא יאמר אחר כך אלו היה מתרין בו היה חוזר.

וזה שכתב רש"י כאן כי היה קשה לרש"י ז"ל למה לא נכתב כלל מה לומר לפרעה רק בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו', וכאשר דקדקנו למעלה וכתב רש"י ז"ל והתרה בו, כלומר שביאתך אליו הוא התראה גופה כי יודע שאין אתה בא אליו לחנם כי אם בשליחותי שישלח את ישראל ואם לאו אכנו, ועל כן בא אל פרעה והתרה בו בזה שתבוא אליו, ואך יקשה הלא כבר אמר לו למעלה במכת ברד כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפתי וגו', ובודאי זה היותר חמור (ועיין ברש"י שם ומה שפירש בו הרא"ם ז"ל) וקיימא לן המותרה לדבר חמור מותרה לדבר קל (כן נראה מהא, דפסק הרמב"ם ז"ל (בפרק י"ד מהלכות סנהדרין הלכה ו') כסתם מתניתין שחייבי מיתות שנתערבו כל אחד נידון בקלה ולא פירש דאיירי דוקא בהתרהו לסתם מיתה ולא למיתה שנתחייב בה ועיין סנהדרין פ': וכן נראה קצת מסידור לשון הגמרא (כתובות ל"ג.:) עיין שם), ולזה אמר הכתוב כי אני הכבדתי את לבו וכבר אין זה מצידו ועל כן צריך התראה בכל פעם ופעם כי אולי ידחוק בהכנעה יתירה ויתקבל, כי לזה היה ההתראה וכאמור.

ג גם יבואר הכתוב בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו'. כי הנה נודע וידוע לכל אשר הקב"ה וברוך שמו הוא הטוב והמיטיב לכל בטובות מופלגים שאין להם שיעור וחפץ בטובת בריותיו ובשמחתן להנאותם בכל מילי מיטב בעולם הזה ובעולם הבא כמאמר חז"ל (בראשית רבה ח', א') אם זכה אדם אוכל שני עולמות, כי ודאי לא נבראו זה וזה כי אם להיטיב לאדם ההולך בדרכי ה' בשניהם שיהיה להם כל טוב עולם הזה ואחר כך ינחלו ליום שכולו שבת לעולם הבא כמאמר חז"ל (אבות ה', כ"ג) תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא, וכאשר מצינו בהרבה צדיקי אמת שהיה ניתן להם תורה וגדולה כרבי ורבי אלעזר בן עזריה וכדומה, רק שהצדיקים אינם חפצים ליהנות מעולם הזה לפי שכל תענוגי עולם הזה הוא נבזה ונמאס בעיניהם כשולחן מלא קיא צואה ואינם נהנים משום דבר בעולם הזה כי אם הנוגע לכבוד ה' ועבודתו ואהבתו ויראתו וכמאמר רבינו הקדוש קודם פטירתו גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה וכו' ופירש רש"י ולא נהניתי בעולם הזה כמאמר חז"ל (כתובות ק"ד.) והם מתענגים בעולם הזה בעבודתו יתברך, וששים ושמחים לעשות רצון קונם לעבדו בלבב שלם יותר מכל תענוג ושמחת עולם הבא אף שאין ערך לנועם חשוקת חפיצת התענוג בו ומכל שכן תענוג עולם הזה הנבזה והנמאס וכאומרם ז"ל במשנה (אבות ד', כ"ב) יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי

העולם הבא וכו', וזה היא עיקר שמחתם ותענוגם אוכלין בעולם הזה בתענוג ושמחה לעבודתו יתברך ונוחלין לעולם הבא ביתר שאת תענוג ונחת, וזה עיקר תענוג ושעשוע הקב"ה להיות מיטיב לבריותיו ככל אשר יוכל האדם לקבל טובתו והצלחתו וברכתו, אבל אם האדם גורם על ידי עוונותיו שמוכרח הקב"ה לענשו ולצערו ביסורי הגוף או ממון או בנים, והנה נודע אשר בצרתם לו צר וכשהאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי וכו' כמאמר חז"ל (סנהדרין מ"ו.) אז יגיע עונש על האדם על זה לבד מה שגורם צער לפניו כביכול ברוך הוא שמוכרח לשלוח לו יסורים וצער, שגם לפניו צער אז כאמור.

ועל זה אמר הכתוב (ישעיה א', ה') על מה תכו עוד תוסיפו סרה, כלומר שיותר מה שהקב"ה מכה אתכם בזה תוסיפו סרה שאתם גורמים צער בזה לפניו כביכול והוא מוכרח לעשות זאת. אחד, מחמת שמלך במשפט יעמיד ארץ וצבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה כמאמר חז"ל (מובא ברש"י ורד"ק מלכים-א כ"ב, י"ט) ואי אפשר לדחות פני המקטרג בלא כלום. והשני, שזה הוא טובה גדולה לאדם להיות היסורין ממרקין עוונותיו של אדם כמאמר חז"ל (ברכות ה'.) ועיין בילקוט רמז תתל"ז האריך שם מן הספרי בחביבות טובת היסורים עד למאוד וששמו של הקב"ה חל על מי שיסורין באין עליו ועיין שם. או בכדי להזכירו לשוב אל ה' כאשר כתבנו למעלה. וזה אומרם ז"ל (עיין עבודה זרה נ"ד:) ולא עוד אלא שחומסין אותי לצור וכו' כי מלבד העוון והעבירה גופה הנה זה שחומסין ומכריחין אותי לעשות דבר שלא כרצוני זה לבד לעוון יחשב להם להפרע מהם. וכמו כן בכל דבר שחומסין ומכריחין אותו לעשות דבר נגד רצונו, כי רצונו רק להיטיב והם מכריחין אותו להרע, זה לעוון אחר יחשב. וזה מאמר הכתוב (דברים ל"ב, י"ט) וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו, פירוש שעל זה ינאץ לבד במה שכועס על בניו ובנותיו וכביכול זה צער לפניו ברוך הוא וברוך שמו. וזה שאמר הכתוב בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו', כלומר בזה תבוא אל פרעה והתרה בו גם בעוון הזה שעושה להיות כי אני הכבדתי את לבו שכל כך גרם בחטאו שאני מכביד את לבו למרוד נגדי מה שלא כן דרכי תמיד כי אם אדרבה לסייע לבני אדם לאהבתי ויראתי לקרבם אצלי ועל כן זה לבד גם כן לעוון לו יחשב, ויענש גם על זה ועל כן התרה אותו בזה עתה מחדש אולי יכנע לבבו הערל כאמור.

או יאמר כי אני הכבדתי את לבו וגו'. כי חז"ל אמרו (שמות רבה י"ג, ג') מהו הכבדתי, שעשה הקב"ה את לבו ככבד הזה שהיא מתבשלת שניה וארטסית נכנס בתוכה (פירוש שהיא מתקשה יותר) וכו' עד כאן. ולכאורה צריך להבין מה למדונו רבותינו ז"ל

בזה. והנראה שבאו לתרץ קושית הרמב"ם ז"ל (בפרק ו' הלכה ג' מהלכות תשובה) ושארי המפרשים כי איך ענש אותו הקב"ה בדבר שלא מצידו היתה המניעה כי אם מאת הקב"ה, (ועיין מה שכתבנו בזה למעלה) וכי הגוי גם צדיק תהרוג. ולכן אמרו כי הקב"ה לא עשה בזה שום דבר כי לצד שהוא הקשה לבו בפעם ראשונה ושניה וכו' ואז הקב"ה לא עשה כי אם במה שבישל אותו פעם שניה והוא שהרבה לו מכות אשר היו מגיעים לו ובזה נתקשה לבו עוד יותר ככבד הזה שכל שהיא מתבשלת מתקשת יותר אבל הכל היה עבור הקשוי הראשון שהיה מתקשה בעצמו, מה שאין כן באבימלך שאמר לו הקב"ה (בראשית כ', ו') גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשוך גם אנכי אתך מחטוא לי על כן לא נתתיך לנגוע אליה, כי אבימלך שאמר (שם שם, ד') אדני הגוי גם צדיק תהרוג ואמרו חז"ל (לשון רש"י על פי בראשית רבה נ"ב, ו') שאמר שמא כך עשית לדור המבול ודור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר וכו', עד כאן. ולכאורה הלא ודאי ידע אבימלך מרשעת דור המבול שהיה עד בלי שיעור וערך וכן דור הפלגה, ועוד איך יחשוד להקב"ה שיהיה ח"ו שופך דמים בחנם. ואמנם הוא בראותו שאמר לו הקב"ה הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעולת בעל וכנראה מלשון הזה שהוא בדרך ודאי ופסק דין לומר הנך מת וגו', והוא ידע בבירור שלא קרב אליה כלל על כן דן בזה כי הקב"ה להיותו משגיא לגוים ויאבדם ועל כן מכביד לבם שלא יהיה לבם ברשותם כי אם שיפלו הם ברשות לבם שלא יוכלו להתגבר על תאותם ויעשו מה שלבם חפץ, והוא אף שעדיין לא קרב אליה סבור שזה שהקב"ה אמר לו הנך מת לפי שיכביד את לבו שלא יוכל עוד להתגבר על תאותו ויבוא אליה, ויהרגנו על זה. ומה שאמר לו קודם המעשה ולא המתין עד עוברו הוא בכדי להתרות בו קודם, וח"ו אחר כך בעלילה יבוא עליו. ולזה אמר שמא כך דרכך לאבד האומות כן עשית לדור המבול וכו', כלומר כי גם הם לא נתחייבו רק מחמת שהכבדת את לבם שלא יוכלו להתגבר על תאותם וכן דרכך באומות כי משגיא לגוים ואבדם. ועל כן אמר לו הקב"ה כי לא כן הוא ואדרבה נהפוך הוא כי אצלך כאשר ידעתי אשר בתם לבבך עשית זאת אז לא די שלא הכבדתי את לבך לעבור העבירה, אף גם ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי ועל כן לא נתתיך לנגוע אליה לא כמו שאתה סבור שאני באתי בכדי להתרות בך לא כן כי לפי שאחשוך אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך לנגוע אליה, ולא ממך היה מה שלא נגעת בה רק מאתי כמאמר חז"ל (רבה שם) כי במקום שאין הגוי מכביד את לבו מעצמו לא יכביד הקב"ה את לבו אדרבה יסייע לו שלא יעבור כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו כמאמר חז"ל (עבודה זרה ג'.) מה שאין כן בפרעה

שהוא הכביד את לבו ועל כן כל עוד שהקב"ה הכה אותו נתקשה יותר ככבד הזה ואם ללצים הוא יליץ.

וזה אומרו בוא אל פרעה והתרה בו ולא תקשה לך על מה אני מצוה להתרות בו להענישו הלא חזקת לבו מאתי הוא ולא מצידו, לזה אמר כי אני הכבדתי את לבו, כלומר אני לא עשיתי כי אם לבו שהיה לו מכבר שעשהו קשה וחזק עשיתי ככבד הזה לבשלו פעם שניה ושלישית והוא מתקשה יותר וזה ראוי אליו לצד שהוא הקשה את לבו מכבר וראוי לפורעניות ואם ללצים הוא יליץ שעל ידי המכות הוא מתקשה יותר ועל כל פנים הכל מצידו הוא במה שהקשה לבו מאז, וישרים דרכי ה'. ועל כן סמכו חז"ל (שמות רבה י"ג, ג') דבריהם זה למה שאמר למעלה אם ללצים הוא יליץ עיין שם. ללמדך שהכבדת הלב הוא בדרך זה, ואל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא (דברים ל"ב, ד').

ד עוד יתבאר אומרו בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו'. כי הנה נודע להבאים בסוד ה' בכתבי מרן האר"י ז"ל אשר אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היו נגד עשר ספירות הקדושים אשר את זה לעומת זה ברא אלהים להבדיל באלף אלפי אלפים עד אין שיעור וכו' עשר ספירות בקליפה ובכל מכה ומכה יצא המכה ממדה הקדושה אשר בקדושה והכה אל המדה שכנגדה בקליפה ועל ידי זה נשברו ונכנעו ונפלו כל אלהי מצרים ופרעה וחילו. וידוע אשר השלושה ראשונות שהם כתר חכמה בינה נקראים מוחין שהם מוחין אל שאר הספירות שבעת ימי הבנין דאתקריאו גופא לגבי מוחין הללו ועל כן נקראים המוחין הללו לפעמים בשם אבות כנודע בכוונת אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' על שם אומרם ז"ל (בראשית רבה צ', ג') אב בחכמה וכבר הארכנו בדברים האלה במקום אחר על מה נקרא אב בחכמה. ואך שורש הדברים כי האלף רומז אל בחינת כתר העליון שהוא פלא אותיות אלף. והב' רומז אל חכמה ובינה כי הב' מכונה אל החכמה בסוד הכתוב (משלי כ"ד, ג') בחכמה יבנה בי"ת ונקראת ב' שהיא השניה להאלף סוד החכמה השניה לכתר העליון. וגם הבינה מכונת על הב' כי היא אות ראשונה מבינה, ומרומזים שניהם בסוד הב' להיותם תרין ריעין דלא מתפרשין. וכן הענין באדם אשר על הארץ כי זה החכמה והמדע שיש לו בשכלו נמשך מבחינת החכמה העליונה והוא בחינת החכמה ונקרא על שם נפש החיה כידוע.

ואמנם ידוע שכאשר יתקשה האדם בהבנת איזה דבר אז יעיין הרבה ויחשוב בחכמתו ויבוא על הבנתו ויבין מה שלא היה יכול להבין קודם, ולכאורה זה לפלא הוא כי על מה זה לא בא על הבנת דבר זה קודם ומאין נמשך החכמה אחר כך, ואמנם כי החכמה שבשכלו לא תתחכם מעצמו כי אם על ידי מה שהוא דבוק לשורשו אשר בשמים ממעל

ושם נקרא זה שכל העיוני כמו שמובא בעץ חיים (שער קיצור אבי"ע פרק י') והוא בחינת נפש היחידה ונקרא שכל הנעלם וכאשר מדבק חכמתו להשכל הנעלם הלז אז שואב ומושך משם השגת חכמה ומדע להבין דבר על תכונתו כפי שורשו. וזה בחינת החכמה עם הכתר כי החכמה דבוקה בכתר ומושך אורה משם ואין אור הכתר מתגלה כי אם על ידי החכמה כי אורו מצד עצמו הוא אור הגנוז וטמון מופלא ומכוסה, ועל כן נקרא פלא ואין התגלות אורו כי אם על ידי בחינת החכמה שנקראת ראשית ואף שעיקר הראשית הוא הכתר כי הוא הראשון לנאצלים, ואך לפי שאינו מגלה אורו לרוב העלמו כי אם על ידי בחינת החכמה על כן נקראת גם החכמה ראש שהוא הראשון להתגלות ועוד שהראשון מתגלה בה. והא' שבמלת ראש רומז על הכתר כידוע למארי קבלה, ועל כן נקראים כל הג' ראשונות בשם הראש כי חכמה ובינה הם תרין ריעין דלא מתפרשין כאמור, ונקראים אב, כי הא' הוא הכתר וב' חכמה ובינה וכולם אחד הם כאמור.

והנה מבואר בכוונות כי מכת ארבה חושך מכת בכורות יצא משלושה ראשונות הללו, כנאמר שם בטעמם, וגם אנחנו נאמר רמז להם, כי ארבה מספרו ר"ח מספר יצחק שהוא בחינת דינים ורומז לבינה שמינה דינין מתערין. גם אות ר' מארבה ירמז על בחינת אלהים שהוא מספר אלהים ברבוע כנודע. ואות ה' גם הוא רומז אל אלהים בחמשה אותיותיו, ונשאר אב הרומז גם לבינה, על כן מכת הארבה יצתה מבינה דמלכות דקדושה והכתה כנגדה בקליפה. וחשך מרמז על רוב אור החכמה שנקראת כח מה על שאין כח בבריאה לסבול כח אורה, ועל כן נקראת חושך שמרוב אורה מחשיך עפעפי עין הרואה מלהסתכל בה כעין מאמר הכתוב (תהלים ק"ד, כ') ישת חשך סתרו שהוא שם המושאל מבחינת החושך על שם שאי אפשר להסתכל באורה מרוב האור ומחשיך עיני הרואה כמו שמובא בדברי האר"י ז"ל בכוונת יוצר אור ובורא חשך. כי האורות שלמטה נקראים אור לפי שיכולין להסתכל באורם והאורות שלמעלה מכונים על שם החשך מפני שאין כל בריה יכולה להסתכל באורם. גם כי ארבע פעמים חכמה עם ד' פעמים מילוי אותיותיה כזה חית כף מם הא עולה מספר חשך ועל כן מכת החשך יצתה מחכמה דמלכות דקדושה והכתה כנגדה בקליפה. ומכת בכורות יצתה מבחינת הכתר כי הכתר נקרא בכור שהוא ראש וראשון גם בכורות הוא אותיות כתר ב' כי אין אור הכתר מתגלה כי אם על ידי הב' בחינת החכמה כנאמר למעלה ועל כן יצתה מכה זו מכתר דמלכות דקדושה והכתה כנגדו בקליפה.

והנה כבר כתבנו למעלה בפירוש אומרם ז"ל (סנהדרין ק"ד:) כל המיצר לישראל נעשה ראש, כי כאשר יחפוץ הקב"ה לקרב את בני ישראל לעבודתו על ידי בחינת היסורין

מהמיצר להם כמאמרם ז"ל (תנחומא פרשת בשלח) בפסוק (שמות י"ד, י') ופרעה הקריב שהקריב את ישראל לתשובה, אז כביכול כביכול מתלבשת ניצוץ השכינה בהשר הזה שהוא הרצון אלהות להצר לישראל שישובו על ידי זה. ועל ידי זה השר מתגדל ומתעלה ונעשה ראש אל הקדושה השוכנת בתוכו, ואכן זה הוא בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און, אבל להשמדם עדי עד הוא, והוא לרע לו ודאי, כי כאשר יחזרו ישראל בתשובה אז תבער ניצוץ השכינה אשר בתוך השר הזה שעזר בבחירתו להרע לישראל כמאמר הכתוב (זכריה א', ט"ו) אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, כידוע. ותשרף אותו וכל אשר לו כאש אכלה סביב כי השכינה נקראת אש אוכלה וכאשר ישראל ייטיבו מעשיהם אז היא נתעלית ונתגדלת להיטיב לבניה והופכת פניה על השר הזה ותכלה אותו עד עולמי עד. ועוד נודע אשר הא"ב כשהוא נקרא כסדר מורה על הרחמים וכשהוא נקרא למפרע מורה על הדינים שעל כן נקרא ניסן חודש האביב שהוא א"ב כסדר ומורה על הרחמים, ותשרי מורה על הדין לפי שבו האותיות בסדר תשר"ק שהוא סוד אור חוזר המורה על הדין כידוע מפי כתבי קודש.

ובזה נבוא בביאור הכתוב, ותחילה אמר לו בוא אל פרעה כי בא הוא אב המורה על שלושה הראשונות הנזכרים כאמור למעלה ואומרם למפרע בסדר בא לרמז על הדין לומר התרה בו שאני רוצה להכותו מעתה בג' מדות הראשונות ועל כן לא מצינו התראה בכל ג' מכות האחרונות חוץ מזו. ואף במכת בכורות שהיא קשה מכולן (כפירוש רש"י בפסוק (שמות ד', כ"ג) הנה אנכי הורג את בנך וגו') לא התרה בו כבשאר מכות לומר שלח עמי ויעבדני כי כה אעשה לך, רק כה אמר ה' כחצות הלילה וגו', ואך לפי ששלושה מכות הללו הם מג' הראשונות שכולם אחד בבחינת הראש כנאמר, לכן התרה אותו בפעם זה על כולן ואמר לו בוא אל פרעה להתרות בו בבחינת בא שהוא מורה על ג' הראשונות כי באלה יכה את הכסיל מאה, ואמור לו כי עד הנה הנה אני הכבדתי את לבו כלומר בחינת אני שהוא השכינה הנקראת אני הכבידה את לבו בהתלבשותה בתוך שרו אשר מלמעלה להיצר לישראל ולהתגבר ברשעו עוד יותר ויותר אחר שנאמר לו בשם ה' לשלוח כמאמר הכתוב (שמות ה', כ"ג) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה וגו', והכל בכדי למען שתי אותותי אלה בקרבו, כי אלה מרמז על בחינת זעיר אנפין ששה קצוות וששה פעמים ששה מספר אלה. כי נודע אשר כל הששה מדות האלה מפקידין כליהם בבית המלכות ועל ידה פועלין כל מה שנמשך מהם אם לחסד או לדין, ועל כן כל השבע מכות הראשונות שהיה על ידי שבעת ימי הבנין הכל נעשה בהתלבשות השכינה בתוך השר ואש אכלה היא ותאכל ארץ ויבולה להכותה שבע על

חטאתיה בכל שבע מדות הכלולים בה ופועלין מדתם על ידיה. וזה אומרו למען שתי אותותי אלה בקרבו. כלומר כי על כן נתלבשה השכינה בשרו בכדי להשית אותות האלה בחינת זעיר אנפין ו' קצוות, בקרבו. פירוש במה שהיא בקרבו והוא ניצוץ השכינה אשר שם ואז תשרף אותו מתוכו לכלות הקוצים מן הכרם שהם ישראל כמאמר הכתוב (ישעיה ה', א') כרם היה לידידי וגו'. ואפשר זה רמז מה שנאמר בסנחרב (שם י', ט"ז) ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש ואמרו חז"ל (שבת קל"ג. ועיין ברש"י שם) תחת לבושו כי ר' יוחנן קרי למאניה מכבדותא וכו', כי לבושו הוא זה ניצוץ השכינה שנתלבשה בו להיצר לישראל להכניסם תחת כנפי השכינה ותחת ההתלבשות הזה הנה יקוד כיקוד אש כי אש אוכלה הוא, וכאשר יגיע עתו תשרוף אותו וכל אשר לו. גם אלה רומז על לאה המכונת על שם הדינים והיא סוד השכינה ועל כן נתלבשה השכינה למען שתי אותותי אלה בקרבו שתנקם נקמת בניה. וגם ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וגו', כלומר כי גם למען זה היה התלבשות השכינה להכותו בשבעה מדותיה למען תספר וגו' כי עד השבעה הוא מקום ההתגלות כנודע.

וזה הכל מה שהיה עד הנה אבל עתה בא אל פרעה להתרות בו שמעתה יתלבשו שלשה הראשונות בכדי להכותו ולרצץ את מוחו בפנים חדשות מעתה בג' ראשונות שעומדים ברומו של עולם. ועבור זה הרעישה התורה בגאולת מצרים מאוד מאוד ואנו משבחים ושמחים על גאולה זו יותר מכל הגאולות וישועות שהושיע ה' לעמו ישראל מכל צריהם כסיסרא וסנחריב וכדומה, כי לא היה התלבשות כזו מג' ראשונות בשר משרי האומות כי אם במצרים לבד והוא בחינת גדולה רם ונשא למאד. ועל כן סידר בעל מסדר ההגדה ואמר ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך אני ולא שרף וכו' עד אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו וכו' עד אני ה' אני הוא ולא אחר. כי ועברתי היא ת' ויעבר כי על ידי ויעבר שהוא ע"ב רי"ו הרומז לג' הראשונות כמו שמובא בדברי הרב ז"ל (בכוונות הי"ג מדות) נעשה אז בחינת ת' שהוא תי"ו תחיה על מצחות הצדיקים ותי"ו תמות על מצחות הרשעים (שבת נ"ה.). כי היה בבחינת הוצאת חמה מנרתיקה שצדיקים מתרפאין בה ורשעים נדונין בה כמאמר חז"ל (עבודה זרה ג':) והוא על ידי אור ג' ראשונות ולא כאשר בקריעת ים סוף שהיה מבחינת המלכות שנעשית רחמים לזה ודין לזה. כי במצרים לא היה יוכל להעשות כזאת כאשר כתבנו בזה למעלה. כי אם דוקא על ידי גילוי כבודו יתברך בבחינת אור מג' ראשונות ובזה היו צדיקים מתרפאין ורשעים נדונין.

ומי שעיני שכל לו יבין הפלאת נכבדות בחינת זו, ועליה אמרו רבותינו ז"ל (שמות רבה ט"ו, ה') משל לכהן שנפלה לו תרומה בבית הקברות וכו' אמר מוטב לטמא את עצמו

ולא אאבד את תרומתי וכו', כי כהן ירמוז אל אור ג' ראשונות בסוד הכתוב (בראשית י"ד, י"ח) והוא כהן לאל עליון. ואל עליון רומז אל ג' ראשונות בבינה או בכתר כנודע מכוונת השמונה עשרה. וגם כי הכ' שבכהן מרמז אל מדת הכתר וה' אל החכמה כי (משלי ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ, והארץ נודע שנבראת בה' כי הוא בחינת עולם הזה שנברא בה' כמאמרם (מנחות כ"ט:) וגם נקראת ה' מסוד המקובלים. והנו"ן ירמוז אל הבינה בסוד נו"ן שערי בינה נבראו בעולם וכו' כמאמר חז"ל (בנדרים ל"ח.) והתלבשות הזה לא היה בשום גאולה וישועה רק במצרים שנאבדה לכה"ן תרומה בבה"ק ואמר מוטב שאטמא את עצמי, ועל כן אני ה' אני ולא אחר, ונודע סודו בכוונת שאני ה' הוא עתיקא קדישא מלכות דאדם קדמון והוא עצם שם הוי"ה וזה הקב"ה בכבודו ובעצמו שנתגלה במצרים להציל תרומתו, ועל כן סיים וידעתם כי אני ה', כלומר הנה שבע המכות הראשונות היה על ידי בחינת אני לבד כי אני הכבדתי וגו' למען שיתי אותתי אלה ולמען תספר וגו' הכל כאמור, אבל עתה ההתראה אליו בבחינת אור הג' ראשונות בחינת אני ה' ובזה וידעתם כי אני ה' בכבודי ובעצמי עברתי בארץ מצרים להציל את תרומתי, למען דעת כל עמי הארץ כי אני ה' הכל יכול לעשות משפט באלהי מצרים בבחינת הוצאת חמה מנרתיקה להיות רשעים נדונין בה וצדיקים מתרפאין בה ככל הנאמר.

גםיאמר הכתוב למען שתי אותתי אלה בקרבו וגו'. כי הנה חז"ל (סנהדרין ל"ט:) אמרו בפסוק וימדדם בחבל השכב אותם ארצה, אמר ר' יוחנן היינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא וכו', ופירש רש"י מעצמו של יער יכנס בתוך הנרגן להיות בית יד ויקצצו בו היער וכן עובדיה לאדום ודוד למואב. והענין כי בחינת ניצוצי הקדושה הנאסרים במאסר הקליפות וניצודים בפח יוקשים כאשר יזכו על ידי תורה ותפלה ומעשים טובים של בני אדם לעלות משם אז הם בצעמם נוקמים נקמת אויביהם אלו הקליפות אשר היו בשביה תחת ידם והם המכלים אותם ונוקמים נקמתם מהם עד אשר לנצח יאבדו, וזה בסוד הכתוב (קהלת ח', ט')עת אשר שלט האדם באדם לרע לו כי לרע לו ודאי הוא שנשבים שובים את שוביהם, ונצלבין צולבין את צולביהם לנקום מהם נקמתם, ועל כן דוד המלך שבא ממואב הוא הוציא כל בחינות בירורי ניצוצי הקדושה מהם והוא נקם נקמתו וימדדם בחבל וגו'.

והנה כל המכות האלה שנזכרו בתורה הקדושה כולם הם אותיות התורה וניצוצי הקדושה אשר היו ביד קליפת מצרים ובכח שיעבוד וענוי ישראל וארבעה דברים שהיה בהם בעודם במצרים כמאמר חז"ל (ויקרא רבה וירא ל"ב, ה') הוציאו האותיות האלה מקליפת מצרים ונכתבו בתורה הקדושה, וכן לעתיד שנאמר (ישעיה נ"א, ד') תורה מאתי

תצא כי יתחדשו עוד צרופים אחרים מאותיות אשר ישראל מלקטים בגלות המר הזה ומכולם יצא תורה כי הם אברי השכינה אותיות התורה, ועל כן במצרים הנה המכות האלה הכו את אלהי מצרים ומצרים כי המה בירורי הקדושה מהם והם נקמו נקמתם, ועל כן לזה היתה הכבדת לב פרעה בכדי לגמור על ראש רשעים כל האותיות הללו שנתעלו אל הקדושה להכותם בהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשונאיהם כרצונם. וזה מאמר הכתוב בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגו' למען שתי אותתי אלה בקרבו כלומר לזה הכבדתי את לבו בכדי להשית עליו כל האותיות האלה מה שהיו בקרבו במאסר השביה ועתה ישיבו לו גמולו בראשו לנקום מפרעה ואלהיו כאמור.

העוד יאמר הכתוב למען שתי אתותי אלה וגו' עד את אשר התעללתי במצרים ואת אתותי אשר שמתי בם. להבין שני פעמים אותתי הנאמר כאן. והוא על פי מה שכתב האר"י ז"ל (בכוונת סדר של פסח) כי ארבה רומז לשם ב"ן כי ד' פעמים ב"ן גימטריא ארבה, והנה שם ב"ן נמצא בשתי בחינות. א', שם הוי"ה במלוי ההי"ן גימטריא ב"ן כנודע, והב', ד' פעמים אלהים במלוי יש בהם ב"ן אותיות. והנה נודע אשר שמות ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן הם נגד טעמים נקודות תגין אותיות ושם ב"ן הוא נגד האותיות ועל כן תחילה אמר בא אל פרעה וגו' למען שתי אתתי אלה פירוש התרה בו במכת הארבה המרמז לשם ב"ן שהוא מכוון נגד האותיות. ואחר כך את אתתי אשר שמתי בם. כלומר ששמתי בהמכה גופא אותיות והוא אותיות ד' פעמים אלהים שהם ב"ן אותיות ובזה אכה אותו בארבה הרומז לב"ן, והנה אלהים נודע שרומז אל הבינה שמינה דינין מתערין וב"ן רומז אל המלכות, ועל כן יצתה מכה זו מבינה דמלכות דקדושה והכתה בגבורה זכר דקליפה ועל כן הוצרך לומר שתי פעמים אותתי כי הוצרך לשני בחינת האותיות שהם בבינה ובמלכות. ועל כן אמר את אשר התעללתי במצרים שהוא לשון שחוק ובזיון כמו כי התעללת בי כפירוש רש"י, על דרך הכתוב (שופטים ד', ט') כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא, והוא בזיון, והבן. ועל כן סיים ולמען תספר באזני בנך וגו' כי נודע מה שכתב האר"י ז"ל בסוד סיפור יציאת מצרים הוא לפי שאז עלה הפה דזעיר אנפין נגד הפה דתבונה ששם יסוד אימא עילאה הנקרא פום ממלל רברבן. וזה סוד פה סח וכו', ועל כן לפי שמדבר כאן בבחינת הבינה שממנה יצתה מכת הארבה אמר ולמען תספר באזני בנך שבה סוד סיפור יציאת מצרים כאמור.

פסקה ג

ויבואוגו' עד מתי מאנת לענות וגו'. אמר לו לשון חדש עד מתי מאנת לענות מה שלא אמר לו עד הנה, ונראה שהוא על דרך מאמר הכתוב (משלי י"ב, י"ח) לשון חכמים מרפא

וגו' כי החכמים ידברו דברים בכח חכמתם. ובדיבורם הם מרפאים לאיש החולה חולי הנפשות או חולי הגוף, וזה מפני ששיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה תלמוד כמאמר חז"ל (עבודה זרה י"ט:) בפסוק (תהלים א', ג') ועלהו לא יבול. כי דברי החכם אינם אלא בדברי תורה וחכמה והקב"ה עוזר על ידן שנאמר (מלאכי ג', ט"ז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו, מה שאין כן שיחת הכסילים יושבי קרנות שהם רצים לבאר שחת בדיבורן שהוא בדברים בטלים וליצנות ושקרים וחניפות ורכילות כמו שכתב הרמב"ם הקדוש ז"ל (בסוף הלכות טומאת צרעת) במתק לשונו עיין עליו. ונמצא החכמים שדיבורן הם דברי תורה ונודע אשר התורה היא מרפא לנפש כמאמר הכתוב (משלי ג', ח') רפאות תהי לשריך וגו'. ועל כן דיבורם הם רפואה ולשון חכמים מרפא. ואמנם זה הכל למי שזוכה ורוצה לקבל רפואתו מדברי תורה אבל מי שאינו רוצה לקבל רפואתו מחכמים ותלמידיהם בשמוע מהם דברי אלהים חיים. אז לא זכה נעשה לו דיבורם סם המות, כי כן התורה הקדושה למי שזכה נותנת לו סם חיים, לא זכה שמסתכל בהתורה בעין רע שלא לשם שמים כי אם לצרכו מהבלי העולם אז נעשית לו סם המות כי התורה נקראת אש ושורפתו, ועל כן כאן הנה דבר ה' אשר שם בפי חכמים משה ואהרן היא היתה סם המות לפרעה וחילו כי שמעו דבר ה' עד מתי מאנת לענות מפני שלכאורה מורה אשר זה בידו ורשותו הוא, ובכוון ציוה ה' לומר כך שעל ידי דברו יהיה מכביד את לבו ויתעם בתהו לא דרך, ועל כן רשע בגובה אפו סבור שח"ו אין בעל הבית יכול להוציא כליו משם ונכבד ונחזק לבו על ידי זה. ועל כן אמר לו,

פסקה ד

כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה וגו'. שלשון הנני מביא מורה כעין ידיעה לומר שכבר הנני מביא בודאי, ולזה אמר כי אם מאן. וכי הוא לפעמים בלשון אשר כלומר ידעתי אשר אתה ודאי תמאן ואני ודאי הנני מביא וכל אלה הם דברים לשון חכמים. אשר הדיבור כמעשה להיות נעשה מעשה כאשר ידבר בלשון חכמה. וכפל לומר לו לשלח את עמי אף שכבר אמר לו שלח עמי ויעבדני והיה די לומר כי אם מאן אתה לשלחם, כן כיוון לומר לו כי לא תסבור שלא יקראו עמי רק כאשר יצאו מאתך ויחוגו לי במדבר ואז יהיו לי לעם אבל בעודם תחת רשותך קודם עבודתם אלי לא עמי המה ותעשה בם כחפצך. לא כן, כי אף אם מאן אתה לשלח עמי הם עמי ונחלתי להשגיח עליהם בעודם תחת ידך במצרים ולא אניחם עוד לענותם, ומכה אחר מכה אביא עליך עבורם.

פסקה ה

וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ. לכאורה זה כפל לשון כי ודאי כאשר יכוסה הארץ לא יוכל לראותה. ואמנם אמר הכתוב ולא יוכל לראות את הארץ, פירוש החגב גופא לא יוכל לראות הארץ כי כל כך יהיה הרבה הרבה ודרך החגבים לעלות אחד על אחד בגובה מפני הדחקות, ועל כן הנה התחתונים יכסו את עין הארץ וכל אשר עליהם בגובה לא יראו את הארץ ומלואה.

ואכלאת יתר הפליטה הנשארת וגו'. פירוש כי זה הפליטה הנשארת יתרון הוא כי חז"ל (תנחומא סוף וארא) אמרו בפסוק (שמות ט', ל"ב) והחטה והכוסמת לא נכו כי אפילות הנה. פלאים עשה הקב"ה בהן שלא לקו כי אף את כל עשב השדה הכה הברד אלא שבהם עשה הקב"ה פלאים וכו'. ולכאורה צריך להבין על מה הפליא הקב"ה להגדיל נסיו עם פרעה לעשות לו טובה להשאיר לו חטה וכוסמת ואמנם כי פרעה היה צריך ללקות במכת הארבה במדה כנגד מדה מה שעשה לישראל כמאמר חז"ל (שמות רבה י"ג, ו') וגם לאשר כתבנו למעלה בפסוק למען שתי אתתי אלה וגו', כי היה צריך פרעה להלקות בכל האותיות הנאמרים בעשר מכות שפרעה היה נלקה בהם לפי שאלה האותיות היו בקליפה תחת יד שיעבוד מצרים, ועל כן כתוב בקיצור האר"י ז"ל (פלאים רבות שער יציאת מצרים) כי באלו המכות נרמז החטא של אבותינו שגרמו ירידת מצרים. כי חטא אבותינו גרם להשליך האותיות האלו בקליפת מצרים. ועל כן הוכרחו ישראל לירד למצרים להשתעבד תחת ידם כאשר משלה הקליפה ההוא באותיות ניצוצי הקדושה ההם. ועל ידי העינוי והשיעבוד, וד' דברים הטובים שהיה בישראל בעודם במצרים (ויקרא רבה ל"ב, ה') ביררו והוציאו אותן האותיות מן הקליפה. והם עצמם שהכו את אלהי מצרים ועמו להיות נשקעים שוקעים את שוקעיהם ונהרגים הורגים את הורגיהם לנקום נקמתם מהם כי מיניה וביה אבא שדי ביה נרגא הכל כאשר כתבנו למעלה ועיין שם. ועל כן הוצרך הקב"ה לגמור על ראש רשעים כל אלו האותיות שהיו תחת ידם במאסר הקליפות. ואם היה הברד מכה את הכל עד שלא ישאר כלום לא היה שייך לשלוח מכת הארבה כי מה יעשו פה ועל כן פלאי פלאים נעשה בהם שהחטה והכוסמת לא לקו בכדי שיבא הארבה לכלותם לדונם מדה כנגד מדה ולגמור כל אותיות המכות על ראשם ולזה אמר ואכל את יתר הפליטה הנשארת כי זה אשר נשאר הוא כעין הבריחה והפליטה שנמלט מן הברד בפלאי פלאים והוא יתר הפליטה שיתרון הוא כי על מה ישאיר הקדוש ברוך הוא מאכל לאויביו בדרך הנס ולא היה רק כדי שיבא הארבה ויאכלנו כאמור.

פסקה ו

ומלאו בתיך וגו' ובתי כל מצרים וגו'. לכאורה צריך להבין מה קללה הוא שיתמלאו בתיהם בחגבים הלא זה אשר יאכלו מצרים וימלחו מהם לרוב ועיקר הקללה הוא מה שנאמר למעלה ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצומח וגו' אבל מילוי הבתים לכאורה טובה היא. ואכן הנה כבר כתבנו למעלה אשר כיוון הקב"ה לומר לו דברים שהיה לו מקום לטעות ולנטות לצד מינות שלא יאמין בדבר ה' בכדי להכביד את לבו ואם ללצים הוא יליץ כמאמר חז"ל (עבודה זרה נ"ה.) בפסוק (דברים ד, י"ט) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם וכו', ועל כן ציוה בכוון לומר לו כדברים האלה ומלאו בתיך וגו' ואמרו חז"ל (בילקוט רמז קפ"ו) כי אז שמחו המצרים ויצודו מהם לרוב מאד וימלחום וכו' ובזה יטעה לב פראה לומר שח"ו לא יוכל בוראו להרע להם בכל חצפו ומוכרח לעשות גם קצת בטובה עמם.

או יאמר שח"ו ידיהם רמה ואלהיהם הוא המפעיל שיעשה להם גם טובה, והכל עשה הקב"ה להחליקן בדברים בכדי לטורדן מן העולם וכאשר הניח בשביל זה בעל צפון בשביל להטעותן שיאמר קשה יראתם כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ו, ט"ו) ואכן כשהפך ה' רוח ים חזק מאוד וישא את הארבה נאמר (פסוק י"ט) לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים ואמרו חז"ל (שמות רבה י"ג, ז') אף מה שהיה בקדירות ובחביות מלוחות שמלחו מהם פרחו להראות כי לא יטעה פרעה בזה ולא יגיע לו טובה מהארבה, ואלהינו יחיד הוא בשמים ובארץ ואפס זולתו ואף על פי כן חזקה לבו ולא אבה לשלוח כדבר ה' ביד משה עבדו.

פסקה ז

ויאמרו עבדי פרעה וגומר שלח את האנשים וגומר הטרם תדע וגו'. מזה נראה שדעת עבדי פרעה לא היה כדעת פרעה כי אם לשלח העם וכן כתבנו בפסוק (שמות ח', ט"ו) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם וגו'. פירוש שנתחזקה לבו ולא שמע לקול מלחשיו וחרטומיו שאמרו אצבע אלהים הוא כי לא האמין להם והחליט בדעתו כי משה בקי יותר בחכמה זו מהם עד שיוכל לעשות מה שלא יוכלו הם. ואכן הנה אחר כך כתיב בפרשה זו כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו וגו' וכאשר כתבנו למעלה בזה, ונמצא איך נהפך לבבם לומר שלח את האנשים. והיה אפשר לומר על פי מה שכתבנו למעלה שדבר זה היה בגאולת מצרים יותר מכל הגאולות והישועות שנעשה לישראל במה שהאיר האור של מעלה מעלה ועבר ה' בעצמו לנגוף את מצרים שהוא בחינת אור שלש ראשונות ששם עצם שם הוי"ה, מה שבכל

הגאולות לא היה כי אם אור המלכות דרגא התחתונה שהיא אש אוכלה, וגם בקריעת ים סוף לא היה אלא בבחינת זו מה שאין כן במצרים שנאמר ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך וגו' אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו שהוא בחינת עתיקא קדישא אור ג' ראשונות שכזה לא היה בשום מקום וכתבנו שם כי במכה זו מכת הארבה התחיל אור ג' ראשונות להכות והיא נגד הבינה ארבע פעמים ב"ן בגימטריא ארבה כמו שמובא בכתבי האר"י ז"ל ובמכה זו היה התראה אחת לכל הג' ראשונות באומרו בא אל פרעה רומז לג' ראשונות מספר ב"א ועיין שם. ועל כן עבדיו שהם היו החכמים והחרטומים כאשר שמעו את זאת והבינו עד היכן הדברים מגיעים כי הוא למעלה מששת ימי הבנין המכונים על שם בריאת העולם והם למעלה מהבריאה ופנים חדשות יש כאן אשר לא נשמע כזאת, הנה נכנע ונשבר מעט מעט רוע לבבם לב האבן.

וכבר כתבנו שעל כן היה ההתראה כי על קצה האחרון היה הבחירה בידם אם ירצו להתגבר ולהתחזק על רוע לבבם בחזקה יוכלו עוד לעשות הטוב לשמוע בדבר ה' גם אחר ההכבדה את לבם, וההכבדה לא היה כי אם שלא יהיה הבחירה בידם בנקל להתגבר על לבם ודנם הקב"ה כרשעים שהן ברשות לבם כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ד, י') שלא יוכלו להתגבר בנקל כל כך על תאות לבם כמאז אבל על כל פנים נודע כי גם הרשעים שהם ברשות לבם אם ירצו להתחזק ולהתגבר ודאי אשר יוכלו לעשות תשובה ויתקבלו, וכן היה בפרעה וחילו שניתנו ברשות לבם אבל על קצה האחרון אם היו רוצים היו מתגברים על לבבם, וזה נעשה בעבדי פרעה כאשר שמעו ההתראה הזו באור הג' ראשונות ידעו בחכמתם עד היכן הדברים מגיעים ונכנעו מעט. ואפשר שגם לזה אמר משה (לקמן י"א, ח') וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי וגו', כי ידע שהמה כבר נתרככו מעט ועל כן המה ירדו בתחילה אלי. ואך לבסוף ירד פרעה בתחילה לצד כי הוא היה בכור ונתיירא כמאמר חז"ל (ילקוט רמז ר"ח) אבל עד הנה לא שמע לדברי חכמיו כי לא האמין בחכמתם, כאמור. ואך לבסוף כאשר שילח את בני ישראל ויגד למלך מצרים כי ברח העם אז נאמר ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם וגו', כי נהפכה לבם למרוד בה' ועל כן נאבדו ונטבעו בים, כן יאבדו כל אויביך וגו'.

ויותר נראה לומר כי לבם קשה היה כמאז ולא נתרככה כלל, וזה שאמרו עתה עד מתי יהיה זה לנו למוקש, לא היתה כוונתם בכדי לעשות רצון ה' או לטובת ישראל רק יראו שלא יזולזל כבוד פרעה וזה היה לקוץ בעיניהם. כי אם יצאו ישראל בעל כרחם, אז יאבד מצרים מכל וכל כמאמר חז"ל (ילקוט רמז ר"ל) בפסוק (שמות י"ד, ה') ויגד למלך מצרים כי ברח וגו' ויהפך לבב פרעה ועבדיו וגו' כי אמרו שיבטל מלכותן מכל וכל עכשיו

כל האומות מקישות עלינו בזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם יצאו מהם וכו' ואיך אנו שולחין מס וכו' עד כאן, ועל כן יעצו לו מוטב שישלחם ברצונו ויאמרו הכל כי ברצונינו נעשה הדבר ויהיו הכל יראים כמאז, ולא נהיה ללעג ולקלס בעיני העמים.

וזה שאמר הכתוב ויאמרו עבדי פרעה אליו שאמרו דבר הנוגע אליו לכבודו ולא לטובת ישראל, עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים וגו' הטרם תדע כי אבדה מצרים, פירוש כי אם יצאו בעל כרחך הרי אבדה מצרים ומלכותם מכל וכל, שיאמרו הכל אם עבדים שברשותם וגו' ויהיה זה לנו למוקש מכל העמים. ואמרו לנו שכללו אף עצמן בדבר זה לומר שכוונתם גם לכבוד עצמן אבל לא לעשות דבר ה' לטובת ישראל, ועל כן אתה שלח את האנשים שיהיה הם הולכים בשליחותך וברצונך, ויועמד מלכות מצרים. או כה יאמר הטרם תדע כי אבדה מצרים פירוש שלח אותם קודם שתדע אתה כי אבדה מצרים ואז הכל יאמרו כי ברצונך ודעתך עשית זאת ותשלחם מאחר שלא ידעת עדיין, אבל כשלא תשלחם רק אחר שתדע שאבדה מצרים ידעו הכל אשר לא ברצונך היה הדבר תלוי ובעל כרחך יצאו כי ידעת שאבדה מצרים. ולהיות כיון שהם יעצוהו לכבודו ולטובתו ודאי שהיה שומע לעצתם, ואולם לצד שהיתה הכבדת לבבם מה' בכדי לשלוח מופתים בשמים ובארץ, הֶסֵיבָה לבבם לדבר אחר ואמרו לו שלח את האנשים פירוש האנשים לבד ולא הנשים והטף, כי אם תשלח האנשים לבד ידעו הכל כי רק בשליחותך ודעתך יצאו. בכדי לעבוד לאלהיהם ולחזור אבל אם תשלח את כולם לא יאמינו שאתה שלחתם כי למה לשלוח נערים וטף לעבודה אם לא שבעל כורחך שלא בטובתך יצאו. ועל כן,

פסקה ח

ויושב וגו' מי ומי ההולכים. פירוש שאמר להם בעצת עבדיו שישלחם ואך מי ומי ההולכים פירוש מי שראוי להלוך לעבודה והם האנשים לבד ולא יותר ובפרט הטף שאין דרכו לזבוח, וזה לא כאשר נראה מפשט הכתוב שאמר להם בלשון שאלה מי ומי ילך והם השיבו בנערינו ובזקנינו וגו' וכנראה מדברי הרב הקדוש בעל אור החיים, ולדברינו יאמר כפשוטו כי למה לו לשאול להם האם יעשה כאשר ישיבוהו ואכן הוא יאמר גזירת דעתו לכו עבדו וגו' מי ומי שדרכו להלוך והם האנשים לבד, וכעצת חכמיו.

פסקה ט

ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך וגו', בצאננו ובבקרנו נלך וגו'. לכאורה נלך הראשון מיותר והיה די לכוללם באחד לומר בנערינו ובזקנינו בבנינו וגו' ובבקרנו נלך, ואפשר לצד מה שכתבנו למעלה כי יראת פרעה היה מעמים אשר סביביו שלא יאמרו, עבדים שהיו ברשותם יצאו וכו' כנאמר, ויבטלו עול מלכותו מעליהם, ועל כן לא חפץ שילכו

הנשים והטף שלא יבינו כי בעל כרחו הוא משלחם, כי לעבודה למה הולכים נשיהם ובניהם, וימרדו בו. ועל כן אמר לו להיפך לגמרי מדעתו, כי עוד יעשה דבר להפליג הליכתם הזקנים והנערים לבד, והבנים והבנות והצאן והבקר ילכו לבד, להראות אשר אינם יוצאים כצאת העבדים במורא ופחד ומגור סביבם עד אשר יטמינו בניהם ובנותיהם וצאנם ובקרם ביניהם בין האנשים הזקנים והנערים אלו הגבורים בעלי מלחמה שלא יבוא אחד אחרי הצאן והבקר והטף לשבותם בשביה למלכם, רק הליכתם בריש גלי באין שום מורא ופחד מכל השאטים אותם מסביבותם כי שם ה' עליהם והכל יראו מהם אף מקטניהם ומצאנם, ודבר זה הוא לקוץ בעיני פרעה שיראו הכל הליכתם ביד רמה כל כך בלי שום מורא ופחד ואינם יוצאים כצאת העבדים, ועוד יותר שהזקנים ונערים הולכים קודם ואחריהם הטף, מה שמדרך האב להוליך בנו לפניו לראות מה יעשה בו ולא יניחנו אחריו וכאן הולך הטף אחריהם להראות כי אין שום מורא בשר ודם עליהם, והכל יראו הטף ההולך כי לא יתערבו באביהם ואמותם, ועל זה תכלינה עיני פרעה כי רעה זאת היה גדולה לו מכל הרעות לצד שכל העמים ישחקו בו וימרדו עד אשר תאבד מצרים מכל וכל כנאמר למעלה. ועל כן הפליג ביניהם לומר בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו וגו' נלך כי ילכו אלו לבד ואלו לבד ועוד הזקנים קודם ואחר כך הטף מאחריהם ועוד יותר כי כאן היתה המלחמה מוכנת להם מאחריהם אם ירצו מצרים לרדוף אחריהם והיה לילך החלוש חלוש קודם ואחר כך הגבורים שיפגע המלחמה בגבורים והם עשו בהיפך ממש הנערים תחילה שהם הגבורים ואחר כך הזקנים חלושים מנערים ואחר כך הטף חלושים מן הזקנים ואחר כך הצאן והבקר, הכל להראות ההיפך ממש כי אינם יראים מכל אשר יבוא אחריהם ובפרט מצרים המוכנים לבוא מאחריהם, וכיוון להכאיב ולהדאיב לב רשע ביותר. ולזה,

פסקה י

ויאמר וגו' ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם וגו'. הצצתי מבין ריסי עיני רשע הזה בדברים האלה, כי כבר ידע והבין בשכלו אשר ה' הוא המושל בקרב הארץ מה שבתחילה אמר מי ה' לא ידעתי את ה', וכאן הוסיף רשעות על רשעות וחציפות על חציפות שאף שידע משם ה' אף על פי כן לא אבה עשות דברו והיה נראה לו שחזק הוא ממנו כביכול ברוך הוא וברוך שמו, כי אם היה עומד בסברתו הראשונה לומר מי ה' וגו' מה קללם שלא יהיה ה' עמהם אלא ודאי שכבר ידע על ידי המופתים ונתברר ידיעתו אצלו שיש ה' בקרב הארץ והוא השליט על הארץ באופן שכאשר יהיה ה' עמהם ודאי יטיב להם, ועל כן קללם בזה ואף על פי כן לא רצה לשמוע בקול דברו. ואכן כאן נראה

במה שאמר להם ראו כי רעה נגד וגו' הוא כי חשד את משה ואת אהרן שהם הוסיפו דברים האלה מעצמן לומר בנערינו ובזקנינו וגו', כי דבר ה' אינו אלא כדי שילכו לזבוח אליו, למה לו הטף הלא הטף אין דרכו לזבוח, ועל כן ודאי זה הדבר הוסיף משה מדעתו לקחת הטף, ועל כן דן כיון שבדבר הזה אינם שלוחים מאת ה' והוא רצה לעשות את דבר ה' והם חפצים בהוספה ועל כן ודאי לא יושיעם ה' בדבר הזה כי לא עביד רחמנא ניסא לשקרא, ויגיע מזה רעה למשה ואהרן מאת ה' וממנו במה שלא אבו להוציא את ישראל האנשים לבד לזבוח לה', וזה שאמר להם יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם כלומר שזה ודאי לא מאת ה' הוא להוליך גם הטף ובודאי לא יהיה ה' עמכם בדבר הזה ועל כן ראו כי רעה נגד פניכם כתרגומו ארי בישין דאתון סבירין למעבד לקביל אפיכון לאסתחרא כלומר כי רעה הזו שאתם רוצים לעשות לי להוליך דוקא הטף בכדי שיראו כל הגוים הליכתכם שלא במורא וימרדו בי לומר הן עבדים שברשותו וגו' זה הוא נגד פניכם כיון שזה מדעתכם ואני לא אשלח אתכם ואת טפכם כי באמת לשלח חפצתי כלומר שיהיה נראה לכל כי אני המשלח מדעתי ומרצוני ועל כן לא אוכל לשלח אתכם וטפכם כי מי לא יבין אשר אין שליחות לטף ונשים בזה כי אם הליכה מקרית בע"כ ועל כן לא אוכל לעשות זאת וה' לא יהיה עמכם ורעה שאתם סבורין למעבד לי הוא נגד פניכם לאסתחרא מאת ה'. ועל כן,

פסקה יא

לא כן לכו נא הגברים וגו'. פירוש אם לא כן הוא שאתם מכוונים לרעתי להאביד מצרים כולה לכו נא הגברים וגו' כי אותה אתם מבקשים וגו' ולמה לכם הטף אם לא שתכוונו בכיוון לרעה לי להיות שחוק לכל עמי. או יאמר לא כן פירוש לא נכון לעשות כן לכוון להרע לי לכו נא הגברים וגו'. כנאמר,

פסקה יז

ועתה וגו' לה' ויסר מעלי רק את המות הזה. לכאורה מלת רק מיותר והיה די לומר ויסר מעלי המות הזה, אמנם כי זה נתן עצה למשה איך יתפלל בעדו, כי חישב שבודאי יאמר לו משה איך אתפלל בעדך אם תיכף כאשר אתה רואה עצמך בהרווחה אינך רוצה לשלוח וגם עתה כן תעשה כשתעבור הצרה לא תרצה שוב לשלוח וכמאמר חז"ל (שמות רבה י"ב, ז) דרך הרשעים כל זמן שהם בצרה מכניעים עצמן, משהצרה עוברת חוזרין לקלקולן וכו'. ועל כן אמר לו והעתירו וגו' ויסר ממני רק את המות הזה שבפירוש תפרשו בתפילותיכם שלא יסיר ממנו רק את המות הזה ולא אחר ועל כן לא אוכל עוד לעבור את מאמר פי כי אהיה ירא שלא ישלח עוד איזה מכה ולא אוכל שוב לומר התפללו עלי ועל כן סיים הכתוב ויחזק ה' את לב פרעה כי אם היה לבו ברשותו כשארי הגוים

כבר היה שולח אך לא היה לבו ברשותו, ולהתגבר בחזקה על תאות לבו לא רצה כי היה אורבו ורשעו טמון בקרבו וכאשר כתבנו למעלה.

פסקה יט

ויהפך וגו' לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. פרט הכתוב בכל גבול מצרים ולא אמר במצרים לבד כי חז"ל (שמות רבה י"ג, ז') אמרו אפילו מה שהיו בקדירות ובחביות מלוחות פרחו והלכו להם וכו' עד כאן. ונראה שלמדו זה ממלת ארבה אחד ופירשוהו על היחידים מה שפרשו המצרים מכללות הארבה ומלחו או בשלו לעצמן גם זה פרח ויצא, ולזה הודיע הכתוב כי זה לא היה כי אם בכל גבול מצרים, עד סוף תחומי מצרים פרחו המלוחים בכדי שלא יהיה חוטא נשכר ליהנות ממה שהכם ה' אבל יתר האומות שהיו שוכנים סביב גבול מצרים וצדו מן הארבה ומלחו להן או בשלו בפרור אצלם נשאר הארבה כי הם לא נלקו בזה, ועוד למען יהיה זכרון לבני בניהם כי אכלו מן הארבה שהכה ה' בגבול מצרים, ולכן פרט הכתוב לומר דוקא בכל גבול מצרים לא נשאר ארבה אחד אלו היחידים שפירשו מן הרוב לחביות ולקדירות אבל בעיירות הסמוכים משאר האומות נשאר ונשאר.

פסקה כא

ויאמר וגו' ויהי חושך וגו' וימש חושך. לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלושת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. מלת במושבותם לכאורה אין לו פירוש כי לפי פשוטו יורה על מקום מושבותם והוא ארץ גושן לבד והאמת לא כן הוא כי כבר אמרו חז"ל (שמות רבה י"ד, ג') שבכל מקום שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו וכו', ואם נאמר במושבותם בכל מקום שהיו יושבין וקאי על כל המקומות אם כן למה דוקא בעת ישיבתם ולא בעת עמידתן והליכתן והיה לו לומר בכל מקום שהם. ואולם רואני כי הכתוב סמך זה למה שאמר ולא קמו איש מתחתיו ולכל בני ישראל היה אור. והענין כי נודע מה שדרשו חז"ל שם במלת וימש חשך כי החשך היה בו ממש עד שהיושב לא היה יכול לעמוד והרובץ אינו יכול לזקוף ועל זה נאמר ולא קמו איש מתחתיו. נמצא שהחושך היה גס וכפול כדבר גוש לעכב הישיבה והרביצה, ומכל מקום פלאי פלאים נעשו לישראל שלא די שלא היה להם זה החושך וראו אור, אלא אף האור היה בו הארה נפלאה ביותר ויותר למעלה מן הטבע עד שאמרו חז"ל שם שהיה אור הזה מאיר לאיש ישראל מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות וכו', וזה היה לצורך כי בזה וינצלו את מצרים כשהיה המצרי אומר אין בידי דבר זה אומר לו יש ובמקום פלוני הוא ועוד אמרו המצרים אם היה כוונתם לגזול חפצינו כבר היה זאת בידם בשלושת ימי אפילה ועל ידי זה השאילום וינצלו את מצרים כמאמרי חז"ל (שם) והיה זה לקיים

ה' דברו שהבטיח לאותו צדיק (בראשית ט"ו, י"ד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, וגם כדי שיחוסו על ממונם ויתנו לב לרדוף אחרי בני ישראל ויצללו כעופרת. ואכן זה היה נצרך במקום ישיבת המצרים כדי שיראו ישראל באותו האור הנפלא כל מה שבמטמוניות, אבל בארץ גושן במקום ישיבת ישראל לא היו צריכין לאותו אור והשתמשו באור החמה כמאז ולזה אמר הכתוב וימש חושך ויהי חושך אפילה כלומר חושך שיש בו ממש וכפול ומכופל עד שלא קמו איש מתחתיו שהיושב אינו יכול לעמוד וכו'. אבל,

פסקה כג

ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. פירוש במושבותם של המצרים במקום שלא קמו איש מתחתיו שם לכל ישראל היה אור פירוש שנתהוה להם אור חדש אור כפול ומכופל לעומת החושך של המצרים שהיה מכופל כמה פעמים כן האור הזה האיר למאוד להאיר למטמוניות. ועל כן לא נכתב ולכל בני ישראל לא היה חושך וממילא ישמע שהיה לפניהם אורה כמאז ואמנם כי זה האור נתהוה להם באור חדש וזה לא היה כי אם במושבותם של המצרים במקום ישיבתן ולא במקום ישיבת בני ישראל שהוא ארץ גושן כי לא נשתמשו שם באור המאור הזה רק באור החמה כאמור.

ב או יאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. על פי אשר נכתוב להלן אם ירצה ה' (בפרשת ויקהל) בפסוק לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת ואמרו חז"ל (שבת כ'.) בכל מושבותיכם אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר במדורות בית המוקד. כי נודע ליודעים זה שאנו מברכין על אור הנר במוצאי שבת, לפי שבשבת אין אנו נהנין מאור המגושם התחתון הבא מעצים ונר, כי אם נשמותינו והשכל והצורה שלנו נהנין ומתענגין באור המאיר ובא מאור העליון דוגמת עולם הבא כי שבת אחד משש לעולם הבא כמאמר חז"ל (ברכות נ"ז:) ועל כן במוצאי שבת שאנו חוזרין ליהנות מאור המגושם התחתון אנו מברכים עליה בורא מאורי האש כלומר שזה הוא מאור האש ולא מאור העליון. והנה זה האור המגושם נקרא על שם מושב התחתון שלנו שזה מקומו ויסודו באבן דומם ובשארי דברים התחתונים. ועל כן אמר הכתוב (שמות ל"ה, ג') לא תבערו אש בכל מושבותיהם ביום השבת, כלומר לא תבערו האש אשר בכל מושבותיבם ביום השבת, זה האור התחתון המגושם. ואמרו חז"ל הטעם כי אבל אתה מבעיר במדורות בית המוקד המאיר ובא מעצמו מאור העליון. והנה כאן כבר כתבנו שנשתמשו ישראל באור המאיר ובא מעולם העליון לראות על ידו בגנזי מטמוניות, הגם שהיה במושב התחתון שלהם כי לא הגיע העת לחדש האור בהארת הזמן אשר בו יופיע אור הגדול, רק מחסד אל אשר גבר עליהם לראות בו דברי סחורה אף דברי מלכים. וזה שאמר הכתוב

ולכל בני ישראל היה אור במושבותם כלומר לך ראה הגדולות שנעשה לישראל כי אור המבהיק ומאיר עולם, היה להם גם במושבותם במושב התחתון שלהם שאין עת להארת אור העליון, נשתנה עתה אור הימים להיות אור אף במושבותם כאמור.

ג גם יאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. שלכאורה תיבת היה מיותר והיה די לומר ולכל בני ישראל אור במושבותם ואכן כי אמרו חז"ל (שמות רבה י"ד, ג') שהיה האור הזה מאיר להם מה שבחביות וגנזי מטמוניות כנזכר. ולכאורה מפני מה דוקא באותו העת שהיה החושך הכפול למצרים האיר אור הגדול הזה לישראל ולמה לא האיר האור הזה לישראל בהיות האורה למצרים שיהיו רואים בתיבות ובמטמוניות. ואמנם להבין איך על ידי האור יראו מה שבתיבה והלא הוא מסך מבחינת האור. אך כי אמרו חז"ל (חגיגה י"ב. ובבראשית רבה י"ב, ו') בפסוק (איוב ל"ח, ט"ו) וימנע מרשעים אורם וגו', אור שברא הקב"ה ביום ראשון היה אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול וכו' עמד וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא וכו'. וכן הוא בזוה"ק (עיין שמות ר"כ.) וזה לשונו: ההוא נהורא הוה קאים ונהיר מרישא דעלמא לסייפי דעלמא כד אסתכל קודשא בריך הוא לאינון חייבין דזמינין לקיימא בעלמא גניז ליה להוא נהורא הדא הוא דכתיב (איוב ל"ח, ט"ו) וימנע מרשעים וכו'. ועל כן במצרים כל עוד שהיה מאיר ובא לכל העולם לא היה יכול להופיע האור הזה שלא ישתמשו בו הרשעים, ואך כאשר היה החושך הכפול למצרים ולא ראו אור ומנע מרשעים אורם ולא נשאר כי אם לישראל הצדיקים האיר עליהם הקב"ה באור הזה אור שבעת הימים והיו צופין ומביטין בו מסוף העולם ועד סופו וממילא ראו מה שבתיבות ומטמוניות. ולזה אמר הכתוב ויהי חושך אפילה וגו' לא ראו איש את אחיו וגו' וכאשר נמנע מרשעים אורם אז ולכל בני ישראל היה אור במושבותם פירוש אור שהיה כבר מוכן משמת ימי בראשית לצדיקים לעתיד לבוא כאשר לא יהיו רשעים בעולם, היה במושבותם.

ד עוד יאמר ולכל בני ישראל וגו'. כי אפשר לומר עוד במה שראו ישראל באור הזה מה שבתבה ודוקא בשעת החושך למצרים כי לצד שנדחה האור ממושב המצרים עבור החושך והיה האור נדחק ומכפיל עצמו על האור אשר במושב בני ישראל ונעשה האורה עליהם אורה גדולה ונפלאה בכפל ומכופל, ובזה ראו מה שבתבה כי נעשה כאור שבעת הימים, ולזה אמר הכתוב לא ראו איש את אחיו וגו' ולהבין היכן נדחה האור אמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם פירוש גם במושבותם של המצרים לראות מה שבמטמוניות שהיה להם אורה גדולה כי לשם נדחה אור המצרים.

פסקה כד

ויקרא וגו' רק צאנכם ובקרכם יוצג וגם טפכם ילך וגו'. לכאורה צריך להבין טענות פרעה שיקח את הטף וישאר הצאן והבקר, ובשלמא כשאמר לכו נא הגברים אמר מילתא בטעמא כי אותה אתם מבקשים שאין דרך הטף לזבוח אבל השארת הצאן והבקר איך אפשר להיות, הלא זה עיקר הליכתם לזבוח לה', והנה פרעה אף שרשע היה אבל לא טיפש לומר דברים בלתי מושכלים כשגעון. והנראה כי כבר כתבנו בזה כי אשר שאל שישארו הטף היה מיראתו מהעמים אשר סביביו שלא ימרדו בו לומר הנה עבדיו אשר ברשותו היו יצאו ממנו, ולמה אנחנו נהיה עבדים לו, ועל כן יעצוהו עבדיו שישלח מדעתו ומרצונו, ובזה לא תאבד מלכות מצרים וממשלתם על כל העמים כי יאמרו שהוא שלחם ברשותו ולא ביד חזקה יצאו, וזה כשלא יצאו רק הגברים שדרכם לזבוח אבל אם יצאו גם הטף יאמרו שבעל כורחו יצאו שלא מדעתו עיין שם. ועל כן עתה כשראה שלא יוכל לפעול שישארו הטף ביקש על כל פנים שזאת יעשו להציג מצאנם ובקרם אצלו, כלומר לא כל צאנם ובקרם כי במה יעבדו את ה' רק שיקחו ערך המצטרך לעבודה, ורק שישארו גם כן צאן ובקר במצרים. ובזה חשב שתי מחשבות. אחד, כי על ידי זה לא יוחלט בדעת האומות שבעל כורחו יצאו כיון שהוכרחו להניח שם מהונם ומרכושם צאן ובקר. והשנית, כי לצד שאדם בהול על ממונו ודאי יחזרו ישראל אליו ולא ילכו מאתו לעולמים. וזה שאמר לכו עבדו את ה' פירוש במה שאתם רוצים לעבוד לו והוא לזבוח לה' בצאן ובקר שלכם, ורק צאנכם ובקרכם יוצג לא אמר כל צאנכם ובקרכם רק צאנכם ובקרכם פירוש שישאר כאן צאן ובקר שלכם ואז וגם טפכם ילך עמכם שיוכל גם הטף להלוך עמכם כי על ידי זה לא יהיה נראה כיציאה בעל כורחי וגם תתנו דעתכם לחזור אל ממונכם. ולזה השיבו הנביא,

פסקה כה

ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים וגו' וגם מקנינו ילך וגו' כי ממנו נקח לעבוד את ה' וגו'. ולהבין מה שאמר וגם מקנינו ילך עמנו הלא זה כבר נכלל באומרו גם אתה תתן בידינו וממילא נשמע חוץ ממקנינו גם אתה תתן בידינו (וכן דקדק הרב הקדוש בעל אור החיים) וגם לשון אומרו וגם מקנינו ילך עמנו צריך להבין כי היה לומר וגם מקנינו נקח עמנו כמו שמובא להלן כי ממנו נקח וגו', ועוד קשה לא מצינו שיתן פרעה זבחים ועולות לישראל ורש"י ז"ל פירש בפסוק (לקמן י"ב, ל"ב) גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו, כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו והנה כן נראה מלשון הכתוב ממה שסיים וברכתם גם אותי שהוא על הבקר והצאן שמסר להם לזבחים ועולות, ועל כל פנים אינו מפורש בכתוב. ואולם לדברינו הנאמרים כה יאמר הכתוב, כי נודע מה

שאמרו חז"ל (ילקוט מלכים רמז רי"ד) גבי אליהו כשצוה ליקח שני פרים אחד לשם ואחד לבעל היה פרו של אליהו נמשך אחריו והולך מעצמו והפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל נביאי הבעל וכולם לא יכלו להזיז רגלו מן הארץ וכו' עד מלפנו מבהמות הארץ מפרו של אליהו וכו' עד כאן. וגם נודע אשר עבודה זרה של נכרי לא יוכל ישראל לבטלה כי אם הנכרי שעובד לה הוא יבטלה כמו שאיתא בשולחן ערוך (יורה דעה סימן קמ"ו סעיף א') ועל כן כשאמר פרעה למשה שישאר מוצג מן הצאן והבקר במצרים ובלתי ליקח כי אם אשר יצטרכו בהכרח להעבודה וחשב משה בדעתו כי אף אם יאמר לו שיצטרך הכל לעבודה לא יאמין לו בזה, ויאמר כי משה אומר כן בכוון להבריח בהמותיהם עמם ובודאי לא יצטרכו כולם, ועל כן השיבהו אשר בעיניך תראה נפלאות בצאן ובקר, כי גם אתה תתן בידינו זבחים וגו' כלומר כשתרצה אתה לשלוח עמנו בהמות אז תצטרך למסרם אלינו בידיך ולא ילכו מעצמן והוא כי בהמות פרעה היו עבודה זרה שלו כמאמר חז"ל (תנחומא בפרשה זו ז') ואינם ראוים לקרבן ועל כן לא ילכו מעצמן כי אם עד אשר אתה תמסרם בידיך ואז ילכו כי נכרי מבטל עבודה זרה שלו אבל ישראל אינו מבטל עבודה זרה של נכרי, אבל חוץ לזה כי אף אם אתה תתן מכל מקום גם מקנינו ילך עמנו כלומר שתראה נס נפלא שמקנינו ילכו בעצמם עמנו שלא נצטרך לקחתם בחזקה. ולא תשאר פרסה פירוש ממילא לא תשאר אף פרסה אחת מכל הצאן והבקר כי ממנו נקח לעבוד את ה' ועל כן הם מעצמן ימשכו ברצון חפץ לנפשותם להקריבם לקרבן ה' והא לך ראיה שכולם צריכים לנו כי ילכו בעצמן בלי צורך להמשיך אותם, ועל כן ודאי אי אפשר להשאיר כאן מצאנינו ובקרינו כלום.

גם ירמוז באומרו כי ממנו נקח לעבוד את ה', כלומר ממנו נקח ראיה לעצמינו לעבוד את ה' בראותינו שמקנינו ילכו מעצמן וידע שור קונהו ואיך אנו לא נתבונן ומלפנו מבהמות הארץ (איוב ל"ה, י"א) כמאמר חז"ל (עירובין ק':). גם אפשר לומר כי לצד שכוונת פרעה הכל היה להשאיר צאנם ובקרם שלא יהיה ללעג בין האומות שלא ימרדו בו, וכאשר ישאירו צאנם ובקרם יראו שרק שלוחין מאתו הוא בדעתו וברצונו, על כן אפשר מה שאמר להם לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יוצג, פירוש תלכו לעבוד ואף על פי כן יוצג בקרכם ורימז להם שהוא יתן להם צאן ובקר משלו בכדי שיהיה נראין שלוחין מאתו ולא יקחו שלהם להיות נראה שיוצאים ברשותו, ועל כן אמר משה גם אתה תתן בידינו וגו' וגם מקנינו ילך וגו' כלומר ששני הדברים יהיו שגם אתה תתן וגם מקנינו ילך. וגם ראשון מוסיף על גם שני כפירוש רש"י (בפרשת בלק בפסוק (כ"ג, כ"ה) גם קוב

לא תקבנו וגו') כי לא נדע עד כמה תכבד העבודה לעבוד לה' אלהינו בצאן ובקר ושמא ישאל יותר ממה שיש בידינו.

פרק יא

פסקה א

ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד וגו'. והנה לא מצינו שיאמר לו הקב"ה יותר מדברים האלה לומר איזה מכה יביא ובאיזה אופן, ומשה פתח פיהו מדברים הללו ואמר (לקמן ד', ה') כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וגו' ומת כל בכור מבכור פרעה וגו' וכל בכור בהמה. והנראה כי הנה בתחילה בהיותו עוד במדין הודיעו ממכה זו שאמר לו (שמות ד', כ"ב-כ"ג) בני בכרי ישראל וגו' ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך וגו'. ובזה ידע משה שמכת בכורות יהיה על ידי הקב"ה בעצמו מפני שאמר לו הנה אנכי הרג, ועל כן כשאמר לו עתה עוד נגע אחד אביא על פרעה כלומר שאביא בעצמי מזה ידע משה כי כוונתו על מכת בכורות שה' בעצמו הכה כל בכור, ואכן בזה לבד לא היה במשמע כי אם בכור פרעה כאומרו בנך בכורך, ולא בכורי כל מצרים ומכל שכן בכור בהמה שבודאי אין זה בכלל, על כן אמר לו על פרעה ועל מצרים כלומר שכל מצרים שוין בזה לרעה להיות נהרג מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי ועדיין אין אנו יודעין בכור בהמה, וזה למד משה מהניקוד שאמר לו ועל מצרַים בפת"ח תחת הרי"ש, ואם אין הכוונה כי אם על האנשים היושבים בארץ ההוא, היה לו לומר מצרִים בחירק תחת הרי"ש, כי כל העם אשר במצרים נקראים כן מצרִים בחירק כמו (שם ב', י"ט) איש מצרי הצילנו וכדומה ומצרַים בפתח יורה על כלל המדינה אף הבהמה אשר בה, ועל כן כששמע משה דברים האלה אמר כה אמר ה' וגו' אני יוצא בתוך מצרים וגו' מבכור פרעה עד בכור השבי וכל בכור בהמה כדבר האמור.

כשלחו כלה גרש יגרש וגו', לשון זה אין לו פירוש לפי פשוטו ואולי יאמר כי דרך העולם כאשר יגזר מלך בשר ודם על עבדיו לגרש איש אחד עם כל אשר לו ממדינתו, הנה שלוחי המלך להיותם שומרים פקודת המלך מחפשין ומבקשים כל אשר שייך לאיש הלזה מבניו ובני בניו ומשפחתו לגרשו מן הארץ בכדי לעשות כלה מן האיש הלז שלא יזכר עוד שמו בארץ, וכן אמר הקב"ה כאן אחרי כן ישלח אתכם כשלחו כלה גרש יגרש, כלומר שהוא ישלח אתכם כאשר הוא עושה בפעמים אחרים כאשר יגרש אחד מן הארץ שמשלחו כלה פירוש שמשלח אותו וכל אשר לו כלה ונחרצה שלא ישאר מזכרו עוד בארץ.

פסקה ד

ויאמר וגו' כחצות הלילה אני יוצא וגו'. נודע דרשות חז"ל (ברכות ד'.) על אומרו כחצות שלא יאמרו משה בדאי וכו', ועוד לאלוה מילין הנראה לדעתי על פי אשר כתבנו למעלה בחילוק שהיה בין יציאת מצרים ובין קריעת ים סוף, כי הגם שהיו שניהם שוין בבחינה אחת רחמים לזה ודין לזה מכל מקום לא נדמו כלל זה לזה כי קריעת ים סוף היה על ידי בחינת המלכות שקבלה החסדים והגבורות היוצאים מיסוד בלתי ממותקים שלא נמתקו בבחינת היסוד והיו עוברים בו דרך מעבר בעלמא, ובחינת המלכות כן קיבלה אותם, ועל כן נקרע הים בחינת המלכות ונחלק שהיה בה בחינת הרחמים לבד ובחינת הדין לבד, ויבואו בני ישראל ביבשה בתוך הים בבחינת הרחמים ובאותו רגע בחצי השני וישובו המים על מצרים על רכבו בחינת הדין למצרים. מה שאין כן במצרים שנאמר בה (לקמן י"ב, כ"ט) וה' הכה כל בכור, ואמרו חז"ל (תנחומא בפרשה זו ז') הקב"ה בכבודו ובעצמו והוא מקום גבוה ונורא בחינת הוצאת חמה מנרתקה שצדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה כמאמר חז"ל (עבודה זרה ג'.) ובבחינה זו היה רחמים ודין כי לא היה יכול להיות במצרים כבחינת קריעת ים סוף כי אם היה שם בחינת הדין לא היה אפשר להוציא ישראל מפני הקיטרוג מה נשתנו אלו מאלו, ועל כן היה מוכרח הקב"ה בכבודו ובעצמו להתגלות שם ולהאיר באורו המופלא בבחינת הוצאת חמה מנרתקה, אשר לא כסדרו תמיד שה' בהיכל קדשו, ובכאן יצא מהיכלו ולא היה שום דין ואף על פי כן היו ישראל מתרפאין בו ורשעי מצרים נידונין בו עיין שם. והנה נודע אשר המלכות נקרא לילה וכשהיא נחלקת לחצאין בבחינת רחמים לבד ודין לבד יקרא חצות לילה שנפלגה לחצאין וזה שאמר הכתוב כאן כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים כלומר כבחינת חצות הלילה שהוא רחמים לזה ודין לזה כן אני יוצא עתה בכבודי ובעצמי בתוך מצרים, הגם שלא שייך אצלי בחינת הדין כלל מכל מקום נעשה כבחינה זו שצדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה כאמור.

פסקה ט

ויאמר וגו' למען רבות מופתי בארץ מצרים וגו'. רש"י ז"ל פירש רבות מופתי מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים, ולכאורה יקשה הלא נאמר רבות מופתי בארץ מצרים, וקריעת ים סוף וניעור מצרים לא היה בארץ מצרים כי אם במדבר והיה לו לומר רבות מופתי במצרים. ואפשר לומר כי רבות מופתי קאי על מכת בכורות לבד, כי נודע אומרם ז"ל (שמות רבה י"ב, ד') שהמכות נעשו שלושה על ידי הקב"ה שלושה על ידי אהרן ושלושה על ידי משה ואחד על ידי כולן. והנה מיעוט רבים הוא שלושה כמאמר חז"ל (תורת כהנים מובא בילקוט רמז תקס"ח) בפסוק (ויקרא ט"ו, כ"ה) ואשה כי תזוב וגו' ימים רבים, וכן הוא

(בויקרא רבה י"ט, ה' ובנדה ע"ב:) שעל כן חושב רש"י ז"ל כאן שלושה מופתים לתרץ לשון רבות המורה על בחינת רבים שהם שלושה, ולזה אמר הכתוב לא ישמע אליכם וגו' למען רבות מופתי שארבה מופתים שלי הנעשים על ידי שיהיו שלושה בבחינת הרבים והוא על ידי מכת בכורות שהוא השלישי הנעשה על ידי הקב"ה כאומרם שם. ועל כן סמך הכתוב לזה לומר, ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה וגו', שהכתוב הזה לכאורה לגמרי מיותר כפירוש רש"י, ואכן לדברינו נכון כי אחר שאמר הכתוב למעלה שהקב"ה חפץ שירבה מופתיו הנעשים ע"י שיהיו שלושה, אמר כאן ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה וגו' כלומר הנה הם כבר עשו כל המופתים הנזכרים שכל אחד נעשה על ידו שלושה מכות ועל כן חפץ הקב"ה שגם על ידיו יֵעָשֶׂה שלושה ולזה הבטיח לא ישמע אליכם וגו' למען רבות מופתי גם כן בבחינת שלושה כאמור.

עוד ירצה באומרו למען רבות מופתי וגו'. על פי אשר כתבנו למעלה בפרשת וארא, בשלושה פעמים למען תדע שאמר משה לפרעה, והוא שהקב"ה הרבה והגדיל מופתיו במצרים מעט מעט בבחינת מוחין דעיבור ויניקה וגדלות לפי ערך התנהגות עם בני ישראל אז שזה היה להם התחלה ראשונה להכנס בעבודת ה' אלהיהם ולהאמין בו כי תחילה לא שמעו אל משה מקצר רוח ואמרו חז"ל (שמות רבה ו', ה') שהיה קשה להם לפרוש מעבודה זרה. ואחר זה התחילו ליכנס מעט מעט בעבודה, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי והיו תחילה בבחינת מוחין דעיבור שהוא השכל היותר קטן ואחר כך בבחינת היניקה שהוא התחלת התפשטות האברים והתחלת הדיבור וההילוך מעט, ואחר כך בבחינת מוחין דגדלות שהוא השכל השלם הנאה ויפה. וכן התנהג הקב"ה בהפלאות מכותיו שלא היה יכול להפליא כי אם לפי ערך בחינת דרגות בני ישראל בהילוכם לפני ה' כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו כמאמר חז"ל (סוטה ח':) ופועל אדם ישלם לו. ועל כן תחילת המופתים היו בבחינת הקטנות למאוד עד שאפילו תינוקות של ד' וה' שנים קרא פרעה ועשו כן בכשפיהם, וגם אשתו עשתה כן כמאמר חז"ל (שמות רבה ט', ו') ובאותו שעה התחיל משחק עליהם ומקרקר אחריהם כמו שאיתא שם. ולכאורה ודאי נפלא למה יצוה ה' לעשות מופתים בארץ מצרים דבר שתינוקות של בית רבן שם יודעין אותו ואך כי לא היה יכול לעשות כי אם לערך בני ישראל שהיו קטנים מאוד בעבודתם בבחינת העיבור ג' כלול גו ג' ואחר כך באו ישראל לבחינה גדולה מזו בבחינת היניקה והתחילו המכות להתגדל בקצת עד שאמרו לו חכמיו אצבע אלהים הוא וכו' ואך הוא עדיין לא האמין להם כי היה סבור שמשה יותר חכם בחכמה זו ויכול מה שאין הם יכולין אבל הכל לא מה' הוא, עד אחר כך שבאו ישראל לבחינת מוחין דגדלות וידעו

את ה' בתכלית הידיעה ואז התחילו המכות בבחינת הוי"ה המהוה בשידוד כל מערכות השמים וכוכביהם ובהתגלות לעין כל, עד שאמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים וזה היה במכת ברד שהיה נס בתוך נס כאשר כתבנו למעלה שברד מים הוא ואש מתלקחת בתוך הברד, ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם כמאמר חז"ל (שמות רבה י"ב, ד') ועוד נס אחד שהיה שם עיין שם וראו בבירור כי מעשה ה' הוא, והכל כי כבר התחיל לבוא בהתגלות בבחינת מוחין דגדלות בשם הוי"ה לבד, והגדיל ה' נפלאותיו בבחינת הגדלות עד אשר הכהו במכת בכורות שהוא קשה מכל המכות (כמו שכתב ברש"י פסוק (שמות ד', כ"ג) הנה אנכי הורג את בנך וגו') כי הכה המכה בשלוש ראשונות דדוכרא דקליפה כמו שמובא בכתבי האר"י ז"ל אשר בכור הוא בינה כתר ראשית חכמה ואז נתעלה ונתגדל ונתפאר ונתרומם שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה בכל העולמות העליונים ותחתונים בהראותו אשר מלכותו בכל משלה ואין בלתו אפס זולתו, וכל הגויים וחיותם מעמקי הקליפות ושריהם אשר מלמעלה ומזלות השמים וכל אלהי העמים הם שורש הקליפות החזקות שהגוים בוטחים בהם, כולם כאין נגדו כאפס ותהו נחשבו לו הן איים כדק יטול. וזה שאמר הקב"ה כאן למען רבות מופתי שאעשה מופת אחד העושה מופתים רבים שהם שלושה, לפי שיכה בכל השלוש ראשונות דקליפה והוא קצה האחרון של ביטול הקליפה ברציצת מוחו מלגאו ומלבר. וגם נקרא זה המופת רבים שהוא בבחינת השלישי הנקרא רבים לפי שבא ממוחין דגדלות שהם בבחינת השלישי ליניקה ועיבור. ואפשר על זה אמר הקב"ה על מכה זו בלשון עוד נגע אחד וגו' ולא קרא לשום מכה נגע בלתי זו, כי אין בטובה למעלה מענג ואין ברעה למטה מנגע כמו שאיתא (בספר יצירה מועד משנה ד') כי נגע הוא היפך ענג שהוא בקדושה ראשי תיבות ע'דן נ'הר ג'ן כמו שאיתא (בתיקוני זוהר פ"ח: ובזוה"ק חלק א' כ"ו.) וכאן יורה הנגע על ג' ראשונות דקליפה שהכתה במכה זו. כי הנו"ן יורה על הכתר, שנו"ן הוא מספר ה' פעמים אהיה עם הכולל שהוא בכתר. והג' יורה על החכמה כי גימ"ל הוא מספר חכמה ויו"ד יתירה שהוא בחינת החכמה, גם החכמה עם האותיות מספר גימ"ל. והע' מורה על הבינה כנודע מע' רבתי אשר בשמע ישראל, ולזה אמר הקב"ה עוד נגע אחד שמכת בכורות יקרא נגע לפי שהכה בג' ראשונות זכר דקליפה, ועל כן אמר אין ברעה למטה מנגע, כי כאשר יוכה גם הג' ראשונות דקליפה אז כולם לנצח יאבדו וכל אלהי מצרים ועמם נאבדו ונשברו ונפלו לעומקא דתהום רבה צללו כעופרת במים אדירים ושוב אין רעה למטה מזה כאמור.

פרק יב

פסקה א

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים וגו' החודש הזה לכם ראש חודשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה, דברו אל כל עדת ישראל וגו' בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות וגו'. צריך לדעת סמיכת הכתובים האלה מה שייך ענין החודש הזה שהוא מצוה אחרת למצות לקיחת שה לבית אבות, הלא עיקר האמירה היא כאן עבור לקיחת קרבן הפסח שיקחו בני ישראל בעודם במצרים, ומה ענין מצות קידוש החודש לזה ובזה היה לו להמתין עד הר סיני לצוות עליה בכלל שאר מצוות. ועוד צריך להבין אומרו החודש הזה לכם, וכי לנו לבד הוא והלא לכל העולם הוא ובמה הוא לנו יותר מכל האומות. עוד צריך לדעת כפל אומרו החודש הזה לכם ראש חודשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה, מה חידש להודיענו פעם שנית בתוך כדי דיבור, ועוד למה דוקא החודש הזה לנו ולא כל שאר חודשי השנה, ועוד מה נפקא מינה אלינו בזה שיהיה הוא הראשון, וכבר כתבנו מזה קצת בחיבורנו סידורו של שבת.

ואכן הנה נודע לטועמי מעץ החיים אשר שנים עשר חודשי השנה נמשכין מי"ב צירופי הוי"ה ברוך הוא, אשר בכל חודש וחודש מאיר ומופיע בו צירוף אחד מצירופי הוי"ה וכן מתנהג החודש לפי האור והשפע המקבל מצירוף ההוא, כי השתנות הצירופים הוא לפי ערך התגברות החסדים על הגבורות או הגבורות על החסדים או שהמה ממוזגים לרחמים בשוה בהתכללות שמאלא בימינא, כי ההי"ן שבשם הוי"ה מורים על בחינת הדינים (בחינת הנוקבא שהם בינה ומלכות) והי"ו מורים על בחינת החסדים (שהם חכמה ותפארת), וכערך הצירוף בהקדמת הי"ו להי"ן או להיפוך או במקצתו יקדם זה ובמקצתו יקדם זה כמו יהה"ו שהיו"ד קודם לה' ראשונה שמורה על התגברות החסדים וה' אחרונה קודם להוי"ו שמורה על התגברות הדין, כן בחינתו לדין או לרחמים או לחסד גמור, וכן יהיה התנהגות החודש אשר לעומת צירוף הזה ומקבל השפעתו ממנו בדין או ברחמים וכו', ומזה בא השתנות העתים קור וחום קיץ וחורף וגו' כי התגברות הקור או החום הכל יורה על התגברות הדין וכפי עת החודש שמקבל השפעתו מצירוף שם הוי"ה אשר לעומתו כן ישתנו העתים לטובה או להיפוך ח"ו, ועל כן לא נפל פור המן כי אם על חודש אדר לפי שצירוף הוי"ה המאיר בחודש אדר הוא הוה"י ההיפוך מן שם הוי"ה כסדר וההי"ן קודמין לי"ו ועל כן בו בחינת הדינים, ואכן פור המן נהפך לפורינו והקב"ה השיב לו גמולו בראשו שנהפך עליו הדין החזק ונעשה בזה שמחה ומשתה וי"ט ליהודים.

ובזה תבין מאמר חז"ל (ברכות ל"ב:) אמרה כנסת ישראל וכו' עד אמר לה הקב"ה בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל וכו' שלושים חיל ועל כל חיל וכו' שלושים לגיון וכו' וכתב המהרש"א ז"ל שם (בחידושי אגדות) דלהכי נקט שלושים בכל חד וחד נגד שלושים ימי החודש וכו' עיין שם. והנה לכאורה אין להבין מה שהקב"ה מהנה כנסת ישראל ומראה להם חסדיו שכל הי"ב מזלות ברא בשבילם וכי זה מעלה הוא שישראל יתנהגו אחרי חוקת הכוכבים ומזליהם, הלא הוא אמר (ירמיה י', א') כה אמר ה' וגו' ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה, וגם חז"ל אמרו (שבת קנ"ו.) אין מזל לישראל ועיקר מעלות ישראל הוא כאשר הם מתנהגים למעלה ממערכת הכוכבים כאברהם אבינו שהעלהו הקב"ה למעלה מכיפת הרקיע כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ד, י"ב).

ואמנם נודע מה שפירשו מארי קבלה בסוד מאמר חז"ל (מועד קטן כ"ח.) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, ולכאורה זה סותר למאמרם אין מזל לישראל (ועיין בתוספות שבת קנ"ו.) אכן חז"ל כיוונו דבריהם למעלה בזה כי בחינת דעת עליון אשר משם נשפע כל מיני שפע וברכה וחיים לנוה אפריון למכון בית אלהינו ומשם לכל העולמות העליונים ותחתונים הוא הנקרא מזלא עלאה דכל מזוני ביה תליין ומאתו כל מיני שפע בברכת בני חיי ומזוני כי שם בחינת רחמים הפשוטים בלי שום תערובת הדין, ועל כן נקרא מזלא מלשון (דברים כ"ד, ז') יזל מים מדליו, על שם שהוא נוטף ונוזל ברכתו והשפעתו תמיד ועל כן הוא זן ומפרנס לכל ומיטיב לכל ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא כי אין שם בחינת הדין רק רחמים פשוטים מה שאין כן אם היה בזכותא תליא מילתא שהוא היכל זכות בחינת גבורה דזעיר אנפין שבו שבעים סנהדרין בעלי משפט לחובה ולזכות אז היו דנין את האדם וכל הבריות לפי מעשיהם אם ראוי לתת להם אז חיים אם לא ולא היה העולם יכול לעמוד בזה כי מי יאמר זכיתי לבי ובפרט שהפרנסה והחיים צריכה לכל הבריות מעמי הארץ ונשים ואם היה הדבר לפי הזכות היה קשה עמידת העולם ועל כן תלאן הקב"ה במזלא שהוא דבר הנוטף מרחמים פשוטים ובזה הוא נותן לחם לכל בשר ומשפיע להם חיים ובנים, וזה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קל"ו, כ"ה) נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, כי חסדו הוא מספר שלוש פעמים הוי"ה מספר מזלא וגימטריא לחם, ועל כן על ידי המזלא שהוא חסד"ו נותן לחם לכל בשר.

ואכן נודע אומרם (בבא קמא נ'.) כל האומר הקב"ה ותרן הוא, יותרו חייו ואף שתלאן הקב"ה במזל ורצון העליון להנהיג עולמו ברחמים אבל אינו מוותר רק מאריך אפיה וגבה דיליה, כי אם היה מבחינת הזכות שהוא בחינת קו האמצעי לדון העולם לפי מעשיו היה

הדין בהתגברות יותר לחרוץ תיכף משפטו ולנקום בזה בגבורה ולא היה העולם יכול לסובלו, על כן תלאן במזלא ברחמים פשוטים אבל על כל פנים הוא כלול ב' עיטרין חסד וגבורה מבחינת הבינה שדינין מתערין מינה. ונודע אשר עיקר טובת האדם שהוא כשאין מוותרין לו כי לזה נברא העולם להיטיב לברואיו שלא בדרך וויתור כי זה נקרא נהמא דכסופא שאין טובתו שלימה כי בהית לאסתכוליה באפיה (ירושלמי ערלה פרק א' הלכה ג') ועל כן ודאי שצריך להתנהג גם מבחינת הדין לתת לו לפי מעשיו, שיהיה טובתו של הקב"ה שלימה בזה ובבא, ואך שהוא ברחמים גדולים לפרוע מעט מעט ממנו, בגלגול זה ובגלגול אחר עד כמה גלגולים ובזה הנה תמיד הקב"ה נותן לחם לכל בשר בחסדו ומאריך אפיה וגבה דיליה. ועל כן אין שני בני אדם שוין בברכתן בבני חיי ומזוני כי על כל אחד נמשכו לפי מעשיו, ואך לא לפי מעשיו דהשתא דוקא כי למעלה אין מביטין בגוף החומר האדם כי אם בנשמתו אשר בקרבו, ועל כן יוכל להיות שעתה טובה היא למאוד, ולא היתה טובה בגלגול הראשון ונמצא שאינה מתוקנת וצריכה ליסורין ועל כן הקב"ה מגלגל עליה את הראשונות כנודע מיסורי איוב אף שהיה צדיק גמור שעל כן היה קשה לו מאוד צערו ויסוריו לפי שהיה יודע שצדיק גמור הוא ואין עליו שום נדנוד חטא, ואכן באמת כי היה בחינת תרח (מובא בילקוט ראובני סוף פרשת נח) והיה צריך להענש על גילגול הראשון ועוד דרכים רבים נודעים בזה ליודעי רזי אלהינו יתברך בסוד העיבור אשר לא ניתן לכתוב, וגם עוד יש דרכים מה שהקב"ה מיטיב לרשע בעולם הזה לתת שכר קצת מצותיו בכדי לטורדו מן העולם הבא, ולהיפך בצדיק נותן לו על מיעוט עוונותיו יסורין בעולם הזה כדי לזכותו לעולם הבא, או לפעמים יש בצדיקים יסורין בלי שום חטא בכדי להרבות שכרו בעולם הבא והן הנקראים יסורין של אהבה כמו שאמרו חז"ל (ברכות ה'. וכפירוש רש"י שם עיין שם), ועוד דרכים יש בזה והם הנקראים בזוה"ק אורחין טמירין דלא אתגלו בר לרבי שמעון בר יוחאי וחבריו. ונודע אשר משה רבינו היה מתקשה בהם ושאל להקב"ה הודיעני נא את דרכיך מפני מה יש צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו וכו' כמאמר חז"ל (ברכות ז'.). ועל כל פנים עיקרי הדברים בשרשם בכללם הם אשר ביארנו שהם תלוים במזלא מקום הרחמים הפשוטים שאין דברים אלו יכולין להנתן על פי המשפט והדין כמאמר חז"ל (ברכות י"ז:) בפסוק (ישעיה מ"ו, י"ב) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה רב ושמואל כו' עד שכל העולם נזונין בצדקה והם נזונין בזרוע, הרי שכל העולם אי אפשר להיות ניזונין במדת המשפט ועל כן נתלו במזלא, ועל כל פנים לפי מעשיו גם כן הם, כפי דעתו של אל תמים דיעות היאך להנהיג הנשמה הזו בגלגול הזה אם בשפע רב או בהדרגה או בקמוץ והכל בחסד

וברחמים. וזה ענין הי"ב מזלות שברא הקב"ה לשנים עשר חודש והם הי"ב צירופי שם הקדוש הוי"ה אשר על ידי הצירופים הללו נוטף ונוזל מבחינת המזלא מזל העליון כל מיני חיות ושפע וברכה לכל חודש בחודשו מצירוף המכוון לנגדו לפי ערך הצירוף אם לחסד גמור או לדין או לרחמים אבל הכל בחסד כלומר גם הדין הוא בחסד כי דין גמור אין ביכולת העולם לסובלו כלל. והנה נודע אשר אין ברכה וטובה באה לעולם אלא בשביל ישראל, כמאמר חז"ל (יבמות ס"ג.) ועל כן זה שאמר הקב"ה לישראל בתי ראה מה עשיתי לך כי י"ב מזלות בראתי ברקיע וכו' והם י"ב צירופי הוי"ה המשפיעים לכל חודש וחודש כל מיני המשכות ברכה ושפע וחיים, וכולם לא בראתי אלא בשבילך כי אין טובה באה לעולם וכו', ואפשר שחכמינו רמזו בדבריהם הדברים אשר אמרנו במה שאמרו י"ב מזלות בראתי בחינת הבריאה שהוא בחינה השניה לאצילות שנקרא ראשית וכן המזלות שם שניות יקראו להם אחרי שמקבלים מי"ב צירופי הוי"ה ועל כן אמרו י"ב מזלות בראתי בבחינה השניה שתקבל מראשונה, וכולם, פירוש הראשונה והשניה לא בראתי אלא בשבילך להיטיב לך בבחינת המזל הנוטף ונוזל כאמור.

ואמנם תדע כי הגם שכל אלו הצירופים משפיעים לכל חודש וחודש לפי ערך צירופו וחיות הניתן בו ששת ימי בראשית, מכל מקום הכל תלוי בדרכי ישראל בעבודתם להרע או להיטיב וכנזכר, שאף שבמזלא תלוי, מכל מקום העיקר לפי מעשה בני אדם רק שהוא בחסד גדול אבל העיקר הוא העבודה כי אם ייטיבו ישראל מעשיהם והולכים לפני ה' באמת ובתמים אז גורמים יחוד והתקרבות אותיות שם הקדוש הזה בשמחה ובנחת רוח ומיחדין אותו למקור העליון וממשיכין בכח מעשיהם הטובים השפעה וברכה ממקור העליון אשר משם יגיע אל השם הזה וכאשר הוא ביחוד השלם אז יקבל אור המאיר ומופיע עליו ממקור העליון בתענוג עצום והנה הוא מאיר ומבהיק ומופיע בהארה נפלאה גדולה ועצומה אל החודש אשר לעומתו ונתברך החודש בכל מיני ברכות והשפעות, ואף כי ימצא בצירוף ההוא מבחינת הדין הכל נמתק ונתבסם בכח היחוד ובכח ההשפעה הבאה אליו מלמעלה על ידי היחוד שנתיחד באותיותיו אל המקור העליון ונתהפך הדין על ראש שונאי ישראל לנקום מהם נקמת עמו כי חלק ה' עמו ונחלתו וכאשר בימי המן שנפל הגורל על חודש אדר שבו צירוף המורה על בחינת הדין וכאשר צעקו בני ישראל אל ה' אז נמתק ונתבסם הדין מעליהם ונתהפך להמטיר על רשעים אש וגפרית לתלותו על העץ אשר הכין לו, שלו הכין כל בחינת הגבורות ושב לו גמולו בראשו. ואכן ח"ו אם בני ישראל יריעו מעשיהם אז ח"ו גורמין פירוד בין אותיות הוי"ה ונהר יחרב ויבש, כי אין ההשפעה והברכה יורדת מלמעלה כי אם על

דבר שלם והוא בהיות אותיות הוי"ה ביחוד ולא על חצי דבר, ואז הענן מכסה את הירח ומפסיק בינה לבין השמש ולא יהל אור ממקור עליהם ח"ו להשפיע לתחתונים ונמנע השפע, ובחינת הדין גובר ח"ו ואין רגע בלא פגע והחודש נהפך לחושך וצלמות ח"ו ועל זה אמרו (יבמות שם) אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל, כי הצירוף הלז מונע אורו מלהאיר בשביל רעת בני ישראל וכל מיני פורעניות מתרגשות ובאות לעולם. ואפשר לזה אנו מבקשים ומתחננים אור חודש על ציון תאיר כי חדש הוא מספר י"ב צירופי הוי"ה כמו שמובא בכוונות, על כן אור של י"ב צירופי הוי"ה הללו יאירו ויופיעו על נקודת ציון שעליה נאמר וזה שער השמים ששער השמים הוא נקודת ציון מקבלת הארתה מז"ה מספר י"ב שהוא י"ב צירופי הוי"ה הללו והם יאירו ויבהיקו באורם עליה שלא יהיה נמנע אורם מלהאיר עבור חטאתינו ועוונותינו, וזה שאמר הכתוב (הושע ה', ז') עתה יאכלם חודש את חלקיהם כלומר שיאכלו חלקם אשר בחודש מספר י"ב צירופי הוי"ה שלא נבראו אלא בשבילם עתה יאכלם ויהנו מהם. ואפשר זה רמז משה רבינו ע"ה ואמר (ויקרא ט', ו') זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה', פירוש שכזה תעשו לצוות ולחבר אותיות הוי"ה בזה הדבר כלומר בי"ב פעמים תחברו ותצרפו אותו שיאיר אור לכם מכל הי"ב צירופים ובזה וירא אליכם כבוד ה' שיתראה אליכם כבוד שם הוי"ה כולו כי הוא בי"ב צירופים מצטרף ולא יותר.

והנה זה הוא מאמר הכתוב (תהלים מ"ז, ט') מלך אלהים על גוים ובזוה"ק (שמות צ"ה:) מקשה וכי קודשא בריך הוא מלך הגוים איהו והלא מלך ישראל וכו' עיין שם. ומה שנראה לנו בפשט הדברים הוא. כי נודע אשר בשני בחינות, שמו הגדול ברוך הוא מתגדל ומתהלל בכל העולמות שלמעלה ושלמטה. אחד, בעשותו נוראות בשפטים גדולים לרשעי האומות אז שמו הגדול מתעלה כמאמר חז"ל (תנחומא פרשה בשלח) בפסוק (שמות י"ד, ד') ואכבדה בפרעה מגיד שכשנפרע הקב"ה מן האומות שמו מתגדל בעולם שנאמר וכו' וכן הוא אומר (יחזקאל ל"ח, כ"ב) ונשפטתי אתו בדבר ובדם ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי וכו' עד כאן. והשנית, הוא כשהקב"ה נותן גדולה ושפע וברכה לעמו ישראל ולצדיקים שאז שמו מתעלה ויאמרו הכל כי יש ה' בישראל גדול והוא העושה פלא עם עמו לתת להם גדולה ונחת כמאמר הכתוב (תהלים צ"ח, ג'-ד') זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ וגו' ואז הריעו לה' כל הארץ פצחו ורננו וזמרו וגו'. והחילוק בין שני הבחינות האלו כי כשמתגדל שמו של הקב"ה על ידי השפעת הטובות והחסדים לישראל, אז קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין ה' עושה חיל ימין ה' רוממה וגו' כי שם הוי"ה ברוך הוא וברוך שמו במילוי אלפין כזה יו"ד ה"א וא"ו

ה"א מספר אד"ם מישראל מתגדל ומתעלה ומתהלל ומאיר ומבהיק ומופיע ברוב אורה ושמחה ונחת ותענוג ושעשועים כי חלק ה' עמו שישראל דבוקים בשם הוי"ה במילוי אלפין שהוא בחינת שרשם, ואז כל העולמות שלמעלה ושלמטה מלאים זיו ומפיקים נוגה מחסדי ה' ורחמיו על כל מעשיו בכל עולם ועולם לפי ערכו ושורשו ובכולם קול אומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ורוב גדולתם ועוצם שמחתם וגודל רוב תענוגם אין לשער ולהאמר וכולם מודים ומשבחים ומפארים למלך הכבוד שככה לו בעולמו עם ישראל שגורמין כל מיני חסדים וטובות האלה ואז נתקיים (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר כי על ידי ישראל כל העולמות נותנים פאר וכבוד ועטרה לשמו הגדול והקדוש כי כולם נהנים מאור החסד שם הוי"ה אשר מתנוצץ ומאיר ומבהיק בגודל שמחה בכל העולמות.

ואכן כשאין ישראל זכאין כל כך שהקב"ה ישפיע רב גדולה ושמחה, רק שעל כל פנים זאת עושה להם שעושה משפט בהקמים עליהם לאבד את שמם מתחת השמים כמו בימי המן וכדומה אז נתגדל כבודו יתברך גם כן בכל העולמות בבחינת אלהים שהוא בעל היכולת ובעל הכוחות כולם ותקיף ובעל דין לעשות דין במי שראוי לדין, מאז נתגדל ונתחזק יראת אלהים בכל העולמות וכולם יראים ומתפחדין מהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ ומלאכים יחפזון וגו', כי בהתעורר הדין, מפניו יחילו כל הברואים כי מי יזכה לפניו בדין ואף במלאכיו ישים תהלה, מה שאין כן בשוכני בתי חומר (על פי איוב ד', י"ח), ולזה יאמר הכתוב בפשוטו מלך אלהים על גוים כלומר אימתי מלך אלהים בכל העולמות להיות הכל יראים מדיני אלהים כשהוא רק על גוים פירוש שהקב"ה אינו עושה לישראל כי אם שעושה משפט בגויי הארץ הקמים עליהם לנקום נקמת ישראל מהם. אבל חלק ה' עמו פירוש חלק ה' ששם הוי"ה ברוך הוא יתגדל ויתרומם ויתנוצץ ויאיר לכל העולמות הוא עמו כשהוא מרים קרן לעמו ישראל שהם עמו ונחלתו ממש נאחזים בשם זה במילוי אלפין מספר אדם מישראל כי אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם כמאמר חז"ל (בבא מציעא קי"ד:) כי אין שום אחד מיוחד בשם זה כי אם ישראל כמו שהוא מפורש בזוה"ק (משפטים צ"ו.) ועל כן הם קרוין אדם מפני שנאחזין בשם זה העולה מ"ה מספר אדם, מה שאין כן אומות העולם שמלך אלהים על גוים ואינן נאחזין בשם זה אינן קרויין אדם ועל כן כתבו רבותינו בעלי התוספות (בבא קמא ל"ח.) אשר יש חילוק בין אדם להאדם שאף גוים קרויין האדם ולכאורה זה לפלא הוא כי למה יקראו האדם ולא אדם, ולדברינו נכון כי האדם שאין מספרו מ"ה יכולין גם אומות העולם להקרא כן ורק אדם אין קרויין לפי שמספרו מ"ה המורה על שם מ"ה וחלק ה'

דווקא עמו עם ישראל ולא שאר עמין ולזה אמר הכתוב (תהילים קמ"ח:י"ג, כולו) הללו את ה' וגו' יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו וגו' כלומר אימתי הודו של שם הוי"ה על ארץ ושמים כאשר וירם קרן לעמו שנותן להם גדולה וכבוד אז כל ארץ ושמים ומלואם ירננו לשמו כנאמר.

ואם עיני שכל לך תשכיל ותבין אשר דברינו הנזכרים הם גם כן בפנימיות התורה ממש כמוהם כי כשישראל אינן מתקנין כי אם להעלות המלכות עד אחורי יסוד זעיר אנפין שנקרא אחור באחור אז לא ניכר בעולם כי אם ההתגברות על רשעי האומות להכניעם ולשברם וזה מלך אלהים על גוים, אבל כשהמה גורמים במעשיהם להעלותה עד נצח והוד שהוא אחורי תפארת זעיר אנפין ומחזירה פנים אל פנים אז ודאי נעשים ונגמרים כל מיני טובות וברכות וישועות על ראש ישראל, ואז נקרא חלק ה' עמו (ועיין שורש דברים אלו בספר זוהר הרקיע צ"א: וצ"ב: עיין שם), ועוד אחת נודיע במקום זה והוא כי אלו הי"ב צירופי הוי"ה אשר הזכרנו הנה כולם נמשכים ונצרפים משורש שם הוי"ה הראשון שהוא שם הוי"ה כסדר כי זה שמי לעולם וכולם ממנו יצאו ונמשכו להצטרף בצירופים אחרים, ועל כן הנה כולם אליו ישובו בסוד אור חוזר הידוע ליודעי חן, כי כן כל בחינת הקדושה אשר מבחינה אחד נתמשך ונשתלשל עד הגיעם לדברים רבים נפרדים מיוחדים ומופלגים זה מזה אבל כולם ישובו ויתאחדו ויתקשרו באחד ממקום שיצאו ממנו כנודע מסוד המספר שמתחיל באלף שהוא אחד ואחר כך מתפרד ומתחלק לפרטים רבים שנים ושלושה וכו' וסופר ומונה עד מספר האחרון שבכל המספרים שהוא אלף מאין עוד מספר אחר האלף כי אם שני אלפים שלושה אלפים אבל אין מלה מיוחדת לכמה אלפים ביחד, ואֶלף הוא אַלף להורות אשר כל בחינת הפרטים שיצאו מרשות היחיד ונתפרטו לרשות הרבים הנה הולכים ומתיחדים ברשות היחיד בסוד חזרת כל הדברים למקורם הידוע לחכמי לב, ועל כן כל הי"ב צירופי הוי"ה שנמשכו ונתפרטו משם הוי"ה הראשון כולם אליו ישובו בסוד אור חוזר ועל כן כולם כלולין בו והוא הכולל כולם כמו ענפי האילן המתפרשים ומתפרדים אבל כולם אחודים ומקושרים בשורשם מלמטה, ובשורש נמצא כח כולם והוא כלול מכולם כן שם הוי"ה הראשון הוא כלול מכולם וכולם כלולין בו, וכמו הנקודה אשר במרכז שממנה מתפשט לכל המרכז וכל המרכז ישוב אליה וכלול בה כידוע, ואפשר שעל כן נקרא החֹדש בשם זה לפי שכל צירוף מצירופי הוי"ה ברוך הוא נמשך משורשו אשר שם כלולין כל הי"ב צירופי הוי"ה שהם מספר חֹדש, ועל כן כל אחד נקרא חֹדש כי אין בפרט אלא מה שבכלל וכל חיותו משם הוא ושם כלולין כל הי"ב צירופין שמספרם חֹדש.

והנה חז"ל אמרו (במדבר רבה ג', ו') בפסוק (תהלים ס"ח, ז') מוציא אסירים בכושרות בחודש שהוא כשר לצאת לא חמימי ולא קרירי. והענין כי חודש ניסן הוא אשר יאיר בו בחינת הוי"ה שם ה' כסדר והוא בחינת הטוב האמת והמאושר השלם סוד הרחמים שהוא מזוג הדין בחסד שעל ידו מתנהגים כל העולמות בסוד (בראשית ב', ד') ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. כי החסד לבד כשלא יהיה ממוזג קצת בדין לא יהיה שום בחינת מדה וקצב ומהות ולא יתואר ולא ידומה ולא יהיה נתפס על שום דבר. ועיקר בחינת הטוב, הוא דוגמת הדרת ויופי השושנה אשר עיקר מראה זיוה ויופיה הוא המראה הלבן והבהיר שבה ואך קצת אדמומית ימצא בה וזה הוא המחזק והמהדר את יופי הלבן ואם היתה לבנה לבד בלי תערובת אודם לא היה מבהיק זיוה וחינה כל כך כידוע וכאשר הארכנו בזה במקום אחר. וזה יאמר הכתוב (שיר השירים ז', ה') אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק, כי דמשק יורה על מעט הגבורות כמאמר הכתוב (בראשית י"ד, ט"ו) אשר משמאל לדמשק (ועוד הוא חושבן מדת והיא לאה הנקראת מדת והוא בחינת הדין בסוד ומדת ימי כנודע) ועל כן אפך כללות הפנים הוא כמגדל הלבנון המורה על החסד אבל שיהיה צופה פני דמשק שימצא גם מעט האדמימות המורה על הדין וזה הוא הטוב האמת, ועל זה מורה שם הוי"ה אשר כסדר כי עיקרו היא החסד שהיו"ד קודם לה', והו' קודם לה', שהוא התגברות החסד על הדין. אבל על כל פנים בסדר כתיבתו הנה הה' ראשונה קודמת אל הו' שהוא מורה על התגברות הדין, זה הוא התערבות מעט הדין להדרו וליפותו ולחזקו לבחינת החסד בבחינת התכללות שמאלא בימינא ואז טוב לישראל.

ועל כן חודש ניסן ששם הוי"ה כסדר הוא המאיר בו ועל ידי התנהגותו של לא חמימי ולא קרירי כשר לצאת בבחינת הרחמים והטוב והאושר האמת, על כן הוא הראשון לכל החודשים כי בו התחלת שם הוי"ה כסדר בראש וראשון ואחר כך יצטרפו ממנו צירופים אחרים. וחוץ לזה שהוא הראשית להחודשים, עוד הוא ראשון החודשים שהוא הראש והשורש לכל החודשים וכאמור למעלה שכל הצירופים ממנו יצאו ואליו ישובו והוא הכולל כולם בשורשו וזה נקרא ראש כאשר נודע מסוד כתבי קודש, אשר בקדושה, העליון כולל וחובק בתוכו כל אשר למטה ממנו כי ממנו יצאו ואליו ישובו והוא הכולל כולם ולזה יקרא לו ראש שהוא הראש והעליון על כולם והוא השורש והם ענפים. גם הראש שבאדם הוא הכולל לכל כוחי חיות הגוף בכל אבריו, ומוח הנשמה בו. ואתה תראה אם יחתך מאדם אבר היד או הרגל ישאר בחיים חיותו רק בלי יד או בלי רגל ולא כן בראשו, כי אם יוכרת ראשו הרי הגוף המת נשאר כאבן דומם כי כל חיותו הוא בראשו והוא הכולל הכל וכל האברים הם ענפים היוצאים מהשורש, ואם יוכרת השורש

מן הענפים הרי כל הענפים בטילין ומובטלין ויבשו ויחרבו. ועל כן חודש ניסן הוא ראש החודשים שכולל וחובק בעצמיותו את כולם להיותו כולל מכולן וכולם נמשכו ויצאו ממנו.

והנה עם קדוש ישראל נקראים גם כן ראש וראשון כמאמר הכתוב (ירמיה ב', ג') קודש ישראל לה' ראשית תבואתה וגם ישראל הוא לי ראש. כי נודע אומרם ז"ל (זוה"ק שמות קי"ט.) ישראל עלה במחשבה וכו' כי כל עיקר התחלת מחשבת בריאת כל העולמות הכל היה בשביל ישראל שיעבדו את ה' ויעשו לו נחת רוח במה שייטיב להם בשכר חלף עבודתן. והמה העיקר והשורש לכל העולם והכל לא נברא כי אם לצוות להם לעבוד עבודתם להספיק להם מזון ומחיה וכל הצטרכותם בכדי שיעבדו הם את בוראם לעשות נחת רוח לפניו יתברך ועל ידי זה יתקרבו ויתאחדו כל הברואים לצור העולמים ברוך הוא על ידי שורשם אשר בכללות ישראל וישראל מדבקין ומקרבין כולם אל קונם ברוך הוא, שעל כן אנו אומרים (תהילים קמ"ח:א', כולו) הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים וגו' ואחר כך הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וגו' עד מלכי ארץ וכל לאומים וגו' יהללו את שם ה', כי אם ישראל הם השרשים הכוללים כל בחינת השמים וצבאיהם והארץ ומלואה כי רק ישראל עלו במחשבה ועליהם היה עיקר הבריאה על כן הם השורש החזק אשר מהם יצאו ונתמשכו כל העולמות הנאצלים והנבראים והיצורים והנעשים וכל אשר בהם ועל כן גם מלאכי מעלה אין אומרין שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה כאשר שנו רבותינו (בחולין צ"א:), כי המה רק ענפים היוצאים מן השורש שהמה כולם נכללו בשורש נשמת ישראל ועל כן אין בפרט אלא מה שבכלל, ועל כן כשישראל עומדים לשבח ולפאר למלך הכבוד המה המצווים ומעוררים לכל העולמות אצילות בריאה יצירה עשיה ואשר בהם (כמו שמובא בכוונות הללו את ה' מן השמים וגו') ולהארץ וכל אשר בה לארבע יסודות אש מים רוח עפר וארבעת מינים כוללים כל צבא הארץ שהם דומם צומח חי מדבר כאשר מונה שם והולך ארץ אש וברד רוח סערה וגו' ההרים וגבעות עץ פרי וכו', שכולם נכללו בעם ישראל צבא השמים בנשמותיהם וצבא הארץ בגופם, ועל כן הם מפקידים ומעוררים לכולם לבוא להתקרב ולהתקשר ולהתקרב למלך יוצר כל ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא וכולם בכלל ישבחו ויפארו ויקדישו וימליכו ליוצר בראשית אשר לו הגדולה והתפארת וגו' כי כל בשמים ובארץ, והכל שלו ואנו עבדיו עושים רצונו והכל על ידי ישראל שהמה כבחינת סולם מוצב ארצה על ידי הגופים וראשם מגיע השמימה על ידי נשמתם, ועל כן הם עיקר הבריאה וכולם לא נבראו כי אם לשמשם ולעבוד להם שהם תלוים באיש הישראלי

והוא תלוי במי שאמר והיה העולם להמשיך בכח העבודה השלימה וטיב הכוונה כל בחינת הברכה והשפע והחיים טובים לכל העולמות, וכמו שאיתא בזוה"ק (שלח ק"ס:) בפסוק (במדבר י"ד, ט') כי לחמנו הם וגו' אינון בגרמייהו מזמנין מזוני בכל יומא לאינון דמשתדלי באורייתא וכו' ועל כן לעתיד לבוא נאמר (בישעיה ב', ה') בית יעקב לכו ונלכה וגו', כי רוח הטומאה יעבור מן הארץ וירצה כל אחד לפי ערכו לעשות רצון קונו וכולם לא יתקרבו אלא על ידי ישראל ובזה ודאי אשר ישראל הם הראש והשורש וכולם ענפים, וממילא הם הראשית כי הם שעלו תחילה במחשבה כי כן בקדושה, העליון כולל כל מה שתחתיו וכאמור. וממילא תבין בזה אשר ראש וראשון אינם בחינה אחת, כי ראש הוא לומר שהוא הראש והעיקר השורש וכולם ענפים אשר ממנו יצאו ונתמשכו, וחוזרים אליו בבחינת אור חוזר וכולם כלולין ומתאחדין בו. וראשון הוא לומר שהוא הראשית וההתחלה והשאר שניים ושלישים להם המה וכדומה. וזה הוא בחודש ניסן ובישראל ששניהם נקראו ראש וראשון כאמור, ועבור זה יסד הפייטן גם כן (ביוצר פרשת החודש) ששניהם נקראו ראש וראשון, כלומר שני מעלות ובחינות יש בהם שהם ראש וראשון. כמדובר, ולא כנראה לכאורה שאחד הוא.

עוד תדע דבר אחד והוא שמה שכתבנו בבחינת כי חלק ה' עמו שישראל נאחזין בסבך בקרן בן שמן עצם שם הוי"ה לבד, הוא דוקא כמו שהוא נכתב כסדר שמורה על מיזוג השוה התכללות שמאלא בימינא באופן הנאות שאין הדין כי אם מעט לצורך יופי וחיזוק החסד אף שכל הצירופים כלולים בו והצירופים מורים על דרך אחרת לדין או לחסד וכו' מכל מקום בעת שהם כלולים בו הכל נעשה בהתכללות שמאלא בימינא באופן הטוב והישר, שעל כן כל הטובות והברכות המוכן לישראל, הכל בניסן כמאמרם ז"ל (ראש השנה י"א.) בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל כי מוציא אסירים בכושרות בחודש שהוא כשר לצאת לא חמימי ולא קרירי המורה על מיזוג השלם בחינת הוי"ה כסדר, מה שאין כן צירופים האחרים שבשאר החודשים הפונים ממיזוג השוה ונמצא בהם מכוחות הדין המכונה על שם אלהים אז כבר מלך אלהים על גוים וחלק ה' עמו כדבר האמור. ואחר כל הדברים האלה שביארנו עד כה נבוא לביאור הכתוב בארבעה פנים.

א כה יאמר, החודש הזה לכם, פירוש כפשוטו זה החודש חודש ניסן הוא שלכם לפי שבו מאיר שם הוי"ה כסדר אשר אתם אינן נאחזין כי אם בשם הזה ובצירוף הזה כי חלק ה' עמו ועל כן זה דוקא שלכם הוא להאיר ולהופיע עליכם באורו, ועל כן בחודש הזה הנני מוכן לגאול אתכם מהיות עבדים, מה שאין כן החודשים אחרים הנמשכים מצירופים אחרים שאינם חלקכם. ואך אם תאמר מה מעלת החודש הזה וזה ההארה

שמאיר בו הוי"ה כסדר לכן אמר זה הוא מעלתו. א', שהוא ראש חודשים כלומר הוא הראש והשורש לכל החודשים וכולם רק ענפים ממנו, ועל כן הוא המקבל הראשון כל ההשפעה והטובה והברכה לכל החודשים והוא המחלק שלל מטובתו לענפיו היוצאים ממנו, וזה מעלה נפלאה כאשר נבאר. והב', שראשון הוא לכל חודשי השנה כלומר הוא הוא הראשית וההתחלה לשאר החודשים ועל כן שם הוי"ה בו כסדר המורה על רוב הברכה והטובה המאושרת שאין כמוהו בכל החודשים, והכל הוא לכם לחודשי השנה כלומר לכל חודשי השנה הנה זה הוא לכם, וגדלה מעלתכם בזה מכל העמים אשר על פני האדמה מה שאתם חלק ה' המאיר בחודש הזה שאתם הם המקבלים כל ההשפעות והטובות והכל הוא בידכם והאומות אינן אוכלין רק תמצית דגיעולהון כמו שאיתא בזוה"ק (תרומה קנ"ב:) וזה לשונו: כל זמנא דישראל עבדי רעותא דמאריהון הא על פתורא דמלכא אינון אכלי וכל סעודתא אתתקן להון ואינון מההוא חדוה דילהון יהבו גרמי דאיהו תמצית לעכו"ם וכו' וכן אמר שם למעלה ובגינהון דישראל יהיב מזונא ושבעא לכל עלמא וכו' עד כאן. וגם אתם המקבלים הטובות המאושרות במיזוג השלם הנמשך מצירוף שם הוי"ה הזה, ועל כן בו אגאל אתכם. דברו אל בני ישראל וגו' ויקחו להם איש שה וגו' כאשר נאמר להלן. גם יאמר ראש חודשים וגו' כלומר לפי שהוא ראש חודשים וגם ראשון הוא, על כן הוא לכם, כי גם אתם בית ישראל נקראו ראש וראשון לכל העולם כנאמר למעלה שישראל הם העיקר והשורש לכל העולמות וכולם כלולין בהם בנשמתם וגופם וגם הם עלו במחשבה תחילה ולכל הבריאה, ועל כן הנה העת בראש וראשון, להוביל בו שי לראש וראשון, להאיר ולהופיע לישראל ברוב אורו וגדלו. גם יאמר לכם לחודשי השנה לפי שאפשר יאמרו ישראל אם רק החודש הזה לנו הוא ולבנינו ולא שארי החודשים אם כן מה נאכל בכל ימות השנה מאין יבוא הארתינו והשפעתינו, ועל כן אמר לכם לחודשי השנה כלומר שהחודש הזה לכם לכל חודשי השנה אשר ממנו תקבלו ההשפעה והברכה בכל השנה כי בו ההשפעה מכל החודשים וכל טוב בידו הוא ועל כן ממנו תתברכו בכל חודשי השנה, כמדובר.

ב יתבאר על זה הדרך, החודש הזה לכם, כלומר הנה כל החֹדש הזה שהוא מספר י"ב צירופי הוי"ה הכל הוא שלכם כלומר הנה הכל בראתי בשבילכם כנאמר למעלה כפירוש מאמר חז"ל (ברכות ל"ב:) בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע וכו' וכולם לא בראתי אלא בשבילך, וכיון שכל הי"ב צירופי הוי"ה אשר מהם נשפעים שנים עשר חודשי השנה לא נבראו אלא בשבילך, ועל כן ודאי אתה תבחר ותקרב אליך כל נתח טוב מהם וכל הטוב והמובחר שבכולם, אליך אתן להיות לחלקך. ועבור זה הנה ראש חודשים, כלומר מי

שהוא הראש להחודשים, בבחינת הראש שכולם כלולין בו. וראשון, פירוש מי שהוא הראשון שבהם, זה הוא לכם, זה יהיה לחלקך ולגורלך לחודשי השנה כלומר לכל שאר החודשים זה הוא לכם, כי מאחר שכל הי"ב נבראו בשבילכם, ובראש החודשים כלולים בו כל הי"ב ודאי נאה לו שיהיה הוא לחלקך להאיר מטובו והשפעתו הנפלאה בזה אשר ראשון הוא ושם הוי"ה בו כסדר שבו מיזוג השלם עליך, ועל כן דברו אל בני ישראל ויקחו להם וגו' וכאמור וכאשר נבאר.

ג יאמר בזה האופן, החודש הזה לכם, כלומר הנה כל הי"ב צירופי הוי"ה מספר חדש הנה כל אורם וטובם והשפעתם הכל שייך לכם פירוש לפי עבודתכם וכשרון מפעליכם וטוב הליכתכם בדרכי ה' וכנאמר למעלה, כי אם בני ישראל ייטיבו מעשיהם יתיחדו ויתקשרו אותיות הוי"ה ביחוד השלם ובמקור שרשם, להמשיך משם כל בחינת שפע וברכה להאיר ולהשפיע לכל העולמות. וח"ו כאשר בני ישראל יסורו מדרכי ה' ועבודתו, ח"ו נעשה פירוד בין אותיות שמו יתברך ואינם מתדבקין למקור ונהר יחרב ויבש חלילה וממילא כאשר יחרב המעין יבש האילן ויחסר אורם והשפעתם ונעשה קללה חלילה אף בעולמות העליונים כמאמר הכתוב (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם, והוא רמז על המעטת אורם והשפעתם להאיר למטה, ועל כן החודש הזה כל הי"ב צירופים הוא לכם לערך עבודתכם ופעולתכם, ועל כן הגם שראש חודשים, וראשון, הוא לכם לחודשי השנה כאמור למעלה, שלכל חודשי השנה הנה לכם הוא זה אשר הוא הראש חודשים, וראשון להם, והוא במעלה הנפלאה ונכבדה ששם הוי"ה בו כסדר המורה לכל הטובות וברכות כאמור. אף על פי כן דברו אל בני ישראל ויקחו להם איש שה וגו', כלומר שהמה מוכרחין לעבוד העבודה עבודת האל, שלא יאמרו הואיל וזה הוא לחלקם יהיו נגאלין ממילא עבור החסדים אשר בו, לא כן הוא כי גם הוא הולך אחרי מעשה בני אדם שהמה צריכין להתהלך לפני ה' ליחד אותיותיו ולדבק אותו למקורו, ואז גם הוא יאיר להם מטובו והשפעתו בכל הברכות לגאלם גאולת עולם, ועל כן ויקחו להם איש שה וגו'.

ד יתפרש בכה, החודש הזה לכם, כלומר החודש הזה הוא המוכן לכם לבד להשפיע לכם כל הטובות כי השפעתו הוא משם הוי"ה ברוך הוא וחלק ה' עמו כלומר חלק ה' שיתעלה ויתגדל ויתפאר ויתרומם שם הוי"ה ברוך הוא בכל העולמות הוא רק בהרים קרן לעמו לתת להם גדולה וישועה ורוממות למעלה למעלה בכל הברכות והטובות כנאמר בדברינו למעלה. ועל כן שם הוי"ה ברוך הוא הוא החפץ ומשתוקק לישועת ישראל ולהרים קרן ישראל עמו והוא המוכן לכל טובות ישראל, ועל כן חודש הזה

המקבל השפעתו משם הוי"ה ברוך הוא, הוא המוכן לטובתכם ולהצלחתכם בכל הישועות. ועבור שהוא המקבלו משם הוי"ה ברוך הוא כסדר על כן הוא ראש חודשים כאמור כי כל החודשים אינן אלא צירופים היוצאים ממנו. וראשון הוא לכם לחודשי השנה, כלומר אף שגם בכל חודשי השנה יגיע לכם מהטובות והישועות אבל הוא הוא הראשון לכם שהוא העושה לכם טובות וישועות בראשון וראשונה מפני חפץ ורצון שם הוי"ה המאיר בו להיטיב לכם ולגדל אתכם בעולם והוא המוכן לזה כאמור. אשר על כן אחר כל דברים הנאמרים בזה בכל הד' הפירושים אמרה התורה אחר כך,

פסקה ג

דברו וגו' ויקחו להם איש שה וגו'. כי הנה תדע שמה שהיו המצרים עובדים לשה לפי שהש"ה מורה על בחינת אלהים כי השי"ן הוא אלהים במילוי, וההי"א הוא ה' אותיות אלהים כנודע. ולזה מצרים שלא האמינו בה', ופרעה אמר (שמות ה', ב') מי ה' וגו' לא ידעתי את ה', ורק משם אלהים היו יודעין. לפי שידוע אשר משם אלהים עבור הדינים המתגברים מאתו הנם משלשלים ויורדים עד הגיעם לבחינת אלהים אחרים ח"ו כמו שאיתא בזוה"ק ובדברי מרן האר"י ז"ל בכמה מקומות. ועל כן הם האמינו באלהים שאין בחינה אחרת כי אם בחינת הדינים אשר משם יונקים כל בחינת הסטרא אחרא והקליפות והיו עובדים לש"ה שהוא אלהי"ם ועשאו אלהי"ם אחרים. והתיקון לזה אינו כי אם בהטיבו ישראל מעשיהם וגורמין להמתיק בחינת אלהים דקדושה ואז נתעלה בחינת אלהים למעלה ונכלל שמאלא בימינא ואין יכולין החיצונים להניק מדיניו כי נמתק ונתבסם ותיכף נופלין ונשברין ויאבדו עד עולמי עד לעומקא דתהום רבא. ועבור זה לא היה שום עת וזמן שעת הכושר לזה, כי אפילו בעת שהחסדים מתרבים ומאירין בעולם מכל מקום אם אין הדינין נמתקין שיהיה נכלל שמאלא בימינא הרי החיצונים במקומם עומדין לינק מהדין דקדושה רק שמתרחקין מאור פני הקדושה כי הקדושה מתגברת ומעוור עיניהם לסמא עיניהם שלא יזונו כל כך בקרוב, אבל מכל מקום יניקתם מהדין אינו בטל כיון שלא נמתק, כי אם בחודש ניסן שהכתוב משבח ואומר (תהלים ס"ח, ז') מוציא אסירים בכושרות בחודש שהוא כשר לצאת לא חמימי ולא קרירי כמדובר בדברינו למעלה כי בו המיזוג השוה והטוב המאושר המובחר מכל, שהוא כאשר הדינים נמתקים ונכלל שמאלא בימינא באופן שלא יהיה הדין כי אם להגדיל ולחזק חן החסד כמו מעט האדמימות אשר בשושנה שמהדר ומיפה יופי הלבן. אבל כל זה צריכין ישראל לעשות ולגרום זאת בעבודתם מלמטה רק שאותו העת הוא הכשר לזה שיוכלו ישראל לגרום זאת אבל בלתי עבודת בני ישראל מלמטה לא יעשה שום דבר כנאמר

בדברינו למעלה. וזה היה עיקר העבודת ישראל להמתיק הדין דקדושה על ידי לקיחת השה שהוא בחינת אלהים דקדושה ולשוחטו ולהוציא דמו ממנו שהוא בחינת המתקת הדין כנודע מכוונת השחיטה שהוא להמתיק הדינים שבגרון שהם ג' פעמים אלהים עם הכולל גי' גרון לנקות הדמים ממנו, ואחר כך לאוכלו צלי אש הכל בכדי להעלותו אל שורש הדין להמתיקו בשורשו כאשר נבאר להלן. ועל כן צותה התורה,

פסקה ה

שה תמים זכר וגו'. ופירש רש"י תמים בלא מום, כי נודע אשר המום הוא מבחינת הסטרא אחרא ומספר מום הוא אלהים ואמנם הוא בחינת אלהים אחרים בחינת הסטרא אחרא אשר על כן לא ירצה לקרבן אשה לה', ואמנם כאן הכוונה הוא כי לא היו צריכין כי אם להמתיק הדין דקדושה ואז ממילא כל בחינת הסטרא אחרא כולם לנצח יאבדו כנאמר, אבל לא ח"ו שיקרבו לה' מבחינת הסטרא אחרא והבן. ועל כן שה תמים דוקא בחינת אלהים דקדושה. וגמר אומר,

פסקה ו

והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחודש הזה וגו'. ופירש רש"י והיה לכם למשמרת זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה וכן הוא במאמר חז"ל (פסחים צ"ו.). ולדברים הללו מלת לכם מיותר והיה די לומר יהיה למשמרת עד ארבעה וגו' אכן לדברינו כה יאמר, כי אחרי שישראל היו צריכין לעשות זאת להמתיק הדין דקדושה על ידי הקרבת השה אשה לה', והנה ודאי אם השה היה צריך להיות תמים ואם מום בו לא ירצה לקרבן עבור אחיזת הסטרא אחרא בו שלא יקרב אל הקדושה מכל שכן המקריבו שהיה טעון בקור ממום חולי הנפשות הנמשכים מבחינת הסטרא אחרא שלא יקרב עמה לה'. וזה טעם מה שנשתנה פסח מצרים מפסח דורות שזה מקחו מבעשור ולא כן בפסח דורות, כי בפסח מצרים נאמר בישראל משכו וקחו לכם וגו' ואמרו חז"ל (שמות רבה ט"ז, ב' בסופו) משכו ידיכם מעבודה זרה וכו' כי לאשר שהיו מתערבים בגוים וילמדו מעשיהם ויהיו להם למוקש בחינת עבודה זרה, ולזה צוה הקב"ה אשר בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה וגו', אבל והיה לכם למשמרת עד ארבעה וגו' והוא לשון בקור ממום שתשמרו ותבקרו עצמכם ממום באופן למשוך ידכם מכל בחינת הסטרא אחרא והרע לצאת מרשות הרבים וליכנס לרשות היחיד יחידו של עולם להתקרב תחת צל כנפי השכינה. ועל כן היה צריך זה ארבע ימים נגד ארבע יסודות שבגוף האדם וארבעה בחינת חלקי הנשמה נפש רוח נשמה ונשמה לנשמה, לטהר כל ארבעה בחינות אלו ואלו, בארבעה ימים, ומום לא ימצא בהם מבחינת הסטרא אחרא ח"ו בכדי שתהיו ראוין להקריב אשה לה' במועדו ובזמן הראוי לו, והוא

ביום ארבעה עשר לחודש הזה בין הערבים כאשר ינטו צללי ערב שאז מתחיל האורה והשמחה מבחינת ליל חמשה עשר שאז הלבנה במלואה והוא יום השלם והמובחר אשר בכל החודש שאז נעשה כל בחינות מעלות החודש הזה בשלימות לפי שהוא אמצע החודש ולבנה בשלימותה ותחזור פניה בכל הטובות לישראל עמה אשר מונין ללבנה כמאמר חז"ל (סוכה כ"ט.) וצדיקי ישראל נקראו על שמה (חולין ס':) (ונודע מכתבי האר"י ז"ל בכוונת ערב שבת קודש אשר אחר חצות היום ובפרט לעת ערב מתחיל התנוצצות קדושת שבת ויורד שלהובתיא דאשא ברשפי אש שלהבת י"ה לכל העולמות להוריד כל בחינת הקליפות והרע והסטרא אחרא וזה סוד חיוב הרחצת אדם פניו ידיו ורגליו בחמין. ואחר כך סמוך לערב מתחיל סוד תוספת שבת שהוא מצות עשה דאורייתא לדעת הרי"ף והרא"ש וכן נפסק ההלכה (בשולחן ערוך אורח חיים סימן רס"א סעיף ב') ואז כל דין שבת עליו וכן בתוספת יום הכיפורים שהוא לכולי עלמא דאורייתא, והכל כי לעת ערב מתחיל הארת יום שלאחריו וכן כאן בי"ד בין הערבים מתחיל הארת חמשה עשר בניסן שכל מעלות הטובות שבחודש הזה עיקרם נעשה בו כאמור), ועל כן ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים להמתיק הדין ולנקות הדמים. ולזה צוה המקום אשר,

פסקה ח

ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו. כי ידוע שמצה רומז על החסד הגמור כסף טהור מזוקק בלי שום תערובת חמץ ושאור הבא מבחינת הדינים ומספרו ה' פעמים הוי"ה עם ה' כוללים לרמז על ה' חסדים הידועים לחכמי לב, ומרור רומז על הדינים כמו שמובא בכוונות, ואוכלין שניהם יחד לרמז התכללות שמאלא בימינא והוא מיזוג השלם הנבחר לטובה מכל הטובות, בבחינת המתקת הדינים הנעשים על ידי שחיטת הפסח ואכילתו בצלי אש כאשר נאמר בסמוך. ועבור זה הזהירה התורה ואמרה,

פסקה ט

אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש וגו'. כי נודע אשר המתקת הדינים אינם בחסד כי אם בשורשם כלומר בשורש הדין אשר למעלה והיא בחינת מדת הבינה שהיא בעצמה רחמים פשוטים, רק שדינין מתערין מינה ועל כן שם נמתקים בשורשם. ובקצור מופלג אמתיק לך דבר זה. כי הנה שורש הדין פירוש מה שברא הקב"ה את הדין בעולם הנה הוא חסד גמור ברור וצלול מאתו יתברך, והוא על כמה בחינות. אחד, שעיקר בריאת העולם היה להיטיב לבריותיו ואף שגם קודם הבריאה היו נהנין נשמותינו מזיו מראות פני השכינה, מכל מקום נקרא נהמא דכסופא שבהית לאסתכולי באפיה (ירושלמי ערלה פרק א' הלכה ג') ואין זה הטבה כיון שאינו נהנה כל צרכו להיותו מתבייש

שאוכל בחנם, ועל כן ברא הקב"ה האדם בעולם הזה שיעבוד האדם עבודת הקב"ה וברא לו יצר הרע ובחינת החיצונים בכדי שיתגבר האדם על אלו ויעבוד עבודתו ואז יתן לו שכרו בדין הראוי לא בחסד שלא יהיה נהמא דכסופא. הרי לפניך מפורש שבריאת הדין והיצר הרע והסטרא אחרא הכל בחסד גמור בכדי להיטיב לו בהטבת אמת בדין ולא בחסד. והשנית הוא, כי אלהים עשה שייראו מלפניו (על פי קהלת ג', ד'), פירוש שבריאת הדין היה שייראו הבריות מהדין וישמרו עצמם שלא ללקות מאתו ויעשו רצון קונם, אבל לא נברא כדי ללקות בו, והבן.

המשל בזה לאב שלוקח שבט ומניח לפני בנו, בכדי שיירא הבן מהשבט ולא יעשה דבר שלא כרצונו, אבל אין כוונת האב בהנחת השבט בכדי להכותו בה, ואמנם אם יעשה בנו איזה דבר שלא כהוגן ודאי שאביו יכנו שלא יעשה פעם אחרת כך, אבל עיקר הנחת השבט לפניו לא היה לדין ללקות אתה כי אם אדרבה לטוב ולחסד שיירא בנו מפני השבט ולא יצטרך להלקותו, ועוד יש כמה בחינות בזה ולא נאריך. ובזה הוא המתקת הדינים בשורשם, כי בשורשם, שורש המחשבה שממנה יצאו הכל לטוב ולחסד גמור יצאו, ועל כן כשיאיר אור הזה על הדינין נמתקין כל הדינין ולא יעשו הדין כיון שעיקרו טוב וחסד הוא, תן דעתך והבן זה כי הענין נאה למשכיל, וזה בחינת הבינה שורש הדינים שהיה רחמים פשוטים לאין קץ ודינין מתערין מינה, והבן. ועל כן צריך להיות השה דוקא נצלה על האש להראות אשר המתקתו הוא על ידי שורש הגבורות בחינת אש אבל לא מבושל במי"ם שהוא בחינת החסד כי אין הדין נמתק בחסד רק בשורש גבורות אש. גם כי צלי הוא ב' פעמים אדני בחינת אלהים שבמלכות והוא דיני שה ואש הוא אלהים שבבינה, כי א' הוא אלהים ושה גם כן אלהים במילוי יוד"ין כנודע מכתבי מרן הרב האר"י ז"ל, ועל כן היה צלי אש להראות המתקת דיני אלהים בשורשם שהוא אימא עילאה. ואפשר לזה אמר הכתוב למעלה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית, כי בחינת הבינה אימא עילאה נקראת בית כמו שהוא מפורש בזוה"ק (לך לך צ"ד:) עיין שם. ואמנם גם המלכות נקרא בית, בית המלכות, ויעקב קראו בית כמאמר חז"ל (פסחים פ"ח.) והוא בחינת בית ראשון ובית שני. ולזה אמר ויקחו להם איש שה לבית אבות להעלות הש"ה שהוא אלהים בחינת הדינים לבית אבות שהוא בחינת המוחין הנקראין אבות והוא הבינה אשר בראש, ואחר כך שה לבית שאחר כך נמתקים גם בבית המלכות. ועל כן,

פסקה יב

ועברתי וגו' והכיתי כל בכור בארץ מצרים וגו' ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וגו'. כי אחרי שהדינים דאלהים דקדושה נמתקין ונכלל שמאלא בימינא אז אין לשום בחינת הסטרא אחרא והרע ממה לינק, ועל כן כל הקליפות והחיצונים והסטרא אחרא כולם בטלין ומבוטלין נשברין ונופלין לעומקא דתהום רבא כנאמר ועל ידי כן נעו כל אלילי מצרים מפניו ונעשה שפטים באלהיהם וכולם לנצח יאבדו ורוח תזרם כקש תשאם. וגמר אומר,

פסקה יג

והיה הדם הזה לכם לאות על הבתים וגו' ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף וגו'. ולשון ופסחתי עליכם אין לו פירוש לכאורה כי היה לו לומר ופסחתי מעליכם, כי הדילוג היה מבתי ישראל על בתי מצרים ואיך שייך ופסחתי עליכם. ואמנם כי יש לנו בזה דבר נאות ויפה וברה ואינו מענין שאנו עתה בו ולא נערבב הדברים, ועל כן נציגנו להלן בפסוק (כ"א) ויקרא משה לכל זקני ישראל וגו' תדרשנו משם ויונעם לך. ואמנם בפשט הכתוב להבין על מה היה צריך נתינת הדם גם על הבתים והלא הכל גלוי לפניו כאשר נתעורר רש"י הקדוש בזה, ומה שכתב אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצוותי וכו', גם זה פלאי מפני מה יהיה הוא צריך לראות דוקא אם הכל גלוי לפניו יתברך שעסוקין בעבודתו, ועוד הלא היו עסוקין במצות אכילת פסח ולמה לא יהיה זה די לראותו ולהגין עליהם. ועוד אם לראות היה מצטרך, היה לו לצוות ליתן אותו על הכותל כנגד הפתח בכדי שכשיבוא כביכול על הפתח יראהו לנגדו ולמה צוה לנותנו על המשקוף ומזוזות דוקא.

ואמנם עיקרי הדברים הם. לצד שצוה אותם מפורש (לקמן כ"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וגו' כי משניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק וכו' כמאמר חז"ל (בבבא קמא ס'.) וכמו שאיתא בזוה"ק (וירא ק"ח:) וזה לשונו: דהא בכל זימנא דמחבלא לא חמי אנפוי דבר נש לא מחביל ליה וכו'. ועל כן היו הבתים שלהם צריכין שמירה יתירה שלא יבוא בם ערל וטמא הוא המשחית שהלך להשחית בבתי מצרים, כי מאין יבחין המשחית בין בית מצרי או בית ישראל הלא הוא אינו מבחין וכו', ונעשה אז כבחינת המזוזה שצונו אלהינו לדורות והוא בכדי לשמור את בתינו מכל רע ושטן המשחית ועל כן נכתב במזוזה שמע ישראל וכו' להורות על אחדות אלהינו ברוך הוא כי הוא ה' אחד ואין זולתו, ובזה כל רע הנמשך מבחינת אל אחר צריך לברוח ולהגרש מפתח הזה כי במקום ה' אחד הרי הוא לאפס ואין כי אפס בלתו ואין זולתו, ועוד בראותם שמו של

הקב"ה הנכתב בחוץ על מזוזה שם שד"י שהוא ראשי תיבות ש'ומר ד'לתות י'שראל, על ידי זה הם נכנעין ונשברין ובורחין ונגרשין מפתחי בתי ישראל שלא יקרבו אליהם.
ואמנם נודע מכוונות מרן הרב האר"י ז"ל שעיקר ביטול וגרישת החיצונים הוא על ידי שלושה שמות הנזכרים ונעשים בהמזוזה שם שדי והיה וכוזו במוכסז וכו' והכל על ידי הארת הבינה בחינת אימא עילאה שבכל מקום שהיא חופפת באורה נכנעין ונגרשין כל בחינת החיצונים עיין שם באורך. אשר על כן אבותינו שהיו במצרים ולא היה להם עדיין לא תורה ולא מזוזה, והיו צריכין לשמירה על הפתח הנה אלהינו ברוך הוא אשר לו עצה ותושיה הפליא עצה וצוה לקחת מהמצוה אשר בידם דם הפסח שכבר נמתק ונכלל בקדושה על ידי השחיטה ולשם מצות פסח, ודם ידוע שהוא גימטריא אהיה ברבוע כזה א' א"ה וכו' הרמוז להארת הבינה בחינת אימא, ולתת אותו על מזוזת הפתח ועל המשקוף ועל ידי זה לא יוכל עוד המשחית לבוא אל הבית כי יסמא עיניו בהארת האור הזה ויברח כמטחוי קשת, והיא לו הבחנה גדולה להבחין בין בית המצרי ובין בית ישראל. ואמנם במזוזה שהיא נכתבת בכתב כותבין בה אלה הג' השמות הנזכרין ונמשכין מבחינת הבינה ובזה נגרשין. ואכן בדם הפסח שלא נכתב בשם ומהותו לא נרמז אלא שם אחד שם אהיה, ועל כן צוה הקב"ה לתת אותו על שתי המזוזת ועל המשקוף בכדי שיהיה על הפתח שלושה שמות ברוך הוא ובזה יהיה הפתח מוקף מכל צדדיו לגרש המשחית משם. והוא אומרו כאן והיה הדם לכם לאות על הבתים, כי זה הוא בחינת האות שהוא כעין חותם המלך אשר נרשם על מלבושי עבדיו מבחוץ לאות ולסימן שהוא עבד המלך הזה ועל ידי כן יהיו הכל יראין ומתפחדין ממנו בלתי נגוע בו לרעה כי פטרונו רשום עליו ועבד מלך מלך, וכן זה הדם יהיה לאות אצליכם שעל ידי כן יהיו הכל יראין ומתפחדין מאתכם וראיתי את הדם וגו' ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי וגו' כי באמת הכאת מצרים היה על ידי המשחית הנשלח מאתו יתברך והמשחית אינו מבחין והיה הדם לאות על הפתח להכות בסנורים את האנשים אשר על פתח הבית שלא יקרבו שמה (ואם תבין היטב בסוד אחדות אלהינו ברוך הוא בסוד (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה תשכיל יותר במה שאמר כאן וראיתי את הדם לפי הדברים הנזכרים) ועיין במה שנכתוב להלן בפסוק (כ"א) משכו וקחו, גם משם תבין על נכון אומרו וראיתי וגו'.
ונחזור לענינינו שהוא אשר בלילה הזה עת המתקת כל הדינים דקדושה, ועל כן כל בחינת הסטרא אחרא נופלים ונשברים. ולזה צותה התורה,

פסקה יד

והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו וגו' חקת עולם תחגוהו. כי מאחר שאז הזמן גרמא ליחד שם הוי"ה כסדר המאיר בו להיות בו כל בחינת המתקת הדינים והמיזוג השלם ושיהיה שבירת הקליפות, והכל על ידי עבודת ישראל שיכינו לזה מלמטה באותו העת המוכן לזה, ועל כן אתם מוכרחים לעשות זאת לדורות עולם מאחר שהזמן גרמא לזה על ידי מעשיכם, וכן תעשו להמתיק כל הדינים בבחינת המיזוג השלם הנבחר. ועל כן,

פסקה טו

שבעת ימים מצות תאכלו, אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי. והנה לכאורה המקרא הזה סותר עצמו כי תחילה קרא ליום הי"ד ראשון (כמאמר חז"ל פסחים ה'.) בפסוק אך ביום הראשון שהוא הראשון שקודם שבעת הימים והוא י"ד וכמאמר הכתוב אחר כך (פסוק י"ח) בראשון בארבעה עשר יום וגו' ואחר כך ונכרתה וגו' מיום הראשון עד יום וגו' וזה ודאי מיום ראשון של פסח הוא שהוא יום ט"ו כאשר נפסקה ההלכה מפורשת (ברמב"ם פרק א' מהלכות חמץ ומצה הלכה א' והלכה ח' ובכל הפוסקים) שאין חיוב כרת כי אם מחמשה עשר ואילך. ועוד נוכל להקשות כי מצאנו ראינו לרבותינו ז"ל (ויקרא רבה ל', ז') שהקשו בפסוק (ויקרא כ"ג, מ') ולקחתם לכם ביום הראשון זה ט"ו ואתה אומר ביום הראשון וכו', ועל כן גם כאן יקשה כמו זה, זה ט"ו וכו'. ויותר תימה על חז"ל מפני מה הקשו שם וכי ראשון הוא ולא הקשו כן גם כאן.

ואולם לדברינו הכל נכון, כי הנה כבר כתבנו אשר יום הנבחר מכל החודש הזה הוא יום החמשה עשר שהוא קו האמצעי וכו' הלבנה במליאותה ושלימותה, ועל כן כל המעלות הנאמרים בכללות החודש הזה עיקרו הוא ביום הזה כי בו נעשו כל הדברים הטובים ההם והוא מקבל כל ההארות להיותו השלם בכל החודש, ועל כן הנה מעלת החודש הזה שנקרא ראשון, עיקרו ביום הזה כי הוא השלם בכל החודש קו האמצעי הסובל את כולם העליונים והתחתונים, והם ימי החודש שלפניו והימים שלאחריו, ועל כן יסד הפייטן (ביוצר לפרשת החודש) ומועדו נקרא ראש וראשון וכו'. ועל כן לא היה קשה כלל לרבותינו ז"ל להקשות וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא כי ודאי הוא עיקר הראשון שבכל השנה והוא יום הראשון לכל הימים. וכבר כתבנו אשר גם בי"ד בין הערבים מתחיל להתנוצץ אור חמשה עשר ועל כן גם הוא נקרא ראשון כיום הט"ו וכנאמר, ועל כן הלילה הזה כולו מצה מפני שכל הדינים והגבורות נמתקין ונתבטלין ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור שמורים על הדינים וכולו מצה בחינת החסדים שנכלל שמאלא

בימינא, ועל כן הוא הלילה הזה שמורים לכל בני ישראל לדורותם לקבצם מבין העמים, ולגאלם גאולת עולמים, ובמהרה בימינו תושע יהודה וירושלים אמן, ואפשר עבור זה אנו אומרים (בנוסח ההגדה) ונודה לך שיר חד"ש על גאולתינו ועל פדות נפשנו כי עיקר הגאולה היה בבחינת החד"ש במה שאורו גדול בכל הי"ב צרופי הוי"ה, ועל זה נודה לו שהאיר לנו מבחינת החודש כדבר האמור.

פסקה כא

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן וגו', ולקחתם אגודת אזוב וגו' ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם וגו' ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף וגו'. ראיתי לתת לב בהבנת פסוקים האלה, ראשונה מה שאמר משכו וקחו וגו' אין לו פירוש וכבר נתעוררו חז"ל בזה ואמרו (שמות רבה ט"ז, ב' בסופו) משכו ידיכם מעבודה זרה וכו', שנית מה שאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וגו' והגידו חז"ל (בבא קמא ס'.) הטעם שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים וכו' ובזוה"ק (וירא ק"ח:) מפורש עוד יותר וזה לשונו: דהא בכל זמנא דמחבלא לא חמי אנפוי דבר נש לא מחביל ליה וכו', ונראה מזה שבמצרים היה הולך המשחית לחבל ולא ניתן רשות עד שהיו צריכים ישראל להחבא בבית כי הוא אינו מבחין וכו' ואחר כך תיכף נאמר ועבר ה' לנגוף וגו', הרי שה' בעצמו הכה בכורי מצרים ולא המשחית, ומפורש סידר בעל מסדר ההגדה ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף וכו' אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו שנאמר (שמות י"ב, י"ב) ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור, אני ולא שרף, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני ולא השליח וכו'. הרי מפורש שהקב"ה בכבודו ובעצמו הכה כל בכור ולא אחר וכאשר משמע מכמה פסוקים כמו (לקמן פסוק כ"ט) וה' הכה כל בכור, וכדומה. ועוד בה שלישית מה שאמר הכתוב ופסח ה' על הפתח, ולפי הפשט בפירוש רש"י ז"ל כאן ובפסוק (לעיל י"ג) ופסחתי עליכם וגו' הוא שדלג הקב"ה מבתי בני ישראל לבוא על בתי מצרים לבד והיה לו לומר ופסח ה' מעל הפתח. וגם לשון חז"ל שאמרו (פסחים קט"ז.) כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח וכו' פסח שהיו אבותינו אוכלים על שום מה על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים וכו', ומשמע מדבריהם שדלג על בתי ישראל, ונהפוך הוא. וגם למעלה (פסוק י"ג) כן נאמר וראיתי את הדם ופסחתי עליכם וגו' ומשמע שהדילוג היה על בתי ישראל ולא מעליהם. ועוד אני תמה למה הוצרך הקב"ה להגלות בכבודו ובעצמו למקום מזוהם מטונף ומשוקץ וטמא כזה ערות מצרים, והלא הרבה ריוח והצלה לפניו ובכל עושה הקב"ה שליחותו אף על ידי

יתוש אחד כמאמר חז"ל (במדבר רבה י"ח, כ"ב) וחז"ל הגידו (שמות רבה ט"ו, ה') וכו' משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות וכו' עד מוטב לי לטמא את עצמי וכו' עד כאן. וגם זה יפלא כי כהן שיכול להציל תרומתו על ידי אחרים ודאי אשר מלאכתו נעשית על ידי אחרים ולא יטמא עצמו בכיוון, ומרן הרב האר"י ז"ל כתב (בכוונות ההגדה) שהוכרח הקב"ה לעבור בעצמו במצרים שאם היה שולח מלאך היה יוכל להתגשם לרוב טומאת מצרים וכו' עיין שם, ולפי זה קשה למה צום שלא יצאו מפתח ביתם אם לא היה שם כי אם שמו יתברך לבד הלא הוא ודאי המבחין בין צדיק וכו', ועל כל פנים מוכרח שהיה שם איזה משחית כאמור ולא יתן המשחית ולא יהי בכם נגף למשחית וכמוהו רבות וכמו שאיתא בזוה"ק הנזכר ונמצא למה היה צריך לעבור גם בעצמו.

וכל אלה באחת יבוארו. והוא על פי מאמר חז"ל (שמות רבה י"ח, ב') שמצרים הטמינו בכוריהם בבתי ישראל בשביל שינצלו, ולהבין מפני מה יסברו המצרים שבכוריהם ינצלו בבתי ישראל וכי ה' לא יכיר בין מצרי לישראל, ואמנם כי יפה היתה עצתם בזה בראותם שצוה הקב"ה לישראל ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וגו', והטעם כי אם יראו פני המשחית יכרית צדיק ורשע ח"ו, ועל כן בבתיהם יהיו ואל ביתם לא יבוא המשחית בשום אופן, ולזה הטמינו שם בכוריהם להנצל כיון שבודאי לא יבוא המשחית לשם בשביל הצלת ישראל שחלילה לו לבוא על בתי בני ישראל וכמו שכתבתי למעלה וממילא ינצלו גם בניהם. ואפשר עוד כי רשעת מצרים אין ערך לה וכיוונו בעין רעה תסמא עינם להניח בכוריהם בבתי ישראל ואז ממה נפשך אם לא יבוא כלל המשחית לשם בשביל בני ישראל ינצלו גם בניהם ואם יבוא המשחית לשם בשביל בכורי מצרים הנה בהדי הוצא לקי כרבא והוא אינו מבחין בין צדיק לרשע וח"ו ישטוף ויאבד הכל ולי ולהם לא יהיה, כי עז גבול מצרים ברשעתם. ואמנם אל דעות ה' אשר לו נתכנו עלילות וגלוי לפניו מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש, והוא מפר עצת ערומים ודעתם יסכל, השיב חכמי מצרים אחור בזה והנה לזה היה תיקון בקל שלא ישלח כלל המשחית אל מצרים כי אם לעבור בכבודו ובעצמו לנגוף והוא בודאי מבין בין צדיק לרשע ויהרוג המצרים ויציל את עמו. ואמנם כי לא חפץ לטנף ולשקץ כביכול את עצמו בטומאת זוהמת מצרים לבוא אליהם לחבלם בעצמו ויותר טוב לחבלם באחד ממשחיתיו (ועוד יש טעם לזה שלא היה רוצה הקב"ה לעשות הכל בעצמו ולא נאריך). ועל כן באהבתו וחמלתו על בני ישראל עמו אשר אהב, נתן עצות בנפשו להעמיד כל הדברים על מכונם, ושלח משחית בכל ארץ מצרים בבתי מצרים שיהרגו שם כל בכור לעשות שם נקמה בגוים תוכחות בלאומים, וצוה לישראל לטבול בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל

שתי המזוזות בכדי שלא יוכל המשחית לבוא לשם וכמו שמובא בדברינו למעלה, וגם על ידי זה ישרו אור הקדושה והטהרה בבתיהם בכדי שיוכל הקב"ה בכבודו ובעצמו לבוא אל בתיהם, ואז פסח ה' על בתי בני ישראל לבוא בעצמו ובכבודו בבית ישראל לנגוף שם בכורי מצרים הנמצאים שם ולהציל את עמו ישראל, כי לא יוכל המשחית לבוא אל בתי ישראל מפני שהוא אינו מבחין וכו', ועבר ה' בעצמו לנגוף את מצרים אשר בבתי בני ישראל ופדה את עמו מביניהם, והבן, כי נראין הדברים אמיתיים בעזרת ה'.

וזה מאמר הכתוב וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית, כי כאשר אראה את הדם של מצוה בבתיכם אז נודע מאמר הכתוב (שמות כ', כ"ב) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, ועל כן ופסחתי עליכם שאני אדלג לבוא בעצמי לבתיכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי וגו', כי אם היה המשחית בבתיכם בשביל בכור המצרי היה גם בכם נגף למשחית כי הוא אינו מבחין ועל כן אני בעצמו אפסח עליכם לנגוף את מצרים ולהציל אתכם. וכן ממש כזה אמר משה לבני ישראל כאן וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם, פירוש הוא בעצמו ובכבודו יבוא אל בתיכם לנגוף את מצרים ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף את בכורי מצרים אשר שם רק הוא בעצמו יבוא. וכבר כתבנו למעלה בזה שהתגלות הקב"ה במצרים היה בבחינת הוצאת חמה מנרתקה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ג'.) צדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה, ועל כן כשהתגלה ה' כבודו בבית ישראל ממילא כל הרשעים בכורי מצרים שהיו שם נידונין בזה ונשארו פגרים מתים כי ניטל החיות מהם, וצדיקים שהם ישראל נתרפאו בזה, להוסיף להם ברכה וחיים לנאלם גאולת עולמים, וממילא נתמשך מזה האור שרשעים נדונין בה שיהיה המשחית בבתי מצרים להשחיתם ולאבדם ולא בדינא דמלכותא וכאשר כתבנו למעלה, ובזה נכון ומתורץ הכל. וזה שאמרו ז"ל (ויקרא רבה כ"ד, ב') במתק לשונם בפסוק וה' הכה כל בכור[15] וה' הוא ובית דינו וכו', מורה באצבע על האמור כי שני הכאות היו הוא בעצמו ובכבודו בבתי ישראל, והמשחיתים שלוחי הדין בכל מצרים.

ואמנם אף על פי כן דמוהו חז"ל לכהן המטמא עצמו בבית הקברות כי אף שבבתי ישראל כבר היה שם קצת קדושה וטהרה, מכל מקום בבואו אל אויר ארץ הטומאה ארץ מצרים המלאה גילולים וטינופת עבודה זרה, ודאי לולי האהבה והחיבה הגדולה שחיבב ואהב את עמו לא היה מתגלה כבודו דרך אויר ארץ הטמאה כל כך ערות הארץ היותר מזוהם מכל הארצות ואך כדי להציל תרומתו בית ישראל ירד לבית הקברות

[15] אכן נמצאת שם דרשה זו, אך לא על פסוק זה. אלא שרש"י הביא כאן כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו.

מקור מקום הטומאה והכה כל בכור ופדה את עמו. ולזה אמרו חז"ל (שמות רבה י"ח, ב') וזה לשונם כיון שאמר משה והכיתי כל בכור התחילו יש מהם יראים וכו' היה מוליך בכורו אצל ישראל ואמר לו בבקשה ממך טול את זה וכו' וכיון שהגיע חצי הלילה וכו' אותו שהיו נותנים בבתיהם של ישראל היה הקב"ה פוסע בין ישראל ובין המצרים והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל וכו' שנאמר ופסחתי עליכם וכו'. הרי לפניך ממש כדברינו בינה זאת. וגם דברי הרב האר"י ז"ל נכונים בזה כי בבתי ישראל מקום שהוכרח הקב"ה בכבודו ובעצמו לעבור שם בכדי שהוא יבחין וכו' והנה מפני מה לא שלח מלאך לשם כי גם מלאך הקדוש יבחין בין ישראל למצרי ואמנם כי היה יכול להתגשם עבור הטומאה הרבה וזה לא שייך במשחית כי משחית המחבל הוא מהם ולא יתגשם בטומאתם והבן. (לבד מה שאמר משכו ונבארנו להלן בסמוך).

ואפשר לזה אמר הכתוב (תהלים ע"ח, נ"א) ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם, ולכאורה הוא כפל לשון רק במלות שונות, ואמנם כי יגיד טובת ה' בשני אופנים, כי הנה באמת המצרים אמרו אחר כך הרי כולנו מתים (לקמן פסוק ל"ג) ואמרו חז"ל (מכילתא שם מובא ברש"י פרשה זו) לא כגזירת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או ו' בבית אחד, לפי שהיו המצריות מזנות תחת בעליהם ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו וכו'. והנה ודאי אלו הבכורים לא הטמינו אותם המצרים בבית ישראל כי הם סברו שפשוטים הם, רק אלו הבכורים הידועים שנקראו בכורים בפי כל, אותם הטמינו בבתי ישראל. ולזה סיפר נעים זמירות ישראל בחסדי המקום בשני פנים, אחד ויך כל בכור במצרים שמי שהיה בכור ודאי וניכר לכל, הכה בעצמו כביכול כולם בכל מדינות מצרים אף אותם שהיו טמונים בבית ישראל שלא היה יכול המשחית לבוא שם, הוא בעצמו הכם. ועוד עשה לישראל שהכה ראשית אונים באהלי חם כלומר אותם שהיו בבתי מצרים לבד לפי שסברו שפשוטים הם ולא נתנו לבם כלל להטמינם מכל מקום כיון שהיו ראשית אונם מרווקים הרבה הכה אותם בבתיהם עד אשר אמרו כולנו מתים.

והנה נודע מכוונות וביארנוהו למעלה אשר זה שהקב"ה נגלה בכבודו ובעצמו לבתי ישראל הוא בחינת הארת אור השלוש ראשונות שנגלה במצרים על ידי עבודת בני ישראל מה שהאמינו בה' ועשו מצוותיו והוא בחינת עתיקא קדישא שהוא עצם שם הוי"ה עיין שם ועיין בזוה"ק (פנחס רמ"ט:) משכו יומין עילאין לגבי יומין תתאין יומין עילאין אינון שס"ו כחושבן משכו, יומין תתאין וכו' אינון שס"ה עד כאן וכו'. ונודע אשר עילאין הם בחינת אור הג' ראשונות הנקראים ימי קדם, וזה שהיו צריכין בני ישראל

להמשיך בחינת אור הזה לעולמות התחתונים הנקראין יומין תתאין בחינת המלכות דרגא תחתונה ועל ידי זה זכו להתגלות עצם שהם הוי"ה בחינת עתיקא קדישא אור הג' ראשונות שכולם כחד חשיבי ושם הוא רחמים פשוטים בה' חסדים העליונים שעל כן צוה להם הקב"ה לאכול מצה חושבן ה' פעמים הוי"ה עם ה' כוללים לרמז על ה' חסדים הללו כאשר כתבנו לעיל. ואמנם למעלה הם בגילוי יותר כי שם הוי"ה במילוי יודי"ן יו"ד ה"י וי"ו ה"י שמספרו חסד, וה' פעמים חסד שם הוי"ה הזה עם ששה אותיות המילוי עושה חושבן שס"ו שהיא משכו במכוון, והוא יומין עילאין. ויומין תתאין אינון שס"ה בחינת המלכות כי השי"ן הוא אלהים במילוי וס"ה הוא שם אדנ"י ושניהם במלכות. וזה שאמר הכתוב משכו וקחו לכם צאן כלומר להמשיך מימי קדם בחינת משכו אל הארת רחל שנקראת צאן כמו שמובא בכוונות ועל ידי זה יהיה נעשה כל הנזכר אשר יעבור ה' בעצמו ובכבודו על בתיכם להציל אתכם ככל הנאמר, ובדברים האלה בין תבין את אשר לפניך מה שאומר הכתוב להלן.

פסקה כו

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל וגו' ויקד העם וישתחוו. ולכאורה יקשה מה זו תשובה אל השאלה, הלא השאלה הוא שאלת בן הרשע ואליו ראוי להשיב בעבור זה עשה ה' לי ולא לו וכו', והציג הכתוב תשובה אחרת שאינה נזכרת כלל בארבעה בנים השואלים ומשיבים להם, ועוד יקשה על בעל המסדר ההגדה למה לא הזכיר כלל תשובה זו וכלל תשובת הרשע ושאינו יודע לשאול בתשובה אחד כמו שכתוב ברש"י במקומו, עוד שאלה אחת אשאל, והוא כי אחר שחשב כאן המסדר כל שאלות הבנים ותשובותיהם, למה הזכיר קודם מה ששואל הבן מה נשתנה הלילה הזה וכו' והוא משיב לו עבדים היינו וכו' הלא ודאי די בזה שמזכיר כאן מה ששואל הבן ומה שמשיב לו, וגם להבין מה שפירש רש"י כאן ויקוד העם וישתחוו על בשורת הבנים וכו' מה הוא בשורה טובה בבן רשע והלא כל רואיו תיכלנה עיניו ומכל שכן אביו בראותו גידוליו שגדל.

ומה שיראה אלינו בזה הוא. כי הנה בעל המסדר הציג בבן החכם גם כן תשובה שאינה נזכרת בתורה לומר לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ותשובת בן החכם מפורשת בתורה (דברים ו', כ"א) ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' ואכן הנה הוא בחכמה עשה מה שעשה, כי באמת נודע אשר מצות סיפור יציאת מצרים עיקר מצותו הוא רק בתשובת שאלה כי הלא אם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה וכו' ואם לאו אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל את עצמו ואפילו תלמידי חכמים שואלין זה את זה כמו שצוו לנו חכמינו

(פסחים קט"ז. וכן הוא ברמב"ם ז"ל פרק ז' מהלכות חמץ ומצה הלכה ג') ונמצא כאשר ישאל הוא לעצמו או תלמיד חכם כאשר ישאלנו הנה לא מוברר הדבר איזה שאלה ישאל לעצמו או לחבירו ולשאול כל שאלת הד' בנים כמו שהם כתובים בתורה לא נכון לפי סידור הלשון שיאמר תחילה מה העדות וגו' ואחר כך מה העבודה וגו' ועוד איך ישיב תחילה על זה ואחר כך על זה והלא אין זה סדר הסיפור ומצות ההגדה דוקא בשאלה ותשובה, ועל כן הציג קודם וכלל כל השאלות יחד באמירת מה נשתנה שבו ארבע שאלות נגד ארבע שאלות הבנים כנודע מכוונות שד' שאלות הללו הם ממש שאלות ד' בנים וכולם נגד ארבעה עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה, וכבר הודענו למעלה כי בקדושה זה שהוא העליון יותר חובק וכולל בעצמיותו כל מה שתחתיו עיין שם ועל כן הציג תשובת החכם שהוא באצילות הכולל למה שתחתיו ואמר עבדים היינו לפרעה והוסיף בה מעט דברים להסביר באופן שיהיה תשובה כוללת כל הארבעה שאלות אשר בזה יהיו יוצאין עיקר מצות סיפור יציאת מצרים בדרך שאלה ותשובה, ואחר הציג כסדר, שאלות ארבעה בנים ותשובותיהם, והסדיר על הסדר אשר בן החכם שואל כך ותם שואל כך, מה שבעיקר הסיפור לא היינו יכולין לסדרן כי אין זו שאלה לומר זה שואל כך וזה כך, והוכרח להציג שאלות מה נשתנה הכולל הכל וכדבר האמור.

והנה בעל המסדר הציץ מבין החרכים בהבנת תורתנו הקדושה (ואפשר בא לו כן בקבלה כנודע בכל תורה שבעל פה) אשר אין מוקדם ומאוחר בכתובים האלה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, והבין אשר זו התשובה הכתובה כאן אין לה שייכות לתשובת בן רשע, כי שאלת הרשע הוא מה העבודה וגו', ונודע סודו מכוונות שהוא שכופר בגדלות, בחינת פרעה שאמר מי ה' ומה שמשיבין לו זבח פסח הוא שמורה על בחינת הגדלות הלא הוא אינו מאמין בזה, ועוד שלא נאמר כאן ואמרת אליו זבח פסח וגו' רק ואמרתם זבח פסח אבל לא נזכר שיהיה אמירה זו אליו כמו שאיתא במפרשים, וראה בתשובת שאינו יודע לשאול שנאמר שם והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי וגו' תיבת לאמר מיותר וסמכה לאמר גם זה לבן הרשע כמו שאיתא במפרשים לי ולא לו וכו', וסמך האמירה זו ואמרתם לומר שזו יהיה תשובה לבן החכם בפרט, כי אף שנאמר שם תשובה אליו עבדים היינו וגו' הנה זה תשובה לו בכללות כל הד' בנים הכלולין בו ועל כן סמך עבדים היינו לפרעה למה נשתנה שהוא כללות השאלות אבל בדרך פרט רמזה התורה כאן תשובה אליו, ועל כן ויקוד העם וישתחוו על בשורת הבנים כי כאן נתבשרו שיהיו להם בנים חכמים שזו התשובה אליהם וזה ודאי בשורה טובה הוא. ואך עוד צריך

להבין איך שייך תשובה זו לשאלת בן החכם מה העדות, וגם הנה בעל המסדר לכאורה הציג תשובה אחרת לבן חכם לומר לו אין מפטירין אחר הפסח וכו'.

ואמנם אחרי דברינו הנאמרים למעלה, הנה שלושה בחינות הטובה עשה לנו הקב"ה במצרים, אחת במה שנגף בכורי מצרים בבתיהם באהלי חם, והשנית במה שנגף ה' בעצמו את בכורי מצרים אלו שהיו טמונים בבית ישראל שלא היה רשאי המשחית לבוא שם, והשלישי הצלת ישראל שהם לא הוכו. ונראה שכנגד שלושה דברים אלו אנו אוכלין פסח מצה מרור, מרור להראות שהמר ה' למצרים בנגפו אותם בבתיהם (וגם כי אנו אוכלין מרור עם מצה להראות מיתוק הדין דקדושה אשר על ידי זה הוכו כל אלהי מצרים ובכוריהם והוא הוא והבן), פסח על שום שפסח הקב"ה על בתי ישראל להרוג בכורי מצרים גם שם, מצה בחינת החסד הגמור מורה על הצלת ישראל. וזה שאלת החכם מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה וגו', כי פסח הוא העדות שאנו מעידין שפסח הקב"ה, והחוקים הוא המרור שנראה כחוק בלי טעם לאכול ביום גאולתינו דברים מרורים כמות כי מרור גימטריא מות, והמשפטים הוא המצה שזה משפט וסדר נכון לכל, להראות על הגאולה שלא הספיק בצקם וגו', והוא שואל על מה אנו עושין כל אלה, ולזה אמר המגיד בתשובתו לומר לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ויש בזה שלושה פירושים. א' שיהיה נאכל במקום אחד דוקא. והב', שיהיה נאכל בחבורה אחת. והג', שיהיה נאכל על השובע וכולם אמת, והוא מורה על ג' דברים האמורים בענין, כי מה שהיה נאכל במקום אחד להורות על הצלת ישראל שהיה על ידי שהיו במקום אחד שלא יצאו מבית לבית כנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וגו'. ובחבורה אחת, הוא להראות אשר בכורי מצרים היו עם בכורי ישראל בחבורה אחת זה עם זה והקב"ה הרג המצרי והציל את ישראל. והג' מה שהיה נאכל על השובע מראה על הריגת בכוריהם בכל מצרים כי טעם אוכלו על השובע כדי שלא ישברו בו עצם כמבואר בזוה"ק (עיין ירושלמי פסחים פרק ו' הלכה ד') ועל כן הוא תשובה על ג' שאלותיו שהיו על ג' הטובות כאמור.

וזה מאמר הכתוב בתשובתו ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל. כלומר, אחת שפסח על בתי בני ישראל להרוג המצרים אשר שם, והשנית בנגפו את מצרים שם בבתיהם, והשלישית ואת בתינו הציל זו הצלת ישראל עצמם ועל כן אנו עושין ג' דברים האלה, ואך לפי שאינו מפורש במקרא שהוא תשובה על בן חכם רק ברמז, גם בעל המסדר לא כתבה בפירוש והלבישו בתוך תשובתו והכל אחד. ככל הנאמר.

פרק יג

פסקה יז

ויהי בשלח פרעה את העם וגו'. חז"ל (שמות רבה כ', ז') ראו ותמהו מי שם רעדה במקום גילה להציג לשון ווי בשמחת יציאת בני ישראל מארץ מצרים ומי צווח ווי. ובלא זה נודע מאמר חז"ל, (בראשית רבה מ"ב, ג') בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה, וכאן נהפוך הוא הלא זה היום אשר שמח ישראל בעושיו ביציאתן מאפילה לאור גדול, גם הקשו על לשון בשלח פרעה וכי פרעה שלחם והלא הכתוב אומר (במדבר כ"ג, כ"ב) אל מוציאם ממצרים וגו'. והנראה לומר בזה על פי הידוע מכתבי קודש האר"י ז"ל (בליקוטי תורה בכמה מקומות ועיין בפרשת מקץ שמות ובא) אשר זה הערב רב שעלה עם בני ישראל זה הוסיף משה מדעתו ולא היה דבר ה' אליו בזה לקחת עם אשר לא מבני ישראל המה, ובכל הנבואות לא נאמר לו כי אם שלח עמי ויעבדוני או בני בכורי ישראל אבל לא עם היוצא ממצרים זרע חם אבי כנען. ואכן משה רבינו קיבלם מדעתו כי חשב שיתקנם בכוחו שיתגברו על הרע שבהם ויעלו לחלק הטוב שבקדושה, אבל לא עלתה בידו הדבר על נכון כי הן הן היו לבני ישראל לכל עוון ולכל חטאת למסור מעל בה' וכן אמרו מפורש (בשמות רבה מ"ב, ו') לא אמרתי לך שלא לערב בהם ערב רב אתה שהיית עניו וכו' ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות הם שעשו את העגל וכו' וגרמו לעמי לחטוא. ועיין בשל"ה הקדוש מה שהרבה לתמוה בזה איך יוציא משה עם אשר לא נצטוה עליו ולא ידעו תמול שלשום, ואפשר לומר בזה כי הם הם היו האוקטירין ששלח פרעה עם ישראל שישיבם אחר שלושה ימים כמאמר חז"ל (ילקוט רמז ר"ל) והיו עם רב באופן שאם לא ירצו ישראל לחזור יכפו אותם בחוזק וללחום עמהם ואך תיכף כשהלכו ממצרים נתנו לבבם להתערב בבני ישראל לילך באשר ילכו ולהתדבק בהם, רק מעט מהם חזרו להגיד לפרעה כי ברח העם, העם דייקא כי ידוע המבואר בדברי חז"ל ובזוה"ק (בשלח מ"ה:) שבכל מקום שנאמר העם קאי על הערב רב וזה עיקר מסירת האוקטרין היה מה שברח העם הם הערב רב ששלו המה, ולזה כאשר ראה משה שמעצמן הולכים ורוצים להדבק בבני ישראל לא רצה לטורדן מן העולם ולדוחפם בשתי ידים והניחם מעורבין ואפשר יכניסם תחת כנפי השכינה, וזה שאמר הכתוב להלן ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שִׁלחנו את ישראל וגו', ויש להבין למה אמר שתי לשונות במאמר אחד העם וישראל, ועוד מה שאמר מה זאת עשינו, וכי הם עשאו זאת בטובתם הלא הוכרחו על זאת ביראת פסיקת חייהם מן העולם כי אמרו כולנו מתים והיאך יאמרו רבים כאלה דברים שיודעים אשר לא כן, ואכן כי הנה אם היו מצרים

מניחין את ישראל ללכת כרצונם ולא היו משלחין אותם בשליחותם שילכו וישובו אז ודאי לא היו משלחין אתם שום אדם, רק ישראל בעצמן היו יוצאין ממצרים באוות נפשם למקום שירצו, מה שאין כן כשהם לא רצו בזה, ושילחו את בני ישראל, שילחו דייקא כאדם המשלח לחבירו על דעתו הוכרחו לשלוח גם ערב רב אתם להשיבם ונשארו שם ולזה אמר ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם, כי עיקר על זה נתהפך לבבו ותגדל צערו וכאיבו, אל העם הערב רב שהם עמו ונחלתו שברחו מאדוניהם, ועל כן אמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל וגו' פירוש למה זה שלחנו את ישראל בשילוח מאתנו, היה לנו להניחם לצאת סתם ולא לשלחם על דעת לשוב לאבד עם רב כזה, או כה יאמר הכתוב כי תחילה ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם מה שהעם הערב רב עשו להם לברוח מתחת ידם ואחר כך ויאמר עוד מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל עצמם שהיו תוהין על הראשונות שעשו כדבר ה' אף שהיה בהכרח היה להם למסור נפשם ודבר ה' לא יקום ח"ו כי גדלה רשעתם עד מאוד, אשר על כן ויחזק ה' את לב פרעה וירדוף אחרי בני ישראל, כי כל כך גדלה רעתו שהפקיר עמו ושם פניו רק לרדוף אחרי ישראל שלא יתקדש שם שמים על ידו.

ולזה אמר הכתוב כאן ויהי בשלח פרעה את העם, הכתוב צווח ווי ויהי צרה ויגון אשר בשלח פרעה את העם, מה ששלח פרעה את ישראל עם העם (כי את פירוש עם בכמה מקומות כידוע) הוא הערב רב הידוע אשר היו גרמא בנזיקין לעדת בני ישראל למרוד בה' אלהיהם, או יאמר כפשוטו ויהי צרה מה ששלח פרעה העם הערב רב שגרמו רעות וניאוצות לבני ישראל, ומפרש הכתוב ואומר ראה רעה ראשונה שגרם העם הזה, כי עבור כן ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה הע"ם דייקא כי בני ישראל הכשרים אשר לא נתערב בהם מזוהמת קליפת מצרים ודאי לא ירצו לחזור למצרים מדור הקליפות, רק העם הערב רב ירצו לשוב וימסו לבב בני ישראל כלבבם, ויתנו לב לחזור, ועל כן ויסב אלהים את העם דרך המדבר וגו', וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים פירוש זה אשר סיבבם ה' הוא רק עבור העם שקרובים לרשע ומנשרים קלו לחזור לאלהיהם אבל לא תעלה על דעתך שנמצא איזה חשש גם על יוצאי מצרים עצמם שקראן הכתוב (שמות ד', כ"ב) בני בכורי ישראל, כי וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים פירוש מזויינים ומצויינים בבחינת בני ישראל שבטי י"ה שהעיד עליהן הכתוב בני ישראל עאלו ובני ישראל נפקו כמו שאיתא בזוה"ק (שמות ז'.) ועליהן מפורש בקבלה (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה גל נעול וגו' ואמרו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו הבעולות מעין חתום

אלו הזכרים עד כאן. ואם כשהיו בתוך המצרים מוקפים מקליפת מצרים לא התערבו בגוים ההם מכל שכן כשיצאו מהם שלא יחזרו אליהם ועל כן ודאי שמהם לא היה ירא הקב"ה שלא ישובו למצרים רק פן ינחם העם כנאמר.

או יאמר וחמשים עלו. כלומר שעלו למעלה למקום המכונה על שם החמשים סוד החירות והיובל כמאמר חז"ל (מגילה ט"ז.) כשהם עולים עולים עד כוכבים והוא רומז על בחינה זו בסוד הכוכבים הנראים מסכך הסוכה כנודע, וכשהיו בבחינה הזו ודאי אין מקום לומר עליהם פן ינחם רק פן ינחם העם הערב רב, ולזה אמר עלו מארץ מצרים פירוש על דרך מאמר חז"ל (שמות רבה א', ט') בפסוק ועלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים ראה מה כתיב ועלה מן הארץ, אמר דוד (תהלים מ"ד, כ"ו) כי שחה לעפר נפשנו וגו' אותה שעה קומה עזרתה לנו וגו' עד כאן. וזהו שכתוב עלו מארץ מצרים לפי שהיו בירידה התחתונה באר"ץ מצרים משם עלו עד למקום החירות והיובל. או יאמר וחמשים עלו, על דרך מאמר חז"ל (תנחומא בפרשה זו) אחד מחמשה ויש אומרים אחד מחמשים וכו', ולכאורה זה היה להכתוב להזכיר בפרשה הקודמת בעת סיפור יציאתן ממצרים ולא עתה, ואולם הכל סובב הולך על אשר אמרנו שמודיע הכתוב כי לא היה שום חשש על בני ישראל עצמן שלא ישובו לאחור כי הלא רק אחד מחמשים עלו והשאר מתו בימי אפילה אלו שלא היו מזוקקים כל כך והיו חפיצים בישיבת מצרים, ומעט הנשאר נשאר המטוהרים ומזוקקים בזיקוק שבעתים שיברחו ממצרים בכל עוז ובודאי הם לא יעלו על לבם עוד לשוב למצרים כי עלו ונתעלו במעלות הנכבדות כמאמר הכתוב (ישעיה כ"ז, ו') הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ולא היה יראת הקב"ה רק פן ינחם העם כנאמר.

ובדרך רמז ירמוז הכתוב באומרו ויהי בשלח פרעה וגו'. כי ידוע מה שכתב מרן קודש קדשים האר"י ז"ל בכוונת פסוק ראשון של קריאת שמע והוא שמע ישראל וזה לשונו: שם נקרא מלכות וכו' עד גימטריא ד' פעמים ע"ב דרפ"ח ניצוצין הידועין שמתחברים אל המלכות ועם שם ב"ן שהוא הפנים שלה הרי ש"ם, והיא מקבלת מן ע' רבתי זעיר אנפין דבינה וכו' עד כאן. ונראה שלזה אמר הכתוב (ישעיה מ"ד, ה') זה יאמר לה' אני וגו' עד ובשם ישראל יכנה. כי הנה אדם מישראל אשר זוכה לתקן חלקו ברפ"ח הניצוצין האלו אשר נפלו ונשברו, לפי ערכו ושורש נשמתו להעלותם למעלה זה הנקרא בן למקום, כי זה היה כל רצון הבורא בהבריאה לתקן הניצוצות האלו. וידוע אומרם ז"ל (בבא בתרא י'.) כשישראל עושים רצונו של מקום נקראים בנים וכו' ונמצא נעשה בבחינת ש"ם. שהוא חלקו מרפ"ח הניצוצין שהעלה ונקרא בן וזה הוא אשר בשם ישראל יכנה כי

זוכה לבוא בבחינת ש"ם ומתכנה בשם ישראל מה שאין כן הרשעים שאמרו ז"ל (בראשית רבה מ"ט, א') בפסוק (משלי י', ז') ושם רשעים ירקב דלא מסקינן בשמייהו וכו' כי הם בעצמם מחו את שמם מתחת השמים, שלא תיקנו בחינת ש"ם, ועל כן מנו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') בד' דברים שהיו בישראל בעודם במצרים שבזכותם נגאלו אחד מהן שלא שינו את שמם, ולכאורה מהו מעליותא כל כך בזה של שינו שמותם, ואמנם כיוונו על שמם אשר למעלה שלא שינו אותו להיות ח"ו נמחה שמם, רק אדרבה תיקנו והעלו הניצוצין הללו כנודע מכוונת האר"י ז"ל (בכוונת חג המצות) אשר העלו ישראל ממצרים כל הניצוצין שהיו שם עד שעשאוהו כמצולה שאין בה דגים ונשארו בשמם אשר בשם ישראל יכונה לתקן את בחינת ש"ם בכדי שתוכל להתחבר אל הע' רבתי ליחד העולמות ביחודא שלים. וביותר זכה משה רבינו לבחינה זו כנודע מביאור אומרם ז"ל (ברכות ל"ג:) יראה מילתא זוטרתי לגבי משה כי הוא היה למעלה בבחינת ענוה, ועקב ענוה יראת ה' (משלי כ"ב, ד'), ותיקן בחינת המלכות מקום היראה מכל וכל, על כן אמר (שמות ל"ג, י"ב) ואתה אמרת ידעתיך בשם, כי ידעו ה' להקים שם בישראל בכל פרטי בחינותיה ועל כן אמרו עליו בזוה"ק (תצא רפ"א.) שהוא כברא דאשתדל בהון בתר אבוהי ואמיה דרחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה וכו', כי הוא זכה על ידי שלימות בחינה זו להיות בחינת הבן על צד היותר גבוה ונורא. ובזה נכון מאמר חז"ל שאמרו (ברכות ז':) ומנלן דשמא גרים דכתיב (תהלים מ"ו, ט') לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שֳמוֹת אלא שֻׁמּוֹת, כי הניצוצות האלה בעוד היותם בסוד השבירה מקום מדור הקליפות המה בסוד שַׁמָּה ושממה, ואחר כך המה עולים בשמות ישראל מה שישראל מתקנין בסוד השם ונעשה שמ"ע ישראל, וזה היה כל כוונת הבריאה בכדי להיטיב לבריות ולשלם שכר לאלה המעלין ומתקנין אותן בסוד אומרם ז"ל (בראשית רבה ט', ב') שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן וכו' כנודע לחכמי לב, וזה אמר הכתוב לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ, כלומר כי זה הוא פליאה גדולה שהקב"ה יברא עולמות ויחריבן לשום שממה בארץ ואך אל תקרי שֳמוֹת אלא שֻׁמּוֹת כי לזה עשאן שַׁמָּה ושממה שיהיו אחר כך בסוד השמות בהעלאה מעלה מעלה לשם ה' לריח ניחוֹח לפניו, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם אחר חורבנו. ואפשר זה יסד הפייט (ביוצר מוסף ראש השנה) ושמנו קראת בשמך, כי ש"ם ישראל הוא הנמשך מש"ם של מעלה כאשר יציץ ופר"ח ישראל בתיקון הרפ"ח ניצוצין וכאמור והבן. והנה ביציאת מצרים כבר כתבנו שלא שינו את שמ"ם אף שידוע שלא עלה אתם רק ערב ר"ב שהוא ר"ב ניצוצות שהמתיקו, כי ערב הוא מלשון ערב ומתוק כמו (תהלים ק"ד, ל"ד) יערב עליו שיחי וכדומה, ופ"ו עדיין נשארו

בלי תיקון, מכל מקום הגם שלא נתעלו אלו במעלה כמותן עלו, במדריגה למעלה ממה שהיו, ונקראו על שמ"ם כאילו העלו כולן. וזה אשר רמז לנו הכתוב כאן ויהי בשלח וגו' כי בשלח הוא מספר ש"ם לומר שעל ידי זה יצאו ממצרים במה שתיקנו בחינת השם בעבודה במצרים על ידי תיקון רפ"ח הניצוצות ולא שינו את שמ"ם, ומה שאמרו חז"ל בפירוש רמזה התורה ברמז כי ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא כמאמר חז"ל (תענית ט'.) ורמז בעת שילוחן כי נעשה על ידן בחינת תיקון השם מספר בשלח ובזה יצאו והיו לשם לאות עולם.

פסקה יח

ויסב אלהים את העם דרך המדבר וגו'. כבר כתבנו למעלה בפירוש כתוב זה, ועוד נראה בהקדים לדקדק להבין מחשבת אלהים בזה שכאשר יהיו רחוק ממצרים לא ירצו לשוב וכי בגוי גדול כזה נפקא מינה בין דרך רחוק לקרוב ובפרט במקום סכנה כאשר יתפחדו בראותם תרועת מלחמה, ואנו רואין שאף מן המדבר אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. ואכן כי הן בקריעת הים נאמר (לקמן י"ד, ל"א) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וגו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ומשמע שעד הנה לא האמינו, הגם שעוד בהיותם במצרים קודם כל המכות נאמר (שמות ד', ל"א) ויאמן העם וגו', ומכל שכן אחר יציאתם ממצרים שראו כל הנסים האלה בהכות כסיל מכות גדולות כאלה שהיה להם להאמין, מכל מקום לא נשלמה האמונה בהם עד אותו השעה, כי עדיין לא ראו רק מכות ולא כליון כולם, ואפשר שיוכל ליסרם ולא להמיתם, ועל כן לא נתחזקה האמונה בהם שלא להיות יראים עוד בשום אופן בעולם מן הצר הצורר עליהם שיבוא אליהם למלחמה בעם כבד וביד חזקה, כי עדיין לא ראו כזה, ועוד חששו כי אפשר אין ה' בקרבם כל כך לעשות להם נסים גדולים ומופלאים רבים ודי אם עושה להם נסים שראו ולא יותר, מה שאין כן כאשר בא סוס פרעה ורכבו ופרשיו אל תוך הים ונהרגו ונטבעו ונימוחו כולם, והיה בהם עם רב עד מאוד כמאמר חז"ל (בילקוט רמז תשע"א) שאמר בלעם לזקני מואב ומדין אפילו אתם מכניסין כל חיילות שבעולם אין אתם יכולים להם שמא אתם מרובין מן המצרים שכתוב בו ויקח שש מאות רכב בחור, וכו' עד כאן, אז נשלמה ונתחזקה האמונה בהם על השלימות להאמין בו לעתיד לבוא שיכלה ה' כל אויביהם מפניהם ויבואו אל הארץ בטח להרוג בשונאיהם כרצונם, ובודאי יש ה' בקרבם ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת.

ולזה אומר הכתוב שם (שמות י"ד, ל"א) וירא ישראל וגו' ויראו העם את ה', כי נודע מאמר החכם (חובת הלבבות שער חשבון הנפש, חשבון הכ"ה) כאשר לא תתחבר המים והאש בכלי

אחד כן לא תתחבר אהבת עולם הזה ואהבת עולם הבא בלב אחד עד כאן. כי קסרי (והיא צור) וירושלים אם מלאה זו חרבה זו ואם מלאה זו חרבה זו כאומרם ז"ל (מגילה ו'.) ורומז אל שבע המדות הידועים אשר זה לעומת זה עשה אלהים בשבע תועבות ההפכים, וכמה שיתרחק האדם מתועבת התאוה באחת מהמידות ויחריב ויחליש תאותו לזה כן יושלם ויוגמר במדה שכנגדה בקדושה לעבוד בה את אלהי עולם. וזה באהבה ויראה והתפארות וכל המדות כמדה אשר יתרחק מאהבת עולם הזה כן יושלם ויבוא באהבת הבורא כי כאשר יאהב דבר מדברי עולם הזה אינו אוהב לבורא עולם כי הם שני הפכיים כנזכר. וכן ביראה כל עוד שאדם ירא משום דבר מדברי עולם הזה אינו בשלימות ביראת הבורא, כי אדם הירא מבוראו בשלימות לא ייירא מזולתו כי אין דבר חוץ ממנו חלילה ואין יראה בעולם כי אם יראת הבורא כי מי יוכל עשות דבר קטן או גדול בלתי רשות הבורא והכל בידו וכוחו לא זולת, וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ח, ו') ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם, וכמעשה שהובא בחובת הלבבות (בשער אהבת ה' פרק ו') בחסיד אחד שנמצא ישן באחד המדברות ואמרו לו האינך ירא מן האריה שאתה ישן במקום הזה, אמר אני בוש מאלהים שיראני יראה זולתו וכו'.

ועל כן כל עוד שלא נתחזקה האמונה השלימה בישראל יוצאי מצרים והיה עליהם עדיין קצת מורא של בשר ודם ממלחמת עם רב בכלי קרב, לא היה בידם היראה השלימה על אמיתתה אבל כאשר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים והגיעו להאמונה השלימה שלא ייראו עוד משום אדם, אז העיד הכתוב עליהם וייראו העם את ה', שהגיעו לבחינת היראה השלימה יראת הרוממות שלא לירא משום דבר רק מפחד ה' והדר גאונו לא זולת. וזה שאמר כאן הכתוב, ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, פירוש שעדיין זה ימים לא כביר קרוב ליציאתן הוא, ולא ראו עדיין ישועת ה' הגדולה להפיל אויביהם חללים לפניהם, ועל כן יתפחדון וירעדון בראותם מלחמה רבה בכלי מלחמה, ופן ינחם העם בראותם מלחמה מלחמת ל"א מלכים כפירוש רש"י כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' ושבו מצרימה,

ולזה ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף. בכדי שכשיבואו אל הים ויראו הנסים המופלאים שיעשה להם ה' שם בכליון אויביהם לעיניהם ולהוליכן בתהומות ביבשה ואז תתחזק האמונה בלבבם, ויהיה לבם נכון בטוח בה' כי הוא הכל יכול ויש ה' בקרבם להושיעם מכל אויביהם, וזה היה סיבה מאת ה' סיבת כל הסיבות שעל ידי זה יאמינו בה', ויסמכו לבם עליו ולא ייראו עד אשר יראו בצריהם, ולא נס קריעת ים סוף בלבד נתן להם הקב"ה במדבר, כי אם עוד נסים רבים מופלאים ומופלגים בבאר ובשליו ובמן

לכלכל שש מאות אלף אנשים ארבעים שנה במדבר הם ונשיהם וטפם וכל אשר להם, והכל כדי לחזק האמונה בהם ביותר ויותר, עד אשר יבואו אל הארץ בטח בלי שום נידנוד מורא בשר ודם, ואז ודאי הקב"ה יכניע כל הקמים עליהם מלפניהם.

וזה אומרו ויסב וגו'. כלומר אלהים עשה סיבה לסבב לחזק האמונה בהם והוליכם דרך המדבר ים סוף שיראו בעיניהם כל הנסים האלה ויאמינו בה' בהכרת טובו וחסדו עליהם וגודל חוזק ידו להיות להם לאות ולמופת לדברים העתידים לבוא אליהם שיהיה לבם נכון בטוח בה' ומשמועה רעה לא ייראו, והוא כעין מאמר חז"ל (מכילתא מובא בילקוט שמואל רמז קכ"ז) דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו, דוד שנאמר (שמואל-א י"ז, ל"ו) גם את הארי גם את הדוב וגו' אמר דוד וכי מה אני ספון שהכתי חיות רעות הללו אלא שמא דבר עתיד ליארע לישראל ועתידים להנצל על ידי, מרדכי (אסתר ב', י"א) ובכל יום ויום מרדכי מתהלך וגו' אמר מרדכי וכי אפשר לחסידה זו שתנשא לערל הזה אלא שמא דבר וכו'. ולזה סיים הכתוב הא לך ראיה כי עתה לא נתחזקה האמונה בידם שעל כן אי אפשר להביאם דרך הקרוב כי הנה וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים פירוש עלו מזויינים בכלי זיין כדרך ההולכים למלחמת בשר ודם, והם עם קדוש ישראל אינם צריכין לכל זה כי הנה הקול קול יעקב שישראל פועלים כל דבר בקולם והכתוב צווח (קהלת ט', י"ח) טובה חכמה מכלי קרב, ומה הוא החכמה פיה פתחה בחכמה שבחכמתם הם פותחין את פיהם בקול קול יעקב לבקש את בוראם בתפילה ותחנונים ויושיעם ה' ברגע אחד נגד אלפי אלפים חיילות כמו במחנה סיסרא וסנחרב. ויהושע לא כבש יריחו בשום כלי זיין כי אם בקול השופר, כי אין ליעקב כי אם להשתמש בקול, ולמה יצאו הם מזויינים אם לא לחסרון אמונתם בה' עדיין, ועל כן בראותם מלחמה ושבו מצרימה ולזה ויסב וגו' כאמור, כי נתן להם הקב"ה מקום בכדי להאמין בו לעתיד.

פסקה יט

ויקח משה וגו' פקד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה וגו'. עיין בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים שדקדק מה כיוון בכפל הלשון פקד יפקד וגו'. והנראה, כי נודע מאמר חז"ל (שמות רבה ה', י"ג) בפסוק (שמות ד', ל"א) ויאמן העם, שסרח בת אשר אמרה להם זה הסימן בקבלה מאביה והוא מיוסף, כל גואל שיאמר זה הלשון פקד פקדתי וכו' שכן יוסף אמר פקד יפקד אלהים וגו', עד כאן. אשר על כן הנה יוסף כיוון בדבריו לומר דוקא בזה הלשון שהוא להם סימן הגאולה בכדי שיבינו כשיבוא אחד ויאמר זה הלשון זה גואל צדק הוא, ואז והעליתם את עצמותי. רק שישראל לא הבינו זה עד שבאתה סרח ופירשה להם, ולזה אמרו חז"ל (רבה שם כ', י"ט) שארונו של יוסף הטמינו המצריים יש

אומרים בנילוס ויש אומרים בתוך הפלטרין בקבורת המלכים וכו', עד שהתחיל משה צווח יוסף הגיעה השעה שאמרת פקד יפקד וגו', מיד נתנדנד הארון וכו' עד כאן. כי לכך הזכיר משה לשון זה שאמר יוסף לומר שכשם שנתקיים דיבורך בכוונתך לסימן הגאולה כן תתקיים מה שהשבעת אז והעליתם את עצמתי, ועל כן מתהומות הארץ תשוב תעלה, וכן נעשה ונתנדנד תיכף.

פרק יד

פסקה ד

וחזקתי את לב פרעה וגו' ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה'. רש"י ז"ל פירש ואכבדה בפרעה וגו' כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד וכו', והוא מדרש חז"ל (תנחומא בפרשה זו) ולפי זה הכבוד הוא לא בפרעה עצמו שהוא יֵדַע כבוד ה', כי אחר כליונו לא ידע את ה', רק הכבוד הוא לעיני עמים רבים על ידי פרעה. ואכן מפשט הכתוב נראה שהכבוד הוא בפרעה גופא כמו שאמר ואכבדה בפרעה וגם סיים מפורש וידעו מצרים כי אני ה' וגו'. ועל כן נראה כי הרדיפה גופא זה הוא גידול כבוד ה', כי הלא פרעה ומצרים לא טפשים היו והכתוב קוראם חכמי מצרים, ונמצא איך ימולא לבם לרדוף אחרי בני ישראל אחרי ראותם כל המכות האלה ושפטים שעשה ה' בהם ובאלהיהם, ואכן אין כאלהינו כי הוא אמר ויעשה שחיזק כל כך לב פרעה שלא יוכל להתגבר על לבו, כמאמר חז"ל (אסתר רבה י', ג') ויאמר המן בלבו הרשעים ברשות לבם, כי אף שיודעין שסופן רעה יהיה ויענשו ממרומים על כל עבירה ועבירה מכל מקום אינם יכולים להתגבר על תאות לבבם הרע, כי אינו ברשותם לרוב עשותם הרע, וכן פרעה וחילו אף שידעו כי גדול אדונינו ורב כח מכל מקום הקב"ה כל יכול וחיזק לבבם כל כך עד שלא יוכלו להתגבר על לבבם עם שסופן להאבד מן העולם על ידי זה, ולזה אמר וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם, ובזה ואכבדה בפרעה ובכל חילו, כי גם בעיניהם אכבד, בראותם מעשה נפלאה כזה, אשר וידעו מצרים כי אני ה' בכל נפלאותי אשר עשיתי בקרבו ואף על פי כן ויעשו כן לרדוף אחרי בני ישראל היאומן כי יסופר כזאת ובפרט על איש חכם, ובזה ידעו כבוד ה' אשר אין ביכולתם להתגבר על לבבם אף שיודעין שזה קץ כליונם מן העולם, וזה מעשה נורא למאוד למבין ולעיניהם אכבד.

פסקה ה

ויגד למלך מצרים כי ברח העם וגו'. עיין פירוש כתוב זה למעלה בתחילת הפרשה.

פסקה ו

ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו ויקח שש מאות רכב בחור וגו'. לכאורה אומרו ואת עמו לקח עמו מיותר אחרי אומרו אחר כך ויקח שש מאות וגו', ואכן כי אמרו חז"ל (ילקוט

רמז ר"ל) פרעה משכן בדברים אני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים דרך מלכים ליטול חלק בראש אני אשוה עמכם בחלק וכו', ולזה אמר ויאסור את רכבו פירוש הוא בעצמו כמאמר חז"ל (שם) ואם תאמר וכי דרך המלך לאסור בעצמו הרכב, והלא עבדיו עושין זאת על כן אמר ואת עמו לקח עמו פירוש לקחן ומשכן בדברים שהוא רוצה שיהיו כולם עמו בשוה לא כדרך המלך ועבור כן בעצמו אסר הרכב והפרשים להראותם כי אתם בשוה הוא ואין רצונו להתנהג עמהם בנימוסי המלוכה בעת הזאת כי שנאה מבטלת השורה כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ה:) וכמו בזה כן בשארי דברים יתנהג עמם.

פסקה ח

ויחזק ה' את לב פרעה וגו' וירדוף אחרי בני ישראל ובני ישראל יוצאים ביד רמה. לכאורה יש להבין מה שמודיע הכתוב כאן ובני ישראל יוצאים ביד רמה ואין כאן מקומו, ולמעלה ביציאתם היה להודיע דבר זה. ואמנם יגיד הכתוב כח אלהינו יתברך בדבר הזה כי אף שבני ישראל היו יוצאים ביד רמה כזה בגבורה גבוהה ומפורסמת ומי פתי יסור הנה שלא לדון בקל וחומר ומה אם מכורה כבר יצאה מאתו בחוזק יד מכל שכן שלא יחזיר אותם לעבודתו ואיך אבדה חכמת חכמיו כל כך לשום לבבו לרדוף אחרי בני ישראל, אבל הנה ה' בחזק יבוא שחיזק לבבו כל כך שאף על פי שבעיניו יראה ולבבו יבין שלא טוב עושה לא יוכל להתגבר על חזקת לבבו והוא גדולת אלהינו יתברך בכדי להפילו בפח יקוש.

פסקה י

ופרעה הקריב וגו' ויצעקו בני ישראל אל ה' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים וגו'. לכאורה זה הצעקה והאמירה הם תרתי דסתרי אהדדי והבן. ונראה כי הנה בקריעת ים סוף כאשר ראו היד הגדולה נאמר ויאמינו וגו' ובמשה עבדו, כי עד אותה השעה לא האמינו כל כך בנבואת משה שהיא ברורה על אמיתתה, כאשר כתבנו למעלה, ועל כן כשראו את עצמם בצרה גדולה הים סוגר ופרעה וחילו מאחריהם, סברו אפשר לא היתה דבר ה' על העבודה במדבר דוקא, כי אם סתם שיעבדו אותו וזה אפשר גם במצרים וכמו שאמר פרעה לכו זבחו לאלהיכם בארץ, ועל כן אמרו למשה מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים וגו' אבל בה' ודאי האמינו וכשראו דחקת צרותם צעקו אליו להושיעם כי הם לא נאשמו בכל זה בשום דבר.

פסקה יג

ויאמר משה אל העם אל תיראו וגו'. שינה הכתוב לשונו כי תחילה נאמר ויצעקו בני ישראל וגו' ויאמרו אל משה והיה לו לומר כאן ויאמר משה אל בני ישראל או ויאמר אליהם, ואולם על פי אשר כתבנו למעלה (בתחילת פרשה זו) כי הערב רב שהלכו עם

ישראל הם היו האוקטרין ששלח פרעה להחזיר את ישראל ואחר כך כאשר חפצו להדבק בישראל קיבלן משה כי סבור שיתקן אותם, וזה היה עיקר רדיפת פרעה עבור עמו ונחלתו אשר נשארו בישראל ועל כן אמר שם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם כי העם נקרא בכל מקום הערב רב כמאמר חז"ל (זוה"ק כי תשא ק"צ. ושאר מקומות) ועיין שם. ולזה אפשר לומר מה שאמרו בני ישראל אל משה מה זאת עשית לנו להוציאנו וגו' אף שידעו שהכל עשה כדבר ה' ומה להם לומר אליו, ודי בצעקתם את פני ה'. ואכן עבור שידעו כי כל עיקר רדיפת פרעה הוא עבור העם הערב רב על כן אמרו מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים פירוש שתוציא לנו גם ממצרים עצמם מחיל פרעה וגרמת כל הנזק הזה, ואפשר שגם עבורם לא יושיענו ה' כי גוים המה עם אשר שנא ה'. ועל כן ויאמר משה אל העם אל תיראו, כלומר שהפך פניו אף אל העם הערב רב ואמר להם אף אתם אל תיראו ולא מבעיא בני ישראל שכבר עשה להם הקב"ה נסים ונפלאות ודאי יעשה להם נס גם עתה שלא לכלותם במדבר ח"ו ואכן גם אתם אל תיראו כי גם לכם יעשה ה' תשועה ביום הזה, כי על כן באתם בצל קורתו קורת בית השכינה ברוך הוא וברוך שמו.

או יאמר על זה הדרך, ויאמר משה אל העם אל תיראו, פירוש שאמר לבני ישראל, אל תיראו בעבור העם אשר אִתכם שלא יגיע לכם נזק עבורם, כי התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום כלומר כי לכם ודאי יעשה הקב"ה תשועה אחרי שאתם עמו ונחלתו בני ישראל המיוחסים שלא נתערבו בגוים, ומה לכם עם הערב רב אחרי שאתם לא קבלתם אותם, אני הוא שקבלתי אותם עלי מוטל הדבר ולא עליכם, ובזה נכון מאמר הכתוב אחר כך.

פסקה טו

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל וגו'. ואמרו חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז רל"ג) אמר לו הקב"ה למשה בני נתונין בצרה ואתה עומד ומרבה בתפילה וכו', ולכאורה זה לפלא הלא משה בודאי היה יודע אשר בדבר ה' עשה את כל המעשים האלה והיה לו לידע בודאי בבטחון גודל ידו החזקה שיושיעם ה' למען שמו כי הוא אמר ויהי כל זאת שיבואו ישראל לפני הים ומצרים אחריהם ובודאי הוא יושיעם, ולמה האריך בתפילה, ועוד הלא הוא אומר התיצבו וראו את ישועת ה' וגו' ונמצא בטוח היה בבירור בישועה ועל מה התפלל.

והנראה כי תפילת משה לא היה על ישראל כי עליהם ידע ודאי והאמין בה' שיושיעם ה' ואמר להם מפורש ה' ילחם לכם וגו' ועיקר תפילתו לא היה כי אם על הערב רב שקיבלם מדעתו ועליהם האריך בתפילה שגם אותם יושיעם ה' אחרי שבאים להסתופף תחת צל

כנפי השכינה ועל כן ויאמר ה' וגו' מה תצעק אלי, פירוש למה אתה מאריך בתפילה כיון שאומרים שבאים להתקרב אלי ודאי אשר אושיעם בשביל קידוש שמי וכמעשה הובא במדרש חז"ל (שוחר טוב תהלים קפיטל כ"ה,) מעשה בקיסטין אחד והיה שם אדם גדול והיה לו שם במדינה והיה שם אדם אחד, והיו שומרי המדינה עוברין ומצאו אכסנאי אחד ותפסוהו ואמר אל תכוני כי בן ביתו של מלך אני כיון ששמעו כן הניחוהו ושמרוהו עד הבוקר, בבוקר הביאוהו אצל המלך ואמרו לו בן ביתך מצאנו אמש, אמר לו המלך בני מכיר אתה אותי, אמר לו לאו וכו' עד אמר להם המלך הואיל ובטח בי הניחו לו וכו' עד כאן. וכן כאן עם הערב רב אף שאינם מבני ישראל בני ביתי כיון שבפיהם שמו בטחונם בי ונתקרבו עם ישראל בבטחונם שאני אצילם ודאי אושיע להם.

ואכן כי ידוע והארכנו בזה במקום אחר אשר אין הקב"ה מפליא נסיו לאדם למעלה מן הטבע כי אם כשהאדם מתנהג עצמו בעבודה למעלה מטבע העולם, כי פועל אדם ישלם לו (איוב ל"ד, י"א) ובמדה שאדם מודד מודדין לו כמאמר חז"ל (סוטה ח':) ועל כן אמרו חז"ל (שמות רבה כ"א, י') לא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן וכו', וכן אמרו בגמרא דידן (סוטה ל"ז.) שקפץ שבטו של בנימין לתוך הים או נחשון בן עמינדב עיין שם, כי לא היה יכול הים להקרע לפניהם שהוא למעלה מטבע העולם עד שנכנסו בעבודה למעלה מן הטבע ובאו להם מים עד נפש, ובחינה זו לא יעשו אותה הערב רב עתה כי לא מבני ישראל המה, ועל כן דבר אל בני ישראל ויסעו כלומר שהם יסעו קודם אל הים וימסרו נפשם על אמונתם בי ואחר כך ואתה הרם את מטך וגו' ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה פירוש שלא יהיו ביבשה כי אם עד שיהיו בתוך הים כאמור (דאם לא כן סתרי אהדדי והבן), ואז כאשר יתיבש הים מפני בני ישראל גם המה יבואו שמה ואושיע להם על אשר שמו בטחונם בי כנזכר. וכאשר הלך יהושע לעזור לאנשי גבעון אשר היו גרים גרורים והערימו את בני ישראל ויהושע נתנם לחוטבי עצים ושואבי מים ואף על פי כן לפי שנתנו את שמם על שם בני ישראל הלך לעזור להם, וה' עזרו אז בנס מופלא שהעמיד השמש בחצי השמים בגבעון, והכל לפי ששמו בטחונם בה' עזרם ה' בעבור כבוד שמו.

או יאמר הכתוב מה תצעק אלי וגו'. כי הנה כתבנו במקום אחר פירוש הכתוב (תהלים ק"ז, ו') ויצעקו אל ה' וגו' ולכאורה היה די לומר ויצעקו לה', ואמנם כי הנה האדם העומד לצעוק ולהתפלל לה' על צערו וכאבו שיושיעו ה', אם שם פניו רק לדחות צער מעל עצמו כי צר לו מאוד בדברי העולם מבני חיי ומזוני, בחינה זו קטנה היא למאוד כי מה האדם וכל חייו וכל ענייניו, הלא הכל כאפס ותהו נחשבין הבל המה מעשה תעתועים,

ומה יהיה בזה אם יבלה כל ימיו בטוב ובנעימים האם זה לקבר יובל ובזה יבוא ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים ברוך הוא הלא אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו אמרו ז"ל (פסחים נ'.) ולא מי שבא עם כספו וזהבו או שארי חמדת עולם הזה, ונודע אומרם ז"ל (אבות ד', א') איזהו עשיר השמח בחלקו כי מי שאינו מספיק עצמו במה שיש לו אפילו אם יהיה לו עושר מופלג ויהיה לו כל חמדת עולם הזה עני הוא וכל ימיו כעס ומכאובים להתאוות לכל ואין לו למלא שאלתו כמו העני ממש, ויותר. כי העני מתאוה לפת לחם, וזה מתאוה לעשירות מופלג כי מרבה נכסים מרבה דאגה כאומרם ז"ל (שם ב', ח') ונמצא זה שאינו שמח בחלקו ומתפלל על צרת עצמו שיושיע לו ה' כל הצטרכותו על המחיה ועל הכלכלה וכדומה, כבר איננו על השלימות הצריך שיהיה שמח בחלקו.

ועוד הלא ידוע מאמרם ז"ל (ברכות נ"ד.) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ופסקו הרמב"ם ז"ל (פרק י' מהלכות ברכות הלכה ג' וטור שולחן ערוך אורח חיים סימן רכ"ב סעיף ג') ופירשוהו דוקא בשמחה ובטוב לבב שיודה לה' על הרעה בשמחה וטוב לבב כעל הטובה. ונמצא אם כן הוא באמיתיות לבבו ששׂשׂ ושמח ומודה על רעתו שמגיע לו מאת הבורא כי זה הוא עבודת שמו יתברך כמו שאיתא בטור שולחן ערוך שם וזה לשונו: כי הרעה לעובדי ה' היא שמחתם וטובתם כיון שמקבל מאהבה מה שגזר עליו ה' נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד את ה' שהוא שמחה לו, עד כאן. איך יכול להתפלל על הרעה הזו שיהפכנה ה' לטובה לו, הלא גם הרעה טובה היא לו ורצונו בה.

ועוד הנה נודע אשר האדם לא נברא בעולם הזה כי אם לעבוד את הבורא ברוך הוא בכל ימיו ועתיו ורגעיו וזה הוא חכמתו ושלימותו, ונמצא כאשר מתפלל בעד עצמו הרי אינו עובד לבוראו ברוך הוא ברגע זו, ומה הוא וכל ימי חייו בשעה שאינו עובד לבוראו, הלא בושה יכסה פניו וכלימה, להניח עבודת הבורא ולעבוד את עצמו בדברי עולם הזה שכל ענינו הבל הבלים.

אשר על כן ודאי אין זה אופן כלל שיבקש אדם רחמים לצורך עצמו, כי אם כל עיקר התפילה והבקשה שאדם יוכל להתפלל לפני בורא שמים וארץ בעת צר לו הוא רק לכבוד שמים, כי נודע אשר כל זמן שישראל נתונים בצרה כביכול צר לו למעלה הן צרת ציבור הן צרת יחיד כמאמר ז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תש"ל) בפסוק (ישעיה ס"ג, ט') בכל צרתם לו צר וכו' עיין שם. ואמרו (במסכת סנהדרין מ"ו.) בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי כי הקב"ה הלא חפץ חסד הוא באמת וכל עיקר בריאת העולם היה רק בכדי להיטיב לבריותיו אשר יברא כמאמר אדונינו דוד המלך ע"ה (תהלים פ"ט, ג') עולם חסד יבנה שרק לזה בנה הקב"ה העולם לעשות חסד עם בריותיו

ובפרט עם עמו ישראל כי הם עלו לעיקר במחשבת בריאת העולם וכל העולם לא נברא כי אם לצוות להם להצטרכותם, לשמשם ולעבוד עבודתם, וכביכול כשהקב"ה אינו יכול להשפיע לאיש הישראלי טובת החסד בעולם עבור גרם עוונותיו וכדומה והאדם בצער ודאי כביכול לו צר יותר מלאדם הזה כי חפץ חסד הוא בטוב האמיתי, ויותר ממה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק כמאמר חז"ל (פסחים קי"ב.). ועל זה ישים האדם פניו בעת צרתו לזכור מה שגרם הוא במעשיו שיהיה כביכול צר וצער למעלה ואם יעשה לו כל מיני עינוים וסגופים שבעולם האם יספיק על אחת מני אלף שגרם צער למעלה לשכינת עוזינו, ואך הקב"ה הטוב והמיטיב לא יחפוץ בעינויו כי הדרי קושיא לדוכתיה שיגרום צער למעלה כביכול, והאל הטוב החפץ חסד אינו רוצה כי אם בשוב רשע מרשעתו וחיה, וזה ישים אל לבו לקבל עליו באמת תשובה שלימה לפני בוראו, אשר מהיום והלאה לא יזוז מעבודת ה' אף רגע כמימרא ולהמליך להקב"ה על כל אבר ואבר וגיד וגיד מרמ"ח אברים ושס"ה גידים, שלא יעשה דבר בשום אבר מאבריו, כי אם הנוגע לכבוד הבורא יתברך ולא יותר, וליחד אליו מחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו שלא ישתמש בהם כי אם לה' אל אחד לבד באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה ולבקש רחמים מבוראו ברוך הוא להקל הצער מעליו רק בכדי שיקל הצער למעלה בשורש נשמתו בשכינת עוזינו, ולא ירגיש מצרת עצמו כלום, רק על זה יכאב לבבו ונפשו עליו תאבל במה שיש צער למעלה ואל זה יביט לשפוך כמים לבו בתפילה ותחנונים נוכח פני ה' שיושיע לו מצרתו בכדי שיתענג למעלה כביכול ברוך הוא, ואז ודאי יענהו ה' משמי קדשו, כיון שלא לצורך עצמו הוא מבקש רק בשביל כבוד שמים להקל הצער למעלה.

או ישים פניו לבקש בעת צרתו בכדי שיתגלה ויתעלה כבוד ה' ברוך הוא כאשר יושיע לו בדבר הזה, כמו בחולה אשר בתוך ביתו, והרופאים נתיאשו מלעשות לו רפואה והוא מבקש הרפואה מאת ה' שיוודע בארץ כי הוא הרופא נאמן האמיתי ורחמן ובידו נפש כל חי למחוץ ולרפא, וכדומה בכל הדברים שיש בהם כבוד הבורא כאשר יושיע ה' לזה, ישים מגמת לבבו לבקש רחמים בשביל הדבר הזה דייקא שיתגדל כבודו בזה וכאשר עשה יהושע כאשר שמע שנפלו מישראל בעי כשלושים וששה איש, ישב לארץ והעלה עפר על ראשו (יהושע ז', ט') וישמעו הכנעני וגו' והכריתו את שמֵנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול, כי זה עיקר כאבו במה שח"ו יתחלל שם שמים בהכרית שם ישראל מן הארץ אשר כבר נקרא שמו עליהם ועשה להם נסים מופלאים במצרים ובים וכדומה, ועכשיו ח"ו יאמרו אלהיהם זקן הוא ותש כוחו ויתחלל שם שמים חלילה, ולא הכאיב

לבבו על שום דבר כי אם מה תעשה לשמך הגדול, כי כל דבר שבעולם הבל הוא רק מה שנוגע בכבוד הבורא זה הוא דבר שאין לו שיעור וערך.

ובזה יערב נעימות אומרם ז"ל (ברכות ס"ג.) כל המשתף שם שמים בצערו כופלים לו פרנסתו וכו' רבי שמואל בר נחמני אומר פרנסתו מעופפת לו כציפור וכו', ועיין ברש"י ז"ל שם שנדחק קצת בפירושו, ולדברינו יאמרו כי לא מבעיא כאשר ישים האדם פניו רק מול שער השמים שלא יתערב בתפילה על צערו שום מחשבה וכוונה בשביל הצטרכות עצמו וכאבו אשר יכאב לו, כי אם רק בשביל כבוד שמים מה שבשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל על אשר נמצא ח"ו איזה צער למעלה ועל זאת מוסר נפשו ורוחו, ולפני ה' ישפוך שיחו לתקן שם למעלה שלא יהיה שם איזה צער חלילה, שזה ודאי אין קץ ותכלית לשכרו, לאשר הוא שוכח מצרת עצמו כלל וכלל, ורק על זה תצמא נפשו ויכמה בשרו להסיר הצער משם ולגרום שם תענוג ונחת רוח, ודאי יעשו לו למול זה תענוג ונחת רוח עד אין קץ. ואמנם כי אף מי שאינו על בחינה הזו בשלימות בתכלית, שהוא משתף שניהם כאחד שצר לו מצרת עצמו בצערו, וגם יגדל כאבו ואבלו בלבו על הצער שנמצא בשמי השמים לפניו יתברך, וזה ענין שיתוף שם שמים בצער, שצר לו מאוד בצער שניהם צער למעלה וצער למטה גם עבור זה כופלין לו פרנסתו או מעופפת לו כציפור אחרי שגם על זה ישים פניו להתפלל להסיר הצער מלמעלה, וענין הפרנסה הזו הוא זה הדבר אשר ביקש והתפלל עליו בצערו כי כל דבר הנצרך אל האדם הכל נקרא על שם הפרנסה פרנסת הנפש או פרנסת הגוף בכל בחינות בני חיי ומזוני וכשהתפלל על דבר החסר לו ושיתף שם שמים בזה כופלין לו זה שהתפלל עליו או שהיא מעופפת לו אחרי שחפץ להרבות השפע בעולם העליון, כי בזה נתעלה גם תפילתו שהתפלל בעד עצמו, ועל שניהם יענהו מן השמים ועל כן כופלין לו, והבן. וזה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ז, ו') ויצעקו אל ה' פירוש שצעקתם הוא בדבר הנוגע לה' כי למען שמו יושיע לו בעת ההוא ואז ודאי וממצוקותיהם יצילם כיון שאינם מתפללים וצועקים למענם כי אם אל ה' הרי לה' הישועה, וזה מאמר הכתוב (תהלים צ"א, ט"ו) יקראני ואענהו פירוש כשהוא קורא אותי במה שהוא כבודי בזה הישועה ואז ודאי ואענהו.

וזה היה כאן בבני ישראל הכשרים כי נאמר בהם ויצעקו בני ישראל אל ה' שעיקר צעקתם לא היה אלא על שנוגע הדבר לה' כי כשישראל נתונים בצרה כביכול לו צר, ועוד כי יש בזה רב גודל קידוש ה' שיתגדל שמו בעולם שהוא אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו, ולהראות שהוא מלך גדול על כל העמים והשרים שלמעלה כי ראו ישראל ששר של מצרים פורח באויר ונוסע אחריהם כמאמר ז"ל (שמות רבה כ"א, ה') בפסוק (שמות י"ד,

י) והנה מצרים נוסע וגו', הרי כבודו בזה להראות שגאה על גותניא. ומכל שכן דכל שכן איש האלהים משה רבינו ע"ה משהאריך בתפילתו לאל איום ונורא ודאי שלא היה בלבו לשום דבר כי אם באמת למען שמו באהבה. והנה אמרו חז"ל (ברכות י:) כל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו וכו', ועל כן כשראה הקב"ה שישראל תלו עיניהם למרום לומר שיושיעם ה' בעבור כבוד שמו, תלה להם בזכות עצמם ואמר מה תצעק אלי שאתה והם תולין הצעקה בי, דבר אל בני ישראל ויסעו כי כדאי זכות בני ישראל לקרוע להם הים בזכותם כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ח') בפסוק זה, אמר הקב"ה כדי הוא האמונה שהאמינו בי ישראל שאקרע להם הים, ולזה אמר הכתוב להלן ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל, פירוש לפי שהישועה ביום ההוא היה עם ישראל כי זכות ישראל גרם לזה להושיע מאויביהם, ועל כן וירא ישראל את מצרים מת וגו', שפלטן הים ליבשה שיראו ישראל בעיניהם אבוד שונאיהם, היפך ממה שנאמר בלוט (בראשית י"ט, י"ז) אל תביט אחריך ואמרו חז"ל (מובא ברש"י שם) אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול, אבל כאן וירא ישראל שראו במפלתן בעיניהם כי היה ההצלה בזכותם וכאמור, ואפשר שזה שאמר להלן ואתה הרם את מטך, כלומר כי אתה לבד גם כן תוכל להרים את המטה כי גם זכותך בלבד יועיל לבקוע הים ועל כן אנו אומרין בוקע ים לפני משה וכו' כי גם לפני משה לבד היה ראוי לקרוע.

פסקה יז

ואני הנני מחזק וגו' ויבואו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וגו' וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ברכבו וגו'. לכאורה בהכבדי האחרון אך למותר, וכבר נאמר. ואכן גם זה יגיד על דרך מה שכתבנו למעלה בפסוק (י"ד, ד') וחזקתי את לב פרעה וגו', כי זה היה כבוד גדול של ה' בעיני מצרים מה שלא היה ביכולתם להטות לבבם שלא לרדוף אחרי בני ישראל הגם שידעו שסופן לאיבוד כי כבר ראו כזה וכזה, וכאן מוסיף הכתוב לומר, כי מי פתי יסור הנה ולא יבין אשר אם יעשה הקב"ה נס נפלא לידידיו לגזור ים סוף לגזרים ולהעביר בני ישראל בתוכו לא יעשה זאת לשונאיו שגם הם יעברו בתוך הים ביבשה ובודאי ישלם אז לשונאיו אל פניו להאבידם בתוך הים, ואם כן ודאי ידעו מצרים שלא יצאו מתוך הים, ואך זדון לבם אשר נתחזק מאת ה' לא יכלו להטותו בשום אופן הגם שהבינו כי זה רעתם אשר לנצח יאבדו, ובזה נתקדש שם שמים בעיניהם מה שראו כי הוא כל יכול להטות לבבם לאשר יחפוץ ואין לבם ברשותם, ועל כן יאמר הכתוב וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ברכבו וגו', כלומר הנה בעת אשר אכבד

במצרים שיבואו אחרי בני ישראל בתוך הים לא יהיה נעלם מאתם אשר אני ה' ובודאי לא יצאו בשלום משם, רק אדרבה שידעו כי אני ה' אשר לי הכח והגבורה לאבד שונאי ואף על פי כן ירדו לים ואני אכבד בם בעת ההוא, והכל כי אין לבם ברשותם ומוכרחים לילך אחרי שרירות לבם עם שידעו אשר בזה יפלו ולא יוסיפו לקום.

פסקה יט

ויסע מלאך האלהים וגו' וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן וגו' ויעמוד מאחריהם. שינה הכתוב להציג במלאך וילך מאחריהם ובעמוד הענן ויעמוד, כי המלאך הוא שהלך להבדיל בין מחנה מצרים ולקבל חיצים ובליסטראות של מצרים כפירוש רש"י בפסוק זה, על כן לא עמד לו אצל מחנה מצרים והלך אחרי מחנה בני ישראל למקום שהלכו הם להרחיקם בהבדל רב ממצרים ולשמרם בסמוך להם מכל דבר רע, ואמנם עמוד הענן שלא הלך כי אם להחשיך למצרים שלא ילכו אחרי בני ישראל להתקרב להם, ועל כן הוא עמד במקומו לפני מחנה מצרים להחשיך להם, כי אם היה הולך אחרי בני ישראל היו גם המצרים הולכים בסמוך לו, ועל כן עמד לפניהם בענן וחושך ולא קרב זה אל זה כל הלילה.

פסקה כא

ויט משה וגו' וישם את הים לחרבה ויבקעו המים. לכאורה זה כפל לשון, ועוד כי תחילה היה לו לומר ויבקעו המים כי זה נעשה ראשונה, ועוד צריך להבין אומרו וישם את הים לחרבה וכי כל הים נחרב ויבש. ואמנם יגיד הכתוב מעשה ה' ונפלאותיו במצולה, כי הנה שני דברים היה בקריעת ים סוף. אחד, הבקיעה שנבקע הים לשני חלקים שיעברו ישראל בתוכו. והשנית, שיחרב קרקעית הים ויתיבש היטב שלא יעברו ישראל במקום הרפש והטיט הרב, ועל כן סידר המסדר בסיפור הנס יציאת מצרים אילו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו, כי זה הוא דבר אחר מה שנחרב קרקע הים שיהיה נח לצאת, וזה נעשה על ידי הרוח קדים עזה שהיה, שהוא החריב את קרקע הים, אבל זה לא היה יכול להיות בבוקר אחר הבקיעה, כי תיכף בעת הבקיעה ירדו לים באותו רגע ממש, וכמה מהם שירדו לתוך הים ממש, ולזה הפליא הקב"ה נסיו נס בתוך נס, שרוח הקדים הוביש קרקע הים בלילה קודם בקיעת הים בעוד שהיה מים על הארץ הוביש והחריב במצולה כל הטיט והרפש שהיה שם, ואחר כך נבקע הים, וזה אומרו ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה וגו' וישם את הים לחרבה פירוש שֶׂשָׂם הליכת הים על החרבה והיבשה הגמורה ומי הים היו על קרקע החרבה, ואחר כך ויבקעו המים, ולא היה צריך עוד לשום דבר רק תיכף אחר הבקיעה ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה, שכבר היה

היבשה שהוא גריד כהלכתה (כמו שפירש רש"י בפסוק (בראשית ח', י"ד) ובחודש השני וגו' יבשה הארץ עיין שם) בתוך הים.

פסקה כב

ויבואו בני ישראל בתוך הים וגו' והמים להם חומה וגו'. לכאורה אחרי אומרו בתוך הים, מעצמינו נדע שהיה המים להם מימינם ומשמאלם. ואכן כה יאמר הכתוב והמים להם חומה פירוש שהמים היה חומה להם לעצמן לעכב שלא יבואו מים אחרים ליפול בתוך בקיעת הים, כי המה באו בין שני גזרי הים בתוך הבקיעה וזה המים מה שהיה עתה מים נעשו חומה גבוה ונצבו כמו נֵד לעכבם וכפירוש רש"י ז"ל כמו נד כשור כחומה וכו'.

פסקה כד

ויהי באשמורת הבקר וישקף ה' אל מחנה מצרים וגו'. מודיע הכתוב זמן רגע מהומת מצרים לומר ראה איך נשתנה הנהגת הדין והרחמים בלילה ההוא, כי הן הלילה ידוע אשר בה תשלוט כל בחינת הדינים ושליטת החיצונים גוברין כמאמר הכתוב (תהלים ק"ד, כ') תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער וגו', וכן אמרו חז"ל (בבא קמא ס': ועיין ברש"י שם) ואף על פי כן היפכה הקב"ה לעשות חסד עם ישראל כמאמר הכתוב למעלה ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו וגו', כי גדולים צדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים (בראשית רבה ל"ג, ג'), והזכיר מדת הצדיקים לשבח, ולהיפך הזכיר את הרשעים לגנאי אשר ויהי באשמורת הבוקר שאז מדת הרחמים גוברין בעולם ואף על פי כן וישקף ה' וגו' וכל השקפה לרעה הוא כמאמר חז"ל (מובא ברש"י פסוק (בראשית י"ח, ט"ז) וישקיפו על פני סדום וגו') ועוד ניתוסף בהם אשר וישקף ה' שם הוי"ה רחמים השקיף עליהם לרעה בזמן הרחמים, והכל כי כל כך גדלה צעקתם את פני ה' להפך כל אלה לדין למחות את שמם מתחת השמים.

פסקה כז

ויט משה וגו' וישב הים לפנות בוקר לאיתנו וגו'. חז"ל (שמות רבה כ"א, ו') אמרו,אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאקרע את הים ואעשנו יבשה לא כך אמרת שאין הים נעשה יבשה שנאמר (ירמיה ה', כ"ב) אשר שמתי חול גבול וגו', אמר לו הקב"ה לא קראת מתחילת התורה מה כתיב (בראשית א', י') ויאמר אלהים יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו מתחילה שאני קורעו. ונודע לכל מה שקשה בזה, כי מה לו להזכיר תנאי הקריעה בעת ששב הים לפנות בקר על המצרים, ולמעלה בעת שנקרע לפני בני ישראל היה לו להזכיר דבר זה. ואמנם הנה איתא בזוה"ק (וירא קי"ג:) וזה לשונו: בזמנא דבקע קודשא בריך הוא ימא לישראל הוי קרע ימא לאלין ואזלין ביבשתא ומיא הוו תבין מסטרא אחרא וטבעין לאלין וכו' עד כאן לשונו. ונראה לי ממשמעות דבריו הקדושים, אשר הטביעה למצרים

והיבשה לישראל היה הכל בעת אחד וזה היה עיקר נס קריעת ים סוף מה שנעשה בהים שני הפכים ברגע אחד, כי הנה תיכף בעת עבור בני ישראל בתוך הים רדפו המצרים אחריהם, ולפי רוחב הים היו שניהם עומדים בתוך הים ישראל בקצה האחרון ומצרים בקצה הראשון והפליא הקב"ה נס נפלא, שרוחב זה שהיו המצרים שם השיבו המים על מצרים על רכבו ופרשיו, וישראל עומדין בתוכו להלאה בחרבה, ובשעה אחת היה בים שני הבחינות מים ויבשה.

ולדעתי זה פירוש הכתוב (תהלים קל"ו, י"ג) לגוזר ים סוף לגזרים וגו' פירוש שגזר אותו לכמה גזרים שלא היה שוה כולו אף זה הנתיב שנקרע רק בצד אחד והעביר ישראל בתוכו ובצד האחר וניער פרעה וחילו כי זה היה עיקר הקריעה שמחצה נעשה יבשה ובמחצה השני עברו המים על פרעה, והנה כבר כתבנו למעלה (בפרשת בראשית בפסוק יקוו המים) בפירוש מאמר חז"ל הנזכר מה שאמר לו הקב"ה לא קראת מתחילת התורה וכו' ולכאורה היכן מרומז שם שיהיה נקרע לפני בני ישראל, ואכן כי מה שאמר שם יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה ומלת ותראה היבשה הוא מיותר כי אחר שהמים יהיו נקווין אל מקום אחד ודאי שיתראה היבשה, ואמנם יגיד כי אף אחר שיקוו המים אל מקום אחד אף על פי כן לפעמים ותראה היבשה, בו במקום מקוה המים תראה היבשה לפעמים, והיא בעת שיצטרך הקב"ה להעביר בני ישראל בתוכו בחרבה וזה הוא התנאי שהתנה עמו, ולדרכנו כאן כן יאמר, יקוו המים ותראה היבשה פירוש גם בעת שתראה היבשה בו, שיהיה נקרע לפני בני ישראל, בשעה ההוא ממש יקוו המים מצד השני להציף חיל פרעה ורכבו הבאים אחריהם בים, וזה שאמר אני התניתי עמו מתחילה שאני קורעו, כלומר שאקרע אותו לקרעים להיות מחצה יבשה ומחצה ים כי זה היה עיקר הנס להעשות ברגע אחד רחמים ודין, רחמים לישראל ודין לאומות העולם.

וזה מרומז בדברי חז"ל (שמות רבה כ"ב, ב') וזה לשונם: אמר ר' יוחנן כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד לתוכו אחרון של מצרים ומזה מובן מפורש שמצרים וישראל היו בפעם אחד בים והיו אלו נשקעים ואלו עולין, ואפשר נמי שזה רמזו חז"ל באומרם (שוחר טוב תהלים קפיטל י"ח פסוק י"ז) אמר ר' שמעון בן לקיש על אלו ועל אלו הפך הים מה היה עושה ימינו אחת מצלת לישראל וימינו אחת שוקעת למצרים וכו' עד כאן. ולכאורה זה לפלא כי הלא בכתוב מפורש שהלכו ביבשה בים, ואמנם לדברינו נכון כי באמת כשהיו מצרים וישראל במעמד אחד בים וישובו המים על המצרים היו הופכין מימיהם גם על ישראל, כי שניהם כאחד היו, ורק שימינו אחת מצלת לישראל לימינו ואחת שוקעת למצרים וקרע את הים לחצאין שירד חציו ויתעכב חציו. ולזה אמר כאן הכתוב וישב

הים לפנות בוקר לאיתנו ואמרו לתנאו (שמות רבה כ"א, ו'), כי זה היה עיקר תנאו שיעשה דין בעת הרחמים שיהיו אלו עולין מצד אחד ואלו נשטפין מצד האחר שיהיה נס פלא בתוך פלא, ובזה יובן מה שאמר הכתוב ויאמר ה' אל משה נטה ידך על הים וישובו המים על מצרים וגו', ולכאורה זה למותר כי ודאי כאשר יעברו ישראל את הים ישובו המים להלוך כדרכן תמיד, כי רק צורך שעה היה הבקיעה שיעברו ישראל בתוכו, אבל בצאת ישראל מתוכו ודאי שממילא ישוב לדרכו, ולמה למשה לנטות ידו על זה כמו שנטה ידו על נס הבקיעה, ואכן לפי הנזכר נכון כי הגם שעדיין היו ישראל בתוך הים ולא היה משיב הים מימיו אל תוך הבקיעה ממילא לפי שעדיין הקב"ה מעביר ישראל בתוכו, ציוה הקב"ה לנטות ידי משה עליו כי זה היה מעיקר הנס לגזור את ים סוף לגזרים שישובו המים בחלק אחד על המצרים ולהתיצב כמו נד בחלק השני וכאמור, ועל כן סיים הכתוב כאן ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה וגו' ואף על פי כן ובני ישראל הלכו ביבשה וגו' והמים להם חומה וגו', כי אף שבצד האחד שב על מצרים ויכס את הרכב אף על פי כן בצד השני הלכו והמים עמד כחומה.

פסקה כח

וישובו המים ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה וגו' לא נשאר בהם עד אחד. לכאורה זה כפל לשון אחרי אומרו לכל חיל וגו' מה חזר לומר לא נשאר וגו', ואכן יגיד הכתוב נס פלא בזה, כי הלא כבר כתבנו אשר השבת המים היה בעוד ישראל בתוך הים ונגזר הים לגזרים שבחלק אחד והעביר ישראל בתוכו, ובחלק אחר וניער פרעה וחילו וגו', ועל כן נקרא תמיד קריעת ים סוף בדברי חז"ל בלשון קשה כמו שאמרו (סוטה ב'.) וקשין לזווגן כקריעת ים סוף וכדומה, כל זה היה עיקר קריעתו שיהיה נקרע לחצאין שיעשה חציו ים וחציו יבשה דין ורחמים ברגע אחד, וזה קשה לפני הקב"ה כמו שאיתא בזוה"ק שם ניסא ודינא כחדא ועיין שם (וירא קי"ג:) שהאריך בבחינה זו. ונמצא אם כן הוא שכן היה הציווי להים לנער את מצרים בעוד ישראל בתוכו ודאי לא היה מאחר דבריו של הקב"ה ותיכף כשבא אחד ממצרים לתוך הים באו המים עליו ושטפו וכן השני וכן השלישי עד תומם, וכן משמע במאמר חז"ל שהבאנו למעלה שאמרו כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד לתוכו אחרון של מצרים הרי שהיו יורדין אחד אחד וכן נשטפו אחד אחד, ולכאורה איך נבערה כל כך בינת מצרים ונסרחה חכמתם אשר השני ראה בעיניו שהראשון נשטף בים והוא ירד אחריו וכן השלישי והרביעי, ואמנם כי לא היה כבר ברצונם ודעתם בזה כמאמר חז"ל (שיר השירים רבה א' פסוק ט' לסוסתי ברכבי פרעה) גלי הים נדמו לסוסים נקבות ומצרים לסוסים זכרים מזוהמים ורצו אחריהם עד ששקען בים

והיה המצרי אומר לסוס אתמול הייתי מושכך לנילוס ולא היית בא אחרי ועכשיו אתה משקיעני בים והיה סוס אומר לרוכבו רמה בים ראו מה בים וכו', עד כאן, ועוד הרכב גרר הסוסים (כמו שהוא בילקוט רמז רל"ה עיין שם) ולזה אמר וישובו המים ויכסו את הרכב פרוש הרכב האחד הרכב הראשון שבא לים נשטף, לכל חיל פרעה הבאים אחריהם, כלומר ונעשה כן לכל חיל פרעה מי שבא בים תיכף נשטף, ואף על פי כן לא נשאר בהם עד אחד מבחוץ רק כולם ירדו לים אף שראו הראשונים נטבעו לא היה ביכולת הרוכב לעכב את הרכב שלא ירד, ובעל כורחו המשיכו וטבעו במצולה כאמור.

או יאמר לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד. פירוש כי המים כיסו לכל חילם הן אותם הבאים אחריהם של המצרים בים כלומר מצרי האחרון שבהם כיסהו הים, וגם לא נשאר בהם עד אחד אף אותו המצרי שלא היה כי אם אחד בים דהיינו הראשון שבראשונים נשטף ועבר ובכלל זה נכללו כולם כאחד, ועל כן יאמר הכתוב תיכף אחר כך כי בבני ישראל היה ההיפך ממש מזה. כי,

פסקה כט

ובני ישראל הלכו ביבשה וגו'. מיעוט רבים שנים, לומר כי על שנים מישראל לבד נקרע הים והם דתן ואבירם שאמרו חז"ל שנשארו ונקרע הים עליהם לבד.

פסקה ל

ויושע ה' ביום ההוא וגו'. לכאורה זה מיותר אחרי שכבר הודיע שבא סוס פרעה ברכבו לתוך הים וישראל הלכו ביבשה, הנה ודאי אשר הושיעם ה', ואמנם הנה נודע לכל, אשר חסדי המקום ברוך הוא וברוך שמו מכונים על שם יד הימין כמו שאמר הכתוב (תהלים צ"ח, א') הושיעה לו ימינו וגו' וכדומה, ואומר (תהלים קי"ח, ט"ו) קול רינה וישועה באהלי צדיקים ימין ה' עושה וגו', והטעם שהחסדים מכונים על שם הימין, כי החסדים נעשים בעשיית השלימות ובזריזות ובכל האופנים לטובה, כמו האדם העושה דבר ביד ימינו שנעשה הדבר על נכון בטוב בעשיה שלימה, כי האל הטוב החפץ חסד כאשר עושה החסדים הנה עושאם בשמחה ובנחת ובטוב לבב, ועל כן עושה אותם על צד היותר טוב, מה שאין כן בחינת הדין מכונה על שם השמאל, כי הוא נעשה בעל כורחו שלא ברצון השלם ועל כן נעשה כבחינת העשיות אשר בשמאל שהוא בעצלות ואיננו בשלימות, ועל כן מבואר בכתבי האר"י ז"ל בכמה מקומות (ועיין בכוונת נטילת ידים) אשר הימין נקרא יד הגדולה, כי בעשיית החסדים הנה גדול ה' ומהולל מאוד וקול רינה וישועה באהלי צדיקים כשנעשין החסדים בעולם, ושמו הגדול והקדוש נתגדל ונתקדש ונתפאר בפי כל וכולם מודים לאל הטוב והמיטיב שכך מרחם על עולמו וכך עושה להם בידו הגדולה חסדים הטובים. מה שאין כן בעשות ה' משפט ודין בבני אדם, אף שבאמת גם

זה טובה הוא מהטוב ומיטיב כאשר הארכנו בזה בכמה מקומות בארבעה בחינות שיש בהם וכולם על צד החסד הגמור שהוא, או שהם יסורין של אהבה ממש שאינן באין על שום עוון וחטא רק כדי להרבות שכרו בעולם הבא על ידיהם כמאמר חז"ל (ברכות ה'.) שנודע אשר ודאי כל יסורי עולם הזה בשבעים שנות חיי האדם לא יעמדו כנגד רגע אחד טוב עולם הבא שהוא הנאת הצדיקים אשר מחזה שדי יחזו ונהנין ונשבעין ממראות זיו השכינה עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד, ג'), או שבאין לשם מירוק עוונות כמאמר חז"ל (שם) נאמר ברית במלח וכו' מה מלח ממתיק הבשר אף יסורין ממרקין עוונותיו של אדם והוא בשביל שלא יצטרך לעונשי גיהנם, אשר המשכיל יבין מעצמו שאין כל יסורי הגוף שבעולם נחשבין לרגע אחד יסורין לנפש בגיהנם, או שבאין בכדי להזכיר האדם שישוב לבורא בתשובה על עוונותיו כי זה כל האדם ההולך בשוק וטרוד במזונותיו יומם ולילה וכבר נשכח מאתו לזכור בבורא עולם לעבוד עבודתו ולשוב עדיו אחרי כל תועבותיו אשר יעשה תמיד בשווקים וברחובות שאין להם מספר וערך ואם יספרם מחול ירביון, שהוא גזל וגניבה ורמאות והסתכלות באשה ושנאת ריעים ולא תקום ולא תטור ולשון הרע ושקרים וחנופה וליצנות וכדומה שאין להם שיעור כלל, וכשבאין אליו מעט יסורים הוא נזכר מעט שיש בורא עולם, וצריך לשוב אליו לעבוד אותו וכמאמר חז"ל (סנהדרין ק"א.) נענה ר' עקיבא ואמר חביבין יסורין וכו' עד לא העלהו למוטב אלא היסורין, ועוד יש בחינה אחרת ולא נאריך בהם.

ונמצא אשר כל היסורין באמת הם לטובה גדולה, והכתוב קוראן (בראשית א', ל"א) טוב מאוד, שאמרו חז"ל (בראשית רבה ט', ח') זה מדת היסורין ומפורש אומר הכתוב (תהלים צ"ד, י"ב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, ונאמר (משלי ג', י"ב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח אבל מכל מקום אין הכל מכירין כל כך טובתם הגדולה, להודות לאל הטוב בשמחה עליהם כאשר צוונו חז"ל (ברכות נ"ד. וס':) חייב אדם לברך על הרעה בשמחה, כי אם יחידי סגולה אחד במדינה שיודעין לרצות את בוראם בתרועה שהוא המורה על הדין שגם ירצו ויודו לאל ההודאות בשמחה על זה, אבל כל העולם רובו ככולו, לא כן ידמו רק שהגבורה והדין הוא אצלם בהסתרת פנים מאתו ח"ו שאינו משגיח להיטיב עבור עוונות האדם, ועל כן לא יברכו על זה באמת בשמחה. ונודע אשר אפילו בתנאים הראשונים שאמרו (שם ה':) ביסורין לא הן ולא שכרן מפני שיש בהן ביטול תורה, וכיון שאין בהן ההודאה כל כך באמת בשמחה וטוב לבב לא קרא להם שם בגדולה שאין שמו יתברך נתגדל בעיני הבריות כל כך על ידם להודות לו ולשבחו עליהם, ועוד כי אפילו בצדיקים האלה אשר מברכין על הרעה בשמחה, הנה עושין מבחינת הדין הזה בחינת הרחמים כי

אומרים באמיתיות לבבם שזה חסד האל הוא ומודים לו על זה, ועל כן אי אפשר לבחינת הדין לעשות דין להם בשלימות כיון שהם עושים אותו לחסד ורחמים, והבן. ולזה הוא מוכרח לעשות הדין בחסד להכלל ברחמים, ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') אשריהם הצדיקים שהם מהפכין מדת הדין לרחמים כי הם מהפכין אותו במחשבתם הטובה לקבלו בחסד וכן נעשה עליהם שנמתק הדין ונכלל בחסד ואינו עושה הדין כאשר תעשינה החסדים שהוא ביד הגדולה בעשיית השלימות, רק בעשיית השמאל שהוא יד כה"ה בחינת המתקת הדין בחסד לעשותו ברחמים, והבן.

ואמנם כשהקב"ה עושה דין בגבורה גדולה ומפורסמת לרשעי העם המתגאים בעולם המפורסמים ושַׂתּוּ בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ לאמר מי ה' אשר אשמע בקולו, או ח"ו לית דין ולית דיין וכופרים בכולו או במקצתו, ואז כשהקב"ה נפרע מהם, ודאי אשר יתגדל ויתהלל ויתקדש שמו בפי כל הבריות לאמר כי זה יעשה אלהים השופט כל הארץ לגדע קרנות רשעים ולהראות כי הוא הדיין והשופט ומלך גדול על כל אלהים ולו הכח והגבורה לעשות בכל העולמות כרצונו, וכאשר נאמר (משלי י"א, י') ובאבוד רשעים רינה שהוא הרינה והתהלה שעולה מפי הבריות שאומרים כי גדול ה' מכל אלהים וכמו כל השירות אשר נאמרו לאל הטוב במפלתן של רשעים, כמו בשירת דבורה וברק בן אבינועם (שופטים ה':א') ובשירת יהושפט מלך יהודה (בדברי הימים-ב כ') וגם דוד ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה כמאמר חז"ל (ברכות י'.) ואז בחינת הדין הזה נקרא גם כן על שם יד הגדולה כיון שבזה נתגדל שמו של מלך מלכי המלכים ברוך הוא בעולמו כמו שאמרו חז"ל (תנחומא פרשה זו) בפסוק (י"ז) ואכבדה בפרעה מגיד שכשנפרע הקב"ה מן האומות שמו מתגדל בעולם שנאמר וכו', וכן הוא אומר (יחזקאל ל"ח, כ"ב) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף וגו', והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו', ואומר (תהלים ט', י"ז) נודע ה' משפט עשה, ועל זה אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') אוי להם לרשעים שהם הופכין מדת הרחמים למדת הדין, כי על ידי רשעתם מוכרח בחינת מדת הרחמים שהוא יד הגדולה להתכלל ח"ו בידא דשמאלא לעשות משפט ברשעים להיות שמו מתגדל בעולם ואז בחינת הרחמים עושה הדין בכל כח וגבורה כבחינת יד הגדולה יד ימין בכל כח עשיה וגבורה שעל ידי זה יתגדל שמו בעולם ובאבוד רשעים רינה לפניו.

והנה במפלת המצרים בים שכבוד ה' נתגדל ונתקדש בכל העולם, כמאמר הכתוב (שמות ט"ו, י"ד) שמעו עמים ירגזון וגו' אז נבהלו אלופי אדום וגו', וכולם אמרו מי כמוכה באלים, על כן היה בנס ההוא בחינת רחמים ודין, רחמים לישראל ודין למצרים, כי נעשה

בבחינת התכללות ימינא בשמאלא כנזכר וכיון שהיה בחינת הימין שם ודאי שיעשה רחמים לאוהביו ולשומרי מצוותיו, והנה נודע אשר שם הוי"ה ברוך הוא, הוא נקרא על שם הגדולה, כי הוא העושה גדולות בנסים מופלאים למעלה מטבע העולם, מה שאין כן אלהי"ם שגימטריא הטבע כידוע, ולזה אמר הכתוב ויושע ה' ביום ההוא וגו', פירוש הישועה היתה על ידי שם הוי"ה ברוך הוא שם הרחמים שהוא עשה הדין ועל כן היה אז שני הפכים בנושא אחד רחמים ודין כי ויושע את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים כי גדלה רשעת הרשעים שהרחמים ינקום בהם נקמתו. ועל כן,

פסקה לא

וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. כלומר שראו והבינו כי היד הגדולה המוכנת תמיד לכל הטובות והברכות היא שעשתה עתה דין ברשעים האלה להאבידם, והכל למען יתגדל שמו בעולם בהודאות ותשבחות שישבחו למלך חי וקיים שכך עושה ברשעים המפורסמים בגודל רשעתם ואומרין (איוב כ"א, ט"ו) מה שדי כי נעבדנו, ששופך עליהם חמה עזה ביד הגדולה, כי יהללוהו בזה שעושה גדולות עד אין חקר, ועל כן וייראו העם את ה', כי אחר שראו אשר גם הוי"ה הרחמים עושה לפעמים דין נתייראו מלפניו במאוד מאוד.

או יאמר וייראו העם וגו'. כי נראה לי מה שאמרו חז"ל (שמות רבה כ"א, ז') שטען הס"מ עד עכשיו היו אלו עובדי עבודה זרה ואתה קורע להם את הים וכו', לא טען אלא על הערב רב שהיו עם ישראל שהם היו עובדי עבודה זרה ממש, ועיקר רדיפת פרעה היה בשבילם כאשר כתבנו למעלה בזה (בתחילת הפרשה) כי בני ישראל המיוחסין ידוע שהיה להם במצרים מעלות נפלאות בדרכי ה' כאשר העיד עליהם הכתוב שהיו גדורים מן הערוה הן הזכרים הן הנקבות, וכי דבר זה קל הוא כי הלא ששים רבוא אנשים ונשים וטף שהיו במצרים בעבודה קשה ונתונים תחת ממשלת מצרים, ועדיין לא קיבלו התורה ומקום מצרים נודע שהיו שטופי זימה כי שם גברה הקליפה הזאת מאוד שעל כן נקראת ערות מצרים, ואף על פי כן כולם נשמרו מן הערוה, שכך העיד בוראן עליהם (בלתי אחת שפירסמה הכתוב וזה בשוגג שסברה שבעלה הוא כידוע) ומפורש עליהם בקבלה (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול וגו' ואמרו חז"ל (שיר השירים רבה שם) גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו הבעולות וכו', ונודע מאמרם ז"ל (עבודה זרה כ"ה:) אשה כלי זיינה עליה והמה היו משועבדים תחת המצרים שטופי זימה ועמדו בנסיון מופלג כזה רד"ו שנים ובלי תורה וחכמה ס' רבוא בני אדם, הימצא היום כזאת שכבר נתקבלה התורה ואינם משועבדים

כל כך לעבוד בחומר ולבנים, וחוץ שארי מעלות שמנו חז"ל שם, ואיך יאמר עליהם מה נשתנה אלו מאלו, ואין הדברים אמורים כי אם בערב רב, שעליהם אמר מה נשתנה, ואך כבר כתבנו למעלה שהערב רב ניצולו בשביל ששמו בטחונם בה' ללכת אחרי עם אשר לא ידעו תמול שלשום, והיה כבוד שמים בזה שיצילם לידע כי הוא אלהים אשר לא יבושו קוויו, ולזה אמר כאן הכתוב כאשר נראה שגם הרחמים עושה דין, וייראו העם את ה', כי יראו לנפשם שלא יגיע אליהם כמעשה המצרים הרשעים מפני שידעו ששוים הם אל המצרים, ואכן הצלתם היה עבור אשר ויאמינו בה' ובמשה עבדו, שהאמינו בה' ללכת אחריהם למדבר מקום אשר אין זרע וגפן, בזה הצילם ה', וכשראו ישראל והבינו זאת אשר היד הגדולה הוא שעשה הדין שעל ידי זה יתגדל שמו בעולם וצריך להודות לו, עלה בלבם לומר שירה. ועל כן,

פרק טו

פסקה א

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'. כלומר שעלה בלבם לשיר השירה הזאת לשם הוי"ה הרחמים מה שלכאורה היה צריך לשיר לאלהים כי הוא העושה הדין והוא המנער מצרים בתוך הים, ואך משונה הדין והגבורה הזה כי נעשה בכח ה' יד הגדולה, ועבור כן ויאמרו לאמר, שאמרו שכך צריך לאמר בנוסח שירה זאת, אשירה לה' פירוש לשם הוי"ה ולא לאלהים, והטעם כי גאה גאה ותרגומו ארי אתגאי על גותניא וכאמור שעל אלו המתגאים נגד שמו יתברך ואומרים מי ה' אשר אשמע בקולו, בא הנקמה והדין מבחינת הוי"ה יד הגדולה שיתגדל שמו בעולם, ועל כן אנכי לה' אשירה שהוא הוא עושה עתה נקמה בגוים תוכחות בלאומים, ואמרו עוד סוס ורכבו רמה בים, כלומר כי לא זה לבד שגדול אדונינו ורב כח בעולם הזה לעשות במלכי אדמה באדמה מה שירצה כי אף על צבא המרום במרום לו הגדולה והגבורה ומושל בעליונים ותחתונים לעשות בהם כרצונו, והנה הם והשר שלהם השליך במצולה, כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"ג, ט"ו) סוסיהם ורוכביהם לא נאמר אלא סוס ורוכבו מלמד שנטל הקב"ה שר שלהם תחילה והשליכו לתוך הים, ואמר רמה ולא ירה ואמרו חז"ל (תנחומא בפרשה זו י"ג) שהיו עולין למרום ויורדין לתהום ואין נפרדין וכו', וגם זה הוא להגיד כי נעשה דבר הזה בגדולה וגבורה כאחד, ועל כן נעשה הדין בכל השלימות להעלותן ולהורידן מאיגרא רמא לבירא עמיקתא מה שאין כן בחינת הדין לא יגביה רק ישפיל לארץ, כי זה מדתו בדין והבן.

ב או יאמר הכתוב אז ישיר וגו' עד כי גאה גאה. כי הנה נודע דברי רבותינו ז"ל (גיטין נ"ו:) כל המיצר לישראל נעשה ראש וכו', ולהבין זאת מאין זכו מצֵירי ישראל להעשות ראשים. נראה, כי ידוע אשר לא תדמה מפלת והשפלת איש נבזה וחדל אישים מנוגע ומעונה למפלת שר הגדול שבגדולים אשר כבר היה בגדולה למעלה למעלה, ולכן אומר הכתוב (איכה א', ט') ותרד פלאים כי הפלא ופלא היה בירידתן שהיה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, והוא מובן לכל. אשר על כן המיצר לישראל והקב"ה רוצה להפילו ואם יפילנו בקטנותו לא יכאב לבבו כל כך, ועל כן הקב"ה מגביהו ומנשאהו לכל לראש ואחר כך משפילו ומורידו לארץ, וזאת חרוץ משפטו בעד אשר הֵיצר לישראל. ועוד אפשר לומר, כי הקב"ה נקרא מתגאה על גאים, כי אין כבוד לגדולת אלהינו ברוך הוא וברוך שמו שיעמוד עצמו עם כל איש נבזה ושפל להשפילו, כי (תהלים צ"ג, א') ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז וגו', כלומר בזה ניכר המלוכה כשהוא לובש גאות והתאזר עוז להשפיל גאים עדי ארץ באלו המנושאים הגבוהים והמתגאים בעולם, ולא באיש הקטן השפל, וכמאמר חז"ל (מנחות נ"ג.) יבוא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים, יבוא אדיר זה הקב"ה ויפרע לאדירים אלו ישראל מאדירים אלו המצרים, באדירים אלו המים, כי זה נאה לאדיר שיפרע מאדירים ולא מאיש השפל הנבזה ועל כן המיצר לישראל נעשה ראש ומגביהו הקב"ה, שיהיה כבודו של הקב"ה בזה כביכול ברוך הוא וברוך שמו להשפילו. אף שכל הגוים כאין נגדו כאפס ותהו נחשבו לו, מכל מקום מתנהג בעצמו בדרך אשר יובן לבני העולם השפל גם כן, ולזה אומר הכתוב (תהלים צ"ב, ח') בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד, כלומר כי זה אשר פורחין הרשעים כמו עשב ומתגדלין ומתנשאין למעלה, זה הכל בשביל להשמדם עדי עד עבור שני הטעמים האמורים. או למען השפלתו מאיגרא רמא, או שאין הקב"ה מתגאה כי אם על הגאים. גם לזה אמר (שם ל"ז, ל"ה) ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ויעבור והנה איננו, הכל על דרך זה. ועל כן אדם הרואה הצלחת השר המיצר לישראל ואינו יודע טעמים האמורים שזה הוא מפלתו, הוא תמה בעצמו לאמר מה זאת עשה אלהים להגביה לזה.

והנה נודע מדברי מרן האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים שער הזמירות) אשר תיבת אז רומז על שלושה יחודים נוראים הכוללים כל העולמות עיין שם, ועל כן אמר משה לפני הקב"ה (שמות ה', כ"ג) ומאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה וגו'. כי הפליא פלאות להבין את אשר נעשה. כי היות שהוא הכין דיבורו ומחשבתו לדבר אל פרעה ביחודי שמותיו ברוך הוא וברוך שמו הכלולים באז בכדי להכניע את פרעה ולנצח כל המקטריגים, ועתה לא די שלא הועיל אלא אף שנתגדל פרעה ביותר ויותר לעשות דוקא עשיות להראות שאין

שליט ומושל עליו והרע עוד לישראל מאשר לפנים, ותמה על זה ושאל לו באלהים על זה הדבר, והוא לא ידע שזה הוא סיבת הכנעתו ומפלתו כי לפני שבר גאון כנ"ל. ולזה השיבו אל עליון עתה תראה אשר אעשה וגו', כלומר כי עתה בודאי תראה אחר שנתגאה לבו כל כך כי בעבור זה היה כל זאת, והנה אמרו חז"ל (שמות רבה כ"ג, ג') דבר אחר אז ישיר משה וכו', אמר משה רבון העולמים במה שחטאתי לפניך בו אני מקלסך וכו', יודע אני שחטאתי לפניך באז שנאמר ומאז באתי אל פרעה וגו', הרי אני משבחך באז וכו' עד כאן, כי משה חטא במה ששאל בה' למה הרע לעם הזה אחר שדיבר אל פרעה ביחודי שמותיו יתברך הנרמזים באז, כי היה לו לידע ולהאמין אשר ודאי יעשה הקב"ה את אשר אמר, ועל כן עתה כשנתוודע לו אשר זה ודאי אמת גדול כי ביחודי השמות של אז ודאי הכניעו ושברו לגמרי וזה הוא האות אשר נתגדל והתנשא תיכף אחריו, כי זה הוא מפלתו, וגאונו זה לפני שבר הוא לו. ועל כן פתח פיו בחכמה ושיבח לבחינת אז הלז ואמר אז ישיר משה כלומר ששר על הבחינה הנפלאה הזו בחינת אז אשר תיכף בדברו אליו שיבר והכניע כל אלילי מצרים בזה. ונעשה תיכף בפרוח רשעים כמו עשב וגו' להשמדם עדי עד. וגמר אומר והטעם כי לא נעשה תיכף מפלתו והכנעתו, כי הנה גאה גאה כלומר שדרך הקב"ה להיות מתגאה על הגאים דוקא, וזה כבודו יתברך להיות רם על רמים, או בכדי להורידו מאיגרא רמא וכו', ועל כן אני משבח ומפאר לשלושה יחודים הנפלאים אשר באז, כי נפלאים המה להשפיל את אויבי ה', ומה שנתגאה פרעה אחרי שמעו אותם, הכל הוא לכבוד הבורא יתברך להיות יציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד, ועל זה אמר הכתוב, (שם צ"ג, ב') נכון כסאך מאז וגו' נשאו נהרות וגו', פירוש כי הן נכון כסאך מאז הראשון שאמר משה אל ה' ומאז באתי וגו', כי הן גם אז כבר נעשה מפלת פרעה וחילו, ואך מה שנשאו נהרות ה' כי אין נהרות אלא המלכויות שנושאים את עצמם ושופטים את ישראל כמאמר חז"ל (ילקוט תהלים רמז תתמ"ח), נשאו נהרות קולם שאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו, הכל בשביל שישאו נהרות דָכְיָם, פירוש שישאו הנהרות הללו הגדולים את דכים מה שאני מדכאן ביסורים קשים ובמה מקולות מים רבים אדירים משברי ים כי אדיר במרום ה', ועל כן יבוא אדיר ויפרע מאדירים באדירים כאמור, ועל כן במה שקלקל משה וגרע ח"ו בבחינת אז יחודים הנוראים הללו תיקן עתה ונתן דעתו לתת שיר ושבח לאלו היחודים מה שלא הבין תחילה ועתה בא וחקרה וספר שבחה מאז.

ג עוד יתבאר אומרו אשירה וגו' כי גאה גאה וגו'. כי נודע מה שכתב מרן האר"י ז"ל (בכוונת חנוכה ופורים) במה שאנו אומרים שעשה נסים לאבותינו וגו', כי שעשה, הוא

סוד מיתוק הדינים של אלהים על ידי שם אל שהוא בחסד בסוד הכתוב (תהלים נ"ב, ג') חסד אל כל היום, כי ש"ע מן שעשה הוא מספר שני פעמים אל במלואן והם הש"ע נהורין הנמשכין מאריך ששם רחמים פשוטים חסדי אל, וש"ה רומז אל שם אלהים שבמילוי יודין הוא גימטריא שי"ן ועם ה' אותיות של אלהים הוא ש"ה, וש"ע נהורין הללו הם הממתיקין לדיני אלהים, ואז נתהפך הדין על ראש שונאי ישראל, כי אויבי ישראל ושונאיהם אין להם יניקה כי אם מבחינת הגבורה דאלהים דקדושה אשר משם מתפשט ומשתלשל עד בחינת אלהים אחרים ח"ו, כמו שאיתא בזוה"ק כמה פעמים (ועיין בליקוטי תורה בראשית בסוד חטא אדם) ועל כן כאשר אלהים דקדושה נמתק ונתבסם ונכלל ברחמים, אז ממילא אין שום יניקה לבחינת אלהים אחרים, וכל בחינת החיצונים והקליפות נופלין לעומקא דתהום רבה ונתהפך עליהם כל בחינת הדינים והיסורים והפורענות לאבדם לעד ולעולמי עולמים, ועל כן אנו אומרין שעשה נסים לאבותינו, כי על ידי בחינה שעשה המתקת אלהים דקדושה בזה נעשה נסים לאבותינו שגאלם ממות לחיים ונהפך כל הדינים על ראש שונאי ישראל.

ואפשר זה פירוש הכתוב (ישעיה כ"ד, כ"א) יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו', כי פקידה הוא לטוב כמו וה' פקד את שרה וגו', ונודע מדברי האר"י ז"ל (בליקוטי תורה על פרשה זו) שהוא על ידי רבוע שם ע"ב העולה פק"ד, וכמאמר הכתוב (רות א', ו') כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם, כי גם פרנסה באה על ידי הפקידה שבשם ע"ב. ועל כן אמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום הוא צבאות אלהים להיות נמתק ונתבסם, וממילא נתבטל ונכשל כח אלהים אחרים ונפל עזור כל מלכי האדמה באדמה. ואפשר לזה אמר הכתוב ויוש"ע ה' ביום ההוא, כי בחינת הנוקבא מכונה על שם אלהים שהיא בחינת הדינים והיא נקראת חוה ועם ג' אותיותיה הוא כ"ב, והוא מנין וי"ו שבויוש"ע (או אפשר שה' אותיות שבויוש"ע רומז אל ה' אותיות אלהים) והש"ע הנותרין הם הש"ע נהורין הממתיק לשם אלהים, ועל ידי זה נעשה הישועה והנסים לישראל ונהפך הדין על פרעה וחילו. והנה התרגום אונקלוס פירש כאן כי גאה גאה, ארי אתגאה על גותניא וגאותא דיליה הוא וכו' ולכאורה דבריו צריכין פירוש, ואכן כוונתו על האמור, כי מה שאמר הכתוב כי גאה גאה סוס ורכבו רמה וגו', לכאורה אין זה כבוד הבורא להתגאות על סוס פרעה, ואכן עיקר הגאות הוא מה שנתגאה למעלה למעלה ופקד על צבא המרום במרום להמתיק דיני אלהים לכללן ברחמים, להיות האלילים כליל יחלוף ונעו כל אלילי מצרים מפניו מפני פחד ה' והדר גאונו וזאת נעשה ממילא כאשר נמתק אלהים דקדושה, אז חללים יפלו כל מלכי האדמה. והנה תיבת גאה מורה על שם אלהים, כי הג' מורה על שם הג'

מילואין אשר בשם אלהים ביודין בההין באלפין כנודע, וא' רומז על אלהים פשוט כמו שמובא בכוונת האר"י ז"ל (בכוונת הא' של ראש חודש עיין שם) ובכוונת נצר חסד לאלפים שהוא לשמות המתחילין באלפין, והה' מורה על ה' אותיותיו.

וזה אמר הכתוב אשירה לה' כי גאה גאה. פירוש שהוא נתגאה על מי שנאה לו לקרותו גאה והוא אלהים דקדושה שכללו ברחמים להמתיק את הדין לגמרי, ועל כן מסיים וגאותא דיליה הוא, כלומר שלא נתגאה על סוס פרעה ופרשיו רק גאותא דיליה הוא שהמתיק הדין דקדושה והכרית כל אלהים אחרים בזה וממילא סוס ורוכבו רמה בים, כי רק מלך אלהים על גוים שגוים שואבים חיותם והשפעתם מגבורת אלהים אשר מתפשט עד אלהים אחרים ח"ו, אבל כשנמתק אלהים דקדושה ברחמים ממילא סוס ורכבו רמה בים, הן ס"מ ונוקבא דקליפה הרמוז בהם כרשום בכוונות, והן חיל הגשמיים כולם נבהלו נחפזו צללו כעופרת במים אדירים.

ד גם יאמר הכתוב אז ישיר משה וגו'. כי הנה חז"ל (רבה ותנחומא בפרשה זו) הקשו ולמה באז, ואמנם לפי מה שאמרנו למעלה, אשר בקריעת ים סוף היה נס בתוך נס שני הפכים בנושא אחד, כי בעת שעברו בני ישראל את הים ביבשה, ותיכף הלכו המצרים אחריהם ועמדו שניהם בחרבה בים אז נקרע הים לחצאין וישובו המים בחציו בחלק אשר היו המצרים עומדים בתוכו וצללם כעופרת, וחציו השני היה חריבה ויבשה להעביר לבני ישראל ועיין בדברינו למעלה (בפסוק (י"ד, כ"ז) ויט משה וגו'), וכל זה היה כי עשה הקב"ה באותו הלילה בכחו דין ורחמים ברגע אחד דין למצרים ורחמים לישראל וזה היה עיקר הפלאת נס הזה כמו שאיתא בזוה"ק (וירא קי"ג:), מה שאין האדם יוכל לעשות כן, כי האדם אם מלא שמחה ונחת לא יעשה ברגע ההוא שום דבר רוגז וכעס, ויניח דבר הרוגזה על עת אחר לעשותו וכן להיפך כשהוא מלא רוגז וכעס לא יעשה בעת ההוא חסד ורחמים כי הוא מוגבל ולא יעשה שני הפכים בעת אחד, מה שאין כן אלהינו ברוך הוא וברוך שמו הכל יכול ועושה דין ורחמים ברגע אחד. והנה נודע מכוונות אשר תיבת אז רומז למספר שמנה אותיות של הוי"ה אדנ"י עיין שם, והוא בחינת דין ורחמים, ולזה אמר הכתוב אז ישיר משה, שזה היה עיקר שיר ושבחה של משה להללו באז, אשר אין כמהו שעשה דין ורחמים ברגע אחד, בשני שמותיו הקדושים הוי"ה ואדנ"י הנרמזים באז. ואמרו עוד בשבחן,

פסקה ב

עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי וגו'. זה יבואר על פי דברינו האמורים למעלה בפסוק (י"ד, כ"ט) ויושע ה' שפלאי פלאות נעשה בנס הזה שהדין הגדול שנעשה באבדן

המצרים נעשה על ידי שם הוי"ה יד הגדולה ולא בשם אלהי"ם בחינת הדין עיין שם באריכות. והנה נודע מדברי האר"י ז"ל אשר שם הוי"ה ואלהים מחולקים זה מזה בסידורן, כי שם הוי"ה כשהוא שלם במלואו אז הוא מורה על הרחמים וכשהוא נחלק מורה על הדין כי שם י"ה מורה בדין בסוד הכתוב (תהלים צ"ד, י"ב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. ובשם אלהים הוא להיפך כי כשהוא נכתב כולו מורה על תגבורת הדין, וכשהוא נחלק מורה על החסד בסוד הכתוב (תהלים נ"ב, ג') חסד אל כל היום. והנה מפלת מצרים שהיה מסוד שם הוי"ה הרחמים שעשה בהם דין ודאי אשר כל השם נתעטף בשם י"ה שמורה על הדין ועשה נקמה בגוים כי הרשעים הפכו מדת הרחמים למדת הדין ונגלל שם הוי"ה באותיות הראשונים לבד שם י"ה ליסר לשונאיו, (כי אם לא כן מאין ימצא בחינת הדין ברחמים גמורים, והבן) ובישראל שזכו להפך מדת הדין לרחמים ודאי שם אלהים נגלל ונתעטף בשם אל להנהיגם ברחמים, ועל כורחך אתה צריך לומר כן, כי נודע אשר הקפאת התהומות בלב ים ולהציב המים כמו נד שלא יעברו המים כדרכן, מוכרח להעשות על ידי בחינת הדין כי זה בחינת הדין וקימוץ הוא לעכב התפשטות המים הנגררים בחסדי אל, ורק כי בחינת הדין הזה היה להם לרחמים לעבור בתוכו ביבשה, ועל כן ודאי היה נעשה על ידי שם אלהים בחינת הדין רק שנתעטף בשם אל להיות חסד לישראל. ועל כן אמרו ושבחו ישראל בשני אלה, אחת עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, פירוש עוזו ונקמתו מה שהכרית כל פועלי און בשם י"ה כאמור זה היה לנו לישועה (וכפירוש רש"י לפי דרכו עיין שם שהוא שם דבר) וזה הוא מדת הרחמים שהיפכו למדת הדין, והשנית זה אלי מה שזכינו אנחנו להפך מדת הדין לרחמים מאלהים שם אל להפך את הים לחרבה, ואנוהו שאספר נויו ושבחו לבאי עולם. וכללו עוד שני השבחים יחד ואמרו אלהי אבי וארוממנהו, כי אבי סתם יאמר על יעקב אבינו שהוא בחיר האבות בריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה, ועל כן הכתוב אומר (ישעיה מ"ג, א') בוראך יעקב, ונודע אשר יעקב איש תם יושב אהלים שני אהלים אהל חסד ואהל גבורה בחינת עמודא דאמצעיתא, ובזה נכלל כל השבח הנזכר הן זמרת י"ה והן זה אלי, ולו ארומם בשיר ושבחה. ולא תקשי לך על הכפל כי כן דרך בעלי השיר לומר בשבחן כפל דבר אחד במלות שונות כידוע, ואמר עוד בהודאתן למלך הכבוד לפי הנזכר.

פסקה ג

ה' איש מלחמה ה' שמו. כי נודע מה שמבואר בכמה מקומות בכתבי קודש קדשים מרן האר"י ז"ל אשר בעת התגברות הדינים בעולם וח"ו הימין נכלל בהשמאל אז כל ההויות נעשים בסוד אלהים בסוד הכתוב (מלכים-א י"ח, ל"ט) ה' הוא האלהים, כי אין שם הוי"ה

שולט בעולם והוא נכלל באלהים ועל כן נקרא שם אלהים עליו, אבל עתה לא כן נעשה, כי אף על פי שעשה ה' דין קשה כזה למצרים אבל הכל היה מסוד הוי"ה הגמור יד הגדולה שיתגדל שמו בעולם על ידי זה כנזכר, ועל כן אמרו ראו מה נעשה עתה, כי הן ה' איש מלחמה ששם הוי"ה עשה עתה מלחמה ודין קשה כזה ואף על פי כן ה' שמו כי לא נשתנה להקרא שם אלהים עליו רק שם הוי"ה שמו, יד הגדולה והתגדלתי והתקדשתי לעיני גוים רבים (יחזקאל ל"ח, כ"ג). וגמר אומר,

פסקה ד

מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו טבעו בים סוף. ולכאורה צריך להבין מאמרם בזה. א', למה אמרו תחילה בים ואחר כך בים סוף. ב', מה נשתנו המרכבות מהשלישים שהמרכבות הושלכו במי הים, והשלישים נטבעו בטיט כפירוש רש"י, וגם לכאורה זה מיותר כולו שכבר אמרו למעלה סוס ורכבו רמה בים, גם להבין למה אמרו שם רמה וכאן ירה, וכבר נתעוררו חז"ל בזה (ילקוט רמז רמ"ג). ולהשכיל זה נקדים תחילה להבין קצת אמרי קודש מאמרי אלהים חיים במדרש רבותינו ז"ל (שוחר טוב תהלים קפיטל י"ח פסוק י"א) וזה לשונם: בשעה שיצא פרעה לרדוף אחרי בני ישראל, אמר תנו לי סוס זכר שארכב עליו שהוא קל, מה עשה הקב"ה היה מדמה כנגדו, כשם שהביא פרעה זכר כך הביא הקב"ה סוס זכר ורכב עליו שנאמר (חבקוק ג', ח') כי תרכב על סוסיך וגו', חזר פרעה ואמר תנו לי סוס נקבה שהיא יכולה לעמוד במלחמה והיא טובה במלחמה, אמר הקב"ה אף אני כן אדמה לך שנאמר (שיר השירים א', ט') לסוסתי ברכבי פרעה וגו' עד כאן. וברבה (בשיר השירים פסוק לסוסתי ברכבי פרעה) מוסיף בזה הלשון: חזר ורכב פרעה על סוס אדום על סוס לבן על סוס שחור כביכול נגלה הקב"ה על סוס אדום ולבן ושחור שנאמר (חבקוק ג', ט"ו) דרכת בים סוסיך וגו' עד כאן, וכל חכם לב יראה וישכיל אשר ודאי אין הדברים כפשוטן כי למה יהיה נדמה הקב"ה דוקא רוכב על סוס כמותו, ועוד וכי פרעה לבדו היה יכול לכבוש מלחמה רבה כזו שצוה להחליף לו הסוס ואם יהיה לו סוס טוב ינצח הוא המלחמה. ובלא זה עין כל רואה יראה אשר חכמינו ודאי כיוונו בזה איזו דברים של מעלה, וצריך להשכיל דברי חכמים וחידותיהם בזה.

ואני בעניי אען ואומר, בהקדם לתת לב, אשר בכל המלחמה הזו שהיה על הים לא נזכר כלל האנשים אנשי חיל שהיו ממצרים רק הרכב והסוסים, כמו בתחילת הרדיפה נאמר (שמות י"ד, ז') ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים וגו' ואחר כך במפלתן נאמר (שם שם, כ"ג) ויבואו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו, ואחר כך (שם שם, כ"ח) וישבו המים ויכסו את הרכב וגו', ואחר כך בשירתן גם כן נאמר סוס ורכבו, ומרכבות פרעה

וחילו וכאלה רבות ולכאורה זה יפלא, וכי עיקר נצחון המלחמה הוא הרכב והסוס, הלא ודאי שקר הסוס לבד לתשועה ועיקר הוא האנשי חיל הגבורים הרוכבים עליהם, והם היו נצרכים להזכר בכתוב ולא הסוסים, ומפורש אמרו חז"ל (בתיקוני זוהר תיקון מ"ז, פ"ד:) הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפל לסוס, וגם להבין מה שחלק הכתוב שש מאות רכב לבד ואחר כך וכל רכב מצרים ומה היה המקרא חסר לומר מתחילה כל רכב מצרים או למנות כולן ולא מקצתן.

ואמנם כל הדברים האלה אין הכוונה בהם על פשטות הדברים בגשמיות עולם הזה, כי לא דיברה תורה במתים אשר אינן יודעין מאומה, והכוונה העיקרית הכל הוא על שורש הדברים למעלה הן בקדושה והן להבדיל בקליפה כי את זה לעומת זה עשה האלהים, וכל המלחמה הכבידה והגדולה הזאת הכל היה במכות אשר יצאו מן הקדושה והכו בקליפה להכניעה ולכרות את שורשה ממעלה ומתחת. והנה נודע מה שכתב מרן האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים שער חג המצות ובסידור בהגדה) אשר מכת בכורות היה שיצתה המכה מכתר דמלכות דקדושה והכתה בשלוש ראשונות דזכר דקליפה, כי בכר היא ב' בינה כ' כתר ר' ראשית חכמה וכו', עיין שם, ואמנם כתב (בליקוטי תורה פרשת בא ובשאר מקומות) כי בכר הוא סוד הדעת, ונראה לדעתי כי עבור כך כתב בכר בתורה לפעמים חסר בלא ו' ולפעמים בו', כי הדעת נודע שהוא סוד הו' כמו שמבואר (בכוונת ואלה"י יעקב עיין שם) כי הדעת כולל חכמה ובינה כנודע והיא הארת הכתר על כן גם היא מכונה בשם הג' ראשונות ולכן נכתב לפעמים בו' לרמוז גם על הדעת, והבן. ועל כן לא שילח פרעה את בני ישראל כי אם במכת בכורות לפי שעיקר כח וחיות כל דבר שבעולם, הוא הראש שבו שורה עיקר המוח והתחיה, כי אם יכרת הראש ממנו נשאר פגר מובס מה שאין כן באם יחתך היד והרגל ישאר בחיותו, ועל כן כל עוד שלא הגיע המכה להגלגולת בחינת הג' ראשונות פרפר עצמו ולא רצה להניח עד הכותו במצח אשה זונה ואז שלחם מארצו. ואמנם תדע שלא נרצץ אז מוחו לגמרי שלא ישאר עוד שם שום כח וחיות בג' ראשונות דקליפה, והראיה שיצאו עוד למלחמה על הים ובלא קצת חיות הראש ודאי שאי אפשר לילך ועיין בליקוטי תורה (פרשת שמות) מה שכתוב שם במה שנשאר פרעה הרשע מכל בכורי מצרים והוא היה הגדול בכולם ותבין בזה כי לא נשלמה המכה זו אז בכל בחינותיה, ועל כן כאשר רדפו עוד אחרי בני ישראל, אמרו חז"ל עליהם (תנחומא פרשה זו ח') טוב שבנחשים רצוץ את מוחו, כי קליפת מצרים נקרא נחש כידוע וכמו שאיתא (בשמות רבה ג', י"ב) ולפי שלא נרצץ מוחו לגמרי בעת מכת בכורות שהוא במוח שבראש מלא לבו לרדוף אחריהם.

והנה נודע מכוונות שם, כי עשר מכות אשר יצאו מן הקדושה, הכו בג' ראשונות דנוקבא דקליפה, ובתשעה ספירות דזכר דקליפה מכתר ועד יסוד, ונמצא נשאר עוד בחינת מלכות דזכר דקליפה ושבעה ספירות נוקבא דקליפה, וידוע מה שכתב מרן האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה בלק) וזה לשונו: כבר הודעתיך בסוד יותרת אשר על הכבד כי בקדושה הזכר גובר והנוקבא טפילה לו ובטומאה להיפך וזה שכתוב (במדבר כ"ב, ה') פתורה אשר על הנהר כי המלכות שלו מלמעלה עיין שם. אשר על כן לא יכלו לצאת כי אם בהכות במצרים גם בג' ראשונות נוקבא דקליפה הגם שלכאורה היה די להכות הזכר כולו וממילא תיבטל הנוקבא, אך לפי שבקליפת הנוקבא גוברת על הזכר לא היו יכולים לצאת עד אשר הגיע המכה למצח אשה זונה נוקבא דקליפה וכאשר הוכתה בג' ראשונות שלה ממילא נחלש כוחה וגירשה את ישראל ממצרים, ורק שלא נרצץ לגמרי. והנה פרעה הרשע כאשר הביט שיש לו עוד כח בקליפה היינו ז' ספירות דנוקבא ומלכות דדכורא בזה חיזק את לבו מאוד לרדוף אחרי בני ישראל, ועל כן ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים וגו', כי רכב ידוע שהוא בסוד הנוקבא בסוד הכתוב (תהלים ס"ח, י"ח) רכב אלהים רבותים וגו' אדני בם וגו', (גם הוא מספר ד' פעמים ב"ן ודו"ד שהם בסוד הנוקבא) וכנגד זה גם בקליפה נקראת כן, ועל כן את זה לקח, ויצב לו למטרה לרדוף בכח זה את ישראל. ולזה חלקן הכתוב, כי לקח שש מאות רכב בחור והם משש ספירות דנוקבא דקליפה אשר נשארו, וכל מדה כלולה ממאה כידוע הרי שש מאות ונתן סימן מאיזה בחינה מדבר, רכב בחור, רכב הוא הנוקבא, ובחור הוא מספר גבורה כי נוקבא דקליפה הוא בסוד הגבורה הגדולה שמתגברת על הזכר בסוד פתורה אשר על הנהר כמובא למעלה והם מבחינת החסד שלה עד היסוד, ונשאר עוד בחינת המלכות דנוקבא ובחינת המלכות דזכר דקליפה, ועליהם אמר הכתוב וכל רכב מצרים כי רכב הוא בחינת הנוקבא כנזכר, והוא נוקבא דזכר ונוקבא דנוקבא. ואכן כח כולם הוא רק מחיות הנשאר מג' ראשונות שלהם כי בלי חיות הג' ראשונות אין כלום, ועל כן ושלושים על כולו, רומז על ג' ראשונות שהם בסוד שלוש ושלושים כידוע, וכן הוא בכוונת ומבחר שָׁלִישָׁיו שרומז על ג' ראשונות עיין שם, ובכח הזה יצא להלחם מלחמת ישראל.

ובזה יומתק דברי רבותינו הנזכרים בנופת צופים, ואמרו (מדרש תהלים י"ח פסוק י"א) בשעה שיצא פרעה לרדוף וגו' אמר תנו לי סוס זכר שארכב עליו שהוא קל. ראה והבין מה שמבואר במקומות רבים אין מספר בדברי מרן האר"י ז"ל כי רבוע אדנ"י הוא מספר קכ"ו שהוא בסוד הנוקבא (ועיין בכוונת עשר מכות בכוונת צפרדע) וקכ"ו היא מספר סו"ס בשוה ועל כן תחילה אמר תנו לי סוס זכר שארכב עליו לרמז על בחינת המלכות דזכר

דקליפה אשר נשאר ולזה סיים שהוא קל, פירוש שהוא קל בתוקפו שהנוקבא חזקה ממנו, ותחילה אמר אלחם בזה כי אפשר גם בזה אנצח במלחמה ולא אצטרך לחמור ממנו, ועל כן מה עשה הקב"ה היה מדמה כנגדו והביא סוס זכר ורכב עליו, כי הנה במדה שאדם מודד מודדין לו, ובדבר שבא פרעה להלחם, הנה הדבר אשר לעומתו בקדושה בא להלחם כנגדו, ועל כן מבואר בשערי אורה (שער ג' ד') שמפלת מצרים על הים היה בשלושה שמות אדנ"י אלהי"ם צבאו"ת כי שם אדנ"י מורה על בחינת מלכות הגמור מלכות שבמלכות, ואלהי"ם יורה על מלכות שבזעיר אנפין בחינת גבורת זעיר אנפין, וצבאו"ת יורה על זעיר אנפין שבמלכות כידוע ליודעים, והללו בקדושה הם ממש נגד אלו הג' שבא פרעה להלחם עמהם, ונגד שלושה אלו נדונו מצרים בשלושה דינים על הים, כי אחרי שכל עיקר כחו שבא הוא בבחינת המלכות דקליפה בכללות על כן נשטף במי הים שמורה בכללות על המלכות דקדושה, ואך כי נחלק הדין לשלושה בחינות. א', טביעה במי הים. והב', שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחמר וכו'. והג', שהוקשה הים כאבן והמים זורקים אותם על האבנים כמאמר חז"ל (ילקוט רמז רמ"ו וכפירוש רש"י בכתוב) והוא נגד שלושה בחינות הנזכרים, כי זריקת המים על האבנים הוא נגד בחינת מלכות שבמלכות כי נודע אשר אבן הוא מספר ג"ן שעליה אמר הכתוב (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה, ואומר (תהלים קי"ח, כ"ב) אבן מאסו הבונים וגו' והוא בחינת המלכות ומי הים היו זורקין אותם על האבנים הרי מלכות שבמלכות, ועל זה רומז הכתוב (שיר השירים א', ט') לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי שסופי תיבות אלו המלות עם הכולל הוא מספר אבן עם האותיות, והטביעה בטי"ט רומז על שני פעמים מילוי מ"ה שבזעיר אנפין כמו שהוא בכוונות (הטיבול בחרוסת) כי היו"ד מצטרפת לכאן ולכאן ועיין שם ונעשה מימי הים ועל כן הוא זעיר אנפין שבמלכות והבן, ועל זה רומז הכתוב (חבקוק ג', ט"ו) דרכת בים סוסיך חמר מים רבים (כמאמר חז"ל (תנחומא בשלח י"ג) שמזה נלמוד טביעתם בטי"ט) כי מיעוט רבים שלושה כמו שאיתא בתורת כהנים (מובא בילקוט סוף רמז תקס"ח) שלושה אבות והיא חסד גבורה תפארת בחינת זעיר אנפין, ועל כן אמר חמר ולא טיט לרמז על רמ"ח אברים שבאיש מה שאין כן באשה שנמצאו לה רנ"ב כמאמר חז"ל (בכורות מ"ה.) וההשלכה במי הים לבד ירמוז על מלכות שבזעיר אנפין, כי לפעמים רומז הים גם אל הזעיר אנפין כמו שתראה שהכתוב קוראו בלשון זכר כמו (תהלים קי"ד, ג') הים ראה וינס והוא מלכות שבזעיר אנפין, ועל זה רומז הכתוב (חבקוק ג', ח') כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה, כי סוס כבר כתבנו שרומז אל המלכות ונשאר י"ך שהוא ל' בחינת חסד גבורה תפארת שבזעיר אנפין כידוע, ועל

כן סיים מרכבותיך ישועה כי חכמה גבורה תפארת הם עיקר המרכבה כסא של שלוש רגלים כנודע, ואפשר שגם השלושה דינים אחרים שנזכרו במצרים בים שהם כקש וכעופרת וכמו אבן כמאמר חז"ל (ילקוט רמז רמ"ו) גם כן רומז על ג' בחינות הנזכרים, כי אבן כבר כתבנו שהוא מלכות שבמלכות, ועופרת הוא זעיר אנפין שבמלכות כי עופר רומז על זעיר אנפין כמאמר הכתוב (שיר השירים ח', י"ד) ברח דודי ודמה לך וגו' או לעופר האילים, והתי"ו רומז על המלכות כנודע. וק"ש ירמוז על מלכות שבזעיר אנפין כי הקו"ף הוא המלכות שנכללת מעשר שכללותן עשר הרי מאה והשי"ן הוא ג' ראשים בחינת חסד גבורה תפארת שבזעיר אנפין והכל כידוע.

ונחזור אל הענין, כי כאשר רכב פרעה על סוס זכר שהוא קל בחינת מלכות שבזעיר אנפין הגביר הקב"ה מדה הזו אשר לעומתו בקדושה ועמד נגדו בשם אלהי"ם המורה על בחינה זו כנזכר, אשר על זה נידון אחר כך בהשלכה למי הים הרומז על זה, ועל כן סיימו שנאמר כי תרכב על סוסיך וגו' וכבר כתבנו שרמז גם כן על זה, וכשראה פרעה הרשע שאינו יכול לעמוד בזה, חזר ואמר תנו לי סוס נקבה שהיא יכולה לעמוד במלחמה כיוון ברשעתו על בחינת מלכות שבנוקבא דקליפה שהיא לעולם גוברת על הזכר וחזקה ממנו ועל כן אמר שהיא יכולה לעמוד במלחמה לצד תוקפה וגבורתה, ועל כן סיימו ואמרו בחכמתן, לפי כשהסוס רוצה להשתין עומד ומתעכב אבל הנקבה הולכת ומשתנת, תן לב להשכיל דברים אלה. כי ידוע מה שכתב מרן קודש קדשים האר"י ז"ל (בכוונת יפנה אשר קודם התפילה) וזה לשונו: כי יש בחינת הארה היורד לחיצונים להחיותן, והוא כי השערות הם בחינת דינים וכו' עד ויש שערות הראש שאינם קשים כל כך ויוצא מותרות שלהם מול פניו והוא בחינת קטנים והם להם כדי חיותם וכו' עד כאן, נמצאת למד כי ההשתנה הוא הארת חיותם, ועל כן ביטול חיותם נקרא כשהוא רוצה להשתין כלומר, כי נלקח חיותם אשר על ידם ההשתנה מהם ולפי שהזכר כחו קל וחלוש, תיכף כשמתחיל החיות לצאת ממנו ומתעכב שאינו יכול עוד ללכת ברגליו עבור חלישתו, מה שאין כן הנקבה שכוחה חזק ותקיף והיא הולכת ומשתנת כלומר אף בעת הלקח חיותה הולכת בשעת מעשה, עד עת גמר לקיחת חיותה לגמרי שאז ודאי תשאר כפגר נתעב, ועל כן היא טובה במלחמה כי כחה חזק, ובמדה שמדד מדדו לו וגבר הקב"ה כביכול ברוך הוא וברוך שמו שם אדנ"י מלכות דמלכות דקדושה ועמד נגדו, ונידון אחר כך על זה בהשלכת הים על האבנים. וסיימו שנאמר (שיר השירים א', ט') לסוסתי ברכבי פרעה וגו' כי הכל רומז לזה כאשר ביארנו, ובראותו שגם בזה אין לו תקנה חזר ורכב על סוס אדום על סוס לבן ושחור הוא בחינת זעיר אנפין שבנוקבא דקליפה ששם ו' קצוות כולל כל

הגוונים וסבור לפי שרבים הם אפשר בזה ינצח המלחמה, וגבר הקב"ה נגדו שם צבאות, וטבעו על זה בטיט בים ונאמר על זה (חבקוק ג', ט"ו) דרכת בים סוסיך חמר מים רבים, הכל לרמז על זעיר אנפין דמלכות דקדושה שעמד נגדו וביטל כחותיו, ובזה ממילא לא תקשה מה שלא נזכר בכל המלחמה לעיקר כי אם הרכב והסוסים כי רק זה היה עיקר מלחמת פרעה במה שבא עוד בכח אשר נשאר בקליפת מצרים אחרי צאת בני ישראל משם, שהרכב והסוסים רומזים עליהם.

ועל אלו הג' בחינות הנזכרים שבחו אהובים ורוממו לאל, והודו לאל השמים בשירתן, ותחילה אמרו סוס ורכבו רמה בים לרמז על בחינת מלכות שבזכר דקליפה כי סוס הוא המלכות כנזכר ומי שרוכב עליו הוא בחינת הזעיר אנפין, ועל כן אמר רמ"ה בים כי הר' רומז על המלכות כידוע שהוא רבוע אלהי"ם, ומ"ה הוא הזעיר אנפין והוא מלכות שבזעיר אנפין ומשפטו נחרץ שהושלך בים, ועל כן רומז כאן המלכות בהר' שהוא רבוע אלהים כי משפט הזה נעשה בשם אלהים כאמור, וכאן אמרו מרכבת פרעה וחילו ירה בים, לרמז על מלכות שבנוקבא דקליפה כי המלכות נקראת רכב וכשהיא בנוקבא נקראת מרכבת בסוד חמץ ומחמצת הרומז על הנוקבא והבן, ועל כן אמר ירה בים, כלומר שהושלכו עם מי הים שהים השליך וירה אותם על אבנים שבו, שהוא משפט החרוץ מול זה כאמור, ועל כן נרמז בראש תיבות מרכבת פרעה וחילו מספר קכ"ו שהוא אדנ"י ברבוע כי משפט הזה נעשה על ידו כנאמר, ואמרו עוד ומבחר שלשיו טבעו בים סוף לרמז על בחינת זעיר אנפין שבנוקבא דקליפה שהוא בבחינת שלוש בחינות חסד גבורה תפארת, והמה טבעו בים סוף ואין טביעה אלא במקום טיט, כי כן הוא משפט החרוץ מול זה כנאמר, ועל כן טבעו עם האותיות עולה צ' עם הכולל לרמז על שם צבאו"ת שמתחיל בצ', ואך על זה לבד היה די לומר ושלשיו טבעו, ואמרו ומבחר שלשיו, לרמז על ג' ראשונות דקליפה כי כבר כתבנו אשר אין כח בכל אלה כי אם כאשר ישאבו מעט כח וחיות מהג' ראשונות ואף שהג' ראשונות כבר נלקו בעודם במצרים הן דנוקבא והן דדכורא, מכל מקום לא נרצץ מוחו לגמרי ונשאר עוד מעט חיות אצלו, וממנו שאבו כל בחינות האלה מעט חיותם, וכתבנו שם שזה הנשאר הוא החיות המובחר והגדול שבכולם כמו שמבואר בליקוטי תורה, והיה זה עד מלחמת הים שאז נאמר עליהם, (מכילתא י"ד, ז') טוב שבנחשים רצוץ את מוחו, ונראה שלזה רמז הכתוב חמר מים רבים כי חמר ירמז על ג' ראשונות שהח' הוא חכמה, והמ' בינה סוד א' מארבעים ור' כתר עליון בחינת אריך אנפין שהוא בינה המקוריית שנרמזת באלהים שברבועו הוא ר' כידוע למשכילים, ולזה אמר כאן ומבחר שלשיו בחינת הג' ראשונות שנקרא שלוש ושלשיו

ומובחר שבהם הנשאר טבע בים ואין טביעה אלא בחינת חמ"ר מים רבים (ועיין בכוונות שמפורש שם שמבחר שלשיו רומז על ג' ראשונות עיין שם) ועל כן סיים בים סוף, כי הורידם מאגרא רמא בחינת ג' ראשונות אל ים סוף סופא דכל דרגין בחינת המלכות דמלכות דקדושה שהכתה בגלגולת דקליפה (כמו שמבואר בכוונה במכת דם עיין שם). ואמרו עוד בשירתם,

פסקה ה

תהומות יכסיומו ירדו במצולות כמו אבן. ולכאורה המקרא הזה צריך הבנה, כי הנה התהום ידוע שהוא המים אשר מתחת לארץ (ועיין במסכת סוכה נ"ב: שמפורש שם כן) ומי הים הוא על הארץ כידוע ועל כן הלכו ישראל ביבשה בתוכו וטביעת מצרים לא היה אלא במים הללו אשר על הארץ, כמפורש בכתוב וישובו המים ויכסו את הרכב וגו', ועין כל רואה יעיד אשר כן הוא, ואיך אמר כאן הכתוב אשר מי התהום כיסה את המצרים, ועל כן נראה בביאורו, על דרך שאמרו חז"ל (שמות רבה א', י' ובמסכת סוטה י"א.) בפסוק (שמות א', י"א) ויבן ערי מסכנות לפרעה רב ושמואל חד אמר שמסכנות את בעליהן וכו' (ופירש רש"י שעל ידי אותם הערים ועל ידי אותה העבודה נסתכנו מצרים לטבוע בים) עד את פיתום ואת רעמסס וכו' למה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בלעו עד כאן, ונמצאת למד שהערים הללו אשר נבלעו בתהומות הארץ הוא שגרם להטביע את המצרים בים. והנראה שהוא בדבר אשר זדו עליהם, כי הנה פרעה לא נצטרך לשום בנין לעצמו רק נתכוון ליגע ולהעביד לישראל בעבודה קשה, ועל כן בכוון זה היתה כוונתו לבנות לו בנין שאינו עומד כלל רק שראשון ראשון נבלע בתהום בכדי שלא יהיה קץ וסוף לשיעבודן ולא יהיה ח"ו תקומה למפלתן, ועוד כי זה האיש העובד עבודה שיש לה קץ וקצבה מתנחם הוא לומר כי אגמרנו ואנוח מעבודתי, ובעבודה שאין לה סוף יחלש לב האדם מאוד בעבודתו בה אחרי שיודע שיהיה זה לעולם בלי סוף, ולפי שהוא ייגע את ישראל בדבר שפי תהום בלעו, והוא המים שבתהום, כן הוא נבלע ונכסה במים מדה כנגד מדה והוא אומרו כאן תהומות יכסיומו, כלומר אלה הערים שנבלעו בתהומות הארץ הוא שגרם שמי הים יכסהו, והם ירדו במצולות כמו אבן, והמים עליהם ונבלעו בהם ופועל אדם ישלם לו.

ולבאר זה מעט בדרך האמת נראה לפי קט שכלי, כי זה לשון חז"ל שם (סוטה י"א.) ויבן ערי מסכנות לפרעה רב ושמואל חד אמר שמסכנות את בעליהן וחד אמר שממסכנות את בעליהם דאמר מר כל מי שעוסק בבנין מתמסכן, את פיתום ואת רעמסס רב ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס וחד

אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בלעו עד כאן. והנראה בכוונת דבריהם ז"ל כי הנה נודע סוד גלות מצרים מדברי מרן האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים שער כ"א פרק א') שאותן הנשמות היו אלו הנשמות שנפגמו בחטא אדם הראשון בכל הקומה שלימה שהוא סוד מאה והוצרכו לצרפם וללבנם והצירוף היה שנתגלגלו בשלושה דורות וקיבלו עונשן היינו בדור אנוש ודור המבול ודור הפלגה שראשי תיבות מ'בול א'נוש ה'פלגה הוא מאה סוד הנשמות מכל הקומה, ואחר כך נבחנו שנתגלגלו בדור ההוא שירדו בגלות מצרים, וקבלו עוד שם עונש מן שני דורות שהם מבול הפלגה, כי עונש המבול כל הבן הילוד וגו' ועונש הפלגה נשתעבדו בחומר ובלבנים, והנה כבר נודע בסוד הכתוב (קהלת ח', ט') עת אשר שלט האדם באדם וגו' שכאשר ישלוט האדם בליעל באדם דקדושה ובולע בתוכו ניצוצות קדושים הוא לרע לו ודאי שאחר הצירוף והליבון לא די שמוציאים ממנו זה הניצוץ, אלא שמקיא מבטנו גם שאר ניצוצי קדושה שהיו בו סוד החיות שהיה מחיה אותו ונשאר מת והוא לרע לו ודאי, ולכן בגלות מצרים כתיב (שמות י"ב, ל"ו) וינצלו את מצרים שלא נשאר בהם שום ניצוץ קדושה ונאבדו כולם וכו' עד כאן. הרי מבואר בפירוש שמה ששלט פרעה בישראל ועבד בהם עבודה קשה זה היה רעתו שניטל חיותו עבור זה, וזה שאמרו חז"ל כאן, ויבן ערי מסכנות וגו' רב ושמואל וכו' ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כי חד אמר שמסכנות את בעליהן, פירוש שסיכן בעליהם למיתה כי על ידי העבודה הזו בררו הנשמות מן הקליפות עד אשר נשארו פגרים מתים, וממילא מזה גם מצרים הגשמיים שקבלו חיותם מהם נימוחו מן העולם, וחד אמר שממסכנות, כי נשארו הקליפות עניים ואביונים מן הנשמות הקדושות ועני חשוב כמת כמאמר חז"ל (נדרים ס"ד:) ועל כן, כן נקרא שם הערים חד אמר שראשון ראשון מתרוסס, כלומר על ידי הבנין הוציאו הנשמות מעט וראשון ראשון שבקליפות מתרוסס, וחד אמר פי תהום בלעו כלומר שנפלו לנוקבא דתהום רבה והכל אחד.

או אפשר לומר שכל אחד מדבר בבחינה אחרת, כי חד אמר שמסכנות בעליהם למיתה, מדבר באלו הנשמות גלגול דור הפלגה שנצטרכו לצירוף חומר ולבנים ולא יותר, ועל כן על ידי הבנין הזה הוציאו כל נשמותיהם מן הקליפה והורידו את הקליפה עד מותם שלא נשאר להם עוד חיות ואלו מתו במצרים ולא על הים כי לא נצטרכו לזה, רק כי ה' נלחם להם במצרים ואמרו חז"ל (ילקוט רמז רל"ה) כשם שאלו לוקין על הים כך לוקין אותם שנשארו במצרים, והם הללו הנזכרים שניטל חיותם על ידי שיעבוד חומר ולבנים, וזה הוא שאמר ראשון ראשון פי תהום בלעו, כי על ידי זה ירדה הקליפה לנוקבא דתהום רבה. וחד אמר שממסכנות את בעליהן, זה הוא מדבר באותן הנשמות מגלגול המבול

שהיו צריכין גם לעונש כל הבן הילוד היאורה וגו' ועל כן בשיעבוד חומר ולבנים לא נשלמה נשמתן בזה לצאת מכל וכל מן הקליפה שתשאר הקליפה מת לגמרי, רק על כל פנים כיון שעבדו עבודה קשה כזה ונצטערו, החלישו כח הסטרא אחרא בזה ויצאו נשמתן מעט לא לגמרי, ואלו המצרים שהיה בהם אותן הניצוצות היו מוכרחים לטבוע בים מדה כנגד מדה ולא מתו במצרים, ועל כן הוא שממסכנות את בעליהן שלא פעלו רק שיחלישו כח הסטרא אחרא ועני חשוב כמת אבל על כל פנים עדיין לא מת והוא שאמר ראשון ראשון מתרוסס כלומר שנפל הבנין אבל על כל פנים נשארו האבנים במקום שהם והוא רומז שרק נחלש כח הסטרא אחרא בבנין הזה ולא מתה לגמרי עד גזירת כל הבן הילוד ונטבעו בים כאמור, והנה נודע אשר תהום הוא אותיות המות אשר על כן אמר פי תהו"ם בלעו לרמז על אלו המצרים שמתו במצרים.

ולזה שבחו ישראל כאן והודו לשמו ואמרו תהומות יכסיומו. פירוש שני בחינות תהום כיסה למצרים אחד במצרים שנהפך שם לאותיות המות ואחד על הים שכיסם מי התהום אותיות המות, שניהם ירדו במצולות כמו אבן, כי קליפה זו וזו אחרי הקאת בָּלְעָם מפיהם נפלו לעומקא דתהום רבה ערו ערו עד היסוד כמו אבן, כי נשמת דור הפלגה היה חטאם שהלבֵּנה היה להם לאבן והחֵמָר היה להם לחֹמר (בראשית י"א, ג'), וכאן שתיקנו חטאם נפלה הקליפה כמו אבן, והבן. ועל כן נטבעו גם כן בטיט שעל זה אמר הכתוב (חבקוק ג', ט"ו) חֹמר מים רבים כמאמר חז"ל כנזכר, כי החֵמָר היה להם לחמר. וגם נשמת דור המבול, כי הן הן גברו בחטאם עד אשר אבנים שחקו מים (איוב י"ד, י"ט) ואמרו חז"ל (בראשית רבה ל', ח') אפילו איצטרובלין של רחיים נמחה במים ואחר התיקון נפלה הקליפה כאבן במצולה, ועל כן על שניהם אמרו ירדו במצולת כמו אבן. ואמרו עוד,

פסקה ו

ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' וגו'. להבין כפל לשונם בזה, גם לדעת אומרם תרעץ וגו' שהוא לשון עתיד והשירה היה על העבר ועין ברש"י ז"ל, ואמנם הנה כבר כתבנו למעלה אשר משונה מכה זו משאר מכות המגיע על האדם או על האומה, כי כל המכות הנה באים מדיני אלהים כאשר יתגבר הדין מאוד על האדם הזה או על האומה הזו, יכהו מכת מות, ולא כן במכה זו, לפי שהיה בה הגדלת שמו יתברך בפני כל העמים אשר תחת השמים, לפי שנתגאה פרעה ואמר (שמות ה', ב') לא ידעתי את ה', ומי ה' אשר אשמע בקולו, וחילל שמו יתברך, ועל כן כאשר הפליא מכותיו בו והראה שיש שמו יתברך בארץ אז נתגדל כבודו יתברך בכל העולם, והכל ידעו והאמינו כי יש ה' בארץ וכמו שאמר הכתוב (שמות י"ד, י"ז) ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה',

שיתוודע להם שיש שם הוי"ה בעולם המושל בכל הארץ ובידו לשדד כל מערכת השמים וכוכביהם, כי עיקר כוונת פרעה שאמר מי ה' שלא האמין אשר יש בחינה המהוה אשר שולט על כל טבע העולם ובידו לעקור אותן מטבען ולא האמין רק בשם אלהי"ם שגימטריא הטבע, אבל לא למעלה מן הטבע, והראה הקב"ה נסים מופלאים ומופלגים למעלה מטבע העולם, לידע ולהאמין כי הוא המושל בכל הממלכות שרי מעלה ושרי מטה, ועל כן היה המכה הזו בבחינת היד הגדולה המורה תמיד על החסדים לפי שעל ידי החסדים נתגדל שמו בעולם כאשר ביארנו שם, וכאן נתגדל שמו בדיני מצרים על כן נאמר (שם שם, ל"א) וירא ישראל את היד הגדולה וגו', כי מכות הללו היו ביד הגדולה בחינת הימין והפכו מדת הרחמים למדת הדין להכותם במדת הרחמים. ונראה שעל כן אמרו חז"ל (סנהדרין ל"ט:) שאמר הקב"ה מעשי ידי טובעין בים וכו' לפי שהיה המכה בבחינת החסדים שאין זה מטבעם אמר מעשה ידי טובעין, רק שהשעה הוצרכה לכך שיהיה זאת ביד הגדולה שיתגדל שמו על ידי זה, ודבר זה יהיה גם כן אם ירצה ה' בגאולה האחרונה העתידה לבוא אלינו במהרה בימינו אשר אמר הכתוב (מיכה ז', ט"ו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, ולכאורה זה דבר קטן הוא שלא יהיה נפלאות רק כאשר במצרים כי הלא זה כבר שמענו וראינו ואבותינו סיפרו לנו מה שפועל פעלת בימיהם ימי קדם, ואמנם כי ודאי יהיה הפלאות יותר גדולות ועצומות וחזקות, ואך מודיע הכתוב אשר כל הנסים שיהיו אז יהיו כבחינת נפלאות מצרים שיהיו ביד הגדולה בבחינת הימין והחסדים בשם הוי"ה ברוך הוא כמאמר הכתוב במלחמת גוג ומגוג (יחזקאל ל"ח, כ"ב) ונשפטתי אתו בדבר ובדם ובאבני אלגביש וגו' ואחר כך והתגדַלתי והתקדַשתי. וכן אמרו חז"ל (מכילתא מובא בילקוט יחזקאל רמז שע"ח) אמר רבי שמעון בר יוחאי אין שמו של הקב"ה מתגדל בעולם אלא כשהוא עושה משפט וכו' ואית לן קריין סגיאין ונשפטתי אתו וגו' ואחר כך והתגדַלתי והתקדַשתי וכו' ואומר ואכבדה בפרעה ובכל חילו וכו' עד כאן, כי לדבר הזה הושוה מלחמת גוג ומגוג ליציאת מצרים ששניהם נעשו בימין ביד הגדולה, ודבר זה גדול הוא על דרך כי דבר הנעשה בימין הוא נעשה בכל כוחו של אדם והעשיה הוא בשלימות בכל האופנים מה שאין כן בשמאל שהיא יד כהה והבן.

ולזה אמרו כאן ימינך ה' נאדרי בכח. כלומר כי בכח הזה אשר נעשה עתה נתאדר ונתהלל ימינך ה', ולא השמאל והדין מבחינת אלהי"ם כי לא נעשה מכה זו מהם רק מימינך ה', או כה יאמר ימינך ה' נאדרי בכח, כלומר כי ימינך נתאדר ונתפאר מאוד כי היא עשתה בכח גדול כמו אדם העושה דבר בימינו אשר נעשית בכל כוחו, ועל כן נאמר כאן (לעיל י"ד, כ"ח) לא נשאר בהם עד אחד, כי נעשה בכח הימין. מה שאין כן במבול

וסדום שנעשית בכח דין, נשאר מהם איזה פליטה, כמו במבול, נח ובניו אשר אמרו חז"ל (בראשית רבה כ"ח, ט') אף נח אינו כדאי. ובסדום נשאר לוט ובנותיו וכל העיר צוער כי שם נעשה בכח הדין והשמאל. כי במבול לא נזכר רק שם אלהים ובסדום נאמר וה' שאמרו חז"ל (ירושלמי סוף ברכות) כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו, ודבר הנעשה בשמאל אי אפשר לעשות בכל כוחו ודבר זה מחסדי אלהינו יתברך שמו שיהיה הדין נעשה בשמאל יד כהה מה שאין כן בים שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' שנעשית בימין בשם הוי"ה לבד, ועל כן נעשית בכח עד שלא נשאר בהם עד אחד, וזה ימינך ה' נאדרי בכח, ובזה אנו מאמינים אשר ימינך ה' תרעץ אויב, כלומר אם ירצה ה' לעתיד לבוא ודאי תרעץ ותשבר האויב מכל וכל כי יהיה נעשה בימינך ה' והוא בכח השלימות ובעשיה טובה ויפה.

פסקה ז

וברוב גאונך תהרוס קמיך וגו'. עיין בזוה"ק (ויקרא ט"ו.) שכתב על פסוק (תהלים י"א, ז') כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו וזה לשונו: בשעתא דקודשא בריך הוא אשגח בעלמא וחמא דמתכשרין עובדיהון דבני נשא לתתא אתגלייא עתיקא קדישא בזעיר אנפין ומסתכלין כל אינון אנפין באנפין וכו' ומתברכן כולהו מאי טעמא מתברכין משום דמסתכלין אלין באלין באורח מישור וכו'. וכד חובי עלמא סגיאו אסתים עתיקא קדישא וכו' ולא משגיחין אנפין באנפין וכדין דינין מתערי בעלמא וכו'. ושורש הדברים ידוע מה שכתב מרן האר"י ז"ל (בתיקון עוונות) בסוד איסור הגאוה כי הנה המאורות העליונים הם מתיחדים תמיד יחוד גמור והתחתונים צריכים לעליונים לקבל משם ברכה והשפעה, והעליונים הנה עיניהם לנוכח יביטו תמיד על התחתונים להשפיע להם מטובם ככל אשר צריכים והוא סוד הענוה שהעליון משגיח על התחתון ממנו, למלאות חפצו ורצונו. וכשהאדם מתגאה גורם בחטאו אשר המאורות העליונים נושאין עיניהם למעלה ולא ישגיחו אל התחתונים מהם, ואז ח"ו ח"ו התחתונים מלאים דיני דינים מהחיצונים הנאחזין בהם, ונרגן מפריד אלוף שמפריד שם י"ה מו"ה והשמאל גובר ונתגבר הדין בעולם.

והנה פרעה הרשע ידוע שהיה מתגאה מאוד עד שאמר (שמות ה', ב') מי ה' אשר אשמע בקולו, ועיין במאמרי חז"ל (שמות רבה ח', ב') שהוא וסנחרב וכו' היו מן הגאים בעולם עד שאמר (יחזקאל כ"ט, ג') לי יאורי וגו', וכן אמרו חכמינו (תנחומא מובא בילקוט יחזקאל רמז שע"ב) התחיל פרעה מתגאה ואמר אני ארד אצלו וכו'. ונודע אשר על כן נדמה לסוסים שנאמר (יחזקאל כ"ג, כ') וזרמת סוסים וגו' לפי שהסוס הוא מתגאה מאוד כמאמר חז"ל

(פסחים קי"ג:) ועל כן גרם בגאותו גם כן גאות למעלה כביכול עד שאורות עליונים נשאו עיניהם למרום ואורות התחתונים נתקבצו בדינים קשים ועקרו אותו וכל אשר לו. ועל כן אמרו חז"ל (שיר השירים רבה א', ט' פסוק לסוסתי ברכבי וגו') התחיל הקב"ה מתגאה עליו וכו' כי כאשר עשה הוא, כן נעשה למעלה שנתגאו המאורות העליונים למעלה והתחתונים עשו משפט בפרעה וחילו, ולזה אמרו תחילה אשירה לה' כי גאה גאה וגו' עד עזי וזמרת יה, כי בזה שוררו לו בני אלים אשר גאה גאה ותרגומו אתגאי על גותניא, כי מי שהוא מתגאה מלמטה גורם שהקב"ה מתגאה עליו מלמעלה על ידי זה וזה הוא מפלתו ועל כן סוס ורוכבו רמה בים כי בזה נפל לִשְׁאֹל תַּחְתִּיָּה, ואמנם כל זה הוא כי עזי וזמרת יה התוקף וזמרת עריצים הזה הוא משם י"ה שנתגאה להביט למה שלמעלה והעלים עיניו מתחתונים להביט אל אותיות ו"ה ונכרתו כל פועלי און.

וזה שאמר הכתוב במחיית עמלק (שמות י"ז, ט"ז) כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק וגו'. כי עמלק הגדול ברשעו וגאותו לומר כי הוא יזדקק לישראל ופטרונם, בראשון וראשונה, וכן גרם למעלה להרחיק אותיות י"ה מו"ה בשורשו, וזה הוא מפלתו. ולזה אמר כי יד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק כלומר בשורש אחיזת עמלק הנה שם מלחמה לה', כלומר כביכול בשם הוי"ה עצמו נמצא מלחמה שאין שלום בין אותיות הראשונות לאחרונות ואין ה' שלם והכסא שלם כי נרגן מפריד אלוף אלופו של עולם ברוך הוא ונתפלגו אותיות כס י"ה מאותיות שלאחריהם ולפי שהוא הפריד שמו של הקב"ה וברוך שמו, לכך יִמָּחֶה שמו מן העולם ולא יזכר עוד, מדה כנגד מדה. ולזה אמרו כאן וברוב גאונך תהרוס קמיך, על ידי רוב גאונך שאתה מתגאה למעלה בזה תהרוס קמיך מי שעומד נגדך ואומר מי ה' אשר אשמע בקולו. ואמנם להיות כי לדברינו כבר אמרו זה באומרם אשירה לה' כי גאה גאה וגו', ואפשר לומר כי שם אמרו סוס ורוכבו רמה וגו' וזה קאי על שר של מצרים שהפילו תחילה לים כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"ג, ט"ו) וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל (בכוונות השירה) סוס ורוכבו ס"ם ונוקביה, כי תדע שעיקר הגיאות הוא בקליפה האומרת אני ואפסי עוד, והם נשפלו תחילה, וכאן אמרו על מפלת גוף המצרים שנהרסו אחר כך. ועוד אפשר לומר כי שם אמרו על אלו המצרים שהיו על הים ונטבעו בו ועל כן אמרו רמה בים ועתה אמרו על אלו הנשארים במצרים שגם הם נלקו כמו אלו כמאמר חז"ל (ילקוט רמז רל"ה) אשר ברוב גאונך תהרוס קמיך ולא זכרו טביעה בים ולזה סיימו תשלח חרנך יאכלמו כקש, כי במתגאה ידוע אומרם ז"ל (סוטה ה'.) אין אני והוא יכולין לדור, ועל כן שרפתם כקש כי אין אדם העליון יכול לדור עם נח"ש קליפת מצרים הנקרא

נחש (כמו שאיתא בשמות רבה כ', ו' ובזוה"ק וארא כ"ח.) בכפיפה, והשליכם מעל פניו על ידי גאותם.

או יאמר הכתוב וברוב גאונך וגו'. כי הנה כתבנו למעלה אשר תיבת גאה מורה על שם אלהים וכאשר נמתק שם אלהים הזה ונתבסם, ממילא נתבטל כל בחינת אלהים אחרים, וכל הדינים נופלין על ראש שונאי ישראל כאשר ביארנו שם, ונראה אשר על כן דימה הכתוב בית עשו לקש כמו שכתוב (בעובדיה א', י"ח) כי הנה הקש ידוע שהוא גם כן לצורך החטה, כי לא תהיה החטה כי אם על הקש שתחתיה, ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה פ"ג, ד') התבן והקש והמוץ מריבין זה עם זה התבן אומרת בשבילי נזרעה השדה והקש אומרת בשבילי נזרעה השדה וכו', עד אמרו החיטין המתינו עד שתבואו הגורן ואנו יודעין בשביל מה נזרעה השדה, באו לגורן ויצא בעל הבית לזרותה הלך לו המוץ ברוח וכו' נטל את הקש ושרפו נטל את החיטים ועשה אותן כרי וכו' עד כאן. וכן הוא למעלה אשר אלהים דקדושה הוא למעלה כגרגיר של חיטים ותחתיו בחינת מוץ וקש אלהים אחרים, כי כן היתה הבריאה בחכמת אלהינו יתברך, וידוע זאת ליודעי סתרי אלהינו יתברך שמו, ועד עת הכרי שהוא ההמתקה הגמורה, הם אומרים ח"ו אני ואפסי עוד והם העיקר, עד בוא עת הגורן (שהוא גימטריא ג' אלהים וא' יותר סוד ההמתקה מפלא העליון כנודע) והוא עת ההמתקה הנפלאה ואז ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והאלילים כרות יכרתון, והקש נשרף כמו אש.

ואפשר זה פירוש הכתוב (דברים ד', ל"ט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. פירוש שזאת תדע שכאשר יהיה ה' הוא האלהים בשמים ממעל, שיהיה נמתק שם אלהים ויוכלל בשם הוי"ה הרחמים והיה ה' לאלהים, אז ודאי ועל הארץ מתחת אין עוד, שגם בארץ אין עוד מלבדו, כי כולם כרות יכרתון ויתוקן עולם במלכות שדי. והנה נודע אשר מלת רוב רומז לפעמים על אורות הגדולים הבאים מלמעלה כי הוא מספר אור עם הכולל ומספר רז עם הכולל, ולזה אמר הכתוב וברוב גאונך כשבחינת גאונך שהוא בחינת אלהים כנ"ל נעשה בבחינת רוב, שמגיע אליו בחינת אורות המוחין העליונים בסוד ההמתקה, בזה תהרוס קמיך אלו הקמים נגדך ואומרים אני ואפסי עוד, והטעם כי תשלח חרונך, כאש תשלח החר"ן שלך שהוא מספר ג' אלהים כידוע (והוא בחינת ג' אלהים שהזכרנו למעלה בבחינת גאה) כלומר שתשלחנו מהמוץ ותבן להפרידו משם בבחינת ההמתקה אז יאכלמו כקש כי הם אינם אלא קש שעליו החטה, ובהסיר החטה ישרף הקש וכן כאן בהמתק דיני אלהים אז כולם יאבדו ויכלו כאכול קש לשון אש, כדבר האמור.

פסקה ח

וברוח אפיך נערמו מים וגו'. הכתוב הזה יגיד על גודל הנסים והנפלאות שעשה ה' בים ששינה עליהם סדרי בראשית, כי הלא תמיד בכל התנהגות העולם הנה הימין והחסד יעשה חסד ורחמים בעולם בכל מיני טובות וברכות, ולהיפוך הדין והשמאל יעשה גבורת אלהים ביסורים ופורעניות, כי זה דרכו, וכאן נתהפך, כי הלא איבוד מצרים בים ונקמתם היה על ידי היד הגדולה והימין כאשר ביארנו למעלה (בפסוק וירא ישראל את היד וגו') ומפורש אמר הכתוב ימינך ה' נאדרי וגו' כי גדלה רשעתם כל כך שנתהפך עליהם הרחמים והחסד לדין, והצלת ישראל וגאולתן היה בדין הגמור כי נודע אשר הקמוץ וקפאות מי תהומות זה אינו נעשה כי אם על ידי הדין כי מדת החסד הוא שדרכו לרוץ ולהתפשט, וכאן אשר נתעכבו המים מטבען ונצבו כמו נד זה נעשה במדת הדין ועל כן אמר הכתוב (תהלים ס"ו, ה') לכו חזו מפעלות אלהים נורא עלילה וגו' הפך ים ליבשה, כלומר כי זה אשר הפך ים ליבשה זה הוא מפעלות אלהים שדיני אלהים פעלו זאת ונמצא אשר מדת הדין נתהפך כאן לחסד ולרחמים לעשות נס לישראל, ודבר זה דבר גדול הוא עד מאוד, כי בחינת הדין די ודי אם אינו עושה דין ויסורים באדם, אבל לא שהוא יעשה עוד נס מפורסם להציל את האדם,

ואפשר זה רמז דוד המלך ע"ה ואמר (שם מ"ז, ו') עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר וגו' עד כי לאלהים מגיני ארץ מאוד נעלה, פירוש שעל ידי התרועה שישראל מרצין את בוראם בתרועה, עלה ונתעלה מדת אלהים ונמתק הדין, ונתגבר ה' בקול שופר על ידי הקול שופר נתגבר שם הוי"ה הרחמים לרחם על העולם, ואך שלא יקשה ולמה יצטרך להתגברות הוי"ה לרחמים, יושפע שפע הרחמים בעולם על ידי שם אלהים, לזה אמר כי לאלהים מגיני ארץ מאוד נעלה פירוש כי נגד בחינת אלהים אם על ארץ היא מגינה במגן שלא יחול עליה דיני אלהים הרי זה מאוד נעלה שהוא חשיבות גדולה אבל לא שיעשה עוד רחמים וחסד בעולם, אבל כאן בנס הים לכו חזו מפעלות אלהים אשר הפך ים ליבשה, מה רבו מעשיך ה' מה כשרון מפעלות עמך ישראל שזכו לזה.

והנה האף ידוע שהוא בחינת דינים שעל כן יאמר תמיד וחרה אפי או חרון אף וכדומה, ולזה שבחו ישראל לשמו הגדול, אשר וברוח אפיך נערמו מים, פירוש כי זה אשר נעשה הים ערימות ערימות ודאי לא נעשה כי אם על ידי רוח אפיך שהוא בחינת הדינים, ובדינים גמורים עשית לנו חסדים והנה הפיכת הים ליבשה היה בו שלושה דברים כי הנה ידוע אשר הים אינו מים הנִגָרים להיות הולך כמו נחל, רק הוא עומד תמיד במקום אחד, וכן קראו הכתוב (בראשית א', י"א) ולמקוה המים קרא ימים, שהוא רק מקוה המים

ומוצב תמיד במקום אחד. ונמצא כאשר צוהו הקב"ה שיבואו בני ישראל בתוכו ביבשה, הוכרח המים אשר באמצע הים לקבץ עצמו להנשא על המים שקודם לו להתיצב גבוה מעל גבוה, עד אשר יעשה בתוכו דרך ושביל רחב לששים רבוא בני אדם, כי המים האחרונים לא ירדו למטה לישאר יבשה במקומו כי הם נקווין ועומדין לא מהלכין, והבן זה. ואפשר שעל זה שיבח הכתוב ואמר (ישעיה מ"ג, ט"ז) הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. כי בים גדול, זה הפלא מבנחל, כי בנחל אם יעמדו המים במקום אחד שלא ירדו למטה, תיכף יעשה יבשה רבה, כי המים התחתונים ירדו למטה מאוד מאוד מה שאין כן בים.

ואפשר שבזה נכון מאמר חז"ל שאמרו (שמות רבה כ"א, ו') שאמר הים למשה מפניך אני נקרע אני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואתה בששי וכו' עד שנטה ה' ימינו לימין משה וכו' עד כאן. והקשה הרב הקדוש בעל אור החיים הרי נקרע המים לפני רבי פנחס בן יאיר בעל כרחו (בחולין דף ז'.) אף שאמרו לו המים אני הולך לעשות רצון קוני ואני ודאי וכו' עד כאן, ולמה הרעיש הים כל כך לפני משה. ואמנם ידוע הוא, אשר יש כח ביד החכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, אבל לא בקום עשה כמו שאיתא (ביבמות פ"ט: צ'.) ושם מבואר רבות. ועל כן בגינאי נהרא שפגע בו רבי פנחס בן יאיר שהיה נהר ההולך, לא היה צריך אלא לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, שיעמדו מימיו במקום אחד שלא ילכו להלאה, וממילא מים שאחריו היו נגרים והולכים ונשאר מקומו יבשה וחרבה, וכן ציית לדברי חכמים ועמד במקומו מה שאין כן בים מקוה המים, שהוצרך לעקור דבר מן התורה בקום עשה, שהוא שינשא חלק אחד ממימיו על מים הקודמים לו להתיצב עליו בגבוה על גבוה ולא צוהו הבורא בבריאתו כך, עמד נגד משה ולא רצה, ואך כי הנה משה ודאי אמר לו שהקב"ה צוהו בכך שיבקע הים, ומה כחו של הים לעמוד נגד צווי הבורא ברוך הוא, לזה אמר לו הן אני גדול ממך שאני נבראתי בג' וכו' ונמצא אם היה צווי הבורא ברוך הוא בדבר הזה, יותר היה ראוי שיאמר לי מלומר לך שאתה קטן ממני, ואפשר זה אתה מוסיף מדעתך כדברי חכמים, ואין אני יכול לעקור דבר בקום ועשה, עד שנטה הקב"ה ימינו לימין משה, פירוש שהראה להים חביבות משה ובני ישראל שנטה כביכול ימינו לימינו והוא דוגמת אח החביב לאחיו מאוד כמו שנאמר (תהלים קכ"ב, ח') למען אחי וריעי וגו', או בן החביב לאביו כמו שכתוב (דברים י"ד, א') בנים אתם וגו', מה שמעולם לא עשה זאת לים, כי חביבים ישראל שאין בכל העולם חביבים כמותם ולזה בודאי משה גדול מהים ובזה ציית הים והבין כי על כן אל משה אמר ולא לו.

ונחזור לענין, אשר זה היה בחינה אחת ביבישת הים שהנשאו מי הים למעלה על מים הקודם לו. בחינה השנית, כי הנה ידוע אשר כל הנחלים הולכים אל הים (קהלת א', ז') והם אלו הנהרות ההולכים, ונמצא כאשר באו מים הללו הנוזלים למקום מעמד הים, הנה דרכם לילך ולהתפשט למטה, ובצווי הבורא גם הם נצבו שם כמו נד שלא לילך להלאה אפילו פסיעה אחת. ובחינה השלישית הוא, כי הנה נודע מדברי חז"ל אשר התהום עולה ומשקה תמיד את הארץ, כמו שאמרו (בתענית כ"ה:) אין טפח מלמעלה שאין התהום יצא לקראתו ג' טפחים, ואיתא בפרקי דר' אליעזר (פרק ה' מובא בילקוט תהלים רמז תשמ"ג) וזה לשונו: רבי יהושע אומר עוביה של ארץ מהלך ששים שנה ותהום נובע ומוציא מים וכו' עד כאן. ועוד שם סילנות עולין מן התהומות להשקות פני כל הארץ וכו' והעבים מעבירין הצינורין בימים, והמים משמיעין קול וכו' עד כאן. ונמצא אשר עוד היה מקום לפני בני ישראל שלא יכלו ללכת בים עבור סילנות התהומות שעולין שם מתחת לארץ, אך שנקפאו כל התהומות שלא ינבעו דרך הים, וכל אלה הדברים הכל נעשה בכח הגבורה החזקה דיני אלהינו יתברך שמו כי זה דרכו וטבעו, ועל כן ישראל הודו לאל השמים בזה ואמרו שלושה דברים הללו. א', וברוח אפיך נערמו מים, שמי הים נעשו ערימות ערימות גלים על גלים כי היו מוכרחים המים האמצעים להנשא על מים שקודם להם להתיצב שם כמו גלים וכריות של ערימה שהם גבוהים. ב', נצבו כמו נד נוזלים, פירוש שאשד הנחלים הבאים ממקום אחר ונטו ללכת למטה כדרכם עתה נעשו המהלכים עומדים וקמו נד אחד כל הנוזלים. והג', קפאו תהומות בלב ים התהומות שתחת הארץ נקפאו שלא ינבעו המים מתחת לארץ אל מקום היבשה כאמור.

פסקה ט

אמר אויב ארדוף אשיג וגו'. הנה כבר כתבנו למעלה (בפסוק מרכבות פרעה וחילו וגו') אשר עיקר כוונת פרעה היה להגביר כח בחינת זעיר אנפין דנוקבא דקליפה בששה מדותיו להלחם בו עם ישראל, ונגד זה לקח שש מאות רכב בחור נגד ששה מדות הללו ועל זה היה עיקר סמיכתו, כי הנוקבא דקליפה חזקה מאוד יותר מן הזכר כמו שכתבתי שם, ועל כן אמר בחור שהוא מספר גבורה כי על זה תלה כל גבורותיו, ונגד הששה מדות הללו אמר כאן הכתוב ששה דברים שהיה במחשבת פרעה ברודפו, והם ארדוף, אשיג, אחלק שלל, תמלאמו נפשי, אריק חרבי, תורישמו ידי. כי בחינת החסד ידוע שדרכו להתפשט ולרוץ, ונגדו אמר ארדוף. ובחינת הגבורה הוא להשיג הדבר ולהעמידו, על כן אמר למולו אשיג. ובחינת התפארת ידוע שהוא בבחינת החלוקה לימין ולשמאל, ולזה אמר לעומתו אחלק שלל. ובחינת הנצח נודע שבו בחינת הנצחון, ואמרו חכמינו

אשר נצחון הוא מעין עולם הבא, כי ירוה וישביע נפשו כאשר ינצח את חבירו שהוא תאוה אשר בלתי שיעור, על כן אמר נגדו תמלאמו נפשי שתמלא נפשי ותאותי ורוחי ורצוני מהם. ובחינת ההוד ידוע שהוא בבחינת הגבורה ללחום מלחמה בחרב וחנית, ועל זה אמר למולו אריק חרבי. וכל אלה בקדושה הם לעבודת שמו יתברך לקדשו בהם, והוא לקחם בקליפה להגביר בהם אויבי ה' ח"ו. ובחינת היסוד ידוע אשר בקדושה הוא להשפיע לישראל כל מיני טובות וברכות, ונגדו בקליפה אמר תורישמו ידי לשון רישות ודלות כפירוש רש"י ולקבל השפע אליו וכל אלה רצה להגביר על ישראל בכח הקליפה החזקה. ולזה אמר הכתוב,

פסקה י

נשפת ברוחך כסמו ים וגו'. ורשום בכוונות נ'שפת ב'רוחך ראשי תיבות שם ב"ן, והוא בחינת הנוקבא כנודע ואך סופי תיבות הם ת"ך נגד בחינת הזעיר אנפין שהוא י"ו פעמים שם הוי"ה עם ד' אותיות, לרמז גם כן על זעיר אנפין שבנוקבא דקדושה שנתגבר ברחמי ה' והפר מחשבת פרעה ותחבולותיו והפיל לזעיר אנפין דנוקבא דקליפה אשר לעומתו, ופור המן נהפך לפורינו, ועל כן אמרו כסמו ים לשון יחיד לרמז על בחינת זעיר אנפין הנזכר שכיסהו מי ים, ולזה סיימו צללו כעופרת במים וגו' וכבר כתבנו למעלה אשר עופרת רומז על בחינה הזו, כי עופר היא בחינת זעיר אנפין כמאמר הכתוב (שיר השירים ב', ט') דומה דודי לצבי או לעופר וגו', ות' היא בחינת המלכות, כי הושב להם מחשבתם על ראשם מה שחשבו להגביר בחינה זו, על זה צללו הם כעופרת, ורעתו הוא שיסרו. ואחר אשר נעשה כל אלה שהושפלה הקליפה בכל השלושה בחינות שביארנו למעלה ולא נשאר בהם מתום, ועין ישראל ראתה כל אלה, פתחו פיהם ואמרו.

פסקה יא

מי כמוכה באלים ה' וגו'. כלומר שאין כמוך בכל הדברים הקשים בעולם, וכל קליפת הגוים כאין נגדך כאפס ותהו נחשבו ורק אתה ה' גדול שמך, ולזה אמרו חז"ל (בילקוט רמז ר"ן) על פסוק זה מי כמוכה באלו שקורין עצמן אלהות, או מי כמוכה באלו שאחרים קורין אותן אלהות וכו' עד כאן. כי עיקר השבח הזה הוא אחר הדברים האמורים במה שבטח פרעה על תוקף הקליפות אשר נשארו אחר מכות מצרים, וידע חזקם ועוזם והן הן שקורין עצמן אלהות היא אומרת אני ואפסי עוד, ואחרים קורין אותן אלהות, כי עיקר אלהי האומות הם הקליפות והחיצונים שהם בוטחין בהם, ואחרי ראותם כי כלו ונחרצו וירדו אל ירכתי בור שאול תחתיה, אז והיתה לה' המלוכה ואמרו מי כמוכה באלים ה' שאין כמוכה בכל אלהי העמים. וביותר לפי מה שאמרו חז"ל (פרקי דר' אליעזר פרק מ"ג מובא בילקוט תרי עשר רמז תק"ן) אשר פסוק זה אמר פרעה בעצמו, ודאי נכונים הדברים

כי אחר שהוא ידע תוקף הקליפות ובטח בהם עד שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו כי בטח באלהיו, ועתה אשר כולם צללו כעופרת במים אדירים ואז עינו ראה ולא זר אשר גדול ה' מכל האלהים ועל כן אמר מי כמוכה באלים ה' וכאמור שאתה הוא התוקף על כל בחינות הקליפות, וזה הוא שאמרו בדרך כלל שבכולם אין כמוהו.

ועתה חזרו לפרש בדרך פרט גדולת ה' ונפלאותיו מה שנתעלו ונתגברו ג' בחינות מדות הקדושה שבהם, עשה נקמה בכל הג' בחינות מדות הקליפה אשר לעומתם, שבהם היה בטחון פרעה המבואר למעלה. ולזה אמרו מי כמוכה נאדר בקודש, נודע סוד הקודש שהוא במלכות סוד שבת קודש לפי שאבא נקרא קודש ובאבא יסד ברתא כנודע, וזה אמרו נגד מלכות שבמלכות דקדושה שנתגברה נגד מלכות שבנוקבא דקליפה, וכולה קודש היא ועל כן רשום בכוונות במקום הזה ראשי תיבות שם ב"ן שהוא במלכות כידוע. נורא תהלות, אמרו נגד זעיר אנפין שבמלכות שנתגדל ונתגבר על בחינה זו אשר לעומתו בקליפה, כי נורא הוא סוד זעיר אנפין כידוע מכוונת השמונה עשרה ותהלה הוא סוד המלכות (כמו שמובא בפרי עץ חיים בכוונת תהלה לדוד), ועל כן רומז זה לזעיר אנפין שבמלכות, וכן רשום בכוונות סוד התפארת והוא תפארת שבמלכות. עושה פלא, אמרו נגד מלכות שבזעיר אנפין דקדושה אשר נתגבר ונתגדל כי עושה הוא סוד המלכות בחינת עשיה, ופלא הוא סוד האלף העולה כ"ו בחינת שם הוי"ה שבזעיר אנפין ועל כן זה הוא נגד מלכות שבזעיר אנפין, והבן.

פסקה יב

נטית ימינך תבלעמו ארץ נחית בחסדך וגו'. כאן שבחו ישראל והודו לשמו ואמרו לעצמן נראה גודל ההפרש וההבדלה המופלאה והמופלגה אשר בינינו לבין המצרים, כי הן במצרים הנה גדולת רחמי שמים ברוך הוא ורוב חסדיו גרמו שיבלעו בארץ ולא יהיו למאכל לדגי הים או לעוף השמים, כמאמר חז"ל (ילקוט רמז רנ"א) בשכר שאמרו ה' הצדיק זכו לקבורה וכו', והוא אומרו נטית ימינך תבלעמו ארץ שימינך היא שגרמה להם שיבלעו בקרקע אבל לעם קדוש ישראל מה רבו מעשיך אשר תחילה בנסעם ממצרים שלא היה בהם עדיין מצוות כל כך, על כל פנים גרם חסדך אשר נחית בחסדך עם זו גאלת שגאלת אותם מאויביהם בחסדך, אבל אחר כך כשהלכו אחר שמו יתברך והלכו אחריו לארץ ציה וערבה, אז לא די שהחסד גרם שתעשה להם חסדים, אלא אף נהלת בעזך אל נוה קדשך, שאף בעזך כח הגבורה בו נהלתם אל נוה קדשך, כי קרעת להם הים שהיה בכח הגבורה כאמור. ועבור כל אלה הנה,

פסקה יד

שמעו עמים ירגזון וגו' עד יעבור גם זו קנית. כי אחרי שמעם נסים שעושה הקב"ה לישראל הן במדת החסד והן במדת הדין כולם יראו לנפשם מפחד ישראל שלא יפלו עליהם וה' מושיעם, ועל כן אמר תפול עליהם אימתה ופחד, כי תחילה בצאת ישראל ממצרים והושיעם ה' במדת חסדו יתברך וגאלם שלא בטבע העולם תיכף נתפחדו מאוד בראותם שכל כך יושיעם בחסדיו, ואחר כך בקריעת ים סוף כשראו שהדין הגמור עשה להם נסים מופלאים שלא בטבע ונהפך עליהם לרחמים מופלגים כזה, אז נבהלו אלופי אדום וגו' כי רעדה אחזתם, שלא שמעו כזאת מימיהם שהדין יעשה חסד לאדם, ועל כן אמרה רחב הזונה אל שלוחי ישראל (יהושע ב', ט'-י') וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו', לא הזכירה כלל מפלת מצרים ומכותיו, רק את אשר הוביש ה' את מי ים סוף כי זה הוא פלא גדול שכח הגבורה יעשה חסד לאדם להעביר אותו בתוך הים ביבשה, וכן כאשר הוביש ה' את הירדן מפני בני ישראל נאמר (שם ה', א') ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו' וכל מלכי הכנעני וגו' את אשר הוביש ה' את מי הירדן וגו' וימס לבבם ולא היה בהם עוד רוח וגו', והכל כאמור, בינה זאת. ולזה סיים עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית, כלומר כל הפחד והאימה הזה היה בשני פעמים, כי תחילה עד יעבור עמך ה' שהוא הגאולה ויציאתן ממצרים שהושיעם ה' בחסדו בנסים מופלגות, ואחר כך עד יעבור עם זו קנית על הים כי שם ראו יותר ויותר שהדין עשה להם חסדים בנסים מופלאים, ולזה אמר כאן עם זו קנית, על דרך מאמרינו לקונה עבדיו בדין, כי בריאת העולם היה להיטיב לבריותיו בחסדיו, וזה נתחייב כביכול ברוך הוא וברוך שמו מאז בריאת העולם שיעשה טובות לעולמו בחסדו, אבל כשעושה טובות בכח הדין זה נקרא דרך משל כמו אדם הלוקח חפץ שלו, ממון או דבר אחר, ונותן בעד חפץ אחר שהוא קונה החפץ האחר בדבר שלו, כן כביכול הקב"ה העושה טובות בדין, נעשה כמי שלוקח חפץ שלו שאינו נתחייב בו ונותן בעד זה, ועל כן אנו אומרים לקונה עבדיו בדין, כי כאשר עושה טובות עם הדין, אז קונה עבדיו בקנין גמור, ועל כן על הים שהיה בחינה זו, שניצולו בדין אמרו עם זו קנית, קנין ודאי שקנאם משלו.

פסקה יט

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו וגו' ובני ישראל הלכו וגו'. כפלו לומר זאת מה שכבר אמרו כזה וכזה למעלה, ואמנם על פי מה שהעלנו למעלה (בפסוק וישב הים לפנות בוקר), כי נס בתוך נס היה בבקיעת הים, כי לא זו שנבקע תחילה לשני צדדים להעביר את ישראל בתוכו בחרבה, אלא אף שגם אחר כך כאשר באו בני ישראל לתוכו והלכו

משפתו אל עבר השני, והמצרים הלכו תיכף אחריהם, אז נקרע הים לחצאין, אשר על חלק שהיו המצרים בתוכו וישובו המים וינערו את מצרים בתוכו, וצד השני נשאר עומד מוצב כחומה מזה ומזה להעביר ישראל, וזה הוא הקריעה שאמרו חז"ל שנקרע הים, ולא זה הוא מה שנחלק תחילה לשנים כי זה הוא הנקרא בקיעה ולא קריעה, והקריעה הוא כאמור שנקרע לחצאין שחציו ישטוף את המצרים וחציו נשאר כמו נד, ואפשר שזה אמר הכתוב שם וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, פירוש כשהיו ישראל עומדים על שפת הים מעבר השני שבתוכו, כבר ראו את מצרים מת שהים מנער אותו בתוכו, או כה יאמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים השני, והשפת שאצלם עדיין עומד כחומה ותגדל זאת בעיניהם למאוד איך הקב"ה מציל אותם בידו אחד ובידו השני טובע למצרים, ועל כן אמרו אשירה לה' כי גאה גאה שני גאות כאחת הצלה וטביעה רחמים ודין, וימינך ה' נאדרי וגו' ימינך ה' תרעץ אויב כי זה דומה ממש לעושה דבר בשתי ידים בפעם אחת וימין אחד נאדר בקודש להצלת ישראל וימין השני באותו פעם תרעץ אויב, וזה ששבחו והודו לשמו יתברך כאן בסוף השירה ואמרו מפורש לומר כי כל השירה הזאת הכל למה שראינו בעינינו, כי בא סוס פרעה וגו' וישב ה' עליהם את מי הים, והיה מחויב להיות שב כל המים אשר קמו כמו נד, ולא כן היה כי ובני ישראל הלכו אז ביבשה בתוך הים בעבר השני וראו את מצרים נעורים בים לאחוריהם, ודאי מה גדלו מעשיו בזה, אין כאלהינו.

או יאמר כי בא סוס פרעה ברכבו וגו'. על דרך אומרם ז"ל (מכילתא מובא בילקוט רל"ה) דרך ארץ המרכבות נמשכות אחר הפרדים, עכשיו מרכבות מושכות את הפרדים וכו' עד כאן. והוא אומרו כי בא סוס פרעה ברכבו וגו' שהסוס בא על ידי הרכב לתוך הים שהרכב המשיכו.

גם יאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. כי הנה נודע אומרם ז"ל (סוטה ל"ז.) בפסוק (תהלים ס"ח, כ"ח) שם בנימין צעיר רודם, שקפץ שבט בנימין תחילה לים או נחשון בן עמינדב עד צוארו וכו', ולכאורה צריך להבין איך סיכנו בעצמם סכנת מות וסמכו על הנס, כי מנין היו יודעין שישועתן יהיה על ידי קריעת הים והלא הרבה ריוח והצלה לפניו, ודלמא היה הקב"ה שולח מלאכו אל מחנה פרעה וחילו והיה שורפם ברגע כמו חיל סנחרב או סיסרא וכדומה, והם היו הולכין ביבשה שלא על דרך הים כלל, ואכן כי אמרו חז"ל (שמות רבה כ"א, ו') תנאי התנה הקב"ה עם הים שיהיה נקרע וכו', וכתבנו למעלה אשר התנאי מרומז בתורה במה שאמר (בראשית א', ט') יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה שמלות ותראה היבשה מיותר, להורות אשר לפעמים יתראה היבשה

במקום הים, והוא אומרו יקוו המים אל מקום אחד ולפעמים תראה היבשה בו בעת שאצטרך להעביר לבני ישראל ועיין שם. ועל כן ישראל בעת עומדם על הים ומצרים לאחוריהם ומצד אחד מדבר והים סוגר לפניהם, אשר ודאי על זה הותנה התנאי המרומז בתורה שעתה יקרע, וקפצו לתוך הים. ולזה אמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, כלומר עבור היבשה הנזכר בתורה ותראה היבשה שמורה על קריעת ים סוף הלכו בתוך הים והגיע המים עד צואריהם לפי שידעו מהתנאי ובטחו באלהי אבותם, שבודאי זה העת המוכן לזה, כי למה יעשה הקב"ה נפלאות אחרות, אחר שעתה עת לקיים תנאו, ואפשר נמי שזה פירוש הכתוב למעלה ויעברו בני ישראל בתוך הים ביבשה כלומר מה שעברו בתוך מי הים היה ביבשה בשביל מלת יבשה המוזכר בתורה המורה על תנאי ובטחו שבודאי המים יקיימו תנאם כדבר האמור.

פרק טז

פסקה יח

וימדו בעומר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר וגו' ויאמר משה אליהם איש אל יותר ממנו וגו'. להבין סמיכת אזהרת משה למה שלמעלה ולכאורה אין כאן מקומו, ולמעלה בעת שאמר להם הוא הלחם אשר נתן ה' וגו' היה לו לבאר דיניו שאסורים להותיר עד בוקר. ונראה, בהקדם להבין למה לא העדיף המרבה, כי בשלמא הממעיט לא החסיר זה הוא מדרכי אלהינו יתברך לשלוח ברכה במעשה ידי אדם וימלא לו חסרונו, כאשר נמצא מקום על מה לחול ברכתו כמו בשמן של אלישע (מלכים-ב ד', ב'-ו') וכדומה, ועל זה אומר הכתוב (משלי י', כ"ב) ברכת ה' היא תעשיר ששולח ברכה במעט להיות מתרבה, אבל להחסיר את המרבה את אשר כבר לקטו לכאורה מה איכפת להבורא בזה, אם כבר נקט למה יחסרו מיגיעתו. ואמנם הנה נודע מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בסוף הלכות תמורה) שרוב מצוות התורה הן עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות ולישר כל המעשים וכן הוא אומר (משלי כ"ב, י') הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת וכו'. וכן בדברי חכמי האמת ז"ל ועל כולן בזוה"ק (יתרו פ"ב:) קראו לתרי"ג מצוות התורה תרי"ג עטין שהן עצות אל האדם, איך להתקרב אליו יתברך בכל לבבו ונפשו ומאודו. ונודע לכל מעלת הבטחון בבורא יתברך שאין לו שיעור וערך כי תדע שאם אדם ישתדל בכל עוז וירבה בעשיות בכח חכמתו אשר עליו ובכח גופו ולא ינוח ולא ישקוט מלעסוק יומם ולילה בצרכי פרנסתו, לא יהיה לו אף פחות משוה פרוטה יותר ממה שקצב לו הבורא ברוך הוא שירויח בזה השנה או בזה השבוע וכדומה, וכן אם ימעט בהשתדלות ועסקי צרכי טרפו ומזונו ולא יעשה בהם כי אם בשעה אחת או שתים מן היום, לא ימעט לו

מאשר גזר עליו הבורא, ואכן זאת היא שצריך האדם להשתדל ולעשות דבר מה בעסקי פרנסתו, שלא יניח כל העסקים וישב בטל, כי אין הברכה שורה כי אם על דבר עסק מה כמו שהוא מפורש בתנא דבי אליהו וזה הכל נמשך מחטא האדם הראשון שנתקלל האדם והארץ ולא יכלו להתברך כי אם באיזה עשיה אבל בעת התיקון ודאי שיהיה אדם מתפרנס בלא יגיעה ובלי שום עשיה כלל, כמו חיה ועוף שמתפרנסים שלא בצער, ועל כן אמרו חז"ל (כתובות קי"א:) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, כי בעת התיקון לא יצטרך האדם לשום עשיה, רק שהארץ תוציא שם צמחה בכל עסקי הצטרכות האדם, אבל עתה עבור החטא מוכרח האדם להשתדלות מה, אבל כל ענין השתדלות אינו רק על דרך הזריעה באדמה, אשר לא יוכל האדם לומר אשב בביתי ולא אחרוש ולא אזרע ותהיה התבואה גדילה בארץ רק שהוא מוכרח להשתדלות מה והיא הזריעה בארץ, אבל אחר הזריעה הרי כל ימי הגידול הרי הוא יושב בטל, ולא יועיל לו כלל אם ישב כל היום אצלה ויעשה בה דבר או לא והכל בגזירת הבורא יתברך. וכן הוא בכל העשיות, האדם הוא מחויב לעשות איזה דבר בהשתדלות, אבל שלו אינו כי אם ההתחלה, והגמר הכל הוא ברצון הבורא יתברך ולא יועיל לזה כלל שום ערמות ותחבולות, ובזה תדע שאדם אשר ישיג איזה חפץ ממון או שאר דבר, קצת באיסור, כמו אבק גזל או רבית וכדומה, אינו אלא פתי וחסר לב, כי מה שהיה ראוי לו להרויח בזו השעה, אם היה ממתין וגובר על יצרו ברגע הזה, ודאי היה מגיע לו זה הריוח בהיתר בשעה זו ממש אחרי שכבר כן נקצב עליו, ובודאי אם היה אדם עוסק בתורה בשני שלישי היום או בשני שלישי שבוע והשאר היה עוסק במשא ומתן, היה מרויח כל אשר נקצב עליו כמו בטרחתו בכל היום בלתי ספק, ועיין בזה בדברי הרב החסיד הקדוש בחובת הלבבות בשער הבטחון שהאריך בזה עיין שם.

ואולם תדע אשר אף השתדלות שזה הוא החיוב על האדם לעשות ביגיע כפיו, גם זה הוא סיבות מאת הבורא ברוך הוא שמזמין לפני האדם סיבה זו ועסק זה וכדומה, כי הקב"ה הוא סיבת כל הסיבות והוא מסבב כל הסיבות שיבואו אל האדם, ועל כן אמרו חז"ל (סוטה מ"ח:) כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה, כי זאת היא בלתי ספק אשר למחר ודאי יסבבנו ה' הטוב אופן שיהיה לו לחם לאכול לפי אשר נגזר עליו, וכל אדם מובטח מאת הבורא ברוך הוא וברוך שמו על לחם לפי הטף ובגדים לכסות עצמו על צד סיפוק ההצטרכות ההכרחי כמאמר הכתוב (תהלים קל"ו, כ"ה) נותן לחם לכל בשר ואומר (שם קמ"ו. ז') נותן לחם לרעבים, והנה אמר מפורש לכל בשר, כי הכל מובטחין על פת במלח לשבוע, ויותר ממה שגזר עליו לא יועיל לו אף אם יעשה

כל היום, ועל כן מי שיש לו היום פת ואומר מה אוכל למחר, ויגע ועובד על למחר הרי זה מקטני אמנה, כי למחר ודאי ישפיע לו ה' מה שיצטרך למחר, ובכדי להורות לעם ה' בחינה זו, שלא יהיה אדם אומר מה אוכל למחר, ויאמין באמונה שלימה כי ה' הוא העושה לו תמיד כל צרכו ויזמין מזונו למחר וליומא אחרא, עשה ה' הטוב, נס במן, שלא העדיף המרבה מן אכילת יום אחד, בכדי שלא יהיה אדם טורח להזמין מיום זה על למחר, רק יאמר ברוך ה' יום יום, ויאמין באמונה כי ה' אשר השפיע לו היום, ישפיע לו גם למחר בהשתדלות מה וגם במן היה להם השתדלות מה כמו הלקיטה וההולכה לביתו, אשר על כן הנה תחילה וילקטו המרבה והממעיט שאחד היה מרבה בלקיטה, כי חשש אולי לא יהיה לו מחר והזמין למחרתו, ואחד המעיט בלקיטה כי סמך על ברכת ה' שיברכנו ה' במעט כמרובה, וכן נעשה שלזה בירך ה' במעשה ידיו, והמרבה לא פעל כלום כי לא העדיף, ומשה רבינו כאשר הביט אל דבר זה, ראה מעשה ונזכר הלכה הליכות עולם, לומר להם דבר בעתו שאיש אל יותר ממנו עד בוקר, כי כן היה הצווי בפירוש, בכדי להשריש בעם ה' האמונה והבטחון על צד היותר שלם, וללמוד לדורות הבאים שלא יהיה אדם עובד בכל ימיו מיראתו על חסרון מזונותיו להבא רק כאשר יהיה לאדם על פרנסת יום זה, לא יעסוק עוד ביום זה בהשתדלות הפרנסה, ויניח הנשאר ביומו לעבודת בוראו, וכה יתנהג כל ימיו, ובנתינת לחם הראשון לישראל הקדים לצוות להם אופן התנהגותם שלא יעבוד האדם יומם ולילה על מזונותיו למלאות אוכל פיהו כי הרי במן הממעיט לא החסיר ולא העדיף המרבה, ועל כן מתמה הקרא ואומר.

ולא שמעו אל משה ויותירו אנשים ממנו וגו'. בו' הנוסף על ענין ראשון, כי אף על פי שראו בעיניהם דבר ה' אמת, אשר גם המרבה לא העדיף מאכילת יום אחד, בכדי שלא יותר ממנו עד בוקר. ואף על פי כן הם הותירו ועל כן אמרו חז"ל (שמות רבה כ"ה, י') שדתן ואבירם היו, כי אז היה זאת גודל רשעות וחציפות לעשות דבר הנראה לעין כל בבירור, אשר הקב"ה מזמין בכל יום ואינו חפץ שיותירו והם הותירו. ולא יעשו זאת כי אם רשעים גמורים והם דתן ואבירם, לא כן הצדיקים אשר אפילו בדבר שאינו נראה לעין, בטחונם בהקב"ה וברוך שמו.

פרק יח

פסקה א

וישמע יתרו וגו' חתן משה את כל אשר עשה אלהים וגו' כי הוציא ה' וגו'. חז"ל (מכילתא ורש"י בפרשה זו) אמרו מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, ולכאורה דבריהם סותר מאמר פסוק הלז, כי הלא מפורש ששמע את כל אשר עשה, והכל בכלל

כמו נסי מצרים והמן וכדומה, ועוד צריך להבין מה שפירש הכתוב כאן חתן משה, וכבר ידענו זאת, וגם להבין מה ששימש בשני שמות כאחת ואמר את כל אשר עשה אלהים וגו' כי הוציא ה' וגו', והבן, ועוד צריך להבין אומרו מעיקרא וישמע יתרו, הלא זו אינו ההודעה מה שמודיע הכתוב כאן, ועיקר הסיפור כאן הוא מה שעשה יתרו אחר השמיעה שהוא ויקח יתרו את צפורה אשת משה וגו', ולזה היה צריך הכתוב לומר בזה הלשון ויהי כשמוע יתרו וגו' את כל אשר וגו' ויקח וגו' כי השמועה גופא אינו חידוש כלל, וכי יתרו בלבד שמע, הלא כל העולם וכל מלכי מזרח ומערב שמעו כי הוציא ה' וגו' כאשר אמרה רחב (יהושע ב', י') כי שמענו את אשר הוביש ואומר (לעיל ט"ו, י"ד) שמעו עמים ירגזון וכדומה, ורק ויהי כשמוע הוה ליה למימר כאמור.

ואכן הנה נודע וכבר ביארנוהו במקום אחר שני מיני נסים נמצאים בעולם מאת ה' הטוב, שעליהם שיבח אליהו למרי עלמא ואמר (בהקדמה תנינא בתיקוני זוהר) אנת הוא עילת העילות וסיבת הסיבות. האחד הוא, מה שהקב"ה עושה נס מופלא ונראה לעין כל בשידוד כל מערכת השמים וכוכביהם ומבטל טבע העולם כמו להחריב הים לפני בני ישראל או עמידת השמש בגבעון בחצי השמים וירידת המן וכדומה, וזה נעשה על ידי גילוי כבודו יתברך שעל ידי זה נתגלה כבודו יתברך לעין כל בהראותו כי הוא אין עוד מלבדו וכל העולם כאין נגדו כאפס ותהו נחשבו לו, ובידו לעשות כחפצו כאדם העושה בשלו ועל זה נאמר (תהלים ל"ד, י"ז) פני ה' בעושי רע וגו', כי זה נקרא פני ה' מאחר שעל ידי זה נתוודע וניכר שמו יתברך ונקרא על דרך משל שהעולם רואין אותו ומכירין פניו כי ה' העושה כל זאת, כי אין הקב"ה ניכר לעולם במהותו כי אם על ידי פעולותיו יתברך, ועל ידי זה נקרא עילת העילות שהוא העילה הראשונה קדמון לכל דבר אשר נברא, והוא המציא כל נמצא וכל הנמצאים בשמים וארץ מן הצורה הראשונה שבעולמות עליוני העליונים עד יתוש קטן שבטבור הארץ, הכל עלולים מאתו יתברך, והוא המציאם מאמתת המצאו, ועל כן כולם בידו לעשות עמהם כאשר יחפוץ, ולקרוע הים ולהעמיד השמש. והשני הוא, הנס הנעשה נסתר ומעוטף בתוך טבע העולם שאין הכל מכירין שמאתו הוא, כמו נס מרדכי ואסתר אף שהיה נס מופלג והוציא את עמו ישראל ממות לחיים, עם כל זה היה נסתר בטבע העולם וכמאמר חז"ל (אסתר רבה בתחילתו) הרג אשתו בשביל אוהבו ואחר כך הרג אוהבו בשביל אשתו, ועוד אמרו (מגילה ט"ו:) קנאתו במלך קנאתו בשרים, וזה נקרא הסתרת פנים מאתו יתברך שמסתיר פניו מלהראות גדולתו והכרתו לעין כל, כי אלו הרחוקים מאור פניו יתברך ורחוקים מאמונתו יכולין לומר שזה נעשה בדרך טבע העולם, ומקרה הוא אשר קרה כך, ולא ה' פעל כל זאת.

ועל כן אמרו חז"ל (חולין קל"ט:) אסתר מן התורה מניין שנאמר (דברים ל"א, י"ח) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום וגו' ולכאורה לא נודע פירוש דבריהם בזה לא השאלה ולא התשובה, ואמנם כי שאלו היכן מרומז בתורה בחינה זו שיפליא הקב"ה נסיו בהסתר בטבע העולם שלא הכל יראו את פניו כמו שהיה בנס אסתר, ואמרו ואנכי אסתר אסתיר פני וגו' שזה הוא הסתרת פנים מאתו, שאף שעושה הנס אינו מגלהו לעין כל, רק מסתירו בטבע העולם שיאמרו רשעי ארץ אשר לא מאת ה' הוא, וזה הכל על ידי עוונות בני ישראל שאינם זוכים שיפליא הקב"ה עמם נסיו בגילוי כבודו יתברך לעין כל, רק בהחבא. ואכן אלו המאמינים בה' ויודעים דרכי אלהיהם יתברך במקצת דמקצת ומשגיחים באמיתיות הלב שלא להשטות עצמו, אז רואה בעיניו כי זה ודאי סיבה מאת ה' להושיע את עמו ישראל רק שנסתר בטבע. ולא זו בלבד שרואין זאת בנס נפלא כמו בנס אסתר וכדומה, רק בכל יום ויום כשמביטין על כל טבע העולם ואת אשר נעשה בו רואין הפלגת נסיו יתברך שאין להם שיעור וערך ונעשים בכל יום ובכל עת ובכל שעה ורגע, וכמאמר חז"ל (שבת י"ג:) שאם באנו לכתוב (פירוש נסים שנעשו לנו) אין אנו מספיקין, ופירש רש"י מפני שהם תדירות, ובחינה זו אין הכל זוכים אליה כי אם אינון זכאי קשוט הממיתים עצמן על עבודת בוראם ונותנים לבם עליו ומשגיחין בכל אשר יעשה הקב"ה בעולמו, אז רואין בחוש ממש כי אין מקרה בעולם לומר זה אשר קרה כך וכך, רק יודעים ומאמינין שהכל מאת ה' היתה זאת, והוא המושיע לעמו ישראל מכל צרותיהם תמיד בכחו ברוב רחמיו וחסדיו, רק שמסתירו בתוך איזה סיבה בטבע העולם. ועל זה אמר וסיבת הסיבות, כי האדם אשר על הארץ אינו רואה כי אם הסיבה ונדמה לו שהסיבה בא אליו ממילא במקרה העולם להצליח ולהוושע בכל ענייניו, אבל האמת הוא שהקב"ה וברוך שמו הוא המסבב כל הסיבות, ומפליא נסיו עם כל האדם תמיד בתוך הטבע.

ואמנם תדע אלו הרשעים הגדולים המפורסמים בעולם, ונתגדלו ברשעם למען ספות חטאת על חטאת, אז לא די שאינם מאמינים בה' בנסיו אשר מפליא בטבע העולם, כי אם גם כאשר יראו נס מופלג שלמעלה מטבע העולם לרוב רשעתן יכחישו גם את זה, ויאמרו בערמותן כי לא מאת ה' הוא רק בחכמת הטבע או בכשפים וכדומה, ועוד מחמת שאין הקב"ה חפץ בקילוסן של רשעים אליו כמו שאמר הכתוב (תהלים נ', ט"ז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וגו', הקב"ה בעצמו נותן בלב הרשע שלא יאמין בנסיו בכדי שלא יבין אל פעולת ה' ואל מעשה ידיו, כמו בחיזוק לב פרעה שנדמה לו בכל המכות שהכהו למעלה מטבע העולם, אשר בטבע הוא ומקרה אשר קרה כך ולא

מאתו יתברך, ומי לנו גדול מקריעת ים סוף שהיה ודאי נס מופלג מה שלא נשמע כזאת מיום הוסדה הארץ, אף על פי כן מצינו בדברי חז"ל (אסתר רבה ז', י"ג בפסוק אם על המלך טוב) שאמר המן למלך אחשורוש בזה הלשון: היה אחד ביניהם ושמו משה בן עמרם ובכשפיו נטל מקל ולחש עליו והכה בו את הים וכו'. ואפילו עתה בדורותינו נמצאים אפיקורסים תיפח רוחם ועצמותם שאומרים שהיה על פי חכמת הטבע, והכל כי נתגדלו ברשעם כל כך, עד אשר יתנו לב להכחיש את הנראה לעינים לעין כל, ועל זה אמר הכתוב (ישעיה ה', י"ב) ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו וגו', כי נודע אשר שם הוי"ה יתברך הוא המכונה בעשות הדברים אשר למעלה מטבע העולם כי הוא המהוה את כל ובידו לשדדם ולשברם ולהכניעם,מה שאין כן שם אלהים שמכונה על שם הטבע שהוא גמטריא הטבע, ועל כן אמר פרעה לא ידעתי את ה' כלומר איני יודע שיש בחינה המהוה שלמעלה מהטבע אבל משם אלהים ידע כמאמר חז"ל (בזוה"ק פרשה זו נ"ב: ושם מבואר) כי לא האמין רק בטבע ולא למעלה ממנו, ועל כן מתמה הכתוב ומפליא עצמו אשר גם מעשה ופועל ה' שם הוי"ה המהוה והמשדד את כל טבע העולם, גם אל זה לא הביטו ולא ראו להאמין כי מאת ה' הוא, ומכחישים גם את זאת. ואפשר שזה אמר הכתוב (ישעיה מ"ד, י"ח) טח מראות עיניהם פירוש שטח עיניו גם מראות כשרואה בעצמו שהוא הפלא ופלא אף על פי כן טח עיניו ואינו מאמין בה', ואזניו הכבד (שם ו', י') גם כאשר ישמע מדברים הנפלאים כבד אזנו לשמוע זאת ואינו מאמין בה, ועל כן אמרה רחב אל שלוחי יהושע (יהושע ב', י') כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו' ונמס לבבנו ולא קמה וגו', כלומר כי הן לא הגיע רשעתינו כל כך להיות כבדה אזנינו משמוע בנסים מופלאים האלה, רק אנחנו שמענו את זאת ונכנסה שמועה באזנינו ועל כן ונמס לבבינו לא קמה עוד רוח וגו'. והנה יתרו שהיה כומר לעבודה זרה מעודו, ולא הניח עבודה זרה בעולם שלא עבדה כמאמר חז"ל (קהלת רבה ג' בפסוק י"א את הכל עשה יפה) ודאי היה מהראוי אליו שלא יגיע השמועה הזאת לאזניו כלל, ויכחישנה מכל וכל כמעשה המן שאמר שמשה עשה זאת בכשפיו, או כהאפיקורסים שאומרים שבחכמת הטבע עשה משה מה שעשה.

ואכן גדולה לגימא וכו' שמקרבת הרחוקים וכו' שבשכר (שמות ב', כ') קראן לו ויאכל לחם זכו בניו לישב בלשכת הגזית וכו' (סנהדרין ק"ג:) כי בשביל חתיכת לחם זה שנתן יתרו למשה ונתקיים בו (קהלת י"א, י') שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו, כי משה נקרא על שם המים כמאמר הכתוב (שמות ב', י') כי מן המים משיתהו, וזכות זה גרם לו אשר נטהר לבבו ואבריו קצת בתחילה עד שזכה לשמוע ותגיע השמועה לאזניו

שיאמין כי הכל מאת ה' הוא, ולזה אומר הכתוב כאן וישמע יתרו כהן מדין כלומר אף שהיה כהן מדין ועבד כל עבודה זרה בעולם אף על פי כן זכה לשמוע ונכנסה באזניו, והטעם הוא עבור שהוא חתן משה והאכיל פרוסה למשה ונתן לו בתו, זכה לשמוע ולהאמין את כל אשר עשה אלהים למשה וגו' פירוש שהאמין כי כל העשיות שעשה משה לא בכח ידו ולא בחכמתו עשה, רק שאלהים עשה זאת למשה, שיעשה בכחו כל העשיות והנסים המופלאים, ועל כן אמרו חז"ל מה שמועה שמע וכו' כלומר מאיזה שמועה סיפר כאן הכתוב לחידוש שהגיע השמועה הזאת לאזני יתרו, ואמרו קריעת ים סוף ומלחמה עמלק, כי אלו שניהם היה בכח ידי משה כמאמר הכתוב (שמות י"ד, כ"ז) ויט משה את ידו על הים ואומר בוקע ים לפני משה, וכן במלחמת עמלק נאמר (שמות י"ז, י"א) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, מה שאין כן מכות מצרים שהיה גם על ידי אהרן ועל ידי הקב"ה בעצמו כמאמר חז"ל (תנחומא וארא סוף י"ד) ונס המן היה גם כן מאת הקב"ה לבד. וקריעת ים סוף ומלחמת עמלק היו בידי משה, והעיד הכתוב אשר גם באלה הנסים שנעשו על ידי משה האמין אשר עשה אלהים זאת למשה, ובכחו עשה הכל, כמו בים סוף שאמרו חז"ל (שמות רבה כ"א, ו') שנתן הקב"ה ימינו לימין משה וראהו הים וברח, ובמלחמה עמלק אמרו חז"ל (ראש השנה כ"ט.) וכי ידיו של משה עושות מלחמה וכו' אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם בשמים היו מתגברין וכו', ועוד הנה ידוע מכוונות האר"י ז"ל בסוד נטילת ידים שהעיקר בהן ההגבהה למעלה שעל ידי זה מתיחדים כל העשרה מאמרות שבהן נברא העולם כאשר הארכנו בזה במקום אחר, ובזה תרד ההשפעה וברכה לעמו ישראל, ועל כן כאשר ירים משה ידו ביחוד שמו יתברך וגבר ישראל, וממילא מכל שכן דכל שכן שהאמין כי הוציא ה' את ישראל ממצרים כי אם האמין בנסים שנעשו על ידי משה שהכל מאת ה' הוא ולא עשה משה בשום כח אחר רק בכח ה', מכל שכן במכות מצרים שהיה מהם שנעשו על ידי ה' לבדו, שלא יכחישנה לומר מקרה הוא וכדומה, רק שה' פעל כל זאת. וזה פירוש מאמר חז"ל (בילקוט רמז ר"מ) בפסוק ויאמינו בה' ובמשה עבדו שהקשו אם במשה האמינו בה' וכו' פירוש אם האמינו בנסים שנעשו על ידי משה שהכל מה' הוא מכל שכן בדבר שנעשה ביד ה' בעצמו.

ואמנם טעם מה שעשה הקב"ה קצת נסים על ידי משה הכי קצרה ידו להושיע בעצמו ח"ו, ואך הוא מה שאמרנו למעלה, כי אם בני ישראל אינם זוכים לגילוי כבודו יתברך בהארה נפלאה גלויה ועצומה מאתו יתברך, צריך להעשות הדבר קצת בחלישות כאילו ח"ו קצרה ידו ונוטל עזר מזולתו, בזה מחליק אומות העולם בדברים כדי לטורדן מן

העולם, שיאמרו כי מעשה איש הוא ולא ידו עשתה את כל אלה, וזה שאמרו חז"ל (ילקוט רמז תתקמ"ה) בשעה שישראל עושים רצונו הם מוסיפין כח וגבורה בפמליא של מעלה וכו' וכן הוא (בזוה"ק בא ל"ב:) וזה לשונו:: כד עבדין עובדין דכשרן יהבין תוקפא וחילא לקודשא בריך הוא וכו' וכד ישראל עבדין עובדין דלא כשרן כביכול מתישין חילא דקודשא בריך הוא וכו', ולכאורה זאת צריך הבנה, כי מה יערוך איש עם אל, אם צדקת מה תתן לו ואם חטאת מה תפעל בו כמו שכתוב (באיוב ל"ה, ו'-ז') ואכן כי אם ישראל טובים וצדיקים אז הם זוכים שיעשה ה' נסים ונפלאות בכחו הגדול בעצמו והכל רואין כי ה' הוא העושה כל אלה, ובזה מוסיפין כח בפמליא של מעלה שיעשה ה' דבר בכחו הגדול לעין כל, והכל רואין כי גדול אדונינו ורב כח וכבוד ה' נתעלה בזה, וח"ו להיפוך כשאינם זוכין והקב"ה עושה הנס על ידי אדם אז הם מתישין כח פמליא של מעלה שנראה כאילו ח"ו אין כח בהקב"ה לעשותו לבדו, והאפיקורסים אומרים שחכמת אדם הוא זה, ועל כן זה הנס יכונה לפעמים על שם אלהים שגימטריא הטבע לפי שנעשה כעין חלישת כח ויכולין הרשעים לומר בחכמת ומקרה הטבע הוא. ועבור זה אמר הכתוב תחילה וישמע יתרו וגו' את כל אשר עשה אלהים למשה וגו' כי האמין אפילו בנסים שנעשו על ידי משה המכונים לפעמים בשם אלהים כאמור, גם אל זה הטה אוזן ושמע והאמין, וממילא האמין כי הוציא ה' שם הוי"ה את ישראל ממצרים, שנסים הנעשים על ידי ה' בעצמו המכונים על שם הוי"ה ודאי הוא עשאם ולא הכחישם ולא תלאם במקרה העולם כנאמר, ובזה נתישבו כל הדקדוקים.

ב או כה יאמר על הדרך הנזכר, כי בשתים נשתנה יתרו למעליותא על שם שהיה חתן משה, משארי הגוים הרשעים כי הם אינם מאמינים אשר כל טבע העולם מאת ה' הוא אשר הוא אמר ויהי ומסבב כל הסיבות בכל טבע העולם, רק אומרים שעולם כמנהגו נוהג מעצמו בטבע המזלות ואין הקב"ה משגיח כלל על עולם הזה, כדעת האפיקורסים. והשנית, שאינם מאמינים אשר ביד ה' לשדד כל המזלות ומערכת השמים וכוכביהם ואומרים ח"ו כי חזק הוא ממנו, שגם בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם כמאמר חז"ל (מנחות נ"ג:) וכדעת פרעה שאמר (שמות ה', ב') לא ידעתי את ה' וכל אשר ראה נדמה לו שמאת אלהים הוא מן הטבע ולא מה' המהוה. והנה מלחמת עמלק ודאי שהיה הנס נסתר בטבע העולם, שהרי כאשר יניח משה ידו וגבר עמלק, ונמצא אם לפעמים נוצחין ולפעמים מנוצחין, נראה לעין בשר כשאר טבע מלחמות העולם שפעמים זה נוצח ולפעמים זה. כי מלחמת ישראל שהיה שלא בטבע העולם נאמר (במדבר ל"א, מ"ט) ולא נפקד ממנו איש, שלא נהרג אף אחד מישראל. ואמנם גם נס קריעת ים סוף לפי מאמר

חז"ל (שמות רבה כ"א, ו') שהתנה הקב"ה עמו בעת הבריאה שיקרע לפני בני ישראל גם הוא נעשה שלא בשידוד הטבע כי היה צריך לקיים תנאו אשר מאז, ולזה אמר הכתוב וישמע יתרו וגו' וכאמור שהטה אזן ושמע באמונה והאמין את כל אשר עשה אלהים למשה וגו', כלומר כי כל טבע העולם המתנהג בטבע גם זה מאת אלהי"ם הוא שגימטריא הטבע והוא המנהיג טבע עולמו, ולא מקרה שקרה כך ולא הניח טבע העולם על מערכת השמים רק השגחת אלהים בכל טבע העולם. ועל כן אמרו מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, כי זה הוא הנראה כעשיית הטבע והאמין אשר זה עשה אלהים למשה, הוא שעשאה ולא טבע המזלות הוא בלתי השגחתו יתברך, ועוד שמע והאמין כי הוציא ה' את ישראל ממצרים שיציאת מצרים שהיה בשידוד הטבע האמין שמה' הוא כי בידו כח וגבורה לשבר ולהכניע כל המערכה מזלות השמים וכוכבי הרקיע, וכי הוא שיברם והכניעם והוציא את עמו בני ישראל ממצרים מה שאין עבד היה יכול לברוח ממצרים, עכשיו הוציא ס' רבוא בני אדם משם, כמאמר חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז רס"ט) כי אין כה' ואין בלתו הוא יצרם אף עשאם ובידו לשדדם ולשברם כרצונו, היפך מסכלות רשעי ארץ האמורים למעלה, שאינם מאמינים לא בזה ולא בזה, כי פרעה הרשע גם בראותו המכות אשר הכהו ה' בלמעלה מן הטבע העולם לא האמין בזה שהם למעלה מן הטבע וסבור שהכל בטבע הוא, כי לא יתגבר ח"ו למעלה מן הטבע, ועל כן אמר לא ידעתי את ה', שכל אשר אני רואה הכל בטבע מאת אלהים הוא ולא מה' המהוה לשבר הטבע, ולא כן יתרו שזכה להבין אשר כל הנעשה לפרעה לא בטבע היה רק למעלה מן הטבע בכח ה' המהוה, אף בדבר שיכול המתעקש לומר שיכול להיות בטבע העולם לא שם לבו לדברים כאלה והאמין שהכל מה' למעלה מטבע הוא, ולזה אמר וישמע יתרו וגו' את כל אשר עשה אלהים למשה וגו' כי הוציא ה' וגו' כלומר כי גם בדבר הנראה אשר זאת עשה אלהי"ם שנעשה בטבע העולם לא פנה לבבו לאמונות הכוזבות ושמע והאמין בכל זה כי ה' הוציא את בני ישראל ממצרים, כלומר ה' המהוה עשה זאת בלמעלה מן הטבע.

ג עוד יתבאר מאמרם ז"ל מה שמועה שמע ובא וכו'. כי הנה כתבנו במקום אחר בפירוש אומרם ז"ל (שבת י"ד:) בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצא בת קול ואמר בני אם חכם לבך וגו', ולכאורה צריך הבנה מה חכמה נראה בתקנות הללו, וצדיק או חסיד היה לו לקרות על הדבר הזה, ואמנם כי הנה סוד נטילת ידים מורה על חיבור ויחוד עשרה מדות הידועים שהם עשרה מאמרות שבהן נברא העולם כמאמר חז"ל (אבות ה', א') ועליהם אמרו חז"ל (חגיגה י"ב.) בעשרה דברים נברא העולם בחכמה ובתבונה וכו',

וכל עבודתינו בתפילה ותורה ובמצוות ומעשים טובים הכל סובב הולך על יחוד עשר מדות הללו, כי הקב"ה וברוך שמו הלא הוא הטוב ומיטיב לכל, וחפץ חסד הוא ורוצה להשפיע תמיד כל מיני טובות וברכות לעולמו, ואך כי אין הברכה שורה כי אם על דבר שלם, וח"ו כאשר נעשה פירוד בין המדות הללו על ידי עוונות התחתונים המבדילים בין מדה למדה, אז נרגן מפריד אלוף אלופו של עולם מהמדות הללו כי לא תרד הברכה על חצי דבר שהוא בפרודא ח"ו, ועל הדבר הזה תיקן שלמה נטילת ידים, כי עשר אצבעות הידים ידוע שמורין על עשר מדות הללו כמו שאיתא (בספר יצירה ברכות משנה ג') ותיקן שלמה שיהיו נוטלין אותן ולנשאם למעלה למעלה בכדי לקרב אחד אל אחד ביחודא שלים ולקשר אותם אל מאצילם בוראם יוצרם אף עשאם ברוך הוא, וזה תכלית השלימות של כל עבודתנו ועשייתנו בעולם הזה ובזה נזכה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח וכו'. ועל כן אמרו חז"ל (סוטה ל"ח.) שברכת כהנים צריכה להיות דוקא בנשיאת כפים שנאמר (ויקרא ט', כ"ב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וכן נפסקה הלכה (ברמב"ם פרק י"ד מהלכות תפילה וטור שולחן ערוך סימן קכ"ח סעיף י"ב) כי לא תרד הברכה וההשפעה הנכבדה כי אם בחיבור ויחוד המדות הללו אחד אל אחד ולנטלם ולנשאם ולקשרם למקורם אשר משם נמשכו, ואז הם מושכים משם כל מיני ברכות וישועות, וחיבור ויחוד י' אצבעות הידים ונשיאתם למעלה רומזים אל הדבר הזה, ועל כן מבואר שם שצריך יד הימין להיות גבוה קצת מיד שמאלית כי ה' אצבעות הימין מורים על ה' החסדים שבמדות הללו ויד שמאלית על הה' גבורות ואנו מגביהין הימין למעלה להראות שהימין יהיה בראש ותוגבר על השמאל והגבורות יוכללו ויתאחדו בהחסדים והחסדים יהיו גוברין בעולם.

וגם עירוב מורה שהוא לערב ולקשר כל בחינות המדות שהם בחינת דין ורחמים, אשר האפיקורסים אומרים מי שברא זה לא ברא זה מי שברא טוב לא ברא רע מי שברא אור וכו' כנודע, ועירוב ידוע מכוונות האר"י ז"ל שהוא ע"ב רי"ו ע"ב מספר חסד ורי"ו מספר גבורה, ועשה שלמה משניהם תיבה אחת להכחיש אמונות הכוזבות וליחד שמו יתברך בכל המעשים הן בחסדים הן בדינים כי כולם מאל אחד ניתנו, ואין יחיד כיחודו, ועל ידי זה מתכללים הדינים בחסדי ה' ויורד רוב ברכה ושפע מחי העולמים ברוך הוא לכל העולמות עליונים ותחתונים, ועל כן אמרו אליו בני אם חכם לבך, כי תיבת חכם מורה על יחוד עשר ספירות הנזכרים, כי הכ' מורה על כתר עליון והמ' על מדת המלכות שאותיות הללו נתונים בראשיהם, והח' מורה על שמונה ספירות אשר ביניהם, והמיחדם הוא הנקרא בשם חכם, כי זה הוא החכמה האמיתית ליחד ולחבר ארץ לשמים לקשט

את הכלה בחינת חכמה תתאה וחכמה עילאה ליחד הכל לאחד, בסוד הכתוב (תהלים ק"ד, כ"ד) כולם בחכמה עשית שהחכמה נקראת על שם הראש בסוד ראשית חכמה כי הכתר נעלם בתוכה כידוע ויורד עמה עד עשיה שהוא סוף מעשה, ועל כן לא היו ימים לישראל כימי שלמה שנבנה בית המקדש בימיו וכל איש ישראל ויהודה היו יושבים איש תחת גפנו ותחת תאנתו מעין עולם הבא, לפי שהוא השיג בחינת החכמה השלימה, וזכה ליחד כל העשר מדות הנזכרים, וקישט את הכלה בכ"ד תכשיטין וחיברה לשמים להמשיך משם כל בחינת שפע וברכה, ואז נותנת ומחלקת טרף לביתה וחוק לנערותיה, ועל כן היה סיהרא קיימא באשלמותא בימיו כמו שאיתא בזוה"ק (ויחי רכ"ג:) הכל כמו שהאריכו שם. ועל כן אמר הכתוב למעלה (י"ז, א') ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם, כי רפידים אמרו חז"ל (בכורות ה':) שהוא רפיון ידים, והוא מורה על הנזכר שלא שמו לבבם ליחד העשר ספירות הנרמזים בעשר אצבעות הידים לחבר אותם אחת אל אחת ולקשרם למקורם, שעל ידי זה יומשך השפע לכל העולמות עליונים ותחתונים, רק עשו רפיון לידים הללו, והכתוב אומר (ירמיה מ"ז, ג') לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים, שנחסר הברכה וההשפעה מאב הרחמן ברוך הוא אל בניו על רפיון ידים, (גם בבחינת המדות נמצאים כנויים בשם אב ובן כנודע, ומרפיון ידים לא הפנו אבות אל בנים והבן). ועל כן גם למטה בגשמיות לא היה להם מים המכונה בשם ההשפעה הלז שיורד ממקום גבוה למקום נמוך והוא סוד השפעת החסד המכונה על שם המים,

ועל כן ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. כי היה לו מקום להלחם בהם מחמת פירוד המדות אשר נעשה בין הדביקים, ועל כן נאמר (לעיל י"ז, י"א) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ואמרו חז"ל (ראש השנה כ"ט.) וכי ידיו של משה עושות מלחמה אלא לומר לך בזמן שמסתכלין ישראל כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברין וכו' כי זה עיקר הסתכלות ישראל כלפי מעלה לתקן שם ביחוד המדות הנעשה על ידי שיעבוד הלב שיהיה להם לב אחד לאביהם שבשמים ובזה גם למעלה מתיחדים המדות ומתקשרים זה בזה, ועל כן כתבה התורה לרמז זה כאשר ירים משה ידו הרמת ידי משה דוקא ולא אבר אחר כמו ראשו וכדומה, להורות על נטילת והגבהת הידים המורים על המאורות הנזכרים ליחדם לאחד, ועל כן נאמר ידו יד אחת, אף שלכאורה נראה שהיה מרים שני ידיו כאומרו אחר כך וידי משה כבדים ונאמר ויהי ידיו אמונה וכן חז"ל אמרו בלשונם שם וכי ידיו של משה עושות מלחמה, ואך כי היה גדול כח משה רבינו ע"ה שיחד ביחוד נפלא כל העשר מאמרות עד שנעשו כיד אחד ממש שכולם אחד היא והכל על ידי שיעבוד לב ישראל לאביהם שבשמים. ועל כן אחר היחוד שאנו

מיחדים שמו הקדוש בכל יום תמיד פעמים באהבה ואומרים שמע ישראל וגו' עד ה' אחד שהוא היחוד הנזכר ליחד כל המדות הכלולים בשם הוי"ה ברוך הוא ביחודא שלים ולקשרם למקורם, אנו אומרים ואהבת וגו' עד בכל לבבך וגו' ואמרו חז"ל (ברכות נ"ד.) בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע כי יצר טוב ויצר רע הנמשך מבחינת החסדים והגבורות. והאפיקורסים אינם מאמינים שמי שברא זה ברא זה, ואנו מכניסים הכל תחת רשות היחיד יחידו של עולם לאהוב אותו בשניהם הן על ידי בחינת החסדים הבא מיצר טוב שהוא לאהוב את ה' אהבה נפלאה ולעובדו בתורה ותפילה ומעשה המצוות ולגמול חסד עם חבירו לבקש טובתו תמיד ובשארי עשיות הבאים מטוב, והן ביצר רע שהוא בעשותו את כל תאוות עולם הזה מאכילה ושתיה ומשגל ושינה וכדומה שכל אלה באים מכוחות היצר הרע שגם שמה צריך לאהבה את שמו יתברך. והוא לכבוש כל תאוותיו ואהבותיו שאל יכסוף ויאהב לשום דבר מדברים ההם רק כמו אש יבער בלבבו תמיד לאהבת דביקות נפשו אל בוראו עד שמרוב האהבה ותשוקה הלזו לא יפנה לבבו כלל לשום אהבה שחוץ ממנו. כמו למשל אם יאמרו לאחד לך אל מקום ההוא ושם תמצא כיס מלא זהובים למאות ולאלפים, אז ודאי לרוב האהבה ותשוקה וחמדה הלז לא יפנה לבב כלל לקחת אוכל לפיהו או שארי תאוות ואפילו אם יאכל קצת לרוב חולשת גופו לא ירגיש טעם במאכלו אם אוכל פת או בשר כי לבו בתשוקה וחמדה הלז. ויותר מזה אנו רואין אשר אם יחמוד אדם ח"ו לנאף את אשת רעהו אז תגדל המדורה בלבבו עד אשר לא יערב לו שום מאכל לפיהו אשר יאכל, כי מוחו ולבו ומחשבתו קשורים באהבה ההוא וכן להבדיל וכו' וכו' באהבת הבורא ברוך אשר אם אדם יאהב לבוראו בתשוקה וחמדה עזה כרשפי אש שלהבת י"ה לא ירגיש כלל באוכלו אם הוא אוכל או לאו וכן בשארי תאוותיו, כי מוחו ולבו והוא כולו קשורים ומצומדים באהבת האל יתעלה ואיך יערב למו תאוה אחרת, ועל כן במאכלו לא יאכל כי אם מה שהוא מן ההכרח גדול לו לשבור רעבונו שיוכל בכח ההיא לעבוד שמו יתברך ולהעלות הניצוצות הקדושה שבמאכל ההוא לשם ה' וכן בכל דבר ודבר לא יעשנה כי אם כאשר ימצא בה מקום לה' ואם לא ימצא לא יעשנה.

וכל התאוות והחמדות הללו הם מבוזים ומאוסים משוקץ ומתועב בעיניו ככל הדברים המטונפים וכמאמר חז"ל (שבת קנ"ב.) אשה חמת מלא צואה וכו' וכן במאכל ידוע מה שנעשה מהמאכל אחר אוכלו, ועל כן כל התאוות מאוסים בעיניו ואינו מביט כי אם אל עבודת שמו יתברך הנמצא גם בדברים ההם שהם כוחות היצר הרע והכל כי אין יחיד כיחודו ובכל מקום שם הוא, ותדע שאפילו האהבה גופא שהזכרנו למעלה שהוא

אהבה עזה כרשפי אש גם זה בא מבחינת הגבורות המכונה על שם כוחות היצר הרע ובזה ודאי ואהבת וגו' בכל לבבך בשני יצריך, והבן אם בעל נפש אתה.

או על דרך שכתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות שלו (ברכות פרק ט' משנה א') בבחינת אהבת ה' ביצר רע שהוא על דרך אומרם ז"ל (נזיר כ"ג:)[16] גדולה עבירה לשמה והוא כמו הכעס והאכזריות על עוברי פי ה' לשם שמים בלבד או להתלוצץ מעובדי עבודה זרה וממנהגיהם הרעים שזה מצוה כנודע, שכל אלה כוחות היצר הרע הם ולשם מצוה מותר והכל הולך אל מקום אחד עם מה שכתבנו. ואנו אומרים זאת אחר יחוד שמו יתברך כי לא נעשה היחוד הנפלא בשמים ממעל אם לא כאשר אנו מיחדים ומקשרים ומשעבדים את לבבינו בכל הבחינות הן בבחינת החסדים והן בבחינת הגבורות לאחד המיוחד, אז מתיחדים כל העולמות ביחודא שלים. והאדם צריך להשלים עצמו בבחינת היחוד הנזכר שהוא ליחד עצמו עם כל פרטי אבריו וחושיו שלא יעשה דבר כי אם רצונו יתברך ולא יותר, וליחד אליו מחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו שלא ישתמש בהם לצורכו בשום אופן כי אם לעבודת שמו יתברך, ואז כאשר הוא מיחד עצמו כולו עם ה' אלהיו כן נעשה היחוד הנפלא בשמי השמים, ועל כן אחר היחוד אנו אומרים ואהבת וגו' בכל לבבך וכן נאמרה בתורה (דברים ו', צ"ה) סמוך פסוק אל פסוק כי זה כל בחינת היחוד.

ונחזור לענין כי על כן בא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים לפי שנתנו רפיון לידים הללו שלא לחבר את האוהל לאחד, ועל כן אחר כך כשנסעו מרפידים נאמר (לקמן י"ט, ב') ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני ואמרו חז"ל (ילקוט רמז ער"ה) והלא כבר נאמר וכו' אלא הקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה. וידוע לכל שזאת היא בחינת התשובה להשיב לב אבות על בנים לתקן את אשר עיות בחטאו שנרגן מפריד אלוף כנזכר, ועתה משיב ומקרב אחד אל אחד בצדקה ותורה ותפילה ומעשים טובים וממשיך ההשפעה הנכונה אל כל העולמות בכדי לעשות נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם, ועל כן נאמר אז ויחן שם ישראל נגד ההר ואמרו חז"ל שם כל מקום שהוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן הושוו לב אחד לכך נאמר ויחן וכו', והכל כאמור. כי תדע שמה שהחמירה התורה מאוד במחלוקת ואמרו רבותינו (במדבר רבה י"ח, ד') כל העוזר במחלוקת הקב"ה מאבד את זכרו וכו' וראוי להצטרע וכו'. ואמרו (בדברים רבה ה', ז') דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו והיו יוצאין למלחמה ונוצחין שלא היה ביניהם דילטורין אבל דורו של

[16] ברמב"ם שם הביא בכל דרכיך דעהו (משלי ג', ו') אפילו בעבר עבירה (ברכות ס"ג.).

שאול הולכין ונופלין מפני הדילטורין וכו'. הכל הוא לפי שכשישראל הם במחלוקת אז ח"ו גורמין כן למעלה שנעשה שם בחינת הפירוד ומחלוקת ובודאי אין לך קשה הימנו. ועל כן כאן שהעיד שנסעו בתשובה ששבו להיות האם מרחמת על בניה להשיב לב בנים על אבות על כן ודאי ויחן שם כאיש אחד כי מאחר שנתיחדו המדות עליונות ממילא נעשה גוי אחד בארץ וכאיש אחד נתחברו ונתאחדו עם שורש נשמתם והיה ה' אחד ושמו אחד ועל כן היו ראוין לקבל את התורה ולהאמין שכולה מאל אחד ניתנה, כי בתורה נמצאים עשה ולא תעשה שכר ועונש, והאפיקורסים אומרים מי שברא טוב לא ברא רע. ועל כן לא היו יכולין לקבל התורה עד אשר נעשה כאחד וחיבור כל המדות והאמינו כי הכל מה' הוא ואין יחיד כיחודו והוא הכל ברא ואז קיבלו את התורה מאל המיוחד, מה שאין כן בשארי המקומות שלא זכו בחיבור המדות ממילא עמדו גם למטה בסלע המחלוקת.

והנה אמרו חז"ל כאן (ילקוט רמז רס"ח) בפסוק ויחד יתרו שייחד שם ה', והענין הוא כאמור, כי יתרו ודאי תחילתו היה מאותן ליצני הדור שאומרים מי שברא טוב לא ברא וכו' וכן באור וחושך ומזה נתפרד לבבם לכל הדעות, ועל כן הזהירה התורה במצות עשה ליחד שם ה' כמו שאיתא ברמב"ם (פרק א' מהלכות יסודי התורה) כי זה יתד שהכל תלוי בו ליחד שם ה' לידע שכל דבר ודבר מאת ה' הוא, והוא אחד ואין יחיד כיחודו כי אם יש דבר חוץ ממנו עשאו רשות בפני עצמו והיא הכפירה הגמורה, ועל כן יחוד שמו יתברך הוא עיקר כל התורה והמצוות כי כאשר נעשה היחוד בין המדות באמונת האדם ושיעבוד לבבו שכל הדברים שבעולם שלו הוא יתברך, בזה ממשיך כל השפעות והברכות, והקב"ה מקבל תענוג ונחת רוח במה שמיטיב לעולמו. והנה יתרו בתחילתו שכומר גדול היה ועבד לכל עבודה זרה אין ספק שודאי ידע מה' כי יש ה' רק שלא היה מאמין ביחודו יתברך וסבר כדעת האפיקורסים, שהאחד לא ישתנה לעשות לפעמים טוב ולפעמים רע וח"ו יש עוד אחד העושה דבר היפך מעשיו, ועל כן עבד לכל עבודה זרה כי האמין שח"ו נמצא עוד אחד, ועל כן עתה כאשר בא והכניס עצמו תחת צל כנפי הקדושה העיד הכתוב אשר כבר האמין ביחוד שם ה' ויחד יתרו שייחד שם ה' וידע אשר כל בחינת החסדים והגבורות הכל מאתו יתברך וכולן כלולין באחד ואין יחיד כיחודו. ועל כן אמרו מה שמועה שמע ובא כלומר איזה דבר היחוד שמע ובא שיאמין ביחודו היפך אמונתו מאז, כי הנה מכות מצרים לא מצינו שם שיעשה אלהים דבר בבחינת החסד רק בבחינת הדין לבד, שהכה למצרים וממילא יצאו ישראל ועל כן לא היה לו מזה מקום שיכניס בלבו אמונת יחוד שמו יתברך, ולזה אמרו קריעת ים סוף

ומלחמת עמלק, כי קריעת ים סוף נודע מזוה"ק (וירא קי"ג: וכמה מקומות) שהיה בחינת הדין ובחינת החסדים כאחד, ועין כל רואה יעיד על זאת כי החריב הים שילכו ישראל בו והוא חסד לישראל וניער פרעה וחילו בים סוף שהוא הדין למצרים, וביותר לפי מה שהעלנו למעלה (בפרשת בשלח פסוק ויט משה וגו') כי זה היה הכל ברגע אחד, שבעוד שהיו ישראל בתוך הים בחרבה מצד אחד ומצד השני שבו המים על מצרים, כי נקרע הים לחצאין חציו ניער מצרים וחציו קמו נד, ובזה ודאי שיודה כל המתעקש כי ה' הוא אל אחד המיוחד שעושה דין וחסד ברגע אחת לזה דין ולזה חסד ועל כן בים נאמר שמעו עמים ירגזון וגו' אז נבהלו אלופי אדום, מה שאין כן במכות מצרים שלא נזכר זה.

וגם רחב אמרה (ביהושע ב', י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח וגו', כי על זאת רעדה אחזתם ותפול עליהם אימה ופחד בראותם יחודו ואחדותו יתברך, שהדין והחסד הכל מאתו יתברך ונמצא אשר אין בעולם זולתו, מה שאין כן קודם כשראו שני הפכים מדין ורחמים, סברו שיש ח"ו עוד בחינה שיעשה דבר ובטחו בו, אבל כשראו שאין דבר זולתו, על כן מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב שהכל בידו, ואין בעולם כי אם הוא והוא אלהי יעקב ומה יֵעָשֶׂה בהם, ולזה, האריך בזוה"ק שם בבחינה זו עשיית דין ורחמים כאחד והאריך בגדולתה כי זה מורה על יחוד הבורא יתברך שזה יתד שהכל תלוי בו. ואמנם גם במלחמת עמלק כבר כתבנו שעיקר ביאת עמלק היה על אשר חנו ברפידים, אותיות פרידים על שם הפירוד בין המדות שלא היה היחוד בשלימות, וכאשר ירים משה ידו שגרם היחוד שעשר אצבעותיו כוחות הדין ורחמים ליחדם לאחד, ניצולו ישראל ועמלק נפל. ולזה אמרו מה שמועה שמע ובא כי ודאי עיקר טעותו היה שלא היה מאמין ביחוד האמת ומה שמועה שמע שהאמין בהיחוד, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק ששניהם מורים על היחוד השלם, וזה שמע ובא ויחד יתרו שייחד שם שמים כאמור.

ובזה נכון מה שהפסיקה התורה בפרשתו של יתרו באמצע הענין, כי הלא קודם לה נאמר ויחנו ישראל ברפידים ויבוא עמלק, והיה ראוי ליכתוב תיכף אחר זה ויסעו מרפידים ויחן שם ישראל וגו', ובפרט לפי מה שכתבנו למעלה ודאי שדבר זה אחד הוא, ואמנם בא הכתוב להודיע, כי ביאת יתרו לא היה כי אם על בחינת היחוד הלז אשר כתבנו. ועל כן סמכה התורה למלחמת עמלק שנאמר שם והיה כאשר ירים משה ידו, הרומז על בחינת היחוד הנזכר, וכבר ראה אחת ושתים בבחינה הלזו קריעת ים סוף ומלחמת עמלק על כן בא להסתופף תחת צל כנפי שכינתו יתברך וכאומרם ז"ל (מובא ברש"י שיר השירים א', ג') בפסוק על כן עלמות אהבוך בא יתרו ונתגייר באה רחב וכו', ואפשר גם לזה אמרו

מה שמועה שמע ובא, כלומר מה שמועה שמע שהפסיקה התורה באמצע הענין לכתוב שמיעתו דוקא כאן ולזה אמרו קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, שעיקר ביאתו לא היה כי אם בשמיעת שני דברים הללו ועל הדבר הזה הפסיקה התורה וכתבה סמוך למלחמת עמלק שעל ידי זה בא אחר שמיעה השניה בדבר היחוד, מה שאין כן אם היה בא על שמיעה אחרת לא היה התורה מפסיקה באמצע הענין כאן ועל כן אמרו מה שמועה שמע וכו', כנאמר.

פסקה ב

ויקח יתרו את צפורה אשת משה וגו' ואת שני בניה וגו' ויבוא יתרו וגו' ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. להבין למה פרט הכתוב כאן סימן המדבר חניית משה שהוא הר האלהים. ונראה כי הנה חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז רס"ח) אמרו בפסוק אני חותנך יתרו וגו', בזה הלשון נאמר למשה אני הוא שאמר והיה העולם אני המקרב ולא המרחק וכו' ואף אתה כשיבוא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשם שמים אף אתה קרבהו ואל תרחקהו מכאן אתה למד וכו' שיהיה אדם מקרב בימין וכו' לא כאלישע שדחפו לגחזי וכו' עד כאן. ועל כן אפשר שעבור זה לקח יתרו אשת משה ובניו והוליכם אליו מה שלא היה מצטרך לזה, כי הלא מן הסתם אם היה משה צריך להם היה שולח אחר אשתו ובניו והלא דרכו של איש לחזור וכו', ואמנם כי עיקר כוונת יתרו היה באמת ובתמים רק לבוא אל משה שיכניסנו תחת כנפי השכינה ולהתגייר באמת לשמוע דברי תורה מפי משה, ואכן כי חשש שמא ח"ו ידחפנו ולא ירצה לקבלו כמו שעשה אלישע, כי עדיין לא ידע כל כך שהקב"ה מקרב הרחוקים, והנך רואה שהקב"ה צוה למשה על ככה מכלל שבלא זה לא היה משה מקרב כל כך גוי מאומות העולם ובפרט יתרו שהפליג בעבודת עבודה זרה למאוד, וזאת יחשב לו לקלון גדול כי כהן מדין היה ולזה נתחכם לשית עצות בנפשו על זה, ועל כן בתחילה נאמר ויקח יתרו וגו' אשת משה וגו' ואת שני בניה כלומר הציב לו למטרה לומר כי הנה בא עם אשת משה ובניה להוליכם אליו, אבל אמיתיות לבו היה יודע בוחן לבבות כי לא לזה היה רק לשם שמים להתגייר, ולזה העיד הכתוב ואמר ויבוא יתרו וגו' אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים כי רק לזה בא אל המדבר להיות ששם הר האלהים ורוצה לקבל את התורה באהבה, כמאמר חז"ל (ילקוט רמז רס"ח ומובא ברש"י) בפסוק זה בשבחו של יתרו דיבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה. ועל כן,

פסקה ו

ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה. הנה עשה עצמו לעיקר מה שלכאורה היה צריך לעשות עיקר מבניו ואשתו, ואכן כי הוא ידע האמת שעיקר ביאתו הוא ביאת עצמו להתגייר ועל כן אמר אני חתנך יתרו בא שזה הוא עיקר ביאתי הנה, ואך לרוב הענוה שהיה ירא פן לא יקבלנו סיים ואשתך ושני בניה כי גם לזה בא להביא לו בניו ואשתו, ואמנם משה הבין זאת מה שכיוון בדבריו ובפרט אחרי שמעו מאת ה' שלשם שמים בא כנזכר. ועל כן,

פסקה ז

ויצא משה לקראת חותנו וגו'. שיצא בעצמו ובכבודו וממילא יצא אתו אהרן נדב ואביהוא וכל ישראל ונתכבד יתרו אז כבוד גדול כמאמר חז"ל (ילקוט שם) וגם וישתחו וישק לו הכל לקרבו בימין ולהראות חביבות קירוב הרחוקים לפניו יתברך מאוד קודם מן הקרובים כמו שנאמר (ישעיה נ"ז, י"ט) שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו', ואמרו חז"ל (ברכות ל"ד:) לרחוק ברישא והדר לקרוב, ואפשר עבור כן נאמר כאן וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום, ואמרו חז"ל (ילקוט שם) איני יודע מי השתחוה למי או מי נשק למי כשהוא אומר וישאלו איש וגו' מי קרוי איש הוי אומר זה משה וכו' כי משה הקדים לו שלום להראות לו אשר שלום לרחוק ברישא והדר לקרוב.

פסקה ח

ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו'. לכאורה הנה כבר נאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה וגו', ועל מה הודיעו פעם שנית, ואפשר לומר כי למעלה נאמר את כל אשר עשה וגו' למשה ולישראל וגו' כי הוציא ה' וגו' ממצרים, כלומר כי שני הדברים גרמו ליציאת מצרים, זכות משה וישראל אשר גדול מאוד, ורשעת חציפת פרעה ומצרים שהיה גדול גם כן, ועל ידי שניהם זיכה הקב"ה את הזכאי וחייב את החייב, ונמצא שכבר נשתמש הקב"ה הרבה בזכות משה וישראל במצרים ובים, ואפשר כבר כלה זכותם ואין מקום עוז ועצומות שֶׁיֵּעָשֶׂה להם עוד מעתה, שיהיה להם איזה זכות לטובה בעולם הזה או בעולם הבא אחרי שכבר איבדו זכותם, ובזה אפשר יפול קצת לב יתרו מלרוץ ולהתחבר אל ישראל, ובאמת כל אבידת מצרים הכל היה עבור רשעתם בלבד, כמה שנאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית ט"ו, י"ג-י"ד) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגו' משמע שכל דינם הוא עבור שיעבוד ישראל מה שעובדין בהם ברשעם, בלא צירוף זכות אחר כלל, ועל כן בא משה וסיפר זאת לחותנו ואמר את כל אשר עשה ה', הכל היה לפרעה ולמצרים על אודת ישראל, שהיה הכל בשביל רשעת פרעה ומצרים במה שעבדו עבודה קשה

עם ישראל אבל זכות ישראל לא עמד להם אז כלל, והנה קיים עד עתה להם ולבניהם לטובות רבות, והוסיף עוד לומר כי אפילו את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' כלומר שהצלתם היה מצד שם הוי"ה הרחמים ברוב רחמיו וחסדיו ולא נשתמש עד עתה כלל בזכות ישראל כי שמור להם לעד, כי בישראל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כמאמר חז"ל (חולין קמ"ב.) ולא פרע להם הקב"ה על שום זכות מזכויותיהם וכולם עומדים לעולם שכולו טוב וכולו ארוך להתענג ולהשביע מהנאות מראות זיו השכינה אשר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד, ג').

פסקה ט

ויחד יתרו וגו'. עיין במאמרי חז"ל כמה פירושים, ולפי מה שכתבנו למעלה בבחינת יחוד שם ה' שאמרו חז"ל שייחד שם שמים עיין שם. ואמנם תדע כי כל עיקר יחוד ה' הנה הוא בא על ידי יחוד לבו של אדם ליחד אליו כל פרטי חושיו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו שלא ישתמש בהם דבר כי אם לרצון ה' ולא יותר, ובזה מתיחד האדם עם קונו ביחוד גמור, כי כשאדם עושה דבר חוץ מדבר הנוגע לשמו לעבודתו, הרי כבר יצא מיחודו ואחדותו יתברך שאינו מתיחד עמו, והולך לצד אחר הנקרא סטרא אחרא, כשמה צד אחר שאינו לשם ה' והאדם המתיחד עצמו בכל פרטיו לה' וממליכו על כל אבר ואבר וגיד וגיד שבו, בזה הוא מיחד שם ה', בכל מדותיו הקדושים, כי הנה האדם על הארץ ידוע שהוא נעשה על צלם ודמות ה' אלהיו כביכול כמו שנאמר (בראשית ט', ו') כי בצלם אלהים עשה את האדם וחז"ל אמרו (מובא ברש"י בפרשה זו[17]) לימדך שהאדם צלם דיוקן יוצרו הוא כי הראש שבו מתיחס לבחינת חכמה ובינה ודעת שבמדות האל יתברך והידים עם הזרועות ועם הגוף הם חסד גבורה תפארת כנודע וכן שאר כל האברים. ועל כן ראה והבין מתיקת תורתינו הקדושה שכאשר האדם מיחד עצמו עם כל אבריו וגידיו לשם ה' ביחוד נפלא שלא יזוז בהם כי אם לשם ה' ממילא נעשה כן למעלה שמתיחדים כל העשרה מדות הקדושים וכל שיעור קומה של יוצר בראשית ברוך הוא למקור שורשם ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא, ונעשה היחוד הנפלא בשמי השמים העליונים. ועל כן אחר היחוד האמת שאנו אומרים פעמים בכל יום שמע ישראל וגו' נאמר ואהבת וגו' בכל לבבך וגו' וכאמור למעלה, כי זה כל בחינת היחוד למעלה ליחד האדם כל אבריו לה' באהבה וחיבה אמיתית, ואהבה חושבן אחד כנודע, וכבר כתבנו שעיקר ביאת יתרו היה אשר מעתה יאמין ביחודו יתברך שהוא מתיחד בכל דבר והוא ברא את הכל, שלא כדעת האפיקורסים שאומרים היפך זה ופרשנו שם במה שאמרו חז"ל בפסוק זה ויחד

[17] דרשה זו מובאת ברש"י על הכתוב (בראשית א', כ"ז) בצלם אלהים עשה אותו.

וגו' שייחד שם ה' עיין שם, ועל כן גם אנו נאמר ויחד יתרו וגו' שנעשה מיוחד והתיחד עצמו וכל אבריו לשם ה', ולא היה לו כי אם לב אחד לאבינו שבשמים, ועשה משני הלבבות לב אחד שיעשה גם עם היצר רע רצון הבורא, כי אחר שהכיר בטוב יחודו ואחדותו יתברך, הבין שגם האדם אשר על הארץ שהוא דיוקן יוצרו, צריך להתיחד עצמו להיות כל אבריו יחודים ומיוחדים לעבודתו, ועל ידי זה יתיחד שמיה דקודשא בריך הוא ושכינתיה בכל העשר ספירות הקדושים וכל שיעור קומה של יוצר בראשית, להמשיך על ידי זה שפע רב וברכה וחיים טובים לכל העולמות העליונים והתחתונים ועל כל עמו ישראל אמן כן יהי רצון שיהיה ה' אחד ושמו אחד בעגלא, ולא יהיה אחד מסופק באחדות שמו יתברך, וכל אשר יראה בעיניו לא יראה כי אם שם ה' ואורו אשר בדבר ההוא ולא יפנה ולא יביט ולא יתאוה ולא יחשוק על שום בחינה אחרת רק אל אור ה' אשר בכל דבר ודבר שבעולם מדומם צומח חי מדבר ואש רוח מים עפר שכל אלה נמשכים מארבע אותיות הוי"ה והמיחד מיחד שם הוי"ה הקדוש והנורא ודי בזה למבין ולמי שחשקה נפשו ולבו להתקרב למלך חי עולמים ברוך הוא ולעשות נחת רוח לפניו כפי יכולתו ומאמצי כוחו.

ב גם יאמר ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה וגו' אשר הצילו מיד מצרים. ולכאורה זה כפל לשון, ואכן נראה בפירושו כי הוסיף שמחה על שמחה וחדוה על חדוה שהצילם הקב"ה מיד מצרים דוקא כי אילו היו תחת רשות ממשלה אחרת מהגוים אשר סביבותיהם והוציאם ה' בכח ידו, הנה ודאי אשר היה טובה גדולה לישראל, אבל לא היה כל כך קידוש שמו יתברך כאשר בהצלה ממצרים כי מצרים ידוע שהיה אז ראש לכל הממלכות כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ו, י') וכל מלכי האומות העלו להם מס וביותר היה ידוע לכל תקיפות מצרים בבכוריהם שהיו בכורים לכל האומות שהיו עובדין למזל טלה שהוא בכור וראש המזלות והיו תקיפים בקליפות חזקות ועצומות מאוד והיה בהם חרטומים ומכשפים גדולים שאין להם שיעור מה שלא היה נמצא בשאר האומות כמו שאמרו חז"ל (מנחות פ"ה.) תבן אתה מכניס לעפריים וכו', ועל כן אמרו (בילקוט רמז רס"ט) שעבד לא היה יכול לברוח ממצרים ולא פתחו אסיריהם מעולם, וזה לא בכח וגבורה, כי הכל מושלין על עבדיהם, רק אפילו הבריחה בלי דעת לא היה יכול, עבור תוקף טומאתם בכשופיהם וידיעתם בקליפות החזקות, וכשהקב"ה שיבר זאת לעין כל והכניעם ורדפם עד חרמה אז נתקדש שמו ביותר ויותר ואמרו הכל כי אין כה' אלהים. ויתרו לצד שבא לשם שמים היה חביב עליו קידוש שמו יתברך יותר מכל הדברים שבעולם והוא אומרו ויחד יתרו על כל הטובה וגו' ששמח בלבו על טובת ישראל שהצילם ה', וביותר שמח

אשר הצילו מיד מצרים קליפה הקשה ותקיף גדול שאין בכל מלכות ממלכות הארץ כמותם ונתקדש שם שמים מאוד מאוד והיה חביב עליו זה הדבר ושמח עליו כמוצא שלל רב.

ג עוד יאמר הכתוב ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה וגו' אשר הצילו וגו'. כי ידוע מאמרי חז"ל (סהנדרין ק"ו.) אשר יתרו היה גם כן מיועצי פרעה שעל כן כשראה בלעם את הקני אמר קני לא היית עמנו בעצה מי הושיבך אצל איתני עולם כמאמרם ז"ל, ולזה כפל יתרו שמחתו, אחת שמחת ישראל והוא על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל, והשנית אשר הצילו מיד מצרים שהצילו ה' אותו מתחת יד מצרים לקרבו אליו ותחת כנפיו יחסה ובודאי זו קץ כל מקוה ותכלית כל השמחות.

פסקה י

ויאמר יתרו וגו' אשר הציל אתכם מיד מצרים וגו' אשר הציל את העם וגו'. מקרא זה אין לו פירוש במה שחזר לומר אשר הציל את העם וגו' אחר שכבר אמר אשר הציל אתכם. ואמנם הנה כתבנו למעלה בפרשת בשלח (בתחילת הפרשה) אשר עיקר רדיפת פרעה אחרי בני ישראל אל הים, לא היה אלא בשביל הערב רב שעלו עם ישראל שהיו הרבה והם עמו ונחלתו מאז, אשר על זה כאב לבבו מאוד שלא די שישראל יצאו מאתו אף לקחת גוי מקרב גוי שהם שלו מעודו, וביותר מה שעל ידי זה ימרדו בו כל המלכים שהיה מושל עליהם ולקח מס מאתם, ועתה יאמרו הן עבדים שתחת ממשלתו היו ויצאו מארצו ולא היה יכול לעמוד כנגדם מכל שכן אנחנו בארצנו עיר חומה דלתים ובריח כמאמר חז"ל (ילקוט רמז ר"ל) אשר על כן ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם, העם דייקא שנודע שמורה על הערב רב כמו שאיתא בזוה"ק בכמה מקומות (ובפרשת תשא קצ"א.) כי זה היה לו מה שיצאו עמו אשר מקדם קדמתה, אשר עדיין לא ניסה באלה מעודו, ועל זה שיבח יתרו בכפליים ואמר תחילה ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו' וקאי על ישראל לבד, ואחר כך הוסיף בשבחו ואמר אשר הציל את העם מתחת יד מצרים העם דייקא הערב רב מהם שזה הגדול מהכל לקחת עבדים אשר תחת ידו נתונים אשר מעולם לא היה עבד יכול לברוח ממצרים כמאמר חז"ל (ילקוט רמז רס"ט). ולזה אמר,

פסקה יא

עתה ידעתי וגו' כי בדבר אשר זדו עליהם. כי אמרתי במה שאמר פרעה הבא נתחכמה וגו' ועלה מן הארץ ואמרו חז"ל (סוטה י"א.) ועלינו מבעיא ליה רק שתלה קללתו בחבירו וכו' ולכאורה מה היה חסר להם בפשטות הכתוב שישראל יצאו מאתו בעל כרחו שלא בטובתו כפירוש רש"י במקומו, ואכן הוא כנזכר כי על זה לא חרה לו כל כך אף לבסוף שירדוף אחרי בני ישראל, ומכל שכן מתחילה שלא מזה היה ירא, ויראתו היה שלא

יעלה עם ישראל גם מן העם אשר עמו הוא הערב רב, ועל כן לא אמר מפורש ועלינו כי גם מזה לא היה ירא שישראל יגרשו אותו מארצו והם ירשוה כי ידע שבני ישראל לא ינחלו נחלת ארץ מצרים הטמאה, רק אמר, ועלה מן הארץ פירוש שיעלה אתם גם מן הארץ עמי הארץ הזאת אשר מקודם, ועל כן אמרו ועלינו מבעיא ליה כי זה היה עיקר היראה שלא יעלו הם ואף על פי כן לא אמר זה מפורש כי הם לא יעלו כי אם בצירוף עליית ישראל, ואמר לשון שיכלל שני לשונו:ת והבן, והנה מגורת רשע היא תבואנו שכן היה בסוף שערב רב עלה אתם, ועל כן אחר שבחו למעלה אשר הציל את העם הערב רב כאמור, אמר כאן עתה ידעתי וגו' כי בדבר אשר זדו עליהם, כי הקב"ה הפיר עצת ערומים ומה שירא שלא יכנסו אנשי עמו להסתופף תחת כנפי השכינה ויתקדש שם שמים, ועל ידי זה חשב כל המחשבות לבטל זה, ודוקא זה בא עליהם כי גדול ה' מכל האלהים.

עוד יאמר עתה ידעתי וגו' כי בדבר אשר זדו. כי הנה הקב"ה אמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית ט"ו, י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ונודע הקושיא כי היה צריך לומר אדון אנכי ואמנם מה שנראה לי הוא כי הנה מצרים ודאי כבר נתחייבו באבדם טרם ירדו ישראל לשם, והראיה שהקב"ה שלח את ישראל לשם ולא לאומה אחרת וכבר הודיע אשר ידון הגוי אשר יעבוד בישראל ולמה נפל הגורל על מצרים שהם יעבדו בישראל, אלא ודאי שמצרים כבר נתחייבו כל המשפטים שעברו עליהם בסוף, טרם עינוי ישראל. ואכן נודע שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שעת שילוחה (פירוש עד שתתמלא סאתה) כמאמר חז"ל (סוטה ט'.) ועדיין לא היה נתמלא הסאה למצרים לכן שלח הקב"ה את ישראל לשם שיעבדו בהם ובזה ימולא סאתם וינקם נקמתם מהם, ועל כן את הגוי וגו' דן אנכי כלומר שכבר אני דן אותם בזה שאני שולח ישראל לשם כי זה הוא המשפט שלהם שעל ידי זה יתמלא סאתם. והנה ידוע שאין הקב"ה נפרע אלא מדה כנגד מדה כמו שאמרו (שם ח':) ומפורש אמרו כאן (שם י"א.) בקדירה שבשלו בה נתבשלו (על שהטילו תינוקות ישראל ליאור ירדו הם לים) ועל כן המגיד מראשית אחרית ומביט לסוף דבר בקדמותו, וכבר נתחייבו במשפטים האלה מאז ואך שהיה מוכרח ליגמר הדבר על ידי עבודת ישראל, הוכרח הקב"ה ליתן בלב המצרים כאשר שמו לב על עבודת ישראל שיעבדו בהם בעבודות האלה אשר הם כנגד המדה שהוחרץ משפטם מאז והבן, וכל השעבוד מחומר ולבנים והשלכתם ליאור הכל היה מאתו יתברך שמו שיעשו להם עינוים האלה דוקא ולא אחרים כדי שיפרע להם באותו המדה שעלה במחשבה לפניו בברית בין הבתרים, וזה אומרו כאן עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' כלומר

ראה גדולת כבודו אשר הכל מסור בידו וכחפצו יעשה, והטה לב פרעה ומצרים לעשות כן לישראל כאשר זמם לעשות להם, וזה כי בדבר אשר זדו עליהם, פירוש כי זה הדבר אשר חשבו והערימו לעשות לישראל, זה הכל הוא מה שהיה ראוי לבוא עליהם, ונתן הקב"ה בלבם שיעשו כדבר הזה, כדי שיקבלו אחר כך העונש הזה בעצמו, ובזה אני רואה כי גדול ה' מכל אלהים.

פרק יט

פסקה א

בחדש השלישי לצאת וגו' ביום הזה באו וגו'. על כרחך המקרא הזה אומר דרשוני כי סתם ואמר ביום הזה ואיני יודע באיזה יום, ועיין בפרש"י ז"ל והנראה לפרשו קצת בדרך הדרש, כי הנה חז"ל (שבת פ"ח.) אמרו דרש האי גלילאה וכו' בריך רחמנא דיהב לן אוריאן תליתאה לעם תליתאה על ידי תליתאה ביום תליתאי בירחא תליתאי וכו' וגם דבר זה צריך לדעת מה חידש האי גלילאה בזה, ואמנם הנה נודע, אשר נשמת כל אחד ואחד מישראל מתחלקת בכללה לשלושה בחינות נפש רוח נשמה, ואף שיש עוד בחינות למעלה מהם מכל מקום הנה אותן שלמעלה נכללו בבחינת הנשמה הגם שגבוהים ממנה כנודע.

ועל שלושה בחינות הללו אמרו חז"ל (בסוטה כ"א.) את זו דרש ר' מנחם בר' יוסי כי נר מצוה ותורה אור וגו' תלה הכתוב המצוה בנר וכו' עד משל לאדם שהיה מהלך בדרך באישון לילה ואפילה ומתייירא מן הקוצים וכו' ומחיה רעה ומליסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצים וכו' ועדיין מתייירא וכו' כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיה רעה וכו' ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך כיון שהגיע לפרשת דרכים ניצול מכולם וכו' עד מאי הגיע לפרשת דרכים וכו' זה תלמיד חכם ויראת חטא וכו' עד כאן. כי האדם ההולך באישון לילה ואפילה, והוא שעדיין לא אור נגה עליו כלל מקדושת הבורא ברוך הוא ומתייירא מן הקוצים וכו' ומן הפחתים וכו', כלומר שעדיין עלול לחטוא בכל מקום הילוכו, כיון שעדיין לא השיג כלל מבחינת אהבת הבורא ויראתו וכל העולם כולו הנה מלא מפגעים רעים וממראות לא טובים, כי שוק העולם מלא מכל התאוות זנות וגזל והרהורים רעים וכל הדברים שבעולם, נזדמנה לו אבוקה של אור, והוא כי אם זכה לעשות קצת מצוות מעשיות ביגיעות גופו ואבריו לשמו יתברך באמת, על ידי זה קנה לו לעצמו חלק אור הנפש דקדושה מן הנשמה הטהורה, ובזה האור השופע עליו מבוראו יתברך בזה ניצול מן הפחתים וכו' שלא יפול בכל מקום הילוכו ודרכו, כי כבר יגיע לו קצת יראת העונש על כל פנים מבוראו, עונש

עולם הזה מבני חיי ומזוני או עונשי גיהנם וכדומה, גם שוב לא יתאוה כל כך תיכף בראות עיניו, כאשר יש לו זה חלק הקדושה, ועל כל פנים לא ילך על הקוצים שהם דרכים הרעים כי כבר יש לו עינים לראות איזה דרך הרע ויפנה לצדדים אם ירצה. ועדיין מתייירא מחיות רעות ומלסטים הם כוחות היצר הרע וחיילותיו שהם כל בחינות הקליפות והחיצונים הרודפים תמיד אחרי האדם ומסיתין את לבו לסור מאחרי ה', ודבר זה גדול הוא לעמוד עמהם בקשרי המלחמה שלא יאבה ולא ישמע להם גם אם יפתוהו זרים מתאוות העריות וגזל וכדומה שיעמוד בנסיון נגדם כי צריך לזה גבורי כח לעשות דברו של מלך מלכי המלכים בדבר עבירה הבא לידו ונפשו חומדת ומתאוית ומשתוקקת לעבור עליה את הדרך, ועל זה כיון שעלה עמוד השחר ניצול מהם, והוא כי אם זכה לעסוק בתורה בדחילו ורחימו דקודשא בריך הוא, בכדי להתדבק בבוראו הנעלם ונסתר בתורתו הקדושה ולעשות נחת רוח לפניו על ידי זה, ובזה קונה לו לעצמו חלק הרוח דקדושה מן הנשמה הטהורה, אשר בזה כח וחיל בידו ללחום מלחמת היצר לכובשו תחת ידו ולדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ, ולעמוד בנסיון אם יבוא לידו בכח קשרי המלחמה כי כבר יש לו כלי מלחמה כאמור. ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך כי הן אמת אשר כבר בידו הוא לכבוש כל התאוות ולמשול עליהן בכוחו הגדול שלא יכנס ברשת היצר הרע אבל עדיין אינו יודע אם ירצה תמיד ללחום מלחמה הכבידה הזו ופן ח"ו לפעמים ירפה ידיו ויכשל בתאוותיו הקשות, ועל כזה אמרו חכמים (אבות ב', ה') אל תאמין בעצמך וכו' כי אפילו אם כבר ראית שבידך כח וגבורה ובידך לכבוש התאוות תחתיך שלא תעבור עליהם, אף על פי כן אל תאמין בעצמך, כי פן ביום מן הימים אשר לא תתן לב לעמוד בחוזק רב ובכח וגבורה כנגד המלחמה, ותפול לבור שחת. כי הן היצר הרע רשע ערום הוא ומחפש כל העתים לרעה לומר אולי ילכדנו בפעם זה או בזה, אבל כשהגיע לפרשת דרכים ואמרו זה תלמיד חכם ויראת חטא ניצול מכולם, כי בחינת יראת חטא היא אור הנשמה הטהורה, אשר האדם השופע עליו אור הזה, כבר נאמר בו (תהלים צ"א, י') לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך, כי כל בחינת היצר הרע והחיצונים בטלין ומבוטלין ובדלין ממנו, שאין להם שום אחיזה בו, כי אור בחינה זו בא מעולם הבריאה אשר שם בחינת חמשים שערי בינה ששם בחינת החירות והיובל הגדול שנת החמשים חירות מיצר רע ומכל כת דיליה.

ועל זה אמר הכתוב לא תקרבו לגלות ערו"ה. כי כל בחינות העבירות אינם נוגעים ופוגמים כי אם בבחינת ו"ה שבשם הגדול והקדוש הוי"ה שהוא בחינת רוח ונפש הנזכרים, ועל ידי שם זה נקרא ערוה שמכניס הרע אל בחינת ו"ה שבשם ונעשה ערוה,

אבל לבחינת הנשמה הרומזת לבחינת ה' ראשונה שם אין שטן ואין פגע רע כמו שאיתא בדברי מרן האר"י ז"ל בכמה מקומות, וזה נקרא פרשת דרכים כי מפריש ומבדיל לגמרי דרך הרע מדרך הטוב ורגליו לא תצעדנה על דרך הרע כלל בשום אופן, כי על זה נאמר (שמואל-א ב', ט') רגלי חסידיו ישמור, ואומר (משלי י"ב, כ"א) לא יאונה לצדיק וגו', וכבר הוא בטוח שלא יכשל לעולם. ונראה כי סמכו בשם זה לקרותן פרשת דרכים על שם סוף הכתוב הנזכר שסיים ודרך חיים תוכחת מוסר כי אור בחינה זו נקראת דרך חיים כמו שכתבנו בחיבורנו סידורו של שבת (חלק ב' דרוש ג' מאמר א') ולדברינו אלה נקרא דרך חיים כי היא הדרך הכבושה להלוך בה לחיים הנצחיים והיא בעצמה היא תוכחת מוסר לאדם שמיסרתו תמיד לילך בדרך ה' ושלא לפנות ימין ושמאל ואין בה אלא דרך אחד דרך חיים כי כבר הוא בפרשת דרכים שהפריש הדרכים ונטה לו לדרך הכבושה הטוב ועומד בארץ החיים. ועל כן קראוהו חז"ל יראת חטא פירוש שהחטא ירא מלקרב אליו להכשילו, כי אור הנשמה שבו שורף ומכלה את כל החיצונים והקליפות עד שייראו מגשת אליו ועל זה אמר הכתוב (שם כ', כ"ז) נר ה' נשמת אדם שהנשמה בוער בקרבו כמו נר ושורף כל התאוות רעות וכל המחשבות רעות עד שלא יחשוב ולא יתאוה כי אם לדרכי ה' ועבודתו ויש לו נחת רוח מעבודתו, ואינו בבחינת אוי לי מיצרי כי כבר התאוה כפויה אצלו, ועיקר תאותו הוא שבוער בקרבו נר ה' לעבודתו יתברך, (גם כי אז היחוד עליו בשלימות הנקרא נ"ר כמו שכתב בכוונת נר שבת וחנוכה עיין שם).

ולזה יאמר הכתוב (ישעיה ב', כ"ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא, כלומר שהקב"ה אומר לכל בחינת היצר הרע והחיצונים שיחדלו מן האדם אשר יש לו בחינת נשמה באפו, כי במה נחשב הוא שהוא נחשב לבחינת מה שכבר ביטל כל בחינת התאוות הרעים וכוחות החיצונים שבו, ומ"ה הוא כי תלינו עליו (גם נודע אשר בחינה זו היא הנקראת ענוה בסוד הכתוב (משלי כ"ב, ד') עקב ענוה וגו' שהיא מ"ה), והנה השגת בחינה זו במה שישיג אותה האדם בנפשו, שיאיר בו חלק הנשמה הלז היא גם כן על ידי התורה הקדושה וכמו קניות חלק הנפש שהוא על ידי עשיות המצוה כאשר נתבאר למעלה, הרי המצוות הם מצוות התורה, ואך לפי שהם בעשיה גופניות וגשמיות, קונים בזה חלק הנפש, וכן גם כן בקניית חלק הנשמה היא גם כן על ידי התורה והוא שכאשר יזכה האדם להשיג את נשמת התורה, להבין אותה ברוחניותה להפשיט אותה מגשמיותה ולבושיה, כמבואר בדברי הרב ז"ל (בליקוטי תורה ריש פרשת האזינו) כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, וכולה רזין דאורייתא כנודע לכל מזוה"ק (פרשה זו פ"ז. ולקמן קכ"ד.) שביאר זאת כמה פעמים, ובפרט (בפרשת בהעלותך קנ"ב.) אומר וזה לשונו::

וי להאי בר נש דאמר דהא אורייתא אתא לאחזאה ספורין בעלמא ומילין דהדיוטא וכו' עד טפשין דעלמא לא מסתכלי אלא בההוא לבושא דאיהו סיפור דאורייתא ולא ידעין יתיר וכו' חכימין לא מסתכלין אלא בנשמתא דאיהו עיקרא דכלא אורייתא ממש וכו' עד כאן. ועל דרך מאמר הכתוב (תהלים קי"ט, י"ח) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, כי הזוכה לכתרה של תורה זוכה לראות ולהביט בנפלאותיה ודרך החיים והאור הגנוז בה על דרך הכתוב (שם ל"ד, ט') טעמו וראו כי טוב ה', לידע ולהבין בטוב טעם אור תענוג התורה ומחמדיה, ולהשיג אור הבהיר אור צח ומצוחצח אשר נעלם בתורתנו הקדושה, ומתגלה לדורשיה ומבקשים ומחפשים אותה ככסף וזהב וכמטמונים ורוצים שיאירו עיניהם בהתורה למיטעם פעם טעם מתיקת התורה, להם מתגלה אור הזה, עד שעל ידי הלימוד התורה הקדושה יתלהב לבו ורעיון מחשבתו להעלות נר תמיד, ולהיות עולה עמו במחשבתו הקדושה עד שנעשה בבחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, וכל כך יומתק למו טעם מתיקות התורה באהבת ה' ורצון אין סוף ברוך הוא וברוך שמו הנעלם בתורתו הקדושה עד שיכסוף וירצה ויחשוק לדבק נפשו לה' תמיד, ואור האהבה והחמדה והתשוקה הגדולה בוער בלבבו כאש להבה בכלות נפשו לאלהים.

והנה הוא מיחד בכח שכלו ומוחו ובאהבת לבבו ואור המאיר עליו, אותיות התורה ושמותיו של הקב"ה הרמוזים בה זה בזה עד שהתורה נעשית שם אחד לקודשא בריך הוא. והסודות והיחודים אלו המה בבחינת אור המתלהב ומאיר עד אשר נקשרין המאורות עליונים והפרצופים הנוראים במדותיו הקדושים אחד אל אחד כמו שמאריך בזוה"ק בכמה מקומות (ועיין לך לך פ"ג:) משלושה גוונים של שלהבת המתדבקים זה בזה וגוף הנר הוא ארבעה, מול ארבעה העולמות המתקשרין זה בזה והכל בכח אהבתו ויראתו הגדולה וכח סודות השמות ויחודי התורה, ואור מחשבתו הקדושה והטהורה אשר מקשר ומדבק כח המחשבה ומוחו ודעתו, לראות אשר התורה אינה סיפורי מעשיות הגשמיים ח"ו רק שנתלבשה בכמה לבושים שונים אין מספר, לאשר ירדה לעולם הזה הגשמי העב נתלבשה בלבושים גשמיים, כדרך משל גוף הגשמי בשר אדם הוא לבוש ונרתיק אל הנשמה אשר בתוכו שהיא עשויה ברמ"ח אברים ושס"ה גידים רוחניים, ועל דמותה נעשה הגוף בתמונת אברים הללו כמו לבוש האדם אשר על הגוף שנעשה בבתי ידים ורגלים וכדומה, לתמונת הגוף, כן הגוף הוא נעשה לבוש בתמונת אברים מול הנשמה. והאדם הגס העב מהמוני העם אינו יודע ואינו רואה כי אם בשרו בשר הגוף הגשמי ודומה לו שזה כל האדם וכי היד או הרגל בעצמם עושין פעולתן להלך ולדבר לראות וליקח ביד וכדומה, אבל מי שעיני שכל לו, יודע כי כל בשר הזה הוא

מאשר יש בו רוח חיים כח הנשמה בכל אבר ואבר, והיא אשר תעשה כל הפעולות וכל העשיות, ובלתי כוחה אשר מתפשט באברי הגוף, לא יזיז ולא יניע שום אבר מאבריו. וכן בתורה הקדושה, אשר עיקרה הוא אור נשמתה והוא הרוחניות שבה מאור נועם טעמי התורה בעבודת ה' אשר בה ובשמותיו של הקב"ה למי שזיכה ה' אותו בהם. והאיש הגשמי העב אינו רואה בה כי אם לבושי התורה וגשמיותיה, אבל מי שעיני שכל לו יראה ויביט בפנימיותיה ואור החיים שבה כאמור למעלה. וכאשר אדם משים מחשבתו ולבו לדברים האלה בזה קונה לו בחינת הנשמה בנפשו, ואז נאמר עליו (משלי ג', כ"ו) כי ה' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד, ומשמים ישמרו אותו שלא יבוא לידו שום חטא קל וחמור ולא יאונה לצדיק וגו' ככל הנאמר.

והנה אפשר לי לומר, כי להיות עם בני ישראל משולשין בג' עבירות רעות רחמנא ליצלן אשר נכשלין בהן כמאמר חז"ל (בבא בתרא קס"ה.) רובן בגזל ומיעוטן בעריות וכולם באבק לשון הרע, והמה אשר מושכין את ישראל מדביקות הבורא ומעבודתו, להיותן מדובקין בעבירות הללו המכוערין ועוכרין אותם ח"ו, וחז"ל אמרו (קידושין ל':) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, שהתורה היא משמרת האדם מהכנס בגירי יצר הרע, שג' בחינות הללו שביארנו למעלה בבחינת נפש רוח נשמה אשר משיג אדם על ידי התורה הוא נגד ג' עבירות הללו שעם ישראל נכשלין בהם, ועל ידי התורה יכולין להנצל. והנה חלק הנפש כבר כתבנו במקום אחר שהוא בחינת המתאוה בעם, כי נפש פירוש תאוה (כמו (תהלים כ"ז, י"ב) אל תתנני בנפש צרי ופירשו שם ברצון ותאות צרי) שהוא תאוות הגופניות הגשמיות כמו אכילה ושתיה ותאות המשגל וכו', ועל כן אדם הזוכה לקנות לו חלק הנפש הקדושה על מכונו כבר הוא ניצול מתאוות העריות האסורות, שלא יתאוה לדבר אסור הגשמי ופשיטא שלא יעבור עבירה בזאת, ועל כן הנה מצוות התורה שעל ידם קונים נפש הקדושה תבלין לעבירה הזאת שלא יהיה הוא בכלל מיעוטן בעריות ח"ו. וחלק הרוח אשר כתבנו על ידי עסק לימוד התורה זה תבלין לעבירות הגזל, ועיין בדברי מרן הק' בעץ חיים (שער אונאה פרק ה') ותבין אשר בחינת הגזל הוא בבחינת היצירה שהוא בחינת הרוח וממילא מי אשר ישיג בחינת הרוח דקדושה לא יתערב באלו אשר רובן בגזל, והבן. וחלק הנשמה אשר ביארנו שבא על ידי מחשבת פנימיות יחודי התורה, וזה אשר יציל מן לשון הרע ואבקה, כי בחינת הנשמה דקדושה נקרא פום ממלל רברבין כידוע למארי קבלה, וממילא יובן אשר זה יציל מעבירות אשר בפה, אשר על כן את זה לעומת זה עשה אלהים שלוש בחינות בתורה ונגדם שלוש בחינות נפש

רוח נשמה באדם, והם לעומת שלוש עבירות שישראל נכשלין בהם והם אשר יעמדו בפניהם לשמור את ישראל מהלכד בשחיתותם.

והנה ישראל כשהיו במצרים ידוע שהיו בסוד אלם מאלהים שהיו נאלמים מן הקדושה, ואכן בעת הגאולה האיר ה' עליהם פתאום אור בהיר בשחקים גדול ועצום, עד שהגיעו לבחינה גדולה ונפלאה מאוד בבחינת מוחין דגדלות שלא ביגיעה כלל ושלא ברחיצה וטהרה מטומאת זוהמתן אשר נדבק בהם, וזה היה עיקר נס יציאת מצרים שקידשן הקב"ה באותו הלילה קדושה נפלאה פתאומיות שלא בטבע, כי היה הקב"ה מוכרח להוציאם ברגע הזו, ועל כן צוה להם לעשות קצת מצוות כמו שחיטת הפסח, בכדי שיהיה קצת מקום להקדושה שיחול עליהם, אבל הקדושה היה בנס גדול שהאיר הקב"ה על נשמות ישראל ורצו והלכו אחריו באותו היום לארץ ציה וערבה באמונה רבה בלי מזון וצידה, ואכן דבר זה אינו דבר המתקיים, כיון שבא שלא מצד עבודתם, ועל כן נלקח זה תיכף מהם אחר יום הראשון וצום אחר כך לספור ספירת העומר שבע שבתות תמימות בכדי לרחוץ ולטהר את נפשם וגופם מכל בחינות הטומאה והזוהמא, כדין אשה נדה שמחויבת לספור שבעה נקיים. והמה לרוב הטומאה אשר נדבק בהם במ"ט שערי טומאה הוצרכו לספור שבע שבתות מ"ט יום בכדי שיזדככו ויטהרו עצמם שיהיו ראוין לקבל התורה מאת הקב"ה, ועל כן אנו אומרין בסדר של פסח קדש ורחץ, לומר כי נשתנה יום זה מכל הימים שבכל הימים כאשר ירצה האדם לקבל הקדושה צריך קודם לרחוץ ולטהר עצמו ואחר כך תוכל הקדושה לשרות עליו כמאמר הכתוב (תהלים ל"ד, ט"ו) סור מרע ועשה טוב כאשר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת וכאן היה הקדושה קודם להרחיצה ואנו מספרין שבחי הלילה הזה כי היה קדש ורחץ הקדושה תחילה ואחר כך הרחיצה, ועל כן אין אומרין הלל שלם כי אם ביום הראשון של פסח, ואחר כך אין אומרים עד חג השבועות כי לא היה הבחינה הגדולה כי אם ביום האחד, ואחר כך השלימו בעבודתן ויגיעה וטהרה עד חג השבועות שהשיגו גודל הקדושה לקבל התורה, והנה מיום השני של פסח התחילו בעבודתם לטהר ולזכך עצמן במעט מעט עד אשר ישיגו לבחינת הנשמה אשר הזכרנו הנכללת מבחינה אשר למעלה ממנה כנזכר. ולזה קובל הכתוב אשר תיכף אחרי צאתם ממצרים, וילכו שלושת ימים במדבר ולא מצאו מים (שמות ט"ו, כ"ג), ואמרו חז"ל (בבא קמא פ"ב.) דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נ"ה, א') הוי כל צמא לכו למים וכו', וכבר כתבנו שעיקר קניית חלק הנשמה בשלושה בחינותיה הוא על ידי התורה הכלולה משלושה, וכיון שלא היה להם התורה, מאין היה להם בחינות לקנות הקדושה בנפשם.

ואכן הנה ידוע אשר אדם שאברים שלו מזוככים ומצוחצחים מכף רגל ועד ראש בטהרה השלימה ישיג מעצמו את דברי התורה, כמו אברהם אבינו שאמרו חז"ל (יומא כ"ח:) קיים אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה וכו', כי רמ"ח מצוות התורה הם נגד רמ"ח אברי האדם, והלא תעשה נגד גידיו, והם מזונא ופרנסתא דנשמתא ממש בכל רמ"ח אבריה ושס"ה גידיה כמו אכילה ושתיה ושאר מזונות הגוף, וכשם שאדם משיג בעצמו מזונא דגופא בכל פרטיהם, כן כל רמ"ח אברים הרוחנים מחויבים להיות משיגים מזונותיהם ופרנסתיהם, כל אבר ואבר את דבר המצוה אשר נגדו שהוא פרנסתו וחיותו, ואין המניעה כי אם עבור גסות דברי הגשמיות אשר נתלבשו על אברים הרוחנים, ותאוות לבו ומוחו מגושמים עד שיתאוו לדברים ההם וידעו אותם ולא ידעו פרנסת הרוחניות, אבל אברהם שהיה גופו מזוכך מכל וכל ממילא היו כליותיו נובעות חכמה והיה יודע כל רמ"ח המצוות עשה ושס"ה הלא תעשה, כי זה היה חיותו ופרנסתו. ועל כן אנו אומרין אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו, כי כאשר עמדו על הר סיני אמרו חז"ל (שבת קמ"ו.) שפסקה זוהמתן ונמצא אף אם לא היה ניתן להם התורה היו משיגין אותה מעצמיהם, כנודע מפי חכמים וסופרים. ורק טובה עשה הקב"ה לעמו ישראל שהנחיל להם התורה ממדבר מתנה, שאף כשלא יהיו מזוככים ומטוהרים כל כך, שיוכלו לדעת כל פרטי התורה על ידי התעסקם בעיני בשר בדיו כתובה על קלף, אבל אדם המזוכך אינו צריך לכל זה, אשר על כן במדבר כשהלכו שלושה ימים בלא תורה והֵיצר להם איך יקנו חלק הקדושה בלתי התורה המלמד לאדם דעת, נאמר (שמות ט"ו, כ"ג) ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם וגו' פירוש שרצו גם המה להשיג לדעת מעצמן בחינת דברי התורה על ידי אברי גופם, ולהיות שלא היו מטוהרים, נתהפך להם למי המרים המאררים ח"ו, ולזה כאשר באו מרתה, שבאו במוח שכלם לאברי הגוף המרים עוד מטומאת מצרים לדרוש משם את תורת ה' ולא יכלו לשתות מים מי התורה משם כי מרים הם, ועל כן ויורהו ה' עץ וגו' זה עץ החיים הוא התורה הקדושה כנודע ושָׂם שָׁם לו חק ומשפט שנתן להם שם קצת מצוות התורה שיעסקו בהם כמו שבת ודינין וכיבוד אב וכו' כמאמר חז"ל (סנהדרין נ"ו:) ועל ידי מעט התורה הזאת התחילו לקנות בנפשם חלקי הקדושה הנזכרים בחינת נפש רוח נשמה דקדושה שיהיו ראוין לקבל את התורה הקדושה מיד הקב"ה.

ועל כן אמרו חז"ל (תנחומא בפרשה זו י') בזה הלשון: בחודש השלישי וגו', ולמה לא ניתנה התורה כשיצאו ממצרים לא כך נאמר (שמות ג', י"ב) בהוציאך את העם תעבדון וגו', משל לבן מלכים שעמד מחוליו אמר אביו נמתין לו שלושה חדשים עד שתשוב נפשו

וכו' ואחרי כן אוליכנו לבית הרב וכו' כך כשיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין מן השיעבוד אמר הקב"ה אמיתין להן עד שיתרפאו ואחרי כן אתן להם את התורה. ולכאורה זה לפלא, כי מה זה הדמיון ממלך בשר ודם מלך אביון שאין בידו לרפאות את בנו תיכף כאשר ירצה ומוכרח הוא להמתין לו שלושה חדשים עד אשר יתרפא ולא כן אלהינו ברוך הוא מלך המלכים רופא נאמן אשר בידו הכל, יעכב נתינת התורה בשביל מומי ישראל, הכי לא היה בידו לרפאות את מומם תיכף, ועוד הלא גם אחרי כן בחודש השלישי לא נתרפאו מעצמן בטבע בהרחב הזמן כי אם הקב"ה שלח מלאכיו מן השמים וריפאו אותם כאשר מבואר בדבריהם שם בעצמם (למעלה ח' סמוך למאמר הנזכר), וזה היה יכול להיות תיכף. ואמנם כי ודאי לא כיוונו ז"ל על מומי וחולי הגוף, כי על זה ודאי היו יכולים להתרפאות ברגע אחד ולא היה צורך לעכבם עבור זה, ועיקר חוליים היה חולי הנפשות אשר עדיין לא נשלמו בבחינת נשמתם להיות ראוין לקבל התורה, וזה הדבר הגם שבודאי אם ירצה הקב"ה ישלח אורם אליהם בפתע פתאום ברגע ויושלמו, אך אין זה רצון מלך המלכים ברוך הוא, כי עיקר הבריאה היה על עבודת בני ישראל שיעבדו בעצמם בכח מוחם ושכלם וגופם, בעזר אלהי, ויהנו מיגיע כפם. ולזה היה צריך חושבנא לדכיותא להמתין להם שיטהרו עצמם מעט מעט מידי יום ביומו עד כלות שבע שבתות ז' נקיים כאמור למעלה. ואולם תדע עוד דבר אחד, כי כבר כתבנו אשר השגת כל בחינת השלימות בכל חלקי הנשמה הוא על ידי התורה בשלוש בחינותיה, ועם אשר יצא ממצרים לא היה להם עדיין התורה שישיגו על ידיה שלימותם, ואף שכתבנו שעבור זה ניתן להם קצת מצוות התורה במרה שיעסקו בהם שיקנו על ידי זה חלקי הנפש, מכל מקום לא היה זה די סיפוקם להשיג כל השלימות על נכון מאחר שלא ראו אור כל רמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה שהוא הוא השגת השלימות, וזולתם הוא דבר חסר לא שלם. ונמצא צריך להבין באיזה אופן השיגו שלימותם.

ונראה כי חז"ל אמרו (ילקוט רמז ער"ה) בפסוק ויבואו מדבר סיני ויחן שם ישראל וגו' שחנו כאיש אחד בלב אחד, ולכאורה הבנה בעי, מה ענין חנייתם כאיש אחד לקבלת התורה, הלא השלום הוא אחד ממצוות התורה כי מחלוקת הוא לא תעשה כמאמר ז"ל (סנהדרין ק"י.) כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו וכו' והיפוך המחלוקת הוא השלום, ומפני מה היו צריכין לעשות מצוה זו דוקא קודם קבלת התורה, ולא מצוה אחרת, ואכן הוא הטעם לצד שלא היו יכולין בעצמם להשיג השלימות עבור חסרון ידיעת התורה כנאמר, הוכרחו כולם לקשר עצמם בכל רמ"ח אבריהם וגידיהם בקשר אמיץ וחזק עם

משה רבינו ע"ה פרנס הדור בעת ההוא, שהוא ודאי היה יודע כל התורה עד שלא ניתנה מגודל זיכוך וטהרת קדושת גופו כנזכר.

ונודע אשר כללות ישראל בכלל הם אדם אחד ברמ"ח אברים וגידים. כי ראשי הדור על כן הם נקראים ראשים לפי שהם בבחינת הראש לכללות ישראל ויש בישראל אשר יקראו עינים כמו עיני העדה ויש המכונים על שם הלב וכן בכל האברים והגידים בפרטי פרטים וכולם אדם אחד הן לבד, בשיעור קומת האדם. אשר על כן כל ישראל ערבין זה בזה כמאמר חז"ל (סוטה ל"ז:) וכל אחד מישראל מחויב לראות ולהזהיר ולהוכיח לחבירו שלא יבוא לידי חטא כי כולם אחד ממש הם, וממילא כאשר חבירו יחטא יגיע הפגם גם אליו כמו באברי האדם שכאשר יחלה האחד ממילא יכאבו כל שאר האברים ועל כן ביארנו במקום אחר אשר הכהן המשיח יחטא לאשמת העם, כי כאשר יחטאו העם ויכשלו בעבירות, יגיע הפגם לראש הדור ההוא מעט מן המעט, עד אשר יכשל גם הוא במקצת מן החטא, ואמנם כשיהיה חטא העם במעשה יגיע לראש הדור במחשבה על כל פנים, וכן להיפך כשיארע לראש הדור חטא במחשבה כל דהוא יגיע מזה עבירות במעשה לדורו והארכנו שם בזה, ולזה אם הכהן המשיח יחטא בחטא קל כי חטא הוא השוגג כנודע, אז זה הוא לאשמת העם שיגיע מזה אל העם לאשמה ממש, וכן להיפך כי מאין יארע שכהן המשיח יחטא במקצת, זה הוא לאשמת העם מפני שהם עברו במעשה על כן בא אליו המחשבה לא טובה. וממילא ודאי מדה טובה מרובה, אשר ראש הדור המיגע עצמו בעבודה לה' תמיד, כל שמתדבק יותר ויותר בה' אלהיו במחשבה דיבור ומעשה כן יגיע גם לדורו שינשאו ויוגבהו למעלה בקדושת בוראם לעבוד את אלהיהם לפי ערכם במחשבה דיבור ומעשה, ולקנות על ידי זה חלקי הקדושה והטהרה. ועל כן דורו של משה רבינו ע"ה, לרוב קדושת משה וטהרתו אשר לא קם עוד נביא וגו'. הגביה הוא את ישראל בכחו אשר התקשרותם והדבקותם עמו בלב אחד, עד אשר הופיע גם עליהם קדושת ה' ובאו לקנות בנפשם חלק הנשמה הקדושה והנכלל בה שיהיו ראוין לקבלת התורה. ועל כן נאמר קודם קבלת התורה ויחן שם ישראל וגו' כאיש אחד בלב אחד, כי בלתי זה לא היו ראוים כלל לקבלת התורה ממניעת השגת הקדושה באפס התורה ומצוותיה, רק על ידי שנעשו כולם איש אחד. וממילא כחו של משה שהוא בחינת הראש להם, גרם שיתפשט הקדושה על כל האברים ויקנו חלק השלישי שבנפש האדם ויקבלו התורה חרות על הלוחת חירות מיצר הרע ככל הנאמר.

ואפשר על כן אמר משה (דברים ה', ה') אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה' וגו', כי הם בעצמם לא היו יכולין לקבל התורה כי אם על ידי התקשרותם במשה ועל

כן הוא היה עומד ביניהם מקבל מהקב"ה ומשפיע להם, (ועיין בדברי מרן הרב האר"י ז"ל בליקוטי תורה פרשת כי תשא פסוק ועתה הורד עדיך וגו') כי לא היו יכולין לקבל התורה בשום אופן בלתי הופעת משה רבינו עליהם באורו עיין שם, ועל כן פתח דבר ה' האיר בנתינת התורה ואמר אנכי ה' אלהיך וגו' לא יהיה לך וגו' הכל בלשון יחיד כי נתינת התורה לא היה יכול להיות בשום אופן כי אם אחר שנעשו כולם כאיש אחד ממש שיהיה משה הראש והם האברים, ואז ניתן התורה בכללה למשה תחילה, כי התורה נקראת חכמה וכל דבריה תחילה הם בחכמה שבראש האדם ללמוד ולדעת כל מצוותיה ואחר כך בכח חכמתו מתפשט לאבריו שיעשו כחכמתו, וכן בכללות ישראל תחילה ניתנה למשה שהיה בחינת הראש לדעת את ה' בכל דבר התורה ואחר כך נתפשט ממנו לכל אבריו והודיע את התורה ולימדם את בני ישראל שהן אבריו, ועל כן נקראת תורת משה, כי עיקר נתינתה היה למשה והוא המשיכה אל כל ישראל ולזה אמרו חז"ל (נדרים ל"ח.) לא ניתנה תורה אלא למשה וכו' ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל וכו' והבן. ואפשר לזה אמר משה אל ה' בעת שעשו ישראל את העגל, אנכי ה' אלהיך לי אמרת ולא להם כמאמר חז"ל (שמות רבה מ"ג, ה') ולכאורה זה פלא גדול שידבר משה עם ה' דברים אשר לא כן, ונכון לדברינו כי עיקר נתינת התורה לא היה יכולה להנתן כי אם למשה שהוא הראש והוא הנחילה את ישראל לכל האברים בעין טובה שנהג עמם וממילא היה לו פתחון פה לומר לי אמרת וכו', כי הם לצד שמעצמם לא היו ראוים לקבלת התורה אין עליהם אשמה כל כך, אם עברו עליה פעם אחד.

והנה נודע מאמר הכתוב (שמות י"ב, ב') החודש הזה לכם וגו'. כי עיקר התחדש החודש בחדשי הלבנה הכל רומז על ישראל שמונין ללבנה כמאמר חז"ל (סוכה כ"ט.) וכמאמרינו בברכת קידוש החודש תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה וכו' כי כל עיקר חידושה מורה על התחדשות ישראל לקבל אורה ושמחה מאורות אלהינו יתברך להתקדש בקדושתו יתברך ולהאיר על נשמותינו אור המאיר ממנו יתברך ויתעלה למוחין נכונים ולקדושה וטהרה ואהבה ויראה כידוע, שעל כן אם ח"ו הלבנה לוקה סימן רע לשונאי ישראל וכו' כמאמרם שם, כי ישראל נקראו בנים ממש לאור הלבנה שלמעלה עמוסים מני בטן. ועל כן נקרא חֹדש, שישראל מתחדשים בכל חודש באורות חדשים מוחין קדישין הנמשכים מחידוש הלבנה שמתחדש בכל חודש, ולזה סיבת הסיבות ברוך הוא הסיב את ישראל במדבר קודם קבלת התורה המשך שלושה חדשים כלומר שיהיה קבלת התורה בחודש השלישי לצאתם ממצרים הכל בכדי שיוכלו בני ישראל להכין עצמם לקבלת שלושה אורות הללו הנזכרים שהם נפש רוח נשמה כי בלתי זה לא

היו יכולים לקבל התורה בשום אופן, וזה הוא בחינת כל קבלת התורה והמצוות הכל בכדי להשלים נפשות ישראל בשלושה בחינות אלו ומשם ולהלאה נאמר לא יגורך רע כאשר כתבנו, והיה צריך לקבלת כל בחינה ובחינה איזה ימים בחודש אחד עד תשלום הקבלה בחודש השלישי וגם לזה היה צריך לטהרם בשלושת ימים בפרישה מן האשה קודם קבלת התורה, הכל בכדי לקבל שלושה בחינות הללו שזה כל עבודת האדם והיו צריכין זיכוך אחר זיכוך לקבלתם. ואחר כל המבואר, ממילא יובן מה שדרש האי גלילאי עליה דרב חסדא, כי הודיע זאת שכל עיקר קבלת התורה לא היתה יכולה להיות עד אחר קנות בנפשם שלושה בחינות אלו וזהו עיקר עבודת האדם בהתורה עד היום לתקן שלושה בחינות אלו ולזה אמר בריך רחמנא דיהיב לן אוריאן תליתאי והוא שלושה בחינות שבהתורה שביארנו. לעם תליתאי הם שלושה בחינות נפש רוח נשמה שבעם ישראל. על ידי תליתאי כאשר כתבנו שלא היו יכולים לקבל התורה אם לא על ידי משה בהתקשרותם בו שהיה נכלל ושלם בכל השלושה בחינות. ביום תליתאי לפרישה שהיה עבור זה, בירחא תליתאי, שהיה גם עבור שלושה אלו.

ובזה נבוא לביאור הכתובים בפרשה זו שכולם מתאימות עם כל הדברים הנזכרים וכולם משולשין לרמז על שלושה אלו שהן כללות התורה והמצוות. ובתחילה פיהו פתח בחכמה ואמר בחודש השלישי לצאת וגו' מארץ מצרים כלומר לפי שיצאו ממצרים מקור הזוהמא והטומאה ולא היה בידם בהיותם במצרים אף בחינה התחתונה מהקדושה בחינת הנפש ועל כן הוצרך שיעבור עלייהו בחינת שלושה חדשים שיתחדשו בכל חודש מאור חידוש הלבנה בבחינה אחת שיהיו משולשים בכדי לקבל אוריאן תליתאי, ועל כן תיכף ומיד בחודש השלישי לצאתם בהגיע אליהם התחלת החודש השלישי ביום הזה באו מדבר סיני ולא נתעכבו עוד אף רגע במקום אחר כי הלא זה היום אשר שמח ישראל בעושיו וה' אלהים שמח במעשיו ובכדי שלא יקשה מאין זכו ישראל לבוא לבחינה הג' בלא תורה ומצוות. לזה אמר,

פסקה ב

ויסעו מרפידים וגו' ויחן שם ישראל וגו'. (ועיין ברש"י ובאור החיים שנתקשו במקרא זה ולדרכינו כן יאמר ויסעו מרפידים וגו'), כלומר לפי שנסעו מרפידים שהוא רפיון ידים שלא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים המורה על סלע המחלוקת, רק ויחן שם ישראל וגו' שחנו כולם כאיש אחד ובלב אחד ונתקשרו עם ראש הדור הוא משה רבינו ע"ה בחיבור עצום והיו לאחד לגוף אחד ממש, ובזה ממילא נמשך מהראש אל האברים לקדשם בקדושתו, ולזה אמר ויחן שם ישראל וגו' נגד ההר כי חז"ל אמרו (ילקוט רמז

פ"ד) בפסוק ההרה המלט בזכותו של אברהם שגדול כהר וכו'. וגם כאן חנו ישראל כולם כאחד נגד ההר, הוא משה רבינו ע"ה שזכותו גדל כהר שכולם רצו להתחבר עמו לשאוב ממנו כל בחינת אור התורה והשלימות. ועל כן בזה באו מדבר סיני לקבל התורה. ולזה סמך לו ואמר,

פסקה ג

ומשה עלה אל האלהים וגו'. כלומר הנה ישראל חנו כולם נגד ההר זה משה להתחבר עמו בכדי לקבל על ידו בחינת הנשמה הנמשכת מאור מדת הבינה שלמעלה, ומשה עלה וגו' כלומר הנה משה עלה אל האלהים שהוא השיג בחינה הזו כמאמר ז"ל (נדרים ל"ח.) נו"ן שערי בינה נבראו בעולם וכולם ניתנו למשה וכו', והיא הנקראת על שם האלהים כי אלהים הוא בבינה וה' הוא ה' הראשונה שבשם הרומז על בחינה הזו, ולפי שהוא השיג בחינת הזו על כן חנו ישראל נגדו לקבל האורה משם ועל ידי זה ניתנה. ועל כן, **ויקרא** אליו ה' וגו' כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל. והנה חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז רע"ו) אמרו לבית יעקב אלו הנשים וכו', ועוד נראה על דרך אומרם ז"ל (בבא מציעא ל"ג:) בפסוק (ישעיה נ"ח, א') הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם וגו' הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשות להם כשגגות, והנה נודע אשר שם יעקב מורה על פחותי הערך שבישראל בחינת עקביים שבגוף, וישראל מורה על גדולי ישראל המכונים על שם הראש שהוא אותיות לי ראש, ולזה אמר כה תאמר לבית יעקב לפחותי הערך שבישראל והם עמי הארץ שבהם תאמר להם באמירה רכה שלא יכבד עליהם עול העונשים הקשים בעברם על התורה כי להם גם זדונות נחשבין כשגגות לצד פחיתות ערכם והבנתם בגדולת הבורא ומתיקות התורה והמצוות, והכל בכדי שיקבלו עליהם עול התורה כי הם לפי מיעוט ערכם לא יקבלו עליהם דברים הקשים בעונשים חמורים, ותגיד לבני ישראל, להתלמידי חכמים שביניהם המכונים על שם ישראל להם תכביד ותאמר דברים הקשים כגידין שאפילו שגגות נחשבין להם כזדונות משום דהוה להו להזהר בנפשותם להשמר שלא יבואו אף לידי שוגג כי הלא הם המכירים בגדולת הבורא ברוך הוא, ומהראוי שירעדו ויחרדו יום ולילה בפחד ורתת וזיע באימה ויראה ובהלה וחלחלה שלא יבואו לעשות דבר שהוא נגד רצונו יתברך ויתעלה.

פסקה ד

אתם ראיתם אשר עשיתי וגו'. הנה נודע אשר בכל דבר שבקדושה מוכרח להיות שלושה בחינות, כי בתחילה לא יתחיל האדם ליכנס בשום עבודה אליו יתברך עד אשר יקבל איזה סיוע ואור אלהי יתברך מלמעלה לסייעו קצת שיתחיל הוא על ידי זה

בחינת אתערותא דלתתא להתעורר לחשוק ולחפוץ להתקרב אל מלך המלכים ברוך הוא באהבה או ביראה או באחד משארי המדות הנכללים בהם, ואחר כך כשיהיה לו האתערותא הלז בטוב יקבל על זה בחינת אתערותא דלעילא מאור בהיר בשחקים ואז יפיץ עליו ענן אורו בהילו נרו עלי ראשו לקדשו ולטהרו בקדושת ה' ונמשך לו מוחין קדישין וחיות אלהות ומגלין לו רזי תורה ונתלבש בענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות וכל המעלות שמנה שם רבי מאיר במשנתינו (אבות ו', א') הכל לפי מה שהוא וערך הכנתו וְזַכּוּת גופו ותשוקתו בהתדבקות אלהי עולם ה' לעשות נחת רוח לפניו. וכבר כתבנו שכל התורה והעבודה הכל בשלוש בחינות אוריאן תליתאי בחינת נפש רוח נשמה, ולזה פרט הכתוב כאן שלושה בחינות של שלוש שלוש, ופתח ואמר אתם ראיתם וגו' כלומר הנה אני עשיתי את שלי לפתוח לכם אורות הקדושה במעט, בראשון וראשונה לקדש אתכם בקדושתי בכדי שתוכלו על ידי זה לבוא לבחינת אתערותא דלתתא, ופתחתי אליכם להאיר לכם בשלושה בחינות נפש רוח נשמה הכוללים כל העבודה וכל האורות הקדושה, והם: אחד, אשר עשיתי למצרים כלומר שהאבדתי והסרתי את המצרים ממך והוא טומאת קליפת מצרים שהיו ישראל נשקעים בהם בהיותם שם והוא בחינת הקוצים והברקנים שאדם נכשל בהן כשהולך באישון לילה ואפילה, (ואפשר על כן אמר הכתוב למעלה בפרשת שמות ויקוצו מפני בני ישראל ואמרו חז"ל (סוטה י"א.) שהיו דומין בעיניהם כקוצים כי המצרים היו לקוצים בעיני ישראל שנכשלו מאוד בהם כקוצים וסירים) והוא בחינה התחתונה המורה על נפש דקדושה שאם האדם חסר גם ממנה ח"ו הרי הוא נכשל יומם ולילה בפחתים וקוצים הכל כמבואר למעלה, ועשיתי לך זה לאבד המצרים להסירם ממך בגשמי וברוחני שהוא קליפת מצרים בכדי לזכותך בבחינת נפש דקדושה. והשנית, ואשא אתכם על כנפי נשרים, כי הנה נודע המבואר בזוה"ק (יתרו פ':) אשר נשר באתרא דיעקב שריא וכו' והוא בחינת הרוח הקדושה כנודע וזה היה על הים שהענן היה מקבל החצים ובליסטראות, כנשר המקבל חִצֵי האדם בשביל בניו כפירוש רש"י, כי הגם שנזדמנה להם אבוקה של אור והוא בחינת נפש דקדושה עדיין היו יראים מחיות רעות ומלסטים כמאמרם ז"ל (מובא ברש"י שיר השירים ב', י"ד יונתי בחגוי הסלע) והכל רומז על כוחות היצר הרע וכת דיליה שעמד הס"מ שהוא היצר הרע לקטרגן כאומרם, והכל כי לא נשלמו בנפשם לצאת מבחינת היצר הרע ועל כן עמד עליהם למעלה לקטרגן ולמטה העמיד חיות היער וליסטים הם רוכבי מצרים ופרשיהם שבאו עליהם כליסטים על הדרך בכלי קרב לא כמו במצרים שהיו כקוצים והכל כמו בגשמיות כן ברוחניות

והבן. ושמו יתברך ויתעלה הגין עליהם מכל זה והעמיד ענן לקבל החצים ופלטם מחיות רעות, והכל כי זיכם אז בבחינת הרוח דקדושה שבזה ניצולו מכל זה שעל כן זכו אז לומר שירה שהוא סוד מט"ט שביצירה בחינת הרוח. והשלישית, ואביא אתכם אלי, הוא בחינת נשמה דקדושה שכאשר האדם זוכה אליה כבר בטוח הוא שלא יצא חוצה מאור קדושתו יתברך, ושום רעה לא תאונה אליו ונגע לא יקרב באהלו הכל כנזכר למעלה. ולזה אמר ואביא אתכם אלי כלומר אלי לבד להתקרב ולהתדבק בי בכל עוז בלי שום מחשבת חוץ. גם, אלי, הוא חושבן אֵם שהוא בבינה בחינת הנשמה וזה ואביא אתכם אלי, וזה היה בעת בואם למדבר סיני בחודש השלישי שהוא בחינה השלישית כנאמר למעלה. ולזה,

פסקה ה

ועתה אם שמוע וגו'. כלומר הנה אני פתחתי לכם פתח להאיר לכם בשלושה בחינות הנזכרים ומעתה צריכים אתם לעשות זאת בבחינת אתערותא דלתתא בשלוש בחינות אלו כנאמר, ולזה אם שמוע תשמעו, כלל בזה שני בחינות (כי לפי הפשט היה די בשמיעה אחת) והוא על דרך אומרם ז"ל (סוכה מ"ו:) בפסוק (דברים י"א, י"ג) והיה אם שמוע תשמע, אם שמוע בישן תשמע בחדש. וכתבנו בפירושו במקום אחר שזו היא השמועה החדשה שאדם זוכה לשמוע בתורה בחינות אור הגנוז עריבות נועם מתיקות אורו יתברך הנעלם בה ופליאת נפלאותיה ודרך החיים ויחודי המדות וקישורי המראות וזיווגי שמות אלהינו יתברך וחיבורי המאורות העליונים הנעלמים בה שאין שיעור וערך וקץ ותקוה וסוף ומספר לנופת צוף ידידות חשקות טעם הזה אשרי עין ראתה כל אלה והכל כאשר כתבנו שם וכאשר כתבנו למעלה והוא בחינת נשמת התורה כמו שכתבנו שם. ולזה אמר אם שמוע תשמעו בקולי ב' שמיעות שמיעה בישן והוא בחינת הרוח בחינת לימוד התורה כנודע ושמיעה בחדש הוא נשמת התורה כאשר כתבנו. ועוד בה שלישית ושמרתם את בריתי הוא בחינת הנפש המשמרת את האדם על כל פנים שלא יהיה בכלל מיעוטן בעריות כאמור למעלה והוא פגם הברית (גם בחינת המלכות שהוא בחינת הנפש נקראת לפעמים על שם הברית כאמור ואזכור את בריתי וכדומה), ונגד ג' אלו אומר הכתוב כי אם אתם תעירו ותעוררו בשלושה בחינות אלו באתערותא דלתתא גם אני אתעורר למולכם להאיר לכם בשלושה דברים אחר כך בשלימות נפלא על אופן היותר גבוה שזה תכלית כל המאורות וקץ כל השמחות. האחת,

והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. כי הנה נודע לחכמי תעודה בסוד עיקר עבודת האדם בעולם הזה שהוא לקרב העולם ומלואו לאלהי עולם ברוך הוא, כי זאת

עיקר תיקון השלימות שיהיה לעתיד אם ירצה ה' אשר וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו וגו' כי עיקר כוונת הבריאה היה במה שהאל הטוב ברוך הוא הרחיק הארץ וצבאיה מאוד מאוד מאור פניו יתברך ולקח סוד שמותיו יתברך אורות נפלאין מוחין קדישין נפשין ורוחין ונשמתין והעטיפם והלבישם בלבושים עבים מאוד בגשמיות עפר הארץ וצבאיה בארבע יסודותיה שהם אש רוח מים עפר, וארבעה מינים כוללים שבה דומם צומח חי מדבר, וכולם נשרשין ונמשכין מארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא, וברא האדם אשר על הארץ וצבר גופו מכללות ארבע יסודות הנזכרים הכוללים לכל צבא הארץ בכל פרטיהם, ויפח באפו נשמת חיים נשמה עליונה גבוה מעל גבוה, בכדי שהוא בכוחו ישפיל ויכניע ויבטל כל בחינות הגשמיות אשר בכל הארץ הסובבים לאור הקדושה העליונה, וכל בחינת חיות הקדושה אשר בתוכם יתעלה ויתקדש ויתגבר בכוחו להשיג עילתו בוראו יוצרו אף עשאו כל בחינה ובחינה לפי מדריגתו ומעלתו למען ידעו כי ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה ואין דבר בעולם כי אם אחדותו יתברך לא זולת, לאפוקי כאשר מתגבר הגשמיות ח"ו בכל דבר שהוא בבחינת הקליפה שאומרת אני ואפסי עוד ונעשה (משלי ל', כ"ב) עבד כי ימלוך וגו' והוא עיקר העבודה לבטל ולהכניע כל גשמיות הארץ ולהרים ולהגביה חיות הקדושה שבהם שידע כל פעול כי אתה פעלתו וגו', כמו שנאמר לעתיד (ישעיה י"א, ט') כי מלאה הארץ דעה את ה' שאף עפר הארץ תשיג לפי בחינתה לדעת את בוראה ואז (זכריה י"ד, ט') והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, כי זה כל בחינת יחוד שמו ליחדו בכל דבר ודבר שבעולם מחוט ועד שרוך לידע ולהודיע ולהוודע שאין דבר יוצא מאחדותו וכל בחינות אלהים אחרים כולם בטילין מבוטלין שאין בכל העולמות כי אם ה' אחד לא זולת, (ואולם אופני עבודה זו איך זוכה האדם אליה ביארנו במקום אחר בכמה וכמה בחינות והיא ארוכה מארץ מדה ולא נאריך עתה ועיקרה הוא על ידי ביטול התאוה באמת לאמיתו בכל הבחינות בכל עת השתמשותו בכל בחינות הארציות כמו באכילה ושתיה וזיווג וישיבת בית ולבושי בגדים וכדומה להשגת החכמה להשיג בכל הארץ וצבאיה כי כולם סוד שמותיו יתברך המה אורות אלהים רק שנתעטפו בהעלם גדול בלבושים עבים, וזאת היא עבודתו להסיר הלבושים ולהגביר הפנימיות כנודע לחכם לב) וזאת היא עבודה חשובה לפניו מאוד מאוד אחרי שזה עיקר תיקון השלימות ובלתי זה לא יהיה השלימות בשום אופן, ועוד כי יותר ויותר מה שנתרחק חיות הקדושה מאור פניו יתברך בלבושים שונים כן יגדל ויתרבה החדוה והשמחה בהתקרבותו למלך עולמים ברוך הוא כדמיון בן המלך

שנתרחק מאביו ונפל לשביה לבית האסורים והיה שם ימים כבירים, ואחר כך ברבות הימים כאשר יבוא אחד וימסור נפשו ויפיל עצמו לבור השביה ויקח משם את בן המלך ויביאהו לבית אביו, האם ישוער ויוערך עוצם השמחה הגדולה ורבות החדוה העמוסה והתענוג והשעשועים ואהבה והחיבה בגילה ורנה ודיצה וחדוה שיגיע אז אל האב והבן כאשר יחזו פנימו זה לזה בתשוקה גדולה ונפלאה שהיה להם זה על זה כל הימים שלא היו יחד. והנה, סגולה פירש רש"י אוצר חביב כמו סגולת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם, והוא הרומז אל חיות הקדושה אשר ביארנו שהמה אוצר חביב כלי יקר שמלך המלכים ברוך הוא גנזם והצניעם בתוך כל צבא הארץ. אשר על כן זה אשר הבטיח בוראינו ברוך הוא לסייע לישראל באתערותא דלעילא שהם יהיו הסגולה מכל העמים שלא יהיה בכח שום בריה להוציא את הסגולה הלז כי אם עם קדוש ישראל שנשמתם גבוה מעל גבוה והם דמיון אבן השואבת, שכל רואה אותם מחיות הקדושה שבכל הדברים, יציצו ויפריחו ויעלו מעיר כעשב הארץ להתקרב על ידו לבוראנו ברוך הוא. וגם כי הם יעשוהו לסגולה שבכוחם יגדלו ויעלו את כל חיות ההוא להאיר עליו באורות הקדושה שלא יבוטל ח"ו בלבושי הגשמיות שעליו, וזה והייתם מלשון הוי"ה והבן. וזה אומרו כי לי כל הארץ, כלומר שאתם תהיו להשריש ולהודיע שכל הארץ שלי היא ואין דבר יוצא מאחדותי ולבטל ולהכניע גשמיות כל דבר ודבר ולהגביר החיות הרוחניות שתשיג לדעת את בוראה לפי בחינתה כאשר יהיה לעתיד כאמור, וזה הוא בחינת הנפש מקדושה השלימה שבשלימות כי כל הארץ הלזו וצבאיה מכונים על שם הנפש כנודע. והשנית הבטיח להם בוראם אשר,

פסקה 1

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'. ולכאורה לפי פשט המקרא יקשה למה הבדיל הבטחה הזו מהראשונה באומרו ואתם תהיו וגו' והיה לו לכוללה יחד לומר והייתם לי סגולה וממלכת כהנים וגו', ואמנם לדברינו יובן כי הבטחה הראשונה הוא שישיגו בחינת הנפש על צד היותר מובחר לקרב הארץ וצבאיה לאל עליון, וכאן הבטיחם ואתם תהיו לי, כלומר אתם בעצמכם תזכו לאור עליון להאיר עליכם בבחינת הרוח והוא אומרו ממלכת כהנים. כהן נודע שהוא בסוד החסד הכולל כל בחינת ששה קצוות כי הוא יומא דאזיל עם כולא יומין וכליל עם כולא יומין כנודע, והוא בחינת הרוח בשלימות הגמור עד שיקרא כהן לאל עליון והבן. והשלישית הכי נכבד באומרו וגוי קדוש הוא בחינת אור הנשמה אור הבינה ששם כל בחינת הקדושה וגבוה מעל גבוה שומר כי קדוש הוא ת"י עלמין דכסופין הנמשכין מרישא דאריך אנפין המכונה על שם בינה, וכל אלה אני עתיד

להשרות עליכם ולהאיר ולהופיע לכם באורות הללו בשלימות שאין ערוך אליהם לא שזפתו עין רואה ולא חמי נבואן חזוותא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

פסקה ז

ויבוא משה ויקרא לזקני העם וגו'. הנה נשאתי את עיני ואראה כי מכאן עד סוף הפרשה הזו והלאה עד גמר כל הענין השייך לקבלת התורה לא נזכר מלה אחת בכינוי שם עם ישראל כי אם במלת העם והרבה הרבה נזכרו בפרשה זו ולא נזכר אף פעם אחד לכנותו בשם ישראל או בית יעקב לפחות רק העם, ולכאורה לפי ערך קבלת התורה הכתובה מהר סיני היה ראוי לכנותן בשם ישראל שהוא החשוב שבשמות המורה על שלימות ישראל ואין לך שלימות יותר מובחר מאשר היה במעמד הקדוש, מה שאין כן מתחילת הפרשה עד הנה לא נזכר שם העם כלל רק בני ישראל וכדומה הלא דבר הוא, ודברי תורתנו הקדושה גם אותיותיה ניתן ספורות למו ומכל שכן תיבותיה.

ואמנם הנה מודעת לכל משכיל המבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל בליקוטי תורה כמה וכמה פעמים שמשה רבינו קיבל הערב רב מדעתו שלא מדעת קונו ברוך הוא והיה זה לצד שכולם היו אחוזים קצת בשורש נשמתו וחישב להעלותן ולתקנן וכאשר בהכרח יהיה נעשה זאת באחרית הימים אחרי שכבר נתערבו בזרע ישראל ומשפחה שנטמעה נטמעה וצריך בירור אחר בירור וזיכוך אחר זיכוך עד אשר יתוקנו על נכון, וכן אמרו מפורש במדרש חז"ל (שמות רבה מ"ב, ו') בפסוק כי שחת עמך וגו' אמר לו הקב"ה עמך הם שעד שהיו במצרים אמרתי לך והוצאתי את צבאותי את עמי לא אמרתי לך שלא לערב בהם ערב רב אתה שהיית עניו וכשר אמרת לי לעולם מקבלים השבים, ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות אמרתי לך לאו ועשית רצונך וכו' עד כאן. וגם הנה נודע המבואר בזוה"ק (תשא קצ"א. ושאר מקומות ובדברי הרב ז"ל) שבכל מקום שנאמר העם קאי על הערב רב שהם נקראו כך עיין שם, ולפעמים יאמר העם על כללות ישראל לפי שהם מעורבים עם הערב רב כמו שאיתא מפורש בזוה"ק (בריש פרשת בשלח מ"ה:) רק כשרוצה לדבר עם בני ישראל לבד יאמר מפורש אל בני ישראל ובכללותם יקראו על שם העם עבור תערובת הערב רב. ועל כן הנה זה היה מעשה בקבלת התורה שהקב"ה צוה מפורש לומר כל הדברים רק לבני ישראל לבד כמו שאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, להם ולא לזולתם, וסיים דבריו אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל שנה לעכב לומר רק לבני ישראל, כי היה גלוי וידוע לפניו שקבלת התורה בשלימות לא יהיה רק בבני ישראל לבד והם ישיגו כל שלושה בחינות הנזכרים בכח קדושתם וטהרתם שזכותם וזכות אבותם מסייעתם להתגבר נגד תאותם ויצרם ולקיים התורה

בכל בחינותיה, וביותר במה שכתבנו שהיה צריך להיות בקבלת התורה התיחדות נפלא בבני ישראל והתקשרותם עם פרנס הדור משה רבינו ע"ה ושם נאמר ביחוד ויחן שם ישראל נגד ההר, ישראל לבד לא זולתם, ועל כן לא צוה לדבר רק אל בני ישראל, ואמנם משה רבינו שהיה רוצה לקרב גם הערב רב כנזכר אמר בלבו אני אעשה את שלי לדבר אל כולם גם אל הערב רב ואם ירצו לקבל גם המה, הרי טוב, ואם לאו אהפך פני נגד ישראל לבד. ועל כן,

ויבוא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם וגו'. כלל גם הערב רב ואמר לכולם ובחר לומר לזקניהם שהם היותר מוכנים לקבל הקדושה ועול המצוות לצד התקררות חמימות נפש הבהמיות והתאוות השולט בימי הבחרות, ועל כן סידר לפניהם את הדברים אשר צוהו ה' לראות מה יהיה בפיהם, ואמנם אז גם הערב רב היו מזוככים לפי דרגתם במקצת. ולזה,

פסקה ח

ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. לא עצרו כח להמתין לתשובת זקניהם שישיבו, רק כל העם יחד פתחו פיהם באהבה ואמרו כל אשר דיבר וגו' כי לפי שעתם אז היו רוצים באמת לקבל התורה בשמחה, וכששמע משה את הדבר הזה שבאו כולם בברית יחד ואמרו כאחד כל אשר דבר וגו' נתמלא שמחה ונחת ואמר בלבו אפשר והיה לבבם זה להם לעולם לעשות כדבר ה', ולזה וישב משה את דברי העם אל ה' דברי העם דייקא לומר הנה הם ענו כך וכך, והנה נודע אשר אי אפשר לדחות הגרים אשר רוצים לספח אל בני ישראל. ועל כן,

פסקה ט

ויאמר ה' אל משה הנה אנכי וגו' בעבור ישמע העם וגו'. נתרצה גם הוא יתברך לדבר גם אליהם, ואמנם הנה הם לא אמרו רק כל אשר דיבר ה' נעשה, ונעשה ידוע שהיא בבחינת עשיה בחינת הנפש לבד, שלא קבלו עליהם אור התורה רק בפשטיותיה לבד בבחינת הנפש ולא שאר הבחינות בחינת רוח ונשמה, ואמנם הנה האל הטוב לא רצה כלל ליתן התורה בבחינה זו, כי בחינה זו היא ממש כגוף בלי נשמה וזה אין לו טעם ולא ריח כנפל אשת בל חזו שמש (תהלים נ"ח, ט'), ולזה אמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגו' כלומר הנה הם לבדם לא יוכלו לשמוע ולקבל את בחינת אור הנשמה שבתורה מבחינת מדת הבינה המכונה על שם השמיעה כידוע, ועל כן אבוא אליך וגו' בעבור ישמע העם בדברי עמך, כלומר שעל ידך כאשר יתקשרו היטב בך יוכלו לבוא לידי בחינת השמיעה לקבל אור הנשמה שבתורה וממילא נכלל בזה בחינת הרוח שלמטה מבחינה זו, כי בלתי בחינות אלו אי אפשר ליתן התורה, ועל זה נאמר ויגד משה

את דברי העם וגו', והנה הגדה זו כבר נתעוררו חז"ל (שבת פ"ז.) לבאר מה הגיד עתה והלא כבר וישב משה את דבר העם וגו' ובינו לבינו לא מצינו שום דבר שיאמר לישראל ולהגיד תשובתם לאלהים (ועיין בחיבורנו סידורו של שבת שורש הראשון כתבנו בזה דבר נאה), ואמנם גם לפי דרכינו זה יומתקו הדברים כי הן להלן בסוף פרשת משפטים נאמר (כ"ד, א') ואל משה אמר עלה אל ה' וגו' עיין שם וזה היה מעשה קודם עשרת הדברות כאומרם ז"ל, (לשון רש"י שם) ואחר כך נאמר ויבוא משה ויספר לעם וגו' עד ויאמרו כל הדברים אשר דיבר ה' נעשה וגו' וישכם בבוקר ויבן מזבח וגו' ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וגו', (ואז נכנסו אבותינו לברית מילה וטבילה והזאת דמים כמאמרם (כריתות ט'.) ומובא ברש"י סוף משפטים) ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וגו', והנה לרבנן דרבי יוסי (דאנן פסקינן במקום אחר כותייהו דהא אנן עושין יום טוב בששי בסיון) (בשבת פ"ו:) הנה זה שאמר ה' אל משה (שמות י"ט, ט') הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' היה זה ברביעי בשבת שהוא שלישי לחודש, כי הלא בתרי בשבתא איקבע ירחא ואז לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא, בשלישי נאמר לו (שם שם, ג') כה תאמר לבית יעקב וירד באותו היום ויקרא לזקני העם וגו' (שם שם, ז') ולמחרת בהשכמה עלה וישב את דברי העם והוא רביעי בשבת ואז נאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וירד, ולמחרת ביום החמישי עלה ויגד את דברי העם כמו שמפורש שם לפי דרכם עיין שם, ולדרכינו זה נכון מאוד כי אחר אשר נאמר לו הנה אנכי בא אליך וגו' בעבור ישמע העם וגו' וכתבנו בפירושו שצריכים עוד בהכרח לבוא לבחינת השמיעה שישמעו מה ידבר האל ה' בבחינת אור הנשמה הטהורה, ובלתי זה אי אפשר ליתן התורה, ועל כן ירד בזה הדבר ונאמר אז (שמות כ"ד, ד') וישכם בבוקר ויבן מזבח וגו' וזה היה ביום החמישי בהשכמה כמפורש שם ובזה טיהר וקידש את העם והכניסם למילה וטבילה והרצאת דמים והכל בכדי שיהיו יכולין לשמוע את דבר ה' לשמוע דייקא בבחינת השגת הנשמה, ועל כן תיכף נאמר (שם שם, ז') ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע שגם העם באו לבחינה זו והשיגו לקבל עליהם גם בבחינת השמיעה נוסף על המעשה לבקש גדולת ה' גבוה מעל גבוה מנעשה עד נשמע ועל כן אמרו נעשה ונשמע ולא נשמע ונעשה והבן, (ועוד נוכל לומר כי אמרו כל אשר דיבר ה' שהוא בחינת עמודא דאמצעיתא בחינת הרוח נחבר אליו נעשה ונשמע נעשה מלמטה ונשמע מלמעלה והבן) ובו ביום עלה למרום להשיב תשובתם, וזה ויגד משה את דברי העם אל ה' שהגיד לו שאמרו נעשה ונשמע, והוא תשובה למה

שנאמר בכתוב הזה בעבור ישמע העם, בינה זאת, ואמנם כי גם לרבי יוסי נכונים כל הדברים הנזכרים ולא נאריך בזה. ועל כן,

פסקה י

ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם וגו' והיו נכונים ליום השלישי וגו'. הכל רמז לו לפי שהם בחינת העם, והם עם אשר לא מבני ישראל המה מנעוריהם צריכים שמירה יתירה וקידושא רבא, ועל כן וקדשתם וגו' והיו נכונים ליום השלישי, בכדי שבשלושת ימים יקבלו אור השלוש בחינות שהזכרנו וכאשר כתבנו למעלה, גם במצות הגבלה הזכיר לו הכל בחינת והגבלת את העם וגו' כי הם צריכין שמירה ואזהרה יתירה.

פסקה טז

ויהי ביום השלישי וגו' ויהי קולות וברקים וענן כבד וגו' וקול שופר וגו'. הנראה ששלושה דברים הללו האמורים בענין גם זה ירמוז אל השלוש בחינות שביארנום עד עתה בבחינת נפש רוח נשמה, ומודיע הכתוב שהקב"ה האיר על עמו ישראל בשלושה בחינות הללו במתן תורה וכאשר הבטיחם והוא אומרו ויהי קולות וברקים, ק'ולות ב'רקים ראשי תיבות ק"ב והוא סוד קב ישן וקב חדש שהמלכות נקראת כן על שם שהיא מקבלת לתוכה מג' מילואי ע"ב ס"ג מ"ה גימטריא ק"ב והוא בחינת נפש דקדושה, ע'נן כ'בד ראשי תיבות גימטריא צ' סוד הברית וגוף וברית חשבינן חד והוא בחינת הרוח, וקול שופר ידוע שהוא בבחינת הבינה אור הנשמה, אשר בשלוש אלה קידשם הקב"ה וטיהרם מטומאתם בכדי לקבל התורה מן השמים.

פרק כ

פסקה ב

אנכי ה' אלהיך וגו' מארץ מצרים מבית עבדים. לבאר אומרו ה' אלהיך והיה די בשם אחד לבד, גם אומרו מארץ מצרים והיה יכול לומר ממצרים, גם אומרו מבית עבדים לכאורה מיותר. והנראה כי נודע מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק א' מהלכות עכו"ם הלכה א') בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול וכו', אמרו הואיל והאל ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם וכו' ראויין הם לשבחם ולפארם וכו' ולחלוק להם כבוד וכו' וזהו כבודו של מלך וכו' עיין שם, וזה הוא טעות כל האפיקורסים והמינים שמניחין לעבוד את אלהי עולם ועובדין לשמש או לירח כי אומרים שמגדולת העבד ניכר גדולת האדון, והנה מלבד אשר הבל יפצה פיהם בטעות מעיקרא אשר לא בדעת ידברו, כי אינו דומה מלך בשר ודם עם עבדיו, שהוא ועבדיו הם שני דברים זה גדול ומהולל בגדולתו, וזה משובח ומפואר בגדולתו כמו בעושר ובחיל ובכל תפארת ענייניהם, ועל כן אם מפארין לעבד המלך ממילא מובן גדולת המלך כי בודאי המלך יותר גדול ומפואר ממנו לעושר

ולגדולה ולחיל וכדומה, ולא כן באלהינו יתברך שמו אשר הוא מחיה ומהוה את כל הבריאה מראשית ועד אחרית מיום בריאת העולם ועד הימים אשר עתיד לעמוד, ואלמלי יצוייר העדר שפעו וחיותו מכל הנבראים כולם אף על רגע אחת היה כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין, ואך הוא מחיה ומשפיע להם אורו וכוחו בכל רגע ורגע, ועל כן אנו אומרים המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, כי הוא מחדש ממש בכל יום תמיד, ותמיד פירוש בכל רגע ורגע תמיד מחדשו, כי משפיע להם כח אורו כאשר בראשית הבריאה שהמציא כל נמצא, ועד עתה אינו נפסק השפעת אורו בכל רגע ורגע, ולזה אנו אומרים ברוך אומר ועושה ולא אמר ועשה, כי בכל רגע ורגע הוא אומר ועושה בכל יום תמיד ומחדש הבריאה, ונמצא כל בחינת החכמה והגדולה והעושר והכבוד וכל המעלות הנמצאים בעולם הכל שלו הן, והוא המשפיע חכמה לחכם זה ועושר לעשיר זה וכדומה, ועל כן ודאי הבל המה מעשה תעתועים במה שעובדים לצבא השמים והארץ לומר מגדולת העבד וכו' כי לא יצוייר ודאי שום פאר ושכר ועבודה לשום דבר בעולם, כי אם תפאר את הדבר ההוא הרי עשיתו רשות בפני עצמו ח"ו כאילו הוא חכם מצד עצמו ואינו כן כי הכל שלו ממש הוא, ובכל דבר ודבר שבעולם הנראה והנשמע מכל מיני מעלות שבעולם אינו שייך לשבח ולפאר כי אם לה' המשפיע כך וכך חכמה בדבר הזה או נוי וגדולה וכדומה ולא שום תהלה אחרת זולתה בשום אופן.

ואולם חוץ לזה נבאר טפשותם וסכלותם ולבער ולבטל רעתם מכל וכל, כי הנה אחד הרוצה לשבח לזולתו ברוב התהלה והתפארת בחכמה ובעושר או בכח וגבורה, צריך לשבח לכלול בשבחו גם שבחי זולתו, לומר כי זה הוא חכם יותר משאר החכמים והנבונים, או גיבור מן הגבורים כי אין שייך לומר אשר זה הוא חכם יותר מן הטפשים או עשיר מן עניים, כי אין כבודו בזה וכמאמר חז"ל (עבודה זרה נ"ה.) כלום מתקנא אלא חכם בחכם עשיר בעשיר, כי תפארת החכם הוא להתגבר על החכמים אחרים שבעירו או שבמדינתו לומר כי הוא חכם יותר מהם וכן בעשיר, אבל לא יתגדל בזה שיש לו יותר מן העני המחזיר על הפתחים, ועל כן בכל השבחים שישבח אדם זולתו, מוכרח לשבח לפי ערכו גם זולתו עמו, לומר שהוא משובח משאר החכמים וגיבור מן שאר הגבורים. ואולם שבחי אלהינו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים, הם באופנים אחרים מאלו לגמרי, כי כל שבחי תהלותיו יתברך הכל סובב הולך על דבר הבריאה והחידוש לומר כי הוא בורא הכל ולא נברא, וזה הוא עיקר תפארתו, ובזה נכלל הכל כי כל בחינת החכמה והגדולה והעושר והכבוד והמלוכה הנמצא בעולם, כולם הוא ברא אותם בעולם

והאדם הרואה בעינים מכל מיני התפארת שבעולם מחכמה וכו' יאמר הלא זה הכל של בורא עולם כי הוא ברא הדבר הזה,

כי איך שייך לשבח את הבורא בתואר חכם הלא חכמתו אינו ידוע, כי מי עלה לשמים וידע חכמתו אשר הוא בלתי שיעור, רק במה שאנו רואין בחכמה אשר ברא בעולם, בזה שייך לפארו כמה חכמה ברא בעולם, ולא שייך כלל לומר כי הוא חכם, כי מי יודע חכמתו שאין שיעור לה וכמאמר חז"ל (ברכות ל"ג:) משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפי דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו ובלא זה כבר אמר אליהו זכור לטוב (בתיקוני זוהר בהקדמה תנינא) אנת הוא חכים ולא בחכמה ידיעא אנת הוא מבין וכו', וגם הרמב"ם ז"ל (במורה חלק א' פרק כ"א) האריך בזה שכל התוארים אינם אלא שלילות היפוכן ולא עצמיים כי מורים על הרבוי ח"ו והוא אומרם והלא גנאי וכו', ועל כן אינו שייך לשבח ולפאר כי אם שברא מיני חכמה בעולם, וכן בעושר וגדולה וגבורה ומלוכה וכדומה. וכיון שכן הוא אשר כל שבחיו ותהלותיו, על דבר הבריאה הם, ובהבריאה לא יצויר כלל לומר כי הוא הבורא מכל הבוראים ח"ו, כי לא נמצא אתו בדבר זה לא מניה ולא מקצתו, כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"ד) אם מתכנסין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש אחד אינן יכולין וכו', וכבר הוא נבחן גם בדיברי האפיקורסים והמינים על דבר הבריאה שאי אפשר להיות כי אם באחד פשוט בלתי בעל גבול ותכלית כלל, ולזה אי אפשר כלל לומר בשבחו כי אם אשר הוא אחד ואין שני לו לשבח אותו כלל בדבר הזה, וממילא מובן אשר לא יֵאָמֵר בזה מגדולת העבד ניכר גדולת האדון, לומר שאם העבד גדול כל כך בזה הדבר, מכל שכן האדון. כי הלא לא נמצא כלל מענין תוארי הבריאה לשום נברא ושום דבר בעולם, וכל שבחי אלהינו יתברך כולם הם בדבר הבריאה כאמור, ועבור כן אין שייך לפארו רק כי הוא אחד ואין דומה לו כלל וכלל. ולזה אמר אב החכמים שלמה המלך ע"ה (קהלת ד', ח') יש אחד ואין שני, פירוש שיש אחד המיוחד אשר אין שני למולו מענין הזה כלל וכלל אפילו לשבחו בדבר הזה לומר כי זה גדול מזה, או כה יאמר יש אחד אשר אין ראוי לשבחו כי אם אשר אין שני, ולא בתוארים אחרים כלל.

אשר על כן אפשר לי לומר במה שאמר משה האל הגדול הגיבור וגו', וחז"ל אמרו (ברכות שם) אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא וכו' אנן לא הוה אמרינן ואת שבחתיה כולי האי משל למלך שהיו משבחין אותו וכו' עד והלא גנאי הוא לו עד כאן. ולכאורה הוא גופא קשיא אם גנאי הן לו למה אמרן משה. ואולם מה שנראה לפי קט שכלי, הוא, כי משה פתח דברו האיר ואמר כי ה' אלהיכם הוא וגו' האל הגדול וגו', פירוש כי זה הבורא

בחינת הוי"ה המהוה, נתהוה ממנו בחינת הגדולה והגבורה וגו' והוא ברא הדבר הזה בעולם, ולא שבחהו כי אם בבחינת הבורא שבזה מותר לקלסו, כי הוא אחד ואין שני למולו כאמור ולא בעצם התוארים כי גנאי הן לו, והבן. ועל כל פנים אסור לנו לומר שאר השבחים אפילו בבחינה זו, כיון שעצמיות תוארם גנאי הם, ואין הכל בקיאים בזה להפריש דבר מדבר, ולרוב המון עם ודאי ידמה שזה תוארים עצמיים הם מה שאין כזאת בחיקו יתברך, ועל כן אסרו לומר כי אם דבר שאמר משה, וכל אחד אשר יאמרם ידע כי היה אסור לומר דבר זה אי לאו דאמרן משה ונמצא אומרן על דעת משה ועל כן אינו אומר יתר השבחים כי אסורים הן, רק מה שאמר משה מותר לאומרן על דעתו. ועל כן גם כאשר תקנוהו אנשי כנסת הגדולה בתפלה קבעו להזכיר קודם שם הוי"ה ברוך הוא, ברוך אתה ה', לומר שאתה הוא המהוה את כל ובראת כל אלה הבחינות בחינת הגדולה והגבורה וכו' שאנו רואין על ידי פעולותיך, ולא בעצמיות כי אנת הוא חכים ולא בחכמה ידיעא כנזכר, ובזאת תדע אשר אלהינו ברוך הוא הוא אחד פשוט יחיד ומיוחד, וכל שבחיו הוא בבחינת שם הוי"ה המהוה את כל, ואף כשנראה גבורת אלהים בעולם בכל נפלאותיו אשר עשה ואשר יעשה כמו בדור המבול ודור הפלגה ומכות מצרים, לא יעלה השבח אליו, כי אם במה שהוא הבורא והמהוה את בחינת הגבורה בעולם כי ה' הוא האלהים, שכל בחינת הגבורה והדין שעושה הכל הוא בכח המהוה וכמבואר בדיברי מרן קודש קדשים האר"י ז"ל בעץ החיים שכל הבחינות מהתחלת אל עד בחינת הוי"ה כולם כלולים באחד פשוט בכח, וכל אחד ואחד נתגלה בעתו, אבל החיות והפנימיות מכולם הוא הוי"ה, ובזה לבד ראוי לשבחו ולהדרו שהוא הבורא האמת ובורא את הכל, ובזה הכח עושה חסד לטובים ולישרים, ודין לרשעים. ובכל הודיות והשבחים שמפארין למלך הכבוד, הכל סובב הולך מול כח האמיתיות כח בורא, וממילא נתבטל כל בחינת אלהים אחרים נגדו, כי אין בענין הזה בכל העולם כולו אף שמץ מנהו ולא שייך בזה להזכיר שבחי זולתו כדי שמגדולת העבד וכו' כי כולם כאין נגדו בדבר הזה.

ואפשר זה מאמר הכתוב (ירמיה ט', כ"ב) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגיבור וגו'. כי באמת הקב"ה הוא החכם האמיתי והגיבור האמיתי וגו' רק שאסור לשבחו בזה כי חכמתו הוא דבר שאין לו שיעור וגבול ולא בחכמה הידוע לנו כלל, כי אנחנו לא נדע כלל מהות חכמתו ברוך הוא וברוך שמו כנאמר, וכן בגבורתו וכו', ועל כן אל יתהלל חכם זה הקב"ה, בחכמתו שאל יהללוהו כי חכם הוא, כי אנת הוא חכים וכו' וגנאי הן לו וכו', וכן הגיבור בגבורתו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה וגו', פירוש שזה המשכיל ויודע אותי שאין לפארני בשבחים האלה,

בזאת יהלל שאני ה' עושה חסד וגו', כלומר שאני בראתי ומאתי נתהוה כל הבחינות האלה בארץ בחינת הגדולה והגבורה וכו' שהוא חסד ומשפט וגו', כי באלה חפצתי נאם ה' שזאת חפצי שיאמרו בכל שבחיהם, רק לה' המהוה את כל, אף כשיראו גבורות לא יביטו כי אם מעשי ה' המהוה אשר בי, ואז לא יכנוס זולתי בשבח ההוא כי אין בורא בשמים ובארץ כי אם אני. והנה כל אשר כתבנו עד הנה זה הוא בחינת היחוד והאחדות האמיתי להכניס האדם בכל דבר ודבר שרואה, כח בורא לומר מי ברא אלה הלא האחד המיוחד שאין זולתו בדבר הזה בדמיון כלל ואז מתאחדין כל הפעולות ונפלאות ה' אשר יעשה בארץ בכל מדותיו הקדושים בבחינת שם הוי"ה המהוה, כי אינו רואה בשום דבר כי אם כח בורא המהוה הדבר ההוא, והבן.

והנה אפשר שעל כן הוזהרו ישראל שלא ימכרו ממכרת עבד כנאמר (ויקרא כ"ה, ל"ט-מ"ד) וכי ימוך אחיך וגו' לא תעבוד בו עבודת עבד כשכיר כתושב יהיה עמך וגו' כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת וגו', ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים וגו' מהם תקנו עבד ואמה וגו', ועיין ברמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות עבדים) ביאור כל הדינים בזה על מכונם, כי אפילו פועל או מלמד או סופר אסור להשכיר עצמו להיות בבית בעל הבית בקבע שלושה שנים (כמו שאיתא בשולחן ערוך חושן משפט סימן של"ג סעיף ג' בהג"ה עיין שם) משום כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים. כי נודע מאמר חז"ל (כתובות ק"י:) בפסוק (ויקרא כ"ה, ל"ח) לתת לכם את ארץ ארץ כנען להיות לכם לאלהים, שהדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד עבודת אלילים וכו' עד כאן. והטעם ידוע על פי מה שמבואר בזוה"ק (לך לך צ"ה:) וזה לשונו: פתח ואמר (קהלת י', י"ז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין וגו' וכתיב אי לך ארץ שמלכך נער וגו' הני קראי קשיין אהדדי ולא קשיין האי דכתיב אשריך ארץ דא ארץ דלעילא וכו', ובגין כך אקרי ארץ החיים ועלה כתיב (דברים י"א, י"ב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וגו' לא תחסר כל בה דייקא, וכל כך למה משום שמלכך בן חורין דא קודשא בריך הוא וכו', אי לך ארץ שמלכך נער האי ארץ דלתתא דתניא כל שאר ארעי דשאר עמין אומות העולם אתיהיבו לרברבין תריסין דממנן עלייהו וכו' ועל דא כתיב אי לך ארץ שמלכך נער וי לעלמא דמסטרא דא ינקי, וכד ישראל בגלותא ינקין כמאן דיניק מרשותא אחרא וכו' עד כאן. ונראה שעל כן אומות העולם אינם מוזהרים על השיתוף כמו שאיתא (בשולחן ערוך אורח חיים סימן קנ"ו סעיף א' בהג"ה) כי לפי שחלק הקב"ה את אומות העולם מעמו ישראל, ונתן אותן תחת ממשלת השרים צבא השמים, ודוקא חלק ה' עמו, שישראל לבד אינם נתונים תחת רשות שום שר רק חלק יה בעצמו, מה שאין כן

האומות שכל אחד יש לו שר מלמעלה אשר הוא תחת ממשלתו ועל ידו יורד ההשפעה וכל עניני האומה ההיא כנודע, ועל כן ממילא הם כאילו יונקים מרשותא אחרא כנאמר והם בבחינת עבדים לעבדים, וממילא כמעט כל עניניהם הוא כעין השיתוף, עד שאפילו ישראל שבחוץ לארץ אמרו חז"ל (עבודה זרה ח'.) עובדי עבודה זרה בטהרה הם, והם באמת נתונים תחת רשות הקב"ה רק שיושבים בארץ שתחת השרים, ומכל שכן אומות העולם שהם תחת רשות השרים מכל וכל מעצמיותם ומארצם, על כן אינם מוזהרים על השיתוף, ואינם מוזהרים כי אם שלא יהפכו הקערה על פיה להאמין בעץ ואבן, או אפילו בשרי מעלה לומר כי הם עצמם אלהות כאמור.

ולזה אמר הכתוב (דברים ד', י"ט) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' כל צבא השמים וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה וגו'. ונדחק רש"י ז"ל שם באומרו אשר חלק וגו' לכל העמים ופירש להאיר להם, וזה דוחק כי הלא גם לישראל הן מאירין, וחז"ל אמרו (בעבודה זרה נ"ה.) החליקן בדברים וכו' וזה דרך דרש. ולפי הנזכר נכון גם לפי פשוטו, כי כל צבא השמים באמת חילקם הקב"ה להאומות שיהיו הם המושלים עליהם ועל ידם יושפע כל השפע המצטרך לאומה ההיא. ועל כן אין הקב"ה מפיל את האומה עד שהוא מפיל שרן תחילה (כמו שאיתא בשמות רבה כ"א, ה') וכן הוא אומר (ישעיה כ"ד, כ"א) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה וכו', לצד שממנו כל יניקתם וכשהוא נופל ממילא יפלו גם המה, וגם הם אינם מוזהרים על השיתוף עבור כן כאמור, אבל ואתכם לקח ה' וגו' להיות לו לעם נחלה שלא יהיה לשום שר חלק בכם, ועל כן חלילה לכם לשום מין שיתוף וכדומה כי אתם מיוחדים רק לי לשמי לבד. ועל כן נאסרו ישראל מהיות עבדים, כי כשנעשה ישראל עבד לחבירו הרי מכניע עצמו תחת ממשלת דבר אחר חוץ מן ה' ודבר זה אסור בישראל ומפורש אומר הכתוב כן שם בטעם הדבר כי לי בני ישראל עבדים וגו' ואמרו חז"ל (בבא מציעא י'.) ולא עבדים לעבדים, כי בישראל המכניע עצמו תחת עבד של הקב"ה, הוא אצלו בחינת עבודה זרה כמו בחינת מגדולת העבד ניכר גדולת האדון, כי חלילה לו לעבוד רק להאדון בעצמו כי הוא מיוחד רק לו לבד (ובפנימיות יותר, ידוע שכל אשר נעשה למטה כן נעשה למעלה ואיש ישראל המכניע עצמו לחבירו בעבד, הרי נכנע למעלה שורש נשמתו לעבוד לשורש נשמת חבירו והוא בחינת עבודה זרה ח"ו, והבן. ועל כן אמרו חז"ל (בילקוט רמז תרס"ט) באומרו אני ה' אלהיכם כל המשעבד בהם מלמטה כאילו משעבדן למעלה, פירוש כאילו משעבדן מלמעלה לדבר אחר ובאמת אני ה' אלהיכם אני

ולא אחר, ועוד יש בזה יתר פנימיות ולא אאריך והמבין יבין), ועל כן אמר הכתוב בכל אלה כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, כי דבר זה הראה הקב"ה לישראל בהוציאם ממצרים, שאינו חפץ להיותן עבדים לעבדים ולהיות שום מושל עליהם וגם כי לא חפץ הקב"ה להניחם בארץ מצרים ולהמשילם שם שיהיו הם המושלים או על כל פנים שיצאו שם מהיות עבדים, כי הן הארץ ההוא ניתנה תחת השר והדר שם דומה למאן דיניק מרשותא אחרא, וזה אינו שייך כי אם לאומות העולם אשר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים תחת כל צבא השמים, וחלק ה' עמו לו לבד שלא קבלו השפעתם כי אם מתחת ידו הקדושה והרחבה, וזה אינו יכול להיות כי אם בארץ אשר בחר ה' לנחלה לו להיות ישראל שם לו לעם נחלה.

וזה שהאיר אל עליון עיני ישראל בעמדם לפניו על הר סיני לקבל עליו עבודתו ויחודו ואמר אנכי ה' אלהיך, פירוש שאף כשאני מתראה אליך בבחינת אלהים יד החזקה והגבורה, גם שם אנכי ה' המהוה, כי פנימיות הגבורה בשם אלהים הוא בשם הוי"ה כח המהוה שממנו נתהוה כל דבר בעולם, ובזה תדע שכל עיקרי העבודה שאני רוצה שתקבלו עליכם שתשבחו אותי בהן וכל השבחים וכל התוארים וכל הפעולות כולן בבחינת שם הוי"ה הן, שתביט בהן בבחינת כח בורא אשר בזה תלוי כל יחודי ואחדותי, שאלהים זולתי לא תדע, שלא תאמר בכל דבר כי אם ה' אחד ואין שני לו כנאמר. ואני הוא אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, כלומר שני בחינות עשיתי בך, כי הוצאתיך מארץ מצרים שלא תהיה בארץ אחרת המקבלת ההשפעה מבחינת השר אשר על הארץ ההוא ואי לך ארץ שמלכך נער, וגם מבית עבדים, שלא תהיה עבד לעבדים להנתן תחת רשות שום דבר לא מלאך ולא אדם וכל זה עשיתי רק בשביל שתהיו לחלקי ולגורלי לבד, בלתי שום אמצעי, ועל כן לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, כלומר שלא יהיה לך בחינת אל אחר עלי לעבוד לצבא השמים ולומר כי מגדלות העבד וכו' ולא בשיתוף ח"ו שהעכו"ם אינם מוזהרים עליה, אבל אתה לא יהיה לך שום אלהים אחרים עלי, גם שלא להכניס אותם בשבחי כלל וכלל לומר ח"ו מגדולתם ניכר גדולתי כי לא תוכל לומר גדולתי כי אם בחינת המהוה ובבחינה זו אני הוא ואין שני נמצא כלל בענין זה לומר שהוא גדול מזה כי אינו כלל, כי על כן הוצאתיך מכל אלה שלא תהיה עבד כי אם לי שאפילו ההשפעה לא תקבל כי אם מאתי והוא עיקר סוד העבודה לה' בלבד ולא לזולתו וזה הודיע במאמר הראשון בעשרת הדברים ככל הנאמר.

או יאמר אנכי ה' אלהיך וגו'. כי הנה נודע אשר כל דבר ודבר הנעשה בארץ כן נעשה דוגמתו בשמי השמים בעליונים להרע או להיטיב, וזה כל עיקר תורה ותפלה ומצות ה',

כי כאשר מיחד אדם שם ה', בדברים הגשמיים התחתונים כמו ארבע מינים שבלולב הרומזים לארבע אותיות שם הוי"ה הקדוש והטהור, וכשאדם לוקחן לשם מצות ה' באהבה ויראה בכדי לעשות נחת רוח ליוצרו, אז כשם שהוא מקרב כל הארבעה מינים הללו אחד אל אחד והיו לאחדים בידו כן מתיחדים ומתקשרים ארבע אותיות שם הוי"ה הקדוש לאחד ביחודא שלים, ואז נמשך כל בחינת שפע וברכה מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו כי אין הברכה שורה כי אם על דבר שלם. וח"ו כשאותיות הוי"ה הם בפרודא לא תוכל לשרות הברכה עליהם ממקור עליון, וממילא ח"ו כאשר שלח חושך לעילא אז ויחשיך גם לתתא שנלקחו הברכות מהארץ והעולם חשוך והקללות מתרבין. וזה כל מעשינו ועבודתינו ליחד שמא דקודשא בריך הוא ושכינתיה ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בכדי שיוכל להשפיע הברכה ולברך לעולמות העליונים ותחתונים על ידי זה, וכן בתפילין וציצית כולם רמוזים לשמותיו הקדושים ברוך הוא ובפרט לשם הוי"ה ברוך הוא הכולל הכל, והיודע אופן הרמוז בהם ומכוון בהם לשם ה' גורם בזה יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא והכל מתברכין על ידו. וכן בתורה ותפלה שהם מצוות התלוין בדיבור, כי כמו שהוא מדבק ומקשר הבל פיו היוצא בדברו שהוא חיות פנימיות נפשו כמו שאמר הכתוב (שיר השירים ה' ו') נפשי יצאה בדברו, אל רצון אין סוף ברוך הוא וברוך שמו המלובש ונעלם בתורה שהוא רצונו ברוך הוא שרצה שנעשה כך וכך ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה והוא ורצונו אחד כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בספר המדע (פרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה י') כן נעשה למעלה יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, כי זה הוא בעצמו יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה התדבקות פנימיות האדם באמת לחיות אור אין סוף ברוך הוא באהבה ויראה באמת ובתמים כידוע להבאים בסודי אלהינו יתברך, וכן על דרך זה באותיות התפלה, והכל כשם שנעשה למטה כן נעשה למעלה בשמי השמים העליונים.

והנה ידוע אשר כשהיו ישראל במצרים היו בירידה התחתונה מאוד כמאמר חז"ל (שמות רבה א', ט') בפסוק ועלה מן הארץ עיין שם. ואחר כך כשעלו ממצרים עלו למעלה למדריגה גבוה ומעולה מאוד עד שהגיעו בעת מתן תורה לבחינת (תהלים פ"ב, ו') אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון, כי בני ישראל כשהם יורדים יורדים וכו' וכשהם עולין עולין וכו' כמאמר חז"ל (מגילה ט"ז.) וכשהם עלו מלמטה ממטה למעלה כן נעשה למעלה ביחוד המדות הקדושים אשר נתקרב בחינה התחתונה אשר במטה מטה לרום המעלות אשר במעלה מעלה והיו לאחדים ונתקשרו ונתבסמו כל העולמות ביחודא שלים. ונודע למשכילים אשר בחינת אני הוא בחינת דרגה התחתונה שבמדות העליונות הוא בחינת

המלכות הנקראת אני, וכ' הוא מורה על כתר עליון שהוא בחינה העליונה היותר גבוה שבמדות, והיא בחינת אנכי אני כ' אשר תואר כלה מאוד נתעלה עד כתר המלוכה להיות כתר מלכות בראשה על ידי בחינת ישראל שנתעלו למעלה, והוא בחינת יחוד ארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא מתתא לעילא כידוע. ונודע אשר על כן יחד הקב"ה שמו על האבות ביחוד אלהי אברהם יצחק וגו', ולא על זולתם, לפי שהם הרכיבו והודיעו והתגלו אלהותו יתברך בעולם בכללות כל הבחינות שלוש קוין ימין ושמאל ואמצע הכוללים כל הבחינות ועל כן יחד הקב"ה שמו עליהם להיות נקרא אלהיהם שהם הודיעו יחודו ואחדותו ברוך הוא לבריות, ועל כן נקרא גם כן אלהי ישראל שעל ידי עם ישראל יתוודע תמיד יחוד שמו בעולם כי הוא אחד ואין בלתו, כי בחינה אשר נעשה הקב"ה על ידו אחד בשלימות נקרא הקב"ה לנגדו בבחינה זו אלהיך כנודע לחכמי לב.

וזה אומרו אנכי ה' אלהיך פירוש מה ששמי הוי"ה נעשה בבחינת אנכי ביחוד האמת השלם להיותו תואר כלה מאוד נתעלה הוא אלהיך פירוש שעל ידך נעשה זאת, כי ה' צלך, ה' הוא כמו הצל שלך הנוטה אחריך בכל אשר תפנה כן אני ה' נוטה אחריך לכל פינות שאתה פונה עתה אשר נעשה אנכי ה' הוא אלהיך על ידך והוא על ידי שאשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' ועלית מארץ של מצרים שהוא בחינת עפר אשר במצרים שגם במצרים שהוא הדרגה התחתונה מאוד ועלית מן הארץ עד למעלה גדולה, וכן נעשה בשמים בחינת אנכי ה' ונתייחדו כל העולמות ביחודא שלים, וזה מעיקרי העבודה לידע כי כל בחינת יחוד שמו יתברך תלוי במעשינו ועל כן על זה נמסור נפשותינו ורוחותינו ונשמותינו להמליכו וליחדו בכל העולמות כולם, ועל ידי זה ימשוך הברכה האמיתית לכל העולמות כולם, כדבר האמור.

גם יאמר הכתוב אנכי ה' וגו'. כי מפרשי התורה כתבו במה שהחמירה התורה מאוד בעבודה זרה, והמינים טוענים הלא מגדולת העבד ניכר גדולת האדון כאשר הארכנו למעלה בפסוק זה, כי לפי שנשמת ישראל הם חלק אלוה ממעל ואם מכניע עצמו תחת שום שר או דבר אחר מצבא השמים אשר חוץ ממנו ח"ו, מהפך הקערה על פיה לעשות עבד כי ימלוך על אדוניו חלילה וחלילה, ועל כן אמר יהושע בתפלתו כאשר ראה שנהרגו ל"ו איש מאנשי ישראל (יהושע ז', ט') והכריתו את שמינו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול. פירוש לפי שכולם יודעין אשר חלק ה' עמו לבד ונשמותינו עמוסים מני בטן חלק אלוה ממש, וכאשר יתגברו עלינו ודאי כי יאמרו ח"ו כי חזק הוא ממנו כביכול, כי הן עם ה' אלה ולא הושיעה ידו לו, והבן. ועל כן במצרים נאמר (שמות ב', כ"ג) ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה כלומר שיותר עלתה שועתם על כבוד אלהים אשר כולם יודעין

שהוא שורה בתוך כל אחד ואחד מישראל בשורש נשמתו, יותר מן העבודה המגיע להם בצערם כי כאבה נפשם מאוד על העדר כבודו יתברך, שמצרים ימשלו על נשמת שדי אשר בם. ולזה אמר ה' אל משה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, פירוש שצעקתם באה להיות צועקים אלי על העדר כבודי, ועל כן לכה ואשלחך וגו' למען לא יתחלל כבודי ח"ו. והוא אומרו אנכי ה' אלהיך, פירוש שאני אלהיך שלקחתי אותך לחלקי ונפחתי בך נשמת חיים חלק אלוה ממש כביכול ברוך הוא וברוך שמו ועל כן זה גרם אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' בכדי שלא תהיה תחת שום שר משרי האומות כנאמר למעלה, ועוד כי חסתי על כבודי שלא יתחלל ח"ו (ועל כן אמר אנכי ה' ולא אני ה', כי הכ' רומז על תיבת כבוד לומר שלמען שמי שלא יתחלל בגוים ויהיה כבודי במקומו עבור שידוע לכולם שאני אלהיך ונשמתך הוא חלק אלהים כנאמר). ועל כן,

פסקה ג

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. כלומר שום בחינת אלהים אחרים שלא תאמר מגדולת העבד וכו' כי אחרי שנשמתך הוא חלק ממני, חלילה שיהיה לך אלהים אחרים עלי שתכניע עצמך לדבר אחר חוץ ממני ממלאך ושר גלגל ותאמר חלילה מגדולת העבד וכו', כי ח"ו תמשיך רשות אחרים עלי חלילה וחלילה. ולזה סיים,

פסקה ה

לא תשתחוה להם וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא פוקד עוון אבות על בנים וגו'. כי חז"ל אמרו (עבודה זרה נ"ד:) שאל פילוסוף אחד את רבן גמליאל וכו' מפני מה הקב"ה מקנא בעובדיה ואין מתקנא בה, אמר לו וכו' למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו בן אחד ואותו הבן היה מגדל לו את הכלב העלה לו שם על שם אביו וכו' וכששמע המלך, על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס הוי אומר על הבן כועס וכו' עד כאן. והנה נודע שעל כן נקראו ישראל בנים למקום מפני שנשמותיהם הם עמוסים מני בטן חלק אלוה ממעל ונמשכים ממנו כמו הבן מהאב אשר יפה כח הבן מכח האב, פירוש יופיות כח הבן הוא מכח האב מה שמאציל עליו מכוחו ורוחו בעת הולדו. ולזה אמר כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, פירוש לפי שאני ה' אלהיך שחלקי בך כאמור ועל כן אני מקנא בעובדי עבודה זרה כי חלילה להם להכניע ח"ו אור חלקי תחת רשות שום נברא, ואם תאמר מפני מה איני מתקנא בה בעבודה זרה עצמה, לזה אמר פוקד עוון אבות על בנים כלומר כשהאב כועס, על הבן הוא כועס לא על הכלב ואתם בני מאז, ועל כן עליכם אפקוד עוונותיכם לא על הפסלים והדמותים שאתם עושים כנאמר.

פסקה ח

זכור את יום השבת לקדשו וגו'. צריך לדעת ענין הזכירה הלז, וחז"ל אמרו (פסחים ק"ו.) זוכרהו על היין וזה דרך דרש וגם אנו נאמר בפירושו כי נודע לכל וכבר דיברנו מזה כמה פעמים בחיבורנו סידורו של שבת אשר ביום השבת קודש הקב"ה מחדש עולמו ומאיר ומופיע ומבהיק באורו הרב לכל העולמות עליונים ותחתונים יתר על כל החגים והזמנים. כי הוא נקרא קודש מעצמו והם אינם נקראים כי אם מקרא קודש וברכת כל העולמות לעילא ולתתא לכל ימות השבוע הכל נלקח מיום השבת כמו שאיתא (בזוה"ק יתרו פ"ח.) דההוא יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין וכו' עיין שם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, פירוש שלא ברא העולם כי אם על ששת ימים וינח ביום השביעי, פירוש שהניח כל ברכת ששת הימים ביום השביעי להיות מניה מתברכין כל שיתא יומין, כי עיקר תענוג הקב"ה ועמו ישראל הוא ביום השבת, שהוא מעין עולם הבא הוא יום שכולו שבת אשר כל בית ישראל יתענגו ויתעדנו מנועם זיו מראות שכינתו יתברך לעין כל עד שעתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן וכל אחד ואחד מראה באצבעו וכו' הנה אלהינו זה וכו' (כמו שאיתא בסוף תענית עיין שם) ונועם ערבות ידידות מתיקות תשוקת חמדת תענוג הזה ודאי עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד, ג'), ואין אנו יכולין להבין כלל מנועם מתיקות הזה עתה, ואז הקב"ה יקבל תענוג מעולמו כי כל עיקר הבריאה לא היתה רק בכדי להיטיב לבריותיו וזה תענוג מלך עולמים ברוך הוא כשעמו מתעדנין מזיו שכינתו יתברך, ושבת הוא מעין עולם הבא, שהקב"ה מאיר ומבהיק אורו לכל העולמות עליונים ותחתונים, ומביט על עולמו, ומענג נפשות עמו ישראל מזיו שכינתו יתברך מעין עולם הבא. ועל כן כל שבוע הוא עולם שלם בששת ימי המעשה ויום השבת. נגד שיתא אלפי שנין ויום שכולו שבת, ואשרי מי שזוכה לקבל הארה הנפלאה העריבה הנחמדה המגיע ביום שבת קדשנו לנשמת ישראל, ועל כן אמרו (בבבא קמא ל"ב:) רבי ינאי מתעטף וקאי ואמר בואי כלה בואי כלה, כי התענגו ונשבעו מתענוג אורו יתברך אשר התחיל להאיר עליהם כמשוש חתן על כלה ממש ויותר מזה, כידוע למי שזכה לטעום חשק ה' בנפשו אף פעם אחת כל ימי חייו, ובאמת נדמה להם ביום השבת כאילו כביכול ברוך הוא וברוך שמו התגלה עליהם ובא אצלם להשביעם מזיוו והם יושבים לפניו וחושקין וחומדין אליו ועל כן לא יחשו ואל יתנו דמי להם כי אם באמירת שירות ותשבחות למלך הכבוד העומד לפניהם, מקירות לבבם ולהדבק בו באהבה וחשיקה וחמדה וכלות הנפש על ידי השירות והתשבחות והתפלה ורזין דאורייתא המתגלה אז

לדורשי ה' וחפצים בו, ועל ידי מאכלי שבת קודש שהוא שמחת הגוף אשר גם הוא חפץ אז לשמוח בה' ולשוש בו, וגם הקב"ה חפץ אז למלא משאלות כל אחד ואחד, אבל הכל בזה השולחן אשר לפני ה' תמיד באימה ביראה בבושה וענוה בשמחה וגילה ורנה, כאשר נאה לעשות בשמחת המלך כאשר יושבים לפניו ואצלם הוא ממש מעין עולם הבא, ועל כן כל שיתא יומין מניה מתברכין כי כל הברכות הניח ביום השביעי כי בו חפץ ה' להיטיב לבריותיו ולברכם מטובו בכל מיני ברכות, רק שעשה אותו יום מנוחה בכדי שיהיה השמחה שלימה כאשר לא יעשו שום עשיה, כי אם יעבדו ויעשו מלאכה אין זו טובה ושמחה שלימה ועל כן בה הניח הברכה לששת ימים שהמה יקבלו ברכותיהם ממנה, ויכינו לשבת לעשות אותו יום מנוחה ושמחה כאמור בדברינו למעלה (בפרשת בראשית בפסוק ויכלו השמים) וזה הוא בחינת הנשמה יתירה שאמרו חז"ל (ביצה ט"ז.) שניתן לאדם ביום השבת, שהוא בחינת האורה והשמחה והקדושה אשר מתגלה ממקור העליון לכל הענפים וכל הנשמות ישראל מקבלין קדושה וטהרה ואורה כל אחד לפי ערכו, הרבה יותר יותר מימי החול.

ואמנם נודע אומרם ז"ל (ביצה ב':) חול מכין לשבת ואמרו (עבודה זרה ג'.) מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת כי המכין עצמו בכל ששת ימי החול לקדושה וטהרה ושומר עצמו שלא ימרה את פי ה' אלהיו מקטן ועד גדול, ואז כאשר גופו נכון מזוכך ומטוהר לפי ערכו הנה מקבל קדושת השבת לשמוח בה' אלהיו לקבל נועם זיו תענוג מאורו, והקב"ה מקבל נחת רוח מאתו ככל הנזכר. ואכן אם האדם מסאב ומטמא עצמו בכל ימות החול בכל מיני עבירות המכוערין העוכרין אותו הן במחשבות רעות והרהורים רעים הן בדיבור או במעשה ח"ו וידוע אומרם ז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין וכו' ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב וכו' וכל בחינות החיצונים והקליפות יסובבנהו עד אשר לא יוכל לראות את אור ה' המגיע ביום השבת קודש עבור עבות חשכות לבוש הקליפה אשר עליו המסמא את עיניו מלהביט באור ה' וממילא לא יוכל הקדושה לשרות על נשמתו להוסיף בה אורה ושמחה בבחינת נשמה יתירה מפני לבוש החיצונים אשר עומד על נפשו ואז השבת נהפך עליו לְבּשֶׁת שבוש במעשיו הרעים כשרואה כאשר יחל רוח ה' לפעמו במחנה ישראל ומאיר באורו הגדול, והוא אינו זוכה שתנוח עליו הרוח קדושה וטהרה מאת ה' ונשאר בחושך, כי בחושך בא משמת ימי המעשה ובחושך ילך גם ביום השבת, ולא יהל אור ה' עליו.

ואפשר בזה לרמז במאמר חז"ל (סוכה נ"ג.) אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו וכו', כי עת הופעת על האדם רוח קדושה וטהרה נקרא עת זקנה, כי זקן הוא זה שקנה חכמה

כמאמר חז"ל (קידושין ל"ב:) ואני אמרתי טעם לשבח איך מרומז בזקן שקנה חכמה, כי הנה לא נרמז במלה כי אם זה קנה, אבל מניין שקנה חכמה דילמא נפשות או דבר אחר, ונראה[18] על פי מאמר חז"ל (תנחומא ריש פרשת ויקרא) דעה חסרת מאי קנית, דעה קנית מאי חסרת ועל כן כיון שמרומז בו זה קנה ודאי קנה חכמה, כי אם לא קנה חכמה מה קנה הרי הכל חסר אצלו. ולזה נקרא עת הופעת אור הקדושה עת זקנה שקנה חכמה כח מ"ה, פירוש כח ה' הרמוז בשם מ"ה, ועת אשר יעשה אדם עבירות לעבור על רצון קונו נקראים ימי הילדות כי הרבה ילדות עושה, והוא מעשה ילדות בלי חכמה. ועל כן האדם אשר מקיים כדברי יצר הרע שאומר (קהלת י"א, ט') שמח בחור בילדותך כמאמר חז"ל (שבת ס"ג:). ועושה מעשה נערות ללכת אחרי שרירות לבו הרע ותאותו וחמדת לבו זה מבייש את עת זקנתו כי כאשר יבואו ימי הזקנה שהוא הופעת אור ה' וקדושתו, לא יוכל להאיר עליו כלל שיקבל הוא הקדושה לרוב הטומאה אשר נתהוה בו כי חשכת הקליפה הוא מסך המבדיל מלהניח הבהקת האור אליו. ואמנם זה הירא בעת הילדות מזה שלא יבייש את זקנותו, ועושה בכל התאמצותו שיהיה פרקו נאה, לכבוש תאוותיו וחמדותיו הבוערים בו בעת הילדות, וגופו טהור זך ונקי בכדי שלא יבוש ולא יכלם בעת אשר יבוא לראות פני הקודש, על זה אמרו אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתינו.

ואפשר לזה ירמוז הכתוב (דברים כ"ג, י"ד) והיה בשבתך חוץ וחפרת וכסית וגו', כי הן האדם ההולך לפני ה' תמיד ועוסק בתורה ותפילה ומצוות ה' באהבה ויראה ודביקות אלהים, אז בכל פעם ופעם, יתחדש עליו האורה ביותר ויותר, ומקבל בכל יום תמיד הוספת קדושה וטהרה כל אחד ואחד לפי מעלתו ומדריגתו ומסירת נפשו לה' באהבת אמת בתשובה הראוי, כי על זה נקרא האדם הולך, שהולך בכל יום מדרגה לדרגה ביתר שאת ויתר עוז. והנה בעת עוסקו במצוות ותורת ה' נקרא הולך לפני ה' ונקרא עומד בבית ה' בחצרות אלהינו, וממילא כשפונה עצמו ללכת לעסקיו כמו לאכול ולשתות או לעסוק במשא ומתן נקרא שהולך לחוץ אז אם ח"ו בעת עמדו בחוץ במשא ומתן ובמאכל ובמשתה אם לא ישים עינו ולבו היטב היטב ביראת ה' אשר עליו ובאהבה, לרעוד ולרתת וליחרד, שלא יעשה דבר שלא כהוגן למרות עיני כבודו ח"ו, בדבר שאסור מן התורה או דרבנן, כי כמה וכמה לאוין דאורייתא נמצאים באלו ההולכים בשווקים וברחובות ומתחברים אל יושבי קרנות אשר מצוי בהן לשון הרע ורכילות שהן לאוין דאורייתא כמו שכתב ברמב"ם (בפרק ז' מהלכות דעות הלכה א' ב') שחומר עונשם קשה לסבלם על המחשבה ומכל שכן לבארם בספר כמו ששנו חז"ל (בערכין ט"ו:) שהוא כאילו כופר

[18] עיין בפני יהושע שם שכתב כן.

בעיקר ומגלה עריות ושופך דמים וראוי לסקלו באבן והקב"ה אומר לשר של גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה וכו' עיין שם עוד הרבה הרבה מזה. וכן מצוי שם גזל והרהור באשה ושנאת חברים וכדומה הרבה מהן שכולם דאוריתא הן. ומי יוכל למנות עבירות דרבנן המצוים מליצנות ושקרים וחנופה ודברים בטלים וגדלות וכעס ומחלוקת וכאלה רבות אין מספר, ואפילו אם ימצא עצמו על הדרך הנכון מדברים האלה, והוא נקי מכל מיני עבירות דאורייתא או דרבנן, גם עבירות שאדם דש בעקביו, פשפש ולא מצא, מכל מקום אם לא ישים עיניו ולבו היטב שלא להשתקע בתאוות ההיתר לאכול ולשתות במילוי תאותו כסוס כפרד למלאות כריסו ובטנו כבהמה, או בתאוות המשגל שלא ימלא תאותו כבהמה, וכדומה משארי תאוות לבו, הרי כל אלה יעמדו לפניו גם בעת עוסקו בתורה ותפילה ויהיו לו לאבן נגף ולצור מכשול שלא יוכל לעשותם על צד הראוי לפני בורא עולם, ויפול מאהבה ויראה אז ויפול לו במחשבתו תמיד הרהורים זרים ומחשבות רעות ובלבולים רבים מופלגים, והכל כי לא נכון בחוץ מעשהו לעשותם על צד הראוי באימה וביראה מבוראו, ובזכרון כי זה יקלקל לו קדושת ה' המיועד לבוא עליו בעת התורה ותפילה, כי כל בחינת התאוות והחמדות בדברי עולם הזה כולם גירי יצר הרע וכוחותיו הן, והאדם הממלא תאותו מהן ממילא ישרה עליו בחינת הרע והסטרא אחרא, והקדושה בורחת מאדם זה כי הקב"ה עוצם עיניו מראות ברע ולא יביט בדבר שיש בו דופי, וכל בחינת התאוה והחמדה, ומכל שכן עבירה שבאדם הוא סילון ממאיר וקוץ מכאיב להשכינה כביכול שאינה יכולה להשרות כבודה אצלו, כי כבודי לאחר לא אתן. ועל כן החכם עיניו בראשו להביט על אחרית דבר מראשיתו, לומר וכי זה תכלית הוא, אמלא פי עתה בכל תאוות לבבי, ונמצא כאשר אעמוד לפני ה' בתורה ותפילה גם שם לא אוכל לעובדו בלבב שלם מפני כוחות היצר הרע הקבועים בלבי, וכל המניעות והמחשבות זרות והבלבולים הכל מזה הוא, ונמצא הרי כל יגיעי לריק, ובמה אבוא לקבל פני מלך הקדוש בעת נתינת דין וחשבון ואיך לא אבוש ולא אכלם אשר לא יִמָּצֵא כלום בידי לא מעשיות חוץ ולא מישיבת פנים. וכח הבושה הזאת שם לו לזכרון בין עיניו למען תהיה תורת ה' בפיהו, פירוש גם כשאוכל מאכלו בפיהו או קדושת הזיווג המכונה על שם המאכל וכל התאוות נכללין באלו, גם שם יהיה תורת ה' להיות מותר האדם מן הבהמה שלא ימלא בטנו בתאוה וחמדה רק לאכול בשביל תורת ה' אשר בדבר ההוא כאשר הארכנו בחיבורנו (בסידורו של שבת חלק ראשון שורש החמישי ענף א' ב' ג') אופן כוונות כל דבר ודבר אשר בתאוות הגשמיים שלא יעשם כי אם שימצא מקום לה'

עיין שם, ואז הוא מכסה זה הליכת החוץ אשר יצא, שלא יעכב לו לקבל אורה וקדושה וטהרה מה' בעת תורה ותפילה, וישרה הקדושה עליו באוות נפשו.

והנה מחנה ישראל רומז על קדושת ה' בעסק תורה ותפילה בבית ה' בחצרות בית אלהינו, כי על כן נאמר (דברים כ"ג, ט"ו) והיה מחניך קדוש, כי הוא רומז לחצרות ה', ולזה אמר הכתוב ויד תהיה לך מחוץ למחנה, כי יד רומז למלת רשות כמאמר חז"ל (בבא מציעא נ"ו:) ידו רשותו כידוע, והוא רומז על דברי הרשות כמו אכילה ושתיה ושאר צרכי הגופניות שאינם חובה ומצוה מצד עצמם רק הם טפלים למצוות ה'. כמו האכילה, שלא יעשה אדם שום דבר מצוה כאשר לא יאכל ימים או שתים בהסיר כוחו ממנו וכן שאר כל העשיות מצרכי הגופניות שנקראים דברי הרשות, שאם אדם עושה אותם לשם מצוה גם הם למצוה יחשבו, ואם עושאן למלאות תאותו הוא סטרא אחרא ממש כשמה סטרא אחרא פירוש צד אחר שאינו לה', כאשר ביארנו במקום אחר שאין בעולם כי אם או מצוה או עבירה אבל מכל מקום לגבי מצוה נקראים הם רשות. ולזה אמר ויד תהיה לך מחוץ למחנה שלא תאמר אשב במחנה אלהים תמיד רק לעסוק בתורה ותפילה ואסגף עצמי ביותר ויותר, כדי שלא אתמשך לחוץ, לא כן, אדרבה יהיה לך גם בחינת הרשות מחוץ למחנה תורה ותפילה ויצאת שמה חוץ תוכל לצאת שם חוץ קצת מתורה ותפילה לעסוק בדברים הנקראים רשות לגבי מצוה, אבל ויתד תהיה לך על אזנך פירוש יתד קבועה יתד במקום נאמן יהיה לך על אזנך שלא תשכח את הדברים אשר ראו עיניך בעסקך בתורה ותפילה מקדושה וטהרה הבאים אליך ושלא תפסידנה עתה על תאוות חמדת לבבך, ועל כן והיה בשבתך חוץ וחפרת בה פירוש כאשר תהיה בישיבת חוץ באכילה ובישיבת שווקים וברחובות אז וחפרתה בה שתהיה מתבייש (מלשון וחפרה הלבנה כידוע) מהיתד שהנחת לך שלא תאבד היקר והגדולה שהיה לך אז אם תחטא ותאשם חלילה, וכסית את צאתך שתראה לכסותו שלא יתראה כלל יציאת חוץ אליך בעת היותך במחנה אלהים, כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וגו' כאמור שה' משרה קדושתו בך, ולזה והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך הכל כאמור שקדושת אלהים בורח ממקום המעוטף ברע כי עוצם עיניו מראות ברע כנאמר.

וזה שהזהירנו אל עליון ברוך הוא ואמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו בששת ימי החול ואפילו מחד בשבתא לשבתא כמאמר חז"ל (ביצה ט"ז.) שבכל השבוע תהיה יראתו על פניכם, שלא תאבדו עוצם קדושתו ורוב בהירתו וגודל התעדנות תענוג הפלא והקדושה והטהרה השורה על ישראל ביום שבת קודש, ועל כן תזהר בכל ימי החול לשמור את עצמך בכל דרכיך בבית ובחוץ ככל אשר ביארנו עד הנה, באופן שלא יהיה

שום עכוב לעוצם הקדושה שבו מלשרות עליך, ולא יתהפך השבת עליכם לבשת ולא יתקלקל קדושתו ח"ו, ותמיד תזכרו את יום השבת לקדשו כלומר להמשיך הקדושה שבו עליך ועל כל העולמות כשיהיה מחניך קדוש ולא יהיה בך ערות דבר כי ישוב מאחריך ואז ח"ו יהיה קדושתו מחולל שלא יוכל להרביץ הקדושה בכל מקום אשר ירצה ורק אדרבה לקדשו שיתרבה קדושתו בכל מקום ומקום כאמור.

או יאמר זכור את יום השבת וגו'. כי הנה זה לשון הזוה"ק (בראשית נ"ו.) בפסוק (בראשית ה', ג') ויקרא את שמו שת אלין אתוון בתראי דהוו באורייתא בתר דעבר על אורייתא כולן אתהפכו בסדר תשר"ק כו' ובגין כך קרא להההוא ברא דאתיליד ליה כצלמו בדמותו ש"ת דאינון קיומא דאתוון בגין כך קודשא בריך הוא מניה אשתיל עלמא כו' ובתיובתא ותאובתא לקמי מאריה אחיד באלין תרין וכו' כד ברא קודשא בריך הוא עלמא עביד האי ברית וקיים עליה עלמא, מנלן דכתיב בראשית ברא שית כו' ברית אתרמז באות יוד כו' כד אוליד בר אודי על חטאוי וקרא שמיה שת ולא אדכר ביה יוד למהוי שית בגין דעבר עליה כו' ותא חזי כד קיימו ישראל על טורא דסיני עאלו בין שתי אתווין אלין רזא דברית ואתעבד שבת כו' עד כאן.

ולהבינך דבריו על פשוטן לשַׁבֵּר את האוזן, אומר, כי נודע אשר עיקר בריאת עולם היה על בחינת הברית כמאמר הכתוב (ירמיה ל"ג, כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ואמנם בחינת הברית היא הכוללת שלושה דברים. א', כללות התורה נקראת ברית כמאמר הכתוב (דברים כ"ח, ס"ט) אלה דברי הברית וגו', וגם כי היא הנקראת ברית אש כנודע. ב', ברית המילה. ג', קדושת שבת נקרא ברית, כי ברית עולם היא בינו ובין בני ישראל כמו שנאמר בתורה (שמות ל"א, י"ז). והנה האדם החוטא בבחינת הברית באחד משלושה דברים הללו, אשר בזה הושתת העולם, יגיע הפגם בכל אותיות הא"ב עד סופו כי בא"ב נברא העולם והוא מחריב העולם פוגם בכל הא"ב, ואז נעשה מש"ת שנקרא על שם שממנו הושתת העולם ת"ש, פירוש שתש כח העולם עבורו כנקבה, כי הוא ממחריבי העולם, ומתישי כוחו, וכאשר יהיה זאת לנגד עיניו במה שגרם חלישת כח וחירוב בכל העולם על ידי חטאו, ועתיד ליתן דין וחשבון להפרע ממנו כפריעת הרשעים שמאבדין את העולם שנברא וכו', אז מתחרט על זה מאוד ונשבר לבו בקרבו ונמס לבו כמים, ואז רוצה בתשובה באהבה עזה בתשוקה גדולה בוערת כרשפי אש שלהבת יה להדבק במלך חי וקיים בכל מאמצי כוחו ולבו ונפשו, ומיחד אליו כל אבריו וגידיו ביחודא שלים שלא יעשה בהם דבר מכל בחינת מחשבה ודיבור ומעשה כי אם דבר הנוגע לעבודתו יתברך בתשוקה וחמדה גדולה בהתלהבות נפלא, ודבר הנוגע חוץ

מעבודתו לא יזיז שום אבר עליו, מכל בחינת מחשבה דיבור ומעשה, ויהיה כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו, ומכל שכן כלי המעשה. ואז הוא עולה לה' אלהיו בבחינת אור חוזר מתתא לעילא, ועולה בסדר תשר"ק (שהוא בחינת אור חוזר כנודע לחכמי לב) ונעשה ת"ש ר"ק שמתיש כח אותיות ר"ק שהם אותיות הנאחזים בקליפה כמו שמפורש בהקדמת הזוה"ק (בראשית ב'.) שהם אותיות משקר רק שהשי"ן הוא של הקדושה והמה נאחזים מבחינת הסטרא אחרא ובכח התשובה והתלהבות אל ה' אלהיו, אז אש אכלה אש, פירוש האש שלו לה' אכלה האש של היצר הרע והקליפות הנאחזים בו, כי כשזה קם זה נופל, ואז מהפך לו הקב"ה אותיות תש לאותיות שת לשתת עולם מניה בפעם שנית כי שת לו אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין קינא דמסאבותא הם כוחות היצר הרע, ועתה נהפך להיות מתחדש העולם על ידו, ואז נתחזק בחינת הברית שעבר עליו ונעשה ברית שלום על תקונו ומעמדו ונכנס הב' של ברית למלת ש"ת ונעשה שבת, שהוא אותיות תשב כי על ידי התשובה שתיקן שלושה אותיות הללו שיהיו בבחינת שבת הרומז על תיקון השלם והיפה ואור הקדושה ותענוג הקב"ה ועמו ישראל, כי הבעל תשובה הנה בעת חטאו היה נקרא עָוֶל שנאוי ומשוקץ ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו, ואחרי עשותו תשובת אמת נקרא אוהב וריע קרוב וידיד עושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ובשמחה ולא עוד אלא שמתאוין להם כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פרק ז' מהלכות תשובה הלכה ו' ז') והיא בחינת השבת המלא תענוג ושמחה בכל הדברים, וזה עיקר התשובה להחזיר הברית למקומה והיא ב' של שבת בכדי לשכלל עלמא על מכונו.

והנה נודע מאמר חז"ל במדרש (בראשית רבה כ"ב, י"ג) וזה לשונם: ויצא קין וגו' מהיכן יצא וכו' עד יצא שמח וכו' פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי, אמר כך גדול כוחה של תשובה מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת וכו' עד כאן, ודבריו נפלאו בעיני כל, וכבר היתה דברינו בביאורו בכמה מקומות. ואמנם לפי הנזכר נדריך כאן קצת בדרך אחר, אף שכבר כתבנו קצת מענין זה במקום אחר. והוא, כי התשובה שלימה על אמיתתה שיתוקן שני הבחינות שזכרנו אי אפשר להיות כי אם ביום השבת, כי מקור מקום התשובה היא בבחינת מדת הבינה הידוע ליודעי חן שנקראת שבת הגדול כמו שכתב בפרדס מרמ"ק (שער הכנויים בכנוי שבת) עיין שם והבן מה שאומר לך. כי ששת ימי המעשה על כן נקראים ששת לפי שאי אפשר להיות בו התיקון כי אם בבחינת ש"ת שהוא היפוך באתוון כסדר לבד, בלתי העלאת ביניהם רזא דברית סוד השבת. כי בחינת אור התשובה האמיתית הוא ההתדבקות בה' ולשוב אל ה' אלהיהם בכל מאמצי כוחם ולבבם עד אשר לא יפנו אל שום עשיה ואל שום

מלאכה בלתי הדביקות בה'. כי מקום התשובה הוא למעלה מששת ימי הבנין המורים על ימי המעשה, ועל כן קדמה לעולם כי היא למעלה מכל העולם.

וראה והבין, כי הנה כל העשיות הניתנין בעולם בכל ששת ימי המעשה בל"ט מלאכות כולם הם לברר ענפי הקדושה וכח אותיות התורה המלובשים ומעוטפים בכל הבריאה בארבע יסודות אש רוח מים עפר וארבעה מינים הכוללים לכל צבא הארץ שהם דומם צומח חי מדבר. ועל ידי מה שאדם מייגע עצמו בחרישה ובזריעה, ובבישול המאכלים וכדומה בכל הל"ט מלאכות. ומקיים כל דברי התורה והמצוות התלוין בכל הדברים כמו לא תחרוש בשור וחמור ולא תזרע כלאים וכדומה, הנה על ידי החרישה שנחרש הארץ וזורעה פרי האדמה, או על ידי הבישול והאפיה וניפוץ הצמר והדש והזורה וכו' בזה משבר ומכניע כח גשמיות הדבר ההוא וקליפת הרע והחיצונים הסובבים אותה מעת הבריאה בבחינת שבירת מלכין קדמאין ומתברר כח הקדושה והטוב מהן ועולין למעלה למעלה, והרע נופל לעומקא דתהומא רבא. וזה הוא ענין כל הבריאה ותיקונה וכל עבודתינו בארץ. שעל כן אם ירצה ה' לעתיד בעת התיקון לא נצטרך לשום מלאכה בעולם, וההרים יטפו עסיס מעצמן. והארץ תוציא גלוסקאות וכלי מילת כמאמר חז"ל (כתובות קי"א:), כי כל המלאכות המה לתיקון מלכין קדמאין אשר על ידי ההכאה בפטיש והמלאכה בדבר ההוא ובקיום המצוות התלויות בה, יתוקן הדבר ההוא ויושבר כח הקליפה הסובב את הדבר הזה. ובפרט אם יעשה זאת אדם שיש לו מוח בקדקדו ומבין בכל דבר ודבר שורש מוצאו ומובאו למעלה במרכבה העליונה אשר שם שורש כל הדברים ועושה כל הדברים באופן התיקון לתקן אותם בשרשם. זה הוא בחינה גדולה הבלתי שיעור וערך וחשובה מאוד מאוד למעלה יותר מעבודת תורה ומצוות. ועל זה אמרו חז"ל (מובא בעשרה מאמרות מאמר אם כל חי) חנוך תופר מנעלים היה ועל כל תפירה ותפירה היה מכוון ואומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ולא נאריך עתה מבחינה זו וכבר דברנו מזה בכמה מקומות.

אבל כל זה מורה על בחינה אשר לא מתיקון השלם. כי בעת תיקון השלם, כבר כתבנו שאין צריך לשום מלאכה בעולם. והנה זה הבעל תשובה אשר כבר נשתרש בחטא ובתאוות. הנה בעת תשובתו כבר כתבנו שצריך לבעור מאוד בלבבו על התרחקותו מה', ולהיות עולה בלהב יקודי אש ברשפי אש התלהבות לבבו, עד אשר יתדבק בבוראו בדיבוק עצום נפלא באש אוכלה עד אשר יושכח מאתו כל בחינת דברי העולם, ולא ידע כלל אם הוא בעולם או לא, ולא ידע רק התלהבות עבודת בוראו באהבה עזה עצומה ומופלאה. וממילא אש הזה אוכלה אש יצר הרע וכוחות החיצונים עד שכולן

בטלין ומבוטלין בכל בחינות שורש נשמתו ומבטל את כולן, ומעלה כל ענפי הקדושה השייכים אליו ברגע אחת, כמו שמבואר בזוה"ק (חיי שרה קכ"ט.) בפסוק (בראשית כ"ד, א') ואברהם זקן בא בימים וכו' תא חזי אברהם לא עאל באינון יומין עד דהוי סיב וכן דוד וכו' זכאין אינון מאריהון דתשובה דהא בשעתא חדא ביומא חדא ברגעא חדא קריבין לגבי קודשא בריך הוא מה דלא הוי הכי אפילו לצדיקים גמורים דאתקריבו לגבי קודשא בריך הוא בכמה שנין וכו' והאריך שם בענין זה.

ועל כן הוא יצוא יצא מבחינת ששת ימי המעשה, ויבוא לבחינת שבת שהוא התענגות באור ה' בדיבוק נפלא בתיקון השלם שלא יצטרך לתקן כלל בשורשו. כי שיברם ברגע בכח האש אשר הבעיר באמת לה' אלהיו, וכמאמר רבי (עבודה זרה י':) יש קונה עולמו בשעה אחת. ואמנם כי לא הכל זוכין לתשובה כזו ואף אחד בדור לא שכיחא בלתי לשרידים אשר ה' קורא כמו נתן דצוציתא שהוא מר עוקבא המוזכר בגמרא (שבת נ"ו:[19]) וכדומה, שהיה נר דלוק על ראשו, והוא כח האש אשר הבעיר באהבת הבורא לתשובתו ואהבתו. ולזה אין כח בהבעל תשובה לבוא לידי שלימות בששת ימי המעשה כיון שהימים גורמין מצד עצמן שהם ימי המעשה והוא צריך לצאת מכל בחינה זו. אם לא ביום השבת אז יוכל לקבל אור שלימות התשובה אשר יבטל מעליו כל בחינות עובדין דחול ויבוא לאור אמת לאמיתו בביטול כל הרגשותיו החיצוניות הבאים מנפש דקליפה והוא רזא דברית שהוא בחינת ההתקשרות והתדבקות ברית עולם. שיהיה מקושר ומדובק בשמו יתברך בבחינת מנוחה ושמחה שלא יצטרך לשום עשיה כי ביטלם בכח תשובתו. זה הוא בחינת שבת שמכניס רזא דברית בין אותיות שת להיות לו ברית עולם בשמיה דקודשא בריך הוא. אבל בכל ששת ימי המעשה הוא רק בחינת שת שהוא היפך האתווין כסדר בלי העלאת רזא דברית בינתיים.

ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה כ"ב, י"ג) כאשר פגע אדם בקין אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי. כי ידוע מאמרם ז"ל (סנהדרין ל"ז: ובויקרא רבה י', ה') בפסוק (בראשית ד', ט"ז) וישב בארץ נוד וגו'. שנמחל לו מן עוון מחצה, מה שהיתה גזירתו להיות נע ונד, נשאר בנ"ד לבד. כי התשובה לבד בלתי כח השבת לא יעשה כי אם החצי שהוא הש"ת ולא בחינת שבת, ועל כן בתשובתו נתכפר לו מחצה. ולזה אמר עשיתי תשובה ונתפשרתי כלומר עשיתי פשרה ביני לבין קוני לבצוע אתו (כמו מים פושרין לא חמימי ולא קרירי) ולזה אמר אדם כך גדול כוחה של תשובה. להיות מתהפכין על ידה האתווין כסדר בבחינת שת, פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. פירוש, שני בחינות

[19] ועיין סנהדרין ל"א: רש"י דיבור המתחיל לדזיו ליה.

יש לשורר למעלת השבת במזמור, ושיר, שבו נגמר התשובה בשלימות בשני הבחינות להיות עאל בין אתווין הללו רזא דברית. ולכן אם לא יתקן בחינת היפוך האתווין על כל פנים בחול, לא יאיר עליו אור השבת כמו שכתבנו למעלה כי הקב"ה עוצם עיניו מראות ברע ואך אם כך גדול כח התשובה לתקן בחול בחינת שת אז מזמור שיר ליום השבת (ואמר השבת אותיות תשבה) שבו נגמר התיקון בשני הבחינות. וזה שאמר הכתוב כאן זכור את יום השבת לקדשו פירוש זכרהו מחד בשבתא שתוכל לקדש את השבת והוא ההכנה בחול על כל פנים. להפך האתווין בבחינת שת שתוכל להכניס בשבת ביניהם רזא דברית. ולזה אמר,

פסקה ט

ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ולכאורה זה יפלא. הלא עיקר אזהרת הבורא כאן שלא לעשות מלאכה ביום השבת, אבל למה זה יצוה ה' לעשות מלאכה בששת ימים וכי אסור לאדם לעשות שבתו בחול. ועוד למה כפל דבריו לומר תעבוד ועשית. ואכן יגיד הכתוב כי ששת ימים תעבוד. כי תעבוד עבודה לה' בששת ימי המעשה לתקן אותם שיהיו בבחינת ששת, הצנת האתוון כסדר בבחינת שת, ולא תוכל לעשות אז יותר, כי אז ועשית כל מלאכתך. שהימים הללו ימי המעשה הם שבירור ענפי הקדושה והניצוצות הקדושים הם על ידי מלאכה הגופניות עשיות בני אדם לחרוש בשעת חרישה ולזרוע בשעת זריעה, ועל כן אין בהם בחינת תיקון השלם עד שלימותו, כי צריכין תיקון בעשיה לתקנם ולהעלותם, ועל כן אין בהם כי אם בחינת ששת. אבל,

פסקה י

ויום השביעי שבת לה' אלהיך. שאז נעשה בחינת שבת בעולם עם התיקון השלם בחינת העלאת רזא דברית בין שני אתוון שת. ועל כן לא תעשה כל מלאכה וגו'. כי אז צריך האדם להיות עולה בתשובתו בבחינת תיקון השלם על שיהיה כאילו כל מלאכתו עשויה כמאמר חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז רצ"ו) פירוש שיושבר בכוחו כל בחינת הקליפות והחיצונים עד אשר לא יצטרך לשום עשיה. כי יתדבק בבוראו בדיבוק נפלא באש להבה אכלה סביב עד אשר כל האלילים שבשורש נפשו כליל יחלוף מפני פחד ה' והדר גאונו (או כה יאמר ששת ימים תעבוד לפי שכל התיקון בחול אינו כי אם בבחינת ששת על כן ועשית כל מלאכתך שתוכל לעשות בעשיה גופנית. כי זה התיקון אינו תיקון השלם ויוכל להיות עשיה בו. אבל ויום השביעי שבת בחינת תיקון השלם אז חלילה לא תעשה מלאכה וגו'). ולזה גמר אומר אתה ובנך ובתך וגו'. כי מחויב להיות שבת אצל כל הכלולים בשורש נשמתך שיושבר כח החיצונים והקליפות כל כך שלא תצטרך לשום

מלאכה בכל שורשך. ואם תעשה בו מלאכה הרי אתה מחללהו להכניס זר בקודש. כי מלאכה מורה על אחיזת החיצונים ואין זה בשבת. ועל כן אמר,

פסקה יא

כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו'. כלומר כי על כן ברא ה' עולמו בששת ימים וכי לא היה יכול ח"ו לברוא במאמרו ברגע אחד כל הבריאה וכאומרם ז"ל (אבות ה', א') והלא במאמר אחד יכול להבראות. ואכן כי בכוון זה בראו בששת ימים. להראות כי כל אותן הימים הם בבחינת העשיה והמלאכה שאי אפשר לאדם לאכול שום מאכל ולהלביש מלבושו כי אם על ידי מלאכות הקדומות. כי ברורי הקדושה צריך להיות על ידיהם. ועל כן עשאם בבחינת ששת להורות על התיקון הנעשה בהם בבחינת שת להפך האתוון בעתר אליו תדרשי. אבל וינח ביום השביעי שביום השביעי נח מכל מלאכה להראות אשר בו הוא בחינת התיקון השלם שאין בו מלאכה מפחד אחיזת החיצונים רק מנוחה ושמחה לה' על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. מפני שהוא בבחינת התיקון השלם ויום מנוחה ושמחה. לכן בו הניח תוקף הברכה והקדושה והטהרה בבחינת מעין עולם הבא שיוכל האדם להמשיך עליו הקדושה באור ה', אם נכון בחוץ מעשהו, ותיקן במלאכתו בששת ימי החול כל המצטרך אליו.

ואמנם גם זאת תדע מה שביארנו במקום אחר אשר בזה נשתנה מצות השבת מכל מצוות התורה כי כל המצוות אינם רק במועדם בזמנם כמו פסח וסוכה ומצות אתרוג וכדומה. מה שאין כן שבת שנמצא גם שלא בזמנו. והוא בכל ימות החול שמצינו שאמרו בזוה"ק (צו כ"ט:) שתלמיד חכם איקרי שבת בכל ימיו עיין שם. כי ענין השבת הוא לצאת מעובדין דחול מלהיות עוסק וטרוד במחשבת עולם הזה ולדבק עצמו בקונו וכל מלאכות החול אסורין כי אם מחשבת ה' ותחבולתיו. וכן התלמיד חכם הפורש עצמו מעובדין דחול ואינו חפץ ליהנות בעולם הזה וחשקה נפשו לה' לדבק בקונו בתורה ותפילה ומעשים טובים, עושה לו בחינת שבת, בחול. ונמשך אליו בחינת קדושת השבת גם בחול. והטעם הוא. לפי שכל שיתא יומין מניה מתברכין ואין בכל הששת ימים כי אם מה שמאיר עליהם מיום השבת. והשבת הוא המקיים הבריאה בכל ימות החול, כי בו מונחים כל ההשפעות וברכות וקיום ימי המעשה. ועל כן יוכל התלמיד חכם למשוך אליו מקדושת השבת. כיון שבלי זה מאיר בחול מאורו. ועל כן אנו אומרין בכל יום, היום יום ראשון בשבת יום שני בשבת וידוע סודו בדברי הרב ז"ל (בכוונת שיר של יום) שהוא לקבל הארת השבת בשלושה בחינות נפש רוח נשמה שלושה ימים אחר השבת משבת העבר, וג' ימים לפני השבת, משבת הבאה. ואלו שאין עושין שום מלאכה בכל ימות החול הם

בבחינת הראש שבכללות ישראל. כי כבר נתבאר שבכללות ישראל הם אדם אחד מיוחד ברמ"ח אברים ושס"ה גידים. ויש ראשי עם ישראל שהם בבחינת הראש, ויש בחינת עינים הנקראים עיני העדה, ויש בבחינת ידים ורגלים כנודע. והללו שהם בבחינת הידים והרגלים שהם כלי המעשה, המה בבחינת עשיה גופניות ביותר כי זה תיקונם בל"ט מלאכות ועל ידי זה מבררים ענפי הקדושה כנזכר. ואילו זה אשר בבחינת הראש, שהוא בחינת המוח והמחשבה לא יצטרך לעשיה כל כך וישב גם בחול על התורה והעבודה וממשיך על עצמו קדושת שבת גם בחול, ויוצא ידי עשיית המלאכה בבירורי הקדושה על ידי שאר אנשי ישראל המיוחדים עמו בבחינת הידים וכו'. ואכן בודאי גם אצלו ישתנה הרבה הרבה בחינת אור השבת מששת ימי החול שעל כל פנים הם ימי המעשה בכללות ישראל, ואחיזת החיצונים בהם. ובשבת הקב"ה מחדש עולמו ומאיר ומופיע ומפיק נוגה זיו אורו בכל העולמות עליונים ותחתונים, ואך הוא ירגיש קדושת השבת על מכונו. ועל כן רמזה התורה במלת בראשית ברא שית כי גם שית הוא בבחינת שבת כנזכר בזוה"ק הנזכר שהיו"ד הוא רזא דברית והוא כמו הב' של ברית. והוא לרמז אשר יוכל האדם השלם להמשיך על עצמו בחול בחינת קדושת שבת בבחינת תיקון השלם שהוא העלאת אות הברית בין תרין אתוון שת. ואך על כל פנים מלת שבת מורה גם כן על בחינת השביתה ומנוחה שאין בו שום עשיה ומלאכה מה שאין כן תיבת שי"ת. וגם לזה יאמר הכתוב זכור את יום השבת לקדשו פירוש זכרהו מחד בשבתא בכל ימות החול להמשיך עליך בחינת השבת גם בששת ימי המעשה ולעשות מששת בחינת שית המורה קצת על תיקון השלם מעין יום השבת ככל הנאמר.

פסקה כ

לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. צריך לדעת מה נשתנה אלהי כסף שכתוב בו אתי. ובאלהי זהב אמר לכם. ובלשון זה תיבת אִתי אין לו פירוש. והנראה בזה כי ביארנו במקום אחר דברי אדונינו החכם שלמה ע"ה (משלי א', ח'-י"ח) שאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך כי לוית חן הם לראשך וענקים וגו' בני אם יפתוך חטאים אל תֹּבֶא אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם וגו' אל תלך בדרך אתם וגו' כי רגליהם לרע ירוצו וגו' עד את נפש בעליו יקח. ולהבין מה הוא מוסר אביך ותורת אמך (ודרשת חז"ל (עיין זוה"ק יתרו פ"ה.) ידוע) גם מה שחלק לשנים שאם יפתוהו חטאים אל יאבה ואם יאמרו לכה אתנו וגו' והיה יכול לכוללם באחד.

ואמנם כי שלושה סוגי בני אדם נמצאים בעם ישראל. (ואפשר לזה רמז האי גלילאה (בשבת פ"ח.) שאמר בריך רחמנא וכו' עד לעם תליתאי לרמז שלושה בחינות הללו).

האחד, אלו ההולכים בעקבות אברהם אביהם לאהבה את ה' בכל לבבם ונפשם. וכל כך יוגדל בלבו אהבת ותשוקת הבורא כאש אכלה סביב, עד אשר יבטל נגד אהבה וחמדה הזו כל בחינת אהבת אחרים שבעולם אהבת עולם הזה בדברים הגשמיים החומריים בלתי להיות מן המתאווין בעם. כי תשוקה זו מבטלת כל התשוקות, שאינו חושק לשום דבר כי אם להדבק בבוראו ולעשות לו נחת רוח. ואף בעת עוסקו בדברים ההם בעתים המוכרחים כמו לאכול ולשתות וקדושת הזיווג וכדומה. לגודל הבערת אש בלבבו לבוראו לא יערב לו קיחת האוכל לפיהו ולא ירגיש טעם במאכלו. כי מוחו ולבו וכל אבריו וגידיו וכל עצמיותו מצומדים וקשורים בחבלי עבותות האהבה בחשוקה נפלאה לה' אלהיו. וכמו באדם אם יגיע לו שמחה פתאום כמו מציאת הון רב או כאשר יראה בנו החביב עליו שלא ראהו כמה שנים. אז מגודל השמחה והתשוקה שיש לו לדבר ההוא לא יבוא לו כלל על מוחו מענין אכילה ולא ירגיש כלל אם הוא רעב או צמא או לא. ואפילו כשיאכל בעת ההוא לא ירגיש כלל מה הוא עושה לרוב אש התאוה הבוערת בו לדבר אחר. או אפילו בפחיתות, אדם שיש לו גיעגועין לאשה יפה. אז נפשו חומדת ומשתוקקת לזה עד שישא תמיד זאת על מחשבתו, ולא יגש לבו אז לשום תאוה אחרת אפילו לאכילה ושתיה, כי תשוקתו בוערת בו. וכן להבדיל להבדיל וכו' במי שבוער בלבו תשוקת חמדת הבורא אז הוא בטל במציאות נגד התאוה הלזו. וכל מוחו ולבו וכל עצמיותו כולם מצומדים וקשורים רק לחמדה הזו עד שלא יערב לו ולא יעלה על רעיונו שום חמדה ותשוקה אחרת. וזה הוא השונא את הרע ממילא כמו שאמר הכתוב (תהלים צ"ז, י') אוהבי ה' שנאו רע וגו'. ואומר (תהלים מ"ה, ח') אהבת צדק ותשנא רשע. כי ממילא כאשר יבער בו זה האהבה לה', ישנא את הרע בתכלית השנאה ויהיה נבזה בעיניו נמאס כל תאוות הגשמיות. וזה היה בחינת אהבת אברהם אבינו שקראו הכתוב (ישעיה מ"א, ח') אברהם אוהבי. שהיה האהבה תקועה בלבו בל תמוט עולם ועד. ולא שכח אותה אף רגע אחת רק תמיד היה בוער בלבו זאת האהבה.

ואפשר על כן נקרא שמו אברהם אהב רם שבו היה אמיתת האהבה לרם על רמים. ואכן כי לא יגיע האדם אל בחינת האהבה הנפלאה הלזו אם לא יוקדם אליו בחינת היראה השורפת כל התאוות ביראה ורתת וחלחלה. כי היראה נקראת זה השער לה' שהוא השער להכנס בה לאהבת ה' וכמאמר חז"ל (שבת ל"א:). משל למי שמסרו לו מפתחות הפנימים ולא מסרו לו מפתחות החיצונים בהי עייל וכו'. כי בעוד שלא יגיע האדם לגדר האהבה הזו, אם לא תוקדם לו היראה היה ח"ו בא לידי עבירות וימרה את פי ה' וממילא

שוב לא יגיע לאהבה. רק כשקדם לו היראה השורפת התאוות שנשמר מכל דבר רע אז אפשר שיגיע לאהבה הזו.

בחינה השניה היא, שאין לבבו בוער בקרבו בכלות נפשו לאהבת ה' כאמור. ואך על כל פנים לבו בריא כאולם מלהטות מדרכי ה' ועבודתו. ולא יעבור עבירה במזיד ברצון נפשו בשום אופן. כי פחד אלהים לנגד עיניו ויראתו ואהבתו תקוע בלבבו שלא יעבור במזיד. רק שאין לבו עליו להיות בוער תמיד באהבה עד שלא יושכח מאתו אהבתו ועבודתו. רק לפעמים יושכח מלוח לבו פחד אלהים ואהבתו. ואז יוכל לבוא לידי עבירה בשוגג שישכח אם זה עבירה היא. אבל אם יזכור בשעת מעשה מזכרון ה' אלהיו כי הוא צוה שלא לעשות הדבר הזה ודאי לא יעשנה בשום אופן. ואל האדם הזה לא יבוא היצר הרע למולו בשאט בנפש לומר לו צא ועבור עבירה זו כי יודע שלבו עליו בזה ויש לו כח וממשלה עליו שלא ייציית אותו למרות עיני כבודו ברוך הוא בדבר שאסור לעשותו. רק יבוא אליו בדברי פתוים שקרים וכזבים בחלקת לשונו: למשוך אליו העון בחבלי השוא, להתיר לו את האיסור בערמותו, ויגיד לו כי עוד עושה מצוה בזה. כאשר מצינו בשאול מלך ישראל (שמואל-א, ט"ו). שבודאי לא היה עובר את פי ה' ברצונו. רק שהטעהו יצרו שעושה מצוה בזה לרחם על האכזרים. או כבחינת שלמה המלך ע"ה שאמר (סנהדרין כ"א:) אני ארבה ולא אסור ועבר על רצון ה' בהטעות יצרו. כי אליבא דאמת מי כהחכם יודע פשר דבר יותר מהקב"ה כי הוא אמר וצוה שלא לעשות ואיך ישוער חכמת אנושי להתחכם על ה' לעבור על רצונו. רק שהיצר הרע מפתה אותו וממשיך לב האדם לרצונו. (ועיין בדבריו בפרשת בראשית בערמות הנחש כמה וכמה פתויים וערמימות היה בדבריו כדי להדיח אשה יראת ה' מאת אלהים עיין שם).

ובחינה השלישית היא, באדם אשר אין לבו נכון בטוח שיוגבר בלבבו אהבת ה' על אהבת תאות חמודת עולם הזה ותענוגיו, ולפעמים אף שיודע שזה עבירה היא, והוא מצווה ומושבע ועומד מהקב"ה שלא לעשות הדבר הזה בלא תעשה דאורייתא, או דרבנן, אין יכולת בידו להגביר אהבת הבורא ויראתו על תאות לבבו, והתאוה בוערת בלבו עד אשר יעבור על רצון קונו במזיד לתיאבון בעבירה קלה או חמורה. או מה שאדם דש בעקביו לגודל ההרגל בה, אף שיודע שזה עבירה היא, לא ימנע עצמו מלעשותה. ולזה, לא יבוא היצר הרע בפתויים ושקרים רק יבא אליו בפה מלא קום עבור העבירה הזו כי טובה היא ונפשך מחמדתה ומתאותה. ובעוונותינו הרבים רבה עתה בחינה זו רחמנא ליצלן בעבירות הרגילים כמו לשון הרע ורכילות וליצנות וגאות ולא תקום ולא תטור ולא תשנא אחיך וכאלה רבות עבירות עצומות וחמורות, והעולם דשין עליהם.

וקצת בעלי תורה יודעים שזה עבירה הוא. ובוראינו הזהירנו על ככה ואף על פי כן לא ימנע מלעשותם.

ועל זה אמרו חז"ל (שבת ק"ה:) המקרע בגדיו בחמתו, והמשבר כליו וכו' יהא בעיניך כעובד עבודה זרה. שכך אומנתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והולך ועובדה אמר ר' אבין מאי קרא (תהלים פ"א, י') לא יהיה בך אל זר וגו' איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע וכו' עד כאן. כי בחינה זו נקרא אל זר. שהזר שבלבו הוא קשה וחזק ממנו ו"אֵל" קשה הוא, כמאמר חז"ל (בבא בתרא פ"ח:). שלא יעצור כח לעמוד נגד יצרו אף שיודע שזה עבירה הוא. ואמנם ערמות היצר הוא בלתי שיעור. כי לא יבוא עליו פתאום לומר לו לך עבור עבירה חמורה מגילוי עריות או עבודה זרה כי לא יצייתו לזה פתאום. רק יחטפנו בעבירות הנראים קלים כמו עוון הכעס והגיאות וכו' כאשר זכרנו, ואם האדם יצייתו לזה לעבור עליהם אף כשיהיה ה' נגד עיניו. ימשכנו מעט מעט לעבור על כל עבירות שבתורה החמורות עם הקלות. ולזה אמרו המקרע בגדיו בחמתו וכו' אל ידמה בעיניך שזה דבר קל הוא כיון שעבירה זו לא נזכרה בתורה שבכתב מפורש, כי אם חז"ל החמירו בה, וכדומה מפתוי היצר. לא כן תדמה, כי יהיה בעיניך כעובד עבודה זרה שכך אומנתו וכו' היום אומר לו עשה כך וכו', כלומר כיון שהיא על בחינה שלא יוכל להתגבר נגד יצרו בדבר הקל שבקלות מוכן הוא לעבור כל עבירות החמורות. לפי שתחילה ימשכנו בחבלי השוא ואחר כך וכעבות העגלה חטאה. ולמחר אומר לו לך עבוד עבודה זרה והולך ועובד כי זה הוא אל זר שבגופו וכו', וכיון שכוחו חזק בלבו שלא יוכל להתגבר עליו מה לי עבירה קלה או חמורה וכשם שאינו יכול להתגבר עליו בקלה כך לא יוכל להתגבר עליו בחמורה. ואפשר על זה הזהירה התורה ואמרה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. פירוש על כל פנים זו המדה לא יהיה בך, שתתגבר בך בחינת אלהים אחרים גם על פני. פירוש שגם בעת שיהיה נגד עיניך זכרון בוראך ויראתו ואהבתו, יתגבר אלהים אחרים בך ותעבור העבירה על פני. על כל פנים זה לא יהיה בך. כי זה הוא המדה היותר גרועה והיא המביאה לעבירה החמורה שבחמורות והוא עבודה זרה בחינת אלהים אחרים ששקולה כנגד כל עבירות שבתורה. כמו שאיתא (בחולין ה'. וברמב"ם סוף הלכות שבת עיין שם). והנה על בחינות הללו אמרו חז"ל (ברכות ה'.) לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה וכו' עד כאן. כי אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו להסיתו בריש גלי לומר לו בפה מלא לך

עבור עבירה. הנה תחילה יעמוד כנגדו בבחינת האהבה לה' ויעסוק בתורה שהוא (משלי ה', י"ט) אילת אהבים ויעלת חן. והעוסק בה לשמה ניתוסף בלבו אהבה וחמדה ותאוה למקום ברוך הוא. כי על כן ניתנה התורה בימין וכמאמר הכתוב (דברים ל"ג, ב') מימינו אש דת וגו' להראות שהיא בחינת האהבה המלמדת לאדם דעת. ונאמר בה (תהלים י"ט, י"א) מתוקים מדבש ונופת צופים. ואדם אשר זוכה לטעום אור האהבה לה' אשר מונח בה. ממילא בטלים ממנו בחינת הרע ותאוות רעות. אי אזיל, מוטב. ואי לאו, שכבר גדול כל כך כח היצר הרע בו עד שזה אינו מועיל לו להעביר התאוה ממנו ולהתגבר עליו. יקרא קריאת שמע שהוא בחינת אהבה היותר גדולה בבחינת מסירת נפש לה'. ויזכור כי עיקר הקריאת שמע הוא שצריך האדם ליחד עצמו וכל אבריו בכלל ובפרט לה' שלא יעשה עם כל אבריו במחשבה ודיבור ומעשה כי אם דבר הנוגע לעבודתו. כי כאשר יעשה דבר חוץ לעבודתו, אז ח"ו יפריד עצמו ויצא חוץ מיחודו ואחדותו יתברך שמו ונעשה ח"ו ככופר בעיקר. אשר על זה ודאי צריך למסור נפשו בד' מיתות בית דין ויהרג ואל יעבור. אי אזיל באהבה הזו, מוטב. ואם לאו, יזכור לו יום המיתה שהוא בחינת היראה המגושמת שלא ימות על ידי עוונו, ולאו דוקא מיתה כי אם כל בחינת היסורין בכלל הזה מיסורי עוני או נגעים וחלאים רבים ונאמנים ומיתת בנים רחמנא ליצלן או עונשי גיהנם קשים ומרים. ויראה הגשמית שהוא יראת עצמו שלא יגיענו רעה, משבר ומכניע כח גשמיות התאוה ושומר נפשו ורוחו מלעבור העבירה.

ולזה אמר הכתוב (משלי א', ח') שמע בני מוסר אביך וגו'. התחיל מבחינה העליונה אשר הזכרנו למעלה שתחילתה יראה תתאה השורפת כל התאוות עד הגיעו לבחינת קו האהבה אהבה עזה ונאמנה בוערת כרשפי אש עד שהרע שנאוי ממילא בתכלית השנאה, וידוע מאמר חז"ל (קידושין ל':) שהבן ירא מהאב יותר מהאם, ואוהב לאמו יותר מן האב ועל כן אב ואם הם בחינת יראה ואהבה (כן הוא בדרך האמת שסוד דחילו הוא באבא ורחימו הוא באימא כנודע מכתבי האר"י ז"ל) ועל כן שמע בני מוסר אביך, שתרגיל עצמך תחילה במוסר האב שהוא בחינת היראה המבערת כל הקוצים והמחשבות זרות והרהורים רעים ותאוות הזמן, אבל לא תספיק עצמך בזה, רק אחר כך אל תטוש תורת אמך בחינת קו האהבה הגדולה הנפלאה לה' להתלהב אליו ביקד יקוד אש תמיד לא תכבה כבחינת אברהם אוהב ה'. ולזה אמר כי לויית חן הם לראשך וגו' כי כאשר תהיה בבחינה זו אז יהיה אצלך כל בחינת תורה ומצוות לויית חן לראשך וענקים לגרגרותיך. לא כאלו המוזכרים בתיקוני זוהר שהתפילין עליהם ח"ו כשור לעול וכחמור למשאוי רק אדרבה כאשר יקח התפילין בידו ויזכור כי הוא עומד לפני מלך גדול ונורא מלך

המלכים ברוך הוא, והוא מצוהו לעשות לו בביתו לפניו איזה שירות, ודאי אשר יחטוף לבו בזוכרו זאת ועושהו בכל מגמתו ומחשבתו ושמח בזה כמוצא שלל רב באין שיעור וערך, והתפילין הם עליו ככתר על ראשו ופאר ועטרה עליו, ואילו היה יכול היה מוסר נפשו לה' במה שזיכהו לעמוד לשרת לפניו ברגע ההוא, ולא נאריך בזה וידוע קצת ליודעי דרכי אהבה ועבודה לה'.

ואחר כך אמר נגד בחינה השנית הקטנה ממנה בני אם יפתוך חטאים, פירוש אם אתה בדרגה זו שיבוא היצר הרע להתגרות בך להסיתך לסור מאחרי ה', ואכן כי לא יבוא כי אם בדרך פתוי שכתב הרמב"ן ז"ל (בפרשת משפטים) שבחינת הפתוי הוא על דבר שקר ומרמה עיין שם (בפסוק (כ"ב, ט"ו) כי יפתה איש בתולה). כי יודע שלא תעבור עבירה במזיד בשאט נפש, רק שיפתך בדברי שקריו וכזביו לומר לך כי זה מצוה הוא וכדומה כמו שכתבנו למעלה, בזה אל תאבה, פירוש אל תאבה ולא תשמע לו כלל לעבור על דבר האסור מדאורייתא או דרבנן בשום אופן, אף שיראה לך כי זה מצוה הוא, כי לא יתחכם אדם על אלהים בשום אופן. ודבר שאסרה התורה לא תחפש צדדי מצוה על זה (רק במקום שהתירה התורה בפירוש ענין זה כמו (בבא מציעא פ"ז.) לשנות בדברי שלום וכדומה מה שנמצא מפורש שמותר בזה, ואך שישים היטב עיניו ולבו אם רק מכוון לשם ה' לקיים מצוותיו, או אם מתערב בזה איזה תאוה וחמדה בלב לתאוותו ולהנאתו, והבן). אבל אם יאמרו לך לכה אתנו, זה הוא בחינה השלישית שבא אליו בפירוש קום עבור עבירה, וזה לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם, כלומר שאומר לך כי חנם הוא ואף על פי כן מסיתך לעבור עליו ואז בני אל תלך בדרך אתם וגו', עד את נפש בעליו יקח, בחינת יזכור לו יום המיתה, עונשים קשים ומרים בעולם הזה או בעולם הבא ומיתתו, ואז תוכל להכניע אותו בזה.

והנה בחינה זו של יזכור לו יום המיתה אמרוהו חז"ל לבסוף ולא אמרוהו בתחילה אם רואה וגו' שיצרו מתגבר עליו יזכור לו יום המיתה. לפי שבאמת בחינה זו קטנה וקלה כמות שהיא, והיא דרגה התחתונה שבתחתונות, כי אין זה כלל יראת אלהים כי אם יראת עצמו שירא מעצמיותו שלא יגיענו עונש, ואין זה עבודת אלהים כי אם עבודת עצמו, והוא גרוע, כי לא נברא כי אם לעבוד את ה' ולא לו. ועוד לא טובה היא לו כי אם עבודתו אינו הולך רק בבחינת יראת הדין והעונש, אז ח"ו מתנהגים עמו בקו הדין והפחד, מה שאין כן כשעבודתו הוא בבחינת האהבה, שמתנהגין עמו בחסד וברחמים. ועל כן אמר תחילה יעסוק בתורה וכו' כי אם יכול להתגבר בבחינת האהבה מה טוב.

ואך כשלא ילך מאתו, ודאי ילך על כל פנים בזה, ולא יעבור העבירה, שלא יוכל לסבול כח הדין בעבירה.

וזה שאמר הכתוב כאן לא תעשון אתי אלהי כסף, פירוש שלא יגדל בעיניך כח התאוות והחמדות (כי כסף הוא התאוה מלשון כי נכסוף נכספתי כנודע) עד שיהיה אתי ח"ו בבחינת אלהים אחרים על פני, שאף כשיהיה לזכרון בין עיניך גדולתי אהבתי ויראתי, לא תוכל להתאפק להתגבר על תאוותיך, ואז ואלהי זהב לא תעשו לכם פירוש שלא תצטרכו להזכיר לכם בחינת אלהי זהב שהיא בחינת הגבורות החזקות והדין הקשה (כי הגבורות מכונים על שם הזהב על דרך (איוב ל"ז, י"ב) מצפון זהב יאתה כנודע) שהוא דרגה תחתונה וגרוע מאוד, וגם ואלהי זהב לא תעשו לכם שלא יתנהגו עמכם בבחינת הגבורה והדין כשאתם תתנהגו כן, רק תראו לעבוד את ה' באהבה ויראת הרוממות ואז וימינו תחבקני ושלום עלינו ועל כל ישראל אמן.

פרק כא

פסקה א

ואלה המשפטים וגו'. כבר היה דברינו בביאור כתוב הזה בחיבורנו (סידורו של שבת שורש הששי ענף א') ולא נכפיל. ואמנם מה שנראה עוד בביאורו לישב אומרו אשר תשים לפניהם ואשר תלמדם מבעיא ליה כמאמר חז"ל (סנהדרין ז':). עוד מאמר חז"ל כאן (שמות רבה ל', ג') דבר אחר ואלה המשפטים מה כתיב למעלה מן הפרשה ושפטו את העם בכל עת ואמר כאן ואלה המשפטים והדברות באמצע משל למטרונא שהיתה מהלכת הזין מכאן והזין מכאן (פירוש אנשי חיל עם כלי זיין) והיא באמצע כך התורה דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע וכו' מלפניה שָׂם שָׂם לו חק ומשפט, מאחריה ואלה המשפטים וכו' עד כאן. ולהבין מתיקות דבריהם ז"ל במשל הזה (כי לכאורה מה בזה מעלה להתורה שדינין מלפניה ומלאחריה) אבינה, כי כשם שהמטרונה ההולכת והחיל עם כלי זיין מלפניה ומאחריה הנה ודאי שאין ענין כלי הזיין הלז ח"ו להרע לה ולעשות לה איזה דבר, כי אם אדרבה לכבודה וליקר הדר תפארתה ולשמרה בכל אשר תלך, להיות מתפחדין ומתיראין ממנה כל רואה אותה שלא תקרב אליה כל בחינת אויב וחרב וכו' כך כל בחינת הדין שברא אלהינו בעולם, הכל הוא להיות לפני מקבלי התורה ושומריה למגן ולמחסה לשמרם מכל הקמים עליהם ולעשות דין באויביהם ובמבקשי רעתם, וכל הדין והכלי זיין שבעולם הכל נעשה עליהם ליקר ושבח ותהלה, ועל כן נכתבו הדינין קודם התורה ואחריה לרמז על זה שהם רק לשמירה לפני שומרי התורה שהם יתגרו בם עם כל שונאיהם, וזה הוא תיקון העולם בשלימות כשהדין לא יחול כי אם

על ראש עכו"ם, וישראל צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה. אבל לא נברא הדין כלל שיחול ח"ו על ראש ישראל בעלי התורה כי תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו, וזה פירוש הכתוב (תהילים מ"ז, י') כי לאלהים מגיני ארץ מאוד נעלה, כלומר אם אלהים שהוא הדין הוא רק מגיני ארץ שהוא למגן ולמחסה לישראל מכל אויביהם מסביב להפיל אימה ופחד על כל השאטים אותם מסביב, הרי זה מאוד נעלה, שזה הוא לבחינת הדין עילוי ושבח גדול ומתענג מאוד מזה במה שאינו מגיע על ישראל ח"ו שעליהם נאמר (ישעיה ס"ג, ט') בכל צרתם לו צר כביכול, וכשאדם בצער שכינה מה אומרת קלני מראשי כמאמר חז"ל (סנהדרין מ"ו.) ונמצא אם הדין עושה איזה דבר לישראל לא לשבח והנאה הוא לו כיון שגורם צער לקודשא בריך הוא בזה, אבל אם הוא רק מגיני ארץ אז הוא מאוד נעלה והנה ידוע שהמשפט הוא בחינת הדין שעל כן מספרו עם הכולל חמשה פעמים אלהים כנודע, והוא אומרו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כלומר כל בחינת המשפטים והדינים הוא רק שתשים אותם לפניהם, שיגינו עליהם וישמרו אותם מכל צד, אבל לא עליהם ח"ו, כי רק והאלהים עשה שיראו מלפניו כמאמר הכתוב (קהלת ג', י"ד), פירוש שלא נברא אלהים כי אם כדי שייראו מלפניו כל העכו"ם שונאי ישראל, ועל כן אמרו חז"ל (גיטין פ"ח:) אשר תשים לפניהם ולא לפני עכו"ם, כי רק ישראל צריך הדין להיות לפניהם לשמרם מכל רע אבל לא לפני עכו"ם, כי יאבדו הם וכל המונם.

ב עוד יאמר ואלה המשפטים וגו'. כי הנה נודע אשר כל עיקר המתקת הדינים אינם בחסד, כי אם בשורשן ששם שורש הדין ושם מתמתקין ונכללים ברחמים, כמו שאיתא כמה פעמים בדברי האר"י ז"ל אין מספר (ובפרט בכוונת התקיעות בראש השנה עיין בהם) ולהבין מעט מזעיר לפי פשוטו ענין הדברים איך שהדין יהיה נמתק בשורש הדין כתבנו קצת במקום אחר, שהוא, כי אב החכמים שלמה המלך ע"ה אמר בספרו (משלי י"ג, כ"ד) חושך שבטו שונא בנו וגו', ולכאורה היה לו לומר חושך הכאה שונא וגו', כי השבט לבד אינו עושה מאומה אם לא יכה בה, ואכן הוא בדרך המשל כאב האוהב את בנו אהבה גמורה ורוצה מאוד שלא להניח ידו עליו להכותו בשום פנים, ואך הוא ירא שלא יטה הבן אשורָיו מני דרך הישר כשלא יכהו לעולמים, אז לוקח שבט חזקה וגדולה, ומראה לבנו לומר אם תטה אשורך, בה אכה אותך, ותולה את שבטו בבית למעלה בכדי שיראה הבן את השבט ויירא מלעשות רע ולא יצטרך להכותו. ועתה ראה והבן כי כל עיקר עשיית השבט הלז לא היה בכדי להעניש את בנו עמה, רק אדרבה להיפוך גמור שעשאה ותלאה לפני בנו בכדי שלא יניח שבט הרשע על בנו כלל, ואכן שאם יארע שאף על פי כן יעשה הבן הרע בעיני אביו להכעיסו במעשה ידיו ודאי שיצטרך האב

להכותו עמה, אבל כל עיקר עשייתה לא היה כי אם לגודל האהבה והחמלה שלא יצטרך להכותו, ולזה חושך שבטו שונא בנו, פירוש מי שחושך את שבטו מלהראותו תמיד לבנו וליראו בה, זה הוא שונא בנו, כי עבור כן ילך הבן בשרירות לבו ויצטרך להכותו, ולזה סיים ואוהבו שחרו מוסר ופירש רש"י שם שתמיד מייסרהו לבקרים וכו' פירוש כיון שאין עשיות השבט הוא להכות רק לייסרו בזה במוסר, על כן תמיד מייסרהו, מה שאין כן בהכאה שאי אפשר תמיד להכות, והבן.

וכן הוא ממש בדיני אלהינו יתברך שמו שעיקר בריאת הדין והעונש לא היה אלא בכדי שישראל יפחדון וירעדון מהדין ויטו ערפם לעבודת אלהיהם ולא יצטרך הדין לבוא עליהם והבן. וזה מאמר הכתוב (קהלת ג', י"ד) והאלהים עשה שיראו מלפניו, פירוש שלזה נברא בריאת הדין בעולם בכדי שייראו מלפניו מלפני הדין ולא יצטרך לבוא עליהם, ונמצא שורש מחשבת בריאת דין בעולם היה לחסד ולרחמים ולהטבה גמורה בכדי שייראו מלפניו, ולעולם יהיה טוב להם. ואך על כל פנים אם אדם עושה מעשים לא טובים בעיני אדוניו ממשיך עליו רצועה רעה בחינת הדין להיות נלקה בו, ואמנם אם מתפחד ומתיירא מזה במה שעבר על רצון קונו ונתגברו הדינים עליו ומתחרט חרטה גמורה בלב שלם על כל העבר מפני פחד יראת אלהינו ואהבתו שלא למרוד כנגדו, ומקבל עליו מעתה שיתייחד לתתא ברזא דאחד ליחד כל פרטי אבריו וגידיו בכל בחינת מחשבה דיבור ומעשה שלא יעשה בהם דבר כי אם מה שנוגע לכבוד ה' לאהבתו ויראתו לא זולת, והכל מפני פחד יראת ה' ועוצם דיניו אשר לפני זעמו מי יעמוד, כי זה הוא השער להכנס בתשובה לפני בורא עולם ביראה מגדולתו ופחד דיניו,(וגם כי עוצם אהבה נכלל בזה כי כבר כתבנו שעיקר תענוג רצון הבורא שלא יבוא שום בחינת דין על כל אחד מישראל, ונמצא כאשר גורם על ידי עוונותיו להמשיך הדין עליו כביכול גורם צער לקודשא בריך הוא ושכינתא, וכשיבער בלבבו אהבת הבורא אז אומר ואיך אגרום צער להקב"ה כביכול בקבלת הדין עלי וזה בחינת אהבה מיראה כנודע) אז נתגלה עצם השורש של הדינים שהיה בשביל כן שיהיה אדם ירא לעשות רע עבורו, כי הקב"ה חפץ חסד ובורא הדין על ידי רוב החסד והאהבה כאמור, ועל כן הנה שורש הדין הוא אהבה פשוטה אהבת חסד וממתיק כל הדינים, כי אור הזה מורה שלא נברא הדין לעשות רע לאדם כי אם אדרבה בכדי שיהיה לו כל טוב והוא הממתיק לכל בחינת הגבורות והדינים ונכללים ברחמים והבן, כי בעזרת ה' דברים נחמדים הם.

ובזה נכון מאוד מה שהארכנו בחיבורנו (סידורו של שבת חלק שני דרוש הג' פרק א' מאמר א') לבאר מה שמבואר כמה פעמים בזוה"ק אשר בחינת מדת הבינה הידוע ליודעי חן

נרמזת בשם הוי"ה בניקוד אלהים לפי שהיא בעצמה רחמים פשוטים רק דינין מתערין מינה, וזה צריך הבנה נפלאה להבין איך שמרחמים פשוטים יהיה דינים מתערין עיין שם באורך, ולדרכינו כאן מבואר ממילא, כי ידוע אשר כל המתקת הדינין בשורשן הוא בבחינת מדה הזו מדת הבינה, ובאמת היא רחמים פשוטים מכל וכל רק שדינים מתערין מנה לגודל רחמיה וחסדיה מתפשט ממנה בחינת הדינין והגבורות החזקות בכדי לישר דרך לפני בני ישראל ולפשט עקמומיות שבלבם, שיהיה דרכם נכון לפניהם לעבוד עבודת אלהיהם בל יטו ימין ושמאל בכדי שתוכל להשפיע להם כל בחינת הברכות והישועות וחסדים והרחמים הכלולים בה, והבן. ועל כן כשאדם חוזר בתשובה מפחד הדין מיראה או מאהבה כנזכר ממשיך עליו אור בחינה הזו, והיא רחמים פשוטים וממתקת כל הדינים כי לא נבראו כי אם שתשפיע כל בחינת החסדים והטובות בעולם, וזה מאמר הכתוב (תהלים ק"ו, ב') מי ימלל גבורות ה' וגו' פירוש בחינת מ"י שהוא בסוד הבינה הנזכרת כנודע הוא אשר ימלל פירוש ישחוק וימתיק (מלשון מוללין מלילות שהוא השחקה בכדי להמתיקן כידוע) את גבורת ה' כי היא שורש כל הגבורות הנשרשין מחסד אמיתי, וזה פירוש הכתוב (ישעיה ס', ח') מי אלה כעב תעופינה וגו' כי ידוע אשר כל בחינת הדינים והגבורות נרמזים בשם אלהים, כי אלה הוא בחינת הדין ו' קצוות ששה פעמים ששה מספר אלה, וזה מורה על חסרון האור הבא מג' ראשונות שהוא בחינת המוחין וחיי החסדים, ולזה הוא בחינת הדין. ולעתיד לבוא נאמר (שם מ"ט, ט"ו) גם אלה תשכחנה, שיושכח בחינות אלה מעולם המורה על הדין, ואז יהיה ה' אחד ושמו אחד. כי הו' שבשם הוי"ה המורה על ו' קצוות הללו יתגדל בהרמת ראש עליון ולא יחסר ממנו בחינת הארת המוחין הנרמזים בג' ראשונות ויתחברו על המלכות, ואז יעשה מהו' יו"ד ותהיה שם הקדוש הוי"ה בבחינת יהיה, שהו' יעשה יו"ד כידוע מדברי האר"י ז"ל (בכוונת ביום ההוא יהיה עיין שם). ונראה שזה כיוונו חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז רס"ח) באומרם שעתה אין השם שלם וגו' שנאמר (שמות י"ז, ט"ז) כי יד על כס יה וגו', ולכאורה הלא גם עתה שם הקדוש הוא בשלימות הוי"ה לא י"ה לבד, ואכן זה הוא חסרונו עתה מה שלא נכתב י"ה כי אם שתי אותיות הראשונות, והאחרונות כתוב ו"ה לפי שנחסר לו הארת הג' ראשונות ובית המלכות, ולעתיד יהיה שמו שלם, שיהיה י"ה י"ה, (וזה ה' אחד ושמו אחד ולא אמר ה' ושמו אחד כידוע למארי קבלה מקבלי האמת) ועל כן גם אל"ה תשכחנה, שלא יהיה עוד בחינת אל"ה, אבל עתה שלא נתקן העולם בשלימות מאיר בעולם בחינת אל"ה המורה על הדין, (והוא המוריד שתי דמעות לים הגדול כי דמעה עם הכולל הוא ק"ך המורה על ק"ך צרופי אלהים ושני פעמים ק"ך הוא חושבן עמלק שהוא

מקבל יניקותו משני דמעות הללו שבעבורו אין שמו שלם) וים הוא בחינת בית המלכות אשר משם יורד כל בחינת ההשפעות בעולם כערך שמקבלת מלמעלה, וכשהיא מקבלת בחינת הדין מתחברין אל"ה עם י"ם ונעשה אלהים ומתגבר הדין בעולם, ועל כן המלכות רומזת לדין ונקראת אלהים משום שעל ידה נשלם בחינת אלהים.

ואכן תיקון בחינת אלהים הזה על שלימותו הוא כשנתהפך מסדרו בבחינת מי אלה ששתי אותיות אחרונות של ים נעשים בחינת מי ועומדין לפניו וכבר כתבנו שבחינת מי הוא הממתיק כל הדינים, ואז נעשה בבחינת מאמר הכתוב (ישעיה מ', כ"ו) מי ברא אלה שהמי ממתיק ומחזק את בחינת אלה (לשון בריא) והיא המשפעת להו' קצוות, ואז שמא דאלהים הוא שלים על תקוניה ועלמא מתבסם, וזה שאמר מי אלה כעב תעופינה, כלומר כשיהיה בחינת מי אלה בעולם אז כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם כי יהיו נמתקין הדינין מכל וכל, והעולם יהיה בהמתקה ושמחה וכמו שכתב בזוה"ק (משפטים ק"ה.), וזה אומרו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כלומר כי הנה בחינת כל המשפטים והדינים (כי משפט הוא בחינת הדין כנאמר למעלה וגם התרגום פירוש ואילין דיניא) כולם המה רק אשר תשים לפניהם, כלומר שלא יהיה בחינת הדין רק לפניהם בכדי שייראו ממנו, וכן יעשו שלא יגיע עליהם שום בחינת דין, אדרבה כל הטובות יקבלו על ידו, אבל לא ניתן לרעתם ח"ו להכותם בהדין כאשר ביארנו. ורמז בכתוב הזה בחינת המיתוק הנזכר, ואמר ואלה המשפטים, כלומר כי בחינת כל המשפטים הוא מבחינת אלה הנמשך מבחינת ו' שבשם הוי"ה ו' קצוות, ותיקונם הוא אשר תשים לפניהם פירוש שתשים לפני בחינת אלה הזה בחינת אש"ר הרומז לבינה בחינת מ"י (כמו שאיתא בדברי האר"י בכוונת כל הברכות במלת אשר קדשנו) ואז יהיה נעשה בבחינת מי אלה שהוא התיקון השלם. ואפשר לזה רמז התרגום ואילין דיניא די תסדר קדמיהון, על דרך מאמר חז"ל (יומא פ"ח.) מאי סדורין סדורין למחול והוא רומז על ההמתקה, ועל כן אמר די תסדר קדמיהון, כי כשהוא כסדר הנכתב רומז על הדין הקשה כאמור, וסידורו על ההמתקה הוא כאשר יסודר למפרע בבחינת מי אלה, וזה די תסדר קדמיהון שיוקדם האחרון שבו, על הראשון. ועוד כי עיקרי הדינים הם בחינת אלה כנזכר ועל כן ואילין דיניא די תסדר קדמיהון, שיהיה מסודר באופן שיוקדם תיבותיו לבחינת הדינין שבו והוא מי אלה, וזה ממש מאמר הכתוב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, שיושמו לפניהם, בחינת אלהים בסידור למפרע או שיושם תיבותיו לפני אותיות הדין בבחינת מי אלה, וכדבר האמור.

ג גם יאמר הכתוב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כי חז"ל אמרו (גיטין פ"ח:) לפניהם ולא לפני עכו"ם פירוש שאסור לישראל לדון לפני העכו"ם, ולכאורה אין כאן מקומו בהודעת דבר זה, כי כאן הוא הצווי למשה שילמד לישראל את משפטי ה', ומה לו להזכיר כאן דין הבעלי דינים שאסור להם לדון לפני שאינו ישראל. והנראה, כי הנה הכתוב אומר (תהלים קמ"ז, י"ט) מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום וגו'. והנה לכאורה וכי המשפטים לבד לא הודיעם והלא כל התורה לא הודיע רק לישראל ולא לאומות, ועוד וכי הוא לא הודיעם והלא הקב"ה חזר על כל האומות שיקבלו התורה, ורק הם לא רצו לקבלה כמאמר חז"ל (עבודה זרה ב:) ושאר מקומות) ואיך יאמר ומשפטים בל ידעום.

ואמנם הנה נודע וביארנוהו במקום אחר, אשר תכלית הצרות והיסורין כשהאדם אינו נותן עינו ולבו לומר על מה עשה ה' ככה ומה חרי אף הגדול הזה במה ששלח לי היסורין האלה להכאיבני ולדאבון נפשי, הלא האל הטוב חפץ חסד הוא ורוצה בטובת בריותיו, אם לא ששולחן אלי בכדי להזכירני ולעוררני משנתי אשר אני בו, שנשכח מלוח לבי עבודת בוראי אהבתו ויראתו, ועל כן שלח שלוחיו יסורין האלה לשוב בתשובה שלימה לפניו ולקבל עלי מעתה עבודתו ביתר שאת ועוז, כאמור בזוה"ק (ויקרא כ"ג:) בפסוק (ויקרא ד', כ"ז) או הודע אליו חטאתו וגו', או ידע מבעיא ליה מה הודע אליו אלא קודשא בריך הוא פקיד לכנסת ישראל לאודעא ליה לבר נש וכו' ובמה אודע ליה בדינהא וכו' דתנינן בשעתא דבר נש חב קמיה קודשא בריך הוא ולא אשגח בחטאיה לאהדרא בתיובתא קמיה מאריה ואשדי ליה בתר כתפיה, נשמתיה ממש סלקת ואסהידת קמי קודשא בריך הוא כדין פקיד מלכא לכנסת ישראל ואמר או הודע אליו חטאתו אשר חטא, אושיט דיניך עליה ואודע ליה חובא וכו' בתר דמטי עליה דינא כדין אתער רוחיה למהדר בתיובתא קמיא מאריה ואתכנע וכו' עד כאן. וכשהאדם משים זאת על לבו וחוזר בתשובה על ידי יסוריו, הרי כל היסורין נהפכין לו לטובה ולברכה, שמתקרב לבוראו על ידיהן וממשיך על עצמו כל בחינת הטובה והחסד, אבל אם אדם אינו משגיח על זה ונדמה לו בכל היסורין שבאין עליו שזה מקרה ממקרי העולם ופגעיו על ידי טבע רוע מזלו וכדומה כדרך אמירת איש הבער אשר לא ידע להבחין בין טוב לרע אצלו נעשין היסורין תכלית היסורין שכואבין לו מאוד ואינו מגיע לו שום טובה על ידיהן אדרבה ניתוספין עוד ח"ו ביותר ויותר, כיון שאינו נותן לב לשוב על ידיהן, והארכנו בדבר הזה במקום אחר.

והדבר הזה בכללות, זה הוא אשר נבדלין עם בני ישראל מגויי אומות העולם, כי ישראל מיד כאשר יחטאו הקב"ה שולח להם שלוחי דיניו ביסורין אם מעט ואם הרבה, בכדי להזכירם בזכרון טוב לאהדרא בתיובתא קמי מאריהון ולשוב עדיו וייטיב להם מטובו על ידי זה, וישראל כן עושין כי נותנים אל לבם ומבינים אשר כל זה הוא בהשגחה מבורא עולם כי לא לחנם ייסר הקב"ה בריותיו אשר אהבם אם לא בכדי להתקרב אליו על ידי זה. ובנכרים אומות העולם הוא בהיפוך משני הדברים. כי הם אם חוטאים, אין הקב"ה מודיע להם חובם תיכף על ידי פגעי הדין בכדי שישובו אליו כמאמר הכתוב (איוב י"ב, כ"ג) משגיא לגוים ויאבדם וגו', כי משלם לשונאיו אל פניו להאבידו, שתשלום השונאים אינם תיכף על כל חטא בכדי שישוב, רק כאשר ירבה לחטוא אז ישלם לו להאבידו מן העולם, ובאבוד רשעים רנה (משלי י"א, י'). ועל כן אמרו חז"ל (סוטה ט'.) אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה ופירש רש"י שעת איבודם מן העולם והוא אחר שתתמלא סאתם וכו', כי לא יענישם הקב"ה על עוונותיהם אחרי העון תיכף כי אינו צריך להודיעם את ידו ואת גבורתו בכדי להשיבם אליו. ואדרבה נותן לו שלוה וחיים, ואינו נפרע מהם כלל עד שתתמלא סאתם ויאבדם מן העולם, וכן אמרו חז"ל כאן (שמות רבה ל', א') אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולם עד מתי אי אתה עושה דין באומות אמר להם עד שתגיע עונתן ליבצר וכו' עד אם בא אני להביט בהן מכלה אני אותן מן העולם וכו' שנאמר (ישעיה כ"ז, ד') אפשעה בה אציתנה יחד וכו' עד כאן. והכל כנזכר, שאינו עושה בהם דין כלל, עד עת הגיע עונתן לכלותם מן העולם.

והשנית, כי אפילו אם יקרה לפעמים שיבואו יסורים עליהם לטעמים כמוסים בבורא עולם. אינם נותנים לבם כלל לומר מי עשה לי את הדבר הזה ואשוב עדיו, ותולין הכל במקרה המזלות ומערכות השמים וכוכביהם, כאשר מצינו בפרעה וחילו שבחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לבו, רק הוא חזקה בעצמו לומר מקרה קראנו ולא ה' פעל כל זאת ואדרבה חירף וגידף עוד ואמר מי ה' אשר אשמע והדומה לזה ועל כן אנו אומרין (תהלים קמ"ה, י"א-י"ב) כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו להודיע לבני האדם גבורותיו וגו', פירוש שישראל נותנין המלוכה והגבורה לחי עולמים ברוך הוא, ויודעים אשר הגבורה שלו והוא העושה הדין והגבורה וגם אפילו עתה בגלות וגבורתך ידברו, ולא יאמרו איה גבורותיו כי הן הן גבורותיו כמאמר חז"ל (יומא ס"ט:). אבל אנו מפילים תחנונינו לפניך להודיע לבני האד"ם גבורותיו כי האדם נקראים אומות העולם (כמו שאיתא בתוספות בבא קמא ל"ח.) שיתגברו גבורותיך עליהם שגם הם ידעו מגבורותיך כשתאבדם מן העולם כי אז והתגדלתי והתקדשתי לעיני עמים רבים וגו'. וגם פרעה

כשראה איבודם מן העולם אמר מי כמוכה באלים וגו' (פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ג). כי עתה, אנו לבד מספרין גבורותיך בבחינת הן הן גבורותיו לכבוש כביכול צערו מה שמצטער בפורעניות ישראל בכדי להיטיבם באחריתם, אבל מתי אתה עושה דין באומות שגם הם ידעו מגבורתיך להודיע לבני האדם גבורותיו ולא יאמרו עוד ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת כאשר עתה שאינם משגיחים ומאמינים בגבורתיך ואומרים שהוא במקרי העולם. **והנה** דבר זה ניתן לישראל לבד בעודם במרה כמאמר הכתוב (שמות ט"ו, כ"ה) שָׁם שָׂם לו חק ומשפט וגו' וכמאמר חז"ל (סנהדרין נ"ו:) שעל דינין נצטוו במרה, פירוש שהודיעם דבר הזה אשר כל היסורין והדינים הם במשפט משופט העולם ולא במקרה כי אחר שבאו ישראל למרתה ולא מצאו מים מתוקים סברו שזה ממקרה העולם הוא לבוא אל מקום מים המרים שאינן יכולין לשתות וילונו העם על משה לאמר מה נשתה, ולא נתנו לבם לבקש רחמים מאת ה' על הדבר הזה, כי סברו שזה מטבע המזלות הוא ובאו בתלונה על משה למה הוצאתם אותנו אל המדבר הזה, ואך ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים, הראה להם, שהכל בהשגחה מבורא עולם הוא כי הוא מרפא את המר במר ואין דבר שלא יהיה בהשגחה מאתו, ועל כן שָׁם שָׂם לו חק ומשפט להודיעם אשר הכל במשפט מאתו ואינו בטבע העולם. והנה כח היסורין האלה הוא בבחינת הוי"ה ואלהים המורה על שיתוף הרחמים בדין כי הדין אינו בא בשלימותו הראוי לדינו של אלהים, כי לפני זעמו מי יעמוד. ואך שהוא בא בחסד וברחמים מעט מעט, בכדי שלא יכלו ח"ו בזעמו, וישובו אליו על ידי זה. וזה בישראל המאמינים ויודעים ביחוד האמת של שמותיו של הקב"ה המיוחדים בתכלית היחוד ונכללים זה בזה, ועל כן גם כשרואין בחינת הדין במעט מעט, יודעים שזה מאתו הוא, ואך כי אינו בא בשטף מים רבים לבלות עולם ומלואה רק בהתכללות בחסד וברחמים. אבל לא כן באומות העולם שאינם מאמינים ביחוד שמו, ואומרים מי שברא טוב לא ברא רע מי שברא אור לא ברא חושך כידוע. ועל כן כשרואין בחינת הדין כאשר יבוא בחסד במעט מעט, לא יאמינו כי זה דיני אלהים, כי איך יבוא הדין ומעורב עמו החסד, ולזה תולין במקרה ואומרין ידינו רמה בטבע המזלות, ולא ה' בחינת שיתוף הרחמים בדין, פעל כל זאת. ולזה לעתיד לבוא אמר הכתוב (ירמיה ט"ז, כ"א) לכן וגו' בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' וגו', כי הן אז יעשה בהם משפט כתוב לעין כל בבחינת הדין הגדול והנורא לבד ובעתה אחישנה ואציתנה יחד כאמור. ועל כן כאשר אודיעם את ידי ואת גבורתי ידעו כי הכל מאתי ואין טבע העולם לפני, ומה שלא כליתים קודם, ובא הדין מעט מעט, כי שמי ה' וכי ה' הוא האלהים ושמי מתיחד ביחוד גמור ועל כן בא מעורב בחסד. ולזה

אמר להם אחר ששם לו חק ומשפט, והיה אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וגו' פירוש כאשר תדע שה' הוא האלהים וכל הדינים מאתו הוא, רק שבא בשיתוף הרחמים כי הוא אחד ומיוחד, אז כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך-שאטה ידי עליך בפעם אחת כאשר במצרים בדין לבד, ולא אשים הדין עליך כי אם כי אני ה' רופאך (ויאמר מלת כי בלשון אלא והבן) רק בדרך הרפואה מעט מעט כדי להחזירך אלי אבל לא לכלותך ח"ו. ולזה אמר הכתוב מגיד דבריו וגו' חוקיו ומשפטיו לישראל, כלומר שהודיע משפטיו לישראל לבד בעודם במרה בשני הבחינות הנזכרים שהוא לפרוע מהם סמוך לחטאם בכדי להודיעם חטאתם אשר חטאו, ושידעו בכל הדינים והיסורים כי הם משפטים ממלך עולמים לא בטבע המקרה, אבל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום, שאינו נפרע מהם במעט להודיעם חטאם, עד שתתמלא סאתם ויכלם כרגע, וגם אם קרה ששולח להם פורעניות ויסורין לא הודיעם כי משפטיו המה, והמה סוברים שמקרה הוא אשר קראם ואינן נותנין לב לשוב לפניו, והוא מאמר הכתוב כאן, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ואמר לפניהם ולא לפני עכו"ם, כי רק לפניהם הוא המשפטים להודיעם חטאתם על ידי היסורין, והמה יודעין כי משפטים המה אבל לא לפני עכו"ם שאינם יודעים את המשפט, ופורענותם הוא בבת אחת, וכאמור.

ד עוד יתבאר הכתוב על פי הנודע לחכמי לב וכתבנו למעלה מזה כי המתקת הדינים אינם בחסד אלא בדין בבחינת אש אכלה אש, והוא על ידי העלאת הדין למקום שורשם אשר משם נתהוו ומשם מתעריו, ושם במקור המה רחמים פשוטים רחמים גמורים, כי הלא לא נתהוו אלא בשביל אמיתיות טובת האדם, בכמה בחינת שונות, שהארכנו במקום אחר. ובקיצור אגיד לך, כי בחינה אחת הוא שלכך נבראו הדינים כדי שיירא האדם מהדין בהיותו יודע שח"ו אם ימרה את פי ה' יעבור עליו כוס התרעלה ח"ו בעונשי עולם הזה או בעונשי גיהנם, ועל כן ייראו מזה את פני ה' ועושה מעשהו בטוב שלא יצטרך לבוא לעונש ח"ו, (וכתבנו בחינה זו למעלה באורך עיין שם (אות ב')), ולזה היה עיקר בריאתו בכדי שיירא האדם מזה ולא יעלה עליו לעולם מבחינת הדין הרי אשר בזה טובה גדולה הוא לו מה' בכדי שלא יבוא לעונש לעולם. והב' הוא על פי מאמרם ז"ל (ברכות ה'.) נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה מלח ממתיק את הבשר אף יסורין ממרקין עוונותיו של אדם וכו' ובזה ודאי טובה גדולה הוא לו מאוד מאוד בכדי למרק אותו מעוונותיו שעל ידי זה יוכל ליהנות ולראות באור פני מלך חיים להתענג מזיו שכינתו לעולם הבא, אשר נועם עריבות מתיקות חביבות ידידות תשוקת תענוג הזה, אין ביכולת האדם להשיגו כלל בהיותו בעולם הזה, אף לא שזפתו עין רואה ולא חמי

נבואן חזוותא אור יקרת הזה כד מטיילין ביה חינגא לבהדי דשכינתא. וזאת אי אפשר לקבל בשום אופן אם לא ימרק את גופו ונשמתו מעוונותיו, ובודאי כל מיני היסורים שבעולם אינם כדאים על אחת מני אלף נגד רגע אחת אור זיו תענוג הזה הנאת מראות השכינה אשר מחזה שדי יחזה בגלוי עינים, אשרי העם שככה לו. ועל כן אמרו חז"ל (בספרי מובא בילקוט רמז תתל"ז) יהא אדם שמח ביסורין מבטובה, שאילו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עוון שבידו ובמה נמחל לו ביסורין וכו' ועיין שם שהאריך מאוד בטובת היסורין. ובחינה הג' הוא שעל ידי בחינת הדין, אדם נזכר לעשות תשובה. כי אלו יהיה בטובה כל ימיו לא יחרד לבבו לעשות תשובה לפני בוראו (לבד מאישים המשכילים שנכנעין ביותר מלפני הקב"ה בהיותם בטובה מברעה מפני הבנתם בגדולת הבורא ואיך שהם אינם יוצאים ידי חובת העבודה לא מניה ולא מקצתיה, ואף על פי כן המלך הגדול ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא המגביהי לשבת ומשפילי לראות על שפל אנשים בארץ להיטיב לו מטובו, בזה נשבר לבבם בקרבם ונכנעין ונשפלין וחוזרין בתשובה כנודע אבל מפשוטי בני עמינו לא יחרד לבבם על הטובה) כי אם כאשר יפגע בו מדת הדין ח"ו אז יחרד לבבו ויכנע ויחזור בתשובה באמת לפני בוראו, הרי שהם תכלית ההטבה בכדי להיטיב לו עד עולמי עד.

ומזה ראה והבין כי שורש הדינים בעליית המחשבה שיהיו דינין מתערין בעולם, היה לתכלית החסד והרחמים והטובה הגדולה. ועל כן כשאדם מעלה את הדינים לשורשן שורש הדין על ידי ההכנעה וענוה ויראה הגדולה שמגיע לו מבחינת הדין מגדולת אין סוף ברוך הוא, ששורש ההכנעה והענוה הוא במקום שורש הדינים ומזה בא לאהבה את ה' בכל לבבו ונפשו ומאודו בראותו כי אפילו כל הדינים הם חסדים גמורים ומכל שכן חסדיו, וגם בחינת אהבת אמת שם. וכיון שמעלה את הדינים עד שם, ושם נתגלה עצם שורש של הדינים שכל עיקר בריאתם והוייתן הוא לחסד אמיתי על כן נמתקים שם בתכלית המיתוק והרחמים, ואש שלמעלה אכלה אש שלמטה בחינת הדינים ואין שטן ופגע רע. ובזה צדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') כי מעלין כל הדינים לשורשם ושם נתהפך הדין לרחמים כי שורש הדין רחמים הוא ונעשה מהדין ממש חסדים ורחמים להיטיב לישראל בכל מיני ברכות וישועות.

ולזה יאמר הכתוב כאן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כלומר כי אלה המשפטים שהם הדינים (כי משפט עם הכולל הוא מספר ת"ל שהם חושבן ה' פעמים אלהים שזה עיקר כל הדינים היוצאים בעולם כאשר כתבנו למעלה), הנה כולם לא באו לעולם ולא נבראו כי אם אשר תשים לפניהם פירוש שתשים הדין לפניהם של הדינים והוא

להעלותם אל עצם שורשם שלפניהם ושם ימתקו ויתהפכו לרחמים וחיים טובים, כי הקב"ה חפץ חסד הוא ולא ברא את הדין לענוש בו בני אדם כי אם הכל לטובה כנזכר, ולהמתיקו על ידי העלאתו אל שורשו ושם הוא רחמים פשוטים לחיים ולשלום. כי נודע אשר שורש הדינים הנזכרים עד פה הוא בחינת מדת הבינה הידוע שהיא בעצמה רחמים פשוטים, רק דינין מתערין מנה. והנה מדה הזו נקרא אש"ר כמו שאיתא בדברי הרב האר"י ז"ל (בכוונת כל הברכות במלת אשר קדשנו וכו'), וזה אומרו כי אלה המשפטים לא נתהוו כי אם אשר תשים לפניהם שתשים לפניהם בחינת אש"ר מדת הבינה שהיא עצם השורש של הדינים והם יומתקו אצלה בקבלת אורה.

או יאמר על זה הדרך, כי ידוע מה שכתב הרב האר"י ז"ל בסוד אומרם (עיין ברכות ה':) המתפלל צריך שיחזיר פניו אל הכותל, כי כל בחינת הדינים הם ת"ל חמשה פעמים אלהים כנזכר והמתקתן הוא בשם הוי"ה יתברך העולה כ"ו ונעשה בחינת כותל, כ"ו ת"ל. וידוע אשר כל ענין תפילה הוא על דבר היחוד והתחברות הלזה כי על זה נקרא תפילה שהוא לשון חיבור ודביקות (מלשון (במדבר י"ט, ט"ו) צמיד פתיל כידוע) ועל כן המתפלל צריך לחזור פניו אל הכותל בחינת המיתוק הזה לאכללא אשא בימינא ולהמתיק הדין בשמו יתברך הוי"ה וליחדם ביחודא שלים וכו'. והנה דבר המתבטל ממהותו אשר היה, נעשה בבחינת שממה וחורבן כי איננו כמו שהיה, שאפשר על כן אמרו המצרים אל יוסף (בראשית מ"ז, י"ט) והאדמה לא תֵשָׁם כי אדמה רומז על הדין בסוד מראה אדום, שעל כן עם האותיות הוא חושבן דן כידוע, ומצרים כל יניקתם היה מבחינת הדין בסוד מצר-ים שקבלו הארתן מן ההארה היוצא מן הגרון לחוץ דרך האחוריים שבו סוד המיצר והוא מספר ג' אלהים עם הכולל כידוע וכמו שמובא (בכוונת הפסח עיין שם). ועל כן פחדו כי על ידי הרעב שהעולם בצער יומתק הדין מכל וכל וישאר שממה ויתבטל יניקתם, ועל כן צווחו והאדמה לא תֵשָׁם שלא יהיה בחינת הדין לשממה וחריבה. והנה ראשי תיבות ת'שים ל'פניהם הוא ת"ל והוא בחינת הדינים הנזכרים, והמתקתן היא על ידי שם הוי"ה וזה אומרו אשר תשים לפניהם שהיו"ד שבמלת תשים רומז אל הוי"ה שהוא המיתוק לבחינת ת"ל ואז נשאר תשם שהדין נתבטל ונכנע תחת החסדים ונשאר מקומו שממה וחרוב, והכל כנזכר למעלה, כי ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שאלה המשפטים לא נתהוו כי אם להמתיקן ולכללם בחסדים בבחינת כותל שם הוי"ה עם ת"ל, וזה אשר תשים לפניהם שהיו"ד ימתיק להת"ל שבראשי תיבות ת'שים ל'פניהם וישאר תשם שיתבטל הדין וישאר שממה וחרוב ויהפך למדת הרחמים וישפיע לכל העולמות כל בחינת הברכה ושפע והצלחה וחיים ושלום מעצם השורש של הדינים

ששם גנזי ברכה וישועה ורפואה וגאולה והצלה כנודע להבאים בסוד ה'. ועל כן סמך הכתוב לזה ואמר,

פסקה ב

כי תקנה עבד וגו' שש שנים יעבד ובשביעית וגו'. כי הנה אפשר לנו לומר קצת בקצור שכלינו בטעם מצוה זו, כי הוא הכל סובב הולך למה שהזכרנו למעלה בדבר הפיכת הדין לרחמים והדין נמתק בשורשו ונכלל אשא במיא. כי נודע אשר בחינת מדת המלכות היא בחינת הדינים וכל הדינים יוצאין ממנה בסוד דינא דמלכותא, והנך רואה אשר יום השביעי שהוא מכונה בכללות אל מלכות בסוד שבת מלכתא מדה השביעית הנה אז כל הדינין בטלין ומבוטלין וחייבי גיהנם נייחין בשבת וכל פעולת הברכות והטובות ואורות עליונים הכל נעשה בשבת. והטעם הוא לפי שאז אור הבריאה עולה ומלביש למלכות דאצילות בסוד נתעלה וישב על כסא כבודו, וכל עולם העשיה שהוא בחינת המלכות עולה ונכלל בבריאה ושם היובל והחירות ואין שם שום אחיזה לסטרא אחרא, ועל כן כל המלאכות נאסרו כי מלאכה הוא מספר א"ל אדנ"י שבעשיה, ועתה שעשיה עולה במקום הבינה בעולם הבריאה נתבטל כל בחינת אור העשיה שמקודם ואין בה שום עשיית מלאכה, הכל כנודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל בכוונת שבת ויום טוב בכמה מקומות.

ומעתה ראה והבן אשר זה תכלית הטוב והמיטיב הוא כשהדינים נמתקים ועולין ונכללים ברחמים ושם הם גופייהו מתהפכים לרחמים בסוד (בראשית רבה ע"ג, ג') צדיקים מהפכים מדת הדין למדת הרחמים, ואז הם מברכים ומאירים בכל מיני ברכות וישועות כאמור בזוה"ק (יתרו פ"ח.) כל ברכאין דלעילא ותתא ביומא דשביעאה תליין וכו' וכל חד וחד יהיב וגו' ביומיה מהאי ברכה דמתברכין ביומא דשביעאה. וכל בחינת הגדולות והמאורות הכל הם ביום שבת קדשנו, והכל לפי שהמלכות עולה עד הבינה ושם מקבלת אור גדול מבחינת החכמה שהיא עיקר בנינה בסוד הכתוב (משלי ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ, באבא יסד ברתא כמו שאיתא בזוה"ק (פנחס רנ"ו:) ומתהפכת לרחמים וחסדים טובים ואז אשת חיל מי ימצא וגו' כל השבחים הנאמרים שם, הכל אל בחינת המלכות שנמתקת אז בסוד יין המשמח אלהים ואנשים, ואז היתה כאניות סוחר וגו' ותתן טרף לביתה וגו' כי היא מקבלת אור גדול, ומשפעת אחר כך לכל העולמות ולבניה כנסת ישראל בסוד אומרם (שבת קי"א.) כל ישראל בני מלכים הם. והנה ידוע למארי קבלה שההנהגה בחול הוא על ידי מט"ט המתלבש בששה קצוות דיצירה ונקרא נער עבד בסוד (קהלת י', ט"ז) אי לך ארץ שמלכך נער ובסוד כי עבד נאמן קראת לו, ונגד הו' קצוות הוא

ששת ימי החול, אבל בשבת ההנהגה הוא על ידי המלכות בסוד (שם שם, י"ז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין, ועל כן אמרה התורה בשבת (דברים ה', י"ד) למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, כי אין בשבת בחינת עבד רק בן חורין מלך במלוכה, ועל כן אסור לו להראות בחינת עבד ביום השבת, אשר על כן הנה הקב"ה וברוך שמו חבב את השביעיות תחת כל השמים כמו שאיתא בספר יצירה (פרק ד' משנה ד') ואמרו חז"ל (פסיקתא מובא בילקוט רמז רע"ו) כל השביעים חביבים, למעלה ברקיע השביעי חביב וכו', בארצות, השביעי חביב וכו' בדורות, באבות, בבנים, בימים, בחדשים, הכל השביעי חביב וכו' עיין שם, לפי שמורה על התגלות מלכות שמים בכל העולמות וכולם מתיחדין ברזא דאחד ומקבלים את עול מלכותו עליהם, ולזה צותה התורה ואמרה כי תקנה עבד עברי וגו' ועבד ידוע בחינתו בו' קצוות דיצירה כנזכר (והוא מבחינת הדינין שאינם נמתקין עדיין, שעל כן הָעַבְדָה מספר אלהים כנודע) הנה שש שנים יעבד נגד הו"ק הללו, ובשביעית שהוא נגד המלכות (כי כל השביעיים חביבים שרומזים אליה שהיא תכלית שמים וארץ שכל הבריאה היתה למעלה כנודע לחכמים) יצא לחפשי חנם, כי שם נאמר אשריך ארץ שמלכך בן חורין ואין שם עבודה כלל וכל הדינים מהופכים לרחמים גמורים בכל הברכות והטובות והישועות (כי אין שייך במלוכה בחינת עבד ח"ו והלא המלכות הוא היפך העבד) כדבר האמור. ועל כן בימי ירמיהו הנביא חרה אף ה' ובערה כאש כאשר השיבו השרים והעם ויכבשו את עבדיהם ושפחותיהם תחת ידיהם אחרי צאתם חפשי מאתם בשביעית ונאמר שם (ירמיה ל"ד, י"ז) לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו וגו' הנני קורא לכם דרור וגו' אל החרב ואל הדבר וגו'. ולכאורה וכי בשביל מצוה אחת יעניש ה' כל כך, ואמנם כשהמה משביתים את בחינת המלכות בחינת השביעית מהיות בן חורין וממשילין עליה בחינת העבד ח"ו ח"ו אז חוץ מן העבירה גופא הזו, הרי אין מיתוק לתוקפא וגבורתא של המלכא דינא קשיא וממילא מתעורר עליהם דינים קשים על שאר עבירות שעברו וגדול עוונם מנשוא והבן. ועוד כי אפילו בעבירה זו גופא הרי הוא בחינת חילול שבת ממש, ונודע שהמחלל שבת בפרהסיא דינו כמומר ממש כעובר על כל התורה כמו שאיתא (בחולין ה'.) וברמב"ם (פרק ל' מהלכות שבת הלכה ט"ו) ועל כן יגיעו העונש כעובר על כל התורה. ועל כן אחר שאמרה התורה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ורומז הכל על בחינת מיתוק הדין בשורשו להפכו לרחמים כמו שכתבנו למעלה, סמך לו הכתוב כי תקנה וגו', שגם מצוה זו רומז אל המיתוק הלז שכזה תעשו בכדי להעלות הדין אל שורשו ולהפכו לרחמים בסוד שבת מלכתא ברוב ברכה. או כה יאמר כי כל בחינת המיתוק אינו אלא אם תקיימו מצוה זו לקרוא דרור איש לאחיו,

אבל אם לא כן תעשו הנה ח"ו מוכן עבירה זו לכל הפורעניות עבור תגבורת הדינים בשכינת עוזינו הנקראת אש אוכלה, ותצא אש מאת ה' ח"ו ותאכל ארץ ויבולה וגו', ועל כן כשאתם רוצים בהמתקה שיהיו הדינים לפניהם בשורשם במקום הרחמים תקיימו מצוה זו והיא הממתקת כל הדינים ומתהפכין לרחמים בכל מיני ברכות וחיים ארוכים ושלום.

ובפשט הכתוב נראה מה שאמר הכתוב כי תקנה עבד וגו' ולא אמר סתם כי יהיה לך עבד וגו', כי הלא אם אחד נטל עבד בירושה או שנתן לו אחד עבד במתנה גם כן משפטו כן, ואמנם כי יאמר על דרך הכתוב (ויקרא כ"ה, י"ד-ט"ו) וכי תמכרו ממכר וגו' לא תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל וגו' לפי רוב השנים תרבה וגו' ולפי מעט השנים תמעיט וגו' עד כאן, וזה יאמר כאן כי תקנה עבד וגו' שש שנים יעבוד וגו', פירוש שבעת הקניה תאמר שעל דעת זה אתה קונהו שֶׁשֶׁשׁ שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי וגו', ובזה לא תונו איש את אחיו, כי לפי השנים תקנוהו, והעבד לא יקח פחות משווי עבדות בששה השנים, וגם אתה לא תתאנה לתת לו יותר על דעת הרבה שנים, כי בשביעית יצא לחפשי אף אם אתה תקנה אותו לכמה שנים על כן מתחילה תקנה אותו שֶׁשֶׁשׁ שנים יעבוד לא יותר, וכעין קניות השדה שהזהירה התורה בזה.

ובדרך הלצה אמרתי, כי לכאורה למה לא נזכר כאן אזהרה לבני ישראל כמו בשארי מקומות שכתוב בהן צו את בני ישראל וכדומה רק ואלה המשפטים אשר תשים וגו' כי תקנה ורמז בזה כאילו למשה לבד אמר לנוכח כי תקנה עבד וגו' שאף אתה שאתה מלך וכל ישראל עבדיך, ובלא זה כל ישראל מחויבים בשמושך בשביל קיום מצות עשה להדבק בחכמים כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ו' מהלכות דעות הלכה ב') וזה לשונו:: מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם וכו' כעניין שנאמר ובו תדבק וכי אפשר להדבק בשכינה אלה הדבק בחכמים וכו'. אבל אם תקנה לך עבד לא יעבוד אותך כי אם שש שנים ובשביעית יצא לחפשי וגו' כדי שלא יהיה נראה שעבודת עבד עובד אותך. או יאמר שלא יהיה לך החיוב בשמושו כי אם שש שנים, כי אף שכל ישראל מחויבים בשמושך, הם מחויבים לשמשך ולא אתה תצוה להם, ומצינו בשמואל ושמשון ששפטו את ישראל ולא אמר אחד מהם לאחד מישראל העבר לי מקל ממקום למקום כמאמר חז"ל (עיין ברכות י': וסוטה י'.).

ובדרך רמז יתבאר הכתוב על פי המבואר בדברי איש אלקי בעל ספר הקנה (על המצוות) שמי שיתרחק עצמו מתאוות הנאות הגופניות כאשר יוכל עד קצה האחרון להיות רק פת במלח תאכל וכו' וחיי צער תחיה משך שש שנים רצופים, אז שוב לא ייירא ולא

יפחד מגירוי היצר הרע עוד להיות מן המתאוין בעם להתמשך אחרי היצר הרע אף כי יאכל אחר הששה שנים וכו' ובלבד שיהיה נזהר מעבירות הבאים לידו וכו' עד כאן. והנה קליפת החיצונים והיצר הרע המתאוין להחטיא האדם ולהמשיכו אל תאוות הנאות הגופניות נקראים עבדים (כמו שאיתא בכוונות האר"י ז"ל בפרק עבדים משלו בנו וגו') ועל כן אמרו חז"ל (בבא בתרא י'.) כשאין ישראל עושין רצונו של מקום נקראים עבדים וכו' ולכאורה וכי זה שאין עושה רצונו של בעל הבית נקראו עבד, הלא עבד הוא העובד לאדוניו ואם אין עושים רצונו ברוך הוא במה עובדים אותו להקרא עבדים. ואמנם שנקראו עבדים לפי שהם תחת יד ממשלת הסטרא אחרא והחיצונים הנקראים עבדים בסוד עבדים משלו בנו. ועל כן גם הם שמם עבדים על שם אדוניהם שהם עבדים לעבדים. והנה הם הם בחינת אלהים אחרים שאמר הכתוב עליהם (יהושע כ"ד, ב'-ג') בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם וגו' ויעבדו אלהים אחרים וגו' ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וגו', כי עבר הנהר בחינת אלהים אחרים הוא כאמור בעבר הנהר וגו' ויעבדו וגו' והוא לצד שהנהר הוא בחינת הקדושה בסוד הכתוב (בראשית ב', י') ונהר יוצא מעדן וגו' והם מעבר הנהר בחינת אחוריים דקדושה שהקליפות נאחזין שם (ועיין בכוונת ההגדה בפסוק הזה מפורש שם בחינת עבר הנהר שהוא עבודת אלהים אחרים עיין שם) (ועל השבח הזה נקרא אברהם, אברהם העברי כמו שנאמר (בראשית י"ד, י"ג) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי) לפי שנלקח מעבר הנהר כמו שכתוב ואקח את אביכם וגו' מעבר הנהר וגו' מבחינת אלהים אחרים הנזכרים, ונבדל ונתפרש מהם ונתעלה לעבודת שמו יתברך ויתעלה והוא שבח הקב"ה שלקח אותו ושתלו וכן ישראל בניו נקראים עבדים הכל לשבח שמו יתעלה שלקח אותם משם, ושבח ישראל שנבדלין ומתפרשין מהן והבן.

ולזה אמר הכתוב כי תקנה עבד עברי, פירוש אם תרצה לקנות העבד עברי הנזכר שהוא בחינת היצר הרע ותאוות החיצונים הנקרא עבד והוא עברי מעבר הנהר, כי עדיין עבד הוא שם בעבר הנהר בבחינת אלהים אחרים, ואתה תרצה לקנותו שיהיה הוא תחת ממשלתך ואתה תמשול בו כאדון בעבדו, הנה שש שנים יעבוד פירוש כי עד שש שנים ישנו בבחינת עבודה אצלך שאתה צריך להכניעו ולשברו במאמצי כוחך כי אם רגע תתעלם עין ממנו הרי הוא מוכן ללחום מלחמתו ולהסיתך ככל אשר יוכל כי עד שש שנים הוא עובד עמך בכוחו, וצריך אתה להתגבר עליו בכח גדול וביד חזקה, אבל ובשביעית יצא לחפשי חנם כי אם תתגבר עליו ששת שנים רצופים להכפותו ולהכניעו תחת ידך, מעתה יצא הוא לחפשי חנם ואין לו רשות עוד להיות אצלך שיעבוד אתך להשמע לו כי כבר נכנע תחת ידך ורשותך ויצא מאתך לגמרי לחפשי חנם פירוש שהוא

יוצא בחנם מאתך שלא פעל כלום כל ימי היותו אתך, כי מלחמת ה' נלחמת ותשר אל מלאך ותוכל לו. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ג

אם בגפו יבוא בגפו יצא. שאם היצר הרע בגפו בא בזה העולם פירוש בלחודוהי, שאין האדם נשמע לו לכל אשר יאמר, והאדם הוא מופרש ומובדל מכל בחינת התאוה בבחינת הקדושה כי ממש פת במלח יאכל וכו' וחיי צער יחיה וגם זה באימה ויראה בכוונה להביא לחמו לפני ה' על ידי הכוונות הראוין ועל ידי התורה והתפילה שיעשה בכח האכילה הזאת ובכל זאת אינו עוסק בהן כי אם בכדי חיות הגוף בלבד לא יותר, ונמצא היצר הרע הוא הולך לבדו בזה העולם שלא יתחבר עמו האדם להיות שותף לחלקו לא מיניה ולא מקצתו אז הוא בגפו יצא מן העולם ולא ישלוט על האדם כלל וכלל לא על גופו ולא על נשמתו, כי לא נתחבר עמו במילוי תאותו להיות מן המתאוין בעם לעולם ואין לו עמו כלל. אבל,

אם אם בעל אשה הוא וגו'. כלומר שהיצר הרע הוא אצל האדם בעל התאוות כי כל התאוות נכללים בתאות אשה כמו שכתב הרד"ק ז"ל (בתהלים נ"א, ז') בפסוק הן בעוון חוללתי וגו', והיצר הרע מושל בתאוותיו להיותן נעשות בכוחו ועל דעתו, אז ויצאה אשתו עמו כלומר הן בחינת התאוות ההם והם הניצוצין שהיו מעוטפים בכל תאוותיו והנאותיו שנהנה מהן בעולם הזה, והן הוא בעצמו, שניהם יוצאין לחוץ אל בחינת החיצונים והקליפות להשפט שם על מעשהו להיות ח"ו תחת ממשלתן.

או יאמר על זה הדרך כי נודע אשר התורה נקראת אשה בסוד הכתוב (משלי ל"א, י') אשת חיל מי ימצא וגו' שפירשוהו שם על התורה וכן הוא מפורש (ביבמות ס"ג:) אשה יראת ה'. ולזה יאמר כי אם האדם לא די שאינו נזהר בתאוותיו הגופניות לשמרם מכל רע לבל יגע בהם ערל וטמא במילוי תאוותיו להתאוות אליהם, אלא אף כשהולך בדרכי התורה והוגה בה הוא מלא מגירוי היצר הרע להיות עוסק בה להתגאות או להתנאות או למען יכבדוהו עשיר ורש ושאר הבלי שטותיו, ולא נזכר באלהי עולם ה' הנותן התורה להגות בה לשמו הקדוש רק למען להקרא רבי או לעשותה קרדום לחפור בה וכדומה, וזה אם בעל אשה כלומר שהיצר הרע הוא אצלו בעל אשה שעמו הוא לומד ושונה הכל על דעתו לא למען ה' יתברך אז ח"ו ויצאה אשתו עמו כי אף התורה והמצוה שעסק בה נמסרת ח"ו אל הקליפות והחיצונים (כמבואר בתיקוני זוהר תיקון י"ח, ל"ג:) בזה הלשון: ואם דורונא לאו איהו כדקא יאות, לכלבא אתמסר ודחיין ליה לבר וכו'. או יאמר על זה הדרך אם בעל אשה הוא כלומר אם על כל פנים בעל תורה הוא כי האשה מרמז על

התורה כנזכר אף שאינו שלם בבחינת התאוות שלא יהיה בהם מנגיעת היצר הרע אף על פי כן הנה ויצאה אשתו עמו, כלומר התורה הולכת עמו ואינה מניחתו תחת ידם ח"ו כמאמר הכתוב (משלי ו', כ"ב) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך וגו' ואמרו חז"ל (סוטה כ"א.) בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך זו אחר מיתה וכו', וכפלים לתושיה מבואר בזוה"ק (וישב קפ"ה.) בזה הלשון: כד נפיק מהאי עלמא אורייתא אזלא קמיה וכו' ואגינת עליה דלא יקרבון בהדיה מאריהון דדינא וכו' ועין שם שהאריך מאוד בזה, ונחזור לענין הראשון שפרשנוהו על היצר הרע שהוא בעל אשה כלומר בעל התאוה אצל האדם שהאדם עוסק בתאותו בכח היצר הרע כנאמר, ולזה יאמר הכתוב

פסקה ד

אם אדוניו יתן לו אשה וגו'. פירוש שהאדם אינו בבחינה זו להיות מסגף עצמו יומם ולילה ולא יאכל ולא ישתה ולא יהנה כי אם לחיות גופו הנצרך לו בהכרח גדול ולא יותר, כי אדרבה הוא יעסוק בכל צרכי העולם ויהיה לו כל דברי עולם הזה ואמנם לא ח"ו בגדר התאוה להנאתו שיהיה ח"ו תחת רשות הסטרא אחרא, כי העושה מה שלבו מתאוה הרי הוא נכנע תחת התאוה והתאוה מושלת עליו מפני שהוא עושה כרצונה, אבל הוא אדון יהיה בדבר הזה למשול על התאוה והיצר הרע ממשלה גמורה ואמנם יעסוק בהן לצורך עבודת גבוה הידוע ליודעים, איך לקשט את השכינה בקישוטין נוראים ונפלאים על ידי היחודים והשמות שאדם מיחד בכל דברי עולם הזה, כי הלא כל הדברים שבעולם, כולם הם התלבשות אורו יתברך מה שמונח בהם מעת הבריאה ממאמר פיו יתברך כי הוא אמר ויהי, ומי שיש לו מוח בקדקדו להפשיט מהם את חיצוניותם והתגשמותם ומיחד ומקרב את ניצוץ אורו יתברך המלובש בהם למעלה למעלה, על ידי טוב כוונתו ביחודי השמות, וביותר ויותר למי שיכול להשיג שורש חיות כל דבר שבעולם הזה בהמרכבה עליונה ששם ארבעה פנים אריה נשר שור וכו' והמה שרשים כוללים לכל הבהמות והחיות והעופות כי אריה מלך בחיות וכו' ושם בחינת ארבע אותיות שמו יתברך הוי"ה שורש לארבע יסודות הגשמים אש רוח מים עפר ושורש ד' מינים כוללים דומם צומח חי מדבר, ומתחלק שם לפרטים רבים ופרטי פרטים בצירופי השמות ויחודי השמות ברל"א שערים פנים ואחור, וכל פרט ופרט מדבר קטן וגדול יש לו שורש בשמים במרכבה עליונה בזה או בזה.

ואיש המשכיל הנלבב אשר מבין כל זאת, עושה יחודים נוראים וקישוטים נפלאים על ידי דברי עולם הזה במה שמביט אל שורש שורשם אשר בשמים ומיחד ומקרב את הכל

לבורא עולם ברוך הוא שהוא האצילם בראם יצרם אף עשאם ועושה מכולם תכשיטי כלה בבחינת אִשה ריח ניחֹח לה' הנאמר בקרבנות שבא מחפצי עולם הזה ומגביר קדושתו יתברך ואורו על כל הארץ ומלאה תבל וישבי בה ומלאה הארץ דעה את ה'. כי מפשיט את כל הגשמיות מכל חפצי הארץ, וניצוץ אורו יתברך נתעלה למעלה כאשר יהיה אם ירצה ה' לעתיד בכלל הבריאה כולה כמו שאנו מבקשים וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור וכו' ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וכו' כי בהכנעת הגשמיות והחיצוניות מכל הדברים הרי אורו יתברך יוכר ויודע כי לה' המלוכה ומושל בגוים ואין בכל הארץ כי אם ה' אלהים ואין זולתו, לא כבחינת הקליפה שאומרת אני ואפסי עוד וכו' והכל הוא בסוד אומרם ז"ל (מובא בעשרה מאמרות מאמר אם כל חי) חנוך תופר מנעלים היה ועל כל תפירה ותפירה היה אומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כי השיג וידע בחינת היחודים הנוראים ואותיות התורה ממאמר פיו יתברך שנתלבש בדברים והיה מיחד ומקרב האורות אחד אל אחד בסוד יחודי השמות. וזה דבר גדול שאין גדול ממנו להרביץ קדושתו יתברך בדברים המגושמים התחתונים האלה, ועל כן נתעלה למרום להיות במלאכי אש, במדה שמדד להעלות הארץ התחתונה אל ה' כן הוא נתעלה למעלה למעלה וישב בגבהי מרומים, וזה היה בחינת שלמה המלך ע"ה שנאמר בו (מלכים-א ה', י"ג) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר וגו', כי היה מכיר שורש כל דבר ודבר במרכבה העליונה והיה מדבר אליהם לומר מה זה מה שורשו ומה כחו ביחודי השמות בשמים.

ואמנם כי לא עליך המלאכה לגמור רק איש הנלבב ויש לו מוח בקדקדו להבין לפי ערכו שורש הדברים ומפשיט עצמו מכל בחינת תאות והנאת עצמו עד שלא ירגיש שום הנאה בכל חפצי עולם הזה וכרבינו הקדוש (בכתובות ק"ד.) שזקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר גלוי וידוע לפניך וכו' ולא נהניתי מעולם הזה אפילו באצבע קטנה וכו' ועושה ומכוון לשם שמים לעשות עמהם קשוטין לשכינה הרי הקב"ה מקבלו באהבה ונחת רוח ומעלהו למעלה למעלה וזה נקרא בזוה"ק (משפטים ל"ה.) ואתקשטת בקישוטין דלא הוו כידוע ואין כאן מקומו לבאר את זאת כי צריך ביאור רחב וביארנוהו במקום אחר. ומיחודים וקישוטין הללו מתעבדין שם בשמי השמים נשמתין חדתין ורוחין עם נפשין מיחודי האורות וזיווגן כנודע לאוהבי האמת.

ולזה אמר אם אדניו יתן לו אשה, פירוש שהאדם יעסוק בכל צרכי העולם (המכונה על שם אשה כאמור) רק שיהיה בבחינת אדון, לא ח"ו להיות נכנע אחר התאוה אדרבה הוא ימשול בו ואף על פי כן יעסוק בהם לצורך עבודת אדוניו בזה אדון עולם באמת

עד אשר וילדה לו בנים או בנות, פירוש האשה הנזכרת הוא כל חפצי העולם יתעביד מהם נשמתין ורוחין עם נפשין (והוא בנים או בנות כי רוחין הם בחינת בנים ונפשין בחינת בנות וכו' כנודע), אז האשה וילדיה תהיה לאדוניה כי כל הניצוצין שהעלה מהם וכל הנשמות שנולד מהם כולם יהיו לאדוניהם אשר עשאם בכחו לקבל שכר על כולם, וכולם ירדו אליו להיות לו עטרה בראשו למוחין הקדושים וחיות הקודש. והוא העבד הנזכר היצר הרע עבדא בישא יצא בגפו אין לו שום חלק לא בו ולא בכל חפציו ועסקיו אף שהוא עוסק בכל חפצי עולם הזה ומחמדיו אין לו חלק בהם כי כולם קדושים לה' ולא עולתה בו. ולזה אומר הכתוב,

פסקה ה

ואם אֲמור יאמר העבד אהבתי את אדוני וגו' לא אצא חפשי וגו'. כי נודע מה שאמר הכתוב (משלי ט"ז, ז') ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ד, א') זה היצר הרע וכו' כי היצר הרע מתהפך אצלו לטוב לעבוד עמו עבודת ה' כמאמר חז"ל (ברכות נ"ד.) בפסוק בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע כי הנה כוחות היצר הרע שהם התאוה והחמדה והקנאה והבערת האש בלב לחפצי העולם לתאוות למחמדי עולם הזה עוד כסף וזהב עוד מלבושים עוד כבוד עוד מאכל ומשתה וכדומה, את כולם אם יקחם האדם לעבודת בוראו מה טוב ומה נעים והוא שיתעלה ויחמוד בכל יום ויום לעוד אהבה לה' עוד יראה עוד תורה עוד מצוות עוד הגרמת תענוג ונחת רוח לבורא עולם ולשכינה הקדושה ולכל העולמות הקדושים וכדומה, והקנאה להתקנאות במי שהולך בדרכי ה' יותר ממנו לעשות גם כן כמוהו על דרך אומרם (בבא בתרא כ"א.) קנאת סופרים תרבה חכמה, והזריזות והחשק בחיות בוערת כרשפי אש שלהבת י"ה לרדוף תמיד אחרי מצוותיו יתברך באהבה ושמחה בזריזות רב ולא יעצרנו גשם ושלג וקור וחום מלעשות מצוותיו בכל פרטותיהן על צד היותר יפה ונאה.

ואפילו במדות האסורות לנו שהם הגאוה הליצנות והכעס וכדומה שהם בודאי כוחות היצר הרע נמצאים בקדושה והן משובחות ומפוארות מאוד, כי כאשר האדם רוצה לעשות מצוה או לעמוד להתפלל הנה אם ידמה בנפשו שכל מצוותיו ותפילותיו כמעט לריק הם ח"ו ואינם פועלים כלום, אזי ממילא לא ידקדק בהן לעשותם כראוי ולכוון מוחו ולבו אליהן כי לא נחשב אצלו אם יעשם או לא, למיעוט ערכן לפי דעתו. וכמה פעמים לא יעשה כלל איזה מצוות מן המצוות אחת או שתים למיעוט חשיבתן בעיניו, אבל אם יאמר האדם בלבו כי הלא השפעות כל העולמות וחיותם וברכתם תלוי בתפילתי ומצותי ותורתי וכמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ז.) שחייב אדם לומר בשבילי נברא העולם וכו' וממילא

כמה תענוג ונחת רוח מגיע לבוראנו ברוך הוא וברוך שמו מזה כשמתברכין כל העולמות וכמה קשוטין ויחודי השכינה תלוי במצות אדם מישראל, אז לא יהיה קל בעיניו מצוה אחת ממצוות התורה וכארי ישאג וכנשר ידאה לרוץ אולי יזכה לעשות אחת ממצות האל, וכמה מצוות ממצוות שאדם דש בעקבו אנו מניחין מלעשות כמו מצוות הלוית אדם לחבירו ולתלמידו ומכל שכן לרבו, שענינה גדול ונורא, צא ולמד בדברי הרמב"ם ז"ל (בפרק י"ד מהלכות אבל הלכה ב' וג') במה שהאריך במצוה זו עד מאוד וכדומה שארי המצוות שאינם נחשבין לאדם לתת לב עליהם. אבל אם כך היה בנפשו שבכל מצוה ומצוה פועל פעולות גדולות בשמים ובארץ, היה יקר בעיניו אף מצוה אחת מן הקלות שבקלות דאורייתא או דרבנן גדר וסייג מדברי קבלה או מדברי סופרים או אפילו מנהג ישראל שנתיסד על פי התורה, לצד גודל חשיבת המצוה בעיניו, וכשיעמוד להתפלל או לעשות איזה מצוה מן המצוות חיל ורעדה יאחזנו בזוכרו מה שהוא רוצה לעשות נחת רוח לה' יתברך וקישוטי ויחודי השכינה והשפעות ברכות ושפע לכל העולמות עליונים ותחתונים, ויראה לדקדק לעשות בכל האפשרי היותר ראוי בטהרה וקדושה ונקיות והתיחדות המוח והמחשבה והלב וכל אבריו וגידיו לתפילה או למצוה זו.

ולהיפך כאשר ידע בנפשו שאם ח"ו הוא עושה איזה מעשה אשר לא יֵעָשֶׂה ח"ו ח"ו הרי הוא מורד בה' אלהיו ופוגם בשמותיו הקדושים הנוראים וממעיט בחינת השפע והברכה מכל העולמות כולם כענין שנאמר על ידי מעשה בני אדם (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם, והוא הרמז על בחינת המעטת השפע והאורה מכל העולמות עד אשר נעשה ח"ו ח"ו בבחינת החושך. כאשר ידע כל זאת ייראו ויפחד וירתת מלעבור עבירה כל דהוא כמות שהיא שלא יעבור עליו כל אלה, ויראה ליחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו שיהיה הכל ביחוד אליו יתברך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה באופן שלא יחשוב בשום מחשבה ולא ידבר שום דיבור ולא יעשה שום עשיה ולא יזוז בשום אבר כי אם מה שנוגע לעבודתו יתברך או לדבר הגורם לעבודתו, וכשיראה דבר שאינו לגרם עבודתו יתברך מיד הוא פורש כי יודע בנפשו כל אלה כמה החטא גורם ככל הנזכר. אבל אם ידמה לו בנפשו שאין עשייתו פועל כלום, ממילא גם כן לא יהיה נזהר כל כך מן העבירה כי נדמה לו מה בכך אם לא יהיה נזהר כל כך. הרי שבחינת הגאוה שהיא נבזית ונתעבת ונמאסת לפני הקב"ה יותר מכל המדות כמאמר חז"ל (סוטה ה'.). אם הוא בקדושה הרי היא משובחת מאוד שעל ידה בא האדם לסדר עבודתו ושעל זה נאמר ביהושפט (דברי הימים-ב י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה'. רק שזה הוא הכל קודם עשיית המצוה והתורה והתפילה שצריך

שיגבה לבו בכדי לעשותן על צד היותר טוב אבל בעת העשיה ומכל שכן אחר העשיה ח"ו ח"ו שידמה בנפשו כי כבר עשה איזה עשיה, כי הלא מי יאמר זכיתי לבי וגו' ומי עבד את ה' יתברך כראוי לעבוד לאלהי עולם ה' אשר אין קץ ואין חקר לגדולתו. רק שה' יתברך ברוב רחמיו וחסדיו מקבל באהבה וברצון את עבודת האדם אם עובד אותו על כל פנים כראוי לפי כוחו ותבונתו, אבל שידמה האדם כי יצא ידי שמים באיזה פעולה ועשיה, הרי לא נגע עדיין בלבו אהבת ויראת ה' כלל וכלל, כי העומד בהיכל המלך אף אם יעשה להמלך כל מיני עשיות בכוחות גדולות עד מיצוי דם נפשו, לא לכלום נחשב בעיניו נגד גדולת המלך ותמיד חומד ומשתוקק לשרת אותו עוד עוד מאין הפוגות והכל בהכנעה גדולה ובאימה ויראה ואהבה כנודע לטועמי עבודת שמו יתברך אפס קצהו.

ונחזור לענין, אשר כוחות היצר הרע הנמצאים בקדושה משובחים הם מאוד מאוד, וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ט', ז') טוב מאוד זה היצר הרע וכו' כלומר אם האדם עובד ה' יתברך בכוחות היצר הרע הרי הוא טוב מאוד, מאוד יותר מטוב לבד וזה שגם אויביו ישלים אתו זה היצר הרע שמסייע לו בחלקו לעבודת ה' יתברך. וזה אומרו ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי, כי אחרי אשר אדוניו יתן וגו' כנזכר שיזכה האדם ליחד יחודים בכל חפצי עולם הזה הנה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ויאמר היצר הרע אהבתי את אדוני הוא זה האיש, את אשתי וגו' המה חפצי העולם שנתעלו על ידי זה האיש שהוא אדון עלי שלא נכנס תחת ממשלתי גם עמהם, אהבתיהו לא אצא חפשי מאתו רק אהיה אתו עמו לעזרהו בכוחי ליתן לו מחלקי לסייעו לעבודת בורא עולם. ועל זה אומר הכתוב,

פסקה 1

והגישו אדוניו אל האלהים והגישו אל הדלת וגו'. פירוש אם כן אומר היצר הרע אמרה התורה שמצוה לשמוע לדבריו והגישו וגו' אל האלהים שתראה לקרב את כל כוחותיו לעבודת אלהים, ולמדה התורה דרך ארץ האיך יקרב אותו, כי והגישו אל הדלת או אל המזוזה כי הנה הדלת והמזוזה המה הפתח לכנוס על ידם אל הבית, וכה תעשה בכוחות היצר הרע שעל ידם יערב לך לגשת בתחילה להכנס אל העבודה, וכנזכר בבחינת הגאוה שהוא היצר הרע ומשובחת בקדושה. וכל זה רק בתחילה כשרוצה לגשת אל הקודש אבל אחר כך פיגול הוא לא ירצה, וכן בשאר כוחותיו החמדה והתאוה ואש הזירוז הכל הוא שעל ידו יבוא אדם לקיים התורה כי יחמוד ויתאוה אליה ויזרז בעבודתו, על כן צריך אתה אל היצר הרע להגישו אל הדלת והמזוזה. עוד דבר זה תעשה לו ורצע אדוניו את אזנו במרצע, כי נודע אומרם ז"ל (כתובות ו':) האוזן נכוית תחילה לאברים וכו'.

ועל כן הרוצה לעבוד ה' יתברך עם כוחות היצר הרע ונמצא צריך לעסוק בכל חפצי העולם כאמור ואף על פי כן לא יבטל ממלאכתו לעשות שם קישוטי השכינה, וממילא שצריך גם לשמוע באזנו אשר יצטרך לעבודת בוראו, ומפני שהאוזן נכוית תחילה הזהיר הכתוב בשמירתו ואמר ורצע אדוניו את אזנו במרצע, כלומר זה האוזן השייך לו ירצענו ויחברנו היטב במרצע, מרצע עם מילוי האותיות והכולל הוא מספר קדוש, יקדשנו היטב בקדושה עד שלא ישמיע לאזניו דבר קטן וגדול כי אם לצורך גבוה וסוד עבודתו, ואז ועבדו לעולם שהיצר הרע יהיה עבד לו לעולם כי (איוב ה', כ"ג) עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך, והכל רומז אל היצר הרע שנקרא אבן וחית כנודע.

גם ירמזו הכתובים בפרשה זו על זה הדרך, כי חז"ל (שבת ל'.) אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות קודם שימות שכיון שמת בטל מן התורה ומן המצוות ואין להקב"ה שבח בו והיינו דאמר ר' יוחנן מאי דכתיב (תהלים פ"ח, ו') במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה והמצוות וכו'. והנה נודע אשר עולם הזה בכלל נקרא בבחינת ששת ימי המעשה נגד עולם הבא שנקרא שבת שעל כן אמרו חז"ל (עבודה זרה ג'.) שישיב הקב"ה לאומות העולם שיבקשו שכר עולם הבא, מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו'. וערב שבת נקרא כל ששת ימי החול המכינים לשבת כאומרם ז"ל (ביצה ב':) חול מכין לשבת. ולזה יאמר הכתוב כי תקנה עבד עברי פירוש שתרצה לקנות לך שם עבד עברי שהוא עבודת ה' הראוי כעבד אל אדוניו יומם ולילה מאין הפוגות, בבחינת עבד ה' המכונה לבחינה גדולה (כי משה רבינו נקרא עבד ה' ומי לנו גדול) את זה ישים לנגד עיניו אשר רק שש שנים יעבוד שכל עבודתו בעבודת גבוה אינו כי אם בשנים הללו שהם בבחינת שש והוא בחינת עולם הזה כולו שהוא בבחינת שש בסוד הכתוב (שמות ל"א, י"ז) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו'. אבל ובשביעית הוא בחינת עולם הבא שנקרא שביעי בסוד שבת, הנה הוא יצא לחפשי חנם שנעשה בבחינת במתים חפשי חנם בלא מצוות שכיון שמת אדם בטל וכו' ואין להקב"ה שבח בו ואז לא יקרא לו שם עבד, ועל כן כל עוד נשמתו בו בעולם הזה בעת ההיא יקרא לו שם עבד ואז יעסוק בתורה ובמצוות כראוי לפני בורא עולם עד שיהיה ראוי לקרוא לו עבד ה', ולזה מסדר הכתוב והולך בחינת משפטי האדם אחרי עבודתו ואמר.

אם בגפו יבוא בגפו יצא. פירוש אם האדם בא בעולם הזה בסדר עבודתו בתורה ומצוות ומעשים טובים בגפו פירוש בלחודוהי כלומר שהוא בעצמו בא אליהם שדורש עמהן טובת עצמו להיות לו לשם ולתפארת בעיני הבריות כשיראו אותו עוסק בתורה ומצוות ויכבדוהו עשיר ורש, או שעוסק בתורה בשביל לעשותה קרדום לחתוך בה להיות לו על

ידה עסקי פרנסתו, או אפילו שעובד ה' יתברך בתורה ובמצוות בשביל שכר עולם הבא אבל על כל פנים כל כוונתו אינו אלא לעצמו, לא למען ה' יתברך להיות לו נחת רוח על ידי עבודתו ולקשט את הכלה בעשרים וארבע קשוטי כלה ליחד הדודים באהבה ואחוה ולגרום שפע וברכה רבה בכל העולמות ולתקן הניצוצות שנפלו בקליפה ולאקמא שכינתא מעפרא ולגרום זיווג ויחוד בארבע אותיות שם המיוחד ולקשר את נפשו ולהדביקה אל שורשה שורש אין סוף ברוך הוא וברוך שמו הנעלם בתורתו ומצוותיו יתברך שהן רצונו שהוא רצה להיות אנחנו עושין כך והוא ורצונו אחד בתכלית היחוד נמצא ה' יתברך ברוך הוא וברוך שמו נעלם בתורתו ומצוותיו, והכל בכדי שיגיע תענוג והנאה מכל זה לבורא עולם ברוך הוא, והכסיל הזה חובק את ידיו ואין במוחו אחת מכל אלה כי אם רק למען עצמו להנאתו ולטובתו שעליהן אמר הכתוב (ישעיה מ', ו') וכל חסדו כציץ השדה ומבואר בתיקוני זוהר (תיקונא תלתין ע"ג:) שכל חסד דעבדין לגרמייה עבדין וכו' וזה נקרא בגפו יבוא שבא בבחינת עצמו אל העבודה לטובתו, או שנקרא בגפו לפי שהוא בא בגופו לזה למען טובת גופו, הנה הוא בגפו יצא מן העולם הזה שבעת פטירתו לא יצא מן העולם הזה כי אם הוא בגופו לבד אבל נשמתו אשר בקרבו יצטרך עוד להיות בזה העולם בגילגול שני לתקן את אשר עיוות ולחזור על התורה והמצוות שעשה כבר לעסוק בהן עתה לשמה, ובזה יתוקן נשמתו להעלותה למעלה, וכל עוד שלא יחזור על התורה והמצוות לשמו של הקב"ה לא יתעלה נפשו למעלה, ותצטרך לבוא בגילגול פעמיים ושלוש עד אלף פעמים לתקן את אשר עיוות. וזה הוא מוסר גדול ונורא, כי כמה וכמה יסורין וצרות ועגמת נפש עוברין על האדם מיום הולדו עד עת פטירתו מן העולם מחלאים רעים ומקרים רעים וצער גידול בנים וצער עסקי פרנסה וכדומה שממש אין רגע בלא פגע. ונמצא על כל פנים צריך האדם לראות אם כבר הוא בזה העולם, לתקן נפשו מכל וכל כאשר תצטרך, שלא תצטרך לבוא עוד בגילגול לעבור עליו כל אלה עוד הפעם בכל ימיו ושני חייו שיחיה עוד. ובכל זאת מי יודע אם לעת הזאת אחרי בואו בגילגול יגיע למלכות טהור ומזוכך כראוי. היש יסורין גדולים מאלה שיצטרך עוד לבוא אל העולם השפל הזה הנבזה המלא צער ויסורין ועגמת נפש. ועל כן קדמה התורה והזהירתו על זה כי אם בגפו יבוא בגפו יצא ויוכרח עוד להיות בזה העולם, ועל כן החכם יהיה עיניו בראשו לתקן בתחילה מה שיוכרח לתקן בסוף, ואומר הכתוב. **אם** בעל אשה הוא. הנשמה היא שנקראת אשה שעליה אמר הכתוב (להלן פסוק ו') שארה כסותה ועונתה לא יגרע שצריך האדם לתת מזון לנשמתו מזון הרוחני והוא על ידי התעסקות בתורה לשם ה' באמת שבזה הנשמה מרוות צמאונה במה שצמאה ותאבה

להדבק בה' אלהיה מקור שורשה שנאצלה משם ועל ידי התורה היא נדבקת ונקשרת עם אלהיה בסוד הנפש היוצאת עם הדיבור בבחינת מאמר הכתוב (שיר השירים ה', ו') נפשי יצאה בדברו שהבל פיו היוצא מן האדם בדיבורו הוא סוד נשמתו אשר בקרבו וכשהוא מדבק ומקשר הבל הזה אל אור התורה שהוא רצונו יתברך, והוא ורצונו אחד שנעלם בתורתו כנזכר למעלה, הרי נפשו נדבקת ומתיחדת עם ה' ביחוד נפלא בסוד אתדבקת רוחא ברוחא הנזכר בזוה"ק (פרשה זו קנ"ד:), והכל כשהוא באימה ויראה ובכוונת אמת לשם זה, הוא המרוה ומשביע באמת את צמאון נפש האדם ורעבונה לה' והוא מזון הנשמה. וזה שארה וכסותה הוא על ידי התעסקות המצוות ברמ"ח מצוות עשה בעשיה גופניות שהם כמו לבושים אל האדם כמו עטיפת הציצית והתפילין ושאר כל המצוות הנעשים ברמ"ח אברי הגוף מבחוץ, והמצוה הוא מלבוש להם שמזה נעשה לבוש רוחני להנשמה לרמ"ח אבריה ושס"ה גידיה להיות לה חלוקא דרבנן בעולם הנשמות בגן עדן ולהתלבש בו בתחיית המתים לחיי עולם הבא כנודע והיא כסותה לבדה. ועונתה הוא התפילה שאדם מתפלל שלושה פעמים ביום שעונתה וזמנה קבוע ערב ובוקר וצהרים והיא השפעת מוחין חדשים ואורות עליונות בכל יום ויום אליה כנודע. ואם האדם בעל אשה הוא שמתנהג עמה כבעל הזה לתת לה שארה וכסותה ועונתה, בזה הנה ויצאה אשתו עמו שגם הנשמה הולכת עמו באופן שלא תצטרך עוד לבוא בגילגול לעולם השפל הזה, רק אם עדיין לא מטוהרה היא בזיכוך הראוי לה לפי מעשה האיש הלז ופקודתו, הנה היא מזדככת שם בעונשים הראוי לה אם קצת גיהנם, או בשארי עונשים רוחנים שם אבל העולם הזה שוב לא תתן עיניה עליו. ולזה אומר הכתוב,

אם אדוניו יתן לו אשה. פירוש מי שזוכה ליתן דעתו ולבו להפשיט את עצמו מגשמיותו עד קצה האחרון, ונעשה מובדל ומופרש מכל בחינות התאוות כי קדוש הוא לה' בכל לבבו ונפשו ומאודו, ומכל שכן בעשיית מצוותיו ותורתו ותפילתו שנותן את לבו על טעם המצוה ורב מעלתה, עד אשר יגרום בכל מעשיו גודל תענוג ושמחה ונחת רוח למעלה ולמטה וזוכה ליחד יחודים וזיווגים בעולמות הקדושים הנוראים עד אשר נולד על ידו נשמות חדשות חדשים לבקרים, ואז זוכה לקבל שפע אור אל שורש נשמתו להעלותה למעלה למעלה יותר ממקומה שנלקחה משם בעת הולדו. וזה הוא מעלה נפלאה כי כל בני אדם גם בני איש הלואי שיזכו להחזיר הנשמה אל העולם שנלקחה משם מזוכך ומטוהר כבראשונה וכמאמרם ז"ל (יומא פ"ו:) ולואי שתהא יציאה כביאה, כי גם בזה זוכה לשכר גדול, להיות זכורה ושמורה בעולם הזה וחוזרת כבראשונה למקומה שלא נתטנפה בטומאת ארץ העמים והבליה. אבל זה שזוכה להעלותה עוד אל עולם עליון

יותר מבראשונה זה הוא בחינה נפלאה וזה נראה ששבחו לרבי עקיבא מן השמים ואמרו שהוא מעביר על מדותיו כמו שאמרו (בתענית כ"ה:) כלומר שהיה מעביר נשמתו ממדה שנמדדה בירידתה לעולם הזה והיה מעבירה למקום גבוה יותר ויותר.

וזה אומרו אם אדוניו יתן לו אשה, כי בשכר מה שעשה את הקב"ה אדון לעצמו להמליכו על כל אבר ואבר וגיד וגיד מרמ"ח אברים ושס"ה גידים ולהמשילו על כל תאוותיו ומחמדיו שלא יגע בהם כי אם בקדושת בוראו, ועל כן ניתן לו אשה מן השמים שהוא תוספת הנשמה להעלותה לעולם עליון ממנה שהוא בבחינת אשה חדשה ממש על שם האורות החדשים שמקבלת. וילדה בנים או בנות, הוא התחדשות נפשין ורוחין ונשמתין על ידי כחה במאורות עליונים (ורוחין עם נפשין הוא בנים או בנות כנזכר למעלה) הנה הוא משולחן גבוה קא זכי ובודאי האשה וילדיה תהיה לאדוניה בלבד לשם ה' ולא יגע בה ערל וטמא בצאתה לעולם העליון ולא תטה בשדה ולא תפנה דרך כרמים רק דרך המלך מלכו של עולם תלך להתעדן מזיו שכינתו יתברך אף לא תירא לביתה משלג הוא הגיהנם כי לא נטתה ימין ושמאל בהיותה בעולם הזה ויקויים בה בשכבך תשמור עליך (משלי ו', כ"ב). והוא, פירוש הגוף הנזכר שעבד בזה לה', הנה נודע שבעולם הנשמות בגן עדן אין קיבול שכר כי אם מעט להנשמה ולא להגוף כלל, ועיקר קבלת השכר יהיה אם ירצה ה' באלף השביעי ליום שכולו שבת יום מנוחה ושמחה ותענוג שאין כמוהו וזה יהיה אחרי התחיה ויתלבש הנשמה בתוך הגוף ושניהם יחד יקבלו השכר המופלא כי אז יהיו הגופים כגוף אדם הראשון קודם החטא שהיה דר בעליה ובחצר כאחד עלה וישב לו בגבהי מרומים בין מלאכי מרום וירד לו למטה אל עולם הזה, וכמו גוף חנוך בן ירד שנתעלה להיות במלאכי אש, וכן יהיו כל הגופים אחרי התחיה לקבל שכר על עבודתם שהם שעבדו לה' יתברך בהכנעת תאוותיהם ובביטול כוחותיהם בקבלת היסורין ועגמת נפש כנודע ליודעי דעת. אבל בעולם הנשמות אין שכר להגוף כלל רק שגוף האדם אשר לא טוב הוא שולטין בו רמה וקליפת החיצונים ובשרו עליו יכאב מהם ויש לו צער ויסורים שם. וגוף אדם צדיק מונח בשלום בקבר ולא ישלטו בו ידי זרים וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ט"ז, ט') לכן שמח לבי וגו' אף בשרי ישכון לבטח והוא בשר הגוף הנקרא בשר. וזה אומרו כאן והוא, הגוף, יצא בגפו שלא תגע בו יד ולא יתדבק בו מכתות החיצונים כלל וינוח בשלום על משכבו עד התחיה שיקבל שכרו משלם, ואך בזמן התחיה הנה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא כל אחד לפי ערכו. ולא שיבחתו התורה בזה רק עתה במה ששארי גופות בני ישראל נרדפים במותם מכל בחינות הקליפות והחיצונים עד שבשרו עליו יכאב כאמור, אבל והוא יצא בגפו בלי

שום התדבקות ושליטת ידי זרים כי אם בלחודוהי לשלום וינוח בשלום עד עת קץ. והנה זה הכל סובב הולך על העבד עברי הנזכר שמי שירצה להיות עבד לה' הנה כה משפטו ודינו על כן יראה לבחור לו איזה הדרך ישכון אור והכל בשש שנים הנזכרים בעולם הזה המכונה על ששת ימי המעשה אבל ובשביעית בעולם הבא הנקרא שבת יצא לחפשי חנם בלא מצוות כנאמר למעלה. ולזה יאמר הכתוב,

ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי וגו' לא אצא חפשי. כי זה עבד ה' יאמר אהבתי את אדוני זה הקב"ה שהוא אדון לו ואת אשתי היא הנשמה המופלאה הנזכרת ואת בני הם הנשמות המתחדשין על ידו בכל יום ואת כל אלה אהב לעבוד לאדוניו ולהוסיף שפע אור בנשמתו להעלותה בכל יום מעלה מעלה כי אין קץ ושיעור לזה כי הלא אורו יתברך אין סוף הוא, ואת בני שרוצה תמיד לחדש חדשים למעבד נשמתין ורוחין חדתין בתרתין ובתלתין לא אצא חפשי מן המצוות, והוא בחינת אליהו הנביא שלא מת רק נתעלה ברכב וסוסי אש עם גופו להיות חי עד הנה, וכמו חנוך שעלה לשמים עם גופו, וכן במשה רבינו ע"ה אמרו חז"ל (סוטה י"ג:) לא מת משה אלא עלה ומשמש במרום, וכדומה. כי שלושה עשר נכנסו בחיים לגן עדן כמאמר חז"ל (בילקוט יחזקאל רמז שס"ז). ולזה והגישו אדוניו אל האלהים כלומר כי הקב"ה ממלא רצונו ומגישו אליו יתברך אם זכה לזה. והגישו אל הדלת או אל המזוזה, דלת ומזוזה הוא פתח הכניסה אל הבית כנזכר למעלה. וגם בזה כתבו המפרשים שאליהו כאשר שט למרום פושט את עצמו מגופו ומניחו בגלגלי הרקיע ומעופף למעלה בנשמתו ואפשר על כי אין לבוא אל שער המלך וגו' (אסתר ד', ב'). ולזה אמר כאן כי להעלותו אל כל העולמות עליונים עם גופו זה אי אפשר, כי הלא אפילו הנשמה לא תעלה כי אם במקומה ולא יותר לעולם שלמעלה מהיכלה כי לא תוכל לסבול אור זה שלמעלה ממנה שעל כן אמרו (בבא בתרא ע"ה.) כל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו, נכוה ממש שלא יוכל לסבול אור שלמעלה ממנו, ושם בנשמות מדבר ולא בגופים, ועל כן להגישו עם גופו לעולמות עליונים אי אפשר, רק והגישו אל הדלת או אל המזוזה שהוא פתח הכניסה להיכלות עליונים ושם יפשט את גופו ויעלה למעלה עם נשמתו לבדו. ורצע אדוניו את אזנו במרצ"ע אוזן מכונה על השמיעה והיא בבחינת הבינה הרומז על הנשמה. גם במשנת חסידים (פרק א' משנה ד') מבואר שאוזן היא בבחינת שם ס"ג שבבינה סוד הנשמה, ומרצע רומז על ת' עלמין דכסופין כמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים ולזה ורצע אדוניו את אזנו במרצע שיקשור את נשמתו בבחינת ת' עלמין דכסופין והוא שיכסוף עוד ועוד לעבודתו יומם ולילה לא יחשה ואז ועבדו עולם כאשר רצה להיות עבד לעולם ואמר אהבתי את

אדוני וגו' לא אצא חפשי. ונראה שעל כן מצינו (חגיגה ט"ו.) במט"ט, ואליהו (בבא מציעא פ"ה:) שקבלו שיתין פולסין דנורא, ולא מצינו כן בשארי מלאכי עליון לפי שהם עלו למעלה בגופן בבחינת לא אצא חפשי מן העבודה, ועל כן יש בהם עדיין כעין בחינת הבחירה לקבל שכר ועונש, מה שאין כן בשאר משרתי עליון שאינם בבחינת הבחירה ולא שייך בהם שכר ועונש.

ומה שאמר הכתוב האשה וילדיה ולא האשה והילדים, יסייע לדברי חז"ל (יבמות כ"ב.) שאמרו בן הבא מכל מקום נקרא בנו לכל דבר חוץ מבן הבא מן השפחה וכו', והנה כאן בשפחה כנענית הכתוב מדבר כדרשות חז"ל (מכילתא מובא ברש"י ובילקוט רמז שי"ב) ואומר הכתוב האשה וילדיה לומר שהן נגררין אחריה להקרא ילדיה ולא ילדיו, או אפשר להיפוך שהכתוב בא לסייע לאומרם ז"ל שבשפחה כנענית הכתוב מדבר מה שרבו מוסר לו ולא בישראלית, דאי בישראלית הכתוב מדבר למה קרא הכתוב הילדים אחריה, אלא ודאי הכי אומר הכתוב אם אדוניו יתן לו אשה וגו' ואיזו אשה יתן לו היא אשר האשה וילדיה שהבנים נמשכין אחריה והוא בן הבא מן השפחה, זה מוסר לו אדוניו ובה קא משתעי הכא ולא בישראלית.

פסקה ז

וכי ימכור איש את בתו וגו'. כאן רמז הכתוב הנהגת האדם עם נשמתו אשר בקרבו, כי הנשמה היא הנקראת בת, בת מלך המלכים ברוך הוא כאמור בזוה"ק (פרשה זו צ"ו.). והנה הנשמה נודעת שחפצה תמיד שיהיה הגוף סר למשמעתה להיות הולך ומתדבק בה' אלהיו בתורה ומצוות ותפילה יום ולילה לא ינוח ולא ישקוט, כי טבעה וחפצה הוא להיות עולה ומתלהבת להדבק במחיה החיים מקום אשר נלקחה משם כי כן כל מקור יקו למקורו, ולהיפך בתאוות העולם, חפצה שיהיה הגוף מתרחק ומתפרש עדי עד שלא יהנה האדם להנאת תאותו כל ימיו, כי זה הוא לה קוץ ומכאוב ודרדר. כי כל בחינת התאוות, כחות החיצונים והקליפות הם, שמהם נלקח כל בחינת תאות עולם הזה ומחמדיו, וכשהאדם נהנה מהן לתאותו הרי מגביר עליו כוחות ההם והם סילון ממאיר אל הנשמה שאינה יכולה לסובלם, וכשהאדם מגביר הרבה עליו כוחות ההם במילוי תאותו ובקצת עבירות הרי הם המושלים על הנשמה הקדושה והיא נכנעת תחת ידם בבחינת העבד ממש כי מוכרחת אז לשמוע אליהם והמה מקבלים כל בחינת שפע הקדוש הנשלח אל הנשמה ממלך הקדוש ברוך הוא אליהם ונהנין מזה לתאותם ונעשה ח"ו מה שקנה עבד וכו' כי אומרים שהכל שלהם הוא הנשמה והשפע שלה.

ואמנם כי לא לעולם הוא כי לא ידח ממנו נדח וסופה לצאת מאתם, או על ידי מה שיחזור האדם הלז בתשובה שלימה לפני בוראו, ואז על ידי החרטה האמיתית מה שהאדם מתחרט באמת בלבבו ולבו נשבר בקרבו ונדכה ומתמרמר ומתחלחל מאוד ביראה ובושה והכנעה בזוכרו במי שמרד נגדו הלא באל הגדול והנורא שאין חקר וקץ לגדולתו כמאמר הכתוב (איוב ט', י') עושה גדולות עד אין חקר וגו' וכל דיירי ארעא כאין חשובין נגדו וכמצבייה עביד בחיל שמיא ובידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, וכל העולמות כולם מעולם הגדול שבגדולים עד הקטן שבקטנים עדין לא השיגו אפס קצהו מרוב גדולתו ופחדו ומוראו וכבודו. והוא כלי ריק מלא בושה וכלימה נבזה ונמאס עומד לפני תמים דעות ברוך הוא ומורד נגדו, הלא כל מיני מיתות שבעולם לא יספיק על אחת מני אלף לתקן זה, ונותן על לבו פגם הגדול והחזק שעשה בשמותיו ברוך הוא וברוך שמו ובשם הוי"ה הגדול והנורא, שרעדה יאחזנו בחיל ורתת וזיע ואימה ופחד בעבור זה, כי מי הוא לעשות כזאת, ומשים בדעתו כמה קילקל בכל העולמות כולם במה שגרם להם המעטת השפעת אורם וברכתם ונעשה בחינת החושך ח"ו בעולמות כענין שנאמר (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם, והכל ירמז על המעטת האור והשפע. כזה וכזה כאשר האדם נותן אל לבו, ולבבו נשבר ונדכה לשברי שברים עד אין קץ ומתחרט מאוד על העבר באמיתיות לבבו, ומקבל עליו מעתה עבודת שמו יתברך לאהבה אותו ולירא ממנו ולפארו תמיד ולנצח יצרו ולהודות לו על הטובה במה שהוא מקבל שבים לפניו, ולהתקשר בו בקשר אמיץ וחזק, ולהמליכו יתברך על כל אבר ואבר וגיד וגיד מרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ועל בחינת מחשבתו ודיבורו ומעשיו מלכות גמורה שלא יניד אבר אף מחשבה קלה כי אם למען עבודת שמו יתברך או דבר הנוגע לעבודתו שהוא גם כן עבודתו יתברך, ואז הנה על ידי החרטה האמיתית במה שמשבר לבבו על עשותו הדברים אשר עשה, בזה נשבר ונדכה ונכנע ונשפל כל בחינת הקליפות הסובבים את השושנה היא הנשמה הקדושה וכל חיל עם ומדינה הצרים אותה מכוחות ההם נשפלין ונופלין לעומקא דתהום רבא והיא תמלט מהם כצפור הנמלט מפח וכשבוי מבית הסוהר על ידי הקבלה בלב שהוא מקבל עליו התשובה ולעשות טוב מעתה ועד עולם והיא באה אל המלך כבראשונה שש ושמח כי מבית האסורים יצאה למלוך, הכל כנודע.

ולזה יאמר הכתוב וכי ימכור איש את בתו לאמה, פירוש שאדם ימכור את הבת אשר בקרבו היא הנשמה הנקראת בת לאמה שתהיה ח"ו כאמה ביד החיצונים שיהיו הם המושלים עליה על ידי מילוי תאותו בהיתר וקצתן באיסור וכבר נאמר על זה במאמר

אדון החכמים שלמה המלך ע"ה (משלי ל', כ"א) תחת שלוש רגזה ארץ וגו' ושפחה כי תירש גבירתה, שהנשמה הנקראת גברת ממלכת תירשנה האי שפחא בישא בחינת הקליפה לאמה תחתיה, ולזה אמר הכתוב לא תצא כצאת העבדים, שח"ו ח"ו לא תהיה נשארת בידם לצאת עמם להתהפך אחריהם להעשות בחינת עבד כמותם חלילה לא תהיה כזאת. רק,

פסקה ח

אם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה. עכשיו קורא את האדם הלז אדוניה אדון להנשמה מאחר שהוא מכרה לאמה הרי נעשה אדון לה למכרה ממכרת עבד, ואם היא רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה, שלא חפץ בה לקחתה לו מתחילה להיות בבחינת בעל אשה לתת לה שארה כסותה ועונתה השייך על הנשמה (כנזכר בדברינו למעלה בפסוק אם בעל אשה הוא באופן השני) ומכרה לאמה להעשות אדון עליה, הנה עתה, והפדה, שמוכרח האיש הלז לפדאה משם אף בדמים יקרים על ידי התשובה האמיתית שביארנו בחרטה ועזיבת החטא (או כפשוטו והפדה בדמים על דרך מאמר הכתוב (דניאל ד', כ"ד) וחטאך בצדקה פרוק וגו' והכל בתשובה, רק במקום התעניתים והסיגופים יכול לפדותם בצדקה כי דמים תרתי משמע) אבל לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה, אין לו הממשלה הזאת למכרה לעולם ח"ו שתהיה לעם נכרי שתהפך אחריהם בבגדו בה בהמעיט שאר כסות ועונה ובעבירות, כי עדיין עליו היא מוטלת שמוכרח לפדאה. ולזה אומר הכתוב,

פסקה ט

ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה. כי הנה נודע וכבר דברנו מזה כמה פעמים בבחינת (ירמיה ט"ו, י"ט) אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. כי הנשמה הזו שיצתה ממאסר הקליפות ושבה אל בית אביה כנעוריה היא חשובה ונתעלית מאוד בעיני מלך המלכים ברוך הוא, והטעם פשוט הוא שהוא בדמיון מלך הארץ שנשבה בנו ממנו לבין האויבים, ואחרי שנים נשבר בית השביה שלו וברח ובא אל אביו. ודאי תוגדל שמחתם וגדולתם ברינה וחדוה עד אין קץ, מה שלא כן בבנו העומד לפניו תמיד הגם שאוהבו מאז, אינו דומה זו לזו כרחוק מזרח וגו', וכן הנשמה הזו שנמלטה מפח יוקשים ממאסר הקליפות היא חשובה יותר לפניו יתברך. ואמנם עוד דברים בגו (כי במלך המלכים אפשר אין שייך זאת כל כך לצד שהוא צופה ומביט לסוף דבר בקדמותו ואף על פי כן אמת היא כי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ואכן עוד דבר יש בזה והוא) כי הנשמה הזו שהיתה שם בין הקליפות וראתה שם משפט מעשיהם והנהגותיהם, ואחר כך כשהיא שבה אל בית אלי מלך, הנה לוקחת כל דבר ודבר שראתה שם ויודעת שתוכל בזה לעבוד את אלהי עולם ברוך הוא, והולכת ועובדת כמשפט מעשיהם להקב"ה, ובזה לוקחת

מאתם כל חיותם וכוחם מן הקצה עד הקצה מה שנמצא בהם, לפי שלוקטות בזה כל בחינת ניצוץ הקדוש אשר שם ומעלהו למעלה בסוד עבודתו וניטל חיותם מהם והם נשארין פגרים מתים, ובזה היא נתעלית ונתגדלת לפני בורא עולם ברוך הוא כי הוא ברוך הוא מכה באויביו מכת חרב והרג ואבדן ולעשות בשונאיו כרצונו, והקליפה הולך ומתמעט, והקדושה הולך ומתגבר ואין לך דבר גדול מזו שעל כן באבוד רשעים רנה כמו שכתוב (במשלי י"א, י') כי הקליפה הולכת ומתמעטת שזה קץ כל התקוות ותכלית כל התוחלת. והנה הנשמה לבדה לא תעשה דבר כי אם בהתלבשותה בגוף אז על ידי הגוף היא עושה מעשיה.

ולזה יאמר הכתוב ואם לבנו ייעדנה, כלומר כי אחר פדיונה אחרי שיפדנה האדם בחזרת תשובה שלימה, הנה אחר כך ייעדנה אליו ברוב אהבה וחיבה עזה וצמודה אשר תהיה לו לבנו כלומר כמו אהבת האב לבנו החביב כי עד כמה וכמה תוגדל האהבה בלב הבעל תשובה עזה כמות ממש, יותר מצדיק מימיו כנודע. שעל כן גדולים בעלי תשובה יותר מצדיקים גמורים כמאמר חז"ל (ברכות ל"ד:) ובזוה"ק (חלק א', קכ"ט:) מאריך מאוד בזה איך שבעלי תשובה ביומא חדא בשעתא חדא ברגעא חדא קריבין לגבי קודשא בריך הוא מה דלא הוה הכי אפילו לצדיקים גמורים דאתקריבו גבי קודשא בריך הוא בכמה שנין וכו', והכל לפי שתוגדל הבערת אש האהבה בלב הבעל תשובה לאין קץ. ולזה ואם לבנו ייעדנה שיחזור לקחת את הנשמה אליו להיות לו כבנו ממש, הנה זה המצוה על האיש הלזה. אשר כמשפט הבנות, בנות נקראים האומות כמה דאת אמר בנות ירושלים כמו שכתוב (שמות רבה כ"ג, י') והוא כוחות היצר הרע וכת דיליה מבחינת החיצונים והקליפות. יעשה לה, כלומר לא די לו במה שישליך את דרכו הראשון שחטא בו מנגד ולא ירצה להתקרב אליו כלל, כי אם שיקרבנו עוד לעבודת גבוה, וזה כמשפט הבנות כהנהגות כוחות החיצונים, יעשה לה להנשמה להנאתה וטובתה לקחת כל בחינת הכוחות ההם שעבד בהם לעבירה והוא כבר יודע בהם היטב לצד שדרך בהם אחת ושתים, ובהם יעבוד עבודת גבוה. וכבר דברנו למעלה בקצת ענין הזה איך שיעבוד אדם את בוראו בכוחת היצר הרע שאמרו ז"ל (ברכות נ"ד.) בכל לבבך, בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע.

ואך ענין אחד שלא נזכר שם אגיד לך כאן בקיצור, וביארנוהו במקום אחר במה שאמר דוד המלך ע"ה אב החסידים (תהלים נ"א, ה') וחטאתי נגדי תמיד, ולכאורה יפלא וכי לא היה דוד המלך מאמין שהקב"ה מוחל וסולח הוא, אתמהא. ולך ראה כמה החמירה התורה באדם אשר על הארץ שלא יהיה אכזרי וימחול תיכף אחרי בקשת מטו כמו

שאיתא (בבא קמא צ"ב.) והרמב"ם ז"ל (פרק י"ט מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ז) כתב וזה לשונו:: כל מי שיש לו אכזריות ואינו גומל חסד, חוששין לו ביותר שמא גבעוני הוא שסימני ישראל וכו' ביישנים רחמנים וגו' ובגבעונים נאמר (שמואל-ב כ"א, ב') והגבעונים לא מבני ישראל המה לפי שהעיזו פניהם ולא נתפייסו וכו', עד כאן. ואם כזה באדם שהוא בעל גבול ותכלית מלא רימה ופגעים ומכל שכן בבורא עולם ברוך הוא שצריך איש הישראלי להאמין כי מלך מוחל וסולח הוא.

ואמנם כי דוד ודאי האמין בה' כי מחל לו על פשעיו וחטאיו ואך דבר אחר אמר בזה, כי ידוע ליודעים, אשר הבערת אש החשק והתאוה והחמדה עד כלות הנפש שיש לעוברי עבירה זה לא ימצא כלל בתאות ההיתר, ואב החכמים שלמה המלך ע"ה אמר (משלי ט', י"ז) מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם, וחז"ל אמרו בזה (סנהדרין ע"ה.) מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה, ולא ח"ו שהקב"ה נתן בכוון טעם גדול בביאה לעוברי עבירה כי למה יעשה ה' כן לבריותיו אשר ברא, רק שאחר החורבן ניטל טעם ביאת ההיתר מאפס כח האנושי מעול שעבוד המלכים וכאשר העידה רחב (יהושע ב', י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם, ואמרו חז"ל (זבחים קט"ז:) דאפילו אקשויי לא אקשי לשכב עם אשה כי אפס הכח ובטל התאוה, ולעוברי עבירה מחמת שמים גנובים ימתקו הם מתגברים בכוחם למאוד מאוד ומרגישים הטעם כבראשונה ולא שניתן להם מחדש רק שמהם לא ניטל ונשארו כבראשונה להיותן עוברי עבירה ומים גנובים ימתקו, כי על כן גדול המצֶוה ועושה ממי שאינו מצֶוה לצד שהמצֶוה יצרו מקטרגו שלא לעשותו ודואג תמיד לבטל יצרו כמו שאיתא בתוספות (בעבודה זרה ג'.) ומכל שכן בעבירה שהיצר הרע מגדיל תאות חשק האיסור אין כמוהו.

ולזה דוד המלך ע"ה אף שהיה אב החסידים והיה עובד לה' יתברך תמיד ברוב אהבה וחמדה עזה, מכל מקום הנה בשעת מעשה דבת שבע ראה אצלו תאוה וחמדה בלבת אש שלהבת שלא ראה כמוהו מיום היותו על האדמה, וצא ראה שהוא ידע שינוסה בדבר ערוה וכל זה לא הועיל לכבוש תאותו והפך משכבו של לילה למשכבו של יום כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ז.) מה שדוד ודאי לא עשה כן כל ימיו כי ישראל קדושים הם ואינם משמשים מטותיהם ביום כמאמר חז"ל (נדה י"ז.) וכראות דוד חשוקה וחמדה הזו, התאוה להיות לו כזה בבית המלך, שיהיה לו אש תבערת חשוקת חמדה עזה בלבת אש כזה לעבודת שמו יתברך, שהוא מקור כל התענוגים והחמדות. ולזה אמר (תהלים נ"א, ה')

וחטאתי נגדי תמיד שתמיד היה לזכרון בין עיניו תשוקת אש בוערת התאוה הלז שהיה לו אז בכדי לעבוד עמה עבודת ה'.

הראת לדעת כמה וכמה גדול הוא לעבוד אדם בכוחות היצר הרע, שהוא גדול וחזק בריא כאולם בוערת כאש ולא יעכבנו ולא יעצרנו גשם ושלג וקור וחום מלגמור את אשר חפץ לעבירה, וכה יעשה למצוה. ולזה אמרה התורה להבעל תשובה שחזר ויעד לנשמתו אשר בקרבו והוא כבר היה בטעם העבירות וידע דרכי הנהגתן ונימוסן וכה יעשה לה' כמשפט הבנות ההם יעשה לה לנשמתה לטובתה והנאתה, ובזה הנערה באה אל בית המלך נתעלית ונתגדלת, (כי לוקטת בזה כל בירורי הניצוצות מהקליפות שהיו בהם ואפס כוחם וחיותם כי חיותם נלקח לה' יתברך לעבוד בו עבודת גבוה, והבן) והם נשברים ונופלין כדבר האמור, ואומר הכתוב.

פסקה י

אם אחרת יקח לו שארה כסותה וגו'. כי לצד חשיבת הבעל תשובה בעיני המקום ברוך הוא ברגע אחד כמו שכתב הרמב"ם ז"ל במתק לשונו: (בהלכות תשובה פרק ז' הלכה ו' ז') וזה לשונו:: כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה זה שנאוי לפני המקום משוקץ מרוחק ותועבה והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד, אמש היה זה מובדל מה' אלהי ישראל וכו' צועק ואינו נענה וכו' ועושה מצוות וטורפין אותו בפניו וכו' והיום הוא מודבק בשכינה, צועק ונענה מיד ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ושמחה ולא עוד אלא שמתאוין להם וכו'. אפשר כי ימצא לו חן בעיניו יתברך להוסיף לו עוד נשמה אחרת ממקום הגבוה ביותר בכדי לסייעו לעבודה ברוב אהבה וחיבה ואורות המוחין והכל לפי התשובה שיעשה מקירות לבבו, ונשמה שהיא מעולם אחר גם העבודה ישונה באור המחשבה כי אין דעתו של זה כדעתו של זה, כי עבודתו יתברך אין סוף היא, ובכל יום תמיד נתחדש חיות חדש ומוחין אחרים וניצוצין אחרים בכל אדם הגם שנוסח התפילה והעבודה הכל אחד, מכל מקום מיום שנברא העולם לא היה יום אחד דומה לחבירו, אורות המוחין והניצוצין שמתבררין תמיד חדשים לבקרים לא ראי זה כראי זה. וגם במעשה גופא ישתנה מעשיהם של צדיקים מאחד לחבירו ושניהם עושים רצונו של מקום, וההשתנות מצד השתנות הנשמות שזו חושקת לעבודה זו יותר וזו לעבודה זו יותר, הגם שכולם עושים את כל התורה, מכל מקום בקצת יעשה מהם עיקר עבודתו ואחר יעשה עיקר משארי עבודות כנודע. ועל כן זה הבעל תשובה שישיג נשמה אחרת יותר גבוה ירצה תמיד לעסוק בסוד נשמתו הלזו, והראשונה לא יחשב בעיניו מלתת לה די סיפוקה הצריך לה, ולזה הזהירתו התורה אם אחרת יקח לו אף על פי כן שארה

וכסותה ועונתה של הראשונה לא יגרע כי להיותה נשפלת עמו במדור הקליפות בעת חטאו פשיטא שראויה להיות עולה עמו, ושארה כסותה ועונתה שהם התורה והמצוות והתפילה השייך לה לא יגרע. ועתה אומר הכתוב,

פסקה יא

ואם שלוש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם וגו'. פירוש שאם ח"ו לא יעשה אדם לנשמתו מכל שלושה אלה, שלא ייעדנה מתחילה, ואחר כך כשנשבית לא יפדנה, ומכל שכן שלא יחזור ללקחה להגביהה עוד במעלה מעלה לעשות לה כמשפט הבנות, והנה היא שבויה ונאסרה במאסר שאסורי המלך אסורים שם תחת יד הקליפות והחיצונים ואין לה מקום לנוס משם, אז גם בזה לא תשאר שם לעולם. ועל זה אמר הכתוב (ישעיה מ"ב, ח') וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים, כי כבוד הוא הנשמה כמו שפרשו המפרשים בפסוק (תהלים ל', י"ג) למען יזמרך כבוד וגו'. ואחר, הוא בחינת הסטרא אחרא אל אחר, ולא יתן כבודו לאחר ח"ו להשאר שם, וגם ותהלתי לפסילים כי בהיות הנשמה שם הקב"ה שולח שם שפעו וברכתו אל הנשמה ונהנין ממנה החיצונים, והנה תהל"ה, כתב בכוונות הרב האר"י ז"ל (בתהלה לדוד) שעם הכולל הוא גימטריא אמת, ואמת רומז אל ההשפעה בסוד ראש תוך סוף כנודע, ולזה לא יתן תהלתו שהוא השפעתו לפסילים להחיצונים לעולם רק ואביט כי אין עוזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרועי וגו' (שם ס"ג, ה') שהקב"ה למען שמו יעשה ויצילה מפח יוקשה ויעלה אותה אצלו בחנם. וזה ויצאה חנם, חנם בלא מצוות הוא כמאמר חז"ל (ספרי מובא ברש"י במדבר י"א, ה' ובילקוט רמז תשל"ג) כי יוצאת מתוכן גם בלא מצוות כנאמר ותושע לי זרועי וגו'. אין כסף, כסף הוא מלשון בושת כמו הכסיפו פניו (פסחים מ"ח:) כלומר שלא יגיע לה בושת מהחיצונים שהיא שבויה תחת ידיהם לאמה שתשאר שם לעולם ח"ו, כי תצא מתחת ידיהם ולא תבויש מהם לעולם, רק חז"ל אמרו בזה (קידושין ג':) אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומאן ניהו אב, כי לאדון זה שהיא עתה תחת ידו בבחינת הקליפות לא תבויש כי תצא מהם, ואך יש כסף לאדון אחר ומאן ניהו אב שבהגיעה לאביה מלך המלכים ברוך הוא מאוד ומאוד תבויש ותתביש שיצאה חנם בלא מצוות ועל מה זה באתה לעולם, הלא היה טוב לה אז מעתה בטרם ירידתה לעולם השפל בהנאתה מזיו כבודו רק שהיה בבחינת נהמא דכסופא, וירדה בשביל כן שתבוא מלאה מצוות שתהנה מיגיע כפיה ועתה שחזרה כך אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה. ועוד יאמר אבל יש כסף לאדון אחר ומאן ניהו אב כי בצאתה ממקום הקליפות בחנם, הרי היא יוצאת ח"ו מטונפת ומזוהמת מבחינת הצואה ממש כי הלא הם צואה ממש הם כמו שמבואר בכוונות האר"י ז"ל (בכוונת אשר יצר) שנקיון

הגוף הוא להפריד הקליפות מן הקדושה, ובודאי אין להגיד ואין לשער בזיונה וכיסופה מאביה כשתבוא לפניו מטונף בבגדים הצואים, והיא מוכרחת להזדכך ולהטהר בכמה מיני לבונים באור הגיהנם ובשאר דברים קשים ומרים בכדי שתוכל לבוא אל מקום שנלקחה משם, אשר על כן כל אדם ייראה לנפשו שלא יגיע זאת אליו, ואלהי עולם ה' יציל את כל עמו ישראל מכזה וכזה שלא ייעול בכסופא קמיה לעלמא דאתי אמן ואמן.

פסקה יב

מכה איש ומת מות יומת וגו'. טעם מה שכפל לו המיתה נראה שהוא על פי מאמר הכתוב (שמואל-ב כ"א, א') אל שאול ואל בית הדמים וגו' כי התגבר חטא הגבעונים מה שהרג שאול כהני נוב שהיו מספיקים להם מים ומזון כו' כמאמר חז"ל (יבמות ע"ח:) ולא נתכפר לו עוונו עד שלקחו שבע נפשות מבניו והוקיעום לפני ה' (שם שם, ט'), ואז ותשקוט הארץ, לצד שהוא מן העבירות שבין אדם לחבירו ובזה אם אפילו יביא האדם כל אילי נביות שבעולם לא יכופר לו עד שירצה את חבירו, והגבעונים לא רצו למחול על דמיהם עד שהרגו שבעה אנשים מבני שאול וכו'. והנה חז"ל (בראשית רבה ט"ז, ו') אמרו בפסוק (בראשית ב', י"ז) כי ביום אכלך ממנו מות תמות מיתה לו מיתה לתולדותיו וכו', ולזה אמר כאן מכה איש ומת מות יומת מיתה לו מיתה לתולדותיו שלא יכופר לו כי אם במיתת בניו כמעשה דשאול, או שיתפייס חבירו בשארי פיוסים.

או אפשר שיאמר מות יומת מיתה בעולם הזה מיתה לעולם הבא כי לא יתכפר לו העוון הזה במיתת עצמו עד שירצה את חבירו ונמצא שגם לעולם הבא לא יוכל לבוא בעוון הזה אם לא שירצה את חבירו וימחול לו, ולכך גם להלן במכה אביו ואמו ומקללם נאמר מות יומת לפי שהכל מדברים שבין אדם לחבירו הן וישנו בכל הטעמים הנזכרים.

ועתה לך ראה אחי גודל חומר עוון הזה, כי הלא בארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש (יומא פ"ו.) הנה מיתה הוא קץ כל המחילה והסליחה אחר התשובה כאומרו (ישעיה כ"ב, י"ד) אם יכופר העוון הזה לכם עד תמותון וגו' ובדברים שבין אדם לחבירו הגם שנהרג הרוצח אינו מתכפר לו בדם שופכו לבד כי אם במחילת חבירו כי הלא מיתת שאול היה על שהמית את נוב עיר הכהנים וכמאמר חז"ל (ויקרא רבה כ"ו, ז') שאמר משה אל הקב"ה מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב השיב לו ולי אתה אומר אמור אל הכהנים שהם מקטרגים וכו' ובתוך מיתת הכהנים היו גם הגבעונים ולא הועיל לו מה שנהרג על ידי עוון הזה כשלא רצו למחול. ועל כן צריך להזהר מאוד ביותר ויותר בעוונות הללו לעשות או לגרום רעה לחבירו בכל דבר שבעולם אף קלה כמות שהיא כי שום תשובה אינו מועיל רק במחילת חבירו, ומי יודע בחבירו אם לב אבן לו ואינו

רוצה למחול וכהגבעונים הללו שעשו רציחה כזו לתלות שבעת בני שאול המלך בחיר ה', ולו לא יכופר עד שיתרצה חבירו על כן מאוד צריך להזהר בזה, גם חז"ל (קידושין ל"ט:) החמירו מאוד בזה ואמרו כי בהיות המשקל בחציו חייב וחציו זכאי והיה בתוכן עבירה אחת מעבירות שבין אדם לחבירו הן מכרעת המשקל ונידון כרובא עבירות.

פסקה יד

וכי יזיד איש על רעהו וגו' מעם מזבחי וגו'. חז"ל אמרו (מכילתא מובא ברש"י ובילקוט רמז שכ"ו) מעם מזבחי אפילו היה כהן ורוצה לעבוד עבודה וכו', ולכאורה יפלא זה הלא כהן שהרג את הנפש אפיו בשוגג אסור לישא את כפיו כמו שאמרו (בברכות ל"ב: ובשולחן ערוך אורח חיים סימן קכ"ח סעיף ל"ה) וממילא שהוא פסול לעבודה שחמורה מנשיאת כפים הרבה ונמצא מאי מעליותא דכהן שרוצה לעבוד עבודה הלא הוא פסול לעבודה וכבר הקשו זה בתוספות (סנהדרין ל"ה: וביבמות ז'. עיין שם). ונראה לומר כי בדין רודף מיירי הכתוב, כי שנו רבותינו (סנהדרין ע"ג.) ואלו הן המצילין אותן בנפשן הרודף אחר חברו להרגו וכו' ופירש רש"י שמצילין אותן מן העבירה בנפשן שניתן רשות לכל אדם להורגן וכו' והוא חיוב על הרואה זה להציל הנהרג גם בנפש ההורג כמו שאמרו שם. והנה אפשר כאשר יקרה אדם גדול וחשוב ירוץ אחרי הקל שבקלים מרשעי ישראל להורגו במזיד ויראנו אדם אחר, יאמר הרואה כי מאי חזית דדם הנהרג סומק טפי וכו', כי למה זה אדחה נפש האדם גדול הזה מפני נפש הרשע, הלא טוב להיות רשע אחד נחסר בעולם מלהרוג אדם גדול במעלה, ולזה אמרה התורה וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה לא אמר ויהרגנו בערמה רק להורגו שהוא ירצה להרוג את חבירו במזיד אבל עדיין לא הרגו, לזה צותה התורה מעם מזבחי תקחנו למות שאפילו הוא כהן העובד עבודה והוא מעלת גדולתו וזה שנרדף מאתו אינו כהן והוא מקלי בני ישראל אף על פי כן תקחנו למות שמצוה על הרואה להציל את הנרדף בנפשו של רודף אף אם כהן הוא. ואפשר לזה אמר הכתוב (קהלת ג', ט"ו) והאלהים יבקש את נרדף וגו' כי כן מצינו כאן שצוה להרוג הרודף מפני הנרדף אף שהרודף הוא גדול וחשוב מן הנרדף הרי שאלהים יבקש את הנרדף. ולזה אמרו על זה, (בויקרא רבה כ"ז, ה') אפילו צדיק רודף ורשע נרדף אלהים יבקש הנרדף והוא רומז לדברינו ממש, כדבר האמור. וכן הוא אפילו בלי רדיפה בכלי ברזל להורגו רק הרודף את חבירו לעשות לו רעה בשארי דברים כמו הרוצה לקפח את פרנסת חבירו מפני שנאתו, או שהוא רוצה להכנס בהפרנסה הלז כאשר אנו רואין גם עתה בעוונותינו הרבים או שארי רעות שאחד רודף לעשות לחבירו, בזה אמרו אפילו צדיק רודף רשע אלהים יבקש את הנרדף, כי גם טובת הצדיק הוא זה להצילו מן העבירה, והבן.

פסקה כו

וכי יכה איש את עין עבדו וגו'. אפשר לרמז בזה, כי כבר כתבנו למעלה שהיצר הרע וכת דיליה הם החיצונים הרודפים להסית לאדם לכל מיני עבירות נקראים עבדים בבחינת (איכה ה', ח') עבדים משלו בנו, עיין שם. ונודע שגם בבחינת הקליפות נמצאים בחינת דכר ונוקבא ושניהם מסיתים לאדם ולאשתו ומחממין עמהם כידוע, והנה חז"ל אמרו (עיין רש"י במדבר ט"ו, ל"ט) עין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים וכו' ועוד אמרו (ירושלמי ברכות פרק א' הלכה ה') עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה וכו', ונמצא שכאשר יתגבר האדם בעצמו על אחת משתי אלה או שלא יראה בעינו שום דבר אשר לא יֵרָאֶה, כי ישמור עינו מכל וכל שלא להביט על דבר שבעולם כי אם ההכרח לו לעבודת שמו יתברך, וביותר ויותר כי לצד שתוגדל בלבו המורא והפחד מפני אימת הבורא ברוך הוא העומד תמיד עליו ורואה במעשיו, ובושתו ממנו תמיד עד שאי אפשר לו כלל לישא עיניו למעלה מפני המורא והבושה, ואף בלכתו בשווקים לא ישא עין למעלה להסתכל בכל הדברים הנמצאים שם מכל הרעות הנמצא בשווקים ויושבי קרנות, וביותר בצורות נאות מזכרים ונקבות להתאוות ולחמוד על ידיהם, ולא יסתכל יותר מארבע אמות אשר סביבו שהוא רשות היחיד רשות יחידו של עולם וממליכו עליו שלא לצאת מרשות היחיד לרשות הרבים המכונה אל בחינת הקליפות וכנודע, ומקדש את עיניו בקדושת בוראו שלא יראה בהם ערות דבר, ואז נכון לבו בטוח בה' מן העבירה, כי הלא העין רואה והלב חומד אבל אם לא יביט בעיניו מה יחמוד, וכבר אמרו ז"ל (סנהדרין מ"ה.) שאין היצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות וכו'. או שיראה להכניע ולשבר תאות לבבו שלא יחמוד ויתאוה לכל הבלי הבליו כי ימאס ויבזה בלבו כל התאוות והרהורים רעים בבזיון אמיתי, כי הלא כל התאוות מעשה בהמה המה וכמאמרם ז"ל (חגיגה ט"ז.) שלושה דברים דומה לבהמה אוכל ושותה וכו' ואיך אדם בעל שכל יתאוה למה שהבהמה מתאוית הלא לקלון הוא לו, וכבר דברנו במקום אחר בבזיון ומיאוס כל התאוות, כי הלא תאות המשגל הוא הגדול והחזק שבכל התאוות כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק כ"ב מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ח) וזה לשונו:: אין לך דבר בכל התורה שקשה לפרוש ממנו כמו בעריות וביאות האסורות וכו', והנך רואה שאמרו חז"ל (שבת קנ"ב.) תנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין וכו' ואם כזה במובחר התאוות מה יענה עוד בהגרועות. וכבר נודע בענין האכילה שמתאוה אדם אליה ביותר ומבואר בשל"ה (באות ק' קדושה) שבה נכלל כל התאוות לצד שחיותו של אדם כולו על ידי אכילה הוא, מה מאוס ומבוזה כל המאכלים אחרי צאתם מן האדם הלא צא תאמר לו ומוסרח עד שילאה האדם להריח

אליו, ונמצא איך יתאוה לדבר מאוס כזה, וצריך לעשות באמת כל התאוות רק כמי שכפאו שד בדוחק גדול לצד מצות הבורא בכדי לברר הניצוצות מהם כאשר כתבנו מזה במקום אחר. ונמצא כאשר יהיה זאת באמת בלב האדם ולא יהיה לבו חומד לכל התאוות הללו הרי גם הוא נכון לבו בטוח שלא יבוא לידי חטא, כי אף אם יראה בעיניו אם לא יחמוד לבבו אליהן מה בזה. וזה אומרו כאן וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו, שיכה את העין השייך אל היצר הרע לו ולנוקבא דיליה הנקרא אמה כי אם הוא עבד היא אמה שיקדש את עינו בקדושה דמאריה וישמור את העין שלא לעשות בה דבר כי אם דבר הנוגע לה' לא יותר, ושחתה, שישחיתה לגמרי שכבר הוא נזהר ונשמר בשמירת העין למאוד וכבקשת דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ט, ל"ז) העבר עיני מראות שוא וגו' אז הנה לחפשי ישלחנו תחת עינו שמשלח את עבדו הוא היצר הרע חפשי מאתו ולא יעבוד לו עוד, כי כבר נכון לבו בטוח שלא יבא לגירוי יצר הרע וכת דיליה, כיון שהעין אינו רואה ממילא הלב לא יחמוד וכלי מעשה לא יגמרו. ולזה אמר,

פסקה כז

ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל. שן הוא המכונה לתאות אכילה, וכמו שנמנה בארבע אבות נזיקין (בריש בבא קמא המבעה שהוא השן) וכבר כתבנו בשם השל"ה הקדוש (אות ק' קדושה) כי באכילה נכלל כל התאוות כי כל חיות האדם הוא ממנו, וכשיכניע האדם את תאות אכילתו ממילא בנקל יכניע שארי תאוות, ולזה ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל, שיפיל את שנו ויכניע את תאותו תאות האכילה מכל וכל ואז ממילא בנקל יהיה לו להכניע כל התאוות, ועל כן לחפשי ישלחנו תחת שנו שלא יעבוד אתו היצר הרע כי ילך לו מארצו חפשי מאתו תחת שנו לבד במה שהכניע תאות האכילה כי אין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבר נש אלא מגו אכילה ושתיה כמבואר בזוה"ק (תרומה קנ"ד:) וכשלא יתאוה באכילה ממילא לא יתגבר בו עוד היצר הרע להסיתו לדברים אשר לא כן.

פסקה לג

וכי יפתח איש בור וגו'. נראה שבא הכתוב לרמז על פתיחת הבור הראשון בעולם, הוא הבור המעותד לכל אדם ליפול שם במותו, ופתיחתו בראשון וראשונה הוא האדם אדם הראשון שבחטאו גרם מיתה לכל באי עולם ופתח את הבור ולא כסהו, ועדיין פיו פתוח ועומד לקבל היורדים לתוכו, או כי יכרה איש בור, הוא, עד הנה אדם החוטא ומרבה עבירות בעולם הנה הוא כורה את הבור עוד ועוד, כי מרבה כוחות הטומאה והחיצונים בעולם והם המתאוין ורודפין להפיל את האדם בבורו בור שחת, כדי שיהנו מאתו במותו בשליטתם על נשמתו עבור עבירות שבידו ונפל שמה שור או חמור רומז על הנשמות הפורחין מן האילן הידוע עץ החיים הנרמז בחמור על שם (בראשית מ"ט, י"ד) יששכר

חמור גרם שהוא התורה הנקראת עץ חיים ומשם באין עד בחינת היסוד בחינת יוסף הנקרא שור כי בכור שורו הדר לו ומשם באין לעולמות שלמטה כידוע ליודעים.

פסקה לד

בעל הבור ישלם. כלומר זה שפתחו בראשונה או שכרהו אחר כך הוא מוכרח לשלם הנזק כלומר שהוא מוכרח לעשות תשובה שלימה על עוונותיו להשיב את הגזילה אשר גזל, וליחד את אשר הפריד (וכן הוא האמת שאדם הראשון עשה תשובה גדולה וישב בתענית מאה ושלושים שנה והעלה זרזי תאנים על בשרו וכו' כמאמר חז"ל (עירובין י"ח:) וכן כל אדם מוכרח לעשות תשובה לבסוף לתקן את אשר עיוות) ואז אומר הכתוב כסף ישיב לבעליו הנשמה נקראת כסף מפני שהיא כוספת וחומדת לבית אביה מקור מקום מחצבתה, והיא תיכף במות האדם תשוב לבעליה מקור מקומה למעלה, וקאי על בעל הבור, שהוא משלם בכח תשובתו שכסף ישיב לבעליו, שלא תוחלט הנשמה ח"ו אצל הקליפות והרע על ידי רוב העוונות, כי על ידי התשובה היא חוזרת תיכף אחר מיתה לבעליה, ואמנם הגוף הנגוף הוא המת הודאי המונח בקרקע עולם. וחשך ישפהו. ואולם גם זה לא לנצח יהיה כי יבא עת קץ שגם הגוף יעמוד להודות לשם ה', ולזה אמר והמת יהיה לו כלומר גם הגוף המת יבוא עת שיהיה לו כלומר לבעליו הנזכר שכסף ישיב לבעליו תיכף, והמת יהיה לו לאחר זמן, שזה קץ כל מקוה ותכלית כל תוחלת וסוף כל השמחות, והבן.

פרק כב

פסקה ב

אם זרחה השמש עליו דמים לו וגו'. נראה לרמז בכתוב הזה, על פי מה שהארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש החי ענף ב') בביאור פסוק (קהלת א', ג') מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, כי הנה זה תכלית עבודת האדם ומדריגתו הנבחרת, אם עיני שכל לו להבין, אשר צדקה וחסד גדול וחיבה יתרה נודעת לו ממלך מלכי המלכים ברוך הוא, במה שבחר אותו להיות עומד ומשרת לפניו כל הימים, ואין מדריגה מעולה מזה, כדרך מלך בשר ודם אשר יפנע לפעמים באדם אחד בזוי ונבזה ושפל חסר לחם מוכה ומעונה, וצוהו לעשות לו איזה שירות כמו להגביה לו האבן טוב שנפל מידו לארץ או שאר עבודה, בודאי אי אפשר לבאר בספר גודל הזירוז והשמחה עצומה והאהבה רבה שיהיה לאדם הלז בעת העבודה והשירות הזה ועם כל זה באימה ופחד כי עומד לפני המלך, ומכל שכן דכל שכן אם יצוה המלך לאיש השפל הזה להכתיר אותו בכתר המלוכה להשים כתר מלכות בראשו, מה מאוד יחרד וילפת וישמח וירוה

ויתענג וישביע ויתאוה ויחמוד וישתוקק ויצפה לדבר הזה לקחת את כתר המלוכה בידו ולהכתיר בו את מלכו, ומה מאוד יגדל בלבבו אהבת המלך בתשוקה נפלאה בחמדה עזה, על אשר הניח המלך את כל שרי המלוכה העומדים לפניו מלובשים רקמה ושני ומוכתרים בכתרי כתרים מזהב וכסף ואבנים טובות אשר זיו אורם מבהיק ומאיר ומפיק נוגה לכל עבר ועבר ומחוכמים בכל מיני חכמה ומדע, וזיו הדרת פניהם מאיר ומופיע כזיו ברקים המשתלחים והוא הניח את כל אלה ויצוהו שהוא ילביש לו כתר מלכותו ודאי ודאי אם היה יכול היה ממציא נפשו ורוחו ונשמתו מול מלכו במה שבחר בו ועשה לו את הכבוד הזה לעין כל, והיה מוסר עצמו עם כל אבריו וגידיו לאהבת המלך על אשר זיכהו בזה, כידוע מעט להעומדים בחצר המלוכה. ואם במלך בשר ודם כן, שהוא עפר ואפר טפה סרוחה וכו', מכל שכן דכל שכן עד אין שיעור וערך במלך מלכי המלכים ברוך הוא וברוך שמו, אשר אומץ תהלתו באלף אלפי אלפים רבוא רבבות כתות כתות מלאכי השרת אשר זיו אורם והדר יקר תפארתם והבהקת חינם ורוב גודלם אין שיעור וערך, והקב"ה הניח כל אלה ואבה תהלה ועבודה מבשר ודם חסר שכל רימה ותולעה וכל שאר הפחיתות המצוין אצלו, וצוה להם להגביה לו האבן טוב שנפל מידו לארץ המה הניצוצות הקדושים אשר בכל הדברים הגשמיים שבעולם מדומם צומח חי מדבר, שהאדם צריך לבררם מהכל באמצעות האכילה ושתיה ושארי תענוגות בני אדם, ובאופן שלא יעשה בהם דבר כי אם בשביל זה לא עבור תאותו וחמדו וצוה לעובדו בתורה ותפילה ומצוות ומעשים טובים, שכולם הם כתרי כתרים למלך הכבוד ברוך הוא וברוך שמו כמו שאמרו חז"ל (בחגיגה י"ג: ובתוספות שם ובשמות רבה כ"א, ד' ובזה"ק בשלח נ"ח.) ועיין שם שהאריכו איך שמלאכי מעלה הגדולים הנוראים נוטלין אותן ועושין אותן עטרות וכתרים למלך הכבוד ברוך הוא. ומה יענה האדם קרוץ מחומר אם ישים זאת על לבו שמלך המלכים ברוך הוא וברוך שמו צוהו להכתיר אותו בכתר המלוכה כביכול על ידי תפילתו ומעשים טובים שלו, הלא ודאי רוחו ונשמתו אליו יאסוף באהבה ושמחה רבה ועצומה בעת הכבוד הגדול הזה שזיכהו בכך ולא נתן כביכול ברוך הוא העבודה הזאת לשום מלאך ושרף ואופנים וחיות הקודש כי אם אותו שבחר בו לעמוד לפניו לשרתו ולברך בשמו, ודאי יפול על פניו מרוב השמחה והאהבה והאימה והיראה. ולזה אמר דוד (תהלים כ"ה, א') אליך ה' נפשי אשא, פירוש מה אתן לך בשביל שאני אליך ה', אין לי בביתי נכבד מנפשי והרי היא נתונה לך בעד זה, ועיין שם כי הארכנו בבחינה זו בדברים נפלאים בעזרת ה', והוא כעין שכתוב תלמידי רבינו יונה והרא"ש (במסכת ברכות פ"ג) פירוש נוסח ברכת מודים דרבנן, שמסיימין על שאנו מודים לך ברוך אל ההודאות

שהוא על מה שאתה זכיתנו וכבדתנו בזאת שנזכה להודות לך, על זה ברוך אל ההודאות שאנו מודים ומברכין אותך על גודל החן והחסד והטובה רבה שעשית עמנו בזה שאנחנו מודים ומשתחוים לך ומברכין אותך וכו'.

וזו היא בחינת דרגת עבודת השמש המאיר על הארץ שאמרו חז"ל (סנהדרין צ"א:) מפני מה חמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב אמר רבי כדי ליתן שלום לקונה שנאמר (נחמיה ט', ו') וצבא השמים לך משתחוים וכו', ופירש רש"י כדי ליתן שלום לקונה להקב"ה שהשכינה במערב וכיון שמגעת עד מערב הולכת ומשתחוית לפני בוראה וכן אמרו חז"ל (בילקוט רמז ת"ו) בפסוק (שמות ל"ד, כ"ח) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו' מנין היה משה יודע אימתי יום ואימתי לילה כשהיה רואה גלגל חמה בא וכורע לפני המקום היה יודע שהוא לילה ופירשו המפרשים שם ענין השתחויה הלז שהוא לתת שבח יקר וגדולה לשכינה על שזכתה לעשות שליחות המקום היום, ועל ענין זה אמרו חז"ל (בבא בתרא ע"ה.) פני משה כפני חמה כי משה רבינו זכה לבחינה זו, שכל כך היה חביב וחשוב וחשוק עליו עבודת שמו יתברך עד שהיה מוכן למסור לה' נפשו ורוחו ונשמתו בכל רגע ורגע על שזכה לעשות שליחתו אף פעם אחד בכל ימי חייו, וממילא שלא היה כבד עליו ח"ו עבודת ה', מלרפות מהעבודה אף רגע כמימריה בכל ימי חייו, ואדרבה בכל רגע ורגע יוסיף אומץ טהר ידים בזירוז עצום וחשוקה וחמדה ואהבה יתירה לעבוד עוד ולעבוד עוד ולהיות בעיניו חביב וחשוב רגע עבודה יותר יותר הרבה עד אין שיעור מכל הון יקר נמצא ומלוכת כל העולם או אפילו כל תענוג עולם הבא אשר זה תכלית הטוב לא היה חשוב כלל בעיניו נגד רגע אחת עבודה במה שבחר אותו אלהים הגדול והנורא להיות עבד לו לשמשו ולברך בשמו ולהזכירו ולישא את שמותיו על שפתיו, מה שלפי השכל לא היה ראוי לזה שום נברא בעולם לולי רוב רחמים וחסדים וטוב בורא עולם ה' שהנחיל נחלה הזאת לעמו ישראל להזכיר שמו וליחדו בכל יום תמיד פעמים, ואילו כל הימים דיו, ואגמים קולמסין, ודאי אין להעריך ולהאריך בדבר זה מה שהיה מגיע מאיש הישראלי לתת לבורא עולם בעד עבודה הנפלאה החשובה החביבה הזו, ולזה אמר (קהלת א', ג') מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, כלומר אם יהיה כל עמלו בתורה ובמצוות שלא כפי בחינת השמש הנזכרת רק תחתיה למטה ממדרגתה, שלא יהיה מודה ומשתחוה לה' על אשר קדשהו במצוותיו ונתן את כתרו בידו להכתיר אותו כביכול בכתר מלכות, הנה מה יתרון לו בכל עמלו כיון שאינו על צד היותר שלם ואמיתי שיהיה נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם באמת באהבה.

וביארנו בזה שם מאמר חז"ל (שמות רבה מ"ה, ו') בפסוק (שמות ל"ג, י"ט) וחנותי את אשר אחון וזה לשונם: באותה שעה הראה הקב"ה למשה את כל האוצרות של מתן שכר וכו' והוא אומר האוצר הזה של מגדלי יתומים וכו' וכן כל אוצר ואוצר, ואחר כך ראה אוצר גדול אמר האוצר של מי הוא אמר לו מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה וכו' עד כאן. והוא פלאי, כי הלא ידוע מאמרם ז"ל (בבא קמא נ'.) כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו ועוד כי אתגורי אתגר זה שאין לו וחז"ל אמרו (עבודה זרה ג'.) מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ולדבריהם נהפוך שטוב שלא לטרוח ולהכין ויהנה מאוצר הגדול.

ואכן, כי הנה זה העובד תחת השמש שאינו מבין שמחויב עוד למסור נפשו על זכותו בעבודה, ונדמה לו שהוא עובד כדרך העבדים אצל הבעלי בתים שמקבלים פרס מאת אדוניהם, והנה הקב"ה הטוב ומיטיב ודאי שישלם גם לזה שנדמה לו כן, כיון שעל כל פנים הוא עובדו כאשר צוהו כדרך העבד אל אדוניו, וזה נקרא מי שיש לו משלו, כי סבור בדעתו שמגיע לו שכר חלף עבודתו שעבד למלך הכבוד, ולמול זה אומר הקב"ה מי שיש לו משכרו אני נותן לו, כי איני מקפח שכר כל בריה, ומשכרו המגיע לו לפי ערך עבודתו אם מעט ואם הרבה אשלם לו כידי הטובה, אבל מי שאין לו משלו, כלומר אף על פי שעשה מצוות ומעשים טובים לרוב ואף על פי כן אין לו כלום כי יודע בנפשו שאדרבה אם היה בכוחו לתת את עצמו כולו בעבור שזכה בעבודה היה נותן, ומכל שכן שלא יעלה במחשבתו שמגיע לו לשלם איזה שכר בעד עבודה, כי יקרה בעיניו העבודה למאוד עד אשר היה נותן נפשו עליה, על זה אמר הקב"ה אני נותן לו מאוצר הגדול הזה, כי הנה מכבדי אכבד כיון שדעתו יפה כל כך ומכיר עבודתי השלימה ויקר אני בעיניו עד שמתחייב עוד נפשו אלי, בעבור זה אחוננו חנם מאוצר המוכן בזבולי.

וזה שאמר הכתוב כאן אם זרחה השמש עליו, פירוש אם האיר עליו בחינת מאור עבודת השמש להבין אשר עוד צריך להודות לאל הכבוד לאשר זיכהו בעבודה, אז דמים לו שמחויב להמציא דמו ונפשו ורוחו ונשמתו לאלהי עולם ה' אשר בחר בו לשרתו ולברך בשמו ולמסור לו נפשו עבור זה, והקב"ה שלם ישלם פירוש שישלם לו בתשלומי כפל מאוצר הגדול מתנות חנם המוכן לצדיקים גמורים שאינם מבקשים מהקב"ה כי אם מתנת חנם אף על פי שיש להם לתלות במעשיהם הטובים כמאמר חז"ל (ספרי מובא ברש"י ריש ואתחנן), ואמנם שיודעים כי על מעשיהם הטובים אדרבה צריכים הם עוד לשלם ועל כן אינם מבקשים כי אם מתנת חנם, והקב"ה חוננם חנם מאוצר הגדול.

ואפשר זה פירוש הכתוב (מלאכי ג', כ') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, כי חז"ל אמרו (אבות א', ג') אל תהיו כעבדים וכו' אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם, כי אפילו זה העובד שלא על מנת לקבל פרס כי יודע יקרת עבודה הזו שמחויב לעשות אותה בשמחה ובחנם, אבל נדמה לו בנפשו כי הוא הראוי לאותו איצטלא ודי לו מאוד בעבודתו במה שהוא עובד עבודה כזו, ויוצא בזה עבודת מלכו, גם זה אינו על בחינה השלימה וגם בזה לא בחר ה' להיות חשוב לפניו עשייה זו כראוי למלך הכבוד, כי אם בבחינה אשר הזכרנו שיהיה מוסר נפשו לה' באמת ובאהבה על אשר זכה לעבוד העבודה, ויהיה תמיד ירא וחרד במה אקדם לה' אכף לאלהי מרום להודות לו על אשר זיכני בעבודה הזו מה שאינני ראוי לה בשום אופן, ועל כן כאשר עובד העבודה עושהו באימה ויראה ופחד כי יודע שאינו מגיע לזה לולי רחמי ה' וחסדיו, מה שאין כן הללו הנזכרים למעלה אף שיקר בעיניהם העבודה מכל מקום כיון שנדמה להם שראוים המה להעבודה אינם עושים אותה באימה ויראה, ולא בחר ה' בזה לעבודה השלימה. ולזה אמר אלא הוו כמשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם, שנוסף להעבודה שלא על מנת לקבל פרס יהיה עוד מורא שמים עליכם בעת העבודה לומר וכי אני נבזה ושפל רוח ראוי לעבודה היקרה הגדולה והחשובה כזו, ותהיו תמיד יראים ומתפחדים אחר כל עשיית המצוה במה נודה ונעבוד את ה' אלהינו על שעשה עמנו הזכות הגדול וכו' לכבד אותנו בכבוד הזה להכתירו בכתר המלוכה מה שלא זכו לזה כל מלאכי מעלה ושרפי קודש כנאמר, וכבחינת השמש שהזכרנו.

ולזה אמר וזרחה לכם יראי שמי אלו היראים משמי, לומר במה נודה לשמו על אשר זיכה אותנו בהזכרת שמו הגדול והקדוש וכדומה בכל המצות שלו, שמש צדקה ומרפא בכנפיה, לפי שהם עובדים עבודת השמש, והיה זה שכרם שיאיר עליהם שמש צדקה ומרפא בכנפיה הרומז על התעדנות מראות זיו השכינה בהתגלות לעין כל בלתי לבוש, וכל אחד יאמר (ישעיה כ"ה, ט') הנה אלהינו זה קוינו לו, ומטיילין ביה חינגא לבהדי דשכינתא אשר תשוקה הזו ודאי אי אפשר לבאר בספר אף לא להעריך במחשבה בעודנו בגוף העכור, ועין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (שם ס"ד, ג'), והוא בחינת הוצאת חמה מנרתקה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ג'.) שצדיקים מתרפאין בה ומתעדנין בה ולמדוהו מכתוב הזה שמש צדקה וגו' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו להתחמם תחת אורו וזיוו לעד ולעולמי עולמים להיות נחת רוח לפניו שכך מיטיב לבריותיו, ולהתעדן כאשר יאיר אור פניו אתנו סלה אמן ואמן.

פסקה ד

כי יבער איש שדה או כרם וגו'. הנראה ברמז הכתוב הזה על פי אשר כתבנו במקום אחר על פסוק (בראשית כ"ד, ס"ג) ויצא יצחק לשוח בשדה וגו', כי נודע אשר כמה וכמה בחינות יש בנשמות בני אדם, ובכלל הם נחלקים לשנים, האחד הוא הנשמות הבאין מבחינת קין בן אדם הראשון והם הנשמות שהם משורש הגבורות, והחיצונים והקליפות הם קרובים אליהם כי כל בחינת אחיזתם אינו אלא רק בגבורות, כי בחסד אין שום שליטה מהם לצד שדרכו להיטיב לרעים ולטובים, ואיך יאחזו באיזה בחינה להרע לה אם הקב"ה מיטיב עמה בחסדו. ואך בשורש הגבורות ששם דנין העולם אם ראוי או אינו ראוי שמה הרגיעה שידה לאחיזת הקליפות באינו ראוי. והשנית הם הנשמות הבאין מבחינת הבל הנמשכין מסטרא דטוב וחסד, והחיצונים רחוקים מהם ואינן נאחזין בהם. ואכן כי הם כלולים זה מזה שנשמות הגבורות כלולין גם מחסדים וכן להיפך רק שזה שורשו מגבורה ועיקרו הוא זה רק שחסדים כלולים בו, וזה שורשו שורש החסדים רק הגבורות כלולין בו. ועל כן הנה אלה הנשמות הבאים משורש החסדים בנקל להם עבודת בוראם מצד שאחיזת החיצונים רחוק מהם שהם הם עיקרי המסיתין לאדם להתאוות ולרדוף אחרי תאות עולם הזה שמזה באין כל הרעות, אך על כל פנים הם בעלי בחירה וקצת בעלי תאוה מפני שורש הגבורות שנכללין קצת בהם, ואך מעט מזעיר הוא ובקל יוכלו לכבוש תאותם ולהכניעם ולהתקדש בקדושת הקב"ה ביראתו ותורתו. ואלו הנשמות הנמשכין משורש הגבורות, להם קשה קצת העבודה מפני הקליפות העומדים באחוריים ונאחזין שם והם השרשים המוכנים לכל הרעות, ואך על כל פנים בידם לעבור על הכל מפני כח החסדים הכלולין בהם והמה מתגברים על בחינת הקליפה העומדת להם באחוריים ומתבררין ועובדים עבודה גדולה מאוד בנחת ובשמחה והמה חשובין לפני ה' יתברך מאוד עד שלעתיד יהיה הבכורה בהם והם יעבדו בבית המקדש כמו שאיתא בדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה ליקוטי יחזקאל ושאר מקומות) אשר על כן יצחק אבינו שהיה שורשו שורש הגבורות פחד יצחק בחינת שמאלא דקדושה הוצרך לתקן תמיד בתיקון יפה בחינת השדה הידוע (בכוונת קבלת שבת בשדה) והוא כי החיצונים נאחזין באותיות ק"ר שבאל"ף בי"ת כמו שאיתא בהקדמת הזוה"ק (ב':) העולה שי"ן, והמה עולים תמיד כקוף בפני אדם אחרי הקדושה ורוצים לחטוף את השי"ן שהיא בקדושה אצלם שיהיה נעשה תיבת שקר והוא חיותם והשפעתם, והתיקון לזה הוא בחינת השדה המבואר שם שנעשה משקר שדה כי מרגל הקוף התחתון הימני נעשה נקודה בראש הריש בצידה הימנית להעשות כמין דל"ת, ומהקו"ף לא נשאר רק הדל"ת ונעשה בחינת

שדה שהוא שדה חקל תפוחין המוכן לזריעה ולהצמיח כל טוב וברכה, והכל כשהשי"ן נשמרת מאחיזת החיצונים אז נעשה מק"ר ד"ה ומצטרפין אל השי"ן ונעשה שדה. ועל כן יצחק למען שורשו שהיה בחינת נשמתו קרובה אליהם, והיה ירא תמיד שלא יאחזו בו החיצונים ח"ו בשמץ מנהו, היה תמיד מתקן בחינת תיקון השדה הלזה לגרש החיצונים ולהפרידם מן הקדושה שלא יתאחזו ח"ו בשורש נשמתו קצת, ובפרט בכל מנחת ערב שאז הוא התגברות הדינים בעולם ואז הוא עת שליטתן, ועשה בכל יום ביומו תיקון שדה הזה שלא יגעו בכל בחינת הקדושה כלל ונשמתו יהיה נקי ומנוקה, וזה ויצא יצחק לשוח בשדה ואמרו חז"ל (ברכות כ"ו:) שתיקן תפילת מנחה, ואך למה דווקא בשדה ולא בבית ולא מצינו באברהם ויעקב שהתפללו בשדה, ואמנם הוא התפלל תפילתו בכדי לתקן בחינת השדה הזה (כי כל התפילות הם תיקונים הללו ליחד השכינה ולהפריד הקליפה מהם כנודע) לשמור את השי"ן דקדושה שלא יטלו אותה החיצונים ח"ו, ואפשר על כן אנו אומרים בקבלת שבת בשדה בתחילה תיכף ה'בו ל'ה' ב'ני אלים שהוא ראשי תיבות הב"ל (כמו שמבואר בכוונות) לתקן את בחינת השדה דקדושה לבד בחינת הבל שלא יתאחזו שם החיצונים להיות כלולין מגבורות כנזכר. אבל בחינת שורש קין אינו מנוקה עד אחר גמר כל התיקון המסיים נ'אוה ק'ודש ה' שהוא ראשי תיבות נקי אותיות קין לרמז על נקיון בחינת קין בשורש הגבורות שנפרד הקליפה מן הקדושה, והקדושה נתעלת בקדושת שבת הכל כידוע.

ואמנם כי כאשר יוגברו עוונות בני אדם למאוד, אז ח"ו הקליפה יורש מקום הקדושה ונעשה אצלה בחינת שדה חלילה וזה בחינת עשו איש שדה והוא שדה אדום החרוב וממה מאין יושב בבחינת מדבר. ואפילו אם לא ירבה האדם עבירות כל כך רק שיתמשך הרבה אחר התאוה והחמדה בתאות עולם הזה לכל מיני תאוותיו, הן הנכנסים לגוף כמו המשגל והאכילה והרחיצה וכדומה, והן מה שחוץ לגוף כמו תאות הממון והכבוד והנצחון וכדומה, והן כל מיני תאוות, ידוע שנמשכין משורש הסטרא אחרא שורש הרע. כי הנה בחינת הקדושה אינו אלא עבודת שמו יתברך ואפילו בכל הדברים החיצונים, כולם לא נבראו ואסור לאדם לעשותן ולהרהר בהם כי אם מה שנצרך לעבודת שמו יתברך כמו המשגל להוליד תולדות או לעונה האמורה בתורה ולא יותר וזאת שיעשנה רק בשביל שהוא יתברך צונו בכך ולא למלאות תאותו, אדרבה ימעט תאותו שם בכל כוחו, וכן באכילה ובכל הדברים החיצונים כאשר כתבנו מזה במקום אחר ולא נכפיל.

ואכן, כל מה שהוא חוץ הנוגע לעבודתו יתברך הרי הוא סטרא אחרא ממש כשמה סטרא אחרא כלומר צד אחר שאינו לה', כי אפילו הרהור מה, אם הוא לתאוותו לבד שלא בכוונה לשם בוראו שורה עליו הסטרא אחרא כי הוא אינו לה' ולא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים כמאמר חז"ל (רש"י פסוק (בראשית כ"ה, כ"ג) ולאום מלאום יאמץ (על פי פסחים מ"ב:)) כי מיד כשישנו דבר מה באדם שהיא חריבה מקדושת ה' שאינו נוגע לכבודו יתברך, הרי תיכף נתמלאה שם צור שהוא הסטרא אחרא. ולך ראה מה שכתב מרן קדוש אלקים הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשת בלק פסוק (כ"ג, ד') ויקר אלהים וגו') שדיבור אחד לבטלה מה שידבר האדם שלא בכוונת אמת לה' הוא חמור מקרי ממוציא זרע לבטלה עיין שם, ועל כן בהיות האדם הולך אחרי תאותו לעשות מה שלבו חפץ להנאתו, הרי הוא עומד בשדה אחר, כי אם אינו בשדה אשר ברכו ה', ממילא עומד בשדה אחר והוא מבחינת אל אחר שאמרו חז"ל (בשבת ק"ה:) המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כלים וכו' יהא בעיניך כעובד עבודה זרה שכך אומנתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לך עשה כך ואחר כך אומר לו לך עבוד עבודה זרה והוא הולך ועובדה, מאי קראה (תהלים פ"א, י') לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר איזהו אל זר שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע וכו' עד כאן. וכן הוא בזוה"ק (אמור ק"ו:) עיין שם. הרי שהשוו חכמינו קלי קלות לחמור שבחמורות שהמשבר כלים בכעסו יהא כעובד עבודה זרה, והכל כי אם האדם עושה דבר שאין בו אלא תאותו בלבד, כי הרי מקלקל כלים הוא רק שעושה כן למלאות תאותו לגמור את כעסו הרי הוא מגדל ומרבה בתוכו בחינת הסטרא אחרא והיצר הרע שהם שורש התאוה והרע, ועל ידי כן ממילא מן הקל הזה יבא לחמור שבחמורות כמאמר הכתוב (ישעיה ה', י"ח) הוי מושכי העוון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. כלומר שמושכין העוון בחבלי שוא שהוא דבר הקל כי הרי בהיתר הוא עוסק ואך שעושהו שלא בכוונת אמת לעבודת שמו כי אם בשביל תאותו, אבל על ידי זה וכעבות העגלה חטאה שאחר כך נעשין עוונותיו עב וגדול מפני שהיצר הרע ימשכנו מיום אל יום יותר ויותר, והנך רואה שחז"ל קראוהו אל זר אל נכר, הרי שהנמשך אחר תאותו נקרא ח"ו משתחוה לאל אחר, כי מיד שהוא נמשך אחרי התאוה הרי הוא הנכנע אליה ומשתחוה לה לצד שרצונו בה ונמשך אחריה והרי הוא עומד בשדה אחר ברשות הרבים לא ברשות היחיד רשות יחודו של עולם. וביותר צריך הכתוב להזהיר בתאות האכילה והמשגל לצד שהוא דבר המצוי ביותר והאדם מוכרח לתאוה זו כי על הלחם יחיה האדם הן האכילה שבלחם והן המשגל שנקרא לחם על דרך (בראשית ל"ט, ו') כי אם הלחם אשר הוא אוכל שהאדם מוכרח להעמיד תולדות כי

לא לתוהו בראה וכל חיותו מזה, שעל כן מבואר בזוה"ק (תרומה קנ"ד:) שאין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבר נש אלא מגו אכילה ושתיה וכו' לצד שהאדם תמיד אצל תאוה זו, וכן בתאות המשגל הרי כתב הרמב"ם ז"ל (סוף הלכות איסורי ביאה) שאין דבר קשה בכל התורה לפרוש ממנה כמו העריות וביאות האסורות. והרד"ק ז"ל כתב בפסוק (תהלים נ"א, ז') הן בעוון חוללתי כי לצד שהאדם נברא בכח תאוה הזאת לכך הוא עלול לזה ביותר, וכשאדם זוכה להכניע תאוות האלו בלבו ממילא יקל לו להכניע כל התאוות, ועינינו תראינה כי כאשר האדם לא יאכל יום או יומים לא יתאוה כלל לשארי תאות הזמן כל כך, מה שאין כן אחרי אכלו ושתה אז מתגאה לבו ומתאוה לכל הבלי עולם הזה. ועל כן כשיעבור האדם מתאות האכילה ממילא יכבוש תאוותיו כולם בנקל, וגם בתאות המשגל כתב הרד"ק ז"ל שם כשיכניע תאוה זו יקל לו להכניע שאר התאוות לצד שנברא בכח תאוה הזו על כן היא העיקרית בכל התאוות.

והנה השכינה הקדושה נקראת כרם כמו שאיתא בזוה"ק (בראשית צ"ו.) והוא בסוד הכתוב (שיר השירים ח', י"א) כרם היה לשלמה, והוא מטעם כי כר"ם הוא מספר עשר פעמים שם הוי"ה ורומז לכנסת ישראל בעת הזיווג שמקבלת ה' חסדים וה' גבורות כנודע.ולזה אמר הכתוב (ישעיה ה', ז') כי כרם ה' צבאות בית ישראל, כלומר כי הכרם של ה' צבאות אינו תלוי כי אם בבית ישראל שהם המתקנים הכרם לעבדה ולשמרה לעבדה במצוות עשה שהם הנטעים והאילנות המגדלין ענבי הכרם, והוא רמז אל הברכות והאורות היורדין לתוכה מאור אין סוף ברוך הוא, ולשמרה במצוות לא תעשה מכל דבר המזיק שלא יגע בה ערל וטמא וח"ו אם ישראל אינם כראוי אז הם כקוצים שמכלים הכרם וְיַקְו לעשות ענבים ויעש באושים (שם שם, ב').

ולזה יאמר הכתוב כאן כי יבער איש שדה או כרם, כי רש"י ז"ל פירש כאן כי יבער וגו' לשון בהמה הוא כמו (במדבר כ', ד') אנחנו ובעירנו והוא שיוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה וגו' והוא נזקי הרגל, או ובער וגו' והוא נזקי השן האוכלת ומבערת וכו' עד כאן. והכל רומז לדברינו הנזכרים, אם האדם יוליך בהמותיו פירוש תאוות נפש הבהמיות שכל התאוות מנפש הבהמיות באין לפי שכולם מעשה בהמה הן מדברים שאדם דומה לבהמה ויזיק שדה או כרם והוא שדה וכרם הנזכר שיקלקל תיקון שדה אשר בקדושה ויתגברו החיצונים לחטוף השין שבקדושה אצלם לעשות מלת שקר, ואז ח"ו שקר החן שהשקר יש לו חן ומתגבר על האמת שבקדושה, או שיקלקל הכר"ם הוא כרם השכינה ונעשו ח"ו כקוצים שמכלים הכרם ומגדלין שם ח"ו מכוחות הרע עד אשר ויקו לעשות ענבים פרי הקדושה ויעש

באושים כוחות הרעות. ובמה יזיק ויקלקל השדה והכרם הזה, אומר הכתוב, הנה הוא באחת משתי אלה, או ושלח את בעירה ויזיק בנזקי הרגל והוא רמז אל תאות המשגל שמכונה על שם הרגל כמו שכתב הרב האר"י ז"ל בפסוק (דברים ח', ד') שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה, שלבוש הקדושה שניתן לאדם בעת מילתו לשמנה לא תבלה ותכלה ובאופן כשרגליך לא בצקה שלא טינף את בריתו בקרי או בביאות האסורות רחמנא ליצלן עיין שם, או ובער בשדה אחר בנזקי השן האוכלת ומבערת והוא תאות האכילה, ואמר בכולם לשון בעירה ובער שהכל לשון בהמה הוא כפירוש רש"י שם כלומר שיעשה כל אלו כבהמה ממש להיות מזדווג אל אשתו ואוכל אכילתו למלאות בטנו ותאותו כאשר יוכל ומרבה תאותו עוד כבהמה הזו ממש, ואינו נותן לב כלל להיות מותר האדם מן הבהמה שלא לעשות כמעשיה ויעשה בכח השכל אשר עליו לעבודת ה' כנזכר למעלה ואז ושלח את בעירה ובער בשדה אחר, כלומר כי הן השילוח את בעירה הנזכר והן ובער, הכל בשדה אחר, כי תאותו ואכילתו הכל בשדה אחר הוא במקום הקליפות והרע אל אחר בבחינת עשו איש שדה, והשדה שבקדושה ח"ו נעשה שממה וזרע אין לה. כי חטפו הקליפות, הקדושה אשר שמה בשקר שלהם. ולזה אמר הכתוב מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם, כי הנה ידוע שכל בחינת הקדושה צריך הזמנה בתחילה כמו שאיתא בזוה"ק (בלק קפ"ו:) שצריכין לומר הב לן ונברך בכוס של ברכת המזון בכדי להזמין תחילה הקדושה כאן בכדי לגרש החיצונים והסטרא אחרא העומדים תמיד באחוריים דקדושה ורוצים להדמות אל הקדושה כקוף בפני אדם ולהתאחז בקדושת אלהינו ברוך הוא, ובהזמנה הזו מה שמזמין הקדושה בפה מלא מוכרחים הם לברוח כי כשזה קם זה נופל כידוע, והוא על דרך מה שכתבנו במקום אחר בביאור אומרם (קידושין י"ג.) כל מי שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהיה לו עסק עמהם כלומר מי שאינו יודע זאת שצריך תחילה לגרש הקליפות והסטרא אחרא ואחר כך להתקדש בקדושה דמאריה אל יהיה לו עסק כי כאשר לא יגרשם תחילה ח"ו יתאחזו בהקדושה ולא די שיגיעו לריק יהיה כי אם עוד יגביר כוחות ההם בעולם והארכנו מזה במקום אחר.

ואפשר לזה יאמר הכתוב (שמות ל', ז') בהיטיבו את הנרות יקטירנה וגו'. ותרגומו באתקנותיה ית בוציניא וגו' כלומר כי תחילה הוא מיטיב ומתקן את הנרות במקומן מדשן הפתילות והאפר הנשאר מאתמול ומדליקן, ואחר כך מקטיר הקטורת. והוא רומז למה שכתבנו שתחילה צריך לתקן נרות המנורה שהם המדות עליונות (בבחינת שבעה ושבעה מוצקות הידוע ליודעים) במקומם, לגרש משם כל בחינת אחיזת הסטרא אחרא והוא הדשן והאפר הנשלך לחוץ, ואחר כך מדליק הנרות שיהיה הלהב עולה

מאליה בעצמו הלהב דקדושה בעצמו בלתי אחיזת שום דבר והאור מאיר ובא יפה יפה באור בהיר בשחקים, ואחר כך יקטירנה בקטורת שהוא הרמז אל הזיווג והיחוד השלם בהמדות לקרב אחד אל אחד והיו לאחדים בכדי להרבות אור השפע והברכה בכל המדות וכולם יתנו עוז אל בית המלכות בפנים מאירות בשפע וברכה בנחת ושמחה והוא האושר האמיתי קץ כל התקוות וסוף כל התכלית וכן הוא תמיד עד היום הזה כי הנה על ידי עוונות בני אדם שאמר עליהם הכתוב (ישעיה כ"ט, ט"ו) והיה במחשך מעשיהם כלומר שח"ו מכניסין את החושך במקום האור והאור כבה חלילה על ידי אחיזת הקליפות וכבר צווח הנביא עליהם (שם ה', כ') הוי וגו' שמים חושך לאור ואור לחושך וגו' כי מכניסים את אור הבהיר מן המדות העליונות ח"ו אל מקום החושך של הקליפות ונעשה חושך במקום האור ואור במקום החושך. והשב ומתחרט על זה באמת ורוצה לתקן את מה שקלקל ולקרב את אשר הפריד, צריך תחילה לתקן האורות במקומם לגרש תחילה את כל בחינת הקליפות והחיצונים והרע מן אורות הקדושה, והוא על ידי הכנעת התאוות בכל לבבו והחרטה הגדולה עד מאוד בשברון לבבו באמת על מה שעשה, בזוכרו במרידתו במלך הגדול והנורא מלך המלכים ברוך הוא אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש וכל דיירי ארעא כלא חשובין נגדו וכמצבייה עביד בחיל שמיא (דניאל ד', ל"ב), והוא כלב נבזה מנוול בשר ורמה מרד בו לעשות אשר לא צוה לעשות ובזוכרו בפגמים הגדולים אשר עשה בשמותיו ברוך הוא וברוך שמו ובשם הגדול והנורא הוי"ה ברוך הוא אשר אילו אלף שנים יחיה ויקבל עליו כל מיתות וגזירות קשות אינם כדאי על אחת מני אלף על פגם הזה, גם הפגמים שעשה בכל העולמות עליונים ותחתונים שנרגן מפריד אלוף והחסיר אורם והשפעתם וברכתם כמאמר הכתוב (שם נ', ג') אלביש שמים קדרות וגו' והוא הרמז על המעטת האור עד שנעשה חושך שם, ומונע בר יקבהו לאום (משלי י"א, כ"ו), שכל העולמות כולם מקללין אותו על חסרון לחמם. וכאשר משים כל זאת על לבו ומתחרט באמת על אשר עשה אז בזה שובר כל השלשלאין דפרזלא וכל בחינת אחיזת הקליפות בקדושה והפח נשבר והקדושה נתעלית ומתחלת להאיר כבראשונה באור היפה והנעים על ידי קבלת האמת מה שמקבל בלבו לעזוב דרך רשע ומעתה יתחיל לעבוד עבודת ה' ככל אשר יוכל תמיד יום ולילה לא יחשה בכל אבריו וגידיו וחושיו ותנועותיו ודיבורו ומחשבתו שלא יזיז אבר אף הרהור בעלמא כי אם הנוגע לעבודתו, ואז אחר כך יוכל לקשר ולקרב המדות אחת אל אחת באהבה ובחיבה עצומה עזה כרשפי אש לפי ערך התשובה ומעשים טובים שיעשה אחר כך.

ולזה אמר מיטב שדהו, כי צריך להיטיב שדהו זה השדה השייך אליו לנשמתו אשר בקרבו והוא השדה דקדושה שצריך לתקנו תחילה על ידי הפרדת והתרחקות כל בחינת אחיזת החיצונים ממנו על ידי החרטה ועזיבת החטא והכנעת התאוה ולהיטיבו בהעלאת הנרות שיאירו נרות דקדושה במקומם כל אחד על ידי קבלת מעשה הטוב מה שמקבל בלבו אהבת ויראת הבורא אשר כל תאוה וחמדה שבעולם יהיה בטל ומבוטל אצלו נגד אהבת תשוקת שעשוע עבודת בוראו אשר כל מחמדי תענוגי העולם לא ישוו על אחת מני אלף למי שזכה לטעום בנפשו תשוקה זו אף פעם אחד בכל ימי חייו. ומיטב כרמו, שגם כרם השכינה יטיב בכזה כי צריך לתקן תחילה כל המדות במקומם (ונודע אשר כל הפגמים מעוונות בני אדם גם בני איש אינם מגיעים כי אם לבחינת זכר ונקבה סוד ו"ה שבשם בסוד ערוה שהרע נאחז בו"ה שבשם אבל למעלה בי"ה נאמר (תהלים ה', ה') לא יגורך רע, וזר לא יקרב אליהם. וזכר ונקבה נקראים שדה וכרם כי הזעיר אנפין נקרא שדה בסוד (בראשית כ"ז, כ"ז) כריח שדה אשר ברכו ה' ואמרו חז"ל (תענית כ"ט:) שדה של תפוחים והוא חסד גבורה תפארת בסוד ג' גוונין דתפוח כמו שאיתא בכוונות בסוד חקל תפוחין שהיא נקראת תפוחין בעת קבלתה מחסד גבורה תפארת סוד תפוחין עיין שם. והמלכות נקראת כרם כאמור שהיא השכינה בסוד (שיר השירים ח', י"א) כרם היה לשלמה) ועל כן מיטב שדהו ומיטב כרמו כשיטיב שדהו וכרמו לתקנם במקומם ולהאירם באור בהיר בשחקים אחר כך ישלם כלומר שישלים כל המדות להיות שלם בכל, כי כאשר אין היחוד והזיווג הכל נקרא חסר כי אחד חסר את חבירו כי הלא כולם אחד הם בסוד דיוקנא קדישא דאדם וכשחסר החיבור הרי חסר אבר ואבר אבל כשמיטיב אדם שדהו וכרמו לתקנם אז יוכל לקרב מה שהרחיק ולחבר מה שהפריד ואז ישלם לעשותן שלם ויפה בבחינת היחוד והזיווג ויתברך עולם ומלואה תבל ויושבי בה בשמחה ונחת כנאמר.

או יאמר על זה הדרך והכל בבחינה הנזכרת, כי נודע אשר זה כל האדם בעבודתו להתרחק מן השקר, ולהאחז באמת, כי אמת הוא כשעושה דבר למען שמו יתברך לעובדו בזה, זה אמת הוא אפילו כשעוסק בדברים השייכים לגופו מחפצי עולם הזה אם כוונתו לעובדו בזה, זה אמת הוא ומתקדש ומתדבק בקדושת בוראו שחותמו אמת. ולהיפך ח"ו כשעושה דבר שלא למענו יתברך ולכבודו לעובדו בזה, אפילו אם ילמוד כל היום ומתענה, זה שקר הוא ומתרחק מקדושת בוראו מלהיות לפניו כי (על פי תהלים ק"א, ז') דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו ומתדבק ח"ו במדור הקליפות והרע שכל עצמן שקר הוא שאומרים (ישעיה מ"ז, ח') אני ואפסי עוד וגו'. והאדם אשר מתרחק מן השקר בכל יכולתו

ומחפש האמת תמיד אז עושה חורבן ושממה בשקר שהיא הקליפות ונעשה משקר שדה הראוי לזריעה חקל תפוחין קדישין כנזכר למעלה.

ואמנם עוד יש בחינה גדולה מזו והוא הנקרא בית וכמו שאמרו ז"ל (פסחים פ"ח.) לא כיצחק שכתוב בו שדה אלא כיעקב שקראו בית, ואפשר לזה ירמז הכתוב (ישעיה ה', ז') כי כרם ה' צבאות בית ישראל כלומר כי ישראל המה כרם ה' ובאופן כשהוא בית ישראל כשהמה זוכים על ידי מעשיהם לעשות למעלה בחינת בית אז המה כרם ה' צבאות, לקבל ההשפעה מכל העשר מדות הקדושות שהם עשר פעמים שם הוי"ה העולה כרם. ואמנם ח"ו להיפך כשהאדם מתרחק מן האמת ומתקרב אל השקר מדור הקליפות אז ח"ו שולטין עליו ארבעה אבות נזיקין הידועים שהן השור זה רגל והבור והמבעה זה שן, שן בהמות, וההבער זה האש, ונרמזים במלת בשקר שהם ב'ור ש'ן ק'רן זה האש מלשון (שמות ל"ד, ל"ה) כי קרן עור פני משה וגו', ר'גל. או שירמוז הק' כפשוטו על קרן השור ויהיה ב'ור ש'ן ק'רן ר'גל כי כאשר האדם מתהלך בשק"ר מתעוררין נגדו אלו הנזיקין, והנה אותיות השניות מהנזיקין הללו עם הכולל עולים מספר כרם, ולזה אמר כי יבער איש שדה או כרם כלומר שיזיק ויקלקל את השדה והכרם והוא על ידי שישלח את בעירה ובער בשדה אחר כי התאוה נקרא בעירה כי הוא בוער ומתאוה לעשות והוא ישלח את בעירה שיתאוה ויבער בשדה אחר לעשות כל העשיות שלא לה' כי אם במקום אל אחר שהוא השקר שאינו לה' ואז הוא עושה מהד' של שדה ר' והנקודה מצטרפת לרגל הה"א ונעשה קוף ונעשה שקר כנזכר לעיל ואז נעשה מאחד אחר ח"ו כי הוא עושה מהד' רי"ש ועומד בשדה אחר ממש ח"ו וכשהוא מגביר השקר אז ממילא מתקלקל השדה של הקדושה וכרם בית ישראל שלא יקבלו ההשפעה היורדת להם מהיחוד השלם הנרמז בכרם על ידי התגברות האבות נזיקין שהם בשקר ונעשה משדה שקר והכר"ם הוא בתוכן ח"ו באותיות השניות שלהם כאמור. ולזה מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם כנזכר למעלה שיראה לתקן את השדה והכרם על ידי התשובה ומעשים טובים ואז יתיחד וישלים כל בחינת היחוד והזיווג בבחינת עשר תעשר בכל העשר מאורות עליונים שהם עשר פעמים שם הוי"ה העולה כרם ואז יושפע וירד כל בחינת שפע ברכה והצלחה ושמחה ותענוג ונחת רוח לכל העולמות שלמעלה ומשם על כנסת ישראל ומשם על כל העולם שלמטה ובפרטות על עמו ישראל כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל עמו בית ישראל אמן ואמן.

פסקה יג

וכי ישאל איש וגו'. נראה שהכתוב ירמז בזה על המשל המבואר בדברי החסיד הקדוש בעל חובת הלבבות (שער הבחינה) ונאריך קצת להביא כל דברי המשל ללמד לאדם דעת חכמה ומוסר וזה לשונו:: ומה נדמו בזה לשני אחים ירשו מאביהם אדמה שצריכה לעבדה וחלקו אותה לשנים, ולא היה להם דבר זולתה, והיה האחד מהן דעתן וזריז והשני היפוכו, הדעתן ראה כי עסקו באדמתו בלבד ימנע אותו מעסוק בפרנסתו ומהגיע אל טרפו, והשכיר עצמו לעבוד באדמת אחרים כדי שיהיה נשכר מעמלו יום יום לטרף ביתו, וכשהיה נפטר מן העבודה לערב היה עושה באדמתו שעה אחת בהשתדלות וחריצות רב, וכשהיה נותר לו משכירות ימים כדי מזון יום אחד על מזונותיו או יותר, היה מניח מלעשות בשל אחרים ביום ההוא והיה עושה בשלו בתכלית השתדלותו וחריצתו, ולא סר לעשות כן עד שנגמר עבודת אדמתו כהוגן, ובהגיע עת פירותיה וזמן תבואתה קבצם ואספם והתפרנס בהם בשנה השניה ולא היה מצטרך עוד להשתכר לאחרים והיה עובד אדמתו כרצונו והולך ומוסיף בה אילנות עד שהיתה תבואתה מספקת לו לפרנסה והותירה לו מה שהוסיף בה אדמה על אדמתו, והאח הכסיל כיון שידע שעבודתו באדמתו תמנעהו מהתעסק בענין מזונותיו עזבה לגמרי, והיה משתכר לבני אדם בעבודת אדמה לוקח שכרו ומתפרנס ממנו ולא היה מותיר כלום, וכשהיה נשאר בידו מזון יום אחד, היה משים אותו יום מנוחה ובטלה ושעשוע ולא היה חושב בענין אדמתו, והעתות אשר היה נפטר מן העבודה בימי עבודתו היה הולך בהם אל המרחץ וכדומה ונשאר אדמתו שממה לא הצמיחה דבר ותעל כולה קמשונים ונהרס גדרה כסו פניה חרולים ונשא השטפון את אילניה כמו שאמר החכם (משלי כ"ד, ל'-ל"א) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה וכו' עד כאן לשונו: הצח.

והנמשל מובן מאליו למי שעיני שכל לו ועינים לראות כי הכסיל לא די מה שעוזב עבודת ה' יתברך הנפלאה החשובה שהם שלו ממש אשר עבורם בא לעולם, ובהם יבוא לעולם העליון להראות לפני שולחו כי זה אשר נשאתי את ידי באמונה בעולם הזה במשא ומתן של תורה ומצוות ועבודה המגיע לנחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם, והוא עוזב הכל בעת המצטרך לו לעסוק עבור צרכי גופו ומזונו ומזון אשתו ובני ביתו ובגדים ומלבושים וכל שאר צרכיו המרובים ואף שאם היה רוצה היה יכול למעט בהם שלא יהיה טרוד בכל ימיו יומם ולילה להרבות הון מהבל, והיה יכול לקצר בהם להשאיר שעה ושתים מהיום לחיי עולמים, להכין לו קצת מזון וצידה לעולם הבא גם כן כדרך שמיגע להכין

מזון בעולם הזה לשבוע הבאה או לשנה או לשנתים ולא די זה כי אם אף בשעות וימים שהולך בהם בטל לגמרי שלא ימצא מה להשתכר וכדומה שממתין על איזה משא ומתן, נלקח מאתו החכמה והשכל והאימה והפחד והיראה ואהבת בוראו ותענוגי זיו מראות השכינה לעולם הבא, לומר על כל פנים בשעה הזו אלמוד בדחילו ורחימו או אעשה מצוה בכל כוחי וכוונתי כיון שבלא זה אני הולך בטל מה לי אם אעבוד לבוראי בשעה זו, כי על כל פנים צריך לי גם זה על כל פנים לטפל דטפל, ומשליך כל זאת אחר גיוו והולך לטייל בשווקים וברחובות או אפילו בביתו ומחפש לו איזה דבר בטל מה לעשות בעת ההוא ויתענג מאוד כשיפגע איזה אדם שיהיה לו עם מי לדבר ומוציא זמנו היקר בדברי הבאי לדבר דברים בטלים ממלוכת מלכים ושרים ומלחמות סיחון ועוג וכדומה, וממילא יקוים בו מאמר החכם (משלי י', י"ט) ברוב דברים לא יחדל פשע, כי יבא מזה לדבר דברים האסורים המכעיסים לבורא עולם כמו הליצנות ושקרים ולשון הרע ורכילות וכדומה. ובלא זה אמרו חז"ל (יומא י"ט:) כל השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר (דברים ו', ז') ודברת בם ולא בדברים בטלים.

אהה, על גודל המבוכה הזאת איך נחשכו עיניהם מראות, ולבם מלהבין, כמה וכמה נבערה חכמתם בזה אשר מוציא זמנו היקר שהיה לו עת לעשות נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם ולהכין לו קצת צידה למחמדי עולם הבא להתענג שם מזיו שכינתו, להבלי שטותים מעשי תעתועים ומכל שכן בדברים אשר עוד יורידוהו לבאר שחת.

ואכן המשכיל על דבר אמת לא כן הוא עושה, ונפשו יודעת מאוד אשר כל מה שהוא עושה בעניני עולם הזה מצרכי גופו ומזונו וטרף ביתו, זה הכל הוא עושה בשדה של אחרים, שאינו שלו כלל כי לא יבא עם זה למקום שנלקח ונשלח משם, ועל כן ממעט בו בכל האפשרי ולא יעשה בהם כי אם המוכרח בהן בלבד בהכרח מופלג שאינו יכול להיות זולתו ומיד כשיהיה לו שעה ושתים שלא יעסוק בהן מצד בלתי הזדמן או מצד שכבר יש לו על יום זה או על שבוע זה, בורח ממנו ועוזבו וחוטף עצמו לעשות דבר בשלו שהוא עסק התורה והמצוות, והעיקר הוא כי בעת עסקו בהן עושה באהבה ושמחה כאדם העושה בשלו בכל כוחו ומגמתו ואינו ממתין על זמן המוכן כי אם כל יומא זמנו ולא ינוח ולא ישקוט ביום ובלילה ולעמוד בבוקר השכם לעבודתו ובזירוז עצום ועבודה רבה, ושיהיה על צד היותר יפה ונאה וראוי כי אלו שלו המה, וכשיניח ציצית או תפילין או אתרוג או שאר כל המצוות יראה שיהיו יפים ונאים ומהודרים לרוב וטהורים ונקיים מכל עסק ממון אשר לא נכון כמו בהונאת מדה ומשקל ואונאה לחבירו וכדומה כי זה הכל יפסול המצוה ולא יהיה לריח ניחוח לה', ומפנה עצמו אז במחשבתו ולבו מכל

עסקים אחרים המוטלים עליו מעניני עולם הזה כי דבר זה הוא העיקר בעיניו לצד שהוא שלו, ועושאם באהבה ושמחה, ולא יעצרנו ולא יעכבנו גשם ושלג ודלף טורד מללכת אל בית התפילה בעתה ובזמנה לעבוד שם עבודתו בחשק עבותות אהבתו כי מתאוה אליה מאוד, להיות ידיעתו נכונה שרק זה ישאר לו לחיי עולם וזה הוא חלקו מכל עמלו.

ובזה כתבנו במקום אחר פירוש הכתוב (במדבר ה', י') ואיש את קדשיו לו יהיו. פירוש שכל איש הנה את קדשיו שהם התורה והמצוות זה לו יהיה, שידע כי רק זה שלו הוא ויעשה בהם כאשר אדם עושה בשלו החביב עליו, וכל עניני עולם הזה ידע כי הוא נשכר בשדה אחרים אשר מקצר בהם ככל הצורך ועושהו בהכרח ומשליכו מעל פניו כאשר יוכל והארכנו שם ולא נכפיל. וזה אפשר לרמז בכתוב (שמואל-א כ', כ"ח) מה שאמר יהונתן נְשַׁאֵל נְשַׁאֵל דוד מעמדי עד בית לחם, כי באמת הנשמה הקדושה אשר ניתנה בגוף האדם להחיותו ולעשות בכוחה כל אשר הוא עושה, לא ניתנה בו בכדי לעשות בכוחה כל עניני הבלי עולם הזה ותענוגיו המריעין לנשמה, ועיקרה ניתנה שהוא בכוחה יעבוד את אלהי עולם בתורה ותפילה ומצוות ומעשים טובים וזה יהיה מעשהו כל היום, כי לזה ירדה לעולם השפל הזה. ואמנם מה שהוא מן ההכרח למזון הגוף ושאר צרכיו המוכרחים אשר בלעדם לא יוכל לעסוק בתורה ומצוות ה', הנה בשעה הזו נעשית הנשמה בבחינת שאלה להגוף שהגוף משאיל אותה על שעה זו שתעבוד עמו ותפעיל אורה בו בעת האוכל ואחרי כך כשעובד ה' בכח האכילה ההוא הנה מחזיר את השאלה לבעליו ועובד עם כח גופו בכח המזון עבודת שמו שהוא עבודת הנשמה. והנה ידוע אשר יהונתן היה בבחינת הצדיק יסוד עולם שעל כן בשמו ג' אותיות יה"ו משם הוי"ה ברוך הוא, והוא הרומז לבחינת הנשמה. ודוד הוא בבחינת המלכות הרומז להגוף כי מלכות היא גופא קדישא כנודע. ועל כן אומר יהונתן שהוא בחינת הנשמה נְשַׁאֵל נְשַׁאֵל דוד מעמדי עד בית לחם, שהגוף שאל מאתי עד בית לחם להכין לחם וטרף לביתו בכדי שיעבוד ה' בכח האכילה, וכן בשאר צרכיו הגשמיות.

והנה יש בזה שלושה בחינות. בחינה א', הוא כאשר האדם בעת עוסקו בדברים הגשמיים לבו שלם ושלם עם ה' אלהיו ואימתו ופחדו עליו שלא יפול תחת רשת היצר הרע והקליפות המצויים שם שהם כוחות התאוה והחשוקה לדברים הגשמיים המטונפים האלה כמאמר חז"ל (שבת קנ"ב.) אשה חמת מלא צואה וכו' וכן באכילה מה נעשה ממנה אחר האכילה וכדומה, והאימה מוטלת עליו, ובכח הזה הנה משים על לבו מיאוס תאוות הדברים ההם, וממאסם באמת בלבבו עד שנעשים נבזים בעיניו נמאס, ועל כן מקצר בהם וממעט בהם ככל אשר יוכל וכבחינת עובד בשדה אחרים אשר

הזכרנו, וכמאמר חז"ל (נדרים כ':) ודומה עליו כמי שכפאו שד, ופירש הר"ן שם שכל כך היה ממהר במעשה זו כאדם הנטרד מחמת שד שכופהו. וכן באכילה כמו כן שאינו אוכל רק לשבירות רעבון נפשו ולא יותר והכל באימה ופחד שלא ימשוך אחר התאוה, ובמעט ההכרחי אשר עושה ודורך בה אינו מכוון להנאתו בשום אופן רק לברר ניצוץ ה' הטוב אשר בדבר ההוא המחיה אותו להעלותו למקום שרשו אשר נלקח משם, כי רק את זה אהב לקחת לפיהו מניצוצי הקדושה אשר בדברים ההם, להשביע נפשו ונשמתו מנצוצין ההם אבל מילוי גשמיות גופו ותאותו נמאס בעיניו בתכלית המיאוס עד ששוה בעיניו אם יאכל עתה או יאכל אחר זמן זה ועתה יעשה דבר מצוה אחרת או ילמוד בכדי לרוות נפשו במצוה כי האכילה והמצוה שוה בעיניו ממש שאינו אוכל רק לשם המצוה, וביותר יניח האכילה בשביל המצוה בכדי להבחין עצמו בבחינות שונות שלא יהיה כוונתו לתאוה למלאות רעבון נפשו כי ירעב. ובירורי הניצוצות הוא, או כאשר נפשו יודעת היטב ברזי אלהינו יתברך שמו הכתובין ומסורין בדברי מרן קודש קדשים האר"י ז"ל, והן אפילו בכוונה הפשוטה לעבוד על ידם לבורא עולם כנזכר כי הנטפל למצוה כמצוה דמי, והעיקר בשניהם הוא המיאוס בדברים הגשמיים והתאוה, והאהבה לניצוצי ה' השורה שם להחיותם. בזה נכנע ונשברה הקליפה מאוד לצד שהוא מבזם וממאסם בלבו והניצוצין יעלה ויבוא למרום שבתו כי הוא יברר הטוב מהרע לידע אשר זה הוא תכלית הטוב ואותו אהב, ומואס ושונא את הרע תאות הגוף, והבן. ובחינה הב', הוא למטה מזה כאשר אינו יודע בכל אלה ואוהב ועומד וחושק לתאות הלב בלבד למלאות בטנו וכריסו בתאוותו באכילה או במשגל וכדומה ואף על כל פנים יראת אלהים על פניו להשמר מנדנוד עבירה ואיסור אשר בהם, כמו במאכלות אסורות שרואה טריפה לעצמו ואינו מבקש צדדי היתר להתיר את האסור ומספיקות נדה וכדומה. ובחינה השלישית, הוא עוד למטה ח"ו כשאינו משים על לבו יראת ה' לדקדק בדברים ההם, ואינו משגיח בביתו במאכליו ומשתיו איך נוהגין אצלו ומאמין לעבדיו ולנשיו בבדיקתם ועשייתם, אף שאם יבוא אחד מהן להלוות מאתו זהב אחד או חפץ קל לא יאמינם בשום אופן כי חשודים בעיניו שיכזבו לו ולא יחזירו אליו, ועל התורה והמצוות נאמנין אצלו בתכלית האמנה בכל אשר יאמרו כי זה כשר הוא ואנו בדקנוהו יאמין להם, ולא ידרוש ולא יחקור כלל על זאת, והכל לפי שהוא דבר קל בעיניו אם יהיה כך או כך ח"ו, וממילא כשאינו נותן דעתו ולבו נכשל בכמה מיני איסורים המצויים כמו תולעים והתערבות כלים בכלים כלי בשר וחלב והעיון בעופות ממיני טריפות ודיני מליחה על בוריין וחילול שבת וכדומה.

והנה ההפרש וההבדל בשלוש בחינות הנזכרים מול תשלומם מן השמים הוא כן, כי אנשי כת הראשונה נוטלין שכרן משמים על כל עשייתן בדברים הגשמיים כמו עבור התורה והמצוות, כיון שאינם עושים הדברים ההם, כי אם לשם מצוה, מה לו מצוה זו או זו, ואמנם הללו אשר עושים אותם על צד מובחר השלימות ברזי אלהינו יתברך שמו אחרי מיאוס התאוה כאמור, זה נוטל יותר שכר עליהם, מעל עבודת תורה ומצוות, כי קשוטין הללו העולים לשכינה מדברים התחתונים חשובים למעלה מאוד מאוד עד אין שיעור, וזה דמיון בן המלך אשר נתרחק מאת פני אביו למדינה רחוקה מאוד ונתנוהו שם בכבלי ברזל ובשביה, ולימים רבים ניצול בן הזה מהשביה ובא לבית אביו, אשר ודאי אין בריה יכולה לשער גודל השמחה העמוסה והתענוג הנפלא לאין קץ שיש אז להמלך והמלכה ולהבן גופא בראות פניהם זה עם זה, ומי יוכל לפאר גודל פאר החיבה והתשוקה והשעשוע והחמדה והאהבה שיש אז להמלך עם בנו עד אין שיעור. מה שאין כן אם בא בנו ממקום קרוב אף שיש גם כן תענוג לאב ממנו, אין זה כתענוג הזה. וכן הוא בדבר הזה כי כל התענוג והשעשועים המגיעים לבורא עולם מעבודת התורה והמצוות, זה נקרא מקום קרוב כי כל התורה שורשה בשמים הוא ובשמי השמים העליונים, (ואף שהעידה התורה כי לא בשמים הוא עיין בחיבורנו סידורו של שבת תחילת שורש השלישי פרשנוה על נכון) אבל התענוג והשעשועים וניצוצות הקדושים העולים מדברים התחתונים והגשמיים זה נקרא מקום רחוק למאוד כי נתרחקו מאוד מאור פני מלך חיים ונתונים בגלות ובשביה תחת מדור ורשות הקליפות, ואיש המעלה הדברים ההם למרום שבתם נעשה שמחה בכל העולמות שלמעלה לפני בורא עולם ברוך הוא עד אין שיעור וערך.

ואל זה רמזו חז"ל באומרם (חגיגה י"ב:) בפסוק (בראשית א', ב') והארץ היתה תהו ובוהו מכדי שמים אתחיל ברישא מאי שנא דקא חשיב מעשי ארץ תנא דבי ר' ישמעאל משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו השכימו לפתחי השכים ומצא נשים ואנשים למי משבח למי שאין דרכו להשכים והשכים, כי מי שמשכים להודות לשם ה' ולהמליכו וליחדו בעולמו על ידי מעשי התורה והמצוות זה נקרא דרכו להשכים כי כל דרכיה דרכי נועם והתורה מן השמים ניתנה וכולה שמותיו של הקב"ה ודרכה בכך להשכים עמה לעבוד לאלהי עולם, אבל ליחד שם ה' ולהמליכו בעולמו ולענדו עטרה לראשו עם דברים התחתונים שלבו של אדם מתאוותן ומחמדתן והוא לשבור תאוות לבבו ולהכניעם ולצער גופו תמיד להכניע כוחי תאות מורשי לבבו החקוקים בו, זה נקרא אין דרכו להשכים ולזה הקב"ה משבח למי שאין דרכו להשכים והשכים ועיין בחיבורנו (שם בשורש החמישי)

שהארכנו בבחינות אלה הרבה הרבה, ועל כן בודאי זה בא בשכרו משלם על כל עשיותיו בדברים ההם בלתי ספק. ואכן הכת השניה אשר אוכלין לתאוותם בכרס מלאה הנה ודאי לא נאמר שישלם להם עבור זה, ואכן זאת להם כיון שמדקדקין על עצמם באיסורי הדברים ההם לחפש ולבדוק עד מקום שידם מגעת, לכן אפילו אם יארע להם דבר שלא כהוגן להכשל בשוגג במאכלי איסור או בשארי איסורים לא יענש על זה ממרומים כיון שהוא נתן עיניו ולבו לעיין בכל פרטי הדברים ומה היה לו לעשות, אבל בחינת כת השלישית אלו שאינן נותנין לבם כלל לשאול על כל הדברים אם מותרים הם או לא, הם בודאי יתנו דין וחשבון על כל שגגותיהם אשר יארע להם, כי שגגתם כמזיד הוא לצד שלא נתנו לב להיות עיניהם ישיתו לנוכח פקוחות להשגיח על כל דרכיו תמיד שלא יכשל ח"ו.

ועל כל הדברים האלה רמזה תורתינו הקדושה כאן ואמרה וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת, פירוש שֶׁאֹל ישאל מעם נשמתו הנקראת רעהו אל הגוף עד בית לחם לעשות בכוחם דברים התחתונים הגשמיים מאכילה ומשגל ושאר צרכי בני אדם. ונשבר או מת, כי נכשל ח"ו בעבירה בעודו עוסק בדברים אלו ולפי ערך העבירה יש שנפשו נשברת לבד באבר אחד ממנה על ידי העבירה, ויש מעין כריתות ומיתת בית דין שנפשו הקדושה נכרתת מאתו ונעשית ח"ו בבחינת מת שמורידה אל קליפת החיצונים הנקראים מתים. הנה כן דינו, בעליו אין עמו שלם ישלם, כי הקב"ה נקרא בעליו של הנשמה הקדושה שמאתו נלקחה ואם השואל הזה בעליו אין עמו כלל בעת עוסקו בדברים ההם שאינו משים על לבו כלל אימה ופחד ויראת בוראו לדקדק באיסורין ולראות שלא יכשל, וכסיל בחושך הולך שאינו מביט כלל על דבר הבא לפניו רק יקחהו וישאהו על אברתו לאכול ולשתות וכדומה, אז שלם ישלם שמוכרח לשלם על כל השגגות כי שגגותיו מזידין הם לצד שלא חפץ כלל לראות שיהיה כל עשיותיו נעשין בהכשר, וכפל לומר שלם ישלם שאם לא ישלם בתשובה בעולם הזה ישלם בעונשים קשים ומרים בגיהנם לעולם הבא, וזה בחינת כת השלישית התחתונה שהזכרנו. ואמנם,

פסקה יד

אם בעליו עמו. שיראת ה' על פניו ואינו נשכח מלוח לבו פחדו ואימתו מלראות להזהר ולעשות כל הצדדים שלא יקראנו ח"ו שום מכשול בכל הדברים האלה, אז אף על פי שיקראנו אסון לפעמים שיכשל בדבר איסור, לא ישלם, כי שוגג הוא ומפורש אומר הכתוב (במדבר ט"ו, כ"ו) ונסלח לכל עדת ישראל וגו' כי לכל העם בשגגה, והוא בחינת הכת השניה שהזכרנו, אבל לא יטול שכר על עוסקו בדברים ההם כיון שמכוון בהם

להנאתו ותאותו די לו במה שנהנה בתאות גופו. ואכן אם שכיר הוא, שאינו עוסק בדברים ההם כי אם כבחינת השכיר המושכר לשדה אחרים, שעושה אותם על צד ההכרח הגדול שאין לו אופן אחר כדי חיותו, אבל הוא נבזה בעיניו נמאס כל בחינת התאוות ההם, ומיד כאשר יוכל להפטר עצמו מהם בורח כמשביה ממש וכעבד מאת אדוניו אשר מושכר בידו שמיד שיגיע עתו להפטר ממלאכה, לא יעשנה עוד בשום אופן, ותיכף ילך לו לביתו ולארצו לעשות בשלו, ואינו מכוון באכילתו רק לשבירת רעבונו בכדי שיוכל אחר כך לעסוק בשלו או בשביל העלאת הניצוצות אשר הזכרנו. הנה זה, בא בשכרו, כי הנה שכרו אתו לקבל על עוסקו בדברים ההם כתורה ותפילה ומעשים טובים ויותר, ובא למעלה בשכרו משלם כדבר האמור.

פרק כג

פסקה כ

הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו'. אומרו לפניך לכאורה מיותר, ואפשר ירמוז על פי אשר שמעתי בשם הרב הגדול איש אלקים קדוש מורינו הרב **דוב בער** מגיד מישרים דק"ק **מעזריטש** זללה"ה, כי המלאך שהיה עם משה בעת בקיעת ים סוף היה שמו לר"ד והמה אותיות שלפני שם משה, על כן אנו אומרים בוקע ים לפני משה שבקיעת הים על ידי השם שלפני משה וזה השם מסוגל לרדוף את אויבי האדם ולהכניעם תחתיו על שם הכתוב (ישעיה מ"ה, א') לרד לפניו גוים וגו' עד כאן דבריו. ולזה אמר לו עתה הנה אנכי שולח מלאך לפניך כלומר זה המלאך שהוא לפני שמך והוא לר"ד הנזכר וכבר היה זה לפניך בבקיעת הים והכל מפני שהוא לפניך כלומר לפני שמך והוא המסוגל לזה. ולזה אומר לו,

פסקה כג

כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וגו'. כי (שם) לר"ד לפניו גוים וגו' שהוא הממונה להשפיל גויי הארץ ואומות העולם, ואך משה רבינו לא חפץ בזה כאשר אמר לו להלן (בפרשת כי תשא ל"ג, ט"ו) אם אין פניך הולכים אל תעלנו וגו' כי מבואר בדברי הרב האר"י ז"ל ששם טד"הד והוא שם שלפני אותיות הוי"ה יתברך הוא המבטל כל בחינת אלהים והוא גוער בהשטן כי הוא מספר כ"ב ועליו נאמר יגער ה' בך השטן (ועיין בדברי הרב בעל שערי גן עדן בכוונת תיבת חמירא אצל ביעור חמץ שמבאר שם בחינה זו), ולזה אמר משה אם אין פניך הולכים אל תעלנו וגו' כלומר השם שלפניך שהוא טדה"ד והוא הכופה ומאסר את הס"ם ונוקביה וכל אלהים אחרים תחת רשות השכינה עילאה,

וממילא יהיו כל אומות העולם תחת יד ה' שכינתא תתאה, כי מתחילה יפקוד ה' אל צבא המרום במרום, וממילא יורד על מלכי האדמה באדמה.

ועוד אפשר ירמז בזה כי א'נכי ש'ולח מ'לאך הוא ראשי תיבות אש"ם שהם אותיות אמ"ש רק שהזכר באמש והנקבה באשם כמו שאיתא בספר יצירה (פרק ג') ורצה הקב"ה לשלחו עם בחינת הנוקבא לפניו כי הוא אש אוכלה לגרש הגוים, ואך משה רבינו שפני משה כפני חמה והוא מבחינת דכורא כידוע וכמאמר הכתוב (בראשית י"ט, כ"ג) השמש יצא על הארץ לשון זכר, לא רצה באש"ם שהוא הנוקב"א ואמר אם אין פניך הולכים שהפנים בחינת זכר הוא כי הנקבה תסובב גבר אל תעלנו מזה כי הוא רצה לקבל דוקא מבחינת דכורא אור החסדים.

פסקה כה

ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך וגו'. להבין מה שפתח הכתוב בלשון רבים ועבדתם וגו', אלהיכם וגו' וסיים בלשון יחיד לחמך מימיך וגו', נראה על דרך אומרם ז"ל (כתובות ס"ז:) בפסוק (דברים ט"ו, ח') די מחסורו אשר יחסר לו וגו' אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו וכו' וההיא דאתא לקמיה דרבא אמר ליה במה אתה סועד אמר לו בתרנגולת פטומה ויין ישן וכו' עד אדהכי אתי אחתיה דרבה וכו' ואתיא ליה תרנגולת פטומה וכו' הרי שהקב"ה חוץ מה שהוא מכין מזון לכל בריותיו אשר ברא מזון בכלל הראוי לכולם אף מכין לכל אחד ואחד במקום שהוא שם כפי מאכלו הראוי לו והרגיל עמו מכבר שאינו יכול לאכול מאכלים אחרים כל כך, ולזה משבח הכתוב ואומר (תהלים קמ"ה, ט"ו) ואתה נותן להם את אכלם בעתו כלומר שאתה נותן להם את אכלם מה שהם אוכלין מכבר אתה נותן לכל אחד ואחד זה דוקא במה שרגיל בו לא פחות מזה, ובעתו. ועל כן אמרו חז"ל בזה (כתובות שם) מלמד שלכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו, ולכאורה מה חידשו חז"ל בזה הלא גם בכתוב מבואר זה שנותן לכולם אכלם בעתו, ואמנם כי בכתוב נאמר בלשון רבים והוא מזון הכולל כולם יחד, והם אמרו שלכל אחד ואחד מזמין לו דייקא שלפי הראוי לכל אחד ואחד מה שטבעו סובל לאכול הקב"ה מזמין לו לכל אחד ואחד פרנסתו ומזונו כפי טבעו ובעתו, והמה דייקו זאת ממה שאמרנו שאתה נותן להם את אכלם מה שאכלם מכבר הוא, והוא השייך לטבע כל אחד ואחד. ואולם כי זה שהאדם מובדל מחבירו בהנהגותיהם הוא על שני פנים, או שהוא יותר מעונג ומפונק מנערותו מחבירו, כענין שנאמר (דברים כ"ח, נ"ו) הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה וגו' וכאשר אמרו שם (כתובות ס"ז:) דלא איבעי ליה למפנק נפשיה כולי האי. או שבא מצד החולי כי גופו אינו בריא כבריאות הצריך אל הגוף ועל כן

מוכרח לאכול מאכלים אחרים קלים וטובים ואינו יכול לילך ברגליו כי אם לרכוב על הסוס ועבד לפניו לשמשו. ולזה אמר כאן וברך את לחמך וגו' לא רצה לומר בלשון רבים כי לשון רבים הוא הכולל הכל, וזה דבר אחר שיברך את לחמך לחם המיוחד לך לבד, כאשר מיוחד לכל אחד ואחד מישראל לפי טבעו ומזגו כן יברך אותו ועל כן לחמך דייקא ומימיך דייקא, השייך לכל אחד ואחד ובזה נכלל כל הצטרכות האדם אפילו סוס לרכוב עליו כי הכל מכונה על שם הלחם כמאמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית כ"ח, כ') ונתן לי לחם לאכול, כי הלחם הוא עיקר חיות האדם וכל הנצרך אל האדם הכל נכלל בו, ובהכל יברך אותך מה ששייך אליך. ואכן אומר הכתוב כי אחרי אשר אני דובר אליך כל הדברים האלה מורא תעלה על נפשך שלא ימצא בך סובלי חלאים ח"ו שיהיו משונים מחבריהם עד אשר תצטרך להכין לכל אחד לבד השייך לו, לזה אמר לא כן כי והסירותי מחלה מקרבך שלא יהיה בך חולי כלל, רק עבור הנמצאים מעונגים ומפונקים ביותר או שיהיה כן בטבע הולדו, כי גם טבע אדם גופא מיום לידתו אינו שוה לכל אחד, וכמאמר חז"ל לפעמים באיסטניס כמו שאיתא (בבא בתרא קמ"ה:) או להיפך נפש היפה תאכלם (חולין ס"ד:) או שיהיה זה לצד הרגלו מנעוריו בתפנוקי מלוכה כי יהיה בך כל אלה שאחד יתעדן בעצמו מנעוריו בתפנוקי המלכות לזה אכין לכל אחד ואחד הראוי לו ולא יחסר דבר.

פסקה כו

לא תהיה משכלה ועקרה וגו' את מספר ימיך אמלא. לכאורה היה לו לסיים את מספר ימי בניך אמלא כי הלא על שיכול בנים קאי וההיפוך הוא שימלא מספר ימיהם, אם לא שנאמר שהוא דבר בפני עצמו ולא קאי אמה שלמעלה. ואכן עוד יש לרמוז בזה כי הנה ביארנו במקום אחר אשר כל מצוה ומצוה שנתן לנו אלהינו ברוך הוא וברוך שמו יש בו בחינת נשמה וגוף כי הכל נעשה בדיוקנא קדישא דאדם וכל הבחינות שבעולם הם מחומר וצורה כנודע, אף מלאכי מעלה גם המאורות עליונים הם המדות הקדושים הם עצמות וכלים כנודע, חוץ מאור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו שהוא אחד פשוט יחיד ומיוחד מכל צד ומכל פינה. והנה גוף המצוה הוא העשיה הגופניות שיש בה כמו הנחת התפילין על היד והראש ולבישת הטלית ונטילת לולב וכדומה, ואמנם הנשמה שבהם הוא החיות שבכל מצוה מה שצריך האדם להשים מחשבתו בעשותו אחת ממצוות ה', כי אם יעשה האדם את מצוותיו כגולם בלי שימת המחשבה למה הוא עושה זאת הרי הוא גולם לבד כמו באדם שהגולם לבד שהוא גוף בלתי חיות הנשמה הרי הוא מת והוא מונח כאבן דומם, וכן המצוה הזו מונחת בארץ הלזו ולא פרחת לעילא כאשר נבאר.

והנה בחינת חיות הנשמה אין ערוך אליהם ואין שתי ידים זוכות כאחת להביט אל החיות שבהם בשוה כי הלא עיקר חיות הנשמה שבהם הוא האהבה והיראה שמעורר האדם בלבו בעת עשותו המצוה, ומי שיש לו לב משכיל להבין בגדולת הבורא לפי ערך זכות נשמתו, הרי אפילו בלתי שום כוונה גדולה או קטנה רק כשיזכור בדרך המשל אם היה עומד לפני מלך בשר ודם והמלך יצוהו לעשות לו איזה שירות להושיט לו איזה דבר וכדומה, האם יצוייר גודל זה החשק והזירוז והאהבה הצמודה והתאוה שיבער בלב איש הלזה לשרת את המלך בכזה וכמה וכמה יתאוה ויחשוק בכל לבב שיצוהו המלך לעשות לו עוד איזה שירות וכאשר יצוהו הלא כארי יתגבר וירדוף יותר מכחו ברב הזירוז והשמחה, עד שאם ישאלנו אדם איזה דבר לא יעננו ואם ידבר אליו לא ישמע לו, כי הוא וכל כוחי גופו ומחשבתו וכל אבריו וגידיו מצומדים וחשוקים בחמדה הזו להביא למלך את אשר צוהו בזריזות רב יפה שעה אחת קודם, בכדי שיהנה המלך מאתו רגע קודם, וכשיביא הדבר לפני המלך ודאי לא ישליך לפניו תיכף הדבר ההוא אשר שלחו אחריו, כי אם יבוא אצלו ויעמוד במורא ובושה והכנעה ובאהבה ושמחה ויניח הדבר הזה לפניו באימה ופחד ורעדה בפניו והשמחה קשורה וצמודה בלבו שזכה לעשות שירות זה להמלך, וזה הוא אפילו שירות מה, ומכל שכן בשירות שיודע שהמלך נהנה מאוד מזה כמו איזה דבר מאכל או משקה טוב שאינו עתה לפניו והוא מתאוה לזה, ואינו רוצה להשתמש בזה במשרתים ויועצים העומדים לפניו לאיזה טעם, או אפשר שהם אינם מכירים דבר קטן כזה והוא איש כפרי יודע ומכיר בדבר הזה והמלך מתאוה וחושק מאוד לזה, ועתה כשבא זה לפניו אומר לו בני עשה לי נחת רוח והבא לי את זה משם להנאני כי אני מתאוה ומשתוקק לזה, מה יכלה נפש האדם הלז בכל מאמצי כוחו ומיצוי דמו לרדוף בהרים וגבעות על הסלעים ועל האבנים ואם יגוף את רגלו לא ירגיש כלל ולא יעכבנו ולא יעצרנו גשם ושלג מלהשיג זאת בנפשו ממש, ולהביאו לפני המלך במורא ובושה והכנעה רק שבלבו יוגדל השמחה לאין קץ שזכה להנהות את המלך משלו.

והנמשל מובן מאליו כי הלא מלך מלכי המלכים הקב"ה המלך הגדול הגבור והנורא עומד תמיד על האדם ורואה במעשיו והוא מצוה על האדם באהבה ובחיבה, בני עשה מצוותי שיהיה לי לנחת רוח כאשר תעשה מצוותי בדברים האלה שלמטה מן עורת בהמה טהורה (פרשיות התפילין) ומצמר רחלים (לבישת הטלית) ומעצי הדס ולולב וכדומה. כי משרתי עליון מלאכי מעלה אינם מכירים בדברים האלה לרב מעלתם, ואנחנו שוכני בתי חומר יודעים ומכירים בדברים האלה הגדילים בארץ על מים רבים,

והוא מתאוה לעשות מצוות בדברים האלה, בכדי שתמלא הארץ דעה את ה' וידע כל פעול כי הוא פועלו ויבין כל יציר כי הוא יוצרו והוא לו תענוג ונחת רוח, הלא כל כוחי הגוף והנשמה שבאדם עם כל מצוי דם נפשו אינם כדאים להתקיים כלל רגע אחת רק לרדוף כקורא בהרים לעשות מצוות הללו בכלות נפש ממש למען עשות לו נחת רוח בדברים האלה, והכל באימה וביראה כי הוא עומד לפנינו ורואה במעשינו ואך בלב יגדל השמחה והחדוה ואהבה לאין קץ שזכה לעשות שליחות שמו יתברך לעשות לו נחת רוח, הלא אם ישים האדם את דברים האלה על לבבו ודאי לא ינוח ולא ישקוט ולא יקח לו מאכל לפיו ושינה לעיניו רק לרדוף להשיג חלק מצוה אחת ממצוותיו יתברך שמו, באהבה ושמחה רבה לאין קץ ממש, וכאשר יקום יחלה נפשו בו ממש להמתין בתוחלת ממושכה מחלת לב עד עת הגיע זמן קריאת שמע ציצית ותפילין בכדי לקיים מצוותיו אשר צונו באהבה, שלא על מנת לקבל פרס בשום צד, אף שבודאי לא יקופח שכרינו ונירש טובה וברכה בעד המצוות לאין קץ מכל מקום מי גבר יחיה ויתן לב על זה וכי יש יותר טובה וברכה ממה שאנחנו עושים לו נחת רוח בעבודתינו יותר מכל מלאכי מעלה, האם אינו ראוי למסור לו נפשינו ורוחינו ונשמותינו באהבה קודם כל מצוה בעד מה שצונו לעשות מצוותיו יתברך.

אחיי אחיי נראה ונביט כמה חשכו עינינו והשמן לבנו שאין אנו מרגישים כל זה ואין אנו רודפין כלל ומתאוין אל המצוה טרם הגיע זמנה לומר מתי יגיע עת חפץ להנהות את בוראינו במצוותיו שצונו ועומד עלינו ומבקש אותנו קיימו מצוותי ועשו לי נחת רוח. וזה הכל אפילו בלתי ידיעת טעם שום מצוה רק במה שהקב"ה מצוה אותנו בזה די והותר לאהבה ויראה עד כלות הנפש ממש, ומכל שכן מי שיודע קצת בסתרי טעמי המצוות וסודן כמה עולמות אנו מתקנין עמהם כמה יחודים וזיווגים אנו עושין למעלה כמה ברכות והשפעות גנזי חיים וגנזי שלום אוצרות של יראת שמים ותשובה וכל בחינת הברכה שבעולם אנו ממשיכין על ידי מצוותינו, כמה וכמה שמות משמותיו יתברך מתיחדים ומתקשרים ומתעלין על ידי מצוותינו, ועל הכל כמה תענוג ושמחה ונחת רוח שמגיע לבוראנו מזה, מה נאמר ומה נדבר איך לא נבוש בעולם הזה ולא נכלם בעולם הבא לפני בוראנו יוצרנו בעשיית מצוותינו כגולם בלתי חיות כלל ובדוחק כמה וכמה אחר העת הקבוע והמחשבה קשורה וצמודה בהבלי הבלים נופת טינופת צוף העולם הזה ותענוגיו אשר אין כדאי ללב משכיל להעלותו על מחשבתו, מה נענה ליום פקודה כשאין אנו משימין על לבבנו כלל אם עושין זאת מצות הבורא יתברך או עושה איזה מלאכה ואדרבה זה ח"ו גרוע יותר כי אם עושה מלאכתו מהבלי חפציו הרי הוא מביט יפה ויפה

שיהיה לתכלית הטוב ושיהיה כך או כך, ובתפילין אינו מביט כלל אם הרצועה אינה שחורה כדת או אם אינה רחבה כל כך או שאינן מרובעים וכדומה רק חוטף ומניחן בלא דעת נפש. ועל כל פנים הטעם הפשוט המבואר בשולחן ערוך ובספרים בכל מצוה ומצוה היה לנו לשים על לבבינו בכדי ליחד שמו הגדול והקדוש בכל דבר ודבר כמו בתפילין יביט מה שיש בתפילין האלו אם הם חתיכת עץ חלילה שמניחם כך הלא יש בהם איזה פרשיות כתובים ומה כתוב בהם, הלא מבואר שם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם שאין בכל העולם כי אם יחודו ולא יותר, ולזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים ובזה יקבל עליו עול מלכותו כי לו הכח והממשלה בכל העולמות לעשות בהם כרצונו וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה ושהוא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו ועל הראש שהנשמה שבמוחי וכו' הכל כמבואר באמירת לשם יחוד ואך לא באמירה תליא מילתא רק להיות הדברים האלה על לבבו לקבל עליו המלוכה וירצה לשעבד כל התאוות אליו ולהכניס עצמו ביחודו יתברך שלא יעשה דבר היוצא מיחודו יתברך כי אם יעשה דבר שלא לשם עבודתו יתברך הרי הוא יוצא מרשות יחודו ונכנס לרשות הרבים מקום הקליפות כאשר כתבנו כמה פעמים. ומזה יבא לאהבה ויראה אמיתיות לאהבה אותו תמיד בשכבו ובקומו כל היום וכל הלילה ולא ירף מחשבתו ממנו רגע כי כן הוא האמת שתמיד הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו, ולבו יהיה מתאוה ויבער באש להבה לעבודתו ומצוותיו ולעשות לו נחת רוח ולעשות שליחותו אשר מצוהו.

ועל כן אמרו ז"ל (מנחות מ"ג:) כל שיש לו תפילין בראשו וכו' ומזוזה בפתחו וכו' מובטח לו שלא יחטא ולכאורה אנו רואין בני אדם ששלוש אלה יעשה להן ואינם בטוחים מן החטא, ואמנם כי לכאורה היה להם לומר מי שיש לו תפילין על ראשו כי הלא על הראש הם התפילין ולא בראש, ואמנם במי שהם על ראשו לבד ואינו משימם בראשו לשום מחשבתו בהן, הרי הוא כמו שמניחן על הכותל, אם הוא אינו מהרהר כלל הכתוב בהן, מה לי שמונחים על הראש או על הכותל והשולחן וכדומה. רק מי שיש לו תפילין בראשו שבראשו מונחים תפילין שמחשבתו קשורה וצמודה באת אשר מבואר בהתפילין, והוא יחודו ואחדותו יתברך ואשר לו הכח והממשלה, ובהציווי לשעבד על ידיהם תאות הלב והנשמה שבראש עם שאר חושיו וכוחיו, זה הוא אשר מובטח שלא יחטא כי מורא ופחד ואימת ה' אלהיו עליו ואהבתו קשורה עמו וצמודה. וכמו כן בפשוטי טעמי מצוות אחרים כמו בציצית שהוא על ארבע כנפות בגדו בכדי שבכל צד שיפנה יזכור בה' אלהיו וירא ממנו מלהמרות פיו חלילה וכמאמר הכתוב (במדבר ט"ו, ל"א-מ') וראיתם אותו

וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו' עד והייתם קדושים לאלהיכם וגו', וגם זכירת יציאת מצרים בהם שהיא עיקר ושורש בכל עשיית המצוות שעל מנת כן הוציאנו ממצרים בכדי לעשות מצוות, ובאם לאו הרי אנו ובנינו וכו' עדיין היינו משועבדים לפרעה, חוץ לטעם אחר הידוע למארי קבלה מה שזכירות ועשיית כל המצוות תלוי ביציאת מצרים, וכמו סוכה שהוא להכניס האדם ראשו ורובו וכל גופו תחת רשות הקב"ה צלא דמהמנותא בצל סוכה ולא בצל דפנות הרומז לשרי האומות כנודע, וכן בכל מצוה ומצוה. ומי שזוכר בעשיית המצוה ענין טעם עשייתה לפי ערכו ומכניס עצמו תחת רשות הקדושה כמו אבר היד והראש אל קדושת התפילין, וראשו ורובו תחת הציצית בטלית גדול, וכל גופו בישיבת הסוכה וכדומה בכדי לקרב הכל אל צור עולמים ברוך הוא וליחדו ולהמליכו על כל אבר ואבר וגיד וגיד שבו ולהמליכו על כל העולם בהוראת גדולתו ומלכותו על ידי התפילין שנזכר בהם פלאות נסי מצרים ששידד כל מערכת השמים וכוכביהם ונשגב ה' לבדו מלך על כל הארץ, וכן בטלית וסוכה שנאמר בהם יציאת מצרים, ובלא זה כשמכניס את עצמו תחת רשות הקב"ה באמת שלא יעשה דבר אשר נגד עבודתו יתברך שמו הרי ממילא יוגדל מלוכת הקב"ה על כל העולם כי האדם עולם קטן הוא וכל הנבראים נכללו בו, וכל צבאות השמים נכללו בארבע בחינות נשמתו נפש רוח נשמה חיה הנלקח מן הארבע עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה ונמצא נכלל בו כל עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה. ובגופו נכלל כל ארבע בחינות היסודות אש רוח מים עפר וארבע מינים כוללים כל צבא הארץ שבהם דומם צומח חי מדבר, כי גופו נלקח מכל הבחינות הללו. וכשהאדם ממליך הקב"ה על גופו ונשמתו כאילו ממליכו ממש על כל העולם כולו שעל כן חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם והמקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא וכן להיפוך בהורג נפש האדם (סנהדרין ל"ז.) כי הוא באמת עולם מלא נכלל מכל העולמות וכל העולמות כלולין בו והמקיימו מקיים כל העולמות וההורגו מחריב כל העולמות. ועל כן בזה שאדם ממליכו על עצמו שהוא יכנס תחת רשותו, ועבודתו שלא לעשותו דבר קטן שאינו נוגע לעבודתו, ממליכו על כל העולם כולו.

ומכל שכן מי שחלק לו אלהים בבינה, ונפשו יודעת קצת ברזין דאורייתא אשר בכל מצוה ומצוה, ובחינת כל התיקונים הגדולים הנוראים הנעשים בהם ומקום שורש כל מצוה באיזה מדה ואיזה מקום במרכבה העליונה הוא ויודע ליחד בהן שמותיו של הקב"ה על ידי צרופי השמות והיחודים והזיווגים שבכל מצוה, ואיך להמשיך על ידי כל מצוה ומצוה כל בחינת שפע וברכה לכל העולמות כולם עליונים ותחתונים, על ידי

הצינורות המיוחדים לכל מצוה ומצוה והוא יודע גודל התענוג והשעשועים והחמדה הגנוזה והחשק שמגיע לבוראנו מכל מצוה ומצוה בהתיחד שמותיו על ידיהן, וכל המאורות מאירין ומופיעין באורן ומלאים זיו ומפיקים נוגה באור בהיר בשחקים, והוא ודאי אשר תשוקת אהבתו לה' באהבה עזה ונאמנה לעשות ולקיים כל מצוה ומצוה ביתר שאת ועוז ותעצומות ומצפה ומיחל להן טרם בואם בכלות נפש ממש, כי נפשו יודעת גדול חין ערכם והדר זיו יקריהון למעלה למעלה עד אין שיעור וערך, ומכל שכן היראה והאימה והפחד שיש לו בעשיית כל מצוה, כי הוא בודאי עומד תמיד לפני מלך הגדול והנורא העומד תמיד עליו, והבושה והכנעה שיש לו תמיד ובפרט בעת קיום מצוותיו גדלה עולם מהכיל, ומצוותיו הם הפורחין לעילא לעילא בשמחה ונחת וממשיכין משם כל בחינת הברכה והשפע לכל העולמות כולם. והוא בחינת צדיק יסוד עולם כי הוא המעמיד את כל העולם בכח ברכתו והשפעתו שנמשך על ידי עשיית מצוותיו לרצון ולנחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם. אבל אלו העושין מצוות כגולם בלי נשמה וחיות רק עשיה הגופניות לבד הנה מבואר בתיקוני זוהר (תיקון י', כ"ה:) אשר כל מצוה דלא אתעביד בדחילו ורחימו דמאריה לא פרחת לעילא וכו', כי אהבה ויראה הם הנקראים תרין גדפין והם כמו גפי העוף שהעוף פורח בהן לשמים, אבל כשהוא בלא כנפיים ודאי לא יפרח למעלה, וכן המצוות הנעשין בלתי אהבה ויראה הרי הם כמו בלתי כנפיים ובמה יפרחו למעלה.

ואמנם זאת תדע כי זה שרוצה לאהבה וליראה את ה' בכל מצוותיו ומיגע נפשו על זה כאשר יוכל לשים לבו ומוחו בגדולת ה' ונפלאותיו וטובו וחסדו עמו תמיד והוא העומד לפניו תמיד ומצוהו בבקשה לעשות לו שליחות הזאת כנזכר למעלה ובשארי דברים אשר יתפעל בהם לאהבה את שמו ולירא ממנו, ואם עם כל זה לא יגיע לאהבה ויראה הראויה והוא למיעוט ערכו בשורש נשמתו ממדריגות התחתונות למאוד או עוונותיו הטו אלה, וחטאותיו מנעו הטוב מאתו להיות יחרד לבבו ביראת בוראו ולאהבה אותו, לא ידאג כי ח"ו אבדה תקותו באשר שמצוותיו לא יעלו למעלה, כי לזה מועיל ההתקשרות בצדיקי הזמן ביודעם ומכירם והם ודאי שעושין מצוותיהם כראוי אז על ידם יעלה גם מצוותיו בהתקשרות נכון ורק באופן הנ"ל כשמיגע עצמו לזה ואינו יכול, אבל אם אינו מיגע עצמו כלל לזה, לא יועיל לו כאשר ידוע מהמשל לזה שאם כמה נוסעים בדרך כאחד ויארע חולי לאחד מהם אז ישאוהו השנים בכל כוחם עד מקומו, מה שאין כן אם ימות אחד מהן אזי יקברוהו במקומו ולא ישאוהו אתם, כן מי שרוצה להתפלל או ללמוד או לעשות מצוות כראוי במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה רבה

ומיגע עצמו על זה ואינו יכול להיות כראוי יעלה עשיותיו ביחודא שלים עם אשר מקשר עצמו בהם כי הוא כחולה המתנענע על כל פנים אבל אם לא ישים שום מחשבה בהן הרי הוא כגולם ממש מת, ומי ישא מת עליו, הכל כנודע.

ועל כן אנו יראין מאוד מאוד מיום הדין מיום התוכחה אשר בכל שנה ושנה בראש השנה או הדין שלאחר מיתה או ביום הדין הגדול והנורא בסוף אלף הששי כי הלא מלחמה כבידה היא אלינו, לצד שיועמד מערכה מול מערכה הזכויות כנגד העבירות להגביר את האחד על חבירו, והוא למשל במלחמת ארץ ומדינה כאשר ישא גוי אל גוי חרב בכלי קרב הנה בדרך הטבע מי שיש לו חיל יותר יתגבר במלחמה, ואמנם אם אחד יעמיד חיל לרוב אבל הם חולים עקורים חלושים מקוטעי אברים בלי יד בלי רגל בלי זרוע וכדומה, והשני יעמיד חילו במתי מעט אבל הם גיבורי חיל חזקים ובריאים מלומדי מלחמה, ודאי שהשני יתגבר בכלי קרב שבידו ברגע אחת כי מה לי שרבים הם אם אין לאל ידם להחזיק את עצמם כראוי על בריאתן ומכל שכן לערוך מלחמה נגד גיבורי חיל הבריאים והחזקים. וכן הוא במלחמתינו כי הן אפילו אם ירבו זכויותינו על העוונות מכל מקום הזכויות שהם המצוות הם חלושים בטבעם עשוים בלא לב ולב מקוטעי אברים לצד שלא נעשו בשלימותן חסרים מכל צד ויש שהם מתים ממש כגולם בלי צורה כנזכר למעלה, והן העוונות המה בריאים וחזקים עשוים בכח גדול וביד חזקה בכל כח המחשבה והחיות ואש התבערה אשר בלב בחמדה עזה חשוקה מקושר ומצומד בכל כח אברי הגוף שמה, היוכלו אלו המצוות החלשים לערוך מלחמה נגד אלו העבירות אף אם רבים הם ומכל שכן כשהעבירות רבו כמו שהם בכל רגע ורגע בראיית העין שלא במקום מצוה והדיבור והשיחה והשמיעה ומשמוש היד ומחשבת המוח וחמדת הלב שכולם קרובים יותר אל העבירה, או אפילו לתאות חמדת ההיתר שלא לעבודתו יתברך, עבירה היא כמו שכתבנו למעלה והנה זה מצוי הוא, ובפרט הלשון הרע והגסות הרוח והשקר והליצנות והחנופה וכדומה ומכל שכן במשא ומתן רבו משערות ראשנו עבירות המצוים שאדם דש בעקביו כמו האונאה והגזל בהמדות באיפה והין ואבן וכדומה ונקימה ונטירה שנאה ומחלוקת ורדיפת הכבוד וכדומה שרבו כמו רבו. כי אצל העבירות אנו בכל היום ואצל המצוות אין אנו כי אם בבוקר וקצת בערב ובשבתות וימים טובים וכדומה ולא יותר, ועל כן אוי לנו מיום הדין.

וזה נקרא רבים חללים הפילה שמצוות האלו הם כמו נפלים שנולדים בגוף לבד בלתי חיות הנשמה המאיר בהם והוא בחינת משכלה האמור בכתוב שהוא השוכל את בניו כי עיקר הבנים הם המצוות ומעשים טובים כמו שאמרו (בראשית רבה ל', ו' ורש"י ריש

נח) תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים וכשהמצוות אינם שלימים בגוף ונשמה הרי ח"ו שיכל את בניו מלהיות בהם חיות הנשמה לפרוח למעלה. ואמנם מי שאינו עושה מצוות כלל, זה הוא בחינת עקר שאינו מוליד כלל והנה נודע בזוה"ק (בראשית רכ"ד.) שכל הימים של אדם אם ימצא בהם איזה יום או יומים שהם חריבין ויבשים ממצוות ומעשים טובים שלא עסק בהם הם אינם נכנסין במספר ימיו. וזה שבירך הקב"ה את עמו ישראל כשיעבדו את ה' אלהיהם כאמור ועבדתם את ה' אלהיכם וגו' שהוא יעזור להם (כי אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו כמאמר חז"ל (בקדושין ל':)). אשר לא תהיה משכלה ועקרה בארצך שלא יהיה בכם בחינות אלו לעשות מצוות כדוגמת הנפלים בלי נשמה או שלא לעשות כלל. רק שתמיד יקיימו מצוותיהם כראוי לעבודתו יתברך, ואז את מספר ימיך אמלא שלא תהיה חסר אף יום אחד מכל ימיך וכאברהם אבינו שבא בימים לפני הקב"ה כלומר שבא בכל הימים לפניו ולא היה נחסר לו אף אחד מהם.

גם יאמר לא תהיה משכלה וגו'. כי ידוע שכנסת ישראל נקראת כלה כמאמר הכתוב בשיר השירים כמה פעמים לבבתני אחותי כלה וכדומה, ונקראת כן על שם שהכל בה כי היא מקבלת הברכות מכל הימים וכל הימים מינה מתברכין, ועל כן נקראת בת שבע לפי שמקבלת כל השבע ברכות ואז ביום חתונתה נקראת כלה כי כל בה, ותמיד בעת שמקבלת הכל נקראת כלה. ואמנם ח"ו לפעמים על ידי עוונותינו, אין אנו יכולים לקבל הברכות והשפע כי מתפרדת ח"ו מאילנא דחיי ונאחז בה בחינת אילנא דמותא ואז נקראת עקרה שאינה יכולה להוליד כי טבע עץ החיים להשפיע תמיד ולברך כל העולם מטובו ומפירותיו ואילנא דמותא מונח כמת לא יתן את יבולו ואז נקראת משכלה מלשון מש כלה בבחינת ויהושע וגו' לא מש מתוך האוהל וגו' לשון הסרה והיא מש כלה שמוסר שם כלה מאתה מפני שנחסר השפעתה וברכתה.

וזה אומרו לא תהיה משכלה ועקרה בארצך שלא יהיה בך בחינה זו להיות מש שם כלה מכנסת ישראל או להיות עקרה ח"ו, רק שוש תשיש ותגל העקרה כי את מספר ימיך אמלא שכל הימים שבראתי, בראתי הכל בשבילך להניח ברכה אל ראשך בכל הימים ואמלאם בכל הברכות, או אפשר מספר הוא לשון ספירה ובהירה כמו (איכה ד', ז') ספיר גזרתם כי את אור הבהירות של ימיך שהכל שלך הוא כי אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל, את הכל אמלא בכל מיני ברכות וישועות ושפע החיים והשלום אמן כן יהיה.

פרק כה

פסקה ב

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו'. כל המפרשים עמדו על אומרו מלת לי עיין בהם, והנראה על פי מאמר חז"ל (שבת ל"א.) בפסוק (ישעה ל"ג, ו') והיה אמונת עתך וגו' אמונת זה סדר זרעים עתך זה סדר מועד וכו' ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא וכו' משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חיטין לעליה הלך והעלה לו אמר ליה ערבת בהן קב חומטין (פירש רש"י ארץ מלחה ומשמרת את הפירות מהתליע) א"ל לאו אמר ליה מוטב אם לא העלית וכו' עד כאן. ובזה אמרתי פירוש הכתוב (דברים י', י"ב) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' וגו' ועוררו חז"ל (ברכות ל"ג:) אטו יראה מילתא זוטרתי היא, ואמנם לפי הנזכר יאמר הכתוב מה ה' אלהיך שואל מעמך פירוש כל מה שה' אלהיך שואל מעמך מתורה ומצוות ותפילה ומעשים טובים אינו מבקשם ממך כי אם ליראה את ה' פירוש עם היראה הוא מבקש ממך כל התורה והמצוות אבל בלתי יראה הרי מוטב שלא העלית, ומפורש נפסקה הלכה (בשולחן ערוך יורה דעה הלכות כבוד רבו סימן רמ"ג סעיף ג') שתלמיד חכם שאין בו יראת שמים הרי הוא כקל שבציבור וכו' עד כאן. ואמר הכתוב שם ליראה את ה' ולאהבה אותו וגו', כי ידוע שיראה ואהבה הם תרין ריעין דלא מתפרשין, ועיקר כל התורה והמצוות תכלית שלימתן הוא האהבה שהוא הדביקות בה' באהבה רבה עזה ועצומה יומם ולילה, כי לזה היתה עיקר הבריאה שיתדבקו כל התחתונים בה' אלהיהם אחרי התרחקותן מאתו.

ואכן היראה היא השער לה', כמו מי שבא אל שער המלך נופל עליו פחד ויראת המלך, ועדיין אין לו אהבה, כי עדיין לא ראה פני המלך והדר זיו יקרו וחן תפארתו וחכמתו הבלתי שיעור, אבל מיד כשמתחיל להכנס מהשער ולפנים לחדרי המלך, אשר אין די ביאור לבאר ולפרש כבוד ויקר זיו הדרת יופים וחין ערכם, היכל לפנים מהיכל וחדר לפנים מחדר כולם מצויירים ומכויירים מכל מיני כיור וציור הראוי להיכלי המלך וכל היכל היותר פנימי משתנה יותר לעלוי ביותר מיני יפויים וציורים מהם בכסף מהם בזהב מהם באבנים טובות ומרגליות ובכל מיני אבן יקר אשר זיו יופים וחין הדרת אורם מאיר ומבהיק ומופיע ומפיק נוגה למאוד עד אשר תחשך עפעפי עין הרואה מהביט במראה הגדול ההוא, וכל מיני שירות וזמירות בנבלים וכנורות וקול כלי זמר ישמע בכל היכל היותר פנימי ביתר שאת, ושמה עומדים עבדי המלך משרתיו ויועצי המלך וחכמיו מלובשים בכל מיני פאר ועטרות וכתרים על ראשיהן משובצים בנופך ספיר ויהלום וכל אבן יקרה, ומחוכמים בכל מיני חכמה ומדע. ומיד כשרואה כל זאת ומבין

מזה קצת גדולת המלך וחכמתו היקרה ורוב גדולתו, תיכף נחקק בלבו אהבה וחמדה ותשוקה וחשוקה אל המלך הגדול הזה, ואומר בנפשו הלואי מי יתן שאהיה תמיד כאן כל הימים אשר אחיה על האדמה, ואינו מתאוה כלל לא לאכול ולא לשתות ולא שארי מיני תענוגים, וירצה בכלות נפשו אל המלך. ומכל שכן דכל שכן אם יכנס אל היכל המלך עצמו ויראה פני המלך ודאי אשר יתן כל נפשו ורוחו ונשמתו לאהבת המלך. ותשוקתו וחמדתו ותאותו אל האהבה הלזו אי אפשר להעריך כלל על המחשבה כי הוא בלתי שיעור וערך מרוב גדולת המלך וכבודו ומוראו על הקרובים שם יותר מן הרחוקים. ואמנם כי עיקר רצון המלך ותענוגיו היא האהבה והתשוקה והחמדה הנפלאה שיש בלב זה האיש אליו ורוצה בכלות נפשו וכל כוחי גופו אליו, ואף על פי כן באימה ויראה, כי אם יהיה אהבתו שלא ביראה אין זה כבוד גדולת המלך וזה קרוב להוללות, לא אהבה. ואהבה הוא כשהוא ביראה האמיתיות.

וכן הוא להבדיל וכו' וכו' בדרכי ה' ועבודתו, כי השער לה' הוא היראה, כי כאשר יכנס האדם בקצת דקצת לידע את ה' יפול עליו היראה והפחד, וכל עוד שאין באדם יראה ופחד ממלכו של עולם לא התחיל להכנס כלל בעבודה, ואף שידמה לאדם כי יש בו אהבה לה', טועה הוא כי אם לא היה התחלתו ביראת ה' שהוא השער ליכנס שיפול היראה בעצמו עליו מאימת המלך, לא התחיל להביט בכבוד שמו כלל וכלל. ועל כן על כל פנים תחילה העיקר הוא היראה שער לה', ועם היראה כבר יוכל להתקיים אצלו קצת כל התורה אשר למד והמצוות אשר עשה אבל לא זו סוף הכבוד. ואמנם כשיתחיל לילך ולהבין קצת בגדולת יוצר בראשית שאין לה שיעור וערך ומספר, ואילו כל הימים דיו וכו' רק כל אחד לפי כח שכלו והבנתו להבין מעט מזעיר מאשר עיניו רואין מבריאת שמים וארץ וכל צבאם בארבע יסודות. אש, מים, רוח, עפר, וארבעה מינים. דומם, צומח, חי, מדבר, ומשמשים הנראין כמו השמש והלבנה והכוכבים, ורואה בהן גדולתו וכבודו וחכמתו שאין לה שיעור. ומאשר ידענו קצת ממקבלי תורת אמת מהשרפים ואופנים וחיות הקודש מלאכים אראלים אישים העומדים באימה ביראה ברתת בזיע, ומתחדשים לבקרים בכל יום, ונהר דינור נמשך מזיעת החיות הנושאות הכסא, וריבוי העולמות וגדולתן שאין להם שיעור, והם השמים הנראין אלינו אין שיעור לגדולתן, כי הלא כל היישוב כולו תחת כוכב אחד עומד כמאמר חז"ל (פסחים צ"ד.) ואין הכוכב נגד הרקיע אף כטיפה קטנה נגד ים אוקיינוס ומכל שכן הרקיעין שאינן נראין וכמו שאיתא בזוה"ק (בשלח נ"ו:) שבעה רקיעין עבד קודשא בריך הוא וכל רקיע מאתן שנין ורומיה ה' מאות שנין וכו' והאי ערבות באורכו אלף וה' מאות שנין וכו' ופותיה אלף ות"ק שנין וכו'

פרסות החיות ככולהו קרסולין דחיות ככולהו וכו', זה והדומה לזה כשישים אל לבו אשר אפילו בריה העליונה שבעליונות למעלה כל מה שהיא מבינה ויודעת קצת בגדולת אלהינו אינו אפילו טיפה מים הגדול נגד גדולת כבודו והדר יקר זיו תפארתו כביכול ברוך הוא, ודאי תצמא נפשו ויכמה בשר וימסור נפשו לגודל אהבה וחמדה ותשוקה וחשוקה ותאוה לעוז נעימות ידידות חפיצות עריבות שמו הגדול והקדוש, ויתדבק ויתפלל בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו בכל חייו ונפשו ומאמצי כוחו עד מיצוי דם הנפש לאהבה זו לדבק כולם לאורו ברוך הוא על ידי התורה והתפילה והמצוות שהוא נעלם בהם שהם רצונו יתברך והוא ורצונו אחד מיוחדים בתכלית היחוד כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה י') ואהבה הזו ממילא נעשה ביראה כי כאשר נותן דעתו ולבו לגדולת מלכו של עולם ברוך הוא ודאי תפול עליו יראה ופחד עד אין שיעור. ואכן עיקר תקות כל מקוה להגיע לבחינת האהבה האמיתית כי לזה היה עיקר הבריאה וזה השלימות מכל כמו שכתב החסיד הקדוש בעל חובת הלבבות (בהשער לשער אהבת ה' עיין שם).

ועל כן מבואר בתיקוני זוהר (תיקון י', כ"ה:) אורייתא או מצוה בלא דחילו ורחימו דמאריה לא פרחת לעילא וכו' כי היראה והאהבה הם תרין גדפין, כמו הכנפים לעוף שכאשר תחסר גפה אף אחת לא תוכל לעוף למעלה בשום אופן, כן יראה ואהבה הם הכנפים להיות על ידו יפרחו ויעלו למעלה כל התורה והמצוות. כי הן כל התורה והמצוות הרי על פשוטם כמו שהם, הרי הם נעשים על הארץ ומאין יעלו השמימה, רק כשנעשים מאהבת הבורא ומיראתו מהבנתו לפי ערכו בגדולת יוצר כל הרי מחשבתו ולבו קשורים לאל השמים באהבה ויראה, אז הם מעלין את התורה והמצוה עמם על כנפי נשרים להיות לרצון ולנחת רוח לפני כסא כבודו. אבל בלעדם מי יעלה לנו השמימה מן הארץ. והנה זה אפילו בתורה ותפילה שהם עצמם רצון הבורא ונתונים באש מן השמים, ומכל שכן במצוה הנעשה בדבר שגידולו מן הארץ, כמו אתרוג וסוכה וציצית וכדומה, שאם לא ישים בהן מחשבת אמת לאהבת שמו ויראתו, האיך יתקשרו ויתדבקו ויעופו לשמים אחרי שמגוש עפר הן. אשר על כן בהן צריך יותר לחפש אופן היראה והאהבה לתת עליהן שם ה' ואורו וקדושתו שיוכלו לעלות השמימה. ולזה כאשר רצה הקב"ה לצוות ישראל על דבר המשכן וכליו שכולם הם בדברים הנעשים מגוש עפר הארץ בי"ג דברים האמורים בפרשה, שהם זהב וכסף ותכלת וארגמן וגו', והכוונה בזה הוא להיות מהם משכן לה' שישרה ה' שכינתו בו, להמשיך דרך שם כל בחינת יחוד ברכה וקדושה וכל השפעת הטובות לכל העולמות העליונים ותחתונים, ואם ח"ו לא יתנו ישראל לבם

בעת נדבתם לכל בחינת יראה ואהבה כל אחד לפי ערכו, להיות המצוה בשלימות להיות פרחת לעילא, איך יהיה כח במצוה זו להמשיך אור ה' הגדול והנורא להשרות שכינתו במקום הזה. ועל כן אמר להם קודם ויקחו לי תרומה. כי תרומה היא לשון גדולה ורוממות למעלה למעלה, פירוש שקודם יקחו לי תרומה יתנו עינם ולבם להבין בגדולתי וכבודי ורוב גדלי בשמים ממעל ועל הארץ מתחת בכדי שידעו לפני מי הם עושים המצוה ומי הוא המצוה אותן ושליחות מי המה עושים, בכדי שיעשו הדבר ברוב אהבה ותשוקה וחמדה ויראה, כאשר קודם יקחו לי תרומה לדעת ולהבין ברוממותי.

ואכן לכאורה מי הוא שיודע בגדולת מלך עולמים ברוך הוא הלא כל ברואי העולם וכל צבאי צבאות השמימה אינם יודעים אפס קצהו אף כי שוכני בתי חומר, ולזה אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, פירוש לקיחת רוממתי וגדולתי הוא רק לפי ערך נדבת לב כל אחד ואחד מה שיוכל לשער בלבבו עוצם גדולתי ורוב יכולתי, כן יקח לפי ערכו לעשות מצוותי באהבה ויראה לפי יכולתו ואחר כך וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וגו', שאחר הבנתם בגדולתי יעשו המצוות למטה בארץ בלקיחת התרומה בזהב ובכסף וגו' בכדי שיהיה המצוה ראויה למשכן ה' ואז ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וגו'. ואפשר על כן נאמר ושכנתי בתוכם ולא בתוכו לומר כי תחילה אני צריך לשכון בתוכם בפנימיות לבבם שיעשו המצוה לשמי באהבה ויראה ואז ממילא אהיה שוכן במצותם, והבן.

ב או יאמר ויקחו לי תרומה. כי הנה נודע אשר זה הוא התכלית ושלימות העבודה, להרגיל את לבבו בכח מוחו ושכלו ובעשיית תורה ומצוות, עד שיהיה נחקק בלבו אהבת ה' יותר מכל הדברים שבעולם, וכל דבר אשר יבוא לידו בכל חמדת ותענוגי עולם הזה הכל יהיה לאפס ואין נגד אהבת ה' אשר יבער בלבו. ואמנם לכאורה ידמה לכל אדם אשר ודאי הוא אוהב ה' יתר מכל חפציו, וכאשר תשאל לכל איש הישראלי ואפילו להמוני העם הפשוטים את מי אתה אוהב יותר, אם אשתך ובניך וכל אשר לך או את ה', ודאי ימלא פיו שחוק לומר ודאי את שמו יתברך אני אוהב יותר מכל אשר לי. ונחזה אנן אם כדבריו כן הוא או לא.

ראשונה נבחון מה מעשהו כל היום וכל הלילה ומה יגיעו ועבודתו תמיד, הלא עיקרו הוא לעבוד עבודת אדמה ועבודת משא בביתו או בשווקים וברחובות ולנסוע מעיר לעיר ומכפר לכפר, או בדרך רחוקה למאוד על שנה או שנתיים ולפעמים יפרוש בים הגדול ויכניס עצמו בסכנת מות או לצאת במדבר במקום גדודי חיות וליסטים בסכנות עצומות, והכל בכדי להביא טרף לביתו למלאות פיו ופה אנשי ביתו באוכלים ומשקים, ולהרבות

הון לקשט את הכלה אשר הניח בביתו זו אשתו באבנים טובות ומרגליות ולהלביש את בניו בבגדי משי ורקמה, ולצייר את ביתו בציורים וכיורים, וכדומה, מהבלי עולם הזה. האם התפאר אחד מרוב המוני עם ישראל שנסע שלושה פרסאות בשביל לקיים שם מצוה ממצוות ה' כמו לבקר שם חולה אשר לא מקרוביו הוא, לשם ה' בלבד שלא בפניות דבר אחר הנוגע לעצמו ולכבודו, או למצות הכנסת כלה ולהביא שם שלום בין אדם לחבירו, או שארי מצוות, כמו לקנות לו שם ציצית טובים לבגדו מה שאינו בנמצא בעירו או לקרות שם בספר תורה חשובה שאינו מצוי לו כאן וכאלה רבות. או אם הפריש אחד לים הגדול לקיים שם מצות כיבור אב ואם לשם ה' ולהכנס בסכנות דרכים עבור זה, והכל כי אהבת עצמו ונשיו ובניו וכל תאותיו קבועים בלבו יתד שלא תמוט ולא יעצרנו גשם ושלג מלחפש אופן מילוי חמדת לבו. ואהבת ה' קל בעיניו, אם יקרה לו מצוה בביתו קלה כמות שהיא יעשנה מפני שיודע שגם זאת צריך לעשות אבל לא יעשה כאדם העושה בשלו.

והבחינה השנית היא, נראה על מי מוציא זמן יותר בכל ימי חייו על עצמו או על ה' הלא זה עבודתו יומם ולילה ביגיעה רבה ועצומה בשביל עסקי פרנסתו וכל דברי עולם הזה, ועל מצות ה' יספיק לו בשתים ושלוש שעות מן היום ויוצא ידי והגית בו יומם ולילה בקריאת שמע שחרית וערבית ונתוודע לו מה שאמרו חז"ל (מנחות צ"ט:) שאסור לאומרו בפני עם הארץ, ונמצא את מה אוהב יותר.

והשלישית, כי אפילו בעת עשותו מצוות ה' בתפילת שמונה עשרה וכדומה במעט זמן הזה הלא גם אז מחשבתו טרודה ומהומה בעסקי העולם, וחוטף את המצוות שלא יעכב בזה וימהר לילך ולרוץ מבית הכנסת, כי עסקי העולם הם העיקר בעיניו ואותם נושא תמיד על מחשבתו בשכבו ובקומו וכל היום, וכאשר בבוקר יעמוד מה יבוא לו תיכף על מחשבתו לפנות ביתו ולהכין לו דברים הצריכין למחייתו ושאר עסקיו המצטרכים לו, ובהן חושב יומם ולילה, ונותן דעתו ולבו עליהן בכל עוז ותעצומות. ועבודת ה' לא יחקור בו כל כך ולא יתן עיניו ולבו עליו תמיד רק בעת אשר יעשם, וגם אז טרודה מחשבתו בעסקיו. וכשיהיה לך לב משכיל תבין בכמה בחינות אין מספר, אשר לא נחשבת אצלינו אהבת ה' על אחת מני אלף לאהבת עצמינו ונפש בנינו ובנותינו.

ועל כן אמרו חז"ל (ברכות ל"ה:) ראשונים עשו תורתן עיקר ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידן, כי האוהב את ה' יתברך אהבה הראויה הנה זאת הוא העיקר בעיניו, כי יודע אשר רק לזה נברא בעולם, ובזה יבוא לעולם אשר נשלח משם לעבוד את ה' עבודה תמה תמיד, ולזאת עיקרו ומחשבתו וטורדתו הלא המה רק בעסקי העבודה איך לעבוד לו בזה

ובזה, ולחפש צדדים וצידי צדדים לעשות מצוה זו או זו. וכאשר בבוקר יעמוד, בזאת יקום אשר צריך לעבוד את ה' היום, וזאת הוא הראשית והעיקר, ועל כן תיכף יעשה לפי ערכו מתורה ותפילה ומצוות ה', והכל באופן היותר נאות, והוא וכל מחשבתו ולבו טרוד שם ואין בא לו על מחשבתו שום עסק אחר כי זה הוא העיקר עשייתו בעולם, ויוציא על זה רוב היום, ואחר זה יעסוק גם כן מעט מעט בשעה ושתים בעסק פרנסתו, ואין מעצור לה' להושיע ברוב היום או במעט, ולפי אשר נגזר עליו מן השמים שירויח ביום הזה כן ודאי ירויח. לא יוסיף אם יעבוד כל היום ביגיעה רבה, ולא יגרע אם יעסוק כי אם בשעה אחת כאשר הארכנו בזה במקום אחר. ותיכף אחר זה חוזר לעשות את העיקר לעבוד את האל הטוב אשר לזה שלחו בארץ לעבדו בלבב שלם, כי אותו אהב מכל חפציו ומחמדי תענוגיו. ובאוהבי ה' הללו אף בעשותם דבר מחפצי העולם המוכרחים בהם, העיקר בעיניהם מצוות ה' אשר בחפץ ההוא, וחפץ עצמו ממילא בא לו לטפל ועראי, כי לאשר שהעיקר בעיניהם העבודה והמצוות ונמצא אם יבוא על זכרונו לקיים מצוה מזוזה כאשר צוהו בוראו, בכח הזה ילך ויבנה בית לשמו בכדי שיקיים בו מצות מזוזה כי אין מזוזה בלא בית, או אם ירצה להפריש תרומה יגבל עיסה בכוון בכדי לקיים מצות הפרשת תרומה, וזה לטפל ועראי נחשב בעיניו מה שידור בדירה ההוא או יאכל מעיסה זו, כי אין עיקר בעיניו כי אם עבודת ה' ומצוותיו ולא יותר.

והוא אומרו כאן ויקחו לי תרומה, שאני אהיה מרומם ומנושא בעיניהם יותר מכל הדברים אשר על פני האדמה, עד שיהיה חשקם וחפצם ואהבתם בי יותר מכל הון יקר, וכל התאוות שבעולם יהיו בטלין ומבוטלין נגד אהבה הזו, ועל כן מאת כל איש אשר ידבנו לבו, פירוש כל אדם מה שלבו מתאותו ומחמדתו ביותר, כמו אחד אוהב ממון ואחד כבוד ואחד אכילה ושתיה, כל אחד באהבתו תקחו את תרומתי שיהיה אני מרומם בלבם ובחשקם באהבתם אותי יותר מכל תאוות הגוף. או כה יאמר על הדרך הנזכר ויקחו לי תרומה כי התרומה הוא הראשית מכל דבר ונקראת בכתוב (ירמיה ב', ג') ראשית תבואתה והזהיר הקב"ה שיקחו לי הראשית והעיקר, אשר ראשית עבודתם בעולם יהיה לי לשמי שזאת יהיה העיקר בעיניהם לעבודה יומם ולילה, וכל שאר דברי העולם לטפל ועראי יהיה נחשב, ועל כן מאת כל איש אשר ידבנו לבו לדבר מן הדברים המצטרכים לו אל יעשנו בשבילו כי אם תקחו את תרומתי שהראשית יהיה בשבילי כמו לבנות בית בשביל מזוזה ועיסה בשביל תרומה כי זאת יהיה נחקק בלבם ומחשבתם לעיקר ותכלית, לא זולת.

ג עוד ירמוז הכתוב באומרו ויקחו לי וגו'. על דרך שכתבנו במקום אחר בפירוש הכתוב אם בחוקותי תלכו כי הנה כל עיקר עבודת האדם בעולם הזה הכל הוא רק בבחינת (במדבר כ"ו, נ"ד) לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו, כי הקדושה ועבודת הקודש הוא בבחינת הרב שהוא למעלה וצריך האדם תמיד בעבדותו לראות לכוון להגדיל ולהרבות את הקדושה ביתר שאת ועוז, שיתגדל ויתקדש שמו הגדול והקדוש בכל העולמות, ולהרביץ הקדושה בכל מקום ומקום, שעל כן אנו מנענין בד' מינים שבלולב למעלה ולמטה ולארבע רוחות העולם, בכדי להמליך מלוכת הקב"ה על כל פינה ופינה וזוית וזוית שבעולם. כי בכל מקום אחיזת החיצונים והרע ומדור הקליפות. הקב"ה עוצם עיניו מראות ברע ואינו דר ח"ו עם נח"ש בכפיפה, וכשהאדם מנענע בלולבו לשם ה' בארבע רוחות העולם להמליכו שם, מוריד הקדושה וכבוד האל אל כל מקום, והחיצונים כשרואין אור פני הקדושה ניסמית עיניהם מלהסתכל באור פני מלך והמה בורחים ומתגרשים ומסתלקין משם, והאלילים כליל יחלוף מפני פחד ה' והדר גאונו.

ואופן המשכת הקדושה ומלוכת הקב"ה, קודם היא בלב, כשמקבל עליו בלב שלם אשר שכל צד שיהיה פונה מימינו ומשמאלו ולמעלה ולמטה בכל ששה מדותיו הקבועים בלבו, לא יהיה פונה כי אם אל ה' ולא יעשה דבר אשר חוץ מעבודתו, שעל כן ציונו אלהינו מצות ציצית בארבע כנפות בגדינו כדי שבכל צד שנפנה נזכור את ה' ויחודו יתברך שהוא אחד ומיוחד בכל הדברים. ואם יעשה דבר קל במחשבה דיבור ומעשה מה שאינו נוגע לכבודו יתברך, הרי ח"ו יוצא מאחדותו ויוצא מרשות היחיד לרשות הרבים כי רשות היחיד הוא באופן שלא יזיז בשום בחינת מחשבה דיבור ומעשה רק דבר הנוגע ליחידו של עולם לא זולת, ואם יעשה דבר אשר לא לעבודתו הרי ח"ו רשות אחרים עליו רשות הרבים, שאינו מקבל עליו רשות היחיד ומיוחד לבד כי אם רשות הרבים עליו. ועל כן נקרא סטרא אחרא כשמה צד אחר שאינו לה', הכל כידוע. ועל כן נאמר בציצית (במדבר ט"ו, ל"ט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' אשר אתם זונים אחריהם, כי לצד שהוא על ארבע כנפות כסותו המורה על יחודו יתברך בכל צד שיפנה שלא ילך פסיעה לבד מיחודו ועבודתו או דבר הנוגע לעבודתו בהכרח כמו אכילה וכדומה שעל ידי זה יכול לעבוד לו, אבל דבר שאינו נוגע לעבודתו לא יעשנו בשום אופן הרי בזה כל מצוות ה', ומראים שלא תתורו וגו' כי צריך ליחד לבבו וכל אבריו ליחודו יתברך שלא לצאת מרשותו רשות היחיד. וכן הוא בנענוע הלולב למעלה ולמטה ולארבע רוחות העולם. כי האדם בעצמו הוא כל העולם בששה קצוות הללו. שהאדם הוא עולם קטן כנודע וכשמיחד את עצמו בכל אבריו וגידיו מראשו ועד רגליו

לאל המיוחד ומיחד כל מדותיו אליו לאהבה את שמו ולירא ממנו ולפאר אותו ולנצח יצרו ולהודות לו ולהתקשר בו ביחודא שלים ולהמליכו על כל אבר ואבר שבו, ולא יעשה כל הדברים הללו כי אם אליו ולא יותר, כמו אהבה רק לאהבה אותו ולא דבר שחוץ ממנו וכן ביראה וכל המדות, הרי כשם שהוא ממליכו על עצמו בחינת עולם קטן ממשיך הקדושה ואורו של הקב"ה בעולם הגדול לפי ערך שורש נשמתו, והקדושה מתעלית ומתגדלת ומתרבה בכל העולמות (ואכן בציצית לפי שהיא תמידיות בכל השנה נאמר בו וראיתם אותו וזכרתם). וזה לרב תרבה נחלתו, לראות תמיד להרבות הקדושה ביתר שאת ועוז בתורה ומצוות ומעשים טובים ללמוד עוד ועוד ולעבוד עוד. ולהיפוך בבחינת הרע והקליפות הנקראים מעט שצריך למעט נחלתם באכילה ושתיה וכל התאוות, כל אשר יוכל למעט בהן, הרי למעט תמעיט את נחלתו, ולראות תמיד להשפילו ולהכניעו בבזוי ומיאוס כל התאוות בלבבו, כי כל עיקר ביטול הקליפות כשם שהוא ממאסם בלבבו ומחשבתו באמת, כן יתבזו ויתמעטו ויכנעו ויושפלו וירדו מטה מטה, וממילא רבות הקדושה בעולם הוא רבות החסדים והשפעות הטובות וברכות לעמו ישראל ולכל העולמות, ומיעוט הקליפות הוא התמעטות הדינים והגבורות והרעות המתרגשות לבוא לעולם, והיא עיקרי העבודה להרבות החסדים ולהמעיט הגבורות בהתכללות שמאלא בימינא, והדין נכלל מחסדי אל לירד הברכה לעולם. והנה נודע אשר כל בחינת הגבורות נמשך מחמשה פעמים אלהים המוזכרים במעשה בראשית. ומקור החסדים הוא שם הוי"ה המהוה את כל בכדי להיטיב לבריותיו, וכשמיחדין הדינין והחסדים נעשה בחינת כותל שהיא כ"ו שם הוי"ה ברוך הוא, ות"ל הוא ה' פעמים אלהים מספרם ת"ל.

וזה רמזו באומרם ז"ל המתפלל צריך שיחזיר פניו אל הכותל כי אל זה צריך המתפלל לשים דעתו ולבו בבקשתו להמתיק הגבורות למעלה להמשיך החסדים אל שכינת עוזינו, והיא תתן טרף לביתה וחוק לנערותיה בכל הברכות והישועות. וזה אם בחקותי תלכו כלומר כאשר יתכוונו בכל חקותי לבחינת תלכו שהוא ת"ל כ"ו הרומז למיתוק הדינים בחסדים והתכללות שמאלא בימינא, אז ודאי ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ פריה וכל הברכות, כי החסדים מתגברים בעולם וכל טוב לעמו ישראל. וידוע מדברי מרן האר"י ז"ל בכמה מקומות (ובפרט בכוונת אורות ימי החג הסוכות) אשר הדינים הנאחזים בשכינת עוזינו הם חמשה גבורות מה' פעמים אלהים הללו, ומתמתקים כאשר מקבלת מזעיר אנפין חמשה חסדים שהם ה' הוי"ה שמספרם ק"ל. ואל זה רמז ויקחו לי תרומה כלומר שיראו בני ישראל שבחינת הקדושה יתרומם ויתנשא למעלה ולמטה אשר יכירו וידעו כל יושבי תבל כי אין כה' אלהינו, והאלילים כליל

יחלוף והיה ה' לאור עולם שלא יאיר בעולם כי אם שמו הקדוש לא זולת, וכל הגבורות והדינים יתמתקו בחסדים. ורמז בתיבת ויקח"ו למספר ק"ל חמשה פעמים הוי"ה בחינת החסדים וימתיקו את הדינים הנרמזים בראשי תיבות ל'י ת'רומה שהוא ת"ל ה' פעמים אלהים והוא בחינת ו"ה שבשם הקדוש ששכינת עוזינו תקבל חמשה חסדים מבעלה הזעיר אנפין להמתיק חמשה גבורות שבה והיא נגררת אחרי חסדי בעלה וראויה לבוא לביתו של אברהם מקור החסדים. אחר כך חוזר הכתוב ליחוד העליון לבחינת ו"ה שבשם בחינת חכמה ובינה ואמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו, שראשי תיבות שלהם הם ע"ב ות"ל כי שם ע"ב הוא חכמה וממתיק לדיני אלהים אשר מתערין מבינה, ושם הוא בחינת המתקת הדינים בשורשן שהוא בבינה שהוא רחמים פשוטים ועל ידי שם ע"ב שהוא בחכמה הכלול בבינה. וזה מאת כל וגו' תקחו כלומר שתקחו מהראשי תיבות הנזכר כאן ההמתקה הנפלאה בשורש י"ה שבשם ואז יחדיו יהיו תמים כל בחינת שם הוי"ה בבחינת היחוד מתתא לעילא כנזכר, ואחר כך יורד כל מיני שפע וברכה ורחמים וחיים טובים בבחינת היחוד מעילא לתתא. ולזה סיים א'ת ת'רומתי ראשית תיבות א"ת שהוא היחוד השלם מעילא לתתא הכלול כל העולמות מא' ועד תי"ו בכל מיני ברכות וישועות והכל על ידי שכינת עוזינו הנקראת זאת. ולזה סיים וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחושת וגו', כי כאשר תשימו לבבכם לכל הנזכר להגביר הקדושה ולהמעיט הקליפה ולהמתיק הדינים בחסדים על ידי היחוד מתתא לעילא ואחר כך מעילא לתתא עד בחינת זאת שהיא המחלקת שלל טרף לביתה לכל העולמות שלמעלה ושלמטה אז ממילא תקחו מאתם מהיחודים הללו זהב וכסף וגו' כלומר כל מיני ברכות וטובות. וחשיב י"ג דברים רומזים לי"ג מכילין דרחמי המשפיעים חסדים ורחמים וכל טוב, למלא לכל אחד ואחד מישראל כל חפציו וצרכיו ומשאלות לבו לטובה אמן ואמן.

ד גם יתבאר הכתוב, כי הנה חז"ל (שמות רבה ל"ג, א') פתחו פתחא להאי פרשתא מהכא, ויקחו לי תרומה הדא הוא דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, ולא נודע בדבריהם ז"ל מה ענין זה לזה, וגם המפרשים לא פירשו בזה. ומה שנראה לדעתי על דרך שאמרתי בפירוש מאמר חז"ל (זוה"ק תצא רפ"א.) איזהו חסיד המתחסד עם קונו, על פי מאמר חז"ל (סוטה ל"ח:) כל כהן שמברך מתברך וכו' שנאמר (בראשית י"ב, ג') ואברכה מברכיך. וכן אמרו (ילקוט רמז תתק"ן) בפסוק (ישעיה ל', י"ח) לכן ירום לרחמכם וגו' כל ימיו של משה לא נקרא איש האלהים עד שבירך את ישראל וכו' עד כאן. והטעם לזה אמרתי על דרך אומרם (בבא קמא צ"ב.) כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך וכו' הוא נענה

תחילה, כי זה המתפלל על חבירו ומבקש רחמים מאת ה' שיושיעו ה' להצורך אליו כמו רפואה או בנים וכדומה, הנה כאשר יפעל בתפילתו וימשיך לזה שהתפלל עליו ישועה מאתו יתברך, מוכרח אור הישועה הלז לירד דרך הצינורות ממקור הברכות עד שורש נשמת זה המתפלל כי הוא הוא הממשיכו ואי אפשר להמשיך כי אם תחילה לשורש נשמתו, ואחר כך תרד הישועה לאיש אשר התפלל עליו דרך הצינורות היורדות מנשמה לנשמה כי כל נשמת ישראל אחד ומתאחדים בצינורות הידועים, וממילא כאשר הוא צריך לאותו דבר, הרי תחילה בא הישועה לשורש נשמתו ותיכף הוא נענה תחילה, כי הגיע אור הישועה מדבר הזה לשורשו, ואחר כך תוכל גם כן להתמשך לחבירו. וכן הוא בברכה כי מי שמברך את ישראל הרי ממשיך הברכה ממקור הברכות לנשמת ישראל בכלל. אבל הכל צריך להיות תחילה על ידי שורש נשמתו כי הוא המשיך הברכה הזאת, וממילא הוא מתברך תחילה בכל הברכות והישועות שבירך לישראל.

והנה ממילא אדם אשר יעסוק בתורה ומצוות ה' על השלימות הראוי בכל אות נפשו, עד שזוכה על ידי זה להמשיך שפע וברכה רבה לכל העולם כמאמר הכתוב אם בחוקתי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו וגו' בכל הברכות שהולך ומונה שם, ודאי ודאי אשר הוא יתברך תחילה בכל הברכות ויתרומם ויתנשא מאוד כי ואברכה מברכיך וירום לרחמכם, ועבור הטעם שכתבנו. ואך שלזה צריך להיות עשיות המצוה בשלימות במחשבה דיבור ומעשה ויראה ואהבה ושמחה רבה ובטהרת גופו וכל אבריו וביחוד המעשה רק לשמו יתברך בכל לב ולב כדי שתהיה פורחת לעילא לעילא, ותרד למטה בכל ברכתא ושירתא וכו' דאמירן בעלמא. ואך אם המצוה אינה על השלימות הראוי, אז תשאר למטה ולא תעוף למעלה למעלה, ולא מברך לכל העולם וממילא לא מתברך ח"ו.

ואמנם עסק התורה ומצוות ה' שיהיה באופן הנאות לפני אלהינו יתברך מכל וכל עד שלא ימצא מדת דינו כביכול ברוך הוא לקטרג דבר על עסקיו, זה הוא דבר כמעט שאינו בנמצא, כי הן אפילו חסדי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו אם יתפשטו החסדים בלתי תערובת הדינים לא היה העולם יכול לסבול וכמו שאיתא בדברי האר"י ז"ל כמה פעמים ומרומז במאמר חז"ל שאמרו (תענית כ"ג.) ישראל וכו' אינן יכולין לעמוד ברוב טובה וכו' ומכל שכן הדין והגבורה אשר לפני זעמו מי יעמוד ומי יזכה לפניו בדין שעל כן הצדיקים הגמורים שהקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה (בבא קמא נ'.) לך ראה מה עבר עליהם מהיסורים והעונשים ואמנם הכל לזכות וטובה להם (ועיין בדברינו בזה בפרשת בראשית בפסוק ויטע ה' אלהים גן בעדן, דברים אמיתיים בענינים הללו). אשר

על כן זה הוא תקנות כל האדם להיות מיישר מדותיו להלך תמיד לפנים משורת הדין הן בדרכי ה' והן עם חבריו וריעיו. וידוע מאמרם ז"ל (ראש השנה י"ז.) כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו וכו', עד הואיל ולא מוקים במיליה לא תקימו בהדיה וכו'. ועל כן אמרו ז"ל (בבא מציעא ל':) לא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה ולא עבדו לפני משורת הדין. ולכאורה זה פלא להחריב עיר אלהים על אשר לא התנהגו יותר מדיני תורתינו הקדושה, ואמנם כי זה המתנהג עצמו רק על פי הדין, ומדקדק בכל הדברים רק בדין ולא יותר, ממילא גם עמו מדקדקין, ומי יזכה לפניו בדין, ואילו היו מתנהגים לפנים משורת הדין ממילא היה טוב להם שלא היו מדקדקין עמהם כל כך, והיה הקב"ה מנהלם בחסד וברחמים, ועל כן זה אשר אינו עושה כי אם בדין, קשה שהוא ימשיך על ידי מצוותיו שפע וברכה, כי כאשר יתחילו לדקדק למעלה בדבר המצוה אשר עשה אם כזה ראוי לעשות לפני בורא עולם ודאי קשה הוא שיזכה בדינו ואמנם אם התנהגותו לפנים משורת הדין, זה יוכל בנקל להמשיך על ידי מצוותיו שפע וברכה כי אינם מדקדקין כל כך.

והנה רש"י ז"ל פירש (בראש השנה י"ז:) במלת חסיד שעושה לפנים משורת הדין, ונראה שעל כן נקרא חסיד כי התורה והמצוות בכלל נקראים על שם היו"ד (שהוא בחינת החכמה ואורייתא מחכמה נפקת כידוע) (זוה"ק חלק א' פ"ה.) וכשהם נעשים באופן שישפיעו כל בחינת החסדים והטובות לעולם, אז מתחבר יוד בחסד ונעשה חסיד, אבל כשהוא בדין אז מתחבר יו"ד בצדק כי צדק הוא בחינת הדין כידוע וכמאמר אליהו ז"ל (בתיקוני זוהר ט"ז:) צדק ידיעא דאיהו דין, ונעשה צדיק, ולזה אמרו איזהו חסיד פירוש באיזה דבר נדע שעשיות של זה האיש הוא בבחינת החסיד האמיתי שמצוותיו ישפיעו כל בחינות הטובות לעולם, זה המתחסד עם קונו פירוש כשהוא נתפעל ונתחסד לקבל כל טוב וברכה, אז נדע שהוא המברך לישראל על ידי טוב עשיותיו במצוות ה' והתנהגותו בלפנים משורת הדין ומזה מתברך גם הוא. ועל הדבר זה יצתה בת קול ואמרה (בתענית כ"ד:) העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין, כלומר ראו פלא בתוך פלא כי הלא כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני פירוש בזה השביל והדרך שעשה ר' חנינא בתפילתו, ונמצא היה הוא ראוי להיות נענה בתחילה ולקבל כל בחינת הברכה קודם אליו. ואולם, כי ודאי כן היה, ועל כן לא אמר וחנינא בני אין לו כי אם קב וכו' רק די לו בקב חרובין שהוא אינו רוצה יותר בשום אופן, ודי לו והותר בקב חרובין, ואצלו זה עיקר ברכתו שלא לטעום מתענוגי עולם הזה ולא כלום, בכדי לשבר ולהכניע את גופו לקרבו למלך עולמים ברוך הוא וזה כל תענוגו

וחפצו ברצונו באמת. וזה שאמר הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, כלומר הנה על ידי התורה והמצוות נתתי לכם קיחה טובה שאתם לוקחים מזה כל בחינת טוב וברכה, ורק תורתי אל תעזובו, פירוש שיהיה בבחינת תורתי תורת ה' על צד הנכון והשלימות לפני ה', וכמאמר רבי מאיר ז"ל (אבות ו', א') כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, כי כשאינה תורה לשמה רק באיזה דבר אשר איננה עולה כיוון לה' ונשארת למטה בארץ, מאין יהיה כוחה להשפיע ברכה וטובה, הרי אם לא עלתה לשמים לא תרד הברכה משם. וזה שאמר הכתוב כאן ויקחו לי תרומה, כלומר הן על ידי מצוה זו שאני מצווה וכן גם כן במצוות אחרות, הלא זאת אינה נתונה אלי כי אם ויקחו שהמה לוקחים בזה כל בחינת הטובות כי רק לשם זה צויתי אותם כל התורה והמצוות להיטיב להם על ידי זה, ואכן באופן שיהיה לי תרומה. אחד, שיהיה לי לשמי באופן הראוי אלי במחשבה דיבור ומעשה ובדחילו ורחימו וביחוד המעשה לשמי. והשני, לי תרומה שיתרומם ויתנשא המצוה אלי להיות פורחת לעילא. ואכן כי מי גבר יחיה בארץ ויוכל לעשות המצוות כראוי לשמו יתברך, הן במלאכיו ישים תהלה ואף כי שוכני בתי חומר (על פי איוב צ', י"ח-י"ט). ולזה אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו שיהיה לו בחינת נדבת הלב לעשות לפנים משורת הדין בנדבה לא בדין, תקחו את תרומתי ממנו תקחו מה שאני אפריש לכם כל בחינת הטובות והברכות, כי הוא יכול לגרום במעשיו הטובים כל בחינת ההשפעות והברכות, וממילא מתברך גם הוא כדבר האמור. וזה הוא בחינת טוב עין שאמר הכתוב (משלי כ"ב, ט') טוב עין הוא יבורך וגו' ואמרו חז"ל (סוטה ל"ח:) אל תקרי יבורך אלא יברך, כלומר כי מאין יבורך מאת ה' כשתקרא תחילה יברך שהוא המברך לישראל על ידי מצוותיו הקדושים והטהורים ונדבת לבו לפנים משורת הדין, ובזה הוא יבורך בכל הברכות כי ואברכה מברכך ועל כן סיים כי נתן מלחמו לדל, והתנהג לפנים משורת הדין בזה הוא יברך לישראל ויבורך מאת האל הטוב והמיטיב לכל, כאמור.

ה גם יתבאר הכתוב, כי הנה נודע אשר כל מצוה ומצוה שצונו אלהינו ברוך הוא וברוך שמו הוא כמו כֵּן ובסיס להשראת קדושתו יתברך אשר על ידיהם מתעורר אור חיות הרוחניות מאור קדושתו יתברך לשכון בינינו ולהופיע עלינו כל מיני שפע אור וברכה, וכמו שאנו אומרין ביהי רצון שקודם הלולב, ובנענועי אותם תשפיע שפע ברכות מדעת עליון לנוה אפריון מכון בית אלהינו. והנה הגם שמי הם הדברים האלה פרי העץ ופרי האדמה וכל גידולי קרקע שישכון עליהם אורו יתברך הלא ה' אמר לשכון בערפל, והיה ראוי לצוות לעשות מצוות בשמים מאורות עליונים כוחות הרוחנים, ומה אדם ותדעהו באלה הדברים שלמטה. ואמנם כי האמת כן הוא, כי אין הקב"ה חפץ כי אם באתערותא

דלתתא לראות נדבות ישרות לבבינו אם אנו רוצים לעובדו יתברך באמת ובאהבה ולהתקרב ולהתדבק אליו בכל כוחינו ולהמשיך אור קדושתו אלינו בכדי שנהיה בו דבוקים תמיד ואתערותא מאתנו אי אפשר כי אם בגדולי הקרקע שאנחנו שוכני בתי חומר ואמנם מיד שאנו עושים מצוותיו באלה הדברים שלמטה באהבה בכדי לעובדו, הרי תיכף מעורר הוא למול כל מצוה ומצוה אורות גדולות ונפלאות אורות הרוחנים זכים ובהירים אשר בשמי השמים המכוונים נגד כל מצוה, ועל ידי זה הוא בא בכל האורות האלו אלינו ושוכן בתוכינו ומופיע עלינו אורו שפעו וחיותו בכל הטוב והמיטיב וכל מצוה ומצוה נעשה כמו כסא להשראת קדושתו יתברך. וזה מאמר הכתוב (תהלים צ', י"ז) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' כי אנו מבקשים אשר על ידי כל עשיית המצוות שאנחנו עושים נהיו כמו כֵּן ובסיס ומקום מקדש לאור חיות הרוחניות שיורד וישכון עלינו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו עד אשר ומעשה ידינו כוננה עלינו, שאנחנו נהיה שוכנים במצוותיו ומעשה ידינו כוננהו שיהיו נעשים לו כֵּן ובסיס להשרות קדושתו בתוכינו.

ואכן כל ערום יעשה בדעת כי בזוכרו את הדברים האלה אשר בעשותו אחת ממצוות ה' הוא עושה כסא ושרפרף להשראת שכינתו יתברך בארץ הלזו מיד יחרד לבבו באימה ופחד ורתת וזיע לומר כי מה אעשה שיהיה אני המכין כסא למושב המלך ולהמשיכו יתברך עד הנה, ומתרעש בכל כחו ולבו ומחשבתו ועושה בכל כח יכולתו והבנתו בכל רמ"ח אבריו וגידיו, והוא וכל חיותו מצומדים וקשורים שם בחבלי עבותות אהבה, בחיל ורעדה להכין הכסא למלך מלכי המלכים הקב"ה, ורואה שיהיה המצוה נעשה בכל מיני הידור ויפוי ובכל השלימות לא יחסר דבר ובטהרה ונקיות ופרישות וזריזות רב וחשק ושמחה וגיל ורעדה ובמועדו בזמנו ככל אשר יוכל. ולפום צערא אגרא לפי ערך ההכנה ואמיתיות לבבו אל המצוה כן הענן יכסנו מלמעלה באורות הרוחנים פנימים ומקיפים כדת המלך מלכו של עולם. ואם זה באחת ממצוות ה' מכל שכן דכל שכן הבנין בית עולמים שהוא הרומז להמשכת השכינה הקדושה בכללות אל עולם העשיה הלז הארץ התחתונה לדור עמנו בארצנו בודאי מי שיש לו לב משכיל אל הדבר הזה אם ישאלהו מה תתן נדבה להדבר הזה לא ירצה ליתן לזה זהב וכסף או אבני יקר וכדומה כי אם נשמתו אשר בקרבו עם כל כוחי גופו וחיותו עד מיצוי טיפת דם האחרון שבקרבו עם בניו ובני בניו וכל אשר לו מבית ומחוץ שיהיה ראוי למשכן אלהי האלהים ואדוני האדונים.

ולזה יאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. פירוש אתה רק דבר אל בני ישראל הענין הלז שרצוני לשכון אתם בארצם ואז ודאי ודאי ויקחו לי תרומה כלומר שהם בעצמם ודאי יקחו לי תרומה בכל לבבם ונפשם. וזה ויקחו לי ופירש רש"י לשמי כלומר

כאשר יזכרו שלשמי הם לוקחים ולהשכין שכינתי בארץ אצלם, ודאי יקחו. כי ודאי יאמרו שלולי הוא יתברך אומר זה ורוצה בזה לא היה עולה זאת כלל על דעתינו ולא גבה לבנו שנדמה כך על אחת מני אלף שיעשה כן במקומנו ומאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו. ואכן את זה תאמר להם כי מאת כל איש אשר ידבנו וגו' שלא יסברו כי אני חפץ לשכון בכסף וזהב שהם נותנין כי הלא לי הכסף ולי הזהב, והעיקר אצלי הוא נדבת לבבם הטהור שאראה טוב לבבם באהבה ושמחה כאשר יתנו על הדבר, אל זה אביט רוח נכאה וחרד על דברי, כי הנה רוח מלפני יעטוף (ישעיה נ"ז, ט"ז) פירוש שרוחם ונשמתם הוא נלקח מגבוה גבוה עד שגבוהים ממחיצת מלאכי השרת ובהם אני רוצה לשכון ולא בגופם וגשמיותם כי נאה לקדוש פאר מקדושים ועל כן כשיעלה מחשבותם עם כשרון לבבם לפני באמת באהבה, מזה יתעורר שיהיה מעון ונועם שלי שם עמהם בבחינת אתדבקות רוחא ברוחא, וזה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי שזה עיקר נדבת התרומה בכל איש ואיש ערך אשר ידבנו לבו כי אל זה אביט, וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כי עיקר התרומה הוא מאתם מלב כל ואחד וכזה יתנו זהב וכסף וגו' ומונה י"ג דברים האמורים בענין שהוא גי' אהבה גי' אחד להראות שעושין הכל מאהבה ומתיחדין בזה למלך עולמים ברוך הוא ובכדי לעורר על ידי זה מקור הרחמים מי"ג מכילין דרחמי שיהיה לבבם זה לרצון ולנחת רוח לפני להתרצות במעשה ידיהם (ואפשר זה רמז הכתוב (ישעיה מ"ג, כ"א) עם זו יצרתי לי, כי על ידי שהם עם ז"ו בבחינת אהבה ובבחינת היחוד ושמעוררין י"ג מכילין דרחמי על כן יצרתי לי שלזה היתה עיקר היצירה להשרות שכינתי למטה ועל ידי הי"ג מכילין דרחמי אני מתרצה במעשיהם ומרכין שכינתי למטה) ובזה ועשו לי מקדש שיעשו לי מקדש בתוכם להתקדש בכל פרטי מעשיהם ועובדיהם ואז ושכנתי בתוכם ואמרו חז"ל (עיין אלשיך ושל"ה כאן) בתוך כל אחד ואחד פירוש בלבו של כל אחד ואחד כפי ערך קדושתו והכנתו לעשות לבו משכן ומעון לשכינה, וגם יאמר בתוכם בתוך הי"ג דברים האמורים שהם מורים להי"ג מכילין דרחמי בתוך כל אחד ואחד מהם אני משכין אור שכינתי וקדושתי וענן וערפל סביביו להיות שם מכון כסאי בין עמי ואחי החביבים עלי ולשכון כבודי בארץ ואז ומלאה הארץ דעה את ה' שגם הדברים התחתונים יפשטו מגשמיותם, והרוחניות יתעלה וכאשר יהיה זה לעתיד באמיתיות אשר ידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יציר וגו'

ו עוד ירצה לומר בכתוב הזה על דרך אומרם ז"ל (ויקרא רבה כ"ד, ח') בפסוק קדושים תהיו רבי אבין אמר משל לבני מדינה שעשו שלוש עטרות למלך מה עשה המלך הניח בראשו אחת, ושתים בראש בניו, כך בכל יום העליונים מכתירים לפני הקב"ה שלוש קדושות

ואומרים קדוש קדוש קדוש, מה הקב"ה עושה נותן בראשו אחת, ושתים בראשן של ישראל וכו'. והנה כל בחינת הקדושה שהקב"ה נתן לישראל הוא על ידי המקדש כי כל הקדושה לשם ירד ומשם נטלו כל ישראל שעל כן נקרא מקדש שלשם היה מתכנס כל בחינת הקדושה ואחר כך לישראל עמו, ועל כן אמר ועשו לי מקדש שהם יעשו דברים כאלה שיהיו ראוים למקדש ה' להתעטר בקודש, ולזה אמר הכתוב דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה כלומר אמור להם שהמה לוקחים עתה דבר גדול כזה אשר הוא לי תרומה שהוא עטרה לראשי ואני מתרומם ומתעטר בזה ממלאכי מעלה במה שמקדישין לשמי ועתה אני נותן זאת לבני ישראל, ועל כן ועשו לי מקדש שיעשו הם מקודם בחינת הזמנה לקדושה ואחר כך אקדשם בעטרת קדושתי.

ז או יאמר ויקחו לי תרומה. כי חז"ל אמרו בזה (בתיקוני זוהר תיקון י"ז) תרומה תורה מ"ם רצה לומר שניתנה לארבעים יום, ונראה שירמז בזה על אומרם ז"ל (שבת ל"א.) בפסוק (ישעיה ל"ג, ו') והיה אמונת עתך חוסן וגו', אמונת זה סדר זרעים עתך זה סדר מועד וכו' ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא. כלומר אף שלמדת כל התורה כולה אי אית בך יראת שמים גם כן עמה, טוב. ואי לאו, הרי הוא כלא למדת כלום. ואמרו משל לאחד שאמר לשלוחו העלה לי כור חיטין לעלייה הלך והעלה לו אמר לו עירבת לי בהן קב חומטין אמר לו לאו אמר לו מוטב אם לא העלית, ופירש רש"י חומטין ארץ מלחה ומשמרת את הפירות מהתליע. וכבר כתבנו למעלה דזה פירוש הכתוב (דברים י', י"ב) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' כל מה שה' אלהיך שואל מעמך כל התורה והמצוות כולם אינם כי אם ליראה וגו' כלומר עם היראה טובים הם אבל בלתי יראה אינו שואל מאתך כלל שום בחינת תורה ומצוות כי מוטב שלא העלית. והנה כל כללות התורה הזה האמור מאמונת זה סדר זרעים וכו' עד סדר טהרות נכלל במ"ם כי זרעים מתחיל במ"ם פתוחה מאימתי, וטהרות מסיים במ"ם סתומה ה' יברך את עמו בשלום והוא בחינת מ"ם ועל כן נקרא תורה-מ"ם להראות שכל התורה כולה שהמשניות הם הכוללים לכל התורה כולה שהן כל התרי"ג מצוות הן ופירושיהן נכללה במ"ם. ולזה אמר ויקחו לי תרומה שהתורה מ"ם שהמה לוקחים יקחו לי לשמי ביראת ה' שהיא אוצרו ואם לאו מוטב שלא העלית ועל כן אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי שהוא תורתי מ"ם רצה לומר תורתי שני תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה שגם תורה שבכתב מרומז במ"ם. והוא על דרך שאמרתי בפסוק (תהלים י"ט, ח') תורת ה' תמימה על דרך המבואר בזוה"ק (בהקדמה ד'.) וזה לשונו: במי ברא עולם הבא וב"מה" ברא עולם הזה וכו' והנה סופי תיבות מ'י ומ'ה הם י"ה כמו שאיתא בזוה"ק

שם וזה רמז על אומרם ז"ל (מנחות כ"ט:) בפסוק (ישעיה כ"ו, ד') כי ביה ה' צור עולמים, עולם הבא נברא ביו"ד ועולם הזה בה"א ובזה נשלם הכל כמו שאיתא שם בזוה"ק ושמא קדישא אשתלם כי אחרי בריאת כל העולמות נעשה שמו שלם. והנה נודע אשר בתורה נבראו כל העולמות כמאמר חז"ל (בראשית רבה א', א') היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם. ולזה אמר תורת ה' מה שנשלם שם ה' על ידי התורה שבה נברא כל היצור הוא תמימה רצה לומר על ידי מי ומה נשלם שמא קדישא על ידם שבהם נברא עולם הזה ועולם הבא. והנה אותיות הראשונות של מ'י ומ'ה הוא מ"ם ועל כן ניתנה התורה במ"ם יום לרמז על הבריאה שהיתה על ידה והוא על ידי המ"ם שהם ראשי תיבות מי מה הרי שהתורה שבכתב שבה הביט וברא את כל היצור ויאמר אלהים יהי אור וכדומה מרומז במ"ם שהוא מי ומה שבה היתה הבריאה. ולזה אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו לכך להיות עוסק בתורה ביראת ה' כל היום, תקחו את תרומתי שהוא תורתי מ"ם שני תורות כי שניהם מרומזים במ"ם כאמור כי אנחיל להם תורתי לתת להם מורשה להאיר עיניהם בה ולדבק לבבם אליה להיות לנחת רוח לפני תמיד ודווקא על ידי יראה כאמור. עוד אופן א' מבואר בסידורו של שבת (שורש השמיני ענף ב' עלה ט').

ח או ירצה באומרו ויקחו לי. פירש רש"י לי לשמי על דרך אומרם ז"ל (פסחים נ'.) לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב בי"ה ונקרא בא"ד ולזה אמר ויקחו לי כשתרצו לקחת אותי שהוא לי, הוא לשמי על ידי שמי שם אדנ"י הנקרא שמי על ידו תקחו לי להיותי נקרא על שמי כי (חבקוק ב', כ') וה' בהיכל קדשו כנודע.

ט או ירצה על זה הדרך כי כבר כתבנו למעלה אומרם (שבת ל"א.) אי איית ביה יראת ה' אין אי לא שאפילו כל התורה כולה אם ילמוד האדם ולית ביה יראת ה' לא כלום הוא. פירוש אי לא לומר שאין לו כלום מכל תורתו כי לא פרחת לעילא כאמור בתיקוני זוהר (תיקון י', כ"ה:) אורייתא בלא דחילו ורחימו דמאריה לא פרחת לעילא וכבר כתבנו למעלה כי אהבה ויראה הם תרין גדפין והם כמו גפי העוף אשר לו כנפים שבהם מעופף ואם אין לו כנפיים במה יעופף, וכן כל תורה ומצוות כשהן ביראה ואהבה פרחת לעילא על ידי כנפי החיות שבהמצוה שהם אהבה ויראה, ואם לאו במה תפרח. ואפשר על כן היו קורין לאלישע בעל כנפיים (בשבת מ"ט.) לפי שכל מצוותיו היו נעשין בכנפיים באהבה ויראה רבה לפרוח לעילא, ועל כן כששאל אותו הקסדור על תפיליו מה זה בידך אמר לו כנפי יונה ולמה לא אמר לו יונה בעצמה, ואמנם האמת אמר לו שהמצוות הם ממש כנפיים לפרוח למעלה ורק מה שאמר לו כנפי יונה ולא כנפי שאר עופות משום

דכנסת ישראל כיונה אימתילא כמו שאמרו שם אבל עיקר כוונתו היה על הכנפיים שהם ממש כנפיים לפרוח למעלה.

והנה נודע אשר אהבה ויראה הם מהמצוות הנוהגין תמיד בכל עת ובכל שעה ורגע והם מחובת הלבבות שצריך האדם לזכור באהבתו ולירא ממנו שהם מצוות עשה ממנין רמ"ח המצוות וצריך לקיימן בלב תמיד. ואמנם כי במה יבוא האדם לאהבתו ויראתו כתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה ב') וזה לשונו: והאיך הוא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע את השם הגדול כמו שאמר דוד (תהלים מ"ב, ג') צמאה נפשי וגו', וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו וייר ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפילה אפילה עומדת בדעת קלה ומועטת לפני תמים דיעות ברוך הוא וכו'. וזה אומרו ויקחו לי תרומה כלומר שיהיו לוקחים דבר כזה שעל ידו יהיה לי תרומה שיתרומם אלי כל פרטי מעשיהם ועבודתיהם, ואומר הכתוב במה יקחו זה מאת כל איש אשר ידבנו לבו שיהיה מתבונן בלבבו ביותר ויותר מרוב גודל רוממותו והדר זיו יקר תפארתו וחיוב יראתו ואהבתו תמיד ואז יגיע אליו היראה והפחד ואהבה והשמחה ובזה תקחו את תרומתי שיהיה אצליכם תרומת ה' שיתרומם כל עבודתכם אלי למעלה לרצון ולנחת ולשמחה.

פסקה י

ועשו ארון עצי שטים וגו'. נראה לרמז בעשיית ארון הקודש הזה שהנה נודע שכאשר ישראל הם במעמדן הראוי להיות, אז כל התנהגות עולמות עליונים ותחתונים הכל על ידן שתחילה יורד השפע והברכה לשורש נשמת ישראל ומשם מתחלק לכל העולמות, וכמו שמבואר בזוה"ק (תרומה קנ"ב:) בזה הלשון: ובגינהון דישראל יהיב מזונא ושבעא לכל עלמא ואלמלא ישראל לא יהיב קודשא בריך הוא מזונא לעלמא וכו' והמה המקבלים בראשון וראשונה את כל ההשפעה ומאתם יתחלק לכל העולמות, ועל כן נקראים ישראל שהוא לי ראש כלומר שהמה בבחינת הראש לקבל הברכה בראשונה ואחר כך לבאי עולם, וזה שאמר יעקב להקב"ה אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים כמאמר חז"ל (בראשית רבה ע"ט, ח') כי כשם שהקב"ה כביכול הוא המשפיע הראשון בעליונים והם המדות הקדושים המראות הנוראות הספירות עליונים שהם בבחינת עצמות וכלים שעצמות אין סוף ברוך הוא וברוך שמו שופע בהם תמיד, כך כשיורד ההשפעה משם לעולמות התחתונים הנה תיכף מגיע ההשפעה משם אל שורש נשמות ישראל, כי מחצב נשמות ישראל הוא תיכף הסמוך אל המאורות הללו הם עשר

ספירות הקדושים ואחר כך הוא מחצב המלאכים כנודע שעל כן גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"ג.) מפני שמחצב נשמותינו הוא גבוה מהם כמפורש בשל"ה הקדוש (מסכת שבועות מ'.) במה שאמרו המלאכים מה לילוד אשה בינינו פירוש שילוד אשה יפסיק בינינו לביניך שמחצבתו ומחיצתו יהיה לפנים מאתנו. ועל כן תחילה מקבלים נשמות ישראל ומשם לכל העולמות שלמעלה ושלמטה, ועל כן בזה המה ממש כבחינת אלוה בתחתונים לזונם ולפרנסם די צרכיהם בכח עבודתם כי רב הוא.

ואפשר לזה אמרו ז"ל (בשבת קי"ט:) בכמה מצוות שהאדם נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כמו כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו וכו'. ולכאורה איך יעשה שותף אחר הנעשה כי כבר נגמר מלאכת שמים וארץ וכל צבאם, ואמנם כי האדם כאשר מקיים מצוותיו באמת ובאהבה אז לוקח וממשיך שפע ברכת ה' לשורש נשמתו והוא ברצונו ולבבו הטוב ממשיך ברכתו לכל העולמות בסוד אומרם ז"ל (תענית כ"ד:) כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין וכתבנו למעלה שמה שאמרו די לו ולא אמרו וחנינא בני אין לו כי אם קב חרובין ואמנם כי ודאי כל ההשפעות וברכות שהיה ניזון כל העולם על ידו ודאי שהיו תחילה בשורש נשמתו ועל כן בשביל חנינא בזה השביל והדרך שעשה ר' חנינא להמשיך השפע בזה ניזון כל העולם, ואין אדם עושה דרך בשל חבירו כי אם בשלו בשורש נשמתו עושה שביל לקבל הברכות. ואך הוא בצדקו ברצונו הטוב המשיך וחילק השפע לכל העולם על ידי הצינורות הנמשכין בכל הנשמות מאחת אל חברתה כי כולם אחד הם, ולו די לו בקב חרובין שלא היה רוצה יותר, והיה מתענג להיות זן ומפרנס לבאי עולם להדבק בדרכי אלהיו שהוא הזן ומפרנס והוא בחינת צדיק יסוד עולם שהוא המקיים העולם בצדקתו לתת משלו ממש לכל העולם. ובבחינה זו נעשה האדם שותף להקב"ה במעשה בראשית כי אם יעשה מצוה גדולה שסגולתה הוא להרבות השפע במאוד מאוד לכל בריותיו ברוך הוא הרי הוא שותף ממש להחיות ולקיים העולם בטובו וסוד עבודתו.

ואמנם כי עוד יותר חוץ מזה עשה אלהים לטובת אדם מישראל כי אפילו ח"ו כאשר יצא הקצף מלפני ה' לגזור גזרה על עולמו, הרי צדיקי ישראל מבטלין אותה לגודל החיבה והאהבה שאהב את עמו ישראל נתן את הכל בכוחם, ובזה לא מבעיא כל העולמות שהמה ינהגו אותם בכחם. בברכתם והשפעתם משלהם, כי אם אפילו כביכול כביכול את עצמו נתן בתוך בני ישראל שינהגו אותו כרצונם על ידי עבודתם עבודת אמת במסירת נפשם ולבם ושבירת כוחם ותאותם לה' אלהיהם. ואפשר זה סוד שאמרו חז"ל

(שיר השירים רבה צאינה וראינה וגו') לא זז מחיבתם עד שקראם בתי וכו' לא זז מחיבתם עד שקראם אחותי וכו' עד [וכו'] עד שקראם אמי, ולכאורה זה פלא להבין שידבר הכתוב דבר שהוא במשל לבד ולא בנמשל, והבן.

ואמנם כי לצד החיבה שחבבם בהשפעת הברכה והטובה להם לבדם קראם בתי שהיא כבת החביבה היושבת אצל אביה ואמה והמה מגדלין אותה לכל צרכיה בתפנוקי מלכין והיא אוכלת ומתפרנסת משל אביה (ועל כן נקט בת ולא בן משום דבבן אף בקטן מצינו לפעמים שלא יהיה סמוך על שולחן אביו ומתפרנס משלו ואך בבת בעודה בבית אביה ודאי מתפרנסת משלו) ואמנם לא זז מחיבתם עד שקראם אחותי והוא בבחינת השותף למעשה בראשית הנזכר כי שפע כל העולם יורד תחילה אליהם ומהם לכל באי עולם ונראין כאחין שהמה עושין כביכול כמו הוא לזון את העולם וכאומרם אני אלוה בעליונים כנזכר, ואולם עדיין לא זז מחיבתן עד שקראם אמי, והוא כביכול כביכול שהם למעלה ממנו כלומר שהוא ציית ושומע להם כבן לאמו שאם הוא גוזר הם מבטלין. ואפשר לזה רמז הקב"ה ואמר אנכי ה' וגו' ואמרו ז"ל (שבת ק"ה.) אנכ"י נוטריקון א'נא נ'פשי כ'תיבת י'הבית כלומר כי על ידי התורה הקדושה שנתתי לבני ישראל אנא נפשי בכתיבה הזה יהבית להון שהם ינהגו אותי כרצונם ואני אצייתם לאשר יאמרו, וזה אומרו בתחילת פרשה זו ויקחו לי שכל מדרשי רבותינו כולם מתנבאין בסגנון אחד לפרש ויקחו לי שכביכול לי אתם לוקחים וכדברי המשלים שמביאים כל אחד בצחות לשונם הטוב לשון הזהב, והוא להראות גודל האהבה והחיבה לבני ישראל איך שרק בהם בחר לעם סגולה לשום את שמו ביניהם ולשום משכנו בתוכם לשכון ביניהם, ולשכנו ידרשו אותו בדרישה שלימה. ואמנם לדברינו יש בזה עוד בחינת אהבה וחיבה ביתר שאת ועוז, לומר שכביכול לי אתם לוקחים שאתם לוקחים לי שאהיה אני שומע לדבריכם ויבוטל דיבורי כביכול מפני דבריכם בבחינת הקב"ה גוזר והצדיק מבטל כאמור. ועוד יותר כי הקיחה הנאמר בבעלי חיים בכל מקום בתורה תרגומו באונקלוס ודבר, כמו (בראשית ל"ב, כ"ג) ויקח את שתי נשיו ותרגומו ודבר וכן בכל מקום והוא מלשון הנהגה כמו (סנהדרין ח'.) דבר אחד לדור. ולזה אמר ויקחו לי שהמה מדברים ומנהיגים אותי כרצונם ואני מתנהג אחרי רצונם היש חיך מתוק מזה אשרי העם שככה לו.

ורש"י ז"ל פירש יותר, לי לשמי. כי בחינת זו שיהיה על אמיתת שלימתו לא יהיה כי אם לימות המשיח שכל השפע יקבלו ישראל בקדושתן והקב"ה ישכון בתוכם ממש למלאות משאלותם את אשר יחפצו באהבה וחיבה ואז זה שמי לעולם לעלם חסר ועיין בזוה"ק (בראשית נ"ח.) שכתב שם וכד בני עלמא אינון זכאין וכו' עד דמטי אינון חיין

לאתרא דיעקב שריא ביה ומתמן נקטין כו' להאי עולם דדוד מלכא שריא ביה וכו'. והוא כי בעת שהתחתונים ראוין לקבל השפעתם על נכון בריש גלי אז שמו הגדול יתברך הוי"ה נכתב הוי"ה ונקרא הוי"ה כי זה הוא השלימות וזה שמי לעולם כשההשפעה יורדת כוון נכון להאי עולם דדוד מלכא שריא ביה אז זה שמי הוי"ה כן נקרא ונכתב. וגם לזה רמז שמו יתברך באומרו אנכי ה' אלהיך ואמרו ז"ל שם (שבת ק"ה.) אנכ"י נוטריקון א'מירה נ'עימה כ'תיבה י'היבה כלומר שאמירה נעימה היא כאשר היא בכתיבה יהיבה כשאמירה היא כמו הכתיבה אז אמירה נעימה, ואז הוא ושמו אחד ששמו הנקרא הוא כמו שם העצם. ואמנם כשאין התחתונים ראוין לקבל ההשפעה, ואינה יורדת כוון נכון להאי עולם דדוד מלכא, אז וה' בהיכל קדשו (כמו שכתוב בחבקוק ב', כ') היכל הוא חושבן אדנ"י. כי שם הוי"ה יתברך הוא ככנוס בתוך ההיכל בשם אדנ"י להיות נקרא בשם אדנ"י ולא בשמו העצמיות, וזה רמז נוטריקון השני באנכ"י שהוא א'נא נ'פשי כ'תיבת י'הבית כלומר שאנא נפשי רק בכתיבה יהבית ולא באמירה כי אמירה הוא בשם אדנ"י, רק זכרון המחשבה בו הוא לשמו הגדול יתברך שם הוי"ה. ולזה סיים וזה זכרי לדור דור כי לדור דור עד עולם התיקון זה זכרי לבד בשם הוי"ה יתברך זכרון המחשבה, ולא שמי ממש להיות נקרא בשמי. וזה שפירש רש"י לי לשמי כי כשיהיה הקיחה הזאת בשלימות שימתקו כל הדינים כרצון כל בית ישראל ורוח הטומאה יעבור אז הם לוקחים לי לשמי שאהיה נקרא על שמי ולא אצטרך להכנס להיכל אדנ"י, וגם מה שהמה בפיהם ירצו סלה בקריאת שמי ממש אז המה לוקחים לי לשמי שאתנהג עמהם כרצונם.

ועל הבחינה הזו הנפלאה הקב"ה מתפלל ואומר יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי כמאמר חז"ל (ברכות ז'.) כי כביכול בעצמו רוצה זאת אשר אם ישראל לא יזכו לזה שיבטלו הם גזירותיו יעשה זאת הוא בעצמו כי חפץ חסד הוא. ולזה יאמר ויקחו לי תרומה כלומר שהמה לוקחים דבר כזה שגם לי תרומה הוא דבר גדול ומרומם שאני מתפלל עליו בכל יום ונודע שהתפילה נקרא דברים העומדים ברומו של עולם, כמאמר חז"ל (שם ו':) ועל כן לי תרומה שאצלי הוא נקרא תרומה מפני שהוא מתרומם בדברים העומדים ברומו של עולם והנה אתם לוקחים זאת בידכם, ואכן שלא יאמר ישראל כי איך יעלו אל השמים מעל לבטל שם גזירות הקב"ה בכוחנו, ולזה אמר לא כן כי מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי שרק אם ידבנו לבו אלי לתת את לבבו אלי להכניע תאות לבבו שבדברים הגשמיים אל רצון הבורא שיתאוה לעשות רצון מלך המלכים ברוך הוא, בזה תקחו את תרומתי מה שנקרא תרומה אצלי בדברים שברומו של עולם, וכמו שאיתא בזוה"ק (שמות כ"ו:) בפסוק (דברים ד' ל"ט) והשבות אל לבבך כי

ה' הוא האלהים וגו' פירוש כלומר כשרק אתה תשוב אל לבך להטות לבבך אליו בזה יהיה ה' הוא האלהים שהדינים יתהפכו לרחמים ומשמאל ומימין על ישראל שלום.

ואפשר לזה רמזה חנה שנאמר (שמואל-א א', י') ותתפלל חנה על ה' פירוש שהתפללה על הדבר שמתפלל ה' והוא לבטל הגזירה להיות לה בנים ועל כן השיב לה עלי על זה (שם שם, י"ז) ואלהי ישראל יתן את שלתך פירוש שהקב"ה יתן זאת במתנה עבורך לכל באי עולם שימתקו הדינים והגזירות יהון בטלין ומבוטלין בבקשתך למענך, ויתבסם העולם ברחמים. וזה מאמר הכתוב (שמואל-ב כ"ג, ג') צדיק מושל יראת אלהים כי זה שהקב"ה מתפלל עליו נקרא בבחינת שכביכול הוא ירא מזה כיון שהוא מתפלל על זה שלא יהיה כן, ועל כן אמר לר' ישמעאל בן אלישע ישמעאל בני ברכני כאומרם (ברכות ז'.) והוא ברכו בזה יהי רצון שיכבשו רחמיך את כעסך וכו' כי כביכול הוא ירא מזה שלא יגברו הדינים לגזור גזירות על העולם והוא יראת ה', ועל זה הצדיק מושל שהוא בכוחו יכול לבטל זה הדבר שהוא יראת אלהים שאלהים ירא ממנו.

ואחר כל זה אומר הכתוב כי עוד ועוד אני נותן לבני ישראל בכח אשר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגו' כי הנה בשלושה עשרה מדות של רחמים הכתובים בתורה נאמר בהם (שמות ל"ד, ו') ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו' ופירושו הוא על דרך משל כי כאשר האב יחבב את בנו ביותר ויותר אז מגביה אותו למעלה מראשו ומושיבו על ראשו ממש והוא חיבה שאין חיבה למעלה מזה, וכן כביכול למעלה כי לפעמים הקב"ה מתעטר בהם בישראל ועושה אותם עטרה לראשו כענין שנאמר ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט, ב') שישראל נעשין פאר ועטרה למלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו. ובחינה זו מורה על רוב אהבה וחיבה והוא בחינת הרחמים גמורים לאין קץ בחינת י"ג מכילין דרחמי כי שם נעשין ישראל לאחד עם הקב"ה כי י"ג חושבן אחד ואחד הוא אהבה במספר השוה כי זה מורה על אהבה הגדולה והוא מרומם ומנושא וגבוה מאוד מאוד, וזה נקרא על דרך כמו שישראל מעוררין אותו לכל הטובות וברכות מי"ג מכילין דרחמי הללו. והוא, ויעבור ה' על פניו שלקח שורש נשמת ישראל לפניו להקדימם להיות עומדים למעלה ממנו בבחינת פאר ועטרה ואז על ידי האהבה והחיבה כזו שהוא מספר י"ג, מתעוררין שלושה עשר מדות של רחמים. ושם רחמים פשוטים נפלאים, ועל כן ויקרא ה' ה' וגו' ולמול זה צוה הקב"ה כאן ואמר וזאת התרומה וגו' זהב וכסף וגו' והם שלושה עשר דברים כמאמר חז"ל י"ג דברים אמורים (תנחומא מובא בילקוט רמז שס"ג ורש"י בפרשה זו) להורות עד כמה הגיע אהבתם להכניסם לפני ולפנים ולהגביהם להיות עטרה על ראשו להתעורר בחינת השלושה עשר מדות. ועל כן כיון שהגיע אהבתם עד כה, עוד יותר

אעשה עמם כי לא די שאני מגביה שורש נשמתם כל כך אלא גם אני מרכין שכינתי אצלם ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוך כל אחד ואחד כמאמר חז"ל (סוטה ה'.) בפסוק (ישעיה נ"ז, ט"ו) אשכון את דכא אני את דכא וגו' ופירש רש"י אני מרכין שכינתי אצלו, כלומר שעוד שנית אעשה להם כי ועשו לי מקדש והוא להראות חיבתם לכל באי עולם איך שבשבילם ירד ה' בעצמו ובכבודו על הארץ התחתונה הלזו לקבוע דירתו ביניהם ולצמצם שכינתו ביניהם, וזו האהבה והחיבה לא יאומן כי יסופר שיבוא אלהי האלהים ואדוני האדונים אשר השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו, ולצמצם עצמו כביכול ולשבת בבית שבנו לו בני ישראל בארץ התחתונה הלזו. וחוץ לזה הנה גם ושכנתי בתוכם כי חוץ ממה שאשכון שם בכדי שידעו הכל חיבתם גם בתוכם אשכון בתוך כל אחד ואחד לרוב האהבה והחיבה אשרי העם שה' אלהיו.

ולמול כל הנזכר בא הרמז בתורה בעשיית הארון ונאמר ועשו ארון עצי שטים וגו' כי הארון היה רומז על שורש כללות נשמות ישראל ת"ר אלף רגלי, שעל כן בימי יהושע צמצמו כל ישראל ששים רבוא בין שני בדי ארון כי הוא הכולל את כולם, (וגם לפי קבלת האר"י ז"ל שכתב בליקוטי תורה פרשה זו שהארון הוא בסוד יסוד אבא ושם הוא שורש כל בחינת הנשמות ת"ר אלף כנודע) ועל כן הוא חושבן נזר כי ישראל הם נזר אלהים שהקב"ה מתפאר ומתעטר בהם, ולזה נאמר כאן ועשו ארון וגו' מה שבכל מלאכת המשכן נאמר ועשית כאשר עמדו בזה המפרשים ואמנם לצד שהוא הכולל והרומז לכללות ישראל נאמר ועשו, כי המה בכללות עושים הארון לצד שהוא כולל את כולם, ועבור כן הוא חושבן אהרן עם הכולל בחינת השלום שהיה רודף שלום לרמז על בחינת שלימות כללות ישראל שמתברכין בשלום ומרבין שלום בפמליא של מעלה ושל מטה.

ולזה אמר ועשו ארון עצי שטים. כי שטים ירמוז לבחינת היצר הרע שהוא מספר שטן, וכמאמר חז"ל (במדבר רבה כ', כ"ב) שעל כן כאשר ישבו ישראל בשטים החלו לזנות אל בנות מואב. ואמנם עיקר שלימות ישראל הוא כאשר יהפכו עורף לעבוד את ה' אלהיהם בכל כוחות היצר הרע כמו באש התאוה והחשק והזירוז לעבודת שמו יתברך וכמו באכילה ושתיה ושאר דברי הגופניות שכל אלה הם כוחות היצר הרע כי הוא הבוער בלב האדם ומזרזו ומתאוה לדברים השייכים אליו, ואם האדם לוקח כל אלה לעבודת שמו יתברך באמת ובתמים הוא חשוב ומקובל מאוד. וכבר צוֻתה התורה על זה ואמרה (דברים ו', ה') ואהבת את ה' וגו' בכל לבבך ואמרו חז"ל (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע. ועיין בדברינו בפרשה שלמעלה שהארכנו בזה בביאור רחב איך לעבוד

את ה' בכוחות היצר הרע והוא מעלות נפלאות לאין קץ, והקב"ה מתעטר באותן עטרות שמעבודות הללו בשמחה וברצון למאוד והוא בחינת (ירמיה ט"ו, י"ט) אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה ואמרו חז"ל בזה (בבא מציעא פ"ה.) שאפילו הקב"ה גוזר גזירה מבטלה בשבילו והוא הבחינה הזו שאנו עסוקים בו עד הנה. והיה הארון הזה מרמז על בחינה זו כאשר נבאר להלן. ועל כן היה מן עצי שטים, והתורה היתה מונחת בו שהם לוחות העדות להראות שכל בחינת היצר הרע יהיה משועבד אל התורה לעבוד אותו עבודת ה'. וגם עצי שטים בעצמן מורה לזה כי העץ מורה על עץ חיים היא למחזיקים בה היא התורה הקדושה, גם יורה אל המיתוק כי עץ הוא מספר ק"ס המורה על המתקת הדינים כנודע מסוד פדיון נפש והוא מספר כסף הרומז לחסדים והוא הממתיק את בחינת השטן היצר הרע הנרמז בשטים בכדי שנוכל לצרפו אל העבודה ואז ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי ט"ז, ז') זה היצר הרע כמאמר חז"ל (בראשית רבה נ"ד, א') (גם עצי שטים עם מילוי האותיות הוא חושבן ישראל עם הכולל לרמז על זה שהוא מורה על כללות ישראל).

ועל כן נתנה התורה בו מדה ואמרה אמתים וחצי ארכו וגו' כי הנה חז"ל אמרו (שבת פ"ח.) דרש האי גלילאי בריך רחמנא דיהיב לן אורין תליתאי וכו' לעם תליתאי ופירש רש"י שם עם תליתאי כהנים לוים וישראלים וכו'. ואפשר עוד לומר בפירוש עם תליתאי על שעובדין את ה' בכל לבבם ומיחדים כל מדותיהם אליו יתברך, ונודע ששורש כל המדות שבעולם הם אהבה ויראה ותפארת רזא דג' קוין ימין ושמאל ואמצע חסד גבורה תפארת ואין בעולם חוץ מהם, והיא בחינת כהן לוי וישראל שהם חסד גבורה תפארת כנודע, ואפשר שזה פרט השלושה דברים שצותה התורה לאהוב בהם את ה' והוא בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, בכל לבבך בחינת אהבה ואהבת חסד, ובכל נפשך גבורה יראה כי צריך לזה גבורה גדולה לאהוב אותו אף כשהוא נוטל את נפשך וכל בחינת הגבורה בחינת היראה הוא כידוע כי על כן הוא מתגבר שירא שלא יפול מאהבתו הגדולה או שלא יעבוד אותו בנפשו כראוי, ובכל מאודך בכל ממונך בחינת תפארת הממוצע כי צריך לזה גם בחינת הגבורה לתת את כל ממונו לה' אבל לא בנפשו ועל כן הוא פחות מגבורה ויותר מחסד והוא בחינת תפארת באמצע, וגם ממון הוא חושבן קול בחינת תפארת ישראל הקול קול יעקב כנודע. ונגד השלושה הללו, נראה שעל כן נמצא בישראל שלושה בחינות שהזכרנו והם בתי אחותי אמי כי כשהם מקבלים השפעתם השייך אליהם לבד נקראים בתי כנזכר למעלה והוא בחינת הגבורה והקימוץ בלתי לתת רק המצטרך אליה לבד, וכשהם מקבלים גם בחינת כל ההשפעות השייך

לכל העולמות ומהם יבוקש לכולם נקראים אחותי כנזכר והוא בחינת תפארת הממוצע שהוא יותר מבתי ולא בחינת אמי. וכשהם נקראים אמי המורה על הנהגתם כביכול את ה' לרצונם להפכו מדין לרחמים ולבטל גזירותיו בכח כשרון מעשיהם וכביכול הוא כבן אשר אמו תנחמנו לעשות כך וכך, והוא עושה כרצונם זו היא בחינת האהבה האמיתית החיבה הגדולה החביבה לאין קץ. והנה כל בחינת הברכה הוא לעולם בסוד מאה, בסוד הכתוב (בראשית כ"ו, י"ב) וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה' וכמו שאיתא בדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה תחילת פרשה זו) ומאה הוא אותיות אמה כנודע. ואמנם המשכת כל הברכות הללו בסוד מאה הוא מבחינת מדת הבינה הידוע כמו שאיתא (בכוונת המאה ברכות עיין שם) ששם חמשים שערי בינה, ושערים הוא סוד הברכה כנזכר שם. וידוע שלכל המשכת הברכות צריך להיות בתחילה העלאת המיין נוקבין מאתערותא דלתתא שעל כן אנו מברכים בכל יום מאה ברכות כמו שאיתא (במנחות מ"ג: ובשולחן ערוך אורח סימן מ"ו סעיף ג') בכדי להיות אתערותא אל הברכה שהיא בסוד מאה.

ולזה הארון שהיה מורה על כללות ישראל והנהגותיהם היה בו מדות הללו אמתים וחצי ארכו כי אמה אחת הוא בסוד האתערותא מלתתא ולקבל הברכה בסוד מאה, ואמה השניה מורה על קבלת הברכה מן השמים בסוד מאה והוא מבחינת החמשים שערי בינה ששם כל הברכות הללו בגנזי חיים וגנזי שלום ואוצרות הטוב והמיטיב, שלזה היה חצי אמה והוא חצי מאה בחינת חמשים שמשם הם מקבלין כל הברכות הללו, וזה בארכו, רומז לקבלת הברכה בבחינת החסד בחינת אהבה הגדולה בחינת י"ג מדות כנאמר ומקורם בבחינת אריך אנפין כידוע לחכמי לב. ומלת ארכו עם ד' אותיותיו הוא אריך להראות שבבחינה זו מדבר מה שישראל מקבלים הברכה בבחינת האהבה הגדולה והחיבה הזו. ואמה וחצי רחבו, עתה אינו צריך שוב לרמז אתערותא דלתתא שכבר רמזו, רק לרמז אופני קבלת הברכות שהם משתנים ועתה רומז על קבלתם בבחינת הגבורה כי רחבו חושבן גבורה במספר השוה והכל בסוד מאה שהוא אמה ומנ' שערי בינה סוד חצי. ואמה וחצי קמתו, רומז על קבלתם בבחינת התפארת כי קמתו אותיות תקום ועיין בדברי הרב האר"י ז"ל (בתיקון חצות) שהוא רומז על בחינת היסוד וגוף וברית חד הוא כידוע, והכל בבחינת אמה וחצי כנזכר. ולזה אמר,

פסקה יא

וצפית אתו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו וגו'. כי על שהיה נעשה מעצי שטים הרומז על היצר הרע כאמור רק שצריך להפכו לטוב לעבוד בו עבודת ה' כאומרם (ברכות נ"ד.) בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע לזה הזהירה התורה לצפות אותו זהב טהור מבית ומחוץ שלא

יראה שום בחינה מבחינת היצר הרע לא מבפנים ולא מבחוץ כי אם בעבודה הטהורה השלימה הבאה בכוחות היצר הרע המכונה על שם הזהב. כי הלא נודע אשר בכל דבר ודבר נמצא בו פרטים רבים ולמשל באהבה הנה יש אהבה סתם כשרואה הדבר הזה אוהבו אבל לא באהבה בוערת כל כך כי אם סתם שיעשה הדבר הזה באהבה, אבל אם לא יהיה מצוי לו כל כך בשעתו, או אם יש לו איזה עסק אחר, יניח זאת בשביל עסקו. אבל אהבה שהיא אהבה עזה בוערת כרשפי אש ולבבו יחמוד ויכסוף ויתאוה וישתוקק לאין קץ על הדבר הזה לומר מתי יבא לידי ואקיימנו, ולא ינוח ולא ישקוט ולא יעכבנו ולא יעצרנו גשם ושלג וילך כמשתגע מרוב האהבה עד אשר יעשה את אשר יחפץ, זאת היא אהבה שלימה אמיתית, והאהבה הזו אינה באה כי אם מכוחות היצר הרע שהוא מכוחות החזקים והגבורות לבעור אחר דבר שאוהבהו בדביקה וחפיצה וחשוקה, והוא מעלת הזהב על הכסף שהכסף בחינת החסדים הוא, והזהב הוא משורש הגבורות ואף על פי כן הזהב חשוב יותר ויותר מהכסף לפי שהגבורה כשהיא טהורה זך ומזוקק היא גדולה הרבה מהחסד מפני שמה שיש בה הוא בגבורה גדולה וחזקה לאין קץ. ועל כן מי שזוכה לאהוב את השם יתברך בכוחות היצר הרע לבבו יבער יומם ולילה וילך כמשתגע ממש לומר במה יעבוד את ה' אלהיו, וכל אשר יעשה ויעבוד הכל כלא נחשב נגדו כאפס ותהו, לרוב האהבה והתשוקה הבוערת בלבו באש להבה. ועל זה אמר הכתוב (משלי ה', י"ט) באהבתה תשגה תמיד שיהיה לו כשגעון ממש לרוב האהבה שילך בשווקים וברחובות לרדוף כקורא בהרים לומר במה אתרצה לפני קוני לגרום לו תענוג ונחת רוח.

ולזה אמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ שלא יראה מבחינת היצר הרע שום דבר רק בצפוי זהב טהור שהוא הרמז על מובחר מדת הגבורה (והוא חושבן דוד שנאמר בו (שמואל-א ט"ז, י"ב) אדמוני עם יפה עינים שאף על פי שהוא אדמוני מכל מקום יפה עינים הוא, והוא הטוב והמובחר שעל כן בו בחר ה' מכל שבטי יעקב. ואפשר לזה אמרו חז"ל (יומא כ"ב:) אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, כי הפרנס צריך להיות מבחינה זו גבורה קדושה כי הוא צריך להנהיג את הבריות לרוב במדת הגבורה ואם אין בו זה אינו ראוי לפרנס, ובחינה זו נקרא קופה של שרצים תלוים מאחוריו כי באחוריים דגבורה דקדושה נמצא אחיזה להחיצונים והבן) והוא מורה על אהבה עזה כרשפי אש שלהבת י"ה לעבודת ה' יתברך, ושארי דברים נפלאים שבארנו במקום אחר בעבודת ה' שבכוחות היצר הרע. ואחר כך ועשית לו זר זהב סביב, לרמז על שהקב"ה כביכול מכתיר אותנו בכתר כבודו יתברך כמאמר הכתוב (ישעיה ס"א, י') כי הלבישני בגדי ישע וגו' כחתן יכהן פאר וגו'. והוא זר זהב ממש כי על ידי בחינת הזהב

שאנו עושין לעשות מבחינת הגבורות זהב טהור כן מעטר אותנו בדוגמא זו מלמעלה באורות קדישין ומוחין עליונים אורות מקיפין מכל צד למעלה מראשינו, וכמאמר חז"ל (ויקרא רבה כ"ד, ח') בפסוק קדושים תהיו וגו', משל למלך שנתנו לו ג' כתרים וכו' אמר המלך שתים בראש בני וכו', כי זו בחינת קדושה הוא במה שאדם מקדש עצמו בהיתר בתאוות הגופניות הבאים מכח היצר הרע. וכשהאדם עובד ה' אלהים וירא ממנו ומתקדש עצמו בקדושה דמאריה אז הקב"ה מעטרו באורות הקדושים נפלאים ונוראים, ואז באמת קדושים תהיו שהקדושה מסבבת ומקפת מכל צד, והשכינה הקדושה שורה על ראשו כמין זר סביב. ועל כן היה זה בארון לרמז על בחינה זו בישראל שכן הוא אצלם כשהם בבחינות הנזכרים למעלה בצפוי זהב טהור, ובתוכו עץ שטים דוקא כי זה הטוב האמיתי כדבר האמור. ואומר עוד הכתוב,

פסקה יב

ויצקת לו ארבע טבעות וגו'. הנה כללות הטבעות האלה הוא לשאת את הארון בהם והוא מורה לפי דרכינו על נשיאת מצוותינו ועשיותינו למעלה למעלה להיות פורחין לעילא לתקן שם בשמים שיהיה שורש למטה ופרי למעלה, שלא יהיו כנובלות הנופלין אל הארץ. ונודע אשר פרי תיקון הזה שיעלו המצוות למעלה, הוא האהבה והיראה שהאדם מרגיש בנפשו בעת עשותם שהם תרין גדפין ככנפי העוף לישא אותם למעלה למעלה כאשר כתבנו למעלה וכמבואר בתיקוני זוהר (תיקון י', כ"ה:) בלשונו כל מצוה בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא וכו' וממילא מלאו אתה שומע הן שאם נעשין בדחילו ורחימו פורחין ועולין למעלה על ידי הכנפים הללו. והנה מבואר בסידור האר"י ז"ל ובמשנת חסידים (בדיני תפילה בבית הכנסת) שצריך לומר קודם כל דבר מצוה ליחדא שמא דקודשא בריך הוא ברחימו ודחילו ודחילו ורחימו בשם כל ישראל וכו' והוא ליחד בזה ארבע אותיות שמו יתברך שמהם בא האהבה והיראה, וצריך ליחד כולם ועל כן צריכין לומר ארבע בחינות נגד ארבע אותיות עיין שם. אשר על כן הטבעות הללו שהיו מורים לשאת את הארון בהם, והוא רומז על בחינת אהבה ויראה שבהם פורחין מצוות ישראל למעלה כנזכר היו צריכין להיות ארבע טבעות נגד ארבע בחינות של אהבה ויראה שעל ידי זה פורחין המצוות לעילא. ולזה אמר הכתוב ויצקת לו ארבע טבעות זהב ונתתה על ארבע פעמותיו, והוא הרמז שהאדם בכל צד שיפנה לארבע הפאות יראה אחד מהטבעות והוא אהבה או יראה והטבעות הללו שהם אהבה ויראה יקיפו אותו בכל ארבע פנותיו.

ושתי טבעות על צלעו האחת ושתי טבעות וגו', ולפי פשוטו אין לזה פירוש כי הלא כבר אמר לתתם על ארבע צדדיו בהזויות כפירוש רש"י בפירוש פעמותיו ומה חזר לומר בזה.

ולדרכינו יאמר, כי הנה באמת ארבעה האלה אינם אלא שנים אהבה ויראה רק שהם שנים שהן ארבע ביחוד אותיות השם, ולזה אחר שאמר ארבע טבעות וגו', אומר כי לא תסבור שהם ארבעה ממש ארבעה בחינות נפרדים לא כן כי הם רק שתים, ואך ושתי טבעות על צלעו האחת, והמה שנים ממש שני בחינות ושתי טבעות הללו עצמם על צלעו השנית, כי צריך להתעורר ברחימו ודחילו נגד אותיות י"ה שבשם הוי"ה ברוך הוא והוא צלעו האחת ושתי טבעות על צלעו השנית בחינת ו"ה שבשמו הקדוש כמפורש שם בדברי האר"י ז"ל. ונוסף לזה אומר הכתוב,

פסקה יג

ועשית בדי עצי שיטים וצפית וגו'. כי נודע אשר לזה נברא איש הישראלי בארץ התחתונה הלזו מגוש עפר מן האדמה בכדי שכאשר יעלה הוא בכח נשמתו ומחשבתו למעלה לפאר ולשבח ליוצרו או בעוסקו בתורה שמדבק עצמו למעלה במקור הקדושה באורו ברוך הוא הנעלם בתורתו ומצוותיו כי כולם רצונו הם מה שהוא רצה שנעשה כך, והוא ורצונו אחד כידוע. אז ידבק ויעלה עמו כל בחינת צבא הארץ הכלולים עמו בכח גופו, כי כולם נבראו מארבע יסודות הידועות שהם אש רוח מים עפר, וכיון שגופו כלול ונכלל מכל צבא הארץ על ידי הארבע יסודות הללו הרי בשעה שגופו מדבק עצמו בה' אלהיו כן הם מדבקים עצמם באלהים חיים ומלך עולם שבראם אף עשאם. וביותר ויותר אם יעסוק בכל צבא הארץ גופא לעבודת ה' כמו באכילה ושתיה ומלבושי כבוד, בזה ודאי הוא מעלה אותם מגוש עפר ארץ העמים לשמי השמים, וכל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה בצוותא בסימא שעל ידו יהיו עולים ומתדבקים בה' אלהיהם. והנה שורש כל צבא הארץ הם ארבעה מינים הכוללים לכל צבאיה והם דומם צומח חי מדבר הנמשכין משורש ארבע אותיות שמו יתברך וצריך להעלותם אל שורשם, והנה ארבעה מינים הללו כל אחד כולל בתוכו מכל הארבעה שכן דרכי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו שכל הבחינות כלולים אחד מחבירו, ובפרט לאשר שהם נמשכין מארבע אותיות שמו יתברך ושם בודאי כלולין אחד מחבירו ונמצא בכלל הם י"ו פנים שהאדם צריך להעלותן, וכולם שורשם והויתם ורובם מבחינת היצר הרע הם לרוב גשמיותן המרובה על אורם שאורם בהם מיעוטא דמיעוטא, עד שאין בהם דעת כלל. ולזה אמר ועשית בדי עצי שטים כי בדי הוא ט"ז ורומז על ט"ז פנים הללו והם של עצי שטים מבחינת היצר הרע והאדם צריך לכלול עצמו מכולן ולעשותן שיהיו ראוין להתקרבות אלהי האלהים ואדוני האדונים. ועל כן וצפית אותם זהב כנזכר למעלה, שלא יראה בהם מבית ומחוץ

שום בחינת יצר הרע והגשמיות רק מצופה זהב הרומז ליופי ותיקון הדברים ההם שיהיו מתעלים באמת לשם מצוות ועבודת ה'. ואחר כך,

פסקה יד

והבאת את הבדים בטבעות וגו'. כי אחרי עוסקו בהם לשם שמים לשם מצוה הנה עדיין לא יעלו למעלה לפרוח בכנפיהם עד אשר יכניס אותם בהטבעות והם אהבה ויראה דחילו ורחימו שהם הגדפין להעלות כל דבר והמה יהיו על צלעות הארון, כלומר כי הם יצטרפו עצמם ויהיו בצד וצלע האיש הישראלי הלז המרומז בהארון שהוא יעלה אותם, בכדי לשאת את הארון בהם שכשישא הארון למעלה ישאו גם המה אתו ויחדיו ידובקו האדם שהוא הארון והבדים שהם כל צבא הארץ לעלות יחד למעלה. ועל כן הצווי מפורשת,

פסקה טו

בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסרו ממנו. כי הבדים כאשר המה בלתי הארון הרי הם מוכנים לכל דבר רע, ורובן רע בלא זה ועל כן צריך האדם לראות תמיד שיהיו הבדים שהם צבא הארץ בטבעות הארון שיהיו מקושרים ודבוקים אצלו בעבודת ה' המכונה אל הארון שהוא נזר הקודש, ובטבעות דווקא שהם האהבה והיראה לא יסורו ממנו ואז יהיו עולין עמו בעלותו ליראות את פני ה' אלהיו בתורה ותפילה ודביקות ה' במצוותיו בכל דבר שהוא עושה. ואחר כל זה כשכן תעשה הנה,

פסקה טז

ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך. זה הוא כללות הכל, וכל הדברים האמורים בענין, הכל בשביל זה. והוא הטובה הגדולה והחדוה העמוסה לאין קץ בהיות התורה בתוך הארון, והוא המורה על הרמת ראשי בני ישראל למעלה למעלה מראשו כביכול, כי התורה כולה היא שמותיו של הקב"ה (זוה"ק חלק ב', קכ"ד.) והוא ושמו אחד בתכלית היחוד. נמצא התורה מורה ממש כביכול על כללות אלהותו שהוא נעלם בתורה. וכבר כתבנו כי התורה היא רצונו יתברך שרצה שאנחנו נעשה את הרמ"ח מצוות עשה הכתובים בה ושלא נעשה השס"ה לא תעשה, והוא ורצונו אחד בתכלית היחוד כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה י') נמצא הוא התורה, והתורה הוא. וצונו להניח התורה בהארון הוא מורה על נתינתו עצמו כביכול בהארון המורה על כללות נשמות ישראל להראות כי הוא יתנהג אחריהם וכביכול הם ימשלו בו בבחינת (מועד קטן ט"ז:) מי מושל בי, כי נתן עצמו בתוכינו וגבה ראשינו להיות כביכול כלמעלה מראשו והוא ישמע אלינו כאשר נאמר כבן אל האם והוא הבחינה הגדולה שבגדולות

שאין למעלה הימנה והכל מורה על החיבה והאהבה העצומה הנפלאה ביתר שאת ועוז שמחבב אותנו, אשרי הגוי שה' אלהיו.

פסקה כג

ועשית שולחן וגו'. מעשה השולחן ותכונותיו הכל רומז על שולחנו של אדם בעת מאכלו באופן שיהיה בזה השולחן אשר לפני ה', ושולחנו יכפר עליו כמו המזבח כמאמר חז"ל (מנחות צ"ז.) רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר וכו' ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו. כי הן נודע וכבר בארנוהו כמה פעמים אשר עיקר אכילת האדם הוא בכדי לברר מתוכם כל בירורי ניצוצי הקדושה מכל בחינת דומם צומח חי להעלותם למעלה על ידי שבירת והכנעת תאותו באמת במה שימאס בלבבו כל בחינת תאוה הגשמיות אשר שמה, כי הלא כל בחינת התאוה מעשה בהמה המה, ואין נאה לאדם אשר על הארץ שהוא בחיות ומוח ושכל ומכיר קצת בעבודת קונו בדברים הנוגעים ברומו של עולם, איך יהיה הוא וחמור באבוס אחד לאכול כאשר בהמתו אוכלת למלאות תאוותו ובטנו הלא כמו זר נחשב זאת. ובלא זה כמה מאוסים דברי הגשמיות הלא המובחר שבתאוות שהוא תאות המשגל הנה כבר אמרו חז"ל (שבת קנ"ב.) תנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין וגו', ובהמאכל עצמו יבין האדם מה נעשה מהמאכל אחרי אוכלו בעת צאתו מאתו, ובאמת אמר הכתוב (ישעיה כ"ח, ח') כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, כי אם אוכלו לתאוותו כבהמה הרי באמת קיא צואה אוכל שהוא בחינת הגשמיות התאוה שבכל המאכלים.

ואך אם האדם נותן לב להיות מותר האדם מן הבהמה, שיהיה נמאס בלבו כל תאוות הגשמיות, ועל כן יהיה ממעט בהן כל האפשר, ורק את זה יאהב לאכול כמי שכפאו שד לשמו יתברך בכדי להעלות מהם כל בחינות חיות הקודש אשר נתפזרו שמה על ידי התדבקם אל האדם בעת אכילתו והוא יעבוד עמהם עבודת בוראו אחר כך בתפילה ותורה ומעשה המצוות, או מי שזיכהו ה' לידע ולהבין ברזי התורה איך ליחד השמות וזווגים ויחודי קודשא בריך הוא ושכינתא על ידי המאכל, ואז תיכף מתברר במאכלו הבירורים ועולים למעלה למיין נוקבין ונעשים קשוטים לשכינה, ועל ידי הבירורים הללו בהעלאת המיין נוקבין ממשיכים משם כל בחינת שפע קודש וברכה ורחמים וחיים ושלום לכל העולמות כידוע וכאשר הארכנו בזה במקום אחר. ובזה הם כמעשה הקרבנות ממש כי גם מעשה הקרבן היה לקרב הכח החיוני הזה של הבהמה והעוף הלזה שהם בירורי הניצוצים שנתפזרו שם, למעלה למעלה. ואז נעשה למעלה בחינת הקרבן ממש שנתקרבו כל הכוחות וכל המאורות יחד ביחודא שלים, וזה היה מכפר

על עוונות האדם כי האדם בחטאו גרם לעשות פירוד בין הדבקים חלילה, ונרגן מפריד אלוף אלופו של עולם להיות הענן מכסה את הירח ויפסיק בינה לבין השמש ולא יהל אור מאתה אליה, ועל ידי הקרבן קירב את אשר הרחיק וייחד את אשר הפריד לגרום זיווג השלם בארבע אותיות שם המיוחד בכדי שתוכל ברכת אלהינו יתברך להריק ולהשפיע למטה, ובתנאי שיחזור קודם בתשובה שלימה באמת לפני בוראו בחרטה גדולה ובשבירת לב והכנעה לידע לנגד מי מרד בחטאו ומה גרם בחטאו פירוד בין ארבע אותיות שמו יתברך אשר כל מיני מיתות שבעולם אם יעברו עליו אינו כדאי להתפרע על אחת מני אלף על זה ומנע בחטאו כל בחינת הברכות והמאורות מכל העולמות ושלח חושך ויחשיך שם כמאמר הכתוב (ישעיה ה', כ') שמים אור לחושך. כזאת וכזאת כשיתן אל לבו ומתחרט באמת (כאשר בארנו במקומות אחרים) על ידי החרטה הזו שובר כל בחינת הקליפות והסטרא אחרא שגברו עליו בעת חטאו, ואז על ידי הקרבן מקרב הכוחות והמאורות כמאז הכל כמו שבארנו במקום אחר. וכן באכילה נעשה ממש כקרבן לקרב המאורות וליחדם ביחוד גמור, ועל ידי התשובה ושבירת לב קודם כמו שמבואר בספרי יראים שצריך האדם להתוודות קודם אכילתו ולחזור בתשובה והוא על הדרך שהזכרנו ואז שולחנו מכפר עליו כמו המזבח ממש.

ואמנם הנה נודע אשר לכל העלאת המיין נוקבין צריך האדם להמשיך תחילה איזה אור מלמעלה בכדי שיהיה להם כח לעלות כמבואר כמה פעמים בדברי מרן הרב האר"י ז"ל שאין עלייה לתחתונים אם לא שיקבלו תחילה איזה אור מלמעלה שבזה נעשה הכנה שיוכלו לעלות אחר כך באתערותא דלתתא, ואחר כך כשהם עולים אז הם ממשיכין האורות האמיתים והשפעה הנכונה לפי ערך כל עשיה ועשיה ולפי ערך בחינת האתערותא והמיין נוקבין שעולה שאפשר לזה ירמז הכתוב למעלה באומרו ויקחו לי תרומה, כי תרומה נקרא מה שהאדם מרומם למעלה בכל בחינות העלאת המיין נוקבין שהוא בירורי הקדושה הן באכילה והן על ידי התפילה וכל מעשה התורה והמצוות כי הוא מפרישם לה' מבחינת הקליפות שנתערבו בהם ומרים אותן למעלה.

ולזה אמר ויקחו לי תרומה. כלומר שקודם צריכים הם ללקיחה מעט על כל פנים איזה השפעה כל דהוא מלמעלה ואחר כך יוכלו שיהיה לי תרומה שירוממו אלי בכל בחינת העלאת המיין נוקבין. ואחר כך מאת כל איש אשר ידבנו לבו, כפי ערך אתערותא דלבא מלתתא שיעלה בהעלאת המיין נוקבין כן תקחו את תרומתי מה שאני מפריש לכם בכל בחינות הברכות ושפע הטוב בחיים ושלום. ועל כן וזאת התרומה אשר תקחו מאתם בכדי להעלות מיין נוקבין זהב וכסף וגו' כי בכל אלה יבורר בירורי הקדושה. וחשיב י"ג

דברים נגד י"ג מכילין דרחמי בכדי שעל ידי המיין נוקבין שלהם יתעורר בחינת השלוש עשרה מדות של רחמים הללו, ואז תראה את התרומה מה שאני מפריש למול תרומתם. כי המה רק ועשו לי מקדש, שבדברים הללו יעשו המקדש הכנה לקבל הברכות, ואני הנה ושכנתי בתוכם שאבוא בעצמי ובכבודי לשכון ביניהם בתוך מעשי ידם על הארץ התחתונה, וממילא כלום חסר מבית המלך כשאני אשכון עמהם ודאי יגיע להם כל הברכות עד בלי די. וכבר נודע אומרם ז"ל (תנחומא מובא בילקוט רמז שס"ט) אילו היו אומות העולם יודעין מה היה המשכן ובית המקדש יפין להם וכו', כי הלא המה היו מקור כל הברכות והטובות.

והנה כמו כן היה מעשה השולחן הכנה לקבל אשר על ידו היה בא כל בחינת השפעת המזונות והעושר והכבוד לכל באי עולם, בבחינת שולחן מלכים הרומז על שררה וגדולה שעל כן שולחן בצפון היה כמאמר חז"ל (בבא בתרא כ"ה:) ומצפון זהב יאתה (איוב ל"ז, כ"ב) כידוע, ורק באופן שיהיה תחילה העלאת המיין נוקבין מהשולחן ככל הנזכר באמת ומהמיין נוקבין ירד המיין דוכרין שהוא ההשפעה. ולזה אמר ועשית שולחן עצי שטים, וכבר כתבנו למעלה שעצי שטים הוא העומד בשמאל בחינת הגבורה שהחיצונים קרובים שם להתאחז שעל כן שטים חושבן שטן עיין שם. ובשולחן הזה ודאי נכון הוא כי עומד בצפון בחינת הגבורה והאדם נכנס אל התאוה שהוא התאוה הכללית שבכל התאוות שמזה כל חיות האדם ואין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבר נש אלא מגו אכילה ושתיה כמו שאיתא בזהו"ק (תרומה קנד:) וכמו שכתבנו במקום אחר. ובודאי קרוב קרוב הוא אל החיצונים ח"ו שיתאחזו בו בכח התאוה שהוא שורש הרע כידוע ואך האדם צריך לפרוש מהם ומהמונם כל עיקר על ידי מיאוס התאוה באמת, ויאחז בשורש הטוב להעלות הבירורים כמו שכתבנו למעלה ובמקום אחר (ואפשר שעצי שטים רומז אל עצת שוטים הוא היצר הרע הנקרא מלך זקן וכסיל (קהלת רבה צ', י"ג) שהוא המסיתו להתמשך אחרי התאוות בעצת שטות להתנהג במעשה הבהמה כסוס כפרד). ואמנם הנה נודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בכוונת האכילה) ממעשה השולחן ותכונותיו שהוא ד' פעמים שם ע"ב העולה רפ"ח להעלות הרפ"ח ניצוצין שנפלו בשברי כלים וכולם עולים אל המלכות ומתחדשים שם (בסוד ח'דשים ל'בקרים ר'בה ראשי תיבות רח"ל) כמו שמבואר שם. ולזה אמרה התורה אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קומתו, כי אמה רומז על שם ע"ב כמו שאיתא (בכוונת המזוזה) לפי שעולה מ"ו כמנין מלואי ע"ב, ועל כן היה בו ד' אמות וחצי לרמז על ד' פעמים ע"ב הנזכר העולה רפ"ח, וכולם עולים אל המלכות שהוא בסוד החצי בסוד מצה פרוסה (ועיין בכוונת ההגדה במלת יחץ. וגם

חצי אמה שהיא חצי ע"ב ירמוז אליה כי היא בסוד דל ועם האותיות הוא ל"ו חצי ע"ב) והכל להעלות הבירורים שיתחדשו שם בבחינת המלכות. ולזה אמר,

פסקה כד

וצפית אתו זהב טהור. וכבר כתבנו למעלה (אצל עשיית הארון) שזהב טהור מרמז על בחינה זו מה שאדם עובד את ה' בבחינת היצר הרע שהוא בחינת המאכל והמשתה והוא קרוב אל החיצונים שעומד בשמאל בצפון, וכשאדם זוכה להתקדש שם אז עושה מכל הדברים ההם בחינת זהב טהור כי הלא זהב מבחינת הגבורות והוא חשוב ומעולה מאוד יותר מן הכסף המכונה אל החסדים כי כשאדם מתקדש שם הוא חשוב ומעולה מאוד יותר ממה שעובד בבחינת היצר טוב והניצוצות שעולים מזה הוא זהב טהור ולא כן בניצוצות העולים בסוד החסדים מצד היצר טוב הם בבחינת הכסף ועיין שם כי בארנוהו. וגם ירמז בשולחן וצפית אותו זהב טהור על שם הצדקה לעניים שאדם צריך ליתן קודם אכילתו ובשעת אכילתו ובאורחים על שולחנו, שדבר זה עיקר גדול הוא במאכלו של אדם כמאמר חז"ל (ברכות נ"ד:) אמר רב יהודה אמר רב ג' דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם וכו' עד והמאריך על שולחנו וכו' ופירש רש"י שמתוך כך עניים באין ומתפרנסים וכן סיים שם הגמרא להדיא והוא נחשב כהקרבת קרבן במזבח, ואך באופן שיתן לו מאכלו בכל לב ולב באהבה ושמחה בפנים שוחקות יפות ומסבירות ומכוון לתת לו מנה המובחר והטוב והיפה שבשולחנו כמו שכתב בזה קדוש עליון הרמב"ם ז"ל (בסוף הלכות איסורי המזבח) וזה לשונו: בכל דבר שהוא לשם האל הטוב יהא מן הנאה והטוב כאשר יש לו, בנה בית תפילה יהיה נאה מבית ישיבתו האכיל רעב יאכיל מן הטוב והמתוק שבשולחנו כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו וכן הוא אומר (ויקרא ג' ט"ז) כל חלב לה' וגו' ועיין שם עוד בצחות לשונו לשון הזהב. וכן הוא בדברי הרב הגדול המקובל בעל תולעת יעקב זלל"ה שכתב (בסתרי הברכות) וזה לשונו: כשאדם מאכיל העניים על שולחנו, הנה קרבנו זבח שלמים לה' לפיכך צריך להאכילם המשובח שעל השולחן שכן חלב ודם קרב לגבוה וכתיב (במדבר י"ח, ל') בהרימכם את חלבו ממנו וגו' עד כאן. וכבר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת (חלק הראשון שורש החמישי ענף א' עלה ז' עיין שם). ונחזור לענין כי זה עיקר גדול בשלחנו של אדם שיהיו עניים ואורחים על שולחנו.

ורואני, כי בעתים הללו שהאדם טרוד יומם ולילה על עסקי פרנסתו על המחיה ועל הכלכלה, ואין לבו מתעורר לעבודת ה' בכל היום כי אם מעט מזעיר, אפשר לא ימצא בעולם הבא מכל טרחותיו ויגיעותיו שטרח בעולם הזה יומם ולילה ביום אכלהו חורב

וקרח בלילה ותדד שנתו מעיניו, כי אם מעט זה החתיכה לחם ומזון שהאכיל לרעבים והשקה לצמאים, כי מן התורה והמצוות שלנו זעיר שם זעיר שם שנמצאו בעולם הבא, ועל כן כל האדם אל זה יביט אל רעב וצמא רוח נכאה לב נשבר ונדכה להחיותו ככל אשר יוכל במאכל ומשקה ולבוש וכסות וצדקה, ולעזרו במשא ומתן ככל אשר יוכל ובזה יבוא למקום אשר נלקח משם וזה יתן דין וחשבון בעדו, ועל כן וצפית אותו זהב טהור ממש במעותיו וחפציו ליתנם לרעבים וצמאים. גם התורה הקדושה נקרא על שם הזהב כמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה ט"ז, ד') בפסוק (בראשית ב', י"א) אשר שם הזהב אלו דברי תורה וכו'. וגם זה מחיובי השולחן לומר ולהרהר עליו בדברי תורה כמאמר חז"ל (אבות ג', ד') שלושה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו וכו', כי על ידי הרהורי תורה שבלב ומוח האדם בעת אכילתו, נח אל הבירורים לעלותן עם מחשבתו כי מצא מין את מינו וניעור. ועל כן בשניהם צריך לצפות ולכסות השולחן, בזהב ממש-במעותיו, ובתורה הקדושה כאמור ואז זה השולחן אשר לפני ה' וביך את לחמך ומימיך שהם מתברכין לעלות למעלה. והאדם צריך לישב עליו באימה ויראה בהכנעה במורא ובושה באהבה ושמחה כי זה השולחן אשר לפני ה' ואז וגילו ברעדה כתיב, השמחה בלב על שעושה מצוותיו ברוך הוא ועובד עבודתו וגורם לו תענוג ונחת רוח שהוא שמחה לאין קץ, והמורא בגלוי כיושב לפני המלך. ואחר כל אלה ועשית לו זר זהב סביב הוא רומז למה שכתבנו למעלה שבכל העלאת המ"ן צריך האדם להמשיך איזה אור השפעה כל דהוא בכדי שיוכלו לעלות למעלה כי אין עליה לתחתונים אם לא יקבלו תחילה איזה אור משהו והיא ההכנה להם לעלות למעלה ועל כן היה זה הזר סביב לרמז זה שבתחילה צריכים להמשיך איזה אור מלמעלה, והוא שחז"ל הגידו שזר זהב הוא סימן לכתר מלכות (ביומא ע"ב: וברש"י שם) והבן. ולזה אמר,

פסקה כה

ועשית לו מסגרת טפח סביב וגו' כלומר כי חומת ברזל צריך שיעשה לו לשמירה מסביב (כמו (יהושע ו', א') ויריחו סוגרת ומסוגרת שהיה חומה לשמירה סביב) שלא יכנסו האויבים לשם הוא הסטרא אחרא והיצר הרע והרע העומדים מוכנים לילך להכניס בו רוח שטות להתאות תאוה למעשה בהמה, ומאוד צריך ליזהר בשמירה ולעשות לו שמירה מסביב בהכנעת תאותו ובזכרון כל אשר הזכרנו מקודם במיאוס תאוה הגשמיות ובהתוודות על עוונותיו מקודם כאשר כתבנו למעלה וכמאמר חז"ל (סנהדרין מ"ג:) אמר ריב"ל כל הזובח יצרו ומתוודה עליו מעלה עליו הכתוב וכו', ועל כן אמר מסגרת טפח כי טפח הוא חושבן שם א"ל אדנ"י עם הכולל שבעשיה שגימטריא צו שאין צו אלא

עבודה זרה כמאמר חז"ל (סנהדרין נ"ו:) כמו שהוא בדברי הרב האר"י ז"ל (בכוונת קרבן התמיד עיין שם) כי הלא שמה הרגיעה שידה לישב על השולחן ולצפות על מעשה ידי איש שיגיע חלק אליה בהתאות תאוותו כבהמה ועל כן אין צו אלא עבודה זרה שהוא עבודה שהיא זרה ממך שאינה לשם ה' כי אם למלאות תאותו, ועוד שהאדם שהוא נכנס אחרי התאוה והתאוה מושלת עליו שאין בכוחו להתגבר עליה הרי הוא האל זר שהוא בגופו של אדם כמאמר חז"ל (שבת ק"ה:) המשבר כלים בחמתו וכו' יהא בעיניך כאילו עובד עבודה זרה, היום אומר לו עשה כך ולמחר כך עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והוא הולך ועובד עד כאן. וכן הוא בזוה"ק (אמור ק"ו:) עיין שם, שמיד שאין האדם יכול להתגבר אל התאוה הרי אם יאמר לו היצר הרע לך עבוד עבודה זרה גם כן לא יוכל להתגבר עליו ועל כן מעתה יהא בעיניך כעובד עבודה זרה. ונקרא אל זר לפי ששם אל הוא הרומז אל בחינת החסדים כידוע וכל תאוות האדם מכוונים על שם החסדים כי רוצה בזה למלאות תאותו בזה או בזה, וכאשר מצינו בהלל איש חסד שאמר כשהלך לאכול אלך לגמול חסד עם הדין אכסניא וכו' עד הדין נפשא עלובתא לאו אכסניא הוא בנו גופא וכו' כאומרם ז"ל (ויקרא רבה ל"ד, ג') עיין שם וקראו עליו (משלי י"א, י"ז) גומל נפשו איש חסיד, וכן בכל התאות. וכשאדם עוסק בהן לתאותו שלא לשם ה' הרי נקרא אל זר שעושה חסדים הזרים שלא לשם ה'. להיפוך בקדושה למולו הוא אל אדני כלומר שחסדיו שעושה, עושה לשם ה' והוא חשוב ומקובל כנזכר בדברינו במקום אחר. ועל כן היה מסגרת טפח שמירה אל הטפ"ח שלא יכנס בבחינת צ"ו של עבודה זרה אל זר להתמשך אל התאוה, רק יהיה בבחינת אל אדני שהוא גם כן חושבן זה שיעבוד עמהם עבודת שמו. ועשית זר זהב למסגרתו וגו' הוא הזר האמור למעלה כפירוש רש"י וכבר ביארנוהו. ואחר כך אומר הכתוב,

פסקה כו

ועשית לו ארבע טבעות זהב וגו', הנה נודע אשר הטבעות הללו היו עשוין לשאת את השולחן בהם והוא הרמוז לדברינו על העלאת השולחן למעלה למעלה בזה השולחן אשר לפני ה' להעלות כל בירורי ניצוצי הקדושה בבחינת העלאת המיין נוקבין והוא ההכנה לקבל כל שפע טוב וברכה מאלהי עולם ה' (וכמו שפירשנו בארון הקודש עיין שם) ואמנם ארבע טבעות היה מול הסודות ורזי האכילה המבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל שהוא בסוד ד' אלפין כידוע ועיין שם שבזה עולין הבירורים מתתא לעילא.

ובאורח מוסר שזכרנו, ירמזו הארבע טבעות על הארבעה דברים שהזכרנו. שהוא אחת התשובה והוידוי והחרטה מקודם על עוונותיו, שבזה שובר מאסר החיצונים מן

הקדושה. ואחר כך השנית שבירת התאוה באמת והמאסו בלבו כל תאות הגשמיות ואהבת הטוב שבמאכל הזה, שהוא עבודת ה' אשר בה בהעלאת המיין נוקבין שבזה מברר הטוב מן הרע, כי הוא מברר בלבו ומואס את הנמאס, שהוא מואס ברע ובוחר בטוב היא הקדושה. והשלישית הוא עניים על השולחן שבזה שולחנו מזבח כפרה בהקרבת הקרבן (הגם שעיקר הקרבן היא העלאת הניצוצות במאכלו כאשר כתבנו, מועיל זה מאוד להעלאות הניצוצות שהוא בסוד התיחדות צדיק וצדק ומצדק יעשה צדקה, והוא קרבן שמקרב ומיחד המאורות שעל ידי זה עולים הניצוצות כנודע). והרביעית הוא דברי תורה על השולחן שבזה מוצא מין את מינו וניעור לעלות למעלה עם עסק התורה שמקורה בשמי השמים. על כן היה ארבע טבעות בשולחן לשאת אותו נגד אלו הארבעה דברים שנושאים את השולחן לפני ה' בבירורי הניצוצות.

או אפשר ירמזו הד' טבעות אל הד' שם ע"ב הנזכרים, שהם בזויות השולחן, כמו שמביא בדברי הרב האר"י ז"ל. ושם ע"ב הוא המועיל לקבץ נדחים להשיבם אל חיק אביהם כמו שאיתא (בכוונת מקבץ נדחי עמו ישראל שנדחי הוא מספר ע"ב שעל ידו הוא בירור הניצוצות). ולזה אמר הכתוב ונתת את הטבעות על ארבע הפאות אשר לארבע רגליו, כי השמות הללו ד' ע"ב הוא בפאות השולחן בזויותיו לארבע פינותיו. ולזה אמר,

פסקה כז

לעמת המסגרת תהיין הטבעות וגו'. כי אם אפילו יכוון אדם כל היום בסודות ורזין דאורייתא בעת אוכלו אם לא יזהר בשמירת עצמו שלא יקרב האל זר אליו בנתינת מקום להיות מן המתאוין בעם, לא יועילו לו כלל להוציא הניצוצין והבירורין מהאוכל כי איך יברר הטוב מן הרע אם הוא בעצמו בוחר ברע ח"ו ומתאוה לו ואוהבו, ונכנס תחת התאוה שאינו יכול למשול עליו, וח"ו האל זר מושל עליו, ואיך יבורר הטוב בכוונתו בסודות אם אינו מבררם בלבו באמת מי הוא הטוב ומי הוא הרע ואת מי ימאס באמת ואת מי יאהב. ולזה לעומת המסגרת דוקא תהיין הטבעות שהטבעות הללו העשוים לשאת את השולחן לברר בירורי ניצוצי הקדושה צריכים דוקא להיות לעומת השמירה הנפלאה שלא יקרב זר בהיכלו ואז תהיין הטבעות לבתים לבדים לשאת את השולחן בכח כוונתו ביחודי השמות עוד יותר ויותר כפי מחשבתו הטהורה וערך שורש נשמתו. וגמר אומר הכתוב,

פסקה כח

ועשית את הבדים עצי שטים וגו'. הנה כבר כתבנו למעלה (אצל עשיית ארון הקודש) שהבדים רומזים אל התכללות אדם בכח גופו לכל צבא הארץ מכל הבחינות אש רוח מים עפר ומארבע בחינות דומם צומח חי מדבר, ואת כולם יכניס בטבעות, לומר שלא

לבד אלו הניצוצות אשר לפניו יכוון להעלותם מעומק בור ודות, כי אם אף אותם שאינם לפניו כמו באכילת דבר הצומח יכלל עצמו עם כל בחינות הצומח אשר בארץ כי הלא כולם גוף אחד הם ושורש אחד להם, כי ודאי לא יצוייר שהאדם יוכרח לאכול כל הצומח אשר על פני האדמה וכל החיות ובהמות, ואך אם אוכל מהמין רק מאכלו לבד יוכל לכלול עצמו עם כל אותו המין להעלותו כוון נכון אל הקדושה בשורש נשמתו כפי ערך כוחו ורצונו הטוב באמת וטהרתו ממגע נכרי בכל הדברים שבעולם. ועל כן את הבדים יכניס בטבעות ונשא בם את השולחן שכאשר ישא השולחן למעלה ישא אותם שגם הם כולם יעלו עמו על ידי התכללות עמהם בכח גופו שנכלל מכל צבא הארץ כאשר כתבנו שם. ואחר כך,

פסקה כט

ועשית קערותיו וכפותיו וגו' זהב טהור תעשה וגו'. כי מי שיש לו לב משכיל וחכם ונבון ומאס בתאוות הזמן ובחר לו יה לחלקו להתאוות לעבודתו ולעשות לו נחת רוח, אז כאשר מביט על כל דבר ודבר מצבא הארץ המגושמים אינו רואה כלל כמו שהוא בגשמיותו ואינו רואה כי אם רוחניותו והוא חיות ה' המאיר ומחיה הדבר ההוא, כי האדם שהוא כרוך אחרי התאוה וזאת הוא לו לעיקר וקבע בעיניו, ועבודת ה' אף שחושב בו לפעמים, מכל מקום לעראי וטפל הוא בעיניו. על כן הוא רואה בשלו בהמגושם מהארץ, ששם עיקר דעתו ומחשבתו, ולפעמים נותן לב שיש שם איזה דבר מהבורא המחייהו ולפעמים לא יתן לב אף לזה. אבל האדם שעיקר דעתו ומחשבתו ולבו קשורה וצמודה באלהי עולם ה' צור עולמים ברוך הוא שהוא מחיה ומהוה כל דבר ודבר בכל יום תמיד כי אלמלא יצוייר העדר שפעו וחיותו מן כל הנמצאים שבעולם אף על רגע אחת היו כל העולמות עליונים ותחתונים כלא היו והיו לאפס ואין. ואך לעולם דברו הטוב שדיבר בעת בריאת שמים וארץ יהי רקיע, יהי מאורות, תוצא הארץ, וכדומה, הוא נצב בשמים וארץ וכל צבאם לעולמי עד, והוא מחיה ומהוה תמיד בכל רגע מאין ליש כאמור המחדש בטובו בכל יום תמיד שתמיד הוא מחדשו בטובו בהשפעתו ששולח הארתו יומם ולילה מאין הפוגות לכל הבריאה כולה. ועל כן איש הנלבב שמואס בגשמיות הבלי עולם הזה אינו רואה בשום דבר מצבא הארץ כי אם כוחו יתברך אורו שפעו וחיותו לא זולת, ובזה הוא מעלה כל דבר ודבר למקום שורשו אף שאינו אוכל ממנו לומר שהוא מתדבק בו בדיבוק אמיתי ועולה עמו כי אם בראיה בעלמא קנה להעלותו לשורשו בהיות נהנה ממנו על דבר מה. והכל לפי שמואס בתאוה הגשמיות שבו ובוחר בחיות אלהות מצור עולמים ברוך הוא אשר בו. ולזה אחר שפרט הכתוב מהעלאת הניצוצין במאכל אדם,

אומר כי לא לבד במאכל שאוכל ממנו כי אם ועשית קערותיו וכפותיו וגו', כלומר כי כל דבר המצטרך אל השולחן ומתלוה כהקערות והכפות וכל דבר הנצרך אליו כולם זהב טהור תעשה אותם לטהרם ולנקותם מכל בחינת הגשמיות, כי אם זהב טהור תעשה אותם שהוא הרומז על העלאת הניצוצים מדברים הללו העומדים בשמאל שמצפון זהב יאתה כנזכר למעלה (ואמנם כי זהב חושבן דוד ורומז אל המלכות והיא הנקראת שכינה על שם ששוכנת בתחתונים בסוד הכתוב (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה כנודע. ועל כן כשמנקה הדבר מגשמיותו ומכניע ומבטל גשמיות הדבר בכח המאסו בכל אלה באמת, ומטהר ומגביה את נפש דוד אשר שם להעלותו אז ודאי זהב טהור תעשה אותם, והבן. וביותר ויותר למי שמבין בכח שכלו שורש כל דבר ודבר איה מקום מוצאו למעלה בעולמות עליונים, כי הרי כל פרט ופרט מכל דבר ודבר אשר בצבא הארץ מהגדול שבגדולות עד הקטן שבקטנות כולם יש להם שורש מיוחד למעלה למעלה. והיודע כל דבר בשורשו, והוא בחינת החכמה שהיה באדם הראשון שקרא שמות לכל אחד ואחד מה שהמלאכים לא השיגו זאת כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ז, ד') כי השיג והבין שורש כל דבר ודבר למעלה ולפי שורשו כן הבין בשמו אשר יקראו לו. הנה לזה ודאי בנקל להעלות כל דבר למקומו הראשון שמשם נשתלשל ובא עד למטה הכל כנודע). ולה אומר הכתוב,

פסקה ל

ונתת על השולחן לחם פנים לפני תמיד. כי הפנים נקרא על שם פנימה כמאמר חז"ל למה נקרא שמו פנים שמגלה מה שבפנים וכו' וכן זה הלחם שהאדם אוכל לפני ה' כאמור הוא נקרא לחם הפנים שאינו אוכלו כי אם לשם מה שבפנים הוא החיות הקודש ואברי השכינה אשר שמה בכדי להעלותם לעשות בהם קישוטי השכינה, ועל כן לא תתן אל השולחן כי אם לחם פנים כלומר לחם שאין לו רק הפנים שלא תראה בו יותר כי אם מה שבפנים, והחיצוניות וגשמיות התאוה שבו תכניע ותמאוס באמת לאמיתו ואז תהיה לפני תמיד כמבואר ברמב"ם זללה"ה (פרק ג' מהלכות דעות הלכה ב' ג' ובשולחן ערוך אורח חיים סימן רל"א) שמי שאינו עושה צרכי הגשמיות רק לכבד ה' נקרא עובד ה' תמיד וכו' עיין שם. כי זה שעובד ה' רק בלימוד ותפילה, ובאכילה ממלא תאותו שלא בכוון נכון לשם ה' הרי אינו עובד תמיד רק בעת הלימוד ומכל שכן שאינו לפני ה' תמיד שהרי מיד כשעושה דבר שלא לשמו יתברך באמת הרי הוא עומד בשדה אחר ח"ו כאשר כתבנו במקום אחר. ואמנם כאשר תתן על השולחן לחם פנים שלא יהיה רק הפנים, כי גשמיותו מה שמחוץ, תבטל ותכניע ולא ישאר לו שורש וענף ויפלו לנוקבא

דתהום רבא, רק הפנים ישאר בו להעלותו (וכבר כתבנו שבזה נכלל כל שאר התאוות עיין למעלה) אז תהיה לפני תמיד בזה השולחן אשר לפני ה'.

ועוד יאמר ונתת על השולחן כי אחר כל הנזכר בהעלאת הבירורים ממאכלי שולחנו שהוא העלאת המיין נוקבין ממילא בזה ודאי יגרום הורדת השפע והברכות לכל העולמות כולם. ולזה אמר ונתת על השולחן לחם פנים כלומר כי אם כן תעשה אז תתן על שלחנך לחם פנים ואמרו חז"ל (מנחות צ"ו. ורש"י בפסוק כ"ט) על שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן והוא רומז לדברינו שהוא רואה לכאן ולכאן כלומר למעלה ולמטה שעולה למעלה בהעלאת המיין נוקבין ויורד למטה בכל בחינת שפע וברכה וחיים עד העולם. וגם כי מבואר בדברי רבינו הרב האר"י ז"ל שאלו הניצוצין שעולים למעלה בכח האדם שהעלם המה בחינת רצוא ושוב ששבים ללכת אל האדם הזה להיות לו מוחין גדולים ואורות עליונים עיין שם, ולזה הם רואין לכאן ולכאן לעלות למעלה ולירד למטה להיות מוחין ואורות אל האדם שהעלן וזה הוא לפני תמיד שבל יחסר המזג מהעלאת המיין נוקבין למעלה והורדת השפע למטה בברכות ואורות הרוחניות כדבר האמור, מעשה המנורה אפשר לרמוז על אור התורה יריכה גביעיה על פרד"ס וששה קנים שלושה דברים שאדם דומה למלאכי השרת וכו' (חגיגה ט"ז.) שבכולן צריך להכניס אור התורה.

פרק כו

פסקה ל

והקמת את המשכן וגו'. עיין בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים שהביא דברי רבי אברהם בן עזרא שפירש שיאמר כן לחכמי לב שיקימוהו וכו' כי כשם שכל עשיית המשכן נאמרו לנוכח אל משה, והוא לא עשאן בעצמו רק צוה לבצלאל ואהליאב ואתו כל חכם לב כן בהקמתו לו נאמר ואחרים יקימוהו, והוא סתר את דבריו לומר שדוקא משה לבד הקימו וכמפורש בדברי חז"ל (במדבר רבה י"ב, ט') עיין שם, וגם אנו נאמר כי חז"ל נאמנים הם ונאמנים דבריהם, ודבר אחד מדבריהם אחור לא ישוב ריקם. כי הנה חז"ל (עיין אלשיך שם) אמרו למעלה בפסוק ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם וכו' בתוך כל אחד ואחד. ולהבין זה הדבר, כי הלא לשכינת אל בתוך כל אחד ואחד מישראל לא היה צריך כל העשיה הזו המשכן וכל כליו, ובודאי המשכן נעשה להשראת השכינה שמה כאשר הוא באמת כמאמר הכתוב. למעלה ונועדתי לך שמה וגו' ואם כן מהו ושכנתי בתוכם ולא בתוכו.

והנראה בזה על דרך ששנו רבותינו (אבות ה', כ"א) משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו וכו', ולהבין ענין תליית זכות הרבים בו, הוא על דרך משל עשרה שנכנסו יחד למנין להתפלל בציבור לשרתו ולברך בשמו בברכו את ה' הנאמר דוקא בעשרה או לקדש את שמו הגדול יתברך בקדושתו בקדיש וקדושה שבלא עשרה אין אומרים אותם, הנה מלבד מה שכל אחד ואחד זוכה לעצמו במה שעשה מצותו יתברך לבוא למקום קדושה וברכו לקדש את שמו ברבים, הנה הוא זיכה גם לחבירו שישמע על ידו קדיש וקדושה כי הרי בלעדו לא היו אומרים הדבר הזה בפחות מעשרה, ונמצא כל אחד ואחד זוכה לעצמו וזיכה לתשעה שעמו שעל ידו נצטרפו לדבר שבקדושה, הרי זכות הרבים תלוי בו שנוטל זכות מה שזיכה לכל אחד ואחד שעמו והרי בידו עשרה זכותים, זכותו וזכות הרבים שזיכם לעשות מצוה. ואמנם כי חז"ל (סוטה ל"ז:) למדו בדבר הערבות מה שכל אחד מישראל נעשה ערב בעד חבירו שכל אחד נעשה ערב על ששים ריבוא ישראל וכל אחד ששים ריבוא הללו נכנס בששים ריבוא בריתות בשביל ערבות שנתערבו אחיו על חבריהם עיין שם. ואם כך בערבות חטאי בני אדם, מכל שכן דכל שכן במצותם במדה טובה המרובה שלא בלבד זכותים יש לו, כי אם מאה ברכות, כי הרי כל אחד ואחד מאלו העשרה יש להם עשרה זכותים וכשאחד נוטל עשרה זכותים בעד מה שזיכה לעשרה הללו הרי נוטל עשר פעמים עשר זכותים ועולה זכות ברכתו למאה.

ואפשר לזה ירמוז הכתוב באומרו (דברים י', י"ב) מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' ואמרו חז"ל (מנחות מ"ג:) אל תקרי מה אלא מאה (עיין ברש"י שם) כי בחינת ה' אלהיך הוא בעת שישראל מגלין ומכריזין אלהותו בעולמו ומקדשין שמו, ואז נקרא אלהיך שאלהותו נתגלה על ידך ונתוודע לכל וזה על ידי קדושת שמו ברבים דוקא בקדיש וקדושה וברכו שכולם עונים ברוך ה' המבורך, אמן יהא שמיה רבא וגו', ואז נתוודע אלהותו בעולמות שברא, והנה אין הקדושה ברבים בזה פחות מעשרה וכבר אמרנו שבזה נוטל כל אחד ואחד מאה זכותים במה שזכות הרבים תלוי בו, ועל כן האיך לא תרוץ ולא תרדוף לדבר שבקדושה בכל מאמצי כוחך שבדבר קטן הזה תקח לא פחות ממאה זכותים שהם מאה ברכות כי כל זכות וזכות ודאי ברכה גדולה הוא, וזה אומרו מה ה' אלהיך שואל מעמך פירוש הרי שאלת הקב"ה ממך הוא גדול וגדול כל כך שבדבר קטן שתעשה לבדך תקח מאה ברכות ואיך לא תגוף רגליך אחר זה, ועל כן למדו חז"ל מזה מאה ברכות שחייב אדם בכל יום כמו שאמרו אל תקרי מה אלא מאה כנזכר כי לצד שנרמז בזה שהאדם נוטל בכל יום לא פחות ממאה ברכות בעת התפללו בציבור של עשרה לבד, ממילא מחויב גם הוא על כל פנים להודות לשם ה' במאה ברכות, על זה שנוטל ק' ברכות בחסדי

המקום לבד בלתי שום עשיה, וזה הוא אם אין שם רק מנין מצומצם ואמנם בהתפללו למאות ולאלפים מישראל הרי ברוב עם הדרת מלך וכל אחד ואחד יש לו בזכותו במה שהוא גורם לרוב עם ומזכה את כולם שיברכו את ה' ברוב עם ונמצא שנוטל זכות כל אחד ואחד אשר שמה.

ולזה יאמר הכתוב (תהלים ס"ב, י"ג) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ונודע מאמר חז"ל (ראש השנה יז:) רבי אלעזר רמי כתיב ולך ה' החסד וכתיב כי אתה תשלם לאיש כמעשהו וכו' ואמנם שיורה כי הקב"ה משלם לו כפי הפעולה שפעל במעשהו ואם הוא פעל להיות על ידו נתקדש שמו בעשרה ויותר נוטל שכר כנגד כל זכות הרבים שזיכם במצוה וזהו חסד גדול שאין לו שיעור. אשר על כן הנה בבנין בית עולמים שרכב אלהים רבותים ואין הקב"ה משרה שכינתו בפחות מששים רבוא כמאמר חז"ל (מדרש הגדול וישלח ל"ב, ג') על כן היתה דברו שיתנדבו כל ישראל להבנין בכדי שיהיה כבודו ראוי לשכון שם שאינו שורה בפחות מזה. והנה לפי הנזכר בטוב חסדו של אלהינו יתברך שמגדיל זכות הרבים לכל אחד אם נעשה מכולם דבר אחד, הרי היה כאן בידי כל אחד ואחד מישראל זכות של ששים רבוא כי הוא הלא זיכה לכל הששים רבוא שעמו להשראת השכינה במעשה ידיהם שבלא הוא לא היתה השכינה שוכן בתוכם. והנה בדברים שהיה מכל ישראל ביחד שזה נתן מעט וזה מעט כמו הכסף והזהב שחלק כל אחד ואחד נצטרף ונעשה לאחד אל המנורה והארון וכדומה הנה בזה ודאי ראוי שיקרא שם השראת השכינה על כל אחד ואחד לפי שעל כל פנים השכינה שורה בתוכו, בתוך חלק שלו גם כן אם מעט הוא ואם רב. ואמנם כי הלא היה נמצא מינים נפרדים שלא היה לכולם חלק בהם יחד כמו אבני שהם ותכלת וארגמן שהיו מיוחדים לדבר אחד בלבד, בזה לכאורה לא שייך לומר כי אם שיקרא על שם מי שהתנדב אותו דבר, וכמו למשל בחינת השראת הקדושה שהיה על החושן לא יקרא אלא על שם מי שהתנדב שם והיה לו חלק בהם, ואמנם כיון שהשראת הקדושה לא היה יוכל להיות שם כי אם בהצטרפות כל המינים יחד שמכולם נעשה השראת השכינה הכלליות לכל דבר ודבר, ואם היה החושן לבד בלא התכלת שעל היריעות לא היה שורה עליו הקדושה ונמצא שכל אחד ואחד מישראל היה לו חלק בכללות השראת השכינה על כל דבר ודבר, והמתנדב תכלת לבד או נוצה של עזים היה לו חלק גם כן באדני כסף, ובזהב המנורה, וכדומה. כי הכל כאשר לכל יחדיו יודבקו להיות תמים בשלימות לאחד. ואפשר לזה רמז נדבת המשכן שעלה לשלושה עשר מינים לרמז על האחדות הנזכר כי שלושה עשר הוא מספר אחד להורות כי כל אלו המינים נתיחדו והיו לאחד וכל אחד מישראל יש לו חלק בכולו, ולפי

זה יש ביד כל אחד ואחד מישראל זכות ששים רבוא מישראל כנזכר וזכות כל הנדבות שנתנדבו ונתקבצו מכולם, כי בזה המעט שנתן יש בו התכללות כולם ונכלל בו ששים רבוא לצד שהוא השלים בחינת ששים רבוא וזיכה את כולם להשראת השכינה יתברך.

ולזה אומר הכתוב שם וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת וגו', והם שלושה עשר מינים נפרדים, ולכאורה אפשר יהיה מזה מחלוקת בין בני ישראל שכל אחד יאמר שהוא יתן את דבר המקודש ביותר כמו על הארון וקודש הקדשים מליתן על חצר המשכן וכדומה, ונמצא לא היו ישראל לב אחד ואיך יהיה השראת השכינה ביניהם כשיהיה חלוקת לבביהם נפרדים זה מזה, הלא הקדושה בחינת האחדות הוא, ובחינת הפירוד ח"ו הוא בסטרא אחרא לא בקדושה. ולזה אמר הכתוב כי מכל השלושה עשר מינים הנזכרים הנה ועשו לי מקדש מכולם ושכנתי בתוכם ואמרו בתוך כל אחד ואחד כלומר בתוך חלק כל אחד ואחד לבד יהיה השראת השכינה כי הלא בכל חלק וחלק יש זכות ששים רבוא חלקים שנצטרפו לאחד ואין זה בלא זה כלום, ושכינתי בארון הקודש חל גם על התכלת כי בלתי התכלת גם שמה לא שכנתי ועל כן הנה שכינתי ממש בתוך חלק כל אחד ואחד מישראל במה שהתנדב בשוה ממש כי כולם יצטרפו לדבר ויד כולם שוה בזה, ואז הדברים אחד הם לישראל יש להם לב אחד לאביהן שבשמים ויחיד המיוחד הוא השוכן בתוכם. אשר על כן נאמר בכל עשיות המשכן לשון יחיד ועשית שולחן ועשית מנורה וגו', ולדברינו אין פירושו שנאמר למשה לנוכח שהוא יעשה, כי הרי הכל סובב הולך על תחילת דבר ה' אליו מה שנאמר לו דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' ועשו לי מקדש וגו' ועשו ארון עץ וגו' וצפית אותו וגו' ויצקת לו וגו' ומשם ואילך הכל לשון יחיד ועשית וגו', ונמצא איך ישונה דבר באמצע להפך פניו למשה לבד, ואמנם כי הכל מוסב על למעלה במה שנאמר לו שיאמר אל בני ישראל ויקחו לי וגו' ויאמר להם ועשו לי מקדש וגו' ויאמר להם ועשו ארון עץ וגו' וצפית וגומר ועשית וגו' הכל כן יאמר להם.

ומה שנאמר בלשון יחיד הוא לטעם שכבר אמר ושכנתי בתוכם בתוך חלק של כל אחד ואחד, כנאמר. ונמצא כל אחד מישראל עשה את כל הכלים האלה עם המשכן לצד שהוא זיכה את הרבים בכל אלה כי לולי שלו לא היה נעשה גם שלהם וזכות הרבים תלוי בו וכאילו הוא לבד עשה הכל, ועל כן נאמר בלשון יחיד להורות על זה שכל אחד ואחד יעשה הארון והשולחן והמנורה (לבד בארון שהתחיל בו ועשו ועיין בדברינו למעלה כתבנו טעם לזה וגם לרמז על כללות התורה שהוא העדות הניתנים בארון שאינה מתקיימת כי אם בהצטרף כל ישראל כמו שאיתא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים

ז"ל עיין שם) והנה זה הכל על מצות נדבת המשכן שכללותו מצוה אחת היא, ובנדבת התכלת יש גם כן נדבת כסף כי משניהם יחד נעשה דבר אחד. אבל למשל במצות עשיית כל הכלים והיריעות וכדומה שזכה בו בצלאל ואהליאב ושאר כל חכמי לב, בזה אין שייך לומר כי כל ישראל יש להם חלק במצוה זו כי מה להם עמו ובשלמא בהנדבות לפי שאין השכינה שורה בפחות מששים רבוא ונמצא אחד מזכה את כולם להיות השכינה שורה על ידו כי בלעדו לא ישרה השכינה, אבל המלאכה עשיית הכלים וכדומה שלא יצטרך בזה צירוף שאר אחד מישראל כי אם העושים הם לבדם עשאוהו. והם לבדם זוכים בו כי לא יצטרפו עמהם אחד מישראל להיות נעשה ביחד מצוה אחת כמו בצירוף עשרה למנין וכדומה, ואפילו אותם שיצטרפו נראה שאין להם זכות אחד מחבירו כיון שלא באה מצוה זו להיות נעשה דוקא בהקהל בכך וכך עושי מלאכה, כי אם סתם שמי שיכול יעשה וכל אחד לפי מה שעשה כן יקובל שכרו ואין זכות אחרים תלוי בו, והבן זה.

ונמצאת אתה אומר במכל שכן שבהקמת המשכן שהיה על ידי משה לבד ודאי שלא שייך לומר שהיה לכל ישראל חלק בזה, כי לא יצטרפו בזה ולא היו צריכים למצוה זו של ההקמה הצטרפות ששים רבוא, אשר על כן הנה בכל מלאכת המשכן נאמר ועשית וכבר כתבנו שהוא הצווי שאומר כן לבני ישראל שרומז על כל אחד מישראל שיש לו חלק בעשיית כל כלי וכלי אף שלא נדב כלל על זה מכל מקום כיון שנצטרף עם ששים רבוא חלקים הרי זיכה כל אחד ואחד כל הס' רבוא, וכל כלי וכלי לכולם נחשב כנאמר, מה שאין כן במאמר והקמת שאין שייך זה לומר כך כיון שבזה אין שייך לומר שכלם יצטרפו בו כי אם מי שמקימו וכמו בבצלאל במלאכתו ואם כן על מה זה נאמר בלשון יחיד ומהראוי להיות הצווי בלשון רבים כמו ועשו לי מקדש שהוא הצווי לכל ישראל שהמה יעשו מי שיעשה וכן כאן היה לו לומר והקימו את המשכן וגו' אם נאמר זה לכלל ישראל, אם לא שנאמר שזה נאמר רק למשה לבד והוא בלבד יקים אותו ואין לאחר חלק בזה והוא דברי חז"ל ואמת.

פסקה לה

ושמת את השולחן וגו' ואת המנורה נוכח השולחן. הנה נודע לכל, אשר המנורה רומזת אל אור החכמה הימין, והשולחן רומז אל אור הבינה קו השמאלי שעל כן שולחן בצפון ומנורה בדרום, כי הרוצה להחכים ידרים (בבא בתרא כ"ה:) כמו שאיתא בדברי האר"י ז"ל (בסדר השולחן של שבת). ולפי זה היה ראוי להקדים המנורה בכל פרטיה ואחר כך השולחן, כי כן ספירת החכמה נאצלה קודם כנודע לכל (ועיין בליקוטי תורה בראשית בפירוש

אומרם לבריאה שמים קדמו עיין שם). והנך רואה שבכל מלאכת המשכן הקדים שולחן למנורה וגם כאן בסדר עמידתן הלא דבר הוא.

ואמנם כי ירמז למה שכתבנו במקום אחר בביאור אומרם ז"ל (יומא ל"ט.) אדם מקדש עצמו מעט מלמטה והקב"ה מקדש אותו הרבה מלמעלה, ולהבין הצגת הסימן שסימנו חז"ל שהאדם הוא מלמטה והקב"ה למעלה ומי לא ידע את אלה והיה לו לומר אדם מקדש עצמו מעט והקב"ה מקדש אותו הרבה. ויבואר על דרך אומרם ז"ל (חגיגה ט"ז.) ו' דברים נאמרין בבני אדם שלושה כמלאכי השרת, שלושה כבהמה. שלושה כמלאכי השרת יש להם דעת וכו' ושלושה כבהמה אוכלין ושותין פרין ורבין וכו'. והנה עיקר קדושת האדם הוא באלה הדברים שאדם דומה בהם לבהמה, כי בדברים שאדם דומה למלאכי השרת הם ממילא קדושים וטהורים וממקום קדוש יהלכו, ועיקר הקדושה הוא בדברים שדומה לבהמה שלא יעשה שם כמעשה הבהמה ממש למלאות תאותו בהיתר כאשר יוכל שאת כבהמה כפרד אין הבין להיות מותר האדם מן הבהמה שלא לטנף עצמו כבהמה זו במילוי תאותו,וכבר מנא הגאון הרשב"ץ זללה"ה (מובא בחרדים) זה למצות עשה דאורייתא לקדש עצמו במותר לו שלא להשביע תאותו באכילות וביאות ושאר תענוגים המותרים וכו' עיין שם. וגם רבינו הרמב"ם ז"ל כלל זה במצות והלכת בדרכיו שהוא מצות עשה לילך בדרכי ה' יתברך בכל היכולת מה הוא חנון ורחום וקדוש גיבור וכו', וגיבור הוא לכבוש את יצרו במאכל ומשתה וביאות וכו' (עיין בדבריו ז"ל בספר המצוות מצות עשה ח' ובהלכות דעות פרק א') וכבר הארכנו בביאור דבר זה בקדושת המותר במקומות אחרים. וגם למעלה בעשיית השולחן כתבנו אפס קצהו מזה ולא נכפיל. והנה בחינת מעשי הבהמה הוא בבחינת (קהלת ג', כ"א) רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. ולהיפך כשאדם מקדש עצמו הוא בבחינת רוח בני אדם העולה היא למעלה. ולזה אמרו אדם מקדש עצמו מעט מלמטה כלומר מדברים שלמטה שהוא הדברים שדומה לבהמה שיורדת היא למטה שם יתקדש עצמו להכניע תאותו מכל וכל כאשר יוכל ולא יעסוק שם כי אם באמת לעבודתו יתברך מה שההכרח גמור אל העבודה לא יותר וזאת בשבירת התאוה שלא למלאות תאותו אף פעם אחד במעט שעוסק בהם אז הקב"ה מקדש אותו מלמעלה בדברים הבאים מלמעלה בדברים הדומה למלאכי השרת הדעת עליון ואורות עליונים פנימים ומקיפין. ועל כן למדה תורה דרך ארץ במה יקרב אדם עצמו אל ה' בראשון וראשונה והוא השולחן אשר לפני ה'. ועיין בדברינו בסדר עשייתו שמורה הכל על עבודת ה' באמת אשר במאכלי האדם, וכן הוא בכל דברים התחתונים הגשמיים שהאדם מתאוה להן, ואז כאשר האדם עושה כן הנה ואת המנורה תשים נוכח השולחן

כי המנורה הטהורה המורה על אורות עליונים הבאים מלמעלה תשים נוכח השולחן שיאיר לך הקב"ה מאור המנורה מלמעלה נוכח קדושתך על השולחן באורות עליונים ומוחין חדשים ושמן על ראשך לא יחסר. כנודע שמכל הבירורים שאדם מברר באוכלו נעשה מזה מוחין חדשים ואורות, שבים הם ללכת אל האדם הזה אשר ביררם בכחו לסייעו לעבודה ולהעלות לבו באהבת ויראת בוראו כנודע.

פרק כז

פסקה כ

ואתה תצוה את בני ישראל וגו', עד חוקת עולם לדורותם מאת בני ישראל, הדקדוקים באלה הכתובים רבו. מה שאמר ואתה תצוה, שלא כדרכו בכל מקום לומר דבר אל בני ישראל וכדומה, ומה שאמר ויקחו אליך, ויקחו אלי מיבעי ליה, וגם מה שאמר להעלות נר, והיה לו לומר נרות. ומה שאמר תמיד יפלא הלא לא תמיד היה כי אם מערב עד בוקר, וגם מה שסיים חוקת עולם לדורותם, הלא מצוה זו אינה כי אם בזמן שבית המקדש היה קיים, ועוד שארי דקדוקים, וכתבנום בחיבורנו סידורו של שבת (שורש השלישי ענף א') וביארנו שם בישובם באורך, ולא נכפיל את הנאמר שם.

ועוד לאלוה מילין בביאורם, והוא כי הנה נודע מה שאמר הכתוב (משלי כ', כ"ז) נר ה' נשמת אדם וגו', פירוש שהנשמה שבאדם הוא כדוגמת הנר שמאירה ומופיעה בכל קומת האדם לכל פרטי אבריו להזכירם דרך ה' ומצוותיו כל הימים, ובאופן שידליק האדם את נרו, כי הלא תראה כשיעמיד בבית תיבה גדולה מלאה נרות שלימים אשר לא הודלקו, או הודלקו ונכבו, יהיה בכל הבית חושך אפילו לא יראו איש את אחיו, וכן אם יהיה לאחד נר בביתו ואף ידליקנה ולא יוסיף בה תמיד שמן למאור הרי תכבה נרו ולא יאיר, וכן היא גם כן נשמת אדם אשר בתוכו, אם האדם נותן דעתו ולבו להבין בגדולת יוצר בראשית ברוך הוא וברוך שמו שהוא לאין קץ ותכלית ומסתכל בשמים ובארץ ובכל ברואיו הנפלאים, חוץ מברואיו אשר בשמי השמים העליונים שלא שלטה בהם עין כל בריה, ורואה בהן לפי ערכו כח מעשיו ברוך הוא וחכמתו בהן שאין לה שיעור וערך ומסתכל בנפשו שהיא כלי ריק וחסר מלא בושה וכלימה עומד לפני תמיד דעות ברוך הוא, והאל הטוב חפץ בו ובעבודתו, ורוצה לקרבו אליו בכל מיני קירוב ולהביאו אצלו בבחינת אתדבקות רוחא ברוחא הנזכר בזוה"ק, ומשכין שכינתו בתוך כל אחד ואחד מישראל כמאמר חז"ל (עיין אלשיך שם) בפסוק (לעיל כ"ה, ח') ועשו לי מקדש ושכתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם מגיד שהשכינה שורה בתוך כל אחד ואחד מישראל וכו' והכל מרוב חיבתו ואהבתו להפחות שבפחותים מבני ישראל, ובזה כל אחד לפי

ערכו וערך נשמתו וערך זיכוך גופו וטהרתו בקודש מוסיף אהבה וחיבה ותשוקה לה' הטוב וצמאה נפשו לה' לעזוב את כל אשר לו מגוף ואשה ובנים והונו ורכושו וכל הנמצא אתו, ולהתקרב ולהתדבק בה' הטוב בדביקה וחפיצה וחשוקה ותשוקה באהבה עזה ונפלאה ולבו בוער בקרבו כרשפי אש לאהבת דביקה הנפלאה הלזה, עד שלא ישמע כלל דבר אחר בעולם, רק תצמא נפשו ויכמה בשרו אל אל חי, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים מ"ב, ג') צמאה נפשי לאלהים ואומר (שם פ"ד, ג') לבי ובשרי ירננו אל אל חי.

ואופן התקרבות והדביקות לבורא עולם הוא רק על ידי התורה והמצוות, כי לא יעלה לשמים שיאו לראות שם את פני ה', רק על ידי התורה והמצוות של הקב"ה עשה ולא תעשה שהן רצונו יתברך שהוא רצה שזאת נעשה וזאת לא נעשה, והוא ורצונו אחד מיוחד ממש מכל צד ומכל פינה כמו שביאר הרמב"ם ז"ל (בפרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה י') ונמצא כאשר הוא מדבק הבל פיו שהיא נשמתו כי נפשו יוצאה בדברו לעסק התורה והתפילה, הרי מדבק כל כוחו הפנימית לאור ה' הנעלם בה שהיא רצונו יתברך. ואם עיני שכל לו, מרגיש טעם עריבות נעימת ידידת חיבת הקודש אשר בזה, עד שיערב למו על ידי זה מתיקת התורה והתפילה שהוא בחינת אתדבקת רוחא ברוחא באור אין סוף ברוך הוא יותר מכל חמדת חביבות חפיצות כל מחמדי עולם ותענוגיה, וכמו שאמר דוד (תהלים י"ט, י"א) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש, כי הרגיש נועם נפלא טעם מתיקות הזה, והעיקר שירצה לעשות רצונו יתברך ולעובדו שיהיה לו נחת רוח, וכן על ידי מצוות מעשיות שנעשה בזה מרכבה לשכינה, כמו הראש והזרוע למרכבת התפילין שהם רצונו יתברך והוא מיוחד בהם, או לבוש הציצית ולקיחת האתרוג וכדומה, וממילא בא מזה ליראה גדולה ועצומה לומר כי מי אני לפני מלך גדול ונורא כזה, אם לא מפני חיבתו ואהבתו אלינו כאב על הבן ויותר, הכל כידוע מספרי קודש. וכאשר יתן זאת על מחשבתו ודעתו, ונותן לבו להבין זאת על בוריה, בזה הוא מדליק אור הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל, וחשקה ורצונה להתדבקות הזה עד בלתי שיעור כי כל מקור יקו למקורו בטבעה למקום אשר נלקחה משם, רק שהגוף מסובב עליה מבית ומבחוץ ולא תאיר נרה כי החושך מקיפה. ואך כשאדם מדליקה לעורר אור ה' בתוך גופו, אז היא מעלת אורה בלהבי אש ומשתוקקת וחומדת להגיע למחוז חפצה להדבק באור פני מלך חיים והיו לאחד, ומאירה בכל אברי הגוף עד שכולם ירצו כרצונם להתדבק באור ה'. ואמנם כי צריך האדם להוסיף תמיד שמן בנר והוא מעשה התורה והמצוות שבזה היא דולקת ומאירה תמיד. ועל כן הזהיר שלמה המלך ע"ה (קהלת ט', ח') ושמן על ראשך אל יחסר כי אם יחסר השמן שהם התורה והמצוות, ח"ו תכבה הנשמה

מכל וכל. והנה כדוגמת הנשמה הניתנה בגוף האדם, כן הוא הצדיק בכללות ישראל, שהוא המאיר באורו לכללות ישראל אשר בדורו, כי הוא גם גופו זך ומזוכך כבחינת הנשמה כי הם מהפכין החומר לצורה ואמרו ז"ל (שוחר טוב מובא בילקוט תהלים רמז תתל"ג) אשריהם הצדיקים שהם מדמין את הצורה ליוצרה ואת הנטיעה לנוטעה וכו' כי מזככים את גופם בתכלית הזיכוך והקדושה והטהרה, עד שנעשה הגוף כצורה, וכמו אברהם אבינו וחנניה מישאל ועזריה שנשלכו לתוך כבשן האש ולא נשרפו, ובודאי אם היה מעט חומר בגופם היה זה נשרף, רק שהיה כולו צורה, ונשמה לא תשרף באור, וכמו משה ואליהו שעלו למרום בגופם כי הפכוהו לנשמה, וכן בכל דור ודור, הצדיק הוא הנשמה לכללות ישראל.

ועל כן כאשר ישראל יעשו מצוות ומעשים טובים בדחילו ורחימו דקודשא בריך הוא אז הם מדליקים את הנר ביותר ויותר ומוסיפים שמן בו עד שיהיה הצדיק שביניהם יאיר באורו בהארה נפלאה ומבהיק ומופיע והלהב עולה ממנו יפה יפה, וממילא מאיר לכל האברים עם ישראל הכלולים בו, וכולם מאירים ומופיעים ביחודא שלים. אשר על כן אל מול פני המנורה הזה שלמטה שכולם מאירין יאירו שבעת הנרות העליונים הידועים והם המוריקים ומשפיעים חיות ומזון ושפע קודש לכל הנבראים על ידי ישראל וכל טוב על בית ישראל. ואפשר על כן כאשר עשו ישראל את העגל אמר הקב"ה למשה (שמות ל"ב, ז') לך רד כי שחת עמך וגו' ואמרו חז"ל (ברכות ל"ב.) לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו', כלומר כי הנה גדולתך הוא על ידי ישראל כשהם עוסקים בתורה ומצוות להוסיף שמן בנר, ועתה כאשר הנהר יחרב ויבש ואין שמן בפתילה רד מגדולתך אתה עמהם, ולזה אמרו (בשמות רבה מ"ב, ב') על פסוק הזה לך רד וגו' אתה והם בירידה וכו' והבן. ונמצא אשר ח"ו כאשר ישראל גרמו להמעיט אורו של משה מלהיות מאיר עמהם, כביכול כביכול נתמעט אור שבעת הימים העליונים שלא יכלו להאיר באורם על כל יושבי תבל ומלואה להשפיע להם כל בחינות הברכות והישועות מצד עוונות ישראל, ולזה באה המצוה הזו לכללות ישראל לתקן את אשר עיוותו באור שבעת הימים וציום להדליק את המנורה הטהורה בשבעה נרותיה אשר נעשית כוון לשבעת הנרות העליונים, בכדי שעל ידי האור הזה שלמטה יאירו שבעת הנרות למעלה למעלה וישפיעו כל בחינת שפע וברכה לכל העולמות. ואכן כי לכאורה היה די במצוה זו לצוות לאהרן לבד, כי הלא על אהרן לבד היה מוטל הדלקת הנרות ולא על כללות ישראל, וכי אהרן היה מצמצם ח"ו לתת משלו ללפיד נר ה'.

ואמנם כי הנה בכל המצוות כבר כתבנו במקום אחר אשר הם בבחינת גוף ונשמה כי כל ברואי אלהינו יתברך שמו הם בבחינת גוף ונשמה ואפילו בעולמות העליונים כידוע, וכן התורה הלא הפשטות שבה היא בבחינת הגוף, והפנימיות והרוחניות שבה מרזי אלהינו יתברך שמו הוא בחינת נשמתה. וכן במצוות מעשיות כי עשיות המצוה גופה כמו הנחת תפילין וציצית וסוכה ואתרוג וכדומה, הם רק גוף המצוה, אבל העיקר בהם הוא הנשמה שבהם והוא המחשבה הטובה מה שהאדם מתקן דיעותיו וכל גופו מול מצוה הזו כמו בתפילין העיקר בהם כמו שאנו אומרים בלשם יחוד וכו' שהוא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו ועל הראש שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחי כולם יהיו משועבדים לעבודתו וכו', כי זה הוא העיקר בכל המצוות לעשות עצמו מרכבה לשכינה על ידיהם לראות ליישר לבבו ומדותיו ותאוות לבו לשם ה', כי כל הכוונה בהם לקרב אותנו לעבודתו, ומפורש אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ו:) הקב"ה ליבא בעי דכתיב (שמואל-א ט"ז, ז') וה' יראה ללבב, כי אין הקב"ה רוצה ורואה רק את הלב מה שנתקרב על ידי מצוה זו לאהבתו ויראתו והכנעת תאות לבבו לדבר שחוץ ממנו. וחז"ל (בראשית רבה מ"ד, א') אמרו לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות, כלומר לא תעלה על דעתך שאם תעשה המצוות בעשיית הגופנית לבד בלתי שימת המחשבה לכוון דעותיו על ידי מצוה זו להתקרב לבורא עולם על ידה ולהתרחק מדבר שאינו נוגע לעבודתו יהיה מצוה זו עולה כוון נכון לה', לא כן כי כל המצוות לא ניתנו רק לצרף בהן את הבריות כלומר לצרף ולחבר לבבם אל ה' לאהבה אותו ולירא ממנו ולחפוץ בדביקתו, וגם לצרפם וללבנם מכל סיג שלא יעלה עליהם קטורת זרה להתקשר בתאוה וחמדה לדבר אחר שאינו נוגע אליו מממון ואשה ובנים, חוץ מן המוכרח לעבודתו.

וזה שאמרו חז"ל בלשונם (מנחות מ"ג.) כל שיש לו תפילין בראשו וכו' מובטח לו שלא יחטא, ולא אמרו תפילין על ראשו כי הלא על הראש המה מונחים ולא בתוכו, ואכן כי זה עיקר הנחתם שיהיו בראשו לידע ולהבין במוחו ודעתו גדולת אלהינו ברוך הוא וברוך שמו מה שעשה במצרים ולו הכח והממשלה בכל העולמות עליונים ותחתונים לעשות בהם כרצונו, ועל כן אליו ימסור נפשו ורוחו ולבו ומוחו וכל אבריו כי הוא אחד ואין יחיד כיחודו. ועיקר יחוד אלהינו יתברך שמו הוא כשאם מיחד עצמו בכל אבריו וגידיו במחשבה דיבור ומעשה שלא יזיז בהם חוץ מדבר הנוגע לעבודתו, בזה הוא מראה יחודו שאין בעולם כי אם אלהינו ברוך הוא וברוך שמו, ואינו יוצא מיחודו רשות היחיד לרשות הרבים הנקרא סטרא אחרא צד אחר שאינו לה', והכל באהבה ויראה לשמו יתברך, וזה הוא הנשמה שבמצוות. וכמו כן מצות סוכה, הנה גוף הסוכה בדפנותיה וסככה הוא

הוא הגוף שבמצוה, אבל לא זה הוא העיקר והעיקר הוא הנשמה שבה, שהוא שהאדם מראה שנכנס כולו עם כל אבריו וגידיו תחת צל סוכה שהוא שמו יתברך הוי"ה ואדנ"י, ואינו רוצה להסתופף בשום צל אחר כי אם רק תחת צלו ומקבל עליו יחודו יתברך באמת ובתמים כנזכר כי כל המצוות שבתורה מורים הכל על יחודו יתברך. וזה הוא כל השלימות והתיקון כמו שנאמר (זכריה י"ד, ט') ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, וכשנכנס לסוכה יכוון שנכנס כולו לרשות היחיד, שלא לצאת חוצה אף במחשבה קלה שאינו נוגע לעבודתו יתברך אף שהוא היתר גמור, כי כל ההיתרים אינם מותרים כי אם בדבר הנוגע לכבודו יתברך ולא יותר אף דקה מן הדקה. וכן ציצית מורים על יחודו יתברך בארבע רוחות העולם, וכולם על יחוד שמו המה מעידים, להיות האדם מיוחד עם שמו ברוך הוא באמת ובתמים. רק מי שמוח שכלו גדול יכול להפריש לידע בחינת כל מצוה ומצוה באורותיה למעלה בכדי לידע אופן יחודו באבריו נגד אורות מצוה זו למעלה, אבל בכלל כולם מורים על יחוד שמו והוא הנשמה שבהם. והאדם העושה אותן בהגוף לבד בלתי אור נשמתם הרי זה כמו הנפל שנולד גוף בלא נשמה, ונקרא (משלי ז', כ"ו) רבים חללים הפילה, כמו נפל אשת בל חזו שמש (תהלים נ"ח, ט'). וכן כאן במצות מאור המנורה, גוף המצוה היה המנורה וכליה ונרותיה הכל מכוון לאור שבעת הימים למעלה, אבל העיקר היה הצווי אל בני ישראל שהם יקחו השמן למאור המנורה, לומר שהמה ילדיקו בקרבם את אור הנשמה שבהם בשבעה מדותיה שהם אהבה ויראה ותפארת וכו', ליחד כל שבעה המדות לשם ה', שלא לאהוב כי אם אותו ולא לירא מזולתו וכדומה, ועל כן נאמר בהעלותך את הנרות ולא בהדלקתך, כי העיקר שתהא הלהב מהלב עולה לה' כיוון נכון, בלתי לפנות ימין ושמאל, ובזה האדם מכוון עצמו עם ה' לעשות אשר חפץ ולהדבק בו, ועל ידי כן ממילא האיר אור הנשמה שלהם בכללות הוא משה רבינו ע"ה, והאיר באורו לכללות ישראל, ומשם על שבעה קני המנורה העליונים בבחינת שבעה ושבעה מוצקות, שיאיר אור שבעת הימים בהארה נפלאה בברכה ושפע רבה לכל העולמות ולתקן בזה חטא העגל אשר עיוותו למעט נר משה ח"ו להורידו מגדולתו, וממילא נעשה כזה לעילא לעילא, ועתה חזר להאיר כבראשונה. ואמנם לפי זה היו ישראל מחויבין להדליק הנרות הללו, ומה לאהרן בזה.

ואכן הנה חז"ל הגידו (תנחומא פרשה בהעלותך) וזה לשונם: דבר אחר בהעלותך את הנרות אתה מוצא שנים עשר שבטים הקריבו קרבנות לחנוכת המזבח שבט לוי לא הקריב כלום והיו מצירים וכו' משל למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום וכו' ולאוהב לא קרא עמהם והיה מיצר לומר שמא יש בלבו עלי וכו' והיה אהרן אומר אוי לי שמא

בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי אמר לו הקב"ה אל תירא לגדולה מזו אתה מתוקן וכו' שנאמר בהעלותך את הנרות וגו' עד כאן. ולהבין למה ידמה לאהרן שבשבילו דוקא אינו מקבל שבטו של לוי וכי הוא היה הגרוע מכל השבט, ואולם לפי שהקרבת חנוכת המזבח היה סימן שמחל הקב"ה על מעשה עגל כמאמר חז"ל (שם תרומה ח') ולכך היה אהרן דואג שמא על ידו נמנע הקרבת שבטו, כי הן שבט לוי לא טעו בעגל כמאמר הכתוב (דברים ל"ג, ט') האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו, ואין החשש כי אם עליו שהוא עשה את העגל, ואפשר עדיין לא נמחל לו, ומנע הקב"ה הקרבת חנוכת המזבח ממנו עבור זה, ועל כן אמר לו הקב"ה לגדולה מזה אתה מתוקן, כי הארת הנרות סימן יותר למחילת מעשה עגל כי זה הוא תיקונו מאת בני ישראל כנאמר. והנה נודע מה שמבואר בזוה"ק (פנחס רמ"ו.) אשר בזה שאמר משה לפני הקב"ה מחני נא מספרך וגו', עשתה דברו רושם, ונתקיים בסדר אחד מן התורה הוא פרשת ואתה תצוה שלא נזכר בה שם משה בכל הסדר רק בלשון ואתה, ואתה תצוה, ואתה הקרב וגו'.

ואחר כל הדברים הנאמרים נבוא בביאור הכתוב, כי לצד שישראל גרמו במעשה העגל להמעיט אור נשמתן בכלל שהוא אורו של משה רבינו כנאמר, על כן אמר הקב"ה ואתה תצוה, פירוש עבור בחינת ואתה מה שאיני מזכיר שמך על עוון העגל שהורדתיך מגדולתך עבורם ואינך נקרא כאן בשמך כי אם בלשון ואתה, על כן תצוה את בני ישראל ויקחו אליך, פירוש בשבילך, שמן זית זך וגו', והוא שיכניסו בלבבם אור החכמה המרומז בשמן כמאמר חז"ל (מנחות פ"ה:) מתוך שרגילין בשמן חכמה מצויה בהן וכו', ועל ידי זה יבינו בגדולת הבורא ברוך הוא וידליקו את אורם אשר בקרבם שתהא הלהב עולה לה' ואז יהיה להעלות נר תמיד, שתהא נר שלך עולה תמיד להיות מבהיק ומאיר כמאז, וממילא אתה תאיר נרם גם כן, שיאיר בהם נר ה' נשמת אדם. ואכן שלא תאמר שישראל יזכו במצוה זו כולה גם בהדלקתן כדי שיאיר נרם, ולא יהיה סימן טוב לאהרן שמחלתי לו עוון העגל, כי לא כן, שהם רק יקחו השמן כדי שגם הם יהיה להם חלק בזה, וידעו להאיר בגופם ונפשם ורוחם ונשמתם אור שבעת הימים המה ז' מדות הקדושים שצריכין לתקנם להאירם כולם אל ה' ולהתרחק משבע תועבות ההפכיות שכנגדם, אבל גמר המצוה ועיקרה הוא על ידי אהרן כי יערוך אותו אהרן ובניו מערב ועד בוקר וזה הוא סימן טוב אליו שנתהפך לו הערב לבוקר ואור, להיות מאיר ובא כשמש בצהרים ולא יזכר לו שום שמץ חטא כל דהוא. וזה חוקת עולם לדורתם מאת בני ישראל שתמיד יראו ויעשו להדליק ולהאיר בנפשותם פרטי מדותיהם ביחוד לאל עליון ובזה יאיר אור

שבעת הימים להוריק ולהשפיע כל בחינת ברכה וחיים ורחמים ושלום ממקור הברכות והישועות אמן.

ב או יתבאר הכתוב כי הנה חז"ל הגידו (ויקרא רבה ל"א, ד') אמר הקב"ה נרי בידך ונרך בידי וכו' עד אם הארת נרי הריני מאיר נרך וכו' ונמצאת למד שעל ידי מצות הנרות היה הקב"ה מאיר לנר ה' נשמת אדם אשר בכל גבול ישראל שתאיר ותופיע בכל בחינות הטובות וברכות לעלות נר לבעור לה' אלהים ולהשתוקק ברשפי אש שלהבת יה להתדבק בחי עולמים שנאצלה מאתו. והנה נודע אשר דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב כמאמר חז"ל (עיין ברכות ו':) כי כאשר המשמיע משמיע בדברי אמת ובכוונת הלב ומכוון רק בכדי להכניס דברים אלה בלב השומע כדי שיעשה השומע נחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם בזה, וזה כל חפצו ומגמתו שיגיע תענוג ונחת לאלהיו בזה, אז שם ה' שורה על פי דיבורו ומאמרו וכמאמרם ז"ל (בתיקוני זוהר ריש תיקון כ"ב) פומא דילך אתמר בה והר סיני וכו' בגין דאות יוד שריא במוחא דילך ה' בליבך ובפומא דילך וכו', וממילא כאשר כח דברו בא בשם ה' באמת, הרי הדיבור הזה נוקב ויורד ונכנס לתוך עומקי מורשי לבב השומע, ואין דבר שמבחוץ כמו הגוף והיצר הרע המונחים על לב האדם מעכבים את דברו להכנס,כי בא בכח גדול קול ה' והוא שובר ארזים ומשבר כל אשר מקיף ללב ונכנס לתוך מעמקי לבבו. וממילא כאשר המשמיע מכוון לשם ה', אז יכוון מאוד להסביר הדבר מאוד ולהבינו להשומע ומדבר מתוך פנימיות לבבו באש בוערת עד שנכנס דברו אליו בטוב טעם ודעת כארס של עכנא ממש ויותר. ובזה אף שאין השומע מכוון עצמו ולבבו כל כך להכניס הדברים בלבו ממש ממילא נכנסין ללבו כאמור. ואכן אם השומע רוצה מאוד לשמוע דברי אלהים חיים מפה המדבר, אף שאין המשמיע מכוון כל כך להכניס דברו לו, מכל מקום כיון שהוא מכוון מאוד לשמוע הדבר ולקבלו בלבבו הרי הוא מקבל על נכון כיון שמתאוה לזה, וכעין אומרם ז"ל (בחגיגה ט"ו:) ברבי מאיר שהיה למד תורה מאחר, ר' מאיר רמון מצא וכו', כי לצד שהוא היה שומע על נכון לא היה איכפת ליה כל כך אף שלא השמיע לו יפה, וממילא מכל שכן דכל שכן כשהמשמיע מכוון יפה בדברים היוצאים מן הלב לאהבת הבורא ברוך הוא, ולצוות על דבר המצוה שיהיה נעשה יפה לכבוד מלכו של עולם במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה רבה ובכל מיני הידור ויפויים לכבוד שמו ברוך הוא, והשומע גם הוא מכוון מאוד בלבבו לשמוע את צווי המלך מלכי המלכים ברוך הוא מה שמצוהו על ידי עבדיו הקדושים לעשות כזה וכזה, והוא רוצה מאוד לעשות כדבר המלך אשר ביד

הסריסים בכל אות נפשו ומאודו, אז ודאי ודאי טוב הדבר אשר יעשה בזה למאוד כי טובים השנים מן האחד.

ולזה אמר הכתוב ואתה תצוה וגו' כלומר הנה אתה בעצמך תצוה על הדבר הזה שאתה הוא שליח הנאמן מבורא עולם אוהבו אהבת אמת, ובודאי אתה תשמיעם את הוד קולך ודברות קדשך מלהבות אש אשר בלבבך בדברים היוצאים ממעמקי מורשי לבבך ושם הוי"ה שריא על פומא דילך, ואין צו אלא זירוז כמאמר חז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז שע"ז) שתזרזם מאוד מאוד במצוה זו שתהיה נעשה יפה על השלימות הראוי כי גדולה היא עד מאוד ואין ערוך אליה. והצווי הוא את בני ישראל הזריזים מצד עצמם ורוצים לשמוע מאוד את דברי אלהים חיים ולעשות שליחתו ככל אשר יצוום כאשר כן עשו כבר בציוות הראשונות, שבשני בקרים הביאו כל הנצרך למשכן ויותר כמאמר חז"ל (שמות רבה נ"א, ב'). ועל כן ויקחו אליך ולכאורה היה לו לומר ויתנו אליך, ואמנם כי לגודל חפצם ותשוקתם אחר כוונת השומע ומשמיע לא ימתינו להיות בא אצלם הגבאי לביתם ויתנו לו, רק שהם יהיו לוקחים מעצמן להביא אליך, וגם יבחרו מבחר השמנים שמן זית זך ומזוכך בשביל הידור מצוה על צד היותר טוב, והכל בכדי להעלות נר, שיהא עולה להב השלהבת יפה יפה כלפידות אש, לרוב צלילות השמן. אשר לא כן יהיה אם יהיה השמן עכור ומעורב בפסולת שמעכב המאור ומכבהו לפעמים. ועוד יאמר להעלות נר תמיד, כלומר הן לא לאורה אני צריך ח"ו רק לעלות נר על ידי זה פירוש שיהיה נר ה' נשמת אדם אשר בהם עולה תמיד בלהבי שלהבת יה ומאירה תמיד על ידי מצוה זו כי נרי בידך ונרך בידי כנזכר. וזה צריך תמיד כי הקב"ה מחדש בכל עת מעשה בראשית ואלמלי יצוייר העדר שפעו וחיותו מכל הנמצאים שבעולם אף על רגע אחת היה כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין, כאשר בארנו זה במקום אחר.

ואומר הכתוב עוד, תדע שלא לאורה אני צריך, כי הלא מחוץ לפרוכת אשר על העדות יערוך אותו. כי כן הצווי מאתי להדליקם במקום הזה דוקא ואם ח"ו לאורה אני צריך הייתי מצוה להעריך אותם לפנים מן הפרוכת במקום מושב המלך אשר משם יצא דבר המלך מבין העדות אשר על הכפורת. ועוד סימן לזה שלא לאורה אני צריך, כי אני מצוה בהערכתם שיערוך אותו אהרן ובניו וגו' דוקא, ומי שהוא צריך לנר אינו מקפיד מי מדליק לו הנר, אם לא שאיני רוצה בזה רק בכדי להאיר על ידיהם לנר נשמתכם ברוב אורות הברכה והשלום, ועל כן נתתי לאהרן הכהן שאיש חסד הוא כאשר העיד עליו הכתוב (דברים ל"ג, ח') תומיך ואוריך לאיש חסידך והוא הרודף לעשות שלום בעולם. וגם בזה על ידו יושפע כל בחינת שפע החסדים והברכות ואור גדול וטובה לעולם. ולהבין

ולהשכיל בזה שכוונת הקב"ה בדבר הזה אינו כי אם בשביל להיטיב לנו מאורו הטוב ולא לצורכו ח"ו כי חפץ חסד הוא ודרכו של גומל חסד לרוץ אחרי הדלים הם כל העולם הדלים והאביונים שאין להם כי אם מה שמקבלים מאתו יתברך. ואמנם לפי שצריך אתערותא דלתתא בכל הדברים כי כן היה בריאת אלהינו יתברך, ועל כן צריכים הם ליקח שמן זית ויתנאו לפניו במצוות על צד היותר יפה שיהיה לנחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו, ותיכף הוא יריק וישפיע ברכה ורחמים וחיים ושפע טוב לכל העולמות עליונים ותחתונים ויתפאר בנו לעד ולעולמי עולמים.

ג עוד ירמוז הכתוב באומרו ואתה תצוה וגו'. כי הנה נודע מאמר הכתוב (בראשית א', כ"ז) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו ופירש רש"י שם פירש לך שאותו צלם המתוקן לו, צלם דיוקן יוצרו הוא (ועיין בבא בתרא נ"ח. באומרם שם בדיוקני עצמה וכו'), וזה הוא סוד שיעור קומה הידוע ליודעי רזי אלהינו, וכבוד אלהים הסתר דבר. ואמנם בכללות נודע לכל, אשר עשר ספירות בלימה הנזכרים בספר יצירה לאברהם אבינו ע"ה (פרק א') הם העומדים בסוד דיוקנא קדישא דאדם, וזאת הוא עבודת האדם אשר על הארץ לתקנם תמיד וליחדם ביחודא שלים לקרב אחד אל אחד והיו לאחדים וממילא מתיחד בהן אור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא, ומשפיע ומוריק על ידיהם כל בחינת ברכה ושפע לעולם, כי אין הברכה שורה כי אם על דבר השלם (עיין זוה"ק ויקרא ה':), וח"ו כשהם בפירודא לא יוכל הברכה לירד על ידם. וזאת עבודת האדם ליחדם להמשיך על ידי זה חפץ ורצון אלוה שחפץ להיטיב לעולמו ולברכם באורו ומטובו. ואופן תיקונים ויחודם כבר כתבנו כמה פעמים שהוא תלוי כאשר ייחד האדם אבריו וגידיו לאל עליון לעבוד בהם ככל אשר צוהו בוראו ברוך הוא. ואמנם אופן תיקון שלוש ראשונות אשר בספירות ההם שהם בסוד הגולגולת ושם מיוחדין שלושה מוחין הידועים שהם חכמה בינה ודעת, כי עיקר תיקונם אינו כי אם כאשר יתן האדם מחשבתו לדעת ולהכיר את שמו הגדול והקדוש.

והענין, כמו באדם אשר על הארץ המכיר את חבירו ויודע אותו יש שיכירו מפני שראהו פעם אחת או שתים, ומזה כאשר יראהו לפעמים אחרי זה יכירנו, אבל אין זו הכרה שלימה כי תיכף כאשר ילך מאתו מלראות פניו, יושכח מאתו צורת דיוקן חבירו כי לא נחקקה עדיין צורת חבירו אצלו במחשבתו ולבו להזכר דיוקן צורתו אף שלא בפניו, רק כאשר יראהו אחר כך, אז יכירנו. ולפעמים אף כשיראהו לא יכירנו כי לא נחקקה צורתו אצלו כלל. ואכן אדם המכיר חבירו בטוב כי נתגדל עמו מנעוריו וכדומה ונחקקה צורתו על זכרונו ואז גם שלא בפניו צורתו עומדת לפניו כשיזכרנו כי יודעו

מעודו. ואכן זה לא יזכור בצורתו כי אם לפרקים כאשר יזכור בו אבל לא תמיד, כי אין לו אהבה ותשוקה אליו להזכיר אותו בלבו. ואולם האב עם בנו יחידו החביב עליו מאוד מאוד או שני אחים אהובים קשורים וצמודים באהבת לבבם, אז כאשר יפרדו איש מעל אחיו, ובפרט הבן אשר יגלה מעל שולחן אביו למדינה רחוקה מאוד אז יתרבה גיעגוע הבן לאביו עד שיהיה תמיד נחקקה צורת אביו על דמיונו בשכבו ובקומו ולכתו בדרך, ויתאוה וישתוקק ויחפוץ לבוא אצל אביו ולראות פניו בתשוקה נפלאה באש בוערת בלבבו עד אשר לפעמים יחלה מזה לגודל אש התשוקה. וכן הוא בהכרת אלהינו יתברך שמו, כי הלא הקב"ה החפץ חסד מתגלה בלב האדם הדורש אותו באמת, ועל כן לפעמים בעת התפילה בכוונה או בעת התורה והמצוה כשיהיה באמת, יתגלה בלב האדם תשוקה לאלהיו כראות פני אלהים כביכול ברוך הוא, כי הלא הקב"ה מלא כל הארץ כבודו, והאדם רואה בלבו את הנעלם עד שיגדל תשוקתו להתקרב אל ה' תשוקה ממשית, ואף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי ולבו חושק כלדבר הנראה בעיני הגשמיים ועוד יותר ויותר, וידוע זאת להעומדים בסוד אלהינו ונכנסים בעבודתו יתברך באהבת אמיתת לבבם. ואמנם ההכרה הזאת הוא על בחינות שונות אין מספר, וכאשר יהיה הכרתו חלושה בעת הכרתו, אז תיכף כאשר ילך מזו התפילה והמצוה, ויעבור והנה איננו שהולך כל היום בחוץ בשווקים וברחובות ואינו נזכר כלל למה שראה והכיר בעת התפילה, כי לא נחקקה הכרתו כלל בלבו, ויוכל להיות שגם למחר בעת התפילה לא יכיר עוד את מקומו של עולם מה שהכיר אתמול, לגודל חלישת הכרתו.

ואמנם מי שהכרתו היה גדולה מזה, ונחקקה קצת ההכרה בלבבו, ולא בפעם אחת כי אם אחת ושתים ושלוש, בכל פעם יותר, אז גם כשהולך על משענתו בחוץ, לבו ברומו של עולם הוא להכיר מי שאמר והיה העולם, ויזכרנו עוד בכל פעם ופעם לאהבה אותו ולירא ממנו. וזה אשר השתמש בלשון הזה החסיד הקדוש בחובת הלבבות כמה פעמים (ובפרט בשער עבודת אלהים פרק ה' ושאר מקומות) הכרתו חזקה, כי מי שהכרתו חזקה הוא מיד כשיזכור במקומו של עולם ברוך הוא יפול עליו היראה ופחד ממנו ומזה יבא לאהבה אותו ולחפוץ בעבודתו הכל כידוע מחכמי אמת.

ואולם עוד יש בחינה למעלה מזו והיא מי שאינו קובע עתים לדעת ולהכיר את בוראו כאשר הזכרנו מעת התורה והתפילה כי על זה אמרו חז"ל (באגדת שמואל מובא בילקוט תהלים רמז תתע"ח) בפסוק עת לעשות לה' הפרו תורתך העושה תורתו עתים מפר ברית וכו', רק שתמיד נושא זאת על מחשבתו באמונת אין סוף ברוך הוא, איך שהוא המצוי ראשון יתברך ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים אשר המציא כל נמצא וכל הנמצאים

משמים והארץ וכל צבאם מן הצורה ראשונה שבעולמות עליוני העליונים עד יתוש קטן שבטבור הארץ הכל הוא המציאם מאמיתת המצאו, והוא האצילם בראם יוצרם אף עשאם והוא אלהי עולם ה' המנהיג המציאות בכח שאין לה קץ ובכח שאין לה הפסק, והוא מחיה ומהוה את כולם בכל רגע ורגע, אשר לא כדמיון בשר ודם העושה דבר בארץ ומוציא כלי למעשהו כמו הצורף שעושה כלי כסף וכדומה, הנה מיד אחר עשייתו את הכלי אינה צריכה עוד למעשה ידי האומן ולא למחשבתו עליה, והרי היא עומדת מעצמה בלתי השגחתו. והטעם כי הוא לא חידש את הכלי אחר העדרה לאין, רק שלקח גרוטת כסף ועשה כלי והמציא יש מיש, ונמצא כמו שהיו הגרוטות נמצאים וקיימים בלתי השגחתו כן עתה עומדת הכלי על מכונה בלתי נתינת דעתו עליה. ולא כן אומנת אלהינו ברוך הוא וברוך שמו שהמציא כל המציאות כולה מאין ממש, ובכח דברו הטוב ורוח פיו יתברך עשה אותם ליש, ומאז מיום הבריאה ועד כלותה הקב"ה משפיע ומשגיח על עולמו בשפע אורו הטוב מרוח פיו יתברך להחיותם ולקיימם כאשר בעת הבריאה ממש, ואלמלי יצוייר העדר שפעו וחיותו מכל הנמצאים שבעולם אף על רגע אחת היה כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין. ועל כן אנו אומרים ברוך עושה בראשית ולא ברוך עשה בראשית כי תמיד הוא עושה בראשית ומחדשם ברוח פיו יתברך מאין ליש כאשר בעת הבריאה. ועל כן נקרא הקב"ה מלך עלוב, כי היצוייר זה בבשר ודם, שאם יעמוד חבירו עליו למרוד בו ולהכעיסו והוא באותו רגע ישפיע לו טובה וברכה. והן אלהינו יתברך, באדם אשר על הארץ שאף שאדם הולך לעשות עבירה ועושה העבירה ומורד בו, והוא יתברך משגיח עליו ברגע ההוא להחיותו ולקיימו, ואילו היה מסיר השגחתו ממנו ברגע הזו היה לאפס ואין כאשר קודם הבריאה היש עלוב גדול מזה כמו שאיתא בספרי חכמי אמת (עיין בתומר דבורה פרק א').

ונמצאת למד אשר כל דבר ודבר שבעולם אין עמידתו וקיומו כי אם מאין סוף ברוך הוא המשגיח עליו ומשפיע לו שפע אורו להחיותו ולקיימו, ועל כן אמר משה אין עוד מלבדו, כלומר כי אין בכל העולמות עליונים ותחתונים שפלים ורמים כי אם כוחו אורו שפעו וחיותו לא זולת. ואדם המתבונן על הדבר הזה ומאמין בו ומיחד כל המציאות אליו לידע אשר אין דבר בעולם כי אם אורו ברוך הוא המעמיד הדבר ההוא וממציאו תמיד מאין ליש, הרי הכרתו גדולה וחזקה כי הנה הוא עומד תמיד לפניו יתברך, כי בכל מקום שיפנה ובכל מקום שיתן עיניו בו אינו רואה כי אם מקומו של עולם ברוך הוא הממציא הדבר ההוא ומחייהו, ותמיד אוחזתו רעדה ופחד לפני מי הוא עומד, וממילא בא מזה לאהבת אמת שנושא עיניו לשמים ולארץ וכל צבאם למעלה ולמעלה ולמטה ולמטה

והכל אורו ברוך הוא שהוא ממציאם בכל עת, ובידו כח וגבורה לגדל ולחזק לכל שח"ו אילו יסיר השגחתו כרגע היה המציאות בטל ומבוטל, והוא אשר בחר בו ובעבודתו וברא כל העולמות רק למענו, ואינו חפץ בעבודת כל העולם לא בשירת המלאכים ושרפים ואופנים וחיות הקודש כמו בעבודתו והילולו ושבחו אליו ברוך הוא, ובזה ודאי יכלה נפשו וכל גופו ואיבריו, להתקרב אצלו ולעשות לו נחת רוח ולעובדו בלבב שלם וצמאה נפשו אל ה', ומתגעגע אליו בלבבו, כגיעגוע בן אל האב אחרי הפרדו מאתו, ותמיד חושק וחפץ להמציא נפשו אליו לצאת מגוף חומר העכור הקשור בו ולבוא להתדבק אליו בדביקה חפיצה חשוקה על ידי התורה והמצוות שרצונו ברוך הוא וברוך שמו נעלם בהם, כי כללותם הוא רצונו של הקב"ה שרצה שנעשה כך והוא ורצונו אחד ומיוחד כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה י') והאדם העוסק בתורה ומצוות ה' לשמו יתברך הוא מתדבק בו בתכלית היחוד והדביקות כאשר הארכנו במקום אחר, ואז מיחד אהבתו ויראתו אליו שלא לאהוב לשום דבר בעולם, כי אם אותו אוהב מכל אשר בעולם ואין לו שום תשוקה ואהבה לדבר אחר רק אליו, כי אהבה הזו מבטל ממנו כל אהבות אחרות מרוב התענוג והחמדה עזה שבוער בלבו לו יתברך עד שלא יגיע ללבו שום בחינת אהבה אחרת. וכן יראתו יתברך על פניו תמיד עד שאינו ירא משום דבר אחר בעולם רק ממנו. כמו שהובא בדברי החסיד בחובת הלבבות (שער אהבת ה' פרק ו') שסיפר אחד מן החסידים על אחד מהיראים שמצאו ישן באחד המדברות ואמר לו האינך ירא מן האריה שאתה ישן במקום הזה אמר לו אני בוש מאלהים שיראני ירא זולתו וכו'. וזה ממילא הוא מאשר כתבנו למעלה שבכל מקום שנפנה אינו רואה כי אם אור ה' המקיים הדבר ההוא, ונמצא איך יכול לירא חוץ ממנו הלא אין חוץ ממנו בעולם. רק שצריך ליתן דעתו על זה שאינו ירא רק מהבורא לא זולת ועל כן אינו ירא לנפשו מכל פגעי הזמן ודאגת טרדת בני חיי ומזוני כי סמוך לבו ולא ייירא בלתי את ה' לבדו לא זולת ותמיד נותן לבו לדעת את ה' ולדרוש ולחקור בגדולתו ורוממתו ובכל נפלאותיו אשר עשה ואשר עושה בכל רגע ורגע, בכדי שיהיה הכרתו וידיעתו אצלו ביותר ויותר במחשבתו ולבבו, כדי שיוסיף תמיד יראה על יראה ואהבה על אהבה.

וכאשר האדם בבחינה הזאת בשלימות, בזה מתקן בחינת עולם המחשבה שהיא בחינת שלוש הראשונות שבספירות אשר הזכרנו באמונת ה' שהמציא כל נמצא ותמיד מחיה אותם הוא בחינת הכתר ושלושה מדותיו שהוא בחינת חכמה בינה דעת. חכמה הוא בחינת אהבה במה שאוהב את ה' בכל לבב בביטול כל אהבת העולם נגדו, והוא בחינת ביטול המציאות שתמיד חושק ובוער בלבו באהבתו את ה' עד שאינו מתאוה לשום

דבר כי אם לזה, וזה נקרא חכמה כח מה בחינת ביטול המציאות כידוע. ובינה הוא סוד יראת הרוממות של ה' אלהינו המבטל כל בחינת יראות אחרות כי אין יראה בעולם כי אם יראת ה'. והדעת הוא מה שמחפש תמיד לדעת את ה' ולהכיר אותו בהכרה שלימה שיהיה נחקק זכרונו תמיד על מחשבתו ולבו. והאדם הזה כאשר עושה איזה מצוה ממצוות התורה על דעת מחשבתו ולבו באהבה ויראה והכרה את ה', ומצוות מעשיות המה למטה מזה והם בבחינת שבעה ספירות הנקראים זיין ימי הבנין, אז מתקן המדה המכוונת נגד מצוה הזו אשר עושה בחיות הקודש מעולם המחשבה בבחינת הג' ראשונות ואין לך יפה מזו ונגמרה בכי טוב לשמים ולבריות, כי המחשבה טובה אינו מכיר בה אלא היודע מחשבות והוא טוב לשמים, והמצוה הנגלית הוא טוב לבריות שהבריות למדין ממנו לעבוד את ה' באהבה ובשמחה וביגיע כפו תמיד וזה הוא המבואר כמה פעמים בזוה"ק (ועיין בסדר אחרי ע"ג.) אורייתא כלא סתים וגליא ברזא דשמיה וכו' כי בחינת המחשבה האמיתית הוא עלמא דאתכסיא בחינת הסתום, והמצוות הנגלות לנו ולבנינו הוא הגלוי ונראה לעין כל, והאדם צריך לתקן שניהם על מכונם עולם המחשבה ועלמא דאתגלייא.

ואפשר לזה כיוון רבינו הקדוש ואמר (אבות ב', א') איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, פירוש תפארת לעושיה הוא בחינת המחשבה האמיתית שהוא היודע כוונת הלב אשר נעשה רק לשמו, והוא אינו חפץ רק הכוונה הטובה ותשוקת לבב אמת כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ק"ו:) רבותא למבעי בעיי וכו' (ופירש רש"י רבותא למבעי בעיי וללמוד תורה) דהא בשני דרב יהודה כולהו תנויי בסדר נזיקין הוה וכו' עד אלא הקב"ה ליבא בעי דכתיב (שמואל-א ט"ז, ז') וה' יראה ללבב וכו' הרי שאפילו ללמוד תורה הרבה אינו חשוב כל כך לפני בורא עולם ולא רבותא הוא כלל, והעיקר הוא הלב והוא תפארת לעושיה. ותפארת לו מן האדם אשר על הארץ הוא מעשה הנגלית שנראה לכל שלא יאמר אדם הואיל ואני דבוק בה' יומם ולילה בכח מחשבתי באהבה ויראה אשר לזה ניתנו כל מצוות התורה, אם כן אני פטור מגוף המצוות כיון שאני עוסק בנשמת חיות המצוות שהם הדביקות אלהות אשר בהם, ואמנם החקר אלוה תמצא ומי כהחכם יודע פשר דבר להתחכם על ה' אלהיו, לומר אבוא לדביקת אלהות אף בסור ממצוותיו. כי הלא הוא ראה הכינה גם חקרה, שצריך דוקא לעשות כל המצוות בארץ מצמר ציצית ופרי האתרוג וכדומה. ואף אם יכוון כל היום בכוונת מצות ציצית למעלה בכל אופן הדביקות לא יועיל להפיק רצון אלוה על ידי זה, צא ולמד מה שקרה לאב החכמים שלמה המלך ע"ה שרצה להתחכם על הקב"ה לבטל שלושה

מצוות מעליו ומה ראה על ככה בכוונות גדולת ועצומות כנודע, ומה הגיע אליו שנכשל כאחד הפחותים. כי כל החכמות בטלין ומבוטלין לעשות דבר מה שלא כרצון אלהינו ברוך הוא וברוך שמו שהתגלה בתורתו יתברך תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

ובזה נכשל אלישע בן אבויה ונעשה אחר, שהיו המצוות בזויות בעיניו לקטנותן בחכמתו ממה שנעשים מדברים אשר על הארץ, והוא עלה למעלה למעלה לכוון בכל כוונותיהם למעלה ולהתדבק שם במקורם ולא לעשות גופם בארץ ונפל הוא לארץ, ועל זה אמרו (בחגיגה ט"ו:) בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי טועין נושרין מחיקו כי זה היה טעותו שהיו המצוות בזויות בעיניו לקטנות ערכן בדברים שעל הארץ הגשמי והוא עלה לשמים שיאו, וכגללו לנצח אבד לדורי דורות כמו שאיתא בספרים. ועל כן אמר רבינו הקדוש כי שניהם צריכים להיות תפארת לעושיה בחינת המחשבה והדביקות באהבה ויראה כי זה העיקר חיות נשמות המצוות כאשר כתבנו במקום אחר, ותפארת לו מן האדם שיעשה גם המצוה הנגלית. ואמנם אדם שאין מחשבתו עולה יפה בכל אשר כתבנו בדעת וההכרה את ה' אלהיו, אז אין תיקונו עולה לעולם המחשבה בחינת הג' ראשונות, רק כאשר יעשה המצוות הנגלות לשם ה' באמת לקיים מצוותיו כאשר צוהו, אז מתקן בכל אחת מהששה קצוות בכל מצוה השייך לאותה מדה אשר לעומתה. כמו העושה חסד עם חבירו וגומל לו חסדים טובים, וחבירו ראוי לעשות עמו החסד הלז, מתקן בזה בחינת הימין של החסד שהוא חסד שבחסד וכל קו הימין מתתקן בזה, ולפעמים כשמונע חסדו מלרחם על האכזרים אשר לא צוה ה' לחוננם חנם וכמו שאמרו חז"ל (מובא בילקוט שמואל רמז קכ"א) כל שהוא רחמן על אכזרי לסוף נעשה אכזר על הרחמנים, ומכוון בזה רק לשם ה' לקיים מצוותיו, בזה מתקן מדת השמאל של החסד שהוא בחינת גבורה שבחסד, כי עושהו לשם ה'. וכן בגבורה מי שמתגבר על אויבי ה' ונוקם בהם נקמת ה' צבאות בכוון נכון לשם ה' כי זה דינם מאתו לעשות נקמה בהם, מתקן בזה בחינת השמאל שבה גבורה שבגבורה, וכשכובש כעסו וחמתו ואינו חפץ לנקום נקם ולגרום רעה לכבוד עצמו, לאדם אשר עשה לו מאומה מבזיון וחירוף או לקיחת פרנסתו וכדומה והוא אינו רשאי לגרום רעה לחבירו עבור זה, כי אם הוא חטא השופט כל הארץ יעשה משפט ולו אסור לנקום נקמה בעבורו, בזה מתקן מדת הימין שבה חסד שבגבורה. וכן במדת התפארת מי שמתפאר עצמו וביתו בבגדים נאים וכלים נאים לכבוד ה' ומצוותיו כמו על שבתות קודש ומועדי ה' ולכבוד אורחים לשם ה' ומתנאה לפני ה' במצוותיו בסוכה נאה וציצית נאים וכו' והכל לשמו יתברך כי הכון לקראת אלהיך ישראל, מתקן בזה בחינת הימין שבה, ולהיפך כשכובש תאותו להתפאר

ולהתנאות לכבודו או לכבוד בשר ודם להתנאות בו שלא לשם ה' ומכל שכן להתנאות ולהתגאות לעבור בזה עבירה, ניתקן בזה בחינת השמאל שבה. וכן בכל מדה ומדה, מה שהוא עושה אותה לכבוד הבורא במקום הראוי בבחינת החסד מתקן הימין, ומה שאינו עושהו במקום שאינו ראוי, מתקן מדת השמאל שבה. ובמה שנותן דעתו ולבו להיות שוקל הדברים בכל מדה אימת יעשנה ואימת ירפה ידיו, מתקן בחינת האמצעי הממזג לכל המדות כידוע.

והנה על שני הדרכים הללו העמיד הקב"ה לישראל שני ריעים הם משה ואהרן, כי מדת משה נודע שהיה בבחינת הדעת כמו שאיתא כמה פעמים בזוה"ק (פקודי רכ"א.) ובדברי הרב ז"ל (ועיין בליקוטי תורה שמות פסוק (שמות ג', ד') וירא ה' כי סר וגו') והוא אשר לימד דעת את העם לידע את ה' ולהאמין בו בכל נפלאותיו ולחפש הכרתו וידיעתו כמו שאמר כמה פעמים (דברים ד', ל"ט) וידעת היום והשבות וגו' ואמר (שם י', י"ד) הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכדומה לזה, מה שמורה הכל על גדולת ה' יתברך ורוממתו לישא זאת על מחשבתו תמיד בידיעה שלימה ונכונה. ועל זה הוכיחם (שם ל"ב, ו') עם נבל ולא חכם, ותירגם האונקלוס עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו, ולכאורה פלאי הוא ולדברינו יאמר שהם רק יודע בבחינה השניה עושים מצוות התורה בבחינת הנגלות לנו ולבנינו לבד, ולא העמיקו דעתן ומחשבתן להבין בחכמה בגדולת הבורא לדעת ולהכיר אותו תמיד שלא לזוז מחשבתו מאתו אף על רגע לתקן עולם המחשבה על מכונו כאשר ביארנו למעלה. ואפשר שעל כן נאמר (תהלים ק"ו, ט"ז) ויקנאו למשה במחנה, ואמרו חז"ל (סנהדרין ק"י.) שחשדוהו כעובר על דת. ולכאורה זה פלא הוא להיות נתפס על מחשבת אדם דבר אשר לא כן, על משה רבינו ע"ה. ואמנם כי הן משה היה בבחינה זו בחינת הדעת באמת עד שידע את ה' כמו אדם היודע חבירו עד שנאמר בו (במדבר י"ב, ח') פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט, והוא ודאי כל ימיו עמד לפני הקב"ה, ובעת התגלות ה' עליו לנבאותו לדבר עמו, ודאי שהיה אז בבחינת ביטול המציאות עד שלא ידע כלל משום אופן בענין מהות ודבר אחר, כי היה קשור בכל מוחו וחכמתו ושכלו לצור העולמים ברוך הוא וכמו שאיתא ברמב"ם הקדוש (פרק ז' מהלכות יסודי התורה הלכה ב') בענין הנבואה שבעת שמראין לו נבואתו אז כל אבריו מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיו מתטרפות ותשאר הדעת פנויה ונקשרה דעתו לצור העולמים ברוך הוא להבין מה שתראה כמו שנאמר בדניאל (י', ח') והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח. ואז בעת בחינת ביטול המציאות, ודאי אשר לא יצוייר לעסוק אז בקיום המצוות הנגלים, כיון שיצא מכל בחינת מהות ואיננו כלל בגוף,

ומחשבתו קשורה ומצומדת לה' שלא יצוייר כלל לישא על מחשבתו דבר אחר אף מצוה ממצוות ה', וכאשר נאמר בשם הרב הקדוש בוצינא דנהורא איש אלקי המפורסם מורינו הרב **דוב בער** זצקוללה"ה מ"מ דק"ק **מעזריטש** בפירוש התרגום הנזכר עמא דקבילו אורייתא וגו', כי בחינת החכמה הוא בחינת ביטול המציאות כח מה, ובעת שהאדם בבחינה זו לא יצוייר כלל שום אופן עשיית גשמיות אף לא מצוות ה', ורק כשהאדם נופל מבחינה זו יכול אז לקיים התורה והמצוות. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ד, י"ז) נובלות חכמה, תורה. שכאשר האדם נובל ונופל מבחינת החכמה אז יוכל לקיים התורה, ולא בעת החכמה. ועל כן הוכיחן עם נבל ולא חכם כלומר אתם בבחינת הנובלות ולא חכם בבחינת החכמה כח מה. ועל כן תרגם עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו, שהם רק בבחינת קיום התורה והמצוות ולא הגיעו מעולם לבחינת החכמה להבטל במציאות נגד כבודו יתברך. ואכן בחינה זו לא היה תמיד אף במשה כי על כל פנים יצא ודיבר אל העם וגם ודאי קיים כל מצוות התורה, רק שהיה בעת הנובלות. ורק במשה גם בעת הנובלות כיון שעמד תמיד לפני ה', היה הכל בגודל יראה ודביקות, עד שלא היה ניכר בעת עשיית מצוותיו כי אם בבחינת היראה ודביקות הלז, ולא בעשייה הנגלית. ויש לעומת זה בחינה רעה מסטרא אחרא שהוא שיאמר האדם כי אינו חפץ כלל בעשיית מצוות על הארץ לקטנות ערכן והם בזויות בעיניו ואינו עושה כי אם כוונות בשמים וכמעשה דאחר שהזכרנו למעלה. ולצד שראו במשה רבינו זאת הדביקות האמיתי מה שבעת הביטול ודאי שלא היה יכול לקיים המצוה וגם בעת קיומו היה בביטול המציאות עד שלא היה נראה כי אם רוב היראה והדביקות וקשירת המחשבה בשמים, חשדוהו ח"ו ח"ו בבחינת אחר שהיה מין וחשוד לעבור עבירות.

ונחזור לענין אשר משה היה בבחינת הדעת ולימד דעת את העם שידעו אותו יתברך בהכרה שלימה וחזקה. ואהרן שלא הגיע למדת הדביקות כל כך והיה קרוב יותר לבחינת המדות שעל כן היה בו מדת החסד ורודף שלום שהוא בשבעת ימי הבנין, הוא איזן וחיקר ולימד את העם בחינת עשיית המצוות הנגלות איך לתקן על ידם כל מדה נכונה אשר לעומתה כנאמר למעלה. ואפשר על כן נתיחד הדיבור לאהרן בי"ג מקומות כמו שאמרו חז"ל (בתורת כהנים מובא בילקוט רמז תכ"ט). כי כבר כתבנו שבכל מדה מהששה קצוות אשר נעשו מתוקנים על ידי בחינת המעשה יש שני בחינות התיקונים ימין ושמאל, וכשהם מתקנים ב' התיקונים שלא יעשו בימינם רק לכבוד ה' וכן בשמאלם הרי מיחדים כולם לאל אחד שהוא בחינת אל"ף אחד ונעשו כולם מיוחדים לאחד, ואז הם בסוד הוא"ו

ו' בימין ו' בשמאל וא' באמצע שמתיחדין לאחד, ולפי שאהרן לימד זאת לבני ישראל נתיחד אליו הדיבור בי"ג פעמים שהוא בחינת וא"ו.

ואמנם על זה אמר הכתוב (קהלת ב', י"ד) החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך, ורומז אל הנזכר, כי כשהאדם הוא בבחינת החכמה והדעת כאמור שיודע את ה' בהכרה שלימה וחזקה, ומקושר בו בקשר אמיץ וחזק ועושה כל מצוותיו על פי הדעת והחכמה שבו אז מובטח לו שבודאי אל ישגה ואל יכשל ולא יסיתהו היצר ח"ו לנטות מאחרי ה', לפי שאין אצלו כלל אחרי ה' שבכל מקום שהולך ורואה אינו רואה כי אם רשות הקב"ה, ובכל מקום פחדו ויראתו יתברך עליו ואהבתו הנפלאה, ולהיכן יוליכנו היצר כיון שבכל מקום הוא תחת רשותו יתברך, ואין היצר הרע יוכל לשלוט במעשה ידיו לקטרג על מצוותיו ולהכניסו במחשבות זרות ורעות, כי הוא מושך חיותו והשפעתו ממקום הקודש של מעלה אשר זר לא יקרב אליהם כלל. ואור הזה הוא מסמא עין כל החיצונים שלא יוכלו לגשת כלל, והדרך ישר וברור ונכון לפניו. מה שאין כן כשאינו בבחינת החכמה והדעת אף שעושה מצוות לשם ה' כנזכר, מכל מקום אינו בטוח שלא יסיתנו יצרו ח"ו מלנטות אחרי ה', וגם יוכל להכניס בקרבו כל שבע תועבות בעת המצוות במחשבות זרות קטנות או גדולות, כיון שאין עליו אור ה' מלמעלה מעלה לשמרו בכל מקום הילוכו, והוא ממש כמו האדם ההולך בחושך שיכול להיות שילך בדרך הישר, אבל יכול להיות שיפול לבור אשר תחת רגליו ולא יקום. ולזה אמר, החכם עיניו בראשו, מי שהוא בבחינת החכמה עיניו בראשו ורואה בכל מקום שהולך כי ה' שם בכל מקום שהוא ובטוח מן המכשול וחטא. והכסיל שאינו בבחינת החכמה, בחושך הולך כאמור, שאינו בטוח מן הנזק, והיצר הרע יוכל ח"ו להתגבר עליו בפעם מן הפעמים.

ונשובה למה שלמעלה כי אהרן ומשה הם אשר לימדו את העם בשני בחינות הנזכרות, והנה נודע אשר השמן זית רומז לחכמה כמאמר חז"ל (מנחות פ"ה:) בפסוק (שמואל-ב י"ד, ב') וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה מאי שנא תקועה אמר ר' יוחנן מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצויה בהן וכו', וכן הוא בדברי האר"י ז"ל כמה פעמים. וגם הוא מורה על בחינת הדעת והתגלות אלהות כמו שאומר הכתוב (שיר השירים א', ג') לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך וגו' שהוא מורה על התגלות אלהותו בעולם כריח הנודף משמן המורק ועל ידי זה בא יתרו ונתגייר וכו' כמו שהוא ברש"י שם. וזה היה בכח ידיעתו והשכלתו בה' וכמו שאמר (שמות י"ח, י"א) עתה ידעתי כי גדול ה' וגו'.

ובזה נבוא בביאור הכתוב ואמר ואתה תצוה וגו' ויקחו אליך שמן זית וגו' כלומר כי עליך מוטל החיוב שיקחו אליך שמן וגו' פירוש שאתה תלמדם בחינת החכמה ודעת אלהים הרמוז בשמן זית שידעו את ה' מקטנם ועד גודלם ידיעה שלימה ונכונה עד להעלות נר תמיד שלא יופסק מאתם אף רגע אחת רשפי אש שלהבת יה להיותן תמיד עומדים לפני ה' ולהתלהב ולבעור אליו להדבק בו על ידי התורה והמצוות ולעשות המצוות בכח הדעת הזה וזה הוא המובחר שבמובחר. ואמנם אמר הכתוב מחוץ לפרוכת אשר על העדות כלומר מי שאינו בבחינת הדעת הזה להשכיל לפני ולפנים בבחינת החכמה בינה דעת בשלימות רק עומד חוצה מזה ומעתה לא שייך אליך שתלמדם אופן העבודה בהמדות לבד שאין זה מדתך כלל, ולכן יערוך אותו אהרן מערב ועד בקר לפני ה' שזאת מוטל על אהרן ללמדם דרך ה' על כל פנים בזה לעשות המצוה לשם ה' בלבד שלא להתערב בו מחשבת חוץ. ויערוך אותו מערב ועד בקר לפני ה', פירוש הן בחינת הערב שבמדות שהוא בחינת השמאל והגבורה שבהם והן בחינת הבקר שבמדות שהוא בחינת החסד והימין כולם יהיו לפני ה' ליזהר היטב היטב ולשקול במשקל הנכון בכל המדות אימת ישתמש בה ואימת יכבשנה שלא להשתמש בה כאשר ביארנו. וזאת חוקת עולם לדורותם מאת בני ישראל, שתמיד יתנו בני ישראל עיניהם לדברים הללו לחפש עד מקום שידן מגעת הן בבחינת החכם אשר עיניו בראשו והן בבחינה הקטנה הכל לקשט עצמו בכל מדותיו לשם ה' לנחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם.

ד גם רמז הכתוב ואמר ואתה תצוה וגו', כי הנה ידוע אשר כל העבודה שאדם עובד להקב"ה עבור פחד העונש או עבור קבלת שכר בעולם הזה או בעולם הבא בעשה או בלא תעשה, אין זה עבודה הראוי כי אין זה עבודה להקב"ה כי אם את עצמו עובד לקבל פרס כמו שמיגע עצמו בהבלי עולם הזה לקבץ מאכל לפיהו או שירא לנפשו מעונש ונזהר במה שהזהירו הבורא וזה אינו יראה מהבורא כי אם מעצמו שלא יגיענו מרה באחרונה. ועיקר העבודה שעובד אדם להבורא הוא בבחינת יראת הרוממות ואהבת האמת, שהוא כאשר מבין בגדולת יוצר בראשית ברוך הוא כאשר האריכו חכמי המוסר וגם אנחנו דברנו כמה פעמים ולא נכפיל. ועל ידי הבנתו לפי כח שכלו וערך חכמתו בגדולתו ברוך הוא וכבודו והדר יקר תפארתו וכבוד הדר מלכותו וממשלתו בכל העולמות כולם, ורבוי העולמות העומדים לפניו עד אין מספר ובכל עולם ועולם נמצאים אלפי אלפים רבוא רבבות כתות כתות מלאכי השרת ושרפי אש וחיות הקודש וכרובים לוהטים אראלים אישים עירין קדישין, וכולם עומדים ומצפים משתוקקים ומתאוין וחומדין ונכלה חיותם לומר מתי יגיע העת והעונה שנוכל לשרת את פני אלהינו שאין קץ ושיעור וערך לכבוד

הדר זיו יקרו ותפארתו וחכמתו כי גדלה עולם מהכיל, ומכל אלה לא בחר הקב"ה לעבוד לו לקבל נחת רוח ממנו, כי אם מאדם אשר על הארץ כלי ריק מלא בושה וכלימה חסר דעה בשר ודם עומד לפני תמים דעות ברוך הוא ותיכף יפול עליו יראה ופחד ורתת ורעדה וחלחלה בזוכרו מי הוא ולפני מי הוא עומד ואל מי שרוצה לעשות נחת רוח. ותיכף ישוב לאחור לומר הרי על כל פנים בי בחר ה' ויאהב אותי מכל החי אשר בעולמות עליונים ונתן לי כתר הכבוד שלו לעטרו ולענדו להכתירו בכתר מלכות אשר לו מיד יכמה בשרו ויצא נפשו ויכלה חיותו לילך להתקרב ולשרת אותו ולעבדו בלבב שלם ולהכתירו בכתר המלוכה על ידי מצוות ומעשים טובים ותפילה בכוונה שהם כתרי כתרים לקונה הכל ברוך הוא ולהללו ולשבחו ולספר הודו בכל מאמצי כוחו עד מצוי טיפה אחרונה מדם הנפש, ויקנה בנפשו בחינת אהבה רבה עזה ועצומה אליו עד אשר תכלה לבבו ותבער באש להבה אכלה סביב לעובדו באהבה ולא יעכבנו גשם ושלג לא גוף ולא ממון ואשה ובנים ויעזוב את כל אשר לו מבית ומחוץ ואהבה הזאת שורפת בכוחה כל בחינות התאוות אחרות כי היא אש אכלה אש ואמרו חז"ל (יומא כ"א:) זה אשו של הקב"ה, ומגיע ממילא לקברות התאוה שכל התאוות נקברין אצלו ואין מעלה לבו עליהם כלל, ותמיד לבו בוער ועולה ומלהיב לשרשו ולברך בשמו בכל אות נפשו באמת. וסוף ותכלית כל העבודות הוא האהבה השלימה הרצויה לפני מי שאמר והיה העולם רק היראה הוא קודם, והאהבה הוא תכלית כל המאורות והשמחות ורק לזה נברא העולם להדבק בו באהבה כמו שכתב בזה החסיד בחובת הלבבות (בשער אהבת ה') עיין שם.

ועל זה אמרו חז"ל (יומא כ"ד.) בפסוק (במדבר י"ח, ז') עבודת מתנה אתן את כהונתכם וגו' עבודת מתנה ולא עבודת סילוק, כי אהבת אמת נקרא עבודת מתנה שעובד להקב"ה מפני שאוהבו אהבה עזה בלבו ואינו מצפה לשום שילום שכר על זה ולקבל פרס מאת אדוניו רק במתנה גמורה לאדוניו מאהבה. או אפשר עבודת מתנה שמכוון בזה לתת מתנה ודורון להקב"ה שיקבל נחת רוח מזה, והאדם מחויב למסור נפשו על זה על שזכה לתת מתנה למלך אדיר גדול ונורא כזה אשר לו תבל ומלואה וחפץ לקבל מתנה מגוש עפר אדם כמוהו וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים כ"ה, א') אליך ה' נפשי אשא, וכמו שפירוש הרב האלשיך בזה. או אפשר עבודת מתנה שנחשב בעיניו העבודה אשר יזכה לעבוד להקב"ה, למתנה גדולה רבה עזה ועצומה מה שזיכהו הקב"ה בזה, והוא מוכן למסור נפשו ורוחו ונשמתו לשמו הגדול והקדוש בעד זה שזיכהו לעמוד לפניו לשרתו ולברך בשמו כאשר ביארנו בחינה זו באריכות בחיבורנו (סידורו של שבת שורש השמיני

ענף ב') וממילא בזה תמיד יחפוץ וישתוקק לעבוד עוד ועוד ולא ייעף ולא ייגע כי עושהו בכל מאמצי כוחו ואהבת לבבו. אבל לא עבודת סילוק שנפשו חפיצה להניח העבודה ולא יעבוד אם לא שירא לנפשו מעונש או מצפה לתשלומין, אבל בעבור העבודה גופא היה מסלק נפשו מזה וזה נקרא עבודת סילוק. (או אפשר לומר והוא קרוב לדרך הלצה שנקרא עבודת סילוק לפי שמצפה שיסלקו לו שכר בעד עבודתו או אפשר לפי שמצפה להיות משולחן גבוה קא זכי וזה נקרא סילוק על דרך אומרם סילק את הבזיכין) והכתוב אומר דוקא עבודת מתנה אתן את כהונתכם פירוש עבודתכם דוקא עבודת מתנה אני חפץ ולא עבודת סילוק. והנה נודע שמלת אתה רומז אל החסד שהוא האהבה הגדולה כמו שאומר הכתוב (תהלים ק"י, ד') אתה כהן לעולם כמו שאיתא כמה פעמים בדברי הרב ז"ל (ועיין בכוונת ברוך אתה שבברכת המצוות וברכת הנהנין) ולזה אמר הכתוב ואתה תצוה את בני ישראל, כלומר שהצווי לבני ישראל יהיה שיהיה להם בחינת ואתה שהוא בחינת האהבה הגדולה והעצומה.

או יאמר ואתה תצוה כי צו הוא לשון התחברות בדרך אומרם ז"ל (ברכות ו':) כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, ועל כן אמר ואתה תצוה את בני ישראל, כלומר שתלמדם להיות האהבה מחובר ומקושר בלבבם בקשר אמיץ להיות בוער תמיד בדביקה וחפיצה להתקרב אל ה' אלהיהם ואז ממילא ויקחו אליך שמן זית זך, כי השמן מכונה על עשיית מעשים הטובים כמו שאומר הכתוב (קהלת ט', ז') ושמן על ראשך אל יחסר. וזית מכונה על שם התורה שרוב שעוריה בזתים כמאמר חז"ל (עירובין ד':), וזך מורה על כ"ז אותיות התורה או זך יורה על התפילה בעוצם הכוונה שאז צריך להיות זכות המחשבה ביותר ויותר כי הוא עומד לפני המלך ממש. ואחר האהבה הגמורה הם בעצמם יעלו מדרגה אל דרגה ויקחו לעצמם כל בחינת התורה והמצוות באהבה ושמחה רבה ויעשו אותם באופן שיהיה כתית למאור שיאיר על ידי זה מאור העולם אור בהיר בשחקים בשמי מעלה ולהעלות נר תמיד שיכוונו ליחוד קודשא בריך הוא ושכינתא בכל מצוה ומצוה בבחינת נר העולה שלושה יחודי שמותיו ברוך הוא, הוי"ה ואהי"ה, הוי"ה ואלהים, הוי"ה ואדנ"י, שמספר כולם נר כמו שאיתא (בכוונות האר"י בנר שבת וחנוכה עיין שם). ולא יעשו לשום דבר אחר בעולם רק בכדי ליחד שמותיו הקדושים להיות לנחת רוח לפניו, והכל על ידי בחינת האהבה שהוא תכלית כל המאורות והשמחות, ומצוותם יעלה למעלה למעלה ויכוונו להעלות נר תמיד אורות התורה והמצוות להעלותם למקור שורשם והקב"ה יקבל נחת רוח מזה וישפיע להם על ידי זה שפע וברכה ורחמים וחיים ושלום אמן.

עוד יתבאר אומרו ואתה תצוה וגו', כי הנה נודע אשר בכל הפרשה הזו לא נזכר שם משה רק ואתה הקרב וגו' ואתה תדבר וגו' וכדומה, ומבואר בזוה"ק (פנחס רמ"ו.) הטעם שהוא בשביל שאמר משה (שמות ל"ב, ל"ב) ואם אין מחני נא מספרך וגו' והוא לומר שלא יהיה נזכר בכל התורה (כמו שכתב רש"י שם) והגם שנמחל העוון מכל מקום דיבורו עשה רושם שלא נזכר בפרשה הזו כולה מה שהיה ראוי להיות נזכר בה על אחת כמה כי כל הצווים אליו היה ולא נזכר עבור זה וכו' עיין שם. ואמנם מהראוי לומר בה דבר, כי על כל אלה מקושי ההבנה הוא שממסירת נפש גדול כזה שמסר נפשו על ישראל ושם נפשו בכפו לכפר על ישראל יגיע לו עונש כל דהוא להמחות ח"ו אפילו בפעם אחד מהתורה והן פנחס בן אלעזר כאשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל, ניתן לו ברית שלום לו ולזרעו אחריו, ומשה שכיפר על ישראל יגיע לו רעה ח"ו. אשר על כן נראה שזה שלא נזכר שמו הוא למעליותא ולחשיבות גדול, והוא על דמיון אחד ממקורבי המלך שעשה דבר גדול מאוד שמסר נפשו על בן המלך, וקיבל עליו להיות ח"ו נאבד שמו וימח זכרו בשביל הצלת בן מלכו, והמלך הגדול החכם בראותו מעשה האיש הזה ותחבולותיו אומר הנה איש הלזה היה חפץ להאבד שמו בשביל אהבת בני, כמדתו אשיב לו, להיות נאבד שמו שלא יקרא לו מעתה בשמו כאשר היה נקרא, רק מעלהו לגדולה למעלה נפלאה ויהיה נקרא על שם שררותו כמו שר פלוני או דוכס וכדומה, ומכריז בכל ממשלתו שלא יקרא עוד זה בשמו כי אם בשם שררותו המורה על גדולתו ומעלתו.

והנה נודע אשר כתר הכהונה נקרא ואתה בסוד הכתוב (תהלים ק"י, ד') אתה כהן לעולם, ואפשר שנקרא כן לפי שנמצא בו התיחדות כל מאורות עליונים עשר ספירות בלימה הנרמזים בשם הוי"ה יתברך, כי האל"ף מורה על פלא העליון הטמור ונעלם סוד הכתר שהוא באל"ף וצורת הא' הוא יו"ד לרמז על הי' שבשם הוי"ה ברוך הוא אור החכמה, ושניהם אחד כי שניהם נרמזים ביו"ד זה בגופו וזה בקוצו הימנית לרוב העלמו ומדת הכתר נעלם בהחכמה בסוד כי עמך מקור חיים כנודע בסוד מלת בראשית שראשית הוא החכמה ראשית חכמה, והא' שבתוכו רומז אל הכתר הידוע, והה' מורה על ה' ראשונה שבשם הוי"ה יתברך אור מדת הבינה והוא"ו רומז אל התפארת סוד ו' קצוות, והת' רומז אל המלכות ה' אחרונה שבשמו יתברך, הרי נרמז במלת ואתה התיחדות כל מדותיו ברוך הוא בבחינת היחוד השלם שזה תכלית כל השלימות וקץ כל התקוות. והכהן שהוא שושבינא דמטרוניתא המיוחד ליחד לאחד כל המאורות הללו וכל הפרצופים הקדושים הנוראים וכולם יאירו ויברכו וישפיעו כל טוב וברכה אל בית מלכותן ממקור הברכות ומשם לעולמות התחתונים כי היא נותנת טרף לביתה וחוק לנערותיה. נקרא

על שם זה ואתה על שם שררותו שהוא המיוחד ליחד המדות ביחוד שלים הנרמזים במלת ואתה, ועל כן מלת ואתה רומז על החסד כנודע כי זה כל החסד שבעולם ביחוד המאורות לאחד.

והנה כל בחינת המשכן עשייתו והקמתו וסדר עבודתו הכל היה על ידי משה שהוא קיבץ את כל הנדבות והוא צוה לעשות כל הכלים והוא הקים את המשכן לבדו והוא קידש את אהרן ובגדיו ובניו ובגדי בניו והוא הלביש אותם את כל הבגדים ומשחם בשמן המשחה. ונמצא שעל ידו נעשה כל בחינות היחודים האלה הנעשים בבית המקדש על ידי אהרן הכהן, כי בלעדיו לא היו נעשים כל המעשים האלה וביותר ויותר במה שבשבעת ימי המלואים שמש הוא במשכן והקריב כל הקרבנות כמאמר חז"ל (זבחים ק"ב. ובויקרא רבה י"א, ו') שבימי המלואים שמש משה בכהונה גדולה. הרי מעתה ראוי גם הוא להקרא בשם ואתה המורה על בחינת הכהונה שהוא המעלה הנפלאה המורה על יחוד השלם שכל העולמות מקווים ומיחלים לזה, ולזה אמר הקב"ה ברחמיו הנה עתה הגיע העת והעונה לשלם שכר שיחה נאה לידידי משה רבינו שנתן נפשו על ישראל ואמר למחות את שמו כן אעשה לו שלא לקרוא אותו בשמו כי אם על שם שררות וגדולה, נוסף על זה שיש לו כתר מלכות, גם בכתר כהונה גדולה אכתירו להקרא על שם ואתה המורה על היחוד השייך לשושבינא דמטרוניתא על ידי הכהן הגדול מאחיו. כי כל בחינות היחודים הנוראים הנעשים על ידי הכהן מתיחסים אליו כי הכל נעשה על ידו ובפרט שהוא המשמש בכהונה גדולה בימי המלואים, ולזה אמר לו ואתה תצוה את בני ישראל וגו' כי זה שמו הנאה לו על שם פעולתיו וגדולתו בשמי השמים.

ואמנם הנה כבר כתבנו שמלת ואתה הוא בחסד כי הוא רומז על היחוד השלם שמזה נמשכין ונהרין כל החסדים בעולם, ולזה אמר הכתוב (נחמיה ט', ו') ואתה מחיה את כולם כי בחינת החסד הוא המתפשט על כל המדות כמו שאיתא בזוה"ק (בראשית מ"ו.) יומא קדמאה אזיל עם כולהו וכולהו ביה וכו' ומתפשטין החסדים עד הגיעם לבחינת צדיק יסוד עולם הנקרא כל ומשם לבית המלכות הנקראת גם כן כל וזה ואתה מחיה את כולם כל וכל, ואז את נפש רעבה מלא טוב, כי אור הזרוע לצדיק נקרא טוב בסוד הכתוב (ישעיה ג', י') אמרו צדיק כי טוב והוא המשביע את נפש הרעבה נפש דוד, וכנסת ישראל מתמלאת בכל בחינת הברכות ומשם על ראש בניה עמה ישראל בסוד אומרם (שבת קי"א.) כל ישראל בני מלכים הם, ועל כן אין ברכה וטובה באה לעולם אלא בשביל ישראל כמאמר חז"ל (יבמות ס"ג.) כי היא המחלקת שלל ונותנת טרף לבני ביתה ואז שמעה ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה כי ברך בניך בקרבך ושם גבולך שלום וחלב

חטים ישביעך, והוא אומרו כאן ואתה תצוה את בני ישראל שאתה תדבר ותמשך כל בחינת החסדים מהיחוד השלם שבתיבת ואתה אל ראש בני ישראל שהם עמוסים מני בטן בנים לקודשא בריך הוא ושכינתא אשר אליה מגיע היחוד הלזה ומשם על ראש בניה ישראל ואז שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה.

פרק כח

פסקה א

ואתה הקרב אליך את אהרן וגו'. צריך לדעת שינוי לשון הכתוב בזה לדבר בלשון הקרבה ולא בלשון צווי ואמירה כבשארי המקומות, והנראה על פי אומרם ז"ל (תורת כהנים מובא ברש"י שמיני ט', ז') בפסוק קרב אל המזבח שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש וכו', והוא כי בדבר של גדולה צריך האדם לסרב אף במקום שאסור לסרב כמו במה שאמרו (פסחים פ"ו:) אין מסרבין לגדול, מכל מקום בדבר הנוגע לשררה וגדולה צריך לסרב כמו שכתבו בתוספות שם כי צריך שידע אשר אינו ראוי לגדולה הזו, עד אחר שמפצירין בו מוכרח הוא לעשות את דבר המלך, וגם סירובו של אהרן היה שלא חפץ לקחת גדולה במקום אחיו כי הלא בשבעה ימי המלואים שמש משה במשכן ואמר בלבו מאן דלביש מדא ילבש מדא כמאמר חז"ל (ברכות כ"ח.) ולזה אחר אומרו למעלה ואתה תצוה את בני ישראל אומר הכתוב כי הגם שלבני ישראל ודאי די בצווי הזו ומעצמן יעשוהו באהבה, אך את אהרן אחיך אף שדבר מצוה אתה מצוה לו מכל מקום ואתה הקרב וגו' שאתה מוכרח לקרבו בידים שיעבוד העבודה, וכמאמר חז"ל (ילקוט רמז תקכ"א) משלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא אשה היתה מתביישת לפניו נכנסה אחותה אצלה אמרה לה הגיסי דעתך בואי ושמשי את המלך וכו' כך אמר לו משה הגיס דעתך בא ועבוד העבודה וכו' עד כאן. כי כל כך גדלה היראה והבושה באהרן מלפני מלך מלכי המלכים עד שלא היה אפשר לו לעשות כאשר צוהו מפני האימה והוכרח משה ללמדו דעת להגיס דעתו לשמו יתברך בכדי לעבוד עבודתו (ועיין בחיבורנו סידורו של שבת (שורש הששי) שביארנו שם באיזה אופן מוכרח האדם להשתמש במדת הגבהות לשם ה' אף שהוא שנאוי ומבוזה ומרוחק מאוד מאוד בעיני ה' יתברך יותר מכל המדות רעות שבעולם, ואולם שיעור הצריך לעבודתו מצוה כמאמרם ז"ל (ברכות ס"ג.) בפסוק (משלי ג', ו') בכל דרכיך דעהו ואפילו לדבר עבירה וכו', והכתוב אומר (דברי הימים-ב י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה' רק שצריך אזהרה מאוד מאוד שלא לנטות עמו מאחרי ה' לא מניה ולא מקצתיה כי אש היא עד אבדון תאכל עיין שם). ואכן לצד שהיה באהרן בחינה יתירה מה שלא רצה ליקח גדולה במקום אחיו ולזה אמר לו שאתה

מוכרח לקרבו בידים עבור שתי בחינות. א', ואתה הקרב אליך פירוש אליך נוגע הדבר לפי שאינו רוצה לקרב, עבורך, ועל כן אתה מוכרח לקרבו בידיך ולהראות לו שאין בלבך עליו. והב', את אהרן, כי אהרן ידוע מאז ביראתו ובושתו מלפני ואתה מוכרח להגישו אל המזבח בידיך.

ב או יאמר ואתה הקרב וגו' שבאמת לא ירע לך על נטילת מצוה הגדולה החביבה הזאת עבודת הקרבנות להנתן לאהרן אחיך, כי כך עלה במחשבה לפני ואתה צריך לקבלה בשמחה ובטוב לבב, וזה אומרו ואתה הקרב אליך את אהרן שיהיה דומה בעיניך הקרבת אהרן כאילו הקרבת אליך כל המצוות והגדולה הזו הגדולה בעיניך ותעשנה באהבה בשמחה כאלו באו לך כל העבודות האלה, כי באמת כבר כתבנו במקום אחר שמי שאוהב את ה' יתברך לא אהבת עצמו בשום אופן, אין חילוק לפניו כלל וכלל בעשיית המצוות אם הוא עשאה או אחרים עושים ויבוא הטוב מכל מקום אחרי שעל כל פנים יגיע נחת רוח לבוראו מזה וזה הוא עיקר עבודתו לעשות נחת רוח לפניו, ומה לו אם יגיענו נחת רוח ממנו או מחבירו. כי זה שאין בחינת האהבת שלם אצלו רוצה הוא דוקא שהוא יזכה בכל המצוות ויחטוף כל המצוות מזולתו לידו אף בעולה ובקטטה, ואינו מתענג כלל במה שרואה חבירו עושה מצוה ועובד ה', כי היה חפץ שלא יעבוד ה' כי אם הוא להיות יחיד בעיני המקום ולמצוא חן בעיניו על זולתו. ועל כן מסבב שיגיע כל המצוות לידו, ולא יעשה בה אדם דבר כי אם הוא, אבל לא זו אהבת אמת. אבל האוהב את בוראו אהבת אמת שמשתוקק שיגיע נחת רוח לבורא עולם, לא ישתדל כלל לחטוף המצוה מזולתו שהוא יעשנה, כי אין נפקא מינה אליו כלל אם הוא יעשנה או אחר ויבוא הטוב מכל מקום שיהיה נחת רוח למי שאמר והיה העולם, ועל כן אומרים בקדושה של יוצר אצל קדושת המלאכים וכולם מקבלים עליהם וגו' ונותנים באהבה רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח וגו', כלומר לפי שמלאכים אין בהם לא קנאה ולא שנאה וכו', ולא יחפוץ אחד להיות גדול מחבירו אף בעיני המקום, ועל כן נותנים באהבה רבה רשות זה לזה להקדיש וכו' כי כל כוונתם שיגיע הנאה לבורא עולם יהיה ממי שיהיה מאתו או מזולתו, וזה שלימד הקב"ה כאן את משה שיהיה חשוב בעיניו עבודת אהרן כאילו הוא עבד וכנאמר.

ג עוד יתבאר הכתוב באומרו ואתה הקרב אליך וגו', כי אף על פי שהגדולה הזו לאהרן אף על פי כן הוא רק מקורב אליך שאתה העיקר והוא הטפל, כי כל התורה נקראת על שמו של משה כאומרו תורה צוה לנו משה וגו' ונאמר (מלאכי ג', כ"ב) זכרו תורת משה עבדי, והוא המצוה את הכל, וכל דבר המלך על ידו נעשה, ואין הקב"ה עושה דבר חוץ

מדעתו כמאמר חז"ל כאן (בראשית רבה ל"ז, ד'), ובזה ממילא לא תתקנא במעשה אהרן כיון שאתה העיקר לכל התורה והוא רק הטפל והכל נכלל בך. ועל כן אמר את אהרן, והיה די לומר הקרב אליך אהרן אחיך, ואכן כי מלת את מורה על הטפל כמאמר חז"ל (בבא קמא מ"א:) את בשרו את הנטפל לבשרו, וגם כאן יאמר הקרב אליך את אהרן שאהרן יהיה רק כטפל אליך ואתה העיקר בכל התורה והמצוה, כאמור.

ד גם יתבאר הכתוב על דרך מאמר חז"ל (שמות רבה ג', י"ז) הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים, הרי שזכה אהרן לכל הגדולה הזאת עבור משה, מה ששמח עליו בצאתו לקראתו. וזה אומרו ואתה הקרב אליך את אהרן, כלומר בזכות מה שעשה אהרן אליך ששמח בלבו על גדולתך ולא נתקנא בך ואין אני מקפח שכר כל בריה לכן תקרבהו לגדולה הזו.

מתוך בני ישראל לכהנו לי, זה לכאורה מיותר כולו והיה לו לומר את אהרן אחיך ואת בניו נדב וגו'. ואמנם לצד שכתבנו בסמוך כי היה צריך משה לקרבו כי היה אהרן בוש וירא לגשת ליטול גדולה וכתר בזה, ופן יאמר אדם להיפך שהיה צריך לקרב את אהרן מפני העבודה הגדולה בעבדות שניתן לו ולא היה רוצה אהרן לגשת עד שקרבו משה בידיו, כי לכאורה מה גדולה ניתן לו בזה הלא עבדות הוא נותן לו, לזה אומר הכתוב לא כן, כי הן הקרבה הזו היא מתוך בני ישראל, ולכאורה היה די לומר מבני ישראל, ואמנם שיורה על תוך בני ישראל שהוא הפנימיות שלהם החיות הטוב והאור השופע בתוכם כי הלא בתוכם ה', ואמרו חז"ל (עיין באלשיך) בפסוק (שמות כ"ה, ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מגיד שהשכינה שורה בתוך כל אחד ואחד. ונמצא תוך בני ישראל הוא ממולא מהאורות הנפלאים המגיע להם ממלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו לעוצם קדושתם, ומכל החשיבות שלהם לא בחרתי באחד מהם לעמוד לפני לשרתני כי אם אותו בחרתי מתוך בני ישראל, כי הלא גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם (קהלת ה', ז'), ואהרן קדוש ה' נבחר מכולם להיות קדוש בקדושה יותר ויותר מהם, והשראת שכינתו יתברך בתוכו שופע בו הרבה יותר מאשר בהם, כי אין ערך להשראת שכינתו יתברך, ותמצא שאמרו חז"ל (סנהדרין ל"ט.) כל בי עשרה שכינתא שריא, ואמרו (ברכות ו'.) אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו וכו'. ובבית המקדש היה השראת השכינה, ובודאי לא הרי זו כהרי זו שבודאי אינו דומה השראת שכינתו יתברך בבית אלהינו, להשראתו לעשרה מישראל ולאחד וכדומה (ועין בדברי חז"ל (סנהדרין שם) ששאל האי כופר לרבן גמליאל אמריתו כל בי עשרה שכינתא וגו' כמה שכינתא אית לכו וכו' והמשיל לו מאור השמש המאיר דרך חור וחלון ופתח

ואכסדרה וכדומה ואינו דומה זיו הנכנס דרך החור להנכנס דרך חלון ופתח וכדומה עיין שם). ועל כן הנה מתוך כל בני ישראל הרימותי בחור מעם, בשמן קדשי משחתיו, המורה על כתרי מלוכה והכל לכהנו לי. כהן הוא לשון נשיאות כמו (שמות י"ח, א') כהן מדין. והוא כהן לי, לי לעצמי ליכנס לפני ולפנים לעבוד עבודה המיוחדת שאין אחר רשאי ליכנס לשם. ומכל אלה כל לב מבין, יבין השררה והגדולה הזו שאין ערוך אליה, ומכל שכן אהרן קדוש ה' שבודאי הבין זאת ויותר, ובודאי היה רץ לדבר הזה בכל מאמצי כוחו במסירת נפשו ממש, אם לא לגודל הענוה שהיה בו ורוב הבנתו בגדולה הזו היה בוש להתקרב עד שקרבו משה בידים, ואומר הכתוב פקח עיניך וראה עוד ועוד חשיבתו אשר אני מצוה.

פסקה ב

ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת. כי לצד שהוא עומד לפני המלך ממש ואין נכון לעמוד בבגדים הללו שלובש מחוץ להיכל המלך, צריך ליחד לו בגדי כבוד מיוחדים לעבודה, ובזה תראה חשיבות העבודה ומעלתה שאסור לעובדה בבגדי חול, וממילא כי חוץ מה שצריכים הבגדים להיות חשובים ויקרים להיות לכבוד ולתפארת לפני מי שהוא עומד בהם, כי אף אליו המה לכבוד ולתפארת בראות כל אחד מישראל אשר המלך חפץ ביקרו והלבישהו לבושי מלכות (והמבין בסוד הבגדים, המה ממש בגדי מלכות אשר לבש בו המלך כי הכל רומז אל אורות עליונים ובסוד החשמל שהוא חושבן מלבוש כנודע וכבוד אלהים הסתר דבר ואך אל תפרוץ אל ה' להעלות להרהר שם באיזה דבר גשמיות חלילה) וזה אומרו לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת כי גם לאהרן יגיע כבוד ותפארת בראות ישראל מה גבר בגוברין. אשר על כן אומר הכתוב,

פסקה ג

ואתה תדבר אל כל חכמי לב וגו' ועשו את בגדי אהרן. שמי שיש לו לב משכיל, מעצמו יבין לאשורו גודל מעלה הנפלאה הלזו אשר בחר ה' באהרן לגדלהו משל אחיו להיות עומד לשרת לפניו בחצר המלך פנימה בקודש הקדשים ובודאי נצרך לו בגדי כבוד ותפארת שעל ידם יכהן שם לפני ה' ועל כן מיד כאשר תדבר אליהם תיכף יעשו במאמר פיך כי יבינו מעצמם אשר ודאי כן צריך להיות חכמי לב (ובפרט לאשר כתבנו שהמבין מבין שהמה לבושי מלכות עולמים וחכמי לב ודאי יבינו זאת יעשו זאת באהבה ושמחה בזירוז נפלא).

פסקה יב

ושמת את שתי האבנים וגו' אבני זכרון וגו' לפני ה', על שתי כתפיו לזכרון. הנה מעשה האפוד פירשנוהו קצת בחיבורנו סידורו של שבת (שורש הששי ענף ג') עיין עליו ולא

נכפיל. ואולם מה שזכר כאן שתי זכרונות אבני זכרון ועל שתי כתפיו לזכרון, נראה כי שתי זכרונות היה בדבר. אחת, הזכרון לפני ה' וכמאמר חז"ל (שמות רבה ל"ט, ל"ח) שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם לבניהם והוא לכפר על עוונות בית ישראל לכל פשעיהם וחטאתם כמאמר חז"ל (זבחים פ"ח:) אפוד מכפר על עוון עבודה זרה וכו'. והשנית, הוא מה שהיה הכהן גדול בעצמו מגין עליהם על ידי זה ונשא אותם עליו כאב הנושא את בנו על כתפיו להצילו מכל מכשול רע ביראתו שלא תגוף באבן רגלו. והוא להגין עליהם גם מן היסורים ומכל דבר וכמאמר חז"ל (חגיגה י"ד.) בפסוק (ישעיה ג', ג') ונשוא פנים, זה שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא וכו', כי אף שהיה האפוד מכפר על עוון עבודה זרה מכל מקום לא להמחות מכל וכל להנצל אף מהיסורין בעוון גדול וחמור כזה, ולזה היה הכהן גדול נושא אותם כאב את בנו להגין עליהם בכוחו וזכותו, ובבקשת רחמים עליהם תמיד להמתיק הדין מעליהם מכל וכל להגין אף מן היסורין. והוא אומרו אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני ה', שזה היה הזכרון האחד לבני ישראל במה שנשא את שמותם לפני ה' שיזכור ה' זכות השבטים לזרעם אחריהם שלא יכלה זרעם ח"ו מעוון עבודה זרה, ואך לא מהיסורין. ולזה היה זכרון השני שהוא על שתי כתפיו לזכרון דוקא על כתפיו ולא במקום אחר להורות הדמיון הזה שצריך לישא את ישראל על כתפיו כאדם שמרכיב את בנו על כתפיו להגין עליו ולהצילו מכל רע מחיה רעה ומהכשל באבן ובבור תחתיות וכן לדורי דורות הנה הכהן הגדול היה מוכרח להגין עליהם מכל וכל בזכותו, ובאופן שיהיה ראוי להיות ה' יתברך נושא פנים לדורו בעבורו.

פסקה כט

ונשא אהרן את שמות בני ישראל לזכרון לפני ה' וגו' ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' וגו'. מעשה החשן פירשנוהו גם כן קצת בחיבורנו סידורו של שבת שם (בשורש הששי ענף ג') ואמנם שתי הנשיאות הללו שהזכיר הכתוב בשני הפסוקים האלו הוא גם כן כאשר פירשנו במעשה האפוד למעלה לומר כי נשיאה אחת היה לזכרון לפני ה' שיזכור ה' בזכות השבטים וישמור זכותם לבניהם אחריהם לכפרה על עוון עִוּוּת הדין כמאמר חז"ל (זבחים שם) ועוות הדין עוון גדול הוא למאוד כמאמר חז"ל (אבות ה', י"א) חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עִוּוּת הדין וכו', ועל כן היה הזכרון שלפני ה' מכפר מהדברים האלה. ואך להגין עליהם מכל וכל נשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו שהוא היה בבחינת לב בני ישראל כי נבחר מתוך בני ישראל כלומר מאמצעות בני ישראל והוא בחינת הלב הממוצע בהגוף, כי כבר נודע שכל ישראל גוף אחד הם

כמו אדם אחד ויש בהם שישנם בבחינת הראש ועל כן נקראים ראשי בני ישראל ויש בבחינת עינים הנקראים עיני העדה וכן כל האברים, ועיין בדברי האר"י ז"ל בליקוטי תורה (קדושים מצות ואהבת לרעך). ואהרן היה בבחינת הלב ועל כן נשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו כלומר לפי שהוא היה בבחינת לב בני ישראל היה צריך לשאת אותם להגין עליהם ולהצילם מכל רע כי ידוע אשר הכאב מכל האברים מגיע קודם אל הלב ועל כן היה הוא המרגיש תחילה בכאב ישראל וביקש רחמים עליהם וכיפר עליהם להמתיק הדין מעליהם ולברכם בברכת כהנים. וכן כל כהן גדול שעמד אחריו היה הכל בבחינה זו, לכפר על ישראל בכח עצמיותם ונשא את משפטם שהיא בחינת משפט הדין והיסורין על לבו לכפר עליהם תמיד לפני ה'.

פסקה מא

והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וגו'. לדקדק יתור לשון מלת אתו שהיה די לומר את אהרן אחיך ואת בניו. ואמנם הנה מודעת זאת למביני מדע בסוד הארבעה בגדים שהיה לכהן גדול יתירים על של כהן הדיוט שהיו מורין על ארבעה מוחין הידועים והם אורות אלהינו יתברך שמו המאירים ויורדים על המאורות התחתונים בחדר המדות להאיר עליהם באור הבהיר זך ומזוכך אור בהיר בשחקים שעל ידי זה יוכלו לעלות ולהכלל למעלה במאורות עליונים לקבל משם כל בחינת שפע וברכה, ומשם היו יורדים המוחין הללו על ראש בני ישראל למטה בארץ התחתונה להאיר עיניהם עיני השכל והחכמה שבראשם שתהא שלהבת יה עולה מאליה בפנות לבבם ומחשבתם לאהבה את ה' אהבה שאין לה קץ וסוף אהבה בוערת עזה ונאמנה בכלות נפשם לה' אל אמת להדבק בו ולעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו ולקרב אליו כל נבראי הארץ התחתונה הלז לכל צבאיה בכח וגבורה עזה, בהתקשרות עם כל צבא הארץ ולהעלות כולם יחד לפני צור עולמים ברוך הוא באהבה ולירא על ידי זה מרוב גדולתו והדר יקר תפארתו ועזוז נוראותיו שגדלה עולם מהכיל, ובפרט הציץ שהיה על ראש אהרן שהיה מורה על מוח החכמה העליונה בחינת המחשבה האמיתית ברצון בורא עולם להדבק שם בכל לב ולב בעוז ותעצומות, שנאמר בו (לקמן פסוק ל"ח) והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה', שיהא נמשך על ידי זה אור הרצון העליון באור המאיר ביחוד השלם על כל המאורות והמדות שעל כן היה כתוב עליו קודש לה' להורות על אור מוח החכמה הנקרא קודש כי קודש הוא לה', שלזה יאמר הכתוב (ירמיה ב', ג') קודש ישראל לה' ראשית תבואתו כי ישראל עלו במחשבה תחילה שהם ראשית תבואתו, ועל כן הוא קודש לה' כי המחשבה שהוא אור החכמה הוא במקום הקדוש, ועל כן הם נרמזים במלה אחד של בראשית

המורה על החכמה שנקראת ראשית חכמה ועל ישראל שנקראו ראשית תבואתו, כי שם עלו במחשבה תחילה ושם המורה על החכמה הוא שמם גם כן ממילא. ונודע אשר כל בחינה ובחינה כשהיה פעם אחד בעליה במקום גבוה הגם שירד אחר כך למטה מכל מקום לא נופל הוא ח"ו להשאר למטה כי כח בידו לעת וזמן לעלות למעלה למקור שורשו שנחצב משם, ועל כן ישראל שעלו במחשבה תחילה וממקום קדוש יהלכו, היה ניתן כח ביד הכהן הגדול להמשיך ולהאיר על ראש ישראל ממקור הקדושה ממקום הקודש מגבוה גבוה מראשית חכמה שהוא קודש לה' להעלותם לקודש הקדשים, ולזה יאמר הכתוב למעלה אצל הציץ ונשא אהרן את עוון הקדשים פירוש שיכפר על ישראל על עוון הקודש מה שהמה יורדים ויוצאים כפעם בפעם מן הקודש מֵעֲוות מעשה ידיהם, ולהעלותם אל הקודש כאשר בתחילה ישראל עלו במחשבה שם. והכל על ידי בגדי כהונה המורים על המוחים עליונים ובפרט הציץ נזר הקודש מוח החכמה שעל ידו היו יכולים הכהנים הגדולים להסתייע לכח מחשבתם ולבם לכפר על בני ישראל מטומאת הקודש לנקותם מכל וכל ולהעלותם בכח מחשבתם הטהורה בהתקשרות כל ישראל, שהוא היה בבחינת הלב של ישראל הממוצע בהגוף להעלות כל ישראל אל לבו בכח מחשבתו להאיר עליהם מן הקודש ולהעלות את שורש נשמתם למקום אשר נחצבו משם. ואפשר לזה יאמר הכתוב למעלה ויקחו אליך שמן זית וגו' שמלת אליך לכאורה מיותר.

ואמנם כי נודע אשר שמן זית רומז על החכמה כמו שאיתא בדברי הרב האר"י ז"ל (בכמה מקומות ועיין בכוונת נר חנוכה) ומרומז בדברי חז"ל (מנחות פ"ה:) שאמרו בפסוק (שמואל-ב י"ד, ב') וישלח יואב תקועה וגו' מאי שנא תקועה אמר ר' יוחנן מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצויה בהן וכו' (ואל תתמה על החפץ איך היו שני דברים רומזים לבחינה אחת כי הלא גם הציץ רמז לבחינה זו כמו שכתבנו והיה די באחד לא כן אחי כי הן גבוה מעל גבוה שומר ובכל אור ואור מדה ומדה יש כמה בחינות שונות אין מספר וזה רומז לזה, וזה לזה, ובפרט בכללות העולמות שזה ירמוז על מדה הזו שבעולם הזה, וזה על המדה הזו עצמה שבעולם אחר, הלא תמצא שהמשכן בכלל היה רומז אל המלכות, והמנורה רומזת אל המלכות, והשולחן רומז אל המלכות, כמו שאיתא בדברי הרב האר"י ז"ל בכמה מקומות אך שבודאי לא היו שני דברים על ענין אחד רק כפי התחלקותם בבחינות שונות למאוד בכל העולמות והכל כנודע ועוד יש דברים בגו ולא נאריך ונחזור לענין) ומשה רבינו שהיה כחו גדול למאוד מאוד שלא קם כמוהו בקומה שלימה, היה כח בידו להמשיך מוחין עליונים מאור החכמה העליונה בכח מחשבתו הקדושה לבד, בלתי

לבישת הבגדים הנזכרים להאיר על ישראל ולהמשיך עליהם משמן משחת קודש אשר על ראשו להיות שמן משחת אלהיו עליהם באור מוחין מן הקודש אורות החכמה עליונה להאיר עיני שכלם בשכל הבהיר והזך לעבודת ה' אלהיהם באורות האהבה והיראה האמיתית, ולזה אמר הכתוב למעלה ואתה תצוה את בני ישראל כשאתה תתחבר עם בני ישראל בבחינת ואתה שכתבנו למעלה שמורה על הכהונה בבחינת ואתה מחיה את כולם, המורה על היחוד האמיתי שהיה הכהן גדול מיחד בעבודתו ואתה תהיה להם בבחינת כהן להמשיך היחוד אליהם בכח מחשבתך הטהורה, אז ממילא ויקחו אליך שמן זית זך וגו' פירוש לפי שהם נטפלין אליך יקחו בחינת השמן זית שהוא אור מוח החכמה העליונה לדעת ולהבין באור זך ובהיר. וזך ירמוז על קיומם התורה בכלל שאורייתא מחכמה נפקת ויש בה זך אותיות כ"ב אותיות הא"ב וה' אותיות מנצפ"ך, וגם היא נקראת זית על שם שרוב שיעוריה כזית כמאמר חז"ל (עירובין ד':). (ועוד ירמוז ויקחו אליך וגו' על דרך מה שכתבו המפרשים שפירשו את מאמר חז"ל (ברכות ל"ג:) שאמרו אין לגבי משה יראה מילתא זוטרתי היא פירוש אותן שהיו לגבי משה ונטפלין אליו אצליהם יראה מלתא זוטרתי היא וכו' וזה אומרו ויקחו אליך פירוש אותם המחוברים ונטפלים אליך יקחו לעצמם בחינת שמן וגו', וגם כי שמן רומז ליראה כי בחכמה שם בחינת דחילו יראת הרוממות כידוע ולגבי משה יראה מילתא זוטרתי כי שמן על ראשם לא יחסר, וגם אפשר ירמז על מצות שבת ששקול כנגד כל התורה שנקרא שבת קודש שהוא בחכמה ובו מצוה להדליק נרות בשמן זית שצלול נהורא טפי כמאמר חז"ל (שבת כ"ג.) ועל כן אמר זך כנגד כ"ז פעמים הוי"ה שעולין מספר שבת כנודע) וכל הבחינות האלה הכל משה לבד בכח חכמתו אשר בקרבו יאיר מזה לכללות ישראל המצטרפים ומתחברים אליו (וביותר לפי המובאר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה קרח פסוק ויקחֶלוֹ על משה) שכל דורו של משה היו ניצוצי שורש נשמתו בסוד הכתוב העם אשר אנכי בקרבו ע"ש וממילא בודאי יוכל הוא להמשיך עליהם אורות העליונים בכח המשכתו לשורש נשמתו והבן) והוא אינו צריך כלל לבגדי כהונה ולציץ נזר הקודש על ראשו להמשיך על ידי זה אורות החכמה, כי כחו היה גדול כל כך להמשיך הכל בכח מחשבתו הטהורה, ולזה אמר לו ואתה הקרב אליך את אהרן וגו', אליך דייקא שגם הוא יעשה כמעשיך לצאת ללקט אורות ולהמשיכם למטה והכל בבחינת ואתה מבחינת היחוד השלם בכל הנרמז בואתה ויהיה לו כל כח הזה של ואתה שיהיה נבחר מתוך בני ישראל לקדשו פירוש לקדש את ישראל בקודש ממקום הקודש על ידי כהנו לי מה שיהיה כהן לפני, ואמנם כי לו הנה ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך שהוא יוכרח להמשיך את האורות

הללו על ידי הארבעה בגדים עם הציץ נזר הקודש, להמשיך אור קדושת החכמה לכל בני ישראל ועל כן נקראים בגדי קודש כי כולם בכלל נכללין במוח החכמה כי הוא הכולל כלם בסוד (תהלים ק"ד, כ"ד) כולם בחכמה עשית ועל כן נקרא ראשית שהוא הראש לכל המוחין וכולם כלולים בו (כמו שמובא בדברי הרב האר"י ז"ל בכוונת יום שני של ראש השנה עיין שם) ועל כן כולם בכלל נקראים בגדי קודש אף שהם רומזים לכל הד' מוחין מפני שכולם בחכמה עשית, ואמנם גם כל הבגדים האלה הכל על דעתך ומחשבתך ועל כן ואתה תדבר אל כל חכמי לב וגו' ועשו את בגדי אהרן לקדשו וגו' כי אתה הוא הראש להמשכת הקדושה הלז בכח מחשבתך לבד בבחינת היחוד של ואתה, שנקרא שמך עתה כך בשם ואתה לא בשם משה (כנזכר למעלה) להורות על היחוד הלז שבידך ובכח היחוד הלז ואתה הקרב ואתה תדבר הכל לשם היחוד הלז והוא היחוד השייך לכהן, רק שהכהן צריך לבגדים ולא כן אתה. ואמנם כי גם אהרן קדוש ה' לא היה צריך ללבישת הבגדים הללו לדבר הזה, כי על כן נקרא אהרן קדוש ה' שהיה דבוק תמיד במקום הקודש לא זז מחשבתו משם ולא היה צריך כל כך לציץ נזר הקודש על מצחו שיהיה נחקק עליו קודש לה' כי היה מעצמו קודש לאלהיו, ועל כן שנו רבותינו (בהוריות י"ב.) כמין שני טפי מרגליות היו תלוים לאהרן בזקנו וכו' להראות אשר שמן משחת קודש היה תמיד עליו ושמן על ראשו לא נחסר לעולם מלהתדבק במקום הקודש.

ואכן כי לצד שהכהנים גדולים בכלל אשר יעמדו אחריו כמו בניו וכל העומדים אחריהם הם היו צריכים להבגדים הללו להמשיך על ידם אורות המוחין ובפרט הציץ שהיה על מצחם שהיה נחקק עליו קודש לה', כדי שיהיה זאת על מצחו ומחשבתו תמיד להתדבק בקודש, ועל כן היה מוכרח אהרן ללבוש קודם את כל הבגדים הללו בכדי להמשיך אורות שלמעלה על הבגדים לקדשם בקדושתו בכל הארבע מוחין הרומזים אל ארבע בגדים הללו, ואחר כך יאותו בניו בלבישת הבגדים הללו שיעשו גם כן כמעשהו להמשיך האורות לעולם, וזהו שאמר הכתוב (כ"א, כ"ט) להלן ובגדי הקודש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא בם את ידם שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו וגו', כי הבגדים הללו יהיו למשיחת בניו ולמלא את ידם, לצד שכבר נתקדשו בקדושתו של אהרן בהאיר עליהם אור הקדושה שלמעלה ואז יוכלו גם בניו להמשיך על ידיהם האורות המאירין הנזכרים, ועל כן הוכרחו בניו ללבשם שבעת ימים רצופים בעת אשר נעשה כהן גדול, לצד שגם הוא יתפס בקדושת הבגדים הללו ויתקדש בקדושתם בשבעת ימים רצופים שהם כללות ימי הבריאה בכלל ששת ימי המעשה ושבת קודש, ואז כאשר נתקדש בימים הללו יוכל גם הוא אחר כך למלא מקום אביו להאיר לעולם, שגם לזה

ירמוז אומרו למעלה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו שמלת אליך ומלת אתו שניהם מיותרים והיה לו לומר הקרב את אהרן ואת בניו מתוך בני ישראל, ואמנם כי לפייס את משה בא שלא ירע לבבו של משה כאשר ישמע שאהרן אחיו צריך דוקא ללבישת בגדים שהם כמו סעד לתומכו שבלא הם לא יוכל ללקט האורות, מה שהוא ברוב ענותנותו היה תמיד סובר שאהרן אחיו גדול ממנו הרבה ונמצא איך יוכל הוא להמשיך הברכות בלתי הבגדים, ולזה אמר לו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך שהוא יקרב אליך לעשות כמעשיך ממש להאיר ליושבי תבל גם בלתי הבגדים, ואמנם לאשר ואת בניו אתו שגם בניו מתקדשין אתו בקדושתו והם צריכים לבגדים ועל כן ועשית בגדי קודש וגו'.

או יאמר על זה הדרך הקרב אליך את אהרן שהוא בדומה לך בשוה, ואך ואת בניו אתו שבניו לא ידמו אליך רק אתו ששניהם ילבשו בגדים עבור הבנים שאינן דומין לך, ועל כן אמר הקב"ה למשה בעת מיתת אהרן כשפשט משה הבגדים מעליו והלבישם לאלעזר בנו, הרי את מנחמו שהוא מוריש כתרו לבניו מה שאין אתה מוריש לבניך כמאמר חז"ל (במדבר רבה י"ט, י"ט) כי עיקר לבישת הבגדים באהרן היה עבור בניו למלא את ידם בבגדיו מה שאין אתה זכאי ללבישת בגדים להוריש הגדולה לבניך ועל כן נאמר למעלה ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת ולא נזכר שם כלל בניו ובכל הפרשה אמר הכל לאהרן ולבניו. ואמנם כאן הודיע כי הבגדי קודש המיוחדים לאהרן שהם הארבע של כהונה גדולה, המה לאהרן רק לכבוד ולתפארת ולא להאיר לו על ידיהם, כי האורה ניתנה לו מעצמו בקדושת אלהיו שעליו, ודוקא לאהרן לבד הם לכבוד ולתפארת מה שאין כן כשיגיעו ליד בניו הם יצטרכו אליהם בעצמם להמשכת היחודים ואורות המוחין בכל ארבע פנות העולם ולא בשביל כבוד ותפארת. והנה למעלה במאמר ואתה הקרב וגו' הכל היה ברמז שרמז לו שאהרן הוא בשוה עמו ובניו אתו הם כנזכר כי הלא לא צוהו עדיין על הבגדים, רק שלא ירע לבבו אחר כך כאשר יצוהו על בגדי אהרן רמז לו שאהרן אינו צריך לבגדים, ואך כאן אחר העשיה, בצווי הלבישה אמר לו זאת בפירוש והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אותם ומלאת את ידם וגו' כלומר כי הלבישה לאהרן הוא אינו רק עבור שאת בניו אתו שבניו צריכים להתקדש בקדושתו ועל כן צריך הוא קודם ללבוש הבגדים ובזה ומשחת אותם ומלאת את ידם, כי הבגדים הללו היו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא בם את ידם כשהיו נכנסין תחתיו לכהונה גדולה הנזכר, ועל כן הלבישם הוא קודם להכניס בהם אור קדושת ה' שיהיו ראוין למשחה

בהם וגו' ועל ידי זה יוכלו גם בניו לעשות כמעשהו להאיר פני תבל ומלואה בבגדים האלו על כל פנים.

פרק ל

פסקה א

ועשית מזבח מקטר קטרת וגו'. הנראה לבאר קצת במעשה המזבח הזה ותכונותיו קרוב להדרך שדרכנו בו במלאכת הארון והשולחן (למעלה בפרשת תרומה) כי הנה נודע מכתבי קודש מרן הרב האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים בכוונת הקטורת) שי"א סמני הקטורת הם עשר ניצוצות של קדושה שירדו בקליפה עם אור המקיף הרי י"א ועל ידי הקטרת הקטורת אנו מעלים עשר ניצוצות הללו אל הקדושה בכל יום ויום מעט לפי ערך ההכנה וערך הקדושה ובכל יום מתבררים ניצוצין אחרים והכל בבחינה אחד עשר הללו כידוע. והנה ידוע אשר עיקר הבירור הוא על ידי הזעיר אנפין שהוא המברר, ועל כן בכל יום מימי השבוע מתבררים בירורים ולא בשבת שאין שם בחינת בירור, ועל כן בורר הוא אחד מהל"ט אב מלאכות האסורים בשבת כידוע, לפי שבשבת הוא שליטת המלכות ולא הזעיר אנפין ואין הבירור נעשה על ידה כי אם על ידו דוקא כמו שאיתא בדברי הר"ב ז"ל (בפרי עץ חיים פרק ז' משער התפילה ובליקוטי תורה בהר). ולזה אמר כאן ועשית מזבח מקטר וגו' מזב"ח חושבן א"ל הוי"ה שבעולם היצירה בחינת הזעיר אנפין שהוא המברר, ועל כן שמו מזבח להורות על בחינת הבירור שנעשה בו על ידי שמות אל הוי"ה חושבן מזבח. ועל כן עצי שטים תעשה אותו, שכבר הודענו למעלה (שם אצל הארון והשולחן) ששטים הוא מספר שטן עיין שם. וכאן ודאי שבא להורות על העלאת הבירורים מתוקף הקליפה, לקחו עץ שרומז עליו להעלותו בקדושה כי מניה וביה אבא שדי ביה נרגא כמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ט:) או ירך מתוכה מסרחת שדוד שבא ממואב נקם נקמתם, וכן עץ שטים שבחושבן שטן כשנתעלה אל הקדושה הוא המברר ומוציא בולעם מפיהם והוא על ידי החרב נוקמת נקם ברית בסוד וחרב פיפיות בידם שהוא החרב להרוג המזיקים בסוד ד' ההין שבשם ב"ן שבג' הציורים שיש לה' מצטרפים ועולים לב' פעמים פה וזה וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה וגו' (תהלים קמ"ט, ו') הכל כמו שאיתא בדברי הרב האר"י ז"ל (בכוונת קריאת שמע שעל המטה). והנה ב' פעמים פה הוא חושבן עצי, שכשנלקח אל הקדושה אז נעשה עצי שטים שעצי הוא החרב פיפיות להרוג השטן שבחושבן שטים. וגם כי עצי שטים ראשי תיבות ש"ע המורה לש"ע נהורין המאירין מן בחינת הפנים העליון שהוא ב' פעמים א"ל במילוי, שעל ידו מתבררים הבירורים דקדושה (כמו שאיתא בכוונת האכילה) והנשאר עוד מעצי שטים עם מילוי האותיות עולה לחושבן ב' פעמים

פה הנזכרים בסוד חרב פיפיות שעל ידי הש"ע נהורין שבראשי תיבות עולים ניצוצי הקדושה והנשאר הוא חרב פיפיות להרוג הקליפות. אשר על כן אומר הכתוב,

פסקה ב

אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה. כי מודעת לכל משכיל שכל הבירורים שעולים מהקליפה היא בבחינת הרפ"ח ניצוצים שנפלו בקליפה בעת שבירת הכלים בסוד ורוח אלהים מרחפת מ"ת רפ"ח שרפ"ח ניצוצין נפלו שם וזה כל בחינת הבירור. וכבר כתבנו שאמה רומז לשם ע"ב כי אמה חושבן מ"ו הוא מילוי ע"ב (כמו שאיתא בכוונת המזוזה) וד' פעמים ע"ב הוא רפ"ח כידוע ועל כן היה זה המזבח אמה מרובע לכל צד, ונמצא שהיה סביבו ד' אמות, אמה לכל רוח, ורומז על ד' ע"ב חושבן רפ"ח להעלות על ידי בחינת בירורי הרפ"ח ניצוצין. ואמתים קומתו רומז על העלאת המיין נוקבין שבהבירורים האלו והורדת המ"ד על ידיהם, והנה עשר ניצוצות העולם שכל אחד כלול מעשר הוא מאה, ונגדם יורד הברכה האמיתית שהוא בסוד מאה שערים, כמו שכתבנו למעלה, שעל כן היתה הקטורת מעשרת למאוד (יומא כ"ו.) מפני שירד הברכה לעומתה בסוד מאה שערים ואז ויברכהו ה'. ואמה הוא אותיות מאה כנזכר למעלה ועל כן היה אמתים קומתו לרמז על שני האמות אמה העולה למעלה מעשר ניצוצות עשר פעמים עשר, ואמה היורדת למטה בסוד הברכה במאה שערים הרי אמתים קומתו. ולזה,

פסקה ג

וצפית אותו זהב טהור. כבר כתבנו למעלה שזהב טהור רומז על העלאת הגבורות דקדושה למקומם, ונודע אשר אחיזת הקליפות אינו אלא בגבורות, כי בחסדים אין להם שום אחיזה, ועל כן הניצוצות הללו שירדו לקליפה כולם בסוד הגבורה הן. והעלאת הגבורות למקום הזך והטהור נקרא זהב טהור כי זהב מבחינת הגבורה הוא ומצפון זהב יאתה (איוב ל"ז, כ"ב) כנודע וכאשר כתבנו למעלה. ועל כן ועשית לו זר זהב סביב, לרמז שקודם כוונת העלאת המיין נוקבין למעלה מוכרח האדם לכוון להוריד על כל פנים איזה שפע אור כל דהוא, וזה הוא הכנה שעליו יוכל לעלות המיין נוקבין ואחר כך יוריד אתו האורות הנכונים וזה רומז לזר זהב מלמעלה שתחילה ימשיכו איזה אור קטן מלמעלה והכל כמו שכתבנו שם (במעשה שולחן). ולזה אומר,

פסקה ד

ושתי טבעות וגו'. כבר כתבנו למעלה שם שהטבעות רומזים להעלות הדבר ההוא למעלה כי לכן נעשו לשאת אותו בהם עיין שם. וכאן ירמוז על שני בחינות הזיווגים הנעשים למעלה שעל ידיהם מתעלים ומתבררים הניצוצות בהקטרת הקטורת, והוא יחוד הוי"ה ואהי"ה שהוא אבא ואימא ויחוד הוי"ה ואדנ"י יחוד זעיר ונוקביה ונקבה,

שעל ידי היחודים הללו מתנוצצים ועולים כמו שאיתא שם בכוונת אתה הוא ה' אלהינו שהקטירו וגו' שרומז לשני הזיווגים הללו ועל כן נעשה לו שתי טבעות לשאת אותו לרמוז על שנים הללו שהם הנושאים אותו, ולזה אמר ושתי טבעות וגו' תעשה לו מתחת לזרו וגו' כי קודם צריך להיות בחינת הזר זהב להוריד ולהמשיך איזה אור מלמעלה שיהיה זה הכנה להבירורים לעלות ועל כן מתחת לזרו תעשה הטבעות כי אז יוכלו הטבעות לשאת אותו ביחוד שני הזיווגים הנזכרים. ולזה,

פסקה ה

ועשית את הבדים עצי שטים. גם זה כאשר כתבנו שם שהוא להתכלל ולהתיחד עם כל ארבע מינים מצבא הארץ להעלות את כולם בסוד הבירורין הכל כאשר ביארנו שם ומשם תלמדם לכאן. ואחר כל אלה הנה,

פסקה ז

והקטיר עליו אהרן וגו' בהיטיבו את הנרות יקטירנה וגו'. כי העלאת הנרות היו רומזים על היחוד השלם הנזכר שהם אבא ואימא וזעיר ונוקביה שהם הוי"ה ואהי"ה הוי"ה אדנ"י שהוא כללות כל היחוד, רק שהנרות היו מורים על יותר פרטי שנרמז בו גם יחוד החסד וגבורה על ידי התפארת המכריע שהוא הוי"ה ואלהים שמספר כל אלו השלושה הם גימטריא נר, רק שהיחוד החסד גבורה תפארת נכלל ביחוד זעיר ונוקביה כידוע, ועל כן לא היו צריכים אלא לשתי טבעות להעלותם. רק שהקטרתם היה אחר העלאת הנרות שהוא היחוד הנזכר רק יותר פרטי, ושמן וקטרת ישמח לב (משלי כ"ז, ט) וכשמתיחדים האורות למעלה אז עולים ומתבררים כל בחינת ניצוצי הקדושה מן הקליפה לשוב אל חיק אביהם כנודע מכוונת התפילה להרוצה לעמוד על סודה.

פסקה ח

ובהעלות אהרן את הנרות בין וגו'. הנה מרן האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו) כתב כאן שראשי תיבות א'ת ה'נרות ב'ין ה'ערבים הוא אהבה וכו' עיין שם לפי דרכו בסודות אלהינו יתברך שמו, ואמנם גם בסוד עבודה שבלב באמת, ירמוז כאן תיבת אהבה, על פי אשר כתבנו במקום אחר על פסוק בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, כי ידוע מאמר חז"ל (תנחומא ומובא בילקוט רמז שע"ח) בפסוק הלז לא בשביל שאני צריך אורה אלא בשביל להאיר לך וכו'. כי הנה נודע שכל השפעתינו מן עולם העליון אינו כי אם על ידי האתערותא דלתתא לפי ערך האתערותא שעולה ממטה בעשיות המצוות במחשבה ודיבור ומעשה באהבה ויראה ושמחה, כי אם האדם עושה המצוה כמצות אנשים מלומדה כגולם שאינו נותן לב כלל למה הוא עושה ומה הוא עושה, ואך מחמת שהורגל כך מנעוריו וראה גם ראה מאביו כן וממיודעיו והולך ועושה כמעשיהם

בלא לב ולב, ומחשבתו קשורה אז וצמודה בחפציו ועסקיו מהבלי הבליו שאין בהם מתום, הנה המצוה הזו נשאר גולם בלתי חיות והוא כנפל אשת בל חזו שמש (תהלים נ"ח, ט'), ונשארת למטה בארץ ולא פרחת לעילא כי כל מצוה דלא אתעביד בדחילו ורחימו דמאריה לא פרחת לעילא כמו שאיתא בתיקוני זוהר (תיקון י', כ"ה:) וכבר דברנו מזה למעלה תדרשנו משם ויונעם לך.

ואמנם כשאדם מדליק בלבו. אש של מצוה לזכור כמה וכמה זכה הוא בזכות שאין לה קץ לעשות אחת ממצוות ה' אלהיו, הלא כמה וכמה אלפי אלפים רבוא רבבות עולמות וכתות כתות שרפים ומלאכים וחיות הקדש מיחלים ומצפים וממתינים אולי יגיע להם איזה שליחות ממלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו, והקב"ה עוזב את כל אלה לצד שהוא חפץ במצוות הנעשים מהארץ וכל צבאיה בכדי לקרב את הארץ ויושביה אליו להעניקם מזיו ברכותיו ולהשפיע להם מטובו, ואין זה בשמים ממעל. ואם יצייר האדם בנפשו שמלך הגדול ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא עומד עליו ורואה במעשיו ומצוהו לאמר בני עשה לי דבר הזה שאתענג מזה ואקבל נחת רוח, הלא כארי ישאג וככפיר יתן קולו שלא בקול אדם כלל לומר אלך ואעשה כאשר צוני ה' אלהי במסירת גופי ונפשי ורוחי ונשמתי ולא יעצרנו ולא יעכבנו גשם ושלג מן השמים ולא ישמע לקול שרים ושרות ולא ימנעהו דבר מה שבבית או בחוץ מאשה ובנים וממון ולא ירגיש כלל אם הוא בגוף לרוב האהבה והחמדה והתשוקה העריבה והחביבה למצוות ה' אלהיו לעשות לו נחת רוח. ובפרט כאשר יזכור כמה עולמות בונה במצוותיו כמה יחודים וצרופים וקשוטי השכינה והתיחדות מאורות אלהינו יתברך בשמים הם הספירות הקדושים מתיחדים על ידי מצוותיו הנעשים באהבה, אז ודאי ודאי יבער אהבתו לאין קץ ממש לאהבת ה' אלהיו, וממילא יפול עליו יראה ופחד כשיזכור המעשה הגדול והנורא שהוא עושה עתה בשמי השמים, וכמה עולמות לאין קץ עומדים ומצפים ותכלינה עיניהם לראות במעשה המצוה הלז שהוא עושה והוא עומד בין כולם ומיחדם ומקשרם לצור עולמים ברוך הוא לגרום אורות עליונים והשפעות וברכות להם, ודאי חיל ורעדה יאחזנו ובגילה ורנה שהוא זוכה לעשות כזה (ועיין בדברינו למעלה שם שהרחבנו הדיבור בזה קצת בדרך אחר והכל אמת).

ולזה כאשר הוא מדליק בלבבו חיות ואור לאהבה את ה' בעשיית מצוותיו ולירא ממנו, כן הקב"ה מדליק למולו אורות עליונים מוחין עילאין להשפיע על האדם הזה להוסיף לו אורות על אורות ומוחין על מוחין עד אין קץ. ועל כן כתב האר"י ז"ל (בכוונת הקריאת שמע) שמלת ואהבת גימטריא ב' פעמים אור, כי אחר קיום האדם מצות עשה של קריאת

שמע שהוא ענין מסירת נפשו לה' אל אמת באהבה וחמדה ותשוקה נפלאה להתדבק במחיה החיים ברוך הוא, והוא חושק ורוצה מאוד בכלות נפשו לאלהים לקפוץ ולצאת מגוף העכור הלזה ולהתדבק במקור החיים במאורות אלהינו יתברך, רק שבעל כרחך אתה חי וכו', (אבות סוף פרק ד'). ולמול האור הזה ודאי שהקב"ה מעורר נגדו באור העליון כאשר יוכל האדם הזה לשאת בנפשו, ואז האורות הללו שהוא האור העולה מהאדם למעלה והאור היורד מאלהותו יתברך שמו למטה, מתיחדים ביחוד גמור ואמיתי ונעשין אחד שהוא מספר אהבה כנודע. כי כל בחינת אהבה רומז על התקשרות שני דברים בדיבוק אמיתי לאחד חושבן אהבה. ועל כן שני האורות נרמזים במלה אחת ואהבת שהוא שני פעמים אור להורת על זה ששני האורות מתיחדים לאחד בבחינת האהבה האמיתית. ולזה אומר הכתוב שם בהעלתך את הנרות שהוא לשון עלייה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה כפירוש רש"י כלומר כי בעת הדלקת הנרות צריך להיות השלהבת יה עולה מאליה ברשפי אש מלב הכהן גדול המדליק את הנרות לרוב עריבות נעימות ידידות חישוק המצוה יבער בעצמו באש להבה אכלה סביב לאהבת קונו בעשיית מצוותיו, ואז אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות כלומר אל מול פני המנורה שלמטה שהדליק אהרן יאירו נגדו שבעת הנרות העליונים הידועים שהם שבעת ימי הבנין שהם כללות כל העולם ובהם מתנהגין כל העולמות בשפע האורות וברכות אלהינו יתברך, כי כאשר הם מאירים אז יורד השפע לכל העולמות עליונים ותחתונים כנודע. ולזה אמר הכתוב כאן ובהעלות אהרן א"ת ה'נרות ב'ין ה'ערבים ורשם בראשי תיבות אהב"ה להעיד על אהרן קדוש ה' שכל כך היה מדליק והולך בשלהבת להבת אש לבבו לעורר אהבה וחיבה בכשרון המעשה ביחוד לשם ה' עד אשר גרם במעשיו שאור העליון נתעורר נגדו באהבה וחיבה עצומה ושניהם נתיחדו באהבה. אורו שהעלה, עם אור העליון, עד אשר היו לאחד וזה מורה על עשותו המצוה באמת לאמיתו.

ואמר הכתוב את הנרות, שמלת את לכאורה מיותר והיה די לומר ובהעלות אהרן הנרות שגם כן היה ראשי תיבות אהבה. לכלול בזה גם שאר כל מצוות התורה הנרמזים באת (שאת מורה על כ"ב אותיות התורה מא' ועד תי"ו כידוע) שבכל המצוות אם אדם משמר את נרו של הקב"ה אשר בלבו להדליקו ולהעלות הלהב בעשותו אחת ממצוות ה', כי הלא כל ישראל מוכנים לאהבה את ה' שהרי נשמתן הוא חלק אלוה ממעל והנשמה היא הנקראת נר כמו שכתוב (במשלי כ', כ"ו) נר ה' נשמת אדם לפי שהיא דולקת ומתלהבת אל ה' לשוב אל חיק אביה כבראשונה רק שהאדם צריך להדליקה ולהעלות הלהב מאליה, כי הרי אם יעמוד תיבה מלא נרות שלימים שאינם בוערים בבית הנה יהיה בבית הזה

חשך אפלה אף שעומדים בו כמה נרות, ואם יקח נר אחד וידליקנו יאיר את הבית כולה. כך הנשמה הנקראת נר, לצד שהיא מונחת בגוף העכור הרי היא ככבוי שצריך האדם להדליקה ולהבעיר בה את האור. וכן כל המצוות נקראים נרות כמאמר הכתוב (משלי ו', כ"ג) כי נר מצוה וגו' אבל האדם צריך להדליקן שיעלו לה' אלהיהם בלהב העולה מלב איש. ואם האדם משמר את נרו של הקב"ה לעשות כל המצוות בנר ה' נשמת אדם ובנר מצוה אז יאיר לנגדו אור בהיר בשחקים ואור שלמטה מתיחד ומתדבק באור שלמעלה ונעשה בחינת ואהבת ב' פעמים אור בבחינת אהבה לאחד.

ועל כן משה רבינו בתורתו סמך תיכף אחר פסוק ראשון של שמע ישראל ואהבת וגו' ולא הפסיק ביחודים של ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, להורות שתיכף כשזוכה אדם לקבל עליו עול מלכות שמים במצוה זו באחדות אמיתי שמיחד עצמו עם כל אבריו לה' שלא יזיז אבר מאבריו לא הלשון והדיבור ואף לא המחשבה ומכל שכן המעשה בלתי למצוות ה' או דבר הנוגע לעבודתו לא זולת, באהבה ושמחה, אז תיכף יבא האור שלמעלה נגדו להתיחד באורו ונעשה בחינת ואהבת לשני פעמים אור הללו. וזה היה דוקא לגבי משה שיראה מלתא זוטרתי היה לגביה (ברכות ל"ג:) וממילא גם האהבה כמו כן, כי יראה ואהבה הם תרין ריעין דלא מתפרשין ומי שמגיע לבחינת היראה השלימה הטהורה נמצא שם בודאי בחינת אהבה כנודע. ולזה הציג תיכף אחר שמע ישראל ואהבת לפי שתיכף האור שלמעלה נגדו. ואמנם יעקב אבינו בדורו שלא מלתא זוטרתי היה לגבם וביותר שהיה קודם מתן תורה ועדיין לא היה אז יחוד השלם למעלה בשום פעם כידוע הוצרכו הם לעורר האהבה גם מבחינת היחוד של ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהוא בחינת יחוד בת המלכה שהריחה ציקי קדרה ריח הטוב מבחינת היחוד של שמע ישראל ורצונה להנות גם כן מהיחוד השלם הלז, על כן הכניסה יעקב סמוך אל היחוד שתהא גם היא בצוותא עמו בהשתתפות האורות יחד. ועל כן אנו אומרין אותו בחשאי מחמת ששוב לא אמרו משה אחר מתן תורתנו ובאמת אנן צריכין לזה לכך אומרין בחשאי שלא יהיה נראה ההפסק כל כך ממצות היחוד של קריאת שמע לואהבת.

פסקה יב

כי תשא את ראש וגו'. יש לדקדק במקרא קודש הלזה. א', אומרו כי תשא ולא כי תפקוד כאומרו להלן (במדבר ג', ט"ו) במטה בני לוי, וכמו שדייק בדברי הרב בעל אור החיים. ב', אומרו את ראש בני ישראל ולא את בני ישראל סתם, כי לא הראשים בלבד נמנו כי אם גם הגופים, ועוד להלן בכתובים יש לדקדק ולא נאריך. ויבואר על פי אשר כתבנו במקום

אחר בחיבורנו (סידורו של שבת חלק ב' דרוש ד' פרק א' מאמר א') בביאור אומרם ז"ל (ויקרא רבה כ"ז, ב') בפסוק (איוב מ"א, ג') מי הקדמני ואשלם כלום אדם עושה מזוזה אלא אם כן נתתי לו בית כלום אדם נוטל חלה אלא אם כן נתתי לו עיסה וכו', ולכאורה הלא אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו כמאמר חז"ל (עבודה זרה ג'.) ואיך יעשה אדם באופן אחר להקדים לה' וכי יעשה לו מזוזה בלא בית או יפריש חלה בלא עיסה, ובקיצור מופלג נציג בזה כי מי שיש לו לב משכיל וירא וחרד על דבר ה', הרי מעשה התורה והמצוות הם העיקר בעיניו להיותו יודע בטוב שבשביל זה בא אל העולם הזה לסחור בכאן תורה ומצוות ומעשים טובים ודעתו לחזור למקום אשר נלקח משם, ושם כל דבר שבקדושה המעט הוא בכאן, שם המה אבנים יקרים נחמדים למאוד וכביכול מלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו מתעטר ומתפאר בהם ועושה אותם עטרה לראשו ומתענג מזה, וכל מצוה ומצוה גורם להשפעה כל מיני ברכות וחדוות ושמחות בכל העולמות שלמעלה ושלמטה, חוץ מהשכר המופלג עד אין קץ המוכן מאת אלהינו ברוך הוא בעד כל מצוה ומצוה שלא שזפתו עין רואה עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד, ג'). ועל כן בהיותו יודע זאת בטוב הנה בכל ימיו ימי חייו החרוצים על האדמה, אינו בהם כי אם כאורח שנטה ללון בעראי ולא בקביעות ודעתו ומחשבתו קשורה וצמודה שם בביתו להביא לשם את המינים אשר נשלח בעדם, וכאן בחפצי עולם הזה הם טפלים ונטפלין אליו לעשות את המוכרח לו ביותר שאי אפשר לו בלעדו כי הלא דבר רק וקל הוא בעיניו למאוד ואינו נחשב לו כל עסקיו וחפציו ומחמדיו לכלום, להיותו יודע שאין זה ביתו ודירתו, כי שם ביתו למעלה וכל מגמתו לבוא לביתו להיות לו מאומה בידו, שלא יחזור חלילה בפחי נפש, ועל כן בבוקר כשעומד ממטתו אינו עולה על רעיונו ומחשבתו כי אם העיקר לו מה שצריך לעשות בזה העולם והוא תורה ותפילה עבודת ה' באמת ואחר התפילה ושיעורין דאורייתא שמקיים מעת הקיצו משנתו עד אחר חצות היום ויותר, מהרהר בדבר מה את הנצרך לו בהכרח לקיום גופו ואז עוסק במלאכה או בסחורה שעה ושתים ושלוש כפי הנצרך לו על היום הזה ללחם וכסות לו ולנפש אשתו ובניו הנטפלין אליו, וגם שם דעתו מהומה לביתו לראות שלא יעשה שם איזה דבר מה שלא נכון בזה לחזור למקומו באיזה רמאות גניבה גזילה שקרנות חזקת דיבור אונאת מקח, קנאה לחבירו שיש לו יותר ממנו נקימה נטירה שנאת חנם גבהות גסות הרוח, או דברי איסור הנמצא ביושבי קרנות לשון הרע רכילות ליצנות חנופה שקר דברים בטלים, כי בכל אלה לא יבוא ח"ו ליראות את פני ה' אלהיו והוא ימסור נפשו אלף פעמים בארבע מיתות בית דין שלא יבוא לידי כך ח"ו, ומיד כשישתכר על פרנסת יום זה, יניח השוק

וילך לעבודת ה' אלהיו או כשישתכר ביום אחד לפרנסת שני ימים, לא יבוא כלל ביום מחר לשוק כי להבל ותהו ועראי נחשב בעיניו כל עסקי עולם הזה, ולא ידאג ולא יצטער צרת מחר וכל אדם מובטח מאלהים על פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו כשירצה לחיות חיי צער בלחם ומים ובגד מה לכסות עצמם, ובלבד שישתדל בדבר מה על התחלה כאשר כתבנו מזה במקום אחר (ועיין בדברינו בפרשת בשלח בפסוק וימודו בעומר וגו').

וממילא כיון שהעיקר בעיניו אינו אלא דרך ה', הרי גם חפצי עולם הזה הנעשים בעולם שנמצא בהם משני הדרכים עבודת ה' ועבודת עצמו, הנה בהמוני עם בני ישראל הנקשרים ונצמדים בכל גופם ומאודם בהבלי עולם הזה עושים הדברים עיקרם לשמם לשם עצמן להנאת גופו ותאותו, ודרך ה' שיש במעשה ההוא, לטפל ועראי נחשב בעיניו. והוא להיפוך שהעיקר בעיניו אינו אלא עבודת ה' שיש במעשה ההוא כי הוא העיקר בעיניו מעודו, והנאת גופו שיש שם להבל ותהו נחשב בעיניו כי לא הביט מימיו לעשות הדבר הזה עיקר בעיניו. וכמו למשל כאשר יבנה אדם בית לשבתו, הנה כמה וכמה מצוות ה' יש בבנין הבית כמו מצות מזוזה מצות מעקה, להכניס אורחים אל ביתו, לעבוד שם עבודת ה' בתורה ותפילה כראוי, וגם חפצי עולם הזה יש בבית כמו הישיבה בה וההנאה או להתפרנס מאתה וכדומה. הנה זה איש הבר ההמוניי אינו שם לבו כלל בעת הבנין אם יש בזה איזה עסק מצות ה' רק לבנות בית לצורכו לשבת בה הוא ואשתו ולהיות לו בזה תפארת מן האדם וכדומה מהבלי שטותי גורלי התאוה והיצר הרע בעולם הזה. והאיש המשכיל הוא להיפך אינו שם לבו כלל לתאות הנאת גופו שיש בזה כי הלא לא נחשב זה בעיניו לכלום, ומתחילה בעת הבית בהבנותו, אבן שלימה מסע נבנה לנסוע את הבית כולו לעבודתו יתברך לקיים בה מצות מזוזה ומעקה כי הלא זה הוא עיקר בעיניו וחביב הוא בעיניו יותר מכל מחמדי עולם הזה על כן מתחילה בונה ביתו בצדק לקיים מצוות מן התורה לקבוע מזוזה בבית שלו ומעקה או להכניס אורחים וכדומה וכבר הארכנו שם בזה עיין שם, ועל זה נאמר (תהלים קמ"ה, י"ז) צדיק ה' בכל דרכיו, כלומר אצל הצדיק הנה ה' בכל דרכיו הוא כי הוא מקיים (משלי ג', ו') בכל דרכיך דעהו שאפילו בכל דרכי עולם הזה עושה הדברים לשם פעלם לשם מצוות התלוין בה להיותן עיקרין בעיניו. וכן בעיסה הנה הצדיק הזה לש עיסה בכוון בכדי לקיים בה מצוות ה' בחלה וצדקה לעניים ולשם זה הוא עושה כל העשיה, וזה שיהיה הוא אוכל ממנה לטפל נחשב בעיניו, כי אינו חשוב בעיניו עסקי עולם הזה. ולזה אמר מי הקדימני ואשלם כלומר שיקדים אותי במחשבתו בתחילת העשיה לעשות למעני כי הן אמת אשר אי אפשר לעשות מזוזה כי אם בבית, אבל נראה אם הקדים אותי לבנות לשם זה כדי לקיים

מצות מזוזה, או בנה לשם עצמו ואחר כך כשכבר גמר כל הבנין, עשה מזוזה גם כן כתובה עליו כמעט כטפל לחפצי עולם הזה ח"ו. ולזה אמרו כלום אדם עושה מזוזה אלא אם כן נתתי לו בית כלומר כשכבר נתתי לו הבית אז הוא עושה המזוזה ולא מלאו לבו לגשת להתלהב אחרי אור עריבות חביבות חמודת תשוקת המצוה שאין ערוך בכל חפצי עולם הזה אל מצוה אחת הקטנה שבקטנות, לבנות בית לשם זה כדי לקיים המצוה שכל חפצי עולם הזה לא ישוו בה, שבזה יוכר רוב אהבתו לה' ואהבת מצוותיו יותר מנפשו ומאודו.

וכבר פירשנו שם שעל זה נאמר (דברים כ"ב, ח') כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך וגו'. פירוש שבתחילה כאשר תבנה בית חדש תיכף ועשית מעקה בתחילת הבנין תעשה המעקה שלשם זה תבנהו בכדי לקיים בו מצות מעקה ואז ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו, כי כבר נודע שבכל דבר ודבר שבעולם הנה לית אתר פנוי מניה (עיין שמות רבה ב'ק ה') ובכולם נמצאים ניצוצי הקדושה וחיות הקודש ממלך עולמים ברוך הוא. הן אותן שניתנו בהן בשעת הבריאה במאמר פיו יתברך שאמר על כל דבר ודבר יהי כן ואותן האותיות והחיות ישנו בהם עד היום להחיותם, והן אותן שנפלו בכל בחינות דומם צומח חי מדבר בעת שבירת הכלים הידועים והמה נקראים נופלים כי נפלו ממקור קדושתן אל הקליפה וגשמית עולם הזה (ועיין בכוונת סומך נופלים). וכולם מצפים ונכספים לעת הגיעם לשרת בקודש שהאדם יעשה עמהם איזה דבר מצוה שיתדבקו על ידי זה לקדושת ה' אלהיהם ויתעלו למעלה לשוב אל חיק אביהם. ואם האדם נוטל הדברים האלה ומקרבן לצורכו לתאוות הבלי הבליו למלאות הנאתו וחשקו במחמדי עולם הזה, הנה לא די שלא העלה את הניצוצות ההם עוד הורידם לבור שחת לעומקת הקליפה יותר כיון שעוסק בהן לתאוות הגופניות וכל התאוות נמשכין משורש הרע והקליפה הרי משתמש עמהן ברע ונופלין יותר ח"ו, וח"ו האדם חייב בדמיהם שהורידן לעמקי הקליפות. ולזה אמר ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו, כי אם לא תעשה כאשר צויתיך לשום מחשבת מצוה בהן כי אם להנאתך ולטובתך תאות הגוף הרי ח"ו יפול הנופל פירוש שזה שהיה נופל שם מכבר (ממיתות מלכין קדמאין) יפול עוד יותר לעמקי הקליפות ח"ו ואתה תתחייב דמיהן, ועל כן תיכף ועשית מעקה ליחד כל העצים והאבנים והחול והסיד וכל דבר הבנין למצות ה' ואז לא תשים דמים בביתך לשפוך דם כי יפול וגו'. והנה כן הדבר בכל דברי הרשות שאדם עושה מאכילה ושתיה וזיווג ומשא ומתן, בכולם צריך האדם לעשות העיקר בהם למצות ה' לראות את הנסתרות לה' אלהינו אשר שם, כי לא במקרה ולא בהזדמן נמצא לאדם על הארץ כל

חפציו המצוים אצלו, כי הלא ה' אלהינו ברוך הוא הצופה ומביט מראש כל הדורות והכל צפוי וגלוי לפניו, ולא יצוייר שינהג עולמו במקרה ח"ו לעזוב את הארץ מהשגחתו יתברך, רק שיקרה במקרה חפץ זה לאדם זה וחפץ זה לאדם זה ומאכלים אלו לזה ואלו לזה וכדומה.

ואמנם הכל נשקל בפלס מאזנים, וכל אדם אין לו אלא שלו השייך לו משורשו שורש נשמתו, כי בכל אשר תראה לאדם מכסף וזהב ואבנים טובות ומאכל ומשקה ומלבושים ובגדי כבוד כולם הם שלו ממש שיש בהם ניצוצי קדושה משורש נשמתו, וכולם נתחברו ובאו אליו בכדי לעלות אתו עמו אל הקודש פנימה בעת השתמשותו בהם לעבודת קונו. ונודע את המבואר בשם הרב האלקי **הבעש"ט** זצוקללה"ה בפסוק (תהלים ק"ז, ה') רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף, כי באמת מי שיש בו מדעת קונו ועובד עבודת ה' ונודע אשר עבודת ה' אין ערוך אליה והיא המשבעת ונותנת כח וחיות וטרף ומזון לכל אברי הגוף, ומאין יומשך שזה יתאוה לתאוה הגשמיות מלחם ומים שהוא דבר עב וגס, והיה לו להסתפק יותר הרבה פעמים במזון הרוחני בתורה הקדושה שהיא משבעת יותר אלף פעמים להחושקים בה, ואמנם לצד שרשי שורש נשמתו הנעטפים והנעלמים בלחם ובשר ומים ויין וכל דברי עולם הזה לכל אחד לפי ערכו לכך הוא מתאוה אליהם בכדי להשלים נפשו באוכלו מהם, כי צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי י"ג, כ"ה) רק להשביע נפשו מניצוצי הקדושה השייכים אליה שבאוכל ההוא כי הנשמה נהנית מרוחנית המאכל כמו שאיתא בדברי הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה עקב פסוק כל המצוה ושאר מקומות) ולא לתאות גופו למלאות בטנו ובזה משלים נפשו באורות הקדושה השייכים אליה, וזה רעבים גם צמאים שמה שבני אדם הם רעבים וצמאים ללחם ומים ולא ישבעו מדברים הרוחנים, הוא עבור שנפשם בהם תתעטף שנפש האדם מתעטף ומתלבש בהם ועל כן הם מתאוים להם להשלים נפשם על ידם, ועל כן הנה כל מאכלי ומשקות האדם הם ותולדותיהם אין אחד מהם במקרה אצל האדם, כי אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות (שמואל-א ב', ג'), והוא יודע שורש כל דבר איה מקום מוצאו ומבואו בנשמות בני אדם והוא מזמין לכל אחד ואחד את שלו השייך אליו בכדי שיעלו עמו, ועבור זה נאמר באשת יפת תואר (דברים כ"א, י"א) וחשקת בה וגו' כי האדם שדברה התורה הוא השלם בשלימות ולא יחשוק ביפת תואר מצד עבות נפשו וגסותו להתאוה תאוה כבהמה זו כסוס כפרד, כי אם האדם הזה שיודע בנפשו שאין דרכו לחשוק לכזה וכעת יקרה לו שיחשוק, אז ידע כי מאת אלהים הוא שבה ניצוצין משורש נשמתו והיא שייכת אליו דוקא, ועל כן ולקחת לך לאשה, ולזה אמרו חז"ל בזה (קידושין כ"א.) לא דיברה תורה אלא כנגד היצר

הרע וכו', כי זה הוא הטוב מאוד שאמרו חז"ל (בראשית רבה ט', ז') זה יצר הרע כי על ידי היצר הרע שהוא התאוה אדם בא להשלמת נפשו, כי אם לא היה היצר הרע בעולם מאין היה בא אדם להתאות לדברים מטונפים אלה ואמנם מצד היצר הרע ההוא המיפה את כל דבר ונותן חן עליו להתאות לו, ובזה הוא טוב מאוד כשהאדם נפשט מלהתאות תאוה גשמית ואף על פי כן יקרה לו שיתאוה לדבר אז ידע כי מה' הוא לקרב הדבר אצלו.

וזה היה טעם בחיר השבטים יהודה ששם הוי"ה כלול בשמו ובא על הקדשה אשר בעינים על הדרך, ואמנם כי יהודה בעצמו ידע שהוא משולל מלהיות מן המתאוים בעם ואז כאשר ראה אותה התאוה אליה כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ה, ח') שביקש ליילך לדרכו רמז הקב"ה למלאך הממונה על התאוה וכו' וכיון שראה יהודה שהוא מתאוה לדבר מכוער כזה ודאי מה' הוא כי היא שייכת אליו, הרי שהיצר הרע בזה הוא טוב מאוד והוא טוב מאוד יותר מטוב לבד, כי טוב לבד הוא מעשה התורה והמצוות שאין בהם שום שורש משורשי הרע, וידוע שהקישוטין הנעשין על ידי האדם בעת עוסקו בשורשי הרע המה חשובים יותר לפני מלך הקדוש, לפי שהקשוטין הנעשין על ידי התורה והמצוות הנה ממקום קדוש באו ולמקום קדוש יהלכו מה שאין כן בקשוטין הבאין משורשי הרע שבאין מעמקי הקליפות להתברר לקדושה המה חשובים ונתעלים למאוד (כאשר הארכנו מזה במקום אחר) ועל כן היצר הרע בזה הוא טוב מאוד, ולזה אמרו ביפת תואר שם לא דיברה תורה אלא כנגד היצר הרע כלומר שמצות ה' שמה הוא בבחינת היצר הרע כשנעשה טוב מאוד והוא מעולה ומעולה, כנודע אשר כמה וכמה נשמות קדושות נמשכין ובאין דוקא ממקומם הפחותים מאוד כמו נשמת דוד המלך מרות המואביה ונשמת אברהם אבינו מתרח ואמתלאי שבא עליה בנדתה כנודע הטעם בזה להבאים בסוד ה' בקבלת מרן הרב האלהי האר"י זללה"ה בסוד (איוב י"ד, ד') מי יתן טהור מטמא, ולזה רמזו חז"ל (במדבר רבה י"ח, כ"ב) בכל הקב"ה עושה שליחתו כי אפילו בבחינת היצר הרע וכל תאוות הגופניות שהם בשורש הרע ממש עושה הקב"ה כביכול שליחתו בהם לקרב המרוחקים וליחד הנפרדים ולסמוך את הנופלים בהביאם אל האדם שהוא שורשם להתעלה על ידו.

וזה הכל כשהאדם משים על לבו ושכלו להיות החכם עיניו בראשו ובין יבין את אשר לפניו לומר מאי דקמא שהקב"ה חפץ שאתגלגל עם אלה דברים המגושמים הנבזים שהם מעשה בהמה, הלא טוב טוב היה להשביעני מזיו שכינתו בתורתו הקדושה ובמצוות ומעשים טובים ולמה ברא כזאת שאהיה מוכרח דוקא להתטנף בטנופים האלה, אם לא לתיקון נפשי ורוחי להתפשט מהתאוות הגשמיות אשר שמה ולירד לעומקא דתהום רבא

לחפש בטיט וצואה את גנזי המלך שגנז שמה (מנפילת מלכין קדמאין וכן גזרה חכמתו יתברך לטובת האדם באמת), להעלותו משם נקי וברור זך ויפה (ואופן העלאתו דיברנו במקום אחר ולא נכפיל ואך העיקר הוא השבירת התאוה והמיאוס בכל חפצי עולם הזה באמת שלא יחשוק להם מצד מיאוסם כמאמר חז"ל (שבת קנ"ב.) בתאות אשה חמת מלא צואה וכו' וכמו בתאות מאכל לזכור בהיותו בפיו מה יהיה נעשה ממזונו אחרי אכלו בצאתו מאתו, כי כן הוא האמת שהגשמיות שבא אינו אלא צואה והוא מן המותרות שנדחין לחוץ ואין שם כי אם ניצוץ הקדוש שצריך להעלותו כידוע). אבל מי שאינו רואה לפניו רק הגשמיות כמו שהוא ערב לחיך ולא אור לו לראות בנסתרות ה' אלהינו אז ח"ו הרי מוריד עוד יותר ויותר הניצוץ הקדוש לעמקי הקליפות שהמה שורש התאוות ושופך דמים הוא, כי נפש כל בשר בדמו הוא, וניצוץ נפשו אשר שם כשהוא שופכו ארצה להעמיקו בקליפות הרי דמו בראשו, ועל זה נאמר (דברים ל', ט"ו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות וגו' ובחרת בחיים, כי בדבר אחד המונח לפניו ועוסק בו יש בו שתי בחינות הללו חיים וטוב, ומות ורע. ואתה תבחר ותקרב בחיים כי ניצוץ הקדוש נקרא חי, שחי הוא ברומו של עולם. והקליפות והגשמיות נקראים מתים בסוד מ"ת מ'נא ת'בירא, ועל כן בחיים תבחר לעלות בחיים המה הניצוצות הקדושים ולהדבק עמם במחיה החיים ברוך הוא.

ועל זה יאמר הכתוב (סוף קהלת) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע, ועוררו חז"ל (חגיגה ה'), מאי אם טוב וכו'. ולדברינו יאמר כי את מעשה אלהים זה שבא לעשיה גשמית את זה יביא במשפט על כל נעלם כלומר על זה הניצוץ הנעלם במעשה ההוא אם טוב ואם רע כלומר אם העלית אותו לטוב או הכנסת אותו ברע ח"ו. או יאמר על כל נעלם כלומר שנעלם מעין כל חי בלתי הבורא לבד, כי בשאר דברים כל העולם רואין ויודעין ההפרש בין צדיק לרשע זה עוסק בתורה ומצוות וזה עובר עבירות רעות, ואמנם בדבר כזה ששניהם עסוקין בו זה אוכל וזה אוכל זה מזדווג עם אשתו וזה מזדווג עם אשתו וכדומה והכוונה בלב נעלם הוא מי שאוכל לעבודת קונו או מי שאוכל למלאות בטנו ותאותו וכן בשארי חפצי עולם הזה. ואלהים הוא שיביא במשפט על כל נעלם הזה אם טוב ואם רע כלומר אם היתה כוונתו לטוב או לרע ח"ו. ועל זה אמרו ז"ל (בזוה"ק תצא רפ"א.) איזהו חסיד המתחסד עם קונו, כי כבר כתבנו למעלה שכל תאות הגופניות מכונים על שם החסד, כי הלא חסד אלהים הוא המשפיע ונותן לחם לכל בשר וכל צרכיו, והלל הזקן כשהלך לאכול אמר אלך ואגמול חסד עם הדין אכסניא וכו' עד והדין נפשא עלובתא לאו אכסנאי הוא וכו' כמאמר חז"ל (ויקרא רבה ל"ד,

ג') ולזה אמרו איזה חסיד המתחסד עם קונו כלומר שעושה כל בחינת תאוות הגופניות המכוונים על שם החסד לשם קונו באמת באהבה וכל אהבת חסד שגומל לנפשו וגופו הכל לעשות בו שליחתו של מקום וזה נקרא מתחסד עם קונו רק לשמו באמת. ואפשר על זה הכריז האי רוכל (שם ט"ז, ב') מאן בעי למיזבן סמא דחיי וכו' עד מי האיש החפץ חיים סור מרע ועשה טוב וכו' כי סמא רומז אל הקדושה בסוד מאין יבוא עזרי מאי"ן הוא חושבן סמ"א סוד מה שאמרו חז"ל (חגיגה ט':) בפסוק (מלאכי ג', י"ח) ושבתם וראיתם וגו' בין עובד אלהים לאשר לא עבדו וגו' אינו דומה השונה פרקו מאה פעמים להשונה פרקו מאה פעמים ואחד, הרי שקראו השונה פרקו מאה פעמים אינו עובד אלהים נגד השונה מאה פעמים ואחד והוא מספר מאין כי שם אין שכחה לפני כסא כבודך והוא סוד מאה ואחד פסוקים שבפרשת תצוה לפיוס משה רבינו שלא נזכר שם שמו הכל כנודע. (ואפשר שמספר הזה רומז אל התיחדות השלם עשר ספירות הנכללים מעשר שהוא מאה והצטרפותם לאור אין סוף ברוך הוא הנעלם ושופע בהם) ורוכל הוא בבחינת תאוות הגופניות כמה דאת אמר (בסנהדרין ק':) רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה וכו'. ועל כן אמר מאן בעי סמא דחיי שאפילו בדברים הללו ימצא בהם בחינת הקדושה הנוראה סמא דחיי ולזה אמר סור מרע ועשה טוב כלומר כי בדבר הזה נמצא בו החיים והטוב, וההיפוך. ואתה סור מרע שבו ועשה הטוב.

וזה הכל הוא כשיתחזק האדם במחשבתו באמיתות אהבת הבורא יתברך עד שיקשר דעתו בצור העולמים ברוך הוא באהבה עזה ונאמנה תמיד בכל עת ובכל שעה ורגע, וזה אינו מדריגה גדולה, כי הלא פעמים בכל יום אנו אומרים זאת ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו' והיו הדברים וגו' על לבבך וגו' ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וקשרתם לאות וגו' וכתבתם על מזוזות וגו', הרי שאנו מוזהרין על זה שיהיו הדברים האלה שהוא אהבת ה' בכל לבבנו ונפשנו וגו' תמיד על לבבינו לדבר בם תמיד בכל עת ורגע. וכבר אמרו חז"ל (יומא י"ט:) השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים אחרים, ואנו מקבלין זה עלינו בערב ובבוקר בעול מלכות שמים רק שאחר האמירה נשכח זה מלבבינו, וגם בשעת האמירה לא ידענו אם נגמר זה באמת בכל לבב כי אם היה הקבלה באמת היינו שומרין את אשר דברנו בפינו, וכשתחזק זאת האהבה בלבבו היטב ממילא יבטלו כל חפציו וצרכיו נגד צרכי עבודת המקום ברוך הוא, והוא בחינת החכמה כח מה פירוש שכל חפצי עולם הזה למה ולכלום נחשב בעיניו לגודל הבערת לבו באהבת ה' עד שאין לו עת כלל לעולם לחשוב באהבת הארץ וחפציה ובזה יש לו כח לנצח את יצרו הרע כשהוא מתגבר עליו

להסיתו להתאות בתאות הזמן. והנה בזה כבר יש בידו קו הימין ממאורות השמים לטוב לו שהם חכמה חסד נצח, והמה בחינת הימין של הקדושה ואז הם מתגברים על שמאלא דקדושא פחד יצחק, והזכות גובר ועובר על פשע עמו ויכבוש עונות בית ישראל.

ולזה יאמר הכתוב כי תשא את ראש בני ישראל וגו' וכתרגומו ארי תקבל ית חושבן וגו' כלומר כשתתן על דעתך חשבון הזה לחשוב את ראש בני ישראל לפקודיהם כלומר הנה ראש בני ישראל שהוא נשמתם שבקרבם שהוא הראש בבני ישראל עצום הוא מאוד ונורא בשמי השמים שנשמתם הם גבוה גבוה השמימה והם לפנים ממחיצת המלאכים כנודע ליודעים שמחצב הנשמות הם יותר פנימים ממחצב המלאכים למעלה, ופקודיהם הוא לשון חסרון (כמו (במדבר ל"א, מ"ט) ולא נפקד ממנו איש) שחסרון גדול נמצא בבני אדם מה שיש להם שלושה דברים הדומין לבהמה (חגיגה ט"ז.) שהוא כל דברים הגופנים וכבר הודענו קצת מגנותם ומיאוסם. ואם האדם יחשוב זה איך נפל משמים הילל בן שחר מאיגרא רמא לבירא עמיקתא נשמה הקדושה כזו ירדה למקום אופל כזה וכשירדה רק לארץ כבר די לה נפילה והותר ואמנם ותרד פלאים להכנס אל תוך הטיט והטינוף עמקי הקליפות באכילה וזיווג הגשמי וכדומה. וכשיתן האדם זאת על לבו ויבין שכך היה רצון הבורא דוקא להעלות משם גנזי המלך ואוצרותיו הנעטפים ונעלמים שם שהוא לנחת רוח גדול לאבינו שבשמים בהעלות לו את בנו החביב מעומק בור השבי אשר תחת הרחיים ובפרט שהנשמה צריכה לזה לשלימותה שנפשה בהם תתעטף. ועל כן יראה שכן יעשה להעלות את האבן הטוב ולהרחיק את עצמו ואת האבן הטוב מן הטיט והצואה שעליו על ידי מעשה התורה שאדם לומד על השולחן אחר האכילה ואחר הזיווג שהוא בחצות לילה ואחר כך יקום להודות לשם ה' וישם רסן בפיו ובלבו שלא להתמשך אחרי התאוה לטנף עצמו את הניצוץ הקדוש עוד יותר ויותר בטינוף הקליפה, כי יראה לשבור מעמקי מורשי תאוות לבבו באמת לאמיתו שלא להשטות עצמו לומר שאוכל לשם ה',ובאמת יתאוה אליהם מלבו. לא כן אחי רק שיהיה באמת נבזה ונמאס כל התאוות בלבו כאשר באמת נבזים הם ומאוסים ואינם שייכים כי אם לבהמה ופרד, ואז ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אתם, כלומר כאשר יגיעו להפקד לחסרוניהם להיות נפקד ממנו בחינת איש ויתחיל להתאות כמעשה הבהמה, ויתן על לבו לזכור באלה הדברים הנזכרים, אז יתנו כופר נפשו לה. שיפדה נפשו משאול עומק הקליפות שירד לשם להעלותו לה'. ועוד אומר הכתוב זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו'.

כי הנה נודע שגם השכינה הקדושה ירדה לגלות עם ישראל וכמאמר חז"ל (מגילה כ"ט.) בכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם. וענין גלות השכינה הוא גם כן עבור זה שירדה לעמקי הקליפות בכדי להוציא את הנשמות העשוקים שם לבררם ולהעלותם אל הקדושה שעל כן אומרים בקבלת שבת מה תשתוחחי ומה תהמי בך יחסו עניי עמי ונבנתה עיר על תלה כלומר כי הנה הירידה שלך הוא לטובתך ולהנאתך שבך יחסו עניי עמי הם העניים האביונים ניצוצי הקדושה ונשמות העשוקים שמה, שעל ידך יתעלו ויתבררו מעמקי הקליפות ואז ונבנית העיר על תלה, כי אחרי בירורי כל הניצוצין תבנה ותכונן ירושלים כנודע וכמו שאיתא בספרי החכמה. ומודעת זאת שהשכינה הקדושה מכוונת עתה בגלות על שם החצי בסוד מצה פרוסה לחם עוני (ועיין בכוונת ההגדה במלת יחץ), ועל כן זה יתנו כל העובר וגו' מחצית השקל וגו' כלומר זה יתנו על לבם כל העובר על הפקודים האלה שהם החסרונות הללו בכל התאוות הגשמיות אשר עתה בגלות היא בחינת מחצית השקל כלומר שהשקל הוא בבחינת מחצה מצה פרוסה לפי שירדה בעונותינו בין הקליפות ללקט אורות אלהים שנפלו שמה (שקל הוא ה' פעמים אלהים ורומז אל מדת הבינה הנקראת אלהים והיא בסוד ה' ראשונה שבשם הוי"ה הרי ה' פעמים אלהים מספר שקל וה' הזו הוא כזה **ה** שהוא ד"ו הרומזת לדו פרצופים שהיא המשפעת לדו פרצופים, ובזמן הגלות נתחלק ההשפעה כי הו' שהוא זעיר אנפין מסתלק למעלה והד' סוד המלכות ירדה למטה ללקט הניצוצות ואז נתחלק השקל שהוא השפעת הבינה לשנים, והמלכות נעשה בסוד ד' דל לחם עני מה דרכו של עני בפרוסה, ועל כן הוא מחצית השקל באמת והבן ועיין שם בכוונות). ועל כן כשאדם יתן אל לבו על האי שופרא דבלי בעפרא סוד השכינה הקדושה שופרא דשכינתא, שירדה לקיים אמונתה לישני עפר.

ואמנם בחינת הבירור שלה אינו כי אם על ידי האדם בכח הכוונה הרצויה לשם ה', ואז תוכל היא על ידי זה להעלות הקדושה בכוחה אבל היא בעצמה לא תבררם לצד שזה נעשה עבור חטא האדם ומי שקלקל הוא מוכרח לתקן, רק שהאדם לא היה יכול בעצמו להעלות הניצוצות אם לא בכח השכינה הקדושה אשר בפשעכם שלחה אמכם בשביל זה להיות היא המבררת על ידי כוונת האדם. ועל כן כשיתן האדם זאת אל לבו, ודאי בכל כחו וכוונתו במסירת נפשו ממש יראה לעשות ככל אשר יוכל שלא לכוון לשום דבר בעולם רק על העלאת הניצוצות שבשביל זה ירדה השכינה כביכול לעומקי הקליפות האלה להעלותם משם, ומכל שכן שחיל ורעדה יאחזנו שלא למלאות תאותו

להוריד הניצוץ עוד יותר ויותר שבשביל זה תוכרח השכינה הקדושה לירד עוד יותר לבור תחתיות בשביל הניצוץ, ואין לך עוון גדול מזה.

ופורט הכתוב ומפרש ענין המחצית השקל שנעשה עתה, ואומר כי הלא עשרים גרה השקל, כבר כתבנו כי השקל רומז אל הבינה. וגרה הוא מוח הבינה שהוא מספר יצחק (ועיין בכוונת אלהי יצחק) והיא משפעת לדו פרצופים כנזכר והם סוד הוי"ה ואדנ"י שבתחילתו יו"ד ובסופו יו"ד הרי עשרים, וזה הוא כשהם בסוד דו פרצופים. והן עתה בגלות שנתחלקו והו' למעלה והד' למטה נעשה מחצית השקל בשקל הקודש והכל נעשה בכדי שיהיה תרומה לה' שתברר כל הניצוצים להרים אותן ולהעלותן אל ה'. ובזה ולקחת את כסף הכפורים כסף רומז אל החסדים כנודע. וכבר כתבנו שכל תאוות האדם בעולם הזה מאהבת חסד הם, ואך כשנותן האדם כופר נפשו לה' לפדות אותה מיד שאול אז נקראת כסף הכפורים (וגם כסף מלשון נכסוף נכספת) מה שאדם מתאוה להכפורים הלז לפדות נפשו מעומק הקליפות, ונתת אותו על עבודת אוהל מועד כלומר כי זה חשוב לפני הקב"ה כעבודת הקרבנות באוהל מועד כמאמר חז"ל (מנחות צ"ז.) ששולחנו של אדם מכפר עליו כמו הקרבן על המזבח והיה לבני ישראל לזכרון לכפר על נפשותיכם, כי הוא כמעשה הקרבנות ממש שבזה מתקרב נפש הבעל חי לה' וכן זה באכלו.

או יאמר על זה הדרך על פי הנזכר, כי ידוע אשר נשמת אדם עיקר משכנה הוא במוח הראש כמאמרינו בלשם יחוד של התפילין והוא מהשולחן ערוך אורח חיים (סימן כ"ה סעיף ה'.) שהנשמה שבמוחי וכו'. ועל כן זה שמה אשר יקראו לה ראש בני ישראל על שם משכנה שהיא בראש (ובלא זה היא הראש שבאדם אחרי שכל הנהגת אדם על ידיה הוא). ולזה יאמר כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם כלומר כשתעלה על דעתך ולבך לישא את בני ישראל הוא נשמת אלוה ממעל לפקודיהם, כלומר לחסרוניהם בכל מקום ומקום שנעטפים ונעלמים שם שהוא חסרון גדול להם מה שירדו מאור פני מלך חיים אל תוך גשמיות צבא הארץ, כי אף שהם נעלמים שם מכל מקום לא נעלם מעין כל חי הוא הצדיק הנקרא חי, שאל זה יביט בכל דבר ודבר לראות בחיות הרוחניות אשר שמה ולהעלותו למקום אשר שמה ולהעלותו למקום אשר נלקח משם. וכן תעשה שתשא אותם למעלה, הנה זה שתדע אשר ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם כלומר כאשר תפקדם בזכרון טוב להעלותם הנה את נפשך הצלת כי פדית את נפש עצמך ממחשכים במצולות ועל כן מי הוא המחויב בדבר הזה יותר מאתך, הלא זה הדבר לא יוכל לעלות כי אם על ידך כי הוא שלך ממש ואם אתה לא מעלהו לא יעלה על ידי אחר שאינו משורש הזה, ואתה את כופר נפשך נתת ואתה המוכרח בדבר להנאתך וטובתך. ועוד

הנה זה יתנו כל העובר על הפקודים האלה ויעשה כן שמחצית השקל בשקל הקודש כלומר שהשכינה הנקראת מחצית השקל יתעלה להיות בשקל הקודש שקל שלם כי בזה מקים שכינתא מעפרא כי זה עיקר גלותה לברר הניצוצין ומיד כשיבררו הבירורים תעלה למקומה הרמתה להתיחד במקום שנתרחקה. ואז עשרים גרה השקל שיתיחד קודשא בריך הוא ושכינתא בשם הוי"ה ואדנ"י המשולבים יאהדונה"י שנעשה יו"ד בראש ויו"ד בסוף וימתקו כל הגבורות הנרמזים במלת גרה כאמור שהוא מספר יצחק בשני יודין הללו שהם עשרים חושבן כתר ששם כל הגבורות נמתקים בשורשן ואז מחצית השקל תרומה לה' כלומר כי הכרעת המשקל בימין תהיה על ידי זה כנאמר, והוא תרומה לה' פירוש רוממות וגדולה למלך עולמים ברוך הוא כי כשהימין מתגבר ומתגדל אז הקב"ה פועל ישועות בקרב הארץ ומשפיע לעולמו כל בחינת שפע הטוב ברוב ברכה ורחמים ושלום. וכל רואין יעידון ויגידון כי אין קדוש כאלהים והוא הטוב והמיטיב ושבחו בפיהם תמיד ירצו סלה והוא רוממות אל ברוך הוא ששמו נתגדל ונתקדש. ה' יתברך יזכנו לראות גדולתו והדר כבודו בכל הארץ במהרה בימינו כן יהי רצון אמן.

ב או ירמז הכתוב באומרו כי תשא וגו' על דרך שכתב הרב האלשיך ז"ל (ברוממות אל) בפסוק (תהלים כ"ה, א') אליך ה' נפשי אשא וזה לשונו בקיצור: הנה אם ישלח איש דורון לגדול הימנו ראוי שישוער איכות הדורון לפי המשלח ולפי המקבל, ועל כן אמר דוד במה אקדם לפניך לתת לך משאת ודורון כי הלא לפניך איני מעריך עצמי למלך כי אם לדוד משולל מתואר מלכות ואתה ה' אין ערוך אליך, ואם כן איזה דורון יהיה ראוי לך ממני אין לי נכבד מנפשי ראוי להיות משאת אליך וכו' עד כאן. ואם זה אמר דוד המלך שבכל כוחו ועוז ותעצומות עבד למלך הכבוד מעודו עד יום מותו, ואנן מה נעני אבתריה. אם יזכור האדם על אחת כמה וכמה שהמריד וחטא לפני בוראו יומם ולילה בעבירות קטנות או גדולות בבטול מצות עשה דאורייתא או דרבנן והמרדתו בלא תעשה קטן וגדול, ואפילו השומר עצמו באמת מלחטוא הלא נודע אשר אפילו מחשבה קלה כמות שהיא אם אינו באמת לשם ה', כי אם לצורכו להנאתו שלא בכוונת אמת בשביל דבר הנוגע לעבודתו יתברך לא זולת, הרי עבירה היא ושורה עליה הסטרא אחרא כי זה שמה סטרא אחרא כלומר צד אחר שאינה לה' באמת כאשר כתבנו בזה במקום אחר ולא נכפיל.

וזה במחשבה מכל שכן בדיבור הקל שהעיד מרן האלהי הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשת בלק פסוק ויקר אלהים וגו') שדיבור לבטלה הוא חמור יותר מעוון קרי שהוא זרע לבטלה ומכל שכן במעשה כל דהוא שכבר הקדים בו המחשבה שאין מעשה בלתי

מחשבה. ואף אם יתפאר אדם עצמו בכל אלה שלא התנענע עצמו גם במחשבה קלה בלתי לעבודתו יתברך, הרי סביביו נשערה מאוד ומי יאמר זכיתי לבי וגו', ואם יערוך איכות גדולת מלך המלכים ברוך הוא שאין ערוך אליו וכל גדודי מעלה מלאכים ושרפים ואופנים וחיות אראלים אישים ותרשישים כולם נרתתין ונפחדין רועדין וזועין בחיל ורתת וחלחלה באימה ופחד ויראה מהדר זיו יקרו וכבוד גדלו, והאדם אשר על הארץ קרוץ מחומר חסר דעה שוכן בתי חומר יעמוד למרוד במלך גדול ונורא כזה שאין שום מלאך ושרף יודע אף אפס קצהו מגדולתו לפי כבודו והדר יקר תפארתו, איזה כפרה ימצא על זה ואיזה רפואה ותעלה יוכל להעלות בזה, אם לא נפשו אשר בקרבו מחמת שאין לו יותר ומה יוכל לעשות יותר מה שאין בידו.

ואמנם כי אין חפץ למלך במוהר ומתן מיצוי דמו שיהרוג אדם עצמו או שימסור עצמו להורגים, כי הלא הוא בורא נפשות רבות בכל עת ובכל שעה ולמה לו נפש החוטאת של זה האדם. כי אם אל זה יביט שיתן האדם את נפשו אליו בחיים חיותו בכל עת ובכל שעה ובכל רגע למעט תאוותיו והנאותיו שנפשו של אדם מתאותן ומחמדתן, כי זה הוא עבודתו באהבה שבשביל אהבתו לה' נותן לו כופר נפשו תמיד בדבר שמתאוה מאוד בדברים הגופנים ונפשו חשקה בו, שירחיקנה מאליו בשביל אהבתו שאינו רוצה במילוי תאותו בדברים שחושק להן, וזה הוא כליון כוחותיו ואפסיותיו בעוד נפשו בו והוא מסירת נפש ממש וכמה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ט, כ"ד) ברכי כשלו מצום ובשרי כחש וגו' והמעטת התאוות היא המעטת הנפש ממש ובזה ימסור נפשו לאל עליון קונה שמים וארץ, וגם בעבודתו בתורה או בתפילה ימסור נפשו וכל כוחותיו כאשר יוכל שאף אם יחטפנו שינה יאנוס עצמו כאשר יוכל לקום להודות לשם ה', או בכל מקום שצריך העברת התאוה בעבודה כמו השינה בסוכה בעתים הקרים והיגיעה בתפילה בחמי חמין אף בצאת השמש בגבורתו, וכאשר ילמוד ישכח מחלישת לבו וילמוד יותר מטבעו ומזגו במסירת נפשו אף אם יחלוש לבו לא ישמע כלל וכההיא מעשה דרבא שנדחק לו אצבעו תחת הספסל בעת לימדו והיה נובע דמו מאצבעו והוא לא הרגיש כלל ולא ידע מזה כאומרם ז"ל (שבת פ"ח.) וכדומה בכל בחינות העבודה בהמעטת כוחי נפשו ומעמקי מורשי תאות לבבו או בנתינת צדקה יותר מכוחו וערכו ובהזדמן לו עני הרעב לחם יתן לו כל אשר ימצא לו ולא ישגיח אם נשאר לו עוד על מזונו או לא, ובזה הקב"ה כביכול ברוב חסדיו מעלה עליו כאלו הקריב נפשו ממש כי באמת זה גדול יותר מהקרבת נפשו במזבח. כי כאשר יקרב על המזבח, פעם אחד יתן את נפשו ולא יותר,

וזה בכל עת ורגע נותן את נפשו בביטול כוחי תאותו החזקים שהוא גבורה גדולה ועגמת נפש גדול להמעמיקים בה.

צא ולמד מה שאמרו ז"ל (בתורת כהנים מובא בילקוט רמז תמ"ז) במנחת עני שנאמר בו ונפש כי תקריב שמעלה הכתוב כאלו הקריב נפשו, והטעם כי זה באמת נפשו שאפשר אין לו כי אם זה המעט קמח לחיות ברעבון נפשו ונוטל מזונו מפיו ומקריבו לה' הרי באמת נפשו הוא מקריב. וכל בכל המעטת כוחותיו לה', באהבה לאל עליון. ואכן בזה יהיה לבו נכון בטוח בה' אלהיו כי יגמור בעדו ולא יארע לו דבר רע מזה חולי או כאב בגופו ואבריו אם הוא באמת לשמו יתברך, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח', ה') והבוטח בה' חסד יסובבנו (תהלים ל"ב, י') זה הוא דבר אחד בבחינת מסירת נפשו.

ועוד דבר המועיל מאוד לכפרת עוון הוא הרוח נכאה ולב נשבר ונדכה באמת לפני ה' בהכנעה ובושה ומורא, כמאמר הכתוב (תהלים נ"א, י"ח-י"ט) כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה וגו' וגם זה הוא ענין המעטת הנפש לפני ה', כי טבע האדם להתגדל ולהתגאות בעולם כי בזה נברא כמאמר חז"ל (חגיגה י"ג:) מלך שבחיות ארי מלך שבבהמות שור וכו' ואדם מתגאה עליהן. ואדם אשר ירצה להשפיל נפשו ולהכניעה שלא תרגיש שום גיאות צריך לזה יגיעה רבה ועבודה יומם ולילה בשכל גדול, כי הלא לכל אדם אם תשאלנו אם הוא ענותן תיכף ישיב אמריו לך כי הוא עניו שאין עניו כמוהו וכל אדם מישראל השפל והנבזה הוא גדול ממנו בעבודה לה'. אבל זה הוא רק בפיו ובשפתיו, ולבו רחוק מזה כרחוק מזרח וגו'. וסימן מובהק לזה הוא מה שהתורה שבחה בזה את אדון הנביאים משה רבינו ע"ה שהוא עניו מאוד מכל האדם הוא ולא אחר. וקצת סימן שידע האדם בנפשו אם זכה לקצת מדת ענוה זה יתן על לבו, אם באמת שוה בעיניו שכל העולם כולו יאמרו עליו שזה האיש הוא איש חסד ומפואר במעלות ומדות טובות או שיאמרו עליו ההיפך שזה הוא רע מעללים אין בו מתום איש רע ומדון והוא כולו שקר וצבוע הוא בכל מה שעושה. אם זה באמת שוה בעיניו שלא יגיע לו שום הנאה קצת דקצת בשבח והלל אותו, ולא ירע לבבו כלל בשמעו שאינו חשוב לכלום בעיני הבריות. ואף אם ידמה לו ששוה אצלו, אם לא ניסה בזה ששמע משבחו ולא נהנה כלל ושמע מגנותו ובזיונו ולא הרע לבבו בזה, שקר הוא מה שנדמה. אך אם ניסה בזה אחת ושתים והוא באמת שוה לו מכל וכל, וזה מכל שכן שאינו חומד וחושק לשום דבר כי ענוה הוא בחינת מה, ש-מה הוא, ואינו רוצה ואינו מתאוה שום דבר בעולם, אם זכה לזה הרי קנה בנפשו מדת ענוה במקצת. ואמנם באמת כי לא עליך המלאכה לגמור כי אף אם לא יזכה לזה, לא יניח מלעשות ככל אשר יוכל

להבין במיעוט ערכו וקטנותו כלי ריק וחסר עומד בדעת קלה ומעוטה לפני תמים דעות ברוך הוא, ולהרגיל עצמו תמיד במעשה והעיקר בלב וכאשר יתחיל להתיגע בזה יראה בעיניו על אחת כמה וכמה שהוא רחוק מזה, כי אף כאשר ידמה בנפשו שאינו מרגיש כלל אם הוא אדם, וכשיבוא לביתו של חבירו ולא ינהוג בו כבוד הראוי לו ולא יחשיבנו בעיניו, מיד ירע לבבו אחרי ענותנותו. כי עומק בחינה זו היא עמוקה מני ים ולא ידענה אדם כי אם אחרי התיגעו עליה ימים ושנים, וכשיגיע לרוח נשבר ונדכה באמת כאשר יוכל יחשב לו לכפרת עוון הרבה.

ולזה יאמר הכתוב כי תשא את ראש בני ישראל, לפקודיהם כלומר כשתקבל חשבון בנפשך מראש בני ישראל שהוא כביכול מלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו הראש על בני ישראל לפקודיהם לחסרוניהם של בני אדם הממרים ח"ו במאמר פיו לעבור על רצונו אחת ושתים כאמור, הנה אין כפרה לזה כי אם ונתנו איש כופר נפשו לה' שיכפר בנפשו לתת אותה לה' במסירת נפשו כי הלא גם זה קטן דקטן בערך הוא בהערכת המבייש והמתבייש ח"ו. כי הקב"ה נקרא מלך עלוב כביכול שהוא מתבייש ח"ו ממעשה בני אדם. וחוץ לזה האם נפש האדם שבו שלו הוא, הלא כביכול הוא בראה יוצרה אף עשאה ונתנה לו. וכאשר יתן לו נפשו, שלו הוא נותן לו, רק שעל כל פנים כיון שאין לו יותר אין לו נכבד מנפשו ימסרנה לו. ואכן כי לא שיהרג או ימסרנה להורגים כאמור כי אם בפקוד אותם שיחסר תאות נפשו ולבו ככל אשר יוכל לכבוד ה' באמת כאשר אמרנו וזה הוא מסירת נפשו לאל עליון ומקובל וערב לפניו כשהאדם ממעט תאוותו לכבוד קונו. ולא תאמר שח"ו יגיע אליך רעה על ידי זה בחולשת כוחותיך והמעטת ושבירת התאוה, לא כן כי ולא יהיה בכם נגף בפקוד אותם, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח', ה'), והקב"ה ברחמיו יעזרהו על דבר התשובה ויתן לו כח לתשובתו כמאמר הכתוב (דברים ל', ב'-ג') ושבת עד ה' אלהיך וגו' עד ושב ה' אלהיך את שבותך כלומר שהאדם אין לו כי אם חשק הלב והתאותו לעשות תשובה וזה ושבת עד ה' אלהיך שאתה תבחר ותקרב לעשות תשובה, אבל אחר כך הקב"ה יעזרך ויתן לו כח וחיזוק לתשובה וזה ושב ה' אלהיך את שבותך שהוא יגמור בעדך אל התשובה, ועל כן לא יהיה בכם נגף בפקוד אותם. ולזה אומר הכתוב,

פסקה יג

זה יתנו כל העובר על הפקדים מחצית השקל. והוא על הדרך אשר שנו רבותינו (בקידושין מ':) לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת וכו' אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו

וכו'. לכף חובה וכו', כי הלא בזה או שירויח הרבה הרבה או ח"ו יפסיד הרבה. צא ולמד מה שלמדו חז"ל (אבות ה', כ"א) שהמזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, ולהיפך המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו (כמבואר שם אצל משה וירבעם). ועל כן אם הוא עשה מצוה אחת והכריע את כל העולם לכף זכות הרי זכות הרבים תלוי בו זכות עולם מלא שהוא בלתי שיעור. ומה המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא (סנהדרין ל"ז.), ומכל שכן המקיים עולם מלא ממש שהכריע את כל העולם לזכות להיות תכון תבל בל תמוט, מה גדול שכרו לעד ולנצח נצחים. וכל הגדולה וברית השלום שניתן לפנחס בן אלעזר בקומו מתוך העדה לו ולזרעו אחריו הכל היה בשביל שכיפר על בני ישראל ונתקיים העולם על ידו כמאמר הכתוב (במדבר כ"ה, י"א,-י"ג) פנחס בן אלעזר וגו' השיב את חמתי מעל בני ישראל ולא כליתי את בני ישראל וגו' לכן אמור הנני נותן לו וגו' תחת אשר קנא וגו' ויכפר על בני ישראל הרי שכל הגדולה לא ניתן לו כי אם בשביל שלא כליתי את בני ישראל. וכן זה המקיים עולם מלא על ידי מצוה אחת ודאי שכרו גדול אין ערוך אליו, ולהיפך ח"ו כאשר הכריע ח"ו העולם לכף חובה, הרי המאבד נפש אחת וכו' כאילו איבד עולם מלא ומכל שכן וכו'.

ולזה אמר הכתוב כאן זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו'. כלומר בני ישראל יתנו זאת על לבם בעת עוברו על הפקודים פקודי ה'. אם יקרה לו לקיים מצוה אחת ממצוות התורה או ח"ו כשיתאוה לעבור איזה עבירה במצוות לא תעשה. אשר הוא וכל העולם כולו עומדים במחצית השקל שהוא חציו חייב וחציו זכאי והמשקל עומד בשוה שלא בהכרעה לנטות צד לכאן או לכאן. וההכרעה עתה בידו הוא כשיקיים אחת ממצוות ה' יכריע המשקל לזכות וכל העולם כולו יתקיים על ידו, או להיפוך ח"ו. ומפרש הכתוב והולך ענין מחצית השקל כי עשרים גרה השקל. כאשר כתבנו כבר שעשרים הוא שני היודין אשר בשם הוי"ה ואדנ"י. יו"ד בראש ויו"ד בסוף. והם השני קערות שבמשקל שמניחין עליהם הזכויות והעוונות זה מול זה וביניהם יש ו' אותיות והוא הלשון המכריע בין הקערות הנקרא קו המשקולת כדרך שוקלי שקל, ואיזה הקערה שמכריע מושכת את הלשון עמה ונוטה לזכות, או להיפך ח"ו. והאדם צריך שיראה להיות מחצית השקל תרומה לה' כלומר שיתגבר זה המחצית שהוא תרומה לה' שם הוי"ה ברוך הוא, והוא מחצית הימין והחסדים שבהם מתרומם שמו של הקב"ה ומתגדל כאשר יושפע חסדיו המרובים וטובותיו העודפות לבני אדם, והם יתנו שיר ושבח וגדולה וכבוד אליו יתברך על זה. וקאי הכל על למעלה. כי גם על זה יפקח האדם עיניו כאשר רוצה לחזור בתשובה על חטאיו כאמור לומר אולי ח"ו בעת עוברי, היה מחצית השקל וגרמתי ח"ו להכריע

כל העולם לכף חובה, ובמה יכופר לי עוון הזה לאבד עולם מלא ח"ו, הלא לנפש לא יכופר כי אם בדם שופכו. ואנכי שגרמתי צער ונזק לכל העולם ודאי שאני צריך לחיות חיי צער באמת להתרחק מתאותי ככל אשר אוכל, ולשבר ולהכניע כל כוחי התאוות מעמקי מורשי לבבי, וכולי האי ואולי בזה יכופר על קלקולי.

ב או יאמר זה יתנו וגו' עד מחצית השקל וגו'. כי הן נודע מעשה ה' ונפלאותיו ששקל בפלס הרים, וגבעות במאזנים, ולכל נתן מדה וקצב בשיעורו ותחומו וגבולו חוק עולם ולא יעברנהו. והגביל את מצוותיו יתברך במדה, וקצב ארבע פרשיות בתפילין ארבע ציצית בבגד, ארבע חוטים בציצית, ארבע מינים בלולב, שתי לחם בעצרת, ז' נרות במנורה, שנים עשר לחמי פנים, וכדומה. שכל אחד מאלו אם הוסיף אחד בהן כמו חמש פרשיות בתפילין חמש ציצית בבגד, או שחיסר אחד מהן, הרי ביטל מצוה. וזקן ממרא היה חייב סקילה בכזה וכדומה. והיא לא תעשה מפורשת (פרשת ואתחנן (ד', ב')) לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוך וגו', ולא תגרעו ממנו וגו'. והטעם הוא כי לכאורה מה איכפת אם יהיה עוד פרשה או ציצית אחת או שמונה נרות וכדומה. ואכן כי מי כאלהינו יודע פשר דבר בכל העולמות כאשר צריכים ויכולים לקבל אורו יתברך, כי הן בהאיר אור השמש שהוא אחד ממשמשיו ועבדיו על האדם יותר מדאי ימות האדם כי לא יוכל לקבל האור יותר מגבולו, ומכל שכן דכל שכן אורות אלהינו יתברך שמו הניתנים ונשפעים בכל מצוה ומצוה, אם היה נתמשך חוט אחד יותר מאורו יתברך כפי אשר הגביל וקצב הוא יתברך, לא היה יכול העולם לסובלו והיו בטלים ומבוטלים מרוב האור (כאשר כבר קרה בזה במיתת מלכין קדמאין שלא היו יכולין לקבל האור ונפלו ונשברו ומתו כידוע ליודעי דעת ה'). ועל כן הזהיר על זה בלא תעשה לא תוסיפו על הדבר כי ברוב ההשפעה במצוות ומעשים טובים לא יוכלו התחתונים לקבל, כי רבוי השמן בנר הוא סיבה לכבותה ח"ו, והוא מקלקל הרבה הרבה. וממילא שהגרעון גם כן מקלקל כי זה ודאי מקלקל הוא להמעיט האור הנפלא הזך מלהאיר די הגבול שיוכלו לקבל. וכשהוא על בחינה הראוי, זה נקרא מחצית השקל. שהשקל עומד בשוה אינו נוטה לשום צד להוסיף האור או לגרוע, וכאשר יוכלו לקבלו. ועל כן זה יתנו על לבם כל העובר על הפקודים פקודי התורה שמחצית השקל הוא תרומה לה' שזה הוא התרומה והמובחר לה' שיהיה המשקל בחציו כלומר באמצעיתו כאשר קצבם הבורא יתברך שלא להוסיף ולא לגרוע, ועל כן העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. מי שהוא עשיר בדעת ויראה האורות הנשפעים בכל מצוה ומצוה ויאמר בלבו אוסיף עליהן כדי להרבות אורו יתברך בעולם, לא כן. לא ירבה, כי הרבוי הזה מיעוט הוא. והדל מי שהוא עני בדעתו

ואינו מבין בהאור המגיע לכל מצוה ויאמר כי יהיה לו די בשלושה ציצית. לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומה ה', כי מחצית השקל השוה הוא הוא תרומת ה' בעולמו לקבל אור הנערב מאתו יתברך על נכון.

ג עוד יתבאר הכתוב על דרך אומרם ז"ל (בפרק א' דשקלים הלכה ד') שהשוקל את שקלו חייב בקלבון, ופירוש קלבון הוא קל בון כלומר הדבר הקל שבין החצאים. שלא יתן המחצית בצמצום, רק החצי שבו הבינים יהיה להקדש. והטעם הוא להראות שנותן בעין יפה בטוב לבב ואינו מדקדק לתת בצמצום ממש. רק שאסור ליתן יותר ממחצית דבר הראוי שיש לו שיעור, כי רק מחצית צותה התורה. ואך דבר קל שאי אפשר לעמוד עליו זה יתן אל ההקדש להראות שבעין יפה הוא נותן. ולזה אמר זה יתנו וגו' מחצית השקל בשקל הקודש. כלומר זה המחצית השקל הברור ומבורר שהיא המחצית שמכריע בדבר קל, זה יהיה בשקל הקודש ולא בהחצי שלו. (ואפשר לזה אמר מחצית השקל ולא חצי השקל להראות שיהיה בו דבר נוסף קצת על החצי כמו במחצית שיש בו מוסיף על החצי להכריעו). ולזה אמר מחצית השקל תרומה לה'. כי מחצית השקל הזה הוא תרומה והתרוממות לה' במה שמראה בזה חפץ לבו כי בכל לבב הוא נותן בעין יפה. ועל כן סיים העשיר לא ירבה מלתת יותר מקלבון הזה והדל לא ימעיט מקלבון הזה, שירצה לתת החצי ממש בשוה. בכדי לתת את תרומת ה'. כלומר לתת בזה האופן שיהיה תרומה לה'. ואמנם דוקא לתת את תרומת ה'. כלומר כשהוא בעצמו הוא הנותן בעדו אבל אחר השוקל בעד עני אינו חייב בקלבון כמו שאיתא (שם). ולזה אמר והדל לא ימעיט וגו'. כלומר שהדל לא ימעיט מקלבון הזה ודוקא לתת את וגו' כשהוא הנותן ולא כשאחר נותן בעדו. ונחזור לענין ואופן הראשון שהתחלנו בו שהוא המורה על בחינת השב מחטאיו ונותן כופר נפשו לה' בשבירת והכנעת תאותיו. ולזה אומר הכתוב,

פסקה יד

כל העובר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה וגו'. והוא על דרך המבואר בזוה"ק (נשא קכ"ג.) וזה לשונו: אית בר נש לבתר דייתוב מחטאוי ומתכפר ליה איהו אזיל בדרך מצוה ומתעסק בכל כוחו בדחילו ורחימו דקודשא בריך הוא, דא זכי לתשובה תתאה וכו'. ואית בר נש דלבתר דמתחרט מחובוי ויעביד תשובה ויתעסק באורייתא בדחילו ורחימו דקודשא בריך הוא וכו' דא זכי לאות ו' וכו', ודא איהו תשובה גמורה וכו' עד כאן. והנה חז"ל (בתיקוני זוהר תיקון י"ז) אמרו בפסוק (שמות כ"ה, ב') ויקחו לי תרומה, תרומה הוא תורה מם. כלומר התורה שניתנה לארבעים יום. ולזה יאמר הכתוב כל העובר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה. כלומר שיעבור ח"ו על פקודי התורה בהיותו מבן

עשרים שנה ומעלה שאז כבר הוא גדול בשנים מה שמהראוי היה להיות הכרתו שלימה בעבודת ה' אלהיו להיות קולע אל השערה ולא יחטא. ואדרבה לתת כבוד לשמו בעבודה רבה בכחו הגדול. והוא עבר על כבודו אחת ושתים ושלוש וכו' (וגם כי אז עת וזמן עונש בית דין שלמעלה שאין מענישין משם כי אם אחר עשרים שנה כמו שאיתא (במדבר רבה מ"ח, ד')). הנה לזה מהראוי לבקש לו תשובה עילאה נוסף על שבירת תאותו שביארנו יבקש לו עוד תרופה לכפר עוונו. והוא שיתן תרומת ה' כלומר שיעסוק בתורה בדחילו ורחימו באמת למען שמו באהבה הנקרא תרומה, ודא איהו תשובה גמורה כנזכר שם בזוה"ק. ובכל אלה הנה עוד זה עיקר לעושי תשובה אשר,

פסקה טו

העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט וגו'. פירוש שגם מי שהוא באמת עשיר הן עשיר בתורה והן בדעתו וממונו, לא ירבה ויגדיל לבבו בזה להיות דעתו ורוחו גבוה עליו כמעשה בלעם הרשע שנשתבח ברוח גבוה. והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר וגו'. כלומר העשיר הזה לא ימעיט הדל בלבו לומר כי כבר די לו בענוה הזו. רק מאוד מאוד הוי שפל רוח ובכל יום ויום יהיה דל בלבו יותר ויותר לא ימעיטנו מקרבו. והא לך ראיה מדוד שהיה מלך ישראל, וגם מלך הגוים. כי הרבה כרכים כבש, הרבה מדינות היו לו לעבדים. ובכל זאת אמר (תהלים ק"ו, כ"ב) כי עני ואביון אנכי. כי באמת באדם על הארץ זה שיש לו אינו שלו כי הכל מתת אלקים הוא, וכל ימי חייו אין לו בעצמו מחוט ועד שרוך נעל, כי זה שבידו הוא למי שהכל שלו, ויוכל להיות שבין יום ובין לילה אבד, ואיך יתגאה בדבר שאינו שלו אף בדרך שאלה, כי אחר הרגע יבוא מי שכל זה שלו ויקחנו מאתו. ובזה יקנה בלבבו רוח נמוכה. וכבר אמרו חז"ל (סוטה ה':) כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולן וכו'. וכאשר כתבנו שזה המועיל מאוד לכפרת עוון האדם. כי כאשר יכנע לבבו בקרבו, בזה נכנעין ונשברין כל בחינת הקליפות אשר סבבוהו מעת חטאו, והכל ממחצית השקל. כי כאשר יתן אל לבו בחינת מחצית השקל, שנזכר שאפשר יש בידו עוון כל העולם בהכרעתו אותם לחוב ח"ו בחטא אחד משלו וזה יוכל להיות אפילו באדם הנשמר מחטאים כי אי אפשר שלא יבוא פעם אחד מיום הולדו לידי חטא ואפשר היה אז העולם עומדין במחצית השקל והוא הכריע לחוב, ומוכרח הוא לכפר בעד כל נפש בית ישראל שהוא חב בדמיהן לגרום רעתן ח"ו. ועל כן בזה יהיה לבבו נשבר ונדכה, וזה יהיה לכפר על נפשותיכם כי גדולים נמוכי רוח וכו' כאילו הקריב כל הקרבנות כנאמר.

גם יאמר והדל לא ימעיט על דרך המבואר אצלינו במקום אחר. כי אף שמדת הענוה היא המדה החשובה בעיניו יתברך יותר מכל המדות כמאמר חז"ל (עבודה זרה כ:) ענוה גדולה מכולן שנאמר (ישעיה ס"א, א') יען משח ה' אותי לבשר ענוים. חסידים צדיקים לא נאמר אלא ענוים הא למדת שענוה גדולה מכולן. ולהיפך בגסות הרוח שהוא גבהות הלב אמרו (בסוטה ה'.) שהוא חמור יותר מכל המדות רעות וכמה הוא נבזה ומאוס ומתועב לפני המקום ברוך הוא עד שאינו יכול לדור בשכונתו כלל. מכל מקום הנה נמצאת לפעמים בקדושה והיא משובחת מאוד שעל כן לא נימנית במצוות לא תעשה היא וכל המדות רעות, כי כל המדות אף שהם יותר חמורים מהעבירות גופייהו כאשר העיד בזה איש אלקים מרן מה"ר חיים ויטאל ז"ל בשער הקדושה בתחילתו. מכל מקום לפעמים הם נלקחים אל הקדושה ואז המה חשובים ונפלאים מאוד. שעל זה אמרו חז"ל (קהלת רבה ג' פסוק י"א, ג') בפסוק (בראשית א', ל"א) והנה טוב מאוד. טוב זה יצר טוב, מאוד זה היצר הרע, שהוא טוב מאוד. והוא כשהאדם זוכה להפך המדות רעות שבו לשוב לעבוד עמהם עבודת שמו, נאים הם ומשובחים וטובים מאוד כאשר כתבנו בזה במקום אחר. (רק הסמ"ג מנה במנין הלא תעשה גסות הרוח כמו שכתב בדבריו (לאוין ס"ד) וזה רק להמשתמש בה בעבירה כנזכר ולא כשהיא בקדושה).

ועל כן נאמר ביהושפט מלך ישראל (דברי הימים-ב י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה', כי אם יחשוב האדם בלבו שהוא וכל מצוותיו אינם נחשבים לכלום, הנה כן יעשם שלא לדקדק בהן אם יהיו נעשים על צד היותר טוב או לא ובלא לב ולב. כיון שגם אם יעשם בדקדוק, אינם נחשבים. מה לו לדקדק בעשייתם. ולפעמים ישמט ידו ולא יקיימם כלל למיעוט ערכם בעיניו. אבל אם יחשוב האדם בקרבו שבמצוותיו גורם תענוג ונחת רוח גדול לפני מי שאמר והיה העולם ברוך הוא, וגורם על ידיהם יחודים וזיווגי מאורות השמים למעלה ליחד המדות ולגרום זיווג בארבע אותיות שם המיוחד ולעשות מהם קישוטין מופלאים ונוראים לשכינת עוזינו וכל מצוה ומצוה וכל תפילה מתפילתינו עולה ויושב בראש אלהי צבאות בכתר ועטרה על ראשו, והוא כביכול מתעטר ומתפאר בהם ועושה אותם עטרה לראשו כמאמר הכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר. שממעשיך נעשים פאר ועטרה לראשו כמו שמבואר מזה בדברי חז"ל (חגיגה י"ג: ובתוספות שם, ובשמות רבה כ"א, ד' ובזוה"ק בשלח נ"א.) גודל הכתרים הנוראים שנעשים למלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא ממעשה מצוותינו. וכל העולמות עליונים מקבלים ברכה ושפע ורחמים וחיים ואורות מאירין בשמים ונעשים מלאים זיו ומפיקים נוגה על ידי מצוותינו. ובהעלות אדם זאת על לבבו הלא כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים כן הוא יבער

ויתלהב ויקד כיקוד אש ממש ויותר לרדוף אחר כל מצוה ומצוה בכח שאין לו קץ ובכח שאין לו הפסק וכארי ישאג וככפיר יתן קולו תמיד מקירות לבבו לרדוף כקורא בהרים לחפש אולי יקרה לו איזה מצוה ממצוות ה' לקיימה בכל לבבו ונפשו ומאודו בכל אבריו וגידיו בכל עוז ותעצומות ולדקדק עליה שתהא נעשה על צד היותר כשר ומהודר וטוב ויפה. ולא יעצרנו ולא יעכבנו גשם ושלג ולא ממון ובית ואשה ובנים, וכל שיש לו בבית ובחוץ כלא וכאפס ואין יהיה נחשב לו נגד עשיית וקיום מצוה אחת. ומי גבר יחיה ויוכל לפרט זאת בשפתיו כל ימי חייו, או לכתוב על הנייר בדיו, אם היה אדם רואה מצוה אחת בשמים בגדולתה, איך היה רודף כמשוגע יומם ולילה באין לחם ומים לחפש אחר מצוה הקטנה שבקטנות ולא היה מרגיש כלל אם הוא בגוף והיה שוכח לגמרי מנשיאת אשה ואכילה וכל צרכי העולם והנה גבהות הזה הוא מעולה ומשובח מאוד אחרי שבא מזה לעבודת ה', והאמת כן הוא שכל מצוה חשובה למעלה ככל הנזכר אם היא נעשית כראוי באהבה ויראה ומחשבה טהורה ונכונה בדיבור ומעשה.

ואמנם זה הגבהות אינו אלא טרם בואו לקיים המצוה בכדי שעל ידי זה יתלהב אל המצוה, אבל בעת קיומו המצוה ומכל שכן אחרי כן כשיחשוב שעשה איזה עשיה ותוגדל לבבו על שערה אחת להיפך מקודם שעשה המצוה, פיגול הוא לא ירצה והוא ומצוותיו אינם נחשבים והלואי שלא עשאה משיעשנה ויחשוב בתפארתה כי אש עד אבדון תאכל. כי אדם המקיים המצוה כראוי, הנה כל המצוות הם התדבקות אלהות מה שאדם מתדבק עצמו אליו ברוך הוא על ידי קיום מצוותיו כי הוא יתברך נעלם במצוותיו כי כל מצוה הוא רצונו שרצה שנעשה זאת והוא ורצונו אחד וכשאדם מקיים מצוה אחת הרי מתדבק בה' אלהיו, וכשאדם מתדבק בה' זה הסימן בראשון וראשונה שנעשה נכנע ושפל ברך ולבו נשבר ונדכה לשברי שברים, כי הבא לחצר המלך הפנימית, ואף אל שער המלך כשאדם בא, לבו נשבר ונכנע. מכל שכן המתדבק במלך המלכים ברוך הוא, שאין הקב"ה שוכן כי אם את דכא ושפל רוח. ואיך יצויר בנפשו שקיים איזה מצוה אם אינו נשבר לבבו ונדכה עד דכדוכה של נפש אחרי עשותו המצוה. כי מי שלבבו יראה איזה ניצוץ כל דהוא מחיות אלהות באמת, הרי יכנע ויקטן וישבר לבבו באמת לידע כי עדיין לא נגע בעבודת שמו יתברך לא מניה ולא מקצתיה כראוי לעבוד למלך גדול ונורא כזה. כי הלא אפילו אם יעבוד יומם ולילה היש בו די לצורך עבודת מלך גדול ונורא כזה הטוב והמיטיב ובידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש וכל דיירי ארעא כלא חשיבין נגדו וכמצבייה עביד בחיל שמיא, ולולי שהקב"ה הוא הטוב האמת, ובאמת שהוא מקבל מצוות עמו בני ישראל אם נעשין כראוי בכל לבב כאשר יוכל האדם, להיות נעשין פאר

ועטרה לראשו וככל אשר הזכרנו. אבל זה הוא ברוב חסדי המקום ולא מצדינו, כי עדיין לא עבד אדם מעולם כראוי לעבוד לו. אף לפי ערך עבודה אנושית קשה לעובדו ככל הראוי מאדם לעובדו, כי הלא אין שיעור וערך לזה, רק על כל פנים הקב"ה מקבל באהבה אם נעשים על כל פנים ביגיעה הראוי ודקדוק רב שיהיה על צד היותר טוב יפה ומהודר ובמחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה רבה והכל בחסדו לא עבור צדקותינו.

אשר על כן כאשר יוגדל לב האדם אחר המצוות על שערה אחת מכאשר היה, לא פגע ולא נגע כלל בהמצוה לא מיניה ולא מקצתיה. וגם אם לא הוגדל במצוה רק שלא נכנע לבבו בהמצוה, גם זה הבל הוא. רק קודם עשותו המצוה נכון ונכון טוב וטוב להעלות בלבו כל מיני גבהות בהמצוה כי באמת הקב"ה מקבל ברוב חסדיו באהבה כל מצוה כשנעשית כראוי להיות נעשה ככל אשר הזכרנו, ועל ידי זה יעשה המצוה לפי ערך כוחו ככל אשר יוכל באהבה ושמחה באימה ופחד לומר מה אני גורם במצוה זו כתר הכבוד לקוני ושאר הדברים שהוזכרנו ממילא תפול עליו אימה ופחד, ובלבו יוגדל אף על פי כן האהבה והשמחה שזוכה לעשות כל אלה בחסדי המקום ויעשנה על צד היותר טוב, ובזריזות היותר אפשרי, כי תצמא נפשו ויכמה בשרו לאהבת המצוה עד אין קץ וערך וכמעט שיחלה חולת אהבה על מצוה אחת, כשלא יקרה לו כל כך כאשר עם רצונו. ואפשר לזה רמזו חז"ל (אבות ב', י"ח) שאמרו ואל תהיה רשע בפני עצמך, כי כאשר האדם יהיה רשע בפני עצמו אם כן הלא כל מצוותיו להבל ותהו נחשבים, כי (תהלים נ', ט"ז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וגו', וזבח רשעים תועבה (משלי ט"ו, ח').

ואם כן מה לו לעשות המצוה או ללמוד תורה וכדומה. ועל כן אסור לאדם להיות רשע בפני עצמו.

ולזה אמר כאן והדל לא ימעיט כלומר כי מי שהוא עני בדעתו כלומר שהגיע קצת לבחינת הענוה על כל פנים לא ימעיט את עצמו מכל וכל להיות רשע בפני עצמו כי אדרבה אל המצוות צריך אדם לומר בשבילי נברא העולם כמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ז.) וכל העולמות תלוים עליו. ואם יעשה מצוות כתקנן הרי מרבה שפע אור ומחיה את כל העולמות, ולהיפך ח"ו כשיעבור עבירה, ממעיט האור והשפע מכל העולמות עליונים ותחתונים וח"ו כולם מקללים אותו על אשר חיסר לחמם והשפעתם כאמור (משלי י"א, כ"ו) מונע בר יקבהו לאום וגו'. ועל כן כל העובר על הפקודים בעת שהוא עובר עליהם לעשותם, העשיר בדעתו לא ירבה שלא יתגדל על ידיהם ח"ו לומר שעשה מצוות רבות כראוי יתר על חביריו ותוקד לבו בקרבו על זה, והדל בדעתו לא ימעיט לומר שמצוותיו אינם נחשבים לכלום, ושניהם לא ירבו ולא ימעיטו ממחצית השקל הוא בחינת הבינוני,

והוא כמו שאמרנו. שקודם המצוה יחשב בעיניו עשיות המצוה כעל כל הון רב, לרוב גדולת ה', כי הקב"ה ברחמיו מקבל המצוות הנעשים כראוי במאוד מאוד. ובעת עשותה ומכל שכן אחריה, יוכנע וישבר לבבו לומר כי הוא עדיין לא התחיל לעשות כראוי לעשות למלך הכבוד. כי כשיעשה מצוה אחת קצת באמת, ממילא ידבק לבו קצת בה' ויכיר גדולת הבורא במקצת ואז יוכנע לבבו מכל וכל לומר איך אלך ואעבוד את ה' במסירת נפשי ממש, כי עדיין לא התחלתי על אחת מני אלף. ונחזור לענין שמדבר בעושי תשובה על ידי כניעת ושבירת התאוה ועל ידי הכנעת הלב ברוח נמוכה. ולזה מסיים הכתוב,

פסקה טז

ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל וגו' לכפר על נפשותיכם. כי האל הטוב והמיטיב בראותו גודל חמדת בני ישראל הנכספים ומתאוים לפייס את מי שאמר והיה העולם במה שמרדו נגדו, על ידי ביטול תאותם ואפיסת כוחותיהם ביגיעה רבה לתת את נפשם אליו להכניע ולשבור בכח גדול דברים שנפשו של אדם מתאותן ומחמדתן וישבור רוחו בקרבו שיהיה רוחו נמוכה תמיד, והעינים להשפיל למטה להיות תמיד במורא והכנעה ובושה לפני מלך גדול ונורא ברוך הוא. והנה בזה ודאי עושה לו זדונות כזכויות, לצד שעל ידי העבירות בא לעבודה תמה הזו שהוא חשוב ומקובל לפניו הכנעת התאוה ובחירת מדת הענוה. על כן לפי שהעוונות הביאו לו שיעשה את כל המעשים האלה, הנה המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, וכן העוונות הללו שזיכו לאדם הזה בעבודת בוראו, הרי זכות העבודה תלוי בהן ואז נעשה מהם זכויות, לצד שבאמת נעשה מהם זכויות אצל האדם, ובזה הם מכפרים עליו לעולם ביותר ויותר כי יש לו זכויות רבות להתכפר עמהם.

וזה אומרו ולקחת את כסף הכפורים. מה שבני ישראל נכספים ומתאוים להתכפר מעוונותיהם על ידי הכנעה גדולה ובושה ושבירת תאותם. ויהיה לכפר על נפשותיכם, שיהיו שמורים ועומדים לכפרה כי אין אדם אשר לא יחטא לעולם בשוגג דשוגג בהרהור מה, וכדומה. ויהיה זה תמיד לכפרה עליהם על עוונותיהם לצד שנעשה מהם זכויות רבות, והמצוות יגינו עליו לכפרה על נפשו.

גם יאמר ולקחת את כסף וגו'. על דרך מאמר שמואל הנביא לשאול בחיר ה' (שמואל-א ט"ו, כ"ב) הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים וגו'. כי באמת נמצאים בני אדם גם בני איש שיחשקו מאוד לעשיות המצוות כמו להתפלל בכוונה ולהניח תפילין בחיל וברעדה, וכדומה להדר אחר אתרוג מהודר וסוכה נאה ומפוארה וטלית נאה וכדומה,

והכל בקום ועשה בגלוי בזריזות והידור מצוה. ובביתו אין כל ואין עונה שיהיה נשמר מדברים שאינן ראוין כל כך בביתו בצינעה במחשבתו כמו הרהורי עבירה הקשים מעבירה וכדומה בדברי סתר במקום שאין אנשים שם משתדל להיות איש בכחו להתאות ולעשות מעשי הגוף בתאות הבהמה ויותר. וממילא יומשך אם יארע לו איזה ספק איסור לא ישגיח כל כך. כי זה הנשקע למלאות תאות לבבו, אי אפשר לו להפרד ממנה כל כך אם לא בעבירה מפורשת. אבל כשאינה גלויה כל כך יבקש לו היתרים כאשר יוכל לחפש בספרים הנה והנה אולי ימצא לו דעה אחת לפחות המיקל בזה ויסמוך עליו. ומה שבגלוי לעין כל במצוות הגלוים בקום ועשה הוא צדיק חסיד ישר ונאמן.

ובאמת שאין האדם מרגיש זה. כי הנה הוא עושה מעשיו הנגלים לשם שמים כאשר עם לבבו, ואינו יודע כי גם גניבת פיתוי היצר הרע שמה, להיות צדיק וחסיד בעיני הבריות וכולם יראו וידעו כי אתו היראה והעבודה לה', והכל ישבחוהו ויפארוהו לומר כי אין קדוש כזה בנמצא. וראיה, שאם יהיה בדרך בשדה יחידי, לא ידקדק כל כך בתפילתו להתפלל כאשר בבית המדרש, גם לא יהדר כל כך אחר אתרוג הטוב והיפה אם יהיה בדרך במלון, וכדומה בדברים האלו. ואם אין האדם נותן דעתו ולבו באמת להשכיל היטב היטב לשקול בפלס הרים, אם כוונתו רק לשמים שלא להתערב לו חמדת תפארת מן האדם על אחת מני אלף, או שנדמה לו שהוא לשמים ובאמת תאותו נמשכת לשם להיות חסיד המפורסם, ואגב התאוה נדמה לו שכוונתו לשמים. כי בהתאוה לבד לא היה עושה זאת כי לא במתים דיברה תורה משקרן וצבוע שיעשה מעשיו בכוון להתפאר בהם שלא לשם שמים. רק שבאמת הוא עושה לשם שמים, ורק התחלת מצותו היה מן התאוה שנמשכה בצד אחר, ועבור חמדתו נדמה לו שעושה לשם שמים. וראיה, שחושק שיהיו בני אדם שם בעת עשותו הדבר הזה כמו התפילה בכוונה, ואתרוג היפה חושק שיראו הכל מובחר מצותו, וכדומה. וכל אלה תאוות הדקות שלא ירגישם אדם כל כך, כי אם עד שיתן דעתו היטב היטב עליהם.

עוד סימן לזה. שאינו נהנה כל כך אם רואה חבירו עושה גם כן כמוהו ויקרה לו גם כן אתרוג טוב כמוהו או יותר ממנו, לא יהנה מזה. והיה חפץ שלא יהיה ביד אדם זה הדבר כי אם אצלו. והכל כי חפץ בתפארתו והנאתו. ולו היה זה חפץ ה' כמו שנדמה לו, היה מתענג כעל כל הון רב, בראותו חבירו מתנהג בחסידות כמוהו. ודבר זה באבנתא דלבא תלי. אף שידמה לאדם שאינו בכזה, אם לא ייגע עצמו על זה ושיבר עצמותיו ותאוות לבבו בנסיונות רבות, עדיין מבחוץ הוא ולא עמד בחצרות בית ה' הפנימים. ולזה

אמר שמואל הנה שמוע מזבח טוב. שזה הוא העיקר לשמוע בדבר ה' להיות יראתו על פניו לבלתי תחטאו בחדרי חדריו, ולא להיות צדיק וחסיד לזבוח קרבנות רבות ולעשות מצוות יומם ולילה ולהמשיך כל המצוות אליו, ויראה בעין רעה את חבירו כשעושה מצוה כי חפץ שכל המצוות שבעולם אליו יגיעו. כי אין זה דבר ה' לאמיתו.

ולזה אמר כאן ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אוהל מועד. כלומר זה כסף הכפורים מה שאיש על דגלו כסוף יכסוף להתכפר לפני ה' באמת בצינעה בסתר, ונתת אותו על עבודת אוהל מועד כלומר שיהיה זה למעלה מעבודת אהל מועד בהקרבנות, כי שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים. וזה יהיה לכפר על נפשותיכם. כי זה עיקר הכפרה היראת ה' שעל האדם בהיותו בביתו בכל דבריו בצינעה בשכבו ובקומו במאכלו בזווגו כמאמר הכתוב (תהלים כ"ד, י"ד) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם כאמור בזוה"ק (חלק א', רל"ו:) שסוד ה' הוא בבחינת הברית כי הוא דבר שבצנעה ואין אדם רואהו. כאשר שם ירא את ה' אז סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם ודי בזה.

פסקה יח

ועשית כיור וגו' וכנו נחשת לרחצה וגו'. להבין אומרו כאן לרחצה שהוא לכאורה מיותר, כי הלא מפרש להלן כל ענייניו ונתת שמה מים ורחצו אהרן וכו'. והנראה כי הנה נודע להבאים בסוד ה' בקבלת מרן הרב האר"י ז"ל (בסוד נטילת ידים שחרית) בכוונת נטילת ידים שהוא להפריד הקליפות והחיצונים הנאחזים בעשר אצבעות הידים בהקצוות לפי ששם מתגלים ה' גבורות מנצפ"ך בכל יד ויד, ובמקום הגבורות שם נאחזים הקליפות, והם מסתלקים ומתפרדים על ידי המים הנשפכין. כי מים הוא בסוד החסד ומימי החסד הם הדוחין ומגרשים הקליפות לבל יינקו משם. והנה באצבעות הרגלים בהקצוות גם שם הרגיעה שידה להיות בהם אחיזת הקליפות בסוד אותיות הכפולות אשר במנצפ"ך. ואולם לאשר כי שם המה דינים קשים למאוד בסוד עקביים עקבי דמשיחא ששם חוצפא יסגי והחיצונים יש להם שליטה גדולה מאוד באופן שאינן נגרשים משם בכל ימות החול כי אם בערב שבת קודש שאז נתוסף אור גדול בכל העולמות בסוד תוספת שבת, ויורד האי שלהבותא דאשא להפריד הקליפות מהעולמות טרם בא שבת קדשנו, ואז הם נרחצים גם למטה על ידי חמי חמין לרמז על האי שלהבותא דאשא, ואז ברשפי אש שלהבת י"ה מה שהאדם רוחץ על כל פנים פניו ידיו ורגליו בערב שבת קודש מגרש מעליו כל בחינת אחיזת הקליפות שנתאחזו בששת ימי החול. ועל כן השוה הכתוב חיוב הרחיצה הזו לחיוב סעודת שבת כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (בפרק ל' מהלכות שבת הלכה א'-ז') וזה לשונו: ד' דברים נאמרו בשבת ב' מן התורה וב' מדברי הנביאים. שבתורה,

זכור ושמור. ומהנביאים, כבוד ועונג. איזהו כבוד זה שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד שבת וכו'. איזהו עונג זה שצריך לתקן תבשיל שמן וכו' ומשקה וכו'. הרי שהרחיצה והסעודה הושוו בפסוק אחד. כי חיוב גדול הוא ותיקון רב בעולמות עליונים ותיקון לנפשו ורוחו ונשמתו לטהרם ולרחצם מכל בחינת אחיזת החיצונים הכל כנודע לחכמים יודעי העתים. והנה נודע אשר עיקר בחינת אחיזת החיצונים בנפש האדם לא נמשך אלא מהאי זוהמת הנחש שהטיל בחוה ויצאו בניה אחר כך מזוהמים בזוהמה ההוא. ועד היום הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (בראשית ג', ט"ו), שבכל בחינת הקצוות ועקביים הן בידים הן ברגלים שם מקומו להתדבק ולהתאחז שם. ונחש הוא היצר הרע הוא השטן חושבן נחש עם הכולל, עד היום הנושך עקבי סוס וגו' (בראשית מ"ט, י"ז), כי אין מקומו אלא בעקביים ששם חוצפא יסגי.

ועל הענין הזה היה רומז הכיור כי הכ' רומז על עשרים הקצוות שבידים ורגלים שנאחזין שם החיצונים והוא עבור ששם מתגלה בחינת הגבורה ובמקום הגבורה שם אחיזתן כאמור. ולזה סמך הכ' אל ר"ו מספר גבורה וזה כיו"ר עשרים אצבעות הנאחזים בגבורה, ונחש הוא השטן תשופנו שם בעקבו, ובזה צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו כפירוש רש"י ז"ל שם בפסוק (בראשית ג', ט"ו) ואתה תשופנו עקב, ואף משם תמיתנו וכו'. ועל כן היה של נחשת לרמז על זה ששם הוא אחיזת הנחש. ות' היא תמות כמאמר חז"ל (שבת נ"ה.). כי החיצונים כל מגמתם להרע, ולהיטיב לא ידעו. ובמקום אחיזתן ממיתין תיכף כאשר יוכלו. (או אפשר נחשת נחש תשופנו, והבן) אך ה' לא יעזבנו בידו, וצונו לגרשו משם על ידי מים הנאמנים מימי החסד, ועל ידי הכלי הנקרא אנטל או נטלא שעם הכולל הוא חושבן הוי"ה ואדנ"י כמו שאיתא בכוונות, שבזה הוא מרחיץ ומטהר את אברים הללו מגילולי עבודה זרה הם הקליפות שסביב רשעים יתהלכון.

והנה נראה בזה נכון שעל כן היה הכיור נעשה ממראות הצובאות של נחושת שאמרו חז"ל (תנחומא ומובא ברש"י ויקהל פסוק (ל"ח, ח') במראות הצובאות) שהיו מראות שרואות בהן בנות ישראל כשהן מתקשטות, והנשים הביאו אותם לנדבת המשכן והיה משה רבינו מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע. אמר לו הקב"ה קבל אותם כי אלו חביבים עלי שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגיעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה וכו' ונוטלת המראה ורואה עצמה עם בעלה במראה וכו' ומתוך כך הביאו בעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם וכו' עד כאן. ולכאורה מפני מה דוקא לכיור הוקדשו אלו

המראות ולא לשאר כלים שהיו של נחושת. וחז"ל אמרו שם לפי שהוא עשוי לעשות שלום בין איש לאשתו על ידי המים המרים וכו'.

ועוד לאלוה מילין על פי הנזכר. כי נודע אשר אותו הדור שהיה במצרים כולם היו גלגולי נשמות מניצוצי קרי שיצא מאדם הראשון באותן ק"ל שנים שפירש מאשתו, והמשיך אותן הנשמות שהם באים מצד הטוב להאי קליפה תקיפא דאיקרי רע וכו'. ונתגלגלו בשלושה דורות וקבלו עונשם. שהם בדור המבול ודור אנוש ודור הפלגה. ואחר כך נבחנו שנתגלגלו בדור ההוא שירדו לגלות מצרים. הכל כמו שאיתא בדברי הרב ז"ל (בפרי עץ חיים שער חג המצות עיין שם). ושם במצרים כבר היו בסוד התיקון במה ששמרו בריתן מלהתערב בעם אלהי נכר. ונאמר עליהם בקבלה (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה גל נעול וגו', ואמרו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ד') גן נעול אלו הבעולות גל נעול אלו הבתולות וכו'. ודבר זה להפליא הוא, כי הלא היו בשעבוד תחת המצרים ולא קבלו עדיין התורה והיו עובדי עבודה זרה כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ז, ב') ולא נמצא אחת מהנה שיטמאו בטומאת העריות והעיד עליהן הכתוב בשמו יתברך שהיו כולם בני אבותיהם שלא שלטו בהם המצרים כמאמר חז"ל (שיר השירים ד' רבה פסוק י"ב גן נעול) ועל כרחך זה היה תיקון לזוהמת הנחש שנדבק באדם הראשון והוציא זרעו לבטלה והמשיך אלו הנשמות.

ועתה כשנפרדו מעריות שהוא הרע הזה בעצמו שהיה בהחטא, נתקנו לעלות ממצרים ברכוש גדול וביד חזקה. ועל כן כיור הנחושת המורה על אחיזת זוהמת הנחש, והוא בא לטהר האצבעות מזוהמא ההוא, טוב ויפה הוא להיות נעשה ממראות הללו המורים על בחינה זו במה שהכניעו ישראל זוהמתם. שעל ידי המראות היו נזקקין לבעליהן ולא היו מתאוין לטומאת בני אל נכר. והנה מלת וכנו עם מספר אותיותיו במילוי עולה לחושבן צ"א שהוא צירוף הוי"ה ואדנ"י בחינת הכלי אנטל הנזכר, המועיל להרחיץ ולטהר את קצוי האצבעות על ידי מימי החסד. ולזה יאמר הכתוב ועשית כיור נחושת שהכיור יהיה נחשת לרמז על הנזכר אחיזת זוהמת הנחש בעשרים הקצוות הנאחזים בגבורה, ועל כן יהיה וכנו נחשת לרחצה ש"וכנו" שהוא הכלי המוכן לנטילה יחוד שמותיו הוי"ה ואדנ"י ברוך הוא, יהיה נחשת לרחצה כלומר לרחצה מהאי נחשת אחיזת זוהמת הנחש באברים הללו. ועל כן ונתת שמה מים בכדי להגעילו ולגרשו על ידי המים מים הנאמנים המוכנים להעביר כל טומאה בסוד החסד אשר עליהם שמגרש כל בחינת אחיזת הקליפות. ולזה אמר,

פסקה יט

ורחצו אהרן וגו' את ידיהם ואת רגליהם. כי במקדש היו יכולים לטהר גם אצבעות רגליהם מהנחש הכרוך על העקב, אף על פי ששם האחיזה קשה מהדינים קשים השולטים שם, לא כן במקדש כי על כל פנים היו נכנעים שם הקליפות מרבות הקדושה ואור אלהים המאיר במשכן ה' והיו יכולין לגרשם שם גם מאצבעות הרגלים. ועל כן היה הכיור מרמז לכל העשרים אצבעות להראות כי הוא המטהר לכל אחיזתם הן בידים והן ברגלים. ועל כן אמר הכתוב את ידיהם ואת רגליהם ואמרו חז"ל בזה (זבחים י"ט.) כי בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכו' מניח ידו הימנית על רגלו הימנית וכו' ומקדש. כי על כל פנים היה קשה להרחיק הרגלים לבד, מתוקף הגבורה הנאחז שם, והיה מקדשן בבת אחת עם הידים ומניח הידים עליהם להכניעם ולהיות נטפלים עם קדושת הידים ועל ידי זה היו נטהרים בפֶן הכיור ובמים אשר שמה (המורים על ט' יודי"ן שבשמות הכוללים כל העולמות שהם ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן העולים מים כנודע מכוונות) וזאת במקדש ולא במקום אחר. ועל כן,

פסקה כ

בבואם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו וגו'. כי תדע שורש כל המיתות הנאמר בעוברי עבירה אינם על צד הנקמה לומר לפי שמרדת בי אנקם ממך, כי לא זה הוא דרכי אלהינו יתברך שמו וחימה אין לפניו לעשות דבר בחימה לנקום, וכל היסורים והעונשים הבאים על האדם אינם כי אם בחסד האמת מצור העולמים ברוך הוא. או למרק עוונותיו על ידי היסורים הן בעולם הזה והן בעולם הבא בכדי לזכך ולטהר נשמתו מאחיזת הקליפות הנאחזים בה על ידי העוונות שתוכל לשוב לחיק אביה כבראשונה לראות באור פני מלך חיים ברוך הוא ליהנות מזיו שכינתו יתברך, וכמאמר חז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תתל"ז) יהא אדם שמח ביסורין מבטובה שאילו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עוון שבידו ובמה נמחל לו ביסורין ועיין שם עוד הפלגת טובת היסורין שאין ערוך אליהם ששמו של הקב"ה חל על מי שיסורין באין עליו וכו' וכדומה. או שבאין היסורין בכדי להזכיר את האדם שישוב בתשובה לפני בוראו כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"א.) נענה ר' עקיבא ואמר חביבין יסורין וכו' עד מכל הטורח שטרח בו וכו' לא החזירוהו למוטב אלא היסורין. או לשאר דרכי טובות שביארנום במקום אחר.

ואמנם זה אינו כי אם שעבור כן ברא הקב"ה את בחינת היסורין בכדי שיהיה לאדם טובות אמיתיות האלה, אבל בכל זאת אין הקב"ה שולח על האדם היסורין כי אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה לעולם כמאמר חז"ל (בראשית רבה ג', ו'), רק הרע בעצמו שעשה האדם הוא מיסרו ומענישו כמאמר הכתוב (ירמיה ב', י"ט) תיסרך רעתך וגו'. והוא לפי

שבעוונות מגביר האדם על נפשו אחיזת הקליפות, והם מוכנים לזה להכות ולפצוע להרוג ולענוש כי זה חפצם ותאותם ברע ולא בטוב. וגם בחינת המיתה זה הוא כאשר האדם מגביר על נפשו אחיזת הקליפות שיעור שיוכלו להמית אותו הם ממיתין אותו תיכף כי צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו רק ה' לא יעזבנו בידו בכח מצוות ומעשים טובים. אבל אם מגביר עליו אחיזתם בעוונות והקב"ה כביכול סר מעליו כי אין אדם העליון כביכול דר עם נחש בכפיפה, הם עושים לו מה שירצו כי השטן הוא היצר הרע עולה ומסטין יורד וממית.

ולזה בא הצווי במצוה זו בבואם אל אוהל מועד ירחצו מים ולא ימותו. כי הנכנס אל אהל מועד שהוא מקור הקדושה בלתי קידוש ידים ורגלים הרי הוא ח"ו מכניס אחיזת הקליפות הנאחזים בקצוות הידים ורגלים אל הקודש פנימה, ומשם עושה פגם למעלה בשורש נשמתו אשר בקדושה עליונה באהל מועד אשר בשמים להעלות עליה מחושך החיצונים והקליפות, והם מוכנים להמית. ועל כן ירחצו מים שלא להשריש שורש הקליפות בנשמתו אשר בקדושה ולא ימותו. ועל כן גם בנטילת ידים בשחרית מבואר בספרי חכמי אמת שההולך ד' אמות בלי נטילת ידים חייב מיתה כמו שאיתא (בתולעת יעקב ומובא במגן אברהם בסימן ד'), כי ארבע אמות של אדם הוא מקומו. ואך היוצא מחוץ לארבע אמותיו הרי הוא מכניס הקליפה למקום טהור ותיכף מגיע הפגם למעלה שיאחזו החיצונים בהקדושה בשורש נשמתו בתחילה וחייב מיתה ח"ו. לכך ירחצו מים וה' עליהם יחיו כדבר האמור.

פרק לא

פסקה יג

ואתה דבר וגו' אך את שבתותי תשמרו וגו'. כבר היו דברינו בביאור מקראי קודש הללו בכמה אופנים שונים בחיבורנו סידורו של שבת (חלק א' שורש ה' ענף ב' ובחלק ב' בהקדמה דרוש ה' פרק א' עיין שם). ועוד לאלוה מילין לבאר מה שעוררו חז"ל בזה (שבת ס"ט:) באומרו שבתותי לשון רבים ושאר דקדוקים שנתבארו שמה. ואמנם הנה נודע ליודעי בינה כי שבת קדשנו נחלק לשלושה בחינות בסוד חיוב השלושה סעודות שבה כמבואר בזוה"ק (יתרו פ"ח.) סוד כל סעודה וסעודה אל מה היא רומזת במקור שורשה בעולמות עליונים כפי חילוקי המאורות והיחודים והזיווגים והברכות הנשפעות בעידן כל סעודה ביום שבת קודש. והרב הגדול המובהק מהרמ"ק בספר הפרדס שלו (בערכי הכנויים כנוי שבת) ביאר היטב כל חילוקי היחודים בהשלושה הללו. ואמר כי ליל שבת מכוונת על שם יחוד יסוד ומלכות (והוא בחינת זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו הנאמר בקבלת שבת בלילה

כי זכור הוא יסוד והוא "אח" של אחד בסוד ספירה התשיעית והד' הוא המלכות, הרי בדיבור אחד נאמרו כנודע. ואפשר על כן אנו אומרים קודם קידוש היום רבון העולמים וכו' מלך אדיר מלך ברוך וכו' ואחר כך אשת חיל. כי היסוד נקרא מלך בסוד יוסף שהיה מלך ואמרו חז"ל (בראשית רבה צ"ג, ב') בפסוק (תהלים מ"ח, ה') כי המלכים נועדו וגו' זה יהודה ויוסף וכו'. ואשת חיל היא הכלה הכלולה סוד המלכות והוא יחוד יסוד ומלכות בסוד שבת שלום שאומרים אז. כי שלום הוא, ביסוד. ושבת, מלכתא. ועל כן אומרים אז שלום עליכם וכו' בואכם לשלום וכו' הכל לרמז על אור הזרוע לצדיק בעת ההוא כאמור) ויום השבת הוא היחוד סוד תפארת ומלכות ובו נכלל כל הששה קצות (ועיין בחיבורנו סידורו של שבת בסוף שורש החמישי בחה"ר שם ביארנו בבחינת כל השבחים והודאות הנאמרים. הכל לרמוז על בחינת התפארת אשר יפארו ויברכו לאל כל יצוריו ביום השבת כי היא חדוותא דעילא ותתא ואז השמים מספרים כבודו וגם הארץ מלאה חסדו בהלו נרו יתברך על ראש כל העולמות כולם במה שמאיר ומופיע ומפיק נוגה מזיו אור הדרת תפארתו לכל נבראיו שברא בששת ימי המעשה. כי מיד אחר הבריאה בכללה סוד יחוד שמים וארץ אז הברכה שורה על דבר שלם, ומברך ומקדש ומאיר לבריותיו אשר ברא בסוד שבת הגדול ליום שכולו שבת שבו עיקר הברכה והשמחה תכלית כל התקוה, לפי שאז יהיו העולמות ביחודא שלים ואז כביכול הקב"ה מתיחד בהם ומתעטר עמם ועושה אותם עטרה לראשו להשפיע להם ולהעניקם מזיו ברכותיו כאשר יוכלו שאת, שלזה ברא הבריאה כולה להיטיב להם מטובו. וכן בכל שבת ושבת שהוא מעין עולם הבא שהקב"ה כביכול מתיחד עם עולמו ומאיר להם ומשפיע להם כל טוב וברכה על ידי היחוד הנגמר בששת ימי המעשה סוד בריאת שמים וארץ וכל צבאם שהוא עיקר היחוד השלם. ובשבת הם מתיחדים ומתקשרים באור שפע האלהי השופע עליהם ומקבלים כל בחינת שפע האור ותענוג ושמחה, והאל הטוב שמח במעשיו במה שנתקבצו ביחוד לקבל ברכתן. ויחוד שמים וארץ הוא יחוד תפארת ומלכות כנודע), ואחר כך בהיות שניהם כאחד אז עולים ויושבים בחיק אביהם ומתעטרים במדת הבינה והחכמה כלולה בה והוא הנקרא שבת הגדול ומרומז במלת שבתון. כי שבת לבד מורה על מלכות כשנתיחדה ביסוד (בסוד שבת שלום הנזכר) והוא"ו רומז על התיחדה עם התפארת ונכלל בו ו' קצוות, והנו"ן שבשבתון מורה על הבינה בחינת חמשים שערי בינה וכו' ומסיים לבסוף בזה הלשון: נמצא שבתון כלול מג' שבתות שבבינה ובהיות היחוד הזה משלושה מדות הללו הנה נתיחדו על ידי הבינה חכמה ועל ידי התפארת ו' קצוות והמלכות בעצמה ולזה נקראו כולם יחד שבתות הרבה וכו' עד כאן. והנה הרמב"ם

ז"ל (בסוף הלכות תמורה) כתב וזה לשונו: אף על פי שכל חוקי התורה גזירות הם וכו' ראוי להתבונן בהם וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם וכו' הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה וכו'.

וגם אנו נאמר שעם היות נעו מעגלותיה לא תדע מכל מקום נראה כמציץ מבין החרכים בטעם כל דהוא מה שעשה שמו יתברך במצוה אחת שלושה מעלות זה על גבי זה. והוא כי הנה היוצא מתוך החושך הגמור באישון לילה ואפילה אם יבא פתאום אל האור המאיר ובא באור גדול וחזק בהבהקה נפלאה וחזקה לא יוכל אותו האיש לסבול את אורו כי רב הוא ויכהה מאור עיניו כי מחושך הוא בא ולא יסבול פתאום אור גדול, אם לא שירגיל עצמו במעט מעט אור אחר אור תחילה אור קטן ואחר כך במעלה מעלה עד אשר יעמוד נגד אור המבהיק ומופיע ולא יזיק לו, למען יוכל ראות בו. וכן בשבת קדשנו אשר נשמת האדם בא אליו מתוך החושך הגמור דאגת ועצבון ימי החול ושליטת בחינת החיצונים, ואם יתראה פתאום באור החזק המאיר ביום שבת קדשנו לא יוכל אדם לסובלו. ועל כן מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית שמאיר ובא ממדריגה למדריגה תחילה אור קטן ואחר כך אור גדול וגדול הימנו, שיוכל האדם לסובלו. שעל כן שבת במרה נצטוו, כי לא היו באפשרי שיקבלו פתאום אור התורה בכללות על הר סיני בהיותם יוצאים מחשכת מצרים. ואיך פתאום יראו קולות וברקים האלה ואורות ה' שהיה שופע עליהם בקבלת התורה וכמבואר בזוה"ק (בשלח ס'.) כי לצד שהלכו שלושת ימים במדבר ולא מצאו מים זו תורה על כן ולא יכלו שוב לשתות מים זו תורה כי מרים הם בעצמם. וכאשר כתבנו שאי אפשר להניצפן בחושך לקבל האורה פתאום. ועל כן נתן להם הקב"ה כביכול שם את יום השבת ובמצוה זו האור בא ועולה מעלה מעלה באופן שיוכל האדם לקבלו, ומזה יריחו ריח טעם מצות ה' ונועם קדושתו יתברך, ויאיר להם אור ה' שיוכלו לעמוד במעמד הקדוש ולקבל עול תורתו ומצוותיו. ותראה שאף על פי כן יצתה נשמתן בשמעם דבר ה', ואכן במצות השבת הקדום להם על כל פנים היו יכולים לעמוד טרם בוא דבר ה' לראות האורות והלפידים ולשמוע את קול שופר, והכל אורות עליונים הם. וכן עד עתה אור שבת מתנוצץ פעם אחר פעם כדי שיהא כח בגוף האדם העכור לקבל האור ההוא, וממנו מתברך בכל ימות השבוע לקבל גם שם אורו יתברך כאשר יוכל על ידי התורה ומצוות ה' שלא יכלה נפשו באור נעימות מצוות ה' להמתענגים בה. ועל כן היה בבית עולמים חלוני שקופים אטומים ואמרו חז"ל (במדבר רבה ט"ו, ב') שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים שיהיה האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם וכו'. כי האור צריך שיצא בתחילה במקום צר שלא יתגלה אורו בפתע

פתאום ויחשיך עפעפי עין הרואה מלהסתכל בו. ועל כן הוא מאיר במעט מעט ממקום צר והולך ומתרחב, והוא דמיון העושה פי משפך קטן כדי לקבל על ידו רוב המשקה הנמשך אל תוכו.

ומול זה רומזים אותיות התורה הקדושה שכל אות ואות הוא צינור מיוחד להמשיך לתוכו מלעילא לתתא רוב הברכה וההשפעה, ואם קטן הכמות הוא רוב האיכות בו המקבל תחילה במעט מעט עד אשר מאיר לכל העולמות כולם. ועל כן נקרא אות שהוא אות וסימן לדביקות ישראל עם שמו כביכול שעל ידו מתדבקים ישראל באלהיהם על ידי קיומם אות אחת מהתורה הקדושה, ועל ידו יורד ונמשך כל בחינת הברכות ושפע מאתו יתברך לעמו ישראל בקדושתו. ועל כן השבת קודש נקרא ביחוד אות כי הוא אות ודאי לדביקות ישראל בה' אלהיהם ולהשפעת כל הברכות והאורות על ידו במעט מעט כי כל שיתא יומא מניה מתברכין. ובזה יכירו וידעו כי מאתו הוא מנוחתם והוא המקדשם במצוה זו ועל מנוחתם הזה יקדישו את שמו באהבה בראותם נועם חביבתו לעמו, שמתנהג עמהם כאב עם בנו הקטן באהבה להאיר להם מעט מעט כאשר יוכלו שאת.

ולזה אמר הכתוב כאן את שבתותי תשמרו בחינת שבתות הרבה. שבת דמעלי שבתא, ויום שבת, ומה שלמעלה במוסף השבת, ובמנחה. כי כל אלה חילוקי שבתות יש בשבת אחד באורות המפיעין למעלה למעלה. ואל תתמה על החפץ לומר על מה עשה כן אלהינו יתברך שמו לשלוח אורו במעט מעט, ולא כל האור תיכף בהתחלתו, והלא חפץ חסד הוא. כי אות היא ביני וביניכם וגו' לדעת כי אני וגו'. כלומר כי היא בבחינת אות וצינור לקבל הברכה והאורה במעט מעט די אשר תוכלו שאת אחר יציאתכם מן החושך, ולדעת בזה כי חיבתכם לפני הי אני ה' מקדשכם במצוה זו כלומר שאני מקדש אתכם במצוה זו דייקא לפי כוחכם וטבעכם ממטה למעלה.

ועל כן תחילה ושמרתם את השבת. לא אמר את יום השבת. לרמז על שבת דמעלי שבתא היא ליל שבת המכונה הכל אל המלכות בסוד חקל תפוחין קדישין. כי כל עליית ליל שבת הוא לצורכה והוא סוד הה' ה' אחרונה שבשם הוי"ה, ועל כן השבת בה"א. כי קודש הוא לכם. הוא בחיריק דייקא, לרמז אל המלכות סוד נוקבא. מחלליה מות יומת וכל העושה בה מלאכה וגו'. הכל בחינת נוקבא. וגם בה העושה מלאכה מות יומת ונכרתה וגו'. ואחר כך הולך ממדריגה למדריגה ואומר ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קודש לה'. תחילה שבת לבד, ש' בת. בת היא הנוקבא המתיחדת עם התפארת הכלול משלושה אבות סוד השין כמו שאיתא בדברי האר"י ז"ל. ואחר כך

שבתון הרומז להתיחדם בבינה ומשם אל החכמה שהוא קודש לה' והוא בחינת היחוד מכל העולמות וכל המאורות והמדות כולם מתיחדים ומתקשרים ומקבלים שפע אור גדול מעילת העילות ברוך הוא ונשפע לכל העולמות ברכה ושמחה ותענוג ונחת רוח פרנסה דנשמתא פרנסה דגופא לעמו ישראל הכלולים מהכל ומקרבין את כל בחינת הקדושה מכל נבראי מטה לעילת עילתא ברוך הוא ומשם מקבלים כל ההשפעה תחילה אליהם ומהם לכל נבראי עולם כאמור בדברינו במקום אחר.

ועל כן סיים ביני ובין בני ישראל אות היא וגו' כי עיקר אות השבת הוא רק לישראל לבד כמאמר חז"ל בזה (ביצה ט"ז.) כל המצוות שנתן להם הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא חוץ משבת שנתן להם בצנעה שנאמר ביני ובין בני ישראל וכו'. וכן הוא בזוה"ק (יתרו פ"ח: פ"ט.). והוא כי אור השבת להיותו גדול כל כך בבחינתו, אף התחלה שבו לא היה אפשר להנתן כי אם לישראל שנשמתם וחיותם חלק אלוה ממעל יוכלו הם לקבל האורה על כל פנים במעט מעט. מה שאין כן שאר כל היצורים והנעשים על פני האדמה אי אפשר להם כלל שיקבלו הם אור השבת אף הקטן דקטן שבו. רק שישראל הם המחלקים מברכתם ואורם שפע אור וחיות לדרי מטה. כי הרי אין ברכה בעולם כי אם ברכת השבת, וכל שיתא יומין מניה מתברכין. ומאין היו נוטלין כל צבאות מטה חיותם ומזונם תמיד אם לא על ידי עמו ישראל הכלולים מכל הנבראים ומכל העולמות שלמעלה ושלמטה ומהם מתחלק מזון וטרף לכל. ועל כן בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא וענוגא מהאי יומא בעלמא לכל צבאות עליונים ותחתונים כאשר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת (חלק ראשון שורש החמישי ענף החמישי) עיין שם.

עוד יתבארו מקראי קודש הללו על פי אשר הארכנו בתחילת חיבורנו הנזכר בסוד קדושת שבת העולה היא למעלה מכל קדושת החגים והמועדים שצוה ה' אלהינו אותנו. כי בכולם אור הברכה והשמחה שופע בו על ידי כח מעשינו ועבודתינו להזמין ולקרוא את הקודש אל המדות ואורות עליונים ומשם על שורש נשמותינו להתברך באור שמחת יום טוב, ועל כן נקראים מקראי קודש שבני ישראל קוראים את הקדש ומזמנין אותו בכח העבודה. מה שאין כן יום השבת הוא קודש לה' קדוש מעצמו ואור ה' מאיר ומופיע בו בחסדי אלהינו יתברך מעצמו בלי שום אתערותא מאתנו. שעל כן בימים טובים אנו אומרין מקדש ישראל והזמנים מקדימין קדושת ישראל למועדי הזמן לפי שהם מקדשין הזמנים בקדושתם כמאמר הכתוב (ויקרא כ"ג, ב') אשר תקראו אֹתָם במועדם. ואמרו חז"ל (ראש השנה כ"ה.) אשר תקראו אַתֶּם כי הם המקדשין המועדות. מה שאין כן בשבת לא נאמר כי אם מקדש השבת כי הקב"ה הוא לבד המקדש השבת בלי אתערותא מאתנו.

והבאנו שם חבילות מאמרי חז"ל בזה מזוה"ק ומקבלת מרן הרב האלקי האר"י זללה"ה ושארי המקובלים עיין שם. וכעת אפשר לומר שזה הוא החילוק בין רבי יהודה ורבי אבא הנזכרים בזוה"ק (יתרו פ"ח.) שרבי יהודה אמר בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא וענוגא מהאי יומא בעלמא, הרי שצוה להתענג ולאכול בכדי להמשיך על ידי אכילה זו שבעא וענוגא מהאי יומא בעלמא. אבל רבי אבא אמר לאזדווגא באינון יומין דלעילא דמתברכין מהאי יומא והאי יומא מליא רישא דזעיר וכו'. כלומר שהאי יומא ממילא מליא רישא דזעיר מטלא דנחית מעתיקא וכו' בכח קדושת היום לבד. ואנן צריכין לאזודווגא שם ולהראות שאנו שמחין בשמחתו, כאשר מסיים שם תא חזי בסעודתי אלין אשתמודעין ישראל דאינון בני מלכא דאינון מהיכלא דמלכא וכו'. מורה באצבע שהסעודות הללו אינם כשאר סעודת יום טוב לכוון להמשיך בזה איזה אור מלמעלה כי אם אשר בזה ניכר שאנחנו מבני היכלא דמלכא. ועל כן בהיות שהזמן גורם מעצמו לאורות עליונים נפלאים גדולים וכל העולמות מתמלאין שפע אור גדול בתכלית המאורות והשמחות וצור העולמים ברוך הוא רצונו מאוד אז בשמחת כל העולמות כי יום שמחות הוא לפניו להאיר אל העולם מטובו, כי הוא מעין עולם הבא שיאיר הקב"ה על עולמו באורו להנאות את כל העולם מטובו. ועל כן צריכים אנו לאזדווגא שמה לשמוח בו להתענג בתענוגים האלה אשר בשמו נגיל כל היום בדביקות שפע האלהי הנעשה על כל אדם מישראל בכל עידן ועידן לפי ערך האור המאיר בו ולשמוח בו בתענוג אכול ושתה בכדי שכל הבחינות שבעולם ישמחו ויתענגו מנועם זיו קדושתו המאיר אז בכל העולמות כאשר הרחבנו הדיבור בזה בחיבורנו הנזכר (שורש החמישי בחלק הראשון ענף השלישי) עיין שם ותמצא נחת בעזרת ה' יתברך. וממילא מי שאינו מתענג אז, הרי מראה בזה שמץ שיקוצי טינופת גיעולי גופו שאינו מרגיש כלל בשמחת ה' יתברך ותענוגו המאיר לכל העולמות כולם, ומטוב אדוניו לא טוב לו. ועל כן מאן דפגים חד סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ואחזי גרמיה דלאו מבני מלכא עילאה הוא, דלאו מהיכלא דמלכא הוא ויהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם. כי מי שהוא מבני מלכא או על כל פנים מהיכלא דמלכא ודאי שירגיש הנפש בשמחה המופלגת העצומה אז בכל העולמות, ואם שוטה אינו מרגיש משמחה הזו ודאי שאינו אפילו מהיכלא דמלכא.

ואולם כי חוץ מזו מה שמראה שמץ טינופו בזה, אלא אף ח"ו מכניס חושך במקום אור ועצבון ודאגה במקום אורה ושמחה, ופוגם בעולמות עליונים ועל כן אחזי פגימותא לעילא שח"ו פוגם שם להכניס בחינת העצבון שהוא בחינת הקליפות אל השמחה

העמוסה אור הקדושה, ועל כן יהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם, כי הגביר בזה בחינת הקליפות אל שורש נשמתו אשר למעלה והם המוכנים לזה להכות ולהעניש זה דרכם מעולם. והנה בכל דברי הזוה"ק המבוארים הכל סובב הולך על דעה הזו שכל האורות והברכות מופיעים ממילא בלי שום אתערותא. ונראה שגם רבי יהודה ודאי יסבור כן שאין הסעודה באה בשביל להמשיך הברכות והאורות על ידה כי ממילא הם באין ומאירין, והאדם אינו עושה כי אם כפי שהם מאירין כן הוא עושה למטה עבור שמחתו שמחה עצמית במה שמרגיש שמחת ה' יתברך ושמחת כל העולמות. רק כיון שעל כל פנים אם אינו מקיים הסעודה הרי ח"ו אחזי פגימותא לעילא להכניס ח"ו חושך ועצבון במקום אורה ושמחה, וממילא שאינו נמשך בחינת הברכות בשורש נשמתו כי אין הברכה שורה בדבר הפגום, על כן אמר ולמיכל תלת סעודתי כו' בגין דישתכח שבעא וענוגא וכו'. לא שעל ידי זה ישתכח שבעא וכו' רק שאם לא יעשה כן יבטל השבעא וענוגא כי חושך לו ולא אור ועל כן יקיים בגין דישתכח שבעא וענוגא ממילא שלא יבטל האור, והבן.

ועל כן תראה שהתירו חז"ל (שבת י"א.) להתענות תענית חלום בשבת קודש ואמרו (ברכות ל"א:) שקורעין לו גזר דין של שבעים שנה וכו' וגם בזוה"ק בעצמו (ויקהל ר"ז:) מספר בשבחו של המתענה תענית חלום בשבת עיין שם. ולכאורה לגודל החומרא שמחמיר הזוה"ק בביטול סעודה אחת שיהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם ושארי האזהרות הגדולות ורב גודל הפלגת טובות הצפונות וגנוזות השמור למקיימן המבואר שם ובדברי חז"ל (שבת קי"ח.) שאין ערוך אליהם, איך יבטל זה סעודת שבת להתענות בחלומו הרי יצא שכרו בהפסדו ביותר ויותר. ואמנם כי באמת אין הסעודות נצרכים להמשיך האורות כי ממילא נהרין ונמשכין לכל העולמות כולם, ועל כן אין צריכים להאכילה בדוקא, רק שאסור להראות בו בחינת העצב כלל, אבל אם הוא אינו אוכל עבור חלומו במה שיודע שגזירה נגזרה עליו מן השמים לרעה ח"ו, והוא מוכרח להתענות ביום הזה דוקא לבטל הגזר דין מעליו, הרי כל רואיו יעידון ויגידון כי התענית שמחה ותענוג הוא לו ביותר ויותר להיותו יודע שבזה הוא מקרע ומבטל הגזר דין מעליו, ואילו היה אוכל היום אדרבה היה האכילה ח"ו לצער לו ולעצב, והיה זה גורע באכילתו כיון שבאמת אין האכילה מצטרך להמשיך האורות רק שאסור להראות עצב בו, ואצלו בהיפוך הוא שאם היה אוכל היה מצטער והיה מראה עצב והתענית שמחה ותענוג הוא לו, ועל כן גדלה כוחו למאוד שמקרע גזר דין של שבעים שנה מה שאין כן במתענה בחול, כי על כל פנים כמה רוחו נמוכה ולבבו נשבר בקרבו בראותו ביום שבת קודש

שכל העולם כולו אוכלים ושותים ושמחים והוא נפרש מהם ומתענג במה שאינו אוכל, כי אילו היה אוכל היה לו לצער גדול ועתה מתענג במה שאינו אוכל, ואילו כל העולם כולו מתענגים באכילה.

הלא תראה מה שאמרו חז"ל (מועד קטן ט'.) גבי שלמה המלך ע"ה כשעשה החג שבעה ושבעה ימים וביטל יום הכפורים וצוה לאכול ולשתות בו בשמחת בנין בית עולמים מאי דרוש אמרו קל וחומר וכו' עד הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ניכלו (פירוש ליעבדו קרבנות ולא יאכלו וישתו) אין שמחה בלא אכילה ושתיה. הרי שכנגד יום הכפורים שהוא מצוה מן התורה להתענות וכל הנפש אשר לא תעונה הוא מחייבי כריתות אמרו אין שמחה בלא אכילה וכו'. ועל כן אסור לכל אדם בעולם לומר בשבת קודש שהוא לא יאכל ויתענג בלא אכילה כי הרי העידו חז"ל בדבר חמור כזה שהתירו לאכול ולא אמרו שיתענג אדם במה שיתענה ביום הכפורים, כי ודאי לכאורה היו אומרים בני אדם גם בני איש שיתענגו יותר בתענית ביום הכפורים מבאכילה, אבל אינו כן כיון שבאמת השמחה דוחה את יום הכפורים ואין שמחה בלא אכילה ושתיה התירו לאכול ולשתות לשמח את הלב בשמחה עצמית בכל דבר שיתאוה נפש האדם, ולא כן בתענית חלום שהאכילה הוא לו לצער גמור שלא יבוטל ח"ו הגזר דין מעליו, ואיך חיך אוכל יטעם לו אם יודע שיצא מאפו ח"ו בחרון אף ה' ובודאי התענית הוא שמחה לו, אבל לבבו ורוחו נשבר מאוד בתענית הזה, יותר הרבה והרבה מהתענית בחול, על זה שמתענג בשבת בתענית, והבן זה כי נכון הוא. ועל כן פסקו חז"ל (בשולחן ערוך אורח חיים סימן רפ"ח סעיף ב' ג') שבני אדם המעונגים שהאכילה מזיק להם או אותם המתענים בכל יום והאכילה בשבת צער הוא להם שמותרים להתענות, והכל מפני שאין האכילה נצרך להמשכת האורות, וממילא נעשים. כי אם היו הסעודות צורך גבוה כמו שאר המצוות היו מוכרחים להצטער עצמם לקיים מצוות ה'. אבל מי שאינו מצטער באכילה, חיוב גדול וגדול הוא לו דוקא לאכול, כי כבר העידו חכמינו שאין שמחה בלא אכילה ושתיה ככל הנזכר.

ועל זה אומר הכתוב ויברך אלהים את יום השביעי וגו' כי בו שבת וגו' אשר ברא אלהים לעשות. שעוררו חז"ל בכמה מקומות שמלת לעשות אין לה פירוש כמו שאיתא (בבראשית רבה י"א, ו' וברש"י שם). ולדברינו יאמר כי הנה באמת בששת ימים שעשה ה' את השמים ואת הארץ צוה אותנו גם כן לעשות כדוגמתו שעשה בימים הללו, והעשיה הוא לעסוק בתורה ומצוותה להעלותן מיין נוקבין בכח אתערותא דלתתא ולהוריד מיין דוכרין בשפע וברכה והוא קיום העולם וכמאמר חז"ל (שבת פ"ח.) שהתנה הקב"ה עם

מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלין התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו. כי עיקר קיום והעמדת הבריאה על ידי קיום התורה שישראל מקיימין וכמו שאיתא בזוה"ק (תרומה קס"א:) בר נש מסתכל בה באורייתא ומקיים עלמא וכו' עד זכאה איהו בר נש דאשתדל באורייתא דהא איהו מקיים עלמא וכו' עיין שם שהאריך בזה. כי הלא כל הבריאה כולה היתה בהתורה שבה הביט הקב"ה וברא העולם (בראשית רבה א', א'), וכל הבריאה כולה באותיות התורה הן יהי רקיע תוצא הארץ וכדומה. וכשישראל אינם מקיימין התורה בעולם הרי אותיותיה פורחין מהעולם ומלואה, ומוחזר לתהו ובהו. וכמו שהיה בדור המבול שנאבד העולם כולו והפלגה שניצף שליש העולם. ועל כן אמרו חז"ל (אבות ה', א') והלא במאמר אחד וכו' אלא ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם וכו' כי המה המקיימים העולם ממש בקיימם את התורה ולהיפך הרשעים שמאבדין את העולם לצד שאינם מקיימין התורה בעולם, אותיות התורה פורחין מהבריאה ונאבד מכל וכל ח"ו. או המעטת ברכת העולם לפי ערך עוברם על התורה.

ועל כן כל הבריאה כולה שברא ה' בששת הימים, הוא לעשות שישראל יעשו ויקיימו השמים והארץ כמו שעשה ה' כביכול השמים והארץ בו' ימים. והוא על ידי כח מצוות ומעשים טובים באתערותא דלתתא בכח היחודים והפעולות הנכונות על ידי התורה ומצוותיה כי אנחנו אין לנו רק לעשות כדרכי אלהינו יתברך על שם והלכת בדרכיו וכמו שהוא עשה הבריאה כן אנחנו מחוייבים לעשות ולקיים הבריאה כולה. אבל השבת קדש בזה ברכו וקדשו מה ששבת מכל מלאכתו שלא עשה בו כלום כי אם יום מנוחה ותענוג אורה ושמחה, וגם אותנו צוה לשבות בו שלא נעשה שום עשיה להמשיך על ידי זה הברכה כי ברכתו העיקרית הוא שהוא יום מנוחה לא עשיית איזה דבר, וכל מצוות שבת הוא שלא לעשות בו שום דבר רק לשבות ולנוח בו, והבן הדברים האלה. כי הלא כל מצוות התורה נקראים מצוות מעשיות שכולם הם בבחינת עשיה להניח תפילין ולעשות ציצית וכדומה. ואפילו במועדים וחגי הזמן יש בהם מצוות מעשיות כמו הסוכה והלולב בחג הסוכות, ואכילת מצה בחג המצות, ותקיעת שופר בראש השנה והקרבת שתי הלחם בעצרת. ועל כולם חיוב הקרבת שלמי שמחה בכולם מושמחת בחגך. והשמחה בהם מצות עשה. וזה שאמר הכתוב בהם (ויקרא כ"ג, ב') אשר תקראו אֹתָם ואמרו חז"ל (ראש השנה כ"ה.) אשר תקראו אַתֶּם כנאמר למעלה. כי ישראל הם המזמנין את הקודש במועדי ה' על ידי מצוותיהם, מה שאין כן בשבת קודש שאין שום מצות עשיה מפורשת, רק לקרוא לו עונג. או באכילה ושתיה, או בתענית למי שמתענג

מזה באמת שהאכילה מזיק לו, או בתענית חלום כנזכר. כי אין החיוב בו לעשות שום עשיה כי עיקר מצותו הוא לשבות מכל המעשים כאשר שבת בו בוראנו יתברך שמו. רק מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת דוגמת קבלת שכר ביום שכולו שבת יום מנוחה ושמחה, ולאזדווגא באינון יומין דלעילא וכו' פירוש להיות חבר לזה לשמוח בשמחת אבינו שבשמים כבן השמח בשמחת אביו, ושמחת אביו הוא שמחה לו, כן אנחנו בני ישראל הנקראים בנים לקודשא בריך הוא ושכינתא עמוסים מני בטן, שמחתם הוא שמחתינו ונגילה ונשמחה בישועתו.

ולזה אמרו חז"ל (שבת י:) שאמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל וכו'. וצריך להבין מפני מה דוקא מצות השבת נקרא מתנה טובה. ואמנם כי באמת הנה חז"ל (עבודה זרה י"ט.) אמרו בפסוק (תהלים א', ב') **ובתורתו** יהגה יומם ולילה וגו' בתחילת התורה נקראת על שמו של הקב"ה שנאמר כי אם בתורת ה' וגו' ולבסוף נקראת על שמו שנאמר ובתורתו יהגה (כלומר קודם לימודו בתורה הוא של הקב"ה ואחר לימודו נקראת על שמו).

והענין הוא כמו שאמרו חז"ל (מכילתא מובא בילקוט מלאכי רמז תקצ"ה) **בפסוק** (מלאכי ג', כ"ב) זכרו תורת משה עבדי וכו' והלא תורת ה' היא שנאמר (תהלים י"ט, ח') תורת ה' תמימה אלא לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו, והיכן מצינו שנתן נפשו על התורה שנאמר (שמות ל"ד, כ"ח) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו'. כי באמת התורה בשמים היתה ומשה שנתן נפשו עליה והורידה לארץ הרי היא שלו ממש כאלו קנאה שזכה בה במה שהורידה למקום שחפץ. וכן כל בר ישראל העוסק בתורה לשמה ומקיימה בארץ הרי הוא מורידה משמים לארץ והיא שלו כי הוא הביאה לכאן. (וכן הוא למעלה במה שהוא מעלה מיין נוקבין על ידי התורה לזעיר ונוקבא והם מעוררים למעלה באימא ואבא שעל ידי זה יושפע להם שפע החיים, הרי הוא המקיים התורה, והבן). ועל כן התורה נקראת לקח טוב שהוא ענין מכירה וקניה כמאמר חז"ל (שמות רבה ל"ג, ו' ברכות ה'.). כי אדם העוסק בה קנאה להיות שלו ובתורתו יהגה כי הוא הנוטלה ומורידה לכאן על ידי האתערותא משלו במה שחפץ בהתורה ומעלה מיין נוקבין בזה ומוריד מיין דוכרין שהקב"ה נותן התורה תמיד למי שחפץ בה בכח אתערותא הזו. אבל שבת קודש נקרא תמיד שבת לה' כי אינו תלוי בתחתונים ואין צורך תחתונים בו להמשיכו כי ממילא ביום שבת השמים מספרים כבודו וגם הארץ מלאה חסדו לאשר שבת בו ביום הבריאה. ועל כן מתנה טובה יש לי בבית גנזי וכו' מתנה ממש שאין אתם צריכים לקנותה במחיר להתיגע עליה להמשיכה למטה, כי היא לכם מתנה גמורה בלי עמל ויגיעה ואינה

צריכה לכם ולעבודתכם, ואין לכם במה לקנות אותה כי התיקון שלה אינו שלכם רק מעצמו וממילא היא באה, ועל כן שבתא אתיקר מכל שאר זמנין וחגין משום דכולא ביה אשתכח. פירוש ממילא משתכח בה כולא ואינו צריך לדידן. ועל כן ראו כי ה' נתן לכם. מתנה גמורה נתן שיהיה ממילא לכם לשמחה ולעונג ולקבלת כל הברכות ואור הקדושה.

ובזה נבוא בביאור הכתובים. ואמר, אך את שבתותי תשמורו. פירוש שבתות שלי כי שלי ממש הן בלי שום אתערותא מאתכם ולא כמו בכל התורה שנקראת לקח טוב שאתם זוכין בה בקניה לא כן זה כי אינו צריך לדידכם כלל וכלל. ואמר שבתותי לשון רבים. כי כל הבחינות שיש בשבת, כמו השבת לה' שהוא בתורה ותפילה, והשבת לכם במאכל ומשתה, ומצות השביתה לנוח בו. בהכל אין דבר שיהיה נעשה לצורך איזה תיקון ואיזה אתערותא כי כל התיקונים נעשים מאליהם, רק שהנפש המוטהר המרגיש בתיקונים הנוראים הנפלאים הנעשים בו, ממילא עושה כל המצטרך באהבה בכלות נפשו לה' בתפילה ותורה להדבק בו ולהכלל באור הגדול השופע עתה, ולהתענג באמת בתענוגים הנעשים למעלה, להיותו מרגיש ויודע מתענוגים הנעשים למעלה, בזה הוא מתענג מאוד מאוד. כי שמחת אביו הוא שמחתו ותענוגו, וזה כל התאותו וחפצו מעודו שיהיה תענוג ונחת רוח למעלה, ומתענג מזה עד בלתי שיעור וערך שאי אפשר להעלות על הכתב ולא הלבלר בקולמסו, ובאבנתא דלבא תלי, והמבין יבין,

ולזה אמר כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדישכם. כלומר השבת שלי, ורק הוא אות וסימן שאתם בני מלכא בני היכלא דמלכא. ומטובי, טוב לכם לשמוח בשמחתי, בתפנוקי מעדנים ושתות יינות מבושמים לרבות השמחה והחדוה והתענוג שיש לכם במה שאני מתענג אז (אבל לא שמחת המאכלים הערבים עצמם. כי גם בשבת ויום טוב אם אדם מתהנה מהמאכלים כפשוטו, שאינו אוכל בחול מהם, הוא שמחת הכרס ולא שמחת ה' כאשר הארכנו בזה שם וכמו שהאריכו בזה בספרי חכמי אמת. רק להתענג בתענוגים באמת במה שיש תענוג ונחת רוח למעלה לפני הקב"ה והוא מתענג מזה עד אין קץ. ולשם זה הוא אוכל לערך האורות הנשפעין מטלא דנחית מעתיקא קדישא לשדה של תפוחים בכל סעודה וסעודה, ולא להנאת כריסו ובטנו. כי זה דבר נבזה ומתועב כבהמה הזו שאוכלת למען תאוותה כנודע). ובזה תדעו כי אני ה' מקדשכם. אני ה' מקדש אתכם לבד בלי שום יגיעה ואתערותא מהם, רק ברצון אמיתי בלי שום דבר אני מקדש אתכם. ואכן אפשר תאמרו כיון שהשבת אינו צריך אליכם והכל ממילא נעשה אם כן לא תזהרו בו ותחללו אותו ח"ו. לזה אמר הכתוב לא כן, כי,

פסקה יד

ושמרתם את השבת כי קודש הוא לכם מחלליה וגו'. כלומר כי הן אמת שאינו צריך לדידכם, אבל על כל פנים קודש היא לכם שאף הלכם שבו קודש הוא מלמעלה בכח קדושת ה' כדרך המלך בעת שמחתו שרצונו שיהיו הכל שמחים ומתענגים בו ומכל שכן בני היכלא דמלכא ומכל שכן בן המלך. ומחלליה מות יומת כי ח"ו מערבב השמחה שלמעלה ומכניס חושך במקום האור כנזכר למעלה, ועצבון במקום השמחה האמיתי. כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא וגו', כי יום שבת יום מנוחה הוא והעושה בה מלאכה הרי מערבב המנוחה והשמחה של מעלה, ובודאי כבר נכרתה הנפש ההוא וגו' ממקור שורשה כיון שאינה מרגשת בשמחה ומנוחת המלך לעשות אותו יום מנוחה ושמחה רק להתיגע במלאכה, הרי כבר נכרתה הנפש ההיא משורשה. וכמו שמסיים שם בזוה"ק (יתרו פ"ח:) דלא מזרעא קדישא דישראל הוא ויהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם. ועל כן ונכרתה גם למטה ותצא נפשו מגופו כי אין לה חיות מלמעלה

ואפשר שרמזה התורה במה שכפלה לשונה לומר מחלליה וגו' כי כל העושה בה מלאכה וגו', ולכאורה באחד סגי. ואמנם כי באמת עיקר צווי התורה בעשה ולא תעשה, הוא על שביתת המלאכה לעשות אותו יום מנוחה ותענוג, ולא על הסעודות והאכילה. והוא מפני שעיקר צווי הסעודות הוא עבור העונג להתענג בתענוגים. ואם לאחד האכילה מזיק לו, ומתענג יותר מהתענית, הרי מותר לו להתענות כנזכר. ואיך היה אפשר לצוות בפירוש על הסעודות כיון שאינם עיקרים לעולם, שרבינו יהודה חסיד שהיה מתענה בכל יום, והיה האכילה מזיק לו בשבת, היה מתענה (כמו שאיתא בשולחן ערוך אורח חיים סימן רפ"ח סעיף ג'). רק שאם אין האכילה מזקת לו חייב דוקא באכילה ולא יאמר שהוא מתענג בלא אכילה כי אין שמחה בלא אכילה ושתיה כאשר הבאנו למעלה. ועל כן לא הזהירה התורה בפירוש רק על שביתת המלאכה והעושה בה מלאכה חייב מיתה שהוא דבר השוה בכל. אבל סתם על ביטול עונג שבת לכל אחד כפי תענוגו, רמזה התורה במה שאמרה מחלליה מות יומת, שהוא מופנה לדרשא כי סתם המחלל שבת להכניס עצבון ודאגה באורה ושמחה מות יומת וכאמור בזוה"ק שיהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם. ולזה גמר אומר הכתוב,

פסקה טו

ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת וגו' ולכאורה וכי חיוב הוא לעשות דוקא מלאכה בששת הימים ומי שאין לו מלאכה מה יעשה ופוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא. ואולם כי הכל קאי על דבר מלאכת ה' במה שהחיוב על כל אדם בו' ימי החול לתקן הששת ימים במקום עליון בשיעור קומה וכל ימי העולם תלויין לעבדה במצות

עשה ולשמרה במצות לא תעשה. כי על ידי שמירת הלא תעשה שאדם נשמר הוא שומר את הששת ימים העליונים ששת ימי הבנין מכל בחינת אחיזת החיצונים והקליפות הנאחזים בקדושה עליונה על ידי עוונות בני אדם, שבזה הרשעים מאבדין את העולם ברבות אחיזת הקליפות בעולם והם אוהבי מדבר ציה ושממה, כמאמר הכתוב (ישעיה כ"ד, י"ב) **ושאיה** יוכת שער, ואומר (שם י"ג, כ"א) ושעירים ירקדו שם. כי זה כל בחינת חפצם במדבר בארץ לא זרועה, ולא בישוב. ברע ולא בטוב. ועל כן מאבדין את העולם. ועל ידי קיום המצוות עשה שאדם מקיים הוא ממשיך כל בחינת החיות והברכה והשפע לששת הימים ובזה מקיימין העולם כולו כמבואר למעלה. ולזה ששת ימים יעשה מלאכה דוקא לעבדה ולשמרה בכח היגיעה בהעלאת מיין נוקבין והורדת מיין דוכרין, אבל ביום השביעי שבת שבתון קודש לה' שהוא קודש לה' בעצמו שאין שום צורך לשום מלאכה מאתכם להזמין את הקודש אליו כמדובר.

וחזר לומר כאן כל העושה מלאכה ביום השבת מות וגו'. אפשר שבא לרמז כי אף אם ישמור האדם את השבת בכל פרטיה, רק שיכוון בו כבשאר מצוות ה' לעשות מלאכה בו שלא יאמין בקדושת השבת שהוא קודש מעצמו, רק שהוא יזמין את הקודש באתערותא שלא מלתתא להוריד על ידי זה קדושת השבת, חייב מיתה לשמים הוא. כי פוגם בזה בכבוד שבת קודש שהוא קודש לה' יום מנוחה, קדוש מעצמו בלי סיוע מתחתונים. והוא מראה בזה ח"ו פגם השבת שאינו קדוש מעצמו. ועוד כיון שהקב"ה נח בו מוכרחין אנו לעשות דוגמתו לנוח בו ולשמוח בלי שום עשיה ויגיעה להמשיך הקודש, וזה עיקר. וזולתו, העיקר נעקר וחייב מיתה הוא. ולזה אמר הכתוב,

פסקה טז

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם וגו'. כי הנה כבר כתבנו בחיבורנו שם (בשורש הראשון ענף ג') שאף שקדושת השבת שופע ומאיר לכל העולמות בלי שום אתערותא מלתתא מכל מקום אינו מאיר ומבהיק בשוה לכל האדם אשר על פני האדמה להיות כעם ככהן, כבער כחכם. וההבדל הוא מפאת המקבלים. כי מי שנפשו טהורה ומזוככה מכל בחינות עוונות ותאוות הבלי הזמן שהם בחינת אחיזת הקליפות בנשמתו שזר לא יקרב אליה כי קודש היא, אז הקדושה העליונה חופפת עליו ומקיפו מכל צד ומקדשו ומטהרו עוד ביותר ויותר ונותנת לו אורות חדשים ומוחין נפלאין ואורות עליונים להתלהב ולבעור אל ה' בחיות הקודש כל יום השבת ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהבת ה' אלהיו בכלות נפש ממש ביום השבת, ואור נעשה לו ברזי אור התורה וחידושי התורה שמחדש אז, ובטל ונתבטל ממנו כל בחינת מחשבת הזמן. כי

כל היום טרוד הוא בקדושת ה' אלהיו באהבתו ויראתו ועבודתו לעשות לו תענוג ונחת רוח ולהדבק בו בדביקות עצום בחיבור נפלא בכל רמ"ח אבריו וגידיו וחושיו והרגשותיו הידועות לו ושאינן ידועות לו הנגלות והנסתרות שיהיה הכל ביחוד לאל אמת באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה. אבל מי שנפשו לא מטוהרה והיא מתועבת ומגועלת בניעולי התאוות הנבזות מעשה הבהמה, והקליפות נאחזים בה. ונודע אשר זה הוא סילון ממאיר להשראת הקדושה שאין אני והוא יכול לדור וקצר המצע מהשתרע ואין אדם העליון דר עם נחש בכפיפה הוא היצר הרע הוא השטן שעולה נחש עם הכולל. ועל כן גם בהאיר אור הקדושה על כל העולמות כולן, לו חושך אפילה, שאינו מרגיש בקדושה עליונה לרוב טינופו בתאות הזמן ומכל שכן בעבירות ועוונות. שעל כן החיוב ברחיצת החמין ובטבילת המקוה בערב שבת קודש כמו שכתבנו במקום אחר כי עיקר טבילה בנורא הוא כמאמר חז"ל (סנהדרין ל"ט.). ורחיצת החמין היא הטבילה באש במה שאדם טובל עצמו באש של מעלה להיות אש אוכלה אש. פירוש לרמוז לו על ידי זה להכניס אש בלבבו ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים ליבעור ברשפי אש שלהבת יה לעבודת ה' ולתורתו להתחרט מאוד על העבר מה שעבר עליו בביטול רצונו יתברך ח"ו בתאוות הזמן ובכל בחינת מחשבה ודיבור ומעשה אשר לשמו יתברך שלא היה באמת ובתמים, ולקבל מעתה עבודתו כאש להבה אכלה סביב שלא יעכבנו ולא יעצרנו לא גשם ולא שלג ולא אשה וממון וגוף ובנים מכל אשר לו בבית ובחוץ. רק לבבו יהיה בוער ומתלהב תמיד לעבודתו יתברך. ואחר כך יבוא במי המקוה המטהר כל טומאה, מים שהנדה טובלת בהן. והוא רומז על התגרשות החיצונים מהאדם על ידי מימי החסד. והעיקר קבלת התשובה בלב ואז תוכל הקדושה עליונה קדושת השבת לשרות עליהם שלא תהיה נשמתו מלאה נחשים ועקרבים שאין הקדושה יכולה לדור עמהם.

ולזה אמר ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורתם. כלומר שישמרו את השבת לראות לעשות את השבת לדורתם לדור תם כמאמר חז"ל (תנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז תש"ן). כלומר שיהיו תמימים ומנוקים מכל עוון ופשע מכל חמדת תאוות הזמן. הן בשמירה הזו בכל ימות השבוע והן אם ח"ו יגע נפשו בימי החול, ישוב באמת בתשובה בערב שבת קודש ואז תשובה תולה לו על כל פנים מכל החטאים שיובדל אחיזת החיצונים מנשמתו, ואז אור יאיר לו בשבת קודש בהילו נרו עלי ראשו. ועל כן מסיים הכתוב,

פסקה יז

ביני ובין בני ישראל אות היא וגו' כי ששת ימים וגו' וביום השביעי וגו'. כלומר כי הם אינם צריכים כי אם לדורתם לדור תם שיהיו תמימים שיוכל הקדושה לחופף עליהם, אבל לא לעשות איזה דבר להמשיך הקדושה, כי ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם שיאיר עליהם הקדושה מאתי ולא יגרע מהם בשום פעם מצידי לבד, ולא מצדם כלל. והטעם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. כלומר רק ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ועל כן גם הם מוכרחים לעשות כמוני לקיים הבריאה כנאמר. אבל וביום השביעי שבת שנפסק הבריאה, ועל כן גם הם מוכרחים שלא יכוונו לעשות בו שום עשיה כי הכל ממילא נעשה. ובשמירת שבת, בזה נזכרים ישראל לבחינת הבריאה כי עבור שבשבת ממילא מליא רישא דזעיר אנפין על כן נפסק הבריאה אז כנודע ליודעי מדע. ועל ידי זה ברית עולם הוא לידע ולהאמין בזה בחידוש העולם כי הוא ברא העולם בששת ימים. וגם אפילו לאותם שאינם יודעים כל הנזכר, מכל מקום על ידי קדושת שבת מבינים לכל הבריאה ששת ימים עשה וביום השביעי נח. ועל כן צריכים כולכם לעשות את השבת לדור תם שיופיע עליכם קדושה עליונה בכדי שיהיה זכרון למעשה בראשית והוא עילוי ותהלה ושבח גדול לבורא עולם כנודע.

פרק לב

פסקה ז

וידבר ה' וגו' לך רד כי שחת עמך וגו'. זה אינו מובן להיכן ירד אם שחת העם, האם לראות במפלתן ח"ו באבדן מולדתו כאשר היה אז חרון אף ה' להומם ולאבדם, ועוד מה נתינת טעם הזה לך רד כי שחת עמך וגו' וכי בשביל ששחתו העם צריך הוא לירד ממעונה אלהי קדם, וחז"ל (ברכות ל"ב.) אמרו רד מגדולתך וכו'. ולפי פשוטו נראה שהוא על דרך משל למלך שגזר גזירה על אחד מאנשיו למיתה או לעונש וכדומה, והיה המלך יודע שיועצו המיוחד הוא אוהב של זה האיש, וכשיבוא האוהב לפניו ודאי שיוכרח לישא פניו לרוב אהבתו, ועל כן צוה שלא יבוא היועץ לפניו ביום ההוא בכדי שבתוך כך יתעביד העונש ומה שיהיה יהיה, וכן כאן שחפץ הקב"ה לחרוץ משפט קשה על ישראל וידע שיועצו ואוהבו הוא משה רבינו הוא אוהב ישראל מאוד וכשיהיה זה בפניו יבקש עליהם וישא לו פנים לרוב אהבתו, על כן בגערה דיבר אליו בלשון קשה וידבר וגו' לך רד, כלומר רד ממחיצתי שאיני חפץ שתהיה לפני בעת משפט הגזירה. ולזה אמר לו,

פסקה ח

סרו מהר מן הדרך אשר צויתם וגו'. כלומר כי ביותר ויותר תגדל הבושה והעלבון על מהירת הדבר הנעשה, הלא ימים לא כביר שבאו כולם בברית יחד ואמרו נעשה ונשמע.

ויותר מה שראו את כבודי במעמד הר סיני ונגלתי עליהם בערפלי טוהר וכל העולם כולו חל מפני ובריות בראשית חרדו בהגלותי על הר סיני להשמיעם הוד קולי ודברות קדשי מלהבות אש בקולות וברקים. ואיך נהפכו תיכף לסורי גפן נכריה וכמאמר חז"ל (שבת פ"ח:) עלובה כלה שזינתה בתוך חופתה עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו וגו', ועל כן אין מקום עוד להניח לבקש רחמים ורד ממחיצתי. ובזה נכון עוד להלן,

פסקה ט

ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה וגו'. ולכאורה אין מקום לאמירה זו, כי הלא עד עתה דיבר אליו מה חזר לומר ויאמר ה' וגו' ולא היה לו לומר כי אם ראיתי את העם הזה וגו'. ואמנם כי באמת מגערתו של הקב"ה במה שדיבר אליו קשות לך רד תשש כוחו של משה כמאמר חז"ל (ברכות ל"ב.) והוא מורה באמת על הירידה ממקום שעמד בה שלא עצר כח עוד לעמוד במקום גבוה ונורא שעמד שם ונדחה למטה כי תשש כוחו לעמוד שם (ואפשר שגם לזה כיונו חז"ל באומרם רד מגדולתך כלומר שירד ממקום הזה שעמד בו שהוא מורה על גדולתו והדר כבודו לעמוד לפנים ממלאכי השרת כמאמר חז"ל (עיין שמות רבה מ"ה, ג'). ואמנם כי אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ט, ב') איני עושה דבר חוץ מדעתך. ועל כן לא היה אפשר להקב"ה לכלותן בלתי ידיעת משה כי כבר אמר שלא יעשה חוץ מדעתו. ולזה ויאמר ה' אל משה אמירה רכה כי זה מורה על רחמי ה' שאינו חפץ כביכול לעשות בלתי ידיעתו, ומרחוק אמר לו ה' הנה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא. אשר על כן,

פסקה י

ועתה הניחה לי וגו'. כלומר שלא ירבה בתפילה משום ויחר אפי וגו', והנה כל המפרשים ראו כן תמהו באומרו ויחר אפי לשון עתיד, כאילו עד הנה לא חרה אף ה'. ואיך ירצה אלהינו יתברך בכוון להיות יחרה אפו והלא הוא בעצמו מתפלל על זה בכל יום תמיד יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי וכו' כמאמר חז"ל (ברכות ז'.). ועוד תמהו באומרו הניחה לי כי הלא עדיין משה לא התפלל כלל ודרשות חז"ל (שמות רבה מ"ב, ט') נודע.

והנראה בזה על פי אומרם ז"ל (ברכות שם) שבלעם היה יודע לכוון השעה שהקב"ה כועס בה שנאמר (תהלים ז', י"ז) אל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע והקשו בתוספות שם מה היה יכול לומר ולקלל ברגע כמימרא, ותירצו שהיה יכול לומר כלם וכו' שהוא שלוש אותיות כרגע במימריה. ונודע אשר לפני זעמו מי יעמוד ואם הוא אל זועם בכל יום איך העולם עומד בזעם ה'. ואמנם כי גיבורי כח הם הצדיקים שבכל דור משככין כעסו ומבטלין הרוגז בכח תפילותיהם ומעשיהם הטובים שמהפכין מדת הדין לרחמים. ולזה כאן כשראה שעם קשה ערף הוא אמר למשה ועתה הניחה לי מלהתפלל עליהם ואז

ויחר אפי בהם כלומר כשיגיע זמן הכעס זמן החרון אף ואתה לא תשכך הכעס ואכלם שלא תאמר כי מה אומר ברגע קלה כזו לזה אמר ואכלם שאומר מלת כלם ובזה אגמור הדין בהם חלילה. ולזה אמר,

פסקה יא

ויחל משה את פני ה' אלהיו וגו'. ולכאורה מלת פני מיותרת והיה לו לומר את ה' אלהיו, ואמנם שהוא בדמיון היועץ הנזכר במשל שכאשר שומע שצוה המלך שלא יבוא לפניו כלל, והוא יודע שעבור כן לא יחפוץ המלך ראות פניו בכדי שלא ישא לו פנים בראותו אותו, על כן מה הוא עושה הנה הוא הולך לפני פתח בית היכל המלך וצועק בקול גדול ומר ואין מענה בפיו רק ינתן לי רשות שאראה פני המלך ולא יותר, כי יודע שבראות פניו ישא פנימו לבטל הגזירה וכן משה רבינו כראותו שנדחה ממחיצת פני ה' באומרו רד מגדולתך התחיל לבקש וחילה את פני ה' אלהיו כלומר אין רצוני יותר כי אם ראות פני ה' אלהי ואז אני יודע בודאי שישא פניו אלי לשכך כעס וחימה.

גם יאמר ויחל משה את פני וגו'. כי הנה יועץ המלך ואוהבו כשרואה שנעשה דבר הנוגע לכבוד המלך ומלכותו, עליו מוטל לבוא במורא ובושה והכנעה לומר אדוני המלך הרי כן וכן יבוא מזה ואין זה כבודך. ואכן זה לא יאמר לו בפני שום בריה, כי אם בחצרות בית המלך הפנימים כי אין זה כבוד המלך שילמדו אדם דעה ובינה, ואך בסתרי סתרים לאהבת היועץ אינו נמנע מלשמוע מה בפיו כי יודע שכבודו וגדולתו הוא דורש. וכן כאן חילה משה את פני ה' וגו' כאמור למעלה שרצוני לבוא לראות פניו בחצרות ה' הפנימים כי צריך אני לדבר על דבר הנוגע לכבוד המלוכה. וזה אומרו את פני ה' אלהיו. כלומר שהוא ה' אלהיו, ובוער אמיתת האהבה והחמדה אליו יתברך וצר לו מאוד על כבודו יתברך, ועל כן הוא מבקש ומחלה לראות פניו לדבר אתו בסתר. ועל כן כשבא אליו יתברך לא דיבר עמו כלל בלשון תפילה לומר ויתפלל משה או ויצעק וכדומה רק ויאמר למה ה' יחרה אפך וגו' בדרך אמירה לבד בעצה טובה לומר כי הלא ח"ו יתחלל כבודך בכך ולמה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם וגו'. כלומר כי הרי פרעה אמר קודם (שמות י', י') ראו כי רעה נגד פניכם, ועתה כאשר ח"ו יתקיים כן יתפאר ח"ו הגרזן על החוצב בו לומר ח"ו ח"ו כי עינו ראה יותר מעין שלמעלה ויתחלל שמך. ואין זה דרך תפילה כלל רק כיועץ למלך להשקיט הכעס באומרו חוס על כבודך ואל תמהר להוציא דבר לפני אלהים בחינת הדין החזק.

עוד יאמר ויחל משה וגו'. על דרך שאמר רבי זירא (במגילה כ"ח.) מימי לא הקפדתי בתוך ביתי וכו'. ולשון בתוך ביתי לכאורה אינו מובן והיה די לומר מימי לא הקפדתי. ואמנם

באמת כי גם במדת הכעס המגונה מאוד מאוד מכל מקום צריך האדם להשתמש בה לפעמים לצורך עבודת גבוה כמו לכעוס על עוברי רצונו יתברך שמו וכדומה בדבר מצוה וכמאמר חז"ל (ברכות ס"ג.) בפסוק (משלי ג', ו') בכל דרכיך דעהו, זה פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה ואמר רבא אפילו לדבר עבירה וכו'. וכיוונו על זה וכיוצא בזה שאף שהיא עבירה חמורה ממדות הרעות, מכל מקום אם ישתמש האדם בה באמת לצורך גבוה שלא לשם הנאתו ותאותו בשום אופן רק לשם שמים הרי מתוק ומקובל הוא כאשר כתבנו במקום אחר. ועיין בדברי קדוש העליון הרמב"ם ז"ל (בפירוש המשניות ברכות פרק ט' משנה א') בפירוש אומרם ואהבת את ה' אלהיך בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע וכו' שהוא על דרך אומרם גדולה עבירה לשמה עיין שם. הרי שהוא עבודה גדולה ביחוד השם ובודאי גם הקדוש רבי זירא השתמש בזה לצורך גבוה (כי בודאי ר' זירא היה מקיים והלכת בדרכיו, והבן). ואמנם התפאר רבי זירא שמעולם לא הקפיד בתוך ביתו פירוש בפנימיותו בלבבו לא היה בו שום הקפדה כל דהוא רק מבחוץ היה נראה כמתכעס לפנים שיעשו כחפצו לשם שמים. וגם משה ידע זה שבודאי לא יצא הקצף מלפני ה' ח"ו לכלות את ישראל מלב ולב כביכול, רק מבחוץ בפני ה' היה מראה כעסו בכדי שיראו ישראל ויחזרו בתשובה ובפרט לאשר שאמרו חז"ל (עבודה זרה ד':) שלא היו ישראל ראוין לאותו מעשה אלא בכדי להורות תשובה וכו', ולזה ויחל משה את פני ה' אלהיו שעל כן חילה משה ונשא לבו להתפלל לפי שידע שרק את פני ה' אלהיו פירוש שמה שה' הוא אלהיו בבחינת הדין והכעס הוא רק בפנים מבחוץ לאיים את ישראל אבל לא כן בפנימיות הלב כביכול כי אל רחום ה' ורב חסד, רק שצריך להראות הכעס לפנים בכדי שייראו מלפניו ויחזרו בתשובה אליו.

פרק לה

פסקה ד

ויאמר משה וגו' זה הדבר אשר צוה ה' לאמר קחו מאתכם וגו', מלת לאמר לכאורה מיותר כאן, ונראה שירמז על מה שמבואר (בזוה"ק בלק קפ"ו:) בענין כוס של ברכת המזון שצריך המברך שיאמר הב ונברך וכו' בגין דשמא קדישא לא מתברך בברכה דא אלא בהזמנה וכו' עד דהא כסא דא לקדושא בריך הוא הוי וכו' ובגין כן בעי הזמנה דפומא וכו'. ואפשר לזה ירמז הכתוב (דברים כ"ג, כ"ד) מוצא שפתיך תשמור ועשית. פירוש שקודם תשמור שתוציא בשפתיך לזמן הדבר בפה מלא כדי שיחול הקדושה על הדבר ההוא ואז ועשית שתזכה לעשייה ממש, כי לא יחול כל כך כח המקטרג על הדבר ההוא מאחר שכבר

הוכן והוזמן לקדושה. והוא אומרו כאן, זה הדבר אשר צוה וגו' לאמר קחו וגו', כלומר תחילה לאמר בפה ואחר כך קחו כדבר האמור.

ב או יאמר הכתוב לאמר קחו מאתכם וגו'. כי נודע אשר על הדבר הזה ילהב לב האדם בזוכרו אשר האל הגדול הגבור והנורא שערפל לו סתרה ונהורא עמיה שרא, ושמים ושמי השמים לא יכלכלוהו, ומעונתו למעלה למעלה בעולמות העליונים המבהיקים ומאירים ומופיעים ומלאים אורה ושמחה ותענוג לאין קץ, והוא עזב את כל אלה ואיוה למושב לו בארץ התחתונה הלזו ארץ לא מטוהרה ומגושמה בתכלית הגישום והעבות, ואורה מאור החמה אשר הוא נובלות דנובלות מאור שלמעלה כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ד, י"ז), ובבית העשוי לו כביכול מדברים הגשמיים מארץ התחתונה כסף וזהב היש פלא והפלא גדול מזה. וכל זה עשה אלהינו יתברך שמו בשביל שאוהב את עמו ישראל ורוצה לדור ביניהם, עזב את כל העליונים והתחתונים, ומעונתו במשכן אשר יכינו בני ישראל אליו להיות לו בית לשבת. ועל כן ודאי כאשר יעלה האדם זאת על זכרונו גודל תוקף האהבה הנפלאה והחמדה עזה שחמד אלהים לשבתו דוקא אצלו בארץ, ודאי אשר אש יבער בלבבו ותלהט מוסדי הרים ויקח את כל אשר ימצא אצלו בבית ובחוץ מכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ויקבענו בבית אשר יצוה ה' להכין בשבילו שישכון כבודו בארץ אצל ישראל לאהבתו ומי גבר יחיה ולא יראה למסור נפשו ורוחו ונשמתו וכל אשר לו בעבור זה שהשרה ה' שכינתו בארץ אצלו, ומי יוכל להעריך זאת על הנייר או לאומרו בפה איכות התלהבות יקד יקוד אש אשר יבער בלב האדם על זאת.

ולזה אמר הכתוב זה הדבר אשר צוה ה' לאמר קחו מאתכם תרומה לה'. כלומר כי זה צוני הבורא שאני אומר לכם ואסבור לכם פלאי פלאות הדברים אשר חפץ ה' לעשות, והוא אשר תקחו מאתכם תרומה לה'. פירוש מאתכם שהוא דברים הגשמיים אשר על הארץ וזה יהיה מוגבה ומנושא להיות תרומה לה' שה' ישב בבית ארזים בארץ. או יאמר לאמר קחו וגו' פירוש שאותי צוה לומר לכם קחו זאת בלבבכם אשר מאתכם יהיה תרומה לה' מדברים הנמצאים אתכם יהיה מורם לה'. או יאמר מאתכם תרומה לה' פירוש מאתכם זאת היא לו לפי שאהבה יתירה אהב אתכם ועל כן מצוה לתת תרומה לה' לדור אצליכם מכל העולמות שיש לו. ועל כן כל נדיב לב לזה שיכלה נפשו בזוכרו שה' ישכון אצלו בארץ, יביאה את תרומת ה' פירוש שיביא זאת בלבו, כי תרומת ה' הוא נותן להכין בית דירה אליו בתחתונים, ובודאי יביא כל חלב לה' מן המובחר מובחר שבנכסיו להיות משכן לשכינת ה'. ועל כן יביאו זהב וכסף ונחושת וגו', מי שיש לו זהב יביא זהב וכסף יביא כסף וכל אשר נמצא אתו. כי יכלה נפשו ויכמה בשרו להכין בית בכל יכולתו

לאלהינו. וגמר אומר וכל חכם לב יבואו ויעשו את כל אשר צוה וגו' את המשכן את אהלו. כלומר כי כל תרומת ה' שזכרתי כאן הוא הכל לעשות משכן לה' וגו' עד את בגדי השרד לשרת בקודש. כי לא די שרוצה להשכין שכינתו אצלינו, גם רוצה שנעמוד לשרת לפניו פה, שאינו חפץ בשום עבודה מכל העולמות כי בעבודתנו חפץ לעמוד לפניו ולשרתו בבית אשר ישכון.

ג גם יאמר הכתוב קחו מאתכם וגו'. כי הלא נודע שאין חפץ לה' בעולה ובזבח כי שמוע מזבח טוב שאם יקריב אדם כל הקרבנות שבעולם ולא יקריב לבבו לה' בלב נשבר ונדכה בהכנעה ובאהבת אמת בשמחה להמציא לבבו לפניו, אין זה כלום. כי (תהלים נ', י"א-י"ב) ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי אם ארעב לא אומר לך וגו'. והכל הולך אחר כוונת הלב אם באמת עשה להיות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו כפי מוח חכמתו ושכלו, זה הוא אשר יעלה לפניו. ואמרו חז"ל (מנחות ק"י.) אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים שלא יאמר העשיר אני מקריב אלף עולות ביום אחד והעני אינו מקריב כי אם תור או גוזל אחד. או בנתינת הצדקה אל יתפאר העשיר שהוא נותן כך וכך צדקה והעני אינו נותן כי אם פרוטה ליום וליומים. כי פרוטה זו וגוזל זה יכריע כל הונו ורכושו של העשיר אם נעשה בכוונת הלב הטוב יותר ממנו לאהבת שמו יתברך, כמאמר הכתוב (שמואל-א ט"ז, ז') וה' יראה ללבב, שאינו רואה כי אם לבו של אדם אם נכון לפניו באמת. וחז"ל אמרו (סנהדרין ק"ו:) הקב"ה ליבא בעי. שאפילו לימוד הרבה אינו חשוב לפניו כי אם מעט כוונת הלב כמו שאיתא שם. והנה נודע אשר נתינת התרומה מאוצרות תבואות אדם הוא בשלושה פנים. ודרגה הפחותה אחד מששים והבינוני אחד מחמישים ועין יפה אחד מארבעים (כמו שאיתא בפרק ד' דתרומות משנה ג'). ודבר זה מוסכם מכל הפוסקים שאין בבעל חי שלא יהיה בו ששים כנגד לבו. ואיך לא יתן האדם את לבבו לתרומת ה' מכל הגוף שהוא דרגה הפחותה אחד מששים.

ולזה רמז הכתוב קחו מאתכם תרומה לה'. כלומר מאתכם גופייהו מעצמיותיכם ומה יביא כל נדיב, לבו יביאה שינדב את לבו להביאו לתרומת ה' ואז אני מעלה עליו בכל מה שיביא כאילו הביא הכל כאחד זהב וכסף ונחושת ותכלת וגו' עד סוף כל הדברים. כי אחר שיביא את לבו, במעט שיביא נחשב כאילו הביא הכל כאחד, וה' יראה ללבב. ולזה סיים הכתוב וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו את כל אשר צוה ה'. פירוש עוד מעלה נמצאת באלו הנותנים תרומת לבם לה', כי נחשב אלי בכל אשר המה עושין כאילו עושין את אשר צויתי להם למצוה, וכמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק ג' מהלכות דעות הלכה ב'-ג' וטור שולחן ערוך אורח חיים סימן רל"א) שמי שנותן לבו לה' להבין על כל דבר ודבר הבא

לפניו אם יש בהם דבר מצוה, או אפילו מדברי הרשות כגון האכילה והשיחה וההליכה וכו' אם יש בהן איזה דבר הגורם לעבודתו יתברך יעשנה, ואם לאו אל יעשנה, זה נקרא עובד ה' תמיד וכו' עד כאן. כי אף שעוסק בדברי הרשות שלא בא עליהן הצווי מה' לעשותן, מכל מקום כיון שהוא מיחדן למצוה שיוכל על ידי זה לעבוד לבוראו בשעה אחרת הרי נעשה טפל למצוה והנטפל למצוה כמצוה. והוא אומרו וכל חכם לב יבואו ויעשו את כל אשר צוה ה' אף שעוסקין בדבר הרשות מעלה אני עליהם כאילו עוסקין במצוה, כי נתנו לבם לה' שלא לעשות רק שיעור הנצרך לעבודתו, ולא יותר.

ד עוד יתבאר הכתוב על דרך מה שמבואר בדברי החסיד הקדוש בחובת הלבבות (פרק ג' משער עבודת אלהים) במעלת העבודה שתהיה מהערת כח השכל ובינת הלב שהיא רצויה יותר על העבודה שלא תהיה כי אם מהערת התורה בפשטותיה לבד, על כמה פנים. וזה לשונו: אחד מהם שהעבודה שתהיה מהערת התורה, אפשר שיהיה אדם מכוון בה לשם שמים, ואפשר שתהיה כוונתו להחנופה ולשבח בני אדם וכו' כי שרשה מוסד על התוחלת וכו'. אך העבודה שהיא מצד הערת השכל לא תהיה כי אם מיוחדת לשם שמים לא יתערב בה שום חונף ושם זיוף וכו'. והשני כי העבודה שתהיה מהערת התורה לא תהיה אלא אחר היחול בגמול ויראה מן העונש. ואשר תהיה מהערת השכל לא תהיה כי אם לנדיבת הנפש ורצונה להשתדל בכל יכולתה בעבודת אלהים לשמו וכו'. והשלישי כי העבודה שהיא מן התורה בלבד יהיה הנראה ממנה על האברים מן המעשים הטובים יותר ממה שהוא צפון בלב מן עבודת אלהים. והעבודה שתהיה מן השכל הצפון בלב כפליים ממה שנראה ממנה על האברים והם חובת הלבבות וכו' עיין שם עוד.

ולזה יאמר הכתוב קחו מאתכם תרומה לה', מאתכם דייקא. שתקחו ממוח שכליכם ובינת לבבכם להפריש מהם לה' להיות פרישין ליה למנתיה למעבד ליה רעותא, ולא מהערת התורה הפשטית בלבד. והמעלה יהיה כי כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה'. כי זה הבא מנדיבת הלב והשכל לא יביא רק תרומת ה' מיוחד לו לבד, לא בשביל חנופת הבריות ולא לקבל תשלום שכר וכאמור. ורמז הכתוב במלת כל נדיב לבו הג' מעלות הנזכרים. כי כל ירמוז שיהיה המצוה כולה לה', ולא תחלק לשנים להתערב בה גם כן זיוף שבח בני אדם אליו עבורה, והוא המעלה הא'. והמעלה הב' הוא, שיהיה לנדיבת הלב לא לתשלום גמול וזה רמז במלת נדיב, שיהיה בנדבה שלימה לא בשכר. והמעלה הג', שיהיה הצפון בלב, יותר ממה שנראה על האברים, וזה רמז במלת לבו, כמדובר ולזה סיים הכתוב וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו את כל אשר צוה ה'. פירוש מי שהוא

חכם לב דייקא מהערת שכלו חכמת לבו, אז ודאי יעשו רק כל אשר צוה ה' לא לזיוף ולא לשכר כנאמר.

עוד יאמר הכתוב קחו מאתכם וגו'. על דרך מאמרם ז"ל (בבא בתרא ח':) בפסוק (ירמיה ל', כ') ופקדתי על כל לוחציו אמר ר' יצחק בר שמואל וכו'. ואפילו על גבאי צדקה וכו' וזה אין כבוד למשכן להיות נקבץ בדרך הנגישה שיכול להיות שלא בכל לב הוא נותן כי אם מפני הבושה מגבאי צדקה. וחוץ לזה הנה דבר המוכן שישרה ה' בו, ודאי שהיה צריך להיות זך ונקי מכל נידנוד דוחק ונוגש. ולזה אמר הכתוב קחו מאתכם תרומה לה'. שמעצמכם תקחו אצליכם התרומה ולא שילך הגבאי לגבות אצליכם, רק כל נדיב לבו יביאה וגו' שהוא יביא בעצמו אל המשכן ולא יהיה שום ממונה על הדבר לגבותו. וזה גם כן פירוש הכתוב מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. כלומר כאשר ידבנו לבו מעצמו קודם ויביאה למשכן ה' אז תקחו את תרומתי ממנו לא באופן אחר.

גם ירמז הכתוב למה שכתב הרב האלשיך זללה"ה (בפרשת ראה) בפסוק (ט"ו, י') ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו'. פירוש שרק בגלל הדבר הזה מה שאתה נותן לה' נדבת לבבך יברכך וגו' כי הלא הצדקה גופא לא שלך הוא, כי לי הכסף והזהב אמר ה' צבאות (חגי ב', ח'), ואין אתה נותן כי אם מה שנדבה לבך ולא יותר. ולזה אמר גם כן כאן קחו מאתכם תרומה לה' שהתרומה אינו כי אם זה שמאתכם הוא מעצמיותיכם והוא שכל נדיב לבו יביאה שאינו מביא כי אם נדבת לבבו במה שמתנדב בלבבו באהבה ושמחה ולא ירע לו על מצות ה', אבל עיקר הנתינה הלא אינו מביא כי אם תרומת ה' זהב וכסף ונחושת וגו', כלומר כי זה הכל שלו הוא, ואין לכם כי אם נדיבות לבב.

פסקה כ

ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה. תיבת מלפני משה אין לו פירוש ומאת משה הוה לי למימר, וגם לכאורה הוא מיותר כולו והיה די לומר ויצאו וגו' בני ישראל ויבואו וגו'. ואפשר על פי מה שכתבנו למעלה שנצטווה משה להסביר זאת לישראל את הדבר הגדול אשר נעשה, כי הקב"ה עוזב את כל העולמות העליונים ותחתונים ורוצה לקבוע אהלו ומשכן דירתו למטה בארץ בשביל אהבת ישראל שרצונו לדור בשכונתם ולהיות אצלם אשר על הדבר הזה ילהב לב האדם עד כלות נפשו ממש. והנה נודע מאמר רבותינו ז"ל (בילקוט רמז שצ"ג) בפסוק (שמות ל"ג, ז') והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד וגו' כל מבקש משה אין כתיב אלא מבקש ה' ללמדך שהמקבל פני זקן כאלו הקביל פני שכינה וכו'. והענין ידוע כי הצדיקים נקראים אנפי שכינתא כמו שאיתא בזוה"ק (תרומה קס"ג:) לפי שמאיר בהם אור השכינה כביכול ובפרט על משה רבינו ע"ה שקרן עור פניו עד

שנתיראו לגשת אליו. ונמצא תמיד כאשר היו ישראל עומדין לפני משה ודאי שלא היה אחד מהם רוצה לצאת מאתו כל עוד שהיה יכול לעמוד אצלו, כי מי ילך מהנאות מראות זיו השכינה, ואפילו בדורותינו אנו רואין אם אחד בא לקבל פני צדיק הדור אם היה יכול היה עומד לפניו כל היום לא היה מתיגע כי זה ממש כראות פני אלהים כביכול, ומכל שכן אור פני משה. ואמנם כאשר אמר להם משה מעשה המשכן כי ה' יבוא לדור אתם בריש גלי לעין כל בבית אשר יבנו לשמו, וכאומרו להלן (ויקרא ט', ד') כי היום ה' נראה אליכם ונאמר (שם שם, כ"ג) וירא כבוד ה' אל כל העם, ויזכה כל אחד לראות כבוד ה' ממש בהתגלות הרבה, אז תיכף ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה כלומר מלעמוד לקבל ולראות פני משה שהם אנפי שכינתא כי עין בעין יראו בכבוד ה' אשר יהיה בבית הזה, ותיכף יצאו ויבואו כל איש וגו' הביאו את נדבת ה' בכל לבב שיזכו להיות ה' בעצמו ובכבודו נראה אליהם.

פסקה כא

ויבואו כל איש אשר נשאו לבו, וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו וגו', להבין כפל ההבאה הנאמר כאן וחלוקת האנשים אשר נשאו לבו, ואשר נדבה רוחו. והנראה כי בעת שאמר משה לבני ישראל את הדברים האלה שרצון הקב"ה לעזוב את הכל ולדור ביניהם לאהבתם, ויכינו לו בית לשבת מרוב האהבה והחמדה וכלות הנפש שהיה לישראל על הדבר הזה, היה בישראל שני כתות ושניהם לשם שמים. כת הראשונה, מרוב החביבות העזה, לא היה יכול לכבוש לבבו כלל, ובעוד עומדו לפני משה נשאו לבו תיכף וקבל עליו לומר הרי עלי לתת כך וכך לתרומת ה'. וכת השניה, כבשו רוחם ורצונם בזה, אף שבער בהם האהבה עזה, לפי שדימו שלכתחילה אסור לעשות כן לקבל עליו אפילו במחשבה לבד לתת כך וכך כי הוי כמו נדר, ולידור אסור אף בדבר מצוה הגם שיש לו זה הדבר תיכף ליתן (כמו שמבואר בשולחן ערוך סימן רנ"ז סעיף ד' וסימן ר"ג סעיף ד' ובט"ז שם). והגם ששני דעות בזה אם מוכרח לקיים המחשבה בצדקה (כמו שמבואר שם בסימן רנ"ח סעיף י"ג בהגה) מכל מקום לענין הקדש כולי עלמא מודים משום שנאמר כל נדיב לב (ועיין בחושן משפט סימן רי"ב סעיף ח' מפורש שם כן) על כן כבשו רוחם עד בואם לביתם ונתנו בתורת נדבה במה שראו בביתם אמרו הרי זו לנדבת ה'. ולזה אמר תחילה ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה שכולם יצאו באהבה ושמחה כאחד לתת נדבת ה' למשכן, ורק שתי כיתות היה בהם, אחד ויבואו כל איש אשר נשאו לבו, שתיכף אחר היציאה ממש הביאו כל אשר נשאו לבו מכבר בעומדו לפני משה ואת אשר נדר שילם תיכף ולא איחר, וכת השניה לא תאמר שח"ו נתרשלו במחשבתם לקבל עליהם תרומת ה' לא

כן, כי מכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו, כי חפצו להביא בתורת נדבה, ועל כל דבר שבביתו שנדבה רוחו הביא אותו למשה. ואמר נדבה רוחו ולא סתם אשר נדב, לומר כי רוחו היה עמו לעשות דוקא בתורת נדבה ולכך היה כובש רצון אהבתו ותשוקתו מלקבל עליו תיכף. ולכן אמר להלן כל נדיב לב הביאו חח ונזם וגו' כלומר ממה שנמצא תחת ידם בעיניהם ראוהו וקדשהו לאל עליון.

פסקה כב

ויבואו האנשים על הנשים וגו'. אומרו על הנשים אין לו פירוש לכאורה ועיין ברש"י ז"ל. ונראה על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בסוף הלכות איסורי המזבח) אחר שמנה שם תשעה מינים בשמן המובא למנורה ולמנחות, וזה לשונו: אין כשר למנורה אלא ראשון ורביעי וכו' אבל למנחות כולם כשירין, ומאחר שכולם כשירין למנחות למה נמנו, כדי לידע היפה שאין למעלה ממנו והשוה והפחות שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויביא קרבנו מן היפה והמשובח ביותר שבאותו המין שיביא ממנו. הרי נאמר בתורה (בראשית ד', ד') והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. והוא דין בכל דבר שהוא לשם האל הטוב שיהא מן הנאה והטוב. אם בנה בית תפילה יהיה נאה מבית ישיבתו. האכיל רעב יאכיל מן הטוב והמתוק שבשולחנו. כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו. הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו. וכן הוא אומר (ויקרא ג', ט"ז) כל חלב לה' עד כאן לשונו הנחמד.

והנה ידוע אשר החזק והקשה שבכל תאות ואהבת אדם הוא אהבת ותאות אשתו. אחת כי כן יסד קורא מראש להיות שניהם בשר אחד והם גוף אחד ממש, וכי יעלה על הדעת שאבר אחד יחלק קצתו על קצתו או ישנא קצתו את קצתו. וגם בחינת התאוה הזאת היא הקשה אשר בכל תאוות העולם כמו שכתב אב החכמים הקדוש רבינו הרמב"ם ז"ל (פרק כ"ב מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ח). ואם היא אשה לא טובה אז ח"ו היא תקום באיש לכל עוון ולכל חטאת ומונעתו מכמה מצוות ואי אפשר לו לפרוש ממנה ובפרט במצות הצדקה ידוע כמה האיש מונע עצמו ממצוה זו בשביל אשתו, ומחלוקת בבית קשה יותר מכל הדברים שבעולם ומכל שכן אם ירצה אדם לקחת כלי הבית ולתת לאחד, ודאי אשר יקשה לו מאוד. ואשה עיניה צרה אפילו הכשירה שבכשירות. ומצד עצמו אפשר היה נותן ואינו יכול עבור צרת הבת. וקל וחומר אם ירצה האדם לקחת מאשתו תכשיטיה מכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות לתת אותם לנדבה, לא ידעתי אם התפאר בה אדם מעולם ובפרט בכללות המוני עם ישראל. כי חוץ שהיא לא תתנם לו, גם הוא בעצמו לא ירצה לנוול אשתו מתכשיטיה ליתנם לצדקה, בפרט בפשוטי המון עם. וגם הוא חייב

בתכשיטיה מדיני התורה ואמרו (יבמות ס"ב:) האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו וכו' עליו הכתוב אומר (ישעיה נ"ח, ט') אז תקרא וה' יענה וכו'.

וכאן העיד הכתוב שלפי שדין התורה כן שכל חלב לה' והאדם מחויב לבחור מן המובחר שבכל אשר לו להביאו לבית אוצר ה' ואפילו בית התפילה צריך להיות נאה מביתו ומכל שכן כאשר שמעו שהאל הגדול והנורא רוצה לעזוב את כל העולמות כולם שלמעלה ושלמטה, ורוצה לדור אצלם בארץ התחתונה במדבר בבית אשר יבנו לו מפני רוב החיבה והאהבה שאוהבם יותר מן הכל. הנה כמים הפנים לפנים, הדליק והבעיר אש הקדושה רשפי אש שלהבת י"ה לאהבת ה' להכין לו מקום לשבת אצלם, עד שעזבו כל אשר להם מבית ומבחוץ ולא שמעו כלל קול אשה ובנים וגוף וממון מכל מחמדי עולם, כי נבער ונכסף לבבם לאהבה את ה' בכל נפשם ומאודם בלי שום מניעה.

ועל כן ויבואו האנשים על הנשים. פירוש מה שהיה על הנשים מתכשיטין השייך לה ולא שאל ולא דיבר לה אם רצונה בזה או לא, כי נבער אש בקרבו באהבה עד שלא הטה אוזן כלל אם תאמר איזה דבר או לא, ומיד כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז, שכולם הם דברים יקרים מתכשיטי אשה החביב בעיני כל, וכל זה הביאו הכל מפני שהוא תרומת ה' הצריך להיות מן החביב והמובחר, ובפרט בדבר שה' ישרה בו ודאי שיהיה ראוי על צד היותר טוב וחביב ונאה ויפה. ועל כן כל איש אשר הניף תנופת זהב וכל מרים תרומת כסף ונחושת. פירוש אף שאין הכסף ראוי כל כך כמו הזהב מכל מקום כיון שהיה נצרך למלאכה היה מרים תרומת כסף כלומר שחיפש את הדבר המרומם והחשוב שבכסף הכל בכדי לתת כבוד ויקר וגדולה בדבר שישרה בו ה' וגו' עד לכל המלאכה אשר צוה ה' לעשות, שצוה ה' להיות שוכן במעשה ידי אדם. ועל דבר החיבה הלז מסרו כל אשר נמצא אתם, כי היה הדבר הזה לפלא בעיני ישראל שישכון ה' אצלם בארץ. ואחר שראו כי בחר ה' בהם הביאו עבור זה נדבה לה' בחשק נפשם ובלבם הטוב כי הוא לה' שאין ערך לגדולתו. וגם שלהם היה נחשב לנדבה ומתנה גדולה וחסד רב מה שמקבל מאתם דברים כאלה לשכון בם. ובעת הבאה חשבו בלבם השמחה העמוסה לאין קץ לומר הרי זו נדבה לה'. ובאמת צדקה ונדבה וחסד הוא לנו על רוב רחמיו המרובים כנאמר.

ועל כן היה נדבת המשכן תיקון על עשיית העגל כמאמר חז"ל (בילקוט פקודי רמז תכ"ד), כי הן בעשיית העגל אף שודאי היה התאוה מרובה ובוער בהם לאין קץ מחמדת היצר הרע של עבודה זרה, ואף על פי כן לא הביאו כי אם נזמי עצמן. ונזמי נשיהם לא הביאו שלא רצו ליתן, והניחום להם ולא לקחו מידן על כורחיהם שלא בטובתן, כי תאות נשיהם

גדלה יותר בלבם. וכאן לנדבת המשכן בער בלבם כל כך האהבה לה' עד שהביאו מה שעל הנשים ולא שאלו כלל אם רוצים. ומן הסתם לא ימלט שלא היה נמצא באחד מישראל ששאתו לא תרצה ליתן תכשיטיה כי על כל פנים עיניה צרה אפילו הכשירה שבכשירות ומי לנו גדולה משרה הצדקת שאמרו חז"ל (בבא מציעא פ"ז.) עליה כן. ואף על פי כן לא השגיחו כלל רק הביאו חח ונזם וכומז תכשיטי נשיהם, ושברום למשכן ה'. ועל כן נתרצה ה' במעשה ידיהם לכפר על עוונם וירא כבוד ה' אל כל העם.

וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה'. פירוש שהניף סתם תנופת זהב, ולא היה מודדו ולא היה שוקלו לומר אולי הוא כבד מאוד על המשקל, כי כל כך עשאהו באהבה כדרך המתנדבין הגדולים שאין נוטלין במנין ובמשקל רק ממלא ידו מברכת ה', וגם כאשר הניף את תנופת הזהב בידו, כן נתנו כולו לה' ולא שייר בו לעצמו כלום.

פסקה ל

ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו'. וימלא וגו' בחכמה בתבונה ובדעת וגו' לעשות בזהב וגו'. יש להבין אומרו קרא ה' בשם וגו' ומהראוי היה לומר קרא לבצלאל וכדומה. אמנם הנה נודע אשר מעשה המשכן ותכונותיו, היה מורה על התקשרות כל העולמות כולם מעולם העשיה דעשיה עד בחינת חכמה בינה ודעת דאצילות בכל פרטיהם. וכן אמרו חז"ל במדרש (מובא בילקוט רמז תי"ט) אהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית, יריעות כנגד שמים וארץ כיור וכנו כנגד ששת ימי בראשית וכו'. ובצלאל היה יודע כל אופני אמיתת הכוונות וצירופי שמותיו של הקב"ה הרמוזים בהתקשרות כל העולמות בפרטיהן. ועל כן אמרו חז"ל (ברכות נ"ה.) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ וכו'. ולכאורה מה לבצלאל בצירוף אותיות בריאת שמים וארץ, ואכן כי מעשה המשכן היה על תכונת בריאת כל העולמות מלמטה מטה עד למעלה למעלה, ועל כן היה מוכרח לידע כל צרופי אותיות ההם בכדי שידע אופן חיות והתהוות של כל עולם והתקשרותו בעולם שלמעלה ואופן הורדת ההשפעה מעולם שלמעלה לעולם שלמטה ממנו בכדי שיעשה פרטי המשכן לעומת כל עולם ולקשרם זה בזה על נכון. ועל כן וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת. ולחשוב מחשבות לעשות וגו', בכדי שיקשר מבחינת עולם העשיה עד עולם המחשבה עד בחינת החכמה העליונה שהוא באצילות. ומשם ולמעלה ממילא מקושרים וחבוקין ודבוקין זה בזה, כי איהו וחייהון חד בהון איהו וגרמיהון חד (כמו שאיתא בהקדמת תיקוני זוהר ד':) וידוע למביני מדע.

ועל כן בעשות בצלאל את המשכן למטה בדברים התחתונים וכיוון בהם באמת לשם ה' להתקשרות כל העולמות, כן נעשה ונגמר שכל העולמות התקשרו והתדבקו זה בזה באופן שעולם שלמטה ישא עיניו למרום להביט למה שלמעלה לקבל ממנו כל בחינת חיותו ושפעו הטוב, ועולם שלמעלה השפיל עיניו להביט לעולם שלמטה ממנו להשפיע אליו כל בחינת הברכה ושפע וחיים טובים ממקור אשר בעולם האצילות עד עולם העשיה, והתיחד שמיה דקודשא בריך הוא ושכינתא ביחודא שלים.

וכבר כתבנו במקום אחר אשר זה פירוש הכתוב (תהלים קכ"א, ד') ה' צלך וגו' כלומר ה' הוא הצל שלך, כי כמו הצל העומד אחרי האדם ובכל אשר יפנה האדם כן הצל יפנה אחריו ממש אף על נטיה דקה מן הדקה, כן ה' הטוב מנהיג עולמו לחסד ולרחמים ולקו האמצעי הכל לפי מעשה האדם להרע או להיטיב. ואשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו (שם קכ"ח, א'). פירוש אשרי לאיש שתמיד ירא מזה, מאשר יודע כי ה' הוא ההולך בדרכיו של אותו איש להנהיג עולמו אחרי מעשיו ואם ח"ו יקלקל מעשיו גורם בזה רעה לכל העולמות כולן עליונים ותחתונים אשר בשורש נשמתו, כי ה' מנהיג כולן רק לפי דרכיו ומעלליו, וכל אשר הוא עושה למטה בארץ כן ה' מעורר למולו בשמי השמים אם ביחוד העולמות ובטובן ובברכתן אם ח"ו להיפוך, וגם לפעמים מכריע אותו ואת כל העולם לזכות או לחובה ח"ו כמאמר חז"ל (קידושין מ'.) עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת וכו'.

ועל זה אמרו (ברכות י"ז:) כל העולם כולו ניזונים בשביל חנינא בני וכו', כי עיקר עיכוב ירידת ההשפעה לעולם הוא עבור הנרגן המפריד אלוף ח"ו שמפריד העולמות ח"ו זה מזה ומקלקל צינורות השפע היורדים מעולם לעולם ונשברין ונבקעין על ידו. ואז כאשר תרד השפע על ידי הצינור תרד כל ההשפעה על ידי נקבי הצינורות לחוץ להאי נחש עקלתון העומדת תחתיהם לקבל כל נתח טוב. ועל כן רבי חנינא שהיה כוחו גדול סילק משורש נשמתו כל בחינת החיצונים ותיקן יחודי העולמות על נכון בשורשו, ונעשו הצינורות יפים ומתוקנים, ואז ירד השפע לכל העולם בשביל חנינא בני פירוש באותו השביל והנתיב ודרך התיקון שתיקן רבי חנינא בשורשו שתרד ההשפעה על מכונה, על ידי הנתיב הזה ירד לכל העולם וזכה להכריע אותו וכל העולם לזכות.

והנה חז"ל (שם ז':) אמרו מאי רות שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה וכו' ומנלן דשמא גרים דכתיב וכו'. ונראה שלזה היה נקרא שמו בצלאל שהוא בצל אל כמאמר חז"ל (שם נ"ה.) לומר שהוא היה צלו של אל לנטות אחריו בצל הזה לקשר וליחד כל העולמות במעשה המשכן כעין בריאת העולמות שברא אלהינו ממש, וכמאמר חז"ל

(ירושלמי פאה פרק א' הלכה א') בפסוק (שמות ל"ח, כ"ב) ובצלאל עשה את כל אשר צוה ה' אשר צוה משה אין כתיב כאן אלא אשר צוה ה' אפילו דברים שלא שמע מרבו הסכימה דעתו כמה שנאמר למשה מסיני. הרי שנטה אחריו בצל הזה לעשות כמתכנתו כביכול, והעיקר כי הביט לבריאת שמים וארץ וכן נטה בעשיית המשכן וכליו.

וגם יאמר בצל אל כי כל בחינת חסדים הטובים נקראים על שם אל כמאמר הכתוב (תהלים נ"ב, ג') חסד אל כל היום, כידוע. ולזה יאמר בצל אל שכל בחינת חסדי אל היה בצלו, לפי שהוא היה מיחד ומקשר כל העולמות שלמעלה ושלמטה בעשיית המשכן ועשה שביל ונתיב גדול להורדת השפע לעמו ישראל שלא ילך לאיבוד ח"ו למקום ערל וטמא. ובצל הזה נטה אל אחריו ובירך כל העולמות בברכה ורחמים וחיים טובים ושפע רב. וגם בצל אל, כי כמו שהוא עשה למטה במשכן בחינת יחוד וקישור כל העולמות, כן נטה אל אחריו בצלו לקשר וליחד כל העולמות ביחודא שלים והכל אחד.

וזהו שאמר הכתוב ראו קרא ה' בשם בצלאל. פירוש אל תדמו בנפשכם כי בנין הבית הזה הוא כשאר בתים אשר יבנו בני האדם לעצמן, לא כן ח"ו ח"ו, כי הנה כל העולמות כולם מרומזים ומצורפים בו ועל ידי בנינו יתיחדו כל העולמות ויתברכו כולם ממקור העליון ברוך הוא, והא לכם ראיה כי ראו כי קרא ה' בשם בצלאל ולא לחנם קראו כן רק שמא גרים להיות נקרא כן לפי פעולתו אשר יפעל בבנין בית הזה שיהיה נעשה בצל אל כבריאת שמים וארץ, והקב"ה יקשר על ידי זה כל העולמות ויברך כולם. ואפשר על כן אמר להם לשון ראו, והיה די לומר הנה קרא ה' וגו', ואכן נודע מקבלת מרן האר"י ז"ל שסוד הראיה הוא בסוד עולם האצילות בחינת החכמה עליונה, ולזה אמר להם כי הנה מעשה עשיית הגשמיות שיעשה בצלאל יגיע עד בחינת הראיה שהוא באצילות לקשר מן העשייה עד אצילות. ועל כן נתמלא בחכמה להתחיל בעשיה גופנית ולקשר עד החכמה. וגמר אומר בן אורי בן חור למטה יהודה. כי כל אלו השמות מורים על שם פעולתו הנפלאה. כי אורי הוא שכל העולמות האירו מכבודו ונתמלאו אורה ושמחה. חור, שהגיעו מעשיו עד מקום החירות למעלה למעלה, וגם עם ה' אותיות המילוי כזה חי"ת ו"ו רי"ש הוא מספר דירה, שמיום שברא הקב"ה את העולם נתאוה לדור עם בריותיו בתחתונים כמאמר חז"ל (במדבר רבה י"ג, ב') והוא עשה הדירה הקדושה להשראת ה'. למטה יהודה, שגרם זיווג ויחוד בארבע אותיות שם המיוחד עם כללות ד' עולמות הרמוזין בו שהוא יהודה. וכל זה בא משה להודיע להם הדבר אשר נעשה כי לא דבר רק הוא ח"ו רק סודי סודות בעולמות עליונים ותחתונים, כדבר האמור.

פרק לו

פסקה א

ועשה בצלאל וגו' אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשות את כל מלאכת עבודת הקודש. מלת לדעת הנאמר כאן לכאורה מיותר והיה די בלעדו. והנראה, כי נודע מאמר הכתוב (משלי ט"ז, ד') כל פעל ה' למענהו וגו' וכל מה שברא לכבודו ברא. ומזה יש לאדם לדעת, אם המצא תמצא בו איזה מעלה מה שחננו המקום ברוך הוא יתר מחביריו כמו הרנה בקול נאה או החכמה המפוארה ושאר המעלות, שחלילה לו להשתמש בהם לצורך הנאתו וכבודו להתפאר בהם בפני הבריות ולהתגאות בזה מה שנמצא בידו ואין כן בזולתו, כי מה מעלה הוא אם עושה בה דבר שאינו לשמו יתברך, הרי כל דברי עולם הזה הבל ותהו אפס ואין ומי שיש לו קצת מוח ושכל בקדקדו יודע כמה מבוזה ושפל ונמאס כל מחמדי עולם הזה ושטותיו, אפילו מן המובחר שבמובחריו כמו האכילה ושארי התענוגים שהגוף נהנה מהן ואי אפשר לו בלעדן כלל, ומכל שכן הכבוד והתפארת בעיני הבריות שהם דבר שחוץ לגוף כמה נמאס הוא בעיניהם, כי אין לך דבר יפה ומעולה ערב ונעים ומתוק נאהב ונחשק ונחמד ושוקקה בעולם כי אם עבודת שמו יתברך שהוא תכלית הטוב והשלימות והוא תכלית כל תוחלת וקץ כל תקוה, והשאר הכל הבל הבלים. ונמצא איך ידמה לו שיש לו איזה מעלה אם משתמש בה לדבר פחיתות ונבזה כזה, ומה יועיל לו אם ישיג כל שבח בני אדם או אם יקל בעיניהם, אחרי שאין בידם להוסיף לו אף שרוך נעל אחד ממה שגזר עליו הבורא ולא לגרוע ממנו דבר בזה כידוע.

ועיקר כל המעלות המה להשתמש בהם לה' לבד כמו להתפלל לפניו בקול נעים לשמו לבדו לנחת רוח לפניו, וכן בשאר המעלות. ולא יאמר, כי הן אני משתמש בה לכבוד ה', ומה בכך שאשתמש בה לפעמים גם לכבודי. א' כי כבר כתבנו כמה פעמים שזה עיקר היחוד שאדם מיחד שמו הקדוש בכל יום תמיד פעמים, ליחד עצמו עם כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו בכל מדותיו שהם מחשבה ודיבור ומעשה ואהבה ויראה והתפארת וכו' לשמו הגדול והקדוש, שלא יעשה בהם דבר קטן וקל בעולם ממחשבה דקה מן הדקה ומכל שכן דיבור ומעשה בלתי לה' לבד או דבר הנוגע בהכרח לעבודתו, ובזה הוא מיחדו בעולמו, כי האדם הוא עולם בכלל עולם קטן, וכשם שהוא מיחד כל אבריו וגידיו אשר נעשו מול שיעור קומה של יוצר בראשית ברוך הוא לה' כן מתיחדין כל המדות וכל העולמות התלויין בשיעור קומה הגדול בערך שורש נשמתו למקורם לאור אין סוף ברוך הוא. וזה הוא תכלית היחוד השלם וכל המאורות והשמחות. ועל דבר זה נברא העולם

כמו שאמרו חז"ל שכל העולם לא נברא אלא בשביל יחוד ה' על מנת ליחדני בעולמי וכו', ולזה כיוונו באומרם ז"ל (תורת כהנים מובא בילקוט תקכ"א) שתהא עבודתכם מיוחדת לפניו. והיוצא מבחינת היחוד הזה לחשוב או לדבר אף בהיתר גמור שלא לשם עבודתו ח"ו יוצא הוא מרשות היחיד יחידו של עולם ונכנס לרשות הרבים בחינת הסטרא אחרא צד אחר שאינו לה', וביארנוהו במקום אחר.

ואך חוץ מדרך הזו גם כן אסור לעשות כן, כי הלא אמרו ז"ל (בבא מציעא פ"ד:) כלי שנשתמש בו קודש אל ישתמש בו חול. והוא דמיון הלוקח כלי שאכל עליו המלך ומוכן לאכול עוד בו, ומשליכו לבית הכסא ומטנפו בטיט וצואה, היתכן לעשות כן. ומכל שכן שיעלה על הדעת שיעלה עוד אל שולחן המלך.

ונראה שזה אמר הכתוב (דניאל ב', כ"א) יהבא חכמתא לחכימין, ולכאורה כיון שחכמים הם, למה צריכים לחכמה. ונודע מאמר חז"ל בזה (בברכות נ"ה.). ואכן לדברינו יאמר, כי הנה אם תסתכל בכל המעלות שבעולם לא תמצא מעלה כמעלת החכמה כי היא העולה על כולנה כי על ידי החכמה יוכל האדם לבוא לכל המעלות צא ולמד בכל ספר משלי הילולי שבחי החכמה שאין שיעור להם, ועל כן האדם שיש בו בחינת מעלות החכמה, הקב"ה חס עליו שלא יטנפנו בנופת טינופת הבלי עולם הזה ומחמדיו, להראות לכל רוב חכמתו, ולהתלוצץ מהכל בחכמתו, ולהתגאות על ידו למאוד. מה עושה הקב"ה, נותן לו חכמה שהוא כח מה כלומר חכמה אחרת נותן לו, לא זו שיש לו כי אם חכמה אחרת להבין שכל דבר העולם הזה מה הוא. ומה הוא כולו אם ישיג כבודו של בשר ודם או לא. וזה הוא כח מה באופן שמתבטל אצלו כל בחינת חמדת עולם הזה ותענוגיו, שלא להשתמש בו כי אם לצורך גבוה לקרבה אל המלאכה מלאכת ה' להתחכם נגד יצרו הרע שלא ימשוך אותו ברשתו. וחכמה נפלאה בעבודה שיהיה עולה כוון לה' שלא יתערב שום דבר חוץ, ולא להשטות עצמו. ולא רבים יחכמו בזה, כי יסברו שעושין לשם שמים ובאמת לכבוד עצמו הוא דורש. וכמה מצוות יש ביד היצר שמסית לאדם לעשותן לשם ה', ואיש בער לא ידע כי עצת יצר הרע הוא זה. והחכם צריך להיות עיניו פקוחות על כל דרכיו ומעלליו לשמור מצעדי רגליו שלא יכשל בהן, ולהתחכם איך לעשות המצוות שלא יתבטלו לבסוף. כי החכם עיניו בראשו ומביט לסוף דבר בקדמותו. והכל שלא להשטות עצמו. וכדומה ממעלות החכמה הצריך אל העבודה שהוא בלתי שיעור וערך. ואפילו להראות חכמתו לבריות יוכל לפעמים לעשותו לכבוד המקום, אבל מאוד יהיה עיניו בראשו שלא יתערב בזה כבוד עצמו כי היצר הרע יוכל להשטות מאוד לאדם כאמור.

וזהו שאמר הכתוב כאן אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשות את כל מלאכת עבודת הקודש. פירוש חוץ מחכמת המלאכה שהיה בהם, נתן ה' בהם עוד חכמה ותבונה שידעו שלא לעשות בחכמת מלאכתן אשר נתן בהם ה' כי אם מלאכת עבודת הקודש, לא זולת. ולאשר שידעו כי קודם לא היו יודעין מחכמת מלאכת האומנות הללו, רק עתה שנתן ה' חכמה בהמה בשביל מלאכת הקודש, לא חפצו ליהנות כלל ממלאכה זו בחוץ לעשות כזאת בביתם או להתפרנס מזה, רק קדשו מעשה ידיהם לה' לבד למלאכת הקודש במשכן, לא זולת. ואפשר שדנו בה דין מועל בהקדש כי את זה ניתן להם בקודש ואסורין להוציאה לחולין. ואפשר עליהם רומז הכתוב (קהלת ט', י"א) כי לא לחכמים לחם. פירוש שלא נשתמשו בחכמתם לצורך לחמם כי לחמם לא יחסר מה' רק למלאכת הקודש ואז והחכמה תחיה את בעליה בחיות הרוחנית והגופנית.

גם יאמר לדעת לעשות את כל מלאכת וגו' לכל אשר צוה ה'. כי הנה דרך האומן הבקי במלאכתו היטב היטב ממילא מבין דבר מתוך דבר ללמוד מזה גם במלאכה אחרת לעשותה. אבל כאן אמר הכתוב כי זה החכמה והתבונה שנתן בהם ה' הוא רק לדעת לעשות כל מלאכת וגו' אשר צוה ה', רק למלאכה זו היו מובנים ומלומדים היטב אבל לא שילמדו מזה בחוץ כי היה אסור להם להוציא חכמתן זה אשר ניתן להם בקודש לחולין ולחוץ כדין מועל בהקדש וכאמור למעלה.

פסקה ג

ויקחו מלפני משה את כל התרומה וגו'. לכאורה היה די לומר ויקחו את התרומה ולא יותר, ואכן הנה אמרו חז"ל (בבא בתרא י:) ופסקה הרמב"ם ז"ל (בפרק י' מהלכות מתנות עניים הלכה ח') לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליה כרבי חנניא בן תרדיון וכו'. ואכן כי במלאכת הקודש מצינו מפורש בכתוב (מלכים-ב י"ב, ט"ז) ולא יחשבו את האנשים וגו' כי באמונה הם עושים. וכן פסקו חז"ל (שם ט'. והרמב"ם שם פרק ט' הלכה י"א). ועל כן הנה ישראל עשו כדת והניחו כל התרומה לפני משה דייקא גזבר הנאמן שהעיד עליו הכתוב (במדבר י"ב, ז') בכל ביתי נאמן הוא. ומשה גם כן כתורה עשה, ולא נתן התרומה לכל עושי המלאכה בחשבון אף שרבים היו כי לא יחשבו וגו' כי באמונה הם עושים. ולזה אמר ויקחו מלפני משה את כל התרומה וגו' ומשה לא חשב עמהם כלל ולא נתנם במנין ובמשקל כי באמונה המה עושים.

והם הביאו אליו עוד וגו' בבוקר וגו'. לא נאמר ויביאו אליו עוד כאשר בכל מקום שלא תאמר כי אחרים היו אלו המתנדבים בבוקר, כי לא כולם הביאו ביום הראשון. על כן אמר לא כן, כי הן למעלה אמר אשר הביאו בני ישראל ולא מבני ישראל רק בני ישראל

לומר שכולם הביאו נדבה ביום הראשון, והם גופייהו הביאו עוד נדבה בבוקר לרוב חיבתן במשכן ה' בתוכם.

פסקה ד

ויבואו כל החכמים וגו' איש איש ממלאכתו וגו' ויאמרו מרבים העם וגו'. לכאורה אומרו איש איש ממלאכתו מיותר אחרי אומרו למעלה כל החכמים. ואכן להגיד בא הכתוב בכל מין ומין המלאכה שהיה במשכן מכסף וזהב ותכלת וכדומה, בהכל היה די והותר. ולא תאמר שבמין אחד היה הרבה יותר מדאי ובמין אחד לא כן, כי רק בכל מלאכה ומלאכה מרבים העם להביא. ולפי זה אם היה אומר כל החכמים לבד הייתי אומר שכל החכמים אמרו מרבים במין אחד או בשתים, ולזה אמר איש איש ממלאכתו מכל מין מלאכה ומלאכה, כולם פה אחד ענו ואמרו מרבים העם. ועל כן צוה משה להעביר קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וגו', כלומר שלא יעשו כלל בשום מין מהמינים כי אין צריך לו.

גם יאמר ויבואו כל החכמים וגו'. להגיד את אשר כתבנו למעלה כי משה נתן התרומה לכל עושי המלאכה אף שמרובין היו בלי שום מדה וחשבון כי באמונה המה עושין, והן כאן נתגלה אמונתם כי באו כל איש ואיש ממלאכתו לומר מרבים העם וגו' ולא נותר אחד מהם להעלים זאת ויחפוץ חלילה לזכות במותר או לומר שיתנו לו עוד כי כולם כשרים ונאמנים ואמרו די והותר.

פסקה ה

ויאמרו וגו' מרבים העם וגו' למלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה. לכאורה יתמה מה קול הרעש הזה, ואם ירבו להביא כהנה וכהנה יהיה מונח בית אוצר ה' לפאר את בית אלהינו בגנזי אוצרות וכמו שכתב בעל אור החיים. ואפשר לומר כי הנה ידוע אשר תבנית המשכן וכל כליו הכל בכתב מיד ה' השכיל כתבנית המקדש של מעלה המכוון נגד מקדש של מטה, ועל כן ודאי עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע רק כמו שנצטווה בתבניתו שראה בהר וכן עשהו לא פחות ולא יותר. ואמנם כי לא הכל יודעין דבר זה שהכל ניתן במדה ובמשקל למדות העולמות שלמעלה, וממילא היו יכולין לסבור כי יכולת בידם להוסיף על תבניתם ומשקלם כמו לעשות המנורה משני ככרים זהב, והשולחן ארוך ורחב יותר, בכדי לפארו ביותר ויותר להנאותו עוד ועוד. וידוע ממאמרם ז"ל (זוה"ק תשא קצ"א. ושאר מקומות) אשר בכל מקום שנאמר העם המה הפחותים בישראל, ולהם לא עלה ספק כלל שיהיה אסור להוסיף על בית אלהינו לפארו ולהנאותו ביותר, כי דלי העם המה ושכלם מועט, ואמנם אלו העושי המלאכה אף שחכמים היו, גם כן לא החליטו בדעתם שיהיה אסור בהוספה ודנו בה דין הידור מצוה שנצטוינו בתורה

לפאר ולרומם בית אלהינו. ואך שהם נכנסו בגדר הספק, אולי זה בכלל לאו דלא תוסיף כמו חמש פרשיות בתפילין או חמש ציצית בבגד, ועל כן ויאמרו אל משה לאמר והאי לאמר לכאורה מיותר הוא, ובא להגיד, כי אמרו לו לשאלו על הדבר הזה הן מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה, פירוש שהעם מרבים להביא יותר מן המלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה כלומר, לעשות אותה כולה כפי הבאתם בריבוי ביותר מן הצווי כי הם ודאי סבורין שמצוה בזה להוסיף ואנו שואלין איך לעשות בדבר הזה, (ועוד אפשר לומר בזה על דרך אומרם ז"ל (מובא ברש"י פסוק והנשיאים וגו' (לעיל ל"ה, כ"ז)) שהנשיאים לא הביאו תחילה נדבתם למשכן שאמרו יתנדבו צבור מה שיתנדבו, ומה שמחסרין אנו משלימין. ועל כן אמרו עושי המלאכה הן מרבים העם להביא, ומה יעשו הנשיאים, ונחזור לענין). ולזה,

פסקה ו

ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו'. ולכאורה הוה לי למימר ויצו משה להעביר קול במחנה וגו', ואמנם כי משה רק להם צוה שחלילה להם לשנות ולהוסיף אף חוט השערה מכל אשר צוה ה', כי הכל מיד ה' השכיל דוקא בתבנית זה, והם בעצמם העבירו הקול במחנה שלא יביאו עוד, לצד שידעו כוונות העם במה שמרבין להביא בכדי להוסיף בתבנית המשכן וכליו, ואחר כך כשלא יהיה רק כתבניתו אשר נצטוו, ח"ו יחשדו אותן אם לא שלחו ידן בדבר מהם. ומגיד הכתוב גם בזה שבח עושי המלאכה שאף הצווי לא היה רק להם לבדם שהם לא יוסיפו במלאכתם, אך מחמת שבאמונה היו עושין, לא רצו ח"ו בהמותר ואף לא שיחשדום בדבר מה, ותיכף להצווי ויעבירו קול וגו'. ועל כן נקודת שניהם ויצו ויעבירו בפתח, להראות על תכיפתם כי סמוך ותיכף להצווי, העבירו הקול. ולזה כיוונו בהכרוז ואמרו איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וגו' בגזירה חרוצה ופסוקה שאסור לעשות ולהוסיף חוט השערה על תבנית אשר הראה ה' את משה. ולא הכריזו סתם לומר הנה כבר די למלאכת המשכן במה שיש עד עתה, כי זה לא היה מספיק מפני השתדלות העם להוסיף בהידור מצוה ובנוייה עד למעלה למעלה, והכריזו סתם שאסור כי כן צוה הבורא, ואז ויכלא העם מהביא שאף העם הפחותים כלו מהביא, כי שמעו שאסור להוסיף, וכאמור.

פסקה ז

והמלאכה היתה דים וגו' לעשות אותה והותר. ידוע מה שהקשה הרב הקדוש בעל אור החיים, שהוא שני הפכיים אם דים אינו הותר ואם הותר אינו דים, ועיין שם. ואפשר לומר על פי מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא ט"ו:) איוב וותרן בממונו היה וכו' עד שויתר חצי פרוטה משלו וכו'. ולכאורה תימה הוא להחשיב לאיוב וותרן במה שוויתר חצי

פרוטה שלו לפי ערך עשרו שהיה רב מאוד מאוד. ואמנם כי במקום שדרך האדם לוותר כמו בנתינת צדקה לעני או בהכנסת אורחים חשובים או לא חשובים, או נתינת מתנה לאדם חשוב, ודאי שהיה וותרנותו לאין קץ בעשירות מופלג. וחז"ל הגידו כי אפילו במקום שאין דרכי בני אדם לוותר כלל, כמו בלקיחת סחורה מהחנוני שהחנוני אינו רוצה כלל בוויתורו, כי עשיר הוא ואינו חפץ בשל אחרים, מכל מקום איוב לפי רוב גדולתו וכבודו, לא היה נאה לו לדבר מחצי פרוטה כלל ולחשב חשבונו עד חצי פרוטה האחרונה כדרך הקמצנים שלא יניחו משלהם חלק עשירית מפרוטה, רק הוא וותרן היה שלא עמד לדקדק בשלו, ואפילו במקום שהולך הפרוטה כמו לאיבוד ממש. כי החנוני אינו נהנה שישאר בידו משל אחרים, רק כבודו הוא שאף שתלך לאיבוד לא ידקדק עליה. וממילא במקום אחר במקום שירצה המקבל לקבל, יוותר ביד הגדולה והרחבה. כי הקמצן מקמץ בכל, מתחיל מככר עד פרוטה הקטנה. והוותרן מוותר בכל, מפרוטה הקטנה עד הככר. והוא סימן עין יפה שנותן מה שנותן בלב טוב באהבת נפשו, ועל כן אינו מעמיד על מעט אשר יותיר. וכן אפילו בזמנינו אנו רואין בהשרים הגדולים כשנותנין לאומן לתפור להם בגדים וכדומה, לא יקצצו להם עד סוף המדה והמשקל בקימוץ לקמץ על כל פירור ופירור. והבזוי מהם יעשה כן. אבל החשובים הגדולים, נותנים בשופע ואינם מדקדקים על מקצת אשר יוותר מהמלאכה מהנחתך והנאבד בעת המלאכה. וכאשר תראה, המכניס אורח חשוב לביתו ומציג לפניו מאכל, לא יוצג לפניו עד כדי שביעתו לבד כי זה קמצנות הוא, רק יוצג מה שיודע שבודאי יותיר ממנו, ואינו מקפיד על הנשאר אחר כך כלל, כי בעין יפה הוא נותן ואין דרך לקמץ עד קצה האחרון ומעתה ראה והבן, כי הנותן בעין יפה וראוי ובפרט לאיש נכבד וגדול, גם זה המקצת היותר מדי הנתינה, גם זה מצורך הנתינה הוא כי זהו כבודו להנותן ולהמקבל. וזה שאמרה רבקה לאליעזר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתות. עד זה כמו עד בכלל, פירוש שאף אחר שיכלו מלשתות אשאב עוד להראות כי בעין יפה אני נותן. אשר דרך הנותן בעין יפה לתת יותר מכדי צורך הנתינה, כי אנשי חסד עושים גם בזה חסד על חסד שחוץ מה שנותנים מאכל ומשתה עושים עוד חסד לתת יותר, בכדי שיראה האוכל כי בעין יפה נתנו לו, ונהנה מהנאתו.

וזה היה כאן בנדבת בני ישראל, כי אחר שצום ה' להביא נדבה למשכן וכליו, היה זה מכבוד הַמְצַוֶּה ברוך הוא וכבוד ישראל שלא יביאו בצמצום את הנצרך ולא יותר, רק להביא את הנצרך למלאכה ומה שצריך להיות מותר בה, והמותר בזה היא צורך הבאה ממש, ובזה הראו ישראל כי אינם עושים הדבר כעול המוטל עליהם מפקודת המלך,

שלא יוסיפו על הצווי כלל, רק בעין יפה ובחשק האהבה עד שיביאו שיהיה גם לנותר ולא הקפידו על זה. ולזה אמר והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר. פירוש שהיה די ככל הצורך לעשות המלאכה עם המותר הראוי להיות מנותני בעין יפה לכבוד המקום ולכבוד ישראל הגדולים והחשובים לעיני עמים רבים. והוא מדוקדק מאוד בהכתוב להמעיין. ומזה נתפשט בעוונותינו הרבים ההיתר בין בעלי המלאכות שגונבין החצי מבעל הבית ואומרים שהוא יתור, וחושבין שפירוש יתור הוא מה שהם מיתרים בגניבתם, אבל באמת פירוש יתור הוא מה שנותן הבעל הבית כשהוא עשיר וותרן בשופע שיהיה מה שיחתך וישאר קצת פירורין הפקר, שאינן נותנים דעתם על זה שיותיר להם. וזה הוא יתור מלשון והותר הנאמר כאן, כי זה הוא כבוד לאדם חשוב שלא יעמוד בחצי פרוטה אף במקום שאין בו נתינה והולכת לאיבוד, כאמור.

פסקה יח

ויעש קרסי וגו' לחבר את האהל להיות אחד. מלת להיות אחד לכאורה מיותר, ועל כל פנים היה די לומר לחבר את האהל לאחד. ואפשר שרמז בזה לומר שטעם עשיית הקרסים לחבר את האהל הוא להיות אחד, פירוש להיות שהקב"ה הוא אחד ומיוחד, לכך הוצרך לחבר גם למטה וזה לעומת זה יעשה הקב"ה אחד בשמים ובארץ. כי הנה היריעות היו עשתי עשרה וצוה הקב"ה לחבר שש יריעות לבד וחמש יריעות לבד, ואחר כך לחבר את שני האלה בקרסים, ולא רצה הקב"ה שיחברו מתחילה כל הי"א יריעות אחת אל אחת, ואמנם הכל רומזים לסודי סודות עליונים רזי דרזין שאין דעת האדם יכול לירד כלל לעומק הדבר, ומה שנוכל להבין לפי קט שכלינו הוא כי ידוע שי"א היריעות הללו היו רומזים לבחינת ו"ה שבשם המיוחד כמו שאיתא בדברי האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים בכוונות פטום הקטורת). ונודע ליודעים אשר כל בחינת יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא אשר אנחנו עובדים על זה בכל התורה והמצוות, הוא יחוד ו"ה הללו שיתיחדו ביחודא שלים, ואז והיה ה' למלך על כל הארץ כנודע. ונחזה אנן, למשל אם טעה הסופר הכותב הספר תורה ונגע אות הו' באות הה' בקצה מן הקצה כנקודה כל שהוא הלא ודאי תפסל הספר תורה כולה. ולכאורה למה תפסל הלא עיקר עבודתינו ליחוד הלז, ואמנם כי היחוד הנפלא הלזה אינו אחד באחד כמו שהם, כי כאשר יתאחדו באחד לא יוכרו האותיות מה זה ומה זה ובטלו כל הכוונות. ואך שהיחוד צריך להיות על ידי דבר אחד הממוצע שהוא המיחדם לאחד כנודע להבאים בסוד ה', והוא בחינת צדיק יסוד עולם המקשר עלמא עילאה בעלמא תתאה, והוא סוד הפרסה קטנה היוצאת מן הו' שבשם הוי"ה אל הה', וההה' נעשית התחלתה כמין ו' כידוע להני ספרי דוקני

מקבלת האר"י ז"ל, לרמז על היחוד שפונים זה לזו וזו לזה אבל אינן נוגעין זה בזה כי אם על ידי אחד הממוצע והוא בחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה כי שמים וארץ הם בבחינת ו"ה שבשם כידוע, והסולם הוא המיחדן. כי סולם בתורה הוא בלא ו' והוא מספר ה' פעמים הוי"ה בסוד וילקט יוסף את כל הכסף ה' כסף שהם ה' חסדים ה' הויות והוא הצדיק יסוד עולם.

והוא אומרו בזוה"ק (חלק ב', נ"ב.) על הג' קדושות שאנו אומרים בכל יום תמיד פעמים קדוש לעילא קדוש לתתא קדוש באמצעיתא. כי עיקר היחוד השלם הוא כאשר האדם מקדש ומטהר אבריו ומיחדן לאל אחד בקדושתו. וקדוש לעילא הוא החצי שלו למעלה כמו הלב והזרועות וכו' והראש. והחצי לתתא, הוא השוקים והרגלים. וקדוש באמצעיתא, סוד אבר הברית שהוא העומד באמצע וכלול מכל הגוף כי בו מתיחדין כל הגידין מכל הגוף. ואדם המקדש כולם לה' נעשה היחוד בשלימות על ידי בחינת צדיק יסוד עולם שהוא מאן דנטיר ברית, ועיקר עיקר הקדושה הנזכרת בתורה הוא בבחינת הברית כמו שאמר הכתוב קדושים תהיו ואמרו חז"ל (ויקרא רבה כ"ד, ו') כל מקום שאתה מוצא בו גדר ערוה אתה מוצא קדושה וכו' עד כל מי שהוא גודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש וכו'. כי זה הוא העיקר הקדושה להיותו באמצע וכלול משניהם, וכמעט כל עיקר מניעת היחוד הוא ממנו. ואדם המשמרו בקדושה ובטהרה מיחד כל העולמות ביחודא שלים וזוכה לכל הברכות שבעולם לפי שהוא המקבל כל הברכות מעלמא עלאה ומשפיע לעלמא תתאה, ומלכותא פריסת לרגליו כמו שאמר בזוה"ק (לך לך צ"ג:) מאן דנטר להאי אות קיימא, מלכו אתנטרא ליה וכו'. כי המקדש עצמו באבר הלז באיסור ובהיתר להיות מרעיבו בקדושה שלא למלאות תאותו, רק לשם ה' באמת ובתמים שלא להשטות עצמו לומר כי עושה לה', ובאמת חומד התאוה בלבו ובוערת בו כאש אוכלת רק שיהיה באמת שוה אצלו אם לעשות עתה הדבר הלז או לא יעשה, ויעשה עתה מצוה אחרת לשם ה' כמו ללמוד תורה כיון שאין כוונתו באמת כי אם לשם ה' יכול עתה לצאת במצוה אחרת. והרבה בחינות ונסיונות צריך האדם להבחין בעצמו בכל התאוות אם כוונתו באמת לשם ה' או למלאות תאותו. ומכל שכן בזו התאוה העולה על כולנה שאין דבר קשה בכל התורה כמו תאוה הזו כמו שכתב נזר החכמים קדוש ה' הרמב"ם ז"ל (בפרק כ"ב מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ח). ואם באמת אינו עושה כי אם לשם ה', הרי ממליך הקב"ה על אבר הזה וממילא ממליכו בכל אבריו וגידיו, כי זו הקשה מכולן ואם יתקדש בזה בנקל יוכל להתקדש בכל התאוות וכשם שהוא ממליך הקב"ה עליו כך ממליכו הקב"ה בעולם וזה עיקר יחוד קודשא בריך הוא ושכינתא על ידי צדיק

יסוד עולם המיחדן. ואל זה רמזו היריעות שהיו ששה לבד וחמשה לבד, ולא נתחברו לאחד כבחינת ו"ה שחלילה להיות נוגעים, ויחודם היה בקרסים שהוא מספר קדוש, קדוש באמצעיתא שהוא העיקר בסוד קדושים תהיו בבחינת צדיק יסוד עולם, ועל כן לא אמר לחבר וגו' את האהל לאחד שהיה משמע לאחד ממש שיהיו נוגעין זה בזה, רק להיות אחד כלומר ששניהם יתיחדו באחד המיחדם, וכאשר כתבנו למעלה להיות אחד אלהינו שבשמים ובארץ בבחינת הסולם העולה מן הארץ לשמים, ונגד זה היו היריעות כאן והכל ביחודא שלים למטה ולמעלה ועל ידי זה יתברכו כל העולמות בכל מיני שפע וברכה ורחמים וחיים ושלום בנחת ושמחה אמן ואמן והיה ה' אחד ושמו אחד ביחודא שלים, כדבר האמור.

פרק לח

פסקה כא

אלה פקודי וגו'. על דרך שביארנו במקום אחר פירוש הכתוב (במדבר כ"ד, ה') מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל וגו', ולכאורה הוא כפל לשון והיה די באחד, וחז"ל (סנהדרין ק"ה:) דרשו שלא יהיו בתי כנסיות ובתי מדרשות בישראל וכו', ומלת בישראל לכאורה מיותר כי ודאי לישראל היה רוצה לקלל ולא לאומה אחרת. ואמנם כי הלא בלעם רשע עריץ היה והביט אל תוך הדבר ופנימיותו. והוא לאשר נודע אומרם ז"ל (בברכות ו'.) מניין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר (תהלים פ"ב, א') אלהים נצב וכו' עד כאן. ועל דבר זה ניסמית עינו של בלעם הרשע, כי ודאי גוף כותלי בתי כנסיות ובתי מדרשות לא איכפת ליה כלל אם יהיה בבית יעקב או לא, אך על דבר הזה מה שהקב"ה כביכול מצוי שם וישראל מתקדשין בקדושתו ומיטהרין שם מכל עוונותיהם, ועל ידי זה המה מתגברין על כל האומות כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ה, כ') לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכו' נתכנסו כל אומות העולם אצלו אמרו לו תאמר שאנו יכולין ליזדווג לאומה זו אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם וכו'. וזה היה לקוץ וחוח בעיניו מה שאלהינו ברוך הוא מצוי שמה ושומע בקול תפילת עמו ישראל ברחמים. והנה חז"ל אמרו (שם פרשה ע"ט, ח') בפסוק (בראשית ל"ג, כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל, אמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים וכו' ופירש שם במתנות כהונה שדרשו כאילו אמר אני ישראל גם אנכי נקרא אלוה וכו' ולכאורה זה פלא הוא. ואמנם ליודעי דעת ה' ברזי אלהינו יתברך ויתעלה, בנקל מובן זאת כי כביכול שמו יתברך מכונה לפעמים על שם ישראל (כנודע מכוונת קריאת שמע ושאר מקומות).

ולזה אמר בלעם בברכותיו מה טובו אוהליך יעקב פירוש גוף האוהל הם הכתלים והגג מבתי כנסיות ובתי מדרשות שהם מכונים על שם יעקב בחינה התחתונה על שם העקב, המה טובים למאוד, ומה הוא טובתם וחשיבתם, כי הלא משכנותיך ישראל, שמשכן ה' שם שהוא יתברך ויתעלה שוכן שם לאהבת עמו ישראל, והוא טובה וגדולה שאין טוב ממנה. ומזה למדו חז"ל ואמרו שרצה לקלל שלא יהיו בתי כנסיות ובתי מדרשות בישראל, בישראל דייקא שלא יהיה ח"ו השראת שכינתו בהם, כי זה היה לו לסילון ממאיר מה שהקב"ה כביכול שוכן בתוכינו שמה.

ובזה יתבאר הכתוב, כי הנה חז"ל בפרשה זו אמרו (שמות רבה נ"ב, ב'-ד') שהיו ליצני ישראל מליצין אחרי משה ואומרים אלו לאלו אפשר שהשכינה שורה על ידיו של בן עמרם וכו' כיון שאמר לו אלהים להקים את המשכן התחיל שוחק עליהם וכו' כמה חכמים היו שם ובאו להם אצל משה ולא היו יכולין להקימו וכו' עד כיון שראה משה אותם מיד שרתה עליו רוח הקודש והקימו וכו' עד כאן. והענין הוא כי עיקר הקמתו היה שיהיה לו תקומה שלימה והוא ליחד כל המדות והמדריגות וכל המאורות עליונים בכל בחינת ענפי הקדושה שהיו רומזין בהמשכן, להשלים אילן העליון ואדם העליון לתקנו ולחברו הדודים יחד באהבה ואחוה, ולצרף וליחד כל שמותיו יתברך הקדושים הנוראים על ידי הקמתו, בכדי שעל ידי זה ישים הקב"ה כביכול שכינתו בתוכו כאשר אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ודבר הזה לא היה ביכולת ביד כל חכם לב, כי רק עשיית גוף המשכן לבד ניתן להם להכינו שיהיה ראוי למשכן ה', כאשר נאמר בכל דבר ויעש בצלאל וגו' העשיה גופנית לבד, אבל להשכין בתוכו אור קדושתו יתברך בכללות שירד שמו יתברך כביכול ממעונה אלהי קדם ויעזוב כל עולמות העליונים לבוא לשכון בין שני בדי ארון, זה לא היה ביכולתם וגם משה רבינו לא הקימו עד ששרתה עליו רוח הקודש, כי ה' אמר לשכון בערפל (מלכים-א ח', י"ב). ועל כן נאמר ויביאו את המשכן אל משה, כלומר דבר זה שיהיה נעשה משכן, משכן ה', שישים הקב"ה שכינתו בתוכו זה הביאו אל משה שלא יכלו לעשות זה בעצמם. ולזה ויקם משה את המשכן כלומר הקימו עד שהיה נעשה משכן, משכן שמו יתברך שירד לדור בתוכינו. ולזה אחר הכנת ועשיית כל כלי המשכן לכל עבודתו מקטון ועד גדול אומר הכתוב אלה פקודי המשכן, כלומר שעתה אינו חסר כלום כי אם פקודי המשכן שיהיה שמו משכן (כי פקודי מלשון חסרון הוא על דרך (במדבר ל"א, מ"ט) ולא נפקד ממנו וגו') שיהיה משכן ה' בתוכו.

או כה יאמר אלה פקודי המשכן משכן העדות. כלומר זה היה פקודי המשכן פירוש חסרון המשכן שיהיה נקרא משכן העדות שיהיה עדות לישראל שהשכינה שורה בתוכם

(כפירוש רש"י במלת העדות) ועדות זה היה נפקד ממנו שישרה הקב"ה שכינתו בתוכו שלא היה יכול להיות כי אם על פי משה שיזמין הוא הקדושה בתוכו בכוחו הגדול. וזה אומרו אשר פקד על פי משה כלומר על כן היה נפקד ממנו מפני שהיה צריך להיות על פי משה (כי ידוע שלכל דבר שבקדושה צריך קודם הזמנה בפה כמו שאיתא בזוה"ק (בלק קפ"ו:) וזה על פי משה). או יאמר על זה הדרך אשר פקד על פי משה כלומר זה שהיה נפקד ממנו הוא מפני שהיה המשכן רק על פי משה לבד שהוא צוה לעשותו, ולא עשהו בעצמו, שאילו עשהו בעצמו לא היה נחסר כלום ממנו ועתה נפקד זה, עד שהביאו אותו אל משה והוא הקימו והעמידו כמשפטו אשר הראה בהר והשרה שכינת אל בתוכו ברוב רחמי ה' וחסדיו.

או יאמר אלה פקודי וגו'. כי חז"ל אמרו (שמות רבה נ"א, ג') המשכן משכן וגו' שנתמשכן שני פעמים. ולכאורה אין כאן מקומו להודיע זאת. ולדעתי אפשר ירמז על אומרם ז"ל (ויקרא רבה כ"ד, ח') בפסוק קדושים תהיו שתים בראש בני ואחת בראשי. והענין כי עיקר השראת שכינתו יתברך בתוך בני ישראל הוא על ידי הקדושה שישראל מקדשין עצמן למטה בקדושתו יתברך, ואז ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כי הלא מיום שברא הקב"ה את עולמו נתאוה לדור עם בריותיו בתחתונים כמאמר חז"ל (במדבר רבה י"ג, ב') ואין שום מניעה לזה כי אם כאשר אם ח"ו ישראל אינן מקודשין, ואז כביכול הוא עוצם עיניו מראות וגו' ואינו יכול להשרות שכינתו בתוכם. אבל אם ישראל מקדשין עצמן, ודאי תיכף הוא יתברך ברחמיו מוכן ומזומן להשרות שכינתו בתוכינו.

וענין קדושת ישראל הוא בשתי בחינות. אחת, להתקדש וליטהר מכל בחינת הרע שבעולם ולא מבעיא מנדנוד עבירה קלה או חמורה שזה הוא סילון ממאיר וקוץ מכאיב להשראת השכינה כביכול. כי אף במותר, לטהר ולקדש גופו לכבוש תאותו מכל וכל, שלא להשביע נפשו בתאות לבו אף בדברים המותרים, וכמו שאמרו ז"ל (יבמות כ'.) קדש עצמך במותר לך, וכבר מנה הגאון הרשב"ץ* זה למצוות עשה דאורייתא בין רמ"ח מצוות עשה שלא להשביע גופו בתאות ההיתר במאכל או בביאה וכדומה (כמובא בחרדים פרק ז' ממצוות עשה). ועיקר הקדושה הזו הוא למאס התאוה בלבבו באמת שיראה ככל אשר יוכל להכניע התאוה כל כך עד שיוכנע גופו שלא יתאוה עוד אליהם לגודל פחיתות ערכם בעיניו ולבו. כי באמת הלא מעשה בהמה המה כמאמר חז"ל (חגיגה ט"ו.) ששה דברים באדם שלושה כמלאכי השרת, ושלושה כבהמה. אוכל ושותה פרה ורבה וכו'. ובודאי ראוי להיות מותר אדם מן הבהמה שלא להתאות לדברים האלה שנפש בהמה מתאותן ומחמדתן. ובלא זה כמה מאוסים ומטונפים הדברים האלה אם יעשם אדם

בשביל תאותו, הלא אמרו חז"ל (שבת קנ"ב.) אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם וכו'. ואם אל זה יביט יתבייש מעצמו להתאוות לזה. וכמו כן באכילה כשישים על לבו את הנעשה מאכילתו אחרי אוכלו. ועל כן כשישים זאת אל לבו ולא יתאוה להם בשום אופן ויעשם על צד ההכרח הגדול וכמאמר חז"ל (נדרים כ':) ודומה עליו כאילו כפאו שד, ויקצר בהם כל מה שיוכל ולא יעשם כי אם לשם ה' במה שיש צד עבודה בכל דבר ודבר על פשוטיהן או בסודי התורה הידוע ליודעים כאשר הארכנו בזה במקום אחר, הרי בזה מתפרש ומטהר עצמו מכל בחינת הרע והגשמיות שלא יברח אור הקדושה מעליו מראות ברעתו. ואחר זו צריך האדם להתקדש שנית להמשיך על עצמו אורות הקדושה בתורה ותפילה ומעשים טובים ולקדש שמו יתברך ברבים ככל אשר יוכל, ואז תשרה עליו קדושתו יתברך באופן הנאות למאוד בלי שום מונע.

וזה אומרם שתים בראש בני. כלומר שהמה צריכים לשני קדושות אחת להתפרש מהרע והשנית להמשיך הקדושה בתורה ומעשים טובים, ואז משתים האלה נעשה אחת בראשי כלומר שאחר כך המה ראוים לקדש את שמי ליתן לי קדושה בפיהם, ובזה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כי בכל מקום שקדושה וטהרה מצויה הוא מקום לה' לשכון שם. והנה משכן הוא חושבן קדוש במספר השוה. ולזה אמר כאן אלה פקודי המשכן משכן וגו' שני פעמים משכן כלומר שני קדושות צריך להיות קודם בישראל, ואז נעשה משכן העדות שעדות הוא לישראל שהשכינה שורה בתוכם בתוך כל אחד ואחד. כי על ידי השני קדושות מזמינים את עצמם שיהיו ראוין למשכן ה' ואז ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כנאמר. ולזה אמר בלשון רבים אלה פקודי להורות על שתי קדושות הללו שצריך להיות קודם בישראל ואחר כך עדות הוא לישראל. וזה, שנתמשכן שני פעמים. כלומר שנקדש עצמינו בשני קדושות ובזה ושכנתי בתוכם ככל הנאמר.

פרק לט

פסקה מב

ככל אשר צוה ה' את משה וגו'. הכתוב הזה לכאורה מיותר כי כבר נאמר למעלה בכל דבר ודבר שעשו כאשר צוה ה' את משה. ואמנם הנה כתבנו במקום אחר בפירוש הכתוב (שמות כ', ח') ששת ימים תעבוד וגו', ולכאורה וכי חיוב על האדם לעבוד עבודה בששת ימי המעשה, ופוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא. ואכן הנה ידוע כי הל"ט מלאכות הנמצא בכל מלאכת העבודה (כי כל המלאכות שבעולם נכלל באלו הל"ט אבות והשאר כולם תולדות כידוע מש"ס ופוסקים) כולם נתהוו מהל"ט קללות שנתקללו אדם וחוה והנחש. שבזה נתקללה האדמה וכל צבאיה שלא תוציא צמחה כי אם על ידי עבודת

המלאכות האלה. כי הלא אם ירצה ה' בעת התיקון לא יהיו צריכין לשום מלאכה ויטפו ההרים עסיס מעצמן והארץ תוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא על ידי טחינה ואפיה ושאר מלאכות, כי אז תצא הארץ מקללותיה ולא תהיה צריכה לעבודה, כי העבודה הוא מספר אלהים כידוע. וגם מלאכה הוא מספר אלהים עם מילוי האותיות והכולל כידוע. כי על ידי העבודה והמלאכה אנו ממתיקין דיני אלהים מכל דבר שנתהוה בהם מחטא האדם, ונגד השלושים ותשעה קללות נמצאין שלושים ותשעה מלאכות. שבהמלאכה והעבודה נמתק הקללה ויוצאין הברכות לעולם, הכל כנודע מדברי הרב ז"ל בכמה מקומות.

ועל כן נקראין ששת ימי המעשה כי המעשה. חיוב בהם בכדי לברר ענפי הקדושה על ידי זה מכל דבר ודבר בשלושים ותשעה מלאכות הללו בכדי לאנהרא אנפי ארעא ולהוציאה מקללותיה על ידי זה להפריד הקליפה והלבוש ולתקן המאכל שהוא הפנימית הכל כנודע. ועבור זה היה במשכן כל השלושים ותשעה מלאכות כמאמר חז"ל (שבת צ"ו:) הך דהוי במשכן חשיבא נקרא אב מלאכה וכו'. כי בזה המתיקו בחינות השלושים ותשעה קללות להמשיך הברכות לעולם. ועל כן אחר החורבן אמרו חז"ל (סוטה מ"ח.) אין לך יום שאין בו קללה. כי בעוד שבית המקדש היה קיים היה ממתיק בכח השלושים ותשעה מלאכות שבו את השלושים ותשעה קללות לאנהרא אנפי ארעא, והיום מתגברין הקללות ח"ו. רק על כל פנים בהשלושים ותשעה מלאכות שאנו עושין אנו ממתיקין את הקללות מעט מעט עד ביאת משיחנו במהרה בימינו אמן אם ירצה ה'.

וזה אומרו (שמות כ', ח') **ששת ימים תעבוד** או (שם ל"ה, ב') **ששת ימים תֵּעָשֶׂה מלאכה**. כי העבודה והמלאכה הכרחית בהם בכדי לתקן העבודה והמלאכה מדיני אלהים ולהמשיך הברכות לעולם. וזה אומרו כאן ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה. פירוש שבהשלושים ותשעה מלאכות שבמלאכת המשכן עשו ותיקנו את כל העבודה בחינת אלהים, שהמתיקו כל הדינים מהשלושים ותשעה קללות, והמשיכו כל בחינת הברכות ונעשה מל"ט טל, ואז (הושע י"ד, ו') אהיה כטל לישראל, והמשיכו טלא עילאה למליא רישא דזעיר אנפין ולהטיל לחקל תפוחין קדישין ברעותא ובחדוותא דכולא ונתברכו כל העולמות בטללי רצון ברכה ונדבה, וכן יהיה עלינו ועל כל עמו בית ישראל.

חסלת ספר שמות

ויקרא

פרק א

פסקה א

ויקרא אל משה וגו'. אפשר לי לומר קצת ענין האל"ף זעירא הנכתב כאן במלת ויקרא. כי הנה נודע אשר מדור ומשכן הרע בנפש האדם הוא בכבד ומרה שלו שם הרגיעה שידה וישימו את משכנם בתוכם הס"מ ולילית נוקבא דיליה זה בכבד וזו במרה וזה הוא משא כבד על האדם ובזו מרה לו כלענה להטותו לכל בחינות התאוות וחמדות, תחילה בהיתר למלאות תאותו ומן ההיתר אל האיסור, כי הנשקע בתאוה קשה לו לפרוש ומתחיל להיות מיקל בנפשו בספק איסור וכדומה. בשביל תאותו, ואחר כך במעט מעט בודאי מיקל באיסור קל ואחר כך באיסור חמור וכמו שאמרו חז"ל (שבת ק"ה:) המשבר כלים והמפזר מעותיו בחמתו וכו' יהא בעיניך כאילו עובד עבודה זרה שכן דרכו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר עשה כך כו' עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והולך ועובד וכו' מאי קרא (תהלים פ"א, י') לא יהיה בך אל זר וגו' איזהו אל זר שבגופו של אדם הוי אומר זה היצר הרע כו' עד כאן, וכן הוא בזוה"ק (ויקרא ק"ו:). והכל הוא כי אם הוא עושה דבר שאין בו שום צד עבודה של מקום רק למלאות תאותו וחפצו בכעסו וחמתו לשבר כלים ולפזר מעותיו הרי הוא נכנס תחת התאוה והתאוה מושלת עליו. כי אם היה שכלו מושל על תאותו בודאי היה משכיל על הדבר ההוא לומר למה אעשה כך דבר שאין בו שום צד הנאה לבוראי ברוך הוא הלא לא נבראתי אלא לשמש את קוני ובמה אשוב לתת דין וחשבון כו', אם לא שח"ו אין לבו ברשותו להתגבר על תאותו וחפצו כמעשה הרשעים שאמרו חז"ל עליהם (בראשית רבה ל"ד) הרשעים ברשות לבן, וממילא כשלא יוכל להתגבר על התאוה בדבר קל אם יתאוה לחמור שבחמורות גם כן לא יוכל להתגבר על תאותו כמאמר הכתוב (משלי כ"ט, כ"א) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון, ואם יאמר לו ח"ו לך עבוד עבודה זרה ילך ויעבוד והוא ממש אל זר בנפשו. כי אל לשון חוזק הוא כמאמר חז"ל (יבמות כ"א.) אל קשה מלשון (יחזקאל י"ז, י"ג) ואת אילי הארץ לקח, והוא התאוה החזקה המושלת בקרבו ומתאוה לדברים זרים לא לעבודתו יתברך שמו ואין לך אל זר גדול מזה ח"ו. ועל כן מסיים הכתוב שם ולא תשתחוה לאל נכר, כי הנכנס תחת התאוה והתאוה מושלת עליו, הרי הוא נכנע תחת התאוה ונעשה כמשתחוה אליה כיון שהוא כרוך אחריה והתאוה מושלת עליו והרי ח"ו משתחוה לאל נכר כי כל בחינת התאוה משורש הרע הם מהס"מ ולילית השוכנים בכבד ומרה שבו, ואל זה רמז בזוה"ק (ויקרא ק"ז.) בחטא אדם הראשון שאמר שם כיון דסגיד להאי אתר

כו' כי הנכנס תחת התאוה הרי הוא נכנע אליה ומשתחוה שם ושם שורש הרע חלילה כנודע מפי סופרים וספרים. ואפשר לזה רמז הפייטן (ביוצר מוסף של ראש השנה) אמת כי אתה הוא יוצרם ואתה יודע יצרם כי הם בשר ודם וכו' כי דם ראשי תיבות ד'ם מ'רה כי הכבד נקראת בשם דם שהיא כולה דם, ועל כן אתה יודע יצרם שהם בשר ודם כי הס"ם ונוקבא דיליה שמו משכנם בתוכו בדמו והדם הוא הנפש המתאוות לכל התאוות וחמדות והוא יצרם המיצר להם בכל עת ורגע וקשה לכובשם ולהתגבר עליהם.

לולי רחמי ה' וחסדיו כי מעולם המה והותיר לנו שריד שורש נשמתנו אשר בקרבנו נשמת אלוה ממעל והוא השכל הנעלם המוזכר בדברי מרן האר"י ז"ל (בעץ חיים שער קיצור אצילות בריאה יצירה עשיה פרק י' וקראו שם שכל העיוני עיין שם) בחינת אב בחכמה כאשר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת (חלק ב' דרוש השני פרק א' מאמר י"ב) בבחינת שני חלקי השכל המוזכר שם, שכל מעשיי, ושכל העיוני. כי שכל המעשה הוא השוכן תמיד במוח האדם להיות לו עינים פקוחות על כל דבר ודבר במושכל ראשון שלא יכשל באבן ובאגרוף וכדומה וזה השכל נמצא גם בבהמה וחיה לפי דרכה וכמאמר חז"ל (בבא קמא נ"ד:) בשור פקח איבעי ליה לעיוני כו'. ושכל העיוני הוא הנקרא שכל הנעלם כי הוא אינו שורה ושוכן תמיד במוח האדם כמו שכל המעשה כי נעלם הוא ממנו ואך הוא מתגלה לו אחר שיושב ומעיין על איזה דבר, כאשר אתה תחזה כשאדם רוצה לפעמים לחדש איזה דבר להמציא בשכלו איזה המצאה חדשה המצטרך לו שאינו מרגיש עתה בשכלו אשר עליו הנה הוא יושב ומחשב ומעיין בשכלו ובא אל שכל חדש מה שלא ידעהו עד עתה, בכל אדם לפי מה שהוא אם בתורה ועבודה אם בהתנהגות ענייניו במעשה העולם, ועל כן נקרא שכל העיוני שאינו בא לאדם אלא אחר העיון בו והוא הנקרא עיני השכל שבא משכל העיוני. והמציא הקב"ה וברוך שמו מציאת השכל העיוני הלז בכדי שיהיה הממוצע והמחבר את שכל המעשה אשר במוח האדם עם שורש קדושת חיות הרוחניות של אדם במקור שורש נשמתו בשמי השמים כי המה נפרדים זה מזה, זה נגבל ונתצמצם במוח האנושי, וזה נעלם ונסתר במקומו ואינו נגלה ונגבל ונתפס בשום מקום מורה, ובא הכתוב השלישי והכריע ביניהם הוא השכל העיוני הלז אשר ניתן בו כח שניהם שהוא תמיד נעלם ונסתר במקור שורש חיות הרוחניות של האדם וגם הוא בבחינת נגלה שמתגלה לאדם אחר שנותן דעתו ומחשבתו לבקשו ולדורשו באשר ימצא לו, ועל ידי זה יתוודע לו חדשות ודעות אחרות על ידי השכל העיוני הלז ממקור שורשו למעלה, והוא בחינת משה רבינו ע"ה שגם הוא היה בחינת הממוצע בין ישראל לאביהם שבשמים. שהיה בחינת איש אלהים, מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה אלהים כמו שאמרו חז"ל

(דברים רבה פרשה י"א, ד') כאשר הארכנו שם עיין שם. והשכל הזה הוא הנקרא אלף כאשר ביארנו שם, ועוד כי אלף הוא פלא המורה על שהוא נעלם ונפלא ממוח האדם שאינו שורה תמיד במצחו ומוחו, רק אם תדרשנו ימצא לך. ועל השכל הזה נאמר (בראשית ד', ז') ואתה תמשל בו כי השכל הזה הוא מושל על התאוה לפי שהוא דבוק במקור שורש הרוחניות חלק אלוה ממעל, וכשאדם מיישב עצמו בשכל הזה לכבוש התאוה תחת ידו אז נקרא אדם שהאלף מושל על הדם דם מרה והם נמשכין אחריו לעבוד עבודת גבוה בכל מיני חשק ותאוה וזירוז בסוד מאמר הכתוב (משלי ט"ז, ז') ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ואמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה נ"ד, א') זה יצר הרע כי בין הכל נקרא אדם השלם, והבן. ועל כן אמרו חז"ל (בבא מציעא קי"ד:) אתם קרוין אדם ואין אומות העולם קרוין אדם, רצה לומר אדם השלם כי המה בשר ודם לבד הנמשכין אחרי כוחות היצר הרע ואין להם בחינת אל"ף הלזו הנקשרת בנשמת אלוה ממש, ואד"ם חושבן מ"ה הרומז לשם מ"ה החדש הנעשה אחר השבירה כנודע. ועל כן אמרו חז"ל (חגיגה י"ג:) ד' מיני גאים וכו' ואדם מתגאה על כולם כי זה הוא גאותו שנקרא אדם ונקשר בפלא העליון סוד האל"ף שאין כמותו בזה בכל הארץ, כי הלא לכולם נתן ה' חכמה וחיות בהנה להתנהג בהן, ואכן חיבה יתירה נודעת לו בשכל הנעלם מכל רעיון להמשיך על נפשו תמיד מוחין ואורות חדשים מקדושה של מעלה.

ואמנם הנה נודע אשר בכל דבר ודבר הנברא וניתן בעולם, ניתן הבחירה בו לטוב או למוטב [לרע] ח"ו בבחינת (הושע י"ד, י') צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו וגו' כי הנה עיקר בריאת השכל הזה להבין בגדולת בוראו ברוך הוא וקטנות עבודתו נגד מלך גדול ונורא כזה, אשר אילו יסקל וישרף ויהרג ויחנק על קדושת שמו בכל עת ובכל שעה ורגע אין בזה די עבודה למלך גדול כזה אף אפס קצהו ושמץ מנהו ומכל שכן עבודה שאינה בגדר הזה, רק הוא ברחמיו וחסדיו הגדולים נקרא אל שדי ואמרו חז"ל (חגיגה י"ב.) שאמר לעולמו די פירוש שאמר לעבודת עולמו העובדים אותו לפי כח שכלם וגופם די כי אין ביכולתם יותר כנודע. אבל באמת כבר אמר הכתוב (מיכה ו', ו') במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום וגו' ועל כן נקרא אדם שם מ"ה לומר כי זה עיקר שכלו ועבודתו להבין מה הוא ועבודתו וכל אשר לו והוא תיקון השבירה שהיתה בשביל שכל אחד אמר אני אמלוך כנודע, והוא בחינת הגבהות המרה כלענה שכל אחד רוצה להתנשאות ולמלוך על מי שתחתיו במדרגה או השוה לו לומר אני אמלוך והוא ח"ו תכלית השבירה וההריסה בכל מכל כל. ותיקון העולם הוא שם מ"ה החדש שכל אחד אומר מה אני ומה חיי הבל וריק כו' והוא הנקרא אדם השלם חושבן מ"ה. ואין שום מעלה ומדה נכונה

שבכל המדות גדולה כמדת ענוה שאמרו חז"ל בפירוש (עבודה זרה כ:) אחר כל המדות שמנה שם פרישות וטהרה ורוח הקודש וחסידות וכו', ר' לוי אמר ענוה גדולה מכולם שנאמר (ישעיה ס"א, א) יען משח ה' אותי לבשר ענוים, חסידים לא נאמר אלא ענוים הא למדת שענוה גדולה מכולן. ובפרט להשראת שכינתו יתברך על האדם אין מדה מעולה לזה כמו ענוה כמאמר חז"ל (סוטה ה'.) בפסוק (שם נ"ז, ט"ו) מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא, ופירש רש"י אתי דכא אני מגביהו עד ששוכן אצלי, אני את דכא אני מרכין שכינתי אצלו (ולהיפך בגבהות הלב אמרו חז"ל (שם) אין אני והוא יכול לדור כו' ועיין בחיבורנו סידורו של שבת שורש ח' ענף א' טעם נכון על זה שענוה מועיל מאוד להתקרבות אלהים אל האדם עיין שם).

ולפי שהיה משה רבינו ע"ה שלם בתכלית שלימות מדה הזו כמו שכתוב (שמות ט"ז, ז') ונחנו מה, ונאמר (במדבר י"ב, ג') והאיש משה עניו מאוד וגו' זכה לשניהם שהגביהו הקב"ה למעלה אצלו וגם הרכין שכינתו יתברך עליו למטה בארץ וזכה בזה למעלות יתירות יותר מכל הנביאים שבעולם לפי שהיה בשלימות מעלה הזו, כי מדה הזו אפשר שידמה לאדם שזכה אליה ובאמת לא נגע בה אף בקצתה כאשר כתבנו בזה במקומות אחרים. ואם יתן האדם דעתו עליה יראה כמה הוא רחוק ממנה יותר מגבוה השמים על הארץ, והסימן הקטן לזה הוא (הוא) שלא יהנה כלל וכלל אם ישבחוהו כל הבריות שבשמים וארץ, ולא ירע לו כלל אם יגנוהו כל דרי מעלה ומטה כי לא ידע כלל רק לעשות נחת רוח לפניו בכל יכולתו, ודבר זה לבד כמה קשה הוא ומכל שכן שאר סימנים הנודעים להמבקשים אותה.

ולזה רומז הכתוב ויקרא אל משה באל"ף זעירא לומר כי מה שלמשה לבד קרא ולא היה נשמע הקול כי אם קול לו קול אליו לבד ולא להע' זקנים וכל הדור דעה ההוא הוא מפני שהיה בו האל"ף זעירא כי האל"ף שבאדם שבו היה מורה לו להיות זעיר ועניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה, כלומר כי אף שכולם נקראים אדם על שם מה, אבל הוא היה עניו מכל האדם שלא זכה אדם לשלימות בחינה זה כמוהו ועל כן ויקרא אל משה לבד ולא אחר אתו, ועוד לפי שהאלף מרמז על משה כמו שכתבנו למעלה ששניהם מורים על בחינה הממוצע כנזכר ורמז בזה אלף זעירא כלומר שמשה היה זעיר וצעיר למאוד בבחינת הענוה השלימה ומאן דאיהו זעיר איהו רב (זוה"ק בראשית קכ"ב:) להיות השכינה קורא לו לבד אשרי ילוד אשה שזכה לזה.

וידבר ה' אליו מאוהל מועד וגו'. מלת אליו לכאורה מיותרת כאן אחרי שכבר נאמר ויקרא אל משה ודאי שהדיבור היה אליו וחז"ל (בתורת כהנים ומובא ברש"י) דרשוהו עיין שם, ועיין בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים שעמד בזה, וגם אנו נאמר, כי הכתוב מוסיף ומוסיף להגדיל גדולת משה רבינו ע"ה וחשיבותו אצלו יתברך בבחינות שונות. והוא כי הנה הגם שבימי אדם ונח ואבותינו אברהם יצחק ויעקב לא דיבר הקב"ה עם שום אדם מכל באי העולם כי אם עמהם ביחוד לבד כל אחד בדורו מכל מקום הם היו אז יחידים בעולם שנתגלה להם עבודתו יתברך וקדושתו עד שמצאו בעצמם מקום לה' להשראת קדושתו יתברך ואין זולתם אתם, שלא היו מכירין את מי שאמר והיה העולם בימיהם כי אם הם, מה שאין כן בימי משה ששים רבוא מישראל כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' וכולם שמעו בסיני מפיו יתברך אנכי ה' אלהיך ובפרט אצילי בני ישראל הם השבעים זקנים ויהושע ואלדד ומידד ואהרן וחור ועמהם ומי בעל דברים שיתיחד הדיבור אליהם בכל הנביאים יותר מהם, ואף על פי כן בפני כולם לא נקראו לבוא אל המלך כי אם משה בחירו להכניסו להיכלו יתברך היכל לפנים מהיכל בקודש הקדשים, זה ודאי מורה על גדולה שאין גדולה כמוה למעלה לראש, וכמאמר חז"ל (תנחומא פרשה זו ג') על פסוק (תהלים פ"ט, כ') אז דברת בחזון לחסידיך וגו' הרמותי בחור מעם, זה משה אף על פי שדיבר הקב"ה עם אדם הראשון וכן נח אברהם יצחק וכו' יחידים בעולם היו אבל משה כמה צדיקים היו עמו הזקנים בצלאל אהרן וחור והנשיאים וכו' ולא קרא אלא למשה וכו' עד כאן. והנה אחר כל זה על כל פנים היו מחויבין הקדושים הללו אנשי השם שעמו לשמוע בקול ה' את קול הקריאה שנקרא למשה כי ודאי יחרד לב האדם ויכלה נפשו לשמוע את קול ה', ובאמת גם עמהם דיבר ה' בפעם אחר פעם כמו לאהרן ושאר נביאים שנתנבאו אז. ואולם לגודל חמדת וחביבות בחיר ה' משה רבינו ע"ה להראות מעלתו וגדולתו חבה יתירה נודעת לו שעשה הקב"ה שביל שבו יצא הקול עד שיגיע למשה ולא היה נשמע לכאן ולכאן אף שקול גדול הוא בקול ה' בכח כמאמר חז"ל (שם א'). וזה מרומז במאמר חז"ל (בתורת כהנים ומובא ברש"י) קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו וכו', פירוש זה הוא החידוש הנפלא שכל ישראל והזקנים עמהם עם אהרן ובצלאל וכו' שכולם ראוין לדיבור אף על פי כן לא שמע אחד מהן כי אם משה לבד כי שביל נעשה להקול מבנין אוהל מועד ואילך שיגיע כוון נכון למשה לבד כמו שכתוב שם.

והנה לכאורה אם היה הדיבור הולך רק למשה לבד שוב לא היה צריך הקריאה להראות חבתו ביחוד אחרי שקול לו קול אליו לבד בהדיבור די בזה, ואמנם שגם זה היה לחביבות

משה להראות לו חבה על חבה ומעלה על מעלה לקרוא לו תחילה לבד ואחר כך לדבר עמו לבד למען ידעו אשר לא קם כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים באהבה עזה כביכול ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא, ולזה אמר הכתוב ויקרא אל משה פירוש ראה חיבתו שמכל ישראל עם הזקנים והנביאים שבהם לא קרא הקב"ה כביכול כי אם למשה, ועוד חבה נוספת וידבר ה' אליו מאוהל מועד ששום אחד מהם לא שמע דברו הטוב כי אם וידבר אליו שהדיבור לא היה מגיע אלא לאזניו מעת בנין אוהל מועד כאמור, ואף על פי כן קדמה קריאה אליו שלכאורה נוספת הוא אחר שכל ישראל לא שמעו פירוש אפילו מי שהוא בבחינת ישראל שהוא ישר אל שאלהים עשה את האדם ישר שהוא בחינת גדולה מאוד בנבואה וצדקות לא שמע, אף על פי כן קראהו להראות חיבה מה שלא היה מקדם, והבן.

פסקה ב

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם וגו'. נראה כי לצד שיש בסדר זה שני בחינות בקרבנות המובאים מבני אדם, אחת היא קרבנות הבאין באהבה וחיבה שלא על חטא כלל רק נדרים ונדבות לשם ה' לרצון לו כעולות שהיא העולה העליונה מכל הקרבנות שאין בריה טועם ממנה כלום ועולה כולה לאל עליון ברוך הוא כמאמר חז"ל (תנחומא פרשת צו י') ונאמר בה עולת תמיד העשויה בהר סיני לריח ניחח אשה לה', והוא דורון אליו יתברך כמאמר חז"ל וכמו זבחי שלמים שמשימים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה וכל המביא שלמים מביא שלום לעולם כמאמר חז"ל (תורת כהנים מובא בילקוט רמז תנ"ח) וכן קרבן מנחה שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב נפשו לה' ויש בה חמשת מיני טיגון כמלך האומר לאוהבו עשה לי ה' מיני טיגון כדי שאהנה ממך כאומרם ז"ל (שם רמז תמ"ז) וכל אלה באהבה וחיבה הם לרצון ולנחת רוח לפני כסא כבודו יתברך להתקרב הארץ ומלואה אליו, ולקרב על ידי זה כל האורות והמאורות הנוראים והפרצופים הנודעים המרומזים בארבע אותיות שמו המיוחד לקרב אחד אל אחד והיו לאחדים בכדי להמשיך על ידי זה כל בחינות שפע וברכה מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו, וכן קרבנות חובה בכלל זה כמו תמידין ומוספין לשבתות השנה ומועדים וראש חודש וכדומה. והשנית הוא קרבנות הבאין על חטאי בני אדם ופשעים כמו החטאות, ואשמות ודאי ותלוי, וכדומה. ואלה הם שאין רצון הקב"ה נוחה כל כך מהבאתם ויותר טוב היה לפניו שלא יחטאו בני ישראל ולא יכפרו בהן כי אין הקב"ה חפץ במעשיהן של רשעים, ואומרים לצרעה לא מעוקצך ולא מדובשך (במדבר רבה כ', י'), והגם שבודאי כשכבר חטא ישראל ואחר כך מתחרט באמת ועושה תשובה ומתודה כפי כוחו ומביא קרבן בזמן

שבית המקדש קיים הקב"ה מקבלו באהבה וברצון לפניו ונקרא אוהב וריע קרוב וידיד ובמקום שבעלי תשובה עומדין וכו' כמו שאמרו חז"ל (ברכות ל"ד.) וברמב"ם ז"ל (הלכות תשובה פרק ז' הלכה ו'). מכל מקום זה ודאי אינו שייך לומר שהקב"ה יחפוץ בקרבנות הללו בעת צוותו עליהם טרם חטא האדם כי הלא צונו שלא נעבור על שום חטא ועוון, והבן. ועל כן נגד שני בחינות הללו אמר כאן דבר אל בני ישראל ואמרת וגו' (שאחד מהם מיותר) כי דיבור הוא לשון קשה (תנחומה צ"ו, י"ג) ומורה על קרבנות חטאות ואשמות שקשים לפניו יתברך ולא יחפוץ במות המת בעת החטא אף רגע כמימריה, ואמירה הוא לשון חיבה ואהבה המורה על קרבנות חובה ונדבה שהוא לרצון ולנחת רוח לפניו יתברך ובמה דסיים פתח לומר אם עולה קרבנו וגו'.

אדם כי יקריב מכם קרבן וגו' מן הבהמה מן הבקר וגו'. כבר עמדו המפרשים במלת מכם שהוא מיותר לכאורה, גם אמרו מן הבהמה לכאורה מיותר אחרי אומרו להלן מן הבקר ומן הצאן כי אין בהמה כי אם בקר וצאן. והנראה בזה הנה נודע המבואר בדברי מרן איש אלהים מורנו הרב ר' חיים ויטאל בחיבורו שער הקדושה בביאור הנפשות שבאדם נפש הבהמית ונפש השכלית, כי נפש הבהמית שבו הוא אשר ניתן בדמו והוא המחיה אותו לעומדו על תיקונו בחמשה כוחות שבה, כח המתנענע וכח הצומחת וכו', והיא המתאוית לכל הדברים התחתונים כבהמה ממש לאכול ולפרות ולרבות וכו' וכל בחינות התאוות ומדות רעות שבעולם אפילו הגבהות ובקשת השררה והכבוד הכל נמשך ממנה מארבע יסודות שבה שהם אש רוח מים עפר וכו' ובתוכה מתלבש אור נפש השכלית נשמת אלוה ממעל וביד האדם להטות לבו לאשר יחפוץ או לכפות ולעקוד את נפש הבהמית תחת נפש השכלית או ח"ו להיפוך, ואל זה רמזו חז"ל (חגיגה ט"ז.) ואמרו ששה דברים נאמרין בבני אדם, שלושה כמלאכי השרת ושלושה כבהמה, שלושה כמלאכי השרת יש להם דעת וכו' ושלושה כבהמה אוכלין ושותין ופרין ורבין וכו' עד כאן. וכל בחינת עבודת האדם אשר על פני האדמה אינו כי אם לכבוש ולכפות את כל תאוותיו הבהמיות שבו, לכבוד בוראו יתברך שמו. כי לא נתן הקב"ה וברוך שמו את חלקי הבהמה באדם כי אם לנסות בו בני אדם גם בני איש לראות אם ישנם אוהבים את ה' אלהיהם בכל לבבם ובכל נפשם לכבוש ולמעט תאות נפשו לאהבת ה' אלהיו שבראו רק בשביל זה לכבוש תאותיו בשבילו להגביר כח נפש השכלית וחלק הקדושה שיש בו כמלאכי מעלה על כח ונפש הבהמית, ומזה מקבל תענוג ונחת רוח ובזה הוא מקריב נפשו לה' ממש כיון שהוא מקריב אליו נפשו ותאותו וממעט כוחו אשר בקרבו בכיבוש התאוה כמו באכילה ושתיה ומשגל וכדומה, ועל כן אמר ר' ששת בתפילתו

שאחר תעניתו, (ברכות י"ז.) גלוי וידוע כו' הקרבתי חלבי ודמי כו' והוא הנקרא מזבח כפרה שהוא כמו הקרבן על המזבח ממש ועוד יותר ויותר, אחת כי זה מקריב בהמתו וזה מקריב נפשו, והשנית שמפורש אמר הכתוב (שמואל-א ט"ו, כ"ב) החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים, כי עיקר חפץ הקב"ה לשמוע בקולו ולירא מפניו להשמר מכל נידנוד חטא ועוון אשר נפשו מתאותן ומחמדתן.

ובזה מוסר השכל על קצת אנשי דורינו שנראין רודפים אחר המצוות להתפלל בקול רם וכוונה ולהדר אחר תפילין טובים ואתרוג נאה וכדומה ועושה הכל בגלוי לעין כל בהידור מצוה ובדברים שבצנעה בתוך ביתו אינו נזהר להשמר מכל רע לכבוש תאותו לשם ה' להזהר שלא למלאות בהיתר ולהשמר מכל נידנוד ספק איסור כמו בבדיקות דברים המתולעים ודקדוק השוחטים וכדומה ומזה מוכח שגם רדיפתו אחר המצוות לא כן הוא בכוון נכון לה', אף שנדמה לו שאין כוונתו אלא לה' אלהיו, הוא לא ידע כי בנפשו הוא שנפשו ותאותו היא המתאוית לדברים הללו מפני שהוא בגלוי לעין כל והוא לו תפארת מן האדם להקרא צדיק וחסיד וכדומה כי היצר הרע כמה ערמימות ועקמימות נמצא בו שלא יבינהו האדם עד אחר כמה בחינות ובחינה על בחינות לבחון בנפשו באמת אם אין בו צד התערבות הנאת תאוות לכבוד וכיוצא לבחון באמת אם היה בשדה במקום שאין אדם רואה אם היה רוצה כמו כן ליגע בתפילה ובחריצות המצוה בהידור הנאה, או לבחון אם יגיע לו הנאה באמת כשיראה חביריו וריעיו השוים אליו, או הפחותים ממנו במדרגה, שיעשו כמעשהו ויגיע להם גם כן אתרוג הטוב והיפה כמוהו ויותר או תפילין טובים וכדומה, כי אם כוונתו באמת לשם ה' ודאי יהנה למאוד בראותו חביריו עושים נחת רוח לפניו כיון שאין כוונתו למענו כי אם להגיע נחת רוח אליו יתברך שמו ומה לו אם הוא עושה לו נחת רוח או אם הם עושים לו נחת רוח יבוא הטוב מכל מקום כאשר כתבנו בזה במקומות אחרים. וזה ודאי אם אינו ירא ה' בסתר כבגלוי, גם הגלוי שקר הוא.

נחזור לענין כי זה עבודת האדם הנבחר לכבוש תאותו לה' בצנעה להיות זה נופל וזה קם להיות רוח הבהמה יורדת למטה לארץ ורוח בני אדם יעלה למעלה למעלה. (על פי קהלת ג', כ"א) ולזה יאמר הכתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה' פירוש אם ירצה אדם להקריב מכם קרבן לה' כלומר מעצמיכם גופייכו קרבן לה', הנה זה הוא קרבנו מן הבהמה פירוש שיקריב לה' מן הבהמה שבו להמעיט מתאוות הבהמיות שבו בכל יום ויום באכילה ושתיה או כבוד או קנאה ושנאה או תאות אשה, זה הוא קרבן עצמו שעולה

על כל הקרבנות שמקריב נפשו לה' ושמוע מזבח, ועל כן מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם, כלומר מכל קרבנות בקר וצאן יותר טוב שתקריבו את קרבן עצמיכם כי זה עולה על כולנה.

גם יאמר אדם כי יקריב וגו'. על דרך מה שאמר איוב (ל"ג, כ"ז) חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי, ונדחקו המפרשים שם בפירושו. ומה שנראה לי הוא כי באמת אם יביט האדם רגע כמימרא מעשיותיו לעצמו להנאת גופו ונפש בניו ובני ביתו, לעשיותיו למלך הגדול והקדוש, בעיניו יראה כמה רחוק עבודתו מעבודת האמת עד להפליא, ולמה לא נודה על האמת בינינו לבין בוראנו יתברך הלא לפניו נגלו כל תעלומות מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש. ונראה ביגיעת אדם על עסקי פרנסתו הלא יומם ולילה לא ינוח ולא ישקוט, ואף אם אין לו כלום משלו עם כל זה הולך ומתחזק ועושה כל מה שיוכל כל היום וכל הלילה ומעשהו שמה בזירוז רב ונקשר שם עם כל מחשבתו ולבו ואם יקראנו אדם לא ישמע לו מהתקשרותו שמה, ולא יעכבנו ולא יעצרנו גשם ושלג קור וחום, רק יום ולילה לא ישבות על המחיה ועל הכלכלה. וכמו למשל אם יש לו איזה מורא גופו ממורא בשר ודם בעונשי הגוף או עונש ממון ובושה וכדומה הלא תגדל הפחד והאימה אשר בקרבו לבל יעבור על חלומותיו ועל דבריו, ומכל שכן באדם שיש לו איזה פרנסה ממנו, ירא וירתת לעשות דבר שלא כרצונו שלא יחסר לו לחמו. ולא כן בעבודת בוראנו ברוך הוא וברוך שמו כי לא די שאינו עוסק בעבודתו בתורה בתפילה ובמעשים טובים אף החצי ממה שעוסק בצורכי גופו אלא אף המעט שעוסק בה בתורה או בתפילה, ח"ו אינו כראוי למלך הכבוד ולא כמעשהו בחוץ, כי אינו מקושר שם הוא ומחשבתו ולבו וכל אבריו, וח"ו אדרבא מחשבתו מהומה וטרודה גם אז בצרכי גופו וכל עשיותיו. גם הפחד והמורא מהקב"ה שלא לעבור על ציוויו בקל וחומר אינו כל כך כמורא גופו מעונשי בשר ודם. ולזה אמר חטאתי וישר העויתי, כי באמת היה ראוי להיות העיקר מרובה על הטפל, ועיקרו של אדם הוא העבודה שחייב לעבוד לה' הטוב שלזה נברא והיה מהראוי להוציא על זה רוב ימיו ושנותיו ולהתקשר שם באמת תמיד בכל אבריו וגידיו ומחשבתו ולבו, ומעט מן המעט לעסוק בצורכי גופו ומזונו כמאמרם ז"ל (אבות ד', י"ב) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. והנה בזה ישר, העויתי, זה אשר ישר העויתיהו שלא הגדלתיה על עולתה הנמצא בהבלי העולם, ועל כל פנים היו ראוי לעשותן שוין זה כזה. ואמנם אף זה לא עשיתי, כי ולא שוה לי שלא היה אפילו שוה בעיני עסקי עם עסקי ה' לעשותן על כל פנים כמו עסקי העולם שהם הבל וריק. ועל כן יאמר הכתוב אדם כי יקריב כלומר כשירצה אדם להתקרב לה' אלהיו הנה כן

יראה ויעשה על כל פנים אשר מכם קרבן לה' כלומר מדברים שלכם כמו שעושה דבר של עצמו באהבה ושמחה וזירוז ומורא גדול שלא יאבדנו, כן קרבן לה' יקריב לה' גם כן, לחצות ימיו על כל פנים חצי לה' וחצי לכם ולעשותן בהתקשרות ודביקות בתאוה ובחמדה כמו אכילה ושתיה וזיווג וכדומה. ולזה אמר מן הבהמה מן הבקר וגו' תקריבו וגו' על דרך מאמר הכתוב (איוב ל"ה, י"א) מלפנו מבהמות הארץ וגו', כי באמת ידע שור קונהו שלא לעבור על גבולו מלחרוש ולעבוד לבעליו יותר מהנאת עצמו ומכל שכן אדם על הארץ בעל שכל ומוח, ועל כן מן הבהמה מן הבקר וגו' תלמדו איך תקריבו את קרבנכם לפני מלך המלכים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא להתקרב אליו ולעבוד לו בכל לב ולב.

עוד יתבאר אומרו אדם כי יקריב מכם וגו'. כי הנה באמת סוד הקרבנות מעלתן ותועלתן עד אשר נאמר בהם אשה ריח ניחוח לה' הוא נשגב ורם וגבוה מעל גבוה שומר וגו', וכבר האריכו בהם מארי קבלה בסודי סודות רזין דאורייתא כי ודאי ודאי ח"ו אין הקב"ה צריך לבהמתינו כי לו כל חיתו יער בהמות בהררי אלף כל עוף הרים וזיז שדי וגו' (על פי תהלים נ', י"א), וגם אם אדם חטא בהמה מה חטאה ובמה יכופר עוונו בזה וכבר דברנו מהם באיזה מקומות בדרכים שונים. וגם עתה נאמר בהם לפי קט שכלינו ולפי דרכינו. כי הנה כבר כתבנו למעלה שעיקר עבודת האדם להגביר נפש השכלית על נפש הבהמית כאשר יוכל בכל עת להמעיט ולכבוש תאוותיו ומחמדיו אשר חומד אליהן הן תאוות שבגופו כמו אכילה ושתיה וזיווג וכדומה, והן תאוות שחוץ לגופו כמו הקנאה ושנאה ובקשת השררה והכבוד והגבהות והקפדנות והכעס וכיוצא בהן הן ותולדותיהן. מכל מה שגופו חומד להן שאין בהן עבודת יוצרו ברוך הוא וכמו שאיתא בשולחן ערוך אורח חיים (בהלכות תפילין סימן כ"ה סעיף ה') בכוונת התפילין בזה הלשון: וישעבד להקב"ה הנשמה שהוא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות ובזה יזכור הבורא וימעיט הנאותיו וכו' עד כאן. וזה הוא הנחת רוח לפניו כשממעט הנאותיו לכבודו ברוך הוא להחליש כח הבהמיות שבו ולהגביר כח הקדושה בתורה ועבודה.

ונודע אשר עיקר משכן נפש הבהמית בהדם היא כמאמר הכתוב (ויקרא י"ז, י"א) כי נפש הבשר בדם הוא, ודם הוא ראשי תיבות ד'ם מ'רה כמו שכתבנו למעלה. כי משכן הס"ם ולילית הוא בכבד ומרה. והכבד מכונה על שם הדם כי כולה דם הוא ועיקר העבודה לצרף המוח והשכל אל הדם להיות הדם נמשך אחר השכל להמעיט תאות החומר והרע השוכן בהם ולהיות עולה כליל לה' בכל תאוותיה שכל מדה ומדה שבה יתאוה ויחמוד לעבודתו יתברך שמו. כמו ביסוד האש לבעור כמו אש להבה לעבודתו יתברך שמו ולא

לתאוות הרעים ח"ו, וביסוד הרוח המורה על פיו של האדם יאנוס עצמו לדבר תמיד בדברי תורה וחכמה ויראת שמים ולא בשיחת חולין כלל וכלל, וביסוד המים המורה על תאות לבו של אדם יחמוד ויתאוה להתקרב ולהתדבק בה' אלהיו על ידי תורה ועבודה ולעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו וימעיט תאוות כל התענוגים, וביסוד העפר המורה על העצלות יתעצל מלילך לעבירה ולהנאתו, ויכוף מדה זו שלא להתעצל למצוה. וכן כל מדה ומדה נמצא דוגמתה בקדושה והוא משובחת מאוד ואהוב וחביב לפניו כאשר ביארנו במקומות אחרים מזה. וכשאדם עושה כך להמשיך את כל מדותיו שבנפש הבהמית אחר השכל, והשכל, נקרא אלף, הכל כנזכר למעלה. אז דם נעכר ונעשה חלב ונקרא בשלימות אדם שגם הדם מצטרף אל הקדושה ונעשה אוהב ה' בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע כמאמר חז"ל במשנה (ברכות נ"ד.) ונכנע הסטרא אחרא אשר היו שרוים על הכבד והמרה ונעשו הכבד והמרה משרתי אל עליון ונכנעים תחת המוח שהמוח מנהיגם תחת ממשלתו ואז נעשה בחינת מכם שהוא מ'וח כ'בד מ'רה והוא אשה ריח ניחוח לה' כשהמדות רעות מתהפכין אל הקדושה בסוד אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (ירמיה ט"ו, י"ט) ובסוד מי יתן טהור מטמא לא אחד (איוב י"ד, ד') ואז והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה י"ד, ט') כי הרע נהפך לטוב לעבוד את ה' אלהיו, ואז לפניך ה' אלהינו יכרעו ויפולו ולכבוד שמך יקר יתנו וגו' עד ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד והוא קץ כל המאורות ותכלית כל השמחות שיהיה במהרה בימינו אמן.

והנה נודע לכל שכל הנהגת העולם הזה הכל בהשגחה פרטית מאתו יתברך שמו ואין דבר אחד מכל דברי עולם הזה שיהיה ח"ו במקרה והזדמן כי אם הכל בהשגחה אמיתית מאתו יתברך שמו וכל אשר נמצא ביד האדם וכל קנייניו בית ובגדים וכלי תשמישו כסף וזהב ונחושת ובהמה שה כשבים ושה עזים וכל דבר שבעולם אינם במקרה ח"ו להיות דבר זה ביד זה ודבר זה ביד זה כי אם הכל בהשגחה שיבואו אלו הדברים דווקא לאדם זה ולא לאחר מפני שיש בהם ניצוץ קדושה משורש הנפש של האדם הזה. והם שייכים אליו באמת כי שלו הם ששייכים אל שורש נפשו ועל כן באין אליו. וכמה אנו רואין לפעמים שיבוא דבר ממדי וערי הודו אל האדם, לפי ששייכים אליו והוא מוכרח לבוא אליו על כל פנים בכל מיני סיבות. ולזה היה ענין הקרבן שמקריב האדם הבהמה שלו ושם ניצוצים משורש נפשו ממש והוא מקריב את נפשו לה'. והכוונה בזה הוא כי כל הדברים צריכים להיות במחשבה דיבור ומעשה וכמו שאיתא בזוה"ק (במדבר ק"כ: ובשאר מקומות) בעובדא ומילולא תליא מילתא ואף בתורה ותפילה אנן פסקינן כמאן דאמר (בבא מציעא צ':) עקימת שפתיו הוה מעשה, וכשהאדם חטא על הנפש והגביר בזה

נפש הבהמית שלו על נפש השכלית והרע שבו על הקדושה או אפילו אם לא חטא בעבירה ידועה רק מבין שהוא צריך להיות נפש שכלית שבו מתגברת על הבהמיות שלו בכדי להיות נמשך עם כל מדותיו הרעים לעבודתו יתברך שמו, אז הוא מביא קרבן לה' מבהמותיו ושם ניצוצי נפש הבהמיות שלו ומקריבה לה' לריח ניחוח ומוציא ממנה הדם והחלב ששם מדור סטרא דמסאבי כמו שאיתא בזוה"ק, ומקריב ממנו לה' בבחינת מי יתן טהור מטמא ודם נעכר ונעשה חלב כאמור למעלה. והעיקר בזה הוא הכוונה כוונת האמת של הבעלים העומדים בעת הקרבת הבהמה לכוון שהוא מכניע בזה במעשה זו את מעשה הבהמיות של נפשו וכל התאוות רעים התלוים בה והוא מקבל עליו כמו כן בכללות לבו לעשות כמעשהו להכניע את תאות הבהמה ולקרב את מדותיה לשם ה' ולהמשיל עליה כח השכל והצורה שבו עד שֶׁיֵּעָשֶׂה אדם השלם ונעשה בחינת מכ"ם שהוא מ'וח כ'בד מ'רה כנאמר.

ובזה טעם נאה ונכון למה שאסרה התורה להביא מן הגזל, ולכאורה הלא גזל עבירה בפני עצמו הוא אבל לענין הקרבן מה לי אם מביא בהמה שלו או בהמה אחרת. ואמנם כי עיקר הקרבן. הוא להכניע ניצוצי נפש הבהמיות שלו ולהקריבה לה' וכשהוא מכוון כן ממילא נכנע גם כן נפש הבהמית השוכן בקרבו כי בשורש חיות הרוחניות הכל אחד ואין נפרד ברוחניות, וזה דוקא בבהמה שלו מה שאין כן בבהמה של חבירו שאין ניצוצי נפשו שוכן בתוכה ומה יועיל בזביחתה, בינה זאת. ועל כן המקריב בהמתו ואינו מכוון בזה להכניע הבהמיות תחת הקדושה במעשה הזביחה ומזה יהיה כן במוחו ולבו תמיד, עליו הכתוב אומר (ישעיה א', י"א) למה לי רוב זבחיכם וגו' ונאמר (מיכה ו', ז') הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן, כי מה לו להקב"ה בבהמה שמקריב אליו וכי לבהמתו צריך ח"ו, ועוד הלא ורחמיו על כל מעשיו כתיב וגם עובר על בל תשחית לשחוט את בעל חי ללא דבר.

ולזה יאמר הכתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה', פירוש שירצה בעצמו להתקרב לה' שיהיה בבחינת מכ"ם שיתגדל המוח על הכבד ומרה, והם ימשכו אחריו, לזה מותר לזבוח לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו וגו' אני מתיר לו לשחוט בעלי חיים בשביל זה, כי כל העולם לא נברא אלא בשביל ישראל ובשביל התורה כמאמר חז"ל (בראשית רבה א', ד') כלומר כדי שישראל יקיימו התורה, ועל כן על ידם כל ברואי עולם מותרין לעשות כן, ואמנם קרבנות חלוקים הם כי איש הישראלי שלא חטא במעשה ולא עבר על רצון יוצרו באחת מהנה רק שאוי לו מיצרו שהרע שבקרבו מסיתו תמיד להתאוות תאוה והגם שהוא כובשו מכל מקום בכח גדול הוא ונפשו לו מרה מאוד

בעת הצטרכותו לכבוש דברים שנפשו חומדתן ומתאותן ומורגל בהן מנעוריו ועל כן רוצה להאיר אור נפש השכליות שבו בכח המוח והשכל ולהכניע תאוות הבהמיות ולעשותן קודש לה' אז מביא עולה לה' ובאה מזכר תמים המורה על התגברות העלייה שהאיש דרכו לכבוש כמאמר חז"ל (יבמות ס"ה:) והוא עולה כליל לה' ומכניע בזה כל תאוות ומדות רעות ומעלן לה' וזוכה על ידי זה לעלות במעלה לזכך הנפש שהרע יתהפך לטוב. ועל כן אמרו חז"ל (ויקרא רבה ז', ג') אין העולה באה כי אם על הרהור הלב, מורה על הרהורי עבירה הקשים מעבירה הוא התאוות ומדות רעות לאכפייא סטרא אחרא ולעשותן כליל לה' אל עליון. וצריכה סמיכה לסמוך ידו ורשותו עליה לקבל כן בנפשו להכניע הבהמיות ולהעלותו אל הקדושה כמו שעושה בקרבן הלז ומעתה יזבח נפשו ותאותו לה' ואז ונרצה לו לכפר עליו מכל וכל שלא ימצא בו עוד מתאוות החזקים והמרים שקשה לעבור עליהן.

ואולם נמצא דרגה פחותה מזו הוא שרוצה על כל פנים להכניע הבהמיות שלא יבוא לחטוא ואינו עדיין במדרגה זו להפך הרע לטוב ולעבוד את ה' יתברך בכח הרע והיצר הרע שבתוכו כי אם להשלים עמהם שלא יעברוהו על דעת קונו וגם הוא לא יעבירם מדעתם, זה מקריב זבח שלמים שרוצה בשלום ולישאר בשלימותו על כל פנים שלא לירד ח"ו ממדרגתו, ויכול להקריב גם נקבה על חטאתו שהאשה אין דרכה לכבוש כי הוא אינו כובש הרע להיות תחת ממשלתו לעשות עמו מה שלבו חפץ רק מכניע בזביחת הבהמה שלא יפול ברשתו, ועל כן אין עולה כליל לה' ולכולם יש חלק בה ואינו מקריב רק החלב והדם שהוא משכן הרע להכניעו ולא יותר והבן. ואולם אם כבר עבר על מצות ה' בשגגה זה צריך סמיכה ווידוי להתוודות על חטאו ולחזור בתשובה שלימה כי אם לא כן אין הקרבן מכפר עליו כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות תשובה הלכה א') ולהיות מדמה בנפשו באמת כאילו הוא עצמו נזבח על המזבח כי באמת את נפשו הוא זובח כאמור ואז ונרצה לכפר עליו להמית המזיק אשר נברא מחטאו כי נזבח הרע ונקרב על המזבח, בינה זאת.

גם יאמר אדם כי יקריב וגו'. לתרץ מה שפתח הכתוב בלשון יחיד אדם כי יקריב וסיים בלשון רבים תקריבו את קרבנכם, נראה כי כבר כתבנו במקום אחר בביאור אומרם ז"ל (ערכין ט"ז:) אמר ר' טרפון תמה אני כו' אם אומר לו טול קיסם מבין שיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך וכו' והוא כי ידוע אשר כל ישראל גוף אחד הן כמו שמובא בדברי מרן הרב האר"י ז"ל, והצדיקים הגדולים שביניהם הם בבחינת הראש שעל כן נקראים ראשי בני ישראל כי המה בבחינת הראש שבגוף האדם ועל כן כל מעשיהם בתורה ועבודה

ומחשבות קדושות שהוא בבחינת הראש בדיבור ומחשבה. ויש בבחינת עינים הנקראים עיני העדה והם הם הצופים בבני ישראל כידוע ליודעים ויש בבחינת הידים והרגלים, ועל כן כל עשייתן במעשה במלאכה ובעבודה במעשי ידי אדם וברגלים לרוץ ולהלך מעיר לעיר לטרוף טרף וכדומה בכל אבר ואבר והכל תיקונו של עולם הוא כי בכל דבר ודבר יש מצוה כמו שאיתא בליקוטי תורה ומפני זה כל ישראל ערבים זה בזה (סנהדרין כ"ז:) ועל כן כשאחד מישראל חוטא מגיע הפגם גם לשאר ישראל חבריו שקרובים הם לחטא ח"ו מפני שגוף אחד הוא ואם אבר אחד מתקלקל וכואב, כל האברים מרגישים הכאב, ומכל שכן אם הראש לחלי שכל האברים מרגישים כי הראש הוא כללות הגוף כידוע. ועל כן אם הצדיק גדול הדור ח"ו בא לו לפעמים איזה חטא אפילו בשוגג או במחשבה קלה יגיע הפגם אל דורו שהאיש ההמוני יחטא עבור זה במעשה ח"ו כי לפי ערך גסותו כן פגמו וכן האיש ההמוני אם פוגם במעשה יגיע הפגם לראש הדור לפגום במחשבה קלה לפי ערך דקותו, ולזה אמר ר' טרפון כשהמוכיח אומר לחבירו טול קיסם מבין שיניך כלומר שהקיסם הוא הפגם הקטן במחשבה שבי, הוא מבין שיניך כלומר עבורך לפי שאתה פגמת במעשה ועל כן טול אתה, והוא משיב טול קורה מבין עיניך כלומר שהקורה הוא עבירה גדולה במעשה שבי הוא מבין עיניך לפי שאתה פגמת במחשבה. ומכל שכן בברכה במעשה הטוב כשהצדיק עושה מעשה הטוב במעשה לעבודת שמו יתברך באמת ממילא נמשך קדושה וטהרה לכל הגוף לכל דורו שכולם יגיע להם מחשבות קדושות הרהורי עבודה הרהורי תשובה הרהורי אהבה ויראה לשמו יתברך. וכאשר נאמר בשם **הבעש"ט** זי"ע ועל כל ישראל על אומרם ז"ל (שבת נ"ד:) כל מי שאפשר למחות באנשי ביתו וכו' באנשי עירו נתפס על אנשי עירו כלומר שיכול למחות ולמחוק מעליהם שלא יבואו לשום חטא ועוון על ידי המעשה הטוב שיעשה בקדושה וטהרה שיתמשך מזה קדושה לכל דורו וכו'. והנה חז"ל אמרו (בויקרא רבה ב', ט') למה נאמר אדם ולא נאמר איש וכו' ולפי דרכנו יתבאר, כי ארבעה שמות נקרא האדם, אדם איש אנוש גבר (זוה"ק חלק ג', מ"ח.), והאדם היא למעלה מכולן שהוא בחינת (ישעיה י"ד, י"ד) אדמה לעליון (וכבר כתבנו במקום אחר שלפעמים הוא הפחות בבחינת ועפר מן האדמה). ולזה יאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה וגו', כלומר הצדיק שהוא בבחינת הראש וכל האברים נכללין בו אם הוא יתקרב לה' בקדושה וטהרה וכח כוונתו בקרבנו מן הבהמה לקרב וליחד כל המדות ושמות הקדושים וכל העולמות ביחודא שלים בבחינת אשה ריח ניחח לה' המורה על עליית כל העולמות לאל עליון,

אז כולכם תקריבו את קרבנכם שכל דורו נתקרבו לאל המיוחד בהתקרבות ודביקות על ידי התקרבות והתמשכות הקדושה מהצדיק המתקרבת בקרבנו לה' כאשר ביארנו.

פסקה ג

אם עולה קרבנו וגו'. נראה ברמז הכתוב הזה על דרך מה שביארנו בכמה מקומות בבחינת מאמר הכתוב (משלי ג', ו') בכל דרכיך דעהו שאמרו חז"ל (ברכות ס"ג.) איזהו פרשה קטנה שכל גופי התורה תלויין בה בכל דרכיך דעהו וגו' והוא שמורא ישים האדם נגד פניו לראות להיות מותר האדם מן הבהמה, כי ודאי לא נברא האדם בשלושה הדברים הדומים לבהמה, בכדי למלאות הנאתו ותאותו כבהמה כסוס כפרד, כי הלא רוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואם האדם יעשה כן ח"ו גם הוא ירד עמה למקומה מאחר שמעשיהן שוין למלאות כריסם ובטנם להתעדן בכל מיני תענוגים לאכול ולשתות ולשכב עם אשה ולבנות היכלי שן למו להנאת עצמו וככל הגויים האוילים השטופין בזימה, כי ודאי לא יוכל לעלות למעלה עם נופת טינופת הבלי עולם הזה ומחמדיו, ואמנם אדרבה האדם נברא בשלושה דברים דומה לבהמה בכדי שבהם ינסהו ה' אם אוהב ה' בכל לבבו לפרוש מהם כאשר יוכל, ובמה שעוסק במה שמוכרח לו מאכילה ושתיה וזיווג ושארי תענוגות בני אדם חלילה להתכוון להנאתו כי אם לשם ה' לתקן כל דבר ודבר בשורשו במקום עליון בשיעור קומה על כמה דרכים שונים שביארנו בכמה מקומות, הן אותן שבאו בסוד ה' ברזין דאורייתא אשר בכל דבר ודבר בחפצי עולם הזה לידע במקצת על מה זה עשה ה' ככה שיתטנף האדם במעשה בהמיות כזה, והן על פי המבואר בפשוטו בשולחן ערוך (אורח חיים סימן רל"א סעיף א') שהוא למען היות לו כח על ידי אכילה זו לתורה ועבודת ה' ולא יותר, ובזיווג רק לקיום המצוות וכמו שכפאו שד עיין שם, ועל ידי זה עולה ומתעלה הניצוץ הקדוש כל חפצי עולם הזה מה שניתן בו ביום הבריאה להתהוות להיות יש מאין המוחלט למעלה למעלה והקב"ה מתענג לקבל נחת רוח גדול בזה שמיחדים ומעלים הארץ ומלואה לאל עליון, והעיקר בזה היא כפיית התאוה ובזוי ומיאוס באמת בלבבו כל תאות הבהמיות שאין נאה לאדם להתעסק במעשה בהמה, אם לא המוכרח שלא בתאוה והנאת עצמו כי אם לשם ה'.

ואפשר לרמוז במאמר אלהינו ברוך הוא באומרו יהי רקיע בתוך המים, כי תאות התענוגים נמשך מיסוד המים שהם מצמיחים כל מיני תענוג כמו שמובא בדברי הרב מורנו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל בשער הקדושה שלו ואם אדם זוכה להעלות כל תענוגיו לרקיע השמים לנחת רוח לבוראו אז נעשה רקיע בתוך המים ומבדיל בין מים למים בין מים העליונים למים התחתונים כי הניצוצים הקדושים מתבררים ועולים למעלה ונעשו

מים עליונים. והחצוניות הפסולות הגשמיות נדחה ונופל למטה ונעשה מים התחתונים וכאשר נאמר בשם הרב האלהי מורנו הרב **דוב בער** מגיד משרים דק"ק **מעזריטש** בפירוש הכתוב (משלי י"ג, ז') כל ערום יעשה בדעת, פירוש שאפילו עשיה שלו שהוא במדריגת התחתונים הכל הוא בדעת ותבונה ועל זה אמרו חז"ל (ויקרא רבה א', ו') דעה קנית מה חסרת דעה חסרת מה קנית, כי אם האדם עושה הכל בדעת וחכמה (ודעת היא לשון התקשרות שמקשר הכל לה' אפילו בחפצי עולם הזה) אז אינו חסר לו כלום מכל עשיותיו כי כולם עולים עמו, ונתקנים בתקון גמור, ואם ח"ו דעה חסרת שאין עושה עשיותיו בדעת ותבונה להתקשר עצמו בה' אלהיו אז אפילו התורה והמצוות שעושה חסרים הם ולא קנה כלום, ועל דרך שאמר חז"ל (עבודה זרה י"ט.) שאחר שלומד האדם נקראת תורתו וכו' וזה בעוסקין לשמה בדעה שלימה אבל אם אין דעה הבדלה מנין להבדיל בין חושך לאור ושמים אור לחושך שתורתן ח"ו נופל לקליפות כמו שכתבנו במקום אחר על אומרם ז"ל (בפתיחתא איכה ב') משליכין דברי תורה לארץ וכו'.

ואמנם מי שזוכה להעלות הכל לה' הוא מכונה על שם קרבן העולה, כי הוא העולה כולה לה' ואין לבעלים חלק בה, וכמאמר רבינו הקדוש ז"ל (כתובות ק"ד.) ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה כי היה עושה הכל לשם ה' ולא הגיע לו הנאה, אף מקצת דמקצת, וזה נקרא (קהלת ג', כ"א) רוח בני אדם העולה היא למעלה, כלומר כי זה מותר האדם מן הבהמה, לעלות אף במעשה הבהמה שלו למעלה, ועל כן אמרו (ויקרא רבה ז', ג') העולה באה לכפר על הרהור הלב כנזכר כי זה מאחר שעבר על זה במחשבה מלחשוב שיהיה כל מעשיו לשם ה' בכל מיני גופניות ויהיה הוא עצמו עולה לה' תמיד כרוח בני אדם העולה היא תמיד למעלה כליל לה' אזי מביא קרבן עולה לה' להראות בזה רצונו במעשה כי הוא רוצה מעתה להיות כליל לה' אלהיו בכל עשיותיו, בדברים של מעלה ובדברים של מטה, ולקבל עליו באמת כן ליחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו בכל תנועותיו והרגשותיו הידועות לו שיהיה הכל ביחוד אליו יתברך בלי שום מחשבת פסול חלילה, ואז קרבנו מכפרת על הרהורי לבו במה שנטה עד עתה לתאות הלב שלא לשם שמים. מה שאין כן בהקריבו חטאת ואשם שבאין על חטא מלשון חסרון כי נחסר הרבה בנפשו במה שבא לידי עבירה בשוגג, כי גם בלא דעת נפש לא טוב (משלי י"ט, ב') כלומר גם עבירה הבאה בלא דעת נפש לא טוב הוא כמאמר חז"ל (בתנחומא פרשה זו ו') בזה הלשון: לפיכך אם חטא בשוגג אין סימן יפה לו וכו' וכמשל המובא בספרי יראים לשמן הנשפך על בגד הלבן, אף אם נשפך בשוגג כתם גדול הוא כנודע, וכן בנשמה הזכה והלבנה אם מתטנפת ח"ו בעבירה אף בשוגג לא טוב הוא, וגם אשם לשון חטא היא מלשון (ויקרא

ה', י"ט) אשם אשם לה'. ולזה יאמר הכתוב אם עולה קרבנו שרוצה להקריב קרבן עולה לעלות לה' בכל פרי הארץ וכל התאוות, אז זכר תמים יקריבנו, כי אז עבודתו תמימה ושלימה הן בתורה ותפילה והן בתענוגות בני אדם ואינו נחסר לו מכל עשיותיו כי עולים לה'. ואפשר שזה רומז הכתוב (דברים י"ח, י"ג) תמים תהיה עם ה' אלהיך וגו' כי זה שאינו עובד לה' אלא בתורה ותפילה אזי אינו תמים ושלם הוא עם ה' כי במקצת עובד ה' ובמקצת עובד את עצמו וצותה התורה תמים תהיה וכו' שתהיה עבודתך תמימה לה' תמיד בכל עשיותך בשמים ובארץ וכמו שאיתא ברמב"ם ושולחן ערוך שם שזה נקרא עובד את ה' תמיד ועל כן זכר תמים יקריבנו אל פתח אוהל מועד יקריב אותו להראות כי כולם באים לה' בזה השער לה' בפתחי עולם עד מלך הכבוד ואז ונרצה לו לכפר עליו על דרך הנזכר בפרשת תרומה על פסוק ואל אלהינו כי ירבה לסלוח.

פרק ו

פסקה א

צו את אהרן וגו' זאת תורת העולה וגו'. חז"ל אמרו (מנחות ק"י.) כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה ולהבין למה לא אמרו כל הלומד וכו'. כי מה התעסקות שייך בזה. ואמנם הנה כתבנו במקום אחר באריכות בחיבורנו (סידורו של שבת חלק שני דרוש ד' פרק ב' מאמר ה') בביאור הכתוב (בראשית כ"א, ד') וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים ולא אמר בן שמונה ימים, ואולם כי מי שאוהב את ה' באמת בכל לבבו, ונפשו צמאה ותאבה לעשות נחת רוח לפניו יתברך ולדבקה בו יתברך ולעבדו ולצייתו בכל אשר יצוה עליו, הוא מקיים כל התורה והמצוות בכל רגע ורגע כי הוא באמת בלבבו מה מאוד היה חושק ורוצה לקיים מצות סוכה ואתרוג וכל המצוות בכל יום ויום ובכל שעה ושעה ואין שום מניעה מאתו אדרבה נפשו בחלה בו ועגומה עליו עד בוא מועד הקבוע לכל מצוה ומצוה לומר מתי יבוא לידי ואקיימנו, והוא לו תוחלת ממושכה המחלת לב עד בוא זמנה, כמו אדם במצפה להון רב שיגיע לו בזמן הקצוב והנה הגם שיודע בודאי שיגיע לו הסך הזה לזמן המוגבל מכל מקום כל יום ויום הוא עליו כמשא כבד, בערב יאמר מי יתן בוקר ובבקר מי יתן ערב למען יעברו הימים ברגע אחת עד בוא תשוקתו וחמדתו לראות האוצר המוכן למענו. וביותר ויותר הוא דורשי ה' זרע אברהם אוהבו שמצפים ומתגעגעים בכל השנה לומר מי יתן והיה היום חמשה עשר לחודש השביעי לקיים בו מצוות ה' סוכה ולולב וכדומה בכל המצוות.

והנך רואה באברהם אבינו שצוהו ה' להעלות את יצחק בנו לעולה על אחד ההרים ולא אמר לו שום עת וזמן לזה, והיה יכול להתעכב מעט להשתעשע בתוך כך עם בנו

יחידו יום או יומים, ואמנם לרוב החיבה עצומה ואהבה עזה שבער בו לעשות נחת רוח לפניו לקיים מצותו, השכים תיכף למאמרו בבוקר ויחבוש את חמורו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו כאדם הרודף אחר אוצר רב ויותר מזה. ואלהינו ברוך הוא וברוך שמו הרואה ללב ויודע באמיתיות לבב של האיש הלזה כי נפשו עגמה מאוד לקיים מצות בוראו תיכף, וזה עיכובו מפני שחוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידן לעשותן שלא בזמנם כי אם קץ ומועד קבוע לכל מצוה ומצוה. ודאי ודאי הוא מקובל לפניו כאילו עשה זה האיש את המצוה זו בפועל ממש תיכף, כי מצידו לא יבצר ובבחינה זו עולם חסד יבנה, ועל זה עמידת כל העולמות שלמעלה התלוין במצות סוכה ולולב ומצה וכדומה בכל השנה כאשר הארכנו שם. ועל כן אברהם אבינו, שידע אל עליון תום לבבו ומחשבתו שהיה בודאי חפץ ומתגעגע בכל רגע ורגע למול את בנו כאשר צוה אותו אלהים לרוב אהבתו, ומן השמים עכבוהו שנצטוה למולו בן שמנת ימים דווקא, ועל כן העלה עליו הכתוב כאילו מל אותו בכל השמונה ימים כולם כי הוא ודאי לא נח ולא שקט מהתגעגע למולו עד אחר בוא היום שקיוהו ועשה את אשר חפץ לקיים מצות בוראו. ולזה נאמר כן וימל וגו' בן שמנת המורה על כל השמונה ימים ביחד ולא בן שמונה המורה על יום השמיני לבד ועיין שם באריכות.

ואפשר לזה רמזו חז"ל באומרם (מכילתא פרשת יתרו) זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, כי זכור הוא מחד בשבא לשבתא כמאמר חז"ל (ביצה ט"ז.) ושמור פירוש לשון המתנה שמשמר וממתין בכלות לבבו לומר מתי יעברו ימי החול ויגיע שבת לקיים מצות בוראי לעשות נחת רוח לפניו, ובזה מעלה עליו כאילו הוא שומר שבת גם עתה בכל ימי השבוע ועל כן זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו כי במה שמזכיר את יום השבת מחד בשבא וממתין ומצפה עליו לומר מתי יבוא לידי ואקיימנו מעלה עליו הכתוב כאילו עתה הוא שומרו ונמצא הם בדיבור אחד ממש, ולזה רמז המשורר בזמירות שבת נוטרי ליום השביעי זכור ושמור להקם, פירוש שנוטר ומשמר ליום השביעי בששת הימים בכדי להיות זכור ושמור להקם ליחדם בדיבור אחד על ידי זה כאמור והבן.

והנה בכל סדר קדשים שאינו נוהג עתה בעוונותינו הרבים אמרו חז"ל (סנהדרין נ"א:) הלכתא למשיחא אלא דרוש וקבל שכר וכו', ולדעתנו לא כיוונו על שכר לימוד התורה בזה, כי הלא גם בכל מצוות מעשיות הנוהגין עתה מקבל האדם שכר לימוד התורה באנפי נפשא חוץ ממה שיקבל שכר בעשיות המצוות, והראיה ממה שאמרו (פאה ריש פרק א') ותלמוד תורה כנגד כולם וגם נענו כולם ואמרו (קידושין מ':) תלמוד גדול ממעשה וכו', הרי ששכר הלימוד הוא חוץ משכר המעשה. ובודאי בתורה שאדם עוסק שלא

במעשה כמו במצות מעקה ומזוזה אם אין לו בית וכדומה ודאי שח"ו לא יקופח שכר התורה בזה וכן בסדר קדשים ודאי לא עלה על לב מעולם לגרע שכר לימוד התורה בשביל מה שאינו נוהג עתה כי שכר הלימוד הוא שכר אחר משכר המעשה. ואמנם אמרו דרוש וקבל שכר על בחינה הנזכרת בבחינת דורשי ה' זרע אברהם אוהבו שהם דורשים את ה' בכל לבבם וצמאים אליו לומר מתי אזכה להדבק בו יתברך ולעשות לו נחת רוח, ונפשם בחלה בהם חומדת ומתאוית לקיים כל המצוות כולם ברגע אחד.

ואפשר לזה יאמר הכתוב דרשו את ה' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב וגו'. והוא מוסר השכל לבני עמנו המוני עם שלא די שאינם על בחינה לצפות לה' לקיים מצוותיו טרם בואם כי אם אף בהגיע הימים אשר יש בהם חפץ לה' לקיים המצוות אינם דורשים אותו בכל לבבם לקיימם באהבת נפשם בחביבות ובזריזות והשתוקקות ולראות שיהיו על צד היותר כשר וישר ונאה ויפה ומהודר לכבוד בוראנו יתברך ויתעלה בעצלות ובכבידות. ולזה אמר על כל פנים דרשו את ה' בהמצאו אם אינכם דורשים אותו קודם הגיעו אליכם, על כל פנים בהמצאו בעת שהוא מצוי אליכם בימים שצוה עשות בהן המצוות, דרשוהו. וכן קראוהו על כל פנים בהיותו קרוב אליכם בהאירו אורו במועדים וחגי הזמן ולא קודם כאלו הדורשים באמת.

ונחזור לענין אשר לזה אמרו דרוש וקבל שכר, כלומר דרשוהו בלבבכם להטות הלב שיחפץ באמת באהבה רבה לקיים כל סדר קדשים להקריב הקרבנות והנסכים דבר יום ביומו, אם לא מפני הגבול שהגביל שמו יתברך שלא לעשותן כי אם בבית עולמים ועל ידי הכהן הטהור מכל טומאה, וכאילו בעבותות העגלה נעשה מאמרו יתברך להתעכב שלא נקריב, וזאת במרירות לב כי נפשו משתוקקת וחומדת מאוד לעשות לפניו את קרבנות חובותינו מתמידין כסדרם ומוספי היום וחטאות ואשמות ועולות וכדומה, וכזה דרוש וקבל שכר תיכף כי בזה ודאי הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה, ובביאור אמרו (שם) חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה וכו' ואין לך אונס גדול מזה מפני מאמרו של מלך המלכים ברוך הוא ועל כן תיכף תקבל שכר כאילו עשית אותה והקרבתו תיכף, וזה הוא חוץ משכר הלימוד ודבר אחר לגמרי.

ולזה אמרו חז"ל כל העוסק כו' ולא כל הלומד כי הלימוד הוא ענין אחר. ורק שהוא עוסק בה ממש שדורש ומבקש בלבו כל ענין עשייתו ומתעסק בה בכל לבו לעשותה כי חפץ בה ובאונס גדול נמנע מפני שגלינו מארצנו ואין המקום גורם לזה, ובזה אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ונותן לו שכר עולה חטאת וכל הקרבנות כי חפצו ורצונו לקיים הכל ומן השמים עכבוהו. ולזה יאמר הכתוב זאת תורת העולה כלומר לפעמים התורה

היא במקום העולה כי הנה היא העולה על מוקדה על המזבח כלומר כי מקום העולה הוא דווקא על המזבח ולא בכל מקום, וכל המקומות שחוצה לו ואי אפשר להן לבוא אליו מה תהא עליהן אם לא בזאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת וגו', וגמר אומר כל הלילה עד הבוקר כלומר וכן כל הלילה שהגלות נמשל ללילה ומה יעשה ישראל בכל הלילה עד הבוקר אם לא בתורה שבפיהם ובלבבם לעשותם ואז הקב"ה מעלה עליהן כאילו הקריבו כל הקרבנות במועדן בזמנן במשמרותיהם.

גם יאמר צו את אהרן ואת בניו וגו'. ולכאורה צריך להבין למה צוה הקב"ה לצוות זאת לבניו הלא לכל הכהנים עד סוף כל הדורות נאמרה פרשה זאת והיה די הצווי לאהרן לבד והיה נשמע מזה לכל הכהנים עד עולם, למה היתה הצווי לבניו שהיו עמו בחייו. ואמנם הנה ידוע לחכמי לב המבואר בזוה"ק (קרח קע"ז:) שאהרן היה שושבינא דמטרוניתא וכו' והענין לפי דעתינו הוא כי נודע בסוד הקרבנות שהוא ליחד הארץ ומלואה לאל עליון ברוך הוא כי כל ברואי הארץ התחתונה הלזו נכללים בארבעה מינים כוללים דומם צומח חי מדבר ובהקרבנות היה בהם ארבעה מינים הכוללים הללו. מלח היה בסוד הדומם ועל כן על כל קרבנך תקריב מלח. המנחות והנסכים שהם סולת ושמן ויין היה בסוד הצומח. הבהמה הנקרבת בסוד החי. והבעלים או הציבור בקרבנות ציבור בסוד המדבר. והכהן במחשבתו הנפלאה היה מיחד את אלה לאל עולם עלמא תתאה בעלמא עילאה בבחינת נשקי ארעא ורקיע אהדדי והיא סוד יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה הידוע ליודעי דרך האמת. ולזה היה נקרא שושבינא דמטרוניתא כי הוא דמיון השושבין המביא את הכלה לחדרי החתן בסוד (שיר השירים א', ד') הביאני המלך חדריו בסוד היחוד השלם הידוע. והמשים זאת על לבו אם יש לו קצת מוח בקדקדו את מה הוא עושה, חרדה ילבש ובמורא יתעטף, חיל ורתת וזיע וחלחלה ופחד ואימה יאחזנו בכל אבריו וגידיו להעשות שושבין ביחוד המלכה אל המלך (והגם באמת שהכל משל ומה דמות תערכו לו וח"ו אין למעלה לא גוף ולא גויה וכו' ואך על כל פנים אם הוא נכנס במשל תחת דמיון זה די ויותר להיות ירא לגשת בזה בפחד וברעדה). ובחינות על בחינות נמצא בזה והוא בחינת היחוד והעליה שאנו אומרין במוסף שבת קודש משרתיו שואלין זה לזה איה מקום כבודו להעריצו כי בהיות היחוד הנפלא הזה אז נעשה כבודו מלא עולם שגם כל עולם התחתון נתמלא מכבוד ה' ועולה למעלה למעלה בחיק אביה למעלה למעלה בפתע פתאום ואז משרתי עליון הם המלאכין תמהין ושואלין איה מקום כבודו לפי שפתאום נתעלה במעלות אחת ושתים (ועיין בדברי מרן הרב האר"י ז"ל בכוונת מוסף שבת קודש ותבין, ונראה שעל כן קרבן מוסף שבת היה שני כבשים כי כבש הוא

לשון דרגא ומעלה שעולין בה בבחינת הכבש שהיה לפני המזבח ובמוסף שהעליה הוא שני דרגות ביחד שאין כזה בכל העליות על כן קרבנו היה שני כבשים, בינה זאת) והנה חז"ל אמרו (בזוה"ק חלק א' ע"ה.) בפסוק (בראשית י"א, ה') וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם מאי בני האדם בנוהי דאדם קדמאה וכו', ונראה מזה שאדם ההולך בעקבו של חבירו לעשות כמעשהו נקרא בנו בדבר הזה כי ברא כרעא דאבוהי ומכל שכן בדרך הטובה והמעולה כשאדם הולך אחר דרך הטוב של האדם שלפניו ודאי שיקרא בנו לשם זה.

ולזה בא הכתוב לזרז את אהרן ואת בניו אלו ההולכים בעקבותיו אוהבים שלום ורודפים שלום לעשות שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו ולעשות שלום בפמליא של מעלה לקרב המדות וליחד הדודים יחד באהבה ואחוה, ואמר צו את אהרן וגו' אין צו אלא זירוז לזרז המזורזין לומר ראו מה מעשיכם בסדר הקרבנות הנה זאת תורת העולה שתורת העולה בהקרבן הוא בבחינה הזאת המכונה על שם עלמא תתאה שעולה ומתדבקת בעלמא עילאה והכהן הוא השושבינא דמטרוניתא בדמיון קישוטי הכלה ומביאה לבית בעלה ומה מאוד צריכין לזה זריזות וכח ושכל ואימה ופחד ושמחה וענוה. ויותר מזה ומכל שכן הקדמת טהרה וקדושה ואהבה ויראה וכדומה. צא ולמד מנדב ואביהוא שאמר עליהם משה רבינו הם גדולים ממני וממך כמאמר חז"ל (תורת כהנים, ויקרא רבה י"ב, ב') ובשביל שרצו לעשות היחוד השלם הזה והיו שרוים בלא אשה נענשו בעונש מופלג על ידא דפגומא כמו שאיתא בזוה"ק (ויקרא ה':) (ועל זה רמזו חז"ל (סנהדרין ק"ו.) מי מכניס ידו בין לביא ולביאה בשעה שנזקקין זה לזה והבן, ואמנם אנו כל תקונינו הוא רק לקשטה לזיווג ולהביאה לבית המלך אבל תיכף אנו חוזרין לאחורינו שלא להיות בעת היחוד והזיווג כנודע מסוד השלוש פסיעות שאחר תפילת שמונה עשרה והכל משל כנזכר). וגמר אומר הכתוב הנה היא העולה וגו' פירוש לפעמים העולה הוא בבחינת היא, שהיא מלת איה שעולות שני מדריגות יחד וכל המלאכים שואלין איה מקום כבודו, ואבן אשר מאסו הבונים היתה לראש פנה ואז צריך זריזות יתירה וקדושה וחסידות ופחד ואימה להיות שזרקא הולך סגולתא למעלה ובזה תזרז לאהרן ובניו שידעו את מה עושים ומה הם גורמים.

ואמנם עתה בעוונותינו שגלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו ואין אנו יכולים להקריב קרבנות בבית עולמים ולא נשאר לנו בלתי אם גויותינו ואדמתינו הוא לעבוד עבודת משא ועבודה שבלב בגוף וגויה הנברא עפר מן האדמה בכח התפילה שהוא במקום הקרבנות כמאמר חז"ל (ברכות כ"ו:), ובשולחנו של אדם הנמשל לקרבנות על

המזבח כמו שאמרו חז"ל (מנחות צ"ז.). ועל כן מה מורא ופחד ואימה צריך שיהיה בלבו של אדם בעת עומדו בתפילה ובזה השולחן אשר לפני ה' להיות שהוא מיחד בזה היחוד הנזכר עולם בעולם עלמא תתאה בעלמא עילאה והוא שושבינא דמטרוניתא ממש בכל הבחינות הנזכרים ואיך יקל ראשו שם בעת היחוד הנפלא הלז. אם בעל נפש אתה שים לבך לדברים הנזכרים לזרז עצמך בהיחוד שכל העולמות כולם לא נבראו ואינם מתקיימין כי אם על ידך תתלבש באימה ותתאזר ברעדה ותעטף במורא ובושה והכנעה במחשבה ודיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה רבה ובזה יהיו כל בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר ותזכה ליחד שמו הגדול והקדוש וליחד עצמך לצור העולמים ברוך הוא, והוא תכלית כל התקוות וקץ כל השמחות כאמור.

או יאמר צו את אהרן וגו'. כי הנה חז"ל אמרו (בתורת כהנים ומובא ברש"י בפסוק זה) אין צו אלא לשון זירוז, אמר ר' שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס וכו', ולהבין למה לא אמרו כן בשאר צו הנאמר בתורה כמו צו את בני ישראל וכדומה, ועוד למה אמרוהו בלשון שלילי אין צו **אלא** לשון זירוז והיה לו לומר צו **הוא** לשון זירוז, ויותר תימה על ר' שמעון שאמר ביותר צריך הכתוב וכו' במקום שיש חסרון כיס כי אטו בשופטני עסקינן לקמץ לעבודת בית אלהינו אתמהא ובפרט אהרן ובניו. ואמנם כי למעט באו כי הנה הרב האר"י ז"ל כתב (בכוונת קרבן תמיד) וזה לשונו: צו גימטריא א"ל אדנ"י והוא בעשיה וצריך לתקן שם שהקליפות אשר בעשיה הם קשים וכו' ועל כן אמרו (סנהדרין נ"ו:) אין צו אלא עבודה זרה וכו' עד כאן., והכוונה בזה הוא להכניע בכח הצו הזה שבקדושה שגימטריא א"ל אדנ"י את הצו שבקליפה גימטריא המן עם הכולל שעשה עצמו עבודה זרה, להקריב קרבן תמיד להעלות בזה את בירורי ניצוצי הקדושה מן הקליפות ולהכניעם על ידי זה כשמעלים את הקדושה מהם. ואפשר לזה יאמר הכתוב (ישעיה כ"ח, י') כי צו לצו וגו' והוא כעין אומרם ז"ל (קידושין ל':) בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין וכו' רצה לומר הרי בראתי צו לעומת צו להכניע את העבודה זרה הנקראת צו, בצו את בני ישראל. וכן בכל צו את בני ישראל הנאמר במקראי קודש הכל הוא להכניע בצו הזה את הקליפות הנקראים צו. ואמנם כי זה הוא לבני ישראל שאינם רחוקים כל כך מקליפות העשיה וכקרובים אל צו וצריכים לצו דקדושה בכדי להתרחק מהם על ידי זה להכניעם. ולא כן באהרן קדוש ה' בחינת הכהן איש חסד המרוחק מן הקליפות מרחק רב כי אין החיצונים נאחזין כלל בבחינת החסדים ואדרבה אורות החסדים הם המגרשים כל הקליפות ועל כן הנשמות הנמשכים משורש החסדים הם יותר נקיים וזכים כמו שאיתא בדברי הרב ז"ל (בליקוטי תורה יחזקאל) ובפרט בקרבן

העולה הרומז לחסדים בשם מ"ב כנודע. ונמצא אין שייך לצוות לאהרן בצו לצו להתרחק מהם ולהכניעם בזה.

ולזה אמרו אין צו אלא לשון זירוז כלומר אין צו דהכא כמו בשאר צו שהוא אזהרה לבני ישראל להתקרב אל הצו דקדושה ולהכניע ולהתרחק מצו דקליפה וכאן אינו בא אלא לזרזו וכמו שכתבנו למעלה מזה בסמוך להזהירו להיות שהוא השושבינא דמטרוניתא בזה ליחד הדודים באהבה ואחוה וצריך לזה זירוז גדול לעשותן על צד הראוי כנזכר שם, ולזה אמר ר' שמעון (וסתם ר' שמעון הוא רבי שמעון בן יוחאי מקור למארי קבלה שמימיו עבד והביט אל היחוד הנזכר) ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס כי כיס עם הכולל הוא חושבן הוי"ה אדנ"י בחינת היחוד השלם הלזה, וח"ו אם לא נעשה הדבר כהוגן בכל פרטי עשיותיו יש ח"ו חסרון כיס חסרון בהיחוד הזה ואין חסרון גדול בכל העולם כזה ח"ו (ופקח עיניך וראה מה שקרה לנדב ואביהוא עבור היחוד הזה שלא היה בשלימות כנ"ל) ועל כן ביותר צריך הכתוב לזרז על זה לאהרן ובניו לעמוד על השלימות דשלימות בהיותם שושבינא למטרוניתא להביאם לחדר המלך ואמרו ז"ל (יבמות ס"ג.) עול דרגא ובחר שושבינא, והבן.

ובדרך הפשוט אפשר לומר ענין הזירוז בזה כי מפרשי התורה עמדו כאן במלת לאמר למי יאמרו עיין בדבריהם. ואפשר על פי אומרם ז"ל (מנחות ק"י.) כל העוסק בפרשת הקרבנות כאילו הקריב וכו' ונראה בזה גדולת מעלת העולה שאף אמירת הפרשה עולה לרצון לפניו ברוך הוא ולנחת רוח כהקרבה בבית עולמים בהזכירם זכרון העולה ומכל שכן דכל שכן ההקרבה עצמה ולזה יאמר צו את אהרן ואת בניו לזרז הזריזין בזה שהרי לאמר זאת תורת העולה כלומר שצויתי לבני ישראל לאמר זאת תורת העולה שיקראו הפרשה הזו לפני ויהיה נחשב כהקרבה ומקובל וחשוב לפני אמירתן בזה ומכל שכן אתם המקריבין כמה וכמה יהיה זה לרצון לפני.

עוד יתבאר הכתוב, כי הנה מודעת זאת לכל משכיל שאין אחדות כי אם בדכר ונוקבא וכמו שאיתא בזוה"ק (בשלח מ"ו.) שאין יום בלא לילה ושניהם כאחד נקראים יום אחד כמו שאמר הכתוב (בראשית א', ה') ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. והטעם לזה נודע כי אין מצוה חשובה לפני המקום ברוך הוא כי אם כשנעשה היחוד והזווג בין המדות עליונות בכדי שתוכל הברכה לשרות עליהם כי אין הברכה שורה כי אם על דבר שלם והקב"ה וברוך שמו החפץ חסד והטוב והמיטיב, רצונו מאוד להיטיב לעולמו ואך אין הברכה שורה כי אם בהיות היחוד שאז דבר שלם הוא באחד, דבר ולא חצי דבר, ועל כן היחוד הזה הוא לרצון ולנחת רוח לפניו במאוד מאוד שיוכל להיטיב על ידי זה לעולמו שברא.

ובזה אפשר ליתן טעם במה ששנו רבותינו במשנה (ברכות ב'.) הקטר חלבים ואברים מצותן כל הלילה וכל הנאכלין ליום אחד מצותן כל הלילה וכו', ולכאורה ח"ו שינוי במעשה בראשית שבכל מקום היום הולך אחר הלילה ובקדשים יהיה הלילה הולך אחר היום להיות דין הלילה כדין היום שלפניה, ואמנם סוד הקרבנות נודע שהוא בבחינת היחוד מתתא לעילא מתחיל בנפש בהמה ורוא דקורבנא עד אין סוף כמו שאיתא בזוה"ק (פקודי ר"ס.) ובזה נעשה היחוד השלם ואז הדרגא התחתונה שכינת עוזינו מתמלאת בכל מיני ברכות והשפעות שפע החיים והטוב בנעימות רב ומתיקות מופלג ואז כאשר ממרחק תביא לחמה היא נותנת טרף לביתה וחוק לנערותיה שמחלק שלל מטובה וברכתה לבניה עמה ישראל ואנשי היכלה ועל כן הנה בעת הקרבת הקרבן וזריקת דם הנעשה ביום היא עולה ומתיחדת ומקבלת הברכות והשפעות ואחר זה בלילה שאחריו (ונודע שהלילה היא בחינתה) היא מחלקת מטובה לכל העולמות התחתונים ועל כן גם אז הקטר חלבים ואברים שעל ידי זה נהנים כל התחתונים כמו שאיתא בזוה"ק ועל כן נאכלין ליום ולילה אחד כי הלילה הולכת אחר היום בקדשים לעשות כמעשה היום שכשם שביום יורד השפעה הנעימה והברכה לכנסת ישראל כך בלילה היא מחלקת ההשפעה לכל העולמות התחתונים והנהנה מזיו שכינתיה אז נגמר יום ולילה להיות אחד ביחוד, ולזה יאמר צו את אהרן וגו' זרזו בזה ואמור לו הלא זאת תורת העולה שהיא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה שכל הלילה שלאחריו היא על מוקד המזבח להקטיר אברים ופדרים שלה מה שאין כן בכל התורה שיהיה הלילה הולכת אחר היום אם לא מפני מעלתה שתיכף נעשה היחוד על ידה וכנסת ישראל מתמלאת שפע אור הברכה ומחלקת לעולמות התחתונים בלילה שלאחריה וכולם נהנים ממנה וקרבנה מכונה על שם יום ולילה אחד לרמז היחוד הגדול הזה ובזה תזרזם שתחשק ותתאוה נפשם ליחד ביחודים האלה יחודי האמת ולעשות רצון קונם בזה לרצון ולנחת רוח.

עוד ירמזו הכתובים האלה על לומדי התורה הקדושה שנהיה כולנו יודעי שמו ולומדי התורה לשמה ולא שלא לשמה ואמרו (יומא ע"ב:) זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות חלילה. והן בלימוד התורה לשמה נודע שיש בה פרטים אין מספר ולפעמים ידמה לאדם שלומד לשמה אבל אינו כן, ומרן הרב מורינו ר' חיים ויטאל ז"ל הוכיחם על פניהם וכתב בזה הלשון (בהקדמתו לספר הקדוש עץ חיים) והנה על כת זאת אמרו חז"ל כל הלומד בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא מוטב שנהפך לו שליתו על פניו ולא יצא לאויר העולם, ואמנם האנשים האלה מראין את עצמם שהם חסידים ואנשי מעשה באומרם כי כל עסקיהם בתורה הוא לשמה והנה החכם התנא ר' מאיר העיד עליהן שלא

כך הוא באומרו בלשון כוללת (אבות ו', א') כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שנקרא ריע אהוב אוהב את המקום וכו' משמח את המקום וכו' ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד וכו' ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות וכו' ונהנין ממנו עצה ותושיה וכו' ונותנת לו מלכות וממשלה וכו', ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכו' והוה צנוע וארך רוח וכו' עד ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. והנה כל הדברים האלה נראין שהם רק טפלים אל הדברים הגדולים הנעשין בהם כמו שאמר זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא וכו' ומי מבעלי תורה שבזמנינו שזכה אפילו לפרט הקטן מהם וכו' עד כאן. וזה ודאי ראיה מפורשת היא שאין עליה תשובה שלא התחילו כלל ללמוד לשמה, וכבר נודע מה שאמרו חז"ל (שם) שהתורה נקנית בארבעים שמונה דברים ומי מלומדי התורה שבזמנינו שנתן אל לבו קודם לימודו לראות במ"ח דברים הללו להיותן באמת בלבבו בכדי שעל ידי זה יקנה התורה כי זולתם אין התורה ניקנית כלל כאומרם במ"ח דברים התורה נקנית ומכלל הן אתה שומע וכו' והנה פרטי התנאים אשר שם מרובין הם ואך תנאים הקטנים שבהם שהוא במיעוט תענוג במיעוט שיחה במיעוט דרך ארץ גם הם אינם נמצאים כל כך בלומדי התורה כי הם אדרבה מתענגים במה שיכולין כי גדלה לבם עליהם במה שעוסקין בתורה ונראין כמותרין בתענוגי הגוף ומכל שכן בשאר הדברים כמו באימה ויראה בענוה בשמחה ודומיהן שעדיין לא נגעו בהן בקצתן דקצתן והאיך קנו התורה בנפשם ואיך ידמה להן שלומדים לשמה.

והאמת הוא, כי הנה תורה לשמה יש בה בחינות רבים דרשו מעל ספרי יראים ומקובלים וקראו בהן ואמנם בחינה הקטנה שבה הוא להתדבק בה' על ידי התורה הקדושה כי התורה היא רצונו יתברך שרצה שנעשה דברים אשר קדשנו בהן וצונו עליהן ושלא נעשה דברים שאנו מוזהרין עליהן ונודע אשר הוא ורצונו יתברך אחד יחיד ומיוחד (כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ב' הלכה י' מהלכות יסודי התורה) ונמצא אשר אורו ברוך הוא הוא נעלם בתורתו הקדושה וכל אות ואות מהתורה הקדושה מליאה בחיות רוחניות מאורו יתברך המצמצם עצמו ומתעלם בתורתו שהיא רצונו יתברך. ואדם ההוגה בה הנה הוא מדבק הבל פיהו שהוא נפשו ונשמתו ממש (כמו שאמר הכתוב (שיר השירים ה', ו') נפשי יצאה בדברו) אליו ברוך הוא הנעלם בתורתו והיא בחינת נשיקין ואתדבקות רוחא ברוחא (שנכרי העוסק בתורה חייב מיתה כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין נ"ט.), מפני שנעתרות נשיקות שונא, וכביכול אינו יכול לסבול הבל פה הנכרי ונשיקותו, כדמיון הכפרי שיבוא וינשק את המלך ודאי שחייב ארבע מיתות בית דין בעד זה וכמו שכתבנו

מזה במקום אחר). ומזה הדביקות מגיע נחת רוח לבוראנו ברוך הוא כשרואה שאנו משליכין את דברי ארציות מנגד ובורחין להתדבק בו על ידי התורה הקדושה כי אין אופן להתדבק בו כי אם על ידי התורה וכל העולם כולו לא נברא כי אם על הדביקות הזה שהשליך משמים ארץ תפארת ישראל הוא מקור נשמתינו הקדושים נשמת אלוה ממעל שנפלה משמים ארץ לתוך הגוף בכדי שאנחנו נשכיל על האמת ולבחור בטוב ולעזוב הארץ ומלואה לרוץ להתדבק בו וזה עיקר העבודה בכדי שיגיע לו נחת רוח מזה. ואיש הנלבב ויש לו לב חרד לעבודת שמו יתברך וקצת מוח בקדקדו כשיבין זאת שהוא הולך ומדבק עצמו בה' יתברך בדביקות נפלא כזה רוחא ברוחא ודאי חרדה ילבש ויתעטף בפחד ובאימה ויתאזר ברתת וחלחלה טרם פותחו הספר לקרות בו ומכל שכן בעת הפתיחה ומכל שכן בעת הקריאה והלימוד ומזה יבוא לאהבה האמיתית אחר שזוכה להדבק בו יתברך ואז נעשית בדחילו ורחימו זה ודאי פרחת לעילא. ועל כן ודאי נכון אומרם באימה ויראה בענוה בשמחה כי תכלית כל היראות וקץ כל המאורות והשמחות כשנזכה להדבק בו יתברך, ומהדביקות הזה ממילא נכנע לב האדם ומתבייש לפני בוראו ברוך הוא כי זה הסימן הראשון כשאדם מתקרב לבוראו תפול עליו אימה ופחד והכנעה ובושה גדולה מפני גדולת מלך מלכי המלכים ברוך הוא אשר נתקרב אליו ולבו נכנע ונשבר על ידי זה אפילו לפני כל אדם כי מרגיש בנפשו פחיתותו ומיעוט עבודתו אליו ברוך הוא וקוצר השגתו.

והן נודע אשר אמיתת מדת ענוה לא ישיג האדם כי אם על ידי התקרבותו לבוראו שעל כן משה רבינו ע"ה שהיה מקורב להקב"ה יותר מכל ברואי הארץ נאמר בו (במדבר י"ב, ג') והאיש משה עניו מאוד וגו' והוא מן השכל כי כאשר יבוא האדם אל היכל המלך מיד יגיע אליו היראה והפחד ובושתו ממנו תמיד ולבו נשבר ונדכה מכל אותן שחוץ להיכל המלך ועיין בחיבורנו סידורו של שבת (חלק ראשון שורש השמיני) שביארנו שם בחינה זו באריכות. ועל כן אמרו חז"ל (עבודה זרה כ:) ענוה גדולה מכולן (פירוש מכל המעלות שמנה שם פרישות וחסידות טהרה רוח הקודש ענוה גדולה מכולן) שנאמר (ישעיה ס"א, א') יען משח ה' אותי לבשר ענוים. צדיקים חסידים לא נאמר אלא ענוים הא למדת שענוה גדולה וכו'. ולכאורה הלא פרישות וחסידות וטהרה וכדומה המה שבירת דברים שהגוף מתאוה להן ומחמדתן והוא עבודה גדולה לאין שיעור, מה שאין כן ענוה שאין שום עבודה לכאורה לזה ומפני מה תהיה היא גדולה מכולן, ואמנם כי כן הוא כי כאשר שאנו רואין בו מדת ענוה ודאי שהוא מקורב להקב"ה יותר מכל החסידים שאינם ענוים כמוהו כי בחינת ענוה אינה באה כי אם על ידי התקרבותו להקב"ה בלב

ולב ועומד תמיד בחצר המלך על כן גדלה בו הבושה וההכנעה והענוה תמיד, ואמנם מי שלא יגע על מדה זו ימים הרבה אינו ידוע כלל ממהותה וידמה לו שהוא עניו מכל והוא עדיין לא נגע ולא פגע בה כאשר הארכנו במקומות אחרים.

ונחזור לענין אשר על כן עבור זה נתן לנו הקב"ה תורתו שהיה משתעשע בה בכל יום (בראשית רבה א', א') בכדי להתדבק ולהתקרב אליו על ידה ועל ידי זה נזכה למדת ההכנעה והענוה בלב נשבר במורא ובושה באהבה ובשמחה כנזכר במ"ח דברים הנזכרים באימה ביראה בענוה בשמחה ועל ידי הענוה יגיע לרום המעלות שאין מעלה הימנה כאמור. ועל כן אמרו ז"ל (סוטה כ"א:) אין התורה מתקיימת אלא במי שעשה עצמו כמי שאינו וכו' ואמרו שהתורה נמשלה למים שיורדין ממקום גבוה למקום נמוך כך דברי תורה יורדין ממקום גבוה למקום נמוך ואצליהם נקרא באמת תורה שהוא מורה להם דרכי ה' יתברך אהבתו ויראתו ואינם אצים ללמוד סך רב כי אם המעט שלומדים מצרירים אותם בנפשם ושכלם לעשות כן כאשר צוהו ה' יתברך ועושה כן תמיד, וכל הנהגותיו מקטן ועד גדול הכל על ידי התורה שלומדין ודייקין למלה דחכמתא למנדע ברירו דמלה בלב ונפש לעשותם כאשר יוכלו. זאת התורה המורה איזה דרך ישכון אור וממילא מרחקתו מן החטא כיון שאינו עושה דבר כי אם על פי התורה.

ואמנם מי שאינו לומד לימודו על כל פנים על הדרך שנתבאר וח"ו עושה ממנו קרדום לחפור בה ליהנות ממנה בקיבוץ תלמידים או להעשות רב וחבר בכדי להתפרנס מזה ויכבדוהו עשיר ורש, או למען היות לו ידיעה בכל הספרים והלימודים שלא יתבייש בפני חביריו ויוכל להתערב עם בני אדם גם בני איש בלימודם או בדברם בדברי תורה ולא יהיה כגולם ביניהם, או שלומד סתם כמצות אנשים מלומדה, או אפילו יותר שלומד לידע ענינה וחכמתה ולא למען עבודת ה' יתברך, זה אינו זוכה לשום דבר כי הרי לא נעשית בדחילו ורחימו דמאריה ולא פרחת לעילא (תיקוני זוהר כ"ה:) ולא עוד אלא גם שמתרחק על ידה מעבודתו יתברך כי אם הוא אינו מרגיש בקרבו שנעשה גס רוח בזה, מכל מקום לא ימלט שלא להיות לבו מתגדל בקרבו במקצת, היום קצת ומחר יותר בחשבו הרי למד התורה והוא למדן ואין חבירו דומה לו במעלה ואומר אהיה איך שהיה, על כל פנים למדן אני והוא עם הארץ כמו שאומרים אלו האוילים הטפשים שלא טעמו יראת ה' מימיהם. הנה לא די שלא נתקרב אליו יתברך על ידי התורה בהכנעה וענוה המוכן להשראת אלהות על האדם ודביקות השכינה אלא אף נתרחק בחשבו במעלתו ונתגדל לבו בקרבו, ואומר הקב"ה עליו אין אני והוא יכול לדור ותועבת ה' כל גבה לב כמו שאמרו ז"ל (סוטה ה'.). ועל כן אמרו (יומא ע"ב:) זכה נעשית לו סם חיים לא זכה

וכו' כי כיון שנתרחק מהקב"ה ח"ו על ידי התורה אין לך סם המות גדול מזה והלואי שלא נברא, ומכל שכן מי שלומד בשביל עבירה לנצח את חבירו וכדומה, שמוטב לו שנהפכה שליתו על פניו.

ומה שאמרו ז"ל (פסחים נ':) לעולם ילמוד אדם אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה וכו' כבר כתבנו ענין לשמה בקצת דקצת וכמה קדושה וטהרה ופרישות התאוה, וחסידות, צריך לזה. ומכל שכן בדרכי לשמה היותר גבוהים וגדולים. ועל כן מי שאינו יכול ללמוד כל כך לשמה מותר לו ללמוד שלא לשמה הנזכר כי אם סתם לקיים מצות בוראו שצוהו במצות עשה ללמוד ומזה יוכל לבוא במעט מעט ללמוד לשמה כי המאור שבה מחזיר למוטב כמו שאמרו ז"ל (איכה רבה פתיחה ב') אבל לא שילמוד לשם הנאתו כל שהו, כי הלומד בגאותו לתאותו ח"ו לעולם לא יראה אור בהיר בשחקים אפילו אם ילמוד כל היום וכל הלילה מאין הפוגות. ובאמת אנו רואין בחוש מצדיקי זמנינו שלומדים מעט מהרבה ואינם נחשבים כלל ללומדים ורובם ככולם זכו לכל המעלות שמנה רבי מאיר בלשון המשנה או רובם בודאי על כל פנים, אמנם כי זה המעט שלומדים, לומדים אותה לשמה כל אחד כפי זַכּוּת דעתו ויראת שמים שבו על כן זכו למעלותיה.

והנה בקרבן עולה אמרו חז"ל (בתנחומא פרשה זו א', ב') למה נקרא שמה עולה וכו' עד תדע מי שהיה מביא חטאת הכהן נוטלה אבל העולה אין בריה טועם ממנה כלום אלא כולה עולה להקב"ה שהוא עליון לכן נקרא שמה עולה וכו' עד כל מי שהוא מעלה את עצמו סופו ליֵלך באש שנאמר הוא העולה על מוקדה וכו' עד כאן. ולזה ירמוז הכתוב זאת תורת העולה כלומר שהתורה שאדם לומד צריך להיות דוגמת העולה שאין בריה טועם ממנה אלא עולה כולה להקב"ה וכן עסק התורה צריך האדם להעלות הכל להקב"ה ולא יהיה בה חלק לאדם כלל כי אין בריה טועם ממנה רק לכבודו יתברך באהבה ויראה שיהיה פרחת לעילא ויהיה עולה כולה להקב"ה. ואולם היא העולה מי שרוצה להתעלות על ידי התורה להקרא רבי ולנצח חבירו וכו' או שממילא היא העולה שהיא עולה בלבו ולבו מתגדל בקרבו על ידי התורה שלמד, אז על מוקדה על המזבח שראוי לישרף באש כנאמר, כי אש של תורה אש אוכלה היא ותצא אש מציון ותאכל ארץ ויבולה. ואפשר לזה רמזו חז"ל באומרם (מנחות ק"י.) כל העוסק בפרשת וכו' כאילו הקריב כו' ודקדקנו למעלה למה לא אמרו כל הלומד וכו' ולדרכינו יאמר כל העוסק בפרשת כו' כלומר שעוסק תמיד בתורתו ומצותו ותפילתו כולן נעשין על טהרת הקודש כפרשת העולה שאין בריה טועם ממנה אז מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב עולה כי שמוע מזבח טוב, וטוב יום בחצירך מאלף. ולזה סיים כל הלילה עד הבוקר, כלומר ואימת עיקר זמן לימוד

התורה שהזהרתיך עליה הנה הוא כל הלילה וכו' כי הגלות נמשל ללילה כנודע ואמרו חז"ל (ברכות ח'.) מיום שחרב המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה וזה בעוסקין לשמה כבפרשת העולה, וגם הם אמרו (הובא בטור יורה דעה סוף סימן רמ"ו) אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה וכו', ועל כן כל הלילה עד הבוקר. ואש המזבח תוקד בו, כי הנה ידוע אשר אש המזבח היה אש של מעלה, וזה האש תוקד בו בעוסקו בתורה באש של מעלה להיות בוער בלבו לצורך גבוה לשמו יתברך לעשות נחת רוח לפניו, אבל לא ח"ו באש זרה אש של הדיוט לבעור בלבבו תאות עצמו חלילה. ולזה אומר הכתוב,

פסקה ג

ולבש הכהן מדו בד וגו'. פירוש הוא הכהן העובד את ה' בתורה הקדושה ולבש מדו בד ואמרו חז"ל (פסחים ס"ה:) מדו כמדתו וכו'. ולדרכינו ירמוז שיהיה כמדתו ולא יתגדל יותר ממה שהוא, והן מדתו ידוע טיפה סרוחה ותולעה הבל ותהו ושאר המעלות שנמנו לו, ומה יתגאה אדם להבל דמה אנוש כחציר ימיו וגו'. גם זה המעט שעושה אינו שלו, כי הלא הכל הוא בכח וחיות הבורא שבו ואמרו חז"ל (סוכה נ"ב:) אלמלא הקב"ה עזרו לא היה יכול לו ובמה יתגאה מעתה. גם ירמוז מדו בד על מדת ההתבודדות ששבחוהו חז"ל בכמה מקומות ובראשם מרן הרב האר"י ז"ל שכתב (מובא בחרדים ובשל"ה במסכת תשובה דף רל"ג) שההתבודדות טוב לנפש יותר מכל הסיגופים ומי עלה לשמים ונגלה לו קניית המעלות טובות בדורותינו יותר ממנו, גם על פי השכל כי מי שמתאוה תמיד לחבורת אנשים לא יקנה התורה עמהן כי מוכן עמהם לשיחה בטילה ודיבורי האיסור כלשון הרע וחנופה ודומיהן, או הרצון בחבורת אנשים ריקים בכדי להשיג כבוד מהם ואתה תהיה לרב ביניהם ומגיד, לא כן אחי כי אם להתבודד בחדר ועסוק בתורה עם תלמידים הגונים או עם חבירים מקשיבים לקולך.

ומכנסי בד ילבש על בשרו, אפשר ירמוז למה שידוע מהבאים בסוד ה' שאין טוב לנפש אדם אשר ימות כי אם לבושי פשתן מנוקים שלא יהיה בהם שום מין אחר (ועיין בספר הקדוש מעבר יבק ובחסד לאברהם מעין ד' נהר נ"ב באריכות). ולזה אמר הכתוב שיזכור האדם ביום אשר מכנסי בד ילבש על בשרו והוא יום המיתה ולא ילווהו לבית עולמו שום תאוה והנאה מזה העולם כי אם התורה שילמוד לשמו יתברך ולא יותר וגם למה לו לחשוב בהבלי הבלים בעת לימודו להתגדל ולהתפאר ושמא פתאום יבוא עתו ואיה גדולתו ותפארתו. או ירמוז ומכנסי בד כלומר זמן הכניסה ואסיפה לכל, שישכב בד לבד בקבר וזה ילבש על בשרו לראות שלא ירבה לו בשר בתאותו כי מרבה בשר מרבה רימה

(אבות ב', ח'), וכבר נודע אומרם ז"ל (ברכות י"ח.) קשה רימה למת כמחט בבשר החי וכו'. ולזה אמר,

והרים את הדשן אשר תאכל האש וגו'. כי נודע מה שאמר הכתוב (דברים ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו' וכבר מפורסם בספרי יראים ובפרט בזוה"ק שאין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבר נש אלא מגו אכילה ושתיה כמו שמבואר בדבריו (שמות קנ"ד:). גם הדשן הוא מספר שטן בשוה כי מי שמתענג בדשן נפשו שם השטן מרקד והוא הוא, ועל ידי זה מחליף האדם עולם עומד בעולם עובר והתורה ודאי אינו מצוי בהללו בעלי פטסין הממלאים כריסם בבשר ויין כמו שהאריך בזה הרמב"ם ז"ל (פרק ג' מהלכות תלמוד תורה הלכה י"ב) והובא לשונו הקדוש בדברינו במקום אחר. ולזה הזהיר הכתוב והרים את הדשן אשר תאכל האש כלומר להרים הדשן מנפשו שלא לדשן את עצמו כי הוא אשר תאכל האש את העולה על המזבח זו התורה שנקראת אש ועולה אל המזבח למעלה היא תאכל ותכלה אותה ח"ו שאין התורה והוא מצוי כאחד, וכבר כתב החסיד הקדוש בחובת הלבבות (שער חשבון הנפש אופן כ"ה) שכאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש כן לא תתחבר בלב אחד אהבת עולם הזה ואהבת הבורא ברוך הוא וכו' ואף אם ילמוד אין תורתו לרצון ולנחת רוח לפניו כי נעשית בפניות אחרות שלא באהבה ויראה ולא פרחת לעילא, רק ושמו אצל המזבח שנשאר אצל הקדושה מנגד ששם בחינת הסטרא אחרא, כי תכף במקום שאין הקדושה, שם שורה הסטרא אחרא, והתורה הזו שאינה על המזבח לפרוח לעילא נשארת אצל הקדושה סביבה שסביב רשעים יתהלכון. ולזה אמר,

פסקה ד

ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. בגדים הם הלבושים והוא יפשוט את המחשבות לא טובות והרהורים שנתלבש בהן עד עתה בלימודו להנאתו, ומעתה ילבש בגדים אחרים בגדי קודש להתלבש באהבה ויראת ה' כראוי וכמו שנאמר ליהושע הכהן הגדול (זכריה ג', ד') והלבש אותך מחלצות. והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור, כלומר להוציא בחינת התענוגים אל מחוץ למחנה שהיה שם ולהביאם אל מקום טהור להתענג בדשן נפשו מאורו ברוך הוא הנעלם בתורתו להתעלס באהבים בדביקות הנפלא שמתיחד עם בוראו ברוך הוא ביחוד גמור על ידי עסק התורה, שהוא תענוג כל התענוגים ותכלית כל מקוה. ועל כן מסיים,

פסקה ה

והאש על המזבח תוקד בו. על המזבח תהיה ולא אצל המזבח כי אם לפרוח לעילא זה האש תוקד בלבך לבעור ולחמוד ולהתאוות לגרום תענוג ונחת רוח לבוראנו ברוך הוא,

ובזה לא תכבה פירוש שלא תכבה בזה אש התורה והמצוה כי אם אדרבה תוקד בו תמיד בכל יום ויום ביותר ויותר. ואחר כל זה הנה ובער עליה הכהן עצים בבוקר וגו' כי התורה נקראת עץ חיים כידוע כלומר אחר הכוונה האמורה אז יתעסק בתורה וערך עליה העולה פירוש שיערוך עלייתו בכל עת ובכל שעה ביותר ויותר. והקטיר עליה חלבי השלמים הוא על דרך אומרם ז"ל (ברכות ס"ד.) תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, ואמרו (יומא פ"ו.) ואהבת, שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה וכו' ומשאו ומתנו בשוק נאה כו' ודיבורו בנחת עם הבריות כי התורה נקראת שלום כמאמר הכתוב (משלי ג', י"ז) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום וכמאמר חז"ל (בתנחומא פרשה זו ג') כל מה שכתוב בתורה לשם שלום הוא נכתב וכו' ושלמים ידוע שהא מלשון שלום (תורת כהנים ומובא ברש"י לעיל ג', א') מחמת שעושין שלום בין הכל שיש בהן חלק לגבוה ולכהן ולבעלים, וכן בתורת אמת עושין שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה להוריד על ידה כל מיני ברכות והשפעות ועל ידי כן מרבין שלום בכל העולמות כאומרם ז"ל (בבא מציעא נ"ט.) כד משלים שערי מכדא וכו' ולהיפוך כשהברכות בעולם אז הבריות שמחין זה עם זה ושלום ביניהם וכן בכל העולמות כנודע (ולזה רמז הכתוב בזאת תורת זבח השלמים שהוא שהתורה יהיה כמו השלמים להרבות שלום בעולם וכמו בזאת תורת העולה והכל אחד כי אם התורה נעשה בזאת תורת העולה רק לשמו יתברך אז נעשה מעתה תורת השלמים להרבות הברכות והשפעת השלום בעולמות, ואם ח"ו מתערב בכוונת התורה בכדי לקבל הברכה לעצמו להנאתו, אז לא די שלא פרחת לעילא לנחת רוח לפניו כי אם שגם הברכות אינו מקבל כיון שכוונתו למענו כנודע). ולזה מסיים,

פסקה ו

אש תמיד תוקד על המזבח. שחוץ מכל הנזכר תראה תמיד להבעיר אש בלבבך על המזבח כלומר לזבוח את יצרך והשט"ן שמספרו דשן, ותמיד תחפוץ ותתאוה לזבוח את יצרך בכל התאוות שבעולם לכפותם ולהכניעם ולהמעיטם בכל אשר תוכל במורשי מעמקי מחמדי לבך וזה נקרא אש תמיד כי המשבר התאוות בשביל ה' אלהיו נקרא עובד ה' תמיד כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (הובא בשולחן ערוך אורח חיים סימן רל"א) וכמאמר חז"ל (נזיר כ"ג.) בשני בני אדם שאוכלין פסחיהן זה שאוכלו לשם מצוה נאמר עליו (הושע י"ד, י') צדיקים ילכו בם וזה שאוכלו לשם אכילה גסה (פירוש רש"י לשם רעבון נפשו כי ירעב) נאמר עליו ופושעים יכשלו וגו', ועל כן המשבר תאותיו לשם ה' שלא למלאות תאותו לרעבון נפשו נאמר עליו צדיקים ילכו בם ועובד את שמו יתברך ועובד ה' תמיד ועל כן אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה לעולם רק בכל יום תמיד יהיה יראת ה' על

פניו ובכל דרכיך דעהו. או יאמר לא תכבה נגד מה שאמר למעלה והרים את הדשן אשר תאכל האש כי התענוגים אוכלין ומכבין האש של תורה, וכאן שבתאותיו מכוון לשם ה' וממעיט הנאותיו, אז לא תכבה על ידי זה אש התורה והמצוות שעושה בעולם הזה ופרוח תפרח ותגל גילת ורנן לעלות למעלה למעלה לשמי השמים לרצון לנחת רוח לפני כסא כבודו יתברך והוא יתברך על ידי זה מרחם על עולמו ומיטיב להם מטובו ומשפיע להם כל מיני ברכות וישועות גאולות ורפואות שפע החיים והטוב והשמחה והשלום מאור פניו יתברך לכל העולמות עליונים ותחתונים אמן כן יהיה.

פרק ט

פסקה א

ויהי ביום השמיני וגו'. חז"ל (רבה פרשה זו י"א, ז') נתעוררו על אומרו ביום הזה שהוא שמחת הקב"ה וכל העולמות לשון ויהי שהוא לשון צרה וכו' עיין שם. והנראה כי חז"ל אמרו (בתורת כהנים מובא בילקוט רמז תקכ"א) בפסוק שאחרי זה ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגו' מלמד שאמר לו משה לאהרן אהרן אחי אף על פי שנתרצה המקום על עוונתיך, צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלח דורון וכו', ואף ישראל צריכין כפרה שנאמר ואל בני ישראל תדבר וכו' עד כאן. ומה שאמרו בלשונם צריך אתה ליתן בתוך פיו של שטן ידוע למבינים בסוד שעיר דראש חודש, וגם העגל הזה היה על דרך זה כמו שאיתא בזוה"ק (פקודי רל"ו: רל"ז:) וזה לשונו: ומה דהוו ישראל דכיין מההוא זוהמא קדמאה וכו' כד קיימו על טורא דסיני וכו' האי חטאה דעגלא גרים לון כמלקדמין לסאבא לון וכו' וגרים לון מותא וכו' ובגין כן אהרן אהדר לבתר לאתדכאה דאילו איהו לא הוי לא הוי נפיק עגלא מאי טעמא וכו', כד אתדכו ישראל ובעו לאתדכאה איצטריכו לקרבא שעיר בגין דשעיר איהו חולקא דההוא רוח מסאבא וכו', ובגין כך לא אתעבר זוהמא דא מעלמא עד ההוא זימנא דיעבר ליה קודשא בריך הוא וכו' כמה דאת אמרת ואת רוח הטומאה וכו', ובזמנא דבעי אהרן לאתדכאה אקריב עגל מהאי סטרא וכו' תא חזי, להאי אתר דאיהו רוח מסאבא קודשא בריך הוא יהיב ליה שולטנו למשלט בעלמא בכמה נזקין ויכול לנזקא, ולית לן רשו לאנהגא ביה קלנא דבעינא לאתטמרא מניה דלא יקטרג עלן בגו קדושה דילן, ועל דא רזא חדא אית לן, דבעינן למיהב לון דוכתא זעיר בגו קדושה דילן דלא ישתכח מקטרגא בגו קדושה דילן דהא מגו קדושה נפיק שולטנו דיליה, ובעינן גו רזא דתפילין לאצנעא חד שערא דעגלא דיפוק לבר וכו' דהא ברזא עלאה דלעילא בעינן לאתטמרא ולמיהב ליה בכל ירחא וירחא כד סיהרא בעי לאתחדתא חד שעיר בגין דלא יקטרג חדוותא ויטול חולקיה וכו' וסיהרא קדישא לינקא בקדושה וכו'

עד כאן. הארכנו קצת בהשנות דבריו בכדי להבינך היטב כי רבים אומרים זאת בלשונם ואינן מבינין בלבם, והם דברים העומדים ברומו של עולם גו רזא דרזין. ודבר ידוע הוא שכל זאת נעשה ונתהוה אחר חטא העגל, כי אם היו ישראל מקבלין הלוחות הראשונות, שנאמר בהם חרות על הלוחות ואמרו חז"ל (שמות רבה מ"א, ז) חירות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות והיה עת תיקון השלם, לא היינו צריכין לתת לרוחא דמסאבא חולק זעיר בקדושה דילן, כי אז היה רוח הטומאה עובר מן הארץ מכל וכל וכמו שאיתא בזוה"ק. וכל זה נשאר ונתהוה לנו אחר מעשה העגל, שאף שנמחל עיקר חטאו מכל מקום רשומו נשאר לדורות עד דייתי מלכא משיחא כמו שמבואר בדברי זוה"ק המובא למעלה ובגין כך לא אתעבר זוהמא דא מעלמא עד ההוא זימנא דיעבר ליה קודשא בריך הוא כמה דאת אמרת ואת רוח הטומאה אעביר וכו' עד כאן.

ולך ראה מה שאמרו חז"ל (ילקוט שם) שהיה אהרן רואה על המזבח כתבנית שור והיה מתייירא ממנו וכו' לאשר המירו כבודם בתבנית שור אוכל עשב, הרי שאפילו אחר הקמת המשכן ח"ו רבץ רישומו על המזבח, ואפשר שעל כן אף אחר שקרב אהרן כל הקרבנות ועשה כל המעשים, לא ירדה שכינה לישראל עד שנכנסו משה ואהרן וביקשו רחמים שתרד השכינה כמאמר חז"ל (תורת כהנים מובא שם רמז תקכ"ג). מי עיכב הורדת השכינה לישראל הלא ה' אמר לשכון בערפל, אם לא רשומו של חטא הזה אשר נשאר לדורות כמאמר הקב"ה וביום פקדי וגו'. וכל חכם לב יודע מרת מרירות כאיבות הלב ועגמת נפש דבר הזה שיצטרכו ישראל לתת לרוחא דמסאבא חולק זעיר בקדושה ובפרט ביום שמחתנו ומועדינו בכולם אחרי הקרבנות של מוסף היום מקריבין שעיר חטאת אחד כנאמר בתורה והוא מבחינת היצר הרע הנקרא חטאת כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"א:) היש מכאוב גדול מזה והכל נמשך מחטא העגל, ועל זה יגיד הכתוב ויהי ביום השמיני וגו' צרה ודאי ומכאוב לב, אשר קרא משה לאהרן וגו' ואמר לו קח לך עגל וגו', והוא הניתן לתוך פיו של שטן במצות ה' כביכול שיטול חלקו ולא יערבב השמחה, אהא על הדבר הזה אשר קרבן ראשון שיקריב אהרן ביום הראשון של הקמת המשכן, ילך לעזאזל המדברה ויהיה צריך לכפר עליו ועל ישראל וכן נשאר לדורות בשעיר חטאת דראש חודש כמו שאיתא בזוה"ק הנזכר, וכן בכל שעירי חטאות וממילא נמשך מזה מה שלא נראה השכינה והיה אהרן מתבייש וכל ישראל,אבל אם היה הקמת המשכן שלא יוקדם לו חטא העגל ודאי שהיתה השכינה ממתנת להם קודם ועל כל אלה אמר ויהי צרה ודאית ביום השמחה השלימה הקמת המשכן.

פסקה ג

ואל בני ישראל תדבר וגו' קחו שעיר עזים וגו'. יש לדעת מפני מה נשתנה אמירה זו מכל האמירות שבתורה מה שלא אמר משה בעצמו לישראל ואמר לאהרן שהוא יאמר לישראל. והנראה כי הנה בשני דברים היה הקב"ה מראה לישראל שנתרצה להם על מעשה העגל. אחת, במה שנתגלה כבודו על המשכן וירא כבוד ה' אל כל העם, ראו כולם כי נתרצה כמאמר חז"ל בילקוט (רמז תי"ד) משל למלך שנשא אשה והיה מחבבה ביותר כעס עליה כו' כך הקב"ה חבב את ישראל כו' עשו העגל אמרו אומות העולם אין הקב"ה מתרצה להם עוד כשעמד משה ונתפלל עליהם אמר לו הקב"ה סלחתי כדברך ולא עוד אלא שאני משרה שכינתי עליהם וביניהם והכל יודעים שסלחתי. והשנית, בהקרבה הזו האמור כאן כמאמר חז"ל (ילקוט רמז תקכ"א) יבוא שעיר ויכפר על מעשה שעיר עגל על מעשה עגל שור על מעשה שור וכו' תדעו שנתרצה הקב"ה וכו' עבירה שאתם מתיראים ממנה כבר נזבחה שנאמר לזבוח לפני ה' וכו' הרי שגם על ידי הקרבת הקרבן הזה הראה הקב"ה שמחל לישראל. והענין מה שהראה זאת בשני דברים, כי נודע מה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ד':) לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה אלא להורות תשובה כי על ידי זה שכיפר להם הקב"ה על ידי התשובה ידע כל חוטא שכשיעשה תשובה יתכפר לו. והנה תשובת ישראל לא מצינו כי אם במקום הזה שהקריבו קרבנות על חטאם לעולה ולמנחה ולחטאת ולשלמים כמפורש בכתוב. ונודע מה שמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל (בהלכות מעשה הקרבנות סוף פרק ג') שבעיקר הקרבת הקרבן היה צריך להתוודות עליו ולעשות תשובה באמת לפני המקום עיין שם. ובודאי כמו כן עשו ישראל ועשו תשובה מקירות לבם ובזה נתכפר להם. והנה גם קרבן אהרן מה שהקריב ביום הזה עגל לחטאת היה גם כן להודיע שמכפר לו הקב"ה על ידי עגל זה על מעשה העגל שעשה כפירוש רש"י וכמו שמבואר למעלה. והוא ודאי אשר ידע כל אופן כפרת חטא על ידי הקרבן במקור התשובה ממורשי לבב, ועל כן צוה משה לאהרן שהוא יאמר לבני ישראל הצווי הזה של הקרבת קרבנותיהם בתשובה לכפרת חטא כדי שהם ימשכו אחריו ויעלו עמו בתשובה ובכפרה לדעתו דעת הקודש אשר גם הוא עושה כמעשיהם. וגם הוא בעת אומרו אליהם יאמר להם כל אופן הכוונה בהבאת קרבן הזה לי ולכם שהוא התשובה השלימה ושברון לבב שיהיה לרצון לפני ה'. וגם שישראל לא יבושו מאהרן כאשר יזכיר להם חטאם מה שאין כן אם היה משה אומר להם אופני החטא והתשובה עליו היו מתביישים ממנו, ועבור כל זה צוה לאהרן שיאמר ולא הוא. ועל כן אומר להלן,

פסקה ד

ושור וגו' כי היום ה' נראה אליכם. ולכאורה הלא זאת אמר להם משה בעצמו בסמוך זה הדבר וגו' וירא אליכם כבוד ה', ומה כיוון לצוות לאהרן שיאמר גם הוא. ואכן כי בזוה"ק מבואר (עיין תצוה קפ"ד.) שתשובה נקרא יקרא דמלכא כי הוא כבוד ה' במה שמקבל השבים. וזה אמר להם אהרן כי בזה שאתם מקריבין לפניו קרבנות האלה שניתנו להורות תשובה והקב"ה מקבל אתכם בתשובה על ידם, בזה ה' נראה אליכם כלומר עבורכם ומחמתכם נראה ונתגלה כבוד ה' ויקרו שמקבל השבים לפניו בתשובה. וזה הכל רק בחינת ההתרצות על ידי הקרבן שהיא בחשאי לא בפרסום ואין השכינים מאמינים. אבל כאשר אומר הכתוב,

פסקה ה

ויקחו את אשר צוה וגו' ויקרבו כל העדה ויעמדו וגו'. אז ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד וגו', ולכאורה פשט הכתוב לא נודע כי מה יעשה עוד אחרי שכבר לקחו את כל אשר צוה ה', ואכן כי משה אמר להם הרצאה השניה הבאה בפרסום על ידי מראות כבוד ה', וזה הדבר וגו' חוזר למה שלמעלה אשר קרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' אמר להם משה אשר על כן באה צווי מאת ה' וזה הדבר תעשו שתעמדו כולכם לפניו יתברך וירא אליכם כבוד ה' בהתגלות כל, בכדי שידעו הכל ויראו כי נתרצה ה' לכם במחילת העוון ובאה כבודו לשכון אצליכם, כדבר האמור. וצווי הזאת אמר להם מפי עצמו כשאר כל האמירות לא על ידי אהרן כבראשונה, ששם היה נצרך להאמר על ידי אהרן מטעם המוזכר ולא עתה.

גם ירמוז הכתוב הזה זה הדבר וגו'. כי הנה נודע אשר כל עיקר עבודתינו ויגיעתנו בארץ בכל מעשה התורה והתפילה והמצוות, הכל בכדי להמשיך חסדי אל עליון ממקור השפע והברכות לכל העולמות כולם העליונים והתחתונים וזה היתה כל כוונת הבריאה שהוא בכדי להיטיב לבריות הן בעולם הזה הן בעולם הבא כמאמר חז"ל (ויקרא רבה י"ד, א') בפסוק (תהלים קל"ט, ו') אחור וקדם צרתני זכה אדם אוכל ב' עולמות וכו', כי ה' הוא הטוב והמיטיב לכל האמיתי ורוצה בהנאת בריותיו בזה ובבא. ואופן המשכת החסדים על ידי מעשה התורה והמצוות הוא כי כל פסוקי התורה ודיבורי התפילות והברכות והודאות וכל מעשה המצוות, כולם הם צינורות נפלאין מאירין מזוככין אשר על ידיהם יורד השפע והברכה אל כל עולם ועולם מעולם שלמעלה ממנו, וכל מצוה ומצוה הוא בעולם מיוחד וכן כל פסוקי התורה והתפילה כל אחד מיוחד אל עולם למעלה למעלה אשר על ידם יורד השפעה מעולם לעולם עד אין סוף ברוך הוא מקור המקורות אשר ממנו ישאבון הכל כל בחינת הברכה והחיים והטוב לכל. והעד הנאמן על זה הוא חלופי

השמות בכל התורה וזמירות התפילה בשבעה שמות שאינן נמחקין ובשאר הכנויים, שלפעמים יאמר בזה ובזה, ולא לחנם יזכיר כאן שם זה וכאן זה, והכל רומז על הנזכר לפי בחינת המשכת השפע והברכה בכל עולם ועולם ממקום שמקבלים ואל מקום שמשפיעים, וכן חילופי הניקוד שבשמות הקדושים אשר בכל ברכה וברכה כולם מורים לעולם מיוחד ולברכה מיוחדת היורדת דוקא על ידי שם או כינוי הזה וניקוד הזה.

ואמנם כי הוא בדרך המשל למקור המים אשר באמצע העיר ומקור הזה בו מים מתוקים וצלולים ונפלאים מאוד מאוד, ואנשי העיר שרוצים כולם ליהנות ממים המתוקים האלה, הולך כל אחד ואחד ועושה לו צינור יפה ושלם ומניחו מן המקור עד בור שבחצירו והמים יורדים דרך הצינורות לכל אחד ואחד לביתו וכולם נהנים ומתברכין ממקור הלז, ואמנם דבר אחד צריכין לראות והוא שיהיו הצינורות ההם יפים זכים וברוכים בלי שום טינוף וליכלוך ועכירת הטיט ואז אם הוא זך ונקי כאמור אינו משתנה מימיו בביתו ממי המקור והם מתוקים וצלולים ויפים בביתו כאשר במקור ממש כי ריחם לא פג וטעמם לא נמר על ידי הצינור. לאפוקי אם הצינור הוא מלוכלך בטיט ועפר ושאר דברים המאוסים אז הוא מקבל לביתו מים הרעים סרוחין וכעורין עד שילאה לב האדם לשתותם ומי הוא החייב בזה הלא במקור ודאי טובים ויפים הם, רק שנתלכלכו מימיו ונשתנו טעמם מפני עכירות הצינור ומכל שכן כשיהיה הצינור נשבר ונסדק יוכל זה למות בצמא והמים אינן מגיעים אליו והוא זב דרך שבירות הצינור אל מקום לא זרע וגפן שאינן נצרכין שם כלל.

וכן הוא ממש בהברכה והשפע הטוב היורד ממקור הברכות הטובות מאת אלהינו יתברך. ששם במקור ודאי הברכה טובה כפולה ומכופלת מתוק וצלול וזך מוכנת לכל הישועות והנחמות וכל צרכי בני אדם מקטן ועד גדול פרנסה דנשמתא ופרנסה דגופא מברכת בני חיי ומזוני שהוא ברכת עולם הזה, כי הקב"ה וברוך שמו שלם בכל, וגם הברכה היורד מאתו שלם ונכלל מכל הטובות והברכות, ואמנם זה הכל כשהתורה והמצוות ודברי התפילה שאנו מעלין למעלה שהם הצינורות שהשפע יורד דרך שם אם הם צלולים וזכים בכוונת אמת רק לשם ה' במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה והכנעת אמת בלי שום עירבוב פסולת ממחשבת חוץ לשם פניה אחרת ח"ו להנאת עצמו מעט מן המעט או קצת תפארת לו מן האדם בזה לחשוב מחשבות שהוא יותר גדול בזה מחבירו שהוא עובד ה' ולא חבירו או שארי המחשבות הפסולות שהן כהררים התלוין בשערה. וכללות כולן הוא שאילו כיוון רק לשם ה' בשלימות לעשות נחת רוח לפניו על ידי עבודה זו ובהכנעה גדולה ובשמחה אז הברכה היורדת ממקור עליון לא נשתנה ולא נפגמה טעמה, ומקורו ברוך ממקור מים חיים בברכה ושפע וגדולה

כאשר בקצה הראשון כן בקצה האחרון אשר מקבל ממנו, וכל טוב אליו. מה שאין כן ח"ו כשמעשה התורה והתפילה והמצוות נפסלים ומעורבים בכל הבלי שטות מחשבת חוץ לעשות המצוות או לעסוק בתורה לשבח והנאת עצמו שיפארו אותו בני אדם, ובמנחה יחלו אותו עשירי עם ועושהו קרדום לחתוך בה ומכל שכן שארי המחשבות לא טובים שהוא לקנתר וכדומה אז נתהפכו מי המקור הטוב למים המרים המאררים והשפע הטוב לוקחים החיצונים והקליפות שיש להם אחיזה בתורה ומצוה הזו, והשפע בידם לוקחים הטוב לעצמם ומתגברין על האיש הלז להחטיאו עוד בכדי שיקבלו השפע על ידו ואחר כך נוקמין בו נקמתם לעשות לו כל מיני רעות כי משלם רעה תחת טובה המה, ואוכל לחמי הגדיל עקב. ומכל שכן כאשר הצינור נשבר ונסדק אז יורד השפע להאי נחש עקלתון וח"ו אליו יבואו כל הקללות ממים המרים האלה הסרוחים על ידי טינופת מחשבותיו.

וזה מאמר הכתוב (ישעיה מ"ב, ח') אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן. כי ידוע אשר שם הגדול והקדוש הוי"ה הוא סוד הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה והכל נכלל בו מן המקור העליון באר מים חיים מים הנובעין כל הברכות עד בור התחתון העומד לקבל כל ההשפעות והטובות. ואם הוא באמת מבריח מן הקצה אל הקצה ששתי קצותיו מחוברין ומיוחדין והיו לאחד שאין משתנה השפע הטוב בקצה האחרון מכאשר הוא בקצה הראשון אז נקרא אני ה' לא שניתי (מלאכי ג', ו') שלא נשתנו מי המקור המתוקים למים הרעים ואז נקרא אני ה', כי מקור מים הזכים נקרא בחינת אי"ן לרוב רוחניות העלמו, וכאשר לא ישתנו מי מקורו נקרא מקום התקבלות המים אנ"י, שהוא אותיות אי"ן ולרמז שהוא בבור התחתון כמו בבאר העליון, ואז גם הבור נקרא באר כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים שלמטה שנותנת טרף לביתה וגו', והיא השכינה הקדושה הנקרא אני כידוע לחכמי לב (זוה"ק חלק א', רכ"ד:), ואז וכבודי לאחר לא אתן שח"ו לא יהנו ולא יביטו כלל בחינות החיצונים למים המתוקים האלה. מה שאין כן אם ח"ו משתנה מי המקור על ידי עכירת הצינור שהוא על ידי פסול המחשבה אשר בתורה ומצוות ח"ו החיצונים נהנין מהשפע כי יש להם בה יד. וזה שאמר הכתוב (ויקרא י"ח, ד') את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ללכת בהם אני ה' וגו', פירוש שתשמרם ותעשם באופן הזה ללכת בהם אני ה' שטוב הברכה והשפע שהולך דרך הם בבחינת הצינורות יהיה בבחינת אני ה' שלא ישתנה הברכה מן המקור אל מקום ההתקבלות רק שיהיה שמו כאן אנ"י כאשר במקור אי"ן כנאמר. ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה א', י"ד) בפסוק (דברים ל"ב, מ"ז) כי לא דבר רק הוא מכם וזה לשונם: כי לא דבר רק ואם רק הוא מכם וכו', כי היה

קשה לחז"ל שלפי לשון הכתוב הוה ליה למימר כי לא דבר רק הוא לכם ופירשוהו כי הנה באמת ודאי כל התורה והמצוות לא דבר רק הוא, כי הם מלאים בכל מיני שפע וגדולה וברכה, ואם רק הוא שח"ו שאין מגיע הברכה לכם הוא מכם שאין אתם שומרין הצינורות כראוי שיהיה זך ונקי מתחילתו ועד סופו, ולכן הוא מרה באחרונה. ואפשר לזה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קי"א, א') אודה ה' בכל לבב וגו', כי הלב הוא הפנימיות וחיות כל דבר ודבר, והן פנימיות מעשי האדם ופנימיות המצוה שהוא הצינור השפע, הכל יקרא לב. והיה דוד רואה תמיד שיהיה ה' בכל לבב בכל הפנימיות כולו רק שם ה' שלא ישתנה מתחילתו ועד סופו, הן בלבבו הגשמי שלא יתערב בכולו שום מחשבת חוץ והן בלב הצינור שיהיה סוף המעשה כמו המחשבה תחילה בבחינת אני ה' לא שניתי ויהיה ה' שמו בכל לבב כולו בשוה. והנה נודע אשר השכינה הקדושה נקראת כבוד ה' לפי שמקבלת השפעתה מל"ב נתיבות החכמה המוזכרים בספר יצירה ואז הוא בחינת אני ה' ממש כי החכמה רומזת לבחינת אין בסוד הכתוב (איוב כ"ח, י"ב) והחכמה מאין תמצא. וכשתרד ההשפעה אל השכינה הנקראת אני אז תקרא כבוד ה'. וזה שאמר משה כאן לבני ישראל זה הדבר אשר צוה ה' תעשו כלומר שתעשו ממש זה הדבר שצוה ה' בלי שום מחשבות דבר אחר ופסולת חוץ רק זה הדבר שצוה ה' זך ונקי כי מחשבת חוץ לא צוה ה' וכשהמצוה הוא זכה הוא זה הדבר אשר צוה ה' ממש ואז וירא אליכם כבוד ה' שתתגלה ותתראה אליכם ההשפעה הטובה המתוקה הצלולה המכונת על שם כבוד ה' ומאי"ן יבוא עזריכם עד בחינת אנ"י שהוא מקום ההתגלות ואז וירא אליכם בבחינת גילוי כבודו יתברך כבוד ה' ומקורך יהיה ברוך ומושפע בחיים וברכה ושפע ממחיה החיים ברוך הוא בכל מיני ברכות כאשר במקור כן למטה ואני ה' לא שניתי כמדובר.

פסקה ט

יין ושכר אל תשת וגו'. ולכאורה היה לו לומר יין או שכר כי זה לחוד אסור וזה לחוד אסור, ואמנם כי הנה שנו רבותינו (במסכת נזיר ד'.) אבל שתה שאר משקין המשכרין לא ולאפוקי מדרבי יהודה וכו' ועוד הורו חז"ל (תענית י"ז. בתוספות דיבור המתחיל ויודע, והובא במקום אחר בשם הסמ"ק) שיין שבתוך הסעודה אינו משכר ומותר נמצאת למד אשר דוקא תרתי בעינן יין ודרך שכרותו ואם חסר חד מנייהו מותר ולזה אמר יין ושכר דוקא יין ודרך שכרותו אל תשת אבל באופן אחר מותר הוא.

אתה ובניך אתך וגו'. זה יתבאר על פי אומרם ז"ל (תענית שם) אנשי משמר מותרים לשתות בלילות אבל לא בימים שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסייעו להם ולזה אמר כאן אתה ובניך שלא תאמר אם אני לא אשתה יהיו בני מותרים לשתות כיון שיש

כהן מוכן לעבודה או לא ישתו בני ואני אשתה לא כן כי שניכם אסורים בשתיה כי פן תכבד העבודה על האנשים ועל כן אל ישעו בדברי שקר לומר כי יש כהן לעבודה כי אינך יודע הזה יכשר או זה ואם שניהם כאחד טובים.

פסקה מג

אל תשקצו וגו' ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. להבין כפל הלשון של ולא תטמאו ונטמתם הוא, כי מודעת זאת לכל משכיל אשר האדם הוא הכלול מכל העליונים והתחתונים ועל כן קראוהו חז"ל (עיין אבות דרבי נתן ל"א, ג') עולם קטן כי כל העולם כולו נכלל בו וכמאמר חז"ל (בבראשית רבה י"ב, ח') אלא אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום. והוא בסוד נשמתו וגופו כי נשמתו היא הכלולה מכל העולמות שלמעלה בארבע בחינותיה שם, נפש, רוח, נשמה, ונשמה לנשמה, שהם כנגד ארבע עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה. וגופו הוא הכלול מכל העולמות שלמטה בגופו כי נעשה מארבע יסודות אש רוח מים עפר, שבהם נבראו כל יצורי עולם התחתון והוא בבחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והוא המקרב ומקשר את כל הברואים כולם לשמי השמים בעת עומדו לשבח ולפאר ליוצרו או בעסק התורה והתפילה בכח גופו המסייע לנשמתו אז כל נבראים התחתונים אשר נכללו בשורש גופו מתקשרים ומתדבקים בו ומתעלים על ידו למעלה למעלה והוא התיקון שלהם כי הם לעבות חומריות גסותן לא יוכלו להתקרב לצור העולמים ברוך הוא אם לא על ידי האדם ועל כן כל הברואים התחתונים ניתנים בידו והוא המושל עליהם לפי שכולם צריכים אליו ותועלתם וטובתם שיתוקנו על ידו. וזה פירוש השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם פירוש שהשמים היא לה' וגם הארץ לה' הוא (ומלת והארץ חוזר למה שלמעלה לתיבת לה') כי כל ברואי הארץ כולם צריכים להתקרב לה' על פני תבל ומלואה כאשר יהיה אם ירצה ה' בעת התיקון שידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור וגו' ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וגו' כי לא בני האדם לבד יכירו שמלכותו בכל משלה כי אם כל ברואים מקטנים ועד גדולים עד יתוש קטן שבטבור הארץ יגיע לשלימותו ותיקונו וידע לפי ערכו כי ה' למלך על כל הארץ ורק שעתה נתן לבני האדם שהם יקרבו הכל לה' בכח נשמתם וגופם. ועל כן בעת בריאת האדם נאמר נעשה אדם וגו' ומבואר בדברי מרן האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה תשא פסוק ועתה הורד עדיך) שנתייעץ בפמליא שלו עליונים ותחתונים שיתנו כולם חלקם כרצונם בו וכן היה והשיג חלק מכולם וכו' עיין שם. ועל כן כל תחתונים המה בכלל נטפלים לעושי מצוה כיון שחלקם בו והוא על ידי כח וחיות שיש לו מכולם עובד ה' הרי הם נטפלים לעושי מצוה וכעושי מצוה

דמו ולכן הם עולים עמו וכמו שאיתא בליקוטי תורה שם שאם יזכה יגילו וישמחו בו כולם עיין שם הכל כנודע והוא מבואר ברוב מפרשי התורה בפסוק (ויקרא א', ב') אדם כי יקריב מכם וגו'.

והנה אופן עלייתן כבר כתבנו כמה פעמים שהעיקר הוא כאשר האכל יאכל מהם לכל נפש ואם עיני שכל לו ולב משכיל וחרד לעבודתו מבין כמה נבזה ונמאס הוא כל בחינת תאות הגשמיות כי הנה המפואר והיפה שבכל הדברים שבעולם אינו רק כי אם עבודת שמו יתברך שבו נבדל האדם מן הבהמה במוחו ושכלו להבין כי יש אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והוא מקור כל התענוגים והחמדות ואליו תכלית כל מקוה שכולם נכספים לאורו ברוך הוא להדבק ולהכלל בו על עבודתו ולעשות נחת רוח שאמר ונעשה רצונו אבל תאוות הגשמיות הלא כולם מעשה בהמה המה שגם הבהמה רודפת אחר תאותיה לאכול ולשתות ולבעול ובמה יוכר מותר האדם מן הבהמה אם גם הוא יחמוד ויתאוה לדברים אשר יתאוה הסוס והפרד ומכל שכן כשנותן אל לבו מיאוס תאות הדברים ההם כמו בתאות המשגל נודע אומרם ז"ל (שבת קנ"ב.) אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם וכו'. ותאות אכילה נודע את הנעשה מהאכילה אחר אכילתו וכמה בזוי ומטונף ומשוקץ צריך להיות זאת בעיני כל בעל שכל, ואכן בוראנו ברוך הוא וברוך שמו וכו' תיקן ויסד הבריאה על זאת לאכול ולשתות רק בכדי תיקון הנבראים התחתונים שהוא להעלות הניצוץ קדושה שבהם המחיה אותם מאור פני מלך חיים ברוך הוא כי זה הוא תכלית השלימות הנאה והיפה עבודת שמו יתברך להחזיר האבידה לבעליה וחותם המלך לחותמו והקב"ה מתענג מזה כשבא אליו הניצוץ הלז כבן הבא לאביו ממרחקים אחר כמה שנים וגם הניצוץ שמחתו גדולה וזה הוא עיקר הבירור כשיודע בנפשו באמת לאמיתו אשר תאוה הנ"ל הגשמית מבוזית ונמאסת בעיניו לגמרי ואינו אוכל כי אם בשביל העלאת הניצוץ ועל כן אוכל באימה ויראה בזה השולחן אשר לפני ה' באהבה ושמחה כראוי לעבודת ה' ואינו אוכל כי אם לשבירת רעבונו בלבד ושומר עצמו מליהנות ולהתענג במילוי כריסו בתאוות ומתיקות דברים הגשמיים לחיך כאשר אמר רבינו הקדוש קודם פטירתו (כתובות דף ק"ד.) גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מעולם הזה אפילו באצבע קטנה כי היה תמיד מאכלו לפני ה' העומד עליו תמיד וגדלה עליו יראת ה' ואהבתו עד שלא ערב לו שום טעם הגשמי מהיראה ואהבת ה' ומכל שכן שלא ימלא כריסו ובטנו יותר משבירות רעבונו כי כל המותר הוא תאוה הגשמית הניבזית ויודע כי אין טוב ואהוב וחמוד אצלו במאכל הזה כי אם שמברר מזה חיות הקודש לה' ובזה הוא מברר הטוב מן הרע, וגשמיות הדבר הנאחזת מן הרע נופל ויורד לעומקא דתהום

רבא כי ביזהו ומאסו בלבבו באמת, וניצוץ הקדוש עולה למעלה למעלה כי אותו אהב ומראה שזה תכלית הטוב והיפה ולכן נתעלית ועולת לחיק אביה להשתעשע באהבים לפני מלך עולמים ברוך הוא.

ועל זה אמר הכתוב (קהלת ב', י"ד) החכם עיניו בראשו שמסתכל תמיד בעוסקו בצורכי גופו התחתונים הגשמיים רק לתקנות הנבראים המתקרבים אליו להעלותם במוחו ושכלו אשר בראשו המגיע השמימה. והכסיל בחושך הולך למלאות פיהו אוכל כאשר יוכל שאת כבהמה ומחשיך לחיות הקודש אשר שם שלא יוכלו לעוף למקורן. וזה אומרו (משלי כ"ט, י"א) וחכם באחור ישבחנה, כי הנה דרכי הגופניות אשר האדם מוכרח בהם נקראים בבחינת אחור, מה שאין כן עבודת ה' בתורה ותפילה נקראים קדם בבחינת (תהלים קל"ט, ה') אחור וקדם צרתני והחכם גם באחור משובח ומהולל ומשבח ומתקן גם בחינת האחור שיתמלא לבחינת קדם עבור שדעתו לשמים וגם את האחור ישבחנה לתקנו להעלותו יפה יפה. וגם ישבחנה הוא מלשון שבירה (מלשון (שם ס"ט, י') בשוא גליו אתה תשבחם) שמשבר כל בחינות תאוות הגשמיים שבה. וזה פירוש הכתוב (משלי י"ג, ט"ז) ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אוולת כי ערום כל עשיותיו בדעת כאמור להפריש הרע מן הטוב על ידי ידיעתו הנכונה שזה רע וזה טוב ובורח בלבו מן הרע כמטחוי קשת ואוכל באימה ויראה ובמתינות ורק די הצורך המוכרח לשבירת רעבונו ולא יותר והכסיל מגלה ערותו ואוולתו שאוכל וחוטף וממלא פיהו באוכל או בשאר תאוות כבהמה מה שראוי לעשות בצניעות וביראה לפני ה'. וזהו סוד המבואר בזוה"ק הכל בחכמה אתברירו וכן בכוונות האר"י ז"ל בסוד כוונת האכילה מבאר שעיקר הבירור הוא בסוד החכמה. וזה הוא עיקר הבירור בחכמה להבין בחכמתו ביזוי ומיאוס תאוות הגשמיות עד שיהיו נמאסין בלבו באמת שלא להשטות עצמו לומר שהוא מבין שכולם המה דברי הבל והבאי ומעשי בהמה, ובלבו חומד אליהם למלאות תאותו, רק שיהיה נמאסין באמת בלבו ולא ירגיש שום טעם במאכלו מתאות הגשמיות עבור פחד ויראת אלהים, וכל אדם יעשה כאשר יוכל לפי ערכו, וחין ערך יופי אהבה וחמדה וחפץ לבבו בעבודת ה' שבזה, שהוא העלאת הניצוץ, ובזה הוא מעלהו. ובלתי זה אפילו אם יכוון כוונות בשמים מכוונות האר"י ז"ל ושאר כוונות כל היום כולו לא יועיל להפריד הקליפה מן הקדושה כיון שבתאותו חומד אליה. וזה צריך להקדים קודם כל, ואחר כך אם יכוון ברזין דאורייתא וכוונת השמות והיחודים התלוין באכילה ככל המבואר בכתבי האר"י ז"ל ודאי אשרי לו ויפה חלקו שגורם בזה שמחה וחדוה בכל העולמות וממשיך על ידי האכילה כל בחינת שפע וברכה ורחמים לכל העולמות כולם.

ואולם אף מי שאין כוחו יפה לשבר תאות מורשי לבבו בתאוותיו הגשמיים עד שיהיו נבזים בעיניו נמאס מכל וכל, ובעת עוסקו בדברים ההם לבו מתאותן ומחמדתן כי ירעב לקחת אוכל לפיהו, ואז הוא בבחינת אחור ואינו מעלה הניצוץ הקדוש אשר שם בעת האכילה כיון שאינו מפריד קליפתו ממנו רק שעל כל פנים עיני שכל לו לדקדק ולהחמיר על עצמו שלא יכשל ח"ו בשום דבר מאכל אשר לא יכשר כל כך ועל הכל שם דעתו ופניו להסתכל בעצמו שיהיה הכל כשרים ומכושרים מכל וכל בלי שום נידנוד איסור, ועל כל פנים מכוון שיהיה לו בזה כח להתפלל ולעסוק במצוות ה' ולעבוד עבודת ה' בכח האכילה ההיא. הנה בגשתו אל מול פני הקודש לתורה ולתפילה ואז מתעלה חיות נשמתו והצורה והרוחניות שבו והמוחין שעליו עד שעל כל פנים אז נמאסין בעיניו כל התאוות הגשמיות ומתאוה וחומד רק לקרבת אלהים לרוץ ולשוב להתדבק בבוראו ואז הוא בוש ופניו נכספין ממה שעבר עליו מחמדת הגשמיות ומעתה דעתו להתקרב לבוראו כאשר יוכל להיות עולה קרבנו, שירצה להיות כולו כליל ועולה לה' גם בעת האוכל ושארי תאוות כנזכר ואז הוא בבחינת הקדם אשר ראשו בשמים ואז עולין עמו גם כל הניצוצות מהנבראים ממה שאכל ונהנה מהן להתקרב לבוראן לראות את פני ה' כיון שעל כל פנים בכוחם הוא עובד לה' וכיוון במאכלו שיעבוד בכוחם לה' והם מן ההתר הגמור כי על כן נקרא התר שאינו קשור ואסור ביד החיצונים שלא יניחו אותו לצאת מאתם רק שהוא מותר מהם ויוכל לעלות אחר כך בעת אשר יעסוק אדם בתורה ובתפילה בכח חיותם. מה שאין כן אם נמצא בו נידנוד מדברים האסורים שעל כן נקראים מאכלות אסורות שהם אסורים וקשורים ביד החיצונים והרע ואינם מניחין הניצוצות לצאת מאתם עד עת קץ שיבולע המות לנצח ורוח הטומאה יעבור מן הארץ. ואז לא די שאלו הניצוצות אינם עולים עמו כי אם גם הוא יורד עמם ירידה אחר ירידה בירידה התחתונה למקום אשר אסורי המלך אסורים שם וגם הוא ניתן ביד החיצונים והרע כמאמר חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו מוליכתו ליום הדין ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב וכו'. וכל עופות הטמאים ובהמות טמאות על כן נאסרו שהחיות הקדושה אשר בהם קשורים ביד החיצונים שאין יכולים לעלות למחיה החיים ברוך הוא עתה, והאוכלם קשור ואסור עמם שלא יוכל גם הוא להתקרב אל הקדושה כי טומאתו עליו מטומאת החיצונים אשר בבהמות הטמאות ואל המקדש לא יבוא.

ואפשר שגם לזה אמר (משלי י"ז, ט"ז) ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אוולת כי. ערום יעשה בדעת לראות ולהשמר ולדקדק על עצמו שלא יכשל בשום נידנוד דבר אסור שלא יתקשר ביד הקליפות ולא יוכל לבוא אל הקודש. וכסיל יפרוש את עצמו מראות פני

הקודש על ידי האוולת שבידו כי אם תכתוש את האוויל במכתש לא תסור אולתו ממנו (שם כ"ז, כ"ב), שכיון שנדבק בו בחינת הרע קשה לו להפריד עצמו ממנו וח"ו נשאר אסור שם ולא עוד אלא שגם הקדושה שבו מעולם יאבד על ידי הטומאה ההוא כמו שמובא בכתבי האר"י ז"ל בכוונת האכילה. והנה נודע מדבריו שם שזה שאדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה מפני שהיו הבהמות מתוקנים בימיו ולא היו צריכין לבירור, ולמה יאכלם וכן בדברים שאינם יכולים להתברר אסורים מצד עצמן כיון שאינן יכולין להתברר למה יפסידם בחנם.

ומעתה הנך רואה שלושה פשעי ישראל במאכל הדברים האסורים. א', דבר הבהמות גופייהו שאינם יכולים להתברר ולמה יפסידם. ב', מה שניצוץ חלק הרע והטומאה דבוק בו עד שאל המקדש לא יוכל לבוא ליקדש בקודש כי טומאתו עליו. ג', שגם הקדושה שבו מאז, יאבד ויופסד ותתעטף בחלק הטומאה. ולזה אמר הכתוב אל תשקצו את נפשותיכם וגו' שכיון שאינן יכולין להתברר הרי נשארין מונחים בגוף משוקץ ומתועב ולמה זה יפסידם בכך ועל כן אני מזהיר שאל תשקצו בהם מפני הפסידם. והשנית, ולא תטמאו בהם שאתם נעשין מטומאין מחלק הרע שלא יוכל לראות את פני הקודש כי לא ישרה עליו הקדושה עבור רביצת הטומאה, והקב"ה עוצם עיניו מראות ברע. והשלישית, היותר גרוע מכולן אשר ונטמאתם בם שאתם נעשים טמאין על ידיהם שאף חלק הקדושה שמכבר, נתבער ונשרף ונאבד וזה ודאי תכלית הרע הוא. ולזה אמר להלן,

פסקה מד

כי אני ה' וגו' והתקדשתם והייתם קדושים וגו'. פירוש לצד שאני ה' אלהיכם שאני שוקד על טובתכם ואני רוצה להשרות שמי עליכם שאהיה ה' אלהיכם ועל כן צריכים אתם לראות אשר והתקדשתם כאשר תחפצו לקדש אתכם ולקבל הקדושה של מעלה מאתי שאהיה ה' אלהיכם אז והייתם קדושים שתוכלו להיות קדושים ולקבל הקדושה ולא יהיה בכם דבר המעכב ומפריד ומאסר אתכם מלהתקרב אלי לקבל קדושתי כי קדוש אני ה' ואין אני מסתכל במקום הטומאה ולא יגור אתי רע לכן הזהרו שלא להאסר תחת רשות הטומאה וליאבד הקדושה שם שאז לא תבואו לראות פני להרביץ קדושתי עליכם.

גם יאמר והתקדשתם והייתם קדושים וגו'. והוא על פי משל למלך שבנה עיר מלוכה לעצמו גדולה ונאה עד מאוד מיופה בכל מיני יופי, ומעולה בכל מיני מעלות טובות אשר לא תחסר כל בה ובנה בתוכה בתים מפוארים בכל מיני פאר מאבני גזית והיכלי שן בתכלית היופי ובתוכם גנות ופרדסים ואילנות טובות בכל מיני פירות יפים ונאים ועשבים טובים ומעולים ומריחים ריח בשמים נפלא ופלא עד שכל המהלכים בה נחת

ינחתו עד מאוד מרוב האורה והזיוה הנמצא שם ומיופי הפירות והעשבים וטוב הריחות הטובים העולה מהן מרגנים לכל רואיהם ובנה בתוכה באמצע רחובה היכל ודירה המלוכה אשר לא שזפתו עין כל רואה כזאת מעולם ולא תשבע כל עין לראותו מגודל חין פאר יופי הדר עטרת תפארת היכל הזה, והוא מצוייר ומכוייר מכל מיני ציורים וכיורים בכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות המלאים זיו ומפיקים נוגה על כל העיר וזה הכל מבחוץ ומכל שכן מבפנים אשר מי יוכל לציירו בשכלו ולהעריך על המכתב יופי הדר זיו יקרו ונזר עטרת תפארתו היכל לפנים מהיכל וחדר לפנים מחדר כולם מצויירים ומכוירים בכל מיני אבני יקר זה מזה שונים ואלו מאלו מופלאים בהופעת האורה והבהקת זיוה ומשלחין ברקין וניצוצין לכל עבר וכל היכל היותר פנימי משתנה יותר לעלוי ביופיו וחינו ומתיקות חמדת ראייתו. וקרוב להיכל המלך בהיכלים החיצונים, שם קול ממיני כל כלי זמר ישמע, העריבים והנחמדים לשמע אוזן בתשוקה מופלאה וחמדה רבה. ובכל היכל היותר פנימי ישונה קול המנגנים ביתר שאת ועוז, ונועם נגינתם ומתיקות קולם הולך ומתגבר בעריבות נפלא עד שמי שזוכה לבוא אל היכלות הללו מקבל שמחה ותענוג ונחת עד אין קץ וסוף, ובכל היכל והיכל שמתקרב יותר לחדרים הפנימים כמעט אשר נשמתו נאסף ותכלה חיותו להתענוג הנפלא והשמחה העמוסה אשר שם מכל אשר רואה מנועם הדרת חינם ויופי אור זיוום וחמדת הדברים ההם וקול הזמרה אשר שם במתיקות ונועם נפלא. ואחר כל זה מי שזוכה לבוא אל היכל המלך בעצמו מקום משכן כבודו אשר אין להעריך ולבאר על הספר יופי הדר זיו היכל הזה ותשוקתו וחמדתו ונועם עריבתו ומגודל התענוג לא יראה אותו האדם וחי כי נתבטל ממציאותו מכל וכל ואיננו כלל בגדר האדם שנתבטל ממנו כל החושים מלחשוב ולשמוע לראות דבר מה, כי אם נפשו ורוחו ונשמתו וכל עמקי מורשי לבבו וכל כח אבריו וכל כח מחשבתו כולם קשורים ומצומדים בחבל עבותות תאוה ואהבה וחמדה ותשוקה עד שלא ירגיש כלל משום דבר וענין אחר בעולם. ומכל זה המבין יבין פאר חין נוראות גדולת המלכות שאין קץ לשבחו ותפארת ויופי הדר זיוו וחין ערכו וגודל חכמתו הרבה עד בלתי שיעור וערך וכל אשר ראה עד הנה כולם כאין ולאפס ותוהו נחשבים נגד קבלת זיו כבוד הודו והדר מלכותו וממשלתו וקרני הוד תפארתו וערך חכמתו שכל אלה לו והוא מתנאה על כולם וברוח חכמתו יסדם ובהדר ממשלתו כונן כל אלה על מכונו ומי ימלל ויהלל שבחו בזה. ועל כן המשכיל יבין וידום ולא יביט אל מראהו ולא ישא פנים לראותו כי לא יוכל למוראו לישא עין לכבוד גדולתו.

והנה מחוץ לעיר הנזכר פנה המלך אלפיים אמה סביבה שיהיה למגרש העיר שדה חלוקה אין ערך לנויה ויפיה אשר בה יטיילו השרים הגדולים ויועצי המלך ובני המלך דרך ארוכה וקצרה. והחכמים שבהם מספרים ומדברים שם בשיחה נאה בדבר חכמה ונחת המשיבין את הלב והנפש ומספרין זה לזה בכפליים מרוב גודל כבוד העיר וכל אשר בתוכה לכבוד ולתפארת ובפרט מגודל תענוג ונחת היכל המלך וגודל יקר הדרת עטרת תפארת המלך בעצמו לפי כוחם והבנתם ויוצאין בשלום ונכנסין לעיר בשלום ונותנין לבם בכל אשר עשה המלך בהיכלות הבנינים האלה בתעלומות החכמה הנפלאה אשר בהן להכיר בכל יום יותר ויותר פלאי פליאות חכמה אשר יוסד בהן בתפארת גדולתן עד אין שיעור, ובזה שבח המלך ותפארת גדולתו וחכמתו על לשונם לשבחו ולהללו לפי כוחם ולהכניס עוז אהבתו בלב שאר השרים והיועצים שאין מכירים כל כך מגדולת המלך למיעוט הבנתם ורואין תמיד שיתגדל כבוד המלך עוד ועוד ביתר שאת ויתר עוז לרוב האהבה עזה ותשוקה הנחמדה ונפלאה אל המלך לתפארת גדולתו ויקר זיו חכמתו והדר ממשלתו.

והנה משמאל המגרש האלפיים אמה הללו, יש שם יער אחד מאילני סרק שאין עושים פרי והאילנות מעורבים ומסובכים מאוד אחד באחד עד אשר לא יופיע עליו נהורא ונחשך שם כל נשפי בוקר והשמש והירח לא נתנו שם אורם, וקוצים וחוחים ודרדרים מצוי שם לרוב עד אשר יכסו את פני כל הארץ וכל מיני חיות רעות המזיקים את כל רואיהם ונחשים הגדולים הנושכין נחש שרף ועקרב ישכנו שמה וקאת וקיפוד ירביצו ילדיהן שמה וכל שוכני חושך ממיני הליסטים מזויינים והורגי נפשות כולם יאהלו שמה עד אשר כל באיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים ונבלעים שם חיים כי רעות במגורם. הן מנשיכות נחשים ועקרבים שנושכין ברגל וממיתין, והן מאכילות החיות רעות האוכלים לאנשים חיים, והן מליסטים האורבים לדם נפשות להרוג כל רואיהן.

והנה ודאי אשר מי שקצת עיני שכל לו ויש לו קצת מוח בקדקדו לא ילך מעצמו לתוך היער הלז למקום גדודי חיות ולסטים. ואולם הליסטים האורבים שם בהיער ומצפים לדם נפשות ויודעין אשר לא יקרא להן להיות אדם בא מעצמו אליהן לאמר הנני בידך עשי לי הטוב בעיניך, ועל כן הוא מוכרח לילך מחוץ לעיר במיני תחבולות וערמות אולי יוכל לצודד נפשות נקיים להפשיט את עדיים מעליהם ולעשות בתיהם קבריהם. ולזה לאור יקום רוצח לצאת מחשכת היער והולך לו אל מגרש העיר הנזכר ועושה עצמו כאילו גם כן מטייל במגרש העיר הזאת ובידו מיני שחוק ומיני מאכלים רעים המתוקים לחיך ושאר דברי נופת צוף, אשר החסר לב נמשך אחריו. והולך ומנגן ביד על הכלי ובפיו,

וזה החסר לב נמשך אליו ונוסע לקולו, והליסטים הלז מקרבו אצלו מאוד בדברי אהבה וחיבה ומתחיל לדבר עמו ולטייל עמו אורך ורוחב ומטעים לו ממטעמותיו ומקרקש ליה בזוזי ואז לבו מתקרב אליו והולך אחריו לטייל עמו ארוכה וקצרה עד שמגיע לקצת סבכי היער והגם שעולה בלב הבער לאמר אולי לא אוכל לחזור כשאבוא לתוך היער אך מרוב אהבת האיש וחמודת הדברים אשר הראה לו מאמין לדברי חלקות פיו שאומר לו נלכה נא עוד בקצה היער שיש שם מעינות טובים מתוקים לפניך עוד דברים חמודים שנפשך חומדת אליהם ואני חפץ להטעימך ממטעמי עד שמביא אותו לבין הקוצים הנוקבים את רגליו. ואף אחר שרואה זאת בעיניו אינו שם על לבו לחזור תיכף על עקבו כי שומע לדברי הנרגן שאומר לו עוד הנה דרך ישר סלולה לפנינו עד שמתקרב יותר לחשכת היער ובא למקום הנחשים ועקרבים ורואה לפניו מדברים המזיקים ונושכים מה שלא ראה כזאת מימי היותו ורבה עליו חיות היער עד אשר מרוב הפחד והאימה סמר שערות ראשו, ולבו מתחלחל ומרעיד ומירתת ואוחז בחזקה בהאיש הלז המוליכו וסובר שהוא יציל אותו מכל זה ואז ממילא הולך אחריו באות נפשו עד אשר יביאנו למקום החושך שלא יחזור על עקבו ולצעוק שם לישועה בשום אופן. ושם מגלה את עצמו לפניו לומר כי את נפשו הוא מבקש ומתחיל לדבר עמו בדברי עזות קשים ומרים ומוציא עליו כלי זיינו המלהיבים ומפחידים את לב האדם ונוטל ממנו כל אשר לו ומפשיטו ערום מכל בגדיו אף בגד שחותם המלוכה היה עליו מפשיט ממנו ועובד בו עבודה רבה קשה ומרה וכשלא יעשה כחפצו דן אותו במכות ופצעים לא אחת ולא שתים עד עשר מכות ויותר ושם עליו בגדי שק ומאכילו מאכלים גסים וקשים עד מאוד וכריסו נבקעת ומת במיתה משונה רחמנא ליצלן.

והנמשל מובן מאליו למי שהתחיל לדרוך קצת בעבודת אלהינו במוחו ושכלו כי הנה דרך הטוב והחיים שנתן הקב"ה לעמו ישראל בקדושתו על ידי קיום התורה ומצוותיה באהבה ויראה לשמו הגדול והקדוש, הוא העיר הבנויה בכל מיני יופי ותענוג. כי מי שזוכה לטעום בנפשו קצת טעם מתיקות התורה וקיום מצוותיה באהבה הרי אין קץ וערך ושיעור לנועם מתיקות הלזה כמו שאמר הכתוב (משלי ג', י"ח) דרכיה דרכי נועם וגו' ואמר (תהלים ל"ד, ט') טעמו וראו כי טוב ה'. וההוגה בה לשם ה' באהבה אז חכו ממתקים וכל פיהו מלא מטעם נופת צוף נועם עריבות ידידות מתיקות התורה יותר מכל הדברים הנחמדים שבעולם כמאמר הכתוב (שם י"ט, ח') תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו' עד הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים. וזה אינו על דרך האמונה כי אם טעם ממשות נפלא במתיקות האהבה שאין קץ וערך אליה ואין חשוקה ותענוג בעולם

כזה למי שזכה קצת לטעום מתענוגיה ודדיה ירוו בכל עת במתיקות נפלא ממציאות הסברות אמיתיות החדשות החביבין על בעליהן ולומדיהן לשמה יותר מכל הון יקר נמצא ומסולא מפז ומפנינים יקרים, והכל למען שמו באהבה בכדי להיות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו. ובזה הענין אין יד כל אדם שוה בו כי לא כל האדם זוכה לראות ולהנות מאור הזה כי אם כדרך שבא לראות באור התורה בקדושה ובטהרה ובזיכוך גופו ואיבריו מכל מין טומאה, כך הוא בא ליראות באור נועם תענוגים וחמודת אהבת מתיקותיה כנאמר (משלי ה', י"ח) אילת אהבים ויעלת חן, ונאמר (שיר השירים ז', ז') מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים, ומרוה עצמו באור התורה עד שכל מיני אהבת עולם הזה מקטן ועד גדול הכל כאין אהבתם ומתיקותם, נגד אהבת ומתיקות התורה. וזוכה להביט בנפלאותיה ודרך החיים והאור הגנוז בה עד שמתענג בה יותר מכל מחמדי עולם.

ואמנם תדע שאף שבחינה זו גדולה וטובה היא ואהבת התורה גדולה בלבו יותר מכל תענוגי עולם מכל מקום אין זו תכלית השלימות בעבודת ה', כי יוכל להיות שמתענג מחכמת התורה בלבד, מטוב טעמיה וחידוש סברותיה והיתר ספקותיה והכל למען שמו יתברך.

אבל תכלית השלימות מתיקות תענוג התורה ומחמדיה הוא התענגות על ה' מרצון אין סוף ברוך הוא וברוך שמו הנעלם בתורה הקדושה, כי אותו אהב ולא דבר אחר בשום אופן בעולם, אף לא התענוג מחכמת התורה פועל בלבו כי אם האהבה והחמדה והתשוקה בוער בלבו כרשפי אש לבוא ולהתדבק בתורה הקדושה בבחינת אתדבקות רוחא ברוחא הבל פה האדם היוצא בדברו מפנימיות הלב אשר נפשו יוצאה בדברו, באור חיות אין סוף ברוך הוא הנעלם בתורה שהוא רצונו ברוך הוא והוא ורצונו אחד ומיוחד בתכלית כאשר כתבנו כמה פעמים בזה כי כל התורה אינו אלא רצונו שרצה שנעשה זאת, וזאת לא נעשה. וזאת הוא בחינת נשיקין הבא מאהבה שהוא אתדבקות רוחא ברוחא כידוע וזה היא האהבה השלימה והתענוג הנפלא אצלו לאין קץ מה שזוכה להתדבק בו ולהתקשר ולהתיחד באורו ברוך הוא ביחוד נפלא ואת זה אהב ועל זה שמח ומתענג בתענוג נפלא, וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ס"ג, ב') צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף וגו' כי עגמה נפשו ותצמא ותכלה ותתלהב בכל עוז ותעצומות לדבק עצמו למחיה החיים ברוך הוא בכל אוות נפשו אשר אין אופן לזה כי אם על ידי התורה שהוא נעלם בהם, ומתגלה לדורשיהם באמת באהבה וכל כך יומתק למו טעם מתיקות התורה באהבת ה' המתדבק אליו על ידה, עד שיתלהב לבו ורעיון מחשבתו לעשות נחת רוח תמיד, ויכסוף וירצה ויחשק לדבק נפשו לה' בכלות נפשו ממש, ותמיד

יחפוץ לעשות ביותר מיכולתו ולא להיות לו מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא רק ללכת מחיל אל חיל לחזות בנועם ה' בכל יום ויום יותר עד שידמה בעיניו כל עשיותיו עד הנה לאין ואפס והכל קטן בעיניו מגודל אור האהבה והתשוקה לדביקות ה' ביחוד נפלא בכל רמ"ח אבריו שס"ה גידיו ומפעליהם שהם מחשבה ודיבור ומעשה וכל החושים חוש השמע והעין והמישוש והתנועה וההרגש, שיהיו כולם מיוחדים לאל אחד שלא להשתמש בהם שום דבר אחר רק עבודתו או דבר הנוגע לעבודתו ומוסיף בכל יום ויום אהבה על אהבה וצמאון על צמאון ומדליק והולך בהנר מצוה עד שאילו היה יכול היה מוסר נפשו ורוחו ונשמתו בעד רגע אחד שזכה להתענג על ה' ולהתדבק בו.

ואולם אפילו בחינה זו שהוא תכלית הטוב, עוד יש בחינה למעלה מזו כי הנה זאת הבחינה אמת שהוא אינו חפץ לשום ענין קבלת פרס ודבר אחר בעולם רק להתענג על ה' ולהדבק בו שעל זה ברא ה' כל הבריאה וצר את כל היצור, ואך כי על כל פנים נראה כעושה קצת למענו כי צמאה נפשו אל ה' והוא רודף וחושק לרוות צמאון נפשו. אבל בחינה האמיתית, שלא ירגיש שום אהבה ותענוג בכל זה כי אם במה שעושה בזה נחת רוח ליוצרו, ורק על זה שש ושמח שזכה לגרום תענוג ונחת רוח למלך גדול ונורא כזה. ועל בחינה זו אמרו רבי שמעון בן יוחאי וחבריו למשה רבינו (זוהר תצא רפ"א.) כבר דמשתדל בתר אבוי ורחים ליה יתיר מגרמוהי. כי האהבה והבערת אש בלבו למלאות רצון הבורא לעשות נחת רוח, עולה על כל האהבות והחמדות עד שלא ירגיש משום אהבה חוצה לה אף שבאמת בוער בלבו להדבק לחי העולמים אבל אינו מרגיש ממתיקות זה כי גדלה אש בלבבו ותלהט מוסדי הרים שיזכה לעשות נחת רוח אליו יתברך המבטל כל האהבות שתחתיה כי היא העולה על כולנה וכבר הוא מופשט מכל עניני תאוות עולם הזה ותענוגיו וכל חמדת אחרים גדול או קטן כי אין בלבו יומם ולילה רק לחפש אופן שיזכה לגרום נחת רוח לפניו בכל מיצוי דם נפשו, ואינו עולה על זכרונו כלל אהבות ותשוקות אחרות. וכשהוא עוסק בתורה הקדושה יכוון רק ליחד שמו של הקב"ה על ידיה כי כל התורה כולה הוא שמותיו של הקב"ה ומדותיו הנוראים שהם המאורות העליונות והפרצופים הנוראים ושמות המלאכים ושאר דברים עליונים שהמה הם פנימיות התורה, ומיחד בגודל נשמתו הקדושה ובאור המאיר עליו, אותיות התורה ושמותיה הרמוזין בה זה בזה ואלו באלו עד שהתורה נעשית שם אחד לקודשא בריך הוא. והסודות הנפלאים והנוראים הללו והיחודים האלה המה בבחינת אור המתלהב ומאיר עד אשר נקשרין המראות ומדות הנוראים והצורות עליונות אחד אל אחד, כמו שאיתא בזוה"ק (עיין בראשית מ"א:) בשלושה גוונין של שלהבת המתדבקין זה בזה וגוף

הנר הוא ארבעה נגד הארבעה עולמות המתקשרין זה בזה. והכל בכח הסודות והשמות ליחודי התורה לעשות נחת רוח לפניו יתברך בזה שהוא תכלית הבריאה ליחד את שמו יתברך באמת ובתמים, ובזה מרבין אור גדול בכל העולמות עד שמחמת גודל הבהקת זיו האור יתמשך עד למטה ותתלהט אש סביבו ויקיף אותו אש מן השמים ותלהט מוסדי הרים בכח אור התורה שהוא ביחוד לשמו של הקב"ה שלא לשום אופן ודבר בעולם, וכמאמר חז"ל (חגיגה י"ד:) ברבי אליעזר בן ערך כשדרש במעשה מרכבה ירדה אש מן השמים וסיכסכה כל האילנות שבשדה וכו', ועל שם זה נקרא מעשה מרכבה כי עיקר הכוונה בהלימוד ההוא בכדי להיות מרכבה לשכינה על ידי הלימוד הזה ליחד עצמו עם כל אבריו וחושיו לשמו ברוך הוא וליחד את המרכבה העליונה ביחודא שלים והכל בכדי להיות נחת רוח לפניו יתברך, וזה הוא המגדל הנאה המשובח שבתוך העיר האהבה העצומה והתשוקה הגדולה בלהבת אש לאור ה' אשר בתוכה ולהיות חופף עליו רוח אלהים ביראה ואימה ופחד מגדולת מלכותו כי נורא הוא וההתבוננות ברזי התורה וסודותיה להתקרב על ידי זה בכל עת אל השורש העליון ולהתענג בתענוגים מתענוגי עולם הבא שעל זה אמרו חז"ל (ברכות ז.) עולמך תראה בחייך עד שיתדבק נפשו אל בוראו בכל עוז עד שתחשק ותתלהב לצאת מהגוף לידבק לשורשה שם עד אשר יתפשט האדם הלז מגשמיותו ויבוטל ממציאותו ונשמתו תהיה משוטטת במחשבות העליונות וקשורה בקשר אמיץ בעולמות עליונים, והנה הוא צופה בהיכלות שלמעלה ובמשמרות של מלאכי מרום במעמדן, ונכנס בהיכל לפנים מהיכל חדר לפנים מחדר, כדוגמת ארבעה שנכנסו לפרדס (המבואר בחגיגה י"ד:) והיא קרוב למעלת הנבואה שכשהוא רואה המראות הנוראות שמראין לו בעת הנבואה כל אבריו מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיו מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה כמו שנאמר בדניאל (י', ח') והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח, ונקשרה דעתו אל צור העולמים ברוך הוא כמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל (פרק ז' מהלכות יסודי התורה הלכה ב'), ומה מאוד תגדל חשקת הנפש לישאר שם שלא לחזור אל תוך הגוף העכור. ואך כי כבר כתבנו כי אין העיקר בעיניו כי אם תענוג מנחת רוח רצון בוראנו ברוך הוא וזה האהבה והתשוקה גדולה אצלו מכל האהבות וכיון שיודע שרצון הבורא לחזור עוד אל תוך הגוף לעובדו בזה, אז תיכף הוא שב לאחור להיות כבראשונה לעובדו בלבב שלם כרצונו ועל זה נאמר אם רץ לבך שוב לאחור, ובעל כרחך אתה חי.

והנה רב נועם תענוג הזה לאור האהבה הנפלאה והחמדה המופלגה בכלות נפשו בתענוגו אשר בכל יום ויום בנפשו ורוחו ונשמתו במי שזוכה לבחינות הנזכרים אי

אפשר לחוק בעט ברזל ולבוא בספר וסופר וסיפור להעריך על הנייר בדיו כי החכם המבין קצת מדעתו וזכה לטעום חשוקה זאת בנפשו אף פעם אחד כל ימי חייו, מעצמו יבין שכל מחמדי עולם הזה ותענוגיה וכל העולם כולו בכלל ובפרט עד תענוגי השרים הגדולים והמלכים המושלים בכל העולם בכל אוצרותיהם לא ישוו על אחת מני אלף אלפים ורבוא רבבות עד אין שיעור נגד רגע אחת תענוג לימוד שלושה תיבות בתורה או עשיית מצוה אחת על דרך האמור, וכמאמר אב החכמים ע"ה (משלי ג', ט"ו) יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה. וראיה לזה ממשנת חז"ל שאמרו (אבות ד', כ"ב) יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא יותר מכל חיי עולם הזה, וידוע שכאשר יאמרו חז"ל כל חיי עולם הזה יוכלל בזה כל תענוג עולם הזה עד תענוג הגדול שאין כמוהו, כמו המלוכה על כל העולם כולו ואלף שנים יחיה ובנים נפלאים מפורסמים בחכמתם ובגדולתם שאין כמוהם בעולם ופשיטא שאר התענוגים השייכים למלך גדול כזה כי בלתי זה לא יקרא לו שם כל חיי עולם הזה אף על פי כן שעה אחת קורת רוח בעולם הבא יפה מזה מכל וכל ומכל שכן שעה ושתים ויותר. וחזרו ואמרו יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא, וכל חיי עולם הבא ידוע שהוא ודאי תענוג וקורת רוח שאין למעלה הימנו ואף על פי כן שעה אחת בתשובה ומעשים טובים יפה הימנו כי הזוכה לטעום חשוקה זו בנפשו קצת באמת שלא להשטות עצמו, יודע שאין ערך לה בשום אופן מכל מה שבעולם אף לבחינה הקטנה שבה ומכל שכן המגיע לבחינת המושכל והשכל למעלה למעלה להבין בהאור הבהיר הוא בשחקים ברוב תענוג ונחת, שעין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד, ג'), הכל כידוע.

וכל זה הוא כשהוא ביראת ה' כי כל אהבה שאין בה יראה אינה אלא אהבה המדומה ולא אהבת האמת, כי מי שהוא עומד לפני המלך ומתענג בחבלי עבותות אהבתו בהכרח שהיראה מוטלת עליו גם כן מפחד ואימת המלך ובהיכלו כבוד אומר כולו, ביראה באימה ברתת ובזיע ובאהבה ושמחה, ובלתי יראת האמת הרי עדיין הוא מבחוץ כלל וכלל, ואיך יושלם בו בחינת אהבת אמת, ולכן בכל מקום ומקום נזכר רק בדחילו ורחימו, ולא זה בלא זה, כי המה מתאחדים תמיד, ולא נאריך בזה שלא לצאת מהענין. ונחזור לאהבת ה' אשר בדרך הטוב והתורה והמצוות שהוא בלתי שיעור להמבינים בה, וזה באבנתא דליבא תלוי, כי איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת כלל כי לא טעם חשוקה זו מימיו, ולא חפץ בתבונה. וחשוקה זו אינה מתגלית כי אם לדורשיה ומבקשיה ככסף וכמטמונים, כמאמר הכתוב (משלי ב', ד') אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא.

והנה סביב להעיר הבנויה המפוארה הלז נטע ה' שדה חקל תפוחין מגרש להעיר אלפיים אמה סביב אשר אוכל שדה העיר נתן בתוכה הוא כל דברי עולם הזה ומחמדיה, הנקראים דברי הרשות שאינם לא מצוה ולא איסור רק הם נטפלים למצוות ותורת ה' כמו האכילה ושינה וההליכה ודברת בני אדם והמשגל שכולם מיעוטן יפה להיות על ידם יתחזק כח הגוף לתורה ועבודת ה' והנטפל למצוה כמצוה, והוא כמו הטיול במגרש העיר הנזכר, והנה צדיקים ילכו בם להבין ולהשכיל על מוצא דברים ההם, כי הוא גופא קשיא ולמה עשה ה' כן בעולמו להיות האדם מוכרח להשתמש בדברים האלה הנבזים ושפלים התחתונים והלא האדם נברא לעמוד ולשרת לפניו יתברך ולשמש את קונו, וכי לא היה יכול הקב"ה לבראו בעולם שלא יצטרך לטנף עצמו בטינופי עולם הזה ומחמדיה בהכרח.

ואכן כי, כל פעל ה' למענהו (משלי ט"ז, ד') והכל לכבודו ברא ולהיטיב לבריותיו אלו ישראל שבהם בחר ה' לנחלה לו ובכוון ברא ה' דברים התחתונים האלה הרחוקים מאוד מאור פניו יתברך, וחיות הבורא בהם מעט, והגישום יסובבהו סביב סביב עד שלא יוכר בהם רוחניות חיות הבורא. ובאמת כל הנבראים שבעולם צריכין להתקרב אליו ממרחק הגדול הלז, שידע כל פעול כי הוא יתברך פעלו ויבין כל יצור וגו' ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, שיתפרד הגשמיות מכל דבר ודבר שהיא הקליפה הסובבת על כח חיות הבורא, ואור חיות הזה יתעלה למקור שורשו מקום אשר נלקח משם, והם בעצמם אי אפשר שיעלו לראות את פני ה' להתפרד מגשמיותם, כי החיות מועט שם והגשמיות רבה ועל כן הארץ וכל צבאה נתן לבני אדם שהמה יקרבו אותם אל האל העושאם על ידי השתמשותו בדברים האלה באכילה ושתיה ובעילה ושיחה והרהור ודברת בני האדם שבכולם נמצא כח אור חיות המחיה, וכשהאדם מבין בגנות גשמיות דברים ההם איך שהם נבזים ושפלים שכל העולם ומלואה ונופת טינופת תאותיה וחמדותיה חוץ מעבודת ה' שבהם אינם כדאים לישא אותם. אדם המשכיל על מחשבתו ומכל שכן על שפתו שכולם דברי הבל ותהו הם כשחק מאזנים נחשבו, ואפילו בתאוות הנכנסין לגוף כמה גינוהו חז"ל כמו בתאות המשגל שאמרו (שבת קנ"ב.) חמת מלא צואה ופיה מלא דם וכו', או באכילה שמכל המאכלים המחמדים שבעולם מה נעשה מהם אחר האכילה הרי תיכף בית הכסא סמוך לשולחנו, ואיך יתאוה בעל שכל לזה. ומכל שכן בתאוות שחוץ לגוף כמו אהבת ההתנשאות על חבירו ורדיפת הכבוד ולאהוב שהכל ישבחוהו ויספרו הודו וכדומה, הלא כל אלה ודאי דברי הבל ותהו הם באין מי שיש לו אפס קצת מוח בקדקוד. ועיקר היופי והמשובח והנאה והטוב אין

בעולם כי אם אור ה' וחיותו וכוחו והשפעתו ולעבדו בלבב שלם, את זה ראוי לאהוב ואל זה יכלה נפש אדם באהבה וחמדה ותשוקה וחיות בוערת כראוי למלך הכבוד כי לו נאה כי לו יאה. וכשמבין האדם באמיתיות בלבבו עד שבאמת כל דברי עולם הזה מבוזין ומאוסין בעיניו ואינו אוהב וחומד כי אם אור ה' וחיותו אשר בכל דבר ודבר, בזה נפרד הגשמיות הקליפה מכל דבר מכל וכל, כי גם הפריד עצמו מגשמיותה ויבזהו בעיניו, ואור חיות ה' שבה נתעלה למעלה למעלה, כי אותו הגדיל בעיניו ויאהבו בלבו והעיד אשר זה הוא תכלית הטוב והיפה ולשם זה הוא אוכל ועוסק בכל דברים שבעולם כפי המוכרח לו ולא יותר בכדי שהניצוץ אור ה' שבהם יעלו עמו ליראות את פני ה' כאשר כתבנו כבר בזה בכמה מקומות. ועוד יש דברים עליונים בזה שלא ניתן לבאר בספר, בסוד אומרם ז"ל (הובא במגיד מישרים פרשת וישב[20]) חנוך תופר מנעלים היה ועל כל תפירה ותפירה היה מיחד שמו של הקב"ה. כי האדם אשר כבר הוא בסוד מאן דעייל ונפיק המבואר בזוה"ק שכבר יצא מבחינת עולם הזה מכל וכל שאין עוד סברא כלל שיהיה בלבו שום חמדה ותשוקת מה לשום דבר גשמי והשיג בחינת החכמה ומדע לידע ולהבין בכל דבר ודבר שורש חיותו ומוצאו בעולמות עליונים בסוד ארבעה פנים שבמרכבה ששם שורש לכל נבראי מטה. והם הררים התלוין בשערה דקה מן הדקה להבין חיות כל דבר איה מקום מקור שורשו ומוצאו במרכבה העליונה ובאיזה בחינה ומדה נרשם חיות זה בשיעור קומה. ועל ידי זה יוכל ליחד יחודים העליונים גבוהים ורמים בדברים שלמטה החשובים לפניו יתברך ביותר ויותר עד אין שיעור כאשר נאמר בשם הרב הקדוש איש אלהים המפורסם מוהר"ר **דובער** מגיד מישרים דק"ק **מעזריטש** על מה שמבואר בזוה"ק (שמות צ"ה.) ואתקשט בקישוטין דלא הוו. כי קישוטי השכינה שהם היחודים מה שנעשה על ידי אותיות התורה והתפילה הן המה קישוטין דהוו כי מעולם ועד עולם המה וכל עיקרם אינם אלא יחודים העליונים. אבל יחודים ודברים התחתונים על ידי חיות אור ה' מאותיות התורה הנקראים אברי השכינה ששוכן בהם, וזה נקרא קישוטין דלא הוו. ויחודים הבאים על ידם הקב"ה מתענג ושש ושמח בהם ביותר ויותר לצד שהיו מרוחקים מאוד מאור פניו יתברך למטה וכשהם עולים אין קץ לשמחתם ותענוגם ולשמחה עמוסה שמגיע לבורא עולם מזה כשמחת בן חביב אשר יבוא אל אביו בזמן כביר שהיה בשביה במדינה רחוקה מאוד שאין קץ לשמחת האב ובן על זה. ועל זה אמר אליהו זכור לטוב (תיקוני זוהר י"ז.) ואנת אשתמודע מעילאי ומתתאי. שאיש המשכיל מבין ומכיר אלהותו גם בכל דברים התחתונים שרואה שם יחודו

[20] עיין מדרש תלפיות ערך חנוך מספר עשרה מאמרות.

ואחדותו יתברך. כי כולם נאצלים מאור פניו יתברך ומיחדים עמהם יחודים נפלאים והיה ראוי להאריך בדברים הללו אם לא שכבוד אלהים הסתר דבר כי לאו כל מוחא סביל דא ולא ניתנו מילין אלין אלא למאן דעייל ונפיק כנזכר.

ונחזור לענין אשר זה הוא מגרש העיר סביב אלפיים אמה שהחכמים מטיילים בה ארוכות וקצרות להבין ולהשכיל גם שם מהדר יקר כבוד המלך ומלכותו שבכל משלה, כמו בהעיר אשר נראה בחוש הראות כבוד הדר ממשלתו. והמה עושים מהמגרש עיר לספר גם שם משבחי המלך הטוב וחכמתו. והנה היער אשר מן הצד לשמאל העיר, זה הוא דרך הרשעים ההולכים בחושך ומתהלך במישרים שכל העבירות רעות דומות עליו כמישור ולא ימנעו את עצמם אף מחמורה שבחמורות. אדרבה ח"ו שמחים לעשות רע. וכבר הם ברשות לבם עד שלא יוכלו כלל להטות לבבם ולכפותו שלא לעבור על רצון הבורא. כי עז וקשה לבבו שלא יכנע. ויתאוה תאוה בחמדה עזה עד שימשכנו בעל כרחו לעבור העבירה הגם שמבין ויודע כי לא טוב זה לפניו ומרה תהיה לו באחרונה מזה. כי אין בו כח לכפות תאות לבבו, מצד שכבר נשקע ביותר בתאוות הרעות, וממילא כל בחינת הקליפות והחיצונים יסובבוהו ותטמא נפשו בכל הטומאות שבעולם ומוסיף בכל יום חטאת על חטאת ופשע על פשע. וממילא העונשים קשים ומרים שמגיע להם עבור זה בעולם הזה או בעולם הבא אין קץ וסוף להם ונעשה בשרם חידודין חידודין ונידונים לדורי דורות והיו דיראון לכל בשר. ואמנם כי מעולם לא נחשד בר ישראל לילך באות נפשו למקום החושך והרע הזה. אם לא עבור דרך הבניים הנזכר הן המה דברי הרשות הנזכרים שאיש הבער אשר הולך בהם ואינו נותן לב להשכיל להיות בזה מותר אדם מן הבהמה שלא לטנף עצמו בנופת טינופת צוף עולם הזה ומחמדיו כסוס כפרד למלאות בטנו וכריסו בבשר ויין ושאר משקים הערבים ומתוקים לחיך ומרים להנשמה מר כמות. ועל ידי זה ממילא בהתמלאות תאותו באוכלין בבשר ויין וכדומה. מתאוה עוד ועוד עד שבא לעבור על כל העבירות האמורות בתורה. ובזה ודאי נכון מאמר הכתוב והתקדשתם והייתם קדושים כי כאשר האדם מקדש עצמו בדברי הרשות הנזכרים אז ודאי והיה קדוש מלמעלה לעלות במעלה מעלה לזכות לכל הטוב הגדול והנורא שהזכרנו ככל האמור.

פרק יב

פסקה ב

דבר וגו' אשה כי תזריע וגו'. נודע מה שיש לדקדק בזה למה לא נאמר בקיצור אשה כי תלד זכר וגו'. והנראה על פי אשר ביארנו במקום אחר בפירוש מאמרם ז"ל (בבא בתרא

ט"ז:) בפסוק (בראשית כ"ד, א') וה' ברך את אברהם בכל בן היה לו (רש"י בחומש) בת היתה לו וכו'. והוא כי הנה נודע אשר כל העולמות המה בבחינת מקבלין דין מן דין כי כל עולם ועולם וכל מדה מהמדות הקדושות תמיד עיניה למטה להשפיע לעולם שלמטה ממנו בחינת כל שפע טוב וברכה, ולבה למעלה להתקשר לעולם ומדה שלמעלה ממנה לקבל משם כל בחינת השפע. ועיין בדברי הרב הקדוש בספר חסד לאברהם (השקת כ"ד) שביאר שם בבחינת החכמה העליונה וזה לשונו: והנה אל החכמה ב' פנים הפן האחד העליון הפונה אל הכתר ואין אותם הפנים מסתכלים למטה אלא מקבלין מלמעלה. הפן השני התחתון הפונה למטה להשגיח בספירה שהיא מתפשטת אליה בחכמתה כו' עד כאן לשונו. וכן הוא בכל המדות וכל העולמות. וכידוע להני ספרי דווקני בבחינת כתיבת שם הוי"ה הגדול והנורא שסדר כתיבתו צריך להיות באופן זה. שהקוצה של היו"ד צריך לנטות קצת אל ה"א הראשונה וה"א הראשונה עושין בצדה הימנית כמין יו"ד קטנה והרגל השמאלי עושין אותו כמיו וא"ו ובסופה נקודה משוך לצד הוא"ו שבשם, והוא"ו נעשה בראשה עב ובסופה ברגלה נעשה כמין פרסה קטנה משוך אל ה"א אחרונה ובתחילת ה"א אחרונה נעשה כמין וא"ו כנודע להבאים בסוד ה' בדברי מרן האר"י ז"ל. וכל זה מורה על התקשרות כל העולמות כי ארבע אותיות הוי"ה מכוונים לארבע עולמות א'צילות ב'ריאה י'צירה ע'שיה ואנו מראין בזה שכל עולם מקשר עצמו עם עולם שלמעלה ממנו לקבל ממנו השפע וברכה ותיכף מקשר עצמו עם עולם שלמטה ממנו להשפיע לו מטובו בכל אות נפשו. ועיקר התיחדותן והתקשרותן מורה אשר לרוב חשקם וחפצם להיטיב ולהשפיע לעולמות שלמטה מהם בסוד אומרם ז"ל (שבת ק"ד.) שכן דרכן של גומלי חסדים לרוץ בתר דלים. המה מקושרים ומיוחדים זה בזה ביחוד נפלא עד שתיכף כאשר מקבל השפעתו מעולם שלמעלה תיכף מורידו ומשפיע למטה בלי שום איחור כי רצון חפצו וחשקו מיוחד על זה להיטיב לזולתו בחמדה נפלאה ויותר ממה שהעגל רוצה וכו' כידוע. ונודע לכל אשר התקבלות ההשפעה יכונה על שם הבת בחינת נוקבא המקבלת, והמשפיע השפע נקרא בחינת בן הזכר המשפיע מטובו. ועל כן זה אשר נתברך אברהם בבחינת מדתו חסד לאברהם שבן היה לו ובת היתה לו ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כי לרוב חסדו וטובו הגיע עד בחינת מדתו למעלה שתיכף כשקיבל ההשפעה מלמעלה בבחינת הבת הורידה והשפיעה תיכף אל הנצרכים אליה בבחינת הבן וכאילו ממש בבת אחת נעשה ומרומז בתיבה אחת להורות שבבת אחת ממש היה נעשה אצלו בחינת המקבל והמשפיע שתיכף כשקיבל השפיע לאחרים לרוב אהבת החסד שבו. ונרמזו שניהם בתיבת בכל להורות למלת בו כל, שכל בו, בחינת

המשפיע ובחינת המקבל (גם בחינת כל נודע שאליה יורדים כל בחינת ההשפעות מרום המעלות והוא המשפיע לעולם שלמטה ממנו). ולא הוא בלבד היה לו בחינה זו כי אפילו בן משק ביתו דמשק אליעזר קיבל ממנו דרגה זו שהיה נקרא דמשק על שם שהיה דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים (יומא כ"ח:) ונרמז בתיבה אחת דמשק להורות שבבת אחת נעשה, שתיכף כאשר היה דולה מתורת רבו היה משקה לאחרים בלי שום עיכוב (ועל זה רמזו חז"ל (בראשית רבה פ"ב, ח') תאומה נולדה עם השבטים כי שבטי י"ה דרכו בדרכי אבותיהם אברהם יצחק ויעקב ונעשו בבחינת בן ובת לקבל ולהשפיע תיכף, ותאומה היתה עמם כי היה ביחוד ובקישור מופלג עד שהיתה כאחת ממש).

ואפשר לזה נאמר ברבקה (בראשית כ"ד, י"ח) ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו, כי כל עיקר נסיון אליעזר היה לראות אם היא גומלת חסדים שתהיה ראויה ליכנס בביתו של אברהם כפירוש רש"י שם (פסוק י"ד) ורבקה כן עשתה לרוב מדת החסד שהיתה בה שמיהרה מאוד והורידה כדה על ידה ובעוד הכד על ידה נתנה לו לשתות מה שהיה ראוי להעמיד הכד בארץ ואמנם לרוב תשוקת החסד שבה לא עצרה כח להמתין רגע להציגו על הארץ וסבלה הכד על ידה ותשקהו במהרה. ואפשר על כן נאמר שם להלן (בפסוק כ') ותשאב לכל גמליו ומהראוי היה לומר ותשאב ותשק לכל גמליו ואכן לרוב המהירות היה נראה אשר תיכף בעת השאיבה כבר היה לכל גמליו בבחינת דולה ומשקה בבת אחת ממש. ועל כן תיכף ויקח האיש נזם זהב קודם השאלה בת מי את כי הכיר בה מדתו של אברהם בבחינת בן ובת להשפיע תיכף אחר השאיבה ובודאי ממשפחת אברהם היא. ואולי שגם בנות יתרו הגידו שבח הזה על משה רבינו ע"ה (שמות ב', י"ט) וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן וגו'. כלומר תיכף בעת הדליה השקה את הצאן ולא איחר כלל. ועל כן כפלו לומר דלה דלה והיה די בפעם אחת ואמנם השני קאי למטה לומר שבדליה אחת השקה את הצאן כי נעשה כמו בפעם אחת ממש כנאמר.

ואמנם כל הנזכר אינו אלא בבחינת כל העולמות המתחילין אחר אור אין סוף ברוך הוא עד נקודה אחרונה שבעשיה דעשיה כי האין סוף ברוך הוא וברוך שמו אינו ח"ו בבחינת מקבל כלל ורק משפיע מטובו תמיד לבריותיו וזה נקרא בדמיון הזכר כי שם בחינת משפיע אמיתי שאינו מקבל כלל והוא זכר לבד שלא בעירוב בן ובת ונקודה אחרונה בעשיה דעשיה היא מקבלת לבד ואינה משפיע כלל והיא הנקראת בשם אשה סתם כי היא בחינת נוקבא אמיתית מקבלת ולא משפעת. והנה כל בחינת הורדת השפע מעולם לעולם ידוע שהכל נעשה על ידי בחינת אתערותא דלתתא כי העולם שצריך לקבל ממה שלמעלה מתעורר באתערותא דיליה בתשוקה ובאהבה ובבקשה לעולם שלמעלה

שיחוננו בהשפעתו בבחינת העלאת מיין נוקבין הידוע לחכמי לב ומזה מתעורר למעלה להוריד כל בחינת שפע וברכה אליו בסוד הכתוב (בראשית ב', ו') ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה ואיתא (בתיקוני זוהר) תא חזי אתערותא צריכא מתתא לעילא ולבתר והשקה את כל פני האדמה וכו' עד והכי צריך לאתערא אתערותא בקדמיתא מאתתא ורזא דמלה אשה כי תזריע ומיד וילדה זכר וכו' עד כאן. וזה שנמצא במדרשו של רבי שמעון בר יוחאי ע"ה (בזוה"ק) רזא דקורבנא עד אין סוף כי לצד שכל חשק העולמות וחפצם להשפיע לעולמות שלמטה מהם. על כן מיד כאשר יעלה אתערותא אף מבחינה התחתונה מאוד שבעולמות תיכף העולם שלמעלה ממנו מעלה אתערותא לעולם שלמעלה ממנו בכדי לקבל ממנו ולהשפיע למטה וכן עולם שלמעלה לעולם שלמעלה ממנו עד אין סוף ברוך הוא וברוך שמו שהוא המשפיע האמיתי ונעשים כל העולמות מלאים שפע וברכה רבה בכולם אף בבחינת אתערותא התחתונה שבתחתונות. ועל כן אמר לו לא תימא שהאתערותא שמתעורר על ידי נפש הבהמה בקרבן דבר קטן הוא כיון שנפש בהמה היא בתכלית הירידה. לא כן כי רזא דקורבנא עד אין סוף שמיד כאשר יתחיל האתערותא בבחינת המיין נוקבין מתתא מבחינה האחרונה מתעורר עד למעלה למעלה עד אין סוף ברוך הוא כי כולם רצונם מאוד להשפיע ותיכף נושאים עיניהם לזה שלמעלה לקבל ממנו ולהשפיע למטה מעולם העשיה עד אין סוף ברוך הוא כמו שאיתא בכתבי האר"י ז"ל (בכוונת קרבן התמיד יעויין שם) וכנודע מכוונת אשה ריח ניחוח לה' שרומז על עליית כל העולמות.

והנה דבר זה הוא בכל הדברים שבעולם הן בפרנסה דנשמתא והן בפרנסה דגופא וביותר ויותר היא בפרנסת הנשמה כי הבא לטהר מסייעין אותו מלמעלה כמאמר חז"ל (שבת ק"ד.) ומיד כאשר אדם מתעורר עצמו מלמטה בבחינת האתערותא לקבל הקדושה והטהרה ממקור עליון אז תיכף יתעורר דרגה אחר דרגה עד למעלה למעלה עד אין סוף ברוך הוא המשפיע האמיתי ומיד תרד אליו הקדושה והטהרה ממקורו ברוך הוא שהוא המרומם על כל ברכה ותהלה כי כל המדות הם בבחינת ברכה שצריכין להתברך ממקור העליון. אבל המקור גופא יתברך ויתעלה, מרומם ומנושא מזה כי הוא המברך ולא המתברך ח"ו. וזה נרמז במאמר חז"ל (תענית ה':) אילן אילן במה אברכך פירותיך מתוקים צילך נאה אמת המים עוברת תחתיך אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך. כי האילן רומז עד מקום המקור הברכה והחיים, ושם אין שייך לברכו כי הוא מקור הברכה ובמה אברכך הרי הכל מצוי בך ואתה הוא המרומם על כל ברכה ותהלה אלא יהי רצון כו' כלומר שתרד הברכה וההשפעה מאתך לכל המאורות

עליונים והמדות הקדושות צלולה וזכה שלא ישתנה בהמקבלים מאשר במקור מפני עכירות צינורות השפע שנעשה לפעמים על ידי מעשה התחתונים שהצינורות נעשים ח"ו מכוערים ונשברים ואז ישתנה השפע הטוב והברכה הנחמדה היורד מן המקור העליון אל המדות התחתונות שלא יהיה צלולה ונקיה כאשר במקור ועל כן יהי רצון כו' שלא ישתנה הברכה כלל וכלל וכולם יהיו כמותך שישפיעו למטה לעולמות התחתונות כמו אתה.

ונחזור לענייננו כי אדם המתעורר עצמו מעט מלמטה לקבלת הקדושה אף בבחינת התחתונה שבתחתונות מתעורר למולו דרגה אחר דרגה בבחינת העלאת מיין נוקבין עד למקור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו מחיה החיים מקור העליון. ועל זה אמר אשה כי תזריע וילדה זכר. פירוש אף אם לא יהיה האתערותא מלתתא כי אם בבחינת אשה שהיא בחינת התחתונה שבתחתונות הנקראת אשה לבד מקבלת ולא משפיע כלל בבחינת נפש עשיה דעשיה מכל מקום כל כך גדלה תשוקת המדות העליונות להיטיב להנבראים ובפרט בהבא לטהר אשר יתעוררו דרגה אחר דרגה למעלה למעלה עד הגיעו על ידי זה אשר וילדה זכר שאתערותא הזה תלד שיאיר לכל העולמות בחינת זכר שהוא אור אין סוף ברוך הוא המשפיע האמיתי ולא מקבל כלל הנקרא בשם זכר לבד ועל כן אמרו חז"ל בפסוק הזה כי תזריע אפילו לא ילדה רק כעין זרע שהוא בחינת הגרוע עשיה שבעשיה מכל מקום גורם על ידי זה לידת הזכר ממש.

עוד ירמוז הכתוב באומרו אשה כי תזריע וגו'. לבחינת העלאת מיין נוקבין הידוע אשר על ידי ה' אותיות מנצפ"ך והם בבחינת הזרע שהם ביסוד הנוקבא כנודע ולזה יאמר אשה כי תזריע אשה יראת ה' כאשר תעלה המיין נוקבין בבחינת זרע, בה' אותיות מנצפ"ך ונרמזים כאן בה' אותיות שבתזריע שנעשים זרע ביסוד הנוקבא וילדה זכר שנולד מזה שהיא מזרעת תחילה בהעלאת מיין נוקבין שתגיע אליה כל בחינת השפעות הטובות והברכות המכוונים על שם הזכר כידוע.

פסקה ג

וביום השמיני ימול וגו'. צריך לדעת ענין הצגת כתוב הזה כאן כי הלא עיקר הפרשה לבאר דין טומאת וטהרת היולדת. ומה לערב מצות מילה בתוכה ועוד הלא כבר נתבאר כל פרטי מילה דיניה ודקדוקיה בפרשה לך לך ולמה חזר ונשנה כאן. ונראה בזה על פי המבואר בכתבי מרן האר"י ז"ל (בליקוטי תורה פרשה מצורע בטעמי המצוות) במצות טומאת נדה וזה לשונו: דע כי יש באשה ה' דמים טמאים וה' דמים טהורים והם ב' מנצפ"ך וכו' וכבר ידעת כי הכוונה בנצח הוד יסוד שלה הם ג' אהי"ה וכו' שלושתן

גימטריא תנ"ה והוא גימטריא חותם עם הכולל שאז גן נעול מעין חתום. וכשהעוונות גורמים יונקים החיצונים מגבורות אלו אז נעשית נד"ת דותה וכו' עיין שם. ונראה שזה היה טענת המלאכים (שבת פ"ח:) שאמרו אשר תנה הודך על השמים כי לצד שבארץ הלזו על ידי עוונות התחתונים נעשה מ-תנ"ה שהוא גימטריא שלושה שמות הקדושים האלה, ח"ו בחינת נד"ת שעם הכולל הוא גימטריא תנ"ה שהחיצונים יונקים מגבורות הקדושות אלה ומהו"ד נעשה דוה שהיא נד"ת דות"ה האמור כאן ועל כן תנ"ה הודך על השמים שכאן בשמים לא ישתנה לעולם ויהיו תמיד בבחינת תנ"ה הודך בבחינת הוד והדר להודות לשם ה' שיהיו על תיקונם ולא יתקלקלו ח"ו לבחינת נדת דותה. ואמנם תיקון בחינה זו היא מצות המילה שהוא מל י"ה שהם ע' אורות המתגלים בב' שְׁלִישֵׁי נצח הוד ובב' שְׁלִישֵׁי תפארת גימטריא מל והוא בחינת תנ"ה שהוא ת'פארת נ'צח ה'וד ועל ידי הפריעה מתגלה היו"ד משד"י ונעשה חותם והדינים נמתקין ויורדין תחילה עד הוד ומשם ליסוד וכו' הכל כנודע באורך ליודע ברזי אלהינו יתברך במצות מילה. ועל כן המילה בשמיני והגידו חז"ל (נדה ל"א:) הטעם שלא יהיה כל העולם שמחים ואביו ואמו עצבים.

והענין הוא כי טומאת הלידה כטומאת הנדה הוא כמאמר הכתוב כימי נדת דותה תטמא וצריכה להמתין שבעה ימים שבכל יום הולך ונדחה הפסולת והזוהמא מזוהמת מלכין קדמאין וכל עוד שהטומאה גובר והדינים מתגברין בבחינת נדת דותה אי אפשר למול התינוק בבחינת התיקון תנה הודך. ורק אחר הבירור מן הטומאה בשבעת הימים אז ניתן המילה להכרית הערלה החופפת על הקדושה מכל וכל ולהמשיך החסדים בבחינת התיקון במלך השמיני הידוע. ואז נעשה חותם בבחינת גן נעול שלא ינקו החיצונים מן הקדושה ומחותם נעשה חומת, סוד חומת ציון וירושלים המגין על ישראל כחומה מכל אויביהם ושונאיהם שלא ישלטו בם ידי זרים ונעשה הוד והד"ר בכל העולמות בסוד הד"ר שהוא מלך השמיני והחסדים מתרבים בבחינת ההוד שלא להתקלקל ח"ו לבחינת דוה. וזה שבא הכתוב לתרץ קושית המלאכים שאמרו אשר תנה הודך על השמים שבשמים יהיה בחינת תנה הודך שלא יתהפך לבחינה אחרת. ואך מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צוררך להשבית אויב ומתנקם (תהלים ח', ג'). כי במצות המילה אשר בעוללים ויונקים (ונקרא פי עוללים בסוד פי האמה כנודע ועוד דברים בגו ולקצר באתי) יסדת עוז כי שקולה מצות מילה ככל התורה והכל למען צוררך להשבית אויב ומתנקם. כי כשלא יהיה כלל בחינת צר ואויב בעולם לא יתגדל כל כך שם אלהינו. רק כשיש צר ואויב בבחינת הקליפות הקשות ועל ידי מצוות ישראל שעושים למטה הקב"ה משביתם

מן העולם אז נראה לכל כי גדול ה' ומהולל מאוד ומלך גדול על כל העמים כמאמר חז"ל (בילקוט בחקותי רמז תרע"ב) בפסוק והשבתי חיה רעה רבי שמעון אומר משביתם שלא תזיק אמר רבי שמעון אימתי שבחו של הקב"ה כשאין מזיקין או כשיש מזיקין ואין מזיקין. הוי אומר כשיש מזיקין ואין מזיקין וכו' עד כאן. לזה אמר בכדי להשבית אויב ומתנקם שישביתם שלא יזיקו ויהיו בעולם (כי השמות הללו הרמוזים בתנ"ה שהוא ג' מלואי אהי"ה כשהם על תיקונם הם בבחינת חומה וחותם לישראל להגין עליהם ולחופף עליהם להיות נשמרים מכל צד כנאמר) מה שאין כן על השמים שאין שם בחינות אלו כלל. ועל כן אמרו חז"ל (עיין בראשית רבה א', ד' ופסחים ס"ח:) העולם ומלואה לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר (ירמיה ל"ג, כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה וכו' כי זה היה עיקר התשובה להמלאכים בדבר שאמרו אשר תנה הודך. אשר מפי עוללים ויונקים שבזה נתקן שלא יהיה בחינת נדת דותה רק תנה הודך גם בארץ כאמור.

ולזה אחר שסיים הכתוב למעלה כימי נדת דותה תטמא, ששבעת ימי הלידה הם בבחינת נדת דותה ואם כן קשה למה ברא ה' הטוב הבריאה שיתהפכו השמות הקדושים הללו לבחינת נדת דותה אשר על זה ידוו כל הדווים ויותר טוב היה להיות תנה הודך על השמים ששם הוא תמיד בבחינת תנה הודך לזה סמך לו וביום השמיני ימול בשר ערלתו. שתיכף אחר עבור ימי הטומאה נכרת הערלה החופפת על הברית מכל וכל על ידי מצוה שצונו, וכל בחינות הקליפות והחיצונים נשבתים שלא ינקו מגבורות הקדושה ונעשה גם במעשינו בחינת תנה הודך ובזה יגדל שבח הבורא כשיש מזיקין ונאלם פיהם שלא יזיקו ויתרחקו מאור הקדושה הרחק כמטחוי קשת שלא ינקו ממנה וחסדי הקדושה יתגברו בעולם בכל בחינת השפעת הטובות והברכות עד היסוד העליון ומשם לכל העולמות התחתונים וגבורות הקדושה יגינו על עמו ישראל לשמרם מכל צר להיות בסתר כנפיו נחסה ונתלונן. ולעשות נקמה והרג ואבדן בכל הקמים עליהם לרעה ועמו בית ישראל יתנו עוז והוד והדר לבוראם תמיד בכל עת ובכל שעה על כל הטובות שמיטיב להם בפרנסה דנשמתא ופרנסה דגופא אמן ואמן.

פרק יג

פסקה ב

אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. כבר כתבנו בכתוב הזה באורך בחיבורנו (סידורו של שבת שורש החמישי ענף ב' עלה ז') ולא נכפיל המבואר שם. ואמנם עוד נראה בביאורו על פי מאמרם ז"ל (יומא ל"ה:) עשיר ורשע וכו' באין לדין וכו' אומרים לעשיר מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי וטרוד בנכסי אומרים לו כלום היית עשיר יותר

מרבי אלעזר בן חרסום וכו'. רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי אומרים לו כלום היית נאה יותר מיוסף וכו' עד כאן. הרי אשר מצינו לפעמים שבמעלה הטובה אשר יחנן ה' לאחד כמו בבחינת התפארת שיהיה נאה למאוד או במעלות העושר. וה' נתנה לטוב לו בעולם הזה ובעולם הבא שיהיה עשיר ויוכל לקיים את התורה מעושר שלא יקיפוהו חבלי טרדין בעסקי מזונותיו ההכרחין, או במדת נוי התפארת אשר נאה בזה לעבוד למלך הכבוד כי כל פעל ה' למענהו והכל ברא לכבודו להתנאות לפניו בעבודתו כראוי למלך הכבוד וכמאמרם ז"ל (שבת נ':) רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום משום כבוד קונו וכו'. כי הלא בצלם אלהים עשה את האדם וצריך האדם לראות שלא יטנפהו בטיט ושאר דברים מכוערים ולעמוד בזה לעבודתו יתברך וח"ו מבזה את הדמות בזה והקריבהו נא לפחתך וגו' ואמרו חז"ל (עיין ברכות ל':
שבת י'. אך בשניהם לא נזכר רבי אבהו) רבי אבהו הוי מציין נפשיה ומצלי אמר (עמוס ד' י"ב) הכון לקראת אלהיך ישראל, והוא לוקח את המתנה הטובה החביבה הלז ומורד עמה בהקב"ה למרות על כבודו ח"ו ועליו נאמר (דברים ל"ב, כ') כי דור תהפכות המה וגו'. פירוש שהופכים מעלותיהם ומידותיהם שנתתי בהם לעבודתי למרות בהם את פי. וכמו כן בכל המעלות הטובות הנכבדות אשר יחנן ה' לאיש הישראלי הכל ברא ה' לכבודו שיעבדהו בזה. ואדם הסכל לא די שאינו עובד בה לה' כי אם אדרבה עובר בה על רצונו. כמו מי שיש לו קול נעים לשורר. המשכיל יבין שלא מחמת טובו וכשרותו נתן ה' בו זאת המעלה החשובה יתר על שארי בני אדם. רק שהוא בשורש נשמתו צריך לעבוד את ה' במעלה הזו להודות לשם ה' בשירה וזמרה לשמח אלהים ואנשים לעבודתו (עיין ילקוט מלכים סוף רמז רכ"א) ומכל שכן מי שחוננו ה' בדעה ובינה יתירה להשכיל על מוצא הדבר שורש הנגינה בשמים ממעל איה מקום מוצאו ומבואו בשורש המרכבה העליונה בשיעור קומה של יוצר בראשית ברוך הוא ואיך שכל העולמות נתקשרים ומתיחדים על ידי תנועת הנגינה כנודע מסוד שירת הלוים בבית המקדש (ועיין בליקוטי תורה ובסידור האר"י ז"ל בכוונת שיר הלוים). וכמו כן בכל המעלות הנמצאים באדם, כמו החכמה לחשוב מחשבות לעשות בכסף ובזהב ואומנות יד בכל מלאכה. הכל הוא דוקא צריך למעלה הזו לעבוד בה לשם ה' ואיש בער הסכל מהפך ח"ו הקערה על פיה לעבוד עמה עבודה אשר לא כדת. ולשורר רק כדי להתגאות בפני האנשים והנשים למצוא חן בעיניהם וממילא בא אל עבירות רעות ואפילו בלא עבירות די בזה אשר נתוסף בלבו גבהות הלב בזה כי תועבת ה' כל גבה לב (משלי ט"ז, ה') והוא שנאוי ומרוחק ומשוקץ לפני בורא עולם ברוך הוא על ידי זה כמאמר חז"ל בכמה מקומות (עיין סוטה ד': ה'.) כידוע לכל, וכן בשאר

המעלות. ועל זה אמר הכתוב (משלי י"ט, ג') אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו. כי באמת אלהים עשה את האדם ישר וחוננו חנם במעלות טובות לטובתו ולעבודתו והוא סובר שח"ו על כן בא לחטוא מפני המעלה ההוא ואומר נאה הייתי וטרוד ביצרי או עשיר הייתי וכו' ובאמת אולת אדם הוא סילף דרכו למרות פי ה' בזה והוא על ה' יזעף לבו.

והנה הרמב"ם ז"ל (פרק ב' מהלכות דעות הלכה א' וב') כתב וזה לשונו: ומה היא תקנת חולי הנפשות וכו' וכיצד היא רפואתם מי שהוא בעל חימה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זה זמן מרובה עד שיתעקר החימה מלבו ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל וילבש בלויי סחבות המבזים את לובשיהם וכו' עד שיעקר גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעי ובה ילך כל ימיו וכו' עד כאן. ואמנם בחינה זו אינה נקראת כי אם תשובה תתאה המוזכר בזוה"ק (חלק ג', קכ"ג.) שהוא רק שלא לשוב לחטא והעבירה אשר עבר אבל לא יזכה על ידי זה להגיע לבחינת מקום תשובה עילאה שהפליגו חז"ל במעלתה עד מאוד ואמרו (ברכות ל"ד:) במקום שבעלי תשובה עומדין וכו' ובזוה"ק (עיין חלק א', קכ"ט:) מאריך מאוד מאוד במעלתה עד אין שיעור והוא כאשר כבר ביארנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש הששי ענף ג' עלה ט') בדרך אחר מעולה ומשובח מזה כי מי שכבר נשקע במדה רעה ובתאוה רעה ובא לחזור אל ה' אלהיו לשוב עדיו ולדבקה בו יתברך לא די לו במה שיעקור המדה הרעה וישליכנה מעל פניו שלא ישתמש עוד בה רק אדרבה שיראה ליקח מדה וחמדה הזו לעבוד עמה עבודת בוראו שעל זה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים נ"א, ה') וחטאתי נגדי תמיד הגם שבודאי היה מאמין שה' הטוב הוא המרבה לסלוח אחרי בקשת המחילה כי אפילו בבני אדם אמרו חז"ל (בבא קמא צ"ב.) שצריך למחול על עלבונו ומקרא מפורש (משלי י"ט, י"א) שֵׂכֶל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע, ומכל שכן באלהינו יתברך שבודאי מרבה לסלוח אחרי התשובה האמיתית. ואכן חטאו היה תמיד נגד עיניו בכדי להפך המדה הרעה שהיה בו בעת חטאו, לעבודת ה'. ולזכור החמדה והתשוקה העזה ואש התבערה שבער בו בעת הלז לעבירה, שיחמוד עתה כמו כן (ישעיה י', ט"ז) באש להבת יקוד יקד אש בתשוקה נפלאה לעבודת שמו יתברך וכמו כן לבעור בתשוקה עזה להשפיע ולהעניק מטובו לטובים היפך ממה שחשק והשפיע ברע בעבירה. ועל זה אמרו חז"ל (עיין תנחומא בשלח כ"ד) הצדיקים בדבר שחוטאים בו מתרצים כי לא די להם להניח מלעשות העבירה רק אדרבה יוסיפו אומץ לעבוד במדות וחמדות הללו עבודת ה' לעומתם ועיין שם בחיבורנו שביארנו קצת אופן היפוך מדות הרעות למצוות ה'. ולזה

אמרו ז"ל (ויקרא רבה כ"א, ה') עשה אדם חבילות של עבירות יעשה כנגדן חבילות של מצוות, ואמר "כנגדן" כי צריך דוקא לראות לעשות המצוה לעומת העבירה שעשה להפך המדה מהעבירה למצוה. ובזה כוחו גדול למאוד והיא בחינת תשובה עילאה וגדולה ממעלות הצדיקים לצד שזוכה לקרב אל ה' מבחינות החיצוניות הרחוקים מאוד מאור פניו יתברך וזה תענוג ונחת רוח גדול לפניו כאשר בארנו כמה פעמים מה שאין כן בצדיק גמור והבן. ועל כן אמרו (עבודה זרה ד':) לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה פירוש בכדי להטעימו בגודל לבת אש תבערת היצר הרע לידע עד כמה לעלות במעלה מעלה רשפי אש שלהבת י"ה לאהבת ה' לעבודתו ולעסק תורתו ועשיית מצוותיו ולהעלות ענפי הקדושה מריחוק מקום הקרוב אל החיצונים. ועל כן מן השמים הוא דאנסוהו שיבוא לידי עבירה. וגם זאת נודע אומרם ז"ל (שבת נ"ו.) כל האומר דוד חטא וכו' רק שפגה אכל שלא המתין על עת הנכון כי ראויה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית כידוע (סנהדרין ק"ז.) אבל ח"ו שיאמר אדם אעבור עבירה בכדי להגיע לתשובה עילאה כי כל האומר אחטא ואשוב וכו' אין מספיקין בידו לעשות תשובה כמאמר חז"ל (יומא פ"ה:) כי מה לו לאדם לבקש גדולות ומדריגות ומי שאינו חס על כבוד קונו לעבור עבירה במזיד בשאט נפש ראוי לו שלא בא לעולם. הן אפילו בלעם הרשע מקור מקום הטומאה והקליפות אמר (במדבר כ"ב, י"ח) לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה, ומכל שכן שיוכל אדם למרוד במלך מלכי המלכים הקב"ה מלך גדול ונורא במזיד על דעת שישוב אחר כך כי הלא ה' צוה לעשות כן ואיך יעבור על דבריו. ועל כן העובר אין מספיקין בידו לעשות תשובה בכדי שלא יעשה כזאת כי אין לאדם רק לחפש ולראות לעשות רצון קונו ולא לבקש לבוא במעלות שיעוף לשמים יותר מצדיק גמור כי החקר אלוה תמצא ומי הוא שיחכים על דבריו של הקב"ה. והנה זה הוא בכל העבירות שבעולם ומכל שכן במי שנעשה ח"ו בבחינת דור תהפוכות הנזכר שלקח המעלה הטובה שחננו ה' לעבודתו והמרה בה את פי ה' שעיקר תשובתו היא רק בכזה שיעבוד עוד עם המעלה הזו עבודת שמו באמת ובתמים ולא די שישליכנה מעל פניו שלא יעשה לא זה ולא זה, כי לצד שהוא הפך מהיפוך אל היפוך כן עתה צריך להפך מעלותיו לעשות בהם דוקא מצוות ה' ובזה יתרצה על נכון לה' אלהיו. עוד כי הנה על זה נתנו ה' בו שיעבוד לו בה ואיך יתרצה על חטאו אם לא יעשה ככל אשר פעל ה' למענהו.

וזה שאמר הכתוב כאן אדם כי יהיה בעור בשרו שאת. פירוש שיהיה בו איזה מעלה הרמה שמתרומם בה מאחיו, והוא שיהיה בו. או ספחת פירוש דבר שחוץ לגופו ונדבק בו (על דרך (שמואל-א ב', ל"ו) ספחני נא אל אחת הכהנות) כמו העשירות או מעלת

היוחסין הגדולה וכדומה בדבר שחוץ לגופו. או בהרת שיהיה דבר מעולה בגופו שיהיה בהיר צח ונאה בנוי ויופי או שאר המעלות אשר בגופו כמו הקול והחכמה ובינה יתירה משאר בני אדם. והיה בעור בשרו לנגע צרעת. כי יעשה בהמעלות הללו החשובות דבר שהוא נגד רצון הבורא יתברך ונתהפך לו מענג לנגע כי הפך המעלה שהיה בו לעבודת ה' שהוא תכלית העונג והשמחה והפכה לעשות בו דבר חוץ לעבודתו שהוא נגע צרעת (ואפשר לזה רמזו חז"ל (ויקרא רבה י"ז, ג') על לשון הרע נגעים באין כי הלשון מורה על בחינת קו המכריע, והמכריעו לרע מהפך מענג לנגע ובזה נכלל כל המדות כנודע). ואומר הכתוב אשר עיקר התקנה לזה אשר והובא אל אהרן הכהן. לרמז שצריך להביא המדה והמעלה ההיא אל הכהן, לכהן ולשרת בה לשם ה'. ולא די שישליכנה מעל פניו שלא להשתמש בה עוד לעבירה כי אם צריך לעשות בה עוד חבילות של מצוות להפכה מעבר אל עבר כאשר הוא הפכה קודם מענג לנגע כן עתה צריך להפכה להעלותה לנועם וענג העליון (ואולי לזה פרט אהרן הכהן מה שאין כן בשאר המקומות נאמר סתם והובא אל הכהן לרמז לבחינת ענג שהוא בבחינת החכמה עליונה בסוד וקראת לשבת ענג ואהרן הוא מספר שמונה פעמים ל"ב שהם שלושים ושתים נתיבות פליאות חכמה כנודע). ולזה אמר והיה בעור בשרו לנגע וגו' שלכאורה זה פלא להזכיר לשון והיה שהוא מורה על תכלית השמחה כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ב, ב') אצל נגע צרעת. ואכן כי רומז על בחינת בעלי תשובה עילאה שבדבר שחוטאים בו מתרצים והם גדולים מצדיקים גמורים וזה שמחה גדולה לפניו כשמקרבים אליו מהתרחקות מקום כזה כאמור והוא בחינת טוב מאוד שאמרו ז"ל (קהלת רבה ג' פסוק י"א, ג') מאוד זה היצר הרע כי כשאדם זוכה לעבוד את ה' יתברך בכוחות היצר הרע בבחינת (תהלים נ"א, ה') וחטאתי נגדי תמיד שלוקח תאות וחמדת האיסור ועובד בו לה' אל עליון בבחינות הנזכרים ואז הוא טוב מאוד, מאוד יותר מטוב לבד הנאמר בצדיקים גמורים בבחינת היצר הטוב לבד שזה הוא טוב לבד וזה טוב מאוד.

ועל כן נסמכה פרשה זו לפרשת היולדת כי שוין הם באיכותם כי שם הנה נעשה מטמא טהור שאחר עבור ז' ימים תשב על דמי טהרה שאפילו כשהיא רואה דם, טהור הוא כי ה' יתן טהור מטמא, וגם שהדם נעכר ונעשה חלב בבחינת טהור מטמא. וכן כאן מביא הנגע אל הכהן לשרת את ה' במה שעבד בו לעבירה. וגם טומאתן שוה שטומאת היולדות פעמים שבעה ופעמים שבועיים, וכן כאן בהסגר אשר בו הנגע לפעמים שבעת ימים ולפעמים עוד שבעה ימים אחרים כמפורש בכתוב.

פסקה ט

נגע צרעת כי תהיה באדם וגו'. צריך לדעת שינוי לשון הכתוב ממה שנאמר קודם כי יהיה בעור בשרו שאת וגו', וכאן שינה טעמו לפתוח בנגע כי תהיה. ונראה שהכתוב מרמז בזה ענין אחד. והוא על פי אשר אמרתי בפסוק (שמות ט"ו, כ"ו) כל המחלה וגו' לא אשים עליך כי אני ה' רפאך. ונודע סתירת הפסוק מניה וביה כי כאשר לא ישים מה ירפא לו וכאשר נתעוררו חז"ל (סנהדרין ק"א.). ואמנם נוכל לומר כי הנה לפעמים הקב"ה החפץ חסד הוא ורוצה להיטיב ואינו יכול להיטיב לזה כי אם בשלוח לו יסורים חולי או מכה הצריך לרפואה. וכאשר שולח לו הרפואה לרפאותו מחוליו (הנה גם בחסדי בני אדם אמרו חז"ל (בבא מציעא פ"ז.) צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה כי כל ההתחלות קשות ובתחילה אינם מבטיחים רק מעט ואחר כך כאשר יתחיל חסדם להתפשט מתפשט והולך עד שיעשו הרבה הרבה. ומכל שכן הבורא יתברך בעל החסד האמיתי שכאשר שולח חסדיו לאיש הזה ברפואה לרפאותו) מתפשט החסד עליו גם בדברים אחרים ומרבה להיטיב עמו כמאמר חז"ל (ברכות ה'.) ביסורין של אהבה ואם קבלם מה שכרו יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצליח. ועל כן נקראים יסורים של אהבה כי אינם באין על שום חטא רק באהבת ה' אותו להרבות עליו חסדיו על ידיהם כאשר ירפאנו מהם.

ואם תאמר אם זה ראוי שה' ייטיב לו בחסדיו ולמה לא ייטיב לו בלתי שליחות יסורין. אומר לך כי המה באים על אופן הזה כי ידוע אשר בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאילתא שאין הקב"ה עושה דבר כי אם כאשר נמלך בפמליא שלו כמאמר חז"ל (עיין בראשית רבה ח', ח') כי מלך במשפט יעמיד ארץ וצבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. ולא יעשה דבר בארץ הן לרחמים הן לדין כי אם יוסכם משני הצדדין מהמיימינים והמשמאילים כמשפט. והנה אדם הזוכה לחסד מצד מעשיו הטובים באתגליא שעושה מפורש מעשיו הטובים בעשייה מפורשת שכולם רואין את המעשה הטוב שעשה זה. הנה לזה בודאי תרד ההשפעה והברכה בריש גלי ישרה וזכה צלולה וברורה ואין פתחון פה לשום מקטרג לקטרג כי הכל רואין כי הוא ראוי לחסד. ואמנם לפעמים נמצא שהקב"ה בלבד רואה שזה ראוי לחסד ולא אחר כגון כעין אומרם ז"ל (קידושין מ'.) חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. הנה הקב"ה רואה את הלב הטוב ואמיתיות מורשי לבבו כי היה חפץ מאוד בהמצוה אלא שנאנס. אבל המקטרג מקטרג על זה כי אומר אפשר שלא היה עושאה אף בלא האונס. הגם שהכל גלוי לפני עיני

כבודו והוא מביט לסוף דבר בקדמותו ויודע שבודאי היה עושאה, טוען המקטרג כלום יש אב שמעיד על בנו. או לפעמים רואה הקב"ה שאדם זה ראוי לחסד בשביל מעשה הטוב שיעשה אחר כך כי הכל גלוי לפניו, או דיפוק מיניה זרעא מעליא וברא מזכי אבא להיות זה ראוי לחסד עבור זה. והמקטרג משמאיל לחובה לומר כלום יש אדם וכו', וכדומה בדרכים שונים שהקב"ה צריך להסתיר החסד בפני בעלי הדין. לזה שולח הקב"ה מכה או חולי ביסורין של אהבה שאין בו שום חטא בכדי שירפאו אחר כך וכאשר תרד אליו הרפואה תרד עמה רוב ברכה וחסד וחיים ושלום לאיש הזה, ויראה זרע ויאריך ימים וחפץ ה' בידו יצליח. והנה נודע (זוה"ק בפרשתנו מ"ח.) אשר שם אדם הוא המובחר והמעולה בשמות האדם שהם אדם איש גבר אנוש כי אדם הוא מלשון אדמה לעליון והוא רומז על אדם המובחר במעלה לזה אמר הכתוב נגע צרעת כי תהיה באדם כלומר מאין ימצא שימצא באדם השלם נגע צרעת שהוא בחינת הצער והיסורים אין זה כי אם והובא אל הכהן פירוש שיובא על ידי זה אל בחינת הכהן שהוא בחינת החסד שיושפע עליו מחסדי ה' ברוב ברכה וחיים עד העולם.

פרק יד

פסקה ב

זאת תהיה וגו' והובא אל הכהן. לשון והובא אינו מובן לפי פשוטו והיה לו לומר ובא אל הכהן. והנראה בזה כי הנה נודע מה שכתב הרב איש אלקים מורנו הרב ר' חיים ויטאל ז"ל בשער הקדושה אשר כל המדות הנשרשין בנפש הבהמית שבאדם הן המה שורש לכל תרי"ג מצוות התורה הנשרשין בנפש השכלית שלו. כי נפש השכלית חופפת ומלובשת על נפש הבהמית הלז וכשאדם מגביר בלבבו בכח שכלו להיות נבזין בעיניו נמאס כל התאוות ומדות הרעות אז בנקל לו לקיים כל תרי"ג מצוות התורה אשר בנפש השכלית. אבל כשלבו לא נכון וכח המדות רעות חזקות בנפש הבהמית שבו אז קרוב הוא לו לעבור על כל מצוות התורה כי הן נשרשין על נפש הלזו. ועל כן לא הזהירה התורה על מדות רעות עיין שם בחלק א' שער ב' שהאריך בזה, וזה לשונו בקיצור: ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העבירות עצמן מאוד מאוד ובזה תבין דברי חז"ל (זוה"ק חלק א', כ"ז) כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה שהוא שקולה ככל התרי"ג מצוות וגסות הרוח הוא ככופר בעיקר כו' (סוטה ד':) כי יותר צריך ליזהר ממדות רעות יותר מן קיום המצוות עשה ולא תעשה כי בהיותו בעל מדות טובות בנקל לקיים כל המצוות ובזה ביארנו מאמרם ז"ל (עבודה זרה מ"ה:) הרוצה לעקור עבודה זרה מארצו צריך לשרש אחריה כי הנה באמת המדות הרעות הן הן שורש לכל העבירות כנזכר. למשל בארבעה

מדות הנזכרים שם בשם ארבעה אבות נזיקין שהם שורשים כוללים לכל שאר המדות הרעות והם הגאוה והתאוה ודברים בטלים ולשון הרע וכדומה והעצבון והעצלות שמהם מתפשט ענפים ותולדותיהן כיוצא בהן עד אין שיעור.

הנה מי שגדל בלבו מדת הגאוה ותולדותיה שהם ההתנשאות ורדיפת הכבוד ממילא יבוא מזה תמיד ליתן דופי בבני אדם ולמלאות פיו בלשון הרע וליצנות בכדי להראות שהוא גדול מהם ולהלבין פני חבירו ברבים ולהתכבד בקלון חבירו. ובעבור ההתנשאות ורדיפת הכבוד יעורר מחלוקות רבות בינו לבין חבירו וירד עמו לחייו וילשין אותו בפני השרים ועבדי המלך בכדי להשפילו ולהראות גדולתו לעין כל עד שיבוא לידי רציחה ממש כי תאות הנצחון להתגדל על חבירו תוקד עד שאול תחתית, וכדומה שאר עבירות שיבוא לאדם על ידי גבהות הלב. ולך ראה מה שקרה למלך ישראל ירבעם בן נבט (סנהדרין ק"א:) שכל החכמים היו דומין לפניו כעשבי השדה ועל ידי גסות הרוח שהיה בו ואהבת הכבוד שהיה אומר אם יעלו ישראל לרגל ויראו רחבעם יושב ואני עומד כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד אתקטן בעיניהם והלך עבור זה ועבד עבודה זרה וחטא והחטיא את ישראל שכולם יעבדו עבודה זרה. האם היה יאומן כי יסופר שבשביל מדה קטנה גבהות הלב יבוא אדם לעבוד עבודה זרה אבל הראיתיך בעיניך כי כבר קרה זאת לגדול עולם ומכל שכן במי שדעתו קצרה שכאשר לא יעקור מדה זו מלבו קרוב הוא לעבור על כל העבירות והולך ועובד ואך שאינו מרגיש ואינו נותן לב עליהם. וכמו כן במדת התאוה. כי אדם מתאוה בחזקה למלאות פיהו במאכל ובמשתה מדברים הערבים לחיך, או תאות המשגל, ממילא עובר על עבירות חמורות כי כבר אינו נזהר במאכליו ומשתיו אם אינם על צד היותר כשר ומאמין לכל במסיח לפי תומו אם אומר לו שכשר הוא יתנהו לפיו ומעלה מעלה אף שיוודע לו שהוא איסור דרבנן לא יעצור כח לרוב תאות שלא לאכול ממנו ויבקש לו צד היתר עד שח"ו אוכל נבילות לתיאבון. ומכל שכן בתאות המשגל שמי שאינו מכניע תאותו בזה יבוא תמיד להרהורים רעים ולהוצאת שכבת זרע לבטלה רחמנא ליצלן ויוכל גם לבוא לביאות אסורות ומיקל באיסור נדה, כי נפשו חשקה למלאות תאותו. וכן במדת החמדה מי שיש לו מדה הזו לחמוד בלבו דבר שאינו שלו. ממילא בא לידי גניבה וגזילה ולעשוק שכר שכיר ולהלין פעולת שכיר והשגת גבול רעהו וכדומה. וכמו כן בכל המדות רעות אם לא יעקרם אדם מלבו ממילא בא לעבור עבירות קלות או חמורות הכל לפי קשירות המדה הזאת בלבו.

ועל כן אם רואה אדם שבא לידי עבירה בשוגג או במזיד קלה או חמורה ורוצה לשוב בתשובה. אם לא ישוב רק על העבירה שעבר ולא יתן לב לעקור המדה הרעה מלבו

שממנה בא לעבור העבירה הלז הרי הוא קרוב לחזור לסורו ולמחר יחזור ויעבור כיון שעדיין תאות המדה חזקה בלבו. ולזה אמרו ז"ל מפני תקנת השבים הרוצה לעקור עבודה זרה מארצו, שרוצה לעקור העבודה שהיא זרה שהיא העבירה שלא לבוא עוד לעבור העבירה הזו. אין לו תקנה כי אם לשרש אחריה לחפש בשרשה מאין נמשך אליו שיבוא אל העבירה הלזו מאיזה מדה רעה בלבו. וכאשר יעקרנה בשרשה שיתן אל לבו בכח מוחו ושכלו להבין בגנות ומיאוס וחומר כל מדה ומדה. ויעקרנה מלבו לגמרי באופן שתהיה בזויה ומאוסה בלבו מכל וכל שלא ירצנה בשום אופן ואז יהיה נכון לבו בטוח בה' שלא יחזור לסורו ולא יעבור עוד למרות את פי ה' אלהיו בזה.

ועל כן אנו רואין משלומי אמוני ישראל שמהרהרים תמיד בתשובה ועושים תשובה שלימה כל אחד לפי כוחו תמיד, ובפרט בימי הדין בראש השנה ויום הכפורים, ואחר כך כאשר לבבו פונה מעשיית התשובה ח"ו עושה כבראשונה לעבור על העבירות שכבר התודה עליהם וקיבל עליו בלב שלם שלא לשוב אליהם. והכל כי לא שב כי אם על גוף העבירה. ושורש המדה שהעבירה הזאת נמשכת ממנה נשאר בלבו, וממילא משורש נחש יצא צפע שיעבור עליהן פעם ושתים. וזה קרוב למה שאמרו (תענית ט"ז.) טובל ושרץ בידו שאפילו עלו עליו כל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה. וכן בזה הוא טובל מן העבירה ומקבל עליו שלא לעבור עוד, ושחוצו ושמצו נשאר חזקה בלבו שקרוב לודאי הוא שעל ידי זה יחזור אל העבירה.

והנה באמת אלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים כמאמר הכתוב (קהלת ז', כ"ט), והענין כי ה' אשר ברא כל אלה לא בראם כי אם לכבודו לעבוד לו במדות הללו, כי (משלי ט"ז, ד') כל פעל ה' למענהו, וכל מה שברא לכבודו ברא. כי עיקר התאוה לא נברא כי אם להתאות לו ולחשוק להדבק בו בכלות נפש ממש בביטול המציאות להתיחד בו ולהכלל באורו הצח אור נערב נעים ומתוק שאין דבר בעולם עריבה וחביבה ומתוקה נאהבת נחמדת ונתאבת כהדבק באורו ברוך הוא מקור כל התענוגים והאהבות והחמדות, ולחשוק בתורתו הקדושה אשר נאמר בה (תהלים י"ט, י"א) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש. ואל זה יחמוד ואל זה יתאוה בטעם נועם מתיקות יותר מכל דברים הערבים והנחמדים שבעולם. וכמו כן במדת הגאוה הגם שהוא שנאוי מאוד לפני בורא עולם בשאר דברים. חביבה היא ועריבה כשהיא לשמו של הקב"ה כענין שנאמר (דברי הימים-ב י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה'. וחז"ל אמרו (סנהדרין ל"ז.) לעולם יאמר אדם בשבילי נברא העולם אף שלכאורה גבהות גדול הוא לומר שכל העולם נברא בשבילו מכל מקום חיוב הוא לשם ה' בכדי שלא יספיק לו כל העבודה שיעבוד לבורא עולם

ברוך הוא ואף אם כל היום יעבוד ויעסוק בתורה יהיה הכל קטן בעיניו לפי ערכו, לומר כי לי ראוי להיות כאחד הגדולים אשר בארץ ולתקן כל העולמות אשר בשמי השמים, וכל העולמות התחתונים יתברכו על ידי ועל כן צריך אני לדקדק על עצמי ביותר ויותר בפרישות מצ"ט שערי היתר כדי שלא אבוא לידי איסור להשמר מכל חטא ועוון הקל שבקלים מכל העבירות שאדם דש בעקביו, ולהתקדש עצמי בכל דברים המותרים באכילה ובמשגל ושאר תאוות הלב כיון שכל העולמות תלוין בי וכשאטיב מעשי אגרום שפע וברכה רבה בכל העולמות ואם ח"ו אגרע מעשי ח"ו אגרום קללה בכל העולמות להיות יוחסר לחמם והשפעתם, והוא ענין המעטת אורם כמה שנאמר (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות וגו'. וכענין שכתבתי במה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קכ"ח, א') אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו. פירוש אשרי האיש שהוא ירא מזה מה שה' הולך בדרכיו של אותו האיש להנהיג כל העולמות העליונים והתחתונים על ידו להיטיב עמם ולהרבות השפעתם, וח"ו להיפוך. והוא עתיד ליתן דין וחשבון גם על זה במה שגרם ח"ו צער לכל העולמות שנחסר השפעתם וטובם. כי האמת כן הוא שביד כל אחד מישראל תלוין כל העולמות כמאמר חז"ל (קידושין מ':) זכה מכריע את עצמו ואת כל העולם לזכות וח"ו בהיפוך מכריע כל העולם לחוב. וכדומה במה שיש בחינת הקדושה במדת הגבהות, אבל שיהיה צלולה וברורה רק לשם ה'. והכל קודם עשיית המצוות ותורה ותפילה, שעל ידי זה הגדלות, יבוא לעסוק בהן. אבל בעת שעוסק בהן או אחר כך, חלילה חולין הוא לו לדמות בנפשו כי כבר עשה איזה מצוה או כבר הוא בדרגת מה. כי איזה עבודה שבעולם די לפני מלך הכבוד ברוך הוא וברוך שמו הנורא והנשגב וכבודו מלא עולם וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וכמצבייה עביד בחיל שמיא ומי שחושב כזה פיגול הוא לא ירצה לקרבן אשה לה' ותועבת ה' כל גבה לב. רק במה שצריך אל העבודה שיעבוד על ידי זה לבורא עולם ולא יותר. כי האדם שאינו מכיר פחיתותו וקיצורו בעבודה, עדיין מבחוץ לגמרי הוא ולא התחיל להכנס כלל וכלל בשער המלך.

וצריך להשכיל מאוד על כל הדברים שיהיו רק לשם ה' הן מדת הענוה והשפלות הן הגבהות הן כל המדות שבעולם את כולם ברא ה' למענהו ולכבודו לעבוד עמם לאל המיוחד. ובזה מיחד האדם את עצמו וכל תאוותיו ומדותיו לאחד ממש כי אין לו שום כוונה אחרת כי אם עבודת ה' לעשות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו ולא יותר. מה שאין כן כשאדם מבקש לו תאוות אחרות לאהבה אותם אז אין קץ לעמלו ויגיעו וחמדת תאוותיו, לפעמים אוהב דבר זה וכאשר ישביע מדבר זה עד אשר יצא מאפו והיה לזרא, ישנא זה ויאהב דבר אחר, ובכל עת ישתנה כל מדותיו לדברים רבים אין

מספר. ועל כן הנה אלהים עשה את האדם ישר, לישר כל מעשיו לאחד שלא יעשה בהם דבר כי אם לכוונה אחת לנחת רוח לאל המיוחד והמה בקשו חשבונות רבים אין מספר להתאוות בכל רגע לדבר אחר פעם למאכל פעם למשתה ולממון וכבוד ובנים וכדומה עד אין שיעור. ועל כן הרוצה לעקור עבודה זרה מארצו ומשרש אחריה על מוציא רע הזה מאין בא לו לעבור העבירה הזו ועוקר שרשה ממעל ומבטל בלבו בחינת התאוה במדה הזו לרעה. לא ישליכנה אחרי גיוו שלא להשתמש בה כל עיקר כי אם יראה להחזיר האבידה לבעליה, לעבוד במדה זו עבודת ה' אשר לזה ברא מדה הזו כאשר ביארנו בפרשה הקודמת (בפסוק אדם כי יהיה בעור בשרו) בבחינת (תנחומה שלח כ"ד) הצדיקים בדבר שחוטאים בו מתרצים כי זה נכון לפניו מאוד לעבוד אותו במדה שהמרה בה את פיו וכאשר עשתה רחב הזונה אמרה רבונו של עולם באלו חטאתי ובאלו תמחול לי (זבחים קל"ז.). וזו היא בחינת תשובה עילאה כאשר הארכנו שם ובמקום אחר. ובזה נעשין הזדונות כזכויות כי בחמדה הזו שעשה בה דבר איסור עושה עתה מצות ה' הרי נעשה מהעבירה מצוה והן הן הזדונות הנעשין זכויות והבן.

ולהבינך דבר זה ביותר ביאור אגיד לך כי זה מורה על כל בחינת הבירורים בירורי אברי השכינה מהגלות ויציאת הניצוצות הקדושות מן הקליפה אל הקדושה אשר לזה היתה כל עיקר הבריאה ובזה תלוי כל בחינת גאולתינו ופדות נפשינו שהוא עד אשר יאספון כל העדרים כל מי שהוא בבחינת נעדר ונופל מן הקדושה הן על ידי בחינת שבירת הכלים הידועים אשר מימות עולם והן אשר נפלו על ידי החטאים ועוונות ונגעי בני אדם, כאשר יאספו כולם אל הקדושה ואז וגללו את האבן מעל פי הבאר הוא האבן שאמרו חז"ל (קידושין ל:) אם אבן הוא נימוח שהוא היצר הרע הנקרא אבן כמאמר חז"ל (סוכה נ"ב:) והוא לב האבן שבאדם המסובב מהיצר הרע והקליפות וכת דיליה וממילא לעומתו כן בקדושה שמונח האבן החיצונים על פי הבאר דקדושה ואינם מניחים להשקות את הצאן צאן קדשים שה פזורה ישראל. ולעת קץ כאשר יבוררו ניצוצי הקדושה מכל וכל אז וגללו את האבן מעל הבאר והשקה את הצאן עם קדוש ישראל מבאר מים חיים כל בחינת הקדושה והטהרה שעל כן היתה נקראת בית השואבה שמשם שואבין רוח הקודש כמאמר חז"ל (ירושלמי פרק החליל הלכה א'). ובירורי הניצוצות הללו הוא הכל על ידי הבחינות שהזכרנו למעלה כי דבר זה כלל גדול בתורה ונודע לכל אשר כל בחינת העשיות והדברים שבעולם ופעולת כל העולמות כולם נכללים בחמשה מדות הללו שהם הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד וכל מה שאדם עושה בעולם אינו עושה כי אם מהפעולות ההם. למשל בבחינת הגדולה שהוא בחינת (זוה"ק חלק ג', ש"ב:)

החסד והאהבה, האדם עושה כל בחינת החסדים בעולם ודברים שלבו אוהבן מתאותן ומחמדתן והוא או אהבת הקב"ה ותורתו ומצוותיו וגמילות חסדים עם עניים ועשירים הצריכין לחסדו והכל למען שמו באהבה. או ח"ו אהבה חיצוניות מאכילה ושתיה וממון וכבוד ושארי תענוגי בני אדם וחסדים הרעים לגמול לחייבים טובות שהם בעלי רשע ובעלי זרוע המפורסמים ברשעם והוא מחזיק ידם ותומכם ומחזיק ידי עוברי עבירה, או שטיפת זרעו מאות הברית לבטלה או למקום שאינו צריך, המכונה על שם החסד שדרכו להשפיע בבחינת חסד הנאמר בתורה אצל העריות והם חסדים הרעים וכדומה מחסדים ואהבות הרעים שרבים הם. וכל זה הכל הוא בשורש האהבה שברא ה' בעולם בחינת האהבה אהבת חסד לאהבה את שמו ולהתחסד עם קונו. רק נופת תטופנה שפתי זרה שנטף האל ברוך הוא טיפה מעט מן המעט כמלא נימא מן האהבה הנחמדה אשר אל הקדושה לתוך בחינת דברים החיצונים בכדי להיות הרשות נתונה והבחירה ביד האדם לבחור בחיים ובטוב או במות וברע ח"ו ומזה נתמשך בחינת האהבה לדברים אחרים. וכן במדת הגבורה שורשה בראה ה' בכדי להתגבר בה על אויבי ה' ועל היצר הרע ולדון בארבע מיתות התורה למי שנתחייב בה, ובה נכלל בחינת היראה והפחד מאימת גדולתו ברוך הוא שלא לעבור על רצונו. ונטף טיפה ממנה לבחינת החיצוניות להפך הקערה לרצוח איש את רעהו שלא בדין התורה ולירא מדברים אחרים להמרות על ידי זה רצון הבורא ברוך הוא מפני היראה מבני אדם גם מבני איש. והאדם הבחירה בידו לבחור בטוב וברע. וכן בכל המדות שהם תפארת נצח הוד כל פעולת האדם הוא בהם לטוב או למוטב לעקל או לעקלקלות או להתפאר עצמו בפני קונו ולהתנאות לפניו במצוות בבחינת התפארת או ח"ו ליפות פניו בפני הזונות או בפני אדונים לאבד נפשות ישראל או למסור ממונם ביד נכרים או אפילו סתם להתנאות בכדי להתגאות על ידי שהולך במלבושים נאים וקווצותיו סדורות לו תלתלים.

ומעתה ראה והבין אשר כל בחינות דברים הרעים שיעשה אותם האדם אינם כי אם עבור ניצוץ הקדושה אשר שם מאברי השכינה ששוכנת בתחתונים מה שניתן בהם בכדי שיהיה הבחירה ביד האדם להיות לו גם כן אהבה ותאוה קצת אל הדברים ההם כי נופת תטופנה שפתי זרה כאמור והוא הנקרא גלות השכינה כי הוכרחה להתלבש בדברים התחתונים המגושמים בכדי להיות הבחירה בעולם. ואדם המשכיל כאשר נותן דעתו ולבו לזה לומר מאין יבוא אהבה ותאוה לדבר המגושם הזה הלא זה הוא מהניצוץ הקדוש מה שנטף הטיפה מבחינת האהבה האמיתית ומיד מחזיר העטרה ליושנה לאהוב את מי שראוי לאהוב ומגדיל בקרבו אהבת הבורא עד בלי די כי אותו ראוי לאהוב והוא

התענוג על כל התענוגים וערב על כל העריבים ובזה מעלה את הניצוץ ההוא למקור שורשו אשר נלקח משם כי משם נלקח ממקור האהבה וכשהוא נזכר במקור האהבה על ידי הניצוץ הזה אז תיכף עולה הניצוץ לשורשו. ודבר התחתון נעשה בעיניו נבזה ונמאס בתכלית כטינוף וצואה ממש כיון שהעלה ניצוץ שבה הרי נשאר רק בחינת הקליפות והחיצונים שהם הנבזים בעין כל בעל שכל, ושוב אינו חומד להם בלבבו כי מאסם באמת באמיתיות הלב.

ועל זה אמר הכתוב (בראשית ל', מ"ב) והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב כי לבן הארמי מקור השקר והכזב נאמר עליו (משלי י"ח, ב') לא יחפוץ כסיל בתבונה, שיבין בכל דבר ודבר ולומר מאין נמשך האהבה לזו הלא ממקור האהבה ואיך אמאס את מקור האהבה ואדבק במה שלא ניתן כי אם להתרחק מזה ואכעיס לבוראי שהוא תכלית האהבה להמרות פיו יתברך על ידי טיפת אהבה שנטף על זה בכדי שאשליך את זה ואבחור בחיים באהבת בוראי. והוא לא חפץ בתבונה הלז כי אם בהתגלות לבו שרואה ומביט רק על גוף גשמיות הדבר בנועם נופת טינופת מיאוסי תאות הגשמיות החיצוניות ומוסיף בכל יום בזדון לבו תאוה על תאוה עד שנעשית לו כהיתר ואי אפשר לו לפרוש ממנה כי נתחזקה בלבו מאוד. ולזה אמר והיה העטופים ללבן שלבן וכת דיליה ההולכים בדרכיו אינם רואים כי אם על העטופים החיצונים במה שהניצוץ הקדוש נתלבש ונתעטף בהם והם הלבושים העטופים עליו וסובר שמעצמו נעשה מה שהלב מחמדתו והוא בלבו מתאוה אליהן בכל יום יותר. ועל כן גם בעשיית המצוות והתורה לא יחפוץ הכסיל בתבונה להתבונן בפנימיות לעשות המצוה לשם ה' באמת במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה וביחוד המעשה רק לשמו באמת בהצנע לכת עם ה' שיהיו מיוחדים רק לשמו באמת ובתמים כי אם בהתגלות לבו שיעשה המצוה רק בגילוי לבד שהוא חיצוניות של המצוה לבד רק בכדי שיראו הבריות את המעשה הטוב שעושה זה ולהתנאות בפניהם ואין תוכו כברו להתבונן על פנימיות הדבר ליחדן לה' לבד שלא לשום פניה אחרת. והכל כי הוא אינו מביט אל תוך הדבר כי אם על חיצוניות הדבר בגילוי לבד הן בתאוות עולם הזה והן בעשיית מצוותיו בבחינת העטופים ללבן שמביט על העטוף והתגלות לבו שלבו דבוק רק בהתגלות לבד. ואפשר על זה רמז הכתוב (ויקרא י"ח, ו') לא תקרבו לגלות ערוה כי זה נקרא גילוי ערוה שמי שאינו חפץ רק בגילוי לבד בחיצוניות של כל דבר הרי מיד נעשה בחינת ערוה שמצרף הרע לו"ה שבשם ח"ו כי החיצונים יונקים מן הקדושה ומפיל מתוך הקדושה לתוך הקליפות ח"ו על ידי מה שנותן כח וחיות בתאותו לבחינות החיצוניות, וזה הכל העטופים ללבן. אבל והקשורים

ליעקב מי שהוא קשור בבחינת העטופים האלה שהוא הניצוץ הקדוש שבתוכם זה הוא ליעקב ולישראל שאומרים מה פעל אל דר מעונים שהשרה שכינתו בדברים התחתונים האלה אם לא בכדי לזכור גם מזה בחינת עבודתו במקורו שהוא מקור האהבה או היראה או תפארת וכו' ולהעלות הניצוץ הזה אליו להחזיר האבידה לבעליו לגרום בזה נחת רוח לפניו למאוס במה שצונו להתרחק מאתו ולאהוב ולברור בטוב האמת במקורו ולהתקשר על ידי זה לבורא כל עולמים ברוך הוא שברא כל אלה לכבודו לקרב אליו כל הארץ ומלואה בכל הניצוצות הקדושה שבהם, והחיצונים והקליפות הסובבים אותם יכנעו ויפולו לעומקא דתהומא רבא במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם.

אשר על כן מי שח"ו קרה לו מקרה לא טהור שבא לידי עבירה בשוגג או במזיד הרי תיכף צריך לשרש אחריה באיזה מדה מחמשה מדות הנזכרים נרשם בחינת התאוה הזו ולזכור שעיקר מדה הזו הוא לה' רק שנטף ממנה טיפה אל החיצונים בכדי להעלותה משם אל בית אביה שיהיה לו לנחת רוח כדמיון המלך שאהב לשר אחד משריו מאוד ורצה ליתן לו מתנה גדולה מרובה לאהבתו ולא היה יכול כי היה יודע שיתביש השר כאשר יתן לו מתנת חנם כי שר גדול הוא. מה עשה המלך קרא לו ואמר אליו נלך יחד לטייל בעיר ברחובות קריה והלכו שניהם יחדיו והמלך נשען על ידו ופגעו במקום רפש וטיט ולקח המלך את טבעתו מעל ידו אשר חותם המלך נחתם בו והשליכו אל תוך הטיט שלא בפני השר ואמר להשר שישחה עצמו להגביה את הטבעת הזאת ולהרחיצה ולנקותה מכל שמץ טיט וטינופת ולהביאה אליו. וכשהשר עושה כן ושוחה ידו אל תוך הטיט ומגביה הטבעת ורוחצה ומנקה ומיפה יפה יפה ומביאנה אל המלך, הנה שכרו אתו מאת המלך כל הון יקר נמצא עד בלתי שיעור כי עבד עבודתו ועשה שליחותו כראוי. ואמנם אם השר הזה הוא טיפש וסכל וכאשר שוחה ידו לתוך הטיט הלז נשכח מאתו כל עיקר מה שנתן ידו לתוך הטיט הזה ומה הוא מחפש ומטנף עצמו בטיט הזה כל אבריו וגידיו מראשו ועד רגליו ומטנף את הטבעת הזה עוד יותר ויותר ובודאי כאשר מגיע הדבר הזה לאזני המלך מעניש בעונש גדול ודן אותו במכות ופצעים וברחיצת מים רותחין מאוד בכדי להעביר הסרחון והזוהמא ממנו. וכן הדבר הזה ממש במלך מלכי המלכים הקב"ה שחפץ מאוד להיטיב לבריותיו מטובו וכאשר יחננם חנם לא יהנו מטובתו כי מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה (ירושלמי ערלה פרק א' הלכה ג') ונקרא נהמא דכסופא כנודע. ועל כן לקח אלה הניצוצות והשליכם לתוך החיצונים והקליפות שהם הטיט והצואה בכדי שישראל ירדו לתוך הקליפות ההם להעלות הניצוצות האלה אל חיק אביהם ולהרחיצם מצואתם על ידי מה שיבזה האדם בלבו בחינת התאוות

והאהבות אשר חוץ מה' המה בתכלית הביזוי והמיאוס עד שיהיה כולם נבזים בעיניו נמאס בתכלית המיאוס ואז יתפרד החיצונות מעל הניצוץ והניצוץ יעלה לשרשו בזה אשר יזכור מאין בא הניצוץ הזה הלא הוא ממקור האהבה האמיתיות ומבעיר בלבו האהבה לה' ובזה ניתקן הניצוץ הלז על מכונו כי עשה את שלו להיות על ידו יבוא האדם לאהבה את ה' והוא ממקור האהבה ובזה מברר כל בירורי ניצוצי הקדושה ואברי השכינה משביה. אבל מי שהוא פתי וסכל ולא דעת ולא תבונה בו ומטנף עצמו בטינופת הבל תאות עולם הזה ואינו מעלה על דעתו כלל להעלות הניצוץ ולפעמים עובר עבירות רעות על ידי תאותו ובזה מוריד הניצוץ ומשפילו עד לעפר תחת רשות הקליפות ההם ומפיל עוד ניצוצות אחרות עמו. ודאי שמוכרח לבוא לעונש בעולם הזה או בעונשי גיהנם ולידון באש בכדי לטהרו ולזככו מזוהמת הנחש טומאת הקליפות ההם.

ועל כן כשבא לשוב מעבירות שבידו הנה חוץ מן התשובה על גוף העבירה צריך לתקן שורש המדה והספירה מקום שהעבירה נלקחה משם ופגמה במעשיו כמו אם אהב את הראוי לשנוא ופגם במדת אהבת חסד או ששנא את האהוב ועשה בחינת דין וגבורה במקום שאינו ראוי לזה ופגם במדת הגבורה או שהתפאר עצמו לעבירה כנזכר למעלה או בנצחונות הרעים או ששיבח והודה על דברים הרעים המאוסים שטובים הם ועשה בזה עבירות וכדומה בדרכים שונים באופן שפגם באחת מהנה. צריך מעתה לתקן המדה ההיא על מכונה לאהוב את שראוי לאהוב בתכלית האהבה ולמאס ולבזה בלבו בחינת החיצוניות הסובבים על הניצוץ הקדושה שבאהבות אחרות חוץ מאהבת שמו יתברך באמת וכן בשארי המדות לירא רק מה' ולא מזולתו ולהתנאות ולהתפאר רק לפני ה' לא זולת וכו' ובזה מעלה הניצוצות הקדושה מן הקליפות על מכונם, וגדול כוחו שהוא מעלה ניצוצות רבות עד מאוד לפי שהוא כבר היה בעמקי הקליפות, וכשהוא מוציא מהם בירורי הקדושה, מוציא מתחת עמקי הקליפות בירורים מה שאין כח בצדיק גמור לברר משם כי לא היה שם מעולם ובזה גדול כח בעל תשובה מצדיקים גמורים. ומתקן כל מדה נכונה על מקומה וקדושתה ומיחד מלוכת מלך מלכי המלכים בכל העולמות בזה שפירש עצמו ממה שעשה עד הנה ומעביר גילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון מפני פחד ה' והדר גאונו, והכל בכח מחשבתו ולבו הטהור במה שבורח מן התאוות הרעות ומבזם בלבו וממליך שם מלוכת הקב"ה ולוקח ניצוצותיהם מהם ומיחדם אל מקורם ואז והיה ה' למלך על כל הארץ והוא אחד ושמו אחד בתכלית היחוד והבן חוזר אל אביו והאבידה לבעליו.

והנה חז"ל (רבה מצורע ט"ז, ב'-ד') פירשו בתיבת מצורע מוציא רע, עיין שם לפי דרכם. וגם אנו נאמר לפי דרכינו כאן כי העבירה גופא נקרא רע כנודע כי היא מקור הרע. והמדה הגרוע שבלב שממנה בא העבירה נקרא מוציא רע שהוא המוציא הרע לעולם שאדם יעבור עליה. ולזה יאמר הכתוב זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו שכאשר יבוא אדם ליטהר ולשוב מרעתו. והנה על הרע גופא אין ספק שבודאי הוא מתחרט מאוד ומתמרמר עד אין שיעור במה שמרד עיני כבודו ברוך הוא שהוא מלך גדול ונורא המקיף כל עלמין וסובב כל עלמין וממלא כל עלמין ולית אתר פנוי מניה והשגחתו ועיני כבודו בכל מקום ומקום ואין נסתר ממנו. ואיך מלאה לבו למרוד בו לנגד עיניו ולהמרות פיו בדבר שצוה והזהיר שלא לעשות. ואך אם לא יעקור שורש העבירה ממעל ללבו לבזה ולמאס תאות המדה ההיא בלבו הנה הוא קרוב לחזור לסורו כאמור. ולזה אמר זה הוא התורה של המוציא הרע היא המדה הרעה שורש נחש שממנה יצא צפע עבירה הרעה, אשר ביום טהרת האדם לפני קונו והובא אל הכהן כלומר שיזכור האדם מאין נמשך מדה הזאת בעולם הלא לא ניתנה בעולם כי אם לכהן ולשרת בה לשם ה' וטיפה ממנה נטף לבחינות החיצוניות בכדי להעלותה משם להיות מובא משם אל הכהן לכהן בה לשם ה' להיות הקשורים ליעקב שלא יביט אל חיצוניות הדבר כי אם על הפנימיות שבה שהוא ניצוץ הקדוש המורה לאהבת ה' בלבד וליראתו ותפארתו וכו', ולהחיצוניות אשר סביבה מבזה וממאס בלבו כמיאוס טינוף הצואה ממש כי צא יאמר לו כי הלא כל התאוות החיצוניות אינו אלא קיא צואה. כמו במשגל שאמרו חז"ל (שבת קנ"ב.) אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם. וכן באכילה מה נעשה מהחיצוניות אחר אכילה שהיא בירור הניצוץ הקדוש שניתן בו הלא קיא צואה הוא. ועל כן אמר הכתוב (ישעיה כ"ח, ח') כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. כיון שאינו נותן דעתו על מקום שורש התאוה הזה להבין אשר אין שורשה כי אם לאהבה את ה' ולבזה החיצוניות הרי גם באכילתו בתאות החיצוניות מלא קיא צואה הוא.

ונחזור לענין כאשר מבזה כל החיצוניות באמת בלבבו שלא יחמוד אליהן בשום אופן. לא די בזה לבד, כי אם בדבר שחטא בו מתרצה להשיב האבידה לבעליו לברר הניצוץ מכל דבר לאהבה את ה' וליראה ממנו לעומת מדת העבירה שעבר כי מתקן המדה למקומה הראשון שניתנה לכבוד שם ה', ועתה חוזרת לעבודתה עבודת הקודש, ואז והובא אל הכהן שמביא כל בחינות הניצוצין שנפלו בחיצוניות, לכהן לה'. ובכל עניניו ובכל דיבוריו ובכל מה שרואה בכל דברי העולם אינו רואה כי אם הניצוץ שבה בפנימיות הדברים ההם וזוכר מהם לאהבה את ה' וליראה וכו' וכל המחשבה שבא לו במחשבתו

אינו לוקח ממנה כי אם פנימיותה באיזה מדה מחמשת מדות הללו לעבוד בה עבודת אל עליון. ואז והובא אל הכהן, כי הוא בעצמו מובא כולו עם כל פרטי אבריו וגידיו אל כהונת ה' כיון שאינו רואה בכל מקום כי אם על הקשורים ליעקב לקשר כל דבר ודבר לה' ואז והיה לבו נכון בטוח בה' שתשובתו שלימה ולא יחזור עוד לסורו כי מואס התאוות בלבו בתכלית המיאוס וזדונות נעשין לו כזכויות והקב"ה שמח עמו ונקרא חביב ונחמד קרוב וידיד. ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ובשמחה ולא עוד אלא שמתאוין להם כמו שאיתא ברמב"ם הקדוש (בהלכות תשובה פרק ז' הלכה ו' ז') ומכריע אותו ואת כל העולם לכף זכות ועולה במעלות רבות ונכבדות וטוב לו בזה ובבא כנאמר.

ועוד יאמר לפי דרך זה והובא אל הכהן כי הרע בעצמו מובא אל הכהן על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה נ"ד, א') בפסוק (משלי ט"ז, ז') ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו זה יצר הרע. והענין כי היצר הרע מסייע לו לעבודה שזוכה לעבוד את ה' בזה האש התבערה והזרוז שבער בו בעת העבירה שאז אש הוא עד אבדון תאכל (על פי איוב ל"א, י"ב). ובעת עשיית העבירה בבעל עבירה אשר נשקע בה רחמנא ליצלן אז הוא בבחינת ביטול המציאות שמוחו ולבו ומחשבתו וכל כוחו אבריו וגידיו כולם קשורים אז בתאוה ההיא עד שלא ישמע לקול המדברים אליו ולא יגיע כלל לאזנו קול איש ומכל שכן מחשבה אחרת כי קשור שם כולו בכל מאמצי כוחו כידוע. ואפילו בהיתר אנו רואין שלפעמים בעת אשר יאכל אדם בתאוה גדולה לרעבון נפשו אז קשור כולו בתאות האכילה ההיא עם כל אבריו וגידיו ומוחו ולבו ומחשבתו ולא ירגיש כלל אם הוא בעולם או לא ותצמד נפשו בתאותו. ומזה יראה האדם איך לא התחיל כלל לעבוד עבודת בוראו. כי מי יפאר עצמו בכזה שיבוטל ממציאותו בעת עשיית מצוותיו שלא ירגיש כלל ממציאותו ולא ישמע בקול המדברים אליו. ואף אם שנה או שנתים לא ילמוד. לא ילמוד אחר כך בצמאון כזה להיות יכלה נפשו ותצמד לבוראו בכל עוז ותעצומות. לבד מהצדיקים הגדולים אשר נאמר עליהם בתקוני זוה"ק (תיקון י"ג, כ"א:) מאן דקטיל חויא יהבין ליה ברתא דמלכא דא צלותא שהוא בחינת ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו זה היצר הרע שיהבי ליה משמיא ברתא דמלכא ובו יוכל להיות אשר תצמד נפשו בתפילתו בביטול המציאות ממש יותר ויותר מביטול המציאות בעל עבירה בעת עבירה. ולזה אמר זאת וגו' תורת המוציא רע אשר והובא אל הכהן שהרע מובא אל הכהן שבשביל חביבתו בעיני בורא עולם מן השמים מסייעין להיות גם אויביו ישלים אתו שינתן לו בעת העבודה חלק היצר הרע יקד יקוד להבת אש בכלות נפשו בביטול

המציאות לבוראו ובזה מתברר הטוב מן הרע לגמרי ועולה למעלה והחיצוניות נופל לעומקא דתהומא רבא. ככל דברינו שביארנו עד כה.

גם יאמר הכתוב זאת תהיה וגו'. ללמד דעת לבעל התשובה שלא יאמר איך אוכל לשוב עוד ולהתקרב לבוראי אחרי אשר שגיתי באוולתי כמה וכמה, וכבר אני ניתן כולו ח"ו תחת רשות הקליפות והחיצונים בתוקף הרע כל כך ואיך מעומק הרע אוכל לבוא להתרפאות מצרעתי להיות כבראשונה. כי לא כן הוא כי הבא לטהר מסייעין אותו מן השמים כמאמר חז"ל (שבת ק"ד.) והקב"ה יעזרהו על דבר כבוד שמו לחדש כנשר נעוריו. וביום הראשון לטהרתו אף שעדיין הוא מעוטף ומשוקע בכל הרע מכל מקום כבר הוא מוכן ומזומן לבוא לכל הדרגות המעולות מדרגה לדרגה בכל יום יותר אם תשובתו הוא באמת כאשר מקבל עליו מעתה שלא לשוב לשום חטא קל וחמור בשום אופן בעולם ומקבל עליו מעתה ליחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו שיהיו הכל ביחוד אליו יתברך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה שלא יחשוב בשום מחשבה ולא ידבר שום דבור ולא יעשה שום מעשה ולא יזיז בשום אבר מאבריו כי אם בעבודתו יתברך באמת או דבר הנוגע לעבודתו וישקול כל מעשיו בפלס מאזנים אם יש בהן עבודת שמו או דבר המצטרך בהכרח לעבודתו יעשנה ואם לאו לא יעשנה בשום אופן כמאמר חז"ל (אבות ב', י"ז) וכל מעשיך יהיו לשם שמים ולא ישכח אף רגע אחת ממלחמות היצר האורב הטמון בקרבו תמיד ומסיתו לעבור את פי ה' שהוא מלחמה כבידה הרבה יותר ויותר ממלחמת גוי אל גוי בכלי קרב. כי כאשר ישא גוי אל גוי חרב ויכניעו, שוב לא יעלה בלב הנכנע לחזור לילך אל המלחמה כי יודע כי חזק הוא ממנו ויפילו ולא כן היצר כי אף אם יכניעו אדם אלף פעמים ויותר, הוא אינו שוכח ואינו מניח מלהסית בכל יום תמיד בכל מיני תחבולות לחטפו ברשתו. על כל פנים בעבירה קלה היום ולמחר בעבירה חמורה יותר עד אשר ימשכנו לירכתי בור כמו שהאריכו בזה הספרי מוסר הקדושים. ועל כן אסור לאדם ומכל שכן לבעל תשובה לשכוח נצחון המלחמה הזו בכל ימי חייו בכל יום תמיד אף רגע אחת. ובזה יהיה לבו נכון ובטוח אשר ודאי יתרפא בכל יום ויום יותר ויחזור לבריאותו עוד יותר ממה שהיה. והוא כדמיון בן אדם שהיה חולה למאוד ונפל למשכב ונטה למות. והיו בני ביתו ואביו ואמו עומדין עליו ובוכין ומצטערין. וידוע דרך החולה שהוא מכביד בכל יום ויום יותר. ובקצה האחרון לחוליו לא נותר בו כי אם כל עוד נשמה באפו וכל האברים כבר בטלו ממלאכתן. בא רופא אחד מומחה ונתן לו רפואות ולקחו בידו ובחן בהכאת הדפק ואמר להם שכבר הוא נתרפא מחוליו. ולא האמינו לו

אלו העומדים עליו והיה לשחוק בעיניהם היות שעדיין מוטל בכבידת החולי. ואמר להם שוטים אתם אינכם מבינים במהות החולי כי כיון שאני רואה ברגע אחת שהתחיל לחזור אל הבריאות אף שעדיין מוטל על ערש דוי כבראשונה ולא ניכר כלל מבחוץ ענין בריאות. אני יודע שבודאי במעט מעט יבריא בכל יום ויום יותר. וכבר הוא בריא ממש כי אין חשש עליו כיון שהתחיל להבריא. וכן בבעל התשובה הנה ביום הראשון לטהרתו אף שעדיין חולי כבראשונה ומטונף ומשוקץ בכל הבלי תאוות עולם הזה ומחמדיו, מכל מקום כבר טהור יקרא לו כיון שבודאי יטהר בכל יום ויום יותר אם תשובתו באמת היה עד שיגיע לדרגה עליונה.

והנה נודע (עיין מנחות ק': תוספות ד"ה המתחיל מיכאל) אשר תכלית עונג עולם הבא בעולם הנשמות ושכרה, הוא שהכהן הגדול מלאך מיכאל נוטל הנשמה ומקריבה לקרבן עולה לה', ותענוג הזה מה שמרגיש הנשמה אז אין לה שיעור וערך ודמיון וזה עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד, ג') ולזה יאמר הכתוב כאן זאת תהיה תורת המצורע המוציא רע שהוא הרשע ועתה כשבא לשוב אל ה' לא יאמר איך אוכל ליטהר מטינוף שיקוץ זוהמתי אשר בי עד הנה מיום עמדתי על דעתי. כי ביום טהרתו ביום הראשון אשר יתחיל לטהר עצמו לפני ה' כבר הוא מוכן ומזומן אשר והובא אל הכהן שיבוא אל הדרגה ובחינה העליונה שבעליונות להיות נשמתו מובא אל הכהן העליון מיכאל השר הגדול להקריבה לפני ה'. ועל כן אמרו חז"ל (קדושין מ"ט:) המקדש את האשה על מנת שאני צדיק גמור אף על פי שהוא רשע גמור קידושיו קידושין שמא הרהר בתשובה. ולכאורה אף אם הרהר בתשובה ברגע קלה איך נעשה בזה צדיק גמור. וכבר הוא עדיין משוקץ ומטונף בכל מיני רשע. ואכן הוא הדבר אשר אמרנו כי ביום טהרתו תיכף הוא מוכן להיות והובא אל הכהן וכבר הוא צדיק גמור כי הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו כמאמר חז"ל (מנחות ק"ג:).

עוד יאמר הכתוב זאת תהיה וגו'. כי הנה נודע מאמר הכתוב (תהלים קי"א, י') ראשית חכמה יראת ה' שראשית של החכמה שהוא כללות התורה והמצוות היא יראת ה' שאין דרך ליכנס אל התורה והמצוות לעשות מעט על אופן הראוי והנכון אם לא תוקדם להם יראת ה' שהוא השער לה' תרעא דמלכא ומי שבא אל שער המלך בודאי ממילא יפול עליו מורא ופחד המלך. ומי שאין היראה חופפת עליו ידוע שבודאי לא התחיל להכנס כלל בעבודת ה' על השלימות כי זה השער לה' ואם לא היה בהשער איך עלה להחדרים והבתים. והוא בחינת הראשית ממטה למעלה שעל כן היא השער והיא רמוזה במדת המלכות העליונה שהיא דרגה העשירית מלמעלה למטה. ואין דרך ליכנס לחצרות ה'

כי אם בה. כמאמר הכתוב (ויקרא ט"ז, ג') בזאת יבוא אהרן כי מדה הזו נקראת זאת כנודע לכל. ועל כן צריך אדם להקדים קודם עשיית כל מצוה ומצוה או עסק התורה קבלת עול יראת מלכות שמים ולשם זה הוא עושה כל דבר ודבר הכל בשביל מלכות שמים ויראתו ממנו. וכאשר מבואר במדרשו של רשב"י ע"ה (בתיקוני זוהר. בהקדמה בדרגא שתיתאה ביראת ה') וזה לשונו: אף על גב דאוליף אדם שית סדרי משנה ולא אקדים ליה יראת ה' דאיהי שכינתא. קודשא בריך הוא לא שריא לגביה. ובגין דא אי איכא יראת ה' אין ואי לא לא כאילו לא הוה כלום בידיה. ועוד שם (בדרגה עשיראה) וזה לשונו: איתתא אית לה לאקדמא בכל פיקודיא דאתמר בה אשה יראת ה' היא תתהלל וכו' ובגין דא צריך לאקדמא יראה מסיטרא דשכינתא בין באורייתא בין בפיקודיא וכו' עד כאן. ואז נקרא מצוה לשמה לשם ה' כי מדה הזו נקראת שם ה' כנודע. הגם שנודע מדברי מרן האר"י זללה"ה כוונות גדולות במצוה לשמה בדרכים מעולים למאוד מכל מקום להממעיט שאין יכולת בידו להשיג בכוונות המבוארין שם. גם זה נקרא אצלו לשמה כשעושה לשם יראת מלכות שמים. ואפשר שעבור כן נקראת זאת חוץ מטעמים המבוארים בדברי הרשב"י ובדברי האר"י זללה"ה. כי הן בהגלות מלכנו על הר סיני ללמד לעמו תורה ומצוות הראה לכל בחינת מדה הזאת שהוא יראת מלכותו והדר ממשלתו עד שלא היו יכולין ישראל לסבול גודל היראה והפחד כאשר חז"ל הגידו (ברבה פרשת יתרו כ"ט, ב') וכאשר סידרו אנשי כנסת הגדולה בתפילתנו גם כל העולם חל מפניך ובריות בראשית חרדו ממך בהגלותך מלכנו על הר סיני וגו'. ובה פתח דברו האיר ואמר אנכי ה' אלהיך וגו' וסיים ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו'. ועבור התגלות מדה הזו לעין כל ישראל בנתינת כל התורה והמצוות נקראת "זאת" המורה על דבר הידוע והנראה לכל. ופשיטא שעזיבת כל חטא ועוון צריך להיות על ידי בחינת היראה הזאת כי זה עיקר היראה לירא ממנו שלא לעבור על רצונו ולמרוד בו ח"ו כידוע.

והנה נודע שעיקר היראה הוא יראת ה' ולא יראת עצמו שהוא יראת העונש שירא לעבור עבירה שלא יגיענו עונש בעולם הזה בבני חיי ומזוני או עונש עולם הבא ביסורי גיהנם ח"ו הגם שגם עבור זה צריך האדם מאוד לירא שלא יבוא לדבר עבירה ח"ו אך זה נקרא עובד את עצמו שירא לנפשו אימת מות וצער ויסורים. ואמנם עיקר היראה הוא יראת גדולת מלכותו שעבור יראתו מפני פחד ה' ומהדר גאונו אינו יכול לעבור עבירה ח"ו וזה נקרא בחינת החסד כי בחינת החסד הוא המתפשט בכל מדה ומדה כאמור בזוה"ק (עיין חלק ג', קצ"א:) על פסוק (תהלים מ"ב, ט') יומם יצוה ה' חסדו יומא דאזיל עם כולהו יומין. וזה שאדם משים לבבו ומחשבתו לכוון באמת לשם ה' בכל מדה הוא החסד שבה הנובע

מאהבת חסד לאהבה את שמו יתברך בלבד בלבבו ונפשו. ועל כן אמרו חז"ל (סוכה מ"ט:) בפסוק (הושע י', י"ב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד אין הצדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה ולכאורה לא נודע פירושו ואמנם הכוונה לשם ה' הוא הנקראת חסד וכשיעור כוונתו לה' באמת כן שילום הצדקה. וכן בכל המצוות ובכל המדות שאדם עושה לה'. ולזה יאמר הכתוב זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו כלומר הן המוציא הרע ממנו שהוא עזיבת החטא והעוון, והן יום טהרתו שהוא כאשר מטהר עצמו לעשות מצוות ומעשים טובים לפניו יתברך. הנה "זאת" תהיה תורתו, פירוש שיכנס בבחינה ה"זאת" שהוא היראה והפחד מאימת שמו יתברך שהוא השער להכנס בהיכלא דמלכא. כי צריך ליקדם בחינת היראה לכל המדות ואמנם באופן אשר והובא אל הכהן שיכנס היראה אל הכהן שהוא בחינת החסד ואיזהו חסיד המתחסד עם קונו שהוא כוונת האמת לשם ה', כנאמר.

פרק טז

פסקה א

וידבר וגו' בקרבתם לפני ה' וגו'. חז"ל (ויקרא רבה כ', י') הגידו בטעם מיתתם מפני שלא היה להם נשים שאמרו איזה אשה הגונה לנו והיו הרבה נשים יושבות עגונות וממתינות להם וכו' וסמכוהו אקרא (תהלים ע"ח, ס"ג) בחוריו אכלה אש, בשביל בתולותיו לא הוללו. ובודאי זה פלא לפי פשוטו לומר שלכך מתו בקודש בקרבתם לפני ה' בשביל חטא הנשים שהיו ממתינות להם. כי בשביל זה היו יכולין למות על מטתם לא במקום הקודש. והנראה בכוונת דבריהם בזה כי נודע היות אמת שעיקר תכלית שלימות כל עבודתינו ויגיעתינו בכל התורה והמצוות בעבודת ה' הוא בכדי לבוא אל בחינת האהבה האמיתית השלימה שהוא הדביקות בה' בדיבוק עצום ביחוד נפלא באהבה עזה בוערת כרשפי אש שלהבת י"ה, עד אשר מחמת רוב חשק הנפש וצמאונה לה', תכלה ותצמד ותכסף להתדבק אליו ולהכלל באורו ברוך הוא. וזה הוא תכלית כל מקוה וקץ כל תכלית. ורק לזה היתה הבריאה שיתקרבו אליו כל הנבראים באהבת אמת אחרי התרחקם מאתו כמו שאיתא בחובת הלבבות. ואמנם היראה היא השער לה' שצריך האדם ליכנס תחילה בשער היראה כי זה השער לה' צדיקים יבואו בו כנודע בסוד (תהלים קי"א, י') ראשית חכמה יראת ה'.

ונראה שעל כן קבע הבורא ברוך הוא וברוך שמו את היראה בשער המלך. אף שעיקר העבודה היא האהבה. מפני שכל ענין אהבה הוא כלות הנפש ונטותה אל בוראה ברוך הוא להתדבק באורו העליון. ונמצא היתה יכולה לרוב החשק העצום והתאותה וכסופה

למקורה לצאת ולפרוח מהגוף העכור בכדי להכלל באורו ולהשאר שם. ונודע מאמר חז"ל (פסחים ח'.) למה צדיקים דומין בפני השכינה כנר בפני האבוקה. וידוע שכאשר יועמד נר קטן אצל האבוקה תכלה אור הנר ותפרח לאור האבוקה ותשאר שם. ולזה קבע הקב"ה בשערו, יראה עצומה מפניו, והיראה היא תגביל הנפש שלא תזונה עיניה כל כך מזיו השכינה עד כלותה לשם, כי יראה לגשתו. והדמיון בזה לאדם שנכנס פתאום להיכל המלך וכאשר מסתכל בדברים היקרים העומדים שם המאירים ומפיקים נוגה כמעט היתה נפשו יוצאת מרוב התענוג העצום ואורות הבהירין אשר שם ואך לפי שיראת המלך חופפת עליו שם בפחד ורעדה גדולה אינו יכול להסתכל כל כך על דברים ההם ופוסק מחשבתו מהם רגע אחר רגע ובזה תשוב נפשו שלא תפרכס לצאת לאור התענוג אשר שם. וכמו כן באהבת האדם את ה' אלהיו אם הוא באמת באהבה עזה יוכל נפשו לצאת מאתו. כמו האם שלא ראתה את בנה החביב לה זה כמה, וכאשר אחר כמה שנים תראהו פתאום שבא אצלה תתחיל לנשקו ותוכל למות מנשיקה ההיא לרוב האהבה והדביקות בצאת נפשה ממנה. ואך על זה נאמר (יחזקאל א', י"ד) והחיות רצוא ושוב. כי הן אמת אשר כל עבודת בוראנו צריך להיות במסירת נפשו לה' באמת והוא על ידי האהבה האמיתית. ואך אם רץ לבך, שוב לאחור על ידי בחינת היראה העצומה כעין (שמות ג', ו') ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים. ובזה תשוב נפשו רגע אחר רגע ויוכל לעמוד. ואף על פי כן ימסור נפשו לה' באמת בבחינת (שיר השירים ה', ו') נפשי יצאה בדברו. שכן ראוי לאיש הישראלי בדברו לפני אלהים להיות ממש נפשו יוצאת, ותתקיים על ידי בחינת היראה השלימה.

ואכן מי שלא בא תחילה בשער היראה רק כענין מה שנאמר (שמות כ"ד, י"א) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. שזנו עיניהם מראות זיו השכינה, בלתי יראה הצריכה. הגם שהיא אהבה גמורה אהבה אמיתית שנהנו מזיו השכינה כאיש אשר יאכל וישתה כמאמר חז"ל (במדבר רבה ב', כ"ה). מכל מקום היו ראויין לעונש אם לא שלא היה חפץ הקב"ה לערבב השמחה כמו שכתבו חז"ל (שם והובא ברש"י פרשת משפטים), אז יוכל להיות בהתגברות האהבה כיד ה' החזקה עליו באהבה עזה בוערת כרשפי אש, ויראה אין עליו להיות שב לאחריו מפני פחד ה' והדר גאונו. שיופסק ממנו כל חיותו, ונפשו ורוחו ונשמתו אליו יאסוף להבטל ולהכלל באורו בפסיקה גשמיות ממש כנר בפני המדורה והוא בחינת מיתת נשיקה הידוע שהקב"ה מתגלה אל הנשמה ההיא באור האהבה ומסיר היראה מאתו כי הקב"ה כל יכול, ויכול הוא להסיר היראה ותתלהב הנפש באהבה עזה לבד עד אשר תכלה אליו ותוכלל באורו ביחוד ממש. וזה היה ענין

מיתת בני אהרן נדב ואביהוא שהתדבקו עצמן בדביקות האהבה האמיתית בלהבת אש שלהבת עזה, ולא הקדימו ליכנס תחילה השערה לאחוז בזה, וגם מזה אל ינח ידם להסתיר פניהם ולהביט מפני היראה והאימה, וכלתה נפשם לאל עליון בדיבוק עצום בבחינת מיתת נשיקה, וימותו. ולזה אמר הכתוב בקרבתם לפני ה' שקרבו תיכף לפני ה' ממש ולא נכנסו תחילה השערה שער היראה על כן וימותו בשריפת נשמה שהיה נשמתן שורף ותלהב בלהבת יקוד יקד אש לצאת מגוף העכור ולהתדבק בחיי החיים ברוך הוא וברוך שמו.

ואפשר שגם לזה ירמוז הכתוב למעלה בפרשת שמיני באומרו ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. כי חז"ל אמרו (יומא כ"א:) אש אכלה אש זה אשו של הקב"ה. פירוש שמי שבוער בלבו לה' כאש להבה באשו של הקב"ה הוא אש אכלה אש פירוש שלפעמים נכלה האש הבוער מפני האימה והפחד והיראה וצריך להסתיר פניו והם לא כן עשו ובערו באש אהבה בלתי היראה והוא אש זרה אשר לא צוה אותם כי אשו של הקב"ה הוא דוקא אש אכלה אש ועל כן ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם. כי ידוע שאתערותא דלתתא גורם אתערותא לעילא וכל מה שאדם עושה בארץ כן עושה הקב"ה כביכול למעלה כנגדו לטוב או להיפוך ח"ו. והם כאשר התעוררו עצמם באהבה תשוקה בוערת בלפיד אש לעומת מלכם ברוך הוא, כן לעומתם יצא אש מלפני הקב"ה באהבתם ותאכל אותם בשריפת נשמה וגוף קיים כמאמר חז"ל (סנהדרין נ"ב.). כלומר שכלתה נשמתם לאור המדורה ונתבטלה שם ותכלה אורה מלהאיר להם, וימותו לפני ה' כי יצתה נשמתם בנשימה במיתת נשיקה בכלילות אורה באור ה'. ולזה רמזו חכמינו שלא נשאו נשים וכו'. כי בחינת היראה מכוונת על שם בחינת הנוקבא בסוד הכתוב (משלי ל"א, ל') אשה יראת ה' כנודע. והם לא נשאו נשים שלא נכנסו בשאר היראה כנאמר ועל כן בחוריו אכלה אש משום דבתולותיו לא הוללו שלא החזירו פניהם ביראתם מלהביט אל האלהים, ותכלה אש נרם באור המדורה. ואפשר שגם לזה רמזו באומרם ז"ל (ויקרא רבה כ', ט') שתויי יין נכנסו כי נודע היות בחינת יין המשמח במדת יין המשומר בענביו ששם בחינת האהבה עזה ועצומה לה' כנודע לטועמי מעץ החיים ועל ידי רוב האהבה הזו בלתי הקדמת היראה מתו כדבר האמור.

עוד יתבאר הכתוב בהקדם לדקדק כפל לשון מיתה הנאמר כאן אחרי מות וגו' וימותו. ואכן הנה נודע אשר והחיות רצוא ושוב. שגם אצל הצדיק גמור אי אפשר לו שיעמוד תמיד במדריגה עליונה באהבתו את ה' וביראתו. רק שצריך לפעמים ליפול ולירד מבחינתו, והירידה הזאת צורך עליה הוא כי אחר כך יעלה במעלות רבות ונכבדות עוד

יותר ויותר כי תענוג תמידי אינו תענוג. וכמשל האב והבן כשהם תמיד יחד במקום אחד לא יתרבה ביניהם תענוג מחדש ותמיד במדריגה אחת עומדין ואינם מרגישין שמחה ותענוג במה שהם יחד כיון שתמיד כך הוא, ואמנם כאשר יתרחק לפעמים הבן מהאב ולא יהיה אצלו שנה או שנתים והבן הוא החביב אל אביו מאוד אז כאשר אחר כך יבוא אליו מארץ מרחק יתרבה שמחתם ותענוגם מאוד מאוד בעת ההוא בשמחה רבה. וכן הוא בכל הדברים שבעולם כמו איש ואשה הדרים יחד באהבה שהוא אהבה הגשמיות מה שלבו של אדם מתאותו ומחמדתו, מכל מקום אם ידורו תמיד באהבה ואחוה לא יוכר כל כך אהבתם זה לזה כמו אם לפעמים יפול ביניהם איזה שנאה ומחלוקת ואחר כך יעשו שלום ביניהם לקרב את המקורבים, יתודע ויוכר האהבה והחיבה ביניהם ביותר אז, וביותר יוכר בחינה זו בבחינת יתרון אור מן החושך כי מי שהיה בחושך אפילה ומתייירא מחיות רעות ומלסטים ומנחשים ועקרבים ואחר כך כשיבוא אל האור יתרבה בעיניו תענוג ושמחת האורה עד בלתי שיעור וערך והוא בחינת אחור וקדם שמי שהוא בבחינת אחור אם ישוב אל ה' יגיע לבחינת קדם קדמתה ברוב אהבה וחמדה, כי זה כמו שלא ראה אורה לפניו והלך בחושך בלא אור ועתה כאשר מגיע אל האורה שמח ומתענג בה ומתדבק בה בכל עוז ותעצומות בכל לבבו ונפשו ומאודו והוא הנקרא טוב מאוד שאמרו חז"ל (בראשית רבה ט', ז'-י"א) בכמה אופנים שמאוד מורה על הרעה כי כאשר יגיע האדם מהרעה אל הטובה הוא טוב מאוד יותר מטוב לבד. שעל כן צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה (בראשית רבה ס"ו, ד') בכדי שיהיה בבחינת טוב מאוד שיהנו ויתענגו מטובם ברוב טוב ונחת, כשתוקדם אליהם הרעה. כמו העוף כשהוא בורח ופורח מפח יקוש אז יעופף בכח גדול עד למעלה למעלה מה שאין כן כשהוא מעופף סתם בלתי המלטה מהפח, שאינו מעופף כל כך למעלה.

ובזה מוטעם מאוד מה שלכאורה דברי חז"ל סותרים את דברי הכתוב כי חז"ל (ויקרא רבה כ', ח'-י') הגידו בטעם מיתתן שהיה בשביל נידנוד עבירה שעברו. לזה, נכנסו פרועי ראש. ולזה, שתויי יין וכדומה. והכתוב הנה מעיד אשר בקרבתם לפני ה' וימותו סיבת מיתתן לא היה כי אם מרוב האהבה והחשק שכלתה נפשם לה' בקרבתם אליו וימותו והוא בחינת מיתת נשיקה הניתן לצדיקים גמורים כידוע ממפרשי התורה שבזה מתו. ולפי הנזכר נכונין הדברים מאוד כי סיבת מיתתן לא היה כי אם על ידי שתי בחינות הנזכרים שבאמת ירדו קודם ונפלו קצת ממדריגתם לבחינת אחור לכל חד כדאית ליה לזה בפרועי ראש ולזה בשתויי יין וכאשר נבאר להלן קצת מהות דברים הללו. ואחר כך כאשר באו לפני ולפנים ונזכרו בבחינת אחור שהיה להם ונתחרטו למאוד ודבקו עצמן בדיבוק

עצום בבוראם באהבה גדולה ועצומה והגיעו לבחינת קדם קדמתה, ומחמת רוב האהבה והתשוקה פרחה נשמתם לבוראם ונשארו שם ומתו מן העולם. והנה נודע שבחינת אחור יקרא לפעמים בבחינת מיתה שהיא נפילה ממדריגה הראשונה כאמור כמה פעמים בדברי האר"י זלה"ה ולזה יאמר הכתוב בביאור סיבת מיתתן ואמר כי אחרי מות שני בני אהרן, פירוש אחרי שירדו ונפלו קצת ממדריגתם בבחינת מיתה שהוא בחינת אחור ואחר כך בקרבתם לפני ה' ומחמת גודל אור האהבה ושמחה ותענוג העצום שהרגישו אז, וימותו מיתה עצמית, מיתה ממש, שפרחה נשמתם בבחינת מיתת נשיקה כנאמר.

ואכן חז"ל פירשו ענין בחינת האחור שקרה לצדיקים האלה כי הלא ודאי לא קרה להם כמקרה עבירה ח"ו כי לא יאונה לצדיק וגו' ועליהם אמר משה עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך כמאמר חז"ל (בתורת כהנים הובא ברש"י ז"ל) ועל כן חד אמר פרועי ראש נכנסו למקדש כי כיסוי הראש מורה על היראה והפחד מאימת שמו יתברך על דרך אומרם ז"ל (שבת קנ"ו:) כסי רישך כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא והם נכנסו שלא בבחינת היראה והאימה רק באהבה עצומה לבד (והיה זה אצלם בבחינת אחור למאוד) עד שפרחה נשמתם לבוראם באהבתם אותו. וחד אמר שתויי יין נכנסו על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין ל"ח.) אגברו חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא ואמרו (בבא בתרא י"ב:) הרגיל ביין אפילו לבו אטום כבתולה היין מפקחו. ונמצא שלפעמים צריך לשתות יין לשמח לבו בה' על ידו ואמנם זה דוקא בדרדקי ובמי שלבו אטום ולא בגדולי הדור. ונמצא כשהם רצו ליכנס למקדש על ידי יין היה נחשב להם לבחינת אחור ואחר כך בקרבתם לפני ה' על ידי זה וימותו בנשיקה כאמור.

פסקה ג

איש איש וגו' במחנה וגו' או מחוץ למחנה וגו'. צריך לדעת פרט הכתוב במחנה או חוצה לה כי איזה סברא היה לחלק ביניהם. והנראה בכוונת כתוב הזה כי הנה נודע מה שאמרו חז"ל (סוטה כ"ב:) לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. והקשו רבותינו בעלי התוספות שם מהא דאמרינן (תענית ז'.) הלומד שלא לשמה תורתו נעשית לו סם המות ונוח לו שלא נברא ותירצו דהאי שלא לשמה שבא מתוכו לשמה הוא כשעוסק בתורה ומצוות לאהבת קבלת שכר ופרס מאת ה' מן השמים ונשמר מן העבירה מיראת היסורין ועונש עצמו והאי שלא לשמה שנוח לו שלא נברא הוא כשלומד להתגאות ולקנטר.

ובזה פירשנו אומרם ז"ל (בבא בתרא י'.) ישראל נקראו בנים ונקראו עבדים בזמן שעושין רצונו של מקום נקראו בנים ובזמן שאין עושין רצונו נקראו עבדים לכאורה זה פלא הוא

שכשאין עושין רצונו נקראים עבדים וכי זה דרך העבד שלא לעשות רצון אדונו. ואיך הוא עבד לו אם אינו עושה רצונו והכתוב אומר (מלאכי א', ו') ואם אדונים אני איה מוראי. ויתכן לפי הנזכר כי הנה מי שעוסק בתורה ומצוות בשביל שמצפה לקבל פרס מזה, ומיראת העונש והיסורין, זה אינו עושה ועובד רק את עצמו כי לצד שהוא ירא מעונש גופו או נפש בניו ובנותיו נשמר מלמרוד במלך המלכים שלא יגיע לו עונש ויכאב עליו נפשו. והרי אינו ירא כי אם מעצמיותו שלא ילקה עבור זה, והמצוות שעושה בשביל קבלת פרס גם כן אינו עובד אלא את עצמו בשביל שיקבל שכרו משלם. ועל כן אינו עושה כי אם רצון עצמו שעצמיותו חפץ בזה בשביל לקבל שכרו בעולם הזה או בעולם הבא, ולזה נקרא אינו עושה רצונו של מקום. כי אם היה עושה בשביל לעשות רצונו של מקום לא היה מצפה להנאת גופו מזה. ועבור כן שם עבד יקרא לו כי הוא כעבד ממש העובד אצל הבעל הבית בשביל שכרו ונשמר מלעבור על רצון אדונו שלא יכנו מכות מרדות. אבל אינו עובד בשביל למלאות רצון אדונו. כי הוא היה חפץ שלא ימולא רצונו. רק שעובד לו בשביל עצמו. אבל מי שעובד להקב"ה בשביל שחשקה נפשו למלאות רצונו ברוך הוא כדי להיות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו והוא שש ושמח במה שזוכה שהוא גורם נחת רוח לפניו והקב"ה מקבל תענוג ושמחה על ידו. יותר מכל מחמדי עולם אפילו יותר מכל שכר ותענוג עולם הבא שיפה שעה אחת קורת רוח בעולם הבא יותר מכל חיי עולם הזה. מכל מקום כל כך ערבה לו מה שגורם תענוג ונחת רוח לפניו יתברך מה שכל מלאכי מעלה משרפים וחיות ואופני הקודש אינם זוכים לעבוד עבודתו תמיד כאשר רוצים כי אם פעם אחת ביום או שני פעמים ויש שלא היה להם רשות לעבודה כי אם פעם אחת בשנה או בשמטה וכמו שאמר המשורר (בפיוט אקדמות) סיומא דלעלם ואף לא לשבועתא אבל עדב יקר אחסנתיה חביבין דבקבעתא. שלאיש ישראל ניתן רשות וחיוב לעבודה תמיד בכל היום והלילה. ועוד שהקב"ה כביכול ברוך הוא אינו מקבל תענוג ונחת רוח משום מלאך ושרף כמו מאיש ישראל שוכני בתי חומר, ועל כן ערב עליו לעשות נחת רוח לפניו יתברך במסירת נפשו ורוחו ונשמתו ממש ומאודו בכל רגע ורגע להקב"ה באימה ובפחד וביראה במה שזיכהו בעבודתו כי יודע שהוא אינו כדאי וראוי לזה. וכל עצמו עם כל אשר לו אינם כדאים אף פעם אחת לישא את שמו יתברך על שפתיו לולי רחמי ה' וחסדיו שבחר בעמו ישראל באהבה וזיכם בעבודתו. וזה הוא העושה רצונו של מקום כי אין כוונתו בעבודתו כי אם למלאות רצונו יתברך ולא לשום דבר ואופן אחר בעולם. ועל כן נקראין בנים, כי זה דרך הבן שרוצה תמיד באהבה ושמחה לגרום תענוג ונחת רוח לאביו באהבה ושמחה שלא לקבלת פרס

בשום צד כמו שאמרו רבי שמעון בר יוחאי וחבריו לרעיא מהימנא (בזוה"ק תצא רפ"א.) אנת הוא ברא מהימנא דרחים לאבוי ולאמיה יתיר מגרמוהי.

ונחזור לענייננו בענין העובד על מנת לקבל פרס ומיראת העונש הגם שהיא שלא לשמה כי במצוותיו אמר רחמנא ולא בשכר מצוותיו כמאמר חז"ל (עבודה זרה י"ט.) מכל מקום כיון שעל כל פנים יש בו מעלת אמונה שמאמין בה' שנאמן ליפרע ונאמן לשלם שכר ונודע אשר בזכות אמונה נגאלו ישראל ממצרים כמאמר חז"ל (ילקוט רמז ר"מ) ועל כן גם הוא נגאל מגלות היצר הרע שלו בזכות אמונה הזו ומתוך שלא לשמה בא לשמה שיעבוד לה' מאהבה ושמחה לעשות נחת רוח לפניו וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהדיא בסוף הלכות תשובה עיין שם. אבל העובד ה' להתגאות בזה ולעשות עטרה להתגדל בה הנה אין בו צד אמונה ואדרבה מקטני אמנה הוא. שאינו מאמין שהעושר והכבוד מלפניו הוא וסובר שזה לוקח לו האדם מעצמו. ומכל שכן מי שכוונתו לקנטר ח"ו שזה סם המות ממש. שבתורה נאמר (משלי ג', י"ז) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ותלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. והוא מרבה מחלוקת על ידי התורה ועל זה נאמר נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לעולם מאחר שלעולם לא יוכל לבוא להתקרב אל פני ה' ולעשות רצונו כי אין בו מקום כניסה כלל לבוא אל פתח אהל מועד לחזות בנועם ה'.

והנה אמרנו במה שאמרו חז"ל (סוטה ד':) כל המתגאה כאילו עובד עבודה זרה וכן כל הכועס וכדומה בכל ענין שאמרו חז"ל כזה. ולכאורה צריך להבין ענין השוואתם שהשוו חז"ל זה לזה. כי הלא ודאי אינם שוין ממש בכל הפרטים להיות המתגאה והכועס וכדומה, חייב מיתת בית דין כמו העובד עבודה זרה. ולאיזה ענין השוום חז"ל. הגם שבאמת אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה', ו') ויכול להיות שזה חמור כמו זה. על כל פנים אין דמיונם שוה בכל וצריך טעם למה שקלו זה כנגד זה.

ואמנם הנה ידוע אשר כל פעל ה' למענהו וכל מה שברא לכבודו ברא להנהות בריותיו מטובו שכולם לא יעשו רק את הטוב בעיני אלהים ואדם, והרע יוכנע ויוגרש ויפול לעומקא דתהום רבא. ואך כי הבחירה ביד האדם הוא ובידו לנטות ולהגביר כל צד שירצה הן צד הקדושה הן צד האחר ח"ו. ועל כן כאשר יעשה אדם את מעשה הטוב תתגבר הקדושה, והרע יוכנע, וממילא יעשו גם אחרים מעשה הטוב בעולם לצד כי גברה הקדושה בעולם והיא שורה על כלל ישראל וכולם יעשו הטוב לפי ערך הקדושה שהגדיל זה במעשיו. ועל כן אמרו חז"ל (אבות ה', כ"א) משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו. כי משה בצדקתו גרם שיתגדל הקדושה כל כך בעולם עד שכל ישראל

עשו הטוב בעבור זה. ועל כן זכות הרבים תלוי בו כיון שמצדו ועבורו באו לעשות הטוב הזה בעולם. ולהיפוך כאשר יעשה אדם הרע יגבור הרע בעולם ח"ו ואז ימצא מין את מינו ח"ו שכאשר אחד ירצה לעשות רע יודבק בו הרע הזה שהשרה זה בעולם ויסייעהו לעשות רע ביותר ויותר. ועל כן ירבעם חטא והחטיא את הרבים. שעל ידי חטאו גרם שרבים יחטאו שרעתו עזר להם לרעתם ועל כן חטא הרבים תלוי בו. כי יש לו חלק בכל החטאים. ומכל שכן מי שעושה דבר מצוה ומערב בו דברים הרעים כמו מחשבות הגיאות והפניות, הנה מאחר שהפעולה גופה נעשה בדבר מצוה יש כח יותר להרע להתקיים בעולם עבור שנצטרף עם המצוה וכשהוא משוטט בעולם יסייע לכל עוברי עבירה לעשות רעות וניאוצות גדולות בפועל ממש כי יש לו כח להתקיים בעולם על ידי התחברותו עם המצוה. ואפשר על כן אמר רבי טרפון (ערכין ט"ז:) תמהני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה אם אומר לו טול קיסם מבין עיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך. כי גדול הדור המוכיח דרכו להקטין עבירות דורו ובפרט בפניו שלא ישא עליו חטא ויתביש ואומר לו טול קיסם מבין עיניך והוא משיב טול קורה וכו' פירוש שגם זה העבירה הגדולה שאני עובר בפועל מבין עיניך הוא. שאתה מערב רע בטוב בעסקי תורתך ומצוותיך ויש להרע הזה כח גדול כי הוא מעורב בטוב וגורם לי שאעשה הרעה הזאת בעולם וחטאתי לאלהים.

והנה כל בחינת מין הרע יוציא את מינו לנגדו להיות זה עובר בפועל ממין הרע הזה. ועבור זה שקלו חז"ל כל בחינת מין הרע מה שיוציא באחרים כדמותו כצלמו, ותלוהו עליו לומר כאילו עשה גם עבירה ההיא בפועל. כי מי שעובר עבירה ההיא, הנה הוא עובר בכח הרע הזה וחטא הרבים תלוי בו וכאילו הוא שותף במעשה ההיא. ועל כן כל המתגאה הנה בחינת הגאוה הוא מין ממיני עבודה זרה. כי אומר אני ואפסי עוד שהוא בחינת הקליפות האומרים כזה נגד הקדושה. ועוד שאמרו חז"ל (נדרים כ"ב:) כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו. וכעס הוא ענף הגאוה שכל המתגאה מתכעס כידוע וכמו שכתב בשער הקדושה למורנו הרב חיים ויטאל ז"ל (חלק א' שער ב') ועל כן הוא בחינה ממיני עבודה זרה. ולזה כאשר זה מתגאה, ובפרט כשהוא על דברי תורה ומצוות שאז מגביר בחינת הרע בעולם בכח גדול, והרע הזה משוטט בעולם ויודבק למי שרוצה ח"ו לעבוד עבודה זרה ויסייענו לזה כי הוא ממינו, ונחשב לו כאילו הוא עבד עבודה זרה כי מעשיו נתחברו בעבירה ההיא וקנה לו שותפות בה, וכן בכל שארי מדות הרעות.

ובזה נבוא בביאור הכתוב. ואמר איש איש וגו' ורמז לכל אשר אמרנו. כי יעסוק במוקדשין להקריב אשה לה' בתורה או במצוות, אבל חוץ לעזרה. שלא יביאנו לפנימיות

בית ה' לעשות לשמו הקדוש שיהיה לרצון לפניו. רק יעסוק בהם בבחינת שלא לשמה והם על שתי בחינות. אחד אשר ישחט שור וגו' במחנה פירוש שיעסוק במוקדשין על כל פנים במחנה ישראל. שיהיה באמונת ה' לקבלת שכר ומיראת העונש, שהוא מחנה ישראל להיות בו אמונת ה' שנאמן ליפרע ולשלם שכר. ועוד כיון שמתוך שלא לשמה כזה בא לשמה הרי הוא במחנה כי יבוא אל הקודש כפעם בפעם ואך עתה חוץ לעזרה הוא ומערב במצוה מחשבת חוץ שהוא אהבת ויראת עצמו שאין זה עבודת ה', ועל כל פנים יתגבר מזה קצת בחינת הרע בעולם שהיא סטרא אחרא פירוש צד אחר שאינו לשם ה' כי אם אהבת ויראת חוץ. או אשר ישחט מחוץ למחנה, זה בחינת הרע לגמרי שיעסוק במצוה במחשבת הגיאות והפניות עטרה להתגדל בה או ח"ו לקנטר שהוא סם המות ממש. ועל כל פנים נעשה מצות ה', ויש להרע כח גדול מזה. ועל שניהם אומר הכתוב,

פסקה ד

ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה' לפני משכן ה'. (שלכאורה יתור דברים יש כאן במה שכפל לומר להקריב קרבן לה' לפני משכן ה' ואמנם) כלל בזה שני הבחינות הנזכרים. ועל זה שעסק בקודש במחנה אמר שעל כל פנים לא הביאו להיות קרבן לה' לשמו יתברך רק בשביל עצמו. ועל השני אמר שאפילו לפני משכן ה' לא הביאו שלא השכין כלל את ה' בתורתו ומצוותיו לחשוב על כל פנים שהוא עובד עבודתו והוא ישלם לו רק כיוון להבלי שטותיו להתגאות ולהתפאר. ולא שכן עליו שם ה' כלל. ולזה אמר דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש וגו'. (שלפום ריהטא אין מובן במה שאמר דם יחשב דם שפך והיה די לומר את אשר נחרץ משפטו והוא ונכרת האיש וגו' ולא יותר ולדברינו נכון יהיה כי) פירוש לא די שלא הביאו קרבנם לה', וה' אינו מקבלו ברצון. כי עוד דם יחשב להם מה שדם שפך ונכרת האיש ההוא וגו' פירוש גם מה שנגרם על ידי הרע שלהם לאחרים שהצטרף להם וגרם להם לעבור עבירות בפועל שנכרת האיש ההוא בחטאו. הנה דם הזה מה שהתחייב האחר בנפשו, יחשב לאיש ההוא כאילו הוא שפך דם הזה וגרם לו שיכרת מעמיו. כיון שבהצטרף רעתו נתחייב זה להיות נכרת בחצי ימיו.

ועוד יאמר דם יחשב וגו' דם שפך וגו'. פירוש אם גרם רעתו רעה לאחרים עד שעל ידי שניהם הרג האחר אחד מישראל ושפך דמו. הנה דם יחשב לאיש ההוא מה שחבירו דם שפך בפועל ונכרת האיש הנהרג מקרב עמו. דם הזה יחשב גם אליו כאילו הוא שפך דמו כיון שמצדו נגרם שהיה לו למסייע כאשר אמרו בכמה מקומות כאילו שופך דמים. כי

אם רעתו גורם לאחר שישפוך דם, נעשה כאילו הוא השופך מצד השותפות שלו כאשר אמרנו והוא הדין לכל שאר עבירות כאמור. ולזה גמר אומר,

פסקה ה

למען אשר יביאו וגו' וזבחו זבחי שלמים לה' אותם וגו'. ולכאורה מפני מה דוקא שלמים נקט הקרא והלא בכל המוקדשין איירי כאן כידוע. ולדברינו יאמר כי כל המצוות שעושים בני ישראל יראו שיהיו בבחינת השלמים שלמים בכל שלא יוחסר בהם תנועה רק שלמים לה' בלתי שום פניה ודבר אחר רק שלמים לה' לעובדו ולעשות רצונו. וסיים,

פסקה ו

וזרק הכהן וגו' והקטיר החלב לריח ניחח לה'. ונודע פירוש ריח ניחח לה' שהיא נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו. והכל קאי למה שלמעלה כי רק לזה יעבוד העובד בבחינת לעשות נחת רוח לפניו יתברך ולגרום תענוג ושמחה אליו במה שאנו זוכים לעשות רצונו, ועל ידי זה נעשה ממש בבחינת בנים אתם לה' אלהיכם כבוא דמשתדל בתר אבוי ואמיה ורחים להון יתיר מגרמוהי כנזכר למעלה. ונראה שעל כן לא אמר כאן לריח ניחח אשה לה' כמו בשאר מקומות. כי נודע מה שכתוב בזוה"ק (חלק ג', רנ"ח:) וזה לשונו: והקרבתם עולה לריח ניחח לה' בפסח כתיב אשה עולה והכא לא כתיב אשה כו' דא יומא דעיילת כלה לחופה וישראל כו' ועאלו ביומין דדכיו והיא נפקת מכל סטרא בישא כו' בגין כך לא כתיב אשה דהא אחרא לא קרב למשכנא והא אתרחק מתמן ועל דא אשים לאו הכא וישראל מרחקן אינון מן סיטרא בישא כו' אישים אינון באמצעיתא כו' אדבקו באילנא דידעת טוב ורע אדבקו בטוב ואדבקו ברע ובגין כך בשאר יומין כו' אבל בהני יומין דאילנא דחיי קיימא לא אחרא ולית אנן צריכין לאשה ולא איצטריך למיהוי תמן כו' עד כאן. ועל כן כאן שמדבר בבחינת השלימה על כל השלימות שכל העבודות יהיו רק בכדי לעשות נחת רוח לפניו ואז לא נמצא כלל בחינת אשה המורה לתרין סטרין וכו' כנזכר לעיל רק לריח ניחח לה' ויתרבה התענוג והשמחה לפני מלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו. וממילא ירד כל בחינות התענוגים והשמחות לכל העולמות העליונים והתחתונים ברוב ברכה ושפע וחיים טובים בשמחה רבה אמן.

פסקה ז

ולא יזבחו עוד וגו' לשעירים וגו'. רש"י ז"ל פירש לשעירים לשדים כמו (ישעיה י"ג, כ"א) ושעירים ירקדו שם. ועיין בדברי הרמב"ן הקדוש (פסוק זה) שביאר שם טעם לקריאת החיצונים בשם זה. ואענה את חלקי גם אני מה שנראה לעניות דעתי טעם לנתינת שם זה עליהם. והוא על דרך מאמר חז"ל שאמרו (חולין י"ז:) רב אחא בר יעקב בדק לה בחוט השערה וכו' כי הנה מודעת לכל משכיל אשר דרך הסטרא אחרא והחיצונים להאחז

תמיד בהקדושה ולהיות נסרך ונגרר בה בכל מקום אשר יוכלו להשתתף שם. כי אין להם חיות כי אם ממעט הקדושה השוכן בתוכם בסוד הכתוב (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה. ועל כן מתאוים ורודפים תמיד להגרר אחרי הקדושה ולאחוז בה בכדי שינקו ממנה וזה חיותם ופרנסתם ורודפים אחר זה כאדם הרודף אחר פרנסתו על המחיה ועל הכלכלה. ואמנם בעת שהקדושה היא על שלמותה ומלואה ומאירה באורה לכל הצדדין בשוה לבל יחסר המזג ואין בה שום חסרון ודופי, אז נאמר בה (שיר השירים ד', ז') כלך יפה רעיתי ומום אין בך. שכל בחינת החיצונים והקליפות מסתלקין ונכנעין ובורחין מפני אורה ואי אפשר להם לאחוז בה כי מקום אחיזתם הוא רק במקום הפגום אבל כשהקדושה על שלמותה אז נקרא (יהושע ו', א') ויריחו סוגרת ומסוגרת וגו' אין יוצא ואין בא. פירוש אין יוצא ממנה לבחינת הסטרא אחרא ח"ו ואין בא מהם ח"ו לאחוז בכנפי הקדושה. ועל כן מאז אשר נחסר מאור הלבנה ח"ו החיצונים נאחזין בה ויונקים ממנה כי במקום החסרון והפגם שם הם נמצאים כי זה הוא בחינתם. ועל כן אנו מתפללין למלאות פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מיעוט כי הסטרא אחרא והחיצונים נקראים בבחינת מיעוט על דרך הכתוב (במדבר כ"ו, נ"ד) למעט תמעיט נחלתו ופרשנו שם שהאדם מחויב לראות תמיד להמעיט נחלת המעט מי שנקרא מעט היא הסטרא אחרא כי תמיד הם הולכים ודלים ומתמעטים. ונבראו בכדי להיות ממעטין אותן תמיד במיעוט אחר מיעוט ועל כן אנו מבקשין למלאות פגימת הלבנה שיושלם חסרונה מכל וכל ותאיר אורה כאור השמש ואז לא יהיה בה שום מעוט שלא יסרכו ויגררו החיצונים אחריה להדבק בה כיון שתסיר פגמה והם אינם שורים כי אם במקום הפגם. ועל כן עיקר ממשלתם הוא בלילה בעת ממשלת הלבנה כמאמר חז"ל (מכילתא הובא בילקוט רמז ר"ו ובנ"ך רמז י"ג וברש"י ז"ל פרשת בא י"ב, כ"ב) שהלילה הוא שליטת החיצונים וסמכוהו על הכתוב (תהילים ק"ד, כ') תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער וגו'. לצד שנחסר מאור הלבנה ויש להם אחיזה להאחז בה מה שאין כן באור השמש שלא נחסר אורה והיא מאירה על שלמותה נאמר (שם שם, כ"ב) תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון וגו'. שאין להם שליטה ביום. ועל כן כשימולא פגימת הלבנה והיה אור הלבנה כאור החמה על שלמות בריאתה שנבראו שני מאורות הגדולים. ודאי שלא יהיה בה שום מיעוט מבחינת הסטרא אחרא וכת דיליה כי כולם יבדלו מאתה ויברחו מאורה.

ולזה אמרו חז"ל (חולין י"ז:) שלוש פגימות הן וכו' וכולן שיעורן כדי פגימת המזבח שהוא חגירת הציפורן כי הזהירה תורתינו הקדושה שבמקומות הללו לפי שכולן בקדושה הם כמו בפסח ובבכור או בסכין של שחיטה שמכשיר הבהמה לאכילה ומוציא ממנה

על ידי בחינת השחיטה כל בחינת הדינים והסטרא אחרא הנאחזים בדם הנפש ובגרון כנודע מכוונות האר"י ואם יהיה איזה פגם כל דהוא במקומות הללו הרי הם מוכנים תיכף לסרוך ולהאחז בדבר ההוא ועל כן צריכין להסיר כל פגם מהסכין שיהיה שלם ויפה בשלמות שלא יהיה שום מקום לאחוז להסטרא אחרא. ואז הנה בכל דבר השלם השכינה שורה שם שנאמר בה (שיר השירים ד', ז') כלך יפה רעיתי ומום אין בך. ולזה אמרו (שם) במערבא בדקי לה בשמשא פירוש לראות אם הוא שלם ויפה בשלמות כל כך שלא ישלוט בו שום בחינת הסטרא אחרא כבחינת השמש שהיא על שלמותה ואין החיצונים נאחזין בה כנאמר. ואכן כי עשאו זה למטה וכיוונו למעלה כי הסכין של שחיטה הנה רומז אל בחינת הלבנה מדת המלכות העליונה הנקראת חרב פיפיות כנודע. ועל כן סכין עם הכולל גימטריא קמ"א מספר אדנ"י אלהי"ם[21] ששניהם הם במלכות. ובה בחינת מיעוט הלבנה. ועל כן במערבא בדקי לה בשמשא פירוש שחזקו ותקנו אותה (מלשון בדק הבית שפירוש תיקון וחיזוק) על ידי מעשיהם שלא יתאחזו בה מבחינת הסטרא אחרא והרע. ובמה תקנו אותה כזה ואמרו בשמשא על ידי השמש שחברו ויחדו אותה עם אור השמש בסוד תפארת ישראל לחבר וליחד הדודים באהבה בסוד (ישעיה מ"ח, י"ג) קֹרא אני אליהם יעמדו יחדיו. ואז בעת היחוד והזיווג השלם כל החיצונים בורחים ומסתלקים ונתגרשין מפניהם שלא יזונו עיניהם ממראות זיו השכינה, ואור השמש מגין עליה מכל צד, ורשות בעלה עליה והיא אומרת הביאני המלך וגו' וזר לא יקרב אליה כי קודש היא. ונקרא שמש בסוד עמודא דאמצעיתא סוד תורת משה, ומשה מלגאו ויעקב מלבר הנקרא שמש בסוד הכתוב (בראשית ל"ב, ל"ב) ויזרח לו השמש לו ממש שהוא בחינת השמש כידוע. ועל כן רב אחא בר יעקב בדק לה בחוט השערה כי השערות ידוע שרומזים לבחינת הדינים, והחיצונים נאחזים בהם. שעל כן צריכין להיות מושלכים מאיש הישראלי בכל פעם ובפרט בערב שבת קודש שמוכנת אור קדושת שבת לבוא על האדם צריכין להשליך השערות ההם שלא יהנו החיצונים מהקדושה. ולזה בדק לה בשערה שיהיה שלם כל כך שלא יוכל להתאחז בה חוט השערה המושלכת מהקדושה.

ואפשר לזה יאמר הכתוב (שמות י"א, ז') ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, פירוש מי מבני ישראל שהוא בבחינת "כל" שהוא שלם בכל השלמות ואין בו שום פגם שמץ מנהו. לזה לא יחרץ כלב לשונו כלל. לא מבעיא שלא יתאחז בו להדבק בו ולעשות לו רע ח"ו אלא אף שיעמוד רחוק ממנו ולא יוכל לנבוח אליו כלל ואף לא לדבר עמו טובות כי כל טובתן של רשעים רעה הן אצל הצדיקים כמאמר הכתוב (בראשית ל"א, כ"ד) השמר

[21] אולי צריך לומר סכין עם האותיות ואותיות המילוי גימטריא קנ"א. ואז, הוא כמספר אדנ"י אלהי"ם.

לך פן תדבר עם יעקב מטוב ועד רע ואמרו חז"ל (יבמות ק"ג:) בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא אלא שמע מינה טובתן של רשעים רעה הן אצל הצדיקים. ועל כן מי שהוא בבחינת "כל" בבני ישראל לא יחרץ כלב (שהוא בחינת החיצונים והרשעים הנאחזים בהם) לשונו כלל לדבר עמו מטוב ועד רע. ועל כן פירש רש"י בפסוק (בראשית ל"ט, ו') ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה שהיה מסלסל בשערו. ולכאורה יקשה למה יגלה רש"י ז"ל שמץ פגמו של יוסף הצדיק. ונודע אומרם ז"ל (שבת צ"ו:) הכתוב מכסהו ואתה מפרסמו. ואכן כי רש"י ז"ל בא לתרץ לכבודו של יוסף שלא יקשה בעיני הבריות אם יוסף הצדיק היה שלם בכל מאין ימצא שיתגרה בו הדוב אשת פוטיפר ולדבר עמו מטוב ועד רע. הלא ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב וגו' אם לא שח"ו בסתר עבר עבירה. ולזה מפרש רש"י שמץ נדנוד פגמו שהיה מסלסל בשערו ושכח את צער אביו. ובפגם חוט השערה הלז מצאה אשת פוטיפר שורש הרע מקום להתגרות ביוסף להסיתו לשכב עמה. ולולי זה הסילסול לא היה כח בה להתגרות עמו בכל שהוא בשום אופן כיון שמקורו ברוך ואין בו מקום אחיזה. ולזה אמרו חז"ל (חולין י"ז:) רב ששת בדק לה בריש לישניה פירוש שבדק ותיקן כל כך עד שיושבת כל לשון מלדבר עם יעקב וגו' כאמור שישבתו כל המקטריגין והקליפות הסובבים את השושנה שלא יוכלו לדבר כלל נגד הקדושה, ותאלם פיהם. כי רשעים תחילתן שלוה וסופן יסורים (בראשית רבה ס"ו, ד') שתחילת דיבורם נראה בשלוה וסופם יסורים רעים. ולזה דקדק לומר "בריש לישניה" כי אפילו הראש והתחלה שבהן שנראה טוב כי תחילתן שלוה בדק כל כך שאפילו זה לא יגע בהקדושה שלא יהיה להם שום פתחון פה ושותפות עם הקדושה.

והנה עוד אמרו שם, בנהרדעא בדקי לה במיא. כי הנה הסטרא אחרא דרכה תמיד לרדוף ולהתדבק בקדושה כאמור למעלה. וידוע מה שכתוב בזוה"ק (שמות קנ"ד.) אין יצר הרע מתרבי בגו מעוהי דבר נש אלא מגו אכילה ושתיה כי שם הרגיעה שידה שהוא תאות ההיתר וממלא בטנו כסוס כפרד. וממילא נעשה ח"ו בטן רשעים מחיצוניות גשמיות המאכל. ובתחילה נעשה הילך ולבסוף נעשה אורח ולבסוף נעשה איש כמאמר חז"ל (סוכה נ"ב:). ועל כן עם בני ישראל הטהורים שרוצים לפרוש עצמם שלא ישלוטו בם ידי זרים הם הקליפות הנזכרים, ממשיכים ידם בעת אכלם. לא מבעיא במקום שיש איזה נידנוד קצת ספק איסור אף על אחד ממאה ודאי שפורשין מצ"ט שערי היתר כדי שלא לבוא באחד משערי האיסור אלא אף באכילת ההיתר לגמרי שומרין דרך ה' שלא יטו בה ימין ושמאל מדרך המלך מלכו של עולם, רק לכיוון קיום מצוותיו ותורותיו הנעשין על ידי אכילה ושתיה בכמה פנים. או מי שזיכהו ה' לרזין דאורייתא וכוונות המבוארין

בדברי האר"י ז"ל או כפי המבואר בשולחן ערוך אורח חיים סימן רל"א באופן שלא יאכל עד שימצא בו מקום לה' כאשר הארכנו בכמה מקומות באופן הנאות שיהיה בבחינת לחם פנים לפני תמיד בזה השולחן אשר לפני ה' באימה ויראה באהבה ושמחה לקרב דברי הארציות לה' שיהיה לה' הארץ ומלואה שהוא נחת רוח לפניו. ובביזוי גשמיות התאוה בלבו שיהיה נבזה בעיניו נמאס עד שלא יעשנה כי אם מה שמן ההכרח הגדול לשבירת רעבונו לקיום גופו כי יהיה חפץ באמת למשוך מתאוה גשמיות הזו שכולה הבל ותהו ומעשה בהמה. ואיך יבוא בעל שכל ויטנף עצמו בזה שהבהמה עושה כמו כן, ואיה מותר האדם מן הבהמה אם לא מה שמן ההכרח לקיום גופו שהיה רצון הבורא בזה בכדי להקריב עולם ומלואה לה'. ובזה נעשה כבחינת הקרבן ממש כמאמר חז"ל (מנחות צ"ז.) בזמן שבית המקדש היה קיים היה קרבנו מכפר עליו ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו כי האכילה והקרבן שניהם אחד הן להתקרב העולם ומלואה לה' ורק באופן שיהיה תאוה הגשמיות בזויה באמת בלבו שלא יתאוה לה כלל ואדרבה ימשוך ידו ממנה ככל אשר יוכל לרוב בזיונה ומיאוסה בלבבו. ורק מה שמוכרח בהכרח גדול עושה רק על כוון הנזכר ליחד הארץ וכל אשר בה לה' שלזה היה כל כוונת עיקר הבריאה שיתקרבו הנבראים אליו אחר התרחקם מאתו. ובזה מסיר מהמאכל כל בחינת הרע כי ביזהו בלבו ואינו נהנה רק מרוחניות המאכל ומהקדושה אשר בו. ואז נאמר בו (דברים ח', י') ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך כי רוחניות המאכל מאור ה' השורה במאכל ההוא המקיימו והמעמידו על מעמדו, מוסיף בו קדושה וטהרה ועזר וסיוע לעבודת האל ומסיר מעליו בחינת פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו' כי ביטל חיצוניות גשמיות המאכל הנאחז מסטרא דרע במה שביזהו בלבו באמת עד שאינו מתאוה לו ואינו חפץ בו. וכאשר אמר המגיד משרים להרב הבית יוסף פירוש הכתוב (שמות כ"ג, כ"ה) וברך את לחמך ואת מימיך והסרתי מחלה מקרבך. כי כאשר ילך איש בדרכי ה' אלהיו בכל אות נפשו אז ה' מברך את לחמו ואת מימיו באור חיות הקדושה שמאכלו יוסיף בו כח לקדושה ולטהרה ולברך את ה', ומסיר את המחלה הידוע הוא בחינת היצר הרע וכת דיליה שהם חליים רעים (ונודע (עיין רבינו בחיי בראשית ד', י"ז דיבור המתחיל ואחות תובל) אשר מחלה היא אחת מד' נשים קליפיות) כי וה' יראה ללבב שאדם רוצה באמת בלבו להתרחק מתאוות הגשמיות בכל אשר יוכל לצד הבנתו מגודל המיאוס שבה כמעשה בהמה ועל כן ה' מסיר המחלה ומומו ומברך את לחמו לחם חול שיהיה לחם הפנים לפניו ברוך הוא ובזה השולחן אשר לפני ה' בבחינת הקרבן שהזכרנו. והנה נודע שבחינת התאוה למאכל ולמשתה ולכל התענוגים יצמח מיסוד המים אשר בנפש

הבהמיות שבאדם כמו שכתב בשער הקדושה למורנו ה"ר חיים ויטאל ז"ל (עיין שם חלק א' שער ב') על שם שהמים מצמיחים כל מיני תענוג.

ועל כן בנהרדעא בדקי לה במיא שבדקו וחזקו ותקנו בחינת הקדושה שלא יבוא בה ערל וטמא וזר לא יקרב אליה על ידי בחינת המים שהוא יסוד תאוות כל התענוגים ששם היצר הרע וכת דיליה מתרבים. והם שמרו דרך המלך שלא ידרכו בכל בחינת התאוות כי אם ברצון מלך המלכים ככל אשר ביארנו במקומות אחרים באריכות, וקצת כאן כנזכר, בביטול ובבזיון כל תאוות האלה באמת בלב, להיותן יודעין כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. וכאשר ילבישו עצמן בחומריות הגשמיות ח"ו יתרחקו מאור פני מלך חיים. ועל כן נשמרו היטב היטב לשמור דרך הקודש מכל טמא נפש וחזקו ואמצו בדבר ה' באות לבם ואז בירך ה' את לחמם ומימם והסיר מחלה מהם ויחדו את הקדושה לאל הקדוש שלא תאונה אליה רעה ונגע לא יקרב באהלה ויפול מצדה אלף ורבבה מימינה ואליה לא יגשו כי קודש הוא לאלהיו.

והנה אמרו חז"ל (סוטה ל"ה. והובא ברש"י פרשת שלח) כל שקר שאין בו דבר אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו. והענין הוא על פי מה שכתב בזוה"ק (בהקדמה ב':) וזה לשונו: ק"ר אתווין דאתחזיאו על סטרא בישא אינון ובגין לאתקיימא נטלי אות שי"ן בגווייהו והוי קשר. ועל כן הנה בחינת שקר יש בה דבר אמת בתחילתה כי השי"ן אות קשוט הוא והוא התחלה לאותיות. ולזה כל שקר שאין בו דבר אמת בתחילתו מורה על היותם לבד בלתי השי"ן שבתחילתם ואינם מתקיימים כאמור. וכן בכל מקום שיש להם אחיזה ח"ו בקדושה מושכים אליהם איזה אות מן הקדושה בכדי שיהיה להם קיום כי אין קיומם כי אם ממעט הקדושה השוכן בתוכם כי אין להם חיות מצד עצמם רק מנגעי בני אדם שבעוונותינו משליכים אותיות הקדושה ביניהם ובזה הם מתקיימים והוא בחינת קרי החמור שבעוונות שאותיות קר המורים על סטרא בישא מושכים אליהם בחינת היו"ד שבקדושה ונעשה קרי ועל כן כל העוונות בכלל נקראים על שם הקרי כמאמר הכתוב (ויקרא כ"ו, כ"א) אם תלכו עמי קרי שהוא מורה על אחיזת הקליפות בהקדושה ומושכים אות הקדושה ביניהם והוא עיקר גלות השכינה שאנו מתפללים עליה בכל יום ויום שיגאלו אותיות הקדושה מן החיצונים כנודע. ועבור כל הנזכר הנה לפי שהסט"א נרמז בבחינת השער שבאדם המושלכים לחוץ שלא יהיה להם אחיזה בקדושה ואמנם אם ח"ו נסרכים ונאחזים בקדושה על ידי העוונות אז מושכים אליהם היו"ד שבקדושה שעליה נאמר (שיר השירים א', ו') אל תראוני שאני שחרחרת. שאין בה נקודה לבנה מחמת שהיא דרגה התחתונה שבקדושה וקרובה לבחינתם ומיד כשיש להם איזה אחיזה בקדושה

מושכים זאת היו"ד אליהם ונעשה משער שעיר ועל כן נקרא בכל מקום שעיר חטאת כי על ידי החטאים ועוונות בני אדם נעשה בחינת השעיר בעולם. וח"ו כשהעוונות מתגברין בעולם נאמר ושעירים ירקדו שם כי ח"ו הם מתדבקים ונסרכים כל כך בהקדושה עד שהקדושה נדחת מפניהם ממקום הזה (כי על כן נקרא הקב"ה מלך עלוב כנודע) ואז ירקדו הם ח"ו בבתי ישראל והעיר החריבה כי ח"ו דוחים הקדושה משם ומתפשטים שם בטומאתן מה שאין כן בעיר הבנויה ובית העומד לדירת ישראל וישראלים גרים שם ומרביצים שם הקדושה תמיד ערב ובוקר בכל מצוות התורה שאדם מקיים בכל עת ובכל שעה. אין כח בהם לאחוז שם וליסרך כי לא יגורך רע כתיב (תהלים ה', ה'). וכל מקום שהקדושה שם הסטרא אחרא בורח כמטחוי קשת כי אור הקדושה מסמא עיניהם שלא יזונו עיניהם ממנה.

ועל כן אמרה התורה כאן למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה' אל פתח אהל מועד. כי הנה השדה לצד שהוא מקום הפנוי מדירת ישראל ולא נרבץ שם הקדושה עדיין, אם יזבחו ישראל שם קדשים, ודאי בכל כוחם ירדפו ויזמינו עצמם ח"ו ליהנות מהקדושה ההיא ולאחוז בה. וחוץ מפנימיות הדבר, גם בגשמיות יפילו במחשבת העובד שם כל מחשבות חוץ והבליהם בכדי שלא יעשה המצוה על נכון. והכל אחד, בכדי שיוכלו ליהנות מן הקדושה וכאשר השיב משה לפרעה שאמר לו לכו זבחו לאלהיכם בארץ, אמר לו הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (שמות ח', כ"ט). פירוש כי הן מצרים הוא מקור כל הטומאות וקליפות החיצונים ערות הארץ. ואור הקדושה הוא לקוץ בעיניהם ומכאוב בצדיהם ותועבה גדולה להם וכאשר נזבח לעיניהם בקדושה מה שהוא תועבה ונאיצה גדולה ואיך לא יסקלונו לזרוק אבן נגף רע ומשחית במחשבת העובד בכל כוחם בכדי לבטל קצת אור הקדושה הגדולה בכדי לחטפה לידם ליהנות ממנה. ולזה הזהיר הכתוב והביאם אל פתח אהל מועד דוקא מקום מקור הקדושה אשר נתקדשה מאת ה' מקום המוסר מכל בחינות הרעים שלא ישלטו בם ידי זרים. ואפילו בירושלים עיר הקודש אסרה התורה שחיטת קדשים כי לצד היותן קדשים המקודשים לה'. מאוד מאוד יתאוו ויחפצו בחינות החיצונים ליהנות ולזרוק אבן בגן נעול במחשבה דקה מן הדקה אצל העובד. ובקדשים הכל הולך אחר העובד כמאמר חז"ל (זבחים מ"ו:). ורק באהל מועד המקודש ומוסר מכל בחינת הרע שמה יזבחו את זבחיהם. וזרק הכהן את הדם וגו' עד והקטיר החלב לריח ניחח לה' שלא יהיה במחשבת העובד רק בכדי לעשות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו ויעלה הקרבן כוון נכון אל הקדושה שלא יגע בה ערל וטמא. ולזה סמכה התורה לזה ואמרה

ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם כלומר לראות לתקן ולבדוק עד מקום שידם מגעת שלא יהיה בקרבנם שום בחינת אחיזת שער שיהנו מן הקדושה ויעשה בחינת שעיר אשר הם זונים אחריהם כלומר שהסטרא אחרא וכל כת דיליה זונים ונסרכים ומתאוין ורודפין אחריהם להדבק בהם להיות להם ח"ו חלק בקרבן ה' להעשות בבחינת שעיר שיהנו מאות יו"ד הקדושה ועל כן לרוב חשקם לזה צריך להעלות הקרבן דוקא במקום הקודש המקודש מקום שאין להם שום נגיעה ואחיזה שם ואז יעלה הקרבן לריח ניחח לה' לאל המיוחד, ואור הקדושה על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין ותגן על כל עמה ישראל בקדושתה להסתירם בסתר כנפיה ואז ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. וסיים הפסוק,

פסקה ח

ואלהם תאמר איש איש וגו'. הפסוק הזה מיותר כולו כי כבר נאמר למעלה. וחז"ל (זבחים ק"ט.) דרשוהו למעלה אברים בחוץ בלא שחיטה עיין שם. ולפי דרכינו שהתורה רמזה במי שעוסק בקדשים בחוץ דהיינו מחשבה שלא לשם שמים שהוא מחשבת הגיאות והפניות עטרה להתגדל בה ואז מכח הרע הזה שיש לו כח לשוטט בעולם מפני התערבותו במצוות ה' ימצא לפעמים שישתתף עם עושי הרעה לסייע להם לעבור עבירות בפועל ממש ואז דם יחשב לאיש ההוא פירוש מה שגרם זה המתעסק בקדשים בכח רעתו, להיותו זה העובר בפועל מתחייב בנפשו על עוונותיו, זה הדם יחשב לאיש ההוא הגורם כל זה בכח הרע שעירב עם הקדושה עיין שם. ולזה אחר שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם כנזכר למעלה שהזובח בחוץ ח"ו נאחזין שם בחינת הקליפות ח"ו המכונים על שם שעיר החטאת אמר כאן כי לא יחשבו אלו העוברים בפועל שהמה פטורים מכל וכל כיון שדמם על ראש הגורם להם ובראשו נגעו ואין להם בזה. לא כן כי ואליהם תאמר פירוש אל אלו העוברים בפועל תאמר כי איש איש וגו' אשר יעלה עלה או זבח וגו' כי יעלה עלה בחוץ על פני השדה ששם הרגיעה שידה ולילית וכל כת דילהון ושם יעלה הזבח ח"ו לבחינת השעירים והוא רומז על בחינת עבירה בפועל אשר יזבחו לשדים לא אלוה. ולזה אמר כאן לשון יעלה שהוא עיקר העבודה לא כשחיטה בחוץ הנאמר למעלה שאין זה עיקר העבודה והוא הרמז על התערבות מחשבות לא טובות בחינת הרע אבל כאן אמר שיעלה בחוץ במקום השעירים והוא רמז אל העבירה בפועל. לא יחשבו שהם יהיו פטורין על עברם פי ה' כיון שחטאתם סובב הולך על ראש שממנו יצמח הרע. כי ונכרת האיש ההוא מעמיו שהוא מתחייב בנפשו בפועל ממש כשם שעבר עבירה בפועל כי למה הלך הזרזיר אצל עורב וכו' מפני מה נדבק הרע דוקא

בו משאר אנשי ישראל הכשרים אם לא מפני שהוא מינו ובו נשרש שורש פורה ראש ולענה בלבבו מאז ועל כן גם הרע הזה היה מסייע לו לעבור העבירה ועל כן שניהם מתחייבין. רק זה מתחייב כרת בפועל כשם שעבר בפועל, ועל זה סובב עוון דמו של זה שנכרת מן העולם בעזר הרע שמאתו. ותמים דעות ברוך הוא ידע במה ליפרע ממנו בכדי לנקותו ולטהרו מכל חטא ועוון להביאו לחיי עולם הבא כדבר האמור.

פרק יט

פסקה ב

דבר וגו' קדושים תהיו וגו' כי קדוש אני וגו'. הקושיא מפורסמת בטעם אומרו כי קדוש אני וגו' כי היוכל אדם להיות כאלהים להתקדש כקדושתו. והנראה בזה על פי המבואר בדברי הרשב"י זלה"ה (פרשת אמור צ"ג. ברעיא מהימנא) וזה לשונו: קדש איהו סטר עילאה וכו' ואי הכי אמאי איקרי לעילא קדוש דהא תמן ו' לא אשתכח אלא רזא הכי היא וכו' וכיון דישראל קא מקדשי סלקי מתתא לעילא יקרא עילאה עד דאסתלק ו' רזא דשמים וכו' וכדין איקרי קדוש וכו' עד כאן. הראת לדעת כי לא יצויר אמירת קדוש למעלה אם לא אחר שישראל עולין למקום הקדש בלא ו' ואז נעשה קדוש בו'. ובזה נכון מאמר חז"ל (חולין צ"א:) שאין המלאכים אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה כי אי אפשר להם לקרוא זה אל זה ולומר קדוש בלתי אמירת ישראל תחילה שעל ידם נעשה מלת קדוש על מכונו. ועל כן צוה הקב"ה לישראל ואמר להם (שמות כ"ב, ל') ואנשי קדש תהיון לי כי החיוב על ישראל לראות לטהר מלא קומתם ולקדש כל רמ"ח אבריהם וגידיהם שיהיו ראוין לעלות למקום הקדש ואז יתקדש הקב"ה בפי צבא מעלה לומר קדוש קדוש קדוש אשר אי אפשר זה להיות בלתי עליית ישראל קודם לשם. וזה שאמר הכתוב כאן קדושים תהיו שאתם תתקדשו ותטהרו עד לבוא למקום הקדש בלא ו' והטעם כי קדוש אני ה' אלהיכם פירוש כי מה שאני נקרא קדוש בשמי השמים בו' הוא על ידי שאני ה' אלהיכם במה שאתם עולים לאתר דנקרא קדש ונעשה על ידי זה קדוש. ועל כן צריכים אתם להתקדש להיות ראוין לגשת אל הקדש ולזה אמרו חז"ל (ברבה כ"ד, ט') קדושים תהיו יכול כמוני תלמוד לומר כי קדוש אני ה' קדושתי למעלה מקדושתכם. לכאורה מנין היה ההוה אמינא לסבור מתיבת קדושים תהיו לבד שיהיו קדושים כה'. ועוד איך מרומז באומרו כי קדוש אני וגו' שקדושתו למעלה מקדושתכם כיון שבשתיהם נאמר מלת קדש בשוה. ואכן כי לפי שנאמר במקרא קדֹשים בלא ו' והוא מקום גבוה עד מאוד מאוד. ואמר הקב"ה אפשר תסברו שבשביל זה אני אומר קדֹשים בלא ו' שרצוני שתתקדשו כמוני ממש ויהיה מענה בפיכם מי יוכל להיות קדוש כה' להיות נדמה המלובש בחומר

להמופשט מכל גשם וצורה. לא כן כי רק לזה אני אומר קדושים תהיו לצד שקדושתי למעלה מה שמלאכי מעלה מקדשין אותי וקרא זה אל זה ואמר קדוש הוא מקדושתכם כנאמר ואתם מוכרחים לעלות תחילה למקום הקדש שיהיה נעשה על ידי זה קדוש וזה אומרו כי קדוש אני וכו' כמדובר. ואם תעיין עוד ברעיא מהימנא שם מבואר שהקדושה גופה בלא ו' הנעשה למעלה הוא מקדושת ישראל שעולים עד שם ולזה גם כן יאמר קדושתי למעלה היא רק מקדושתכם שהקדושה גופה מכם הוא ועבור זה יצרתי אתכם ואני נותן לכם כח לזה לעלות לקדש ועל כן קדושים תהיו החיוב עליכם להתקדש כזה. ולזה אני אומר קדושים תהיו אבל לא בשביל להיות כמוני כי אין קדוש כה' ואמנם מה שאמרו חז"ל (בתורת כהנים פרשה זו) הוו פרושים מן העריות. הוא גם כן על הדרך המבואר ברעיא מהימנא שם וזה לשונו: כיון דאיתנהר בסופא וכו' ואיקרי קדושה וכו' הרי אשר היחוד המדות עד מדת המלכות נקרא קדושה וזה לעומת זה בקליפה נקרא השפעת שפע הרע בתאות הזנות קָדֵשׁ. ועל כן הזהירה התורה (דברים כ"ג, י"ח) לא תהיה קְדֵשָׁה ולא יהיה קָדֵשׁ מבני ישראל וגו'. ולזה כאשר אמר הכתוב קדושים תהיו שישראל יראו להרבות הקדושה בעולם ולהתקדש עצמם, ממילא האזהרה בזה שיהיו פרושים מן העריות שהוא הצד האחר שבקליפה נגד הקדושה, ורק יתקדשו עצמם בכל בחינות הקדושה למעלה למעלה ועל כן בכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה כמאמר חז"ל (ויקרא רבה כ"ד, ו' הובא ברש"י) כי את זה לעומת זה עשה אלהים והפורש עצמו מגדר ערוה נכנס בגדר הקדושה כאמור.

עוד יאמר הכתוב קדושים תהיו וגו'. על דרך שביארנו במקום אחר בפירוש מאמרם ז"ל (יומא ל"ט.) אדם מקדש עצמו מעט מלמטה מקדשין אותו מלמעלה הרבה וכו' ולכאורה אומרם מלמטה ומלמעלה הוא ללא צורך והכל יודעים שהאדם הוא למטה והקב"ה מלמעלה. ואכן כי הן אמת עיקר הקדושה הוא במה שהקב"ה משפיע עליו אור קדושתו יתברך בחיות הרוחניות אורות המוחין הגדולים ומאיר ומקיפו בענן אורו יתברך כמו שאמר הכתוב (איוב ל"ז, י"א) יפיץ ענן אורו, ומסתירו בסתר כנפיו עד שנמצא שהוא ממילא קודש לה' ומופרש ומובדל מכל דברים החיצונים כי אור קדושת ה' מקיפו מכל צד וזר לא יקרב אליו כי קדוש הוא וממילא הוא מובדל ומופרש מכל בחינות תאוות עולם הזה ומחמדיו ולא יתאו למטעמותיו ולא יחפץ בנופת צופיו כי אור חיות ה' שורה בקרבו עד שלבבו וכל אבריו אינם פונים רק לה' ותמיד בוערים וחושקים ומתלהבים ודורשים ומבקשים איך לעשות נחת רוח לפניו יתברך ולעבדו באהבה ויראה. ואפילו בעת עוסקו בדברים התחתונים מאכילה ושתיה וכדומה מכל דברי עולם הזה אינו

מרגיש כלל בטעמיהן בשום אופן בעולם כי לבבו בוער בו לדבר אחר לעובדו יתברך. וכמו אדם אשר יזדמן לו משא ומתן גדול שיודע שירויח על ידו הון רב אז אפילו בעת אוכלו אינו טועם מאומה אם אוכל אם לא כי לבבו טרודה ומהומה בהמשא ומתן ההוא איך לעשותו ואנה לרוץ אחריו ולא יערב לו אכלו בפיו. וכן הדבר הזה לצד בעירת אש בלבבו איך לדרוש ה' ולעשות נחת רוח לפניו אינו טועם מאומה מכל מעדני עולם. ואור הקדושה הזו היא הבאה מלמעלה מאור ה' ואינו ביד האדם. ואך כי הוא יתברך לא ימנע טוב להולכים בתמים ומצדו יתברך אין שום מניעה להרבות אור קדושתו על כל אדם מישראל ורק אם גוף האדם אינו מזוכך ומטוהר מכל טינופת תאוות הבלי עולם הזה וממלא את תאותו בכל דברים החיצונים באכילה ושתיה ומשגל וכדומה. וכל התאוות האלה למלאות תאותו הוא מבחינת הסטרא אחרא והחיצונים והקב"ה הוא עוצם עיניו מראות ברע ולא תוכל אור הקדושה להיות חופף על האדם הזה לרוח הטומאה השורה עליו ממילוי תאות החיצונים, ובפרט אם יש בידו עוון. שכל עוון הוא קוץ ממאיר וסילון מכאוב להשראת שכינתו יתברך על האדם. ועל כן הקדושה בורחת מאדם הזה ולא תשרה עליו עבור טומאת הקליפה אשר עליו כמאמר חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו וכו' רבי אליעזר אומר קשורה בו ככלב וכו' עד כאן. ולזה אמרו אדם מקדש עצמו מעט מלמטה פירוש בדברים שלמטה מכל תאוות הגופניות שלא למלאות תאותו מהם, ולזבוח יצרו תמיד בעת תוקף התאוה לשבור לבבו בקרבו וימשוך ידו ממנה ולהיות עוסקו בדברים ההם על צד הקדושה והטהרה כאשר ביארנו כמה פעמים ובפרט בחיבורנו סידורו של שבת (שורש החמישי ענף א' ב' וג') ומכל שכן בשמירת חטא ועוון להשמר אפילו משוגג בכל כוחו ומכל שכן ממזיד ח"ו ואז הקב"ה מקדשו מלמעלה באורות הקדושה אורות פנימים ומקיפים מכל צד כי הוא יתברך חפץ מאוד לקדש האדם, ותיכף כאשר ימצא לו מקום מזוכך מעט שיוכל להופיע עליו באורו ודאי מקדשו ומטהרו ומפיץ עליו ענן אורו יתברך כאשר יוכל שאת.

וזה אומרו קדושים תהיו. כי ידוע שקדושה הוא גם כן מלשון הזמנה והכנה (כמו שכתבו התוספות קידושין ב':) פירוש שאתם לא תעשו כי אם לראות שתהיו מוכן ומזומן לאור הקדושה שתוכל לשרות עליכם. כי קדוש אני ה'. פירוש כי אור הקדושה, אני ה' נותן על האדם לקדשו בהופעת אורי, ואתם לא תעשו כי אם להיות מוכן ומזומן אל הקדושה בפרישות תאוות עולם הזה שיוכל אור הקדושה לשרות עליכם ואז אקדש אתכם בכל אופני אור הקדושה. או כה יאמר לפי הנזכר. קדושים תהיו פירוש שאתם תראו להכין ולהזמין עצמיכם אל הקדושה בפרישות והבדלת דברי עולם הזה (כי קדושה הוא מלשון

הבדלה גם כן כמו שכתוב בתורת כהנים והובא ברש"י ז"ל ריש פרשה זו ועיין שם בשפתי חכמים) והטעם כי קדוש אני ה' ואין אני יכול לשרות בלב המטונף מכל טינופי תאוות העולם. ועל כן תראו להיות מובדלים ומקודשים לשמי שיוכל אור קדושתי להיות חופף עליכם. ועל כן סמך הכתוב לזה ואמר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו וגו' מה שלכאורה אין שייך יראת אב ואם לקדושת האדם. ואכן הנה נודע אשר אור הקדושה שהקב"ה מקדש את האדם מלמעלה באורות פנימים ומקיפים הוא בבחינת אבא ואימא הנקראים קדש ומקרא קדש כנודע ועל כן אמר איש אמו ואביו תיראו שכל איש יהיה ירא מאביו ואמו. שלא תוכל אור הקדושה מאבא ואימא לשרות עליו אם יטנף עצמו בהבליו. ולזאת יחרד וילפת לראות להכין ולהזמין עצמו בקדש שיאיר אור אביו ואמו עליו. וגם את שבתותי תשמרו שתשמרו עצמיכם שתוכלו לקבל אור קדושת שבת שאור הקדושה שופע בו מאוד עד שנקרא שבת קודש. והכל אם תשמרו עצמיכם מהשראת רוח הטומאה, ודאי ישרה עליכם אורות הקדושה. ואפשר לזה אמרו חז"ל (שבת קי"ח:) אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות וכו' ושוב אמרו שם אלמלי שמרו שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון. כי האמת הוא שבודאי בשמירת שבת אחד על נכון יש בו די לגאולתינו ופדות נפשינו ואכן כי אי אפשר לשמור השבת ולקבל אורו על נכון אם לא תוקדם לו ההכנה הנכונה והזמנה בקדושה בטהרה ולזה אמרו שתי שבתות כי כאשר ישמור האדם בכל הששת ימים מעט אור הקדושה שקיבל בשבת העבר שלא יפגום ותנוח עליו האור בכל ו' הימים זה יהיה לו הכנה והזמנה טובה לשמירת שבת ולקבלת אור שבת הבאה על נכון. ולזה אחר אומרו קדושים תהיו בבחינת ההכנה והזמנה אמר את שבתתי תשמרו שני שבתות הרומז לבחינת ההכנה והזמנה בכדי לשמור ולקבל אור קדושת השבת על נכון כדבר האמור.

גם יתבאר הכתוב על פי מאמרם ז"ל (ויקרא רבה כ"ד, ח') וזה לשונם: בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב"ה ג' קדושות מה הקב"ה עושה נותן בראשו אחת ושתים בראשן של ישראל. ולהבין למה שתים בראש ישראל. נראה כי מודעת לכל משכיל שדבר שבקדושה צריך קודם הזמנה בפה להזמין הקדושה על הדבר הזה בפיו ובזה מסלק הסטרא אחרא וכל דבר רע מן הדבר הזה ואז תוכל לשרות הקדושה על הדבר ההוא. שעל כן היה צריך הקרבן הפרשה קודם שיאמר בפיו הרי זה חטאת כמו שכתב הרמב"ם בתמיד ושאר קרבנות הכל בכדי להשרות הקדושה עליו קודם ולגרש על ידי זה כל בחינות הסטרא אחרא המלאים בכל חללי דעלמא. ולזה אמר הקרא והתקדשתם והייתם קדושים. שאתם צריכים תחילה להזמין עצמיכם לקודש ואחר כך והייתם קדושים

שתוכל הקדושה לשרות עליכם. ועל כן שתים בראש בני ישראל. כי הם צריכים שני קדושות. שיהיו מזומנים תחילה לקודש ואחר כך הקדושה גופה. ועל כן אמר הכתוב קדושים תהיו לשון רבים פירוש שני קדושות יהיה בכם. אחד הזמנה בכדי להסיר הרע מדבר ההוא והב' הקדושה עצמה. ולזה סיים כי קדוש אני ה' ואי אפשר לי לשרות על דבר אשר לא מוסר מרע. ועל כן אמרתי בכפילא קדושים תהיו כאמור.

או יאמר קדושים וגו'. כי ידוע אשר מדה התחתונה נקראת ים בסוד (קהלת א', ז) כל הנחלים הולכים אל הים כי כל המאורות ומדות העליונים מאירין ומשפיעין אליה להניח ברכה אל ביתם בית המלכות ואשד הנחלים הללו הוא בחינת המתקת הדינים כי נחל הוא ראשי תיבות נ'צר ח'סד ל'אלפים כנודע והמתקה הזאת היא בכדי שכאשר יומתק דיניה יוסר ממנה כל בחינת ניקות החיצונים והסטרא אחרא ואז תהיה טהורה וראויה לזיווג כמו שכתוב בכוונת וטהר לבנו לעבדך באמת וכבר כתבנו למעלה שזיווג ויחוד הזה נקרא קדושה כי זה הוא אור הקדושה עיין שם. וזה אומרו קדושים תהיו. פירוש שתראו להתהוות בחינת קדושים שהוא קדשים שים התחתון יהיה נעשה בבחינת ים החכמה ולקבל אור המוחין הגדולים מבחינת קדש על ידי טהרתה וקדושתה מטומאת בני ישראל שיוסר ממנה כל בחינת הדינים והגבורות שמזה בא יניקת החיצונים. ולזה סיים כי קדוש אני ה' פירוש שבחינת הוי"ה המהוה מקדש לבחינת אני שהוא מדת המלכות מקודש הקדשים להיות פיה פתחה בחכמה הנקרא קודש רק שצריך שיוקדם לזה המתקת הדינים וזאת מוכרחים אתם לעשות להיות קדושים תהיו כאמור. וזה אמת ונכון.

פסקה ג

איש אמו ואביו תיראו וגו'. נודע שלפי סידור הכתוב היה צריך לסיים תירא בלשון יחיד כאשר פתח בלשון יחיד. ונראה על פי המבואר בדברי המפרשים על פסוק (תהלים ל"ד, י"ב) יראת ה' אלמדכם. על דרך משל לאב המזהיר את בנו שלא ילך על הקוצים ועל הברקנים כי יכנו מכות מרדות. והתינוק כן עושה וירא מלילך על הקוצים ההם פן יכנו האב. ויראה זו שטות הוא. כי היה לו לירא יראה האמיתית והוא מה שהאב ירא שלא ילך בנו על הקוצים פן יתחב לו קוץ ברגלו ויכאב לו מאוד. כן בכל העבירות שהזהיר הבורא יתברך את האדם שלא יעבור עליה. כי יודע שזה קוץ מכאוב וסילון ממאיר אל הנשמה אשר לא תוכל לראות את פני אביה מפני אחיזת החיצונים והקליפות בה עד אשר תטהר ותתלבן ותצטרף כצרף כסף. והאדם אשר ירא מלעבור העבירה עבור יראת העונש דומה לילד הזה שירא מהכאת האב ואינו ירא מעיקר היראה אשר בעוברו

העבירה בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל מאחיזת החיצונים והקליפות בו ולא יראה את פני ה'. והוא פירוש יראת ה' אלמדכם שאלמד אתכם להיות יראים כיראת ה' מה שה' ירא עבורכם שלא תחלו חולת הנפש ותהיו צריכים לצירוף וליבון עד ראותכם את פני ה'. וזה נקרא יראת חטא שירא מהעבירה גופה שלא תכאב נפשו בעוברו העבירה כי היהלך איש על הגחלים ובגדיו לא תשרפנה כן הבא אל אשת רעהו וגו' (על פי משלי ו', כ"ח) כי יתרחק חלילה מאור פני ה' על ידי זה. והנה נודע מה שאמרו חז"ל (זוהר במדבר קי"ט) בפסוק (שם כ"ו, כ"ה) ישמח אביך ואמך אביך דא קודשא בריך הוא ואמך דא כנסת ישראל. ולזה אמר כאן איש אמו ואביו תיראו פירוש שהאיש גופיה וכנסת ישראל וקודשא בריך הוא כולכם תיראו יראה אחת שיבין האיש שלא יהיה ירא יראה אחרת החיצוניות שהוא שטות רק יראת האמת מה שהקב"ה וכנסת ישראל יראים שלא יחלה בניהם עבור העבירה ויתרחק מאתם אשר זה הוא תכלית וקץ כל הרעות כי בהיות האדם מרוחק מאור פניו חלילה ונתפס תחת אחיזת החיצונים, ממילא כל רעות שבעולם באין עליו. ועל זאת חיל ורעדה יאחז את האדם איך יתרחק ממנו ויברח לו אל ארץ אחרת. ולזה אמר הכתוב (ישעיה ל"ג, ו') יראת ה' היא אוצרו שאוצר ה' הוא מי שיש בו יראת ה' מה שה' ירא בזה שיעבור האדם על מצוותיו ולא יראת העונש שהיא יראה החיצוניות הטפשיות שהוא יראת עצמו שלא יענש בחלאים רעים ונאמנים או בשאר עונשים. ה' יתן בלבנו ובלב כל ישראל לירא מפניו ביראת האמת יראת ה' ונהיה מאוצרו ויקויים בנו (שמות י"ט, ה') והייתם לי סגולה אמן כן יהי רצון.

פרק כא

פסקה א

אמור וגו' ואמרת וגו'. ידוע מה שדרשו חז"ל (יבמות קי"ד.) לישב כפל לשון אמר ואמרת. ואפשר עוד על דרך מאמר חז"ל (בתורת כהנים והובא ברש"י ז"ל ריש פרשת אחרי מות) משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן כו' בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן כו' שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון. ולזה גם כאן שבא הכתוב להזהירם במצוות המיוחדות להן שלשאר בני ישראל אין איסור בזה הזכיר להם תחילה ענין בני אהרן מה שקרה להם כאשר לא שמרו פי ה' אף שהיו גדולים מאוד יותר ממשה ואהרן (כמאמר חז"ל בתורת כהנים הובא ברש"י פרשת שמיני י', ג') עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך וכו' והיו בני אהרן ממש שזכות אבותם מסייעתם וכל זה לא הועיל להם ונתחייבו בנפשם כשנכנסו למקדש פרועי ראש או שתויי יין כמאמר חז"ל שם כי טומאת מקדש וקדשיו חמור מאוד בעיניו יתברך. ומהם יראו שאר אחיהם

הכהנים הקטנים בערכם לשמור דרך ה' במצוות הללו כי נפשם בזה. ולזה אמר הכתוב תחילה אמור אל הכהנים בני אהרן. פירוש תחילה תזכיר להם ענין בני אהרן ואת אשר קרהם ואחר כך ואמרת אליהם לנפש לא יטמא וגו' ובזה תהיה האזהרה גדולה אליהם שלא ימותו כבני אהרן. (ואולי ירמוז זה במאמר חז"ל אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים. שלכאורה היה להם לומר שיזהירו גדולים את הקטנים. אכן יכוונו שהקטנים יזהרו בדבר עבור מה שקרה להגדולים. וזה להזהיר גדולים על הקטנים שיזהיר במקרה הגדולים על הקטנים שישמרו את נפשם שלא יקרה להם כמותם. והכל כי מצוות המקדש חמור בעיניו יתברך ביותר ויותר ויעניש הגדולים ומכל שכן הקטנים ח"ו) ולזה אמר לנפש לא יטמא וגו' ולא אמר למת לא יטמא וחז"ל (בתורת כהנים ריש פרשה זו) אמרו לרבות דם וכו' ולדברינו צוה להם לומר לצד גדולת קדושתם לנפש של עצמם לא יטמאו בעמיו כלומר גם בדברים שמותר לעמיו שלא הוזהרו ישראל על זה אבל הוא צריך ליזהר ביותר ויותר כי שפתי כהן ישמרו דעת גם בדברים שמותר לישראל כי ריבה בהן הכתוב מצוות יתירות כמאמר חז"ל (יבמות ה'.) כי כל דבר שיהיה יותר זך ונקי תתפוס בנקל מהכתמים ביותר ויותר וכן נפש הכהנים לפי שהם זכים ומאירים ביותר יטמאו יותר בדבר מן הדברים.

או יאמר אמר ואמרת וגו'. על פי אשר ביארנו במקום אחר מאמר רבי טרפון (ערכין ט"ז:) בדור הזה אין תוכחה אדם אומר לחבירו טול קיסם מבין עיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך. והענין כי ידוע אשר נשיא יחטא לאשמת העם פירוש אם יחטאו העם בעבירות ואשמות ממילא יגיע זה גם לראש הדור ההוא הנשיא בעמו להיות גם הוא יחטא במעט מן המעט כי כל ישראל גוף אחד הם. ויש מהם בבחינת הראש הנקראים ראשי אלפי ישראל ויש בבחינת העינים הנקראים עיני העדה, והמוני העם הם מאברים הפחותים כמו הרגלים והעקבים וכן בכל אבר ואבר. אבל כולם גוף אחד הם ברמ"ח אברים ושס"ה גידין. ואפשר לזה אמר הכתוב (דברים ז', י"ב) והיה עקב תשמעון וגו' כלומר כשגם בחינת העקב שבישראל שהוא המדרגה התחתונה שבכולם ישמעון לדברי ה' ואז כל ישראל על צד השלימות ושמר ה' אלהיך וגו' ואהבך וברכך וגו'. כי כל עוד שאין כל ישראל על השלימות אז גם המובחרים והראשים שבישראל אינם בשלימות ואי אפשר לירד הברכה על מכונה כי אין הברכה שורה כי אם על דבר השלם. אבל כאשר והיה עקב תשמעון אז תרד הברכה בשמחה ובנחת לשיעור קומת כלל ישראל. ועל כן אמר תחילה והיה שהוא לשון שמחה כמאמר חז"ל (רבה פרשת לך מ"ב, ב') וזה הוא תכלית כל החדוות והשמחות שיתוקנו גם בחינת העקבים שבישראל שבזה תלוי כל גאולתינו ופדות נפשינו שעל

כן נקרא עיקבא דמשיחא. וכאשר יתקנו העקב שבישראל תיכף יבוא משיח לגאלינו כידוע. ועל כן אמרו חז"ל (סנהדרין י"א.) ראוי היה שמואל שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך. הראת לדעת כי עבור שמץ הדור לא היה יכול להשיג שמואל המדרגות הגבוהות כי הוא גוף אחד עם כל ישראל שעבור זה כל ישראל ערבים זה לזה לפי שהם גוף אחד. ולהיפך אמרו חז"ל (ברכות ל"ב.) במשה רבינו כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו' כי כשכלל ישראל עושים הטוב ממילא יגיע זה גם לראשי הדור שיעלו במעלות רבות ונכבדות. כי הם אחד ממש. ועל כן לך ראה מהפתיות ושטות הגדול שעושים בני אדם שרודפים להנקם מחבריהם ולעשות בהם דין במכות ועונשים או בהפסד ממונם אם עשה לו חבירו איזה רעה לפי הוכחתו ואומדן דעתו. ואיך לא יתן דעתו כי את עצמו הוא מכה לא חבירו כיון שכל ישראל גוף אחד הוא. וכשחבירו יוכה גם לו יגיע הכאב. ואם לא עכשיו, יגיע לו אחר זמן כיון שאחד הם. מי ראה אשר אם יקרה שיד האדם יכה אותו על ראשו או על רגלו בשוגג או במזיד וירצה האיש הזה להנקם מיד הזה להכותה מכה רבה על אשר הכתה אותו. הלא ודאי אין סכל בעולם אשר יעשה זאת. והן רבים עתה העושים זאת לחבריהם שהם גוף אחד ממש רק שזה יד וזה רגל וכדומה ומיסרים אותם ביסורים ולחכמים בעיניהם יחשבו, הכל כידוע.

ונחזור לענין. כי אם יחטאו המוני העם יגיע מזה לראש הדור גם כן. ואך להם יקרה זה הדבר במעשה בפועל ממש שיבואו לידי עבירה ויגיע מזה לראש הדור בדקה מן הדקה במחשבה קלה שיחטא בזה. וכן הוא גם כן להיפך כשיהיה ההתחלה מראש הדור והוא יחטא בדבר קל במחשבתו יגיע מזה להמוני העם לבוא על ידי זה לידי עבירה בפועל רחמנא ליצלן כי הם לפי ערכם ועבות גופם יתעבה אצלם העבירה להעשות ממחשבה מעשה כנודע. ועל כן הראש הדור המוכיח אומר לאיש המוני טול קיסם מבין עיניך פירוש שזה הקיסם שהוא העבירה קלה שבאתי לידה במחשבה קלה זה הוא מבין עיניך שעל ידך באתה זאת לידי מעוברך בפועל ואנכי מידי מעשה יצאתי מידי הרהור לא יצאתי. והוא משיב טול קורה וכו' פירוש זה הקורה העוון הגדול שבאתי לידה לעבור בפועל זה הוא מבין עיניך שאתה עברת במחשבה ובאת אצלי בפועל. והנה נודע שכהן רומז אל העובד שהוא העובד עבודת ה' ביותר מהמוני עם ישראל כמאמר הכתוב (מלאכי ב', ז') שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וגו' וכן באמת נשמת כהני ישראל הם יותר גבוהים מנשמת פשוטי ישראל כל אחד לפי ערכו.

וזה שאמר הכתוב תחילה אמר אל הכהנים בני אהרן פירוש הן הכהנים העובדים בבית המקדש משבט לוי והן כהני ה' מישראל שעובדים את ה' בבחינת הכהן לעבוד ולמשא

אמור להם לעצמם שיזהרו בשמירת מצוות ה'. עוד ואמרת להם לנפש לא יטמא בעמיו. כלומר עוד צריכים להוסיף שמירה על שמירה שלא יטמאו נפשות ישראל בעמיו הפחותים. כי כשהם יבואו לידי חטא קל דקה מן הדקה ח"ו יגיע מזה לטמא נפש ישראל במעשה בפועל ועל כן בכפילא אמור להם ליזהר בשמירת מצוות ה'. אחת מצד עצמם שלא יחללו קדושתן והשנית שלא יטמאו בעמם נפשות ישראל הפחותים. ולזה אמר לנפש כי כהני ה' וראשי הדור הם אשר ישיגו לבחינת הנשמה שהוא מדריגה היותר גבוה. אבל המוני עם הפשוטים שורשם בבחינת נפש לבד ועל כן לנפש לא יטמא כי זה העלול לחטוא במעשה כי נפש הוא בעשיה וכשלא יזהרו היטב הדק יסאבו נפש מישראל. ועל כן אמרו חז"ל להזהיר גדולים על הקטנים שהגדולים יזהרו עבור הקטנים שלא יגיע להם פגם מחמתם ח"ו.

פסקה ד

לא יטמא בעל בעמיו וגו'. מקרא זה אין לו פירוש לפי פשוטו. ומה שנראה בביאורו. כי הנה ביארנו פירוש הכתוב (ירמיה ב', י"א) ועמי המיר כבודו בלוא יועיל על דרך מאמר חז"ל (יומא ס"ט:) למה נקראין אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה משה אמר האל הגדול הגבור וגו' אתא ירמיה ואמר נכרים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא אתא דניאל אמר נכרים משתעבדין בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתיו שכובש את כעסו שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות עד כאן.

ולהבין גבורת ה' בזה הוא על דרך משל לאדם שנתחב קוץ ביד בנו הקטן ויודע אשר אם ישאר הקוץ בתחיבה בידו יתפשט לו מזה כאב גדול ולא יועיל לו אחר כך שום רפואה ורוצה להוציאו משם אבל אינו יכול כי נתחב בעומק ובחוזק רב שקשה לו מאוד להוציאו. מה הוא עושה נוטל סכין חד וחריף וחותך ביד בנו בגבורה ואכזריות גדול. והתינוק צועק וקולו הולך עד לשמים. אבל הוא אינו משגיח וחותך בעומק עד מקום שידו מגעת ונוטל הקוץ מיד בנו. והנה לב כל מבין יבין ויודע מה רב גודל הצער ועיגום נפש שיש לאביו בעת חתיכת יד בנו שממש קשה לו לסובלו. אבל לגודל אהבת בנו משים לבו כלב האבן ומתאכזר על בנו החביב עליו ומתאזר בגבורה גדולה וכובש רחמנותו וחסדו על בנו ואינו שומע לקול צעקתו ועושה את שלו בשביל אהבתו לבנו. כן ממש כאשר חטאו ישראל בעבירות הגדולות החמורות. אז נתחב בנפשותם קוצים ודרדרים מכל בחינות הקליפות והחיצונים באופן שח"ו אם היה מניחם כך היה מתפשט

כאבם עוד יותר ויותר ולא היה ח"ו תקומה למפלתן. ועל כן שלח עליהם אויבים לייסרם בכל מיני יסורים ולהכשיל כוחם בכל מיני פורעניות בדבר וחרב ורעב ושבי ומשחית אשר עד צואר הגיע שעל ידי זה יוסר מהם הקוצים והדרדרים אשר סביבותיהם ויהיה להם תקומה אם ירצה ה' בסוף הימים. והנה ודאי אשר לא יאומן כי יסופר ולא יעריכנה האדם על הספר בדיו. רב גודל הצער והלחץ כביכול ברוך הוא שהגיע אליו מצרתן של ישראל בכל זה. וכמאמרם ז"ל (סנהדרין מ"ו.) בשעה שהאדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי וכו' ואמרו (ישעיה ס"ג, ט') בכל צרתם לו צר כביכול כו' וביותר חילול שמו הגדול מה שחיללו אויבים בחורבן הבית שאמרו (דברים ל"ב, ל"ז) אי אלהימו צור חסיו בו. ובודאי ביד הקב"ה לכלותם כרגע. ואך כל כך גדלה אצלו אהבת ישראל עד שכבש רחמיו בגבורה גדולה מאוד מאוד לראות בכל מה שהעמים עושים לבניו. ולסבול כל החירופים והגידופים ולשתוק להם. והכל בשביל שיבוא טובה מזה לישראל.

וזה שאמרו הן הן גבורותיו כי גבורה גדולה הוא עד אין שיעור לסבול כל כך ולראות אשר חרפהו אויבים בבית מקדשו ושוחטים את בניו לעיניו כביכול ועושים להם כל מיני פורעניות שבעולם ולשתוק עד עת קץ. ועל כן עתה זה כבוד הקב"ה וגדולתו במה שכובש רחמיו כל כך ולראות בצער בניו, מה שתמיד כבוד הקב"ה הוא להנחיל לבניו כל טוב וברכה והם יברכוהו וישבחוהו על זה. ולזה אמר הכתוב ועמי המיר כבודו בלוא יועיל שהחליפו שיהיה כבודו במה שאין אני מועילם, וכובש את רחמי לראות בצערם ולשתוק ועבור בחינה הזו נקרא הקב"ה בעל גבורה. כלומר שהוא בעליו של הגבורה שיכול לכבוש גבורתו עם שהיה הדין נותן לכלות כעסו על זה ועכו"ם מקרקרים בהיכלו ועושים לבניו כך אבל הוא כובש גבורתו כי יודע שבזה יהיה טובה לישראל. וכן על דרך זה נקרא הקב"ה בעל חסד. שהוא בעליו של החסד לכבוש חסדו במקום המצטרך אף שהדין היה נותן להיטיב לזה ולעשות עמו חסד. אך שהקב"ה מביט לסוף דבר בקדמותו. ויודע שכשיהיה לזה עושר ובנים רבים ימרוד בו ומרה תהיה לו באחרונה. אז כובש חסדו שלא להופיע עליו באור טובו. או שיודע שכאשר לא יתן לו הטובה והחסד הלז יהיה לו באחרונה טובות גדולות ונפלאות. בעולם הזה או בעולם הבא, כעין יסורין של אהבה שאמרו חז"ל (ברכות ה'.) ופירש רש"י שם וזה לשונו: הקב"ה מייסרו בעולם הזה בלי שום עוון כדי להרבות שכרו בעולם הבא וכן בכל המדות שהקב"ה נקרא בעל מדה הזו שמדה הזו בידו להיות נותנת בעת שירצה ולכובשה תחת ידו כאשר ירצה. וכשאדם יודע זאת בבירור. אז הוא מאמין באמונה גמורה בהשגחת הבורא יתברך וביכולתו כי הוא המשגיח וצופה ומביט לכל דרכי בני אדם ועיניו פקוחות על כל מעללי איש. והוא

כל יכול לעשות כחפצו ורצונו כל מה שירצה. ומה שרואה בעיניו לפעמים כדברים הסותרים את זה. כי הנה אלה הרשעים שלוי עולם השגו חיל וצדיקי ה' ויראיו יושבים במצור ובמצוק. או שרואה אחד שגזל סאה חיטין וזרעה והולידה והצמיחה ועשתה פרי. ואחד עלה בציווי אביו לקחת גוזלות מהקן ושלח את האם והבנים לקח וחזר מהקן ונפל מהסולם ומת או נשברה רגלו וכדומה. ח"ו לא בשביל זה יאמר כי נסתרה דרכם מה' ועברה משפטם מלפניו. כי יודע ומאמין שבודאי בהשגחה נפלאה כל זה והצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה וגו' (דברים ל"ב, ד') ומה שנעשה בזה הוא לפי שנקרא כביכול בעל חסד ובעל גבורה שכובש חסדו וגבורתו במקום הצריך לו. אף שהיה צריך במקום הזה להעשות חסד או גבורה הוא כובשו תחת ידו בשביל שיהיה על ידי זה טובת אמת לאיש הזה לאחר זמן. וזה שאמר הכתוב (תהלים קמ"ז, כ') מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. כי הודיע משפטיו לישראל אשר הוא בעל משפט ולפעמים כובש המשפט תחת ידו. ועל כן אף שרואין שעכו"ם מקרקרין בהיכלו מוסיפין עוד להרבות שבחו בזה לומר הן הן גבורותיו. ולא כן העכו"ם שאינם יודעין ומאמינים בזה וכשרואין שמשתעבדין בבניו ועושים להם כרצונם אומרים אי אלהימו צור חסיו בו. ומסירין השגחתו יתברך ויכולתו כביכול לומר בואו ונעשה עמו מלחמה. ועל כן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם אמרו חז"ל (גיטין פ"ח:) לפניהם ולא לפני עכו"ם כי לישראל הודיע הקב"ה דרכי משפטיו יתברך שלפעמים כובש מדותיו כביכול כאילו אין בו מדה הזו. ועל כן לא יאמר יעקב וידבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור (על פי ישעיה מ', כ"ז), כי יודע שהן הן גבורותיו אבל לגויים הנה כתיב (איוב י"ב, כ"ג-כ"ד) משגיא לגוים ויאבדם וגו' מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך. ולא הודיעם זאת, והם עבור זה פוקרים ומכחישים אמונתו והשגחתו יתברך. על כן נאמר לעתיד (ירמיה ט"ז, כ"א) לכן הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וגו' פירוש שאז אודיעם שמה ששתקתי להם עד הנה לפי שהן הן גבורותיו ולא ח"ו מקוצר ידו או מקוצר השגחתו. ולא כן עמו ישראל כי הם גם עתה כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו אף שרואין את עצמם בגלות אומרין הן הן גבורותיו. ועל כן אנו מבקשים להודיע לבני האדם גבורותיו. כי האדם נקראים אומות העולם כמו שאיתא בתוספות (בבא קמא ל"ח.) שגם אומות העולם יכירו וידעו בגבורתך הגדולה כאשר תעשה בהם משפט חרוץ לעין כל. ואז דיע ישימו כל בריותיו וידעו כי גדלו גבורותיו ולא ישראל לבד.

ולזה יאמר הכתוב כאן לא יטמא בעל בעמיו להחלו. פירוש שח"ו לא יטמא בחינת בעל, בעמו ישראל להחלו על ידי זה שכאשר יראו הנהגתו יתברך בבחינת הבעל ואדון לכבוש המדות תחת ידו, יחללו שמו ח"ו לומר כי הסתרת פנים יש בדבר, וידוע מאמרם ז"ל (עיין ילקוט חלק א' תתקמ"א) קשה הסתרת פנים יותר ממאה קללות חסר שתים. כי כל זמן שאדם מאמין שהכל הוא בהשגחה מאתו יתברך לטוב לו, אז רואה תמיד להיטיב מעשיו ביותר ויותר, וממילא בודאי כן יהיה לו לטוב, אחרי אשר יעברו ימי הרעה אשר נקצבו בדעתו של תמים דעות ברוך הוא. אבל ח"ו כשיצא מגדר האמונה לכפור בהשגחה וביכלתו כביכול חלילה אז ודאי אוי לו כל ימי חייו חלילה. ועל כן לא יטמא בעל בעמיו עמו ישראל להחלו ח"ו על ידי בחינת הבעל. רק אדרבה יאמינו כי הוא בעל חסד האמיתי ובעל גבורות. וכל המדות ברצונו יתברך הם לפעול בהם או לכובשם תחת ידו. והכל באמת לטובת אוהביו עמו ישראל כפי שיקול תמים דעות ברוך הוא שאין כל בריה יכולה לדעת אפס קצהו מדעתו והנהגתו ברוך הוא בעולמו שברא ברחמיו וברוב חסדיו.

או ירמוז הכתוב על שני מיני אהבות הנודעים למשכיל. כי יש אשר יאהב דבר מדברים שבעולם בלבבו ונפשו עד אשר יכלה נפשו ורוחו ונשמתו לדבר ההוא. וכאשר לא ישיג הדבר הזה. ירדוף ויבקש אחריו יום יום ויחלה נפשו עבורו כי עגמה נפשו מאוד מאוד לזה. וכאשר ישיג הדבר ההוא אז לרוב אהבתו בו יבוטל ממציאות ממש שמחשבתו וכל כוחי גופו ואבריו מצומדים ומקושרים בתאוה ואהבה ההיא עד אשר לא יפנה לבבו כלל לדברים אחרים ואף אם ילחש לו אחד באזנו דבר מה לא ישמע כלל כי נתבטל ממציאותו בדבר הזה. כמו אחד הטרוד בחשבון הון רב אשר לרוב אהבתו בו וטרדתו אינו שומע כלום מדברים אחרים אף אם יעמדו כל מיני כלי זמר שבעולם וכדומה בשארי האהבות. והאהבה השניה הוא שיאהב הדבר הזה אבל לא כל כך בכליון נפש כמו הראשונה, רק אם מזדמן לו זה הדבר והנה הוא לפניו עושהו באהבת נפשו אבל לא שיחלה עבורו עד השיגו להיות בטל במציאות בעת עשיותו.

והנה ענין זה בקדושה הוא, כי יש אשר יאהב לבוראו אהבת אמת אהבה חזקה בוערת ברשפי אש שלהבת י"ה עד אשר אש ממש תוקד בקרבו יומם ולילה לדרוש ולחקור ולבקש כל האופנים והתחבולות איך לעבוד אותו ולעשות לו נחת רוח ולאהבה אותו ולירא ממנו. וקודם כל מצוה ומצוה נפשו משתוקקת ובוערת לומר מתי יגיע לידי מצוה זו ואקיימנה, ויום לשנה נחשב אצלו טרם הגיע עת וזמן המצוה, כמו מצות סוכה ואתרוג וכדומה, משתוקק אליה הרבה ימים טרם בואם בחולת אהבה לומר מתי יגיעו ימים

האדירים לקיים מצות בוראי לעשות נחת רוח לפניו. וכל הימים שקודם להם תוחלת ממושכה הוא לו ובבוקר יאמר מי יתן ערב וגו' כמו אחד שמצפה על הון רב לזמן ידוע, אשר קודם הגיע זמנו נפשו בוחלת ובוערת מצפת ומשתוקקת מתי יגיע הזמן הזה להגיע אל הון יקר הזה. ויותר מזה נמצא באהבת הבורא כידוע כי זה נלקח מאמיתת מדת האהבה עליונה אשר כל חפצי עולם הזה ומחמדיו ומטעמותיו ותענוגיו לא ישוה אף על אחת מני אלף אלפי אלפים וכו' למי שזכה לטעום בנפשו תשוקה זו אף רגע אחת מכל ימי חייו. ומכל שכן בעת עשותו המצוה ודאי אשר יתבטלו אז כל אבריו וגידיו וחושיו וכוחותיו כי כולם קשורים ומצומדים ונכלים באהבה ותשוקה הזו עד אשר לא ישמע אז כלל לדברים אחרים בשום אופן אף לקול שירים ושירות כי כלה כל חייו לאהבה הזו. ואלו היה יכול היה מנענע באתרוג הזה כל היום וכל הלילה לאש אהבתו אל המצוה. ופשיטא שלא יעצרנו קור וחום מלישן בסוכה, וכדומה בכל המצוות. ומעת קומו בבוקר נפשו מתגעגעת ומתאוות ומצפה לעת התפילה לקיים כמה מצוות התלוין בה ציצית ותפילין וקריאת שמע ותפילה וקידוש שמו וכו'. כמו אדם התאב מאוד לאכול אף שיודע בודאי שלאחר זמן מה יהיה לו מה לאכול, מכל מקום מתאוה ומצפה מתי יגיע הזמן, כי יכאב לבו עד מלאת רצונו באכילתו. ופשיטא שכן צריך להיות במצוות ותפילה שיכאב לבו ויתאוה וישתוקק לזמנה לדבק אז בקונו ולגרום לו נחת רוח בעבודה. ופשיטא בעת התפילה שמגיע מרוב האהבה לביטול המציאות שמתבטלים כל אבריו וחושיו וכל כוחיו. וכמו שכתוב בשולחן ערוך אורח חיים סימן צ"ח סעיף א' וזה לשונו: המתפלל צריך שיכוון כו' ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפילתו וכו' וכך היו עושים חבירים[22] ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה כו' עד כאן לשונו. ואהבה הזו מרומזת במדת החכמה העליונה שהוא כח מה כלומר כל כוחותיו נעשין אז בבחינת מה שאינם נרגשין לו כלל אם הוא במציאות או לא וזה היא אהבת אמת.

ולעומת זה בקליפה בעוונותינו הרבים הוא בכל תאוות עולם הזה באכילה ושתיה ומשגל וחמדת ממון או כבוד ואהבת השררה. כי האדם אשר ישקע בהן ולא יזהר לזבוח יצרו לכבוש תאותו קצת במעט מעט יבוא לתאוה כזו עד אשר יכלה נפשו ולבו לתאותו, וח"ו לא יהיה לו עוד לבו ברשותו להטותה לאשר יחפוץ כי יתחזק כל כך כח התאוות בלבבו עד אשר יצמא נפשו עליהם אף שלא בפניהם ותבער אש בלבבו אליהם לדורשם ולבקשם

[22] בשולחן ערוך דידן חסידים כתיב.

באשר ימצא. ובפרט בעוונותינו הרבים בתאות נשים שהממלא תאותו בהתר יגדל אש המדורה בקרבו עד אשר אם לא ימצא בהיתר יבקש באיסור. ויחלה חולת אהבה לתאוה ההיא. ויהיה חקוקה על לבו בשכבו ובקומו ובלכתו בדרך ולא יזיז מחשבתו ממנה. ומכל שכן בעת עשותה שיעשנה בביטול המציאות ממש. שיקשר ויצמד עם כל חושיו ואבריו וכוחותיו בדביקות האהבה. וכן באכילה ובממון ושארי תאוות כאשר שמענו וראינו מרשעי ארץ רחמנא ליצלן והכל כי לא שמרו ברית האלהים בתאות ההיתר לכבוש יצרם תחת ידם שלא למלא תאותו בכל מכל כל. ומזה נתחזקה התאוה כל כך עד שח"ו אין לבו ברשותו כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ד, י) הרשעים הן ברשות לבם. ולא יעלה לו על מחשבתו שום מחשבה טובה בעת עוסקו בתאותו רק להתקשר בחבלי עבותות האהבה לתאותו ולא יותר.

ותדעו אחיי ורעיי כי הנה אלה הרשעים ושלוי עולם הבוערים בלבבם לכל מיני התאוות ועבירות רעות בחמדה עזה וחזקה אילו היו רוצים להכנס לקדושה היו יכולין להכנס ממש כמו כן שיחשק ויתלהב ויתאוה ויחפוץ בלהבי יקודי אש לאהבת ה' ותורתו ומצוותיו. כי את זה לעומת זה וגו'. וכפי אשר נראה כוחו בקליפה מהתאוה המופלגה והחמדה עזה. כן היה כוחו בקדושה לאהבת ה' מה שאדם אחר שלא נברא בכח הזה להיות אהבה עזה תקוע בלבבו לדבר מן הדברים לא היה יכול להגיע כלל למדריגה עליונה כזו. ועל זה אמר ריש לקיש (בבא מציעא פ"ד.) התם רבי קרו לי הכא רבי קרו לי כי הוא לפי מדרגתו בכל מקום אשר פנה והביט, היה גדול ונפלא בערכו. ובעת היותו בליסטים היה רב וגדול בבחינתם, וכשנכנס תחת כנפי השכינה נעשה רב וגדול מאוד אף נגד חכמים אחרים כמאמר חז"ל (יומא ט':) ורבה בר בר חנה מי משתעי בהדיה ריש לקיש והלא רבי אליעזר מרא דארעא דישראל הוי ולא הוי משתעי ריש לקיש בהדיה. עתה ראה והבט מה שיוכל להעשות מרשעי ישראל. וכל אדם בערכו כפי ערך תאותו בתאות וחמדת עולם הזה, כן לעומתו היה יכול ליכנס בקדושה להתאוות לחמוד לבוראו כזה וכזה ויותר לפי שזה היא אהבת אמת. ותאות עולם הזה הוא רק טיפה מן הטיפה שנפלה מאהבת האמת לאהבת עולם הזה בכדי להיות הבחירה ביד האדם ולבררה מתוכה כאשר כתבנו כמה פעמים. ונחזור אל הענין כי נמצא אהבה החזקה בכל הדברים הן בקדושה והן בקליפה. ויש אהבה החלושה אשר לא יכלה נפשו בביטול המציאות באהבתו רק יאהב הדבר באהבה גמורה ולא בכליון נפשו הן באהבת הבורא והן באהבת דברי עולם הזה. והנה מי שנקרא בעל צדקה או בעל חסד וכדומה, מורה על היותו בבחינה זו בשלימות רב ובחוזק בכליון נפשו. כי ודאי כל אחד מישראל אוהב צדקה

וחסד הוא במעט אם יקרה לו בנקל. ולא יקרא לו שם בעל צדקה וחסד רק אם הוא אוהבו ביותר מדאי ועוסק בה תמיד ונותן נפשו על מדה הזו לזה יקרא בשלימות בעל מדה הזו כי הגדיל המדה הזו בקרבו עד היותו בעל ואדון לה שהיא בידו, והוא אוהבה אהבה רבה ועזה ולא יזיז ממנה כל עיקר, וכל החושים ודברים אחרים בטלין ומבוטלין נגד מדה הזו בקרבו. וכן בכל המדות הן לטובה הן לרעה מי שנתחזקה בו איזה מדה, יקרא בעל מדה ההוא. גם בעל הוא לשון חוזק שמורה על התחזקות מדה זו בקרבו.

ולזה ירמוז הכתוב לא יטמא בעל בעמיו להחלו. שלא יטמא בחינת הבעל בעם ישראל להחלו להתחזק ח"ו בתאוות ואהבות ההפכיות הבלי עולם הזה או עוד בעבירות ואז יתחלל בחינת הבעל להקרא בעל מדות רעות. לא כן. כי אדרבה להתחזק באהבת ומדות ה' יתברך ואז יקרא לו בעל תורה ובעל מצוות כי בידו כח וגבורה לשלוט על כוחות הרעים והיצר הרע, וכל תאוות אחרים נחלשים לפניו. ואז לא יתחלל ח"ו בחינת הבעל אדרבה יתעלה למעלה ועל כן אמרו חז"ל (יבמות צ':) שדיבר הכתוב באשה כי על פי רוב עיקר התחזקות ותאוות הרעים הוא בתאות נשים שמה הרגיעה שידה ולילית וכת דילה בתאוה מרובה והתחזקות רב כמו שכתוב בסוף הלכות איסורי ביאה להרמב"ם ז"ל וזה לשונו: אין לך דבר בתורה כולה שהיא קשה לרוב העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות כו' ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצין בעריות וביאות אסורות. ועיין במה שכתב הרד"ק ז"ל בשם אביו בפסוק (תהלים נ"א, ז') הן בעוון חוללתי וגו' וזה לשונו: ואמר כי מדרך זה העוון שעשיתי נבראתי כו' כאדם שזורע גרעינים מרים האילן והפרי מרים בטבע וכל הדברים ילכו אחר תולדותם והאדם נעשה מטפת זרע וכו' ואף על פי שיש בזה מותר ואיסור כו' וכל חטא אחר אינו מוטבע באדם כו' והאדם הצדיק המושל בתאותו בזה אם יתקפהו יצרו, דבר גדול הוא יותר מאשר ימשול ברוחו מלעבור עבירה אחרת כו'. על כן ביותר הזהיר הכתוב במקום הזה שלא יטמא בחינת הבעל למלאות תאותו אף בהיתר בה כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב ל"א, י"ב) ובה תחלל הנשמה מאוד מאוד. ובפרט ההרהורים הבאים מתאוה הזו שאמרו חז"ל (יומא כ"ט.) הרהורי עבירה קשין מעבירה. והעצה היותר טובה לזו היא מה שאמרו חז"ל (סוכה נ"ב:) אבר קטן יש באדם מרעיבו שבע וכו'. כי זה המרעיב אותו ופורש עצמו כאשר יוכל ובשעת מעשה נשמר שלא ימלא תאותו רק באימה ובפחד הבורא, הגם שאי אפשר שלא יהנה מכל מקום במעט מעט פרישות בשעת מעשה ופרישות אחר כך שלא להיות מצוי כתרנגול רק בעת ההכרח למאוד. והכל בפרישות דרך ארץ. אז בודאי יהיה שבע מדבר

ההוא. ואז יהיה לו בנקל לכבוש כל התאוות תחת ידו כי זה הוא הראש וראשון והעיקר שבכל התאוות. ואכן עיקר אופני הנהגות במעשה הזו ביארנו במקום אחר ולא נכפיל.

פרק כה

פסקה כ

וכי תאמרו מה נאכל וגו' וצויתי את ברכתי וגו'. מסידור לשון הכתוב נראה שציוית הברכה לא יהיה כי אם כאשר יאמרו מה נאכל וגו'. וצריך להבין דבר זה על מה זה. ועוד לכאורה הכתוב וכי תאמרו מיותר כולו והיה די בכתוב הזה לבד וצויתי את ברכתי וגו' ועשת את התבואה לשלוש השנים וממילא על ידי זה לא יאמרו מה נאכל. והנראה כי הנה נעים זמירות ישראל אמר בתהלותיו (קמ"ז, י"ט-כ') מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום וגו'. ולהבין למה לא סיים כי אם במשפטים לבד ולמה לא סיים כאשר פתח לומר ודבריו וחוקיו ומשפטיו בל ידעום. ואכן הנה נודע מה שאמרו חז"ל (בתורת כהנים פרשת אחרי פסוק י"ח, ד' ומובא ברש"י ז"ל שם) בהפרש אשר בין החוקים למשפטים. כי החוקים נקראים אותן המצוות שהיצר הרע ועכו"ם משיבין עליהם. ומשפטים הן אותן המצוות שאילו לא נאמרו היה כדאי לאומרן.

והנה זרע ישראל קדושו הנקראים מאמינים בני מאמינים ויודעים כי החקר אלוה תמצא ואין חקר לתבונתו ועל כן גם אלה החוקים אשר לא נודע ענינם וטעמם לפי שכל אנושי, עושים אותם באהבה ויראה ושמחים לקראתם לעשות רצון קונם בשמחה כי מאמינים אשר אל דעות ה' ולו נתכנו עלילותיו. ואין כח בשום נברא בעולם מן הצורה הראשונה אשר בעולמות העליונים בכל מיני המלאכים ושרפים ואופנים וחיות הקודש לעמוד על אפס קצהו מדעתו ותבונתו כביכול ברוך הוא שאין לה קץ ותכלית. ומכל שכן אדם קרוץ מחומר שאין לו שום מבוא כלל להבין דת וטעמי התורה אף בקוצו של יוד ממש. וכבר אמרו חז"ל בירושלמי (פרק א' דפאה) על פסוק (משלי ה', ו') נעו מעגלתיה לא תדע, וזה לשונם: טלטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצוות כדי שיהיו עושין אותם באמונה עד כאן. והגם שחז"ל נתנו טעם לשבח בקצת מצוות, הם אינם אפילו אחד מאלפי אלפים וכו' עד אין שיעור לכוונות וטעם תמים דעות ברוך הוא וברוך שמו בהן כנאמר (דברים ל"ב, ל"ד) הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי וחז"ל לא דרשו קצת הטעמים האלה כי אם כדי שיעשם האדם ביותר שלימות אהבה ויראה כשידע קצת טעם אשר בהמצוה. וגם כל רמזי השמות והסודות והכוונות שנתגלו בטעמי המצוות על ידי רבי שמעון בן יוחאי וחבריו ז"ל וכוונות האר"י ז"ל כולם אינם אחד מני אלף עד אין שעור להסודות הרמוזין בהם בדעתו של אל דיעות ברוך הוא וכמו שכתוב בסידור שער השמים

בהקדמה. ולא נתגלה זה המעט כי אם בכדי שעל ידי זה יעשם האדם ביותר שלימות בדיקדוק רב ובשמירה יפה ויפה ובגודל אהבה ויראה ושמחה. וכאשר יוודע קצת מרום שבחן הרמתה שורש התפילה והתורה והמצוות בעולמות עליונים ואיכות גודל השמחה והתענוג שמגיע לבורא עולם בקיימו התורה והמצוות וגודל השמחה והתענוג שמגיע לכל העולמות מזה בהיות אשר נמשך להם על ידי מעשה התורה והמצוות שפע רבה וברכה ושמחה. ולהיפוך כאשר ח"ו מקלקל דרכיו, הנה חוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת ט', י"ח), כמה צער ח"ו מגיע מזה לבורא עולם כמו שאמר הכתוב (דברים ל"ב, י"ח) צור ילדך תשי וגו', וצער כל העולמות שנחסר אורם והשפעתם, והפגם הנעשה בשמו הגדול והנורא שם הוי"ה ברוך הוא ושאר שמותיו הקדושים. ובזה ימלא לבו רעד ורתת וחלחלה למרות עיני כבודו ברוך הוא.

אבל כל חכם לב מבין ויודע שאין זה טיפה מים הגדול בטעמיהם וכוונותיהם. ועד הנאמן רבי עקיבא שדרש על כל קוץ וקוץ תילי תילין וכו' (כמו שאיתא במנחות כ"ט:). ועל כן עיקר עשיית כל מצוותיהם ושמירת התורה והמצוות הוא רק מחמת אהבתם ויראתם את ה' לעשות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו. כי הוא אמר ויהי שנעשה כזה וכזה ואנחנו מחויבים לעשות רצונו יתברך במחשבה דיבור ומעשה ויראה ואהבה ושמחה בכדי לעשות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו ולתקן את שורשה במקום עליון בשיעור קומה ולקשר את נפשנו ולהדביקה אל שורשה שורש רצון אין סוף ברוך הוא הנעלם בתורה והמצוות. ובלתי יראה ואהבה אמיתית וכל הנזכר, אפילו אם יכוון אדם כוונות כל היום בשמים, הרי הוא עומד עם כל תורתו ומצוותיו בארץ, כיון שלבו רחוק מאהבת ויראת ה', איך יעלו תורתו ומצוותיו לשמים הרי אהבה ויראה הן תרין גדפין שבהן פורחין התורה והמצוות למעלה. וכמו דרך הנשר שבשמים וכל צפור כל כנף אם לא יהיה להם כנפיים לא יוכלו לעוף למעלה, כן לא יוכלו לעלות התורה והמצוות בלא אהבה ויראה.

והפעולה לזה להמוני העם המיגעים עצמן לאהבה ויראה, על ידי נתינת דעתו ולבו בגדולת ה' ובחכמתו בעולמו שברא כל אחד לפי ערכו כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ב' מהלכות יסודי התורה הלכה ב') וזה לשונו: היאך הוא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול וכמו שאמר דוד (תהלים מ"ב, ג') צמאה נפשי לאלהים. וכשמחשב בדברים האלו עצמן הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפילה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים

דעות כמו שאמר דוד (שם ח', ד') כי אראה שמיך כו' מה אנוש כי תזכרנו כו' עד כאן לשונו. ואם אחר עמקות דעתו ושכלו בהן אינו מגיע ליראה ואהבה אמיתית, מפני התרחקותו מבוראו בעבירות גדולות או קטנות ממה שאדם דש בעקביו. וגם ערכו ושורש נשמתו קטן הוא מעולמות שלמטה שלא תרגיש הנפש מעצמה בהיותה בגוף העכור מאהבת ה' ויראתו. זאת יעשה ויחיה להתקשר עצמו בקישור ודביקות עצום בהצדיקים הגדולים הסמוכים שבדורו שתפילתם ותורתם עולים השמימה בודאי מאהבתם ויראתם את פני ה' ותוכל גם תורותיו ומצוותיו לעלות עמהם כנודע לכל. אבל עיקר הכל הוא אהבה ויראה כנזכר ובלתי זה אפילו אם יכוון כל היום סודות בשמים אם אין לבו נכון עמו להכנעה באמת להיות נשבר לבבו מכל וכל ולהכניע כל תאוות עולם הזה להיות נמאסין באמת בלבבו על כל פנים בשעת התפילה אינו כלום.

ונחזור לענין כי החכמים שבישראל מבינים כי אינם יודעים אפס קצהו מטעמי התורה והמצוות ועיקר עשייתן הוא לשמן לקיים מצוות בוראם. ועל כן אפילו באלה המשפטים שהשכל מחייבן מעצמן לעשותן אינם עושין אותן בשביל מה שהשכל מחייבתן כי אם בשביל מצות הבורא יתברך ויתעלה כי יודעים אשר זה הטעם הקטן הנגלה לכל שהשכל מחייב שיהיה כן הוא אינו טיפה ממלוא כל הימים בערך הטעמים הכמוסים עמדו יתברך בזה. ועל כן עושים אותם באהבה ויראה וכל השלימות בכדי לעשות נחת רוח לפניו ולתקן את שורשם במקום עליון בשיעור קומה. כי נותנים דעתם להבין אם השכל מחייבן בלא צווי יתברך אם כן למה צוה הוא יתברך אותנו בהן והלא מעצמינו נדע מכח שכלינו שמחייב כן. אם לא לפי שכאשר גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם וטעם אלהינו ברוך הוא וברוך שמו בהם הם בלתי שיעור וערך. והנזהר בהן לקיימן בשביל צויית הבורא ברוך הוא לעשות רצונו יתברך שכרו מרובה עד אין שיעור וערך. ולהיפוך ח"ו מקלקל צינורות שלמעלה ושפע אור כל העולמות ופגם שמותיו ברוך הוא וכמאמר חז"ל (מכות כ"ג:) ומה דם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר וכו' אבל לא בשביל שהשכל מחייב כן היתה צויית הבורא יתברך על זה כי לא מחשבותינו מחשבותיו יתברך. ועל כן אינם עושים אותם כי אם בשביל מצוותיו יתברך. ולזה גם בחוקי אלהינו יתברך אשר אין שום טעם מפורש בהן כמו פרה אדומה וכדומה, עושים אותם מאהבה ויראה גדולה עוד יותר ויותר בראותם עד היכן מגיע דעתו וחכמתו יתברך שאין שכל אנושי יכול להשיג כלל ענינם על מה אדניהם הטבעו ורק אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. ועל כן מה נאה לו לעבוד אותו יתברך, גדולתו וחכמתו גדלה עולם מהכיל ואין חקר לתבונתו, ומוסיפין על ידי

זה אהבה על אהבה ודביקות על דביקות בענוה בבושה ויראה ופחד לומר כמה גדולים מעשה אלהינו.

ואכן אומות העולם ורשעי ופושעי ישראל בכללם שאינם מאמינים בחוקי אלהים ודתו וסוברים כי התורה ניתנה לפי שכל אנושי וכל משפטיה אינם אלא לפי שהשכל מחייב לעשות כן. ומקיימין את משפטי התורה לפי שמבינים בשכלם שכן ראוי להיות אבל לא בשביל צויית הבורא יתברך שהוא אמר ונעשה. ועל כן בחוקי התורה שאין שכל אנושי משיג את טעמם פוקרים בהם ומזלזלים ומונין את ישראל לשאול מה טעם יש בהן וסוברים אשר אם אין כח שכלם משיג טעם לזה מה יוכל להיות בזה איזה טעם וסברא ובזה הם כופרין בהשגחתו ובאלהותו וכח גדלו וחכמתו לסבור שח"ו אין בדברי התורה טעם יותר ממה שהם מבינים.

ובזה יש מוסר השכל אל אלו החכמים בעיניהם ודוברים על צדיק עתק בגאוה ובוז אם רואים איזה דבר בהצדיק יסוד עולם מצדיקי דורם וזמנם שנראה להם לעוול, אז ימלא פיהם שחוק בדברי נבלה ולשון הרע וליצנות ולדבר עליו בשער בת רבים בדברי היתול. ואפילו בכשרי ישראל נמצא לפעמים מדה גרועה זו שהוא חכם בעיניו ומבין ועומד על דעתו שכאשר נראה לו שלא טוב דרך הצדיק הזה ימלא פיהו מרמה בלשון מדברת גדולות לדבר עליו דברים אשר לא כן. ואינו נותן על לבו לומר אולי השגת שכל וחכמת הצדיק הזה גדול מחכמתו ושכלו ומבין יותר ממנו ויודע אשר כזה נכון וראוי לעשות, לא כמו ששכלו סובל ומבין. ועל כן אמרו חז"ל (סנהדרין ק"י.) כל המהרהר אחרי רבו כאילו מהרהר אחרי השכינה. ולכאורה איך דימו חז"ל בשר ודם אל אלהינו ברוך הוא לומר שהמהרהר אחר זה כאילו אחרי זה. ואמנם באמת הכל אחד כי מיד שאדם עומד על דעתו וחכמתו וסובר שאין שכל אחר מבלעדו. ומה שהוא אינו מבין ודאי ששום אחר לא יבין את זאת. ודאי קרוב הוא להרהר אחרי הנהגות האל יתברך ברוך הוא גם כן שמיד כאשר ידמה לו שזה אינו נכון לפי כח שכלו לא יאמר כי חכמת אלהים גדול מחכמתו רק ידמה לו חס וחלילה וחס ושלום שזה עוול בחיקו יתברך חלילה וחלילה. ועל כן אמרו חז"ל ומביאה הרמב"ם ז"ל בסוף הלכות טומאת צרעת וזה לשונו: וזהו דרך ישיבת הלצים הרשעים בתחילה מרבין דברי הבאי כענין שנאמר (קהלת ב', ה') וקול כסיל ברוב דברים, ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים כענין שנאמר (תהלים ל"א, י"ט) תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, ומתוך כך יהיה להם הרגל לדבר בנביאים ולתת דופי בדבריהם כענין שנאמר (דברי הימים-ב ל"ו, ט"ז) ויהיו מלעיבים כו' ומתוך כך באין לדבר באלהים וכופרין בעיקר כענין שנאמר (מלכים-ב י"ז, ט') ויחפאו בני ישראל

דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם. והרי הוא אומר (תהלים ע"ג, ט') שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, מי גרם להם לשית בשמים פיהם לשונם שהלכה תחילה בארץ כו' עד כאן לשונו. ועל כן מנאו חז"ל (אבות ו', ו') בהארבעים ושמנה דברים שהתורה נקנית בהם. אמונת חכמים. כלומר שצריכין להאמין בחכמי ישראל אפילו אם רואין בהם דבר שנראה שלא כן הוא לפי שכלינו, צריך להאמין שבודאי הוא כתורה עושה ואך לפי שחכמתו ושכלו ויראתו את פני ה' גדלה מחכמתינו על כן אין אנו מבינים עשייתו. כי ודאי אם אחד יראה לחכם מחכמי ישראל שעוסק בתורה ותפילה מעוטף בטלית ותפילין כל היום וכל הלילה ומתענה ונוהג בפרישות, לזה אין צריך אמונה להאמין כי צדיק הוא, כי עיניו תראינה זאת בחוש ולא היו צריכין להזהיר את זה בתורת אמונה. אך עיקר אמונת חכמים הוא להאמין בו אף שרואה ממנו דבר שנראה לו שאינו כן לפי שכלו, זאת ישים אל לבו לומר הלא כמה וכמה אלפי אלפים דרכים שאנו רואין מהנהגתו והשגחתו יתברך שאין אנו מבינים אותם כלל כמו בהצלחת מעשה הרשעים בעולם ובירידת כשרי ישראל מטה מטה. ואך כי אנו מאמינים כי הצור תמים פעלו וגו' אל אמונה ואין עול וגו' (דברים ל"ב, ד'), וחכמתו יתברך גדלה מכח חכמתינו ושכלינו. כן במעשה הצדיקים ודאי הם עושים כנכון לפני ה' ורק אנו אין מבינים דרכיהם ומעשיהם.

ונחזור לענין כי אומות העולם ופושעי ישראל מונין את ישראל בחוקי אלהים לומר מה העבודה הזאת לכם ומה טעם יש בה. ומה שמקיימין קצת משפטי התורה לא בשביל צווי אלהים כי אם בשביל שכח שכלם מבין שכן ראוי להיות. והנה נודע אשר המוני עם פשוטים בבני ישראל הם אשר בשם יעקב יכונה. וחכמי ישראל המבינים בכל חכמה ומדע בשם ישראל יכונה.

ולזה אמר הכתוב מגיד דבריו ליעקב. כלומר להמוני עם ישראל המכונים בשם יעקב ואין להם שכל והשגה כלל להפריש בין החוקים להמשפטים כי גם המשפטים אצליהם חוקה הוא להיותם אינם מבינים כלל בטעם המשפטים אשר כן מחויב להיות אפילו בלתי צווי הבורא יתברך הנה להם אמר כל דבריו בשוה הן החוקים והן המשפטים כי הוכרח לצוות להם גם על המשפטים כי לא היו יודעין אותן מעצמן. ואמנם דבר זה חידוש הוא כי אמר חוקיו ומשפטיו לישראל פירוש לבחינת ישראל שהם המבינים בחכמה ומדע והיו עושין את המשפטים מעצמן, אף על פי כן צוה הוא יתברך להם על זה והודיע להם חוקיו לבד ומשפטיו לבד לומר כי אלה הן חקותי ואלה משפטי. והכל בכדי שילמדו תועים בינה לומר למה צוה אותנו בכך דבר שמעצמנו נדע זאת אם לא כי לא מחשבותיו יתברך מחשבותינו וגלוי לפני עיני כבודו יתברך טעמים כמוסים עד אין

שיעור באופן שאנחנו מחויבים לעשותם בשביל קיום מצוותיו לעשות רצונו יתברך על הטעמים הכמוסים עמדו ולא מפני גזירת שכלינו שמחייב להיות כן. וממילא הוא יתברך יתן שכר לעובדיו באמת ובתמים גם עבור קיום המשפטים אף שהיו עושים אותם גם בלא צווי יתברך מצד שכלם, מכל מקום כיון שעתה עושים אותם לשמו יתברך מקבלין שכר כעל החוקים ממש ויותר. אבל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום כלומר לא מבעיא החוקים לא הודיעם שהם אינם מאמינים כלל לעשות דבר מה שאין שכלם משיג אותם ומונין עוד את ישראל לומר מה טעם יש בה. אלא אפילו המשפטים שהיו עושין אותם כי גם שכלם מחייב כן, מכל מקום לא הודיעם אותם כלל כדי שלא יקבלו שכר עליהן כי יודע היה הקב"ה שעיקר עשייתם לא יהיה בשביל צווי הקב"ה כי אם בשביל גזירת שכלם ועל כן למה ידמה להם עוד שמקיימין מצוותיו וירצו לקבל שכרם. על כן לא הודיעם כלל אף שהיו מקיימין אותם.

ולהבינך ביותר את הדברים האלה אומר לך. כי הנה בעל המסדר סדר ההגדה במצות סיפור יציאת מצרים סידר בשאלת השלושה בנים (כי הרביעי אינו יודע לשאול) בכולם בלשון מה כמו חכם מה הוא אומר וכן תם ורשע. ולכאורה היה די לומר חכם אומר וכו'. ואכן כי הוא סדר התורה נקט כי בתורה הקדושה מזכיר כולם בשאלת מה. מה העדות וכו' מה העבודה וכו' מה זאת וכו'. והענין הוא כי כל דבר ומצוה הבאה בחוק מאתו יתברך בלתי הבנת שום טעם לה, הכל נלקח ממקום גבוה על גבוה העומד תמיד לשאלה בסוד הכתוב (דברים ד', ל"ב) כי שאל נא לימים הראשונים וגו' כי הימים הראשונים המה נפלאים מאתנו שהם קודם ברוא אלהים אדם על הארץ והמה עומדים תמיד לשאלה ולא לתשובה להשיג סודה, כעין פרה אדומה שנאמר בה (קהלת ז', כ"ג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה, רק אלהים הבין דרכה אלהים שבבינה. וכל חוק וגזירה שאין לה טעם מפורש על שמה נקרא. ועל כן נקראים מה שכל אדם אינו מבין מה הוא ושואל מה זאת ומה טעם יש בה. ואכן לב חכם לימין כאמור למעלה ששואל ודורש על הענין בדרך שבח ותהלה לומר מה רבו מעשיך ה' ומה נפלאים מעשיך שאין כל בריה יכולה להשיג אפס קצהו מנועם זיוה ומתיקת טעמיה, ומוסיף על ידי זה אהבה ודביקות לאל יתברך, ועל כן אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' כי מן החוקים הוא למד שבודאי גם בהמשפטים יש בהם סודות כמוסים לאלהינו יתברך והראיה כי אם לא היה נתינת התורה אלא לפי מה ששכלינו משיג למה יש בה חוקים שאין אנו יודעין דבר בהן אלא ודאי כי כולה ממקום גבוה נלקחה שיש בה סודות נעלמים ואין לנו אלא אשר צוה ה' אלהינו אותו נעשה באהבה עוד יותר ויותר כי הם ממקום גבוה מאוד מערך

שכלנו, ואנחנו משולחן גבוה קא זכינא אשרינו מה טוב חלקינו בזה. אבל לב כסיל הוא לשמאלו והוא הרשע שאינו מאמין בה' ובתורתו תורת אמת אשר המה נפלאים מאתנו וסובר שח"ו אין השכלה למעלה מהשכלתו, אומר בדברי רשע מה העבודה הזאת לכם כדברי האומות העולם שמונין את ישראל מה טעם יש בה וסובר שח"ו לא נתן הקב"ה אלה החוקים לישראל רק ליגעם בעבודת עבד לעבוד ולמשא שאין שום טעם בה ומשנה שאינה צריכה כלל וכאשר חז"ל הגידו (בתורת כהנים והובא ברש"י ז"ל) בפסוק (ויקרא כ"ח, ל"ט) לא תעבוד בו עבודת עבד עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד וכן אמרו (שם) בפסוק (שם שם, מ"ג) לא תרדה בו בפרך מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך לו. ולזה פה הרשע אומר מה העבודה הזאת לכם כלומר כי כל בחינת מה שעומד לשאלה ואין בה טעם רק חוקה. הוא רק עבודה לכם ליגעכם בעבודת עבד ח"ו. ובחינת התם הוא בפשוטי המוני עם ישראל בבחינת מגיד דבריו ליעקב שאין לו שכל להלך בימין בבחינת החכם המתחסד עם קונו להוסיף על ידי השאלה אהבת המקום ברוך הוא לומר ראו איך נסתרים דרכי ה' וסתרו יושר ואמת ואנחנו לא נדע במה נעבוד את ה' עד בואינו אל המקום הגבוה הזה לחזות שם בנועם ה' ועושה עשיותיו לעשות נחת רוח לפניו יתברך באהבה. וגם ח"ו לא ילך בדרך השמאל כרשע הזה שאומר קנין שאינו שלך למה הוא לך מנע רגלך מנתיבתו רק סתם עובד עבודתו ואומר מה זאת כלומר עבודה זו היא בבחינת מה שעומד לשאלה שאין טעם בה. אבל לא מוסיף חכמה בזה ולא רשע ח"ו.

ואחר הדברים והאמת הזה נבוא בביאור הפסוק. כי הנה זה המאמין בה' ובתורתו הנזכר ויראה את אשר צוה הקב"ה לשבות בשנה השביעית מעבודת הקרקע בחריש ובקציר ובפרט אשר לפעמים יקרה שיהיה שתי שנים רצופות אסור בעבודת האדמה. וכפי הנראה מדרך טבע העולם שח"ו קרא ה' לרעב על ארצו ועל עמו כאשר לא יזרע שנה כולה או שתי שנים רצופים. ולך ראה אם לא ירד הגשם מן השמים כל כך בשנה אחת יהיה רעבון בעולם ומכל שכן כאשר לא יזרע כלל. ואכן הוא אדרבה בזה יוסיף אומץ לאהבה את ה' וליראה ממנו בראות גדולתו שכך צוה, ובודאי שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח', ה'), ולא יצוה הקב"ה ח"ו דבר לתקלה להרעיב את בריותיו חלילה, אם לא שבודאי יצו ה' אתנו את הברכה כגודל ידו הרחבה, לשובע ולא לרזון באחד מדרכי נפלאותיו ברוך הוא. או שיצמיח התבואה בשנה הששית למאוד עד שיהיה די לשלוש השנים, או שיתן לחם אחד לפני מאה ויאכלו וישבעו ויותירו בדבר ה', או שתצמח התבואה בשנה השביעית בלתי זריעה, או אפשר יוריד מָן מִן השמים לאכילה בשנה

ההוא כאשר כבר היה לעולמים כי מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וכו' (תענית כ"ה.). כי יודע בבירור, ובטחונו חזק בה' אלהים אמת כי הוא ודאי הנותן מחיה לכל ומכין מזון לכל בריותיו ובפרט במקום שהוא אמר ונעשה כדברו שיגיע מזה תקלה ח"ו. ועל כן תוצמח בלבו מזה אהבה וחמדה גדולה לגדולת אלהינו ברוך הוא ויאמר ברוך שככה לו בעולמו וכי הוא כל יכול לזון את בריותיו אפילו בלתי זריעה וחרישה. והנה הוא בזכות האמונה והבטחון הזה מעורר למעלה למעלה עד מקום שם ההוי"ה האמיתי שם העצם המהוה את כל ששם אין שום דרך הטבע. וירד ויושפע על ידי זה כל בחינת שפע רב וברכה וחיים וכל טוב למעלה למעלה מן הטבע ויספיק כל הצטרכות עמו בני ישראל ולכל בריותיו אשר ברא ברחמיו. וצדיק באמונתו יְחַיֶּה את כל העולמות שלמעלה ושלמטה בכל מיני ברכה ושפע הטוב.

וזה הענין הוא תמיד בכל דרכי בני אדם לכל הצטרכותם בפרנסא דנשמתא ופרנסא דגופא בברכת בני חיי ומזוני כשאדם אינו מסיר בטחונו מה' ויודע ומאמין באמונת אמת שבודאי הקב"ה יזמין לו הצטרכותו הנצרך לו כי לא יעזוב ה' חסדו מעם בריותיו והוא הנותן לחם לכל בשר בדרכים נפלאים הפלא ופלא כי הוא סיבת כל הסיבות המסבב בפלאי פלאים כל דברים שבעולם באופן שיוזמן לחם וכל דבר המצטרך לכל בשר לפי ערכו. רק שעומד וממתין ומצפה לראות באיזה ענין וסיבה יפליא הקב"ה עמו פלאות להזמין לו הצטרכותו, אז ודאי אין הקב"ה מונע מאתו מלברכו גם בלמעלה מן הטבע רק שמסתירו לפעמים בטבע וסיבות העולם מפני טעמים הכמוסים עמדו יתברך. (ואנחנו ביארנו קצת לפי ערכינו במקום אחר מעט דרכי ה' בזה) אבל על כל פנים ודאי יזדמן לו הצטרכותו אם אמונתו חזקה בה' העושה לו כל צרכו. ועל כן מברכינן בכל יום ויום ברוך אתה וכו' העושה לי כל צרכי כי ודאי הוא המזמין כל צרכי בני אדם ורק שצריך האדם להאמין בזה ובודאי יעשה לו המצטרך לו.

וזה שאמר הכתוב כאן וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע וגו'. כי נודע (שמות רבה מ"ב, ב') אשר אמירה לשון רכה הוא ולא אשתמע קלי כבחינת דיבור שהוא בהכרזה בלשון קשה כמו שאיתא בזוה"ק (שמות כ"ה:) ועל כן אם תאמרו באמירה רכה בלשון אהבה וחיבה מה נאכל וגו' כלומר נראה באיזה אופן יפליא הקב"ה נסיו עמנו להאכילנו לחם חוקינו אם עוד אל המן עינינו להוריד לנו מִן השמים או אם צאן ובקר ישחט לנו כלומר אם צאן אחד ובקר אחד ישחט לנו ומצא לנו לתת לפני מאה איש, או בשאר דרכי נפלאותיו. והאמונה תהיה חזקה שלא אמרה תורה שלח לתקלה להיות נגרר דבר רע מעשיית מצוותיו רק תאמרו אנחנו לא נדע במה יהיה בזה מעשיו גדולים

ונפלאים. בזה תעוררו האמונה והבטחון במקור העליון בלמעלה מן הטבע וצויתי את ברכתי המיוחד לי לשמי שם הגדול הוי"ה שהוא המהוה את כל למעלה מטבע העולם. ועשת את התבואה לשלוש השנים מה שהיה ראוי להוציא על שנה אחת תוציא על שלוש שנים ולפעמים על ארבעה בשנת היובל. וזה דוקא בזכות האמירה מה שתרבו לדבר בשבחי ה' ונפלאותיו לומר ראו דבר חדש שצוה ה' מצוותיו שלא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו ומה נאכל אם לא שתגדל ידו בלמעלה מן הטבע כי גאותו גדלה מהכיל. ואז תקבלו הברכה הנכונה עד בלי די ועד בא תבואתה תאכלו ישן ותרגום אונקלוס תאכלון עתיקא וידוע מקום עתיקא קדישא שרומז על מקור העליון מקור הרחמים והחסדים למעלה משמת ימי הבנין המכונין על שם טבע העולם. ודוקא כי תאמרו באמירה רכה כאמור אבל לא כאשר תדברו לדבר גבוה בלשון קשה לומר ח"ו כי לא נקיים מצוותיו כי מה נאכל. כי כאשר יוסר הבטחון מכם ודאי שלא תהיה לכם. כי זה כלל באמונה ובטחון שעיקר הזמנת פרנסת האדם הוא על ידי בטחון אמונתו בה', והמחסר אמונתו ח"ו מסיר לחמו. ומפורש אמר הכתוב (משלי י', ג') לא ירעיב ה' נפש צדיק. ובעל אמונה הוא הנקרא צדיק כמו שאמרו ז"ל (מכות כ"ד.) בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב', ד') וצדיק באמונתו יחיה. ואפשר לזה אמר הכתוב (תהלים ל"א, כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' כי על ידי בחינת מ"ה הנזכר שהוא בחינת האמונה זוכה אדם לרב טוב הצפון. וה' יטע אמונתו בלב כל ישראל ובלבנו אמן ואמן.

פרק כו

פסקה ג

אם בחקותי תלכו וגו'. לדקדק אומרו תלכו צריך להבין מה הליכה שייך באלה המצוות. ויבואר על פי המבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל בפירוש אומרם (עיין ברכות ה':) המתפלל צריך שיחזיר פניו אל הכותל כי כותל הוא כ"ו ת"ל ורומז אל יחוד השמות הוי"ה ואלהי"ם. כי כ"ו הוא חושבן הוי"ה ות"ל הוא מספר ה' פעמים אלהים. והמתפלל צריך שיחזיר פניו אל היחוד הזה לשים כוונתו ליחד השמות הללו יחוד גמור להמתיק הדינים בחסדים לאכללא שמאלא בימינא עיין בדבריו. והענין הוא כי הנה ידוע מאמר הכתוב (מיכה ז', י"ח) כי חפץ חסד הוא. ומבואר פירושו בשם הרב הקדוש המגיד מישרים מוה' **דוב בער** זללה"ה. כי לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. כי הנה החסד שאדם מתחסד עם חבירו וחפץ להיטיב בהמצטרכים לטובה. הנה כל ענינו נמשך ממדת הרחמנות כי כאשר רואה בעיניו, ולבבו יבין שלחבירו דחיקא ליה שעתא ואין לו במה להתפרנס מתרבה רחמנות בלבבו ומרחם עליו להיטיב לו. ואף כשאינו רואה בעיניו את פני העלוב

והעצוב של העני מכל מקום לאשר הוא יודע מרחוק שיש עניים בעירו או במקומות אחרים נכמרו רחמיו עליהם ומשתדל בכל עוז להיטיב להם משלו או משל אחרים כאשר יוכל. אבל אם היה יודע שאין שום עני נמצא בעולם ודאי היה טוב לפניו שלא יצטרך לתת להם ולא להשתדל בשבילם כי אין מי שיצטרך לטובה ליהנות משל אחרים. ולא כן אלהינו יתברך שמו. כי הנה קודם בריאת העולם לא היה שום נברא בעולם שיצטרך לאיזה טובה ליהנות בנפשו ואולם לגודל חסדו וטובו יתברך שרצה להיטיב, ולא היה לו עם מי להיטיב ברא את עולמו בכדי שיהיו ברואים שיצטרכו לטובתו ויטיב להם. וזה נקרא חפץ חסד שהיה חפץ להתחסד הגם שלא היה שום דבר שיצטרך לטובה, עלה ברצונו כגודל חסדו שיהיו ברואים שיצטרכו לטובה בכדי שיטיב להם, ובשביל זה ברא את עולמו. וזה כל עשייתינו ועבודתינו בתורה ומצוות והתפילה הכל בכדי להמשיך כל בחינת שפע וברכה רבה בכל העולמות שלמעלה ומשם לכל העולמות שלמטה להשביע כל העולם כולו מטובו יתברך שזה כל הרצון והתענוג והנחת רוח של בעל הרצון. ואולם כאשר נברא העולם בבחינת העבודה שנעבוד אותו יתברך בשביל לקבל מאתו בחינת הברכה והשפע האמיתי ולזכות ליהנות מאור זיו שכינתו יתברך בעולם הבא ממילא נתהוה מזה דברים המעכבים את ירידת השפע והברכה לעולם, בכדי שנגרום לו תענוג ונחת רוח על ידי זה כאשר נעבדהו להמשיך ברכתו על ידי עבודתנו, ונקבל שכרנו בכפלי כפליים במה שאנו עושים נחת רוח אליו יתברך בזה שאנו ממשיכים זיו אור ברכתו יתברך לעולם. ועל זה ירמוז הכתוב באומרו (דברים כ"ח, מ"ז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. כלומר כי האדם כאשר יש לו טוב לבב ורוב כל צריך לעובדו יתברך בזה. והעבודה בזה הוא שישמח האדם בלבו על זה במה שיש מזה תענוג ונחת רוח לאלהינו יתברך כאשר משפיע ברכתו וטובו לעולם. וזה אומרו אשר לא עבדת וגו' בשמחה וגו' מרוב כל. פירוש כי היה לך לעובדו יתברך בזה שתשמח במעשה ידיך ויטיב לבבך במה שיש לך רוב כל שזה הוא שמחתו יתברך ותענוגו. ולזה צוה יתברך שמו את אדם הראשון כאשר הניחו בגן עדן לעבדה ולשמרה, מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת וגו' (בראשית ב', י"ז-י"ח). ולכאורה מיותר מה שאמר לו מכל עץ הגן אכל תאכל כי לא היה לו יתברך לצוותו אלא שלא יאכל מעץ הדעת וממילא נשמע שרשות לו לאכול משאר עצי הגן. ואולם כי אז כאשר לא ניתנו עדיין התורה והמצוות בכדי להמשיך על ידיהם הברכה לעולם. צוהו שמו יתברך זה במצות עשה לאכול מכל עצי הגן. בכדי שיהיה זה לרצון לפניו כאשר יהנו בריותיו מטובו וחסדו. ויגרום על ידי קיום מצות עשה זו להמשיך עוד ברכה על ברכה ושמחה על שמחה לכל העולמות.

ולזה נכון אמרו חז"ל (בתיקוני זוהר תיקון כ"א, ס"ב.) לעבדה במצות עשה ולשמרה במצות לא תעשה. כי בצווי הזה היה מצות עשה ולא תעשה כאשר ביארנו.

ונחזור לענין אשר מבחינת העבודה הזו נתהוו דברים המעכבים ירידת השפע הטוב לעולם בכדי שיכפיל שכרנו על זה במה שנמשיך הברכה על ידי עבודתינו. והנה דברים המעכבים השפע הם בחינת הדינים שנתהוו בעולם והם המעכבים השפע כי הם דנין העולם אם הוא ראוי שיושפע עליו השפע הטוב ומי יאמר זכיתי לבי וגו'. ועל כן כל עיקר עבודתינו בכל התורה והמצוות והתפילה הכל להמתיק הדינים שיהיו נכללים בחסדים לאכללא שמאלא בימינא ויתגבר החסד וירד על ידי זה השפע הנכבד ויהיה זה לרצון ונחת רוח לפני כסא כבודו יתברך. ועל כן המתפלל צריך שיחזיר פניו אל הכותל להמתיק דיני אלהים המרומזים בת"ל שהוא ה' פעמים אלהים (כי בשם אלהים יש ה' אותיות ובכל אות נכלל כולו כנודע ונעשה ה' פעמים אלהים) בכ"ו שהוא גימטריא הוי"ה הרומז לכל בחינת החסדים ויוכללו הדינים בחסדים ותרד על ידי זה כל בחינת ההשפעה והטוב והחסד לעולם. ואמרו זה במצות התפילה כי כל ענין התפילה הוא בבקשה שיתמשך כל בחינת הברכה לעולם בשנים עשר ברכות האמצעיות שהם בקשת הורדת החכמה והתבונה לעולם והתשובה והגאולה והרפואה וברכת השנים וכדומה. ועל כן המתפלל צריך שיחזיר פניו אל המיתוק הזה שיתמתקו הדינים בחסדים ויוכל על ידי זה להמשיך כל אשר הוא מתפלל עליו. ואולם כמו כן הוא בכל התורה והמצוות כי כללות כולם הוא להמשיך על ידיהם הברכה לעולם. כי אזהרות מצוות לא תעשה הוא שלא יעברו ישראל על לא תעשה בכדי שלא יתגברו הדינים ח"ו על ידיהם כמאמרם ז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין. וקיום המצוות עשה הוא בכדי להגביר החסד בעולם שהוא המשכת הברכה כנודע. ועל כן הנה בכל התורה והמצוות צריך האדם להחזיר פניו אל מיתוק הכותל הזה להמתיק דיני אלהים בשם הוי"ה הרחמים ולאכללא שמאלא בימינא ועל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות כאמור. וזה מאמר הכתוב אם בחקותי תלכו. כלומר אם תכוונו בחקותי אל יחוד הוי"ה ואלהים הנרמז במלת תלכו שהוא ת"ל כ"ו כנאמר להמתיק הדינים בחסדים לאכללא שמאלא בימינא. אז ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ פריה וגו' והשיג לכם דיש את בציר וגו' ופניתי אליכם והרביתי אתכם וגו' כל הברכות עד ואולך אתכם קוממיות. כי כל המשכת הברכות נעשה על ידי המיתוק הזה להמשיך כל בחינת שפע החיים והטוב ורב טוב לבית ישראל אמן.

או יאמר אם בחקותי תלכו. על פי אשר ביארנו במקום אחר בביאור הכתוב (ירמיה ב', י"ג) אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות וגו'. והוא על דרך משל לאחד שהיה לו באר בחצירו מקור מים חיים והיו המים ההוא זכים וצלולים למאוד, טובים ומתוקים, עד שהיו נחמדים למראה עין כל רואה ומתוקים מדבש ונופת צופים. ולימים עלה בלב בעל הבית הזה להנהות את בני אדם מטובו ולהעניקם מזיו ברכותיו להטעימם ממים הנפלאים האלה. וצוה לכל בני עירו שיעשו להם מרזבות וצינורות כל אחד לעצמו להמשיך את המים האלו אל כל חצר וחצר אל הבור החפור שם. ועשו כן בני המקום ההוא, ועשה כל אחד ואחד מרזב וצינור והניח ראשו אחד בשפת הבאר ההוא ושפתו השני בפתח בורו אשר בחצירו בכדי להמשיך המים הטובים הללו לחצירו ליהנות מיופיים ולשבוע מטובם. ואולם כי לא כולם בשוה נהנו מהמים האלו כי מי שנתן לבו ודעתו לזה להמשיך המים האלו על בוריים וטובם באופן שיהיו בבורו אשר בחצירו שוה ממש כמו שהם במקורם בבאר ביופיים וטובם בצחותם וצלילותם. הנה קודם ראה שיהא הבור אשר בחצירו נקי ומנוקה מכל עפרורית עפר הארץ וזך ומזוכך מחול וחמר וזבל וכיוצא בו ויסדהו בסיד יפה יפה שיהא בור סיד שאינו מאבד טיפה. ואחר כך יבדוק הצינור יפה יפה שלא יהא בו סדק ונקב כל שהוא שלא יזוב המים מתוכו לחוץ ושיהא גם כן נקי ומנוקה זך ומזוכך מכל ליכלוך ועפר וכדומה. ויחזקהו במסמרים יפה מן הבאר אל הבור שלא ימוט ולא ינוד אנה ואנה. וכאשר כן יעשה ודאי יקבל המים המתוקים הנפלאים האלו אל בורו שבחצירו בשפע רב כי מי המקור אשר בבאר לא יכלו עולמי עד וישפיעו בשפע נפלאה לרוב עד בלי די, והוא יהנה מהמים הללו בתכלית ההנאה לאין קץ כי לא נשתנו המים שבבור ממי המקור שבבאר כלל וכלל. וממש כאשר הם במקורם כן הוא שותה אותם בחצירו והיה לו לתענוג ונחת. ואולם מי שאינו שם לבבו ודעתו לכל זה ולא יביט בבורו אם הוא נקי או לא וגם את הצינור לא יבדוק אם הוא שלם ויפה מכל צד ואם הוא נקי וזך הנה הוא ודאי לא יהנה ממים המתוקים האלה כראוי להם כי הנה אם בורו מלא טיט ורפש ועפר ולפעמים גם טינופת הצואה וכדומה, אף כאשר ירדו המים אליו במילואם וטובם יתהפכו שם ממתוק למר ומטוב לרע ויהיו לעכור ולא לברור וכאשר ישתה מהם לא יהנה מהם ובאו בו המים המאררים למרים וצבתה בטנו ונפלה ירכו ויחלה מהם בחולאים רעים רחמנא ליצלן. או אם יהיה הבור קצת נקי והצינור מלוכלך מדברים ההם ודאי גם על ידו יתהפכו המים המתוקים למרים או אם יהיו שניהם נקיים במקצת רק הצינור לא יהיה שלם, הנה לפי ערך סידוקו וניקובו כן יחסרו המים מהבור. ולפעמים ברבות הימים יגדל הסדק עד שיחלק הצינור לשנים

אז הנה כל המים ירדו דרך עקלתון ויהנו מהם כל האנשים הרעים וכל הסובבים בחוצות לארוב לדם ולחתור בתים וכיוצא בהם ואל הבור לא יגיע אפילו טיפה כל דהוא ויחרב ויבש והאיש ההוא ימות בצמא. ואמנם כל עוד שלא יחלק הצינור לשנים לגמרי רק יהיה בו סדקים ונקבים אז הנה לפי ערך הסדקים והנקבים כן יחסרו המים מהבור ויזוב מהצינור על הארץ דרך עקלתון כאשר אמרנו ליהנות מהם הפושעים והמורדים, ומעט אשר יגיע אל הבור ליהנות בו בני אדם.

והנמשל מזה מובן מאליו לכל משכיל כי הבאר הטוב והמקור מים חיים הוא רצון בעל הרצון יתברך הוא אלהינו יתברך ששם גנזי חיים ברכה ושלום וכל הטוב ואושר האמת עד אין חקר ואין מספר שלא שלטה ביה עין כל בריה ולא שזפתו עין ולא חמו נבואן חזוותא כמאמר הכתוב (ישעיה ס"ד, ג') עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ואין כח בפה כל פה לאומרו ולא בלב כל לבב להבינו גודל התענוג והטוב האמיתי ההוא עד כי חדל לספור כי אין מספר. וכשרצה בעל הרצון יתברך להיטיב לאחרים מטובו ולהשביעם מצוף חמדת שעשוע תענוגו ברא כל הבריאה ויצר כל היצור, וישראל עלו במחשבה תחילה, וכל העולמות כולם לא נבראו אלא לצוות ולהתחבר להם, ונתן להם התורה והמצוות שהם רצונו יתברך שרצה שנעשה המצוות האלה ושלא לעשות את אשר לא תעשינה ורצון מתהפך לאותיות צָנור שהן המה צינורות השפע שעל ידיהם יורד הברכה והשפע הטוב האמיתי ממקורו יתברך ויתעלה אל הבור אשר בחצר הן המה נשמות ישראל הקבועים בחצר הגוף. והמים המתוקים והברורים הן המה ההשפעה הטובה היורד ממקום גבוה למקום נמוך ומים הן המצמיחין כל מיני תענוג כי בהשפע האמיתית ההוא נכלל כל מיני תענוג וכל מיני טובה שבעולם שאין טובה זולתם ואין תענוג בלעדם. וכשאדם מישראל שומר את נפשו ונשמתו שלא יעבור בשום יום מימיו על שס"ה מצוות לא תעשה דאורייתא ולא על שום לא תעשה וגדר וסייג וגזירה מדברי קבלה ומדברי סופרים (או ח"ו אם עבר ועשה תשובה אמיתית על העבר והחזיק בתשובתו ימים ושנים רבות) הרי בורו שהיא נשמתו אשר בקרבו זך ומזוכך צח ומצוחצח. וכאשר תבוא אליה השפע הנכבד ממקור החיים, טעמה לא פג וריחה לא נמר ולא נשתנה מראיה והרי השפע ההוא בתוכו ממש כאשר במקור ובודאי עוצם טובה לא יערך ונועם זיוה לא יחקר כמאמר הכתוב (איוב י"א, ז') החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא.

ואולם המשכת השפע הוא הנעשה על ידי הצינורות כאמור והוא כאשר יקיים האדם כל רמ"ח מצוות עשה דאורייתא ומצוות עשה דרבנן כתיקונן במחשבה דיבור ומעשה

ביראה ואהבה ושמחה רבה באמת לשמו יתברך שלא על מנת לקבל פרס בשום צד, אזי ודאי ימשוך על ידן כל בחינת השפע הטוב באמת אל נשמתו אשר בקרבו ומשם אל גופו וכל ביתו ויהנה ממנה בתענוג שאין תענוג כמוהו ושמחה שאין שמחה כיוצא בה כי לא נשתנה השפע בקרבו מאשר היא במקורה ושם כל גנזי ברכה והרוחה וחיים עד העולם. ואולם כאשר לא ישמור האדם את נשמתו אשר בקרבו מכל סיג ופגם ויעבור ח"ו על מצוות לא תעשה דאורייתא או דרבנן הנה על ידי זה נטמאת נשמתו אשר בו בכל מיני טומאות כמאמר הכתוב (ויקרא י"א, מ"ב) ונטמתם בם, וכל הקליפות והחיצונים יסובבוה והיא נעשית עכורה וטוחה ומרה כלענה מהם. ואז כאשר תרד השפע הנכבדה אליה גם השפע משתנית מאוד מכאשר במקור, טעמה פג וריחה נמר ונעשית עכורה ומרה כמוה, ומתהפכת השפע הטוב ההוא למים המאררים למרים וכל הרעות ח"ו מקבל האדם ממנה. וכן הוא במעשה המצוות שהם צינורות השפע אם המצוה אינה שלימה ויפה במילואה וטובה ח"ו ונעשית בלא לב ולב ובלא חיות המחשבה ואהבה ויראה ומכל שכן אם ח"ו עוד יש בה כוונות ופניות אחרות השנואים לפני בורא עולם ברוך הוא ונעשים בגאוה ובוז ובשטותים והבלים. הנה בזה נשבר ומתקלקל הצינור ויורד השפע דרך עקלתון ח"ו ונהנים ממנה כל הקליפות והחיצונים, ומהם באה לאומות העולם השואבים חיותם מהם. ומעט דמעט מתמצית הנשאר, יורד לנשמות ישראל להחיותם במקצת כנודע.

והנה במשל הבאר והבור הנזכר, כשאחד רואה שאין לו מים בבורו או יש לו אבל המה מועטים שקשה לו להסתפק בהם או אם הם עכורים וסרוחים הנה הוא דובר סרה על הבאר מקור חיים ואומר שמי הבאר עכורים וסרוחים המה ומקלקלין את מעיו או אומר שאין כח במקור הבאר לתת מימיו כאשר מצטרך לכל אחד או נדמה לו שכבר יבש הבאר בראותו שאין לו מים בבורו. ובאמת שקר ענה באחיו ולא כן הוא כי מקור הבאר הוא טוב ויפה עד מאוד ויזוב מימיו עד אין קץ ואין חקר ואין המניעה כי אם מאתו שהניח צינור נשבר ונדכה ועכור ומאוס ובורו גם כן כמוהו ועל כן הבור ריק אין בו מים וכשנמצא בו מעט מים נחשים ועקרבים יש בו לרוב הליכלוך והמיאוס הנמצא בהם ומזיקין את האדם ומחליאין אותו בחלאים רעים. וכן הוא בנמשל כשרואה אדם מישראל שנתמעט שפעו ח"ו או שעוד מזיק לו ונחלה בחולאים הוא מתרעם בתרעומותיו ונדמה לו שנחסר ההשפעה טובה מלמעלה ח"ו והבל יפצה פיהו כי באמת ממקור החיים יורד ההשפעה באין מחסור והשפע ההוא טובה במאוד מאוד ואולם כי הצינורות שהם מצוותיו אשר עושה נשברים הם ואינם שלימים שאינם נעשים בחיות בוערת באהבת שמו יתברך

ויראתו ואינו מדקדק להיותם שלימים מכל צד וסומך עצמו על צד היותר אפשרי בדוחק להתיר ברצועות קצרים וקרועים ואינם מעובדים בהכשר הראוי וכן בציצית וסוכה והדומה להן מבקש לו קולות והיתרים כאשר יוכל בנפשו ועל ידי צינור קצר כזה אי אפשר שתרד ההשפעה כראוי. והעיקר בלבו של אדם לעשותן באהבה וחיבה כראוי וכן בנשמתו כשהיא מטומאה ומסואבה, גם כשמגיע ההשפעה לשם נעשית עכורה שם ומזיק אל האדם ברוחניותו או גם כן בגשמיותו. כלל הדבר שאל זה יביט האדם שיזכה להמשיך השפע אליו שלא תשתנה מכאשר היא במקור עבור עכירת נשמתו ומצוותיו אשר הוא עושה. וכאשר תגיע אליו השפע זכה ונקיה צלולה וברורה כאשר היא במקור אזי ודאי השפע הלז תברך אותו בכל מיני ברכות ויקבל מאתה כל מיני שמחות לאין קץ. ואל זה ירמוז הכתוב כאן באומרו אם בחקותי תלכו כי נודע אשר מלת ברוך רומז על מקור הברכות כי הוא לשון פעול כנודע ואיהו ברוך ואיהי ברכה כידוע למארי קבלה וכשאדם זוכה לעשות מצוותיו באופן שימשוך השפע זכה וברורה אליו שיהיה בשורש נשמתו כאשר במקור, אז נעשה שני פעמים ברוך ושני פעמים ברוך גימטריא תלכו וזה אומרו אם בחקותי תלכו כלומר כאשר תזכו לעשות בחקותי בחינת תלכו שיהיה שני פעמים ברוך שיהא שוה הברכה בבור כאשר במקור אז הנה ונתתי גשמיכם בעתם וגו' ונתנה הארץ פריה וגו' כל הברכות שמונה והולך כי הברכה הזו ודאי שמברכת בכל ברכת הטובה עדי עד באין חקר ואין קצבה ככל הנאמר.

או יאמר אם בחקותי תלכו וגו'. כי הנה נודע אשר רוב המצוות לא תעשה נקראים חוקי אלהים והטעם כי חוקי העכו"ם המה. והוא על פי מה שאמר הכתוב (דברים ד', י"ט) ופן תשא עיניך השמימה וראית וגו' כל צבא השמים ונדחת וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וגו'. פירוש טעם איסור כל מאכלות אסורות או לבישת שעטנז או שארי דברים שאסרה התורה הכל עבור שהממונים הממונים על כל דברים הטמאים, המה חלקי הסטרא אחרא. ועל כן עבודה שהיא זרה לישראל היא מותרת לעכו"ם כי גבולם המה שהמה נכנעים ונכללים תחת רשותם ולא באלה חלק יעקב ואשרינו מה טוב חלקנו כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו, ולא יקח לחלקנו כי אם מה שתחת הממונים הטהורים הקרובים לאל עליון ברוך הוא. ועבור זה הנה ח"ו ח"ו העובר על מצות לא תעשה הנה הוא עובר על הגבול והחק מה ששם ה' חק עולם ולא יעבור, לקחת ח"ו מחלקי הסטרא אחרא. ועל כן נקראים המצוות לא תעשה חוקי אלהים כי חק נתן להם שלא ישנו את תפקידו לעבור את הגבול. והנה קיום המצוות עשה הכל הוא בכדי

לתת כח אל הקדושה לפרות ולרבות להגדיל תורה ולהאדירה ולהגדיל כח הפנימיות הנקרא קדושה ורשות היחיד, מה שאין כן חלק הנכרים שנקרא חוץ ורשות הרבים.

ועל כן הזהירה התורה ואמרה (שמות י"ב, י"ז) ושמרתם את המצות ואמרו חז"ל (מכילתא בא פרשה ט') ושמרתם את המצוות מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. והענין בזה כי תכלית העושה מצוה להגביר כח הקדושה והרוחניות. והעושה מצוה שלא לשמה ח"ו ומכל שכן לקנטר חלילה שהוא חלק היצר הרע והסטרא אחרא הנה נותן בזה ח"ו כח וחיות אל הקליפות ונקרא בדברי חז"ל שמכניס שפחא בישא בחללא דמלכא. וזה סוד אומרם ז"ל (ריש פתיחתא דאיכה) אימתי המלכות גוזרת ומצלחת בשעה שישראל משליכין דברי תורה לארץ וכו' והבן. ועל כן צריך האדם לתת שמירה אל המצוה במאוד מאוד שלא תבוא ותפול ח"ו אל הסטרא אחרא והיצר הרע שנקרא חמץ. וזה אומרם מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה כלומר שתשמרנה שלא יהיה בה חלק מהחמץ הוא היצר הרע שהוא הקנטור וגבהות הלב ושאר מחשבה רעה אשר שנא ה'. ומה טוב היה שלא יעשה אותה כלל משיעשנה ויחמיצנה וכאומרם ז"ל (שבת ל"א.) העלית עמה קב חומטין וכו' עד מוטב שלא העלית. ואולם במניעת מצוות לא תעשה שלא לשם ה' כי אם עבור בושת ופחד בני אדם כמאמר חז"ל (ברכות כ"ח:) אדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. הנה בזה לא שייך לומר שמאבד העשיה עבור זה כי על כל פנים טוב הוא שלא עבר עבירה ושלא שינה מחוקי ה' וגבולו מה שחק נתן שלא ישנו את תפקידו. ועל זה הזהיר הכתוב במצות אכילת הפסח ואמר (שמות י"ב, מ"ג) כל בן נכר לא יאכל בו פירוש שלא יכנס באכילת הפסח חלק היצר הרע, שאל יאכל הפסח למלאות תאותו באכילה. וגם שאמרו חז"ל (נזיר כ"ג.) שעל זה נאמר (הושע י"ד, י') ופושעים יכשלו בם ח"ו. אך כל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו ורומז על מילת הזכר שימול האדם את ערלת לבבו ויזכור בבוראו יתברך שמו. כי בעת ערלת לבבו קראו הכתוב (דברים ח', י"ד) ורם לבבך ושכחת את ה' וגו'. ואחר המילה נקרא בשם מילת זכרים שנזכר בבוראו ובמצוותיו יתברך ועושה אותם למען שמו באהבה ובאמת ותמימות. ועל כן רמזה התורה זה במצוה ראשונה שנצטוו ישראל להיות לזכרון בין עיניהם בכלל גדול לכל המצוות עשה שצריכים שמירה במאוד מבן הנכר.

וזה שאמרה תורתנו הקדושה בכאן אם בחקותי תלכו פירוש בחוקי אלהים שהם המצוות לא תעשה תלכו בו לבד שלא תלכו מחוץ לחק והגבול שגבל אלהים בשמים ובארץ ואף הליכה כל דהוא במשמע שאין צריך לזה שמירה מהיצר הרע כי ההולך בהם מכל וכל טוב הוא. אף שודאי יותר טוב ויפה הוא שיעשנה לשם ה' בלבד ואז נחשבת לו

גם למצוה רבה וגדולה כאומרם ז"ל (קידושין ל"ט:) ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה והוא בבא דבר עבירה לידו וניצול הימנו ופירש רש"י עבירה שבא לידו וכפה את יצרו ולא עבר אין מצוה יתירה מזו. וזה ודאי בעשאה לשם ה' מיירי כי מפני היראה והבושת לא שייך כפיית היצר כידוע. ואמנם הגם שעשה מפני הבושת על כל פנים טוב הוא שלא עבר את החק. אבל ואת מצוותי תשמרו. כלומר שבמצוות עשה צריך שמירה יתירה מהחימוץ והיצר הרע שלא יתערב זר ח"ו בשמחת המצוה ואז ועשיתם אותם כי אם המצוה נעשית בשמירה לשם ה' אין למעלה ממנה אבל ח"ו אם מתערב זר בה הלואי שלא עשאה וכאומרם מוטב שלא העלית. ולזה סיים ונתתי גשמיכם בעתם פירוש כשאתם לא תשנו את חוקי גם אני אתן כל דבר חק וקצב בעתו וזמנו ושבועת חוקי קציר ישמור לנו על כל הטוב ברוחני וגשמי כאשר נבאר להלן.

גם יאמר אם בחקותי וגו'. כי הנה מאמר המשורר נעים זמירות ישראל (בתהלים קל"ט, ה') אחור וקדם צרתני וגו'. ופירושו לפי פשוטו הוא. כי כל אדם צריך להיות בבחינת אחור וקדם כי מן הנמנע לאדם להתהלך תמיד לפני ה' שלא יפרד מחשבתו ממנו על רגע כי מי לא בעי מינם פורתא ומי לא בעי למיעל לבית הכסא, והמה כמו דברים נפרדים מדביקותו יתברך. וגם בעת האכילה ושתיה וזיווג אי אפשר שיהיה בלא הרהור תאוה לזה בתחילה וכמאמר חז"ל (רבה ריש פרשת תזריע י"ד, ה') בפסוק (תהלים נ"א, ז') ובחטא יחמתני אמי וגו' אפילו חסיד שבחסידים אי אפשר לו בלא הרהור וכו'. ואפשר לזה כיוונו חז"ל באומרם במשנתינו (ברכות ט"ז.) חתן פטור מקריאת שמע וכו'. והוא לפי שצריך אז לקיים מצותו יתברך במצות עשה של פרו ורבו אי אפשר לו לקרות קריאת שמע כי כל ענין הקריאת שמע הוא הדביקות האמיתי בקדושתו יתברך בביטול כל תאותיו הגשמיות ולמסור נפשו ורוחו ונשמתו על יחודו יתברך שיתיחד אליו ברוך הוא באהבה עצומה ונפלאה עם כל פרטי אבריו וגידיו וכל חושיו ומחמדי לבבו וכל עצמותו כולו עד שלא ירגיש אם הוא בגוף הגשמי או לא ואז ממילא בטילין ומבוטלין ממנו כל תאוות הגשמיות כי אוהבי ה' שנאו רע וגו'. ואם כן אם חתן יקרא קריאת שמע איך יקיים מצותו ברוך הוא שאי אפשר לו בלא הרהור תאוה גשמית, רק על כל פנים כיון שהרהור תאוה זו באה לו עבור שרוצה לקיים מצותו יתברך באמת הנה הוא נטפל אל המצוה וכל הנטפל אל המצוה מצוה הוא וכן הוא בכל חפצי העולם הזה והנהגתו. וזה הוא בחינת אחור וקדם כי כשהאדם הוא נפרד מעט מדביקותו יתברך הוא בבחינת אחור כמאמר הכתוב (ישעיה א', ד') נזורו אחור, ואחר כך כשעושה מצותו יתברך על ידי זה הוא בבחינת קדם ואז נתקן האחור על ידי בחינת קדם.

ואמנם כי לא זה הוא אמיתיות עבודתו יתברך באמת לאמיתו. כי הרוצה לעבוד אותו יתברך באמת ובלבב שלם הוא משבר ומכניע כל תאות מורשי לבבו עד גמירא עד שלא יבוא אליהם שום תאוה והרהור מצד בחינת הרע בשום פנים בעולם וכמאמר חז"ל (בבא בתרא י"ז.) שלושה לא שלט בהם היצר הרע וכו' ויש אומרים אף דוד שנאמר (תהלים ק"ט, כ"ב) ולבי חלל בקרבי ופירש רש"י שם שהרגו בתענית ועליהם נאמר באמת (שם צ"ז, י') אוהבי ה' שנאו רע וגו' כי אין בהם שום תאוה וחמדה להם והמה מתקדשים ומטהרים עצמן מכל וכל עד שאינם מתפרדים מקדושת דביקותו יתברך אף על רגע. והוא בחינת הכהן הגדול שנאמר בו והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וגו' כי שמן רומז על קדושתו יתברך (כנודע ששמן הוא בבחינת החכמה שנקראת קודש) וכמאמר הכתוב (קהלת ט', ח') ושמן על ראשך אל יחסר והיה זה מוצק על ראשו לרמז לו שצריך להיות מחשבתו דבוקה תמיד בקדושתו יתברך שלא להפרד על רגע. ועל כן נאמר בו (שם שם, י"ב) ומן המקדש לא יצא וגו' שאסור לו לצאת ממקדש הקודש קדושת שמו יתברך בשום פעם. וזה ששנו חכמים במשנתינו (ברכות ט"ז.) מעשה ברבן גמליאל שקרא בלילה הראשון שנשא אמרו לו תלמידיו רבינו לא למדתנו שחתן פטור מקריאת שמע וכו' אמר להם איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפילו שעה אחת עד כאן. כי הוא היה בבחינה הזו שלא נפרד מקדושתו יתברך כלל וכלל וכל מאכליו ומשתיו וזיווגו הכל היה בבחינת חולין שנעשו על טהרת הקודש בקדושת שמו יתברך שלא בבחינת תאוה והרהור מצד הרע בשום פנים כי אם חיות הקודש ותשוקת וחמדת המצוה שבכל דבר ודבר נתעטף בו במחשבתו ולבו באמת לקיים מצותו יתברך באהבת אמת.

והנה נודע המבואר בשם הרב האלהי **הבעל שם טוב** זי"ע בפירוש הכתוב (תהלים ק"ז, ה') רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף והוא כי האדם הדבוק בו יתברך בבחינה המבואר למעלה הנה כל חפצי עולם הזה השייכים אליו חפצים במאוד ורוצים להתקרב אליו בכל עוז בכדי שיעלו עמו כל הרוחניות הקדוש וניצוצי הקדושה שבהם כמו שנודע וכאשר ביארנו הדברים האלה בכמה מקומות ולא נאריך עתה בהם. ואפשר לזה אמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית כ"ח, כ') ונתן לי לחם לאכול כלומר שה' יתברך יעזור לי שאהיה על בחינה הזו שלא אצטרך אני לרדוף אחר הלחם להשיגו רק הלחם ירדוף אחרי להיות נטפל אלי לעלות עמי השמימה. ועבור זה יקרה לפעמים שאיש כזה יעבור בדרך או בביתו לפעמים ויראה לפניו מחפצי עולם הזה ובלבו אין שום תאוה וחמדה להם כי לבו חלל בקרבו. אך עבור ששמו יתברך הוא עושה משפט לעשוקים המה הנשמות וניצוצי הקדושה הנעשקים בכל חפצי עולם הזה וחפיצים לעלות משם ולהדבק בשמו יתברך,

הקב"ה הוא מוציא אסירים בכושרות שמוציא האסירים האלה על ידי כשרות האדם הלזה. והוא על ידי ששולח לו חפץ ורצון להתאוות לדבר הזה והוא מבין על הדבר הזה שבודאי לא לחנם מתאוה עתה לזה כי אם בשביל שזה שייך אליו להעלות הרוחניות שבתוכו לה' על ידי דביקותו באמת לשמו יתברך. וכן הוא עושה באמיתיות לבבו ומעלה את עצמו ואת רוחניות דבר הזה למי שאמר והיה העולם להיות נחת רוח לפניו יתברך בזה. וזה אומרו רעבים גם צמאים פירוש מה שהצדיק כזה הוא רעב ללחם או צמא למים ובאמת אין בלבו חמדת דבר הזה כלל. זה הוא רק מחמת שנפשם בהם תתעטף פירוש שנפשות העשוקים האלה חפיצים להתעטף בהם בכדי שיעלו עמו. ועל כן המה עושים בזה שליחות המקום ברוך הוא בתיקון העשוקים האלה.

ולזה יאמר הכתוב כאן אם בחקותי תלכו כי הליכה נקרא הליכת הגוף בלא כוונה כמו שכתוב בספר הנחמד כלי יקר. כלומר אם בהליכת הגוף תלכו בחקותי פירוש שתעשו אותם לשם חקותי ומצוותי בלבד כאשר ביארנו עד הנה אז הנה ונתתי גשמיכם בעתם. פירוש כשיבוא עת לכל חפץ להתקרב לה' אז אתן קצת הרהור וחמדה להתאוות במקצת להגשמיות ואז תראו ותבינו כי הלא לא דילכון הוא רק מאתי נהייתה הדבר הזה להעלות בזה את עצמיכם ורוחניות דבר הזה אלי ונדחים יקבץ להשיבם אל חיק אביהם. וזה שסיים ואולך אתכם קוממיות פירוש שתי קומות, קומת האדם וקומת נשמות העשוקים ששניהם יתקרבו אליו יתברך כמו שאמר והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. כדבר האמור.

עוד יתבאר אומרו אם בחוקתי תלכו וגו'. כי הן נודע מפי ספרים וסופרים אשר זה הוא הסימן המובהק בעשות האדם אחת ממצוות ה' אם עשאה כראוי או לא ח"ו. הנה אם לבו בוער בקרבו אחר עשיית המצוה לעשות עוד ועוד ביתר שאת וביתר עוז להשתוקק אחר התפילה אל התורה ומן התורה אל התפלה וכן בכל המצוות. הנה זה עשה המצוה קצת כראוי כי חיות המצוה והתפילה והתורה נקרא אש כמו שנאמר (ירמיה כ"ג, כ"ט) הלוא כה דברי כאש וגו' וטבע האש הוא כל עוד שמתלהב ובוער יותר. מתלהב ובוער עוד יותר ויותר. וכן המצוה אם נעשית בחיות בוערת ברשפי אש שלהבת י"ה אז משתוקק וחומד עוד ביותר ויותר לעשות מצוותיו יתברך. וזה מאמר חז"ל (אבות ד', ב') מצוה גוררת מצוה, כי אש המצוה תוקד בו לעשות עוד ועוד. אבל אם לא נעשית המצוה בחיות התלהבות לבבו לשם ה'. הנה הוא מתיגע במצוה זו ואבריו כבדים עליו אחר עשיית המצוה ונדמה לו שכבר עשה הרבה במאוד ולמה לו לעשות עוד יותר. והנה אם המצוה נעשית כתיקונה לשמו יתברך יש בה כח הברכה במאוד מאוד לברך את האדם

בכל ברכות הרוחניות והגשמיות כאשר נבאר להלן בזה. והוא אומרו אם בחקותי תלכו כלומר כשתעשו מצוות ותתאוו ללכת בהם ביותר ויותר לילך מחיל אל חיל ממצוה אל מצוה הנה זה הוא סימן שנעשית כמצותה ואז כל הברכות מונחין בה ועל ידי זה ודאי ונתתי גשמיכם בעתם ועץ השדה יתן פריו וגו' ונתתי משכני בתוככם והייתי לכם לאלהים וגו' כי כל ברכות הגשמיות והרוחניות הכל תלוין ועומדין למי שעושה מצוותיו יתברך כראוי באמת ובלבב שלם.

פסקה ד

ונתתי גשמיכם בעתם וגו'. דבר זה נשאל לחכמים הראשונים בחיבוריהם המפורסמים ונתקשו בזה לבאר מפני מה הזכירה התורה יעודים הגשמיים ולא הזכירה יעודים הרוחניים בשכר עולם הבא המעותד לבוא אלינו בעגלא, צא ולמד בספריהם. ושמעתי מזה מאדמו"ר הרב הקדוש בוצינא דנהורא רבא ויקירא מו"ה **יחיאל מיכל** זצללה"ה מגיד מישרים דקהילת **זלאטשוב**. כי הנה באמת לכאורה זה פלא במה שהבטיח אותנו שמו יתברך ביעודים הטובים כאשר נעבוד אותו. הלא נודע שצריך לעובדו שלא על מנת לקבל פרס. ואם כן מה נפקא מינה בהבטחת הטובה אם אסור להעלות זאת על המחשבה. ולכאורה יותר טוב היה שלא להזכיר כלל היעודים האלה ולא היה נצרך להזהיר שלא לעבוד על מנת לקבל פרס, ויבוא הטוב מאליו לטובים.

ואמנם כי הנה האדם העובד את ה' אלהיו ועוסק בתורה ומצוות ודאי שהוא מתברך על ידיהם ממילא בכל הברכות רוחניות וגשמיות (וכאשר כתבנו למעלה שכל המצוות המה צינורות השפע שיורד ויושפע על ידן כל הטובה המאושרת ממקור הברכות עד כל העולמות שלמטה) ואולם כי העבודה הזאת צריך שיהיה באמת לשמו יתברך ברוב אהבה וחיבה ומורא ובושה שלא על מנת לקבל פרס בשום צד (וכנזכר למעלה). ואם יתערב במחשבתו שמץ דבר שרוצה לקבל על ידי זה טובה אליו הן ברוחני הן בגשמי לא יקבל כלום על ידי עבודה זו כיון שהעבודה אינה באמת לשמו יתברך. ולזה אמרה התורה אם בחקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו וגו' פירוש אם תעבדו אותי כראוי זה יהיה לכם האות אשר ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ פריה וגו' כלומר שתראו שתתברכו מהם. והברכה על ידיהם אי אפשר כי אם שיהיה העבודה באמת שלא תכוונו להתברך מהם. וכאשר תקבלו ברכה מהם תדעו שהעבודה היתה שלא על מנת לקבל פרס. אבל לא נתכוונה התורה הקדושה להבטיח טובה בשביל העבודה כי צריך לעובדו שלא על מנת לקבל פרס. בינה זאת.

ואולם מה שנראה לי לבאר בדבר זה ממה שהבנתי מפי ספרים וסופרים. הנה קושיא מעיקרא ליתא כי הנה נודע לכל משכיל, שאלהינו יתברך שמו הוא אחד פשוט יחיד ומיוחד מכל צד ומכל פינה ואין יחידות כמוהו בשום פנים ואינו גוף ולא כח בגוף וכו'. ואמנם כי זה בעילת העילות יתברך שמו הנכבד והנורא. אכן בכל הנאצלים והנבראים והיצורים והנעשים מאתו יתברך אין יחידות פשוט כזה כי מסיבה הראשונה הנאצלת עד אחרון שבאחרונים הכל המה בבחינת חומר וצורה והוא עצמות וכלים עד אשר בעולם העשיה הגשמי נקרא זה בבחינת גוף ונפש. כי מאצילות הקדומה שבקדומות הכל נעשה בבחינת כלי נברא מחדש, והאור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו שופע בהם כמו הגוף והנפש מה שאנו רואין בעינינו שהם בודאי שני בחינות מחולקים, והראיה שכאשר יגיע עת האדם למות תתפרד הנפש מהגוף וכל הגוף נשאר כמו שהיה כולו רק בלי חיות פנימיותו מה שהיה שופע בתוכו בחיים חיותו. ואולם כי ח"ו ח"ו לומר שלמעלה יש בחינת גוף וגויה חלילה וחלילה, לא כן. כי הכלי אשר שם גם הוא מצוחצחת במאוד מאוד עד בלי שיעור וערך אך לערך פנימיותה היא בבחינת כלי. וכן הדבר הזה נוקב ויורד עד התהום שכל מה שנשתלשל למטה הכלי הוא עב יותר ויותר עד עולם העשיה הזה שהכלי הוא הגוף הנגוף עשוי מעפר הארץ. ועל זה פתח אליהו ואמר (בתיקוני זוהר תיקון א') רבון עלמין אנת הוא חד ולא בחושבן כלומר שאתה לבדך הנך אחד בתכלית שלימות היחוד ולא כמו שארי בחינות היחוד שהמה נקראים אחד בחושבן כלומר שנחשבים לאחד מפני מראית העין שאינה רואה כי אם הכלי והגוף ולא הרוחניות והפנימיות ומפני שהם ביחד מתאימות במאוד זה לזה נחשב לאחד אבל באמת שני דברים יש בהם חומר וצורה. אבל לא כן אתה כי אתה אחד ושמך אחד מכל צד ומכל פינה. ומסיים ואומר אנת הוא דאפיקת עשר תיקונין וקרינן לון עשר ספירן וכו' ובגין דאנת מלגאו וכו' עד לבושין תקינת לון וכו'. פירוש כי הנה אפילו העשר ספירות שהן המה הנאצלים הראשונים הנה כבר לבושין תקינת לון רק דאנת הוא מלגאו בבחינת כלי ופנימיות. וכל הנזכר שם הכל סובב הולך על בחינה הזו. ואמר עוד ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכו' ובארעא אילנין ודשאין וגינתא דעדן וכו' לאשתמודעא בהון עילאין. פירוש שלולי מה שאנו רואין בעינינו בגשמיות הארץ הלזו וצבאיה לא היה לנו שום תפיסה ומחשבה בדברים שלמעלה מאתנו כי איך נדע ונשכיל בדבר שלא נוכל לצייר כלל במחשבותינו ואך ממה שאנו רואין בארץ הלזו והכל נעשה בדמות וצלם עליון מזה יכול מי שחננו אלהים בדעה ובינה והשכל לתת לב להבין דבר מתוך דבר וכמאמר הכתוב (איוב י"ט, כ"ו) ומבשרי אחזה אלוה.

והראית לדעת בזה כי כל הדברים שבעולם הכל בבחינת כלי ופנימיות שהם גוף ונפש. ואפילו התורה הקדושה ומצוותיה הנה כולה הוא בבחינה הזו שרוחניותה הוא כולה שמותיו של הקב"ה ולבושה הוא הפשט מה שאנו לומדים ומבינים בה. ואמנם נודע למשכיל כי כל הלבושים, נעשים דמות צלם הרוחניות אשר בכל אחד ואחד, כמו לבוש האדם שנעשה על בשר אדם הנה הוא נעשה על דמות הגוף בבתי ידים ורגלים ובצואר וכדומה. הגם שאין דמיון כלל וכלל לבוש האדם לבשר האדם ורחוק הוא ממנו כממזרח למערב על כל פנים הוא נדמה לו בדבר הזה שהוא לבוש אליו ונעשה על מתכונתו. וכן הוא בגוף ונשמת האדם. כי הנה נודע מה שמבואר בספרי חכמי האמת שהנשמה נארגת על רמ"ח אברים רוחניים. ושס"ה גידים רוחניים. והגוף שנעשה ברמ"ח אברים ושס"ה גידים גשמיים הוא רק לבוש אל הנשמה שנעשית בצלם הזה והשם אדם אינו אלא על הנשמה שנקראת אדם והגוף אינו נקרא אדם אלא בשר אדם כמאמר הכתוב (שמות ל', ל"ב) על בשר אדם לא ייסך וגו' ומה שאנו קוראין על כללות איש אדם אין הקריאה הזאת כי אם על הנשמה שנקראת כן כי היא עיקר חיותו והעמדתו. ואכן בכללות ההמון שאינם מבינים את זאת סוברים שמה שנראה לעיניהם והוא הגוף הוא הנקרא אדם כי אינם מבינים להבחין בין החומר להצורה וסוברין שזה עיקר האדם מה שרואים בעיניהם הגשמיים. וכן בכל דבר ודבר עיקר שמו הוא על רוחניותו ושורשו למעלה. וכמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ז, ד') שאמר הקב"ה להמלאכים על אדם הראשון שהוא חכם יותר מהם והביא לפניהם כל בהמה וחיה לקרוא שם לכל אחד ואחד ולא ידעו והאדם קרא שמות לכל בהמה חיה ועוף וכו' וכתבנו מזה במקום אחר כי אדם הראשון השיג שורש כל דבר למעלה במקום חיותו ובזה ידע שמו כי עיקר השם של כל דבר הוא שורש רוחניותו וחיותו למעלה. ששורש חיותו הוא מאותיות הללו ובצירוף הזה ועל כן נקרא שמו כך כמו למשל שור או כבש או עז הנה שורש חיותם מלמעלה הוא באותיות אלו בצירוף הזה ועל כן שמם כך. ואולם מי שאין לו לב מבין בזה נדמה לו שגוף השור מה שרואה בעיניו הגשמיים נקרא כן כי אינו רואה כי אם הבשר המכסה את החיות והרוחניות וסובר שזה הוא כל עיקרו וזה שמו ולא כן הוא. והראיה כי הנה בשר השור הוא נכסה בעור כולו מראשו ועד רגליו. ואם קריאת השם הוא על המכסה הנראה לעין היה ראוי לקרותו עור כי הלא בעור הוא מחופה כולו. ואמנם האמת כי שמו הוא רק על רוחניותו, והמכסה והלבוש שעליו הוא טפל ובטל נגדו ועל כן זה שמו לבדו כפי חיותו ורוחניותו. ומזה תדע ותשכיל כי שם כל הדברים שבעולם הכל הוא על רוחניותם, והלבוש והגשמיות שעליו בטל וטפל נגדו ונקרא בכללו על שמו הראוי לו. רק אם רוצים

לכנות שם להגשמיות לבד יקראו לו בשר השור כי השור הוא הרוחניות ובשרו שעליו נקרא בשר השור. ומזה ממילא יבין כל יצור כי אין מקום מוצא לקושייתם כלל וכלל. כי עיקרי היעודים בתורתינו הקדושה הכל סובב הולך על יעודים הרוחניים, ויעודים הגשמיים ממילא נטפלים ונכללים בהן. כמו למשל ענין הגשם הנה עיקר הברכה אשר בו מה שהוא מרוה את הארץ ומולידה ומצמיחה ונותן זרע לזורע וגו' הכל הוא מחיות הרוחניות אשר בו משורשו מברכת אלהינו יתברך שמו והוא הוא המברך את הארץ ונותן מחיה לכל בריה כנודע סוד שורשו בשמים ממעל מכוונות מרן הרב האר"י ז"ל (בכוונת מוריד הגשם עיין שם) ועל כן אמרו חז"ל (תענית ח':) גדול יום הגשמים שאפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו וכו'. ולכאורה מה ענין הגשם לפרוטה שבכיס או לשאר הברכות שמנו שם חז"ל. ואולם האמת הוא כי עיקר הגשם הוא אור הברכה הנשפע מאת המברך ברוך הוא ושם למעלה הוא אור רוחניות נפלא מלא ברכה ובעת השפעת ברכה הזו מתברכים כל העולמות מאור הנפלא הזה בעת הגיעו לעולם העשיה מתלבש בלבוש גשמיות המטר ויורד אל הארץ לברכה בברכתו ואז כל הברכות יורדין אל העולם ועל כן אפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו וכל שארי הברכות שאמרו חז"ל והאור הזה שמו למעלה גשם וכאשר מבואר סודו בכוונות האר"י הנזכרים למעלה. ואנו קוראין לטיפת המטר הנראה לעין גשם על שם מקור הברכה אשר בו מלמעלה כי כן שמו שמה. ועבור זה הנה ודאי כל הברכות האמורות בתורה וכל היעודים אשר בה. הכל נאמר על יעודים הרוחניים כי שמם העיקרי הוא רק למעלה ברוחניות. ושמו יתברך מבטיח אותנו שיברך אותנו באור הברכות האמורות באור ברכה זו ובאור ברכה זו כמו ונתתי גשמיכם בעתם ונתתי שלום בארץ והשיג לכם דיש את בציר וגו' וכן כל הברכות האמורות בתורה הכל נאמר שנקבל כל אורות הברכות בזו ובזו ובזו והכל ברוחניות. וזה ממילא טפל ונכלל בו שיהיה כל הברכות הגשמיות כי כאשר תרד אור הברכה עלינו ממילא בהגיעו בעולם הזה מתלבש כל אור הברכה וברכה בלבוש הגשמיות השייך אליה ומתברך כל בחינת הגשמיות גם כן ומתרבה שפע וברכה רבה וחיים עד העולם בכל העולמות שלמעלה ושלמטה. והבן זאת כי אמיתית ונאמנה הוא.

פסקה טז

והפקדתי עליכם בהלה את השחפת וגו'. יבואר על דרך שאמרו חז"ל (קידושין פ"א.) שאמרו להשטן מן השמים הזהר ברבי מאיר ובתורתו. הרי שאף בעת שניתן רשות למשחית ח"ו להשחית בארץ, פוקדין לו מן השמים שיזהר בצדיקי הדור. וזה אמר כאן לטובה והפקדתי עליכם בהלה את השחפת וגו' כלומר גם כי ח"ו ישלחו הדברים הרעים

לבוא בארץ כמו הבהלה והשחפת וכדומה. מכל מקום אפקוד עליכם שלא יגע בכם כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ונאמר (ישעיה ס', כ"א) ועמך כולם צדיקים וגו'. **או** יאמר והפקדתי עליכם וגו'. כי פקודה הוא מלשון חסרון כאשר נאמר (במדבר ל"א, מ"ט) ולא נפקד ממנו איש. ועל כן יאמר גם כשח"ו יהיה החולי והמכה עליכם אפקוד ואחסר אותה שלא תבוא מכל וכל פתאום כאחת כי אם במעט מעט בכדי שתוכלו לעמוד בה. וזה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ד'.) בפסוק (עמוס ג', ב') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם ושאל האי מינא מאן דאית ליה סוסיא ברחמיה מסיק ליה וכו' ואמר לו משל למלך שנושה בשני בני אדם אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת. ולכאורה מאין הוציא זה מהכתוב. ואכן כי כן לשון פקודה הוא חסרון ועל כן באומרו על כן אפקוד עליכם, מורה שיחסר הנגישה שלא ינגוש בבת אחת כי אם ציבחר ציבחר. וזה מאמר הכתוב (שמות ט"ו, כ"ו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וגו' כי כל מכות פרעה וחילו פתאומיות היו כולן כאחד זה אחר זה בצירוף ואחר כך נטבעו כולם בבת אחת בים סוף. וזאת לא אשים עליך כי אני ה' רופאך פירוש לפי שאני חפץ לרפאותך ולהעמידך על בוריך לא אשלח המכה כאחד רק במעט מעט שתוכל לעמוד בהן וכמאמר הכתוב (ישעיה כ"ז, ג') אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה פן יפקוד עליה לילה ויום וגו' וכפירוש רש"י שם והכל בשביל חיבת הבוחר בעמו ישראל באהבה.

סליק ספר ויקרא

במדבר

פרק א

פסקה א

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד וגו'. פרט הכתוב כל זה כי לכאורה מיותר הוא, שידענו מעצמנו כי במדבר סיני היה כי עדיין שם היו שלא נסעו משם עד עשרים לחודש הזה וזה היה באחד לחודש. וגם באהל מועד ודאי ידענו שכל דבר ה' משהוקם המשכן משם היה כמו שאמר הכתוב (שמות כ"ה, כ"ב) ונועדתי לך שם. ואמנם אפשר שירמז למה שאמרו חז"ל (במדבר רבה א', ב') במשל המלך שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו מלפניו נכנס לשניה וברחו וכו' נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו אמר המלך זו העיר טובה היא מכל המדינות, כאן אני בונה כסא נאה כאן אני דר. כך כשבא הקב"ה לים ברח מלפניו שנאמר (תהלים ק"ד, ג') הים ראה וינס וכן

ההרים רקדו כאילים בא במדבר חריבה קדמה אותו וקילסה אותו שנאמר (ישעיה מ"ב, י"א) ישאו מדבר ועריו וגו' ירונו יושבי סלע אמר זו העיר טובה לי מכל המדינות בו אני בונה כנסיה ודר בתוכה וכו' עד כאן. והענין להבין דברי חכמים וחידותם בזה בהמשל והנמשל. כי המלך שבא למדינה והנה בני המדינה אנשים גדולים ומנושאים ויודעים ומכירים בגדולת המלך והדר יקר תפארת גדולתו וכבוד מלכותו כי נורא הוא, ועל כן ברחו מלפניו כי חיל ורעדה יאחזון מאימת מורא מלכותו. עד שבא לעיר חריבה ששם לא ראו גדולת המלך מעודם ועתה בראותם קבלו אותו באהבה ושמחה ולא הטה אשורם ממורא גדולתו ואימת מלכותו. כך כשרצה שמו הגדול והנורא יתברך לתת התורה הקדושה להתוודע ולהגלות כבוד מלכותו בעולם הנה מלאכי צבאות ידודון ידודון שלא היו יכולין לעמוד במוראו ואימת גדולת מלכותו כי השמים שמים לה' ששם נראה בעליל הדר כבוד הודו ועזוז נוראותיו. ועל כן בהתגלות כבוד מלכותו בנתינת התורה הקדושה הנה מלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון מפני מורא מקדשו. ועבור זה ירד ה' על הר סיני ונתן התורה לאיש ישראל בקדושתו ממדבר מתנה. והגם שגם המה רעדה אחזתם שם כנאמר (שמות י"ט, ט"ז) ויחרד כל העם אשר במחנה עם כל זה לרוב רחוקם משמי השמים יכלו לעמוד ולקבל התורה בחיל ורעדה ברתת וזיע. ולכך נתן שמו יתברך התורה במדבר בכדי להראות את זאת כי גדול הוא ומהולל מאוד ולגדולתו אין חקר ואי אפשר להגלות מקצת כבוד מלכותו כי אם במדבר חריבה כלומר באנשי ארץ שוכני בתי חומר אשר מעפר יסודם שאינם מכירים בהדר כבוד מלכותו כל כך, והם יוכלו לעמוד לפניו לשרתו ולברך בשמו ביראה ופחד. כאשר יסדו אנשי כנסת הגדולה בתפילתנו גם כל העולם כולו חל מפניך ובריות בראשית חרדו ממך בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצוות ותשמיעם את הוד קולך ודברות קדשך מלהבות אש וגו'.

וזה שאמר הכתוב כאן וידבר ה' אל משה במדבר וגו'. כלומר כי לכאורה זה פלא שיוכל אדם לשמוע קול דברו יתברך ולא ימס כדונג מפני האש. ואולם עבור שהוא כמדבר חריבה שאינו מבין בגדולתו והדר כבוד מלכותו, ובזה אפשר לו לשמוע בפחד ואימה. ואמנם כי זה צריך האדם לשום על לב לומר ראה מה גדלו מעשיו ברוך הוא וכי אין שיעור וערך וקצב לרוממות גדולתו והדר יקר תפארתו עד אשר שלא היה ביכולת להגלות מלכותו ולתת התורה כי אם אלינו קרוצי חומר שמחמת גוש עפר שעלינו אנו יכולים לשמור התורה ולקיים מצוותיה ולא ננתק כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש. ובזה נבין איך שיהיו המצוות חביבות אצלינו ונעשם בכל לבבנו ונפשנו באהבה בכלות כוחנו ממש אל כל מצוות התורה קלה וחמורה. ובזה בא האדם למדת הענוה השלימה בהבינו

בגדולתו יתברך הבלתי שיעור שלא היה יכול לתת התורה כי אם בארץ הגשמי הלזה לרוב האור היקר ומורא הגדול הנעלם בה. וזה שאמר כאן במדבר סיני כלומר כי על ידי בחינת מדבר האמור בא לבחינת סיני הרומז על מדת הענוה כנודע שהרי הניח הקדוש ברוך הוא כל ההרים הגבוהים וירד על הר סיני. ואמר עוד באוהל מועד כלומר כי גם זה גרם שיוכל איש לשמוע בקול ה' לפי שצמצם שמו יתברך התגלות אלהותו יתברך הגדול והנורא במאוד מאוד בכדי שיוכלו בני אדם לשמוע בקול דברו כדמיון האב שמצמצם שכלו הגדול ומדבר עם בנו הקטן לפי קטנות שכלו לאהבת בנו. וזה אומרו באוהל מועד כלומר כי הנה שמו יתברך שנאמר בו (על פי מלכים-א ח', כ"ז) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלהו, צמצם שכינתו בין שני בדי הארון כמאמר חז"ל (ריש תורת כהנים) ועבור צמצומו יתברך הזה ברוב טובו וענותנותו יוכל האדם לשמוע את דברו הטוב כאמור.

פסקה ב

שאו וגו' למשפחותם לבית אבותם וגו'. פירוש כי זה הוא התנשאות הראש לבית ישראל שהם מתיחסין למשפחותם לבית אבותם לא כגויי הארץ שאין להם יחוס בית אב שרובן ממזרים כמעשה ארץ מצרים שאמרו כולנו מתים שכמה בכורים היה לאשה אחת כל אחד בכור מאב אחר (שמות רבה י", ג'). ועל כן נאמר בבני ישמעאל (בראשית כ"ה, ט"ז) שנים עשר נשיאם לאמותם כי הם אינם מתיחסין כי אם לאמותם לא לאבותם שאין ידוע אביהן של כל אחד. ולא כן בני ישראל שהם מתיחסין לבית אבותם ושבטי י"ה עדות לישראל שהם בני אבותיהם שלא נמצא פסול בהם (רק אחת היתה ופירסמה הכתוב וזאת באונס כידוע (שמות רבה א', כ"ח)). וזה הוא התנשאות ראשם שעל כן הקב"ה מיחד שמו עליהם כי אין הקב"ה משרה שכינתו כי אם על המשפחות המיוחסות כמאמר חז"ל (קידושין ע':). ועל כן צוה שמו יתברך למנותן דוקא לבית אבותם בכדי שיוכל להשרות שכינתו עליהם כנאמר.

פרק ב

פסקה ב

איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב וגו'. עיין מה שכתבנו למעלה בפסוק שאו את ראש וגו' כי זה עיקר התנשאות ראש של בית ישראל במה שהם מתיחסים לבית אבותם לא כגויי הארץ שאין להם יחוס אב שרובן ממזרים עיין שם. לזה אמר הכתוב כאן איש על דגלו באותות לבית אבותם כלומר כי זה הוא האות שהם מתיחסים לבית אבותם שאין בהם פסול, במה שהם חונים סביב לאהל מועד. כי אילו היה בהם פסולת לא היו מקבלין אותם לשכון סביב לאהל מועד כי שמו יתברך עוצם

עיניו מראות ברע ונאמר אצלו (תהלים ה', ה') לא יגורך רע, וזה הוא האות שהם כשרים, איש לבית אבותיו. ועל כן נאמר להלן (ב', ל"ד) אחר צווי הדגלים כן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחותיו לבית אבותיו. כלומר כי מהדגלים שחנו סביב למשכן ולארון העדות נודע ודאי שאיש לבית אבותיו הוא.

ואגב גרירא אכתוב לתרץ מה שקשה לכאורה במה שצוה שמו יתברך לקדש פטר כל רחם בבני ישראל שהוא בכורי אֵם דוקא ולא בכורי אב והלא במצרים מתו גם בכורי אב והיה ראוי לקדש הכל. ואמנם נודע מאמר חז"ל (שוחר טוב קל"ו, ו') כי הבכורים עשו מלחמה במצרים והכו בהם מכה רבה ועצומה כנאמר למכה מצרים בבכוריהם. והנה זה לא עשו כי אִם בכורי אֵם כי בכורי אב לא ידעו כלל אם הם בכורים. וגם מי שהיה ידוע לו שהוא בכור אב לא יוכל לידע זאת בבירור כי אפשר שאביו הוליד בכור מכבר ועל כן לא עשו מלחמה כי אם בכורי אם. ולעומתם קידש הקב"ה בבני ישראל. שעל ידיהם נתקדש שמו יתברך במצרים שהאמינו בה' ובמשה עבדו והכו את מצרים ונתקיים בהם (ישעיה י"ט, ב') וסכסכתי את מצרים במצרים כנאמר.

פרק ה

פסקה 1

דבר אל בני ישראל וגו' מכל חטאת האדם למעול מעל וגו'. להבין אומרו מכל חטאת האדם והיה די לומר מכל חטאת גם כפל לשון למעול מעל. ואכן הנה נודע ליודעי דעת כי כל נשמות ישראל שהיו מעולם ועד עולם כולם היו כלולין בנשמת אדם הראשון שהרי כל התולדות יצאו ממנו. וכשחטא אדם הראשון בחטאו נפגמו כל הנשמות שהיו כלולין בו. ועל כן אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כי כבר נפגמה אז וקשה לה לדחות הפגם מכל וכל. ואמנם כי אף על פי כן לא יועיל אל האדם לתרץ עצמו בזה לומר כי בהכרח חטאתי מצד פגם אדם הראשון. כי הלא עבור זה שלחו ה' בארץ לתקן חטא אדם הראשון ולא לעוות על ידי זה. ומכל שכן אם יחטא האדם בעבירה יותר חמורה מפגמה שנפגמה אז ודאי ח"ו יקבל עונשו בכפליים. הא למה זה דומה לאחד שנותן כסף במעט עירוב סיגים בתוכו לאומן לתקנו להסיר מעט הבדיל והעופרת שישאר כסף מזוקק ונקי. והאומן מערבו יותר בסיגים עד שלא ניכר צרור הכסף. ודאי יקבל עונש גדול כי לא די שלא זיקקו אף קלקלו ביותר. וזה אומרו איש או אשה אשר יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה'. פירוש שעל ידי חטאת האדם הראשון יבוא על ידי זה למעול מעל בה' לחטוא עוד יותר ויותר. אל תדמה בנפשך להמלט בזה לומר הרי חטאת האדם גרם לנפשי שנשרש בה הרע. כי אם ואשמה הנפש ההוא. שהנפש תאשם כי היה

לה לתקן את חטאה מה שנפגמה בהיותה בבטן אדם הראשון ולא להתקלקל עוד יותר. ולכך כינה האשם בהנפש כי הנפש היתה יכולה לומר כך אבל לא כן הוא. ובפרט אחר שמעל מעל בה' יותר מחטאו הראשון ודאי זה לכפל החטא יחשב כי לא די שלא תיקנה אף עיוותה. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ז

והתודו את חטאתם וגו' והשיב את אשמו בראשו וגו'. כי נודע המבואר בספרי מוסר אשר בהתוודות האדם על חטאו צריך להתוודות על כל מה שחטא מיום בריאת העולם ועד עתה כי נשמתו אחת ובכל עת שחטאה נדבק בה הרע קצת וצריך להתחרט ולהתוודות על זה ולראות לתקן כל חטאיה שחטאה מיום הבריאה. ונמצאת אומר לפי זה כי צריך לשוב ולהתוודות גם על חטא שחטאה נפשו בהיותה כלולה בנשמת אדם הראשון. כי גם היא היתה בחטאו ומשורש חטא הזה עדיין היא נפש החוטאת בשאר חטאים וצריך לשוב על הכל ולהתוודות את כל. ולזה אמר הכתוב כי תיקון חטא הזה הוא בשתים. אחת והתוודו את חטאתם אשר עשו כלומר אשר עשו עתה. והשנית והשיב את אשמו בראשו שישוב גם על אשם הראשון שגרם לו לחטוא עתה והוא בהיותו כלול בחטא אדם הראשון. בכדי לנקות נפשו מכל וכל וממילא נכלל מה שבנתים כי צריך לשוב עד אשם הראשון שבראשונים. ולזה אמר והשיב את וגו' שהיה די לומר והשיב אשמו וגו' אכן בא לרבות כל מה שבנתים עד אשם הראשון על הכל צריך לשוב ולהתוודות ולתקן כאשר יוכל.

ובזה אפשר לבאר מאמר חז"ל (בילקוט תרי עשר רמז תקי"ו בשם הפסיקתא) על פסוק (בראשית ל"ז, כ"ט) וישב ראובן אל הבור רבי ברכיה אומר אמר לו הקב"ה אתה פתחת בתשובה תחילה חייך שבן בנך בא ופותח בתשובה תחילה שנאמר (הושע י"ד, ב') שובה ישראל וגו'. ורבים ראוהו כן תמהו שאין לו פירוש מתחילתו ועד סופו. כי מה שאמר ראובן פתח בתשובה תחילה הלא נודע מאמרם ז"ל (עירובין י"ח:) שאדם הראשון עשה תשובה וכן קין עשה תשובה כמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ב, י"ג). ומה שאמר בן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה יפלא ביותר כי על התשובה מראש הבטיחנו וכמה פעמים הזהיר בתורה על התשובה והיא מצות עשה נימנית ברמ"ח מצוות עשה כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות תשובה הלכה א') מהא דכתיב (במדבר ה', ו') איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו וגו' ונאמר (דברים ל', ב'-י') ושבת עד ה' אלהיך וגו' עד כי תשוב אל ה' אלהיך וגו'. ואכן כי חז"ל דקדקו מהא דכתיב וישב ראובן אל הבור שמלת אל הבור לכאורה מיותר והיה די לומר וישב ראובן וירא והנה אין יוסף בבור אם לא שבא לרמז לדברינו

כי כאשר עסק ראובן בשקו ותעניתו על בלבול יצועי אביו כמאמר חז"ל (בראשית רבה פ"ד, י"ט) בפסוק הזה נאמר וישב ראובן אל הבור פירוש ששב עד הבור הראשון שכרה אדם בחטאו בירא עמיקתא שנפל שמה שור או חמור המה הנשמות הקדושות המכונים על שם בכור שורו הדר לו (דברים ל"ג, י"ז) או יששכר חמור גרם וגו' (בראשית מ"ט, י"ג) שבעל הבור ישלם כסף ישיב לבעליו האי כסופא דנשמתין שנכספין לראות פני אביהם שבשמים צריך הוא להשיב לבעליו והמת יהיה לו לניזק כמאמר חז"ל (בבא קמא י':) כי נשמות העשוקין בקליפה נקראים בבחינת מתים (ועיין בכוונת מחיה מתים) ובעל הבור מי שגרם להפילן בבור רק שמים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו המורה על בחינת הקליפות והגבורות הקשות כי בור הוא גימטריא ר"ח המורה על הגבורה בסוד ח"ר מחרון אף ח"ו והוא מספר יצחק כידוע, עליו מוטל לשלם להיות כסף ישיב לבעליו. והמת יהיה לו לניזק לקבץ נדחים להשיבם אל חיק אביהם (רק הבעלים מטפלין וכו' כי הכל נעשה בעזר אלוה ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו כמאמר חז"ל (קידושין ל':) והבן) ודוגמת זה היה חטא השבטים שהפילו את יוסף אל הבור ונפל שמה שור כי יוסף נקרא שור בבחינת בכור שורו וגו'. ולזה ראובן כאשר עסק בשקו ותעניתו על חטא בלבול יצועי עלה, נתן לב להשיב את אשמו בראשו. ושב אל הבור הוא הבור הראשון לתקן חטא נשמתו מה שפגמה בעת חטא אדם הראשון שנפלה לבור הקליפות המלאה נחשים וכו' ומאז ועד עתה נתקן הכל כי הוא הגורם מה שבא עתה לחטוא לחלל יצועי אביו. ועל כן ראה מעשה ונזכר הלכה שצריך להעלות את יוסף מן הבור כי הכל חטא אחד הוא. וכשראה והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא. כי אי אפשר לבוא בתשובה לפני בורא עולמים ברוך הוא אם לא אעלה את יוסף מן הבור לתקן בזה כל החטאים עד בירא עמיקתא שכריתי בימי אדם הראשון. ועל כן אמר לו הקב"ה אתה פתחת בתשובה תחילה, פירוש לשוב עד תחילת החטא הגורם לכל החטאים חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה שנאמר שובה ישראל וגו' כי אל זה כיוון הושע שעל כן אמר כי כשלת בעוניך, כלומר שעל ידי עוניך מאז, נכשלת אתה עוד ועוד וצריך לשוב על הכל. ולזה אמר שובה וגו' עד ה' אלהיך פירוש עד אותו החטא שנאמר בו ה' אלהים והוא חטא האדם שנאמר (בראשית ב', ט"ו) ויצו ה' אלהים על האדם וגו' ועד שם צריך אתה לשוב כי כשלת בעוניך כאמור שעל ידי אותו העוון נכשלת גם עתה. ועל כן (הושע י"ד, ג') אמרו עליו כל תשא עוון, פירוש להתפלל לפני ה' שיכפר גם החטא שנשא והביא עתה את העוון ובזה וקח טוב שתבטל כל הרע מעליך מתחילה ועד סוף ותקח רק הטוב כאמור.

ועוד יאמר הכתוב והתוודו וגו' לפי מה שכתבנו למעלה בחומר עוון הגזל שהוא מכריע המשקל למטה רשע אף במחצה עוונות לפי שיש בו מעין שתים רע לשמים ורע לבריות. ולזה יאמר והתוודו את חטאתם את רבוי הוא לרבות גם רבוי חומר חטא הזה על שאר החטאים שצריך גם זה להתוודות ולשים על לב חומר כובדו. או אפשר לרבות שכשם שצריך להתוודות לשמים ולפייס על הרע לשמים שהיה, כן צריך להתוודות לפני חבירו ולפייסו על שהיה רע לבריות. וקודם כל והשיב את אשמו בראשו לחזור הגזל אשר בידו לבעלים כי כל זמן שהעבירה בעולם חרון אף בעולם ואף אם יביא כל אילי נביות לקרבן לה' לא יכופר לו כי אם קודם בהשבת הגזילה. ולפי שהיה חפץ ומתאוה את שאינו שלו על כן גם שלו נלקח מאתו. ועבור כן וחמשיתו יוסף עליו כי צריך להיות אבד משלו גם כן על ידי זה. ואמר הכתוב עוד,

פסקה ח

ואם אין לאיש גואל וגו' האשם המושב וגו' מלבד איל הכפורים וגו'. ואמרו חז"ל (בבא קמא ק"ט.) כי זה מדבר בגזל הגר שמת ואין לו יורשים שצריך להחזיר הגזילה לכהן ונראה כי זה רמז הכתוב בתחילתו שאמר איש וגו' כי יעשו מכל חטאת האדם בה"א ולא חטאת אדם כי בתוספות (בבא קמא ל"ח.) מבואר שהאדם בה"א, יראה על אומות העולם עיין שם. ועל כן האשם המושב לה' לכהן פירוש שמה שצריך להשיב בשביל ה' שישלוט שם הוי"ה הרחמים בעולם ולא יהיה החרון אף וקצף בעולם, ישיב לכהן ובזה יסתלק העבירה מן העולם והוא חלק הגזילה מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו, והוא על מעלו בה' ברע לשמים שצוה שלא לגזול ולגרום רעות לחבירו, גם על שכפר בבטחון ה' שיוכל לתת לו גם כן חלקו כמו שנותן לחבירו וכפר בהשגחת הבורא על עולמו להיטיב לכל ולהכין מזון וכל המצטרך לכל בריותיו אשר ברא. יביא קרבן לה' ונרצה לו לכפר עליו ונסלח לו.

פסקה ט

וכל תרומה וגו'. להבין סמיכות כתוב הזה למה שלמעלה. נראה כי לפי שאמר למעלה בגזל הגר שאשם המושב לה' לכהן הוא והוא לכהן שבאותו משמר כמו שאיתא (בבא קמא ק"ט:). לזה סמך לו וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה. פירוש כל קדשים הקריבים, הוא לכהן המקריב. כלומר עור העולה ובשר זבח השלמים הכל לכהן המקריב במשמר שלו כי זה הוא ממכר האבות הנזכר בתורה (דברים י"ח, ח') לבד ממכריו על האבות, כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (בפרק ד' מהלכות כלי המקדש הלכה ה'). ואמר הכתוב אבל,

פסקה י

ואיש את קדשיו לו יהיו. לא אמר איש מבני ישראל כמו למעלה רק סתם ואיש כי זה קאי על הכהן לומר כי הכהן שיש לו קדשים בביתו אינו צריך לתת קדשיו לאנשי משמר להקריבם רק לו יהיה שהוא מותר בעצמו להקריבם אף בעת שאין המשמר שלו, והעור העולה והבשר שלו הוא כמו שפסקו חז"ל (בבא קמא ק"ט: והרמב"ם ז"ל בפרק ד' מהלכות כלי המקדש). ואמנם אמר הכתוב איש אשר יתן לכהן פירוש איש הזה שאנו מדברים ממנו כלומר כהן שיתן בעצמו קדשיו לכהן אחר שיקריבם לו אז לו יהיה פירוש לזה המקריב יהיה העור והבשר כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (שם הלכה ז') וזה לשונו: ואם רצה ליתן את קרבנו לכל כהן שירצה להקריבו נותן, ועור הקרבן וכו' לאותו הכהן בלבד שנתן לו. ואכן לפי דברי הראב"ד ז"ל שם שכתב בזה הלשון: לא, כי אלא אכילתו ועורו של בעליו, יהיה האי לו יהיה קאי על הבעלים כלומר כהן שיתן לכהן אחר להקריב אף על פי כן לו לעצמו יהיה העור והבשר כאמור. והנה כבר כתבנו מוסר השכל בכתוב הזה איש את קדשיו בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרוש הרביעי פרק א' עלה ד') עיין שם ולא נכפיל הדברים.

פסקה יב

דבר וגו' כי תשטה אשתו וגו'. נראה שהוא מלשון שטה מעליו ועבור, הנאמר בכתוב (משלי ד', ט"ו ושם ז', כ"ה) אל ישט אל דרכיה וגו' (ועיין ברש"י ז"ל שכתב כן לפי דרכו) כי זה תחילת עבירה באשה אם היא שטה מדרך ביתה לעוף בשווקים וברחובות ובבתים. היפך אשה יראת ה' שנאמר בה (תהלים מ"ה, י"ד) כל כבודה בת מלך פנימה וגו'. ולזה אמר כי תשטה אשתו שתתחיל להיות שטה בעולם. וכמאמר אדון החכמים ז"ל (משלי ז', י"א י"ב) הומיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות וגו'.

ומעלה בו מעל. פירוש שהיא תמעל במעל שבו. על דרך אומרם ז"ל (סוטה י'.) איהו בי קארי ואתתיה בי בוציני וכו' ועל כן ומעלה המעל אשר בו או כה יאמר ומעלה כיון שהיא תמעל ודאי בו מעל שיש בו איזה פגם כי היא בת זוגו ועוד כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים (תהלים קכ"ה, ג').

פסקה יג

ושכב איש אותה וגו'. לכאורה הלא כל הפרשה כאן מדבר בספק שתתוודע על ידי המים המרים ואיך אומר בלשון ודאי. ואכן לצד שאמר למעלה כי תשטה וגו' ופרשנו שתשטה מדרך ביתה להיות שטה בעולם הרי הכתוב מעיד שהוא קרוב לודאי אשר ושכב איש אותה. כאשר סיים שם במשלי שלמה אצל כל פנה תארוב וגו' עד הטתו ברוב לקחה וגו' הולך אחריה פתאום וגו' כי לא ימלט שלא תמצא איש שישמע לה כי (מגילה ה', ג')

נופת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן חכה. ואשת איש נפש יקרה תצוד (שם ו', כ"ו), ומכל שכן המוני העם שקשה להם לפרוש אם היא הולכת אחריהם.

פסקה טז

והקריב וגו' והעמידה לפני ה'. הקרבה והעמדה זו צריך להבין ענינה. ועוד כי הוא מיותר כולו אחרי אומרו להלן והעמיד הכהן את האשה לפני ה'. ואכן כי הנה ענין הקריבה לה' הוא על שתי פנים, לטוב ולהיפך ח"ו. והוא על דרך משל אוהב המלך אשר עומד אצל המלך ומזכיר את אחד מעבדי המלך ורוצה להמליץ בעדו שיקרבו המלך אליו. הנה אם האיש המוזכר אינו מוחזק ברע לפני המלך. אז תיכף כאשר המֵלִיץ ממליץ בעדו יש לו שומע מאת המלך ומקרבו וגוזר עליו טובות בשביל אוהבו שהמליץ לפניו. אבל אם האיש המוזכר מוחזק ברע מוחלט לפני המלך אז תיכף כאשר יזכיר זה המליץ שמו שיקרבו המלך. מתכעס המלך ויחרה אפו ויאמר הכזה יבוא אל ביתי ותיכף גוזר להעשות בו דין ודת על עוברו פי המלך עד הנה. ונמצאת למד שיש שני בחינות בקריבה אל המלך במה שזה מקרב שמו לפניו לטוב ולרע ח"ו. וכן הוא במלכותא דשמיא. צדיק הדור המקרב את אחד ומזכירו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. אם האיש הזה הגון וראוי הוא. או אפילו אינו ראוי עתה כל כך רק שמוכן לעשות תשובה לשוב לפני ה'. אז יעלה זכרונו לברכה והקב"ה גוזר עליו גזירות טובות וישועות ונחמות. וכן להיפך אם אינו ראוי כלל, יאמר הקב"ה כביכול, הכזה יבוא אל ביתי להזכיר שמו לפני, יֵעָשֶׂה בו דין. ואז נזכר שמו לרעה לפני מלך המלכים ובגזירת אומר ועושה יומח שמו וזכרו לעד.

וזה שאמרה התורה והזהירה את הכהן שיקריב את האשה עד שיעמידנה לפני ה'. וזה קאי על שורש נשמתה להקריב שמה למעלה לפני ה' ואז אם טהורה היא הרי היא נזכרת לטובה ולברכה ונקתה ונזרעה זרע אם היתה עקרה נפקדת וכו' כמאמר חז"ל (סוטה כ"ו.). אבל אם טמאה היא אז תיכף כשנזכר שמה לעמוד לפני ה' יצא הקצף מלפני ה' לומר זאת תבוא אל ביתי לא כן כי אם וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה ללעג ולקלס בעיני כל. ולשני הענינים הללו נקראת קריבה. רק צדיקים ילכו בם לטוב ופושעים יכשלו בם לרעה. וזו עליה, ירידה היא להתכלה להיות כלה ונחרצה הגזירה עליהם ביותר. ולזה כיוון הכתוב בכתוב הזה. ומה שאמר להלן והעמיד את האשה, לגופיה איצטריך להעמידה בשער ניקנור כמאמר חז"ל (סוטה ח'.).

פסקה יז

ולקח וגו'. יש לרמז בכתוב הזה בריאת האדם וסוד עבודתו. כי נודע אשר הגוף הנגוף הוא כלי חרס ששבירתן הוא טהרתן שלא יטהר הגוף מחטאיו כי אם בשבירתו מכל וכל להפך החומר לצורה. לשבור כל כוחי גופו המתאוין לכל דברי הגופניות ולעשותו כלי

חדש כרוחניות ממש שיוכל לדור בעליה ובחצר כאחד כמו גוף משה רבינו ע"ה וגוף אליהו שעלו השמימה ולא מתו כלל כאומרם ז"ל (סוטה י"ג:) משה רבינו לא מת אלא עלה ומשמש במרום ואליהו ידוע (מלכים-ב ב', י"א) שעלה בסערה השמים כי ברוחניות לא שייך מיתה. ואין מיתה כי אם לכוחי הגוף אשר לא נהפך עדיין לרוחניות אבל גוף הנהפך לצורה לא יצוייר בו בחינת המיתה. ואפשר על כן אמרו חז"ל (בראשית רבה י"ד, ח') שהאדם ממקום כפרתו נברא (פירוש ממקום המזבח) וכו' כי לפי שצריך האדם להפך חומר הגוף לצורה על כן הצריך להיות גופו ממבחר פנימיות הארץ שיוכל להתהפך לרוחניות מה שלא כן היה אם היה נברא ממקום אחר. ואפשר לזה אמר הכתוב (איוב ל"ח, י"ד) תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש. כי כאשר חותם הגוף מתהפך כחומר הזה לצורה. אז ויתיצבו כמו לבוש שנעשה ממנו לבוש רוחני לנפשו ורוחו ונשמתו שיעלה השמימה עם נשמתו. כי כל האורות עליונים ומלאכי מעלה כולם המה בבחינת פנימיות ולבושים כנודע, רק הלבושים המה גם כן רוחניות. וכמו כן נפש האדם אם האדם זוכה נעשה הגוף לבוש רוחני עליה לעלות בסערה השמימה פנימיותה ולבושה, ואז הנפש מעלה את הגוף עמה במחיצתה. אבל ברשעים הוא ח"ו להיפוך כי המה מהפכים את הצורה לחומר שגם נפשם מתגשם ומתעבה עד שנעשה בבחינת (קהלת ג', כ"א) רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. כי מגביר נפש הבהמיות על נפש השכליות ונעשה כולו כרוח הבהמה. בסוד אומרם (ברכות י"ח:) רשעים בחייהם קרויים מתים כלומר עם חייהם שהוא נשמתם קרוים מתים שגם נפשם נעשה בבחינת המת שנבלע בעפר עם חומר הגוף. ולזה אחר מעשה הצדיקים שאמר תתהפך כחומר וגו' נאמר (איוב ל"ח, ט"ו) וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר. כלומר אף אור שלהם שהוא חיות נשמתם גם זה נמנע מהם ויבולע בעפר עם הגוף והגוף שהוא בעולם הזה זרוע רמה שהוא המושל ברשע שאינו יכול להכניעו הוא נשבר, כי ככלי יוצר תנפצם כיון שאינו מתהפך לרוחניות נשאר כלי חרס שנשבר ונאבד עדי עד. ואפשר שזה אמרו חז"ל (ברכות ה':) להאי שופרא דבלע בעפרא קא בכינא וכו' כלומר האי שופרא דנשמתא שהוא משופרא דשופרא שבכל העולם, שיוכל להצטייר שיבולע בעפר כמו חומר הגוף על דא ודאי קא בכינא.

ולזה ירמוז הכתוב ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרס ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים. כהן נקרא האדם שנברא להיות כהן ועובד ה'. והנשמה הקדושה נקראת מים קדושים כי ממקום קדוש יהלכו מקור הקדושה. וכלי חרס נקרא הגוף כאמור. והאדם לוקח הנשמה הקדושה בכלי חרס הוא הגוף. ותכלית עבודתו הוא

שמן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן הוא עפר הגוף הנלקח מקרקע המשכן שהוא המזבח כנאמר. יקח ונתן אל המים. שיקח כהן העובד את ה' את הגוף ונתנו אל המים הקדושים הנזכרים לחברו אל הנשמה הקדושה להתיצב כמו לבוש עליה ויעלו שניהם השמימה למקור החיים. ואז,

פסקה יח

והעמיד הכהן את האשה לפני ה'. נודע אשר הנשמה והגוף נקראים בבחינת איש ואשה. הנשמה נקראת איש המשלחת מזון, ומחיה את הגוף הנקראת אשה. ועל כן אומר הכתוב שאם כן יהיה שמן העפר יקח ונתן אל המים להפך החומר לצורה לקרב הגוף אל הנשמה אז והעמיד הכהן את האשה לפני ה' שגם הגוף יעמוד לפני ה' בסערה השמים עם הנשמה. ואמר הכתוב ופרע את ראש האשה ופירש רש"י סותר את קליעת שערה כדי לבזותה. ולדרכינו ירמוז שיהיה סותר את הגוף ויבזהו שלא יתן מקום לתאוותיו כלל וכלל. ונתן על כפיה את מנחת הזכרון. פירוש שיהיה תמיד לזכרון לפניו איך שלא נברא כי אם להפך כוחי הגוף מכל וכל לעשות מיש אין ומחומר צורה. מנחת קנאות הוא. כי קנאת סופרים תרבה חכמה וצריך האדם לקנאות את הללו שעומדים בגופם חיים וקיימים לפני בורא עולם ברוך הוא ואינם מתבלעים בעפר בארץ כמו חנוך ואליהו וכדומה. או הללו שירדו חיים לגן עדן ולא מתו כלל. כמו יעקב אבינו שאמרו ז"ל (תענית ה':) יעקב אבינו לא מת וכו' או דוד מלך ישראל חי וקיים כאומרם (בראש השנה כ"ה:). או תשעה שנכנסו בחיים לגן עדן כמבואר במדרש חז"ל (באבות דר' נתן[23] מובא בילקוט יחזקאל רמז שס"ז בסופו) ועל כן מנחת קנאות הוא לקנאות תמיד ולצפות שלא יתבלע בעפר הארץ. אבל אומר הכתוב וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים. כלומר שביד העובד גם כן להפך המים קדושים הללו ח"ו שיהיו מי המרים המאררים כאמור למעלה, שיהפך הצורה לחומר ח"ו וירדו כולם חיים שאולה. כלומר אף חייהם שהוא נשמתם ירדו שאולה ושם מוטבעים ומשוקעים בכל מיני קליפות והטומאות שהוא תכלית כל בחינת המרים המאררים. ואמר הכתוב,

פסקה יט

והשביע אותה הכהן וגו'. כלומר כי בשעת בריאת האדם בעת הנתן המים קדושים הללו בכלי חרש שהוא הנשמה אל תוך הגוף. הנה הכהן האמיתי מוסב על הקב"ה שנקרא כהן כאומרם ז"ל (סנהדרין ל"ט.) אלהיכם כהן הוא וכו' משביע אותה כאומרם ז"ל (נדה ל':) שמשביעין אותו תהי צדיק ואל תהי רשע וגו'. ואמר אל האשה שהוא הגוף אם לא שכב

[23] אצלינו לא נמצא אולם הוא בסוף פרק א' מדרך ארץ זוטא.

איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך. כי הגוף שהוא האשה מחויב לשמוע ולהכניע עצמו ולציית את אישה שהוא נשמתו אשר בקרבו להיות האשה כמו האיש צורה ורוחניות ואז הוא בבחינת צדיקים יצר הטוב שופטן הנאמר בדברי חז"ל (ברכות ס"א:) כי הוא שומע ונכנע תחת נשמתו חלק אלוה ממעל אשר בקרבו שהוא היצר טוב האמיתי. אבל האיש אשר הולך אחרי בעל פעור להדבק ח"ו בבחינת הסטרא אחרא ונכנס ונכנע תחת רשות אלהים אחרים ח"ו כאומרם ז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר' אלעזר אמר קשורה בו ככלב וכו' והוא בבחינת רשעים יצר הרע שופטן (הנאמר בברכות שם) וכל מיני קליפות שולטין עליו ואין לבו ברשותו לעשות רצון קונו כמאמרם ז"ל (בראשית רבה ל"ד, י') הרשעים הן ברשות לבן. אז נקרא שנטמאה תחת אישה ללילך ולהדבק בבחינת אלהים אחרים ח"ו ולזנות אחריהם שהוא כוחי הגוף ותאוותיו האסורים המושרשים תחת יד אלהים אחרים, וכי שכב איש אחר אותה כי נכנע תחת הסטרא אחרא כאשה תחת בעלה. ועל כן ואמר אל האשה אם לא שכב איש וגו' ואם לא שטית טומאה תחת אישך, אז הנקי ממי המרים המאררים, כי המים הקדושים הניתן בתוך הגוף שהיא הנשמה נשארת בתוכה לטובה ולברכה בקדושתה ומעלה את הגוף גם כן עמה אם זכה להפכו להיות כמו הנשמה. אבל,

פסקה כ

ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך. וכאמור שנכנע ח"ו תחת רשות הסטרא אחרא והקליפות ואז יתן ה' אותך לאלה ולשבועה וגו' בתת ה' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה. וכאשר כתבנו למעלה כי כשהגוף נתגשם ונתעבה בגוש עפר הארץ ונעשה כלי חרש הגמור עב ומגושם. אז ממילא ככלי יוצר תנפצם. כי כל דבר המחובר מארבע יסודות הגשמיים בהכרח בהרחב הזמן יתפרד ויסתר כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ד' מהלכות יסודי התורה הלכה ג'). אם לא כשהגוף נתהפך לרוחניות כאמור אז ישאר חי אבל כשהוא מתגשם, כל עוד שמתגשם יותר, יתפרד יותר וביותר, לפי שנכנע תחת רשות הקליפות והסטרא אחרא שהם מקור כל הארורים והחפיצים ברע, והוא השליט אותם עליו, ודאי שהם ימשלו בו לעשות בו נקמה בכל מיני רעות ומכות אכזריות ומיתות משונות כאשר יוכלו. וידוע מאמרם ז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תש"ח וברש"י ו', כ"ד) לפי שנאמר בטן וירך מנין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה וכו' אם כן מה תלמוד לומר בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה וכו'. ורומזים לדברינו גם כן כי למה דוקא בטן וירך הלא כל הגוף הרשיע. ועל כן באמת גם כל הגוף בכלל. ופרט בטן וירך לפי שהם התחילו בעבירה. כי ידוע אשר

זה הוא תחילת כל בחינת רשעת הרשע במה שאינו שומר בריתו בלתי תת זרעו לחוץ בכל פרטי עבירה זו, ובפרט השוגה בזרה ויחבק חיק נכריה. כי אין דבר קשה בכל התורה לפרוש מאתו כמו פרישות העריות. ותחילת קבלת מצוה זו בישראל קבלו אותם בתרעומות ובכיה כנאמר (במדבר י"א, י') בוכה למשפחותיו, כמו שכתב בזה הרמב"ם ז"ל (פרק כ"ב מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ח). וכל בחינת הרע באיש הישראלי הכל נצמח מבחינה זו. כי אפילו איש הכשר והישר הנשמר מבחינת הרע רק שממלא תאותו בזה בהיתר. זה הוא שורש פורה ראש ולענה לכל בחינת התאוות הרעות והאדם עלול יותר לתאוה זו יותר מכל התאוות לפי שנברא בכח התאוה הזאת כמו שכתב בזה הרד"ק ז"ל בפסוק (תהלים נ"א, ז') הן בעוון חוללתי וגו' וכן להיפך כשהאדם מכניע תאוה זו כאשר יוכל הרי הוא מוכן לכל בחינת קבלת הקדושה והטהרה כי זה כל האדם. ועל כן ברשע הארור, תחילת קללתו בבטן וירך לפי שהם התחילו בעבירה. וקליפות הללו שהכניע עצמו תחת ידם הם השולטין עליו לעשות בו כל מיני נקמות. ומה שאמר הכתוב בתת ה' את ירכך נפלת וגו' לא ששם הוי"ה ברוך הוא יכה האדם כי הלא אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה כאומרם ז"ל (בראשית רבה ג', ו') רק שהקב"ה מניח להיות באה הקללה ח"ו על האדם ואינו מעכב. וזה אומרו בתת ה' כלומר שיניח ה' לעושי הרעה לעשות לרשע רע כרשעתו. אבל הרעה מאליה באה על עושי הרעה כמאמרם ז"ל (דברים רבה ד', ג') כי מפי עליון לא תצא הרעות וגו' (איכה ג', ל"ח) ונאמר (ירמיה ב', י"ט) תיסרך רעתך ומשובותיך תוכחך וגו'. ונחזור לענין כי ברשעות הרשע ממילא משליטת הקליפות ירכו נופלת ובטנו צבה וכל הגוף כלה. ואומר עוד הכתוב,

פסקה כב

ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן וגו'. כי הנה תדע אשר כל בחינת אחיזת הקליפות אינו בגוף הנגוף הזה כלי חרס קרוץ מחומר כי מה הנאה יש להם ממנו אם יהיו לוקחים אותו כולו אליהן. ועיקר הנאתם ואחיזתם הוא בנפש האדם אם טמאה היא כי היא בחינת הרוחניות ושורשה שורש גבוה. ואליה מתאוים וחושקים שתהיה היא בידם בכדי שיגיע להם כל בחינת שפע הקדושה אשר נשלך ממלך הקדוש לנשמת ישראל. ועל כן תמיד הם רודפים וחפיצים בכל מאמצי כוחם להחטיא את האדם בכדי שילקחו ח"ו הנפש הקדושה של האדם שיהיה בידם ליהנות מהשפע הנשלח לה. והמה דומים בזה כאיש הרודף אחר פרנסתו כמו שהוא בדברי מרן האר"י ז"ל בכמה מקומות. רק ממילא כאשר הם שולטים בנפש האדם עושין כל מיני רעות ומכות אכזריות גם להגוף. כי זה חפצם מאוד לרע ולא לטוב וכיון שניתן רשות למשחית יעשו בו כרצונם.

ולזה אמר הכתוב ובאו המים המאררים וגו' כי אלו המים קדושים בחינת הנשמה הניתן בגוף נתהפך למים מאררים כיון שעיקר אחיזת הקליפות בנפש ההיא ולא בהגוף. והמה באים במעים לצבות בטן ולנפל ירך וגו' כי לאשר שנאחזים בה הקליפות ממילא הם עושים כל מיני רעות להגוף גם כן כמדובר. כל זה הוא השבועה שהכהן הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה משביע הנשמה והגוף טרם נתינת הנשמה בהגוף. ואחר כך,

פסקה כג

וכתב את האלות האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים. כלומר שהקב"ה כותב את האלות האלה בספר הוא התורה הקדושה שנכתב בה כל חומר אלות הרשעים אם לא יטיבו מעשיהם ומראה ונותן זאת אל הנשמה (כי ומחה פירושו כמו (במדבר ל"ד, י"א) ומחה על כתף ים כנרת ותרגומו וימטי על כיף ים וגו') כלומר שמראה לה כל בחינת עונש הרשעים טרם רדתה לעולם הזה. וכותב וחותם בספר היא התורה הקדושה ונותן לה עמה אל עולם הזה שהיא נקרא מי המרים על שם רוב הקליפות שבו, שתסתכל בכל האלות האלה למען דעת אם לא תיטיב מרה יהיה באחרונה.

פסקה כד

והשקה וגו'. כתב רש"י ז"ל אין זה סדר המעשה שהרי בתחילה מקריב מנחתה וגו' ועל כן גם אנחנו לא נבארנו עתה לפי דרכינו, ונפרשנו במקומו.

פסקה כה

ולקח הכהן וגו'. כי אחר שמראה להנשמה כל בחינת הארורין והקללות שיגיע לה ולהגוף כאשר יריעו מעשיהם הנה מראה לה גם בחינת השכר האמיתי ותענוג הנפלא שיגיע לה בהטיבה את מעשיה והוא כי תדע סוד אומרם ז"ל (שמות רבה נ"ב, ה') רבי שמעון בר יוחאי שאל את ר' אלעזר ב"ר יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו (שיר השירים ג', י"א) אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי וכו' עד שקראה אמי וכו' עד כאן. ולהבין השתמשות קריאות הללו אשכילך בינה והוא בדרך המשל כשהאב אוהב את בנו מאוד מאוד אז לוקח אותו על ידו ומגביה אותו עד ראשו עד שראש הבן וראש האב שוין בקומה ולפעמים כשמחבבו עוד יותר מגביה אותו עד למעלה מראשו. ולפעמים משים את הבן על ראשו ממש ועושאו עטרה על ראשו. כן אנחנו עם בני ישראל הנקראים בנים למקום כשאנו זוכים הקב"ה מגביה שורש נשמותינו עד כביכול כביכול שוה לראשו ואל זה רמז הכתוב (במדבר כ"ח, י"א) ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' וגו'. כי בראש חודש לרוב ההארה הנפלאה מחסדי המקום ברוך הוא המופיע על עמו ישראל, זוכים שורש נשמותינו לעלות למעלה למעלה והקב"ה כביכול מגביה אותנו עד שוה לראשו

כביכול, ונקרא ובראשי חדשיכם תרין ראשין כי ראש הבן והאב שוין. ועל כן תקריבו עלה לה' שתקרבו עצמיכם לעלות לה' הטוב להיות לנחת רוח לפניו ולקבל משם כל בחינת שפע וברכה וקדושה רבה. (והדברים עתיקים כבשים ללבושך). וזה רמז לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי כי האח ואחות הם שוין בדמיון והוא תרין ראשין כנזכר (ואמנם עוד יש בחינה למטה מזו והוא אומרם לא זז מחבבה עד שקראה בתי כי בחינת הבת הוא למטה מאביה והוא כשאינם עולין כל כך רק על כל פנים כביכול לוקחם בידו ומחזיקם אצלו חיבוב גדול הוא כבת לאביה והכל משל והבן). ואולם עוד יש בחינה גדולה למעלה מכולם שכביכול כביכול הקב"ה מגביה שורש נשמותינו עד למעלה מראשו מרוב האהבה והחיבה. וזה נקרא בכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר. כלומר שהקב"ה מתעטר בנו ועושה אותנו עטרה לראשו מרוב האהבה והחיבה. ואל זה רמז הכתוב (ויקרא ט"ז, ל') כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' לפני ה' תטהרו. כי ביום הכפורים מגיעים שורש נשמות ישראל לבחינה זו שמגביהם כביכול למעלה מראשו ואז נקרא לפני ה' לפניו ממש כביכול ואז ודאי תטהרו מאחר שנתעורר אהבה וחיבה כזו ודאי יכפר עליכם. וזה רמז אומרם לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמו כי בחינת האם היא למעלה מהבן וזה אמר בעטרה שעטרה לו אמו. כי זו היא בחינת עטרה שהקב"ה מתעטר בישראל ועושה אותם עטרה לראשו. והנה כבר פרשנו למעלה פירוש אומרו ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאות וגו'. שישים האדם לזכרון לפניו איך שלא נברא כי אם להיות דר בעליה וחצר כאחד לעמוד ולשמש במרום גם עם לבוש הגוף שבו אחר הפכו לרוחניות והוא מנחת קנאות בבחינת קנאת סופרים שצריך האדם לקנא את זאת לומר מי יתן ואזכה לבחינה זו לעמוד בגופי חי וקיים כרצון הבורא ברוך הוא ולא להתבלע בעפר הארץ עיין שם. ולזה אמר כאן ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות והניף את המנחה לפני ה'. פירוש שהקב"ה מראה להנשמה כי כאשר תיטיב מעשיה ותביא לפניו מנחות הקנאות שהוא הקנאה בדבר ה' להשיג רצון בורא ברוך הוא. אז והניף את המנחה לפני ה' שמגביה אותה במנחה זו עד למעלה לדרגות לפני ה' כביכול למעלה מראשו שנועם זיו תענוג הלז אי אפשר להשיג כלל בשכל אנושי ומכל שכן לבארו על נייר בדיו, והקריב אותה אל המזבח. כי ידוע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל שסוף שכר ותענוג העולם הבא הוא שהמלאך מיכאל הכהן הגדול מאחיו לוקח הנשמה ומקריבה על המזבח לקרבן לפני ה' (עיין מנחות ק"י. תוספות דיבור המתחיל מיכאל). ושמחה ותענוג הזה לא שזפתו עין רואה, עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה

ס"ד, ג'). ולזה אמר כאן והקריב אותה וכו' שמראה לה שכרה בעולם הבא שתזכה להיקרב לקרבן לה' אם תעשה רצונו. ואמר עוד הכתוב,

פסקה כו

וקמץ הכהן וגו'. כי תדע אשר מנחת קנאות הזה שהזכרנו. אם אדם מקנא הדבר הזה בשביל שכרו שיהא לו שכר ותענוג רב בעולם הבא. זה אינו עולה כיוון נכון לפני ה' כיון שעושהו למענו ורוצה בטובתו. רק אם מקנא הדבר הזה לומר מה נחת רוח יש לבורא עולם מזה במה שדר זה בעליה וחצר כאחד וזכה להפך היש לאין והחומר לצורה, זה הוא לרצון לפניו, כיון שהוא חומד וחושק ומתאוה ומצפה ומשתוקק רק לעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו לא זולת. ולזה אמר וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה כי הקב"ה אינו לוקח מן המנחה הזאת כי אם מנחת הקנאות עם אזכרתה אזכרת ה' והוא הזכרת השם מה שלזכרון לפניו תענוג בוראינו ברוך הוא ומתאוה לגרום לו תענוג רב ושעשועים, את זה לוקח הקב"ה והקטיר המזבחה להיות לקרבן לפניו כאמור. ואחר ישקה את האשה את המים כלומר אחר כל זאת מה שמשביע את הנשמה והגוף ומראה להם עונש הרשעים תחילה ואחר כך שכר הצדיקים כי כן צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה כאומרם ז"ל (בראשית רבה ס"ו, ד') והבן. ישקה את האשה המים כלומר מוריד הנשמה אל הגוף העכור. ועתה אומר הכתוב,

פסקה כז

והשקה את המים והיתה אם נטמאה. הכל כנזכר למעלה כי אם נטמא הגוף ותמעל מעל באישה, היא נשמה שבקרבו אז ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה וגו' כי מיני הקליפות ישלטו תחילה בנשמתו ואחר כך ממילא יעשו נקמה בהגוף.

פסקה כח

ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע, כלומר כי גם הגוף תנוקה מכל וכל כמו הנשמה שיהפך לרוחניות ויפרו וירבו ויעשו פרי למעלה ושורש למטה כמאמר הכתוב (ישעיה נ"ו, ה') ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו וגו'. וזה ונזרעה זרע למעבד נשמתין ורוחין חדתין שיהיה לרצון ולנחת רוח לפני בורא עולם לגרום זיווגים ויחודים בכל העולמות שלמעלה ושלמטה ועל ידי זה הקב"ה וברוך שמו יריק וישפיע לכל העולמות הקדושים שפע וברכה ורחמים וחיים ושלום וזה תכלית כל המאורות והשמחות הכל כדבר האמור.

פרק ו

פסקה כד

יברכך וגו'. להבין אפס קצהו נוסח הברכה שצוה הקב"ה לברך את עמו ישראל באהבה. נראה על פי אשר ביארנו במקום אחר בפירוש פסוק (דברים ו', ה') ואהבת את ה' אלהיך וגו' והוא כי נודע מאמר אליהו זכור לטוב (בתיקוני זוהר ט"ז.) רבון עלמין אנת הוא עילת העילות וסיבת הסיבות וכו'. כי הנה על שתי פנים נתוודע הקב"ה בעולמו ברוב חסדו וטובו שפועל עם בריותיו אשר ברא. האחד הוא על ידי הנסים הנגלים המופלאים והנראים לעין כל כמו בקיעת ים סוף לגזרים והורדת המן לישראל ארבעים שנה רצופים ומכות מצרים והפלת חומת יריחו ועמידת השמש בגבעון וכדומה שכל אלה היא שבירת והכנעת מערכת השמים וכוכביהם וטבע העולם וכל רואיהם יעידון ויגידון כי ה' הוא אחד ואין בלתו ובידו לשדד כל מזלות השמים וכל העולם כולו כאין נגדו כאפס ותהו נחשבו לו. ובזה שמו של הקב"ה מתעלה ומתקלס לעילא מכל ברכתא ושירתא וכו' ועל זה שיבח אליהו זכור לטוב למארי עלמא בעילת העילות כי הוא עילת על כולא ואדון על כולא והוא המציא את כל המציאות ועל כן בידו לשדד את כל ולשבר את כל. והשנית הוא כי לפעמים הקב"ה וברוך שמו מסתיר את הנס בדרך טבע העולם ולא יוכר כל כך טובת הבורא בזה וחסדיו לעין כל כי אם לשרידים אשר ה' קורא שנותנין עיניהם ושכלם להביט את פועלי ה' ונפלאותיו מה שפועל ועושה יום ולילה נסים נסתרים בלבוש דרך טבע העולם. וכמאמר חז"ל (שבת י"ג:) שאם באנו לכתוב נסים שנעשו לנו אין אנו מספיקין ופירש רש"י שם לפי שהן תדירות וכו' רק שהם נסתרים במקרה הטבע עד שלהמוני העם הסכלים ידמה להם שהוא ממקרה העולם ותולדותיו, ולא יביט שהוא בהשגחת אמת מבורא עולם לפי שהתלבש בתוך הטבע. וזה כוונת אומרם ז"ל (חולין קל"ט:) אסתר מן התורה מנין שנאמר (דברים ל"א, י"ח) ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' כי הנסים הנגלים הנפלאים לעין כל מכונים אל פני ה'. כי הכל רואין מעשה ה' ונפלאותיו בדבר ההיא והקב"ה כביכול מגלה פניו בזה בעולמו שיראו הכל כי יש בורא עולם יחיד ומיוחד ואין בלתו. אבל נסים שהם נסתרים בתוך טבע העולם נקראים בשם הסתרת פנים שהקב"ה מסתיר פניו כביכול שאין הכל רואין את פועל ה' בדבר ההוא וסוברין מקרה הוא שקרה כך. אם לא אלו המאמינים בני מאמינים שיודעין אשר אין דבר קל בטבע העולם נעשה במקרה כי אם הכל בהשגחה מאתו יתברך. כי הוא המשפילי לראות בשמים ובארץ ותמיד עיני ה' המשוטטים בכל פינות העולם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. ובחינה הזו התחיל בנס מרדכי ואסתר אף שהיה נס נפלא נראה לעין כל, מכל

מקום היה מלובש בטבע העולם שתלקח אסתר אל בית המלך ולבקש מלפניו על עמה. וכמאמר חז"ל (ריש אסתר רבה) הרג את אשתו מפני אוהבו הרג את אוהבו מפני אשתו ואמרו (מגילה ט"ו:) קנאתו במלך קנאתו בשרים ואמרו שם (ט"ז.) איקני בה בושתי וקטלה השתא איקני בדידי וכו'. על כן אמרו אסתר מן התורה מנין פירוש היכן מרומז דבר זה בתורה שיעשה הקב"ה נסים כאלה שיהיו מלובשים בטבע העולם. ואמרו שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני זה הוא הסתרת פנים הנאמר שאין הכל מכירין פני ה' אשר בדבר ההוא כאשר הארכנו בזה במקום אחר. וזה נקרא סיבת הסיבות שהקב"ה מסבב נפלאותיו וטובותיו בסיבות שונות בדרכי העולם ומקריו.

ואמנם דבר הזה שיעשה הקב"ה נפלאותיו אל האדם בנס נגלה או נסתר בטבע, הכל הולך אחר מעשי בני אדם הלז איך מתנהג עצמו בדרכי ה' ועבודתו. כי אם עבודתו לה' הוא רק בדרך טבע העולם ללמוד ולעשות מצוות כפי מזג גופו ולתת צדקה כמיסת ידו לפי ערכו לא יותר כאשר נבאר למטה, עם זה הקב"ה גם כן מתנהג עמו רק בטבע העולם אבל לא ישנה הטבע עבורו לשדד מזלות השמים אם יצטרך. כי (איוב ל"ד, י"א) פֹּעל אדם ישלם לו וכאורח איש ימצאנו. אבל אם האדם מוסר נפשו לה' יותר מטבעו ומזגו כאשר נבאר להלן. אז למולו הקב"ה עושה לו נסים שלא כדרך הטבע. כמעשה רבי פנחס בן יאיר (בחולין ז'.) כשרצה לעבור הנהר תיכף נגזר לפניו לגזרים ונעשה לו במים עזים נתיבה לעבור בתוכו בחרבה. ורבי חנינא בן דוסא היה חומץ לפניו ואמר מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק וכו' (תענית כ"ה.) ועליו היו אומרים אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא (ברכות ל"ג.).

והנה תדע כי אלו הנסים הנגלים המופלאים שהקב"ה מפליא, נעשים על ידי שם הוי"ה הקדוש והנורא כי הוא בחינת המהוה את כל טרם ניתן בבחינת גבול ומדה שהוא טבע העולם. כי בחינת הגבול והטבע הוא בחינת שם אלהים שגימטריא הטבע בחינת הקימוץ מבחינת הדינים המעמיד כל דבר בבחינת גבול ומדה. אבל שם הו"ה ברוך הוא, הוא בחינה המהוה את כל בלתי טבע ומדה. ועל כן בחינת הוי"ה ברוך הוא, הוא המשדד ומשבר את כל בחינת טבע העולם כי הוא המהוה למעלה מן הטבע וגוזר ואומר ועושה לחומץ וידליק ולהוריד מן השמים הכל שלא בטבע בבחינת המהוה את כל.

ולזה אמר הכתוב ואהבת את ה' אלהיך שדבר הזה תאהב שה' בחינת הוי"ה המהוה, הוא יהיה אלהיך שתתנהג בבחינת המהוה להעשות לך נסים מופלאים שלא בטבע שיתוודע שמו של הקב"ה על ידי מעשיך לעין כל, בעשותו נוראות נפלאות למעלה מטבע, כאשר נתקדש שמו של הקב"ה על ידי אברהם אבינו בעת שהצילו מאור כשדים ורדף אחר

ארבעה מלכים והכם וכדומה, והכל על ידי מעשה אברהם שזכה לכך בעבודתו שיעשה לו נסים נגלים, והכירו הכל על ידו וידעו כי יש בורא עולם מנהיג ומשגיח ומושל על כל מזלות השמים וכוכביהם. וזכה לזה ברוב אהבתו לה' שחפץ והתאוה מאוד להתוודע ולהגלות שם שמים על ידו וכן נעשה לו. וכן אתה ואהבת את ה' וגו' שתאהוב דבר זה מאוד להיות ה' המהוה אלהיך להתנהג עמך למעלה מטבע העולם ויתקדש שמו בעולמו שברא.

ואמנם באיזה דבר תזכה לזה שיהיה ה' אלהיך. אומר הכתוב בכל לבבך ובכל נפשך וגו'. כי על שלושה פנים מתחלק העבודה בין העובד בטבע העולם או למעלה מן הטבע. אחת היא כי נמצאים בעובדי ה' אף שהוא צדיק גמור בכל דרכיו ואינו עובר לעולם על שום מצוה ממצוות לא תעשה דאורייתא ולא על שום לא תעשה וגדר וסייג מדברי קבלה ודברי סופרים. ומקיים כל מצוות עשה מרמ"ח מצוות עשה דאורייתא וממצוות עשה דרבנן כתיקונן במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה רבה מכל מקום כל זה הוא הכל בכח השכל אשר עליו אשר לו ניתן כח הממשלה על תאוות הלב. כי ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. אבל בחינת היצר הרע ותאוות כוחי מורשי לבבו חזקים בו. ומתאוה מאוד אליהם ורוצה בקיומן בלבבו. ועל כזה אמרו חז"ל (ברכות ס"א.) אוי לי מיוצרי או לי מיצרי וכו' כי תאוות לבבו קשים אצלו מאוד ונפשו מרה לו לעבור על מחמדי תאוותיו אפס כי עז כח השכל אשר עליו ומתירא לעבור את פי ה'. ותמיד הוא עומד בקשרי המלחמה עם היצר להגביר עצמו על תאוותיו החזקות ולבבו הקשה ויכבוש יצרו הרע. וידוע אשר מלחמה הזו היא כבידה יותר מכל המלחמות שבעולם. כי כל המלחמות כאשר ישא גוי אל גוי חרב. ויגבור אחד על השני ויכניעו וישפילו אז ינוח ממלחמתו ולא ייראו עוד מהערכת מלחמה, כי הצד השני לא יערוך אתו שוב מלחמה אחרי הכנעו. ולא כן מלחמת היצר כי הוא יומם ולילה לא ינוח ולא ישקוט מלהסית את האדם ולהגביר תאותו בקרבו להעריך מלחמה אתו. ואף אם אלף פעמים יגביר האדם עצמו עליו. לא יוכנע בשביל זה מלהסיתו כפעם בפעם. ודבר זה קשה הוא מאוד לשאת האדם יומם ולילה על מחשבתו ללחום עם אורבו אשר בקרבו. כי אף רגע אחת כאשר ישקוט האדם מלחשוב במלחמה זו, והאורב טמון בקרבו ועושה את שלו, יוכל ח"ו להלכד ברשת היצר. ועל כן אדם שהוא במדריגה זו ודאי כמה וכמה פעמים מבטל עבודתו על ידי התגברות יצרו. כי אין אדם שליט ברוחו שלא ינוח אף רגע להעריך מלחמה וקרב על אויביו, ומיד כאשר ישקוט ילכד חלילה. ולכן בחינה זו נקראת עובד בטבע העולם. כי עוד טבע העולם הזה ומחמדיו קבועים בקרבו במסמרות נטועים, ואין

עבודתו חזקה כראי מוצק יומם ולילה. כי הרבה פעמים יגברו תאוותיו וכוחות היצר עליו עד אשר יאמר חלילה מה אעשה ויצרי תקפה עלי עתה בעת הזאת ושאור שבעיסה מעכב, ואין עבודתו שלימה.

ואמנם מי שזכה להיות עובד את ה' מאהבה גמורה עזה וחזקה. וכל כך הגדיל בלבו לאהבה את ה' באהבה עזה בוערת כרשפי אש שלהבת יה עד שכל תשוקת לבבו ומחמדיו וחפציו אינם כי אם לעבוד את ה' לא זולת ולא יצוייר כלל בקרבו אם יש דבר בכל העולם שיתאוה ויחמוד האדם לו חוץ מאהבת בוראו. כי הלא כל הבלי עולם הזה הם הבל והבאי שגעונות מעשה תעתועים ואיזה פתי יסור הנה וחסר לב לאהוב את שטותי דברים כאלה. כמאמר נעים זמירות ישראל (תהלים י"ט, ח'-י"א) תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו' הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת וגו' ואומר (שם קי"ט, צ"ז) מה אהבתי תורתך וגו'. סעפים שנאתי ותורתך אהבתי (שם שם, קי"ג) וכבר שיבר והכניע כל תאוות תשוקת לבבו שלא להתאוות לשום דבר בעולם. בלתי לה' אל עליון בלבד. וכל בחינת התאוות והכוחות וחמדת לבבו שהיה בו משורש היצר הרע להתאוות לדברי העולם נתהפך אצלו להתלהב ולהתאוות בכח הזה לאלהי עולם ה' ולעובדו בזה עבודה תמה תמידיות שאין לה הפסק וביטול עולמית. ואפשר לזה אמר הכתוב (משלי ג', ו') בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחתיך. כלומר בכל הדרכים שלך, מה שאתה מתאוה וחושק אליהם, דעהו. שתהפוך את זאת לידע את ה' בכוחות ותאוות הללו, ואז ממילא והוא יישר אורחתיך. כי לא תהיה כסוג הראשון שעבודתו הוא עבודה בסירוגין פעם כך ופעם כך. רק תמיד לא יחשו המזכירים את ה' כי אין בלבבם יותר כי אם לאהבה את ה'. וזה אומרו בספר תהלים (שם נ"ט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך כלומר חשבתי דרכי עצמי מהכוחות והתאוות הנמצאים לדברי העולם. ואשיבה אותם בשלום אל עדותיך לחפוץ בכוחות הללו אל עדותיך כי אין דבר חוץ ממך ומעבודותיך ומי שהוא בבחינה זו עובד את ה' אף עם בחינת היצר הרע אשר בקרבו וממילא אין דבר שיעכבנו מהעבודה, ויומם ולילה לא ינוח ולא ישקוט ואין רגע בטל אצלו מעבודתו. וזה נקרא למעלה מהטבע. כי כבר שיבר טבע גופו וכוחי תאוות מורשי לבבו והפכם לה' ותבער בו אש ה' יומם ולילה גם עם בחינת היצר הרע אשר בקרבו. ועל זה אמר הכתוב (משלי ט"ז, ז') ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ד, א') זה יצר הרע. כי אף היצר הרע שבקרבו עושה שלום אתו ומסייעו ומחזקו לעשות אשר לבו חפץ גם בכוחו כאמור. וכבר הנה הוא יצוא יצא מבחינת אוי לי מיצרי שלא די שיצרו אינו מקטרגו לרעה אף מסייעו לטובה.

והשנית הוא, כי זה העובד רק בטבע העולם הנה הוא יעשה המצוות ויעבוד עבודתו כפי כח גופו ומזג טבעו. אבל חושש הוא גם כן לחלישת גופו לישן שינתו כראוי ולאכול כראוי לו במועדו ובזמנו שלא יעבור עליו העונה עת אשר יחלוש לבו. גם אם תכבד עליו העבודה בעשיית המצוות כמו בשינה בסוכה בימים הקרים או במצות פריקה וטעינה בכח גדול ופרישת דרך ארץ בעוד חשקו ותאותו שלא בעונה האמורה בתורה. ולטבול בארבעים סאה בעת הצורך בחורף שהקרירה גדולה וכדומה. לא יאבה לשבור כוחו עצם מעצמו לעובדו למעלה מטבע מזג גופו. וכן בלימוד התורה ילמוד בלאט ובנחת לפי כוחו. ואם יחלש לבו או יחטפנו שינה ילך לו לעסוק בצרכי גופו. כי עז כח תאותו שקשה לו לשברה. ומכל שכן במצוה שצריך לה מסירת נפש ממש, ודאי שהוא רחוק ממנה כרחוק מזרח ממערב. ואולם זה אשר לבו ירא וחרד לעבודתו יתברך ואוהבו יותר מגופו ונפשו לא ישמע כלל אם חלש לבו בעת הזאת או אם בשרו עליו יכאב. כי מרוב האהבה עזה ונפלאה שיש לו בעת לימודו או בתפילתו ועשיית המצוה אינו מרגיש כלל מצורך עצמו אם יש לו איזה כאב או לא. כמו אדם אשר מצא פתאום הון רב ודאי שלא יחוש כלל לחלישות גופו וחוטף האוצר ונושאו עד מיצוי דם נפשו לרוב חשקו ותאותו לזה ואינו מרגיש כלל אם הוא כפי כוחו או יותר מכוחו. אדרבה בשעת מעשה לרוב התאוה נדמה לו שדבר קל הוא זה אף שאחר כך ירגישנו בגופו ויחלה על זה בחולי אינו שומע כלל לזה כי יבער ויכלה נפשו לתאות האוצר. וכן באדם האוהב את ה' באמת אינו מרגיש כלל בעת העבודה עד היכן מגיע כוחו וטבעו. כי בכל מאמצי כוחו עד דכדוכה של נפש ימציא אותה בשביל אהבתו לה' לעשות לו נחת רוח וכההיא מעשה דרבא (שבת פ"ח.) שבעת לימודו נדחק אצבעו אל תחת הספסל בדוחק והיה נובע דם מאצבעו והוא לא ידע ולא הרגיש כלל אם כואב לו איזה דבר והיה לומד כדרכו באהבה עזה. והוא ודאי אינו מבטל מצוות ה' כל ימיו בשביל הקרירה או בשביל כבידת העבודה. כי חביב עליו העבודה יותר ממיצוי דם נפשו. וזה נקרא למעלה מהטבע כי אינו חושש על טבע מזג גופו וכוחותיו רק הרבה למעלה למשכיל עושה בכל מאמצי כוחו עד דכדוכה של נפש ומוסר נפשו ממש עבור עבודתו לה' באמת ובתמים. וכמו שאמר התנא רבי עקיבא ז"ל (ברכות ס"א:) בעת אשר סרקו את בשרו במסרקות של ברזל כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה בכל נפשך ואפילו הוא נוטל את נפשך אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו. הרי שהיה חפץ בכל יסורי הגוף עד נטילת נשמתו בכדי לעובדו בכל לבב. וזה ודאי למעלה מהטבע ובודאי אין גבול אצלו בעבודתו לומר עד פה תבוא כי אין כוחי בזה כי הרי מקבל עליו כל מיני יסורים עבור העבודה.

ובחינה השלישית היא, כי זה העובד רק בטבע העולם הנה הוא מפזר על המצוות ונותן צדקה לעניים כפי מסת ידו וערכו. אבל אם יזדמן לו לפעמים שיצטרך להוציא יותר מערכו כמו בקניית האתרוג לפעמים בדמים יקרים או להשיא יתום ויתומה וכדומה. לא ירצה להיות מפזר ונוסף מכפי ערכו. כי עבודתו הוא בבחינת הגבול בטבע העולם לומר עד פה אבוא ולא אוסיף. אבל האוהב את ה' יותר מטבעו ומזגו. הנה הוא מכבד את ה' מהונו יותר מהשגת ידו וכשיקרה לו איזה מצוה ממצוות היקרים, כל אשר לו יתן בעד נפשו לזכותה במצוה. ופושט את מלבושיו ומוכר כלי חפצו ותשמישיו להלביש ערומים ולהשיא יתומים ולפדיון שבוים. וכשנותן צדקה לעני אינו משגיח כלל אם נשאר לו עוד בידו על טרף ביתו או לא כי הלא יתן איש את כל הון ביתו באהבה עבור צמאון נפשו וכמיהת בשרו לאהבת ה' אלהיו לעשות לו נחת רוח. והנה באדם אשר שלוש אלה לו לעבוד את ה' בכל לבב גם בכוחות היצר הרע ותאות לבו. ולמסור נפשו לה' בעבודה שלא יעצרנו גשם ושלג, וכל יסורי הגוף וכל הונו ורכושו יהיה כאין נגדו בשביל אהבת ה' אלהיו. ונמצא אין דבר מבטלו מהעבודה ואין שום גבול וקצבה בעבודתו הרי עבודתו למעלה מכל בחינת טבע העולם. והרי שם הוי"ה המהוה את כל מוכן לעשות לו כל מיני טובות נסים ונפלאות נגלים מופלאים למעלה מן הטבע כי כאשר עשה הוא כן יעשה לו במדה שמדד מודדין לו ויתגדל ויתקדש שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה בעולמו על ידו שידע ישימו כל בריותיו וידעו כל גדלו גבורותיו.

ועל כן אחר אומרו ואהבת את ה' וגו', וכאמור שזאת תאהב שה' המהוה יהיה אלהיך לעשות לך נסים ונפלאות שלא בטבע כי זה הוא עיקר האהבה לה' להיות יחפוץ בכל כוחו שיתקדש שמו יתברך בכל העולמות. אומר באיזה דבר תזכה שיהיה ה' אלהיך, הוא בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך וכמאמר חז"ל במשנה (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע ובכל נפשך אפילו כשהוא נוטל את נפשך ובכל מאודך בכל ממונך וכו' ואם שלוש אלה יהיו בך אז ודאי ה' המהוה יהיה בכסלך ויתקדש שמו על ידך. ולזה כיוונו חז"ל ואמרו (בספרי מובא בילקוט רמז תתל"ז) דבר אחר ואהבת את ה' אלהיך אהבהו על הבריות כאברהם אביך וכו'. והוא דברינו ממש שיהיה שם שמים מתאהב על ידו ומתגדל ומתקדש בעשותו נוראות לעין כל ויכירו הכל כבוד מלכותו ורוב גדלו וגבורתו ורוממותו אשר בידו כח וממשלה לשדד מערכת השמים ולעשות הכל כחפצו ורצונו ומשנה טבע העולם כי הוא אחד יחיד ומיוחד אפס זולתו ואין בלתו. ועל כן אמר הכתוב זאת אחר אומרו שמע ישראל וגו' ה' אחד. כי זה הוא בחינת אמונת היחוד שאין בכל העולמות כולם עליונים ותחתונים דבר חוץ ממנו. כי את הכל הוא המציאם

מאמיתת המצאו והוא מחיה ומהוה את כולם בכל רגע ורגע כאשר בתחילת הבריאה שברא הכל ברוח פיו יתברך. כן עוד היום עומד דברו הטוב וכוחו יתברך בכל הבריאה ומחיים ומהווים תמיד כמאמרינו ברוך עושה בראשית ולא עשה כי הוא העושה תמיד ומחדש בכל רגע מעשה בראשית. ואלמלי יצוייר העדר שפעו וחיותו מכל הנמצאים שבעולם אף על רגע אחת היו כל העולמות כלא היו והיו לאפס ואין. ועל כן אין עוד מלבדו ממש כי אין בכל הבריאה כולה כי אם כוחו אורו שפעו וחיותו לא זולת. וכל הבריאה כולה מיוחדים עמו בתכלית היחוד ואין בכל העולמות כולם כי אם ה' אחד לא יותר, והבן.

וזה צריך כל האדם לעשות ערב ובוקר ליחד כל העולם כולו לה' אחד לידע ולהאמין כי אין בכל הבריאה כי אם ה' אחד בלבד וליחד על זה כל פרטי אבריו וחושיו וכל תנועותיו והרגשותיו לאל המיוחד להמליכו על כל אבר ואבר גיד וגיד מרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו מלכות גמורה באופן שלא יזיז בשום אבר ולא יעשה שום תנועה ולא יחשוב בשום מחשבה ולא ידבר שום דיבור כי אם הצורך לעבודתו בלבד. כי אין בכל העולמות כי אם ה' אחד. ועל כן חלילה לצאת מיחודו ואחדותו יתברך אף על רגע אחת לעשות תנועה קלה או מחשבה קלה חוץ מדבר הנוגע לעבודתו. ולמסור נפשו ממש על זה שיהיה מוכן למסירת נפש ולא לצאת מיחודו ואחדותו יתברך. כי אם ליחד הכל לה' אחד שהוא הממלא כל עלמין וסובב כל עלמין ואין דבר חוץ ממנו. וממילא המאמין זאת ידע אשר בידו הכח והגבורה לעשות בכל העולמות כרצונו וחפצו כאדם העושה בשלו כי הכל שלו הוא. הוא מחיים ומהווים תמיד ובידו להפכם לכל אשר ירצה. ועל כן סמך לו ואהבת את ה' וגו' כאמור שה' המהוה יהיה אלהיך ויעשה לך נסים שלא בטבע. ויכירו וידעו הכל כי הכל שלו הוא, והוא העושה בם כחפצו ורצונו כי הוא אחד יחיד ומיוחד מכל צד ופינה וכולם מיוחדים בו יתברך ואין עוד מלבדו כנאמר.

ועל דבר בחינה הנפלאה הלזו שיהיה האדם זוכה להתגלות הוי"ה המהוה על ידו, צוה הקב"ה לברך את עמו ישראל בשלושה פסוקים הללו הנזכרים כאן נגד שלושה בחינות בכל לבבך וגו' שהאדם זוכה לברכה זו על ידיהן. והוא אמרו יברכך ה' פירוש שה' שם הוי"ה המהוה, הוא יברך אותך ולא ברכת אלהים שהוא בבחינת הגבול והטבע כי אם בשם הוי"ה למעלה מן הטבע לעשות לך נסים נגלים מופלאים שלא בטבע. והנה חז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תש"י) אמרו בזה יברכך ה' בנכסים וגו'. והוא כעין אומרם ז"ל (בראשית רבה ל"ט, י"א) על פסוק ואברכך וגו' הנאמר באברהם אמר רבי לוי לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך ולא שמה לו עד שנתברך ופירש רש"י שם קנה מאתו פרה או

מכר לו שכל מי שעושה אתו סחורה מתברך בין לוקח בין מוכר לו. וכן באיוב אמרו שם על פסוק (איוב א', י') מעשה ידיו ברכת לא נטל אדם פרוטה מאיוב ונצטרך ליטול ממנו פעם שניה וכו'. כי כל דבר שהיה שלהם חפץ או ממון נתברך שלא בטבע בכל מקום שהוא עד שכל מי שהיה בידו משלהם מתברך לרוב שלא יצטרך ליטול מהם פעם שניה לרוב הברכה בפרוטה אחת מנכסיהם. וכן כאן יברכך ה' בנכסים בבחינת הוי"ה המהוה שלא בטבע עד שיהיה הברכה מצויה בנכסיך שלא בטבע בכל מקום שהם. ואז וישמרך ואמרו (בספרי שם) וישמרך מן המזיקין פירוש אף כשיפגעו בך אלו המזיקין בבירור כמו ערוד שאוי לו לאדם שפגע בו ערוד. הוא ישמרך מזה כמו רבי חנינא בן דוסא שאוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא כנאמר (ברכות ל"ג.). והנה זה המתברך בנכסיו שלא בטבע ודאי שבאה לו הברכה זו עבור שעבד לבוראו בכל מאודו זו ממונו בלמעלה מן הטבע כי פועל אדם ישלם לו ועל כן הנה הברכה זו היא נגד ובכל מאודך שתזכה להיות עובד את ה' בכל ממונך ואז תהיה ראוי לברכת ה' שיברכך ה' בממונך למעלה למעלה ממערכת השמים וכוכביהם.

ברכה שניה היא, יאר ה' פניו אליך וגו' פירוש שלא יתנהג עמך בבחינת הסתרת פנים האמור למעלה להלביש טובותיו ונפלאותיו בדרך טבע העולם רק יאר ה' בחינת המהוה פניו אליך שיתגלה על ידך פני אלהותו יתברך על ידי הנסים הנגלים שיעשה על ידך. וחז"ל אמרו בזה (במדבר רבה י"א, ו') שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות. פירוש כי מאין תזכה לזה שיאיר ה' פניו אליך בנסים נגלים לעין כל. במה שיביט בך בפנים מאירות פירוש שהקב"ה יביט בפנים שלך שהן מאירות והוא נגד בכל לבבך הנזכר. כי העובד ביצר טוב לבד, כבר כתבנו שהוא בבחינת אוי לי מיצרי וכו' ונפשו מרה עליו בכיבוש תאוותיו החזקות ואין לו פנים מאירות כי אם פנים זעומות מהצער שבלב המתגלה על פנימו כמאמר חז"ל למה נקרא פנים שמגלה מה שבפנים. אבל העובד ה' בכל לבב ביצר טוב וביצר הרע אז פניו מאירות כי יש לו נחת רוח גדול מעבודתו ואויביו השלימו אתו להיות שניהם מרוצים בעבודה. ואז ויחנך. ואמרו שם ויחנך להוציאך משעבוד מלכיות ולגאול אותך וכו'. כי אין גלות בעולם כי אם מה שהאדם הוא בגלות תחת יצרו הרע וכח תאוותיו וחפציו לדברים המגושמים הנמשכים משורש הרע. ואז כשם שנשמתו אשר בקרבו משועבד ח"ו תחת הרע. כך האומות ושארי רעות הנמשכים משורש הרע שולטים על גופו לשעבדו תחת ידם. אבל כשאדם זוכה לעובדו בלבב שלם גם עם היצר הרע ואז גאולה תהיה לו לנשמתו שאינה משתעבדת תחת היצר והתאוות. וממילא ננאל גופו משעבוד מלכיות. ונודע אשר בחינת הגאולה מהמלכיות הוא ודאי

על ידי הנסים הנגלים לכבוש מלכי האומות והכל סובב על דברינו להתברך בברכת הוי"ה המהוה המשבר את כל בחינת מזלות השמים.

ועוד אמרו ז"ל (רבה שם) ויחנך יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך כמה דתימא (בראשית ל"ט, כ"א) ויתן חנו בעיני שר וגו' ויתן אלקים חן את דניאל (הנראה שהוא טעות סופרים במדרש וצריך לומר ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים וגו' והוא מקרא (בדניאל א', ט') וכן הוא בספרי המובא בילקוט שם) וכו'. ולפי הפשט נראה שהאי מציאות חן הוא בעיני האומות. כי הלא ברכה זו ויחנך נאמר לכללות ישראל. וכללות ישראל לא יצוייר להם מציאות חן כי אם בעיני האומות, וכנראה מראייתם שהביאו שהיה חֵנם אצל האומות. והוא כי נודע מאמרם ז"ל (שבת ע"ה.) על פסוק (דברים ד', ו') כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות. ויתכן בפירושו לפי דרכינו. כי לפי שיש חשבון תקופות ומזלות בעולם המראים לכל בחינת הטבע שכן צריך להיות בעת הזאת קור וחום מלחמה ושלום בעולם. או מי יחיה ומי ימות וזה לא יהיה לו בנים וכדומה כידוע מהני כלדאי החוזים בכוכבים שאומרים לפי דרכם בחינת העתידות מה יהיה בעולם. וכל זה מתנהג באומות העולם כי לא ישונו מכפי טבע המזלות ולא יאורע להם לעולם דבר למעלה מן הטבע מה שאין כן בישראל שהגביהם הקב"ה למעלה ממזלות השמים כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ד, "ב) ונאמר לאברהם (בראשית ט"ו, ה') הבט נא השמימה ואין הבטה אלא מלמעלה למטה שהגביהו למעלה מן המזלות ואמר לו צא מאיצטגנינות שלך וכו' כמאמר חז"ל (שבת קנ"ו.). ובפרט אחר קבלת התורה שהוציא הקב"ה את עמלי תורה מחיובא דכוכביא ומזליא כמו שאיתא בזוה"ק (פנחס רט"ז:) וכמאמר הכתוב (ירמיה י', ב') כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאֹתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה וגו'. כי רק הגוים מתנהגים אחרי המזלות ולא עמו ישראל. וזה שאמר הכתוב (דברים ד', י"ט) ופן תשא עיניך וגו' וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים. ואתכם לקח ה' וגו' שחלוקה זו לכל העמים אין לו פירוש לפי פשוטו עד שהוצרכו הזקנים לשנות זאת לתלמי המלך לכתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים וגו' כמאמר חז"ל (מגילה ט':). ולדברינו יאמר כפשוטו שחלק ה' אותם לכל העמים שיהיו הם מתנהגים אחר טבע המזלות וכוכבי השמים כי יחתו הגוים מהמה. אבל ואתכם לקח ה' בחינת הוי"ה המהוה את כל ומשדד כל מערכת השמים והכוכבים, להיות לו לעם נחלה שלא להתנהג כי אם אחרי השגחת אלהות למעלה מן הטבע. ועל כן חשבון תקופות ומזלות זו הוא חכמת ובינת ישראל לעיני העמים בראותם

אחר חשבונם שכן וכן צריך להיות ולישראל הקב"ה מהשנא עדניא וזמניא ולא יחתו מאותות השמים כי משבר כולם עבור עמו ישראל. ועל כן כולם יאמרו כי מי כישראל גוי אחד בארץ שהם למעלה למעלה מן השמים ושמי השמים. ולזה אמר הכתוב שם (צ', ו') ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון וגו' ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול וגו' כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו וגו'. כלומר כל הגוים אינם מתנהגים כי אם אחר שם אלקים בחינת הטבע והמזל אבל אנחנו כה' אלהינו בחינת הוי"ה המהוה הוא אלהינו בכל קראנו אליו ומנהג אותנו למעלה מאותות השמים. וכולם יראו חכמתם ובינתם אשר גדלה למעלה להיות מנושאים מכל טבע העולם. ולזה אמר ויחנך שיתן להם חן בעיני האומות והוא כדברינו כשיעשה לך הקב"ה נסים נגלים למעלה מן הטבע אז יפרוס חן ישראל בעיני כל האומות וכולם מנשאים את היהודים לומר אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו.

וברכה השלישית, ישא ה' פניו הוא נגד ובכל נפשך. כי הנה אמרו חכמינו בספרי יראים להבין ענין התעניתים והסגופים שבעלי תשובה מקבלים עליהם. הוא כי להיות שבעת חטאו הגביר הדין של מעלה בין המדות עליונות. ואז אין שלום בין המדות כי אין מדה מסביר פנים לחברתה עבור תוקף הדינים. וכשזה מקבל עליו היסורין שהם שורש הדין אז כיון שיש דין למטה אין דין למעלה והגבורות נמתקים שם ונעשה שלום בפמליא של מעלה והרחמים מתגברין בחינת שם הוי"ה כידוע. והנה חז"ל (במדבר רבה י"א, ז') כאן אמרו ישא ה' פניו וגו' יעביר כעסו ממך. וזה על ידי בחינת היסורים שאתה מקבל על עצמך לעובדו בכל נפשך עד דכדוכה של נפש אפילו הוא נוטל את נפשך, בזה יעביר כעסו של מעלה על ידך. ואז וישם לך שלום פירוש כי לך ובשבילך יעשה שלום בין המדות של מעלה ליחדם לאחד ועל ידי היחוד הנפלא ממילא תרד למטה כל בחינת הברכות והישועות על צד היותר טוב. ושמו את שמי על בני ישראל פירוש הכהנים ישימו שמי שם הוי"ה העצם על בני ישראל ואז ואני אברכם פירוש שאברכם בבחינת אני להראות אשר אני אני הוא ואין בלתי. כי כל מזלות השמים ומערכת הכוכבים כולם בטלין ומבוטלין ונכנעין תחת שם הוי"ה המשדד את כל עבור עמו ישראל. וכולם יודו ויברכו ויאמרו כי יש ה' בישראל גדול שמו ואין בלתו. או יאמר ושמו את שמי על בני ישראל כלומר ישראל יראו ויעשו שאשים את שמי עליהם שיהיה ניכר לעין כל כי אני ה' ביניהם ואני אברכם כאמור בבחינת אני הוא ואין זולתי.

פרק ז

פסקה יט

הקריב את קרבנו וגו'. אפשר לומר טעם שינוי מאמר הכתוב כאן לומר הקריב וגו' מיום הראשון שנאמר וקרבנו. לומר שלא תאמר ח"ו כי זה השני אשר הקריב אחר הראשון. מעשה הראשון בידו לפי שכבר הקריב הראשון נחשון בן עמינדב הקריב הוא גם כן כמוהו אחריו. אבל לא היה צלול וברור כל כך בדעתו וכחפץ וחשק נדבת לבו להקריב כל פרטי הקרבן הזה מדעת עצמו כמו הראשון שלא קדמו אדם. רק דוגמא הקריב דוגמת הראשון. לזה אמר הכתוב הקריב את קרבנו כלומר הוא בעצמו הקריב מדעתו מאהבת וחשקת לבבו הנאמן את כל פרטי הקרבן כמו הראשון ממש. ומזה תקיש לכל אלו הנאמרים אחריו שכולם בעצה אחת היו בלבבם הטוב להקריב קרבנם הזה לפני ה'. ובאמת שכולם כאחד הביאו את קרבנם לחנוכת המזבח ועל כן היה משה רבינו מסופק כיצד יקריבו. אם כולם כאחד או כל אחד ואחד יומו. עד שאמר לו הקב"ה נשיא אחד ליום כמאמר חז"ל (במדבר רבה י"ב, כ"א). ועבור זה חשב הכתוב קרבנו של כל אחד ואחד בפרוטרוט אף שקרבן כולם היה שוה ממש והיה די לומר ביום השני הקריב וגו' גם כן כזה. אך שלא יהיה נדמה כי השני טפל להראשון ולא הביא קרבנו רק בדוגמת הראשון על כן נאמר אצל כל אחד בפרוטרוט חשבון כל הקרבן לומר כי כל זה היה מדעת עצמו ונדבת לבו להקריב כל פרטי הקרבן הזה שלא כנגרר אחר הקודם לו.

פסקה פד

זאת וגו' ביום המשח וגו'. מלת ביום אין לו פירוש כי הלא בשנים עשר יום הקריבו. ואכן לפי מה שכתבנו למעלה (בפסוק ביום השני הקריב וגו') כי עבור זה נפרט כל קרבן בפני עצמו אצל נשיאו להגיד כי כולם בדעה אחת ובלב אחד הסכימו על כל פרטי קרבן הזה ולא שיעשה השני על דעת הראשון לומר לפי שהוא הקריב כן אני אף כמוהו עיין שם. ולזה אמר כאן זאת חנוכת וגו' ביום וגו' כלומר הקרבת כולם כל אחד ביומו נדמה כאילו הקריבו כולם ביום אחד ממש כי כולם שוין היו בעצה ודעת ולב אחד להקריב הקרבן הזה. וכל הימים שוים הם ליום הראשון כאילו יום אחד לבד הוא, והבן.

פרק ח

פסקה ב

דבר וגו' ואמרת אליו בהעלותך וגו'. כבר כתבנו קצת בפירושי פסוק זה בחיבורנו סידורו של שבת (חלק ראשון שורש השלישי ענף א') ובמקום אחר. ועוד לאלוה מילין. והנה מפרשי התורה אמרו בביאור כפל הלשון הנאמר כאן דבר ואמרת. על פי מאמר חז"ל (במדבר רבה פרשה ט"ו, ו') וזה לשונו: את מוצא למעלה וכו' כל הנשיאים הקריבו חוץ מנשיאו

של לוי ומי היה נשיאו של לוי זה אהרן שנאמר (במדבר י"ז, י"ח) ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי. ואהרן לא הקריב עם הנשיאים והיה אומר אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי אמר לו הקב"ה וכו' לגדולה מזו אתה מתוקן לכך נאמר דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך וכו'. ולזה היה דיבור ואמירה. דיבור לגוף הצווי, ואמירה לשון רכה ולשון חיבה לפייסו ולומר לו לגדולה מזה אתה מתוקן. וקרוב לדבריהם אלה גם אנו נאמר. כי הנה חז"ל אמרו במדרש, (תנחומה נח א' הובא בטור אורח חיים סימן רס"ג) טעם למה שנוהגין שהאשה היא המדלקת נרות שבת לפי שהיא כבתה נרו של עולם וכו' עיין שם. ולפי זה אפשר היה בלב אהרן לומר שמפני זה נצטוה הוא בהדלקת הנרות לפי שגילגל הקב"ה חטא העגל ח"ו עליו וכבה בזה נרו של עולם וציוהו הקב"ה לתקן זה בהדלקת נרות מצוה לשמו ודבר זה צער גדול הוא לשושבינא דמטרוניתא. ולזה אמר הכתוב דבר אל אהרן פירוש דבר אליו דין מעשה הדלקת הנרות. ואך שלא יחרד לב אהרן כאשר ישמע זאת שמא על חטאו בא זה. אמר, ואמרת אליו בלשון רכה וחיבה לומר כי זה שצויתי דוקא אותך בדבר הזה לפי שבהעלותך את הנרות אז אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות כלומר אל פני המנורה שלמטה יאירו שבעת הנרות העליונים הידוע ליודעים אור שבעת הימים שהוא הוא התיקון השלם וברכת ונחת רוח של כל העולמות כולם כמו שכתבנו בחיבורנו שם (בעלה י"ב). וזה דוקא בהעלותך כשאתה תדליק אותם אז תעלה אורם למעלה לעורר נגדם אור בהיר בשחקים אור שבעת הימים אבל אין אחר יעשה כמעשיך ועבור זה אני מצוה אותך דוקא בזה כי אתה הוא האוהב שלום ורודף שלום ועל ידך יֵעָשֶׂה שלום בפמליא של מעלה ושל מטה ביחוד וזיווג שבעת הנרות העליונים להיות מאירין ומופיעים כאחד. ועל כן אמר שבעת הנרות ולא שבעה כי שבעה מורה על שבעה דברים הנפרדים זה מזה ושבעת מורה על בחינת היחוד והאחדות בדבר אחד הכלול משבעה ושכל אחד ואחד כלול משבעה והוא מורה על היחוד השלם להיות מאיר ובא כל שבעת הנרות יחד. ולפי זה נוכל לומר שהדלקת הנרות הללו היה בבחינת כל עשיית המצוות שעיקרם נעשה אשר מאתערותא דלתתא יתעורר אתערותא דלעילא להאיר נגדה אורות של מעלה כפי בחינת המצוה הנעשה למטה. וזה לא היה צריך הכתוב להזהיר זאת לאהרן כי ודאי אהרן כן נהג בכל המצוות וכן עשה מעודו בכל עשיותיו. ולא הודיע הכתוב דבר זה רק למען שלא יהרהר אהרן בשפלותו בזה כאמור.

ואמנם עוד יש לומר כי מעלה יתירה עשה אהרן בנרות הללו וכמו שכתב בזה הרב האלשיך זללה"ה. כי מצות הנרות גדלה מעלתן למעלה למעלה בזה בגודל שלימות. ונשמה של אדם נקראת על שמם כמאמר הכתוב (משלי כ', כ"ז) נר ה' נשמת אדם. והיא

חלק אלוה מאש ואור העליון. ועל כן הנה כאשר נשמת האדם מתלהב בקרבו לעבודתו יתברך ולעשות מצוותיו באהבה עזה כרשפי אש. הנה בזה מדליק האורות של מעלה בכח הארת נשמתו לבד אף קודם עשיית המצוה. ואמנם יחוד האורות של מעלה וזיווגם נעשה על ידי עשיית גוף המצוה בסופה. ואולם במצות הדלקת הנרות שגם סוף גמר המצוה הוא ההדלקה בנרות שלמטה בכדי להדליק ולהאיר בנרות של מעלה. והנה האורה כבר היה מאיר ובא מתחילת המחשבה ואך הדלקה עושה מצוה בכדי להוסיף כח באורות של מעלה שיהיו דולקים והולכים להאיר לעולם. ואפשר שזה יאמר הכתוב בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וגו'. כלומר אל מול פני המנורה של מעלה יאירו שבעת הנרות של מטה. כי המנורה העליונה יהיה כבר מאיר ובא בכח הבערת והתלהבות הנשמה אל המצוה. ולמולה יאירו שבעת הנרות שלמטה בכדי להוסיף כח בפמליא של מעלה שיאיר ויאיר. ומשם יאיר למטה באורה ושמחה כידוע לחכמי לב ולדרך זה הנה אומרו אל מול פני המנורה וגו' הוא צווי ולא כמבשר ואומר כמו לדרך הראשון.

ואכן באמת הנה שניהם כאחד טובים ולשניהם נתכוון שמו יתברך הן לצוות לאהרן והן לבשרו. ואך משה רבינו אשר לא לו הצווי הזה, לא הודיעו הקב"ה את דבר הצווי אשר בזה ולא הבין בה רק הטוב אשר בישר שמו יתברך שיהיה נעשה בזה. וזאת עמד ואמר לאהרן שעל ידך יהיה נעשה דבר גדול כזה בהאיר אורות אלהים בשמים ממעל. אבל לאהרן גילה שמו יתברך במדע להבין הצווי הזה בדברי משה, ועשה כן. ולזה שינה הכתוב לשונו בפסוק שאחרי זה ואמר אל מול פני המנורה העלה נרותיה. ולא אמר העלה נרותיה אל מול פני המנורה כמו בכתוב הראשון. ואכן כי אהרן הבין את זאת ועשה כאשר צוה ה' שאל מול פני המנורה של מעלה שכבר הודלקה בכח אור נשמתו, העלה נרותיה במנורה שלמטה. וזה שבח לאהרן שהבין מדעתו את אשר צוה ה' את משה. ולזה שיבחו הכתוב ואומר ויעש כן וגו' כאשר צוה ה' את משה. כי כן צוה ה' את משה כאמור. והנה הדבר הזה הוא דמיון בצלאל שהבין דעתו של הקב"ה בעשיית המשכן והכלים כמאמר חז"ל (ברכות נ"ה.) ואפשר גם במנורה היה כן שנתקשה משה במעשה, ובצלאל עשאה על מכונה כראוי. ולזה סמך הכתוב לדוגמא לומר כי כמעשה אהרן שהבין בדעתו מה שלא ידעו ה' למשה רבו. הנה, וזה מעשה המנורה גם כן כמו כן שנתקשה משה במעשיה וכמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה בצלאל את המנורה כי שמו יתברך ויתעלה מרחם על עושי המצוות להבינם בטוב את המעשה אשר יעשון. וללומדיה לא נאמר אלא לעושיה (דברים רבה י"א, ו').

או ירמוז הכתוב באומרו בהעלותך וגו'. על פי אשר ביארנו כמה פעמים במקום אחר בבחינת אחור וקדם כי החוטא אשר ישוב מחטאיו ועושה תשובה שלימה בכל לבבו גורם שעשועים ונחת רוח גדול לבורא עולם יותר ממי שהוא צדיק גמור כל ימיו. כי הוא בדמיון האב שיש לו שני בנים האחד אצלו כל ימיו. והאחד נתרחק מאתו ועזב ארץ מולדתו ובית אביו והלך לו אל ארץ אחרת ושהה שם ימים ושנים ונלקח שם לשביה. ובודאי יגיע לאביו צער גדול מזה על התרחקו מאתו. ובפרט אחר הלקחו שם לשביה ודאי אשר רחמנות האב על בנו הוא עד בלי שיעור. ולימים כאשר יזדמן שבן הזה ברח מהשביה ובא אצל אביו בשמחה ואהבה. הנה יגדל שמחת האב עד בלי שיעור וערך בכפלי כפליים. מה שאין כן בבן היושב אצלו תמיד אף שמקבל תענוג מאתו. אין זה כתענוג הבן הבא ממרחק. וכן בזה החוטא שנתרחק מהקב"ה וכביכול הקב"ה יש לו געגועין עליו וגודל רחמנותו עליו על מה שברח אל ארץ התהו מקום השביה האמיתי מדור הקליפות. ואחר כך כשזה נזכר ומתחרט באמת והולך ושב בתשובה ומתקרב לבוראו. ודאי הקב"ה מקבל תענוג ונחת רוח מזה להתעלס באהבים. וקורא לו שם, חביב אהוב ונחמד קרוב וידיד והוא עושה מצוות והקב"ה מקבלן ממנו בנחת ושמחה. ולא עוד אלא שמתאוה להן כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (פרק ז' מהלכות תשובה הלכה ו' ז'). ואז הוא למעלה למעלה במקום שאין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שם כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"ט.).

ואמנם זה אינו כי אם כאשר זה החוטא בזוכרו מה שעיוה והמרה נגד בוראו יצא לבו מכל וכל ואינו יודע כלל מה לעשות. ואם היה יכול היה עושה לו בעצמו כל הארבע מיתות וכל מיני צער שבעולם. ואך שאסור לאדם לאבד עצמו לדעת. ותגדל אש המדורה בלבבו בחרטה על העבר עד בלתי שיעור. ועתה הוא מתלהב ובוער בלבבו כרשפי אש ממש לה' אלהיו להדבק בו בדיבוק עצום שלא להפרד ממנו אף רגע אחת בכל ימי חייו. ועוזב כל אשר לו מבית ומחוץ מגוף וממון ואשה ובנים וכל אשר לו בשביל אהבת ה' אלהיו. ובוער יומם ולילה בשמחה ויראה ואהבה לעבוד את ה' בכל לבבו ונפשו. ומיצר עצמו תמיד על ההרחקה שנתרחק עד עתה. ובכח הלז נותן דעתו לשוב ביותר ויותר בשברון לבו באמת. אז נולד תענוג גדול ושעשוע גדולה לפני מלך יוצר כל, ממש כבן החביב הבא אל אביו מארץ מרחק וברח מן השביה. כי אם לא נעשה ככל הנזכר הרי עדיין בשביה הוא ובהרחקה מאביו שבשמים ואיזו תענוג ושמחה יגיע לבוראו מזה. ואולם אם נעשה ככל הנזכר, נחת ינחת הקב"ה מזה למאוד בראותו שברון לב זה החוטא

והתלהבות לבו כרשפי אש לשוב אליו אחרי הפרדו מאתו. התענוג והשמחה הלז מכפר על המרחק אשר נתרחק ונעשה אהוב וקרוב נחמד וידיד כנזכר.

וזה הוא בחינת אחור וקדם צרתני וגו'. כי זה החוטא בעת אשר נתרחק ממעון קדשו יתברך הוא בבחינת אחור כמאמר הכתוב (ישעיה א', ד') נזורו אחור וגו'. ואחר כך כאשר יחרד לבבו ובא לחרטה עצומה בחיות בוערות ככל הנאמר אז הוא בבחינת קדם קדמתה. כי כביכול הקב"ה מתעטר בו ומשתעשע בו כעם בן החביב ושם אותו עטרה לראשו. ועליו נאמר (שם מ"ט, ג') ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ונעשה בבחינת (משלי י"ב, ד') אשת חיל עטרת בעלה. כי אש המזבח אשר תוקד בלבבו בכח וחיל לשוב אל ה' אלהיו הוא עטרת בעלה לפי שבחשק וזירוז הזה הוא העולה ונתעלה עד למעלה לראש. ועל כן נקרא קדם בחינת למעלה לראש. ואז הקדם מכפר ומכסה על האחור ונעשים שניהם כאחד טובים. כי האחור גם כן נתעלה, שעל ידו בא לבחינת קדם. ועל כן גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכויות ואוקמוהו חז"ל (יומא פ"ו:) בתשובה מאהבה. כי התשובה המובחרת הנזכר הוא בחינת תשובה מאהבה שאחר כך בוער לבו ביקוד יקוד אש באהבה עזה ונאמנה, והקב"ה מקבל תענוג ונחת רוח מזה, ועל ידי התענוג הלז נתעלה האחור לבחינת קדם. כי לולי ההתרחקות לא היה בא להתדבקות כזה. וממילא הזדונות זכויות הן שגרמו תענוג ונחת רוח להבורא כזכויות ממש (ואכן הנה נודע שחלילה לאדם לעשות כן בכוון כי בזה אדרבה להיפוך שהמצוות נעשין זדונות כיון שהתשובה יגרום לו לחטוא וכמאמר חז"ל (במשנה אחרונה דיומא) האומר אחטא ואשוב וכו' אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכידוע טעם נפלא לזה בשם **הבעל שם טוב**).

ואפשר לזה רמזו חז"ל שאמרו (מנחות כ"ט:) מפני מה נברא עולם הזה בה"א מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יוצא. ומאי טעמא תליא כרעיה דה"א דאי הדר בתשובה מעיילי ליה וליעייל בהך לא מסתייעא מלתא וכו'. כלומר כי על כן נברא בזה האופן, שאם ירצה אחד לצאת, יוכל לצאת ויגיע גם מזה נחת רוח להבורא כאשר ישוב אליו באהבה ושמחה. ואכן כי תנאי בדבר שצריך לעלות בפתח שלמעלה. ולכאורה למה לא מסתייעא מלתא שיעלה בפתח שיצא משם. ואמנם כי זה לא די לשוב בלאט דרך היציאה. כי אם לבוא וליטול למעלה למעלה בבחינת קדם באהבה עזה בוערת שלהבת י"ה. עד אשר יבוא למעלה מכל בחינות עולם הזה, שישכח כלל מכל בחינות עולם הזה מגוף ואשה וכו' כנזכר. ובפתח הזה יוכנס בבחינת גבוה מעל גבוה שומר למעלה מעולם הזה (וכנודע אשר עיקר בחינת התשובה הוא במדת הבינה שהוא למעלה משבעת ימי הבנין כי לא יוכל החוטא לשוב כי אם דרך שם, ושם נתקבל בתשובה. לפי שהתקבלות

החוטא בתשובה הוא למעלה מכל בחינות עולם הזה. כי ימרוד אחד במלך לעבור על רצונו האם יכופר לו במה שיאמר שהוא מתחרט על זה. ורק זה מחסדי הבורא הוא אשר למעלה מטבע העולם. וזה שאמרו (פסחים נ"ד.) שהתשובה נבראת קודם שנברא העולם כי היא מוכרחת להיות למעלה מבריאת העולם ועל כן גם השב צריך לצאת למעלה מהבריאה שלא ירגיש עוד מעולם הזה, בכדי לבוא עד למעלה משבעת ימי הבנין מקום התשובה. ועל כן צריך הבעל תשובה לקבל על עצמו באמת ארבע מיתות בית דין כי לא יצוייר תשובה כי אם אחר התיאשו מעולם הזה והבן).

ונעים זמירות ישראל דוד המלך ע"ה נתאוה לזה מאוד שיקרה לו לפעמים שיבוא בבחינת אחור כדי לבוא אחר כך לבחינת הקדם לגרום תענוג ושעשועים לבוראו. ואך לא היה יכול כי הוא היה בבחינת שויתי ה' לנגדי תמיד שבכל מקום ומקום ובכל דבר ודבר שהיה שם וראה בו, לא ראה כי אם אור חיות שפע ה' אשר בדבר ההוא המחיה אותו ונמצא עומד תמיד לפני ה'. ולא היה יצוייר אצלו בחינת אחור כלל בשום אופן. ועל כן אחר אומרו (תהלים קל"ט, ה') אחור וקדם צרתני וגו' אמר פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה כלומר פליאה דעת הוא פירוש שכל נפלא ועבודה גדולה הוא הבחינה אחור וקדם שנגרם על ידי זה תענוג הבורא ומזדונות נעשין זכויות שהוא התקרבות דברים הרחוקים מאוד שחשוב לפני מלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו ביותר ויותר כנודע לחכמי לב. ואך ממני נשגבה לא אוכל לה. שאני איני יכול לבוא לבחינה זו כלל. כי אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני וגו'. ונמצא בכל מקום שהיה, היה עומד לפני ה' ולא היה רואה דבר אחר בעולם כי אם אור ה'. ואיך יכול להתרחק מאתו אם בכל מקום שם הוא. ואכן לגודל תשוקתו לבוא לבחינת הקדם נתן לו עצה בנפשו בבחינה נפלאה ונפלאת שלא להתרחק ואף על פי כן לבו אל בחינת הקדם באופן אחר כאשר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרוש השלישי פרק ג').

והנה הרמב"ם ז"ל כתב (בפרק שביעי מהלכות תשובה הלכה ג') וזה לשונו: אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וכו' אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה וכו' ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן וכו'. ונראה שעל כן בחינת השבת קודש הוא בחינת עולם הבא כנודע (עיין ברכות נ"ז:). כי בחינת השבת הוא גם כן בבחינת אחור וקדם והוא למעלה מששת ימי המעשה כי האדם בימות החול הוא בבחינת אחור הנזכר. כי לא ימלט שלא יקרה לו אחד מהדברים הנזכרים כמו הקנאה

והתאוה והכבוד וגסות הרוח ולשון הרע וליצנות ודברים בטלים וכדומה לרוב מאוד ובפרט אחרי הידוע אשר כל בחינת מחשבה ודיבור ומעשה אשר יעבור על האדם שלא לשמו יתברך באמת ובתמים נקרא סטרא אחרא כלומר צד אחר שאינו לשם ה'. כי שם הוי"ה הוא יחיד ומיוחד וחלילה לצאת מאחדותו אף במחשבה קלה לעולם ואדם החושב מחשבה קלה אשר אינה נוגע לעבודת ה' ח"ו הרי הוא פורש עצמו מיחודו ואחדותו ח"ו לחסות תחת כנפי סטרא אחרא צד אחר שאינו לה' ועל כן אמר ר' יוחנן (יומא פ"ו.) היכי דמי חילול ה' כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילה. כי מחשבה קלה על רגע כמימרא שאינה לה' ולדבר הנוגע לעבודתו הוא בחינת סטרא אחרא בחינת רשות הרבים עלמא דפרודא חוץ לרשות היחיד יחידו של עולם. כי בחינת יחודו ואחדותו הוא שלא לצאת מזה אף רגע אחת רק ליחד הכל אליו. והיוצא ברגע אחת שלא ביחוד לשמו יתברך הרי ח"ו יוצא מרשות היחיד לרשות הרבים.

ובודאי אין כל אדם זוכה לזה רק מארי דחושבנא החושבין את עצמם בכל רגע ורגע על מה באו לעולם ובמה ישובו לביתם ויראים ומתפחדים יומם ולילה מחשבון הגדול שעתיד היוצר ליקח מכל נשמה ונשמה. ועל זה נאמר בשם הרב האלקי **הבעל שם טוב** זצוקללה"ה. שאמר על פסוק (תהלים ל"ב, ב') אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עוון. פירוש אשרי לאדם שהוא בדרגה הזו שכאשר לא יחשוב ה' במחשבתו על רגע. לו עוון יחשב. שחושב זאת לו לעוון גדול מה שלא חשב ה' ברגע הזו. כי אין הכל עומדים בזה רק אשרי לאדם זה שהוא במדרגה זו כי האמת כן הוא שחלילה לצאת מרשות יחידו יתברך ברגע קלה. ונמצא אם כן הוא ודאי לא ימלט שיצא האדם מבחינת האחור כל דהוא כל אחד לפי ערכו בכל ימות החול.

ועל כן שבת הוא אותיות בשת ומבואר בדברי הרב האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים שער ערב שבת פרק א') וזה לשונו: שבת הוא אותיות בשת כי ראוי להתבושש מקדושת שבת וכו' עד כאן. כי בהגיע יום שבת קדשנו אשר הקדושה מאירה ומופיע בו על כל נשמות ישראל וכל אדם לפי מה שהוא מרגיש בנפשו תוספת קדושה תוספת יראה תוספת אהבה למלך עולמים ברוך הוא. וביחוד אשר נאסר בו הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים והכנסה מרשות הרבים לרשות היחיד. והוא רומז על הנזכר שאסור לאדם לצאת מיחודו ואחדותו על רגע אל עלמא דפרודא ח"ו. ושלא להכניס ח"ו משם לרשות היחיד. ואז צריך להתבושש מאוד ממעשה החול ממה שעבר עליו בהוצאה והכנסה. ובפרט אם ח"ו מרגיש בעצמו מעבירה גמורה דאורייתא או דרבנן שהעובר על איסור קל של דרבנן מקרי רשע כמאמר חז"ל (יבמות כ'.), או מעבירות שאדם דש בעקביו, שהבושה תגדל

אצלו מאור פני מלך חיים המאיר ומופיע ביום שבת קדשנו. ואז נתהפך אצלו הבשת לתשב ששב אל ה' בכל לבבו ונפשו ומקבל עליו באמת מעתה לאהבה את ה' ולירא ממנו ולפאר לבוראו ולנצח יצרו ולהודות לשמו יתברך ולהתקשר בו ולהמליכו על כל אבר וגיד מרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו מלכות גמורה (כסדר המדות הידועות) וליחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו שיהיו הכל ביחוד אליו באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה (הכל כנודע מפי ספרים וסופרים), ואז הוא בא לבחינת הקדם באהבה עזה ברשפי אש שלהבת י"ה הנרמז ברחיצת החמין בערב שבת קודש שהוא חיוב גדול והרמב"ם ז"ל השווהו בשיווי עם סעודת שבת כמו שכתב בדבריו (פרק ל' מהלכות שבת הלכה א'-ז') וזה לשונו: ד' דברים נאמרו בשבת ב' מן התורה וב' מדברי הנביאים. שבתורה זכור ושמור וכו' מהנביאים כבוד ועונג איזהו כבוד זה שמצוה על האדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת וכו' איזהו עונג זה שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם וכו'. הרי ששניהם נלמדו מפסוק אחד והיא בחינת הטבילה באש שאמרו חז"ל (סנהדרין ל"ט.) עיקר טבילתא בנורא הוא דכתיב (במדבר ל"א, כ"ג) כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים וכו'. כי החוטא בחטאו הנה בא באש התבערה חמדת תאות לבבו אשר תבער כאש להבה אכלה סביב כאשר יסד הפייט (בפייט וחיות בוערות, שחרית ליום א' דראש השנה) אם חטאה נמשכה ובערה כאש וכו' ואין לו תקנה כי אם להבעיר בלבבו מדורה גדולה אשה לה' ברשפי אש שלהבת י"ה לברוח אל ה' אלהיו באהבה עזה וחזקה כנזכר ואז אש אוכלת אש ואמרו חז"ל (יומא כ"א:) שהוא אש דשכינה. כי כאשר יבער האדם בקרבו אשו של הקב"ה להדבק בו באהבה עזה וחיות אש. זה אוכל ושורף אשו של יצר הרע אש התאוה אשר בקרבו, ובזה מגביר היצר טוב על היצר הרע וטובל עצמו באש, ואז כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר.

ועל כן בערב שבת קודש בעת אשר יתחיל הארת השבת קודש ואז צריך האדם לעלות אל לבו בחינת הבשת האמור להתבייש במר נפש ממעשה החול ולבוא לבחינת תשב כנזכר. בא הרחיצה במים חמין להראות אשר צריך לטבול ברשפי אש להיות אש אכלה אש של היצר הרע, וזה הוא עיקר הטבילה שאדם צריך לטבול בערב שבת קודש לברוח מרשות הרבים אל רשות היחיד יחודו של עולם באש להבה אכלה סביב. ועל כן חיוב זה הוא מדברי נביאים ופסקי חז"ל בגפ"ת. ואך אחרי זה צריך עוד לטבול בארבעים סאה המבואר בדברי הרב האר"י ז"ל. שהם המים המטהרים מכל טומאה לטהר את הגוף מכל מיני טומאות במים שהנדה טובלת בהן. והכל רמז על טבילת הלב במי הדעת

שהוא העיקר כמו שאיתא ברמב"ם ז"ל (בסוף הלכות מקואות) כאשר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת (שורש הראשון ענף ג'). אבל טבילת החמין הוא חיוב יותר כי כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר כנאמר. ובזה הנער בא אל המלך מלכו של עולם לקבל אור קדושת ה' ועולה לבחינת קדם קדמתה למעלה מכל בחינות עולם הזה למקום התשובה הנקרא עולם הבא והוא שבת קודש הרומז ליום שכולו שבת בחינת עולם הבא. ואז הקדם מכפר ומכסה על האחור וזדונות נעשין זכויות.

ואפשר זה רמז המשורר בזמירות שבת (בזמר כל מקדש) המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבוא. וידוע הדיקדוק בזה שהיה לו להפך דבריו לומר ממהרים לבוא תחילה כי כניסת השבת קודם ליציאתו. ואכן ירמז אל הנזכר. כי ידוע המבואר בזוה"ק (חיי שרה קכ"ט.) על פסוק (בראשית כ"ד, א') ואברהם זקן בא בימים שהאריך שם ולבסוף כתב זכאין אינון מאריהון דתשובה דהא בשעתא חדא ביומא חדא ברגעא חדא קריבין לגבי קודשא בריך הוא מה דלא הוה הכי אפילו לצדיקים גמורים אברהם לא עאל באינון יומין עד דהוה סיב וכו' אבל מאריה דתשובה מיד עאל ואתדבק ביה בקודשא בריך הוא וכו'. ועל כן אמר כי אלו המאחרין לצאת מן השבת שיוצאין מבחינת השבת שהוא בחינת הקדם בחינת רשות היחיד לעמוד תמיד לפני ה' ובאין לבחינת אחור. אבל על ידי זה הנה הם ממהרים לבוא כי בשעתא חדא וכו' ברגעא חדא קריבין לגבי קודשא בריך הוא וכו', והאחור נתקן בבחינת הקדם כנאמר.

ואל כל הנזכר רמזה תורתנו הקדושה באמרה כאן בהעלותך את הנרות. כי נודע אשר המצוה נקרא נר כמאמר הכתוב (משלי ו', כ"ג) כי נר מצוה וגו'. ושבת הנה ידוע ששקולה ככל מצוות התורה כאומרם ז"ל (שמות רבה כ"ה, י"ב ובזוה"ק יתרו פ', ט'). ולזה אמר בהעלותך את הנרות כשתדליק את הנרות שבך באש של מצוה אחרי צאתך מבחינת האחור ותעלה למעלה לראש עד בחינת הקדם עם הנרות שהוא מצות שבת ששקולה לכל נרות התורה. אז אל מול פני המנורה הזו יאירו כל שבעת הנרות כלומר כי גם ששת הימים ימי החול יתחברו עם יום השביעי וכולם ביחד יאירו כאור שבעת הימים כי האחור יתעלה לקדם וזדונות לזכויות, וצדקתם תצהיר כאור שבעת הימים. והכל עבור אש של מצוה אשר תבער בלבבך בחרטה על העבר. וברשפי אש שלהבת י"ה על העתיד להתדבק מעתה בבוראו בכל עוז ותעצומות ובדיבוק עצום ונורא למסור כל מחשבותיו ודיבוריו ומעשיו וכל תנועותיו לאל המיוחד. ואז יהיה ה' אחד ושמו אחד והיה ה' למלך על כל הארץ שהוא גוף כל אדם מישראל כנודע.

ראיתי לבאר כאן מאמר חז"ל פלאי (במדבר רבה ט"ו, ו') הנאמר על פסוק הזה וזה לשונו: דבר אל אהרן וגו' בהעלותך את הנרות וגו' זה שאמר הכתוב (תהלים ל"ד, י') יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו. את מוצא למעלה כל הנשיאים הקריבו חוץ מנשיאו של לוי. ומי היה נשיאו של לוי זה אהרן שנאמר (במדבר י"ז, י"ח) ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי. ואהרן לא הקריב עם הנשיאים והיה אומר אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי אמר לו הקב"ה וכו' אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן וכו' הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הם נוהגים אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו וכו' וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם וכו' עד כאן. וכל המפרשים ראו כן תמהו מה שהבדיל הנרות הללו מן הקרבנות שהקרבנות אינן נוהגים כי אם בזמן שבית המקדש קיים והנרות לעולם הן (ונודע שגם הנרות אינם אלא בזמן שבית המקדש קיים והרמב"ן ז"ל מפרשו על נרות חנוכה שנוהגין לדור דור עיין בדבריו) גם מתחילתו צריך הבנה מה שכתב זה שאמר הכתוב יראו את ה' קדושיו וגו' מה ענין כתוב זה אל הנאמר כאן בהעלותך וגו'.

ויתכן בביאורו על פי אשר ביארנו בחיבורנו סידורו של שבת באריכות (שורש השמיני ענף ב'). ושורש הדברים בקיצור מופלג לבאר מאמר חז"ל (שמות רבה מ"ה, ו') על פסוק (שמות ל"ג, י"ט) וחנותי את אשר אחון וזה לשונו: באותו שעה הראה הקב"ה למשה את כל האוצרות של מתן שכר וכו' והוא אומר האוצר הזה של מי הוא והוא אומר של עושי מצוות. והאוצר הזה של מי הוא של מגדלי יתומים וכו'. ואחר כך ראה אוצר גדול אמר האוצר הזה של מי הוא אומר לו מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה וכו' עד כאן. וגם זה פלא גדול הוא. כי היתכן שזה שאין לו כלל ולא עבד הבורא מימיו יקח יותר מזה ששיבר עצמותיו כל ימיו לעשות מצוות הבורא. שזה לוקח מאוצר שלו וזה לוקח מאוצר הגדול. ונודע אומרם ז"ל (עבודה זרה ג'.) מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ועתה נהפוך שטוב שלא לטרוח ליקח מאוצר הגדול. ועוד הלא אמרו ז"ל (בבא קמא נ'.) כל האומר הקב"ה וותרן הוא וכו'.

ואמנם כי הנה מי שיש לו לב משכיל ונבון ועדיין לא נשתקע בהבלי עולם הזה ותעתועיו. מעצמו יבין לאשורו שאין כל העולם כדאי לעבודת שמו יתברך. כי היתכן שיבוא אחד מאלו המחזרים על הפתחים מלובש בבגדים המבזים את לובשיהם קרוע ובלוי, ונוסף לזה אם הוא איש כפרי ולא ראה אורות מימיו עב השכל למאוד, למלך הארץ היושב על כסא רם ונשא וכל צבאיו שריו ויועציו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו מלובשים בגדי משי ורקמה וכתרים על ראשיהם משובצים מכל אבני יקר המאירין ומפיקין נוגה.

והמה מחוכמים בכל מיני חכמה ומדע מלומדים בכל מיני כתב ולשון וכל אחד ואחד מצפה ומתאוה אולי יכבדנו המלך לשרתו בדבר מה להביא הקערה לפניו על השולחן או למזוג לו כוס לשתות וכדומה מעבודת המלך. ועתה יבוא איש הכפרי העני הזה בבגדים טלאי על גבי טלאי לומר אני אשמש את המלך לשום לפניו לחם לאכול ובגד ללבוש וכדומה. ומכל שכן שיאמר אני רוצה להכתיר את המלך בכתר המלוכה שלו אשר ודאי אינו כדאי זה לראות את כתר המלוכה ומכל שכן לנגוע בקצהו בידיו הגסים המטונפים ומזוהמים. האם לא ירוצץ ראשו ברגע שלא יוודע כלל אם היה זה בעולם כי ח"ו הוא מבזה את המלך שהמלך ישתמש בכלי שבור כזה.

והרבה יותר מזה לאין קץ הוא בעבודת אלהינו יתברך ויתעלה שמו לעד ולעולמי עולמים. שגדולתו וחכמתו כביכול והדרת זיו יקר תפארתו הוא בלתי שיעור וערך וכל מלאכי מעלה ושרפי קודש וחיות אש לא השיגו מגדולתו יתברך שמו אף אפס קצהו כי אם מעט לפי ערכם ולא יותר. וכל צבא השמים כתות כתות אלפי אלפים ורבוא רבבות מלאכי השרת וחיות הקודש שכולם מאירים ומופיעים מסוף העולם ועד סופו ונוצצים נוגה לכל עבר ועבר עומדים מימינו ומשמאלו מצפים ומתאוים וחושקים ויכמה בשרם ותצמא נפשם מתי יגיע העת והעונה שהוא ישרת למלך הכבוד. ועתה יבוא אדם נברא מטיפה סרוחה חרס מחרסי אדמה עב השכל דל גאה עני ואביון, נודד ללחם איו (על פי איוב ט"ו, כ"ג) קצר קומה קטן וקל ודל כמות שהוא, חייו אינן חיים היום כאן ומחר בקבר סומא לא ראה אורות מימיו. לומר אני אשמש את המלך מלך מלכי המלכים הקב"ה הגדול והנורא שאין קץ לתפארתו ואין ערך לגדולתו. הלא ח"ו ח"ו יתחייב ראשו למלך על הרהורו זאת במחשבתו לבד ומכל שכן בדיבור פה וקל וחומר במעשה. וקל וחומר בן בנו של קל וחומר בעבודה זו הניתן לנו בתפילה ותורה ומצוות שכולם הם כתרי כתרים להיות עולה ויושב בראש אלוה כביכול ולהכתיר בזה את אלהינו יתברך שמו כביכול בכתר הכבוד כמאמרם ז"ל (חגיגה י"ג:) במתניתא תנא סנדלפון שמו הגבוה מחבירו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו. וכתבו התוספות שם מתפילתן של צדיקים הוא עושה עטרות וכו' עד כאן. וכן הוא מפורש בזוה"ק (בשלח נ"ח.) תאנא סנדלפון עלאה הוא וכו' והוא קאים בתר פרגודא דמאריה וקשר ליה כתרין מבעותהון דצלותהון דישראל. ובשעתא דמטי האי כתר לרישא דמלכא קדישא הוא מקבל צלותהון דישראל וכולהו חיילין ואוכלוסין מזדעזעין וכו'. וכמאמר הכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר. כלומר שמעשיך נעשין פאר ועטרה לראשי.

ואכן הנה אלהינו יתברך שמו ח"ו אינו מלך כמלכי ארץ לומר זה ראוי לשמשני וזה אינו. כי במקום גדולתו שם ענותנותו אשר את דכא ישכון ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים כי טוב ומיטיב הוא יתברך שמו וחפץ חסד להיטיב עם כל בריותיו בכל מיני דומם צומח חי מדבר מקרני ראמים עד ביצי כינים. ומיטיב לרעים ולטובים ברוב חסדיו. ועל כן נתן רשות לנו קרוצי חומר להיות מעובדי עבודתו יתברך שמו. ועוד כי הוא הנותנת כי מלך ממלכי הארץ אשר יש שיעור לגדולתו וערכו, ממילא יש גם כן שיעור וקצבה לעבדיו העומדים לפניו לומר כי זה הוא הראוי לעמוד לפניו וזה אינו ראוי. מה שאין כן באלהינו יתברך שמו שאין שיעור וערך לגדולתו. והוא המשפילי לראות בשמים ובארץ. כלומר שזה כביכול השפלה לפניו לראות בשמים כמו בארץ כי הכל כלא נגדו כאפס ותהו נחשבו לו כנודע. ואף במלאכיו ישים תהלה (איוב ד', י"ח) וכמצביה עביד בחיל שמיא (דניאל ד', ל"ב). ועל כן אם לא היו עובדי עבודתו רק מלאכי מעלה. ח"ו היה כנראה כי יש קצבה לגדולת כבודו לומר אשר הם הראוים לעמוד לשרת לפניו. ועל כן במקום גדולתו שם ענותנותו להשתמש בכלים שבורים לגמרי להראות על רוב גודל ענותנותו ולהראות אשר אף הגדולים כקטנים יחשב אצלו והוא המשפילי לראות בשמים ובארץ. לכן נאה לפניו להשתמש בקטנים יותר מבגדולים שלא יראה כי הם הראוים לאותו איצטלא. וזה שאמר הכתוב (ישעיה נ"ז, ט"ו) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח וגו'. כלומר לפי שהוא רם ונשא למעלה למעלה מכל הרמים והנשאים על כן מרום וקדוש אשכון פירוש עם המלאכים וגם ואת דכא אשכון ושפל רוח וגו'. כי אם לא היה מעונתו רק במלאכים היה נראה ח"ו כי יש גבול לגדולתו. ולא כן הוא. ועל כן החמיר הקב"ה במלאכים הרבה יותר מישראל שאין מזכירים את ה' אלא אחר שלוש תיבות וישראל אחר שני תיבות (חולין צ"א:), ואין מלאכים אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה כמאמרם ז"ל (שם), ואין המלאכים אומרים שירה בכל עת שירצו כי אם פעם אחת ביום או בחודש או בשנה ובשמיטה כאשר יסד הפייטן באקדמות סדירא בהון קדושתא וכד חלפא שעתא סיומא דלעלם ואף לא לשבועתא. אבל עדב יקר אחסנתא חביבין דבקבעתא כלומר שישראל מותרין להודות לשמו יתברך בכל עת שירצו. ולכאורה הלא הקב"ה הוא הטוב והמיטיב לכל ולמה לא יתן רשות למלאכיו להללו ולשבחו ולספר הודו תמיד כיון שהם מתאוים ומצפים לזה מיום בריאתם יצו ה' חסדו עמהם בזה. ואמנם כי ח"ו יהיה זה כקיצור בשבחיו יתברך. להיות נראה כי ראוים הם לשמשו ולהם נאה עבודה הזאת. מה שאין כן באדם על הארץ שזה ודאי לא יעלה על לב בר דעת לומר כי ראוי הוא

לעבודה והראיה ממלאכים שאין להם רשות לעבוד כל כך. על כן הם מותרים תמיד לעובדו יתברך. ואסור למלאכים להתחיל בשירה קודם ישראל הכל להראות כי ח"ו לא מחמת גדלם הם מותרים לעובדו כי אם מרוב ענותנותו יתברך. וראיה מישראל שוכני בתי חומר שגם הם משבחים והם ודאי עפר ואפר רימה ותולעה ועל כן אחר שבחי ישראל מתחילין המלאכים.

ונחזור לענין כי מי שהוא קצת בר דעה והשכל מבין אשר ודאי הוא אינו ראוי וכדאי בשום אופן לעשות רצונו יתברך ולעבוד למלך הכבוד רב ושליט עיקרא ושרשא דכל עלמין וכולא קמיה כלא. ואילו ימסור נפשו ורוחו ונשמתו ועם כל אשר לו בבית ובחוץ בעד מה שיעשה רגע אחד בכל ימי חייו רצון הבורא יתברך על נכון. גם זה אינו התחלה, על אחת מני אלף וכו' להיות ראוי לשמשו. כי מה הוא ומה ימי חייו וכל אשר לו הבל ותהו אין בו מתום. לולי רחמי ה' וחסדיו אשר מעולם ועד עולם שנתן לו רשות לעובדו יתברך. ואפשר לזה אמר הכתוב (ויקרא י"ט, י"ד) ויראת מאלהיך אני ה'. פירוש גם בעת שאני ה' עליך ואתה עומד ומשרת אותי בעבודתך גם אז ויראת מאלהיך שתוגדל היראה והפחד בלבבך לומר וכי איך אני ראוי לעובדו יתברך בפרט בעבודות הגדולות האלה לעשות כתר הכבוד להיות עולה ויושב בראש אלהי צבאות ופן אפסול את העבודה הגדולה בשום דבר מה במחשבת חוץ מעט מזעיר ותיכף הרי פיגול הוא ולא ירצה ונמצא ח"ו טנפתי את הכתר בטינוף הצואה ונתחייבתי ראשי למלך ואף בכריתת ראשי איני כדאי, על אחת מני אלף וכו' לשלם בעד זה. ועוד תוגדל היראה בלבבו במה אוכל לשלם כל ימי חיי למלך המלכים ברוך הוא במה שזיכני בעבודתו ובפרט בעבודה הזאת. ועוד יהיה מתפחד באימה ויראה ורתת וזיע בהיות כי לפי ערך שאני מכיר עתה בגדולתו יתברך יותר מאתמול ולא עבדתיהו אתמול כראוי לפי שאני מבין עתה יותר. ומזאת אני ירא ומתפחד על קיצורי בעבודתי אליו מתמול ומשלשום.

ואפשר לזה אמר אנטיגנוס איש סוכו לתלמידיו (אבות א', ג') אל תהיו כעבדים המשמשים וכו' אלא הוו כעבדים המשמשים וכו' שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. פירוש כי זה לא מבעיא שיעלה על דעת האדם לשמשו עבור קבלת שכר. כי איזה פתי יסור הנה שלא להבין אפס קצהו שהוא לו לזכיה ולצדקה גדולה מאוד מאוד עד אין שיעור וערך במה שזכה לעשות רצון בוראו על כן הוו כעבדים המשמשים וכו' שלא על מנת לקבל פרס. ואמנם כי חוץ לזה עוד ויהי מורא שמים עליכם שאחר העבודה תהיו באימה ויראה ופחד אם היתה עבודתו עבודה החשובה כזה כראוי ובמה יוכל כל ימיו לקדם להקב"ה ולעבוד לו על זה הרגע שזכה בעבודה, ועל קיצורו בעבודה בימים

העוברים עד עתה כנאמר. ולזה יאמר הכתוב (תהלים י"ט, י') יראת ה' טהורה עומדת לעד. כי הנה בחינת היראה כשהיא באה מחמת העבירה שהאדם מרגיש בעצמו שחטא נגד המקום, זו אינה תמידיות ויש לה הפסק. כי כאשר יחזור בתשובה שלימה עד אשר סליחה יבושר ויאמר לו וסר עוונך וגו' הרי שוב אינו ירא ואינו מתפחד. או בצדיק גמור מנעוריו נפסק היראה הזו כיון שהוא זך ונקי בלי שום חטא. אבל היראה הזו שכתבנו שבאה מעבודה, זו נקראת טהורה לפי שנוהגת בטהורים לגמרי שלא חטאו מימיהם והיא תמידיות ואין לה הפסק. ועל כן אמר יראת ה' טהורה פירוש היראה הזו שהיא טהורה שבאה על רוב טהרה וקדושה לא על חטא ועוון. זו עומדת לעד שאין לה הפסק לעולם. וזה פירוש הכתוב (שמות כ', כ') ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כלומר שתראו ממנו אף לבלתי תחטאו. גם כשלא תחטאו כלל וכלל תראו ממנו לגודל איכות חשיבות העבודה אשר בידכם כאמור.

ואולם שלימות בחינה זו לא יצוייר כי אם אחר שיוקדם לה הענוה השלימה הברורה על מכונה. כי אם יחזיק האדם עצמו לדבר בעולם הרי כבר יצוייר בנפשו שעל כל פנים הוא הראוי לעבודה הזו יותר מחבירו. ונמצא אין היראה הזו על שלימותה אחר שיש לו מציאות לומר כי על כל פנים הוא ראוי לזה יותר מזולתו. אבל מי שקדמה לו הענוה השלימה כבחינת משה רבינו עליו השלום שאמר (שמות ט"ז, ז') ונחנו מה, והיה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה ולא יצוייר בנפשו שום מציאות הרי ודאי שיהא ירא מאוד ומתפחד באימה ויראה ורתת וזיע וחלחלה וכל אבריו וארכבותיו דא לדא נקשן לומר מי אנכי לגשת עד הלום אין הלום אלא מלכות (זבחים ק"ב.) מלכו של עולם ברוך הוא לעובדו ולשרתו ולברך בשמו ולהשים כתר מלכות בראשו וככל הנזכר. ועל כן אמר הכתוב (משלי כ"ב, ד') עקב ענוה יראת ה' כלומר הסוף של ענוה הוא יראת ה' שהאדם שיש לו בחינת הענוה שאמרנו תיכף בא ליראה הזו כי יודע בבירור בעצמו שאינו כדאי לעבודה הזו בשום אופן. ועל כן משה רבינו שהיה בו שלימת מדת ענוה אמרו חז"ל (ברכות ל"ג:) שיראה לגבי משה מלתא זוטרתי היא. כי לגודל ההכנעה והענוה שהיה בו ממילא היה ירא ומתפחד לפני מי הוא עומד ואת מי הוא עובד. ועיין שם בחיבורנו שהארכנו שם בזה בכמה וכמה בחינות ובביאור אומרם (בבא בתרא ע"ה.) פני משה כפני חמה על דרך זה. ועל כן אמרו חז"ל (שיר השירים רבה א', ט') מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה סנדל לעקבה וכו' כי אם יהיה האדם חכם בכל החכמות שבעולם ואפילו יהיה גדול מאוד בחכמת התורה אם לא יהיה לימודו כראוי לא יבוא מזה ליראה את ה' הנכבד והנורא כי אדרבה אמרו חז"ל (יומא ע"ב:) לא זכה נעשית לו

סם מיתה וכו' כי על ידי זה יוכל איש בער להתגדל בקרבו לומר כי מי כמוני דעה מורה שר התורה אני ואפסי עוד. וזה אש היא עד אבדן תאכל והוא לו סם המות ממש. כי לעולם לא יוכל להדבק בבוראו אחרי אשר תועבת ה' כל גבה לב ואמרו חז"ל (סוטה ה'.) אין אני והוא יכולים לדור וכו'. ונודע מאמרם ז"ל (ספרי מובא בילקוט נשא רמז ת"ש, א') חביבין הן ישראל שאף על פי שהן טמאין שכינה שרויה ביניהם. וכן הוא אומר (ויקרא ט"ז, ט"ז) השוכן אתם בתוך טומאתם. ויוכל להיות אשר האיש אשר שבע תועבות בלבו מעבירות רעות המטמאין את האדם בכל מיני טומאות אף על פי כן הקב"ה כביכול אתו ושוכן עמו בתוך טומאתו. מה שאין כן זה אשר לבו מתגדל בקרבו וסובר שיש לו איזה מעלה מה שאין זאת לחבירו אומר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור וכו'. כי זבחי אלהים רוח נשברה ומי שלבו נשבר ונכנע בקרבו יודע שעדיין לא התחיל בעבודת בוראו כלום כי כן הוא האמת כאשר ביארנו למעלה שאין כל העולם כדאי לרגע אחת עבודת שמו יתברך. רק צדקה עשה הקב"ה שנתן לנו תורתו ועבודתו. ועיקר נתינת התורה והעבודה הוא כדי שעל ידי זה יושבר ויוכנע לב האדם בקרבו להיות ראוי למשכן ה' כי ואת דכא אשכון ושפל רוח. אשר לזה היה כל עיקר בריאת העולם שיתדבק האדם בבוראו אחר התרחקותו ממנו, על ידי שברון לבבו והכנעתו באמת על ידי התורה והמצוות.

ואפשר לזה אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ד, א') לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות כלומר לצרפם ולחברם למלך עולמים ברוך הוא על ידי שבירת הלב והכנעה שבאה על ידי התורה והמצוות בזוכרו חסדי הבורא וטובתו במה שהיטיב עמו למסור לו עבודתו כנאמר. וכל עוד יותר שיראה גדולת הבורא על ידי התורה והמצוות יותר יוכנע לבבו ויושפל לפני כל. מאשר יודע קיצורו בעבודה לפני מלך גדול ונורא כזה. אבל אם האדם פוסק מן התורה והמצוות והולך לו מלא גיאות לומר כי מי ידמה לו והוא למדן מופלג או כבר התענה הפסקות ונתגלגל בשלג כדרך מחשבות אלו הפתאים. כל תורתו ומצוותיו ועשיותיו אינן נחשבים לכלום, כי הפכן ממה שניתנו לו. הם ניתנו בכדי שיהיה נשבר לבבו בקרבו על ידי זה והוא אדרבה נתגאה על ידי זה ונתרחק מבוראו להלאה.

ועל כן אמרו חז"ל (אבות ג', כ"א) אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה, ולכאורה הם שני הפכים כי איזה מהם יקדים האדם אי אפשר לקדם היראה כי אם אין חכמה וכו' ואי אפשר להקדים החכמה כי אם אין יראה וכו' ואכן האמת כן הוא כי אם יתחיל האדם לימודו ועשיות תורתו ומצוותיו ותפילה בלי הקדמת יראת ה'. רק שיסבור כי הוא הראוי לתורה ומצוות כי איש חכם הוא ומיוחס ויש לו מעשים טובים וכדומה. הרי חכמתו מה הוא חשובה כי אדרבה אחר הלימוד יותר יוגדל לבו בקרבו כבר כי

למד כך וכך דפים רמב"ם ושולחן ערוך וכדומה. ועוד חפר בה כמה חפירות שחידש בה חדשות כזה וכזה. ותיכף הולך לבקש איש שיוכל להגיד לו את כל לבו ומתפאר עצמו לפניו כך וכך אמרתי וחידשתי. וכשלא ירצה חבירו להודות לו יחפש בכל מיני חיפושים ביום ולילה בכדי לנצח את חבירו ולהראות שאין חבירו נחשב לכלום נגדו. וזה הוא לו סם המות גמור ונתרחק מבוראו במרחק רב. ומה הוא ומה ימי חייו ותורתו ומצוותיו אם הוא רחוק מהקב"ה אלפיים אמה ויותר. ועל כן צריך להקדים יראת ה' לפני תורתו ומצוותיו לומר מי אנכי שאזכה לעמוד לפני מלך עולמים ברוך הוא ולהתדבק בו על ידי תורתו ומצוותיו ואני מלא פשעים וכו' ועל ידי זה מהרהר בתשובה שלימה לפני בוראו באמת ובתמים לקבל עליו מעתה עול תורתו ומצוותיו ומתחיל ללמוד בשבירת לב והכנעה. ואכן שלימות יראה זו לא תבוא כי אם אחר עשית התורה והמצוות. כי קודם להם הרי לבו שלם בקליפין דיליה ולא אתבר ואינו נכנס כלל לשבירת הלב באמת ולהכרת גדולת בוראו. כי מאין יהיה לו זה בלתי התורה והמצוות. ואמנם אחר הלימוד ועשיית המצוות שלא ניתנו רק לשבירת הלב הזה. כי האדם מדבק עצמו בקונו על ידיהם ומבין בגדולת בוראו ביותר ואז בעזר הבורא עליו נעשה לבו נשבר ונכנע באמת ואז בא ממילא לבחינת היראה האמיתית שזכרנו הבאה מרוב ענוה ושפלות. ועל כן שניהם אמת כי קודם החכמה צריך להקדים על כל פנים היראה הקטנה כאשר יוכל להבין קצת בגדולת הבורא ולהיות נכנע לפניו אבל אם אין חכמה אין יראה כי לא ישיג שלימות היראה כי אם אחר החכמה כאמור. ועל כן מה שעשתה חכמה עטרה לראשה שהוא ראשית חכמה יראת ה', שקודם להחכמה צריך להקדים יראת ה', עשתה ענוה סנדל לעקבה שמיד שבא האדם לבחינת הענוה ממילא יראה מלתא זוטרתי היא לגביה כמדובר.

ועל זה אמר הכתוב (תהלים ל"ד, י') יראו את ה' קדֹשיו כי אין מחסור ליראיו וגו'. כי לכאורה היה ההוה אמינא לומר אשר הקדושים אשר בארץ הנשמרים מכל חטא ועוון מנעוריהם, שוב אין בהם מצות יראת ה' שאין להם לירא מדבר כיון שלא פעלו עולה מימיהם. על כן אמר הכתוב לא כן כי אם יראו את ה' קדושיו שאפילו קדושיו יראו את ה' למען תהיה יראתו על פניהם אף לבלתי תחטאו כנאמר. כי מה יזכה ילוד אשה להקריב אשה לה' מלך גדול ונורא אם לא בחסדי האל. על כן חלילה לגשת אם לא באימה ויראה ורתת וזיע ככל האמור. ולזה אמר כי אין מחסור ליראיו כלומר שאינו חסר מצות היראה לעולם ונוהגת בכל אדם ובכל זמן אף בצדיק גמור מימיו. אדרבה שנוהגת בגדולים יותר מבקטנים כי הללו יראין יראה אמיתית יראת שמו יתברך והללו יראין יראת עצמם שלא

יענשו ממרומים בנזקי גופן או נזקי ממונם או עונשי גיהנם. אבל לא את ה' הם יראים לומר כי מי אנכי לגשת עד הלום כנאמר. ועוד יאמר כי אין מחסור ליראיו כלומר כי בחינת היראה הזו שקדושיו יראים מלפניו הוא בלתי הפסק ואינם חסרים לעולם מיראה זו אדרבה היא נתוספת בכל יום ויום יותר, מהכרתו בגדולת בוראו ביותר ולבו נשבר ונכנע ומתפחד ומתירא לפני מי הוא עומד.

והנה נודע אשר האדם שזוכה לעבודת בוראו כדבר האמור בלב נשבר ונדכה ביראה ואהבה ושמחה במחשבה דיבור ומעשה. הקב"ה כביכול ברוך הוא וברוך שמו מקבל תענוג ונחת רוח גדול מעבודה זו אחרי שהאדם יודע בנפשו כי אינו ראוי לזה לולי רחמי ה' וחסדיו אשר מעולם על יראיו לזכותם בעבודתו. וה' הטוב יראה ללבב כי מה שהוא בכוחו יעשה ונפשו יודעת מפחיתת ערכו וירא ובוש מלגשת אל העבודה רק שהוא מוכרח לזה מצווי הבורא. וממילא הקב"ה מעורר נגדו כביכול כל שרשי אורות עבודה זו בתורה ותפילה או מצוות ומעשים טובים למעלה למעלה במקום עליון בשיעור קומה. ויאיר לנגדו אור בהיר בשחקים ממקום שורש המצות והיא קיימת לו לעד ולעולמי עולמים. כיון שגרם למעלה בחינת יחוד וזיווג והאיר שם, הרי זה קיים לו לדרי דרין. מה שאין כן העושה מצוה וסובר שהוא ראוי למצוה זו מפני חשיבתו וגדולתו הרי תועבת ה' כל גבה לב וגו' (משלי ט"ז, ה'), ואין הקב"ה מקבל מצוה כזה ואין מאיר נגדו מאור בהיר בשחקים אשר בשבעה הנרות העליונים. אשר על כן אהרן הכהן שהדליק את השבעה הנרות למטה בגודל ענותנותו וצדקתו וכאומרם ז"ל (בתורת כהנים מובא בילקוט רמז תקכ"א וברש"י) בפסוק (ויקרא ט', ז') קרב אל המזבח וגו' שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת וכו' כי הגיע לבחינת היראה האמיתית שזכרנו. ודאי ודאי שגרם בזה הארת שבעת הנרות העליונים הידועים הרמוזים במראה אשר ראה יהושע הכהן הגדול (זכריה ד' ב') מנורת זהב כלה וגו' ושבעה נרותיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות וגו'. והאור מאיר שבעתים כאור שבעת הימים בכלל ובפרט כנודע למארי קבלה.

ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ב, א') בפסוק (תהלים ל"ז, י"ח) יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה שחבב הקב"ה שנותן של צדיקים וכתבם בתורה כדי שתהא נחלת ימיהם זכורה לעולם וכו'. כי אותן הימים ימי תמימים שעבדו בהן עבודת בוראן יתברך ופעלו בקרב שנים ימי חייהם הארת האורות העליונים יחודי שמותיו יתברך וזיווגי הפרצופים ומאורות שבעת הימים. אשר זה הוא מקור כל הברכות והישועות ושפע האורות לכל העולמות. הנה הם מאירים בזה לארץ ולדרים עליה ברחמים לעד ולעולמי עולמים ועל כן נכתבו ימיהם ושנותיהם בתורה הקדושה שהיא נצחית לנצח נצחים להורות הדבר

הזה כי נחלת ימיהם זכורה לעולם אשר זכו בימי חייהם על הארץ להאיר אור שבעת הימים וליחד ולקרב המדות והמראות הנוראות אחד אל אחד להמשיך על ידי זה כל בחינת שפע וברכה ממקור הברכות והחיים כל אחד לפי ערכו ושורש נשמתו לכללות העולמות ופרטיהם ופרטי פרטיהם עד סוף ימי עולם.

ובזה יתבאר מאמר חז"ל שהתחלנו בו על נכון כי לצד שרצה לבאר שהיה אהרן ירא ואמר אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי וכו' ולכאורה יתמה ענין יראת אהרן הכהן. כי הלא אהרן קדוש ה' מנעוריו היה, וממה ייירא אם לא חטא מעודו. על כן מקדים זה שאמר הכתוב יראו את ה' קדושיו וגו' וכאמור כי אפילו הקדושים אשר בארץ נמצא בהם בחינת היראה ואדרבה יראו את ה' קדושיו כלומר כי קדושיו את ה' הם יראים מה שאין כן החוטאים אינם יראים כי אם יראת עצמם כנזכר למעלה ועל כן אהרן קדוש ה' נתייירא מאוד לומר אולי עבורו נדחה שבטו מעבודת ה'. כי לצד הכרתו והבנתו בה' קיצר בעבודתו מאוד מאוד. או אפשר לא הודה לו כראוי בכל לבו ובכל נפשו ומאודו על שזכה לעבודתו. או שאר בחינת היראה שזכרנו למעלה כי מי ומי ראוי לעבוד עבודת ה' המחיה ומהוה את כל מלך גדול ונורא אשר כל דארי ארעא כלא חשיבין וכמצבייה עביד בחיל שמיא.

ולזה אמר לו הקב"ה לגדולה מזו אתה מתוקן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגות אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה וגו' כי על ידי בחינת היראה הזו שהיה אהרן ירא ועבד עבודתו עבודה תמה באימה ויראה בלב נשבר ונדכה כנזכר. הנה כאשר הדליק הנרות למטה פעל ועשה למעלה אשר אל מול פני המנורה הזה שלמטה יאירו שבעת הנרות העליונים הנזכרים אור שבעת הימים כללות שבעת ימי הבנין שהן הן קיום העולם והעמדתו לדרי דרין והוא בחינת הששה קצוות שהם ששת ימי בראשית עם השביעי להם שבת מלכתא וכולם האירו למאור מקור המים החיים מעין גנים. ומשם ניתן טרף לכל באי עולם ולחם לכל בשר. או אפשר שיכוון הכתוב על בחינת הששה קצוות עם השבת הגדול מקום החירות והיובל הגדול מדת הבינה הידוע לחכמי לב המשפיע אל הששה קצוות הללו. ושמן הטהור מורק על שבעה הנרות ומשם על שבעה קני המנורה להשפיע טובו לבריותיו. ובת שבע הכלה הכלולה מקבלת אור שבעת הנרות בסוד שבעה ושבעה מוצקות לנרות וגו'. ונודע סוד הארת הנ"ר שהוא בחינת שלושה יחודים הנוראים הנוקבים ויורדים בכללות כל העולמות שהם הוי"ה ואהי"ה, הוי"ה ואלהי"ם, הוי"ה ואדנ"י, שמספר כולם נ"ר. וכל אחת מן המדות מקבלת מהארת היחודים הללו וכולם פונים לנר האמצעי שבת מלכתא שכתרה

מגיע בשני שלישי תפארת הממוצע בין המדות. ובהעלות אהרן את הנרות הללו למטה האיר והבהיק והופיע בזה אור שבעת הימים שכולם יאירו בבחינת היחוד של הנ"ר וכולם יפנו לגוף המנורה נר האמצעי שהוא תכלית מעשה שמים וארץ. וכל הבריאה לזה היתה להיטיב לעולמו ביום שכולו שבת. שהוא בכללות העולמות בבחינת (ראש השנה ל"א.) שיתא אלפי שנין הוי עלמא סוד ששת הימים המכינים לשבת ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ביום שכולו שבת ואז עיקר שלימות הבריאה שישלם הקב"ה שכר טוב לנשמות הצדיקים להנהותם מתענוגי מראות זיו שכינתו שלא שזפתו עין רואה בגן עדן גינתא. ואכן כי נתחלק בחינה זו לפרטים ופרטי פרטים רבים אין מספר לאלפים ולמאות ולעשרות ולאחדים ליובלים ושמיטות וחדשים ושבועות עד רגע והרגע מתחלק לכמה רגעים כידוע ליודעי בינה. וזה אומרם אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. כי תיקון אהרן בהעלאת הנרות היה לא לדורו לבד כלומר ימי חייו ושנותיו בפרטות שורשו בהמדות עליונות. כי אם שתהא נחלת ימיו זכורה לעולם שתיקן בכללות העולמות כללות ימי הבנין לאלפי עלמא שבזה נכלל כל העולם כולו וכל הבריאה שאין בחינה זו בקרבנות והבן. והכל על ידי שלימות עשיית מצוותיו בבחינת יראו את ה' קדושיו ככל הנאמר.

עוד אמרו שם (במדבר רבה ט"ו, ז') דבר אחר וכו' עד ולא אמרתי לך אלא לעלות אותך להעלות נר תמיד. וזה צריך פירוש. ופירושו הוא על פי אומרם ז"ל (מנחות פ"ו:) עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל מאי עדותה אמר רבא זה נר מערבי שנותנין בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים. ונמצא אשר העלאת ישראל בעיני כל העולם הוא הנר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה כו' ובזה העידו כולם כי יש ה' בישראל גדול שמו האל העושה פלא והפלא לעמו ישראל והארכנו בזה במקום אחר. וזה אומרו לעלות אותך להעלות נר תמיד שנר אחד יהיה דולק תמיד והוא הנר מערבי ובזה אני מעלה אותך כנאמר.

עוד אמרו שם (ט"ו, ח') דבר אחר בהעלותך וגו' זה שאמר הכתוב (תהלים קל"ט, י"ב) גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה וגו' ולנו אומר בהעלותך למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד אלא לך ותקן לי הלך אוהבו והתקין מטה של הדיוט מנורה של הדיוט כו'. כיון שבא המלך באו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו כיון שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו שהיה הכל הדיוטות אמר לו המלך וכו' למה לא התקנת לי כלום אמר לו אוהבו ראיתי את כל הכבוד הזה שבא עמך ונתביישתי

והטמנתי כל מה שהתקנתי לך שהיו כלי הדיוטות אמר לו המלך חייך שאני פוסל את כל כלי שהבאתי ובשביל אהבתך איני משתמש אלא בשלך וכן הקב"ה כולו אורה שנאמר (דניאל ב', כ"ב) ונהורא עמיה שרא והוא אומר לישראל התקינו לי מנורה ונרות מה כתיב שם כו' (שמות כ"ה, ל"א) ועשית מנורת זהב טהור כיון שעשו באת שכינה מה כתיב שם (שם מ', ל"ה) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד, מיד קרא למשה, ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז', פ"ט) מה דבר אליו בהעלותך את הנרות וכו' עד כאן. ומאמר הזה כולו מוקשה מרישא לסיפא. כי בתחילתו שאמר זה שאמר הכתוב גם חושך לא יחשיך וגו' לא סיים בו כלום כי על דבר הקושיא ולנו אומר בהעלותך די בכתוב שמביא אחר כך הקב"ה כולו אורה שנאמר ונהורא עמיה וגו'. ולבסוף אינו מובן כלל כי תוכן דברי המשל שנתבייש אוהבו של מלך מכלי הדיוטות שלו לא נזכר כלל בכתוב וגם זה שהמלך סילק את שלו לא נזכר. גם הכתובים שהביא אינם מסודרים כלל במקום אחד כי ולא יכול משה לבוא וגו' זה הוא סוף פרשת פקודי ופסוק ובבוא משה הוא סוף נשא והוא מחבר את האוהל לאחד ואינו מובן. ואמנם כי הנה לכאורה צריך להבין דבר הכתוב עצמו שמביא בתחילה גם חושך לא יחשיך וגו' שכופל דבר אחד שלוש פעמים חושך לא יחשיך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה.

והנראה כי הנה כבר כתבנו למעלה (בפרשת בראשית) בביאור מקרא כתוב (בראשית א', ט"ז) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול וגו' ואת המאור הקטן וגו'. להבין הדברים לפי פשוטם שלא יהיה כתרתי דסתרי אהדדי בתוך כדי דיבור. והוא כי כמה פעמים מצינו שאף בחינה הקטנה אם במקומה אין גדולה ממנה אז נקראת גדולה כי במקומה גדולה היא שכולם קטנים נגדה. והוא כעין אומרם ז"ל (בראשית רבה ל', ט') בפסוק (בראשית ו', ט') נח איש צדיק תמים היה בדורותיו רבי יהודה אמר בדורותיו היה צדיק הא אילו היה בדורו של משה וכו' לא היה צדיק בשוק סמיא צווחין לעווירא סגי נהור ופירש שם הרב במתנות כהונה פירוש בשוק שכולן סומין לגמרי קורין לעור שאינו סומא לגמרי ורואה ומעמעם סגי נהור כלומר רואה היטב וזה לפי שהם סומים לגמרי ואין רואה טוב ממנו כך לפי דורו שהיו כולם רשעים הולכי חושך נקרא הוא צדיק תמים כו' עיין שם. נמצא שאף שהוא קטן לפי ערכו מכל מקום בדורו נקרא צדיק תמים סגי נהור. וכן כעין אומרם ז"ל (ראש השנה כ"ה:) יפתח בדורו כשמואל בדורו, כי באשר הוא שם במקומו הוא הגדול שבכולם. וכן באור החמה ולבנה הנה הלבנה אף שאורה קטן הוא מכל מקום במקומה בהאירה בחשכת הלילה הרי גדולה למאוד היא ובפרט שהרבה צבאיה שנתן אתה את הכוכבים, והם מאורם קטן הוא, ונגדם מאורה גדול הוא

מאוד אך נגד אור השמש קטן הוא, ועל כן אמר את שני המאורות הגדולים כי שניהם גדולים כל אחד במקומו ואך זה נגד זה יקרא אחד מאור הגדול והשני מאור הקטן ועיין שם בביאורנו למעלה. ולפי זה יאמר הכתוב תחילה גם חושך לא יחשיך ממך שאין ח"ו חושך במקומו רק אפילו בעת שאינו מאיר לארץ ולדרים בחשכת הלילה אורה לפניו אבל היינו יכולים לומר שעל כל פנים מובדל אור הלילה מאור היום שאין אורה גדול כמו ביום רק שאין חושך אז מלפניו כמו השוכנים בארץ הנקראים שוכני חושך לזה אמר ולילה כיום יאיר כי אור הלילה שוה לפניו כאור היום באין הפרש והבדל כלל ואף בלילה עת החושך לפניו אורה כמו ביום.

ואולם הנה ידוע אשר אור היום שלפנינו אינו תכלית שלימות האורה. לך ראה מה שאמרו חז"ל (חגיגה י"ב.) אור שברא הקב"ה ביום הראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו וכיון שנסתכל הקב"ה וכו' ראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו וכו'. הרי שאור היום עתה אינו אלא אורות מאופל שנגד אופל אור הוא אבל אור עולם שנברא ביום ראשון גנוז באוצר החיים הוא. ונראה שעל כן צונו חז"ל (ברכות י"א:) להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה. כי האמת הוא שהמה מעורבים. וביום שכולו אור, מעורב הוא מחשכת הלילה שאינו שלימות האור כמו אור שבעת הימים. וכן בחשכת הלילה אף על פי שהוא כולו חושך מכל מקום מצינו חושך יותר מזה במצרים שלא קמו איש מתחתיו עבור החושך שהיה עב כפול ומכופל. והחושך של הלילה אינו כל כך לפי שהוא מעורב מהארת היום. ועל כן אנו מזכירים שניהם ביום ובלילה להראות כי שניהם אינם בשלימות רק שניהם נגבלים על ידי תערובת השני המעורב בו ושניהם כאחד טובים לפי שיעור שעלה ברצון הבורא יתברך להגבילם בכה ובכה. ועל כן נאמר על מצרים (תהלים ק"ה, כ"ח) שלח חושך ויחשיך כלומר ששלח חושך ויחשיך שיהיה חושך ממש לא חושך המעורב באור יום. או שלח חושך ויחשיך עוד על חשכת לילה בחושך כפול עד שיהיה כולו חושך ולא אור. ועל כן אחרי שאמר הכתוב ולילה כיום יאיר היה ההוה אמינא לומר שאין ח"ו אור לפניו כי אם כאור היום שאנו רואין שמצער הוא ומעורב בחושך ולזה אמר כחשיכה כאורה כי החושך והאור שוין אצלו שכל בחינת החושך הנמצא בעולם לפניו הוא אורה ואין לפניו שום בחינת החושך ח"ו לא מינה ולא מקצתה. וממילא לא מבעיא שאור כאור שבעת הימים לפניו, שגם זה חושך כפול נגד אור פני מלך חיים אור בהיר אור צח ומצוחצח כולו אור שאין שום נקודת חושך שם כי כל החושך הוא אור. והנה אם היה ההוה אמינא לומר כי אור אשר לפניו הוא כעין אור היום שלפנינו המעורב במקצת החושך לא היה הקושיא גדולה כל כך ולנו

אתה אומר וכו'. כי מה טוב להוסיף אורה בהאור לבטל מקצת החושך המעורב במקצת. ועל כן מקדים המאמר, זה שאמר הכתוב גם חושך לא יחשיך וגו' עד כחשיכה כאורה שאין שום בחינת החושך שם כי כל בחינת החושך שם הוא אור גדול ואין סברא כלל לומר להוסיף שם אור ובזה תוגדל הקושיא ולנו אתה אומר בהעלותך וגו'. ואומר המשל לאוהבו של מלך כנזכר ומסיים כיון שעשו באת שכינה מה כתיב ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד מיד קרא למשה כי הקריאה היה מיד כי פסוק ולא יכול וגו' הוא בסוף פקודי ותיכף מתחיל ספר ויקרא אל משה כי אחר שבאת שכינה הביאה עמה אור גדול בהיר בשחקים עד אשר לא היה יכול משה לבוא אל אוהל מועד והוא כדמיון במשל כיון שבא המלך באו עמו שמשין, סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו וכו' ותיכף קרא למשה. אך הבושה שנתבייש משה אינו מפורש כאן. רק ממה שאמר לו הקב"ה כביכול בקריאה זו אנו למדין אשר נתבייש משה מכלי הדיוטות שלו כי אמר לו תיכף אדם כי יקריב מכם קרבן וגו' ומלת מכם לכאורה מיותר (ועיין במפרשי התורה שם). ויבואר על פי אומרם ז"ל (במדבר רבה כ"א, ט"ז,-י') בפסוק (במדבר כ"ח, ב') את קרבני לחמי וגו' אמר לו הקב"ה למשה אמור להם לישראל לא שאני צריך לקרבנות כל העולם כולו שלי הוא וכו' כל הימים אני מלא, שעלי כתיב (ישעיה מ', י"ב) מי מדד בשעלו מים. ואני על לוגך כתבתי הסך נסך שכר וגו' לשון שתיה לשון שביעה לשון שכרות. בהמה בראתי בעולמי ואין אדם יכול לעמוד במזונותיה ואיזו זו בהמות בהררי אלף וכו' (תהלים נ', י') אלא בשביל הריח שתהיו ערבים ונוחין לפני וכו' עד כאן.

ולזה אחר שמשה לא היה יכול לבוא אל אוהל מועד מהאורות אשר באו עם המלך, קרא לו ואמר לו אדם כי יקריב מכם כלומר כי מכם אני חפץ אף שכל העולם כולו שלי הוא איני חפץ כי אם מכם. וזה אומרו אדם כי יקריב פירוש הגם שהמקריב הוא אדם על הארץ ומה יוכל שוכן בתי חומר לערוך שולחן לפניו יתברך אף על פי כן מכם אני חפץ וזו היא ריח ניחוחי הסך נסך שכר לה' זו שתיה ושביעה וכו' ולזה אף כשיקריב מן הבהמה מן הבקר וגו' והוא רומז על דבר מועט גם בערך האדם כמו בקר אחד וצאן אחד כמו שאמרו חז"ל (שם כ', י"ז) בפסוק (במדבר כ"ב, מ') ויזבח בלק בקר וצאן, בקר וצאן אחת בלבד. וגם בקר וצאן הם הנמצאים ברשותו של אדם ואין צורך לחזור עליהם, ולי כל חיתו יער וזיז שדי (תהלים נ', י'). אף על פי כן תקריבו את קרבנכם, כי בקרבנכם אני חפץ מכל אשר בראתי תחת השמים. ומדברים האלה ניכרין הדברים שמשה נתבייש בראותו האור הגדול ההוא לומר מה אני למלך הוכן להכין למי שכל אלה לו, ולי אין אלא כלי הדיוטות. עד שהוצרך הקב"ה לומר לו כדברים האלה אדם כי יקריב מכם כי

מכם אני חפץ. ואמנם עדיין אין אנו יודעין אם סילק המלך את שלו. כי מכאן אינו מוכח רק שנתבייש האוהב, והמלך אמר לו שיקבל עשיותיו באהבה אבל זה שהמלך סילק את שלו לא נזכר כאן. ולזה הביא הפסוק ובבוא משה אל אוהל מועד וגו' שסותר למה שנאמר למעלה ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד ופירשו חז"ל (במדבר רבה י"ד, י"ט) כי שכן עליו הענן אמור מעתה וכו' נסתלק הענן היה נכנס ומדבר עמו וכו'. הנך רואה בעיניך אשר מהכתוב הזה מוכח שסילק כביכול הקב"ה את האורות שלו בכדי לדבר עם משה ומה דיבר אליו בהעלותך וגו' כי מאחר שסילקתי את שלי, ובשלך אני חפץ על כן תיכף דבר אל אהרן וגו' להעלות נרותיכם (כי אם לא כן מה ענין סמיכות כתוב הזה בהעלותך אל וישמע את הקול מדבר וגו' אם לא שזה היה מדבר אליו ובזה נכון הכל ולא נצטרך למה שנדחקו המפרשים שם במה שנאמר ולא יכול משה וגו' שמורה על הבושה שראה אור גדול שאין זה פשט הכתוב גם לא היה צריך בעל המאמר להביא הכתוב ובבוא משה רק בהעלותך שקרא לו ואמר לו בהעלותך ולפי הנזכר נכון הכל כי ולא יכול מורה לפי פשוטו שמחמת האור לא היה יכול לבוא ולא מוכח מזה ענין הבושה כלל רק שמתשובת הקב"ה בהקריאה בדבריו דברי חיבה אנו למדין שגם בושה היה שם חוץ ממה שלא היה יכול ליכנס מגודל האורה. ואכן על כל פנים זה ודאי שלא היה יכול לבוא לגודל האור חוץ מן הבושה, ונמצא איך בא משה אחר כך. על כן מביא הכתוב ובבוא משה וגו' שלכאורה הוא מיותר כולו כי מה בא ללמדנו וגם סמיכות פסוק בהעלותך אליו. ומכל אלה נראה שהוא עבור שסילק המלך את שלו ונסתלק הענן ואמר לו בשביל אהבתך בשלך אני חפץ ועל כן בהעלותך את הנרות כנאמר). ואפשר להוסיף קצת על דברי המשל ולבאר בזה דברי הכתוב אחר כך אל מול פני המנורה וגו' כי הנה זה אמת אשר המלך בשביל אהבת אוהבו מסלק שלו ומשתמש בכלי הדיוטות אבל זה יוכל להיות רק לפי שעה להראות חיבת האוהב אבל אחר שעה מה איכפת למלך ולאוהבו שיודלק גם אורות המלך המאירים ומבהיקים מאוד בצד נרות אוהבו ושניהם יאירו יחדיו ואדרבה זה כבוד לאוהבו שנרותיו דולקים בין אורות המלך. ולזה אמר הכתוב בהעלותך את הנרות כאשר כבר תדליק הנרות שלך, אז אל מול פני המנורה שלך, יאירו שבעת הנרות שגם אני אדליק למולך נרותי המאירים למאוד אור שבעת ימי בראשית. או אפשר לומר שאדליק נר אחד והוא אור אחד גדול הכלול משבעה, וזה את שבעת לא שבעה להראות על דבר אחד הכלול משבעה. והכל מורה על אור שבעת הימים שיאיר אל מול פני המנורה של מטה ככל הנזכר.

פסקה ג

ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה וגו'. חז"ל אמרו (ספרי ומובא ברש"י בפרשה זו) להגיד שבחו של אהרן שלא שינה. ולכאורה שבח קטן הוא זה לאהרן קדוש ה' שלא שינה מאמרו של מלך מלכו של עולם. ואמנם לצד מה שביארנו למעלה בסמוך בביאור מאמרם ז"ל אבל הנרות לעולם וכו' כי לצד רוב ענוה וגודל היראה והפחד והבושה שהיה לאהרן בעת עשיית המצוה היתה מצותו לרצון לפני הקב"ה עד אשר שלא לדורו בלבד תיקן אהרן כי אם לדרי דרין בכללות שבעת ימי הבנין שהאירו מול פני המנורה שהעלה אהרן ונחלת ימיהם זכורה לעולם, בקירוב ויחוד המאורות העליונים והארתם לעולמים להוריד על ידי זה כל מיני שפע וברכה. ועל כן דוקא בהעלותך את הנרות כשאתה תעלה אותם אז תוכל על ידי בחינתך להיות אל מול פני המנורה, שלך יאירו שבעת הנרות לעולם אור שבעת הימים ואין אחר יוכל לעשות כמעשיך. וזה שהעיד כאן הכתוב שבח אהרן הכהן אשר ויעש כן אהרן כלומר שכן תיקן (על דרך (בראשית י"ח, ח') ובן הבקר אשר עשה שפירושו אשר תיקן) אהרן למעלה למעלה אשר אל מול פני המנורה שלו העלה נרותיה למעלה בשמי השמים להיות צדקתו עומדת לעד לדורות עולם להיות שמן הטהור מורק על שבעה הנרות ומשם על שבעה קני המנורה להשפיע טובו לבריות לעולמים בבחינת שבעה ושבעה מוצקות כנאמר.

גם יאמר ויעש כן וגו' להגיד שבחו וכו' על פי אשר ידוע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל בכמה מקומות אשר משה היה תיקון שת הבל כמרומז בשמו מ'שה ש'ת ה'בל, ואהרן היה תיקון הטוב שבקין. וידוע אשר לעולם בחינת הבל הוא למעלה מבחינת קין. והנראה שתיקון שניהם היה בהמנורה. כי המנורה היתה מרומזת לכל בחינת קין והבל ועל כן היה בה כמה בחינות ירכה ופרחה וגביעיה וכו' וכן קנ"י המנורה הוא אותיות קי"ן, ושלהבת היא אותיות ש"ת הב"ל. ואכן השלהבת היא עולה למעלה מן הכל כי כן המדה שבחינת הבל למעלה מהכל הוא. וזה אשר יגיד הכתוב שבח אהרן כי כן עשה כאשר נצטוה באהבה ושמחה ואף שהגדיל בזה בחינת משה על בחינתו להיות הלהב של השלהבת עולה למעלה מן הכל. לא הביט בזה על פחיתותו ח"ו ועשה ותיקן ולא שינה מאשר נצטוה והודה ולא בוש על האמת להגדיל שבח אחיו עליו. וכאשר העיד עליו הכתוב (שמות ד', י'ד) וראך ושמח בלבו. אף שהיה גדול מאחיו בשנים וה' צוה למשה ולא לו, לא נתקנא בזה ח"ו והודה על האמת באהבה בשמחה. ודבר זה לא דבר רֵק הוא, כי מאה מיתות ולא קנאה אחת כמאמרם ז"ל (דברים רבה ט', ט'). ולזה גמר אומר הכתוב,

פסקה ד

וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מה שלא נודע לכאורה שייכות עשיית המנורה לכאן. ואכן את זה יגיד כי הלא המנורה היתה מרומזת לכל הבחינות מירכה עד פרחה והכל היה מקשה אחת להראות כי הכל גוף אחד הוא ואינם נבדלים זה מזה ח"ו ואף על פי כן העלה אהרן השלהבת על הכל וזה יגיד שבחו כי איש עניו הוא ושפל רוח והקב"ה את דכא ישכון.

פסקה ו

קח את הלוים וגו'. סמך הכתוב את זה למעשה המנורה לצד מה שכתבנו למעלה (באופן השני מפירושי פסוק ראשון) בבחינת (תהלים קל"ט, ה') אחור וקדם צרתני. שחכם באחור ישבחנה (משלי כ"ט, י"א). פירוש כי החכם על ידי בחינת האחור מה שנופל לפעמים ממדריגת עבודת ה' על ידי זה משביח עצמו אחר כך בגודל חרטה ולב נשבר ונדכה, ומזה בא לאהבה עזה אחר כך כרשפי אש שלהבת י"ה לברוח מן האחור ואז מגיע לבחינת קדם קדמתה למעלה לראש. וירידה זו צורך עליה הוא שנתעלה בזה. וכאשר נאמר בשם **הבעל שם טוב** זי"ע על מאמרם ז"ל (בבא מציעא נ"ט.) אוקירו נשייכו כי היכי דתתעתרו פירוש יהא חביב וחשוב בעיניכם השכחה והירידה על רגע מהעבודה כי היכי דתתעתרו על ידי זה בגודל שבירת לב אחר כך באהבה עזה כבורח מן השביה. ונודע אשר זה סוד מה שהיה ארץ ישראל תחילה ביד הכנעני קודם ישיבת ישראל בה. ובת שבע שלא ניתנה מתחילה לדוד. הכל בסוד הזה באחור וקדם להיות חכם באחור ישבחנה שיהיה אחר כך הקדם על השלימות הנאות. ואפשר לומר כי על כן לא ניתנה העבודה מתחילה ללוים רק לבכורי ישראל ואחר כך נתחברו הם הכל בסוד הזה שיהיו קודם בבחינת האחור להגיע אל הקדם. ואכן כי לגודל מעלת קדושת הלוים היה אצלם זה בחינת אחור מה שהושוו אל שאר בני ישראל בשוה שלא נתחברו לעבודת ה' ולא היו נצרכים לבחינת ירידה אחרת למטה מזה. ולזה אמר הכתוב קח את הלוים מתוך בני ישראל. כי זה שהם עתה בתוך בני ישראל בהשוואה אחת עמהם זה להם לירידה נחשב. וכבר מוכנים הם על ידי זה לבחינת הקדם לעלות למעלה לראש אל העבודה בבחינת אחור וקדם כנאמר. ולפי שגם מעשה המנורה רמזה אל בחינת האחור וקדם הנזכר כנאמר שם למעלה לכן סמך לה קח את הלוים שרומז על זה כמדובר.

פסקה ז

וכה וגו' הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער וגו'. מפשט הכתוב נראה שהזיה היה קודם להעברת תער על בשרם. אף שלכאורה היה נראה טוב יותר להעביר התער קודם, לגלח את כל שערם, ואחר כך להזות על בשרם. כי למה להזות על השער אם יהיה נשלך מהם.

ואכן כי הנה תגלחת שערם היה עבור שהיו כפרה על בכורי ישראל כמו שמובא בדברי רש"י ז"ל ונמצא שהם היו מכפרים בזה על הבכורים והמכפר צריך להיות טהור בעצמו קודם על דרך (במדבר י"ט, י"ט) והזה הטהור על הטמא כנודע. ועל כן הקדים להם הזיה מטומאת מת שטהורים ירשוה ויכפרו על הבכורים בטהור. ועל כן דוקא הזה עליהם מי חטאת קודם, ואחר כך והעבירו תער כאמור.

פסקה ח

ולקחו פר בן בקר וגו' ופר שני וגו'. חז"ל נתעוררו (ספרי מובא ברש"י ז"ל) מה תלמוד לומר שני, לומר לך וכו'. ואפשר עוד לבאר אומרו ופר שני. כי הנה נודע אשר בכל מקום החטאת קודם לעולה כמאמר חז"ל (זבחים צ'.) וכן הוא ברמב"ם ז"ל (פרק ט' מהלכות תמידין ומוספין הלכה ו') ורק בקרבנות החג וכו' ובשגגת ציבור בעבודה זרה שמביאין פר לעולה ושעיר לחטאת הפר קודם כמו שאיתא ברמב"ם שם (הלכה ז'). והנה כאן אצל הלוים שהוראת שעה היתה שיביאו שני פרים אחד לעולה ואחד לחטאת כי שעיר היה להם להביא לחטאת עבודה זרה עם פר העולה שהביאו לקרבן ציבור בעבודה זרה כמו שאיתא ברש"י ז"ל. אפשר היה ההוה אמינא לומר שיקריבו פר החטאת קודם כי החטאת קודמת תמיד לעולה. הגם שהיה כאן הקרבן לשגגת ציבור בעבודה זרה. מכל מקום הרי נשתנה משעיר לפר. ואפשר שגם לזה נשתנה שיהיה כשאר הקרבנות שיקדם החטאת לעולה ולזה הזהיר הכתוב ואמר ופר שני וגו' תקח לחטאת. דוקא שני יהיה שיהיה פר העולה ראשונה והחטאת שניה ככל קרבנות ציבור בעבודה זרה כאמור.

פסקה ט

והקהלת את כל עדת בני ישראל. אף שלכאורה הלא הלוים אינם נתונים כי אם תחת בכורי ישראל והיה מן הראוי שלא להתאסף רק הבכורים ומה לכל עדת ישראל בזה. ואמנם כי לצד שהבכורים היו בחורי ישראל ושלוחיהם. כי לי כל בכור בבני ישראל. שזה שבחרתי בבכורים הוא לפי שהם כבני ישראל והמה שלוחי כל ישראל ועתה הלוים נתונים תחתיהם הרי הם נעשין שלוחיהם וצריכין להקהיל כל ישראל לזה, ויסמכו ידיהם על ראש הלוים (ועיין למטה בפירושינו בפסוק כי נתונים נתונים המה לי וגו').

פסקה י

והקרבת את הלוים לפני ה'. הקרבה זו לכאורה אינה ידועה מה היא כי הלא כבר נאמר והקרבת את הלוים לפני אהל מועד וגו'. ואמנם הנה כתבנו למעלה (בפרשת נשא) בפסוק והעמיד את האשה לפני ה' שרומז על התקרבות שורש נשמתה לפני ה' להזכירה לחיים ולמות אם תזכה לחיים ואם לאו וכו' כדרך אוהב המלך שמזכיר איש אחד לפני המלך אם האיש הזה הגון הוא מצוה המלך לעשות לו כל מיני טובות ואם אינו הגון מתכעס

המלך ומצוה לעשות בו דין. והוא כבחינת יומא דדינא יום ראש השנה אשר כולם נסקרים בסקירה אחת והוא שנשמת כל אחד מבאי עולם עולה למעלה לראש ונראית שם לפני אלהינו יתברך ועל ידי זה ממילא בריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. וצדיקים שהקב"ה מקבל תענוג ונחת רוח מהם, נכתבים לאלתר בספר החיים טובים ברוב ברכות וישועות כי מתענג הקב"ה מזכרונם לפניו וגוזר עליהם כל הטובות, ולהיפוך ברשעים. ועל כן בסוטה כיון שהעמיד הכהן בכוחו את שורש נשמתה להזכירה לפני ה'. אז ממילא אם טהורה היא לא די שניצולת ממות כי אם אף ונקתה ונזרעה וגו' ולהיפוך וכו' וצבתה בטנה וגו'. וזה שצוה כאן אל הכהן והקרבת את הלוים לפני ה' להעלות שורש נשמתם למעלה לראש בכוחו שיהיו נסקרים לפני המלך להזכירם שם בכל הברכות והישועות שיהיו ראויין לשרתו ולברך בשמו. ועוד יותר צוהו בזה,

פסקה יא

והניף אהרן את הלוים תנופה לפני ה' וגו'. שחוץ מקרבתם לפני ה' בשורש נשמתן עוד יניף אותם שם למעלה למעלה. והוא כאשר כתבנו שם בפסוק (במדבר ה', כ"ב) והניף את המנחה לפני ה' בסוד אמרם ז"ל (שמות רבה נ"ב, ה') לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי והוא בבחינת (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר שלפעמים עולים נשמות ישראל למעלה למעלה כל כך עד שנעשים כתר ועטרה לראש חי העולמים ברוך הוא, והוא מתעטר ומתפאר בהם לרוב האהבה והחיבה כדמיון האב שמניף את בנו החביב עליו ומושיבו על ראשו ממש והוא בחינת (ויקרא ט"ז, ל') לפני ה' תטהרו הנאמר ביום הכפורים כי שם עולים נשמות ישראל ואז לגודל האהבה והחיבה נמחל ונסלח לכל עוונות בני ישראל ומעביר אשמותיהם. ועל כן ניתנו אז הלוחות השניות כי שם מקום החירות והיובל ונעשה חירות מיצר הרע וכו' ויוכלו ישראל להמשיך משם גם על כל השנה שיוכלו לעבוד את ה' להתגבר על אויביהם הוא היצר הרע הטמון בקרב לב אנוש. ולזה צוה ה' יתברך גם כאן אצל הלוים שהיו נצרכים ליסמך מלמעלה לעבודת ה' והיה הלוי לכהן (על פי שופטים י"ז, י"ג), לְכַהֵן ולעבוד לבוראו כראוי להניף אותם תנופה ועל ידי זה יונף שורש נשמתם עד לפני ה' בבחינת לפני ה' תטהרו ושם יטהרו מכל חטא ועוון ופשע ולקבל משם כל בחינת שפע אלהי וקדושה לעבודת בוראם כאמור.

פסקה יג

והעמדת וגו' לפני אהרן ולפני בניו והנפת וגו' ואחרי כן וגו' והנפת וגו'. שינה הכתוב לשונו כאן מתנופה הראשונה ששם לא נזכר רק אהרן בלבד ובשניה אהרן ובניו ובשלישית לא זה ולא זה. נראה שרומז על שלוש תנופות האמורות כאן כמו שהוא ברש"י ז"ל פסוק והניף אהרן וגו'. והכל רומז אל הדבר שכתבנו. כי בבני קהת שהיה

עליהם עבודת קדש הקדשים הארון והשולחן והיו צריכים הנפה למקום גבוה ביותר (והכל בבחינת מדה אחת רק גבוה מעל גבוה שומר וגו' ובפרט מדה הנזכרת שיש בה נ' שערים כנודע) והיה צריך אהרן בעצמו להניף אותם עד בחינה הגבוה לפי שורש ערכם לקבל משם שפע הקדושה להעבודה מה שאין כן בשניה שהיה לבני גרשון שהיה עליהם עבודת הקודש לבד נאמר אהרן ובניו כי לא היו צריכים למקום גבוה כזה והיו יכולים גם בני אהרן בצירוף אביהם להעלותם לשם ובשלישית שהיא לבני מררי שהיא עוד בחינה למטה נאמר סתם והנפת וגו' מי שיניף כי זה היו יכולים גם בני אהרן לבד שלא בצירוף אביהם להעלותם לשם.

פסקה טז

כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל. כפל מלת נתונים לומר כי מתוך בני ישראל כבר המה נתינה השניה כי ביציאת מצרים נאמר (שמות י"ג, ב') קדש לי כל בכור בבני ישראל. שהקב"ה קידש הבכורים מהם והוא נתינת ישראל אל האלהים לעבוד עבודתו ואחר כך ניתנו הלוים תחת כל בכור בבני ישראל על כן הם נתונים נתונים מתוך בני ישראל.

ועוד אפשר לומר טעמא בכפילא הזו. בהקדם לדקדק עוד מלת לי הנאמר כאן שלכאורה מיותר. ואך חדא מתורצת בחברתה. כי חז"ל אמרו (ויקרא רבה ב', ב') בכל מקום שנאמר לי אינו זז לעולם לא בעולם הזה ולא בעולם הבא וכו'. ולזה אמר כי נתונים שהם נתונים לעבודה. ועוד נתונים המה לי וגו' שנתונים לי בלי הפסק לעד ולעולמי עולמים ואינו זז לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ועל כן סמך הכתוב לזה ואומר,

פסקה יז

כי לי כל בכור וגו'. כלומר שלא תאמר כיון שניתנו הלוים תחת הבכורים פקעה קדושת הבכורים לגמרי מכל וכל עד שלא תהיו צריכים לפדותם בה' סלעים דמחייבתא מדאורייתא לא כן כי לי כל בכור כלומר כי גם הבכורים לי הם לעולם בלי הפסק וגם הם נחשבו שם בכל הני שנאמר בהם לי שהוא לעולם וכבר נאמר בהם קדש לי כל בכור הרומז על מיד ולדורות עולם. רק,

פסקה יח

ואקח את הלוים וגו' ואתנה וגו' לעבוד את עבודת וגו' באהל מועד וגו'. פירוש רק לזה לקחתי את הלוים תחת הבכורים לעבוד את העבודה ולשרת לאהרן ובניו. אבל לענין הקדושה הנה הבכורים עדיין בקדושתן הן עומדין אשר את בכור בניך תפדה ולא נתחללו בזה על הלוים כמדובר.

פרק ט

פסקה א

וידבר וגו' בשנה השנית לצאתם וגו' בחודש הראשון וגו'. צריך להבין מה שפרט כאן החודש אחר השנה מה שאין כן בשאר מקומות שחשב החודש תחילה כמו בתחילת ספר זה וכדומה. והנראה בהקדם לתרץ שארי הדקדוקים שראוי לדקדק כאן. הלא הם כתובים על ספר הרב הקדוש בעל אור החיים שלא אמר כאן דבר אל בני ישראל כבשאר מקומות וגם אמרו ויעשו וגו' בתוספת ו' בתחילת הענין. והוא על פי מה ששנו רבותינו (פסחים ו'.) שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלושים יום שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני שנאמר (במדבר ט', ב'-ו') ויעשו בני ישראל וגו' ויהי אנשים אשר היו טמאים וגו'. רבן שמעון בן גמליאל אומר שתי שבתות שהרי משה עומד בראש חודש ומזהיר על הפסח שנאמר במדבר סיני וכו' עד כאן. ובאמת אלו ואלו דברי אלהים חיים ומלך עולם. כי הנה בספרי אמרו כאן (מובא בילקוט רמז תש"ך וברש"י) וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח למה נאמר וכו' מלמד ששמע פרשה זו מסיני ואמרה להם וחזר ושנאה להם בשעת מעשה וכו' עד כאן. ולפי דברי רבן שמעון בן גמליאל שסובר שזה היה מעשה באחד לחודש הראשון שתי שבתות קודם החג. נראה שאף דבר הידוע לאדם מאז צריך לשנותו בעתו ושתי שבתות קודם כי שמא שכח את הידוע עבור ימים שבנתים שהיה לחלק ויהיה טועה בדבר משנה זה שכבר שנה וכמאמר חז"ל (מגילה ל"ב.) משה תיקן וכו' שיהו דורשין בענינו של יום וכו' וזה די בשתי שבתות קודם כדמוכח מכאן שהיה משה עומד בראש חודש ומזהיר על הפסח וזה דוקא בדבר שכבר נשנה מה שאין כן בדבר החדש שעדיין לא שנה האדם כלל צריך להתחיל בלימודו שלושים יום קודם כי שתי שבתות ילך על עיקר הלימוד להתישב הדבר בלבו היטב להיות שגור ולהודיע הדברים לחבירו וחבירו לחבירו שידעו הכל ההלכה ברורה. ושתי שבתות לשנותה קודם העת. וזה נלמד מפסח שני שהיה דבר חדש אליהם שאמר משה (לקמן ח') עמדו ואשמעה מה יצוה וגו' צוה על זה ל' יום קודם, שיהיו רגילין בדבר ולהתישב בלבם היטב כנאמר. ועל כן גם בזמן הזה הנה כשחכם יושב ודורש בהלכות הפסח והוא נבון דבר מתוך דבר ומחדש חידושין דאורייתא בדקדוקי חמץ ומצה על צד היותר נאות ולהורות לעם ה' הדרך אשר ילכו באזהרת הדינים הללו שלא יעשו כמצות אנשים מלומדה וכמנהג אבותיהם רק להבין הדבר על מכונו ולתת אל לבבם הענין אשר נעשה בחמץ ומצה ופסח ואל מה הם רומזים וכי האדם צריך אז לברוח עם כל לבבו ומחשבתו באמת לה' המיוחד עד שיהיו נמאסין אצלו כל בחינת תאוות הזמן באמת לאמיתו שלא יתן לב אליהם כלל,

ואז גאולה תהיה לו. ואם לא כן עדיין הוא במצרים ח"ו עבדי פרעה ולא עבדי ה'. ואין כאן מקומו להאריך בזה ונתבאר במקומו. ובזה ודאי צריך העם להיות שואלין ודורשין כלומר לשאול ולבקש מאתו מאוד לדרוש להם קודם הפסח שלושים יום כי דבר חדש הוא כי דברים כאלו מתחדשים בכל שנה ושנה ועד שיהיה שגור הדבר בפיהם ובלבבם צריך שלושים יום לזה (וקצת סמך ממה שאמרו לענין מוריד הגשם שאחר ל' יום אם נסתפק אם הזכיר מוריד הגשם בימות הגשמים אין צריך לחזור לפי שכבר הורגל בזה שלושים יום כמו שאיתא בשולחן ערוך אורח חיים סימן קי"ד סעיף ח' עיין שם). אבל גוף הלכות דיני פסח הנשמעים מכבר בכל שנה ושנה אין צריך לשנותו כי אם שתי שבתות קודם כי כבר הורגלו בזה מאז.

ובזה יבוא הכתוב על נכון. כי על כן לא נאמר דבר אל בני ישראל כאשר בכל מקום. כי הצווי הזה לא היה אל בני ישראל כלל רק אל משה היה הצווי שיחזור לשנות להם דיני פסח בשעת מעשה כנאמר. וכן אמרו חז"ל (במדרש אבכיר מובא בילקוט רמז ת"ח) על פסוק ויקהל משה וגו' רבותינו בעלי אגדה אומרים וכו' אמר הקב"ה עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת וכו' ומכאן אמרו משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין מענייני של יום הלכות פסח בפסח וכו' עד כאן. ואף שכבר היו יודעין הלכות שבת מאז מכל מקום נצטוה לדרוש להם בשעת מעשה וכן כאן נצטוה משה לדרוש להם בשעת מעשה רק שאשמעינן עוד דבר אחד שהאי שעת מעשה אף קצת קודם במשמע (וכן איתא בתוספות) (מגילה ד'. דיבור המתחיל מאי). ועל כן אמר,

פסקה ב

ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו. שבמועדו לכאורה מיותר כי תיכף אחר כך נאמר בארבעה עשר יום בחודש וגו' ואכן את זה אמר למשה כי לכאורה יקשה למה יזהירם על הפסח וכבר אמר להם זאת מימים ימימה ולזה אמר לו במועדו פירוש צווי הזאת הוא לפי שעתה מועדו הוא ועל כן אף שהם יודעים הדבר הזה, מכל מקום החיוב עליך לשנותה להם בשעת מעשה וקצת קודם בכדי. אשר,

פסקה ג

בארבעה עשר יום וגו' ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו. כלומר לפי שחוקי הפסח ומשפטיו רבים הם ואי אפשר שיהא נחקק בלב כל ישראל כל דיניו ודקדוקיו מיום שמוע אותם בהר סיני על כן צריך לחזור להם ב' שבתות קודם, כל משפטיו שידעו אותו כל ישראל מקטנם ועד גדולם על בוריו. ומשה כן עשה,

פסקה ד

וידבר משה וגו' לעשות הפסח. וצייתו לו כל ישראל ויעשו את הפסח וגו' ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל. פירוש לפי שעיקר הצווי היה לשנותה להם בשעת מעשה בכדי שידעו אותו כולם ככל חקותיו וככל משפטיו. מעיד הכתוב שכן עשוהו בשלימות באופן היותר נאות בכל פרטיו ודקדוקיו ככל אשר צוה וגו' וללמד בזה לדורות הבאים כי כן נכון לעשות לדרוש בדבר הידוע שתי שבתות קודם, שידעו אותו כל ישראל ויזהירו לעשותו. ובזה ממילא נכון מה שפרט השנה קודם להחודש. כי נודע אשר פסח מצרים היה מקחו מבעשור. ואם היה זה נוהג גם בפסח דורות. היה צריך להתחיל אזהרת הפסח קודם החודש הראשון בחודש אדר בכדי שיהא שתי שבתות קודם הלקיחה כי גם את זה צריך להזהיר ולעשות. אך חז"ל (פסחים צ"ו.) אמרו בפסוק בעשור לחודש הזה, זה מקחו מבעשור ואין פסח דורות מקחו מבעשור. ולזה אמר הכתוב כי לפי שהיה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים ונתמעט מקחו מבעשור על כן היה האמירה בחודש הראשון ולא קודם כמדובר. וזה הכל בפסח ראשון שכבר נצטוו עליו מסיני ולא היה צריך אזהרה עליו קודם, כי אם שתי שבתות. מה שאין כן בדבר החדש שלא נשמע עדיין לישראל פרטי דיניו כלל. לא כן הדבר. כי,

פסקה ו

ויהי אנשים אשר היו טמאים וגו' ויאמרו וגו' למה נגרע וגו' עד וידבר ה' אל משה וגו' דבר אל בני ישראל איש איש וגו'. כלומר דבר אליהם תיכף כל פרטי דיניו ולא תאמר אמתין עד עת בוא דברו במועדו ובזמנו, או לשתי שבתות קודם, כמו שהיה בפסח הזה, לא כן. כי זה דבר חדש הוא שלא שמעו אותו עדיין ולזה שואלין ודורשין שלושים יום קודם, שידעו אותו על נכון במשנה הראשונה והשניה כדעת רבנן הנזכרים כנאמר. והנה נראה לבאר פרשה זו לישב מה שיש לדקדק בה. א' מה שאמרו לנפש אדם לכאורה מיותר כי הם לא היו צריכים לשאול כי אם עבור שהם טמאים ואינם יכולים להקריב ומה לי טמאים לנפש אדם או שאר טומאות. ב' אמרם למה נגרע אינו מובן לכאורה כי הלא טמאים הם ועל כן נגרעו. ג' אמרם לבלתי הקריב וגו' בתוך בני ישראל האי בתוך בני ישראל לכאורה מיותר.

ויבואר הכל על פי הדברים אשר שנו רבותינו ז"ל (בפסחים ס"ו.) נאמר מועדו בפסח ונאמר מועדו בתמיד מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת וכו'. ותמיד גופיה מנלן אמר קרא (במדבר כ"ח, י') עולת שבת בשבתו על עולת התמיד מכלל דתמיד קרבה בשבת וכו'. וכתבו התוספות שם תימה דבשמעתין לא דריש ממשמעות דמועדו וכן הא דפסח דחי טומאה ילפינן לקמן מאיש איש, איש נדחה ואין ציבור נדחין וכו' ובפרק כיצד צולין

וכו' משמע דדריש ליה ממשמעות דמועדו, מועדו אפילו בשבת, מועדו אפילו בטומאה וכו', ועל כרחך תנאי הוא וכו' עד כאן. ותניא עוד (שם עמוד ב') אשכחן תמיד ופסח דדחו שבת דדחו טומאה מנא לן וכו' אמר ר' יוחנן דאמר קרא איש איש כי יהיה וגו' איש נדחה וכו' אמר לו ר' שמעון בן לקיש וכו' אימא איש נדחה לפסח שני ציבור לית להו תקנתא וכו' אלא אמר ר' שמעון בן לקיש מהכא (שם ה', ב') וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. יאמר טמאי מתים ואל יאמר זבין ומצורעין וכו' אלא יש לך שעה שזבין ומצורעין משתלחין ואין טמאי מתים משתלחין ואי זה, זה פסח הבא בטומאה. אמר אבייי אי הכי וכו' אלא יש לך שעה שמצורעין משתלחין ואין זבין וכו' אלא לעולם מקרא קמא וכו' עד כאן. והנה אם נדרוש ממשמעות דמועדו אפילו בטומאה. אם כן ודאי הסברא נותנת ביותר להיות היחיד מקריב בטומאה מבציבור ועל כל פנים שוין הם. כי עדיין לא נאמר איש איש וגו' שנדרוש איש נדחה ואין ציבור נדחין. ומסברת השכל מן הסתם טפי יש לומר כאשר כל ישראל עושין פסחיהן בציבור בטהרה והוא קרבן ציבור דקביעי ליה זמן אז התירה התורה להיות גם היחיד מובלע ביניהן שלא ליפרש מן הציבור מה שאין כן כשכולם טמאין שאינם יכולים להקריב ואנוסים הם ואונס רחמנא פטריה והאי במועדו ידרוש על היחיד שהוא מותר להתערב עם פסחו עם הטהורים כי זה מסתבר להיות דוחה טומאה. או אף אם נאמר דהאי במועדו קאי בין על היחיד בין על הציבור וכולם מותרים לעשות הפסח בטומאה ועל כל פנים היחיד העושה בין הציבור בתוך שאר ישראל ודאי דוחה טומאה ואכן זה ודאי כי אף אם נלמוד ממועדו שאפילו בטומאה. נוכל לומר שלא כל הטמאין דוחין ואך על כל פנים טמא מת זה ודאי דוחה כי הוא הקל שבכל הטומאות. וכמאמרם יש לך שעה שמצורעין משתלחין וכו' או יש לך שעה שזבין ומצורעין משתלחין וכו' וטמא לנפש ודאי הוא הקל מכולן ודוחה הטומאה אם מועדו משמעותו אפילו בטומאה. ואך אם משמעות מועדו אינו לדרוש אפילו בטומאה ואין עוד דיוק כלל לטומאה בפסח שידחה כי איש עדיין לא נכתוב. אך מהא דר' שמעון בן לקיש שלמד מן וישלחו מן המחנה נלמוד שטמא מת ודאי אינו משתלח ודוחה הטומאה. ובזה נבוא בביאור הכתובים ופתח ואמר ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם דייקא טמאי מת ולא זבים ומצורעים ואף על פי כן ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא כי אין שוחטין וזורקין על טמא מת. ועל כן,

פסקה ז

ויאמרו האנשים וגו' אנחנו טמאים לנפש אדם. כלומר לנפש אדם לבד לא שאר טומאות ויש לנו ללמוד מפסוק וישלחו וגו' שיש לך שעה שטמא מת אינו משתלח ויכולין אנו

לעשות הפסח. וגם למה נגרע לבלתי הקריב וגו' במועדו בתוך בני ישראל. פירוש אם משמעות במועדו אפילו בטומאה למה נגרע אנחנו מה שאנחנו יחידים לבדינו טמאים וכל הציבור טהורים להקריב בתוך בני ישראל. כי לכאורה נראה אדרבה כי לפי שאנחנו בתוך בני ישראל. מסתבר יותר שזה התירה התורה שלא להיפרש מן הציבור מטומאת ציבור שכולם נדחים. ועל כן, הן לסברת ר' שמעון בן לקיש, והן לתנאים דדרשו במועדו יכולים אנו להקריב קרבן ה'. ומשה רבינו כשמעו זאת גם הוא כיון שלא נאמר בתורה הבדל בין יחיד לציבור. ובודאי איכא דברים בגו מה יעשה היחיד ומה יעשה הציבור. על כן,

פסקה ח

ויאמר אלהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם. כלומר הנה ודאי יש בזה צו לצו מפי הקב"ה. רק שלא נאמרה בסיני כשאר כל התורה מפני שזכיתם אתם להיאמר על ידכם שמגלגלין זכות וכו' כמאמר חז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תשכ"א) וזהו אומרו מה יצוה ה' לכם. פירוש שלכם הוא שזכיתם אתם להיאמר על ידכם. ולזה,

פסקה ט

וידבר ה' וגו' לאמר דבר וגו' איש איש כי יהיה וגו'. ונודע אשר מלת לאמר מורה על הבנה להבין אשר לא כן גזירות המקום ונהפוך הוא כי דוקא איש היחיד נדחה מלהקריב בטומאה ואין ציבור נדחים ומועדו קאי דוקא על ציבור לבד ולא על יחיד. ובציבור דוקא טמאי מתים ולא זבין ומצורעין ויחיד נדחה לפסח שני ואין חילוק אצלו בכל הטומאות. כי כן גזרו חוקי אלהינו יתברך שמו וברוך טעמו לעד ולנצח נצחים אמן.

פסקה יד

וכי יגור וגו' ועשה פסח לה' וגו'. לכאורה לא נודע מה בא הכתוב להשמיענו כי הלא הגר חייב בכל המצוות כישראל ומהיכא תיתי היה לומר לשנות מצוה זו מכל מצוות התורה שגר לא יאכל בו. ויבואר על פי משנת רבותינו ז"ל (בפסחים צ"ב.) וזה לשונה: גר שנתגייר בערב פסח בית שמאי אומרים טובל ואוכל וכו' ובית הלל אומרים הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר (ופירש רש"י ז"ל וצריך הזאה שלישי ושביעי) ואמרינן בגמרא אמר רבה בר בר חנה וכו' מחלוקת בערל נכרי דבית הלל סברי גזירה שמא יטמא לשנה הבאה ויאמר אשתקד מי לא טבלתי וכו' (ופירש רש"י ז"ל מחלוקת בערל נכרי שאינו מקבל טומאה בנכריותו דבית הלל סברי שמא יטמא במת לשנה הבאה וכו' עד כאן) ונמצאת למד אשר מן התורה לדברי הכל טובל ואוכל את פסחו לערב כי אינו מקבל טומאה בנכריותו. וזה בא הכתוב להשמיענו כאן וכי יגור אתכם גר פירוש כאשר יתגייר אצליכם גר (כי האי וכי יגור אינו פירוש לשון דירה כי אם לשון התגיירות כתרגומו

ארי יתגייר עמכון גיורא וגו' וכן אמרו רבותינו ז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תשכ"ג וברש"י) יכול כל המתגייר ועשה פסח מיד וכו') אז תיכף ועשה פסח לה' כלומר הרי הוא מותר תיכף בעשיית הפסח ואף אם התגייר בערב החג אחר חצות טובל ואוכל פסחו כי אינו מקבל טומאה.

או ירצה בזה על פי הא דתניא (שם צ"ג.) גר שנתגייר בין שני פסחים חייב לעשות פסח שני דברי רבי, ר' נתן אומר כל שזקוק לראשון זקוק לשני כל שאין זקוק לראשון אין זקוק לשני וכו'. והרמב"ם ז"ל (בפרק ה' מהלכות קרבן פסח הלכה ז') פסק כרבי דחייב בפסח שני לבד. וזה אשמועינן הכתוב בפסקי דינים של פסח שני וכי יגור אתכם גר ועשה פסח כלומר גם בפסח הזה שאנו מדברים בו אם יתגייר בין שני פסחים תיכף יעשה פסח אף שלא היה זקוק לראשון וכפסק ההלכה. ובזה מתורץ גם כן מה שלכאורה מיותר הכתוב כולו כי כבר נאמר זה בפרשת בא וכי יגור אתך גר וגו' אלא לומר אף שלא היה זקוק לראשון מכל מקום יעשה פסח שני כנאמר.

פסקה טו

וביום הקים את המשכן וגו'. פרשה זו אין לה פירוש לפי פשוטה כלל להמעיין בה והדקדוקים רבו בה למעלה ראש וכפילת הדברים ולא נאריך בהם רק מפירושנו יובן הדקדוקים. ואען ואומר כי הנה בסוף פקודי נאמר ויכס הענן את אוהל מועד וגו' ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וגו' ואמרו חז"ל (במדבר רבה י"ד, י"ט) ולא יכול משה וכתוב אחד אומר ובבוא משה וגו' אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא יכול לבוא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו. ולזה יאמר כאן הכתוב וביום הקים וגו' כסה הענן את המשכן וגו' כלומר כי ביום הקים המשכן כסה אז הענן אותו כמו שכתוב שם (בסוף פקודי) ויכל משה את המלאכה ויכס הענן וגו' וישראל סברו כי רק לזה בא הענן בכדי לכסותו אשר בזה ידע משה כי לא יבוא בכל עת אל הקודש רק כאשר יסתלק הענן יכנס וידבר עמו ובזה ידעו כל ישראל וגם אומות העולם אשר השכינה שורה במעשה ידיהם והקב"ה כביכול נתרצה להם ושוכן בתוכם תמיד בכבודו עד אשר לא יוכל איש לגשת אל הקודש. ולזה אמר כאן כסה הענן וגו' לאהל העדות כלומר כי לזה כסהו שיהיה אהל העדות עדות לישראל שהשכינה ביניהם והמה מרוצין לבוראם בראותם כי כבוד ה' מלא את המשכן עד שגם משה לא יוכל לבוא רק ובבוא משה וגו' וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת וגו' מבין שני הכרובים כלומר כאשר הגיע זמן ועת בוא דברו אל משה צמצם כביכול הקב"ה שכינתו בין שני הכרובים ונתרוקן מקום שיוכל משה לבוא ולזה סברו ישראל שרק לזה כסה הענן לאהל וממילא סברו וידעו מזו אשר בערב

יהיה על המשכן כמראה אש וגו' והכל לכוונה זו להיות כימי צאתם מארץ מצרים יראם נפלאות. שבצאתם ממצרים הנה וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש וכיון שחזר הדבר לכמו שהיה שנתרצה להם כמאז והוחזר עמוד הענן ביום ממילא יוחזר עמוד האש בלילה וסברו ישראל. אשר,

פסקה טז

כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה אש לילה. הכל לכוונה זו לכסותו שלא יכנס משה לשם שלא ברשות ולהיות עדות לישראל כאמור. ואך אחר ימים שראו מעשה מפורשת שעלה הענן ולא נסתלק כפעם בפעם בעת הסילוק שיכנס משה לשם רק צמח ועלה מעל המשכן ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה (כמו שאיתא ברש"י ז"ל בפסוק על פי ה' יסעו וגו' ובילקוט סוף פקודי) אז הבינו ישראל כי גם לזה משתמש הענן שידעו ישראל עת נסיעתן ועת חנייתן כי כאשר יסע הענן כזה להתמשך על דגל בני יהודה הנוסע ראשון אז יסעו גם המה אחריו. וזה שאמר הכתוב,

פסקה יז

ולפי העלות הענן מעל האהל וגו'. פירוש לפי שראו שנעשה מעשה שעלה הענן מעל האהל ולא נסתלק כנאמר רק עלה על ראש שבט יהודה. אז ואחרי כן יסעו בני ישראל וגו' כלומר אחרי אשר ראו מעשה זו שלא ראו כזאת עד הנה נתנו אל לבם שיסעו גם המה אחרי הענן מאחר שהוא נסע ממקומו ממשכן לעמוד כאשר ביציאת מצרים היה עמוד ענן לפניהם. אמרו בלבם אין לנו אלא ליסע אחריו, ובמקום אשר ישכון שם הענן שם יחנו וגו'. כלומר כן היה בדעתם שבעת נסיעת הענן יסעו אחריו ובמקום שישכון שם יחנו להמתין עד יום העלותו לפניהם. ועוד נתנו בלבם. אשר,

פסקה יח

על פי ה' יסעו וגו'. פירוש כשהגיע הזמן של הנסיעה אמרו כיון שנסתלק הענן מן המשכן הרי בא מועד שיוכל משה לבוא אל אהל מועד. למה לנו ליסע מעצמינו אף שאנו יודעין שזה כוונת המקום בהעלות הענן לעמוד לפנינו בכדי ליסע אחריו מכל מקום נעשה על צד היותר טוב שילך משה לשאול את פי ה' על הדבר הזה אם יצוה כן ליסע אחריו. וגם על פי ה' יחנו כי בתחילת החניה בעת ראותם הסתלקות הענן מלפניהם מראש שבט יהודה לעלות אל המשכן ילך משה אל אהל מועד לשאול בדבר ה' ואז יצוהו ה' לשכון במקום ההוא. ואכן כי זה נכון על תחילת החניה ואך כאשר היה שם על המשכן ימים רבים ולא היה יכול משה לבוא אל אהל מועד לשאול על חנייתם. ונמצא לא היה חנייתם על פי ה'. ואך כי כאשר נכנס אל אהל מועד בתחילת החניה אז היה דבר ה' אליו. כל

ימי אשר ישכון הענן על המשכן יחנו. ובזה היה חנייתם על פי ה' שכן דיבר ביד משה עבדו. ועל כן גם,

פסקה יט

ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו וגו'. כלומר כי לא שינו בדבר החניה למהר ביאתם לארץ. רק ושמרו בני ישראל את משמרת ה'. כלומר המתינו על המתנת ה' על המשכן (כמו (בראשית ל"ז, י"א) ואביו שמר וגו' ופירש רש"י היה ממתין ומצפה וכו' וכמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה פ"ד, י"ב) נטל קולמוס וכתב באיזה יום וכו' ורוח הקודש אומרת שמור את הדברים שעתידין הדברים ליגע וכו') ולא יסעו. ומגיד הכתוב בזה. צדקת עם קדוש כי אף שטוב היה להם למהר נסיעתם אף בלא ביאה לארץ. כי הלא צריכים היו לתקן המ"ב מסעות במדבר עם נסיעתם. ואם היו ממהרים נסיעתם אז על כל פנים היו יוצאים מן המדבר אל מקום ישוב זרע וגפן וגו' והיה להם ישוב בארצות סיחון ועוג וכדומה לא בארץ ציה וצלמות ערי חושך אשר גם מים אין לשתות. ואכן עבור שמירתן פי ה' מה שצוה בתחילת החניה שכל ימי הענן על המשכן יחנו ישבו להם במדבר מקום נחש שרף ועקרב וצמאון וגו'. ואכן אומר הכתוב כי לא תסבור שתמיד האריך הענן על המשכן. כי,

פסקה כ

ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן ואז ודאי על פי ה' יחנו. כי אז אין חידוש במה ששמרו משמרת ה' להמתין הימים המועטים האלה (ועל כן הקדים כאן על פי ה' יחנו מה שאין כן למעלה ועיין ברש"י (גיטין ט"ו:) דאורחא למנקט בלא זו אף זו מה שאין כן בזו ואין צריך לומר זו דלאו אורחא כל כך) ואף על פי כן ועל פי ה' יסעו כי לכאורה מאחר שחנו על פי ה' כמו שאמר בתחילה כל ימי אשר ישכון הענן וגו' ממילא היו יכולים לעשות זאת בעצמם שביום העלותו יסעו אחריו לא רצו לעשות מעשה בעצמם בלתי שאלת פי ה' ואמרו נמלך בגבורה ועל פי ה' יסעו (וכמו שאמר יתרו למשה (שמות י"ח, כ"ג) וצוך אלהים ויכלת עמוד. (שם, י"ט, י"ט) איעצך ויהי אלהים עמך וגו' ואמרו חז"ל (מכילתא מובא בילקוט רמז ע"ר) שאמר לו צא המלך בגבורה וכו' אף שרואה אתה בעיניך כי טוב הוא מכל מקום הנה תשועה ברוב יועץ ובפרט עצת אלהים וכמו שנתקשה משה במעשה המנורה מעצמו עד שהראה לו הקב"ה ואז הבין על מכונו) והנה עד הנה לא סיפר עדיין הכתוב במעשה הנסיעה גופה. רק בהבנת בני ישראל רצון ה' והסכמתם בלבם בכל אופן הנסיעה והחניה, בהשכל מיד ה' עליהם. ועתה מתחיל הכתוב לספר עיקר הנסיעה והחניה. ואמר,

פסקה כא

ויש אשר יהיה וגו' ונסעו או יומם ולילה וגו' ונסעו וגו'. כאן לא אמר כדלעיל ואחר כך יסעו רק נסעו להראות כי במעשה מדבר אשר נסעו בהעלות הענן ועבור שמימים מועטים מדבר כאן אמר שני פעמים ונסעו כי בזה היו חפצים מעצמם מאוד. וכאלו מעצמם נסעו בזריזות חשקות לבבם. ומה שאמר הכתוב כאן כי הענן יהיה מערב עד בוקר שלכאורה סותר למה שאמר למעלה ובערב יהיה כמראה אש וגו' נראה לי לומר כי אף שהיה כאן כביציאת מצרים בענן יומם ואש לילה. מכל מקום לא היה בשווי גמור כמו אז כי שם היה מחולק עמוד הענן ועמוד האש ששני שלוחים היו ועל כן אמרו (בשבת כ"ג:) שהיה עמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש לעמוד הענן. כי היו שני שלוחים מובדלים. זה להשוות ההרים להגביה הנמוך ולהשפיל הגבוה כמאמר חז"ל (ילקוט סוף פקודי) וזה להאיר להם כמו שאמר הכתוב (שמות י"ג, כ"א) ולילה בעמוד אש להאיר להם וגו'. וכאן היה רק אחד שהיה ביום כמו ענן ובלילה היה כמראה אש. וכמשמע מלשון הכתוב (בסוף פקודי) כי ענן ה' עליהם יומם ואש תהיה לילה בו וגו' משמע שבו בעצמו היה אש בלילה להאיר להם וכן נראה גם כאן מלשון הכתוב שאמר. כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה אש לילה משמע שהוא בעצמו היה מראה אש בלילה. וזה הוא כי אחר הקמת המשכן אז נעשה שלום בפמליא של מעלה ושל מטה והיה ה' אחד ושמו אחד ונעשה שלום במרומיו. וכן יהיה לעתיד שיתאחד הכל למקום אחד המיוחד והוא ושמו אחד. ועל כן היה ענן אחד ביום מראה ענן ובלילה מראה אש. ונחזור לענין כי עבור שמימים מועטים מדבר אמר שני פעמים ונסעו כאילו מעצמן נסעו. ואמנם כאשר,

פסקה כב

או ימים וגו' או ימים בהאריך הענן וגו'. יחנו בני ישראל ולא יסעו. גם כאן כפל לומר יחנו ולא יסעו. וגם לא אמר נסעו כמו למעלה להראות כי אף שקשה היה הדבר לחנות במקום אחד במדבר שנה תמימה (כפירוש רש"י במלת ימים) אף על פי כן יחנו. ולא יסעו, כלומר לא נתנו כלל אל לבם לומר שרצונם ליסע. כי אחרי ראותם רצון הבורא בזה. באהבה ובחיבה קיבלו את דבריו ולא מרו אף בלבבם. ובהעלותו יסעו כלומר לא היה בלבבם רצון הנסיעה כי אם בהעלותו התחיל בלבם חפיצת הנסיעה. וזה אין צריך הכתוב להגיד אשר בהאריך הענן בנסיעה נסעו בני ישראל כי זה ודאי עשו בשמחה שטובה להם מכל וכל. ומסיים הכתוב בשבח ישראל,

פסקה כג

על פי ה' וגו'. ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו וגו'. כלומר כי הן בחניה והן בנסיעה שמרו משמרת ה' כי בחניה שמרו והמתינו כל ימי הענן. ובנסיעה לא נסעו מעצמן כי

שמרו עד עת בוא דברו אל משה מבין שני הכרובים לצוות להם על הנסיעה. שיהיו מצווים ועושים בכל דבר ודבר. והכל על פי ה' ביד משה כאשר אמר למשה מבין הכרובים. ושמרו לזה שיאמר תחילה למשה ואחר כך יעשו אף שהבינו מעצמם כי כן צריך לעשות ככל הנאמר.

פרק י

פסקה ב

עשה לך שתי חצוצרות וגו'. הנה נודע מדברי רש"י ז"ל פשט כללות הכתובים האלה. שעל כן היה צריך להיות דוקא שתי חצוצרות ולא היה די באחת לפי שהיו משתמשים לשלושה דברים. למקרא כל העדה היו תוקעין בשתיהן ובתקיעה לבד בלתי תרועה. ולמקרא הנשיאים היו תוקעין באחד גם כן בתקיעה לבד בלתי תרועה. ולמסע המחנות היו תוקעין בשניהן בתקיעה תרועה עיין בדבריו ז"ל.

ואמנם לכאורה נוכל להקשות בזה הלא באמת למסע המחנות היה להם סימן הסתלקות הענן מעל המשכן כמו שכתוב למעלה בכתוב ולפי העלות הענן וגו'. ותרועת החצוצרות לא היה בזה כי אם לכבוד משה להראות מלכותו על העם שאינן נוסעין כי אם על פי חצוצרותיו כמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים ז"ל. ואם כן היה די באחת. כי למקרא העדה יהיה להם סימן התקיעה ולמקרא הנשיאים יתרעו ולמסע המחנות יעשו מה שירצו ולא יטעו העם שהוא לקריאה כיון שיראו שכבר נסתלק הענן ואם כן צריכים לנסוע ואיך שייך אז לאספן. והנראה בזה כי מה שהיו החצוצרות משתמשין במסע המחנות לכבוד משה, לא לזה לבד היה להראות כבוד מלכותו עליהם, כי לכאורה דבר קטן הוא. כי אם גם זה נתן שמו יתברך ביד משה שרשות בידו לעכב העם מהנסיעה גם אחר סילוק הענן איזה שעות או ימים אם יצטרך לאיזה דבר הצורך או אם יהיה צריך לאסוף העם אז לדבר עמם דבר הנצרך לו או להם, ולא היו נוסעים עד תרועת החצוצרות של משה. ובזה יגדל כבוד משה למאוד והבן. ולפי זה נכון מאוד שהיו צריכים בהכרח לשתי חצוצרות. כי אפשר יזדמן למשה שיהיה צריך לאספן בעת הנסיעה אחר סילוק הענן. ואז לא ידעו למה תוקעין ומריעין או למקרא העדה או למסע המחנות ובשתים ידעו הכל כנזכר. ולזה יאמר הכתוב עשה לך שתי חצוצרות כסף פירוש דוקא שתים ולא די באחד כי והיו לך למקרא העדה ולמסע וגו' ורומז כאן כל השלושה דברים שהיו החצוצרות משתמשים. כי ה' ראשונה של העדה לכאורה מיותרת והיה די לומר למקרא עדה. ורומזת להעדה לבד ולא כל העדה המפורש בכתוב שלאחריו והם הנשיאים. ובלא זה הנה מלת למקרא העדה כולל השתים האלה הן כל העדה הן מקצת העדה

ופורט הכתוב והולך סימני השלושה דברים האלה עד ותקעתם תרועה שנית וגו' יתקעו למסעיהם. ומצרף הכתוב לזה ואומר,

פסקה ז

ובהקהיל את הקהל וגו'. פירוש שלא תקשה לך כי אחר כל הדברים האלה עם כל זה אחת מהן מיותרת כי למסע מחנות היה להם סימן סילוק הענן כאמור. לזה אמר ובהקהיל בוא"ו מוסיף על ענין ראשון לומר אם בעת מסע המחנות יצטרך גם כן להקהיל הקהל ואז לא ידעו למה תוקעין. יהיה להם הסימן הזה אשר תתקעו ולא תריעו כלל. ובמסע המחנות כבר נאמר ותקעתם תרועה ובזה ידעו הכל ודוקא בשתים וכאמור. ואולם בכדי שלא תאמר אשר החצוצרות הללו לא היו משתמשים כי אם לכבוד משה להתגלות מלכותו אבל לא היה בהם שום קדושה. לזה אמר הכתוב,

פסקה ח

ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו'. שדוקא הכהנים יתקעו, המקודשים בהם וזר לא יקרב אליהם. ומכלל הזה תדע כי קודש הם לה'. והראיה שגם הלוים נאסרו בהם והכל לרוב קדושתן. ועוד ראיה לקדושתן אומר הכתוב והיו לכם לחקת עולם לדורותיכם לומר שהוא דבר הנוהג לדורות כמו שכתוב (בדברי הימים-ב כ"ט, כ"ח) והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים וגו' וידוע שדבר הנוהג לדורות קדושתו חמורה מדבר שאינו נוהג כי אם בשעתו ואין למידין זה מזה. וגם זה יורה למאוד על גדולת משה. כי הנה החצוצרות של דורות לא היה שום אדם משתמש בהם ולא היו מחצצרים לפני שום אדם בעולם שעמד אחר משה רק היו משתמשים צורך גבוה לבד להיות הלוים בשירם תוקעין בהם לשם ה'. וכאן אומר הכתוב עשה לך שתי חצוצרות וגו', כלומר כי שלך הם מה שחלקתי לך מכבודי שיתקעו בהם לפניך. ורק לך הם שאין אחר רשאי להשתמש בהם כי אותך לבד עשיתי מלך וכבדתיך שיהיו מחצצרים לפניך אבל לא לאחר כמו שאיתא במאמרם ז"ל (במדבר רבה ט"ו, ט"ו) ובתנחומא פרשה זו. ופורט הכתוב עוד מעלת קדושת החצוצרות ואומר,

פסקה ט

וכי תבאו מלחמה וגו' ונזכרתם לפני ה' וגו'. הרי עוד מעלה נפלאה בהם שהתרועה בהם עולה לזכרון לפני ה' להושיע לישראל בעת צרה. והוא על דרך קדושת תפילת ישראל בראש השנה שאמרו ז"ל (בראש השנה ט"ז.) אמרו לפני מלכיות וכו' זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני וכו'. והשוה קדושת החצוצרות אליה ששניהם עולים לזכרון לפני ה'. ומעלת התפילה ידוע שהוא מהדברים העומדים ברומו של עולם (כמו שאיתא בברכות ו':) והגם שעיקר התרועה בהחצוצרות היתה בכדי לשבר לבם של ישראל להיות נכנעין

לפני ה' אלהיהם ויעשו תשובה שלימה לפניו שעל כן הצווי בהם בתרועה והרעותם ולא בתקיעה. כי תרועה הוא מלשון שבירה כמו (תהלים ב', ט') תרועם בשבט ברזל וגו' לשבר לב ישראל בלב נשבר ונדכה וכמו שאיתא בדברי הרב האלשיך ז"ל בפסוק זה. וכעין אומרם (בראש השנה כ"ט.) וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים וכו'. מכל מקום זה גופא הוא מעלה שאין עליה מעלה, שפועלין להיות ישראל עושין תשובה לפניו ומעלין את ישראל בזה להיות נזכרים לפני ה' על ידיהם. עבור הדברים האלה נתתים לכם ולא לצרכיכם. ואומר עוד הכתוב כי לא לזה לבד אני נותן אותם לכם כי אם גם לשמחה של מצוה. והיה,

פסקה י

וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ותקעתם בחצוצרות וגו'. כי התקיעה מורה על השמחה וגם השמחה הזו עולה לזכרון כמו שכתוב והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם וגו' וכל אלה צורך גבוה הם שאין אדם רשאי להשתמש בהם לצורכו. רק החצוצרות של משה הוא היה משתמש בהם כמלך למקרא עדה ולמסע המחנות. ועשה לך לבד ולא לאחר כנזכר למעלה.

על עולותיכם ועל זבחי וגו'. הרב האלשיך האריך כאן בנופת צוף מוסריו לומר כי עיקר שמחת יום טוב יהיה לצורך גבוה להקריב לה' חלב אילים בעולות ושלמים ולשמוח בשמחת מצוה ולא בשביל הנאת כריסו למלאות בטנו ותאותו במעדנים שונים בשר ודגים ולהרבות שחוק וכו' עיין שם בדבריו הקדושים. ולזה נראה שעל כן מסיים הכתוב אני ה' אלהיכם פירוש אם כן תעשו לשמוח ביום טוב רק לשם ה' כדבר המלך ודתו אז לעומת זה אני ה' אלהיכם להתרצות לכם ולהריח מריח ניחוחכם ולהשפיע לכם כל בחינת הברכה ושפע הטוב ולהושיע אתכם מכל אויביכם כרוב טובו וחסדו לעמו. ועוד נראה לומר במה שסיים אני ה' אלהיכם כי הדבר הזה מסור ללב ועל זה נאמר (הושע י"ד, י') צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו וגו' וכמאמר חז"ל (נזיר כ"ג.) משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה נאמר בו צדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה נאמר בו ופושעים יכשלו בם ופירש רש"י ואחד אכלו לשם אכילה גסה או מחמת תאוה שאכלו ברעבון כו'. כי ימצא שני בני אדם שמעשיהן שוין במה שנראה לעין זה אוכל ושותה ושמח ביום טוב וזה כמוהו אוכל ושותה וכו' ובלבם רחוקין זה מזה יותר כממזרח למערב זה אוכל לפני ה' באהבה ובשמחה ובמורא ובושה והכנעה בזה השולחן אשר לפני ה' ושמח מאוד בלבו במה שזיכהו ה' במועדים האלה להיות לרצון לפניו ולהאיר אז על נשמת

ישראל באורו הגדול באהבה ושמחה לקרב ולדבק נשמת ישראל אליו בטובו בדיבוק עצום מה שלא נמצא כמוהו בכל ימות השנה ושש ושמח בתענוג ושמחת שמו יתברך בימים האלה כנודע לחכמי לב. והשני כדומה לו אוכל ושותה ושמח, ובלבו ישים ערמה למלאות הנאתו בתאוות עולם הזה ושמח על שמצא די אכילתו, וכל אוכל יתאו נפשו, ומשקאות הטובות שנפשו מתאוה להן ומחמדתן. ואדם הרואה לעינים לא יכיר בין שני האלה כי כמעשה זה כן מעשה זה. אך אל אלהים הוא יודע מה שבלבו אם לעקל וכו'. ולכך נאמר אני ה' אלהיכם כי בעת האכילה ושתיה קרוב הדבר מאוד לשכוח בה' מכל וכל ושלא לחשוב באכילתו כי אם לשם הנאתו ותאותו. על כן אמר הזהר והזהר כי אני ה' המכיר ויודע מה שבעמקי מורשי לבבות בני אדם. ועבד שרבו יודע כל מחשבותיו וכל אשר בלבו תקנה יש לו. ובגלל הדבר הזה צריך כל אחד ואחד מישראל לזכור בה' אלהיו ולישב לפניו ולשמוח בשמחה של מצוה כאמור.

ועוד נוכל לומר בזה והכל קרוב לדברים האמורים. כי רבים נכשלים בעוונותינו הרבים שאחר אכילתם ושתיתם נתקיים בהם ח"ו (דברים ח', י"ב) פן תאכל ושבעת ורם לבבך ושכחת וגו' ואומר (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו'. ובחגם ימצאו עוון ולשחוק אמרתי מהולל. ובראש בצעם בפיהם ידברו מנבלות הפה ולשון הרע וליצנות ורכילות ושאר דיבורי איסור בדברים אשר לא כדת תורתינו הקדושה. ונהפך להם מיום טוב לאבל ומשמחה ליגון ואנחה. והכל לאשר כתבנו כי קרובים הדברים האלה לבוא עבור מילוי בטנם מאכילה ושתיה דהא יצר הרע לא אשתכח אלא מגו מכליא ומשתיא כמו שאיתא בזוה"ק (תרומה קנ"ד:). ולזה אמר הכתוב והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם כלומר שה' בטובו יזכור זאת לכם לטובה מה שגם בעת שמחת יום טוב אני ה' אלהיכם. שתצאו מן המכשלה הזאת ולא תתקיים בכם פן תאכל ושבעת וגו' רק (דברים ח', י') ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וגו'. וזה הוא הזכרון הטוב שה' זוכר לעמו ביום שמחתכם כמאמר חז"ל (מגילה י"ב:) שכשישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות אבל אומות העולם שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תפילות וכו' הללו אומרים מדיות נאות וכו'. והקב"ה מזכיר זכות הזה לעמו בעת שמחתם ומתרצה עמהם להיות נקרא שמו עליהם. וזה ה' אלהיכם שמיחד שמו להיות נקרא ה' אלהי ישראל ברוך שמו לעולם.

פסקה יב

ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וגו'. מלת למסעיהם לכאורה מיותרת אחר שכתוב ויסעו בני ישראל ועיין ברש"י ז"ל. ועוד אפשר לומר כי הנה נודע אשר עיקר

מסע בני ישראל אשר נסעו בארץ ציה לא זרועה. הכל היה לצורך תיקון הקדושה להוציא ניצוצי הקדושה אשר נשבו במאסר הקשה במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב. והמה אותיות התורה שבהם נבראו שמים וארץ וכל אשר בהם. ועל כן נכתבו כל פרטי מסעיהם בתורה במקומותיהם בשמותם. להודיע אשר בכל מסע ומסע נתקן הקדושה ונתעלו אותיות התורה אשר היו במקום ההוא. ועל כן לא היו מסעותיהן וחניתן שוות. כי יש אשר חנו במקום אחד שנה תמימה ויותר ויש אשר לא חנו כי אם יום או יומים. והכל היה על פי ענן ה' שהולך לפניהם כי כשבאו למקום החניה לא זזו משם עד שתיקנו שם מה שהיו צריכים לתקן. וכערך שהיית התיקון בכל מקום כן חנו גם הם לדגליהם. ועל כן היה מספר המסעות מ"ב. כי ידוע אשר כל בחינת העלאת הקדושה ממטה למעלה הכל נעשה על ידי שם הקדוש מ"ב. ולנגדו היה מ"ב מסעות בכדי להעלות כל המסעות למעלה הכל כנודע.

והנה ידוע אשר העלאת הניצוצות מתוך הקליפה נעשה על ידי החרב נוקמת נקם ברית שהוא החרב פיפיות לעשות נקמה בגוים להרוג החיצונים ולהוציא בלעם מפיהם. והיא על ידי שם ב"ן שבו ד' ההי"ן. וכל ה' בג' ציורים עולה שם מ"ב שהוא המעלה הניצוצות. שני ההי"ן עם הכולל עולה פ"ה וד' ההי"ן עולה שני פעמים פ"ה והוא החרב פיפיות כמו שאיתא בדברי הרב ז"ל (בכוונת קריאת שמע שעל המטה בפסוק וחרב פיפיות בידם). והנה שני פעמים פ"ה הם חושבן מסע. כי זה היה מסע בני ישראל להרוג החיצונים בחרב פיפיות ולהוציא הניצוצי קדושה מהם להעלותם למעלה. ואפשר לזה נאמר באלה מסעי ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם. פירוש שכתב את מוצא הקדושה שבכל מקום ומקום, למסעיהם. פירוש לערך המסע שהוא החרב פיפיות להרוג החיצונים וכפי הכנעת כח החיצונים כן נתעלה הקדושה כי כשזה נופל זה קם. ועל כן הנה כל כללות נסיעתם במ"ב נסיעות שנסעו, הכל מכונה על שם מסעיהם כי זה היה העיקר שיהיה בחינת מסע כאמור. ולזה אמר הכתוב כאן ויסעו בני ישראל למסעיהם כלומר למסעיהם המיוחד המכונה על כללות נסיעתם. כי הנה כבר יצאו עשר מסעות ממצרים עד בואם למדבר סיני ועכשיו חזרו למסעיהם לתקן בבחינת מסע במ"ב מסעות כנאמר.

וישכן הענן במדבר פארן. רש"י ז"ל פירש קברות התאוה במדבר פארן היה וכו'. ונראה דגם חצרות שם היה שהרי מקברות התאוה נסעו לחצרות כמפורש להלן.ובסוף פרשה זו (י"ב, ט"ז) נאמר ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן ומשם היה שילוח המרגלים כמפורש וישלח אותם משה ממדבר פארן. ואם כן איך נאמר כאן ויסעו בני ישראל וגו' ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן. וחסר שני מסעות קברות התאוה וחצרות. אלא

ודאי שמדבר פארן מקום גדול היה ובה קברות התאוה וחצרות ועוד נשאר מקום ממנו ונסעו שם ונקרא בסדר המסעות רתמה על שם לשון הרע של המרגלים כמו שהוא באלה מסעי ועל זה נאמר ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן.

פסקה כט

ויאמר משה לחובב וגו' נוסעים אנחנו וגו'. להבין טענת משה בזה ותשובת יתרו אליו. כי הלא ודאי היה ביניהם איזה טענות עבודת ה'. לא כפשוטו שלא רצה יתרו לילך עמו לנחלת שמו יתברך. והנראה בזה כי הנה נודע אשר מאוד ומאוד גדלה חיבת שמו יתברך לעמו ישראל. ומגודל רוב האהבה כביכול נתן את עצמו יתברך ויתעלה אל ישראל להיות שוכן ביניהם על הארץ הלזו ועזב את כל העולמות עליונים אשר בשמי השמים וצוה לעשות לו כביכול דירה קטנה בארץ לשכון בתוכו בין שוכני בתי חומר וכמאמר חז"ל (שמות רבה ל"ג, א') בפסוק (שמות כ"ה, ב') ויקחו לי תרומה אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה משל למלך שהיה לו בת יחידה וכו' עד שאיני יכול להניח את בתי כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו וכו'. וכן אמרו (בתנחומא פרשה זו (תרומה ג')) אמר הקב"ה התורה היתה שלי ולקחתם אותה קחו אותי עמה הדא הוא דכתיב ויקחו לי תרומה וכו'. וזה מאמר הכתוב (זכריה ב', ט"ז) ונחל ה' את יהודה חלקו וגו' פירוש שחלקו יתברך ינחל להם להיות כביכול, ישראל ינחלו אותו יתברך בנחלת הירושה. ואפשר לזה יאמר הכתוב (שם שם, י"ד-ט"ו) רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך וגו' ונלוו גוים רבים וגו' והיו לי לעם וגו' הבדיל בין ישראל לאומות העולם לומר בישראל ושכנתי בתוכך ובאומות העולם והיו לי לעם. כי האומות העולם לא יזכו לזה להיות שמו יתברך שוכן בתוכם רק שיהיו עמו והוא יתברך יהיה עליהם כמלך על העם. ואולם בני ישראל הנה הוא יתברך ישכון בתוכם לתת את עצמו כביכול ביניהם לחלקם. וזה תכלית כל הטוב וקץ כל השמחות.

והנה בחינה הזו בתכלית על תכליתו היה בבית עולמים מקום המקדש שנקרא חדר הורתי והוא נחלתו להיות שמו יתברך שוכן אצל תורתו לוחות העדות אשר בארון הקודש. והכל הוא מצד איכות רוב הקדושה אשר שם מעת הבריאה. וביותר כשישראל על אדמתן הנה הם מוסיפין קדושה בארץ והארץ קונה רוב מעלה וקדושה על ידי ישראל וכמו שאיתא בדברי הרב האלשיך (בפרשת בהר בפסוק וכי תבואו אל הארץ וגו') ועל ידי זה זוכים למעלה הזו להיות הקב"ה שם משכנו בתוכם. וידוע שהוא הנקרא מקום כמו (בראשית כ"ב, ג') אל המקום אשר אמר לו, או (שם שם, ד') וירא את המקום מרחוק.

וזה שאמר משה לחובב המדיני נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם. פירוש כי על דעת זה אנחנו נוסעים שכשנבוא אל המקום הידוע הלזה. אז יתקיים לנו הדבר שאמר ה', אותו אתן לכם. פירוש שעל המקום ההוא אמר ה' ששם אותו את עצמו יתברך כביכול אתן לכם. כי שם לי בעצמי אתם לוקחים לחלקיכם וגורליכם כמאמר חז"ל הנזכר. והוא על דרך מאמר חז"ל (ספרי מובא בילקוט נשא רמז תש"י וברש"י) על פסוק (במדבר ו', י"ג) וזאת תורת הנזיר וגו' יביא אותו וגו' יביא את עצמו וגם כאן אותו את עצמו אתן וגו' כאומרו ויקחו לי תרומה וגו'. ועל כן לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב וגו' כי ממילא כאשר יתקיים הדבר הזה ודאי סוף הכבוד לבוא שכל בחינת הטוב שבעולם יהיה לנו ולכל ישראל מאחר שתרועת מלך בו כלום חסר מבית המלך ובודאי נגילה ונשמחה בו ובישועתו. כל זה היה טענת משה והיא ודאי טענה שאין אחריה טענה.

ואמנם יתרו השיבו מצד אחר כי הנה חז"ל אמרו (מגילה י"ב:) מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו כו' זיל לגבי עמון ומואב דיתבי בדוכתייהו כו' וטעמא אמרו ליה כו' ופירש רש"י ז"ל ויפה אמרו לו דודאי כן הוא שמתוך שהאדם שקט דעתו מיושבת עליו שנאמר (ירמיה מ"ח, י"א) שאנן מואב וגו' וסיפיה דקרא על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר עד כאן. והראת לדעת בזה כי ימנע לפעמים באדם ההתבוננות הנכון בתורה הקדושה וההשכלה בה, מצד גלותו מארצו. אשר בהיותו בארץ מולדתו ישכיל ויבין יותר, להיותו מקושר שם בשורשו מה שאין כן בארץ לא לו. והנה ידוע מדברי חז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תשכ"ו) אשר אין לגרים חלק בארץ ולזה היה יתרו ירא את ה' שמא בהיותו גר בארץ נכריה לא יוכל עבור זה להשכיל ולהבין בתורה ודרכי ה' על הדרך האמיתי הנכון. נמצא יהיה קרח מכאן ומכאן. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ל

ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך וגו'. ולכאורה מלת אלך האחרון מיותר והיה די באומרו לא אלך כי אם אל ארצי וגו'. ואמנם כי הסביר לו דבר זה לומר, לא שח"ו מה שאין רצונו ללכת לנחלת ה' הוא בשביל תאוות עולם הזה כי יכאב לבבו על נכסיו המרובין אשר שם או אחר בני מדינתו. כי אם היה בשביל זה לא היה הולך לשם בשמחת לבבו. כי על כל פנים ודאי היה כואב לבבו גם כן על עזבו מראות גדולת בתו וחתנו מלך על ששים רבוא ישראל ונכדיו אשר שם. וגם ודאי שהיה כואב לבבו ביותר על עזבו קדושת הארץ ואשר בה. כי יתרו ידוע שכבר היה צדיק גמור והוסיף פרשה אחת בתורה והוסיפו לו אות משמו של הקב"ה כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"ז, ח').

ועל כן אמר לו כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך כלומר אלך לשם בשמחה ובשירים

בכל לבבי והוא בכדי ששם אוכל להשכיל בתורה ובדרכי ה' על אמיתיות הנכון שיהיה לרצון ולנחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם. ועד כה הגדיל בלבו אהבת ה' לעזוב כל גדולתו שהיה לו במדבר ולעזוב מראות במלחמת ל"א מלכים ולהיות בארץ הקדושה הגם שודאי היה לבבו מתאוה וחומד מאוד לזה. מכל מקום כאשר התבונן שבארצו יוכל להשכיל יותר בעבודת שמו יתברך אמר לעזוב כל זה ולהלך לעבודתו יתברך. ועל זה השיבו משה ואמר לו,

פסקה לא

ויאמר אל נא וגו' כי על כן ידעת חנותנו וגו'. כלומר כי גם זה אינה טענה. כי הנה נודע כי זה שנסעו ישראל דרך המדבר הכל היה בכדי לתקן ארץ ציה וצלמות להיות עיר מושב. כי המדבר הנה בכלל שם משכן הקליפה תקיפה עזה כי כן דרכה לשכון בארץ לא עבר בה איש. וכמאמר הכתוב (דברים ח', ט"ו) המוליכך במדבר הגדול והנורא וגו' ואין נוראתה כי אם בשביל בחינות החיצונים הקשים השוכנים שם. והוכרחו ישראל לעבור דרך שם להכניע את הקליפה ההיא בכלל כאשר יוכלו. והוציאו משם ניצוצי הקדושה שהיו מובלעים שם והמה אותיות התורה הנזכרים באלה מסעי בני ישראל במ"ב מסעות שנסעו. כי ודאי טרם נסיעת בני ישראל דרך המדבר לא שם אדם בה שמות להקרא מוסרות ובני יעקן וכדומה. כי מי יקרא בשם, מדבר ציה וערבה. רק כשעברו ישראל דרך שם, הנה כפי האותיות התורה והצירופים הקדושים שהוציאו בכל מקום ומקום, כן הושם שמו, ונרשמו בתורה במסעי בני ישראל. ונודע אשר עבודה הזו להוציא ניצוצי הקדושה מתוך עמקי הקליפות כזה היא חשובה וספונה לפני בוראינו יתברך שמו למאוד מאוד עד אין שיעור וערך. וכל חכם לב מישראל מבין ויודע זאת הבחינה שאין ערוך אליה והיא עבודה גדולה בחכמה ושכל נפלא שאין פשוטי המוני ישראל יודעים זאת כי אם חכמיהם וראשיהם. וממילא על ידי העבודה בא ההבנה הנכונה בתורה כי התורה והעבודה אחת היא כנודע ליודעי התורה.

ולזה אמר לו משה הנה אתה ידעת את חנותינו במדבר. כלומר כי אתה מהיודעים טעם חנותינו במדבר ומה שאנו עושים בה עבודה גדולה ונפלאה בהוצאת ניצוצי הקדושה ממדבר הגדול והנורא. והיית לנו לעינים. פירוש אתה היית מאלו הנקראים עיני העדה והוא מגדולי וראשי הדור ובודאי היית מבין בעבודה החשובה הזו וברוב חכמתה ובינתה והידיעה בתורה על ידה, ותוכל לדעת מזה טבעך ודרכך בקודש שאין אתה מהללו שמתבלבלים בגולה כי הלא אין לך גולה ממקומו יותר מאשר היית אתנו במדבר ציה. ואף על פי כן ידעת חנותינו במדבר שהיית יודע מכל דבר החניה בכל דבר העבודה

אשר בה. ומכל שכן שתוכל להתבונן בארץ הקדושה בתורה הקדושה ובעבודת שמו יתברך. ועוד אמר לו כי טובה על טובה יהיה לו בארץ הקדושה. כי.

פסקה לב

והיה כי תלך וגו'. כי הנה ידוע מה שאמרו חז"ל (נדרים ל"ח.) בתחילה לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו וכו' ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל וכו'. כי צדיק הדור הראוי להמשכת הטוב המאושר ממקומו של עולם ברוך הוא, אם הוא מבחינת עין טוב יוכל לזכות את בני דורו באור הטוב ההוא להמשיכו גם עליהם בכוחו הגדול. ולזה אמר לו והיה הטוב ההוא אשר יטיב ה' עמנו כלומר עיקר הטוב הוא שה' עמנו יהיה שישרה שכינתו בתוכינו וכביכול את עצמו יתן לנו כאומרו ויקחו לי, לי אתם לוקחים כנזכר. ומהטוב ההוא והטבנו לך שנמשיך גם עליך מבחינה הזו שהוא תכלית כל הטוב וקץ כל החמדות.

פסקה לג

ויסעו מהר ה' וגו' וארון ברית וגו' וענן ה' וגו'. להבין הודעת הכתוב כאן הליכת הארון לפניהם והענן עליהם וכבר ידענו זה מפרשיות הקודמות. ונראה כי הנה רש"י ותוספות ז"ל נחלקו (בשבת קט"ז.) במה שאמרו שם ויסעו מהר ה' אמר רב חמא בר רבי חנינא שסרו מאחרי ה' וכו'. פירש רש"י שבנסיעה זו התאוו האספסוף תאוה וכו' כדי למרוד בהקב"ה וכו'. והתוספות ז"ל פירשו על פי המדרש שנסעו מהר ה' דרך שלושת ימים כתינוק היוצא מבית הספר שבורח והולך לו כך היו בורחין מהר סיני וכו'. והנה לדעת רש"י ז"ל כה יאמר הכתוב ויסעו מהר ה' וגו' והגם שהמסע כבר היה בעבירה בתרעומת הערב רב אף על פי כן הפליא הקב"ה נסיו עמהם והלכו מהלך שלושת ימים ביום אחד. ועל זה אמר הכתוב (דניאל ט', ז') לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים פירוש אף בעת שלנו בושת הפנים מעבירה שבידינו גם אז לך ה' הצדקה להיטיב עמנו. וזאת לא זאת אלא אף ארון ברית ה' נסע לפניהם בדרך שלושת ימים הללו בנס לתור להם מנוחה לתקן מקום החניה לפניהם. ולא די זה כי אם אף ענן ה' שהיה חונה על המשכן בעת החניה, עתה בעת הנסיעה עמד עליהם והסתיר אותם בתוכו כסוכה הזו כמאמר חז"ל (מכילתא מובא בילקוט בשלח רמז רכ"ח) שהיו שבעה עננים, ארבע, מארבע רוחותיהם ואחד מלמעלה ואחד מלמטה ואחד להגביה הנמוך ומנמיך הגבוה ולהרוג נחשים ועקרבים וכו' ועשה עמהם לפנים משורת הדין שאף שראה בהם ערות דבר לא שב מאחריהם. ולדעת התוספות ז"ל כה יאמר הכתוב ויסעו מהר ה' וגו' והנה נסיעתם היה מקולקל מאוד שברחו מהר ה' כתינוק הבורח מבית הספר והלכו מהלך שלושת ימים ביום אחד ואף על פי כן הנה וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלושת ימים שהארון הלך לפניהם

גם כן שלא בטבע לתור להם מנוחה. והכל בחסדי המקום ברוך הוא כי לך ה' הצדקה וגו'. וגם וענן ה' עליהם וגו' להשוות ההרים הכל בחסדי המקום כאמור.

או אפשר יאמר וארון ברית וגו' על דרך זה כי גם זה היה נחשב להם לחטא במה שהוכרח הארון ליסע עמהם. והוא על דרך מאמר חז"ל (עבודה זרה נ"ד:) לא דיין לרשעים כו' אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כורחי ופירש רש"י שהקב"ה יוצר הולד הממזר על כרחו כביכול וכו' כי עולם כמנהגו נוהג ואין הקב"ה משנה מנהגו בשביל השוטים שקלקלו והם עתידים ליתן דין וחשבון גם על החמס הזה. וגם כאן קרוב לזה כי אחר שמאז היה הארון נוסע לפניהם והענן עליהם הנה גם אחר שהתחילו לקלקל וברחו כתינוק הבורח, לא שינה שמו יתברך מנהגו והנהיג הארון לפניהם כמרוצתם, ובענן יומם. וכל זה חל אחר כך על ראשם כאמור.

או יאמר ויסעו מהר ה' דרך וגו'. פירוש שנסעו והרחיקו הדרך מהר ה' כי אילו היה נסיעתם בלב טוב ובכשרות כדרך בית ישראל היה כל פסיעה ופסיעה נתקן על ידם והיו מעלין את כל ניצוצי הקדושה שבדרך ההוא למעלה כמאמר הכתוב (יהושע א', ג') כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו וגו' פירוש מה שבו והוא הניצוצי הקדושה נתתיו לכם שאתם תתקנו אותם להעלותם למעלה ולהניח ברכה על ראשיכם על ידי זה כאשר כתבנו כמה פעמים מזה. ומעתה שהלכו בתרעומות וכתינוק הבורח נשאר הדרך מבלי תיקון, ונעשה כאילו הם הסיעו והרחיקו הדרך ואשר בו מלעלות להר ה'. כי העליה נקרא על שם ההר כדרך העולה על ההר. ואומר הכתוב עוד כי הנה וארון ברית ה' נוסע לפניהם וגו' ועיקר כוונת ה' בזה היה בכדי שיוכלו בקל בכח כוונתם לתקן הדרך להכניע הקליפה הנמצא בו ולהעלות הקדושה על ידי הארון הקודש. והם לא עשו כן.

פסקה לה

ויהי בנסוע הארון וגו'. עיין במה שכתבנו למעלה ולפי הנזכר שם יאמר הכתוב כאן. כי אחר שראה משה שבני ישראל אינם מתקנים בהליכתם את הדרך אשר המה הולכין בו. ובאמת עיקר כוונת שמו יתברך במה שהנהיג את ישראל דרך המדבר היה הכל בכדי לתקן שם להכניע את הקליפה הקשה השוכנת במקום ההוא ולהעלות הקדושה אשר שם כנודע לכל. ולזה ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך וגו' כלומר קומה אתה ה' בעצמך ועשה זאת בכוחך ברוב רחמיך חסדיך שיפוצו אויביך וגו' כלומר שתכניע הקליפה השוכנת כאן ויתעלה הקדושה על ידי הארון הקודש בעצמו אחרי שישראל אינם נותנים לב על זה. ואמנם אומר הכתוב,

פסקה לו

ובנחה יאמר וגו'. כי הנה נודע מאמר הכתוב (תהלים קט"ו, ט"ז) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם וגו' ובודאי לא היתה כוונת דוד המלך עליו השלום על פשוטו שעזב ה' את הארץ ונתנה לבני אדם. ועוד הלא הוא בעצמו אמר (תהלים כ"ד, א') לה' הארץ ומלואה וגו' וכקושית חז"ל (ברכות ל"ה.). ועוד מפני מה לא אמר והארץ ארץ וגו' כאשר אמר השמים שמים. ואכן האמת הוא כי כיוון על תיקון הקדושה בכל העולמות כי כל עבודת בני ישראל על הארץ הלזו הכל לתקן הארץ ומלואה להכניע ולהשפיל הגשמיות שהוא מבחינת הקליפות אשר בהם, בכדי שיוכלו לקרב עצמם אל בוראנו ברוך הוא וברוך שמו כל בחינה ובחינה לפי מדריגתה כאשר אנו מבקשים בתחילת השנה וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וכו'. כי בעוד הגשמיות והקליפות בכל דבר הנה הקליפה אומרת אני ואפסי עוד ומכחישים במלכות שמים על כל דבר ודבר. וכשיכנעו הם, אז כל בחינה ובחינה תדע לפי מדריגתה כי ה' הוא למלך על כל הארץ. והכל נעשה על ידי האדם. כי האדם בהשתמשותו בכל הדברים אשר על הארץ, צריך לקבל עליו עול מלכות שמים בכל דבר. והוא להכניע ולשבר את כח התאוה אשר בקרבו אל הדבר ההוא, ולהמאיס ולבזות בלבו באמת התאוה ההיא עד שלא יחשוק אליה בשום אופן מצידו. ולא ישתמש בהם כי אם לצורך גבוה אשר בכל דבר ודבר כאשר כתבנו מזה כמה פעמים. ועל ידי זה הוא מכניע ומשבר כח הגשמיות והקליפה אשר בה במה שמבזה הדבר בלבו, ומגביה הקדושה במה שעובד בזה עבודת גבוה. ובזה מגדיל מלכות שמים בכל הארץ וצבאיה. והנה זה הכל הוא בהארץ הלזו. ואולם בשמים ושמי השמים העליונים שם אין שטן ואין פגע רע ושם ממולא מכבוד מלכותו בעצמו שלא על ידי שוכני ארץ.

ולזה אמר השמים שמים לה', כלומר הנה השמים הוא ממילא שמים לה' באין שטן ופגע רע לומר שם אני ואפסי וגו'. והארץ כלומר שיהיה הארץ לה' זה נתן לבני אדם שהם צריכים לעשות זאת בכח עבודתם שיהיה לה' הארץ ומלואה. וזה מאמר הכתוב (בראשית ב', ג') מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. כלומר כל אשר ברא אלהים, הכל ברא לעשות שישראל יעשו הכל שהם יתקנו כל דבר ודבר על מכונו להכניע הקליפה שבה ולתקן הדבר על מכונו. ולזה הנה כאן שישראל לא עשו בתיקון הדרך ההוא עד שהתפלל משה שה' בעצמו ברוב חסדיו על ידי נסיעת הארון הקודש יכניע קליפת המדבר. ואולם ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל פירוש שובה ה' אליך הרבבות אלפי ישראל שתושיע להם שיעשו תשובה לפניך ויתקרבו אליך ואז יהיה הכל נעשה על ידן כאשר

היתה כוונת ראש הבריאה שברא אלהים לעשות הכל על ידי בני אדם כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל שיהיה הכל נעשה על ידן, וארון ברית ה' יהיה נוסע רק לפניהם לתור להם מנוחה, והעיקר יהיה נעשה על ידן כמדובר.

פרק יא

פסקה א

ויהי העם כמתאוננים רע בעיני ה' וגו'. להבין את הנאמר כאן כמתאוננים רע באזני ה' שלא מצינו כלשון הזה בשארי מקומות וגם לא פירש את רעתם ומה היו מבקשים. והנראה כי הנה נודע מה שכתב הרב האר"י ז"ל בכמה מקומות (ובפרט בכוונת קריאת שמע שעל המטה) כי רע, הוא גרוע הרבה מרשע. כי רשע הנה השי"ן שבתוכו הוא מהקדושה ויש בו על כל פנים אות לטובה והרע הוא כולו רע אין בו דבר טוב. כי טוב לעומת רע כמו שאיתא בספר יצירה (פרק ו' משנה ב') ועל כן אומר הכתוב (ישעיה ג', י"א) אוי לרשע רע וגו' פירוש אוי לרשע שמרשע יבוא לרע כי עבירה גוררת עבירה וכן אומנותו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך למחר אומר לו עשה כך כמאמר חז"ל (שבת ק"ה:), עד שבא לרע שאין בו שום טוב.

והנה נודע שכשאדם פוגם ח"ו בפגם הברית נקרא רע כמאמר הכתוב (בראשית ל"ח, ז') ויהי ער בכור יהודה וגו' ועל כן טוב לעומת רע כנזכר כי טוב נקרא צדיק כמאמר הכתוב (ישעיה שם, י') אמרו צדיק כי טוב. וידוע שהאדם אינו נקרא צדיק כי אם כשהוא נאמן בבריתו. שעל כן יוסף נקרא יוסף הצדיק לפי שנבחן בברית ונמצא שלם. ועל כן אמרו חז"ל (סוטה י"ב.) בפסוק (שמות ב', ב') ותרא אותו כי טוב הוא, שנולד מהול. כי בחינת הטוב הוא בבחינת הברית השלם כאמור. ולזה אומר הכתוב (תהלים ל"ו, ה') יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס וגו' כי טוב הוא לעומת רע וכשהוא על דרך לא טוב ודאי שרע לא ימאס כי את זה לעומת זה עשה אלהים.

והנה תחילת פתוי היצר הרע לאדם אינו בדבר עבירה המגושמת ממש להסיתו בתחילה לך ועבור העבירה. כי יודע שנשמת אלוה בקרב ישראל ולא יניחנו לעבור תיכף העבירה וכמאמר חז"ל הנזכר שכן אומנותו של היצר הרע היום אומר לו עשה כך וכו'. ועל כן בתחילה הוא מסיתו למלאות תאות נפשו בדברים המותרים לו באין הפוגות כמו רבוי המשגל חלילה וחלילה, או רבוי אכילה ושתיה שהכתוב מעיד (דברים ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו' ואומר (שם ל"ב, ט"ו) וישמן ישורון ויבעט וגו'. ובזוה"ק (תרומה קנ"ד:) מפורש בזה הלשון: דהא יצר הרע לא אשתכח אלא מגו מכליא ומשתיא. ומתוך שהוא מתרגל למלאות תאותו כסוס כפרד, אז קשה לו מאוד לפרוש

מתאותו אחרי שנטבע בה בכח בחזקה. ואם לא ימצא בהיתר גמור יעבור על ספק איסור קל ואחר כך על ספק איסור חמור ואחר כך על ודאי איסור חמור עד שנעשה רשע גמור ומרשע יבוא לרע כי אוי לרשע רע עד שמטמא את בריתו בדברים האסורים, כי יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס. אבל החכם עיניו בראשו להסתכל מרחוק ולשמור את עצמו בתחילה בתאוות ההיתר בכדי שלא יבוא לידי רע ח"ו וכמאמר אליהו זכור לטוב לרב יהודה אחוא דרב סלא חסידא (ברכות כ"ט:) לא תרוי ולא תחטי ופירש שם רבינו יונה לא תשבע כדי שלא תבוא לידי חטא כו'. ואמרו (בקידושין ב':) דרכא דמיכלא יתירא לאתוי לידי זיבה וכו'.

ואמנם לפעמים יתחכם היצר הרע על האדם מרחוק מאוד כמטחוי קשת להסיתו אל דבר המותר, ונולד על ידי זה דבר חדש הגורם שיפול האדם על ידי זה ברע. ועל זה אמרו חז"ל (תמיד ל"ב.) אי דין מתקרי חכים וכו' הרואה את הנולד. כי דבר שיוכל אדם לראות בעיניו שיצמיח על ידי זה דבר זה או זה זה אינו נקרא נולד. אבל דבר הרחוק מעיני האדם ואין התקלה מזומנת לבוא על ידי זה בעת ההוא. רק אחר כך יולד מזה דבר חדש שהוא לו לתקלה ולמכשול על זה מצטרך לב חכם לתת לבו לזה. ולהסתכל בכל עשיותיו שלא יולד מזה דבר שיהיה לו למכשול ולפוקה. כי הנה אורבו טמון בקרבו הוא היצר הרע שמתחכם עליו יומם ולילה לתפשו ברשתו ומתחיל מרחוק מאוד בכדי לבוא לדבר הנולד אחר כך ובזה יתפוס את האדם ההולך אחריו במצודה רעה. והחכם מבין ומביט אולי בזה יולד איזה תקלה ויבוא אצלי אשר לא אוכל להמלט ממנה ואלכה ברעה אשר ימצא אותי ושומר עצמו מהדבר ההוא והוא הנקרא חכם.

ואמנם לפעמים נסתר הדבר הרע שבו לגמרי עד שאין בשכל אנושי כלל לבוא על זה לומר כי על ידי זה יגיענו הרע הזה. ואך אם האיש הזה ירא את ה' מאוד ושומר עצמו מאוד בכל אשר יודע שצריך לשמור ממנו, הקב"ה יודע טוב לבבו שרצונו מאוד לשמור עצמו מכל דבר המביא לידי רע. הנה שמו יתברך שם בשכלו ולבבו את אשר יצא מן הדבר ההוא, בכדי שינחם וישוב מדרכו הרע שלא ילכד אחר כך בעל כורחו שלא בטובתו. ואכן מי שלא יחרד לבבו תמיד לשמור עצמו מדבר הגורם לרע אז בדרך שאדם רוצה לילך וכו' (מכות י':) ואין מראין לו מן השמים הצמחת הרע שיצמיח מזה כי תן לחכם ויחכם עוד (משלי ט', ט'). ואם ללצים הוא יליץ (שם ג', ל"ד). ואז כביכול ברוך הוא וברוך שמו מתאונן עליו לומר ראו איך האיש הזה ילכד במצודה רעה שלא בטובתו כמו שיתאונן האדם אל בנו כשרואה מרחוק שבנו הולך בדרך שליסטים שם ואינו יודע.

ומעתה נבוא לביאור הכתוב. כי הנה בהעם הזה היה בהם שתי הבחינות מה שזכרנו. כי הנה העם ידוע שמוסב על הרשעים והערב רב. ואמנם בהדי הוצא לקי כרבא (בבא קמא צ"ב.) וכשהם מתערבים בתוך בני ישראל יאמר על כולם העם (כמו שאיתא בזוה"ק ריש פרשת בשלח.) והנה הרשעים והערב רב היו יודעים בלבבם באמת כי עיקר תלונתם הוא על דבר הערוה כאומרו להלן (פסוק י') בוכה למשפחותיו. ואמנם לפי שרצו להכניס גם את בני ישראל בזה שגם הם יתלוננו על הקב"ה, והם לא ישמעו אליהם בתחילה לצעוק על ערוה החמורה. על כן הסיתום לצעוק על בשר שהוא דבר המותר ומזה ממילא כאשר ימלאו תאותם בבשר המגושם לא במן, יצעקו על דבר הערוה. ועל כן היה קשה לפני הקב"ה תלונת הערב רב על בשר כאילו התלוננו על דבר הערוה. כי הוא היוצר יחד לבם ויודע את אשר בלבבם ומבין אל כל מעשיהם שמה שצועקים בשר כוונתם לערות בשר. ועליהם יאמר הכתוב ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' כלומר הגם שפיתוהו בפיהם ובלשונם כזבו לו לומר שאינם רוצים כי אם בשר שהוא דבר המותר. אף על פי כן באזני ה' היו כמתאוננים רע כלומר כאילו מבקשים תואנה על רע ממש שהוא דבר ערוה הנקרא רע כי היה יודע מה שבלבם. ולזה נאמר וישמע ה' כי שמיעה לשון הבנה הוא כידוע (עיין מלכים-א ג', ט') כלומר שהבין אל מעשיהם מה הם רוצים ועל כן ויחר אפו ותבער בם אש ה' כי במדה שאדם מודד מודדין לו כמאמר חז"ל (סוטה ח':). וכשם שבערה בם אש העבירה אל הרע כן בער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה במוקצה שבהן לשפלות אלו הרשעים והערב רב שאנו מדברין מהם שכוונתם היה לרע הגמור ולא לטוב כלל.

ואמנם בני ישראל הם לא התלוננו באמת בתחילה רק על בשר כפי הסתת הערב רב ולא כיוונו על הערוה בשום אופן. כי לא נתחכמו להיות כחכם הרואה את הנולד שכאשר יגשימו את עצמם בתאות בשר המגושם, יולד מזה אשר יתאוו לכל דברים המגושמים האסורים והוא הערוה. ועל כן גם ה' לא גילה להם, והתיצבו בדרך לא טוב, ועליהם יאמר הכתוב ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' (כי העם רומז על שניהם על הערב רב ובני ישראל כאמור) פירוש שבאזני ה' נעשה העם כמי שמתאוננין עליו לומר הרי זה מוכן ליפול ברע והוא אינו יודע. כי כביכול ברוך הוא התאונן עליהם לומר הרי כבר הם ברע והם לא התחכמו לתת לב לזה. ועליהם נאמר ותבער בם אש ה', לבד, ולא ותאכל כמו הערב רב שאמר ותאכל בקצה המחנה במוקצין שבהן לבד, ולא בבני ישראל. כי ותאכל הוא לשון אכילה וכליון וזה היה רק בהערב רב, אבל אצל בני ישראל ותבער בם אש ה' לבד, שבער בהם האש כמו אצל החולה שבוער בו האש ואיננו אוכל. וגם

לדעת ר' שמעון בן מנסיא שאומר בקצינין שבהם ובגדולים נכון הדבר כי גם אצל בני ישראל לא ישוה עבירות הגדולים שבהן לקטניהם וכמאמר חז"ל (בבא מציעא ל"ג:) בפסוק (ישעיה נ"ח, א') והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשין להם כזדונות וכו'. וגם כאן הנה בגדולי ישראל וחכמיהם חרה אף ה' ביותר על שלא נתנו לב לראות את הנולד שלא להתאות לבשר פן יתאוו לבשר אשה מה שאין כן בקטניהם שאין להם חכמה ושכל כל כך. ועל כן ותאכל בקצה המחנה לבד ולא בהמוני ישראל, שבהם רק בערה האש. ועל כן,

פסקה ב

ויצעק העם אל משה וגו'. כי אחר שראו שהאש בוער בהם שלא לכלותם, מכלל שיוכלו להרפא כשאר החולים. ונודע מאמר חז"ל (עיין בבא בתרא קט"ז.) כל שיש לו צער או חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים וכו' ועל כן צעקו אל משה ויתפלל משה וגו' ותשקע האש שקעה כולה בארץ שלא תבער אף לחולי בלבד כאמור. והנה בכתוב הזה אינו מוזכר רעתם מה שהתלוננו ומה שאמרו, כי כל זה היה עדיין בלב, שלא צעקו עדיין בפומבי אף על בשר רק בלבם או באמירה בביתם התלוננו. אלו על שניהם על בשר וערוה, ואלו על בשר לבד. ועל זה חרה אף ה' על תואנת לבם. ואחר כך צעקו בפיהם כאשר נכתוב להלן,

פסקה ג

ויקרא שם המקום ההוא תבערה וגו'. הנה מלת תבערה הוא לשון עתיד וחז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תשל"ב) אמרו בזה שאמר להם משה אם תחטאו עוד תבער בכם האש. ועוד נראה לומר בזה על פי המבואר (שם) שהאש הזה נכנס לאהל מועד ומשם יצא ואכל כל הקרבנות. נמצא שנשתנה האש לטובת בני ישראל למאוד והוא על דרך מה שאמרו חז"ל (שמות רבה כ"ג, ג' וכ"ו, ב') הקב"ה בדבר שהוא מכה, בו מרפא. ולזה קרא משה שם המקום תבערה בלשון עתיד לומר שמבקש שעוד יבער האש מעתה ויתהפך לטובת בני ישראל והוא על ידי הכנסתו לאהל מועד לאכול קרבנותיהם. וגם אפשר שביקש שיתהפך האש להם לטובה להיות בוער בלבבם אהבת ה' ואהבת תורתו ומצוותיו עד שלא ירפו רגע מכל היום והלילה מלעבוד את בוראם לרוב האהבה והחמדה והתשוקה לעשות נחת רוח לפניו יתברך וגם לבעור בלבבם אש הזירוז והתחזקות כי זה כלל גדול בעבודת הבורא להתחזק ולהזדרז יומם ולילה אל ה' כנאמר ליהושע (יהושע א', ז') רק חזק ואמץ מאוד לשמור לעשות וגו'. הגם שאמר לו הקב"ה (שם שם, ה') כאשר הייתי עם משה אהיה עמך אף על פי כן העיקר חזק ואמץ. כי כשהאדם מתחזק עצמו בכוחו אל העבודה יוכל לעשות כל מה שלבו חפץ ללמוד וללמד ולהתפלל ולמעט שינה ולמעט

שיחה ולמעט תענוג ודרך ארץ. והכל בכח אש הזירוז אל עבודת שמו יתברך, וזה הוא אש של גבוה ולא אש זרה. וזה היה בבני ישראל שיש להם לבבות קרובות ומוטהרות לעבודת שמו יתברך, נתהפך להם האש לעבודת שמו. כי בן ישראל כאשר רואה שלא טוב עשה לפניו יתברך שמו, והקב"ה מראה לו העונש תיכף והוא צועק לה' והקב"ה מרפא אותו, מיד הוא נכנע לפניו יתברך ועושה תשובה ומעביר על מדותיו ורואה באיזה מדה שחטא ולוקח המדה הזו ומכניסה לעבודתו יתברך בכדי לתקן בה אשר חטא כאשר כתבנו במקום אחר וכמאמר חז"ל (שמות רבה כ"ג, ג') הצדיקים במה שהם סורחים בו מתקנים. והוא כעין האש הזה שהזכרנו, תחת אשר בער בם אש העבירה, שיערו בעצמם לבעור בכאש הזה אל המצוה, ועוד יותר. ולא כן באומות העולם שכאשר הם נענשים מאתו יתברך אינם נכנעין על ידי זה לפניו יתברך רק אדרבה מתרעמין עוד יותר ויותר כי נראה להם שח"ו שמו יתברך העביר עליהם את הדין וחוטאין עוד ועוד. ונראה שאפשר לזה אומר הכתוב תיכף אחרי זה,

פסקה ד

והאספסף אשר בקרבו וגו'. כי הערב רב שהיה בישראל בראותם אשר בערה בם אש ה' לא נכנעו על ידי זה לפניו יתברך לשבר על ידי זה תאות לבם ולראות מעתה לעבוד את ה' בכל עוז ותעצומות רק אדרבה התרעמו עוד יותר ויותר. וזה אומרו והאספסף אשר בקרבו וגו' פירוש מזה שבקרבו מזה אש התבערה שהיה בקרבו, התחילו לבעור עוד ביותר להתלונן ולהתרעם עוד בפועל ממש. כי עד עתה לא היתה התרעומות כי אם צפון בלבם או אמירה בביתם לבד כנזכר למעלה ועתה התחילו לצעוק בפרהסיא והתאוו תאוה, פירוש שהתאוו התאוה שהיה בלבם מכבר ועתה יצא מכח אל הפועל בתרעומות מופלג עד שהשיבו ובכו גם בני ישראל ואמרו מי יאכילנו בשר וגו'. פירוש הן אמת שחרה אף ה' בנו על התרעמותינו בלבינו גם על בשר ערוה שהוא דבר האסור לנו. אבל עתה אין תרעומתינו כי אם על אכילת בשר לבד. וזה אומרם מי יאכילנו בשר שאין אנו חפצים עוד בדבר אחר ודי יהיה לנו אם יאכילנו בשר לבד שהיא דבר המותר. ולזה אמרו,

פסקה ה

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וגו'. ונודע לכל מה שיש לדקדק, דהוי ליה למימר אשר אכלנו וגו'. ואמנם שאמרו אם נרצה לתת לב לשוב למצרים הרי אנו אוכלים שם ועל כן זכרנו את הדגה אשר נאכל גם מעתה במצרים אם אנו חוזרים לשם. ואז יהיה חנם בלא מצוות. ועתה שאנו פה ורצוננו לקיים המצוות, על כל פנים נמלא תאותינו בדברים המותרים בבשר וכדומה.

ועוד יתבארו הכתובים כי הנה באמת זה להפלא הוא מה שצעקו מי יאכילנו בשר כי הלא מקנה רב היה להם ומי מנע מהם מלאכלם. ומה שפירש רש"י שהיו מבקשים עלילה וכו'. זה אמת שהיו מבקשים עלילה אבל גם עלילה צריך לצעוק באיזה פנים. ואין שייך להעליל על דבר הגלוי ומפורסם כזה ומי לא ידע שיש להם בהמות רבות. ועוד יש לדקדק מה ענין דגים אצל בשר אם רצו בשר לאכול מה להם להזכיר הדגה שאכלו במצרים. ואכן נראה לומר. כי שמו יתברך הטוב והמיטיב לרעים ולטובים וידע קשיות עורף של הערב רב הבאים מזרע חם שהיה מקושר בתאות הנשים כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ח: ובראשית רבה ל"ו, ז') שכל מי שהיה בתיבת נח לא שימשו מטותיהן עבור שנאסר להן כי אם הוא והעורב לא עצרו כח לעמוד בתאוה ההיא ועברו על הציווי. ובאמת מצרים בניו היו שטופי זימה למאוד כמאמר חז"ל (תנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז קפ"ו ועיין שמות רבה א', י"ח).

ואפשר על כן לא הסכים הקב"ה לקחת הערב רב, כי אם משה לבד הוא שלקחם כמאמר חז"ל (שמות רבה מ"ב, ו'), לפי שעיקר הזכות שזכו ישראל לצאת ממצרים היה עבור גדירת הערוה במה שנעלו דלתותיהן הנשים והאנשים במצרים שלא להזדקק להאסור להן כמאמר חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') כי זה הוא דבר גדול עד מאוד בעיני המקום ברוך הוא וברוך שמו לפי שהוא שונא זימה כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ו.). והיה הקב"ה ירא מאוד מהערב רב שלא יקלקלו ח"ו הגדר הגדול הזה ויחטיאו את ישראל גם כן בפרצת גדר הערוה. וראיה שכן היה שהביאו את ישראל לבכות למשפחותיהן, וגם בשיטים החטיאו אותן. והטוב והמיטיב שידע זאת וראה שמשה לקח הערב רב, הגדיל טובו וחסדו על ישראל ומנע מהן מלאכול מכל בחינת המגושמים אשר מהארץ הלזו. כי ידוע אשר מגו מכליא ומשתיא יצר הרע מתרבה במעוהי דבר נש כמו שאיתא בזוה"ק (תרומה קנ"ד:) וכמפורש בתורה הקדושה (דברים ל"ב, ט"ו) וישמן ישורון וגו' ואומר (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה וגו'. והכל הוא מכח בחינת הקליפות אשר בגשמיות הארץ הזו. על כן מנע מהן כל זאת ונתן להם מן לאכול דגן שמים לחם אבירים לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו כמאמר חז"ל (יומא ע"ה:) והוא בחינת הרוחניות, שעל ידי זה ימנע מהן מלהתאוות לדברים האסורים בכדי שילכו ישראל במדבר הגדול והנורא ששם משכן הס"מ והוא המסית הגדול לכל העבירות שאין כמוהו ואף על פי כן לא יחללו ישראל את בריתם ויהיו נשמרים מכל דבר רע. ואמנם בשר היה להם ואם היו אוכלין בשר הגשמי ודאי שהיה קשה להם להשמר מרע. ומה עשה הקב"ה הכניע ושיבר תאוותיהם שלא להתאוות לשום דבר גשמי בעולם לא לבשר ולא לשאר דברים המגושמים. ובלא

זה, ממילא נכנע תאותיהם ממתן תורה הקדושה, ומאכילת המן שהיה דבר רוחני והיה מקדש אבריהם עד שלא התאוו לדבר גשמי בעולם. ואכן הערב רב שהיו מבקשים תואנה לפרוש משמו יתברך ובאו בעלילה. הנה זה היה עלילתם למה מנע מהם הקב"ה תאותם שלא יתאוו לדבר בעולם, מוטב היה להם שיתאוו ויעשו כתאותם.

וזה אומרו והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה פירוש שהתאוו שיהיה להם תאוה לתאוות הארץ הלזו. ולזה צעקו לאמר מי יאכלנו בשר ולכאורה היה להם לומר מי יתן לנו בשר לאכול כי הלא לא היו צריכין שיאכיל אחד להם. ואמנם שאמרו מי יאכלנו פירוש מי יתן בקרבם בחינת התאוה שיוכלו לאכול בשר. ולזה אמרו זכרנו וגו' כי הנה נודע מאמר חז"ל (סוטה י"א:) בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו וכו' שבשעה שיוצאות לשאוב מים מזמין להם הקב"ה דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים וכו' ומוליכות אותן אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותן וכו' ונזקקות להם בין שפתים וכו'. ועל כן טענו זכרנו את הדגה וגו' כי הן במצרים ראינו שהקב"ה היה חפץ להרבות נפש תאותינו עוד ועוד והזמין הדגים בכדי נשינו עבור זה. וזה היה לפי שהיינו חנם בלא מצוות על כן הרבה תאותינו בכדי לפרות ולרבות. וחוץ לזה היה לנו שם הקשואים והאבטיחים וגו' מה שאין לנו עתה לאכול זאת (ועל כן חלקו טענת הדגה לבד מפני שהיא טענה אחרת לגמרי והבן) ועתה כאשר נתן לנו מצוותיו מנע מאתנו כל טוב העולם בכדי להמעיט תאותינו מכל וכל. וזה אומרם,

פסקה ו

ועתה נפשנו יבשה וגו'. כלומר תאותינו יבשה מכל וכל (כי נפש פירוש תאוה כמו (תהלים כ"ז, י"ב) אל תתנני בנפש צרי וכדומה) כי כבר נפסק כל התאוה מאתנו והיא יבשה בלי לחלוחית. ואם לא היה לנו אלא דבר זה לבד שאין לנו שום דבר מכל דברים המגושמים כי אם המן, היה די בזה ליבש נפש התאוה. ואכן בשר שיש לנו מפני מה ימנע הקב"ה את התאוה מאתנו שלא להתאוות אליו. מהיפוך אל היפוך. שבמצרים היה חפץ להרבות תאותינו מפני שלא נתן לנו המצוות. ועתה שקדשנו במצוותיו יתיבש לנו כל כך נפש תאותינו שאפילו במה שאנו רואין בעינינו לא נתאוה אליו. וזה אומרם אין כל בלתי אל המן עינינו כלומר אם לא היה דבר אחר רק ממה שבלתי אל המן עינינו שאין לנו לא אבטחים וגו' ולא שום דבר היה די בזה. ולמה עוד ימעיט תאות הבשר מאתנו. ובאמת הקב"ה מנע מהם תאות בשר שלא יתאוו לערות בשר. ואכן עתה אמרו שאינם חפצים עוד להתרת הערוה כאשר היה בלבבם בתלונה הראשונה, רק תאות בשר הם רוצים. ולפי שדיברו בגנות המן שאמרו אם לא היה להם רק זה שבלתי אל המן

עיניהם היה די בזה ליבשות התאוה. והוא כמו אדם שיש לו צער מופלג, שלא קמה עוד רוחו בו אפילו לשכב עם אשה. על כן בא הכתוב ומספר בשבחו ואומר ראו על מה הם מתלוננים. הלא,

פסקה ז

והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח. תחילה משבחו במראהו לומר אשר מראיתו אינו בנמצא כלל במאכל הארץ הלזו. כי גם זה מתענוגי המעדנים הוא ומחמדיהם. כשהמאכל נאה ויפה הוא במראהו וכעין שנאמר בעץ הדעת (בראשית ב', ט') ונחמד למראה וגו'. ואם תאמר שיגיעתו קשה כי הלא אנו צריכים לילך בכל יום אל השדה וללקטו ולהביאו אל הבית. לזה אומר הכתוב לא כן הוא. כי הלא,

פסקה ח

שטו העם ולקטו וגו'. ונודע מה שאמרו חז"ל בזה (זוה"ק בשלח ס"ג.) שטותא הוו נסבי לגרמייהו בגין דלא הוו בני מהימנותא וכו' מאן אטרח לון כל האי וכו' עיין שם שהאריך בזה. וכן אמרו חז"ל (יומא ע"ה.) צדיקים ירד להם על פתח בתיהם וכו' רשעים שטו העם וגו' וזה היה מחסרון אמונתם בה' שאמרו היוכל אל לערוך שולחן במדבר (תהלים ע"ח, י"ט), אבל מי שהאמין בה' אלהיו וידע כי הוא הנותן לחם לכל בשר, והישוב והמדבר אחת הוא לפניו יתברך, הנה היה המן יורד לתוך ביתו. ואומר הכתוב עוד שטות עשו העם אשר וטחנו ברחים או דכו במדוכה ובשלו וגו' וזה הכל שטות הוא כי המן לא היה צריך למעשה ידי אדם. כי הלא היה לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו כמאמר חז"ל (יומא שם:), והכל עבור שלא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו. ואומר הכתוב כי גם לפי שטותם לא היה בו יגיעה או המתנה לומר שצריך להמתין עליו עד אשר יתבשל כי ובשלו בפרור כלומר תיכף כאשר הגיע לפרור שאצל האש נתבשל לרוב דקותו. או אפשר שנתבשל בפרור לבד, כי יש מאכל שאינו צריך לראות פני האש כלל, כי אם שמחממין האלפס ויוצק עליו המאכל ונתבשל תיכף בחום האלפס לבד. וזה ובשלו בפרור עצמו בלתי ראות פני האש. והכל להראות שלא היה צריך לטרחתם כלל. רק במחוסרי אמנה שלא האמינו זאת ולקחו טרחא לעצמן בו. הנה בטרחא כל דהוא היה די לפניו כי דבר פלא מן השמים הוא. וטעמו כטעם לשד השמן. ועתה חוזר הכתוב לענין ראשון לתלונות בני ישראל ואומר,

פסקה י

וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו וגו'. והנה רש"י ז"ל פירש למשפחותיו משפחות משפחות נאספין ובוכין לפרסם תרעומתן בגלוי וכו'. ולכאורה הכתוב סותר זה כי הרי אומר תיכף איש לפתח אהלו ומשמע שלא היו נאספין כל כך בגלוי. ואמנם חז"ל

(יומא ע"ה.) דרשו למשפחותיו על עסקי משפחותיו. ונראה דהוציאו זה מאשר אמרנו. כי הנה כאן אצל הבכיה לא מצינו שיאמרו אל משה דבר מה מזה. מה שאין כן למעלה אצל תרעומת הבשר נאמר ויאמרו מי יאכלנו וגו'. ואכן כי הנה כבר כתבנו אשר בתחילת התרעומת עיקר תרעומתן היה בדבר הערוה ועל כן נאמר שם רע באזני ה' כי פגם הברית נקרא רע כאמור שם. ואך זה התרעומת לא היה כי אם בלב לא באמירה בפרהסיא והתרעמו על איסור הערוה והיו רוצים שיתיר להם איסור הזה. ואחר כך כשבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה. אז התנחמו וחזרו בלבבם מתרעומת הערוה. ואמרו מי יאכלנו בשר. פירוש שדי לנו באכילת בשר לתת לנו על כל פנים את המותר לנו ולא את האסורות לנו, וכאשר כבר התיאשו מהתרת ערוה. וידוע שתאות הערוה הוא תאוה חמודה שאין כמותה. על כן התחילו לבכות עליה כאדם הבוכה על דבר טוב שנאבד ממנו ויודע שבודאי לא יבוא עוד לידו. ועל כן לא נאמר כאן אמירה כי אמירה שייך בדבר שאדם רוצה שחבירו יעשה לו דבר זה, אומר עשה לי דבר זה. אבל אם יודע שאי אפשר עוד לבוא לדבר הזה לא שייך אמירה. ועל כן בבשר נאמר ויאמרו מי יאכלנו בשר שאמרו מפורש שרוצים בשר אבל כאן לא נאמר ויאמרו שלא היו רוצים בהתרת ערוה. רק וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו איש לפתח אהלו וגו' כלומר שלא הלכו אל משה בבכיה זו לבכות לפניו להתיר להם. רק איש לפתח אהלו כל אחד בביתו היה בוכה למשפחותיו על עסקי המשפחות שנאסר לו והוא דבר האבוד. ולזה נאמר ויחר אף ה' מאוד ובעיני משה רע. כי ה' היה יודע לבבם שאין רצונם עוד לרע לפרוץ להם גדר הערוה ועל כן לא נאמר שהיה רע בעיניו רק שחרה אפו מאוד. והוא כדמיון אחד שעשה טובה גדולה לחבירו עד מאוד. ורואה בחבירו שהוא בוכה ומבכה עליו לומר שעשה לו רעה מופלגת. היש שבירת לב גדול מזה ובודאי יחרה אף העושה הטובה עד מאוד. וכן כאן הנה פקודי ה' ישרים משמחי לב, והמה טובות נפלאות אל האדם, מופלגות שאין כמוהם. וכשראה ה' שהמה בוכים למשפחותיהם ודאי יחרה אפו על זה כביכול. אבל משה רבינו שאדם יראה לעינים וכשראה שהם בוכים על עסקי המשפחות סבור שהם רוצים בהתרת הערוה ועל כן ובעיני משה רע שבעיני משה היה שרוצים ברע הגמור להיות פרוצים בעריות.

פסקה יא

ויאמר משה וגו' למה הרעת וגו' לשום את משא כל העם וגו'. הנה הרואה יראה בפשטות הכתובים האלה ויסבור כי ח"ו שמשה דיבר קשה לפני ה' לומר שהרע לו עד מאוד עד אשר לא יוכל לסבול. וגם נעשה ח"ו כמקטרג על ישראל לדבר סרה עליהם חלילה

וחלילה לפני ה'. ובאמת חלילה לנו לומר כן לא מניה ולא מקצתו. כי זה שהיה קשה לפני משה לסבול עול הציבור כאומרו שהוא כבד ממני הנה ודאי רבינו משה רבן של כל ישראל לא הניח דבר גדול וקטן מן התורה הקדושה שלא קיימה, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ואיך לא קיים חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה כאומרם (בברכות נ"ד.) ואמרו שם (ס':) לא נצרכה אלא לקבלינהו בשמחה. והוא מפורש בתורה (דברים ו', ה') ואהבת את ה' אלהיך וגו' בכל נפשך ובכל מאודך ואמרו (שם נ"ד.) בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאוד מאוד. ובלא זה וכי אינו נודע שבודאי היה משה עובד את ה' אלהיו עד מיצוי דם נפשו ואיך יחרה לו בעבודת שמו יתברך לומר שהוא כבד לפניו. וזה שנראה שהיה ח"ו כמקטרג נגד ישראל ודאי גם זה פלא. כי הלא הוא אשר עמד בפרץ לפניו ומסר נפשו ממש עליהם. ועתה יהיה הוא המקטרג עבור טרחת סבלותם. והן אמת אשר להם בעצמם דיבר קשה כמה פעמים כתוכחת אוהב לאוהבו. אבל לא לפניו יתברך. וידוע אשר כמה נביאים נענשו על אשר דיברו קשה על בני ישראל כמאמר חז"ל (בילקוט מלכים רמז רי"ח) למה נמשלו ישראל לאגוז מה האגוז הזה חלק ומי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל וכו' כך כל מי שמשרת את ישראל צריך לשמור שלא יטול את שלו מתחת ידיהם כגון ישעיה ואליהו וכו' עד אין הקב"ה רוצה במי שאומר דלטוריא על ישראל דכתיב (שיר השירים א', ו') אל תראוני שאני שחרחורת וכתיב (משלי ל', י') אל תלשין עבד אל אדוניו וגו'.

ואולם מה שנראה לי בזה הוא להיפך שאדרבה דיבר טוב על ישראל בזה והוא סנגוריא ופיוס לפני המקום ברוך הוא על עמו ובניו כשראה שחרה אפו עליהם. והוא על דרך משל לאב ואם עם בניהם שסובלין צער גידול בנים עד מאוד בעודם בקטנותם לשום עיניהם עליהם יומם ולילה להאכילם ולהשקותם ביום ובלילה ולחפש מזון הראוי להם ולשמרם מכל מיני נזק וצער וכשיחלה ח"ו אחד מבניהם ודאי אשר אין לשער גודל כאב לבבם וטרחתם אז באין שיעור וערך. וביותר טרחת האם על בנה שצריכה לטנף עצמה בכל מיני טינופים לקנח את ולדה מכל מיני לכלוך וטינוף וגם האב סובל גודל צער מבנו עד שמעמידו על שכלו להבין ולהשכיל בתורה ומישרו ומלמדו ללכת בדרך הישר לפני ה' ואנשים. וכל הטרחות והיגיעות האלה הנה הכל הוא בעבור שמצפין שיקבלו נחת רוח מאתו כשיגדיל ויועמד על הדרך הטוב ויזכו לראות בשמחתו ובחופתו בעת חתונתו. והנה ח"ו כשיקרה מקרה רעה רחמנא ליצלן כאשר אחר טרחתם ויגיעתם בבניהם עד שהעמידו אותו על הדרך הנכון והגיע העת לראות בשמחתו ביום חופתו נפלו האב והאם למשכב ויחלו חליים אשר ימותו בו. הנה בעת מיתתם מתאוננים ובוכים ואומרים זה

לזה ווי ווי כמה נצטערנו ויגענו בבנינו עד שהעמדנו אותו כזה להיות גבר בגוברין ישר לפני ה' ואנשים. ועתה כאשר הגיע העת לראות בשמחתו אנו מתים ולא נזכה לראותו בחופתו. וכל אחד ואחד מספר בצערו ואומר, לי יאות למבכי לי יאות למספד כי אני סבלתי יותר ממך, וזה אומר אני סבלתי יותר. ומכל שכן אם האב או האם מת בעוד הילד קטן מאוד, והילד נשאר על אחד מהם, וזה הנשאר סובל ודאי צער גדול עד מאוד כי הוא נשא עליו צער שתיהם. ואחר כך כשח"ו אינו זוכה לראות בשמחתו ודאי מתאונן ביותר ויותר.

וכזה ממש היה כאן אצל משה. כי הנה מה שאמרו חז"ל (בפרקי דר' אליעזר מובא ברש"י ובילקוט שמות רמז קע"א) בפסוק (שמות ד', י"ג) שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלוח וכו'. ולכאורה יקשה הלא מאז עדיין לא נגזרה גזירה על משה שלא יכנס לארץ. והנראה כי הבין זה מדבר הקב"ה. כי הנה בתחילת שליחותו אמר לו (שמות ג', ח') וארד להצילו וגו' ולהעלותו אל ארץ וגו' ולבסוף אמר לו ואשלחך להוציא את עמי ממצרים ולא אמר לו להעלות אותם אל ארץ וגו'. ובזה נכנס איזה ספק בלבבו על הדבר הזה. על כן אמר להקב"ה שלח נא ביד תשלח בכדי לברר הדבר אם יאמר לו שמו יתברך אתה תעלה אותם או לא. וכשלא שמע זאת, הנה בלבו היה כל הימים שלא על ידו יהיה הבאת ישראל לארצם. ובזה לימד סנגוריא ופיוס לפניו יתברך ואמר לו הנה הרעה אשר יוצא מעמך ישראל, אלי הגיע ולא לך. כי הנה אתה אשר תראה בשמחת ישראל ובשבחם כאשר יעלו לארץ ויבנה בית המקדש ויעשו מעשיך בקרבנות בעולה ומנחה וזבח השלמים שהוא לך לרצון ולריח ניחוח, ובשאר מצוות התלוין בארץ. על כן הנה כל הצער העולה לפניך כביכול מעוונותיהם עתה, הכל תקבל באהבה לטובה כאב ואם המטפלין בבניהם בכל הטרחות והצער לפי שמצפין לראות בשמחתם. אבל אני שאיני מצפה כל כך לראות בטובתן, הנה כל הטרחה והצער הוא צער ודאי שאין מנחם לה.

ולזה אמר למה הרעות לעבדך כלומר הרעה שלי, הוא רעה ודאית. כי ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי פירוש שאשא את משאם לגמרי גם במלחמת ל"א מלכים עד שאכניסם לארץ. כי אם הייתי בטוח לראות בשמחתם ובטובם בבנין בית הבחירה ולראות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם. היה הכל עלי לשמחה ולטובה כטרחת אב ואם בבניהם שכל הטורח בו להם לנחת בחשבם בשמחה שיגיע להם אחר הטורח. אבל עתה שנראה לי שלא אבוא לזה. אני מתפלל לפניך למה הרעת כה לעבדך לראות בצערם ולא בשמחתם ואני מבקש מלפניך שתזכני לראות

בשמחתם וגדולתם. והוא כעין מה שאמר להקב"ה בעת חורבן בית המקדש כששלח הקב"ה את ירמיה אליו שיבוא לספוד על ישראל אמר רבונו של עולם לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה וכו' וכשהגיע זמן שיכנסו לארץ גזרת עלי במדבר יפלו עצמותי ועכשיו שגלו שלחת לי לספוד עליהם וכו' זהו המשל שאומרים בני אדם מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי כו' כמו שכתוב (בפתיחתא דאיכה רבתי). ולזה אמר,

פסקה יב

האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו. הנה נודע שיש תמיה המתקיימת כלומר כי אני דומה ממש לאב שהורה את בנו ולאם שילדתו שאני סבלתי בצער שניהם. כי הלא בצאתם ממצרים היו ממש כתינוק היוצא מבית הרחם שהיו מגועלים ומטונפים בגילולי מצרים בכל תועבתיהם ואני הייתי מקנח אותם ויגעתי עליהם בצער ויגון. וכמה נתטנפו במעשה העגל עד שקנחתים והעמדתים על הדרך הנכון בלימוד התורה ויראת ה'. והנה הגיע העת לראות בטובם ושמחתם ואיני יודע אם אזכה לזאת. ואמר עוד כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. ויתפרש לפי דרכנו זה כי מלת כי משמש בארבע לשונות אי דלמא וכו' כמאמר חז"ל (גיטין צ'.) וכאן יתפרש בלשון דלמא פירוש פן תאמר אלי כי אין לי כלל ליחס עצמי לאב לישראל או לאם כי אם כאשר ישא האומן את היונק פירוש כאומן שנושא את בן המלך עבור מנת המלך שיתן לו. ובודאי הבן הזה לא יתיחס אחרי האומן לומר עליו שהוא בן האומן כי אם רק בן המלך הנה גם זה הייתי מקבל עלי בשמחה אם יהיה על האדמה אשר נשבעת לאבותיו פירוש אם אשא את משאם עד ביאתם לארץ. והכל כי עבור הגדולה והנחת שהייתי מצפה לקבל אז היה בי כח גם עתה לסובלם. כנודע טבע האנושי אשר הצפוי לקבלת הטוב נותן כח באדם לעבוד ולסבול הרע מה שאין כן כשאינו מצפה לטוב יחלש כוחו עד שלא יוכל לסבול עבודת הרע שעליו. וכל עיקר הטענה הזו הוא הכל לומר כי רעת ישראל לא הגיע כי אם אליו עד שאינו יכול עוד לסבול. ולא כן כביכול לפני מלך עולמים ברוך הוא. כי הוא יזכור כל מנחתם ועבודתם בבית עולמים כשיקריבו לפניו חלב ודם ויהיה לו לרצון ולנחת רוח גם עתה מה שיהיה צריך לטהרם ולהרחיצם מגילולי מצרים וטינופיהם עד שיראה ביום חתונתם ושמחת לבם.

פסקה יח

ואל העם תאמר התקדשו וגו' ואכלתם בשר וגו' לאמר מי יאכלנו בשר כי טוב לנו במצרים וגו'. להבין מה שפירט הכתוב עתה את חטאם וכבר ידענו מזה. וגם אומרו כי טוב לנו במצרים לכאורה ללא צורך כי הלא לא זה עיקר החטא. ועיקר החטא היא התאות בשר שהיה להם. והנראה כי הנה בתלונתם על הבשר נאמר ויאמרו מי יאכלנו

בשר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים וגו'. והנה אומרם מי יאכלנו בשר יש בו משמעות שני דברים. האחד כפשוטו מי יתן להם תאותם למלאות כריסם בבשר וזה הגם שחטא הוא במה שהתאוו לדבר המגושם כל כך ומאסו במן לחם מן השמים על כל פנים לא הגדיל חטאם כל כך כי על כל פנים דבר המותר הוא. והשנית מי יוכל להאכילם בשר. כלומר היוכל אל לערוך שולחן במדבר בארץ ציה וערבה. וזה הוא חטא גדול שאין כמוהו שלא האמינו באלהים אחר כמה וכמה נוראות ונפלאות שראו מכבוד גדלו. ואמנם אם לא היו אומרים כי אם מי יאכלנו בשר היינו יכולים לומר שלא כיוונו כי אם על פשוטו לתאות האכילה. ואך במה שסיימו זכרנו וגו' אשר נאכל במצרים. בזה גילו רוע מחשבותיהם שחשבו שלא יכין ה' שאר לעמו בארץ ציה, ועל כן טוב להם לשבת במצרים מלחסות תחת כנפי השכינה. ונעשו כמגדפין נגד ה' ח"ו. ולזה פורט הכתוב כאן את חטאם בשני הפנים האלה. ואמר, כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכלנו בשר זה הוא החטא האחד שהתאוו לבשר תאוה. והשנית כי טוב לנו במצרים פירוש במה שאמרו שטוב היה להם לשבת בארץ נוף בזה הגדילו חטאם לגלות רוע לבביהם. ועל כן ונתן ה' לכם בשר. כי תאותם לבשר כפשוטו הגם ששאלו שלא כהוגן, מכל מקום הרי דבר המותר הוא והקב"ה היה מוכרח למלא משאלותם בזה בכדי שלא יאמרו שח"ו קצרה ידו מלהושיע להם. ואולם על זה שלא האמינו שיוכל אל לערוך שולחן במדבר ולא נתנו על לבם אשר הן הכה צור ויזובו מים ובודאי גם לחם יוכל תת ויכין שאר לעמו. אומר הכתוב ואכלתם. וסמך לו,

פסקה יט

לא יום אחד תאכלון וגו' עד אשר יצא מאפכם וגו'. פירוש בכדי להראות לכם גדולתי הגדולה והרחבה אשר גם במדבר אמלא כריסכם בבשר ולא יום אחד תאכלון וגו' ולא עשרים יום וגו' הכל בכדי להראות לכם כי לא קצרה ידי. ואך כי לא לרצון יהיה לכם כי יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' וגו' ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים. לא הזכיר כאן כלל חטא תאות הבשר. כי זה היה עיקר חטאם במה שמאסו בה' ח"ו שלא האמינו בו ואמרו שטוב להם במצרים, כאשר ביארנו. ולזה אומר הכתוב,

פסקה כא

ויאמר משה שש מאות אלף רגלי וגו' הצאן ובקר ישחט להם וגו'. ונודע לכל קושיות הכתובים האלה (וכבר כתבנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת חלק הראשון שורש השלישי ענף א') ואכן לדברינו הנאמרים, נאמר כי משה רבינו אוהבן של ישראל אחר שמעו משמו יתברך דברים האלה כי רוצה להראות להם גדולתו וידו הגדולה ליתן להם בשר חודש ימים מצא טענה לומר מה זה לפני איש. כלומר מי שממלא עליונים

ותחתונים ולו תבל ומלואה בהמות בהררי אלף וכל עוף הרים וזיז שדי עמדו, יראה גדולתו בדבר קטן כזה. והוא כמאמר חז"ל (ברכות ל"ג:) משל למלך שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב ומקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו. ולזה אמר שש מאות אלף רגלי וגו' כלומר למתי מעט כזה לפניך ואמרת בשר אתן להם ואכלו חודש ימים הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. פירוש אם מין צאן לבד שבראת בעולמך תשחט להם ומצא להם או מין בקר לבד או אם את כל דגי הים לא אמר דגי הימים כי אם הים כלומר מים אחד מן השבעה ימים אם יאסף להם ומצא להם. ומכל שכן אם יתקבץ בין הכל ביחד. ואיה החיות הטהורות השוכנים במדבריות המרובין ואיה כל העופות ושאר המינים. מה זה לפני גדולתך ורוממותך. וכיוון משה רבינו בזה שאל יתקנא שמו יתברך בדבריהם ואל ישגיח על תלונתם כי כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור וכו' כמאמר חז"ל (עבודה זרה נ"ה.). ולמשל אם יאמר אחד לגבור גדול שלא יוכל להרים קש מעל הארץ הישגיח הגבור על זה ויראה גבורתו שירימה. כי הלא גנאי הוא לו. ועל זה השיבו המקום,

פסקה כג

ויאמר ה' אל משה היד ה' תקצר וגו'. פירוש הלא לא קצרה ידי מלעשות גם בזה דבר נפלא הפלא ופלא כידי הטובה והרחבה. ולזה,

פסקה לא

ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים וגו'. כדרך יום כה וכדרך יום כה וכאמתים על פני הארץ וגו'. והנה זה הוא למעלה למעלה מהטבע כי מי ראה שלוים פורחים מן הים. גם היה בהרחבה למאוד כאמתים על פני הארץ בגובה שהוא בלתי שיעור, ובכדי שיהיה כנגד לבו של אדם שלא יהיה טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות כמאמר חז"ל (ספרי מובא ברש"י ובילקוט רמז תשל"ז). ובזה יתגדל שמי במה שאין בריה בעולם יכולה לעשות כן כי אם הבורא שמים וארץ. וגם עבור המשפט אשר יעשה בהם ידעו הכל אשר כל אדם צריך לכבוש תאותו שלא ילך אחר תאות לבו לומר אני רוצה דוקא לאכול הטוב והיפה וללבוש בגדים יקרים. רק כל מה שיתן לו ה' יקבל באהבה וברצון ויכניע תאותו לעבודתו יתברך. וזה נקרא קברות התאוה שהתאוה שבאדם נקבר ונשבר בקרבו על ידי התעוררותו בלבו לרוב אהבת המקום ברוך הוא. כי אהבה זו מבטלת כל האהבות ותאוות אחרות. ולזה אמר הכתוב,

פסקה לד

ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה. כי שם זכו ישראל שקברו התאוה בלבבם והגבירו כח אהבת שמו והתשוקה אליו עד שלא השתוקקו והתאוו לדבר בעולם כי אם לעשות לו נחת רוח תמיד בעבודתו. ובזה נכון מה שקבע משה לדורות שם הזה למקום

ההוא כי גם במסעות נזכר שם הזה כאומרו ויחנו בקברות התאוה וגו' ולכאורה הלא נודע מאמרם ז"ל (בפסחים ג'.) שאפילו בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב וכו' ומכל שכן לקבוע שם למקום שיורה על גנות ישראל. ואכן כי שם הזה הוא לשבח, שכשרי ישראל הנשארים, בראותם את המשפט הגדול הנעשה בעם המתאוים. נתנו אל לבם להכניע התאוה שבלבבם ולקברה מכל וכל. והכל על ידי הבערת אש האהבה לה' ברוב חמדה וזירוז. כי אשו של הקב"ה הוא אש אוכלת אש כאומרם ז"ל (ביומא כ"א:) שאש האהבה לשמו יתברך שורפת ומכלת אש של התאוה שלא להתאוות לדבר בעולם כי אם לעבוד לפניו ביראה ופחד, כאשר ביארנו.

פרק יב

פסקה א

ותדבר מרים ואהרן וגו' ויאמרו הרק אך במשה דיבר ה' הלא גם בנו דיבר וגו'. להבין אומרו אך במשה והיה צריך לומר אך עם משה וכן אומרם גם בנו והיה לו לומר גם עמנו. ונראה כי הנה ידוע מאמר חז"ל (ספרי, מובא ברש"י ריש פרשת מטות) הנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסיף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר וכו' וכבר הארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ח' ענף ב') לבאר מעלת "זה" מ"כה". ואמנם מה שנראה לי עתה בפירוש לפי פשוטו. כי הנה ידוע מאמר חז"ל (עיין זוה"ק פנחס רל"ב.) שכינה מדברת מתוך גרונו של משה. והוא בחינת זה הדבר כלומר הנה זה הדבר עצמו דיבר ה' הוא שכביכול הוא בעצמו היה מדבר בפה משה. וזה היה גדולת מעלת משה. מה שאין כן שאר הנביאים נתנבאו בכה אמר ה' כלומר כן דיבר ה' כי כן שמעו מה' והם מודיעים מה ששמעו. ולא השכינה בעצמה מדברת מגרונם והבן. וזה היה טעות אהרן ומרים שלא הבינו זאת והיו סבורים שנבואתם שוה אל משה. ולזה אמרו הרק אך במשה דיבר ה' פירוש הכי לא נמצא זה הבחינה כי אם במשה מה שבמשה גופיה דיבר ה' שהשכינה מדברת מגרונו הלא גם בנו דיבר ה' פירוש גם בנו בתוכינו דיבר ה' כי סברו שגם הם על בחינה זו כמשה. ולזה השיבם המקום,

פסקה ו

אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע וגו'. כלומר בתוך מראה אתודע אליו והוא דמיון המראה שהרואה יראה בה פני חבירו אבל לא זה הוא הפנים האמיתי. כן דיבר הקב"ה כביכול עם הנביאים מלובש במראה ואינם מדברים בדבר ה' ממש. אבל,

פסקה ז

לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו וגו'. כלומר כביכול הפה שלי אל פה של משה ידבר כי השכינה מדברת מתוכו בבחינת זה הדבר כאמור. ומראה ולא בחידות. פירוש

לא במראה כשאר הנביאים שהדיבור בתוך המראה רק מראה עצמיות שהדיבור בעצמו מדבר מתוכו. ועל כן מדוע לא יראתם לדבר וגו' כי הוא מוכרח לפרוש מן האשה שהשכינה כביכול מתגלית בתוכו בגילוי עצום כמדובר. ועיין עוד על פסוק זה בריש פרשה הסמוכה.

פרק יג

פסקה א

וידבר ה' וגו' שלח לך וגו'. צריך להבין למה תפס הכתוב את אמצע הענין והוא תשובת הקב"ה למשה ומפני מה לא נזכר תחילה מה שאמרו ישראל למשה נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו וגו' (כמפורש בפרשת דברים (א', כ"ב)) ומשה נמלך במקום כמאמר חז"ל (תנחומא בפרשה זו ה') ועל זה היתה תשובת הקב"ה שלח לך. גם להבין אומרו שלח לך ולא סתם שלח אנשים. ודרשת חז"ל (סוטה ל"ד:) ידוע. וגם לתרץ מה שהקשה הרב הקדוש בעל אור החיים מאין נמשך רעת חטא המרגלים אם מהמעשה מה ששלחו ישראל מרגלים הלא גם יהושע שלח מרגלים וכו'.

והנראה כי הנה חז"ל (תנחומא שם) אמרו שלח לך וגו' זה שאמר הכתוב (ישעיה מ"ד, י"ח) לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם. מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שהם באין ואומרים לשון הרע על הארץ אמר הקב"ה שלא יאמרו לא היינו יודעין עונש של לשון הרע לפיכך סמך הענין לזה לפי שדברה מרים באחיה לקתה בצרעת וכו' ואף על פי כן לא רצו ללמוד וכו' עד כאן. והנה לפי זה יאמר הכתוב למעלה (בסוף פרשה הסמוכה) ותדבר מרים ואהרן במשה וגו' כלומר זה פלא והפלא איך שני צדיקים כאלה יעשו כזאת לדבר לשון הרע שידוע שהוא כמעט חמור מכל העבירות שבתורה. ובפרט במשה איש אלהים שעלה לשמים ומי אשר לא ייירא לדבר בו. ואמנם סיבת הסיבות ברוך הוא נורא עלילות על בני אדם ונעשה הדבר הזה לכמה סיבות: א', בכדי לפרסם מעלות משה רבינו שהוא אדון הנביאים ולבעבור נסות אותו בא אלהים (כלומר להגביה אותו) למען תהיה יראתו על פני בני אדם. ב', לפרסם בישראל שאין הקב"ה וברוך שמו מקפח שכר כל בריה וכמאמר חז"ל (סוטה ט':) מרים המתינה למשה שעה אחת וכו' לפיכך נתעכבו לה כל ישראל שבעה ימים וכו'. והג', הוא העיקר הוא על דרך מאמר חז"ל (עבודה זרה ד':) לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה וכו'. וכן אהרן ומרים לא היו ראוין לאותו דיבור אם לא בשביל שאמרו ישראל נשלחה אנשים לפנינו וגו' ומשה נמלך במקום, וגילגל שמו יתברך דבר אהרן ומרים קודם, כי אולי על ידי זה יקחו המרגלים מוסר לעצמם

ולא יוציאו דבת הארץ רעה. כי מלשונם ז"ל שאמרו מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך וכו' משמע שאמירת ישראל נשלחה אנשים היה קודם מעשה מרים. דאם לא כן אין מקום לתמוה בזה, דלמא כן היה מעשה זו אחר מעשה זו. וממילא כיון שהיה קודם מעשה מרים ודאי היה קודם אסיפת זקנים. שהרי מזה נמשך דיבור מרים. שמרים בצד צפורה היתה בשעה שנאמר למשה (במדבר י"א, כ"ז) אלדד ומידד מתנבאים במחנה, אמרה צפורה אוי לנשותיהם של אלו וכו' כמאמר חז"ל (בספרי ומובא בילקוט רמז תשל"ז וברש"י). ואמנם סיבת הסיבות ברוך הוא וברוך שמו המתין בתשובתו לומר שלח לך עד שנתגלגל דיבור אהרן ומרים קודם, ומה שנעשה במרים הצדקת על ידי זה. בכדי שהמרגלים יקחו מוסר וייראו לנפשותם להוציא דבה רעה. ואכן המרגלים הגם שראו את זאת בעיניהם לא נתנו על לבם לירא מזה ועשו כחפצם הרע. ולזה רמזו בדבריהם ז"ל, זה שאמר הכתוב לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם. פירוש גם ממה שראו בעיניהם לא רצו לידע ולהבין שלא לעשות כן.

והנה להבין אם כן שאומרם נשלחה אנשים היה קודם המעשיות הנזכרים למה לא נזכר רעה זו בין רעת המתאוננים או המתאוים. ונראה דזה נכלל באומרם זכרנו את הדגה וגו' כי טוב לנו וגו' כי הנה לתת לב למה ששלחו ישראל מרגלים לחפור את הארץ. ולמשל אם יש לאדם שתי שדות לקנות שולח שלוחו לברור לו הטוב. אבל אדם ההולך במדבר ואין לו בית ליכנס בתוכו. ובא אדם ונתן לו בית ושדה האם שולח לראותו. יהיה מה שיהיה הכל טוב יותר ממדבר ציה. וכן בישראל הלא לא ניתן להם שתי ארצות לבחור איזה טוב יותר ומה שייך לראותו, הכל יפה יותר ממדבר נחש שרף ועקרב. ובפרט שקצו ביותר באכילת המן, ודאי טוב להם לבוא לארץ שדה וכרם.

ואמנם עיקר הדבר כי מענה בפיהם היה שאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ. כלומר על הארץ לבד צריך לחקור אם אינה ארץ אוכלת יושביה כי הנה יש ארץ מגדלת חלשים ויש ארץ מגדלת גבורים כמאמר חז"ל (במדבר רבה ט"ז, י"ב). והארץ שמגדלת גבורים אז החלשים שבתוכה אינן מאריכין ימים עליה לרוב תוקפה וחזקתה. וממילא אנו שנבוא ממדינה אחרת ואפשר אנו חלשים נגדה, ותקיא הארץ אותנו. וכללו זה באומרם שטוב היה לשבת במצרים כי אם היא ארץ אוכלת יושביה ודאי טוב לפניהם לשבת בארץ שכבר גרו בה ונתרבו מאוד מאוד עליה. ולזה אמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם. וכמו שכתב בזה הרב האלשיך ז"ל שאכלו שם הדגים הרעים המאוסים ובאושים מה שהיו המצרים משליכים בשווקים וברחובות. כי ודאי לא נתנו להם המצרים דגים בחנם שאפילו תבן לא רצו ליתן להם בחנם ומכל שכן דגים כמאמר

חז"ל (ספרי מובא ברש"י ובילקוט רמז תשל"ג). ואמנם שמו יתברך נתן להם שם כח וחיזוק שיאכלו אלו הדגים שאין אדם נותן פרוטה בעדם לרעתם והם אכלו מהם והיו בריאים וחזקים ועיין שם שהאריך. ובזה טענו שבמצרים היו בריאים וחזקים ואינם רוצים ללכת אל ארץ אוכלת יושביה. כלל הדבר שכללו בתלונת המתאוים גם כן שילוח מרגלים. וזה שאמרו ז"ל (סוטה ל"ד:) מרגלים לא נתכונו אלא לבושתה של ארץ ישראל כתיב הכא ויחפרו לנו וגו' וכתיב התם (ישעיה כ"ד, כ"ג) וחפרה הלבנה וכו' כי לבושתה ודאי נתכוונו לומר אולי היא ארץ אוכלת יושביה, היפך ממה שנקראת ארץ החיים. ועל כן בשליחות המרגלים נאמר בראשון וראשונה וראיתם את הארץ מה הוא כלומר הארץ גופה תראו אם אינה מקיאה העם היושב עליה כי יש ארץ מגדלת גבורים וכו' כמאמר חז"ל בזה, וכנזכר שלפעמים הארץ שמגדלת גבורים הורגת החלשים, וזה היה עיקר שליחותם. וסיימו ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב. הכל לראות אם מגדלת גבורים ואם היא הורגת חלשים כי יָרְאוּ שאפשר הם חלשים נגדה. ולא האמינו באלהים לומר וכי עביד קודשא בריך הוא ניסא לשקרא. וכי אפשר שאחר כמה וכמה נסים גדולים ונוראים שעשה עמהם מיום צאתם ממצרים עד היום ההוא, מביאם אל ארץ לא טובה להרוג אותם בהרים. ועוד שהרי כבר אמר הקב"ה שבחה של ארץ ישראל בעודם במצרים שנאמר (שמות ג', ח') וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה וגו' כמאמר חז"ל (תנחומא בפרשה זו). ואגב זה אמרו גם כן ומה הארץ וגו' הטובה היא אם רעה וגו' השמנה וגו'. כי מענין לענין נתמשכו אשר כחשו בה' ח"ו שלא להאמין מה ששמעו מפורש מאתו שאמר ארץ זבת חלב ודבש. כי הגם שבכתוב מפורש שמשה אמר זאת להמרגלים מכל מקום ודאי לא אמר כי אם מה שהיה מוכרח לומר בשם העם שרצו בשליחותן כי הוא ודאי האמין בהקב"ה ובכל נפלאותיו אשר עשה. ואולם באמת שמשה כיוון בדבריו על צד מחשבתו לטוב שלא על כוונת מחשבת ישראל לרע וכמו שאמר הכתוב (דברים א', כ"ג) וייטב בעיני הדבר וגו'.

והענין הוא, על פי הנודע לחכמי לב שמה שסיבב שמו הגדול והנורא יתברך וציער את אוהביו בלקיחת שרה אל בית מלך מצרים, ונסיון יוסף באשת פוטיפר. הכל היה בכדי לישר דרך לפני בני ישראל שלא ישקעו ולא יטמאו ח"ו בטומאת מצרים עד שלא יהיו יכולין לצאת משם לעולם. וכמאמרינו בהגדת לילי פסחים ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו וכו' וכמו שאמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ', ו'). כי עיקר צאת ישראל מן הגלות הוא יציאת נשמותיהם מן הקליפות שהאומות נאחזין בהם וכשישראל זוכים במעשיהם

ומוציאין את הנשמות מן הקליפות אז ממילא יצאו גופיהם מן גופות האומות. ואין דרך אחר ביציאה מהגלות כי אם באופן זה. כי כל עיקר שיעבוד ישראל תחת האומות הוא עבור שיעבוד נשמותיהם תחת יד הקליפות חיות האומות. ובכל מדינה ומדינה מקום שנשמות ישראל האלה הדרים שם, משועבדים תחת הקליפות הללו חיות האומות השוכנים שם, אז ממילא גם הגופים הללו משועבדים תחת הגופים האלה ורודים בהם כרצונם. ולולי ה' עזרתה לנו וגו'. וכשישראל זוכים להוציא נשמותיהם מן הקליפות, ממילא יצאו גם הגופים מגופי האומות, וכל הגוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו (על פי ישעיה מ', ט"ו).

והנה ישראל במצרים על ידי העינוי הקשה זכו להוציא נשמותיהם מן הקליפות. ואולם אם היו ח"ו נכשלים שם בעריות ובבעילות בת אל נכר, אז לא היה אפשר להוציאם משם בשום אופן כי היו נופלין לתוך עמקי הקליפות עד שאול תחתית. ואך פלא והפלא היה שם ששים רבוא ישראל הם ונשיהם כולם נשמרו ונגדרו בדבר הזה ולא נכשל אחד מהם. ונאמר בהם (שיר השירים ד', י"ב) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום. ואמרו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ה') גל נעול אלו הבתולות וכו' מעין חתום אלו הזכרים. הגם שלא היה להם אז התורה כלל והיה ביניהם עובדי עבודה זרה כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ז, ב'), מכל מקום בזה נגדרו ונשמרו, ובזכות זה יצאו ממצרים כמאמר חז"ל (ויקרא רבה שם). ואמנם זה שישראל זכו לזה להיות נשמרים רד"ו שנה מתאוה קשה הזו ובפרט במצרים ששם תוקף הקליפה הזו שעל כן נקרא ערות הארץ, ועל כן היו המצרים שטופי זמה למאוד כמאמר חז"ל (תנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז קפ"ב). הכל נמשך מכבישת הדרך שכבשו אבותינו במצרים וכמאמר חז"ל (ויקרא רבה שם). שבזכות נסיון שרה שלא נשמעה אל המלכות הגם שמאהבתו אותה כתב לה שטר כתובתה מכל ממונו בין כסף בין זהב ועבדים וכו' כמאמר חז"ל (בפרקי דר' אליעזר מובא בילקוט רמז ס"ח) והיה מוסר נפשו עליה כנודע. נגדרו כל הנשים בזכותה. ובזכות נסיון יוסף שלא שמע אל אשת פוטיפר נגדרו ישראל בזכותו.

ואמנם לא זה בלבד עשה אלהים לנו, כי גם מה ששלח יעקב אבינו אחי יוסף עשרה לשבור בר במצרים גם כן על זה הכוונה היה. כי הנה הרבה ריוח והצלה לפניו יתברך והיה יכול שמו יתברך להחיותם ברעב במקומם, ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב, שלא יצטרכו צדיקים כאלה לכתת רגליהם למקום טומאה כזה ערות מצרים. ואולם הכל היה בעבור זה כי עיקר קשיות הקליפה היה אז במצרים שעל כן היו שולטים מסוף העולם ועד סופו כמאמר חז"ל (תנא דבי אליהו מובא בילקוט רמז קפ"ב) כי קליפתם היתה

שולטת על כל הקליפות והיה צריך עסק רב להכניעה עד שיהיו ישראל יכולין לצאת מתחת ידה. ועל כן שלח יעקב לשם עשרה בניו צדיקים מופלגים וכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין ל"ט.) ובזה בכח צדקתם היו מרביצים ומרגילים שם את הקדושה והכניעו את הקליפה, כי כשזה קם זה נופל כנודע. כי בכל מקום שאיש ישראלי מרביץ שם הקדושה לפי ערך הקדושה כן תוכנע הקליפה אשר שם. ויוסף הצדיק הבין זה בטוב. ואמר להם מרגלים אתם כלומר כי באתם הנה להרגיל הקדושה כאן ולהכניע הקליפה לכובשה תחת ידכם. ולראות ערות הארץ באתם, כי הצדיק בכל מקום אשר הוא משגיח בעיניו בראייתו לבד מגביה הקדושה משם ויכניע הקליפה. ועל כן באתם לראות את ערות הארץ בכדי להכניעה ולכובשה. והוא כעין מרגלים ממש שבאים בכדי לראות איך לכבוש המדינה. ואכן הם היו סבורין שהוא מדבר לפי פשוטו כי הלא מצרי הוא ועל כן השיבוהו כנים אנחנו וגו'.

ואמנם יוסף הצדיק ראה כי לעסק זה צריך להיות גם בנימין אחיו. א', לפי שהיה בבחינת צדיק שומר הברית והוא המכניע ערות הארץ כי זה מול זה. והב', בכדי שיהיה כל המרכבה בשלימות כי שנים עשר אחים כנגד י"ב גבולים דמלכות שנים עשר בקר והוא מרכבה לשנים עשר גבולי אלכסון כמו שאיתא בדברי הרב ז"ל (בליקוטי תורה וישב ובכוונת שמחתי באומרים לי וגו') והוא בחינת שלימות המרכבה וזה טוב מאוד להכנעת הקליפה, ועל כן סיבב שיביאו גם את בנימין. והיה צריך להיות תחילה בחשאי כענין יחוד התפילה שצריך להיות תחילה בחשאי ואחר כך בקול כנודע כאשר הארכנו בזה במקומו. והכל היה בכדי להרגיל ולהרביץ הקדושה שם בכח צדקתם ליישר דרך לפני בני ישראל להכניע תוקף הקליפה. ועל כן גם יהושע שלח מרגלים טרם הכנסו לארץ הכל בכדי שירגילו הקדושה שם להכניע הקליפה שיהיה נוח לכובשה. ואפשר על כן נאמר שם (יהושע ב', א') שנים אנשים מרגלים חרש וגו' כי תחילת היחוד ליחד הקדושה צריך להיות בחשאי כאמור ואחר כך יבואו בני ישראל בהתגלות בקול ליחד יחוד הקדושה שם.

וזה הדבר בעצמו היה כוונת משה רבינו ע"ה. כי הנה אם לא היו ישראל אומרים נשלחה אנשים לפנינו ובמחשבה רעה כזו, ודאי שהיה הקב"ה אומר בעצמו לשלוח אנשים. כי ודאי יהושע לא עשה זאת מדעתו לשלוח אנשים ובפרט בדבר שכבר נכשלו ישראל בו, ובודאי ציוהו הקב"ה בזה. ואכן במה שהתחילו ישראל בזה עבור חסרון אמונתם בה', נתקלקל הענין למאוד וכבר צפה שמו יתברך שלא יצאו נקי מזה. ואך אף על פי כן הנה הבחירה ביד האדם הוא כנודע. ורצה שמו יתברך לתקן את זאת שלא יכשלו

המרגלים בהוצאת דבה. ועל כן אמר למשה שלח לך אנשים פירוש לך דייקא על דעתך כמו שאתה מבין ויודע אופן הצטרכות המרגלים על מה הם משתלחים ומה הם צריכים לעשות ולא שילכו על דעת מחשבת ישראל שהיה לרע ולא לטוב. ושלח אנשים, פירוש צדיקים בכדי שיוכלו להוציא עצמם ממחשבה רעה, ולקשר את עצמם עמך ללכת על דעתך לטובה. ויתורו את ארץ כנען, פירוש שהם יתנו יתור להארץ בהרבצת הקדושה בה בכוחם (וכמו שכתב הרב האלשיך ז"ל (בפרשת בהר בפסוק כי תבואו אל הארץ וגו') שכשישראל על אדמתן הם מוסיפין בהארץ חיות וקדושה בכח תורתן ועבודתן את ה'). אשר אני נותן לבני ישראל, פירוש שכל כך יתוספו בה חיות וקדושה עד שיהיה ניכר בה שהיא המוכנת להנתן לבני ישראל. והוא על דרך הידוע לחכמים שזה שניתן הארץ קודם אל הכנעני בכדי שתבוא אל בני ישראל ברוב טוב בבחינת יתרון אור מן החושך בדמיון אומרם ז"ל (נדה ל"א:) למה נדה טמאה שבעה כו' כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה והבן.

וכאן אמר שמו יתברך שהם יתורו בהארץ עד שיהיה נתוודע על ידיהם את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל פירוש שכבר הגיע העת שאני נותן ארץ כנען לבני ישראל. ולא נאמר אשר אתן, כי זה עיקר שליחותם שיטהרו אותם עד קצה האחרון כשעה שאשה מטהרת לבעלה ויהיה ניכר בה שכבר אני נותנה מיד כנען לבני ישראל. ולזה אמר איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם. כלומר שלזה צריכין להיות שנים עשר דוקא מי"ב שבטים שהיא המרכבה בשלימות ודוקא כל נשיא בהם הטוב והמובחר שיהיו צדיקים מופלגים בכדי שיוכלו בכחם לרגל את הארץ בקדושה ולהכניע הקליפה בכדי לישר דרך לפני בני ישראל שיכבשוה תיכף בבואם. ולזה נאמר וישלח אותם משה וגו' על פי ה' וגו' כלומר שהוא שלח אותם על אופן הזה שאמר לו ה' שילכו אל הארץ להרבות הקדושה שם. וגם יאמר על פי ה' כולם אנשים כלומר שה' אמר לו שהם כולם אנשים צדיקים וכשרים וכמאמר חז"ל (בתנחומא פרשה זו ובמדבר רבה ט"ז, ה') שנמלך משה בהקב"ה על כל אחד ואמר פלוני משבט פלוני ואמר לו ראוים הם וכו'. ראשי בני ישראל כלומר שהיו בבחינת הראש לבני ישראל והראש מכונה על המוח והדעת כי היה צריך לזה דעה שלימה איך להכין שם הקדושה בבחינת המרכבה השלימה י"ב שבטי י"ה ולהכניע על ידי זה הקליפה השוכנת שמה. ועל הדבר הזה ודעה הזו אמר להם משה עלו זה בנגב וגו' כלומר מתחילה תעלו אל המקום אשר הוא הפסולת מכל הארץ והוא ארץ הנגב שמנוגב מכל טוב שרבתה שם בחינת הקליפות ומעט טוב נמצא שם עבור שלא נתקן עדיין בטוב כשאר הארץ. על כן צריך להתחיל התיקון במקום הצריך יותר,

ומקום הטוב יקבל מעצמו מזה התיקון, ובכל דהוא יתקן בטוב. ולזה אמר להם עלו זה בנגב כלומר שתראו להעלות את המקום ההוא לתקנה בטוב ולהכניע רעתה. וראיתם את הארץ מה היא, פירוש תראו איכות הארץ אם עוד בה הרבה רע או מעט. ומאין תדעו זה אמר. ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה וגו'. פירוש שתראו הארץ והעם היושב עליה ויוודע לכם. כי חזקת העמים ותוקפם ידוע שהוא רק בחינת הקליפה שהם אחוזים בה ואם הקליפה תקיפה אז גם הם חזקים הם. ועל כן תראו אם הם חזקים עדיין, אז עדיין חזק הרע בארץ, או לא. ותראו לתקן הכל בטוב ליישר דרך לפנינו שיהיה נוח לכובשם. **ורמז** להם בדבריו הקדושים אופן התיקון שיעשו בה. והוא על פי מה ששנו רבותינו ז"ל (ברכות נ"א.) בכוס של ברכה ונותן עיניו בו וכו' ונודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בכוונת כוס של ברכת המזון) שהוא בכדי להמתיק הה' גבורות שהם ה' אותיות אלהים. להמשיך הארת ה' חסדים שהם סוד ה' פעמים אור והם סוד ה' פעמים הוי"ה גימטריא עין וכו' עיין שם. וגם כאן רמז להם שיראו הארץ בעיניהם להמשיך אורות ה' חסדים על ידי העין ולהמתיק על ידי זה הה' גבורות הנאחזין בה בכדי שתתוקן בטוב. וזה הוא בתחילת ביאתכם אל הארץ תביטו אליה במה שעליה מהיושבים בה. אבל אחר כך תצטרכו להביט בגוף כדור הארץ אם כבר נתקנה בטוב או לא. ולזה אמר להם ומה הארץ אשר הוא יושב בה. לא אמר כמו למעלה העם היושב עליה רק אשר הוא יושב בה. כלומר בחינת הקליפה העצמית השוכנת בגוף הארץ אל זה תפנו לראות בארץ אשר הוא יושב בה בעצמה. הטובה היא אם רעה פירוש אם נתקנה בטוב על מכונה או לא. והכל צריכים אתם לתקן. ומה הערים וגו' זה הוא סימן לחזקת העמים כמאמר חז"ל (במדבר רבה ט"ז, י"ב ומובא ברש"י) והכל על דבר האמור. ומה הארץ השמנה היא וגו' פירוש כי גם בפירותיה תוכלו להביט איכות הקדושה הנמצא בה אם פירותיה שמנים וטובים אז ודאי יש בה הרבה ניצוצי קדושה ותראו להעלותם ולהכניע הקליפה אשר סביבם. והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. כלומר כשתתחזקו שם כדבר האמור ליחד שם המרכבה השלימה להגדיל הקדושה ולהכניע הקליפה אז ודאי ולקחתם מפרי הארץ כי לא יעמוד איש בפניכם מפני מוראכם וחתכם. ורצה משה לזכות לראות מפרי הארץ שעה אחת קודם, לחביבות הארץ בעיני עובדי שמו יתברך כמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ב, ט"ו) כי רצו עבדיך את אבניה וגו'. וגם אפשר לקיים בהם מצוות התלויות בארץ וכמאן דאמר (בבא בתרא קי"ט.) ארץ ישראל מוחזקת הוא מאבותינו. או בשביל שגם הוא יאכל מפירותיה ועל ידי זה יעלה אותה להגדיל הקדושה אשר בה.

והנה משה לא אמר להם שישיבו אותו דבר, כי לא שלח אותם לחקור אחר דבריו יתברך אם טובה הארץ או לא. רק שילכו שם בבחינת הצדיקים ליחד שם הקדושה בבחינת המרכבה השלימה שנים עשר שבטים בכדי ליישר דרך לפני בני ישראל כאמור. (ואפשר שעל כן נאמר במרגלי יהושע (יהושע ב', א') וישלח יהושע וגו' שנים אנשים מרגלים חרש וגו' כי סתם חרש הוא שאינו שומע ואינו מדבר כלומר ששלחום על דעת זה שיהיו כחרשים שאינם צריכים לשמוע שם מה הם אומרים וגם אינם צריכים להשיב שום תשובה כי לא נצרכו לזה רק לרגל הקדושה שם. אך הם מעצמם אמרו (שם שם, כ"ד) וגם נמגו וגו' אבל לא שלחום לזה) רק בני ישראל אמרו שישיבו תשובה להם כמו שנאמר (דברים א', כ"ב) ותקרבון אלי וגו' נשלחה אנשים וגו' וישיבו אותנו דבר וגו' כי הם שלחו בעצה רעה לחפור הארץ עצמה אם אינה הורגת יושביה כאמור למעלה, ואגב זה כללו גם כן בשליחותן לראות בגוף טוב הארץ אם טובה היא או לא. ולא בטחו בה' לומר שבודאי נוחל לבנו יחידו טוב הארץ מכל הארצות וכמשל שאמרו חז"ל (במדבר רבה ט', ז') למלך שזימן אשה לבנו והלך בנו לראותה אם נאה היא אמר לו המלך עבור שלא האמנת בי הנה תראה אותה ולא תבוא לביתך כי אם לבנך אתננה. וכזה היה משפט המרגלים אם לא היו עושין כי אם זה שהלכו לראותה אבל במה שעוד הוציאו דבת הארץ רעה אמר הקב"ה אם יראו האנשים האלה שאפילו ראיה לא אתן להם. ועל כן נאמר וילכו ויבואו וגו' וישיבו אותם דבר וגו' כי לפי שהלכו בעצה רעה כמחשבת בני ישראל ולא כמחשבת משה על כן השיבו דבר כי אם היו הולכים על דעת המקום ועל דעת משה לא היה להם להשיב כלל כי לא שלחום לתשובה כנאמר.

והנה באמת בתחילה נאמר ויעלו ויתורו את הארץ. שכן נעשה שמתחילה עלו במעלה שהארץ קנתה יתור אליה על ידיהם שנתוסף בה חיות וקדושה בביאתן כי בתחילה כשרים היו גדולי ישראל כמאמר הכתוב ראשי בני ישראל ובפרט שהיה ביניהם יהושע וכלב שעל ידם ודאי נתוסף קדושה רבה אל הארץ. ועל כן התחילה הארץ לקשט עצמה לקבל את ישראל אליה והתחילה לבער ולכלות הקוצים מן הכרם ולהקיא את העם היושב עליה ונגפו אז כל גדולי הארץ, ובכל מקום שעברו היו קוברי מתים כמאמר חז"ל שיובא למטה. הכל בשביל שנתוסף בה חיות הקדושה חיות האמת, וממילא נשבר ונתמעט כח חיות הקליפות ונתנגפו לפניהם גדולי העמים. וזה ממש דברי חז"ל שאמרו בזה (תנחומא בפרשה זו ומובא בילקוט רמז תשמ"ג) ויעלו ויתורו את הארץ כיצד היו נכנסין לעיר הדבר היה נוגף את הגדולים והיו בני העיר מתעסקין בקבורתן וכו'. שמזה שעלו

ויתורו את הארץ שנתנו יתור אליה בחיות הקדושה, נכנס הדבר שם לנגוף הגדולים כי נשברה ונכנעה הקליפה אשר שמה.

והנה נודע מאמר הכתוב (הושע י"ד, י') כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. כי אלהים עשה את הדבר ישר שכאשר הגיעו אל הארץ בכח הקדושה שבהם, ובפרט קדושת יהושע וכלב אז הקיאה הארץ את יושביה והרגה תיכף את גדוליהם והם אותם שנכנסו בעומק הרע למאוד, כי נכנעה תוקף הרע שהיה בה. ויהושע וכלב נתנו זאת על לבם והבינו זאת שמה שראו בכל מקום עוברם קוברי מתים זו היא מעלתה וקדושתה שמכלה הקוצים והרע עבור חיות האמת שנתוסף בה. ובודאי ח"ו אינה ארץ אוכלת יושביה ואדרבה נותנת נשמה וחיות לעם קדוש אשר עליה. ואמנם שאר המרגלים לא חפצו להבין בטוב ונכשלו בזה שראו שהעם ניגף לפניהם לומר ח"ו שהיא ארץ אוכלת יושביה. וכל הרע הזה בא להם מרעת מחשבת ישראל ששלחום לחפור את הארץ אם אינה מכלה הדרים עליה כאשר ביארנו למעלה. והם הלכו על מחשבה הרעה הזו.

ועל כן אמרו חז"ל (סוטה ל"ה.) בפסוק (כ"ו) וילכו ויבואו מקיש הליכתן לביאתן מה ביאה בעצה רעה אף הליכה בעצה רעה. ולכאורה הלא בהליכתן היו צדיקים. ואמנם כי על שם זה נקראו רשעים בעבור שהלכו על דעת מחשבת ישראל לחפור את הארץ אם אנשיה מאריכין ימים עליה. ועבור זה אמרו חז"ל (ל"ד:) בפסוק (ט"ז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע שמשה ביקש עליו רחמים ואמר לו י"ה יושיעך מעצת מרגלים וכו'. ולכאורה הלא גם המרגלים באותו שעה כשרים היו. וזה ודאי שלא ידע משה שסופן לדבר סרה. אחת כי אם היה יודע שסוף הדבר לבוא לידי חורבה גדולה כזו ודאי שהיה מבקש על זה מלפני המקום שלא ישלחם כלל וכאשר אמרו חז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תשל"ו וברש"י) בפסוק (במדבר י"א, כ"א) שש מאות אלף רגלי וגו' אומר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחודש ימים ואחר כך תהרגם וכי שבחך הוא זה, אומר לחמור טול כור שעורים ונחתוך את ראשך וכו'. והשנית כי הנה צדיק ורשע לא קאמר וזה ליבא לפומא לא גלי ואין כח ביד שום נברא בעולם לידע זאת כי הבחירה חפשית היא וכמו שכתב הרב האלשיך בזה. ואכן כי העצה רעה ראה מעת הליכתן שהלכו לראות מהות הארץ ועל כן התפלל על זה בעד יהושע שלא ילך בעצה הרעה הזו.

ואפשר לומר שעל כן נאמר בכלב (לקמן י"ד, כ"ד) ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וגו' ואמרו חז"ל (במדבר רבה פרק ט"ז, י"ט ומובא ברש"י) שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים היה אומר אני עמכם בעצה, ולבו היה לומר האמת וכו'. וזהו שנאמר בספר יהושע (י"ד, ז') ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי עד כאן. ולכאורה

מפני מה לא נאמר כן ביהושע שיהיה בפיו בעצה עם המרגלים ובפרט לפי מה שפירש רש"י שם (ביהושע י"ד, ז') שהיה כלב ירא מפני המרגלים והוא שלא יהרגוהו ומפני מה לא ירא יהושע על זה. ואכן כי לפי שהתפלל משה על יהושע שיושיעו ה' מעצת המרגלים. הועילה תפילתו שמתחילת הליכתו נפרד מעצת המרגלים וממחשבותם ולא הלך כי אם על דעת משה לרגל את הארץ בקדושה דמאריה כאשר כתבנו. ואולם כלב שלא התפלל משה עליו הלך בתחילה בעצת המרגלים לחפור את מהות הארץ ולהשיב דבר. ואחר כך כשבא אל הארץ ובודאי קנה שם קדושה יתירה. אחזתו רעדה על זה ונתן אל לבו וכי אפשר שיהיה הארץ הטובה אשר ה' נותן לנו צריך מרגלים לידע מהותה וכאמור. ועל כן הלך ונשתטח על קברי אבות וביקש רחמים על זה שיוציאו ה' מעצת המרגלים. ועל כן היה הוא ירא לומר בפניהם שלא כדבריהם כי יאמרו לו הלא עמנו היית באותו עצה. מה שאין כן יהושע שמתחילה לא היה בדעתם ועצתם כלל. ועל כן היה בו כח להשתיקם כנאמר ויהס כלב, לפי שבעצה אחת היה עמם, ואף על פי כן הגיד שבחה של הארץ. ואפשר על כן נאמר (לקמן י"ד, כ"ד) ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וגו' והביאותיו אל הארץ וגו' וזרעו יורשנה. ופירש רש"י כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה וכו'. ולכאורה מפני מה לא זכה הוא בעצמו להוריש את הגוים אשר בקרבה. ואמנם לצד שבתחילה היה בדעתו לחקור את מהות הארץ על כן גם עליו נקנס שיראה אותה ולא יתננה לו כי אם לבניו כמאמר חז"ל הנזכר. ועל כן לא זכה הוא בעצמו שיהיה שלו כי אם זרעו. ואפשר דעל כן נאמר (ביהושע י"ד, י"ג) ויתן את חברון לכלב בן יפונה לנחלה על כן היתה חברון לכלב וגו' לנחלה עד היום וגו' כי לא ניתן לו הארץ כי אם לנחלה שינחילנה את בניו אחריו ולא לו. ואכן שאר המרגלים שנשארו בעצה הרעה הזו לחפור את הארץ מה היא ואם אינה ארץ אוכלת יושביה על כן כאשר ראו שהיו קוברי מתים אמרו מאי דקמן הלא בשביל זה אנו נשלחים. ואם לומר שהקב"ה עושה זאת למעינו שיהיו טרודים במתיהם ולא יתנו לב עלינו. הלא הרבה ריוח והצלה לפניו יתברך, והיה לו יתברך להציל אותנו באופן אחר, ולא בדבר הזה שאנחנו הולכים בשבילו. אם לא שח"ו כן טבע הארץ להרוג יושביה.

ואמנם כבר כתבנו כי ישרים דרכי ה' וגו'. ולא ישנה שמו יתברך הדבר הצריך להיות, בשביל טעות הטועים. והיה להם להבין גודל קדושת הארץ וחיות הרוחניות שבה כדרך הצדיקים שמבינים את המקום שהולכים בה, מה הוא. כאברהם אבינו ע"ה שמשהגיע לסולמה של צור אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת כמאמר חז"ל (בראשית רבה ל"ט, ח') כי הבין גודל קדושתה וחיות האמת שבה. ומאופן הבנות הקדושה היה להם לידע

שלפי גודל הרוחניות שבה אין הרעים יכולין להתקיים בה ותקיא הארץ את יושביה והם כלין והולכין. ונעשה ענין הזה עתה לפי שהגיע עתה להפקד בטוב להתגלות כח חיות הרוחניות שבה, ובזה מכלת הקוצים. וכנודע ליודעים בחינת התלבשות השכינה הקדושה באומה והאומה מתגדלת בזה וכובשת מלכים לממשלתה עד מילוי סאתה ואחר כך היא בעצמה שורפתה ומכלתה עד איבודה לגמרי. והם לא רצו לתת לב על זה. ועל כן נאמר וישובו מתור הארץ כלומר הגם שבתחילה נאמר ויעלו ויתורו וגו' שנתנו יתור להארץ כנזכר שהארץ נתעלתה בחיות הרוחניות שבה אבל אחר כך שבו מזה לתת כבוד ויתור להארץ. ואדרבה הוציאו דבה עליה לומר אוכלת יושביה כלומר כל יושביה עליה אוכלת שהורגת טובים ורעים. ועל כן סיימו וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. ולכאורה דבריהם סותרים זה את זה בתוך כדי דיבור כי אם אוכלת יושביה איך נמצא שם גבורים עזים כל כך ומן הסתם אנשים הדרים על ארץ הלזו אף שהם חיים מכל מקום היו חלושים בטבעם (ועיין מה שכתבנו למעלה להיפך מזה והכל אמת). ואכן שאמרו כי כל העם שראו בתוכה הם אנשי מדות טובות שלא ראו רע מהם (וכמו שכתב בכלי יקר זללה"ה) והראיה שלא תפסו אותם להרגם בערים כדרך כל המדינות שהמרגלים הבאים שם בני מות הם. ולא האמינו בה' לומר שזה ודאי מאת ה' הוא ששמרם מכל רע, רק אמרו שהוא מטוב הגוים ההם. ועל כן ודאי זה שהארץ מקיאה אותם לא מצד הקדושה שבה כי אם ח"ו מרעתה בטבע. ועל כן אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה מחמת ששם כבר נסתלק הרע במקצת על ידי ישיבת ישראל שם. ונשכח מלבם כי ישראל עשו את מצרים כמצולה שאין בה דגים שלא נשאר שם ניצוץ קדושה כי אם ההכרח להחיות הארץ עד עת הגאולה, וכמעט בכל הרע הוא שם. אבל יהושע וכלב היו מן התרים את הארץ שהם נתנו יתור וכבוד להארץ ואמרו טובה הארץ מאוד מאוד כלומר לא ח"ו מחמת רעתה אוכלת יושביה רק מחמת טובה הגדולה שאינה יכולה לסבול הרעים ומכלת הקוצים. אבל אנו אם חפץ בנו ה' פירוש אם נהיה כשרים והגונים שיהיה חפץ ה' בנו כלומר שיחפוץ בנו ה' מחמת טובינו והביא אותנו אל וגו' ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש כלומר לפנינו ודאי יהיה הארץ אשר זבת חלב וגו'. ונודע אשר כי יהיב רחמנא שובע לחיי הוא דיהיב כמאמר חז"ל (תענית ח':). והכל כי אם נהיה טובים ודאי נתהלך לפני ה' בארצות החיים כי היא ארץ החיים ואינה מכלה כי אם הרעים. אבל נותנת כל טוב וחיים להטובים.

עוד יתבארו הכתובים בדרך אחר, ובזה נבוא בפירוש הפסוקים אחת לאחת. דהנה להבין מה שנמלך משה במקום בשליחות המרגלים הגם שהוטב הדבר בעיניו כמה שנאמר

(דברים א', כ"ג) וייטב בעיני הדבר. ואמנם כי היה ירא במשלחתם שלא יוכשלו מאנשי ארץ כדרך הולכי מרגלים שאם ישימו אנשי הארץ לבם עליהם יהיו נתפסים ברשתם. ולזה אמר אשאל את פי ה' אלהי אם הוא יתברך יסכים לזה ודאי שיצליחו ולא יכשלו בלכתם, או שימנע ה' מלשלוח עבור זה. והנה באמת כשראה שמו יתברך שלא יגיע להם שום רע בלכתם רק וילכו ויבואו מקיש ביאה להליכה בלי שום פגע רע ומוקש, על כן לא עיכב את השליחות כי אולי ישימו בני ישראל זאת על לבם גודל הנס שיעשה במרגלים שישובו בשלום שהוא שלא כדרך הטבע וכאשר נבאר להלן, ויחזק לבם בזה לבוא לגשת מהר אל הארץ, ולא יעלה מורא על ראשם מהעמים השוכנים בה. ולזה יאמר הכתוב שלח לך כלומר שלח אותם ואני מבטיחך שלך יהיה כלומר שישובו אליך כמו שתשלחם בחיים ושלום. ועל כן שלח אנשים פירוש לפי שאני מבטיחך שישובו כולם אליך בלי פגע, תוכל לשלוח אנשים חשובים ראשי העדה. שלא כדרך שולחי מרגלים שבוחרים באנשים ריקים קלי הדעת לפי שכפסע בינם לבין המות ולא ירצה איש חשוב להכניס ראשו בזה, וגם בכדי שידעו לשקר ולכזב אם יתפסום, ויוכלו לברוח מן התפיסה. אבל אתה תשלח אנשים חשובים ואני מבטיחך עליהם שיחזרו לשלום בלי דבר רע ובזה יוגדל הנס בעיני בני ישראל. וגם צריכים להיות אנשים חשובים בכדי שיסמכו העם עליהם ויאמינו לדבריהם שלא פגע בהם אדם לומר להם מטוב ועד רע, ויאמינו על ידי זה להבא שיבואו וירשו את הארץ כדבר ה'. ולזה אמר ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל. כלומר מזה שיתורו את ארץ כנען ידעו הכל כי ודאי אני נותנה לבני ישראל כי יראו שנפל פחדם על כל העמים הגרים בה שלא יתגרו בהם, ומכל שכן שיפלו לפני בני ישראל, לחלישת לבם. וכאשר אמרו מרגלי יהושע (יהושע ב', כ"ד) וגם נמוגו כל ישבי הארץ מפנינו כלומר גם מפנינו לבד השני מרגלים שהיו שם נמוג לבבם ולא קמה עוד רוח בהם. וכמו שאמר מלך יריחו (שם שם, ג') כי לחפור את כל הארץ באו שכל כך נפל פחדם עליהם שסברו שבשנים מהם די לחפור את כל הארץ. ועל כן בבואם לשלום ידעו בני ישראל כי בודאי יבואו אל הארץ. ולזה אמר איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו וגו' כי דרך שולחי מרגלים אם ישלחו לרגל מדינה אחת ישלחו בחשאי אחד או שנים לרוב ולא יותר בכדי שלא יתרעש הדבר על ידי רבוי אנשים ויתפרסם ומכל שכן שלא לשלחם ביחד כי אם אחד מקצה מזה ואחד מקצה מזה והכל מפני היראה שלא יוודע הדבר למלך המדינה ויהרגם. אבל בזה תשלחם איש אחד למטה והם שנים עשר אנשים הולכים כולם ביחד ולא ייראו ולא יפחדו. והכל להגדיל הנס בעיני בני ישראל. וגם שכל שבט ושבט יאמין ביותר בשלוחו אשר משבטו כי יאמר שבודאי הוא מגיד

להם האמת שלא ידיח את בן אחיו או בן אמו (או אפשר להיפך כי אמר הקב"ה אולי לא יאמינו בני ישראל שבודאי ישובו בשלום ועל כן כל אחד יאמר יהיה השליח משבט אחר לא משבטי על כן תקח איש אחד מכל שבט ובזה לא יהיה להם פתחון פה לומר דבר) ותשלח דוקא כל נשיא בהם בכדי שיהיה להם על מי לסמוך ולהגדיל הנס שבודאי ישובו כאשר ילכו בלי שינוי. ועל כן,

פסקה ג

וישלח אותם משה וגו' על פי ה' כולם אנשים ראשי בני ישראל וגו'. כלומר כי משה האמין בה' ובדברו, ושלח על ידי הבטחתו כולם אנשים גדולים וחשובים ראשי בני ישראל הגם שמי ראה לשלוח ראשי העם למרגלים, ובכל מלחמה הנה ראשי העם. נשמרים יותר משאר העם ואך לא כן כאן. כי ידע שה' אתם ולא יראו מרע. ולזה הנה,

פסקה ד

ואלה שמותם למטה ראובן וגו'. כלומר כי הנה אנשי שם היו וכל אחד היה ניכר בשבטו עד שהשבט היה מתיחס בו. וזה למטה ראובן וגו'. כלומר כי הוא היה המיוחד במטה ראובן שכולם היו מתכבדין בו והוא אותו ששמו שמוע בן זכור וכן כולם היו מיוחדין לשבטן עבור שהשבט היה מתיחס בו שכן דרך החשוב שהכל מתיחסין בו. וראיה משבט אפרים ויהודה שמרגליהם היו מן החשובים דחשובים ומשה שלח את יהושע מבחוריו וגיסו כלב בן יפונה והכל להראות בטחונו בה' שבודאי יפול פחדם על העמים ולא יגעו בהם. ובזה אפשר לרמז במאמר הכתוב איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם. פירוש רק שני אנשים יהיו למטה אבותיהם ולא נשיאיהם והם יהושע וכלב וזה איש אחד איש אחד למטה אבותיו אבל השאר תשלחו כל נשיא בהם. והכל להראות כי החליפו אלו בכוון לגודל אמונת משה בה' שעל כן שלח דוקא קרוביו ואוהביו וידעו בני ישראל כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט. ואומר הכתוב,

פסקה טז

אלה שמות האנשים וגו'. ויקרא משה להושע בן נון יהושע ואמרו חז"ל (סוטה ל"ד: ובמדבר רבה ט"ז, ט') שהתפלל עליו י"ה יושיעך וכו'. ולכאורה מה ענין התפילה אל קריאת שמו היה לו להתפלל עליו בלי ההוספה על שמו. ואמנם כי כוונת משה היה על דרך מאמר הכתוב (שמות י"ז, י"ד) כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק וגו' כי יהושע הוא המסוגל לבטל קליפת עמלק כנודע (וכמו שאיתא בזוה"ק בשלח ס"ו.). וזה היתה כוונת קריאת שמו בכדי שלא יוכל עמלק להזדווג להם ח"ו, כי עמלק יושב בארץ הנגב. ואמנם גם זה נרמז שהתפלל עליו י"ה יושיעך וגו' והוא לפי ששמע משמו יתברך שאמר לו שלח לך ופירושו שלח לך לדעתך אני איני מצוה אותך כמאמר

חז"ל (סוטה ל"ד: וברש"י שם) עלה בלבו לומר מפני מה אינו מצויני יתברך על הדבר הזה אם לא שיש איזה חשש בדבר ועל כן התפלל על יהושע שינצל מזה. ולזה אמר הכתוב,

פסקה יז

וישלח אותם משה וגו' ויאמר אליהם עלו זה בנגב וגו'. כלומר עבור זה שהבטיחני הקב"ה שתשובו בשלום, ועבור זה שקראתיו במאמר שמו יתברך, יהושע. על כן עלו בנגב, אף שעמלק יושב בארץ הנגב וידוע שהוא השונא לישראל יותר מכל האומות וקליפתו בתוקף גדול אף על פי כן עלו שם כי גם עליו יפול פחדיכם ומוראכם. ועל כן ועליתם את ההר הגם שדרך השומרים לישב בהרים ובגבעות בכדי לצפות מרחוק אם לא יבוא איזה מרגל או איזה חיל אומה ושם ודאי חיל עמלק, אל תיראו מהם. ועוד יאמר עלו זה בנגב על דרך הסימן שעשה יהונתן עם נושא כליו (שמואל-א י"ד, ח'-י') שבתחילה יתראה אליהם ואם יאמרו עלו עלינו אז ודאי פחד ה' עליהם שיראים לרדת אצלינו ונכבשם. וכזה אמר להם משה עלו זה בנגב ועליתם את ההר שאתם תעלו תיכף אליהם בחזקה ולא תעמדו תחת ההר, בכדי שלא יסברו העמלקים שאתם יראים מהם כי הם יראים מכם ולא אתם מהם. ועל כן,

פסקה יח

וראיתם את הארץ מה הוא וגו'. פירוש שאין לכם להסתיר ענין הדבר שאתם הולכים עליה כדרך שאר המרגלים שמסתירים ענינם רק וראיתם מפורש בפומבי את הארץ מה היא כאדם העושה בשלו לבחון את הארץ אם טובה ולבחון העם היושב עליה החזק הוא הרפה וזה ודאי משפט מות הוא ואך אתם לא תיראו כלל. עוד תעשו שתראו,

פסקה יט

ומה הערים אשר הוא יושב וגו' הבמבחנים וגו'. והבחנת ערי מבצר בגלוי ידוע שהוא שלא בטבע כלל לצאת נקי מזה. ועוד יותר תעשו,

פסקה כ

והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ וגו'. ומי לא ידע ויראה בעיניו שמרגלים הם כיון שנושאין הפירות לארצם ואינם אוכלים מהם. ועל הכל הנה ה' אתכם להצילכם מכל אויביכם ולא תיראו מהם. ואומר הכתוב כי כן היה כדבר משה. אשר,

פסקה כא

ויעלו ויתורו את הארץ וגו'. שעלו בריש גלי ויתורו את הארץ לעין כל ממדבר צין עד רחוב לבוא חמת. ומספר הכתוב והולך עוד בגבורת ה' יתברך. אשר,

פסקה כב

ויעלו בנגב ויבוא עד חברון. שכלב לבד בא לחברון כמאמר חז"ל (סוטה לד:) ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק ומי יצא נקי מתחת ידם. וגם הנה וחברון שבע שנים נבנתה

לפני צוען מצרים ובודאי כל טוב שהיה במצרים כל שכן שהיה בחברון. ומצרים ידוע שעבד לא היה יכול לברוח משם והן כלב נכנס לבדו שם ויצא בשלום בלי פגע. ועוד יותר אומר הכתוב אשר,

פסקה כג

ויבואו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה וגו' וישאהו במוט בשנים וגו'. ונודע מאמר חז"ל (במשנה ג' פרק ג' דביצה) שחטה בשדה לא יביאנה במוט ובמוטה וכו' ופירוש משום דאוושא מילתא כו' והם נשאוהו בפרסום במוטות לעין כל וגם מן הרמונים ומן התאנים ומי הוא אשר לא ידע שהם נושאים אותם להראות את טוב הארץ בכדי לבוא עליהם במצור. ועוד יותר מספר הכתוב כי,

פסקה כד

למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל. ואומר קרא נחל אשכול ולא קראו. כי בעל השדה בעצמו קרא למקום ההוא נחל אשכול על אודות האשכול שכרתו בני ישראל ובכל זה לא היה להם שום פוצה פה ומצפצף לומר להם שלא כהוגן. כי היה ה' אתם והשתיק כל אשר סביבם. ואכן אומר הכתוב,

פסקה כה

וישובו מתור הארץ. כלומר המרגלים שבו עצמן לצד אחר מזה אשר תרו הארץ כי לא די שלא הגדילו שם ה' בשובם מתור הארץ לומר הרי לפניכם הנס המופלג שנעשה עמנו שנפל פחדינו עליהם ונמוגו מפנינו עד שלא אמר לנו איש מהם דבר ובזה תדעו שבודאי נבואה אל הארץ לבטח. אלא אף הוציאו דבה בזה הדבר עצמו לומר. הנה,

פסקה כז

באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה וגו' כלומר הנה באנו לשם בלי פגע ומקרה רע וגם ראינו את טוב הארץ שזבת חלב ודבש הוא כדרך המרגלים ולא אמר לנו אדם דבר. ועוד יותר עשינו שלקחנו ונשאנו פירותיה משם וזה פריה. והוא שלא בטבע שלא ירגיש אדם בזה ואין זה כי אם,

פסקה כח

אפס כי עז העם היושב בארץ וגו'. כלומר שבודאי אין בזה כי אם לגודל חזקם ותוקפם ומחמת עזות שלהם לא חששו אלינו כלל. והיה כמצחק בעיניהם לומר שאנחנו נבוא לרגל את ארצם ואנו באים נגדם. ודקדקו לומר סתם העם היושב בארץ ולא הזכירו שם האומה. לומר, כי לא אומה אחת שם לומר הרי גם אנו אומה לנגד אומה. כי הרבה אומות שם וכל אחת עזה וחזקה עד למאוד, ואין לכנותם כי אם בשם העם לבד. וכאשר נאמר במלחמת הכנעני מלך ערד (במדבר כ"א, ב') אם נתן תתן את העם הזה בידי וגו' לפי

שראו ישראל שהיה צורת פניהם משל עמלק ולבושיהן ושיחתן של כנענים אמרו רבונו של עולם אין אנו יודעין מי הן וכו' והתפללו סתם בלשון העם הזה כמאמר חז"ל (בספרי מובא בילקוט רמז תשס"ד). וראיה שלא אומה אחת הוא כי הרי והערים בצורות גדולות מאוד מה שאין דרך מי שרוצה לשמור עצמו מאנשים כמונו לעשות החומה גבוה כל כך אם לא מחמת שעמים רבים שם וכל אחד מהעמים חזק מאוד וכל אחד ירא מחבירו שלא יבוא עליו על כן הערי מבצר גדולים וגבוהים כל כך. וראיה לזה כי הנה וגם ילידי הענק ראינו שם והם המעניקים חמה בקומתם (יומא י'.) ועל כן צריכין לעשות בפניהם חומה גבוה לרום. וגם מזה ראיה שלא אומה אחת שם כי הם ודאי נחלקו מאומה אחרת. והגדילו עוד ברשעם להוציא דבת הארץ לומר לכו וראו הרי,

פסקה כט

עמלק יושב בארץ הנגב וגו'. וארץ הנגב ידוע שהוא מנוגב מכל טוב שהוא הפסולת מכל הארץ ודחו העמים את עמלק לשם. וגבורת עמלק וכחו ידענו שהוא חזק למאוד ואף על פי כן לא נתנוהו לשבת בארץ זבת חלב ודבש, מכלל שהם חזקים הרבה ממנו. ואמרו עוד הרי והחתי והיבוסי וגו' יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן. וכל המקומות האלה ודאי אינם משובחים כשאר הארץ. כי הר אינו טוב כמישור וגם אצל הים אינו טוב כל כך כמאמר חז"ל (ספרי מובא בילקוט רמז תתקס"א) בפסוק (בראשית מ"ט, י"ג) זבולון לחוף ימים ישכון שהיה זבולון מתרעם לפני המקום ואמר לפניו רבונו של עולם לאחי נתת ארצות ולי נתת ימים וכו'. והאומות האלה נודעים בגבורתם ובחזקתם, ואף על פי כן הם גרים בפסולת הארץ, מכלל שארץ העמים גופה תקפה וגבורתה גדלה עד למאוד, ועבור זה לא חששו שם אלינו כלל. ואף בראותם שנטלנו מפירות הארץ מה להם בזה והם אינם יראים מאדם בעולם ובפרט מאנשים כמונו. ועל כן הנה כלב בן יפונה הצדיק, כשמעו זאת ויכאב לבבו מאוד, חגר חרבו על ירך ועמד עליהם בכוחו הגדול. ונאמר,

פסקה ל

ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וגו'. כלומר השתיק את כולם והראם אל משה. לומר כי הן זה ודאי אמת אשר תוקף העמים וחזקם גדולה עד מאוד אבל הביטו אל משה וכי יש דבר בעולם שיעמוד נגדו הלא הוא המשדד ומשבר בכוחו של שמו יתברך את כל המערכת השמים וכוכביהם ומכל שכן את כל טבע עולם הזה ומה עשה בפרעה ובכל עבדיו להכותם עשר מכות שלא בטבע העולם וגער בים סוף ויחרב וניער פרעה וחילו בתוכו וכמאמר חז"ל (סוטה ל"ה.) הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן וכו' וכיון שהוא עושה דברים שלא בטבע העולם כי אם במאמר

פיו יתברך. ודאי הלא כל הגוים כאין נגדו כאפס ותהו נחשבו לו וכל דיירי ארעא כלא חשובין. ובזה ודאי עלה נעלה וירשנו אותה וגו'. וכפל דבריו לומר עלה נעלה והיה די לומר נעלה לבד. ואמנם כי קאי למה שלמעלה לומר שהשתיק את כולם אל משה ואמר עלה כלומר כיון שהוא עולה ודאי נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה פירוש הוא ודאי יכול ואנחנו אצלו נוכל לה כיון שהוא עושה הכל בכוחו של הקב"ה ומה כל הארץ הלזו לפניו יתברך. והנה בדברים האלה השתיק כל העם כי מי מהם לא ראה את מעשה ה' הגדול והנורא אשר עשה עמהם מעת צאתם ממצרים עד היום הזה ומה יענו על הדבר מה שלמעלה מהטבע. ואמנם הנה נודע מאמר חז"ל (שבת ק"ה:) אומנותו של היצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך וכו' עד שאומר לו עבוד עבודה זרה והולך ועובד וכו'. וכזה נעשה במרגלי הארץ שאף שבתחילת הליכתן כשרים היו. מכל מקום הנה בעת בואם לשם וראו את עמי הארץ. ונתייראו מהם לרוב תוקפם. וזה נעשה מחסרון אמונתם כי לא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו לומר שודאי יושיעם ה' כאשר הושיעם עד הנה. ואמרו בלבם אפשר שלא יתקיים עליהם ה' עוד במלחמה כבידה כזו. ועתה כאשר השתיק כלב את כל העם לומר כי הנה משה עמם שעשה בכוחו של הקב"ה נוראות גדולות עד הנה ובודאי כן יעשה עוד. אומר הכתוב,

פסקה לא

והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות וגו' כי חזק הוא ממנו. כי מרעה אל רעה יצאו עד שכחשו בה' ח"ו וכפרו בו לומר כי ח"ו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם כמאמר חז"ל (סוטה ל"ה.) כי כן אומנותו של יצר הרע שכאשר ישמע האדם לעבירה קלה ולא יחזור בתשובה עליה אז יתפסנו ברשתו ח"ו ויסיתנו לכפור בה' ובתורתו והוא הולך ועושה כן. ומזה מוסר השכל אל בני אדם גם בני איש. לשמור עצמו יומם ולילה שלא ישמע אל היצר הרע לעבור על עבירה קלה מן הקלה. כי מן הקלה ודאי יבוא לעבור על החמורה שבחמורות. לצד שכיון שנקנה בנפש האדם בחינת הרע הנאחזת בו מן העבירה כמאמר חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין רבי אליעזר אומר קשורה בו ככלב וכו' הרי הרע הזה יביאנו לעבור את פי ה' עוד ועוד עד אל הקצה מזה.

ועוד צריך האדם לקחת מוסר מזה איך שצריכין לכפות מדות הרעות מכל וכל, וביותר מדת הגבהות ומדת הנצחון הבא ממדת הגבהות. כי הן אנשים הללו ידוע שהיו צדיקים ובעלי שם טוב וגבורי כח ונבחרו על פי ה' והעיד עליהם הכתוב כולם אנשים ראשי בני ישראל ועם כל זה כיון שאמרו בפיהם אפס כי עז העם היושב בארץ וגו' ונשמע

מדבריהם שקשה לעלות אל הארץ על כן אחר כך כשאמר כלב עלה נעלה וגו' הגם שלא הכחיש את דבריהם כלל כאשר כתבנו שהודה לדבריהם לומר אמת כי עז העם ואך עלה נעלה בכוחו של הקב"ה. אף על פי כן כיון שאמר שלא כעצתם לא יכלו לעצור כח לשתוק בזה לומר יעשו העם מה שירצו. ויצאו עבור זה מדת יהודית להכחיש בה' ולכפור בו. והכל מפני הגבהות והנצחונות שלא יכלו לעמוד בזה שינצחם אדם שיהיה נעשה שלא כעצתם וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ק"א:) בירבעם בן נבט גסות הרוח שהיה בו טרדתו מן העולם וכו'. כי לא לימד עצמו קודם לשבר את גבהות לבו. ועל כן כאשר ראה שכשילך לירושלים יהיה רחבעם יושב בעזרה והוא יעמוד ואין זה לפי גדולתו. הלך ועבד עבודה זרה והחטיא את ישראל בעבירה חמורה וגדולה כזו. והכל בכדי שלא יפול רגע מגבהותו וגדלותו. אוי לאותו בושה ולאותו כלימה. וכן אנו חלילה בדורותינו זה. הגם שהאדם אינו מבין זה ונדמה לו שעושה הכל לשם ה'. אבל באמת שקר וכזב הוא. כי על ידי גבהותו ונצחונו בקל יבוא לכפור בה' ובתורתו ובחכמיו וצדיקיו ויעמוד בחזקה בכל מאמצי כוחו ובכל ממונו שלא ינצחנו אדם.

ונחזור לענין המרגלים שכחשו בה' לומר ח"ו כי חזק הוא ממנו. ואמנם כי יראו לנפשותם פן יכחישם כלב בזה לומר, הרי בעינינו ראינו מפלתם לפנינו כי הלא בכל מקום שעברנו קברו מתים, ובודאי זה הדבר עשה ה' לסימן לנו לראות כי הוא יתברך מפליא לעשות ומפיל את הגוים לפני מעט מישראל ומכל שכן בבוא כל ישראל לשם ודאי יפילום בדבר או בחרב איש ברעהו. לזה הקדימו עצמן להוציא גם מזה דבת הארץ. ועל כן נאמר,

פסקה לב

ויוציאו דבת הארץ וגו' לאמר הארץ אשר עברנו בה וגו' ארץ אוכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו וגו' אנשי מדות וגו'. כלומר כי היא בטבע הורגת אנשיה. ואין מתקיים בתוכה כי אם אנשים הגבורים החזקים למאוד ועל כן כל העם אשר ראינו בתוכה הם אנשי מדות שזה לכאורה שלא בטבע כלל כי הגם שיש ארץ שמגדלת גבורים מכל מקום ודאי לא כולם גבורים המה ויש בהם גם כן חלשים אבל שם כל העם שראינו בתוכה הם אנשי מדות. ובודאי אין זה כי אם מחמת שהחלשים אינם מתקיימין עליה כלל ולא נשאר כי אם הגבורים אנשי השם. ויש בדבר הזה לשון הרע לכמה פנים. אחת שלא יוכל כלב לעשות סימן מזה לטובה כאמור. והשנית שאמרו כי גם עבור זה לא נתנו לב עלינו ליתן אותנו כמרגלים את הארץ כי אמרו מה לנו אם יבוא עם כזה אלינו. הלא בין היום ובין מחר יאבדו כולם שהארץ תאכל אותם ואת אשר עמם. ובזה ודאי המסו את

לב העם והיה לאבן. והנה לפי שאמרו שהעם אנשי מדות ולא פירשו מדתן כמה הוא. על כן אמרו,

פסקה לג

ושם ראינו את הנפילים בני ענק וגו' ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם. כלומר הנה הנפילים ידוע שהם בני ענק שמעניקין החמה בקומתן. ועל כן ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם ששמענו אומרים זה לזה נמלים (או חגבים) הולכים בכרמים כאנשים כמאמר חז"ל (וסוטה ל"ה. ומובא ברש"י) ואם כזה היינו בעיניהם מכלל הדבר אתה למד ששאר האנשים שם הם גדולים וגבוהים למאוד. כי הרי הם נחשבים אצלם כאנשים ועלינו אומרים נמלים כאנשים. ומזה תדעו מדות אנשים אשר שם. ועל כן,

פרק יד

פסקה א

ותשא וגו' ויבכו העם בלילה ההוא וגו' ויאמרו אליהם וגו' לו מתנו בארץ מצרים וגו'. כלומר שבכו העם במר קולם ואמרו. כי לזה שאומרים המרגלים שהיא ארץ אוכלת יושביה אין אנו חוששין כלל. כי לו חפץ ה' להמיתנו היינו מתים בארץ מצרים או במדבר הזה היה ממית אותנו. ואך,

פסקה ג

ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז וגו'. פירוש למה דוקא מביא אותנו אל הארץ הזאת שגבורת העמים חזקה עד אין שיעור ולא אל ארץ אחרת אם לא שחפץ ח"ו שדוקא נפול בחרב שהוא מיתה הקשה מאוד ממת על מטתו, ונשינו וטפנו יהיו לבז. ובפרט לאשר ידוע מזוה"ק (וישב קפ"ה.) שטוב יותר ליפול בין נחשים שרפים ועקרבים מליפול ביד שונאים בני אדם גם בני איש וכו' כי איש הוא בעל בחירה, והבחירה ניתן ביד האדם וקשה לצאת נקי מתחת ידו הגם שהכל ביד הקב"ה והקב"ה שומר את חסידיו אשר אפילו מיד רשעים יצילם פירוש אפילו כשהם כבר בידם יצילם ה'. מכל מקום קשה זאת ממי שאינו בעל בחירה. ולזה אמרו למה יביא ה' אותנו אל הארץ הזאת, שבטבע העולם הוא שלא יקום איש נגדם, ויצטרך שמו יתברך לשדד הטבע בשבילנו. מוטב שיתן לנו ארץ אחרת שאינה עזה כל כך. ולזה אמרו הלוא טוב לנו שוב מצרימה ונשב שם. ובעזרתו יתברך יחיינו שם ויוציאנו מגלות המצרים לשבת שם חפשי. ועל כן,

פסקה ד

ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה. פירוש שאין אנו חפצים לשוב למצרים בכדי לסור מאחרי ה' חלילה כי אם נתנה ראש שניתן ונקבל את שמו יתברך

להיות עלינו לראש ואך ונשובה מצרימה להחיותינו שם. וזה טוב יותר מלבוא אל ערים הגדולות האלו מקום סכנה שבטבע מי שיגש אליהם יפול בחרב. ולזה,

פסקה ה

ויפול משה ואהרן על פניהם וגו'. כי הנה נודע וכבר הארכנו בזה במקום אחר שחטא הדור גורם ירידה לפרנסו והוא כמאמר חז"ל (ברכות ל"ב.) במעשה העגל שאמר הקב"ה למשה לך רד וגו' ואמרו, לך רד מגדולתך וכו', וכן אמרו חז"ל במדרש (שמות רבה מ"ב, ב') אתה והם בירידה. ועיין בדברי הרב ז"ל (בליקוטי תורה דברים פסוק ויתעבר ה' בי למענכם וגו'). ועל כן כאשר חטאו ישראל כאן למרוד בשמו יתברך שלא ללכת אל הארץ שציוה אותם, ולחזור למצרים שהזהירם שלא לחזור שם. בזה גרמו ח"ו ירידה ונפילה לפרנסי ישראל והם משה ואהרן ועל כן נפלו לפניהם על פניהם לומר ראו מה אתם עושים. ואמנם אומר הכתוב,

פסקה ו

ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם. פירוש מהדברים ששמעו מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם. כי הלא הם היו שם אתם וראו את כל טוב הארץ והבינו את קדושתה ורוחניותה וידעו שאין בכל המקומות כזאת ובודאי ח"ו אינה ארץ אוכלת יושביה בשום אופן כי טובה וחסדה אין חקר. ומה שראו שם קוברי מתים ודאי הקב"ה עשה זאת בכוון לסימן כי העמים נופלים לפניהם כקש, עש יאכלם. וגם הארץ בעצמה היא מתקשטת לפני בני ישראל ככלה אל החתן ועל כן היא מכלת הקוצים מן הכרם כאשר כתבנו למעלה. ולזה כאשר שמעו הדבה הרעה הזו מן המרגלים דנו בזה דין מחרף ומגדף לומר על טוב הקדושה כי היא הרעה שברעות. ועל כן קרעו בגדיהם כדין השומע חירוף וגידוף ח"ו שחייב לקרוע (כמו שאיתא ברמב"ם פרק ב' מהלכות עכו"ם הלכה י'). ולזה,

פסקה ז

ויאמרו אל כל עדת בני ישראל וגו' טובה הארץ מאוד מאוד. כלומר ידענו בבירור כי ח"ו אין רע נמצא בה, אדרבה היא הטובה שבטובות, חסדי דוד הנאמנים וחלילה לומר עליה אוכלת יושביה. אדרבה נותנת חיים ושלום וכל טוב להיושבים בה בקדושה כי הלא היא נקראת ארץ החיים. שכל החיים והטוב נמשך משם. ועל כן,

פסקה ח

אם חפץ בנו ה' וגו'. והנה לכאורה זה פלא מה שאמרו יהושע וכלב בלשון ספק אם חפץ בנו וגו' וכי ח"ו לא היה דבר ה' ברור בלבם מה שהבטיח לאבות להנחיל את הארץ לבני בניהם. וגם במצרים על ידי משה נביאו אמר כמה פעמים והוצאתי וגאלתי ולקחתי וגו'.

ואמנם הנה כבר כתבנו בכמה מקומות כי שני בחינות נמצאים במה שהקב"ה מפליא נסיו לעמו ישראל, שעליהם שיבח אליהו למרי עלמא (בתיקוני זוהר י"ז.) ואמר אנת הוא עילת העילות וסיבת הסיבות. האחד כאשר הקב"ה מפליא פלאות בשבירת ושידוד כל בחינת טבע העולם ומכניע כל מערכת השמים וכוכביהם נגדם כמו בפקידת אברהם ושרה בבנים שמזל השמים הראה להיות אברהם עקר לעולם לא יראה זרע ח"ו והקב"ה הגביהו למעלה מן המזל ואמר לו מאי דעתך דקאי צדק במערב אהדרנא ומוקמינא ליה וכו' כמו שאמרו חז"ל (בשבת קנ"ו:) או בנסי יציאת מצרים וקריעת ים סוף והורדת המן והשליו ארבעים שנה לשש אלף רגלי שכל אלה הם נסים למעלה מטבע העולם. ועל זה עולה שבחו בעילת העילות כי לפי שהוא כביכול העילה הראשונה וכולם הם עלולים מאתו יתברך הרי כולם בידו הם לשברם ולהכניעם ולכפותם מלפני מקבלי התורה וצאצאיהם. והשנית הוא כשח"ו אין ישראל זוכים לבחינה המופלאה הלזו שיהיה הנס נגלה ונראה לעין כל כי הוא האל העושה פלא. אז כביכול הקב"ה מפליא נסיו עמהם מלובש בדרך טבע העולם. כמו בנס חנוכה כשעמד עליהם מלכות הרשעה וכו' אף שהקב"ה מסר גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים מכל מקום יוכל המתעקש לומר כי מקרה הוא שקרה בטבע העולם להיות אימת חלש על גבור ולהתגבר עליו וכן בכל מלחמות ישראל אף שהיו בנסים מופלאים מכל מקום הם מלובשים בטבע העולם לערוך מלחמה בכלי קרב לישא גוי אל גוי חרב וכמו בנס מרדכי ואסתר אף שהיה נס נפלא פלא והפלא. מכל מקום נתלבש בטבע שתלקח אסתר אל בית המלך ולבקש מלפניו על עמה וכמאמר חז"ל (במדרש רבה ריש אסתר) מלך אדם זה אחשורוש וכו' שהרג אשתו מפני אוהבו פעם אחרת הרג את אוהבו מפני אשתו והארכנו בזה במקום אחר. ועל זה הקב"ה מהולל בתשבחות סיבת הסיבות שהוא המסבב כל הסיבות וכל טבע העולם הכל מלא השגחת הבורא יתברך והוא מלא נסים ונפלאות בהמצאות טרף לבריותיו ובכל הדברים שבעולם. וכל עין רואה כאשר יראה ויביט באמיתיות לבבו ונפשו יודעת מאוד כי השגחת הבורא מלא בכל הצטרכותיו ועניניו ומפליא פלאות שם בכל רגע ורגע, רק שנתלבשו בסיבות העולם והקב"ה כביכול מסבב הסיבות כולם ברוב רחמיו וחסדיו וזה לפי שאין אנו זוכים לקבל השגחותיו יתברך בנגלה ונראה לעין כל להיות חומץ כשמן יודלק כמעשה רבי חנינא בן דוסא (בתענית כ"ה.) ובשאר הפלאות שלא בטבע, והוכרחו כל הנסים להתלבש בטבע וכמאמר חז"ל (שבת י"ג:) שאם באנו לכתוב נסים שנעשה לנו אין אנו מספיקין וכו' ופירש רש"י שם לפי שהן תדירות וכו'. אך שנעשה הכל בהסתר בתוך הטבע כאשר הארכנו במקום אחר.

ואתה דע לך כי כל הענין הזה שהקב"ה כביכול יפליא פלאות אלה או כאלה אין המניעה בזה ח"ו מאתו יתברך להיות איזה דבר קשה לפניו ח"ו לשבר את כל העולם כולו ברוח פיו יתברך ברגע כמימרא כי הלא אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט וכל דארי ארעא כלא חשיבין נגדו וכמצבייה עביד בחיל שמיא (דניאל ד', ל"ב), רק המניעה היא מאתנו. כי כשישראל עובדין לה' יתברך למעלה מטבע גופם וכוחם במסירת נפשם באמת לה' אחד ללמוד וללמד ולעשות מצוות ומעשים טובים ביותר מכוחי גופו לנדד שינה מעיניו בעת שרצונו בשינה ולשבר עצמותיו על התורה והעבודה בכל כוחו כההוא מעשה דרבא (בשבת פ"ח.) שהיה נובע דמו מאצבעו על ידי דחקות האצבע תחת רגליו והוא היה לומד התורה ולא היה יודע כלל עבור טרדת לימודו ולא יעצרנו גשם ושלג וקור וחום מלעשות מצוות ה' ועבודתו כאשר הארכנו בזה במקומות אחרים אז ממילא כביכול הקב"ה משדד ומשבר כל טבע העולם ומזלות השמים והכוכבים נגדם. ואך אם אין עבודתם כי אם בטבע העולם. אז גם נסי האל ברוך הוא מוכרחים להתלבש בטבע העולם ולא ישובר הטבע עבורם כי במדה שהאדם מודד מודדין לו ופועל אדם ישלם לו. ואפילו ביחידי סגולה מישראל כאלו שמוסרים נפשם לה' ועובדים אותו למעלה מטבע גופם ונפשם זוכים להיות נכנע הטבע נגדם והיה לאפס ואין כמו ברבי פנחס בן יאיר כשרצה לעבור הנהר תיכף נקרע לפניו והיה לנגדו במים עזים נתיבה ללכת לחפצו (בחולין ז'.), או ברבי חנינא בן דוסא בהדלקת החומץ כנזכר, וכאשר אמר אנטונינוס לרבי ידענא דאפילו זוטרי דאית בכו מחיי מתי נינהו וכו' (כמו שאיתא בעבודה זרה י':). כי כל טבע העולם היה לאין נגדם לצד עבודתם למעלה מן הטבע במסירת נפשם באמת. ועל כן לא נקרע הים לפני בני ישראל עד אשר קפץ שבטו של בנימין וירד תחילה לים או נחשון בן עמינדב כמאמר חז"ל (סוטה ל"ז.). ולכאורה כיון שהקב"ה חפץ לקרוע הים לפניהם למה המתין יתברך עד אשר יבואו מים עד נפש. ואמנם כי לא היה אפשר להחריב את הים עד אשר ימסרו ישראל נפשם לה' לעבדו יתברך למעלה מטבע גופם. ואז ממילא נקרע הים לפניהם. ועל כן אמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו כי אין דבר זה שייך אלי שאין המניעה ממני ואין תרופה כזה כי אם דבר אל בני ישראל ויסעו לתוך הים ואז כאשר יתנו נפשם לה' ואתה הרם את מטך ונטה את ידך וגו' ובקעהו וגו' כי דבר זה בידם הוא ולא בידי. ולזה אמרו שם בזוה"ק (שמות נ"ב:) בעתיקא תליא כלא וכו' כי נודע אשר בחינת עתיקא הוא בחינת למעלה משבעת ימי הבנין המכונים על בחינת עולם הזה. ולשבר טבע העולם צריך להוריד אורה משם שהוא למעלה מן העולם. ועל כן כיון שאי אפשר עתה להושיעם כי אם למעלה מטבע העולם מעתיקא קדישא

מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו במסירת נפשם לזכות לאורה הלזו ותיכף יוגזר הים לפניהם לגזרים.

והנה נודע שהגבלת טבע העולם הוא על ידי שם אלהים שהוא מספר הטבע. כי הוא בחינת הדינים והקימוץ המורה על הגבלת כל דבר על מכונו וטבעו מה שאין כן שם הוי"ה ברוך היא המורה על בחינת המהוה הויות כל דבר בלתי מוגבל. שעל כן אמרו חז"ל (חגיגה י"ב.) בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך וכו' עד שגער בו הקב"ה והעמידו וכו' כי בחינת הויה המהוה את כל דבר היא המוציא את כל דבר מטבעו. ועל כן נאמר (בראשית ב', ד') ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. כי בריאת כל העולמות היה בשני שמות הללו. על ידי שם הוי"ה נתהוה כל דבר מאין ליש. ואך לא היה עומד על טבע והגבלה עד מפעלות אלהים בחינת הדין והקימוץ להעמידם על מכונם וטבעם. ועל כן כאשר הקב"ה שלח משה עבדו לפרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל לא הזכיר לו שם אלהים כי אם אהי"ה והוי"ה. כי יציאת מצרים היה נעשה בשידוד כל מערכת המזלות ושיבור טבע העולם וזה צריך להיות על ידי שהם הוי"ה המהוה את כל ומוציא כל דבר מטבעו ומעמדו לעשות כהשגחת הבורא ברוך הוא למעלה מטבע העולם. ולזה אמר פרעה (שמות ה', ב') לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח. כי הוא לא היה מאמין כלל בשם הוי"ה שיש ה' שבידו לשבר כל טבע העולם להפליא פלאות למעלה למעלה. ולא ידע רק משם אלהים בחינת הטבע ונכון היה לבו בטוח שאין דרך הטבע בשום אופן שיצאו ישראל מתחת ידו כי עבד לא היה יכול לברוח ממצרים ומכל שכן ששים רבוא כמאמר חז"ל (מכילתא, מובא בילקוט רמז רס"ט) כי הוא היה אז המולך והמושל בכל העולם כולו וממילא כאשר לא ידעתי את ה' שיושיעם למעלה מן הטבע וגם את ישראל לא אשלח. ועוד ירצה באומרו וגם את ישראל שמלת גם אין לו פירוש לכאורה ואמנם כי אמר למשה שלא תאמר כי אף שאיני יודע מגבורת שם הוי"ה לשדד העולם. על כל פנים הלא גם שם אלהים גדול שמו בגוים והכל יודעין מאמיתות המצאו וכי המציא את כל הנמצאים וכל העולם שלו הוא והוא המניע את גלגל העולם בכח שאין לו קץ ובכח שאין לו הפסק. אעשה דבר זה למענו לשלחם מעצמי בטבע העולם. לא כן כי גם את ישראל לא אשלח. כי היה יודע רבונו ומכוון למרוד בו.

ולזה אמר הכתוב (שמות י"ז, ז') ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו וגו', כי ישראל הבינו אשר אם ינהגם ה' רק בטבע העולם בשם אלהים אף שיפליא נסיו עמהם רק שיהיו מלובשים בטבע העולם יקשה להם מאוד בכל הדרך אשר הם מוכנים ללכת בה ללחום מלחמות גדולות ועצומות כאלה כי על כל פנים יהיו מוכרחים לחגור כלי

מלחמה ולעבוד בעבודה קשה עד ירשו את אדמתם מה שאין כן אם ינהלם ה' בשם הוי"ה המהוה למעלה מן הטבע אז הנה הדרך נכון לפניהם בכל אשר ילכו להוריש גוים גדולים ועצומים. ועל כן נסו עשר פעמים אם יש ה' בחינת הוי"ה המהוה בקרבם שישבר כל טבע העולם אם אין (ועיין בזוה"ק (שמות ס"ד:) במה שפירש בכתוב הזה ותבין כי כנים דברינו והכל עולה בקנה אחד והבן) וכבר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת (שורש השלישי ענף א') בפירוש הכתוב (דברים ו', ה') ואהבת את ה' אלהיך גו' פירוש שתאהוב שה' המהוה הוא יהיה אלהיך שיתנהג עמך למעלה מטבע העולם כי זה הוא עיקר אהבת ה' להיות שעל ידי זה יתגדל ויתקדש שמיה רבא בעשותו נוראות הפלאות לעין כל מה שאין כן כשהם מלובשים בתוך הטבע אין הכל מכירים בהם. ואומר כי במה תזכה לזה שה' יהיה אלהיך הוא בכל לבבך ובכל נפשך וגו' כלומר כשתמסור נפשך וכל לבבך ומאודך לה' למעלה מטבעך בזה ה' יהיה אלהיך לשדד כל מזלות השמים עבורך וידעו הכל כי יש ה' בישראל גדול שמו.

והנה המרגלים שהוציאו דבת הארץ ואמרו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות וגו' וכל העם אשר ראינו וגו' אנשי מדות באופן אשר לגודל חזקם אי אפשר כלל בדרך הטבע לכובשם ולהפילם. וזאת לא האמינו כי יש ה' בקרבם בחינת המהוה להפליא נסיו למעלה מן הטבע או ח"ו שכחשו בה' המהוה כאמור למעלה. ועל כן אמרו יהושע וכלב אם חפץ בנו ה' פירוש אם ה' המהוה יחפוץ בנו לעשות נוראות שלא בטבע אז ודאי והביא אותנו אל הארץ וגו' ונתנה לנו וגו' כי הוא אשר המהוה את כל הבריאה כולה ובידו לשברה ולעשותה אפס ואין. ואמנם אפשר אתם חוששים שאין בחינה זו בנמצא כלל או שהוא דבר קשה מאוד. לא כן כי,

פסקה ט

אך בה' אל תמרודו וגו'. פירוש לא תמרודו בבחינת שם הוי"ה הזה רק תהיה עבודתכם לאהבה את ה' המהוה למעלה מן הטבע, בכל לבבכם וגו' ובמסירת נפשיכם ותלכו אל הארץ כדבר ה' במסירות נפש ואז ודאי ואתם אל תיראו את עם הארץ וגו' כי כן היה בקריעת ים סוף כאשר נסעו בני ישראל ונתנו נפשם לדבר ה' לקפוץ מלוא קומתם לתוך הים נקרע הים לפניהם למעלה מן הטבע ועברו בתוכו בחרבה. וכן עתה אם לא תמרודו ואדרבה כאשר נאמר לכם מגבורת הגוים ההם אף על פי כן אתם תלכו בטח שמה כדבר ה' בעבודה במסירות נפש ואפילו הוא נוטל את נפשך, או להתחזק בלב באמת באמונת ה' שבודאי יקיים דברו הטוב אשר נשבע לאבותינו, אז ה' יפליא פלאיו למעלה מן הטבע ולא תצטרכו אפילו לערוך מלחמה וקרב. כי לחמנו הם, נאכלם כלחם, וככלי יוצא

תנפצם והיו לאפס ואין. וכאשר כן היה בביאה הראשנה אל הארץ אצל חומת יריחו לא נצטרכו כלל לערוך אבניט הקלע ושאר דברים להפיל החומה, כי אם בתקיעת שופר נפלה החומה תחתיה ועלו כל העם איש נגדו. ומעתה בין תבין כי אף שהיו יהושע וכלב ודאי מאמינים בשבועת הקב"ה לאבות והבטחתו לבנים להביאם אל הארץ, מכל מקום אפשר לא היו זוכים ישראל לנסים למעלה מן הטבע והיה הקב"ה מפליא פלאות עמם מלובשים בטבע ועל כל פנים היו צריכים למלחמות קשות וכבידות. ולא דיברו יהושע וכלב מזה ותפסו הצד היותר מובחר אם חפץ בנו הוי"ה המהוה, זה טוב מהכל, וזה אינו תלוי רק כי אם אך בה' אל תמרודו כמדובר והבן.

ולפי פשוטו יאמר הכתוב אם חפץ בנו ה' וגו'. אם זה לשון אשר הוא כמו (שמות כ"ב, כ"ד) אם כסף תלוה וגו' כלומר מחמת שחפץ בנו ה' על כן מביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו. פירוש שאינו חפץ לנותנה לשום אדם כי אם לנו. ולזה כפלו דבריהם לומר והביא אותנו וגו' ונתנה לנו. כי ידוע שארץ הקדושה גם היא צריכה אל ישראל כשם שישראל צריכין אליה. וכמו שכתב בזה הרב האלשיך ז"ל (בפרשת בהר בפסוק כי תבואו אל הארץ וגו') כי לא תוכל לקבל קדושתה וחיותה הרוחנית כי אם בשבת עם ישראל עליה ולא בשבת האומות על אדמתה. ולזה אמר והביא אותנו אל הארץ הזאת שצריך להביא אותנו לשם בכדי שתתקדש הארץ בקדושתה. ואחר כך ונתנה לנו שאנו נקבל מאתה כל בחינת שפע טוב וברכה. ובזה אל תתמהו על החפץ מה שראינו שם קוברי מתים כי הארץ ההיא אינה יכולה לסבול כלל שבת האומות עליה כי היא צריכה אלינו. ועל כן כשראתה שנים עשר אנשים מישראל שם, התחילה לבער את הגוים ההם לכלות אותם כרגע בכדי שתקבל את ישראל אצלה. ועל כן בה' אל תמרודו כי מרד נקרא היודע רבונו ומורד בו. וכן כאן, כי הנה בשליחות המרגלים הנה נתוודע ונתגלה כבוד ה' על כמה פנים, והם הפכו ללענה משפט. ולזה ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם כי הלא כל הגוים וכל הארץ לא נבראו כי אם להיות נטפלין לעם ה' להכין להם לחם וכל הצטרכותם ואיך יתפאר הגרזן על החוצב בו, וכמו שכתב בזה הזוה"ק (פרשה זו ק"ס:).

ועל מה שעלה על לב ישראל לומר כי יש להם לירא קצת עבור שהם בעלי בחירה כנזכר למעלה. לזה אמרו להם סר צלם מעליהם פירוש כי ידוע מה שאמר הכתוב (תהלים קכ"א, ה') ה' צלך ופירוש שכביכול ה' הוא כצל הזה הנוטה אחרי האדם לכל אשר יפנה, כן שמו יתברך כביכול נוטה עצמו אחרי האדם כפי האיתערותא שעולה ממנו. אם להשפיע על ידו כל בחינת הטובה וברכה כשיבחר האדם בטוב או להיפך ח"ו. וזה הוא ענין הבחירה שביד ישראל הוא. אבל לא כן באומות העולם כי סר צלם פירוש שבהם אין כח הצל הזה

רק וה' אתנו כלומר אתנו הוא לנטות אחרינו כצל הזה ולא להם הוא. ועל כן הם נמסרים ביד ה' כי לב מלך ביד ה' כמאמר הכתוב (משלי כ"א, א') להטותו לכל אשר יחפוץ.

פסקה י

ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וגו'. הנראה שהוא לפי שקראם מורדים כמו שאמר אך בה' אל תמרודו וגו' והן כל העדה כלם קדושים, ולפי דעתם לא נתכוונו למרוד רק שאמרו למה לנו דוקא ארץ קשה כזאת, נשוב למצרים ונעבוד שם את ה' כאמור למעלה. ולזה,

פסקה יא

ויאמר ה' וגו' עד אנה ינאצוני וגו' ועד אנה לא יאמינו וגו'. כפל דבריו לומר כי בשתים גדלה רעתם כי אפילו בסתם אם לא היו רואין כלום ממעשי ה' בארץ היה להם שלא לנאץ אותי לצאת מדברי ומכל שכן כשאני עשיתי בכוון דברים שם בכדי להגדיל האמונה בקרבם. והוא, מה שלא אמר אדם להמרגלים, דבר, ומה שנפלו בַּדָּבָר לפניהם, והם אינם חפצים להאמין. וזה ועד אנה לא יאמינו בי בכל האותות אשר עשיתי בקרבו. כלומר כי עשיתי אותות בקרב הדבר הזה של השליחות בכדי שיאמינו בי, והם הפכו פניהם ורוצים לרגום באבנים אומרי האמת.

פסקה יג

ויאמר משה אל ה' וגו'. לשון הפסוקים האלו אינם מובנים לפי פשוטן לסדרן כסדר שנכתבו, והמפרשים נדחקו קצת בהם וגם אנו נפרשם לפי קט שכלינו ונאמר. כי הנה ידוע שזה היה בידם סרחון שלישי. א' בעגל והב' במתאוננים והג' כאן במרגלים. והנה בחטא הראשון נאמר (שמות ל"ב, י"א) ויחל משה וגו' והוא על דרך (במדבר ל', ג') לא יחל דברו ופירש רש"י לא יעשה דברו חולין. פירוש שיעשה העבירה חולין והיה כלא היה כי כן הוא המדה להעביר הראשון. ובחטא השני נאמר (במדבר י"א, ב') ויתפלל משה וגו' כלומר הנה זה חטא הוא אבל תועיל כח התפלה שלא יענשו על זה. וכאן שלא היה לו עוד במה להצילם, וחטא השלישי כבר נקרא פשע. על כן פתח בכבוד המקום ברוך הוא ונאמר ויאמר משה אל ה' פירוש שאמר דברים שנוגע אליו יתברך. ואיזה דבר בעולם שיעמוד נגד חילול שמו יתברך ח"ו. ולזה פתח דבריו האיר, ואמר ושמעו מצרים וגו'. כי הנה רשעת המצרים נודע שאין כמוהם בעולם וכמה וכמה עמדו נגדו יתברך גם אחרי ראותם מנפלאותיו, ומהמכות אשר עשה בהם להפליא, וחפצו תמיד להכחיש את כח שמו יתברך ח"ו ולתלות הכל בטבע ומקרי הזמן. והנה בתחלת רשעתם נאמר (שמות א', י') הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו' עד ועלה מן הארץ. ואמרו חז"ל (סוטה י"א.) הבה נתחכמה לו, להם מבעיא, אלא למושיען של ישראל וכו'. ועלה מן הארץ, ועלינו מבעיא וכו' עד

כאדם שמקלל ותולה קללתו בחבירו וכו'. כי לרוב גודל רשעתם לא הביטו כל כך על מפלתן ואיבודן כאשר יצא עינימו על קידוש שמו יתברך, ורעדה אחזתם פן יתקדש שמו יתברך בעולם, וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט ישעיה רמז ת"ט) באחז שאמר אין רצוני שיתקדש שם שמים על ידי. כי מומרים להכעיס היו. ועל כן אם ישראל יתגברו ויגרשו אותם מארצם אין לך קידוש השם גדול מזה וייראו מזה. ואמנם כאשר הפליא שמו יתברך את נסיו ונוראותיו בארץ מצרים והכם עשר מכות נפלאות ואחר כך הוביש את מי ים סוף מפני בני ישראל וניער פרעה וחילו בתוכו. אז ודאי נתגדל ונתקדש שמו יתברך בפני כל האומות וכולם הודו ואמרו כי אין כה' אלהים כנאמר (שמות ט"ו, י"ד) שמעו עמים ירגזון וגו' וכאשר אמרה רחב (יהושע ב', י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' ולא קמה עוד רוח וגו'. ואולם המצריים לרוב גודל רשעתם היו יכולין לכשכש בזנבם גם אחר כל אלה לומר. כי על כל פנים ידם תקיפה במקצת שלא נתקיים בהם כמאמר איוב (איוב ג', כ"ה) פחד פחדתי ויאתיני וגו'. כי הם יראו שלא יתגרשו הם מן הארץ וזה לא נעשה בהם כי אם ישראל יצאו משם. ואמנם הגוים אשר סביבותם אמרו להם כי זה לא ח"ו מפני שידכם תקיפה כי אם עבור שחפץ שמו יתברך להביא את בניו לארץ טובה מארצכם. כמו שאמר הוא יתברך בעצמו (שמות ג', ח') וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה גו'. ולזה טען משה ואמר ושמעו מצרים כי העלית בכוחך את העם הזה מקרבו שמיעה זו לשון הבנה הוא כמו (בראשית מ"ב, כ"ג) כי שומע יוסף, וכדומה. כלומר המצריים יבינו לאמת זה בלבבם כי רק העלית בכוחך את העם הזה מקרבו. כלומר כי ח"ו רק על זה הגיע גדולת כוחך להוציא העם מביניהם אבל לא לגרש אותם משם לתת את ארצם לנחלה לישראל. ולזה אמר,

פסקה יד

ואמרו אל יושב הארץ וגו' כלומר כי יאמרו זאת אל יושב הארץ. שח"ו אין בכוחו לגרש את האומה מארצם ומנחלתם. כי רק זה חלילה בכוחו שהוציא את בניו משיעבוד אבל לא לדחות אומה אחרת בשבילם. ועל כן אמר משה שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם וגו'. כלומר כי עד הנה לא היו האומות רוצים להאמין בזה אף שלכאורה היה מקום לומר שטוב היה לישראל להפרותם בארץ ענים ולגרש המצרים ולא להטריחם בטרחות גדולות כאלה להוליכם במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב ארץ ציה וצמאון. ולכבוש עוד ומלכים גדולים ונוראים בעולם כמו סיחון ועוג ול"א מלכים. מכל מקום לאשר שמעו כי אתה ה' בקרב העם וגו' וראו אהבתך הנפלאה הגדולה אליהם ואהבה מקלקלת השורה. עד שלא היה כל זה לכלום

בעיניך בכדי להביאם אל ארץ טובה ורחבה. וגם לאשר כי עין בעין נראה אתה ה' וגו' כלומר כי השגחתך עליהם יומם ולילה עד בלתי שיעור ועל כן אתה רוצה להביאם דוקא אל ארץ שהשגחתך שם והוא ארץ ישראל שנאמר בה (דברים י"א, י"ב) עיני ה' אלהיך בה וגו', ואומר (מלכים א' ט', ג') והיו עיני ולבי שם וגו' מה שאין כן בארץ העמים שאין ההשגחה שם כל כך ויהיה זה מניעה שלא תוכל להשגיח שם כל כך על ישראל עמך. ועל כן הוצאתם ממצרים ביד חזקה להביאם דוקא אל ארץ הכנעני. ואכן עתה כאשר ח"ו,

פסקה טו

והמתה את העם הזה וגו' ואמרו הגוים וגו' מבלתי יכולת ה' וגו' עד וישחטם במדבר. כלומר כי כל הגוים יודו לדברי המצרים כי ח"ו אין בכוחו להביאם אל ארץ העמים לגרש אומה מן הארץ להנחילה לישראל ועל כן מצא להם איזה עלילה וישחטם במדבר. ולא הוציאם ממצרים כי אם מחמת שהיו שם בשיעבוד הקשה ואמר טוב יותר לכלותם במדבר מלענותם כל כך. ועל כן,

פסקה יז

ועתה יגדל נא כח ה' וגו'. כלומר כשתביאם אל הארץ אז יגדל כחך גם על למפרע לומר כי ודאי גם על המצרים היה כוחך לגרשם מארצם ולא הוצאת את ישראל משם אלא לטובתם כאמור. וגם יגדל כוחך שגם אומות קשות כיושבי הארץ ל"א מלכים, כאין לפניך לתת את ארצם נחלה לישראל עבדו. ולזה אמר כאשר דברת כלומר שיראו הכל כי כן הוא כאשר דברת (שמות ג', ח') וארד להצילו ולהעלותו וגו' אל ארץ טובה ורחבה וגו' שרק בשביל זה אתה מעלה אותם ממצרים בכדי להעלותו אל ארץ טובה. ולא כאשר יאמרו מצרים ברעתם ח"ו כמדובר.

או יאמר ועתה יגדל נא וגו' כאשר דברת וגו'. חז"ל אמרו (סנהדרין קי"א:) כאשר דברת אף לרשעים וכו' עיין שם. ולזה אמר ועלה יגדל נא כלומר כי אני הנה אמרתי רשע בעוונו ימות ולא תאריך אפך לרשעים. ועתה רואה אני כי אתה אמת ודברך אמת וקיים לעד כי צריך להאריך אף גם לרשעים בכדי שיגדל נא כח ה' בזה לבל יתחלל שם שמים ח"ו לעיני העמים באמרם הלא עם ה' אלה וככה הוא עושה להם ואין זה ח"ו אלא מבלתי יכולת וגו' ולזה צריך אריכת אפים אף לרשעים. ואם תאמר ומה אעשה בעוונם, לזה אמר,

פסקה יח

ה' ארך אפים ורב חסד וגו'. כלומר כי הנה חז"ל אמרו (ראש השנה י"ז:) אילפא רמי כתיב ורב חסד וכתיב ואמת בתחלה ואמת ולבסוף ורב חסד וכו'. ולזה לא הזכיר משה כאן ורב חסד ואמת כי אם ורב חסד לבד כלומר כי עתה צריך אתה להתנהג בתחלה במדת ורב חסד שגם זה ממדתך הוא לנהוג ברב חסד לבד (כנודע ליודעים) ואתה נושא עוון

ופשע כלומר שאתה נושא אותם כביכול עליך וממתין אולי ישובו ותמחול להם. והנה מזיד השלישי נקרא פשע. ועל כן טעם הגם שכבר זה בידם סרחון שלישי מכל מקום אינו אלא פשע ואתה נושע עוון ופשע ונקה. אם ישובו לפניך תנקה אותם מכל וכל. והגם שאפשר לא ישובו ואתה לא תנקה להם, מכל מקום הנה אתה פוקד עוון אבות על בנים ואם תעניש תיכף לאדם על עבירה איך תקיים פוקד עוון אבות על בנים. על כן צריך אתה להמתין לאדם אולי החי יתן אל לבו וישוב יום אחד לפני מיתתו על כל פנים, ואם ימות בלא תשובה אז קם בנו תחתיו אם עושה כמעשה אביו. ועל כן,

פסקה יט

סלח נא לעוון העם הזה וגו'. וסלח רצה לומר המתן כלומר המתן לעם הזה ונשוא עוונם כאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה כלומר כי הנה בחטא העגל אמרת (שמות ל"ב, ל"ד) וביום פקדי ופקדתי וגו' הרי שאתה סובל העוון עד היום שלא לעונשם כי אם במעט מעט וכן עתה תסבול עוונם שלא לכלותם כרגע. ולזה ויאמר ה' סלחתי וגו' ואולם חי אני וימלא כבוד ה' וגו' וכלומר סלחתי כדבריך לבל יתחלל שמי בגוים ואמנם כי גם זה כבודי הוא אשר כל האנשים הרואים וגו' אם יראו את הארץ וגו' ועבדי כלב וגו' והביאותיו אל הארץ וגו' כלומר כי זאת מכבודי להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו אשר גומל לאיש חסד כמפעלו ויתן לרשע רע כרשעתו ועל כן הנה עם הרשעים ארבעים שנה אקוט בהם לישא את עוונם ולהפרע מהם מעט מעט. וכלב בן יפונה ויהושע בן נון המה יבואו שמה כאמור.

עוד יתבאר אומרו סלח נא וגו' כגודל חסרך וכאשר נשאתה וגו'. כי לכאורה צריך להבין נשיאת תפלה הזו במה שאמר וכאשר נשאתה וגו' וכי בשביל שזה בידם סרחון אחר סרחון ומחל להם הקב"ה אחת ואחת או אחת ושתים ימחול להם גם זה. והלא אמרו חז"ל (ביומא פ"ו: לגירסת הרי"ף והרמב"ם) שעוון ראשון ושני נמחל ושלישי אינו נמחל. הרי שבנקל יותר למחול עוון אחד וב' ואף על פי כן שלישי אינו נמחל.

והנראה בזה. כי הנה נודע אשר זה שהוכפל הכתוב ביציאת מצרים שהוציאם ביד חזקה ובזרוע נטויה אף שכל העולם כולו וצבאיו הם הבל הבלים נגד רוח פיו יתברך ומה הוא היד חזקה שהוצרך הקב"ה שם. ואכן כי אם היו ישראל ראוים אז מצד מעשיהם הטובים לגאלם, ודאי שהיו יוצאים כיון נכון ולא היו נצרכים כלל לשאול מאת פרעה ללכת לחוג על שלשת ימים כי היה נסתם פה כל פרעה וחילו ולא היה עומד איש נגדם. ואך לצד שלא היו ראוין בעצמם להגאל וכמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ז') שקטרג הס"מ לפני הקב"ה ואמר רבונו של עולם עד עכשיו היו אלו עובדי עבודה זרה וכו' והיו ישראל

משוקעין אז במ"ט שערי טומאה. ולא היו יכולין כלל לצאת משם, אם לא בשביל שבועת האבות צירף הקב"ה זכות מה שעתידים לקבל את התורה כאשר אמר למשה בתחלת השליחות בשעה שאמר לו (שמות ג', י"א) מי אנכי וגו' וכי אוציא וגו' פירש באיזה זכות תוציאם וכו' והשיב לו וזה לך האות וגו' בהוציאך את העם וגו' תעבדון את האלהים על ההר הזה ובזכות זה יגאלו כנודע.

ואכן כי כאשר הקב"ה מושיע את האדם שלא בזכותו עתה רק במה שעתיד להיטיב מעשיו. אז יש מקום למקטרג לקטרג ולומר מה נשתנו אלו וכו' כי הלא עתה שוין הם. ומה שאומר הקב"ה כביכול שגלוי וידוע לפניו שיטיב מעשיו, אומר המקטרג כלום יש אב שמעיד על בנו כנודע, ומלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כ"ט, ד'). ואי אפשר לדחות המקטרג בלא כלום. ומה עושה אז אלהינו ברוך הוא וברוך שמו כשחפץ להיטיב מצד מעשה העתידה לבוא. הנה מרבה אז אור גדול לפניו ושמחה עצומה באופן שאין מקום למקטרג ליכנס אז כלל אל בית המלך. והוא כדמיון מלך בשר ודם כשחפץ להיטיב לאחד ממיודעיו ואינו יכול להיטיבו עבור בעלי הדין העומדים לפניו ואינם מניחים להיטיב כי אם למי שראוי על פי הדין. אז הנה מצוה לעשות סעודה ומשתה ומרבה אור גדול לפניו באופן שלא יוכל בעל הדין ליכנס אז כלל לדבר לפני המלך על מה אתה עושה ככה כי שמחה לפניו. ובאותו העת המלך מצוה להיטיב לאיש הזה, ופה המקטרג נסתם שלא יוכל לקטרג. וכן כביכול למעלה שהקב"ה מופיע ומאיר ומבהיק באורה גדולה מלפניו עד שמחשיך כל עפעפי עיני המקטריגים ולא יוכלו ליכנס לפניו לקטרג. ובזמן הזה מפליא הקב"ה נסיו והצור תמים פעלו כי גלוי לפניו שעתידים לעובדו אחר כך באמת באופן שראוים לנס. (והארכנו בזה בדבר נכון בעזרת ה' בפלוגתת חז"ל בנרות חנוכה (שבת כ"א:) אי מוסיף והולך או פוחת והולך במקום אחר ולא נכפיל).

וזה הוא היד החזקה שהיה במצרים. כי לצד שלא היו ראוין אז לנס והוצרך הקב"ה להבהיק ולהופיע אור גדול ועצום לפניו בלילה הראשונה של פסח עד אשר יסמו כל עיני המקטריגים ויצאו ישראל ממ"ט שערי טומאה בשביל מה שעתידין לקבל התורה. (ושמעתי א ומרים בזה בשם הרב איש אלקי המפורסם בישראל מ' יעקב יצחק הלוי מלובלין שעל כן היה יציאת מצרים בשם אהי"ה כי כל אחד מישראל לא היה ראוי אז לגאולה רק במה שקיבל על עצמו עבודת ה' מעתה, לומר מעתה אהיה טוב אף שעתה לא כן אנכי, ועל כן בשם זה נגאלו והבן. ונראה שעל כן שם אהי"ה רומז על תשובה כי זה בחינת התשובה לומר עתה איני טוב ואך אני מקבל עלי אשר מעתה אהיה טוב). ועל כן כתבו גורי האר"י ז"ל שגאולת מצרים הושוה בבחינה אחת עם בריאת העולם

שלא היה איתערותא דלתתא והיה איתערותא מניה וביה וכו' כי כשם שבעת הבריאה שלא היה אדם על הארץ לעובדו יתברך ושיקבל הקב"ה כביכול תענוג ונחת רוח ממנו לברוא העולם עבורו. רק שצפה על העתיד מה שיקבל תענוג מהצדיקים העתידים לבוא. כן ביציאת מצרים הביט במעשיהם הטובים שעתידין לעשות. והיה האיתערותא עולה מניה וביה עתה ברוב רחמיו לגאלם מעבודתם. ונראה שעל כן כתיב ביציאת מצרים (שמות ג', ח') וארד להצילו וגו' פירוש כי גם בחינה התחתונה שהוא בירידה הנצרך להעלות מן התחתונים שהוא בחינת האיתערותא דלתתא בהעלאת המיין נוקבין גם זה אני בעצמי אעשה עתה כי אין מי להעלות המיין נוקבין משם, וארד בעצמי לעשות גם הבחינה אשר בירידה.

ובזה אפשר לפרש מה שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה בנוסח קידוש היום בשבת קודש, ושבת קדשו וכו' זכרון למעשה בראשית תחלה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים. ולכאורה לא נודע איך השבת הוא זכר ליציאת מצרים כי הלא השבת מקודש ועומד מראש הבריאה. וגם מה שהקדימו לומר קודם זכר ליציאת מצרים, תחלה למקראי קודש מה ענין זה לזה. ואמנם כי זה אשר מכליל הכתוב שבת בין המועדים ופתח בו תחלה, הן בתורת כהנים (ויקרא כ"ג, ג') והן בחומש הפקודים (במדבר כ"ח, ט') וכבר עוררו חז"ל (תורת כהנים מובא בילקוט רמז תרמ"ג, כ"ג) מה ענין שבת לענין מועדות. ואך לפי שיציאת מצרים היה מורה על אמיתות חידוש העולם ובריאתו כנודע מספרי חכמים לפי שאז ראו כל העולם שהוא יתברך חידש הבריאה לאשר שבידו לשבר כל בחינת טבע העולם ומערכת מזלות השמים מה שקודם לזה היו סבורין שח"ו אין בעל הבית יכול להוציא כליו משם כי לא האמינו בחידוש וסברו שהעולם כמנהגו נוהג מקדם קדמתה ואין בידו לשנות הטבע. וכאשר ראו בשידוד כל המערכות, כולם הודו שהוא יתברך חידש העולם במאמר פיו וכולם בידו הם לעשות בהם כרצונו. וגם בזה הנה יציאת מצרים מורה על הבריאה לצד שראו ביציאת מצרים בחינת העלאת המיין נוקבין מניה וביה באיתערותא דלתתא ממילא האמינו למפרע בהבריאה כי כביכול ברוך הוא וברוך שמו יכול לחדש גם האיתערותא שיעלה מניה וביה להיטיב לבריותיו. ונמצא אשר יציאת מצרים הוא גמר הבריאה וחידוש העולם, כי אז ראו כל העולם כולו בחוש והודו על הבריאה. ועל כן בכל המועדים והימים טובים שאנו עושין זכר ליציאת מצרים נכלל גם השבת קודש עמהם כי השבת הוא בחינת הבריאה בעצמה סוף מעשה אשר במחשבה תחלה, וגמר הבריאה הוא ביציאת מצרים. על כן נכלל גם הוא במועדי ה' שהם זכר ליציאת מצרים. והוא תחלה להם, לפי שעל כל פנים הוא מתחלת הבריאה, והם המורים על זכר סוף

הבריאה. ולזה קבעו בקידוש היום נוסח זה ושבת קדשו באהבה וברצון וכו' זכרון למעשה בראשית כי הוא הבריאה בעצמה כאמור. ועל כן הוא תחלה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי זה שהוא נאמר תחלה בכל מועדי ה' לפי שגם הוא זכר ליציאת מצרים המורה על גמר הבריאה. ועל כן נכלל עמהם וקודם להם, שהוא התחלה להם המורים על הגמר כאמור. (וזה יותר נכון לפי מה שהארכנו בתחלת חיבורנו סידורו של שבת שקדושת השבת גדול כל כך שאין צריך לאיתערותא מתחתונים עיין שם. ובזה ודאי הוא זכר ליציאת מצרים שהיה גם כן בלי איתערותא דלתתא והבן).

ואמנם כי כל זה היה בעת התחלת הגאולה שלא היה בידם שום מצוה ממצוות ה' ואולם בסוף צאתם בעת מכת בכורות כבר התחילו לעסוק במצוות מעט מעט כמו בדם פסח ודם מילה וקבלו במרה מצות שבת ודינים ושאר מעט מצוות כמאמר חז"ל (סנהדרין נ"ו:) וגם זכות אמונתם בה' ללכת אחריו במדבר נחש שרף ועקרב ארץ ציה וצמאון וכמאמר הכתוב (ירמיה ב', ב') זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו'. וגם מה שהיה יהודה לקדשו ברדתו לים ובאו מים עד צוארו כל זה היה נחשב להם לזכות. ועל כן במלחמת עמלק נאמר (שמות י"ז, י"א) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו' כי כבר הותחל להעשות בבחינת המשפט יושבי על מדין לשקול הזכויות כנגד העוונות והטוב נגד הרע לראות מי שיתבר האחד על חבירו. ומשה בתפלתו עשה בחינת איתערותא דלתתא להרים יד הגדולה יד ימין שהוא זכותי ישראל על יד השמאל בחינת הגבורות והדינים אחיזת עמלק ושאר האומות ואז וגבר ישראל שהתגברו זכותי ישראל במלחמתן על בחינת הדין.

ולזה אמר משה כאן בתפלתו סלח נא לעוון וגו' כגודל חסדך. כלל בזה שני דברים. אחת לומר כגודל חסדך שיתגדלו החסדים ויתגברו זכותי ישראל על בחינת הדינים והגבורות והוא בבחינת תנו עוז לאלהים כי יוכלו ישראל בתפלתן לתת כח בפמליא של מעלה שיתגברו החסדים על הדינים והימין על השמאל. וכן משה בתפלתו התפלל בבחינת איתערותא לתת כח בפמליא של מעלה שיתגדלו ויתרבו החסדים לארמא ימינא על שמאלא. והשנית כגודל חסדך כהגדלת החסדים אשר שלך לבד הן להיות על ידי חסדך וטובך יעלה האיתערותא מניה וביה לטובת ישראל לרחם עליהם ולהביט על העתיד לבוא אולי יטיבו מעשיהם לבסוף, או תביט בצאצאיהם וזרעם שעתיד לעמוד מהן לדורי דורות שיהיו צדיקים בהן ובזכותם תושיע להם. כי גם זה יועיל לאדם לפעמים להוושע בזכות צדיק אחד שעתיד לעמוד ממנו לדור דור כמאמר חז"ל (בבראשית רבה כ"ח, ה') שעשרת השבטים נשתיירו בשביל הצדיקים והצדיקות שהן עתידין לעמוד מהן. ולוט

ובנותיו ניצולו עבור דוד והמלך שהיה עתיד לצאת מהם כמאמר חז"ל (ביבמות ע"ז.) בפסוק (בראשית י"ט, ט"ו) את שתי בנותיך הנמצאות התם כתיב הנמצאות הכא כתיב (תהלים פ"ט, כ"א) מצאתי את דודי עבדי וגו'. ולזה סיים וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה, שהיה בזה שתי הבחינות הללו. במצרים היה חסדי הבורא באיתערותא מניה וביה, ומשם ועד הנה היה בבחינת התגברות הימין על ידי זכותי ישראל על השמאל. ואחת משתי אלה תעשה גם עתה כי אם יוכלו החסדים להתגבר ודאי מה טוב הוא, ואם לאו יהי נא חסדך לבד בזה כאשר במצרים.

עוד נראה לפרש אומרו כגודל חסדך על פי אשר הארכנו במקום אחר וכתבנו בזה קצת למעלה בבחינת שני מיני הנסים והנפלאות שהקב"ה עושה לעמו ישראל. האחד בבחינת הנס הנגלה ונראה לעין כל בשיבור כל טבע העולם ומזלות השמים וכוכביהם כמו בבקיעת הים והורדת המן והבאר והשליו וכדומה. והשנית שהקב"ה עושה נפלאות מלובשים בתוך דרך טבע העולם שאין הכל מכירין ויודעין כי הוא מנפלאות תמים דעות ברוך הוא וסוברין שכן קרה מקרה בטבע העולם כנס מרדכי ואסתר וכדומה עיין שם. ואפשר שלזה אומר הכתוב (תהלים קל"ו, ד') לעושה נפלאות גדולות לבדו. כי כשאין דארי ארעא זוכים להשגחת הבורא יתברך בנסים נגלים למעלה מן הטבע אז הקב"ה מפליא נפלאותיו מלובשים בתוך הטבע שאין הכל מכירים בהם. ואף בעל הנס גופיה אין מכיר בניסו כי גם הוא סובר שמקרה קרה כן בטבע העולם. ועל כן הקב"ה הוא העושה נפלאות גדולות לבדו שהוא לבדו יודע כי הוא האל העושה פלא והם סבורים כי מקרה קרה כן בטבע. וזה שהתפלל משה רבינו ע"ה כאן סלח נא וגו' כגודל חסדך. כלומר אם אינם ראוים מעתה לנס נגלה ונפלא, על כל פנים תרחם עליהם כגודל חסדך כאותן החסדים הגדולות המכונים על שם חסדך שאין בעל הנס מכיר בניסו ותלבישם בתוך הטבע לפחות כי הרבה ריוח והצלה לפניו.

פסקה כ

ויאמר ה' סלחתי כדברך. אומרו כדברך צריך להבין (ועיין בתנחומא פרשה זו י"ג וברש"י) ואכן הנה לדרך הראשון שפירשנו בכתוב של מעלה. יאמר כדברך כי אף אם לא תוגדל הזכות להתגבר על הדין אף על פי כן למעני למעני אעשה באיתערותא מניה וביה להביט על זרעם וצאצאיהם על כל פנים, שעתידים צדיקים לעמוד מהן. ולא אעשה בהם כלה בפעם אחת בַּדֶּבֶר כי אם מעט מעט, שיבואו זרעם לפחות אל הארץ, ואל הם בעצמם כי הם קשה עורף ולא יראו בטוב. ולדרך השני יאמר כדברך. שאלביש נפלאותי בקרב הטבע. ותראה שביאת ישראל לארץ היה מלובש מעט בהטבע, במלחמה וכלי קרב

וחלוצי צבא, ומעט מעט אגרשנו מלפניך לא בפעם אחת שהוא כענין טבע העולם. רק אותם שראו את אותותי ולא שמעו בקולי ולא האמינו שבידי הכל. הם אפילו לניסי הטבע אינם ראוים. כי גם זה לא האמינו שאוכל על כל פנים לעשות להם בטבע העולם ואמרו נתנה ראש, במדבר הזה יפלו פגריהם וגו'.

פסקה כא

ואולם חי אני וימלא כבוד ה' וגו' פירוש כיון שאני חי וקיים לעולמי עולמים ואוכל לגבות את שלי תמיד במעט מעט שלא כמלך בשר ודם שמתכוון להנקם מצריו תיכף שהיום כאן ומחר בקבר ופן ימות ולא יטול את שלו מתחת ידו על כן אגבה מהם מעט מעט. ואעשה זאת בכדי שימלא כבוד ה' את כל הארץ בביאת זרעם לארץ על כל פנים על ידי כמה נסים שאעשה להם אז בשמש בגבעון דום ובנפילת חומת יריחו על ידי התקיעה בשופר וכדומה.

פסקה מה

וירד העמלקי והכנעני וגו'. זה סימן לנפילה ח"ו. כי הן בהצלחת ישראל אז חרדת אלהים על הגוים ויראים לירד אל ישראל וממתינים עד בוא ישראל אליהם וזה מפלתם כמו שמצינו ביהונתן שאמר לנושא כליו (בשמואל א' י"ד, ט' י') אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו וגו' ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם ה' בידינו וגו'. וכן בדוד עם גלית שכאשר שמע דוד שאומר (שם י"ז, מ"ד) לכה אלי וגו' אמר (שם שם, מ"ו) היום הזה יסגרך ה' בידי כי זה סימן למפלתו שירא להתקרב אל המלחמה. אבל כאן נהפוך הוא שירד העמלקי והכנעני אליהם וממילא ויכום ויכתום וגו'.

פרק טו

פסקה יח

דבר וגו' בבואכם וגו' אשר אני מביא וגו'. צריך לדעת הצגת הסימן הזה אשר אני מביא אתכם על מה הוא בא. והכל יודעין כי הוא המביא אותם שמה. ויבואר על פי המבואר בזוה"ק (לך לך צ"ה:) וזה לשונו: פתח ואמר (קהלת י', י"ז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין וגו' וכתיב (שם שם, ט"ז) אי לך ארץ שמלכך נער וגו' הני קראי קשיין וכו' האי דכתיב אשריך ארץ וגו' ובגין כך איקרי ארץ החיים ועלה כתיב (דברים י"א, י"ב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וכו' משום שמלכך בן חורין דא קודשא בריך הוא וכו' איל לך ארץ שמלכך נער וכו' דתניא כל שאר ארעי דשאר עמין עכו"ם אתיהבו לרברבין תריסין דממנן עלייהו וי לעלמא דמסטרא דא ינקי וכד ישראל בגלותא ינקין כמאן דיניק מרשותא אחרא וכו' עד כאן. הראת לדעת בזה כי מכלל לאו אתה שומע הן. אם וי לעלמא דמסטרא דא ינקי

בשאר ארצות כמאן דיניק מרשותא אחרא. ודאי אשרי לעלמא היונקים מארץ החיים ארעא קדישא שעיני ה' אלהיך לבה ומלכך בן חורין דא קודשא בריך הוא.

ונראה שעל כן סיים הכתוב אחר שמנה שם (ח', ח') שבחי ארץ ישראל ארץ חטה ושעורה וגו' ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וגו' ולכאורה אין זה כאן מקומו כי הוא מצות עשה בפני עצמו לברך אחר המזון ומאי שיאטיה לשבחי ארץ ישראל. ואמנם כי גם זה משבחי ארץ ישראל הוא. כי בהיות ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ופירותיה מקודשין ועומדין בהשגחת הקב"ה בעצמו כביכול אליהם. ו רבתה בהם חיות הקדושה חיות הרוחניות. ממילא האוכל אותם ונהנה מניצוצי הקדושה שבהם הרי נתוסף בו על ידי זה אור הקדושה חיות אור פני מלך עליון עד שנפשו מתאוה וחומדת מעצמה לברך את ה' ולעובדו. כי יונק מסטרא דקדושה מקום שליטת קודשא בריך הוא כביכול בעצמו. ולזה מונה והולך בשבחי ארץ ישראל ומסיים באחרון חביב ואכלת ושבעת וברכת את ה' כי מיד כאשר תאכל ותשבע מפירות הארץ ממילא וברכת את ה' כי יתוסף בך קדושה וחיות על ידי המאכל. להיות את השם הנכבד לברך ולהודות.

ואכן אף על פי כן גם שם נאמר פן תאכל ותשבע ושכחת את ה' וגו' ואומר (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ח"ו וגו'. כי באמת הצדיק האוכל לשובע נפשו (משלי י"ג, כ"ה) נפשו דייקא ולא גופו. כי תאותו להשביע נפשו ונשמתו מחיות רוחניות הקדושה אשר במאכל ההוא, ודאי שנותנת ומוספת לו עוד קדושה על קדושה וחיות על חיות להיות ואכלת ושבעת וברכת. אבל האוכל לתאות גופו למלאות בטנו וכריסו הדברים שלבבו נמשך אליהם ואין קץ לעמלו רק מחפש עוד ביותר אולי יערב לו זה או זה למלאות תאותו מהם. ודאי כי יוגדל בזה כח היצר הרע והסטרא אחרא וכל מיני הרע למאוד. כי כל בחינת תאות הגוף שורש הרע הם. וכשאדם חפץ דוקא למלאות תאותו כאשר יוכל, שלא כמאמר חז"ל (גיטין ע'.) סעודה שהנאתך הימנה משוך ידך הימנה, הרי נתגדל בקרבו על ידי זה שורש הרע עד מאוד, ויצר הרע לא אשתכח אלא מגו מכליא ומשתיא וכו' מגו מכליא ומשתיא יצר הרע מתרבה במעוהי דבר נש כאמור בזוה"ק (תרומה קנ"ד:). צא ולמד ממה שאמרו חז"ל (בנזיר כ"ג.) מאי דכתיב (הושע י"ד, י') כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם וגו' משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה נאמר בו וצדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה נאמר בו ופושעים יכשלו בם (ופירש רש"י שם ואחד אכלו לשם אכילה גסה וכו' או מחמת תאוה שאוכלו ברעבון וכו'). הרי דאפילו באכילת קרבן הפסח שהוא מצות עשה דאורייתא ומהראוי ודאי שיתוסף על ידי זה

קדושה וחיות באדם ביותר ויותר. ואם אוכלו למלאות רעבון נפשו נאמר בו ח"ו ופושעים יכשלו בם. רק מי שזוכה שאוכל לפני ה', הרי המאכל המגודל בארץ ישראל המקודשת, מוכנת להוסיף באדם ביותר ויותר אור הקדושה להיות ואכלת ושבעת וברכת את ה' וגו'. ולזה אמר הכתוב כאן בבואכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה כלומר אני בעצמי המביא אתכם לשם כי שם חלקי ונחלתי שלא ניתן לתריסין רברבין כשאר ארעי שנאמר בהם אי לך ארץ וגו' כי אם אשריך ארץ שמלכך בן חורין דא קודשא בריך הוא. אז ממילא,

פסקה יט

והיה באכלכם וגו' והיה לשון שמחה הוא כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"ב, ג') שמחה גדולה ועצומה אשר באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה'. פירוש תיכף כאשר תאכלו מלחם הארץ יבוא בכם אורות הקדושה וחיות בוערות לתת התרוממות וגדולה לאל הכבוד להללו ולשרתו ולברך בשמו והכל עבור קדושת הארץ שעיני ה' אלהיך בה ואני בעצמי המביא אתכם שמה והיניקה הוא מרשות היחיד ולא מרשות הרבים כאמור. **עוד** יבואר הכתוב לפי פשוטו ועל דרך הנזכר. בהקדם לתרץ כפל אומרו תרימו תרומה והיה די לומר תרימו לה' וגו' כי הן נודע אומרם ז"ל (ברכות ל"ה:) כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכו' וכאילו נהנה מקדשי שמים. והשמים שמים לה' קודם ברכה, והארץ נתן לבני אדם לאחר ברכה כאומרם (שם עמוד א') וכתבנו במקום אחר בטעם הדבר. כי ידוע אשר כל חפצי האדם הנתונים לו מאת האל ברוך הוא בדברי עולם הזה כולם לא ניתנו בכדי למלאות בהם תאוות גופו וחפצו. כי הלא כל תאוות הגוף הם מעשה בהמה והוא מגונה ומתועב לפני המקום ברוך הוא כרוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (על פי קהלת ג', כ"א). והאדם נברא לשמש את קונו ואיך יתן ה' מלך גדול ונורא כזה למשרתו העומד לפניו ומברך בשמו שישתמש בדברים שהבהמה משתמש הנבזים והמאוסים כעין תאות אשה שאמרו חז"ל (שבת קנ"ב.) חמת מלא צואה ופיה מלא דם. או תאות האכילה שפירש בשל"ה הקדוש אומרם ז"ל (שבת כ"ה:) מי שיש לו בית הכסא סמוך לשולחנו פירוש שיזכור האדם באוכלו גנות מיאוס טינוף הצואה אשר נעשה ממאכלו ויראה נא אל מה הוא חומד ומתאוה, שעל ידי זה ימשוך ידו בכל אשר יוכל עיין שם. אם לא שכביכול ברוך הוא כיוון בזה לעבודתו שיכול האדם להגביה על ידי מאכלו כל בירורי ניצוצי הקדושה אשר נתפזרו בכל פינות העולם בכל הדברים המגושמים, ונדחים יקבץ להשיבם אל חיק אביהם. וזה שמחה עצומה לפניו כשמחת הבן החביב הבורח מבית השביה ממרחקים ובא אצל אביו כנודע.

ואופן העלאת הניצוצות, עיקרו הוא בזה הדבר גופא כאשר יבין האדם באמת בחפץ לבבו כי כל בחינת התאוות הגשמיות הם נבזים ושפלים ומאוסים ויהיו נמאסין באמת בלבבו שלא יחפוץ אליהם כלל ואדרבה יתרחק מהם כאשר יוכל לרוב הבנתו במיאוס הדברים ההם. רק ההכרח יעשה לצורך הטוב המונח בדבר ההוא בכדי להעלות הניצוץ הקדוש לבית אביו לגרום בזה תענוג ונחת רוח, כי מבין אשר זה תכלית הטוב והיפה. ובזה כשם שהוא מברר בלבו את הטוב מן הרע להבין כי זה טוב הוא, וזה רע ונמאס ואינו פונה לבבו אליהם, כן נתברר ניצוץ הקדוש מן הדבר ההוא ועולה בחיק אביו ליחוד קודשא בריך הוא ושכינתא. ואמנם כי כאשר לא נעשה בלחם הזה כל אשר היה צריך להעשות בו שיהיה כשר ומותר, פרוש מכל נדנוד איסור, והורמו מתנותיה יפה בתרומה ומעשר וחלה בזמן שהיה נוהג ואחר כך לברך עליו כדיני התורה להעיד כי ה' הוי"ה המהוה, הוא המוציא לחם הזה מן הארץ והכל שלו הוא. לא יוברר הניצוץ הקדוש משם לעולם כיון שאינו בהכשר על צד היותר טוב. אדרבה יוריד עוד הניצוץ למטה למטה על ידי מאכלו כרוח הבהמה היורדת למטה לארץ. ולזה אמרו כל הנהנה עולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל וכו' ונהנה מקדשי שמים. כי אף שהלחם הזה הוא בהכשר מכל צד ופנה, אם אינו מברך עליו לפניו לא יועיל לו כל הכוונות שבעולם לברר מתוכו בירורי ניצוצי הקדושה השוכנים שמה. וכיון שלא יברר, הלא המאכל הזה קודש לה'. כי לא ניתנו כל הדברים לאדם אלא בשביל להעלותן למעלה. וכיון שהוא לא יעלה אותו, לא נתנו אלהים להרע עמדו להוריד עוד הניצוץ עד שאול תחתיה והוא קדשי שמים והנהנה גזל זה מה' ומעל.

וזה אמר כאן הכתוב והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה'. כלומר כי כאשר תרימו ממנו התרומה הזה אשר אנכי מצוך, אז תרימו לה', תוכלו אחר כך להרים הדבר הזה לה' באכלכם אותו. אבל בלתי זה לא תרימו אותו לעולם לה' אדרבה תורידו וכאמור. או יאמר על דרך זה כי כאשר תרימו התרומה. אז תרימו לה' שיתקדש הלחם ויתן בכם הארה וחיות ותתרוממו לה' או שתתנו התרוממות לאל עליון ועל דרך ואכלת ושבעת שכתבנו למעלה.

או יאמר הכתוב והיה באכלכם וגו' תרומה וגו'. כי הנה נודע אשר חמשה חלקי הנשמה שבאדם המכונים בדברי חז"ל (בראשית רבה י"ד, ט' ובקבלת האר"י ז"ל בליקוטי תורה תשא ובהרבה מקומות) על שם נפש רוח נשמה חיה יחידה, והגוף הששי להם, נחלקים על שתי בחינות. כי הגוף והנפש והרוח המה בבחינת יודעי טוב ורע הנקרא להט החרב המתהפכת שמתהפכין מגוונא לגוונא מטב לביש ומביש לטב ובהם עיקר הבחירה בין

טוב לרע. ויוכלו להאחז בקדושת ה' להכנע תחת ממשלתו שלא להתאוות ולחפוץ לשום דבר ומכל שכן שלא לעשות שום דבר קטן וגדול כי אם עבודת ה' או דבר הנוגע לעבודתו לא זולת וליחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו שיהיו הכל ביחוד לאל עליון ברוך הוא באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה. וכן להיפוך ח"ו להכנע תחת רשות ממשלת כוחות התאוות וחמדת העולם הנמשכים משורש הרע להתאות ולחפוץ להם ולא יעצור כח להתגבר עליהם להמליך מלכות הקב"ה על כל אבר ואבר וגיד וגיד בכל גופו וח"ו נעשה בבחינת הרשעים שאמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ד, י') שהן ברשות לבן ואין לבן ברשותם כי הגדיל בקרבו כח תאות לבבו עד שנכנע תחת ידו ואין כח בו להתגבר על כוחי תאוות הלב החזקות. מה שאין כן בחינת הנשמה חיה יחידה שאין בהם בחינות הללו כי הם תמיד בקדושתן עומדין, ואסור לשנויי בהו לשנותם מקדושתם כי קודש הם לה' וזר לא יקרב אליהם.

וזה עיקר עבודת האדם לראות ליחד את בחינת הנפש והרוח שבו אל הנשמה אשר בקרבו על ידי התעסקות בתורה ומצוות במחשבה נכונה טהורה וברורה באימה ויראה ורתת וזיע וחלחלה באהבה ושמחה וחיות בוערת כרשפי אש שלהבת י"ה, והתפילה בדביקות ובאהבה ויראה כאמור. כי גוף התורה והמצוות המה בבחינת הנפש והרוח. והמחשבה הנכונה ואהבה ויראה הוא בחינת הנשמה וחיה יחידה. וכשהאדם לומד ועושה מצוות על הדרך הזה והכל בפרישות דרך ארץ מתאוות עולם הזה שאף כשעוסק בתאוות ההם לא יהנה מהם לרוב אימתו ופחדו מה', והבערת האש אשר בלבבו לעבודתו. כי אין אדם זוכה לתורה ומצוות על נכון כי אם בפרישות התאוות וכאשר מנו חז"ל (בברייתא המכונה על פרק ו' דאבות משנה ו') במ"ח דברים שהתורה נקנית בהם במיעוט תענוג במיעוט דרך ארץ וכו' באימה ביראה באהבה ושמחה וכו' אז זוכה להדבק נפשו ורוחו אל הנשמה ומה שלמעלה ממנה, ונעשו כבחינת מרכבה וכסא אליה להדבק באורה ויוכלו על ידה לאור באור פני מלך חיים. ואז גם הגוף הנגוף על ידי שבירת התאוה נתהפך עמהם לגוונא טבא ונעשה כרוחניות שלא יתבלע בעפר הארץ כגוף משה ואליהו שעלו למרום עם גופם. ועיין בזוה"ק (לך לך פ"ג:) שכתב וזה לשונו: נפשא איהו אתערותא תתאה וסמיכא בגופא וכו' לבתר אתתקנת ואתעבידת כרסייא לאשראה עליה חלק הרוח וכו' כמה דאת אמר (ישעיה ל"ב, ט"ו) עד יערה עלינו רוח ממרום. לבתר דמתקני תרוייהו זמינין לקבל נשמה דהא רוח אתעביד כרסייא לגבי נשמה כו' והאי נשמה איהו סתימא עילאה על כולא וכו' עד כאן. והוא דברינו. ואז נעשים בבחינת רוח בני האדם העולה הוא למעלה ונעשים כולם בבחינת היחוד הנקרא על שם נר בסוד הכתוב (משלי ו', כ"ג)

כי נר מצוה וכמו שסיים שם (בזוה"ק) בלשונו: כגוונא דנהורא דבוצינא דנהורא תתאה דאיהו אוכמא אתדבקת בפתילה וכו' ואתעבידת כרסייא לנהורא עילאה חוורא דשריא על נהורא אוכמא לבתר וכו' אתעבידת ההיא נהורא חוורא כרסייא לנהורא סתימאה דלא אתחזי ולא אתידע וכו' וכדין נהורא שלים וכך הוא בר נש דאיהו שלים בכולא וכדין איקרי קדוש וכו' עד כאן. כי גוף האדם הוא בבחינת גשמיות הנר אשר תחת ההוא נהורא אוכמא הרומז לנפש וכולם מתאחדין ביחודא שלים להאיר באורן ולעלות מעלה בלהב השלהבת הנמשך למעלה. ועיין בזוה"ק (בראשית נ"א:) מה שכתב על פסוק (דברים ד', ד') ואתם הדבקים בה' אלהיכם.

ובבחינה זו נמשלו ישראל לכוכבים ולעפר ואמרו חז"ל (עיין מגילה ט"ז.) כשהן יורדין יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לרקיע. כי בחינת נפשם ורוחם שהם בבחינת עליה וירידה להתהפך מגוונא לגוונא כשהם עולים עולים עד לרקיע כי כאשר זוכין להתדבק בבחינת הנשמה אשר למעלה מהם אז הם נאחזין בסבך בקרן מקום גבוה. כי בחינת הנשמה היא הנאחזת בה' הראשונה שבשם הגדול הוי"ה ברוך הוא ששם מקום החירות והיובל שאין רע שולט שם כלל בבחינת כל הנשמה תהלל י"ה. כי הנשמה ומה שלמעלה ממנה נאחזין בבחינת י"ה שבשם. שחלק הנשמה הוא בה' והחיה ביו"ד ויחידה בקוצו של יו"ד. וזה הכל מקום שאין שום רע שולט שם כי קדושים הם לאלהיהם וזר לא יקרב אליהם. ועל כן כשהם עולים עולים עד שם מקום החירות, וממילא כל שונאיהם ואויביהם נכנעין ונשברין ונשמדים עדי אובד. וידוע שבחינה זו כאשר נפש רוח מתדבק אל הנשמה ונהנה מאורה, אף לפעמים כאשר יקרה שהנשמה תעלה עוד למעלה למקום גבוה והם ישארו במקומם. מכל מקום הנה יציאת צדיק מן המקום עושה רושם, פירוש שמשאירין רושם מן האור שלהם שם במקום, בל יגע שם ערל וטמא שהרושם מבחינת הנשמה מסמא כל עיני החיצונים והרעים. ועל כן כל זה עיקר עבודתינו להרים גופינו ונפשינו ורוחינו אל חלקי האורות אשר למעלה להתקדש בקדושתם. ואמנם ח"ו כשהם יורדין יורדין עד לעפר. כי כשהם נגררין אחר מעשה הבהמיות ותאוות הגוף, אז גם הם נכללים בבחינת הגוף שהוא עפר מן הארץ שרוב בנינו מן העפר כמו שכתוב ברמב"ם ז"ל (בפרק ד' מהלכות יסודי התורה הלכה ד') ונעשין בבחינת נפש הבהמה היורדת היא למטה לארץ. ושם מושלין כל בחינת הרשעים ח"ו והחיצונים ושם נאמר לא תגלה ערוה. כי הם נאחזין בבחינה ו"ה שבשם שיוכל הרע ח"ו להאחז שם ונעשה בחינת ערוה רע ו"ה כנודע.

ואפשר לזה יאמר הכתוב (בתהלים קמ"ט, ו') רוממות אל וגו'. כי נודע אשר אף שח"ו אין הקב"ה צריך למעשה ידינו כמאמר הכתוב (איוב ל"ה, ז') אם צדקת מה תתן לו וגו' וכל כשרון מעשה בני ישראל הלה' תגמלו זאת הלא עיקר ההטבה אינו אלא לאדם. מכל מקום נחת רוח וכבוד לאל גדול ונורא מלך מלכי המלכים כאשר אנו מיטיבין מעשינו כי הוא רצונו וחפצו שיבחר האדם בחיים ובטוב בכדי שיוכל להיטיב לו על ידי מעשיו הטובים כי חפץ חסד הוא והוא רוממותו וגדולתו מן התחתונים שאמר ונעשה רצונו ויוכל להוציא טובו וחסדו מכח אל הפועל. וזה אמר רוממות אל פירוש זה שהוא רוממות לאל שהוא עבודתו יתברך, הוא רק בגרונם פירוש בגוף רוח ונפש (כי כן גרו"ן ראשי תיבות ג'וף ר'וח ו'נ'פש) רק בשלושה אלו תלוי כל גדולת האל ורוממותו להכניע אלה תחת ממשלתו ולהמליכו עליהם שלא יעשה בהם דבר אף במחשבה קלה בלתי עבודתו יתברך או דבר הנוגע לעבודתו לא זולת. או כה יאמר רוממות אל פירוש שצריך להגביה ולרומם לאל כי זה כל עיקר הבריאה והעבודה לעלות ולהתקרב לצור עולמים ברוך הוא רק בגרונם בגוף רוח ונפש כאמור כי אלו צריך להעלותם בכח על ידי העבודה בתורה ומצוות וקברות התאוה. אבל לא חלקים שלמעלה מהם כי הם מרוממים ועומדים ומוכנים תמיד לעלות למעלה.

ובזה יובן בפשטות מה שמבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל בכמה מקומות (ובפרט בכוונת קבלת שבת) שכל העליות ובירורי ניצוצי הקדושה מתתא לעילא הכל נעשה בכח שם מ"ב. כי נודעת לכל משכיל מסוד חכמי לב אשר כל העליות העולמות התחתונים מכונים על שם היד. כי הוא דומה לתחתון הרוצה לעלות אל העליון מגביה ידו למעלה ואוחז שם בכדי לעלות. ולפי שכל העליות בכל העבודות הוא רק בשלושה בחינות הנזכרים בחינת גוף רוח נפש, ושלושה פעמים יד הוא מ"ב. ועל כן כל העליות הוא בשם מ"ב כי כל העליות וכל הדברים שנפלו למטה ועולין על ידי מעשה בני אדם הכל הוא בשלושה ידות הנזכרים מספר מ"ב.

ואפשר שעל זה כיוונה נעמי ואמרה על בועז (רות ג', ב') הנה הוא זורה את גורן השעורים הלילה וגו'. כי בועז צדיק יסוד עולם בדורו, זה היה עבודתו מעודו להשליך את המוץ והקליפה מן הגורן שהוא שלושה בחינות ג'וף נ'פש ר'וח הנזכר, להפריד מהם כל בחינת הקליפות והרע וכל הדינים ולתקנם בתיקון הנכון שיהיו ראוים לעלות למעלה. ולזה אמרה גורן השעורים. כי נודע אשר בחינת השעורה הנה שרשה בשמאל מקום הגבורה ועל כן היא מספר ב' פעמים מנצפ"ך עם הכולל כמו שכתוב בקבלת האר"י ז"ל (בכוונת שבעת המינים). ועל כן הוא זורה את גורן השעורים כי בחינת השמאל והגבורה הוא

הקרוב קרוב קודם לאחיזת החיצונים ח"ו. והיה זאת עבודת בועז צדיק יסוד עולם לזרות ולהבר משם כל בחינת המוץ והקליפות להעלותם למעלה אל חלקי נשמה חיה יחידה שלא יהיה כח להרע להאחז בהם.

ונוכל לומר אשר על כן צונו אלהינו ברוך הוא וברוך שמו להפריש שלוש תרומות מן התבואות קודם אכילת והנאת האדם ממנו, שהוא תרומה ותרומת מעשר והחלה שנקרא תרומה. כי תרומה הוא לשון הרמה מה שאנו מרימין על ידי זה ניצוצי הקדושה אשר בתבואה הזו למעלה למעלה כי הרמת התרומה מן התבואה הוא כעין הרמת היד בדבר שלמעלה להגביה את עצמו למעלה ולזה צריך שלושה ידות להתבואה בכדי להעלות הקדושה שבה על ידי שם מ"ב שהוא מספר ג' פעמים יד. וצריך האוכל והנהנה מהם לתקנם על ידי השלוש תרומות להעלות הנופלים למעלה. ועל כן תרומה השלישית נקראת בכתוב בשם חלה שהוא מספר מ"ג. וגם שיעורה, עיסת מ"ג ביצים נגד מספר חלה כי תרומת החלה היא היד השלישי הרומזת על גמר שם מ"ב וכל השלושה ידות מתאחדים לאחד הרומז באלף אלופו של עולם. ולהחזיר ניצוצי הקדושה על ידי הג' ידים לאחד ונעשה ג' ידות שם מ"ב לאחד מספר מ"ג מנין חלה. ועל כן הנה בכתוב הקודם נאמר והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לרמז על שני התרומות הקודמים לעיסה. ואחר כך אומר הכתוב ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. פירוש כי ראשית העיסה נקרא חלה לפי שהוא סוף ג' תרומות העולים על ידי שם מ"ב לאחד מספר חל"ה. כתרומת גורן כן תרימו אותה. הרי הוא מורה באצבע כי הג' תרומות הללו הוא על שם תרומת גורן בחינת ג'וף נ'פש ר'וח העולים למעלה בג' ידות על ידי שם מ"ב וכן תרימו אותה ג' פעמים. או יאמר כן תרימו אותה כלומר כן כשמה חלה הרומז למ"ב ואחר כך תרימו אותה למעלה לקרבה לאור פני מלך חיים. או כן תרימו אותה בשיעור כשיהיה שיעור מ"ג ביצים כמספר חלה תרימו אותה. והכל על שם ג' הרמות הנזכרים הנוהגין בכל אדם ובכל הדברים כי כולם אין עלייתם כי אם על ידי האדם והבן זה. ועל כן אחר שלוש התרומות הוזכר עוד ג' לשונות תרומה שהוא תרומה כתרומת כן תרימו וגו' כי ג' הראשונות הם בחינת התחתונות העולים למעלה בחינת גוף רוח נפש. וג' האחרונות הם נשמה חיה יחידה שכל העולים עולים עד שם בחינת היחידה שהוא רשות היחיד יחידו של עולם. ודי בזה.

פסקה כא

מראשית עריסותיכם תתנו וגו'. רבים ראו כן תמהו שהכתוב אינו אלא כפלו של ראשון והוא מיותר כולו. ואמנם לפי מה שביארנו במקום אחר ושורש הדברים הוא כי הן אפילו

במצוות ה' אם האדם עושה אותן כגולם מצות אנשים מלומדה מחמת ההרגל מאז מיום הולדו להניח טלית ותפילין ולילך בציצית ולשמור השבת והמועדים ולהתפלל בכל יום וכדומה, ואינו שם על לבבו קודם לחשוב מחשבות על מה זה מקיים אותן המצוות. ח"ו המצוות הללו הם כגוף האדם כשהוא בלא נשמה שאינו בגדר אדם כלל. ונקרא נפל אשת בל חזו שמש (תהלים נ"ח, ט') כי הוא כמו המפלת נפלים שהוא גוף בלא נשמה. כי עשיית המצוות בגשמיות עשייתן הוא הגוף שלהן. והמחשבה הנכונה שבהם, הוא החיות הרוחניות שלהם. וכשהם נעשים בלתי חיות הרוחניות הרי הם ממש כמו נפל אדם בלתי חיות ונקרא, רבים חללים הפילה (משלי ז', כ"ו). כי אף שמלאים מצוות, מכל מקום אין בהם מתום שיהיה בהם כוונה תמימה לה'.

ועל כן שוקלין הזכויות והעבירות בכף המשקל כמו ששנו רבותינו ז"ל (ראש השנה י"ז.) ר' אלעזר אומר כובשו וכו' ר' יוסי בר חנינא אומר נושא וכו' ועיין ברש"י שם. ולכאורה הלא במנינא סגי למנות הזכויות נגד העבירות מי שיהיה לרוב הוא יהיה המכריע. ואמנם כי אין מצוה אחת דומה לחברתה ואין עבירה אחת דומה לחברתה. והוא כדמיון מלחמת גוי אל גוי בכלי קרב שאם יעמיד אחד חיילות הרבה לרוב ואולם שהמה חלושים ועקורים חולים מוכנים למות. והשני יעמיד נגדו מתי מעט אבל המה גבורי חיל מלובשים שריון בכלי זיין. ודאי שאלו המועטים יתגברו על הרוב להכותם מכת מות כי אין כח בהם לעמוד נגד הגבורים. וכן באישי ישראל העומדים לבקש תפילה ותחנונים ביומא דדינא יום ראש השנה שכל העולמות נידונין בו והקב"ה חפץ חסד ורוצה שיתגבר הזכות על החוב. ואמנם כי הן אפילו באותן שזכויותן מרובין מעוונותיהם במנין. מכל מקום הנה הזכויות המה חלושים חולים בלי חיות כלל או במעט חיות בערך החיות שבער בלבו בעת עשותם באהבת ויראת ה'. ונגדם עומדין העבירות גבורים וחזקים בחיות רב לערך החיות והחשקות והבערת האש שבער בלבו בעת העבירה לחמדת הדבר ההוא. ובמה יערוך מלחמה וקרב נגדם באלו הנפלים שאין להם כח לעמוד. ועל כן תמים דעות ברוך הוא שאין לפניו משא פנים ומקח שחד ליקח שחד מצוה סתם בעד עבירה סתם. אינו חושב וסופר המצוות נגד העבירות רק שוקלן בכף המשקל איזה כבידה ואיזה קלה לפי ערך נתינת לבו של אדם אל המצוה או העבירה.

ואמנם מי שעיני שכל לו לא כן עושה כי בגשתו אל הקודש לקיים אחת ממצוות ה' אז מעורר מחשבתו ולבבו תחילה למה מקיים מצוה זו. ומתחיל לחשוב כי כן צוהו בוראו ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא. והוא חומד וחושק לעשות מצוותיו באהבה גמורה בשמחה רבה ועצומה ולזכרון בין עיניו לפני מי הוא עומד ואת מי הוא עובד

ואיך כל מצוה ומצוה הוא כתרי כתרים להיות עולה ויושב בראש אלהי צבאות. ועל ידי זה יפול עליו אימה ופחד ויראה ורתת וזיע וחלחלה. ורואה לדקדק במצוותיו שיהיו נעשין על צד היותר טוב וכשר בכל הדיקדוקים והיותר נאה ויפה להיות ראוי למלך הכבוד. ומבין קצת לפי ערכו בטעם כל מצוה ומצוה הן מי שחננו אלהים ברזי התורה מקבלת מרן הרב האר"י ז"ל הנמסר לנו בקבלה איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה. והן בטעמים הפשוטים המבוארים בדברי חז"ל כמו במצות תפילין המורים על יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם כשנזכור נסים ונפלאות שעשה בהוציאנו ממצרים ואשר לו הכח והממשלה לעשות בכל העולמות כרצונו וכו' ולשעבד על ידיהם תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו והנשמה שבראש כולם יהיו משועבדים וכו' כנזכר באמירת לשם יחוד וכו'. ואכן כי לא באמירה תליא מילתא לומר הלשם יחוד כאמירת התחינה בלא לב ולב ח"ו. כי אם שיהיה כן באמיתיות הלב לשעבד הלב והמוח על ידי הבנתו בגדולת הבורא ויכולתו וממשלתו. וכן בציצית שעל ד' כנפות המורה גם כן על יחוד הבורא לומר שבכל צד ופינה שיפנה יזכור בה' אלהיו. ומורים על שמותיו יתברך במנין החוטים והכריכות והקשרים כנודע למי שחפץ לידע עניני מצוותיו יתברך שלא יעשם כמצות אנשים מלומדה.

והעיקר בכל הטעמים ובכל הכוונות, קשירת הלב באהבה ויראה, והכוונה לקיים מצות בוראו שצוה בזה, ולעשות רצונו יתברך כדי שיהיה נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו שלא על מנת לקבל פרס בשום צד, ולתקן שורשם במקום עליון בשיעור קומה ולקשר נפשו ולהדביקה אל שורשה שורש אור אין סוף ברוך הוא הנעלם במצות הבורא להשלים אילן העליון ואדם העליון ולחבר הדודים וליחוד קודשא בריך הוא ושכינתא וכו' לאוקמא שכינתא וכו' ולגרום שפע בכל העולמות ולתקן הניצוצות וכו' לגרום זיווג בשם המיוחד וכו' כידוע. וכל אלה עיקרים הם לתת הלב לכל הדברים האלה קודם עשיית המצוה, אף לישא כל זאת על שפתיו לומר בפה מלא כל אלה. ועל ידי הבנתו במצוות ה' איך שכל מצוה ומצוה רומזת לשמו יתברך במנין ובמספר ובשורש החפצים ההם שהמצוה נעשית בהם למעלה. הנה שם ה' נקרא על כל מצוה ומצוה ואורו ברוך הוא חופף על גוף המצוות כדמיון הצורף שלוקח חתיכת כסף או זהב וחוקק עליה צורת המלך שעל ידי זה נתעלה החתיכה הלז בעילוי רב להיות שעליה נחקק פני המלך, ועתה אין ערך ודמיון לשויה. וכן במצוה שהוא חפץ מחפצי הארץ כמו האתרוג והלולב או חוטי הציצית וקלפי התפילין. כאשר האדם שם מחשבתו עליה באמת לשם ה' ומבין איך ששם ה' נקרא על זה. הנה נתעלה זה החפץ למעלה למעלה להיות שם אור פני

מלך מלכי המלכים הקב"ה נקרא עליו. ועל זה נאמר וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם. פירוש כי הזכירה במצוות ה' להבין אשר זה מצות ה' הוא, ושמו כביכול נקרא על זה. הנה בזה ועשיתם אותם שעושה ומתקן את הדבר ההוא מחדש להיות בעשיה חדשה ודבר אחר ממה שהיה. שעתה הוא יקר הערך ואין ערוך אליה בהיותה מצות ה'.

ואפשר לזה רומז הכתוב (ויקרא י"ח, ה') ושמרתם את חקותי וגו' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'. פירוש שתשמרו אותם בבחינה זו אשר יעשה אותם האדם שיעשה חפצי המצוות מחדש לתקנם בעשיה חדשה באור שם ה' עליהם. ובאיזה אופן יהיה זה, אומר הכתוב וחי בהם. כלומר שיעשה המצוות בחיות הרוחניות חיות בוערת באהבה ויראה ובכל הבחינות הנזכרים שלא יעשם כגולם בלתי חיות כוונות המחשבה. או יאמר וחי בהם כלומר שיניח חיות בהמצוות ההם שלא יעשה בבחינת הנפל גוף בלא נשמה. או יאמר וחי בהם אני ה'. כלומר לעורר בהם בחינת החיות הזה שאני ה' הוא המצוה עליהם ורצוני ושמי נקרא עליהם ואז ודאי ועשיתם אותם בתיקון החדש.

והנה נודע אומרם ז"ל (במדבר רבה י"ג, ו') מן היום הראשון שברא הקב"ה את העולם נתאוה לדור עם בריותיו בתחתונים. ובחינת הדירה הוא על אופן האמור כשלוקח אדם פרי מפרי הארץ או שאר חפצים מארץ התחתונה הלזו ומשרה עליהם שם ה' וקדושתו לתקנם בעשיה חדשה הרי שמו יתברך שוכן בתחתונים כמו בעליונים כיון שנחקק על חפצי העולם אורו ברוך הוא ויחודי שמותיו. וממילא כל בחינת הגשמיות אשר בדברים ההם הנמשכים משורש הרע כולם בטילין ומבוטלין עבור אורו ברוך הוא ומתמעטין והולכין. וחיות הרוחניות שבדבר ההוא מיום בריאתו מתעורר עתה ביותר ויותר מול אור ה' החופף עתה מלמעלה ושניהם כאחד מסייעין זה לזה לבטל הרע מיסוד עפר הגשמיות שבו כי באה עליו המלחמה פנים ואחור ואז נתגדל ונתקדש שם ה' בכל הדברים התחתונים שלזה היה עיקר הבריאה להרחיק החפצים הללו רחוק מאוד מאור פניו יתברך ואחר כך יתקרבו אליו מן המרחק הגדול על ידי עבודת האדם שבזה יטיב לכל העולמות כמו שהארכנו כמה פעמים בזה, ואז דירתו יתברך בתחתונים כי בכל דבר ודבר נתבטל בחינת הגשמיות והרע שבו ונתרבה אור חיות הקדושה אור פניו יתברך בכל מקום ומקום והוא שוכן בתוכם ואת זה חפץ.

ואכן כי הנה זה הכל נכון בדברים הנלקחים למצוות ה' שעל ידי חיות המצוה שורה אור ה' על הדבר ונעשה לו דירה בתחתונים ואולם בכל דברי העולם הנלקחים לדברי הרשות כמו כל התבואה הנלקח לאכילת האדם הוא וביתו וכל אשר לו וכל המלבושים שלובשים. לכאורה אין בהם במה להשרות שם ה' עליהם כיון שאינם נלקחים למצוה.

אשר על כן גם על זה נתחכם האדון ה' צבאות וצונו בכל חפצי העולם שטרם הגיע הנאתן אל האדם, יעשה בהם מצוות ה' כמו התרומה מן התבואה, והחלה מן העיסה, וראשית הגז מן מלבושי האדם, וזרוע ולחיים וקיבה מבשר בהמה, ופיאה ממה שבשדות ואילנות ובכורים לה' וכדומה. וכאשר יעשה אותם האדם וחי בהם. כלומר שיתן חיות בהמצוה לעשותן באהבת ויראת ה' ולהבין על ידי זה כי לה' הארץ ומלואה והכל שלו הוא. הוא בראם והוא נתנם לאשר ישר בעיניו, וצוה להפריש מהם כמה וכמה עד הגיעם למאכל אדם כי כל אלה הכל שלו הוא ואין אדם העובד את האדמה כי אם כאריס באדמת ה' למחצה ולשליש ורביע, ובזה משרה מלכות הקב"ה כביכול בכל הדברים התחתונים. כי לא מבעיא שהתרומה עצמה וכל המורם לה' מכל הדברים קודש הם לה', כי אם גם הנשאר אחריהם שורה בם אור קדושתו יתברך להיות ניכר שם ממשלתו וכוחו יתברך ושמלכותו בכל משלה. ובזה נתיחד שמו של הקב"ה בעולמו בתחתונים כמו בעליונים ונעשה לו דירה בתחתונים כמו בעליונים ונתיחד יחודו יתברך בכל העולמות ואשתמודע אלהותו יתברך בעילאי ובתתאי כמאמר אליהו זכור לטוב (בתיקוני זוהר י"ז:) ואנת אשתמודע מעילאי ומתתאי ואז והיה ה' אחד ושמו אחד כי אין דבר חוץ ממנו ואין מלא נימא יוצא מאחדותו יתברך.

ולזה אמר הכתוב מראשית עריסותכם תתנו לה'. ולכאורה היה לו לומר ראשית עריסותכם תתנו כמו למעלה. ואכן יאמר כי מראשית עריסותכם, על ידי זה החתיכה חלה שאתם נותנים תתנו לה' פירוש שתתנו כל העיסה כולה בזה לה' להיות בבחינת ועשיתם אותם שישרה אור פני מלך חיים על כל העיסה ויתבטל אחיזת הרע והגשמיות ממנה להיות תחת ממשלת הקב"ה ויתגלה מלכותו בכל הארץ כי לה' הארץ ומלואה. והיא תרומה לדורותיכם. פירוש שזאת לכם לתרומה והתרוממות לדורות עולם כי עד כמה וכמה תגדל שכר האדם העובד בזה, המקרב את הארץ ואשר עליה לה'. כי הוא העושה שלום בפמליא של מעלה ושל מטה ליחדן לאחד ולהמליך מלכותו יתברך בארץ התחתונה שאין קץ לשכרו, כי זה עיקר תענוג ונחת רוח הבורא, והשכינה מתקשטת בזה בקישוטין דלא הוו והאיש הזה נתגדל ונתרומם למעלה למעלה כדמיון אוהב המלך אשר מוסר נפשו להביא את בן המלך ממרחקים אצל אביו שנעשה זה מקורב אל המלך בחשיבות גדול לעילא לעילא, וחוץ מברכת ה' שמגיע לאדם הזה על ידי זה. כי על ידי העלאת המיין נוקבין הזה שמקרב למעלה התחתונים לה', תיכף ירד ויושפע בחינת המיין דוכרין בכל מיני ברכות וישועות ושפע רב לכל העולמות, ומשם על שורש נשמת אדם הזה לברכו בשפע וברכה בפרנסא דנשמתא ופרנסא דגופא, והוא תרומה

לדורותיכם ודאי. וכל ימי הדורות לעולמים כשיתנו זאת על לבם שכל הארץ של ה' הוא ויראו בכל כוחם להחזיר האבידה לבעלים על טוב כוונתם בכל דברי הרשות לשם ה', ודאי תרומה גדולה יהיה זאת להם וכאמור.

פסקה לח

דבר אל בני ישראל ואמרת וגו'. צריך לדעת כפל אומרו דבר ואמרת וגו'. ואפשר לומר בדרך הרמז כי ידוע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים בכוונת הציצית) כי כוונת הציצית הוא על שני בחינות. כי הטלית גדול גופיה בלא הציצית מרמז על בחינת אור המקיף הגדול. ויש עוד מקיף אחר הקטן ממנו וכו' ולפי שהמקיף קטן מובלע תוך טלית גדול שהוא גדול. לכן אינו ניכר אלא בסיומו בסוף הכנפיים והוא בחינת ציצית וכו' עד כאן. והנה נודע אשר מלת אמרת מורה לפעמים על לשון מלבוש (כמו (איכה ב', י"ז) בצע אמרתו ואמרו חז"ל (איכה רבה ב', כ"א) בזע פרפוריה דיליה. והוא לבושו כביכול כמו שכתוב שם במפרשים. או מלשון (דברים כ"ו, י"ח) וה' האמירך היום שפירושו שהלבישך באור המקיף כידוע). ולזה אמר דבר אל בני ישראל שיהיו יודעים שני הבחינות שבמצות ציצית. אחת ואמרת אליהם פירוש לקחת לעצמם בחינת אמרת שהוא מלבוש בחינת אור המקיף הגדול. והשנית ועשו להם ציצית על הבגד הזה בחינת מקיף הקטן ולהגין על הדורות הבאים אחריהם המתחיל מהחזה ולמטה כנודע לחכמי לב.

פסקה לט

והיה וגו' וזכרתם וגו' ועשיתם אותם. עיין בדברינו למעלה בפסוק מראשית עריסותיכם תתנו שפירשנו בזה.

ולא תתורו וגו' אשר אתם זונים וגו'. יתבאר על דרך שאמרנו על פסוק (משלי ט', ה') לכו לחמו בלחמי וגו'. כי הן אמת אשר מי שנגע יראת ה' בלבבו והתחיל ללקט אורות נתיבי אלהינו יתברך ללכת קצת בדרכי עבודתו אהבתו ויראתו. נפשו יודעת מאוד כי אי אפשר להתחיל בעבודה על דרך האמת שלא להשטות עצמו, כי אם אחר פרישות כל התאוות וחמדת הבלי הזמן ותעתועיו ממאכל ומשקה וזיווג עם אשתו ומלבושי כבוד ותפארת מן האדם. כי כל עוד כח בו ותאוה בלבבו לכל אלה, לא יתכן אליו העבודה באמת כי יערבב בה כמה פניות ויצא חוצה ח"ו בכמה דרכים דקים בעירוב מחשבות למענו גם כן. ולא מבעיא שלא בשעת התורה והתפילה והמצוות שיבוא בקרבו כמה מחשבות חוץ מדברים הנוגעים לעסקי גופו ואשתו ובניו שלא ביחוד לשם עבודתו יתברך. כי אם אף בעת עומדו לשרת את פני אלהיו בתורה ותפילה ומעשים טובים, כמה פניות ומחשבות חוץ יבוא בקרבו לבלבלו ולהוציאו מכוונת אמת שיהיה בלתי לה' לבדו. ואין ספק שלא יתכן העבודה השלימה כי אם בפרישות התאוות מכל וכל בשלימות שלא יחמוד אליהם

כלל ולא יחשוק אותם בלבבו לעולם ויהיו נמאסין ומבוזין בעיניו בתכלית, כידוע לכל משכיל. וכבר כתב החסיד הקדוש בחובת הלבבות (שער חשבון הנפש אופן כ"ה) כי כאשר לא יתכן האש והמים בכלי אחד כן לא יתכן אהבת עולם הזה ואהבת הבורא בלב אחד ודי בהערה זו.

ואכן כי עתה ידמה האדם כאשר יקבל עליו עבודתו יתברך. אשר חלילה לו מעתה לאכול כלל כי אם לעתים רחוקות להחיות נפשו מעט והשאר יתענה, ולא להלביש עצמו בבגדים כלל כי אם מעט מן המעט וזאת בלויי סחבות המבזים לובשיהם, ולבוא אל אשתו פעם אחת ביובל לקיום המין לא זולת. ונמצא אשר ח"ו לתוהו ברא הקב"ה כל אלה בעולמו כמו בשר וכל מיני פירות ובגדי כבוד וכדומה. כי די בלחם צר לבד ולהלביש עורות עזים על בשרו לעמוד כך לעולמים. לא כן אחי כי לא לתהו בראה כי אם לשבת יצרה וכל פעל ה' למענהו וכל הנברא לכבודו ברא. ובכל הדברים שבעולם יש בהם אור וחיות מאת ה' המהווים תמיד ומעמידם על עומדם כי אלמלי יצויר העדר שפעו וחיותו יתברך מן כל הנמצאים שבעולם אף על רגע אחת היו כל העולמות כלא היו והיו לאפס ואין. ואך הנה בטובו הוא מחדש בכל יום תמיד בכל רגע ורגע מעשה בראשית. וחידושו הוא שמשפיע תמיד אורו וחיותו לכל הנמצאים כאשר בראש הבריאה שהאיר באורו לכל דבר ברוח פיו יתברך והמציא את כל הנמצא. כן עד עתה מאיר בכל רגע ורגע מאורו יתברך לכל הבריאה להעמידם על קיומם ומכונם. ובלא זה היה כל העולם לאפס ואין. ונמצא איך יאמר האדם שיבזה בלבו כל הדברים והם כולם מלובשים באורו יתברך.

ואכן כי אמת שצריך האדם למאס בלבבו בתכלית המיאוס כל בחינת הגשמיות שבדברים ההם הנוגעים לתאות גופו שלא לצורך עבודתו יתברך. כי כל התאוות שאינם לשמו יתברך באמת הם מבוזים כטינוף הצואה ויותר. אבל יאהב ויחמוד לאור ה' אשר בדבר ההוא לעובדו יתברך בזה עבודה תמה לברך עליהם ברוך שככה לו בעולמו לאכול ולשתות מאשר חננו ה' בזה השולחן אשר לפני ה' באימה ויראה באהבה ושמחה לשמו יתברך לקרב הדברים האלה לה' אלהיו על ידי כוונות הראוין ורצוין לפניו יתברך שביארנו קצתם בכמה מקומות. ולהתפאר בבגדי כבוד לפניו יתברך בעומדו לשרתו ולברך בשמו בזה אלי ואנוהו. ולהכין בגדים חשובים לשבתות ומועדי ה' להיות בזה נחת רוח לפניו ברוך הוא. וכל זה שלא לערבב בו מחשבה קלה להנאתו ותאותו כי אם ביחוד לה'.

ועל אופן זה ודאי שאסור לאדם להרחיק עצמו מדברים שחננו ה'. אדרבה לראות תמיד לקרבם לעבודתו באכילה ושתיה ובגדים וכסף וזהב ודירה נאה וכל החפצים הטובים

הנאים למי שיודע בהן דרכי עבודתו יתברך ונפשו יודעת קצת שורש כל החפצים שבעולם הזה בשמי השמים במרכבה העליונה בכדי להעלותם לשרשם ולעשות בהם יחודי וזיווגי שמותיו יתברך ולהמליכו ולהמשילו יתברך על כל הדברים התחתונים האלה לקחת כולם לעבודת ה' שיהיה מלכותו בכל משלה כאשר הארכנו בבחינה הגבוה והנורא הזו במקום אחר.

ולזה אומר הכתוב אשר התורה מכרזת ואומרת (משלי ט', ה') לכו לחמו בלחמי, כלומר לא תסברו שמי שמקבל עליו עול תורה צריך להתענות כל ימיו להרעיב נפשו תמיד. לא כן, כי לא ירעיב ה' נפש צדיק. ולכו לחמו פירוש אכלו לחם, אבל בלחמי. פירוש שלא למענך ולמען תאות גופך כי אם בלחמי על דרך התורה והמצוה בכוונות הרצויין לפני מי שאמר והיה העולם. ולא לחם לבד כי אם אפילו ושתו ביין מסכתי כי גם יין בריה מה' הוא ושורשו גדול למעלה במקום יין המשומר בענביו. ואך כי הוא אסור במגע נכרי שלא לשתותו כנכרי למען תאות הגוף כי אם ביין מסכתי על דרך התורה. כי זכה משמחו וזכה נעשה ראש כמאמר חז"ל (סנהדרין ע'.). ולא זה בלבד שאדם מצווה ומותר לו להכניס בדברי הרשות לשם ה' יתברך כי אם אף במדות הגרועות האסורות לנו מכל וכל שהם מתועבים לפני ה' בתכלית התיעוב. מכל מקום אם האדם נכנס בהם לשם ה' באמת ובתמים הרי הם חביבים ומרוצים מאוד לפניו. והאדם מוכרח להכנס גם בהם אף שהוא מסירת נפש ממש כי הלא הם מדות האסורות. מכל מקום לשם ה' חביבים הם. כמו האכזריות שהוא מדה גרועה ומתועבת מאוד וכמו שאמרו חז"ל (עיין יבמות ע"ט.) האכזרי צריך לחוש ליחוסו שאין האכזריות מצויה אלא בגוים עובדי עבודה זרה ולא בישראל כי הם רחמנים בתולדותם. והגבעונים שהראו אכזריות על בני שאול נאמר בהם (שמואל-ב כ"א, ב') והגבעונים לא מבני ישראל המה. ונאסרו מלבוא בקהל ישראל על ידי זה כמו שאמרו (ביבמות ע"ח:). מכל מקום אדם העושאה לשם ה' להתאכזר על הרשעים לרודפם עד חרמה כשהשעה נצרך לזה, חביבה היא וחשובה לפניו. צא ולמד מה שקרה לשאול מלך ישראל כשריחם על אגג מלך עמלק ועל מיטב הצאן והבקר ואמר אם אדם חטא בהמה מה חטאה. הנה מאסו ה' ממלוך על ישראל עבור זה ויצא בת קול מן השמים ואמר לו (קהלת ז', ט"ז) אל תהי צדיק הרבה כמאמר חז"ל (יומא כ"ב:). ובביאור אמרו חז"ל בזה (בילקוט שמואל רמז קכ"א) כל שהוא רחמן על אכזרי לסוף נעשה אכזר על הרחמנים. וכן בכעס וגבהות וכל מדות האסורות, אם אדם עושאן לשם ה' טוב וטוב הוא. ואפילו בעבירה גמורה אמרו חז"ל (נזיר כ"ג:) גדולה עבירה לשמה, מיעל אשת חבר הקני אשר בין רגליה כרע שכב ונאמר עליה (שופטים ה', כ"ד) מנשים באוהל תבורך, מאן

אינון נשים באוהל שרה רבקה וכו'. ואפשר לזה יאמר הכתוב (תהלים קי"ט, ג') אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. כלומר כשגם בדרכיו של העבירה הלכו, מכל מקום שמרו עצמן ולא פעלו עולה וכיוונו בה לשם ה'.

ולזה אמר הכתוב כאן אחר שהזהיר על מצות ציצית על ארבע כנפות כסותו המורה שבכל צד שיפנה יזכור את ה', ולא יעשה דבר כי אם עבודתו יתברך. וכאשר אמר וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם כלומר שלא תעשו שום דבר אחר כי אם מצוותי ולא דבר חוץ ממנו (כמאמר חז"ל (יומא י"ט:) על פסוק (דברים ו', ז') ודברת בם בם ולא בדברים אחרים. וכן ועשיתם אותם ולא דבר אחר). ופן יסבור האדם שאין לו רשות לשום דבר גופניות לדרוך בה רק יומם ולילה לעסוק במצוות התורה. על כן אומר לא כן כי ולא תתורו אחרי לבבכם וגו' אשר אתם זונים אחריהם. פירוש כי באמת אתם זונים אחריהם, וזונים הוא מלשון מזון כמו שפירשו ברחב הזונה פונדקיתא (תרגום יונתן ביהושע ב', א'). כלומר כי הרשות נתונה לכם ואתם מוכרחים להיות ניזון אחריהם ליהנות מכל חפצי העולם הזה. ורק שלא יהיה בתאות לבבכם ועיניכם לחמדת הגוף הנגוף לבוא לבית רחב הזונה להרחיב המזון לתאות לבכם. רק,

פסקה מ

למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי וגו'. אמר כל לשון רבוי. פירוש כל אשר צויתי אפילו לדבר עבירה כמו להכרית בהמות עמלקים וכדומה בכל הדברים דברי הרשות או דברי עבירה ממדות האסורות. שלא תעשם רק לשם ה' לכבודו באמת לאמיתו. שלא להשטות עצמו לומר בפיו אני עושה זאת לשם ה' ובלבבו חומד לאותן הדברים מתאות גופו. רק והייתם קדושים לאלהיכם כי בחינה זו נקרא קדושה ההולך בכל חפצי העולם ומקדש עצמו בהם שלא לעשותם רק לה' בלבד כמאמר חז"ל (יבמות כ'.) קדש עצמך במותר לך וכו' ולא ישתמש בהם כי אם מה שהוא בהכרח לה' ולא יותר, בבחינת רחב הזונה כאמור.

וחיבה יתירה נודעת להמרגלים אשר שלח יהושע שנאמר בהם (יהושע ב', א') ויבואו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו שמה. כי י"ה הושיע אותם מלטעות בעצת מרגלים שהוציאו דיבת הארץ לומר ארץ אוכלת יושביה כי פירותיה לרוב שמנם וגדלם קשין לגוף כחרבות וממיתין את בעליהן. או אפשר ארץ אוכלת יושביה לפי ששומן הפירות גדול עד שהאוכלם נמשך מאוד אחרי התאוות והחמדות הגופניות ובא על ידי זה לעבור כל העבירות כמאמר הכתוב (דברים ל"א, כ') כי אביאנו אל האדמה ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו'. ועל ידי זה ותקיא הארץ את הדרים עליה ואוכלת יושביה. ואמנם

טעות גדול טעו. כי לכו לחמו בלחמי כאמור. ואדם האוכלם לשם ה' שלא לתאותו, ודאי כי יפין הם מאוד לנפש ולגוף. ואכלת ושבעת וברכת את ה', לא ח"ו להרשיע מזה אם אוכלן אדם על דרך הנזכר בזה השולחן אשר לפני ה'. ועל כן מרגלי יהושע לא טעו בזה, אדרבה ידעו כי טובה הארץ ויאכלו וישבעו מטובה לילך בהם בדרך המלך מלכו של עולם ברוך הוא. ועל כן העיד הכתוב עליהם, ויבואו וגו' וישכבו שמה. כי וישכב הוא בחינת יש כ"ב המורה על כ"ב אתוון דאורייתא (כמו שאיתא בתיקוני זוהר תיקון י"ח, ל"ד). והם אף על פי שנכנסו לבית רחב הזונה לא עשו שם כלום כי אם וישכבו שהוא תיקון אותיות התורה על ידי העלאת הניצוצות כנודע לטועמי מעץ החיים.

פרק טז

פסקה א

ויקח קרח וגו'. דרשות רבות דרשו חז"ל ומפרשי התורה בפרשה זו וגם אנחנו נפרשהו לפי קט שכלינו על כמה פנים. וזה יצא ראשונה. הנה כבר הארכנו כמה פעמים בבחינת שני מיני הטובות שה' הטוב מיטיב לעמו ישראל ומושיעם מצרותיהם. האחד על ידי הנסים הנגלים המופלאים לעין כל, הנעשים בשיבור כל טבע העולם, והכנעת מערכת מזלות השמים וכוכביהם. כמו בנס קריעת ים סוף והורדת המן והבאר והשליו. ובחינה זו הוא המשמח אלהים ואנשים כי שמו של הקב"ה שם הוי"ה המהוה את כל שהוא המשדד ומשבר כל בחינת הטבע, נתגדל ונתקדש לעין כל בעשותו נוראות שלא בטבע העולם. כמאמר הכתוב (יהושע ב', י'-י"א) כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' ולא קמה עוד רוח וגו'. וגם שם עם בני ישראל נתרומם ונתגדל בעיני כל העמים תחת כל השמים ויאמרו הכל כי הגדיל ה' לעשות עם עמו לתת להם נחלת גוים בשבירת כל טבע העולם ומקריו. וגם בני ישראל עצמם נכנעין ונשברין בלבבם לפני ה' אלהיהם לירא מפניו יראה עצומה בראותם כבוד גדלו וכח ידו החזקה. ונקרא אז בכתוב (איכה ד', ט"ז) פני ה' חלקם. כי בחינה זו נקרא פני ה' שכביכול הקב"ה וברוך שמו נראה וניכר לכל, כאדם שרואין אותו בפניו. ואין אחד יכול להכחיש כי נס זה לא מה' הוא כאשר חרטומי מצרים בעל כרחם הודו וענו ואמרו (שמות ח', ט"ו) אצבע אלהים היא. ובקריעת ים סוף נאמר בגלוי לעין כל (שם י"ד, ל') ויושע ה' ביום ההוא. שהיה גלוי לעין כל ונראה כי הוי"ה המהוה, הושיע להחריב את הים ליבשה. כי ניכר ה' בזה על ידי פעולותיו. ועל כן פני ה' חלקם זה חלק ישראל לבד שיושיע להם ה' אלהיהם בפנים הנראין ונגלין לעין במופתים למעלה מן הטבע. אבל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום שידעו בראותם כי נעשה בהם שפטים כי זה ודאי מה' הוא שהוא שלא כטבע. לפי שאין הקב"ה

כביכול מפליא להם ענינים שלא כטבע, רק כאשר נצטרך לישראל לנער פרעה וחילו בים סוף עבור ישראל. אבל להם בעצמם כשעושה ה' בהם שפטים עושה הכל מלובש בטבע העולם כדי שלא יבינו כי מאת ה' הוא, ויתלו במקרה הטבע כי משגיא לגוים ויאבדם (איוב י"ב, כ"ג). ולזה נאמר (איכה שם, ט"ו) אמרו בגוים לא יוסיפו לגור פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם פני כהנים לא נשאו וגו'. פירוש שהגוים אמרו כי לא יוסיפו עוד לגור מפני ישראל לפי שפני ה' חלקם לא יוסיף להביטם. כלומר לא יוסיף עוד להביט בם בפני ה' שהוא חלקם מאז, לפי שפני כהנים לא נשאו וגו'. ולא יוסיף עוד להפליא נוראות אליהם למעלה מן הטבע. ובדרך הטבע ודאי שהם חזקים ביותר מישראל, כי אין ביניהם עוסקי תורה הקדושה להתיש כוחם ומעולם לא שיבר אחד מהם עצמותיו על ה', כקטן מישראל. ועל כן חלק ה' עמו. כי הקב"ה צריך להנהיג את ישראל בבחינת שם הוי"ה המהוה למעלה מן הטבע. כיון שנתן להם התורה להתיש כוחן, מוכרח הוא לנהלם למעלה מהטבע. מה שאין כן בגוים שמלך אלהים על גוים, לא חלק ה', כי אינם זוכים לבחינה זו להנהגה למעלה מטבע לעולם.

והבחינה השנית בישראל היא, כי הן אשר אף שאני ה' לא שניתי ותמיד בידו כח המהוה להתהוות עולם מחדש לעשות נסים ונפלאות בשיבור טבע עולם הזה להיות נראה פני ה' תמיד על ידי שידוד המערכות. מכל מקום לפעמים המניעה הוא מאתנו בני ישראל כשאין עבודתינו עולה לפניו בלמעלה מטבע כוחי הגוף לעובדו בבחינת בכל נפשכם אפילו הוא נוטל את נפשך ולשבר כוחי גופו מכל וכל בשביל עבודתו יתברך. רק העבודה אינה אלא בדרך טבע העולם וטבע מזג הגוף שלא לענותו ביותר מטבעו. אז גם הוא יתברך לא יעשה נפלאות לנו למעלה מהטבע כי (איוב ל"ד, י"א) הן פעל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו (כאשר הארכנו מזה במקום אחר). וכמאמר חז"ל (סנהדרין צ"ח:) אמור מעתה ראוין היו ישראל להעשות להם נסים בימי עזרא כו' אלא שגרם החטא וכו' עד כאן. ומוכרח הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו להלביש את נפלאותיו ונסיו בתוך דרך הטבע וסיבה מסיבות העולם. כמו לתת בלב כורש שיצוה לבנות בית המקדש אף שזה ודאי מאת ה' הוא. כי מה נשתנה כורש מכל מלכי אדמה שירצה הוא בבנין המקדש יותר מכולם אם לא שה' הטוב נתן זאת בלבבו. מכל מקום כיון שנתלבש בטבע וסיבות העולם, יוכל המתעקש לסבור ולומר מקרה הוא שקרה כן בסיבה מן הסיבות שהוא רצה ולא הם. או נס מרדכי ואסתר אף שודאי פלא מאת ה' הוא שיהפך לבב אחשורוש מכל וכל ולצוות עוד להרוג אוהבו מעודו המן בן המדתא, ולהרוג בעמו ביום אשר חשבו על היהודים. מכל מקום אין הנס נגלה לעין כל, כי יוכל המחוסר אמנה לומר מקרה קרה

שבלילה ההוא נדדה שנתו וקראו לפניו טובת מרדכי עליו, ואסתר המלכה נשאה חן בעיניו עד שנעשה כך ולא ח"ו מאת ה' הוא. ועל כן לא נזכר בכל מגילת אסתר שום שם הוי"ה מפורש רק ברמז במאמר אסתר (ה', ד') י'בוא ה'מלך ו'המן ה'יום שהוא ראשי תיבות הוי"ה (כמו שאיתא בדברי הרב האר"י ז"ל בכוונת שמות היוצאין מן המגילה) כי באמת כל בחינת הנסים בעולם הוא מבחינת הוי"ה המהוה חדשות בארץ. ואך לפי שהיה הנס בהסתר בתוך דרך הטבע לא הוזכר שם הוי"ה מפורש רק ברמז לומר כי מאתו הוא ובהסתר (ועיין בסידורו של שבת (שורש ב' ענף ב' עלה ח') ביארנו בזה בדבר נכון בעזרת ה' יתברך אומרם ז"ל (חולין קל"ט:) אסתר מן התורה מנין שנאמר (דברים ל"א, י"ח) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא. כי זה נקרא הסתרת פנים שפנים הנגלים נסתרים עתה בסיבות העולם. תדרשנו משם ולא נכפיל).

ובזה אפשר לפרש מקראי קודש שנתקשו בהם מפרשי התורה במה שאמר משה (שמות ל"ג, י"ב-ט"ז) ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח וגו' ועתה אם נא מצאתי חן וגו' הודעני נא את דרכך וגו' וראה כי עמך הגוי הזה ויאמר פני ילכו והניחותי לך ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן וגו' הלוא בלכתך עמנו ונפלינו וגו'. כי משה כשמעו מהקב"ה שאמר לו הנני שולח מלאך לפניך וגו' לא הבין כוונת הקב"ה בזה. כי הלא גם מלאך אלהים לא יעשה דבר כי אם בשם ה' וכמאמר הכתוב (שם כ"ג, כ"א) כי שמי בקרבו ומה ישתנה בשליחות הזה. ולזה אמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי וגו' פירוש מה יהיה ענין שליחות זה ומי ילך עמנו. ועתה אם נא מצאתי חן וגו' הודעני נא את דרכך ואדעך. כלומר אדע נא דרכיך בזה על איזה אופן הוא אם ח"ו רעה גמורה הוא או אינו כל כך. וראה כי עמך הגוי הזה. פירוש וצריך אתה לחוס עליהם שלא תרע להם בדבר קשה ח"ו. ולזה, ויאמר פני ילכו והניחותי לך. הודיע דרכיו למשה בזה כי זה כוונתו שיסלק בחינת הנסים הנגלים המופלאים המכונים על פני ה' וזה פני ילכו בחינת הפנים זה ילך מאתכם שלא תראו פני עוד בנסים נגלים ואך אף על פי כן והניחותי לך שאנחה אותך אל הארץ (כי תחילה אמר לו (שם ל"ב, ל"ד) לך נחה וגו' שהוא ינחם ועתה אמר והניחותי שאני אנחה אתכם) ולא תירא מרעות אשר ימצא אתכם כי על כל פנים אעשה נפלאות להם להביאם לשם רק שיהיו מלובשים בטבע העולם שלא יראו פני. ועל כן ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו וגו' אם לא יהיו בחינת הפנים בנסים נגלים אל תעלנו כלל כי ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן וגו' אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה כאשר כתבנו למעלה אשר בזה נפרשין ישראל מכל האומות שהם חלק ה'

ורואין נסים בהתגלות פני ה' שלא בטבע. ולא כן אומות העולם שמלך אלהים על גוים להתגלגל עמהם רק בטבע לא יותר. ולזה ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וגו' כי כן באמת נעשה שהושיע ה' לישראל בנסים מופלאים כמו בשמש בגבעון דום ובהפלת חומת יריחו על ידי השופר וכדומה.

והנה כשם שבחסדי ה' וטובותיו הנה לפעמים מעוטף הישועה והטובה בטבע העולם שאיש בער לא ידע אם מה' הוא. כן ח"ו להיפך בבחינת היסורים ועונשי האדם, אשר איש המשכיל על מוצא דבר מבין שכל העונשים מאתו יתברך הוא, והכל לטובת האדם טובות אמת על כמה בחינות שביארנו בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרוש השלישי פרק ב') כי את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג', י"ב). ושלוש מתנות נתן הקב"ה לישראל וכולם לא ניתנו אלא על ידי יסורין כמאמר חז"ל (ברכות ה'.).

ואפשר שעל זה שואלין את האדם בעת משפטו אחר מיתתו צפית לישועה (שבת ל"א.). כלומר אם לבבו היה תמיד צלול וברור ובטוח בחסדי האל הטוב שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד וגם זו לטובה כי רצונו תמיד להיטיב לבריותיו לזכותם ולא לחייבם, לכפול שכרו בעולם הבא על ידי היסורין, או לזכך נפשו ורוחו ונשמתו מכל חטא ועוון על ידיהם כאומרם ז"ל (ברכות שם) מה מלח ממתקת את הבשר אף יסורין ממרקין כל עוונותיו של אדם, או להזכירו על ידי היסורין שישוב אל ה' אלהיו. כי כשהאדם בטובה נשכח מאתו שם ה' והולך בשרירות לבו. וכשבאין עליו יסורין נזכר בה' וישוב אל ה' וירחמהו כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"א.) נענה רבי עקיבא ואמר חביבין יסורין וכו' עד אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא היסורין שנאמר (דברי הימים-ב ל"ג, י"ב) וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו כו'.

וכל זה הוא טוב, אם זה נותן זאת אל לבו שכל זה טובה מה' הוא, ומצפה לישועה על ידי זה באחד מהבחינות אשר ביארנו. אז נאמר עליו מאמר חז"ל (ברכות שם) והמקבלן באהבה יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצליח. והקב"ה מקבל תענוג ונחת רוח מזה, אף שבאמת הלא בכל צרתם לו צר (ישעיה ס"ג, ט') ובזמן שהאדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי כו' כמאמר חז"ל (סנהדרין מ"ו.). מכל מקום כשזה מקבלן באופן הנאות באמונה שמה' הוא לטובתו, ומקבלן באהבה ושב בתשובה על ידיהם. הקב"ה מקבל תענוג ונחת רוח מזה כיון שבא טובה לאדם על ידיהם. ואמנם הכסיל שאינו משכיל על דבר טוב לומר כי אין דבר נעשה בלתי השגחת הקב"ה, ואף הטבע הוא מלא השגחה, ועל מה עשה ה' ליסרני, אם לא לטובתי נשברה רגל פרתי, וכדומה ביסורין. רק מדמה בנפשו כי זה מקרה הוא שקרה ממקרי העולם ופגעיו בטבע שלא בהשגחה,

כי פגעו רוח רעה משעות רעות המתרגשות לבוא לעולם, ומקרה אחד יקרה את כולם והיה כצדיק כרשע. כדרך אמירת איש הבער, והללו שאינם מאמינים בה'.

ועל שני בחינות אלו אמר הכתוב (ישעיה מ', כ"ז) למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור. כי ידוע אשר יעקב וישראל מורים על שני בחינות אנשי ישראל. שפחותי ערך שבהם והמוני העם מכונים על שם יעקב, והחשובים מכונים על שם ישראל. ואמירה מורה בלשון רכה או אמירה בלב, ודיבור לשון קשה (תנחומא צ"ו, י"ג). ועל כן הנה המוני עם ישראל כשרואין בטובות שהקב"ה עושה להם ומושיעם בעת צרתם בדרך טבע העולם, אינם מאמינים כי זה מה' הוי"ה המהוה הוא בנס, רק שמלבישו בטבע. וסוברים שכן מקרה הטבע והמזל, להוושע אז ולהיות לו טובות. ואולם החשובים שבישראל שיש להם מצוות ומעשים טובים, כשרואין ח"ו לפעמים ביסורים הבאים עליהם, מתרעמין על הקב"ה כביכול, לומר כי עזב ה' את הארץ ביד מערכת המזל ומקרה הטבע, והאדם מתיסר שלא על פי הדין, כי אם במקרה והוראת המזל. וכאשר ענה איוב בראותו ביסורין הבאין עליו והוא היה צדיק בעיניו, פתח לקלל יום הולדו וליל הריונו, לומר כי יומו גרם לו היסורין האלה במזלות השמים ואמר (איוב ט', כ"ב) אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה, עד אחר כך שפתח לו אליהוא בן ברכאל הבוזי את עיניו והראה לו כי (שם ל"ד, י"ב) לא יעות האל משפט והצור תמים פעלו, והכל מאתו הוא לטובת אמת לפני האדם כנאמר.

ולזה אמר למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי וגו'. פירוש כי יעקב המורה על פחותי העם אומרים בפיהם ובלבבם שנסתרה דרכם מה' שאין ה' בקרבם מכל הטובות שעושה להם. ולא שייך בזה לדבר קשה כי הלא טוב. ותדבר ישראל, כי ישראל החשובים מדברים קשה לומר ומאלהי משפטי יעבור כמו שכתוב (איוב כ"ז, ב') חי אל הסיר משפטי, כי מגיע להם יסורים בחנם על ידי מקרה העולם שלא בהשגחה. ומתמיה הכתוב ואומר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה'. פירוש אף אלהי עולם שהוא בחינת אלהים המנהיג עולמו בטבע, הכל מאת ה' הוא. שהטבע מלא השגחת ה' והוא המנהיג עולמו בחסד וברחמים הן בטובות והן ביסורין הכל הוי"ה שם הרחמים שם. רק שהוא מלובש בטבע העולם בהסתרת פנים שאין אתם זוכים להשגחה לנסים נגלים, למיעוט עבודתכם לפניו. כי הוא יתברך לא ייעף ולא ייגע וגו' ואין דבר קשה לפניו כביכול לשבר כל העולם הזה ברגע כמימריה. ואף בטבע העולם וכי ח"ו עייפות לפניו לומר שאינו רוצה להשגיח על עולמו שהוא יגיעות לפניו. ח"ו ח"ו אין זה בחיק הבורא יתברך. והלא כל העולם כולו נסקרין לפניו בסקירה אחת, וברגע אחת תופס כל העולם כולו. ומפני מה לא ישגיח על

בריותיו שברא, לנהלם בדין ובמשפט לא להניחם לפי טבע המזל להגביה לזה ולהשפיל לזה במקרה ח"ו. ח"ו לומר כן. והאומר כן הוא פתי וסכל סומא לא ראה מאורות מימיו כופר בהשגחת האל. כי אם ודאי שהטבע והמזל הכל בהשגחה מאתו יתברך. שתרד נשמה זו במזל זה ונשמה זו במזל זה ולסבב כל סיבות העולם בהשגחה מאתו יתברך. ואך ההשגחה הוא טמיר ומכוסה בתוך הטבע, לערך עבודת ישראל. והנהגת דבר זה על בוריה, אין בריה יכול לעמוד בה להבין איך משתמש ההשגחה והמזל כאחת. כי הוא מנפלאות תמים דעות ברוך הוא, ונקרא בזוה"ק אורחין טמירין שלא נתגלו בר לקדושי עליונין וכו'. רק זאת בלתי ספק הוא שאלהי עולם ה'. שכל הטבע והמזל הכל בהשגחה פרטית מאת ה' לכל איש ואיש לפי ערך זכות נשמתו ועבודתו לה' אלהיו בגלגול זה או בגלגולים אחרים שעברו עליו או שעתיד לבוא בהן. כי הכל צפוי לפני בורא עולם ברוך הוא. ואין כאן מקומו להרחיב הדיבור בזה כי יש בזה פרטים רבים אין מספר גם לפי קט שכלינו. ומכל שכן דרכי אלהינו יתברך בזה, שלא נודעו לילוד אשה כלל, שאין ערוך אליהם.

ואפשר לזה יאמר הכתוב (דברים י"ג, ה') אחרי ה' אלהיכם תלכו וגו' כי בחינה זו שהקב"ה משגיח על עולמו בטבע, לא בנגלה, נקרא אחרי ה'. כי הנגלה, נקרא פני ה', שכולם רואין פני ה' כי הוא העושה נפלאות בארץ, וממילא הנסתר נקרא אחרי ה'. שעל זה אמר הכתוב (ישעיה א', ד') נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור. פירוש שמה שנאצו את קדוש ישראל ונזורו, הוא עבור בחינת אחור שהסתיר הקב"ה פניו מהם, והם לא הביטו את פועל ה' בתוך הטבע, וסברו שעזב ה' את הארץ על מקרה מערכת מזלות השמים, ועל כן נאצו אותו ונזורו ממנו. ועל כן הזהיר שאף אחרי ה' אלהיכם כשלא תראו פני אלהים רק אחוריו (על דרך (שמות ל"ג, כ"ג) וראית את אחורי ופני לא יראו) ואז ה' אלהיכם שהוי"ה נסתר בתוך אלהים הטבע, ואף על פי כן תלכו אחריו כי הכל מאת ה' המהוה הוא (וכבר ביארנו במקום אחר (בפרשת בחקותי) במלת תלכו שהוא ת"ל כ"ו סוד יחוד הוי"ה ואלהים כי ה' פעמים אלהים מספרם ת"ל גימטריא משפט עם הכולל וכ"ו הוא הוי"ה. ועל כן גם אחרי ה' אף על פי כן תלכו, ליחד הוי"ה ואלהים לידע כי הטבע אינו רק שם הוי"ה בהסתר וה' הוא האלהים בשמים ובארץ).

ועל זה הוכיח הקב"ה את ישראל בתוכחה ואמר (ויקרא כ"ו, כ"א) ואם תלכו עמי קרי וגו', כלומר שתאמרו כי אין בעולם השגחה מאתי לטוב ולרע רק מקרה יקרה כך. כי זה הוא מכה הגדולה מכולן. לפי שבכל העוונות שיעשה האדם יוכל להיות שכאשר יבואו יסורין עליו יתנחם על רעתו וישוב אל ה' אלהיו וירחמהו. מה שאין כן אם

מדמה בנפשו שהכל בא במקרה העולם, אף אם יבואו עליו כל היסורין שבעולם לא ישוב אל ה' על ידיהם כי יאמר לא מה' הוא רק במקרה או הרעת מזלו במזלות השמים כדרך אמירת הפתאים הללו הכופרים בה' ותורתו, ובילדי נכרים יספיקו (ישעיה ב', ו') שלומדין בפלוסופיא ממחברת הנכרים הבנוין על שכלם המלאין שקרים וכזבים ופתיות, ואומרים שהקב"ה אינו משנה הטבע לעולם ועזב ה' את הארץ על מקרה מערכת השמים והכוכבים וטבע העולם. וכבר היה כן לעולמים פרעה הרשע כפר בהשגחה ואמר (שמות ה', ב') מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה' וגו'. שלא היה יודע רק משם אלהים בחינת הטבע ולא האמין כי ה' הוא האלהים שכל הטבע בהשגחה הוא. ואחר כך הודה ואמר מי כמוכה.

ואכן כי על האומות אין זה חידוש כל כך כי באמת מלך אלהים על גוים (תהלים מ"ג, ט') שמעולם לא שינה הקב"ה טבע העולם עבורם כי לא עשה כן לכל גוי וגו' כאמור למעלה. ועוד כי לפי עבות נפשם ושכלם שחיותם נלקח מעפר הארץ הגשמי שעל כן נקראים עמי הארצות שאף חיות רוחניותם הוא מחיות הארץ התחתונה ועל כן לא יוכלו להבין כלל בדבר שלמעלה מטבע העולם. אך אם ח"ו ככל הגוים בית ישראל המה שישראל מאמינים לשקריהם ופתיות שכלם העב. ונשמת ישראל הם חלק אלוה ממעל ויוכלו להבין למעלה למעלה. ומרוע בחירתם יבחרו למו למודי אפיקורסות להאמין בהם. ודאי כי יגדל עוונם מנשוא ואין להם חלק באלהי ישראל ובתורתו ובטובה העתידה לבוא על כל ישראל. ואין חכם כבעל הנסיון שאנו רואין בחוש שכל באיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים. שכל מי שהתחיל בדרכי לימודיהם ולהכניס קצת דבריהם בלבו, תיכף נעשה רשע ומרושע לעבור על כל העבירות שבתורה במזיד בשאט בנפש חפיצה גרועה הרבה משאר פושעי ישראל שלא יעצור כח להתגבר על תאות לבבו. אבל נפשו עליו תאבל ובשרו עליו יכאב בעוברו העבירה בשעת מעשה ואחר כך. אבל הללו לא נשבר לבבם כלל בעת עוברם העבירה ועושהו בנחת בכל תאוות לבבו. ימח שמם וימח זכרם לעד ולעולמי עולמים.

והנה בכזה היה חטא קרח שכפר בתורה מן השמים כמאמר חז"ל (ירושלמי סנהדרין פרק י' הלכה א') והיה דעתו שהנהגת העולם הכל הוא על פי הטבע לא למעלה ממנו ולא ישונה לעולם טבע המערכה ומקרה העולם (עיין זוה"ק חלק א' י"ז.). ועל כן אמר בדעתו כי מי הוא הראוי על פי טבע העולם להיות נשיא לבני קהת לא הוא שהוא בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה את אליצפן שהוא בן עוזיאל הקטן שבכל בני קהת. ולא האמין כי משה שמע כן מפי הגבורה, לפי שסבר שהקב"ה אינו משנה כלל הטבע לעולם. ועל

שם זה היה שמו קרח. אותיות ק"ר שבו על שם אם תלכו עמי קרי כי הרע שבקרי אינו אלא ק"ר והיו"ד לוקחים עמהם מהקדושה כמו הש' שבשקר כנודע מדברי הזוה"ק (חלק א', ב':) והח' שבו מורה על ח' מחמץ כי ההפרש בין חמץ למצה אינו אלא בח' שבחמץ, שֶׁשָּׁם ה' במקומה, ושאר אותיותיהם שוים. והוא כי מצה מורה על בחינת הגבוה למעלה מטבע העולם הזה. שעל כן כשנגאלו ישראל ממצרים ממקום החירות למעלה מן הטבע, נאמר (שמות י"ב, ל"ט) ויאפו את הבצק וגו' עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים וגו'. כלומר לפי שגורשו ממצרים שלא בטבע על ידי מכות בכורות על כן אפוהו מצות לרמז זה (ועיין בדברי מרן הרב האר"י ז"ל בענין מצה מוחין דגדלות ותבין). ועד היום אנו אוכלין לסימן הגאולה מצה, וחמץ בכל השנה שהוא בחינת טבע העולם. ולפי שהוא הלך בקרי לומר שהכל במקרה העולם וטבעו, היה נקרא קרח ק"ר וח' מחמץ.

ולזה אמר הכתוב ויקח קרח, כשמו כן פעולותיו. שלקח לעצמו בחינת קרח להאמין במקרה וטבע העולם שלא בהשגחת אלהים והתחיל לעורר על ידי זה מחלוקת כי הוא בן יצהר בן קהת וגו' ולפי טבע העולם לו ראוי הנשיאות שהוא שני לבני עמרם ולא לאליצפן הקטן מכולם. וזה רמז התרגום שפירש ואתפלג וכן חז"ל אמרו (ברבה פרשה זו י"ח, ג') לשון פליגא וכו' שהתפלג ולקח עצמו לצד אחר בבחינת הנקרא אחרי ה' שהוא הטבע שלא להאמין בה' אשר שם, ונתקיים בו (ישעיה א', ד') נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור כנאמר להחזיק במחלוקת, על כי מן הטבע הוא הראוי. מה שלא כן דעת אלהים כי רק ואת הקדוש והקריב אליו מי שהוא קדוש בבחינת נשמתו ומזומן וראוי לכך משורשו ולא מטבע העולם. ובזה מרעה אל רעה יצא לכפור בתורה מן השמים לומר כי משה בדאן מלבו. כי אחר שאין השגחה בעולם רק הטבע, ממילא אין השגחה בעושי רע להפרע מהם, ולשלם שכר לעושי טוב, ודרך הטוב והרע שוין ואין תורה כלל. וגם אפיקורסי זמנינו מתמשכין כן מרעה אל רעה מתחילה להאמין שהעולם מתנהג בטבע ואחר כך לכפור בה' ובתורתו כאשר אנו רואין בחוש רחמנא לישזבן מהם ומהמונם. ואכן קרח ועדתו לפי שהיו גדולים בתורה וזכו לשמוע דברים כביכול מפי הקב"ה בעצמו במעמד הר סיני על כן עתידים הם לעלות אם ירצה ה' לימות המשיח כמאמר חז"ל בחלק (סנהדרין ק"ט:) וכמו שאיתא בדברי קודש קדשים הרב האר"י ז"ל (בכוונת צדי"ק כתמ"ר יפר"ח שהוא סופי תיבות קר"ח כנודע).

עוד יתבאר ויקח קרח בן יצהר וגו'. כי הנה ידוע שזה עבודת האדם כל עוד נשמתו בו על פני הארץ הלזו. לראות תמיד להגביר הקדושה שהוא בחינת הימין והחסד ולהרבות אותו ככל אשר יוכל ולהכניע ולהמעיט כח הדינים והקימוץ. שעל זה אמר הכתוב

(במדבר כ"ו, נ"ד) לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט כי בחינת הקדושה והימין שהוא בחינת הרב שמתרבה בכל יום יותר ויותר על הקליפה על ידי עבודת עם קדוש ישראל עד ביאת משיח צדקינו שתתרבה הקדושה מכל וכל בכל העולמות העליונים והתחתונים. לזה תרבה נחלתו לראות תמיד להרבות נחלתו ביותר ויותר על ידי עסק התורה והמצוות ולא ירפו ידיכם בכל אשר תוכלו יומם ולילה לא תתנו פוגת לכם להרבותו עוד ועוד עד אשר ירא ה' משמים וישקף שיתרבה כבודו בכל מקומות ממשלתו שלא יהיה סטרא אחרא בעולם כלל. ולמעט, הוא בחינת הדינים והקימוץ ושרשי הרע הנאחזין בהם, תמעיטו נחלתיהן ככל אשר תוכלו לקצר בעבודתן והם בחינת כל הנאות הגופניות ועסקי כל העשיות בעבודת הארץ ובסחורה להמציא טרף ביתו. שצריך מי שעיני שכל לו לקצר בהן מכל וכל. מעט אכילה מעט שתיה מעט שינה מעט תנומה וגו' ולקיים כאומרם ז"ל (אבות ד', י"ב) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. שלא יהיה אדם טרוד בכל יומו לבקש אוכל לפיהו לסבב בשווקים וברחובות, ואצל כל פינה יארוב על המחיה ועל הכלכלה, ופרנסת נשמתו וחמדת עשיית תענוג ונחת רוח לבורא עולם יהיה נשכח מאתו מכל וכל. כי על כל פנים לא נופל אנכי מכם פירוש שאנכי ה' אלהיך שהוא עסק עשיית התורה ומצוות ועבודת שמו יתברך אינו גרוע מעסקי עצמיכם לעסוק בעבודתו יתברך כמו בעבודת הגוף בזה חצי יום ובזה חצי יום. ולא זו דרך ה' כי דרכי ה' ועבודתו הוא להיות העבודה עיקר בעיניו לצאת על זה רוב ימיו, והמיעוט לצרכי גופו לטפל. וממילא אם התורה והמצוות עיקר בעיניו. כשהוא עושה אותם, עושאם על צד היותר טוב ונכון במחשבה טהורה ונכונה באימה ויראה בנחת ושמחה רבה בדקדוק רב שיהיו על צד השלימות הנכון. ולא יבלבלוהו מחשבותיו מעסקי גופו, כי הלא העבודה הוא העיקר שצריך לו, וגופו הוא טפל ואיך יבטל טפל את העיקר. כי הלא עיקרו בא לעולם לעבוד ולמשא את עבודתו יתברך לגרום תענוג ונחת רוח לבוראו שלא ליעול בכסופא לעלמא דאתי (וערכנו מזה דרוש ארוך בעזרת ה' יתברך בחיבורנו סידורו של שבת בחלק שני דרוש הרביעי תדרשנו משם ויערב לך).

וצריך האדם לראות תמיד להקטין השמאל והדין על ידי קיצורו בעבודת גופו ותאוותיו, ולהגביה הימין והחסד על ידי עסק התורה והמצוות ביותר ויותר, ובזה יוכלל השמאל בהימין והדין בחסד. והקב"ה מנהיג עולמו ברחמים, כי מעט הדין והקימוץ צריך תמיד להיות מעורב בחסד והוא היפה והנאה לו. כי החסד לבד הוא הדבר המתפשט בלתי מוגבל, ויוכל להתפשט עד בלי די ואין זה הטובה השלימה. והטובה השלימה בבחינת אומרם ז"ל (ברכות ה.) מלח ממתקת את הבשר כי מעט מן הדברים החזקים הוא הממתק

והמחזק את כל הדברים. שאם יאכל אדם בשר לבד יחלש לבו משומנו ואין זה טוב וצריך מלח או שאר דברים חריפים לחזקו ואז שניהם יחד הם באופן הנאות ובאופן שיהיה הבשר עיקר והמלח טפל. כי כשיתרבה המלח יותר מכדי צרכו לבחינת המיתוק יקלקל המאכל לגמרי, והבן זה. כי כל אשר בשמים ובארץ שכל מה שבשמים יש דוגמתו בארץ וכל אשר בארץ כולם כוחות עליונים מונחים בהם ושורשם למעלה בשמי השמים ומכוונים זה נגד זה. ואנו שוכני בתי חומר בארץ הלזו מבינים מדוגמת אשר בארץ, לשרשם בשמים. (ואין כאן מקומו להרחיב הדיבור בזה ובפרט שאסור להרחיב בזה מפני קטני השכל שלא יהרסו אל ה' לסבור שיש בשר גשמי בשמים. אבל המבין יבין כי לא במקרה ולא לחנם ניתנו כל חפצי עולם הזה ליהנות בו בני אדם ולכבד עמהם שבתות ומועדי ה' אם לא מפני שורש כח אור ה' אשר בהם והם מעוררים שורש עליון בשמים והקב"ה כביכול מקבל מזה תענוג ונחת רוח ודי למבין).

ונחזור לענין כי יופי החסד, בהתערבות מעט הדין. דוגמת השושנה שעיקרה לבנה ומתערבב בה מעט אדמימות ליפות ולהדר יופי הלבן מה שלא היה כך אם היתה לבנה לבד. ותראה שהלבן לבד נחשב למום גדול לברך עליו ברוך משנה הבריות (ברכות נ"ח:). ורק באופן שלא יתרבה האודם, כי אם מעט הנצרך ליופי ההידור. ונראה שלזה קרא הקב"ה ליעקב ישראל וחזר וקראו יעקב ואמרו חז"ל (בברכות י"ג.) לא שתעקר שם יעקב ממקומו אלא שיהיה ישראל עיקר ויעקב טפל. כי יעקב ידוע שהוא מורה על בחינת הדין והשמאל שהוא מספר שני פעמים אלהים עם עשרה אותיותיהם כמו שאיתא בדברי הרב האר"י ז"ל. וישראל מורה על בחינת הימין והחסד בבחינת לי ראש מוחין דגדלות. ועל כן לא רצה הקב"ה שיעקר שם יעקב ממקומו כי החסד בלתי התערבות הדין לא טוב הוא כי אם שיהיה ישראל עיקר ויעקב טפל כאמור, שזה הטוב המאושר התערבות מעט הדינים בחסד. ועל כן היה עיקר העובד בבית המקדש הכהן שבא מסטרא דחסד בחינת הימין כידוע. והלוי שהוא בחינת השמאל והדין, היו טפלים להיות משוערים ומשוררים בכדי לאכללא שמאלא בימינא להיות הימין עיקר והשמאל נכלל בו ועל כן היה על הלוים כל בחינת עבודה הקשה כמאמר הכתוב (במדבר ד', כ"ד) לעבוד ולמשא. ומשא הוא לשון קשה כמאמר חז"ל (עיין במדבר רבה ו', ז'). כי עבודה הוא בחינת הדין שהוא מספר אלהים עם הכולל, והיה זה שרשם. ובעבודה הזו היו מכניעים כל בחינת הדינים תחת רשות החסד כשם שהם היו נכנעין וכפופין תחת הכהן לעבוד ולמשא כמאמר הכתוב (שם ג', ו'-ט') הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אותו ושמרו את משמרתו וגו' ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתונים נתונים המה לו וגו'. כי

היו צריכין לכוף ראש תחת יד ימין. וכל עבודת משא בחינת הדין היה עליהם שיהיו הם וכל הדינים כפופים ונעקדים תחת רשות הימין והחסד. ואפשר לזה ירמז הכתוב (שם ז', ט') ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עלהם בכתף ישאו. כי קהת רומז לבחינת הדינים שמספרו תק"ה שהוא שני אלהים אחד ברבוע כזה **א אל אלה אלהי אלהים** ואחד במילוי כזה **אל"ף למ"ד ה"י יו"ד מ"ם**, וה' אותיותיו. ועל כן לרוב תוקף הדינים שבהם היו צריכין לעבודה היותר קשה להמתיק הדין הגדול להכניעו תחת הימין. ועל כן לא ניתן להם עגלות כי אם בכתף ישאו להחליש כח הדין על ידי העבודה והמשא בקודש להיות נעקד אל הקדושה. וכן יצהר בן קהת לא זכה להעמיד מבניו נשיא אף שהיה שני לעמרם. לפי שגם הוא מורה על הדין שהוא מספר ש"ה שהוא אלהים במילוי הנזכר עם ה' אותיותיו (כמו שכתב מרן הרב האר"י ז"ל בכוונת שה תמים וגו') נוסף על דיני קהת אביו, וצריך להעמיס העבודה עליהם שלא לפגום בנשיאת ראש רק יהיו עובדים ונכפפים אל הקדושה ואל הכהן בחינת הימין.

והנה מבואר בזוה"ק שקרח רצה לעשות משמאל ימין שרצה שיהיה העבודה בלוים שהם שורש הדין, לא בכהן שהוא בחסד. ולפי דברינו ממילא תבין שורש חטאו כי גדול ורב הוא. כי רצה להגביר השמאל והדין על בחינת החסד והימין. וכשהדינים מתרבין בעולם ממילא נתרבה כח הרע והקליפות בעולם הנאחזים בשורש הדין וקרובים אליו והוא ממש הפיכת הקערה על פיה. ואפשר שעל כן נקרא בשמו קרח כי הדינים שהם בבחינת למעט תמעיט נחלתו וצריך למעטן בכל האפשרי צריכין להיות נחשבים במספר קטן כי כל מה דממעט בהן טפי עדיף. וקר"ח במספר קטן הוא שמאל לרמז שהוא רצה להגביר השמאל על הימין (וכן הוא בדרך האמת שהיה משורש קין הראוי להיות מן הממעטין והולכין כמו שאיתא בליקוטי תורה). ולזה אמר הכתוב ויקח קרח שלקח את בחינת השמאל והדין הרמוז בקרח עצמו. ושורש נפשו באמת שורש הדין והגבורה מבחינת נשמת קין. ועוד שהוא בן יצהר שגם הוא שורש הדין. ובן קהת גם הוא תוקף הדין (במספר כנאמר ומלשון קיוהא שורש הגבורה). ובן לוי הוא ודאי שורש הדין כי שורש כל הלוים בגבורה והוא האב הראשון להם. וראיה מיעקב שקילל אפו כי עז ועברתו כי קשתה (בראשית מ"ט, ז'). וכל זה לקח עמו ורצה להכריע ולהגביר שלפי שכל אלה הדינים נכללין בו יהיה הוא הכהן לעבוד ושיוגבר השמאל על הימין.

ומעתה ראה והבין מה נעמו ומה צדקו דברי חז"ל (סנהדרין ק"ח.), וקבלתינו בדברי מרן הרב האר"י ז"ל שאמרו שקרח עתיד לעלות לעתיד לבוא, ועוד מכנה אותו בקבלה על שם צדיק שמכניסו בכלל הכתוב (תהלים צ"ב, י"ג) צדי'ק כתמ'ר יפר'ח סופי תיבות קרח

כנזכר למעלה. כי כן הוא האמת שלעתיד לבוא יהיה הלוי לכהן והנשמות הנאחזין בגבורה יתגברו הם למעלה על נשמות הנמשכין מחסד כמו שכתוב מפורש בדברי מרן הנזכר (בליקוטי תורה ליקוטי יחזקאל אחר פסוק והחיות רצוא וגו') וזה לשונו: והנה יחזקאל היה משורש קין וכבר הודעתיך כי קין הוא הבכור שנוטל עטרת הכהונה כידוע אלא שאחר כך ניטלה הכהונה וכו' כי מעלת הגבורות גבוה מן החסדים בסוד אשת חיל עטרת בעלה וכו' נמצא כי הלוים היו ראוים להיות כהנים וכו' אמנם בעולם הזה ששורש הבל הם החסדים יותר נקיים ורובם טוב לכן הם כהנים אבל לעתיד לבוא שינקה קין ויטהר, יחזור לבכורתו באופן שהכהנים יהיו לוים והלוים כהנים. ולפי ששום אחד לא דיבר בענין העבודה שלעתיד לבוא זולתי יחזקאל לכן היה מתנבא הדבר הזה ואומר (יחזקאל מ"ד, ט"ו) והכהנים הלוים שהלוים יחזרו לכהנים וכו' ויחזקאל היה משורש קין וכו' ולו משפט הבכורה והכהונה לכן היה מתנבא על נבואה זו וכו' עד כאן. הרי לפניך מפורש שלעתיד לבוא נשמות הגבורות יתעלו על נשמות החסדים והעבודה יהיה בלוים כי יטהר הגבורה לגמרי ורוח הטומאה יעביר מן הארץ ושוב אין חשש כי בהתעלות הגבורה יאחזו החיצונים בהם כי אין שטן ופגע רע בעולם. וקרח יחזור בבחינת צדיק כתמר. כי כאשר רצה בדעתו כן יהיה והוא משורש קין ויטהר ויתעלה למעלה כדבר האמור.

עוד ירצה באומרו ויקח קרח וגו'. כי הנה מדת הנצח הידוע ליודעי סודי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו נקרא קרח בסוד הכתוב (יחזקאל א', כ"ב) הקרח הנורא (כמו שאיתא בתיקוני זוהר קע"ג). והנה בזוה"ק (בראשית כ"א:) כתב וזה לשונו: נצח ירכא שמאלא דיעקב וכו' וכתב עליו בעל המקדש מלך (פ"ד.) וזה לשונו: קשה שהרי נצח הוא קו ימין וכו' עד ונראה לתרץ כמו שאיתא בפרדס מהרמ"ק וזה לשונו בקיצור: עם היות הנצח הוא ענף החסד היה יונק מהגבורה וכו' עד וזה שכתב נצח ירכא שמאלא וכו' ויש סמך לזה ממה שכתב באוצרות חיים על פסוק הוא משה ואהרן ופעמים אומר אהרן ומשה שאורות הנצח הלכו לצד שמאל וכו' ואורות השמאלים שהם אורות ההוד הלכו לצד ימין וכו'. עד כאן לשונו. הראת לדעת בזה כי תרי סמכי דקשוט שהם נצח והוד מתחברין ומתחלפין והולכין מימין לשמאל ומשמאל לימין עד שמכונים אחד על שם חבירו נצח ירכא שמאלא וכו'. וזה היה טעות קרח כי סבר שגם למעלה מהם בבחינת הידים שהם חסד וגבורה מתהפכין והולכין מימין אל השמאל וראוי לכנות אחד על שם חבירו ועל כן רצה להחליף להיות הלוי לכהן כי שורש הגבורה יתחלף להקרא על שם החסד ויהיו הלוים

עובדים העבודה בקרבנות וכהנים טפלים להם לעמוד במקומם (ועיין באופן שלפני זה ותבין זה).

ולזה אמר הכתוב ויקח קרח שלקח עצמו לצד אחד עבור הקרח הנורא שראה ששם מתחלפין זה בזה וסבר שגם הוא יתחלף לכהן לעבוד במקומו ולעשות משמאל ימין. ועל כן אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ט:) וזה לשונם: קרח שנעשה קרחה בישראל. בן יצהר שהרתיח עליו את כל העולם כצהרים. בן קהת שהקהה שיני מולידיו. בן לוי שנעשה לויה בגיהנם. וליחשוב נמי בן יעקב שעקב עצמו לגיהנם יעקב ביקש רחמים על עצמו וכו'. וכתב הרב הקדוש בעל אור החיים על זה (בפסוק הזה) וזה לשונו: ובעיני יפלא למה יכנה דברים הרעים ושמות הצדיקים ולא די זה אלא שמקשה בעל הדרשה ולחשוב נמי בן יעקב אשר לא נכון להזכיר שם מובחר האבות בדרך זה וכו' [עד כאן]. ולפי דברינו נכונים הדברים כי כל השמות שחישב הכתוב כאן. הכל לומר כי קרח לקח עמו כל בחינת הגבורות עד שורשו למעלה מאביו ואבי אביו. ולפי שרצה להגביר אותן על החסדים נהפכו כולן על ראשו לדונו באש ובמים לירד עד התהום. והן אמת שאביו ואבי אביו וכו' אף שהיה שורשם מבחינת הגבורות מכל מקום היו נכנעין תחת החסדים. והגבורות היה בהן ליפות את כח החסד ולהדרו כאשר כתבנו למעלה על צד הטוב המאושר. ולא כן בו שלקח כל הגבורות האלה שהיה בו מצד עצמו ומאביו וכו' ורצה להגביר אותן על החסדים. וכשהגבורות מתגברין, מיד נאחזין בהם החיצונים והרע, ושפטו אותו בגבורה בדינא קשיא. ולזה אמר קרח שנעשה קרחה וכו' בן יצהר שהרתיח עליו את כל העולם וכו' כי כל שורש הגבורות שלקח עמו משורשו למעלה נאחז בהם החיצונים והרע ונתהפכו להשיב גמולו בראשו בדין הקשה להשמדו עדי עד. ולזה אמר וליחשוב נמי בן יעקב וכו' כי כבר כתבנו שיעקב הוא בחינת שורש דיני אלהים רק שהוא טפל לישראל. אבל קרח שבא ממנו ודאי המשיך אליו גם שורש הדין הזה להגבירו על החסדים. ולזה דקדקו לומר בן יעקב ולא בן ישראל כאשר נחשב בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים (א' ו', כ"ג) בן קרח בן יצהר בן קהת וכו' בן ישראל. כי רק בן יעקב היה להזכיר שורש הדין ואך שיעקב ביקש רחמים על עצמו וכו'.

ובזה מוסר השכל על איש ישראל המשתקע עצמו בעבודת הארץ עבודת עולם הזה לבקש אוכל לפיהו ומזון אשתו ובניו. ולפעמים אף שכבר יש לו ממה להתפרנס בלחם לאכול ובגד ללבוש מכל מקום לא ינוח ולא ישקוט למותרות עולם הזה למלאות ביתו בכסף וזהב ולהלביש אשתו ובניו בגדי רקמה ומשי ולקשט את הכלה בתכשיטין בכל יום יותר, ועל זה מוציא ימיו ושנותיו רובם ככולם לעבוד עבודת משא עבודת עבד

ממש ולנסוע בדרכים ובהרים ובמקום סכנה הכל שיהיה לו עוד יותר ויותר. אהה על מבוכה הזאת אוי לאותה בושה וכלימה להוציא כל ימיו ושנותיו על הבלים כאלה תענוג המדומה שבין יום ולילה אבד. ותורת ה' נשכח מאתו. ואפילו בשעה הקלה הזו שעוסק בתפילה ובמעשה המצוות מחשבתו טרודה ומהומה בעסקי הבליו. ומה יענה ליום פקודה ברדתו שחת לשכוח העיקר מכל וכל ולעסוק הכל בהטפל להרבות ח"ו את נחלת המעט עוד ועוד, ולהמעיט נחלת המרובה. אוי ואבוי על זה וזה ממש ח"ו כחטא קרח להרבות השמאל על הימין וסופו שבלעו הארץ בחייו. וכן באנשים הללו נעשו משוקעים ומוטבעים בטיט היון דברי הארץ הלזו והארץ מתרבה עליהם ח"ו ממש כקרח, והבן.

ויקח קרח וגו'. נודע תרגומו ואתפלג וכו' והנראה בביאורו מאשר ידוע לחכמי אמת אשר נפשות הצדיקים שבדור וביחוד אותן שמורין לעם ה' דרכי ה' ותורתו ועבודתו הנה נשמתן הוא כמו הצינור המושך מים ממקור מים חיים להכניס המים אל הבור שבחצר כן על ידי שורש נשמתן ממשיכין לאנשי ישראל חיות הקודש ומוחין ואמיתיות עבודה לאהבה את שמו יתברך ולירא מפניו באמת ממקור העליון ברוך הוא. והנה בדרך משל כשהבור מתמלא נראה לאדם שאין צריך עוד אל הצינור. ואכן החכם עיניו בראשו לומר הנה המים שבבור כשלא יהיו מעורבים עם מי המקור על ידי הצינור יפיגו את טעמן ויסריחו עד שלא יהיו ראוין לשתיית אדם ואולם כשהמים שבבור יהיו הולכין ושבין תמיד ויתערבו עם מי המקור יעמדו תמיד בטובן וטעמן. וכן הוא בדרכי שמו יתברך ועבודתו הנה הקצר בשכל כשרואה שבא למדריגה אחת על ידי צדקת הצדיק בכח השפעתו שהמשיך עליו על ידי שורש נשמתו. הנה נדמה בעיניו שמהיום ההוא והלאה אין צריך עוד אל הצדיק להמשיך שפע וחיות הקודש על ידי שורש נשמתו. ונדמה לו שהוא דבר חשוב בפני עצמו ואינו רוצה להיות נכנע אל הצדיק באומרו כי מה לי עמו יש לי רב מבלעדו. ואמנם החפץ באמת ומבקש אמת יודע באמת כי כאשר יתפלג ויפריד עצמו מהצדיק ח"ו יסריחו מימיו ויפיגו טעמן כנודע מחכמי תעודה בסוד העלאת המיין נוקבין שהוא דבר שאין לו הפסק. ועל זה רמז שלמה המלך ע"ה באומרו (קהלת א', ז') אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת. והוא סוד (יחזקאל א',י"ד) והחיות רצוא ושוב. כי תמיד הם שבים להעלות מיין נוקבין ולהמשיך מיין דכורין ממקור החיים חיות חדש באור המאיר ממקור שאין לו הפסק לעולם. וכמאמר הכתוב (תהלים קל"ו, ז') לעושה אורים גדולים. לעשה לא נאמר אלא לעושה שהוא לשון הוה שבכל יום ויום מאיר לעולם באור חדש וכאשר יסדו אנשי כנסת הגדולה בברכת יוצר אור המחדש בטובו בכל יום

תמיד מעשה בראשית ואור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו מהרה לאורו. ועל כן מי שמבין את זאת הנה אדרבה משים לבו תמיד להיות דבוק בצדיק הדור בכדי שיהיה לו למשפיע להיות נשפע תמיד מלמעלה באור חדש וחיות הקודש ומוחין חדשים.

ונודע כשדבר התחתון מתמלא מעליון שעליו אז נקרא עולם מלא והקב"ה מיחד שמו על עולם מלא כמאמר חז"ל (בראשית רבה). וזה שרמזו חז"ל באומרם (שבת ק"ד.) ג"ד גמול דלים ה"ו זה שמו של הקב"ה. כלומר כי כאשר נגמול הדל והבור מתמלא מעליותיו אז ה"ו זה שמו של הקב"ה כי הקב"ה מיחד שמו יתברך על עולם מלא כאמור. וזה היה חטא קרח ור"ן איש ראשי סנהדראות שהיו עמו כי אחר שראה שלשלת גדולה יוצא ממנו, וגם הם שהיו גדולים בתורה ובמעשים סברו בדעתם שאינם צריכים עוד למשה להשפיע עליהן משורש נשמתו כי אמרו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעין את התורה וכבר אין אנו צריכים אליו ועל מה יהיה הוא מתנשא עלינו. ועל כן אמרו למשה ולאהרן רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה', פירוש רב לכם להתנשא עוד כי כבר כל העדה כולם קדושים ובאו למדריגה אשר ובתוכם ה' כלומר שכבר הקב"ה מיחד שמו עליהן להקרא אלהי ישראל ואינם צריכים עוד לרב לקבל מהצינור שלכם הדבוק במקור והלא אנחנו מלאים מצוות כרמון ומדוע תתנשאו על קהל ה' פירוש מקום שנקהל שם ה' והוא עולם מלא ואין אחר זה כלום. (ואמנם ידוע המבואר בזוה"ק בזה כי המה לא היו רק אנשי שם שהוא בבחינת הנוקבא לבד והיו צריכים למשה בהכרח בחינת הדכורא והמה הפליגו וחילקו הנוקבא מדכורא ועבדי פירודא כידוע). ועל כן השיב להם משה בוקר ויודע ה' וגו' כלומר כי זה כל האדם שצריך לידע באמת שעדיין אינו יודע כלל מידיעת ה' ברוך הוא והוא חפץ לידע. שעל כן אמרו חז"ל (ברכות נ"ה.) אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנאמר (דניאל ב', כ"א) יהב חכמתא לחכימין וגו' עד ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. ולכאורה דבר פלא הוא כי הלא יותר טוב היה ליתן חכמה למי שאין בו חכמה כי מי שיש בו כבר יש לו ולמה לו עוד.

ואולם כי זה עיקר חכמת החכם שידע שהוא חסר חכמה. כי זה הוא חכמתו במה שיודע שהחכמה אין לה קץ וסוף וכל עוד שמתחכם יותר יודע יותר שהוא נצרך אל החכמה. ועל כן אמרו חז"ל שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ז', כ"ג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני כי שלמה אחר שהקב"ה הבטיח לו החכמה שיחכם מכל האדם, אמר בלבו כי ישיג החכמה עד תכליתה שלא יהיה נצרך עוד לחכמה. אבל אחר כך כשנתחכם הביט בחכמתו כי היא רחוקה ממנו וצריך אליה עוד ביותר ויותר. וזה שאמר הכתוב (איוב כ"ח, י"ב) והחכמה מאין תמצא כי זה שהוא חכם ויודע באמת שהוא צריך אל החכמה ומבקש

מה' יתברך שיוסיף לו חכמה אז הקב"ה מרבה חכמתו ונותן לו עוד חכמה בכל יום ויום יותר. אבל מי שהוא סכל ואינו מבין שהוא צריך אל החכמה, כי כל סכל נדמה לו שאין בעולם חכם ממנו, והוא מלא חכמה עד תכליתו, אי אפשר ליתן לו חכמה מאחר שאינו חפץ בה. ועל כן אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה כי הוא חפץ בחכמה ויודע שצריך אליה ותן לחכם ויחכם עוד. ולא כן בכסיל שאין חֵפֶץ בכסילים אל החכמה כי הוא מלא ממנה. ועבור זה הנה החכמה מאין תמצא כלומר מי שהוא בבחינת אין שיודע שעדיין אין לו חכמה הוא יכול למצוא החכמה ולא הכסיל.

וכבר כתבנו במקום אחר פירוש הכתוב (תהלים צ"ב, ו'-ז') מה גדלו מעשיך ה' מאוד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת וגו', ולכאורה להפלא הוא שאדונינו דוד המלך ע"ה ישבח את שמו יתברך שגדלו מעשיו כל כך עד שהכסיל אינו מבין בזה. ואפילו בשבח איש החכם לא ישבחנו אדם שהוא חכם יותר מן הכסיל רק ישבחנו שהוא חכם יותר מכל החכמים ומכל שכן באלהי עולם ה'. ועוד מה זאת שאמר איש בער לא ידע וגו' וכי החכם יודע גדולת מעשיו ברוך הוא ועומק מחשבותיו ואילו מתקבצים כל החכמים שבעולם ואפילו כל מלאכי מעלה ושרפים וחיות הקודש האם ידעו אפס קצה דקצה מעומק מחשבותיו אתמהא. ואולם דוד המלך ע"ה שיבח לשמו יתברך ואמר הנה אני יודע שמה מאוד גדלו מעשיך ה' ומאוד עמקו מחשבותיך עד שאי אפשר לי להשיג בהם בשום פנים בעולם. ואמנם איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת כלומר שהכסיל אינו מבין את זאת שמאוד גדלו מעשיך ומאוד עמקו מחשבותיך עד שאי אפשרי לידעם כי הוא סובר בדעתו שיודע הכל ומבין הכל. ולא כן החכם שיודע כי מעשיו ברוך הוא ועומק מחשבתו וחכמתו הנה רק אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה.

והנה מלת בוקר רומז על האור כמו שנאמר (בראשית מ"ד, ג') הבוקר אור. וזה שהשיב להם משה בוקר ויודע ה' וגו' כלומר כי הנה כל האור אור החכמה שישנו באדם הכל הוא שיחפוץ על ידי זה עוד ועוד לידע את ה' כי זה תכלית הידיעה שידע אשר אינו יודע והוא חפץ לידע עוד עד אין סוף. את אשר לו פירוש כל השייך אליו אל שורש נשמתו. ואת הקדוש והקריב אליו כלומר גם הקדוש בקדושה הוא חפץ להתקרב אליו מעתה ולא שידמה לו כי כבר בא לתכלית הקדושה והידיעה כי זה שנדמה לו שיודע הוא אינו יודע רק שיודע שאינו יודע והוא חפץ עתה לידע. ואופן הידיעה הוא על ידי הצדיק הדור צדיק יסוד עולם הממוצע בינו יתברך לאישי ישראל שעל ידו מקבלים כל בחינת האור והמוחין. וזה שאמר ואת אשר יבחר בו יקריב אליו פירוש זה שבחר בו ה' להיות שושבינא דמלכא להתמצע בינו ובין בני ישראל הוא יקריב אליו ברוך הוא

את איש ישראל שידע את שמו יתברך ביותר ויותר והכל בתכלית הידיעה שידע בכל פעם שאינו יודע יותר ויותר. כי כל עוד שידע האדם מידיעת גדלו יתברך ורוממותו יודע ביותר שאינו יודע כי אין חקר לתבונתו ולגדולתו אין חקר. וזה נקרא עולת תמיד העשויה בהר סיני שצריך האדם לעלות תמיד ביותר ויותר והכל בבחינת הענוה הנאמנה שיודע בכל פעם יותר, שאינו יודע בגדולתו ברוך הוא, ועל ידי זה נעשה נכנע ושפל באמת לפניו יתברך בכל פעם ביותר. וזה העשויה בהר סיני כי הר סיני רומז אל מדת הענוה כידוע וכמאמר חז"ל במסכת סוטה (ה'.) שהרי הניח הקב"ה כל ההרים הגבוהים והרכין שכינתו על הר סיני.

וזה שאמר הכתוב ויקח קרח ותרגומו ואתפלג כלומר שהתפלג והתחלק עצמו מהצינור שלו משורש נשמת משה לומר שהוא אינו צריך אליו עוד לקבל חיות ואור החכמה על ידו. ועל כן ירדו שאול חיים הוא וכל הנטפלים אליו כי אחר שנפלגו לקבל חיות חדש על ידי צדיק הדור מקור הקדושה נפלה נשמתן לשאול תחתית ונגרר גופן אחר נשמתן שמה עבור בזיון משה ואהרן. ששמו יתברך חס על כבוד הצדיקים יותר מכבודו כביכול כמאמר חז"ל (תנחומא תולדות י"ב) בירבעם שהיה מקטיר ופולח לעבודה זרה ולא הוביש ידו וכאשר פגע בעדו הנביא ותיבש ידו. ועל כן יחסו הכתוב בן יצהר בן קהת בן לוי לומר כי גם זכות אבותיו שהיו צדיקים גדולים לא עמדה לו בעת התחלקו מצינור שורש משה כי לא היה יכול לקבל עוד חיות בלתי צינור מהמקור. ועל כן אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ט:) ולמה לא אמר בן יעקב כלומר להיות עוד רבותא ביותר שאף זכות יעקב לא עמדה לו, ואמרו שהתפלל יעקב על זה ואמר (בראשית מ"ט, ו') בקהלם אל תחד כבודי. פירוש כשיתקהלו לעצמן להתפלג משורש משה להעשות קהל בפני עצמם, אל תחד כבודי כלומר הגם שיהיה כבודי קצת בזה שיהיה ניכר שגם זכות יעקב לא עמדה ושמע מינה שהיה זכותו גדול. אינו חפץ בכבודו ולא בבזיונו וכך אומרים לצרעה לא מעוקצך ולא מדובשך (במדבר רבה כ', ט'). ועל כן אמרו חז"ל (עיין סנהדרין ק"י:) שואמרים שם בשאול משה אמת ואנחנו בדאין. כי אמת מורה על דבר שאין לו סוף כנודע שהוא במספר קטן ט' ואינו מתבטל לעולם. ולזה אומרים משה אמת כלומר שמשה היה דבוק באמת בבחינת אין סוף שצינורו דבוק במקור אין סוף ברוך הוא, ונצרך לישראל תמיד בסוד העלאת המיין נוקבין וכל הנחלים הולכים אל הים. ואנחנו בדאין ולא אמר שקרנים כי שקר הוא היפך האמת. ואמנם כיוונו על לשון בד בבד כמאמר חז"ל (ברכות ס"ג:) בפסוק (ירמיה נ', ל"ו) חרב אל הבדים וכו' כלומר שהתחלקנו משורש נשמת משה ונשארנו לבדינו בד בבד, ועל כן קראנו כל אלה, ועל כן מבואר בספרי חכמי אמת כי עתיד קרח להיתקן

לעתיד בסוד (תהלים צ"ב, י"ג) צדי"ק כתמ"ר יפר"ח סופי תיבות קרח. כי אחר שמתחרט שם על התחלקותו ורוצה להתדבק במקורו על ידי צינור משה רבינו ע"ה הנה על ידי זה יקבל חיות חדש ויחי עוד לנצח לא יראה השחת.

בני ראובן. הנה כבר נתחבטו כמה מהמפרשים לתת טעם על הזכרת שמות הצדיקים אצל עדת קרח באומרו בן יצהר בן קהת וגו' וגם אנחנו דברנו מזה למעלה. וגם כן נאמר לפרש הזכרת ראובן שבט משבטי י"ה במעשה זה. כי הנה תחילת מחלוקת קרח נראה שהיה בקנאותו על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל. באומרו שהוא היה יותר ראוי להיות נשיא לבני קהת כי הוא מאחיו הגדול ממנו. ואך סוף דבר מחלוקתו הגיע למעלה למעלה בשמי השמים שנתגברו הגבורות על החסדים מאוד והשמאלא על ימינא עד שנאחז הרע ח"ו במקום הקדושה, והקדושה עלה למעלה. וכל הרעה נהפך על ראשו וראש כל אשר עמו, והגיע עליו כל בחינת הדין והגבורה לעשות בו משפטים מה שלא נעשו מימי קדם שתפתח הארץ את פיה וירדו שאול חיים הם ובתיהם וכל אשר להם גמולי חלב ויונקי שדים, ואש יצא מה' ותאכל קצתם. וכל אלה גבורות קשות שנאחז בהן הרע למעלה על ידי חטאם והושב להם גמולם בראשם כמו שכתבנו למעלה.

וגם על פשוטו, נגע חטאו למעלה בכבוד מלך מלכי המלכים ברוך הוא ובכבוד משה רבינו ע"ה. כי באמת ה' שלחו לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבו כלומר שאף מעולם לא עלה זאת על לבו להתאוות קצת לזה שיהיה אהרן כהן והוא מלך והקב"ה יעשה רצון יראיו בזה. כי הוא היה באמת עניו מכל אדם ולא היה מציייר בנפשו כלל שיש לו איזה מעלה יתירה משאר אנשי ישראל ואיך יחפוץ למלוכה אם לא שה' צוהו על כך, והוא צוה לו לעשות אליצפן לנשיא. וקרח שהכחיש בנשיאות אליצפן שלא מה' הוא, ממילא הגיע עד למעלה ואמר שכל התורה בדאן משה מלבו ולא ה' צוה בזה (ירושלמי סנהדרין פרק י' הלכה א'), וגרם פגם גדול בכל העולמות ודחק רגלי השכינה למעלה לומר כי אין הקב"ה משגיח על מעשה הארץ שיהיה הוא המצוה לעשות כך וכך.

וזה דומה לחטא ראובן במעשה בלהה. שמתחילתו נראה שפתח למטה וקינא על כבוד אמו ובלבל מטת בלהה וסוף חטאו נגע למעלה בכבוד השכינה שחילל יצועי עלה, שהשכינה היה שורה שם והוא חיללה שלא תבוא עוד לשם. ואכן ראובן בתשובתו הרמתה שהשתוקק לתקן זה. תיקן חטאו על ידי הצלת יוסף שאמר לאחיו אל תשפכו דם וגו' (בראשית ל"ז, כ"ב), ובזה גרם השראת השכינה על יעקב עצמו כמאמר הכתוב (בראשית מ"ה, כ"ז) ותחי רוח יעקב אביהם ואמרו חז"ל (אבות דר' נתן פרק ל', ד') ששרתה השכינה עליו. ועם כל זה לא תיקן חטאו לגמרי כי חילל יצועי עלה כאשר אמר לו יעקב (בראשית

מ"ט, ד') פחז כמים אל תותר כי עלית וגו' אז חללת וגו' וניטל ממנו הבכורה וכו' על ידי זה. והנה חז"ל אמרו (בזוה"ק חלק א' ע"ה.) בפסוק (שם י"א, ה') אשר בנו בני האדם בנוהי דאדם קדמאה מה אדם וכו'. ואף שאדם הראשון כבר עשה תשובה, מכל מקום תולין הקלקלה במקולקל להזכירו בחטא הדומה לחטאו. ובפרט שלא נתקן חטאו לגמרי עד יעקב. והפריח רעת חטאו לבני בניו שיחטאו הם עוד ביותר מעין חטאו (ועיין בזוה"ק). זה קינא בקנאתו למטה ונגע למעלה לבלבל השראת השכינה בארץ וזה קינא למטה ועלה למעלה בזה. וגם כאן לפי שחטא עדת קרח דומה לחטא ראובן הזכיר הכתוב בני ראובן שגם הם עשו כמוהו אף שהוא כבר עשה תשובה. ובפרט שלא ניתקן חטאו עדיין לגמרי. ומניצוץ פגם שורשו, בניו אחריו ימשכו העוון בחבלי השוא ונעשה בהם כעבות העגלה חטאה.

ועוד נראה השתוות חטא קרח ועדתו למעשה ראובן. כי הן יעקב שקבע דירתו באוהל רחל ואחר כך באוהל בלהה ודאי שהיה על פי הדיבור כי רחל היתה עקרת הבית. ובכולן לא נאמר אשת יעקב כי אם ברחל. ובלהה הנה היתה ניצוצי שורש נשמת רחל. וראיה ממה שמבואר בדברי קודש קדשים האר"י ז"ל שרחל היתה עקרה לפי שלא היה לה ה' בשמה. שכל האמהות כולן היה להן ה' בשמותיהן חוץ מרחל. וה' הוא סוד הזרע בסוד הכתוב (בראשית מ"ז, כ"ג) הא לכם זרע. ואך שניתקנה על ידי בלהה שיש לה ה' יתירה בשמה ולקחה היא ה' אחת, שעל כן אמרה רחל (שם ל', ג') ואבנה גם אנכי ממנה וכו' עיין שם. הרי שבלהה היה בה ניצוצי שורש נשמת רחל. ועל כן קבע יעקב אהלו אצלה כאשר ברחל, והכל על פי הדיבור היה. (והדברים עתיקין למעלה כנודע לחכמי לב). ואם ראובן היה מאמין זה שיעקב תוקע אהלו אצל בלהה על פי הדיבור שכן נצטוה, ודאי שלא היה מעורר על זה ולא היה מבלבל מיטתה. ואך שלא האמין כי מה' הוא וסבר שיעקב עושה כן מדעתו. וחילל על ידי זה השראת השכינה משם וגרם פגמים למעלה. שעל כן העלה עליו הכתוב כאילו שכבה לפי שנסתלק השראת השכינה מעליה כאילו היה בא עליה ח"ו וטימאה שלא היתה ראויה לשריית שכינה כן על ידי בלבולו. וכן ממש חטא קרח שלא האמין כי משה עושה הכל על פי ה' וסבר כי מדעתו עושה כן ורצה לבלבל עבודת אהרן הכהן בבית המקדש שהוא ממש חילול יצועי עלה היא השכינה שהיתה עולה תמיד לשכון בין בדי הארון, והבן. ולזה בני ראובן ממש וכאמור.

ויקהלו וגו' כי כל העדה כולם קדושים וגו'. להבין מלת כולם שלכאורה הוא מיותר כי כבר אמר כי כל העדה. והנראה כי כבר כתבנו במקום אחר באריכות בדבר חיות הקודש הנשפע לאדם על הארץ ממלך הקדוש, שאינו בא בפעם אחד כל בחינת אורות

הקדושה הראוי לבוא עליו כי לא היה יכול האדם לעמוד בו, ולא היה יודע כלל אופני הנהגתו, אלא אם כן הוא נמשך ונשפע במעט מעט. כאשר בשכל הגשמי הניתן באדם שבעת הולדו אין לו כי אם מעט מן המעט זעיר שם ואחר כך כשמתחיל להגדיל, גדל גם שכלו עמו מעט עד הגיעו לשכל השלם הראוי אליו. והוא סוד מוחין דעיבור ומוחין דיניקה ומוחין דגדלות, וזה נוהג בכל עת ובכל זמן. ובכל בחינה ובחינה לבדה יש בזה משלוש אורות הללו. והם הנובעין משמות הוי"ה ואלהי"ם. כי תחילה בהיות השכל וחיות הקודש קטן באדם ואין לבבו בוער לעבודת ה' אפילו לפי טבע מזג גופו וכוחו ומחפש לו דרכים ליבטל מעבודה באכילה ושתיה יתירה במתינות (כי אינו אץ לומר ארף מזה ואלך לעבוד קצת לבוראי בלימוד או בשארי מצוות). ובשינה ומשא ומתן למותרות שלא להכרח הצריך ללחם לאכול ובגד ללבוש ליום זה. כי מי שדואג לומר מה נאכל למחר אין זה אלא פתיות ומעשה יצר הרע לבטלו מעבודת ה' תמיד ולבלבלו מכל וכל. כי האל הטוב שיזמין לו היום הזה, על מחר, יוכל להזמין לו זה ביום מחר בעצמו. **ונודע** אומרם ז"ל (סוטה מ"ח:) כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה וכו'. כי ה' הנותן לחם לכל בשר דבר יום ביומו ואינו מצטרך להכין לחם מיום אחד לחבירו. שעל כן בצאת ישראל ממצרים והיתה יהודה לקדשו לנחלה לו והתחיל לספוק להם מזון במן שהוריד להם, היתה הצווי מפורשת מאתו יתברך ונאמר (שמות ט"ז, ט"ז) זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עומר לגלגולת וגו'. שלא יאמר אדם לפי שעתה מצוי הוא אלקט הרבה פן לא יהיה למחרתו. לא כן כי ה' שמזמין היום יזמין למחר ולא ייעף ולא ייגע ולא תלקטו כי אם על יום אחד לא יותר. ואף על פי כן וילקטו המרבה והממעיט. שאחד הרבה בלקיטתו לחסרון אמונתו בה' פן יחסר לו מאכל לפיהו. אבל וימודו בעומר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר.

וזה מוסר לדורות כי הן אמת אשר האדם מְצוּוֶה שיעמול על הצטרכותו ואמרו חז"ל (עיין ברכות ל"ה:) יכול יהא אדם יושב ובטל תלמוד לומר וכו'. כי על כן נקרא זה העולם עולם העשיה שצריך לעשות בו עשיות בכדי לברר על ידי זה ניצוצי הקדושה כנודע, אבל לא שיעמול על ממונו כל היום וכל הלילה כי לא יפעל כלל בזה. אם רק ישתדל על ההתחלה בדבר מה, ואז אם יעסוק בדבר ההוא כל היום, או ירף ידו ממנו אחר ההתחלה, ודאי שלא יעדיף ולא ימעיט מה שגזר עליו הבורא להרויח ביום זה. כי כל העשיות שאדם מצטרך לעשות, כל הצטרכותו הוא רק על דרך הזריעה באדמה. שלא יאמר אדם אדמה יש לי לא אזרענה כלל ותצמח מאליה. לא כן כי צריך להשתדל בדבר מה ולחרוש ולזרוע. אבל אחר הזריעה האם יועיל לאדם אם ישב שם כל היום להביט

על אדמתו או ישב בביתו. כי אין בזה כי אם כפי מה שגזר הגוזר שתצמיח לו אדמתו, כן יהיה וכן יקום. וכן הוא בכל העשיות, שאין ההשתדלות כי אם על ההתחלה שיתחיל בדבר מה. ואחר כך אם יעסוק כל היום או ישב בטל ודאי שלא יוסיף ולא יוחסר פרוטה אחת מגזירת בוראו עליו.

וזה הראה הקב"ה במזון הראשון שנתן, שלקטו המרבה והממעיט ולא העדיף המרבה, והממעיט לא החסיר. והכל להראות כי לא ישתדל בפרנסתו יומם ולילה כי תורה מה תהא עליה. כי אם יתחיל בדבר מה, והשאר לעבודה לתורה ולתפילה. ואחר כך צוה ה' איש אל יותר ממנו עד בוקר. שלא יאמר האדם כיון שכבר יש לי פרנסת יום זה במעט ההשתדלות אותיר ממנו למחר אולי לא יהיה לי כי מראה בזה חסרון אמונתו בה' שח"ו אין הקב"ה משגיח על כל בריה מבריותיו להכין להם מזון בשעתם במעט השתדלות בבני אדם. לכן אל יותירו ממנו להראות שאין יום אחד מכין לחבירו, וגבולות גבל הקב"ה בעולמו והבדיל כל יום בפני עצמו. ובכל יום שפע אחרת ומזון אחר, ולא תצר צרת מחר. ואנשים מחוסרי אמנה שלא האמינו לדברו וירגנו באהליהם להותיר למחר, וירם תולעים ויבאש. להראות בחוש לבני אדם כי הקב"ה הוא הממציא מזון בכל יום ביומו ואין יום אחד מכין לחבירו. בכדי שלא יעמול האדם יומם ולילה בעסקי גופו, ומיד כשיהיה לו על פרנסת יום זה ילך לבית המדרש לעסוק בתורה כי זה כל האדם.

ונחזור לענין, כי זה האיש שעובד לעצמו יום ולילה, זה אין לו כי אם חיות קטן מעט מזעיר מבוראו. ואינו עובד אפילו בדרך טבע העולם וטבע מזג גופו וכוחו, כי ממציא לו עתים שיוציא עליהם ימיו ושנותיו, זולת עבודתו יתברך. והוא בבחינת אל"ם מאלהים בסוד הכתוב (תהלים ל"ט, ג') נאלמתי דומיה, דום י"ה, שנסתלק י"ה מאלהים ונשאר אל"ם. כי הוא עדיין כאלם ממש אין לו פה לדבר לפני קונו וצורו על מה זה נברא בעולם, ולמה בא הנה, ומה עושה כאן. ומכל שכן בעת הצטרכותו לתת דין וחשבון וכו' ודאי שהוא אלם אז ממש ונסתם פיו מלדבר בחשבון ובבנותיה ואין לו בחיותו בחינת י"ה שבשם להאיר עליו מעט שיזכור היכן הוא ומה עושה.

ואכן כשזוכה האדם קצת על ידי מצוות ומעשים טובים ובא אליו עוד שפע אור ממלך הקדוש עד שמתנהג עם המקום על כל פנים לפי דרך טבע העולם עושה מצוות כפי כח גופו ולומד מיד כשיש לו איזה פנאי. אדרבה משתוקק ומחפש בכל כוחו להמציא לו איזה פנאי לעבודת בוראו ונותן צדקה כפי מסת ידו וערכו. זה נקרא בחינת מוחין דיניקה ומקבל שפע אור מבחינת אלהים שגימטריא הטבע, לפי שעבודתו הוא בטבע, לא זולת. ואחר כך כשזוכה יותר ומגיע לו שפע אור ממוחין דגדלות עד אשר הוא שוכח

כלל מגופו אם יש לו כח עוד ללמוד או לא כי נפשו בערה בו לה' ולומד במסירת כל כוחי גופו ונפשו כמעשה דרבא (שבת פ"ח.) שהיה לומד ונתחב אצבעו תחת הספסל והיה נובע דם מאצבעו ולא היה יודע כלל. ונותן צדקה יותר מערכו ולפעמים אינו משגיח כלל אם נשאר לו על טרף ביתו או לא, והכל כי עלה למעלה מטבע גופו. ואז אור לו מבחינת שם הגדול והקדוש הוי"ה ברוך הוא המהוה את כל שלא בטבע בבחינת מוחין דגדלות, ואז כח בו להתקדש עצמו מכל וכל. כי כל בחינת הקדושה הוא להתקדש במותר להכניע ולשבר כוחי גופו ותאוותיו להיות נבזה בעיניו נמאס כל בחינת התאוות שכולם מעשה בהמה הם. ולא נאוה לאיש בעל שכל קצת לעסוק במעשה בהמה אם לא מעט ההכרח לעסוק בהן לצורך עבודת גבוה בלבד שלא לתאות חמדתו (כאשר הארכנו בבחינות אלה כמה פעמים). וזה נקרא קדוש כי קדוש הוא לאלהיו שיצא מבחינת כוחות תאות הגשמיות הנמשכים משורש הרע והתקדש עצמו בקדושת ה' אלהים למסור כל כוחי תאוותיו אליו לאכפייא לסטרא אחרא ולהכנס תחת רשות הקדושה.

ואפשר לזה יאמר הכתוב (ויקרא י"ט, ב') קדושים תהיו כי קדוש אני ה' וגו' ולכאורה יפלא נתינת טעם של כי קדוש כי הלא אדרבה אם הקדושה גדולה כל כך שאתה קדוש ושמך קדוש איך יוכל בשר ודם להגיע לזה כי היעשה אדם אלהים. ואמנם לדברינו הנזכרים שכאשר האדם מקדש עצמו מעט מלמטה אז נשפע אליו שפע אורה משם הוי"ה ברוך הוא המקדש אותו מלמעלה בכל מיני קדושות באורות פנימים ומקיפים, כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו יאמר הכתוב קדושים תהיו כלומר שתוכלו להיות קדושים אם תרצו כי קדוש אני ה' שאני הוי"ה המהוה משפיע אליכם בחינת הקדושה מלמעלה ממקור קדושתי על כן תוכלו בקל גם אתם להתקדש בקדושתי. (וכבר כתבנו שהקב"ה הוא המשלם לאדם כפעלו כי המנהג את עצמו בעבודה למעלה מהטבע כן מתנהגים גם עמו להעשות לו נסים מופלאים שלא בדרך הארץ לרבים או ליחיד כמו נסי מצרים וקריעת ים סוף וכמעשה דרבי חנינא בן דוסא (תענית כ"ה.) שאמר מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק וכו' כי (איוב ל"ד, י"א) פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימצאנו).

ואמנם תדע כי כמה וכמה בחינות יש בבחינה זו. כי יש אשר יצא לגמרי מכל בחינת תאוות עולם הזה ולא יתאוה ולא יחמוד אליהם בשום פעם כי כבר שיבר כל כוחי גופו. ומכל שכן במעשה התורה והמצוות שקדוש הוא בהם מכל וכל במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה כנאה לקדוש פאר מקדושים. ויש אשר עדיין לא יצא מכל וכל מתאוות עולם הזה ועדיין הם מקשקשין במעיו. רק לפעמים יתלהב לבו ורעיון מחשבתו

עד אשר יהיה נבזה בעיניו כל התאוות, ובשעה אחרת יחמוד ויתאוה אליהם. כי לא בעגלא ובזמן קריב יזכה האדם לבחינה האמיתית הזו אם לא כאשר יוציא על זה ימים ושנים בשיבור כוחי גופו ובזיון התאוות בלבו. ובאותן הימים כאשר לא יוגמר בחינה זו בקרבו אז אינו שלם בזה כי לפעמים יגיע לבחינה זו ולפעמים יתאוה ויחמוד אליהם בלבו ואז לא יקרא קדוש. כי בחינת קדוש הוא מובדל ומופרש לה' אלהיו. ובשעה שנמצא תאוות הזמן בלבבו לא נקרא עליו בחינת קדוש. ויש אשר לא יגיע לבחינת קדוש כי אם בשעה שעוסק בתורה ובמצוות אז הוא כמלאך אלהים להיות באמת נבזה בלבו כל תאוות הזמן. אבל בשעה שעוסק בדברים הגופנים נפשו חומדת קצת להם. וזה נקרא בכתוב (שופטים י"ג, כ"ה) ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן. פירוש שרוח הוי"ה המהוה למעלה מטבע לא היה בו כי אם כפעם בפעם לא תמיד. ואז אור לו מבחינת הוי"ה ואלהי"ם, פעמים הוי"ה פעמים אלהי"ם, ולא נקרא כולו קדוש.

ולזה אמר קרח רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' וגו'. כלומר מה הוא הרב והמעלה הגדולה שלכם הרי כל העדה כולם קדושים פירוש שהם בבחינת כולו קדוש מראשם ועד רגלם בכל הבחינות. ובתוכם ה' הוי"ה לבד בלי שום בחינה אחרת. והרי בחינה זו למעלה מכל הבחינות ועל כן מדוע תתנשאו על קהל ה'. כי איזה בחינה נמצא עוד יותר שיהיה לכם מה שאין בתוכנו. ואכן בודאי טעה, וטעה בזה כי (איוב י"א, ז') החקר אלוה תמצא. וכשם שאורו ברוך הוא וברוך שמו הוא אין סוף, כן עבודתו אין סוף וגבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם כנודע.

עוד ירמוז ובתוכם ה' על בחינת דור המדבר הנקראים דור דעה שסוד נשמתם היה מבחינת הדעת והאיר עליהם אור דעת את ה' מבחינה השלימה שנאמר עליה (ישעיה י"א, ט') כי מלאה הארץ דעה את ה' ואז יהיה ה' אחד ושמו אחד והיה ה' לאור עולם שלא ישלוט בעולם רק ההשגחה מבחינת הוי"ה. כי נודע אשר הדעת הוא המכריע ובו שלימות שם הוי"ה. ולזה אמר ובתוכם ה' כי הם דור דעה ששלימות הוי"ה בו.

וגם יאמר ובתוכם ה' על בחינת סוד נשמתם בכל חמשה חלקים הנמשכים מארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא עם הקוצו של י' כנודע. וגם על בריאות גופם בכל בחינותיהם בארבע יסודות וארבע מרות ודומם צומח חי מדבר הכלולין בו הנמשכין משם הוי"ה ברוך הוא. שבשעת מתן תורה נשלמו בכל הבחינות שפסקה זוהמתן ונטהרו נשמתם מכל וכל בכל הבחינות ונתרפאו בגופם בכל. וכל זה מורה כי שם ה' נקרא עליהם ושלימים בכל השלימות ומדוע תתנשאו וגו'.

גם ירמוז ובתוכם ה' על דרך מאמר חז"ל (עיין של"ה הקדוש, ובאלשיך על פסוק זה) על פסוק (שמות כ"ה, ח') ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם בתוך כל אחד ואחד. ולזה אמר ובתוכם ה' כלומר הרי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם להראות שהשכינה שורה בתוך כל אחד ומדוע תתנשאו וגו'.

פסקה ג

ויקהלו וגו' רב לכם וגו'. כבר כתבנו בזה בפסוק שלפני זה ועוד לאלוה מילין על פי מה שאמרו חז"ל (עין הוריות י'.) אתה סבור מלכות אני נותן לך עבודה אני נותן לך וכו' והענין הוא כי אשר נשיא יחטא לאשמת העם (ויקרא ד', כ"ב) כלומר אם העם חוטאים באשמות ופשעים, עוונם תלוי בנשיאם וכמו שאמרו חז"ל (שבת נ"ה.) רישך בקרירי ורישא דרישך בחמימי וכו' כי כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו כמאמר חז"ל (שם נ"ד:). וכאשר אמרו חז"ל (דברים א', י"ג) בפסוק () ואשימם בראשיכם. אשר על כן הנשיא שבעם בהיות כי המכשלה הזאת תחת ידו צריך תמיד ליסר את העם בדברים ולעיין עליהם בעינא פקיחא לשמרם מכל פשע ועוון. ועבור זה נקרא עבדות שהוא עבד להם לשמרם תמיד ואולם מי שהוא רב ונשיא על עדה קדושה שהם רחוקים מגזל ועריות ומכל עבירות. אז אין צריך לעבדם בזה כי המה נזהרים ונשמרים מאליהם בזה. אך על כל פנים צריך עוד להיות עומד על משמרתו לראות שיבואו למעלה והדרגה יתירה עד שיהיה שם ה' נקרא עליהם וצריך לזרזם בזירוז אחר זירוז בזה ולא לתת שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה עד אשר ימצא מקום לה' שיהא שם ה' נקרא על שמו ולשקוד תמיד על תקנתם להעלותם במעלה יתירה ובזה נקרא גם כן עבדות מה. ואכן בעדה שכבר נחה שם ה' עליהם ורוח אלהים חופף עליהם כל היום ושוכן בם אין כאן עוד עבדות כלל וכלל. והנה בנשיא שהוא עבד לעם בבחינות הנזכרים הנה כל העם מחויבים לנהוג כבוד גדול בו ולנשא אותו עליהם מאחר שהוא עובד אותם ומעלם במעלה מעלה. אבל בנשיא שאין העם צריך אליו אין להם לנשא אותו עליהם מאחר שאינו עובד אותם.

וזה שאמר קרח אל משה רב לכם פירוש הנה הנשיאות שלכם הוא רבנות והתנשאות ולא עבדות כי כל העדה כולם קדושים שבאו לכלל קדושה ונשמרים מאליהם מכל פשע ואשמה וגם ובתוכם ה' שכבר נקרא שם ה' עליהם ועל כן מדוע תתנשאו על קהל ה' פירוש כיון שהם כבר קהל ה' בלעדיכם מדוע תתנשאו עליהם. וכלל גם כן בזה שלא יאמר משה מה אתה מקנא לי בשררות הלא עבדות הוא ולא שררה, כי הנה רב לכם ולא עבדות. ואמנם הבל יפצה פיהו וכאשר כתבנו למעלה וכי יש בעבודת שמו יתברך קץ וסוף לומר שאין צריך עוד למעלה והדרגה יתירה. ובאמת משה עבד נאמן היה

לישראל וכאשר נאמר עליו כי עבד נאמן קראת לו והיה צריך תמיד להעלות את ישראל עד קרוב למדריגתו שהוא בחינת התפשטות הגשמיות וביטול המציאות ולמאוס בכל חפצי העולם הזה באמת שיהיה תמיד דבוק בה' ובתורתו לעבדו בלבב שלם יומם ולילה באין הפוגות. ועל כן,

פסקה ה

וידבר אל קרח וגו' בוקר ויודע ה' את אשר לו וגו'. פירוש שיודיע ה' מי אשר לו באמת שכל מעשיו מיוחדין אליו יתברך שכבר מאס בכל תאוות חפצי הגוף ויצא מהם מכל וכל עד שאינו מתאוה לשום תאוה בעולם. ואין כל העם הזה על בחינה הזו עומד. ועל כן ואת הקדוש והקריב אליו. כלומר כי גם מי שהוא בבחינת הקדושה צריך הוא להקריב אותו אליו יתברך. ואפילו ואת אשר יבחר בו כלומר גם מי שבחר בו ה' להיות נקרא שמו עליו, גם כן יקריב אליו שצריך הוא להקריב אותו אליו יתברך להעלותו במעלה ודרגה יתירה עד בחינת התפשטות הגשמיות וביטול המציאות לפניו יתברך. ושינה בלשונו ואמר תחילה והקריב אליו ואחר כך יקריב אליו לומר כי בעת היות העם בגדר הקדושה לבד הנה כבר קירבם משה בעבודתו אליהם עד שנקרא שם ה' עליהם. ואמנם עתה נצרך להקריבם למעלת ביטול המציאות כי עדיין לא הגיעו אליה. ועל כן אמר ואת הקדוש והקריב אליו כלומר כשהיו בבחינת הקדושה כבר הקריבם אליו אבל ואת אשר יבחר בו כלומר עתה כאשר בחר בם ה' ליקרא שמו עליהם צריך מעתה שיקריבם אליו ברוך הוא במעלה ובחינה יתירה. ובזה ידעו כי התנשאות משה ח"ו ח"ו לא בשביל לקבל שררה ורבנות מאתם ולא לשום חפץ עולם הזה כי הנה הוא הוא אשר לו לבד יתברך באין שום תאוה וחפץ מאהבת העולם רק עבד נאמן קרא לו להעלותם ממעלה אל מעלה ומבחינה אל בחינה.

ובזה יובן מאמר חז"ל (סנהדרין ק"י.) שאמרו בפסוק (שמות ל"ג, ח'[24]) והביטו אחרי משה שחשדוהו באשת איש וכל אחד קינא לאשתו ממשה וכו' ולכאורה דבר פלא הוא. ואמנם הנה מבואר בזוה"ק (חלק ב' ל"ו:) שכתב בזה הלשון: אי רישא דעמא זכאין כל עמא זכאין וכו'. והענין הוא כי צדיק הדור אשר יחטא אל השערה בעבירה דקה מן הדקה גורם בזה להחטיא את העם ח"ו הנמשכין אחריו בעבירות גמורות ופשעים. והטעם הוא בהיות כי שורש נשמתו מה מאוד גדולה ורוממה וכשבא ח"ו לידי חטא ועוון קל הנה נותן בזה כח וחיות אל הסטרא אחרא משורש נשמתו שאורה גדול ועל ידי זה מתרבה כח בהסטרא אחרא והחיצונים להחטיא בני אדם גם בני איש בהסתיהם ופתוייהם. וכן

[24] בגמרא הוציאו דרוש זה מפסוק שלפניו ומשה יקח את האוהל ונטה לו מחוץ למחנה.

להיפך כשאישי ישראל נכשלין ח"ו בעבירות רעות גורמין אל הצדיק שיפגם בחטא קל ודק לפי ערכו. שעל כן כשעשו ישראל את העגל אמרו חז"ל (עיין שמות רבה מ"ב, ב') אף הסרסור הרגיש עמהם ונאמר לו לך רד אתה והם בירידה. ועל כן אי רישא דעמא זכאין כל עמא זכאין כי לא נמצא כח ביד הסטרא אחרא והרע להחטיא את העם אם לא לפרקים כשהעם קשה עורף עד מאוד ואז הם מכשילים גם אותו בדבר מה. ולזה כיוונו חז"ל בכל מקום שאמרו כאילו עובד עבודה זרה או כאילו בא על אשת איש וכדומה כי כשהצדיק חוטא בדבר מה בגסות הרוח או לשון הרע וכדומה ונמשך מזה שיחטא העם בעבודה זרה או בעריות, נחשב לו כאילו הוא עבר עבירה, עבור שהכח והחיות הסטרא אחרא שבאה להסית להעם לחטוא, ממנו בא. וזה היה חשד משה רבינו הקדוש בעיני ישראל. לא שחשדוהו באשת איש ממש ח"ו כי לא יאומן כי יסופר כזאת. ואכן חשדוהו בהתנשאות והתפארות לומר כי הוא מתנשא ומתגאה על עם ה' ח"ו ומחטא הזה נמשך שיחטאו ישראל בעריות כאומרם (סוטה ד':) כל המתגאה כאילו בא על כל העריות ונחשב עליו חלילה. וזה אומרם שכל אחד קינא לאשתו ממשה. פירוש שכל אחד קינא לאשתו שלא תסתר עם שום אדם מישראל על ידי חטא משה כי כאשר חשדו למשה בגבהות ידעו שנמשך מזה התגברות הקליפה של עריות לישראל וחשש כל אחד לאשתו וקינא לה שלא תסתר עם שום אדם וכדי בזיון וגנאי היה למשה בזה.

ואמנם באמת שקר בימינם וכזב בשמאלם כי הלא העידה התורה בפה מלא על משה (במדבר י"ב, ג') שהיה עניו מאוד מכל האדם ובודאי לא עלה על לבבו שום גסות והתנשאות בשום פנים. כי אם דבר ה' היה אליו בהתנשאותו למלך עליהם בשביל לקרב את ישראל אליו ברוך הוא על ידו. ואכן משה לרוב ענותנותו חשב בלבו כי אפשר אמת שהוא הגורם בחטא העם ועל כן כאשר עשו את העגל מסר נפשו ואמר (שמות ל"ב, ל"ב) מחני נא מספרך וגו' כי אני הגורם בחטאם. וכן גם כאן בשמעו מן המורים מה שחושדים אותו בהתנשאות אמר בלבו אפשר כדין הם מדברים. ועל כן נאמר וישמע משה ויפל על פניו שנפל על פניו בתפילה לפני שמו יתברך על חטאו עד אחר ששמע מפי ה' שאמר (לקמן פסוק כ"א) הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם וגו' אז ידע כי דיבת שקר הוציאו עליו. ועל כן אמר (פסוק כ"ח) בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' כי לא מלבי. כלומר שלא עבור תאות לבי להתנשאות אני עושה כל זאת כי אם ה' שלחני לעשות כל המעשים האלה לעבודתו יתברך לקרב את ישראל אליו כנאמר.

עוד יתבאר אומרו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. כי נודע אומרם ז"ל (ברכות מ"ח:) אין המלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא וכשהקב"ה פוסק גדולה לאדם אין פוסק לו

כי אם עד עת בא השני וכשמגיע זמן מלכות השני וגדולתו, נדחה הראשון מפניו ברגע כמימרא. ועל כן אמרו חז"ל (פסחים פ"ז:) אוי לרבנות שמקברת את בעליה כי בהגיע תור זמן גדולת השני, נדחה זה מפניו ומות ירעם. ולכך אמרו חז"ל (סנהדרין י"ד.) הוי קבל וקיים בשביל שלא יהיה איש שידחה אותך בכדי לקבל גדולתו שמגיע לו. ולזה אמר משה לקרח הנה ואת הקדוש והקריב אליו כלומר זה שהיה קדוש בעיניו יתברך הקריב אליו מכבר, זה אהרן קדוש ה' שהקריב אותו יתברך לכהונה. ואמנם ואת אשר יבחר בו יתברך מעתה הנה יקריב אליו כלומר כאשר יגיע עת האחר אשר יבחר בו ה' הנה ודאי יקריב אליו אותו תיכף ולא יתעכב אפילו כמלא נימא. ועל כן גם אתה אם אתה ראוי לכהונה ובחר בך ה' ודאי יגיע זמנך ולמה לך לדחוק את השעה שתהא שעה דוחקתך, הֱיֵה אתה נדחה מפני השעה ותהא השעה עומדת לך. כי אפשר לפי שצפה הקב"ה שמספר ימיך יותר מאהרן הקדים הגדולה לאהרן ואחר כך בהגיע זמנך יוכרח אהרן להיות נדחה מפניך אם אתה ראוי לזה עבור השלשלת גדולה שראית יוצא ממך. ועל כן אמר לו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגו' רמז לו בזה מעשה נדב ואביהוא שאמרו חז"ל (שם נ"ב.) שאמרו מתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור ורצו לדחוק השעה ונכנסו להקטיר קטורת באש זרה אשר לא צוה אותם, ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם (ויקרא י', א'-ב'). ואמר משה בלבו אולי יתן קרח לב לזה ויאמר בלבו לא אדחוק עתה השעה ולא יקראני כאלה. ואכן כל זאת לא הועיל לו ונדמה לו שהוא לבדו הוא הקדוש ובודאי בו בחר ה' ולא באהרן כלל. וירד חיים שאולה.

גם יתבאר כפל אומרו ואת הקדוש והקריב וגו' ואת אשר יבחר בו יקריב וגו'. כי אמר משה בלבו אולי נדמה להם כי זה שנתתי גדולה לאהרן אחי הוא טעות בידי כי הקב"ה אמר אלי שאקריב אליו את הקדוש בישראל ולפי שכל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו ונגעי קרוביו על כן נדמה אלי שהוא הקדוש בישראל ועבור זה נתתי הגדולה לו. ובאמת לא כן הוא כי כולם קדושים ויכולתי לתתו לאחר. ולזה אמר להם הנה ודאי זה אמת אשר ואת הקדוש והקריב אליו, שלא יקריב הקב"ה לעסק זה כי אם הקדוש בישראל. כי כהונה גדולה הוא ושושבינא דמטרוניתא. ואולם כי לא כל הקדוש ראוי לזה כי אם ואת אשר יבחר בו יקריב אליו פירוש מי שיבחר בו ה' ביחוד בשמו, הוא שיקריב אליו ולא אחר אשר לא בחר בו ה'. כי הוא הבוחן ובודק גנזי נסתרות וכל קדושיו בידו לידע ולהודיע, ולכולם בשם יקרא. ולא יעשה זאת הקב"ה בכללות לומר כי אתה תבחר ולא אני כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב. ומפיו יקרא אלי בשם לבחור באהרן ולא באחר כמה שנאמר (שמות כ"ח, א') ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו'. ועל כן בכתוב

השני לא נאמר בו רק והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש כי שם דיבר עמהם לנוכח ואמר כי זה שיחיה מכל מקריבי הקטורת הוא הקדוש כי זה נבחר ביחוד אשר ישאר בחיים והוא רב לכם בני לוי כי הוא הראש בית אבותם והכהן הגדול נקרא ראש לבית לוי. הוא ולא אחר.

פסקה ח

ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי וגו'. להבין מה שלא סיים במה שפתח כי התחיל לדבר אל קרח ואמר שמעו נא בני לוי. ואפשר יתבאר על דרך מאמר הכתוב (ישעיה מ"ג, כ"ו) ספר אתה למען תצדק. כי דרך אנשים כשאחד מקנטרו בדברים והוא יודע האמת כי גם לפי דברי מתנגדו אין ממש בדבריו. אז יאמר להעומדים עליו שמעו נא דבר שטות הזה שגם כפי מה שהוא אומר לא יצדק. כדי שהם בעצמם ישיבו אותו על חלומותיו ועל דבריו. וכך אמר משה אל קרח שמעו וגו' כלומר כלפי דבריו של קרח אמר שמעו נא בני לוי את דבריו ותדעו ותבינו מעצמיכם כי לא בדעת ידבר והשיבו אתם על דבריו ויסכר פי דוברי שקר.

גם יאמר שמעו נא בני לוי. כלומר הגם שאתם ממשפחתו וקרוביו ומיודעיו. וגם כי לפי דבריו ציד בפיו לומר אשר בעד כולכם הוא מדבר עם כל זה שמעו נא דבריו. כי,

פסקה ט

המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם וגו' עד ובקשתם גם כהונה. כלומר כי הן אני יודע אף אם מעט מכם מה שהבדיל אלהי ישראל וכו' הנה אפשר בלבבכם לבקש גם כהונה שהוא מעלה ודרגה אחת למעלה ממעלתכם. על דרך יש לו מנה מבקש מאתים (עיין קהלת רבה ג', י'), אבל לא ג' מאות. כי דרך טבע האיש להיות מתאוה אל אשר לא לו וירד לחלוק על מעלה אחת שלמעלה ממנו אבל לא למעלה למעלה. ועל כן הנה קרח ועדתו שמבקשים כהונה גדולה שהוא למעלה למעלה ממדרגתם אין זה כי אם לבקש תואנה ועלילה לעשות מחלוקת בחנם. ולזה אמר לו,

פסקה יא

לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' וגו'. פירוש הנה מבין ריסי עיניך ניכר בזה שאתה מבקש גדולה שלמעלה למעלה שאין שייך אליך כלל. אין זה כי אם שבלבבך לתור מאחרי ה' ולחלוק עליו כביכול. כי אם היה יראת ה' על פניך לא היית בא לריב ומחלוקת לתת לך גדולה למעלה מעטרת ראשך. וזה שאתה אומר בפיך שאתה מתלונן על אהרן, הוא רק כאדם שתולה קללתו בחבירו שאתה ירא לומר שאתה חולק על ה' כי מי ישמע אליך בדבר הזה ועל כן אתה אומר בפיך על אהרן ובלבבך על ה' לתור מאחריו ח"ו. וזה שאמר לו ואהרן מה הוא כי תלונו עליו. כלומר זה שאתם מזכירים בפיכם את

אהרן, אינו כי אם תלונו עליו שתוכלו להתלונן עליו בפה מלא (כי תלונה הוא בפה כמו שאיתא בדברי רש"י ז"ל בפסוק (שמות ט"ז, ח') אשר אתם מלינים עליו) כאדם שמבקש דבר אחד בכדי לבוא על ידי זה להמבוקש שבלבו. וזה טוב לפניכם להשים התלונה עליו בכדי שיהיו נשמעין דבריכם בעיני המון העם. אבל באמת בלבבכם באתם להיות נועדים העיקר על ה' ואחר כך על משיחו, בפני הבריות.

פסקה יב

וישלח משה לקרוא לדתן וגו'. יבואר על דרך מאמר חז"ל (הובא ברש"י) בפסוק (במדבר כ"ב, כ') אם לקרוא לך באו האנשים וכו' לומר אם הקריאה שלך הוא ולטובתך באו שתיטול שכר הרבה. וכן כאן שלח להם לומר שהקריאה שלהם הוא לטובתם. והבינו כוונתו שרוצה להפריש אותם מעדת קרח להיטיב להם על ידי זה. ועל כן אמרו לא נעלה פירוש לא נפריש עצמינו מקהלת קרח ועדתו על דרך הכתוב (שמואל-ב ב', כ"ז) כי אז מהבוקר נעלה העם איש מאחרי אחיו. ופירשו שם שהתפרדו איש מאחיו. ועל כן היטיבו דברי חז"ל שאמרו (במדבר רבה י"ח, ד'-י') פיהם הכשילם שאין להם עליה וכו' מאחר שהוציאו לשון הפרשה בלשון לא נעלה מזה תדע כי פי רשע מחיתה לו וברית כרותה לשפתיים. ולזה אמרו,

פסקה יג

המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש וגו'. כלומר כי מה שאתה קורא אותנו להיטיב לנו שלא נלכד בעדת קרח ובזה יתפרד הקהלה וישקוט הריב הנה באמת לא נעלה איש מאחרי אחיו אלא נעשה אחוה יחד בקהל קרח ודתן ועדתו. כי אין אנחנו באין לריב בשביל קרח לתת לו מלכות וממשלה, כי אם בעדינו אנו מדברין. כי באמת המעט כי העליתנו וגו' כלומר הנה זה למעט יחשב מה שהעליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר נגד מעשה הזה כי תשתרר עלינו וגו' כי מאה מיתות ולא קנאה אחת (דברים רבה ט', ט'). ועל כן סיימו גם השתרר פירוש כי השררה שייך גם אלינו והוא על דרך מאמר חז"ל (בתרגום ירושלמי[25]) שעליהם לבד נבקע הים אחרי צאת ישראל ממנו שהם איחרו לבוא עבור רשעתם ונבקע בשבילם שלזה יאמר הכתוב כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו' ובני ישראל הלכו ביבשה וגו' פירוש גם אחר שכבר בא סוס פרעה בים הלכו בני ישראל ביבשה והם דתן ואבירם שנבקע עבורם ועל כן חשבו החטאים האלה בנפשותם כי חשיבתם גרם זאת. ועל כן אמרו כי גם להם מגיע השררה ולא אמרו בלבבם כי חסד מאת אלהים הוא והקב"ה חפץ לקדש שמו בעולם בפלאי פלאים לעיני

[25] עיין תרגום יונתן בשלח י"ד, ג'.

כל מצרים. ואמנם כי גם רשע ליום רעה מוכן שיתקדש שם שמים על ידו כי נודע ה' משפט עשה כמאמר חז"ל (ילקוט יחזקאל בפסוק ל"ח, כ"ב ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו') אין שמו של הקב"ה מתגדל ומתקדש אלא כשהוא עושה משפט ברשעים וכו'.

גם יאמר כי תשתרר עלינו גם השתרר. כלומר שררה זו אין קץ אליה ומי יאמר לו מה תעשה כי אם ירצה אחר כך לרדות אותנו בשוטים ועקרבים מי ימחה ועל כן אין אנו יכולים לעמוד בזה כי הוא דבר שאין קצב לו.

פסקה יד

אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש וגו'. פירוש על דרך מאמר חז"ל (שמות רבה א', ט') בפסוק (שמות א', י') ועלה מן הארץ כשישראל הם בירידה מיד הם עולים וכו' עד כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהלים מ"ד, כ"ו) אז אותה שעה קומה עזרתה לנו ופדנו למען וגו'. ולזה אמרו כי הנה גם זה מעט היה בעינינו כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש ולא הביאותנו אל מקום כזה לתת לנו נחלת שדה וכרם אחת על כל פנים. כי אל המדבר הביאותנו לא מקום זרע וגפן כי אמרנו שירידה זו עליה היא לעלות מעפר עד לרקיע אבל זה הוקשה לנו מכל מה שאתה משתרר עלינו כי כל טובה לא נחשב לאדם אם הוא תחת ממשלת איש ומה שקנה עבד קנה רבו ועל כן העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה כלומר לא נפרד איש מחברינו ונראה מה יהיה בסופינו. ואחר כל הדברים האלה. הנה,

פסקה טו

ויחר למשה מאוד ויאמר אל ה' וגו'. פירוש כי אמר אל ה' שהמחלוקת הזה אל ה' הוא אחרי שאינם חפצים בשום עול מלוכה עליהם וכמאמר חז"ל (שמות רבה א', ח') אשר לא ידע את יוסף היום לא ידע את יוסף ולמחר הוא עתיד לומר לא ידעתי את ה'. כי אחר כל הטובות שנעשה להם על ידו בגאולת מצרים מבית עבדים ובים ובמן ובשליו והמה כופרים בכל ונדמה להם לעול, ודאי הם כופרים בה' ובכל טובותיו ואומרים לאל סור ממנו ומה שדי כי נעבדנו (על פי איוב כ"א, י"ד). ועל כן אל תפן אל מנחתם כי אף על פי שמקבלים קרבנות מפושעי ישראל הוא כי אף על פי שחטא ישראל הוא ואפשר יחזור בתשובה, ועל כל פנים הוא אינו כופר בה'. אבל הם שכופרים בה' ובטובותיו הנה הכופר בה' כאילו מודה בעבודה זרה ואין מקבלין קרבנות מעובד עבודה זרה. והראיה לזה שהמה כופרים בה' כי הן לא חמור אחד מהם נשאתי כלומר אפילו חמור אחד מכולם לא נשאתי ובאמת חמור אחד מס' רבוא אנשים לכלום יחשב ובאמת הייתי צריך על כל פנים לחמור אחד בשבילם כפירוש רש"י ז"ל אף על פי כן משלי נטלתי. ולא הרעותי את אחד מהם פירוש אפילו מי שהיה אחד מהם בלי קרובים ומשפחה כמו גר יתום ואלמנה לא הרעותי לו בשררותי. ועל כן זה שאינם חפצים בשררותי לא בשביל

עולם הקשה שהכבדתי עליהם או המסים וארנוניות שאני מקבל מאתם. ומכל שכן שזה שקר מה שאומרים שיראים שלא ארדה אותם בפרך בשוטים ועקרבים. ואין זה כי אם רוע לב שרוצים לפרוק מעליהם עול מלכות שמים לאמור מה שדי כי נעבדנו ודעת דרכיו לא חפצנו. ובודאי בזה ראוי למנוע חלקם בקרבן אשר הם מקריבים, כי זבח רשעים תועבה (משלי ט"ו, ח'). ועל כן תיכף,

פסקה טז

ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה'. כי היה יודע משה שבודאי תתקבל תפילתו לפני המקום שלא יקובל קרבנם, כי לא יחפוץ ה' בתת הכסילים זבח ומנחה, ובודאי יעשה דין ומשפט בהם ויתקדש שמו ברוך הוא על ידם וכמאמר חז"ל (שמות רבה ז', ד') בפסוק (תהלים פ"ד, ז') עוברי בעמק הבכא, כשם שקילוסו של הקב"ה עולה מן הצדיקים בגן עדן כך קילוסו עולה מן הרשעים בגיהנם שאומרים יפה דנת יפה חייבת וכו'. על כן אמר אתה וכל עדתך היו לפני ה' כלומר שתהיו לפני ה' שיתקדש שמו על ידיכם. אחת. בראות כל העדה כי הוא עושה משפט ברשעים וייראו ממנו. וגם קילוסו יהיה עולה מכם כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"י.) בבלועי דקרח שאומרים משם משה אמת ותורתו אמת וכו'. וגם בהיות שידע משה שיתראה כבוד ה' בזה אל העדה לעשות משפטו כנאמר אחר כך וירא כבוד ה' אל כל העדה. ועל כן אמר לו אתה וכל עדתך היו לפני ה' כלומר שתהיו לפני ה' כי יתגלה ה' שכינת כבודו על ידכם.

פסקה יז

וקחו איש מחתתו וגו' והקרבתם לפני ה' וגו' חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו. מה שלא כלל מחתות קרח ואהרן בכלל מספר המחתות לומר רנ"ב מחתות, או על כל פנים מחתת קרח הוה ליה לכוללו בתוך מחתותם. נראה שלא מנה משה כי אם המחתות המקודשים וכמאמר הכתוב להלן (י"ז, ב') כי קדשו. ועל כן אמר והקרבתם לפני ה' וגו' חמשים ומאתים מחתות כלומר שהמה נשארים לפני ה' כי קדשו. ועל כן זכר מספר המחתות ולא מספר הנפשות כי המה לא נשארו לפני ה', רק המחתות לבד. ומחתות אהרן וקרח לא כלל בזה כי מחתת אהרן לא נתקדש עתה כי היתה קדשה מכבר. ומחתת קרח גם כן לא נתקדשה כי קרח גם מן הבלועים היה כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"י.) וכל הנקברים עפרן אסור (סוף סוטה) וכמשמע מפשט הכתוב ותבלע אותם וגו' ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש מלשון כל הרכוש אף המחתה בכלל הזה, או רבוי האת לרבות את המחתה אתא. ולזה אמר להם וקחו איש מחתתו לומר שיקחו דוקא כל אחד מחתתו ולא שיתן להם קרח מחתות בכדי שישארו מקודשים לה' ולא יבלעו

ברכוש קרח. גם בכדי שיהיה ביד כל אחד לקדש את מחתתו ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו. וכן עשו כנאמר,

פסקה יח

ויקחו איש מחתתו וגו' וישימו עליהם קטורת ויעמדו פתח אוהל מועד. סיפר הכתוב בגנותן שלא עשו כדבר משה שאמר להם ושימו עליהן קטורת לפני ה' מחר וגו' פירוש שישימו הקטורת בפנים לפני ה' והם עשו כדברי המינין ששמו הקטורת מבחוץ והכניסו. וזה וישימו עליהם קטורת ואחר כך ויעמדו פתח וגו'.

פסקה יט

ויקהל עליהם קרח את כל העדה וגו'. פירוש עליהם על עצמן הקהיל קרח כל העדה שסופן שראו הכל בבזיונו ובושתו וחרפתו וחרפת עדתו ובזה וירא כבוד ה' אל כל העדה שנתקדש שמו יתברך בעיניהם כשעשה דין ומשפט ברשעים האלה וייראו מפניו כאמור למעלה.

פסקה כ

וידבר ה' אל משה ואל אהרן וגו'. חילק הכתוב בינם באל, אל, לומר כי היה דבר ה' למשה לבד ולאהרן לבד. וזה היה כי אולי על ידי זה לא יתן האחד לב לישא בעדם רנה ותפילה ויפגע אף ה' בעדה ויכלם. או אפשר כי לנסותם בא שמו יתברך לראות אם יתפללו שניהם על עדת ה' ואמנם כי עמדו בנסיון.

פסקה כא

הבדלו מתוך העדה הזאת וגו'. אמר העדה הזאת ולא סתם מתוך העדה, לומר שרק מן העדה שהקהיל קרח עליהם יבדלו ויכלם כרגע אבל עוד נשארו במחנה צדיקים שלא באו בדבר קרח. ומה שאמר הכתוב למעלה ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אוהל מועד פירוש שכל העדה שהקהיל שבאו בבריתו הקהילם אל פתח אוהל מועד. ואכן שאר העדה נשארו במחנה באהליהם ובתיהם ולא יצאו עמו. והראיה שהרי יהושע וכלב היו שם והם ודאי לא שמעו את דבר קרח לחלוק עם משה. גם היו שם שאר נביאים שהיו מתנבאים ואלדד ומידד, ובודאי עוד נשארו רבים השומעים לקולם. על כן לא אמר כאן ואעשה אותך לגוי גדול כמו שאמר לו בעגל ובמרגלים. כי עתה לא היתה כוונתו יתברך על כליון הכל ח"ו רק לעדה הרעה הזאת ששמעו לקול קרח, והם נתחייבו זאת מכבר כמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים. ובזה טענת והמתה את העם הזה כאיש אחד בטל כאן, מאחר שנשארים עוד בעם צדיקים רבים וכן שלימים. ועבור זה דקדק ואמר ואכלה אותם לומר אני בעצמי אכלם ולא אתנם להמשחית להשחיתם

כי המשחית אינו מבחין בין טוב לרע ויכלה כולם ח"ו. רק אני המבחין ויודע ואכלה אותם לבד, וצדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה (תהלים ל"ז, כ"ט).

פסקה כב

ויפלו על פניהם ויאמרו וגו'. מורה על הדבר האמור למעלה כי אף על פי שאמירת הקב"ה היה לכל אחד בפני עצמו. אף על פי כן נפלו שניהם כאחד על פניהם להתפלל לפניו על עמו כי מרה להם בנפול עמו בצרה, ויאמרו שניהם אל אלהי הרוחות וגו' ושניהם לדבר אחד נתכוונו להתנפל לפניו בבקשת לשון אחד. ומאת ה' היתה זאת כמעשה השבעים זקנים שכתבו התורה לתלמי המלך ושינו כל אחד בשוה, במקום הצורך, כמאמר חז"ל (מגילה ט':).

אל אלהי הרוחות לכל בשר וגו'. מה שנקטו בלשונם לשון זה יבואר על דרך מאמר חז"ל (בעבודה זרה נ"ד.) שהשיבו הזקנים שברומי להפלוסופים ששאלו אם אין רצונו בעבודה זרה למה אינו מבטלה והתשובה וכי יאבד עולמו מפני השוטים הרי הם עובדים לדבר שהעולם צריך בו כמו חמה ולבנה, יאבד עולמו מפני השוטים וכו' הרי שבא על אשת חבירו דין הא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג והשוטה שקלקל עתיד ליתן את הדין וכו' עד כאן. והנה נודע שהחיות שנותן הקב"ה בהולד במעי אמו נקרא רוח כמאמר הכתוב (איוב י', י"ב) ופקודתך שמרה רוחי. וגוף הולד נקרא בשר וזה אלהי הרוחות לכל בשר כלומר שאתה חיות ורוח לכל בשר שיתקיים הבשר במעי אמו כמאמר חז"ל (סנהדרין צ"א:) והלא בשר שעומד שלושה ימים הוא מסריח. ואמר לכל בשר כלל אף מי שהורתו שלא בקדושה כמו הבא על אשת חבירו שהיה בדין שלא תתעבר ואף על פי כן אתה עושה את שלך שלא לאבד מנהגו של עולם בשביל השוטים שקלקלו. ואם כן אם אתה אינו מאבד אף מנהג העולם בשביל שוטה שקילקל מכל שכן שלא תאבד עולם מלא בשביל קילקול השוטה. ועל כן האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף. ואך השוטה בעצמו ראוי לעונש ולא אחרים עמו.

והנראה במה שלא התפלל משה גם עליהם שלא יאבדו והלא אנשים גדולים היו ומופלגים בחכמה כנודע. הוא על דרך מאמר חז"ל (שם פ"ח:) בזקן ממרא שאם רצו בית דין למחול אין מוחלין לו מה שאין כן בבן סורר ומורה שאם רצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו והטעם הוא שלא ירבו מחלוקת בישראל כמו שאמר שם מפורש. כי על זה עומד יסוד כל התורה כולה כי אם אחד יאמר כך והשני כך ולא ירצו לשמוע לבית דין הגדול הרי ח"ו נהרס כל יסוד התורה, והעם לא ידעו למי לשמוע לזה או לזה ונעשה התורה שני תורות ח"ו ואין מכריע. ועל כן גם כן בראות רועה נאמן ישראל אש תבערת

המחלוקת שיצאו מהם לחלוק על מקור התורה וכמאמר חז"ל (במדבר רבה י"ח, ג') לבשו טליתות שכולן תכלת וכו' ונמצא שאר העם לביזה ולא ידעו אל מי לשמוע וממי ילמדו לעשות. אמר מעתה אין הדבר תלוי בי כי זה חמור הרבה מזקן אחד ממרא מחמת שהיו רבים וגדולים ומפורסמים בין העם, ובזה ודאי אם רצו בית דין למחול אין מוחלין ועל כן הסכים דעתו שיענוש מי שראוי ליענש. ובראות אל עליון שהסכים דעת משה לאהרן בעונשם אז תיכף היה דבר ה' אליו לאמר.

פסקה כד

דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח וגו'. ופירושו כאשר פירשנו למעלה במאמר דתן ואבירם לא נעלה שהוא לשון הפרשה ופירוד וכן כאן יאמר אל העדה שיעלו מסביב למשכן קרח כלומר שיתפרשו מחיבורם ומעצתם בלבבם שלא יאבדו עמהם ח"ו כי תיכף נגזרה כליה עליהם. הגם שיש זכות שתולה שתים ושלוש שנים, הנה יש כח ביד הצדיקים למחות כמבואר בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים בפסוק (לעיל ט"ו) אל תפן אל מנחתם. וגם על פי פשוטו אמר להם שיעלו מאתם שלא יעמדו עמהם. וכאשר שמע משה שנתקבל תפילתו על הרבים ורק השוטה שקלקל יתן את הדין. אז הנה,

פסקה כה

ויקם משה וילך אל דתן ואבירם. פירוש שקם מנפילתו מה שהתנפל לפני ה' בתפילה כאמור למעלה ויפלו על פניהם וילך אל דתן ואבירם אמר בלבו אולי ישובו בלבבם ויתנחמו על הרעה. וילכו אחריו זקני ישראל מגיד הכתוב כי נחמו בני ישראל על הרעה אשר עשו ללכת עם קרח וילכו אחר משה ונאמר עליהם (יחזקאל י"א, ל"ב) והשיבו וחיו. ואז כאשר ראה משה עקב היתה רוח אחרת בעם ללכת אחריו פתח פיהו,

פסקה כו

וידבר אל העדה לאמר. אומרו לאמר פירוש שיאמרו הם גם לדתן ואבירם אולי יחזרו ממחשבותם הרעה ולמה ימותו באבדן קרח. ועל כן לא אמר להם עוד בלשון העלו שהוא לשון הפרשה ופירוד המחשבה כאמור למעלה כי כבר ראה מאתם זאת כאשר הלכו אחריו. ואמר להם סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. פירוש שיסורו גם בגופם מאתם שלא יעמדו אצלם כלל כי אוי לרשע אוי לשכינו (סוף סוכה). וקראם האנשים הרשעים ולכאורה מלת אנשים יורה על אנשים חשובים וראוים כפירוש רש"י בפרשת שלח בפסוק (י"ג, ג') כולם אנשים, והיה לו לומר אהלי הרשעים האלה. ואמנם כי יש רשעים שהכל קוראין אותן רשעים שמפורסם רשעתם בניאוף או בגזל וגניבה וכדומה והמה אינם נקראים אנשים כלל כי אם רשעים שידוע רשעתם לעין כל. ואולם כי יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים שהם גדולים בתורה ועושין מצוות, ואכן כי

הוא משפה ולחוץ, ובלבם לא דמו כן. וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ג', ב') רבים קמים עלי ואמרו חז"ל (מדרש תהלים שם) רבים בתורה וכו' כמו דואג ואחיתופל שהיו גדולים בתורה עד מאוד כמאמר חז"ל (חגיגה ט"ו:) תלת מאות בעיי הוו בעי דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר וכו' ודוד עצמו קרא לאחיתופל רבו אלופו ומיודעו, אשר יחדיו נמתיק סוד, ורעות היה במגורם בלבבם עד שאמרו חז"ל עליהם (סנהדרין צ'.) שאין להם חלק לעולם הבא. ואלה המה נקראו אנשים רשעים כי בעיני הבריות אנשים חשובים הם שהמה אלופים בתורה, ובקרבם רשעים גמורים הן כי פקרו ויצאו לחוץ. ואף הפוקר בדבר אחד נעשה כאילו כופר בכל התורה שכן אמרו חז"ל (עיין שם צ"ט.) שמי שאינו מאמין בדבר אחד מדברי חכמים נקרא כופר בכל התורה. ולזה אמר משה לעדת ישורון סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה כלומר אף שהם אנשים חשובים בעין רואה, הנה רשעים גמורים הם ואל תגעו בכל אשר להם. דקדק לומר בכל אשר ולא אמר באשר להם, לרבות בא לומר שאף חלק תורתם לא תקבלו ולא תלמדו מהם לא זכות ולא מדה טובה כמאמר חז"ל (עיין עירובין י"ג:) ברבי מאיר שאין הלכה כמותו[26] לפי שלמד תורה מאחר אף שרבי מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק (חגיגה ט"ו:) וסורו מהם ומהמוניהם לגמרי כי פן תספו בכל חטאתם שלא תאמרו שחטאתם אינו גדול כל כך להצטרך לסור מהם מביתם כי הן דוקא במנאפת מפורש בדברי קבלה אל תקרב אל פתח ביתה כמו שכתוב במשלי (ה', ח'). ולא כן הוא. כי במינות הכתוב מדבר אשר אמריה החליקה שאין נראה רשעתם לעין כל ולכך המשילוה הכתוב לאשה מנאפת לומר כי תועבותיהם שוה לתיעוב המנאפת שצריך לסור מהם. ועל כן פן תספו בכל חטאתם הגם שחטאתם אינו נראה לכם כל כך, וחשובים הם בעיניכם. ואפשר עוד לומר כי אוהל מרמז על אוהל תורה כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ג, י') בפסוק (בראשית כ"ה, כ"ז) יושב אוהלים. ועל כן אמר סורו נא מעל אהלי האנשים וגו' כלומר אף מאוהל תורה שלהם סורו נא. ואמר אהלי האנשים הרשעים האלה לרמז כי חטאם דומה לחטא העגל שנאמר בו (שמות ל"ב, ד') אלה אלהיך ישראל וכמאמר חז"ל (ברכות ל"ב:) בפסוק (ישעיה מ"ט, ט"ו) גם אלה תשכחנה. כי כל החולק על רבו כאילו חולק על הקב"ה כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"י.).

ואפשר עוד לרמוז באומרו סורו נא וגו'. על דרך המבואר בדברי מרן (בפרי עץ חיים פרק ג') בנ"א יודי"ן שיש באחוריים וכו' עיין שם. יאמר סורו נא שאף אור האחוריים הרמוזים בנ"א יודי"ן שבהם יסור מהם שלא יהיה להם שום אחיזה בהקדושה ואז בהכרת רשעים

[26] שם איתא מטעם שלא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו.

תראה. ולהיפך לענין הטובה אמר (במדבר י"ב, י"ג) אל נא רפא נא להמשיך הטובה גם מאור הנ"א יודי"ן האלו שכולם יסכימו להוריד הרפואה מאורן לרפאותה רפואה שלימה.

פסקה כז

ויעלו מעל משכן קרח וגו'. מגיד הכתוב בצדקת עם קדוש כי עלו והתפרשו והתפרדו עצמם מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב. כי נחלקו מהם ומעצתם לגמרי מכל וכל עד שלא רצו לעמוד אצלם אפילו רחוק מסביב כי הטו אוזן אל רועה נאמן ויאמינו בה' ובמשה עבדו. וכשם שהכתוב מיחס את הצדיקים לשבח כך מזכיר את הרשעים לגנאי ואמר ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם שהעיזו פניהם למשה בפניו כי מצח אשה זונה להם מאנו הכלם (על פי ירמיה ג', ג'.)

פסקה כח

ויאמר משה בזאת תדעון וגו' עד כי לא מלבי. כבר ביארנו בחיבורנו סידורו של שבת בתחילתו בפירוש דבר זה שאמר להם משה כי לא תאמרו בלבבכם הגם שזה אמת שה' שלחני לעשות כל המעשים האלה. ואמנם זה היה רצון לבי וחפצי שיהיה אני מלך ואהרן אחי כהן גדול והקב"ה מילא רצוני וחפצי ושלחני לעשות כזה. לא כן הוא כי לא מלבי היה הדבר הזה שאחפוץ לזה או לתת לב על זה לבקש זאת מלפני אדון למלא משאלותי בזה. כי רק שליחות שמו יתברך היה אלי בזה כמו כל השליחות אשר צוני ה' אלהי לעשות בקרב הארץ ולמען שמו עשיתי באהבה לא למעני. ואולם לפי מה שכתבנו למעלה יאמר כי לא מלבי שלא תסברו שהקב"ה צוה אותי בסתם שאבחר הקדוש בישראל לנחלה לו להיות לכהן לו ואני מלבי בחרתי את אהרן אחי לקדוש ה' לצד שהוא קרובי ונדמה לי שאין בישראל כמותו כי כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו וקרוביו. לא כן הוא כי לא מלבי עשיתי זאת רק מפורש נאמר לי מפי הגבורה קח את אהרן ואת בניו וקדשת אותם לי וגו'.

ואכן כי בדקות יותר יאמר כי לא מלבי. כי הנה דרך המשלח שליח אם רואה שהשליח עושה השליחות בשמחה ובטוב לבב בזריזות ובזהירות לבל יפול דבר ארצה ישלחנו עוד בכל פעם ופעם שיצטרך לשלוח. מה שאין כן כשהשליח מבעט בהשליחות ועושה השליחות בעל כורחו שלא בטובתו ומאחר השליחות הנה המשלח ימנע השליחות ממנו ולא ישלחנו עוד הפעם. והנה כאן בשליחות משה לגדולת אהרן היה בזה כמה שליחויות. אחת לכהן אותו לעבוד את ה' להקריב לפניו חלב ודם ולבישת בגדי הכהונה שהן לכבוד ולתפארת וכ"ד מתנות כהונה שניתנו לאהרן שלא נאמרו בבת אחת כי אם בזה אחר זה והיה מקום בזה לומר שלפי שבשליחות הראשון אשר שלחו לכבד את

אהרן היה עושה השליחות בשמחה גדולה בזריזות בטוב לבב על כן מצא לו הקב"ה עוד שליחות נוסף כזה וכזה על כי עבד נאמן קראו ונתן שמחה בלבו על שליחותיו.

ובאמת תיפח רוחם ונשמתם של האומרים כן כי הלא תורתינו הקדושה וכל המוזהר בה לעבודת שמו יתברך הכל הוא במדה ובמשקל. עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע ושמו יתברך הזהיר אותנו על ככה כמו שכתוב (דברים ד', ב') לא תוסיפו על הדבר וגו' ולא תגרעו ממנו וגו'. ואם לא היתה התורה כולה במדה ומשקל מפני מה נאסר להוסיף עליה הרי על כל פנים לא נעשית פחות מאשר כתוב בה. ואמנם כי שמו יתברך הנה אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כ"ח, כ"ז) וכמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ד, ה') ששמו יתברך צירף וליבן כל תיבה ותיבה מהתורה פעמים רבות עד שלא ניתנה. והתורה שיעור קומה של יוצר בראשית היא ואין בה להוסיף או לגרוע ח"ו. וגם כי התורה היתה חמדה גנוזה לפניו יתברך אלפיים שנה קודם שנברא העולם (בראשית רבה ח', ב'), ולא ניתנה לשיעורין להוסיף בה על ידי אדם וכלשון חז"ל (עירובין כ"א:) וכי התורה פעמים פעמים ניתנה וכו' וכל האומר כי יש יתרון נוסף בהתורה הרי הוא כופר בתורת אמת. שעל כן נקראת התורה תורת אמת כי הלא אמת הוא קו האמצעי שאין לנטות בו לשום צד וכל דבר אמת הוא כשקל ופלס מאזנים מאזני צדק. והן נודע המבואר ברעיא מהימנא (ריש פרשת תשא) בענין מחצית השקל הרומז לשם הוי"ה ברוך הוא כי הוא"ו בין תרין ההי"ן הוא המשקל עשרים גרה השקל דא יו"ד וכו' עיין שם. וכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, ועיקרן הוא שם הוי"ה ברוך הוא, ובו ניתן פלס מאזני צדק בתורה הקדושה. וכל האומר שאות אחת בתורה יתרון הוא, יותרו חייו לא יאבה ה' סלוח לו והרי הוא כופר בכל התורה ובשם הוי"ה ברוך הוא שבו ניתן משקלה על קו הצדק והאמת, וכל אותיותיה ניתנו ספורות למו וכמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ו:) איה סופר וגו' שהיה סופר כל אותיות שבתורה איה שוקל ששקל כל קלים וחמורים שבתורה וכו'.

והנה משה רבינו ידוע ברוב ענותנותו שהיה עניו מאוד מכל האדם ובודאי לא לכבודו עשה את כל המעשים האלו עם קרח ועדתו. ועוד שהרי הכל נאמר לו מפי שמו יתברך כי המה אותיות התורה, והתורה ושמו יתברך אחד בתכלית היחוד. ורק לפי שכפרו קרח ועדתו במשקל אמת התורה ואמרו שניתוסף בה על ידי רצון משה או שהוסיף משה מדעתו, כפרו בזה בשם הוי"ה ברוך הוא. ושם הוי"ה ברוך הוא הוא המשבר ומשדד את כל טבע העולם, ועל כן היה מוכרח להיות מיתתן בשינוי טבע העולם, להראות אשר הכופר בזה הוא כופר בשמו יתברך. ואכן כי משה היה חפץ להודיע זאת לעדת ישראל שידעו זאת כי אין יתרון והוספה בתורה הקדושה. והעובר על אות אחת מהתורה כאילו

עובר על כל התורה כולה וכמאמר חז"ל (שמות רבה ו', א') בשלמה המלך ע"ה שעלתה יו"ד של ירבה וכו' ואמרה הרי שלמה עומד ומבטל אותי והשיב לה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין וקוץ ממך איני מבטל וכו' עד כאן. ועל כן אמר להם משה לישראל בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' פירוש בבקשה מכם שבזאת תדעון שתתנו לב להבין ולידע זאת כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה. פירוש גם המעשים האלה אשר אנכי עושה היום הכל הוא בשליחות שמו יתברך. והכל בכדי שתדעו ותבינו כי לא מלבי. שאין דבר ואות וקוץ בהתורה שיהיה נובע מלבי או על ידי רצון לבי רק כל התורה כולה מיוחדת בשמו יתברך ובשיעור קומה של יוצר הכל ברוך הוא ואין נקודה בה ליתרון והוספה. ולזה אמר להם משה רועה נאמן לישראל.

פסקה כט

אם כמות כל האדם ימותון אלה. פירוש אם יהיה מיתתן כמות כל האדם הגם שזה היה גם כן לאות ולמופת כי ימותון כולן בפעם אחת בפתע פתאום והיו יודעין הכל כי לא במקרה הוא רק יד ה' היתה בם להומם מקרב המחנה. או ופקודת כל האדם יפקד עליהם. פירוש או אם יהיו נידונין ביסורים שנקרא פקודה על האדם כמאמר הכתוב (איוב ז', י"ח) ותפקדנו לבקרים וגו' וגם זה היה לאיזה אות שמאת ה' הוא. לא יתוודע בזה כי אם שה' שלחני. לא כמו שהם אומרים שאנכי בדיתי הכל מלבי ואין תורה מן השמים. וזה אומרו לא ה' שלחני פירוש לא תוכלו לידע על ידי זה כי אם שה' שלחני ואני באתי בדבריו של הקב"ה ותורה מאתו תצא. ואכן,

פסקה ל

ואם בריאה יברא ה' ופצתה וגו' עד וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'. פירוש ואם יהיה מיתתן בשידוד מערכת טבע העולם אז תדעון כי זה אמת מה שאני אומר לכם כי לא מלבי שאין בזה שום הוספה ויתרון משלי אף על חוט השערה. כי אם היה איזה הוספה משלי, הנה לא היה חטאם גדול כל כך במה שאומרים שבדיתי מלבי כי על כל פנים יש בזה איזה שמץ מנהו והיה די להיות מיתתן כמיתת כל האדם. וגם אפשר כי לא דמו בלבם רק על דרך הזה שיש בזה הוספה מלבי וזה כל צעקתם וחשדם אותי. ובזה שבריאה יברא ה' בשידוד הטבע לעקור שורשם מן הארץ בזה תדעו כי נאצו האנשים האלה את ה' שכפרו בשמו יתברך כי כל התורה מיוחדת בשמו והיא על קו משקל הצדק והאמת על חוט השערה. ובניאוצם את שם הוי"ה ברוך הוא הנה השם הזה הוא המשדד את כל טבע העולם, ובריאה יברא ה' מחדש להראות מקור מקום חטאתם ולא יהיה עוד כקרח ועדתו להרהר אחרי התורה שמץ מנהו, ולהזהר בכל אות וקוץ ונקודה ממנה.

ואפשר היה גם כוונת משה בזה לטוב להם בעצמם לתקן מעוותם אשר עוותו להפריץ פרץ בעם להרהר אחרי התורה וחטא הרבים תלוי בהם. וכאשר על ידי מיתתן ידעו ישראל להזהר מעתה, בזה יתוקן המעוות לבל ידח מהם נדח כענין (שמואל-א ב', ו') מוריד שאול ויעל. ועל כן סיבב מיתתן שלא בטבע על ידי שם הוי"ה ברוך הוא המהוה את כל ובידו לשדד את כל למעלה מהטבע. כענין מה ששמעתי מפי מורי ורבי הרב הקדוש בוצינא דנהורא איש אלקי מוהר"ר **יחיאל מיכל** זצללה"ה בפירוש מאמרינו טובים מאורות שברא אלהינו וגו' עד כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל. שזה הטוב הוא בבריאתם שכח וגבורה נתן בהם להיות מושלים וגו' כלומר שיש בהם כח וגבורה לצמצם בהירות אורם שיוכל העולם לסבול אורם להיות מושלים בקרב תבל. כי לא שייך לומר כח וגבורה על הבהקת האור כי זה מתת אלהים הוא ברחמיו המרובין, לא בכח וגבורה, והבן. ומכל שכן דכל שכן להבדיל שמו הגדול והקדוש שכל הכוחות נכללים בו. ואף כח זה בו שמהוה את כל ומשפיע אורו במדה וקצב שיוכל העולם לסבול, אבל בידו לשדד הכל. וכאשר יראו בית ישראל מפלתן על ידי שידוד הטבע אזי ייראו מה' ומתורתו המיוחדת בשמו ויתוקן קצת חטאם מה שהחטיאו את הרבים כאמור. ועל כן נאמר תיכף,

פסקה לא

ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע וגו'. כי לא היה כאן לא תפילה ולא בקשה מאת המקום שיתפלל משה על זה שתבלעם הארץ רק שדיבר אל ישראל שכן מוכרח להיות עבור חטאם בשם הוי"ה המהוה ושידעו ישראל להזהר מעתה. ועל כן תיכף ככלותו לדבר את הדברים האלה דיבור בעלמא ותיכף כן נעשה. כי נאצו את ה'. **או** יאמר ככלותו לדבר ותבקע האדמה וגו'. כי הנה חז"ל (סנהדרין ק"י.) הגידו על פסוק (חבקוק ג', י"א) שמש ירח עמד זבולה, שעלתה השמש לזבול ואמרה איני יוצא להאיר לעולם עד שנעשה דין לבן עמרם וכו'. והענין הוא על פי מה שכתבנו למעלה כי השמש בתוקפו אין נסתר מחמתו ולא היה ביכולת העולם כלל לסובלו רק שהיא מוכרחת שתצמצם אורה בכדי שיוכלו הבריות לסבול. והנה הגם שבזה היא מקצרת בשבח ה' יתברך שאינה נראית בכל תוקפה לראות גודל רב הבהקת אורה שנתן בה ה' יתברך. ואכן כי דעתה שבודאי ידעו הבריות ויבינו את זאת כי תוקף אורה גדול, רק בהכרח היא מצמצמת אורה. וזה היא שבח ה' יתברך ברוך הוא שמתנהג עם עולמו לפי כח כל אחד. ועל כן כח וגבורה נתן בה שתוכל למשול בקרב תבל שיהנו הבריות מאורה ולא ישרפו בהבלה (ועיין בזה בפרי עץ חיים שער הברכות פרק ד').

ואכן עתה שנטה קרח ועדתו מלהאמין שמדה וקצב נתן שמו יתברך בתורתו ובבריותיו שנבראו בה. אז אמרה השמש איך אצא להאיר בעולם השפל להמעיט האור שבזה אני ממעט כבודך הואיל שבני אדם אינם מבינים שזה גודל נפלאותך שאתה מקצר בגדולתך עבור יכולת בני אדם. ואפשר עבור זה סמך דוד המלך ע"ה (תהלים יט, ח') תורת ה' תמימה אחר אומרו ואין נסתר מחמתו. שלכאורה אינם שייכים זה לזה ואמנם דבר אחד הוא שזה שמאמין שתורת ה' תמימה ובה פלס במשקל ובמדה וקצב לצורך התנהגות העולם, הנה זה יודע כי אין נסתר מחמתו רק חוק קצב מאת ה' הוא שלא תאיר יותר מיכולת שוכני בתי חומר. והנה הגם שדעת השמש היה לשם ה' שלא להמעיט כבודו יתברך באור צמצומה. אך לפי שאמרה עד שתעשה דין לבן עמרם נאמר לה על כבודי לא חסת וכו' ומחוהו בשיתין פולסי דנורא שתצא להאיר. והנה הארץ רעשה בימי עוזיהו ורצתה לבלוע אותו כמאמר חז"ל (תנחומא נח י"ג). ואכן שהיתה יראה שלא יעשה לה כאשר נעשה בהשמש. והנה ודאי גם כאן רעשה הארץ לעשות דין לבן עמרם ואולם עד אשר לא שמעה שכבוד ה' בזה והיתה סבורה שעיקר מחלוקותם על משה ואהרן אף שידעה שהם ידידי ה', כי הכל ידעו מעלת משה כמאמר חז"ל (שבת פ"ט.) שהתהום השיב לא בי היא התורה נלך אצל בן עמרם. אף על פי כן אמרה איך אעשה בעצמי מעשה כזה בשביל כבוד בשר ודם ופן ישיבו לי כתשובת השמש. ואך עתה בשמעה ממשה כי נאצו האנשים האלה את ה' וכל מחלוקותם כביכול על ה' הוא, אז אמרה ודאי ראוי לי לחוס על כבוד ה' ולעשות דין ומשפט במכעיסיו שיתגדל שם ה' בזה. ועל כן ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ושמעה הארץ כי התיצבו האנשים האלה על ה' אז אמרה עת לעשות לה' ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם כי קנאין פוגעין במרגיזי האל ברוך הוא לעשות בו דין ומשפט כמעשה טיטוס (גיטין נ"ו:) שעמד נחשול שבים לטובעו ולהיפוך נכנעין הן לפני עובדי ה' למלאות רצונם כמעשה גינאי נהרא שחילק מימיו לפני רבי פנחס בן יאיר כמאמר חז"ל (בחולין ז'.). ועל כן,

פסקה לג

וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. מגיד הכתוב כי גם בזה מדד להם הקב"ה מדה כנגד מדה באותות ובמופתים. כי בטבע העולם מי יכול לחיות אחר נפילה גדולה וכבידה כזו. ואכן כי בידו הכל לעשות בכח וגבורה ולצמצם בכח וגבורה. וזה מאמר הכתוב וירדו וגו' חיים שאולה כלומר שבאו לשאול בחיים ולא הם לבדם כי אם וכל אשר להם שאף הכלים לא נשברו בנפילתן כי כלים שבירתן זו הוא מיתתן, וכאן כתוב הם וכל אשר להם חיים. והכל להראות שבחו של הקב"ה בכל, הן לעשות בכח והן למעט כחו

כביכול לקמוץ אור הרב שיצא במדה וקצב, והכל בשקל התורה שהוא מחצית השקל תרומה לה' כדבר האמור. והנה על ידי כן כל ישראל נסו לקולם כי יראו פן תבלעמו הארץ ולהיכן נסו הנה ודאי נסו אל פתח אהל מועד לחסות תחת צל כנפי השכינה. ושם הנה אש יצאה מאת ה' ותאכל את הר"ן איש, ויראו שם פן יוקדו ביקוד האש. ומבין שניהם נכנס מורך בלבבם שלא יהיו עוד כקרח וכעדתו לחלוק על תורת משה. ובא הכתוב לתרץ שלא יקשה מפני מה לא נבלעו הר"ן איש אתם אחרי שהיו בעצה אחת. ועל כרחך תוכרח לומר שלא היו בעצה אחת אתם, כי אם שבאו עמם. ואם כן למה נשרפו. ולזה אמר הכתוב,

פסקה לה

ואש יצאה וגו' ותאכל וגו' מקריבי הקטורת. כלומר לפי שהקריבו קטורת שלא ברשות כי הם זרים שלא מזרע אהרן ועל כן נשרפו. ואך קרח ששתים עשה להקטיר קטורת ולבוא בעצה לחלוק על תורת משה על כן נשרף ונבלע. נשרף על הקטורת ונבלע בעצתו.

פרק יז

פסקה ב

אמור וגו' וירם את המחתות מבין השריפה וגו'. פירוש שירים אותן תיכף בעוד האש בוער בהם וזה אומרו מבין השריפה. והטעם כי כל זמן שהעבירה בעולם חרון אף בעולם כמאמר חז"ל (עיין ספרי ראה י"ג, י"ח). ועל כן תיכף ירים אותם ואת האש זרה הלאה לארץ מעל המחתות כפירוש רש"י למען ישוב ה' מחרון אפו. וגמר אומר,

פסקה ג

את מחתות החטאים האלה בנפשותם ועשו אותם רקועי פחים. לומר עוד טעם מפני מה הוא מצוה להרימם תיכף. והוא על דרך מאמר חז"ל (בראשית רבה סוף פרשה ט"ו) ברובע ונרבע מפני מה צוה הכתוב להרוג גם הבהמה (כי אדם חטא בהמה מה חטאה שאין בה דעת לעבור על רצון קונה) בכדי שלא יהיה אדם רואה הבהמה ויאמר זו היא שנסקל פלוני על ידה אם כן חס הקב"ה על כבודן של רשעים וכו'. ולזה אמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם כלומר לפי שהם מחתות החטאים, וכשיראה אותם אדם יאמר זו היא שנשרף פלוני וכו' ועל כן ירימו אותם ועשו אותם רקועי פחים כי מחתות אי אפשר שיהיו מעתה שלא יהיו הם נקראים על ידם. וגם כי אין זה כבוד ה' להקריב לפניו במחתת נפש החוטאת. ועל כן ועשו אותם רקועי פחים צפוי למזבח לרקעם עד אשר דק כפירוש רש"י טסין מרודדין. ואומר הטעם שלא צוה לזרקם מכל וכל, כי הקריבום לפני ה' ויקדשו ותשמישי קדושה אינם נזרקין. ואמנם שלא יקשה מפני מה לא צוה לגונזם לזה אמר ויהיו לאות לבני ישראל כלומר כי גם לזה צריכין להיות לאות למשמרת זכרון

לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר וגו'. ועל כן צוה לעשות מהם דבר מה שבקדושה לא בגוף המזבח רק צפוי דק על המזבח. ובזה יהיה נכון לכל הטעמים האמורים. וכן עשה אלעזר וירקעום לזכרון לבני ישראל לומר שכיוון לכל הדברים האמורים.

עוד יתבאר אומרו את מחתות החטאים האלה וגו'. כי כבר כתבנו למעלה שמחתת קרח לא נתקדשה כי קרח מן הבלועים היה וכל הנקברים אפרן אסור (סוף תרומה),ואף המחתה נבלעה וכתבנוהו שם מסברא ממה שאמר הכתוב ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש. כל הרכוש משמע אף המחתה. גם מרבוי האת עיין שם. ואמנם כי כן אמרו חז"ל מפורש (במדבר רבה י"ח, י"ג) שאפילו נפה וכברה שהיה להם אצל אחרים נתגלגל עד מקום הבליעה ונבלע שם. ולזה אמר הכתוב למעלה וירם את המחתות מבין השריפה כלומר דוקא מבין השרופים שכל הנשרפין אפרן מותר ועל כן ממונם לא כלה ונשארו ליהנות מהם לדבר שבקדושה. ודוקא מהשרופים לבד, ולא מקרח שהיה מן הבלועים גם כן כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"י.), שהם וכל אשר להם אבד כדין הנקברים. ולזה אמר הכתוב את מחתות החטאים האלה. האלה דוקא ולא מחתת קרח. ומהשרופים לבד אמר הקב"ה שיעשה מהם אות לבני ישראל לזכרון אבל בהנבלעים נאמר ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל. פירוש שאבדו מלב בני ישראל להזכר להם. כי דבר שהארץ מכסה משתכח מן הלב וכאשר נגזר על המת שישתכח מן הלב. וגם לא זכו לזה שישאר מהם אות ללמוד מזה לירא את ה'. ואולם מן הנשרפים, צוה ה' לעשות מהם אות לבני ישראל לזכרון רקועי פחים צפוי וגו' ולא המחתות בעצמם לפי שלא יתקיימו כל כך וגם המחתות בהצנע הם בעזרה ולא יתראה לכל כל כך (ועיין במה שכתבנו למעלה) ואך צפוי המזבח נראה לכל בכדי שיהא אדם שואל עליו ויזכור בזה שתי אלה הדברים שלא להקטיר קטורת איש זר ושלא לעורר על הכהונה. וזה אומרו,

פסקה ה

זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב וגו' להקטיר וגו' ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דיבר ה' ביד משה לו. כלומר שלא לעורר על הכהונה ועל תורת משה לומר שהוא הוסיף בה דבר ח"ו (כאמור למעלה) רק כל התורה כולה כן דיבר ה' ביד משה כי קבלת התורה אל משה נקרא קבלת היד כמאמר חז"ל (סוטה ד':) בפסוק (משלי י"א, כ"א) יד ליד אפילו קיבל את התורה מסיני כמשה וכו'. ואכן הנה נודע מה שאמרו חז"ל (נדרים ל"ח.) לא ניתנה התורה אלא למשה וכו' וטובת עין נהג בה ונתנה לישראל. וזה אומרו לו. כלומר כל התורה דבר ה' הוא אשר דיבר אל משה ונתנה לו וכל אות ואות מהתורה הכל מאת

ה' נצרף ונבחן כמאמר הכתוב (תהלים י"ב, ז') אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף וגו' מזוקק שבעתים.

פסקה ו

וילונו וגו' אתם המיתם את עם ה' וגו'. להבין דבריהם אלה מה שאמרו אתם המתם והלא הכל יודעים שאש יצאה מאת ה' ותאכל. וגם פה הארץ ודאי לא עשו משה ואהרן כי מי שם פה לאדם ומכל שכן לארץ. ונראה שטענו כי הם הסיבו מיתתן במה שלא אמרו להם מפורש שזר אשר לא מזרע אהרן אסור להקטיר קטורת ואדרבא במה שאמר משה זאת עשו קחו לכם מחתות וגו' והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש זה נראה כעין ספק שלא נודע מי שיבחר בו ה' ולכך הכניסו עצמם בספק מחמת שכל אחד דימה בנפשו אולי יהיה הוא הנבחר לה' ויוקדש. ועל דבר זה כמעט קרבו כל העדה כמאמר הכתוב ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אוהל מועד כי כל אחד אמר לנפשו (ישעיה נ"א, כ"ג) שחי ונעבורה, ואפשר בי יבחר ה', ובזה כמעט המיתם כל עם ה'. ואילו שמעו מפיך כי אי אפשר בשום צד להקריב איש זר אשר לא מזרע אהרן להקטיר קטורת כמו שאומר עתה, זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב וגו', ודאי היו פורשים. וטענו שאפשר עבור זה קראן שמו יתברך חטאים בנפשותם ולא חייבים בנפשותם כמו שיאמר במקום אחר דמו בראשו כי היו שוגגים על ידי מאמר משה והיה האיש אשר יבחר וגו' ונראה שכולם ראוים לגשת ולראות במי שיבחר ה', וכל אחד אמר בלבו שמשה בחר באהרן קדוש ה' ואפשר אני הקדוש כי כל העדה כולם קדושים, ואילו הייתם אומרים מפורש שזר המקטיר יומת מי לא ייראו לנפשו אימת מות. ואכן האמת לא כן הוא כי אם היו מאמינים במשה היו מאמינים שמפי ה' נצטוה להקריב אהרן להעמיד לפניו לשרתו. ואם לא האמינו בזה, גם אם היה אומר להם שזר אסור להקטיר, לא היו מאמינים והיו אומרים שאומר כך בכדי שכל אחד ייראו לנפשו ממיתה משונה וישאר הגדולה לאהרן אחיו. ועל כן היה מוכרח משה לומר סתם בכדי שלא יאמרו לכבוד עצמו הוא דורש. ועל כן,

פסקה ז

ויהי בהקהל וגו' עד הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם וגו'. כי נודע אשר חס הקב"ה על כבוד הצדיק יותר מכבודו כביכול ברוך הוא ואינו ממתין על רגע כמאמר חז"ל (תנחומא תולדות י"ב) בירבעם שהקטיר לעכו"ם ולא הוביש ידו וכשפגע בעדו הנביא תיכף ותיבש ידו ולא יכול להשיבה אליו. ועל כן כשנקהלו על משה ואהרן ואמרו להם בזיון בזה שהם המיתו עם ה'. תיכף אמר להם הרומו וגו' ואכלה אותם וגו' פירוש הפרישו עצמיכם בלבבכם מהם. כי הם התפרדו והתפרשו עצמם מכם בקהלם עליכם למריבה

זו, והם חייבים אלי ממקום אחר מכמה פעמים שנתחייבו למקום. ואך כל עוד שהיו ביחוד עמכם, הם בכם ואתם בהם, את פניכם נשאתי שלא אפגע בהם. והן עתה כאשר נתפרדו מאתכם, הרומו גם אתם את לבבכם מהם ולא ישאר מהם שריד ופליט. ועל זה אמר הכתוב (תהלים ל"ד, כ"ב) ושונאי צדיק יאשמו. כי אם אדם מקושר בהצדיק אף אם נתחייב למקום ברוך הוא, הקב"ה נושא פניו בשביל ידידו הצדיק שמקושר עמו. אבל כשנעשה שונא להצדיק, לא יאבה ה' סלוח לו ויכשל ויאשם. ותיכף ויפלו על פניהם בתפילה, עליהם. (כי כל נפילת אפים, על תפילה הוא). ואך בהיות כי כבר יצא הקצף על פגעם בעבדי ה' ולא היה עת להאריך בתפילה וכמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ח') בפסוק (שמות י"ד, ט"ו) מה תצעק אלי שאמר לו הקב"ה בני נתונים בצרה ואתה מאריך בתפילה וכו'. ועל כן תיכף,

פסקה יא

ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וגו' והולך מהרה אל העדה וגו'. כלומר התקרב אתה אליהם בכל היכולת וכפר על העדה כי אולי ישא ה' פניו אליך בהתקרבותך אליהם ולא ישחיתם. וגם בזה תראה שאנו מוחלין על כבודינו. וקח את המחתה ושים קטורת בכדי להקטיר ולקשר כח הרע שלא יעשה דבר עד אחר התפילה ואני אשאר כאן להתפלל עליהם. וכן עשה אהרן ויעמוד בין המתים ובין החיים שאחז את המלאך והעמידו על כרחו עד אחר התפילה למשה, ותעצר המגפה לשעה זו עד אשר יצא דבר ה' אחר התפילה. ובזה ידע אהרן אשר משה פתח אוהל מועד כי נשאר שם להתפלל על עדת ה'. ועל כן,

פסקה טו

וישב אהרן אל משה אל פתח אוהל מועד. כלומר ששב אל משה לראות הנעשה בתפילתו וגם הוא הלך אל פתח אוהל מועד לישא בעדם רנה ותפילה כי ידע שהשכינה שם כנאמר למעלה (פסוק ז') ויפנו אל אוהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד ה'. והתפללו שניהם והמגפה נעצרה מכל וכל. הגם שכבר אמר למעלה ותעצר המגפה ולמה שינה עוד להודיע זאת. ואכן כי אז לא עצר כי אם על שעה עד אחר התפילה לשמוע מה ידבר ה' אל עמו. ואחר התפילה, והמגפה נעצרה מכל וכל. כי אם הוגה על רגע ואחר כך וריחם כרוב חסדיו על ידי התפילה שגדולה מכל הקרבנות כמאמר חז"ל (ברכות ל"ב:). שהקטורת אינו בא כי אם לעכב הדבר, אבל העיקר בתשובה תליא מילתא (הובא באלשיך כאן), ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה מכל וכל.

פסקה יז

דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה וגו'. לפי דקדוק הלשון היה לו לומר דבר אל בני ישראל ויתנו לך מטה מטה או היה לו לומר סתם קח מבני ישראל מטה מטה וגו'. ואולם כי אחר כל הנעשה עד הנה בקרח ועדתו, ובהקהל העדה וילונו, ודאי ידעו בני ישראל ובפרט הנשיאים, שבודאי מטה אהרן יפרח כי מי פתי יסור הנה לחשוב עוד מחשבת חוץ. ועל כן חשב שמו יתברך אולי לא ירצו ליתן אחר שידעו כי מטיהם ודאי לא יפרח ומה להם לבוא לבזיון בחנם. ועל כן אמר לו דבר אל בני ישראל כלומר כי תחילה דיבר אליהם אולי ישמעו אליך בדברך אליהם ויתנו לך ובאם לאו קח מאתם בעל כרחם שלא בטובתם למען ידעו כל ישראל בבירור כי נבחר אהרן קדוש ה' לעמוד לפניו לשרתו וזר לא יקרב. או יאמר קח מאתם כלומר קחם בדברים שתאמר אליהם שיתקדש שם שמים על ידיהם כאשר מטותם לא יפרח, ויפרח מטה אהרן. וכאשר היה בימי אליהו בהר הכרמל שלא רצה הפר השני ללכת עד שאמר לו אליהו לך אתם שיתקדש שם שמים על ידך כמאמר חז"ל (בילקוט מלכים רמז רי"ד) וכן עשו כאשר יבואר למטה.

איש את שמו תכתוב על מטהו. הנראה במה שצוה הקב"ה לכתוב את שמם דוקא על מטותם ולכאורה כל אחד היה יכול להכיר מטהו בטביעת עין או שיעשה לו סימן בו. ואמנם כי היה צריך לסימן בתוך סימן כי אם לא היה סימן רק הפרחת המטה לא נדע בזה כי אם ששבט לוי הוא הנבחר לה' כי מטה אהרן ממטה לוי היה שהוא הראש לבית אבותם, ועדיין לא נדע אם נבחר אהרן לכהונה. ועל כן צוה הקב"ה שיכתוב איש את שמו על מטהו וכאשר פרח הציץ על המטה, פרח על השם, ובזה ידעו שניהם. כי בפריחת המטה עצמו ידעו כי נבחר השבט לה' כי המטה מבית אב היה. וזה אשר נפרח הציץ על שם אהרן ידעו כי אהרן קדוש ה' והוא הנבחר לה' יתברך. ולזה אמר להלן והנה פרח מטה אהרן לבית לוי. ומלות לבית לוי לכאורה מיותר כי כבר ידענו שמטה אהרן לבית לוי הוא. ואכן כי יגיד הכתוב שתי אלה הדברים, לומר כי פרח המטה על שם אהרן ונודע מזה קדושת אהרן לבית לוי, כי שניהם מקודשים בסימן הזה כאמור, וזה שאמר הכתוב איש את שמו תכתוב וגו' וכל הכתיבה הזאת אינו כי אם בכדי אשר,

פסקה יח

ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי. כלומר כי המטה עצמו שייך ללוי ופריחתו יהיה סימן על קדושת לוי ואך שם אהרן תכתוב עליו להיות שמו מעיד עליו בהפריחה על השם שהוא הובחר לראש על בית אבותם לכהונה גדולה וקטנה כאמור.

פסקה כא

וידבר משה אל בני ישראל ויתנו אליו כל נשיאיהם וגו'. עיין מה שכתבנו למעלה בפסוק דבר אל בני ישראל וקח מאתם וגו' וכאן מגיד הכתוב כי דור דעה היו, ותיכף בדבר משה אליהם נתנו לו מעצמם הגם שידעו כי ודאי יפרח מטה אהרן. אך עבור שיתקדש שמו יתברך על ידי זה, נתנו לו בשמחה תיכף וכאמור למעלה.

פרק יט

פסקה ב

זאת חקת התורה וגו'. עיין בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים שהפליא למה כינה הכתוב מצוה זו בשם כללות התורה שהיה לו לומר זאת החקה אשר צוה וגו'. ונעמו דבריו לתרץ כי פרשת טומאה וטהרה תסובב מהתורה כי גוי שאינו בן תורה כלל אינו מטמא וכו' עיין שם. ואולם גם אנכי אענה את חלקי לפרש בהיפוך מדרך הזה. והוא כי נודע אומרם ז"ל (ירושלמי ברכות פרק ג' סוף הלכה א') ביום שמת רבי בטלה כהונה וכו' כי לגודל קדושתו לא היה מטמא במותו. ולכאורה יפלא זה כי הלא ידוע שאסור לנו לדרוש טעמי התורה לחדש דבר אשר לא בא בקבלה מפורשת לזה לסמוך חידושו על מקרא כתוב בתורה. וראיה מאב החכמים שלמה המלך ע"ה שדרש טעם התורה בשלושה מקראות שנתגלו טעמן בתורה ואמר אני ארבה ולא אסיר ונכשל בזה עד שעלתה היו"ד של ירבה וקראה תגר וכו' ואמר הקב"ה אלף כיוצא בו בטלין וכו' כמאמר חז"ל (שמות רבה ו', א'). ומכל שכן בכתוב שלא נתגלה טעמו מפורש בתורה וסתם הכתוב ואמר (ויקרא כ"א, א') לנפש לא יטמא וגו' איך יסמכו חכמינו לדרוש טעמן של דברים ולבטל הכהונה ברבינו הקדוש לרוב קדושתו. ואורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה', ו'). והרמב"ם ז"ל לא פסק דין הזה.

ואמנם יש לומר כי מקרא קראו ודרשו כאשר נאמר בפרשה זו כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא את משכן ה' טמא וגו'. הגם שהאי לא יתחטא קאי אלפני פניו על הנוגע (או אפשר קאי לאחריו כשלא יתחטא אז את משכן ה' טמא וגו') מכל מקום ודאי שגם זאת נוכל לומר שקאי אלפניו. וכה יאמר הכתוב הנוגע וגו' בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא. כשלא יטהר האי נפש האדם מכל וכל, אז הנוגע בו את משכן ה' טמא כי נטמא הנוגע בו. אבל קדוש ה' כרבינו הקדוש (כתובות ק"ד.) שבשעת מיתתו זקף עשר אצבעותיו למעלה ואמר גלוי וידוע לפניך וכו' ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה וכו' שכל ימיו לא נהנה כלל משום תאות חמדת עולם הזה כלל כלל לא. אף שבאמת ודאי אכל ושתה ועסק בכל דברים הגופנים. מכל מקום לרוב המיאוס והבזיון ושיקוץ נפש

שהיה לו לדברים הללו שהן מעשה בהמה שבזיון נמאס הוא לבעל שכל לעסוק בדברים שבהמה עוסקת בהן, אם לא בהכרח מופלג כמו שכפאו שד לצורך עבודת גבוה שבהן בדברים העומדים ברומו של עולם. ובזה לא נתמשך עליו מעולם מבחינת הרע והטומאה כלל לא על נפשו ולא על גופו והיה גופו קדוש וטהור כעין נשמתו. ולא היה יכולת בחיצונים לקרב אל גופו כלל כי לא היה להם נגיעה בו בחייו מעודו. ומאין יטמא הנוגע בו. הרי לפניך מפורש שהטומאה אינו כי אם במי שפגם במקצת דמקצת מדברי תורה להתמשך אחרי תאוות הגופניות והמשיך אליו מבחינות הרעים. אבל השלם בתורה הקדושה שלא ליתן לנשמתו וגופו שום נידנוד בחינת חמדה אחרת רק דרכי התורה, הרי הוא חי במותו יותר מחייו, ונשמתו וגופו טהורים ומטוהרים. והנה מלת חק פירושו לפעמים מלשון בושה (כמו ותהי חק בישראל הנאמר אצל יפתח (שופטים י"א, ל"ט)) ולזה יאמר הכתוב זאת חקת התורה פירוש זה בושת התורה הוא שישראל יהיו מטמאין במיתתן. כי אם שמרו ישראל התורה כדבעי לא היו מטמאין אחר מותן כאמור וכמאמר אליהו זכור לטוב (עיין ילקוט משלי תתקמ"ד) קברי צדיקים אינם מטמאין וכו'.

עוד יאמר הכתוב זאת חקת וגו'. כי הנה אמרתי בפירוש מאמר חז"ל (לשון רש"י בריש בראשית על פי בראשית רבה י"ב, ט"ו) בתחילה עלה במחשבה לבראות במדת הדין וכו' עמד ושתף מדת הרחמים. שכלאורה דבריהם סותרים דברי נעים זמירות ישראל שאמר (תהלים פ"ט, ג') כי אמרתי עולם חסד יבנה, שמשמע שבריאת כל העולמות היה על ידי חסד האל הטוב. וכבר אמרנו בתירוץ קושיא הזאת בחיבורנו סידורו של שבת (שורש ו' ענף א' וחלק שני דרוש ד' פרק א') ובתחילת חיבור זה עיין שם. ועוד לאלוה מילין על פי מה ששנו רבותינו ז"ל במשנה (ברכות פרק ט', ה') חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו' ופירש רש"י בשמחה וכו'. ולהבין הדברים הללו על בוריין איך יודה וישבח אדם באמת באהבה על היסורין כמו על הטובה כי הלא מטבע האדם שלא לאהוב את מכהו. ולכאורה לא יצויר זה כי אם שיאמר האדם זאת משפה ולחוץ שהוא אוהב את היסורין אבל לבו רחוק ממנו כמו שמצינו בהכות השר הגדול את אחד מעבדיו שאחר ההכאה הוא נופל לפניו ונושק את רגליו כאילו מחזיק לו טובה על ההכאה. אבל זה שקר הוא ולבו לא נכון עמו. וזאת נאה לפני בשר ודם ולא לפני אלהים הבוחן כליות וחוקר תעלומות לב.

ואולם הנה כבר כתבנו במקום אחר בבחינת היסורין בביאור ארבעה בחינות בהם כולם הם לטובת אמת מבורא עולם ברוך הוא. ואמנם הבחינה האחרונה מכולם והקטנה שבהם הוא כדמיון החולה אשר נתחזק חליו עליו ובכל יום נחלה יותר עד שאם לא יבקש

לו רפואה לחליו ח"ו יאבד מכל וכל. ובא רופא אחד ורפאהו בחנם בלא דבר ונתן לו מים המרים כדרך הרפואות, או בהמשכת דמו מזרועו ושאר אבריו. או בכאב השנים שנוטל עצם מעצמיו בכח גדול עד שיכאב להחולה רפואתו בשעת מעשה למאוד. אבל אם בעל שכל הוא מה מאוד יאהב את הרופא הנאמן הזה בכל לבבו ונפשו ויודה לו וישבחו על הטוב שעשה עמו אף שהוכאב לו מאוד בשעת מעשה מכל מקום תגדל באהבתו בהיותו יודע כי חיים הוא נותן לו. וכן ביסורי האדם כי הלא באמת הקב"ה חפץ חסד הוא ולא ברא העולם כולו כי אם להיטיב לבריותיו בכל מיני חסדים וטובות שבעולם ואך כי למען עכירת החומר שבאדם שנתעבה חומרו ונתגבר על נפש השכליות מצד מילוי תאוותיו וחמדותיו לדברי עולם הזה הגשמיים ומכל שכן לדברים שיש בהם נידנוד איסור (או מחמת עבות תולדותיו מאביו ואמו כשנתכוונו למילוי תאוותיהם כבהמה). ואז אי אפשר לחול עליו אור ה' וחסדו אור תענוג הרוחני אור השכל אור ברכת ה' אור השפעתו הנפלאה. כי אין ארור מדבק בברוך ואין אור וחושך משתמשים בערבוביא. ואז הקב"ה ברוב חסדו וטובו, וה' חפץ דכאו החלי (ישעיה נ"ג, י') ליסר הגוף ביסורין למרק ולזכך החומר להיות הרע נכנע לפני הטוב, והטוב והשכל יתגבר באדם ואז יוכל האל הטוב ברוך הוא להאיר עליו בענן אורו באור האמת והתענוג ולהשפיע לו רוח קדושה מאור קדושתו יתברך ובזה נעשה מוכשר לקבל חסד אל כל היום.

ותדע נאמנה כי זה הטוב והחסד היא יותר טובה וחסד מטוב הגמור. כי הלא נודע (סנהדרין מ"ו.) אשר בצרתם לו צר וכשהאדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי וכו'. ונמצא שכאשר הטוב השלם ברוך הוא שולח יסורין אל האדם, כביכול לו צער מזה. ואך למען גודל טובו וחסדו שרוצה בטובת האדם, כביכול מתאפק על צערו ומצער האדם, בכדי שיטיב לבריותיו. מה שאין כן בטובה ששולח לבן אדם גם לפניו טוב הוא. ולזה אמרו חז"ל (עיין בראשית רבה ט', י"א) בפסוק (בראשית א', ל"א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. טוב זה מדת הטוב. מאוד זה מדת הפורעניות. כי מדת הפורעניות יותר טוב מן הטובה שזה טוב לבד וזה טוב מאוד. כי כביכול ברוך הוא וברוך שמו מיצר לו בפורעניות האדם בשביל טובתו היש חיך מתוק מזה. ועוד כי בטובה, אין כי אם הטובה שעושה. ובפורעניות רואה האדם איך הקב"ה כביכול רודף לעשות לו רפואה בכדי שיוכל לקבל חסדו. ואם האדם מבין את זה ויודע באמת שהיסורין לא באו כי אם לרפאות הבשר החי בשאת, אז מוסיף אהבה על אהבה וצמאון על צמאון לאל הטוב והמיטיב לרעים ולטובים ברוך הוא שמצער עצמו כביכול בעבור טובת האדם. ובזה

יוכל להפוך לבבו באמת באהבה וחיבה ולברך ולהודות לרופא נאמן ברוך הוא על כל הרעות. כי זה תכלית הטובה לפניו לקבל אורו ברוך הוא וברוך שמו על נכון.

ועל כן דוד המלך ע"ה כאשר נבחן אצלו זאת באמת ונתברר בלבבו כי אין בכל הבחינות שבעולם כי אם חסדים הטובים בתכלית. אמר כי אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט, ג'). כי אף כל בחינת הדין והפורעניות שבעולם לא נברא כי אם בשביל תכלית החסד והטוב. ועל כן אינו סותר זה למאמרם ז"ל שנברא העולם בדין וברחמים. כי באמת שנברא גם הדין אבל הוא גופא לא נברא כי אם בשביל החסד והטוב. ועל כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') צדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים. כי בזה שהם מאמינים ויודים באמת שכל בחינת הדין הזה אינו אלא רחמים וחסד מהאל הטוב. כן באמת נתהפך עליו למעלה בחינת הדין לטוב ולחסד ונשפע לו רחמים וחיים ושלום. כי במדה שאדם מודד מודדין לו כשם שהם מהפכין הדין הזה לחסד כן נתהפך למעלה הדין לחסד ואז משמאל ומימין על ישראל שלום. וזה החסד, גדול ורב הוא, כיון שבא מבחינת הדין שהוא מבחינות החזקות והגבורות הגדולות כנודע.

ועל כן אמרו חז"ל (ברכות ה'.) ואם מקבלן באהבה מה שכרו יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצליח כי טובת הדין הוא טובה גדולה למאוד. ואפשר שגם לזה יאמרו טוב מאוד זה מדת הדין כי כשמדת הדין נתהפך לטוב אז הוא טוב מאוד יותר מטוב ממדת הטובה. ועל כן צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ו, ד') כי לפי שהם מקבלים יסוריהם באהבה וחיבה גמורה להודות לה' כי טוב על זה שממציא לו רפואה למרק גופו שיוכל לקבל אור החסד הגדול וכמאמר חז"ל (ברכות ה'.) מה מלח ממתיק את הבשר אף יסורין ממרקין עוונותיו של אדם. וגם לפשט עקמימיות שבלב כמאמר חז"ל (שם נ"ט.) לא נבראו רעמים וכו'. כי בהיות הטוב לאדם אז נשכח מלבו פחד ה' ואימתו ויראתו, וח"ו מתגדל לבו בקרבו אשר מזה בא כל הרעות כמאמר הכתוב (דברים ח', י"ב-י"ד) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. וכשחפץ ה' בטובתו, שולח לו מעט היסורים בכדי להיות לבבו נכנע נדכה ונשבר לפני ה' אלהיו שהוא חשוב יותר מכל הקרבנות כמאמר הכתוב (תהלים נ"א, י"ט) זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר וגו'.

ואולם הן אמת כי מי שיש לו מוח בקדקדו הוא נכנע ונשבר לבבו לפני ה' בטובה יותר מברעה. כי כאשר רואה בטובת ה' העודפות עליו והוא מבין במעשיו בהנהגתו לפני ה' כי אינו ראוי על אחת מני אלף ממה שהקב"ה עושה עמו בטובה. ולולי רחמי ה' וחסדיו לא היה כדאי אף לחיות חיי שעה ומכל שכן היות לו לחם צר אפילו לפרנס אשתו ובניו. ועתה כאשר הקב"ה מיטיב עמו כל כך. מי שיש לו קצת שכל, לבו נשבר ונדכה ושפל

לפני בוראו באמת ובתמים ואימתו ופחדו עליו. כי אולי טובותיו אלה ח"ו הם בבחינת טובות הרשעים שמקבלים שכרם בעולם הזה על מיעוט מצוותיהם בכדי לטורדן מעולם הבא ח"ו כמאמר הכתוב (דברים ז', י') ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגו'.

ואמנם כי אלה שאינם נותנים לב בשעת גדולתן להכניע עצמו לפני בוראו בלב נשבר ונדכה. אדרבה ח"ו עוד ירים לבבו מזה ונתגדל לבו בקרבו. ובורא עולם נשכח מלוח לבו כי הוא טרוד בעסקיו ובתאוותיו. ולזה נצרך הוא יתברך לשלוח אליו מעט היסורין בכדי להיות לבבו נשבר לפני ה' אלהיו. ולזה אמר יעקב אבינו ע"ה בראותו כי בא עשו לקראתו להיצר לו. קטנתי מכל החסדים וגו' (בראשית ל"ב, י"א). כלומר הרי נעשיתי קטן ושפל ונבזה בעיני מכל החסדים וגו' אשר עשית את עבדך כי מכל חסדיך מעולם אשר היית עושה קטנתי על ידי כולם ואיני צריך להיות נכנע על ידי בחינת היסורין והצער. ועל כן הצילני נא מיד אחי וגו' כי כבר בלא זה נעשיתי שפל על ידי חסדיך מעולם. או כה יאמר הנה קטנתי מאז מכל החסדים. ועל כן אין חשש עתה כאשר תראה לי נסיך, שלא אתגדל על ידיהם כי אני קטנתי מכל החסדים. ועל כן הצילני נא וגו' ואז עוד יותר ויותר אקטן בעיני על חסדך ועל אמתך.

ונחזור לענין כי על כן צדיקים תחילתן יסורין למרק גופם ולפשט עקמימותם בלבם. ולפי שהם מקבלים יסורים באהבה נעשה מזה סופן שלוה כי אז משמאל ומימין שלום ושלוה ונעשה באמת טוב מאוד. וזה שאמרו חז"ל (תענית כ"ד:) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין וכו'. כי הנה רבי חנינא בן דוסא בשעה שהיה לו צער יסורי פרנסה דקדוקי עניות. ודאי כי קבלן מאהבה גמורה להודות לה' כי טוב על חסדו. והיפך בזה מדת דינו ונעשה ממדה זו חסד ממש והיה בידו להשפיע כל טוב וברכה כי יראה זרע יאריך ימים וגו'. ואמנם רבי חנינא ברוב צדקתו שהיה די לו קב חרובין לא היה רוצה כלל טובת עולם הזה השפל והנבזה כי היה לו די והותר בחרובים. והנחיל השפעתו וטובתו לכללות העולם שיקבלו בריותיו של הקב"ה, הטובות האלה, אלו החפצים בו, ולא הוא. ולזה אמר כל העולם ניזון בשביל חנינא וכו' פירוש בזה השביל והדרך שפעל רבי חנינא בצדקתו להוריד ברכה, ניזונין כל העולם כי הוא אינו רוצה בברכתו הזה ברכת עולם הזה כי די לו בקב חרובין וכו'. ואפשר לזה אמר משה רבינו ע"ה (שמות י"ח, ט"ז) ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. פירוש שהודעתי להם כי אפילו בחינת המשפט שהוא חקי אלהים בחינת הדין בעולם, הכל הוא מחובר להתורה שלא נברא להעניש ח"ו כי אם להדריך האדם אל התורה והמצוות תורת ה' שהוא תכלית הטובה והחיים והשלום.

והנה הרמז לדברים הללו היה מצות הפרה אדומה. כי הנה פרה אדומה היא כולה דינים. שפ' ר' רומז על פ"ר דינים הידועים הנמשכים מה' אותיות מנצ"פך שמספרם פ"ר. וה' שבה רומז על ה' אותיות אלהים. ונוסף לזה היתה אדומה שגוון אדום רומז לדין בבחינת אדומים כדם. והיתה הצווי שתהיה תמימה באדמימות שלא ימצא לה שני שערות אחרות. הכל לרמז על תוקף הדינים. ועם כל דיניה היתה מטהרת הטמאים להראות כי כל דיני אלהים הכל לטובת אמת מהאל הטוב ברוך הוא. והם ממש מטהרים הטמאים אלו המלאים עוונות ונכנעים תחת רשות הטומאה והסטרא אחרא. והדינים ממרקין את עוונותיהם ונכנסין בכללא דטהור לקבל מאור עליון על מכונו כאשר ביארנו.

ולזה אמר הכתוב זאת חקת התורה אשר צוה ה' וגו' ותרגומו דא גזירת אורייתא וכו'. כלומר כי גם החוקים והמשפטים הנאמר בתורה הנקראים גזירת אורייתא הנה כולם המה אשר צוה ה', הוי"ה הרחמים. שכל הדינים הם רחמים גמורים חסדים אמיתיים מהאל הטוב. ועל כן דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה וגו' להראות כי הדינים המה הטובים למאוד תכלית ההטבה עד שהיא מטהרת הטמאים. כי המקבלן באהבה ושב על ידיהם לבורא עולם יוטהר נפשו מכל וכל, יראה זרע יאריך ימים וגו' ויגיע לו כל הטובות. ואמנם זה שהיא מטמא את הטהורים גם כן מרמז על הנזכר. והיא כי האדם שמדמה בנפשו כי הוא טהור מכל וכל ואין עליו נידנוד עבירה מעודו. כשרואה שיסורין באין עליו אז ח"ו ידבר דברים אשר לא כן וידמה כי ח"ו הקב"ה עובר עליו הדין להענישו בחנם בלא דבר כי בא לו זה ממקרה טבע העולם ופגעיו. או על ידי רעת מזלו שנולד בו ממערכת השמים והכוכבים. כמו שמצינו באיוב בבוא אליו היסורין לא עצר כח לקבלן באהבה ולהאמין כי הכל בא מהשגחתו יתברך והצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה וגו' (דברים ל"ב, ד'). רק מאחר שהיה צדיק בנפשו מאוד, הכחיש ההשגחת אלהות להכנס תחת דעת אלו הפתאים פעם אחת כל ימי חייו לא יאמר זה כי מי המתפלספים לדבר סרה על ה' לומר כי מסר העולם תחת ממשלת המזל ומאורעותיו ומקרה פגעי העולם. ופתח לקלל יום הלידה וליל הריון כי אמר שלידתו והריונו במזל רעה גרם לו זה. עד שהוכיחו לו ריעיו כי האל לא יעות משפט וגו' אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם (איוב ח', ג'-ד') (וזה לא הועיל לו לגמרי כי הוא היה באמת צדיק גמור מעודו וידע שלא פגם כלל. עד שבא אליהו בן ברכאל הבוזי והגיד לו האמת שגלגולו גרם לו זה שהיה גלגול תרח ונתחייב ביסורין מאז כנודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל. ועיין בזוה"ק פרשת פינחס שהאריך בזה כי כל מאורעות האדם כולם באין בהשגחה מלובש במקרה טבע העולם והכל לפי דעת תמים דעות ברוך הוא בערך האדם בגלגול זה או בגלגולים

אחרים שעברו עליו עיין שם היטב ותבין). ובזה הם מטמאים הטהורים, אלו הטהורים בעצמם נטמאים מהדינים לחשוב דברים אשר לא כן, על ה' ח"ו. אבל מי שטעם טעם יראת בוראו יאמר זכיתי לבי וגו' ואיזה עבודה די לפני מלך גדול ונורא בזה כידוע. או כה יאמר הכתוב זאת חקת התורה דא גזירת אורייתא כנאמר כאשר ויקחו אליך שיקבלו דבריך שהודעת להם כאומרו והודעתי את חקי האלהים כנזכר אז הנה פרה אדומה שכל בחינת הדינים הנרמזים בפרה כולם תמימים הם וטובים אשר אין בה מום ודין כלל. כי מום הוא מספר אלהים כידוע אבל באמת שאין בהם בחינת הדין כלל כי אם הכל טובה וחסד כדבר האמור.

פסקה יא

הנוגע במת וגו'. אפשר ירמוז הכתוב הזה על בעלי התשובה שהאדם בחטאו הוא הנקרא מת כמאמרם ז"ל (ברכות י"ח:) הרשעים בחייהם קרוים מתים לפי שעיקר מלת מת תסובב על הקליפה הנקראת מת שהם מאנין תבירין בלי חיות הקודש רק אפס קצהו מעט מזעיר להחיותם בסוד הכתוב (תהלים ק"ג, י"ט) ומלכותו בכל משלה כנודע. ואמרו חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב וכו'. וכיון שהקליפות והחיצונים נאחזין ונקשרים ברשעים, ממילא נקראים מתים, מתים ממש. שהם בחייהם קשורים תחת הקליפה הנקראת מת. ואמנם ידוע כי לא בלבד שגופו ונשמתו נכנסין תחת רשות החיצונים אלא אף גורם פגמים למעלה למעלה בשמי השמים בשבע מאורות עליונים שבעת ימי הבנין הידועים שח"ו ח"ו נאחז בהן בחינת הרע והקליפות, ומוריד כביכול אורו של הקב"ה לשונאיו אלו הקליפות המתים אוי ואבוי לאותו בושה וכלימה. ונעשה ח"ו בבחינת (משלי כ"ב, כ"ג) עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גבירתה. ונקרא ערוה רע ו"ה שבחינת ו"ה שבשם נכנסין ח"ו תחת סוג הרע, ואז נקראים בבחינת טמאים חלילה כי נטמאים מהקליפות המתים. והכל נמשך מעוונות האדם כי כשם שהוא ממשיך את גופו ונשמתו אל החיצונים על ידי שבעה מדותיו הקבועים בלבו שהם אהבה ויראה והתפארות וכו' הניתנים אליו לעבודת שמו יתברך לאהבה אותו ולירא ממנו ולפאר ליוצרו ולנצח יצרו ולהודות לשמו ולהתקשר בו ולהמליכו על כל אבר ואבר וגיד וגיד שבו במחשבה ודיבור ומעשה בקדושה וטהרה ולגמול חסד לטובים על ידי בחינת האהבה שהוא אהבת חסד ולהתאכזר בגבורה גדולה על עוברי רצונו יתברך שלא להניח לעושי רע לעשות כרשעתם על ידי בחינת היראה הנמשך ממדת הגבורה וכן בכל המדות. ועתה נהפוך הוא שהפך כל אלה לעבור על רצונו יתברך לאהוב דבר שאסור לאהוב ולרדוף אחר כל התאוות על ידי היראה שירא וחרד

פן יאבד דבר זה ממנו ולא ימולא תאותו. ולהתפאר ולהתקשט לרעה לפני אשה נאה או לפני אדונים קשים להלשין על הבריות ולאבד ממונם ולנצח בנצחון גדול לשונאו לנקום בו להשמדו עדי עד ח"ו ולהודות ולשבח לדברים האסורים שונאי ה' ולהתקשר תחת רשות הסטרא אחרא ולהמליכו עליו. וזה נקרא בכתוב כי דור תהפוכות המה שמהפכין את כל המדות הניתן בהם לטובה לעבודת ה', לעשות בהן רעות ונאצות גדולות. ועל ידי זה ממשיכין ח"ו את הרע גם אל שבעה מדות העליונות ששבעה מדותיו האלה נמשך מהן ומטמא אותן בטומאת הקליפות ח"ו.

ואמנם כאשר החוטא נזכר במעשיו ומעובדיו מה עושה ומה רעה גורם לגופו ונשמתו ומה רעה שגורם למעלה למעלה ושב לפני בוראו באמת ובתמים בחרטה גמורה בכאב לבבו מאוד על אשר עשה ובעזיבת חטאו מהיום והלאה מכל וכל. הנה ראשית פרי הסר חטאתו הוא בשני דברים הללו.

האחת הוא, עסק התורה לשם ה' בלבד בלי שום פניה אחרת ובאימה ויראה וענוה ואהבה ושמחה ושאר ארבעים ושמונה דברים שמנו חז"ל במשנתינו (אבות ו', ו') שהתורה נקנית בהם והם במיעוט תענוג במיעוט שחוק במיעוט דרך ארץ וכו' והתורה נאמר בה (משלי ג', ח') רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך ואומר (שם ד', כ"ב) ולכל בשרו מרפא כי היא נקראת עץ חיים היא למחזיקים בה והיא המרפאת את האדם להוציאו ממות לחיים. כי רצונו יתברך הנעלם בתורה שכל התורה היא רצון הבורא לעשות כך וכך. וכשיהיה דבר בין איש ובין רעהו יקום במשפט זה או זה והוא ורצונו אחד יתברך. וכשאדם מדבק עצמו באמת אל התורה הרי הוא מדבק עצמו בו יתברך ביחוד עצום, ואז נכנס תחת רשותו של הקב"ה עם כל פרטי אבריו וחושיו, ואורו יתברך הנעלם בה הוא המרפא אותו ומוציאו ממות לחיים וכמאמרם ז"ל (ויקרא רבה כ"ה, א') הרגיל בדף אחד וכו'.

והשני הוא, שמירת שבת בכל פרטיו וכמאמר חז"ל (שבת קי"ח:) כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו וכו' כי שקולה שבת כנגד כל התורה כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"ה, י"ב) ואור קדושת ה' המאיר ומופיע ביום שבת קדשנו הוא בלתי שיעור וערך ממקום גבוה ונורא מאוד ואין שום אחיזה להחיצונים בו. שעל כן נאסר כל מלאכה ביום שבת לפי שכל המלאכות הוא מבחינת אחיזת החיצונים כי הל"ט מלאכות נתהוו מהל"ט קללות שנתקללו אדם וחוה והארץ בעת חטאם. ועל כן בעת התיקון עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת כמאמר חז"ל (שבת ל':) בלי שום מלאכה ועבודה כי רוח הטומאה יעביר מן הארץ, והארץ תוציא צמחה מעצמה בלי חרישה וזריעה כאשר בעת הבריאה שנאמר בה (בראשית א', י"א. כ"ד) תדשא הארץ

דשא וגו' תוצא הארץ וגו'. ובשבת שאין שום אחיזה להחיצונים נאסרה כל מלאכה שלא להתעורר שרשם ויבואו להתדבק בקדושה ח"ו. מה דלא בכל שאר חגין וזמנין שהותר על כל פנים אוכל נפש לפי שיש מעט אחיזת החיצונים עדיין בהם כנודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל. ועל כן השומר שבת מוחלין לו על כל עוונותיו לפי שאורו גדול כל כך עד שאין שום אחיזה להחיצונים בו וממילא כל עוונותיו בטלין. כי אין עוונות בעולם כי אם מה שהקליפות נאחזין בנשמת האדם וגופו ובשורשו למעלה. ועיקר מחילת העוונות הוא במה שהקב"ה כביכול מעביר אותם משורשי האדם ואין נאחזין בו הרי הוא טהור כמו שהיה. הראת לדעת בזה כי התורה ויום שבת קודש שניהם תעלה ותרופה לנפש החוטא שלא ימות בעוונו.

ולזה ירמוז הכתוב הנוגע במת לכל נפש אדם. כלומר כי כל נפש אדם בעוד שנפשו בו כאשר יגע במת הוא בחינת הרע והחיצונים שיוכנע ח"ו תחת רשותם ונעשה בבחינת רשעים בחייהם וכו'. וטמא שבעת ימים. פירוש שיטמא כל שבעת הימים, הן שבעה מדותיו למטה להפכן לעבירות רעות וישליטו בהם החיצונים, והן ח"ו פגמו למעלה בשבעת הימים העליונים להכניסם ברע ח"ו המטמאין אותם כנזכר. ולזה אמר הכתוב,

פסקה יב

הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר. כי יום השלישי ירמוז על התורה הקדושה הנקראת אוריאן תליתאי כמאמר חז"ל (שבת פ"ח.). ויום השביעי מרמז על יום השבת ואם בשני הדברים האלה הוא מתחטא ומטהר אז ודאי יטהר כנאמר. ומכלל הן אתה שומע לאו כי אם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי שהן כללות התורה לא יטהר לעולם טהרה גמורה הראוי כמדובר.

פרק כ

פסקה ח

קח את המטה וגו' ודברתם וגו'. לבאר ענין הסלע וטעות משה רבינו ע"ה שלא שמר פי ה' לדבר אל הסלע כאשר ציוהו נאמר בו על כמה אופנים. וזה יצא ראשונה. על פי המבואר בדברי מרן קודש קדשים האר"י ז"ל (בליקוטי תורה סוף פרשת בשלח) בפסוק (שמות י"ז, ו') והכית בצור ויצאו ממנו מים וזה לשונו: הנה נודע כי הצור הוא המלכות הנקרא אלהים במילוי ההי"ן גימטריא צור עם הכולל. ונודע כי המלכות עניה ודלה ולית לה מגרמה כלום. ואם כן איך יוכל לצאת ממנה מים להשקות התחתונים. והענין הוא כי למעלה ממנה יש גם כן צור. שהוא ממותק ומתוקן והוא תפארת וממנו להמשיך שפע לצור תתאה מלכות כדי שיהיה לה לתקן אחר כך לתחתונים וכו'. כי זעיר אנפין דהיינו

הוי"ה נותן לצור התחתון והנה מזעיר אנפין שהוא שם הוי"ה יוצא ממנו מנין צור באופן זה. י' פעמים י', ק'. י' פעמים ה', נ'. וכו' וזהו דרך הכאה וכו' הוצרך להכות בחשבון העולה צור וצריך הכאה מפני שאין האורות יוצאים לחוץ כי אם דרך הכאה וכו' עד כאן. ואמנם תדע כי יש עוד בחינה בשכינת עוזנו הוא מדת המלכות לנבוע בארה באר מים חיים להשקות התחתונים והוא כי ידוע ששם עצמיות המלכות הוא שם אדני. ונקראת כן על שם אני ד' כלומר אני בחינת המלכות הוא בבחינת דלה ועניה שלית לה מגרמה כלום ואולם בשעה שהמאורות עליונים מתיחדין ביחוד ומאירין באור ברכתן והשפעתן אל בית מלכותן ונעשה בבחינת אחד שהא' כתר העליון מתיחד אל הח' שמנה מדות שאחריו וכולם מאירין ומתיחדין בד' בחינת המלכות הדלה. אז היא נקראת אנכי פירוש אני כ' שאני המלכות מקבל מכל המדות שלמעלה עד בחינת כתר העליון המכונה על שם הכ' כללות עשר באור ישר ואור חוזר ועשרים הוא גימטריא כתר כנודע. ואז היא תכלית שמים וארץ וכולם שמחין בה ונהנין ממנה. ואדון החכמים שלמה המלך ע"ה שיבח והודה לשמה על בחינה זו באומרו (משלי ל"א:י',) אשת חיל מי ימצא וגו' כל הענין היתה כאניות סוחר וגו' ותקם בעוד לילה ותתן טרף וגו' כל השבחים טעמה כי טוב סחרה וגו' עוז והדר לבושה וגו'. ואז היא משפעת מימיה וחסדיה חסדי דוד הנאמנים לבאי עולם. למלאות כל העולמות ברכה ורחמים וחיים ושפע ושלום וכל טוב. ואז נעשה מהד' של אדנ"י בחינת כ' אחר שמקבלת הברכה וההשפעה לתוכה. וכל בחינת הברכה והשפע נתמשך מבחינת י"ו שבשם כנודע ובהתחבר י"ו וד' הרי כ' ונעשה מאדנ"י אנכי. **ואפשר** לזה אמר הכתוב (ישעיה נ"ד, י"ב) ושמתי כדכד שמשתיך וגו' שאור שמשך יהיה מבחינת כד שמהד' יעשה כ'. ואמר שתי כד כד לרמז על שני היחודים מתתא לעילא סוד העלאת המיין נוקבין. ומעילא לתתא סוד הורדת המיין דכורין. כי כל יעשה בהתחבר הד' לכ' ונכללת בו עד שמהד' יעשה כ'. ועל כן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים ע"ד, כ"א) אל ישוב דך נכלם שבחינת ד' כ' לא ישוב נכלם מהתחברם לאחד בבחינת כד כד שמשותיך. **ואולי** שעל זה רמז שלמה ע"ה ואמר (שיר השירים ח', ט') אם דלת היא נצור עליה לוח ארז. כי ארז נודע שמרמז על סוד הכתר שהוא הגבוה מכל המינים ועל כן אם דלת בחינת דל"ת דלית לה מגרמה נצור עליה לוח ארז להתיחד עד הכ' של כתר ואז אני חומה שבחינת אני נעשה כחומה שהוסר ממנה כל בחינת אחיזת החיצונים וממילא היא המשפעת לעולם. כי עיקר עיכוב ההשפעה היא עבור אחיזת החיצונים שלא ימשכו הם ההשפעה להם (שעל כן זכר ונקבה עומדים תמיד אחור באחור כנודע) וכשמתיחדים יחוד גמור פנים בפנים אז נאמר (בראשית ב', כ"א) ויסגור בשר תחתנה ונעשית כחומה

שזר לא יקרב אליה ומשפעת לעולמה כל מיני ברכות ואז (שיר השירים שם, י') הייתי בעיניו כמוצאת שלום ככלה הנמצאת שלימה בבית בעלה ורדופה להגיד שבחה בבית אביה כמאמר חז"ל (פסחים פ"ז.) והוא רמז על דברינו כידוע למבינים (כי בעת היחוד הגמור נמצאת שלימה בבית בעלה תפארת ויסוד ורדופה להגיד שבחה בבית אביה אבא שבאבא יסד ברתא והכל רומז אל היחוד הגמור שאם דלת היא נצור עליה לוח ארז כאמור) ולזה אמר הכתוב (ישעיה נ"ז, ט"ו) ואת דכא וגו' ואמרו חז"ל (סוטה ה'.) רב ושמואל[27] חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא. כי דכא רומז אל הנזכר ביחוד הד' אל הכ' ונעשה א' בחינת יו"ד שיורד ההשפעה מי"ו אל הד' והיה ה' אחד. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ואחד מיירי מאור חוזר בחינת העלאת המיין נוקבין היחוד מתתא לעילא והוא אתי דכא. והשני מיירי ביחוד מעילא לתתא בהורדת הברכה והשפע והוא אני את דכא. והנה שם אדנ"י נודע כשהוא ברבוע ורבוע דרבוע עולה לנ"ד אותיות וכשהוא מתיחד אל הכ' כאמור נעשה כ' נ"ד שהם סופי אותיות של מילוי סלע שהוא סמ"ך למ"ד עי"ן. הרי נעשה בבחינת המלכות מקום להשקות מים. כמו ההכאה בצור שכיון שהכה משה וכיוון אל חשבון הצור ממותק משם הוי"ה ברוך הוא אז יצא ממנה מים כי ההשפעות מכונים על שם המים. כן כיון שמתחברת אל הכ' ומושכת השפעתה משם הרי נהר יוצא מעדן להשקות את הגן והבאר מתמלאת במים חיים. כי נמשך השפע מכל המדות מכתר עליון שיש בהם ארבע מילוי אותיות שם הוי"ה שיש בהם ט' יודי"ן מנין מים ואז היא רומזת בסלע כאמור להיות מן הסלע הזה נוציא מים. (כי בסלע מרומז מים שאותיות אמצעים במילוי סלע סמ"ך למ"ד עי"ן הוא מים כאשר שמעתי בזה מפי מחותני הרב הגאון הגדול נזר הקודש בוצינא דנהורא רבא מו"ה **אברהם יהושע העשיל** נ"י האב"ד דק"ק **קאלבסוב**) הרי לפניך עוד דרך בבחינת המים במדת המלכות. המכונה על שם סלע, לא בצור המורה על דבר קשה, כי אם בסלע שהוא דבר רך. ושכינת עוזנו מכונת על שם אנכי, שאני המלכות, מוכתר בכתר עליון.

ואולם כי לפעמים הגם שימצאו בני ישראל מים, אין כל המימות שוין לשתות. כי הן בנסיעתן מים סוף נאמר (שמות ט"ו, כ"ג) ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות וגו'. והוא כי לפעמים בהתגברות הדינים אף שיורד ההשפעה נעשית מר ועפר שאינו ראוי לשתות. וכל זה נמשך לפי שתחילה הלכו שלושת ימים במדבר ולא מצאו מים ואמרו חז"ל (בבא קמא פ"ב.) דורשי רשומות היו אומרים שהלכו שלושת ימים בלא תורה ובמקום שאין תורה הרי הדינים מצוין. ומקור הדינים נודע שהם ש"ך דינים ושני פעמים ש"ך הוא מרת

[27] בגמרא דידן איתא רב הונא ורב חסדא.

כי התגבר עליהם הדין בכפלים על חסרון התורה. ועל כן באו מרתה וגו' עד שהראהו הקב"ה עץ וישלך אל המים וימתקו המים וגו' כי עץ נודע שהוא מורה על הרחמים בחינת עץ חיים הוא למחזיקים בה והוא יוצא גם כן משם הוי"ה ברוך הוא בהכאה באופן אחר מהכאת הצור. כי הכאה זו הוא י' פעמים ה', ה' פעמים י', ו' פעמים ה', ה' פעמים ו', גימטריא ע"ץ. אשר על כן כאן במיתת מרים שלא היה מים לעדה שכבר היו ישראל בני תורה וידעו דעת את ה'. ולא היה אז התגברות הדינים כל כך להיות המלכות מכונת על שם אלהים במילוי ההי"ן הרומז על תוקף הדין הקשה גימטריא צור שיצטרך ההכאה בצור. ושם נאמר (שם י"ז, ו') על הצור בחורב לשון יבשות שלא היה במלכות שום בחינת מים כמו שאיתא בליקוטי תורה שם רק המלכות היה מכונת על שם עצמיותה שם אדנ"י. ולצורך ישראל מן אדנ"י נעשה אנכי להשקות אותם במים הנאמנים. רק כיון שבאו במסה ומריבה וירב העם עם משה וגו' ולו גועלנו בגוע אחינו וגו' ועל ידי המריבה נתגברו הדינים וחש הקב"ה כי פן עבור הדינים יהיו המים מרים לשתות כמו בנסעם מים סוף כנאמר למעלה (וגם כי הדינים נמשכים מק"ך צירופי אלהים ושני פעמים ק"ך עולה מ"ר). על כן אמר הקב"ה למשה ודברתם אל הסלע כי סלע הוא מספר עץ. כלומר שתראו לכוון באמירה ודיבור לבד להמשיך האורות משם הוי"ה שמספרם עץ להמתיק המים המרים כמו במרתה שנאמר (שם ט"ו, כ"ה) ויורהו ה' עץ וגו' וימתקו המים. ולזה אמר ודברתם וגו' והוצאת להם מים וגו' והשקית את העדה ואת בעירם. כלומר אחרי אשר תדברון אל הסלע אז כאשר תוציא את המים והשקית את העדה וגו' שיוכלו לשתות המים אחרי ההמתקה.

ואכן משה רבינו דן בדעתו והוסיף על דבריו של הקב"ה לומר הרי מיתוק הזה הוא גם כן על ידי ההכאה כי זה מספר עץ יוצא משם הוי"ה על ידי ההכאה. מכלל שאין האורות הללו יוצאים לחוץ כי אם על ידי ההכאה כמעשה הצור. על כן גם כאן צריך להכות על הסלע למתק את המר. ומה שלא אמר הוא יתברך להכותו, סבר כי סמך על מה שאמר לו אז והכית בצור להוציא האורות על ידי ההכאה. וכאן לא שינה רק מצור אל הסלע, על כן אמר לו ודברתם אל הסלע. אבל אופן העשיה זה כבר מפורש לו ממעשה הצור. ולזה אמר משה לבני ישראל שמעו נא המורים המן הסלע הזה וגו'. פירוש כי אילו לא היו ישראל באין על ידי מסה ומריבה לשאול המים רק היו שואלין מה נשתה בלתי מריבה. ואז לא היה נצרך כלל לבחינת סלע מספר עץ לקבל המתקה משם הוי"ה ברוך הוא למתק המים המרים. ועל כן שמעו נא המורים פירוש אתם הגורמים למים המרים על ידי המריבה והמחלוקת. המן הסלע הזה וגו' שעבורכם צריך להוציא מן הסלע על ידי

מיתוק הסלע להמשיך משם הוי"ה בהכאה מספר עץ למתק המים. ולזה וירם משה את ידו ויך וגו'. כי סבור שגם כאן צריך לעשות כמעשה הצור להכותו בידו. והוא כי הצור הוא בחינת אלהים גבורה הקשה דרועא שמאלא כנזכר. ועל כן צריך הממתיק להרים יד ימינו עליה להגביר הימין על השמאל. ועל כן נרמז בצור תיבת ידו כי אותיות השניות ממילוי צור הוא ידו. כזה, צד"י ו"ו רי"ש לרמז כי צריך להרים ידו עליה להמתיקה. ומשה כסבור שהמתקת הסלע והצור שוין, הרים גם כאן ידו עליה. ועל כן נתכנה חטא משה בזה בלשון מי מריבה כי עיקר הענין נתמשך מהמריבה שרבו בני ישראל כי לולי מריבתם לא היה צריך המים למיתוק. וממילא לא היה משה מכה בסלע אחר שאין צריך מיתוק על ידי ההכאה. ועבור זה מכנה הכתוב חטא הזה על בני ישראל כאומרו המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל כי הכל בא מהמריבה הזה כנאמר.

ואמנם משה טעה בכל זה. אחד, כי היה לו למידק בדבר ה' שאמר ודברתם אל הסלע ולא והכיתם. שנית, אל הסלע ולא אל הצור. כי הצור להיותו גבורות קשות על הצור בחורב מלשון יובש היה צריך הכאת היד להגביר הימין על השמאל כנאמר. ולא כן עתה שהמלכות היה בבחינת אנכי והיתה מלאה מים רק שהיה חסר המיתוק ממים המתוקים למים המרים. ונרמז המיתוק במלת אנכי שאמרו חז"ל (שבת ק"ה.) אנכי נוטריקון אמירה נעימה וכו' כלומר שבאמירה לבד די להמתיק מרירות המים. כי כבר היה ביד ישראל זכות התורה לעיקר השפעת המים, והיחוד היה למעלה בבחינת אנכי. ואז מי זאת עולה מן המדבר, שבחינת המלכות הנקראת "זאת" עולה מן המדבר לבד, מבחינת הדיבור, להתמתק בבחינת עץ החיים הנקרא "מי" בסוד הכתוב (איכה ב', י"ג) מי ירפא לך שכל הרפואות תלוי בבחינת מי. ומשה שהכה את הסלע, ח"ו גרם פגם למעלה שתהפך בחינת המלכות לגבורות קשים בחינת הצור עד שתצטרך להכאה. ולכן נהפך הדין עליו שלא זכה לעלות לבחינת המלכות שהוא בחינת ארץ ישראל כנודע.

ועוד אפשר לומר בטעות משה רבינו ע"ה. כי ידוע שבכל התורה מה שחסר כאן גילה כאן. ולזה אמר משה רבינו ע"ה הלא ידוע שכל הבחינות שבעולם בעובדא ובמלולא תליא מילתא כמו שאיתא בזוה"ק. ולזה מה שאמר הכתוב כאן ודברתם, הוא להוסיף על ההכאה הנזכרת בצור, כי מה שחסר כאן גילה כאן. ובכדי להיות במלולא ועובדא צוה מפורש שחוץ מהעובדא גם מלולא יתעורר בזה. ועל כן, כן עשה. כי תחילה דיבר ואמר המן הסלע הזה נוציא וגו' ואחר כך ויך את הסלע וגו'. ואמנם אין הדברים דומין כי בשאר מקומות אין אחד מגרע כח חבירו וכאן ההכאה מגרע כח הקדושה כנאמר.

או אפשר שהיה סבור משה כי מה שאמר הקב"ה ודברתם אל הסלע. פירוש שיעשה היחוד בסלע (כי הדיבור רומז על היחוד בסוד אומרם ז"ל (כתובות י"ג.) ראוה מדברת עם אחד כנודע) אבל על ידי ההכאה כמו בצור אבל לא כן היתה כוונתו יתברך. ואפשר עוד שכוונת ה' יתברך באומרו ודברתם אל הסלע להמתיק המרירות על ידי סלע כי סופי תיבות של מילוי סל"ע שהוא סמ"ך למ"ד עי"ן הוא מספר ע"ד והוא רומז לשם גדול ונורא שם אכדט"ם שהוא מספר ע"ד והוא שם המיתוק הממתק כל בחינת הגבורות כנודע ליודעי סודי אלהינו יתברך.

או יתבאר אופן חטא משה וטעותו על דרך זה. כי הנה חז"ל (תנחומא פרשה זו ט') אמרו בזה הלשון: כל ישראל עומדין ורואין נסים שבסלע התחילו לומר יודע משה חק הסלע הזה (פירוש טבעו) אם הוא מבקש יוציא לנו מים מזו. נמצא היה משה עומד בספק. אם שומע להם נמצא מבטל דברי המקום והקב"ה לוכד חכמים בערמה לפי שהיה משה וכו' מתיירא מן השבועה שנשבע הקב"ה (דברים א', ל"ה) אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה וגו'. אמרו לו והרי סלע כשם שאתה רוצה להוציא מסלע זו תוציא מזו וכו' עד כאן.

ובזה נבין, כי הקב"ה דקדק בדבריו ואמר ודברתם אל הסלע לעיניהם שמלת לעיניהם לכאורה מיותר כי מה נפקא מינא אם יראו בְּדַבֵּר משה עמו או לא כיון שעל כל פנים יראו אחר כך הפיכת צור לאגם מים. ואמנם שכיוון שתדברו אל איזה סלע שיהיה לעיניהם לא דוקא אל סלע מיוחד כי אם סלע מן הסלעים שיהיה מונח לעיניהם בכדי שיתקדש שמו יתברך לעיני כל ישראל שלא יאמרו יודע משה חק הסלע וכו' רק כל הסלעים בעולם משועבדים למאמר פיו כי הכל שלו הוא יתברך. ואפשר עוד לומר כי הנה הוא יתברך כפל דבריו ואמר ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה וגו' והמלות והוצאת להם וגו' לכאורה מיותר שהוי ליה למימר ונתן מימיו והשקית וגו'. ואכן כי יכוון על שתי פנים כי אם יתקבצו כל ישראל אליך לראות בדברך עם הסלע אז ודברתם אל הסלע לעיניהם איזה שיהיה לעיניהם שלא לבקש סלע בין הסלעים כי יאמרו אם הקב"ה עושה נס למה מבקש סלע יוציא מן הסלע הזה המונח לעינינו אם לא שח"ו יודע משה חק הסלע וכו'. אבל כשלא יהיה במעמד כל ישראל. והוצאת להם מים מן הסלע, הסלע הידוע שכבר נצטוה לזה והשקית את העדה כי עתה שוה סלע זה לכל הסלעים, כיון שלא יהיו ישראל במעמד זה, והוא כבר נצטוה תוציא ממנו. כי ברואי אלהינו יתברך יצמא נפשם ויכמה בשרם בתשוקה נפלאה מצומדת שיתקדש שמו יתברך על ידיהם. ועל כן הסלע הזה שכבר נצטוה, הרי כבר ניתן לו

המתנה הזו מאתו יתברך שיתקדש שמו על ידו, ולמה זה יקח כביכול הקב"ה זה ממנו ולתנו לאחר. אם לא במקום שיש חילול ה' ח"ו אין חולקין כבוד לרב. ועל כן אם יהיו ישראל במעמדם תאמר אל הסלע לעיניהם, שלא לבקש סלע זה מפני חילול ה'. ובאם לאו תוציא מן הסלע הזה שכבר ניתן לו זאת במתנה.

ואמנם משה רבינו ע"ה לא נתן לב לדקדק כן במאמרו יתברך והבין על פשוטו ודברתם אל הסלע, סלע הידוע דוקא, רק שיהיה לעיניהם. ועל כן ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע וגו'. ואמרו לו ישראל מה אתה מבקש, הרי סלע. כשם שאתה רוצה להוציא מסלע זו תוציא מזו וכו'. אמר להם שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא וגו'. כי משה היה סבור שלא ינתן עתה המים כי אם על ידי הסלע אשר נצטוה ולא על ידי אחר ועל כן קראן המורים להיותן ממרים את פי ה' לומר יודע משה חק הסלע ולבקש עלילה שדוקא מן הסלע אשר לפניהם יוציא להם מים. ועל חסרון אמונתו שלא האמין כי יפליא ה' פלאות בשביל קידוש שמו הגדול להוציא מן סלע שלא נצטוה. לכן כאשר דיברו אל סלע אחר שנזדמן להם שסברו כי זה הסלע שנצטוה מה' כמאמר חז"ל (הובא ברש"י) לא הוציא מימיו הנאמנים. כיון שכבר ביקשו סלע, וח"ו כבר נתחלל שם שמים בעיני העם לומר כי לא מכל הסלעים יוכל להוציא. אז יותר טוב שיוציא מי שנצטוה, שלא יחזור ה' מדברו הטוב שהבטיח לעבדו, כיון שלא יש קידוש שם שמים בזה.

ואמנם משה כשראה שדיבר אל הסלע ולא הוציא והוא סבור שהוא הסלע שנצטוה ואף על פי כן לא הוציא סבור כי זה הוא עבור חסרון אמונת ישראל במה שאומרים יודע משה וכו' על כן גם הסלע הזה אינו רוצה לתת מימיו לפי שלא האמינו בה' בזה. ולזה גם כן כיוון באומרו שמעו נא המרים המן הסלע וגו' כלומר כי לאשר אתם ממרים בה' שלא להאמין בנפלאותיו. ראו כי המן הסלע הזה נוציא לכם מים פירוש שאפילו מן הסלע הזה שנצטוה לא אוכל להוציא לאשר לא בטחתם בישועת ה' לומר כי זה חק הסלע. ועל כן אינו רוצה להשקות אתכם במימיו. ולזה וירם משה את ידו ויך וגו' להוציא ממנו המים בכח גדול וביד חזקה כי על כל פנים הוא נצטוה לתת ומה לו אם מאמינים ישראל או לא. יעשה כאשר ציוהו ה' והזדמן לו סלע הנצטוה ונתן המים.

ואולם כי שלוש טעויות טעה בזה. אחת, כי כל הסלעים משועבדים לקידוש שמו יתברך והיה לו להאמין בה' בכל נפלאותיו אשר עשה כי גם מסלע אחר שלא נצטוה יוציא ה' מים בשביל קידוש שמו יתברך ולעשות כחפץ עמו ישראל. וכאשר דקדק הקב"ה בדבריו באמרו ודברתם אל הסלע לעיניהם כנאמר. והשנית, שגם ישראל מאמינים בני מאמינים הן. וגם הם חפצו להגדיל הנס והתקדשות שם שמים שלא לילך לבקש סלע

בין הסלעים כי אין מעצור לה' להושיע וגו' וסלע המונח לפנינו יתן מים ויתקדש שמו ביותר. שאם הוא מבקש אחר, ח"ו נראה כי יודע חק הסלע ואינו כן. והשלישית, במה שהכה את הסלע בכח, כי סבור אולי מחמת חסרון אמונת ישראל בה', גם זה הסלע שנצטוה לא יתן מימיו, טעה. כי כל דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר כמאמר חז"ל (ברכות ז'.).

ולזה ויאמר ה' אל משה וגו' יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל וגו' כלומר להוציא מים לעיני כל מהסלע המונח לפניהם, ולא לבקש סלע בין הסלעים כדי להתקדש לעיניהם וידעו הכל כי לא מחק הסלע הוא, וזה הוא קצת חסרון אמונה ח"ו. גם זה שהיית סבור שח"ו אחזור בי מהטובה שהבטחתי בשביל חטאת ישראל גם זה קצת חסרון אמונה הוא. וכל חסרון אמונה ח"ו קרוב קצת דקצת לחטא מרגלים שאמרו שרוצה ה' למסור אותנו ביד האמורי להשמידנו אף שכבר הבטיח לאבותינו, אפשר חזר מדברו הטוב עבור חטאת ישראל. וגם חסרון האמונה שאין מעצור לה' להושיע בשביל קידוש שמו, גם כן קרוב ח"ו במקצת לחטאם שסברו שקשה לפניו כביכול מלחמת ל"א מלכים והקב"ה כביכול לכד חכמים בערמה לפי שמשה מתיירא מן השבועה שנשבע הקב"ה אם יראה איש באנשים וגו' כנזכר. ובזה רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם עד שנאמר לו לכן לא תביאו את הקהל וגו' לראות במלחמות ל"א מלכים, שהם נסים נפלאים, יותר מהוצאת המים מסלע אשר לא צויתי, ולהראות שכל העליונים ותחתונים כולם במאמר נעשה ונשמע. ומסיים הכתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה'. כי על שמם נקראו להיותן באין כעין עלילה ח"ו, תוציא מזה הסלע, אפשר יודע משה חק הסלע. אף שכיוונו לשם שמים להגדיל הנס מכל מקום הלא כבר ראו נסים לאין שיעור ומה היה להם לנסות את ה' עשר פעמים. ואפשר לזה סיים ויקדש בם. כלומר שרבו בני ישראל את ה' באומרם אשר ויקדש בם שיתקדש שם שמים עוד יותר ויותר ועל כן נקראים טרחנים סרבנים. ואפשר עוד לומר כי הכתוב מספר זכות ישראל כי אפילו המריבה שרבו בני ישראל היה לשם שמים למען ויקדש בם שם ה' שלא לדבר אחר. ואחר כותבי זאת מצאתי מאמר חז"ל (ילמדנו מובא בילקוט רמז תשס"ד) וזה לשונו: יען לא האמנתם וגו' ולא קדשתם לעיני כל ישראל להוציא להם מים מכל סלע שרוצים כו' עד כאן. והוא כדברינו שגם זה היה חטא משה. ברוך המקום ששם בצדק אמרי פי ודעת שפתי ברור מללו.

גם יתבאר טעות משה בזה האופן. כי ידוע מה שאמרו חז"ל (ברכות ז':) ומנא לן דשמא גרים דכתיב כו'. כי שורש חיות נשמת כל הדברים למעלה בשורשם הכל מרומז בשם

הדבר ההוא כי זה שמו למעלה וזה שורשו. וכל בחינה ובחינה אשר בדבר ההוא הכל נרמז בשמו. אשר על כן מה שאמרו חז"ל (תענית ט'.) שהיה הבאר בזכות מרים והמן בזכות משה והעננים בזכות אהרן. כל הבחינות הללו הוא נרמז בשמותיהם. כי מים נמצא בשם מרים בפשוטה חוץ מהרי"ש. ובמילואה כזה מ"ם רי"ש יו"ד מ"ם נרמז באותיות השניות חוץ מהיו"ד ועל כן שורש נשמתה בזכותה גרמה לבאר מים לישראל. וכן המן נרמז במשה במילואו כזה מ"ם שי"ן ה"ה אותיות אחרונות הם המן. ועננים נרמז בשם אהרן במספרו כי אהרן במילואו כזה אל"ף ה"ה רי"ש נ"ן. הנה אל"ף ה"ה נ"ן בלא הרי"ש מספרם כמספר עננים עם הכולל. גם ענני כבד (כי בתורה נכתב כבד בלא ו') מספרם כמספר אה"ר שבשם אהרן. והנו"ן רומז לנו"ן שערי בינה שמשם נמשכו כל העננים להגין על בית ישראל. והן עתה שמתה מרים ונסתלק הבאר המרומז בשמה ורצה הקב"ה להחזירה בזכות משה ולא היה מים רמוז בשמו. רק מ"י נרמז בשמו במ"ם ושי"ן שאותיות שניות הם מ"י, ונחסר המ"ם האחרונה. ואמנם הנה נודע המבואר בדברי מרן הקדוש בענין מטה משה איך שהמטה שייך למשה בשרשם עיין שם. ועל כן אמר הקב"ה למשה קח את המטה כלומר שיצטרף המטה אליו. ואז יורמז מים בשמו כי יצטרף מ"ם של מטה אל מ"י שבמשה וימלא מים.

ואמנם אמר לו ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו. ועמדו מפרשי התורה בזה שאמר ונתן מימיו כי איזה מים יש בסלע המדבר. ואכן שמעתי מפה קדוש מדבר, מכבוד מחותני הגאון הקדוש החסיד המפורסם נזר הקודש איש אלהים מו"ה **אברהם יהושע העשיל** נ"י האב"ד דק"ק **קאלבסוב**. אשר מלת מים נרמז בסלע באותיות השניות שבו במילוי, כי סמ"ך למ"ד עי"ן אותיות שניות מים. ועל כן הכה הסלע במטהו פעמים כי הכה אותיות הראשונות והאחרונות מהסלע ויצא מים. עד כאן דברי פי חכם חן. וזה אומרו ונתן מימיו כלומר המים אשר בתוך שמו. ועל כן אמר לו שמו יתברך לדבר אל הסלע כי רצה להגיש מים במים שיעמוד משה עם המטה בכח המים המרומז בשמו, לדבר אל הסלע להוציא המים המרומז בו, כי כח ביד קדושת הצדיקים להוציא אליהם ניצוצי הקדושה השייך אל שורשם נשמתם. ואפשר לזה אמרו חז"ל (ילקוט רמז תשס"ד) שאמר הקב"ה למשה היה לך לשנות לפניו פרק אחד או הלכה אחת וכו'. כי אחר שמצא הקב"ה שורש מים בשורש נשמת משה אמר לו שהיה לו לדבק עצמו אליו בקדושה על ידי לימוד פרק אחד או הלכה אחת והיה מוציא בזה ניצוץ קדושת המים שבסלע אל שורש מים שבשמו.

ואולם משה לא עמד בזה שלקיחת המטה הוא בשביל המים שבשמו והיה סבור שצוה ליקח את המטה לעשות בו האותות כמאז. ולא נתן דעתו לדקדק בדבריו של הקב"ה שאמר לו ודברתם אל הסלע ונתן מימיו לומר שכבר נמצא בו מים ואינו צריך אלא דיבור. והיה סבור הוא סלע הוא צור וצריך לעשות בו כאשר כבר עשה בהכאת הצור. ועל כן וירם משה את ידו כי אותיות אשר בתוך הצור הם יד"ו. כי צד"י ו"ו רי"ש אותיות שניות הם אותיות ידו כנודע, ולזה צריך הרמת היד להכות. ועל כן ויך את הסלע במטהו פעמים כלומר לפי שהיה זה פעם שנית שכבר הכה את הסלע היה סבור שגם עתה צריך לעשות כן.

פסקה יד

וישלח משה מלאכים מקדש וגו'. נראה לתת טעם לסמיכות הפרשיות הללו להגיד בזה צדקת הצדיק משה רבינו ע"ה כי אף ששמע שלא יכניס את ישראל לארץ וימות במדבר. והיה טוב לפניו יותר לסבב את ארץ אדום וארץ מואב להאריך את הדרך לפניהם ולא לבוא בקצרה דרך ארץ אדום ומואב בכדי להאריך ימיו על ידי זה. עם כל זה לא כן עשה ותיכף שלח שלוחיו אל מלך אדום וגם אל מלך מואב כמפורש בקבלה על ידי יפתח (שופטים י"א, י"ז) ושלח לו דברים המתקבלים על הלב כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה וגו' וכמאמר חז"ל בזה (במדבר רבה י"ט, ט"ו) על שנינו היה מוטל החוב לפרעו וכו' בכדי שאולי על ידי רכות דבריו יכנסו דבריו באזניו ויניח את ישראל לעבור דרך ארצו בכדי למהר ביאתם לארץ.

פסקה יט

ויאמרו אליו בני ישראל וגו' ואם מימיך נשתה וגו'. להבין מה שאמרו ישראל כאן ולא סמכו על משה רבן. ואולם כי אף על פי שמשה עשה כצדקתו הגדולה ושלח תיכף שליח לקצר הדרך לפניהם אף על פי שידע כי חייו תלוי בזה כאמור בדברינו למעלה. מכל מקום הנה ישראל סברו לאשר כי הוא נוגע בדבר לא חש לדקדק באמריו אל מלך אדום. ועל כן אמר לא תעבור בי כי הן אמר לו לא נשתה מי באר ואם יסבור בפירושו שלא נשתה מי בארות שלו יאמר כי למה לו להניחם לעבור דרך ארצו בחנם בלא דבר אם לא נהנה כלום מאתם. אם היו נותנים לי מחיר כסף בעד מים ומלח הייתי מניחם. ואם יסבור בפירושו שלא נשתה מי באר שלנו ונקנה מאתם במחיר. יאמרו מקצתם מה לנו לעשות יוקר במדינה שתים ושלוש אנשים ירויחו ויעשרו ומדלת העם ימותו בצמא וברעב. ועל כן אמרו בני ישראל אליו במסילה נעלה כלומר נעלה בדרך הממוצע אשר יכשר לפניך. והוא כי אם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם. כלומר אנו תולין הדבר בך, אם תרצה שנשתה מימיך, נשתה מאתך בכסף מלא. ואם לא תרצה, נשתה משלנו

ולא ניגע בך כלל. או אם אחד ירצה למכור ואחד לא ירצה נעשה כרצון איש ואיש לקנות או שלא לקנות. ואחר כל אלה בשלוח ישראל פעם אחר פעם ויצא אדום לקראתו בעם כבד כי לא מאמינים ולא בני מאמינים המה.

פרק כא

פסקה ה

וידבר העם באלהים ובמשה וגו'. צריך פירוש לפשט כתוב הזה ונראה פירושו שדיברו באלהים ומה דיברו עליו במה שעשה במשה שגזר עליו שלא יכנוס לארץ ואמרו כי מי האדם שיצא ידי שמים כמשה ואף על פי כן גזר עליו גזירה גדולה כזו. וזה אומרו וידבר וגו' באלהים כלומר שדברו באלהים במה שעשה במשה ועל כן אמרו למה העליתנו ממצרים למות במדבר. אמרו כן כלפי מעלה למה העליתנו כולנו למות במדבר וגם משה בכללינו ואם אנחנו לא יצאנו ידי שמים הרי משה עמנו ולמה גם עליו גזרת. ועל כן,

פסקה ו

וישלח ה' בעם את הנחשים וגו'. כי אחזו בזה מעשה נחש הקדמוני כי אמרו זאת בפני משה והוא לשון הרע שאמרו על שמו יתברך בפני משה מה שעשה לו. וכן עשה נחש הקדמוני שאמר לשון הרע על בוראו בפני חוה לאמר שלא רצה הקב"ה שתהיו כאלהים ועל כן נשלח בהם הנחשים השרפים וינשכו את העם. ולזה,

פסקה ז

ויבוא העם וגו' חטאנו כי דברנו בה' ובך. פירוש דברנו בה' ועיקר דברינו היה ובך מה שעשה לך וכראות משה כי בשלו נעשתה הרעה הזאת וענוש לצדיק לא טוב ועל כן ויתפלל משה בעד העם. ועל כן,

פסקה ח

ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף ושים אותו על נס וגו'. כי המה מה שדיברו באלהים ובמשה כאמור לא ידעו אשר וסביביו נשערה מאוד וכמאמר חז"ל (בבא קמא נ'.) שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. וכבר כתבנו בזה במקום אחר באריכות שורש הדבר הזה. כי לפי ששורש נשמת הצדיק בא ממקום גבוה עליון ונורא מאוד וצריכה שתשוב שמה. ושם לפי ערך זכות ציחצוח אור הגדול והנורא במאוד בעולם רם ונשגב כזה צריכה להיות זכה וטהורה מלובנה בליבון נפלא הפלא ופלא שלא תמצא בה כתם דק מן הדק על חוט השערה בכדי שתוכל לסבול אור הנפלא הגדול והנורא המבהיק ומאיר שם אור בהיר הוא בשחקים. ועל כן הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה כדי שיוכלו להשיב אל מקום מחצבתם מקום אשר נלקחו משם. מה שאין כן שארי הנשמות שנלקחו מעולמות שלמטה אין מדקדקין עמהם כל כך כי יוכלו לסבול אור

עולם שנלקחו משם אף שלא יהיו זכים ובהירים כל כך. ולזה אמר הכתוב עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי רמז במה שאמר ושים אותו על נס, לעולם העליון אשר למעלה משבעת ימי הבנין. כי כל ענין הנס בא למעלה מטבע העולם והוא מעולם שלמעלה משבעת ימי הבנין והוא בחינת החמשים יובל הגדול נ' שערי בינה שבה סומך ה' לכל הנופלים וזה נ"ס ומשם היה שורש נשמת משה ולשם היה צריך להשיבה בעדן מקדם ששם עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד, ג'). ועל כן דקדק הקב"ה עמו על חוט השערה כי אין שיעור לזכות בהירות הנשמה שתוכל לסבול אור הנפלא והנורא ההוא. ועל כן והיה כל הנשוך וראה אותו וחי כלומר שיביט אל השרף אשר הושם על הנס כלומר אל אור הגדול והנורא השורף ומכלה כל הקוצים. שעל זה האור נאמר (שם ב', י"ח) והאלילים כליל יחלוף וגו' מפני פחד ה' ומהדר גאונו (ועל כן אמר עשה לך שרף ולא נחש והבן) באופן שאור הזה לא תוכל לסבול כתם קל כל דהו מחטא ועוון, ובזה ישוב אל ה' לאמר כי הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט והכל לטב הוא דעביד כי מדקדק עם הצדיקים על חוט השערה בכדי לזכותם לחסות תחת צל כנפיו בעדן גן אלהים עדן העליון. ויתחרט באמת על דברו באלהים וראה אותו וחי.

פסקה כא

וישלח ישראל מלאכים אל סיחון וגו'. עיין בדברי חז"ל והובא ברש"י פסוק זה מפני מה תולה השליחות כאן בישראל ושם במלך אדום נאמר (לעיל כ', י"ד) וישלח משה מלאכים וגו'. ואולם לפי מה שכתבנו שם שישראל חשבו למשה שהוא מתעצל בדבר הזה כי טוב לפניו לסבב הארץ בכדי להאריך ימי חייו במדבר ועל כן שלחו שם בני ישראל פעם אחר אל מלך אדום כאמור שם בדברינו. אשר על כן בראות משה כי נחשד בעיני ישראל לשלוח מלאכים בדברים אשר לא כן, בכדי שלא ירצה לתת את ישראל עבור בגבולו. לא רצה כאן לשלוח מעצמו וצוה לישראל שישלחו הם בעצמם ויבחנו דבריהם האמת אתם אם לא. וכן היה שלא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו גם לפי דבריהם.

פרק כב

פסקה ה

הנה עם יצא וגו'. להבין אמירת בלק בזה שהיה לו לומר הנה עם ישראל כסה וגו' כי מה נפקא מינה לו בזה אם הוא עם יצא ממצרים או לא. ואמנם כבר כתבנו שעיקר יראת בלק היה עבור שראה בהם שיש בהם איזה בחינה שנוצחים בזה שלא בכוחם. ולא מחמת שהם מרובים מכל העמים. רק איזה סגולה רוחנית בדבר בנצחונם. ולזה אמר הנה עם יצא ממצרים מה שנודע שאין בזה דרך הטבע כלל כי עבד אין יכול לברוח וכו'

ומכל שכן ס' רבוא כמאמר חז"ל (מכילתא על הפסוק עתה ידעתי י"ח, י"א) ועוד שכסה את עין הארץ הוא סיחון ועוג הנקראים עין הארץ (במדבר רבה כ', ז') שהיה כל עיני הארץ עליהם והוא כסה אותם ומחו את שמם. ואין זה כלל מדרך הטבע לומר שמרוב גבורת כוחם או מחמת רובם כי מי יתיצב לפני בני ענק. ובודאי יש בזה איזה דבר רוחני שהם סגולה מכל העמים לנצח שלא בדרך הארץ. ועל כן,

פסקה ו

ועתה לכה נא ארה לי וגו'. כי אין לי בשום דבר להוושע בזה לא בעם כבד ולא ביד חזקה כי אם בכח הרוחני שבך לקלל אותם בפה החזיר כי על ידי זה אולי אוכל נכה בו פירוש לחסר אותם ממעלתם הרמה שבהם כמו שפירש רש"י לחסר מהם ולא חסרון נפשות כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט כיון שנצחונם שלא בטבע רק לחסר אותם ממעלתם וסגולתם שיש להם מקונם וצורם.

או יאמר ועתה לכה נא ארה לי וגו' את אשר תברך מבורך וגו'. להבין דקדוק אומרו ארה לי ולא סתם ארה את העם וגו' וגם לדעת למה מזכיר לו כאן הידיעה שברכתו ברכה הלא כאן לא נצטרך כי אם לקלל כאומרו לכה ארה וגו' והיה לו לומר אשר תאר יואר לבד. והנראה על פי אומרם ז"ל בפסוק הזה (במדבר רבה כ', ז') כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו' מנין היה יודע שבשעה שביקש סיחון להלחם במואב היה מתיירא לפי שהיו גיבורים שכר בלעם ואביו לקלל את מואב שכן הוא אומר (במדבר כ"א, כ"ז-כ"ט) על כן יאמרו המושלים וגו' כי אש יצאה מחשבון וגו' אוי לך מואב וגו' לכך אמר כי ידעתי וגו' עד כאן. ואכן כי בזה עדיין יש להסתפק באופן הצלחת סיחון על ידי בלעם אם מחמת שבירך את סיחון והצליח במלחמתו או עבור שקילל את מואב. ונראה שעל כן אמר הכתוב וירא בלק וגו' את כל אשר עשה ישראל לאמורי ולכאורה מפני מה הזכיר דוקא אמורי שהוא סיחון ולא עוג שכפי הנראה היה עוג חזק ממנו כמאמר הכתוב (דברים ג', י"א) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים וגו'. ואכן עיקר יראתו היה ממה שראה מפלת סיחון. כי בראותו שנפל סיחון לפני ישראל הוכיח מזה כי ודאי לא בירך בלעם את סיחון במלחמת מואב. כי אם היה מברכו. הלא ידע שאשר יברך הוא מבורך ולא היו ישראל מנצחין אותו ובודאי קילל את מואב. ונמצא הוא מוכן לקללה מאז. ומה סיחון שלא נתקלל נפל לפני ישראל, מכל שכן הוא שתולין הקללה במקולקל. ולפי זה לא היה אפשר לבלק לבקש מבלעם שיברך אותו כי כבר ארור הוא מאז ולא תחול הברכה עליו כי אין ברוך מדבק בארור. ולא היה יכול לבקש כי אם לקלל את ישראל. ואמנם כי הוא גם כן מקולל ומה יפעל בזה ולכאורה אין לו תקנה אלא קבורה. ואכן כי כבר אמר עשו

(בראשית כ"ז, ל"ח) הברכה אחת היא לך וגו' וכן כאן בהיפוך וכי קללה אחת יש לו ויכול הוא לקלל את ישראל ח"ו בקללות נמרצות כל כך שיהיה מקולל אף נגד מואב שיוכל מואב לשלוט עליו. ולזה צוה בלק לאמר לבלעם בלשון הזה לכה נא ארה לי את העם פירוש שתקללם כל כך שיהיו מקוללים אף לי אף כנגדי יהיו הם המקוללים. ואם תאמר למה אני צריך לזה. לזה אמר כי ידעתי מכבר את אשר תברך מבורך וגו' ומוכח מזה שבודאי לא ברכת את סיחון כאשר נלחם עם מלך מואב הראשון וקללת את מואב. ואין תקנה כי אם באופן זה שיהיו ארורים אף לי ולנגדי כמדובר.

פסקה ח

לינו פה וגו' והשיבותי אתכם דבר כאשר ידבר וגו'. תיבת דבר לכאורה מיותר והיה די לומר והשיבותי אתכם כאשר ידבר ה' וגו' ויבואר על דרך מאמר חז"ל (מגילה י"ד:) ויאשיה גופיה היכי שביק ירמיה ומשדר לגבה אמרי דבי ר' שילא מפני שהנשים רחמניות הן. והענין הוא כי באמת ודאי אשר אין נביא רשאי לחדש דבר מעצמו בנביאות הקב"ה להוסיף או לגרוע. רק הוא כדרך המשל המשקה אשר תסנן ועוברת דרך הכלי. אז אם הכלי יש לה מתיקות בעצם. גם המשקה העוברת בתוכה מקבל מעט מתיקות אף אם המשקה אינו מתוק כל כך. וכן להיפוך אם הכלי מר הוא או עפוץ יקבל המשקה מעט מרירות לתוכה אף אם המשקה הוא מתוק בעצם. וכן בנבואת ה' יתברך כיון שהיא עוברת בפה הנביא אז אם הנביא הוא רך לבב ורחמן בעצם גם הנבואה מקבלת רחמנות ויורדת בחסד ואהבה ורחמים. וח"ו אם הנביא אינו רך לבב כל כך בטבעו ונמצא בו אכזריות, גם הנבואה מקבלת מדת אכזריות ויורדת בגבורה ודין. ועל כן קדוש ה' ירמיה הנביא שמצינו בו אכזריות לעוברי רצונו יתברך עבור קנאתו הגדולה בה' לאמור ח"ו ימחו על קדושת שמך כמו שמצינו לו בקללתו לאנשי ענתות (ירמיה י"א, כ"א-כ"ג), לא חפץ הקב"ה להעביר הנבואה דרך פיהו כי אם על ידי חולדה הרחמנית בעצם, שבמתק לשונה יומתק הנבואה קצת שתרד בחסד וברחמים. וכן כאן אצל בלעם הרשע עין רעה ואכזרי לאוהבי ה' זרע אברהם עבדו. סבר בדעתו כי אף שלא יוכל לשנות את דבר ה' קטן או גדול. רק כיון שיעבור הנבואה דרך פיהו, יתאכזר על ישראל בלשונו שתרד הנבואה בדין להרע להם. ועל כן כשבאו אליו שרי מואב וידברו אליו דברי בלק והוא ודאי כי הוא היה חפץ להרע לישראל יותר מבלק לגודל רשעו וגם היה בן ללבן הארמי אובד אבי כמאמר חז"ל (עיין ילקוט פרשה זו ובסנהדרין ק"ה.). ואמנם הנה ידע כי עם ה' אלה והוציאם ממצרים כתועפות ראם לו ולא הועילו חכמי מצרים בחכמתם והחרטומים והמכשפים בכשפיהם וגם הוא בעצמו היה באותו עצה עם פרעה כמאמר חז"ל (סוטה

י"א.) ולא היה יכול להם. כי הקב"ה כביכול שיבר והכניע כל בחינת הכשפים ומערכת המזלות וכוכביהם שהם קשורים בהם. רק בחינה זו יכול לעשות כשיתנבא עליהם מה', להתאכזר קצת בלשונו הרע שתרד באכזריות ובדין. ולזה אמר להם כי לא אוכל לעשות בכוחי בכישוף ובקללה. רק לינו פה וגו' והשיבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה'. פירוש שאני אשיב דבר הגם שיהיה כאשר ידבר ה' שאיני רשאי לחדש, רק כשאני אשיבו יהיה קצת כדבר היוצא מפי עצמי, שבידי להמירו במרירות בעין רעה ואכזריות.

או יאמר והשיבותי וגו'. שאני אשיבו מכאשר ידבר ה' שבידי להשיבו קצת לרעה על ידי העברת פי. וה' היודע מחשבות לבבו הרע אמר לו לא תאר את העם כי ברוך הוא ואמרו חז"ל (במדבר רבה כ', י') שאמר בלעם כששמע אומרו לא תאור. אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה לא מדובשך וכו'. ולכאורה מאין יבוא בלעם לומר אם כן אברכם הלא חלק הרע ישנא חלק הטוב והוא לא חפץ בברכה ותרחק ממנו. ואמנם כי חפץ להוריד הברכה דרך פיו להכניס בה אף וצרה בלשונו ועינו הרעה. ועל כן אמר לו הקב"ה אינם צריכים וכו' לא מדובשך וכו' כיון שכוונתך לעקוץ אותם עקיצת נחש בברכתך לא מעוקצך וכו'. ולזה כשבאו שנית השלוחים מבלק אמר להם לא אוכל לעבור את פי ה' וגו' לעשות קטנה או גדולה כלומר כי אפילו קטנה על כל פנים להמיר ברכתו במקצת לא אוכל ומכל שכן גדולה כי חתם פי שלא לדבר כלל לא בקללה ולא בברכה. ולא אוכל לעבור אפילו בקטנה כי אפילו קטנה אם ארצה לעשות אצטרך לעבור על דבריו שהזהיר שלא לדבר כלל. וזה אין בכוחי. ואמנם הנה בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ועל כן אמר לו הקב"ה אחר כך קום לך אתם כמאמר חז"ל (שם שם, י"ב). ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה. כלומר שלא תוכל להוסיף או לגרוע כלל עבור מהותך ורעתך בעצם, כי רק אותו תעשה ולא דבר אחר כלל כי לא היה כלל בחינת הדין באותן הימים ומה יועיל הרשע ברשעו אם אין דין למעלה. ואך אף על פי כן נתהפכו כל ברכותיו לקללות חוץ מאחד כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"ה: הובא בילקוט פרשה זו) שלא חפץ הקב"ה בברכת אותו רשע שלא יאמרו ברכותיו עשתה פירות כמאמר חז"ל (בראשית רבה ס', י"ג) גבי רבקה.

פסקה ט

ויבוא וגו' ויאמר מי האנשים וגו'. מלת עמך שבכתוב לכאורה מיותר ויתבאר על דרך אומרם ז"ל (עבודה זרה נ"ה.) החליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם וכו' וכן כאן הנה הקב"ה כיוון לטובה לשאלו מי האנשים וגו' כדי ליכנס עמו בדברים כפירוש רש"י. ואך הוא ראה וטעה לסבור שח"ו פעמים אין הכל גלוי לפניו. ואמנם כי בשתים טעה

כי היה מסופק בזה אם זה אמת שלפעמים אין הכל גלוי וכו' או על כל פנים היתה כוונתו בשאלתו לומר כי מי האנשים האלה האינם חשובים עמך שישבו אתך בצוותא חדא כמו שאמר למעלה וישבו שרי מואב עם בלעם. כי לצד רוח גבוהה שהיה בו. דן בנפשו שיכוון הקב"ה שאין כבודו לישב עם אנשים פחותים ממנו. ועבור זה הוסיף לו הקב"ה כביכול מלת עמך להחליקו בדברים. לשאת אותו עד תכלית גבהותו להוסיף לו גיאות על גיאות שיסבור שהקב"ה מקפיד על כבוד החמור. וזה הוא מפלתו כי גאות אדם תשפילנו (משלי כ"ט, כ"ג). ועל כן השיב להקב"ה,

פסקה י

ויאמר בלעם וגו'. כי לפי שהיה מסופק על שאלת הקב"ה אופן כוונתו כאמור. אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי. כי אם היה השאלה סתם שלא ידע ח"ו, הרי התשובה בלק בן צפור שלח, ולזה לבד לא היה צריך לומר מלך מואב. ואך על הספק השני אולי מקפיד ה' על כבודו אמר מלך מואב כלומר והרי הם שלוחי המלך ואפילו אם אינם חשובים כל כך איני מביט על חשיבותם כי אם על חשיבות מי ששלחם אלי. ולזה הרבה לספר לפני מלך עולמים ברוך הוא כל המעשה ואמר,

פסקה יא

הנה העם היוצא וגו' ויכס וגו'. ולכאורה מה לו לספר דבר אשר לא נשאל עליו, כי לא שאלו רק מי האנשים האלה ודי התשובה שהם שלוחי בלק. ואם יוסיף לשואלו למה באו, יספר לו. ואמנם לצד שהיה מסופק בשאלתו יתברך אולי הוא מקפיד על כבודו כאמור, והשיב שהם שלוחי המלך. והיה מסופק כי אפשר זה אינו אלא לתרץ ישיבתו והתחברותו עמהם בביתו, כי לאחר שבאו אליו בשליחות המלך מוכרח לקבלם בביתו בסבר פנים יפות אף שאינו לפי כבודו כל כך. אבל להלוך עמהם בכל הדרך זה ודאי אינו כבודו להלוך עם אנשים פחותים האלה. וגם לא יהיה תפארתו בזה בכל הדרך לפני בני אדם גם בני איש שילך עם הפחותים האלה. ועל כן סיפר לו שבאו בכדי שילך עמהם למואב בכדי לשמוע מפיו יתברך מה יאמר לו בדבר ההליכה עמהם. ולזה,

פסקה יב

ויאמר אלהים וגו' לא תלך עמהם וגו'. נתן לו חכה כבראשונה להחליקו בדבריו יתברך להעלותו על רוח גבוהה שיפול משם. ואמר לו, עמהם, שלכאורה מיותר. ואכן הכל בכדי שיסבור בלעם שההקפדה הוא על ההליכה עמהם דווקא פחותי ערך כאלה לצד כבוד גדלו. אבל לא על גוף הנסיעה. ולזה,

פסקה יג

ויקם בלעם וגו' מאן ה' לתתי להלוך עמכם וגו'. עמכם דייקא אין רצונו שאלך אלא עם שרים גדולים מכם כפירוש רש"י. כי כן אמר לא תלך עמהם. או אפשר לומר כי עדיין היה מסופק אם הכוונה על גוף ההליכה או על ההליכה עמהם. ולזה אמר מאן וגו' לתתי להלוך וגו' כלומר כי אילו נתן לי רשות להלוך היה לי תשובה על הכל שמסכים על גוף ההליכה ועל ההליכה עמכם. אבל עתה שמנע ההליכה לא ידעתי אם אין המניעה עבור עמכם שאין רצונו שאלך עמכם אלא עם שרים גדולים. ועל כן אומר הכתוב,

פסקה טו

ויסף עוד בלק שלוח שרים וגו'. שמלת עוד לכאורה מיותר ואמנם יאמר שעוד זאת עשה בלק לשלוח שרים רבים ונכבדים מאלה. בכדי שיתגלה בזה אופן כוונת ה' יתברך. כי אולי היתה ההקפדה על כבודו. עשה עוד זאת אולי על ידי זה יביאו אל ארצו. ואפשר עוד. לפי מה שכתב בעל אור החיים הקדוש (בפסוק ויבוא אלהים וגו') כי יקפיד ה' על כבוד בלעם בערך האומות כי הוא נביא עליהם וכו'. אולי כן הוא האמת שהיתה כוונת הקב"ה באומרו לא תלך עמהם כי אין כבודך להלוך עם נבזים האלה למולך. ועל כן אחר שהוסיף בלק שלוח שרים רבים ונכבדים נאמר,

פסקה כ

ויבוא אלהים וגו' קום לך אתם וגו'. אף שתחילה אמר לא תלך עמהם. ואולם עמהם דייקא אבל עתה קום לך אתם, אתם דייקא שבאלה כבודך (ולא נצטרך לדרשת חז"ל (סנהדרין ק"ה.) שאמרו בזה חוצפא אפילו כלפי שמיא וכו').

פסקה לט

וילך בלעם וגו' ויבואו קרית חוצות. חז"ל אמרו (מדרש רבה על פסוק זה והובא ברש"י ז"ל) עיר מלאה שווקים אנשים ונשים וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו אלו וכו'. והנה לכאורה הרי בלעם אמר לו הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר ומה יועיל רחמי רשע בלעם בזה. ואמנם כיוון רשעתו על דרך מה שאמרו חז"ל (מגילה י"ד:) למה הניח יאשיה את ירמיה ושלח אל חולדה וכו' מפני שהנשים רחמניות הן וכו'. והענין הוא כי כשהנבואה באה מפני הנביא הרחמן, ממתיק הוא בלשונו את הנבואה הקשה. ועל כן כששמע מפה בלעם שאמר, הדבר אשר ישים אלהים בפי וגו' הבין בזה שהנבואה יתאמר על ידו והקדים לעורר רחמנותו על עם מואב בכדי שימתיק הוא החזון הקשה אשר יאמר לו עליהם ואולם פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר כי שמו יתברך אמר לו מפורש ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר. כלומר אינך רשאי להוסיף או לגרוע על חוט השערה רק אפס הדבר אשר אדבר אותו תדבר בלי שינוי כל שהוא.

וגם בבית הרשע בעודנו במקומו אמר לו ואך את הדבר אשר אדבר וגו' כלומר רק זה הדבר בלי שינוי. ואמנם בלעם שידע כי לא יועיל רחמנותו בזה מה הלך הוא לשם. ואולם שסבר כי אפשר יעורר רחמנותו של הקב"ה על מואב הרשעה שלא יאבדם ועל זה נאמר וילך וגו' ויבואו וגו' מקיש ביאה להליכה שאף ההליכה היה בכדי שיבוא לראות עיר מלאה אנשים וטף ואפשר יעורר בזה רחמנות של שמו יתברך ויניחו לקלל את ישראל ח"ו.

פסקה מ

ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו. לכאורה לא ידענו מהשרים שהיו עם בלעם כי הלא לא לקח עמו כי אם את שני נעריו. וחז"ל אמרו (במדבר רבה כ', י"ז) שהתחיל בלעם חורק עליו שיניו על מעט המנה שלא שלח לו אלא בקר וצאן אחת ולכאורה די בזה לפני שלושה אנשים על סעודה הראשונה. ונראה שמלות ולשרים אשר אתו קאי על וישלח לבלעם. כלומר ששלח לו בקר וצאן וגם שלח לשרים אשר אתו אצלו לסעוד עמו בסעודתו ובגנאי בלק הכתוב מדבר שלא נהג עמו כשורה כי כאשר שלח אחריו אמר לו כי כבד אכבדך מאוד. והן עתה בבואו אליו לא די שלא קיבלו לביתו אל היכלי המלך להתאכסן אצלו. ועל כל פנים היה לו לילך אצלו לסעוד סעודה הראשונה עמו כי כן דרך הרוצה בכבוד האורח יסעוד עמו על כל פנים בסעודה הראשונה. או יעמוד עליו לשרתו הוא בעצמו או לצוות לשרתו ככל אשר יצטרך ובזה דומה כאילו אוכל עמו (וזה פירוש (בראשית י"ח, ח') והוא עומד עליהם וגו' ויאכלו כלומר לפי שעמד עליהם נעשה כאילו אכלו כולם יחד) מה שאין כן מי שאין מקבל אורח בעין יפה נותן לו לבד לאכול, ואכול ושתה יאמר לו והוא הולך מאתו ונראה בזה שלבו בל עמו שאינו מתרצה באכילה זו ואוכל מבלעדו. וכן עשה הרשע הזה שלא היה כבודו לסעוד עמו בעצמו ושלח לשרים אשר אתו משרתים שלו שיאכלו עמו להשתשתע בהם. ואולם כי הכל היה עבור השמועה הטובה ששמע מפיו לאמר הדבר אשר ישים אלהים כו' ומאז הבאיש ריחו אצלו כי ראה שלא נעשתה עצתו. ובדוחק היה מחפש עלילות ואמר אולי יישר בעיני אלהים כו'.

פסקה מא

ויהי בבוקר ויקח בלק וגו'. מגיד הכתוב רשעת בלק שלא ישן כשינת המלכים ג' שעות על היום ואחר כך לאכול דבר מה כדרך המלך קודם עשיית חפציו רק תיכף כעלות הבוקר זירז עצמו לקללה ויעלהו וגו' וירא משם קצה העם. נודע מה שאמרו חז"ל בכמה מקומות (זוה"ק חלק א', מ"ה:) שהעם הוא הפחותים שבעם. והם אותן שנאמר עליהם (במדבר י"א, ח') שטו העם ולקטו וכמבואר בזוה"ק (חלק ב', ס"ב:) שטות עשו מה שהלכו

ללקוט כי הלא הכשרים שבישראל ירד המן על פתח בתיהם ולא הצטרכו ללכת מפתח אהליהם כי האמינו בה' ובמשה עבדו שבודאי יתן ה' להם מזון ומחיה להניח ברכה אל ביתם. ואך מדלות העם שלא האמינו בה' דחקו את השעה ויצאו אל השדה ללקוט. ואותם הם שראה בלק ובלעם, כי הכשרים היו יושבים בתוך אהליהם ואיך היו יכולים לראותם. ורק אלו הפחותין ראה ומהם ירא בלק לפי שהיו חוטפין ושוללין מהם (כמאמר חז"ל במדבר רבה כ', ג').

פרק כג

פסקה ב

ויעש בלק וגו'. להודיע רשעתו כי לא צוה לאחר לעשות כדרך המלך רק ויעש בעצמו כי חפץ מאוד בבז יעקב ובנפילתן ח"ו. ונוסף לזה ויעל בלק ובלעם פר ואיל וגו'. כי הנה בלעם לא אמר שיעל הוא העולה על המזבח רק והכן לי בזה ז' פרים וגו' כי רצה בעצמו להעלות רק רשעת בלק היה גדול כל כך שלא היה יכול להמתין על העלאת בלעם וזירז עצמו להעלות העולה והטפיל בלעם אליו בהעלאה. ועל כן,

פסקה ג

ויאמר בלעם לבלק התיצב על עולתך וגו'. כלומר כיון שאתה העלית העולה כעיקר התיצב עליה כחיוב הבעלים להיות עומדים אצל קרבנם ואני אלכה אולי יקרה ה' לקראתי. כי אם הייתי מעלה בעצמי היה ה' מתגלה אלי אצל קרבני כמו בכל המעלים קרבנות גם שלא הייתי יכול ללכת עבור עמידתי אצל הקרבן. ועתה אלכה אולי יקרה ה' לקראתי כלומר הגם שאתה הקרבת הקרבן, אף על פי כן אם יקרה ה', לא יקרה לקראתך כי אם לקראתי. ואמר לו כן מפני גסות הרוח שבו. ואף על פי כן בלשון ספק אמר לו אולי וגו'. כי אמר שלפי שכבר הזהיר אותו על ישראל אחת ושתים אפשר לא ירצה עוד להתראות עליו. ואמנם כי טוב געֵרה במבין כתיב (על פי משלי י"ז, י') ולא בכסילים כמוהם. ולזה אמר לו,

ודבר מה יראני והגדתי לך וגו'. כי הנה מקום לבלק לומר לבלעם אמת כי ה' מתגלה אליך לבד ולא אלי. ואמנם אפשר הוא כדרך המעלה באוב שאמרו חז"ל (ויקרא רבה כ"ו, ז') שהמעלה רואה ואינו שומע מה מדבר, והשואל שומע ואינו רואה. ועל כן אלכה אתך לשמוע בעצמי מפי הגבורה מה ידבר ה'. ועל כן אמר לו ודבר מה יראני כלומר כי שם אין אומר ואין דברים ועל כן נקרא חזיון שהוא כמראה לבד כמאמר הכתוב (במדבר י"ב, ו') במראה אליו אתוודע, שהנביא רואה בדמיון שכלו בחידות בדרך משל ומליצה. רק במשה אדון הנביאים נאמר (שם שם, ח') פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות. ועל

כן אי אפשר לך לשמוע דברי ה' בדברו אלי כי אין לך שומע מאת המלך מלכו של עולם ברוך הוא, רק ודבר מה יראני והגדתי לך. ועבור כן וילך שפי שהלך יחידי לבדו בלא בלק כי הוא לא יראה ולא ישמע.

פסקה ד

ויקר וגו' את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר וגו'. מפני גסות הרוח שהיה בו אמר דברים אשר לא כן לפני אל אמת כי הוא לא ערך את המזבחות כמאמר הכתוב למעלה ויעש בלק וגו' וגם בהעלאה היה רק נטפל אל בלק כאשר כתבנו למעלה. ואמנם כן דרך גסי הרוח כשהוא נטפל על דבר מה אומר שהוא העושה את הכל. ועל כן,

פסקה ה

וישם ה' דבר בפי בלעם וגו'. דבר זה לא נודע פירושו וחז"ל נחלקו בו (סנהדרין ק"ה:) חד אמר מלאך וחד אמר חכה וכו'. וגם אנחנו נענה בעזרת ה' אלהינו עלינו לפי קט שכלינו. כי הנה כבר כתבנו למעלה. שנבואה היוצא מפי הנביא אף שאי אפשר לשנות מכאשר שמע מפיו יתברך, מכל מקום, העברת הנבואה דרך פה הנביא גורם לפעמים שינוי מדין לרחמים לפי ערך כח הנביא ומדתו אם בחסד או בדין ח"ו. שעל כן שלח יאשיה בימי ירמיה אל חולדה הנביאה ולא אליו לפני שנשים רחמניות הן כמאמר חז"ל (מגילה י"ד:). אף שאין נביא רשאי לחדש דבר מדעתו מכל מקום העברת נבואה במתק לשונו יוכל להשתנות עיין שם.

ואמנם עוד דבר אחד גדול מזה יש בזה. כי חז"ל אמרו (יבמות מ"ט:) כל הנביאים ראו באספקלריא שאינה מאירה ומשה ראה באספקלריא המאירה. והענין להבין לפי כח שכלינו הוא. כי כדמיון האספקלריא המאירה שכשאדם מביט בה אז רואה פנימו צח ובהיר ושלם בשלימות כל הפנים יחד כאילו עומד לפניו. מה שאין כן באספקלריא שאינה מאירה שאין אדם רואה דבר הנראה בה צח ובהיר ושלם בשלימות. כי אם במקום זה עין האדם ובמקום זה חוטמו ופה ואוזן שמתפרדים בה לחתיכות. ואדם המביט מוכרח לצרף כל האברים יחד וגם אינם בהירים כל כך וצריך האדם להבין מעצמו דבר הנראה בה שזה הוא במעט אשר נראה בה. כן היה חלוק נבואת משה משאר הנביאים. כי נבואת משה היה במראה ולא בחידות והיה רואה הדבר שלם בשלימות צח ובהיר שלא בחידה להבין משלו אחר כך כי אם הנמשל גופא הדבר שהיה צריך, היה רואה ומביט. מה שאין כן שאר הנביאים ראו הנבואה בחידות במשל ובמליצה כנבואת יחזקאל וירמיה ושאר הנביאים והיה הנביא מבין מדעתו ענין הנמשל והחידה, מה הנבואה והחידה מורה. ולפעמים לא היה רואה כי אם אותיות מצטרפות שלא כסדר והיה הוא מצטרפן כעין נבואת דניאל (ה', כ"ה) מנא מנא תקל ופרסין, וכדומה. והוא

בחינת אספקלריא שאינה מאירה שאינו רואה הדבר על בוריו הנכון, ולא כל הדבר כאחד על הסדר כי אם אות כאן ואות כאן וצריך להצטרפם.

ואפשר שגם עבור זה שלח יאשיה אצל חולדה להיותה רחמנית ולא אצל ירמיהו לפי שגם זה ביד הנביא אם הנביא במדתו רך לבב ומחפש זכות הבריות תמיד אז תיכף כשרואה החידה עולה לפניו משלו לטובה וחסד ורחמים והאותיות מצטרפים אצלו שיהיה אות לטובה כי זה חפץ לבו. וממילא כך נקבע הנבואה מה'. כי הנבואה הוא אור צלול ובהיר וכשהנביא שם מחשבתו בה'. אז היא נתפסת בזאת המחשבה לרוב בהירתה ונשארת כך (דמיון החלום שהוא בחינה מבחינת הנבואה ואמרו חז"ל (ברכות נ"ה:) כל החלומות הולכים אחר הפה לפי פתרונו אם רק הוא מעין החלום. כי נבואת החלום נתפסת בדיבור ההוא ונשארת כך. ואך לפי שהחלום אורה עב יותר הרבה מהנבואה לכן אינה נתפסת במחשבה הקלה כי אם בדיבור פה. מה שאין כן הנבואה הבהירה נתפסת במחשבה הקלה. ונשארת כך) ועל כן בנשים רחמניות שתיכף יעלה על המחשבה נמשל החידה לטובה ולחסד כך יהיה נשאר, וצוה ללכת אצלה והבן.

ועל כן זה היה דעת בלעם שהלך עם שרי מואב אף שכבר ידע שלא יוכל לקללם בשום אופן כי נצטוה לא תאר את העם. מכל מקום סבור שעל כל פנים כשתבוא אליו הנבואה שם לברכם, והנבואה בחידה היא ובאותיות מצטרפות, יוכל ברשעו לשום מחשבתו בה תיכף לרעה. אף שצריך להיות מעין החידה, מכל מקום יוכל לקלקל במקצת ולצרף האותיות על מחשבה לא טובה, וח"ו יהיה נשאר כך כאשר אמרנו. ואולם הנה האל הטוב שגלוי לפניו תעלומות לבב בני האדם, וידע אופני הליכת בלעם. שינה נבואתו משאר הנביאים. ונאמר וישם ה' דבר בפי בלעם כלומר דבר שלם בשלימות. ולא חצי דבר להיות רואה בחידות ובאותיות מצטרפות כעין חצי דבר. כי אם הדבר שלם על שלימותו שלא יוכל להשים בה שום מחשבה לרעה כי גלוי ומפורש היה הנבואה שלא בחידה. ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. כה ממש כשאתה רואה כה תדבר ולא תוכל להדמות כלל לדבר אחר (ונראה לרמז בזה באומרו וכה תדבר כי הנה תחילה אמר לו בלק לכה ארה לי וגו' ומבואר בזוה"ק שרמז על בחינת כה מלכותא קדישא עיין שם (ר"י:)) ולפי דברינו נדרש יפה דבר זה. כי נודע אשר בחינת המלכות הנקראת כה הוא האספקלריא שאינה מאירה שאין לה אור מעצמה כי אם מה שמקבלת מהשמש. וכל הנביאים שנבאו נבואתן ממדתה כולם ראו באספקלריא שאינה מאירה. ולא כן משה רבינו ע"ה שנקרא איש אלהים בעלה דמטרוניתא וקיבל אור השמש מאספקלריא המאירה. ועל כן אמר לו לכה ארה לי פירוש כי אתה ודאי תקבל הנבואה מבחינה כ"ה אספקליא שאינה מאירה

והוא בחידות ולא במראה ותוכל לאררם לי כלומר עתה בשבילי תראה להשים מחשבה לרעה בנמשל החידה ובצירוף האותיות מעין הנבואה. ואמנם זה הכל כשאין היחוד שלם בין תפארת ומלכות. ואז הענן מכסה הירח ומפסיק בינה לבין השמש ונקראת אספקלריא שאינה מאירה. אבל כשהיחוד הוא שלם בתפארת ומלכות ומקבלת אורה על נכון. אז והיה אור הלבנה כאור החמה. וגם הוא אספקלריא המאירה כמו השמש, והנבואה ממנה הוא במראה ולא בחידות.

והנה נודע שעיקר הפירוד בין השמש והירח הוא ח"ו כשהדינים גוברים בעולם ונעלה הענן לכסה הירח ואז נקרא בכסה ליום חגינו ואמרו חז"ל (ראש השנה ח'.) איזה חג שהירח מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה. כי ראש השנה הוא יומא דדינא והקב"ה יושב על כסא משפט לדין. וכשהדינים מתגברים אז הירח מתכסה בענן ואין מקבלת אורה מבית בעלה. אבל כשהחסדים מתגברים והדינים מתבטלים. אז נקרא והעלה אור שמשה ונסו הצללים ואורה כאור החמה. ועל כן באותן הימים שבלעם רצה לקלל שלא זעם ה' כלל ולא היה בחינת הדינים בעולם, ממילא היה היחוד בין תפארת ומלכות ולא היה נבואה אחרת כי אם נבואת אספקלריא המאירה במראה ולא בחידות. ועל כן וישם ה' דבר בפי בלעם דבר שלם ולא חצי דבר כנזכר והבן. כי בעת הפירוד חלילה נקראת המלכות חצי דבר שאין קומתה שלימה. אבל בעת היחוד קומתה שלימה מכל וכל ונקראת דבר שלם. וזה שם בפי בלעם בכדי שלא יוכל להשתנות ועל כן ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. כי בלק ברשעו שאמר לכה ארה וגו' שכיוון על נבואת אספקלריא שאינה מאירה אבל עתה הקהה את שיניו ואמור לו וכה תדבר. לא כה לבד כי אם וכה שהיא התחברות הו' בחינת התפארת אור השמש אל כה. ואז דבר שלם במראה ולא בחידות. כי האספקלריא שאינה מאירה, מאירה עתה מכל וכל.

ואפשר לזה אומר הכתוב (מלאכי ג', ו') אני ה' לא שניתי ואתם בני ישראל לא כליתם. פירוש כשאני בחינת המלכות יתיחד בשמי ה' אז נקראת אספקלריא המאירה ולא שניתי שלא יוכלו הרואים לשנות בראייתם לפי כח מדתם כי רואין הדבר במראה השלם. וגם ירמז על ימי בלעם שאומר הקב"ה שאזי אני ה' לא שניתי שהייתי בבחינת אני ה' ולא שניתי שלא היה יוכל להשתנות המראה. ועבור זה ואתם בני ישראל לא כליתם. שלא היה יכול בלעם להשים מחשבה לרעה בנבואתו. ואמר הכתוב לשון לא כליתם כי התוספות אמרו (ברכות ז'.) שהיה בלעם רוצה לומר לשון כלם ברגע הזעם עיין שם. ולזה אמר אני ה' לא שניתי שהיה היחוד בין תפארת ומלכות לפי שלא זעמתי באותן הימים שלא להפריד בין הדבקים ועל כן אתם לא כליתם שלא היה יכול לומר כלם בעת הזעם.

(ואפשר לומר קצת רמז לדברי התוספות הללו שכתבו שהיה יכול לומר כלם. לפי שאם היה הזעם באותן הימים והיה הוא עומד ומקבל מאספקלריא שאינה מאירה. ושורש המלה הוא מלך. וכשהיה רואה האותיות שלא בצירוף הנכון על בוריו היה יכול לצרף מאותיות מלך צירוף כלם שאותיות דדין כאותיות דדין) ועיין בדברינו להלן בפסוק לא הביט און ביעקב.

או יאמר וישם ה' דבר וגו'. כי הנה חז"ל אמרו (סנהדרין ק"ה:) מברכותיו של אותו רשע ניכר מה היה בלבו לקללם. ודקדקו בדבריהם לומר מה היה בלבו ולא מה שרצה. להורות שכבר היה הדבר בלבו ממש מוכן לקללם רק שעדיין לא הוציאו בשפתיו שהוא הלשון קולמוס הלב. כי לא אבה ה' לשמוע אל בלעם. על כן שם בפיו דבר אחר אשר לא כלבבו שהיה מוכן להוציא בשפתיו. ולא היה פיו ולבו שוין. כי לבו היה חומד להוציא דברים אחרים במאמר פיהו והוא אומרו וישם ה' דבר בפי בלעם. לא כרצונו שכבר היה בלבו להשים דבר בפיו. עקם ה' את פיהו. והוא שם דבר בפיו. לא כמו שהוא היה רוצה להשים בפיו. ואמר לו וכה תדבר. כה כאשר אני משים בפיך ולא כאשר עם לבבך. ובזה מוטעם יותר מה שכתב בזה הרב הקדוש בעל אור החיים (בפסוק הזה) ששם ה' מסך מבדיל בפיו כדי שיוכל לשרות שם דברו של הקב"ה וכו' עיין שם. כי כיון שהוצרך לחתום את פיהו שלא לדבר מה שבלבו שלא יהיה לשונו קולמוס לבבו. הוצרך להשים דבר אחר מדברו הטוב בפיו שכה ידבר. ואיך ראוי פה בלעם הרשע לשרות רוח דברו של הקב"ה על כן שם תחילה מסך מבדיל בין פיו ובין דברו הטוב כמו שכתב שם.

ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. כלומר כי הדיבור אשר נעשה על ידי המזבחות שייכים לבלק יותר ממך כי הוא המעריך והמעלה וכאשר אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ה.) שבשכר אלו הקרבנות זכה בלק ויצאה ממנו רות.

פסקה ו

וישב אליו והנה נצב על עולתו וגו'. לא אמר והנה עומד על עולתו כי אם נצב לומר שהוא מתקיים על עולתו על דרך מאמר הכתוב (בראשית כ"ח, י"ג) והנה ה' נצב עליו שפירושו מתקיים עליו (בראשית רבה ס"ט, ג') וכן נתקיים על עולתו שזכה על ידי זה זכיה גדולה שיצתה ממנו רות אמה של מלכות כדבר האמור.

פסקה ז

לכה ארה לי וגו'. יתבאר על פי אשר נודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל בליקוטי תורה ריש פרשת וישלח בסוד הש"י עולמות המוכן לצדיקים לעתיד לבוא כי שני מאות ושבעה מהם הם בבחינת החסדים והם המשמשים מעלות השחר עד חצי היום הראשון. בסוד הכתוב (בראשית מ"ד, ג') הבוקר אור כי בבוקר משמשים אלו הר"ז עולמות שמספרם או"ר

הנמשכים ונשרשין בחסד וברחמים. ומאה ושלושה מהם משמשים בחצי היום השני עד המנחה כי מנחה הוא גימטריא ק"ג לרמז על הק"ג עולמות שהם מסטרא דדינא וכו' עיין שם. והנה ידוע (בראשית רבה ע"ג, ג') שהצדיקים מהפכין את מדת הדין לרחמים, ולהיפוך הרשעים מהפכין ממדת הרחמים למדת הדין. והנה בלק מלך מואב הגדיל ברשעו כל כך שרצה להגביר הדינים ח"ו על ישראל שאף מדת הרחמים יתהפך לדין עליהם שעל זה רמז הכתוב ואמר (מיכה ו', ה') עמי זכור נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו'. כי זכור ידוע שהוא בסוד החסד מספר ע"ב קס"א הרמוז באור הבוקר. ובלק יעץ שאף הזכור סוד החסד יתהפך לדין על ישראל. ולזה אמר לכה ארה לי יעקב כי ארה הוא ר"ת עם הכולל. שגם שם רצה לנגוע בר"ת העולמות של חסד ואור להפכם לדין על ישראל. אבל מה ענה אותו בלעם בן בעור,

מה אקב לא קבה אל וגו'. כלומר כי אפילו מאלו הק"ג עולמות הנמשכין משורש הדין בסוד המנחה שמספרם אקב לא אוכל לקבותם משם כי הן לא קבה אל כלל פירוש שעתה הוא התגברות בחינת חסד אל כל היום שאינו זועם כלל בימים האלו ואין בחינת הדין נמצא כלל. ולזה אף מנחה ישיבו. שגם סוד המנחה סוד אקב ישיבו עליהם לחסד ולרחמים ומה אקב.

וישא וגו' מן ארם ינחני בלק וגו'. כלומר הנה בדבר הזה לקח אותי בלק בדברים כי הגם שמן ארם אני מבני בניו של לבן כמאמר חז"ל (במדרש (תנחומה בלק י"ב) ובגמרא (סנהדרין ק"ה). אמרו שהיה בן לבן ממש כי הוא בעור הוא לבן וכו') והן אבי כרת ברית עם יעקב שלא לעבור עליו את הגל לרעה. ואכן הנה אמר לי לכה ארה לי יעקב ושם יעקב ידוע שמורה על הפחותים שבישראל בבחינת עקב וסוף והנה על הדבר הזה אפשר לא הקפיד יעקב אביהם שלא לקלל את פחותי ערך שבבניו. ולכל זאת אמר לכה ארה לי פירוש שנגדי יהיו ארורים שלא יהיו בטובה כמותי אבל לא ארורים מכל וכל רק יהיה להם איזה שארית בארץ. ואולם להגדולים והחשובים שבהם לא צוה לקלל רק ולכה זועמה ישראל שאלו הנקראים ישראל בבחינת הראש (כי ישראל הוא אותיות לי ראש) יהיה להם זעם וקצף עבור צער אחיהם יתר העם. ואולם כי גם זאת לא אוכל עשות. כי,

פסקה ח

מה אקוב לא קבה אל. שאפילו בשעה שהיו ראוין להתקלל לא נתקללו כמאמר חז"ל (מדרש רבה על פסוק זה והוא ברש"י) ונמצא שגם הפחותים שבהם אינם ראוים לקללה. וגם ירמוז בזה על יעקב שנקרא אל כמאמר הכתוב (בראשית ל"ג, כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל ואמרו חז"ל (מגילה י"ח.) הקב"ה קרא ליעקב אל וכו'. ויעקב גם כשהזכיר עוונם שאמר

(שם מ"ט, ז') כי באפם הרגו איש, לא קלל אותם אלא אפם שאמר ארור אפם כי עז כפירוש רש"י. ומה אזעום לא זעם ה' כלומר מה אזעום על הצדיקים שבהם שיצטערו מאחיהם, כי הנה על ידיהם לא זעם ה' שהמה מהפכין מדת הדין למדת הרחמים וממתיקין כל בחינת הגבורות והדינים, ומבסמין העולם בחסד וממשיכין עליהם ועל כל בית יעקב וישראל, כל בחינת הברכה והחסד וחיים עד העולם. וגם מה אזעום להזעים את שמו יתברך כביכול, ואגרום להיות זועם ה'. הנה עליהם לא זעם ה' ועל ידיהם מתכפרין כל עוונות בית ישראל כי לא יחפוץ שמו יתברך לראות בצערם מה שיצטערו בצער אחיהם.וגם שהם ממתיקין כל הגבורות והדינים כאמור. ועל זה אמר,

פסקה ט

כי מראש צורים אראנו וגו'. כי ידוע מדברי מרן הרב ז"ל אשר צור הוא בחינת הדינים והמתקתן הוא בשרשן כשמעלין ומגביהין אותן למעלה לראש לשורש הדין ושם נמתק ונעשה בחינת הרחמים והחסד. ולזה כי מראש צורים אראנו כלומר אני מביט לראש ושורש בחינת הדין שעליהם. והנה שם הוא רחמים פשוטים וחיים וחסד לבאי עולם. והצדיקים שבהן מגביהין ומעלין כל בחינות הדינים לשם ושם נמתקין על ידיהם ומשפיעין עליהם שפע החיים והטוב עד בלי די (והנה נודע אשר המתקת הדינים הם באור החכמה והבינה ששם שורשם ושם נמתקין. ובחינת החכמה נקרא ראש בבחינת ראשית חכמה כי הוא הראש לכל המוחין ולזה אמר כי מראש צורים אראנו שמגביהין הצור לבחינת הראש ראשית החכמה ואז ההופכי הצור אגם מים שנמתק ונעשה בבחינת החסד להשפיע מטובו לכל בריה. ומגבעות אשורנו, ירמוז על אור מדת הבינה כי היא במדה השמינית ממטה למעלה וכולן כלולין בה וכל אחד כלולה מעשר הרי שמונים כמספר גבעה. גם היא נרמזת בשם אהי"ה ביודי"ן ברבוע עולה ת"ק כידוע ועם אהי"ה הם מספר מגבעות. וזה אומרו ומגבעות אשורנו שהם מעלין הדינים לאור החכמה והבינה ושם נמתקין). וגמר אומר הן עם לבדד ישכון וגו' כי למעלה נאמר ויגר מואב מפני העם מאוד וגו' ויקץ מואב מפני בני ישראל, ופירושו כי היה ירא מאוד מפני העם שלא ישחיתוהו. וחוץ לזה כץ מפני בני ישראל, כלומר אפילו אם לא יעשו לו דבר היה דבר זה כקוץ בעיניו שיתעלו ישראל לגדולה כי שונא גדול היה לבית ישראל, תיפח רוחו ועצמותיו. ועל כן אמר לכה ארה לי יעקב כלומר שלא יעלו לעולם לגדולה יותר ממני כי לא אוכל לסבול גדולתם. וגם בעת הגיע זמן קיצנו להשפיל מלכותינו לא יעלו הם יותר מאתנו. ולזה אמר לו כאן, לא כן הוא כאשר אתה רוצה, כי הן עם לבדד ישכון ובגוים לא

יתחשב שאין להם יחוס ושותפות עמכם ואפילו אם כולכם תאבדון, יעלו הם לגדולה. ולזה אמר לו,

פסקה י

מי מנה עפר יעקב. כלומר מי יכול למנות גדולתן אפילו כשהם בדיוטא התחתונה ונמשלין אז לעפר. והנה הכל נעשה מן העפר אפילו גלגל חמה כמאמר חז"ל (בראשית רבה י"ב, י"א). ונמצאת למד שהם ארץ חפץ שהכל נעשה מהם גם כשהם במדרגה התחתונה. ועוד הנה כל האומות כשהם נופלין שוב אין להם תקומה ועליהם נאמר נוע תנוע ארץ כשכור וגו' עד נפלה ולא תוסיף קום. וישראל כשהם נופלין עד לעפר יש להם תקומה כמאמר הכתוב (שמואל-א ב', ח') מקים מעפר דל, וכמאמר (שמות רבה א', ט') חז"ל בפסוק (שמות א', י') ועלה מן הארץ כשישראל הם בירידה התחתונה מיד הם עולים ואומר (תהלים מ"ד, כ"ז) כי שחה לעפר נפשינו וגו' אז קומה עזרתה לנו וגו'. הרי שאפילו כשנמשלו לעפר תרב גדולתן למאוד והכל עבור ששורשן הוא בבחינת עפר יעקב שהלבנה העליונה שנמשלה לבחינת יעקב כמאמר חז"ל (חולין ס':) עתידים צדיקים שיקראו בשמך יעקב הקטן וכו' והוא בבחינת עפר יעקב והיא שעומדת להם ולבניהם אחריהם בכל דור ודור ומצילם מיד כל הקמים עליהם. וזה הכל כשהם בבחינת יעקב שהוא עקב דמיון עפר הארץ שלמטה מד' יסודות. ומזה ראה והבן ומספר את רובע ישראל פירוש מי יוכל לספור רוב הגדולה והמעלה כשהם רובעין ורובצין בבחינת ישראל שאין חקר לגדולתן למעלה למעלה שאין ערוך אליהם ולא יאומן כי יסופר כי לא יומד ולא יספר.

או יאמר ומספר את רובע ישראל. על דרך מאמר חז"ל (בראשית רבא צ"ד, ט') במספר הע' נפש שמנה עמוסי בטן משעה ששמשו מטותיהן. וזה הכל יגיד על גודל האהבה וחיבה מקונם וצורם עליהם. והכל בכלל, גדולים וקטנים צדיקים ופתוחים, על כולם משפיע שפע החסד מחסד אל כל היום ושפע הרחמים משמו הגדול והקדוש הוי"ה יתברך וממתיק כל הדינים מעליהם מראש צורים ומגבעות הכל כאמור למעלה. וכשהם בירידה התחתונה מיד עולים ומי יעמוד נגדם. ולזה,

פסקה יא

ויאמר בלק וגו' לקוב אויבי וגו' והנה ברכת ברך. כי כשמוע בלק דברי הנבואה הזאת הבין עד היכן הדברים מגיעים מהמתקת הדינים ממקור הרחמים ומהמשכת החסד אל המדות עליונים ומשם על ראש יעקב וישראל. ראה את מכאוביו כי נעשה היפך מאשר זמם לעשות. ועל כן צעק בקול מר לקוב אויבי וגו' והנה ברכת ברך כלומר שברכת את הבריכה העליונה שמשם יורדין כל בחינת הברכות על בית ישראל הנקראת ברכה

(ואפשר לזה יאמר הכתוב (בראשית י"ב, ג') ואברכה מברכיך, כלומר שאברך את בחינת הברכה המברך אותך להשפיע אליה שפע הברכה למען תברכך בכל טוב). ולזה,

פסקה יב

ויען ויאמר וגו'. והנה לכאורה אחד מהם מיותר והיה די בויאמר לבד או בויען. ואמנם הנה נודע (רש"י דברים כ"ו, ה') כי כל עניה בקול הוא, והוא כעין כעס וחימה. והענין הוא, כי מדרך העושה דבר שאינו רוצה לעשותו, רק שהוא מוכרח לעשותו מפני אחרים המכריחים אותו לכך. כשבא אחד אצלו ומתקצף עליו לומר למה אתה עושה הדבר הזה, אז הוא מתכעס עד מאוד כי אומר בלבו לא די שיש לי עגמת נפש מעצמי בעשותי זאת כי בא גם הוא לצערני לקצוף עלי לאמור למה אתה עושה כזה. וכמו כן כאן בבלעם הרשע כי ודאי היה לבו דוה עליו ונשפך דמו על כל דיבור ודיבור שאמר טוב על ישראל. ואך כי מה היה לו לעשות שהקב"ה נתן רסן וחכה בפיו והוכרח לומר שלא ברצונו כמאמר חז"ל (מדרש רבה פרשה זו כ', י"ח והובא ברש"י). ועל כן כשאמר לו בלק מה עשית וגו' לקוב אויבי וגו'. ענה לו בקול וכעס מה אתה מצעריני הלא גם אני ידעתי כל הדברים הנאמרים בפי כי נכלל בם כל המתקת הדינים וכל הברכות הטובות על ראש ישראל ולבי דוי, אבל מה אעשה כי הלא את אשר ישים ה' בפי אותו אשמור לדבר כלומר שאני מוכרח לשמור כל דיבור ודיבור וכל אות ואות שיוצא מפי שלא להוסיף על זה או לגרוע על חוט השערה, רק כאשר שם ה' בפי. בכדי שיתמשך על ידי זה כל בחינת הברכה על דעת אל עליון ברוך הוא, השם דברים האלה בפי, והוא שלא ברצוני. ואכן רסן וחכה נתן בפי לשמרני שלא להוסיף או לגרוע רק לדבר כדברים האלה, כי חפץ לברך את עמו ישראל באהבה בדברים העומדים ברומו של עולם, וניתן ספורות למו. ואפשר עוד לומר כי על כן נאמר ויאמר גם כן המורה על אמירה רכה. כי על כל פנים בהיות דבר ה' בפיו ודאי טעם בחכו איזה טעם הטוב כי לא ימלט שלא יורגש טעם הטוב מדבר ה' אף ברשע גמור אך שלבו בל עמו בזה כי לא חפץ בברכה. ועל כן ענה בקול וכעס על מכאוב לבו ואמר באמירה רכה, על טעם הטוב שהרגיש בדברו. ואמר הלא את אשר ישים ה' בפי אותו אשמור לדבר. וכמו שמובא בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים לפי דרכו עיין שם.

[28]

כי מראש צורים אראנו. נראה בביאורו על פי אשר היה דברינו למעלה (בפרשת חוקת) בענין חטא משה בסלע שהכהו ולא דיבר עמו. ולכאורה מה ניכר הנס יותר בדיבור מהכאה וכי זה טבע להוציא מים מסלע על ידי הכאה. ושורש הדברים בקיצור מופלג

[28] מחמת המשך הקודם לא נקבע במקומו (פסוק ט') כי אם כאן.

הוא. כי ידוע אשר עיקר דרך עבודת האדם הוא העבודה אשר הוא מאהבת לבבו אל ה'. שלא מצד היראה יראת העונש. כי זה אינו עובד ה' כי את עצמו להיותו ירא מעונש עצמו עונש גופו בעולם הזה או עונש נשמתו בעולם הבא. שעל כן אמרו חז"ל (ברכות ה'.) יקרא קריאת שמע אם נצחו מוטב ואם לא יזכור לו יום המיתה. ולמה לא יזכור לו בתחילה. ואמנם כי בחינת הזכרת המיתה הוא בחינת יראת העונש ואין זה עבודה המעולה. אך תחילה לפעול עמו בבחינת האהבה לקרות קריאת שמע אולי על ידי זה יוכנע יצרו וזה יותר טוב. וכשאינו פועל עמו באהבה ח"ו אז הוא מוכרח לצאת בחרב לקראתו להזכיר לו יום המיתה והעונש כדי שיתפחד מאימת הדין. ועל כן תחילה בצאת ישראל ממצרים שהיו עדיין מטומאים ומזוהמים בזוהמת מצרים לא היה כלל אז בכוחם ללמוד בחינת האהבה לה'. והיה דרכם והילוכם הכל בבחינת יראת העונש. ולכן היה השפעתם גם כן הולך בבחינת יראת העונש שהוא בחינת הכאה במטה. ועל כן נאמר והכית בצור וגו' ללמוד בזה דרך היראה להעם על כל פנים יראת העונש. אבל אחר כך כשהיו ארבעים שנה במדבר והיה אחר קבלת התורה כבר היו צריכים לבחינת האהבה. ועל כן רק ודברתם אל הסלע ולא והכיתם. וכמאמר חז"ל (ילקוט פרשת חקת רמז תשס"ג) היה לך ללמוד פרק אחד. הכל להורות לעם ה' עבודה האמיתית עבודת האהבה וכו' עיין שם בדברינו.

ונקדים עוד בזה מה שאמרנו בפירוש הכתוב (עמוס ג', ב') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם עוונותיכם. והוא תמוה לכאורה כלפי לייא לפי שאנחנו החשובים אנו לוקים יותר וכבר דיברו חז"ל בזה (עיין ילקוט שם). והנראה לנו בזה הוא. כי אינו דומה כלל חטאת בני ישראל לעוונות האומות. כי חטאת האומות אינם דוקא כי אם בדברים המטונפים והעכורים עד מאוד כמו גילוי עריות עבודה זרה שפיכות דמים וכדומה בשבע מצוות שלהם. אבל עוונות שאינם בגדר הזה לא נחשבים אליהם כלל לעוון. ופוק חזי ההיפוך בישראל, שנצטוו בששה מאות וששה מצוות יותר מהם. ואחר כל זה נאמר (תהלים נ', ג') וסביביו נשערה מאוד ואמרו חז"ל (בבא קמא נ'.) שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. וראיה קלה או שמיעה או הליכה מה שאינה לה', פגם הוא בישראל. ואפילו מחשבה קלה שאינה עבירה כלל רק שהוא צורך עצמו ואינו מכוון לדבר הנוגע לעבודתו יתברך, פגם הוא בישראל קדושים, כאשר ביארנו כמה פעמים. כי כל דבר שאינו נוגע בכוון אמת לשם ה' שורה עליה בחינת הסטרא אחרא, כשמה סטרא אחרא, פירוש צד אחר שאינו לה'. ובביאור אמרו (יומא פ"ו.) היכי דמי

חילול ה' אמר ר' יוחנן כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילה. הרי שעוונות בני ישראל הם דקים מן הדקה.

ואפשר לזה רמזו חז"ל שאמרו (גיטין נ"ו.) שדא ביה מומא איכא דאמרי בניב שפתים, ואיכא דאמרי בדוקין שבעין. מילתא דלדידהו לא הוי מומא ולדידן הוי מומא וכו'. כי ניב שפתים הוא שיחה קלה שהאדם מדבר שלא לצורך גבוה. או דוקין שבעין ראיה קלה שהוא קלה למאוד להסתכל שלא לשם ה'. מה שבאומות לא הוה זה מומא כלל כי אפילו הרבה יותר חמור מבחינת אלו הותר להם. ובישראל גם בזאת הוה מומא שקשה על ידי זה להתקרב למלך עולמים ברוך הוא אם נמצא בו מבחינות הללו.

והענין הוא כי נראה במלכותא דארעא. מלך שיש לו עבדים רבים ושרים ויועצים זה גדול מזה וזה גדול מזה. כל הגדול מחבירו מוכרח לשמור עצמו יותר בדברים אשר לא נאים. כמו עבדים הפחותים לא יחשב לו לחטא כי אם עד שישתכר כשיכורו של לוט וילך בשווקים וברחובות ויפול ברחוב שיכור לתוך הטיט והכלבים יסבבו אותו. זה יחשב לו לחטא. אבל לא יחשב לו לחטא על מה שאוכל הרבה ושותה הרבה בביתו. או על מה שאינו לומד חכמת הטכסיסי מלחמות וכדומה. כי לפי עבותו וגסותו וריחוקו מאור פני המלך אינו צריך יותר. ואולם שר הגדול ממנו כיון שנקרא שם שר עליו, בזיון הוא לו אם ישתכר לפעמים אפילו בביתו. כי אין נאה לפני השר לצד שהוא רואה את המלך על כל פנים פעם אחת בשנה. וכן הוא במדריגות רבות לאלפים. ואולם היועץ הגדול העומד לפני המלך ומדבר עמו תמיד זה צריך לשמור עצמו ביותר בראיה ובדיבור ובחכמה. שאם מדבר יותר מהנצרך פגם הוא לו. וכן כשהוא רואה ומסתכל בדבר שאינו ראוי חטא הוא לו. או אם ימצא רבב על בגדו דקה מן הדקה. כבר הוא אינו ראוי לעמוד לפני המלך. וכן הוא בישראל עם האומות. שהאומות גם נשמתם הוא גס ועב מבחינת חיות הארץ לא יותר שעל כן נקראים עמי הארץ, ורחוקים מאור פניו יתברך. לא נחשב להם לחטא כי אם עבירות הגסות העכורים למאוד. אבל בישראל ששורש נשמתם חלק אלוה ממעל וקרובים ועומדים בסוד אלהינו יתברך הם צריכים לשמור עצמם ביותר ויותר שיוכלו לעמוד ולשרת לפני מלך עולמים ברוך הוא, ולהיות סוד נשמתו זכה ונקיה בלי שום כתם כל דהוא.

וזה שאמר הכתוב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם. פירוש לפי שאתם הקרובים ועומדים לפני, אפקוד עליכם עוונותיכם דייקא אלו העוונות שאינם שייכים רק לכם שבשאר האומות אין זה נחשב כלל לחטא ועוון, אבל עוונותיכם הוא. כי הקרוב אל המלכות צריך להיות בדוק וזך מכל וכל. ועל כן אין

אתם דומים לשאר האומות שעליהם איני פוקד כי אם עבירות חמורות. ועליכם אני פוקד קלות דקה מן הדקה, עבירות שאדם דש בעקביו וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים מ"ט, ו') עוון עקבי יסובני. וזה ענין מאמר הכתוב (משלי ג', י"ב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח. כי לפי שה' אוהבו והוא צריך לעמוד לפניו ולראות בכבודו, צריך להתיסר ביסורין בכדי שיהא זך ונקי כלי מוכשר וראוי לעמוד בסוד אלהינו בעולמות העליונים גבוהים ורמים להנות מאור פניו יתברך. ועל כן המקבלן באהבה מתברך בכל הברכות יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצליח. כי אחר שנזדכך חומרו באהבתו לה' שיוכל לקבל אורה מאורו יתברך, ממילא כל בחינת הברכות בו וכלום חסר מבית המלך.

והנה חז"ל אמרו (סנהדרין ק"ה:) מברכותיו של אותו רשע ניכר מה בלבו לקללם וכו' ועל כן הנה בלעם הרשע שרצה הכל להזכיר גנותן של ישראל. היה בדעתו להזכיר מעשה הצור הרומז לפחיתות ישראל כי לב האבן להם וצריכים הכאה ובחינת היסורין והדינין ליראם ביראת העונש בכדי להכניסם תחת רשות הדין חלילה. והקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו הפכו לטובה שהיה מוכרח לומר זה הלשון גופא שחשב לרעה, עתה יתאמר לטובה. ולזה אמר כי מראש צורים אראנו פירוש אפילו מראש הצורים. בחינת הצור הרומז לחטאת האדם לב האבן, אראנו. אראה חשיבות ישראל העולה על כולנה כי הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב שענותיהם המה קלים דקה מן הדקה שבשאר האומות לא נחשב כלל זה לעוון. וזה יגיד שבחם ומעלתם כי גדולים ורמים המה וקרובים לאלהיהם אשר כתם כל דהוא יפגום בהם. ומי יוכל להזדקק ללגיונו של מלך. ועיין בפסוק שאחר זה בדברינו ותבין זה יותר.

עוד יאמר הן עם לבדד ישכון וגו'. על פי אומרם ז"ל (בראשית רבה ס"ב, ה') בפסוק (בראשית כ"ה, י"ח) על פני כל אחיו נפל ולהלן הוא אומר (שם ט"ז, י"ב) על פני כל אחיו ישכון. בזמן שאברהם אבינו קיים, ישכון. וכשמת אברהם נאמר בו נפל. והנה בישראל מצינו בהיפוך שאפילו בעת הנפילה שלהם לא נקראו נופלים כמאמר הכתוב איכה ישבה בדד שאפילו כשנשארה בדד אף על פי כן בבחינת הישיבה הם לא ח"ו בבחינת הנפילה לומר איכה נפלה וגו' ועיין בזוה"ק (פרשה זו רי"ב). והנה חז"ל אמרו (ילקוט בפסוק זה) הן בלשון יונית אחד וכו'. ולזה אמר הן עם לבדד ישכון כלומר כי בדבר זה הם מיוחדים ומשונים מכל האומות כי הם אפילו לבדד בעת שנעשים בבחינת בדד ח"ו להיות יושבים בדד אף על פי כן ישכון שלא נאמרה בהם נפילה כי אם בחינת ישיבה בחינת השכינה. ולהיפוך ובגוים לא יתחשב שבחינה זו לא יתחשב כלל בגוים כי הם אפילו בגדולתם נאמר בהם נפילה כאומרו על פני כל אחיו נפל ומכל שכן בירידתם כמדובר.

פסקה יג

ויאמר אליו וגו' לך נא וגו' אל מקום אחר. מלת אחר לכאורה מיותרת והיה די לומר אל מקום אשר תראנו משם וגו'. ואפשר לומר על דרך מאמר הכתוב (דברים כ"ד, ב') ויצאה והיתה לאיש אחר ואמרו חז"ל (סוטה ו'.) אחר מן הראשון, זה הוציא רשעה מביתו וזה הכניסו וכו'. וכן כאן מקום אחר מן הראשון זה הוציא רשעה מאתו שלא הניח הקללה לחול שם, וזה אפשר יכניסה.

אפס קצהו תראה וגו'. יבואר על דרך אומרם ז"ל (ברכות ל"ב:) בפסוק (ישעיה מ"ט, ט"ו) גם אלה תשכחנה וגו' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אם אין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה עגל אמר הקב"ה גם אלה תשכחנה. אמרו שמא תשכח לי מעמד הר סיני אמר להם ואנכי לא אשכחך וגו'. הרי שמדרכי חסדי אלהינו יתברך לזכור הטובות לישראל ולשכוח רעתם מאתו כי הקב"ה הוא כל יכול ויכול לשלול הידיעה מאתו בדבר שרוצה מה שאין כל בריה יכולה לעשות. כי אם האדם זוכר דבר מה אינו יכול לשכוח זאת מאתו. והקב"ה יכול גם זאת לשכוח מאתו. דבר שרוצה. וכמאמרם ז"ל (בראשית רבה ח', ד') בעת בריאת העולם הפליג דרך רשעים מנגד פניו שנאמר (תהלים א', ו') כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד. שהאביד בשעת מעשה זאת מפניו בשביל לברוא העולם לקבל תענוג מנשמות הצדיקים. ואמנם הרשעים האכזרים שרצונם בקללה ולא חפצים בברכה, דרכם להזכיר כל מיני הרעות מהאדם ולא הטובות כלל. ועל ידי זה ממשיכין ח"ו הדינים והרעות על האדם ההוא כידוע.

והנה חז"ל אמרו (ספרי פרשת בהעלותך) בפסוק (י"א, א') בקצה המחנה במוקצין שבהם לשפלות. ולזה אמר בלק לבלעם אפס קצהו תראה שלא תראה רק המוקצין שבהם והשפלים ואת זה תזכור ותעורר לפני בוראם. וכולו לא תראה פירוש השלימות שבהן והטוב לא תראה ותזכור כלל. ועל כן השיב לו בלעם על זה, לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל. כי אלהיהם הוא בהיפך מזה שאינו חפץ לזכור כלל ולראות ברעתם כי גם אלה תשכחנה ששוכח מעשה העגל ולא חפץ לראות האון והעמל שגורם המעשה העגל, וכן כל עוונותיהם. רק ה' אלהיו עמו. פירוש זה שקבלו את ה' להיות לאלהיו במעמד הר סיני, זה עמו זה זוכר להם. ותרועת מלך בו. זה שנעשו ישראל אחים וריעים אליו, זה בו. וזוכר להם זאת ומצרף יברכך לטובה ולא לרעה, לברכם עבור הטובות ולא יקללם על רעתם היפך ממה שאתה רוצה.

וקבנו לי משם. אומרו לי והיה די לומר וקבנו משם. ואמנם אמר לו כי אפשר לא תוכל לעשות דבר גדול להכחידם מן הארץ כאשר ביקש מתחילה אולי אוכל נכה בו ואגרשנו

מן הארץ שלא יבואו לרשת את ארץ ישראל. על כל פנים דבר קטן עשה וקבנו לי שלא יוכלו ליקרב אלי ויהיו קובים לנגדי על כל פנים.

פסקה יד

ויקחהו וגו' ראש הפסגה וגו' ויבן שבעה מזבחות וגו'. המזבחות האלו הוסיף מדעתו כי לא אמר לו בלעם שיבן המזבחות והראיה שלמעלה הוזכר שמו על כל פנים בהעלאה שאמר ויעל בלק ובלעם פר ואיל וכאן לא נאמר כי אם ויעל פר ואיל וגו' כי לא היה די לפניו כדי רשעתו שהעלהו ראש הפסגה שבאה משם פרצת ישראל והמקום עצמו גורם לרעה. והוסיף עוד המזבחות לומר כי גם זאת אעשה ואפשר תוכל הקללה לחול על ידי שניהם. ועל כן,

פסקה טו

ויאמר וגו' התיצב כה על עולתך ואנכי אקרה כה. שלכאורה אין פירוש למאמרו ואנכי אקרה כה. ואולם כי אמר לו כי הן אתה בשתים תתחכם לגרום ביאת הקללה. אחת בדבר המקום הרע הזה המוכן לפורעניות. והשנית בזכות הקרבנות שאתה מקריב. ועל כן התיצב כה על עולתך פירוש אתה התיצב כה במקום הרע הזה ותגרום הקללה. והשנית על עולתך בזכות קרבנותיך תביא רעה להם. אבל ואנכי אקרה כה שלי אין במה להתיצב כי אם שאקרה כה פה במקום הזה והמקום תגרום לקללה. ועל כן,

פסקה טז

ויקר ה' אל בלעם וגו'. כי שמו יתברך ויתעלה אין מקפח שכר כל בריה וכאן כנראה שמשך בלעם קצת את ידו מלחפש מקום שיוכל לקלל. כי הלא בתחילה נאמר וילך בלעם עם בלק ויבואו קרית חוצות כי הלא אף שבלעם גר היה במדינה בארץ לא לו והיה צריך להמתין עד אשר יוליכו בלק אל המקום אשר ייטב בעיניו, מכל מקום לגודל רוב טפל רשעתו הלך הוא עם בלק לחפש מקום לקלל את ישראל וצוה לו להעריך מזבחות וקרבנות. וכאן לא הלך בלעם כי אם אחר בקשת בלק שביקש מאתו לך נא אתי אל מקום אחר. וגם לא צוה לו להעריך מזבחות ולא העלה הקרבנות כאמור. ונראה מזה שמשך ידו במקצת אחרי ראותו כי טוב בעיני ה' לברך את עמו ישראל באהבה. על כן ויקר ה' אל בלעם כי עד הנה לא הקרה שמו יתברך אליו כי אם בבחינת אלהים בחינת הדין כי חרה אף ה' הוי"ה הרחמים כי הולך הוא ולא רצה להתראות אליו בשם הזה. ועתה זכה שהקרה ה' שם הוי"ה אליו מדת הרחמים והוא דבר גדול מאור לכלב כמוהו. ועל כן תיכף וישם דבר בפיו כי למעלה הפסיק הענין בין ויקר לוישם כי ויקר היה מבחינת אלהים הדין והשימה היתה משם הוי"ה הרחמים לדבר טוב על ישראל וכאן ויקר וישם כי שניהם היו מבחינת שם הוי"ה הרחמים. וכאן לא נאמר בפי בלעם כאמור למעלה רק

בפיו, לומר ששם ה' דבר מה שהיה בפיו מכבר כי כבר בירך את ישראל ועתה שם ה' דבר כמו כן, ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר כלומר כן תדבר כאשר דברת לברך את בית ישראל לברכה ולא לקללה.

פסקה יז

ויבוא אליו והנה נצב וגו' ולמעלה נאמר וישב אליו. כי עתה לא הלך בלעם משם לראות אולי יקרה ה' לקראתו ועל כן לא אמר ואלכה וילך שפי כאשר למעלה רק ואנכי אקרה כה כלומר פה במקום הזה לפי שהמקום הזה גורם כאשר כתבנו למעלה רק החזיר פניו ממנו ונתרחק מעט בכדי לקבל הנבואה ותיכף ויבוא אליו וגו' כי היה סמוך ונראה אליו. **ושרי** מואב אתו ולמעלה נאמר הוא וכל שרי מואב. כי הנה באמת בלק לא ראוי למלכות היה ומנסיכי מדין היה רק שמנוהו עתה לצורך שעה כמאמר חז"ל (במדבר רבה כ', ד' ומובא ברש"י) ועל כן היו שרי מואב שוין אליו במעלה ולזה נאמר למעלה הוא וכל שרי מואב שוין בדמיון. ואך כשהעלה בלק את בלעם ראש הפסגה ואמרו חז"ל בזה (שם שם, י"ח) בלק היה קוסם יותר מבלעם שראה את הפרצה שעתידין ישראל להפרץ שם וכו'. ולזה כאשר ראו שרי מואב כי גדול הוא במעלה גדולה קוסם קסמים יותר מבלעם, נעשו טפלים אליו. ועל כן נאמר ושרי מואב אתו כלומר טפלים אליו.

ויאמר וגו' מה דיבר ה'. פיו הכשילו שאמר מה דיבר ה' שם הוי"ה הרחמים ובודאי הוא לא ידבר כי אם טוב על עמו ונחלתו. גם לפי מה שכתוב למעלה שבלק היה סובר שהוא ישמע את דבר ה' עיין שם. והגם שכבר לא שמע בדיבור הראשון אמר בלבו לפי ששם אין המקום ראוי לדיבור, ובלעם הלך מאתו שפי לבדו, ועל כן לא שמע. ואך כאן שהיה המקום ראוי ובלעם לא הלך מאתו כמו שכתוב למעלה. היה אומר בלבו אם היה דבר ה' אל בלעם ודאי הייתי שומע ומדלא שמעתי ודאי לא דיבר בו ה' ועל כן אמר לו בדרך צחוק מה דיבר ה' כלומר ודאי לא דיבר עמך מטוב ועד רע. ולזה,

פסקה יח

וישא וגו' ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי וגו'. כלומר קום אתה ושמע ממני האזינה עדי כתרגומו אצית למימרי כי אינך ראוי לשמוע את דבר ה'. או אפשר שגם הוא אמר לו בדרך צחוק בהיות כי אתה אומר שאתה גם כן ראוי לשמוע קום בלק ושמע ונראה אם תשמע. והנה שמיעה הוא מרחוק (כפירוש רש"י בפסוק האזינו השמים וגו') ולזה אמר לו קום ושמע מרחוק. או אם לא תשמע מרחוק, על כל פנים האזינה עדי, כלומר האזין מקרוב דבר ה'. ואולם כי לא תוכל לא לשמוע ולא להאזין אחת מצד עצמך שאינך ראוי והשנית שאתה בנו צפור. כי אף אם היית אתה כדאי מכל מקום הנה הדבר תולה גם במשפחה (על דרך אומרם ז"ל (קידושין ע:) אין השכינה שורה כי אם על משפחות

מיוחסת וכו') ואתה הנה אביך קטן הערך מאוד ואתה גדול ממנו שעל כן נקראת בנו צפור וזה מעכב אותך מלשמוע את דבר ה'. ולא כן בלעם שהיה בן לבן הארמי כמאמר חז"ל (סהנדרין ק"ה.) הוא לבן הוא בעור וכו' וכבר נגלה אליו ה' בימי יעקב ואמנם כי אף על פי כן נאמר בנו בעור שהיה מנה בן פרס לגבי אביו וכמאמר חז"ל (במדבר רבה כ', כ') כי אל לבן נגלה הקב"ה בחלום הלילה כמאמר הכתוב ויבוא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה וגו' ולא כן בבלעם שנאמר בו נופל וגלוי עינים שנגלה לו בהקיץ לא בחלום. וזה פירוש גלוי עינים שהתפאר עצמו שהוא גדול משאר נביאי האומות שהם לא יראו ולא ישמעו כי אם בחלום כמו אבימלך ולבן. וגם באליפז התימני נאמר (איוב ד', י"ג) בסעיפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים. מה שאין כן הוא בגלוי עינים בהקיץ.

פסקה כ

הנה ברך לקחתי וגו'. יבואר על פי הידוע בסודי אלהינו יתברך. כי כל האורות היורדים מלמעלה על השפעות העולמות באור ישר, אחר כך הם חוזרים לעלות בסוד אור חוזר בסוד העלאת המיין נוקבין להוריד על ידי זה הורדת המיין דכורין וכן לעולם. ואפשר לזה אמר הכתוב (ישעיה נ"ה, י') כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וגו'. ולכאורה מלות מיותרות יש כאן, כי הלא לא היה לומר כי אם כאשר ירד הגשם והשלג וגו' והרוה את הארץ וגו' כי זה הוא הנצרך לו. ומה לו להאריך בסיפור ושמה לא ישוב. ועוד כי מהיכא תיתי היה ההוא אמינא לומר שהגשם ישוב לשמים וכי אין בשמים גשם. הלא דבר הוא.

ואמנם כי כן הוא האמת שכל הברכות וההשפעות היורדין לעולם הלא כולם אור ה' וחיותו המה ואינם נשארים בעפר הארץ הגשמי כי אם אחר שעשו הצטרכותן בזה העולם אז האורות הללו עולין למעלה בסוד אור חוזר בסוד העלאת המיין נוקבין ועל ידי זה יורד עוד כל בחינות הברכה לעולם באור ישר ואחר כך חוזרין לעלות למעלה וכן לעולם. ולזה אמר הכתוב כי הן אמת אשר הגשם והשלג היורדין שהם אורות שמו יתברך, ודאי שהם ישובו ויעלו למעלה אבל ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה וכו' כלומר שלא ישובו כי אם אחר שהרוה הארץ ועשה פעולתו וברכתו כראוי ואחר כך יעלה למעלה להוריד עוד הברכות על ידי זה.

ולזה אמרו חז"ל (ברכות נ"ט:) מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה כי זו היא יציאת החתן לקראת כלה הניכר בגשמים שאחר פעולת הברכה להרות הארץ יעלה בסוד אור חוזר איתערותא דלתתא מן הכלה אל החתן לקבל השפעתו. ואז החתן יוצא לקראת כלה אחרי שהיא הולכת אליו. והבן. וזה סימן להרות הארץ כי שמה לא ישוב כי

אם הרוה את הארץ ועל כן אז חייב להודות לה' כי פעולת הברכה ניכרת. ונחזור לענין כי מכל הברכות והשפעות הטובות יעלה אור חוזר מזה למעלה. והנה נודע אשר כל בחינת אור חוזר הוא בחינת הדין, כי בחינת החסד הוא בחינת אור ישר שהוא הורדת הברכה והשפע לעולם. אבל אור חוזר לעלות למעלה הוא בחינת הקימוץ והדין. ועל כן באותן הימים ימי התחברות בלק ובלעם להרע לישראל שלא זעם ה' כלל ולא היה שום בחינת הדין בעולם. הוכרח גם זה בחינת אור החוזר להתעכב שלא יעלה כלל בחינת אור חוזר למעלה שלא יתעורר הדין ח"ו. והנה בלעם הרשע טעה בזה שכשראה שאין הדין באותן הימים הכריח עצמו לברך את ישראל וסבור שכיון שימשיך הברכה לעולם ממילא יעלה אחר כך אור הברכה למעלה אחר הפעולה בסוד אור חוזר ויתעורר הדין ויוכל אז להוריד הדין ח"ו על ישראל. אבל לא כן היה כי גם אור החוזר נתעכב אז. ולזה יאמר הנה ברך לקחתי שלקחתי הברכה לעולם וברך כלומר שעשה הפעולה. וכבר היה מחויב שישיב האור למעלה. ולא אשיבנה שלא אוכל להשיבו להיות בבחינת אור חוזר. ומה עוד לעשות.

פסקה כא

לא הביט און וגו'. יתבאר על פי אשר כתבנו במקום אחר בביאור מקרא כתוב בטענת אברהם (בראשית י"ח, כ"ה) והיה כצדיק כרשע וגו'. והענין כי הנה מצינו כמה פעמים שהקב"ה עושה טובות לאדם ומגדיל עליו חסדו אף שאין האדם כדאי עתה לטובה הזו. כי לא נכון לבבו עם אלהים עתה להיות ראוי לחסדי ה'. מכל מקום האל הטוב שהכל צפוי לפניו ומביט לסוף דבר בקדמותו ורואה שאדם הזה ייטיב מעשיו אחר זמן הזה ויהיה ראוי לחסד זה, מקדים לו חסדו ועושה לו גם עתה בחסדו על סמך שייטיב מעשיו כי אין מוקדם ומאוחר לפניו כי הוא יתברך קודם הזמן. וכיון שגלוי לפניו שעתיד זה להיטיב מעשיו עושה עמו בחסד מעתה. כמו שהיה בצאת ישראל ממצרים שלא היו ראוין לנס כאשר אמר משה (שמות ג', י"א) וכי אוציא את בני ישראל וגו' ואמרו חז"ל (שמות רבה ג', ד') באיזה זכות אוציאם וכו' והשיב הקב"ה וזה לך האות כו' תעבדון את האלהים על ההר הזה שיקבלו התורה, ובזכות הזה אוציאם עתה ואין מוקדם ומאוחר לפני. ולא זה בלבד כי אם אף אם האדם הזה לא היה ראוי לנס זה עד יום מותו אבל עתיד לצאת מבניו ובני בניו עד סוף כל הדורות צדיק אחד שייטיב מעשיו על נכון הרי הקב"ה עושה לו נס בשביל זרע צדיקים שעתיד לעמוד ממנו. וכמאמר חז"ל גדול מה שנאמר בעשרת השבטים מבסדום כו' ונשתיירו בשביל הצדיקים שעתידים לעמוד מהן.

וכן לוט ובנותיו ניצולו עבור דוד המלך ע"ה שהיה עתיד לצאת מבניהם כמאמר חז"ל (בראשית רבה מ"א, ד'). וכן ביעקב אשר פדה את אברהם וכדומה (שם ס"ג, ב').

ואכן כל זה הוא במדה טובה שייטיב לאדם עבור הטבת מעשיו לעתיד אבל לא במדת הפורעניות שירע לאדם בשביל מה שעתיד להרע לפניו יתברך ואינו דן את האדם הזה אלא כשעתו כמאמר חז"ל (שם נ"ג, י"ד) אצל ישמעאל שאמרו המלאכים מי שעתיד להמית בניך בצמא וכו' אתה מעלה לו באר אמר להם הקב"ה באשר הוא שם, עכשיו מה הוא צדיק וכו' עד כאן. ואפשר לזה יאמר הכתוב (ישעיה ל"ג, ט"ו) עוצם עיניו מראות ברע כי בחינת הראיה הוא למרחוק. והנה בטובה כביכול הקב"ה רואה למרחוק לסוף דבר בקדמותו וצופה ומביט עד סוף כל הדורות בכדי לגמול חסדו גם עתה עם האדם הלזה. אבל ברעה אינו כן כי עוצם עיניו מראות ברע שיעשה האדם אחר כך ואינו זוכר לו זאת קודם עשותו. ולזה אברהם אבינו כשהיה מתפלל על הסדומים אמר אולי ימצאון שם וגו' ולא אמר אולי יש שם כי הקב"ה אינו צריך לחפש בכדי למצוא אם טוב נמצא. ואכן כי מציאה ירמז על בחינה זו הראייה למרחוק כמאמר חז"ל (בראשית מ"א, ד') בפסוק (תהלים פ"ט, כ"א) מצאתי את דוד עבדי היכן מצאתיו בסדום ופירוש שראה אותו בסדום בלוט ובנותיו (ועל כן אמרו חז"ל (בבא מציעא ב'.) סלקא דעתך אמינא מאי מצאתיה ראיתיה וכו'). ועל כן אמר אולי ימצאון שם בדרך המציאה ראיה הלז שעתידים להיטיב מעשיהם או שעתידין חמשים צדיקים לעמוד מהן ובזכות זה תציל אותם. ואם תאמר שלא תביט על הטוב העתיד לבוא אז ח"ו והיה כצדיק כרשע שהצדיק והרשע שוין בעיניך שלא תביט על הצדיק העתיד לבוא להיטיב בזכותו כמו שאינך מביט על הרשע להרע עתה עבור רשעו ומדה טובה שוה למדת הפורעניות. ולא כן מדתך כי מדה טובה מרובה על הפורעניות אחד מחמש מאות כמאמר חז"ל (תוספות סוטה י"א. בשם התוספתא וברש"י פרשת יתרו כ', ו') והארכנו בזה במקום אחר.

והנה ישראל במצרים ידוע (שמות רבה כ"א, ז') שהיה ביניהם עובדי עבודה זרה כטענת שר של מצרים על הים הללו עובדי עבודה זרה וכו' (זוה"ק חלק ב', ק"ע:). ואך הקב"ה אמר ראה ראיתי שתי ראיות אני רואה בהם שעתידין לעמוד במעמד הר סיני ולקבל התורה מאהבה כמאמר הכתוב (שמות י"ט, ב') ויחן שם ישראל נגד ההר ואמרו חז"ל (במכילתא) כולם בדיעה אחד ולב אחד לאביהם שבשמים. ואלו השתי ראיות, אחת הם. כי מיד כשיצאו ממצרים מטנופת זוהמת עבירות שבידם מעבודה זרה, אז מחמת נפילתם עד כה ללא טוב, יעלו למעלה למעלה עד לקבל התורה. והוא כדמיון ציפור הנמלט מפח שבעת המלטו יעופף בכח גדול ויתעלה למעלה למעלה כי נמלט מפח יוקשו. ועל כן

אמר הכתוב (שם א', י') ועלה מן הארץ כי דוקא לפי שהם בירידה התחתונה בארצות מצרים המזוהם, מזה יעלו למעלה למעלה (עיין שמות רבה א', ט'). ועל כן אמרו חז"ל (עיין מגילה ט"ז.) כשהם נופלים נופלים עד לארץ וכשהם עולין עולין עד לרקיע כי עבור הנפילה שהוא עד לארץ על ידי זה יעופפו למעלה עד לרקיע בכח גדול כי נמלטו כצפור נמלטה מפח יוקשים שמעופף בכח גדול עד למעלה. ועל כן גם על ידי הנביא אמר הקב"ה (עמוס ט', ז') את ישראל העליתי מארץ מצרים אף שהיה די לומר העליתי ממצרים לבד ואכן שיאמר כי לפי שהיו שם בארץ מצרים בבחינת הארציות בתכלית הירידה עד לעפר ועבדו לאלהי הארץ על כן העליתים ועלו למעלה למעלה כי עלו משם בכח גדול באהבה עזה וחזקה כמי שבורח מבית השביה שבורח ועולה בכל כוחו. והוא כעין המבואר בזוה"ק (בראשית קכ"ט) בבחינת בעלי התשובה בלשונו שם זכאין אינון מאריהון דתשובה דהא בשעתא חדא ברגעא חדא וכו'.

והנה אומות העולם לא האמינו כלל שה' הוציא את ישראל ממצרים לפי שידעו שהיו במצרים עובדי עבודה זרה כמו המצריים. ועל מה זה ירד אלהים לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים אם שניהם שוין שניהם עובדי עבודה זרה. וזאת לא האמינו כי ה' יעשה הטובה בשביל הטבת האדם אחר כך. ואף אם היה נכנס זאת קצת בלבבם, דנו ודאי שכשם שיביט ה' על הטובה העתידה כן יביט על הרעה העתידה. ולמה זה יזכור להם להוציאם על ידי מתן תורה וישכח במעשה העגל, הלא אין שכחה לפני כסא כבודו. כי הגוים בטבעם אכזרים הם כמאמר הכתוב אצל הגבעונים לפי שהראו אכזריות בבני שאול (שמואל-ב כ"א, ב') והגבעונים לא מבני ישראל המה. כי בני ישראל בטבעם רחמנים וגומלי חסדים (יבמות ע"ט.) ולא כן האומות. ועל כן אי אפשר כלל ליכנס בלבבם אופן טובת חסדי המקום ברוך הוא לפנים משורת הדין שידין את האדם כשעתו ולא יביט על הרעה העתידה ועל הטובה יביט ויביט כי מדה טובה מרובה וכו' כנאמר. ואמרו בלבם כי ודאי ישראל מעצמן עלו ממצרים על ידי מקרה הטבע או הכישוף וכדומה כי רבו עבדים המתפרצים על אדוניהם. ועל כן אמר בלק הנה עם יצא ממצרים כלומר שיצא מעצמו שלא בגבורת אלהיהם. ועל כן אפשר להזדקק להם כי בודאי לא האל הוציאם כי מה נשתנו אלו מאלו. ולזה השיאו בלעם בדבר ה' כי לא כמו שאתה סובר הוא כי לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל וכל בחינת הבטה וראיה הכל הוא למרחוק כאמור. כלומר שאינו צופה ומביט על הרעה שעתידים לעשות ח"ו כי עוצם עיניו מראות ברע אבל ה' אלהיו עמו מה שעתיד אדם מישראל לקבל עליו ה' לאלהיו ולעשות רצונו זה עמו ואל זה יביט להיטיב לו קודם עשייתו. ותרועת מלך בו מה שישראל עתיד להיות

בבחינת ריע להקב"ה (כמו (תהלים קכ"ב, ח') למען אחי ורעי וגו') זה בו שזה עולה לפניו מה שייטיב באחריתו. או יאמר ותרועת מלך בו כלומר אהבת וריעות מלך המלכים קשורה בישראל ועל כן ייטיב להם על הטובה ולא ירע על הרעה. ועל כן הנה אל מוציאם ממצרים לא כמו שאתה סובר שיצא מעצמו. כי אם אל הוציאם ממצרים. והטעם לפי שראה והביט אשר כתועפות ראם לו שהם עתידים לעופף ולעלות למעלה בכח גדול רב וחזק כגבורת הראם באהבה עזה ברשפי אש שלהבת י"ה עד שנעשו אחדים ומיוחדים לאביהם שבשמים בבחינת ויחן שם ישראל נגד ההר בלב אחד כאיש אחד כאמור. וזה הביט להיטיב להם אבל לא הביט און ביעקב כמדובר.

עוד יבואר לא הביט און ביעקב וגו'. על דרך המבואר בדברי מרן הרב ז"ל כי כל יניקת החיצונים אינו אלא מבחינת אחורים דקדושה ולא מבחינת הפנים. ואפשר לזה ירמזו חז"ל באומרם (ברכות ו'.) אלמלי ניתנה רשות לעין לראות לא היינו יכולין לעמוד בפני המזיקין. ולכאורה יקשה מה בכך שאין אנו רואין אותן עם כל זה יכולין להזיק ח"ו כאשר הם רואין אותנו. ואכן הנה ידוע שכשאין המזיק מביט בפני האדם לא יוכל להרע לו כמו שאיתא בזוה"ק (וירא ק"ח:). ועל כן כיון שאין החיצונים יונקים מבחינת הפנים דקדושה כי אור הפנים מגרש ומסלק כל בחינת החיצונים ואין להם רשות להביט שם. הנה כמו כן אין להם רשות להביט בפני האדם כי אם מאחוריו, ובזה אנו יכולין לעמוד מפניהם כי לא יראו בפנינו. וזה אומרם אלמלי ניתנה רשות לעין לראות פירוש אם היה רשות לעין המזיקין לראות את פני האדם לא היינו יכולין לעמוד מפניהם ואך אין להם רשות בזה כי כל אחיזתם הוא בבחינת אחורים לא מהפנים (ומה שיקרה לפעמים שיוזק אדם מהם אין ראיה מיחידי בני אדם ובמקום דשכיחא הזיקא וחז"ל מכללות ישראל מדברין). וזה אומרו כאן לא הביט און ביעקב פירוש שהאון הוא בחינת החיצונים אינו מביט לעולם בפני יעקב שיוכל להרע להם ח"ו. והנה הבטה יורה על ההסתכלות בטוב בפני האדם. וזה אין רשות להם גם ביעקב שהם פחותי הערך שבבני ישראל, בכדי שלא יוכלו לעשות להם איזה רעה ח"ו. ואמנם על כל פנים רואין אותן מאחוריהם. ואולם בישראל שהם הצדיקים שבבני ישראל לא יוכלו לראותן כלל וכלל כי גודל אור הקדושה ששופע עליהם מלמעלה מגרש ומבריח כל בחינת החיצונים ואינן יכולין לראות בהם. ועליהם נאמר (תהלים צ"א, ד') באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה וגו' יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש וגו'. כי אור הקדושה שעליהם מפילן לפניהם חללים חללים ולא יזכו לראותו. וזה אומרו ולא ראה עמל בישראל שבישראל לא ראה אותם העמל כלל. ואמר הטעם כי ה' אלהיו עמו ששמו יחופף עליהם כל היום ותרועת מלך בו ששכינת

מלכיהון ביניהון כתרגומו. ועל כן הם נסתרים בסתר כנפיו סלה. וכל החיצונים מתגרשין וברחין מהם בלא יוכלו לראות בלבושיהן מכל שכן בגופם.

ועוד יאמר ה' אלהיו עמו וגו'. כי נודע אשר כל אחיזת ויניקת החיצונים מהקדושה אינו כי אם כאשר לא נעשה הזיווג והיחוד השלם במדת הקדושה. ואולם כאשר שמותיו של הקב"ה בסדר המדות והפרצופים העליונים הנוראים אין שום אחיזה ויניקה להחיצונים ואז נאמר (שם צ"ב, י') יתפרדו כל פועלי און. כי אז אור ברכת ה' שורה בכל בחינות הקדושה, ובמקום הברכה אין קללה ואין שטן ופגע רע. וממילא יורד אור הברכה הזו על ראש עמו ישראל למטה. ואז נאמר (שם צ"א, י"ג) על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין, ואין שום נגיעה ושליטה מהחיצונים לבית ישראל. ולזה אמר כי על ידי הצדיקים שביניהם המכונים בשם ישראל הנה ה' אלהיו עמו שהם מיחדים שמותיו ברוך הוא ומראות הנוראות במדות העליונות. ואז ודאי אין שטן ופגע רע לא למעלה ולא למטה. ואמר עוד ותרועת מלך בו כלומר הנה אפילו בעת ששמו יתברך יושב על כסא הדין לשפוט את עמו ועולמו ואז הנה כל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה ואז היו יכולין החיצונים לשלוט בהן ח"ו כי כל אחיזתם בדין הוא וצוה להם שמו יתברך להיזכר לפניו בזכרון תרועה ובזה הקב"ה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים וכל הקליפות והחיצונים בטילין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין כנאמר (שם פ"ט, ט"ז) אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון. וכבר כתבנו שבכל מקום שנמשך אור פניו יתברך אין שום שליטה להחיצונים כי באחור המה עומדים לאחור ולא לפנים. ולזה אמר ותרועת מלך בו שאפילו בעת שליטת הדינים כמו באחד לחודש השביעי יום הדין נאמר (במדבר כ"ט, א') יום תרועה יהיה לכם ואפילו בשאר ימות השנה כשעת צרה הוא ליעקב והדין שולט ח"ו. צוה הקב"ה להריע לפניו ויושע ה' ביום ההוא כנאמר (שם י', ט') וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם. ובזה ראה והבין כי אין מקום לקללם ולהרע להם כי ה' אלהיהם שומרם ומצילם מכל צד יום ולילה. וגמר אומר,

פסקה כב

אל מוציאם ממצרים וגו'. הנה לא אמר אל הוציאם ממצרים כי אם מוציאם לשון הוה שתמיד הוא מוציאם ממצרים. כנודע שגאולת מצרים נוקב ויורד עד ימות המשיח שעל כן מצות עשה מן התורה להזכיר יציאת מצרים בכל יום תמיד כנאמר (דברים ט"ז, ג') למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. כי ראשית השיעבוד והגלות היה

במצרים. ועל כן בו הופיע שמו יתברך אור הגאולה בראשון וראשונה. ואולם כי אור הגאולה הזו לא פסקה והיא עומדת תמיד לגאול את ישראל מכל מעיקיהם והצרים אותם. ועל כן אמר שמו יתברך למשה כששאלו (שמות ג', י"ד) מה שמו מה אומר אליהם אהיה אשר אהיה ואמרו חז"ל (ברכות ט:) אהיה עמם בגלות זה אהיה עמם בגלות אחר. ולכאורה למה הזכיר כאן גליות אחרות וכאשר שאל משה. ואמנם כי בגאולה זו גואל הקב"ה את ישראל בכל דור ודור מכל צריהם. וכל גאולות שבארבע מלכיות הכל נעשה באור הגאולה הזו שעל כן נאמר (שמות י"ב, מ"ב) הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם. ועל כן אהיה אשר אהיה ודאי כי הכל יהיה נעשה באור הזה. ולזה אמר לו הנה אל מוציאם ממצרים, תמיד. שאור גאולת מצרים עומדת להם לעד ולעולמי עולמים. ומי אשר יבוא להזדווג להם ולעשות להם רעה. כי מי בכל העולם מעוננים ומנחשים וקוסמים כאשר היו במצרים, ושמו יתברך הכם עשר מכות במצרים, ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות. ובזה עיניך תראנה אשר כתועפות ראם לו ואמרו חז"ל (גיטין ס"ח: הובא ברש"י) תוקף ראמים אלו השדים. כלומר כי כל הקליפות והחיצונים תחת ידו הם, והוא השבירם והכניעם בשבר אל שבר. ואור הגאולה עומדת להם תמיד ומי יעשה להם דבר. ולזה סיים,

פסקה כג

כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. כלומר שלא יזיק להם שום נחש וקסם עבור אור הגאולה הזו שכבר הכניע במצרים כל המנחשים והקוסמים. ועוד נוסף בהם מעלה על מעלה אשר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. פירוש שנאמר להם כל העתים שבשנה מה פעל אל בהם. בכדי שיעשו גם הם כמו כן למלאות רצון אביהם שבשמים על ידי זה ולהמשיך עליהם כל בחינת החסדים ולהמתיק הדין מעליהם כמו בכל מועדי ה', שנקראו מועדי ה' עבור שהם המועדים והעתים המיוחדין אליו ברוך הוא להופיע נהורא ולהשפיע מטובו לבריותיו. וזה הוא תענוג ושמחה גדולה לפניו יתברך. והודיע זאת לבניו למען ידעו מדת היום לשמוח בשמחתו ולהללו בישועתו ולהמשיך כל הטובות והברכות על ראשם. וכן במועד יום הדין צוה להם לתקוע בשופר ולהריע לפניו להמתיק הדין כאשר כתבנו למעלה. וכן בכל מעשיהם שעושים הכל עושים למטה כאשר נעשה למעלה כמו שאיתא בזוה"ק כמה פעמים זכאה חולקיהון דאינון דקא משתדלי באורייתא דידעין אורחוי דקודשא בריך הוא. ועל כן מי ידמה להם ומי ישוה להם שכולם דוגמת מעלה. מחנה מול מחנה, בנים מול בנים, והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו, ומה נעשה להם.

פסקה כד

הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא. פירוש הנה תחילת קימה שלהן הוא בבחינת נוקבא מוחין דקטנות אבל אחר כך כארי יתנשא בבחינת מוחין דגדלות שלושה פעמים שם ע"ב חושבן אריה כנודע. והכל נעשה על ידי הצדיקים המיחדין הכל וממשיכין אור המוחין אל המדות העליונות. ובזה לא ישכב עד יאכל טרף שעל ידי היחוד שעושין בלילה בקריאת שמע הורגין את המזיקין כמבואר בזוה"ק (פרשה זו רי"א:) ובדברי הרב ז"ל (פרי עץ חיים, שער קריאת שמע פרק ה') שיכולין להרגו בכל לילה אלף וקכ"ה מהם. ורמז לו בזה באומרו עד יאכל טרף ודם חללים ישתה. כי טרף ודם חללים ישתה עולה חושבן זה אלף קכ"ה ומ"ז יותר, לרמז על יחוד הוי"ה ואהי"ה כי עיקר יחוד הקריאת שמע הוא יחוד אבא ואימא ששם הוא יחוד זה, לומר שעל ידי יחוד הזה הורגין אלף קכ"ה מהם בכל לילה כאמור.

גם יאמר כלביא יקום. כי כלביא עולה ס"ג והוא שם במדת הבינה, ומשם בא כל בחינת אור השמחה ואור החירות מיצר הרע ומשיעבוד מלכיות כידוע. ואמנם לפי שמשם דינין מתערין הוסיף לומר וכארי יתנשא כלומר שהם מתנשאים ממנה בבחינת הארי שלושה פעמים חסד להמשיך בכל השלוש קוין בחינת החסד ומשם על ראשם ועל זרעם עד עולם.

פסקה כה

ויאמר בלק וגו' גם קב לא תקבנו וגו'. הנה זה פלא שיחפוץ בלק שלא יקללם והלא הוא החפץ בקללה מעודו. ואמנם כי אמר לו אחר שאמרת שהם שולטין על כל בחינות הקליפות והחיצונים ואם כן אין מקום במה לקללם. כי הקללה עצמה שהיא בחינת הקליפה לא תוכל לקללם אחרי שהם שולטין עליה. ולזה אמר לו גם קב לא תקבנו כלומר הנה רואיני שגם הקוב שהיא הקללה עצמה לא תקבנו שלא תוכל לקללם. ואמנם על כל פנים גם ברך לא תברכנו. שגם הברכה לא תברכם שלא תמשוך אתה הברכה אליהם לברכם ומה לך להמשיך הברכה אליהם הלא זה בידך הוא על כל פנים להיות בשב ולא תעשה. ולזה,

פסקה כו

ויען בלעם וגו'. כבר כתבנו למעלה שכל עניה בקול הוא בכעס. כי גם הוא שרוי בכעס על מה שהוא מברכם. וציערו עוד בלק בזה להוסיף יגון על יגונו. ועל כן אמר לו הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר ה' אותו אעשה. כלומר הנה כבר הודעתיך שאיני ברשותי גם בזה, ורסן הכין הקב"ה בפי להמשיכני בעל כורחי לדבר. ועל כן לא השיב לו על העבר לומר כל אשר דיבר ה' וגו' אלא כל אשר ידבר כלומר כי גם אשר ידבר ה' הוי"ה

הרחמים מעתה לדבר טוב על ישראל, אותו אעשה בעל כורחי שאני מוכרח לעשותו. כדבר האמור.

פסקה כז

ויאמר בלק וגו' אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבותו וגו'. חיפש לו דרך ממקום אחר כי ראה כי כל הדבורים עד הנה הכל דבר ה' הוא משם הוי"ה הרחמים. ואמר בלבו אלך לי לעורר רוח אלהים עליהם והוא בחינת הדין ובזה אפשר אמצא עלילה להרע להם. ועל כן,

ויקח בלק וגו' ראש הפעור וגו'. כי קוסם גדול היה בלק וראה שעתידין ישראל ללקות שם כמאמר חז"ל (הובא ברש"י) וחשב שזה שמתברכין ישראל עד הנה הכל הוא מצד בחינת הרחמים. ובמקום הזה הוא שליטת הדין ועל כן עתידין ללקות בו ועל כן אמר אולי יישר בעיני האלהים וגו' לצד שבמקום הזה שליטת הדין אעורר עליהם בחינת אלהים ליתן רשות לקללם.

פסקה כט

ויאמר בלעם וגו' בנה לי בזה שבעה מזבחות וגו'. הנה אף שכתבנו למעלה שמשך בלעם את ידו במקצת ולא צוה אז לעשות המזבחות ובלק עשאם מעצמו. ואמנם עתה שאמר לו בלק שרוצה לעורר את בחינת שם אלהים מצד שליטת הדין שבמקום הזה אמר לו כולי האי ואולי אערוך אליו מזבח אולי יתרצה על ידי זה. ובשתים הרע לעצמו בזה. אחת כי כל המזבחות והקרבנות הכל בשם הוי"ה ברוך הוא לא בבחינת אלהים שכן אמרו חז"ל (סוף מנחות) בא וראה וכו' שלא נאמר בהן לא אל ולא אלהים כי אם אשה ריח ניחוח לה'. וגם הוא במזבחות הראשונות אמר אולי יקרה ה' לקראתי כי כל הקרבנות בשם הוי"ה ברוך הוא. וכאן שהיה רוצה לעורר שם אלהים למה בנה מזבח והקריב עליו קרבן. ועוד כי הלא זבחי אלהים רוח נשברה שהרוח נשברה הוא עיקר זבחי אלהים כמבואר בזוה"ק (ויקרא ט':) וזה שהיה רוחו גבוהה איך יקרב אל האלהים למלאות רצונו. ולזה,

פרק כד

פסקה ב

וישא וגו' וירא את ישראל שוכן לשבטיו וגו'. פירוש שישראל שוכן לשבטיו של אלהים כי מחנה ישראל היה דוגמה מחנה אלהים כנאמר דגלים מול דגלים מחנות מול מחנות וכו' כי שם עלו שבטים שבטי י"ה כנודע מכוונות מרן הרב, שי"ב שבטי י"ה הם נגד שנים עשר גבולי אלכסון שבמדת המלכות והוא מכונה על שם אלהים וממנה מתברכין ישראל בכל הברכות. כי תיפח רוח של בלק שלא ראה יפה. שאף שראה שעתידין ללקות במקום הזה הוא בעת חטאם. אבל אז קודם החטא לא היו ראוין לקללה אף משם אלהים.

ועל כן ותהי עליו רוח אלהים. כאן זכו ישראל להתברך גם משם אלהים. כי על שהם רצו לעורר בחינת אלהים עליהם לקללה. נתעורר שם אלהים עליהם לברכם ולא לקללה. וזה מאמר הכתוב (דברים כ"ג, ו') ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. כי גם אלהיך בחינת אלהים ברכך בברכה, והוא בחינה גדולה ומעלה נפלאה לאין קץ כשישראל מתברכין גם מסטרא דשמאלא בבחינת משמאל ומימין על ישראל שלום שהוא ברכה מקוימת ועומדת לעד ולעולמי עולמים כאשר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת. ואמנם בלעם לעצמו הרע מאוד כי על שבקש לעורר בחינת אלהים להרע לישראל ח"ו נתעורר בחינת אלהים בבחינת הדין עליו. ועל כן תיכף אחר נבואה זו אמר ועתה הנני הולך לעמי שנעשה כשאר עמו שנסתלק הקב"ה מעליו כמאמר חז"ל (הובא ברש"י). וגם הרע לבבו לתת עצה לבלק ונהרג על ידי זה בהולכו ליטול שכרו. וגם לזה יכוון הכתוב באומרו ותהי עליו רוח אלהים. שנעשה לו כאשר זמם לעשות לבני ישראל ונהפך עליו בחינת אלהים בבחינת הדין לסילוק השכינה מאתו ולדונו בחרב. וזה מדת שמו יתברך כשמבהיק אורו הנכבד והנורא רשעים נדונין בה וצדיקים מתרפאים בה כאמור.

פרק לא

פסקה ב

נקום נקמת בני ישראל וגו'. מפרשי התורה ז"ל האריכו בטענותם למעניתם לישב שינוי לשון משה רבינו ממאמר הקב"ה וברוך שמו שאמר נקמת בני ישראל ומשה אמר לתת נקמת ה' במדין עיין שם. ומה שנראה לי לומר בזה הוא כי הן אמת כל העכו"ם מעת היותם לגוים. תמיד הם מתאוין וחושקין ורודפין לבטל את ישראל מכל בחינות התורה והמצוות. למען להיות ככל הגוים בית ישראל. כי יחרה אפם על חבלי עבותות האהבה מה שבין ישראל לאביהם שבשמים ותמיד היו גוזרים שמדות חלילה ומבטלים את ישראל מתורה ומצוות בכדי להפסיק הקשר והחבה מאת הקב"ה אליהם שלא יצטרכו להיות כפופים לעמלי תורה ומצוות. ואדרבה ישראל ישתעבדו תחת ידיהם בהיות עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש וגו' (משלי ל', כ"ב).

ואמנם טעות גדול טעו. והמשל לזה לעבד המלך שהיה מנגן ביד, לשורר לפני המלך בתוף ובכנור בקול נעים וזמרה. ולפעמים נתקנא אחד בעבד הזה להיותו מקורב גדול בבית המלך ותפסו וחתך יד זה המשורר בו. והנה ודאי אף שיחרה חמת המלך בזה לעשות כזאת לעבדו הגדול בביתו אבל מכל מקום לא יהיה עברתו שמורה נצח בזה כי יבקש לו עבד אחר לשורר לפניו. ועל המשורר העבד, ממילא בטל דבר בטלה אהבה ולא יטה עוד לב אהבת המלך אליו כי נלקח הדבר שהביא האהבה ביניהם. אבל אם

ימצא שבן המלך בעצמו ישורר לפני אביו בקול נעים ושמחה בגילה ורינה ואביו מקבל תענוג ונחת רוח נפלא מזה. ויבוא אחד ויחטוף את בן הלז ויחתוך ידו בכדי לבטל אהבת המלך אליו זה ודאי טעות גדול. כי הן בנו הוא לכל דבר כבראשונה וכמה תוגדל חמת המלך על האיש הלזה שעשה כך לבנו, ותבער חמתו ובערה כאש עד ינקום נקמתו ממנו. ולבן המלך לא יוחסר כלום כי כלום חסר מבית המלך. ויצוה לרופאים וירפא ידו ותהי כבראשונה לשורר לפניו כמאז.

וכן הוא בזה כי אם לא היו ישראל בנים לקודשא בריך הוא ושכינתא עמוסים מני בטן. והיו בבחינת עבדים המשוררים לפני בורא כל עולמים ברוך הוא לא היה גדול עוונם כל כך במה שהם מנתקים מותרות האהבה שבינם לאביהם. אבל באמת ישראל הם בנים ממש ותגדל מאוד חמת ה' וחרון אפו על העכו"ם במה שהיו מבטלים את ישראל מתורה ומצוות וקוצצים יד בניו מלשורר לפניו. ולזה רמז המשורר באומרו (תהלים ב', א'-ג') למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו וגו'. שכל הגוים מתיצבין על ה' ועל משיחו באומרם ננתקה וגו' כלומר שינתקו חבלי מוסרות האהבה שבינם ה' ומשיחו בני ישראל, ונשליכה ממנו עבותימו אלה העבותות האהבה שבינם ולבטל תענוג ונחת רוח ה' מה שמקבל מעבודתם. ואז יושב בשמים ישחק וגו' וידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו וגו' כי הנה ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך וגו'. כלומר כיון שאנחנו בנים ממש והם כקוצצים יד הבן המשורר לפני אביו. ודאי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר. ועל כן שאל ממני ואתנה גוים נחלתך וגו' תרועם בשבט ברזל וגו'. והנה מה שכל ישראל בכלל נקראים בני ישראל הוא הכל עבור הנזכר שנקראו בנים למקום והם בני ישראל ממש ישראל סבא בסוד הכתוב (בראשית ל"ג, כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל כי הקב"ה כביכול קרא עצמו ישראל כנודע. וישראל הם בניו ונקראים בני ישראל. אשר על כן הנה המדינים הרשעים הללו הם באו לכל זה ורצו לנתק ולהפריד קשרי עבותות האהבה ממקומו של עולם ברוך הוא אל ישראל. והפקירו בנותיהן לזנות עמהם והקב"ה שונא זימה הוא ועל ידי זה ישליכום מעל פניו ויהיו ככל הגוים בית ישראל. וסברו שיהיו כקוצץ יד המשורר לפני המלך שכשבטל הדבר בטל אהבה. ולזה אמר הקב"ה אל משה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים כלומר כיון שהם בני ישראל בנים אמיתיים למקום והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו כביכול ברוך הוא וברוך שמו כמאמר הכתוב (זכריה ב', י"ב). ונקמתם נקמתי הוא כי כיוונו לבטל תענוג השעשוע הנחמד ונעים חביב לפני מבני. כמאמר הכתוב (דברים ל"ב, ל"ה) לי נקם ושלם. כלומר

הנקמה שלי הוא כי המה באו על ה' ועל משיחו לבטל תענוג ורצון המלך ולהשמיד את בניו מפניו. ולזה אמר הכתוב (תהלים צ"ד, א') אל נקמות ה' אל נקמות הופיע וגו'. שתי נקמות נקמת ה' ונקמת ישראל, והכל אחד. כי מה שאל נקמות מופיע לנקום נקמת עמו, הנה אל נקמות ה' הוא. כי מה שרוצים לעשות לישראל, כביכול אליו הם נושאים עין לבטל ח"ו תענוגי שעשועיו. ולזה אמר כאן נקום נקמת בני ישראל כי נקמת הם שתי נקמות על שם בני ישראל שהם עם ישראל הנקראים בנים לקודשא בריך הוא וישראל סבא. וכוללם יחד בנקם הראשון שהוא אחד כי שניהם אחד הם נקמת ה' מה שבאו על ה' ועל משיחו כאמור. ועל כן אמר משה נקמת ה' לבד.

חסלת ספר במדבר

דברים

פרק א

פסקה א

אלה הדברים אשר דבר משה וגו'. רבו הפירושים בכתוב הזה וגם אנחנו נפרשהו בקוצר דעתנו בכמה פנים וזה יצא ראשונה.

הנה נודע מה שאמר הכתוב (הושע י"ד, ו') אהיה כטל לישראל. והענין אפשר לומר כי כשהשלושה ראשונות משפיעין לששה קצוות דזעיר אנפין בבחינת המוחין והששה קצוות לעולם אחד כלול מכולם והם ו' פעמים ו' מספר אלה ועם הג' ראשונות הוא מספר ט"ל ואז נקרא (תהלים קל"ג, ג') כטל חרמון שיורד על הררי ציון. כי ציון הוא ביסוד סוף הו' קצוות שעד שם יורד הטל ונקרא טל על שם ג' ראשונות עם ו' קצוות. והנה השלושה ראשונות תמיד כחדא נפקין וכחדא שריין ונחשבין לראש אחד. ומכונים על שם אהי"ה שבבינה כי אחד הם. ולזה אמר אהיה כטל לישראל שבחינת אהי"ה הוא כטל כי ממנו יורד הטל. וזה חפץ הקב"ה תמיד להשפיע לישראל מטובו ולהעניקם מזיו ברכותיו. והנה משה רבינו ע"ה ידוע שורשו מדברי מרן הרב ז"ל בכמה מקומות שהוא מיסוד אבא ואימא בבחינת הראש הנזכר. ועל כן הוא בירך את ישראל בזאת הברכה כי היה לו כח להמשיך משם מבחינת הג' ראשונות אל הו' קצוות בבחינת הטל הנזכר. והוא תכלית הברכות שבו עתיד הקב"ה להחיות מתים כידוע מדברי חז"ל (שבת פ"ח:). ונודע שמספרו ה' אחד ובכל מקום שהוי"ה אחד הוא ודאי שם כל מיני ברכות מצוי כי אין דבר אחר שם לעכב הברכות כי ה' אחד ושמו אחד. והנה חז"ל אמרו (שבת ע':) על פסוק (שמות ל"ה, ב') אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם וגו' דברים הדברים אלה

הדברים אלו ל"ט אבות מלאכות וכו'. וגם כאן יאמר הכתוב כי אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. שזה מסר משה לכל ישראל להיות להם כח הזה ליחד שמו הגדול והנורא בבחינת אלה הדברים בבחינת הטל הנזכר. ובפרט לדורו של משה שכולם היו אחוזים בסוד שורש נשמתו כנודע כמה פעמים בדברי הרב ז"ל. ועל כן להם דיבר שכולם יראו ליחד שמו הגדול והקדוש להיות ה' אחד להפיק להם רצון כטל כי שם צוה ה' את הברכה וחיים עד העולם.

או יאמר על זה הדרך כי הנה דיבור לפעמים מורה על לשון הנהגה והמשכה (זוה"ק חלק ג', רס"ט.). ולזה יאמר כי אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. כי משה המשיך שפע החיים והשלום מבחינת אלה הדברים טל השמים ממעל עד בחינת כל ישראל. נודע בחינת כל שהוא ביסוד, סיום הו' קצוות ממש. כמאמר הכתוב (תהלים קל"ג, ג') כטל חרמון שיורד על הררי ציון הנזכר. והכל כי שם צוה ה' את הברכה וגו' כמדובר. ועל כן התחיל להיות מונה והולך בעבר הירדן וגו'. והם תשעה מקומות שחטאו ישראל בהן, ובכולן עמד משה וביטל הגזירה. כמו שאמר הכתוב (תהלים ק"ו, כ"ג) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו וגו'. ומורה שהמשיך טל התחיה והברכה עד מדה התשיעית שהיא ביסוד להמתיק הדין מעליהם בכל מקום ומקום ובכל מדה ומדה והבן. והכל הורה דרך לישראל שגם המה יעשו כמעשהו ליחד שמו יתברך שיעמוד להם בעת צרה. ולזה סמך ואמר, אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר וגו'. כי י"א יום הללו הם בסוד שבירת הכלים מלכי אדום, בסוד עשתי עשר יריעות עזים, כמו שכתוב בדברי הרב ז"ל (בליקוטי תורה פרשה זו) והם נקראים ימי חורבן. והוא על ידי טל התחיה ביחוד השלם תיקן הכל והמתיק הדינים. וכן יעשו ישראל לעולם בסוד י"א סממני הקטורת כידוע.

עוד יאמר אלה הדברים וגו'. כי הנה רש"י ז"ל פירש וזה לשונו: לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל וכו' עד כאן. ולכאורה הלא כל ישראל ידעו כל מה שעשו ומה נפקא מינה אצלם בין רמז לדיבור. ואמנם ההסתר הוא בשביל אומות העולם. כי הלא אחרי כן הואיל משה באר את התורה הזאת בשבעים לשון כמאמר חז"ל (סוטה ל"ו.). וגם על האבנים בגלגל נצטוו להעתיק את התורה בשבעים לשון. ואז היו אומות העולם רואים בושתן של ישראל, מאוהבן ורבן של ישראל, שאמר להם התוכחות האלה להזכיר להם מה שהכעיסו את המקום ברוך הוא. ולזה סתם הדברים שלא יכירו בהן, כי אם ישראל היודעין רמיזותיו. אבל אומות העולם לא ידעו ולא יבינו מה בתוך דברים אלו. ולזה אמר הכתוב אלה הדברים אשר דבר משה כלומר הנה דבר שלם דיבר משה

בדברים האלה ולא חצי דבר כמו שנראה למי שאינו מבין את הדברים. ואך כי דברו הטוב לא היתה אלא אל כל ישראל שהם המבינים בדבר ויודעין מה שבדברים הללו. אבל בפני אומות העולם אין דברים הללו דברים כלל כי לא יראו ולא יבינו. ועינים להם ולא יראו, אף שנתפרשה התורה גם בלשונם, הם בחשיכה יתהלכו בהם ואין אומר ואין דברים, והכל לכבודן של ישראל.

גם יאמר אל כל ישראל. לומר שדיקדק בעת דברו אליהם שלא יהיה מעורב אז ביניהם שום אחד מאומות העולם. כי אם דוקא אל כל ישראל דיבר דבר הטוב, ואילו היה בהם אחד מן האומות לא היה מדבר בפניו דברים האלה. שלא יראו אומות העולם בבושתן של ישראל חלילה. וגם שלא יקל בעיניו על ידי זה מעלת ישראל ויסיר המורא והבושה מעליו, כי ידמה לו שכמוהם כמוהו בית ישראל ח"ו. ובאמת באומות העולם אמר הכתוב (משלי י"ד, ל"ד) חסד לאומים חטאת. שאפילו המצוות שעושין, עבירות הם. כמאמר חז"ל (בבא בתרא י:) ובישראל אמרו חז"ל (עירובין י"ט.) פושעי ישראל מלאין מצוות כרמון.

או יאמר אל כל ישראל. כי הנה נודע אשר בכל מעשה ישראל לכל חטאתם ולכל עוונותם לא התחילו הם בעבירה ח"ו מימיהם. כי אם הערב רב שהיו ביניהם מיוצאי מצרים הם הם שהחטיאו את ישראל בכל פעם. כמו בעגל שנאמר (שמות ל"ב, א') ויקהל העם וגו'. ומבואר בזוה"ק בכמה מקומות (חלק ב', מ"ה:) שאין העם אלא ערב רב. וכן (במדבר י"א, א') ויהי העם כמתאוננים, וכדומה. רק שאחר כך פיתו את ישראל גם כן. ונאמר (שם שם, ד') וישובו ויבכו גם בני ישראל. וכן (שם כ"ה, ג') ויצמד ישראל לבעל פעור, וכדומה. והעיד הכתוב על משה רבינו ע"ה כי קיים בנפשו מאמר אב החכמים בדברי קבלה (משלי ט', ח') אל תוכח לץ וגו' הוכח לחכם וגו'. ולא רצה כלל להוכיח את הערב רב, משום אל תוכח לץ, כי אם את ישראל לבד במה שנשתתפו עמהם, או על שלא מיחו בהם. ומי שיש בידו למחות ולא מיחה העבירה נקראת על שמו כמאמר חז"ל (שבת נ"ד:) בפרתו של רבי אלעזר בן עזריה. ולזה אמר הכתוב אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל, לישראל דייקא הוכיח כדין הוכח לחכם, ולא להערב רב המלאים זוהמא.

פסקה ג

ויהי בארבעים שנה וגו'. הנה בכל מקום שנזכר איזה מספר בתורה בשנים נאמר לאיזה חשבון נמנה זה המספר. כמו לצאתם מארץ מצרים, וכדומה. וכאן לא הזכיר הכתוב לאיזה חשבון הוא מונה המ"ם שנים הללו. ואמנם כי הנה חז"ל אמרו (מובא ברש"י במדבר י"ד, ל"ג) אצל הגזירה של המ"ם שנים במרגלים שאף שנה הראשונה הקודם לה הוא בכלל המ"ם שנים הללו, ואף על פי שקדמה למוציאי דבת הארץ. לפי שמשעה שעשו

את העגל עלתה גזירה זו במחשבה רק שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי וגו' עד כאן. אשר על כן אפשר לומר כי לא היה יכול משה לפרש חשבון המ"ם שנים הללו כי הגזירה המפורשת היתה בשנה השניה והתחלתן הוא ממחשבת הגזירה משנה ראשונה ואי אפשר לפרש אחד מהן מפני חבירו. אשר על כן כתב סתם וסמכן למה שלפניו במה שסיים בתוכחות עלי עוון העגל באומרו ודי זהב ולזה אמר ויהי בארבעים שנה מעת הנזכר. כי באמת משם התחילו. ומחשבתו ברוך הוא כמעשה.

באחד לחודש וגו'. הרב הקדוש בעל אור החיים מבאר כי ימי מוסרו לבני ישראל היה ל"ו יום כי כן ימלאו הימים מא' בשבט עד ז' אדר עיין שם. ולפי מה שכתבנו למעלה יובן למה דוקא חושבן זה דיבר עם ישראל. כי כתבנו שדברו היה עם ישראל בבחינת אלה הדברים ללמדם דעה בינה והשכל בבחינת היחוד של מעלה להוריד טל אורות של מעלה על ידי יחוד השלוש ראשונות עם הו' קצוות שכללותן הוא ל"ו ועם ג' ראשונות הם טל והוא הטל המחיה מתים כנודע. ועל כן היתה דברו עמהם במספר הימים האל"ה ללמדם תיקון אל"ה הל"ו הנכללים בו' קצוות הצריכים תיקון המשכת המוחין מג' ראשונות כמדובר. ואפשר כי בכל יום ויום לימדם סדר תיקון בחינה אחת מאל"ה עד אשר נשלמו הימים ונגנז ארון הקודש. וצא ולמד ממצות הספירה שלכל בחינה צריכין יום שלם. ואפשר עוד שרצה לעשות קודם מותו התיקון עמהם בצוותא חדא משה וכל ישראל ועל כן בכל יום לימדם סדר התיקון ותיקונו. ולזה סיים דבר משה וגו' ככל אשר צוה ה' אותו אליהם. פירוש כאשר צוה ה' אותו בבחינת היחוד והתיקון הלז לעשותו. עתה מסר אותו אליהם שיעשו הם כן אחרי מותו כי הם היו שייכים בתיקון הזה כמוהו כאמור. או שמסר אותו אליהם שגם הם יעשו אתו התיקון הלז בעודו בחיים באל"ה הימים כדבר האמור.

או יכוון בזה על דברי התוכחה שאמר להם. כי הנה משה ענותן גדול היה מכל האדם אשר על פני האדמה ולא מלאו לבו כלל להוכיח כל ישראל ביחד. ולזה אמר ככל אשר צוה ה' אותו אליהם. כלומר כאשר נצטוה הוא מאתו יתברך אל בני ישראל במצות התוכחה במצות עשה מפורשת הוכיח תוכח וגו' כן היה הוא מוכרח לקיים צווי בוראו. ואמנם כי אם כן יקשה איך מנע את עצמו מלהוכיחם עד הנה בכל ימיו כי אם עתה קודם מותו. ולזה אמר הכתוב,

פסקה ד

אחרי הכותו וגו'. שהיה מוכרח להתעכב בתוכחתו שלא יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו וכו' אינו בא אלא לקנתר וכו' ולפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג כמאמר חז"ל

(בספרי פרשה זו). ואולם שלא יקשה הלא כבר לחם מלחמתן במלחמת עמלק. ולזה אמר את סיחון מלך האמורי וגו' כלומר מלך קשה והמדינה קשה כמאמר חז"ל (שם) וזה הוא חידוש יותר על כן התעכב עד כה. ועוד כי כאן נאמר אחרי הכותו שהכה אותו ממש. ושם נאמר ויחלוש יהושע לא עשאן אלא חלשים (עיין שמות רבה מ"א, א' ואסתר רבה ז', י"ג). וגם כי שם ויבוא עמלק הוא התחיל במלחמה בחנם בלא דבר, והאלהים יבקש את הנרדף ועל כן נפל לפני בני ישראל. מה שאין כן בסיחון אשר יושב בחשבון ישב שקט שאנן ולא התחיל במלחמה עד אחר שלוח משה אליו ואף על פי כן נתנו ה' בידו ובזה ודאי יאמינו בה' ובמשה עבדו שהיה בנס מופלג. ועוד שכאן כתיב וירשו את ארצו מארנון וגו' והוא הטבה שלימה, כבישת מדינה וערים לשבת. מה שאין כן בעמלק שלא הרגישו טובה בזה יותר מיציאת מצרים וקריעת ים סוף וכדומה ואף על פי כן לא נחשב זה כי אם להצלת נפשם מיד שונא. ולא טובתם בהטבה.

עוד יאמר אחרי הכותו וגו'. כלומר אחר מעשה מפורסם שהיה בהכותו לסיחון שעמדה לו חמה במלחמתו כמאמר חז"ל (עבודה זרה כ"ה.). ומי לא יקבל מוסר ממי שיעשה טובה גדולה כזו בנסים מופלאים ומופלגים שלא בשום טבע כלל וכלל. ומה שאמר אשר יושב בחשבון ולא אמר סתם מחשבון או מלך חשבון, לרמוז דברים בגו, גבורה על גבורה. כי חוץ ממה שהיה מלך חשבון, הנה בחר לו דוקא לשבת בחשבון ולא בשאר ערי הממלכה מפני שכל מלכי כנען העלו לו מס ושכרו אותו לישב על הספר לשמרם מכל אשר יבוא להזדווג אליהם. ועתה ראה מופתי גבורתו יותר מכל מלכי כנען ביחד. שממה שהם פחדו ורעדו הושיבו אותו לבד ואף על פי כן הכה אותו משה ונתן ארצו לנחלה לישראל. ואחרי זה ודאי ראוי לקבל מוסרו הטוב אחרי קבלת טובתו העצומה והמופלגה.

ואת עוג מלך הבשן וגו'. נודע מה שאמרו חז"ל (בבא קמא מ"א:) רבי שמעון התימני היה דורש כל אתין שבתורה וכו' כי כל את רבויא הוא שבא לרבות איזה דבר מה שלא נכתב. וכאן נמצא להיות שואלין ודורשין בהאי את מה בא לרבות. כי היה יכול לכתוב ועוג מלך הבשן. והנראה שבא לרבות את המבואר בזוה"ק (חלק ג' קפ"ד.) בפסוק (במדבר כ"א, ל"ד) אל תירא אותו אל תירא מאות שלו. כי היה נחתם באות ברית מילה לפי שהיה עבד קנין כסף בבית אברהם ומל אותו כמה שנאמר (בראשית י"ז, כ"ז) וכל אנשי וגו' ומקנת כסף נימולו אתו. ומזה נתיירא משה שלא יעמוד לו זכות הברית. והשיבו הקב"ה אל תירא אותו, מאות שלו, כי כבר חילל בריתו. והנה מלת ואת הוא אות. וזה שבא הכתוב כאן לרבות שהיה בו חוץ ממה שהיה בסיחון, המלך קשה והמדינה קשה והוא גם הוא קשה כמוהו. וחוץ לזה היה נחתם באות ברית שמל אברהם אותו, ואף על פי כן לא היה

יכול לעמוד בפני משה והכה אתו ואת כל עמו עד בלתי הותיר לו שריד. ובחוש ראו בזה גבורת משה שהוא לבדו הכה את עוג בעצמו כמאמר חז"ל (ברכות נ"ד:). ומי יתיצב לפני בני ענק אם לא משה עבד ה'. ואחר כל זה ודאי מהראוי להטות אוזן לשמוע מפיו תוכחה ומוסר דברי אלהים חיים ומלך עולם.

פסקה ה

בעבר הירדן וגו' באר את התורה הזאת לאמר. מלת לאמר אינו מובן. ואולי על פי מאמר חז"ל (עירובין נ"ד.) שאמרה ברוריה להאי תלמידא שיננא פתח פיך ויאירו דבריך וכו' עד אם ערוכה בכל רמ"ח אברים שלך וכו' למוציאיהם בפה. והוא אמרו באר את התורה הזאת לאמר. כלומר הגם שהתורה לפניו היא כי היא התורה הזאת אף על פי כן כתוב לאמר. שצריך האדם לאומרם בפה מלא כי חיים הם למוצאיהם בפה דוקא.

או יכוון על הא דאמרו חז"ל (שם נ"ד:) שצריך לשנות לתלמידיו עד שתהא התורה סדורה בפיהם. והוא אומרו באר את התורה הזאת. אף שזאת התורה לפניהם, מכל מקום לאמר. צריכה להיות סדורה בפה עד שתוכל לאומרם ברור וצלול.

גם ירמוז על מה שאמרו חז"ל (שבת ס"ג.) אין מקרא יוצא מידי פשוטו. והענין הוא כי הן נודע (זוה"ק חלק ב', קנ"ד.) אשר התורה כולה שמותיו של הקב"ה היא וכולה רזין דרזין סתרי תורה. ופן הנה כאשר יבין האדם מסודות התורה אשר בה, יבז בעיניו לשלוח יד בפשט התורה לקיימם על פשוטתן. כיון שלדעתו הוא מרמז על דברים אחרים לגמרי ומה לו בהפשט. על כן יסוד מוסד הניחו חז"ל ואמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אף על פי שכל הכוונות והסודות ודברי חכמה ומוסר רמוזין בה, מכל מקום אינה יוצאה התורה מפשטותה מלקיימה כאשר ניתנה בפשוטי התורה.

והאמת הנה כבר ביארנו היטב במקום אחר שכל סודות התורה והתפילה והכוונות ורזין דאורייתא הנמצא בהן. כולם רמוזים בהפשט, והכוונה והפשט אחד ממש הם. כי הלא הפשט הוא הנקרא לבושי התורה והתפילה. ומכלל שכל הסודות והרזין נתעטפו בלבושין ההם, והפשט הוא המלביש אותן. רק שהפשט הוא בגשמיות הארץ הלזו. והכוונה הוא בחיות הרוחניות השורה ונתלבש בדבר הלז ובשורש הדבר הזה למעלה בשמי השמים. ואם עיני שכל לך תבין שהכל אחד הוא. והחילוק אינו כי אם כשמכוון האדם על פשוטו, אם אין מוח בקדקדו, הרי הוא מכוון שם להנאתו ותאותו כמו בברכות השמונה עשרה ברפאנו וברכנו וכדומה. וזה לא כלום הוא ואינו עולה למעלה כלל ועליו נאמר (ישעיה מ', ו') וכל חסדו כציץ השדה וגו'. כיון שמכוון הנאת עצמו ותאותו הרי הוא עובד את עצמו ולא את אלהי עולם ושואל פרס מרבו. ומי שמכוון בכוונות אשר

שמה הרי מכוון עבודה צורך גבוה לתקן שם במקום עליון לעשות נחת רוח לבוראנו. ודבר זה חשוב ומקובל מאוד בעיני ה' יתברך כיון שמשליך תאותו מנגד ועובד את רבו ולא את עצמו לקבל פרס. ואמנם המבין את זאת ומכוון בפשוטי התורה והתפילה שלא למענו כי אם לעשות רצון בוראו שצוהו בזה, ומכוון להמשיך אורות הרפואה והברכה וכדומה לכל העולם בשביל חפץ ה' יתברך שחפץ חסד הוא למאוד ויש לו נחת רוח גדול בהשפיע כל מיני ברכות לעולמו. רק שככה עשה בעולמו שלא להוריד ההשפעה בבחינת מיין דכורין עד שיעלה איתערותא מלתתא בתפילה ובקשה במיין נוקבין כמו שאיתא בזוה"ק וזה לשונו: דהא לא נבעין מיין עילאין אלא באיתערותא דכסופא דלתתא וכדין תיאובתא אתדבק ונבעין מיין תתאין לקבל מיין עילאין ועלמין מתברכין ובוצינא כלהו דליקין ועילאין ותתאין אשתכחו בברכאין וכו' עד כאן. ועל כן הוא מתפלל ומבקש בל בחינת הברכות שונות אורות אלו, ואורות אלו גאולה רפואה וכדומה, למען היות נחת רוח לפניו כשיברך את עמו ישראל באהבה. הרי בזה נכלל כל בחינת הכוונות. כי כל הכוונות הוא להמשיך אורות הללו לעלמא תתאה לכנסת ישראל בכדי שיהיה זאת לנחת רוח לפניו. בינה זאת.

ונראה שעל כן מסיימין ברוב הברכות כי אל מלך רופא נאמן וכו' או כי אל טוב ומיטיב וכדומה. לומר, כי על כן אנו מתפללין ומבקשין זאת, לפי שאתה רופא נאמן וטוב ומיטיב, ורצונך מאוד להיטיב ולרפא חולים. על כן אנו מבקשין זאת למענך שיהיה לך נחת רוח, ולא למעננו חלילה. ונחזור לענין כי על כן לא יהרוס אדם בלבבו את דברי הפשט ביודעו רמיזותיו בכוונה, כי כל הכוונות מתלבשים בהפשט. ולזה בבירור אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו. כי בהפשט הנעשה לשמו יתברך בו נרמז כל הכוונה. ומי כאלהינו חכם יודע פשר דבר במה שהלביש את סתריו בפשט הזה, הלא ממנו מוצא דבר.

ולזה אמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר. כלומר שנאמר את דברי התורה הזאת ולא יקל בעינינו פשוטי התורה ח"ו לבטל דבר אחד בשביל שנדמה לנו שהתורה מכוון לדבר אחר. ח"ו ח"ו לעשות כן. כי אין כאלהינו מבין מביט לסוף דבר בקדמותו, והוא הציב וירה אבן פנתו לא יפול דבר ארצה. (וזה היה טעות אלישע בן אבויה אחר שהשכיל בדברים עליונים ונבזה בעיניו לעשות פשוטי הדברים, אחר שהבין בשורש חיות הרוחניות, ונדמה לו שרק יכוון בהרוחניות, בלתי יעשה כפשוטו ומשם יצא לתרבות רעה כנודע).

עוד ירצה לומר כי הנה חז"ל אמרו (מובא ברש"י ועיין סוטה ל"ה:) באר את התורה הזאת בשבעים לשון בכדי שהכל יבינו מאמריו ואפילו אומות העולם. ואמנם ודאי לא גילה סודות התורה למי שאינו ראוי והגון ח"ו. וכבר אמרו חז"ל (חגיגה י"ג.) כבשים ללבושך (משלי כ"ז, כ"ו) דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך. ובזוה"ק (חלק ג', רט"ז: רמ"ד.) החמיר מאוד בזה. ולזה אמר באר את התורה הזאת לאמר כלומר כל התורה שהיא באמירה שניתן הרשות בהם לגלות הכל זאת באר בשבעים לשון. אבל לא דברים שאין מגלין אלא לצנועין והוא מאמר הכתוב (תהלים קמ"ז, י"ט) מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי.

פסקה ו

ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב לאמר וגו'. נראה לומר טעם על מה שנקרא מדבר סיני הר חורב כמו שאמר הכתוב (שמות ג', א') חורבה, וכדומה. על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה הלכה י"ב) וזה לשונו: אין התורה מתקיימת כו' באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד. והוא על פי דברי חז"ל (שבת פ"ג:) אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה וכו'. ואמרו (בעירובין כ"א: כ"ב.) מאי קוצותיו תלתלים וכו' עד במי אתה מוצאן במי שמשחיר פניו עליהן כעורב וכו'. ועל כן אמרה עכסה בת כלב לאביה (יהושע ט"ו, י"ט) תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני. ושנו רבותינו (בתמורה ט"ז.) ארץ הנגב בית שמנוגב מכל טובה אדם שאין בו אלא תורה בלבד וכו'. כי אין התורה נקנית כי אם במי שמנוגב מכל טובות עולם הזה ומשחיר פניו עליהן ולא להתענג בתענוגים ועל כן קרא למקום שניתן התורה בו חורב, שהוא לשון יובש כמו חרבו פני האדמה (בראשית ח', י"ג) והוא כמו נגב. להראות שאין התורה ניתנית כי אם בחורב בבית המיובש ומנוגב מכל טוב, ולא בלב החומדת ומתאות לילך אחרי תענוגי עולם הזה.

ונחזור לפירוש הכתובים שחז"ל הרבה דרשו במה שאמר רב לכם שבת בהר וגו' ועיין ברש"י ז"ל. ואמנם הנה ידוע ההפרש הרב והמרחק הגדול שיש בין אם האדם זוכה לברכת ה' מצד עצמו ובין אם הוא עצמו אינו ראוי לברכה רק שמקבלה בנחלת אבות שאבותיו זכו שיתברכו בני בניהם. כי הזוכה מצד עצמו אז אין גבול ומדה לברכותיו כי בכל מקום שבא ובכל מקום שהולך שם צוה ה' אתו את הברכה, ואין קץ לברכותיו. מה שאין כן כשהוא בנחלת אבותיו אז אין לו כי אם מה שנפל לו בירושה בזכות האבות בגבול ומדה, לא זולת. ועל כן לפעמים אמרו חז"ל (שבת נ"ה.) תמה זכות אבות כי זה דבר שיש לו קצבה, מה שאין כן בזכות עצמו. ולזה פתח דברו האיר משה רבינו ע"ה באומרו

ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב וגו'. כלומר שדיבר אלינו שהוא ה' אלהינו לבד ולא אלהי אבותינו כי אם אנכי ה' אלהיך לומר כי מצד עצמינו זכינו להיות ה' אלהינו. וממילא כלום חסר מבית המלך, אם ה' אתנו ודאי שהכל שלנו מעצמינו.

וגם יאמר ה' אלהינו דיבר אלינו וגו'. כלומר כי ה' דיבר אלינו לבד, לומר שזכות עצמינו גורם לירושת הארץ. ועל כן היתה דברו הטוב לאמר. ולכאורה האי לאמר אינו מובן כי למי יאמרו זאת. ואמנם כי לצד שאמר דיבר אלינו ודיבור הוא לשון קשה (תנחומא צו י"ג) ולכאורה מה קשה כאן הלא זאת טובה דטובת ישראל הוא. ואמנם שהוא דיבר זאת בגזרה רבה על ישראל שילכו אל הארץ. כי אפשר לא ירצו ישראל לילך מהר חורב אחרי שראו שם גילוי שכינתו יתברך לעין כל בפירסום רב שלא היה כזאת מעולם. וקבלו שם התורה ועשו שם משכן לה' בארץ שכביכול אל עליון ברוך הוא ירד ממעונה אלהי קדם ממקום כבודו לדור עם ישראל בארץ בשכונה אחת. ומי שלא התגאל בפת בג תענוגי נופת טינופת צוף העולם הזה ומעשה תעתועיו ודאי יאמרו מה לנו כבישת ארץ ז' עממין ארץ זבת חלב ודבש הלא טוב לנו עתה לשבת בהר הזה יותר מכל מחמדי עולם. ולזה דיבר אליהם קשות בגזירה שילכו אל הארץ, לרוב אהבתם להנחילם ארץ נחלה כיום הזה. וידוע (תנחומא שם) אשר אמירה מורה על אמירת חיבה ואהבה. ולזה הזכיר שני הבחירות, דיבור ואמירה. דיבר אלינו בחורב לאמר. להראות כי בשני הבחינות היתה דברו כאן. בגזירה עלינו, ובאהבה וחיבה. והנה הדיבור הקשה היה על ידי האהבה אלינו ולזה דיבר אלינו בחורב בבקשה לאמר לנו על ידי רוב אהבתו וחמלתו, והבן. רב לכם שבת בהר הזה. כלומר הנה באמת גדול ורב הוא לכם שבת בהר הזה. לחם יורד מן השמים והוא מאכל ומזון מלאכי מעלה כמו שאמרו ז"ל (יומא ע"ה:) בפסוק (תהלים ע"ח, כ"ה) לחם אבירים אכל איש. הבגדים גדילים עם האדם ואינם נקרעים ולא נבלים כמו שאמר הכתוב (דברים ח', ד') שמלתך לא בלתה וגו'. ועל הכל למעלה למעלה שכינתו אתכם. והנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר, ואפשר לא תחפצו כלל לצאת מזה לרוב הטובה. אבל אני אין רצוני בזה כי אם פנו וסעו וגו'.

ועוד יאמר רב לכם שבת בהר וגו'. כי הנה כשהקב"ה רצה כינס כל ישראל בין שני בדי הארון בעת העבירם הירדן כמאמר חז"ל (בראשית רבה ה', ז') וכן במקדש במקום בית סאתים, ומעולם לא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים. (אבות ה', ז') וכן בשעת מתן תורה כפה על ששים רבוא מישראל ההר כגיגית כאומרם ז"ל (שבת פ"ח.). ועל כן רב לכם שבת בהר הזה. כלומר כי גם בהר הזה לבד רב ודי לכם לשבת בו, ולא יאמר אדם צר לי המקום. וגם בהר הזה שאינו לא מקום זרע ותאנה וגפן וגו' ומים אין לשתות,

אף על פי כן רב ודי לכם לשבת בו כי אני המוציא לכם מים מצור החלמיש ולחם מן השמים ולא תחסר דבר. ואינכם צריכים בשביל זה לילך ולכבוש מדינות לשכון בהם וערים לשבת לטפכם ונשיכם, ולזרוע שדות וליטע כרמים ולעשות פרי תבואה. רק אני אין רצוני בזה כי אם דוקא,

פסקה ז

פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב וגו'. בכדי להיות כבודו מלאה הארץ ומלואה. והנה חז"ל אמרו (ספרי מובא ברש"י) הר האמרי כמשמעו. ואל כל שכיניו, עמון ומואב והר שעיר וכו'. ולכאורה זה תימה כי הלא אדרבה נצטוו שלא יצורו את עמון ומואב. והר שעיר ניתן לעשו לרשת אותו. ויתכן לומר על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל (הלכות תרומות פרק א' הלכה ב'-ג') ארץ ישראל האמורה בכל מקום הוא בארצות שכבשם מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל והוא הנקרא כבוש רבים וכו' ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים אף על פי שלא נכבשה שלא יהיה כבוש יחיד וכו' והארצות שכבש דוד המלך ע"ה חוץ לארץ כנען ארם נהרים וארם צובה וכיוצא בהן אף על פי שהוא מלך ישראל ועל פי בית דינו הגדול עשה אינו כארץ ישראל לכל דבר ומפני מה ירדו ממעלות ארץ ישראל מפני שכבש אותם קודם שכבש כל ארץ ישראל וכו' ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולתיה ואחר כך כבש אחרות היה כיבושו לכל דבר כארץ ישראל וכו' עד כאן. נמצאת אתה אומר שכל מה שכובשין ישראל הכל הוא ארצם ונחלתם ומקודש כארץ שבעה עממין לכל דבר, רק שצריך קודם לכבוש כל ארץ כנען. והוא בנוי על הספרי שדרש על פסוק (דברים י"א, כ"ד) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו וגו'.

ולזה אמר פנו וסעו וגו' בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו'. כלל בזה כל ארצות האדמה אשר על פני תבל ומלואה, כי לכל מקום שיבואו הרי הוא שלהם ממש להקרא ארץ ישראל ולהיות מקודש בקדושת ארץ ישראל לכל הדברים. ועל כן כלל גם עמון ומואב והר שעיר כי גם הם ירושה לעתיד כמאמר הכתוב (ישעיה י"א, י"ד) עמון ומואב משלח ידם ובני אדום משמעתם. ורק תנאי קטן התנה בזה ואמר פנו וסעו וגו' ובאו הר האמרי ואל כל שכניו. תחלה אל הר האמורי, ואחר כך אל כל שכניו. כי עד אשר לא יכבשו ארץ כנען לא יתקדש שום מקום כיבושם כאמור. ועל כן אמר להם מיד ולדורות פנו וסעו וגו' כלומר לכו תחלה אל הר האמורי ומשם לשאר ארצות ומשם לעמון ומואב וכו' כי עדיין לא היה גזירת הגלות. ואם לא היו ישראל חוטאין היו מתקנים בקרב בהיותם על האדמה כל אשר היה נצרך לתקן והיה התיקון השלם כבבוא משיח צדקינו. וזה הכל קאי אמה

שלמעלה שאמר ה' אלהינו דיבר אלינו וגו' כנאמר, שזכות עצמינו גרמה לזה ואין אנו צריכין לזכות אבותינו מידי. ועל כן אין קצב וגבול לברכותינו ונתקיים בנו (בראשית כ"ח, י"ד) ופרצת ימה וקדמה וצפונה וגו', לא דוקא ארץ שבעה עממין לבד.

ואמנם הנה תיכף בנסיעה הראשונה מהר סיני נאמר (במדבר י', ל"ג) ויסעו מהר ה' ואמרו חז"ל (שבת קט"ז.) מאחרי ה' ופירש הרמב"ן ז"ל שם שחטאם היה לצד שאמרו חז"ל (ילמדנו הובא בתוספות שבת שם.) שברחו מהר סיני כתינוק הבורח מבית הספר וכו'. והוא לומר שנסעו משם בשמחה בתאוה כתינוק הבורח מרבו, וזה היה החטא שאמרו חז"ל שנסעו מאחרי ה'. ולזה אמר הכתוב ויסעו מהר ה' כלומר שנסעו עבור שהיה הר ה' עד כאן דברי הרמב"ן. ולפי דברינו הנזכרים יומתק זה. כי הקב"ה אמר להם רב לכם שבת וגו' כנזכר לומר שבודאי רב וגדול הוא לפניכם גם שבת בהר הזה שלא חסרת דבר, והמיעוט יחזיק המרובה. ועל הכל ה' אלהינו עמנו במשכן כבודו יתברך. ואף על פי כן אני גוזר עליכם פנו וסעו. והיה להם להשיב ודאי כן דברת, טוב לנו לשבת על פנת גג ההר הזה עמך, ולמה לנו להתלבט בדרך לכבוש ארצות ולילך משם בעל כרחנו, רק בשביל גזירת המקום שאמר פנו וסעו. והם לא עשו כן כי אם ויסעו מהר ה' מאותו הר ששבחהו ה'. כי לא רצו בו וברחו בשמחה כתינוק מבית הספר. וזה תיכף לחטא היה נחשב להם. ואחר כך תיכף באותו פרק נאמר (במדבר י"א, א') ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' וגו' ותיכף (שם שם, י"א) ויאמר משה למה הרעות לעבדך וגו' לשום את משא כל העם הזה עלי וגו'. כי כשישראל זוכין מצד עצמם אינם צריכים לשום זכות ולשום נשיאות אדם. ועתה כשחוטאין אני צריך לשאת אותן עלי להתפלל בעדם ולמסור נפשי עבורם. ולזה גמר אומר (שם שם, י"ב) כאשר ישא האומן את היונק על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. כי כאשר חוטאים ומאבדים זכות עצמן אז אין להם אלא זכות אבות הברית והחסד והשבועה שנשבע לאבותינו. ועל כן הוא במדה וקצב כמו שאמר על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. והוא ארץ כנען לבד והשייך אליה, שעליה היתה השבועה לאברהם בברית בין הבתרים ולא יותר.

ובזה אפשר לי לומר כי מה שלאברהם ויצחק ניתן הארץ במדה מה שאין כן ליעקב שנאמר בו נחלה בלי מצרים כמאמר חז"ל (שבת קי"ח:). כי בנתינת הארץ לאברהם וליצחק נזכר בכל מקום הבטחתו יתברך לזרעם אחריהם. כמו באברהם לך אתננה ולזרעך (בראשית י"ג, ט"ו) או לזרעך נתתי את הארץ הזאת (שם ט"ו, י"ח). וביצחק נאמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (שם כ"ו, ג'). והוא בחינת הברית והשבועה בהבטחתו יתברך בין אם יהיו בניו ראוין או אינן ראוין צריך לקיים השבועה מצד ברית

ומצד זכות אבות ועל כן ניתן בקצב וגבול. וכן ביעקב נאמר תחלה (שם כ"ח, י"ג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. והוא במדה וגבול. הארץ אשר אתה שוכב עליה לבד וחז"ל אמרו (חולין צ"א:) שקיפל כל ארץ ישראל תחתיו אבל לא יותר, מפני שהזכיר הבטחת זרעו.וכל מקום שבא בזכות אבות ניתן קו המדה עד כאן ותו לא. רק אחר כך אמר לו אליו בעצמו (שם שם, י"ד) ופרצת ימה וקדמה וצפונה וגו', שאתה בעצמך תזכה לזה. ולרמוז לו כי אם יהיו ישראל כמוהו בעצמו אז ופרצת ימה וגו' כי אז אין שיעור ומדה לברכתן, וכל מקום אשר תדרוך כף רגליהם בו, להם נתתיהו. (אמר זה ליעקב ולא לאברהם ויצחק לצד שלא נמצא פסול בזרעו רמז לו אם יהיה זרעו כמוהו כל העולם כולו שלהן כי הוא יעקב בחיר האבות היה שלא נשאר בו זוהמא כל דהוא מה שאין כן באברהם ויצחק שעדיין היה בהם מקצת הסיגים מתרח אבי אברהם ששכב עם אשתו בנדתה ומזה נולד אברהם בסוד (איוב י"ד, ד') מי יתן טהור מטמא כידוע, ויצאה זוהמתם בישמעאל ועשו. מה שאין כן ביעקב שהיה מטתו שלימה, והבן). וזה שאמר להם משה בתוכחתו כי הנה מתחלה ה' אלהינו דיבר אלינו וגו' מצד זכות עצמינו והוא אלהינו ממש ולא רק אלהי אבותינו ועל כן אמר פנו וסעו וגו' בערבה בהר וגו' באין קצב ומדה וגבול כי הזוכה מצד עצמו, כל מקום שהוא שם, ברכו ה'. הכל כאמור. אבל עתה הנה,

פסקה ח

ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם וגו'. כי לצד שאיבדתם זכות עצמיכם תיכף בנסעכם מהר ה', וגם אחר כך בכמה מקומות שהזכיר להם בפסוק ראשון, אינכם זוכים להארץ כי אם עבור השבועה לאבותיכם, וכבר הוא בגבול ומדה. באו ורשו את הארץ אשר נשבע וגו' ולא יותר, כי מהר קלקלתם חופת חיתונים (והנה אנו רואין שאפילו הארץ לא כבשוה כולה מפני חטאם. ואף דוד המלך לא אץ לכבוש מקודם כל ארץ ישראל ואחר כך שאר ארצות בכדי לקדשם בקדושת ארץ ישראל. כי ידע כי זה אי אפשר רק אם יהיו ישראל ראוין מצד עצמם, והוא לא ראה בהם עדיין זה. ועל כן כיבשם קודם בכדי שלא יהיו להם דין ערי ישראל). ולזה,

פסקה ט

ואומר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם וגו'. כלומר הנה תיכף אחר החטא אמרתי לא אוכל וגו' שאת אתכם. כי קודם החטא לא אמרתי כלל זה כי לא הייתם צריכים אלי. ואחר החטא הכביד משאכם עלי לצאת ולבוא לפניכם לכפר על כל חטאתכם וכבד הוא ממני ולא אוכל לבדי וגו' עד שאמר הקב"ה (במדבר י"א, ט"ז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וגו'.

ולהבין מלת לאמר הנאמר כאן שאין לו פירוש. נראה על פי מה שכתב הרב המובהק בעל ספר מעשה ה' במה שאמר יתרו למשה (שמות י"ח, י"ח-י"ט) נבל תבול וגו' כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך וגו' איעצך ויהי אלהים עמך וגו'. פירוש אם אתה עושה הדבר הזה לבדך במה שאתה יושב לבדך לשפוט את העם בלתי צויית הקב"ה אליך בזה, הנה כבד ממך הדבר. כי אם היית מצווה בזה מאתו וברשותו. אז היתה עזרתו אליך ובקל היית עושהו אבל לא תוכל עשוהו לבדך בלתי צויית אלוה בזה. על כן איעצך ויהי אלהים עמך. ופירוש שיסכים עמו יתברך בזה ואז תוכל עשוהו. ועל כן ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו'. כלומר תראה אם יעכב הקב"ה לך למנות שופטים או לא. ועל כן סיים (שם שם, כ"ב-כ"ג) וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמוד וגם כל העם הזה וגו'. כלומר אתה תבחר ותקרב ראשי אלפי ישראל בכדי להקל מעליך. ואך אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים כלומר אם תעשה אתה לבדך כל הדבר הזה שאתה רוצה להשליך עליהם, ואך וצוך אלהים שהוא יצוה לך שדוקא אתה לבדך תעשה, ויעכב על ידך מניית דיינים. אז ויכלת עמוד וגם כל העם הזה וגו' כי הוא יסייעך וכו'.

והנה משה רבינו גם הוא היה רצונו בזה שלא יתמנו עליהם ראשים אחרים וכאשר שמעתי מאדמו"ר הרב הקדוש איש אלהים מופת הדור ופלאו המנוח מוהר"ר **יחיאל מיכל** זצללה"ה מגיד מישרים מק"ק **זלאטשוב** שאמר בפירוש מה שאמר משה (במדבר י"א, י"א) ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי וגו'. פירוש למה לא מצאתי חן הזה בעיניך שתשים באמת את משא כל העם הזה עלי ולעכבני ממניית ראשים אחרים עליהם והיה טוב להם אז מעתה. כי ישראל נמשכין אחר הראשים שבהם ואי רישא דעמא זכאי כולא עמא זכאי כמו שאיתא בזוה"ק (חלק ב', קצ"ח. חלק ג', קי"ד.). ואמנם האמת הוא מה שלא עיכבו הקב"ה בזה הוא מחמת שישראל רצו מאוד במניית דיינים להנאתם כמו שכתוב (לקמן פסוק י"ד) טוב הדבר אשר דברת לעשות ואמרו חז"ל (ספרי על פסוק זה) שהיה להם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך וכו' עד אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינים הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורן והוא נושא לנו פנים וכו'. ובדבר הזה שיש בו טוב ורע ניתן הבחירה לבני אדם וכאשר בחרו בדיינים להנאתם לא היה אפשר להקב"ה לעכב.

והנה ידוע אשר מלת לאמר מורה על לשון הבנה. ולזה אמר להם כאן ואומר אליכם וגו' לאמר לא אוכל לבדי וגו' פירוש שהיה לכם לשים על לב לומר מה לו למשה רבינו לומר לנו בדבר הזה הלא מלך הוא והכל בידו, וכרצונו וחפצו יעשה ומי יעכב על ידו. אם לא

שרצונו הטוב להיפוך שאנו נעכב על ידו לומר ממי נאה ללמוד, ואז על ידי בחירתינו באתערותא דלתתא יפעל למעלה שהקב"ה יעכבהו ויצוהו על זה, ואז הוא לבדו יוכל עשוהו כי הוא יסייעהו. וזה אומרו ואומר וגו' לאמר וגו', פירוש שבכוון זה אמרתי לכם בכדי שתבינו עיקר כוונתי אשר לא אוכל אנכי לבדי בלתי ציוית והסכמת הקב"ה לשאת אתכם. ואתם תגרמו שיהיה ציויו יתברך בזה, כשאתם תעכבו ותבחרו בטוב, יתער עובדא לעילא שאהיה מצווה ועושה, ואז אוכל לשאת אתו עמו ברוך הוא ואתם לא די שלא עכבתם אלא אף הוספתם על דברי ואמרתם טוב הדבר אשר דברת לעשות. פירוש זה הדבר אשר דברת, טוב לעשות כן בעשיה מפורשת כדי שיתחזק הבחירה בזה ויתעורר יותר פעולה זו למעלה שלא יעכב הקב"ה כביכול בזה, וַאֲמַנֵּם דוקא עוד ממונים אחרים בלעדי. ולפי שכלל באומרו לא אוכל אנכי לבדי שאת אתכם לומר שעבור חטאם שנסעו מהר ה' לא היה יכול לשאת אותם עליו כנאמר. על כן אמר להם,

פסקה י

ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו'. חזר לדבריו הראשונים למלא פיהם בתוכחות עלי עוון במה שאיבדו על ידי חטאם מה שהיה להם בחורב בחינת ה' אלהינו זכות עצמם ועתה אינם הולכים כי אם בזכות אבות כאמור, והחילוק ביניהם כבר אמור. ועתה אמר להם עוד ראו ההפרש וההבדל ביניהם. כי הנה נודע מה שאמרו חז"ל (יומא כ"ב:) בפסוק (הושע ב', א') והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. ר' יונתן רמי כתיב והיה מספר בני ישראל וכתיב אשר לא ימד ולא יספר. לא קשיא כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום וכו' עד כאן. ולכאורה יקשה הלא נודע מאמרם ז"ל (בראשית רבה מ"ב, ג') כל מקום שנאמר והיה הוא לשון שמחה ואיך מוקמינן והיה מספר בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. אם כן מאי והיה, ולשמחה מה זו עושה.

ואמנם הענין כך הוא. כי כבר כתבנו במקום אחר ענין מה שצוה הקב"ה כמה פעמים למנות את ישראל על ידי כופר נפשם במחצית השקל וכדומה. ומבואר בזוה"ק (עיין חלק ב', רכ"ה.) כי על כן אסור למנות את ישראל בראשיהם בעצמם מפני שאין הברכה שורה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין. וכל מקום שאין הברכה שורה, שם הרגיעה שידה לנוח עליו הסיטרא אחרא ח"ו. ועל כן נאחז הַדֶּבֶר בר מינן בהמנות את ישראל וכו'. ולכאורה לפי זה למה צוה כלל שמו יתברך למנותן אם יש סכנה בדבר וצריך ליקח כופר נפשם בעד זה ולמה למנותם. ואם כפשוטי מאמרי חז"ל שאמרו (במדבר רבה פרשת פנחס ז') משל לרועה צאן וכו' ורצה לידע מנין הנותרות הלא

לפניו גלוי וידוע ומה צורך למנותם להכניסם בסכנת מות. ואולם הנה ידוע (זוה"ק חלק א', ה'.) אשר באורייתא ברא קודשא בריך הוא עלמא ואין קיום העולם אלא בהתורה הקדושה והיא המחיה את כל הבריאה וכמו שמבואר בזוה"ק שאמר בזה הלשון: (תרומה קס"א:) ואי קאי בר נש ואשתדל באורייתא איהו מקיים עלמא וכו'. וכן אמרו חז"ל (בראשית רבה א', ד') העולם ומלואה לא נברא אלא בזכות התורה וכו' ואורייתא וקודשא בריך הוא וישראל חד (זוה"ק חלק ג', ע"ג.) מפני שישראל הן אחודים ואחוזים בהתורה. ועל כך אמרו חז"ל (שם בבראשית רבה) בראשית ברא וגו', בשביל התורה ובשביל ישראל שנקראו ראשית נברא העולם כי כל הבריאה אין להם כי אם מה שישראל משפיעין להם חיותם על ידי שורש אחיזתם בהתורה וקיומם אותה. ודורשי רשומות אמרו (רבה פרשת קרח[29]) כי ישרא"ל ראשי תיבות י"ש ש'שים ר'בוא א'ותיות ל'תורה (והוא על ידי צירופי הא"ב כידוע) כי שורשי נשמות ישראל הם ששים רבוא ת"ר אלף רגלי, ונאחז כל אחד ואחד באות מהתורה הקדושה בששים רבוא אותיותיה ומזה שואבים ושופעים חיותם אליהם ולכל הבריאה כולה. והנך רואה בהתורה הקדושה הגם שאחדות אחד היא, והיא מיוחדת ביחוד נפלא כולה בכללה כי היא מתייחדת באחד אלהינו ברוך הוא, והוא סוד ה' אחד. ושמו אחד שמו הוא רצון במספר השוה, ורצונו יתברך הוא התורה הקדושה שרצה להתקיים התרי"ג מצות האלה בארץ, והוא אחד ומיוחד מכל צד ומכל פינה. אף על פי כן אם אות אחד נוגע בחבירו הרי הספר תורה פסולה, וצריך להיות כל אות מוקף גויל דוקא. והטעם הוא כי באמת הנה כל אות ואות שבתורתנו הקדושה הגם שהוא קטן כמות שהוא, הנה הוא מורה על עולם שלם בפני עצמו גדול בכמות ואיכות למאוד מאוד באורות הרוחניים אורות אלהינו יתברך שמו.

ואמרתי משל לזה, שהוא כדמיון הבנאים המציירים כל הבנין והדירות שבו, גגו ועליותיו פתחיו וחלונותיו, על נייר קטן למאוד ברשומים קטנים, ומי שאינו יודע מה שבתוכו נדמה לו שהוא דבר קל וקטן כמות שהוא. אבל האומן יודע שכל רושם קטן אשר בו, מורה על היכל גדול נורא מאוד מפואר ומהודר מרוקם ומצויר כל מיני גוונים הנאים שבעולם וכל אחד כפי רישומו כן מורה על איזה היכל יש על היכל מרובע ויש על היכל עגול או משולש או על ציורים שונים וכדומה. וכן להבדיל בכמה הבדלות תורתנו הקדושה כל אות ואות שבה מורה על עולם שלם עולם נפלא נורא ונשגב לא שזפתו עין רואה, והוא בשמי השמים בעולמות עליונים, וכל עולם ועולם הוא בציור בפני עצמו ונרשם באותיות התורה באלף בית גימל וכל צורת אות ואות מורה על ציור עולם

[29] לא נמצא שם, ומקומו הוא במגלה עמוקות אופן קפ"ו.

אחר כזה וכזה. ותיבה שלמה מאותיות ביחד מורה על בחינה אחרת נפלאה בהתיחד העולמות הללו הנרמזים באותיותיה ונעשה מהם ציור זה נפלא הפלא ופלא. וכן כל פסוק ופרשה וכדומה. ועל כן בא האזהרה להיות מובדל כל אות מחבירו בכדי שיהיה מורה על עולם בפני עצמו המכוון נגדו. וגם אם יהיה דבוק בחבירו, יתקלקל הציור מציורו שחצב לו המקום נגד עולמו שלמעלה, כי הוא דבוק עם אות אחר, וכבר הוא בציור אחר עם אות השני ביחד, והבן.

וגם כי נודע אשר כל עולם ועולם בפני עצמו יש לו אור מקיף מיוחד המקיפו מכל צד ומסתירו בסתר כנפיו שלא יתאחזו החיצונים שם כנודע. ואור המקיף הזה הוא מאור מדת הבינה שהיא המסמא עיני החיצונים שלא יסתכל שם ההוא רע עין. כי באור ההוא אין שום שליטה לאחיזתם, ולזה צריך להיות כל אות מוקף גויל. גויל עם הכולל הוא חמשים, בחינת חמשים שערי בינה שאורה היא המקפת לכל עולם ועולם ובצל כנפיה יחסו ויתלוננו כאמור. אשר על כן כל איש ישראל הנאחז באות אחת מן התורה צריך הוא גם כן להיות מובדל אחד מחבירו להראות שהוא מורה על עולם בפני עצמו, ואור המקיף יקיפו מכל צד כדמיון האות הנאחז בו. הגם שודאי כל ישראל הם אחד בתכלית היחוד מכל מקום הרי ודאי גם התורה מיוחדת ביחוד ואף על פי כן צריך להיות מובדל אות אחד מחבירו וכאמור. ולזה צוה הקב"ה למנות את ישראל בכדי שעל ידי המנין שמונין כל אחד בפני עצמו, יבדלו ויפרשו כל אחד לעצמו להורות על עולם בפני עצמו ויקיפו האור בפני עצמו כמו בתורה. ואך לאשר שאין הברכה שורה וכו' כנזכר, צריך להיות מנינם בכופר נפש. ועל כן עתידים ישראל להמנות לעתיד לבוא כמאמר חז"ל (בתנחומא כי תשא ט' ומובא בילקוט נ"ך רמז ק"ך) בפסוק (ירמיה ל"ג, י"ג) עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה. ולכאורה הלא אז ודאי יתקיים בהם (בראשית י"ג, ט"ז) אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ, ומה מקום למנותם. ואמנם כי המנין צריך להיות, ואף על פי כן אין מספר להם.

ונראה שעל כן בכל עת יציאה למלחמה נימנו ישראל בכדי להראות לפני הקב"ה חשיבות כל אחד בפני עצמו שעל כן חלילה להפקד ממנו איש. וגם להקיף על ידי זה כל איש ישראל באור המקיף מכל צד ומכל פנה שעל ידי זה לא יגעו בו החיצונים ולא ישלטו בהם ידי זרים הם הבאים עליהם למלחמה. ואפשר על כן נימנו במחצית השקל. כי שקל מספרו ת"ל שהוא ה' פעמים אלהים חושבן משפט עם הכולל, והוא בחינת הדינים כידוע מדברי הרב ז"ל (בכוונת ציצית בבחינת קווצותיו תלתלים). ונודע ששם הוי"ה כשהוא שלם מורה על הרחמים, וכשנחלק מורה על הדין בסוד הכתוב (תהלים צ"ד, י"ב) אשר

תיסרנו יה כי נחלק הרחמים ונעשה דין. ואלהי"ם הוא בהיפך כשהוא שלם מורה על הדין וכשנתחלק מורה על הרחמים בסוד (שם נ"ב, ג') חסד אל כל היום, כי מורה שנחלק הדין ונעשה רחמים. והנה המנין מורה על הדין בחינת אלהים שמסתלק הברכה וצוה הקב"ה למנותם במחצית השקל, להורות בזה שיתחלקו דיני אלהים ויתהפכו לרחמים.

והנה התורה הקדושה הגם שידוע מדתה ושיעורה בכמה גוילים נראים לעין אף על פי כן אמר הקרא עליה (איוב י"א, ט') ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. ודוד המלך ע"ה אמר (תהלים קי"ט, צ"ו) לכל תכלה ראיתי קן רחבה מצותך מאוד. והטעם הוא כאשר כתבנו לפי שכל אות ואות מורה על עולם שלם עולם אחד בפני עצמו. ועל כן רחבה היא מאוד למעלה למעלה בשורשה עד כי חדל לספור כי אין מספר. וכן הוא ממש באנשי ישראל הגם שהם נימנים ונראה מספרן לעין. מכל מקום אין מספר להם מצד שורשם למעלה בשמים בשורש חיות רוחניות הקדושה המתפשט בשורש נשמתם עד אין קץ וגבול. וזה הוא בזמן שהם עושים רצונו של מקום ואז הם מתיחדים ברצונו ב"ה על ידי התורה שהוא רצונו. ואז ודאי הנה אין מספר אליו. כי כל נשמה היא דבוקה ברצונו ב"ה שאין ערוך אליו עד אין סוף ושיעור ומדה. מה שאין כן ח"ו כשאינם עושין רצונו של מקום אינן אחודים ברצונו ב"ה ועל כן הם תחת גבול וקצב. ומספרם מספר הוא. כי אין בו יותר ממה שהוא נמנה, שאינו מתפשט יותר עבור פרידתו מרצונו ב"ה, וגם אינו דבוק בהתורה שהוא רצונו ונגבל בגבולו.

ולזה אומר הכתוב (הושע ב', א') והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. כלומר כי הן אמת שיהיה להם מספר ידוע כמו התורה שמספר אותיותיה ידוע ומנינם דבר שיש בו צורך הוא. אבל המספר גופא יהיה שלא ימד ולא יספר כי כל אחד מישראל שיהיה נספר, אין שיעור וערך למספרו. כי שורשו בשמים ממעל אחד ברצון הבורא ברוך הוא שעושים רצונו של מקום שם אין סוף וערך. ושורש נשמתו מתפשטת בשמים לרום, ובארץ לעומק עד אין חקר. ואמנם שגם רמז בכתוב הזה אשר לפעמים והיה מספר ממש ח"ו כשאין עושין רצונו של מקום. ואך לפי שעיקר הכתוב הוא על בחינה הראשונה שכך אמר והיה מספר בני ישראל כחול אשר לא ימד וגו' על כן אמר בו לשון והיה המורה על שמחה שזה תכלית וסוף כל השמחות שבעולם. ואפשר שעל כן אמר הכתוב (במדבר י', ל"ו) ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. מה שאין כן בנסוע הארון לא הזכיר מספר בני ישראל. כי הארון נודע שהיה מקדים דרך שלושה ימים לפני בני ישראל לתור להם מנוחה שנאמר (שם שם ל"ג) וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלושת ימים, עד שאמר משה קומה ה' וגו'. כלומר עמוד והמתן לנו ולא תניח

אותנו כמאמר חז"ל (בתנחומא פרשת ויקהל ז'). ועל כן בנסוע הארון שהיה טרם נסיעת ישראל ועדיין לא התחילו בחטא לנסוע מאחרי ה' ח"ו. לא הזכיר מדה ומספר בני ישראל כי אין מספר לגדודיו וכשהם עולים עולים עד לרקיע ומתדבקים שם בשורשם ברצון העליון ב"ה שעושין רצונו של מקום ושם אין מספר וערך. אבל ובנוחה שהיה אחר נסיעת ישראל שנאמר בהם ויסעו מהר ה' כנזכר. ונעשו ח"ו בבחינת אין עושין רצונו של מקום ואז שובה ה' רבבות אלפי ישראל כי כבר יש מספר וקצב להם. ועל כן עשה לפרשה זו סימניות מלמעלה ומלמטה בנונין הפוכות לרמז על התחלקות לבם מה' חלילה. כי הנונין מורים על התחלקות מם סתומה לשני נונין כזה &&&נן ובהתחלקותם היא כזה &&נן ולפי שנעשה אחר ההתחלקות נו"ן אחת הפוכה על כן עושין הנונין הפוכין לרמז על זה שנחלק המ"ם ומורה על שנתחלק לבבות בני ישראל ממקום דביקות בשמו יתברך ופנה לבבם לנסוע מהר ה' בשמחה ותאוה. וזה שאמר כאן משה רבינו ע"ה ראו ההפרש בין אם ה' הוא אלהינו מצד עצמינו ובין אם הוא רק אלהי אבותינו מצד זכות אבות. כי הנה ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. כלומר כשהייתם בבחינת ה' אלהיכם הנה הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. פירוש אפילו היום כלומר בעת הזאת שמספרכם ידוע על ידי המנין בכמה פעמים, אף על פי כן הרבה אתכם והנכם ככוכבי השמים לרוב. שאין שום מספר ומדה וקצב לכם והיה מספר בני ישראל אשר לא ימד ולא יספר. לצד שהייתם דבקים בו יתברך ונמשלתם לכוכבי השמים, ולמעלה אין מספר לגדודיו. אבל עתה כאשר,

פסקה יא

ה' אלהי אבותיכם וגו'. כשאתם בבחינת שה' הוא אלהי אבותיכם לבד ואתם יורשים זכות אבות. הנה יוסף עליכם ככם אלף פעמים כלומר מוכרח אני לברך אתכם בבחינת מדה וגבול כמאמר חז"ל (בספרי על פסוק זה) שאמרו ישראל למשה קצבה אתה נותן לברכתינו וכו' אמר, לא. זו משלי אבל הוא יברך אתכם וכו'. ולכאורה אינו מובן וכי מה איכפת לו לברכה משלו עד אין שיעור וערך. ואמנם שאמר להם כי ח"ו כשאינכם בבחינת עושים רצונו של מקום יתברך על השלימות הראוי לא שייך לומר ככוכבי השמים לרוב כי אתם נכנסין בגבול, ומוכרח אני ליתן קצבה לברכותיכם שיוסף עליכם ככם אלף פעמים. וזו הוא משלי, שעתה לפי העת הזאת לא אוכל לברך אתכם יותר, אבל הלואי שתזכו אשר ויברך אתכם כאשר דיבר לכם. שתזכו להדבק בו יתברך ויברך אתכם בברכה שאין לה שיעור וערך כאשר דיבר לאברהם אשר אם יוכל איש למנות

וגו'. והנה תחילה כלל ב' הדברים במאמר אחד באומרו לא אוכל כנאמר ועתה פירש להם בפירוש כי על ידי חטאם גרמו. אשר,

פסקה יב

איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם. טרחכם זו במה שתבעו ממנו כל פעם תנה לנו בשר, תנה לנו מים, והכל בתרעומות שלא בטובה כאדם השואל דבר. משאכם זו הדבר הנזכר, שאמר חטאם שלא היו ראויין לזכות מצד עצמם והיה כל משאם עליו שהוא נטלם ונשאם בזכותו ותפילתו בכל פעם למסור נפשו עליהם לכפר על כל חטאתם להחיותם כהיום הזה. וריבכם אלו הדינין כתרגומו ודיניכון שכבד הוא עלי לבד אם לא בהסכמת הקב"ה כנאמר למעלה. על כן הטלתי הדבר הזה עליכם ואמרתי אליכם,

פסקה יג

הבו לכם אנשים חכמים וגו'. ולא רציתי לעשות הדבר בעצמי הגם שבידי היה. ואמנם כוונתי היה שתבינו כי אין רצוני בזה. ותשיבו מוטב לשמוע מפי הרב ואז יעלה הבחירה מכם ויסכים שמו ית' ואוכל לשאת עלי לבדי הכל כנזכר. וגם מחמת שיהיה מוטל הדבר עליכם עבור העצלות בעשיה תאמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם. אבל אתם לא כן עשיתם כי אם,

פסקה יד

ותענו אותי ותאמרו טוב וגו' אשר דברת לעשות. אתם קיימתם שניהם כי אתם לא רציתם עשות בצעמכם כי יראתם פן לא יעלה לכם הדבר כהוגן כל כך בלעדי. וגם אותי לבדי לא רציתם. רק ותענו ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות. פירוש שאינך יוצא בהדיבור, כי אם כאשר דברת כן עשה אתה בעצמך. ולזה נאמר ותענו ותאמרו לשון כפול כי עניה הוא בקול (רש"י כי תבוא כ"ו, ה'), ואמירה הוא לשון רכה (שמות רבה מ"ב, ב'). ונגד זה שלא רצו בו לבד, נאמר עניה בקול ולשון קשה קצת. וזה שביקשו שיעשה הדבר בעצמו נאמר אמירה לשון רכה. ועל כן כאשר בחרתם כך בפועל לא הייתי יכול לשנות. ולזה,

פסקה טו

ואקח את ראשי שבטיכם וגו'. הוכרחתי ליקח בעצמי ובכבודי. ואך על כל פנים טובתכם דרשתי כי בחרתי הראשים והגדולים שבכם בכדי שעל כל פנים תשמעו מהם אם אין אתם מקפידים שתשמעו ממני דוקא. לצד שהם קבלו תחילה כמאמר חז"ל (עירובין נ"ד:) כיצד סדר המשנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן כו' נכנסו זקנים כו' נכנסו כל העם וכו' עיין שם.

פסקה לט

וטפכם אשר אמרתם וגו' המה יבואו שמה ולהם אתננה והם יירשוה. להבין כפל לשון שאמר ולהם אתננה והם יירשוה. נראה על פי מאמר חז"ל (בבא בתרא קי"ז.) על פסוק (במדבר כ"ו, נ"ה) לשמות מטות אבותם ינחלו וגו' שינה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן המתים יורשים את החיים וכו'. ולזה אמר המה יבואו שמה ולהם אתננה. פירוש להטף הנזכר אתננה שיהיה שלהם אבל והם יירשוה פירש המתים שהזכיר הם יירשוה מבניהם כי כאן המתים יורשים את החיים.

פרק ב

פסקה לג

ויתנהו ה' אלהינו לפנינו וגו'. להבין צחות לשון זה שלכאורה אין לו פירוש והיה די במה שאמר ונך אותו ואת בניו וגו'. נראה כי הנה יהונתן אמר לנושא כליו (שמואל-א י"ד, ח'-י') הנה אנחנו עוברים אל האנשים ונגלים אליהם אם כה יאמרו אלינו דימו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה וגו' ואם כה יאמרו עלו עָלֵינו ועלינו כי נתנם ה' בידינו. ופירש רש"י אם יאמרו דימו ונעלה אליכם, שעתם מצלחת ולבם רם עליהם. ואם יאמרו עלו עלינו פחד הקב"ה בלבם ויראים לזוז ממקומם. והנה לפי זה היה מקום לבני ישראל לירא ולהפחד מסיחון ועמו. כי הלא בפסוק שלפני זה נאמר ויצא סיחון לקראתינו הוא וכל עמו וגו' וזה הוא סימן שח"ו שעתם מצלחת. ואמנם הנה חז"ל (מדרש תהלים י"ח פסוק מ' מובא ברש"י שמואל-א י"ז, מ"ט ובילקוט שם) אמרו אצל גלית הפלשתי בעת שהכהו דוד שנאמר שם ויפול על פניו. ולא היה צריך ליפול אלא לאחריו אלא כדי שלא יצטער דוד לילך לחתוך את ראשו ונשתכר שנים עשר אמות וכו'. וגם כאן כן היה שנתנו הקב"ה לפני ישראל שלא יצטרכו לילך למקומו ולהצטער בפסיעותיהם אשר ידרכו אליו. ולזה אמר ויתנהו ה' אלהינו לפנינו כלומר כי זה שיצא סיחון לקראתינו ולא נפל עליו חרדת אלהים שירא לזוז ממקומו. הוא בכדי שיתנהו לפנינו ונך אותו וגו' והוא שכר פסיעות שלא נצטרך לילך אליו ונתקיים בהם (תהלים ק"י, א') עד אשית אויבך הדום לרגליך.

פרק ג

פסקה כא

ואת יהושע צויתי וגו' עד לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם וגו'. לכאורה לא היה שייך לומר ליהושע לא תיראום כי הוא בודאי האמין בכל נפלאות אשר ראה ואשר עשה הוא עצמו במלחמת עמלק. ואיך שייך לומר כי הוא ירא מגוים וכלי קרב. ואפשר על פי

אומרם ז"ל (סוטה מ"ב.) בפסוק (דברים כ', ג') שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וגו' אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרים בידם. ולכאורה למה היה צריך המשוח מלחמה להודיע זאת לישראל להקל הדבר בעיניהם הלא אפשר טוב היה להכביד עליהם בכדי שיחזרו בתשובה. ואמנם כי היה צריך לומר זאת בכדי להחזיק לב העם שלא יפלו לבבם כאשר יתן כל אדם אל לבו חשבונו עם נפשו בעבודת בוראו. וממה שעבר עליו בהמרותו אליו בעבירה קטנה או גדולה ויירא ויפחד מאימת הדין עתה כאשר ילך בסכנה למלחמה. ונודע אשר זה יזיק להמלחמה עד בלי שיעור. ועל כן בכדי לחזק לבבם אמר להם המשוח מלחמה שמע ישראל אתם קריבים אף אם אין בכם אלא זכות שמע ישראל יש די לנצח המלחמה.

ואפשר לזה ירמוז הכתוב (דברים ז', י"ז-י"ח) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים וגו'. וגם זה יפלא אחר שראו ישראל מלחמת סיחון ועוג וכדומה, שייראו עוד מרבוי הגוים. וגם למה הזכירם במה שעשה בפרעה דוקא ולא בסיחון ועוג שהיו מלכים קשים מפרעה ועמו. ואולם כי לחזק בא את לב ישראל שלא ייראו מהחטאים האלה אשר בנפשותם, שלא יעשה זה רושם שיפלו במלחמה. ותמצא שיעקב אבינו בחיר האבות היה ירא שמא יגרום החטא כמאמר חז"ל (ברכות ד'.). והנה איש ישראל הבא לחשוב את עצמו בנפשו בעבודת אלהים יוכל ליפול עד שידמה לו כי כל הגוים ההם טובים ממנו. לצד שהגוים אף אם הם עובדי עבירות יומם ולילה. אומר בלבו כי הם לא ידעו רבונם כמותו ולא עמדו אבותם על הר סיני ולא פסקו זוהמתן. גם כי אין להם נשמה וחיות כי אם מבחינת חיות הארץ התחתונה שעל כן נקראים עמי הארץ כי הם והארץ שוים הם. מה שאין כן אני יודע רבוני ויש בי נשמת אלוה ממעל ואבותי עמדו על הר סיני ואף על פי כן איני עובד עבודה הראויה אליו על כן אני גרוע ממנו הרבה וכדומה באלה הדברים.

ולזה אמר הכתוב כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני. פירוש שתפול מורך בלבבך לומר שהגוים הם רבים וגדולים ממך במעלה שהם טובים ממך, ועל כן איכה אוכל להורישם. לזה אמר זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים. פירוש שכל הנסים שעשה לך בפרעה ומצרים הכל לא היה כי אם בזכות שה' אלהיך. כי עדיין לא קיבלו התורה ולא היה בהם כי אם זכות שמע ישראל שהיה להם קבלה מיעקב אבינו שהוא קבלת עול מלכות שמים להיות ה' להם לאלהים הוא ולא אחר. ובזכות הזה שהיה ה' אלהיך בשמע ישראל, עשה לך את כל הנסים האלו. וכן יעשה ה' אלהיך לכל

העמים וגו'. פירוש בשכר ה' אלהיך לבד יעשה להם את שלהם כי הלא הם עובדי כוכבים ומזלות מנעוריהם ואין בהם זכות זה. ואפשר לזה יאמר הכתוב (ישעיה מ', א') נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם. פירוש בשכר שהוא אלהיכם לבד. קבלת אלהותו פעמיים בכל יום שאומרים שמע ישראל, יאמר נחמו נחמו. ובזה תהיו בטוחים בטח שבודאי יוציא אתכם מזה ותצפו לישועה. וזה שאמר לו משה ליהושע שלא יעלה מורא בלבו במלחמת ל"א מלכים שמא יגרום החטא שלא יפלו ח"ו לפני בני ישראל. לא כן, לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. זכות ה' אלהיכם לבד, נלחם להושיע אתכם מכל אויביכם ולא צריך יותר למלחמה:

ויותר נראה לומר בזה, על דרך שאמר יהושע בעת היותו בעי שנפלו שם ששה ושלושים איש מישראל (יהושע ז', ט') ומה תעשה לשמך הגדול וגו'. והוא להיות כי אלהי ישראל נקרא שמו והוא מיחד שמו ואלהותו יתברך על ישראל לבד וכמו שאמר הכתוב (זכריה ב', ט"ו) ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא ושכנתי בתוכך. פירוש אף אם נלוו גוים רבים אבל עיקר שכינתי בך הוא כי הוא יתברך שוכן בפנימיות ותוך כל אחד מישראל כמאמר חז"ל (עיין של"ה ואלשיך על פסוק זה) בפסוק (שמות כ"ה, ח') ושכנתי בתוכם, בתוך כל אחד ואחד. ועל כן תמיד הוא אלהי ישראל כי קדושתו ואחדותו יתברך שוכן בפנימיות ישראל בתוכו ממש כביכול. ובאמת לא כל העתים שוות כי לפעמים משרה יותר קדושתו ושכינתו ביניהם, ולפעמים בפחות מעט לפי ערך קדושת טהרת והכנת בני ישראל למצוא בלבם מקום לה'. ואפשר שגם לזה יאמר הכתוב נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם. פירוש זה הוא תכלית נחמות ישראל נחמה כפולה שיאמר אלהיכם פירוש שהקב"ה יאמר אלהיכם אני בעצמות מופלג. ששלימות קדושתי אני משרה ומשכין בתוככם והייתי לכם לעצמכם בתוך פנימיותכם לאלהים. או יאמר עמי יאמר אלהיכם כלומר אלהיכם יאמר עמי אתם ואני אלהיכם. ובזה תנחמו ודאי נחמה אמיתית בכפלי כפליים. והוא בחינת אלהי ישראל בשלימות שאלהותו שוכן בתוך ישראל. וכיון שכן הוא. הנה כבוד ישראל הוא כבודו יתברך והמזדווג לישראל מזדווג אליו כביכול כיון שהוא יתברך שורה בתוכם וכמאמר חז"ל (מכילתא מובא בילקוט שופטים רמז נ"ה) כל מי שהוא קם על ישראל כאילו קם על מי שאמר והיה העולם שנאמר כי הנה אויביך וגו' עד שאון קמיך וגו' תהרוס קמיך ולא קמינו וכו', וכן להיפך מי שהוא עוזר לישראל כאילו עוזר למי שאמר והיה העולם שנאמר (שופטים ה', כ"ג) כי לא באו לעזרת ה' וגו' עד כאן. על כן אמר מה תעשה לשמך הגדול כיון ששמך נקרא עלינו אלהי ישראל השוכן בתוכינו וח"ו יאמרו הגוים מבלי יכולת וגו'. וזה שאמר כאן ליהושע לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם

פירוש בחינה זו שהוא ה' אלהיכם אלהי ישראל הוא הנלחם. ושם נאמר (ישעיה מ"ב, ח') וכבודי לאחר לא אתן ואין שטן ופגע רע.

פסקה כג

ואתחנן אל ה' בעת ההוא וגו'. אומרו בעת ההוא צריך פירוש. אחת שלא פירש מתי היא העת ההיא. והשנית לכאורה אין נפקא מינה בזה אימתי הפיל תחינתו לפני בוראו ולמה פירש את הדבר בעתו. וכבר עוררו חז"ל בזה (רבה פרשה זו). ואמנם הנה כבר הודענו וכתבנו במקום אחר בביאור שני מיני הנהגות שהקב"ה כביכול מתנהג עם האדם ועם כלל עולמו. האחת הוא בנוראות נפלאות לעין כל כמו אלו הנסים הנגלים שהראה בעולמו בשידוד כל טבע העולם ומערכת מזלות השמים וכוכביהם. כמו בהוצאת עמו ישראל מפרעה מלך מצרים ועמו, והכהו עשר מכות נוראים ונפלאים שלא ראו אבותיהם ואבות אבותיהם מיום היותם על האדמה עד היום הזה. ואחר כך וישם את הים לחרבה ויבקעו המים והעביר ישראל בתוכו. ובהורדת המן להאכיל לששים רבוא אנשים הם ונשיהם וטפם ארבעים שנה רצופים בלחם מן השמים וכדומה בנסים המפורסמים. ואפילו ליחודי סגולה מצינו שעשה את כל הנסים האלה כמו ברבי פנחס בן יאיר (חולין ז'.) שהיה הנהר נחרב ויבש לפניו ועבר במצולה בתוך הים ביבשה. או רבי חנינא בן דוסא (תענית כ"ה.) שהדליק חומץ בתוך ביתו כשמן הטוב. או בנחום איש גם זו (שם כ"א.) שנתן העפר אל המלך ונעשה ממנו חרבות וחיצים לכבוש המלחמה וכאלה רבות אין מספר. וההנהגה השנית הוא ההנהגה שאנו רואין בעינינו שהשגחותיו ונפלאותיו נעלמים ונעטפים בתוך טבע העולם ומקריו וכמאמרם ז"ל (שבת י"ג:) שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין ופירש רש"י לפי שהן תדירות. כי באמת איש ישראל הנותן עיניו ולבו באמת לראות השגחת הבורא יתברך עליו בחיותו ולבושו ומזונו ופרנסתו והספקתו לבניו ולכל ביתו. בעיניו יראה שהוא מלא נסים ונפלאות בכל שעה ורגע שאינו בשום אופן בדרך מקרה הטבע. רק שסיבת הסיבות ב"ה מסבב כל דבר בסיבות שונות זה בכה וזה בכה עד שנדמה שבא מטבע העולם. וזה הוא מפני שאין אנו ראויין לנס כמאמר חז"ל (ברכות ד'.) ראויים היו ישראל להעשות להם נס בימי עזרא כבימי יהושע אלא שגרם החטא וכו'. ובאמת אמרו חז"ל (מועד קטן כ"ח.) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא וכו'. ולא כיוונו על מזלות הרקיע וכוכבי השמים. כי הלא אמרו (שבת קנ"ו.) אין מזל לישראל ועיין בתוספות שם. ובזוה"ק (חלק ג' רט"ז:) אמר בפירוש כל המשתדל באורייתא בטל מנייהו חיובא דכוכביא ומזליא. והגם שיש בזה דרכים שונים לאין מספר והחקר אלוה תמצא ואין כאן מקומו לבארו בספר. מכל מקום הנה זה בלתי

ספק אשר חלילה וחלילה להעלות על הדעת שכביכול ברוך הוא וברוך שמו האל הגדול הגבור והנורא ישליך את עולמו ובפרט עמו ישראל שהם חלקו ונחלתו, על טבע המזל. האם קצר קצרה ידו ח"ו מלהנהיגם בעצמו ובכבודו ולא נאריך בזה. ובפרט שכבר דיברו בזה בעלי המקובלים מקבלי האמת עד פומא דאליהו זכור לטוב בבחינת מקום הזכות ומקום המזלא ואיזה דבר התלוי בזכות ואיזה דבר התלוי במזל ורצון העליון ובו ברכת בני חיי ומזוני וכמאמרנו ויתיהב לנא מזונא ופרנסתא טבתא וכו' עד ממזלא דכל מזוני ביה תליין כנודע.

ואמנם לדעתינו יהיה כוונת חז"ל בזה, כי אם היה הנהגת שמו יתברך עם בני אדם גם בני איש בהספקתם בבני חיי ומזוני לפי ערך זכותם בעבודתו יתברך שמו, קשה היה להם עמידתם בזה כי מי יאמר זכיתי לבי וגו'. ובפרט ממה שאנו יודעין בנפשינו מעבירות גדולות וקטנות. והן בני חיי ומזוני הוא מהדברים שהאדם צריך להן בכל עת וכל שעה ורגע. ואם היה הנהגה בזה לפי הזכות ח"ו לא היה קיום לעולם. ועל כן האיר הקב"ה את עינינו ותלה זה במזלא והוא בחינה שהוא נוזל ונוטף תמיד ממקור הרחמים והחסד שאין שם תערובות דין כלל בכדי שיוכל העולם לעמוד. ואמנם גם בזה דרכים רבים אין מספר לאלהינו יתברך, הנקראים בזוה"ק אורחין טמירין דלא נתגלו בר לרבי שמעון בר יוחאי וחביריו. ובזה תבין ממילא איך שכל טבע העולם מלא נסים הוא ממקור הנסים. ואך שהן תדירות יומם ולילה נעטפים ונלבשים בהטבע, עבור עוונותינו הרבים ופשעי נפשותינו.

והנה בחינה זו ששמו יתברך יתנהג עם האדם בטבע או שלא בטבע, הכל נפעל ונמשך מהנהגת האדם עם בוראו בעבודתו יתברך. כי אם עבודתו אינה אלא בדרך טבע העולם כמו ללמוד כפי מזג כח גופו לא זולת, ואם יחלש לבו מיד הוא פורש. וכן בעבודתו בתפילה הכל בערך טבע גופו, ולא ישבר עצמותיו להיות כארי ישאג בלבו לאהבתו וליראתו. או בעשיית מצוותיו כמו השינה בסוכה וכדומה אם יגדל הקרירות ילך לביתו וישכב וירדם. או בפיזור ממונו לדבר מצוה לצדקה או לציצית ותפילין ואתרוג וכדומה, לא ירצה להיות מפזר ונוסף על כל פנים בהידור מצוה עד שליש, רק לפי ערכו ובמזג השוה. וכן בכל הדברים. והעיקר במחמדי תאות עולם הזה לא ישים לבו לשבור כחו ותאותו ומעמקי חמדת לבו. כי אם יאכל וישתה וישן ושארי תענוגות בני אדם כל צורכו בלי גרעון. כן יתנהג עמו כביכול שמו יתברך שהשגחתו יתברך הנמשך אליו הכל בטבע העולם כאמור. וכשימשך איזה ברכה והצלחה לכל העולם בכלל גם הוא יבוא בתוכם. וח"ו בצרת רבים, גם לו צר ח"ו. כי כמעשהו כן יעשה לו.

ואמנם האומר לנפשו שחי ונעבורה בשביל אהבת עבודת בוראו ובכוון יכניע וישבר תאוות עומקי מורשי לבבו כאשר יוכל להפך החומר לצורה והגוף לנפש להזדכך הגוף עד שיצא לבו מלהתאוות כלל לחמדת התענוגים ומכל שכן תאוות שחוץ לגוף כמו הקנאה והשנאה וחמדת הכבוד והשררה. וכל המדות רעות התלויין בנפש הבהמיות שלו המתאוות לאלה התאוות הרעות כמו הגבהות והכעס והקפדנות והליצנות ושיחה בטילה וכדומה הן ותולדותיהן אותן שיבר לגמרי ועקרן ממורשי לבבו שלא יחמוד ויתאוה אליהן כלל. ועל ידי זה ממילא ממעט באכילתו ושתייתו והשינה, במעט מעט, ולא יחוש על חלישת לבו בעת עומדו את פני ה' אלהיו בעבודה. ומכל שכן בעשיית מצוותיו לא ירגיש כלל אם קר לו אם חם לרוב האהבה הבוער בלבו לעבודת האל ברוך הוא. וכן בפיזור ממונו לצדקה הנה כל הון ביתו יתן באהבה לכבוד בוראו למצוה או לרפאות חולים או בנשואי חתן וכלה וכדומה. ולמולו הנה פועל אדם ישולם לו, שגם הקב"ה מנהיגו למעלה מטבע העולם להיות חומץ כשמן ידלוק ולהיות נגדו במים עזים נתיבה וכדומה. והנה שכרו של האיש הלזה בכפלי כפלים הוא. כי חוץ ממה שהוא מתנהג שלא בטבע, וכשח"ו צר לכל העולם, הוא יוצא מביניהם לטובה כמו נח בדורו וכמו רבי חנינא בן דוסא שאמר כל העולם כולו בצער וחנינא בנחת. הנה גם בעד זה שכרו אתו ופעולתו לפניו במה שנתקדש שם שמים על ידו וכל העולם כולו יראון יעידון ויגידון כי לה' המלוכה ומושל וגו'. והנה האל העושה פלא לשבר ולשדד כל המזלות וכוכבי השמים וטבע העולם כולו בשביל עבדיו עמו ונחלתו והכל בידו הוא ואמת מלכנו אפס זולתו ומפליא לעשות. וכמו שראו כל העולם כולו בעיזי דרבי חנינא (תענית כ"ה.) דאייתי דובא בקרניהו, וכדומה. ושמו של הקב"ה מתקדש ומתגדל ומתכבד בעולמו. ואיש הלזה הגורם כל זאת הוא הנוטל שכר כנגד כולם כי הוא הגורם לכל זה.

ובזה פירשנו מאמרי אלהינו יתברך בפרשת היחוד שהוא ואהבת את ה' אלהיך וגו'. כי נודע שבחינת טבע העולם מכונה על שם אלהים יתברך ויתעלה, גימטריא הטבע. ובשם הזה הגביל הקב"ה כל דבר ודבר אשר בארץ במקום ומדה וגבול לומר עד פה תבוא בכל טבע העולם. מה שאין כן שם הוי"ה יתברך הוא המורה על בחינת הוי"ה המהוה את כל והמציא את כל הבריאה מאין ליש. ועל כן בכח השם הזה נשבר כל טבע העולם כיון שהוא המציאם מאין, הרי הם בידו להחזירם לאין. שעל כן ברוב מעשי בראשית נזכר ה' אלהים כמו (בראשית ב', ד') ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, וכדומה. כי בחינת הוי"ה הוא אשר הווה אותם מאין המוחלט לבחינת היש. ואך כי לא היה נתפס בגבול ומדה והיו מתרחבים והולכים עד בלי די. ובזה גבולות חלק אלהים בעולם, אשר בשם אלהים

הגביל כל דבר ודבר במדה וטבע העולם. ועל כך בקריעת ים סוף נאמר (שמות י"ד, ל') ויושע ה' ביום ההוא וגו'. כי בחינת הוי"ה המהוה את כל, הושיעם ביום ההוא ושם אין גבול וטבע. ועל כן (שמות ט"ו, ח') קמו כמו נד נוזלים קפאו תהמות וגו'. ועל ידי הדבר הזה נקרא ה' אלהי אברהם אלהי יצחק וכו' כי הנהגת אלהותו יתברך עם אברהם היה בבחינת ה' המהוה שהפליא לעשות עמו בנסים מפורסמים בהצלתו מאור כשדים ובהכותו את הארבעה מלכים ובמכות פרעה ואבימלך וכדומה. והיה שמו יתברך מתגדל ומתקדש ומתפאר בעולם עד שכולם ראו כי ה' הוא אלהי אברהם המתקיים עליו ומנהיגו למעלה מטבע העולם ויוצא אותו החוצה מכללות העולם ליתן לו בן לזקוניו וכדומה וכן ביצחק ויעקב. ועל שם זה נקרא בכללות ה' אלהי ישראל לצד הנסים שנעשו בהם בנוראות נפלאות, והכל מכירין ויודעין כי ה' המהוה הוא אלהיהם ומנהיגם למעלה מהטבע.

ולזה יאמר הכתוב ואהבת את ה' אלהיך. כלומר שתאהב את זאת שה' המהוה את כל, הוא יהיה אלהיך שהוא ינהיג אותך ויתגלה אלהותו יתברך אליך בבחינת ה' המהוה שלא בטבע, ובמה תזכה לזה. לזה אמר בכל לבבך שתתן לו את כל לבבך ולא מקצת הלבב כמו שעובדים אותו אלו המתנהגים בעבודתם בטבע העולם שמקצת לבבם נותנים לאלהיהם ומקצת נוטלים לעצמן לאכול ולשתות ולנוח גופו וכדומה. ואתה לא כן כי אם כל לבבך כל תאוות לבך תתן לו שתכניע ותשבר בשבילו כל מעמקי חמדת תאוות לבבך הנשרשים בך. ועל כך אמרו חז"ל (ברכות נ"ד.) בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע. כי אף שיצרך הרע נגדך בכל מיני תאוות וחמדות הרעים במיני מטעמים ותפנוקי מעדנים ותאות נשים המושך את לב האדם בחזקה. וכדומה מדברים שנפשו של אדם מתאותן ומחמדתן כמו הנצחון מול חבירו והקנאה אליו וחפץ השררה והכבוד בעולם והשיחה בטילה והליצנות מחבירו. אל תתאו למטעמותיו ואל תחמוד לתשוקתיו, כי אם כל לבך תתן אליו יתברך. שכל חפצו ורצונו הוא להמעיט תאות הלב בכל מכל כל לשמו יתברך לזכך הנשמה והגוף שלא יתגעלו בפת בג נופת צוף העולם הזה, בכדי שיזכו לראות ולהנות מזיו שכינתו יתברך בעולם הבא. שתענוגי כל העולם כולו בכל ימינו, אינם כדאים על אחת מני אלף מרגע תענוג הנאות מראות זיו השכינה אשרי עין ראתה. וכן ובכל נפשך כולו כמות שהוא באין קצבה לומר עד פה תבוא. כי אם באמת לחפוץ ולהתאות להמליכו וליחדו ולקדש שמו ברבים בנטילת נשמתך כמאמר התנא הקדוש רבי עקיבא ז"ל (ברכות ס"א:) כל ימי הייתי מצטער על זה מתי יבוא לידי ואקיימנו. לא זה בלבד שהיה חושק לזה כי אם בכל ימיו היה מצטער מתי יגיע אל הדבר הזה. וכן ובכל מאודך בכל ממונך לא במקצתו כי אם אפילו בכולו אם תצטרך לעבודת שמו

יתברך תן לו משלו. ואם ככה אתה עושה תזכה שה' המהוה יהיה אלהיך להנהיג אותך בלמעלה מן הטבע לעשות נסים נגלים ובזה יתקדש שמו יתברך אשר ישמעו רחוקים ויבואו ויאמרו כי הגדיל ה' לעשות בארץ כמאמר חז"ל (ילקוט שיר השירים על הפסוק לריח שמניך טובים) בא יתרו ונתגייר אף רחב שמעה כו'. ובזה תזכה לשכר כפול ומכופל.

ואפשר לזה כיוון נעים זמירות ישראל במזמורו בארבעה שצריכים להודות (תהילים ק"ז, ו') ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם וגו'. וכבר דקדקנו במקום אחר שהיה לו לומר ויצעקו לה'. ואמנם כי מי שנפל לאחד מן הצרות הנזכרים שהוא בתכלית האחרון, צרה שאין כמוה, כמו שכתוב (שם שם, י"ח) ויגיעו עד שערי מות וכדומה. הנה זה צריך להרבות בתפילה ובתחנונים ובתשובה ומעשים טובים עד שישוב אל ה' אלהיו. פירוש שה' המהוה יהיה אלהיו כנאמר, להוציא אותו החוצה מטבע העולם ולהנהיגו למעלה מהטבע להושיעו בעת צרותיו. והנה בחינה זו היא תפארת לעושיה גם כן ששמו של הקב"ה מתכבד ומתגדל למען ידעו כי גדול ה' ואדונינו מכל אלהים. וכמו שאמר יתרו בראותו הפלאת נסיו יתברך והן הן נוראותיו. ולזה אמר ויצעקו אל ה' לבחינה השייך לה' גם כן, שהוא בחינת הנהגותו עם בחינת המהוה, שמתגדל שמו על ידי זה. ועד שם יגיע תפילתו וצעקתו שיהיה ה' אלהיו, ואז ודאי וממצוקותיהם יצילם.

והנה חז"ל אמרו (דברים רבה י"א, ט') תקט"ו תפילות התפלל משה כמנין ואתחנן. וצריך טעם למה דוקא מנין זה התפלל לפני ה' אלהיו. ואולם לדברינו יבוא על נכון כי הנה משה רבינו ע"ה כשראה שבכל צדדי הגבול ובכל הבתי דינים שלמעלה נגזר ונכתב ונחתם בחותם המלך שלא יבוא לארץ. אז עלה במחשבתו להתחזק ולעלות אל מקום הרחמים פשוטים האי רצון העליון שלמעלה מטבע העולם מששת ימי הבנין, ושם לאו בזכות תליא לראות אם הוא זכאי לזה, כי אם במזלא דבר הנוטף ונוזל ברחמים גמורים בלי שום תערובות דין כלל. אדרבה שם נמתקים כל הדינים, ואז יהיה נעשה בו בבחינת הוי"ה המהוה את כל למעלה מן הטבע. ולזה תקט"ו תפילות התפלל, כי נודע מדברי הרב ז"ל (בכוונת אתה תקום תרחם ציון) שת"ק רומז אל בחינת מדת הבינה שלמעלה מששת ימי הבנין (המכונים על שם הגבול וטבע העולם והבן). והיא מכונת על שם י"ה בסוד (תהלים ק"נ, ה') כל הנשמה תהלל יה כידוע ליודעים. ועל כן עד שם העלה תפילתו להתפלל תקט"ו תפילות, כי שם דרור יקרא בבחינת היובל והחירות להמשיך משם האי רצון העליון עד אשר יעשה עמו בבחינת הוי"ה המהוה למעלה למעלה מן העולם. ועל כן אמרו חז"ל (ברבה ריש פרשה זו) אין חנון בכל מקום אלא מתנת חנם כי שם לא בזכותא וכו' כנזכר כי אם ברחמים פשוטים שאין בהם מתערובת הדין.

ולזה אמר ואתחנן אל ה' בעת ההוא. כלומר הנה תקט"ו תפילות כמנין ואתחנן התחננתי אל ה' בחינה הוי"ה המהוה להעשות עמי ממקום שהוי"ה לבד משמש בלתי גבולת אלהים, ועליתי בזה עד עת ההוא. נודע בחינת ההוא שמרמזת על עולם הנסתר עולם הבינה שלמעלה מימי הבנין, באין גבול וקימוץ מבחינת אלהים. ומהאי רצון רציתי להמשיך עד אשר יעשה הדבר בבחינת הוי"ה המהוה (והוא בבחינת (שמות י"ד, ל') ויושע ה' ביום ההוא שמיום ההוא הנסתר נתמשך להיות נעשה בבחינת המהוה שלא בטבע. וזה מאמר הכתוב (בפרשה זו לקמן צ', ל"ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב וגו' עד ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים וגו'. פירוש כי מצד אלהים לא היה הדין נותן להעשות לכם כזה. וה' עשה לכם בבחינת המהוה למעלה מן הטבע והוא ככל אשר עשה לכם ה' וגו'). ואמנם כי ויתעבר ה' בי למענכם. כנודע שעיקר קבורת משה בחוץ לארץ הוא כדי להביא את דור המדבר לארץ אם ירצה ה' לעתיד וגם עלה ראש הפסגה וגו' וראה בעיניך כי לא תעבור וגו' אתה בעצמך תראה שלא תוכל לעבור כנודע להבאים בסוד ה' ועיין במה שנבאר להלן במקומו.

עוד יאמר הכתוב ואתחנן וגו'. הודיע הכתוב בזה מעלת משה רבינו ע"ה אדון הנביאים ז"ל שעלה בתפילתו למעלה למקום שאין בריה עולה שמה. והוא על דרך מאמר הכתוב בתפילת חנה (שמואל-א א', י') ותתפלל על ה' וגו' שלכאורה אין לו פירוש ואל ה' הוה ליה לומר. ופירשו המפרשים שעלתה בתפילתה במקום גבוה ונורא מאוד בבחינת השלושה ראשונות הידוע לחכמי לב ושם נקרא לפני ה' או על ה' וכמו שאיתא (בזוה"ק יתרו פ"ח:) בסעודה שניה של שבת קודש בזה הלשון ביומא דשבתא בסעודתא תנינא כתיב (ישעיה נ"ח י"ד) אז תתענג על ה', על ה' ודאי וכו'. והוא בדמיון המשל כשאב מחבב את בנו הקטן ביותר ויותר אז הוא מגביהו ומושיבו על כתפיו עד שנמצא ראש הבן גבוה מראש אביו וראשו על ראש האב. והבן. והכל משל. והוא הנרמז בכללות העולמות לבחינת י"ה שבשם הקדוש המרמז למעלה מבחינת הוי"ה בכללה כידוע ליודעים. ואמנם משה רבינו ע"ה הפליא לעשות ועלה למעלה גם מזה. והוא במה שידוע מדברי הרב ז"ל בבחינת העמוד שבין כל עולם ועולם שנמצא בו משני הבחינות מעולם זה ומעולם זה עד שעל ידי כך הוא מחבר אחד לאחד לפי שכח שניהם בו. וכן בכל דבר ודבר שבעולם כמו בארבע מינים הכוללים לצבא הארץ שהם דומם צומח חי מדבר כבר נמצא דבר הממוצע בין כל אחד שכח שניהם בו והוא המיחדם כמו עצי אלמוגים בין דומם לצומח ואבני השדה בין צומח לחי וכו'. ועיין בדבריו ז"ל (בשער קיצור אבי"ע) במה שביאר בין שני השכליות של האדם שכל המעשה ושכל העיוני. וביארנוהו במקום אחר

אשר שכל המעשה נקרא זה המוח והחכמה השורה תמיד במוח האדם בעצם גולגלתו ומנהיגו תמיד בשכל אנושי לעשות הכל בחכמה שעליו, שלא כדומם ובהמה, ושלא יכשול באבן או באגרוף. ושכל העיוני הוא זה שאינו מתגלה לאדם כי אם אחרי העיון בו. כמו שאנו רואין כאשר יצטרך האדם להתחכמות חדש בתורה ועבודה או אפילו במלאכת מחשבת וכדומה מעשי ידי אומן. הנה נותן דעתו ושכלו ומעיין על הדבר, ויבוא על המצאה חדשה מה שלא ידעה בראשונה. כי לכאורה יפלא זה מפני מה תחילה לא בא על השכל, ואחר העיון בא לו שֵׂכֶל חדש ומאין לקח שֵׂכֶל אחר. ואמנם שהוא משכל העיוני הנזכר כי זה החכמה אינו שורה תמיד במוח האדם כמו שכל המעשה רק הוא דבוק במקורו מקור שורש חיות הרוחניות של האדם הלזה אשר בשמי השמים. ואך כי גם כח הזה נתן בו בוראו להיות מתגלה אל האדם לפעמים לבוא לשרות במוחו להמציא לו חדשות. והוא בחינת נעלם ונגלה לפעמים נגלה במוח האדם ולפעמים נעלם במקורו. והוא בחינת הממוצע בין שורש חיות הרוחניות של אדם שאינו נתפס כלל בשום גבול ומדה להתצמצם עצמו בעצם אדם ובין שכל המעשה המוגבל ומצומצם במוח האדם. והוא המקשרם כי יש בו בחינת שניהם ועל ידו ירד החכמה והשכל תמיד ממקורו אל מוח הראש. ולפעמים צריך האדם ליתן דעתו ולעיין עליו לפי שפעמים הוא נעלם במקורו וצריך להתקשר דעתו והוא מתגלה אליו כאמור. והוא בחינת אב בחכמה כי השכל העיוני הלז נקרא על שם האלף כי הוא שכל הראשון שיוכל האדם להשיגו. ושכל המעשה נקרא ב' כי הוא שכל שני. וכשיתדבקו שני השכלים יחד אז נקרא אב בחכמה שהאלף מתיחד עם הב' והוא בחינת שכל השלם בשלימות ועל כן הוא אב בחכמה, והבן. (ולזה רמז בתורה בראשית ב׳:י״ג ראשית כי באמת גם השכל השני ראשית הוא כי ממנו מתחיל עיקר גילוי החכמה באדם והוא ראשית חכמה. וכשמתיחד עם השכל הנעלם שהוא השכל העיוני כידוע הרי ב' ראשית והבן).

ובזה ביארנו דברי רש"י ז"ל בפרשת וארא שכתב וארא אל האבות ולא נודע פירושו כי גם בכתוב נאמר וארא אל אברהם וגו' ומה חידש רש"י בזה. ואמנם כי היה קשה לרש"י ז"ל על תיבת אל הנכתב בכתוב שלכאורה מיותר והיה די לומר וארא לאברהם ליצחק וגו' ואמנם מלת אל מורה לדבר השייך אל הדבר הזה. והוא כששמו יתברך היה רוצה להתראות אל אברהם ויצחק ודאי לא בא אליהם אל הארץ הגשמי להתראות אליהם כאדם לאדם. כי אם שהתגלה שורש אלהותו יתברך במראה במקור הרוחניות שורש חיות אברהם ויצחק בשורשם. ואז ראהו השכל הנעלם הנזכר ומשם לנשמתו אשר בגופו. וזה וארא אל. מה שנכתב אל בכתוב הוא מורה על האבות בחינת האב

שבכל אחד. כי ההתגלות היה על ידי בחינת האב, שנתקשר מוחו בשכל הנעלם ושכל הנעלם, ראהו במקור. וכל דבר שאדם משיג בחכמתו יותר ממה שהשיג קודם, הן גדול או קטן, הכל מכח הממוצע הזה. והנה מבשרי אחזה אלוה, ולמעלה למעלה הוא בסוד מטי ולא מטי, הנודע. ששם בחינת השכל הנעלם הנזכר הנרמז בקוצו של יו"ד ראשונה שבשם הוי"ה בקוץ העליון ושם בחינת הממוצע בין עולמות אין סוף ברוך הוא ובין ארבע אותיות שם המיוחד לארבע עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה. ולזה אמר משה רבינו ע"ה ואתחנן אל ה' שעליתי במחשבתי ותפילתי למקום גבוה ונורא מאוד מאוד הזה שהוא אל ה' הדבר השייך לה' והוא הממוצע הנזכר המרומז בקוצו של יו"ד (ואסור להרחיב הדיבור בזה וה' הטוב יכפר עד הנה). ועל כך אמר לו ה' רב לך כלומר הנה עלית במקום רב ונורא מאוד מאוד ועל כן אל תוסף דבר וגו' כי מאחר שבמקום הרחמים פשוטים חסד עליון ונשגב הזה היית ולא פעלת, מה יש לך עוד צדקה ולזעוק אל המלך, כי לא היה יוכל להענות עבור טובת ישראל כנאמר למעלה.

גם יאמר ואתחנן אל ה'. כי הן נודע אשר אדם המבקש צרכיו מאת האל יתעלה למען טובת והנאת עצמו דבר קטן וקל הוא. כי הלא מה האדם וכל צרכיו לבקש רחמים עליהם הלא הוא והם לאפס ותהו נחשבין. ועוד כיון שהוא דורש טובת עצמו מה נחת רוח יגיע מזה אליו יתברך. ועיקר בקשת צרכיו מאתו יתברך הוא בכדי לתקן במקום עליון. כי הלא נודע אשר בכל צרתם לו צר כביכול ועמו אנכי בצרה כמו מה שאמרו חז"ל (סנהדרין מ"ו.) כשהאדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי וגו'. ועל כן בהיות האדם בצער מכל מיני צער הנמצאות מבנים וחיים ומזוני וכדומה. את זה יתן אל לבו לומר מה גרמתי ח"ו בעוונותי. ח"ו ח"ו להצר במקום עליון לגרום צער חלילה וחלילה בשכינת עוזינו. וזאת באמת צר לו מאוד במה שבצרתו לו צר. ולא צרת עצמו כי הלא כל עצמו הבל ותהו. רק להרגיש חסרון עליון ח"ו מחסרון התחתון. ואל זה ישא עיניו למרום ויתפלל שיתוקן שם בשורש במקום עליון ויתמלאו כל העולמות שפע אור וברכה. ובזה תפילתו עולה נכון ולגבוה קא סלקא כיון שהוא גם כן כוונתו לצורך גבוה ולא לצורך עצמו. או שיתפלל לה' בעת צרתו שיושיע לו להיות כי הוא חפץ חסד מאוד ורצונו מאוד בישועת ישראל רק שצריך לזה אתערותא דלתתא ותיקון הפגמים ועל כן הוא מפיל תחנוניו שיתוקן כל הפגמים ויושיע לו ה' בכדי שימולא רצונו יתברך החפץ חסד ומצפה לישועת ישראל. או בכדי שיתגדל ויתקדש שמו יתברך על ידי זה שידעו כי הוא האל מלך רופא נאמן ורחמן, והוא המושיע לעמו ישראל מכל צרותיהם. והכל למען שמו באהבה לא זולת. והנה תאות משה רבינו ע"ה לארץ ישראל ידוע לכל שח"ו לא היה בזה שום מין

הנאה לעצמו. וכבר אמרו חז"ל (סוטה י"ד.) מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ ישראל וכי לאכול מפריה הוא צריך וכו'. ונודע שאם היה משה נכנס לארץ ישראל לא היו שולטין זרים במעשה ידינו ולא גלינו מארצינו והיו כל הדברים באים לתיקון כידוע. אשר לזה וליותר מזה נתאוה משה. שאין אנו יודעים דעת אדון הנביאים בכולו אף לא במקצתו. והכל מודים שלמען ה' לבד נתאוה לזה. וזה אמרו ואתחנן אל ה' לא אמר לה' אלא אל ה' כלומר שהתפללתי בדבר הנוגע לה'. לומר הלא רצונך אלהי חפצתי וכבודך וגדולתך אני דורש ולא למעני ח"ו. ואמנם אין שלטון וגו' והחקר אלוה תמצא. וכאמור כי היה לטובת ישראל ועוד שארי טעמים. ולזה אמר,

פסקה כו

ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד וגו'. פירש הגם שדברך אמת הוא רק אלי מה שנוגע לכבודי ולמעני מכל מקום אל תוסף וגו' כי באמת רב לך כמאמר חז"ל (לשון רש"י ספרי) הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון וכו'. והוא בדרך המשל האב האוהב את בנו באהבה וחיבה יתירה ולפעמים כשהבן עושה לפניו קצת דקצת דבר אשר לא כן לפי מעלת גדולת בנו. והאב רוצה שבנו יתחרט על זה מאוד וישמור את עצמו שלא לעשות עוד כדבר הזה. אז הוא כועס נגד הבן ומראה לו פנים זועפות. ונשבע בכעסו שלא לתת לו הדבר החשוב הנפלא המונח לפניו כמו לבושי יקר ואבנים טובות נופך ספיר וכדומה. ובאמת בדעת האב הוא שיתן לו דברים חשובים נוראים ונפלאים הרבה יותר מהם, ואינו עושה זאת כי אם לפני בנו בכדי שיתחרט על אשר עשה. והנה הבן מתחיל לצעוק ובוכה במר נפש על הטובה הזו שאבד. וזאת אינו משים על לבו שיותר יעשה עמו. וגם סובר מאחר שאביו גוזם לו בזה בוודאי אין טוב ממנו. וכשרואה האב כי כבר נתחרט באמת. אז מגלה לו שח"ו לא היתה כוונתו לעונש כי אם להטעימך בטובות נפלאות מאוד, עין לא ראתה. והנני נותן אות לדברי כי קח נא את הדברים האלה המונחים לפניך ותמשמש בהם ותראה בעצמך כי הם אינם חשובים לפניך לפי גדולתך וחשובתך. וכן במשה רבינו ע"ה הנה בעת אשר קרהו במי מריבה, גזם לו הקב"ה ונשבע בכעסו ונכתב ונחתם בספר שלא יעבור את הירדן. וכוונתו יתברך היה בשביל טובתו לתת לו הרבה יותר מזה. ולזה אחר שהרבה משה בתפילה אמר לו רב לך פירוש באמת שכרך הרבה מאוד יותר מנתינת ארץ ישראל, ואות לזה תראה. הנה,

פסקה כז

עלה ראש הפסגה ושא עיניך וגו' וראה בעיניך כי לא תעבור את הירדן וגו'. פירש ששם תראה שאתה בעצמך לא תעבור את הירדן. כי באמת מבואר בדברי הרב איש אלהים מגלה עמוקות. שמשה לא היה צריך כלל לבחינת ארץ ישראל כי היה גבוה הרבה

מבחינת ארץ ישראל ולא נתאוה אלא ליכנס דרך שם לגן עדן וכו' עיין שם. ועל כן בעיניך תראה שאתה למעלה מבחינת ארץ ישראל. ולזה,

פסקה כח

וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו וגו'. פירש כי אתה הנך גבוה הרבה מבחינת ארץ ישראל ואינה מעלה כלל לפניך ביאת הארץ. ומכל שכן שלא היית צריך אימוץ וחיזוק לעלות אליה אם היית בא לשם כי אתה במעלה עליה. ולא כן ביהושע כי לא די שאינו כמותך להיות גבוה. אף צריך אימוץ וחיזוק בכדי לבוא אליה, מפני שהוא תחתיה במדרגה. וכל מי שצריך לעלות במדריגה עליונה ממנו, צריך להתאמץ לעלות. ועל כן אתה שעומד במדריגה עליונה חזקהו ואמצהו שיזכה לביאת הארץ עם כל הגוי קדוש שעמו. וזה אומרו כי הוא יעבור לפני העם הזה. פירוש כי לא די שהוא בעצמו צריך להתאמץ עלות אליה. אף הנה כל העם הזה אשר ברגלו והוא צריך לעבור לפניהם ולהנחיל את כולם את הארץ. והם ודאי במדריגות אחרי מדריגות מארץ ישראל. על כן מאוד חזקהו להביא את כולם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיהם. ועל כן סמך לזה ואמר,

פסקה כט

ונשב בגיא מול בית פעור. שלכאורה אין ידוע כוונת הכתוב בזה ואין לו קשר עם מה שלפניו ולא עם מה שלאחריו כמו שאיתא במפרשים. ולדברינו קאי הכל על למעלה. כלומר, כי ביותר צריך הכתוב לזרז בהתחזקות יהושע כי הנה הוא יעבור לפני העם הזה. ונודע (זוה"ק חלק ב', מ"ה:) כי העם בכל מקום מורה על פחותי ערך והערב רב שבישראל. והוא צריך לעבור לפניהם ולהביאם אל הארץ. והן עתה נוסף עוד אשר ונשב בגיא מול בית פעור. ומעשה פעור ידוע שנצמדו שם לעבודה זרה, וביותר העם הזה הערב רב, וממילא נפלו לבירא עמיקתא לגיא הגדול ושם ישבנו גם בכינו בכמה מעשיות אחרים. ועתה הנה צריכים לעלות מגיא הגדול הזה מבירא עמיקתא לאיגרא רמא למעלות ארץ ישראל הגבוה מכל ארצות. ויהושע הוא העובר לפניהם. ועל כן ביותר צריך התחזקות ואמצות לבב. ודוקא הוא, ולא כן אתה שרב לך מתוקן הרבה יותר ממעלת ארץ ישראל. ואכן כי לצד שמשה רבינו ע"ה גם בטובת עולם הבא לא חפץ נגד אהבת בוראו, והיה עם כל זה מתאוה לקיים המצוות התלויות בארץ כי אהב את המצוות יותר מכל חייו. וכל הנאותיו וכל חפציו לא השוו בהם אף שכר עולם הבא שעין לא ראתה. ולזה הפך פניו מול ישראל ואמר להם,

פרק ד

פסקה א

ועתה ישראל שמע אל החוקים וגו' אשר אנכי מלמד אתכם וגו'. כלומר הנה עתה שזכיתם לדבר שאין אני זוכה אליה, שתבואו אל הארץ. נא תקיימו שם מצוותיה אשר אנכי מלמד אתכם ויהיה זה חשוב בעיני המקום כאילו קיימתים בעצמי. להיות שעל ידי תקיימו מצוותיה בזה שאני מלמד אותם אתכם.

פסקה ב

לא תוסיפו וגו' עד אשר אנכי מצוה אתכם וגו'. נתתי אל לבי לתור בחכמה להבין קצת דקצת בטעם מצוה זו שצונו בלא תוסיפו על הדבר כי לכאורה מה חסרון יש בהוספה והיה הנוסף כלא היה. ומהיכן יבוא לעבור על זה בלא תעשה. ולו יהא אם נאמר שאין המצוה נחשב בהוספה ויהיה בביטול מצות עשה. ולא בלא תעשה, ואמנם הנה תדע כי אורות אלהינו יתברך אין אנו יכולין לקבל כי אם במדה וקצב וגבול ועל ידי צמצומים רבים. הלא תראה מה שכתב הרב ז"ל (בכוונת יוצר אור ובורא חשך) שלכאורה הלא עולם הבריאה הגבוה וגדול במעלה מן היצירה. והיאך אנו אומרים בהיפך יוצר אור ובורא חשך. ואכן היא הנותנת. כי עולם היצירה לפי שהוא רחוק מהמאציל ויכולין אנחנו ליהנות מאורה נקרא אור. ועולם הבריאה שקרוב יותר אל המאציל ואורה גדול ואין אנו יכולים לראות ולהנות מאורה נקראת חשך כי מחשיך עיני הראות מלהסתכל בה וכו'. והוא על דרך מאמר הכתוב (תהלים י"ח, י"ב) ישת חשך סתרו וגו'. ופשיטא דפשיטא שאין שם חשך כי כבר נאמר (דניאל ב', כ"ב) ונהורא עמיה שריא. וכן (תהלים קל"ט, י"ב) כחשיכה כאורה. ואמנם שהוא שם המושאל מבחינת החושך לפי שאנחנו אין יכולין להסתכל באור ההוא. וכן נודע מסוד המסכים שבין כל עולם ועולם שאי אפשר לעולם התחתון לקבל האורה מעולם שלמעלה אם לא על ידי מסכים המבדילים וצמצומים רבים. כי אורו ב"ה הוא נורא ונשגב מאוד ואי אפשר לקבלו על בהירתו וכאשר השיב רבי יהושע בן חנניא להקיסר שרצה לראות את ה', מאור השמש (עיין חולין ס'.). רק שבאהבתו ובחמלתו על עמו ישראל צימצם את עצמו כביכול בצמצומים שונים רבים אין מספר עד שנתלבש בעולמות שלמעלה ומשם בעולם הגשמי הזה. ונודע למארי קבלה בבחינה שבירת הכלים הידועים שהיה בראש הבריאה, שלפי שלא היו יכולין לסבול האור הגדול שהופיע עליהן, נפלו ונשתברו ומתו, אשר מזה נתהוה כל בחינת הקליפות הנודעים.

ומעתה טעם פשוט וגלוי לכל, טעם מצוה זו. כי הנה שמו יתברך אשר לו נתכנו עלילות, גזר ואמר להיות ארבע פרשיות בתפילין. שני פרשיות במזוזה. ארבעה ציצית וכדומה. כי הוא היודע הוא המדע אשר כן הוא המדה לקבלת אור המוחין הגדולים הנפלאים

שיאירו אל תוך העולם להכניע ולשבר בזה כח הקליפות, ולהרבות ולהגביר הקדושה בעולם. ואם יוסיפו פרשה אחת וחוט אחד בציצית הרי הוא מוסיף אורה עד אשר יחשיך עיני מקבליה ויבוא ח"ו לבחינת השבירה וביטול, ויתחזקו עוד כוחות הקליפות. כי בהיות כן הרי האורה עולה למעלה מאחר שאין בתחתון יכולת לקבלו, והתחתון נופל למטה ונאחזין בו כל בחינת הקליפות, כי יציאת צדיק מן המקום עושה רושם. פירוש שמשאיר רשימה רבה ממנו, במקום שיצא משם, להיות ריחו נודף גם בלעדו. וכן בזו שהיה בזה אורות אלהינו ונתעלה למעלה הרי הרשימו נשאר, ובזו הרשימה נאחזין הקליפות להמשיכו אליהן. כי זה כל תאותם להמשיך הקדושה אליהם להיות מושלים בו בכדי ליהנות משפע הקדוש הנשפע לקדושה ממקור העליון. כי לא ידח ממנו נדח, וכל ניצוץ קדושה במקום שהוא, הרי נשלח אליו שפע להחיותו, ואחר זה רודפים החיצונים לקבלו אליהם להתפרנס מזה. והם בזה ממש כאדם הרודף אחר פרנסתו. ועל כן הם מתאוים תמיד להחטיא את האדם, בכדי לשבות נשמות יקרות בשבי אצליהם להתהנות מהם, כמו שאיתא בדברי הרב ז"ל בכמה מקומות. ועל כן כל המוסיף בזה, גורע ודאי.

ובזה תבין ממילא טעם ולא תגרעו ממנו. (כי לכאורה המבטל מצות עשה אין בו עונש בתורה, ואינו עובר בזה בלא תעשה כי אם שביטל עשה. כי די לו עונש במה שלא זכה לקיים מצות ה'. וכל העונשים שבעולם אינם על אחת מני אלף נגד טעם נועם זיו חמדת מתיקות נעימות חביבות מצוה אחת בעולם כמאמרם ז"ל (אבות ד', כ"ב) יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ודי בהערה זו. ובפרט שאין קץ ותכלית לגודל שכרה שנאבד ממנו, שזה תכלית כל מקוה וקץ כל חמדה כנודע מדברי חז"ל. אבל על כל פנים אינו עובר בזה בלא תעשה. והמגרע פרשה אחת מתפילין או ברכה מברכת כהנים עובר בלא תעשה (ועיין בדברי הרמב"ם ז"ל בפרק ב' הלכה ט' מהלכות ממרים). ולכאורה אם עשה המצוה שלא כתקנה יהיה נחשב כאילו לא עשאה כלל אבל למה יהיה עוד עובר בלא תעשה ואולם) כי העושה המצוה וגורע ממנה הרי הוא ממשיך אורות אלהות יתברך בעולם, אבל אין בו שיעור שתתגבר על הקליפה להכניע, והרי ח"ו החיצונים יורשים אותם. והרי הוא לא תעשה ממש ככל הלא תעשה שבתורה שהוא הורדת הקדושה ח"ו להשפיע אל החיצונים שיהנו ממנה. בינה זאת כי נכון הוא.

ועתה נבוא נא לדרוש סמוכין להבין בקשר אלו הג' פסוקים לא תוסיפו ולא תגרעו וגו' עיניכם הרואות וגו' ואתם הדבקים וגו' שלכאורה לא נודע סמיכת זה לזה. ואפשר לומר כי חטא פעור היה בלא תוסיפו על הדבר וגו'. כי הלא נודע אומרם ז"ל (סנהדרין ס':) הפוער עצמו לפעור חייב מיתה שזו היא עבודתה. והודיענו בזה כי אף שבזיון גדול הוא לפעור

עצמו נגדו והיה הוה אמינא לומר כי אין שייך עבודה בזה ואדרבה הוא מגנה ומבזה לעבודת אלילים, קמשמע לן כיון שזו היא עבודתה הרי ח"ו מתעלית בזה שעובדין לה. וזה היה טעות ישראל בהצמדם לבעל פעור כי לרוב התאוה שהתאוו לבנות מואב והם לא היו נשמעין להם עד אחרי הואיל הלך אחר צו לעבוד לפעור. חשכו עיניהם לחלוק בזה על קבלת משה רבינו בתורה שבעל פה. ואמרו כיון שזה בזיון גדול הוא לעבודה זרה, הרי אדרבה ודאי מצוה דמצוה הוא לעשות לה כזאת לגנותה ולבזותה. וכמאמר חז"ל (שם ק"ו.) בשעה שאמר לה השמיעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה ואומרת לו עבוד לזה. אומר לה הרי יהודי אני. אומרת לו ומה איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור וכו'. הרי שבזו נלכדו ברשתם במה שסברו כי אין זו עבודה, אדרבה מצוה הוא. וידוע מה שפסק הרמב"ם ז"ל (שם) שאם אמר חכם על מצוה דרבנן שהיא מן התורה הרי זה עובר בבל תוסיף וכו'. ומכל שכן האומר על עבירה דאורייתא שהיא מצוה דאורייתא ודאי עובר בזה בלא תעשה. ועוד שהוסיפו בזה על המצות לא תעשה שאמר אל תפנו אל האלילים שלא לפנות אליהם כלל. והם הוסיפו והתכוונו לביישה ולבזותה לפעור את עצמם אליה. והכל היה נמשך מתאוותם לזנות אל בנות מואב, הטעה היצר הרע את עיניהם להוסיף מצוה מן העבירות החמורות. אבל באמת שח"ו לא היתה כוונתן לעבדה בשום אופן. והנה הרב בעל כלי יקר כתב (בפרשת בהעלותך בפסוק י', כ"ט נוסעים אנחנו וגו') כי לשון נסיעה מורה על העקירה ממקום זה כולו במעשה ובמחשבה שאין רצונו לשוב עוד אל המקום הזה ולשום מחשבתו בו. וההליכה מורה על הליכה בגופו לבד בלא עקירת מחשבתו. כי מחשבתו עדיין נשארת במקומו הראשון שדעתו לחזור שמה, ושם עדיין עיקר דירתו. ולזה אמר הכתוב כאן ראו מה שאני מזהיר אתכם בלא תוסיפו. כי כל המוסיף בא לידי גרעון לחלל את פני ה' אלהיו. כי,

פסקה ג

עיניכם הרואות וגו' כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וגו'. כלומר כי הנה האיש ההוא רק הלך אחרי בעל פעור בהליכה זו כאורח נטה ללון אליה, ולא ח"ו בעקירת מחשבה להאמין בדבר אשר מתריזין נגדו. וגם אחרי. נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה מ"ד, ה') אחרי מופלג הוא כלומר שהלך מופלג רחוק מן הבעל פעור שלא היה כוונתו אליו. רק היה סיבה להוסיף על המצוה אשר צויתיו, ובזה השמידו ה' אלהיך מקרבך. כי ההוספה גרעון וגרעון הוא. וממנו תראו וכן תעשו לבל להוסיף על מצוותי. וידוע שגם חטא אדם הראשון היה מלא תוסיף שאסר לה הנגיעה ומזה באתה לאכלו כמאמר חז"ל (סנהדרין כ"ט.). כי כן דרכו של היצר הרע להכביד את עולו על האדם לומר הלא

בעל עבירות אתה ואין פחד אלהים לנגד עיניך. עשה זאת איפה בני והנצל. קבל עליך עולו ביתר שאת להתענות יומם ולילה ושלא לישן ולא להזדווג עם אשתך וכדומה. ובזה הוא מכביד על האדם. והאדם מתחיל לצייתו ועושה כפתויו ואחרי ימים לא כביר אי אפשר לאדם לישא עולו על כתפיו ומשליך הטפל עם העיקר. כי מתחילה עושה לו מן הטפל עיקר לומר לו כי זה העיקר כמו העיקר. וכשרואה שאינו יכול לעמוד בזה עובר על שניהם כי כבר השוה אותם בעיניו. ואמנם שזה בודאי אמת הוא שצריך האדם לפרוש מכל התאוות ולמאס אותם בעיניו בתכלית הבזיון ולהכניעם ולשברם ככל אשר יוכל. אבל הכל בשכל ובהשכלה ובחכמה, נגד ערמת היצר הרע, ולהשמר מאוד לידע את העיקר ואת הטפל, לשמור את העיקר בטעם כעיקר. והכל במורא ובושה והכנעה. ולחפש ולעיין אחרי ערמת היצר הרע שלא יכשל בהם ולא יספה בעוונם ח"ו. ובזה נבוא לסמכו עם פסוק שלאחריו.

פסקה ד

ואתם הדבקים וגו'. כי הלא כתבנו במקום אחר בביאור מאמר הכתוב (תהלים י"ט, ח') תורת ה' תמימה ותוכן אמרינו בקיצור מופלג הוא. כי אדם האוהב את שמו יתברך בכל עוז ותעצומות ולב ונפש, הוא מקיים את כל התורה כולה בכל רגע ורגע כל ימי חייו. כי הלא אנו רואין באדם המצפה להון רב ואוצר מופלג שיבוא לידו הגם שיודע בבירור שבודאי יגיעו באיזה ימים אחדים. ומכל מקום הימים שבנתיים תוחלת ממושכה הוא לו וממש נחלה חולת אהבה בתשוקתו וחמדתו שיעברו אלה הימים ויגיע היום שקווה לקבל לידו אוצר המנוצר. ולא יערב למו לקחת אוכל לפיהו ואינו יכול לישן. ואף כשאוכל ושותה לבו בל עמו ואינו יודע כלל מה עושה, ברוב תשוקתו באהבה עזה להון הזה. וממש בבוקר יאמר מי יתן ערב וגו' ואם היה יכול להפריח את כל הימים ברגע אחד היה עושה כל מה שיוכל למען יעברו הימים שיגיע למוצא שלל רב. והוא ולבו ומחשבתו וכל איבריו וגידיו כולם מקושרים שם בקשר אמיץ וחזק ממש בביטול המציאות עד שאם יברכהו איש לא יעננו ולא ישמע קול אדם בדברו לרוב עבותות האהבה שמקושר שם.

כזה ויותר מזה, נמצא בעבודת אלהינו יתברך באוהביו. שכל מצוה ומצוה שמקיים ממצוות ה' אלהיו, ודאי חביבים עליו יותר מכל הון יקר שבעולם. וכל הנאותיו ותאוותיו וכל חייו לכלום נחשבים אצלו בשביל קיום מצוה אחת. ועל כן בכל יום ויום ורגע ורגע מצפה וחומד ומשתוקק שיזדמן לו איזה מצוה ממצוות בוראו לקיימה בכל לבב. וכל כך תגדל אהבתו בקרבו ברשפי אש שלהבת י"ה עד אשר יקוד יוקד בקרבו באהבה,

ובערה כאש, לצפות ולחמוד לומר מתי יגיעו הימים שיש בהם חפץ מצוה. כמו אחד בתשרי לתקוע בשופר, ובט"ו בו לחוג את חג הסוכות לישב בסוכה, ונטילת לולב ומיניו, וכדומה. והימים שבנתיים משאוי כבד הם עליו בתוחלת ממושכה מחלת לב, ולבו נאנח ונשבר בהמתנתו על היום שמרגיש בו קיום מצות בוראו. ואכן כי גבול הגביל לו בוראו שיהיה מצוה זו נעשה דוקא ביום זה ולא ביום אחר ובכל כוחו הוא מעמיד על עצמו להמתין עד היום המוגבל. כי רצונו וחפצו מאוד מאוד לקיים כל התורה וכל המצוות בכל רגע ורגע את הכל ביחד. והנה זה ודאי אל עליון ברוך הוא הרואה ללבב איך שהוא רוצה לקיים כל התורה והמצוה ביחד כל היום וכל הלילה. ונאנס מפני אונס גדול מפני שחוק וזמן נתן להם בעת לכל דבר חפץ. הרי הוא מעלה עליו כאילו קיים אותה בכל פרטיה יומם ולילה. וכבר נודע אומרם ז"ל (קידושין מ'.) חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ועליו אמר הכתוב הנזכר תורת ה' תמימה משיבת נפש, פירוש שתורת ה' תמימה היא אצלו שכל התורה כולה מקיים בכל רגע ורגע. ולמה כך, מפני שהיא לו משיבת נפש, ועל כן הוא רוצה בכל רגע לקיים כל התורה כשהוא עומד על רגל אחת, וכן מעלה עליו שמו יתברך. ועל כן ניקוד שם הזה הוא בסגול כי מורה על אהבת דבר. ושם הארכנו בביאור דבר זה עד למאוד בדברים נפלאים בעזרת שמו יתברך והוא בחיבורנו סידורו של שבת (חלק שני דרוש ד' פרק ב' מאמר ו').

ואפשר שלזה יאמר הכתוב (לקמן ו', ה') ואהבת את ה' אלהיך כי בחינה זו נקרא ה' אלהים לפי שהוי"ה הוא המורה על חמדתו ותשוקתו לעשות ולקיים כל מצוה ומצוה והוא בחינת המהוה להיות מהוה תמיד מאין ליש וליחד שמו הקדוש והנורא הזה לגרום זיווג בד' אותיות שם המיוחד. ובכל המצוות אנו אומרים ליחד שם י"ה בו"ה ועל כן שם הוי"ה מורה על חמדתו לקיום המצוות ליחוד שמו יתברך ולהיות מהוה על ידי זה שמים חדשים וארץ חדשים כמו שאמר הכתוב (ישעיה נ"א, ט"ז) ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וליסוד ארץ וכמו שאיתא בזוה"ק (חלק א', ה'.). ושם אלהים הוא המורה על הגבול שהוא נגבל מאתו יתברך שלא לקיימה כי אם במועדה ובזמנה. ואז מתיחד בוראו עליו בבחינת ה' אלהיו כלומר שהוא מתנהג בשני הבחינות האלה שרוצה מאוד בהוי"ה להיות מהוה יומם ולילה יחודים קדושים ונוראים ועולמות חדשים ומצוות חדשים. ואך אלהיו מעמידו שלא לצאת מהגבול במה שחוק וזמן נתן להם. ולזה אמר ואהבת את ה' אלהיך. שתבוא לבחינת אהבה הזו עד שיהיה ה' אלהיך בבחינה הזו. וזאת תאהב שתבוא למדריגה שיהיה ה' אלהיך. ואז תקבל שני מיני שכר. אחת, שמעלה עליו הכתוב כאילו קיים כל התורה כולה. והשנית, במה שמקיים מצות בוראו להמתין עד מועד הקבוע

כי הוא חושק מאוד לעשותה תיכף ואך הכתוב מעכבו שנאמר באחד לחודש תעבירו שופר וגו'. ונמצא הוא מקיים הכתוב הזה בכל רגע ורגע ומקבל שכר על זה. ואמנם נוסף לזה שמקיים את הלא תעשה שאינו עובר על בל תוסיף. כי ודאי אם מקיים מצוה זמניית שלא במועדו לשם מצוה, ודאי שעובר בזה על בל תוסיף. וכל שכן הוא ממה שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק ב' מהלכות ממרים הלכה ט') שאם אומר על מצוה דרבנן שהיא מן התורה עובר על בל תוסיף ועיין שם עוד. ועל כן בכל רגע הוא מקיים להשמר ממצות לא תעשה שלא לעבור על בל תוסיף והכל מפני גבולות אלהים שחלק גבולות בעולמו לומר עד פה תבוא ולא יותר (ועל כן נאמר באברהם (בראשית כ"א, ד') וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלהים. וכתבנו שם שעבור זה נכתב שמונת ולא שמונה לפי שאברהם מל את יצחק בכל השמונה ימים רצופים בכל רגע ורגע כי הלא אברהם אוהבו ודאי שהיה ממתין ומצפה בכל כחו עד יעברו השבעה ימים ויבוא יום השמיני להמולו. ועל כן בכל רגע ורגע נחשב לו כאילו כרת עמו הברית כי מצדו לא יבצר רק בשביל אונס המצוה שניתן בה חוק וזמן. ועל כך אמר שמונת, המורה על כל השמונה ימים. ולא כן שמונה ימים שהיה מורה על יום השמיני בלבד כמו שכתוב שם. ולזה סיים כאשר צוה אותו אלהים. כלומר שעל כן היה נחשב מצותו בשמונה ימים רצופים לפי שהיה תמיד מקיים כאשר צוה אותו אלהים שגבולות הגביל אלהים לו מלמולו קודם. ועל כן בכל רגע ורגע קיים מצות אלהים שלא למול אותו).

ולזה סיים בפסוק שלפני זה כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך וגו' כי כשם שהוא עבר על בל תוסיף, להוסיף מצוה בתורה ולעבור על הגבול שלא יהיה בבחינה ה' אלהיו עמו שלא יעשה מצות ה' כי אם בגבולות אלהים בחק וזמן וקצב ומדה זו ולא יותר. כמו כן השמידו ה' אלהיך. ולזה סמך לו אבל אתם כשתקיימו בזה שלא תוסיפו על הדבר. הנה ואתם הדבקים בה' אלהיכם כי זה נקרא ה' אלהיכם. להתאות לכל המצוות יומם ולילה, ולהתעכב בשביל מדת אלהים, ובזה חיים כולכם היום. כי ידוע לכל שרמ"ח מצוות עשה שבאדם הם נגד רמ"ח אברים. וכשאדם מקיים המצוה אשר מול כל אבר ואבר, או הוא מגרש את חלק הרע והתאוה שבכל אבר ומשרה בו חלק הקדושה ונותן בו חיות אלקות שעל כן מבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל שכשאדם אינו מקיים מעשים טובים הרי אותו האבר אשר למול מצוה זו נחסר לגמרי. והנה ודאי קשה לאדם שיקיים כל הרמ"ח מצוות עשה ובפרט שיש מצוות שאינם בידו כלל כמו החליצה והיבום וכדומה. ואמנם בבחינה הנזכרת בה' אלהיכם שנפשו באמת מתאוות ומחמדת לכל התורה כולה. ואינו יכול מפני אונס בוראו. הרי מעלה עליו הכתוב כאילו

עשאה ותורה ה' תמימה בידו בכל פרטיה ושרשיה. ובזה חיים כולכם היום שלא יחסר שום אבר ואבר שלא יהיה בו חיות אלהינו יתברך שמו רק כולם חיים ושלימים. וה' הטוב יטה לבנו לאהבתו ויראתו ובזה נהיה אנחנו פה אלה היום כולנו חיים.

פסקה י

יום אשר עמדת וגו' עד ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי וגו'. להבין מה שעזב אדון הנביאים ז"ל כל תרי"ג מצוות התורה ובחר לו מכולם מצוה אחת מצות היראה כאילו לא נצטוו רק עליה כאשר אמר ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה וגו'. ואמנם הנה חז"ל אמרו (שבת ל"א:) אמר ר' יוחנן משום ר' אלעזר ב"ר שמעון אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד וכו'. והענין הוא כי הנה לא ניתנו כל המצוות אלא לצרף בהן את ישראל כאומרם ז"ל (ויקרא רבה י"ג, ג') ופירושו כדי לצרף את לבן לאביהן שבשמים. כי זה היה כל בריאת העולם שהשליך משמים ארץ תפארת ישראל. והוריד נשמה קדושה נשמת אלוה בתוך גוש עפר הארץ, המעוטף ברע ומתאוה לכל התאוות, בכדי להיות האדם בוחר ובורר הטוב מן הרע שיבין כי זה הכל הבל ורעות רוח, ויניח הכל וירוץ להתדבק בבוראו בכל עוז ותעצומות בהכנעה במורא ובבושה. והוא יתברך מקבל תענוג ונחת רוח כדמיון האב כשבנו משכיל על דבר וכראותו את אביו מניח הכל ורץ לקראת אביו והאב לקחו ומחבקו ומנשקו.

ועיקר הכל להכניע כל גוש עפר הארץ הלזו בכל תאוותיה ומחמדיה על ידי יראת בוראו יראה טהורה וברורה עצומה תמיד כל הימים עד שיבוש ויתבייש תמיד ויכנע ויפחד מבוראו. ואז ודאי לא ירוץ להתאוות ולהתענג בתענוגי הבלי העולם כי יראת ה' על פניו. ואז כשהגוף ותאוותיו נכנעים לפני הנשמה, אז בקל תוכל הנשמה להתדבק בבוראו תמיד להיות עולה ויושב בראש אלוה כביכול בחיק אביה.

ואמנם ליראה האמיתית הלזו אי אפשר לבוא כי אם על ידי קיום התורה וכל המצוות לשמן כמאמרם (אבות ג', כ"א) אם אין חכמה אין יראה. והגם שאמרו שם אם אין יראה אין חכמה. האמת כן הוא. אך כמה מיני יראות הן. ובתחילה ודאי כאשר לא יהיה באדם שום יראה, מאין יבוא לקיים התורה להשמר מלא תעשה או לקיים מצות עשה. וצריך להקדים היראה בזה כל אדם לפי זַכּוּת נשמתו וערך טהרת לבו מתאוות הזמן. ועל כל פנים היראה התחתונה פחד העונש והדין בעולם הזה או בעונשי גיהנם רצועה לאלקאה. ואמנם עיקר היראה שהוא הפחד המונח בלבו יומם ולילה והכנעתו ממנו ובושתו ממנו תמיד זה אי אפשר לקנות כי אם על ידי התורה ומעשים טובים שבכוחם מכניע האדם את הרע שבו וכל מיני תאוות, ומזכך הגוף ומתגבר הקדושה בו. ואז יוכל

לשרות עליו רוח טהרה וקדושה עד שיבוא ליראה הפנימית יראת ה' לבד, שלא מפני שום דבר כי אם בגין דהוא רב ושליט. והעיקר שיהיה זה תמיד בכל עת ובכל רגע לא יזח ממנו מורא ופחד ה'. כי מי שבא אל היכל המלך ממילא נופל עליו יראה ופחד אף שלא ירצה כלל. והאדם שאינו ירא את פני ה' כי אם לפרקים כאשר יזכור בגדולותו והדר זיו יקר תפארתו. עדיין מבחוץ הוא ולא נכנס לפנים. כי העומד פנימה. ממילא הוא מפחד ומרתת תמיד. ומכל שכן ביראת הבורא ב"ה שהוא בכל יום ויום ביותר ויותר מפני שהוא ב"ה אין סוף ועבודתו אין סוף, ויראתו הוא אין סוף. וזאת הוא תכלית הבריאה ותכלית כל התורה והמצוה. ועל זה אמרו אין לו להקב"ה אלא יראת שמים בלבד. וממילא תבין מה שכתב כאן ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה. כי כל דברי בכל התורה והמצוות אינם כי אם אשר ילמדון ליראה וגו' ורק באופן שיהיה כל הימים אשר הם חיים וגו'. שלא יהיה פעם ירא ופעם אינו ירא. כי זה עדיין מבחוץ הוא. ואני אשמיעם את דברי בכדי ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים כי על ידי התורה והמצוות יגיע האדם לבחינה זו ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים רצופים. שיהיה תמיד נכנע לפניו במורא ואימה ובושתו ממנו תמיד כאמור. וזה גם כן כוונת הכתוב באומרו (דברים י', י"ב) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. שכל אשר שואל מעמך הכל אינו כי אם שתבוא על ידי זה ליראה הטהורה הברורה להכנע מלפניו בכל עת. ולהתרחק מכל תענוגות בני אדם על ידי היראה העצומה ובזה יזדכך הגוף ויתהפך לרוחניות ויזכה להתדבק בה' אלהיו עם נשמת אלוה אשר בקרבו. אשרי אנוש יעשה זאת. ועיין בדברינו שם בכתוב הנזכר ביארנו עוד פירוש על הכתוב כאן ואשמיעם את דברי וגו'.

פסקה לט

וידעת היום והשבות אל לבבך. אומרו והשבות אל לבבך צריך פירוש. גם הוא כפל אחרי אומרו וידעת היום. ואפשר לומר על פי מאמר הכתוב (דברים ל', י"א-י"ב) כי המצוה הזאת וגו' לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה וגו'. וביארנו במקום אחר ליישב יתור לשון במה שאמר לאמר מי יעלה לנו וגו', כי הלא כבר אמר אשר לא בשמים היא וממילא שוב לא יאמר מי יעלה וגו', כי אינה שמה. ומה זה חזר לפרט לאמר מי יעלה וגו'.

ואמנם כי באמת כל תורתינו ומצוותינו כולם בשמים ושמי השמים הן. שכל מצוה ומצוה הכל יחודים עליונים. יחודי שמותיו ב"ה ותיקוני העולמות העליונים. ורק שאין אנו צריכים לעלות שמה ולתקן. כי אין תיקונם אלא מעשיותינו פה בארץ התחתונה

ככל אשר צונו ה' אלהינו. ועל ידיהם ממילא מתיחדים שם מאירים ומופיעים מתמלאים זיו ומפיקים נוגה ומתתקנים שם תיקון גדול. וזה אמר לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו וגו'. כלומר הנה לדבר הזה לא בשמים הוא שתאמר מי יעלה לנו השמימה ליחד שם יחודי השמות ולתקן תקוניהם. כי הנה הוא הכל בפיך ובלבבך פה לעשותו בשמי השמים. אבל באמת גם בשמים אין להם חיות כי אם מהתורה ומצוות שאנחנו מקיימים בארץ. והראיה שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית אם מקיימין ישראל את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובוהו (שבת פ"ח.). ובמעשה בראשית גם השמים בכלל שגם הוא נברא במאמר פיו יתברך בראש הבריאה כשאמר יהי רקיע וגו'. וגם כי ח"ו כשחוטאין ישראל נאמר (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות וגו'. והוא מורה על מיעוט אורם והשפעתם עד שח"ו חושך בעיניהם במעשי בני אדם. ולהיפך כשישראל מקיימין התורה מוסיפין להם כח וחיות והארה וכמו שאיתא בזוה"ק (שמות קס"א:) ואי קאי בר נש ואשתדל באורייתא איהו מקיים עלמא וכו'. כי על ידי העבודה שבפינו ובלבבינו נמתקין כל הדינים ונכנעין ונעקדין תחת הרחמים. ואז נעשה ה' הוא האלהים שהאלהים נמתק ונכלל ברחמים. ואז תרד כל מיני ברכה ושפע אור וחיות לכל העולמות שלמעלה ושלמטה הכל כידוע.

ולזה אמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל וגו'. פירוש שתדע כי זה שיהיה ה' הוא האלהים שיהיה נמתק דיני אלהינו ולהתכלל ברחמיו זה אינו תלוי כי אם כאשר תשיב אל לבבך. שתשוב בלבבך מדרך הרע לדרך הטוב מתאות ואהבת חיצוניות הגשמיות לאהבת ה' והתורה והמצוות. בזה יהיה נמתק כל בחינת שורש הדין כי ממנו נמשכין בהשתלשלות רבות כל בחינות אהבות וחמדות רעות. וכשאתה תשוב מהן להכניעם ולשברם שלא לעשותם למען שמו יתברך. כן יוכנע ויומתק כל שורש הדין ויוכלל ברחמים. ואז ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. שהוא נמתק בכל העולמות העליונים והתחתונים כי כולם צריכים אל לבבך להמתיק הדין בו. ואין עוד. כלומר שאין עוד בחינת אלהים הדין בכל העולמות.

או ירמוז באומרו אין עוד. לומר שגם בזה תלוי המתקת הדינים. כשהאדם נשמר על כל פנים מלהתאוות ולחמוד למותרות עולם הזה שאין ערוך אליו. וכל אשר יש לו נדמה לו שאין לו כלל. וצריך הכל עוד. עוד מלבושים, עוד בתים, עוד תענוגות בני אדם, עוד כבוד, עוד שררה וכדומה. כי האדם המתאוה אפילו אל ההכרח במה שמוכרח לו מאכילה ושתיה ובגדי כבוד אם עושה אותן לתאות והנאת עצמו, נודע לכל כמה מגונה הוא בזה כאשר דברנו מזה בכמה מקומות. ואך אם אינו מתאוה לפחות לעוד מותרות עולם

הזה. הנה על זה נברא האדם שיאכל וישתה על צד ההכרח לשבירת רעבונו, וכדומה. רק שמגונה ומבוזה הוא להתטנף במעשה בהמה לתאותו. וממתיק הדין על כל פנים בזה שמכניע תאותו להסתפק במה שיש לו שלא יתאוה עוד. ועוד כי אם הוא מסתפק בההכרח. על כל פנים יוכל לקיים התורה והמצוות כראוי ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהתפלל כראוי כי אינו אץ להעשיר. אבל אם הוא מתאוה וחומד למותרות. הנה אין קץ לעמלו ויום ולילה לא ישבות לרוץ ולרדוף בבתים ובחצירות בשווקים וברחובות ועל כל פינה יארוב אולי יזדמן לו לסחור איזה דבר. וממילא גם זה המעט שעושה לה' בתפילה ועבודה אינו כראוי כי מקצר בה כאשר יוכל. ואף גם בזה הקיצור הנה פיו ולבו אינן שוין. בפיו אומר דברי התפילות והתחנונים. ובלבו חושב מה לעשות אחר התפילה כזה או כזה ותמיד הוא מהומה לביתו. ולזה יאמר הכתוב והשבות אל לבבך. שתשוב זאת אל לבך, כי זה שיהיה ה' הוא האלהים בשמים ממעל וגו' בבחינת ההמתקה בכל העולמות שלמעלה ושלמטה. תלוי על כל פנים באין עוד. כשלא תצפה תמיד לעוד ועוד. כי זה ודאי כשאדם לא יתאוה על כל פנים למותרות עולם הזה לא יתגבר כח הדין ח"ו בגבורה. **או** ירמוז הכתוב למדת הענוה השלימה כשאדם זוכה לה. הנה אין ערוך אליה וחז"ל אמרו (עבודה זרה כ:) ענוה גדולה מכולן (כלומר מכל המעלות שחשב שם טהרה וקדושה וחסידות ורוח הקודש) וכו'. ואמרו (סוטה ה'.) חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ופירש רש"י אתי דכא שהקב"ה מגביה ומעלה את הענוים אצלו. אני את דכא שהקב"ה כביכול מרכין שכינתו לשכון עם הדכא במקום שהוא. ובין כך ובין כך אין טוב מזה. ובזה ודאי נעשה המתקת הדינים כיון שה' אתו הנה לא יגורך רע. (ובמקום אחר ביארנו קצת שלא ישטה האדם את עצמו בזה כי על פי הרוב ידמה לאדם שהוא עניו מכל. והבל יפצה פיהו כי עדיין לא פגע ולא נגע בה. וצא ולמד ממה שנשתבח אדון הנביאים בה מכלל שלא דבר רֵק הוא ואין זוכין אליה בקל. וכשיביט האדם קצת על דרכה בעיניו יראה כמה הוא רחוק ממנה יותר מגבוה השמים וגו' והסימן הקטן הוא שלא יהנה בשום אופן כשיכבדהו בני אדם בדברים או בכבוד ושררה וכדומה ולא ירע לו כשיחזיקוהו כל העולם לאיש גרוע ופתי וכדומה. ומכל שכן שאר תאוות ותענוגי בני אדם שלא יתאוה אליהן כלל וכלל כי העניו האמיתי אינו יודע כלל אם הוא בגוף כמו שאמר משה ונחנו מה. שלא היה רוצה שום דבר בעולם. ודי בזה עתה לבני עמינו) ולזה אמר והשבות וגו' כי ה' הוא האלהים וגו' שהמתקת הדינים בכל העולמות נמשכין מבחינת אין עוד. כשהוא בבחינת אין המורה על ענוה ואפס. ובעוד ועוד. כלומר ביותר ויותר, עוד עניו, ועוד שפל, ועוד יותר, כי זה בלתי שעור הוא.

עוד ירמוז הכתוב באומרו וידעת היום. על דרך הדמיון אחד היושב בחושך ובא אחד והבטיח לו להוציאו כשיאיר היום. וכשהאיר היום נתעכב האיש ההוא ולא הוציאו. וזה היושב בחושך סובר שעדיין לילה הוא כיון שאינו מוציאו משם. וכן אנחנו עתה בגלות המר והנמהר הנקרא לילה חושך, ולא אור. הנה גזירות הגלות היה רק על יום א' שהוא אלף שנה בסוד (איכה א', י"ג) כל היום דוה. ונמצא שכבר האיר אור היום זמן הגאולה. אך העיכוב הוא מצד אחר, מצדינו. שבעוונותינו הרבים יצאו מה שיצאו עוד שנים רבות למאות בחושך. ורק אנחנו בגלות סוברין כי עדיין לילה, כי היום בעינינו לא ראינו. וזה פירוש הפסוק (ישעיה כ"א, י"א) שומר מה מלילה. שבני ישראל אומרים כל כך הלילה גדולה היא שאין אתה מראה לנו אור היום. ורוח הקודש משיבם הנה כבר אתא בוקר שכבר האיר האור. אבל וגם לילה, שהאור מעורב בלילה, שבעיניכם לילה הוא. ולזה אמר וידעת היום. כלומר שבודאי תדע היום וראיתם אותו. ואימתי כאשר והשבות וגו' כי ה' וגו' אין עוד. כשיהיה בלבבך שאין עוד אז יאיר עליך אור יום ותדע שהוא יום. מה שאין כן עתה שנדמה לך שהוא לילה.

פרק ו

פסקה ה

ואהבת את ה' וגו'. הנה כבר כתבנו בפסוק הזה בכמה מקומות. ועוד לאלוה מילין לבאר בזה מה שנודע קושית הרמב"ם ז"ל שהוא איך שייך להזהיר על האהבה הלא זה דבר התלוי בלב. ואם אוהבו בלב בעצמו, אין צריכין אזהרה. וח"ו אם אינו אוהבו, מה יועיל האזהרה לאהבה אותו, ותירוצו ידוע. ואענה את חלקי ואפתחה במשל פי. והוא בדמיון מלך אחד שהיה לו מעין מים בחצרו באר מים חיים זכים וצלולים ומתוקים למאוד. וחשש עליו שלא יתקלקל ויתטנף ושלא יפול בו צרורות ועפר וכדומה. וגם שלא יבוא כל אחד לשאוב בכליו ולא יזהר בהם שיהיו מנוקים ויפים ויטנף המים. וגם דריסת הרגל קשה שיעברו כל בני אדם בחצירו. והלך ועשה על המעין במקורו בנין מפואר היכל נאה מכוסה מבית ומבחוץ. ואמנם כי על כל פנים חפץ להנות הבריות מטובו. עשה מתחת הבנין מהמקור בנין אבנים וחלונות בתוכה. ומכל חלון וחלון ירד ויקלח המים היטב. וצוה לעמו ולבני עירו שכל אחד ואחד יעשה לו צינור מתחת החלונות האלה על כל חלון וחלון צינור אחר. וימשיך הצינור עד בורו שבביתו או בחצירו בכדי שירד המים לכל אחד ואחד לביתו וחצירו ממש בלי יגיעה ועמל, וממנו ישתה ויהנה ממים הנפלאים האלה.

והנה מי שעיני שכל לו ורואה את צלילות המים וזכותם ואיך הם עריבים לשתותם. הנה הוא הולך ועושה לו צינור זך ונקי מהודר ומיופה. ומכסהו מבחוץ היטב שלא יפול בו צרור עפר וטיט. ואחר כך בודק את בורו אשר תחת הצינור שיהיה גם כן מנוקה וזך מסויד בסיד וכיור שלא יאבד טיפה. ובכל עת ושעה יהפוך פניו אל הבור והצינור הזה לראות אם לא נתקלקל הצינור קצת וח"ו ילך המים הטובים למקום אבוד על ידי נקבי הצינור ויתטנפו שם בעפר וצרורות. ומנקה אותם בכל שעה יפה יפה בכדי לקבל את המים האלה עד בורו כאשר הם במקורם. שלא ישתנו כלל ממקור עד בואם לביתו. ושלא ישתנה טעמם על ידי עפר וטיט שידבק בהם. וכן עושה בבורו תמיד כנזכר. ואז הוא שותה המים הטובים האלה בלי עמל ויגיעה בנחת ובשמחה בטוב לבב מרוב כל.

ואמנם איש הפתי והסכל אינו נותן דעתו ולבו לכל הדברים. ומיד כששומע שהמלך נתן רשות לכל ליהנות מהמים הטובים שבבארו. הולך וחוצב לו צינור מאדמה ואינו מביט כלל על מראהו אם הוא זך ונקי. ומשאירו מלא עפר וצרורות וטיט וצואה ושאר דברים המאוסים. וחוץ לזה הוא מלא סדקים ונקבים חלולים חלולים. וכן עושה בבורו מלא טיט וצואה. וממשיך המים הטובים אליו בזה. הנה קודם לכל קשה לו כמות עד שרואה מים בבורו. לפי שהמים יורדין במקום שבירת הצינור וסדקיו דרך עקלתון למקומות הרעים. וזה המעט מים שיורד על כל פנים לבורו נשתנה מראהו ומלא טיט ועפר וטעמו פג וריחו נמר ונעשה עפיץ ורע ומר. וכשהאיש הלזה שותה את המים הללו המה נעשים לו סם המות עבור כל מיני טינוף ודברים הרעים המתערבים בהם מחמת עכירת הצינור והבור והכלי ששותה בה. והוא נחלה מהם בחליים רעים ונאמנים. והנה האיש הסכל הלז אינו נותן דעתו על זה אשר הוא הרע לנפשו. ועירב טוב ברע ומתוק במר. רק נותן חסרון במקור לומר ראו את מי המרים אשר במקור מים שבבית המלך. שנעשין לו סם המות. ובאמת כל בר שכל יבין וידע אשר במקור המה טובים בתכלית הטוב ומי כמוהו סכל לאבד בידים את תכלית הטוב הזה. ושמהו לחושך ורע.

והנמשל מובן מאליו. כי ה' אלהינו ברוך הוא וברוך שמו הטוב והמיטיב בתכלית. הוא בעצמו כביכול מקור מים חיים הוא כמאמר הכתוב (ירמיה ב', י"ג) אותי עזבו מקור מים חיים וגו'. ושם במקור ודאי אין צריך לומר כמה טובה וכמה ברכה והשפעה וחיים טובים ושלום הנמצא שם. טובה שאין טובה כמוה. ברכה שאין ברכה כמוה. הבלתי שיעור והבלתי ערך ואין ערוך אליו יתברך. ואמנם כי כל זר לא יקרב אל הקודש שמה לשאוב מים בכדו, שלא יסתאב ביה מקדשא. ולזה נתן לנו תורתו הקדושה שהוא רצונו יתברך (כי כל התורה היא רצונו יתברך. רצה שנעשה אלו המצוות ושלא נעשה אלו

העבירות) ורצון הוא המתהפך צינור. כי כל מצוה ומצוה היא צינור אשר דרך שם ממשיך האדם אליו כל מיני אורה כל מיני טובה ברכה ושמחה ואהבה מן המקור העליון כמאמר הכתוב (ישעיה י"ב, ג') ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. כי במקור נקרא (שיר השירים ד', ט"ו) מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון. ואם הצינור הוא שלם מכל צדדיו שאין בו סדק ונקב כל שהוא, ונקי ויפה ומזוכך בתכלית הזיכוך. כלומר שעושה המצוה בשלימותה כראוי במחשבה ודיבור ומעשה באימה ופחד. ואין מתערב בה ח"ו שום פניה ומחשבה זרה לחשוב בה איזה תפארת לו מן האדם, או שאר הבלי העולם. רק צלול ונקי באמת למען שמו באהבה כאשר יוכל. אז הנה יורד אליו שפע קודש אורה ושמחה מאור פניו יתברך. ואינה נשתנית מכאשר הוא במקור. והוא טועם בה כל מיני מתיקות עריבות ונעימות ידידות חביבות חיבת הקודש. טעם שאין טעם כמוהו, אורה שאין אורה כמוה. ומבין ומכיר אור המוחין העליונים אור קדושת נשמה הבאה אליו מלמעלה להאיר לו. כמאמר הכתוב (משלי ו', כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור. כמו הנר הבא בבית החשוך, שמאיר ובא לכל הבית והבית נתמלאה אורה ושמחה וחדוה מכאשר היה. ומציל מכל מכשול ומכל תקלה. כי יראה בעיניו שלא יגוף באבן רגלו ולא ירצץ את מוחו בבית החשוך. כן המצוה לשמה השלימה, מביאה נשמה קדושה והיא מאירה לאדם באורה ושמחה וחדוה, ומצילתו מכל מכשול מכל מיני פגעים רעים ועבירות רעות, כמאמר חז"ל (סוטה כ"א.) מצוה מגנא ומצלא. ואכן בתנאי שיהיה גם גופו זך ונקי מכל פסולת וזוהמא מעבירות ותאוות התענוגים וחמדת הזמן שהוא הבור המקבל. והכל בכדי שלא ישתנה ההשפעה הקדושה מכאשר הוא במקורו ואז היא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא. וכן בתורה לשמה שהוא גם כן מצוה ממצוות התורה ללמוד וללמד. כאשר בא התנא רבי מאיר וגילה קצת מאורה הנמשך אל האדם בלימוד התורה לשמה. שאמר (אבות ו', א') כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שנקרא ריע אהוב אוהב את המקום וכו' משמח את המקום וכו' ומלבשתו ענוה ויראה וכו' ומכשרתו להיות צדיק חסיד וישר וכו' ונהנין ממנו עצה ותושיה וכו' ונותנת לו מלכות וממשלה וכו' ומגלין לו רזי תורה ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. והכל הוא מהאור הקדוש הנמשך בתורה לשמה ממקום העליון ברוך הוא. וכן כל מצוה ומצוה מביא אל האדם אורות קדושות כל מצוה לפי ערכה. והוא טועם טעמיה והוא שש ושמח בה על זה באהבה עד כלות נפשו עד מיצוי טיפת דם האחרון שבו בכל לבבו ובכל נפשו. כי טועם טעם ערב נפלא חשוק ונחמד תענוג על תענוג שמחה על שמחה עד שאינו יודע כלל אם הוא בגוף או לא. ומכל שכן שנמאס ונבזה אז בלבו כל מיני תאוות ותענוגי עולם

הזה עד קצה האחרון כי כבר טעם מחביבות וחשוקת הבורא. שהוא קץ כל התענוגים ותכלית כל השמחות.

ואמנם מי שעושה המצוה בעל כרחו והוא תחתיה כשור לעול וכחמור למשאוי ומקצר בה כאשר יוכל ואינו עושאה על שלימותה ולבו בל עמו כי הוא טרוד ושוגה ומהומה לביתו בכל הבליו. ומכל שכן כשיחשוב בה דברים זרים לעשות קרדום לחתוך בה ליהנות ממנה או לכבוד ולתפארת. וגופו מלא טיט וצואה מכל מיני עבירות רעות ותאוות רעות. וכבר גיעל וטינף גופו כבהמה להתאוות בתאוה גשמית בכל לבו אפילו בהיתר כמו לאכילה ושתיה ולמלאות כריסו ובטנו כבהמה ולשכב עם אשתו כסוס כפרד אין הבין במורא שמים עליו. ומכל שכן אם ח"ו נכשל באיזה עבירות המטונפים ומטנפים את גופו כאשר יוכל שאת. אז צינורו נשבר לשברי שברים. והאור הטוב והשפע הנפלאה היורד ממקור העליון. מקלח וזב דרך שבירת הצינור. דרך עקלתון להאי נחש תקיפא דאיקרי עקלתון. ומעט היורד אל האדם מתטנף על ידי עכירות הצינור כלומר שנאחזין החיצונים והקליפות בהשפע והאור ההוא. ומכל שכן כשבא אל תוך האדם המלא גילולין וטינופת. ובזה שמים אור לחושך. ואז ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם. שנשתנה השפע לטעם רע ומר. ואז נעשה לו סם המות ממש. כי על ידי האור הבא אליו מעורב עם קליפות החיצונים יחטיאו אותו עוד יותר מקודם וכמאמר חז"ל (ילקוט תהלים תרע"ה) רבי נתן רמי כתיב (תהלים י"ט, ט') פקודי ה' ישרים משמחי וכו' עד זכה משמחתו לא זכה צורפתו וכו'. זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה וכו'.

כי הנה אורות אלהינו יתברך שמו אלה היורדים למטה, בכולם נמצא בהם בחינת (הושע י"ד, י') צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ומבחינת אור אחד יקחנו, זה לחיים טובים ולטהרה וקדושה. וזה לתאוות חיצוניות לעבירות רעות והרהורים רעים. והארכנו בזה במקום אחר. כי אורות הקדושה המיוחדים לבחינת היחודים והזיווגים העליונים הקדושים הברורים. מי שזכה והולך בדרכי אלהיו ומקבל האור ההוא כאשר במקור. זוכה באמת לעשות ולגרום על ידו יחודי המאורות העליונים וזיווגי הפרצופים הנוראים בטהרה וקדושה לנחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם ולהמשיך על ידי זה כל בחינת שפע וברכה וחיים טובים לכל העולמות הקדושים, ועל נשמתו אור המוחין עליונים לחכמה ולחסידות להשגה ומדע. ומי שגופו מטונף ומגועל בתאוות עולם הזה, וצינורו משובר ומכוער, והאור נשתנה מבחינת החיצונים הנאחזין בהאור ההוא. אז הוא מקבל מהאור ההוא בעצמו כל בחינת ההרהורים רעים ותאוות הזיווגים הרעים ונטמא על ידי

זה בכל מיני טומאות בטומאת קרי וכיוצא בזה. וכן למשל אור השמחה היורד לעולם. מי שמקבלו כאשר במקור. הנה הוא שש ושמח בה' ושמח בחלקו. ומקבל תענוג ונחת רוח מבוראו. ולהיפך בהכסילים כי עוונותיו ילכדנו את הרשע. שהאור ההוא נתאחז בכל מיני קליפות ובחבלי חטאתו יתמוך בו לשמוח באשה זונה ובכל מיני עבירות. הרי ממש אור התורה והמצוות נהפכין לו לסם המות ממש צורפתו למיתה להיות על ידי זה יותר רשע כאשר מקודם.

ועל כן מבואר בזוה"ק שכל המצוות שעושה הרשע בעוד רשעותו בו לא די שאינו עולה למעלה כי אף שמוסיף כח בחיצונים והקליפות. ולכאורה לא נודע הדבר איך שבמצוה יוסיף חיות בקליפה. ואמנם לפי שעל ידי המצוה נמשך האורה של מעלה והקדושה דרך הצינור עד הבור המקבל. וכשהצינור והבור הוא מלא מהם, הרי ודאי הוא מוריד אור הקדושה אליהם ומוסיף להם כח וחיות. שעל כן צריך האדם לשוב באמת בתשובה קודם כל מצוה ומצוה וקודם התפילה ולימוד התורה שלא יהיה ח"ו יגיעו לריק להחיצונים הנקראים ריק אותיות קרי כידוע. כי בתשובה שמתחרט באמת על כל חטאיו ומקבל עליו מעתה לשבור כל כחות החיצוניות שלו שלא יעבור את פי ה' מקטן ועד גדול בשום אופן בעולם ולהכניע בזה מעתה תאות והנאת הגופניות המסיתים אותו אל העבירה. הנה בזה הוא משבר ומכניע כל כוחות החיצונים השולטין על נפשו. ומוציא את נפשו מהם. עד שלא תרד אור הקדושה לתוך הקליפה. רק שעל כל פנים צריך זיכוך ומירוק הגוף על ידי הכנעת הנאותיו ולשבר את גופו לשברי שברים. שיהיה ראוי לקבל האור כאשר במקורו. כי הלא אמרו חז"ל (סוף יומא) שאם עבר אדם על מצות לא תעשה ושב, תשובה תולה ויום הכיפור מכפר. הרי שבתשובה לבד לא יזוכך גופו זיכוך הראוי. ומכל שכן בכריתות ומיתות בית דין וחילול ה' החמורים יותר כמו שאיתא שם. ואך על כל פנים בתשובה כולן תולין רק שאינן מתכפרין כל כך במהרה. ועניין תולין פירש רש"י שם תולה לו מן היסורין וכו' והוא לומר שעל כל פנים יצא מרשות הקליפות שלא ישלטו עליו. כי מי שהוא תחת ממשלתן הם המיסרין אותו כי זה כל חפצם למכות ופצעים ויסורי האדם. ותשובה תולה לו מן היסורים ששוב אינם יכולים ליסרו לפי שיצא מתחת ממשלתן. ועל כן כאשר ימשך אור הקדושה על ידי מצוותיו לא יכנס אל תוך הקליפה ח"ו.

ונחזור לענין כי הדורש טוב, טועם במצוה אורה ואהבה ושמחה נועם צוף תענוג כל התענוגים ושש ושמח בה'. והכנעתו לפניו ובושתו ממנו תמיד. ובאהבה ושמחה רבה שטועם מאור המתוק הנפלא וכאשר אמרו (ברכות י"ז.) עולמך תראה בחייך. כי הוא

טועם כאן מעין עולם הבא בטעם המצוה שעושה. כשמושך אורה אליו כאשר הם במקור שלא פג טעמו, וריחו לא נמר. וההיפוך בהיפוך. ואפשר לזה יאמר הכתוב למעלה (דברים ד', א') ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים וגו' ולכאורה לא שייך השמיעה אל החוקים כי החוקים אינם אומרים כלום שישמע אדם להם והיה לו לומר שמע את החוקים ואת המשפטים וכאשר אמר להלן (שם ה', א') שמע ישראל את החוקים וגו'. ואמנם יכוון שישמע ויבין אל החוקים עצמם לטעום בהם נועם ה' ותענוגיו. על דרך הכתוב (תהלים ל"ד, ט') טעמו וראו כי טוב ה'. ולכאורה במה טועמין את ה'. ואולם כי במצוותיו הישרים אם נעשים על הדרך הראוי הרי טועמים בהם מנועם ה'. שאין שום טעם ותענוג ותשוקה בעולם. עריבה וחביבה נחמדת נכספת נאהבת נטעמת כטעם נועם זיו אורו יתברך המתגלה לדורשיו. אשרי מי שטעמה. וזאת הזהיר משה שישמעו אל החוקים עצמן להבין בהם מנועם אור השמחה והתשוקה והתענוג שבהם. ולזה אמרו חז"ל (יומא ל"ט.) אדם מקדש עצמו מעט מלמטה מקדשין אותו הרבה מלמעלה. כי אם הוא רק מקדש עצמו במירוק גופו שלא יתרבה בו טינופת תאוות הבהמיות אז ממילא מקדשין אותו הרבה מלמעלה. כי מושך לעצמו בכל מצוה ומצוה אור אלהות יתברך שהוא מקור כל הקדושה ותכלית הטהרה המטהר לאדם בכל יום ויום ביותר ויותר.

ובזה תבין דברי הזוה"ק (ויקרא רנ"ח.) שכתב כי בפסוק שמע ישראל יש בו תיבת אשמח. כי מי שמקבל עליו יחוד הבורא באמת בלב שלם בחרטה גמורה בקבלת ארבע מיתות בית דין שלא יצא עוד מרשות היחיד לא מניה ולא מקצתו ולהמליכו על כל אבר ואבר שבו שלא יזיז אבר בלתי להנוגע לעבודתו יתברך. ולהמליכו וליחדו על כל העולם כולו בכלל ובפרט שיתפרדו כל פועלי און כל בחינת הקליפות והגשמיות אשר סביב הקדושה. וכל בחינת ניצוצי הקדושה אשר בכל העולמות יתקשרו ויתיחדו בה' אלהיהם והיו לאחדים בבחינת ה' אחד ושמו אחד בלתי שום רשות ובחינת אל אחר וסטרא אחרא. רק יתיחדו כל העולמות כולם ברזא דאחד. ואם ככה הוא עושה באמת. הרי הוא מושך אור הקדושה אליו ממקור הקדושה בבהירות גדול. והרי הוא מלא שמחה ותענוג מנועם זיו ה' המאיר בו. על כן רמז בו מלת אשמח בבחינה אנכי אשמח בה'. כי ודאי הוא שמח בה' אלהיו שמחה עצומה שאין ערוך אליה.

ובזה ודאי נכון אומרו כאן ואהבת את ה' וגו' לומר כי אחר בחינת היחוד כשיתאמת בלבבך באמת שאין בכל העולם כי אם אורו יתברך. על כן לא תחפוץ ולא תתאוה לשום דבר בעולם כי אם אליו להיותו יחיד ואין יחיד כיחודו. ותיחדהו באמת עליך ועל כל העולם כולו. אז ממילא ואהבת את ה' אלהיך וגו' כי ודאי תצמא ותכסוף ותכלה נפשך

מרוב האהבה לה'. אחרי המשכת השפע שתבוא אליך מבחינת היחוד ותזכה לטעום מעט דבש מזיו הדר יקר תפארת נועם אורו יתברך. כי מי הוא זה שלא תצא לבו ונפשו לחזות בנועם ה' אחרי אשר טעמו. ודי בזה.

פסקה כד

ויצונו ה' לעשות וגו' ליראה את ה' אלהינו לטוב וגו' עד וצדקה תהיה לנו וגו' כי נשמור לעשות וגו'. מפרשי התורה ז"ל עמדו בזה לפרש הכוונה במאמר וצדקה תהיה וגו' עיין ברמב"ן ז"ל ובאור החיים. ואנו בעניותינו כבר פירשנוהו בחיבורנו (סידורו של שבת שורש השמיני ענף ב' עלה י') בדבר נכון עיין ותמצא נחת. ועוד נראה. כי הנה נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה ט', י"א) בפסוק והנה טוב מאוד טוב זה מדת הטוב מאוד זה מדת הפורענות. והענין נודע וכבר ביארנוהו בבחינת שונות. כי הדין כשנמתק ומתהפך לרחמים. אז הוא טוב מאוד יותר מטוב לבד. אחת, כי הטוב לבד אין בו כל כך דבר חזק עזה ונאמנה כי הלא טוב הוא. ואין בטוב מדת הגבורה החזקה ועל כן אין בו התגברות הטוב בחזקה, והבן. והשנית, כי הטוב אינו כי אם להשפיע לנו מטובו ברוב רחמים וחמלה. אבל אין בו להנקם מצרינו ולעמוד עלינו בפני מבקשי נפשינו.

המשל בזה, אם יהיה לאדם עושר רב מצד הטוב ויבואו ליסטים לגזלו. הנה זה לא יעשה הטוב להעניש את הגוזלים ולהכותם כמו מכות פרעה וכדומה. כי הלא טוב הוא. וטוב אינו עושה רעה. (וזה כל בחינת היחוד שאנו מיחדים בכל יום פעמים. לומר שהוא אחד בתכלית השלימות הנאות. ומתיחדים בו כל בחינות החסדים והגבורות. והוא שלם בכל. כי הטוב לבד אינו שלם ומכל שכן הדין לבד. אבל אלהינו ברוך הוא, הוא השלם בכל. בתכלית השלימות הטוב, בערך הטוב הצריך. והדין, בערך הדין הצריך. אך למען לא יתגבר הדין על הרחמים אנו ממתיקין אותו במעשינו ומיחדין אותו עם הרחמים ואז שלום בפמליא של מעלה ושל מטה והבן). ואמנם כשנמתק הדין ונכלל ברחמים ומתהפך לרחמים. הנה עושה הטוב בהתגברות למאוד בחוזק ותוקף. וגם הוא שומרנו מכל צר ומצילנו מכף כל אויב וחרב וליסטים. והוא העושה לנו נקמה בגוים תוכחות בלאומים. כי לאלהים מגיני ארץ להגין עלינו ולפרוע מכל צרינו. ועל כן הוא טוב מאוד.

ולזה יאמר הכתוב (ישעיה מ', י') הנה ה' אלהים בחזק יבוא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אִתו ופעולתו לפניו. כלומר כשנעשה בחינת ההמתקה השלימה להיות ה' אלהים והדין נמתק ונכלל ברחמים ומתהפך לטוב בני ישראל. אז הנה בחוזק יבוא בהתגברות הגבורה וזרועו משלה לו בגבורה. והכל הוא להיות כי הנה שכרו אתו. כלומר כל בחינת השכר שרוצה ליתן לבני ישראל הנה אתו הוא אצל הדין דוקא כשמתהפך לרחמים ופעולתו

לפניו פעולת ישראל רק לפניו הוא בכדי שהוא יתן הטוב בכוחו וגבורתו המלא עולם. וכן הוא עושה שבחוזק יבוא בשכרו. למלאות בתיהם בטוב מאוד עד אשר יוכלו שאת. והנה כל בחינת ההמתקה אינה כי אם על ידי מעשה הטוב כשאנו פורשין משערי איסור מפני מורא ה' ומתדבקין בו יתברך בשערי היתר בזה נמתק הדין ומתגבר הרחמים. והנה מבואר בדברי הרב האר"י ז"ל בפירוש הפסוק (איכה ה', א') זכור ה' מה היה לנו. כי בחינת מ"ה מורה על שם הרחמים שמספרנו מ"ה. ולנ"ו מורה על שם הדין חושבן אלהים. ועתה מ"ה שם הרחמים היה ל"נו שנתגבר בו הדין וכו' עיין שם.

ולזה אמר ויצונו וגו' ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו. כי על ידי היראה נמתק הדין שלנו. ולא די לזה שלא יקטרג במדת דינו ויתגבר על הטוב חלילה. רק הטוב יוכל לעשות עמנו טוב כי הדין נמתק והוא לטוב לנו. שהדין נמתק ואנחנו נקבל הטוב. ולזה אמר עוד טובה על טובה כי לא די זה שנקבל את הטוב מבחינת הטוב כי אם וצדקה תהיה לנו שהלנ"ו שהוא בחינה הדין נעשה בעצמו בחינת הצדקה שהוא יעשה עמנו צדקה וחסד בכוחו הגדול. והוא טוב מאוד. טוב שאין טוב הימנו. (ונודע מכוונת הצדקה שהוא בחינת הצדק דינא דמלכותא כשמקבלת הה' חסדים נעשה צדקה. וכשאנו מקבלים משם הברכות בשלימות אין טובה מזה. והכל כי שם עושה הדין החסד והוא לנו מחסה מזרם וממטר. ומכל מיני פורעניות כנודע).

ואפשר שזה שאל יהושע להמלאך (יהושע ה', י"ג) הלנו אתה אם לצרינו. כי הנה יהושע ראה בו שהוא מבחינת הדינים כנאמר שם וחרבו שלופה בידו. ואמר על זה בזוה"ק (חלק ב' י"ט:) וזה לשונו: הרשות נתונה בידו לעשות דין. ועיין עוד שם. ואך שיכול להיות שבא לעזור לישראל בכח הדין שעליו לעשות נקמה להיות לאלהים מגיני ארץ כאמור. ואז הוא לנו ממש לעזרתינו. או שח"ו שבא בבחינת הדין ואז הוא לצרינו לצרותינו. על כן שאלו הלנו אתה אם בחינת הלנ"ו הזה שהוא בחינת הדין נמתק ונעשה לנו לעזרתינו או ח"ו לצרינו.

ועל כן סיים כאן כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו וגו'. כי הנה המתקת הדין לבד שלא יתגבר על החסד והטוב, שיוכל הטוב לעשות עמנו בטובה. נעשה מבחינת היראה לבדה כשאנחנו יראים את פני ה' להשמר מכל אשר הזהירנו ה' אלהינו שלא לעשותו. ואז אין מקום לבעל דין לקטרג כיון שאין לו אחיזה בנו, להיותינו יראים שלא לעבור את פי ה' לעשות קטנה או גדולה. ואולם זה שיעשה בחינת הדין עוד עמנו טובות וחסד. זה לא יומשך מבחינת היראה לבדה. כי אם כאשר אנחנו עושין מצוותינו באהבה עזה ונפלאה בזריזות ולא יעכבנו ולא יעצרנו לא גשם ולא שלג לא

גוף ולא ממון ולא בית ואשה. וכל אשר יש לו מבית ומחוץ, לא יעכבנו מעבודת בוראו. כי כל האהבות האלה הם כאפס ואין אצלו, נגד אהבת בוראו לעשות נחת רוח לפניו במצוותיו הבוער בקרבו ביקד יקוד אש ברשפי אש שלהבת י"ה, לזכות לשרת את מלך הגדול והנורא הזה. לעשות כאשר צוהו באהבה ושמחה ונחת רוח. והנה אהבה שאינה באה מבחינת החסד לבד ככל האהבות הנקראים על שם אהבת חסד הנאמר בכתוב (מיכה ו', ח') כי אם היא מעורבת הרבה מן הגבורות הקדושות הנמשכין מבחינת הדין החזק הנמתק בקודש. כי כל בחינת אש הזירוז ועשות הדבר בחוזק באהבה עזה ובעורה כאש בכלות הנפש. הכל בא מן הגבורות. ולעומת זה כשם שאנחנו מהפכין הגבורות לאהבה את ה' בכח וגבורה. כן מתהפכין הגבורות והדינים הקדושים שלמעלה שיעשו בעצמם עמנו כל בחינת הטובות והחסד בקול ורעש גדול אדיר וחזק. כי המה מתנשאים לעומת שרפים שרפי קודש היוצא בחיות בוערת מאישי ישראל להעריצו בקודש.

ולזה אמר למעלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו. כלומר ליראה מבחינת הדין של אלהינו מפחדו ואימתו שלא לעבור דבר אשר הזהירנו עליו. ובזה נעשה לטוב לנו. שהלנ"ו נמתק ונכלל בטוב ואינו מעכב הטוב מלבוא אלינו. אבל עוד וצדקה תהיה לנו. שהדין יתהפך לעשות הוא עמנו צדקה וחסד בכח הגבורה שעליו. הוא, כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו. שנעשה מצוותיו לפני ה' אלהינו דוקא. באהבות המעורבים מחסד וגבורה. לעבדו בכח וגבורה ברשפי אש שלהבת י"ה ככל הנאמר ואז ה' אלהינו יגן עלינו לשמרנו מכל צר. מכף כל אויב וחרב ורעב ודבר ושבי וכו'. ולהיטיב לנו בכל מיני טובות וברכות וישועות וחיים ושפע ושלום בעוז ותעצומות באהבתו ובחמלתו על עמו ישראל כדבר האמור.

פרק ז

פסקה יב

והיה עקב תשמעון וגו'. חז"ל (ברכה פרשה זו) קשרו פסוק זה עם מה שלפניו בסיום הסדר הקודם שהוא היום לעשותם. ואמרו היום לעשותם ושכרו בעקב וכו'. וגם אנחנו נדרוש בהם סמוכין לסמכן זה לזה. והוא על דרך מאמר חז"ל (שבת פ"ח.) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה מי גלה רז זה לבני לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר (תהלים ק"ג, כ') גבורי כח עושי דברו והדר לשמוע בקול דברו. ולהבין מפני מה משתמשין דוקא בלשון זה. וגם אפילו במלאכים היאך שייך עשיה קודם לשמיעה. הוא. כי להם שייך זה, כי הלא הם אינם בעלי תאוה ורצון, ואין רצונם מימות עולם כי אם לעבוד את אלהי עולם ה' לא זולת. ועל כן הם יכולים לומר נעשה

קודם נשמע. כלומר שנעשה כל מה שתגזור עלינו ותצוה עלינו. כיון שאינם בעלי בחירה ורצון להתאוות לתאוה חיצונית שאינה עבודתו. על כן יכולין לקבל עול עבודתו לעשותו טרם השמיעה. כי ודאי יעשו כל אשר ישמעו אחר כך (וגם אין לומר פן יצוה אותם בדבר שאין ביכולם. אין זה בחיק אלהינו יתברך לצוות למשרתיו דבר שאין ביכולתם לעשות. והנה חז"ל (עבודה זרה ג'.) אמרו אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו. ועיקר הצווי הוא בדבר שביכולת האדם לעשותו ויטה הבחירה לזה. ובמלאכים אין שייך זאת).

ואמנם איש הישראלי המקבל עליו לאמר לנפשו שחי ונעבורה בשביל אהבת הבורא. ולא יעכבנו ולא יעצרנו כל חפצי עולם הזה כולם מעבודתו יתברך. הרי גם הוא יכול לומר נעשה קודם לנשמע. כיון שמקבל עליו לעשות כל אשר ישמע שבגדר האדם לעשותו עד כלות נפשו ונשמתו. ועל כך אמרו אז כל ישראל נעשה ונשמע כי קבלו עול מלכות שמים עליהם באהבה בכל לבבם ונפשם ומאודם. וזאת נחת רוח גדול לפני מי שאמר והיה העולם. כי הוא מעלה זה לפניו כאילו מסרו נפשם וגופם ומאודם לעבודתו יתברך. והנה אחר כך נתקלקל האי נעשה ונשמע כמו שאמרו חז"ל (שבת פ"ח. ועיין ברבה פרשה זו ג', י' על פסוק שמע ישראל אתה עובר). ועל כן כשהדר קבלוה בערבות מואב היה רצונו יתברך ורצון משה נביאו שיתקנו ישראל כל אשר קלקלו. ולזה אמר להם ושמרת את המצוה אשר אנכי מצוך וגו' היום לעשותם והיה עקב תשמעון וגו' פירש שככה תשמור את המצוה אשר אנכי מצוך. אשר היום לעשותם שהיום תיכף תקבלו עליכם מצות עשייתה בכל לבב. והיה עקב תשמעון. פירש שאחר כך בעקב ובסוף תשמעון שיהיה קבלת העשיה קודם לשמיעה. וגם בזה העשיה גופה הוא קודם להשמיעה. כי כאשר האדם מקבל על עצמו באמת לעשותה ככל אשר יגזור עליו הגוזר. הרי באמת הוא מקיים אותה קודם שמעו. כי כביכול הקב"ה מעלה עליו תיכף כאילו קיים אותה.

עוד יבואר כי הנה חז"ל אמרו (חולין קמ"ב.) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וכו'. ולכאורה דבריהם סותרים למה שנאמר בפרשה זו והיה עקב תשמעון את המשפטים וגו' ושמר ה' וגו' ואהבך וברכך וברך פרי בטנך וגו' שמונה והולך כל הברכות. וכל הברכות האלה הם ברכת עולם הזה בהאי עלמא. והנה מפורש שהברכות המה בשכר המצוה כמו שכתב עקב תשמעון וגו'. וכן כמה פעמים בתורה אין מספר. כמו (ויקרא כ"ו, ג'-ד') אם בחוקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם וגו' והשיג לכם דיש את בציר וגו'. ומה שנראה לדעתי בזה הוא. כי הנה כבר כתבנו כמה פעמים שגם המצוות המה בבחינת גוף ונשמה. עיין עליהם. וכאן נדרוך קצת בדרך אחר, והוא הוא. ונאמר כי הגוף הוא הדברים הגופניים הנשמיים שנעשו המצוות מהם. כמו חוטי צמר הציצית מגו הכבשים.

ופרשיות התפילין מעור הבהמה. ועצי הסוכה וכדומה. והנשמה היא האורות עליונים וצירופי השמות ויחודים הגדולים הנוראים הנפלאים הרמוזים בהם. כי לכל המראות הנוראות והפרצופים העליונים והמדות הקדושים וכל העולמות. לכולם יש מהם בעולם הזה ניצוץ דק הרומז להם. וכשאדם לוקח החפיצים הללו לשם ה'. אז מתיחד שם שמים עליהם ועל ידי זה מעורר שרשם למעלה. ושם הם עולמות נפלאים מוחין ואורות קדישין. ועל ידי המצוה מתיחדין ומתקשרין זה עם זה ונמשך עליהם עוד ועוד אורות עליונים נפלאים גדולים ומתמלאים כל העולמות שפע אורה ברכה ושמחה בנחת ותענוג. והוא רצון אלהינו במצוותיו יתברך ליחד העולמות ולקשר המדות. והוא יברך אותם בברכתו כידו הטובה הרחבה וכו'. וכל גופי המצוות המה כמו כֵּן ובסיס שעליהם מיחדין האורות עליונים בשורשם למעלה למעלה ושם הוא עיקר המצוה הנעשית על ידי האדם. כי כאן המה גופים מגושמים וקטנים במהותם רק שיש בהם נצוצין דקין המורה על שורשם למעלה. אבל בשורשם ברוחניות יגדל איכותן ומהותן ואורן עד בלי די.

ועל כן לדעתי, הנה זה השכר המפורש בתורה על עשיית המצוה שכר עולם הזה. הכל הוא על עשיות גוף המצוות. כי הלא בתורה לא נזכר אורות המצוות רק על פשוטן בהווייתן בגופן. לפי דרך פשוטי התורה. ועליהן בא שכר עולם הזה שגם הוא שכר גוף וגויה בגשמות. ואמנם שכר מצוה מה שפעל אדם על ידי מצוותיו באורות הרוחניים אורות שלמעלה. זה ודאי בהאי עלמא ליכא. כי איך ינתן שכר גשם בעד עולמות רוחניים. ואם יכפל כל העולם הזה מן הקצה ועד הקצה בכל מחמדיו ויקריו ותענוגיו וגדולתו וממשלתו הכל כאשר לכל. האם כדאי הוא לדבר ממנו כלל נגד דבר אחד רוחני קטן וקל שבו. ועל כן ודאי נכון מאוד אומרם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. כלומר שינתן לאדם בעד שכר מצוותיו. כי זה אינו כלל בעולם הזה (וכבר פירשנו במקום אחר ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא שאין בכל עולם הזה בכל מחמדיו כולם שכר בעד מצוה אחת כי הלא לנבוכדנצר שפסע שלוש פסיעות לכבודו יתברך כאומרם ז"ל (עיין סנהדרין צ"ו. ועיין אסתר רבה ג', א') ניתן לו המלוכה של כל העולם הזה. וביותר שהיה לו הממשלה אף על כל חיות השדה ועוף השמים כמאמר הכתוב (ירמיה כ"ז, ו') וגם חית השדה נתתי לו לעובדו. שלא היו יכולין לפתוח את פיהם כי אם ברשותו כמאמר חז"ל (בפרקי דרבי אליעזר ומובא בילקוט מלכים רמז רי"א). ואם זה הוא בעד שלוש פסיעות היאך ישולם שכר מצוה אחת שהולכין אליה כמה וכמה פסיעות ובטורח ועבודה). כי לא יחשב כל גשמיות עולם הזה נגד ניצוץ דק רוחני. רק שעל כל פנים עבור זה המעט הַכֵּן והבסיס שבלבושי עולם הזה נותן הקב"ה שכר כל טובת עולם הזה בעדו (ומה שאין אנו מקבלין שכר עולם הזה גם

עתה כראוי. לפי שאין אנו מנוקין מעבירות. ועבירה מכבה מצוה כמאמר חז"ל (סוטה כ"א.) ומונע הברכה מהאדם).

ואולם באמת כי בתורה מרומז הכל. כי גם התורה בדוגמא זו שנתלבשה במעט קלף ובאותיות הדיו. אבל למעלה אין ערוך אליה עד אין שיעור וערך ובאמת כמו שמרומז אורות עליונים של המצוות באזהרת המצוות שבתורה באותיותיהם הפשוטים כן מרומז כל שכר הרוחני בתורה באותיות הברכות המורים בפשוטן על עולם הזה. כי כל אותיות התורה רומזים לאורות עליונים רוחניים ונתלבשו בגוף המורה על עולם הזה. ועל כן באותיות המצוות שבעולם הזה נרמזו האורות הרוחניים שלמעלה שלמול המצוות. ובאותיות השכר של המצוות בעולם הזה, מרומז השכר הרוחני על מצוות הרוחניים. והבן מאוד כי הוא אמת בעזרת שמו יתברך. ובזה ממילא מתורץ קושית כל הקדמונים שהקשו למה אינו נזכר בתורה כי אם יעוד הגשמיים ולא יעודים הרוחניים והבן. כי באמת שניהם נזכרים בשוה. שכר הגשמי בעד מצוה הגשמי, ונרמז בהם שכר הרוחני בעד מצוה הרוחני.

והנה חז"ל אמרו כאן (בתנחומא) והיה עקב תשמעון אם המצוות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון וכו'. ולכאורה איך שייך לומר עבור זה ושמר ה' וגו'. ואמנם כי כיוונו לדבר אחר. והוא כי בא הכתוב להזהיר את האדם שלא יהרוס אל ה' להיות המצוות קלות בעיניו ויבעט בהם וידשם בעקביו, להיותם נעשין מדברים התחתונים כאלה, עור בהמות. ואפילו עור נבילות וטריפות כשר לתפילין. וצמר רחלים לציצית. וקרן האיל לשופר. ופן ח"ו יבוזו בעיניו מלשלוח יד בהן כי ידמה שח"ו המה קטנים בערכם ומהותם (וכבר דיבר הרמב"ם ז"ל (בסוף הלכות מעילה) בגנות האנשים האלה והוכיחם על פניהם לפי דרכו עיין שם בצחות לשונו הזהב). ובאמת הבל יפצה פיהם כי כבר כתבנו שכל מצוה ומצוה מאוד היא גדולה ונפלאה ונוראה בערכה בעולמות העליונים וצירופי השמות הנעשין ויחודים הקדושים הנרמז בכל מצוה שאין ערוך אליה כלל. וראיה ממה שאין אנו מקבלין עתה שכר המצוות לפי שאין כאן במציאות שום שכר אפילו על מצוה אחת. ושכר עולם הזה שאנו מקבלין מהם. הוא רק עבור זה המעט בעקב והבסיס לדברים רוחניים. ולזה אמר הכתוב הנה היום לעשותם ושכרו בעקב מנין ממה שקרינו בענין והיה עקב כמאמר חז"ל הנזכר. ובזה תדעו ותבינו גדולת מעלת המצוות ששכרן אי אפשר כלל להנתן בעולם הזה מפני שכולם רומזים על אורות הרוחניים לא כמו שאתה סובר שאינן כי אם על הארץ בגידולי קרקע. ולזה והיה עקב וגו'. כלומר שגוף המצוות שאתה רואה אינם אלא עקב ובסיס לאורות שעליהם ועל כן שכרן בעקב

לבסוף למחר לקבל שכרן בעולם הבא. כי אין כאן שכר אורות הרוחניים. ועיקר המצוה ושכרה הוא בעולם הבא ששם צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם והם האורות עליונים הרוחניים הנעשים מן המצוות. ועל כן עבור זה לא תהרוס אל ה' להיות המצוות קלות בעיניך להיותך דש בעקביך לקטנות ערכם כי הלא הם הם עקב לאורות העליונים האלה. ורק בשכר והיה עקב תשמעון בשכר העקב והבסיס לבד הנה ושמר ה' אלהיך לך וגו' ואהבך וברכך וגו'. כלומר כי כל ברכת עולם הזה איני נותן כי אם בשכר העקב והבסיס. אבל שכרן הנה שמור אתי לדורות עולם להעניקם מרב טוב הצפון עין לא ראתה וגו'.

והבן זה, כי כלל שלושה דברים כאחד. כי מה שהיום לעשותם ושכרן בעקב, הוא עבור שאינן רק עקב ובסיס לאור העליון. ואור ההוא אי אפשר ליתן כי אם אז. ועבור זה לא יהיו המצוות קלות בעיניכם להיות נדשים בעקב. ואך עבור העקב לבד שתשמעון ושמר וגו'. ולזה כיוונו חז"ל אם המצוות קלות שאדם דש בעקביו וכו' לא על המצוות הקלות בלבד כי אם על כל המצוות שהם קלות בעיני האדם ונדשים בעקב. כלומר שהוא סובר שאינם רק עקב דברים תחתונים. אם להם תשמעון פירוש שתבינו בהם שהם עקב ובסיס לאור עליון וראיה ממה שהיום לעשותם כנאמר. ובזה תעשו אותם בחפץ ה'. ואז גם על העקב בלבד ושמר ה', ולמחר לקבל שכרן.

או יאמר על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין צ"ח.) על פסוק (ישעיה ס', כ"ב) בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה. ועוד אמרו (שם צ"ז:) מעמיד עליהם מלך כהמן ובעל כרחם יעשו תשובה והרמב"ם ז"ל (בפרק ז' מהלכות תשובה הלכה ה') כתב וזה לשונו: אין ישראל נגאלין אלא בתשובה וכבר הבטיחה התורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד נגאלין שנאמר (דברים ל', ב'-ג') ושבת וגו' ושב וגו'. והנה נודע מה שהשיב אליהו זכור לטוב (שם צ"ח.) היום אם בקולו תשמעו. ולזה אמר הכתוב ושמרת את כל המצוה וגו' אשר אנכי מצוך וגו' היום לעשותם. כלומר שאני מצוה אתכם לעשות ולתקן הכל היום. היום אם בקולי תשמעו. ויהיה הגאולה שלימה תיכף. ואם לא תעשון כן הנה בסוף תוכרחו לעשות כן על ידי מלך כהמן. וזה אומרו והיה עקב לבסוף ועקבי דמשיחא אז ודאי תשמעון בהכרח על ידי הצרות שיבואו ח"ו עליכם. ואף על פי שיהיה התשובה כמו בעל כרחו על ידי הצרות. הנה ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו' אשר נשבע לאבותיך. כי אם אין אתה כדאי, על כל פנים בזכות אבות אעשה להביא גאולה לבני בניהם. וגם ואהבך וברכך כי גדולה תשובה מאוד איך שתהיה. אבל הכל עבור שנשבע לאבותיך לתת לך.

גם ירמזו הסמוכין על דרך אומרם ז"ל (תענית כ"ד:) כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וכו'. ופירשו בזה השביל והצינור שהיה עושה רבי חנינא בעבודתו ובמצוותיו היה יורד הברכה והשפע לכל העולם. ואך הוא לבד לא רצה בזה כי היה די לו בקב חרובין די והותר שלא רצה יותר. כי בהכרח תרד השפע על ידי כל מצוה ומצוה. שכל מצוה היא רצונו יתברך ורצון הוא צינור. שכולם צינורות השפע הם לקבל כל מיני ברכה וכאשר ביארנו דבר זה למעלה (בפרשה ואתחנן בפסוק ואהבת וגו'). והנה דבר הזה נקרא חוזר על עקבו שהמצוה הולכת למעלה בבחינת המיין נוקבין. ותיכף בצינור חוזר על עקבו במלא שפע וברכה בקבלת המיין דכורין ונותן שפע וברכה לתחתונים. ולזה אמר הכתוב היום לעשותם לעשות המצוה בשלימות. שיהיה בו כדאי לעורר למעלה במקור העליון ברוך הוא שאין סוף לו, ולחזור על עקבו במלא שפע ושמחה. וזה והיה כי אין והיה אלא שמחה (בראשית רבה מ"ב, ג'). כלומר שבודאי והיה עקב שיהיה בו בחזרה שפע ושמחה רבה שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. ותיכף לנטילה ברכה כי נטילה הוא הרמה למעלה כמו (ישעיה ס"ג, ט') וינטלם וינשאם. ותיכף לנטילת המצוה שעולה למעלה ברכה והצלחה לכל העולמות, בעקב ובחזרה. והנה עיקר הברכה ברכת שמים ממעל הוא פרנסה דנשמתא להוסיף בה אור עליון ברוך הוא אור המוחין לאהבה וליראה ולהדבק בה' ולשמור מצוותיו. וממילא נכלל בה פרנסה דגופא שהוא הטפל לפרנסה דנשמה. ולזה אמר אחר כך כי הברכה תהיה בעקב אשר תשמעון את המשפטים וגו'. שיתוסף בך הארת המוחין אל העבודה. ואחר כך ממילא ושמר ה' לך וגו' ואהבך וברכך וגו'. כי כל ברכת עולם הזה המה טפילים לברכת ה' אל הנשמה להוסיף בה דבקות ודחילו ורחימו דמאריה, כי זה כל האדם. וכאשר מתברך במקור ברוחניות ממילא תבוא לו כל ברכת עולם הזה השפל.

או אפשר ירמוז על דרך אומרם ז"ל (אבות ד', ב') מצוה גוררת מצוה. ולזה אמר היום לעשותם כשתעשה היום מצוותיו יתברך ואז והיה עקב תשמעון וגו' כלומר שאחרי זה לבסוף תשמע גם כן וגו' כי אחת גוררת חברתה.

או ירצה על פי אשר שמעתי מאדומו"ר הרב האלקי מוהר"ר **יחיאל מיכל** זצללה"ה **מזלאטשוב** שאמר תירוץ על קושית הקדמונים מפני מה נזכרו בתורה יעודים הגשמיים שנראה ח"ו כאילו מתיר לעבוד על מנת לקבל פרס שמבטיח אם בחקתי תלכו וגו' ונתתי. כי באמת העושה מצוה לשום דבר מה למענו, אפילו למען שכר עולם הבא, אינו זוכה לשום דבר. כי הוא עובד את עצמו להנאתו ותאותו הנאה גשמית או הנאה רוחנית. ועיקר העבודה הוא רק למען עשות נחת רוח לפניו יתברך שמו. כל אחד לפי מה

שהוא. אם כפשוטו שיקבל נחת רוח שאמר ונעשה רצונו. או נחת רוח על ידי היחודים הקדושים ואורות עליונים המאירים בכל מצוה. ואם עושה באמת רק למען שמו יתברך באהבה, אז ודאי מתברך על ידם הן בגשמי הן ברוחני. ולזה אמרה התורה שאם תלך בדרכי טובים לעשות מצוותיו כראוי למען שמו. אז תראה שתתברך מהם. וזה לך האות. אם ראית שהגיע לך הברכה על ידי המצוות אז ודאי עשית הדבר לשם פעלן ולא לשם שכר המצוה. כי אם היה עושה בשביל שכרה לא היה מתברך על ידה כיון שלא נעשית לשם ה' באמת באהבה. ולא נאמרו כלל ההבטחות לאשר בשביל זה נקיים התורה. רק שזה ממילא הוא שעל ידי המצוות מתברכין ובאופן שנעשנה כראוי על צד השלימות שלא לקבל פרס בשום צד.

ולזה אמר כאן ושמרת את המצוה וגו' אשר אנכי מצוך היום לעשותם. כלומר שתשמור המצוה מחשש חימוץ שלא יתערב בה זר היצר הרע להסיתך לאיזה פנייה לומר אם תעשה המצוות אז תתברך בכל ויהיה לך כל טוב. ועל כן תשמרם לעשותם רק בשביל שאנכי מצוה אותך בהם. וזה אמר ושמרת וגו' אשר אנכי מצוך היום לעשותם. כלומר תשמרם שלא לעשותם רק בשביל שאנכי מצוך היום בזה. תעשה אותם תמיד בשביל זה לבד לא זולת. וזה לך האות בזה אשר והיה עקב תשמעון וגו' ושמרתם ועשיתם אותם. שעבור שתשמעון ושמרתם וגו'. פירוש שתעשו אותם בשמירה הנזכרת משאור ומחמצת היצר הרע. ושמר ה' לך וגו' ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך וגו' בכל הברכות שמונה והולך. כי אם תעשה הדברים לשם פעלן באמת אז תתברך מהם. ואם תכוון אל הברכה יהיה יגיעך לריק. כי לא יבורכו אם לא שיהיו לנחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם.

ועתה נבואה משכנותיו לבאר הספר בפרשה זו עצמה. וכבר עוררו חז"ל (תנחומה פרשה זו) באומרו לשון והיה עקב ואמרו מעבירות שאדם דש בעקביו וכו' וגם אומרו ושמרתם ועשיתם אותם צריך הבנה איזה שמירה צריך קודם עשיית המצוה. ומה שנראה בזה הוא כי הנה מודעת (תיקוני זוהר קל"א:) לכל משכיל בשם מצוה. שמורה על שם הוי"ה ברוך הוא כי הו"ה מורה על ו"ה שבשם הקדוש והמ"צ מורה על י"ה. שבא"ת ב"ש, מ"צ י"ה. ולהבין מה שנתלבשו אותיות י"ה בלבושי אותיות אחרות והם נעלמים, נראה. כי כבר כתבנו למעלה שכל המצוות הם בבחינת גוף ונשמה וכמו שכתב מרן הרב האר"י ז"ל (בליקוטי תורה בפסוק כל המצוה) והוא על כמה בחינות. אחת שהגוף מורה על גשמיות הדברים שהמצוות נעשין מהם כמו הצמר רחלים לציצית ועור בהמה לתפילין וכדומה. והנשמה הוא האורות העליונים וקישורי המאורות הנפלאים והיחודים אשר

בשמי השמים העליונים שהמצוה רומזת אליהן. והשנית הוא כי גוף המצוה הוא העשיה גשמית שהאדם עושה אותן, העטיפה בציצית והקשירה בתפילין. והנשמה הוא החיות אלהות השוכן בקרב איש הישראלי המעורר בעת עשיית המצוות להבין קצת דקצת, כל אחד לפי ערכו למה זה עושה העשיה הלז. הן על פשוטיהן לכוון בעטיפת הציצית שהמה על ארבע כנפות כסותו. בכדי שלכל צד שיפנה יזכור באהבת ויראת בוראו לבל ינטה ימין ושמאל. וכמאמר הכתוב (במדבר ט"ו, ל"ט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' וגו' ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו'. ולהיות מלובש ומעוטף על כל סביביו במצוות ה'. להתיחד עצמו תחת רשות הקב"ה וממשלתו לחסות בצל כנפיו. ולברוח מרשות הרבים בחינת הקליפות והחיצונים הממלאים כל חללי דעלמא. ושעל ידי מצוה זו ינצל נפשו ורוחו ונשמתו ותפילתו מן החיצונים. וציצית הוא העולה תרי"ג לרמז על רמ"ח אברי האדם ושס"ה גידיו העולים תרי"ג שיקבלו כולם שפע אור וקדושה ממצוה זו המסבבו על ראשו ורוב גופו סביב סביב. והכריכות עולים למספר ה' אחד. ליחד ממשלת הקב"ה עליו שלא לעבור ח"ו את פי ה' לעשות גדולה או קטנה וכדומה בכוונתן הידועים ומפורשים בשולחן ערוך אורח חיים.

וכן בתפילין כאשר יקחם להניחם על זרועו על ראשו. לא יניחם כאבן דומם להביט עליהם מבחוץ בעור הבתים. כי אם להסתכל ולזכור את אשר נכתב בהן שהם הארבע פרשיות קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם ושיזכור נסים ונפלאות והיד החזקה וזרועו הנטויה שעשה במצרים. בזה יקבל עליו עול מלכותו כי לו הכח והממשלה לעשות בכל העולמות כרצונו כמו שעשה במצרים ואליו ימסור נפשו ורוחו לבו ומוחו כי הוא אחד ואין בלעדו. פירוש שאין בכל העולם כי אם כוחו אורו שפעו וחיותו לא זולת. וישעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח תחת תפילין של ראש והלב שנגד תפילין של יד שבו עיקר התאוות. ובזה יזכור הבורא וימעיט הנאותיו הכל כמו שהוא בשולחן ערוך (שם סימן כ"ה סעיף ה') וכן בכל המצוות סוכה ואתרוג ושופר וכדומה.

והעיקר בזה הוא החיות האהבה והיראה במה שאדם מתעורר בעת עשייתן לשמוח בשמחה רבה באהבה עזה ועצומה שזוכה לעשות שליחות מלך מלכי המלכים הקב"ה וצוויו שאין משרתים עליונים ומלאכי מעלה זוכין לזה. ולירא ולפחד מאימת מי שצוה עליהן ובפני מי הוא עושה אותן. וגם מפני גדולת ערכן למעלה למעלה באורות עליונים ומוחין קדישין שעצמו מלספר. והן מי שחלק לו אלהים בבינה להבין ברזין דאורייתא ומבין אורות כל מצוה ומצוה במוצאן ומובאן מקומם ושרשם. ושם ודאי מפני שמי ניחת

הוא ואתנה לו מורא ויראני. ומתדבק ומתקשר בהם בחיות בוערת כגחלי אש בכלות נפשו ונשמתו ממש אליהן בחביבות ומתיקות. בהתדבקות רוחא ברוחא אשריהם מה טוב חלקיהם.

אשר על כן נקראת בשם מצוה. כי י"ה ידוע שמורה על בחינת הנשמה בסוד כל הנשמה תהלל י"ה. ואותיות ו"ה מורה על בחינת הגוף כידוע שעל כן צירוף הוי"ה הוא ב'ישמחו 'השמים 'ותגל 'הארץ. כי י"ה רומז אל השמים בחינת הנשמה ששורשה בשמים ממעל. ועל כן בו ישמחו השמים. ואותיות ו"ה מורה על הגוף שהוא בחינת עפר מן הארץ ובהם ותגל הארץ. ועל כן הגוף של המצוה שהוא בגלוי לעין כל בעשיה גשמיות נכתב אותיות ו"ה מפורש, כי הוא בדבר הגלוי לעין כל. אבל בנשמה של המצוה שהיא נעלם ונסתר בלב האדם ובמוחין קדישין ואורות עליונים. לזה נכתבו אותיותיהם נעלמים ונעטפים בלבוש חילוף אותיות א"ת ב"ש. להורות שהוא בבחינה הנעלם והנסתר וצריך האדם לתת לב על זה להוציא את הנעלם אל הגלוי והנסתר אל המפורש.

ואפשר לי לומר בזה דבר חדש שלא ראיתי מי שדיבר בזה. והוא כי על פי הרוב ואפשר בכולם בדברי הרשות וחפצי הגוף החיצוניים מפורש בהם אותיות י"ה כמו אכילה שתיה הליכה שינה שיחה ביאה. ונאמר בהם בכוונות הרב ז"ל בכמה מקומות אכל י"ה שת י"ה וכדומה. והן בתורה ומצוות אלהינו יתברך. מפורש בהם אותיות ו"ה. כמו תורה עבודה קדושה מצוה וכדומה. הלא דבר הוא. כי לכאורה אפשר היה ראוי להיות בהיפוך, והבן. ואמנם להיות שבדברים הגופניים. הנה גופי הדברים מפורשים בהם. בעצמם. ואדם אשר יקרב לעשותם הנה זה קודם אופן קריבתו אליהם למה שבגלוי בהם הוא התאוה והחמדה הגופנית ועל כך נאמר בהם מפורש אותיות י"ה. להזכיר את האדם בנשמתן אשר בהם. כי גם בהם נמצאים ניצוצי קדושה אורות עליונים לפי ערכם. כי אין דבר קטן בכל העולמות שאין בו חיות אלהות המחייהו (שאם לא כן עשיתו רשות בפני עצמו וכבר דברנו מזה פעמים רבות) כנודע לכל. ובא זה מפורש בגלוי להזכיר את האדם בסוד נשמתן לזכור באור ה' המחיה הדבר ההוא. ויראה להמעיט הנאותיו ולהכניע תאותו ולהחזיר הניצוץ הקדוש למקורו להיות אכל י"ה ושת י"ה וכדומה, כאשר ביארנו בכמה מקומות.

ואמנם במצוות ה' הוא להיפך כי אדם אשר יקרב לעשותן ודאי לא יקרב לתאותו והנאתו הגופנית. כי אין זאת בהם ואדרבה התורה והמצוה מחלשת כח האדם הגופני שבו. ונמצא בהם עצמם מפורש הרוחניות שהוא העשיה למען שמו באהבה ליחד השמות הקדושים והאורות עליונים הרמוזים בהם. ואך שלא יהרוס האדם אל ה' בדברים אשר

לא כן. להיות המצוות האלה הנעשים בחפצי העולם קלים בעיניו, למיעוט ערכם בלבו, מפני שהם גידולי הארץ הלזו פסולת גורן ויקב לסוכה, וערבי נחל וכפות תמרים ומיניהם לאתרוג, וגז כבשים לציצית, וכדומה. ידמה בלבו שיותר טוב לקיים המצוות האלה בזמניהם בשורשם למעלה לבד. שילמוד ויכוון בשורש כל מצוה ומצוה למעלה באורותיה כאשר כבר קרה זה לגדול העולם אחד ונכשל בזה כאשר ביארנו במקום אחר. ולזה באו האותיות ו"ה מפורש בהם המורה על הגופניות להזכיר את האדם כי זה כל האדם דוקא לקיימם בגופם בחפצי גידולי קרקע. ועל ידי זה יעורר שרשם למעלה באורות הרוחניות. ודוקא בזה ולא באופן אחר. וה' יכפר. ואמנם עוד יש לנו סוד נמרץ בזה ולא ניתן להגלות לכל, והמבין יבין.

ונחזור אל הענין, כי אותיות ו"ה מורה על גופי המצוות ואותיות י"ה על סוד נשמתן. ונראה שאפשר על כן אמר הכתוב (דברים י"א, י"ג) והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי וגו'. שהיה די לומר אם תשמעו לבד. וחז"ל (ברכות מ'.) דרשוהו, עיין שם. ואמנם כי הנה כאשר יכין האדם את המצוה טרם יקרב אליה לקיימה. כמו עשיית הסוכה טרם ישיבתה, והכנת עשיית הציצית והתפילין ואגודת לולב ומיניו. הנה תיכף מתקן בזה אותיות ו"ה שבשם הקדוש. כי אין דבר בעולם שאין בו תיקוני השמות ותיקוני העולמות אפילו בדבר הרשות אם נעשים בכוונה שיהיו טפלים למצוה. כמו החרישה והזריעה וכל עבודת הארץ. אם יכוון האדם בהם שיוכל אחר כך האוכל מהם לעבוד את ה' אלהיו בתורה ותפילה. הרי הם תיקוני העולמות כנודע וכמבואר בדברי הרב ז"ל בכמה מקומות. ומכל שכן בעשיית המצוה עצמה שיש בהם יחודי השמות. ולאשר שהם גופניות המצוה. ניתקן בהם אותיות ו"ה שבשם הוי"ה ברוך הוא המורים על גופי המצוות. ואחר כך בעת אשר יקרב אל המצוה לעשותה. הנה צריך לברך עליה עובר לעשייתן כמאמר חז"ל (פסחים ז':). פירוש שצריך להמשיך הברכה שהוא חיות נשמתה ואור קדושת שמו יתברך עליהן קודם שיעשה אותן. כי טרם העשיה צריך לכוון באור חיות הנשמה שבה שעבור כן הוא רוצה לעשותה, ועושה אותה על מנת כן כל אחד לפי ערך השגתו ומדעו. בחיות הנשמה שבהן, כנאמר. כי אם יעשה אותה קודם ואחר כך יכוון בה, לא יועיל כוונתו כיון שכבר נעשה, מה שהיה היה. ועל כן צריך לברך עליה קודם. כי באמת הברכה אשר על כל מצוה ומצוה בה נרמז בחינת החיות הנשמה אשר בה. ואפילו כפשוטו שהוא מברך ומשבח לה' בשמחה אשר קדשהו במצוותיו וצוה אותו בזה. הנה זה הוא חיותה לעורר אליה באהבה ושמחה רבה וביראה לפי ערך האהבה. כי האהבה הוא שאוהבה להיותה דבר גדול מאוד והוא זוכה לקיימה. ואם הוא דבר גדול מאוד, צריך להיות אבריו

נרתתין ממנה בפחד ובאימה במורא ובושה והכנעה. ואף על פי כן באהבה בשמחה כידוע. והברכה הוא מברך את הַמְצַוֶּה להשרות על החפצים האלה אורו יתברך אורות עליונים קדושת ה'. שעל ידי זה יוכלו אחר כך לפעול פעולתן בשמי השמים. ונמצא אשר חיות הנשמה שבה, מוכרח להיות טרם עשיית גופה. וכשמכוון בהחיות, אז מתקן את אותיות י"ה שבשם הוי"ה. ואז הוא מיחד שמו יתברך בבחינת והיה ו"ה קודם לי"ה. כי מתחילה בהכנתה מיחד אותיות ו"ה, ואחר כך כשיקרב לעשותה מיחד אותיות י"ה ונעשה בחינת והיה.

ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה מ"ד, ג') אין והיה אלא שמחה. כלומר כשרק נעשה בחינת והיה לבד שהוא קודם קיום המצוה כבר יש שמחה לפני המקום. אחר שנתיחד בזה שמו הגדול והנורא על כל פנים בבחינת והיה. ועוד כיון שכבר חישב לעשות מצוה באהבה ויראה ושמחה רבה הרי אפילו אם היה נאנס ולא עשאה אחר כך, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה כמאמר חז"ל (קידושין מ'.). ועל כן כיון שנעשית בחינת והיה, כבר יש שמחה לפני המקום בזיווגו ד' אותיות שם המיוחד באופן זה על כל פנים. אבל ודאי שעיקר התיקון והשמחה המאושרת הוא ביחוד הארבע אותיות כסדרן י"ה קודם לו"ה. כי זה שמי לעלם כי זהו הצירוף המאושר והממוזג הטוב שבכל הצירופים המורה על התכללות הדין ברחמים במזג הטוב היפה, בבחינת נוי השושנה שעיקרה הוא יופי הלובן והבהיר שבה. ואך מעט אדמומית ניתן בה בכדי לחזק ולהדר את יופי הלובן. שאם היה לבנה לבד לא היה בה זה היופי כאשר עתה עם מעט האדמומיות. והוא בחינת משמאל ומימין על ישראל שלום שהדין נמתק ונכלל ונהפך לרחמים לטוב בית ישראל שגם הוא יעשה הטוב. ואז נעשה הטוב בכח וגבורה גדולה, בטוב שאין טוב הימנו. ועושה נקם לכל העומדים עלינו ולפרוע לנו מצרינו כאשר ביארנו במקום אחר. ואז ישמחו השמים ותגל הארץ. כי זה הוא התיקון השלם והשמחה הבהירה כשנעשה יחוד צירוף הוי"ה כסדר כשמו כן הוא בתיקון השלם. וזה נעשה אחר קיום המצוה שמתחבר הי"ה שפעל ותיקן בכוונת חיות המחשבה שקודם קיומה. עם קיומה, בגופה שהוא ו"ה. ונשלם שם הוי"ה כסדר.

והנה צירוף הזה בכללו כזה ו"ה י"ה ו"ה עולה ל"ז. רומז על שם ס"ג שמילואו עולה ל"ז, ובין הכל עולה מאה. והוא סוד המאה ברכות שיורד משם הזה לעלמא תתאה והוא ברכת כל העולמות בסוד מאה שערים שמצא יצחק ויברכהו ה'. כל בחינות שערים הם בשם הזה כנודע.

ולזה אמר הכתוב בכפילא, והיה אם שמוע תשמעו אל וגו'. כלומר כי תחילה תעשו והיה אם שמוע. שבשמיעה הראשונה שאדם נוטל המצוה ומוכן לקיימה. על ידי אהבת ויראת שמו יתברך נעשה בחינת והיה. ואחר כך תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצוה אתכם לאהבה את ה' אלהיכם וגו' לתקן המצוה באהבת ה' הוי"ה כסדר. כי תיכף אחר קיומה נשלם שם הוי"ה ברוך הוא. ואז ונתתי מטר ארצכם וגו' ואספת דגנך וגו' כי זה הוא בחינת כל הברכות מאה ברכאין משם ס"ג ומילואו שעולה ל"ז הנעשים בצירוף הזה ו"ה י"ה ו"ה כאמור. והנה כבר כתבנו למעלה שגוף החפצים שהמצוה נעשית בהם כמו עלי הסכך וצמר הציצית ועור התפילין וכדומה. נקראים עקב מלשון עקביים שהגוף והראש עומד עליהם. וכן אלו החפצים המה עקביים בבחינת כֵּן ובסיס לאורות עליונים השורה עליהם מלמעלה בקדושת ה' הַמְצַוֶּה לעשותן. ושמירת המצוה הוא לשמרו ממחמצת השאור מהעיסה שלא יערב בה פניות ודברים זרים. רק יהיה נעשה לשם ה' באהבה ביראה בשמחה בכלות נפשו בהם באהבתו וחמדתו ותשוקתו אליהם יותר מכל מחמדי עולם ותענוגיו.

ולזה אמר הכתוב כאן והיה אם עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם וגו'. כלומר כי בעקב של המצוה, הוא הכנתה בהדברים עצמן עם שמירתם שהוא חיותה לבל יקרב זר (הנקרא מת כי הסטרא אחרא נקראת מת כידוע והמשמר המצוה מן הסטרא אחרא הוא חיותה. והבן) אל הקודש, אז נעשה צירוף שם הקדוש והיה. וגם זו שמחה היא אבל אינה שמחה שלימה כי אם ועשיתם אותם לעשות אחר כך גוף המצוה בקיומה להניח תפילין ולהתעטף בציצית וכדומה להתיחד שם הוי"ה כסדר. ואז ישמחו השמים ותגל הארץ. שמים קודם לארץ. ואז ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו' ואהבך וברכך וגו' פורט כל מיני ברכות כי צירוף הזה מורה על הברכה כאמור. והנה בכל הברכות שמונה והולך מן ושמר לך וגו' עד לא תירא מהם יש צ"ד תיבות וששה פסוקים, בין הכל מאה. לרמז כי ברכה נמשכת בסוד מאה ברכות מאה שערים היוצא מצירוף הזה כנאמר. וגם סופי הפסוקים שבפרשה הזו הראשונה כולם בך' פשוטה. העולה ה' מאות. לרמז המאה ברכות הללו הנמשכין ונהרין מה' הראשונה שבשם הויה והיא ה' מאות. וגם הם ה' פסוקים שמסיימין בך. וה' פעמים כ' כפשוטן הוא מאה לרמז על מאה ברכות ומשם יבורך בית ישראל לעולם (ואם בעל נפש אתה תסתכל כמציץ בין החרכים שתחילת בריאת האדם היה בבחינה זו. כי תחילה וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. הרי הגוף סוד ו"ה, ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים הרי י"ה סוד הנשמה, ואחר כך ולאדם לא מצא עזר כנגדו וגו' ונתקן בת זוגו האשה המכונת בסוד הגוף כנודע סוד ו"ה

והבן. והנה סוד כל המצוות הכל הוא סוד למיעבד נשמתין ורוחין חדתין. והכל בגוף ונשמה סוד עצמות וכלים על כן צריך הכל להיות כבריאה הראשונה והוא השלימות ודי בזה למשכיל).

פסקה יד

ברוך תהיה מכל העמים וגו'. צריך להבין מהות הברכה הזו. כי הלא הברכה הוא מה שאמר למעלה וברך פרי בטנך דגנך וגו'. וזה ממילא יראו ישראל כי הם ברוכים מכל העכו"ם שאין בהם ברכות האלה. אבל לא שייך להאמר ברכה זו מאל עליון. כי הברכה בזה הוא במה שיתברכו במעשה ידיהם. וזאת כבר פרט. והבן. ואמנם כי היא באמת ברכה מיוחדת בפני עצמה. והוא על פי מה שמבואר (זוה"ק ויקרא מ"ז:) בסוד יתרון האור מן החושך וגו' כי אם לא היה חושך בעולם לא היה ניכר טובת האור. מאחר שהיה תמיד בקביעות איך היה עולה על הדעת שיש בחינת החושך בעולם להחשב זה לטובה ותענוג ועיין שם שהאריך בזה. כי לא ידע אינש טעמא דמתיקא עד דטעים טעמא דמרורא. כי עיקר טובת הטוב הוא כאשר נבדל מן הרע. אבל אם לא היה רע בעולם מאין היה ניכר כי זה טוב הוא. וענין זה הבטיח הקב"ה לישראל שברכתן יהיה ברכה אמיתית שידעו כי הם מבורכים מה'. והוא שיבדיל את העכו"ם מהם שלא יהיו ברוכים כמוהם. ובזה יכירו וידעו כי טוב להם מטובו יתברך. כי אם יהיה כן בכל העולם שישרה הברכה בכל מקום אפילו בין העכו"ם. לא יתוודע אם יש כלל רע בעולם ולא יהיה ברכתן ברכה. כי לא ידע אינש טעמא דמתיקא כו'. ולזה קבע על זה ברכה מיוחדת ואמר ברוך תהיה מכל העמים פירוש הנני מבטיחך שאתה תהיה מפורש מבורך יותר מהם שהם לא יהיה להם מן הברכות האלה. ופירש ואומר כי לא יהיה בך עקר ועקרה וגו' בך דייקא. שאצלך לא יהיה עקר ועקרה אבל בהם יהיה. ובזה תהיה ניכר ברכתך ותהנה ממנה. ועוד יותר אמר הכתוב,

פסקה טו

והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוי וגו' עד ונתנם בכל שונאיך. פירש לא די שלא יהיה להם הברכות הנתונות לך. אף יכבדם בכל המכות וחולי ומדוי מצרים הרעים. ובזה תהיה ודאי ניכר ומבורך. וכל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה'. ואפשר לומר כי אומרו ונתנם בכל שונאיך קאי גם על למעלה. במה שאמר לא יהיה בך עקר ועקרה וגו' והסיר ה' ממך כל חולי וגו' ושניהם ונתנם בכל שונאיך פירש הן העקרות והן החולי והכל למען יהיה ניכר ומפורש שאתה ברוך מכל העמים. גם אפשר שיכוון על זה הדרך באומרו ברוך תהיה וגו' על דרך ונברכו בך כל משפחות האדמה שהפירוש שהכל מתברכין בו. אדם אומר לבנו תהיה כאברהם וכו'. וכן כאן ברוך תהיה מכל העמים שתהיה מבורך

מהם שכולם יתברכו בך לאמר הלואי שאהיה כהעם הזה. וכענין שנאמר בשלמה (תהלים ע"ב, י"ז) ויתברכו בו כל גוים יאשרוהו והכל כי אין קדוש כאלהים. שברכת ישראל גורם להרעיב ולהחליש את מה שחוץ מהם. בכדי שיהנו מברכתן וידעו כי ברכת ה' אתם. אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו.

פסקה יז

כי תאמר וגו' רבים הגוים האלה ממני. כבר כתבנו למעלה בפרשת דברים (ג', כ"א) לבאר בזה אופן המורא שהיה יכול ליכנס אז בלב ישראל מרבות הגוים. כי הלא בימים ההם כבר ראו מלחמות סיחון ועוג בחצריהם ובטירותם שאין כל בריה היה יכולה להם. והם נשארו מיתר הרפאים מהנפילים שהיה בארץ. ועוד הלא כל מלכי כנען היו שוכרין אותם שישמרו אותם מאויביהם, מכלל שהיו חזקים מהם. ואם בארזים נפלה שלהבת מה יענו קוצים כסוחים. ועתה נראה על פי מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ע"ו, ב') בפסוק (בראשית ל"ב, ח') ויירא יעקב מאוד וגו'. שהיה ירא שלא יעמוד לו זכות ישיבת ארץ ישראל שישב כל אותן השנים שהיה יעקב בבית לבן וכו'. ולזה אמר כאן הכתוב כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה וגו', פירוש רבים הם זכות הגוים האלה כי הלא הוא יושב הארץ מקדם ואיכה אוכל להורישם ולגרשם מארצם. ולזה אמר,

פסקה יח

לא תירא מהם זכור תזכור וגו' אשר עשה ה' אלהיך לפרעה וגו' כאשר כתבנו שם. כי הלא בעת מכות פרעה ועבדיו לא היה בישראל שום זכות לא קבלת התורה ולא עשיית מצוות. רק מה שידעו שה' הוא אלהיהם בקבלה מאבותיהם אברהם יצחק ויעקב. ובשכר זה הוציאם ה' ממצרים וכמאמר חז"ל (סוטה מ"ב.) בפסוק (דברים כ', ג') שמע ישראל אתם קרבים וגו' אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרים בידם. כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. פירוש לפי שאתם ממליכין אותו עליכם ומיחדין שמו ועל כן בקרבך קדוש שהקב"ה שורה בתוך כל אחד ואחד מישראל כמאמר חז"ל (עיין של"ה הקדוש, ואלשיך, ריש פרשת תרומה) על ושכנתי בתוכם בתוך כל אחד ואחד. וכבודנו וגדולתנו הוא כבודו וגדולתו. ועל כן הוא הנלחם לכם כלומר כביכול כי המלחמה אתו הוא, והוא הנלחם מהעומדים עליכם. וכאומרם ז"ל (במכילתא מובא בילקוט שופטים רמז נ"ה) כל מי שהוא קם על ישראל כאילו קם על מי שאמר והיה העולם. וידוע אשר כל הגוים כאין נגדו כאפס ותהו נחשבו לו ובודאי לא תיראום. ואפשר שזה אמרו ישראל בשירתן על הים, ה' איש מלחמה ה' שמו. כלומר במלחמת ישראל הנה ה' הוא האיש מלחמה שכביכול המלחמה אתו, אבל ה' שמו. כלומר ששמו ה' תמיד בעת המלחמה

ואחר המלחמה כי מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו' ושמו מתקיים לעד ולעולמי עולמים. וזה פירש להם משה רבינו כאן מפורש ביותר ואמר בסיום דבריו,

פסקה כא

לא תערוץ מפניהם כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא. בקרבך דייקא כאמור שהוא שוכן בקרב בני ישראל בתוכם ובפנימיותם, ולה' המלחמה כביכול. ועל כן ודאי לא תערוץ מפניהם. כי הלא אל גדול ונורא הוא ומי יעמוד נגדו ויתקיים. ואמנם אף על פי שהוא אל גדול ונורא ויכול לאבד את כל העמים בנשימה אחת (צא וראה מה שקרה לסנחריב ועמו (מלכים-ב י"ט, ל"ה)) אף על פי כן לא כן יעשה. כי אם,

פסקה כב

ונשל וגו' את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה וגו'. ולכאורה אין הבנה לדבר הזה. כי הלא ה' אלהיהם המתקיים עליהם להצילם מכל, ולהכניע כל הגוים האלה מלפניהם, הוא אשר יסגור פום אריוותא מלפתוח פה אל ישראל. ובלי זה כבר הבטיח לאדם ולנח (בראשית ט', ב') ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו'. וכבר עוררו חז"ל בזה.

ומה שנראה לי בקט שכלי לומר בזה. כי הנה ידוע ליודעי מדע אשר אור הקדושה הבאה אל האדם מלמעלה צריכה לבוא לאט לאט. כי אור אלהינו ברוך הוא וברוך שמו גדול ורם הוא. הגם שודאי אינו בא מאורו יתברך אל האדם כי אם מעט דמעט אפס קצהו אשר יוכל האדם להשיגו. מכל מקום גם זה המעט אשר ביכולת האדם להשיגו. אם היה בא אליו בפתע פתאום לא היה יכול לסובלו. כמו איש אשר יצא פתאום מחשך לאור גדול וכהה מאור עיניו ויחשכו עפעפיו. ועל כן צריכה הקדושה לבוא בהדרגה דרגא אחר דרגא והוא בחינת נפש רוח נשמה חיה וכו'. וגם זאת במעט מעט שיוכל האדם לסבלו. ואחר ההרגל יוכל לקבל עוד יותר ועוד יותר כידוע.

והנה הופעת אור הקדושה אל האדם לעולם לא יהיה מניעה ח"ו מלמעלה לומר כי לפעמים ירד ולפעמים אינו. כי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו הוא הטוב המיטיב והחפץ חסד אמת. ורצונו ותשוקתו תמיד לקדש את עמו ישראל בקדושתו ברוב אהבה וחיבה. והמניעה אינו כי אם מפאת המקבל אם לא זיכך וטיהר נפשו מכל וכל. ועדיין הוא נשרש בעבירות קטנים. או אפילו אם הוא נקי מנדנוד עבירה רק שעדיין הוא מושרש בתאות חמדת חפצי עולם הזה ותענוגיו שכולם נמשכין משורש הסטרא אחרא והרע. ועל כרחו כאשר עדיין האדם מסובב מהם לא יוכל אור הקדושה לחופף ולהאיר באדם. כי אין אני והוא יכול לדור ואין אדם העליון דר עם נחש בכפיפה. נח"ש עם הכולל הוא חשבון שט"ן והוא היצר הרע והסטרא אחרא מבחינת החיצונים. ועל כן לפי ערך כאשר

יצא האדם מתחת רשותם כן יאיר עליו אור הקדושה כאשר כתבנו במקום אחר בפסוק (שמות ל"ג, י"ט) וחנותי אשר את אחון. כלומר אני הנה חפצי מאוד לחונן את האדם ואין המניעה מאתי ח"ו. כי אם רק את אשר אחון למי שאני יכול לחוננו להאיר עליו מטובי ודאי תיכף אני מחוננו מאוצר המנוצר.

והנה כל בחינת החיצונים והקליפות נאחזין בבחינת שקר. כי מקורם שקר הוא שעומדים נגד הקדושה ואומרים אני ואפסי עוד בבחינת אל אחר. הנמצא שקר גדול מזה. ועל כן מבואר בדברי הרב ז"ל (בכוונת קבלת שבת בשדה) אשר בערב שבת אחר חצות שמתחיל להאיר אור קדושת שבת בעולם, מתעלית הקדושה מהם והם נכנעין ונופלין לעומקא דתהומא רבא. ואז מתבטל השקר ונעשה משקר בחינת שדה. כי מרגל הקוף התחתון הימני נעשה נקודה בראש הריש בצדה הימנית ונעשית דלת. ומרגל הקוף השמאלי נעשה רגל בהדלת הלז ונעשית ה'. ומהק' לא נשאר רק הדלי"ת והשי"ן במקומה עומדת הרי שדה. ושדה רומז אל הקדושה שדה חקל תפוחין המוכן להוציא זרע ותבואה לפרנס וליתן לחם לכל בשר. ועל כן לא יוכל להאיר אור הקדושה בהיותם נאחזין באדם כי הם כולם שקר, וחותמו של הקב"ה אמת כמאמר חז"ל (שבת נ"ח.). ואיך יתדבק אמת בשקר והם שני הפכים גמורים מצד אל צד. והנה כבישת ישראל את כל הגוים העומדים לפניהם ובפרט מלכי כנען. הנה לא דברה תורה במתים, באלה הגוים המתועבים ההולכים על הארץ. כי אם הכל משרש חיותם ואחיזתם בהקליפות. וכפי אשר נכנעו ונשברו כח הקליפות מישראל. כן נפלו לפניהם אלה הגוים שחיותם מהם. וכמו שאיתא בזוה"ק (תולדות קמ"ד:) וזה לשונו: סמא"ל חילא ותוקפא דעשו דאשלים עמיה דיעקב וכו' כדין אשלים עמיה עשו ועד דלא אשתלים עמיה יעקב לגבי ההוא ממנא לא אשלים עמיה עשו. בגין כך בכל אתר תוקפא דלתתא תליא בתוקפא דלעילא, עד כאן. ועל כן הזהירה התורה (דברים כ', ט"ז) בלא תחיה כל נשמה. כי בעוד שהם בעולם, מתחזקים שורש הקליפות והרע והסטרא אחרא ואין זה טוב לישראל. כי הם המתאוים וחומדים ומחזירים תמיד להחטיא את ישראל בכדי לאכלם בכל פה. ועל כן לא תחוס עינך עליהם כי מוקש הוא לך כאמור. ולזה אם היה כביכול מכניע ומבטל כל בחינת הקליפות כאחת פתאום. וממילא וחנותי את אשר אחון אם היו ראוין להשראת הקדושה הגדולה אחרי טהרתם מכל הקליפות. ודאי שהיה אור הקדושה בא וחופף עליהם גם כן פתאום. וכבר כתבנו שאור הקדושה צריך לבוא במעט מעט. ודבר זה ח"ו שברון גדול הוא כשאין הכלי יוכל לסבול האור. (צא ולמד משבירת הכלים במלכין קדמאין שלא היו יכולין לסבול האור ונפלו ומתו ונעשה מה שנעשה והבן מאוד) וח"ו האורה

הגדולה פתאום כשאין ביכולת לקבלו מסמא את העין עד שלא יכול שוב לקבלו אפילו במעט. ועל כן הוכרח שמו יתברך להכניעם מעט מעט בכדי שגם אור הקדושה יתגלה על ישראל בהדרגה, לא פתאום.

ובזה נבוא בביאור הכתוב. כי לכאורה עוד יש לדקדק בו שלא סיים במה שפתח. כי תחילה אמר ונשל ה' אלהיך את הגוים מעט מעט וגו'. וסיים בישראל, לא תוכל כלותם מהר, והבן. ולדברינו יבוא על נכון. כי הנה באמת מאת אלהינו ודאי אין שום מניעה לנשוף עליהם ברוחו, וברגע יאבדו כולם. ואך כי ישראל לא יסבלו זאת כאמור. ולזה אמר ונשל ה' אלהיך וגו' מעט מעט פירוש הקב"ה יכניעם במעט מעט. והטעם לא עבור קוצר ידו ח"ו. רק שאתה לא תוכל כלותם כלומר שלא תוכל לסבול כליונם מהר פן תרבה עליך חית השדה כלומר חיות הקדושה אשר בשדה חקל תפוחין לפי שיתבטל השקר פתאום ויעשה משקר שדה. ותתרבה פתאום חיות השדה אור הקדושה הבאה משדה הקדושה. ודבר זה אין ביכולת האדם לסובלו. וה' יכפר.

פסקה כה

פסילי אלהיהם תשרפון וגו' לא תחמוד כסף וזהב עליהם וגו'. אומרו כסף וזהב עליהם לכאורה צריך פירוש כי הוה ליה לומר אשר עליהם. ועוד למה נאסרה החמדה בזה ומה נשתנה זה מבשר חזיר שאמרו חז"ל (בתורת כהנים פרשת קדושים) אל יאמר אדם אי אפשי בשר חזיר אלא אפשי וכו'. הרי שהחמדה אליה עוד מצוה והוה ליה לומר לא תקח כסף וזהב וגו'.

ויבואר על פי סברת ר' עקיבא (עבודה זרה נ"א.) ופסק הרמב"ם ז"ל (פרק ז' מהלכות עכו"ם הלכה ד') שעבודה זרה של עכו"ם נאסר מיד אף שלא עבדה עדיין כלל שנאמר פסילי אלהיהם משפסלו נעשה לו אלוה וכו'. והנה ידוע אשר עבור התאוה שבאדם שחומד ומתאוה אל הדבר ההוא הגם שמורא אלהים עליו ופחד דינו והוא דבר הנאסר לו. מכל מקום לרוב חמדתו, יבקש לו עילה כאשר יוכל למצוא לו היתר על הדבר ההוא. והתאוה מסמא את עיניו שלא יראה האמת. ומחפש בסברות אינן צודקות למצוא עילה למלאות תאותו להתיר הנאסר ח"ו. וכמאמר חז"ל (בבא מציעא ה':) לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו. כלומר הגם שהאמת אינו כן. כי באמת מיד כאשר אדם רואה איזה דבר ביד חבירו חפץ או כלי נאה או מלבוש נאה או בית ואשה וכדומה, והוא מתאוה לו וחושק שיגיע הדבר אליו. מיד עובר בלא תעשה בלאו דלא תתאוה וגו'. ואחר כך כשפועל פעולות ועשיות עד שמגיע למחוז חפצו והשיג הדבר ההוא אליו אף על ידי קנין במעותיו. הרי זה עובר על לא תחמוד כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (פרק א' מהלכות גזילה הלכה

ט') ושולחן ערוך חושן משפט (סימן שנ"ט סעיף י') מכל מקום לבני אדם מחמת תאותם וחמדתם לחפצי עולם הזה וקניניו, נעשה לו האיסור היתר. ומורה היתרא לנפשיה לומר הרי דמי אני יהיב ומה לקחתי ממנו. ועל כן הזהירה התורה בלשון לא תחמוד כלומר שלא יבוא חמדה בלבך להיות חמיד ורגיג ומתאוה אל דבר ההוא. כי אם תתאוה ימצא לך בזה איזה התירים. והננו רואים שאף אם כבר נכתב, מוצאים להם שערי היתר בזה לומר שהוא דוקא בלא דמי. כי התאוה גורם לחשוב מחשבת רשע בכדי שיגיע אל הדבר ההוא. וזה הוא גם כן כאן בעכו"ם שעשה עבודה זרה ולא עבדה עדיין כלל. הנה עבור החימוד לכסף וזהב שהוא תאוה חזקה בלב האדם וקשה. יחשוב האדם בנפשו כי מה עשה לה ערבי הזה וכי בשביל שמיעך וכו'. פירוש הרי עדין לא עבדה כלל ואין עליה שם עבודה זרה. והרי הם רק כלי כסף וכלי זהב. כי איך שייך על זה אם לא עבדה. וכי בשביל שעשאה העכו"ם בידיו נשתנה שמה מכסף וזהב לשם עבודה זרה.

ולזה אמר הכתוב פסילי אלהיהם תשרפון באש. כלומר מיד שנפסל לזה הרי הוא אלהיהם וישרף באש. והזהירה התורה על זה לומר לא תחמוד כסף וזהב עליהם. פירוש לא תחמוד בלבך לחשוב כסף וזהב עליהם. כלומר שתחשוב עליהם שאינם רק כסף וזהב כי הרי עדיין לא נעבדו. והחמדה תגרום לזה לחשוב מחשבת חוץ, לדונם בכלי כסף וזהב אשר ישתה האדם בו ולקחת לך. ולזה אמר פן תוקש בו ותרגומו דלמא תתקל ביה מלשון תקלה ומכשול. כי מכשול הוא על הדבר שהאדם יכשל בשוגג. וגם כאן תשגה בזה לומר מותר הוא שעדיין לא עבדה העכו"ם. ולזה אמר הכתוב כי תועבת ה' אלהיך הוא. והוא על פי מה שאמרו חז"ל (חולין קי"ד:) מניין לבשר בחלב שאסור בהנאה שנאמר (דברים י"ד, ג') לא תאכל כל תועבה כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל. פירוש שתעבתי לך לעשותו הרי הוא בבל תאכל. ולא תאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע. ומזה נלמוד לעבודה זרה שנאסרה לישראל לעשותה אפילו לעכו"ם בלא תעשה כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (פרק ג' הלכה ט'). ואם כן כל שתעבתי לך הוא ואסורה בהנאה כדין בשר בחלב. שבודאי אפילו אם בשל עכו"ם בשר בחלב שאסור בהנאה. והוא הדין בעבודה זרה. על כן סיים כי תועבת ה' אלהיך הוא. פירוש העשיה לבד הרי הוא מתועבת לפניו יתברך ואסרה לעשות אפילו שלא לעבדה. והרי הוא בכלל כל מה שתעבתי לך ואסורה בהנאה. ולזה אמר הכתוב,

פסקה כו

ולא תביא תועבה אל ביתך וגו' שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו וגו'. ולכאורה צריך להבין כפל לשונו בזה בשיקוץ ותיעוב. ואמנם כי בשני מיני עבודה זרה דיבר הכתוב. אחת,

היא עבודה זרה שכבר נעבדה. והיא המשוקצת בשיקוץ טינוף והקליפה המאוסה השוכנת עליה. ואחת, שלא נעבדה עדיין והיא מתועבת לבד, שתועבת ה' הוא לעשותה אף בלתי עבודה. ובמה דסיים פתח. כי בפסוק שלמעלה דיבר הכל מעכו"ם שלא נעבדה פסילי אלהיהם. משנפסלה לבד נעשה אלהיהם. ולזה אמר ולא תביא תועבה אל ביתך. כלומר אף זו שנתעבת לבד לא תביא אותה כלל אל ביתך והיית חרם כמוהו. כי אף שנתעבת לבד, הלא הוא חרם. וכשתהיה בביתך תיעשה גם כן כמוהו. ועתה הזהיר הכתוב על כלל עכו"ם ואמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו. כי זו שכבר נעבדה, שקץ ומטונף הוא. ועל כן אתה תשקצנו. ופירש, שקץ דבר המשוקץ שכבר נעבדה, תשקצנו אתה. ותעב דבר המתועב לבד שלא נעבדה בו, אתה תתעבנו כי חרם הוא. כלומר גם זה המתועב, חרם הוא. ומכל שכן המשוקץ ששניהם בו. כי טרם שיקוצו נעשה מתועב. וגם לפי שהמתועבת עומדת לשיקוץ וכל העומד לקצור כקצור דמי. על כן גם התיעוב כמו השיקוץ ונעשה חרם. ולזה אמר כי חרם הוא לשון יחיד. כלומר גם המתועב כבר חרם הוא לפי שעתיד להשקץ ועשה לו בתחילה מה שראוי לו לבסוף.

גם יאמר הכתוב ולא תביא תועבה אל ביתך וגו'. על דרך מה שאמר ר' זירא (מגילה כ"ח.) מימי לא קפדתי בתוך ביתי וכו'. והיה די לומר מימי לא קפדתי כי ודאי שגם בחוץ לא קפד לא דוקא בביתו. ופירשו המפרשים בתוך ביתי בתוך פנימיות גופי. כי ודאי לא ימלט שלא יהיה צריך לפעמים למדת הקפדנות והכעס לעבודת ה' להנהיג את ביתו בדרך ארץ ויראת שמים. ולהזהירם בשמירות הצריכות בבית. ואך כי זה הכל היה מבחוץ. שלפנים היה מראה מדת הכעס לכעוס עליהם לעשות כרצונו בדבר הנוגע לעבודת ה'. אבל בלבו לא היה בו שום בחינת קפדנות כלל וכלל. הגם שאמרו חז"ל (ברכות ס"ג.) בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה ואמרו (נזיר כ"ג:) גדולה עבירה לשמה. ונמצא שהיה מותר לכעוס בעוברי רצונו לשם שמים באמת. אף על פי כן לא רצה להכניס בלבו מדה רעה שלא תדבק בפנימיות נפשו ותסרך לפעמים אף שלא במקום מצוה. כי נודע אומרם ז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו וכו' ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב. והוא הדין כל מדה רעה שנקשרת ונדבקת בלב. וקשה לפרוש הימנה. ועל כן לא נתדבק בה כלל כי אם מהשפה ולחוץ. ולא כינסה בלבו. כי היה מתייראַ שלא יעשנה אף שלא במקום מצוה. על דרך אומרם ז"ל (יבמות כ') קדש עצמך במותר לך. וזה אמר כאן ולא תביא תועבה אל ביתך כל דבר המתועב אף אם נצרך לפעמים לאחוז במקצתה לשם מצוה. לא תביא אותה אל ביתך הפנימית כי אם נהוג בה מהשפה ולחוץ.

עוד יש לומר בזה, כי הנה באמת צריך להבין מה שנאסר בעבודה זרה להביאה לבית. ולא מצינו כן בשארי האיסורין שיהיו אסורים להיות בבית אדם מישראל. ואמנם כי החקר אלוה תמצא ומאוד עמקו מחשבותיו. והוא אשר קצב ומדד שיעור כל דבר עד היכן מגיע שורש טומאתו וככה צוה אותנו להתרחק מאתו. והנה נמצא בכל האיסורין שיעורים רבים. כמו יש שאסור באכילה לבד ויש שאסור גם בהנאה. ויש גם בבישול שלא לאכול ולא להנות רק לבשלו לבד אסרה התורה. וכמו כן בשיעורין יש בכזית ויש בכביצה ובככותבת ואכילת פרס. וכל שבעת המינין שנשתבחה בהן ארץ ישראל כולן שיעורין הן כמאמר חז"ל (ברכות מ"א.). וכמו כן חמץ נאסר בפסח שיהיה אפילו בגבול ישראל לא מבעיא בביתו אלא אפילו בגבולו נאסר כמאמר הכתוב (שמות י"ג, ז') ולא יראה לך שאור בכל גבולך וגו'. כי כל האיסורין אשר נאסרו לישראל כולם הוא שלא יסאבו ויטמאו את עצמם בהן. להיות כי עליהן שורה הסיטרא אחרא וכל מיני הרע. וכשהאדם מתדבק בהן שורה עליו הסטרא אחרא ההיא ומטמאין אותו ומסאבין את נשמתו. ואז לא יוכל הקדושה לשרות עליו. ועיין בזוה"ק (שמיני מ"א.). ואלהינו יתברך אשר לו נתכנו עלילות ויודע שיעור שורש כל טומאה ואחיזתה בהקליפה. הוא אשר קצב ומדד כל בחינה ובחינה לומר אשר טומאה הזו יטמא את האדם בשיעור הזה ויש בשיעור הזה. יש באוכלו ויש בהנאתו יש בכזית ויש בכביצה ויש בנוגע בנבלתם ויש בבליעתו דוקא וכדומה. והוא שיער בעבודה זרה החמורה שיטמא את האדם ויתעב נשמתו. גם בהיותם בביתו לבד שלא יעבדה חס וחלילה ולא יהנה ממנה רק יביאנה אל ביתו בזה יוטמא ויסתאב. וימנע אור הקדושה מלחופף עליו. ולזה רמז יעקב אבינו ע"ה במה שאמר לבניו (בראשית ל"ה, ב') הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם. והיה לו לומר אשר אצלכם כי לא בקרבם היה העבודה זרה. ואמנם כי לצד שהיה אצלם בביתם. ובעבודה זרה המכניסה לבית, מכניסה אל עצמו ח"ו להיות מתדבקת בתוכו על ידי זה הסטרא אחרא והקליפה שהם הם עיקרי אלהי הנכר. ולזה אמר הסירו וגו' אשר בקרבכם. בקרבכם דייקא בפנימיותכם כי בהיותה בבית, נכנסת לבית הפנימי שבגוף האדם.

ולזה אמר הכתוב כאן, ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו. כי מיד שהיא באה אל הבית לא נשארת בבית כי אם נכנסת לבית הפנימי שבגוף האדם. והיית חרם כמוהו להסתאב. שלא יערה עליך רוח ממרום. או יאמר על זה הכתוב ולא תביא תועבה אל ביתך כלומר כי מיד שתביא אותו הרי היא אל ביתך שנכנסת בפנימיותך והיית וגו' על כן שקץ וגו' שלא תגע בה כבדבר המשוקץ. ונודע המבואר בספרי יראים שאם אדם

מסתכל בצלם עבודה זרה אין תפילתו מתקבלת ומכל שכן המביאה אל ביתו. ועל כן לא תביא וגו'.

פרק ח

פסקה יב

פן תאכל ושבעת ובתים וגו' תבנה וישבת. כפל הכתוב לשונו תאכל ושבעת תבנה וישבת לומר כי ודאי אם יאכל אדם על צד הראוי לאכול במותר האדם מן הבהמה. שלא לכוון למלאות כריסו ובטנו כבהמה. כי אם לשם ה' לעבוד בכח האכילה ההיא את ה' הגדול והנורא בתורה ועבודה. או לתקן המאכל כאשר ביארנו באריכות בכמה מקומות. ויבנה בתים לשם ה' לקיים בהם מצות מעקה ומזוזה והכנסת אורחים ולהרחיב דעתו בדירה נאה לעבודת ה' וכדומה מהדרכים שיכוון בהם באמת לשם ה' שלא לשום צד הנאתו ותאותו. אי אפשר שירום לבבו על ידיהן לשכוח את ה'. כיון שעיקרן נעשו לשמו יתברך. היאך ישכח שמו על ידיהן. וגם כי שלוחי מצוה אינם ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן כמאמר חז"ל (פסחים ח':). ובודאי שאינן ניזוקין גם ברוחניות נשמתן שהמצוה מצילתו מן החטא (עיין קידושין ל"ט:). ואם האדם שליח מצוה באכילתו ובבנין ביתו ודאי שלא יוזק ח"ו על ידיהן היזק מופלג כזה לגבהות הלב ולשכוח בה' ח"ו. ואין החשש הזה כי אם פן תאכל ושבעת פירשו שתאכל בכדי לשבוע למלאות תאותך ורעבון נפשך. ובתים טובים תבנה וישבת שלא תבנם כי אם למען היות לך ישיבה בהם לישב בבית ארזים ולשכון באהלי שן. ואז מתרבין גשמיות הדברים ההם ותאותם בך לחיזוק הגוף לבד. ולא לחזק כח הרוחניות על ידי הכוונה הנכונה לתת תוקף אל הנשמה להאיר עליה מניצוצי הקדושה אשר בהם. ואמר עוד הכתוב,

פסקה יג

ובקרך וצאנך ירביון. בקרך דייקא וצאנך שיהיו רק לך לבד לגופך שלא לשם ה' (ואפשר עוד והוא קרוב לדרך הלצה שבקרך וצאנך ירביון מאוד שלא תתן מהם לשם ה' לעולות ולשלמים ונדרים ונדבות או להאכיל מהם לעניים). וכסף וזהב ירבה לך. לך דייקא ירבו ולא לשמו יתברך. ועל כן על ידי זה הנה וכל אשר לך ירבה כלומר כל השייך לך מגשמיות והתאות והנאות גופך ירבה מאוד. אחר שאתה עוסק בכל הדברים האלה למענך. ממילא כל שלך ירבה להוסיף תאוה על תאוה חמדה על חמדה בגסות וגשמיות חפצי העולם. ובזה,

פסקה יד

ורם לבבך ושכחת וגו' המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים. כפל לומר ארץ מצרים ומבית עבדים. ארץ מצרים ירמוז על העם היושבים בה. ובית עבדים ירמוז על שהיו שם

תחת רשות הקליפות והסטרא אחרא (שנשקעו במ"ט שערי טומאה) והם נקראו עבדים כמו שנכתוב להלן. וזה הוא עיקר הגלות. והנה הוא הוציאך מהיות עבד לעבדים. ואתה נכנס להם בשאט נפש. כידוע שכל התאוות הם שורש הרע שנמשכין על ידי הס"מ ולילית השוכן על הכבד ומרה שבאדם והוא האל זר שבתוך האדם שאמר דוד המלך ע"ה לא יהיה בך אל זר ואמרו חז"ל (שבת ק"ה:) איזהו אל זר שבתוך האדם הוי אומר זה היצר הרע. וההולך אחר התאוה הרי הוא נכנע תחת התאוה, והתאוה מושלת עליו. כי תשוקתו וחמדתו אליה. ובזה הוא ממש משתחוה לאל נכר. ונעשה עבד לעבדים הם הקליפות תתאי דתתאי הנקראים עבדים כמו שאיתא בכוונת הרב ז"ל בסוד עבד כי ימלוך, עבדא בישא. ומהם יניקת המושלים על ישראל, וישראל נעשין עבדים להם ח"ו.

ועוד יכוון בזה ורם לבבך ושכחת וגו'. כי הנה נודע אשר ישראל לא היו ראוין אז לגאולת מצרים. כי הלא היו ביניהם עובדי עבודה זרה כמאמר חז"ל (שמות רבה כ"א, ז') בטענת שר של ים הללו עובדי עבודה זרה וכו'. וידוע שאין גלות ישראל כי אם גלות עצמן. כפי שהם נשקעים בעבירות ובתאוות אשר תחת ממשלת הקליפה כן הקליפה ועמה שולטין עליהם. ועל כן הגאולה אינה גם כן כי אם גאולת עצמן כאשר נגאלין מהם ומכניעין את תאות לבבם הרע ויוצאים מרשות הקליפות. ממילא נשבר ונכנע כח המושלים ההם, וישראל יוצאים מהם. אבל ישראל במצרים שלא היו בבחינה זו לגאול את עצמן לא היו יכולין לצאת מן הגלות. על כן נאמר בזה בשם אדומו"ר הרב המפורסם איש אלקים קדוש שמו מוהר"ר **יחיאל מיכל** זצלה"ה במה שהשיב הקב"ה למשה (שמות ו', א') עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו. ולכאורה העבד אשר משועבד תחת רבו בכל מיני עבודת פרך. אחר כך כשיתגלגל הדבר שיוכל לצאת מאתו. האם צריך רבו לגרשו ממנו. הלא יברח בכל כוחו על ידיו ועל רגליו כצפור הנמלט מפח יוקשו. ולמה זה סיבב שמו יתברך שפרעה יגרשם דוקא ולא לצאת מעצמן. ואמנם כי משה רבינו הבין שישראל הם בגלות עצמן ואינם רוצים כלל לצאת מן גלותן להכניע כח ממשלת הקליפות אשר סביבם. ועל כן אמר למה הרעות וגו' והצל לא הצלת את עמך ואמרו חז"ל (שמות רבה ה', כ"ח) והצל לא הצלת ודאי. ועמדו המפרשים בזה. ואולם כי בראותו שישראל אינן יכולין לצאת מן גלותן להיות תחת ממשלתן ועל כן והצל לא הצלת ודאי. ואמנם אלהינו ברוך הוא וברוך שמו המושל בכל ובידו כח וגבורה ועצה ותושיה לכל דבר. ולמען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותינו. האיר אורו הגדול מול קליפת מצרים בפתע פתאום. והחשיך וסימא את עיניהם. עד שלא יכלו כלל לסבול ניצוצי הקדושה אשר בתוכם. כי מצא מין את מינו. וניצוצי הקדושה בראותם אור אלהינו

נבערו וניערו ברשפי אש שלהבת י"ה. עד אשר לא יכלה הקליפות לסובלם. וגרשו אותם בכח גדול וחזק מהם. וכן נעשה למטה בפרעה ועמו. שהאור התחיל לבעור בו מעט מעט. והכהו במכות גדולות עד לבסוף שהיתה ההבערה קשה ולא היה יכול לסבול. ושלחם וגרשם מארצו בכח גדול וביד חזקה. ולזה אמר עתה תראה אשר אעשה לפרעה. לא כמו שאתה סובר שכיון שישראל אינם יוצאים בעצמם יקשה להוציאם. אני אדריכו בדרך אחר אשר ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מאתו. ונמצא היציאה ממצרים היה רק בכח ובטובת אלהינו יתברך שמו. ולזה אמר הכתוב כאן ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך. כלומר כי על ידי גבהות ורום לבבך תשכח שה' אלהיך הוא הוציאך מארץ מצרים בכוחו הגדול בטובו. ורצה לומר שאתה תסבור שאתה בעצמך יצאת משם. ועל כן אין אתה ירא ליכנס ביניהם להתאות לתאותם ולחמוד חמדתם להכנע תחת ממשלתם ח"ו. כי תסבור שתהא יציאה כביאה שתצא משם בנקל בעצמך אחרי שגם ממצרים יצאת בעצמך שלא על ידי מעשים טובים (או אפשר יכחש זאת מכל וכל לומר שהתאוה גורם להיות לעבד וראיה ממצרים והבן). ולזה אמר,

פסקה טו

המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף וגו' המוציא לך מים מצור וגו'. רמז על שני הבחינות הנזכרים. אחד כי הנה אלהינו יתברך שמו הסיב את העם דרך המדבר ויניעם שם מ' שנה. והכל להיות ששם עיקר מושב הס"מ וכל בחינות הקליפות הרעים (ועיין בזוה"ק (שמות קפ"ג.) מה שהפליג בפסוק הזה המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב הכל על גודל תוקף הקליפה החזקה הקשה בכמה בחינות שונות. ושם עיקר מושבם שהם אוהבים דבר החרב שאינו מיושב כמאמר הכתוב (ישעיה כ"ד, י"ב) ושאיה יוכת שער כידוע). והיתה כוונת המקום ברוך הוא בכדי שישראל בכח מעשיהם החשובים ובכח המשכן והארון ואוהל מועד שהיו עמהם יכניעו את תוקף הקליפות ההם. ולהוציא בלעם מפיהם בבחינה בירורי ניצוצי הקדושה שבתוכם (כנודע מסוד שמות המסעות ומאין נמצא במדבר שמות מקומות הלא הוא ארץ לא עבר בה איש ומי שם בה שמות. ואכן הכל לפי ערך הבירורים שבררו בכל מקום ומקום כן הוסב שמה באותיותיה). וכמה נתלבטה השכינה בשבילכם שתכניעו את הקליפה לטובתכם ועתה אתם נכנסים אליהם ברצונכם כנאמר. והשנית הוא, כי הנה הוא המוציא לך מים מצור החלמיש. ידוע הוצאת מים מן הצור הוא בחינת בירור הקדושה מן הקליפה, והחסדים מן הדינים. ורצה לומר כי זה הכל היה בכח שמו יתברך בטובו והוא המוציא ולא אתה. ואתה שוכח את זאת ותדמה שתברר הניצוצים בעצמך בלתי קדושת ה' כמאז. ועל כן אמר,

פסקה טז

המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך וגו'. כלומר ראה כן הדבר אשר לא היית במדבר כי אם להוציא ניצוצי קדושה והכל בטובו. כי הרי למען זה האכילך המן. ולמה לא צוה לך לזרוע במדבר ולגזור על ארץ מלחה שתוציא לחם מן הארץ. או לסבב בסבובים אחרים להאכילך לחם כשאר כל אדם ולמה בחר במן. ואמנם כי אם היית אוכל שם הלחם שהוא מעורב בגשמית ותאוה. ודאי לא היית יכול להכניע הקליפה שמה ולהגביר הקדושה אחרי שהיית מתאוה אליה בתאוה הגשמית. ועל כן האכילך מן לחם אבירים שמעלני אית ליה ומפקני לית ליה כמאמר חז"ל (יומא ע"ה:). כי ידוע מכוונת הרב ז"ל (בכוונת יפנה שקודם התפילה) כי הצואה באדם היה ממותרי האכילה שנתבררה הקדושה מהם, והפסולת יוצאין ונדחין למטה וכו'. והוא בחינה הגשמיות והקליפה שבמאכל. אבל במן לא היה זה כי היה כולו קודש ואין אחיזה לקליפה בו ולא היה בו בחינת תאוה גשמיות (ועל כן אמר הכתוב (במדבר י"א, ד') התאוו תאוה כלומר שרצו דבר שיש בו תאוה מה שאין כן במן שלא היה בו תאוה מתאוות החיצוניות. ועל כן אמרו זכרנו את הדגה וגו'. כי שם הרגישו תאוה גשמית והתאוו גם עתה אליה) והכל למען ענותך וגו' להיטיבך באחריתך. כלומר לענותך מתאוה גשמית שיתרבה הקדושה בך בכדי להיטיבך באחריתך. ואתה מהפך הקערה להתאות אליהם ולהדבק בהם ח"ו. ולזה,

פסקה יז

ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. שתשכח כל אשר היתה השכינה מיגעת בשבילכם לראות להיות בעזרתך שתוכל להפרד שם מן הקליפה ולברר הבירורין. ואתה תסבור שאתה בעצמך גרמת זאת. וזה עשה לי את החיל הזה לרמז על ניצוצי הקדושה שהוציאו חיל ה' וחיילותיו. וגם באמת כי כל העושר שהשיגו הכל היה מן בחינת הבירורים שבררו הקדושה בכסף ובזהב ובכל הדברים כידוע ליודעי מדע. ועל כן אין אתה ירא מפניהם ליכנס ברשותם שתסבור שבקל תצא מהם כאשר יצאת מהם. ולזה,

פסקה יח

וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. שלא כדבריך, רק תדע עתה ותזכור אז בהיותך בארץ אשר הוא הנותן לך כח לעשות חיל. וכל בחינות הבירורים והתגברות הקדושה הכל מאתו בטובו ובעזרתו ובשמירתו מלחם התאוה. והכל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך. כי למען השבועה שנשבע לאברהם להביאך לרשת הארץ הוכרח להוציאך ממצרים בכח טובו, שלא בזכותך. ומושיע לך תמיד גם במדבר הגדול

הזה לשמרך מכל צד בכדי לקיים השבועה ולהביאך אל הארץ. אבל כאשר תבוא אל הארץ אז כלה השבועה ואתה צריך להתיגע בעצמך ובלחם התאוה שלא במן. (הגם שהכל בעזרת הקב"ה הוא כמחז"ל (סוכה נ"ב.) אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו. אבל מכל מקום נכנס תחת הבחירה והבחירה, בידו. מה שאין כן במצרים ובמדבר שהוכרח להיות הישועה גדולה למען השבועה. וצא ולמד מאכילת המן כאמור). ועל כן הזהר בו ותזהר שלא ליכנס בגבולם כי אם לעשות הכל לשם מצוות ה' ככל הנאמר.

פרק יא

פסקה כו

ראה אנכי נותן לפניכם וגו'. להבין אומרו אנכי ולא אני. וידוע אשר כל אותיות התורה כולם במנין ומספר ומפקד, שבעתים מזוקקות, אחת מהנה לא נעדרה. ויתכן לומר כי הנה נודע אשר תורתנו הקדושה נקראת ברית אש לפי שניתנה באש. כמאמר הכתוב (דברים ל"ג, ב') אש דת למו ואומר (ירמיה כ"ג, כ"ט) הלא כה דברי כאש וגו'. וענין המשלת התורה לאש, הוא. כי ההוגה בה לשמה ועושה מצוותיה לשם ה' כראוי ונשמר מאזהרותיה לכבודו יתברך. היא נעשית לו חומת אש סביבו לשמרו ולהגין עליו מכל צד ופינה לבעור ולשרוף כל אשר ירצה להזדווג בו לרעה ח"ו. כמאמר חז"ל (עירובין נ"ד:) ברבי אלעזר שהיה עוסק בתורה בשוק התחתון וסדינו מוטל בשוק העליון פעם אחת בא אדם ליטלו ומצא בו שרף. וזה הוא כי הלומדה לשם ה' כראוי הרי הוא מרבה אור גדול מאוד בכל העולמות עד שמחמת גודל הבהקת זיו האור יתמשך עד למטה ותתלהט אש סביבם ויקיף אותם אש מן השמים ותאכל ארץ ויבולה בכח אור תורתן כמחז"ל (חגיגה י"ד:) ברבי אלעזר בן ערך שירדה אש מן השמים וסיכסכה כל האילנות שבשדה וכו' וכן ברבי אלעזר ורבי יהושע שהיו חורזין דברי תורה מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים וירדה אש מן השמים והקיפה אותם כמו שאיתא בגמרת ירושלמי (מובא בתוספות שם ט"ו.). וממילא ודאי שאש הסובבן ישמרם מכל דבר רע ויאכל את כל הקוצים והחוחים שירצו לנגוע בקצהו.

והכל כי התורה ניתנה משמאל ומימין כלולה מחסדים וגבורות שכן מפורש בה שכר טוב למקיימיה ועונשים מופלגים לעוברי רצונה. והלומדה לשמה הרי הוא ממתיק הגבורות שבה בהחסדים ונכלל שמאלא בימינא ואז כל הגבורות מתהפכין לטובה ולברכה. וכאשר יורד ומאיר עליו אור החסד והטוב אז הוא יורד בגבורה גדולה שיהיה לו הטובה גדולה וחזקה מכל צד ומכל פינה בכל אופני הטובות. ונותנת לו כח וגבורה מלכות וממשלה על אויביו, ומשמאל ומימין על ישראל שלום. ואין טובה גדולה

בעולם מטובת הגבורות כשנהפכין לחסד ולטוב, ומסייעין להחסדים להעשות הטובה משניהם. ואז (משלי ג', ט"ז) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד. ואומרו חז"ל (שבת ס"ג.) למיימינים בה אורך ימים וכל שכן עושר וכבוד. ולכאורה הלא בכתוב לא נאמר רק אורך ימים בימינה.

ואמנם הנה נודע אשר אריכות ימים הם העומדים בימין המכונה על שם החסדים. כי זקן הוא זה שקנה חכמה העומדת בימין כידוע למארי קבלה. ועושר וכבוד עומדים בשמאל בבחינת הגבורות כשנהפכין לטובה כמאמר הכתוב (איוב ל"ז, כ"ב) מצפון זהב יאתה כנודע. ולפי שהתורה כלולה מימין ומשמאל כאמור. על כן אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד. כי שניהם כלולים בה. ולזה אלו המיימינים בה. כלומר שמהפכין את כולה לבחינות הימין להמתיק דינה בחסדים על ידי התורה לשמה ונעשה מיימינים שני בחינת הימין כי גם השמאל נכלל ונהפך לימין לעשות כמעשה החסדים. אז באמת הוא זוכה לכל בחינות הטובות הבאים משמאל ומימין ומשניהם שלום לו. זה נותן לו אריכת ימים וזה עושר וכבוד. ואש הגבורה שבה משמרתו מבית ומבחוץ להאיר לו בכל מיני אורות ושמחות ולכלות ולשרוף כל העומדים עליו מימינו ומשמאלו מכל בחינות הקליפות העומדים על האדם כי כסלא לאוגיא. ועל כן אמרו (סוטה כ"א.) אין עבירה מכבה תורה כי אור התורה ואשה אש אוכלה לכלות ולבער כל הקוצים והחוחים הסובבים את האדם ונעשית אצלו בבחינת להט החרב המתהפכת אצלו לטוב לשמור את דרך עץ החיים היא התורה הנקראת עץ חיים שלא יקרב זר בהיכלו. וע"כ אמרו חז"ל (ברכות כ"ב.) דברי תורה אינן מקבלין טומאה שנאמר הלא כה דברי כאש וכו'. והוא הוא דברינו ממש כי ידוע שכל בחינת הטומאה אינה כי אם בחינת הסטרא אחרא והחיצונים, ונאחזין באדם כשיטמא בדבר אשר יטמאהו. אבל אש התורה אינה מקבלת טומאה כי היא אדרבא שורפת ומכלת כל בחינות הטומאה הם החיצונים הנאחזין על ידי הטומאה ואז היא נעשית לו סם חיים. חיים טובים ארוכים מתוקים ומברכתו בכל הברכות והישועות והנחמות והטובות שבעולם כי אין ברכה בעולם כברכת התורה כמאמר הכתוב (משלי ח', ט"ו) בי מלכים ימלוכו וגו' ונאמר (שם שם, י"ח) עושר וכבוד אתי הון עתק וגו'. ואומר (שם ג', ח') רפאות תהי לשריך וגו'.

ואולם ח"ו בהיפוך כשאדם הוגה בה שלא לשמה ומקיים מצוותיה שלא לשם ה' אין סם המות גדול ממנה כאומרם ז"ל (יומא ע"ב:) זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות. ואמרו (שם) לא זכה צורפתו למיתה וכו' ומוטב לו שלא נברא וכו'. והכל הוא כי האש שבה אש אוכלה הוא לו, ושורפת אותו ואת כל אשר לו. והוא בא ממנה ח"ו לכל

מיני עבירות ובראשם הגבהות והכעס. שתיכף יגדל לבו בקרבו לומר הרי כבר למדתי וקריתי ושניתי ומי דומה לי. והוא שורש ועיקר לכל המדות רעות אשר מהם ממילא נמשכים כל העבירות רעות. ותיכף הוא מתאוה לשררה וכבוד ורודף אחריה באמרו כי לו נאה ולו יאה. וידוע אשר זה שורש כל החלאים והטומאות. ואש הוא עד אבדון תאכל אשר על ידי זה אי אפשר להיות אור הקדושה שורה בו. כי צור העולמים ברוך הוא אומר אין אני והוא יכולין לדור כמאמר חז"ל (סוטה ה'.). וכשח"ו אין ה' אתו ודאי אין רעה וחולי ונגע רע ומר מזה. וח"ו שורפתו וצורפתו למיתה ולחלאים רעים. וכל הקללות שבתורה באין ונמשכין עליו כיון שלא המתיק הגבורות בהחסדים. אדרבא הגביר על עצמו הגבורות והארורים הנאמרים שמה, אין רעה מזה.

והנה מודעת זאת למשכיל כי אור הקדושה כל מה שהוא למעלה הרי הוא כולל וחובק בתוכו ועצמיותו כל אשר מה שלמטה ממנו עד קצה האחרון. כי הכל נברא בדרך עילה ועלול. ובכל עילה ניתן כל כח ואור שהיה יכול לקבל בתוכו. הרי נכלל בתוכו כל אשר למטה ממנו. וכן בתורתנו הקדושה כל תיבה ותיבה ואות ואות שבה כולן כוללין כל מה שלמטה מהן. כי הרי כולה היא רומזת לכל בריאת העולמות הקדושים. וכשם שהוא שם בעולמות כן הוא בה, לא יחסר דבר כידוע. ונמצאת אומר כי בנתינת התורה הקדושה אשר פתח דבריו האיר אלהינו יתברך ויתעלה שמו לעד לנצח נצחים, במלת אנכי ה' אלהיך וגו'. הרי מלת אנכי לבד חובק וכולל בעצמיותו כל בחינת התורה כולה בכלליה ופרטיה. הרי לפניך כי אנכי רומז על כל התורה כולה ולכל מה שכתוב בה.

ולזה אמר משה רבינו ע"ה כאן, ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. כלומר מלת אנכי שנכלל בו כל התורה הוא הנותן לפניכם היום ברכה וקללה. אם תהגה בה לשמה ולקיים מצוותיה לשם ה' תקבל כל הברכות שבעולם. וח"ו להיפך אף אם תלמוד התורה ותקיים מצוותיה הרי הוא לפניך סם המות לקבל כל הקללות עליך ח"ו. הלא תראה במצוה אחת ממצוותיה מצות אכילת הפסח שאמרו חז"ל (נזיר כ"ג.) משל לשני בני אדם שאכלו את הפסח אחד אוכלו לשם מצוה נאמר עליו (הושע י"ד, י') צדיקים ילכו בם ואחד אוכלו לשם אכילה גסה נאמר עליו ופושעים יכשלו בם. הרי כי אפילו בעשיית המצוה אם אינו עושאה לשם ה' ח"ו נאמר עליו ופושעים יכשלו בם. ומכל שכן בכללות התורה. ובפרט הלימוד בה שמנו חז"ל (אבות ו', ו') ארבעים ושמנה דברים שהתורה נקנית בהם. וקשה להיות באדם כל המ"ח דברים הללו טרם לימודו שיהיה לימודו לנחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם. ומאוד צריך האדם ליתן דעתו ולבו ללמוד התורה באופן שיהיה נחת רוח לצור העולמים ברוך הוא. ועל כן הזהירם משה ראה אנכי וגו'. כלומר ראה

היטב. כי לכאורה נדמה לאדם שאין צריך דבר ללימוד התורה. ומיד ישב ללמוד ויתענג תיכף בלבו ונדמה לו שכבר הוא בשמים וכל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לו. והכל צריכים לשמשו ולהזהר בכבודו כי כבר למד היום כמה דפין גמרא וש"ך, ונדד שינה מעיניו מחצות הלילה. ואינו יודע כי ח"ו ח"ו יוכל להיות שלא די שלא היה לימודו נחת רוח לבוראנו ברוך הוא אלא כי גם בנפשו הוא, וירד על ידה לשאול תחתיה.

ונודע ממארי קבלה אשר לימוד התורה כזו הוא מזון הקליפות. וכל דיבור ודיבור שמוציא מפיו, תיכף חוטפין אותו כל מיני כתות הרעות והסטרא אחרא, ונבראין מזה מיני מזיקין בעולם. ועל כן אמר ראה היטב בזה כי הנה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. שאנכי שהוא התורה כנאמר או אפילו כפשוטו, שמה שאנכי נותן לפניכם היום. כלומר התורה שהוא מלמדם, יש בו ברכה וקללה. והזהר היטב לצאת מן גדר ופושעים יכשלו בם ח"ו. ולהכנס בגדר צדיקים ילכו בם. ולזה אמר להלן וסרתם מן הדרך כלומר מן הדרך. עצמו תסורו. שעל ידי דרך התורה תלכו אורחות עקלקלות כשלא תשימו לב עליה לעשותה כראוי. ואכן שמה שאמר אנכי ולא אני. הוא לרמז על מלת אנכי הנאמר בנתינת התורה. (ומה שלא נאמר שם אני הוא כדרשות חז"ל (שבת ק"ה.) אמירה נעימה כתיבה יהיבא. או אנא נפשי כתיבת יהבית וכו'). וה' יתברך ישים חלקנו מלומדי תורתו לשמה ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי כל עמך בית ישראל כולנו יודעי ולומדי תורתך לשמה. ועיין בחיבורנו זה בכמה מקומות. ובחיבורנו סידורו של שבת (בחלק הראשון שורש השביעי ענף א') ביארנו קצת ענין לימוד התורה לשמה.

והסימן הקטן לזה הוא, כאשר פוסק מלימודו והוא אינו מתמלא הכנעה ובושה ולב נשבר ונדכה לפני צור ישראל ברוך הוא, ולפני כל, בראותו קוטן ערכו ומיעוט קיצורו בעבודת אלקים על ידי התורה הקדושה. עדיין הכל הוא מבחוץ ולא נכנס כלל ללימוד תורתנו. ואכן כשיצא ממנה בהכנעה רבה ובושה ובשמחה שזכה להתדבק קצת בבוראו על ידי התורה שעל ידי זה הוא נכנע ונדכה לפניו ברוך הוא, ולפני כל. אז כבר התחיל בלימוד התורה וה' יתברך יעזרהו מעט מעט עד שיזכה לכל המעלות שמנה רבי מאיר במשנתינו (אבות שם) כאומרו כל הלומד תורה לשמה וכו'. עד שנקרא ריע אהוב אוהב את המקום וכו' עד ונותנת לו מלכות וממשלה וכו' ונעשה כמעין המתגבר וכו' ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

עוד יאמר הכתוב ראה אנכי וגו'. כי הנה מודעת זאת לכל משכיל ואשר טעם מקצת מנועם אור תורתינו הקדושה. כי כל המצוות שבתורה לא ניתנו כי אם בכדי להמשיך על ידם כל בחינת שפע אור וקדושה וברכה וחיות לכל העולמות. כי לזה היתה עיקר

בריאת שמים וארץ וכל אשר בהם. מפני ששמו יתברך חפץ חסד הוא למאוד מאוד. ויותר ממה שהעגל רוצה להניק הפרה רוצה להניקו (פסחים קי"ב.). והכל נמשך מאשר בשמים כן נעשה דוגמתו בארץ. שהבריאה היתה בכדי להיטיב קודם שהיה העולם שירצו בטובה. וכן נמשך הכל בדרך עילה ועלול. עד שנעשה כזה שהגומל חסד רץ ורודף אחר הדל להשפיע לו ולהניקו מטובו. ושש ושמח הוא ביותר בנתינתו מאשר העני בקבלתו. כאשר מצינו באברהם שישב לו על הפתח כחום היום בחולשתו לבקש אולי ימצא מי שיעניקו מטובו. וכל זה אינו אף אחת מני אלף לחסד שמו יתברך במה שהוא רוצה וחושק תמיד להשפיע מטובו לבריותיו אשר ברא.

ולזה ניתנו כל מצוות התורה שכל מצוה ומצוה הוא דמיון הצינור המוטל ומונח בין המקור מים החיים וזכים ומתוקים לכל רואיהם, ובין הבור שבחצר, בור רֵק שאין בו מים. ועל ידי הצינור הלז נמשך מי המקור מים הנפלאים ממעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון אל הבור הרק הזה. עד שהבור מתמלא ממי המקור. ורק שהצינור צריך שיהיה שלם ויפה מכל צדדיו ומכל סביביו שלא יזל המים מתוך נקבי סדקיו הדקין שבדקין. כי המים הזכים ובהירים למאור לא עצרו כח מלהתמצות אף בסדק הדק מן הדק. וצריך שיהא הצינור זך ויפה ומנוקה מכל מיני ליכלוך וטינוף. בכדי שלא יתהפכו המים מתוקים שעוברים בתוכו למרים מפני עכירת וטיט הצינור. ואז המים שבבור הם ממש כאשר במקור. והאדם הנהנה מהן נותנים לו בריאות וחיות וכל מיני טובות בבחינת מים הנאמנים.

וכן כל מצוה ומצוה שבתורה הנה מבואר בתיקוני זוהר (בהקדמה ב'.) שהמה תלוים בשמו הגדול והקדוש הוי"ה כענבים באיתכלא והוא בחינת וא"ו שהוא דמיון הצינור. שעל ידי כל מצוה יורד בתוכה ממש כבהצינור כל בחינת שפע אורה ושמחה ותענוג ונחת רוח וכל מיני ברכות להיטיב לברואי עולמו מן המקור מים החיים אשר בשמי השמים העליונים מאורו ברוך הוא שאין קץ וגבול ומדה לאור טובו וחסדו ונפלאותיו ועריבת נעימות ידידות יקר נועם צוף מתיקתו שאין ערוך אליו, אל הבור התחתון הוא עלמא תתאה ליהנות מאורו ברוך הוא. רק שצריך שיהיה המצוה שלם ויפה שיהיה נעשה כולה בגוף ונשמה כאשר ביארנו במקום אחר שהוא גוף עשיית המצוה. וחיות נשמתה שהוא אור הכוונות הראויות לכוון בעשייתה. הן ברזי התורה והן בפשוטי טעמי כל מצוה. והעיקר במחשבה דיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה, לגדולת מי שציוהו עליה. כי הלא אם יעמוד אדם לפני שלטן הארץ ומכל שכן לפני מלך גדול ויאמר לו המלך בני עשה דבר זה למעני ותן לי החפץ הזה המונח לפניך. אין צריך לבאר זאת שכמעט נפשו

יצא מרוב אהבה ושמחה וזריזות וחשקת וחביבות וחפיצות ותשוקת להושיט החפץ להמלך. והכל באימה ויראה יראת המלך העומד לפניו ובבושה והכנעה במה שזוכה לעמוד לפניו לשרתו בדבר הזה. ומכל שכן דכל שכן להבדיל עד אין שיעור, אדם על הארץ שעומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה כי הלא מלא כל הארץ כבודו. ולית אתר פנוי מיניה והוא יתברך מצוה אותו עשה לי דבר זה למעני התעטף בציצית הניח תפילין שב בסוכה טול לולב ומיניו וכדומה. איך יחרד לב האדם ויכלה ותצא נפשו מכל וכל עד מיצוי טיפת דם האחרון שבו לרוב האהבה והשמחה והחדוה העמוסה לאין קץ ותכלית על שזיכהו לעמוד לפניו לשרתו כביכול. שאין מלאכים זוכים לזה כי אם פעם אחד בשבוע או בחודש או בשמיטה כידוע (חולין צ"א:) ובאימה ויראה ומורא ובושה לפני אדון כל ברוך הוא. והוא חיות הנשמה שבכל מצוה כאשר הארכנו מזה במקום אחר. ופשיטא שתהיה נקי מכל סיג ופסולת שלא יתערב בה מחשבת חוץ מהבלי שטותי עולם הזה להיות לו תפארת מן האדם וכדומה. שזה אינו בגדר אדם כלל וגרוע מן הבהמה לאבד דבר יקר ונפלא כזה שאין ערוך אליו בשום פנים בידים בשאט נפש, והוא שגעון שאין כמוהו. ואין אנו עתה בביאורו לדבר בגנות האנשים. ובפרט שאין צריך לדבר מהם וגנותם נודע ומפורסם לכל.

ואז כשנעשית המצוה שלם ויפה כראוי אז המצוה הוא צינור נפלא להמשיך מן המקור העליון כל בחינת שפע טוב וברכה וחיות לכל העולמות עד הבור התחתון עלמא תתאה שהוא בור רק דלית ליה מגרמיה. ואז הבור מתמלא במים נובעים בכל מיני השפעות ונעשה בחינת באר מים חיים חסדי דוד הנאמנים והוא הבאר אשר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם. המה האבות הקדושים אברהם ויצחק. והיה להם מריבות וקטטות עליה. בתחילה גזלו עבדי אבימלך (בראשית כ"א, כ"ה). ואחרי מות אברהם סתמום פלשתים וימלאום עפר וגו' וישב יצחק ויחפור את בארות המים וגו' ורבו גם עליה עד לבסוף שקרא שמה רחובות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ (שם כ"ו, ט"ו-כ"ג). כי כל מגמותם היה בכל עבודתם במצוות ה' להמשיך המים העליונים מימי החסדים אור הקדושה והטהרה לעלמא תתאה לעשותה באר מים חיים נובעין ונוזלין להשפיע מטובה לבריותיה בקדושה ובטהרה. והם רבו כמו רבו עליה כי המים הללו אינם נמשכין כי אם לאותם הדבקים בה' וממשיכין עליו אור עבודתו וקדושתו. והם רצו לעכב המים בהצינור שלא ירד אל הבאר הנזכר כי אם דרך עקלתון להאי נחש תקיפא. שיתפרנסו החיצונים והקליפות ממימי הקדושה חלילה ומהם יגיע להם הנאחזין בטומאת הקליפות. עד ששב יצחק והמשיך המים מרחובות הנהר. ושם בחינת

היובל והחירות אין שטן ואין פגע רע. כי אור ההוא מסמא עיני החיצונים והקליפות מלהסתכל בו. ועל כן ולא רבו עליה ויקרא שמה רחובות כלומר שקרא שם הבאר התחתון על שם המקור שממנו תוצאות חיים במים ההם. והכל כי לא נשתנה המים כל שהן מן המקור עד הבאר. כי היו הצינורות נפלאין זכים ובהירים מנוקים ויפים מכל צד ופינה שלימים מחוזקים היטב על ידי גודל טוב עבודתם. ולזה כאשר ירדו המים מן המקור כן היו ממש בבאר ההוא. ריחן לא פג וטעמן לא נמר ונשארו זכים וצלולים מתוקים כאשר במקורם העליון. ועל כן שם הבאר התחתונה רחובות הנהר ממש וכאמה כבתה, והבן. ולא יכלו שוב החיצונים לנגוע בקצהו.

ואפשר עבור זה, בהגלות מלכנו על הר סיני ללמד לעמו תורה ומצוות פתח דברו האיר ואמר אנכי ה' אלהיך וגו'. כי מלת אנכי מרמז על השלימות הנפלא הלז כי עלמא תתאה הוא הנקרא אני. והמקור העליון הנפלא הזך הצח ומצוחצח הנורא והנשגב נקרא בחינת כתר העליון אשר משם ישקון העדרים עדרי צאן קדשים בחינת הקדושה אשר למטה ממנו עד הבאר התחתון. ואך לפעמים והאבן גדולה על פי הבאר הוא בחינת החיצונים והיצר הרע הנקרא אבן כמאמר חז"ל (סוכה נ"ב.). והם המונחים על פי הבאר לעכב מרוצת המים לתוכה, שלא יתרבה אור הקדושה ח"ו בעולם. ועל כן יעקב בכחו הגדול גש וגל אבן מפי באר מים חיים ואמרו חז"ל (בראשית רבה ע', י"ב) כאדם המעביר הפקק מעל הצלוחית. ובודאי לא נשבח יעקב אבינו בחיר האבות בתורה הקדושה שיש בו כח וגבורה גדולה כגויי הארצות ח"ו לטעון אבן בידו. ואמנם על זה אמרו שכוחו גדול שהעביר בכוחו את בחינת החיצונים אבני השדה אבן מכשול. מפי הבאר מים חיים הנזכר. להאיר אור הקדושה בכל העולמות ואז נעשה בחינת אנכי אני כ' שבאר התחתון הנקרא אני נתמלא ממי המקור מכתר העליון. ובאופן שיהיו כאשר במקור. ואז נקראים שם כאשר במקור בחינת כ' המורה על הכתר ונעשה אנכי הכ' בתוך הבאר הנקרא אני.

ואפשר שזה הוא הסולם שראה יעקב אבינו. כי הראו לו שכל מעשי המצוות והעבודה, אינם אלא סולם להמשיך על ידו בחינת שפע וברכה לבאר התחתון. ולזה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (בראשית כ"ח, י"ב). פירוש שלוחי אלהים הם העובדים את ה' עולים בו כשממשיכין השפע כראוי, ויורדים ח"ו כשמורידין השפע אל החיצונים, כי אז כל החיצונים שולטין בו. ועל כן אמרו (שם ס"ט, ו') הסולם הזה רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל וכו'. מורה באצבע על האמור. רגליו בבאר שבע להוריק לשם כל בחינת שפע וברכה. וראשו בבית אל הוא בחינת אל עליון המורה על הכתר כנודע מדברי הרב ז"ל (בכוונת השמונה עשרה במלת אל עליון) והוא מי המקור שראשו עומד בביתו של אל עליון

להמשיך משם ולהשפיע לבאר התחתון. ולזה כאשר ויקץ יעקב משנתו אמר אכן יש ה' במקום הזה. כלומר כי כל בחינת הוי"ה וכל העבודה אינה אלא במקום הזה להמשיך הברכה אל הבאר הלז. ואנכי לא ידעתי. כלומר לא ידעתי מבחינת אנכי שעיקר העבודה היא בבחינה הזו להשפיע מי המקור בחינת כ' כתר העליון אל בחינת אני להעשות מלת אנכי. ועל כן תיכף בבואו אל הבאר גש וגל אבן מפיה להמשיך הברכה עליהן ולהשקות העדרים, והבן. ולזה צור ישראל פתח ואמר אנכי ה' אלהיך וגו' פירוש שעל זה תקבל עליך אלהותי להיות ה' אלהיך שתעשה בחינה אנכי להמשיך הברכה מן המקור לבאר התחתון. וזה שהזהיר משה רבינו לישראל כאן ואמר להם ראה אנכי נותן לפניכם היום וגו' פירוש ראה שכל התורה והמצוות שאני מצוה אותך עליהן כולם הם רק בבחינת אנכי. שכולם אינם אלא צינור וסולם להוריד על ידם כל הברכות והשפעות ממקור עד הבאר התחתון. ואמנם כי יש בו ברכה וקללה. וגמר אומר,

פסקה כז

את הברכה אשר תשמעו אל מצוות ה' אלהיכם וגו'. ולכאורה מלת את מיותר והיה די להתחיל בברכה ולומר הברכה אשר תשמעו וגו'. ואולם שבא להודיע להם הדבר אשר אמרנו כי יזכו להמשיך השפע הנפלאה והברכה המתוקה ממקור כתר העליון ברוך הוא המכונה בשם אלף, פלא העליון. שהוא מופלא ומכוסה מעין כל. עד סוף כל המדריגות עלמא תתאה באר התחתון המכונה על שם התיו. ליחד שמו יתברך מראש כל המדריגות עד סופן מא' עד ת'. ובאופן אשר תשמעו אל מצוות ה' אלהיכם. כי הנה כל עיקר בחינת מה שהקב"ה מיחד שמו על אדם מישראל או על ישראל בכלל. כמו אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' או אלהי ישראל. הוא רק עבור שעל ידי האדם הזה הוא יתברך משפיע לעולמו כל בחינת הברכה בחיים ושלום ופרנסה וכדומה. ונמצא שעל ידו הוא התגלות אלהותו יתברך בעולמו. שאם לא הוא בצדקתו לא היה מקום לעולם לקבל השפע הצריכה. והיה כלא היה וכמאמר הכתוב (משלי י', כ"ה) וצדיק יסוד עולם. שאפילו בשביל צדיק אחד העולם נברא כמאמר חז"ל (יומא ל"ח:) והוא המקיים העולם בצדקתו. ועל כן הקב"ה מיחד שמו עליו אלהי אברהם. רצה לומר שעל ידי אברהם מתגלה אלהותו בעולם להיות מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. וכן יצחק בדורו ויעקב בדורו. ואחר כך הוא נקרא בכלל אלהי ישראל כי כל הטובות הבאין לעולם אינן אלא בשביל ישראל כמאמר חז"ל (יבמות ס"ג.) אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל (ועיין בבראשית רבה ס"ו, ב' באריכות). והכל מן המצוות שאנו עושין שהם צינורות לקבל ההשפעה הנפלאה.

ולזה אמר אשר תשמעו אל מצוות ה' אלהיכם. פירוש שתשמעו ותבינו שבהמצוות יש בחינת ה' אלהיכם ששמו הגדול והקדוש מתיחד על ידכם ומיחד שמו עליכם להיות אלהיכם אלהי ישראל עבור הברכה שאתם ממשיכין על ידי מצוותיכם. ותזהרו לעשות המצוות למען ה' אלהיכם, שבהם לעשות נחת רוח לפניו להמשיך אלהותו יתברך בעולם בעשותכם המצוות כהוגן כאשר אמרנו למעלה. ובהידור מצוה יפה ונאה כמאמר חז"ל (שבת קל"ג:) התנאה לפניו במצוות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה ספר תורה נאה כו' בכדי שיהיו הצינורות זכים ויפים ושלימים. וממילא ההיפוך מובן למבין. אשר,

פסקה כח

והקללה אם לא תשמעו אל מצוות וגו'. כלומר אם לא תשמעו שבהמצוות יש ה' אלהיכם שתעשו אותן למען שמו באהבה. כי אם שתערבו בהם מכל השטותים ולתפארת ולנוי מבני אדם גם בני איש. או באין ברירה להיות שכל העולם כולו הולכין לבית המדרש ומתפללים ומניחים ציצית ותפילין ואם לא יעשה הוא גם כן כמוהם, יבדל מקהל ישראל ויתבזה. או סתם מצות אנשים מלומדה להיות שכך הורגל מנעוריו. ולא בשביל קיום מצוות בוראו כל אחד לפי ערכו וערך שורש חיותו. ואז וסרתם מן הדרך. כלומר מן הדרך הזה עצמו תסורו מאחרי ה'. להיות שעל ידי המצוות נמשך השפע, וכשח"ו מתערב בתוכו מהבלי השטותים אשר הזכרנו. הרי הצינור נעשה מכוער ומעורב מטיט ועפר וכל מיני צרורות, ועוכרין המים שבתוכו עד אשר ילאה האדם לשתות המים שבתוכו כי נעשים מי המרים וסם המות ממש עבור התערבות הטיט והצואה שבהם. כי השפע הקדושה חוטפים אותו בחינות החיצונים והקליפות ועושין ממנו מים מאררים ומרים מפני התערבותם בהם.

והכל נרמז בבחינת אנכי שאמר להם קודם. כי אנכי הוא רומז על ההשפעה היורדת על ידי המצוות. ואך כשח"ו נמצא אחיזת הקליפות בהמצוה הרי החיצונים מקלקלים ומטנפים השפע. וכל בחינת הקללות ח"ו בהם. אבל אם נעשים לשמו הקדוש לשם ה' אלהיכם אשר בהם. ודאי אין ברכה כברכתן וכל הטוב שבעולם הכל על ידן. ואז נעשה כמאמר הכתוב (הושע י"ג, ד') ואנכי ה' אלהיך וגו' ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי. כלומר כי הן ודאי אנכי ה' אלהיך המורה על ההשפעה מכתר העליון עד באר התחתון לבחינת אני. ורק, ואלהים זולתי לא תדע. שלא יתערב בהשפע הנזכר, מבחינת אלהים אחרים הם הקליפות הארורים ואז ומושיע אין בלתי. כי כל הברכות והישועות

והנחמות תורה וחיים אהבה וחסד וגו' עד וכל טוב. על הכל אנכי ה' אלהיך המושיעך בבחינת אנכי כאמור.

עוד יאמר הכתוב וסרתם מן הדרך וגו'. לדקדק למה תחילה בהברכה לא הזכיר כלל העשיה כי אם אשר תשמעון אל מצוות וגו' אשר אנכי מצוה אתכם וגו' וכאן בהקללה אמר אם לא תשמעו אל מצוות וגו' וסרתם מן הדרך וגו'. ויתכן על דרך אומרם ז"ל (קידושין מ'.) מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. ועל כן במעשה הטוב אמר אשר תשמעון אל מצוות וגו' כלומר אשר תשמעון אל מצוותי ותרצו בלבבכם לעשותה ולקיימה כאשר יבוא זמנה אז תיכף לנטילת וקבלת העבודה עליך ברכה להתברך מן השמים כאשר במעשה. כי מן היום הראשון שנתת אל לבך להבין ולהתענות נשמעו דבריך כמו שאמר הכתוב (דניאל י', י"ב). אבל בהקללה לא כן כי אם דוקא וסרתם מן הדרך לסור ממנו במעשה ואז ח"ו תחול הקללה. אבל כל עוד שאינה במעשה לא תאונה אליך רעה.

פרק יב

פסקה יא

והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו וגו'. חז"ל אמרו (זבחים קי"ט. וספרי פרשה זו) כל אותן י"ד שנה של כיבוש וחילוק עד שלא נבחרה ירושלים היו הבמות מותרות. משנבחרה ירושלים נאסרו הבמות וכו'. ולדעת ולהבין קצת הדבר הזה. כי אם העבודה אסורה בכל מקום לאיזה טעם גלוי לפניו יתברך היה ראוי לאוסרן גם עד שלא נבחרה ירושלים. ואם עולה העבודה גם משם, גם אחר בנין בית הבחירה היה ראוי להתירן. ואפשר לומר בזה כי הנה אמרו חז"ל (אבות ד', ג') אין לך דבר שאין לו מקום. ופירושו כי הנה מצאנו ראינו כמה לפעמים שקראו חז"ל לצור העולמים ברוך הוא וברוך שמו, בשם מקום. ואמרו בזה (בראשית רבה ס"ח, ט') כי הקב"ה הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו.

והענין הוא, כי הנה נודע (עיין תיקוני זוהר קכ"ב:) אשר מלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מניה. ואמנם הוא יתברך נקרא מלך עלוב שכביכול נדחה ממחיצתו במקום הנמצא שליטת הקליפה והרע הדוחים את רגלי השכינה. וכביכול יתברך שמו אומר אין אני והוא יכול לדור. ואין אדם העליון דר עם נחש בכפיפה אחת הוא נחש הקדמוני מקור הטומאות והקליפות. ועל כן במקום אשר ישכון בו הרע ח"ו בארץ אשר חלקו למדור הקליפות. כביכול הוא נדחה משם ומסלק אור קדושתו ושולטין שם ממשלת הסטרא אחרא והרע. (הגם שמבלעדו אין אלהים ומלכותו בכל משלה ואין שום חיות להקליפות

כי אם מניצוץ הקדושה משמו יתברך המחיה אותם. כי אפס זולתו ואין בלתו. מכל מקום ניצוץ הקדושה שם דק מן הדק בלתי רק להחיותם והם עבדים על סוסים עבדא בישא עכברי רשיעא אומרים אני ואפסי עוד ושויין עצמן אלהים אחרים מתוקף שמו יתברך שנתן בהם בשביל להיות שכר ועונש כנודע).

ואמנם הנה ידוע אך כשזה קם זה נופל, וכן להיפך. כי תיכף בהסתלקות הרע מן המקום ההוא על ידי האדם שמשרה הקדושה שם בתורה או בתפילה ובמעשים טובים. אז תיכף כאשר נסתלק הרע שורה הקדושה ואור ה' על המקום ההוא. כי הלא הוא מלא כל הארץ כבודו ועיני ה' הם המשוטטין בכל הארץ. וחפץ מאוד ורצונו במאוד להרביץ אור קדושתו והשגחתו על כל מה אשר יוכל בכדי להיטיב לכל בהטבה שאין לה קץ. כי ודאי בכל מקום ששמו יתברך שוכן שם, כלום חסר מבית המלך. ורק שהוא עוצם עיניו מראות ברע. אבל תיכף כשנסתלק הרע, כבר מוכן ומזומן הקדושה לשרות במקום ההוא. וכפי ערך התגרשות הרע והסטרא אחרא כן הרבצת אור הקדושה. ועל כן אמר הכתוב (שמות כ', כ"א) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. ואמר אזכיר ולא תזכיר. לומר כי בכל מקום אשר אוכל בעצמי להזכיר את שמי שם. שלא יהיה שם מבחינת הרע והסטרא אחרא כי המה ממש כסילון ממאיר וקוץ מכאיב לאור הקדושה שלא תוכל לשרות במקומן. אבל רק במקום הפנוי מהם שאוכל להזכיר את שמי שם. תיכף אבוא אליך וברכתיך. כי הוא יתברך המוכן ומזומן תמיד ברוב אהבה ושמחה לברך את עמו ישראל באהבה. וכן באדם אשר על הארץ נאמר (שמות כ"ה, ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ואמרו חז"ל (עיין של"ה, ואלשיך, על פסוק זה) בתוכו לא נאמר אלא בתוכם בתוך כל אחד ואחד. כי מקדש לשון הזמנה הוא (עיין קידושין ב': תוספות ד"ה דאסר). וכל בחינת הקדושה צריך הזמנה מקודם כמבואר בזוה"ק (חלק ג' קפ"ו: ובשאר מקומות). ובחינת ההזמנה אינה כי אם להבריח הסטרא אחרא והקליפה השורה במקום ההוא כי הם מלאים כל חללי דעלמא כידוע. וצריך האדם לגרשם משם. ובזה מזמין הקדושה לבוא לשרות שמה. כי לא תשרה עמם במדור ח"ו. ועל כן ועשו לי מקדש שיזמינו עצמם אל הקדושה והוא כמאמר הזוה"ק ובתיקונים (תיקון כ"ב:) זכאה מאן דעביד ליה דירה נאה בלביה. והוא לטהר הלב ממחשבת עוון ותאוות וחמדות הרעים או תאות עולם הזה שכולם נמשכין משורש הרע והסטרא אחרא. כי הם הרודפים למלאות תאותם בגשמית עולם הזה כבהמה כפרד לא ברוחניות הקדושה. וכשהאדם מטהר עצמו בזה לעקר מלבו שורש החמדות הללו. אז הוא עושה ועביד ליה כביכול דירה נאה בלביה שיוכל אור הקדושה לשרות בו. ואז ושכנתי בתוכם בתוך כל אחד ואחד.

והנה שמות הארץ מתחלקת להרבה כמו שאמרו חז"ל (ויקרא רבה כ"ט, י"א) שבעה שמות יש לארץ. ופעם אמרו (ילקוט משלי תתקמ"ג) עשרה שמות יש לארץ. וכל שמותיה אינם כי אם לפי ערך רבות הקדושה אשר בה או ח"ו להיפוך כן תקרא את שמה באותיותיה. אשר על כן מקום מדור הקליפות בכללו נקרא מדבר ששם מקומם כי הוא המורה על מדבר שממה מאין יושב. כי שם עיקר דירת החיצונים. שאם היו יושבין בישוב העולם היו מחריבין העולם. שהם אינם חפצים בישוב כמאמר הכתוב (ישעיה כ"ד, י"ב) ושאיה יוכת שער. וכן אפילו בישוב, מקום שכונת הרע נקרא חוצות המורה על מדור החיצונים. ומדור הקדושה נקרא על פי הרוב מקום. והוא היותר נבחר משמות הארץ כמו (בראשית כ"ב, ד') וירא את המקום מרחוק. או (שם כ"ח, י"א) ויפגע במקום. או (דברים י"ז, ח') וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה'. וכאלה רבות. כי הוא המורה כביכול על שם אלהינו יתברך שמו שנקרא לפעמים על שם המקום שעל כך אמר הכתוב (שמות ל"ג, כ"א) הנה מקום אתי וגו'. שבחינת מקום הוא אתי והוא מורה על איזהו מקומן שנסתלק הרע משם ומוכן ומזומן להשראת הקדושה כמאמר הכתוב (שם ג', ה') כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא. וזהו (תהלים כ"ד, ג') ומי יקום במקום קדשו.

ולזה אמרו חז"ל הוא מקומו של עולם. פירוש שכל העולם כולו נכללין בו יתברך כי זה שמלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מניה הוא עבור שהוא יתברך המקיף כל עלמין וסובב כל עלמין ותחות כל עלמין ותוך לכל עלמין ואין דבר יוצא ממנו ח"ו. רק במקום ששורה שם הרע (על ידי כוחו יתברך שרצה כך כנאמר) אז הקב"ה מסיר השגחתו משם ועוצם עיניו מראות ברע ההוא. אבל תיכף כשנתגרש חלק הסטרא אחרא והרע, ממקום מן המקומות שבארץ. הרי תיכף ממילא שם שורה קדושתו וברכתו והשפעתו. כי בכל מקום שם הוא, ושורה שם חלק אלוה ממעל. כי הוא מקומו של עולם, והבן מאוד.

ובזה תבין ממילא מה שאמרו (אבות ד', ג') אין לך דבר שאין לו מקום. פירוש שכל דבר ודבר יש לו מקום להיות יקרא שמו על שם המקום על שם מקומו של עולם, שיהיה שורה עליו קדושתו יתברך. כי רק כאשר יפרד ממנו בחינת הרע והסטרא אחרא, אז תיכף יהיה לו מקום להיות בבחינת הנה מקום אתי שמקומו של עולם יהיה מקומו. בינה זאת. ועל כן נאמר (ישעיה מ', ג') פנו דרך ה' ישרו בערבה מסילה לאלהינו . ולכאורה למה דוקא יצטרכו ישראל לילך אז דרך הערבה במדבר. ואמנם כי הכוונה הכל על עיקר כבוד ה' ואלהותו שיתגלה עלינו בעגלא. שאז יעבור ממשלת זדון מן הארץ ואפילו במדבר וערבה שהוא מדור ומקום הקליפות במציאות מופלג. ימצא בו קדושת אלהינו יתברך. והכל כי אין לך דבר שאין לו מקום. ורק כשיתגרש הרע משם אז ישישום מדבר וציה, ותגל

הערבה, ותפרח כחבצלת, וישרו בערבה מסילה לאלהינו, כי את רוח הטומאה יעביר, ותיכף ימצא לו מקום במקומו של עולם ברוך הוא.

והנה חז"ל אמרו (תנחומה בא ה') עד שלא נבחרה ירושלים היו כל הארצות כשירות לנבואה. משנבחרה ירושלים וכו'. ונאמר על זה משל נאה. למלך הארץ כשהוא יושב בעיר מלכותו במקומו עם כל הפמליא שלו. אם יבוא אחד לקרוא אותו אליו מחוץ לעיר על סעודה וכדומה. כמה וכמה יגיעות וטרחות והוצאות יוציא על זה וכולי האי ואולי יפעל להביא את המלך אליו מבית מלכותו אל מקומו אשר הוא שוכן שם. כי איזה מקום ימצא מבחוץ כבית המלכות וקביעתו הנורא והנשגב. ולא כן כשהמלך נוסע על הדרך בשדה אם יקרה לו איזה מקום שיהיה מנוקה ומיופה מעכירת וטינופת, ישכון המלך שם בלי יגיעה כלל. וכן בזה עד שלא נבחרה ירושלים היה בדמיון שכביכול ברוך הוא וברוך שמו אינו בקביעות בביתו כאמור (שמואל-ב ז', ו') ואהיה מתהלך באוהל ובמשכן. ועל כן כשמצא אדם גם בחוץ שיהיה הגון למשכן ה' בתוכו על ידי התגרשות הרע והסטרא אחרא מתוכו כאשר אמרנו. תיכף היה זוכה לנבואה לשכינת אל במעלה נפלאה. מה שאין כן משנבחרה ירושלים שבחר לו ה' בציון אוה למושב לו כתפארת אדם לשבת בית, בית מלכותו הנכבד והנורא. מי הוא אשר ימלא לבו להזמין ולקרוא לו מחוץ לעיר המלוכה ומביתו נאוה קודש.

וזה הוא ממש בהקרבת הבמות. הנה הקרבן נודע שנאמר בו אשה ריח ניחוח לה' שעל ידו היו מתיחדין ומתקרבין כל המדות הקדושות והמראות הנוראות וכל העולמות עלמא תתאה בעלמא עילאה ועלמא עילאה בעלמא תתאה לקרב הארץ ומלואה וכל אשר בה לה' ולהוריד על ידיהן כל בחינה שפע אור וקדושה. וידוע מה שהשיב הרב המובהק רבי יהודא החבר (כוזרי מאמר ב', כ"ו) בסוד הקרבנות שכמו שתתחבר ותתיחד הנפש עם הגוף על ידי האכילה המגושמת. שבוודאי אין לרוחני יחוס עם האכילה כן תמצא יחוס ביחוד ישראל עם אביהם שבשמים על ידי הקרבנות. ומה עמקו דבריו בזה ליודעי רזי התורה, שממש אחד הם. ועל כן השוו חז"ל (מנחות צ"ז.) השולחן עם המזבח שיהיה השולחן מזבח כפרה כמו הקרבן במזבח וידוע זאת ליודעים. ומזה תדע שהקרבן היה להזמין שכינת עוזינו יתברך אור קדושתו מעילא לתתא לאדם המקריבו ולמקום המתקרב אליו.

ועל כן עד שלא נבחרה ירושלים ולא שילה ונוב וגבעון שלא היה כביכול קביעות להשראת קדושתו יתברך. הרי אין לך דבר שאין לו מקום ומיד כאשר יציג אדם שם מזבח או מצבה לשם ה' הרי מגרש משם בחינת הרע והסטרא אחרא באופן שיוכל לשרות אורו שמה, וממילא אור הקדושה שם, ויכול להמשיך אורות הקדושה עוד ועוד על ידי

הקרבן במזבח ליחד הארץ ומלואה לה' ושמו יתברך עם עולמו על ידו. אבל משנבחרה ירושלים מקום קביעת בית אלהינו להשראת אור השכינה הכללית שמה בבית המקדש וקודש הקדשים. שהכל בכתב מיד ה' השכיל כל תכונותיו מוצאיו ומובאיו בכל פרטיו שיהיה ראוי לשכינת אל. ומשם נתגרש הסטרא אחרא והרע מכל וכל, כאשר נצרך. ושם הוא טבור הארץ ששם חיות כל הארץ אשר על ידו היה מתוקן כל הארץ בכללו כי ממנו יניקת כולו. מי הוא אשר יזמין לאור כלילות שכינת עוזנו מבית המלכות, לאחד מן המקומות מבחוץ. כי איזה מקום הוא אשר יכשר להשראת אלהות כמקום אשר בחרו בעצמו והרביץ אור קדושתו בבית אשר הכין לשבתו. והבן כי נכון הוא.ועל כן גם כשהיה קביעות בנוב וגבעון, נאסרו הבמות. כי ממקום קביעות אי אפשר להזמינו לפי שלא ימצא מקום כשר וראוי כמוהו. רק שהיה היתר בין זה לזה. ואך משנבחרה ירושלים אמרו חז"ל (זבחים ס"ב.) ג' נביאים עלו עמהן מן הגולה כו' ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית. וכתבו שם התוספות משום דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא ועל כן נאסר לעולם הבמות כי שכינת עוזנו לא זזה מכותל מערבי לעולם (שמות רבה ב', ב'), ושם קביעת השראת אלהינו יתברך שמו אף על פי שאין בית.

ולזה אמר כאן הכתוב, והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם לשכן שמו שם. כלומר המקום דייקא שנקרא על שם המקום ברוך הוא, שהוא מקומו של עולם. אשר יבחר וגו' שיבחר בו ה' להיותו מובחר הארץ זך ונקי מכל פסולת והרע. כי הלא אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה. ואשר יבחר בו הוא הקדוש ומזומן להשראת הקדושה לשכן שמו שם להיותו מוסר ומובדל מכל בחינת הרע. ועל כן שמה תביאו וגו'.

פסקה יט

השמר לך פן תעזוב את הלוי וגו'. הנה עוד כמה וכמה פעמים באה אזהרה זו בתורה כמו (לקמן י"ד, כ"ז) לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה וגו' ועוד כמה פעמים. וצריך להבין את זאת. ואמנם כאן בכתוב הזה נראה לפרשו על דרך הרמז בתורתנו הקדושה. והוא על פי אשר אמרנו בפירוש מקרא כתוב מה שאמר משה לבני ישראל בסוף ארבעים שנה במדבר (דברים כ"ז, ט') הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך. והוא פלאי. כי הלא זה כמה שהיו לעם לה' אלהיהם מקבלת התורה ועד היום ההוא. והרי בתחילת גאולתן ממצרים נאמר (שמות ו', ו'-ז') והוצאתי וגאלתי וגו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים. וכבר פרשנוהו בחיבורנו סידורו של שבת (שורש החמשי ענף ד' עלה ג') וכאן

נבארנו בדרך אחרת. והוא על דרך אומרם ז"ל (אבות ד', ג') אין לך אדם שאין לו שעה ורבו בו הפירושים.

ואכן הנה נודע הדבר מסוד גילגולי הנשמות כי לפעמים יתגלגל האדם השלם שכבר תיקן כל צורכו ממצוות לא תעשה וממצוות עשה. רק אחת מהנה שנעדרה שנשאר בכל ימי חייו מצוה אחת שלא קיימה. ובשביל מצוה מיוחדת הזו בא לעולם ויחיה שנים רבות בכמה גילגולים וסיבות שונות ואין דבר כי אם לתקן את המצוה הזאת שבא לעולם בשבילה. או לעשות מצוה אחת מיוחדת ממצוות התורה במצות עשה שלא עשהו. או לתקן הקילקול מה שעיות באחת ממצוות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה. או לפעמים שלא יצטרך לתקן בשבילו כלום כי אם שיבוא לעולם להציל נפש מישראל כאשר יטבע בנהר, שהוא דוקא המוכן להצלה הזאת, וכדומה, מהדברים הנחקקים בחוקי אלהינו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים.

והנה הגם שמצוה הזו או דבר הזה נעשה בשעה אחת קטנה בכל ימי חייו. הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש על גבר לבראותו בריה שלימה בשנים רבות עם אשה ובנים ופרנסתו וכדומה. והוא בדמיון מלך הארץ העושה לו שרים ושרות ותענוגות בני אדם גנות ופרדסים שדות וכרמים לנטוע בהם עץ כל פרי גפן וזית תאנה ורמון. ומוציא עליהן הוצאות מרובות עד אין שיעור כדרך המלך. ומכל הטורח הזה לא יהנה המלך מהם כי אם בעת ביכור הפירות יצוה לאריסו ויביא לפניו פרי אחת מהם והמלך טועם ממנה מעט לשליש ולרביע או פחות. אך שחביב עליו זה המעט דמעט שטעם על כל הוצאותיו ויגיעותיו המרובין. כן כביכול ה' יתברך מקבל מכרמו כרם ה' צבאות שנטע בקרן בן שמן עמו בית ישראל פרי אחד מהבכורים וטועם ממנה טעם ריח ניחוח נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו שקיים זה הדבר שנברא בשבילו ביום הזה. וכל הימים אשר הוא חי על פני האדמה כולם טפלים ונטפלים לשעה הזו שנתמלא תענוג ורצון הבורא ברוך הוא בה. ועל זה אמרו חז"ל (עבודה זרה י"ז.) יש קונה עולמו בשעה אחת. כי כל עולמו שחיה עד אותו שעה, ושיחיה מכאן ולהבא, קנה בשעה הזו. להיות שמילא תענוג ורצון בוראו ברוך הוא שבראו בעולם בשביל דבר הזה ונעשית רצונו בזה, וקנה כל עולמו בשעה הזו, והבן.

והנה זה ודאי שאויבי האיש אנשי ביתו הוא היצר הרע והחיצונים הנאחזין בו מנעוריו על ידי תאוות הזמנים. ממתינים בכל כוחם גם כן על השעה הזו לראות שיבלבלו אותו בה עד שלא יעשה את אשר מצטרך לו, ויצטרך להתגלגל עוד ועוד. כי הלא המה מבקשי רעתו מנעוריהם. ובפרט בשעה אחת והוא עיקר ויסוד האדם מכל ימי חייו, ודאי שימצאו

לו אז מניעות גדולות ויסיתו אותו בכל פיתוים בכדי להרוס את יסודו ח"ו וממילא יפול הבנין חלילה. ועל כן איש הנלבב ומשכיל על מוצא דבר. הוא זריז ומהיר בכל דרכיו ועשיותיו ומקריו אשר יקרה לו ממצוות ה', ובפרט בראותו בדבר אשר ימצא לו עיכובים ופיתוים גדולים שלא לעשותו. אז אומר שמא הגיע השעה הזו שבעבורה באתי לעולם, ואם ח"ו אאבד השעה הזו הרי חלילה כל ימי חיי לריק ולבהלה. ועל כן הוא מתגבר ומתאזר מאוד בכל מיני גבורות והתאמצות. ומורא שמים על פניו בכל אשר יקרה לו מן המצוות או מן התרחקות העבירות שלא להניחם בשום פנים, ולעשותן בכל השלימות. כי אומר בלבו פן באו מים הזידונים עד נפש ויאבד את לב מתנה, וח"ו יאבד עולמו בשעה אחת. ועל כן אמרו שם חז"ל בכה רבי יש קונה עולמו בשעה אחת. ולכאורה מה זה הבכיה על הדבר הזה, והלא טוב יותר לקנות בשעה כל חיי עולם, מבכל ימי חייו. ואמנם כי רבי הבין את זאת שאם יש קונה עולמו בשעה אחת ודאי יש מאבד עולמו בשעה אחת כי העובר משעה הזו שנברא עליה שלא יעשנה, הרי יצא מעולמו נקי שלא פעל ועשה המוטל עליו.

ואפשר לומר שזה כיוונו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב, ג') באומרם בפסוק (ויקרא כ"ד, י') **ויצא** בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי וגו' עד ויקוב בן האשה את השם וגו' מהיכן יצא ר' לוי אומר מעולמו יצא וכו' וצריך הבנה. ואמנם כי אביו המצרי הוא המצרי שהרגו משה בשם המפורש כמאמר חז"ל (שמות רבה א', כ"ט). ובודאי אם נהרג בשם המפורש מכלל שפגם בו בימיו. ונודע מדברי הרב האר"י ז"ל שכל אדם צריך לתקן עוון אבותיו גם כן, כי פוקד עוון אבות על בנים. כעין שאמרו חז"ל (בבא מציעא ק"ח.) בדין חמש גנות שמסתפקות ממעין אחד שאם נסתם המים מלמעלה צריך גם התחתון לסייע בהתיקון שאם לאו גם לו לא יהיה מים לגינתו. אבל אם יסתם בתחתון אין על העליון לסייעו כי לא איכפת ליה בסיתום במה שתחתיו. וכן הבן שהוא למטה מאביו צריך לתקן גם בשורש האב שאלמלא כן לא ירד אליו השפע הראויה (עיין בדבריו בליקוטי תורה פרשת וירא) ונמצא שהיה לבן המצרי הזה לתקן הפגם בשם המפורש מה שפגם אביו. ואפשר שלא נברא כי אם לזה כי מי יודע כמה גילגולים שהיה לנשמה הזו טרם בואה בגוף הלז. ובפרט לאשר ידוע כי אותו מצרי היה גילגול קין שעל כן הרגו משה שהוא גילגול הבל לכפר על מה שהרגו בגילגול העבר כמו שהוא בדברי הרב ז"ל בספר הגילגולים וליקוטי תורה. וקין היה גונב דעת העליונה באומרו לא ידעתי השומר אחי אנכי והוא כחירוף וגידוף לעשות עין של מעלה כאלו אינו רואה. ועל כן ודאי שהיה בנו צריך לתקן חירופו וגידופו (ואפשר שהמצרי גופא נתגלגל בבן הלז לתקן פגם הזה כמו שכתוב

בכמה מקומות). והבן הלז לא עמד לפני השעה לכבוש יצרו לומר אולי לא נבראתי כי אם לשעה זו להעמיד עצמי שלא לחרף ולגדף והיה מתוקן בתיקון הראוי. ודחק את השעה לקלקל יותר בזה גופא מקודם, וחירף וגידף וקילל ה'. ועל כך אמר ר' לוי מעולמו יצא. כלומר כי מפסוק הזה אנו למידין ממה שנאמר בו ויצא. שבשעה הזו יצא לו מעולמו נקי. שלא בא לעולם כי אם בשביל זה ועתה איבד עולמו בשעה אחת). ואפשר שלזה אמר איוב (ג', ג') יאבד יום אולד בו. כלומר שיכול להיות שלא נברא כולו כי אם ליום אחד והלואי היה נאבד אותו היום וממילא שלא היה בא לעולם כלל.

וזה שלמד משה לבני ישראל ואמר להם הסכת ושמע ישראל היום הזה נהייתה לעם לה' אלהיך. כלומר שיוכל להיות שלא נבראת בעולם כי אם על יום אחד לעבוד בו עבודת גבוה הנצרך מאשר יקרה לך. ואתה תהיה כהחכם אשר עיניו בראשו ויודע פשר דבר לומר בכל יום ויום תמיד אולי היום הזה הוא אשר נהייתי לעם וגו'. אולי לא נבראתי כי אם לשמש היום הזה לקוני לעבוד בו עבודת עבד להיות לעם לה' אלהי. וח"ו כשאבד היום הזה הרי אני מאבד עולמי כולו בשעה הזו ואצא נקי מעולמי.

וזה שרמזה התורה בכאן ואמרה השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך וגו'. כי השעה קלה הזו שהאדם נברא עליה, יכונה על שם הלוי. לפי שהיא המלוה אותו בעולם הזה ובעולם הבא. שכל עיקרו לא נברא אלא בשבילה והיא תלוהו לחיי עולם הבא כי זה כל תיקונו. וגם כי כל הימים שמלפניה ואחריה הם המתלוין ומתחברין אליה בלבד. שכל עיקרם לא באו כי אם בשבילה. והזהירה התורה השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך וגו'. כלומר השמר מאוד בכל יום תמיד בכל רגע ורגע פן תעזוב את הלוי הוא השעה הזו בכל ימיך ותתרשל בה שלא לעמוד נגדה בכל כוחך ואז ח"ו תאבד כל ימיך בזה. כי הוא הלוי, כל ימיך. שאין לך בכל ימיך כי אם אותה, וכולם טפלים אליה. ועל כן השמר מאוד שלא תעזבנה ותהיה נדחה מפני השעה הזו לעולם. על כן עיניך בראשך תהיה בכל ימיך שאתה על אדמתך בזירוז עבודת קונך ובוראך בכל יכולת נפשך ואז תעמוד נגד השעה ותקנה עולמך בשעה אחת כנאמר.

פרק טז

פסקה יח

שופטים ושוטרים וגו'. הרב הקדוש בעל אור החיים נתן טעם לסמיכת פרשה זו עם סיום למה שלפניה במצות הראיה בשלוש רגלים. וגם אנו נאמר בזה לפי קוצר שכלנו. כי הנה חז"ל אמרו (נדה ל'.) ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע וכו'. ולהבין אמיתיות הדברים בזה כי הלא אם האדם אינו מרגיש בנפשו שהוא

כרשע איך יהיה בעיניו כרשע. כי הלא דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו. ואם באמיתיות הלב נדמה לו שהוא צדיק וכל העולם כולו אומרים לו כן, ידוע אומרם ז"ל (אבות ג', י"ג) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, ומה יהיה אם יהיה בעיניו כרשע מה שלא כן בלבבו. ועוד לכאורה אפשר הלא יותר טוב לדמות בנפשו שהוא צדיק ויוסף אומץ בעבודתו להתחזק במה שיש לו שלא יאבד ממנו מה שעבד עד עתה. מה שאין כן אם יהיה בעיניו כרשע, שלא יתאמץ כל כך יותר בעבודה, וחלילה יאמר כאשר אבדתי וגו'. ובאמת אמרו כן חז"ל (שם ב', י"ח) ואל תהיה רשע בפני עצמך ופירש שם הרמב"ם ז"ל וזה לשונו: כלומר לא תחזיק עצמך כרשע שמתוך כך אתה יוצא לתרבות רעה לגמרי.

ואכן הנה נודע הדבר מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ס"ז, ח') הרשעים הן ברשות לבם, אמר נבל בלבו (תהלים י"ד, א'), ויאמר עשו בלבו וכו' (בראשית כ"ז, מ"א) אבל הצדיקים לבן ברשותן ויאמר דוד אל לבו וגו' (שמואל-א כ"ז, א') עד כאן. ופירושו כי הרשעים הגם שיודעין כי אחריתן מרה כלענה ויודעים היטב בשעת מעשה העבירות כי זה הוא סם המות שלהם להשמדם עדי עד משני עולמות כמאמר חז"ל (שבת ל"א:) יודעים רשעים שדרכם למיתה שמא תאמר שכוחה מהם תלמוד לומר (תהלים מ"ט, י"ד) ואחריהם בפיהם ירצו סלה וכו'. והיה רצונם לפרוש שלא יתגעלו בתאותם הרע למרוד את פי ה' הגדול הגבור והנורא עושה משפט אל קנא שמו. ואולם כי לאשר נשתקעו הרבה במילוי תאותם בעבירות רעות והגבירו עליהם כוחות החיצונים והקליפות למאוד עד שאין תאות לבם ברשותם, ואין בהם כח למשול ברוחם להתגבר על תאוותם לפרוש מן הרע. כי הלא האלהים עשה את האדם ישר ששכלו ורצונו יהיה להם כח המלוכה והממשלה על התאוה כמאמר הכתוב (ברשית ד', ז') ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו. כי כל אדם המשכיל על דבר יראה בעצמו שהוא נחלק לחצאין. כח התאוה שבלב המושכו לכל מיני תאות הגופניות הגשמיות להיתר ולאיסור. וכח השכל אשר עליו שהוא אשר מבין בשכלו כי חלילה לו ח"ו לעבור את פי ה' לעשות קטנה או גדולה מאשר הזהירו עליו פן יראה בעיניו ומרה תהיה באחרונה. וכל אדם לפי מה שהוא באהבתו ויראתו את בוראו בקטנות או בגדלות. ועל כן לפעמים כשיראה אשר עבור התאוה שבו שמתאוה אל הדבר הזה הוא ממציא לו היתרים וסברות כרסיות להקיל בנפשו לעשות הדבר הזה כי מחמדי מעמקי לבו מנתקים אותו אל הדבר למילוי הנאתו. כאשר יבין את זאת כי זה הכל הוא עבור התאוה שבלב. אבל באמת כח השכל והמוח שלו אינו מסכים בשום אופן לעשותו אז תיכף הוא מגביר כח שכלו בראותו שזה אשר רוצה את הדבר הזה הוא

רק מהתאוה שבלב המתאוה לכל דברים חיצונים. ולא למען שמו יתברך באהבה להיות בזה מצות ה' בהיתר גמור שלא במצוה הבא בעבירה חלילה. ומכניע תאות זדון לבו הרע בכח השכל אשר עליו כי לו ניתן הכח והממשלה על התאוה כאומרו ואתה תמשל בו. ומתחיל לשוטט בשכלו ולהבין מגדולות בוראו באהבתו ויראתו. וכי כל דברי עולם הזה הם נבזים ושפלים אין מתום בהם. וכל עיקרו לא נברא ואינו חי בארץ כי אם למלאות רצון הבורא לעשות נחת רוח לפניו בכל אשר יוכל ובזה הוא מתגבר על התאוה ועובד את ה' יתברך בזה. שכל עיקרי העבודה לאלהינו יתברך שמו החשובה לפניו יותר מכל הוא ההתגברות על התאוה. שכל עיקרו לא נברא אלא לזה. ואשרי לו שזוכה לעבדו יתברך בזה.

ואמנם מי שהתגבר בנפשו כוחות הגופניות הרי אף שיודע בשכלו כי היה טוב לו שלא לעבור את פי ה', אי אפשר לו להכניע תאות לבו ולהתגבר עליו וכבר הוא מוכרח לעשות מה שלבו חפץ באין מונע. וכמו בפרעה הרשע אף שהיה יודע מהמכות הנפלאות שיגיעו לו על המרתו ברצון ה'. לא היה בכוחו לעצור ברוחו ולמשול בתאותו והוכרח לעשות את אשר בלבבו אף שלא ברצונו. וזה אומרם הרשעים הן ברשות לבם. שכל עצמן ברשות לבן הם שאין בהם כח לפרוש מתאותן והתאוה מושכתן בהכרח לבאר שחת (אם לא כאשר ירצו בתשובה יתירה במסירות נפשם ורוחם ונשמתם לאלהי עולם ויתחרטו בחרטה מופלגה וגדולה על העבר. אז בכח החרטה הרבה משברים עול ברזל אשר עליהם וצועקים לה' בכל כחם ולבבם במצוי טיפת דם נפשם ואז האל הטוב יעזרם ויושיעם למען שמו. ועליהם נאמר (תהלים ק"ז, י"ד) יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק וגו' כי שיבר דלתות וגו').

ואמנם הצדיקים הם ההיפך מזה, כי לרוב התמדתם בביטול כוחות הגופניות ומכניעים התאוה בכל עת ובכל שעה עד אשר לא יתאוה עוד כלל לשום תאוה חיצונית ויהיה לבו שלם עם ה' אלהיו לחפץ ולהתאוות תמיד לאהבתו ויראתו ולעשות רצונו וחפצו. ולא ימצא עוד כלל בלבו שום כח ורצון אחר להתאוות תאוה זולתו. כי כבר ביטל והכניע כח מורשי מעמקי לבבו עד שלא נשאר שום מקום בו שישרה עליו כח הרע והיצר הרע, וממילא שלא יחמוד לדבר אחר אם אין בו כח היצר הרע. ועל זה אמרו חז"ל (בבא בתרא י"ז.) שלושה לא שלט בהם יצר הרע אברהם יצחק ויעקב ויש אומרים אף דוד שנאמר (תהלים ק"ט, כ"ב) ולבי חלל בקרבי וכו'. והוא שאמרו הצדיקים לבן ברשותן כלומר שלא יגיע להם לעולם שום יראה ופחד לומר אולי ימשיכם תאות לבם לתאוה חיצונית כי כבר

בטלה תאות לבן לגמרי ולבם ושכלם אחד הוא. וראיה מדוד שנאמר (שמואל-א כ"ז, א') ויאמר דוד אל לבו כי דוד לא שלט בו יצר הרע כאמור.

ואולם הנה נמצא עוד ממוצע בין הדרכים האלה והוא על פי מאמר חז"ל (ברכות ס"א:) צדיקים יצר טוב שופטן רשעים יצר הרע שופטן בינונים זה וזה שופטן. והנה צדיקים ורשעים הוא ממש הדבר האמור שצדיקים יצר טוב לבד שופטן כי לבן ברשותן ואינו שולט בהם יצר הרע כלל ואינו מתאוה כלל לשום תאוה חיצונית והיצר טוב לבד הוא המולך בכל אשר לו בכל איברי הגוף ואין אחר עמו. ורשעים להיפך יצר הרע לבד שופטן כי הם ברשות לבן והיצר הרע הוא המושל בו והוא הולך אחריו כשה לטבח ואין ביכולתו להתגבר עליו כלל אחרי אשר הוטמא במאוד מאוד בעבירות רעות ותאוות רעים ונשתקע בהם וקשה לו מאוד לנתק תאוותיו התקועים בעומקי מורשי לבבו בכח גדול וביד חזקה.

ואמנם בינונים זה וזה שופטן הוא הדבר אשר הזכרנו מהשתי כוחות הניתנין באדם כח תאות הלב המתאוה וחומד לכל דברים החיצונים והגופנים שנמשכין מכח היצר הרע וחיילותיו היושבים מצד השמאל שבלב האדם ומסיתין ומושכין את האדם לכל תאוותיו. וכח השני הוא כח השכל והמוח המבין אל תכלית הטוב מה שטוב לו בעבודת בוראו יתברך לעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו בזה ובבא. ומורא עולה על ראשו מיראת הבורא יתברך ופחדו ואימתו שלא לעבור על רצונו והוא היצר הטוב השופטו לטוב. ואכן כי לו ניתן הכח והממשלה על תאות לבו כמו שאמר (בראשית ד', ז') ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו. שעל כך אמרו חז"ל (קידושין מ':) לעולם יראה אדם עצמו כאלו הוא חציו חייב וחציו זכאי וכו'. כי ידוע ליודעים אלו אשר טעמו ממלחמה כבידה הזו מלחמת היצר הרע לכבשו ולהכניעו תחת ידינו כי קשה מלחמה זו יותר מכל מלחמות שבעולם כי הלא כאשר ישא גוי אל גוי חרב להלחם בכלי קרב. הנה כאשר יתגבר האחד על חבירו ויכהו מכת חרב והרג ואבדן לא ייראו שוב משכנגדו שירצה לעמוד נגדו. כי זה שכנגדו כאשר יודע שזה גבור ממנו לא יגש אליו כלל למלחמה כי ירא לנפשו פן יפגעהו במתנת ידו ויבא ויכהו אם על בנים. ולא כן במלחמת היצר הרע כי הוא לא ינוח ולא ישקוט מללחום מלחמתו. ואף אם אלף פעמים האדם יתגבר עליו ולא ייצייתו כאשר יאמר לו. הוא יעשה את שלו באלף פעמים ואחד להסיתו ולהדיחו כמו כן כאשר יוכל ולא ירע לו כלל ממה שיודע שהאדם מתגבר עליו בכל פעם. ועל כן צריך האדם לישמר מאוד ממנו ולהיות עיניו פקוחות תמיד מול מלחמה הזו. כי אם רגע ירף מהתגבר במלחמה וישכח

את כבידת המלחמה אשר עליו הנה אורבו טמון בקרבו ומשגיח יומם ולילה על שעה קלה הזו שהאדם ירף מללחום בחזקה עמו ויחטפנו ברשתו ח"ו כידוע מספרי יראים.
אשר על כן אם ידמה האדם בנפשו שהוא כבר בא למעלות הצדיקים שיצר טוב לבד שופטו ואין בו שום תאות היצר הרע כלל ובאמת לא כן הוא. ח"ו עומד בסכנה גדולה כי אינו מכין עצמו למלחמה שנדמה לו שאין מי שעומד נגדו. ובאמת עדיין הוא צפון וטמון בעמקי מחמדי לבבו ופתאום יחטפנו אליו והוא לא יעמוד נגדו. ואכן כי גם זה לא טוב שיחזיק האדם את עצמו לרשע ח"ו. כי בחינת הרשע הוא שח"ו הוא ברשות לבו ואין בו כח למשול ברוחו כלל להתגבר על תאות לבבו, ובזה ודאי שח"ו לא יעמוד כלל להכנס במלחמה עם יצרו, שידמה לו כי ח"ו יפול במלחמה לפניו וממילא יבוא לכל מיני רשעות בשאט בנפש חלילה. אשר על כן הורו לנו רבותינו ז"ל הדרך הישרה שיבור לו האדם שתמיד יראה את עצמו כאלו הוא חציו חייב וחציו זכאי כלומר שעדיין שניהם שולטין בו ושופטין אותו היצר טוב והיצר רע בשוה. וחציו הוא חייב הנוטה לצד היצר הרע, וחציו זכאי החפץ בעבודת יוצרו מצד היצר טוב. ומעתה בידו הבחירה לבחור בטוב ולמאוס ברע או להיפך ח"ו.
ולזאת יהיה תמיד עיניו בראשו היטב להסתכל לעמוד תמיד בעינים פקוחות מול כובד המלחמה הזאת ולהתגבר תמיד בכל עוז ותעצומות מול האורב הטמון בקרבו ומצפה להפילו לבור תחתיות ח"ו. ובידו הכח והממשלה להתגבר על תאות לבו בכח שמו הגדול והקדוש העוזר לו כמאמר הכתוב (תהלים ל"ז, ל"ב) צופה רשע לצדיק וגו' אבל ה' לא יעזבנו בידו וגו'. ואמרו חז"ל (סוכה נ"ב:) אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו וכו'. ולזה אמרו חז"ל (אבות ב', ה') אל תאמין בעצמך עד יום מותך. כי לא ידמה לאדם, אחר שהוא רואה כי הוא באמת צדיק ירא אלקים והתגבר על יצרו מיום עמדו, שאינו צריך עוד למלחמה כי כבר לא יעמוד היצר הרע נגדו. לא כן לא תאמין בעצמך שלא תבא עוד לידי חטא כי היצר הרע יפגעך בשעה שאינה לא יום ולא לילה וימשיכך אחריו. על כן תמיד הזהר לעמוד בקשת וחרב וחנית במלחמה סלה. ובזה תבין ממילא כי מה שאמרו (שם ב', י"ח) ואל תהיה רשע בפני עצמך ודאי כן הוא כאמור. כי אם ח"ו ידמה לו שהוא רשע לא ירצה לעמוד וללחום עם היצר הרע כלל. ואין רעה מזה חלילה. אבל אם יהיה צדיק בעיניו גם כן לא טוב כי ירף מן המלחמה ופתאום ילכד בה חלילה. ועל כן אפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע (נדה ל':). כי כל העולם רואין בטוב מעשהו כי צדיק הוא בכל הדברים. והוא, עבור שהתגבר תמיד על יצר הרע וכוחותיו. אבל לא היה אחד מהן בעמקי נקודת לבבו לראות שכבר נתבטל מאתו כל

כוחות התאוות הגופניות שלא יתאוה להם בשום אופן מקטון ועד גדול כאברהם אבינו ששלט על רמ"ח אבריו שליטה שלימה (נדרים ל"ב:) שהכניע כולם לעבודת שמו שלא יתאוו ויחפצו שום אחד מהם לדבר אחר חלילה. או יצחק ויעקב ודוד (בבא בתרא י"ז.). ועל כן אתה היה בעיניך כרשע. כרשע ולא רשע (כעין אומרם בפסוק (איכה א', א') היתה כאלמנה ולא אלמנה) כלומר שאינך צדיק מכל וכל להיות יצר טוב לבדו שופטך כי אם שנמצא עוד בך בחינת הרשע להתאות לדברים שהוא מתאוה לדברים הגופנים דברים החיצונים. ובזה עיניך בראשך יהיו להשמר ממנו בכל עת ורגע.

ולזה רמזה התורה כאן ואמרה שופטים ושוטרים תתן לך כלומר תמיד תן אל לבך שיש לך שופטים ושוטרים פירוש שני שופטים ושני שוטרים יצר טוב ויצר הרע ששניהם שופטים אותך ומושלים בך (כי שוטר מלשון מושל הוא כלשון הכתוב (משלי ו', ז') קצין שוטר ומושל) והוא כאומרם לעולם יראה האדם את עצמו כאלו הוא חציו חייב וכו' כאמור ולא תטה לאחד מהצדדים להיות צדיק בעיניך או רשע ח"ו כי אם רק בענין ששניהם שופטין אותך ומושלין בך ובזה תלך לבטח דרכך להתאוות ולחפוץ לעבודת האל תמיד, ולעמוד תמיד בקשרי המלחמה בהתחזקות והתגברות נגד האורב הטמון ממש כמאמר הכתוב (בראשית ד', ז') ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. (ואומרו בכל שעריך רומז על מה שאמרו ז"ל (נדרים ל"ב:) במדת אברהם אבינו שבתחילה שלט על רמ"ג אברים ולבסוף על רמ"ח והם שתי אזנים שתי עינים וראש הגויה. והנך רואה שקשה השליטה בהאברים הללו יותר מכל הרמ"ג אברים. והמפרשים פירשו שם לפי שהם אינם קצת ברשותו של אדם שהאדם ישמע לאזניו פתאום שלא ברצון ותאוה כלל וכן יראה בעיניו פתאום וכו'. והמה נקראים שערים מפני שהם האברים הפתוחים שבאדם כידוע. ושם ביותר צריך הכתוב לזרז מפני שקשה השליטה בהם. ועל כן בשערים הללו ודאי שהאדם צריך להחזיק בנפשו כי עדיין לא יצא ידי חובתו בהם שיהיו תחת רשותו מכל וכל שלא יצטרך לתת עין עליהם לשמרם מכל רע. וראיה מאברהם שלא השיג את זאת כי אם ברבות הימים אחר היגיעה גדולה ומי יאמר הגיעו מעשי למעשה אבותי למעשה אברהם וכו'. ולזה בכל שעריך ודאי שצריך לתת השופטים האלה שלא לנטות לאחד מן הצדדים כי אם ששניהם מושלים בו ושמירתן עליו.

ולזה סמכו הכתוב למה שלמעלה למצות הראיה. כי הנה השלוש רגלים הללו בזמן שבית המקדש היה קיים ובפרט בחג האסיף תקופת השנה שסיימה התורה בו שהוא זמן שמחה לכל. והתורה הזהירה על השמחה ואמרה (לעיל ט"ז, ט"ו) והיית אך שמח. ועניין השמחה הוא מחמת רוב אהבה למקום ברוך הוא עד אין שיעור וערך. הישוער

השמחה הזה שצוה אלהינו יתברך שמו לבוא שלוש פעמים בשנה לראות פניו היש חיך מתוק מזה. האם יצוייר שלא יצמא נפשו ויכמה בשרו. ונפשו ורוחו ונשמתו אליו יאסוף מרוב האהבה והשמחה הלזו. וביותר במה שצונו ברוב אהבתו (שם שם, ט"ז) ולא יראה פני ריקם איש כמתנת ידו וגו'. הישוער דבר הזה שצור העולמים ברוך הוא צונו להוליך דורון ומתנה אליו יתברך בבואנו לראות פניו ביום שמחתו ושמחתנו. הלא ודאי ודאי אם לא היה נאסר מאתו יתברך לאבד עצמו לדעת. היינו מוליכים לו לדורון את נפשותנו ונשמותנו ממש לזבוח אותנו על מזבחו לעולה ברוב אהבה ושמחה. ועל כן כאשר יבוא האדם לאהבה ושמחה ודביקות כזה. פן ישכח את הדברים האלה אשר על לבבו מהאויב ושונאו הטמון בקרבו וצפון אתו וידמה לו שכבר עבר ובטל מן העולם וגם אחר אשר יעברו הימים האדירים האלה ימי השמחה ידמה לו שכבר זבחו ביום חגינו לא יתן לב עליו. לזה הזהירה התורה ואמרה שופטים ושוטרים תתן לך שלא תדמה בנפשך כי כבר אתה הצדיק שלא ישלוט בך היצר הרע כי אם שופטים וגו' תן על לבך ששניהם שופטים ומושלין בך והזהר והזהר מהם ומהמונם ואז טוב לך סלה.

ובדרך הפשוט אפשר לדרוש סמוכין הללו על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל ומובא בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תקכ"ט סעיף ד') וזה לשונו: חייבים בית דין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו משוטטים ומתפשטים בגנות ופרדסים ועל הנהרות שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה וכן יזהירו וכו' עד אלא יהיו כולם קדושים עד כאן. ולזה אחר שצוה הכתוב על המועדים והרגלים וצוה בפירוש על השמחה אנשים ונשים וטף. וידוע שאף בשמחת בית השואבה שהיה בבית המקדש מקום בית אלהינו יתברך היו שם כל החסידים ואנשי מעשה. תקון גדול עשו שם שהיו מקיפים אותה גזוזטראות ומושיבים הנשים מלמעלה והאנשים מלמטה בכדי שלא יסתכלו בהן ויבואו לידי קלות ראש כמאמר חז"ל (סוכה נ"א:) ומכל שכן בשמחה אשר בבית כל ישראל שהשטן ח"ו מרקד שם להדיחם מיראת ה' להסיתם לעבירה. אשר על כן סמך אליו שופטים ושוטרים תתן לך. ועל הבית דין מוטל הדבר להעמיד שוטרים ברגלים להזכירן על הדברים ההם ולהזהירם במורא ויראת שמים ועל הקדושה והטהרה כאמור בדברי קדוש ה' הרמב"ם ז"ל הנזכר.

עוד יאמר הכתוב שופטים ושוטרים וגו'. על פי אשר אמרנו ועינינו במקום אחר בביאור ענין קבלת היסורין מאהבה. להבין איך יצוייר זה באמת בלב אנושי לאהבה אהבה גמורה בעד היסורין הנשלח עליו. הלא מטבע גבול וגדר אנושי לשנוא את המכה אותו (ואם

שמדרך האדם לנשק את רגלי האדון אחרי הכותו מכה רבה זה שקר גמור הוא ואינו אלא לפנים ואין זה בחוק אלהינו יתברך כי דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו חלילה).

ואמנם כי באמת אנו רואין ראייה חושית לפעמים שהאדם אוהב את מכהו אהבה גמורה אהבה עזה ונאמנה. והוא אם יחלה האדם חולי אשר ימות בו בכאב אחד מאבריו וכדומה ויבוא רופא נאמן ויחתוך את האבר הלז באכזריות מופלג, ולהחולה הנה יכאב זה מאוד בצער גדול ויסורין עד אין שיעור, או יפיל את שנו הכואב לו, אשר בעת הפלתו אין שיעור לכאבו וצערו. ובאמת גם בשעת מעשה החולי אוהב את הרופא אהבה גמורה אהבת אמת ואמונה כי יודע בבירור כי חיים הוא נותן לו, חיים של חילוץ עצמות, ומחזיק לו טובה כל הימים אשר הוא חי על פני האדמה.

וכן הוא באמת בבחינת יסורי האדם שלא ניתנו כי אם על הדרך הזה (על פי הרוב ואמנם עוד יש בחינות ודרכים בענין היסורין ביארנום במקום אחר. וכולם מודים שאינם אלא בחסד גמור מאת האל יתעלה רק שהם יותר גבוהים במעלה וזה הוא בחינה הפחותה. ואכן על פי הרוב בזמנינו זה, המה על בחינה זו) כי האדם על ידי עונותיו אינו יכול לקבל אורו יתברך אור קדושתו אור המאיר לארץ ולדרים אור צח ומצוחצח אור נערב זך ובהיר, לצד עבות גסות חומריותו אשר נשתקע ונתמלא זוהמא רעה על ידי גסות העבירות ותאוות חמדת הזמן המלאים מזוהמת הנחש הקדמוני שהטיל זוהמתו בכל תאוות הזמנים. וקבלת אורו הלז הוא הן בעולם הזה שרצון שמו יתברך להופיע עליו באורו להאיר לו באור קדושתו לקדשו ולטהרו מזוהמות האלה ולחדש לו מוחין חדשים בכל יום תמיד להתענג על ה' אלהיו ברוב אהבה ושמחה. והן אורו יתברך העתידה לבוא לנשמת האדם בעולם הבא או לימות המשיח שיבוא בעגלא ובזמן קריב שהוא ליהנות ולהתענג מאור זיו שכינתו יתברך שאין שיעור וערך לנועם ידידות תשוקת חמדת עריבת תענוג הזה והוא קץ כל המאורות ותכלית כל השמחות ותקות כל מקוה אשרי המחכה ויגיע. והעונות והזוהמות האלה הם המסכים מבדילים בינינו לבין קוננו שלא יוכל להאיר עלינו באורו הנפלא. כי הוא יתברך עוצם עיניו מראות ברע.

אשר על כן באמת את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג', י"ב). והוא דמיון לאב שיש לו שני בנים האחד הוא נאה ויפה וטוב לכל והולך בדרכי ה' וטוב לשמים וטוב לבריות ומופלג בתורה ובמעשים ובמעלות ובמדות נאות וישרות. אשר על כן אביו אוהבו אהבה גמורה בלב ולב אהבה חזקה ונאמנה. והשני הוא רע מעללים לא תואר ולא הדר לו ומתנהג במעשים רעים לה' ולבריות, אין טוב נמצא בו. ואביו שונאו שנאה גמורה אינו מניחו על פתח ביתו. ולפעמים שניהם נחלו בחולי אחד בכאב האברים באופן שצריך לחתוך

אבר מאבריהם. והנה נודע אשר האיש העומד אצל חתיכת אבר של חבירו מרה לו מאוד ואינו יכול לסבול כלל רוב הצער המופלג עד אין קץ שמגיע לזה בחתיכת איברו, ומכל שכן האב לבנו. ואמנם כי לבן החביב, לרוב אהבתו הנאמנה לבנו, הנה עושה כל התאמצות המופלגות עד אין שיעור ועושה כל מיני צער ויסורין לבנו להשקותו כל מיני סמים המרים והרעים ולחתוך האבר הנחלה באכזריות מופלג ולא יועיל כלל מה שהבן צועק למאוד ברוב צערו לאביו מה זה אתה עושה לי ובאמת כי גדול צער האב מצערו. ואולם לרוב האהבה והחסד האמיתי שרוצה לעשות לבנו אינו שומע כלל לקול צעקתו ובכייתו, ועושה לו הדבר הצריך לו בלי שום מונע ועיכוב. ואמנם לבן השני הגם שבנו הוא ורוצה גם כן בטובתו רק שאהבה עזה אין לו בו אליו, הוא מניחו כך ואומר מן השמים ירחמו לצד הצער המופלג שיהיה צריך לעשות לבנו והוא אינו יכול לסבלו. הראת לדעת כי נתהפך הדבר שלבן שהוא שונאו אינו יכול לסבול צערו ולבן החביב עושה לו צער כפול ומכופל כי לזה אוהב באהבת נפש ורוצה בטובתו דוקא ועושה כל מיני דברים הרעים בכדי להחיותו להטיב אחריתו ולזה שאינו חפץ כל כך בטובתו אינו רוצה בצערו.

ובזה מובן ממילא כי את אשר יאהב ה' יוכיח. כי הן נודע מה שאמרו חז"ל (סנהדרין מ"ז.) בשעה שהאדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי וגו' ואמר הכתוב (ישעיה ס"ג, ט') בכל צרתם לו צר. ונמצא כאשר האדם מתיסר, כביכול צער לפניו יותר מצער האדם. ממש כהאב על בניו ויותר הרבה מזה. כי רחמנות ואהבת האב על הבן נמשכים על אחת מני אלף אלפים עד אין קץ מאהבת שמו יתברך לעמו ישראל בנים לקוב"ה ושכינתא עמוסים מני בטן. ועל כן זה אשר ה' אוהבו אהבה גמורה ורוצה מאוד בטובתו וחסדו להיטיב לו כאשר יוכל, הוא מוכיחו ומיסרו, וכביכול גורם צער לאדם, וביותר אליו כביכול כביכול, והכל למען טובת האדם אשר על פני האדמה. לא כן באינו אוהבו שכביכול אינו מתאמץ כל כך בטובתו ומניחו לילך כמות שהוא.

ובזה מובן ממילא מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ט', י"א) שמדת הדין והפורענות הוא טוב מאוד. כי הוא באמת יותר טוב וחסד ממדת הטוב והחסד. כי כשהקב"ה משפיע לאדם טובות וברכות וחסדיו יתברך במדת החסד הרי כביכול תענוג ונחת רוח לפניו מאוד מטוב האדם ומטובו שמשפיע לבנו כל הטובות ואין זה חידוש כל כך מכאשר הוא מיסרו ביסורין במדת הדין שכביכול עושה צער לפניו לרוב האהבה והטובה הגדולה והחסד האמיתי שרוצה לעשות לאדם זה והוא ודאי טוב מאוד. ובזה צדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים כי הוא עושה באמת ממדת הדין מדת הרחמים שיודע בבירור

ואומר על מדת הדין שפגעהו כי הוא מדת הרחמים וחן וחסד מבורא עולם ובזה נתהפך ממש מדת הדין למדת הרחמים וחסד לעשות לו טוב וחסד כמדת החסד ממש. והבן. כי מצד שהוא עושה ממדת הדין מדת הרחמים לומר שהוא רחמים וחסד. כן נעשה ממש רחמים וחסד להטיב לו בטוב. ובזה אין טובה גדולה בעולם מזו כאשר ביארנו במקום אחר שכאשר מדת הדין נתהפך לרחמים וחסד אין חסד גדול כמוהו כי עושה ההטבה בגבורה גדולה וחזקה בטוב שאין טוב כמוהו ומשמרו ומצילו מכל אויביו מסביב ונעשה לו חומת אש סביבו ותאכל כל הקמים עליו ומברכו בכל הטובות בשלימות מופלג ביד חזקה שאין כזה במדת הטוב לבד כי אין בו בחינה היד חזקה והגבורה והבן. ואז משמאל ומימין על ישראל שלום בנחת ושמחה ואין שטן ופגע רע רק שלום הכל שלום.

ואל זה רמז הכתוב כאן ואמר שופטים ושוטרים תתן לך וגו'. כלל בזה שני הבחינות יחד שהם אחד. כי שופטים רמז אל מדת הדין בית דין של מעלה הגוזר ופוסק הדינים על האדם ח"ו. ושוטרים הם שלוחי הדין גופא בחינת היסורין הרודים במקל וכופתין ברצועות המיסרים האדם. ובשניהם אמר הכתוב תתן לך כלומר שתתנם אליך להבין כי לך הם להנאתך ולטובתך ואין דבר בזה כי אם אמיתיות הטובה הגדולה והחסד המופלא שעושה עמך אלהיך יתברך באהבתו אותך. וממילא נכלל גם בחינה השניה אשר שופטים ושוטרים תתן לך שתגרום בזה במעשיך כי שניהם תתנם אליך כלומר ינתנו לך להתהפך למדת הרחמים והחסד ויהיו להנאתך ולטובתך בביטול כל היסורים והפורעניות. ואדרבה לברך אותך בכל מיני ברכות וישועות מכל הצדדים ויהיה משמאל ומימין עליך שלום שזה תכלית הטוב שאין טוב מזה בעולם הזה ובעולם הבא כאשר כתבנו. ולזה אמר בכל שעריך כלומר בשיעורין דילך (כמו שאיתא בזוה"ק בראשית ק"ג. בפסוק (משלי ל"א, כ"ב) נודע בשערים בעלה בשיעורין דיליה וכו'). כאשר יהיה באמיתיות מחשבתך ולבך בשיעורין דילך, כן תהיה ההמתקה להפך מדת הדין לרחמים וחסד שיהיה הכל לטוב לך.

ולזה מסיים הכתוב אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך. כי נודע שהי"ב גבולי אלכסון המכוונים נגד י"ב שבטי יעקב עיקרם באו בכדי להתכלל החסדים והגבורות יחד לאכללא אשא במיא בכדי להמתיק את הגבורות בהחסדים ויהיה נכלל שמאלא בימינא לטוב בית ישראל. וזה שסימן הכתוב בחינת ההמתקה הזו שתזכה בשופטים ושוטרים תתן לך שהוא אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך שה' הטוב נתן בחינה זו בכללות שבטי ישרון הרומזים לשנים עשר גבולי אלכסון.

ועוד ירמוז הכתוב בזה לסוד קריעת ים סוף המבואר בדברי מרן הרב האר"י ז"ל שהיא שהחסדים והגבורות היורדים לבחינת יסוד ומלכות שנמתקים בכל פעם ומתכללים הגבורות עם החסדים לאחד. ושם בקי"ס לא נעשה כן. כי אם שנקרע הים הוא המלכות לחצאין שלא נכללו הגבורות בהחסדים. וירדו החסדים לבד לטובת בית ישראל ולהאיר להם. והגבורות לבד על ראש פרעה ועמו לצוללם במצולת ים להשמדם עדי עד. והנה נודע אשר בחינת החסדים הם ה' חסדים שכל אחד כלול מעשרה ונעשים בחינת כל ביסוד וגם הה' גבורות כמו כן חמשה הם כל אחד כלול מיו"ד חשבון כל. ואפשר שלזה אמר הקב"ה לאברהם לך לך ואמרו חז"ל (לשון רש"י שם) להנאתך ולטובתך. כי לך הוא כל בהיפך אתוון. ושני הבחינות נתן הקב"ה לאברהם. אחד, לך להנאתך ליהנות מה' חסדים שיתנהג עמו בחסד וברחמים בטובות מופלגות. והשני, לך לטובתך שיהיה לך כח הארת הדין מבחינת הה' גבורות לבד לשמרך מכל רע להשמיד את אויביך וינסו משנאיך מפניך. ולשני הבחינות האלה רמז כאן. אחד, שופטים ושוטרים תתן לך. שעל ידי כוונתך הרצויה בשופטים ושוטרים תזכה שתתן לך שיאיר אליך אורות החסדים והברכה ה' חסדים חושבן לך. ובחינה השניה גם כן אשר ה' אלהיך (רומז אל הדין) נותן לך לשבטיך. שיתן גם בחינת הארת ה' גבורות חושבן לך, לשבטיך. הם שונאי ישראל שנקראו שבטיך שהם שבט ההכאה רחמנא ליצלן לישראל, על דרך מאמר הכתוב (ישעיה י', ה') הוי אשור שבט אפי. ואליהם תצטרך להגבורות לעשות נקמה בגוים לכלותם ולאבדם מפניך. ועל כן גמר אומר ושפטו את העם משפט צדק כי העם יכוון על כללות יושבי הארץ, ישראל וגויים יחד. כי העם רמז לפעמים גם על הרשעים וערב רב (זוה"ק חלק ב', מ"ה:) ואין לך משפט צדק מזה שירדו החסדים לישראל והדינים לשונאיהם. כי הלא לישראל נאמר (דברים י"ג, י"ח) ונתן לך רחמים ורחמך והטיבך והרבך וגו'. ונאמר (שם ל', ג') ושב ה' אלהיך את שבותך וגו'. וכאלה רבות אין מספר. ובגוים נאמר (איוב י"ב, כ"ג-כ"ד) משגיא לגוים ויאבדם וגו' ויתעם בתהו לא דרך. ולזה סמך הכתוב לזה ואמר,

פסקה יט

לא תטה משפט. כלומר שלא תגרום ח"ו להטות המשפט והדין למטה ח"ו שהוא יכריע המשקל לצד הגבורות ואז ח"ו הם יורדים על ראש שונאי ישראל. רק המשפט יהיה ממוזג בשוה נוטה לצד הרחמים כמדתו הטוב. ואז הוא בבחינה הממוצעת הנפלאה שמוריד החסדים והטובות על ראש בית ישראל, והדינים והגבורות על שונאיהם, והוא משפט אמת וצדק. הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, והמטים וגו' יוליכם ה' את פועלי וגו' עד שלום על ישראל (תהלים קנ"ה, ד').

פרק יז

פסקה ו

על פי שנים עדים או שלושה וגו' יומת המת וגו'. להבין לשון אומרו יומת המת כי הלא המת לא יומת, ויומת האיש הוה ליה לומר או יומת לבד. ונראה שתורתנו הקדושה מרמזת בזה על המבואר בדברי התנא האלהי הרשב"י זללה"ה בביאור השלושה אותות הנמצאים בעם קדוש ישראל והם אות שבת אות ברית אות תפילין שכולם נקראים אות והאדם צריך להיות נרשם בכל יום בשני אותות כי בימי החול הרי הוא נרשם באות ברית ואות תפילין ובשבת קודש נרשם באות שבת ואות ברית וכו'.

והענין נראה לי כי בחינת האות ידוע שהוא חותמא דמלכא ורשימו מאתו יתברך כעין כבלא דעבדא שהוא שנרשם חותם המלך בעבדו בבשרו או בבגדו בכדי שכולם יכירו וידעו כי עבד המלך הוא ויהיו הכל יראים ממנו לפגוע בו או לעשות לו רעה כי חותם המלך עליו ועבד מלך מלך ויראת המלך מוטל על כל סביביו כאשר יראו חותמא דמלכא עליו יראו מגשת אליו ומכל שכן לעשות לו רעה, כי הנוגע בו כנוגע במלך עצמו וכבודו הוא כבוד המלך. וכן הוא ממש האותות האלה הנרשמים בעם ישראל. כי נודע אשר שונאי ישראל הם הקליפות והחיצונים הרעים רודפים תמיד אחר איש ישראלי להשמידו ח"ו ולאבדו מן העולם וכמאמרם ז"ל (סוכה נ"ב:) בפסוק (תהלים ל"ז, ל"ב) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואמרו (שם) שמניח עכו"ם ומתגרה בשונאי ישראל, ובתלמדי חכמים יותר מכולם. והכל כי ישראל בכח עבודתם לה' אלהיהם מכניעים אותם ומשברין כל עצמותם ונוטלין את הממשלה מהם ועל כן הם רודפים אחרי ישראל יותר מכל אויביהם ושונאיהם לולי ה' הותיר לנו שריד ורישם אותנו בחותמו הקדוש והטהור באותות הנזכרים. וכאשר הם רואים עלינו חותמא דמלכא המורה שאנו עבדי ה' העומדים בבית ה' מיד הם מתבהלים ומתפחדים ונופלין על פניהם ובורחים בכל כוחם ויראים מגשת אלינו.

ועל זה מבקשת כנסת ישראל מדודה ואומרת לו (שיר השירים ח', ו') שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך וגו', כלומר שיאיר הארת חותמך עלינו שיהיה החותם נראה לכל כאלו הוא חותם לבך כביכול חותם זרועך (והוא הרומז על חותם קדושת התפילין שהם על הזרוע כנגד הלב וידוע אומרם ז"ל (ברכות ו'.) שהקב"ה מניח תפילין והבן) כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שם, שם). כלומר שזה האהבה שאני אוהב אותך הוא עזה עלי כמות שאני עומד בכל יום למות עליהם עבור שקשה כשאול קנאה שהחיצונים מתקנאים בי במאוד באהבתך שהוא מפלתם והשפלתם מכל וכל, ועל כן תמיד הם

עומדים עלי להמיתני לאכול את ישראל בכל פה ח"ו ועל כן אם תשימני כחותם הזה שעל לבך וזרועך שיאיר עלי למטה הארת חותמך ורשימך כאשר הוא למעלה אז רשפיה רשפי אש שלהבת י"ה שהוא שורף ומכלה את כל הקוצים והוא חומת אש סביב לישראל שלא יבוא בהם ערל וטמא. תאכל אש סביבם ותלהט מוסדי הרים כי כל הנוגע בהם כאילו נוגע בבבת עינו כביכול כמאמר הכתוב (זכריה ב', י"ב). והכל כי הם נרשמים בחותמו לעבדים אליו וממילא המזדווג להם מזדווג לפטרונם. ועל כן אמר הכתוב (דברים כ"ח, י') וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ואמרו חז"ל (מנחות ל"ה:) שהם תפילין של ראש כי הם חותם המלך ומי הוא אשר לא ייראו ויזיע ויתבהל ויתפחד מחותם מלך המלכים ברוך הוא.

ואכן כי זה הכל אם אדם מניחן בקדושה ובטהרה באהבה ביראה ובשמחה כראוי לנושא חותם מלך מלכי המלכים עליו. ויש לו תפילין בראשו לא על ראשו לבד כי המניחם על ראשו לבד ואינו מכניסם כלל במוח שבראשו. הרי הוא כמניחן על הכותל או על הגג כיון שאינו נותן לב מה הוא עושה הלא הוא כגולם כגוף בלא נשמה. רק מי שהוא מכניסם בראשו להבין במוחו את הכתוב בארבע פרשיות אלו שמע והיה אם שמע קדש והיה כי יביאך שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם ולזכור בנסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים ובזה אנו מקבלין עול מלכותו כי לו הכח והממשלה לעשות בכל העולמות כרצונו כמו שעשה במצרים ואליו אנו מוסרים נפשנו ורוחנו ונשמתנו כי הוא אחד ואין יחיד כמוהו וצונו להניח על היד כנגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו וכו' ועל הראש שהנשמה שבמוחי וכו' ומכל שכן מי שחלק לו האלהים בבינה ונפשו יודעת מאוד ברזי התורה באותות המוחין העליונים הגדולים הבהירים המאיר לכל העולמות על ידיהם וביחודי שמותיו יתברך ויחודי המאורות העליונים כל אחד לפי ערכו ושורש נשמתו הזכה והבהירה וערך בחירתו בטוב כן ודאי התפילין משליכין יראה ופחד ואימה ובהלה לכל רואי אותם כי מאיר בהם אור חותם המלך.

וכן באות ברית קודש הנה נודע לכל מדרכי הזוה"ק שבמצות מילה נעשה תשלום שם שדי (ועיין בציוני פרשת לך) וידוע ששם הזה הוא המגרש ומכניע כל בחינת החיצונים הרצים אל האדם לפגוע בו שעל כן הוא נרשם בכל בתי בני ישראל בפתחיהם שלא יקרב זר אל בתי ישראל והוא ראשי תיבות ש'ומר ד'לתות י'שראל ששומר פתחיהם שלא יכנס בהם ערל וטמא. והכל כי הוא אות וחותם המלך הנרשם בבשרנו שיהיו הכל מתפחדים ויראים מחותמו יתברך המורה שאנו עבדיו והוא אלהינו ואין לזר אתנו. וגם זה הוא, כשהוא בשלימות שלא יפגום אות בריתו אחר כך בביאות האסורות חלילה או

בהוצאת זרע לבטלה ח"ו במזיד או בשוגג כאשר מבואר בדברי הרב האר"י ז"ל בפסוק (דברים ח', ד') שמלתך לא בלתה מעליך ורגליך לא בצקה. כי הילד בעת שנימול. על ידי מצות המילה נותנים לו לבוש מן השמים להתלבש בו והוא לבוש אורה לנשמתו מאור קדושתו יתברך שיסייעו לעבודת בוראו. וזה הלבוש הוא מתקיים עליו כל עוד שאינו פוגם בבריתו. וכאשר הוא פוגם בבריתו נאבד מאתו הלבוש הזה וזהו שמלתך לא בלתה מעליך זה השמלה הניתן לו בשעת המילה לא בלתה מעליך, ובאופן שרגלך לא בצקה, כי חטא הזה מכונה על שם הרגלים וכל עוד שרגלך לא בצקה בחטא הזה לא יאבד הלבוש, ואם לאו ח"ו יאבד ממנו.

וכן הוא בשמירת שבת נודע אומרם ז"ל (שבת קי"ח:) אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון ואמרו (שם) השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו. והכל הוא כי שבת הוא אות ברית בינו ובין בני ישראל, והשומרו הרי אות הוא לו שהוא עבדא דמלכא ונחתם בחותמו ולא ישלוט בו אומה ולשון בשום פנים. וכן כל בחינת החיצונים והקליפות יראים ממנו ולא יגשו אליו. ועל כן אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו כי כל ענין מחילת עוונות הוא שהקב"ה מעביר ומבטל כל בחינת אחיזת החיצונים והקליפות שנאחזו בו על ידי העבירה. והשומר שבת כל החיצונים אין להם אחיזה בו בשום פנים וממילא כל עוונותיו נמחלין.

ואמנם מה שנרשמו ישראל בשלושה אותות האלו ולא די באחד. נראה, כי ידוע שכל הדברים שבעולם מקטן ועד גדול בכל הבחינות כולם נכללו בכלל בבחינת שלוש קוין שהם ימין ושמאל ואמצע, ולא יותר. ועל כן גם ביטול הקליפות והכנעתם הצריך בכל יום ויום ורגע ורגע (שהם עומדים תמיד ומחרקים שינם ומדמין אולי יוכלו לעשות איזה דבר בישראל) צריך להיות בשלוש בחינות שהם ביטול דכר ונוקבא דקליפה, ודבר הממצע אותם. (והם סמאל ולילית, ונחש הממצעם). ונגדם המה שלוש אותות האלו. כי אות ברית הוא ביטול הנחש הממוצע כי גם הוא בבחינת הממוצע שהוא המשים שלום בבית לחבר דכר ונוקבא. ואות תפילין הוא המבטל בחינת דוכרא דקליפה שהמה בבחינת הזכר ועל כן נשים פטורות מהם כידוע. ואות שבת הוא ביטול כח הנוקבא דקליפה שהיא נקראת שבת מלכתא ונגדה בקליפה היא כלבתא כנודע לחכמי לב.

וידוע אשר בהממוצע, כח שניהם בו, כי הוא כלול משניהם. ועל כן אות ברית קודש נחתם בבשר האדם שלא יזיז ממנו רגע כמימרא תמיד כל היום בחול ובשבת ואף במרחץ שאדם ערום מכל המצוות לא זז חותם הזה ממנו לצד שאדם צריך בביטולם בכל יום תמיד בכל רגע ורגע. וחותם הזה הוא ביטול הממוצע, שכח שלושתן בו. על כן אינו זז

ממנו לעולם, לבטלם על כל פנים בכח הארתו על ידי הממוצע הכלול מכולם. (ועל כן דוד המלך כשראה עצמו ערום בבית המרחץ וכו'). ונוסף לזה נתן לנו שמו יתברך עוד שני האותות שהם עיקר ביטול הקליפה בדכר ונוקבא. ובימי החול, הוא ביטול הדכר ביחוד ובצירוף ביטול הממוצע שגם כח הנוקבא בו. ובשבת, הוא עיקר ביטול הנוקבא, וכח הדכר נכלל בכח הממוצע. (ונודע מדברי מרן ז"ל (בליקוטי תורה פרשת בלק) בסוד פתורה אשר על הנהר. כי בקליפה, כח הנוקבא גדול הרבה וחזק מכח הזכר וכן הוא בדבריו שם (בליקוטי יהושע)) ועיין בדברי הרב הקדוש בעל אור החיים בפרשת ויחי (בפסוק אוסרי לגפן) שהוא בעצמו נלחם בהם ונתגבר על הזכר תיכף והפילו לארץ, ולא כן בנוקבתו. כי היה לו יגיעה רבה והפילה גם כן אך לא כבעלה הזכר עיין שם. ולזה אין כח בימות החול להכניע הנוקבא דקליפה כל כך מפורש, ואינו נכנע רק הזכר, והנוקבא מרחוק על ידי הממוצע. מה שאין כן בשבת שאור הקדושה גדול מאוד מאוד, ואז כח להכניע הנוקבא דקליפה, וממילא נכנע הזכר היותר קל ממנה, ובפרט שנכלל בהממוצע. ועל כן אין צריכין לתפילין בשבת ואמרו חז"ל (מנחות ל"ו:) מפני שהוא עצמו אות. כי עיקר התפילין הוא לאות להכניע הקליפות, ושבת בעצמו אות שהוא מכניעה יותר ואין צריכין עוד לאות דתפילין והבן מאוד).

ואפשר לזה רומז הכתוב באומרו (בראשית ט', י"ג-ט"ז) את קשתי נתתי בענן וגו' וראיתיה לזכור ברית עולם. כי כשח"ו מתבטל מישראל אות תפילין או שבת קודש ח"ו, שאינו מאיר כפי הנצרך. ובאמת העולם צריך תמיד לשני בריתות. אז מוכרח הקב"ה להזכיר בריתו שכרת עם נח ובניו ואחר כך עם אברהם יצחק ויעקב והוא ברית אבות. ונודע מדברי הזוה"ק (חלק ב', ס"ו:) שהקשת מרמז על אות הברית וכן הוא בדברי הרב ז"ל (בליקוטי תורה פרשת תבוא ובליקוטי שמואל דרוש יהונתן ודוד עיין שם) ולזה אמר את קשתי נתתי בענן וגו' כלומר כשראה בענן שח"ו אין בישראל כי אם אות הקשת אות ברית קודש אז וראיתיה לזכור ברית עולם להזכיר ברית אבות. אבל אם ח"ו כשגם זה מתבטל מישראל אז תמה זכות אבות גם כן לצד שנחסרו מלהיות שני אותות בשום פעם. וזה שהשיב הקב"ה לאברהם (מנחות נ"ג:) בחורבן בית המקדש, ובשר קודש יעברו מעליהם (ירמיה י"א, ט"ו), כי אז ח"ו לא יחנן ה' צבאות ומוכרח להיות שליטת הקליפות ונעשה הגלות. ואמנם גם בגלות המר צריכים להאותות שלא יכלו ישראל מכל וכל ח"ו.

ולזה רמז הכתוב כאן ואמר על פי שנים עדים או שלושה עדים יומת המת וגו'. כי האותות האלה עדים הם עדות לישראל שהם עבדי ה' מרושמים בחותמו (וידוע שעד הוא רומז לשם הקדוש אכדט"ם חשבון ע"ד המורה על מיתוק הדינים והוא הרומז על

ביטול הקליפות הנזכרים). ועל כן על פי שנים עדים הנרשמים בכל יום ויום בישראל או שלושה כי לעולם שלושה הם מרחוק מצד בחינת הממוצע שרומז גם כן על השלישי הנחסר. יומת המת כי הקליפה נקרא מת כנודע שעיקר המיתה מהם הוא ובהם. ובעדים הללו מתבטל ונכנע כח המת (ששבירתן זו מיתתן כידוע) באופן שלא תוכל הקליפה לשלוט בישראל לכלותם ח"ו. לא יומת על פי עד אחד כלומר כי בעד אחד לבד והוא באות אחד לא יומת הקליפה וח"ו תתגבר כוחה להתגבר על שונאי ישראל חלילה. ואכן כי חז"ל אמרו (שבועות מ'.) בפסוק (דברים י"ט, ט"ו) לא יקום עד אחד באיש וגו' אבל קם הוא לשבועה. ורומז לדברינו שהוא מצטרף עם הברית והשבועה שנשבע הקב"ה לאבותינו וראיתיה לזכור ברית עולם, ועל כל פנים יוכנע הקליפה שלא תעמוד לכלות תבל ויושבי בה. אבל בשנים ושלושה עדים יותר טוב ויפה שיומת המת על ידיהם לגמרי אם היינו מקיימין אותן כראוי. ועל כל פנים לפי ערך קיומן כן הוא מומתין מעט מעט עד אשר לנצח יאבדו. ובפרט על ידי הצדיקים הגדולים שבכל דור שהמה מכניעים אותן בכל יכולתם באותות האלה כדבר האמור. ואפשר לזה סמך לו הכתוב ואמר,

פסקה ז

יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה וגו'. כי בהצדיקים האלה השלימים אשר מקיימין אותות האלה בשלימותן בקדושה ובטהרה בכוונה הראויה ונכונה. ועליהם מאירים האורות העליונים המופלאים ומופלגים שלמול האותות האלה בבחינת (שיר השירים ח', ו') שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך. שרישום החותם מאיר בהם למטה כאשר למעלה בחותמו של הקב"ה כביכול, ואז הראה אותותם לכל רואי אותם, ולכולם חיל ורעדה יאחזון ומתבהלים ומתפחדין באימה וחלחלה. בראותם למי זאת נרשמת למי הפתילים ולמי החותמות (פתילים הוא מלשון (במדבר י"ט, ט"ו) צמיד פתיל. לפי שהאותות האלה המה כצמיד פתיל על ישראל לכסותם מבית ומבחוץ להסתירם בסתר כנפיו יתברך. וגם החותם רומז לזה כי חותם הוא אותיות חומת, חומת בת ציון. שהמה כחומה על ישראל מכל סביבם שלא יקרב זר בהיכלם והמה טמונים וחתומים תחת צל כנפי השכינה בחותם תוך חותם על ידי החותמות. ואפשר שגם עבור זה צריך להיות דוקא שני חותמות תמיד בכדי שיהיו מחותמים בחותם תוך חותם. חותם אחד מבפנים והוא בבשרם וחותם אחד מבחוץ בתפילין או בשבת קודש. והוא סוד שני החותמות הנעשים בשנה. אחד, בנעילה ביום הכפורים שנעשת החתימה ואומרים וחתמנו. והשני, בהושענא רבה כנודע מדברי הרב ז"ל בכוונות. והכל הוא לחתום את ישראל בחומת אש סביבם מבית ומבחוץ שלא יגע בהם ערל וטמא כחומה זו אשר סביב

העיר להגן מפני האויבים שלא יכנסו בה. ועל כן ודאי למי הפתילי"ם ולמי החותמו"ת). ואצליהם ודאי עדים גמורים הם שמעידים עליהם שהם מחותמים בחותם המלך (ונגד זה יש שני עדים אחרים מה שאנו מעידין על יחודו ואחדותו בקריאת שמע פעמים בכל יום. שהע' של שמע היא ע' רבתי והד' של אחד הוא ד' רבתי כידוע להורות על מלת "עד" שאיש ישראלי הקורא את שמע הוא עד שהוא יחיד בעולמו כלומר שאין בכל העולמות עליונים ותחתונים ושפלים ורמים כי אם כוחו אורו שפעו וחיותו לא זולתו. והוא מאמר משה רבינו ע"ה שאמר (דברים ד', ל"ה) אין עוד מלבדו. כלומר שאין בכל העולמות ובכל הבריאה כולה כי אם כביכול הוא בעצמו המחיה ומהוה את כל הבריאה תמיד בכל רגע ורגע מאין ליש ואלמלי יצויר העדר שפעו וחיותו מן כל הנמצאים שבעולם אף על רגע אחת היו כל העולמות כלא היו והיו לאפס ואין כאשר ביארנו במקום אחר בסוד היחוד). **ונחזור** לענין כי את ה' האמרת היום וה' האמירך וגו', שהקב"ה וברוך שמו חתם אותנו בחותמו בשני עדים גמורים שאנחנו עמו ונחלתו, ואין לזר אתנו. ועל ידי זה במה שאנו רואין כי יראה ורעד יבוא בהם מלגשת אל רשומו הנרשם מאתו וזר לא יקרב בהיכלו, אנחנו מעידים על יחודו ואחדותו בשני עדים פעמים בכל יום בקריאת שמע ערב ובוקר שאין בעולם כי אם הוא כוחו וכו' ואין אחר עמו ח"ו. וזה הכל בצדיקים בשלימות גמור. ובהמוני העם הכל נעשה על ידי התקשרותם ודביקותם בצדיקי הזמן שעולין עמהם ולוחמים מלחמתם עמהם ועל ידי זה הם מצליחים גם כן אם הוא בכוונת אמת, כי הדבק לשחוור וישתחוו לך (ספרי דברים א', ו'). ולזה אמר יד העדים המה הצדיקים גמורים שהמה עדים גמורים מכל הצדדים הן עבור אור החותמות שמאיר עליהם ומעידין עליהם שהם עבדי המלך. והן שהמה על ידי זה עדים ממש על יחודו ואחדותו יתברך. הוא תהיה בו בראשונה להמיתו פירוש, בהמת הנזכר המה ממיתין אותו בראשונה לבטל כוחו וממשלתו. ויד כל העם המה המוני עם פחותי ערך, באחרונה. כי המה באחרונה יבואו אחריהם להמיתם בכחם הגדול. וגמר אומר ובערת הרע מקרבך מורה באצבע על הדבר האמור שאינו מדבר כי אם מהמת הידוע הוא תוקף הרע והקליפה, ובזה ובערת הרע מקרבך מכל וכל.

פסקה יג

תמים תהיה עם ה' אלהיך וגו'. תמימות זו אינו ידוע מהו. וחז"ל (בספרי ובפסחים קי"ג: ועיין תוספות שבת קנ"ו:) דרשוהו שלא לדרוש אל העתידות עיין שם. וגם אנו נאמר לפי דרכנו ברוב החיבור הזה כי הנה כבר ביארנו במקום אחר ביאור אומרם ז"ל (ברכות נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך ביצר הטוב וביצר הרע וכו' ולא נודע איך נעבוד את הבורא ביצר הרע

שהוא היצר המסית לרע ולא לעבודה (ועיין ברמב"ם בפירוש המשנה סוף ברכות על זה) ואנחנו כבר היה דברינו בביאורו בכמה מקומות כי הנה עיקר בחינת היצר הרע נודע שהוא מקור הנפש הבהמיות אשר מתלבש בדם האדם להחיותו (כמו שאיתא בדברי הרב ז"ל בספר שער הקדושה), ובה נטבעים כל מקור שורש המדות הרעות ותאוות הזמן המושכין את לב האדם להתענג בתענוגים ולהתרחק מעבודת בוראו. והם ארבעה מדות רעות כוללים הנמשכין מארבע יסודות שבה שהם אש רוח מים עפר. ומיסוד האש נמשך מדת הגאוה והגבהות השנאוי בעיני המקום יותר מכל המדות רעות שבעולם כאשר האריכו חז"ל בגנותה. צא ולמד בדברי חז"ל וברמב"ם ובספרי יראים. כי טבע האש לעלות למעלה וכן הבעל גאוה רוצה לעלות תמיד למעלה מהכל. וממנה נמשכין נהרי אש שאר מדות רעות כמו בקשת השררה והכבוד וכדומה וגם אש הזירוז הגדול לבעור לעבירה רעה בכל כוחו. ועל ידי הגאוה נמשך הכעס כי אם היה שפל רוח לא היה מתכעס אם אין עושין רצונו. ומיסוד הרוח נמשך הדיבור בשיחה בטילה וחנופה ושקר ולשון הרע ורכילות ולגלות שבחיו לבריות להתגדל בהם. ומיסוד המים נמשך כל בחינת תאוות וחמדת התענוגים למלאות גרונו בטנו וכריסו בדברים העריבים לחיך כי המים הם המצמיחים כל מיני תענוג והוא מקור ושורש ופנה לכל הרעות כמאמר הכתוב (דברים ח', י"ב) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו' ואומר (שם ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים. וממנה נמשכין החמדה לגזול ממון חברו ואשתו. וגם הקנאה כי יקנא בחבירו אשר יש לו ממה שלדעתו אצלו חסר הוא. ומיסוד העפר נמשך כל בחינת העצלות והעצבות שעל יד כן אדם נמנע מהרבה מצוות לעשותם ומלימוד התורה הרבה כמאמר הכתוב (משלי ו', ט') עד מתי עצל תשכב מתי תקום וגו'. והיינו מפני עצבונו על השגת קניני הבלי עולם הזה או על היסורין הבאים עליו ואינו שמח בחלקו בשום דבר, גם עינו לא תשבע עושר.

והנה נפש השכלית שבאדם והוא בחינת היצר טוב שאין בה רע כלל והיא מתאות תמיד לעבודתו יתברך לקיים כל תרי"ג מצוות הכלולים ברמ"ח אבריה ושס"ה גידיה, היא המתלבשת על נפש הבהמית הלז הכל כמבואר שם. ונפש הבהמית הוא כמו היסוד לנפש השכלית הבנוי עליה. ועל כן אם לא יכניע האדם תחילה את מדות הרעות התלוין בנפש הבהמית לא יוכל לעולם לעבוד את ה' הנכבד ונורא. כי אם היסוד רע הוא, ממילא הבנוי עליו גם כן לא טוב ויפול הנופל ח"ו. ועל כן תחילה צריך האדם לקדש את עצמו ולהכניע כל המדות הנזכרים ושאר המדות שזכרם שם על שלימותן ואז בנקל לו לעבוד

עבודת שמו ולקיים כל התרי"ג מצוות כהלכתן ועיין שם שהאריך בזה. וידוע שכל דבריו מקובלים איש מפי איש עד פומא דאליהו זכור לטוב.

ואמנם הנה נודע מה שאמר הכתוב (משלי ט"ז, ז') ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ואמרו חז"ל (בראשית רבה נ"ד, א') זה היצר הרע. כי מי שיש לו לב משכיל ומבין אפס קצהו מגדולת יוצר בראשית ברוך הוא שאין ערוך אליו, ישכיל וידע כי לא ברא הקב"ה דבר אחד לבטלה. אין זה בחוק אלהינו יתברך שמו לברוא דברים הרבה עד אין שיעור ולא יפעלו כי אם בשביל להתרחק מהם. הרי בכל דבר ודבר יש שם ניצוצי הקדושה וכוחו המחיה הדבר ההוא, ואיך לא יהיה בעולם כי אם בשביל להתרחק ממנו. והבן הדבר הזה כי אסור להרחיב הדיבור כאן שלא ישתו התלמידים הלומדים שלא לשם שמים וכו'.

והנה מבואר בזוה"ק (שמות צ"ג:) אצל העבירות החמורות שבתורה בלא תנאף ולא תגנוב שנמצא שם פסיק טעמא בין לא, לתנאף. או לתגנוב. לומר שלפעמים מוחלק ה"לא" מהם לאמר תנאף ותגנוב והוא למחדי באתתיה חדוה דמצוה ולגנוב דעתיה דרביה וכו' כמבואר שם. הרי שנמצא בהם בחינת העבודה למקום. והכל הוא כי הרי אם בא הדבר לכלל בריאה הרי ודאי יש שם ניצוצי הקדושה כח אברי השכינה המחיה אותו ואיך יהיה ח"ו לריק מכל וכל שלא ישתמש לפעמים לצורך מצוה ועבודתו. ואם לא היה משתמש לעבודתו כלל לא היה ולא נברא הדבר בעולם כי מאחר שהוא מרוחק מכל וכל מאין יהיה נמשך לו חיות והשפעה להיות בעולם, והבן.

ואמנם כי לצד שניצוצי הקדושה שנתפזרו שמה המה בריחוק מקום מאוד ממנו יתברך, כי המה מונחים בדברים הרעים מכל סביבם. על כן האיש הזוכה לעבוד עמהם עבודת גבוה כאשר נבאר למטה. בזה הוא מוציא הניצוצות האלה משם ומחזירם לשורשם למעלה למעלה והוא תענוג גדול נפלא עד אין שיעור וערך לפני מלך המלכים ברוך הוא בהעלות אליו הניצוצות משם. והוא דמיון המלך שנשבה בנו לשביה וישב שם ימים רבים והיה המלך מצטער אליו ומתגעגע עליו. וכן בנו גם כן לעומתו בשביה מתגעגע ומצטער מאוד לראות פני אביו. ויהי ברבות הימים והזמנים בא אדם אחד והוציא את בן המלך משם והביאו אצל אביו. הישוער או היוערך רב השמחה ועוצם החדוה וגבול השעשועים שמגיע אז להמלך בראותו את בנו הזה אחר כמה וכמה שנים בעלותו מן השביה. וממילא כן לבנו ויותר. ובודאי האיש הזה אין קץ ושיעור לשכרו והמלך מקרבו מחבקו ומנשקו בכל עוז ותעצומות עד אין שיעור. וכן הוא ממש ויותר מזה בניצוצים האלה שנתפזרו ונתרחקו מאוד מאור פניו יתברך במרחק רב וזה כמה וכמה ימים ושנים

אשר הם בבית השבי במדור הקליפות והחיצונים משכן הרע שירדו לשם ברצונו יתברך שיהיה שכר ועונש בעולם כידוע. ואדם הזוכה להעלות את הניצוצין הללו אברי השכינה משם. הרי ודאי אין לשער ולערוך השמחה הגדולה והחדוה העמוסה בתענוג ושעשועים וחביבות וידידות שמגיע לאלהינו יתברך בזה ולהניצוץ הקדוש. וממילא שכר האיש הזה אין לו שיעור וערך ודמיון. והקב"ה כביכול מקרבו ומחבקו בימינו. ואם הוא קדוש בקדושה ובטהרה, הרי הוא לנשיקין שהם אתדבקות רוחא ברוחא כנודע לטועמי מעץ החיים.

וזה שאמרו חז"ל (ברכות ס"ג.) איזהו פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה, בכל דרכיך דעהו. ואמר רבא ואפילו לדבר עבירה ופירש רש"י דעהו תן לב אם צורך מצוה הוא כגון אליהו בהר הכרמל עבור עליה. והבן, כי הוא דברינו לידע את ה' ולעבדו בכל לבב אפילו בדבר עבירה, הם המדות רעות הנזכרים שאין עבירה גדולה מהם כמבואר בשער הקדושה (שער א' חלק ב') שהם גרועים יותר מכל העבירות שבתורה. והנה בחינת העבודה בדברים הללו במדות הרעות אי אפשר לפרט ולבאר בספר על הנייר בדיו כי היא עמוקה מני ים, ובאבנתא דליבא תליה, והמבין מבין כל אחד לפום שיעוריה דיליה. וכן הוא זוכה בהעלאתם כל אחד לפי כח חכמתו ובינתו וערך התרחקו מהם בתאוות לבו בבירור גמור שלא יתאוה להם לא מיניה ולא מקצתיה. ואמנם קצת הנה כבר ביארנום במקום אחר במקצת דמקצת.

וראשית דבר הוא היסוד האש שממנו מדת הגאוה והכעס וענפיהם, שהוא היותר גרוע מכל המדות רעות. הנה מצינו ביהושפט מלך יהודה שהיה צדיק עולם נאמר עליו (דברי הימים-ב י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה'. ולכאורה הלא אמרו חז"ל (סוטה ה'.) שעל גבה לב אומר הקב"ה אין אני והוא יכול לדור. ואיך הוא גבה לבו בדרכי ה'. ועוד הנה חז"ל הגידו ברוח קדשם ומשנה שלימה שנינו (סנהדרין ל"ז.) לעולם יאמר אדם בשבילי נברא העולם. ולכאורה אין גבהות גדול מזה שיאמר האדם שכל העולם כולו לא נברא אלא בשבילו. ואמנם הוא הוא דברינו כי יש דוגמת הגבהות בקדושה ועבודת ה' והוא כי לפעמים יבוא היצר הרע אל האדם ויאמר אליו דברי מוסר להראות לו שאינו נחשב לכלום וכל עבודתו ועשיותיו בעבודת בוראו ח"ו לאפס ותהו נחשבין כי הלא אינו עושה אותם כראוי ובלי אהבה ויראה ולא פורחת לעילא, וגם הוא מלוכלך בעבירות רעות. וכל עוד שאינו שב בתשובה, ח"ו עוד מוסיף כח לחיצונים. וכאלה רבות במה שיסביר לו שכל מצוותיו אינם נחשבין לכלום, ובזה הוא מרשל ידיו מלעשות מצות הבורא יתברך. ויוציא כל היום באכילה ושתיה ושינה ושיחה בטילה ולא יערב לבו לגשת ללמוד דף

או שנים מתורה הקדושה למען שמו באהבה להדבק בה' יתברך על ידי התורה הקדושה שהוא כביכול נעלם ונסתר בתורתו שהוא רצונו יתברך שרצה שנעשה התרי"ג מצוות האלה ובדברים שבין אדם לחבירו יהיה כך או כך והוא ורצונו אחד. ומה לו יותר בכל עשיותיו כי אם הדבקות הזה ולעשות נחת רוח לפניו. והוא מרשלו בזה באומרו שלא יעלה כלל למעלה וכו' כנזכר שח"ו יוסיף כח לחיצונים וכו'. וממילא גם במעט מצוות שעושה, מתרשל בהם ואינו עושה אותם כראוי בלב ולב, ולהדר שיהיו בתכלית הכשרות וההידור. למיעוט ערכם בעיניו מצד פחיתתו שעשה אותו יצרו הרע עניו מכל בשעה הזו. בכדי להתרשל בקיום המצוות (אכן בשעה אחרת כשיצטרך להתקוטט עם אדם יגביה לבו עד שמי מרום ויבעיר אש בלבו ותוקד עד שאול תחתית לומר מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי כמוך שלם במעלות. למדן, וחסיד, ונדיב לב, וכותב, וכדומה, והוא עיקר הגבהות השנאוי לפניו יתברך במאוד, המפילו לבור תחתית) הכל כנודע. וכן יאמר לו מי אתה לדקדק במצוות כל כך ולהזהר באיסורין הדקים כמו הצדיקים הגדולים שלא לאכול משוחט ובודק שאינו בדוק או בדברים הצריכין בדיקה לדקדק שלא לאכול מהן כי אם על פי בודק מומחה או שלא לאכלן כלל. הלא לא טוב אתה מאבותיך שלא היו יודעים מדברים כאלה וימים הראשונים היו טובים מאלה ולא היו נזהרים בזה. גם למה תדקדק בתפילה כל כך להכין בזריזות ונקיות, ולדחוק להתפלל בלי מחשבה זרה. הלא זה אינו לפניך כלל ולא לך הדברים אמורים כי אם להצדיקים הגדולים הפנוים מכל העסקים והדברים שבעולם ותפילתן נשמעת במרום. ולא כן אתה אנה אתה ואן תפילתך ומה יהיה בזה אם תתפלל כל היום וכדומה מפתוי היצר שעושהו עניו ושפל בעיניו בכדי להורידו לבור תחתית.

וכל זה שקר גמור הוא. כי הלא ודאי זה בדוק ומנוסה שכל מצוה קטנה ותפילה קצרה שאדם עושה לשם שמים ככל אשר יוכל באמת. ודאי תעלה למרום ותעשה פעולות גדולות נוראים ונפלאים בשמי השמים כל אחד לפי ערכו. כי הלא אם לא היה חפץ הקב"ה כי אם ביחידי סגולה צדיקי הדור לא היה ממתין בנתינת התורה כל כך והיה נותנה לאברהם יצחק ויעקב או למשה רבינו ואהרן ויהושע לבד. ואלהינו ברוך הוא וברוך שמו לא רצה בזה והמתין דוקא עד ששים רבוא נשמות ישראל ולכולם נתן התורה באהבה ושמחה. כי לא יהיה שלימות בשום אופן כי אם בהצטרפות כל נשמות ישראל לאחד שכולם יתקנו כל המוטל עליהם כל אחד לפי ערכו ואז יהיו העולמות בשלימות. ועל כל מצוה ומצוה של הפחות שבפחותים מישראל עומדים אלפי אלפים רבוא רבבות עולמות המתקיימין רק על מצוה הזו. וכשיחסר מצוה זו מהעולם, כל העולמות לא יהיו

בשלימות. כמו אם יחסר אבר אחד מן האדם שכל הגוף חסר אבר הוא. כי כל נשמות ישראל אחד ממש הם ברמ"ח אברים ושס"ה גידים (כנודע וכאשר הארכנו במקום אחר ולא נמשיך מענין אל ענין) וכל העולמות לאין שיעור וערך תלוין בהם. וממילא על מצוה אחת מישראל הפחות שבפחותים עומדים כל העולמות ממש כי לא ישלומו בהעדר מצוה זו מן העולם. ועל כן באמת חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם כי בשבילו ממש נברא כל הבריאה כמו על הצדיק הגדול שבדור. כי אם הוא יחסר גם בו לא יהיה שלימות (רק שעל כל פנים הוא גדול הרבה ממנו שהוא באבר הראש והמוח והוא תלוי באצבע הקטנה של הרגל השמאלי רק שאם יחסר האצבע אין שלימות בראש). ועל כן ההורג נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא, והמקיימו כאילו קיים עולם מלא כאומרם שם. מפני שבאמת כל אחד מישראל הוא עולם מלא ממש.

ומעתה צא ולמד וחשוב היתד הגדול והפינה העצומה שיש בבחינת הגבהות והגדלות לעבודת ה'. כי אם ישים האדם אל לבו זאת כמה גדולה וחשובה ועריבה וחביבה ועצומה כל מצוה ומצוה שעושה. כמה עולמות עומדים עליה וכמה מלאכים מתפרנסין ממנה חוץ מה שכל העולמות בכללם עומדין עליה. ועל הכל הנחת רוח שמגיע לבורא עולם מזה. כמה יגיעות ייגע וכמה עשיות יעשה בכל מאמצי כוחו עד מיצוי טיפת דם האחרון שבו בכל מצוה ומצוה מעבודת ה' לעשותה בכל השלימות בזריזות ונקיות והידור מצוה ובכל הכוונות הראויות לשם ה' לחפש ולבקש בכל הספרים וכל האופנים היאך לעשות כל מצוה ומצוה ואופן עבודתה וטוב שלימותה ולהזהר בתפילה מאוד מאוד שיהיה על תכלית השלימות בלי שום מחשבה אחרת כאשר יוכל. ודבר קל וקטן שיהיה יכול לעשות לכבוד בוראו. לא יניחה ולא יזניחה בשום אופן לרוב גדולתו שיהיה בלבו שעל דבר קל שבו מעבודת ה' מצפים כל העולמות כאשר באמת כן הוא.וממילא לא יעכבנו ולא יעצרנו לא גשם ולא שלג לא בית ואשה גוף וממון ובנים וכל אשר יש לו בבית ובשדה, מלבטל מצוה אחת לעשותה כראוי. ולא ישמע כלל מפתוי היצר מה שיאמר לו שהוא נעשה בלי דחילו ורחימו או שעדיין לא עשה תשובה על עוונותיו. כי באמת הוא יכין את עצמו ויכוון בכל השלימות לעשותן באהבה ויראה כאשר יוכל. ומה שאין ביכלתו ידוע לכל שעבודתו עולה על ידי התקשרות בצדיקי הדור העובדים אותו יתברך באהבה ויראה כראוי. וגם התשובה ידוע לכל מאמר חז"ל (קידושין מ"ט:) המקדש את האשה על מנת שאני צדיק גמור אף שהוא רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בדעתו. הרי שבהרהור תשובה ברגע אחת באמת נעשה צדיק גמור וכל עבודתו עריבה וחביבה למעלה ומקבלין אותן בנחת ושמחה ולא עוד אלא שמתאוין להם כמו שאיתא

ברמב"ם ז"ל (פרק ז' מהלכות תשובה הלכה ז'). וגם אם האדם בגבהות אינו מספיק לו כל מה שעובד והוא ראוי אל הכל לדקדק בכל האסורין ולפרוש מכל התאוות, וכל מה שעושה הכל קטן בעיניו, ולכלום נחשב לו, כי היה חפץ לעשות הכל ביותר ויותר.

והראת לדעת בזה אפס קצהו, ממה שנמצא במדה הגרועה שבגרועות, אופני עבודת ה' נפלאות גדולות, לבד מהדרכים הגדולים הנמצאים בה הרמוזים בפסוק הנזכר ויגבה לבו בדרכי ה', שבאבנתא דלבא תליה ולא ניתן לכתוב בספר. ואמנם כל זה הוא טרם יקרב אל העבודה צריך להשתמש בה לצורך עבודה אבל בעת העבודה ואחר העבודה חלילה לו לדמות להגביה נפשו שכבר עשה איזה דבר לה' כי אם יערך אפס קצהו מגדולת בוראו יבין שאין די לפי ערך גדולתו שאין לה שיעור אם יסקל וישרף ויהרג ויחנק על כל מצוה קלה, והחקר אלוה תמצא, והבן כל זה.

פרק כא

פסקה י

כי תצא למלחמה וגו' ונתנו וגו'. להבין למה תלה הכתוב ענין זה ביציאה למלחמה דוקא וסתמא הוה ליה לומר כי יהיה לך מלחמה עם אויביך וגו'. כי אין נפקא מינה בזה אם ישראל יצאו לקראתן למלחמה או אם יבואו האויבים אליהם וישראל ישבו את שוביהם. והנראה שהכתוב אגב אורחא אורח ארעא קא משמע לן. על דרך מאמר יהונתן בן שאול המלך לנושא כליו בעת הלכו אל הפלשתים למלחמה (בשמואל-א י"ד, ח'-י') הנה אנחנו עוברים אל האנשים וגו' אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתנו ולא נעלה וגו' ואם כה יאמרו עלו עָלֵינוּ וְעָלִינוּ כי נתנם ה' בידינו וגו'. ופירש רש"י אם כה יאמרו דמו וגו' שעתם מצלחת ולבם רם עליהם ואם כה יאמרו עלו עלינו וגו' פחד הקב"ה בלבם ויראים לזוז ממקומם וכו'. ואפשר לזה מכריז המשוח מלחמה ואומר אל העם (דברים כ', ג') שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה עד אל תיראו ואל תערצו וגו'. כלומר כשאתם קרבים למלחמה אליהם ולא הם עליכם ודאי חרדת אלהים בקרבם ולבם נמס ומתמוגג ואין כח בהם לעמוד לפניכם ועל כן ודאי אל תיראו וגו'. וזה שהודיע הכתוב כאן אגב אורחא לומר כי תצא למלחמה על אויביך כלומר כשאתה תצא למלחמה אליהם ולא הם אליך אז ודאי ונתנו ה' אלהיך בידיך וגו' כי זה לכם האות אשר מת לבם בקרבם ויפלו לפניכם לחרב.

או יאמר הכתוב כי תצא למלחמה וגו'. הנה ידוע ליודעים אשר עיקר מלחמת האדם הוא מלחמתו עם עצמו כלומר עם תאותו ויצרו המתאוים ללכת ח"ו אחרי אלהים אחרים הוא תאות וחמדת עולם הזה הגופניים הגשמיים הקבועים בלב האדם, שלא לה' המה,

המכונים על שם אלהים אחרים כמאמר חז"ל (שבת ק"ה:) המשבר כלים בחמתו והמפזר מעותיו וכו' יהיה בעיניך כעובד עבודה זרה שנאמר (תהלים פ"א, י') לא יהיה בך אל זר וגו' איזהו אל זר שבתוך האדם הוי אומר זה היצר הרע שכן אומנתו וכו' עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והולך ועובד וכו'.

וכבר כתבנו כמה פעמים שכל הדברים שבעולם הנעשים לתאות האדם שלא לשם ה', כולם נשרשים ונמשכים מבחינת הרע והסטרא אחרא, סטרא אחרא ממש. כלומר צד אחר שאינו לה' ונקרא עבודה שהיא זרה ממך. ועל כן המשבר כלים בחמתו כעובד עבודה זרה, שזה דבר שאינו בשום אופן לשם ה' כי כל תאוות ההיתר הנעשים לתאוה שלא לשם ה' הגם שבודאי קשה ורע הוא למאוד ומרה תהיה באחרונה, שאין יצר הרע מתרבה בגו מעוהי דבר נש אלא מתוך אכילה ושתיה כמו שאיתא בזוה"ק (תרומה קנ"ד:), ומכל שכן בשארי תאוות, והכל כי שורשם בהרע ומשם נמשכין ונובעין. מכל מקום יוכל להמצא בהם דבר ה' כמו על כל פנים כאשר יתפלל האדם אחרי אוכלו ואחר שתה, או ילמוד ויעשה איזה מצוה בכח האכילה ההיא ובזה נתקן קצת המאכל וכדומה. אבל המשבר כלים בחמתו שהוא דבר שאין שום הנאה מזה כי אם מילוי התאוה ולא ימצא בזה דבר ה' וממילא אינו בטוח מן העבירה החמורה שבחמורות אפילו לעבוד עבודה זרה ח"ו כיון שאינו יכול להתגבר על התאוה מה לי זה או זה. ואפשר עוד כל שכן אם לא יוכל להתגבר על תאוה זו מכל שכן תאוה גדולה עבירה חמורה. וזהו שאמרו היום אומר לו עשה כך וכו' עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והולך ועובד ח"ו.

וזה הוא עיקר המלחמה הגדולה שבעולם מלחמת עצמו עם התאוה כמאמר חז"ל (אבות ד', א') איזהו גבור הכובש את יצרו וכו'. כי כאשר יכבוש אדם את מלחמה הזו ממילא כל כבישת המלחמות מכל אויביו בידו הם, כי אויבי איש אנשי ביתו (איכה ז', ו'). שכל שונאי האדם ואויביו העומדים עליו להורגו ולאבדו ח"ו או לעשות לו רעה. כולם אינם כי אם ניצוצי הרע והקליפות שנבראו ממעשה עצמו מעבירות ותאוות רעות שעשהו בגילגול זה או בגילגול אחר ולא עשה תשובה עליהם. והם המתלבשים באויביו ושונאיו ובאים לנקום ממנו וליסרו ח"ו. ובזה ודאי אויבי איש אנשי ביתו ממש נגעי בני אדם. ועל כן כל זה עיקר תקנת האדם כאשר יתגברו שונאיו עליו חס ושלום לעשות לו רעה בבית או בשדה, שיפלו עליו גזלנים ושודדי לילה, שיעשה באמת תשובה לפני בורא עולם בחרטה גמורה על העבר וקבלת עזיבת החטא באמת לעתיד ובזה מתבטל ניצוץ הרע והקליפה ההיא ולא יעשו לו דבר ועל כן ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי ט"ז, ז') כאמור.

ובזה תבין ממילא כי כאשר יכבוש האדם את מלחמת עצמו מן התאוה והיצר, ממילא כל המלחמות בידו הם להתגבר על כל העומדים נגדו. ואפשר שזה רמזו חז"ל שאמרו כאן לא דיברה תורה אלא כנגד היצר הרע. כלומר כל הענין הנזכר כאן ביציאת המלחמה על האויבים לא דיברה תורה אלא כנגד היצר הרע שהוא הנלחם עם האדם והאדם יוצא לקראתו למלחמה. והנה חז"ל אמרו (ברכות ה'.) לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע כו' אם נצחו מוטב ואם לא יעסוק בתורה אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה. ונודע קושית המפרשים שם למה לא יזכור לו יום המיתה תיכף ולא יצטרך לעצות אחרות כלל. וכבר כתבנו במקום אחר בפירושו שהוא להורות דרך הישרה שיבור לו האדם. כי מודעת לכל משכיל מעלת העובד מאהבה על העובד מיראה בכל המעלות שמנו חז"ל בכמה מקומות. כי העובד מיראה הנה את עצמו דורש וכל כוונתו לעבוד לעצמו שירא שלא יגיע לו עונש בעולם הזה או בעולם הבא. אבל העובד מאהבה הנה את ה' אלהיו עובד באהבתו לה' לעשות לו נחת רוח. ועל כן תחילה צריך האדם לראות את עצמו כאשר יוכל. לעובדו יתברך מאהבתו אותו לבד, לא מיראה. וכאשר יראה שאינו מועיל לו זה לבד להכניע תאותו בשביל האהבה לה', אז צריך על כל פנים לעורר היראה להיות ירא לנפשו, שלא ישקנו זה הדבר לענה וראש אחר כך כאשר יבוא ליתן דין וחשבון לפני מלך המלכים ברוך הוא. **וזה** אומרם אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו, תחילה יעסוק בתורה. והתורה ידוע שהוא רצון אלהי יתברך שרוצה שנקיים כל הרמ"ח מצוות עשה הללו ושלא נעבור על שס"ה אזהרותיה. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל (פרק י' מהלכות תשובה) שהוא יתברך ורצונו אחד יחיד ומיוחד בתכלית היחוד. ונמצא שאלהינו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים הוא בעצמו נעלם ונעטף ומתיחד בתורתנו הקדושה בתכלית היחוד כמאמרם ז"ל (שבת ק"ה.) ברמז אנכי, א'נא נ'פשי כ'תיבית י'הבית. כלומר כביכול נפשי ועצמיותי יהבית בכתיבת התורה כידוע מפי ספרים וסופרים. והעוסק בתורה ומכוון להדביק את הבל היוצא מפיהו שהוא נפשו ונשמתו כמאמר הכתוב (שיר השירים ה', ו') נפשי יצאה בדברו, באור אלהינו יתברך שמו המתיחד בתורה הקדושה ולהתיחד עמו ברוך הוא בתכלית היחוד בבחינת אתדבקות רוחא ברוחא כביכול. הרי זה ודאי יסייעו בתכלית להתגבר על יצרו בגבורה אחרי שהוא מתדבק באור אל עליון ברוך הוא. ומי כאלהינו ברוך הוא אשר כל הגוים כאין נגדו כאפס ותהו נחשבו לו, וכל האלילים כליל יחלוף מפני פחד ה' ומהדר גאונו. וממילא נשבר ונכנע כח התאוה הנמשך מבחינת אלהים אחרים.

ואמנם הכל לפי הכוונה הראויה בשלימות בעסק התורה, כי לא הכל זוכין לעסוק בתורה כראוי. ועל כן אמרו (יומא ע"ב:) זכה נעשית לו סם חיים וכו'. ועל כן אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע והוא על הדרך הנאמר בשם הרב האלהי **הבעל שם טוב** זצוקללה"ה זי"ע ועכ"י בפסוק (תהלים צ"ב ט') כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו. ותוכן דבריו כי ידוע (תיקוני זוהר קכ"ב:) אשר לית אתר פנוי מניה, ומלכותו בכל משלה (שם ק"ג, י"ט), ואפילו במקום תוקף הרע והסטרא אחרא אי אפשר שלא יהיה בו ניצוץ קדושה מאורו ברוך הוא המחיה אותו (שאם לא כן עשיתו רשות בפני עצמו ח"ו ואין עוד מלבדו כתיב (דברים ד', ל"ה)). ואך הקליפה לגודל הרע אשר שם המסבב את הניצוץ ההוא סביב סביב בבחינת (תהלים י"ב, ט') סביב רשעים יתהלכון. והניצוץ הוא שם מעט מן המעט קטן בתכלית ונחשב שם בבחינת מיתה עד עת קץ שרוח הטומאה יעבור מן הארץ. היא מתגברת על הקדושה כאשר תוכל ואומרת אני ואפסי עוד כנודע והכל בכח ניצוץ ה' המחיה אותה והבן. וזה הכל סיבה מאת ה' שיוצר אור ובורא רע בכדי להיטיב לבריותיו על ידי זה כמשל הזונה הנזכר בזוה"ק (תרומה קס"ג) שהרע יסית לאדם לעבור על רצונו ברוך הוא והאדם יהיה כופה תאותו לשם ה' ויקבל שכרו בתכלית הטובה. וכאשר יביט האדם אל זה כאשר יראה יצרו מסיתו לדבר רע להתעולל עלילות ברשע, שכל זה כביכול הוא ה' בעצמו הנעלם שם ומכוון לטובתו שלא יפנה לבו אל הדבר ההוא בכדי לקבל טובה שלימה. הרי בזה בא לאהבה גמורה לאהבה את ה' תכלית אהבה. כשרואה צמצומי אלהינו ברוך הוא וברוך שמו להתצמצם בחושך וברע כזה לטובתו. הרי כל נפשו ונשמתו יתן אליו באהבה גמורה בראותו את פני ה' אביו שבשמים שמה, ופורש משם. וממילא כל בחינת הקליפה והרע אשר שם נכנע ונתבטל, וניצוץ אלהינו יתברך, מתעלה ועולה למעלה. וזה שאמר הכתוב כי הנה אויביך ה'. כלומר כל האויבים כל בחינת הרע והקליפות כביכול ה' בעצמו הוא בראם והוא המחיים עד עת קץ בכדי להיטיב לבריותיו על ידי זה. ובזה הנה אויבך יאבדו. כי כשנזכר האדם על זה תיכף מתאוה תאוה לה' אשר בדבר ההוא ומכניע את הרע תכלית ההכנעה.

והנה כל בחינת היחוד של שמע ישראל כתבנו במקומו. שאין פירוש שה' הוא אחד הוא לבד וכל העולם הוא נבדל ממנו. כי אם ה' אלהינו ה' אחד פירוש שאין בכל העולמות עליונים ותחתונים שפלים ורמים ואפילו בכל עומקי הקליפות והרע כי אם אחדותו יתברך, הוא בעצמו נעלם שם כוחו אורו שפעו וחיותו, לא זולת. והוא בחינת היחוד השלם באמת שאין בכל העולמות כולם כי אם אחד ממש הוא אלהינו ברוך הוא וברוך שמו המחיה ומהוה את כל הבריאה בכל יום תמיד ובכל רגע ורגע. ואלמלי יצוייר העדר

שפעו וחיותו מן כל הנמצאים שבעולם אף על רגע אחת היו כל העולמות כלא היו, והיו לאפס ואין. ואך לעולם דברו הטוב שדיבר בראש הבריאה בהוייתם יהי רקיע, יהי מאורות, תוצא הארץ, וכדומה, עד עתה הוא נצב בשמים וארץ וכל צבאם. ועל כן באמת אין עוד מלבדו כתיב כי אין בכל העולמות כי אם הוא בעצמו לא זולת והוא אמיתית היחוד. ובזה האדם מקבל על עצמו עול מלכות שמים להתיחד עצמו בכל פרטי אבריו וגידיו במחשבה ודיבור ומעשה ותנועותיו והרגשותיו לה' המיוחד שלא לצאת מרשות היחיד יחידו של עולם אף על רגע אף לחשוב במחשבה קלה לדבר הנוגע חוץ מעבודתו יתברך או דבר הטפל לעבודתו. כי אין בעולם חוץ מאחדותו ולית אתר פנוי מניה. רק שכביכול הוא מתעטף גם ברע כביכול בכדי להיטיב לבריותיו על ידי זה כאשר יביט האדם אל זה שאין שם כי אם אלהינו יתברך הַמְצַוֶּה שלא לפנות לשם אדרבה לברוח בתכלית הבריחה.

ואפשר עבור זה אמרו חז"ל (מובא ברש"י קדושים כ', כ"ו) אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר אלא אפשי ומה אעשה. ולכאורה מה איכפת לן אם האדם לא יתאוה כלל לבשר חזיר וכדומה. ואמנם כי אם האדם יגנה ויבזה את זאת בתכלית הביזוי בלבו לומר שהוא מבוזה מצד עצמו לא מצד צווית האל ברוך הוא. בזה הרי ח"ו ח"ו מראה בזה כאילו אין שם ניצוץ הקדוש המחיהו כי אין שייך ביזוי לניצוץ הקדוש ח"ו ועושהו ח"ו רשות בפני עצמו. ועל כן צריך לומר אפשי בבשר חזיר כי הרי שם יש גם כן ניצוץ קדוש ומה אעשה שהקב"ה גזר עלי וכו'. כלומר הרי אלהינו בעצמו הנעטף שם הוא בעצמו גזר עלי וצונו שלא לאוכלו.

וזה אומרם ז"ל ואם לאו יקרא קריאת שמע, ויראה שם אחדותו יתברך בכל הנמצאים. ובדבר הזה שיצרו מתגבר עליו לעשותו שם כביכול ה' בעצמו ומכוון לטובתו שלא יפנה לבו אל הדבר ההוא בכדי לקבל טובה שלימה והנה אויביך ה' ובזה ודאי הנה אויביך יאבדו. כי בזה מוסיף אהבה על אהבה ודביקות על דביקות בה' אלהיו בראותו את פני אביו שבשמים בדברים האלה וכמה וכמה מתלבטת השכינה הקדושה בשבילו להתעטף בדברים האלה לטובתו. ומתגבר על יצרו ועושה רצון יוצרו.

ואמנם אם לבו לב האבן למו ואינו נכנע אף בזה. להיותו נשקע בתאוות האלה עד שקשה לו להתדבק בה באהבה בתורה ובקריאת שמע. אז יזכור לו יום המיתה. והוא על פי משל למלך אחד שהיה לו בת יחידה וחביבה אצלו. ובת מלכים בודאי היא יפת תואר מאוד ומזגה רך וקלוש הכל בתכלית היופי. וכשרצה להשיאה לאיש אמר בדעתו אם אשיאה לבן מלכים אפשר לא יהיה יקרה נפש בתי בעיניו כל כך להיותו נכבד בעיניו

מאוד ולא יתן עיניו אליה להביט על כל הצטרכותה הנצרך לה לפי מזגה וטבעה הרך על כן אשיאה לבן כפר איש שדה ואצלו תהיה נכבדה ויקרה מאוד להיותו זוכה לישא בת מלך ויתן נפשו עליה יומם ולילה להביט על כל ענינה והצטרכותה יומם ולילה וימסור נפשו ונשמתו עליה בכל יכולתו ומאמצי כוחו. וכן עשה והשיאה לבן כפר וצוה לו עליה זה וזה תתן לה מזונתה בכל יום כי לא תסבול מזונות הגסים לגודל רכותה וזכותה. ובזה ובזה תלבישנה שלא תלבש בגדים עבים שלא תוכל בשרה לסבלם. ותשמרנה מכל דבר רע המזיק לה כי הלא בתי היא מזוככת בתכלית הזיכוך. והבטיח לו טובות רבות מאוד אם יעשה לה כן, ולהיפך אם לא יעשה יעניש אותו בעונשים קשים ומרים. ויהי כאשר לקח בן חקל הזה את בת המלך. אם עשה כדבר המלך ודאי טוב לו וטוב לבת המלך וכלום חסר מבית המלך והמלך מיטיב עמו בתכלית ההטבה כיד המלך. אבל אם בן כפר הזה שוכח מה יש לו בביתו וכי בת מלכים היא והוא הולך בשרירות לבו ואינו מביט עליה כלל אם אוכלת או לא ומה היא לובשת. והולך כמה ימים שאינה אוכלת כלל ולפעמים כשמזכיר את עצמו הוא מאכילה מאכלים עבים וגסים מלוכלכים בטיט ועפר ומעורב כל מיני צרורות ואבנים וכדומה ועל ידי זה מתקלקלין אבריה הפנימיים ומחמת הכאב והצער פניה משתנה לשחרות עד שלא ניכרה בחוצות אם היתה בת מלך מעולם וכמו כן מלבישה לבושים עבים גסים עד שהוא מגיעה ללבושי שק ולבדים הקשים עד שגם בשרה מבחוץ נתמקמק ונטשטש ואינו שומרה מדבר המזיק לה והיא נחלשת ומוכת במכות ופצעים מכל דברים הרעים בכל בשרה, ומכף רגל עד ראש אין בה מתום פצע וחבורה ומכה טריה. ויהי בהשמע הדבר הזה אל המלך. הנה עם כל זה המלך הוא הטוב בתכלית הטוב, אינו שולח אחריו בפתע פתאום להביאו אל המלך כי אם שולח אליו לאמר אשר בעוד ל' יום וכדומה יבוא אל המלך. ועל ידי כן הבן כפר הזה נותן אל לבו מה עשה עד הנה ומה יעשה לו על זה ומתחיל לרפאותה במעט מעט מן המכות והפצעים ומאכילה ומשקה בדברים היפים לה ושומרה מכל דבר רע ועושה לה חפצה ומלבישה לבושי כבוד ועושה לה פנים שוחקות קצת ומביאה לבית המלך למועד הקבועה קצת שש ושמח, ובזה חמת המלך שככה במקצת, ומחזירם אחר כך לביתם בכבוד כראוי. אבל אם יקרה זה פעם ושתים שזה יעשה לבתו כך. אז הנה המלך יחרה אפו למאוד. וישלח אחריהם בפתע פתאום ויביאם אליו ויראה את בתו והנה היא מוכה ופצוע פצע על פצע חבורה על חבורה מכה טריה, ואבריה הפנימים מקולקלין והיא נחלשת עד מאוד ומלובשת בלבושי שק. והמלך מתכעס ומתקצף על זה מאוד מאוד ותיכף מצוה לרופאים לרפאות את בתו בסממנים קשים ומרים מבפנים, ועושה לה מיני

רחיצות בסמים החריפים מבחוץ. ולבן כפר הזה ודאי עושין לו כראוי לו לאסרו במקום אשר אסורי המלך אסורים שם ולייסרו ולעניהו בענויים קשים ומרים בכל מיני מכות ופצעים ודברים הרעים עדי עד.

והנמשל מובן מאליו. כי בת המלך היא הנשמה הקדושה הניתנה באדם שהיא ברתא דמלכא בת מלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו הנכבד והנורא כאמור בזוה"ק (חלק ב', צ"ו:) בפסוק (שמות כ"א, ז') וכי ימכור איש את בתו דא נשמתא קדישא וכו'. ויפיה ותוארה וזכותה ודקותה אין להספר ולהאמר, וידוע לכל כראוי לדבר הנקרא בת מלך עולמים ברוך הוא. ולא נתנה ה' אלהינו לכל צבא השמים גם להמלאכים משרתי אל עליון ברוך הוא (כנודע שנשמות ישראל גבוהים מנשמות המלאכים) כי אם לגוף האדם אשר על הארץ גוש עפר מן האדמה. בכדי שעל ידי כך תיקר נפשה בעיני בן כפר איש שדה הלזה עפר הארץ. וצוה לו עליה לאמר לזונה בדברים הרכים ודקים למאוד הוא עסק התורה מה שאדם עוסק בתורה לשמה הוא מזון הנשמה ומאכלה והוא חיותה. ולהלבישה מלבושי כבוד זכים ונקיים הוא הרמ"ח מצוות עשה שהם לבושים על רמ"ח אברי הנשמה מראשה ועד רגלה (ועבודת התפילה ויחודי קריאת שמע הוא בחינת עונת הנשמה וכולם בכלל הוא שארה וכסותה ועונתה שאדם עושה לנשמתו ולא יגרע כתיב) ולשמרה מכל דבר רע ומזיק הוא השס"ה לא תעשה שהמה דברים הרעים המזיקין לנשמה. והזהיר לו אם תעשה הטוב כאשר אנכי מצוך ודאי יהיה טוב לך טוב לנשמתך ובאם לאו הרי כל מיני עונשים נגדך ליסרך על ככה עד מיצוי דם הנפש. ואם האדם עושה כראוי ודאי מה טוב לו בזה ובבא אבל אם הגוף מתחיל לילך בשרירות לבו הרע להתאות לתאותיו וחמדותיו, ומזון הנשמה שהוא עסק התורה נשכח מאתו על יום או יומים ויותר ויותר. ולפעמים כשלומד להאכילה את מזונה הרי מעורב עם כל מיני הבלים ושטותים להתפאר ולהתגאות ותיכף נגבה לבו כשלומד מעט מן מעט ותיכף נעשה למדן ומיוחס השנאוי בעיני ה' יותר מכל הדברים שבעולם כמאמר הכתוב (משלי ט"ז, ה') תועבת ה' כל גבה לב וחז"ל החמירו מאוד מאוד בזה ואמרו (סוטה ה'.) אין אני והוא יכול לדור וכדומה עין שם. הרי המזון מעורב בעפר וטיט וטינוף ואבנים הוא היצר הרע הנקרא אבן או סתם שלומד בלי מחשבה לשם ה' ובלתי אהבה ויראה בלא לב ולב. ובזה הוא המזון בלי טעם לא תואר לו ולא הדר ואין בו כח להחיות הנשמה כל כך במיטב. וכן הוא ממש במעשה המצוות שהם לבושי הנשמה. או שעושה אותם מעורב מכל מיני הבלים ושטותים ותאות היצר הרע, והרי כל הבגד הוא מטונף בטינוף ממש מסריח עד שאין בנשמה כח לסובלו כלל והוא גס ועב מתאוות המגושמים אשר בארץ המה והמה לבושי

שק ממש. או שנעשים כמצות אנשים מלומדה שלא לשם ה' באמת ובלי אהבה ויראה ולא פורחות לעילא. והלבושים המה כמו אבק פורח שלא יוכלו להגן מפני הקור והחום ואין בו די לכסותו אף אבר אחד מפני קטנותו במחשבה ובמעשה שעושהו במהירות מופלג ואינו מדקדק להיות בשלימות, ומכל שכן להיות מן המהדרין שיתנאה לפניו במצוות. וביותר ויותר שאינו משמרה מכל דבר רע שעובר על עבירות האמורין בתורה. וידוע אומרם ז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין ר"א קשורה בו ככלב וכו'. והכל מורה על אחיזת הרע והקליפות וכל דברים הרעים בהנשמה, ומריעין לה והיא מוכת במכות ופצעים רבים מהם שאינה יכולה לסובלם עליה כלל. והמלך הקב"ה וברוך שמו הנה עם כל זה הוא הטוב והמיטיב ובתחילה מודיע להאדם שעתיד להביא אותו לפניו לראות מה עשה בבתו. והוא בכל שנה ושנה ביום הזכרון יום ראש השנה שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון. ועת הזה ידוע לאדם שעתיד לעמוד לפניו בראש השנה ואם בעל שכל הוא יראה בימים הקודמים לתקן הנשמה קצת להאיר אל עבר פניה להברותה מעט מעט באברים הפנימים בעסק התורה כראוי כאשר יוכל ולהלבישה לבושי כבוד במצוות ומעשים טובים לעשות לה קצת תואר והדרת פנים לבוא אל המלך. ואמנם אם האדם אינו משים לב על זה הנה ח"ו פתאום יבוא אידו והוא נקרא לבוא אל המלך בפתע פתאום ביום המיתה ואין שילטון ביום המות לומר כי יעשה עוד קצת תואר אל נשמתו. עבור כי פנה היום ונטו צללי ערב והוא מובל לקבר ויבוא ליתן דין וחשבון, ונשמתו ח"ו ניתנה בכף הקלע ביד החיצונים ומלאכי חבלה, ואחר כך ניתנה בגיהנם לשורפה באש ללבנה ולזכותה להשיבה אל חיק אביה כבראשונה. והגוף נידון לדורי דורות והיה לחרפה למשל ולשנינה בפני כל והיה דיראון לכל בשר.

וזה שאמרו כאן יזכור לו יום המיתה. פירוש שמא היום הוא יום המיתה שפתאום יהיה נחטף ונלכד במצודה כדג ויתחסס פיהו מלדבר, ויביאוהו אל המלך לראות מה עשה בבתו, וליתן דין וחשבון. ובזה ודאי אם לבו כלב האבן המס ימס ולא קמה עוד רוחו בזוכרו את הבושה הגדולה שיתבייש מלפני אביה שבשמים ובפני כל המלאכים ובפני כל העולמות הקדושים חוץ מהיסורין והענויים שיעברו על גופו ונשמתו. ובזה ודאי יתגבר על יצרו ולא יעבור על העבירה שמסיתו יצרו.

ועתה נבואה לביאור הכתובים בפרשה זו. ואמר כי תצא למלחמה על אויביך. למלחמה הלמד נקודה פתח המורה על דבר הידוע כלומר למלחמה הידוע מעולם הוא מלחמת היצר והתאוה שכל אדם מוכן למלחמה זו ואין נמלט ממנה. וחז"ל אמרו במלחמת הרשות הכתוב מדבר ולא מלחמת חובה. כי המלחמה הוא לכוף את עצמו להכניע

תאותו בדברי הרשות בדבר המותר לו כמאמרם ז"ל (יבמות כ'.) קדש עצמך במותר לך. כי אם לא יכפה את עצמו להכניע תאותו בדבר המותר ממילא ח"ו קרוב הוא שלא יתגבר על יצרו בדבר האסור כאמור בדברי חז"ל הנזכר (שבת ק"ה:) המשבר כלים וכו' המפזר מעותיו וכו' יהיה בעיניך כעובד עבודה זרה שכן אומנתו וכו' היום אומר לי עשה כך וכו' עד שעובד עבודה זרה. וכאשר כתבנו שהתאוה אף בדברי הרשות שורש אֶל אחר הוא, שאינו לה'. ועל כן עיקר המלחמה בדברי הרשות שבזה יצרו מסיתו מאוד לומר הרי מותר אתה בזה ומה לך לענות נפשך בחנם בלא דבר.

(**הגם** שבאמת לדעת הגאון, הרמב"ן, והרשב"ץ[30], ושאר גדולים המובאים בספר חרדים (מצוות עשה פרק ז') הוא מצות עשה דאורייתא לקדש עצמו במותר לו ממה דכתיב קדושים תהיו, שלא להשביע תאותו באכילה וביאות ושאר תענוגים המותרים. ולקדוש עליון הרמב"ם ז"ל אף שלא מנאה למצות עשה מיוחדת, כללו במצות עשה של והלכת בדרכיו שהוא לילך בדרכי ה' יתברך בכל היכולת מה הוא חנון ורחום וקדוש רב חסד צדיק גבור וכו' וכיוצא שקראוהו הנביאים להודיע שהן דרכי ה' יתברך וחייב לילך בהן בכל כוחו. וכן אף הוא יהיה חנון ורחום ארך אפים ולא יכעוס ולא יגבה לבו ויהיה עניו ביותר ויהיה קדוש וטהור לב ולא יתאוה ולא יקנא לשום דבר וישמח בחלקו ולא יהיה נבהל להון ויהיה רחום על כל מעשיו לא אכזרי ויגמול חסדים ויהיה גבור לכבוש את יצרו במאכל ומשתה וביאות ויהיה גבור בדיבורו שלא יוציא שום דיבור לבטלה וירבה בשתיקה ויהיה גבור בכל מעשיו שיהיו לשם שמים עיין בדבריו בהלכות דעות (פרק א' הלכה ו' ופרק ב' הלכה ד'). מכל מקום אין הכל יודעין כל כך מזה ונדמה להם שהורשה למלאות תאותו בהיתר כי הלא זה באבנתא דליבא תלוי ואין שני בני אדם שוין בזה. יש שיסתפק במעט בטבעו ומה שימלא תאותו ביותר מן המוכרח לו הרי הוא מותרות אצלו ומוזהר על זה בקדש עצמך. ויש שמה שזה מוזהר עליה בקידוש, אצלו הוא מוכרח גמור. ואין תחומין במעיים להזהיר לכל אדם עד פה תבא. כי אם באבנתא דליבא תלוי להבין באמת בכל מעשיו שיהיו לשם שמים. ועל כן ימצא היצר הרע בזה מאוד מאוד מקום לאדם לטעות בו. כי באמת הפרישות יותר מדאי עבירה הוא וחז"ל אמרו (בבא קמא צ"א.) בשביל שציער עצמו מן היין נקרא חוטא וצריך לכפר על הנפש והרמב"ם ז"ל כתב בזה (שם ריש פרק ג') וזה לשונו: שמא תאמר כו' ואתרחק לצד האחרון שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה כו' גם זו הדרך רעה היא ואסור לילך בה כו' כך אמרו חכמים (ירושלמי נדרים פרק ט' הלכה א') לא

[30] אולי צריך לגרוס הרשב"ג, כי בספר חרדים מביא זאת בשם רבי שלמה בן גבירול.

דייך מה שאסרה התורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים כו' ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו כו' אל תהי צדיק הרבה עד כאן. ועל כן באמת אין בזה כי אם אמיתיות לבב אנוש לעשות כל מעשיו לשם שמים שלא לשום צד הנאה ותאוה בעולם אבל הכל בשכל ובמוח להבין הנצרך לו לעבודת בוראו ויקרבנו לשמו יתברך והשאר ידחה הרחק כמטחוי קשת). ובזה ממילא תבין שהוא מלחמה גדולה מלחמה עזה ועצומה למאוד.

ועל כן במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שזו עיקר המלחמה ולא דברה תורה במתים במלחמת חובה מי שצריך ללחום עם יצרו לדבר עבירה ח"ו שיצרו מסיתו והוא צריך לעמוד נגדו והוא מלחמת חובה שבא על חטא הנקרא חטאת דמתרגמינן חובה, רק במלחמת הרשות והוא עיקר המלחמה כאמור. כי אם לא יהיה נזהר בזה ממילא ח"ו יבוא לתאות העבירה חלילה. ועל זה אמרו אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו שלא כיוונו חז"ל שיצטרך האדם לשית עצות בנפשו שלא יעבור עבירה בפועל ח"ו כי זה רשע גמור הוא ואינו נראה שאליו יאמרו חז"ל יעסוק בתורה או יקרא קריאת שמע כיון שהוא בבחינת זו שיצרו מתגבר עליו לעבור עבירה במזיד בשאט בנפש עד שיהיה לו שהות לעסוק בתורה בנתים ולקרוא קריאת שמע כי מי פתי יסור הנה שלא לפרוש מן העבירה אחר ישוב הדעת בזה קודם עוסקו בתורה. ולא כיוונו כי אם על תאות ההיתר כאמור שיצרו מסיתו להתאות תאוה ומראה לו דרכי ההיתר ודרכי ה' בתאוה זו. והוא באמת יודע אשר דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להיטיב. ועל זה צריך לעסוק בתורה ולקרוא קריאת שמע וכו'.

ולזה אמר הכתוב כאן שאם יוצא אדם למלחמה זו למלחמת הרשות. הנה אלה העצות שישים האדם בנפשו בכבישת מלחמה הזו. אחת, ונתנו ה' אלהיך בידך מורה על דביקות האדם בה' באמת בדביקות נפלא ביחוד עד שיהיה נקרא ה' אלהיו שלא יהיה עליו שום רשות אחר כי אם רשות ה' כמאמר חז"ל (הוריות י"א:) בפסוק (ויקרא ד', כ"ב) אשר נשיא וגו' מכל מצות ה' אלהיו ובבחינה זו היה הקב"ה מיחד שמו על האבות הקדושים אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' מפני שהיה לבבם שלם עם ה' אלהיהם עד שלא היה עליהם שום בחינה ורשות אחרת כלל וכלל כמאמר חז"ל (בבא בתרא י"ז.) שלושה לא שלט בהם יצר הרע אברהם יצחק וגו'. ועל כן נתיחד שמו עליהם לומר כי אין עליהם כי אם רשות שמו הקדוש לא זולת. ועל כן לא נתיחד שמו עליהם בחייהם כי אם במותם כי כל עוד שלא הוציאו כל ימי שני חייהם בדביקות ה' אלהיהם בלבד לא היה יוכל להתיחד שמו פן ח"ו ח"ו יטו לבבם על חוט השערה דקה מן הדקה כי על כל פנים היה בהם איזה בחירה במעט ולא יהיה נקרא בבחינת ה' אלהיו שאין עליו כי אם רשות ה' יתברך. ועל

כן נאמר גם לדוד (דברי הימים-א י"ז, ח') ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ ואמרו חז"ל כי גם בו לא שלט יצר הרע כאומרם ז"ל (שם) ויש אומרים אף דוד וכו'. ונסמך אל האבות במקצת לא כולו לפי ערך דביקותו בזה. שאין הכל מודים בזה שרק יש אומרים כן והבן.

ודביקת האדם בה' כולו בכלל לה' אלהיו, הוא רק על ידי עסק התורה. כי בכל המצות הגם שאדם נדבק בהן בה' לא נדבק כי אם האבר שנעשה בו המצוה כמו היד והראש במצות תפילין ונטילת לולב ורוב הגוף במצות ציצית וכדומה. אבל עסק התורה שהוא דביקות הבל פיהו סוד נשמתו שזה כל האדם וחיותו נדבק בה' אלהיו. שעל כן ותלמוד תורה כנגד כולם כי כל המצות המה באבר פרטי ובאברים המגושמים. וזה הוא בנשמת האדם וחיותו ברוחניות. ולזה אמר ונתנו ה' אלהיך בידך כשתזכה להתדבק בה' בשלימות עד שיהיה ה' אלהיך הוא ולא אחר. והוא על ידי עסק התורה להתדבק כל פנימיות חיותו ונשמתו אל אורו ברוך הוא המתיחד בהתורה, אז בזה ונתנו בידך. והוא עצה הראשונה שיעסוק בתורה ועל ידי זה יכניע תאות לבו ויתגבר על יצרו במלחמת הרשות. ואם נצחו מוטב. ואם לאו, למדה התורה דרך ארץ בעצה השניה שיקרא קריאת שמע והוא אמרו ושבית שביו על דרך האמור למעלה בכוונת קריאת שמע בזה, שהוא להכיר יחודו ואחדותו יתברך כביכול בכל דברים הרעים ובכל התאוות שגם שם נצמצם ניצוץ אלהותו יתברך להחיותו בכדי להיטיב לבריותיו וכביכול כביכול מסר הקב"ה את עצמו בבית השבי מדור הקליפה ומציץ מבין החרכים אל האדם לומר מתי יבוא איש נלבב אוהבי למסור נפשו עלי להמעיט הנאותיו ותאותיו שבזה יכנע הרע ויעלה הניצוץ אלהות מבחינת הבור להשיבו על חיק אביו שבשמים להדביק החלק אל הכלל. ולזה אמר ושבית ושביו שהיה די לומר ושביתו לבד, והבן. ואמנם שביו דוקא, שכביכול הוא בשבי ואתה צריך לשבותו משם אליך. כי הניצוץ הקדוש הזה הוא מתדבק בהאדם והוא ניצוץ אלהות ומסייעו לעבודה לקדושה וטהרה, ועל ידי האדם הוא מתעלה למעלה בעת עומדו לשרת את פני ה' אלהיו בתורה ותפילה ודביקות אל. ואחר כך חוזר אל האדם בסוד אורות המוחין העליונים להוסיף לו קדושה על קדושה וטהרה על טהרה וזה ושבית שביו והבן.

ואמנם אם עד אלה לא יוסר עבד לעבדים האיש הזה הנכנע תחת יצרו הרע, ויצרו מתגבר עליו ואין בכוחו לצאת מתחת ממשלתו. הנה עוד בה שלישיה לעורר היראה על עצמו יראת הבושה הגדולה והחרפה המאוסה שיהיה לו בבואו עם בת המלך היא נשמתו אשר בקרבו לחיק אביה, ואביה יראה השתנות תואר פניה, רוע מראיה ודקות בשרה,

חולשת גופה, ועבות בגדיה הגסים והנבזים לבושי שק, והמכות והפצעים שונים שבה פצע וחבורה ומכה טריה. אשר אין די לבאר רב הבושה והחרפה ועוצם הבזיון שיגיע לו אז עד שיהיה דיראון לכל בשר, חוץ מהיסורין והענויים קשים ומרים שיעברו עליו. וזה אומרו,

פסקה יא

וראית בשביה אשה יפת תואר. כלומר שתראה אשר אשת יפת תואר הניתן בך היא בשביה ובצרה גדולה. וחז"ל (קידושין כ"א:) דקדקו במלת אשת שלכאורה מיותר והיה די באומרו יפת תואר לבד ואמרו אפילו אשת איש. והוא דברינו כי היא אשה הנישאת לאיש. ויפת תואר בודאי בת מלך המלכים ברוך הוא, והיא בשביה שושנה בין החוחים. כי כל תאוה רעה ומכל שכן עבירה רעה הוא לה סילון ממאיר וקוץ מכאוב, ואנה יוליך חרפתו ובשתו וכלימתו. ופן היום יהיה נקרא לבוא אל המלך מקץ היות לה כל הצרות והיסורין האלה, ואז וחשקת בה ולקחת לך לאשה בהזכר לו יום המיתה.

בדברים האלה אז יכנע לבבו הערל ויתגבר על יצרו ויחשק בבת מלכים אשר בו לקחת לו לאשה לעבדה ולשמרה לפקח על כל עסקיה וצרכיה כהלכות גוברין יהודאין דפלחין וזנין ומוקרין ומפרנסין וכו' ושארה כסותה ועונתה לא יגרע בתורה ותפילה ומעשים טובים ובעיקר שמירתה מכל בחינת המזיקין הבא על ידי מילוי התאוה והחמדה בדבר ההיתר כאמור. וזה,

פסקה יב

והבאתה אל תוך ביתך. כלומר לאספה אל הבית להגן עליה מפני הקור והחום להקיפה במחיצה וגדר סביב סביב. והכל משל אל השמירה הנזכר מן התאוה והחמדה ולעשות לה עוד גדרים וסייגים שלא יקרב זר אליה. ואז וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה. נודע מדברי הרב ז"ל (בכוונת גילוח הראש ותיקון הצפרנים בערב שבת קודש) ששערות הראש מורים אל הדינים, ובהצפרנים שם יש אחיזה אל הסטרא אחרא וכו'. ועל כן בזה וגילחה את ראשה להסיר הדינים מעליה ועשתה את צפרניה עשיה מלשון תיקון הוא כידוע ממאמר הכתוב (בראשית י"ח, ח') ואת בן הבקר אשר עשה. לתקן בחינת הצפרנים שלא ינקו החצונים משם. ואל תתמה ממה שלא נאמר להסיר הצפרנים כי הנה באמת לבושי אדם הראשון קודם החטא לבושי ציפורן היו ועיין בזוה"ק (שמות ר"ח:) ותבין. וזה הכל תקוני גופה הוא להסיר מעליה בחינת אחיזת החיצונים להאיר עליה אורות המוחין אורות הפנימים. ואחר כך,

פסקה יג

והסירה את שמלת שביה מעליה. הן המה לבושי שק הנזכרים הנמשכים מבחינת הקליפות מארבע מאות איש שהלכו עם עשו חושבן שק. עתה תסירם מעליה בכדי שיוכל להאיר אליה אורות המקיפים מבחוץ. כי תיכף בהסתלק הקליפה מאיר אור הקדושה הן בפנים הן בחוץ כי אור הקדושה מוכן תמיד ומזומן לשרות על נשמת האדם ואין העיכוב כי אם כששורה עליה ח"ו אחיזת החיצונים אז הקב"ה עוצם עיניו מראות ברע ואין אדם העליון דר עם נחש בכפיפה אבל בהסתלק אחיזתם תיכף שורה אור הקדושה אורות פנימים ומקיפים. ואחר כך וישבה בביתך ואמרו חז"ל (ספרי כאן) בבית שהוא משתמש בו וכו'. רומז לדברינו כי בכל הדברים שהוא משתמש בהן גם בדברי הרשות שהוא משתמש בהן לצורכו תהיה נגד עיניו נכנס ורואה בה יוצא ורואה באופן שכל מעשיו יהיו לשם שמים בבחינת (משלי י"ג, כ"ה) צדיק אוכל לשובע נפשו. להשביע נפשו ונשמתו מכל הבחינות שבעולם הכל רק למעלה ולא למען תאות גופו.

ובכתה וגו'. הוא התשובה והחרטה הגמורה על העבר בבכי ובדמעה להרחיץ את צואת בנות ציון היקרים בדמעות העינים ותבכה על עזבה עד הנה את אביה דא קוב"ה ואת אמה דא כנסת ישראל כידוע. ירח ימים כי בכל הזמנת הקדושה צריך הזמנה קודם לה שלושים יום כעין אומרם ז"ל (פסחים ו'.) שואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלושים יום והוא הדין בכל יום טוב וכמו שכתבו הפוסקים (אורח חיים סימן תכ"ט). וכמו תשובת השנה בחודש אלול המוכן לתשובה טרם בא השנה החדשה. והטעם לזה כתבנו במקום אחר בבחינת הל' מעלות הידועים שהם ט"ו מעלות אחורנית להתרחק מהחטא וט"ו מעלות לעלות בקודש בכל מעלה ומעלה מעט יותר ואחר כך הוא ראוי והגון מוכן ומזומן לקבלת הקדושה והטהרה ברגל וכדומה. וזה אמרו ואחר כך תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה. הכל רומז אל עונת הנשמה שאדם צריך לתת אליה ביחודים הנפלאים הנוראים יחודי שמע ישראל והתפילה והעבודה שזה תכלית כל הבריאה וקץ כל מקוה לאור היחוד השלם והיתה לו לאשה ממש לתת לה כל צרכיה כאמור בתורה ותפילה ומעשים טובים. ואומר עוד הכתוב,

פסקה יד

והיה אם לא חפצת בה וגו'. כי נודע אשר אם ילכלך האדם את נשמתו בעבירות רעות עבירות החמורות שבתורה הרי ח"ו אחר מות האדם היא מסורה ונתונה ביד החיצונים (ואפשר גם בחייהם בבחינת רשעים בחייהם וכו') לעשות בה כרצונם וחפצם לענותה וליסרה בכל מיני יסורים ועניים קשים ומרים כמאמר אביגיל הנביאה לדוד (שמואל-א כ"ה, כ"ט) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. ואז צרתה צרה ואין ענויים גדולים

מזה. ואמנם כאשר לא יטנפנה בעבירות רעות הגם שיענה אותה מלתת לה מזון ומחיה ובגד ללבוש מתורה ומצוות. אף על פי כן לא תימסר ביד החיצונים רק שתבוא לשם עניה ודלה ערום ויחף. ולזה אמר הכתוב כי אם יתן האדם אל לבו כל הנזכר מיום המיתה מה שיעשה לו בבואו עם בתו של מלך לאביה. על כל פנים זה בודאי יפעל לו כי הגם שיקרה אשר והיה אם לא חפצת בה שלא תחפוץ בה לקחתה לאשה לזונה ולפרנסה לראות תמיד בתקנתה וטובתה. על כל פנים ושלחתה לנפשה. שתשלחנה לנפשה שלא תימסר ביד החיצונים. וזה ומכור לא תמכרנה בכסף שלא תמכר אותה אל הקליפות החיצונים בכסף אשר כוסף וחומד לעבירות רעות. לא תתעמר בה תחת אשר עניתה. כלומר לא די שענית אותה מלתת לה הצטרכותה. בלי מזון ומחיה ואין בגד. על כל פנים לא תשתמש בה למכרה למסרה ביד מבקשי נפשה לספותה ואוהבי רעתה (ואמר לשון לא תתעמר כי עמר הוא חושבן קרי והוא עיקרי נגעי בני אדם גם בני איש המוסרים בזה את נשמתם אל החיצונים. ועל כן לא תתעמר בה והבן):

פסקה יח

כי יהיה לאיש וגו'. לבאר פרשה הזו על דרך המוסר לבני אדם. יבואר על דרך מה שאמרתי על פסוק (תהלים קי"ב, א') אשרי איש ירא את ה' וגו'. ועוררו חז"ל (עבודה זרה י"ט.) אשרי איש ולא אשרי אשה. ואמנם הנה נודע ליודעי מדע (מדרש תהלים ט' פסוק כ"א) אשר בד' שמות נקרא האדם. אדם איש גבר אנוש. וענין השתנות שמותיו אלה הכל לפי מעשיו ופעולותיו. וכמאמר חז"ל (ברכות ז':) מאי רות אמר רבי יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות ומנא לן דשמא גרים דכתיב (תהלים מ"ו, ט') לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שַׁמּוֹת בארץ אל תקרי שַׁמּוֹת אלא שֵׁמוֹת וכו' עד כאן. והנך רואה מזה דשמא גרים להיות שם האדם נמשך אחר מעשיו.

והנה שם אנוש יורה על דרגה התחתונה הפחותה אשר בבני אדם. אלו האוכלים למעדנים נשמו בחוצות, רודפים כל ימיהם אחרי תאות גופם למלאות כריסם במאכל ומשתה. יחפשו אוכל למו מראשית שמנים הלומי יין. וזה דרכם כסל למו בכל ימיהם כסוס כפרד אין הבין. ונשכח מהם חומרי המקום שיצא משם ומחצב נשמתו מאין נלקחה וסופה לחזור שמה. כי אין דעתו לחזור וגבר עליו כח נפש הבהמיות שבו עד אשר עושה מעשה בהמה ממש לחשוב מחשבות יומם ולילה איך לצבות בטנו במטעמים שונים ושארי תאוות גופו בהפלגת מלבושים שונים, בגדים שלובש שחרית לא ילבש ערבית, ולשכון באהלי שן. ועל שם זה נקרא אנוש מלשון (בראשית מ"א, נ"א) כי נשני אלהים וגו'. כי אנוש הוא מכל טוב לא זכר אחריתו. ועל זה אמר הכתוב (תהלים ט', כ"א)

גוים אנוש המה סלה. כלומר כל הגוים אנושים הם כי אינם רודפים כל ימיהם רק אחר תאותם וחפצי גופם וזרמת סוסים זרמתם.

ואמנם בן אדם המתגבר במקצת על תאוותיו הרעים הללו הנזכרים ואינו רודף אחר התאוה והכבוד כבהמה ומסתפק באשר ימצא לו. הגם שעושה כל המעשים הללו שלא מחמת יראת ה' שנגע על פניו. כי אם בדרך טבע העולם יכיר ויבין שראוי להיות מותר אדם מן הבהמה שלא לאכול ולשתות עד אשר יהיה בטנו צבה ופניו אדום ושלא לרדוף אחרי שאר תאוות חפצי הגוף. הנה זה נקרא גבר שמתגבר קצת על התאוה הרע. ואולם לא זו הדרך ישכון אור אחרי שאינו מתכוון לשם ה' אלהיו ולא נכון לבו ללקט נתיב לאלהים לאל חי לאמר מתי אבוא וארא פני אלהים לעשות נחת רוח אליו במעשי.

ואכן שם האיש הנה הוא יורה על דרגה ובחינה ממוצעת בין אנוש וגבר, לאדם שהוא הדרגה העליונה מכולם, כאשר נבאר להלן. כי האיש נמצא בו היוד משם הוי"ה ברוך הוא ובכל מקום היוד מרמז על יחוד שמו יתברך בעשרה מאמרות שנברא העולם. והוא מורה על בחינת הטוב שבו אשר על ידי זה חשקה נפשו לדרוש בתורת אלהים ולשמור בריתו ועדותיו בכדי לקרב ולדבק נפשו לאור באור פני מלך חיים ולעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו. ונשאר בו עוד אותיות א"ש המורה על אש של היצר הרע אשר גם כן בקרבו המחממו ומבעירו להדיחו מן הדרך אשר צונו ה' אלהינו. ועליו אמרו חז"ל (עיין סוטה י"ז.) זכה איש לא זכה אש אכלתו וכו'. כי הוא בבחינת הממוצע בעמל אנוש אינימו שיצא מגדר האנוש להיות כל עמלו לפיהו. ועם אדם לא ינוגעו שעדיין לא בא לגדר האדם לעשות מעשהו בתמידות לאל עליון ברוך הוא כי אם בבחינת להט החרב המתהפכת מטב לביש ומביש לטב כמו שאיתא בזוה"ק (חלק א', רכ"א:) כנודע.

ואמנם בחינת שם האדם יורה על דרגה המובחרת העליונה שבכולן מלשון (ישעה י"ד, י"ד) אדמה לעליון. שכבר יצא לגמרי מהשלושה דברים התחתונים שדומה בהן לבהמה והוא הולך ומדבק עצמו בשלושה דברים שדומה למלאכי השרת כמאמר חז"ל (חגיגה ט"ז.) ומקיים כלל הגדול בתורה (המבואר בהגהת שולחן ערוך אורח חיים סימן א') שויתי ה' לנגדי תמיד שאינו דומה ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו והוא לפני מלך גדול ונורא. ונדמה לו תמיד שהוא יושב בהיכל המלך לשרתו ולברך בשמו באהבה ובאימה ופחד. ועל כן הוא דומה בזה לעליונים. ועליו נאמר (ויקרא א', ב') אדם כי יקריב מכם קרבן וגו'. פירוש כי זה נקרא אדם אשר יקריב קרבנו לה' שמקרב ומדבק את לבו ומחשבתו אליו יתברך בקירוב ודיבוק עצום בתשוקת וחמדת לבבו בלי שום תערובת ומחשבת פסול חלילה. ומיחד את לבבו ומחשבתו ודיבורו

ומעשיו וכל תנועותיו הנגלות והנסתרות ביחוד אליו יתברך באמת ובתמים בלי שום מסך המבדיל. ואז נקרא אדם דומה לעליונים שלא נמצא בו מחשבת פסול. וגם יאמר כי יקריב קרבן לה' כי כל כך תדבק מחשבתו ביראת ה' כל היום לחשוב מחשבות בגדולתו יתברך וחכמתו בכל ברואיו ואימתו ופחדו עליהם. בבחינת מוחין דגדלות להכנס על ידי זה ליראה ואהבה הפנימית באמת. ועל ידי זה יתעוררו המוחין העליונים היוצאין מן המחשבה הכלולים בשני אותיות ראשונים של שם הוי"ה ברוך הוא. ויכנסו להשפיע רוב ברכות ושובע שמחות בבחינת עליונות הנגלים כמשל הגוף הנגלה בערך המחשבה המסתתרת המכונים בשם אותיות ו"ה משמו הגדול יתברך ועל ידי זה נעשה שמו שלם ברוך הוא והוא היחוד האמיתי שבשביל זה נבראו כל העולמות מראש הבריאה עד סוף הדרגה התחתונה. וזה נקרא קרבן לה' שמקרב אותיות שמו יתברך אחת לאחת בקרוב עצום ונורא עד אשר יחדיו יהיו תמים להשפיע כל בחינת הטוב על כל הבריאה. ונודע לכל המבואר בזוה"ק (חלק ג', ע"ג.) כמה פעמים אורייתא וקודשא בריך הוא וישראל חד אינון. כי כשמו יתברך סתים וגליא כן התורה סתים וגליא. סתים באורות הנוראים הנפלאים הנעלמים בה משמותיו של הקב"ה וגליא בפקודין דעשה ולא תעשה הנעשים במעשה הנגליות. וכן ישראל צריכין להיות בבחינה הזו שיהיה עבודתן עבודה תמה מבית ומבחוץ שלבם ומחשבתם יהיו בו דבוקים באהבה ויראה האמיתיות בחיות הקודש רשפי אש שלהבת י"ה לשרתו ולעבדו בכלות נפשו לאלהים לאל חי ביחוד שמו הקדוש לעורר המוחין העליונים על ידי מחשבת לבו ומוחו וטוב כוונתו לשמו יתברך. ושם אומר שלא יראני אדם כי אם בהצנע לכת עם ה' אלהיך ממעמקי מורשי לבבו. ואחר כוונת הלב הזה הן הן הדברים הנגלים במעשה המתאחדים לאחד. ועל שם זה נקרא אדם דומה לעליונים בנסתר ונגלה סתים וגליא. וזה אומרו אדם כי יקריב מכם קרבן לה'.

ולזה כיוון נביא האמת אליהו ז"ל במאמרו (תנא דבי אליהו פרק כ"א) לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי וגו'. כי באמת עבודת האדם השלם בסתרו הוא הרבה יותר מגלויו. כי בגלוי אינו עושה כי אם המעשה הגופניות הנגלות מה שמתעטף בציצית ומניח תפילין וכדומה. או שמדבר דיבורים לשמו יתברך. וזאת אינו עבודת מעשר מן המעשר כעבודת הלב אשר באדם השלם בשעת עשיית המצוה בכפיית מחשבתו ולבו לאהבת שמו יתברך וליראתו וליחד המעשה אליו לבדו יתברך שלא יתערב בו פניה דקה מן הדקה מחשבת חוץ. ואמנם כי לא כל אדם על בחינת זו כי אם לשרידים אשר ה' קורא. ואולם כי על כל פנים אין כל אדם נקי מזה בכלל. וחלילה לו לעשות מעשהו במצות ה' אשר תעשינה במעשה הגופניות לבד בלי מחשבת לבו לאהבה ויראה כאשר

יוכל שאת לערך חפצו בזה וזכות נשמתו. כי כל מצוה דלא אתעבידת בדחילו ורחימו דמאריה לא פרחת לעילא (תיקוני זוהר כ"ה:) והוא ממש כגוף בלא נשמה כאשר הארכנו מזה כמה לפעמים בחיבור זה. ועל כל פנים צריך להיות סתרו כגלויו שיעבוד במחשבת לבו כאשר במעשה בגלוי ולא שיעשה מעשהו בחוץ לבד ולא יביא מדמה אל הקודש פנימה שאז פיגול הוא לא ירצה כאמור. וזה אומרו לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי. כלומר על כל פנים אל זה יביט האדם להיות סתרו כגלויו. ולהיות תחילה דובר אמת בלבבו ואחר כך וישכם ויאמר. שלא יאמר אמריו שלא בהשכל לבו. כי אם אחר כוונת הלב הן הן הדברים הנקנים באמירה.

ואפשר לזה ירמוז הכתוב אלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים וגו'. כי חז"ל אמרו (בראשית רבה ל', ה') נח לעליונים נח לתחתונים וכו' ורמזו על בחינה הזו כי זה כל האדם שצריך להיות תחילה נח לשמים בסתר מעומק מורשי לבבו באמת. ואחר כך נח לבריות במעשה הנגלות שהכל רואין. וכשכן עושה אז נקרא צדיק תמים. כי הוא תמים במעשיו תוכו כברו. והן נודע אשר עיקר תולדותיהם של צדיקים הם המעשים טובים. ולזה רמז הכתוב אלה תולדות נח וגו'. כלומר שכל תולדותיו המה המעשים טובים שלו, הכל היה בבחינת נח נח. נח לשמים ונח לבריות. כמעשהו בחוץ כך מעשהו בפנים. (ואפשר כי גם התולדות הגשמיים שלו המה בניו שהוליד, הכל היה בבחינה זו בסתר לשמו יתברך כבגלוי) ועל כן הוא צדיק תמים, תמים במעשיו כאמור. (וירמוז עוד אלה תולדות נח. כי נודע שמדות העליונים המכונים על שם הנגלים כדמיון הגוף הנזכר למעלה, נרמזים בבחינת ששה קצוות. וכל קצה נכלל מכולם. ונקראים "אלה" על שם ו' פעמים ו' העולה מן הקצה אל הקצה. והנה הששה קצוות הללו מורים בלב האדם על כללות ששת המדות הנקבעים בלב שהם אהבה ויראה והתפארת וכו' שהם נגד ששה סדרי משנה ששם הבחירה בין טמא וטהור כשר ופסול איסור והיתר. והאדם צריך לבחור בטוב ליחד המדות הללו אליו יתברך לאהוב את הכשר והטהור ולירא מהטמא ופסול וכן בכל המדות. ולפי שנח ייחד לב לאביו שבשמים וגל אבן הנגף מבארו באר מים חיים, בבחינת נח נח כנאמר, ונתיחד בששה מדותיו שהם הששה קצוות לשמו יתברך. על כן נרמז בו אלה תולדות נח. שכל תולדות נח, הן המעשים טובים, והן התולדות ממש, הכל היה בבחינת "אלה" שייחד כל הששה קצוות לאחד להיות תמים יחדיו על ראשו בבחינת נח נח. נח לשמים, ונח לבריות, נייח לעילא, ונייח לתתא). ולזה ירמוז הכתוב (שיר השירים ב', י"ד) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדריגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך וגו'. כלומר אתה היה תחילה יונתי תמתי בחגוי הסלע בסתר המדריגה. בסתרי

מצפוני לבך היה תמים עמי ואחר כך הראיני את מראיך בגלוי השמיעני את קולך. כי אז קולך ערב ומראך נאוה.

ונחזור לענין, כי זה כל האדם ועל שם זה נקרא אדם שמדמה את עצמו אל התורה הקדושה בבחינת סתום וגליא. ועיקר עבודתו בדביקות מחשבתו ולבו ודיבורו ומעשיו וכל תנועותיו והרגשותיו הנגלות והנסתרות ביחוד באמת לשמו יתברך בלי שום מחשבת פסול חלילה וחלילה. ואין מעשהו בחוץ כי אם ביראת ה' כל היום. ואדם הזה כבר הוא נשמר מעצמו מכל בחינת התאות רעות וחמדות לא טובים. כי כל כח החיצונים וכח שלהם בטילין ומבוטלין ממנו לצד שהוא יושב בסתר עליון ומתלונן בצל שדי ואז ודאי נאמר עליו לא תירא מפחד לילה וגו' עד לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך.

ועל זה רמזו חז"ל (בבא מציעא י'.) ד' אמות של אדם קונות לו בכל מקום. כי לצד השראת שמו של מקום ברוך הוא עליו הנה כח אורו יתברך מתנוצץ עליו לארבע פנותיו בד' אמותיו מארבע אותיות שמו יתברך. ועל כן מצטרכים בהכרח כל כתות החיצונים להסתלק ולהתגרש מד' אמות הללו. ועל כן אמרו ד' אמות של אדם. כלומר במי שנקרא אדם, קונות לו ד' אמות הללו, וזר לא יקרב בהיכלו כי קדוש יאמר לו. ועל כן אמרו (ברכות ח'.) מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. כי הן הנה ד' אמות הללו ששורה בהם ד' אותיות שמו הגדול שנסקלו מאבן ונפנו ממכשול כמאמר הכתוב (ישעיה מ', ג') פנו דרך ה'. כי ד' אמות הללו הוא דרך ה' השראת שמו יתברך, וזר לא יקרב אליהם כי קודש הם. על כן אמרו קונות לו בכל מקום. פירוש אפילו ברשות הרבים הרומז אל מקום החיצונים הנקראים רשות הרבים שאינם חפיצים ברשות היחיד רשות יחידו של עולם ברוך הוא. מכל מקום בכל מקום הילוכו של אדם ובודאי אינו הולך בלא תורה ובלא תפילה, קונות לו ד' אמות הללו, שהחיצונים מסתלקין ובורחין מהם, והם להקב"ה בלבד.

ואולי לזה אמר פרעה למשה ולאהרן (שמות ח', כ"א) לכו זבחו לאלהיכם בארץ. כלומר כי הנה קדושתכם גדלה למעלה להשכיל ותוכלו להשרות קדושת שמו יתברך גם בארץ שיהיה בה מקום פנוי אליו יתברך לעובדו שם (ואפשר רמז לו כי גם בארץ עצמה תעשו זביחה לזבוח הרע והקליפה משם). ואולם משה אמר לו (שם שם, כ"ה) הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם וגו'. כי לצד שגדלה מאוד טומאתה ערות הארץ ומלאה קליפות וגלולים בגלוי לעין כל ובמקום דשכיחא היזקא שאני כמאמר חז"ל (ברכות ג':), כי במקום שניתן רשות למשחית אינו מבחין וכו' (בבא קמא ס'.). ולא כן במדבר הגם שגם שם הרגיעה

שידה כמאמר הכתוב (ישעיה כ"ד, י"ב) ושאיה יוכת שער. מכל מקום כיון שעובדיהם אינם שם לא תוגדל כוחן כל כך ויוכרחו להיכנע על ידי האדם ששורה שמו יתברך עליו. והנה האדם הזוכה לזה ודאי אשרי לו ואשרי חלקו שזכה לזה שרעה לא תאונה אליו ונגע לא יקרב באהלו.

ואמנם מי שאינו על בחינה הזו והוא בגדר האיש הנזכר בבחינת להט החרב המתהפכת מטב לביש, ומביש לטב. כי פעמים יוגבר בו כח הנשמה עד אשר יתאוה ויחשוק במאוד לתורה ולתפילה ולמעשים טובים לעשות נחת רוח לפניו. ולפעמים כאשר יבוא לעסוק בצרכי גופו ישכח מלחשוב מחשבת עבודת ה' וישמן ישורון ויבעט ח"ו ויתאוה להנאת גופו ותאותו בלבד. הנה זה צריך התגברות והתחזקות עד מאוד. כי אם לא יתגבר בכוחו תמיד על תאותיו אשר לא טובים יוכל ח"ו לירד לבאר שחת במעט מעט. כי זה דרכו של היצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר עשה כך וכו' עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והוא הולך ועובד כמאמר חז"ל (שבת ק"ה: ובזוה"ק אמור ק"ו.) על פסוק (תהלים פ"א, י') לא יהיה בך אל זר וגו'. ועל כן צריך תמיד לגבור כח הנשמה על ידי תורה ותפילה ומעשים טובים. וביותר ויותר העיקר צריך לשמור את עצמו בעומדו בחוץ בשווקים ורחובות על כל פנה להמציא טרף ביתו. שם תהיה יראתו יתברך על פניו בל יחטא בדברים המצויים שם מגזילה וגניבה ואונאה ומורה היתר לעצמו ועול במדה ומשקל ולשון הרע ורכילות ושקרים וחנופה וליצנות הן ותלמידיהן. ומכל שכן בעוסקו בצורכי גופו ממש במאכל ומשתה וזיווג וכדומה, לירא מאוד את פני ה' שלא ישקיע עצמו בתאוה קשה בחמדת לבו. ואז על ידי זה יוכל לבוא לגדר האדם להיות נשמר ממילא מכל עוון ופשע, ויפול מצדו אלף ורבבה מימינו.

וזה אומרו בכתוב הנזכר אשרי איש ירא את ה'. פירוש אשרי מי שהוא בגדר האיש שלא בא עדיין לכלל אדם. ושם הוא ירא את ה' שלא ימשיכוהו תאוותיו להטבילו בבור שחת חלילה. ומתחזק עצמו במאוד שמה באימה ופחד מהדר גאון שמו יתברך. ואז על ידי זה ודאי יבא לגדר אשר במצותיו חפץ מאוד שיחפוץ מאוד במצות ה' בגדר האדם הנזכר. ועל כן אמר מאד כי מאד אותיות אדם שיכנוס לכלל אדם השלם להדבק ביראת ה' כל היום. ואז ודאי הנה כן יבורך גבר ירא ה' אשר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך הון ועשור בביתו וגו' כל הברכות שמונה והולך כי ה' אתו ובכל אשר יפנה יצליח.

ולזה כיוון גם כן דוד המלך ע"ה בפתח ספרו (תהלים א', א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו'. כי הן אשוריו של איש שלא הגיע לגדר אדם והוא שומר עצמו במאוד שלא ילך ויעמוד וישב בין אנשים הסרים מאחרי ה'. כי אם בתורת ה' חפצו וגו' בכדי

להגביר כח נשמתו אשר בקרבו לבוא לגדר האדם. הנה זה שכרו שכל עשיותיו בחוץ הכל תעמודנה לפני ה' אחרי ששמרם מעצת רעים וחטאים. וזה אומרו והיה כעץ שתול וגו' ועליהו לא יבול. כלומר כי גם השומר לפרי יעמוד ולא יבול ולא יכמש. כי הכל נתקרב אל פני האדון הה' שעל ידיהם בא לכלל אדם כי יקריב מכם קרבן לה' כאמור. **והנה** נודע מה ששנו חז"ל (ברכות ה'.) לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה כו' אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה וכו' עד כאן. ועל פי זה נבוא לביאור הכתוב בפסוק שאנו עומדין בו. והוא כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. איש דייקא שאינו במדריגת אדם כי אם בחינת איש שנמצא בו שני דברים ההפכים כח הנשמה לעבודת ה' וכח תאות אש היצר הרע לעבירה. וכבר כתבנו שהמעשים של האיש יקרא בשם תולדותיו ובניו כמו שאיתא (בראשית רבה ל', ו') תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים וכן להיפך ברשעים תולדותיהם מעשיהם הרעים (כי כמו שבן האדם בא מכוחו כן מעשיו באים מכוחו) ועיקר המעשה הוא כח הרע המתאוה לדברים הרעים לעשותם. וזה אמרו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. כלומר שיהיה לו תאוות חזקות ומעשים רעים עד שהוא סר מן הדרך הטוב וממרה בו. איננו שומע בקול אביו ובקול אמו. כלומר כי הנה האיש הזה בעצמו אינו חפץ בזה אך שיצרו מתגבר עליו ואינו יכול להטותו הדרך והוא יקרא אב ואם לכח התאוה והמעשה ההוא (אחרי שהמה נקראים תולדותיו הבאים מכוחו) וכח הרע הזה אינו שומע בקולו מה שהוא חפץ לשמור דרך ה' ומתגבר עליו במאוד. ולזה אמרה התורה הנה תקנה הראשונה אשר ויסרו אותו. כי התורה הקדושה נקראת מוסר כאומרו (משלי ג', י"א) מוסר ה' בני אל תמאס ונאמר (שם ו', כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר. וזהו תקנה הראשונה שאמרו חז"ל יעסוק בתורה. ואם גם בזה ולא ישמע אליהם והוא הולך ומתגבר. לזה אמר הכתוב,

פסקה יט

ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו. כי נודע המבואר בזוה"ק (בלק קצ"ז:) והוציאו אותו אל זקני עירו וגו' אל זקני עירם ואל שער מקומם מבעי ליה וכו' אלא אל זקני עירו דא קודשא בריך הוא ואל שער מקומו דא כנסת ישראל. זקני עירו אלין יומין קדמאין יומין עתיקין סבי דכלא שער מקומו דא מוסף שבת וכו' עד כאן. והוא בחינת קריאת שמע כנודע ליודעים. והוא התקנה השניה שאמרו חז"ל יקרא קריאת שמע. והענין בזה להכניע יצרו בקריאת שמע יותר מבשאר דברי תורה. כי הנה נודע למי שעיני שכל לו שכל מי שעושה מעשה קטנה או גדולה אף בדברי היתר שלא

לשמו יתברך באמת הוא בחינת סטרא אחרא כלומר צד אחר שאינו לה' והוא בחינת עבודה זרה, עבודה שהיא זרה שאינה לה'. וכמאמר **הבעל שם טוב** זללה"ה זי"ע בפסוק (דברים י"א, ט"ז) וסרתם ועבדתם אלהים אחרים. כלומר מיד כשתסורו מן הדרך הטוב לעשות דבר במחשבה ודיבור ומעשה שלא לשם ה' הרי תיכף ועבדתם אלהים אחרים. כי רק לזה נברא האדם ליחד כל הדברים הנמצאים בעולם עם מחשבתו ודיבורו ומעשיו הכל לשם ה' בלבד באמת ובתמים. כי אין דבר בעולם יוצא מיחודו ואחדותו יתברך. והעושה דבר שלא לשם ה' הרי מפריד הדבר הזה מיחודו יתברך ח"ו ונרגן מפריד אלוף שמפריד אלופו של עולם מדבר הזה, ושורה עליו בחינת הסטרא אחרא ח"ו. רק אם הדבר הזה על כל פנים טפל למצוה יוכל אחר כך להתקרב כשיעשה המצוה.

אבל לא זה הדרך ישכון אור במי שחפץ לעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו כי על כל פנים בשעה הזו ריחק את עצמו ואת הדבר ההוא ועמד בשדה אחר ח"ו. כי אם האדם צריך בכל רגע ורגע שלא לזוז מיחודו יתברך אף על רגע בכדי שלא ילך חוצה ויהיה ח"ו כעין כופר באחדותו יתברך. והוא בחינת קריאת שמע שעיקרה הוא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. כלומר שם הוי"ה ברוך הוא אשר היה והוה ויהיה ומהוה את כל מראש הבריאה עד סוף כל המדרגות. הנה הוא אחד בתכלית היחוד שהכל מתאחדים באחדותו ואין דבר יוצא מאחדותו חלילה. והעושה דבר ואינו מיחדו לשם ה' הרי ח"ו מפריד הדבר ההוא מאחדותו יתברך ושורה עליו בחינת הרע והסטרא אחרא והוא בחינת אלהים אחרים. ועל כן נאמר בקריאת שמע וסרתם ועבדתם אלהים אחרים כאמור למעלה. כי זה כל ענין היחוד הנאמר בקריאת שמע ליחד את עצמו בכל אבריו וגידיו עם מחשבתו ודיבורו ומעשיו הכל אליו יתברך שלא להתפרד מאחדותו יתברך לעולם על רגע. ועל כן כשרואה אדם שיצרו מתגבר עליו זה תקנתו יקרא קריאת שמע ושם בעיניו יראה ולבבו יבין שכשעושה דבר בתאות גופו בכח הרע שבו אף בהיתר הרי הוא כאילו כופר בעיקר ח"ו. ומי מישראל ירצה להיות כופר בו חלילה הלא לשריפה ולחרב יתן את כל גופו ולא יכפור בו ח"ו. ועל ידי זה יכנע לבבו הערל ולא יתגבר עליו. ואולם אם גם בזאת לא יוסר ולא ישמע לקולם אומר הכתוב,

פסקה כ

ואמרו אל זקני עירו בנינו זה וגו' זולל וסובא. כלומר אם גם כשיקרא קריאת שמע הנקרא זקני עירו כנאמר יתחזק זה בתאותו הקשה והחזקה וירצה להיות זולל וסובא. אז הנה אין תקנה לזה אלא קבורה שיזכור לו יום המיתה ואולי בזה יכנע לבבו הערל. ולזה אמר,

פסקה כא

ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים ומת. כלומר שיזכור לו שסופו להסקל באבנים כי יעבוד עבודה זרה ממש כמאמר חז"ל הנזכר (שבת ק"ה:) המשבר כלים בחמתו וכו' יהיה בעיניך כאילו עובד עבודה זרה שכן דרכו של היצר הרע היום אומר לו עשה כך וכו' עד והוא הולך ועובד. כלומר כי מי שעושה דבר בתאותו לבד שאין בו שום דרך לעבודת ה' יהיה בעיניך כאילו עובד עבודה זרה וכאמור כי הוא בחינת ועבדתם אלהים אחרים. ואך עתה הוא רק כאילו עובד אבל סופו להיות עובד ממש. כיון שאין בידו להתגבר על תאותו וכח הרע שבו אם יאמר לו לעבוד עבודה זרה ילך ויעבוד. ועל כן זה יזכור אם רואה שיצרו מתגבר עליו במאוד ואין כוחו להתגבר עליו הרי סופו ודאי לעבוד עבודה זרה ואז ודאי ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים כי יחויב סקילה בזה. ובזה ודאי יכנע לבבו וישקוט מזעפו הרע. ואז ובערת הרע מקרבך כלומר כי על ידי זה ודאי תבער כח הרע והתאוה מקרבך כי יאמר בלבו למה אמות חייב מוטב שאחיה זכאי.

פרק כב

פסקה ח

כי תבנה בית חדש וגו'. כבר הנה דברינו אמורים בזה בחיבורנו (סידורו של שבת חלק שני דרוש הרביעי) באריכות ולא נכפיל כאן כי אם בשביל דבר שנתחדש בה. והוא בהיות אם בן האדם עושה כאשר ביארנו שם. שכאשר יבנה האדם בית לשבתו אינו משים לבבו כלל לתאות הנאת גופו שיש בזה כמו הישיבה וההנאה או להתפרנס בה וכדומה. כי אם אל זה יביט בעת הבית בהבנותו להיות אבן שלימה מסע נבנה לנסוע את ביתו לעבודתו יתברך לקיים בה מצות מזוזה או מצות מעקה ולהכניס אורחים אל ביתו ולעבוד שם עבודת ה' בתורה ובתפילה כראוי וכדומה. כי זה הוא העיקר בעיניו בהיותו יודע בטוב כי כל עיקר ביאתו לעולם הזה אינו כי אם בשביל לעובדו יתברך לעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו לא בשביל להרבות תאוותיו ולמלאות הנאתו בכל חפצי הגוף. ועל ידי זה עלו ונתעלו כל חפיצי הבנין האבנים והחול והסיד להיות טפלים למצוות ה' והוסר מהם בחינת הרע ושורה עליהם בחינת הטוב בבחינות שונות. או שהרע גם כן נהפך לטוב על דרך מאמר הכתוב (משלי ט"ז, ז') ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. או שנסתלק הרע לגמרי ונשאר רק טוב. ובין כך ובין כך אין דבר רע שורה מעתה על עציו ואבניו שבביתו וכמבואר בדברי הזוה"ק (תזריע נ'.) וזה לשונו: תא חזי כתיב (שמות ל"ה, כ"ו) וכל הנשים אשר נשא לבן וגו' בשעתא דהוו עבדין עבידתא הוו אמרין דא למקדשא דא לפרוכתא וכו' בגין דתשרי קדושה על ידייהו ואתקדש ההיא עבידתא וכו' ועל דא מאן

דבני בנין כד שארי למבני בעי לאדכרא בפומיה דהא לפולחנא דקודשא בריך הוא בני כו' וכדין סייעתא דשמיא שריא עלוי וקודשא בריך הוא זמין עליה קדושתא וכו' ואי לאו הא זמין לביתיה סטרא אחרא וכו' ומאן דדייר ביה יכיל לאתזקא דהא ההוא דירה רוח מסאבא שריא ביה וכו'. כי הנה נודע שבכל מקום ששורה בחינה הרע לא די שאין הברכה מצויה שם כי אם כל דברים הרעים יוצא מזה כי אין דבר טוב יוצא מהם. והם הנקראים נגעי בני אדם (שמואל-ב ז', י"ד). כי כל הנגעים שאדם רואה הכל מהם. ולזה אמר ולא תשים דמים בביתך. אם אתה עושה כן לבנות הבית בתחילה לשם ה' לקיים מצוותיו ברוך הוא אז לא תשים דמים בביתך כי אין מי שיזיק בביתו.

ואפשר לזה יאמר הכתוב (איוב ה', כ"ג) כי עם אבני השדה בריתך וגו'. כי הבונה ביתו בלא צדק ואינו מתכוון בו לשמו יתברך כי אם בשביל תאוותיו ומחמדיו הגופניות לנוח בו ולהתפאר בו בפני כל יודעיו ומכיריו ולהתגאות בו על הכל. על זה נאמר (חבקוק ב', י"א) אבן מקיר תזעק. כי האבן תזעק אליו נתנני בידי לא אוכל קום לצאת משורש הרע ולחסות בטוב. ואז יפול הנופל עוד יותר ויותר עבור מחשבתו הרעה אשר חשב לעשות. ואמנם אם מעשהו בטוב לשם ה'. נתקיים באבניה ויקם שדה עפרון תקומה היתה לו שיצא מכלל הדיוט ובא לכלל מלך המלכים ברוך הוא שהוא רשות המצוה. ואז עם אבני השדה בריתך שחיות הקדושה אשר שם מחזיק טובה לאיש ההוא על אשר הועלה ואשר הובא לחלק הטוב. ונתקיים בהם (תהלים קי"ח, כ"ב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה.

פסקה יא

כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. פירוש איש אשר לא יהיה טהור מצד עצמו מקודם זה יוכל לבוא לידי מקרה לילה. ולא כן איש הטהור מכל וכל. שלא יאונה לו כל עוון ונגע לא יקרב באהלו.

פסקה יז

זכור את אשר עשה לך עמלק וגו'. נתתי אל לבי לתור בחכמה להבין מה נשתנו הזכירות הללו שצונו הקב"ה לזכרם על הניסים ועל הנפלאות שעשה עמנו. ולא כן בנפלאות אחרות אשר הראנו. כי לא מצינו זכרון נפלאותיו אשר צונו כי אם במעשה עמלק וביציאת מצרים שנאמר בו (דברים ט"ז, ג') למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וגו' ובעצת בלק ובלעם שנאמר בהם (מיכה ו', ה') עמי זכור נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו' ולא כן צונו במלחמות סיחון ועוג הנראים יותר גדולים מאלו כי הנה ערשו ערש ברזל וגו' (דברים ג', י"א) או בכבישת ל"א מלכים, או במלחמות נחלי ארנון, ומפלת סנחרב, וכדומה, הלא דבר הוא. ועוד להבין עיקרן של דברים הללו למה נצטוינו לזכרם בכל עת.

ואמנם נודע וידוע לכל חכמי לב מה שנאמר בתורה הקדושה כמה פעמים בגאולת מצרים כי בחוזק יד הוציאך וגו'. ודבר זה קשה להולמו. וכי איזה דבר קשה לפני המקום ברוך הוא עד שיצטרך לעשותו בחוזק יד ובזרוע נטויה. הלא כל הגוים כאין נגדו כאפס ותוהו נחשבו לו ואין מעצור לה' להושיע ברב או במעט כשהיה במחנה אשור קפ"ה אלף ראשי גייסות כולן מלכים קשורים כתרים בראשיהם וקטן שבכולן היה שר על שני אלפים כמאמר חז"ל (ילקוט מלכים רמז ר"מ מובא ברש"י ישעיה ל"ז, ל"ו) שלח מלאכו אליהם ובשעה אחת וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים הם וגייסותיהם כדברי הכתוב (מלכים י"ט, ל"ה) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו'. ומפני מה לא נאמר חוזק יד על שום מלחמה כמו מלחמות סיחון ועוג וכדומה, רק על יציאת מצרים.

ואמנם האמת הוא, כי מה שהוצרך שם ליד החזקה ולרוב מופתי גבורתו שמה. לא מפני תוקף מצרים שלמטה מה שהיה המדינה קשה ואין עבד יכול לברוח (מכילתא יתרו י"ח, י"א). כי הן לא קצרה ידו מלהושיע ובדבר ה' הכל נעשה. ואולם הנה גודל קושי השעבוד והחושך הקשה שהיה במצרים לגופות ישראל שנשתעבדו בחומר ובלבנים בכל עבודתן שעבדו בהן בפרך. הכל היה עבור התגברות כוחות הטומאה והקליפה הקשה ערות מצרים על שורש נשמתן של ישראל. וישראל היו אז נכנסין במ"ט שערי טומאה עבור מעשיהם הרעים שהיו עובדין עבודה זרה כמאמר חז"ל (שמות רבה ט"ז, ב') בפסוק (שמות י"ב, כ"א) משכו וקחו לכם משכו ידיכם מעבודה זרה והתגבר כח הקליפה הנגדיות על בחינת הקדושה ולא הניח להתפשט אודות החסדים למטה כנודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל. וכאשר היה בשורש נשמתן, כן נעשה למטה פרעה הרשע שנאחז בשורש הקליפות ההם על ידי גילוליו וכשפיו השתעבד בגופות ישראל. ועל כן נעשה הגאולה בחצי הלילה במהירות רב ובפתע פתאום וכאשר היתה הצווי באכילת הפסח (שם שם, י"א) ככה תאכלו אותו מתניכם חגורים ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון וגו'. מה שאין כן בגאולה לעתיד כתיב (ישעיה נ"ב, י"ב) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון. כלומר לא כגאולת מצרים שהיה בחפזון רב ובמהירות גדול והוצרך הקב"ה לעבור במצרים בעצמו ובכבודו. כי כל כך הגדיל שם החושך והקליפה הקשה שלא היה כח בשום מלאך או שרף להגביר עצמו על הקליפה והכל עבור שקיעת נשמות בני ישראל בתוכה על ידי מעשיהם ולכן הוצרך בכבודו ובעצמו להאיר באורו הרב והנורא פתאום על שורש נשמת ישראל כדי להוציא את הנשמות ההם מתחת יד הטומאה החזקה. ונעשה בהשתנות גדול מכל העתים והזמנים. כי בכל הישועות שנעשה לישראל הכל צריך להיות על ידי חזרת ישראל בתשובה שלימה לפני המקום ויפנו לבבם אליו בכל עוז

ותעצומות ועל ידי כן מתרבה אור הקדושה על כח הקליפה וזאת במעט מעט בהדרגה אחר הדרגה עד אשר תתגבר כח הקדושה לגמרי על הקליפה ותוכנע הקליפה תחת הקדושה ועל ידי כן נעשה הישועה לישראל מיד מבקשי נפשיהם בישועת ה' עליהם. ולהיפוך מזה היתה הגאולה במצרים כי ישראל לא היו ראוין לגאולה כמאמר חז"ל (ילקוט רמז רל"ד בסופו) שהיה השטן מקטרג עליהם הללו עובדי עבודה זרה וכו'. ועוד שהאיר האורה פתאום באור גדול שלא כסדר הדרגות ממטה למעלה כנודע מכוונות. והכל היה כי אילו נתעכבו שם ישראל אף רגע לא היו יכולין לצאת משם לעולם ח"ו. כמאמרנו בסדר ההגדה ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין הרי אנו ובנינו וגו' כי היו נכנסין בשער הנו"ן של הטומאה ולא היתה תקומה למפלת שונאי ישראל ח"ו. והקב"ה ברוב חסדיו וברוב האהבה שאוהב את עמו. ולמען הקים את השבועה שנשבע לאבותינו האיר אור גדול בפתע פתאום ובמהירות גדול על שורש נשמת ישראל להוציאם מתחת יד הקליפה הקשה וממילא יצאו גם גופות ישראל מתחת יד פרעה. וזה הוא עיקר החוזק יד והזרוע נטויה שהיה במצרים עבור שלא היו ישראל ראוין אז לגאולה ועל כן היה שליטת הקליפות במאוד על נפשותיהם. והוא ברחמיו פסח על כל אלה וגאלם. והנה אם היו ישראל ראוין אז לגאולה. אז היתה הקליפה ההיא בטילה ומבוטלת לגמרי עד עולמי עד ולא יפקד ולא יזכר שמה עוד. ואולם עבור שיצאו בחפזון שלא בטוב מעשיהם נשארה הקליפה ההיא, ושולטת עדיין בנשמות ישראל לפי כוחה וערכה בכל זמן אשר תמצא לשלוט בהם לערך מעשיהם. ואמנם הן עם בני ישראל לא ינוחו ולא ישקוטו ותמיד עוסקים במצוות ה' יומם ולילה כל אחד לפי ערכו. ובזה הם גואלים את נפשותיהם במעט מעט בכל יום ויום מהקליפה ההיא. עד אשר תוציא בלעה מפיה על ידי מעשיהם של ישראל ואז יגאלו ישראל גאולה שלימה שאין אחריה עוד גלות לא בחפזון ולא במנוסה.

ולזה אמר הכתוב (תהלים פ"א י"א) אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים. ולא אמר אשר העליתיך כי מאי דהוה הוה. ואכן יציאת מצרים עד היום הוא שבכל יום נגאלים ישראל מהקליפה ההיא על ידי כשרון מעשיהם בעזרת ה' אלהיהם וזה אומרו המעלך מארץ מצרים לשון הוה שתמיד הוא גואלם. ועל כן אמרו חכמים (ברכות י"ב:) ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח שגם בימות המשיח נזכיר יציאת מצרים כי גאולתינו עתה היא גם מקליפות מצרים השולטת לפי כוחה. וזהו שאמרו שם לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שיעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו. כי עיקר הגלות עתה הוא משליטות קליפות כו'. ואך כי גם גלות מצרים לא זזה ממקומה.

וכמעשה ארץ מצרים הלזה נעשה במלחמת עמלק. כי הוא לא בא ללחום בגבורת אנשים בכלי קרב כי ידע את הנעשה מקרוב למצרים. רק בטח על קליפתו הקשה שהיה נאחז בה קליפה תקיפא עד מאוד וראה בכשפיו שאין ישראל זכאים באותה שעה לצאת נקי מתחת ידו כמאמר הכתוב (שמות י"ז, ח') ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ואמרו חז"ל (בכורות ה':) שריפו עצמן מדברי תורה. לולי משה רבינו ע"ה בכח תפילתו הזכה הרים קרן ישראל והיה כאשר ירים ידו וגבר ישראל. ועם כל זה לא ביטל הקליפה ההיא לגמרי. כמו שאמר הכתוב (שם שם, י"ג) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו שעשאום חלשים לא מתים ונשארה עוד קליפתו במעט לשלוט בנשמות ישראל ולהרע להם באשר תוכל.ואמנם המלחמה ההיא לא פסקה ותמיד כאשר ירים משה ידו וכמאמר חז"ל (ראש השנה כ"ט.) וכי ידיו של משה עושות מלחמה וכו' אלא כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים וגבר ישראל.

וכמעשה שניהם הללו הנזכרים, היתה עצת בלק ובלעם. שגם הם לא באו בכח וגבורה כי אם בגודל כשפיהם וקסמיהם ולולי ה' שהיה לנו אז לא היה נותר שריד לבית עשו. ואם היו ישראל זכאין אז כראוי, היה מתבטל כל כח הקליפה שבאו בכחה עד גמירא. ואך שלא היו זכאין כל כך ונשארה הקליפה. ועל כן היה לה עוד כח להשיא עצה להכשילם ולהרוג עם רב מישראל. ועד הנה לא הוסר זוהמתה מאתנו.

אשר על כן, על כל הדברים הנאמרים. באה אלינו המצוה הזאת לזכור שלושה זכרונות הללו בכדי שנראה ונעבוד בכל מאמצי כוחנו לסגל מצוות ומעשים טובים בכדי להוציא נשמותינו מעמקי הקליפות האלה לגאלינו גאולת עולם. ועיקר בירור הנשמה מהרע תלוי בלבו של אדם. כי כערך שהוא שובר ומכניע את לבו הקשה לב הזונה מלחמוד לעבירה רעה קטנה או גדולה. ולהכניע תאוה רעה וקשה אף בהיתר. כן הוא מכניע את שורש הקליפה אשר על שורש נשמתו ומברר הטוב מהרע כערך שמברר בלבו לבחור בטוב ולמאוס ברע.

וגם תועלת הזכירות הללו. שעל ידי הזכרון טוב שאנו מזכירין בפינו להודות לאל ההודאות על רוב חסדו וטובו ונפלאותיו אשר עשה עמנו ביצאת מצרים ומלחמת עמלק ובעצת בלק ובלעם. הנה הימים האלה נזכרים על העבר ונעשים ביום הזכרון להכניע שורשי הקליפות ההם. כי עקימת שפתינו מעשה הוא להיות נעשה מעין העשוי בימים ההם. ועל כן באה המצוה הזאת בעשה ולא תעשה. זכור, ולא תשכח. כי הזכירה היא בפה כמו שאמרו חז"ל (מגילה קי"ט:) בכדי שעל ידי הדיבור בפה יהיה נזכר ונעשה כמעשהו כמאמר חז"ל (שבת ק"מ.) מניין שהדיבור כמעשה וכו'. והלא תעשה הוא בלב

שלא לשכוח בלב את זה ויהיה נדמה שכבר עבר ובטל הקליפה ההיא. לא כן. כי אם לאמץ את לבבו לברר הטוב מן הרע שעל ידי זה יוציא הנשמות הקדושות מקליפות ההם כאמור ונאמר כאן לא תשכח. מזה יהיה נידון על השאר זכירות שלא לשכחם בלב. וזה הכל במלחמות האלה שעיקרם באו בתוקף הקליפה וישראל לא היו זכאים אז כל כך להכניעם לגמרי. ועל כן נשאר זכירתם עד הגאולה האמיתית. ולא כן בסיחון ועוג וסנחרב שהמה באו בכלי קרב ולא נשאר מהם מאומה. על כן נמחה זכורם מלהזכירם לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם.

פרק כו

פסקה א

והיה כי תבוא וגו' ולקחת מראשית וגו'. הנראה לבאר במקצת ענין מצוה זו הבאת בכורים לפני אלהינו ברוך הוא. והוא כי כבר ביארנו במקום אחר פירוש הכתוב (תהלים קי"ח, ט"ז) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. ולדקדק למה כפלו בשמים לומר השמים שמים ולא כן בארץ. ועוד צריך להבין כי הלא גם השמים נתן לבני אדם להנהותם מטובם כמו מאורות השמים שמאירין לבני אדם. וגם הנה כל חיותינו בארץ תלוי במטר השמים ואם לא היה הארץ למטר השמים תשתה מים היינו מתים ברעב ובצמא. ועל כל זה עיקר דבריו פלא הוא שאמר והארץ נתן לבני אדם וכי הותרה הרצועה לבני אדם לעשות בארץ כל חפצם לתאותם והנאתם. והלא כבר נאמר בתורה (דברים ל"א, כ') ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ח"ו ואומר (שם ל"ב, ט"ו) שמנת עבית כסית ויטש אלוה עשה וגו'. והוא בעצמו אמר לה' הארץ ומלואה וגו'. וכאשר הקשו חז"ל בזה (ברכות ל"ה.).

ואמנם הנה נודע אל כל חכמי לב מה שאמר הכתוב (משלי ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ. וענין חכמתו יתברך בארץ הוא כי ענין התהוות כל דבר ודבר אשר בעולם התחתון השפל הזה. בכולם הנה חצובים ונתונים בהם מחיות אור הקדושה של מעלה שהוא החיות הקדוש הניתן בו מאת האל ברוך הוא בעת התהוותו בעולם, והוא חיותו וקיומו תמיד על מצבו ומעמדו. ובחינת החיות הקדושה הלזה הוא. כי הנה ידוע אשר התורה הקדושה נקראת כלי אומנותו של הקב"ה שבה הביט וברא העולם כמאמר חז"ל (בראשית רבה א', א'). כי הלא אין דבר בעולם כי אם מעשרה מאמרות החקוקים וכתובים בתורתנו הקדושה שנאמר בה ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא וגו'. או תוצא הארץ וגו'. ובעשרה מאמרות הללו נברא כל הבריאה כולה מראשה ועד סופה בכללות מיני הבריאה. ואמנם פרטי מיני הבריאה שהם עד אין שיעור וערך. הכל מאותיות התורה הקדושה הנקראת

חכמה עלאה ששם כ"ב אותיות התורה והמה מצטרפים ומתחברים זה עם זה ברל"א שערים אשר ישתנה צירוף ויחוד אחד מחבירו פעמים רבות אין מספר ובכל פעם מתיחדים ומצטרפים אותיות אחרים וכל צירוף נעשה גוף אחר וענין אחר וגם כל אחד ואחד נעשה ונצטרף במילואו ומילוי דמילואו וגם בחילוק אותיות ותמורתם עד שנעשה כל אחד בפני עצמו גוף אחר וצירוף אחר. והם הם העולמות הקדושים הזכים והברורים שיצא ונעשה בכל צירוף אחר, וכל צירוף וצירוף מחיה עולמות רבות אין מספר לגדודיו.

והנה גדול ומהולל שמו יתברך שלא חיסר בעולמו כלום ומוציא במספר צבאיו. והוא שכל מספר ומספר בכל פרטי הצירופים מכל צירוף וצירוף בפני עצמו נעשה ונתהוה בארץ החיים כל מלואה שהיא נתמלאת במספר כולם להיות חיות וקדושת כל אחד נקבע בה בחיות רוחניות עליונים. והן המה נשמות כל אשר בארץ. למשל במספר וצירוף אותיות תי"ו אל"ף נו"ן ה"א נעשה ונתהוה תאנה בארץ. וכן חטה ושעורה וכל דבר אשר בארץ מהארז אשר בלבנון עד איזובי קיר. והכל נתהוה בכ"ב אתוון הללו הנובעין מחכמתו העליונה ששם בחינת התורה הקדושה (כי אורייתא מחכמה נפקית (זוה"ק חלק ב', פ"ה.). וקיומם בעולם כל ימי עמדם על הארץ הכל הוא מחיות האותיות האלו אשר נשרשו בארץ החיים הנקראת שכינה תתאה. כי ממנה תוצאות חיים לכל אשר בארץ. ועל זה אמרו חז"ל (בראשית רבה י', ו') אמר ר' סימון אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל הדא הוא דכתיב (איוב ל"ח, ל"ג) הידעת חוקות השמים אם תשים משטרו בארץ. והמזל הוא ענין החיות הקדושה אשר על ידי מספרו וצירופו נעשה ונתהוה עשב הלז בארץ. וכללות הצירופים האלה מצטרפים ונכללים בעשרה מאמרות המושרשים בבחינת החכמה המכונת על שם היו"ד שבשם הוי"ה ברוך הוא. והוא אומרו ה' בחכמה יסד ארץ, והבן.

וזה כל עבודתנו בכל ימינו אשר אנו חיים על האדמה להעלות כל צירוף וצירוף ואות ואות מאור הקדושה אשר בארץ התחתונה הלז, אל שורשה אשר בארץ החיים שכינה תתאה (כי עשי"ה גימטריא שכינה כנודע) כי האותיות הללו מתאוים לחזור למקום מחצבתם מקום אשר נלקחו משם, וכל מקור יקו למקורו. וכל עיקר בריאת העולם היה בשביל זה לדבק כל דבר בשורשו. ואז שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה. והיא נתעלת ויושבת בחיק אביה ואם הבנים שמחה. ושם חזרת כל דבר למקור שורשו כי משם נלקחו כאמור.

והוא אומרו השמים שמים לה'. כלומר הנה השמים הוא מעצמו שמים לה' שאינו צריך לעבודת בני אדם גם בני איש להעלותו לה'. כי לא נמצא בו גשמיות וחומריות

שיהיה צריך עבודה להיות תוכו אכל קליפתו זרק להעלות הפנימיות למעלה, כי קדוש הוא לאלהיו מבריאתו הראשונה. ולא כן הארץ ששמו יתברך בראהו בכוון על זה הדרך שיהיה אור הקדושה מתפשט בגשמיות וחומריות הארץ. בכדי לעבדה ולשמרה שישראל עם קדושו יטו לבבם לזה להכניע הגשמיות והרע על ידי כפיית הלב לשבירת התאוה. ולעבוד עבודתו במצוות ה' ומעשים טובים. ועל ידי זה יתעלה אור הקדושה וחיות הקודש מכל מקומות מושבותיהם בבחינת תוכו אכל קליפתו זרק. ועל כן והארץ נתן לבני אדם. כלומר והארץ שיהיה לה' זה נתן לבני אדם לעבדה במצוות עשה ולשמרה במצוות לא תעשה. וברוב עבודה בלב יוכלו לעשות שיהיה לה' הארץ ומלואה שיוכנע הגשמיות והרע מן הארץ ותהיה כליל לה' כשמי השמים ואז ישמחו השמים ותגל הארץ ביחד בשוה ויהי ה' אחד בשמים ובארץ.

וזה רמזה התורה בראש הבריאה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כי נודע המבואר בדברי התנא האלהי רשב"י (בתיקוני זוהר כמה פעמים) בראשית ב' ראשית וכו'. והוא רומז אל הנזכר. כי החכמה העליונה נקראת ראשית כמו שאמר הכתוב (תהלים קי"א, י') ראשית חכמה וגו' כי היא ראשית אור הגילוי במדות העליונות. לצד שאור כתר עליון ברוך הוא טמיר ונעלם במאוד ואורו גדול ונשא באין ערך ואי אפשר ליהנות מאורו לרוב גדולת זיוו המבהיק כי אם על ידי התלבשותו במדת החכמה העליונה ונרמז בא' שבבראשית. ועל כן החכמה נקראת ראשית, ראשית אור הגילוי. וגם אור מדת המלכות שכינתא תתאה נקראת ראשית כי היא הראשית ממטה למעלה, וגם היא נקראת חכמה תתאה. וכבר כתבנו שלזה היתה כוונת כל הבריאה כולה ליחד הב' ראשית הללו להיות לה' הארץ ומלואה להכניע הגשמיות והרע בכדי שיטהר ויתקדש עולם העשיה חושבן שכינה לעלות אל חיק אביה להתקדש בקודש להעלות אורותיה למקור מחצבתם בקודש. וזה אומרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כלומר בשביל ב' ראשית אלו ברא ה' כל הבריאה כולה לעובדו יתברך בזה בכדי שישפיע מטובו הגדול הרם ונשא לבריותיו ובזה יהיה השמים והארץ בשוה ביחד כולם לאל עליון וישמחו וירונו כי הקדישם לה' וינחם אל מחוז חפצם.

ובזה נבוא לביאור הכתובים. והוא אומרו,

פסקה ב

ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך. פירוש העיקר תקח מאור החיות הקודש אשר בהפרי, והוא הראשית פרי האדמה, שאורם וחיותם הוא מראשית חכמה, בחינת חכמה תתאה. והוא אומרו אשר תביא מארצך כי

הוא בא מארצך. העליונה ארץ החיים אשר ה' אלהיך נותן לך הוא החיות הקדושה אשר מאת ה'. לא גשמיות הפרי לבד בלי השכל ודעת מקור מקחם מאין. כי אם על זה תן דעתך על בחינה הקדושה אשר בהם. ושמת בטנא. הנה טנא הוא מספר ששים הרומז לששה קצוות אשר הוא בכללות עשר הוא ששים. כי התקרבות חיות הקודש צריך להיות כסדר הדרגות ממטה למעלה. ועל כן צריך להעלות ולחבר אור הראשית, שכינת עוזינו, אל בחינת התפארת הנרמז בו' קצוות ששת המדות הנוראים העליונים. והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם. כלומר שתקח הפירות עם הטנא. והעיקר בהשכל אל אורותיהם אשר בתוכם. להעלותם למקדש ה' ששם כללות השראת אור קדושת ה' והוא רומז להעלות האורות הללו מלמטה למעלה אל שכינת עוזינו וליחדה בתפארת על ידי הטנא. ועל כן עשירים היו מביאין אותן בקלתות של כסף ושל זהב כמאמר חז"ל (פרק ג' דבכורים משנה ח') כי שם בחינת התפארת לפאר לאלהינו בכל יכולתנו לכבוד מצוותיו ברוך הוא. ואחר כך,

פסקה ג

ובאת אל הכהן אשר יהיה וגו'. נודע אשר הכהן נאחז במדת החסד שהוא ראשית ששת המדות מלמעלה וכאשר נתיחדו האורות הקדושה בתפארת כנזכר ממילא המה מובאים עד בחינת החסד. רק שמשם צריך להעלותן למעלה למקור שורשם. והוא אומרו,

פסקה ד

ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' וגו'. כי הכהן שהוא נאחז במדת החסד היה צריך להעלותו למעלה. ועל כן הניף אותם הכהן כמאמר חז"ל (סוכה מ"ז: מובא ברש"י כאן) שהיו צריכים תנופה ביד כהן והניחם לפני מזבח ה'. רומז על העלתם למעלה אל השלוש הראשונות. כי מ"ז של מזבח רומז על חושבן הוי"ה ואהי"ה שהוא יחוד חכמה ובינה. והב"ח מורה על יו"ד שהיא בחינת כתר עליון שכל העשר כלולין בו, הנעלם למעלה ונגנז באור החכמה כאמור. והכל בכדי ליחד הב' ראשית הנאמרים ראשית שלמטה עד ראשית חכמה שלמעלה ושם נתיחדו כל העשר מדות העליונות הנוראים והנפלאים ביחודא שלים שהוא תכלית כל העבודות ותקות כל מקוה אל היחוד הזה.

והנה תכלית התענוג והנחת רוח המגיע לאלהינו יתברך שמו מעבודה הזו הוא, כי על ידי עבודה הזו ישפיע רוב ברכה ותענוג וכל השפעת הטוב לכל העולמות שלמעלה ושלמטה. כי כאשר שמו יתברך שולח ברכתו אל בריותיו והכל זיו אורו וחיות הקודש ונתברך הארץ ומלואה, וכשהאדם מחזיר החיות הלז אליו, נעשה החיות הקודש הזה בבחינת מיין נוקבין ונעשה אתערותא להוריד על ידי זה ברכתו הטוב בכפלי כפליים.

ואמנם ענין העלאת המיין נוקבין הזה להבינו, הנה הוא הכל תלוי בלבו של אדם באמת. והוא על דרך משל כשהאב נותן מתנה אל בנו. הנה אם בנו חכם הוא מבין מדעתו כי בחנם עשה עמו שאינו מחויב בחיוב לתת לו משלו. רק בטובה עשה עמו בחסד חנם לאהבתו אותו. ועל ידי זה ניתוסף אהבה בבנו הזה מול אביו ובא אליו באהבה ושמחה ומחזיק לו טובה על טובתו בלב שמח באמת. וכשרואה אביו את זאת ניתוסף בלבו אהבה על אהבה וחיבה על חיבה. והולך ונותן לו עוד ומוסיף לו בכל יום יותר ויותר, אחרי שרואה בבנו כי חביב וחשוק אליו מתנתו, ויודע שבטובה עושה עמו לא בגמול. מה שאין כן בבן מבישׁ. אם אביו נותן לו מתנה אינו חביב בעיניו כלל. כי נדמה לו שמגיע לו כהנה וכהנה והוא מחסרו מחיובו ואינו מחזיק טובה לאביו. ואפשר עוד יחרה אפו עליו מה שאין נותן לו כרצונו לרוב.

וכן הוא במתנת אלהינו יתברך שמו. כי מי שזוכה לברכת ה' ומקבל טובה מאתו יתברך. אם חכם הוא, יודע בנפשו כי שמו יתברך אינו חייב לו כלום. והכל מתת אלהים הוא ברוב חסדו ואמיתו. ועל כן הוא נותן הודאה במאוד על חלקו להודות לאל הטוב על כל הטוב. והודאה הזו היא העלאת המיין נוקבין שנעשה אחר החזרת אור הקדושה למעלה, ומזה נעשה אתערותא למעלה להשפיע לו כל בחינת שפע הטוב כאמור. ולזה אחר שהעלה הכהן אור הקדושה למעלה עד מקור שורשו ביחוד המדות העליונות. הנה עתה הגיע העת והעונה שהבעלים יתנו הודאה על חלקם להודות לאל הטוב על זיו ברכתו. ולזה אמרה התורה,

פסקה ה

וענית ואמרת לפני ה' אלהיך וגו'. היא היא בחינת ההודאה על הטובה מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ארמי אובד אבי וגו', עד ויביאנו אל מקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת וגו'. כי זה הוא כל בחינת ההודאה. כשהאדם יוצא מן המיצר אל המרחב כהארבעה שצריכין להודות. כאשר הארכנו בזה על פסוק מצות ומרורים יאכלוהו. שצריכין לזכור את המרירות בעת ההודאה בכדי שתהיה ההודאה בשמחה ובטוב לבב ביותר ויותר. ואז על ידי זה כאשר נתיחד היחוד הקדוש השלם על ידי העלאת הבירורין וההודיה לאל הטוב והמיטיב. אז הנה ודאי,

פסקה יא

ושמחת בכל הטוב וגו'. כי על ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות שלמעלה ושלמטה על כל בחינת הטובות הרוחניים והגשמיים ברוב חסדו וטובו בהצלחה וברכה וחיים עד העולם.

פסקה טז

היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו'. לכאורה יפלא אומרו היום הזה מצוך וכבר נצטוו במרה ובחורב מאז. ויבואר על דרך משל. במלך גדול שצוה לבנו יחידו לאמור בכל יום ויום תבוא לפני ביופי מופלג להדר הפנים והגוף בהידור וזיכוך רב ובבגדי כבוד ויקר למאוד זכים ונאים צחים ומלובנים בגדי משי ורקמה משובצים זהב ואבנים טובות היקרים המאירים המשמחים לב כל רואיהם. ובידך כלי שיר נפלא ויקר ותנגן ותשורר לפני בכמה מיני נגינות הנפלאים וערבים לשומעם. ולא אמר לו שום טעם למה הוא מצוהו לעשות ככה תמיד בכל יום לפניו. והנה כל זמן שהבן אוהב את אביו אהבה רבה מלב ונפש אהבה שאינה תלויה בדבר. הנה כן הוא עושה בכל יום ויום להקים דבר מלכו ואביו בכדי שיהיה לו תענוג ונחת רוח שעושה רצונו ככל אשר מצוהו והמלך כשהיה רואה אהבת בנו כן אליו בלבב שלם באמת שלא לשום תשלום גמול הוכפל בלבו אהבה על אהבה וחיבה על חיבה לבנו לאהבה אותו בכל לבבו ולתת לו תמיד כיד המלך ברוב גדולה ותענוג עד אין שיעור. והנה בן המלך הגם שראה אשר בשביל עבודה זו הוא מקבל טובה רבה וגדולה מאת המלך. אף על פי כן הוא לא שם לבו לכל זאת לעובדו בשביל כן. ותוגדל בקרבו אהבת אביו המלך לעשות רצונו יותר מכל הטובה שמקבל מאתו. גם אוהב המלך לא גילה לו טעם העבודה הזו שהיא בכדי שעל ידי זה יקבל הטובה מאתו. בכדי שלא למנוע תענוג המלך שמתענג במה שהבן עושה רצונו שלא על מנת לקבל פרס. וגם שלא למנוע טובת הבן בזה. כי בעשותו רק בשביל תענוג אביו יקבל הטובה בכפלי כפליים. ואמנם כאשר נתרבה במאוד גדולת הבן לעושר ולכבוד ויקר התחיל למעט קצת בעבודתו את המלך. כי רצה לענג את עצמו במאכליו ומשתיו ושינה וטיול עד שלא נשאר לו פנאי לעבודה. וממילא כאשר התחיל לקצר בעבודתו נפסקה קצת אהבת אביו מלבו. כי אוהב לראות את עצמו לא את פני אביו. והמתרשל בעבודה פעם אחת. אחת גוררת חברתה ומתרפה עצמו בכל יום יותר ויותר. וכשראה אוהב המלך את זאת אמר בלבו מעתה פן ח"ו יתבטל מכל וכל ונמצא בטל תענוג המלך ותענוג בנו ויאמר לי המלך איה אהבתך ותשוקתך בהיותך רואה כן ואין לך כאב עלי ולא על בני. על כן אמר לנפשו מוטב אודיע טעם העבודה לבן המלך איך שהוא רק בשביל טובתו ואולי על ידי זה יוחזר העטרה ליושנה וישמח האב ביוצאי חלציו והבן בהוריו. והלך והודיע להבן ואמר לו תדע מהות הציווי הזו הוא רק בשביל טובתך. כי למה יחפוץ המלך בדוקא שתתראה לפניו בכל יום בהדר יקר תפארתך ולנגן לפניו בכלי השיר ולשיר בשירים. הכי אין לפניו דברים כאלה בכל יום בלעדך. הלא כל יועציו וחכמיו ושרי המלוכה

עומדים לפניו תמיד מלובשים שריון בבגדי יקר ותפארת עד מאוד. ונמצא לפניו מנגנים ומשוררים בכל כלי שיר עד אין מספר שלא שמעתן אוזן מעולם. ולמה יחפוץ זאת מאתך דוקא. אם לא עבור שהוא חפץ מאוד בטובתך. וכשהוא רואה פניך מזוכך ומלובן ומיופה כל מיני יופי כראוי לבן המלך ומלובש בבגדי מלכות המלאים זיו ומפיקים נוגה מאבנים טובות היקרים המסולאים בפז הקבועים בהם ודברים האלה הם מרבים שמחה חדוה במאוד מאוד בלב הרואה אותם. הנה הוא נתמלא שמחה וחדוה בגילת ורנן בראות פניך בזיו הדר יקר תפארת הזה. ואחר כך אתה מתחיל לשורר ולנגן לפניו בכלי שיר שבידך ומזה מתרבה עוד שמחתו וחדותו ואהבתו אליך לאין קץ עד שמרוב שמחה הוא מברך אותך בכל הברכות. ונותן לך מתנות רבות גדולות ונפלאות בכל יום ויום יותר. וגוזר עליך גזירות טובות ישועות ונחמות ככל אשר תוכל שאת. וממילא על ידי זה הנה כל שרי המלך ויועציו וחכמיו וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחים לך וינשאוך מתנשא לכל לראש ויעטרוך זר תפארה אחרי ראותם חיבת אהבת המלך אליך לאין קץ. וכל ענין העבודה שצוך אביך להתראות לפניו בכל עת. אינו כי אם בשביל זה שעל ידך ישמח מלך ויתרבה חדותו ואהבתו אליך להיטיבך באחריתך. והנה הבן החכם כששומע כל זאת מאוהבו משים על לבו עד כמה גדלו חסדי אבי המלך וטובו ואהבתו אלי שעושה התפעלות רבות שונות בכדי שייטיב לי על ידיהם. ועל כן הנה כמים הפנים לפנים. על אחת כמה וכמה איך ראוי שתוגדל בלבי אהבת אבי וכאש תבער יער כלהבה תלהט הרים כן תוקד ותבער בקרבי אהבתי אליו באהבה עזה כרשפי אש. ושלא אכוון בשום פנים בעבודתי איזה דבר קטן וגדול לטובתי. כי אם רק למלאות רצונו הטוב לעשות לו תענוג ונחת רוח בכלות נפשי וכוחי ממש במה שאעשה רצונו כאשר צוני בטובו. וכן הוא עושה ועובד את אביו באהבה רבה שאין לה סוף ותכלה ומזה בודאי יש לו כל הטוב וברכה וחיים עד העולם מאת אביו עד בלי די.

והנמשל מובן מעצמו למבין. כי כל המצוות עשה ולא תעשה שצונו אלהינו יתברך שמו לא למענו יתברך עשה כל זאת. כי הוא יתברך שלם מכל צד ומכל פנה ואינו צריך לשום עבודה מזולתו וכמאמר הכתוב (איוב ל"ה, ז') אם צדקת מה תתן לו. וגם כל השירות והתשבחות שאנו אומרים לפניו הכי צריך הוא לתהילתינו. והלא כל מלאכי מעלה שרפים וחיות ואופני הקודש אראלים אישים תרשישים כולם עומדים תמיד לפניו מודים לשמו ויהללוהו בפיהם. גם שמים וארץ שמש וירח מזלות וכוכבים הילולו מרבים. ומה צריך לשבחינו. ואמנם כל התורה והמצוה הכל הוא למענינו. כי כל מצוות עשה הוא לעשות בזה לבושים נאים וזכים ויקרים לנשמותינו. וכל מצוות לא תעשה הוא

כי העובר על לא תעשה מלביש בזה את נשמתו לבושים שחורים לבושי שק כמאמר הכתוב (ישעיה נ', ג') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. ושמים רומז אל הנשמה שנלקחה מן השמים ואין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. על כן הזהירנו שלא לעשותם. ולעשות מצוותיו במצוות עשה להלבישה לבוש מלכות ולקשטה בכל מיני קישוטין נאים ולנקותה ולזכותה מכל כתם ולכלוך ובזה היא באה אל המלך מלך עולמים ברוך הוא. ושמו הגדול ברוך הוא כביכול מתמלא שמחה וחדוה רבה בראות אותה מהמרחק הגדול שנתרחקה מאתו. והיתה במדינה המלאה נחשים ועקרבים וקוצים וברקנים וטיט ורפש וכל מיני לכלוך ולבושיהם גסים ועבים שחורים ומטונפים והיא באתה לפניו שלימה בלי נשיכת שועל ונחש ועקיצת עקרב ונקיבת קוץ ודרדר. ופניה זך ויפה מנוקה מכל לכלוך וכתם ולבושיה בגדי יקר נאים ומתוקנים זכים ונקיים מלובן בתכלית הלובן. כי לגודל חפצה למלאות רצון שמו יתברך שתבוא לפניו. בכל עת שומרת על עצמה במאוד שלא תתערב בין אנשי המדינה ההיא לעשות כמעשיהם ח"ו. בכדי שלא תבוא אל המלך אשר לא כדת. ואז הנה שמו הנורא יתברך אומר לה (שיר השירים ז', ב'-ה') מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב וגו' עד אפך כמגדל הלבנון וגו'. (שם ד', ז') כלך יפה רעיתי ומום אין בך. ואז היא משוררת לפניו (שם א', ט"ז) הנך יפה דודי אף נעים וגו'. (שם ה', י'-ט"ו) דודי צח ואדום וגו' עד מראהו כלבנון בחור כארזים וגו'. ועל ידי זה מתרבה עוד חדוה ותענוג לפני אדון כל ברוך הוא, לאין קץ. ואז את כל אשר תאמר, ינתן לה. ושמו הגדול יתברך, מרבה ברכה וחדוה אהבה אחוה שלום וריעות ומשפיע אור גדול בכל העולמות ומשם על נשמות ישראל למעלה ולמטה בברכה רבה וגדולה עד תאות גבעות עולם.

ואמנם הנה בתחילה בעת מתן תורה הקדושה לא הודיע משה את זה לישראל שכל התורה והמצוה אינו כי אם בשבילם לטובתם. בכדי שיעשו הכל בשמחה ובטוב לבב לכבוד קונם וצורם בלבד לעשות רצונו שיהיה לו לנחת רוח שאמר ונעשה רצונו ובזה ירבו זכויותיהם ויכפל שכרם עד מאוד באין שיעור. ואך במשנה תורה סמוך למיתתו שהתחיל להוכיח את ישראל על כמה פעמים שמרו את דברו וראה שנפלו קצת ממדרגה זו להיות אהבת ה' תקוע בלבם בכל עוז לעובדו בכל לבב בכדי לעשות רצונו בלבד. אמר בלבו מוטב אודיעם שכל עיקר המצוה הוא רק בשביל טובתם. ואולי על ידי זה ישמרו התורה והמצוה בכל לבבם ונפשם באמת לשמו בראותם כמה השכינה מתלבטת בשבילם לאהבתם ונתן להם תורה ומצוות רק בכדי שעל ידי זה ייטיב להם ולבניהם אחריהם. ומי גבר יחיה ולא יכלה נפשו לאהבת ה' בראות אהבתו יתברך אליו כל כך.

והנה נודע מה שאמרו ז"ל (מגילה י"ח. ובראשית רבה ע"ט, ח') **בפסוק** (בראשית ל"ג, כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל הקב"ה קרא ליעקב אל אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים. והענין הוא להקרא ליעקב אלוה בתחתונים. כי כל ההשפעות החיים והברכות שירד אז לעולם אל כל התחתונים. הכל היה בצדקת יעקב מה שהמשיך הוא בשורש נשמתו על ידי צדקתו ומעשים טובים לא זולת. ועל כן נקרא אלוה בתחתונים לפי שקבלו כל חיותם והשפעתם על ידו. וזה היה גדולת כל האבות שנעשו מרכבה אליו יתברך ועל ידן נתמשך כל השפע החיים והברכה לעולם וכאשר נאמר לאברהם (שם י"ב, ג') ונברכו בך כל משפחות האדמה. ועל כן ייחד הקב"ה שמו הגדול עליהם אלהי אברהם, אלהי יצחק, ואלהי יעקב. להיות שעל ידם הורד השפעת אלהותו לקיים העולם להיות על ידם אלהי עולם. ואחר פטירתן מן העולם ייחד הקב"ה שמו על כללות ישראל אלהי ישראל לפי שגם הם בכללם על בחינה הזו שעל ידיהם יורד שפע החיים והברכה לעולם וכמו שאמרו חז"ל (יבמות ס"ג.) אפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכין אלא בשביל ישראל. ואפילו ספינות הבאות מגלייא לאספמייא אין מתברכין אלא בשביל ישראל. וכמבואר בזוה"ק (תרומה קנ"ב:) בזה הלשון: כמה זכאין אינון ישראל דקודשא בריך הוא אתרעי בהו וקריב לון לגבי מכל עמין ובגיניהון דישראל יהיב מזונא ושבעא לכל עלמא ואלמלא ישראל לא יהיב קודשא בריך הוא מזונא לעלמא. והכל סובב הולך על הדבר שביארנו כי כל התורה והמצוה אינה כי אם להתמלאות על ידיהם ברוב ברכה ושפע. ומהם יתמשך לכל העולמות.

ולזה אמר להם משה רבינו אוהב נאמן לשמו יתברך ולישראל בניו. היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה וגו' (דברים כ"ו, ט"ז). כלומר כי עד היום הזה לא רציתי להודיע אתכם זאת. כי רציתי שתעשו את שלכם מעצמכם לעובדו בכל לבב מאהבה למלאות רצונו. והן עתה רואני כי נפלתם קצת מבחינה זו לאהבה אותו מעצמכם. ועל כן הנני מודיע אתכם גודל האהבה שהוא אוהב אתכם. והיום הזה אני אומר לכם כי ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה וגו'. כלומר שכל עיקר הצווי שהוא מצוך לשמור חקיו אינו כי אם בשביל שיהיה ה' אלהיך. שכל בחינת הוי"ה המהוה את כל ונותן מחיה לכל, יהיה אלהיך בלבד. שכל ההשפעה הטובה ירד אליך הכל אשר לכל. ומידך תתמשך ותתחלק לכל התחתונים. והנך רואה בעיניך גודל האהבה והחיבה והחן והחסד שמצאת לפניו שלא צוך לעשות דבר כי אם בשביל טובתך ושמחתך ולהרבות גדולתך על פני העמים אשר תחת כל השמים שידעו כי מאתך הוא חיותם ומזונם. ואם הוא יתברך שמו רוצה כל כך בטובתך וגדולתך לרוב האהבה והחיבה שמשתוקק אליך להיטיבך.

על אחת כמה וכמה שתצמא נפשך ויכמה בשרך ותכלה נשמתך ברוב אהבה לאל עליון ברוך הוא הבוחר בעמו ישראל באהבה. ועל כן אחר שידעת זאת מהראוי אשר ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך באמת למען שמו באהבה ותתברך על ידיהם במאוד (כי אם תכוון להנאתך להתברך בהם לא תתברך כי עיקר הברכה באה ממצוה הנעשית למען שמו לריח ניחוח ולא כשלא נעשית כמצותה. והבן). ולזה גמר אומר לפרש להם יותר מפורש מה שכיוון באומרו ה' אלהיך. והוא אומרו (שם שם, י"ח-י"ט) וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו' ולתתך עליון על כל הגוים וגו'. כלומר כל עיקר כוונתו יתברך מה שבחר בך מכל העמים ונתן לך את תורתו ומצוותיו. הכל לטובתך שתהיה אתה הסגולה והעליון על כל העמים שכל הברכות והטובות ושפע החיים והשלום ירד אליך ותתברך בכל מעשה ידיך לרוב. ומידך יבוקש לשאר העמים אשר על פני האדמה.

עוד יתבארו הכתובים האלה בהקדם מה שהקשה הרמב"ם ז"ל על מצות האהבה שצונו שמו יתברך, כאומרו ואהבת את ה' אלהיך וגו' והלא אהבה הוא דבר התלוי בלב ואיך שייך צווי עליו. כי הלא אם לא יאהב אדם איזה דבר מאכל מטבעו. אם יצוהו אדם או מלך המדינה לאהוב דבר זה היוכל על ידי צווי הזה לאהוב את המאכל הזה בלבו. ולא יצויר הצווי כי אם לצוות עליו שיאכל הדבר הזה אף שאינו אוהבו. ואם יאכל דבר הזה, ודאי לא יערב לו ולא יבוסם לו ואפשר עוד יקיא אותו מגרונו. כי לא יוכל על ידי הצווי להפוך טבע הלב. וכן באהבת אנשים זה לזה אם אחד לא יאהב את חבירו בטבע מצד מזגם שאינו שוה וכדומה בדברים שבין איש לרעהו לא יועיל צווי לאהבה אותו בלבבו. וכן להבדיל באהבת המקום ברוך הוא אם ח"ו אינו נקבע אהבתו בלב אדם לא יועיל צווי בזה. ותוכן תירוצו הוא על דרך משל אם יקח אדם עץ ויחלק לשנים הנה שניהם הם מתואמים בטבעם שכאשר יתחברו זה לזה הרי אחד הם כמו שהיו באין מפריד. ואכן בתנאי הוא כשהצדדים מנוקים בעת התחברם כאשר בעת הפרדם אז יתחברו יחד כבתחילה. ואמנם אם יתלכלך אחד מהנה וידבק עליו טיט ורפש וכדומה אזי אי אפשר להתחברם אז בשום פנים כי הדיבוק מפרידו מלהתאחד. וכן הוא ממש בנשמת אדם אשר על האדמה. כי כן בבני ישראל נאמר (דברים ל"ב, ט') כי חלק ה' עמו שהם חלקו ממש שנשמתם הוא חלק אלוה ממעל וכן קראה הכתוב (איוב ד', ח') נשמת אלוה. וכמבואר בזוה"ק (עיין חלק א', כ"ז.) על פסוק (בראשית ב', ז') ויפח באפיו נשמת חיים מאן דנפח מתוכו נפח.

והנה נודע אשר כל דבר ודבר שבעולם מתאוה לשורשו מקום אשר נלקח משם להדבק שם ביחוד בטרם הפרדו. כמו הנה טבע האש לעלות בלהב השמימה למעלה כי שורשו

ביסוד האש הכללי אשר תחת הרקיע תיכף וכן טבע צרור או אבן ליפול למטה לארץ כי שורשו ביסוד עפר הארץ וכל מקור יקו למקורו ואין אהבה וחיבה ותשוקה יתירה כמו חלק הנפרד מחלקו שמתאוה לשורשו אשר לוקח משם, ובהתקרב עם שורשו נעשים אחד ביחוד עצום. וכמו למשל האב עם בנו החביב אצלו ואם עם בתה. כאשר יתרחקו זה מזה ולעתים רחוקות יתקרבו זה לזה. כמעט פסקה חיותם ובטילין ממציאותן ברגע ההוא לרוב הדיבוק אשר יתדבקו זה בזה באהבה וחיבה. וזה הכל הבל הוא נגד התקרבות הרוחניות זה בזה ששם באמת ביטול המציאות ופסיקת הגשמיות.

אשר על כן מאחר שנשמת אדם מישראל חלק אלוה הוא, והוא יתברך שורשם. ודאי היה ראוי להיות בכל אחד מישראל בכל עת ובפרט בעת העלות על לבו זכרון שמו יתברך שיתקרב אליו ברוך הוא באהבה רבה ועזה עד שיבוא להתפשטות הגשמיות ממש ואתדבקות רוחא ברוחא. כי הנשמה ודאי חומדת ומתאוה ומשתוקקת לקרבת אלהים לאין קץ. וכאשר כן היה בכל נביאי ה' כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (פרק ז' מהלכות יסודי התורה הלכה ב') שכאשר הגיע אליו הנבואה היו כל אבריו מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיו מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה, כמו שאמר דניאל (י', ח') והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח, ונקשרה דעתו אל צור העולמים ברוך הוא. ואפילו בהחסידים הראשונים מבואר (בשולחן ערוך אורח חיים סימן צ"ח סעיף א') שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכל עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה וכו' עד כאן.

ואולם מה שאין זאת בקרב כל ישראל הוא עבור חטאתנו ופשעינו כמאמר הכתוב (על פי ישעיה נ"ט, ב') כי אם עוונותיכם היו מבדילין ביני וביניכם, וכמאמר חז"ל (עבודה זרה ה'.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו וגו' ר' אליעזר אומר קשורה בו ככלב עד כאן. וכיון שעבר אדם עבירה מלביש את נשמתו בלבוש שק. ושק הוא אותיות קש הרומז אל הקליפות מספר ארבע מאות איש שהלכו עם עשו. ואז אי אפשר לבוא אל שער המלך בלבוש שק ומתרחק ממנו ושמו יתברך עוצם עיניו מראות ברע. וכל עבירה ועבירה הוא קוץ מכאיב וסילון ממאיר אל הנשמה שעל ידי זה אינה יכולה להתקרב לה' הצמאה אליו בכלות נפשה.

והנה במשל התחלקות העצים הנזכר. אם יקח העץ שנתלכלך בטיט ורפש וירחצהו במים יפה יפה וינקהו מכל לכלוך וטינוף. הנה ודאי יתקרב אל חבירו ויתדבק בו והיו לאחדים בידך כאשר בראשונה. וכן בהנשמה אם זוכה האדם לשום על לבו כל זאת ומתחרט במאוד על כל מעשיו ועושה תשובה שלימה לפניו באמת בשלימות. כי

רוצה בתקנת נשמתו ולהסיר שקה מעליה. הנה ודאי מתיחד רוחניות נשמתו בשורשה וניתוסף אהבה על אהבה ונתקיים בה (שם ס"א, י') שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע ומעיל צדקה יעטני, ובודאי תכסוף ותתאוה נפשו לאהבה את ה' בכל עוז ותעצומות. וזה שאמרה התורה ואהבת את ה' אלהיך. פירוש שתראה בשכלך שתגיע לאהבה אותי והוא להסיר מנשמתך כל מסכים המבדילים ולשוב באמת מכל חטא ועוון עד שתהיה נשמתך זכה ונקיה. ובודאי ממילא תאהוב את ה' בכל לבב כי כל דבר יתאוה לשורשו ובפרט אל קרבת האל הטוב ודאי מה טוב ונעים ההתדבקות הזה. והנה מי שהוא בבחינה זו הנה הקב"ה מיחד שמו עליו. כי כל זמן שהנשמה לא תוטהר מכתמי העוונות היא תחת רשות היצר הרע והחיצונים במקצת כאומרם ז"ל (עבודה זרה שם.) כל העובר עבירה אחת מלפפתו וכו' וקשורה בו וכו' כנזכר למעלה. ואי אפשר ליחד שמו יתברך עליו אחרי שנשמתו אינה ביחוד עם שמו לבד. ואחרי טהרתה מכל לכלוך וכתם עוון קל וחמור הרי היא מיוחדת לשמו יתברך בלבד שאין רשות אחרים עליה לא מניה ולא מקצתו. ועל כן ייחד הקב"ה שמו על אבותינו אברהם יצחק ויעקב כי אמרו חז"ל (בבא בתרא י"ז.) ג' לא שלט בהם היצר הרע אברהם יצחק ויעקב וכו' והיו מיוחדים לאל עליון בלבד על כן ייחד שמו עליהם אלהי אברהם יצחק ויעקב. וכן בכללות ישראל מיחד שמו עליהם אלהי ישראל לפי שבכללות ישראל ודאי כאן נמצאו כאן היו אישים המשכילים וחרידים לדבר ה' עד שיהיו זכים ונקיים וטהורים מכל וכל. או מעת הולדן. או בתשובה ומעשים טובים באמת. ועל כן נקרא אלהי ישראל.

ולזה אמר הכתוב כאן, היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החוקים וגו'. כלומר שהוא מצוך לעשות חוקיו ומשפטיו אחר שתהיה בבחינת ה' אלהיך שלא יהיה עליך שום רשות אחרים חלילה רק ה' יהיה אלהיך וכמאמר חז"ל (הוריות י"א.) בפסוק (ויקרא ד', כ"ב) מכל מצוות ה' אלהיו מי שאין על גביו אלא ה' אלהיו וכו' עד כאן. ואז הנה ודאי ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך. כי ודאי אחר שתהיה הנשמה טהורה מלכלוכי החיצונים ודאי ממילא תוגדל האהבה לה' בקרבך עד אין שיעור ותעשה כל מצוותיו בכל לבבך ובכל נפשך באמת למען שמו באהבה. ולזה גמר אומר,

פסקה יז

את ה' האמרת היום וגו'. והנה רש"י ז"ל כתב האמרת והאמירך אין להם עד מוכיח במקרא וכו'. ובשם **הרב** המובהק האלהי מוה' **דוב בער** המגיד משרים זללה"ה כתוב שהוא לשון לבוש כמו (איכה ב', י"ז) בצע אמרתו. ולא נודע ענין זה לכאן. ולדברינו מאוד נכון הוא. כי יֵאָמֵר הֵנָה את ה' האמרת וגו' כלומר אחר שהנשמה היא חלקו ממש

ברוך הוא. הנה גוף האדם הוא מלבוש הנשמה. ותדע זאת אשר את ה' ממש האמרת והלבשת, כי נשמתך היא חלק ה' ממש. ועל כן אחר שתטהר, ודאי מעצמה מתאוות וחושקת בקבלת עול מלכות שמים ברוך הוא להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמור חוקיו ומצוותיו וגו' ולא תצטרך אחר כך לעבודה ויגיעה כי מעצמך תחפוץ בכלות שארך ובשרך לאלהים לאל חי. ואם תאמר בלבך ומה בכך שנשמתי מבפנים תחשוק לעבודה הנה מחוץ תשכל חרב כי סביב רשעים יתהלכון והחיצונים מקיפים את גופי מכל צד לאלפים ורבבות וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא וממילא יבלבלו אותי וידיחוני מעבודתו יתברך. לזה אמר,

פסקה יח

וה' האמירך היום וגו'. כי ידוע שאם האדם זך ונקי בקרבו בפנימיותו הנה שמו הגדול יתברך פורס עליו סוכת שלומו ואורו מקיף עליו מכל צד. עד שכל החיצונים מסתלקין ובורחין מפניו כמאמר הכתוב (תהלים צ"א, ד'-ז') באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה וגו' עד לא תירא מפחד לילה וגו' יפול מצדך אלף וגו' אליך לא יגש וגו'. ולזה אמר וה' האמירך היום. כלומר הנה הוא הלבישך עוז, ואורו הגדול יתברך מקיף עליך כמלבוש הזה המגין על האדם מזרם וממטר מקור וחום. והכל בעבור אהבתו ובחמלתו עליך להיות לו לעם סגולה וגו'. עד,

פסקה יט

ולתתך עליון על כל הגוים וגו'. כי בזה נראה וניכר עליית ומעלת ישראל על כל הגוים במה שנשמתם אשר בקרבם הוא חלק אלוה ממש חלק ה' עמו וה' חופף עליהם מכל צד ופנה ובין כתיפיו שכן.

פרק כז

פסקה ט

וידבר משה והכהנים והלוים וגו' הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם וגו'. להבין מה נשתנה פרשה זו שאמרוהו משה והכהנים הלוים ולא כן בשאר פרשיות התורה. וגם כפל אומרו הסכת ושמע וגם אמרו היום הזה נהיית לעם, פלאי הוא. כי הלא ממעמד הר סיני נבחרו ישראל להיות לו לעם סגולה. ויבואר על דרך משל למלך המדינה שיש לו עבדים ושרים רבים ויועצים, והנה נמצאים אצלו שרים הגדולים שכל סתרי המלוכה וגנזי המלך בידם. ויש שרים רבים ונכבדים שכל מכתבי המלך וחותם המלך בידם. ויש עבדי המלך אשר בשער המלך שמכתירים את המלך בכתר מלכות וכתר המלוכה בידם. והנה בכל הדברים הללו אם יעשה אחד מעבדי המלך איזה רמיה ודבר אשר לא כן בעסקי מלכות הנוראים הללו, יכול לבוא ח"ו בנפש ובכבוד המלוכה. כמו למשל בחותם

המלך יכולין ח"ו להפוך הקערה על פיה ולקצץ בנטיעות ח"ו להעביר מלוכת המלך ממלכותו וממשלתו. וכן בגנזי המלך יכולין ח"ו לפזרם ולמסרם לאויבי המלך ומתנגדיו. וכן בכתר המלוכה יכולין ח"ו להכתיר בו איש שאין הכתר הולמתו ואינו ראוי למלוכה. ועל כן אין המלך ממנה על דברים הללו וכיוצא בהן כי אם קרוביו ואהוביו אשר מאז, אשר נסה אותם כמה פעמים בנסיונות ויודע בהם שכבוד המלך חביב אצלם מכל הון יקר שבעולם. ואי יהבין להם כל חללי דעלמא לא ישנו מדתם ולא ישקרו באמונתם לעשות רמיה בדבר המלך ודתו ח"ו.

והנה ככל הגדולה והכבוד הזה עשה שמו יתברך עם עמו ישראל. כי הן מסר להם חותמו חותם המלך כי נודע אשר חותמו של הקב"ה אמת כמאמר חז"ל (שם נ"ה.) ונאמר (מיכה ז', כ') תתן אמת ליעקב. ואומר (ירמיה ב', כ"ב) ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת וגו'. הרי שמסר חותמו ליעקב ולישראל. וגם הנה נודע לחכמי לב ענין החותם הנעשה ביום הכיפורים בעת נעילת שער שהוא בדמיון נעילת וסגירת שערי המדינה שנועלין אותן וחותמין אותן בגושפנקא דמלכא שלא יקרב זר להיכלי המלך. וכן אנו נועלין בעד כנסת ישראל שלא יקרב זר אל ביתה וחותמין בפניה בחותם המלך שהוא שלושה מלויי שם הקדוש אהי"ה ביודי"ן באלפי"ן בההי"ן שהם קס"א קמ"ג קנ"א עולים חושבן חותם עם הכולל כנודע. ואחר כך נעשה הגמר חתימה בהושענא רבא בשבעה הקפות שהיו סובבין את המזבח ואנו סובבין השולחן שהוא במקום המזבח כי חותם הוא אותיות חומות סוד חומת ירושלים הנעשה על ידי ההקפות שבעה חומות סביבה ואז נעשה חותם תוך חותם שאז אין חשש עוד משום מגע נכרי הכל כידוע. וכל זה נעשה על ידי עם קדוש ישראל בתפילותיהם וביחוד בתפילת נעילה שאומרים אז וחתמנו לכוונה זו, ואחר כך עושים ההקפות להקיף שבעה חומות סביבה שלא יכנס זר להיכל המלך.

והראת לדעת בזה שחותם המלך בידם הוא לרצונם. וגם אוצרות וגנזי המלך בידם כי הרי כל האורות קדישין הנפלאים ונוראים שלמעלה ושלמטה וכל השמות הקדושים הכל נכללו בתורה הקדושה כי אורייתא וקודשא בריך הוא חד אינון כנודע (זוה"ק חלק ג', ע"ד:). וגם כתר המלוכה בידם ניתן כמאמר הכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר. שמעשיך נעשים פאר ועטרה להיות עולה ויושב בראש אלהי עולם ברוך הוא. ואמרו חז"ל (שמות רבה כ"א, ד') על פסוק (תהלים ס"ה, ג') שומע תפילה עדיך וגו' המלאך הממונה על התפילות נוטל כל התפילות וכו' ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה שנאמר עדיך וגו' ואין עדיך אלא עטרה שנאמר (ישעיה מ"ט, י"ח) כולם כעדי תלבשי וכו' וכן מבואר בזוה"ק (בשלח נ"ח.) בזה הלשון: תאנא סנדלפון עלאה הוא על

כל שאר חברוי חמש מאות שנין והוא קאים בתר פרגודא דמאריה וקשר לו כתרים מבעותהון דצלותא דישראל ובשעתא דמטי האי כתר לרישא דמלכא קדישא הוא מקבל צלותהון דישראל וכולהו חיילין ואוכלוסין מזדעזעין וכו' עד כאן. וכאשר אנו אומרין כתר יתנו לך ה' אלהינו מלאכים המוני מעלה מעמך ישראל קבוצי מטה.

ונמצאת למד מכל זה שכביכול ברוך הוא וברוך שמו מסר כל ענין התנהגות מלכותו יתברך ביד עם קדושו. ועל כן אמר להם קודם מתן תורה (שמות י"ט, ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ופירש רש"י כהנים שרים וכו' ופירוש שיהיו שרי המלוכה שכל דברי המלכות נחתכין על פיהם. ועל כן אמרו חז"ל (שמות רבה ט"ו, ב') אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולמים אימתי אתה עושה המועדות וכו' אמר להם אני ואתם מסכים על מה שישראל גומרין וכו'. ואמרו (ראש השנה ט"ז.) אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. הכל הוא עבור שחותם המלך וגנזיו וכתרו ביד ישראל הוא אשר על ידם יתברך ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים ברוך הוא בכל העולמות שלמעלה ושלמטה וכאומרם ז"ל (ילקוט ישעיה) בפסוק (ישעיה שם) ישראל אשר בך אתפאר שכל מלאכי מעלה שמו מפארים ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל וגו' וכמאמר הכתוב (ישעיה ו', ג') וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. הרי שעיקר שבחו בעליונים הכל סובב הולך אל מעשה ישראל עם קדושו. ועבור זה ניסה הקב"ה את אבינו אברהם בעשר נסיונות כמאמר חז"ל (אבות ה, ד'). כי למסור דברים גדולים כאלה ביד איש, צריך לזה נסיונות רבות לראות אם לבו שלם באמת לאהבת המלך בלבד שלא להתערב מחשבת עצמו על חוט השערה כאשר כתבנו למעלה. וכאשר רצה שמו יתברך למסור כל זאת ביד אברהם וזרעו ניסהו תחילה. ובודאי מעשה אבות ירשו בנים כנאמר (בראשית י"ח, י"ט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו'. ויהיו הדברים האלה בידיהם.

ואמנם כי הגם שלכללות ישראל נאמרה כל זאת. הנה עיקרי הדברים האלה הוא ביד ראשי הדור עיני העדה והחכמים והצדיקים שבכל דור ודור שהם העוסקים בתורה לשמה ומדבקים עצמם באורותיה הנעלמים בה שהם אור שמותיו ברוך הוא שכל התורה שמותיו של הקב"ה הוא כידוע (זוה"ק חלק ב', קכ"ד.). ומדבקים את נפשם ונשמתם בתפילה לאל חי בכלות נפשם לאלהים כמבואר בשולחן ערוך (אורח חיים סימן צ"ח סעיף א') בחסידים הראשונים שהיו מתדבקים בתפילתן עד שהגיעו להתפשטות הגשמיות ויודעין סודות התפילה ורזיה ואיך שנעשה ממנה כתר מלוכה לצור עולמים ברוך הוא ודביקים באמת לאמיתו במסירת נפשם על זה בכדי להדבק בגופא דמלכא כנודע. ואך

לפי שכל ישראל גוף אחד הוא זה הראש וזה הלב וזה העקב כידוע. ועל כן כשהמון עם ישראל כרוכים אחרי החכמים להדבק בהם לשמשם ולעשות להם כל צרכיהם. כמו הרגלים והידים שמשמשין את המוח והלב כאשר יבין האדם במוחו ולבו שצריך להיות במקום פלוני או לעשות דבר פלוני והם אינם יכולין להלוך ולא לעשות ומשתמשים על ידי כלי המעשה שהם הידים והרגלים. כן המוני עם ישראל המכונים על שם הרגלים והידים מחויבים לשמש את עיני העדה וראשי העדה בכדי שיתחברו אחד אל אחד והיו לאחדים מדובקים בחיי החיים (ולא כן כאשר יפרד היד והרגל מן הראש ושאר הגוף הרי הוא כאילו עבר ובטל מן העולם) ועל כן ההנהגה בשם כללות ישראל מאחר שכולם מסייעים אל החכמים שיוכלון להדבק בו יתברך.

ובזה נבוא בביאור הכתובים. כי הנה רש"י ז"ל כתב בפסוק (דברים כ"ט, ג') ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' ואזנים לשמוע עד היום הזה, שאותו היום שנתן משה את התורה לבני לוי כמו שכתוב בפרשת וילך (ל"א, ט') ויתנה אל הכהנים בני לוי. באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה וכו' ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו'. ולהבין דעת משה רבינו מתחילה שנתן התורה לבני לוי בלבד. ואמנם כי הוא על הדרך שאמרנו שמשה היה סבור שכל ישראל לא יקבלו עליהם להיות עוסקים בתורה כל כך להדבק בה באופן שנתבאר ויהיו רק תמכי אורייתא להדבק בחכמיהם לשמשם ולעשות צרכיהם כאמור ועל כן אי אפשר למסור להם גנזי המלך חותמו וכתר המלוכה ועל כן נתן התורה לבני לוי שהם יהיו עוסקים בתורה כל ימיהם באמת באופן הנאות. ומהם יצא תורה לישראל כאמור (שם ל"ג, י') יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. והמה כבר באו בנסיון כמה פעמים ונבחנו כאומרו (שם שם, ח') אשר נסיתו במסה שלא חטאו בעגל ובמתאוננים ושמרו ברית ה' למול את בניהם כל ימי היותם במדבר וכאשר העיד עליהם הכתוב (שם שם, ט') האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו. ונראה בהם אהבת ה' להרוג בניהם ואחיהם בשביל אהבתו. על כן המה ראוים לאותו איצטלא למסור להם גנזי המלוכה, וכל התנהגות המלוכה יהיה על ידיהם, וכל ישראל יהיו טפלים אליהם. ואמנם כל ישראל כשמעם לא רצו בזה כי זה היה סוף ארבעים שנה שהיו במדבר וכבר ספו תמו כל הדור העושה רע ונשארה עדה קדושה שהיה לבבם פונה אל ה' באמת כמאמר הכתוב ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' עד היום הזה.

וזהו שפירש רש"י שם שאמרו למשה מה אתה משליט את בני שבטך עלינו, ויאמרו לנו מחר, לא לכם ניתנה, לנו ניתנה. כי אחר שאתה נותן להם את התורה הרי עשיתם ראשים

עלינו בבחינת ראשי הדור ויאמרו מחר, לא לכם ניתנה התורה רק שנהיה טפלים אליהם ואנחנו רוצים לעסוק בתורת ה' בעצמינו. ושמח משה על הדברים האלה, וגם הכהנים הלוים שמחו על הדבר. כי הם לא בקשו טובת עצמם ואמרו יגדיל תורה ויאדיר. ועל כן וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל. כי מאחר שניתן התורה להכהנים הלוים הוכרחו הם לדבר להראות שח"ו אין בלבם עליהם על זה שרצו גם הם לקבל התורה כי אדרבה שמחו וששו על הדבר. ואמרו הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך. כלומר אחרי שאתם מקבלים על עצמכם היום הזה לעסוק בתורה ועבודת ה' כל ימיכם ככל בחינות החכמים ותלמידיהם הרי אתם נעשים היום לעם לה' אלהיך שה' יהיה אלהיך שכל התנהגות מלכות שמו יתברך יהיה על ידכם, ועל פיכם ישקו כל העולמות עליונים ותחתונים. ועל כן אמרו להם הסכת ושמע. כי הסכת לשון האזנה הוא כתרגומו אצית וכן תרגום האזינו אציתו. וידוע מאמר חז"ל (ילקוט ישעיה רמז שפ"ז) משה שהיה קרוב לשמים אמר האזינו השמים, ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ. בא ישעיה ואמר שמעו שמים לפי שהיה רחוק מן השמים, והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ. ועל כן אמרו הסכת ושמע. כלומר האזינו אל העולמות התחתונים שקרובים אליכם ושמעו לעולמות העליונים שרחוקים מכם כי הן היום הזה נהיית לעם וגו' ועל כן הכל תלוים בכם כי לכם מסר הקב"ה חותמו וגנזיו וכתר מלכותו. והנה אם כן הדבר הזה שנמסר לכם דברים גדולים מופלאים ויקרים ונוראים הללו. על כן מאוד מאוד תזהרו.

פסקה י

ושמעת בקול ה' אלהיך ועשית את מצוותיו ואת חוקיו וגו'. כי החטא והשגיאה בדברים נוראים כאלה ח"ו ח"ו דבר גדול עד מאוד הוא ואין ערוך אליו. וממילא בהיפוך, עבודת הטוב בזה, הוא טוב שאין למעלה מזה. והוא תענוג כל התענוגים.

גם יאמר היום הזה וגו' על דרך מאמר חז"ל (סנהדרין צ"ח.) ששאל ר' יהושע בן לוי את משיח צדקנו לאימת אתי מר אמר לו היום וכו' עד היום אם בקולו תשמעו. והראת לדעת בזה אשר אם ישמעו כללות ישראל יום אחד בקול ה' באמת היו נגאלין. וזה שאמרו להם הסכת ושמע וגו' היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך, כלומר שביום אחד לבד תוכל לבוא לעליה נפלאה וגדולה עד מאוד שתהיה לעם לה' אלהיך ולא ישלטו בך ידי זרים ועל כן ודאי מהראוי אשר ושמעת בקול ה' אלהיך כי היש חיך מתוק כזה שביום אחד יעלוך במעלה רבה לחסות תחת סתר כנפיו סלה.

פרק כח

פסקה ו

ברוך אתה בבואך וגו'. לא נודע פשוטן של דברים לאין יבוא ומאין יצא. וחז"ל אמרו (בבא מציעא ק"ז.) שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך וכו'. ואפשר עוד ירמז על בחינת העלאת המיין נוקבין תחילה מתתא לעילא, ונקרא צדיק דלתתא. ובכח הזה הוא מקבל מיין דכורין מלעילא לתתא ברוב ברכה ושפע ממקור העליון. וזה אומרו ברוך אתה בבואך שתתברך בבחינת העלאת המיין נוקבין בבואך למעלה וברוך אתה בצאתך משם במיין דכורין בכל בחינת הברכות והשפעות הטובות.

גם ירמוז למה שאמרו אנשי השם (ועיין בשולחן ערוך אורח חיים סימן צ"ה סעיף א') שיפסיע שלוש פסיעות לאחוריו קודם תפילת השמונה עשרה וענינם הוא בבחינת אחור וקדם שעל ידי הפנתו לאחור יוכל לבוא לקדם קדמתה להתקרב לבוא לפני המלך לידע לפני מי הוא עומד ועל ידי זה מפיק רצון משמו יתברך ותפילתו נשמעת כנודע (והעיקר הוא בלבו של אדם לחזור לאחוריו לומר איך אבוא לפני המלך אשר לא כדת ולבי מלא מכל מחשבות והרהורים חוץ כתמי ולכלוכי העוונות אשר בידי. ואיך אוכל לעמוד בהיכלו יתברך ואתראה לפניו, ועל ידי זה חוזר בתשובה שלימה לפניו בשבירת הלב בהכנעת אמת ומקבל עליו עול עבודתו מעתה באהבה ויראה. ואז על ידי החרטה ושבירת הלב מדבק עצמו בקונו ביתר שאת בכל עוז ותעצומות בכלות נפשו לאל חי לומר מתי אבוא וארא פני אלהים בכשרון המעשים ובזה הוא בא לפני המלך בהכנעה רבה ודביקות עצום והוא בחינת הקדם כידוע). וזה ירמוז ברוך אתה בבואך לעמוד לפני המלך עצמו בתפילה ובקשה בדביקות לבך אליו ככל האמור וברוך אתה בצאתך מאת פניו יתברך בעשיית בקשתך למלא כל משאלותיך במדה טובה ישועה ורחמים:

פרק כט

פסקה ט

אתם נצבים היום וגו'. אומרו היום, אינו מובן כי אינו מבאר באיזה יום. ורש"י ז"ל פירש יום מיתת משה והרא"ם הקשה עליו עיין שם. והנראה בדרך רמזי התורה, כי הנה חז"ל אמרו (ראש השנה ח':) ישראל נכנסין תחילה לדין ואחר כך כו' ואמרו מאי טעמא מקמי דליפוש חרון אף. ונראה לומר עוד טעם בזה. והוא על דרך משל למלך שרצה לעשות לו כתר מלוכה יקר הערך למאוד. מופז ומשובץ באבנים טובות יקרים מפנינים כיד המלך. והנה עבור כי מלאכה רבה היא ויקרה לא מסרה לכל העובד עבודת עבד כי אם לנקיי הדעת משכילים בחכמה ויודעי מלאכת מחשבת לעשות בזהב ובכסף ולמלאות

בו מלואת אבן והכל בהידור על הידור בתפארת רבה. ועבור שלמלאכה כזו צריך מנוחה רבה וישוב הדעת גדול שלא לשאת טרדות עבודות אחרות במוחם כי אם זאת המלאכה וזאת המנוחה, על כן בנה המלך פלטין גדול מפואר ומהודר כהיכל המלך ובו דירות מיוחדים שונות זו מזו וכלם זכים ונאים למאוד המרחיבין דעתו של אדם והושיב את בעלי המלאכות האלה בתוך הפלטין הזה לשבת שם לעסוק בעבודתן במנוחה ונחת לעשות עבודת המלך.

ואולם כי האנשים ההמה מצטרכים למה שהאדם על האדמה מצטרך לאכול ולשתות וללבוש וכדומה מהצורך אליו ואם ילכו לבקש אוכל למו ושאר צרכיו ואחר כך לאפות ולבשל ולארוג על מלבוש הרי מתבטל בזה רוב היום או כולו ועבודתן מתי יהיה נעשית ועל כן בנה המלך בסביבות הפלטין הזה כמה בתים מרובין והושיב עבדים משרתים שישרתו את הבעלי המלאכות האלו ויכינו להם הכל אשר לכל ויעשו להם כל הצורך להם ולבתיהם עד שיהיו הבעלי מלאכות פנוים מכל וכל שלא יצטרכו לשאת על מחשבתם שום עסק אחר רק עבודת המלך כי עבודה גדולה היא עשיית כתר המלוכה וצריך חכמת לב במאוד לזה לעשותו שיהיה רצוי ומקובל לפני המלך הגדול, וצוה המלך את העבדים המשרתים במאוד עליהם להכין להם כל הצטרכותם כרצונם ולעשות להם כל אשר יחפצו ומכל שכן שלא לצערם בדבר מה דקה מן הדקה בכדי שלא יבלבל דעתם אף רגע אחת מלהתחכם בחכמה ובינה ודעת בכל עת ועת בעבודה זו כי ח"ו ברגע אחת יכשלו ויקלקלו כתר המלוכה.

והנה בעת שבעלי המלאכות האלה עושים את שלהם כרצון המלך ומתקנים את כתרו באופן הנאות אז הנה עין המלך אל העבדים משרתיהם לבוא במשפט עמהם אם עבדו את הבעלי מלאכות כראוי למלא משאלותם תמיד ולעשות כל צרכיהם בלי שום חסרון וצער כל דהוא. ואם ימצא שלא עבדו אותם כראוי נקם ישיב לצריהם ודמם בראשיהם על אשר ציערו עובדי עבודת המלך. ואמנם אם הבעלי מלאכות לא עבדו כראוי את העבודה ההיא ובראותם שיש להם שלוה ומנוחה מכל צד ואין מחסור להם שמו פניהם למלאות כריסם באכילה ושתיה לאכול מעדנים ולשתות ממתקים וממילא על ידי זה ישנו שינת עולם ופנה כל ימיהם בזה במאכל ומשתה ושינה ושאר תאוות הזמן ולא נשאר להם פנאי כלל לעסוק בעבודה ההיא ומעט אשר עשו בעבודה לא היה לה לא טעם ולא ריח. וקצרו במקום שהיה ראוי להאריך והאריכו במקום שהיה צריך לקצר, והזהב והכתם הטוב שהיה שם היה מלוכלך ומטונף בטיט ובעפר עד שלא היה ראוי בשום פנים להשים אותו על ראש המלך. וממילא שוב אין דין ומשפט על עבדים המשרתים

אם עשו צרכיהם כראוי או אם לא ציערו אותם כי אדרבה כל רעתם היה עבור מנוחתם ושלותם וטוב ויפה עשו מה שלא שמשו אותן כראוי.

אשר על כן, אם לפעמים בא המלך לעיין בדבר ההנהגה ההיא בעבודת הבעלי מלאכות ועבודת המשרתים. הנה תחילה עיקר העיון והחקירה בעבודת הבעלי מלאכות אם עשו עבודתן כראוי כאשר צִוָם. משני טעמים. אחד, כי הוא עיקר העשיה והעבודה. והשנית, כי אי אפשר לדון את המשרתים אם לא יחקר עבודת הבעלי מלאכות כי כל משפטם תלוי בזה אם עבדו הם כראוי אם לא.

והנמשל מובן. כי הנה נודע וכבר כתבנו כמה פעמים שכל מצוה ממצוות התורה שאדם מקיים או כשעוסק בתורה ובתפילה כולם נעשים כתרים לקונו ברוך הוא כמאמר הכתוב (ישעיה מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר, שמעשיך נעשים פאר ועטרה לראש. וכמאמר חז"ל (חגיגה י"ג:) במתניתא תנא סנדלפון שמו הגבוה מחביריו מהלך ת"ק שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו. וכתבו התוספות שם מתפילתן של צדיקים הוא עושה עטרות וכן אמרו במדרש (שמות רבה כ"א, ד') בפסוק (תהלים ס"ה, ג') שומע תפילה עדיך המלאך הממונה על התפילות נוטל כל התפילות ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה וכו' ואין עדיך אלא עטרה שנאמר (ישעיה מ"ט, י"ח) כולם כעדי תלבשי וכו' וכאשר כתבנו בפרשה הקודמת. וכן בכל המצוות ומעשים טובים שישראל עושין בעולם הזה כל אחד ואחד נעשה כדוגמת האבן הטוב והיקר להיות עולה ויושב בראש אלהי עולם ה' כביכול ברוך הוא.

ועל כן מאחר שבידינו עבודה גדולה וחשובה כזו אמרו חז"ל (ברכות ל"ה:) כשישראל עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים. כי כל הבריות עיקרן לא נבראו אלא בשביל זה להכין לנו לחם ומים וכל הצטרכותינו ולשמשינו כמו שנאמר (ישעיה ס"א, ה') ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר איכריכם וכורמיכם ונאמר (שם מ"ט, כ"ג) והיו מלכים אומניך וגו' וכמבואר בזוה"ק (שלח ק"ס, ה') על פסוק (במדבר י"ד, ט') כי לחמנו הם עיין שם. ועל זה נאמר (מלאכי א', ב') הלא אח עשו ליעקב. שלמען זה נברא עשו להיות אח וטפל ליעקב למלאות לו הצטרכותו והצטרכות ביתו וכשהבריות אינם ממלאים אז רצון ישראל לעבוד עבודתם ומכל שכן כשעוד המה מצערים אותם ומחסרים לחמם ופרנסתם הנה רעתם רבה וגדולה עד מאוד ויטלו את שלהם מתחת ידם ומכל שכן דכל שכן כשמבטלין אותן מדברי תורה וקיום המצוות על ידי קישוי השיעבוד והמסים והארנונות ששמים עליהם ודאי עונשם קשה מאוד וגדול עוונם מנשוא ונקם ישיב לצריו.

ואמנם כשח"ו אין עושין רצונו של מקום והשלוה והמנוחה גרמו הרעה כנאמר (דברים ל"ב, ט"ו) וישמן ישורון וגו' ואומר שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו וגו'. ממילא לא יגיע עונש עליהם על מניעת הכנת צרכיהם (אבל לא על צערם מה שמצערים את ישראל. ועל זה אמר הכתוב (זכריה א', ט"ו) אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. כלומר אני קצפתי רק מעט שלא יהיו הם מכינים צרכיהם ולשמשם אבל לא שירעו להם והם עזרו לרעה לצערם ובזה ודאי דם עבדיו יקום. ועל כן הנה המלך המשפט ששופט עמים במשרים כשרוצה לעיין בדינם צריך קודם לעיין ולחקור בדיני ישראל בעבודה אשר המה עובדים אותו. אם הוא כראוי לעבודתו מחויבים הם להחזיק ידם ולתמכם בכל תוקף ועוז בכדי שיעמדו הם על משמרתם לשרת לפניו בכל עוז. והם שהפכו הקערה על פיה ולא די שלא תמכו את ידם אף ריפו את ידיהן מעבודתו יתברך בכל מיני צער וצרה שעושין להם. ודאי אשמם בראשם ונשא השעיר עליו את כל עוונותם.

ועל כן ישראל נכנסין תחילה לדין וכו'. כי כל דין הבריות תלוי בדין ישראל כפי ערך זכויותיהם ומעשיהם הטובים כן נדונין הבריות על הרעותם את מעשיהם של ישראל וקיפחו את פרנסתם (כי אף שעל צערם לישראל נידונים בין כך ובין כך כנזכר למעלה מכל מקום אינו דומה המצער עבד המלך שאינו אוהבו כל כך להמצער אוהב המלך או בנו היקר בעיניו ועובד עבודתו). וזה מרמז במלת בראשית שבהתחלת התורה כי בראשית הוא בתשרי וגם ישראל נקראו ראשית לומר שכל המשפט הנעשה בתשרי הכל של ישראל הוא כי גם משפט כל העולם שייך אל ישראל לערך שהם זוכים במשפט כן יתחייבו הבריות בדין.

ובזה נבוא בביאור הכתוב באומרו אתם נצבים היום וגו'. כי הנה הזוה"ק כתב (פנחס רל"א.) בכל אתר ויהי היום דא ראש השנה וכו' עיין שם, וגם אנו נאמר בהיום הזה הנאמר כאן שמרמז על ראש השנה. ובלא זה הנה כתבנו במקום אחר פירוש הגון על המבואר בשולחן ערוך (אורח חיים סימן ת"ל) וזה לשונו: שבת שלפני הפסח קורין שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו. ורבים ראו ותמהו שהוה ליה ליחס הגדולה ליו"ד בחודש אף אם חל בחול כמו שאיתא בט"ז ובמגן אברהם שם. וביארנו שם על פי המבואר בזוה"ק (חלק ב', פ"ח.) וזה לשונו: ר' יצחק פתח כתיב (בראשית ב', ג') ויברך אלהים את יום השביעי וכו' אלא הכי תאנא כל ברכאין דלעילא ותתא ביומא דשביעאה תליין ותאנא אמאי לא אשתכח מנא וכו' משום דההוא יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין עלאין וכל חד וחד יהיב מזונא לתתא מהאי ברכה דמתברך ביומא דשביעאה וכו' עד כאן.

והנך רואה מזה שכל הברכות והטובות והחסד שנעשה בכל ימי השבוע לכללות העולם או לאדם פרטי הכל נעשה ונתמשך בשבת קודש שלפניה שאז נתברך המעין ממקור מים החיים בטובה זו או בברכה זו וכדומה ומשם נמשך למטה בששת ימי המעשה ביום הראוי לאותה טובה והברכה (כי כל ענין הטובה והברכה שייכת לאיזה מדה מיוחדת שאותה הטובה שייך אליה ובהתברך המדה ההיא תתמשך בימי השבוע ביום השייך למדה זו כנודע למשכילים). אשר על כן הנה הטובה הגדולה והנס שנעשה ביציאת מצרים באחד מימי השבוע הנה ודאי כבר נמשך ונעשה הנס הזה בשמי השמים במקור בשבת קודש שלפניו כי כל ברכאין דלעילא ותתא ביומא דשביעאה תליין ואין בפרט אלא מה שבכלל. ועל כן שבת שלפני הפסח קורין שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו כלומר הנס של יציאת מצרים כבר נעשה בו בשבת הזה שהוא כללות הברכה מכל ששת הימים ומניה מתברכין כל שיתא יומין ועל כן קורין אותו שבת הגדול שהוא מורה על הגדולה והנס על דרך הכתוב (שמות י"ד, "א) וירא ישראל את היד הגדולה וגו'.

ונמצאת למד מזה שגם ביום הגדול והנורא עת משפט עמו ישראל בראש השנה והקצבת חיותם ופרנסותיהם ומזונותיהם, הנה הכל נעשה ונמשך בשבת שלפניו במקור מים החיים. ועל כן מבואר בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תכ"ח סעיף ד') שלעולם קורין אתם נצבים קודם ראש השנה עיין שם, לפי שהוא מרמז על ראש השנה, והראש השנה נרמז ונחקק בשבת שלפניו על כן קורין אותו בשבת הזה. והנה נודע אומרם ז"ל (בראש השנה ט"ז.) בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון. והענין הוא כי כל הנשמות מתראין לפניו יתברך ביום הזה, וכפי ערך שלימותה ומראיה כן גוזרין עליה משמים בשלושה ספרים הנפתחין בראש השנה. וכבר כתבנו שעיקר המשפט לישראל הוא, ושאר משפט העולם הכל טפלים אל המשפט הזה.

ולזה אמר הכתוב, אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם. כלומר הגם שכל העולם עוברין לפניו עתה כבני מרון, מכל מקום העיקר הוא מה שאתם נצבים, והכל כולכם. כי כל העולם טפילים אליכם וכל משפטם תלויה בדינכם. והנכם נצבים היום לפני ה' אלהיכם שנשמתכם מתראין ועומדין לפניו ביום הזה להביט על מעשיהם ומראיהם כאמרו (שיר השירים ב', י"ד) הראיני את מראיך וגו'. והרבה יש לך ליראה בפחד ואימה ברתת וזיע וחלחלה וחרדה גדולה בבושה והכנעה לומר איך אשא פני שמה להביט על מעשי ומראיתי. ולזה פרט ואמר ראשיכם שבטיכם וגו' כל איש ישראל. כלומר אלו הם העיקרים העומדים בדין אשר בשם איש ישראל יכונה. ואחר כך פרט הטפילים אליהם ואמר,

פסקה י

טפכם נשיכם וגו' מחוטב עציך עד שואב מימיך. ולכאורה פלא הוא מה שפרט חוטבי עצים ושואבי מים וכי החוטב עצים אינו בכלל ישראל. או גזירת הכתוב שיהיה הוא דוקא הפחות שבפחותים שבבית ישראל מה שחשבם למטה מכל. והלא מצינו גדולי חכמי ישראל שהיו מהן חוטבי עצים ומהן שואבי מים והיו עוסקין בתורה עד שהיו מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה (כמו שכתב הרמב"ם ז"ל פרק א' מהלכות תלמוד תורה הלכה ט'). ועיין ברש"י ז"ל. ואמנם לפי הנאמר ירמז בזה על כללות הבריות שלא נבראו כי אם לשמש את ישראל לעבוד עבודתן כנזכר למעלה. ולזה אמר מחוטב עציך עד שואב מימיך כלומר כללות העולם שנבראו להיות חוטבי עציך וגו' הנה גם הם עומדין בדין ונכללין כולן בדינך כנאמר. וגמר אומר,

פסקה יא

לעברך בברית ה' אלהיך וגו'. כלומר כי הנה כל המשפט הזה הנעשה בראש השנה, הכל הוא בשביל לעברך בברית ה' וגו' למען הקים אותך היום לו לעם וגו' כי זה עיקר התראות הנשמה ומעשיה את פני ה' יתברך ומשפטה, לראות באיזה אופן תבוא בברית ה' לעבוד עבודתו יתברך. כי יש נשמה שתעבוד את ה' מתוך הרחבה ושלוה ומנוחה. ויש נשמה אשר תבעוט מתוך הרחבה ותוכרח להיות בדוחק בכדי שתעסוק בתורה על כל פנים מתוך הדחק. וכפי שלימות הנשמה ומראיה בראש השנה תובחן איך יוגזר עליה לשנה הבאה באופן שתעבוד את שמו יתברך אם בהרחבה אם ח"ו בדוחק. ואמנם עם כל זה הבחירה ביד האדם הוא. וזה אומרו לעברך בברית למען הקים. שכל המשפט הוא לעברך בברית ה' להקים אותך לו לעם שכן גוזרין עליך באיזה דרך שתבוא עמו בברית ולהיות לו לעם כנאמר.

פסקה כא

ואמר הדור האחרון וגו'. הנראה בביאור הכתובים האלה, והדקדוקים יובנו מאליהן אחרי ביאורי. כי הנה נודע מדברי מרן הרב האר"י ז"ל אשר בעת שבירת הכלים הידועים ליודעי נסתרי תורתנו הקדושה ירדו ניצוצות קדושות רבות אל הסטרא אחרא, וגם נשמות קדושות ירדו בעומקי הקליפות אחר חטא אדם הראשון ונתערב האוכל עם הפסולת. והכל נעשה מתחילה לצורך תיקון העולם כי היה צריך להתהוות הרע בעולם בכדי שיהיה שכר ועונש והבחירה בידי אדם, ונתערב טוב ברע. והנם שוכנים בכל הדברים אשר בארץ מדומם וצומח וחי שאינו מדבר. ומאז נפילתם אל הדברים ההם, הנם מצפים וממתינים עד אשר בוא יבואו אל איש צדיק אשר בארץ הזובח את יצרו בעת השתמשותו בדברים ההם לצורכו כמו האכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף, והוא משבר

ומכניע את התאוה הקשה והחמדה לגשמיות דבר ההוא למלאות תאות גופו, ומביט רק אל רוחניות דבר ההוא לדבק עצמו ברוחניותו אשר שם, ויעלה את עצמו ואת הרוחניות ההוא להדבק בהאל הקדוש, שכל בחינת הקדושה מאתו הוא, והארץ האירה מכבודו, ומחזיר הכבוד למלך הכבוד למען יזמרך כבוד ולא ידום. שכאשר הוא משבר ומכניע תאות וחמדת לבבו בכל צרכי הגוף ותאותיו כן נשבר כח הקליפה והרע והפח נשבר. ובכח כוונתו הראויה לה' באמת מעלה את הניצוצות ההם מדומם לצומח ומצומח לחי ומחי למדבר וממדבר אל הנשמה והנשמה מתדבקת בו יתברך. ועל ידי זה מתבררים ניצוצי הקדושה ויעלו מתוך הקליפה אל הקדושה כל בחינת הניצוצות השייכים לשורש נשמתו וחיות נפשו, ועמהם יצאו עוד ניצוצי קדושה כמבואר בדבריו ז"ל.

וכן בעשות האדם מצוה ממצוות ה' מדברי ארציות כמו ציצית, ותפילין, וסוכה, ולולב, בנין בית הכנסת ובית המדרש, לבושי שבת, וכדומה. על ידי הטרחא והיגיעה בהמצוה, משבר ומכניע תוקף הרע והסטרא אחרא הנאחז בדבר ההוא. ובכח כוונתו במצוה באמת לקיים מצות בוראו הנה מוציא את הניצוץ הלז השייך לשורש נשמתו מתוך עמקי הקליפות ומקרבו ומיחדו לעלות לשמי מרום להתאחד במקורו מקור שורש נשמתו לחיי החיים ברוך הוא. ואז למען יזמרך כבוד, שהניצוצי קדושה כשהם עולים לקבל פני אביהם שבשמים, עולים בשירה ובזמרה ומברכין ומשבחין ומפארין למלך הכבוד על אשר זכו לראות פניו כביכול בפנים שוחקות צהובות ומסבירות. ותענוג כנסת ישראל אז הוא בלי שיעור וערך שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה בראותה שנמלטו מתוך שביה קשה כזה עמקי הקליפות. ולא זה בלבד שהמה באו לקבל פני אביהם, אף כל טוב אדוניהם העלו בידם מרגניתא דלית ביה טימא המה הניצוצי קדושה שאינם שייכים לשורש נשמת אדם הלזה, גם כן עולים עמם בסוד (קהלת ח', ט') כאשר שלט האדם באדם לרע לו, כידוע לטועמי מעץ החיים.

והנה מי שדעתו יפה ככל הנזכר להעלות את הניצוצי קדושה מדברי ארציות לתקנם מבחינת הדומם והצומח והחי, שיבואו לבחינת מדבר בכדי שעל ידם תשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה. הנה כל ניצוצי הקדושה השייכים לשורש נשמתו וצריכים אליו לתיקון, מצפים ומתאוים שיגיעו לאדם הזה שיתוקנו על ידו. כי מאן דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא (בבא קמא מ"ו:) והם רודפין ונמשכין אחרי האיש הלז להגיע אליו אולי יוכלו להגיע על ידו לתיקון שלימותם.

ושמעתי כזה מפי הצדיק איש אלקים המפורסם בישראל בוצינא רבא ויקירא מוה' **ישכר בער** האבד"ק **זלאטשוב** ומנוחתו כבוד בארץ הקודש ת"ו שאמר שהוא כדמיון

האומן ובעל מלאכה ממלאכות הצריכות לבני אדם. ואם הוא אומן טוב ועושה המלאכה בטוב הכל מחזירין ומשכימים לפתחו ליתן לו בגדים לתפרם ולתקנם אבל אם אינו אומן יפה מוכרח להלך ולסבב על פתחי הבתים אולי יתנו לו דבר מה לתקן ולתפור בשביל ארוחת לחם. וכן בזה בזמן שהיו ישראל יושבין על אדמתם בארץ הקודש והיה כוחם יפה לדבק עצמם בה' אלהיהם בעת עסקם בצרכי גופם אז היו מתקנים כל הניצוצי קדושה והיו כל הדברים שבעולם מחוץ לארץ מגיעים להם משכימים לפתחיהם ומחזירין אחר איש ישראל שיבואו לתיקון על ידו. ואמנם כשחטאו ולא היה כוחם יפה כמאז לתקן הניצוצות. הוכרחו לצאת מארצם לגלות לארצות אחרים לשאול אוכל למו בכל מקומות מושבותיהם לתקן את הניצוצי קדושה אשר בכל מקום ומקום השייך לשורש נשמותיהם.

והנה זה טעם אחד הוא על גלותינו לבין האומות בארץ נכריה. והוא למען פדות נפשינו המה ניצוצי שורשי נשמתינו שנתפזרו ונפוצו על פני תבל ומלואה להחזירם אלינו בכדי להשלים נשמותינו בזה לבוא לפניו יתברך בשלימות ובטהרה וזיכוך מעור החיצונים והקליפה אשר סביבותם.

ועוד טעם שני על גלותנו. על דרך אומרם ז"ל (מדרש תהלים ע"ט, ג') ששפך הקב"ה את חמתו על עצים ואבנים בכדי לקיים אותנו ועל כן החריב מקדשו וארמונו וחרה אפו בארץ להביא עליה את הקללה הכתובה בספר בכדי שיכלה אפו וחמתו בהם לתת לנו שארית בארץ להחיותנו כהיום הזה. ואפשר לזה אמר הכתוב (ירמיה ל"ב, ל"א) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה וגו'. כי שמו יתברך היה יודע שאינו בנין עולם כמאמר הכתוב (תהלים קכ"ז, א') אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. ולכאורה יקשה ולמה צוה שמו יתברך לבנותו אחר שאינו לקיום. ולזה אמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וגו' כלומר שמתחילה לא בניתיה בנין עולם כי אם להיות לי על אפי ועל חמתי שאשפוך חמתי עליה ואוכל להחזיק את ישראל לקיימם כיום הזה. ובזה יתבארו הכתובים. כי הנה בתחילה אמר, ואמר הדור האחרון וגו' וראו את מכות הארץ ההיא וגו' גפרית ומלח שריפה כל ארצה וגו' כמהפכת סדום וגו'. כלומר שיראו מכות הארץ עצמה, לא יושבי הארץ, כי אם קללת עפר הארץ. ועל כן,

פסקה כג
ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה. כלומר כי אם אדם חטא בהמה מה חטאה הוא עפר הארץ אשר לא ידעה בין ימינה לשמאלה ולמה יצא עליה החרי הגדול הזה להכותה מכה רבה כזה. ולזה אמר,

פסקה כד
ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם וגו' וילכו ויעבדו וגו' ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה. כלומר כי על שחטאו הם במאוד בעולם הזה ולא היה קיום להם על ידי חטאם בשום פנים ועל כן שפך חמתו על עצים ואבנים והכה את העיר והארץ להביא עליה את כל הקללה בכדי להחיות את שארית הפליטה. וגמר אומר הכתוב,

פסקה כז
ויתשם ה' מעל אדמתם וישליכם אל ארץ אחרת וגו'. כלומר כי אחר שפיכת החימה הנה עוד נתשם מאדמתם וישליכם אל ארץ אחרת. ולכאורה זה פלא הוא כי אחר שכלה חמתו יתברך בעיר והעזרות והארץ הקדושה, היה לו יתברך אחר זה להחזירם אל הארץ לשבת בארצם ולמה השליכם אל ארץ אחרת על זמן רב כיום הזה. ואמנם כי זה היה עבור טעם השני לרעות בגנים וללקוט שושנים לקבץ נדחים להשיבם אל חיק אביהם. וזה מאמר הכתוב,

פסקה כח
הנסתרות לה' אלהינו. שזה שהשליכם אל ארץ אחרת הוא עבור הנסתרות לה' אלהינו המה ניצוצי הקדושה הנסתרים ונעלמים בכל דבר ודבר אשר על פני תבל ומלואה וצריך להגביהם להשיבם לשורשם מקור מחצבתם. וגם כי עיקר בחינה הזה הוא נסתר לה' אלהינו לבד שאין אדם יודע ומכיר איזה ניצוץ שייך לו והוא טרוד בחפציו ועסקיו ועושה כסומא בארובה לשמו יתברך, הנה מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ, שהוא מוליכו למקום הצורך אליו ומראה לו סיבות על סיבות. ולאדם נדמה שחפיציו עושה, והוא יתברך יודע איך שחפץ הזה ודרך הזה שייך לשורש נשמתו ומסייעו לזכור שם הבורא ברוך הוא, ועל ידי זה נתעלה הניצוץ במעט מעט הכל לפי מחשבת אדם ותחבולותיו אם חפץ בה' לעשות רצונו באם הדרך. וזה הוא הנסתרות לה' אלהינו. ואמנם והנגלות כלומר זה הטעם הנגלה הנזכר מה שגלו מארצם מתחילתם הוא עבור שיהיה קיום לנו ולבנינו עד עולם כנאמר. ואמנם כי יאמר האדם בלבו אם כן הדבר הזה עד מתי ימשך קץ הפלאות כי הלא הניצוצות ההם מפוזרים בכל קצוי ארץ ומלואה בכל עבריה מזה ומזה בהרים וגבעות בימים ובנהרות ובמדינות רחוקות במאוד עד אשר כמעט מהנמנע

לבוא איש ישראל שמה. ולהמתין כל כך עד אשר יתפזרו ישראל בכל מקומות הארץ על פני תבל ומלואה בכל מדינה ומדינה ועיר ועיר ואיים הרחוקים, אין כח בנו לסבול ולהמתין כל כך. ולזה אמר הכתוב,

פרק ל

פסקה א

והיה כי יבואו עליך וגו' והשבות אל לבבך וגו'. כלומר כאשר תשיב זאת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה לאמר מתי יגיע עת גאולתנו ופדות נפשנו כי דבר קשה הוא להמתין כל כך עד אשר יתקרב פזורנו מבין הגוים ונפוצותינו יכונס מירכתי ארץ. ולזה אמרה התורה עצה היעוצה לזה. אשר,

פסקה ב

ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו וגו' בכל לבבך ובכל נפשך. כלומר שתשוב אל ה' בתשובה שלימה באמת כראוי בכל לבב ואז הנה תגיע למדריגת האומן הטוב שעושה מלאכתו בשלימות בתכלית היופי והחיזוק ואז הכל משכימים לפתחו לתת לו כל חפציהם לתקנם ולעשותם במעלה הראוי. וכן אתה כאשר תשוב אל ה'. הנה,

פסקה ג

ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' ושב וקבצך מכל העמים וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך וגו'. כלומר כי אלו הניצוצות מה שתצטרך להשיב אליו יתברך, ישיבם שמו יתברך אליך למקום שבתך בכדי שתעלה אותם אליו ותתקנם באופן הראוי. ואף אם יהיה נדחך בקצה השמים. לא תצטרך ללכת מדחי אל דחי לקבצם כי משם יקבצך ה' אלהיך (כי הניצוצות האלה התלוים בנפש האדם הנה הוא עצמו ובשרו ממש ועל כן אמר משם יקבצך) והביאך ה' אל הארץ וגו', כי אחר שתקבץ נפוצות הגולה אז יביאך לארצך ומקומך הראשון. וכתובים האלה אזהרה לאדם שישוב אל ה' וגם הבטחה המה שהבטיח הקב"ה את ישראל שסופן לשוב אל ה' בסוף גלותן ומיד הם נגאלין כמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל (פרק ה' מהלכות תשובה הלכה ז' ופרק י"א מהלכות מלכים הלכה א') עיין שם ותמצא נחת.

פסקה יא

כי המצוה הזאת וגו' לא בשמים הוא וגו' עד כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך וגו'. כבר היו דברינו בביאור הכתובים האלה וגם פסוקי פרשה שלמעלה בחיבורנו סידורו של שבת בכמה פנים נכונים בעזה"י ולא נכפיל כאן.ואולם על פי הדברים שביארנו למעלה יאמר כאן הכתוב כי פן תאמר בלבבך הנה עבודה זו קשה היא ורחוקה מאוד ממני. כי אחרי שאני צריך להעלות הניצוצים לשמי השמים הנה איך אעלה השמימה להעלותם

שמה או איך אבוא לעבר הים ללקט אורות משם להביאם למרום שבתן וכאמור. ולזה אמר כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך. כלומר בל תהיה זאת לפלא בעיניך. כי אף על פי שהניצוצות האלה מרום שבתן בשמי השמים העליונים, אף על פי כן לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה כלומר לענין זה שתאמר מי יעלה לנו השמימה לא בשמים הוא. וגם לא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וגו'. כלומר אף על פי שהניצוצות האלה גם מעבר לים הן, אף על פי כן לענין זה שתאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו לא מעבר לים הוא. כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו. וכאשר כתבנו כמה פעמים שעיקר בירור הקדושה מהרע, הכל תלוי ועומד בלבו של אדם שכפי אשר משבר ומכניע מעמקי תאות מורשי לבבו לפני ה' אלהינו בכל השתמשותו בכל חפצי הארץ שלא להשתמש בהן כי אם לשם ה' באמת כן נשבר ונכנע כח הרע אשר בחפיצים ההם והפח נשבר. ואז הניצוצות ההם המה כצפור נמלטה מפח יוקשים. שהצפור בעת המלטו מפחו, הנה עבור שמחה חדות צאתו ממאסרו תעוף בכח רב וכח מופלג אל תחת השמים כאשר תוכל. וכן ביותר ויותר עד אין שיעור כשנשבר פח הקליפה מהניצוץ, יעוף בכח מופלג לאין קץ לאביו שבשמים לקבל פני קדשו ולחסות תחת סתר כנפיו סלה. וגם אלו הניצוצות שמעבר לים מתקבצין ובאין אל האדם על ידי סיבות שונות בכדי להעלותן. והנה נודע אשר בירורי הניצוצות נעשין על ידי התפילות שבכל יום ויום לאין קץ כמבואר בדברי מרן קודש קדשים הרב האר"י ז"ל. ולזה אמר כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו, כלומר שעל ידי התפילה שבפיך ושבירת לבך במחמדיה, והתקרבות הלב לשמו יתברך, נעשין הדברים האלה על מכונם הראוי בשלימות הגמור ככל הנאמר.

פרק לא

פסקה א

וילך משה וגו'. נודע שתמהו חז"ל (בזוה"ק פרשה זו) באומרו וילך להיכן הלך. ולדקדק עוד אומרו את שהיה די לומר וידבר הדברים האלה כאשר בתחילת הספר הזה אלה הדברים אשר דבר וגו'. וגם להבין אשר שינה מאמרו ששם הקדים הדברים אל הדיבור באומרו הדברים אשר דבר וכאן הקדים הדיבור אל הדברים לאמר וידבר את הדברים.

ולבאר את כל זאת להבין הענין על מכונו אפתח במשל פי. והוא משל למלך גדול ונורא המשובח ומהודר ומיופה בכל מיני יופי וזיו יקר אורו הנפלא והנורא מבהיק ומאיר ומפיק נוגה לכל רואה אותו עד אשר תחשך עפעפי עין הרואה מלהביט אל זיו הדרת אור פניו והכל יראים לגשת אליו. והנה המלך הנעים והטוב לכל שחפץ להנהות אנשי

עירו ומדינתו מטובו. הנה הוא רוצה בשתי אלה. האחת להנהותם מזיו כבוד אורו היקר והנעים ומרוב גודל הפלאת חכמתו ומתק לשונו הזך כדי שיקבלו התענוג הנפלא והנחת רוח מגודל רוממותו ודרכי טובו וחיבת הדרת זיו אורו. והשנית בכדי שיתוודע להם כל זאת וישתמודעין ליה בכדי שיהיה אהבתו ויראתו על פניהם תמיד לפי פאת המקבל הדבר הגדול הזה ביראה או באהבה אם מצד הדר יקר זיו תפארתו וחכמתו הנוראה או מצד ממשלתו הגדולה. מה עשה המלך צוה לעשות מסכים מבדילים בינו לבני אדם בזכוכית לבנה זכה בכדי שעל ידם יוכלו בני אדם לקבל פני הדר זיוו ליהנות מאורו וממילא ישתמודעין ליה לאהבה אותו ולירא מפניו. ואמנם כי לא היה די במסך מבדיל אחד. מחמת רוב האור המכהה עין הרואה אף דרך המסך. עשה המלך בגודל חכמתו כמה מסכים כאשר שיערה חכמתו שעל ידיהם יוכלון המקבלים לקבל פני אור קדשו. בדרך משל שעשה ז' מסכים כולן מזכוכית לבנה המתראה מעבר לעבר שיהיה בהם די קבלת אורו. ומהם ומתוכם יוכל הרואה לראות כדי שיתמלא רצון המלך בזה.

ואולם אחר כל זה הנה עוד שיערה חכמת המלך ונודע לו בשערים האלה אשר אם יהיו כל המראות המצוחצחים האלה בגוון אחד כמו למשל כולם מראה לבן. הנה מרוב בהירות וזכות המראות הרי כולם כאחד חשובים ולא יוכלון לקבל האורה על ידיהם. ועבור זה עשה שינוים בגוון המראות הזכות האלה, לשנות אחד מחבירו בגוונים שונות כמו לבן ואדום וירוק ושאר גוונים. ומכח שינוי הגוונים, הגם שכל אחד מהגוונים בהירים ומופלאים ואף האדום הוא צח ואדום, מכל מקום על ידי עירוב הגוונים, הנה אור המאיר בהם מחמת הארתו בערבוביא לא יכה כל כך ראות הרואה, עד שיוכלון על ידי זה לקבל האורה אור פני מלך חיים בקצת דקצת ויהנו הבריות מטובו. והמבין יבין על ידי זה איך לאהוב את המלך ולירא מפניו, ובזה נשלם רצון המלך ככל אשר חפץ ביקרו להנהות הבריות ביקר תפארת גדולת מלכותו ואהבתו ויראתו השלימה.

ואחר כל זאת, הנה צוה המלך את כל עבדיו משרתיו לצחצח את המראות בכל עת בסממנים טובים מופלאים המסוגלים לצחצח בהם את המראות הללו. בכדי שיהיו עומדים תמיד בבהירותם וְזַכּוּתָם הנפלא שלא יבוא עליהם אבק וטיט ורקב רק יהיו מראיתם כבתחילה מצוחצחים וזכים. והנם נמצאים עבדי המלך שחפיצים בעבודתו אשר ציום והמה עוסקים בעשיית הסממנים ההם ובשחיקתם ולא ירפו ידם מעבודה הזו. לא ינוחו יומם ולילה רק יאמרו הדק היטב היטב הדק מפי שהקול יפה לבשמים. והכל עבור ידיעתם כי רצון המלך המה עושים. ואך אהבתם ויראתם אל המלך הוא בריחוק מקום כי אינו דומה שמיעה לראיה ועל כן הנה נמצאים עבדי המלך שחפיצים

יותר בכבודו ולבם בוער יותר לאהבת המלך. ומכינים את עצמם שיבואו בקירוב יותר אל המלך. שיהיו מן המצחצחים את המראות בסממנים האלו. ומכוונים שיהיה הציחצוח נעשה יפה ויפה בזכוך ובהירות רב בכדי למלאות רצון המלך בשלימות. ועל ידי כן הנה יראת המלך ואהבתו נראה אליהם תמיד כי הנה בעת עבודתן כל מה שהציחצוח נעשה יפה ביותר, יותר יזרח עליהם מראה דמות אור פני המלך ויהנו במאוד במאור פניו וממילא יושפע אליהם אהבת ויראת המלך ביותר ויותר.

ואולם כי עוד נמצא עבד למלך עולה על כולנה עבד הנאמן שלבו בוער בו להיות תמיד בחיבור ודיבוק אל המלך ולהיות תמיד ברוב אהבה ויראה מזיו הדר יקר תפארת גדולתו. ומרוב דביקותו הגדול וחשק לבו אל המלך הנה רצונו וחפצו רק לראות ולהסתכל בכל עת את פני המלך. ועל כן לא יוכל להיות אף מן המצחצחים המראות כי מרוב יראתו ואהבתו והסתכלותו תמיד באור פני המלך נתבטל ממנו כל כח תנועותיו והרגשותיו מלעשות שום דבר רק הולך וגדל תמיד באהבת ויראת המלך עבור גודל אור המאיר הבהיר והזך הנשפע עליו תמיד.

והנמשל בזה מובן ממילא למבין. כי הנה נודע ענין השתלשלות אור אין סוף ברוך הוא וברוך שמו הנעלם בכתר עליון בכדי להאיר מאורו וטובו לפי פאת המקבלים באהבה ויראה השלימה. הנה ראה והבין שאין מקום להנבראים להשתמש לאורו להיות נהנים מאורו הרם ונשא אם לא דרך המסכים המראות הנוראות הגדולים המופלאים ספיר גזרתם הנקראים בפי חכמי אמת, עשר ספירות. והנה שלושה הראשונות מהם, הם הנקראים על דרך משל כמו מחשבה ורצון הבורא יתברך כי באלה חפץ ה' להנות את העולם בטובו באורו הבהיר הזך והנפלא הגדול והנורא ובגין דישתמודעין ליה כמאמר הכתוב (ירמיה ט', כ"ג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו' כי באלה חפצתי וגו'. ועל ידי זה לאהבה אותו ולירא מפניו כמאמר הכתוב (דברים י', י"ב) מה ה' אלהיך שואל וגו' כי אם ליראה וגו' ולאהבה וגו'. ואכן כי אילו האיר שמו יתברך הארתו הגדול או השפיע יראתו ואהבתו על שום נברא בעולם בלי השתלשלות על ידי כמה מסכים. הנה אין שום נברא יכול לסבול גודל האור וגודל הפחד והיראה וגודל ביטול המציאות בכלות נשמתו וחייו מצד האהבה. ועל כן הנה יורד שפע האורה על ידי השפעת ששת המדות העליונות הנקראים אספקלריא המאירה אשר על ידיהם ואמצעותם נשפע הכל בשקל הקודש במדה ובמשקל לכנסת ישראל. ובזה יבואו כל בני ישראל לגשת אל הקודש כמאמר הכתוב (ויקרא ט"ז, ו') בזאת יבוא אהרן אל הקודש כנודע מזוה"ק.

ואמנם אחר כל זה אם היו כולם בגוון אחד כולו לבן טהור המורה על אור החסד לבד והיה השפעת החסד על בני אדם ההולכים לפני ה' תמיד בלי הפסק כלל. הגם שהיה במדה ובמשקל בכח לקבל האור אך אין כח בגוף נכאה ונשבר לקבל יראת שמו יתברך ואהבתו כל היום וכל הלילה מאין הפוגת בלי הפסק רגע כמאמר חז"ל מי לא בעי מינם פורתא וכדומה מהדברים שהגוף צריך להן בהכרח. ובגלל זה אי אפשר לאדם להיות השפעת האהבה והחסד חופפת עליו תמיד בלי הפסק.

ועל כן הנה שמו יתברך הרוצה בקיום הגופניות והחומריות גם כן כמאמר הכתוב (ויקרא י"ח, ה') וחי בהם, ברא בחינת המקמץ ואור חוזר גם כן לעתים מזומנים בבחינת (קהלת ג', ה') עת לחבוק ועת לרחוק מחבק. והכל לטובת ותועלת בני אדם שיתקיימו לפניו תמיד בעבודתו. בעת גדלות המוחין, לאהבתו ויראתו הגדולה בכל עוז ותעצומות. ובעת קטנות המוחין, לקיום הגוף. והכל באהבה ויראה לערך הזה. והנה בחינה הזו הוא כמו מסך המבדיל בין האדם ובין האור הזך המצוחצח מלהסתכל בו תמיד כדי שיהיה משפטים ישרים שיחיה בהם האדם ויתקיים. ומזה נתהוה בחינת הדין והגבורה בעולם שהוא בחינת הקימוץ והצימצום וחזרת האור למעלה.

והנה צדיקים ילכו בם, כי עבור קצת ההתרחקות משמו הגדול יתברך אשר עושה בהכרח בצרכי גופו, הנה מול זה בבוא אחר כך לגשת אל הדרת הקודש פנימה משים נגד פניו הבושה והכלימה ובוש מאוד ממעשיו אשר הוא על דרך הזה שהיה צריך להתרחק מאור נחמד ונעים אהוב וחביב וחשוק קרוב וידיד ונורא ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הזה עד שלבו נשבר בקרבו וחושק וחומד ומתלהב בכל עומקי מורשי לבבו לשוב ולקרב אליו יתברך ביותר ויותר בנחת רוח בכל עוז ותעצומות עד שמגיע בקירוב מקום יותר ממה שהיה קודם הריחוק כנודע. וזה בחינת יצחק שהוא לשון חדוה כידוע (עיין תרגום אונקלוס בראשית כ"א, ו'), שעבור ההתרחקות נעשה חדוה יתירה בהתקרבות אחר כך. וזה שמבואר בזוה"ק (חלק ב', קס"ט:) בכמה מקומות שמשמאלא איתער חדוה כי עבור ההתרחקות נעשה אחר כך ההתקרבות בחדוה ושמחה גדולה והוא בחינת יצחק שהוא צחוק עשה לי אלהים (בראשית כ"א, ו') שבחינת אלהים הגבורה עשה הצחוק והחדוה. ובזה הנה המדות הגבורות אשר פעלו הריחוק והמסך המבדיל מתהפכים לחסדים ושמחה. ואולי לזה יאמר הכתוב (דברים י"ג, ה') אחרי ה' אלהיכם תלכו וגו' כי נודע אומרם ז"ל (בראשית רבה מ"ד, ה') כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. כי על ידי ההפלגה הזאת נעשה ונתיחד הוי"ה ואלהי"ם שעל ידי בחינת אלהי"ם באים לבחינת הוי"ה הרחמים והחסדים. ובדרך הזה תלכו אתם ובתיכם. וזה הכל בבחינת צדיקים

אשר ילכו בם בבחינת (תהלים קל"ט, ה') אחור וקדם צרתני, שמבחינת האחור והריחוק מעט באים לקדם קדמתה.

ואמנם הנה פושעים יכשלו בם, כי הרוצה לבחור ברע הנה הוא על ידי המסך ההוא במה שהוא מוכרח להתרחק מעט בצרכי הגוף במאכל ומשתה ושינה. הוא מתרחק והולך כי ערבה לו חמדת תאות גופו ולא ינוח ולא ישקוט עד אשר ימלא פיהו חצץ וישלים כל תאותיו בבת אחת כאשר יוכל. ועל ידי זה הוא מתרחק והולך, והמבדיל מבדיל בינו ובין המקום ב"ה עד שאפילו בעת שראוי להתקרב ולהיות עצור לפני המקום ב"ה בתפילה או בתורה ומעשים טובים אמר הכתוב (ישעיהו א׳:י״ג, "ג) לא אוכל און ועצרה. שלבם בקרבם מלאים רע חורשי מרמה, ולבם בל עמם להשיב אל לבו לפני מי הוא עומד, כי הוא מלא מחשבות איך ימלא תאותו כאשר יעמוד בחוץ במאכל ומשתה ואסיפת ממון והכבוד והגאוה וכדומה משאר נגעי בני אדם. ובזה ח"ו מהפכין מדת החסד לדין כי בעת עומדו בעבודת שמו יתברך הנה הוא עוסק בבחינת החסד לאהבה את שמו יתברך ולעבדו ומהפכו לדין על ידי מחשבתו הרעה אשר חשב לעשות כאשר יפנה מהעבודה ההוא.

ואפשר כי עבור זה אמרו חז"ל (שבת פ"ט:) שלעתיד לבוא יהיה יצחק אבינו הוא המלמד זכות על ישראל, וישראל יאמרו כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגו'. ולכאורה פלא הוא שאברהם שורש בחינת החסד הוא יאמר ימחו וכו' ויצחק שהוא שורש הגבורה יהיה הוא המלמד זכות עד שיאמר פלגא עלי ופלגא עלך וכו'. ואמנם כי לעתיד יזדככו הגופים עד שכמעט יוכלו לקבל ההשפעה תמיד עליהם ולא יצטרך עוד להיות נפסק מהם כפעם בפעם בבחינת מסך המבדיל כנזכר, ולא יכשלו בם עוד רשעים. ורק הכל יהיה בבחינת (יחזקאל א׳, י"ד) והחיות רצוא ושוב שירוץ לאחור על רגע כמימרא כדי שישוב תיכף לקבל חיות גדול ונורא ביותר ויותר על ידי ההתרחקות הרגע. כאשר תראה באש הבוער שהלהב עולה מאליו ויורד מעט בכל פעם בכדי שיעלה הלהב ביותר. ומזה צא ולמד איך שמדת יצחק רק טוב הוא והדין יכלה ולא יתגבר, ויתגלה הטוב והחסד שבו. והחסד אשר שם הנה חזק מאוד לפי שהוא בבחינת הגבורה על כן יהיה הוא המלמד זכות ביותר ויותר והוא בחינת טוב מאוד שאמרו חז"ל (קהלת רבה ג' פסוק י"א, ג') טוב זה היצר טוב מאוד זה היצר הרע וכו' כי כאשר נהפך בחינת הגבורה והדין שמהם נמשך בחינת היצר הרע אז הוא טוב מאוד כי החסדים שבהן מתגלין ביתר שאת ועוז בתוקף גדול אחר שבאין מבחינת הגבורה.

ואפשר עבור זה אמרו חז"ל (תענית ב'.) מאי גבורות גשמים אמר ר' יוחנן מפני שיורדין בגבורה ולכאורה פלא גדול הוא כי הלא אין טובה וברכה בעולם כירידת גשמים שהוא

מחיה כל ברואי הארץ מקצה העולם ועד קצהו כמאמר הכתוב (ישעיה נ"ה, י') כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל וגו', וחז"ל אמרו (שם ח':) גדול יום הגשמים כיום קיבוץ גליות, ועוד אמרו שם שאפילו ישועה פרה ורבה בו וכו' ואפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו וכו'. ונראה לעין שהוא בתכלית החסד והטוב ואיך יאמרו מפני שיורדין בגבורה. ואמנם כי הוא הנותנת. כי לפי שהוא טובה גדולה וחסד גדול כזה הנה החסד הגדול והחזק ודאי מבחינת הגבורה הוא כלומר החסד שנגנז בבחינת הגבורה. וכאשר מהפכין ישראל מדת הדין למדת הרחמים בכח התשובה ותפילה וצדקה. אז מתגלה החסד אשר בגבורה ויורד השפעת החסד לעולם בגבורה גדולה ואז הוא טוב שאין למעלה מזה. ולזה אמרו שיורדין בגבורה כלומר שהחסד המתגלה בירידת גשמי ברכה לעולם מבחינת הגבורה הוא והמה יורדין בגבורה והתחזקות גדול ועל כן הוא טובה ברכה וחיים של כל העולם ועל כן יאמרו ישראל כי אברהם לא ידענו וגו' כי אתה אבינו כי כאשר החסד שבו מתגבר אין ערוך אליו.

ונחזור לענינינו שלמען הידיעה בבורא יתברך ברוך הוא וברוך שמו עשה ופעל איך להכיר גדולתו במדת הגדולה ולהתפחד במדת הגבורה להיותו בקצת ריחוק מקום וצריך שם האימה והפחד שלא להתרחק ח"ו ביתר מכדי המוכרח. ואחר כך עבור הבושה ממקצת ההתרחקות, יבוא בכח גדול לפאר ולגדל שמו יתברך ביתר שאת ועוז בזירוז אחר זירוז בלב נשבר ונכנע. ואולי לזה ירמוז הכתוב באומרו (בראשית י"ט, כ"ה) אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק. שאומרו אברהם הוליד את יצחק לכאורה מיותר כנודע. ואמנם כי עבור שני ההפכים הנזכרים בהמראות הנוראות המאור הגדול והמאור הקטן כי הן אמת אשר שניהם כאחד טובים ומאירים ואך שנעשה קטן עבור מעשה הרשעים אשר הולכים בחושך במסך המבדיל שאין דעתם לחזור. וזה יאמר הכתוב אלה תולדות יצחק כמתמה ואומר איך שני הפכים יצאו מבטן אחד והלא אח עשו ליעקב ואיך מתפרשים זה מזה בהבדל רחוק כזה כיתרון האור מן החושך. ואכן כי הוא עבור שאברהם הוליד את יצחק שמתוך שאברהם הוא הגדול בענקים ואורו גדול ורב עד שאין ביכולת מין אנושי לקבלו ולסבלו בתמידות ומכח זה נתהוה בחינת יצחק בחינת הגבורה והצמצום ועל ידי זה יוכלו לקבל ביותר ויותר האורה והשמחה בכל פעם ומזה נתהוה אשר צדיקים ילכו בם ופושעים נשמדו יחדיו בו. והם יעקב ועשו האמורים בפרשה שיעקב איש תם יושב אהלים שבשני אהלים הנזכרים היה תם ושלם לעבוד את ה' אלהיו באהבה ויראה, ומהיראה בא ליותר אהבה וחיבה בלבב שלם. ועשו איש

יודע ציד איש שדה שהיה צד בקשתו חיות ועופות להלעיט אל גרונו מאכל ומשתה והיה צד את היו"ד בחינת הקדושה ובער בשדה אחר ולא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים (לשון רש"י בראשית כ"ה, כ"ג) וכמאמר הכתוב (משלי כ"ד, ל'-ל"א) על שדה איש עצל עברתי וגו' והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגו'. כי כל כך תוגבר השכחה אצל הרשע עד שעובר על כל מצוות ה'. ועבור זה מבואר בספרי החכמים שמבחינת הגבורה נמשך כל השס"ה לא תעשה שבתורה כי שמו יתברך הזהיר אותנו שבעת ההתרחקות קצת בדבר ההכרח לא תשכח את ה' ח"ו לבוא ליטמא על ידי התאוה והחמדה בדברים הטמאים כמו בנדה ושפחה גויה זונה וכדומה משאר ביאות האסורות או בדברים הטמאים. כי אם תטמאו בכל אלה ונטמתם בם שהמה מטמטמין הלב עד שלא יוכל עוד עבור זה להתקרב ולגשת אל הקודש בשום פנים. ושמו הקדוש והנורא יקוץ בך כאומרו (ויקרא כ', כ"ג) ואקוץ בם. ואף אם תרצה להתקרב אליו לא ישא פניו אליך כי הוא יתברך עוצם עיניו מראות ברע (אם לא בתשובה גדולה ונוראה בשבירת הגוף כולו כי הגוף כלי חרש הוא, חרש את חרשי האדמה (ישעיה מ"ה, ט') וכלי חרש שבירתן זו היא טהרתן כנודע (כלים פרק ב' משנה א').

והנה ההתקרבות אל ה' נקראת השגחה כי אז שופע עליו אור ההשגחה בבחינת החסד שעל ידי זה הוא מתקרב אליו באהבה. וקצת ההתרחקות נקראת הסתרה בחינת הקימוץ מהשגחה והוא בדוגמת השושנה שיש בה חיור וסימוק ושניהם אחד, ששניהם מיפים אותה והוא שלימותה כנודע. ומזה נמשך עוד שינוים שונות והוא כי לפעמים נמשך על האדם רוב ההשגחה ומיעוט ההסתרה, ולפעמים בהיפוך ח"ו, ולפעמים בשוה. ורוב ההשגחה נתכנה על שם מדת הנצח כי הוא מוכרח לנצח את קשיות ערפו, מיד אחרי שכבר עומד במיעוט ההסתרה צריך הוא לנצח יצרו להשגיח על דרכי ה'. ורוב ההסתרה ח"ו מכונה על שם מדת ההוד שח"ו נהפך לדוה כי לבו דוה עליו כמאמרם ז"ל (עיין נדרים ט':) הרשעים מלאים חרטה. ומכל שכן בבואו לפעמים לפני ה' אז אוי לו מיוצרו ואוי לו מיצרו, וח"ו באין עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו. ואולם כאשר יזכה לשוב לשמו יתברך על ידיהם כמאמר חז"ל (סנהדרין ק"א.) חביבין יסורין וכו' עד מקרא אני דורש וכו' גם אלה משלי שלמה וגו' וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא יסורין שנאמר (דברי הימים-ב ל"ג, י"א) וילכדו את מנשה בחוחים וגו' ובהצר לו חילה את פני ה' אלהיו ויכנע מאוד מלפני אלהי אבותיו וגו' וידע מנשה כי ה' הוא האלהים הא למדת שחביבין יסורין עד כאן.

הנה אז הוא מהפך הדוה להוד והודיה, ונותן הודיה לשמו הגדול יתברך אשר הצילו מתחת יד הסטרא אחרא והרע, ומהפך מדת הדין למדת הרחמים כי יודע ומאמין שבחינת הדין שהיה עליו היה לו לטובה גדולה מאת ה' ומתחבר על ידי זה לבחינת הטוב שנאמר בו (ישעיה ג', י) אמרו צדיק כי טוב. כי הוא מצדיק עליו דינו של הקב"ה ומהפכו לטוב ואז עושה שלום בפמליה של מעלה בין המדות העליונות ליחדם לאחד בטוב. ואלה הם ששת המראות הנוראות והדרגות המופלאות אשר על ידם יבוא האדם להתקרב לשמו יתברך על ידי עשיית התורה והמצוות שהוא השביעי להם שבהם יאירו שבעת הנרות ועל ידיהם יוכל לבוא לאור אהבת אמת אהבה פנימיות ויראה פנימיות, כי על ידי אור מראה החסד ואהבה כאשר ישגה בה תמיד וחופש ומבקש בקרבו איך ראוי לאהוב את שמו אז יתוסף בו אהבה על אהבה עד שיכלה נפשו ורוחו ותצמא נפשו ויכמה בשרו ויחלה חולת אהבה לאהבת ה' אלהיו באפיסת כוחותיו וביטול הרגשותיו עד שיבוא לבחינת ביטול המציאות. והוא השפעת אור מוח החכמה הנשפע לאדם בעת ההוא. וחכמה הוא כח מה שבא האדם לבחינת מ"ה בבחינת (שמות ט"ז, ז') ונחנו מה, שהוא כלות כל האדם אל ה' באהבה. וכן על ידי מראה הקימוץ וההסתרה שהוא ההתרחקות קצת. הנה לבו בוער בו על ידי זה לשוב אל ה' ומתירא ומתפחד מן הריחוק עד אשר יושפע ויגיע עליו אור יראת ה' הטהורה העומדת לעד יראת הרוממות והוא תמיד נותן אל לבו איך לבוא אל בחינה ומדרגה הזאת שיהיה חופף עליו רוח אלהים תמיד ביראתו הטהורה באמת ובטוב לבב לירא את השם הנכבד והנורא הזה ולעשות לו בית כביכול מיראת ה' כמאמר הכתוב (שמות א', כ"א) ויהי כי יראו המילדות וגו' ויעש להם בתים. ותוכן הענין כי אור מדת הבינה נקראת בית, ומינה דינין מתערין כנודע. כי בהתבונן האדם על דרכי ה' ונותן לב לירא ממנו עד שהוא מגיע ליראת הרוממות ואז הוא מסתיר פניו כי ירא מהביט אל האלהים. ועל זה נזכר בתיקוני זוהר (תיקון ו', כ"ב:) זכאה מאן דעביד ליה דירה נאה בליביה, כי שמו הגדול והקדוש שוכן בקרב לבו בכדי שלא יזוז תמיד מיראתו כאשר רואה שהוא נותן לבו וחפצו וחשקו לירא מפניו תמיד ואז נעשה ההסתרה בקדושה רבה בבחינה כי ירא מהביט כי גבוה מעל גבוה שומר וגו' ונמשך מזה ההסתרה בבחינת יצחק כנזכר ועל כן מינה הדינין מתערין והבן.

ואת הכל עשה ה' יפה בעתו כי משניהם יצמח בחינת דעת שהוא עת ד', ולכל עת המורה על מספר עשר פעמים הוי"ה ועשר פעמים אהי"ה חושבן עת, ובהצטרפות ארבע אותיות שמו הגדול הוא בחינת דעת והוא אור החכמה והבינה המתיחדים על ידי הדעת לדעת להבחין בין עת לעת כמאמר חז"ל (ירושלמי ברכות פרק ה' סוף הלכה ב') אם אין דעה הבדלה

מנין. כי צריך אדם להבחין העתים שעומד בו איך להתקרב אל ה' בכל עת ועת. וזה מרומז במלת דעת שהוא דע עת שהע' נדרש לפניה ולאחריה. כי הדעת מבחין צורך בריאת העשרה דרגות שהן עשרה מאמרות שנברא בהן העולם כי הלא במאמר אחד היה יכול להבראות. ואמנם כי צריכין כל העשרה המראות וכולי האי ואולי על ידיהן יוכל האדם להסתכל ולהתבונן בכל עת ועת עד שיבוא ליראה ואהבה הרוממות והפנימיות. והוא בדמיון המשל הנזכר שהמלך עשה מסכים בהמראות שעל ידיהם יוכל לזכות לראות פני המלך ולאהבה וליראה אותו. וכן עשה מלך מלכי המלכים ברוך הוא בעשר ספירות הקדושים. ומצד האהבה והיראה נמשך כל קיום התורה במצוות עשה ובמצוות לא תעשה מימין ומשמאל כאמור. וכל קיום התורה הוא העשיה, בדמיון לצחצח ולזכות בהן את המראות כנזכר במשל. ובהן שלושה בחינות בהולכי לפני ה' ובקיום תורתו.

והנה הדרגה התחתונה הפחותה שבבני אדם. אלו העושין מצותן במצות אנשים מלומדה שאין שמים על לבם ומוחם כלל מה הם עושין ואינם יודעין לעשות רצון קונם וחפץ צורם רק עבור ההרגל שהורגלו כך מנעוריהם. הם אינם נחשבין כלל, בכלל השלושה דרגות האלה, כי בחוץ המה עומדין וכל עשייתם הוא מהשפה ולחוץ, ותקנתם קשה הוא. ותכלית תיקונם אינו כי אם על ידי התקרבותם באמת לצדיקי הזמן שהולכים לפני ה' וכמאמר חז"ל (כתובות קי"א:) עמי הארץ אינם חיים שנאמר (ישעיה כ"ו, י"ד) מתים בל יחיו רפאים בל יקומו, במרפה עצמו בדברי תורה הכתוב מדבר וכו' אמר ליה רבי מצאתי להן תקנה מן התורה שנאמר (דברים ד', ד') ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגו' וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר (שם שם, כ"ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וגו' אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו הם דבקים בשכינה וכו' עד כאן. כי הוא נעשה טפל ובסיס אל התלמיד חכם וכאילו אחד הם כמו הראש והרגל באדם שהמה אחד מיוחדים ביחוד, ובלבד כשהרגל הוא אחד עם הראש אבל אם ח"ו יתפרד הרגל מן הראש הרי הראש יחיה בלי הרגל והרגל הוא כאילו מת ועבר ובטל מן העולם.

ואמנם כי מי שנותן אל לבו להתעורר במקצת מתרדמת הבלי הזמן ותענוגיו ורוצה לעבדו יתברך שהוא תענוג כל התענוגים. הנה הבחינה התחתונה, שעושה מצותיו במוחו ולבו בכדי לעשות רצון קונו כאשר צוהו ולעשות תענוג ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו ומתעורר לבו ומוחו לעשותן באהבה ויראה כאשר יוכל שאת בנפשו. והוא בדמיון העבדים הנזכרים במשל המשחקים את הסממנים בכדי לצחצח בהן המראות שעושין רצון המלך בזה באהבה.

ואמנם בחינה השניה, המה הצדיקים הגדולים ההולכים לפני ה' באמת ולבם בוער בם לידע את שמו יתברך כמאמר הכתוב (דברי הימים-א כ"ח, ט') דע את אלהי אביך ועבדהו, ולהתקרב את לבם ונפשם ורוחם ונשמתם אליו יאספו להדבק בו בכל עוז ותעצומות ולמלאות רצונו הגדול והקדוש להמשיך שפע וברכה רבה לכל העולמות על ידי מצותן שזה עיקר התענוג והנחת רוח לפניו, שלכוון זה ברא העולם להיטיב לבריותיו. ועל כן המה מכוונים במעשיהם אשר המה עושים לתקנן וליחד כל העשר מאמרות שנברא בהן העולם לתת ולהוסיף כח בפמליא של מעלה על ידי היחוד והקישור המראות הנוראות וספירות העליונות אחד אל אחד ולקשר כל ברואי העולם אליהם. והוא והם יתיחדו אל חוט זוהר אין סוף ברוך הוא עד שנעשה האהל אחד מיוחד מתתא לעילא ומעילא לתתא. והמה הנקראים המצחצחים את המראות שמזכים ומצחצחים אותם עד אשר יזהירו ויצהירו באור הבהיר שבהם ויאירו ויבהיקו מאורם אל כל העולמות בזיכוך גדול. ועל ידי זה המה מיחדים שמו הגדול והקדוש שלזה היה בריאת כל העולמות כנודע, בכל עת ועונה, בשם כל ישראל, כי נצטרף אליהם מעשה המצוות של אלו המשחקים הסממנים. והוא בבחינת אומרם ז"ל (קידושין מ'.) הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה כי נצטרף מעשה המצוות האלה אל מחשבתם הטובה של הצדיקים, שבשניהם נעשים המראות צחים ומצוחצחים זכים ובהירים מאירים כספירים.

ואולם כל זה הוא קודם שיבוא האדם לבחינת אור החכמה באמת שהוא בחינת כח מה וביטול המציאות. ואכן כאשר יזכה האדם לבוא למדריגה ובחינה הזו הנה מידי דברו בו בה' יתברך זכור יזכרנו עוד ועוד עד אשר יתבטלו הרגשותיו ויאפסו כוחותיו וכמאמר הכתוב (דניאל י', ח') ואראה את המראה הגדולה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח, ואז אי אפשר כלל לעשות המצוות בעשיה מרוב גודל התקשרות האהבה וינועו אמות הספים מקול הקורא ברוך הוא, וכאשר כתבנו בזה כמה פעמים בשם הרב הגדול והקדוש איש אלהים מוה' **דוב בער** מגיד משרים **ממעזריטש** בפירוש אומרם (בראשית רבה י"ז, ה') נובלות חכמה, תורה. כי נובלות הוא לשון נפילה כמו פירות הנושרין מן האילן שנקראו נובלות (ברכות מ'.). וזה נובלות חכמה כשאדם נובל ונופל מבחינת החכמה שהוא כח מה וביטול המציאות, אז תורה. שאז יכול לקיים לעשות מצוות התורה. ולא כן כשהוא במדריגת החכמה שאפסו כוחותיו באהבה לה'. ובזה פירש הכתוב (דברים ל"ב, ו') עם נבל ולא חכם ותרגומו עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו והבן.

והוא בחינת הדרגה השלישית שיוכל האדם לזכות על ידי התמדתו באהבת ה' שבאהבתו ישגה תמיד עד אשר שבבואו לפני אלהים לקיים מצוותיו ותורותיו תצא נשמתו באחד כלומר בדיבור אחד לקראת אלהים עד שמשלשלין את האומנין בתיבות שלא יזונו עיניהם מן הקודש (מדות פרק ד' משנה ה'), בבחינת והחיות רצוא ושוב, ועל זה נאמר אם רץ לבך שוב לאחור כי מאת ה' נעשה זאת שמשלשלין את האומנין הם התלמידי חכמים הנקראים בנאים (סוף ברכות) שבונים קומת השכינה, משלשלין אותן במקצת מדביקותן הגדולה עד שיבואו אל התיבות הם תיבות התורה והתפילה בכדי שלא יזונו עיניהם הוא לשון מזון ושובע שלא ישביעו עיניהם מן הקודש ויכלה נפשם ורוחם אליו ולא יוכל לדבר דבר. ועל כן תקנו לומר קודם התפילה אדני שפתי תפתח וגו' לבקש על זאת מה' שיפתח השפתים והפה להגיד תהלתו. כי בעת עמידת האדם לפני המלך מי גבר יחיה ויוכל למלל ולדבר מגודל האהבה והיראה והפחד והוא בבחינת העבד הנזכר במשל שאין יכול להיות אף מן המצחצחים את המראות מרוב חשקו ותאותו להסתכל תמיד באהבה ויראה ולקבל זיו כבודו תמיד באהבה, אם לא מחמלת ה' עליו שרוצה בעבודתו עד שנעשה אצלו בבחינת והחיות רצוא ושוב בכל רגע.

ושלושה בחינות ודרגות הללו לימד משה רבינו והודיע, ולא כמלמד לאדם דעת לבד לידע כי אם ששם לפניהם הדברים שיעשו כן ויבואו לבחינות הללו. והנה מתחילה בחורב אחר נתינת התורה והמצוה לימד לעמו תורה ומצוות שיקיימו אותם על מכונם בעבודת האמת לשם מצות בוראן שצוון בכך, ולעשות נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו בבחינת הדרגה הראשונה שהוא בדמיון שחיקת הסממנים לצחצח המראות. ואולם אחר כך בערבות מואב הוסיף ולמד להם בחינת ודרגה השניה לעשות המצוות באור החכמה והבינה והדעת שהוא בחינת אהבה ויראת הרוממות ליחד ולקשר על ידי זה המדות עליונות אחד אל אחד שהוא יחוד שמו הקדוש והנורא ולזה רמז להם באומרו אלה הדברים וגו' כי חז"ל אמרו (שבת ע'.) בפסוק (שמות ל"ה, א') אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם. דברים הדברים, אלה הדברים אלו ל"ט מלאכות וכו'. וגם כאן רמז באלה הדברים לקשר וליחד על ידי עשייתם התורה והמצוה בחינת אלה שהוא ל"ו הרומז לששה קצוות והם ששת המדות העליונות כשהם מתיחדים ומתקשרים זה בזה אז נעשים ו' פעמים ו' שהוא ל"ו כנודע. ואלה שבעת הנרות יתיחדו אל בחינת הדברים שהם שלושה, בחינת ג' ראשונות שהוא אור החכמה והבינה והדעת. ואז יתיחדו עשרה מדות הקדושים שהם עשר ספירות בלי-מה, ליחד שמו הגדול והקדוש בזה על ידי אהבה והיראה הפנימיות להמשיך בזה כל בחינת השפעת הטוב והחסד לכל העולמות.

והוא בבחינה השניה הנזכר בהמשל שהוא לצחצח ולזכות את המראות לא בשחיקת הסממנים לבד. ואמנם כאן שדיבר אליהם ביום פטירתו מן העולם. וצדיקים, הנה תוסף רוחם יגועון (תהלים ק"ד, כ"ט). ועלה רוחו לדבר בגבוה על גבוה ועל הכלל כולו יצא לדבר בבחינת החכמה הכולל הכל, ולא בפרטי הדברים. והוא ההסתכלות וההבטה באור זיו המאיר באהבה ויראה גדולה עד אשר יבואו לבחינת ביטול המציאות כח מה הכולל בעצמו ממילא כל פרטי הדברים. כי ממנו יצאו ואליו ישובו כנודע.

ולזה אמר הכתוב וילך משה. כלומר כי הן עתה הגיע עתו ללכת לעולמו עולם העליון גבוה ונורא מאוד לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו היכל המלך הפנימי ואז נתעלה רוחו וילך אל הקודש פנימה קודש הקדשים. על כן לא היתה דברו כלל בבחינת פרטי הדברים כי אם למעלה הכולל הכל, ועל כן וידבר את הדברים האלה. נודע בחינת את שהוא התקרבות אות התי"ו הרומז לבחינה התחתונה שבתחתונים, לבחינת האל"ף הרומז לעליון שבעליונים. כי שם היה עומד בעת ההוא ודיבר הדברים האלה לא כאשר בערבות מואב שדיבר אלה הדברים לקשר בחינת אל"ה שהם המדות זה אל זה ומשם יתקשרו אל הדברים בחינת ג' ראשונות כי אם בחינת הדברים האלה שהיה מדבר בבחינת הג' ראשונות והאל"ה נכלל בהם. ואמנם הנה האל"ף שבאת מורה על העליון שבעליונים כאמור והוא בחינת פלא העליון הרומז אל בחינת כתר עליון הנורא. והדברים, רומז אל בחינת החכמה והבינה והדעת כאמור. והנה נודע שאחד הם על כן הוצג מקף בין האת והדברים לומר שאחד הם. ואך אי אפשר להשיג בחינת אור הכתר כי אם על ידי הדעת שהוא התנוצצות הכתר כידוע ומשם היתה דברו בפיהו אל כל ישראל. כלומר שיבואו אל בחינת הכל הכולל הכל והוא בחינת ישראל שהוא אותיות לי ראש שבבחינת החכמה הנקרא ראשית חכמה. ולימד דעת את בני ישראל שיבואו לבחינת החכמה שהוא בחינת ביטול המציאות וכלות כוחותיו והרגשותיו הגשמיות כולם באהבת ה' הנכבד והנורא שיהיו רק בבחינת והחיות רצוא ושוב. ככל הדבר האמור עד פה.

פרק לב

פסקה ג

כי שם ה' וגו'. יתבאר על דרך מה שכתבו תלמידי רבינו יונה והרא"ש (ברכות פ"ג.) בפירוש נוסח מודים דרבנן שאנו אומרין על שאנו מודים לך ברוך אל ההודאות. שהוא על מה שאתה זכיתנו ונתת לנו זאת שנזכה להודות לך, על זה ברוך אל ההודאות. שאנו מברכין אותך ומהללין ומשבחין לשמך הגדול והקדוש על החן והחסד והטובה הגדולה שעשית עמנו בזה שאנחנו מודים לך ומברכין אותך. ולזה יאמר כי שם ה' אקרא

הבו גודל לאלהינו. פירוש שעל זה גופא צריכין אנו לתת גדולה וכבוד ושבח ליוצר בראשית ברוך הוא על אשר זיכה אותנו לקרוא בשמו. כי אם עיני שכל היה לך היית מוסר נפשך ורוחך ונשמתך לאל הכבוד באהבה עצומה בשמחת הזכרת שם ה' יתברך ויתעלה שהוא תענוג שאין כמוהו ושמחה שאין כיוצא בה, והכל במורא ובושה והכנעה כמאמר הכתוב (מלאכי ב', ה') ומפני שמי נחת הוא. ועל כן למדו חז"ל (ברכות כ"א.) מפסוק הזה (כוונתו לפסוקנו) שצריך לברך ברכה על התורה קודם קריאתה ולימודה, כי הן כל התורה שמותיו של הקב"ה הוא כנודע (זוה"ק חלק ב', קכ"ד.). ואיזה תענוג וחיבה וחמדה ושעשוע עריבה ונעימה וחביבה וחשוקה כהתקרבות והתדבקות בשמו הגדול והקדוש שכל מלאכי מעלה אראלים אישים תרשישים שרפים ואופנים וחיות הקודש נרתתין ומזדעזעין בשמעם הזכרת שמו הנכבד והנורא. ובודאי מהראוי לברך קודם, בקדושה ובטהרה בשירה וזמרה על אשר זיכנו בחיבת תורתו הקדושה הדביקה בשמותיו יתברך. **או** יאמר על דרך אומרם ז"ל (יומא ס"ו.) כשהיו שומעין את השם הנכבד והנורא מפורש שהוא יוצא מפי כהן גדול וכו', ופירשו המפרשים שם שהיה יוצא מעצמו מפי כהן גדול ועל כן אמר שהוא יוצא מפי כהן וכו' על זה אמר הכתוב (שמות כ', כ"ד) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' כלומר שאני בעצמי אזכיר שמי ואז אבוא אליך וברכתיך כי אז היו נפתחין כל מקורי הברכות לברך את ישראל. וזה אמרו כאן כי שם ה' אקרא פירוש בעת שאני בעצמי אקרא שם ה' בפה כהן גדול אז הבו גודל לאלהינו כמאמרם שם היו כורעים ומשתחוים ונופלין על פניהם ואומרים ברוך וכו'.

פסקה ו

הליהוה וגו' עם נבל ולא חכם. כבר היו דברינו בזה בכמה מקומות ובפרשה שלמעלה בשם הרב הגדול והקדוש איש אלקים מוהר"ר **דובער** זצללה"ה מגיד מישרים דק"ק **מעזיריטש** דבר נפלא ולא נכפיל. ואולם כי עוד אפשר לומר על דרך המבואר בדברי הרב החסיד בחובת הלבבות (בהקדמתו לשער הבחינה) וזה לשונו: ומה נדמו בזה לאנשים עורים הובאו אל בית מוכן להם לכל תועלתיהם והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התיקון הנאה והנאות לתועלתם וכוונת תקנתם, וזימן להם בו עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם בהם כדי שיוטב ראותם. והם התעלמו מעסוק ברפואות עיניהם ולא שמעו אל הרופא אשר היה מתעסק ברפואתם והיו הולכים בבית בענין רע מעורונם, וכל אשר הלכו בבית נכשלו בדברים המוכנים לתועלתם ונפלו על פניהם. והיה מהם מי שנפצע ומי שנשבר ורב צערם ונכפלה רעתם, והיו מתרעמין על בעל הבית והבונה וגינו את מעשהו וכו' וחשבו כי לא כיוון בהם כוונת טובה וחסד

כי אם כוונת הצער והנזק. וגרם להם זה לכפור בטובת בעל הבית וחסדו וכו' ועל ידי כן הנה כמה טובות מנע בעליהם מהם ליהנות מהם וערבב שמחתו בהם וכו'. כן בבני אדם מפני מה שמוצא אותם בעולם ממיני הפגעים ומה שמגיע אליהם מעניני ההפסד בגופם ובממונם ולא הבינו סיבת אופני טובתם בהם, ותועלת הנסיון והמוסר להם כדברי הכתוב (תהלים צ"ד, י"ב) אשרי הגבר אשר תיסרנו י"ה וגו' ושכחו כי הם וכל אשר להם, טובות שהיטיב להם הבורא נדבה וחסד וגזר בהם בצדק כפי מה שחייבה חכמתו. וקצו בהראות צדקו בהם ולא שבחוהו בהגלות חסדו עליהם וכו' כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה מבקשים מה שהוא למעלה ממנו וכו' ותמעטנה בעיניהם הטובות ותקטננה אצלם המתנות הגדולות עד שהם חושבים כל טובה שיש לזולתם כאילו נשללה מהם ומה שהגיע אליהם ממנו רעות מוצאות אותם ולא יבינו אל פעולת ה' המיטיב בהם אליהם וכו' עד כאן לשונו בשינוי לשון קצת.

ולזה פתח הכתוב פיהו בתחילה ואמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול. כלומר אל תדמה בנפשך שזה שיש לך פחות מזולתך עוולה הוא לפניך כי אתה ראוי היות לך כאשר לחברך. לא כן הוא, כי הנה הוא יתברך תמים פעלו וכל דרכיו בצדק ומשפט והוא אל אמונה ואין עוול שאתה צריך להאמין לו שאין לפניו עוולה ולא משא פנים ומקח שוחד, ומה שראוי לזולתך הוא נותן לו והראוי אליך נותן לך. צדיק וישר הוא. נודע בחינת צדיק שהוא בחינת הטוב כמאמר הכתוב (ישעיה ג', י') אמרו צדיק כי טוב וגו' כלומר כי כל אשר הוא נותן לזולתך וכל אשר יתן אליך הכל בטוב וחסד הוא ונדבה מאתו כי הוא יתברך ויתעלה אינו חייב לשום בריה ועל כן אין לך להתרעם על חסרונך כי זה המעט שיש לך שלו הוא. ועוד להיותו צדיק וישר ואינו עושה רק טוב, הנה עיניו על דרכי איש לתת לו כדרכיו באופן הנאות והטוב לו והוא יתברך יודע אופני טובת כל אחד ואחד ולכל אחד יתן כאשר ייטב לו בדעת תמים דעות ברוך הוא. ועל כן גם המוצא בעולם ח"ו ממיני הפגעים ומעניני ההפסד בגופם ובממונם. הנה זה הוא סיבת אופני טובתם בהם ותועלתם ורפואתם לטוב להם כל הימים. ועל כן חלילה לכם לכפור בטובתו יתברך וחסדו. ולזה אמר שחת לו לא בניו מומם וגו'. כלומר כי זה אשר ישחת האדם ויכפור בטובת הבורא העודפת עליו לומר כי רעות מוצאות אותו. הנה אין רעה מגיע אליו יתברך חלילה וחלילה מזה כמאמר הכתוב (איוב ל"ה, ו') אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו. כי אם בניו מומם שמומם של בניו הוא כאמור למעלה שעל ידי כן הנה כמה טובות מונע בעליהם מהם וערבב שמחתו בהם וכו' ולזה אמר הלה' תגמלו זאת כלומר וכי זה הוא תשלום גמולו של שמו יתברך הוי"ה

שהוא בחינת הרחמים והחסד ומיטיב לכם תמיד בכל טובתכם הראוי לכם והיה ראוי לכם להללו ולשבחו בהגלות חסדו עליכם ועל ידי כן היה מיטיב לכם עוד ועוד. והן אתם עם נבל ששכחו את העשוי להם כפירוש רש"י כלומר ששכחו כי כל אשר יש להם מעשה אלהים המה בטובו וחסדו הגדול בנדבה לשבחו ולפארו בארץ על זה. וגם לא חכם להבין שגם הפגעים וההפסד אשר יקרה לבני אדם הכל הוא בתכלית הטובה כי זה הוא סיבת אופני טובותיו ורפואתו לטוב לו. והוא כהכסיל אשר בחושך הולך ונכשל בדבר אשר הוכן לטובתו לכפור על ידי זה בטובת בוראו וחסדו להתרעם עליו כביכול לומר שהתכוון ח"ו אל הצער והנזק ויאבד על ידי זה טובה הרבה. ולזה גמר אומר הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך. כלומר כי היה לך שתשים זאת על לבך הלא אבי הוא, והוא עשני ואיך ירצה האב באיבוד והפסד מעשה ידיו. ובודאי כל עשיותיו אלי לתכלית הטוב והחסד. ועל כן הוא נבל על העבר שלא שבחהו בהגלות חסדו עליו ולא חכם על להבא לומר הלא אבי הוא ובודאי הוא מיטיב עמי בכדי להחיותו להיטיב אחריתו.

פסקה כ

כי דור תהפוכות המה וגו'. אין לו פירוש לפי פשוטו ועיין ברש"י ז"ל. ואמנם הנה ידוע שגוף האדם נברא מארבע יסודות שהם אש רוח מים עפר כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (פרק ד' מהלכות יסודי התורה הלכה א' וב') וכל אחד משמש בפעולתו: מאש, כח המתלהב ובוער. מרוח, כח הזירוז. ממים, כח המתאוה. מעפר בחינת העצלות. והכל ניתן באדם שהמה יהיו תמכי אורייתא לעבוד בהן עבודת ה'. כח המתלהב והזרוז, למצוות ה' הצריכין זירוז ולעשותן באהבה ותשוקה בחיות בוערת. כח המתאוה, לחמוד בחשק לבו תמיד בל ירפה. כח העצלות, הוא למנוע על ידו מעשות רע בהתעצלות מופלג שלא ימהר לדבר רע. והנה שומרי התורה והמצוה הנה הוא שומר את נפשו וגופו שכל יסוד ויסוד שבו ישתמש כאשר היתה כוונת הבריאה בו לקיים התורה, בהן ולאו. כי האלהים עשה את האדם ישר וכל הנברא לכבודו ברא. ואולם עוזבי התורה מהפכין את הטוב לרע שמזרזין עצמם בלבת אש בזירוז אחר זירוז בכח המתלהב והזירוז לעבירה ולכל הדברים אשר לא תעשינה. ומהפכין את הרע לטוב שמתעצלין בעצלות כבד ומופלג בבא דבר מצוה לידם. כי העצלות נברא בשביל הרע להתעצל בו והוא מהפכו לטוב למנוע עצמו בקיום מצוותיו בהתעצלותו. והנה לפניך שהמה במגזם ומדותם המגונות מהפכין המדה ממה שמדד בהם הבורא יתברך להיות כל מדה נכונה לעבודתו יתברך לטוב בית ישראל. ואפשר על זה רמזה התורה ואמרה (ויקרא כ"ז, י') לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע וגו'. ולזה יאמר הכתוב כי דור תהפוכות המה שיסודם וגופם מהופך הוא להמיר טוב ברע

ורע בטוב לעשות בדבר הנברא לטוב כל מיני רע ובדבר הנברא בשביל רע להשתמש בו לטוב. ואולי כי לזה ירמוז רש"י ז"ל שפירש מהפכין רצוני לכעס כלומר שמהפכין רצוני בהבראם לטוב להכעיסני בהם ח"ו.

גם יאמר כי דור תהפוכות המה לטוב לישראל. והוא בדרך שכתב המהרש"א ז"ל (פסחים פ"ז: דיבור המתחיל זוכר) באמרינו (חבקוק ג', ב') ברוגז רחם תזכור שאף בעת רוגזו כביכול מזכיר מלת רחם באמרו לא רוחמה וכו' עיין בדבריו. ולכאורה להבין הענין על בוריו מה נפקא מינה במה שמזכיר רחם כיון שאומר לא רוחמה. והנראה ששמו הגדול והקדוש יתברך באהבתו ובחמלתו על עמו ישראל הנה בעת הכעס ח"ו יאמר דבר. והנה דבר ה' גדול הוא וקשה לחזור מדברו על כן אומר דבר שיוכל אחר כך להתהפך לטובה כי כאשר ישראל חוזרין בתשובה לפניו יתברך באמת בלבב שלם הנה כשם שהם מהפכין את לבבם לטובה כן נתהפך הדיבור ההוא אשר דיבר לטובה. ולזה אמר הכתוב (הושע ב', א') והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי וגו'. כי עיקר הדיבור הקשה הוא מלת "לא" באומרו לא עמי, והוא מתהפך למלת אל. ועמי ובני משמעות אחד להם ועל כן יאמר להם בני אל חי. וזה מאמרינו ברוגז רחם תזכור שגם כשח"ו גוזר עלינו הגזירה אינו גוזר כי אם בלשון שיוכל אחר כך להתהפך לדבר טוב. ועל כן אמר לא רוחמה שיתהפך אחר כך לאל הרחום ומקדים רחמים לרוגז. ואולי לזה יאמר הכתוב (תהלים קל"ט, ה') אחור וקדם צרתני וגו'. שיצירת האדם היה על אופן שיוכל להפך האחור לקדם לטובה ולברכה. וזה רמז אין מוקדם ומאוחר בתורה שעל ידי התורה והמצוה מהפכין ישראל המאוחר אל המוקדם. וזהו שרמזו חז"ל (תנחומא מסעי ז') באומרם כשהוא אומר להביא רעה חוזר בו שנאמר (במדבר כ"ג, י"ט) ההוא אמר וגו' פירוש שהוא חוזר לרעה לחזור אותיות המוקדמין לאחוריהן לטובה ולא כן כשהוא אומר להביא טובה אף על פי שהדור חייב אינו חוזר בו כאומרם שם כי לא איש אל וגו'.

ואפשר לזה ירמוז הכתוב (שמות ל"ב, י"ד) וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו. כי הן שמו יתברך בשעת הכעס אמר (שם שם, י') ועתה הניחה לי וגו' וכשחילה משה את פני ה' אלהיו אמר שוב מחרון אפך והנחם וגו' כלומר שישוב מדברו בחרון אף לעשות מזה והנחם. כי הניחה לי עם הכולל חושבן והניחם. וזה מאמר הכתוב וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות וגו' כלומר כי מהרעה אשר דיבר נתהפך לנחמה כאמור. ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"ג, ג') הצדיקים הופכין מדת הדין למדת הרחמים. כי המדת הדין ממש נתהפך לרחמים בחילוף אותיותיו. ואמנם הנה כתבנו במקום אחר שעיקר ההפכה הזו הוא בלב האדם כי הצדיקים כאשר יגיע אליהם מהעונש והצער הנה הם מאמינים

באמת בלבבם אשר זה חסד גדול מאת המקום ברוך הוא עליהם בכמה בחינות שביארנו בחיבורנו (סידורו של שבת חלק ב' דרוש ג' פרק ב') איך שכל היסורין והצער אינן אלא חסד וטוב מאתו יתברך. והנה בזה מהפכין בלבבם את המדת הדין שפגע בהן לצערם להאמין שתוכו ופנימותו הוא אך טוב וחסד ממדת הרחמים. ועל ידי זה נעשה כן באמת כאשר עם לבבם שמתהפך עליהם הדין לרחמים תיכף וטוב להם כנודע זאת מדברי **הבעל שם טוב** זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל. שכל בחינת הדין הוא הסתרת פנים מאתו כביכול כי פני ה' יתברך נסתר בתוכו שהוא בחינת פנימיות החסד שגנוז בתוכו שעיקרו לא בא אלא לטוב וחסד וכשאדם יודע זאת ומאמין זה באמת בלבבו הנה נתגלה פני ה' אשר בתוכו כי איך שייך הסתרה אם האדם מכיר ויודע בו ואז תיכף נתגלה שם ה' שהוא החסד פנימיות הדין ונמתק הדין בחסד וחופף בחינת הרחמים על האדם. ואכן כי עוד נמצא ההפכת הדין לרחמים בלב האדם והוא כאשר יהפך האדם את ארבע יסודותיו אשר זכרנו למעלה לטוב ולעבודת ה' אחר שכבר הורגל בהם לעבירה וידוע אשר ההרגל נעשה טבע והוא מהפך את טבעו בהרגילו וכופה אותן לשמו יתברך הנה בזה מהפך הדין לרחמים בלבבו וכן נעשה למעלה והוא בחינת התשובה שהזכרנו בסמוך.

ולזה אמר הכתוב כאן ויאמר אסתירה פני מהם ואראה מה אחריתם. כלומר שאוכרח להסתיר פני ה' הרחמים להלבישו סביב במדת הדין ויגיע להם מהצער והנזק ואז אראה מה אחריתם כי על ידי זה ודאי יהיה להם אחרית טובה כפולה ומכופלת וכמאמר הכתוב (דברים ד', ל'-ל"א) בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך וגו' כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך וגו', וכאשר כתבנו למעלה שעל ידי התשובה נעשה מלא רוחמה אל הרחום. ולזה אמר ושבת עד ה' אלהיך כלומר שתשוב בלבבך עד אשר תדע כי ה' אלהיך. שאלהיך שהוא בחינת הדין הוא הוי"ה הרחמים כי לא נתן לך ה' את זאת כי אם בשביל רחמים אמיתיים לטוב לך ובזה נעשה בשמים כי אל רחום ה' וגו' שמלא רוחמה נעשה אל הרחום. ואולי כי לזה אמר הכתוב (שם ל', א') והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' ושבת עד ה' וגו'. ולכאורה הנה התשובה הוא על ידי הצער והעינוי בחינת הקללה ועל מה בא הברכה כאן. ואולם כי אם היה ח"ו הקללה קללה עצמית בלתי גניזות הברכה בתוכה לא היו יכולין להשיבה חלילה כי דבר המלך אין להשיב. ואמנם כי אמת שעיקרה לא בא כי אם בשביל טובת הברכה הנסתרת בתוכה ועל כן בקל יוכלון להשיבה. ולזה אמר כי יבואו וגו' הברכה והקללה וגו' שלא תבוא הקללה כי אם עם הברכה שנסתרת בתוכה שבשבילה באה. הן ח"ו קללת הדיבור משמים שלא תגזר כי אם בגניזת הרחמים בתוכה שתוכל להתהפך, והן העונש והצער

למטה שבא בהסתרת החסד. ועל ידי כן ושבת עד ה' אלהיך שתהפך מדת הדין למדת הרחמים כאמור.

ולזה אמר אראה מה אחריתם שודאי יהיה להם אחרית טוב כי דור תהפוכות המה שמהפכין הדין לרחמים בכל השלושה בחינות שזכרנו. הן בהפכת יסודותיהם וטבעם לטוב בבחינת התשובה באמת והן באמונתם וידיעתם במדת הדין שאינו אלא רחמים ועל ידי כן מהפכין למעלה אותיות הדין לרחמים. והטעם שעושין כך אומר הכתוב כי המה בנים לא אמון בם כלומר לצד שהם בנים אלי ובזה יודעין כי איזה אב יצער את בניו שלא בשביל אהבת הטוב וידוע כי חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר (משלי י"ג, כ"ד). ועל כן לא אמון בם כלומר שאינם מאמינים בהצער והעונש הנגלה להם לומר שח"ו צערם צער לעד ובשנאה עשיתי זאת ויודעים אשר ודאי כל זה בא באהבה ואהבת חסד וברכה גנוז בתוכו. ועל כן מהפכין הכל לטובה ולברכה וחיים עד העולם אמן כן יהיה בעגלא.

פסקה כא

הם קנאוני בלא אל וגו'. גם זה יתפרש לטובה ויתבאר על דרך אומרם ז"ל (מגילה י"ב.) מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כלייה וכו' מפני שהשתחוו לצלם וכו' עד הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים וכו' עד כאן. והראת לדעת בזה כי לצד שהם לא נתכוונו בלבבם לשם עבודה זרה כי אם מן השפה ולחוץ על כן לא עשה עמהם רעה בתכלית כי אם מבחוץ ליראם לחשוש שמא יגיע להם הרעה והעמיד עליהם המן הרשע ותיכף נפל בידם. והוא נודע אשר נבל פירושו לשון נופל כמו פירות הנושרין מן האילן שנקראו נובלות כמו ששנינו (ברכות מ':) על החומץ ועל הנובלות וכו'. וזה אומרו הם קנאוני בלא אל פירוש שגם בהיותם רע לשמים אין כוונתם לעבודה זרה כי אם כעסוני בהבליהם בדבר הבל שאינו אלא משפה ולחוץ ולעומתם גם אני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם פירוש בגוי שמוכן תיכף להיות נובל ונופל תחת ידם וחבי כמעט רגע עד יעבור זעם כמעשה המן הרשע שתיכף נטל את שלו מתחת ידם.

פרק לג

פסקה א

איש האלהים וגו'. עיין בדברי חז"ל (דברים רבה י"א, ד') מה שפירשו על מה שנקרא איש האלהים. והנראה גם אלינו בזה כי הנה נודע מה שאמרו חז"ל (נדרים ל"ח.) נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם ניתנו למשה וכו' עד כאן. כי עד שם היה מגיע בחינת ודרגת משה

וזכה לזה כי הוא זכה בכח עבודתו השלימה מנעוריו שהמתיק כל בחינת הדינים ממנו ומכל ישראל בדורו וכללם ברחמים והוא בחינת מדה ההוא כנודע, שעל כן שם **הוא** שם הוי"ה בניקוד אלהי"ם להורות שבחינת אלהים שהוא בחינת דין אינו אלא בניקוד ונכלל תחת שם הוי"ה הרחמים ואולי כי עבור זה היו ימיו מאה ועשרים שנה כי המתיק כל הק"ך צרופי אלהים כאמור בספר יצירה (פרק ד' משנה י"ב) חמשה אבנים בונות מאה ועשרים בתים ולעומתם היה חי מאה ועשרים שנה והוא פתח בתחילה את השער הגדול הזה להמשיך מאור הזה שהוא מקום החירות והיובל לדרגות התחתונות. ועל כך אמרו חז"ל (שמות רבה ג', ג') שאמר הקב"ה למשה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם כי הוא פתח פתח הזה. ועבור זה היה במשה בחינת עין יפה כמאמר חז"ל (נדרים ל"ח.) כי עין יפה נוטל אחד מארבעים ורומז שבעת שהיה הגן נעול כל סביבותיו בבחינת מ"ם סתומה היה כח בידו לפתוח וליטול אחד ממ"ם ולהעמיד הנקודה ההוא שנטל אצל המ"ם פתוחה שעשה בפותחו להעשות בחינת "מי" שהוא חמשים שערי בינה, והמשיך הארה אל המדות שאחריה הנקראים בינונים. ועל זה רמזו חז"ל באומרם (במשנה ג' פרק ד' דתרומות) הבינוני נוטל אחד מחמשים. ואפשר כי לזה ירמוז הכתוב באומרו (בראשית ו', ג') לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. ואמרו חז"ל (חולין קל"ט:). בשגם זה משה ולכאורה פלא הוא להזכיר שם משה כאן. ואמנם כי על ידי משה נתהוה להיות בחינת המתקת הדינים בעולם. ולזה אמר לא ידון רוחי באדם לעולם כלומר שלא יהיה זאת לעולם לדון בין הרחמים והדין להיות זה כנגד זה רק שימתקו הדינים במדת הרחמים בבחינת זכה עזר ולא כנגדו. בזכות משה שהוא פתח הפתח הזה להמשיך ממקום החירות אל מדות התחתונים וזה עזר לכל אדם שיזכה מדותיו ויטהר רעיונו וירצה לבוא למדריגה הזו שיוכל להמשיך אליו מאור הזה להיות חירות מיצרו הרע ואויביו ישלים אתו וימתק הדין ברחמים גמורים. ועל כן סיים הכתוב (שם) והיו ימיו מאה ועשרים שנה לרמז שאיש משה הזה הרומז במלת בשגם ימתיק כל הק"ך צרופי אלהים ואז ימשך מזה שיהיה כח ביד כל אדם אשר יבוא בברית ה' להמתיק כל בחינת הדינים ברחמים.

ואפשר לזה רמז הכתוב אלה הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל כי אלה רומז לבחינת הדין. א' מפני שהוא רוב אותיות אלהים וגם שהוא רומז אל בחינת מדות התחתונות הנרמזים בו' קצוות שבכללותם עולים חושבן אל"ה כנודע, וגם הוא אותיות לאה שעיניה רכות בחינת הדין. ומשה רבינו ע"ה למד זאת לישראל להמתיק הכל ברחמים וזה אומרו אלה הדברים כי דיבור הוא קשה כידוע (תנחומה צו י"ג). וזה אשר דיבר משה אל כל ישראל לומר שיתנו לב לזה בכל עבודתם להמתיק הדין הקשה

לכללו ברחמים. וכפל להם זאת בעת פטירתו כי על ידי פטירת והסתלקות הצדיק נעשה המתקה גדולה כנודע. ואז נאמר וילך משה שהלך בכח נשמתו מתתא לעילא והיה אז עסוק בזה בהמתקת הדינים ועל כן וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל למדם שיהיה זה תכלית עבודתם את ה' להמתיק הדינים. ועל כן נאמר תיכף ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וגו' כלומר הנה לפניכם אמירה רכה הוא, כי הן אנכי תיקנתי בשנותי כל הק"ך צירופי אלהי"ם, ומהמשכתי את בחינה הזו יקל לכם מעתה לעשות כדבר הזה. ועבור זה נקרא משה בחינת מה כמו שאמר (שמות ט"ז, ז') ונחנו מה. כי בחינת ההמתקה הזו נקרא טוב מאוד שאמרו חז"ל (קהלת רבה ג' פסוק י"א, ג') טוב זה יצר טוב, מאוד זה יצר הרע, שהוא בחינת הדין. כי כשהדין נמתק אז הוא טוב במאוד מאוד כנודע. ומאוד הוא מספר מ"ה, על כן אמר ונחנו מה. ועל כן אמר משה לקרח, ואהרן מה הוא (במדבר ט"ז, י"א), כי קרח רצה להפוך הקערה על פיה שיהיה החסד נכנע תחת הדין והיה הלוי לכהן שלוי שהוא בחינת הדין הוא יהיה הכהן הראש, ואהרן בחינת החסד נכנע תחתיו כמו שאיתא בזוה"ק (ריש פרשת קרח). ובאמת חלילה מהיות דבר זה וצריך לאכללא שמאלא בימינא להגביר מדת החסד ולהמתיק הדין בו, ואז הוא טוב מאוד. ועל כן אמר, ואהרן מה הוא שהוא בבחינת "מה" הטוב מאוד, ולמה תלינו עליו. ועבור כל הנזכר קראו הכתוב כאן איש האלהים. כי איש פירישו בעל ואדון וזה איש האלהים שהיה כח בידו להמתיקו ולכללו ברחמים גמורים בכדי שימשך על ידי זה כל בחינת הברכה והטובה לעולם בבחינת טוב מאוד. וזה אומרו אשר ברך משה איש האלהים כלומר לפי שהיה איש האלהים המתיק כל הדינים ברחמים והמשיך הברכה אל כל ישראל כדבר האמור.

פרק לד

פסקה י

אשר ידעו ה' פנים אל פנים. לכאורה יקשה הלא כבר נאמר (שמות ל"ג, כ"ז) וראית את אחורי ופני לא יראו. ואמנם הנה נודע ליודעי רזי אלהינו יתברך שמו אשר כמה מיני זיווגים יש במדות העליונות הנוראות: אחור באחור, ופנים באחור, ואחור בפנים. ויחוד העליון המשובח והמפואר, הוא פנים בפנים. ואולם לא כל העתים שוות ולאו כל אדם זוכה שיהיה עבודתו בתמימות ושלימות כל כך עד שיהיה על ידו היחוד והזיווג פנים בפנים בתמידות אם לא פעם אחד בשבת קודש וכדומה. ואכן משה רבינו ע"ה היה עבודתו תמיד בשלימות מופלג עד שכל ימיו כולם היו שוים לטובה ליחד המאורות ביחוד האמיתי, ועל זה אמר הכתוב (לעיל פסוק ז') ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו

לא כהתה עינו וגו', כלומר כי כל שנותיו כולם שלימים היו ולא בא שום שינוי מראה ועכירות ח"ו בכל המאורות שלו כי תמיד היו היחודים והזיווגים שלו בבחינת פנים בפנים. והנה נודע אשר ידיעה הוא מלשון התחברות ולזה אמר ולא קם נביא וגו' אשר ידעו ה' פנים אל פנים שהוא יחוד שמו הגדול והנורא בארבעה אותיותיו הכל בבחינת פנים בפנים בכל העתים והזמנים בכל ימי חייו כי קדוש הוא לאלהיו כאמור.

נודע לכל חכם לב אשר כל דבר שבקדושה הנה סוף מעשה במחשבה תחילה וכל המראות עליונים ומדות הקדושים הנוראים הנה המה מתיחדים ביחוד אמיתי עד שהסוף מתיחד בראש והיו לאחדים כמאמר אליהו ז"ל (בתיקוני זוהר י"ז.) כתר עליון איהו כתר מלכות, ועליה אתמר (ישעיה מ"ו, י') מגיד מראשית אחרית. ועל ידי כן הנה כמו כן כל העולמות שלמעלה ושלמטה מתיחדים ביחוד גמור עד שעולם התחתון שבתחתונים מתיחד עם העליון שבעליונים כמאמר הכתוב (משלי ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ, כנודע. וכמו שצוה אלהינו יתברך שמו בהקרבת הקרבן, להקריב הראש והרגל ביחד בכהן הראשון (כמו שאיתא במשנה ג' פרק ב' דיומא) ולכאורה היה ראוי ליטול הראש והצואר ביחד שהם קרובים זה לזה ולמה עם הרגל. ואכן כי היה מורה על בחינה זו שהסוף דסוף מתיחד עם הראש שבראשון. ואם כן הוא, הנה ודאי תורתינו הקדושה שכולה היא שמותיו ברוך הוא וברוך שמו כמוזכר בזוה"ק כמה פעמים ועיין שם (אמור צ"ח:) שאמר שם בגין דאורייתא כולה שמא קדישא היא וכו', וכל העולמות שלמעלה ושלמטה נבראו בה כמאמר חז"ל (בראשית רבה א', א') ודאי היא מתיחדת סופה עם ראשה והיו לאחדים. על כן סוף התורה בלמ"ד והתחלתה בבי"ת והמה אותיות לב, לומר שאותיות אלו המה לב התורה שהוא אמצעותה כי הסוף מתחבר אל הראש כדמיון העיגול שסוף העיגול מתחבר בראשו ונמצא עומד באמצעותו שהוא הכח והתוקף של כל העיגול כנודע. ועל כן ראוי לבאר איך שסוף התורה מתיחד בראשה והיו לאחד.

והוא כי הנה נודע לכל משכיל אשר עיקר תכלית עבודתינו אנחנו עמו בית ישראל בכל קיום התורה והמצוות הכל נעשה עבור שבירת הכלים הידועים למביני מדע אשר נעשו בראש הבריאה כמאמר חז"ל (בראשית רבה ט', ב') שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן וכו'. והכל נעשה בכדי שיהיה הבחירה ביד האדם לבחור בטוב ולמאוס ברע כמאמר הכתוב (דברים ל', ט"ו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו'. וזה עיקר התהוות החושך והרע להבחין בהם את הטוב כאמור בספר יצירה (פרק ו' משנה ב') הרע מבחין את הטוב, שיהיה ניכר יתרון האור מן החושך כאמור בזוה"ק (תזריע מ"ז:) אלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא ולא אתחזי תועלתא לעלמא מניה וכו' תקונא דחוורא מאי הוא

אוכמא וכו' ובגין אוכמא אסתלק חוורא ואתיקר אמר ר' יצחק משל למתוק במר דלא ידע אינש טעמא דמתוקא עד דטעים מרירא מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא וכו' עד כאן. ועל כן רמז הכתוב בתחילת הבריאה אותיות כלים באומרו וחושך **על פני תהום** שהוא סופי תיבות **כלים** כנודע מדברי מרן קודש קדשים הרב האר"י ז"ל כי מהשבירת הכלים התהוה החושך עד ויאמר אלהים יהי אור שמזה יתחזק האור ויובחן האור מן החושך.

ואולם כי עבור שנתהוה החושך בעולם, הנה מזה הכסיל בחושך הולך ומתגבר עליו החושך והרע כמאמר הכתוב (ישעיה כ"ט, ט"ו) והיה במחשך מעשיהם, ואינו משים על לבו שיסתכל על האור מן החושך כמעשה הצדיקים שעליהם נאמר (תהלים קי"ב, ד') זרח בחושך אור לישרים וגו'. כי אין החושך מאפיל עליהם ח"ו, כי תיכף בעוד שהוא על חוט השערה משברים ומכניעים אותו כמעשה דוד ושלמה. שדוד המלך ע"ה אמר (שם קל"ט, ז'-י') אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך אשא כנפי שחר וגו' ואומר אך חושך ישופני ולילה אור בעדני וגו'. כלומר כי גם בהתעורר השאול ואבדון והחושך אלי, משם אני רואה את האור כי טוב ללכת לאורה. וכאשר הארכנו בחיבורנו סידורו של שבת (חלק ב' דרוש השלישי פרק ג') בבחינה זו שהיה דוד מסתכל בבחינת התשובה האמיתית שהוא גבוה ונורא מאוד כמאמרם ז"ל (סנהדרין צ"ט.) שמקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד. וכאמור בזוה"ק (חיי שרה קכ"ט.) זכאין מאריהון דתשובה דהא ביומא חדה ברגעא חדא קריבין לגבי קודשא בריך הוא מה דלא הוי הכי לצדיקים גמורים וכו' עד כאן. ובחינת התשובה אי אפשר להיות כי אם היות קודם ברע. ואמר על זה אחור וקדם צרתני (תהלים קל"ט, ה') כלומר שעל ידי האחור שהוא ההתרחקות בבחינת נזורו אחור, יוכל האדם לבוא לקדם קדמתה, והוא פליאה דעת. כלומר שהוא מעלה גבוה והוא בדמיון הבן הבא ממרחקים אל אביו אחרי עוזבו כמה עתים שהאב משתעשע בו למאוד ברגע הזו הרבה יותר מבבנו המורגל אצלו תמיד, אבל ממני נשגבה לא אוכל לה כי אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח וגו'. כלומר שאי אפשר כלל להתרחק מאתך כי אף מהחושך המופלג משם אני רואה אותך כי ידעתי שכל עיקר בריאתו היה להבחין בו הטוב ועל כן ולילה אור בעדני כי בתוך החשך אני רואה האורה (ולעשות כן בכוון להתרחק ח"ו כדי לבוא לתשובה כבר נודע אומרם ז"ל (יומא פ"ה:) האומר אחטא ואשוב וכו' אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכנודע מדברי הרב הקדוש **הבעל שם טוב** זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל, כי העושה במזיד לא יוכל לבוא לכפרה. כי התשובה היא סיבת חטאתו ונעשית כסא אל

הרע ח"ו). ושלמה המלך ע"ה אמר (שיר השירים ו', י"א) אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל וגו'. כלומר הנה כל בחינת החושך נדמה עלי כאילו אני נוטל אגוז לאכול ואני שובר הקליפה וזורק לחוץ, והפרי שבתוכו אוכל. וכן בכל בחינת החושך, אני משבר תיכף הרע, ואת הטוב אקבל להתדבק באור עולם. וזה שאמרו חז"ל (חגיגה ט"ו:) ר' מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. כי הוא היה עושה בחינה זו בבחינת גבוה, שתיכף היה חוטף ואוכל את הטוב והאור, ובכח קבלת האורה נזרקה הקליפה ממנו ולחוץ. וזה אומרם תוכו אכל, ובכח אכילה זו שהתדבק באור אלהים חיים ממילא קליפתו זרק ולא היה חושש אליה. ועל כן אמרו עליו (עירובין י"ג:) שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה כי הוא הקדים האור להחושך. ועל כן היה כתוב בתורתו כתנות עור באלף כתנות אור וילבישם כמאמר חז"ל (בראשית רבה כ', י"ב) כי הקדים הלבישה בבחינת האור והטוב.

ואולם הרשעים הארורים מהפכין ואומרים לרע טוב ובאין בחושך והולכין בחושך כי אינם משימים לבם לשבור הקליפה למצוא אוכל למו, ובחינת החושך נתהוה משבירת הכלים הנזכרים הרמוזים בסופי תיבות וחושך **על פני תהום**. על כן אמרו חז"ל (בראשית רבה ב', ה') והארץ היתה תהו ובהו וחושך וגו' אלו מעשיהם של רשעים וכו'. כי עבור החושך ושבירת הכלים הללו בא מעשה הרשעים האלה שאינם משימים את לבם להסתכל ולהבין שלא נתהוה החושך רק על אופן שיוכלו לבטלו תיכף להבחין בו את האור כי טוב (ועל כן לא נזכר בריאה בחושך כי הוא העשוי שיוכלו לבטלו תיכף והבן). ובאמת אמר הכתוב ויאמר אלהים יהי אור פירוש כי אמר אלהים להתהוות החושך הזה כדי שיתחזק האור על ידו וכמאמרם ז"ל (בראשית רבה ד', ב') בפירוש יהי רקיע יתחזק הרקיע וכן פירוש יהי אור יתחזק האור ויובחן טובו על ידי החושך. וכן רמז הכתוב התהוות החושך כמאמר הכתוב (ישעיה מ"ה, ז') עושה שלום ובורא רע. ואכן כי אין הקב"ה מיחד שמו על הרע על כן לא הזכירו, וגם בכדי שיוכלו לבטלו כנאמר. ורמזו כאן במאמר ויאמר אלהים יהי אור כאמרו שנתהוה החושך בשביל האורה ועל כן אמרו חז"ל (שם ב', ה') ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים. כלומר שכל זה נעשה במעשיהם של צדיקים שמבחינים את האור מן החושך ומשברים ומכניעים את הרע והחושך, ועל ידי זה מתחזק ומתגלה האור כי טוב שבעבור זה נתודע ונתראה טובו. ועל כן סיימו חז"ל (שם) אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהם של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהם של רשעים. ולכאורה זה פלא גדול הוא כי מי פתי יסור הנה לחשוב שהקב"ה יחפוץ במעשה רשע וכי לכך צריך לברוא עולם כדי לעבור על רצונו ולהכעיס

לפניו. ואמנם לפי שבחינה זו של אחור וקדם הנזכר גדלה מאוד כנזכר היה ההוה אמינא שבזה חפץ ה' בהתרחקות כדי להתקרב אחר כך ביותר. ולא כן הוא כי אין זה חפץ ה' וכמאמרם ז"ל (סוכה נ"ג.) אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא, ומי שחטא ישוב וימחול לו. וכבר הארכנו בזה בסידורו של שבת (חלק ב' דרוש השלישי פרק ג') שנמצא בחינת התשובה המעולה גם אצל ההולך בדרך טוב מתחילתו. ולזה אמר כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהם של צדיקים חפץ. כי רק את האור כי טוב ראה שיהיה תיכף מאיר ובא בטובה ולא ברע ח"ו כי התהוות החושך לא היה רק להבחין בו את הטוב כאמור.

והנה משה רבינו ע"ה הופיע באור תורתו אל כל ישראל והודיע להם את חוקי ה' ותורתו. ועל כן בכוחם ובכח צדקתו המופלגת נעשה התיקון יפה של שבירת הכלים הנזכרים לבוא אל עולם התיקון להדבק באורה בכל דרכיהם ומעשיהם. ועל כן סיימה התורה בתיבות **משה לעיני כל ישראל** שהוא ראשי תיבות **כלים** כמו שכתב בספר מבשר צדק להרב הגאון הגדול איש אלקים מוהר' **ישכר בער** זללה"ה האב"ד דק"ק **זלאטשוב** כי נתקנו אז בחינת שבירת הכלים שיהיו חוזרים לאיתנם ותוקפם. ויעמדו בראשי תיבות כלים ולא בסופי תיבות כאשר עמדו בשבירתן במלת וחושך **על פני תהום**. וזה למד משה את כל ישראל בעת הסתלקותו מהם לתת לב בבחינת תיקון הכלים הללו לתקן עולם במלכות שדי לשבור תיכף קליפת האגוז ולהוציא תוכו להדבק באור אלהים חיים.

ובזה יבואר חיבור התורה להיות סופה נעוץ בתחילתה, כי זה הוא אשר עשה משה לעיני כל ישראל שבכח צדקתו תיקן הכלים האלו אשר נשברו בראש הבריאה מה שבראשית ברא וגו' והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום. הנה הוא תיקנם והעמידם על מכונם הראוי ושם הדבר הזה לפני בני ישראל שתמיד ישימו לבם ועינם על תיקון הזה. והוא אומרו לעיני כל ישראל בראשית ברא וגו', שיהיה זה תמיד לעיני בני ישראל מה שבראשית ברא וגו' והיתה בחינת שבירת הכלים כדי להבחין בו את האור וכן יעשו תמיד לאור באור החיים עד אשר יושבר הקליפה מכל וכל והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך כדבר האמור.

חסלת פרשת וזאת הברכה וספר דברים